הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027
חמשה חומשי תורה :
VOL.1 C.6
1936132-280
W-X

ספר

אבן עזרא

פירוש על אבן עזר"א

רשב"ם

רמב"ן

פירוש על תרגום יונתן וירושלמי

ספורנו

עם

שלשה תרגומים ופירוש רש"י

תולדות אהרן ובעל הטורים

מסורה קטנה ומנחת שי

נדפס בהוצאות הרב

מוהר"ר **שלמה נעטטער** מירושלים

בשנת **תרי"ט** לפ"ק. **ווין**

Tom. I.

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).

הספריה הלאומית
S 2= 22 V 4027

חמשה חומשי תורה :
VOL.1 C.6
1936132-280
MEI

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא
אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם. עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר. לעבדך בן עבדך מאיר.
ומישועת פניך תבא עזרה. לבן אמתך הנקרא בן עזרא.

זה ספר הישר. לאברהם השר. ובעבותות הדקדוק נקשר. ובעיני הדעת יכשר. וכל תומכו מאשר:

נאם אברהם הספרדי הנזכר. מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים:

הדרך האחת ארוכה ורחבה. ומנפשות אנשי דורנו נשגבה. ואם האמת כנקודה בתוך [א]העגולה. זאת הדרך כקו הכתב הוא הטוע הסובב **נתסלה:** וזה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים: **כרב** יצחק שחבר [ב]שני ספרים. מבראשית עד ויכלו. ועוד לא כלה מרוב **דברים**. ובפסוק יהי אור. אמונה בעלי [ג]האור והחשך הזכיר. והוא **הולך** בחשך ולא הכיר. ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים. וידבר **על העלים** [ד]והצמחים קטנים וגדולים. ובפירוש נפשות החיות. הביא **חכמות** [ה]נכריות לדעת המדות הנזכרות ע"פ חכמי הספירות [ו]ובמסלה הזאת **עלה**. **רב** סעדיה גאון הגולה. ובפי' יהי מאורות. הכניס דעות אחרות. **לדעת** המדות הנזכרות. ע"פ חכמי הספירות. גם רב שמואל בן חפני **אסף** רוח בחפניו. בפי' ויצא יעקב ברוב עניניו. כי הזכיר כל נביא **בשמו**. וכמה פעמים [ז]גלה ממקומו. וכמה וכמה תועלת יש בהליכת הדרך. ואין תועלת לפי' הזה כי אם האורך. ועם ויחלום כתב פתרון החלומות. ולמה יראו בתמונות. והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות. ילמדם מספרי אנשי תבונות. אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות. כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום. ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום:

הדרך הב' במרום פתלתולים. ואם הם ישראלים. אשר חשבו כי עמדו **על** הנקודה בעצמה. והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן [ח]ובנימין. וכן משיח וישועה וכל מין. אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה להשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים. והם מדעת תוצאות לשון הקודש ריקים. על כן יתעו גם בדקדוקי'. ואיך יסמכו למצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבותם. בעבור שאין תמצא בתורה. מצוה אחת בכל צרכיה מבוארת. ואחת מהנה [ט]אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים. וחמץ בפסח [ט"א]שלא עשוהו טהורים. ושביתת [י]ימים שבעה. וקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה [כ]מפורשים. ואיך נחשוב [ל]החדשים. ועניי הדעת מרודים. שמו אותותם מפסוק לאותות [מ]ולמועדים. ולא ידעו כי היו לשון רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף. כי לאות עם [נ]מועד נאסף. יבקש אדם שיהיה [ס]אוהבו. אולי יאמין בו. ואם מצאנו שנים ושלשה [ע]ווי"ן נוספים. מי יודיענו כי זה הוי"ו מהנוספים. אחר היות וי"ו הטעם לאלפים. ואין פי' עשה ירח [פ]למועדים. כדברי אלה שמחכימים מועדים. ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים. מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים. כי יש מועדים [צ]רבים. [ק]בתורה. [ר]ובמקרא [ש]ובכתובים. ואלו היה למועדי השם מבואר. עוד הדבר הגדול נשאר. אם החדש עד [ת]סוב הלבנה גלגל המזלות. שהם שבעה ועשרים [א]יום ושעות מובדלות. ואם עד סוב [ב]גובה גלגל היוצא. אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא. או עד סוב גלגל התלי [ג]כדעת חכמים. כי מהלך הגלגל הקטן [ד]הפך זה באמת ובתמים. ואם נסמוך

פירוש על אבן עזרא

[א]**במרכז** באמצע העגולה והעגול הסובב לא יגיעה אל המרכז. ככה המפרשים יסבבו בפירושיהם ולא יגיעו לנקודה האמת. [ב]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי ובסוף פרשת וישלח קראוהו היצחקי המבהיל ובתחילת פי' דניאל אמר רא"ע כי זה החכם חבר עשרה ספ' בדקדוק. [ג]היא אמונת הי"מ ועבודתו. ואשר לא יאמינו בה' ובתורתו הם **ההולכים בחושך**. [ד]בתולדותם ובתועלת שיש לאדם. [ה]היא מדת מהלך ז' המשרתים בכל יום ויום ע"ד גלגל המזלות ובכמה ימים יסוב כ"א מהם בגלגל המזלות. [ו]ממה שפי' ר"א **בעצמו בפי'** הפסוק ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים ובפי' הפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך יתבאר לפי דעתו שחכמי הספירות הם חכמי הכוכבים בספירה על **מסלות הכוכבים** הזכירם הגאון בספרו על הפסוק הנז' (כ"ל) כי גם זה אמת כאשר כל דבר יש לו מקור בשורשו וד"ל. [ז]ר"ל שהאריך לבאר גלות כל נביא ונביא. [ח]אלה הם גדולי הצדוקים שפירשו להם פי' אשר בדו מלבם בשקול דעתם בלי קבלה והם החזיקו ידי אמונתם לעמוד כמו שהם עומדים עד היום. [ט]היא מצות קידוש החודש אשר הם מפורשים היטב בספר יסוד העיבור שלו בשער ב'. [ט"א]אולי. כוונתו לענין חמץ בפסח ופסח ראשון וגם פסח שני שלא עשהו טהורים ול"ל ושלא עשהו וגו'. או מדלג מצות פסח ראשון ומצות עלה ואיסור חמץ אם אינו ידוע איזה זמנו זה מפרש להבין בסמן ה"ב ואם הוא באביב נסמכה אות ס, ופה מקשה מה יעשו במצות פסח ב' שלא עשהו טהורים. [י]הוא יום א' וז' של פסח, ויום השבועות ויום ר"ה ויה"כ וראשון של סוכות ושמיני עצרת וכולם נקראים שבתון ע"כ אמר שביתות. [כ]ר"ל תשועה או מעוברת אלפא או ספרה עיין (ויקרא כ"ג ג'). [ל]אם חשון וכסליו שניהם מלאים ל' יום או שניהם חסרים יום א', או חשון חסר וכסליו מלא גם זה (שם). [מ]שלדעתם יורה הכתוב על השמש והירח לבד לקביעות מועדי ה', והם מפרשים כי במלת למועדים הוי"ו נוסף בתחלת המלה בלי צורך כמו והשלישי לאבשלום בן מעכה (שמואל ב' ג') ופי' על דעתם כאלו כתוב והיו לאותות למועדים בלא וא"ו ע"כ הקשה עליהם ומתיבותיו היה צריך לכתוב והיה על הענין עשיתם לפרש אשר יהיו האותות למועדים וימים ושנים. [נ]ר"ל כאלו כתוב לאותות למועדים. [ס]כי לא יאמין זה מי שהוא אוהב האמת, ואולי ימלא עבור אהבתו לדחות האמת. [ע]כמו נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו) את וקדש וצבא מרמס (דניאל ח') ואיה וענה (בראשית ל"ו). [פ]כי הם אומרים שפירושו ה' עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החודש, והנה הם תולים העליונים בתחתונים וזה טעות, ואמר בספר ההילות, כי אמר התחבר הירח עם השמש למועדים ידועים בהיקף כל חודש יתחדש הירח ולא יתחדשו כן שאר כוכבים בהתחברם עם השמש וכפי תוספות אור הירח ותקונו יתחדשו דברים רבים בתחתונים ולצמחים ובחיים וכפי תנועת השמש יתחדשו שנויים בכל מקומות הישוב בדרום או בצפון ואין פי' למועדי ה' בחדשים המיוחדים להם. [צ]שהם מורים על הזמנה במקום או בזמן. [ק]כאוהל מועד (שמות כ"ז כ"א) מועד לאחך (דברים ע"ז וא"ו). [ר]מן המועד אשר יעדו (ש"ב כ' ה'), בודד במועדיו (ישעיה י"ד ל"א). [ש]בית מועד (איוב ל' כ"ג) כי אקח מועד (תהלים ע"ה ג'). [ת]עד סוב הלבנה וכו' עיין (שמות י"ב ב'). [א]פי' הם כ"ז ימים ושבע שעות ותשעה חלקים ובמסכתא ר"ה פרק ב' אמר רבי גמליאל כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים וכו', ור"א פי' זה בספר הלוחות שלו כי כשב שהלבנה המתחברת עם השמש ברגע המולד בתחלת מזל טלה ופרשו זה מזה והלכו כ"א מהלכו האמצעי, והלבנה בעבור מהירת מהלכה מתרחקת מהשמש עד סבבה כל הגלגל בכ"ז ימים ז' שעות ע' חלקים. ועד ששבה למקום המולד שהוא תחלת מזל טלה והגיע שם לא מצא שם את השמש כי נסע ממקומה והלכה כ"ו מעלות בקרוב והולכה הלבנה לרדוף עוד אחר השמש ב' ימים ה' שעות י"ח חלקים עד שהשיגה את השמש בסוף המזל טלה, וכשתוסיף ב' ימים ה' שעות ח"י חלקים עולים כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים כדברי רבן גמליאל. [ב]עיין (שמות ג' ע"ו) ד"ה ועתה אזכיר הטעם וכו', ופירושו המכוון כנגד גלגל המזלות הנקרא גלגל הדומה כי יש ללבנה גלגל שדומה לגלגל המזלות והוא נקרא גלגל הדומה ומוצקו הוא מוצק גלגל המזלות שהוא לב הארץ והלבנה איננה קבוע בגלגל ההוא אבל בעובי זה הגלגל יש גלגל אחר שנקרא גלגל הגבהות עבור שאין מוצקו בלב הארץ רק מוצקו יוצא כלפי חוץ בחמש מעלות שהם חצי ששית גובה הלבנה מעל הארץ ובהיות זה המוצק למעלה מן הארץ אז נראה הלבנה גבוה הרבה ורחוקה מן הארץ, ובהיות המוצק תחת הארץ אז הלבנה שפלה קרובה אל הארץ. והגלגל הזה סובב תחת גלגל המזלות ב' פעמים בחודש. האחד מן המולד עד חצי החודש והשני מן חצי החודש עד סופו. כמצאו סבובו בי"ד ימים וי"ח שעות גם ש"ע חלקים שהם חצי כ"ט י"ב תשל"ג. ופי' דבריו כי לפי דעות הצדוקים לא נדע אם החודש הוא עד שתשוב את לבנה גלגל הגבהות שלה ואז יהיה החודש י"ד ימים י"ח שעות שע"ו חלקים. [ג]דיש ללבנה גלגל אחד ונקרא גלגל הנוטה והוא גדול כמו הגלגל הדומה. רק מה שהדומה הוא מכוון תחת גלגל המזלות ובעצמו זה האחד נוטה ממנו חציו לדרום וחציו לצפון ונפגשים זה בזה בשתי נקודות זאת לנוכח זאת. ובהן נחלק כל גלגל מחציתם לב' חלקים שוין. והנקודה שהחל לנטות אל פאת דרום נקרא זנב התלי. ומהלך זה הגלגל אחוריית ממזרח למערב ויסוב את גלגל המזלות בי"ח שנה וז' חדשים וע' ימים וי"ג שעות ותת"ס חלקים על דעתו בספר הלוחות שלו והלבנה תסוב אל ראש התלי מעת שנפרדו שם עד כ"ז ימים עשר שעות ש"ץ חלקים לפי חשבונו*. [ד]פי' שיש עוד ללבנה גלגל אחד קטן נקרא גלגל הקפה והלבנה קבוע בו כמו האבן הקבוע בטבעת. ומוצק בגלגל הקטן סובב ממערב למזרח. וגלגל התלי ממזרח למערב הנה מהלכו של זה הפוך ממהלכו של זה כאשר אמר. וע"כ יספר מהלך

*א"כ יהיה עוד הפרש בחשבון

נסמוך על דעת המחברות [ה]המסורת. גם הנהג' מחברות. מחברות בגלגליהם [ו]תיכון'. ומחברת כנגד עליון [ז]באמונה. ומחברת שני [ח]ממזה. ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה. ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו. כי עינים להם ולא יראו. אולי יראונו בתורה ובתעודה. המקום שמלאו שם זאת האבדה. ולא דברו בפי' חדש [ט]בחדשו ככונה. כי אין בכתוב זכר ללבנה. רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו. וידוע כי פעם יהיה בין המולד (ר"ל האמצעי) לעת הבקיעה [י]שש שעות. ותראה הלבנה אך על חקות ידועות. ופעם ביניהם שלשים [כ]שעות. ולא תראה אפילו בגבעות. (כי) תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות. וגם מפני ארך [ל]ורחב המדינות: ואם שכנה על הארץ עננה. ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה. כהתענה ג' ימים [לל]בכפורים. ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים: כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר. ובחשבון (השמש) השנה והחדשים סופר: גם לא נדע מהתורה עדות החדש. ומי העד ואם ילך דרך [מ]רב ביום קדש. ואם נקבל עדות יאב ובנו וגרים ונשים. וגם אם היו כל אלה מפורשים. עוד דבר קשה. איננו מפורש בתורת משה. לדעת כמה חדשי השנה. ואם היא באביב [נ]נקמנה. הזה מחטים [ע]או שעורים. ומתי יבוקש ואנה [פ]השעורים: ואם היתה שנת בצורת בא"י ומסביב. והנה אין זרע אף כי אביב. הנקבע השנה פשוטה או מעוברת. גם אין ספירה [צ]נספרת. ואין חג שקראנוהו עצרת. וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת. והאומרים והנה אנשי המשנה. מעידי' על ראיית הלבנה. והנה התשוב' נכונה. אם היא עדותם [ק]בעיניהם נאמנה. יקבלו (ר"ל אשר יקבלו) עדות לצרכי השנה. כי ע"פ קריאת בית דין היא נתונה. כי יסוד [ר]העיבור. על אביב ותקופה ולצרכי צבור. ולמה במצות נגע לרעת מבוארים המשפטים. שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים. ומצות המועדים חייב לכל ישראל בכל זמן. ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן.

רק נספח כה וכה רמיזות. ולמה בדברי תורה תמיהה כזאת. וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה. היא שמחה ללב ולעלם מרפא. כי אין הפרש [ש]בין שתי התורות. ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות. ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה. כי נעשה ע"י בעלי [ת]עצה וזקנה. ולא הקריב הפסח במועדו. ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא ידו. ופסח שני [א]כראשון שבעת ימים עשה. ויש ראיות רבות שקבל מעשיו [ב]רם ונשא. כי [ג]בד (ב"ד) היה. ואין בכוחו רמיה:

הדרך הג' חשך ואפלה. והיא מחוץ לקו העגולה. והם הבודאי' מלבם לכל הדברים סודות. והאומנים כי התורות והמשפטים חידות. ולא אאריך להשיב עליהם. כי עם תועי לבב הם. כי הדברים על לדקם לא חלקו. בלתי בדבר אחד לדקו. אשר כל דבר מצוה קטנה [ד]או גדולה בכף מאזני הלב תהיה שקולה. כי יש בלב [ה]דעה. מחכמת יושב קדם נטועה. ואם הדעת לא תסבול הדבר. או ישחית אשר בהרגשות [ו]יסבר אז יבקש לו סוד. כי שקול הדעת היסוד. כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו. והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא [ז]שכלו. וכל דבר שהדעת לא תכחישנו. כפשוטו ומשפטו נפרשנו. ונעמידנו על מתכונתו ונאמין כי ככה אמתו. ולא נגשש קיר כעורים. ולפי צרכנו נמשך הדברים. ולמה נהפוך הנראים [ח]לנסתרים. ואם יש מקומות שהם באמת [ט]נסתרים. והנייהם נאמנים ברורים. מהם [י]בגופות. ומהם מחשבות. כמלת בשר וערלת לבבות. ובעץ הדעת סוד [כ]ינעם. גם הדברים אמת [ל]כמשמעם. ואם יש אים לא יכילו זה רעיוניו. אם הוא חכם יפקח את עיניו. כי ימלא [מ]בתולדות רבים נולדים: כנחירים והלשון והרגלים לשני דברים:

הדרך הד' קרובה אל הנקודה. ורדפו אחריה אגודה. וזאת דרך החכמים. בארצות יונים ואדומים. שלא יביטו [נ]אל משקל מאזנים. רק יסמכו על דרך דרש בלקח [ס]טוב ואור עינים. ואשר

הימלאו

פירוש על אבן עזרא

מהלך הלבנה האמצעי של כ"ז ימים גם ז' שעות וע' חלקים ומהלך התלי בהם והנשאר הוא מהלך הלבנה כנזכר. [ה]ר"ל אחר שהתחברו השמש והירח בסוף כל חודש והתחילו להתפרד זה מזה. ההתחלה הזאת נקראת מולד הלבנה וחידוש אורה שמקבל מן השמש. [ו]פי' היא מחברת האמצעית שקבלנו מאבותינו היא כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים בין מולד למולד. [ז]דע כי המחברת של כ"ט י"ב תשל"ג איננה מחברת האמתי. אבל בעבור שיש לשמש גלגל שמוצקו רחוק ממוצק הארץ וככה ללבנה. גם בעבור שיש ללבנה גלגל קטן כאשר אמרנו. ע"כ פעמים שיש בין מולד האמתי שהוא עת המחברות הנכונה. ובין מולד הבא אחריו פחות מכ"ט י"ב תשל"ג בעבור זה אמר ר"ג בר"ה פרק ב' כך מקובלני וכו' פעמים בא בארוכה וגו'. ומה שאמר כנגד העליון. פי' נגד כוכב מהכוכבים שבגלגל המזלות או כנגד מזל הידוע מהגלגל. [ח]ר"ל שמשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה בקו המזלות כמבואר (שמות י"ב ב'). [ט]שרוצים לפרש בְּחָדְשׁוֹ בחידושו כאלו הוא פעל בבנין הקל ע"מ בברחו (תהלים ג' א') ואיננו כן ור"ל לא מלינו בכל התורה. שורש חדש מבנין הקל ע"כ אי אפשר לפרש שקאי על חדוש הלבנה כמו שמפרש והולך שיהיה שורש חדש מבנין הקל כי אם מבנין הדגש כמו וּנְחַדֵּשׁ שם המלוכה (ש"א י"א) או בנין התפעל כמו תִּתְחַדֵּשׁ כנשר נעוריכי (תהלים ק"ג) לפי זה פי' מלת חדש בחדשו על התחדשות הזמן ולא על חדוש הלבנה, [י]פי' זה סוד נולד קודם חצות והוא קשה להבין, ור"א בעצמו הצריך לפרשו בס' יסוד העיבור שלו. אך פה צריך לקצר, דע כי החשבון העיבור עשוי על ירושלים שהיא רחוקה מן המערב ס"ה מעלות כאשר מבואר (להלן ל"ג י"ד) לעולם לא תראה הלבנה שם עד שיהיה בינה ובין השמש קרוב י"ב מעלות ישרות ממעלות מלעדי הגלגל המישור וזה יקרא קשת המראה, ובעבור כי שעות היום והלילה יחד המה כ"ד הנה תהיינה לכל מעלה שני שעות (ר"ל) אולי הוא מכוון להמאמר כ"ד שעות מכסי שהירא והנה במולד תשרי אם היתה הלבנה ברביע גלגלה הקטן אחורנית שהיא רחוקה מגבהותה ל' מעלות לפאת מערב יהיה מרחק מחברת האמתי מן המחברת האמצעי י"ד שעות קודם המולד בעבור כי אז יהיה תקון המעלות וצריך שנגרעה ממהלך הלבנה האמצעי והנשאר הוא מקום הלבנה כנגד גלגל המזלות גם בעבור כי אז השמש יהיה רחוק ממקום גבהותו ברביעית הגלגל היוצא והוא מהלך למקום שפלות ואז יהיה תקונו לגרוע ממהלך האמצעי ב' מעלות, והנה יהיה עם תיקון הלבנה ז' מעלות שהם י"ד שעות, ואם היה המולד קודם חצות הנה נשאר מעת המולד עד הלילה שהיא עת הראיה שש שעות, ועם י"ד שהיה לנו יעלה עשרים שהם עשר מעלות, ואם עברה הלבנה את מקום ראש התלי ורחוק ממנה ברביעית גלגלה בלכתם לפאת הזנב יהיה מרחב הלבנה מקו גלגל המזלות לפאת צפון ה' מעלות ויוסיף במראה עין, והנה בעבור כי המעלות הישרות הן עשר ומרחיב הלבנה הוא גדול והוא לפוני הנה תרא(ה) הלבנה בירושלים בשקיעת החמה, ע"כ אם היה המולד לאחר חצות לא תראה כלל, ודע כי שנוי המראה יוסיף במראה הלבנה ויגרע ממנו, גם זה המשפט יהיה בכל חודש שנזדמן שתהיה הלבנה ככה, אלה הם החוקות שאמר המחבר [כ]פי' אם היה גם הפוך החוקות האלה. והטעם שתהיה הלבנה רחוקה מגובהה, בגלגלה הקטן לפאת מזרח ל' מעלות כי אז יהיה תיקון הימנה להוסיף ה' מעלות והשמש יהיה הולך ומשפלת בגלגלו אל פאת הגבהות ויהיה תיקונו להוסיף ב' מעלות, הנה תהיה מחברת אחר מחברת האמצעית י"ד שעות שהם ז' מעלות וקשת המראה עשר מעלות, הנה יעלה י"ז מעלות שהם ל"ד שעות ועוד שמרחב הלבנה הדרומי מחסר ממראה העין כמו מעלה אחת שהיא ב' שעות, והנה צריך שתהיה בין המולד האמצעי, ובין עת הראיה קרוב מן ל"ו שעות, ואם המולד האמצעי היה קודם חצות הנה יש עד הערב שש שעות ועד ערב הב' כ"ד שעות אחרות הנה יעלה שלשים שעות בלבד והנה לא תראה הלבנה אעפ"י שהיה יותר מל' שעות [ל]פי' האורך הוא מרחיק העיר מסוף מערבי של עולם והרוחב היא מרחק העיר מקו השוה העובר באמצעי העולם ממזרח למערב והנה המרחב הוא מן הקו ההוא אל פאת לפון בעבור שכל הישוב הוא בלפון, ונאמר כי בעבורם ישתנה תהלוכת הלבנה בעבור כי השמש זורחת ליושבי מזרח קודם שתזרח ליושבי מערב ויהיה השעות הקדימה כפי המרחב שביניהם וזה איננו מפאת האורך רק מפאת הרוחב יחסר היום ויגדל הלילה, או יגדל היום ויחסר הלילה כפי מרחקם מקו השוה שהיום והלילה שוים בו לעולם והנה ליושבי לפון תזרח השמש בחורף אחר שתזרח ליושבים בקו השוה ותשקע להם קודם שתשקע ליושבים בקו השוה. ובקיץ בהפך, [לל]ואם בעבור ספק שיהיה. נהיה בלום הכפורים ג' ימים מפני האחור ליום המוגבל או קודם. והספק ג"כ ליום העשור אם אין יום ר"ח ידוע אולי יה"כ הוא עריה"כ או אחר יה"כ. [מ]פי' אם יחלל שבת ללכת לירושלים ממקום שהוא. יותר רחק מתחום שבת כדי שיעיד בב"ד שהוא ראה הלבנה. [נ]בראיית הלבנה. [ס](דברים ע"ז א') חודש האביב. [ע]הקליר. [פ]שיעור עומר התנופה של חטים או השעורים. [צ]פי' לעומר. וגם חג השבועות תלוי בהקרבת העומר ואם אין עומר א"כ אין חג השבועות. [ק]ר"ל שפי' חשבון חז"ל. [ר]גם על דברים אחרים תלוים וכולם מפורשים במס' (סנהדרין פ' א') וקלת במס' ר"ה. [ש]ר"ל ואם יטען טוען על התורה שבע"פ ויאמר שהחכמים הוסיפו וגרעו ופירשו מה שרלו. התשובה א"כ גם התורה שבכתב נוכל לומר שהחליפו והוסיפו וגרעו. והנך רואה כי הם שמרוה במסורת אמת במספר פסוקים ומלותיהם ואותיותיהם. וכאשר לא שנו בתורה שבכתב כך לא שנו בתורה שבע"פ וכמו שקבלנו בכתב מידם כך קבלנו גם זאת מידם בע"פ. מכאן יש לך כלל לדברי ר"א ן' עזרא שאינו מחולק על דברי חז"ל בקבלות המצות ופירושיהם וככה אמר במקומות רבים. ואם תמצא בדבריו שנראה חולק על דבריהם דע שאינו חולק על דבר הלכה רק על מדרש הגדה כי הגדה איננה על הרוב כפשוטה. ואיננו סותר רק מביא ראיות גמורות לפירושיהם וסותר דברי החולקים על דבריהם. [ת]כמ"ש ויועץ המלך ושריו וכו' (ד"ה ב' ל' ב') והנה מלת ויועץ היא ראיה שהקדוש החדש תלוי בעצת החכמים והזקנים ואמרו חז"ל שהקדוש החודש תלוי ביד ב"ד הגדול שבירושלים אם אמרו מקודש החודש. [א]כאשר נדחה הפסח לחודש השני אשר היה ראוי להיות פסח שני ואינו רק יום אחד וחזקיה עשה פסח הגדול. [ב]כמ"ש וישמע ה' אל חזקיה (שם פסוק כ' ופסוק כ"ז). [ג]נ"א כתוב ב"ד היה. [ד]ובתרגום קדושים בענין כלאים ירמוז בו רמז ושם יבואר. [ה]ר"ל הם המושכלות הראשונות אשר מהם תלא תורה להכילה במאזני השכל. [ו]ר"ל שהרגשות מעידות שאינו כן. והטעם ישחית כשימסר להרגשה. או למראה עינים אשר גם הוא מסור להשכל. [ז]כי שכלו יגיד לו אם הדברים נכונים[ו]אם לא. והשקול הדעת הוא כאלו מלאך אומר לו שזה טוב בעיני ה' או המלאך רע מיעלו לרעה ע"כ צריך לבקש מהי' אשר יחונן אותו בשקול הדעת הישר בעיני ה'. [ח]לאמור על דבר נגלה שהוא נסתר. [ט]ר"ל נגלה ונסתר [י]פי' כמו ומלתם את ערלת לבבכם כי לא יתכן להיות פירושו כמשמעו כי ה' לווהו לא פרלת איך ילוהו במולו לבו לחתוך את לבבו כי לא יחיה עוד ע"כ פי' שיתקן מפשעו. והמול ימול הוא כפשוטו על ערלת בשר. [כ]פירושו יבואר בפסוק ויגרש את האדם עיין שם. [ל]כמו האצבעה נהרות יוכיחו ופי' ר"א כי הגן עדן תחת הקו השוה עיין שם. [מ]פי' ר"א בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים הוא פועל ב' דברים מוליא האויר החם ויביא אויר הקר. ככה כל אבר פעולתיו הם שניים או יותר ע"כ אומר רבים נולדים. [נ]ר"ל מאזני השכל או הפי' דקדוק הלשון אשר מורה פי' הנכון. [ס]ר"ל הספרים הם נקראים ככה. כי הם נלקחים ביד ולהביא למאזני השכל

כי

ימלאהו המדרשי' בספרי הקדמונים. למה ייגיעונו לכתבה שנית אלה השרוכים: ויש דרש [ע]הפך דרש. ויש לו סוד אינו [פ]מפורש. כדרש התורה קדמה אלפים [פפ]שנה קודם העולם. וזה אמת סוד [צ]דרך הנעלם. ובנים לא ידיעוהו כן. ולהיות כמשמעו [ק]לא יתכן. ובעבור כי השנה וימים במספר היא מחוברת. ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת. ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים. או שנה או מספר אלפים. והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתביים. למען אשר יבקש לאין קץ. ומשיבין שברא השם את העולם בעת [ר]שידע כי טוב הוא. גם זו תשובה בנויה על אבן בהו. וכן האומרים שברא להראות גבורתו. ואדם שהוא שורש יצירתו. והנה שמו תשובתם האמולה. חלק קטן מהשאלה הגדולה. כי יש ראיות גמורות. לאשר עינים להם ולא [ש]לעורות. כי הישוב תלי שית [ת]הארץ באמונה. והולה כנקודה אל הסבבה (פ"א המסכה) אשר עליה [א]נתונה. ואף כי המסבה [ב](פ"א המסכה) העליונה. ואם מדרך [ג]הישרה. אין דרש יום [ד]כדרש כדרך בת קרא. כי אלו היה [דד]הטעם לאלפים. היה כתוב [ה]יומים. כי פירש יום'. בכל יום ויום. וכן איש [ו]איש. וברוך [ז]יי' יום יום. גם סוף הפסוק הכים משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. א"כ נשמור התורה הנאמנה. עד אלפים [ח]שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך [חח]איננו לנוכח השם. וימלאהו בפירושי בספר [ט]תהלות אשר יבקשט: גם יש [י]דרש להרויח נפש חלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה [כ]שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב [ל]למחרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים. כי יש עוף [מ]שאינו רואה ביום בנגיהות. ובלילה רואה ומפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבי"ת בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ [נ]ובולקה. ואשיתהו [ס]בתה. ובטלו [ע]הטוחנות. בל [פ]ידעום. ומחת [צ]בלי. בלו [ק]שמלותיכם. [ר]בלע יי'. בלל [ש]יי'. [ת]ובתקך. ובלא [א]אתבן. בין [ב]בתריו. בזיון וקצף. ילדו [ג]לבהלה. בלהות [ד]אתנך: ואם הרי"ש רישים [ה]די דהבא. הנה איש [ו]רע בליעל. בעל פעור. ברע [ז]בל. כהני [זז]במות. ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשי'. וכולם כנגד הגוף [ח]הפשוט הם כמלבושים. וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דרש בראשית בתורה שנא' יי' קנני [ט]ראשית דרכו. אחר העולם נברא על לויתן שנ' הוא ראשית [י]דרכי אל. אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה [כ]יראת יי'. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ' ראשית בכורי אדמתך[ל]. ולמה בי"ת בתחלה להורות כי יי' אחד והנבראי' שנים שהם עלם ונורה או שני עולמות. ולמה בית ואחריו רי"ש [מ]אל"ף שי"ן. ואח"כ יו"ד ותי"ו. רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי' שנים כי הוא קודש השמים והארץ ואחר קץ יבוא הבית. וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו. וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה. ורוח אלהים שנשה לוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים. ובסוף ימי אור על ימות המשיח. אז יבדיל יי בין המקום [נ]ישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם. דרש בראשית [ס]שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אחר שית כמו אמון [פ]שית. שהם שש הקצוות [ע]הנמצאות לכל גוף ושבון ראשי [עע]מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות. והמלות שבע [פ]כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת. והאותיות שמנה ועשרים כנגד [צ]מחנות הלבנה וכן מספר [צ]העתים [צצ]בקהלת. ותחלת הספר בי"ת וסופו מ"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים. ובסיני נתן למשה וכן כתוב יי' ב"ם סיני בקדש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל [ק]כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית. מוסד פירושי עליה אשית. והיא הישרה בעיני נכח פני יי' אשר ממנו לבדו אירא. ולא אשא פנים בתורה. ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואחר כך אפרשנה כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתבקשנה. בפירש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאהו בפסוק הראשון. ועל זה המשפט כל הלשון. ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת. למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה. ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורנו איך יוכל לכתוב הספרים. ומשה כתב בלא וי"ו יי' ימלך. ומעתיק [קק]משלי כתב בו"יו תחת עבד כי ימלוך. ושנים רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישרים. אין צורך לתיקון [ר]סופרים. ומתורגם התורה ארמית תרגם אמת. ובאר לנו כל הנעלמת. ואם דלק במקומות אחרי מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי פשוטו יבינוהו אפי' הבוערים. כמו עירה שלא תרגומו כבן אתון.

ותרגום

פירוש על אבן עזרא

[א]כי יש אומרים שהוא מדבר אל האדם שנקרא עולם קטן כאשר יפרש בפסוק נעשה אדם וגם בפרשת תרומה ונקרא כן אחרי לאת שכלו מכח אל הפועל ויפרשו התורה על השכל האנושי והקדימה היא שהשכל הוא באדם בכח. ויפרשו אלפים שנה הוא עשרים שנה כי ימי העולם ז' אלפים שנה כדעת הדרש שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב. והאדם שהוא עולם קטן שנותיו הם שבעים שנה עד ששים הם ימי זקנה ועשרה הם ימי השיבה. ועד ימי עשרים שנה אלפים שנים קדמה השכל ערם לאתה מהכח אל הפועל. והוא דומה לעולם התהו בעוסקו בעניני העולם. [פ]כי יש אומרים הרמז הוא התורה היא חכמת אלהית. והקדימה היא קדימת הסיבה. ואלפים היא מלשון ואאלפך חכמה (איוב ל"ג) ושנה כמו פעם אחת ולא אשנה לו (שמואל ה' כ"ו) ויהיה הפי' שהתורה שהיא חכמת אלהות קדמה בשנה לשני אלפים שהיא חכמת הלימודית וחכמת הטבע אע"פ שהן קודמות לה בסדר הלמוד. [פפ]על פסוק ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח' ל') ויומו של הקב"ה הוא אלף שנה שנאמר כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול. [צ]דרך הנעלם. בהא הידיעה לרמז על סוד הבריאה כי הוא סוד הגדול כמו שירמוז בפסוק ראשון ובמקומות אחרים. ובמסכתא שבת פ' ר"ע איתא כי תתקע"ד דורות נברא התורה קודם שנברא העולם. והנה הדרש הזה סותר הדרש הראשון. [ק]ר"ל כמשמעו שהתורה קדמו קדימת הזמן כאשר לא היה זמן קודם בריאת העולם. [ר]ר"ל כאשר היה קשה להם איך שייך רצון לפני הקב"ה כי כל רצון הוא התחדשות אשר לרי לאיזה דבר מה שלא היה צריך מקודם או נתחדש איזה דבר מה אשר יביאנו לבוא להרצון. ע"כ כנהו חז"ל לרצון הפשוט בלא התחדשות. כמו דרך הרצון אלל ב"א אשר הפרישו בין עם חפץ כי הוא ע"י צורך. ובין רצון אשר אין בו צורך כ"כ. וידיעתו היא ג"כ ידיעה השמועה א"כ קשה להם ולמה לא ברא העולם מכבר. ע"ז מפרשים כי ידע בידיעתו המשועה כי טוב הוא לברא עכשיו. [ש]ר"ל למי שיש לו עינים ולא יראה בעיני השכל נקרא ג"כ עורון. [ת]ר"ל המקומו' שב"א דרים לבד מדבר כמאמר וכל בשליש עפר הארץ (ישעי' מ' י"ב) פי' רש"י ז"ל שליש מדבר וכו' וכונת ר"א על הישוב שדרים ב"א זולת היערים. (כ"ל) אולי כונתו על י"ב גבולי אלכסון מכרופי שמות של הקב"ה וישוב הארץ אחת מכרופיו ע"פ ששה הקצוות. [א]ר"ל היא הגלגל הראשון אלינו והוא הגלגל הלבנה. [ב]ר"ל הוא הגלגל התשיעי אשר הוא המכריח את כולם והוא נקרא גלגל היומי. [ג]ר"ל לפי פשוטו של מקרא. [ד]ר"ל שדרשו רז"ל על הפסוק ואהיה שעשועים יום יום שר"ל ב' ימים אינו כן מדרך המקרא. [דד]ר"ל לשני אלפים. [ה]ר"ל לשני ימים ע"כ הפשט יום בכל יום ויום. [ו](ויקרא י"ז יו"ד). [ז](תהלים ס"ח כ'). [ח]ר"ל אפי' לפי פירושם אשר כל יום הוא אלף שנים ומכ"ז התורה אומרת לבני אדם אם יחיו ב"א אלפים שנה וישיג כל המכונות מכ"ז מסויב להשתעשע עם התורה כי היא מראה לו האמת בכל מדע אשר יתגלה לו. [חח]ר"ל שרוצים להבין ממנו שיומו של הקב"ה אלף שנים כוונו לנוכח ה' והוא ז"ל פי' כי אלף בעיניך. עם ב"א ידבר ואל תתמה בעבור שוכו ב"ה שהוא לשון רבים ואח"כ בעיניך שהוא לשון יחיד. כי כן משפט הלשון. זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור. עמכם נשיכם וגרך. והטעם אלו חייתה אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו בעיניך כיום אתמול שכבר אבד. [ט]הוא מזמור תפילה למשה. [י]פי' הודיע לחכמי ישראל יש סברות לגים במין הדרש ויש דרש הפך דרש. ואחר שהכל דברי אלהים חיים איך יאומר זה הפך דברי חבירו והם לא באו כי אם לפרש דברי התורה. וזה לאות שלא באו להוציא המקראות מידי פשוטן. רק רמזו בדרשות אחרות. ובעבור הרמזים ההם אין הפשט נעקר ממקומו. והוא אינו בא אלא לפרש הפשט. ואם תמצא חולק על הדרש איננו חולק על הקבלה. רק על פשט הדרש. [כ]ר"ל דעת יחיד שאין לסמוך עליו. [ל]ר"ל בעלי דורשי הרמז ע"פ אות אחת. [מ]הוא העטלף. [נ](ישעיה כ"ד ס') ר"ל שפירושו לשון ריקות. [ס](שם ה' ו') והוא לשון שוממה. [ע](קהלת י"ב ג'). [פ](תהלים קמ"ז כ'). [צ](ישעיה ל"ח י"ז) ופי' רש"י שם הוא הקבר שנופו בלה שם. [ק]דברים (כ"ט ד'). [ר](איכה ב' ב'). [ש]לקמן (י"א ט'). [ת]יחזקאל (ע"ז מ'). [א](שם כ"ג מ"ז). [ב]ירמיה (ל"ד י"ח). [ג]ישעיה ס"ה כ"ג). [ד]יחזקאל (כ"ו כ"א) ר"ל כל אלו מתחילין בבית ואינם שמן בכנה. [ה](דניאל ב' ל"ב). [ו]משלי (כ"ט ו'). [ז]ישעיה (מ"ו א'). [זז]מלכים (א' י"ג ל"ג). [ח]ר"ל אע"פ שילבש בגדים רבים וכלים מכלים שונים מכ"ז הגוף לא ישתנה. ככה הפשט לא ישתנה אע"פ שידרשו הרבה פירושים דרך דרש. [ט]משלי (ח' כ"ב). [י]איוב (מ' י"ט). [כ]תהילים (קי"ט י'). [ל]שמות (כ"ג י"ט). [מ]ר"ל הרי"ש אל"ף שי"ן הם אותיות ראש והוא הבה"מ והם שנים. כי הוא מהדברים שעלו במחשבה קודם בריאת העולם כאומרו קודם השמים והארץ. והעמדת בית השני מרומז באותיות הנעלמים רי"ש אל"ף אותיות האחרונים עולים ת"ד והמלוי מאות שי"ן הוא י"ן במספר ס' הם ס' משכתות אשר יסדו לנו אחר חורבן בהמ"ק. והיו"ד והתי"ו הוא ימי העמדת בית הראשון. וסוף אותיות מהמלוי בי"ת רי"ש אל"ף שי"ן עולה תמ"ל כימי העמדת שני בתי המקדשים הראשון ת"י השני ת"ך. [נ]ר"ל ברא שית וכונתו כי השתות וכו' הוא היסוד ושם ירה אבן פנתו והוא אבן שתיה ואותיות בראית אש והוא היסוד. [ס](דניאל (ג' א'). [ע]ר"ל ר"א פי' בעצמו שפה הוא מורכב משלשה. גבולי הגוף הם ג'. אורך. רוחב. עומק. שהאורך ילא פנים ואחור. מהרוחב ימין ושמאל. מהעומק ילא מעלה ומטה והם ששה. [עע]ר"ל מאלו ז' תיבות ב' ב' א' ה' ו' ה' עולה כ"ב כמספר האותיות א"ב. [פ]ר"ל בפסוק ראשון יש ז' תיבות כמו ז' מלכים והם קמ"ץ גדול. קמ"ץ קטן. פתח גדול ופתח קטן. חולם. חיריק. שורק רק השו"א לבדו הוא משרת. [צ]ר"ל ד' רבעים זיי"ן ימים הם כ"ח ימים לבד הנוסף יום וחלי. [צצ]פי' דעת האומר בדרך דרש ודעת ר"א קהלת ג' בפסוק ועת לכל חפץ ע"פ הפשט אינו כן כאשר מפרש שם י"ח כי עתים הם כ"ח כנגד לגרום וכו' גם זה הבל. [ק]ר"ל אותיות לב אשר הם פעולת הלב. [קק]משלי (ל' כ"ב) ומכנהו מעתיק משלי ככתוב אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. [ר]פי' בפרשת. ויכל בפסוק ולאברהם עודנו עומד לפני ה'.

ובפרשת

ותרגם בני ישכון ולאונו שער סאיתון. ובעבור הדרש דרך הפשט איננה פרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מצאנו שני טעמים לפסוקים. וטעם האחד כדברי המעתיקים. שהיו כלם לדיקים. נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה שנתערב עם הלדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים: דרך קדמונינו היא אמת. וכל דבריהם אמת. ויי אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

פירוש על אבן עזרא

ונפרשת בהעלותך בפסוק ולא תרלה ברעתי. ורבים כמוהם. ש"ל תרגם פסוק אחרי לגבן עירה ולשורקה בני אתונו לקמן (מ"ע י"א) כ"כ פי' רש"י שם. ת"ל א' קבלה והשני שקול הדעת כמו בסוף פרשת בא פי' כ"א בענין תפילין וככה פי' בפרשת ליליה בפ' שלח לך. א"ל נסמוך על פי הקבלה ועל פי שקול הדעת.

חידה יפה. זכה וצרופה. להחכם אבן עזרא. ובן מאיר נקרא. חברה במשקל השיר. והנני את דרכה אישיר:
הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. זהו הדלת. ותנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר:
ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. וכן דרך כל השיר עד תמו.
ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא:

הֵא לְךָ חִדָה נִפְלָאָה לר"א אבן עזרא. עַל אֶהֱ"וִי הַטְבָעָה. הֵן הֵם אַחִים אַרְבָּעָה. יַלְדֵי אַ"ב גְ"אָה גָאָ"ה:

ע"נ ז' תנועות:

אֶת דְּבַר חִדָתִי שִׁמְעוּ. נְבוֹנִים נִפְלָאוּ. אַךְ דְעוּ כִּי כָל־חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ:

אב בְּהָאֲדָמָה הוֹלִיד אַרְבָּעָה הָאַחִים.
לֹא כְבֵדִים לֹא קַלִּים. לֹא יְבֵשִׁים לֹא לַחִים.
בָּם יְרוּצוּן אוֹפַנֵּיהֶם. וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים.
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ.
כִּי פְעָמִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ:

ר אֲתָה עֵינֵכֶם עֵת נִרְאָה. דִּבְרֵי מַה נּוֹרָא.
כִּי בְּכוֹרָם לָקַח חֵלֶק וְשָׁם רַב בִּבְכוֹרָה.
גַּם שְׁמוֹ נוֹסָף עַל שֵׁנִי וּבַסֵּתֶר נִקְרָא.
הַשְּׁלִישִׁי בִּשְׁמוֹ כִּפֵּל חֲכָמִים קָרָאוּ.
הָרְבִיעִי גַּם בֵּן כִּפּוּל בְּמִשְׁקַל מְצָאוּ.

ה־בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה וְאַת שֵׁנִי אַחֲרָיו.
בְּ־נְקֵבָה הוּא. וּשְׁלִישִׁי יְדַעְתּוֹ בִּזְכוּרָיו.
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר. נְקֵבָה בַּאֲחוֹרָיו.
מְדָנִים עוּשׁוּ בֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ:
שַׁ־אֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ:

מ־בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן בְּגַלְגַּלִּים שִׁשָּׁה.
אַ־חֲרָיו יָבוֹא הַשֵּׁנִי וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה.
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם וְדַבְּתָם קָשָׁה.
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָאֱלֹהִים וּקְרָאוּ.
יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַרְבָּעָה נִבְרָאוּ:

מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן.
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן יְהִי לְזִכָּרוֹן.
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תְּכוּנִים כְּרִאשׁוֹן עִם אַחֲרוֹן.
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ.
יִהְיוּ כָּהֶם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ:

רֹאשׁ וְרֶגֶל וּזְרוֹעַ עִם גְּוִיָּה לַקַּדְמוֹן.
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן.
הָרְבִיעִי כַּחֲצִי גַלְגַּל וְהוּא בַּעַל הָמוֹן.
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם שְׂגָאוּ.
אַל תְּפַרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ:

פירוש על החידה מבע"מ בן ימיני

אר"ל יש אב בזאת האדמה שהוליד ארבעה האחים. הם אותיות אהוי היולאים מן א"ב ע"י החבור והכפל כזה. א' פעם א' הוא א. ב' פעם ב' הוא ד. חבור א' עם ב' מולידו ג' כפלו ו'. הרי א"ב הוליד אה"ו. וזה רמזתי לעיל במלות גא"ה גא"ה. כי בכל אחת אה. ג' פעמים ג' הוא ו'. ג' פעמים ה' י'. בהקדים זה לבל יחשוב איש שהכוונה על ד' יסודות הרמ"ע: גהם אלה האותיות שכל תרולתן ע"י התנועות המושכות אחריהן אה"וי. קמץ גדול מושך אחריו א' גם ה'. חולם ושורק ו'. חירק ולירי י': דכי ע"ד הנזכר אינם מתנועעים מעלמם רק נמשכים מן התנועות ונחים: הכמ"ש והחיות רלוא ושוב כמראה הבזק (יחזקאל א' י"ד) שפירושו ברק הנולץ ונראה לעין כהרף עין. ואח"כ נסתר ונעלם: וכמ"ש לפני זה: זר"ל נראים ונכנסים במבטא כמו אֲמַר. הוּא. וַיֹּאמֶר: חר"ל נראים ולא נכנסים במבטא כמו י'. דְּבָרָיו. ה"א מַה. האלף והוי"ו נוֹרָא הרי אותיות אה"וי נראים לעין ונחים. וכמן בהם סימנים: טר"ל חלק רב. כי האלף במלואו מספרו קי"א שסוף כב ממספר הוי"ו במלואם העולה יחד ל"ח. וסימנו אי"ק ב"כר. כ"ל הבכור הוא אלף מספרו אי"ק: יכי אלף לשון אלוף ורב: ככי ה' במלואו ה"א. הכי אלף נוסף: לכי האלף כן נסתר: מר"ל ו' בתלוהו וו: נלא ביש קוראים ויו או וא"ו: סכי היו"ד במלואו מספרו עשרים: עכי וד שוה במשקל עם אות י' לבדו: פבמלת אלף משמש האלף לזכר ולנקבה: צהה"א משמש בסוף לנקבה כמו אַתָּה: קהוי"ו משמש בסוף לזכר כמו אותו: רהיו"ד משמש לפני השורש בעתיד נסתר ליחיד ורבים כמו יִרְאֶה. יִרְאוּ. היו"ד משמש אחר השורש לנקבה נוכחת כמו רְאִי. דְּעִי: שר"ל התוכחים ע"ד התכון: א(יואל ד' י"א). כ"ל האמנו לבוא לדרוש הדבר: ואולי בהכוונה הנכונה: גהוא יהיא בן יהושפט (מ"ב ע' ב') עיין בתדבר (י"א י"א): דבל"א (פעהלען) כמו תעלים (מ"א א' כ"א): ומפי המופלא מ אילך שמואל פי' וק"ק גיביעש פי' מדינים הם ה' מלכי מדין שהאלשון מהם אוי (בתדבר ל"א ח') עושו בואו'. ר"ל בואו קבלו ה עם אוי. ואלי ממלאו אהוי. שאלו מלך ישראל יהוא. בואלי לא תחטאו: הר"ל האלף גם על ששה אופנים. עם חולם רא"ש. עם קמץ גדול רָאשִׁים. עם חירק רִאשׁוֹן. עם רוין קטן הוא לירי רֵאשִׁית. עם פתח גדול לחַטָּאת ולנדה (זכריה י"ג א'). ועם פתח קטן היא פגול עושה פֶלֶא (שמות ט"ו י"א): ור"ל הה"א גם אחר אלף הכלה כמו רְפָאָה (תהלים מ"א ה') חַטָּאָה (ישעיה ה' י"ח) ובדומה: זר"ל ה"א נמלא בתנ"ך ג' פעמים. בתורה הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג). בנביאים הא דרכך בראש (יחזקאל ט"ז מ"ג). בכתובים הא כדי פרזלא (דניאל ב' מ"ג): משכנות השנים בשנים. חהוין והיו"ד שוכנים בחלף הא. כי האלף לורתו א. יוד למעלה ויו"ד למטה וי"ו באמלע. וכן ה"א מחובר מן דו או די כמ"ש בסמוך שתי לורות לשני: ודבתם קשה. טכמו ודבתך לא תטוב (משלי כ"ה י') ענינו דבור. וכ"ל קשים במבטא יותר מן השנים האחרונים. כי האלף והאה ממולא הגרון. והוין מהשפה. והיוד מהחיך: יר"ל בבראשית שכתוב בו זה ספר תולדת אדם ביום ברוא אלהים (בראשית ה' א'): כר"ל בפסוק ויברא אלהים את האדם (שם א' כ"ז) אותיות באשונות במלת ויברא וי. ובמלת האדם הא. הם אותיות אהוי: לר"ל הרביעי שהוא יו"ד יש לו יתרון על אחיו הוי במספר ד': מכי השני שהוא ה"א יש לו ג"כ יתרון בנוספר ד' על אחיו האלף: נר"ל ההא והוי"ו שהם האמלעיים תספים י"א כמו הראשון עם האחרון שהוא אלף עם י' שתספרים ג"כ י"א: סר"ל אותיות אהוי תעברם כ"ב כמו כל אותיות א"ב שהם ג"כ כ"ב: עלשון קבלת מספר כמו נשא את ראש (במדבר ד' ב') כי תשא את ראש (שמות ל"א ב'): פר"ל הקדמון הוא אלף לורתו א ראש ורגל וזרוע עם גויה: צר"ל הה"א לורתו דו או די: ואחיו. הוא הוי"ו. לורתו כאגמון כזה ו: קהוא יו"ד לורתו כחלי גלגל יוד בתלוי נקרא גלגל. העיקר הוא החלי: רר"ל שהוא התחלת כל לורות האותיות. ויש מפרשים שהוא סך מספר שכל המספרים סובבים על אופניו. שני עשרים הם עשרים. שלשה עשרים שלשים. וכן עד עשרה עשרות שהם מאה. ועשרה מאות אלף. ועשרה אלפים רבבה. וכן עד אין סוף: שלשון הכתוב כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ה') ענין רבוי וגדלות. ור"ל שיהיו מי חכמה לב שעור רב לעמקת הרעיון. תכמו (במדבר ל"א כ') פי' מעשכו:

הקדמת הרמב"ן

בשם האל הגדול הגבור והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה. באימה ביראה ברתת בזיע במורא. מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה. שואל סליחה ומבקש מחילה וכפרה. בקידה בכריעה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה. ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין בינת הנמלה כנגד הגלגל העליון לעירה. כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה. הצפונים בביתה הטמונים בחדרה. כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה. כמוס עמה חתום באוצרה. ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה. כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה. משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה. לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. ונאמר פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה. בכליותי עצורה. לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה. להכנס עמם בעובי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה. ארוכה בכל ושמורה. ואשים לנגדי פני נרות המנורה הטהורה. פרושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה. המוכתר בכינוי במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה. בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה. אשר בפירושיו זכורה. ועם רבי אברהם בן עזרא. תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרה. והאל אשר ממנו לבדו אירא. יצילנו מיום עברה יחשכני משגיאות ומכל חטא ועבירה. וידריכני בדרך ישרה. ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה. כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה:

הקדמה לרבינו יעקב

הנה נא הואלתי לדבר. כי לא בינת אדם לי ותיילים לגבר. גם כי לא מלין לחבר. כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה. ואין בי דעת ומזמה. ולא אתי יודע עד מה. אמנם צמאה לה נפשי ובשרי לה כמה. אף אם נסתרה ממני ונעלמה. כי היא מלאכת שמים. וכל דבריה על אפנים. נדרשת היא לכל שואל בה על ירכים. ולכל אשר ישה לה אזנים. כי לא מעבר לים היא ולא בשמים. אכן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתים. אשר יעזבנה יום היא תעזבנו יומים. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ע"כ נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעמים וברגלים. ולעשותה בלב שלם במעשה הידים. והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים. פירוש התורה לרב הגדול הרמב"ן ז"ל גדול הנוצה ורב כנפים. ונפשי אותה לעבור בו אף במי מתנים. ואירא כי גדול מאד וגאו המים. ואומר אלכה לי אל השפתים. כי על שפתו עץ רב מאד מזה ומזה נחמד הוא למשכיל ותאוה לעינים. ואקח מפריו מלא כפים. ואוכל ותהי לי למשיב נפש לפקוח עינים. ולשמוע בלמודים העיר לי אזנים. ותחי רוח יעקב ותהי אליו פי שנים. כי יהיה כל אשר יבא שמה נחלים. לכן תחלת דברי אני מבקש רשות מאת הרב הנזכר ואחר כך אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שעשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי יען נפלאו ממני דברי הרב והם סתומים אמרים. אלקטה מהם הדברים הפשוטים ואשאיר הסתומים. כי בסודו לא באה נפשי למען היות נקל בעיני ללמוד. ואם מצאתי פשט או טעם במקום אחד חברתיו עמו ואף כי הם מעטים. ועל כן לא הזכרתי שם הרב ברוב כי רובם דבריו ולא הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין. וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות מגמטריאות וטעמי המסורות להמשיך הלב ואשר כל מחשבות לו גלויות חוקר טוחות וכליות הוא יודע כל מחשבתי והוא יחזיק ידי הרפות ויאמץ ברכי הכושלות. להוציא מחשבתי זאת אל הפועל ויטה לבבי ליראתו. ויקרבני לעבודתו. ויאיר עיני במאור תורתו:

הקדמת הגאון רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל:

לכו בנים שמעו.	וחכמי לב ודעו.	והשקו צאן ורעו.	אמתה של תורה.
וטעמו וראו בה.	דנמטייכו שיבא.	ליראה ולאהבה.	מחולל כל ברא.
ניצר לכבודו.	והודיע הודו.	בדת מתת ידו.	ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמ"ר יעקב ספורנו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקודי מוכים ובנים לא אמון בם מתנים טעם לפגם בשכל מליה ספורה וסדרה, בשגם היא סגלה שכלה ומחמדים כבושים למבין ואין אומר השב. העיר לי אזן לשמוע דברי חפץ ומגיד מישרים ומורים ומכשול עד יצא כנגה צדקה. אז אמרתי אספרה מה שמץ דבר מלאכה ידי במכוון בה הלא ונבער המשוער אצלי יעיר רבים ונכבדים לתת אומרי שפר והכון בספר יגדיל תורה ויאדיר. כי אמנם מקוצר רוח ומעבודת ועבדות בני עמנו בארץ לא להם ומפני נוגשים אלים יום יום להמם ולאבדם. הומה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על צלעם למחסה ולמסתור והרס כוס ילדי יום סובבים כדבורים, עד אפס מקום וזמן כאות להביע כפלאות ומורלתו. ובכן היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאתיון כמתוכחים באומרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדיות המאחר בקבלתה. ואתא ומרבבות קדש שרידי תופשי התורה לפעמים ומאמר לאשוכים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להתיר הספק ותהי לחרפות למו. ונחנו מה כנצדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגיד כפלאות ומורלתו ומאירות עיני כל משכיל בספורה וסדרה המורה לצדקה גודל השם יתברך וטובו באחוזת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר כתן תשועה אחר יאוש ומחלט כי אמנם לוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמונות טהורות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא י"ת באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ובה הודיע כונתו במאמרות בכללו ובפרטות

עמו ובזמן מתן תורתו אשר ממנו עליהם רבים המה לאו כן תמהו. ובהיות תכלית העיון השכל וידוע פרשת גדלת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר יתבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו. ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החנוך המעשי המכוון מאתו. לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון, והוא

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ונפלאות עצומים גדלים ומאור. מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית ושהשכל מאתו בכונה וברצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אמנה למשחית לו. וספר ראשונה כי הוא ית' ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו, שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא אכל פתו. וספר שנית בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קרוב. לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגזר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מן היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה. וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ, ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרוא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אללם ולתת לכמו במגדל אליו גויים ידרשו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפילם ולא חלו ימיהם כי תיכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור. ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית כל תקון אלהי פעמים שלש, הפליא ה' חסדו לו מכל המין ובחר באברהם הרעו להשיג גם התכלית המכוון אללו ומני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם בנו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראם בשמו, מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד. ומרב פלאות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי האמונות עם איזה רמז לנפלאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויורה בענין אלישע: ובכן היו ענייני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' בזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו ענייני אברהם מאז שיצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. וענייני בית ראשון היו כענייני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. וענייני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כענייני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות ורמז עוד באחרית אחרי הימים ובזה סיים את ספרו הראשון.

אל אצילי בני ישראל, יברכם אלהים אלהינו!

בנשתי היום הזה אל המלאכה הנכבדה הזאת המלאה לה הוד והדרת קדש, היא תורת אלהים מפורש עם תרגומים ופירושים רבים ונכבדים כאשר עיני הקורא לנוכח יביטו, אשר אנכי עוסק בהדפסתם; לעת כזאת, דבר לי אליך, קורא נעים! הט אזנך ושמעני, וישמע אליך אלהים!

הנה אנכי זה ימים רבים מעודי עד היום הזה רחש לבי דבר טוב למלאכת עבודת הקדש היא מלאכת דפוס עברית. זה היה חלקי מכל עמלי ויגיע כפי, בה מצאתי חית ידי ומשיבת נפשי גם יחד. בבתי הדפוס המפוארים לשם ולתהלה עד קצוי ארץ, בעיר ווילנא, ווארשויא ולייפציג ופה קרית מלך רב וויען הבירה משך ט״ו שנה יגעתי ומצאתי להבין ולהשכיל ולהשגיח על מלאכת הספרים היקרים, היוצאים לאור לכבוד ה' ולכבוד בית ישראל, להיות הוד והדר, שכל טוב וכשרון המעשה צמדים יחד לאגודה אחת ולא יתפרדו, למען תמצא עין הקורא גיל ונחת על היופי והסדר הנכון החיצוני, עת הנפש המשכלת תתבונן בינה בבואה אל הקדש פנימה להתענג בנועם ה' הכתוב בספר ולבוא עד תכונתו.

וה' ברך את עמלי ויגיע כפי לטוב ולתפארת ישורון, כי באתי עד הלום, למצוא חן בעיני אדוני בית דפוס המפואר והמתנשא לראש עשר ידות על רוב דפוסי ארצנו, ויקימוני על להיות נצב על משמרת משא פקודתי להיות פקיד על החלק הדפוס הזה הנועד להדפסת ספרי לשוננו הקדושה, כי בעצתי וכל מאמצי כחי הטו בעלי הדפוס אזנם לי לשית נוספות לבית דפוסם הגדול גם אותיות יפים מאירי עינים בלשוננו הקדושה, כי לא היו בזה לפנים בדמותם וצלמם הגאוה.

למן אז ועד עתה, כל ישעי וכל חפצי להרים קרן ספרי עם אלהי אברהם בכל יתרון וחמדה הוד והדר פנימי וחיצון כאשר לאל ידי. עיניך לנוכח יביטו, קורא נכבד! ובלעדי אגיד, עיניך הרואות מה יקרה מה שפרה מלאכת העבודה הזאת אשר לפניך. יהלל זר פעלי, ולא פי, נבון דבר, ולא שפתי! וכאשר החילותי מעשי למצוא חן, הודות לאל! בעיני כל רואיהם; כן אוסיף לעשות תושיה, ברצות ה' דרכי, להרים כבוד ספרי עבר קטנים עם גדולים. יראו ישרים וישמחו, דורשי ה' ויחי לבבם!

אלה דברי עבדכם ואוהבכם

יעקב הכהן שלאָסבערג.

פקיד ומשגיח על בית הדפוס עברית של האדונים
זאמארסקי ושותפו דיטטמארש בעיר וויען.

דבר אל הקורא!

פה עמוד קורא נעים! עמוד והתבונן, כי אני אעביר כל טובי על פניך, בהוצאה החדשה אשר אנכי נותן לפניך, ואקוה כי תעם לנפשך, אם אעירך על כל הטוב אשר הטבתי עמך, מי לא ירנן ברנן וגילה, ושפתיו לא תבענה תהלה, בראותו כי פירושי הראשונים, יצאו לאור לשם ולתהלה. אשר ערכם עשרת מונים, על דברי אחרונים, והנה במפרשי התורה אשר עשו לנו מטעמים, אחד היה אברהם ה"ה רבינו אברהם אבן עזרא נב"ע, אשר שמו גדול בישראל ונודע ביהודה, כי חננו אלהים ביתרון הכשר דעת לתורה ולתעודה, ולכל שכיות מדע חכמה חמודה, הוא האיר פני תבל בחכמתו, כי כפלים עשה ברום תבונתו, כי לא לבד כי פירושיו מדבש ומנופת צוף מתוקים, אף גם זאת אמרותיו שבעתים מזוקקים. בדבריו היקרים והכמת לשונו התורה הקים, ולגודל הכמתו קיצר בלשונו, לכסות מצפונו, הבאים אחריו דלו לאחדים לגלות מסתוריו, ולהוציא לאור פניני אמריו. גם רבינו הרמב"ן ז"ל שפט ע"ע וכתב בפ' אחרי על פסוק וגורל אחד לעזאזל על מה שכ' הראב"ע שם סוד ח"ל והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר, אבל אני הרכיל מגלה סודו וכו', ואם כי לפעמים התמרמר עליו, בכל זאת עיניו הרואות כי לגודל יקרת סדריו, כמעט אין פסוק אשר לא הביא את דבריו. ומי אנכי כי באתי עד הלם, לספר בשבח נופך ויהלום, רבינו אברהם א"ע נ"ע ראה נא אחי היקר! מה שהעיד עליו רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל באגרת הרמב"ם ממה שכתב לבנו הרב ר' אברהם ז"ל דף ב' ע"ב ומה שצוה עליו שלא לעיין, כי אם בפירושי' ובחבורים שחברם הראב"ע ז"ל. וז"ל שם והאמת והנכון הוא מה שאמר החכם רבי אברהם א"ע זצ"ל נאמר לי עליו שעשה חבור בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות לא יבינם אלא מי שהוא במדרגתו והשרידים אשר ה' קורא. ושם נאמר עוד ואתה בני ה[illegible] לי. אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחבורים, ולא תטריד שכלך אלא בפירושיו ובחבוריו וספריו, כי הם טובים מאד ומועילים לכ[illegible] שקרא בהם השתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק, ושהם אינם כשאר החיבורים כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח, וכו' שתקת מדבריו וברמזיו אשר ידבר בהם עיין בהם עיון יפה והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי כי החכם הזה הנזכר לא הי' מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום ב"א עכ"ל, ואחרי הודיעך את כל זאת, מי יערב לבו לבוא לגשת אל הקודש פנימה, ולא יכסה פניו כלימה, ראה נא אחי היקר! כמה טרחו ויגעו איזה חכמי עמינו לפרש את דבריו הנעימים, הראשון, הוא הפי' מוטוט אשר בא לפרש ולגלות ספוני טמוני אמריו, כי הוא בא בחדריו, אך לא הועיל לקצרי מדע, כי להבין פירושו צריך פירוש להתודע, אחריו בא לפרש בע"מ מקור חיים, אשר לו רחבת ידים, כאשר ימך הקורא בעצלתים, לא ישתהוה לפי' אפים, אחריו בא המחבר פי' אהל יוסף, לבוא בחדריו אין כוסף, יען נמצא בדבריו, אשר אין מבוא בחדריו, שפט על פי הפרט, כי אין בו רק הפשט, ממראה הפסוקים העלימו עין, להורות דרכי הדקדוק הי' בעיניהם כאין, הרמז בדבר גדול הרחיקו, וכפי דעתם ע"פ היציגיות החזיקו, והמפרש ב"י הראה מקום הפסוקים, התיבות הזהות הקים, לפרש דרכי הדקדוק שם לו לחוקים, אך הנוגע להבין הפשט, לקט מהכלל הפרט, והניח השאר כמו ספר התום. נשאר הפי' ראב"ע מכל עין סתום, מי העיר מרדם, אמון מוצנע כמקדם, ומי ישא בחיקו כל אלו הפירושים, לברר הבנת העיקור תקוני הראב"ע הנם חבושים. ובפרט העוסקים בבהכנסתם, והם נותנים מחמדיהם בטרדת מחיתם. על כן אהובי אחי. נתחכמתי אני הצעיר, באלפי ישראל, ואולי ה' עמי יהיו דברי המעטים קצת להועיל, כי בחרתי מכל הד' פירושים לעשות פירוש קצר שלא להלאות הקורא, ובמקום אשר הניחו בלא מורה, מצא ידי יד כהה להראות בסימן (נ"ל) והבוחר יבחר לעשות פירוש טוב ממני, כי איני מחליט קבלו דעתי, ובמקום אשר סותר משנה או גמרא אני משתדל להראות פירושו איפה בדברי חז"ל מרומז, ואקוה קורא נעים! כי תמצא נועם לנפשך, אם תביט לפעמים בפירושי הקצר על ראב"ע ז"ל כאשר ערכתי אליך:

הרמב"ן אשר הדפיסו עד עתה בלא סימני הפסוקים, היו בעיני הקורא חסר משטים וכספר מלא חוקים, ובאמת העידו עליו כל בעלי אמונה, כי פירושו מלא חכמה ותבונה, ואני גם בזה הקלתי על הקורא כי הדפסתי הפי' מציין ע"פ פסוקים, באופן שדבריו מדבש מתוקים, אקוה כי גם עבור זאת רב תודות תתן לי קורא נעים:

הפי' **ספורנו** הנכבד והמפואר, אשר כפי בע"מ תוס' י"ט במסכת מ"ש פ"ה משנה י' להכם מתואר, אשר היה נעלם כונתו הרחבה ע"י קצרו כי אינו מבואר, ובהיות הקודמים לפניך עם אלה הפירושים. להבין תוכן כונתו בקצרה בנקל הם דרושים:

הפי' היקר אף נעים מרבינו **הרשב"ם** אשר גם היא הלך בעקבי הראשונים, לפרש ע"ד הפשוט יובן כעת יותר מלפנים:

וגם פי' **רש"י** ז"ל יובן היטב ע"פ כל הפירושים, כי גם הוא ז"ל הלך לפרש ע"ד הפשוט בהרבה מקומות:

פירוש **התרגום יונתן** הוא ע"פ סימן א"ב למען כל אחד ישיג מבוקשו בנקל ולא יהי' עליו הטורח לחפש:

הבעה"ט הוא מוגה כעת ע"פ בעה"ט ועיטור בכורים. והוא שלם ומוגה הדק היטב בלי תוספות ובלי מגרעת: וע"י מראה הפסוקים, לפירוש נוסף הוקם:

המסורה הקטנה אשר היא כמעט נדפסה בכל החומשים הגדולים. הציגו אותה כמו גליון בצד הפנים. הורידו מראה המקום או הגביהו מקום המצוין לא ידעו הקוראים לכוון על איזה סמן מרמז המסורה. ולבד זה קבצו כמה שבושים בהמסורה. התחכמו א"כ והדפיסו המסורה ע"פ א"ב אשר הוא מבוא להשיג כמו רגע ציון המסורה ע"פ הפסוקים. אך שבשו יותר כהנ"ל אשר אין להקורא שום מבוא לשפוט להימין או להשמאל. ע"כ התחכמתי לתקן המסורה ע"פ תיקון סופרים מרש"ד וג"כ מהחומש עין קורא מהרב רו"ה אשר מביא כמה מסורות לתקן. וגם מסורה הגדולה בעזרי. ולא די אלו. אם לא היה ההפוש בקאנקארדאנציא בעוזרי לא הייתי בא לידי תיקון וכהיום הביטו וראו על המסורה אשר מתוקן היא ובנקל להקורא למצא המצוין עליו.

התולדות אהרן אשר ציגו בכל החומשים בטעות תקנתי עם המגיה ע"פ הת"א מדפוס וויניציא אשר הוא על תנ"ך אשר שם מכוון מראה המקומות: החושך בוחן האור. ככה יבחן המבין אם יקח לעיניו חומש עם המפרשים מדפוס אחר. אני בטוח אשר יכיר כ"א בעצמו. ויגלה לזולתו: ואם לא לקחנו לעינינו המקור מבוא כל מפרש. לא היה ביכולתנו לבא לידי תיקון.

ולבד זה לא נחה דעתי. כאשר רבו המדקדקים. אשר אין להם אמונה. רק להכרעת בע"מ מנחת שי עיניהם לאמר הוא המכריע. ע"כ אני מדפיס בסוף החומש ג"כ **המנחת שי**. להסיר כל הספקות מהקורא בספר. ויראה הרואה ויכריע בעצמו.

התרגומים מוגהים ע"פ אוהב גר ומחומשים המדויקים ותרגום לשון ארמית לא די זה השגתי כ"י ישן נושן אשר המחבר היה בקי בתלמוד בבלי וירושלמי וערוך הוא עשה על כמה תיבות תיקון ע"פ הכרעות צודקות. ולא סמכתי עליו. רק באיזה מקומן עשיתי הגהה למטה להראות הנוסח והבוחר יבחר.

החומש מוגה ע"פ ב' מגיהים מדקדקים. ב' פעמים יעבורו ע"י כ"א. וכהנראה אשר טוב **הגהת החומש** יעלה על כל. ואולם אם גם אחרי יגיעתי הנ"ל ימצא איזה טעות. גם אנכי אענה. לא נתנה תורה למלאכי השרת. כי גם אחרי החומשים המדויקים תעבורנה השגיאות. ואם הטעות תעבורנה בספר מעט. חומש מדויק יקרא.

וגם על פי' **רש"י** שמתי עיני לתקנו ע"י הגהה טובה לא לסמוך על הדפסת פירש"י מחומשים אחרים. ואם רש"י מביא לשון ת"כ או ספרי או מכילתא או תלמוד. המגיה מחויב לחפש המקור לגלות המראה מקום אם מכוון הוא. וע"ז נתוספו כמה וכמה תיקונים במפרשי התורה.

דברי המביא לבית הדפוס

שלמה זלמן נעטטער

א **בְּ‍רֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם**
ואת

° ב' רבתי

אונקלוס

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הֲוָת
צדיא

מסרה א א כשמתחיל הסופר לכתוב יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שטה חמישית. בראשית, ב' רבתי למעלה היא שוה לספר האותיות ונקם העודף הוא למטה והוא צריך להיות בראש העמוד וסי' בי"ה שמ"ו ומ"ל א' ומ"י וה' ישנו ג' מנהון כ"ס. ברא אלהים, ג'. את השמים, י"ג דסמיכי.

ת"א בראשית סוכה מט ראש השנה לב מגילה כא וכב בבא קמא נה ספר הזוהר פ' פקודי עקרי' מה. **בראשית ברא** מגילה ע' חגיגה יב תמיד לב. **את השמים** חגיגה יב.

רש"י

(א) **בראשית.** אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא.** אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח') ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב') ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כ"ו) בראשית ממלכות יהויקים ראשית ממלכתו (דברים י"ח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשי' ברא אלהים וגומר כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג') כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעי' ח') ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרי' וכמו (ישעי' מ"ו) מגיד מראשית אחרית ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בריאת המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אלהים.** ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:
תהו

רמב"ן

בראשית. משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך בענין האמונה ובדרתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים כשנצטוה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ולוה לקיח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר. ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אומרם. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת
העולם

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבית [א]בראשונה כי נמלא [ב]ראשונה ישנו ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ [ג]גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם [ד]סמוך והטעם בראשית [ה]הערב או הלילה או החשך והנה שכמו וירא [ו]ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נושא [ז]בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא [ח]סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על' פועל [ט]עבר והנה כן תחלת [י]דבר יי'. קרית חנה [כ]דוד. והטעם יתברר לך בפסוק [ל]השני: **ברא.** רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה [מ]יברא ה'. והנה שכמו ויברא אלהים [נ]את התנינים ושלש בפסוק אחד [ס]ויברא אלהים את האדם. וברא חשך שהוא הפך
האור

פירוש על אבן עזרא

[א]להלן (י"ג ד'). [ב]במדבר (ב' ע'). [ג]פי' כי גם דעתו של ר"א היא שהבית נוסף אבל לא כבית של בראשונה בעבור כי הבית של בראשונה היא בקמ"ץ, והקמ"ץ יורה על ה"א הידיעה, כי האותיות בכ"ל המורות בראש התיבה על ה"א הידיעה ננקדות לעולם בפת"ח והאות הבא אחריו מודגשת. ואם האות הבא אחריו הוא מאותיות אהחע"ר שאינן מקבלות הדג"ש. העמידה הדג"ש תחת הפת"ח של אותיות בכ"ל ונעשה קמ"ץ כמו אשר עשה שם **בראשנה** (בראשית י"ג) **לראשונה** שופטים (י"ח כ"ט) **בראשון** (ויקרא ע') כולם בקמ"ץ בר"ס, ומטעם זה הבי"ת של מלת בראשונה היא בקמ"ץ בעבור האות רי"ש הבא אחר הבי"ת שאינו מקבל הדג"ש, והבי"ת של בראשית היא בשו"א, לפי שה"א להנקד בקמ"ץ שהרי אין צריך לומר שהבי"ת מורה על ה"א הידיעה כי הה"א הידיעה מורה על דבר שנזכר מקודם לכן במקום אחר. וכאן היה ההתחלה הראשונה א"כ אינו הבי"ת נוסף, והוא אומר הבי"ת העזר כמו כלם בחכמה עשית (תהלים ק"ד כ"ד) וכן תרגום הירושלמי **בחוכמה**, או בי"ת הסיבה והתכלית כמ"ש רש"י בשביל התורה הנקרא ראשית דרכו וכו'. [ד]ר"ל הענין הסמיכות ע"ד זה, כל השמות שבתורה שיש להם תי"ו באחרונה, אותו התי"ו מורה על קישור ודיבוק של שם אחר שיש לו שייכות עמו, והתי"ו מורה כאלו כתב מלת **של**. דכך משל **חכמת שלמה**. אם היה חכמה בה"א היה מהצורך להוסיף מלת **של** ר"ל חכמה של שלמה, וכן בתיבת **שפחת שרי** ועכשיו שנכתב חכמת, או שפחת, הרי הוא כאלו נכתב מלת **של** לפניך. [ה]ר"ל איך נוכל לומר שמלת בראשית היא סמוכה לתיבה של אחריו שהוא מלת **ברא** שהוא פועל עבר ולא שם מהשמות, והסמיכות אינה שייכה אלא בשני שמות זה אחר זה ר"ל שם עצם או שם דבר ע"כ פירש בראשית הערב וכו' ויש מקראות שמקצרים כמאמר רש"י. [ו](דברים ל"ג) ודעתו שאין צריך לומר שם בפסוק זה שהתי"ו מורה על מלת של. [ז]ר"ל כאלו אמר עם ראשית ופי' שיש לו איזה משמעות, אבל הוא בלי טעם, שהי"א אינם נותנים טעם באיזה משמעות הוא נושא הבי"ת. וטעם הי"א כי הבי"ת במקרא להורות על מקום, או הזמן, ויש בי"ת הורגלו על כלי, [ח]ר"ל לא כדעת הי"א שהוא תמיד סמוך, רק לפעמים הוא סמוך כמו ראשית דגנך (דברים י"ח ד') ולפעמים הוא מוכרת כמו וירא ראשית לו, ואינה סמוכה מפאת הדקדוק רק מפאת הענין, כאשר פי' בראשית ממלכת יהויקים היה הדבור הזה מאת ה' לאמר וכו' [ט]והסמיכות צריך להיות אל שם העצם או שם דבר כנ"ל. [י](הושע א') ושם ג"כ מלת **דבר** פועל עבר. [כ](ישעיה כ"ט א') היא ג"כ פועל עבר. [ל]ר"ל הפסוק ה"ב. והארץ היתה תהו וגו' ולא היה ישוב וטעמו בראשית בריאת שמים והארץ. [מ](במדבר ט"ז ל') [נ](פסוק כ"א) שכתוב אשר שרצו המים א"כ נבראו מן המים. [ס](פסוק
כ"ז

ספורנו

(א) **בראשית.** בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: **ברא.** עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל: **אלהים.** הנה מלת אלוה תורה על נצחי ובזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז"ל אמר לשדי' לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות וזולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם. ועל זה הצורות יקרא כל נבדל מחומר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים: **את השמים.** הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קדימת פתח מלעיל יורה על שנים שוים. ובכן מלת שמים
תורה

[א) בְּחוּכְמָא בְּרָא יְיָ:]

[א) מִן אַוְולָא בְּרָא יְיָ יַת שְׁמַיָא וְיַת אַרְעָא:

וארעא

בעל הטורים

יש במדרש שלכך פתח בבי״ת ולא באל״ף לפי שבי״ת הוא לשון ברכה ואלף לשון ארור אמר הקב״ה אפתח בבי״ת בל׳ ברכה ולואי שיוכל להתקיים ד״א ע״ש ב׳ עולמות שברא העוה״ז והעוה״ב ד״א ע״ש ב׳ תורות תורה שבכתב ותורה שבע״פ ללמדך שבזכות התורה ולומדיה נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש כלומר ב׳ העמק ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ד״א אותיות א׳ בתשרי. נברא העולם. ד״א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד״א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם ד״א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד״א בראת יש שברא י״ש עולמות לכל צדיק.

יונתן

מן אוולא פי׳ בתחלה ובפ׳ לך לך בפסוק אהלה בתחלה תרגום מן אוולא וס״ל כאן שבא להורות סדר הבריאה: ירושלמי בחוכמא פי׳ באמצעות חכמה עליונה וכן בספר הזהר ובתקו״ז דף ע״א ובנחיי ע״ש:

לדיא

ברא

אבן עזרא

האור [ע]שהוא יש. וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא [פ]ברה אתם לחם. וזה השני אלף [צ]תחת ה״א כי כמהו להברות את דוד [ק]כי הוא מהבנין הכבד הנוסף [ר]ואם היה בה״לף [ש]היה כמו להבריאכם [ת]ומלאנו מהבנין הכבד ובראת [א]לך. ואיננו כמו ברו לכם [ב]איש. רק כמו וברא [ג]אתהן. וטעמו לגזור ולשום גבול [ד]נגזר. והמשכיל יבין: אלהים. אשר מלאנו אלוה [ה]ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד. וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים. ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים [הה]ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים [ו]קשה. ולקח [ז]בעליו. וכן תמת עליו. אליו [ח]ועדיו. על כן אמר הכתוב ברא [ט]ולא בראו. ומדרך התוספ׳ ידענו כי הדבורים יקראו שפה [י]בעבור שיראו שימנה יצאו. וכן נשמת האדם העליונה תקרא [כ]לב. והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה [ל]השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא [מ]כן. ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם. ואל תפיס לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו [נ]הפוכות. וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה׳ והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן [ס]זכריה. [ע]ודניאל. ולמה אאריך. וטעם אלהי [פ]הצבאות כמו אלהי האלהים. וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן. וזה השם תאר ואיננו עצם. ולא ימצא ממנו עבר [צ]או עתיד. ואל תחשוב שהמלאכים הם נאם ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו [ק]רוחות. כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתהלה על מעשה בראשית. והחל מהאור ואמר עוטה אור ואמר כן נוטה שמים והוא הרקיע. והמים עליו והאש והשלג והרוח. ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ומשרתיו ואמר יסד [ר]ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה. וכן כתוב רוח סערה עושה דברו. וטעם: את. כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול [ש]כמו את השמים. ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים [ת]אדם. ונמצא עם הפועל [תת]כמו בא הארי ואת [א]הדוב. והם מתי [ב]מספר. ויהיה תחת [ג]עם ותחת [ד]מן: השמים. בה״א הידיע׳ להורות כי על אלה הנראים [ה]ידבר ולעולם

לשון

רמב״ן

העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשי׳ עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב״ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן (ירמיה ל״ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו הודיענו תחלה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א״כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשי׳ והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המצמיחים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאת׳ וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותי׳ חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גנב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע״ה שהם נ׳ חוץ מאחד ואפש׳ שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית׳ שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם

בדלון

פירוש על אבן עזרא

כ״ז) כתיב ג״פ ברא והם כולם יש מיש. [ע]כי חכמי המחקר ר״ל אשר החושך הוא העדר וכן סובר ג״כ ר״א כפי הפי׳ הזה ולא כן ד״א כי החושך הוא בריאה המעכבת האור. [פ](ש״ב י״ג י״ז) ופי׳ מענין אכילה כי הבריה הוא אכילה מועטת כמו ואברה מידה (שם י״ג). [צ]ר״ל שנתחלף הה״א באלף. [ק](שם ג׳ ל״ה). [ר]פי׳ מבנין הפעיל כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין כבד הנוסף, כי השורש הוא פעל והוא בנין הקל, ובנין הכבד הוא פִּעֵל וקראוהו בנין הכבד בעבור הדגש שהוא בעיקפע״ל שהוא לסמן הבנין, ובמקום שאינו יכול להיו׳ נדגש, דהיינו אם עי״ן הפעל הוא מאותיות אחע״ר, אז בא הדג״ש מעין הפעל לנקודת האות שלפניה. למשל אם האות לפניה היא חיריק מתחלף לציר״י, ואם הוא פת״ח מתחלף לקמ״ץ, וקראוהו המדקדקים בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו, הוא בעבור ב׳ אותיות הנוספות על אותיות השורש שהם הה״א והיו״ד ונקוט זה הכלל בידך לכל מקום שהזכיר זה הלשון. [ש]ר״ל להבראות. [ת](שמואל א׳ ב׳ כ״ט). [א]יהושע (י״ז ט״ו) שהוא לשון כריתה. [ב](ש״א י״ז מ׳) פי׳ ברו הוא מבעלי הה״א ר״ל כמו ברה ליחיד על משקל עשו פסח וליחיד עשה פסח. [ג](יחזקאל כ״ג מ״ז) ור״ל פירושו כי הארץ היתה מכוסה במים לאחר שנבראת וכן עצבה ובמפץ ה׳ נראתה היבשה ונעשה הרקיע מבדיל בין מים למים, וזהו שאמר שטעם ברא לגזור ולשום גבול כאמרו תשלח רוחך יבראון ופי׳ נומן הגורה כי הנשמה אלוה ערב בואה לעולם הזה והגוף הוא קבוץ חלקי אדמה. [ד]ר״ל ככתוב כח מעשיו הגיד לעמו (תהלים קי״א) וכל מה שדבר במעשה בראשית רק מהנבראים בגשם. אך הכוחות משמים והארץ היו מקדם, וכן דעת בעלי מקובלים ובזה מבין איך לומר ויהי ערב וכו׳ יום אחד והמאורות נתלו ביום ד׳, והנה כ״א מהחוקרים דרך דרך אחר עיין כוזרי ובע״ק, ע״כ מרמז רא״ע והמשכיל יבין כי העלם האלהים היא נפשו והיא נכללת ערב בריאת שמים וארץ הגשמים, כמאמר ז׳ דברים עלו במחשבה וכו׳ אך כל דבר יוצא מכח לפועל לעת הגזירה ואם הזמן הגשמי מסובב ע״י הגלגלים אך כח מהעת הוא למעלה מהגלגלים וכמאמר כי אלף שנים בעיניך וכדרשת חז״ל והוא הכח מהזמן, ע״כ ר״ל גבול נגזר וגו׳ וכן פי׳ ר״א בספר התהלות בפסוק ויעמידם לעד וכו׳ כי התורה מספרת רק מהיסודו׳ המורכבים והנפסדים, אך כוחותיהם הם עומדים לעד כמאמר רבי אבוה בר סימון מלמד שהיה מסדר זמנים קודם לכן. [י]והוא לשון יחיד. [יי](בל״א מיר בעפעללען) כי אין מלך או מושל בלא עם ע״כ כבודו הוא כבוד רבים. [ו](ישעיה י״ט ד׳). [ז](שמות כ״ב יו״ד). [ח]דעת ר״א כי ג׳ מלות אלו עָלָיו אֵלָיו עָדָיו המה בסוף התיבה יו״ד וי״ו וזה מרמז כל פעם בלשון רבים ואעפ״כ נאמרים על יחיד דרך כבוד. [ט]להראות כי אלהים בלשון רבים הוא היחיד. [י]וכן פי׳ רש״פ שורש שפה ע״ש סוף כי הוא סוף מוצא הלב. [כ]כמאמר לך אמר לבי וכו׳ כאשר הלב הוא נברא בראשונה מאברי הגוף ומוש הטבעי בו, והוא המרכבה הראשונה להרוח. [ל]ר״ל כי כל אשר יעשה ה׳ אינו אלא ע״י אמצעי והם המלאכים שנאמר בגזרת עירין פתגמא (דניאל ד׳). [מ]ר״ל כי שם אלהים מורה על המלאך המשגיח וכן פי׳ המפרשים על הפסוק ויבא אלהים אל אבימלך כי אינו כראוי אשר ידבר עמו ה׳ בעצמו, ע״כ פי׳ אשר נקרא ה׳ בשם המלאך הממונה. [נ](שמות כ״ג כ׳) ובפסוק ל״ג ל״ד פי׳ ר״א כי האומר שהאדם הוא נכבד מהמלאכים חייב שילקה אותו. [ס](א׳ מ׳). [ע](י׳ י״ז). [פ]כי הוא יפרש בפרשת וארא בפסוק והוצאתי את צבאותי פי׳ צבאות השמים כי שם העצם לא יבא בה״א הידיעה כמו שפי׳ בספר השם שער ב׳ ואמר שיש ה״א הידיעה במלה הצבאות אינו שם העצם, רק תואר בשם כמו אלהים שהוא מרמז ג״כ על המלאכים. [צ]ר״ל אע״פ שהוא תואר איננו כשאר תוארים שהם גם פועלים, כגון חָכָם נאמר חָכַם (משלי כ״ג ט״ו) בלשון עבר, תֶּחְכַּם (שם י״ט כ׳) לשון עתיד, משא״כ בשם אלהים. [ק](תהלים ק״ד ד). [ר](שם. שם ה׳). [ש]ר״ל אלהים הוא הפועל, והשמים מקבלים הפעולה, ומלת את סימן הפעול. [ת](דברים ד׳ ל״ב). [תת]ר״ל כי ונשא שה מן העדר, הוא הפועל שנשא שה אבל גם את הארי וכו׳ הם הפעולים, ודע כי מלת את לא יאמר אלא בעצם הדבר, ולא כן מלת אל, והמשל אם יאמר לחבירו שיוליך חפץ אחד למקום ידוע לא יאמר לו הולך אל החפץ מפני שהחפץ עצמו מוליך עמו, ואם יאמר לך אל מקום פלוני לא יאמר לו את מקום פלוני שאינו עושה פעולה בעצם המקום, וכן אומר הרמב״ם במו״נ בפרק ל׳ מח״ב את השמים וכו׳ פי׳ חז״ל שהוא בענין עם. יכלו בזה שברא עם השמים כל מה שבשמים ועם הארץ וכו׳. [א](ש״א י״ז לד) ר״ל כי הארי ובא הארי והדוב שהרי הדוב הוא הפועל ולא שייך מלת את רק בפעול כמו גם את הארי גם הדוב הכה עבדיך (שם פסוק ל״ו). [ב]ר״ל שיבא עם הפועל. [ג]כמו מצרימה את יעקב (שמות א׳ א׳) וטעם את הדוב פי׳ עמו. [ד]הם יצאו את העיר (בראשית מ״ד ד׳) פי׳ מן העיר. [ה]ר״ל על דעתו בסמוך שהשמים והארץ בפסוק הזה הם הרקיע שהוא האויר והיבשה שהם מפורסמים ונראים לעין יתכן

לבא

וְאֵת הָאָרֶץ: ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן

ובהו   קדם

מסרה ואת הארץ, ג' ק"ס ובתריהון והארץ. ב והארץ, ח' ר"פ. היתה, אינו נסוג אחור כי במרכא אינו הכרח על הרוב. תהו, חסר.

ת"א והארץ היתה מגינה יב תמיד לב.

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדי"סון בלע"ז: בהו. לשון רקות וצדו. (סא"א):

על

רמב"ן

ברצון הקב"ה וכל המצוה' למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי' או ברמיזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר הלכה למשה מסיני כי הרמזי' האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה במזקיהו ספר תגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין הטעם שמסרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפי' שיר השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יצא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי' כחות העשבים וסגולתם עד *שכתב בהם אפילו ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וראיתי הספר המתורגם הנקרא חכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממקום הות תולדתא סדידתא למלך או לשליט דחדיו מעלנא דכל בר נש לעלמא ומפקנא שויאת חדיו מיטול כן צלית ואתיהיבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא לבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא. יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת למלך או לשליט אחד הוא ביאת כל אדם בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב לי ידיעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ומעבדיהו דמזלתא שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזכנותה יד ודהיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקבעיהון דכוכביא מתנא דבעירא וחימתא דחיותא. עוזיהון דרוחי ומחשבתהון דבני אנשא גיכני דנצבתא ומיליהון דעיקרי כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית. ואמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף והאמצעות הזמנים והאלכסונות הזוגות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי. וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ובאותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובכנע הלומה כידוע מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות והרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר משתיתו של עולם למה מציון מכלל יופי אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא' אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבו' מתחלקות לשמות בענין אחר כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד **ענין השם הגדול של ע"ב באי זה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול. כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם לט' מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולם במחשבה וזה הענין שהביא גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתינו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה השיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להכניס דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנה והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בס' הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמן בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות. והוא יראה את רצויו נפלאות. אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

(א) בראשית ברא אלהים. אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה שכתבה רבינו שלמה בפירושיו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן

המקראות

*שכתוב בה אפילו כו' כצ"ל.

**סוכה דף מ"ה ע"א.

ספורנו

תורה על עלה רחוק ביחס אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו הענין אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו. ואמר ואת הארץ המרכז הראוי לגלגל: (ב) והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחומר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לחמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהחמר הראשון דבר מחודש. ונקרא השומר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאי'

בפעל

ירושלמי

(ב) וְאַרְעָא הֲוַת תְּהִיָה וּבְהִיָא וְצָדוּ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְרֵיקַנְיָא מִכָּל בְּעִיר וְרוּחָא דְרַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא:

יונתן בן עוזיאל

(ב) וְאַרְעָא הֲוַת תַּהְיָיא וּבַהְיָיא צַדְיָא מִבְּנֵי נָשׁ וְרֵיקַנְיָא מִן כָּל בְּעִיר וַחֲשׁוֹכָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחַ רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ מְנַתְּבָא עַל אַנְפֵּי מַיָּא:

ואמר

בעל הטורים

בראשית ברא בגי' בראש השנה נברא [העולם]. ד"א בראשית בגי' בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגי' של סדרים. ד"א בגי' ישראל בחר בעמים ובגי' תרי"ג יצר. שברא העולם בשביל ישראל שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ שמים ים תהומות. ד"א בראשית בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' כ"פ הכא ואידך (ירמיה כו וכז) בראשית ממלכת יהויקים' והתם בראשית ממלכת צדקיה. וזהו שאמרו במ"ר יש בערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו*. בראשית ברא אלהים ס"ת אמת מלמד שברא העולם באמת כמ"ש ראש דברך אמת. ברא אלהים את ס"ת אמת. ויברא אלהים את ס"ת אמת. ויברך אלהים את ס"ת אמת. אשר ברא אלהים לעשות ס"ת אמת. ולכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב (ל"ע דכתיב ב"פ ויברך אלהים את לשניים וב"פ ויברא אלקים את חשיב לחד ונמצא עוד אלהים את חית (אותיות) ס"ת אמת ואם שאינו כסדרן גם ס"ת דבראשית וכו' אינו כסדרן לפ"ז רמז לנוסח הזוהר בל"ל ה"פ אמת) אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אמי מלבנון תבואי ר"ת אמת לבל כשהיה האמת נעדרת וישלך אמת ארצה. תשורי מראש אמנה ר"ת אמה ולכך ממעונות אריות (ר"ל אם לא תהיה האמת נעדרת יזכו למ"ש בפסוק תשורי וגו' ממעונות אריות שהוא מורה על בשורות טובות ע"ש בפרגוס ובעש"י). ברא אלהים ב' דסמיכי (ואף שנמצא עוד ברא אלהים לעשות אין החיוב על רבינו לדרוש כל הנמצא במסורת וני"ל שברא אלהים חשיבהו כחד) הכא ואידך (בפ' ואתחנן) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ. כי מתחלה צפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנא' (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא. ונברא העולם: אלהים בגי' הכסא שהכסא נברא תחלה. בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע. וז' שנים בשמיטה. וז' שמיטין ביובל. וז' רקיעים וז' ארצות וז' ימים וז' משרתים של"ס חנכ"ל וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות ואומר אותו ז' פעמים ביום. ויש בפסוק כ"ח אותיות וכן ביהא שמיה רבא כ"ח וכנגדן אמר שלמה ז' פסוקים מעת ללדת עד ועת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משמשים בכל יום ולילה. מהבקר עד חצי היום עת א'. ומחצי יום עד הלילה עת שני ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג'. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי (ולז' ימים הם כ"ח עתים) וכן בפסוק וידבר אלהים את הדברים כל האלה לאמר יש בו ז' תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ו' אלפין יש בפסוק בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הווה. וכן בפסוק (ישעיה מח) אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא שש אלפין: בפסוק (ב) והארץ היתה תהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפסוק ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח') יש שני אלפין כנגד ב' אלפים תורה ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אור: תהו ב' הכא ואידך (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו: מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת ההו שעמד שנה ות"י נחרב בשנת תי"א בית שני עמד כמנין הית"ה ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר: ד"א והארץ היתה

תהו

יונתן

(ב) לדיא וכו' דייק מכפל לשון בצלות טובות וק"ל ורוח רחמין פירש ספירת חכמה וזהו רוח אלהים, ובאמת היא רחמים ועיין בפרדס דף ק"ע ע"ב:

רמב"ן

המקראות ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל כנזכר להם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספר כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו. וזרע חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזורתם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות הישוב אבל יירשוהו עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם. ואשר יבאר הפי' שכתבתי לשונם בב"ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני אומות העולם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם הלא אומה של בזוזות אתם וישראל משיבין להם ואתם הלא היא בידכם בזיזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית אמרו ז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי איפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: בראשית ברא אלהים כתב רש"י אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה והמדרש הזה סתום וחתום מאד כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה יסתפקו בהם לרוב. אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר

ראשית

אבן עזרא

לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד [ו]אחד. וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל סרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי [ז]השמים. ולא [ח]יתפרדו כרחים ולהבים. ואנשי המדות יבינו [ט]אלה הסודות. ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והמים כחוט [י]הסובב. ואמר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש. ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים. ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם [כ]הרקיע והיבשה. כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר [ל]אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחי' וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר [מ]לעד. ולא יתכן להיות [נ]הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו [ס]יחדיו. וזאת העדות [ע]איננה ברורה. בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננו ואיך יקרא לתוהו. רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני. כטעם דברך [פ]נצב בשמים. ואחר כן הזכיר הארץ. ואמר אחר כן כי גם המה יעמדו לעשות מה שני שלום: (ב) והארץ. המלה הזאת זכר בעבור קמצות האלף עם הה"א בכל מקום ואיננו כמו האלף לך שלמה והאלף הזאת: תהו. אמ' הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם המים. ובספר יצירה תהו זה קו [צ]ירוק

זרע

פירוש על אבן עזרא

לבא בהם ה"א הידיעה, אבל הגלגל הוא חומר פשוט ואין הפשוט נראה לעין. [ו]ר"ל דקשה הידעתה חוקת שמים ל"ר כדלקמן ומשטרו ל"י (איוב ל"ח ל"ג) ע"כ מפרש כי אינו מוסב ופי' משטר כל אחד ואחד. [ז](דברים יו"ד י"ד) הם הגלגלים שהם השכלים הנפרדים, אבל השמים אינם הגלגלים רק הרקיע שנאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים והוא האויר. [ח]ר"ל תמיד הם בלשון רבים כרחים וגו', ולא ימלא בהם ל"י. [ט]ר"ל הם בעלי התכונה והוא מצוא לחכמה העליונה כי יקרא ל"ר כי השמים ל"ר על שם ב' מקומות שהם נחים והם ב' הקוטבים, או ראש החצי תכנו, או החצי שמים למעלה והחצי למטה, וכן הרחים פעולתם דוקא כשהם שנים. והלהבים כי השמש בין ב' המעברות למזרח ומערב וע"י רוב שנוי פעולת השנים יבוא לחשוב גדולת הבורא ע"י תקופת והמזלות. [י]פי' שזכיר זה להודיע מתי נבראו היסודות כי לא נתפרשו בריאתם בפרשת בראשית [כ]ר"ל ואין זכר לבריאת היסודות, כי על אלה הנבראים ידבר, ובסמוך כתב כי לא דבר משה רק על עולם ההויה והשחתה. [ל]ר"ל ולא כדברי הגאון ואחרים. [מ]ר"ל מזמור ברכי נפשי (ק"ד). [נ]ר"ל חוזר לדברי הגאון והאחרים שהזכיר למעלה. [ס](ישעיה מ"ח י"ג). [ע]כי כ"א ג"כ מודה שנבראו ביום א' כמו שפי' בפסוק יקוו המים ואינו חולק רק על הראיה שהביאו. [פ]תהל' (קי"ט פ"ט) ואחר זה כתוב כוננת ארץ ותעמוד וכו' היום כי הכל עבדיך. [צ]כך אמרו חז"ל בחגיגה בפרק אין דורשין ור"ל פירש הרמב"ן תהו רמז על חומר קדמון

קדמון

ובהו וחשך על־פני תהום ורוח
אלהים מרחפת על־פני המים:
ג ויאמר אלהים יהי־אור ויהי־אור:
ד וירא אלהים את־האור כי־טוב ויבדל
אלהים בין האור ובין החשך: ה ויקרא
אלהים | לאור יום ולחשך קרא לילה
ויהי

אונקלוס

קדם יי מנשבא על־אפי מיא: ג ואמר יי יהי נהורא והוה נהורא: ד וחזא יי ית נהורא ארי טב ואפרש יי בין נהורא ובין חשוכא: ה וקרא יי לנהורא יממא ולחשוכא
קרא

מסרה ובהו, ספר. וחשך, כו"ל ספר. על פני, ב' דסמיכו. תהום, כו"ל מלא, ורוח אלהים, ב'. ג ויאמר, כ"ה. יהי, (במונח ולא במקף). ד וירא, ט' בתורה. ויבדל, ג' ספר. ה אלהים, אחריו פסיק.

ת"א וחשך אל פני חגיגה יב. ורוח אלהים חגיגה יב האליליס כט. ויאמר אלהים חגיגה יב תמיד לב. וירא אלהים יומא לח חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מ"ב פכ"ט. ויקרא אלהים פסחים ב מגילה בספר הזהר פ' אמור עקרים מ"ב פ"ט.

רש"י

על פני תהום. על פני המים שעל הארץ. ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוב"יטי"ר בלעז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש
בו

רמב"ן

ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. עוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. והכוונה זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט התבונות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מלוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר באו לנו זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יספרו כי משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה הכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפי' זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לדרשו כפשוטו כך דרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פי' כענין זה בעצמו אבל תקן. כי הוי"ו במלת והארץ אינה משמשת ורבות כן במקראות והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפי' הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית ואם יסמוך אותו לדבר גם כאן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו וטען בזה עוד טענות. ועתה שמע פי' המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוני' היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורו' ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלשון הקדש תהו והמלה נגזרת מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיקראם בה השם כלל והצורה המלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הו"ו והאלף עשו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיישב האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל י"י והאבנים הם צורות הבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכן אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר המתהה בני אדם וחזר לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא. יאמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהיא כח והיא מלה מורכבת *אלהים כאלו לא ירמוז על שאר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות ועולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא בנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהוא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופי' כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה ופירש שהצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר. מוליכם בתהומות כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעל' על המים והעפר המעורבי' והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ ובבראה
היתה

ספורנו

בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר כמלת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודיות מתחלפות: וחשך. והוא האויר הסמוך הגלגל אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום. על פני שני היסודות השפלים שגללו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפי' זה את זה: ורוח אלהים. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים. הניעו אז את האויר הסמוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות גלגלות מאורי אור: (ג) יהי אור. הוא אור שבעת הימים שהיה לנוכח המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' במה אשה דכתובות) שיהיה אז לנוכח מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שנגלה המציאו בידיעתו הפועלת: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אותם הימים ששמש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון האלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. אף על פי שלא היה אז זמן
האור

*נ"ל אל היה והם ב' תבות אל הוא הי', והיה כל הכוחות.

(ג) וַאֲמַר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא לְאַנְהָרָא עַלְאָה וּמִן יַד הֲוָה נְהוֹרָא: (ד) וַחֲמָא יְיָ יַת נְהוֹרָא אֲרוּם טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: (ה) וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וַעֲבַדֵיהּ לְמִפְלַח בֵּיהּ דַיְירֵי עָלְמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַעֲבַדֵיהּ לְמֵינַח בֵּיהּ בִּרְיָיתָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד:

והוה

בעל הטורים

תהו ובהו (עם הסופיות והכולל) בגי' אלפים שנה בלי תורה. וחשך על פני תהום ב' במסור' הכא ואידך (איוב לח) וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו (חגיג' י"ב) שאין לשאול מה לפנים מה לאחור וחשך אי זה מקומו פירוש שאין לשאול איזה מקום החשך אלא: ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח [בב' הפיגי' ר"ל עם הפיגום ובסוג הא' גם הכולל]: ורוח אלהים שנים דמיכי' הכא ואידך ורוח אלהים לבשה את זכרי' (ד"ה ב' כד) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה פי' שע"י לבושו אמר ויהי אור דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעטה לבושו נבראת האור: (ד) את האור בגי' בתורה ועולה מנין תרי"ג. את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי היינו התורה שבע"פ: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכמנין ויבדל מבדילין בשבה במוצאי שבתות: ויבדל ב' במס' רמז למה שאמרו (פסחים ק"ד) הפוסח לא יפחות משלש הבדלות: (ה) לאור יום [צ"ל למ"ד השימושית] *בגי' זה מפיכיר

רמב"ן

היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה. וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם דק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר *בי"ת (ג) ויאמר אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי' כאשר רצה. כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבם ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכן קראו רבותינו לזה מחשבה ואמרו מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העובר כמו והתה הוה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן כאמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברי' משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות הנאצלות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לי"י הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחותה מעפה מן הים הגדול: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פירושו ראהו כי טוב. ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ודברי אגדה אמר וירא כמו וראיתי אני והיא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועלה מדעה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא. ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו. אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין גראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה

אבן עזרא

ובהו אלו אבנים [ק]מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית. וכן ובתהו יליל [ר]ישימון וכן אחרי [ש]התהו. שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והוו"ן תחת ה"א כוי"ו [ת]וישתחו. ותרעה [א]באחו. והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב כי היתה [ב]מכוס' במים. וכן [ג]שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי"ו [ד]והארץ כי פירושו כפ"א [ה]הרפה בלשון ישמעאל. וכמוהו ואיד [ו]יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העולם [ז]הבא שהוא עולם המלאכים. כי אם על עולם ההויה והשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם [ח]שמי השמים. מה יעשו [ט]בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול [י]הדעת. שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהישוב [כ]נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע הישוב כי רחוק היה מאמצע הארץ: ורוח אלהים. שמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח [ל]בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין [מ]שני. כי הם זכרי' [נ]ונקיצו. ונמצא על לשון יחיד לא [ס]זורק עליו. וטעם מרחפת נושבת למעלה מני' וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמ' כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי [ע]להיות אור. רק הוא כמשמעו וכן בדבר יי' שמים [פ]נעשו. כי הוא לנוס [צ]ונבראו. והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגעה. ועל דרך משל [ק]מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה [ר]מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי [ש]אני והוא במחשבה. וטעם ויבדל בקריאת [ת]השמות: (ה) ויקרא. ה"א

פירוש על אבן עזרא

[ק]קדמון שנקרא שטע בלא צורה ומה שפרשו חז"ל שם קו ירוק שהכוונה בקו הירוק על היולי שהוא דק עד שא"א לצייר בו התפשטות גשמי. ולהיות שהוא עכ"פ עלול להיות עלם גשמי המתפשט תארוהו בקו שהוא התפשטות דק. וירוק שהוא גוון חלם מענין שדפון וירקון ומש"כ מקיף את כל העולם כולו ר"ל שהוא כולל ומקבל כל היסודות הנבראים ואין לשומם ניכר כי כולם בערבוביא. [ק]ר"ל בהו הוא ב' מלות בו הוא. ע"כ פי' אבנים מפולמות גוף בעל חומר וצורה כאבנים עד שיהיה לו שפה קלוות. ומפולמות מענין אבן סופל (איוב כ"ח ג') שתרגומו מפלמין במתמן נפיק חושך ולכן יכונה בשם חושך שהוא קרוב לטעם ערב שנתערבבו בו הצורות. ע"כ מקוה להחליף צורתו בצורה אחרת כאשר הוא כולל כל הצורות. [ר](דברים ל"ב יו"ד). [ש](ש"א י"ב כ"א). [ת](להלן י"ח ג'). [א](להלן מ"א ב'). [ב]ככה פי' ר"א במזמור ברכי נפשי בפסוק בל ישובון לכסות הארץ ולא ישובון משמע שהיה כן בתחלה. [ג]שם אלהים וכו' ר"ל טבע הארץ להיות למטה והקל עולה למעלה. ע"כ ראוי להיות שקוע במים לולי גזירת הקב"ה לצורך האדם ביבשה. [ד]ר"ל שאם טעמו בראשית בריאת וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור. [ה]ר"ל לא בא הוי"ו לצרוף כלום. רק להטעים הדבר. כאלו הוא במקום הנה. כמו קול דודי הנה זה בא ונקוט הכלל זה בידך וטעמו בראשית בריאת שמים וארץ. הנה הארץ היתה וכו'. [ו]להלן ב' וא"ו נ"כ פי' והנה האיד יעלה מן הארץ. [ז]ר"ל העולם השכלים או הגלגלים והוא דעת ר"א בפי' לדניאל שהשכלים הנפרדים בעולם הגלגלים ע"כ קורא עולם הבא. אמנם דעת רבים מהראשונים שהעולם העליון בלתי מושג. והגלגלים הם כאלים משפע המלאכים בדרך השתלשלות והם המניעים לוחם התנועה כלחיות ובתכונתם יתחדש כל יום מעשה בראשית. ודברי אלו נגד דעת חז"ל אשר אמרו על מלת יום אֶחָד שהי' הקב"ה יחיד בעולמו. [ח]ר"ל כי הם מפרשים שהשמים בפסוק ראשון הם שמי השמים וכל לנאם שהלא הוא בשמי שמים והם הכוכבים ושמי השמים הם הגלגלים. אבל השמים הנבראים הם הרקיע כמו שפירש ר"א ע"כ יפרשו פסוק בראשית ידבר על הגלגלים. ובפסוק יהי רקיע דבר על הרקיע. [ט]ר"ל אם השמים בפסוק א' הם שמי השמים ומה שקרא השם לרקיע שמים הם שמים אחרים. לריך שנאמר ככה על הארץ בפסוק א' שהיא אחת. ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת. וזה אינו. כי הארץ אחת היא ואין זולתה. [י]ר"ל המכרעים בכף מאזני השכל. [כ]ר"ל שנקרא בפי החכמים ז' אקלימים. ובית"ה באמצע הישוב ולא באמצע העולם כי רחוקה היא מקו השוה. [ל]פי' דע כי בן סי"נא אמר בעבור כי היסודה המתערבים בדרסם ובעלותם עם הגילולים ע"כ ישובו קלתם של קלתם. והנה טעם ישוב האש ורוח וכו'. ובעבור גילולי הכוכבים גברה היבושת במים בזאת הפאה עד שישובו המים עבים כטיע. ואח"כ יבשו ונתקשה ונעשה יבשה. ורלה לזה כי מספר שנים ישובו קלת מקומות הים ליבשה גם היבשה לים וזה הוא מפורסם. ור"א אמר כאן דעת אחרת. כי הש"י שלא בכוונה ולכן לייבש המים והטעם כדי שיהיה הישוב בארץ לצורך האדם כאשר יראה בפסוק נעשה אדם. [מ]כמו רסים. מאזנים. [נ]לפי הכלל רא"ע כל שאין רוח חיים זכרהו ונקבהו. או בעבור היות מים העליונים בכח ומים התחתונים בפועל אי אפשר זה בלא זה. [ס](במדבר י"ע י"ג). [ע]פי' במקום מלת יהי אור. היה ראוי לכתוב ויאמר אלהים להיות אור. [פ](תהלים ל"ג ו'). [צ](שם קמ"ח ה'). [ק]המלווה. ומשרתיו הם עושי רלונו. [ר]ר"ל קודם גלוי הארץ בעבור שהיה על המים ההווים על הארץ כי האור מתפשט יותר לרוב דקותו. [ש](דניאל יו"ד). [ת]ר"ל אין זה הבדל עצמי.

כי

*מבואר בפרדס שער ב' פרק ג

וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ
ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם
וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם: ז וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם
אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ

קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יְיָ
יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא:
ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא
וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא
מיא

מסרה ו ויאמר, ג' בטעם. רקיע, מים, חסר. ויהי, ל"ב. למים, ל'. ז ויעש, ד'. ויהי כן, ס'. ח יום שני, ל' דסמיך.

ת"א ויהי ערב ברכות ב כה שבת י פסחים סח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין פג. יהי רקיע מגילה כב. ויהי מבדיל חגיגה טו.

ויאמר

רש"י

בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע וז"ש (איוב כ"ו י"א) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערת כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע. כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרני': מעל לרקיע על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלויין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל ועשה מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן

זה

רמב"ן

והיה נעדר אחר כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנבראים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אף על פי שזמנינו ברגעים ושעו' שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפש בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואחר כך מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת ר"א. והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תשמיש ולילה יהא תשמיש ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם בינותם כפי' ר"א. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני בענין או במעלה אבל שניהם נמצאים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שבכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם

וא"כ ירמוז לאשר יהיה ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים: (ו) יהי רקיע. המומר ההוא בתחל' שבראו תאין אמר שיהיה רקיע מתוך כאשר בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויי' במאמר ברא"ש רבה ובדברי רש"י וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן הכתוב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה יפרש שילא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ור"א פי' כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעש' הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי *ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנעשי' כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פי' נסתר לא רצה לגלות סודו

וזה

*אולי טעות הדפוס הוא, כי בחמישי לא כתוב ויעש.

ספורנו

האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בקר. אע"פ שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפי' נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בסדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים נגד האויר ישיב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודי וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב בכמות ממקום הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אידיי כמו שהיה באמרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האידיי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעופש ונשאר האידיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד שלא יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד וילדו כאומרו לקול תתו המון מים בשמים. וכונו באמרם השמים הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה. ובהיות קצת היסוד השמימי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוני מכוין תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שפעולות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על

הארץ

ירושלמי

(ה) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר סְדַר עוֹבַד בְּרֵאשִׁית יוֹם קַדְמַי:

(ו) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּינֵי מוֹי עִלָּאֵי לְבֵינֵי מוֹי תַּתָּאֵי:

(ז) וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא עִילָּאֵי וּבֵין מַיָּא אַרְעָאֵי:

יונתן בן עוזיאל

(ז) וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא סוּמְכֵיהּ תְּלַת אֶצְבְּעָתָא בֵּינֵי סִטְרֵי שְׁמַיָּא לְמוֹי דְאוֹקְיָינוֹס וְאַפְרֵישׁ בֵּינֵי מַיָּא דִּמִלְרַע לִרְקִיעָא וּבֵינֵי מַיָּא דִּלְעֵיל בְּקוּבְתָא דִּרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם

תנין

בעל הטורים

יעקב אבינו. קרא לילה בגימ' עשו: ה' פעמים אור כתוב בפרשה כנגד ה' חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן ה' פעמים באור לענין ק"ש כדאיתא בפ"ק דברכות משיכיר בין תכלת ללבן. בין זאב לכלב. בין תכלת לכרתי. בין חמור לערוד. ושיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. וג' חשך בפרשה. וכנגדן ג' סימנין במס' שבת (ד' ל"ה ע"ב) הכסיפו פניה. העריב שמש. ג' כוכבים. וכן שלשה כוכבים לילה: ולחשך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמ"ש גבי אור שאין מייחד שמו על הרעה: (ז) מעל

לרקיע

יונתן

(ז) סומכיה פי' עובייה. בקובתא ק"א בכותלא פירוש לשון כיפת השמים ונאמר אל קובתו וקובתה מלשון אהל דפלג אלהים מלא מים מתרגמינן קובתא עיין במסכת תענית פ"ק ופירושו אותו הרקיע שממנו הגשם יורדים:

ביזרי

רמב"ן

חזה ענין הרעם: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קרא השם הזה כאשר הלביש אותה צורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפס בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אשר כענין כאלו אמר שמים הם שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יחסר ע"ש אשר להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירושלם ויאמר שם מים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ובהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הנזכר שהזכיר בבריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורי' שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראהו בפרשה רקיע השמים:

ויתן. אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון

הם

אבן עזרא

ה"א לילה [א]נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון [ב]זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כך שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת [ג]הגלגל. ויש סוד לדרש שיתא [ד]אלפי. ואשר שאמ' שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר' הערב יום רק פי' היה [ה]ערב גם היה בקר של יום אחד. ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה [ו]טעם יום שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו. רק פירושו [ז]דבר נטוי. כמו [ח]וירקעו. [ט]לרקעם. וכן וימתח' כאהל [י]לשבת. ומה נכבד דבר האומר שקלות השמש עם קלות מימי [כ]אוקינו'. וזה הרקיע [ל]הוא האויר. [מ]כי כאשר התחזק [נ]האור על הארץ והרוח יעלה [ס]מהארץ. נהפך [ע]הלהט ונעשה [פ]הרקיע. וכן אמר במזמור עוטה [צ]שמים כיריעה' המקרה במים והזכיר העבים [ק]והרוח [ר]ויסוד ארץ והיא נבוה על [ש]המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה. לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא. וטעם הקורא [ת]למי הים. שיעלו והם [א]העננים. ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבית עם למ"ד כמו בין מים [ב]למים. בין קדש [ג]לחול. ויש עם בין ובין כמו פה [ד]ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש עם שניהם כמו ביניכם [ה]לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא [ו]אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. חמש דברים קראן השם כי [ז]אין אדם והם אור

וחשך

פירוש על אבן עזרא

כי החשך איננו דבר בפ"ע כ"א העדר האור. וההבדל הוא רק בקריאת השמות. ואף לדעת המקובלים כי גם החושך הוא בריאה כמו ובורא חושך. ובלתי זה היה האור מתפשט ומקנב בכל העולם. מכ"ז איננו שייך רק הלשון את האור מן החושך כמאמר הבדלתי אתכם מן העמים. [א]כי שרשו ליל ונמלא במקוף ליל שמורים הוא. וכן בפר שומר מה מליל (ישעיה כ"א י"א). [ב]ר"ל מה איננו לשון נקבה כי הוא מלעיל. ע"כ הוא לשון זכר כמו בלילה ההוא. בלילה אחד. [ג]ר"ל כי הגלגל סובב פעם א' בכ"ד שעות ולא נקרא יום שלם עד שמקיף כ"ד שעות ואף' לא נתלו המאורות עד יום ד' מכ"ז הוא יום שלם כפי' כ"א. [ד]חז"ל פירשו כן במס' סנהדרין ב"פ חלק. ובמ"ס כ"ה בפ' אחרון כמאמר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת והוא אלף השביעי ואמרו בגמ' תניא כוותיה דרב קטינא כשם שהשביעית משמטת אחד לז' שנים כן העולם משמטת אלף שנים לשבעת אלפים שנים וטעמו מאמר שהזמן נמשך עם תנועת הגלגל איך יאמר זמן קודם ואחריו תשובה שאין לומר שתנועת הגלגל תפסוק רק יש לו סוד ובאר כ"א (לקמן פ' כ"ב). [ה]ר"ל בתחלת הבריאה והוא ליל ראשון ואחר הלילה היה בוקר והוא של יום אחד. [ו]ר"ל אלו היה הפסוק מלמדנו שהערב והבוקר מדת יום אחד והוא דעת רמב"ן אשר הלילה מגמן לאור היום כי עוב הוא מה מלמדנו עוד עם יום שני א"כ פי' אחר שנעלם האור בערב שב האור לזרוח פעם ב'. [ז]פי' עתה מבאר איך נבראו שמים וארץ כ"ל רקיע והיבשה ואמרו חז"ל (במ"ר פרשה ד') בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים הוגלדה הטיפה האמצעית ונעשה השמים התחתונים ושמי השמים העליונים. רב אמר לחים היו ביום א' ובשני קרשו שנאמר יהי רקיע יחזק הרקיע. והנה דעתו כי השמים ביום א' והרקיע הנזכר ביום ב' הם דבר אחד רק בשני נקרשו. ר"י אומר נעשו מטלים כד"א וירקעו את פחי הזהב. רבי חנינא אומר יצאה אש מלמעלה ולחכה את פני הרקיע. ורצה והבין בשכלך כונת זה המאמר במה שאמר יצאה אש מלמעלה וכו' כ"ל כילון השמש המתהפכת לחכה הרטיבות שבו והקיטור הלך העולה התחזק וזהו שאמרו במדרש שהשמים נבראו מאש ומים מזה הקיטור מהמים והגלוץ. [ח](שמות ל"ט ג'). [ט](ש"ב כ"ב). [י](ישעיה מ' כ"ב). [כ]בפרקי דר"א פרק ג' קרקופי השמים במימי אוקינוס שמימי אוקינוס הם אחוזים בין קלות הארץ לבין קלות השמים. וקלות השמים על מימי אוקינוס הם פסוקים שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד ג') ע"כ. מלת קרקופי פי' הערוך כמו קרסי זהב (שמות כ"ו ו') ובחלק אמרי בינה מערכ סוף קלה הדבר כמו עיזא דקורקפי סוף זבחים. [ל]ר"ל השמים. בפרקי דר"א פי' הרקיע כמ"ש ויקרא לרקיע שמים. [מ]דע כי האויר נחלק לג' חלקים החלק העליון מתחמם מיסוד האש הסמוך לו. החלק האמצעי רחוק מיסוד האש לכן הוא קר ונקרא כדור הקרה עד גבול הגעת האדים העולים מן הארץ והימים. ומשם ירד הגשם והשלג שבהכם הם המים העליונים. והחלק התחתון הסמוך לארץ מתחמם מהתהפכות גלגלי השמש. והוא הרקיע המבדיל בין מים למים. [נ]הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד' כמ"ש רש"י והיא דעת חז"ל בחגיגה (י"ב ע"א) אור השמש חזק מאוד כי הוא מאיר ומחמם בגלגוליו. [ס]ר"ל ייבש מי הארץ. כמה שכתב לעיל (פ' ב') ורבני כלדמה הספרו להיות גוף אחד קשה ומוכשר לישוב צ"ע (כ"ל) איננו צריך לזה כאשר אין להתחבר שני הופכים אם לא בשוי אופן א' ע"כ מחויב להשוות לעצום עם זה כאשר טבע הארץ הוא יבשה וכן החום האש. [ע]כאשר גלולי אורה הפוגעים בגוף שעום הם נכפלים וחוזרים לאחור. [פ]ר"ל ע"י להט השמש ונשיבת הרוח נעשה האויר זך ושבור מעכירות האדים והערבל שנאסר אשר הקווה המים אל ימים ונחלים. [צ](תהלים ק"ד ב'). [ק]ר"ל האידים העולים אשר כתוב עליהם ואד יעלה מן הארץ. יעלה עד גבול השפל מן האויר ולא יותר כי זה גבולם בתחלה אשר היה ראוי להיות מגבורת המים כמו שאמר שקלות השמים עד קלות מי אוקינוס. וכאשר עולים שם אם נהכים אליו כאשר לא יוכלו לעבור גבולם. והם מי המטר והטל. וחלק האויר שיורד עם נלוץ השמש יעלה בהתהפכו עד שובו אל מקומו. וחלק האש שירדה עמהם יעלה בהתהפכו עד שובו אל גלגל האש. ובעבור כי עולה עמו מעט מהאויר המעורב עמו כשיגיע לגלגל האש ישרוף ויעלה להט והגבול הנזכר מהמים הוא סוף הרקיע כי האויר השפל הוא הרקיע והוא השמים הנזכרים בפסוק א' והנה המים העליונים הוא הקו העליון המקיף הרקיע הנזכר ואת ים אוקינוס מבחוץ והוא דבוק אל קו המגביל. ע"כ אמרו במדרש הכליה במזמור ב' שהשמים העליונים תלוים באויר. ומזיעת המים העליונים גשמים יורדים כי יש מכח המים הרוחנים למעלה מהאויר הנזכר. [ר]ר"ל היסוד מהארץ והוא הכח מאלקי אדמה אשר עולה עם אלקי המים ויורד עם המים למטה להשקות הארץ. והוא רמז על תערובות היסודות ע"כ מקיים שם יסד ארץ על מכוניה וכו'. [ש]ר"ל כאשר השפיל המים נגד טבעם להיות מפה הארץ. [ת](עמוס ה'). [א]האדים העולים לחלק האמצעי מהאויר ישפכם לנוגה ככ"ל. [ב]פסוק ו"ו. [ג](יחזקאל כ"ד כ"ו). [ד]ר"ל כמו זה. וכן בין מנחה מלכים ובין מנחה ישראל. [ה]ר"ל בין עם למ"ד וגם בין בלא למ"ד ור"ל כי הכל אחד הוא. [ו]כי אחר שאמר ויעש אלהים וכו' מה טעם ויהי כן. אלא פי' כאשר היה כן עשה קרא שמים. [ז]ר"ל עדיין לא נברא אדם,

לכן

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת
הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה
וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה
אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־
בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ
דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ
עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ שני
יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃

והיו

אונקלוס

שמיא והוה רמש והוה צפר יום תנין: ט ואמר יי יתכנשון מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי יבשתא והוה כן: י וקרא יי ליבשתא ארעא ולבית כנישות מיא קרא ימי וחזא יי ארי טב: יא ואמר יי תדאית ארעא דתאה עסבא דבר זרעה מזדרע אילן פירין עבד פירין לזנה די בר זרעה בה על ארעא והוה כן: יב ואפקת ארעא דתאה עסבא דבר זרעה מזדרע לזנוהי ואילן עבד פירין דבר זרעה בה לזנוהי וחזא יי ארי טב: יג והוה רמש והוה צפר יום תליתאי: יד ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין

ולממני

מסרה ט יקוו, ג'. אל מקום, י'. ותראה, ל'. כתי. י ליבשה, ל' וחד ל. ימים, ע"ו. יא תדשא, ל'. במתג. דשא, ברביע. עץ, ב'. פרי, דגש מד"ד. למינו, וד' בלו'. זרעו בו, במקיף בלא מאריך. יב ותוצא, ב' מ"ל ול"ח. למינהו, י"ד. פרי, דגש מד"ד. זרעו בו, במקף ובלא מאריך. וירא, ט' בתורה. יד מארת, ב' חסר דחסר בלי'. להבדיל, ג' בטעם בלו'. לאתת חסר דחסר ול' מ' בתורה. ולמועדים, מ"ל דמ"ל ב' חסר.

ת"א ולמקוה המים שבת דף ק"ט פרה ג מקוואות פ"ג. ויאמר אלהים ר"ה י"א. עץ פרי עושה פרי ר"ה י"א. למינו חולין ס. ותוצא הארץ ראש השנה י"א חולין ס. והיו לאתת חולין שם.

רש"י

זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שא מים ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו יקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים. בלשון לעז נקרא דשא ארב"ץ כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא. (על עוונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בציווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו ק"ו בעצמן כדמפרש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר ו"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שאנו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאתת. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י') מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום: ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב

מזלות

רמב"ן

שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים וכתוב אחר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה ירמזו כתנו בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה באור הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והאחר מוצאם מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד לעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר השמים בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו בדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה: (ט) יקוו המים מתחת השמים. היה התהום הוא מים ועפר כענין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה לישוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקלחה מגול' ורובה משוקעת אשר ידעו היוונים ומופתיהם הנראים או המופתים והנה הן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדם להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום שפלות ואיגר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם ליבשים הצורות האלו כי מתחלה היה שמם תהום: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון. והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי שקרקע המקום נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן את הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם בשפלו והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותינו מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שיהיה בארץ

הנזכרת

יונתן בן עזיאל

תְּנָיָין: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּין תַּתָּאִין דְּאִשְׁתָּאֲרוּ מִן לְרַע לִשְׁמַיָּא לְדוּכְתָּא חַד וְתִתְנַגַּב אַרְעָא דְּתִתְחֲמֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְנַגִּיבְתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיִין קְרָא יַמְמֵי וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יא) וַאֲמַר יְיָ תַּרְבֵּי אַרְעָא דִּתְאֵי עִשְׂבָּא דְּבִזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילַן פֵּירֵי עָבִיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ דְּבִזְרֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וְהַנְפְּקַת אַרְעָא דִּתְאִין עִסְבָּא דְּבִזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילַן עָבִיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה

ירושלמי

צְפַר יוֹם תְּלִיתָאִי: (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְמַפְרְשָׁא בֵּינֵי יְמָמָא וּבֵינֵי לֵילְיָא וִיהוֹן לְסִימָנִין וּלְזִמְנֵי מוֹעֲדִין וּלְמִימְנֵי בְהוֹן חוּשְׁבַּן יוֹמִין וּלְמַקְדְּשָׁא רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין עִבּוּרֵי יַרְחִין וְעִיבּוּרֵי שְׁנִין וּתְקוּפוֹת שִׁמְשָׁא וּמוֹלַד סִיהֲרָא וּמַחֲזוֹרִין:

[(יד) וִיהוֹן לְאָתִין וּלְמוֹעֲדִין וּלְמַקְדְּשָׁא בְהוֹן רֵישֵׁי יַרְחִין וּשְׁנִין:]

ויהון

יונתן

(יא) ביזרי פי' זרע במקכתא שבת.

בליקרהון

בעל הטורים

לרקיע ב' במס' הכא ואידך. ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כן אין דורשין במעשה מרכבה: (ט) (יקוו המים אל) מקום אחד. בגימטריא פ"ס מדה זה הוא שנא' ושים חבן במדה: היבשה ב' במסו' הכא ואידך (פ' שמות) ושפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שישפכו ותראה היבשה מלפני משה: (יא) עץ פרי ב' דסמיכי' הכא ואידך עץ פרי וכל ארזים איכא מ"ד בנ"ר שהקב"ה לוה שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הצווי והיינו עץ פרי וכל ארזים. ואיכא למ"ד נמי התם שהוסיפה על הצווי שהקב"ה א"ל עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ושאר אילן סרק והיא והוליאה באותה שעה בכל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל עץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: (יב) ותולא ג' במסורה הכא ואידך (ירמיה ל"ב) ותולא את עמך את ישראל מארץ מצרים. (רות ב') ותולא ותתן לה זהו שאמרו קטים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכל הכופר ביליאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית: ותולא הארץ בצווי נאמר דשא ובעשיה נאמר ותולא לפי שבתחלה יצאו יקרקעות דקין ולבסוף הוליאה כאחת במהירות. בצווי לא נאמר למינהו ובעשיה נאמר למינהו לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מתחם קוענן בצווי נאמר עץ פרי ובעשיה נאמר ועץ עשה פרי הוסיף וי"ו ועץ לומר ו' מיני מאכל הוליאה בצווי כתיב למינו משמע דוקא הדומה לה ממש ובעשיה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוליאה בערבובי' שורות לגבים לבד שורות שחורות לבד: מזריע זרע למינהו כ"ח מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה: (יד) יהי מארת חסר מארה לדשאים לפי שלריכין לו כדכתיב וממגד תבואת שמש: (דברים ל"ג י"ד) מארת חסר שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לשמש אם תהיה יחידה: מארת בגימ' שמש: אלהים יהי מארת ברקיע ס"ת עתים למגרע שע"י מאורות מונים העתים. לאתת ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ח') והילדים אשר נתן לי ה' לאתות ולמופתים. והילדים היינו תלמידים הלומדים תורה דומים למאורות. כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. ולמועדים ב'

רמב"ן

המזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח הצמיחה והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם לנחו בגן עדן דשאים יאילנות ונטעם בעולם וזהו שאמרו נעלמי' ברא שלש בריות האילנות והדשאים וגן עדן. ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשי' משטרו בארץ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו נבואה אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר בו בעזרת השם וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שלשון דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל אחד לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שאם כן לשון דשא לא יתרבה והכמים אומרים הרבה שני מיני דשאים מכן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ. ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן יאמר תדשא הארץ על פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוליא עץ פרי והנה הוא כטעם לנוי' וכן כי דשאו נאות ומדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך לוה בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילנו סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תלמיח הארץ למח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי בסרק ובאילני הסרק וממנו שאמר עושה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות. ילמחו מזרעם אף על פי שהמנהג בתקנתם ליטע ומהם הענף: וירא אלהים כי טוב. קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה ונותד כי הארץ כאשר תלמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא: (יד) יהי מאורות. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רלה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעי' אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי מאורות כי מאמר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקומות

מוכנות

אבן עזרא

והשך ושמים וארץ וימי' ואדם [ח]כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים והנה ביום [ט]אחד נעשו. והראות דבר [י]נסתר והקוות מפוזר. איננה [כ]בריאה. וכן טעמו וכבר אמר אליהם יקוו המים. ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש' בראשית אתן לך עדים שנים. האחד ויעם שם את האדם [ל]אשר יצר ואחרי כן וילמח [מ]יי' אלהים וקודם האדם הלמיחם. והעד השני שלוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב ויילר יי' אלהים [נ]מן האדמה. רק פירושו וכבר יצר. ועל זה הפי' יהיה וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני. ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו [ס]אליה. ואמר ימים בעבור שאין שם [ע]ים שיקיף כל הארץ: (יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא [פ]הארץ ישרלו. תולא. והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במלות השם וזו היא [צ]התולדות. וטעם תדשא [ק]כמו תלמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בה הרבה הוא [ר]ליחיד. [ש]כדבי'. גם לנקב' כי [ת]יהיה נערה בתול': לאותות. רגעים: ולמועדים [illegible] שנות ויתכן להיות לאותות על קדרות [א]הלבנה והשמש. ודלוג [ב]דמות הככבים כי הככבים קבת דמות הנראה. כטעם [בב]מאותות השמים. והאות' כי למ"ד לאותות [ג]נוסף לא אמר כלום: והיו לאותות. אמר הכס

גדול

פירוש על אבן עזרא

לכן קראו הפי' שמות לאלו. [ח]ר"ל גם שם אדם קרא הי"ת כמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (להלן ה' ב'). [ט]ר"ל כי בהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונתחזק בעבור להיעגם השמש. [י]ר"ל הארץ, והקוות המים אשר הם בטבעם להקיף היבשה, והם מוכרחים לכך ליס. [כ]ר"ל לשון בריאה נופל בתחלת נתנת הכח בעלמס, ומה שנפעל בנברא נקרא ויעם פי' תיקון. [ל](להלן ב' ח'). [מ](שם ט'). [נ](שם ב' י"ט). [ס](ירמיה ג' י"ז) ופי' רש"י שם, ונקבלו לשון מקוה מים. [ע]כי בגלוי הגבנונית שנתמדם בארץ נחלקו המים להיות ימים ולפ"ע הים אוקינוס מקיף רוב הארץ ומ"ז קרא ימים ולא ים אחד כי גם הוא מתפרד ע"פ המדינות אשר עובר ביניהם וא"כ כ"א מהימים נקרא ל"ר. [פ]ר"ל בכל אשר הברואים הוא אמר ויהי ובאלה לוה שיהיו ע"י אמלעי, והוא הכח שנתן בארץ ובמים. [צ]ר"ל כח הטבע ללאת לפועל, [ק]להיותו כולל דשא עשב ועץ פרי, משא"כ תדשא כמשמעו, בלא מלת הארץ, וכן אמר בפסוק שלאחריו ותולא הארץ וכו' ואין עניננוכמו תעשיב וכפרש"י. [ר]יהי אור. [ש]יהי מאורות. [ת](דברים כ"ב כ"ג) ר"ל במקום כי תהיה ושם פי' כי הוא מקרא קלר. [א]ר"ל לקוי המאורות שאמרו חז"ל (סוכה כ"ט ע"א). [ב]שלפעמים נראה באויר דמות כוכב דולג ממקום למקום ובדומה ומזיונות כאלה הם בעיני ההמון אותות על מקרים מתחדשים מפעולת הככבים. [בב]ועליהם נאמר מאותות השמים אל תחתו (ירמיה י"ד ב'). [ג]כאלו כתוב והיו אותות למועדים וא"כ לריך לפרש גם וי"ו ולמועדים נוסף

עיין

ספורנו

הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן נגד טבעו: (ט) יקוו המים: לא שיצבו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרה בכח מערכות השמים. אבל לוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורו ובכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש כאמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק הנשאר בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רלה כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון: (יא) דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע. למאכל אדם: עץ פרי עושה פרי למינו. כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן. נתקיים כן בלתי שיקבל הפסות ויתר באופן שאם יקרה נמצא מורכב משנו מינים לא יוליד: (יד) יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הנזכר ביום שני יהי נילוץ המאורות ושם יתרבם ויתמזג

לפעול

טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר
הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר
הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃
יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם
לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם
וּבַלַּיְלָה וּלֲהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ
כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־
פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ

הַחַיָּה

אונקלוס

וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא
דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין
נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת
נְהוֹרָא זְעֵרָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא׃ יז וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ
בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃ יח וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא
וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃
יט וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃ כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן
מַיָּא רְחֵשׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי
רְקִיעָא דִשְׁמַיָּא׃ כא וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל
נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל

עוֹפָא

מסרה טו למאורת, מ"ל ו' קדמאה וס"ם. טז המארת, ב' חסר דחסר בלי'. הגדלים, ג' במורה חסר. המאור, מ"ל. הגדל, חסר. המאור, מ"ל. הקטן כל אורי' חסר. הכוכבים, כל אורי' מלא דמלא. יח ולמשל, ל' וחסר לי'. ובלילה, ס'. ולהבדיל, הדלית בז"ק בלי קדמא והו' במאריך והלמד בשוא ופתח סגל. ע"פ כללי הדקדוק ל"ל במתג הלמד שוא לבד והוא נע. כ ועוף, כל לי' מ"ל וס"ו. יעופף, מלא. כא התנינם, ג' ח"י חסין. הגדלים, ג' ח"ו.

ת"א ויעש אלהים חולין סס. ויתן אותם חגיגה יב. ויהי ערב חגיגה יב. ויאמר אלהים חולין כז. ויברא אלהים בתרא עד נדה כב.

רש"י

מזלות המשרתים אותה והיא שנה: (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו. שיאירו לעולם: (טז) המארת הגדלים. שוים נבראו ונתמעט' הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה (ב"ר פ"ו) הרבה צבאיה להפיס דעתה: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים: בשקצים. כגון נמלים וחיפושין ותולעים. ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ' השותפין) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה

ומלחה

רמב"ן

מוכנות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן: להבדיל בין היום ובין הלילה. כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נובלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה לא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הדבר לשבעת ימי המשתה שלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקראם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים: והיה לאותות השנוי שיולידו ויעשו ממנו האותות והמופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ולימים מדת יום ומדת לילה ושנים שישלימו. מהלכים ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים המזכרים מבלי שיאירו בארץ ולכך אמר שיהיה למאורות ברקיע השמים המביט בארץ ויאירו עליה: ויעש אלהים וכו' ויתן אותם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נקבעים בו ולמשול ביום ובלילה ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויי' אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החיים והיבשי' והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר סתם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם. ויתכן שהממשלה עוד כמו אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובהם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכן אמר גדול אדוננו ורב כח כי הוא גדול על כלם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת. ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך. ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצוואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים ואמר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי שיגיה חשכו והיא הצוואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: (כ) ישרצו המים שרץ. כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בהם ובניו וכן אשר שרצו המים ראו לפי הדעת הזו שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגון החולד והעכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף. ודעת אונקלוס שענין שריצה כמעט תנועה אומר בשרץ ונרמש

רחשא

(טו) ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא עלוי ארעא והוה כן: (טז) ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא והוון שוין באיקרהון עשרין וחד שעין בציר מנהון שית מאה ותרין ושובעין חולקי שעתא ומן בתר כן אשתעית סיהרא עלוי שמשא לישן תליתאי ואזדערת ומני ית שמשא דהוה נהורא רבא למשלט בימָמא וית סיהרא דהוה נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: (יז) וסדר יתהון יי על שטריהון ברקיעא דשמיא למנהרא על ארעא: (יח) ולמשמשא בימָמא ובליליא ולמפרשא בין נהורא דיממא ובין חשוך ליליא וחמא יי ארום טב: (יט) והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: (כ) ואמר יי ירחשון רקקי מוי רחיש נפשא חיתא ועופא דטיים ושרבפתיה על ארעא ושביל טייסה על אויר רקיע שמיא: (כא) וברא יי ית תניניא רברביא ית לויתן

בעל הטורים

ב' במסרה הכא ולידך (זכרי' ח) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. בג"כ לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח ור"ס נמי ליקרי מועד ולסור בהספד ובתעניות: (יח) ולהבדיל ב' במסרה הכא ולידך (פ' שמיני) ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך ג"כ על האור יעופף ב' במסורה הכא ולידך (ישעי' ו') ובשתים יעופף והוא שאמרו גבריאל בשתים: (כא) את התנינים חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה

יונתן

(טז) באיקרהון פי' בכבודן לשון יקר הג"ה נ"ל ומה שכ' בציר מנהון פלח אלה ולרבע וחמשה יומין ושבעין ושית (כן הגיה הגאון מהר"ר דוד ומבואר בפרקי רבי אליעזר). ומן בתר כן אשתעית וכו' ספרה לישן תליתאי ר"ל לשון הרע ורכילות ההורג ג' האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו. ואזדערת פי' נתמעטה: (יז) שטריהון פי' ממשלתן: (כ) דטיים ושרבפתיה פי' שפירש קינו על הארץ: (כא) דמתעתדין ליום

רמב"ן

ביבשה דרסים ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית. ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא יתקוש ולא ינוח ודע כי כל עוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהי טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה שתנועתו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק ואם כן נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו וינועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילידו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואמר פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם בשרצים לרב: ועוף יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום ששי בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר וייצר ה' אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר וייצר ה' אלהים את כל חית השדה מן האדמה וייצר את כל השמים ורבים כמוהו וכן דעת ר"א הגדול בפרקיו שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרים שהעוף מטיט נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה כמאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו כמו שאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשלישי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בה חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומח' והזכירו רבותינו באילני התמרי' תאוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם ארכם פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם ארוכים ממש

אבן עזרא

גדול שהדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז"ין הככבים וגלגל המזלות וזה [ד]לא יתכן כי אין גוף [ה]למעלה מגלגל המזלות. והנה הכתוב אומר [ו]ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו. וכן שמי [ז]השמים. לרוכב בשמי שמי קדם. וקדם במקום הזה [ח]איננו מזרח. והגאון רב סעדיה ז"ל ברח [ט]מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות [י]ברקיע כי שם יראו: (טז) ויעש. נקראו השנים [כ]הגדולים כנגד הככבים. וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים [ל]כנגד האחרים: ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדל [מ]מזה. יש [נ]לו סוד ממשלת השמש ביום. ולא בלילה כי [ס]אין לה אור. גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי המזלות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק אל אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן [ע]כתוב מאור: (יז) ויתן. אל תתמה על מלת [פ]ויתן כי כן כתוב את [צ]קשתי נתתי. (יח) ולמשול. יום התורה משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הככבים ולדקו האומרים על פי שלשה [ק]עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום [קק]ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (כ) ויאמר. ישרצו פועל [ר]יוצא. וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם [ש]הגבהה. והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לנגד על [ת]פי' רקיע. ואמר הגאון כי על פני הוא [א]עם פני. אם כן פני השמים [ב]למטה הם ופ"א יעופף כמו"ן עד [ג]יכון: (כא) ויברא. הרומשת כטעם

פירוש על אבן עזרא

עיין בהקדמה כ"א דרך ב' שאינו נוסף. [ד] ר"ל היות הרקיע ז' גלגלים, כי הרקיע דבר המבדיל בין מים למים. [ה] ר"ל אין שייך להקרא גוף בשם אשר הוא למעלה מגלגל האש ואשר הוא למטה מגלגל השכל הפועל. [ו] ר"ל מלת ברקיע, היא סמוכה למלת השמים, כמו בבית המלך שפרש"י בביתו של מלך וכן ברקיע של השמים, וזה יורה שהשמים הינם הרקיע רק גבוהים מן הרקיע. [ז] ר"ל בפסוק אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם שהם צבא השמים, והם הכוכבים, כי כן כתוב וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים, לרוכב בשמי שמי קדם ג"כ משמע כי יש שמים מעל השמים, ור"ל כי החכם הכחיש גלגל התשיעי ואומר כ"א ע"ז ג"כ וזה לא יתכן וכו', ור"ל סותר דבריו מהכתובים האלה. [ח] פי' כי איננו מורה על מזרח שנקרא קדם הלא הינם במזרח לבד והשמים היא בדורות, ובודאי פי' של קדם הוא לשון קדמות בזמן ומעלה כמש"כ נכון כסאך מאז מעולם אתה, ע"כ פי' חז"ל כסא הכבוד קודם שנברא העולם, ועל אחרית השמים כתיב ויעמידם לעד לעולם. [ט] פי' בעבור שרחה לשון קדמות ולא ידע לפרש, או ידע והעלם הסוד. [י] ר"ל שאינם מגוף הרקיע רק הם סובבים בגלגליהם ומאירים ברקיע כי שם יראו. [כ] ר"ל למראות עין, כי הירח קטן מהם כאשר יפרש רק אור המאורות גדול מאור הכוכבים. [ל] (ש"א י"ז י"ג). [מ] ר"ל בכמות רק בשנים. [נ] ענין ת"י פסוק הנ"ל ונראה אשר היו בתחילה שוים בכמותן ולפרש זה הוא סוד גדול איך יכול להיות במקום גבוה להנ"ל ומפורש כמ"י בגמרא שבועות ט' ע"א, חולין ס' ע"ב. [ס] ר"ל כי התבואה והדשאים, ומיני מתכות והנחושת, ובעלי חיים הנולדים כל אלו מגדל השמש השייכים לממשלת השמש ואין הלבנה מושלת עליהם, ובלילה מאיר הלבנה והכוכבים השייכים לקבץ אור וממשלתם בלילה ואלו אין את מינו וכשר וכמו כן אינו יכול לפעול כח השמש בלילה. [ע] ולא בשם ירח ולא לבנה לבאר כי איננו מדבר הכתוב רק על אורם ההוה על הארץ [פ] שמשמע שהם קבועים ברקיע, וכבר נתבאר שאינם בגוף הרקיע רק בגלגליהם בשמים. [צ] ואין הקשת בגוף הענן כי נעשה מלהט השמש כשמתגבר ומתחזק ברסים הלא יראו הגוונים באויר המעונן אמר הכתוב בו לשון נתינה כן מכה נתינת האורות ברקיע בעבור הראותם בו, או י"ל כבר ידעתה דעת ר"א ז"ל בבריאה, איך אמר ויתן אותם וכו' שנראה שנכנס עתה ברקיע השמים, ע"כ לאיתו מהקשת שכל מעשי הקב"ה ע"י אמצעי והשתלשלות והיות וקנה לאמונה לכל אמר ויתן וגם בקשת כתיב נתתי בענן"כ פי' ככה. [ק] בשבת (ל"ה ע"ב) אמר ר"י אמר שמואל אם נראה כוכב א' ודאי יום וכו' ג' ודאי לילה. [קק] ר"ל בצאת השמש ביום בודאי יום, ובצאת הלבנה בלילה בודאי לילה, ומעת שקיעת החמה עד שתחשך, ומעת ביאת השמש עד שמזרח נקרא ערב כנ"ל מלשון מעורב. [ר] פי' יולידו המים שרצים ועופות, ולהלן נאמר שהעוף מן האדמה (ב' י"ט) כי משניהם נולדו והוא כמו וישריצו, המדקדקים קראו פועל יוצא, כי יש חילוק בין פועל עומד כמו עמד ישב שהפעול נשארת בעצמות של הפועל, ואין לו כפעל שקורין המדקדקים התולדה, אבל פועל יוצא, כמו פקד שיש לו תולדה והאחר הוא נפקד שמרמז על אדם אחר, שהפעולה נעשית בשנים וכל פועל יוצא הוא בשנים. [ש] ר"ל כנגד שרץ נפש חיה מלת ישרצו ע"י ההולדה וכנגד העוף גם על הגבהה כמו יגביהו עוף (איוב ה' ז'). [ת] ר"ל שהוא האויר כמבואר לעיל. [א] כלומר סמוך לפני כלות הענין ב"ח. [ב] ר"ל לפי דעת הגאון שמלת על פי' עם כלומר סמוך לפני השמים, יש לטעות שפני השמים למטה הם, ונהפוך הוא. [ג] (ישעיה מ"ב ז') שפרשו כון, ויעופף פרשו עוף הולכת

ספורנו

לפעול בתחתונים כל כאמור בפרשה כמו שנראה בחום שיתרבה אור הכלון בעברו בגוים זכים: (טו) להאיר על הארץ. שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג כאות ליושביה: ויהי כן. נתקיים כן אותו ההתמזגות המוכרח במלותו: (יח) ולמשול ביום ובלילה. לחדש הויות בתחתוני' שהלכו אז עם האור הראשון להויית בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: ולהבדיל בין האור והחשך: להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה: (כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים: לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותרי' מעופש מן הרקיע כנולד ביום השני באמצעות הכלון הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים. שלא הספיק הכח המוליד המסודר

החיה | הרמשת אשר שרצו המים
למינהם ואת כל-עוף כנף למינהו
וירא אלהים כי-טוב: כב ויברך אתם
אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את-
המים בימים והעוף ירב בארץ: כג ויהי-
ערב ויהי-בקר יום חמישי: פ שלישי
כד ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש
חיה למינה בהמה ורמש וחיתו-ארץ
למינה ויהי-כן: כה ויעש אלהים את-
חית הארץ למינה ואת-הבהמה
למינה ואת כל-רמש האדמה למינהו
וירא אלהים כי-טוב: כו ויאמר אלהים
נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה
ובכל-הארץ ובכל-הרמש הרמש על-הארץ: כז ויברא אלהים | את-האדם
בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: כח ויברך אתם
אלהים

אונקלוס

עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: כב ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: כג והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: כד ואמר יי תפק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחש וחות ארעא לזנה והוה כן: כה ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב: כו ואמר יי נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל-ארעא ובכל רחשא דרחש על ארעא: כז וברא יי ית-אדם בצלמה בצלם אלהין ברא יתה דכר ונוקבא ברא יתהון: כח ובריך
יתהון

מסרה הרמשת, ג' חסר. שרצו, ל'. למינהם ל'. מ"ל י' קדמאה ומ' תנין וכן למינהו. כב פרו, ד'. ומלאו, ג'. בימים, ה' דגש. והעוף, ג'. ירב, ב'. כד הוצא, חד מן ס"ג חד לישן וכל חד וחד ל' דכו'. וחיתו, המיח במסג והיוד לפי ומוקף. כה הארץ, י' דסמיך. כו בצלמנו, ל'. כדמותנו, מ"ג ומ"י. ובעוף, ג'. ובכל, ה"פ ובכל ובכל. כז בצלמו, ל'. בצלם, ג'. אלהים קודש.

ת"א ויעש אלהים נדה דף כג עקרים מג פב. ואת כל רמש נדה שם. נעשה אדם מגלה ט סנהדרין לח עקרים מח פיא. ויברא אלהים כתובות ח סנהדרין לח ולע נדה כג ס' הזהר פ' במדבר. בצלם אלהים ערובין יח. ויברך אותם שבת קיא יבמות סה בעין מג קדושין לה.

רש"י

ומלאם לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. נפש חיה. שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהיה הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמו"בריש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מלינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכי' א' כ"ב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימנים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו. לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמינו. בדפוס שלנו: בדמותינו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא. זכר ונקבה ברא אתם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר:
וכנשה

רמב"ן

שמע מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהפליאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא נעלה מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר. ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד: (כב) ויברך אותם אלהים לאמר. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוליד האחד רבים כמותו וענין הברכה בילדה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם בלמאים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בצמחים שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים נמשו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיה ברכה שמזאת הגזירה שגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים. הראוי נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו אמרו כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה: ומלאו את המים בימים. בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: והעוף ירב בארץ. אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ומולידים בה: (כד) בהמה. הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: והיתו ארץ. אוכלי הבשר יקרא חיות וכלם יטרופו: ורמש. כתב רש"י הם שרצי' נמוכים ורומשי' על הארץ כאין כאלו נגררין והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה כענין בס'מך מן תרמסנה רגל ומכריו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם:
ויאמר

יונתן בן עוזיאל

לזנהון וכד זוגיה דמתעתדין ליום נחמתא וית כל נפשתא חיתא דריחשא דארחישו מיא צלילתא לזניהון זני דכיין וזני דלא דכיין וית כל עוף דפרח בגדפין לזנוהי זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כב) ובריך יתהון למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: (כג) והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: (כד) ואמר יי תהנפק ברגישתא דארעא נפשת ברייתא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין בעירי וריחשי וברית ארעא לזנה והוה כן: (כה) ועבד יי ית חית ארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וית בעירא לזנה וית כל ריחש בארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כו) ואמר יי למלאכיא דמשמשין

ירושלמי

קומוי דאתבריו ביום תנין לבריית עלמא נעביד אדם בצלמנא בדיוקננא וישלטון בנוני ימא ובעופא דבאויר שמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל ריחשא דרחיש עלוי ארעא: (כז) וברא יי ית אדם בדיוקניה בצלמא יי ברא יתיה במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושתין וחמשא גידין וקרם עלוי מושכא ומלי יתיה בסרא ואדמא דכר ונוקבא בגוהון ברא יתהון:

[(כז) וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון:]

(כח) ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא בנן ובנן ותקופו עלה בנכסין ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל ריחשא חייתא

בעל הטורים

ומלפה ללדיקים: (כב) והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם מצויין ופנויי' לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויין להם ורמז לדבר וברך לסמך ואם מימיך לא תהיה משכלה. וכפרעי אסכם והרבתי אתכם ומקיך ליה ואכלתם ישן נושן: והעוף ג' והעוף ירב.

(פ' ויפב) והעוף יאכל אותם מן הסל (פ' שמיני) זאת תורת הבהמה והעוף. רמז למה שאמרו שעופות טהורים מרובין על הטמאין זהו והעוף ירב פי' שהן מרובין איזה והעוף יאכל אותם פי' אותם טהורין שהם אוכל; וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים: (כו) אדם נוטריקון אפר דם מרה: (כז) האדם אותיות אדמה שנברא מן האדמה: זכר בגי' ברכה ונקבה בגי' קללה: (בס' אגרת הטיול ונבעל יספר החיים אי' נקיבה בגי' בקללה): (כח) ורדו בדגת הים ב' במסרה הכא ואידך (עמוס ו') ורדו גת פלשתים אלו זכיתם

יונתן

ליום נחמתא עיין ורקנטי דף י"ב ע"ג: (כד) גרגישתא פי' עפר נקי שאין בו תערובת והוא לשון נמרא בכתובות ובסנת וכן תרגם מענה האדמה עובי גרגישתא: (כז) וקרם פירוש הקרים עור על הגידין מושכא עור: (כח) בנוורי פי' דגים: אילני

רמב״ן

ויאמר אלהים נעשה אדם. נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין מבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא בנאמר הקודם לו והפסק הכנון במלת נעשה הוא ומפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ יצר מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלו' אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותינו כי ידמה לשניהם בתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מלאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנכון מכל מה שמצאנו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיתם ודמות הוא דמיון בתואר ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והיא מגמת פניו בחכמה ובדעת ובכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר וילדו בדגת הים לשון רבים. ובבראשית רבה אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר' אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון ולא יתכן שיאמר ר' אליעזר כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדם הראשון כלל אלא שיתכוין למה שהזכרת לומר כי יצירת האדם בגופו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחלה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין וטעם וילדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון כדייה ממשלת האדון בעבדו: (כח) ויברך אותם אלהים. זו

אבן עזרא

כטעם הולכ׳ ויש אומרים שהשי"ן תחת הסמ"ך: (כב) ויברך. טעם פרו ורבו תפרו ותרבו. וכן ומות בכל כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר נפש חיה. כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם: בהמה. שהם עם בני אדם לגדלם לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים שהולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו באחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים. בנו בעור: (כו) נעשה אדם. יש אומ' כי מלת נעשה שם התואר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד

פירוש על אבן עזרא

ההולכת, מתנועעת על הארץ. (בל"א קריכט). הר"ל רומסת לשון דריסה רגל כמו ברגלים תרמסנה (ישעיה כ"ח ג') והכוונה אחת. יר"ל פרו ורבו איננו לווי כ"א ברכה ז"ש ויברך אותם. וכן ומות בהר (דברי' ל"ב נ') שא"א להיות לווי, כי המיתה הטבעית איננה ביד האדם, וכן פו"ר איננה בכחו ובידו כ"א לקח אשה ולבא אליה אך להוליד בנים אין בידו של אדם. ו(תהלים קי"ד ח'). ח(במדבר כ"ד ג'). טבטעה אחרת אמר כ"א כי זה המפרש היה יסוע הנזכר עם המינים בהקדמה והוא כאלו כתוב האדם יהיה נעשה. י(נחמיה ה' י"ח) ושם פי'

ספורנו

במים להמציא התנינים הגדולים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים. כי לא יושג התכלית בהם זולתו בהיותם רבים: תוצא הארץ נפש חיה. הסיוע נוספת על הצומחת: ויהי כן. בלי תוספת ובגעון שאם יתחדש מורכב משני מינין לא יוליד: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות וההרגשות כפי הצריך למין: (כו) ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח במציאות שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שילרתי שמנו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה נעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי נבדלי וזה פתח האל ית' פתח בתורתו לקנות ידיעה בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה גם קצת לפמלייא של מעלה בגד וגם שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית וזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה האדם לאל ית' הפועל בבחירה. אמנם בחירות האל ית' היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמיתי: (כז) בצלם אלהים. הנה מלת אלהים על צד ההדמות תאמר על כל עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר וזה הוא בלתי נהכרה. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי האנושי אעפ"י שפעולתו היא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מוחש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהכרתו פעולת השכלתו ולא בעת זקנה הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק. אמנם הסך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל וירצהו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כמו השכלי על כחותו משולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה ויעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו ואת כל פלא הורה האל ית' בשתי

אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו
ומלאו את־הארץ וכבשה ורדו בדגת
הים ובעוף השמים ובכל־חיה הרמשת
על־הארץ: כט ויאמר אלהים הנה
נתתי לכם את־כל־עשב | זרע זרע
אשר על־פני כל־הארץ ואת־כל־העץ
אשר־בו פרי־עץ זרע זרע לכם יהיה
לאכלה: ל ולכל־חית הארץ ולכל־
עוף השמים ולכל | רומש על־הארץ
אשר־בו נפש חיה את־כל־ירק עשב
לאכלה ויהי־כן: לא וירא אלהים את־
כל־אשר עשה והנה־טוב מאד ויהי־
ערב ויהי־בקר יום הששי: פ

אונקלוס

יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו
עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא
דרחשא על ארעא: כט ואמר יי הא יהבית לכון ית כל
עסבא דבר זרעה מזדרע די על אפי כל ארעא וית כל
אילנא די ביה פירי אילנא דבר זרעה מזדרע לכון יהא
למיכל: ל ולכל חית ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל
דרחיש על ארעא די ביה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא
למיכל והוה כן: לא וחזא יי ית כל די עבד והא תקין
לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: א ואשתכללו
שמיא

מסרה כח ויאמר להם, כ״ב. וכבשהו, ל׳ ומסר. ורדו, ב׳. ובעוף, ג. כט על פני, י״א. לאכלה, האלף בגלי׳ משג כי הקמץ הוא חטף. ל ולכל, ד׳ ב״פ כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נחלם. רומש, ב׳ מ״ל בשו׳. לא טוב, ב׳. הששי, ל׳. ב א ויכלו, הכף בשורק ס״ו ל׳. השמים, ד׳. לצבאם, ד׳.

ת״א ומלאו את יבמות סה קדושין לה. ורדו בדגת הים סנהדרין נט. ובעוף השמים סנהדרין שם. ובכל חיה סנהדרין שם. לכם יהיה סנהדרין שם. ולכל חית סנהדרין שם. וירא אלה״ים פסחים כד. ויהי ערב שבת פח חגיגה ג׳ וה. ויכלו שבת קיט. וכל צבאם ר״ה השנה יא חולין ס׳.

ב א ויכלו השמים והארץ וכל־צבאם:
ויכל

רש״י

(כח) וכבשה. חסר וי״ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו׳ כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל. (לא) יום הששי. הוסיף ה׳ בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. ד״א יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ס״א שיום ו׳ בסיון) שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונעשה כאלו נברא

רמב״ן

זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתיב ויברך אותם אלהים לאמר יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ. ברכה שימלאו העולם ברובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה: וכבשוה. נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ: ורדו בדגת הים. אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעו״ף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם ה׳ גים והעוף תחלה והחיה אח״כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צונה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו׳ ורבותינו שמו הפרש בין כיבוש ורדייה: (כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש״י וכן פי׳ הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי׳ את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב והיינו כן אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כלם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותי׳ והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמר צער בעלי חיים דאורייתא׳ וזו ברכתנו שנברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המצוה בדם בהגיעי שם אם גומר השם עלי. וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו על פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה: (לא) והנה טוב מאד. הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר בן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב מות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוון אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מאד: (א) וכל צבאם. נבא הארץ

שם

ספורנו

בשתי מלות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשוה. שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם תמשלו בם: ורדו. במלודים ופרמים להכניעם לעבודתכם: (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם: (ל) ולכל חית הארץ. אבל לכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי את כל ירק עשב לאכלם. מיני העשב שאינם זורעים זרע: (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו: יום הששי. הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת: (א) ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו:

ויכל

ריחשא דרחשא עלוי ארעא: (כט) ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דביזריה מזדרע דעילוי אנפי כל ארעא וית כל אילני סרקא לצרוך בניינא ולאסוקתא ודביה פירי אילנא דביזריה מזדרע לכון יהי למיכל: (ל) ולכל חיות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוקי עסבין והוה כן: (לא) וחזא יי ית כל דעבד והא טב לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: (א) ושלימו ברייתי שמיא וארעא וכל

חילוותהון

בעל הטורים

זכיתם מלכו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גם כלומר תשתעבדו לבהמות: (כט) פרי עץ ב' במסורה הכא ואידך פרי עץ הדר כמו למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה: (לא) יום הששי ויכלו השמים ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם בו מעשה בראשית וכן ישמחו השמי' ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיו' שחתם העולם בשם בן ד' אותיות:

ויכל

יונתן

(כט) אילני סרקא אילן שאינו עושה פרי ועומדים להסק ולצרכי הבנין:

ועיסרתי

אבן עזרא

אחד. ואמרו כי בצלמינו כדמותינו [כ]דברי משה. ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם [ל]אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש ישר לו כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים [מ]יהי נעשה אדם. וכן עשהו [נ]בצלמו. גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה. ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם. ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותינו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב' היא ובעבור כבוד [ס]האדם שמכו [ע]אל אלהים. וכן ומאהלו [פ]יגלהו כי ליי הארץ ומלואה. ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג [צ]המלכים לדבר וכמוהו ונתנה [ק]לך גם את זאת. כאשר קדם [ר]מלכא. אולי אוכל [ש]נכה בו. והלא העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך [ת]בניין נפעל. וכמוהו [א]והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך. ונכה [ב]בו הוא ומחנהו או יהיה [ג]שם הפעל. כמו ונקה [ד]לא אנקך. ואף [ה]כי שמלאנו לא [ו]נכו. כי לא יבא בנין [ז]שלא נזכ' שם פועלו כי אם מהכבד. ורבי משה הכהן הספרדי טעה [ח]בספרו. ומלת כאשר קדם מלכא ארמית היא. ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים. ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד [ט]האדם נברא במלות [י]השם. והמפרשים [כ]הוציאו אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות. ואחר כן אמר השם [ל]למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ. ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם. כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים נגבוה [מ]עליו. או בשפל [נ]ממנו. רק על דרך דמות [ס]האדם. וכן אמר פי הארץ. יד הירדן. וראש עפרות [ע]תבל. וחלילה חלילה להיות [פ]דמות לשם. וכן אמר ואל מי [צ]תדמיוני. ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחייתה לשם. ושאיננה גוף והיא מלאה [ק]הכל. וגוף האדם [ר]כעולם קטן. יהי השם מבורך אשר בגדול הכל [ש]ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה [ת]כבוד אלהים כמראה [א]אדם. והשם הוא [ב]האחד. והוא יוצר [ג]הכל. והוא [ד]הכל ולא אוכל [ה]לפרש. והאדם נברא בתחלה בשני [ו]פרצופין והנו אחד וגם [ז]הוא שנים. והנה בצלם אלהים [ח]מלאך. והוא נברא זכר [א]ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים, רק היא מצוה [ב]כפי העתיקות קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב. וכל פרי עץ מותר לאדם. והעשב הירק לחיות ולכל רומש. ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: (לא) וירא [בב]יום הששי. יש אומרים שיום [ג]סמוך. וטעם לגלגל השמי. וכן יום השביעי. ואין זה [ד]אמת. ובעל יום השני על דעת אנשי [ה]המזלות יוכיח. רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי. ונמצא כן אים [ו]הישראלי ורבים כמוהם. גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: (א) ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו

ומשקלו

פירוש על אבן עזרא

פי' כ"א נעשה עבר, מבנין נפעל ולפ"ז אם הוא מבנין נפעל הוא פי' (עס איזט וואָרדען געשאַפֿען) ואם הוא שם תואר מבנין נפעל פי' בל"א (איין געשאפֿניר) כוונת ר"א לא נשתתף בבריאת האדם כמובא ברש"י. [כ]ר"ל דעת הי"א הנ"ל כת הקראים הם כי משה מספר אשר עשה ה' האדם כדמותינו במאמר של משה, ופי' ובצלמו בצלם הראוי לבני אדם. [ל](לקמן ע' וא"ו) כלה לפרש דברי הקראים כסברתם הפי' שהקב"ה אין לו צלם, רק נעשה בצלם הראוי לב"א ואם פי' כי בצלם כאלו שם פסיק. ומלת אלהים הוא שייך למטה עם תיבת עשה את האדם, וכאלו נכתב מלת בצלם לבסוף. [מ]ר"ל (בל"א עס זאל זיין דער געשאפֿניר מענשען). [נ](להלן ע' וא"ו). [ס]ר"ל על ענין אשר בו נתעלם הדבר והיה מה שהוא באדם, וכן אומר בצלמי עפוליכם (ש"א וא"ו) הנכלה מהם הענין הזיק העפולים לא לורת העפולים, וכן אמר לצלמם תבזה (תהלים ע"ג) כי הבזיון דבק בנפש אשר היא בלורה מב"א ולא לתכונת האברים והתואר, ודמות הוא משורש דמה, כאמרו דמיתי לקאת מדבר (תהל' ק"ב) לא שדמה א"ע לקאת עם כנפיה וגולתה אלא דמה אצלו כעוף הזה וכדומה. [ע]כי יש דמיון כמו נחש כמאמר חמת למו כדמות חמת נחש (תהל' נ"ח) דמיונו כאריה (שם י"ז) ואין שם מורה על התמונה והתואר, ופה פי', כמו כל עץ בגן אלהים (יחזקאל ל"א ח') פי' ליופי. [פ](שם ל"ו כ') שהל"ל ומארצם יצאו כי בעבור כבוד ה' כי לו הארץ אמר ומארצו. [צ](בל"א מיר) כי המלך יש לו דין רבים. [ק](להלן כ"ט כ"ז) ושם פירש"י ונתנה לך ל"ר כמו נכלה, ונבלה, ונשרפה. [ר](דניאל ב' ל"ו) כמו נאמר בלה"ק ושם פי' ר"א כאשר אינו שייך לדבר למלך ככה, כל"ש אוכל אני והחכמה לפתור אותו, ע"כ הוא לשון רבים. [ש]במדבר (כ"ב וא"ו) ולא אמר אכה בו, ועל כל הראיות הגאון אומר ר"א כי הם עדי שקר. [ת]פי' פעל עבר. [א](ירמיה ל"ב כ"ד) והוא"ו מהפך לעתיד פי' וְתִנָּתֵן לך. והפעם מפרש ר"א כי זה לא שייך אלל לבן אשר נתנה מכבר, רק שיתן לו בעוד מלוי השבוע והשורש נתנה הוא לשון עבר. [ב]ר"ל הוא נו"ן אי"תן וטעמו אני ועמי נכה בו כמ"ש רש"י, ואם כפי' הגאון הנ"ל אולי נוכל נכה בו. [ג]ר"ל מקור כאלו אמר נַכּוֹת בו כן פי' ר"א שם. [ד](ירמיה מ"ו כ"ח) הראוי וְנַקּוֹת וכן נכה בו הראוי נַכּוֹת ודוגמתו לכלא הפשע (דניאל ט' כ"ד) א' תחת ה"א ופי' לכלות. [ה]פי' וכש"כ. [ו](שמות ט' ל"ב) כ"ל בנין פֻּעַל כי לא יבא בנין זה כ"א מהכבד. [ז]פי' אבל לא מהקל כי בבנין הקל יאמר שָׁמַר לא יאמר ממנו בנין שלא הזכיר שם פועלו כמו שֻׁמַּר על משקל אשר פֻּקַּד ע"פ משה (שמות ל"ח) ולא הָשְׁמַר על משקל אשר הָפְקַד אתו (ויקרא ה'), כי אשר פֻּקַּד גם אשר הָפְקַד איננה בנויה על בנין כי פָקַד ה' את עמו (רות א') ר"ל שהוא פָּקַד בנוי על בנין מְפַקֵּד לבא במלחמה (ישעיה י"ג) שהוא מהכבד הדגש, והשני ר"ל הָפְקַד בנוי על בנין בידך אַפְקִיד רוחי שהבנה ממנו בנין שלא נזכר שם פועלו ואלו היה מהקל לא אפשר לבנות עליו הבנין שלא נקרא שם פועלו, וכלל זה נקיט בידך הבנין שנקרא פֻּקַּד, והבנין שנקרא הָפְקַד קראו המדקדקים שניהם בנין שלא נזכר שם פועלו. [ח]שאמר שימלא בנין דגוש שלא נמלא שם פועלו, והוא בנוי על הקל, כמו הֻקַּח מגבור מלקוח (ישעיה מ"ט) שהוא מבנין הכבד המוסף שלא נזכר שם פועלו, ואמר שהוא בנוי על בנין לֻקַּח שהוא בנין הקל, וכן וַתֻּקַּח האשה בית פרעה (בראשית י"ב), ודעת ר"א שהוא על משקל אֻשְׁלַךְ ועל משקל אֻפְקַד והוא בנוי על בנין הֻפְעַל שלא הזכר שם פועלו, אע"פ שלא מלאנו הלקיחה ר"ל השורש של לקח מבנין הִפְעִיל שהוא אב של הֻפְעַל כיון שמלינו המשקל שלו אֻשְׁלַךְ שהאב שלו אַשְׁלִיךְ לכם גורל (יהושע י"ח). [ט]ר"ל שהשם גזר על הגלגלים שיחזיקו התולדת ע"י הלהט והאויר כדי ליבש הארץ בעבור שיהיה בו המקום משכן האדם. [י]כלומר מאלילות הכלל מאת שכל הפועל (כ"א) הכלל על הגלגלים ועל לבא השמים והמאורות. [כ]פי' ביסוד העיבור שלו כי בלא נפשות הדגים והעופות מן המים וכן כתוב בפרקי דר"א פ' י"א כי אלו שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ. [ל]פי' כי נפשו היתה מן העליונים, ובעבור כי גופו היה מן הארץ, ע"כ אמר אחר זה כי האדם נברא בתחלה בשני פרצופים שפי' ב' חלקים, ח"א מן העולם העליון, ח"ב מהעולם השפל. [מ]כמו השם והמלאכי'. [נ]ר"ל כמו הארץ והמים. [ס]פי' במדרש משלי בפסוק לדיק אוכל לשובע נפשו, אוזר ומראה לעין מה שיכולה לראות, מראה לאוזן מה שיכולה לשמוע. [ע](משלי ח' כ"ו) [פ]ר"ל דברה תורה כלשון ב"א כי איך אמר הכתוב כדמותינו. [צ](ישעיה מ' כ"ה). [ק]כמאמר חז"ל ברכות פ"ק הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי וכו' מה הקב"ה ממלא כל העולם וכו' כמו שחושב שם. [ר]כי לורת אברי אדם ותכונתו דומה ללורת העולם ותכונתו ונשמתו מנהגת את הגוף כמו שמנהיג הי' את העולם כמבואר באבות דר"י פרק ל"א. [ש]ר"ל הכל בעולם הגדול, וכלה בעולם הקטן שהוא האדם, כי אחר שנברא האדם נאמר ויכולו וכו'. [ת]הוא הנקרא שכינה. [א](יחזקאל א' כ"ו) ולא מראה ממש ונדמה לנביא דמות אדם כי העולם אדם גדול והאדם עולם קטן. [ב]פי' שנברא עליונים ותחתונים, והוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. [ג]ר"ל השכל מעצמו והוא שמו כשם רבו והוא השכל הפועל הראשון שהוא המלאך הראשון. [ד]כי הוא ממנו כמ"ש כי ממך הכל (ד"ה כ"ט י"ד) מביא רמב"ן ג"כ ככה כמה פעמים. [ה]עיין (שמות ל"ג כ"ג) מה שפי' ר"א על וראית את אחורי ואומר לא אוכל לפרש בעבור ב' דברים א' כי לא יכול לדבר נגד מה שיבין שלבו, ב' כבוד אלהים הסתר דבר. [ו]ר"ל דעתו הוא על הנשמה העליונה ועל הרוח החיוני ואמר מלת בתחלה. לפי שאח"כ נולד בו פרצוף השלישי והוא נפש המתאוה כמו שיתבאר לך בפרשה הזאת, או כמאמר חז"ל (עירובין י"ח ע"א) בתחלה עלה במחשבה וכו' ולבסוף לא נברא אלא אחד. [ז]פי' הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא אדם והוא דבר אחד, והוא שנים, פי' חלק העליון שהיא הנשמה וחלק השפל שהיא הגוף כנ"ל. [ח]זה כתב לה וליא מדעת הנ"ל אשר הוכרחו לבאר מן הפשט ואמרו כי שב אל משה כנ"ל וי"ל סומך כי שב אל המלאך כי בדמיון המלאך נברא האדם וידוע כי לורת המלאך יש בו סומך ולורה, הסומך אלך שהוא מסובב ואין לו מציאות מבלעדי הלורה המעמדת אותו, ולורתו מה שמשכיל מה שלמעלה ממנו. [א]ר"ל כי הנשמה העליונה הוא הזכר, והרוח החיוני הוא הנקבה, או פי' להיות נדמה להמלאכים ואם אינו מתקיים באיש יכול להתקיים במין להוליד כדמותו ע"י פו"ר ובזה הוא ג"כ נלמי. [ב]ר"ל כנ"ל פסוק כ"ב, נוכל לפרש פה ג"כ לפי פשוטו. רק חז"ל פירשו כי פה הוא לווי למלוה כמו שקבלו הלכה וסמכו על המקרא הזה. [בב]אולי ל"ל וגומר. [ג]לפי שבשאר הימים כתיב יום אחד יום שני וכו' ופה כתיב יום הששי בה"א הידיעה ע"כ ר"ל שפירושו שהוא סמוך. וטעמו יום של גלגל השמי. [ד]כי הז"ן כוכבי לכת אינם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם לא על סדר הימים כמו שאומרים שמלת הלילות כלכ"ם של"ם, שמלת הימים של"ם כלכ"ם. [ה]ר"ל כוונתו שאינו שמוכה יום לגלגל השמי לפי שגלגל השמי הוא לדק ובעל יום השני הוא נוגה עיין במ"א ואהל יוסף ועיין (עירובין נ"ו ע"א) ואם שבת מושל שבתאי שהוא העליון א"כ יום וא"ו הוא הכוכב לנגה שמנו והוא לדק ויפה סותר ר"א מב"ן לודקים דעת הי"א כפי שסבון ב' שעות לכל כו"כ ונקרא שני לסדר שמושם. [ו](ויקרא כ"ד י') פי' אים שהוא ישראלי ונקרא שם

היחום

ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ
שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים
לַעֲשׂוֹת: פ רביעי (ולספרדים שני)
ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים
אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: ה וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים
עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה:
ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־
פני

° ה' זעירא

אונקלוס

שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן: ב וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבָד: ג וּבָרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵהּ נָח מִכָּל עֲבִדְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד: ד אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד־אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא: ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד־לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד־לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחִית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל־אַרְעָא וַאֲנָשׁ לַיִת לְמִפְלַח יָת־אַדְמְתָא: ו וַעֲנָנָא
הוה

מסרה ב ויכלו, ג' בספר הזמן. ג ויברך, ג'. ד תולדות, ב' מ"ל דמ"ל והיו רשמיהם כפי ואין כאן כמוק כיון שיש ב' הטעות בין הטעמים. בהבראם, ה' זעירא. ושמים, ד'. ה וכל, ה' ר"פ בסי'. וכל י' פסיק דיסיה ומלעיל ם וכל וכל. והדם, פ'. אין, ב' ח' אין, ד. לעבד, כל אורי' חסר. ו ואד, ב' פ' מ"ל דין חסר. והשקה, ג' וא' מפיק. שם פני, בסגול וזוקף בלא מאריך.

ת"א ויכל אלהים מגילה ט'. תולדות יומא כד מנחות כט. ביום עשות ה' אלה חגיגה יב. וכל שיח חולין ס. ואד יעלה סוכה דף יא ר"ה יא תענית ט'.

רש"י

תרא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שאותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. ד"א בהבראם בה' בראם שנא' (ישעיה כ"ו) ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבי' בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שהצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיו') רמז שירדו הרשעי' למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים
לשרות

רמב"ן

הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הנותן גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טוב שיתחדש הגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת: (ג) אשר ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו הפרטים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמוהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר שאמרו להם עלות בהר ולא סרו מלות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש ע"ז עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה' ולמה נמשך לדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום הרביעי ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בנייתו עד אחרי הבית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב ושקעו שני המאורות בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים
כרמש

תַּלְוָתְהוֹן: (ב) וּשְׁלִים יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד וְעִישַׂרְתֵּי עִיסְקִין דִּבְרָא בֵּינֵי שִׁמְשָׁתָא וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד: (ג) וּבָרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִן כּוּלְהוֹן יוֹמֵי שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ אֲרוּם בֵּיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּבְרָא יְיָ וְעָתִיד לְמֶעְבַּד: (ד) אִלֵּין תּוּלְדַת שְׁמַיָא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָא: (ה) וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא עַד כְּדוּ לָא הֲווֹ בְּאַרְעָא וְכָל עִסְבֵּי חַקְלָא עַד כְּדוּ לָא צְמַח אֲרוּם לָא אַמְטַר יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וְאֵינַשׁ לֵית לְמִפְלַח יַת אַדְמָתָא: (ו) וַעֲנַן יְקָרָא הֲוָה נָחִית מִתְּחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרָא וּמְלֵי מַיָא מִן אוֹקְיָינוֹס וְהָדַר סָלִיק מִן אַרְעָא וּמָחִית מטרא

בעל הטורים

(ג) ויכל אלהים מכנוס ירושלמי ועמד זכו שאמרו אמדה ימים לופו קרלס. בפ' ריכלו ג"פ מלאכתו כנגד מלאכות שבעת מהם שהם שמים וארץ ויס [באלו ג' כלולים כל מעשי בראשית דוק ושככס] ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר יוס השביעי לפי שמקיפין מסול על הקודש: וישבת ב' במסו' הכא ואידך (יהושע ה') וישבת המן והיינו דכתיב בפ' המן הוא אשר דבר כ' שבתון שבת קדש ולא עליגו שאמר להם משה זה מקודש אלא כרמו בששת ימי בראשית וישבת ביום השביעי וישבת המן. ד"א מלמד שמן פסק מליכד בשבת כדמוכח בקידושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים ג' דסמיכי הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהי' את ינקק. בשעה שבר' העולם בירך השבת והעולם וגיכך את ישמע גגם וניכך את ינקק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב' במסו' הכא ואידך הודו על ארץ ושמים למה יגדו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים: (ו) ואד ב' במסרה הכא ואידך (איוב יס) ואיד נכון לבלעו רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות משברים

יונתן

(ב) ועישרתי עיסקין פי' עשרה דברים הנבראים בין השמשות כדאיתא במסכת אבות: (ג) ועתיד למעבד דייק מדכתיב לעשות משמע לעתיד וברא משמע עבר כדדרים ברבות ועיין בס' הרקנטי שמפרשו ע"פ הקבלה ד' ע"ז ע"ג: (ו) ועגן יקרא וכו' מספום

רמב"ן

כרמם לא מוסל בו כלו בסכה הענה יגורכו בסרמו ויאספהו במכמרתו ואין דומה אם כ': ביום הששי נבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאת' קודם זרוס השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שהאת' בו כאלו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר איגש אתי הוא ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהיה זה ק"ס אשר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומס ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה משנוי הימים משרץ המים והעוף וחית הארץ כי בתחלת האלף הששי תמשלנה מלכות אומה שלשת תקיפה ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים ויסים חלקינו עם עבדיו התמימים: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במעכר ובלמיסה כאשר נבראו ונעשו כתקונס כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת בראשית כמו שאמרנו: (ה) וכל שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי נמשו לאשר שהמטיר עליהם ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ובמינם כאשר לוחה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזרע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה איד

אבן עזרא

ומשקלו ויכסו [י]כל ההרי'. וטעמו נשלמו. והיה בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים [ח]נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הסי' [ט]תפל. ויש אומרים כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו. אך ביום הראשון תשביתו שאר. ולמה זאת הדרך וכלוי [י]מעשה איננו מעשה. כאלו אמר לא עשה מעשה. וכן פי' ויכל גם וישבת. וטעם מלאכתו אשר [כ]עשה ביום הששי כירם יום השבת. וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות [ל]כח בתולדת ובנשמות כח [מ]ההכר והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו [נ]מגביו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות. השרשים בכל המינים שנתן בהם כח [ס]לעשות דמותם. והמפר' לנס ונחת עשה [ע]גם עשה [פ]תחת ברא איננו [צ]כן לפי דעתי. ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ד) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד ויאמר [ק]לעשות אותו וכן [ר]בראתיו ואמר כן [ש]יצרתיו ואחר כן [ת]עשיתיו: (ה) וכל שיח. עץ וכן בין [א]שיחים ינהקו. ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנתשל האדם [ב]אל עץ והנה [ג]שיח וניב ושעיף ובד ואמיר ושרעף: (ו) ואד. כמו עשן וכמוהו יום [ד]אידם. שהיום הרע יקרא יום [ה]ענן וערפל. והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והלחלוחה והגאון אמר כי פירושו ולא [י]אד יעלה

פירוש על אבן עזרא

פיהם, וכמו שבע השבלים הטובות ולא הזכיר מקודם בפרשה והיה ל"ל כמו במחרון הפרה. [ז](להלן ז' י"ט). [ח]פי' הולך לפרש בעבור שכתב ביום השביעי והיה ראוי לסיום הששי כי בו נשלם הכל כאשר יצא יום השביעי לפועל בזה כלה הבריאה. [ט]כמו היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו' ו'). [י]ר"ל שור בדישו (דברים כ"ה ד') ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו) הם מעשה, אבל ויכל אלהים וכו' הוא גמר המעשה כאלו אמר לא עשה עוד מעשה כי כן פי' ויכל גם וישבות עיין (שמות י"ב ט"ו). [כ]ר"ל כלה המלאכה אשר עשה ביום הששי, וכן וישבות וכו' אכל מה שנבראה בששת הימים. [ל]כי בו ינוחו יגיעי כח ויתחזק טבע גופם. [מ]ההכר פי' ההכרה אם האדם מכין א"ע לקבל שפע קדושת היום וקורא לשבת עונג. ומפנק במעדנים, דעתו מיושב עליו להכיר גדולת הבורא י"ת ולהשכיל באמתו. ואם כי תחלת היום משמש כוכב שבתאי וכל הוראתו הוא על קלקול והפסד כמובא בדבריהם, מכ"מ יש לו כח המחשבה והכושר בעת המדברת, והמחשב, והתבונה והאומות אשר חלק להם בבינה ואם יתערב כוחו עם כוכב מכוכבי העוזים אזי יסייע להטיב. [נ]ר"ל ששת ימי בראשית. [ס]ר"ל כח המוליד בדומה ע"כ זווגם של פ"א בליל ש"ק, ג' פעמים כתוב פה עשיה כנגד ג' עולמות, נגד עולם העליון והעולם האמצעי אשר עשה ג' פעמים כי אין מתחדש מעלמם רק ע"י הי', ובשלשי כתיב לעשות נגד עולם השפל אשר מחדשו בכל יום. [ע]כח"א ע"כ מפרש ח"י בהפוך ועתיד למעבד. [פ]ר"ל פירוש לעשות. אשר ברא אלהים ועשה, ועשה הנאמרת בפסוק ב' פירושו מלאכתו אשר עשה תחת ברא. [צ]לפי שמלת ברא איננו אלא במקום עשיה רק במקום נתינת הכח בעלם, או במקום גזירה. [ק](להלן י"ח ז'). [ר](ישעיה מ"ג ז') על החומר. [ש]על הלורה. [ת]על התיקון. [א](איוב ל' ז') פי' למחי אילנות. [ב]שיש בו כח להוליד בדומה. [ג]שהם שמות משלים המיוחסים לאדם כמו לעץ פרי, שיח, את האיש ואת שיחו (מ"ב ט' י"א), ניב, בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז י"ט), סעפים שנאתי (תהלים קי"ט קי"ג), אכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג), האמרך (דברים כ"ו י"ח) גם פי' כ"א שהוא קרוב מגזרת בראש אמיר (ישעיה י"ז ו'), שרעף, ברעפי בקרבי (תהלים צ"ד י"ט) וכולם או פרי המחשבה או פרי בטן או פרי פי איש. [ד](דברים ל"ב ל"ה). [ה](יואל ב' ב'). [י]ר"ל מלת לא אלא המעיר שבפסוק הקודם מושכת עצמה ואחרת עמה, ודעת כ"א כי עלה האד מן הארץ

ספורנו

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי נחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל ככנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל משאר הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש יתרה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש יתרה: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הנמשים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים והארץ בכח שנמצא בהם משעה שנבראו כי מאז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ונפסדות כאמרם את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפועל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שבסדרו התמיד ההויה: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפועל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה הקומר מוכן לזה בשלמות מחסרות מטר ועבודת האדם: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות ההויה כהסדרן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה של נברכה

פְּנֵי הָאֲדָמָה: ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח
בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
חַיָּה: ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן
מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר:
ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־
עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ
הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע:
י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן
וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים:
יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת
כל

אונקלוס

הוה סליק מן־ארעא ואשקי ית־כל אפי אדמתא: ז וברא
יי אלהים ית אדם עפרא מן־אדמתא ונפח באנפוהי
נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא: ח ונציב יי אלהים
גנתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית־אדם די ברא:
ט ואצמח יי אלהים מן־ארעא כל־אילן דמרגג למחזי וטב
למיכל ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין־פירוהי
חכימין בין־טב לביש: י ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה
ית־גינתא ומתמן יתפרש והוי לארבעה רישי־נהרין:
יא שום חד פישון הוא מקיף ית כל ארע דחוילה די תמן
דהבא

מסרה ז וייצר, בתרין יודין. באפיו, ב׳. ח ויטע, ל׳. גן בעדן, במקף ותלא מאריך. ויצמח, ל׳ וחד ויצמח. ט למאכלה, ב׳. ועץ, בז״ג. י ונהר, ד׳ פי׳ מעדן יקובצבי ונשחו ואזלו. יצא, חסר. להשקות, מ״ל. ומשם, ט׳. לארבעה, ל׳. יא האחד, ד׳. פישון, מ״ל. דמ״ל. הסבב, ג׳ חסר.

ת״א וייצר ה׳ אלהים ברכות סא עירובין יח. סנהדרין לח חולין כז נדה כב ספר הזוהר פרשת שמות. כב. ויטע ה׳ אלהים פסחים נד נדרים לט. ויהי האדם תענית ונהר יוצא ברכות לד תענית י׳ סנהדרין לט.

רש״י

לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח״כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח״כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי״ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד״א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ׳) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר נאמר ויברא וגו׳ את האדם וגו׳. ראיתי בברייתא של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי מל״ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו׳ את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בג״ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל בהמה חזר וכתב ויצר ה׳ וגו׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע הגן: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים וע״ש שמימיו מתברכין ועולין

רמב״ן

איד ממנה והשקה אותה ויצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו תמימתו של עולם שהיה מאחרי ששת ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשבת האיד ימטירו השמים ובשבתם הארץ זירועיה תצמיח: (ז) ויפח באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים בנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה׳ וחי נפשך וגומר ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כצומח או תאמר בזו נפש הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימלאו שלש הכחות האלה רק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב״ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שנאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר ששב האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה כי הלמד תבא בפסוקים כמו והיו לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את בית למרבה אבל אנקלוס אמר והוא באדם לרוח ממללא כנראה שדעתו כדברי האומרים שיש בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמי׳ דר׳ זירא הוה משתעי ליה ולא אישתעי אמר דמן דחבריא את תוב לעפריך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתי׳ ואחר כן יאמר הכתוב ויצר ה׳ אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם הולך כלומר בעל תנועה כי היצירה היא בחיות והסרגש שבהם הוא אדם לא גולם העפר וכמו שאמר ויצר י״י אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה תהיינה והלמ״ד הזו למ״ד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הושיעני או יאמר שחזר כולו נפש חיה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת: (ח) ויטע י״י אלהים גן בעדן מקדם. פי׳ רש״י במזרחו של עדן נטע הגן ואנקלוס תרגם מלקדמין. וכך אמרו בבראשית רבה והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח י״י אלהים וגו׳ אבל ענין ויטע י״י אלהים להגיד שהוא מטע י״י כי טרם שגזר על הארץ תדשא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחם בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע י״י אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו׳ כי מימיו. מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם
ויניחהו

מטרא ומשקי ית כל אפי ארעתא: (ז) וברא יי אלהים ית אדם בתרין יצרין ודבר עפרא מאתר בית מקדשא ומארבעת רוחי עלמא ופתכא מכל מימי עלמא ובריה סומק שחים וחיור ונפח בנחירוהי נשמתא דחיי והות נשמתא בגופא דאדם לרוח ממללא לאנהרות עיינין ולמצתות אודנין:

[(ז) והוה אדם נפש דחיה:]

(ח) ואתנציב במימרא דיי אלהים גינוניתא מעדן לצדיקיא קדם בריית עולם ואשרי תמן ית אדם כד ברייה: (ט) ורבי יי אלהים מן אדמתא כל אילן דמרגג למיחמי וטב למיכל ואילן חייא במציעות גינוניתא רומיה מהלך חמש מאה שנין ואילן דאכלי פירוהי ידעין בין טב לביש:

[(ט) ואילן דעתת כל מן דאכיל מיניה מפרש בין טב לביש:]

(י) ונהרא נפיק מעדן לאשקאה ית גינוניתא ומתמן מתפרש והוי לארבעת רישי נהרין: (יא) שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע הינדיקי דתמן דדהבא

בעל הטורים

מעכבים לגם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר ב' מד מלא וחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר הרע וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת מותם: (בדליתה בסנהדרין פ"ה מד') נשמת ד' ויפח באפיו נשמת כל אשר נשמת רוח חיים נר ה' נשמת אדם (משלי כ) ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית: האדם לנפש חיה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: (י) יפרד ב' במסורה הכא ונרדן (משלי י"ט) ודל מרעהו

יונתן

מתמות כורכי עיין בבקכ"ע דף ע"ו ע"ד: (ז) מאתר בית הרקנטי מפרש על הארץ העליונה בדף ס' ע"ב: ופתכא פי' לברה ובלל שוסן. שחים פירוש אדום לשון גמרא בפ' המוכר ספינה שחמתים ונמלא לבינה: ולמצתות אודנין פירוש ולשמע אזן. עוור

רמב"ן

ויניחהו בגן עדן לעבד' ולשמרה שהשימו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו והנה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שם האילנות לא יעבדו ויתכן שכנה הגן בלשון נקבה כמו וכנגה זרועיה תצמיח ונטעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשית רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות העליונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי יי ארזי לבנון אשר נטע: אמר. רבי חנינא ישבעו מימיהון ישבעו מטעתן כי מימיהן יסודותם העליונים ומימיהם אורות הטוב המוריד הגשם ומטעתן כשם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר: (ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אשר נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך. ולכך ת"א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנו' האלה ויהיה האמצע בזה אמל' רמז כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו ערותיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה הזאת ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כתם לא הנה ויאמר יי אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי: והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם בפעולתם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב

אבן עזרא

יעלה מן הארץ: (ז) וייצר. בכח המאורות ויצר מהפעלים שהם"א שלהם יו"ד מהבנין הקל. כמו וייקץ נח. וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוליאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר. וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (ח) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן. בעדן גן אלהים הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים. וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים. וה"א האדם יש לו סוד. גם נמצא שבע המנחה הארוכה. וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם כלל מהאדמה והוא יהיה שם עלם ושם תאר: (ט) ויצמח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן נטע בגן ועוד בתוכו שנים עלים: ועץ הדעת. לפי דעתי לריך להוסיף דעת. להיות כן. ועץ הדעת דעת טוב ורע. כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה. וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל לד. ואל"ף מלת ראשים שרש ונראה במלת ונראשותיכם וטעמו מכובד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון. והוא בא מפאת מזרחית

פירוש על אבן עזרא

הארץ וכו' כפירושו בענין הרקיע. ר"ל גן בפסוק, בעדן גן אלהים (יחזקאל כ"ח י"ג), משפטו בגן כי בית בעדן מושך עצמו ואחר עמו, וטעמו בעדן בגן. (להלן מ"ט כ"ה) ר"ל ע"ש מאל משרת עצמו ואחר עמו כאלו כתוב ומאת שדי וכו'. ר"ל שאין משמעותו על מין האדם, כ"א על אדה"ר, ושם העצם אדם היא הנשמה כי הגוף נקרא בשר אדם, ולא יבא ה"א הידיעה על שם העצם, ובפסוק וייצר ויצר וכו' את האדם פי' עם הנשמה לייצר את העפר בתואר צלם אלהים, ע"כ הסוד כלומר ה' אדם כדעת הרי"י ז"ל כי יש נשמה לנשמה והם ה' בחינות, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה ויהי האדם פירושו כמו הנפש לגוף כ"כ היחידה לחיה וד"ל. (דברים ג' י"ג). (ש"ב כ"ד ע"ז) שהם שמות שעלם ונלים בה"א הידיעה. משפט מהות שמו למה נקרא בשם אדם כי מתלבתו מהאדמה ע"כ נקרא בשם הזה ג"כ השם העלם ושם התואר בל"א (איך דיזעער) כמו שם תואר חכם (וויזער). ר"ל דעת ר"א שלא להודיע עכשיו ענין הצמחים כי כבר אמר ותולא הארץ דשא וכו' עץ פרי, רק שהוא מספר שכשהצמיח כל העץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד שנים בו עץ החיים ועץ הדעת. פירושו בעבור שבא בה"א הדעת תחלה ול"ל של טוב ורע, איך יהיה סמוך ולריך להיות כך ועץ דעת טוב ורע בלא ה"א וה"א הידיעה לא יבא כ"א על הסומך והוא העץ לריך להוסיף מלת דעת שיהיה הוא נמסך. שיש ה"א הידיעה במלת הדעת ואם יש קלת זרים שילאו מהכלל לריך טעם. (יהושע ג' י"ד) טעמו הארון ארון הברית. (ד"ה ב' ט"ו ח') טעמו והנבואה נבואת עודד. לפי שנאמר לעיל פסוק ח' ויטע גן בעדן וכו'. וא"כ ונהר יולא מעדן הולרך לפרש שנבראה האדם אסרי כן כמאמר מקדם פי' מקודם שהיה האדם. קמראשותיכם (ירמיה י"ג י"ח) כ"ל שהאלף נע, אבל העיבוני מראשותיכם (יחזקאל ל"ו י"א) האלף נ"ח. ר"ל שבבר הראש כמו ויקח העכבר (ש"ב ס' ע"ו) שפי' כד מוכה על המלך כפי' רד"ק שם והוא פועל יולא מבנין הכבד. הרלח(כ"ל) פי' בירמיה האל"ף בשו"א ופת"ח כי שם. דע כי היסוד מסוך ללד הלפון מקו השוה וא"י באמלע הישוב כפי סדר המעלות, וגן עדן תחת קו השוה ללד המזרח, ומשם ילאו אלו הארבעה נהרות, ואם נאמר כדעת הגאון שהוא פישון אשר מזכיר ר"א בודאי מקורו מהפאה מזרחית דרומית כמו כן נהר פרת ובודאי הג"ע בסוף גבול הארץ מפאת מזרחית דרומית ע"כ מקשה להלן א"כ יכד פישון לפאת דרומית מערבית לסבב א"י ואם כדים הגאון בעבור שמפרש הכתוב כי הוא הסובב ארץ החוילה כפי' ס"י א"כ יותר טוב

ספורנו

שהכוס את הארץ והולידה והלמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) ויצר ה' אלהים. אמנם להוית בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם דירר עפר מן האדמה חלק ככבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנברא בצלם ודמות. (ח) אשר יצר. אחר שילרו באותן האופן הנכבד שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח. מזונותיו שלא בצער: נחמד למראה. משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה': עץ הדעת. משיא לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע לאישה שדרכו לתת לב ללרכי קרובו כאמרו ואח ללרה יולד: טוב ורע. לבחור הערב אעפ"י שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אעפ"י שיועיל: (י) ונהר יוצא מעדן. בלתי לער גשמי' ועבודת אדם: (יא) שם האחד פישון. הודיע שהם הנהר המשקה

כל־ארץ החוילה אשר־שם הזהב:
יב וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח
ואבן השהם: יג ושם־הנהר השני
גיחון הוא הסובב את כל־ארץ כוש:
יד ושם הנהר השלישי חדקל הוא
ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי
הוא פרת: טו ויקח יהוה אלהים את־
האדם וינחהו בגן־עדן לעבדה
ולשמרה: טז ויצו יהוה אלהים על־
האדם לאמר מכל עץ־הגן אכל
תאכל: יז ומעץ הדעת טוב ורע לא
תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו
מות תמות: יח ויאמר יהוה אלהים
לא־טוב היות האדם לבדו אעשה־לו
עזר כנגדו: יט ויצר יהוה אלהים מן־האדמה כל־חית השדה ואת כל־עוף
השמים

אונקלוס

דדהבא: יב ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבנא
בורלא: יג ושום נהרא תנינא גיחון הוא מקיף ית כל־
ארעא דכוש: יד ושום נהרא תליתאה דיגלת הוא מהליך
למדינחא דאתור ונהרא רביעאה הוא פרת: טו ודבר יי
אלהים ית אדם ואשריה בגנתא דעדן למפלחה ולמטרה:
טז ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינתא מיכל
תיכול: יז ומאילן דאכלין פירוהי חכימין בין טב לביש
לא תיכול מנה ארי ביומא דתיכול מנה מימת תמות:
יח ואמר יי אלהים לא תקין למהוי אדם בלחודוהי אעביד
לה סמך לקבלה: יט וברא יי אלהים מן ארעא כל חיות
ברא

מסרה החוילה, ג'. יב וזהב, ל', הזיין בס"פ וכן' בגעי'. ההוא, וס"ו והיכך. הבדלח, ב' חסר כעין הבדלח. השהם, חסר. יג ושם הנהר, בפקף ובמסג וכן סנין. גיחון, ו' ג' מ"ל דמ"ל ג' מ"ו וס"י ודין מ"ו. הסובב, מ"ו. יד ושם הנהר, י"ג ר"פ. חדקל, ל' וס' חדקל ח"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ גדול. ההלך, כל סו' חסר. טו ויניחהו, ס' דחי ו' בלי'. לעבדה, מפיק ה"א וקמלין הרפסוקים הם קם. טז האדם, ג'. האכל, ז'. יז ומעץ, ל'. אכלך, ל'. יח ויאמר ה', ד'. לא טוב, ד'. אעשה לו, דגש מ"ד הע"פ שהה"א פרשים כי בסגול אין סילוק. ויצר, כ"ח. יט חים, בחד יוד ובמקף.

ת"א וזהב הארץ יומא עד. ושם הנהר כתובות י'. חדקל כתובות יח. והנהר הרביעי בכורות נה. ויצו ה' אלהים סנהדרין נו. על האדם סנהדרין נז. ביום אכלך עקידה שער ט' ועקרים מד ס' הזוהר פ' תזריע. לא טוב היות יבמות מא סג כתובות סז. ויצר ה' אלהים נדה כג.

רש"י

ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנא' אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו (ב"ר) ליכנס: (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עוזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן
אמר

רמב"ן

טוב ורע כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לסחור ושדעתו לטובתו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתיך בשם בחרתיך מכל האדם וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו התשמיש לתאוה אבל בעת התולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחוז דרך אמת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתני' בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמצעיתו לא תאכל ממנו והוא מאמר האשה אל הנחש והכתוב שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו: (יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב. לפי שהיתה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדולח לשבח הנהר כי בחול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשהם כי כן ימצא בנהרות רובם מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח האבנים הטובות בנהרות ימצא

אבן עזרא

מזרחיית דרומית. גם פרת [ת]כן והוא אחרית גבול הארץ [תת]מפאת מזרח. והמפרשים אמרו כי [א]חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדא"ד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם [ב]מזרחיים. ויאור מצרים יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה בצד נגב. והראיה גדולו [ג]בקיץ. וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה. ורבי משה תמהו איך [ד]יתכן זה. והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ יצא פישון לפאת דרומית [ה]מערבית ואחר כן ישוב דרך [ו]צפונית. ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם הגאון החוילה [ז]כפי נרכו כי אין לו קבלה. וכן עשה [ח]במשפחות ובמדינות. ובחיות [ט]ובעופות. [י]ובאבנים. אולי בחלום ראה ככה ועוד מעה במקומם כאשר אפרש במקומו א"כ לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום. והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא
מהגן

פירוש על אבן עזרא

עוד לדחוק א"ע ולפרשו כהגאון אשר מזכירו (במ"א א' ל"ג) והורדתם אל גחון. הוא הנזכר פה. [ת]א"כ גם הוא סמוך לפרת כאשר בגדאד היא העיר בבל המדמה סמוך בבל הנחרבת, אם כן נאמר כי גיחון ג"כ מ"ד נהרות אשר מזכירו (במ"א א' ל"ג). [תת]ובודאי פישון הנ"ל מקורו מהלך אשר שם הג"ע והוא אחרים גבול הארץ מפאת המזרח ולאום כמו נהר פרת. [א]כפי המפרשים גם חדקל סמוך לפרת כי בגדאד היא בבל המדמה נוכח עיר בבל הנחרבת ופרת הוא בארץ בבל כמאמר חז"ל מהדי דבא פרת. [ב]א"כ נוכל לשמוש על נהר פישון כמו ה"ג נהרות אשר הם מזרחים, ובאמת יאור מצרים הוא יוצא וכו'. [ג]ידוע השמש עובר בקייץ אלו הי"ב מעלות מהלך לצפון לקו השוה ע"כ אצלנו הוא הקייץ כאשר השמש סמוך לזה הצד קו השוה, א"כ החורף הוא לצד הדרום מקו השוה כמו שהחורף אצלנו בעת אשר השמש לצד הדרום. וכאשר השמש לצד הצפון עם שלגים ע"כ מתגדל נהר מצרי' מהמטרים הפלגים אשר שם. [ד]ר"ל שיהיה היום והלילה שוים תחת קו השוה, כי יש ראיות גמורות ע"י חכמי התכונה אשר קורא אותם ר"מ (חכמי המדות) קולר ואורך היום והלילה הם רק אשר במדינות רחוקים מקו השוה ע"פ מרחקם לצד הצפון או לדרום מקו הנ"ל כן מתארך או מתקצר היום והלילה. [ה]ר"ל לדעת הגאון הנ"ל מחויב לאמור אשר ירד פישון מאחריו הנ"ז לקבל הפארה הפלגים. [ו]מקו השוה לצד ארץ מצרים. [ז]ר"ל אין להגאון ראיה אשר פישון הוא נהר מצרים, רק שתרגם החוילה אהכר אצל פישון כפי נרכו ר"ל שהיא סובב הארץ מסילות עבר עליה. [ח]ר"ל בפ' שמיני ובפ' ראה. [ט]בפ' תלוה. [י]מדלא כתיב
ושום

ירושלמי

דְהַבָא: (יב) וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא בְּחִיר תַּמָּן בְּדֵילְחָא וְאַבְנִין טָבִין דְבוּרְלִין: (יג) וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִיחוֹן הוּא דְסָקִיף יַת כָּל אַרְעָא דְכוּשׁ: (יד) וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִיגְלַת הוּא דִמְהַלֵּיךְ לְמִדְנַח אָתוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת: (טו) וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם מִן טוּר פּוּלְחָנָא אֲתַר דְאִתְבְּרִיא מִתַּמָּן וְאַשְׁרְיֵיהּ בְּגִינוּנִיתָא דְעֵדֶן לְמֶהֱוֵי פָּלַח בְּאוֹרַיְיתָא וּלְמִנְטַר פִּקּוּדָהָא: [(טו) וּנְסַב יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם וְאַשְׁרְיֵיהּ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן וְאַצְנַע יָתֵיהּ לְמֶהֱוֵי פָּלַח בְּאוֹרַיְיתָא וּלְמִטּוֹר:]

יונתן בן עוזיאל

(טז) וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכָּל אִילָן גִּינוּנִיתָא מֵיכַל תֵּיכוֹל: (יז) וּמֵאִילַן דְאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְמִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוֹל תְּהֵי חַיַּיב קְטוֹל: (יח) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִיהֵי אָדָם דָמִיךְ בִּלְחוֹדוֹהִי אַעֲבֵיד לֵיהּ אִתְּתָא דִתְהֵי סְמִיךְ בְּקִבְלֵיהּ:

[(יח) אַעֲבֵיד לֵיהּ בַּר זוּג כַּד נְסִיב בֵּיהּ:]

(יט) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַדְמְתָא כָּל חַיַּת בָּרָא וְיַת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְאַיְתֵי לְוַת אָדָם לְמֶחְמֵי מָה יְהֵא קָרֵי לֵיהּ שׁוּם וְכָל דְקָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְיתָא מִן

בעל הטורים

מלפנו יפרד כמנענה לדה"כ דל מן המלח נפרד מן סגן: (יב) הבדלח ב' במסורה הכא ואידך ועינו כעין הבדלח מלמד שהאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: ולאדם

יונתן

(טו) טור פולחנא פירוש הר המוריה דמתרגם טור פולחנא: (יז) ומאילן דאכלין חכמין וכו' פי' דקשה ליה וכי העץ יודע טוב ורע אלא האוכל ממנו וק"ל: (יט) כד נסיב

רמב"ן

רונה. ועל דעת הראשונים פישון הוא נילוס מצרים ישוב כל ארץ החוילה ההיא ויצא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו ביס הגדול באלכסנדריאה של מצרים: (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר לאשה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמוהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו וכן בעגלון תאכלנה תאכל פריה: ביום אכלך ממנו מות תמות בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים. שימותו כלם. אבל הכונה כי בעת שילא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יצאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין הענינים אלא שיהיו חייבים מיתה וימותו בחטאם זה. ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומשמש בגדי' חולתם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב נענשך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה וקצת הוים והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי ההוייה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות. לא תתקיים לעד בחפצי והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג"ע נבלעי' באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב: (יח) לא טוב היות האדם לבדו.

אבן עזרא

מהגן: (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים ענולים היולאים מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו. ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נסה ואנחנו לא נדע ופי' קדמת אשור כתי"ו קדמת תחת ה"א והספרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן. וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים. והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כם מקבל זה השם. ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנבראה ממנה אדם קרוב אל גן עדן. כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל. והנה שכנו ויהי בנטעם מקדם: (טו) הגן. לשון זכר ונקבה. וכן חבורו גנים גנות. והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה. איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן. ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמ' וכבר היה עובד האדמה. רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל. ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם. וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם וינפופו. ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מלותו והמלוה לא תעבד: (יז) ויצו. מלת צווי עם על מלות לא תעשה וכן על העצים אלוה. אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת. ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך לאמר ממנו רק הוסיף לבאר. וכן ותפתח ותראהו את הילד. או טעמו אפי' מעט ממנו. ודקדוק ממנו בספר היסוד תמלאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע. הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמ' והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה. ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא נער. גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם. ועזר כטעם טובים השנים מן האחד ולמ"ד אשר יקרא

פירוש על אבן עזרא

ואלו כבדולח, רק ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'). לשהוא שגול. כאלו כתוב אל קדם. מ(להלן י"ב י') כמו אל מצרים. נר"ל אחר שנעשה האדם היה העולם מלא ע"י. סר"ל שהיה העולם חסר בעל הנפש המשכלת לדעת שם העלם עד שילר את האדם והזכיר שם מלא הויה עם אלהים עיין להלן (כ"ג ט'). עכי שם פי' את השם הנעלם סמוך אל לבאות או אלקים אינכו סמוך. פלפי שנאמר עפר מן האדמה בהא הידיעה ע"כ אמרו שהיא א"י שהיא ידועה. צ(להלן י"א ב') שם פי' ר"א והסכים עמו ג"ב הרמב"ן ז"ל שנקטו מהרי הררע שהם במזרח וידענו שהג"ע תחת קו השוה מפאת מזרח כמ"ש גן בעדן מקדם וא"י הוא באמלע הישוב מפאת לפון כמוק מקו השוה ל"ד מעלות. קכי מלאנו גן נטול לשון זכר (שה"ש ד' י"ב). וכגנה זרועיה תלמיח (ישעיה ס"א י"א) ל"ג. רר"ל בלשון רבים. ורבות. כמו לרעות בגנים (שה"ש ו' ב'). ועשו גנות (עמוס ט' י"ד). שולא אל הגן שהוא לשון זכר. תר"ל איך יכול לעבוד ולשמור מקום גדול אדמת הארץ. והוא בגן שהוא מקום קטן. ועוד אם לעבדה ולשמרה שב אל האדמה. הלא כבר בג"ע היה עובד את האדמה. אר"ל אין לשון עבודה נופל על המלוה. ב(ישעיה ס' וס"ו). גר"ל ומעץ פי' מן העץ. מה לורך לאמר ממנו. רק הוא תוספת ביאור כדמפרש ואזיל. ד(שמות ב' ו'). הטעם ממנו שהוא יחיד שאיננו נמלא הוא אותו המדבר שנקרא נסתר. כי המדקדקים אמרו שיש לכל מלה וסלה מהבניינים ג' מדברים. מדבר בעדו. נוכח. או נמלא נסתר שהוא כפול וכן הוא ממנו. והיא מלה מורכבת משני מלות כזה מן הוא. ר"ל כי יש במלה ממנו ב' דגושים. הראשון בלום מ"ם השניה. והוא לתשלומין של הנו"ן הנסתרה. והדגש הב' שהוא בלום נו"ן הוא לתשלומין הה"א הנסתרה ממלת הוא. והעד שאמר שמן ממנהו (איוב ד') פי' כ"א שהוא לשון ממנהו. ועיין למטה בפסוק הן האדם היה כאחד ממנו. באר עוד טעם אחר. יר"ל על הסמיכת שהם ב' הפכים בנושא אחד טוב ועונה. זשב למעלה לולא שהיה כן לא הכלוהו ה' עץ הדעת. חר"ל אפילו אשתו ידעה שהוא הסיבה להנחש וכו'. ט(קהלת ד' ט') והפיב בפנים

ספורנו

המשקה את הגן הבלתי נודע לנו בהודיעו הנהרות המתפעפים ממנו הנודעים אללנו לפנת גבולם וטוב מימיהם וטוב פריים: (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: ולשמרה: שלא תפסד בהתכת הליחות הטבעי הכתך במום הטבעי חם כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש: (טז) מכל עץ הגן. כפי אלוף הזמנים במבעי הככבים כאמרו לפירותיו יבכר: (יז) ומעץ כו'. אשר בתוך הגן קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו: עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו הוא לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועדם ואמר כנגדו כי הנכנס לכף נגד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני השקלי' יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויסרת אחד מהם לחבירו: (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם מלאות נורם

הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת
מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ
הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃
כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה
וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה
וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל
יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן
וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר
תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶת־
הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה
וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם
זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי
לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־
זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו
וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם
ואשתו

בָּרָא וְיַת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוַת אָדָם לְמֶחֱזֵי מַה־
יִקְרֵי לֵהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי־לֵהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא
שְׁמֵהּ׃ כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל־בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא
וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא־אַשְׁכַּח סָמֵךְ לְקִבְלֵהּ׃ כא וּרְמָא
יְיָ אֱלֹהִים שִׁנְתָא עַל־אָדָם וּדְמֵךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי
וּמְלָא בִשְׂרָא תְּחוֹתַהּ׃ כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יַת־עִלְעָא דִּנְסֵיב
מִן־אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתַהּ לְוַת אָדָם׃ כג וַאֲמַר הָאָדָם הָדָא
זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי
מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ כד עַל־כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית־מִשְׁכְּבֵי
אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד׃ כה וַהֲווֹ
תרויהון

מסרה מה יקרא, היוד דגש מל"ד. נפש, ז'. כ ויקרא, ב'. שמות, ע' מ"ל בתורה. מלא, אין כאן כסג"א. כא ויפל, ד'. אלהים, פסיק. ויישן, מ"ל. מצלעותיו, ל'. ויסגור, ג' מלרע. כב אלהים, פסיק. הצלע, הצדי צצירי והלמ"ד בקמץ ומלרע ויבאה, ב' חסר דס' בתו'. כג ובשר, מ'. מבשרי, ל'. לזאת, ב' רפי. לקחה, ל' הלמ"ד במהג והקוף רפי, להקל וב' הקמלין סעפין. זאת, דגוש מל"ד. כד אמו, ג'. כה ערומים, ב, מ"ל ודגש אחר שורק וסי' סבימין כפין ערטילאי דמיקין

ת"א ויפל ה' אלהים סנהדרין לט ס' הזהב פ' נשא. ויסגר בשר ברכות סא ערובין יח. ויבן ה' אלהים ברכות סא שבת לג ערובין יח. זאת הפעם יבמות סג. על כן יעזב סנהדרין נז. ודבק באשתו סנהדרין נח. והיו לבשר סנהדרין נז נח.

רש"י

אמר מן הארץ כבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רידוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרנו (ערובין יח) שני פרצופים נבראו: ויסגר. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת (עירובין יז) הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו (שופטים ח') ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. (יבמות ס"ג) מלמד שנתקררה דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר): (כד) על כן יעזוב איש. רוח הקדש אומר' כן לאסור על בני נח העריות (סנהדרין כ"ז): לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (שם כ"ח): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין
להבחין

רמב"ן

אינכו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי היה כדברי האומר דו פרצופי' נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מגיע באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן כי במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב: (יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור"א אמר כי למד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כלן וכל מין מהם שיקראנו האדם כשמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קורא לכולן ולא מלא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה כשמו ולאדם לא מצא עזר כנגדו לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל יי' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכנים פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח זה וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים בתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה הביאם לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים להוליד זה מזה ואפי' השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם אי זה מהם עזר לחבירו כלו' שמוליד ממנו והודיע דהבנותו כי הבהמה הדקה קרא בש"א שכולם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והגסה בשם אחד והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היה הבדלת המינים והפרד כחותם זה מזה כאשר פי' למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שמו שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי. והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמות' ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו
ואין

חֵיוְתָא הוּא שְׁמֵיהּ: (כ) וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח עַד הַשְׁתָּא סְמִיךְ בְּקִבְלֵיהּ:

[(כ) וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח בַּר זוּג כַּד נָפִיק בֵּיהּ:]

(כא) וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עֲמִיקְתָא עֲלוֹי אָדָם וְדָמַךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי הִיא עִלְעָא תְּלֵיסְרֵית דְמִן סְטַר יְמִינָא וְאָחַד בְּבִישְׂרָא: (כב) וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יַת עִילְעָא דִנְסַב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַתְיָא לְוָת אָדָם: (כג) וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא וְלָא תוּב תִּתְבְּרֵי אִתְּתָא מִן גְּבַר הֵיכְמָא דְאִתְבְּרִיאַת דָא מִנֵּי

גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִשְׂרָא מִבִּשְׂרִי לְדָא חָמֵי לְמִקְרֵי אִתְּתָא אֲרוּם מִגְּבַר אִתְנְסִיבַת דָא: (כד) בְּגִין כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר וּמִתְפָּרַשׁ מִן בֵּית מִדְמְכֵיהּ דְאָבוּהִי וּדְאִמֵּיהּ וְיִתְחַבַּר בְּאִנְתְּתֵיהּ וִיהוֹן תַּרְוֵיהוֹן לְבִישְׂרָא חַד:

[(כד) עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִדְמְכָא דְאָבוּי וְאִימוּי:]

(כה) וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן חַכִּימִין אָדָם וְאִנְתְּתֵיהּ וְלָא אִמְתִּינוּ בִּיקָרֵיהוֹן:

[(כה) וְלָא הֲווֹ יָדְעִין מָה הִיא בַּהֲתְתָא:]

וחויא

בעל הטורים

(כ) ולאדם לא מצא עזר ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (קהלת ב) לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה עמו טובה ובראו אשה לעזר ומשל על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת ונטלת ע"י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (כא) ויפל ה' אלהים ג' הכא ואידך (פ' משפטי) ויפל עליו וימת (תלים עח) ויפל בקרב מחנהו זהו שדרז"ל באחד שהרג שונב ואמר מגיד שהקב"ה מזמנן בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במחנהו: ויסגור ב' במסו' הכא ואידך (פ' נח) ויסגור ה' בעדו רמז לגיהנם בשר שהי' אסור במשמים המעה בתיבה כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: (כב) ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קישוטין והביאה לו: ויבאה ד' במסורה ויבאה אל האדם ויבאה יצחק האהלה. (מ"א ג') ויביאה אל עיר דוד. (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה וקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדם הראשון שנטרד מן העליונים ע"י חוה ונילחק היה בהפך כי היא היתה במקום שרה כדאי' במדרש: (כג) לזאת ב' במסורה הכא ואידך (איוב ל"ז) אף לזאת יחרד לבי לומר שמוה היתה לחרדת אדם: (כד) והיו לבשר אחד וסמיך ליה (כה) ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוליא ויתן כתובה:

לעיניס

יונתן

נפיק ביה פי' שהאשה לו נייתא מאשון ויפק לאון כדא"ז. שבא אדה"ר על כל בריה ולא נתקררה דעתו וכו': (כג) ולא תוב וכו' מני גרמא פי' שמכאן ואילך שחברי מן אב ואם ולא מצלעה: (כד) מדמכיה דאבוה לשון שינה בעלמא אף' בקירות בשר אסור בעריות כמאחז"ל לכן אמר ביה מדמכיה: ירושלמי בהתתא תרגום של מבושיו

בהתתיה

רמב"ן

ואין לריך בכאן לדברי המפרשים שאמרו כי יצא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך ואת יפתח ואת שמואל. וזהו שאמר זאת הפעם כלומר הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא נמצאתי עד הנה בשאר המיני' כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נלקח זה מזה ובעלת זאת סוד ידוע נדבר בו בפרשת וזאת הברכה אם יזכנו צורי להגיע שם. ולכך הזכיר כי מאיש לקחה זאת והבן: (כד) על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח. והיו לבשר אחד הולד נולר ע"י שניהם ושם

נעשה

אבן עזרא

יקרא לו האדם מוסף עלמו ואחר עמו. וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור. כמו [י]ותפתח ותראהו ורבי' כמוהו: ומצא לכל הבהמה גם היא מוסכת עלמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו [כ]מספר. וכן ולא [ל]למדתי חכמה. ורבים כאלה. וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא. כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת [מ]שמואל. ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם. ופה אמר כי העוף נולר מהאדמה ולמעלה [נ]מהמים. כי [ס]משניהם נולר: (כא) ויפל. מהבנין [ע]הכבד הנוסף. וכן וישב [פ]אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה ובת"י ו[צ]נוסף: אחת מצלעותיו. שתי [ק]צלעות היו כענין ולצלע המשכן [ר]השנית. ומלת צלע לשון נקבה והטעם לד: תחתנה. מקומה והוא לשון יחיד [ש]הנו"ן נוסף ותחתיה [ת]לשון רבים. וכן [א]תחתני. גם [ב]תחתי: (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו [ג]ויפן [ד]ויקן: ויבאה. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו. וכן והאנשים [ה]רדפו אחריהם. או נבנת' חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר השכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה. והרגים שבשר תחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר [ו]כנגדי כמוני כי ממני היא. ודבר [ז]צלית דרש: לזאת. בעבור זאת. וכן אמרי לי אחי. ודגשו' שי"ן [ח]אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן שהשת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו [ט]הכאות הה"א. ונשים [י]מן אנוש ואנשים. וטעם [כ]יקרא על [ל]שם. ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון. והוא מהבנין הכבד ואם [מ]לא נמצא. וטעם והיו לבשר אחד [נ]כאילו הם. או שידמו כאשר [ס]היו. ויש אומרים שיולידו [ע]אחר. והוא רחוק: (כה) ערומים. שם התאר וכן בגדי [פ]ערומים תפשיט. ויש אומרים כי גם ערום כאשר [צ]לעה ויתאר כמוהו. וטעמו שהכות

עלוס

פירוש על אבן עזרא

בפניה כי אם יפולו האחד יקים את חבירו. כ"ל עוזר לו. וז"ש טעם לא טוב לאדם. ועזר. שכתוב אחריו אעשה לו עזר. כטעם טובים השנים וכו'. [י]עיין פי' כ"א (שמות ב' ו'). [כ](דברים ל"ג ו') כיפא דקרא יחי ראובן ואל ימות. מלה ואל מוסכת עלמה ואחרת עמה וטעמו ואל יהי מתיו מספר. [ל]סיפא דקרא ודעת קדושים אדע (משלי ל' ג') פעמו ולא דעת קדושים אדע. [מ](ש"א י"ב י"א) שאמר שמואל על עלמו כן. גם פה ולאדם לא מצא עזר פי' ולעלמו לא מצא עזר ורחוק הוא שישוב לא מצא אל ה'. [נ]בפסוק ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף וכו' (לעיל א' כ'). [ס]כדאיתא בחולין (דף כ"ז ע"ב) מן הרקק נבראו הוא ממים ועפר. [ע]ר"ל בנין הפעיל. [פ]להלן (ט"ו י"א). [צ]כי שכבו כדם. [ק]ר"ל דעתו על הזכרות והנקבות. [ר](שמות כ"ו כ'). [ש]והראוי תַּחְתֶּהָ פי' מקומה. [ת]בי' מקומותיה לשון רבים. [א](ש"ב כ"ב ל"ז). [ב](תהלים י"ח מ') פי' כי הבא בנו"ן הוא לשון יחיד. והבא ביו"ד ה"א הוא ל"ר מקומותיה. ולא נמצא תחתי במשקל הושב כַּפִּי. כ"ל כמו שמלינו כפי במקום כפני. אבל תחתי לא מלינו שמקרא שיהיה במקום תחתני. [ג](שמות ב' י"ב). [ד](להלן ל"ג י"ט). [ה](יהושע ב' ז') שהיו כדפי' אחריהם לפי מחשבת' הלא הם היו נחבאים. [ו]לפי פי' לעיל פסוק י"ח ולעלמו לא מצא עזר ע"כ אמר פה זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היא. [ז]ר"ל אשר אמרו כי לילית היתה אשת אדם בראשונה ולא מצא קורת רוח ממנה ולכן אמר על חוה לזאת יקרא אשה. זאת הפעם. הוא דרך דרש. [ח]ר"ל מלת אשה שם' נקבה נגזר מן איש שכן כתוב כי מאיש לוקחה זאת. ולא אמר שהוא לשון נופל על לשון כפירש"י ע"פ ב"ר לפי שמגמתו לבאר המלה ע"פ דקדוק הלשון. ולא מן הלורך להוכיח מזה שנברא העולם בלה"ק. שזה מוכח מן וייצר את האדם עפר מן האדמה פסוק ז"י"ן וכתיב ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וזה נתחלק מה שספקפק בעל עקידה בשער ח'. [ט]כמו ושערה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד') ויקרא לה נובח (במדבר ל"ב מ"ב) ושניהם בלא מפיק ה"א אף שהם לנקבה. [י]ר"ל אבל מלת נשים איננו מן איש רק מן אנוש ואנשים. [כ]שהוא לשון זכר. [ל]ר"ל כאלו נכתב יקרא שמה אשה. כי יִקָּרֵא הוא לשון זכר והוא מבנין הכבד. [מ]מבלי דגו"ש. [נ]ר"ל מלת והיו פי' כאלו הם בשר אחד. [ס]ר"ל כאשר היו הם בתחלה בשר אחד. [ע]ר"ל משניהם ילא גוף אחד. [פ](איוב כ"ב ו'). [צ](משלי כ"ב) כי בהיות לבו של אדם ערום מן השומן. אז דומה אל העין שאם תסכסה בעפעפים לא תראה דבר מגונה. ככה רוח המשכלת

כשאין

ספורנו

צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז הכח המתייחי בלתי כח זכעי שיעזרהו: ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה לריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעולה המיוחדת לצורתו: (כ) נפש חיה הוא שמו. ככה שמו הורה על צורת הבעלי חיים הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפועל: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא ילטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שהבכר לבד עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות מוגר לצורתו המיוחית לפיכך כאשר רלה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קלת חומרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה' אלהים את הצלע לאשה. לשית לה צורת הבית ושגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות בדב ובמעט: (כג) זאת. הנקבה הזאת: הפעם. בפעם הזאת היא עלם מעלמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד: לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד: יקרא אשה. אע"פ שלא תהיה חלק איש: כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלן: (כד) על כן. מאחר שבריאת הראשונה כיון האל י"ת שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיאמר אותה מגויתו: יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. ראוי שיסתפק האדם לישא אשה הוגנת לו וראוי לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד: והיו לבשר אחד. מכוין בכל הפעולות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאלו שניהם נמצא אחד בלבד: (כה) ערומים ולא יתבוששו. כי אז היו כל פעולותיהם וכל

איבריהם

וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ: ג א וְהַנָּחָשׁ
הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה
אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל
עֵץ הַגָּן: ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ
מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל: ג וּמִפְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא
תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תְּמֻתוּן:
ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת
תְּמֻתוּן: ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם
אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם
כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע: ו וַתֵּרֶא
הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי
תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ
לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן
גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל: ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים
מתהלך

אונקלוס

תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין: א וְחִוְיָא
הֲוָה חַכִּים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא
בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי־אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא:
ב וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן־גִּינְתָא נֵיכוֹל: ג וּמִפֵּירֵי
אִילָנָא דִּי בִמְצִיעוּת־גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְלָא
תִקְרְבוּן בֵּהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן: ד וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא
מוֹת תְּמוּתוּן: ה אֲרֵי גְלֵי קֳדָם־יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּהּ
וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין־טַב לְבִישׁ:
ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָן לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסֵּי הוּא לְעֵינַיִן
וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּהּ וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּהּ וַאֲכָלַת וִיהַבַת
אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל: ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ
אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן
זְרָזִין: ח וּשְׁמַעוּ יָת־קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִינְתָא
למנח

מסרה יתבוששו, ל' וחסר. ג א והנחש, ל'. ערום, ל'. אמר, ז'. ב נאכל, ג' חד בוי"ו. ג הגן, ז'. תמתון, כו"ל מ"ו קדמאה במ"א. ד מות, מ"ל. תמתון, חו"ק ומ"ל חבין. ה ידע, כו"ל חסר דח'. וג' בלי' בתורה. אלהים, קודש. אכלכם, הקמץ הוא חטוף. עיניכם, י"ג. כאלהים, ג' ומלא. ידעי, חסר. ו לעינים, ד' ב"י וב'־. ותאכל, כ"ב־ באתנחתא. ז וידעו, ו'. עירמם, ל' וכ"כ מי"ק וח"ו ויו"ד חבין. עלה, ב' כתיב ה' וי"ם מדויקים כתיב י' אבל ל"ל ה"א. חגרת, ל' חסר דח'.

ת"א אף כי אמר עקרים מד. אמר אלהים סנהדרין כט. ותפקחנה עיני עקידה שער פב. ויתפרו עלה ברכות מ' סנהדרין ע.

רש"י

להבחין בין טוב לרע (ב"ר) ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות לו שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל') אל תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: (ב"ר): (ה) כי ידע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מצוה אחת היתה בידן ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעו' מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו
שמעו

ספורנו

אליהם לעשות לכוון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדות כלל באופן שהית' פעולת הזיווג אצלם כפעולת האכיל' והשתיה המספקת ובכן היה ענין איבריהם ההם אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו: (א) והנחש. הוא שטן הוא יצר הרע כי הנזק עם מניע היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האוידים המזיקים נחשים לפעמים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו'. ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המסטין נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מניע הראותו. וכבר אמרו ז"ל שהיה שמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המסטין יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים המורגשים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי' אליו הם מצוים לכחות הגשמיות הפועלות ומשתיאים כוונת ורצון האל ית' כשלא יתקוממו עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: היה ערום מכל חית השדה. כי הכח הדמיוני המוביל תמונו' התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו: ויאמר אל האשה. כי שכלה השלום התעגל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב וצייר אז כחה המדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים. שאף על פי שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מכל מקום לא יתאמת זה, ובכן אמר שהשכינה והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה האשה בשכלה השלום אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ושקר חס ושלום לאל יתברך וצייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יקרב מות כלל. ובכן אמר אל האשה: (ד) לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם. לא אסר אותו הפרי מפני חשש מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תוספת ידיעה
ובה

יונתן בן עוזיאל

(א) וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים לְבִישׁ מִכָּל חֵיוַת בָּרָא דַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא הַקְשׁוֹטָא דַּאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תֵיכְלוּן מִכָּל אִילַן גִּינוּנִיתָא: (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִשְּׁאַר פֵּירֵי אִילַן גִּינוּנִיתָא אִית לָן רְשׁוּ לְמֵיכַל: (ג) וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּבְמִצִיעוּת גִּינוּנִיתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְמוּתוּן: (ד) בֵּיהּ הִיא שַׁעְתָּא אֲמַר חִוְיָא דְּלָטוּר עַל בָּרְיֵהּ וַאֲמַר לְאִתְּתָא לָא מִמַּת תְּמוּתוּן בְּרַם כָּל אוּמָּנָא סָנֵי בַּר אוּמָּנוּתֵיהּ: (ה) אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרוּם בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וּתְהוֹן כְּמַלְאֲכִין רַבְרְבִין דְּחַכְּמִין לְמִנְדַּע בֵּין טַב לְבִישׁ: (ו) וַחֲמַת אִתְּתָא יַת סַמָּאֵל מַלְאַךְ מוֹתָא וּדְחִילַת וְיָדְעַת אֲרוּם טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרוּם אַסּוּ הוּא לִנְהוֹרָא דְעַיְינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסֵיבַת מֵאִיבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעֲלָהּ עִמָּהּ וַאֲכַל: (ז) וְאִתְנְהָרָן עֵינֵי תַּרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרוּם עַרְטִלָּאִין אִינוּן דְּאִתְעַרְטָלוּ מִן לְבוּשׁ טוּפְרָא דְּאִתְבְּרִיאוּ בֵּיהּ וַהֲווֹ חָמַיִין בַּהֲתַתְהוֹן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן מִטַּרְפֵי תְּנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן קִמּוּרִין:

ירושלמי

[(ז) וַעֲבַדוּ לְהוֹן אִיצְטְלָוָן:]

(ח) וּשְׁמָעוּ יַת קָל מֵימְרָא דַייְ אֱלֹהִים מְטַיֵּיל בְּגִינוּנִיתָא לִמְנַח יוֹמָא מְטַיֵּיל בְּגִינְתָא לְתוּקְפָּא דְיוֹמָא וְאִיטְמַר אָדָם וְאִנְתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בִּמְצִיעוּ אלוני

בעל הטורים

(ו) לעינים ד' במסרה הכא ואידך (ש"א ע"ז) האדם יראה לעינים (קהלת י"א) ומתוק האור וטוב לעינים (משלי י') וכעשן לעינים. האדם יראה לעינים על כן לפי

יונתן

בהתתיה: (ד) דלטור פירוש שספר הנחש לשון הרע על בוראו הש"י: (ו) וחמת אתתא קשה לו וכי סייך לומר שראתה כי עוד אלא ראתה המלאך המות וק"ל (ז) טופרא לבוש לפורן. ומטועי פי' ענין תפירה מלשון חייטי קמורין חגורות:

ירושלמי הן היא מלופא וכן ת"י וכו' שניהם דייקו מתשובת אדה"כ דאלו שאלו איכה על מקומו הוה ליה להשיב הנני ומדהשיב ואירא ש"מ ששאלו על המלוה דק"ל: מן

רמב"ן

כנשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילדו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם: (ו) כי טוב העץ למאכל. שיתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוקוכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעיני' והסמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה מתם וסופו מוכיח

אבן עזרא

ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבששו. מבנין התפעל והוא מהשנים שהם כמו נעלם ביניהם והאו' האחרון כפול. כמו יתבונן וקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק: (א) והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות. ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה. ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר. ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש. ורבי' השתדלו לחקור למה היה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה. או תלונה שלא ישיא האשה. ויאמר רב סעדיא גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם נגדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו. רק מלאך דבר בשבילם. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והר' קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם הדברים כמשמע' והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם. ופירוש ערום הכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמי'. כי באלה הלחות בלשון. כמו בלתי הסמור חמור חמורתים וכן על שלשים ושלשים עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם. ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה: וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרי' ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל. לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו. גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשר תמות עד יום מותו: (ה) והייתם כאלהים. כמלאכים: (ו) ותרא האשה. בלבה ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה. וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש. ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנ' בעבור שמלאו ויתפרו עלה תאנ'. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שחטה היה. והנכון בעיני שהיו עלים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה. והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאו' המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם. ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי. והמדקדקים אמרו מהבילים. כי בעץ דק יעשו לכלם. וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו. וזאת הידיעה כנוי למשגל. ובעבור שעץ הדעת נקרא כן. גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות. ואין מלת לעולם עד עולם ועד. והנה כן ועבדו לעולם. וישב שם עד עולם. ורבים אחרים. והמפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על תכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות. ורבי' ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה ויגיעם בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם יותר מן הבהמה. וכבר הביא אחד מהפלוסופי' יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחי האדם קצב: (ח) וישמעו. מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף

פירוש על אבן עזרא

כשלין לא מוגיע מפלם הסומר תשכיל להרסיק המגונה מפני מעלתה. והיפוך כתוב השמן לב העם הזה (ישעיה י'). קכי אינו מענין איסור כמו בושש משה (שמות ל"ב א') כ"א מענין בושה ושרשו בוש שהוי"ו נח בין בי"ת לשי"ן ונקרא כמי ע"ו. ר(איוב י"א י"א). מבנין מרובע. שאם הוא רוחני ולא היה נחש הגשמי. תר"ל אם היה מצוה שלא ישיא מלשון הסמה כמו הנחש השיאני. אפי' כי ר"א מגיה דעת הגאון כי אינם עם כלי הדבור והגאון למד זה מפרקי דר"א פ' י"ג. בר"ל וגם ר"ם השיב על הנחש אם היה הנחש מדבר למה נפסק הדבור מפי זרעו כי אין זכר בכתוב שהשלמתה השתותיו. גר"ל כמשמעו כפשוטו, כי השם נחש מגזירת נחוש, או מלשון האמתה. דכמו שכתבת למעלה פ' (כ"ה). הכי ערום הוא חכם שעושה מעשיו בערמה, וערומים בלא לבוש. ור"ל לשון נופל על לשון הוא דרך לחוה. ז(שופטים ע"ו ע"ז) הכלשון פי' חמור נוער, והשני והשלשי פי' לבור ולבורים, כמו וילבדו אותם חמרים חמרים. ח(שם י' ד') הראשון חמורים זכרים, והב' ערים לשבת. טר"ל על פי הנחש. ישהיתה בתוך הגן, והנחש היה חוץ כמ"ש לעיל לשמרה מן החיות שלא יכנסו לשם. כי הנחש היה ערום מכל חית השדה בא לגן ובחלקת לשונו פיתה את האשה. להדברים שדבר עם האשה. מר"ל השם הנכבד לא ידע זולת האדם כמ"ש (לעיל ב' י"ב) ולא ידע הנחש רק שם אלהים. נ(שופטים י"ג ו'). סכמו לפקוח עינים עורים (ישעיה מ"ב) פי' שנתחדש להם העלה הנכונה ככה פה על דברת הנחש. ער"ל כי גלה אליה הענוג הנקיון (כ"ל) אולי כוונת ר"א לדברי הר"י ז"ל הסוד מטה משה שנהפך ממטה לנחש ומנחש למטה ולמה אמר לו הקב"ה דוקא אחת בזנבו וכו' כי בסוף יהיה דעת הנחש לטובת ב"א. פחז"ל דרשו ככה בב"ר (ובסנהדרין פרק בן סורר ומורה). צ(איוב ע"ז ע"ו). קר"ל מקשים מנין היה לאדם ולאשתו מחט לתפור. רר"ל הפכי עה"ד הגביר התאוה באדם ובא עליה לשם תאות המשגל כמאמר וכי תאוה הוא וכו'. שר"ל כמאמר עילא ולבא חכי סכסורי לעבירה ע"כ פי' פה וידע ע"י התאוה ככ"ל, ובמקום אחר כתוב וידע אלקנה וכו' היה מידיעת השכל לקיים המצות פו"ר. תר"ל ויתבונן בזה אחר זה ויחיל להבין שסופו למות. ויסקים במין ע"י פו"ר. אר"ל מסכן אם לא חטא אדם או היה אוכל ג"כ מעץ החיים. והתורה היתה כתובה במרום ערם בריאת עו"א איך כתוב אדם כי ימות וכו' ע"כ פי' ר"א שהיה חי חיים ארוכים ב(שמות כ"א ו'). ג(ש"א א' כ"ב). דר"ל הרבה פסוקים מורים כן לעולם הוא הזמן הקצוב. הואם אדם חטא בהמה מה חטא, אלא דלא כדברי המפרשים. וכמות זה כן מות זה מלבד חלק שלוה ממעל הוא מותר האדם מן הבהמה. ואולי ע"י זאת הקושיא אירלו חז"ל מלמד שהאכילתה לכל חיות והבהמות מלבד עוף הנקרא חול עיין שם. וכי כן יפרש ר"א בעלמו בפסוק הלא לבא לשכום עלי ארץ (איוב ז') ג"כ (שם י"ד) אם חרולים ימיו מספר חדשיו וכו'. זפי' לא ה' מתהלך בגן רק מתהלך מפרש אשר הקול היה מתהלך כי אין

ספורנו

ובה תהיו כאלהים שלמים במדע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי: ונחמד העץ להשכיל. שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ הדעת: גם לאישה עמה. נתתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב לתענוג אף על פי שיזיק כי שיתת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך: וידעו כי

מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן:
ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה:
י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא:
יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ:
יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל:
יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל:
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים | אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ:
טו וְאֵיבָה | אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה
תשופנו

אונקלוס

למנח יומא ואיטמר אדם ואתתה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא:
ט וקרא יי אלהים לאדם ואמר לה אן את:
י ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי ערטלאי אנא ואיטמרית:
יא ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא דפקדתך בדיל דלא למיכל מנה אכלת:
יב ואמר האדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית:
יג ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית:
יד ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך:
טו ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת לה מלקדמין ואת תהי נטיר לה
לסופא

מסרה ה מפני י"י. ב' בתורה. י קלך, ב' חסר. עירם, ח"ו ומ"י. אנכי, מ' מלעיל וכל אס"ף וזקוף דכו' במ"א חיוב ל"ב ע'. יא לך, י"ד זקפין בתורה. עירם, מ"י וח"ו. צויתיך, ב' מ"ל דמ"ל בתורה ובענין. יב הוא, סירק בוא"ו. לי, דגוש מד"ד. יג לאשה, ה'. זאת, דגוש מד"ד. עשית, ד'. הסיו בלא סוף. השיאני, ל' השין ימנית. ואכל, כו"ל מ'. יד אלהים, פסק. כי, נמונס. זאת, דגוש מד"ד. גחנך, ל' וחסר. טו ואיבה, ל' ומ"ל וכל עזרא וכו'. ישופך, מ"ל.

ת"א ויקרא ה' סנהדרין לח. המן העץ חולין קלט. האשה אשר האלילים דף ה ס' הזוהר פ' קדושים. ארור אתה סו עה דף ע' בכורות ח. ואיבה אשית סוטה ע' ס' הזוהר פ' חיי שרה.

רש"י

שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם ל"ח): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כ"ב) מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. (ע"ז ה') כאן כפר בטובה: (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא לכם חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאלו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט') יכתתך. כמו (דברים ט') ואכות אותו ותרגומו ושפי' יתיה:
ואתה

רמב"ן

מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: (ח) וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן. הזכירו בבראשית רבה אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול י"י אלהים. וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך י"י כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו. וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה י"י עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני י"י וכן וידא על כנפי רוח. וכתוב באיוב ויען י"י את איוב מן הסערה. ולפיכך אמר בכאן כי שמעו
קול

ספורנו

כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות עתה רוב פעולתו מכוונת לתענוג מאוס ומזיק: (ח) מתהלך בגן. הנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי: לרוח היום. לרצון היום לעשות הדברים הראויים באותו יום כמו שעשה באמר יהי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם מעשה: ויתחבא. באמרו ולא יראה בך ערות דבר: (ט) איכה. שאינך נראה בגן כמאז שנסתכלת עתה ולא עשית כן מקודם: (י) ואירא. כמו שקרה לישראל אחר החטא באמרו וייראו מגשת אליו: (יא) מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע: כי ערום אתה. שתשכיל זה תהיה ערום ראוי להתכסות: (יב) הוא. שנתת אותה לעזר ולהועיל: נתנה לי מן העץ. והיתה למכשול ובזה יחס אשמתו לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (יג) מה זאת עשית. אמר זה לעורר זה גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו: (יד) ארור אתה מכל. שישיג תאוותיו ולרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם כלום ראית חיה ועוף שהם בעלי אומנות והם מתפרנסים שלא בצער. ופירש זה באמרו על גחונך תלך. שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: ועפר תאכל. שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פרק בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (טו) ואיבה אשית. שתהיה האשה נמאסת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלה כאמרם אשה חמת כו' וזה ידומה אל הזכר והנקבה: ובין זרעך ובין זרעה. לא יהיה ה בין אדם וחוה בלבד: הוא ישופך ראש. הכח הדמיוני ימניע את התענוג בתחלת השגתו במה שידמה ויצייר יראת הנזק באיכות התענוג וכמותו
וסדרו

ירושלמי

אלוהי ניטוניתא: (ט) וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה הלא כל עלמא דבריתי גלי קדמי חשוכא כנהורא והיך אנת סבר בלבך לאיטמרא מן קדמי הלא אתר דאנת מטמר ביה אנא חמי ואן אינון פקודיא דפקידתך:

[(ט) וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר ליה הא עלמא דברית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את סבר דלית ליה קדמי אתרא דאת בגויה אן היא מצותא דפקדית יתך:]

(י) ואמר ית קל מימרך שמעית בגינוניתא ודחלית ארום ערטולאי ומצותא דפקדתני אעברית מיני ואיטמרית מן כיסופא: (יא) ואמר מן חוי לך ארום ערטילאי את דלמא מן פירי אילנא דפקידתך דלא למיכל מניה אכלת: (יב) ואמר אדם אתתא דיהבת גביי היא יהבת לי מן פירי אילנא ואכלית: (יג) ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אשייני בחוכמתיה ואטעייני ברשעותיה ואכלית: (יד) ואייתי יי אלהים תלתיהון לדינא ואמר להויא ארום עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חיות ברא על מיעך תהא מטייל ורגלך יתקצצון ומשכך תהא משלח חדא לשב שנין ואריסא דמותא בפמך ועפרא תיכול כל יומי חייך: (טו) ודבבו אשוי בינך ובין אתתא בין זרעית בנך ובין זרעיית בנהא ויהי כד יהון בנתא דאתתא נטרין מצוותא דאורייתא יהון מכוונין ומחיין יתך על רישך וכד שבקין מצוותא דאורייתא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ברם להון יהא אסו ולך לא יהא אסו ועתידין אינון למעבד שפיותא בעיקבא ביומי מלכא משיחא:

[(טו) ויהי כד יהוין בניא דאתתא לעין באוריתא ועבדין פקודיא יהוין מתכונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא דאוריתא ולא יעבדין פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ומסרע יתהון ברם יהוי אסו לברהא דאתתא ולך חויא לא יהוי אסו ברם עתידין הינון אילן לאילן למעבר שפויתא בעיקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא:

לאנתתא

בעל הטורים

לפי דלותו מתוק וטוב לעיניים אבל אחריתו כעשן לעיניים שגרמו מיתה לכל: (יא) המן ב' במסורה הכא ואידך (פ' חקת) המן הסלע הזה (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כלומר דאמר אילן שאכל אדה"ר ממנו חטה היה וזה המן הגורן כמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם החם נקנסה מיתה ע"י המן הסלע אשר לויתיך לבלתי אכל פ"ח ככיל שהלכה בעלה ככיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זש"ה (משלי י"ז) משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו ק"ח אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל. לפי הפשט שהכתני בעץ עד שמעתי לדבריה [דק"ל דהול"ל נתנה לי ממנו דהא א"ל הקב"ה המן העץ וגו']:

יונתן

(י) מן כיסופא כו' אלא הבושה: (יד) ומשכך עורך וכו' לז' שנים מפני שהוא הפשיט לבוש עור אדם: (עז) להון יהא אסו וכו' פי' להם יהא רפואה למעבד ספיות' לשון שלום והשקט והוא רפואתו לעתיד בימי משיח שיהיה שלום ומנוחה כמארז"ל

עקב

רמב"ן

קול יי' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח יי' נסבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומים' ובב"ר נתי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון וילך יי' כמו שפירשנו בלשון ההליכ' אלא שהוא פתר הכתוב לסתלקו' השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה מיננו נספחו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ואנו מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב: (יג) וטעם האשה אשר נתת עמדי. לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בעונשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שהנה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע: (יד) וטעם מה זאת עשית. לעבור על מצותי כי האשה בכלל אזהרת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן היא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש ועל כן אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה. והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדונו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול. (טז) ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואף על פי כן אין לך מצח לתבוע בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו חז מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו. ולא מצאתי לשון תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהענים אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח

ממנו

אבן עזרא

התנופף רוח היום. ומלאכו לקול הליכה כמו קולה [ח]כנחש ילך. קול השופר [ט]הולך וחזק מאד. ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך [י]בגן. גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך [כ]הדרש. ואחרים אמרו כי ביום ששה נברא וביום ששה [ל]מת. ואחרי' אמרו אז תהיה חייב [מ]מיתה. ואחרים אמרו כי יש מות [נ]עונש. כמו כי בן מות [ס]הוא העושה זאת. ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות. והביאו ראיה [ע]מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה [פ]תשובה. כטעם רגע [צ]אדבר: (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון [ק]הדברים. וכן אי הבל אחיך והנה כמשפט קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם [ר]הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: (יב) אשר נתתה עמדי. אתה נתת [ש]הנותנת לי. וטעם עמדי [ת]בגן והוא כמו עמי. אכן [א]לא מלאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואכל. האלף סימן [ב]המדבר והנח הנעלם שים אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (יג) השיאני. פתני: (יד) ארור. לנחש שיהיו חייו קלרים והנכון שיהיה [ג]חסר בהליכתו: על גחונך. המזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף [ד]כזדון. והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח *ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון. גם פישון מגזרה כי תפושו גם פרת מגזר' פרו ורבו. והנה הנהר הגדול הוא חדקל עומד [ה]בפניהם ולא יכלו לעבור. ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה הוא ישופך ראש. זרעה יככה בראש וכן אשר [ו]בשערה ישופני. הלא תראה [ז]מהכתוב אחריו. ויחסר [ח]הבי"ת כמו בי"ת הנמצא [ט]בית יי': עקב. הוא הרגל ואם

*פי' שיוצא.

הראש

פירוש על אבן עזרא

אין שייך הליכה לה' למקום כי הוא מקומו של עולם. [ח](ירמיה מ"ו כ"ב). [ט](שמות י"ט י"ט). [י]לתרץ כי ההליכה לא שייך ג"כ על הקול ע"כ פי' שההליכה מורה על האדם ובהתהלכו שמע את קול ה'. [כ]כמאמר חז"ל יומו של הקב"ה הוא אלף שנים ככתוב כי אלף שנים בעיניך וכו'. [ל]ר"ל שב למעלה בפסוק כי ביום אכלך וכו' פי' אשר ימות בכלות שנותיו הקלוטים יאמרו ביום מימי השבוע אשר חטא בו. [מ]ר"ל שלא ימות מיד כי רק הגזירה היתה בו ביום לאמצי ימות כמו בר"ה על כל ימות השנה ובאמת לפי דעת ר"א הוא כן. ע"כ אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם עיין שם. [נ]לא מיתה ממש רק עונש כמו סומא וכדומה אשר חשוב כמת וזה להיפך ומשבתם ותפקחנה עיני שניהם ובזה נכלל ג"כ עורת השכל. [ס]ר"ל בר עונשין (ש"ב ב' ה'). [ע]בעודו תינוק אינו יודע דרך נשים ע"כ הולך וגדל, ומדי בוא אליו תאות המשגל הולך ודל ויחסר כמו כתוב ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה') [פ]כי כן כתוב בפרקי דר"א פ"ב. [צ](ירמיה י"ח י"ז) ר"ל שם כי גזרותיו של מקום אינו אלא על תנאי אם יהיו ע"ז האופן יהי' כך. ואם ישוב ונשתנה הגזירה. [ק]ר"ל הלא עיני ה' משוטטים בכל הארץ, ע"כ פי' כדרך לשון ב"א כילד שלומך, והוא מגזירת איה כה, ולראיה כי אינו כפשוטו הלא גם אל הבל שאל הקב"ה איה וכו' ואפילו אם כמש אמר הקב"ה קול דמי אחיך וכו' אלא ודאי הוא פתיחת דברים. [ר]ר"ל המקור נקרא כן ולפי שהמקור פ"א פעל בקמץ כמו אכול תאכל (לעיל ב' ט"ז) וכאן נקוד בסגול פתח במשפט הלוי לכן הביא ראיה לבלתי שמור מצותיו (דברים ח' י"א) שגם הוא מקור ואיננו בקמץ, אולי כונתו שלא יהיה לאדם תענה כי הקב"ה צוה לא תאכל ממנו דיקא. ואם האשה נתנה לו אין מוהר על אכלתו ע"כ מפרש ר"א כאשר הלוי הוא מקור מורה באיזה ענין שיהיה. [ש]ר"ל כדעת חז"ל שכפה טובה (בפ"ק דע"ז). [ת]כי האדם נברא חוץ לגן ואח"כ הונח בתוכו כמ"ש ויניחהו בג"ע (לעיל ב' ט"ו) והאשה לוקחה מצלעותיו בתוך הגן. [א]דע מלת הכן לפי דעת ר"א כמו אך, ורק, כי מלת עמדי איננה כמו עמי, כי לא מצאנו עמדך עמדו עמדכם עמדם, כ"א בלשון יחיד. והוא נגד חז"ל שאמרו עלו למטה וכו' ולפי פי' לא היו עדיין רק אדם וחוה. [ב]המאמר הזה לא מצאתי בפי' רא"ע במרגליות טובה. ואולי כונתו לתרץ הקושי' למה לא כתב ואכלתי וחז"ל דרשו באונס ואחזור ואוכל להבא. [ג]פי' בעבור כי האכילה היא מגרעת כמו שהברכה תוספות כמו שפי' ר"א בדרשם ויפי בפסוק ארור אתה כי עז וכן פי' רשב"ם על מלה לרעת ממחרת. [ד]כי זדון שרשו זוד והנו"ן נוסף. [ה]הוא ע"ד מליצה ור"ל קשה בעיניהם מלת חדקל ולא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא, ע"כ אמרו שהן ב' מלות חד קל. [ו](איוב ט' י"ז) עניני הכסה. [ז]והכרה פלאי מנה (שם). [ח]כאלו כתוב הוא ישופך בראש, ואתה תשופנו בעקב. [ט](מ"ב י"ב י"ח)

הרסוי

תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס
טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס
יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃
יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃
כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃
כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ
חמישי (רביעי לספרדים)
כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃
כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד
את

אונקלוס

לְסוֹפָא׃
טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָאָה אַסְגֵי צַעֲרִיכִי וְעִדּוּיָיכִי בְּצַעַר תֵּלְדִי בְנִין וּלְוָת בַּעְלֵךְ תְּהֵא תְּאוֹבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּךְ׃
יז וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתָּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּדְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃
יח וְכוּבִין וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא׃
יט בְּזֵעְתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃
כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃
כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל־מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן׃
כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְּעָלְמָא מִנֵּהּ לְמִדַּע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשִׁיט יְדֵהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא וְיֵיכוּל וְיֵחֵי לְעָלַם׃
כג וְשַׁלְּחֵהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְתָא דְעֵדֶן
למפלח

מסרה תשופנו, מ"ל ל'. טז האשה, ל' ר"פ. עצבונך, ל' ומ"ל הצדי בדגש. והרנך, ל' וחסר. אישך, ו' בקרי'. תשוקתך, מ"ל. יז צויתיך, ב' מ"ל דמ"ל. בעצבון, ל' ומ"ל. תאכלנה, הכ"ף בח"פ. יח וקוץ, ג'. ודרדר, ב' דלתין בפתח וצי"ם דלית שניה בקמץ. תצמיח, מ"י דקרי וכתיב. יט בזעת, מלרע. אפיך, ב' מ"ל בלי'. אתה, י"ב מלעיל ל"ל י"ד זקפין מלעיל. כ הוא, חירק ביוד. כא לאדם, י"ב. כתנות, ב'. וילבשם, ב' חסר. כב כאחד, יב. גם, יתיב אחר פשטא. לעלם, י"ח חסר. כג וישלחהו, ד' הוי"ו בגעיא.

ת"א אל האשה עירובין דף ק ס' הזוהר סוף פ' ויקהל. בעצב פסחים קיח. ואל אישך יבמות דף סב. כי שמעת ערכין מד. בעצבון פסחים דף קיח. וקוץ ודרדר פסחים שם. בזעת אפך ברכות דף מ' פסחים שם. כי עפר אתה שבת דף קנב עקידה שער קח. כי היא היתה כתובות סח. ויעש ה' אלהים סוטה דף יד נדה כה ס' הזוהר פ' ואתחנן.

רש"י

ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנח' בא לנשוך הוא נושף כמין שריק' ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים (עירובין ק'): והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקו"ץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענ' מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים ע"י תקון (ביצה ל"ד): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר שתטרח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה ורואה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם בל' היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבת שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא
קרוב

ספורנו

ושדכו: ואתה תשופנו עקב. כי המתאוה בהתגברו יוליד הנזק בסוף התענוג: (טז) הרבה ארבה עצבונך. דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנם היא אז כל הימים דוה: והרונך. ספק מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות וזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים. מגדלי אותם בצער יותר מאשר ב"ם. כי אמנם תאמר מלת לידה על הגדול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: (יז) כי שמעת לקול אשתך. ביחסה לאל ית' שקר וקנאה: ותאכל מן העץ. שמרית והתחייבת מיתה כמו שהית' התראה. הנה בשביל ששמעת וקבלת את סברתה לחטוא אל ה' תועה. ארורה האדמה שלא תוסיף תת כח לך בלתי עבודה. ובשביל שמרית ועברת על מצותי: (יט) אל עפר תשוב. כמו שהעידותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף: (כ) חוה. שצריכה לחיות ולגדל הבנים בשעתם: כי היא היתה אם כל חי. אע"פ שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה הראשונה לכלן: (כא) ויעש כתנות עור. בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: וילבישם. שלא נגדם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה: (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע. הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יחיה נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב וישליך אחרי גיוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האושר הכוונה המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו: (כג) וישלחהו. צוה שילך משם כמו לאשר לשלחם מן הארץ: האדמה אשר לוקח משם. שיהיה המקום ההוא ואוירו
נאות

(טז) לאנתתא אמר אסגא אסגי סיגופיך באדם בתולין ועדוייך בצער תלדין בנין ולות בעליך תהי מתויך והוא יהא שליט בך למזכי ולמחטי:
(יז) ולאדם אמר ארום קבלת למימר אנתתך ואכלת מן פירי אילנא דפקידתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא בגין דלא חויאת לך חובך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: (יח) וכובין ואטדין תצמח ותרבי בדילך ותיכול ית עשבא דעל אפי ברא עני אדם ואמר בבעו רחמין מן קדמך יי דלא נתחשב בבעירא דניכול עסבא דאפי ברא ניקום כען ונלעי בל עות ידיי וניכול מזון מן מזונא דארעא ובכן יתאפרש כען קדמך בין בני אינשא ובין בני בעירא:

נ(יח) וכובין והדרין תרבי לך ותיכול ית עשבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עשבא דבאפי ברא ניקום כען ונלעי סליאות ידיי וניכול מזון מן פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין אנשא ובין בעירא:

(יט) בליעות כף ידך תיכול מזונא עד דתיהדור לעפרא דמנה איתבריאת ארום עפרא אנת ולעפרא תתוב דמן עפרא אנת עתיד למיקום למתן דינא וחושבנא על כל מה דעבדת ביום דינא רבא: (כ) וקרא אדם שום אתתיה חוה ארום היא הות אימא דכל בני נשא: (כא) ועבד יי אלהים לאדם ולאנתתיה לבושין דיקר מן משך חויא דאשלח מניה על משך בשריהו חלף טופריהון דאשתלחו ואלבישינון: (כב) ואמר יי אלהים למלאכיא די משמשין קדמוי הא אדם הוה יחידיי בארעא היכמא דאנא יחידי בשמי מרומא ועתידין למיקום מניה דידעין למפרשא בין טב לביש אלו נטר מצוותא פקידתיה אית הוא חי וקיים באילן היא עד לעלמין וכדון עד דלא נטר מה דפקידתא נגזור עלוהי ונטרדיה מן גינתא דעדן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב מן פירי אילן חייא דהא אין אכיל הוא מניה הוי חי וקיים עד לעלמין:

נ(כב) ואמר מימרא דיי אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למיקם מניה תקום אומא דידעה למפרשא בין טב לביש וכדון טב דנטרדיה יתיה מן גינתא דעדן מן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא חייא וייכול ויחי לעלם:

(כג) ותרכיה יי אלהים מגינתא דעדן ואזל ויתיב בטור מוריה למפלח ית אדמתא

בעל הטורים

(טו) עקב ג' הכא ואידך (פ' ויחי) והוא יגוד עקב (תלים מט) הגדיל עלי עקב זהו שדרשו רבותינו [עי' סנהדרין ד' כ"ע] על נחש חבל על שמש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו' הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכות השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב (פ' ויחי) איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה ב' במסו' הכא ואידך (פ' לך לך) הרבה ארבה את זרעך פי' עצבונך הוא דם נידות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בכרכים שהן כקוץ ודרדר לישראל בגלות כמו קוץ ודרדר שהם מבכרים פלמים לך: (כ) ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה וזהו שאמרו יו"ד קנין שימה ירדה לעולם תשעה נטלו נשים: וילבשם ב' במסורה הכא ואידך גבי אהרן (פ' לו) וילבישם

יונתן

כמאחז"ל שהכל מתכפלין חוץ מהנחש: (טז) סגופיך לשון צער בתולין כדאיתא בערובין הרבה עצבונך אלו ב' טיפין דם נדה ודם בתולין: מתויך לשון תאותך: (יח) בבעו רחמין וכו' התפלל מהשי"ת שלא יהא כבהמות כדמה כדאיתא במדרש רבה בפס רה"ל ושמעו הקב"ה ונעשה הפרש בין אדם לבהמה ואמר מ"מ בזיעת אפך כו'

רמב"ן

ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במלותה ועשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו: וטעם תשופנו עקב. שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירבך מוסך: (כב) ועתה פן ישלח ידו. רמז הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזירה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר

אבן עזרא

הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבו מים: (טז) הרבה ארבה. שם [כ]הפועל: עצבונך. בעת העבוי בלאת דם בתולים: והרנך. הנו"ן [ל]נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. [מ]משמעתך. והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: (יז) ולאדם. ארורה האדמה. שלא תוציא תבואה כדה: בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קללה. וכן והיו [נ]באוכלי שולחנך: (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו. [ס]דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר. וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע. ועוד רעה אחרת שיצמח קוץ בתוך התבואה. וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן היותו מפרי העץ. וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות. ופי' בזעת ידוע מדבריהם ז"ל והוא על משקל [ע]שינה. ושרשו יזע וכמוהו לא [פ]יחגרו ביזע עד שיבואו [צ]לידי זיעה. ואחר שידענו שהאדם נברא [ק]מהד' שרשים מה טעם כי ממנו לקחת. והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין לגם הרגש' והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבנו עצמו' עצם [ר]אל עצמו. כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור. וכן והעליתם [ש]את עצמותי: (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפים וכן הנה יד [ת]יי' הויה. ואתה [א]הוה להם למלך. ולא קראה ביו"ד כי יש הפרש יש בין שתה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני [ב]אדם: (כא) כתנות עור. יש אומר כי בתחלה היו עלם ובשר ועתה קרם עליהם [ג]עור. ויש אומרים כתנות לעורם. ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והפשט לוה ונפשט עורה. ואין לנו לבקש זאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: (כב) ויאמר. כאשר יהיה אחד בפתח [ד]קטן. יהיה [ה]בטעם. ועניינו [ו]מוכרת. ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך. וכן כאחד [ז]שבטי ישראל. על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו [ח]אחד ומה טעם יהיה לו. והיה בעל הטעמים [ט]ראוי לדבק ממנו [י]עם לדעת. ופי' ממנו ל' רבים כמו אים [כ]ממנו. וכבר ביארתי [ל]בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים. ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות יטעו. וטעם הפסוק [מ]כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. או פי' על [נ]מחשבתו. ואל תתמה על מלת [ס]ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הנה נכה וזה דבור השם עם [ע]המלאכים: (כג) וישלחהו. כל שלוח ואחריו

פירוש על אבן עזרא

הלוי בבית ה'. [י](יהושע ח' י"ג). [כ]ר"ל מלת הַרְבָּה הוא מקור. [ל]כי שורש המלה הרה. [מ]ר"ל ה"א מפרש שוקקה (תהלים ק"ז ט') נפשה שריקה, והוא משורש אילן סרק ואמרו חז"ל נשים דעתן קלה ואם נפשה ריקה מחויבה לשמוע דעת בעלה. [נ](מ"א ב' ז') עמעו באוכלי לחם שולחנך ועניינו יוזן משלחן המלך. [ס]ר"ל כי הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר הוא מין שעפים, אבל הדרדר אין לו אחים, רק לבדו גדל. וזה אומרו לבדו דר. כי אחיו נעדר, או פי' דדרר כפול ושרשו דר, ואם מקת נוסף משרשו ישאר דר. ובעבור שהוא כפול מורה להמעיטו ולאמר שהוא קטן, וכן פי' (בעה"ש ח' ו') במלת שחרחורת וכן בפס' ירקרק או אדמדם אמר ר"א כי זה הכפול הוא לחסרון. [ע]ר"ל מינה כמו שֵׁנָה וכן יזע כמו זֵעָה. [פ](יחזקאל מ"ד י"ח) וכ"כ שורשו יזע. [צ]ר"ל פי' לא יחגרו עד יבואו לידי זיעה. [ק]הם היסודות אר"ע ולמה ישוב דוקא לחלק העפר למה לא ישוב להיות כולו אש וכו'. [ר](שם ל"ז ז'). [ש](להלן נ' כ"ה) וכאשר עיקור הגוף הם העצמות ע"כ הם מחזים למקורם יקרא כל הגוף עפר אתה וכו'. [ת](שמות ע' ג'). [א](נחמיה ו' ו'). [ב]להוציא שארי בעלי חיים מהנבראים. [ג]ר"ל כי הוקשה לר"א הכתונת אינה עור. ע"כ מביא הפי' א' בההלה היה לאו"ה עור דק כמו בשר מאלו הבכולים מעורותיהם כבשרם ואחרי כן נתעבה העור כמו שארי ברואים עדי אמרו חז"ל מפני מה מעמא עור האדם לאחר עבודו, ופי' ב' הוא כתנות לעור אדם ואשתו ופי' ג' הכתונת הופשט מהחיה אשר היא כדמות האדם ואולי היא החיה ושמה ידוע. [ד]ר"ל סגול האלף אֶחָד. [ה]ר"ל בטעם מפסיק כמו אתנחתא. ופי' נפרד, והפוכו סמוך. [ו](להלן מ"ט ע"ז) ר"ל כי הוא כמו בכל שבט משבטי ישראל. [ח]כיון לת"א וי"בע וב"כ שפי' נעשה יחיד בעולם ע"ז מקשה מפני מה יהיה לו המעלה הזאת. [ט]ר"ל שלו היה פי' כדעת המרגום. [י]ודעת המזרחי באמת פירש כן וז"ל, וא"כ שהיה מלת ממנו דבקה עם לדעת טו"ר כלומר שממנו ומעצמו הוא שידע הטו"ר שאין לו מכריח על פעולותיו הבחיריות. [כ](לקמן כ"ג ו'). [ל]ר"ל ר"א בספר הלשון בשות הנו"ן עם וי"ו אם הוא דגוש הוא לשון יחיד, כמו ה' לא יַעַזְבֶנּוּ בידו (תהלים ל"ז) ואם הוא רפה הוא ל"ר, וע"ז ביאר בספר היסוד, כי יש לטעון על המכם איך אמר פי' ממנו ל"ר הלא בכאן הוא נדגש הנו"ן ממלת ממנו והוא לשון יחיד והשיב שם תשובה אע"פ שנדגש מכ"ז הוא ל"ר. [מ]עשה בצלמך הן אדם וכו' שפי' והייתם כאלהים כמלאכים והם רבים. [נ]ר"ל שיחשוב האדם בדעתו שהוא כאחד ממנו ולא באמת. [ס]ר"ל איך ישוה הי' א"ע למלאכים לאמור ממנו ל"ר. [ע]ר"ל כי אינו שייך אצל הקב"ה דבור רק המעשה שלו היא הדבור ככתוב בדבר ה' שמים נעשו כאלו מפוך העשיה הוא הדבור ומלאכותו בכל ממשלה א"כ פעולת המלאכים הוא דבר

אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם: כד וַיְגָרֶשׁ
אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־
הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת
לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: ס ד א וְהָאָדָם
יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־
קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה:
ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־
הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:
ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה
מִנְחָה לַיהוָה: ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא

מבכורות

אונקלוס

לְמִפְלַח בְּאַרְעָא דְּאִתְבְּרֵי מִתַּמָּן: כד וְתָרֵיךְ יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין לְגִינְתָא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָּא וְיַת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָא: א וְאָדָם יְדַע יַת־חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת־קַיִן וַאֲמָרַת קְנֵיתִי גַבְרָא (מִן) קֳדָם יְיָ: ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יַת־אֲחוּהִי יַת־הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה פָּלַח בְּאַרְעָא: ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרֻבְתָּא קֳדָם יְיָ: ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף־הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵהּ וּמִשַּׁמִּנְהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ

להבל

מסרה לקח, ה'. ג' פסקין. כד הכרבים, כל או' חסר. לשמר, כל או' חסר. דרך. (הס נמלא כאן פ"ת כף הפוכה פסולה). עץ, ל' דכוו'. ד א והאדם, ל' ב' קמץ. קניתי, ה'. ב ותסף, חסר וה' ר"פ. אדמה, י"א. ג ויבא, ומלרע ר"א. ד והבל, ב' בלי'. מבכרות, ל' מ"ל ו' חכין באו'.

ת"א ואת להט סנהדרין סז. ותלד את קין ס' הזוהר פ' אדרא נשא. ותוסף ללדת יבמות סב. ויהי מקץ ס' הזוהר פ' תלוה. והבל הביא זבחים קיו.

רש"י

קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שנגא ובלשון לעז לאמ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתוב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה ל"א): את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן (שמות ה') ואל ישעו אל יפנו. וכן (איוב)

אבן עזרא

ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לנגהי כמו שלח מעל פני [ס]ולא כאשר אמר הכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך [צ]עמם לשלחם וכמו וישלחהו [ק]וילך בשלום. שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה [ר]כתוב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו. כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים [ש]תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל [ת]לורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא [א]התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש [ב]לה להט ולה [ג]שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי [ד]על השמש דבר איננו [ה]אמת: (כד) מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמלאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש [ו]לו סוד כי מאור השכל [ז]ילא החפץ ומהשני העולה למעלה

רמב"ן

שמר העץ הזה ממנו כי מתחלה לא היה עושה אלא מה שילוה ולא אכל ממנו כי לא היה לריך. ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצינו ובגבולינו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ועל לבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמר בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והכתוב אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחלה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הנגלוי והסתום בהם אמת. ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה הס"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות ימלאו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עלי ג"ע והם העבודה והשמירה בהם. ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימלאהו יולא מהר הלבונה

פירוש על אבן עזרא

דבר הי'. [ס](ירמיה ע"ו א'). [צ](להלן י"ח ע"ז). [ק](ש"ב ג' כ"ג). [ר]ר"ל כי כיון שמלת וישלחהו פי' ויגרשהו כמו שנחלקו בזה חז"ל בב"ר ל"ל עוד הפעם ויגרש וכו'. ע"כ מפרש כי מלת ויגרש איננו כפל רק כן פירושו וכו'. [ש]כמו כן הוא בחגיגה י"ג ע"ב מאי כרוב אמר ר"א וכו'. וכן מובא ב"ב ל"ע ע"א מביא אונקלוס הגר אמר וכו'. [ת]פי' לכל הלורות שבמרכבת יחזקאל. [א]כי לפי דברי חז"ל התחלפה לורות שור לפני כרוב לטענת הנביא שאין קטיגור נעשה סניגור חגיגה שם ולדעת ר"ם לאה לורת שור וקראה פני הכרוב ורלישי שאמר באחרונה כי כרובים המה בלא ה"א הידיעה (יחזקאל י"ד כ') ופה אמר הכרובים הם המלאכים הידועים ועיין במכשת חרומה פסוק י"ח ד"ה ועשית. ומה שאמר שם (יו"ד י"ד) הכרוב בה"א הידוע הוא השיר אשר לאה כמפורש (שם א' יו"ד). [ב]ובשעתו אחרת בדקדוק הפרשה אמר שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת, והוא כאלו אמר וכרובי להט החרב כי לא יאמר וישכן על להט. ודעתו על מערכת לבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל הרע והם הנקראים מזיקים בדברי רז"ל, וכנה גזקם ללהט החרב, וטעם המתהפכת על מבטיהם הימני המתהפך לימין ומשמאל החרב, והכוונה כי אדה"ר אחר שאכל מעץ הדעת נמנע ממנו עץ החיים ונסגרם ממקום ישבתו, ונשאר תחת ממשלת הכרובים ואמר על מקדם שפי' מזרח שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח, ומלת החרב הוא ממשלתם על מעשים בארץ, ומלת להט הוא המושל על הגלוץ, כדרך שיש בשמש כלולים בהכהה השמש על הארץ מכלוץ אחד יכול להיות שריפה גדולה ע"י הכלי מיוחד לזה ככה יש להט לכל כוכב מול הארץ. [ג]בי' חפה החמה מושל על הלהט. והפה השני מושל על ההפכו בשובו לאחוריות כאשר הוא בשמש ע"כ אמר המתהפכת, ולפ"ד איננו נכתב שיש שם חרב, רק שיש להט דומה ללהט החרב המתהפכת. [ד]ר"ל על השמש המונע ליושבים באקלימים הלפונים ללכת לאותו המדור הנכבד שתחת קו השוה שבו ג"ע של מטה כמו שנתבאר בספרי הסכונה ידבר הפסוק ואת להט החרב אשר מתהפכת בקייץ י"ב מעלות לצד לפון מהקו משוה היום ובסורף השמש הולכת י"ב מעלות לדרום והיא סורפת תחת קו השוה. [ה]ר"ל כי נאמר להט החרב המתהפכת על הכרובים שיש לשם להט מזיק והולך כחרב ומתהפך לימין ושמאל. [ו]ר"ל כי הספור המעשה איננו דרך חידה או משל אשר ילא דבר אמת ממנו כמו מעניני רבב"ח. כי כן היה המעשה כמו פשט הפסוק ומכ"ז בו ככלל ג"כ דבר סוד להשכיל כי הג"ע והגיהנם אשר כנגדו בעה"ז הג"ע בארץ והלהט החרב המתהפכת זה נעשה ערם בריאת שמים וארץ כדברי חז"ל ז"ין דברים עלו במחשבה קודם בריאת עולם והמחשבה הוא הכח קודם המעשה וכאשר מפורש בבריאת יו"א ויהי ערב ויהי בוקר דרשו חז"ל מריאה ערב וסדר בוקר ככה מרמז הכתוב פה מקדם פי' מלפנים השכן הלהט החרב המתהפכת והוא הגיהנם. [ז]כבר אמר החכם ר"א כי לא דבר משה פה על עולם הבא רק על עולם הזה והשמים ורלים מאמרו

שכל

ארמתא דאתברי מתמן: (כד) וטרד ית אדם מן דאשרי יקר שכינתיה מן לקדמין בין תרין כרוביא קדם עד לא ברא עלמא ברא אורייתא אתקין גינתא דעדן לצדיקייא דייכלון ויתפנקון מן פירי אילנא על די פלחו בחייהון באולפן אורייתא בעלמא הדין וקיימו פקודיא אתקין גיהנם לרשיעייא דמתילא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרין אתקין בגויה זיקוקין דינור וגומרין דאשתא למידן בהון לרשיעייא דמרדו בחייהון באולפן אורייתא טבתא היא אורייתא לפלחה מן פירי אילן חייא דאתקנהא מימר דיי לנטורהא דיהי קיים ומטייל בשבילי ארחא דחיי לעלמא דאתי:

(כד) וטרד ית אדם ואשרי יקר שכינתיה מן לקדמין מעדנת לגנתא דעדן סעילוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא אורייתא ואתקין גיהנם וגנתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקייא דייכלון ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצוותא דאורייתא בעלמא הדין אתקן גיהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרוי אתקן בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון לעלמא דאתי על דלא נטרו מצוותא דאורייתא בעלמא הדין ארום אילן דחייא היא אורייתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים באילנא דחיי טבא היא אורייתא לפלחה בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא לעלמא דאתי:

(א) ואדם ידע את חוה אתתיה דהוה חמידת למלאכא ואעדיעת וילידת ית קין ואמרת קניתי לגברא ית מלאכא דיי: (ב) ואוסיפת למילד מן בעלה אדם ית תיומתיה וית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא: (ג) והוה מסוף יומיא בארבסר בניסן ואייתי קין מאיבא דארעא מזדרע כתנא קרבן בכוריא קדם יי: (ד) והבל אייתי אף הוא מבכירי ענא ומפטימהון

והוה

בעל הטורים

וילבישם כתנות מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה ואיתא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורות וס' תיבות בזה הפסוק כנגד ס' בגדי כהונה. לשמר נוטריקון לילין שדין

יונתן

כו' וכל זה דייקו ממה שמתחלה אמר ומכל: (א) ואדם ידע וכו' על פי המדרש פירוש ידע הבין ממה שלא היה דומה מתחתונים אלא מעליונים לכך ידע שהמלאך סמאל נתאוה לה ובא עליה וזהו איש את ה' פירוש עם המלאך: (ג) מזדרע מן זרע: (ד) ומפטימיהון ר"ל פיטום:

רמב"ן

הלבנה ולכן יגדל בימי הקיץ וכאשר יוצא מאור הלבנה וכאשר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור ומשכו הרבה ואח"כ יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק: מכל הבהמה ומכל חית השדה. התבונן מן המקרא הזה כדי יודע כי הנחש מוליד לשבע שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים ויש להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי: (א) ותהר ותלד את קין. עניינו ותלד בן ותקרא את שמו קין

כי

אבן עזרא

[ח]למעלה. כי תנועת החפץ לפנים היא. גם עלה תאנה [ט]לאות. ונקרא השלישי [י]בשם הבחינה. כי בתחלה יש [כ]כח בלי מפעל. והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר. [ל]ומה סוד גן [מ]עדן. וכתנות [נ]העור. גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: (א) והאדם. כאשר ראה [נ]שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את יי'. ואין שם זכר למלת [ס]אלהים. כי הנה נמלא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמו. ומלת טוב [ע]כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע אחלק: (ג) ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע [פ]לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה [צ]אל אביו ובעבור שכתוב [ק]מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל [ר]ויחר לקין. וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני [ש]כדרך סוד הקרבן

פירוש על אבן עזרא

אבל מה שאמרנו כתוב הוא אמת וכן היה. ואין בו ספק, רק יש לו סוד, ואם אמרנו דברים להכמי המחקר שיתנו לאות על דבריהם והם כדברי מ"כ ז"ל נשמת בהם, וכתב בפרשת משפטים (כ"ג כ"ה) מתחיל אמר אברהם ע"ש והוכן דבריו כי הנשמה היא נפש החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצאו כל ההרגשות ותנועת החפץ, והרוח בלב ובה חיי האדם והנפש בכבד והיא המתאוה, ועוד ידעתה כי הלב הושם כנגד המוח וממנו עולה כח החיוני למעלה לאיברים העליונים ולמוח והוא המקבל כח הנשמה העליונה, ומן המוח יצאו גידים אל הלב לתת מזג קירותו, ומן הלב אל המוח לתת מזג קירותו, ובזה נשלמו פעולות שניהם והם המושלים הראשים באדם. וידעת מאמר ר"א שהאדם נברא בתחלה בשני פרצופים הם האברים הראשים הנזכרים, ע"י זה יתבאר לך דעתו כי מאור השכל וכו' לרמז על סוד האדם שהוא כח הנשמה העליונה הקשורה באדם, ועל סוד חוה שהוא רוח החיוני המקבל אותו הכח, ועל סוד הנחש שהוא נפש הבהמית המתאוה אשר משכנה בכבד והם ממוצעים בין הגוף והנשמה, וסוד החטא שחטא על פתיחות המגיע לנפש הבהמית שבאדם מהמאכל ומהכלים הגשמיים ומן הנפש הבהמית לרוח החיוני, ומן הרוח החיוני לחלק הנשמה שבגוף הנעדר מפני זה מגן עדן על ידי המלאכים, וזהו הטעם כי מאור השכל ר"ל מאור הנשמה העליונה שהוא הפרצוף האחד יצא החפץ לעשות איזה מעשה. [ח]ר"ל מהפרצוף השני העולה למעלה טעמו על הרוח החיוני שבלב העולה למעלה לאברים העליונים ולמוח האדם והוא מרכבת כח הנשמה העליונה כמו שאמרנו שממנו יצאו כל תנועה והרגשות ותנועת החפץ, והרוח החיוני רוכב על נפש הבהמית. ובטבע הצמח לעלות וככר לאיתה דעתו אשר כתב בשיטה אחרת על מלת תוליא הארץ, להכין המוכן לקבל כח הנפש שהוא בצמחים ובחיות, והרי הוא כאלו אומר כי מאור הנשמה ובאמצעות רוח החיוני שבטבעו לעלות למעלה יצא החפץ לאכול מעץ הדעת, כי תנועת החפץ ההוא היוצא לאור הנשמה היא לבד בתי המוח אשר בצד פני האדם ששם כח הדמיון, וכנגדם הוא הלב שבו הרוח החיוני העולה אליו וגם הוא מקבל מאמות הקירות, והלב מוזר ומעלה למוח מהמוס אשר בו, וע"י כך יצא החפץ ונגמר בשניהן, ולכן היו תנועת האדם לפנים וע"י אותו המוס שמעלה הלב אל המוח מאכילו מאמר טעם ומאשר מגיע לו מהכח המתאוה מהכבד. [ט]ר"ל על זה לאות שמגיע מהמעבור הגשמי לכח הנשמה העליונה שנקרא אדם כנזכר ע"י כח החיוני הנקרא חוה, כי מלת עלה תאנה רומזת לנפש הבהמית שמשכנה בכבד ובטבע הצמח לעלות והוא הנרמז במלת עלה והיא המתאוה המאכל והמשגל ואמר תאנה ולא אלא מכל מין הרומז לכמות על זאת התאוה לפי שהמתאוה היא מהסיבות שאות האדם מתלהטת לה כמאמר אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה ומאשר זכר ששניהם ספרו עלה תאנה ידענו ששניהם נהנו מהמעשה, ומאשר עשה להם חגורות לכסות מערומיהם, יש רמז לכביסת היצה"ר והמתאוה על התאוה. [י]ר"ל על נפש הבהמית שנקראת בכתוב נחש בשם הבחינה מלשון כי נחש ינחש והטעם כי הוא מנחש ומנסה ובוחן התאוה והתענוגים. [כ]ר"ל קודם הבחינה אין באן פעולה מולאת, רק יש באן כח והכנה בנפש הבהמית הזאת בלי מפעל, וכן בענייני המושכלות קודם אשר יוצא הליור אל הפועל הוא בכח להבין ולהשכיל. [ל]ר"ל המבין סוד האדם וחוה והנחש והרכבתם וסוד יציאתם, יבין סוד הנהר היוצא להשקות את הגן לפי פשוטו הוא הנהר היוצא מג"ע של מעה כי יעיד עליו המופת עם אומת הנהרים, וסודו איך יקבל ההיולי, והוא הנהר העליון ד' צורת היסודות והיה לד' ראשים שמהם יתהוו כל ברואי מטה בתנועת צבא השמים לבד נשמת האדם שהיא עליונה. [מ]ר"ל שהוא ג"ע שלמעה הנזכר, סודו הוא שהגן רמז לעולם השפל. ועדן רמז לעולם העליון וכן רמז לעולם הגלגלים והכוכבים וכל צבא השמים מהגלגל העליון עד גלגל הלבנה ועץ החיים שבתוך הגן הוא הסולם שראה יעקב אע"ה שהוא בתוך הגן בהסכון חוץ כל דבר אשר בגן להשפיע המוסרים והלעייד בלורות ובכללם מעלה אחר מעלה עד שיגיע למקור העליון שבו החיים הנצחיים, ועדן עניינו קיבוץ כמו מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א). [נ]בתורתו של ר"מ היה כתוב כתנות אור באל"ף תחת עיי"ן כי ע"י עסק התורה אשר היא מעטה לבושו יהפך האדם כח החומר, לאור באור החיים ויתמלא כל הבית אורה ומתוך רשע מכשיל את הצדיק ובעור החומריות איכו רק מסך מבדיל בעודו בעורו ובכיעורו: ע"כ גרשו לא לאכול מעץ החיים לא להבין החכמה בעבור נעומו אשר יצאו. ואולם ע"י אור התורה על יד מ"ר והוא למעלה מהמלאכים ככתוב עליהם לאמר וכו' והלואי עלנו כאלה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ע"כ מועיל עלנו לאכול מעץ החיים ככתוב ובחרת בחיים וכו' (דברים ל' י"ט) והיא התורה הנקראת עץ חיים למחזיקים ולא יהיה שום מסך מבדיל לחוטאי התורה ומקיים ר"א כי זה כל אדם והיא הנשמה כי הגוף הוא רק בשר אדם. [נ]אולי נוטה ר"א לא כדעת חז"ל בתלמוד כי הוא מפרש ע"פ פשוטו, מתחילה לא שם בלבו להוליד בנים כי חשב שיחיו לעולם בגופו, וכאשר ראה שלא יחיה הוצרך להוליד בן לקיום המין וכראות חוה כי מין האדם עומד בהולידם את קין ע"כ אמרה קניתי איש את ה' אשר גם מין אנושי יקים לעולם לפני ה'. ואולי הוא יאכל מעץ החיים כי לא אכל מעץ הדעת כמו גדו"מ. [ס]פי' בפסוק הזה לא נזכר שם אלהים כי אם שם הוי"ה שהוא רמז לעולם השכל להורות על אור השכל הנאצל תמיד באדם בכח. ור"א כתב בספר יסוד מורא, מבראשית עד ויכולו לא נזכר רק שם אלהים שלא היה בארץ מי שיוכל לקבל אור השכל העליון הנרמז בזה השם ומן הפסוק ויכולו עד לידת קין הזכיר שם העולם עם שם אלהים ולמה לא הזכירו לבדו כי אם בצרוף ה' אלהים ואמר ה' אלהים שפי' אלהים המלאכים ונשמת אדם גם היא מלאך ובעבור כי לא הוליד בנים ופן ימות ואבד המין ע"כ לא הזכיר רק בשתוף, וכשנולד קין נתקיים המין וכמו שהמלאכים בשמים מהם קיימים לעולם ככה מין האדם בארץ קיים ועומד לעולם רק למעלה הם עומדים בעצמם ובארץ הם עומדים בקיום המין. [ע]ר"ל כי ידוע אין הקב"ה מכנה שמו על הרע ככתוב לא יגורך רע וזה הוא עונש אשר מעל אח"כ ע"ג מתכן כי גם הרע הוא חלק מהטוב כמו החושך שהוא כלול באור וע"י החושך יתענגו ממאורי אור ע"כ אמרו חז"ל לכך להזכיר מדת לילה ביום עיין ברכות י"א ע"ב אמר ככה כדי להזכיר וכו' ע"כ מכנה גם זה להוי"ה ע"י קיום המין והוא הטוב. [פ]ר"ל מלת הביא לאיזה מקום הביא וגם מלת לה' אם לא עדיין בית ה' ע"כ מפרש שהוא מקום מיוחד לתפילה. [צ]ר"ל כי גם זה נקרא הביא לה' כאשר הביא לאביו קיים הכבוד שהוקשה כבודם לכבוד המקום. [ק]במנחת הבל ואלל מנחת קין כתיב רק מפרי אדמה ולא מבכורים. [ר]ר"ל אינה וא"ו מהפכת מעבר לעתיד רק מספר מה שעבר כמו ויחר, והוא קבלת הקרבן. [ש](ישעיה כ"ב ד') ר"ל דומה לו בשורשו ובהוראה מענין פניה בל"א וועגדין

ספורנו

נאות למזגו ומזונו ולכלכו יותר משאר חלקי האדמה: (כד) ויגרש את האדם. שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן. אז קודם שילאו: לשמור את דרך עץ החיים. שלא ישנו בנאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו: (ב) ויהי הבל רועה צאן. שהיתה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת

האדמה

מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה
אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ: ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־
מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ
פָּנָיו: ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה
לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ: ז הֲלוֹא אִם־
תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח
חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה
תִּמְשָׁל־בּוֹ: ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל
אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן
אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי
הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ
קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה:
יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ
מִיָּדֶךָ: יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה
בארץ

אונקלוס

להבל ולקורבניה: ה ולקין ולקורבניה לא הות רעוא ותקיף
לקין לחדא ואתכבישו אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף
לך ולמא אתכבישו אפיך: ז הלא אם תיטיב עובדך
ישתבק לך ואם־לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאת נטיר
ודעתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק
לך: ח ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון בחקלא
וקם קין בהבל אחוהי וקטליה: ט ואמר יי לקין אן הבל
אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: י ואמר מה
עבדתא קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחוך קבילין
קדמי מן ארעא: יא וכען ליט את מן ארעא דפתחת ית
פומה וקבילת ית דמה דאחוך מן ידך: יב ארי תפלח
בארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי
בארעא

מסרה וממלבהן, הב' בלא דגש. מנחתו, ב' ובפרין. ה מנחתו, ב' ובענין. ויפלו, ל'. ו חרה, ב' הסימן והה"א סרשים ולכן אין כאן דחיק. ז הלוא, י"ב מ"ל בתורה. תיטיב. ב' דפסוקא מ"ל דמ"ל. לא, י"ו מלעי פסוק. לפתח, ל'. רבץ, ס' דח' ג'. ואליך, ב'. תשוקתו, ב'. ח אחיו, כ"ח פ' פסקא באמצע פסוק. וי"א שאין כאן פסקא והמס"ק מוטעה. אל הבל, אל במקום על. ט אי, ה' וכל מזה וזה דכו'. השמר, ל' כפי. י צעקים, ב' וחסר. יב תסף, ג' וחסר מלרע [illegible]' מילא דמילתי כוס' והסמך בליר'.

ת"א ואל קין ואל וגו' עקרים מז. ולמה נפלו עקרים שם. הלוא אם תיטיב ברכות סא יומא כב קדושין סא. לפתח חטאת יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין לא נדה ל. קול דמי סנהדרין לו.

רש"י

(איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאתך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השמר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעותיו ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהד' ל"ז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אליך לא תוסף תת כחה: (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין
לך

רמב"ן

כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: את ה'. עם ה' כשבראו אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י. והנכון כי שאמר' הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמהו וכראה את הכהן לכהן. ויגם דוד זאת טעם אל הטעם. או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול אמר: ויבא קין מפרי האדמה מנחה וכו' והבל הביא גם הוא. הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יחסום פי המהבילי' בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה: (ז) הלא אם תטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתביישים כובש פנים למטה וכן ואור פני לא יפילון והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל. ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה
חרה

ספורנו

אדמה: וקין היה עובד אדמה. ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו: אל הבל ואל מנחתו. שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: ויחר. בקנאתו לאחיו שהיה לרצון: ויפלו פניו. בבשת פנים כי האל הודיעו מסברו ולא קבל: (ו) למה חרה לך. ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פשוט או שלא כדין: ולמה נפלו פניך. כי כשים לקלקול אינו תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד: (ז) הלא אם תיטיב. עלמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת. רום המעלה והתנשאה רובץ לפניך ומוכן שיהיה לך. ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו. כי תפנה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז"ל (סוכה פרק החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמרם שם ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג כנואה או לרצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו: (יא) ארור אתה מן האדמה. מקולל ומחוסר בטובת האדמה: אשר פצתה את פיה. שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא הולך לפרש ענש הרוצח
כי

תְּהָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ וּסְבַר אַפִּין בְּהֶבֶל וּבְקָרְבָּנֵיהּ: (ה) וּלְקַיִן וּלְקָרְבָּנֵיהּ לָא סְבַר אַפִּין וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִיתְכְּבִישׁוּ אִקּוּנִין דְּאַפּוֹהִי: (ו) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָה תְּקֵיף לָךְ וְלָמָה אִתְכְּבִישׁוּ אִיקוֹנִין דְּאַנְפָּךְ: (ז) הֲלָא אִם תֵּיטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתַּבִיק לָךְ חוֹבָךְ וְאִין לָא תֵיטִיב עוֹבָדָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין לְיוֹם דִּינָא רַבָּא חֶטְאָךְ נְטִיר וְעַל תַּרְעֵי לִבָּךְ חֶטְאָה רְבִיעַ וּבִידָךְ מְסָרִית רְשׁוּתֵיהּ דְּיִצְרָא בִּישָׁא וּלְוָותָךְ יְהֵי סְתָוְיֵהּ וְאַנְתְּ תְּהֵא שַׁלִּיט בֵּיהּ בֵּין לְמִזְכֵּי בֵּין לְמֶחְטֵי:

נ(ז) הֲלָא אִין תֵּיטִיב עוֹבָדָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין יִשְׁתְּרֵי וְיִשְׁתְּבֵק לָךְ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְאִין לָא תֵיטִיב עוֹבָדָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין לְיוֹם דִּינָא רַבָּא חֶטְאָךְ נְטִיר וְעַל תְּרַע לִבָּא רְבִיעַ בְּרַם בִּידָךְ מְסָרִית רְשׁוּתֵיהּ דְּיִצְרָא בִּישָׁא וְאַתְּ תְּהֵוֵי שַׁלִּיט בֵּיהּ בֵּין לְמִזְכֵּי בֵּין לְמֶחְטֵי:

(ח) וַאֲמַר קַיִן לְוַת הֶבֶל אֲחוּהִי אִיתָא וְנִפּוֹק תַּרְוֵינָן לְבָרָא וַהֲוָה כַּד נְפָקוּ תַּרְוֵיהוֹן לְבָרָא עָנֵי קַיִן וַאֲמַר לְהֶבֶל מִסְתַּכַּל אֲנָא דִּבְרַחֲמִין אִתְבְּרֵי עָלְמָא אֲבָל לָא כְּפֵירֵי עוֹבָדִין טָבִין הוּא מִדַּבַּר וּמִסַּב אַפִּין אִית בְּדִינָא מִן בְּגַלַל מָה אִתְקַבַּל קָרְבָּנָךְ וְקָרְבָּנִי מִנִּי לָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא עָנֵי הֶבֶל וַאֲמַר לְקַיִן בְּרַחֲמִין אִתְבְּרֵי עָלְמָא וּכְפֵירֵי עוֹבָדִין טָבִין הוּא מִדַּבַּר וּמַסַּב אַפִּין לֵית בְּדִינָא וְעַל דַּהֲווּ פֵּירֵי עוֹבָדַי טָבִין מִדִּידָךְ וְקַדְמִין לְדִידָךְ אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קָרְבָּנִי עָנֵי קַיִן וַאֲמַר לְהֶבֶל לֵית דִּין וְלֵית דַּיָּין וְלֵית עָלַם אָחֳרָן וְלֵית לְמִתַּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וְלֵית לְמִפְרְעָא מִן רַשִׁיעַיָּא עָנֵי הֶבֶל וַאֲמַר לְקַיִן אִית דִּין וְאִית דַּיָּין וְאִית עָלַם אָחֳרָן וְאִית לְמִתַּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וְאִית לְמִתְפַּרְעָא מִן רַשִׁיעַיָּא וְעַל עֵיסַק פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲווּ מִתְנַצְּיָין עַל אַנְפֵּי בָרָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּהִי וְטָבַע אַבְנָא בְּמִצְחֵיהּ וְקַטְלֵיהּ:

נ(ח) וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּי אִיתָא וְנִפּוֹק לְאַפֵּי בְּרָא וַהֲוָה כַּד נְפָקוּ תַּרְוֵיהוֹן לְאַפֵּי בְּרָא עָנֵי קַיִן וַאֲמַר לְהֶבֶל אֲחוּי לֵית דִּין וְלֵית דַּיָּין וְלֵית עָלַם אוֹחֳרָן וְלָא לְמִתַּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וְלָא לְאִתְפְּרַע מִן רַשִׁיעַיָּא וְלָא בְּרַחֲמִין אִתְבְּרֵי עָלְמָא וְלָא בְּרַחֲמִין הוּא מִדַּבַּר מִן בְּגַלַל מָה אִתְקַבַּל קוּרְבָּנָךְ מִנָּךְ בְּרַעוּ וּמִנִּי לָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא עָנֵי הֶבֶל וַאֲמַר לְקַיִן אִית דִּין וְאִית דַּיָּין וְאִית עָלַם אוֹחֳרָן וְאִית תַּמָּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וּלְאִתְפְּרַע מֵרַשִׁיעַיָּא וּבְרַחֲמִין אִתְבְּרֵי עָלְמָא וּבְרַחֲמִין הוּא מִדַּבַּר בְּרַם בְּפֵירֵי עוֹבָדִין טָבִין הוּא מִדַּבַּר עַל דַּהֲווֹן עוֹבָדַיי תַּקְנִין מִן דִּידָךְ אִתְקַבַּל קָרְבָּנִי מִנִּי בְּרַעֲוָא וּמִנָּךְ לָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא הֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן מִנְּצִין בְּאַפֵּי בְרָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּי וּקְטַל יָתֵיהּ:

(ט) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא דִּלְמָא נְטִיר אָחִי אֲנָא:

(י) וַאֲמַר מָה עֲבַדְתְּ קָל דְּמֵי קְטִילַת אֲחוּךְ דְּאִתְבַּלְעוּ בְּגַרְגִּישְׁתָּא צְוָחִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא:

נ(י) קָל אַדְמַיְהוֹן דְּאוּכְלוּסִין צַדִּיקַיָּא דַּהֲווֹן עֲתִידִין לְמֵיקָם מִן הֶבֶל אֲחוּךְ:

(יא) וּכְעַן חֲלַף דִּקְטַלְתֵּיהּ לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּפְתַחַת יַת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יַת דְּמֵי דְאָחוּךְ מִן יְדָךְ: (יב) אֲרוּם תִּפְלַח יַת אַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵיל

פירהא

בעל הטורים

שדין מזיקין כוסין: (ז) תשוקתו ב' במסורה הכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו שאמרו חז"ל ג' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו: (י) צועקים ב' במסורה הכא ואידך

יונתן

(ז) מתייה לשון שאוה: (ח) אבנא במצחיה דייק מדכאמר כי איש הרגתי לפצעי דבר שהוא עושה פצעי' הוא אבן: למשרי ולמשבק פי' לעזוב ולמחול: כגינוניתא פי' שעשו עליו פירות כמו גנ"ע ודייק מקדמת עדן.

ולבונה

רמב"ן

הרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלב' תבואך רעה כי לפתח ביתך ששאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו: (ח) וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו. שנכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י. ור"א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נלך השדה והרג אותו שם בסתר. ויתכן שנתכוון בו ההריגה שיבנה העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד. גם פחד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו שנתקבל לה מנחתו: (יא) ארור אתה מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה. וגם בזו הוסיפה לפסוק אשר פצתה את פיה והכי' מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופי' הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא הארור' כטעם וארותי את ברכותיכם ואמ' כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו. וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן

אבן עזרא

[ת]הקרבן. ויתכן שירד האש ושרפה [א]מנחת הבל ולא מנחת קין. ועל דעתי כי נקראת [ב]השנה תמימה ימים. וכן כתוב ימים תהיה גאולתו. בעבור שישובו הימים בארוך או בקוצר כאשר היו בתחלה. וכן [ג]מימים ימימה ופי' שנתים ימים [ד]ימים שלמים. שנתים ואם נכתב שנתים [ה]יתכן שאינן שלימות מיום אל יום. וכן עד קדם ימים שישוב הקדם כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף [ו]ומאתים וכ' שהם ימים ולא שנים בעבור שהם [ז]במספר: (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשים רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים [ח]כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם ואיך אשא פני. [ט]וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז [י]תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומר שחטא תחת [כ]עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו. ואחרים אמרו [ל]על היצר ואיננו כתוב. ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך. ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור [מ]פתחי פיך. והנכון בעיני שחטאת סמוך [נ]ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב [ס]אל משמעתך ברצונך. גם יש בך כח למשול בו: (ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם. והשואלים נולדו ביום שגדיל [ע]ישאלו איך הכהו. ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמלאים. וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות [פ]שתים: (י) צועקים אלי. איננו דבק [צ]עם קול וכן קול דודי [ק]הנה זה בא. אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר

על בניו שהיו בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור. מן האדמה שיצא לו [ר]מהכו' מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום א' רק ינוע: (יב) ונד. וי"א כי

ונד

פירוש על אבן עזרא

(ווענדין) רק ויפעה הוא פניה אל הדבר (לו ווענדין) ושעו מני הוא פניה מהדבר (וועג ווענדען) לכן אמר שהוא קרוב אליו. [ת]שהוא כפש תחת כפש ובקרבן כתיב ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א' ד'). [א]כמו ועולתך ידשנה סלה (תהלים כ' ד') והטעם האש עשתה המנחה לדשן. [ב]ר"ל ויהי מקץ ימים פ' מקץ, שנה תמימה כפי סדר הימים באורך וקוצר. [ג](שמות י"ג י'). [ד](בהלן מ"א א'). [ה]ר"ל בלא מלת ימים יתכן שלא הלכו השנים על סדר תקופות הימים. [ו](דניאל י"ב י"א). [ז]ר"ל ימים שהם פי' שנה ואם יש מספר אלף ימים כגון ימים אלף וכ"ץ הנ"ל הם ימים ולא שנים. [ח]בל"א (דאז געזיכט עמפאר העבען) ובשעה אחרת כתב והנכון בעיני שהוא העון, ור"ל שאת הפוכה כאלו אמר תשא, ור"ל תשא פניך ולא יפלו עוד וכן כתוב כי אז תשא פניך ממום. [ט](ש"ב ב' כ"ב). [י](איוב י"א ט"ו). [כ]ר"ל בעבור שכתוב מלת רובץ שהוא ל"ז והיה ראוי לאומרו לפתח עון רובץ שהוא לשון זכר ע"כ אמר שעטאת הוא במקום עון. [ל]ר"ל שהחטאת הוא היצר ואע"פ שאיננו כתוב בתורה בפרוש הכנוי החטא ליצר. [מ](מיכה ז' ה'). [נ]פי' אל יצר והוא הרובץ והוא הכנוי ליצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ואם יטעון על כ"א כי הטי"ת הוא בקמץ ואלו היה סמוך היה ל"ל בפתח י"ל כי יש אשר הנסמך כ"כ כמו נַחֲלַת שפרה עלי (תהלים ט"ז) ויש בפתח כמו ושְׂכֻרַת ולא מיין (ישעיה נ"א) ופתח הוא לפה כב"ל. [ס]כמובא דעת רז"ל עם משל הזונה המלווה המלך לבחות בני ואם יכבוש שלומו עמה אזי גם הזונה מקבלת שכרה הטוב. [ע]פי' הנולדים ביום המעונן הם השואלים, גם מה ישאלו כי שכלם עכור מלידה. [פ]ר"ל איה פה. [צ]ר"ל קול לשון יחיד ומלת צועקים הוא ל"ר. [ק](שה"ש ב' ח') ושם פי' ע"י מרולת דודה אשר הנה זה בא שמעה הקול, ופה ג"כ פי' ככה ואם כי אין בעל הטעמים מפרש ככה ואולם לפי דעת ר"א ככה פי' מה עצימה קול. הלא דמי אחיך צועקים וכו' ולפי דעת הר"א נוכל לפרש כי הם ב' קולות הנוגע לנפשו לבד, ומלבד זה דמי זרעו והם ל"ר. [ר]ככה פי' ר"א (ויקרא י"ג

בָּאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל
עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר
וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי
יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־
הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן
אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃
טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־
נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־
אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה
עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃
יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד
אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם
הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃

אונקלוס

בְּאַרְעָא: יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: יד הָא
תָּרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא־דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית
אֶפְשַׁר לְאִטְּמָרָא וָאֱהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי כָּל
דְּיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִינַּנִי: טו וַאֲמַר לֵהּ יְיָ לָכֵן כָּל־קָטֵיל קַיִן
לְשַׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל דְּלָא
לְמִקְטַל יָתֵהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִנֵּהּ: טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיב
בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטַל דַּהֲוָה עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקַדְמִין דְּגִנְּתָא
דְעֵדֶן: יז וִידַע קַיִן יָת אִתְּתֵהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת חֲנוֹךְ וַהֲוָה
בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵהּ חֲנוֹךְ: יח וְאִתְיְלִיד
לַחֲנוֹךְ יָת עִירָד וְעִירָד אוֹלֵיד יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלֵיד
יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלֵיד יָת לָמֶךְ: יט וּנְסֵיב לֵהּ לֶמֶךְ
תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חַד עָדָה וְשׁוּם תִּנְיָתָא צִלָּה: כ וִילֵידַת
עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר:

ושום

מסרה יג מנשוא, ל' ומ"ל. יד גרשת, ל'. ומפניך, ל'. אסתר, ב'. מצאי, חסר. הרג, חו' חסר. שבעתים, ו'. מצאו, ז' חסר. טז נוד, ל' ומ"ל. יז כשם, ד'. ויולד, ג' ר"פ. מחויאל, קדמאה בוי"ו תנין בתרין יודין ול'. ומחייאל, ל'. כ ישב, חסר. אהל, חסר.

ת"א גדול עוני סנהדרין קא ערכין טו עקיד' שער כו עקרים מד. הן גרשת עקיד' שער כז. והיה כל נדרים מא. וישב בארץ סנהדרין לז.

ושם

רש"י

לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב' ה') ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא הי' ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו הי' פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא יראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונים: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהוליד' משמשת שתי לשונות לידת האשה כישט"רא בלע"ז וזריעת תולדות האיש אינזי"רר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אנייר"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין. (ס"א איכו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (כ"ד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרה מאצלו (ס"א מאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום

אחר

רמב"ן

תתן עפר כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי' ר"א ויתכן שאמרו מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו. תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו ושוב ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקיט לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות. וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיע' וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ וחנופת הארץ אחרה בפירותיה כענין מהיותו בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען לעליונים ולתחתונים ועוני אי אפשר לטעון לרש"י מבראשית רבה והנכון בפשטו שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה ה' וישר משפטיך אע"פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין

שאמר

פירדא לך מטלטל וגלי תהי בארעא: (יג) ואמר קין קדם יי סגי תקוף מרודי מלמסובלא ברם יוכלא קמך למסבלא יתיה:

[(יג) ואמר קין קדם יי סגין אנון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי:]

(יד) הא טרדת יתי יומא דין מעל אנפי ארעא מן קדמך האפשר דאיטמר ואין אהי מטלטל וגלי בארעא כל זכיי דישכחינני יקטלינני: (טו) ואמר ליה יי הא בכן כל דקטיל קין לשבעא דרין יתפרע מניה ורשם יי על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא בגין דלא למקטול יתיה כל דישכחוניה

באסתכלותיה ביה: (טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא טלטול גלותיה דהוות עבידא עלוהי מלקדמין בגינוניתא דעדן:

[(טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגינתא דעדן ההוה קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פרין כפירי גינתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי חזרת למסקא סובין ודרדרין:]

(יז) וידע קין ית אנתתיה ואעדיאת וילדת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שום קרתא כשום בריה חנוך: (יח) ואיתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחיאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: (יט) ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תנייתא צלה: (כ) וילידת

עדה

בעל הטורים

ולידך (פ' שמות) על כן הם ליעקים וגו' וברב"י התם מלמד שנלבעו והיה שומע היגוקום של ישראל וכוסן בדמם וזהו קול דמי אחיך לועקים: (יד) מולאי ב' במסורה הכא ולידך (משלי ח') כי מולאי מלא חיים וזה הוא שאחז"ל למייתינים בה סמא דסיי. למשמאילים בה סמא דמותא וזהו כל יולאי יהרגני. הנה בשוים עד"י בגימטר' חנו"ך. ושהד"י בגימטר' מיטטרו"ן שלקח הקב"ה אחד מאותן של קודש דור המבול ואחד של אחר דור המבול דהיינו חנוך ופינחס והעלום לשמים שיעידו עלוי

ונסר

רמב"ן

שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שהייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי כבר נלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק שמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם יי' לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב"ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה תהלך ללכת ידע כי שם נוה לו השם ולא יהרג ומ"ש הזכירו בו החכמים אות כזה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם: (טז) וטעם ויצא קין מלפני י"י. כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום מתנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם: (יז) וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חניך. כי מתחלה היה חושב להיות עירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע השל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאלו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר יאמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים יבנה מעט בטורח ועמל ויניע ויגוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו ונכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שהיו שנים רבות ומת במבול ולא הוריד סיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה לריך לספר בהם וספר באלה וני היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם: (כ) לוטש כל חורש נחשת וברזל. והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל ואמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל

חורש

אבן עזרא

ונד מקונן כמו [ש]לנוד לו. ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק [ת]נדוד: (יג) גדול עוני מנשוא. על דעת כל המפרשים שהודה שחטא. ופי' נשוא כטעם סלוח כמו [א]נושא עון. ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר. והענוש הרע הבא בעבור העון [ב]חטאת. וכן כי לא שלם [ג]עון האמורי. אם יקרך עון. [ד]ויגדל עון [ה]בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה ספי' הפסוק הבא [ו]אחריו: ופי' סלתה פתסה וכן הבל [ז]יפלה פיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר. שיש מקום יקבל [ח]כח ותראה [ט]בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות. [י]כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש [כ]מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים. וטעם יקם שתלקח נקמתו [ל]וכן לא יקם. [מ]והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות. ואל תתמה לחשוב איך היה כל אלה השנים. והנה שת אחיו היה עם כל שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם [נ]ויהם [ג]כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן [ס]ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות [ע]עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (טז) בארץ נוד. קראו כן [פ]בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן [צ]והוא

לפון

פירוש על אבן עזרא

י"ב כ"א) ממחרת עניינו מכאבת ומארה עניינו קללה וחסרון. [ש](איוב ב' י"ב). [ת](תהלים נ"ה ח'). [א](שמות ל"ד ז'). [ב]לכן נקרא העונש עון. [ג](לקמן ט"ו ט"ו) ג"כ פי' עונש האמורי עוד. [ד](ש"א כ"ח י') הוא ג"כ לשון עונש. [ה](איכה ד' ו"ו) ג"כ הוא העונש. [ו]ר"ל הן גרשתה אותי זה העונש אשר סיבל. [ז](איוב ל"ה ט"ז) זה שייך לפסוק י"ח. [ח]ר"ל הן גרשת אותי היום מעל פני אדמה שהיא קרובה לג"ע ולקו השוה ושם מוכשר לקבל שפע אלהי, ומפניך אסתר ר"ל מהשפעת שכינתך ומהשגחתך הפרטיות, כי פנים אם מא וחסף ונאמר על ההגנה כמו ישא ה' פניו אליך (במדבר ו' כו) שפירש לחבר השגחתו בך הדל כאז"ל אמרו חז"ל דומה כמו שאין לו אלוה. [ט]ר"ל כח עליון יותר ממקום אחר. [י]פי' ולא עד בכלל כי אם מספר מקין מהו כולם במבול היינו קין לאשין חנוך בנו שני ועירד ג' מחייאל ד' מתושאל ה' למך ששי ובניו זיי"ן הם היו בדור המבול וע"כ הזכרם הפסוק. [כ]כאשר תרגם יב"ע על פסוק ואור החמה יהיה שבעתים, והוא עתיד להנהלה על חד תלת מאה וארבעים ותלת (ישעיה ל' כ"ו). [ל]על ידי דור זיי"ן מאדם יוקם נקמתו ממנו. [מ](שמות כ"א כ"א). [נ]ר"ל הנקמה אשר יהיה מזרע קין אשר נמחו במבול בדור הזיי"ן הוא הנקמה מקין ע"ד ודוד עבדי נשיא עליהם (ד"ה ב' ל"ז) והבנים נקראים ע"ש דוד כי לפי פי' הראשון תמה המועט כי שנות שת כלים י"ד בנה קודם נח (ר"ל קושיה מועט אינו כלום כי פי' שת לבדו וגם לבדו בזמנו חיו יותר מזיי"ן דורות ולא ובדוק כי גם למד עם אברהם אע"ה. ואינו מספיק המירוץ א'האם שה האריך ימים כ"כ. יאריך קין ההורג ג"כ כ"כ ע"כ יותר נכון אשר זרע קין בשם קין יקראו. [ס]כהם מובא בדברי חז"ל אשר נלמח קרן במלחו וזה היה האות קין. [ע]כמו גדעון (שופטים ו"ו ל"ע). [פ]כי לא נמלא ארץ בשם הזה, ע"כ דעת ר"א לפרש כי קראו ע"ש הולאת שעה. [צ]כי בפאת

מזרחים

ספורנו

כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית' משגיח גם רעים בהשלט חשב שידע בלי ספק שאינו שב ונשאו בהיותו מתחרט הלא מפני העונש וזה אחר הספלר שהעיד בו האל ית' לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנעשה עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר הספלר והעעה שהעירכו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגנו. ויהיה העונש גדול מאד ממה שנגזרת: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים להוליא אל הורג בניו. ומלת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמלא ישלם שבעתים. גזר אם כן שעל זאת הרציחה שהיתה דם אחיו ומסלית המין האנושי או שליסיתו תהיה הנקמה כפולה שבע פעמים כפולים גזה האופן שיהיה משך זמן ו' דורות: נע ונד. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך, ובסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו על ידי למך כפי מה שבא בקבלה:

ממנן

כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־
תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא
יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ
נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃
כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן
קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ
הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי
שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי
שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל
כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־
בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל
לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס ששי ה א זֶה
סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים
אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃
ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃
ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃

ויהיו

אונקלוס

כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום
נבלא ידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת
ית תובל קין רבהון דכל ידעי עיבידת נחשא ופרזלא
ואחת דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה
שמען קלי נשי למך אציתא למימרי לא גברא קטלית
דבדילה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבילית דבדילה
ישתיצי זרעי: כד ארי לשבעה דרין איתלין לקין הלא
ללמך בריה שבעין ושבעה: כה וידע אדם עוד ית אתתה
וילידת בר וקרת ית שמה שת ארי אמר יהב לי יי בר
אחרן חלף הבל דקטליה קין: כו ולשת אף הוא איתיליד
בר וקרא ית שמה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא
מלצלאה בשמא דיי: א דין ספר תולדת אדם ביומא
דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתה: ב דכר ונוקבא
בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא
דאתבריאו: ג וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותה

דדמי

מסרה כא תפש, חסר. ועוגב ב' א' חסר דין מ"ל כנור, ח"י ומ"ו. כב הוא חירק בוא"ו. תובל, מ"ל. קין, ומ"ל. לטש, ל' חסר. תובל, ו'. כג האזנה, ב' בטעמי. האזנה, כון, בדגש חסר ליודי והא' במ"ע. אמרתי, ב'. לפצעי, ב'. לחברתי, ל'. כה ותקרא, י'. שת, ד' בקמץ גדול ובמאנח ומוקף. לי, י"ח. כו אנוש, כו"ל מ"ל. הוחל, ל'. ה א תולדת, מו"ק וח"ת. אלהים, קדש. הבראם, ל' וחד בהבראם. ג בצלמו, כל"ל בכף ול'.

ת"א ויאמר למך סנהדרין לח. כי שת לי יבמות סב. זה ספר סנהדרין לח האלילים ה עקרים מא. זכר ונקבה ברכות סא עירובין יח מגלה ט יבמות סא כתובות יח. ויחי אדם עירובין יח. ויולד בדמותו עיקרים מג.

רש"י

אחד. ומדרש אגדה בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו (איוב ט"ז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא ל' פועל בלי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל בנו מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"דור"ה בלשון לעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו. כך דרש רבי תנחומא: ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר: (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים

ומאת

רמב"ן

חורש נחשת וברזל: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה יפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפירקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקבל בתעלומות כאלה: (כד) ויאמר למך לנשיו. שמנו המפרשים בענין הכתוב הזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יוקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא עתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל קטולא קין לשבעה דרין יתפרע מיניה

ואם

עדה ית יבל הוא הוה רב בהון דכל יתבי משכנין ומארי בעיר: (כא) ושום אחוהי יובל הוא הוה רב בהון דכל דמשנן לזמרא בכנורא ואבובא: (כב) וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רב לכל אומן דידע בעבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה היא הוות מרת קינין וזמרין: (כג) ואמר למך לנשוי עדה וצלה קבילין קולי נשי למך אציתן למימרי ארום לא גברא קטלית דנתקטלא תחותוהי ואוף לא עולימא חבילית דבגיניה יהובדון זרעי: (כד) ארום קין דחב ותב בתיובתא עד שובעא דרין אתליו ליה ולמך בר בריה דלא חב דינא הוא דיתלי ליה עד שובעין ושבעא: (כה) וידע אדם תוב ית אנתתיה לסוף מאה ותלתין שנין דאתקטיל הבל וילדת בר וקרת ית שמיה שת ארום אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: (כו) ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש הוא דרא דביומוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעון ומכנין לטעותהון בשום מימרא דיי: (א) דין ספר ייחוס תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדיוקנא דיי עבדתיה: (ב) דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון בשום מימריה וקרא ית שומהון אדם ביומא דאתבריאו: (ג) וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד ית שת דדמי לאיקוניה ולדמותיה ארום מן קדמת דנא אולידת חוה ית קין דלא

בעל הטורים

ובסל בסמוך שהי' דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות. וכן משה היה שביעי לאבות

יונתן

(כא) ואבובא לשון גמרא בעירכין באבוב של נחשת. קינין פירוש לשון קינה והיי: (כב) ונעמה פ"ל שהוא מלשון נעים זמירות כדאיתא ברבה: שריאו למטעי וכו פירוש הפסילו לעשות וכינו האלים בשם ה' כדאיתא במדרש: (ג) דלא דמי ליה כמו שאיתא בפרקי רבי אליעזר מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו וצלמו עד

רמב"ן

ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד בשבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה עונו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם ונולד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וסכינות וכל כלי המלחמה והיה נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון ובראו משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יעניש השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים וחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא: (א) זה ספר תולדות אדם. הבני' אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר באחר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי הם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: (ב) וטעם ויקרא את שמם אדם. מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם נכח ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקלתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקלתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה ברא' ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שראוין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם: (ג) ויולד בדמותו כצלמו

אבן עזרא

לפון מהבן. ונקרא שם העיר חנוך כשימרון [ה]יבל שם שמר. וכן [ו]מלכים. ולמך ששה לקין ושביעי לאדם: וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין. נוכל לדעת כל הקורות [ז]כטעם משה ויששכר: ופי' אבי. הראשון וכמוהו אב. גם אביב. ולעולם לא ישתנה כי אם ביו"ד. אחיו [ח]אחא: (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה [ט]גדולה: (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את [י]מחרשתו: (כג) ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה [כ]וכבר [ל]הזכרתי כמוהם שנים. וכמוהו ויקח האיש נזם זהב. [מ]וכן אמר אל בני ישראל אתם [נ]עם קשה עורף וכן [ס]ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פקדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כך אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפלעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי [ע]כסף השדה. אשר לקחתי [פ]מיד האמורי ורבי' כמוהו'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה. בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי. והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ונאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מחמת אחיו: (כה) וטעם תחת הבל. במקומו: (כו) ודקדוק הוחל [צ]מפעלי הכפל ולולי היות הפי"ת מהגרון היה נדגש [ק]והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל. ואלו היה מחילול [ר]היה השם סמוך אל [ש]המלה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידוהו אב ואם. רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו [ת]לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם

פירוש על אבן עזרא

מחסים דרומית של עדן הוא הגן לפי דעת ר"א וארץ נוד היתה בישוב שהוא מצפת לפון העולם. [ה](מ"א ע"ז כ"ד). [ו]ע"ש מלכים בן חם (להלן י' ו'). [ז]ר"ל כדרשת רש"י ז"ל למה נקראת עדה ע"ש סורה, וצלה ע"ש יושבת בצלו. ולפי זה קשה האיך ידע זה מקודם בעת קריאת השם אשר יהיה כן כמו משה ע"ש מן המים וכו' או יששכר ע"ש כי שכר שכרתיך וכו' (כ"ל) זה אינה קושיא אולי היה שמן כמו ויקרא שמו לבנת וכו' (להלן מ"א מ"ה) ואינם שם התולדה רק השם ע"ש המעשה. [ח]ר"ל כמו אב, בסמיכות אבי כן אח בסמיכות אחי. [ט]פי' כ"א בספר המספר בשער ו' כי חכמת הנגינות חכמה מפולאה כי ערכה מערכי החשבון ומערכי המדוה, פי' לצרף חלוק תנועות הקולות ע"פ ערכים וייטיב בלב אוזן השומע ע"פ מדותיו וע"י סכוכת אבריו ומזג טבעו. [י](ש"א י"ג כ'). [כ]כי מקומו לעיל אחר ויקם לו למך פסוק י"ט קודם שנולדו הבנים. [ל]ר"ל בפסוק יקוו המים מביא ב' ראיות ע"ז. [מ](להלן כ"ד כ"ב). [נ](שמות ל"ג ה'). [ס](דברים ג' כ"ג). [ע](להלן כ"ג י"ג). [פ](להלן מ"ח כ"ב). [צ]כי שרשו חלל והוא מבנין הכבד כי האב ממלת הוחל הוא בנין פֻעַל והמולדה שלו הוא הוחל, שהוא מבנין פֻעַל. [ק]ר"ל טעמו של ר"א דבאמת אם הוא מבנין הכבד למה אינו נדגש החי"ת שהוא עי"ן פעל, ולזה אמר שעי"ן פעל הוא חי"ת [ר]שאינו סובל דגוש ונשתנ' הדגוש למלאופי"ם. [ש]כמו שדרשו בבריאת דר"א בנו של ר"י הגלילי. [ת]פי' היה כתוב אז הוחל שם ה' ולא היה צורך במלת לקרא. [ת]ר"ל למעשה העליון הוא הי"ת אשר

ספורנו

(כג) שמען קולי נשי למך. נועק עלי יגון: הרגתי לפצעי חבלתי בעצמי ממה שהיה ההרוג אבי: וילד לחבורתי. שהיתה החבורה בעצמי ממש במה שהיה ההורג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו על שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו לדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעות עובדי כוכבים וגלולים שהתחילו אז כדברי רז"ל: (א) זה ספר תולדות אדם. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו. בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: (ג) ויולד בדמותו וצלמו. שהיה לדיק מן הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: ויתהלך

ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת
שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־
שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־
יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי
אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃
י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
ובנות

דדמי לה וקרא ית שמה שת: ד והוו יומי אדם בתר
דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: ה והוו
כל יומי אדם דחיא תשע מאה ותלתין שנין ומית: ו וחיא
שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: ז וחיא שת בתר
דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן:
ח והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית:
ט וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: י וחיא אנוש
בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד
בנין ובנן: יא והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין
ומית: יב וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: יג וחיא
קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין
ואוליד בנין ובנן: יד והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין
ומית: טו וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד:
טז וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין
שנין ואוליד בנין ובנן: יז והוו כל יומי מהללאל תמני
מאה ותשעין וחמש שנין ומית: יח וחיא ירד מאה ושתין
ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: יט וחיא ירד בתר דאוליד
ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: כ והוו כל יומי
ירד תשע מאה ושתין ותרתין שנין ומית: כא וחיא חנוך
שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: כב והליך חנוך
בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין
ואוליד בנין ובנן: כג והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין
וחמש שנין: כד והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי
(לא) אמית יתה יי: כה וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע
שנין ואוליד ית למך: כו וחיא מתושלח בתר דאוליד ית
למך שבע־מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן:
והוה

מסרה ד ימי, ג׳. מאת, ג׳ חסר. ובנות, כו״ל מ״ל. ה ויהיו, ז׳ בכל׳. אשר חי, חי׳ ויגרש את האדם אשר חי, במקף. ו שת, שילנ״ע ה׳ בטעם. ז הולידו, מלרע. ושמנה, כל חו׳ חסר. ח ויהיו, ז׳ ובענין. יח ירד, ה׳ בטעם. כב ויתהלך, ד׳ ב׳ כ״ע. כד ואיננו, י״ב. כי לקח, במקף. כו ושמונים, ו׳ מ״ל. כח למך, ה׳ בטעם. כט זה, ה׳ בב׳ טעמי הקורא יטעם הגרש קודם הפשטא כי דין פ״ג להיות בראש התיבה אפי׳ היכי של״ל מלרע. ממעשנו, ל׳ וחסר. ידינו, ו׳ מ״ל.

ת״א ויתהלך חנוך עקידה שער ק. זה ינחמנו סנהדרין קיג.

ובנות: כז ויהיו כל־ימי מתושלח
תשע וששים שנה ותשע מאות שנה
וימת: ס כח ויחי־למך שתים
ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: כט ויקרא את־שמו נח לאמר זה ינחמנו
ממעשינו

כז והוו כל־יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין
ומית: כח וחיא־למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר:
כט וקרא ית־שמיה נח למימר דין ינחמננא מעובדנא
ומלאות

ירושלמי יונתן בן עוזיאל ירושלמי

דלא דמי ליה הבל אתקטיל על ידוי וקין אטרד ולא אתייחסו זרעיתיה בספר ייחוס אדם ובתר כן אוליד ית דדמי ליה וקרת ית שמיה שת: (ד) והוה יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן:

[(ד) תמני מאה שנין ובהון בשנייא הוה מוליד בנין ובנן:]

°[(ה) ומית ואתכניש מן גו עלמא:]

(ח) והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתי סרי שנין ומית: (ט) וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: (י) וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמיסר שנין ואוליד בנין ובנן: (יא) והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: (יב) וחיא קינן שובעין שנין ואוליד ית מהללאל: (יג) וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין ומית: (טו) וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: (טז) וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: (יז) והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: (יח) וחיא ירד מאה ושתין

°צ"ע למה אין ת"י באלו הפסוקים

ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: (יט) וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (כ) והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתין שנין ומית: (כא) וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: (כב) ופלח חנוך בקושטא קדם יי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (כג) והוו כל יומי חנוך עם דיירי ארעא תלת מאה ושתין וחמש שנין: (כד) ופלח חנוך בקושטא קדם יי והא ליתוהי עם דיירי ארעא ארום אתנגיד וסליק לרקיעא במימר קדם יי וקרא שמיה מיטטרון ספרא רבא:

[(כד) ופלח חנוך בקושטא קדם יי והא לית הוא ארום אתנגיד במימר מן קדם יי:]

(כה) וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך: (כו) וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: (כז) והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: (כח) וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: (כט) וקרא ית
שמיה

יונתן

עד שנולד שם וע"ש. ג"כ מפרש כאן ולא ידעתי כוונתו מהו: (כד) ואתנגיד פי' נכלה כאלו פרסה נשמתו ובאמת לא מת כדמצינו בגמרא כמה פעמי' ובצ"ב פרק השותפין ע"ש וכן כאן לקחו אלקים חי ומיהו למעלה על כמה דברים המפורשים בזוהר ד' מ"ו ע"ב וכן עיין בפרדס ד' ל"ב ע"ד וע"ש: (כט) מעובדנא דלא מצלחא
פי'

רש"י

ומאת שנה. עד כאן פירש מן החמשה (ב"ר): (כב) ויתהלך חנוך. (ב"ר) צדיק היה וקל (ס"א וקלה) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו (יחזקאל כ"ד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא
היה

רמב"ן

כצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו ובצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית השלימות היל' הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי: (ד) ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת. בעבור אורך חיי אלה הראשונים יפרוש ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם.

ושם שנולד קודם המבול היה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו לארבע מאות ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שינוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה
הארץ

אבן עזרא

שם הבל גם קין בינבול. והזכיר הריגת קין להראות לדקת השם ואם האריך אפו העניש בסוף כטעם ונקה לא [ס]ינקה: (כב) חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו [ע]וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח. [פ]ויש מפרשים התהלך נח כמו הרגיל: (כד) כי לקח אותו אלהים. מת. וכן קח [צ]נא את נפשי. הנני לוקח ממך את [ק]מחמד עיניך ואחר כך פירוש מה היה ותמות אשתו. וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה. ולא וימת. והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני. [ר]וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה. [ש]והמשכיל יבין: (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו. שידע על ידי אדם [ת]כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמה. או כאלו זה בדרך חכמה [א]וכן היה כי על
ידו

פירוש על אבן עזרא

אשר בצלמו. ככה נאמר בפועל האדם ויולד בדמותו כצלמו להורות שנתן ה' בו כח תולדות. [ס](שמות ל"ד ז'). [ע](דברים י"ג ה'). [פ](להלן ו' ט'). [צ](יונה ד' ג'). [ק](יחזקאל כ"ד ט"ז). [ר]ר"ל ענין הלקיחה שבקש אסף בהיותו נפשו מכוונת לכבוד אז יקחנו, כש"י (תהלים ע"ג כ"ד י) מחולק כל הפסוק הזה ובעבור שהדבק השיג המבוקש והיתכן הגדול, ואיננו נאמן בעצמו מהמורכבות נאמר במיתה כזו לשון לקיחה כאדם הלוקח והחוטף דבר קודם שיקחהו אחר, והוא מה שאמרו חז"ל מות בנשיקה. [ש]ר"ל כמובא בדברי חז"ל ענין חבוט הקבר כאשר הנפש דבקה בחומריות קשה להנפש להיותה נפרדת מהרה מהגוף עדי כאמר אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב י"ד כ"ב) והפורש מעניני החומריים היפך בעת פרדתו מן העולם הרוח תשוב לאלהים ומכ"ז אפילו הצדיקים גמורים אין נפשם נפרדת מהגוף עד י"ב חודש עיין בהמפרשים איך העלה הבעלת אוב את שמואל הלא אין אדם שליט ברוח ובפרט לנביא כמותו ע"ש במפרשים (ש"א כ"ח ח') ולפי דעת ר"א פטירת חנוך היתה אשר הנפש לא נשארה דבקה להחומר כלל והביא לראי' הפסוק הזה, ופי' כי ה' יפדה נפשו שלא תבוא עם הגוף כלל לקבר כאשר ה' יקחנו סלה (תהלים מ"ט ט"ז) אפילו בחיו ומכ"ש במותו כמו כן ופי' רש"י שם ופי' ואיננו כי לקח אותו וכו' היפך נפרדה הנפש ושבה לשורשה. [ת]ר"ל ע"י אדם הראשון. [א]כדרשת חז"ל שנולד עם מחוך אצבעות ידים ורגלים ותקן להם כלי המחרישה, ע"כ קראו שמו איש האדמה כמו אדון האדמה עבור התיקון הזה. ואולי
החלק

ספורנו

(כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התהלך בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחת: (כט) זה ינחמנו. התפלל שזה ינחמנו בהצליחו מנוחה ממעשיהם כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מאויביהם:
לא

מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־
נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי
כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת
הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר
בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי
בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגָּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים
הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת
הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר

כל

אונקלוס

ומלאות ידנא מן ארעא די לטטה יי: ל וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: לא והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: לב והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: א והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא איתילידו להון: ב וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אנין ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ג ואמר יי לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: ד גבריא הוו בארעא ביומיא האנון ואף בתר כן די עלין בני רברביא לות בנת אנשא וילדן להון אנון גבריא דמעלמא

וכל

מסרה ו א לרב, כו"ל כ"כ במ"א לבוז אחיו. ב בני, ד'. האלהים, חול. טבת, ל' והסר דחסר. בחרו, ב'. ג ידון, ל'. באדם, לעלם, מ. ב'. בשגם, ל'. ד הנפלים' ב' ח"י קדמא ומ"ל תנין. ההם, והס"א שניה לירי. אחרי כן, ג' מלעי' פסיק האלהים חול. בנות האדם, ג'. הגבורים, ח"ו ומ"י. אנשי השם, ל' ומד אנשי שם.

ת"א ויהי נח בן סנהדרין סט. ויהי כי החל מגלה דף י' בתלא ו. ויאמר ה' לא סנהדרין קח וקמ ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה. בשגם הוא חולין דף קלט.

רש"י

היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרעו של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח (שמות ד) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ז) ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטייבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא (שופטים ה') עד שקמתי דבורה כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפים ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו') כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל

מתושאל

רמב"ן

הארץ שב לחיי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעת שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות. יראת י"י תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים הללו הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החדוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קלת מסכנות אבותם והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור: (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים לשון רש"י וכן הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט בניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם: כי טבת הנה. כמו כי תראה חמור

שונאך

הרשב"ם נלקט מספר פענח רזא

(ג) לא ידון רוחי באדם. לשאת ולתת בדינם אם אמחה אם לא אמחה בשגם הם פחותים וגרועים ובשר ואעפ"כ הם גוזלים וחומסים לכן בודאי אמחה: ידו"ן אותיות נדוי וגלות מכפרים מחצה:

יונתן בן עוזיאל

שמיה נח למימר דין ינחמיננא מפולחנא דלא מצלחא ומליעות ידנא מן ארעא דלטא יי בגין חובי בני אנשא: (ל) וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: (לא) והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: (לב) והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם וית חם וית יפת: (א) והוה ארום שריאו בני נשא למסגי על אנפי ארעא ובנתא שפירתא אתילידו להון: (ב) וחמון בני רברביא ית בנת אנשא ארום שפירן הינון וכחלן ופקסן ומהלכן בגילוי בשרא והרהירו לזנו ונסיבו להון נשין מכל דאתרעיו: (ג) ואמר יי במימריה לא יתדנון כל דריא בישיא דעתידין למיקם בסדר דיניא דדרא דמבולא

ירושלמי

למובדא ולמשתיצי מגו עלמא הלא יהבית רוח קדשי בהום מן בגלל די יעבדון עובדין טבין והא אבאישו עובדיהון הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין מן בגלל דיעבדון תתובא ולא עבדו:

[(ג) ואמר מימריה דיי לא יתדינון דריא דעתידין למיקם מן בתר דרא דמבולא למובדא למשתיצי ולמימחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא מן בגלל דאינון בשר ועובדיהון עובדין בישין הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין דילמא דיעבדון תתובא ולא עבדו:]

(ד) שמחזאי ועוזיאל הינון נפילין מן שמיא והוו בארעא ביומיא האינון ואוף בתר

בעל הטורים

לאבות כמיז ביה ומשה עלה אל האלהים: (ד) הנפלים ג' א' מלא וב' חסרים. הנפלים היו בארץ חסר (בפ' שלח) ושם ראינו את הנפלים בני ענק מן הנפלים וזה

יונתן

פי' מעשים שלא הלליתו כשנעשו קולים ודכדכין: (ג) רברביא פי' בני דיינא וכן נקט להון ברבתי וכחלן ופקסן לשון גמ' בשבת ופי' כחל הוא לבע פסקן לשון אבכנז ולעכען: מאה ועשרין כדפיה' רש"י: (ד) שמחזאי עיין ברקנטי ד' ס"ו: ביומיא י"ב כסומיא והגאון מהר"ל ייסב סוטי' ואמר הבריות הלכו כסומים ע"ד הכתוב עורים

רמב"ן

שהלך כי יקרא קן לפור לפניך כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב החמס ואמר עוד מכל אשר בחרו להנכים הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל אינו צריך לתורה: (ג) בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע מלפני ומה אם יהיה אם או דבר קשה ואין בפי' הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת ידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב: (ד) הנפילים. לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בצ"ר ובעלי

אבן עזרא

ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב: גם יתכן שנקרא שמו גם כמו ירובעל אשר שעבד האדמה והבליה וכן הפך העלבון. והטעם זה ינחמנו ונכוח מעלבון ידינו. גם נחמה מגוחה מעלבון הלב. כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות. והעד ירבשת וירבעל. והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן הכל: (א) ומלת החל. מתחלה והוא מבנין הפעיל. לרב. שם הפועל: (ב) בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים. ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש. והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בני אתם. ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין. והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת כמשלת לכל אחד והתולדת כתולדת על כן ילאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה: (ג) לא ידון רוחי. יש אומר' שהוא כמו וישב אחרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן. והעד איתכרית רוחי. רק יהיה ידון שורש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין. וכמוהו נשא. ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם. השי"ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה. וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה. החמס ועוד בעבור שהאדם בשר שהוא יגיע עד עת. ויחסר כאשר יגלה הטעם לעושה: והיו ימיו. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מלאנו יותר כן. מלאנו מעט. רק על הרוב ידבר. ואין זה אמת כי הנה שם חיה שם מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג מקרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה. והאמת מה שאמר המתרגם ארמי' שנתן קץ לאדם. כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו. ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים. שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר המבול

פירוש על אבן עזרא

הפלך המנדלת הזרעים נקרא אדמה מגזרת אדמה לעליון והוא המשפיע. ב"ל לא קראו בעת הולדו רק אחרי התיקון ע"י והבליה אז קראו כדרך שקרא לגדעון ירובעל אחרי מעשה אשר כתם האמירה (שופטים ו' ל"ב). ג(ש"ב י"א כ"א) כי יואב אמר ירובשת תחת ירובעל, בעבור שהבעל הוא הבושת כמ"ש ויכזרו לבושת (הושע ט' יו"ד) והטעם ירב בעל הוא ג"כ טעם ירב בושת אף שהמלות אינם דומות. ד"ל אפי' שומרי המלות קודם מ"ת לקחו ערוות מכ"ש אותן הכ"ל אשר נכתב בהם ויולד בנים ובנות לקחו אחותיהם. ובפרט דור המבול אשר לקחו נשים מכל אשר בחרו. ה"ל מענין תחילה. ומפעלי הכפל כמלה מלשון חלל, חלל וג"כ מחלה הואל דלעיל (ד' כ"ו). ופי' מפועלי הכפל, ששרשו רבב, ושם הפועל כ"ל שהוא המקור מן רבב, ופי' כמו לרבות והוא על משקל לרם את הכולם (יחזקאל מ"ו י"ד) לגז לאנו (לקמן ל"א י"ג) ושרשם רמיי לילה, גוזזי לאנו. ח(דברים י"ד א'). ט"ל חכמי המזלות וכן פי' ר"א בפרשת בלעם (במדבר כ"ד ט"ז) ויודעי דעת עליון. כמאמר חז"ל מלא מין את מינו ינעור ועל הכושא בס ס"ם אמרו חז"ל משל לענבי גפן בענבי גפן עיין בכלל המפורש מספר העלמים לר"א בסוף ויקרא ע"י הקטרת אשר היו עושים מורדי שפע הכוכבים לא לבלבל שפע כוכב אשר מבין ענין תולדת כתולדה. כ"י מלת ויקחו מובלת ב' פי' אחד כמו וישאו, ב' ענין לקיחה בחזקה ואפילו אם לא רצתה להנשא להם כמו ויקח כל ארצו מידו (שם כ"א כ"ו) והולרכו לזה בעבור דעתם אשר טובה להם כפי המערכה. ל(ד"ה א' כ"א כ"ז). מ"ל וכו' אנא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ע"ו) וכן (בסנהדרין ק"ח ע"א) שלא תהא נשמתן מחזרת לנדנה, הנה שורש המלה נדן, ולאוי להיות ידון בחירק היו"ד כמו יגוש, רק בא הנה במקום דגש כמו ויזד יעקב נזיד (להלן כ"ה כ"ט) שראוי להיות ויזד בדגש הזיי"ן לתשלום נו"ן פ"א הפועל כי שרשו נזד. נ"ל דון ועניינו נדן, ופי' לא יהיה גוף האדם נדן לרוחי לעולם. ס(איוב כ' ו') ששרשו שוא מנחי העי"ן וטעמו כמו נשא, וכן דין עם נדן ולאוי להיות ידון כמו ידור, יגור, אף מלאנו וישוב (קהלת י"ב ז') ולאוי להיות וישוב. ע"ל שאין ענינו נדן, כ"א דין, והטעם לא ידון רוחי וכו' לא יעשה דין בגוף האדם לעולם וישוב העפר לארץ כמו במלוש' וישוב, וכן זה ידון כמו ידון, הפי' הראשון כדעת חכמים דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ופי' לעת התחיה כמאמר ת"כ וכו' סנהדרין שם, והפי' ב' כדעת ר"י ב"ב שם לא חיין ולא נדונין וכו'. פ(תהלים קמ"ד ע"ו) כ"ל אף שהסי"ן בפתח הוא כמו בסגול כמין שככה לו, וכמוהו שלמה אהיה כעוטיה (שה"ש א' ז') עד שקמתי דבורה (שופטים ה' ז'). צר"ל שמאת ה' היתה זאת הרוח באדם כמ"ש והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה (קהלת י"ב ז') והוא קשור עם המאמר בעבור זה החמס כי לפי קדושת הרוח ואם לא תקנה הנגזר עליה איננו כדאי להניחה עוד בעולם הזה. קוהטעם הב' כי הבשר שהוא מורכב מד' יסודות וסוף כל מחובר להפרד, וסוף ההרכבה הוא תחלת הפרוד היינו כאשר יגמרו ימי המגבורת מתחילים ימי הירידה. ר"ל התבאר בחכמת הטבע, הטיה יתהוה כשיגלחו הפועלים שהם החמימות והקרירות לכוחות הנפעלים שהם הרטיבות והיבשות, והפסד יהיה הפך זה כשיגלחו הנפעלים לפועלים. א"כ החמימות פועל הרטיבות וכשיגלח הרטיבות את החמימות מתבטלים. ש"ל שהאריך אפו עליהם אולי ישובו מדרכם הרעה. תלעיל (פסוק ל"ב) ושם כתוב והיה ימיו מאה ועשרים שנה א"כ היה לריך להיות המבול בשנת תכ"ך לחיי נח והכתוב אומר ויהי בשנת ת"ר לנח וכו'. בודאי היתה ההרסה הזאת כ' שנים טרם אשר הוליד בניו. א(להלן י"א ל"ב). בכי כל שנותיו של תרח

ספורנו

(ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה לחלוק ולומר שאעפ"י שהאדם ראוי לעונש רב במריו בשביל היותו בצלם ובדמות ע"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לחטוא לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. יהיה לו זמן לתשובה מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל: (ד) הנפלים היו בארץ בימים

ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃

קמ"ו. אמל"ס. יחזק"ס : ומפטיריך כה אמר בישעיה סימן מ"ג :

פ פ פ

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־

יפת

אונקלוס

אנשין דשמא: ה וחזא יי ארי סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא מחשבת לבה להוד ביש כל יומא: ו ותב יי במימרה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר במימרה למתבר תקפהון כרעותיה: ז ואמר יי אמחי ית אנשא די בראתי מעל אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דשמיא ארי תבית במימרי ארי עבדתנון: ח ונח אשכח רחמין קדם יי: פ פ פ

ט אלין תולדת נח נח גבר זכאי שלים הוה בדרוהי בדחלתא דיי הליך נח: י ואוליד נח

תלתא

מסרה ה ויכא, ד' וסמיך בלורייתא. וכל יצר, ב' דסמיך. ממשבת, חסר. ו אל לבו, ב' דסמיך. ז אמחה, ב'. עד בהמה, כ"ב בלא יו"ו העטף. עשיתם, מ"ו קדמאה וחסר תנין. ח ונח, ג' כ"ע. מלא, נסג"א. ט אלה, ד' כ"ס. תולדת. מו"ק וחסר תנין. נח נח, ל'. בדרתיו, ל' ומ' דמ' ומ"י. י התהלך, הלמד בסגול מפני המקיף והא כאשונה במתג. ויולד, כל אוי' מ"ל. את שם, י"ב פסוק דאית בהון את את ואת.

ת"א וירא ה' כי מגלה דף י סנהדרין קח. רק רע כל סוכה נב קדושין ל' ברכה ו וינחם ה' כי סנהדרין קח. ויתעצב אל עקיד' שער פז עיקרי' מב פיט. כי נחמתי סנהדרין קח. ונח מצא חן סנהדרין שם. איש צדיק האליליס כא זבחים קיו. תמים היה ערובין י"ח סנהדרין קח האליליס ו' ודף כא זבחים קיו. התהלך נח עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו ונותשו. ד"א אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן. בב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א' טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב' יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לי' נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין בר"אם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

הפטרת בראשית

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנא' (משלי י') זכר צדיק לברכה ד"א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. בדורותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (לקמן כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר. וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' (שם יג) קום התהלך להבא התהלך גם לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהו"יו שבראשו הפכו להבא:

ותשחת

רמב"ן

ובעלי הלשון אמרו שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים: בימים ההם. לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדון דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם וכ"א פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפח' בני האלהים וא"כ או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלטו גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ז והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן. אלוהות בעון קמי אבא כהן ברבא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרי' הנשים הטובות בעלות הקומ' והבריאות וספר בתחלה כי יקחו אותה להם לנשים דרך חמס ואח"כ ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינ' באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופי' אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במסכת יומא הוא הנאות בלשון הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא: (ו) וינחם ה' ויתעצב אל לבו. דברה תורה כלשו' בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה

לנביא

בתר כן דעלון בני רברביא לות בנת אנשא וילידן להון והינון מתקרין גברין דמעלמא אנשי שמהן: (ה) וחמא יי ארום סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא דמחשבת לביה לחוד ביש כל יומא: (ו) ותב יי במימריה ארום עבד ית אינשא בארעא ואדיין עליהון במימריה:

נ(ו) ותוית תהו מן קדם יי במימריה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר ועדיין עם לביה:]

(ז) ואמר יי אבטיל אנשא במימרי דבריתי מעל אנפי ארעא מאינשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא ארום תבית במימרי ארום עבדתינון: (ח) ונח דהוה צדיק אשכח חנא קדם יי:

ו(ח) ונח על דהוה צדיק בדריה אשכח חנא וחסדא קדם יי:]

פ פ פ

(ט) אלה תולדות נח אלין יחוסין דגניסת נח נח הוה גבר זכאי שלים בעובדין טבין היה בדרוהי בדחלתא דיי הליך נח: (י) ואוליד נח

בעל הטורים

רה סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

(ט) אלה תולדת נח ד' דסמיכי אלה תולדת השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב. בכולן בחר שלפניו אלה תולדות השמים שמכל תוהו ובהו. אלה תולדות נח שמכל דורות שלפניו. אלה תולדות שם שמכל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב שמכל עשו ואלופיו: נח נח וגו' ב"פ כתיב נח בפסוק שראה ב' עולמות. ד"א

יונתן

עורים הביטו: ירושלמי ועדיין הגאון מהר"ד גרס ואדיין לשון לער ויגון מלשון גמלא לפני אידיכן. (ח) דהוה צדיק ולא כתיב בדריה בירושלמי שקבילה ליה כיש דורשין לגנאי אבל יונתן סבר כיש דורשין לשבח וק"ל: (ט) דגניסת פי' משפחת נח: עם

רמב"ן

לנביא שלום אליהם וכן הלשון במתושב כדרך לדבר אל לבי וזולתו ובב"ר בזה ענין ככבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב' והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרש' וענין המבול שם אלהים: (ח) וטעם ונח מצא חן בעיני ה'. שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' ויזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם נעצבין לפניו ית' ואמר בו שהיו לחן בעיניו ואם כן ספר מדוע היה כ"ב לפני האלהים כי היה צדיק תמים:

(ט) טעם אלה תולדת נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה יולד יום וירמוז כל הפרשה ואיני נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל החזיר ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה להודיע למה נוהו בתיבה ואע"פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיולד בנות ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר ויספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצולו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין. לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן אתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט בגה אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור"א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתוב תמים תהיה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכיו כבני דורו הקיימים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי ע"ז ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע"ז ונותן אות ומופת כאשר אמר' ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהיה תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוי' להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו: בדורותיו. יש מרבותי' שדרשוהו לטובה כל שכן אם היה בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש"י. והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין אחר בדור ראוי להנצל ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דבר רבותי' במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול

אבן עזרא

המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכילים מה שעשה יקרא [ג]שניחם. וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו [ד]כי טוב בעיני' שיקבלו כנראיו חסדיו. ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם [ה]לך להרגך ויפרשוה: ועוד אמרו כי לבו הוא הנביא. ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל. ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו. או אמירה למלאכים. ור"ל נח. והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה: (ח) חן. מגזרת רחמים וממנו [ו]תחנה ומשקל [ז]קן ושניהם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן [ח]כמו לא חסה עליך עין: השלמת בראשית

(ט) אלה תולדות כמו הקורות [א]כטעם מה ילד [ב]יום. וכמוהו אלה תולדת [ג]יעקב: איש צדיק. במעשיו: תמים. [ד]בלבו. ותמים תאר השם

פירוש על אבן עזרא

שהם כ"ה שנים ולשבעים שנים נולד אברהם ולמאה שנים נולד יצחק הרי הם ק"ע שנים נשארו לימות יצחק עוד ל"ה שנים. [ג]ר"ל האדם הרואה חושב כי הם כמו נחמה אם הקב"ה עולה וא"כ מכלה מעשה ידיו. [ד]כדעת בע"מ ע"א. אם הכתב מרגיש בוסת או עצבון מתלבן הפנים כאשר כוחת הנפש מוזרים מרעיתם הדם ויבוא הדם אל הלב, ככה הנמשל אם ב"ש מועלים מחזירם שפע ה' למקורו ואינו עובר השגחת ה' ויכולהו להגין עליהם וע"י זה יתהוה הקלקול לפי המעשים אשר עשו והרעה באה מצאת העונות, וכמו ע"י השמחה מתפשטים הכחות וכומותיה ועובר הכתיחת הדם ומלאה כומותיה על הפנים. ככה אם יש תקון בעולם מתפזרים המשכים ועובר השגחה הי"ת לקבל טובו. [ה]להלן כ"ז מ"ב ומביא שם דעת הגאון כמו בלשון ערבי וע"ד ואולי כמו נועד בערבי וטעמו ביועד להם והביעיהם שילבדם. [ו]כי בורש ומתחנן הוא חן. [ז]ר"ל כי אם הוא מחיה היה לנקד חַן מגזירת תפילה. ככה נקוד בכל מקום המורה על התפילה. ע"כ מפרש ר"א כי משקלו קֵן ושניהם מפעלי הכפל כמו חנן, קלן. [ח]ר"ל החן והרחמנות הם בלב, ובעבור כי ראות העין מעורר הלב, ע"כ כתוב לא חסה עליך, וכן מצא חן בעיני ה':

[א]ר"ל לאו דוקא תולדות כ"א גם תולדות ומקרי הזמן. [ב](משלי כ"ז א'). [ג](להלן ל"ז ב') ג"כ פי' תולדות יעקב הקורות אותו. [ד]ר"ל אין תמים דבק עם צדיק, רק הוא כמו כתוב

ספורנו

בימים ההם. שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה. וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר. וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות שישובו: (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת והפסד ישמח ה' במעשיו: ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על צד הכינה זכנו האל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא לימדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה ושמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. וכן נח אף על פי שהוכיח על המעשים המקולקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה. כי אמנם הצדיק המשלים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזרו בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה:

(ט) אלה תולדות נח. עניניו וילדי ימיו: צדיק. במעשה: תמים. במושכלות: בדורותיו. כפי דורותיו ושם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות שהולידו בני דורו בת"ק שנה: את האלהים התהלך נח. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל. וכן כתב עליו ברוסי הכלדיי: (י) ויולד נח. מאז שהתחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים: והנה

יֶפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־
הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־
בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי
כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי
מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת
עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה
וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃
טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ
וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר תַּעֲשֶׂה
לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם
שנים

אונקלוס

תלתא בנין ית־שם ית־חם וית יפת׃ יא ואתחבלת ארעא
קדם יי ואתמליאת ארעא חטופין׃ יב וחזא יי ית־ארעא
והא אתחבלת ארי־חבילו כל־בסרא אנש ית־ארחה על־
ארעא׃ יג ואמר יי לנח קצא דכל־בסרא עלת לקדמי
ארי־אתמליאת ארעא חטופין מן־קדם־עובדיהון בישיא
והא־אנא מחבלהון עם־ארעא׃ יד עיבד לך תבותא דאעין־
דקדרום מדורין תעבד ית־תבותא ותחפי יתה מגו ומברא
בכפרא׃ טו ודין דתעבד יתה תלת מאה אמין ארכא
דתבותא חמשין אמין פתיה ותלתין אמין רומה׃ טז נהור
תעביד לתבותא ולאמתא תשכללנה מלעלא ותרעא
דתבותא בסטרה תשוי מדורין ארעין תנינין ותלתין
כל

מסרה יא ותשחת, ל'. לפני, ו'. יב ושחתה, ל'. יג ויאמר, כ"ה. והנני, ג' וחס"א במתג. יד עשה, ב'. טו זכר, חרי"ש בקמץ לבד והוא הטוף. קומתה, ב' מ"ל. טז ואל אמה, ל' דס'. תכלנה, ל' ודגש. והיינו הכון דגישה שפי' תכלה אותה. ופתח, ה'. בצדה, ל'. תחתים, ל'.

ת"א ותשחת הארץ סנהדרין קח האליליס כג חולין כג בכורות לז תמורה כח. ויאמר אלהים סנהדרין קח. עשה לך תבת סנהדרין שם. צהר תעשה סנהדרין קח.

רש"י

(יא) ותשחת. לשון ערוה וע"א: (סנהדרין נז קח) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו (דברים ד) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. גזל [ס"א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם]: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ אף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמר' כופרא. בתיבתו של משה ע"י שהיו המים נוחים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (ס"א אינו) מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים
שנים

אבן עזרא

השם [ה]מפעלי הכפל [ו]והוא תמים. וטעם בדורותיו [ז]בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו. כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה [ח]והסימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: (יא) ותשחת הארץ. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ [ט]כי תחטא לי. וכל הארץ [י]באו. ויש אומרים כי טעם לפני [כ]האלהים בפרהסיא. ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה
כלשון

רמב"ן

המבול ומכל הדורות ההם: (י) את שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנה כתולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרי' שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואחר ליצחק את יעקב ואת עשו: (יב) כי השחית כל בשר את דרכו. אם נפר' כל בשר כמשמעו ונאמר שאפילו בהמה וחיה
ועוף

פירוש על אבן עזרא

כתוב איש צדיק, ואיש תמים, כי מלת איש מושכת עצמה ואחרת עמה. [ה]ר"ל איש שיש בו צדק וזה נקרא ע"ש המעשים שיש בו, ותמים הוא תואר השם, וא"כ אינו יכול לומר שמלת תמים דבק למלת צדיק. ואם ככה היה צריך לכתוב נח איש תם, כמו ויעקב איש תם, והעד כי מלת צדיק הוא בטעם מצ"כ שהוא כמו הפסק. [ו]ר"ל הוא שלם בשכלו, כי מלאכו תם וישר שהוא ג"כ מפעלי הכפל רק שם הוא חסר אות הכפל, ואולי נוכל לפרש כי מלת תם הוא עצם ושורש התמימות והאיש המתלבש בתואר הזה נקרא תמים פי', אשר התפעל א"ע בפעולה הזאת. ע"כ נכתב אצל יעקב אע"ה ויעקב איש תם, כי היה שורש התמימות וכ"כ איוב אשר כתוב אצלו תם וישר וכו'. לא כן נח היה מתחמם א"ע כמו הצבע, והצובע. [ז]פי' שהוא לשון רבים. [ח]כי נח היה בעת לדת ארפכשד בן שם שנתים אחר המבול בן תר"ב שנים ומאז עד שנולד אברהם אע"ה היה ר"ץ שנים, וכל ימי נח היו תתק"ן שנים. [ט](יחזקאל י"ד י"ג). [י](להלן מ"א כ"ז). [כ]מדייק מלת לפני אלהים היה צריך לכתוב לאלהים ככתוב וחטאתי לאלהים (להלן ל"ט ט') כי שם היה בסתר. וכאשר מפרש הכתוב לפני אלהים ור"ל אותן שהן לפניו מורה אשר חטאו בגלוי, ודעת האחרים למה מזכיר שם אלהים להראות כי לא ידעו רק אלהים ככתוב הנסתרות לה' אלהינו, וע"כ מדויק הכתוב,
כי

ספורנו

(יב) והנה נשחתה. מעצמה כי בזולת ענש היתה בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין וטחני קמח: (יג) קץ כל בשר. שקצבתי להם זמן ק"כ שנה: בא לפני. שקבעתי להם לתשובה: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. שכלם גוזלים זה את זה הבעלים גוזלים את האחרים בכח והאחרים גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים: והנני משחיתם את הארץ. אשחיתם יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנטית גלגל חמה שהטה ממשוה היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא ית' במענהו לאיוב ולכן נמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (יד) עשה לך תיבת. בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (טז) בצדה תשים. בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע: תחתיים. המורגלי'
המורגלים

בזויות: שנים ושלישים. דומים לתחתיים

נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת: (יא) ואתחבלת ארעא בגין דיירהא דסטו מן ארחן דתקנן קדם יי ואתמליאת ארעא חטופין:

[(יא) ואיתמליאת ארעא חומסין וגזולין:]

(יב) וחמא יי ית ארעא והא אתחבלת ארום חבילו כל בשרא כל חד וחד ית אורחיה על ארעא: (יג) ואמר יי לנח סופא דכל בשרא מטא מן קדמי ארום איתמליאת ארעא חטופין מן עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: (יד) עיבד לך תיבותא דקיסין קדרונין מאה וחמשין קולין תעביד לתיבותא בשמאלה ותלתין ושית בפותיה ועשרה קתין במציעא לאצנעא בהון מזונא וחמש אפוטניותא בימינא וחמש בשמאלה ותישוע יתה מן גיו ומברא בחימרא:

[(יד) תיבותא דאעין דקדרינון:]

(טו) אזיל לפישון וסב מתמן יוהרא ותשויניה בתיבותה לאנהרא לכון

ארעא

בעל הטורים

ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם חם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום: איוב הציל ג' רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעוה"ז ונח בעוה"ב תמים היה הי"ה עולה למנין כ' לומר שהיה תמים בכל כ' דורות שמאדם ועד אברהם אבל משבא אברהם לא נחשב תמים. את האלהים התהלך נח ס"ת חכם בה הוא שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ ב' דסמיכין הכא ואידך (פ' שמות) ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס א' והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מגלגלים ועולין והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו ואפרקמון עמו והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרקמון תחת הקרקע עם אולרותיו והמפקיד בא בלילה ונוטל האפרקמון ולוקח הכל (עי' ב"ר פל"ז) חמס בגי' מי נח מלמד שפרע להם מדה במדה: חמס בגי' גיהנם מלמד שנדונין בדונו: (יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"נ של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם בגי' גלוי עריות: והנני ב' במסו' הכא ואידך (מ"א ה) והנני אומר לבנות בית (שם י"ז) והנני מקוששה שנים עצים. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהי' העולם בנוי וקלקלו מעשים והנני משחיתם והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כלם נחלשין: משחיתם בגי' היא שלשה טפחים. משחיתם את הארץ ר"ת אמה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (טו) וזה אשר תעשה ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (טז) צהר בגי' לא"ר אבן: ושלשים ב' במסורת הכא ואידך ושלשים יקעו רמז למ"ד שהדגלים נקעו כתיבה מרובעת ד"א שבזכות הדגלים נצלו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה לומר שאני

אסייעך

יונתן

(יג) עם ארעא' כמש"י וכן תרגמו: (יד) דקיסין קדרונין פי' עץ של הרי ארעא כי תרגום של ארעא קדרון: בשמאלה ר"ל בצפונה. אצוטניותא פי' מחנה או הוא מל' פלטים ופו' כחבה כדאיתא בגמ' ותישוע והטיח לשון ועם נקיד: (טז) וקב פי' וקח. יוהרא פירוש אבן טובה ועיין בכור זהב. ולגרמידא פי' אמה. בליעלא פירוש בלדה כמו בקיעלא:

דמספל

רמב"ן

ועוף השמים דרכם להזקק לאחינן מינן כמו שפירש רש"י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם ופשר עונם האדם לבדו או שנאמר שלא שינו גם בזה תולדותם ויהיה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל מי גנוף אבל בכאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו: (יג) חמס. הוא הגזל והעושק ונתן להם הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו שעליו נתחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הפלירה: והנני משחיתם את הארץ. כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר מלה את רגליו ד"א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י מב"ר ור"א אמר שמלת משחיתם מוסבת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתענג אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן מלך שהיתה לו מיניקה כל זמן שהיה סורח היתה מיניקתו נרדת וכו':

ואני

אבן עזרא

כלשון בני אדם [ל]על דרך שידינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו. והאומרים כי האלהים במקום הזה אינכו קדש [מ]לא אמרו מאומה: חמס. בגזל ועשק וקחת [נ]גם הנשים בחזקה. ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך [ס]תולדתו ועות הכתיב הכנוע הידוע נכון הוא. ומה כנגד דרש שדרשו שהשחיתו בנים [ע]ודכם השם בנים וכאשר ויניאים ממעל [פ]ומתחת. כן היו המים שהשחיתם בם: (יג) ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף. וטעם בא [צ]הגיע קץ אידם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר. [ק]או עם כמו את יעקב [ר]איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחיתם מוסבת עצמה ואחרת עמה וכן [ש]אלהים לנאות. [ת]והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ. (יד) גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו בעקרא: קנים. להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי': וכפרת אותה. יש אומרים שהיא מגזרת [א]כפרת. והטעם מכסה [ב]משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת. ויש אומרים שהוא טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת. ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל. בתמורת הכ"ף בקו"ף. והנכון שמלת וכפרת מגזרת [ג]כופר: מבית. כמו [ד]לפנים: (טו) וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה. והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה נחה על פני המים ולא יהפכנה רוח: (טז) צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים. והוא נעשה למעלה כמשמע [ה]ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב [ו]שש אמה והנה התיבה כדמות משלש [ז]וראשו חד וכן מקלועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה [ח]גדול' מאד גם יתכן להיות קומת נח [ט]גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו. ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות. ויש אומרים כי כנים היו [י]והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים. תואר השם [כ]וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים [ל]עיונים להם ולא יראו

הלא

פירוש על אבן עזרא

כי מסילה מעלו בסתר והוא לפני אלהים, אח"כ עשו בפרסום היינו ותמלא הארץ חמס. [ל]כמובא בדברי חז"ל על הכתוב השב תשבנו (דברים כ"ב א') אשר דעת ר"ש דברה תורה כלשון ב"א (במציעא ל"א ע"ב) ולמה באמת כתיב כפול מתחץ בזה אשר מלא הארץ חמס הוא אות אשר אין יראת ה' על פניהם כי הי"ת לנה ג"כ על החמס. [מ]ר"ל דעת האומרים כי שם האלהים מורה על הממשלה המלאכים והכוכבים וממשלת בשר ודם ככתוב עד האלהים יבא וכו' (שמות כ"ב ח') ולפי זה יהיה פי' לפני אלהים הם הדיינים כי לא יכלו לשפוט עבור כי מלא הארץ חמס, סותר ר"א כי לפ"ז היה השם משמות שנמסקים. וכפי הקבלה הוא והשמות שאינם נמחקים. [נ]מדייק מלת חמס ולא כתב גזל ע"כ מפרש כל מיני גזילות. [ס](בסנהדרין ק"ח ע"א) א"כ חנן כי השחית כל בשר מלמד שהרביעו בהמה על חיה, וחיה על הבהמה, והכל על אדם ואדם על הכל, ופי' הכתיב הנעוע כי גם מנהג הטבעי שהוא מקום משגל האשה לא שמרו ושמשו שלא כדרכן, וככה עם הזכר וכנון הפשע הזה מאוד. [ע](סנהדרין שם) א"כ חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו וכו'. [פ]ר"ל שהיה האיש שוכב ונשכב או כ"ל. ר"א פי' שכבת זרע (במדבר ה' י"ג) שכיבה הידועה כי עקרה לזרע. ואם אין התכלית הכונה אינה רק מים רותחים זדונים. וכאשר האשה מזרעת תחילה ילדה זכר. ע"כ שניהם חוטאים היא מלמטה והוא מלמעלה ע"כ בא עליהם המבול מלמטה ולמעלה. [צ](לקמן כ"ט מ') מפרש ר"א וכחל בלא מלעיל והוא עובר עבר כ"ל כאשר הטעם מלעיל מורה אשר כבר הגיעה. ומה נעשה פה אשר ג"כ הטעם מלעיל והלא ה' אמר אשר כולה לכלום אותם מהיום. ע"כ מפרש אשר מורה על הזמן שהוא העת לידם ככתוב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג' א') כאשר כל ענין מוכן טרם בואו ע"י מערכת השמים. [ק](שמות ט' כ"ט) פי' מן העיר. [ר](שם א' א'). [ש](תהלים פ' ח') עמעו אלהים אלהי לבאות. [ת](שם מ"ה ז') עמעו כסאך כסא אלקים. [א]פי' מכסה. [ב]כ"ל המשיחה בכופר היא המכסה, ולא המכסה בבגד. [ג]כמוהו וסממרה בחמר (שמות ב' ג') וכן (בל"א בעפעכען) והוא שב לאשר הזכיר אשר הוא מגזירת כפרת ואינו סובר כי כפרת מגזירת כפור ע"כ מפרש כי הלשון נופל על הלשון כמו וסממרה כנ"ל. [ד]ר"ל כמו בספינה שהחלון למעלה. [ה]כי למעה היה האורך ג' מאות אמה. והרוחב חמשים שהיא חלק שישית א"כ למעלה שהיה באורך אמה אחת היה ברוחב ששית אמה. [ו]ר"ל מימין הרוחב שהיה לאשו כלה עד ששית אמה שהוא עפח נדמה כמשולש. וכ"כ משמאלו. [ז]כי ג' מאות אמה אורך וחמשים רוחב היא סלל גדול אפילו למדת אמה אדם בינוני. [ח]ומכש"כ שהיה האמה איש הגדול כי כאיש כן מדתו. [ט]ר"ל כי הגאון ר"ם אומר שהיו יותר משביעיים ובעבור זה הזכיר ר"א לפני זה כי גם יתכן היותו כאשר היא נחלקת על שלש לאמור שאין דעתו כדעת הגאון. [י]ר"ל במקום שניים שייך לקרא כאשונים. או יאומר תחתים ועליונים ע"כ מפרש כי הוא השם מהמדרים. [כ]דקשה לשואלים למה במלת תחתים שנים כתוב דגש ביו"ד ומלת שלשים בלא דגש כי הדגש מורה כאלו האות כפול. ע"ז מתרץ ר"א כאשר הם מולדי השם כל תואר כפי מסקלה. ור"א בעלמו מפרש על מלת ושלשם על כלו (שמות י"ד ז') דע כי המלך בחשבון האחד. ואינו במספר (והשני הוא נכנס במספר כי שני מסדים הם שנים) ע"כ נקרא משנה למלך כי המלך אינו במספר והמשנה הוא במעלה השניה. מגזרם שנים ואשר הוא במעלה השלשית נקרא שליש. ע"כ פירושו כאשר

מדור

שנים ושלשים תעשה: יז ואני הנני
מביא את־המבול מים על־הארץ
לשחת כל־בשר אשר־בו רוח חיים
מתחת השמים כל אשר־בארץ יגוע:
יח והקמתי את־בריתי אתך ובאת
אל־התבה אתה ובניך ואשתך ונשי־
בניך אתך: יט ומכל־החי מכל־בשר
שנים מכל תביא אל־התבה להחית
אתך זכר ונקבה יהיו: כ מהעוף למינהו
ומן־הבהמה למינה מכל רמש
האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך
להחיות: כא ואתה קח־לך מכל־מאכל
אשר יאכל ואספת אליך והיה לך
ולהם לאכלה: כב ויעש נח ככל אשר
צוה אתו אלהים כן עשה: שני ז א ויאמר
יהוה לנח בא־אתה וכל־ביתך אל־
התבה כי־אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: ב מכל | הבהמה הטהורה
תקח־לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן־הבהמה אשר לא טהרה הוא
שנים איש ואשתו: ג גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע
על

אונקלוס

תעבדנה: יז ואנא הא אנא מיתי ית־טופנא מיא על־ארעא לחבלא כל־בסרא די־ביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות: יח ואקים ית קימי עמך ותעול לתבותא את ובנך ואתתך ונשי־בנך עמך: יט ומכל־דחי מכל־בסרא תרין מכלא תעיל לתבותא לקימא עמך דכר ונקבא יהון: כ מעופא לזנוהי ומן־בעירא לזנה ומכל רחשא דארעא לזנוהי תרין מכלא יעלון לותך לקימא: כא ואת סב־לך מכל־מיכל דמתאכל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: כב ועבד נח ככל די פקיד יתה יי כן עבד: א ואמר יי לנח עול־את וכל־אנש ביתך לתיבותא ארי־יתך חזיתי זכאי קדמי בדרי הדין: ב מכל | בעירא דכיא תסב־לך שבעא שבעה דכר ונקבא ומן בעירא דלא איתהא דכיא היא תרין דכר ונקבא: ג אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונקבא לקימא זרעא על־אפי כל־ארעא:
ארי

מסרה שנים, ל׳. ושלשים, ב׳ חיכק הלמד הוא במקום ח״ג מן שליש ולע״פ שם י׳ ולכך חליו רפי. תעשה, ל׳. יח והקמתי, ח׳ דמ׳. ובאת, ב׳ בטעם בתרא כ״ל מלרע. יט ומכל, ב׳ ר״פ. החי, ל׳. מכל, המ״ם בגעי׳. תביא, י״ג. להחיות, ב׳ חסר עד רב. כ מהעוף, ל׳. למינהו, י״ד. להחיות, מ״ל. כא יאכל, כ״ג. ולהם, מ׳. לאכלה, האלף בקמץ לבד והוא הע ף. כב אתו, י״ד. ז א ויאמר, ד׳ דסמי׳ ללנו״ד בלי׳. בא׳ חסר. ב הטהורה, ב׳ מ״ל ובעינן. טהרה, ה׳ ג׳ מ׳ בלו׳. הוא, וא״ו וחירק.

ת״א ואני הנני שם עא. ובאת אל שם עב. ומכל החי האליליס נא זבחים קיו. להחיות אתך האליליס ו ודף נא זבחים קיו. מהעוף למינהו סנהדרין נז. בא אתה וכל ספר הזוהר פ׳ ויקהל. כי אתך ראיתי צדיק ערובין יח. מכל הבהמה סנהדרין קח. לחיות זרע האליליס דף ה ודף נא זבחים קיא.

רש״י

שנים ושלישים. ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור. תחתיים לזבל (שם): (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס״א מימי וכן הגיה מהרש״ל בש״ס במסכת שבת): (יח) והקמותי את בריתי. (ב״ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפילו שדים (חגיגה טז): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו מאחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. (ב״ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה (סנהדרין קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב״ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (ערובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב
מהם

רמב״ן

(יז) ואני הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש״י מב״ר וא״כ תמה והיאך מסכים עמהם והוא מציל להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות זרעם כמול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני. כמו ויסרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך ואני זאת בריתי יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ימחץ וידיו תרפינה והמשכיל יבין: (יט) ומכל בשר וגו׳. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מן אחד הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם ומאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל היה נס המחזיק מועט את המרובה׳ ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה רק השם יתברך לעשות׳ גדולה כדין שיראו אותה בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחיה ועוף לתוכה אולי יעשו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים לעשות כל אשר ביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תטעה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש כמו והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד
שלקה

ספורנו

המורגלים: (טז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תשלים התיבה ואני תכף אביא את המבול והוא לשון מפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחית׳ את הארץ: (יח) והקמותי את בריתי. אחר המבול: (כא) ואתה. עתה קח כל מאכל. מאכלים שונים למינים שונים: כי אותך ראיתי צדיק. לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלטם: (ב) הטהורה. שהיו אז כלם
כשרים

ולבדמדא תשיצנה מלעיל ותרעא דתיבותה בצטרא תשוי מדורין תתאין תנינין ותליתאין תעבדינה: (יז) ואנא האנא מיתי ית טובענא מיא על ארעא למיחבלא כל בשרא דביה רוחא דחיי מן תחות שמיא כל דיבארעא יתנגד: (יח) ואקים ית קיימי עמך ותיעול לתיבותא אנת ובנך ואנתתך ונשי בנך עמך: (יט) ומן כל דחי מכל בשרא תרין מכולא תעול לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: (כ) מעופא לזניה ומבעירא לזניה ומכל ריחשא דארעא לזניה תרין מכולא יעלון לותך על יד מלאכא דאחד ומיעל יתהון לך לקיימא: (כא) ואנת סב לך מכל מיכל דמיתאכיל ויהי לך ולהון למיכל: (כב) ועבד נח ככל דפקדיה יי: (א) ואמר יי לנח עול אנת וכל אינש ביתך לתיבותא ארום יתך חמיתי זכאי קדמי בדרא הדין: (ב) מכל בעירא דכיא תסב לך שובעא שובעא דכר ונוקבא ומן בעירא דליתיה דכיא תרין דכר ונוקבא: (ג) ברם מן צפרי שמיא שובעא שובעא דכר

ונוקבא

בעל הטורים

שסייעך בנפשייהם שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה: (יט) להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכון אללו חה"ם וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אללו: להחיות אתך בגימ' לא טריפה ולא מחוסר אבר: (כא) ולהם מלשה. הכא. ובגי יוסף ולהם לבדם. (שופטים ו') ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו בגי יוסף שאכל הוא לבדו והמצריים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל

אחד

יונתן

(כ) דאמר פירש שע"י המלאך שאחז והכנים אותם: (י) דשלים אוצליה רלונו כדפירש"י וק"ל.

כוססין

רמב"ן

שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה: והקימותי את בריתי. אמר ר"א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחלה מפורש כאשר מלאנו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים שבועתי. והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שנאמרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבות יעקב ובמותיו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה וביתך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיי' והברית הוא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית ונעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו בריאתי והמלה כמו שמוכה כי היא שמוכה לעולמים שהיו לפנינו ילוה שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין: תביא אל התיבה להחיות אתך. טעם שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו: (כ) שנים מכל יבאו אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בחרים ובחיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכללם אחרי כן טעם שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להגל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשמט אבל לקחם נח כי הנוחה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פי' לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בבבל מבכורות נלמד ומהלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה. וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר לוה: (א) ויאמר י"י לנח. הודיעו השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויקיים מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להחיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול: וע"כ מזכיר

בו

אבן עזרא

כלא יראו שלא קשת גנב אחר הגשם. ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון אחר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה. ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד. או יתכן שיו"ד שניים משמשת עלמה [י]ומלת שלישים עמה. אולי תנוח דעת השואלים: (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו"ן מובלע כמו [ס]מבוע. והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ. ויש אומרים שהוא מגזרת [נ]בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול. וכמוהו המשור [ס]והחולם והשורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה [ע]שטעמו ולמן היום יום הוסדה: (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה [פ]אנשים לפנינו. ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי. והקרוב אלי שזאת הברית [צ]רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שנאמרו שנים והוא מגזרת [ק]ברו לכם איש. והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית [ר]יעקב. ובנותיו [ש]בשבית. ויש אומרים שברית גבול [ת]כרות: ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר [א]פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה. זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויבאו כל [ב]הנולדים בלי התחברות שנים. וכן חיות [ג]המים שגם הדג [ד]יקרא בשר. והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' [ה]האם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מלוה על נח שלא יעזבם [ו]רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף. ולזה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל נויה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימלא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב. וכן דרש שיש בבהמות גדול [ז]והוא רועה אלף הרי' טוב הוא [ח]להשמעת אזניי וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד [ט]ואיננו כמשמעו: והשם צוה אל נח לעשות התיב' ימים רבי' קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה [י]ובעבור נריכת הקרבן צוה השם

הנכבד

פירוש על אבן עזרא

מזול המחמון והשני היה משמש לכולם ע"כ נאמר היו"ד בדגש והמדור השלישי היה רק למין אדם ע"כ אינו בדגש כי הוא מורה על המעלה. ולאות (שם כתיב ושלשם) ספר דספר ע"פ המסורה ולהראות כי אינם שלישים למספר רק להמעלה. וגם פה מלת ושלשים הוא במעלה (בל"א איין גוועלטיקער). [ל]כאלו הדגש במלת שנים מורה ג"כ על מלת ושלשים. [ס]משפטו מַבּוּעַ כי שרשו נבע. וכן מבול משפטו מַנְבּוּל שרשו נבל. מגזרת נבלה הארץ (ישעיה כ"ד ד'). [נ](ויקרא ב' ה') ר"ל שראוי להיות מַבְלוּל על משקל מסלול (ישעיה ל"ס ס'). [ס](שם יו"ד ט"ו) שמרשו כשר ע"מ מַבּוּעַ ועם שמלת הַמַּשּׂוֹר בחולם. הלא השורק והחולם מתחלפים. [ע](שמות פ' י"ס). [פ](דברים ס' כ"ב) ואין זה מפורש בתחילה. רק השם אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'). [צ]פי' רמז לו מעשה שאחר המבול יכרות עמו ברית שם יקיים מלות עשית התיבה. [ק](פ"א י"ז ח') ענינו בריה ובחירה ושרשו ברה. [ר](תהלים כ"ה ב'). [ש](במדבר כ"א כ"ע). [ת]ר"ל מלת ברית מורכבת ב' פירושים. הא' גבול כמו כברת ארץ (להלן מ"ח ז') משרש ברה. והכף שמוש ר"ל כמדת הקרקע והתי"ו למסכה אל ארץ והוא במקום הה' השורש. והב' ענינו כריתה כמו וברא אותהן (יחזקאל כ"ג מ"ז) משורש ברא. וזה ענין הברית בין ב' צדדים לשום חוק וגבול בל יעברנהו ולכרות דבר לשנים לעבור בין בתריו. ות"ש גבול כרות. [א]כי ידוע כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. [ב]פי' יבאו מן הכלל הנזכר כי לא הולך להכניס לתיבה מהם. [ג]פי' גם הם יבאו מן הכלל הנזכר. [ד]ר"ל כמשך עם אומרו ויבאו כל הנולדים וכו' כי גם הדגים נכללים בכלל אומרו כל בשר לולי הפסוק מכל רמש האדמה. [ה](במדבר י"א כ"ב) ולמה אמר מ"כ דגי הים וכו' להשקיע תאותם לתת להם בשר אלא בודאי גם דגים נכללים בשם בשר. [ו]ר"ל שלא יבקש אותם ויביאם בתיבה כי ה' אמר יבואו אליך שר"ל יבואו מעצמם. ע"כ מלת תביא סמוכה אל הלוי להחיות לתת להם המזון ולהחיות מהם זרע. [ז]והוא הראם הנזכר במ"ר שהיה הולך אחרי התיבה. [ח]פי' זה הדרש לא אמרהו כי אם למשל על סוד חכמתם ובדרך הפשט לא יתכן אם התיבה לא היתה ארוכה רק ג' מאות אורך איך יכנים בהמה כזאת בתיבה. ומכ"ז דעת ר"א אם כי אין דרש חז"ל יוצא מפשוטו כי לא יסמכו מליצתם על דבר שאינו במציאות ככתוב להבין משל ומליצה ע"כ טוב לשמוע החידה כי אמת הפשט. אך דעת ר"א כי הבהמה והחיה אשר קרא שם אדם וכן אשר הכניס נח בתיבה הם בישוב ולא את אשר הם רחוק מהישוב. והם רק במדבר רחוק ואינם לצורך ב"א בישוב. וקשה איך הכילם ה' הסיכון כמה הכלות למקום. והלא בארץ ישראל לא היה מי המבול לדעת אחת ומובא במ"ר למה לוה לעשות תבה כדי להוכיחם ולהחזירם בתשובה. [ט]כמובא בספרי מקובלים עוף א' העיל בלה אחת ותבנה שתים כרכים עיין מקובלים ע"ז המאמר. [י]דעת ר"א

כהדעה

על־פני כל־הארץ: ד כי לימים עוד
שבעה אנכי ממטיר על־הארץ ארבעים
יום וארבעים לילה ומחיתי את־כל־
היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה:
ה ויעש נח ככל אשר־צוהו יהוה: ו ונח
בן־שש מאות שנה והמבול היה מים
על־הארץ: ז ויבא נח ובניו ואשתו
ונשי־בניו אתו אל־התבה מפני מי
המבול: ח מן־הבהמה הטהורה ומן־
הבהמה אשר איננה טהרה ומן־העוף
וכל אשר־רמש על־האדמה: ט שנים
שנים באו אל־נח אל־התבה זכר
ונקבה כאשר צוה אלהים את־נח:
י ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו
על־הארץ: יא בשנת שש־מאות שנה
לחיי־נח בחדש השני בשבעה־עשר
יום לחדש ביום הזה נבקעו כל־
מעינת תהום רבה וארבת השמים
נפתחו: יב ויהי הגשם על־הארץ
ארבעים יום וארבעים לילה: יג בעצם היום הזה בא נח ושם־וחם ויפת בני־נח
ואשת נח ושלשת נשי־בניו אתם אל־התבה: יד המה וכל־החיה למינה וכל־
הבהמה למינה וכל־הרמש הרמש על־הארץ למינהו וכל־העוף למינהו כל
צפור כל־כנף: טו ויבאו אל־נח אל־התבה שנים שנים מכל־הבשר אשר־בו רוח
חיים: טז והבאים זכר ונקבה מכל־בשר באו כאשר צוה אתו אלהים

ויסגר

אונקלוס

ד ארי לזמן־יומין עוד שבעא אנא מחית מטרא על־ארעא
ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית־כל־יקומא די
עבדית מעל אפי ארעא: ה ועבד נח ככל די־פקדה יי:
ו ונח בר־שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על־ארעא:
ז ועאל נח ובנוהי ואתתה ונשי־בנוהי עמה לתבותא מן
קדם מי טופנא: ח מן־בעירא דכיא ומן־בעירא די ליתהא
דכיא ומן־עופא וכל די־רחש על־ארעא: ט תרין תרין
עלו לות נח לתבותא דכר ונקבא כמא די פקיד יי ית־
נח: י והוה לזמן שבעת־יומין ומי טופנא הוו על ארעא:
יא בשנת שית־מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעת
עשרא יומא לירחא ביומא הדין אתבזעו כל מבועי תהומא
רבא וכוי שמיא אתפתחו: יב והוה מטרא נחת על־ארעא
ארבעין יממין וארבעין לילון: יג בכרן יומא הדין על נח
ושם־וחם ויפת בני־נח ואתת נח ותלתא נשי־בנוהי
עמהון לתבותא: יד אנון וכל־חיתא לזנה וכל־בעירא לזנה
וכל־רחשא דרחש על־ארעא לזנוהי וכל־עופא לזנוהי
כל צפר כל דפרח: טו ועלו עם־נח לתבותא תרין תרין
מכל־בשרא די־בה רוחא דחיי: טז ועליא דכר ונקבא
מכל־בשרא עלו כמא די פקיד יתה יי ואגן יי (במימרה)

עלוהי

מסרה ד היקום, ג' ומ"ל וכל אנ"ך הה"א בלי' געיא. ה צוהו ס', י'. ו ונח, ג' ר"פ. שם, במרכא. והמבול, ל'. ז ויבא, במונח ונח"א. ח הטהורה, ב' ומ"ל. מן הג' ר"פ ח'. ומן, בקדמא. טהרה, חסר. ומן, בקדמא. רמש, חסר. י לשבעת, ה' דסמיך. יא שש, במתג ומוקף. לחיי, ג'. ביום הזה, ו'. מעינות, מ"ל ואם כמלא חסר אין לפוסלה. וארבת, ב' ח' דח'. יג ושם, ו'. יד למינהו, י"ד. צפור, ע' מ"ל בתורה. טז והבאים, ב' ר"פ.

ת"א ונח בן שש מאות שנה. סנהדרין קח. מן הבהמה. פסחים ג בתרא קכג. ויהי לשבעת סנהדרין קח. בשנת שש ראש השנה יא. נבקעו כל יומא עו. סנהדרין קח. וארובות השמים יומא שם. והבאים זכר ונקבה זבחים דף קיו.

רש"י

מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות. צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה תוספת על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר' יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. להוציא מימיהם: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים [כנף לשון נוצה כמו (ויקרא א')

ושסע

רמב"ן

בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה: בא אתה וכל ביתך אל התיבה. עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשר לחדש אמר צוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו בראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני ולזה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא נח וזהו טעם מפני מי המבול ורש"י כתב אף נח מקטני אמנה היה

ולא

יונתן בן עוזיאל

ונוקבא לקיימא מנהון זרעא על ארעא: (ד) ארום הא אנא יהיב לכון ארכא שובעא יומין אין יתובון ישתבק להון ואין לא יתובון לזמן יומין תוב שובעא אנא מחית מטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון ואישיצי ית כל גווית אינש ובעיר מארעא: (ה) ועבד נח ככל דפקדיה ייי: (ו) ונח בר שית מאה שנין וטובענא הוה מיא על ארעא: (ז) ועל נח ובנוהי ואנתתיה ונשי בנוי עמיה לתיבותא מן קדם מוי דטובענא: (ח) מן בעירא דכיא ומן בעירא דליתא דכיא ומן עופא וכל דרחיש על ארעא: (ט) תרין תרין עאלו לנח לתיבותא דכר ונוקבא היכמא דפקיד ייי ית נח: (י) והוה לזמן שובעא יומין מן בתר דשלים אובליה דמתושלח חסא ייי והא לא תבן בני נשא ומוי דטובענא הוו נחתין רתיחין מן שמיא עילוי ארעא: (יא) בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תניינא הוא ירח מרחשון דעד כדון לא הוו מתמנן ירחייא אלהן מתשרי דהוה ריש שתא לשכלול עלמא בשבסרי יומין

ירושלמי

לירחא ביומא הדין אתבזעו כל מבועי תהומא רבא והון בני גובריא משויין תמן בניהון וסתמין יתהון ובתר הכי חרכי שמיא אתפתחו:

[(יא) וחרכי שמיא אתפתחו:]

(יב) והוה מטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון: (יג) בכרן יומא הדין על נח שם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמיה לתיבותא: (יד) הינון וכל חיותא לזנהא וכל בעירא לזנהא וכל ריחשא דרחיש על ארעא לזניה כל עופא לזניה כל צפור כל דפרח: (טו) ועלו לות נח לתיבותא תרין תרין מכל בשרא דביה רוחא דחיי: (טז) ועלייא דכר ונוקבא מן כל בשרא עאלו היכמא דפקיד יתיה ייי ואגין מימרא דייי ית תרעא דתיבותא באנפיה:

[(טז) וחס מימריה דייי עלוהי:]

והוה

בעל הטורים

אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכניס זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: (ד) היקום אשר עשיתי בגי' לא חיים לספיית המים: היקום ג' במסורת הכא ואידך וימח את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כשם שמטלו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהי' להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו השתכר ושלה: (י) לשבעת הימים בגי' לימי אבל מתושלח: (יא) בשבעה עשר יום לחודש. את הוא (איוב לו) יבלו ימיהם בטוב במנין טוב לאדם ירד המבול: וארבת השמים בגי' שלקח שני ככבים מכימה: (טז) והבאים ב' במס' הכא ואידך (נחמיה ח'

יונתן

רותחין פי' המים ירדו רותחין כי במה שחטאו נידונו: (יא) דעד כדון לא הוו פי' עד זמן ההוא לא היו מונין חדשים אלא מתשרי דס"ל כמ"ד בתשרי נברא העולם: והוו בני גובריא כו' פי' בני אדם שמו בניהם בתהומות לסתום בהם המים שלא יעלו מה עשה הקב"ה פתח ארובות השמים ודיוקו כשנבקעו המעיינות למה פתח ארובות השמים

רמב"ן

ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון בראשית רבה מחוסר אמנה היה אלו לי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ והאם כי יטבע: (ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח. פי' רש"י טלן השוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתו שכן היה שבאו מכלם שנים זכר ונקבה מעצמם וגם הוסיף להביא מן הטהורים שבעה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לערוך קרבן טרח בהם כי כן נאמר לו. וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו יי' אמר בעבור שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלו' הטהורים שהם הוא מביאם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש שהדבר והיום שבא המבול וכיצד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר החי לא קודם לכן. וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן ברגע אחד: (טז) וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו. כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם גם בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים כי היה תלוי עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעבור לאחד כי ביתו קרוב אל התיבה היה: וטעם מפני מי המבול. מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והנכר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו יי' ונח בן שש מאות שנה. והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם נספרי מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול

הענין

אבן עזרא

הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור [ל]לחדש השני. ובסוף [ל]הנ"ס יום מהתחלה [מ]ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקו' לא תמצאנו כי אם בפרשה [נ]הזאת. ושרשו מהפעלי' שהפ"א שלהם [ס]איננו שלם על משקל [ע]כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן [פ]והוא הפוך. כמו ריבה יי' [צ]את ריבי. ומלת יקום כלל לכל מי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב [ק]אל התיבה: (ז) מפני מי המבול. מפני פחד מי [ר]המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רומש זכר ונקבה באו: (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות [ש]סמוך באין מעינות מוכרת: תהום. לשון זכר ונקבה [ת]וכן תהום רוממתהו. ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו גם אשר נבקעו עלו המים ונפתחו ארובות השמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה [א]והטעם שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו [ב]זה הסוד: וארבות. כמו הנה יי' [ג]עושה ארבות והאולל [ד]והפלון כלשון בני אדם ומשפטם. ויש אומר שהאל"ף שורש כמו [ה]כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף [ו]אגודות והם מפעלי הכפל. וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור שם כלל [ז]לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: (טז) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור יי' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור [ח]על איש. ויסך אלוה

בעדו

פירוש על אבן עזרא

כשדעת אשר גם היה מקטני אמנה ולא היה רק לדיק תמים בדורותיו ולא בדורו של אאע"ה ע"כ באלו המלות זכה להצלה. והקריב קרבן לכפר על נפשו שלא בקש רחמים על דורו ועי"ז התקרב לו ע"ש וכרת עמו הברית שלא יהיה עוד מבול בעולם. [כ]כאשר המבול התחיל ביום י"ז לחודש ב'. היה בודאי המכה הזאת ז' ימים קודם. עולה ליו"ד בחודש הנ"ל. [ל]ע"פ מז"ל כדעת ר"א בפ"ק דר"ה. החל המבול בי"ז לחודש איר שהוא שני למספר חדשים מניסן. [מ]כבר הסכימו המחקרים אשר לכל שנוי בזמן והדרגה יש ב' קצוות. ואמצעי הינו האמצעי הוא המקשר בין דבר והפוכו (עין במו"נ בהקדמה למ"ב הקדמה ד' ובפי' שם) א"כ הקצה הא' הוא התחלת הגשם שהתמיד מ' יום. והפוך היה ימי הירידה אשר המים היו הלוך וחסור עד יבושת המים. ובינתים היו חמשים ומאת יום אשר לא ירד הגשם בתמידות ולא חסרו. עין (להלן פס' כ"ד) ע"כ ע"פ תגבורת המים שייכים ק"ן יום לימי התחלת המבול. וע"פ כלוי הגשם שייכים לימי חסרון המים. ובעלי מקובלים מכנים קו המכריע בשם סוד כי הסוד ממולע בין גלוי ונעלם. [נ]שמעמו אלו המבות. ר"ל כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב. [ס]כי שרשו יקם על משקל ירד כי היו"ד יפול ממנו לבעמים ויאמר אשב. ישב. תשב. נשב. [ע]ר"ל מלת יקום הוא על משקל כרוב. [פ]פי' כי מלת יקום היה ראוי להיות קיום. [צ](תהלים ל"ה א') שארם רוב כמש"כ המכלל ח"ל כתב ר"י כי נהפכה בו עי"ן הפועל לפ"א הפועל ועוד אמר שיתכן שיהיו בו שני עיקרים ירב רוב כמו יטב, טוב וכו' ע"ש. [ק]קלא לתוכה כי כתוב אחריו ויבא נח וכו'. [ר]לפי שבפסוק הקודם כתיב והמבול היה מים וכו' וה"א בכבר היה המבול והלא בפסוק יו"ד כתיב ומי המבול היו ע"כ מדבר זה הפסוק אשר עשו מפני הפחד המבול. [ש]שהיו"ד בשו"א מפני שהוא סמוך למלת תהום. באין מעינות (משלי ח' כ"ג) היו"ד בקמ"ץ מפני שהוא נוכרת. [ת]ר"ל כי זה הפסוק תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח') ל"ז. ולשון נקבה הוא תהום רוממתהו. [א]ר"ל שלא שבתו ממש ולא שתעו. והנה כתוב ויעמידם לעד לעולם וכו'. רק בעבור שנתבלבלה המים והארץ לא היה כלוץ השמש מגיע אל הארץ ע"כ לא היה נודע בארץ אם הוא יום או לילה. והוא הפי' לא ישבתו. והטעם ע"ז כי לא אמר השמש והירח לא ישבותו. כי בשנת המבול שמשו ולא הועיל כנ"ל כאשר היה המבול מים לא עבר נלוץ השמש. [ב]ר"ל ומאין היה לדע יום או לילה אם לא היה נכר. אך ע"פ זה הסוד אשר אמר לו ה' ארבעים יום וכו' לעיל פסוק ד' ידע אשר עברו מ' יום ונפלע כי זמני הימים נכרים ע"י הסוד. ואם לא"ז מאין נודע מדת יום ולילה אם עדיין לא נתלו המאורות עד יום ד'. [ג](מ"ב ז' ב'). [ד]ר"ל יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים יהיה פי' כמו שאמר כאן ולארובות וכו' או פי' חלון. [ה]ר"ל מן כבודה בת מלך פנימה ושרשו כבד. וכן ארובה שרשו ארב. [ו]שרשו גדד ע"ד כ' מלכים שהביא בפס' ולקחתם אגודות אזב (שמות י"ב כ"ב) וסרה סמיכה המצאך לנחה"ש. [ז]לאפוקי מלת עוף שמורה על ממהירות התנועה ואינו שם כלל. [ח](איוב י"ב

י"ד

וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ: שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל
אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם
וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ:
יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ
וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: יט וְהַמַּיִם
גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־
הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־
הַשָּׁמָיִם: כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה
גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים: כא וַיִּגְוַע
כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם: כב כֹּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר
בֶּחָרָבָה מֵתוּ: כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀
אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־
בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה: כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־
הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם: ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־
כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם:

ויסכרו

אונקלוס

עֲלוֹהִי: יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל־אַרְעָא וּסְגִיאוּ
מַיָּא וּנְטַלוּ יַת־תֵּבוּתָא וְאִתְרָמַת מֵעַל אַרְעָא: יח וּתְקִיפוּ
מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵבוּתָא עַל־אַפֵּי
מַיָּא: יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ
כָּל־טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא: כ חֲמַשׁ עֶשְׂרֵה אַמִּין
מִלְעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא: כא וּמִית כָּל־בִּשְׂרָא
דְּרָחֵשׁ עַל־אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל־רִחְשָׁא
דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא: כב כֹּל דְּנִשְׁמְתָא־רוּחָא דְחַיִּין
בְּאַנְפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ: כג וּמְחָא יַת־כָּל־יְקוּמָא ׀
דִּי ׀ עַל־אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא וְעַד־
עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן־אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם־נֹחַ
וְדִי עִמֵּהּ בְּתֵבוּתָא: כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל־אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין
יוֹמִין: א וּדְכִיר יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת כָּל־חַיְתָא וְיַת־כָּל־בְּעִירָא דִּי־
עִמֵּהּ בְּתֵבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל־אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא:

ואסתכרו

מסרה ויסגר, ב' חסר. יט מאד, ו'. ויכסו, ב'. כב נשמת, ד'. בחרבה, המתג בחית. כג וימח, המ"ס לפי ולכ"ך ליזהר בזה; שלא ידגש כי הוא מ"ו חיכוף וגידוף. היקום, ג' ומ"ל. עד בהמה, ב' פסוק דאית בהון עד עד ועד. וימחו, מלרע. וישאר, ל' ומלעיל ולכך אל"ף בסגול. ח א אלהים, ד' דסמיך. ויעבר, ע'. וישכו, השי"ן ימיני.

ת"א חמש עשרה אמה מלמעלה יומא עז. כל אשר נשמת יומא עו סוטה מה ס' הזוהר פ' ויגש. מכל אשר בחרבה קדושין דף יג סנהדרין קח חולין קכז בכורות מז. וימח את כל ברכות סא סנה קיג ערובין יח סנהדרין קח. וישכו המים כלס השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג.

רש"י

ונשא אותו בכנפיו שאפילו כולה עולה אף כאן נפור כל מין מלאות כולם]: (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוהו הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא (לקמן כ) בעד כל רחם בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של כל גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח. זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים ע"י תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר (לעיל ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת הרחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו

רמב"ן

הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטוה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו ועם הבהמות הטהורות וכל השאר אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות וגמר הענין: (יח) וטעם ויגברו המים והמים גברו. שנתחזקו מאד כי לדברי הגדול יקרא בלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורת שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרי' האילנות ומפילים הבנינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים והוסיפים אותם: (כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו לאין כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל מאספים אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים ובאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס וברחים שם בהרגישם רתיחת המים שם וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שכ' ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה

ולא

(יז) והוה טובענא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא ואתרמת מעל ארעא: (יח) ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא והות תיבותא מהלכא סחיא על אפי מיא: (יט) ומיא תקיפו לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא דתחות כל שמיא: (כ) חמיסרי גרמידין מלעיל תקפו מיא ואתחפיאו טוריא: (כא) ואתהמסי כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל רחשא דרחיש על ארעא וכל בני נשא: (כב) כל דנשמת רוח חיין באנפוי מכל ביבשתא מיתו: (כג) ושיצי ית כל גווית אינש ובעיר דעל אנפי ארעא מאינשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דפרח באויר שמיא ואשתיציו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודעמיה בתיבותא: (כד) ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: (א) ודכיר יי במימריה ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא דעמיה בתיבותא ואעבר יי רוח רחמין על ארעא ואשתדכו מיא:

[(א) ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח ואעבר יי רוחא דרחמין:]
ואסתגרו

בעל הטורים

כ') והבלים וגו' עם זרובבל לומר כמו בכאן בלו מאליהם אף התם נמי עלו מאליהם תה הוא כמ"ד עלו מאליהם ודלא כמ"ד שעזרא העלם: (כג) וישאר אך נח אין מיעוט
אחר

יונתן

השמים אלא למעיינות הוא תקנה כתכל לכן ג"כ ארובות השמים נפתחו: (יח) סחיא מל' שייט כדאיתא ביומא פרק ח' שכן קורין לשייט שחייה ופי' לף וכדאי' ברכה.
דניסן

רמב"ן

ולא הזכיר דגי הים: וימחו מן הארץ. פי' הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם צלים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה: (א) ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו וגם יכלול זרעו אשר אתו בם ולא הזכירם כי בזכותם ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או טובה זולתי באדם לבדו אבל הזכיר' בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה בקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו: ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא. כן בב"ר אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדו' וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים מדברי החכמים ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלא בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין הימות בסוף הפרשה אך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד השלם הי' למנין אשר שהיה י' לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שהתיבה משוקעת במים מפני שנותן חסרון שוה לכל הימים אמה לד' ימים וידוע לחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחסר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים ועל דרך הקבלה אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא היפך הספינות ויש בה כבדות גדולה. והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת והנה החלו לחסו' בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה
אחר

אבן עזרא

[ט]בעדו. והעד ראש [י]הפסוק. והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח [כ]התיבה מקום כי מיד היו כלם מתים. וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים [ל]שאין לרוב ממנו. וכן אחר [מ]שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים. וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה [נ]שהוא במלכות יון: ופי' ויגוע [ס]וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו [ע]ואתחנן וכן וימטר עליהם מן [פ]על פי' האמת. ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת [צ]אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו [ק]ישב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם [ר]שני שרשים ימלא [ש]כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת [ת]המאמינים שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו [א]המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פירש אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר [ב]ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם [ג]ויזכור השבועה שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח.
העבירו

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וסוף הפסוק ולא יפתח. הוא לגנאי. [ט](שם ג' כ"ב) הוא ג"כ לגנאי. [י]לגבר אשר דרכו נסתרה (שם) הוא ג"כ לגנאי. [כ]שאם באו המים דרך מקום הנפתח. [ל]ר"ל ב' פעמים להראות שא"א להיות רוב ממנו. [מ]לפי שהקשה בפסוק הקודם ומה טעם ויהי המבול וכו' אמר וכן יש להקשות פה. [נ]וטעמם להקשות שאותו ההר גבוה מאוד מהרי אררט אשר הם קרובים לבבל ארץ שפלה ואיך נחה התיבה על ההרים אלו כאשר ההר הגבוה היה מכוסה והוא גבוה כפלי כפלים מהרי אררט. ע"ז אמר ואנחנו נאמין וכו' שנתמעטו המים עד שנחה התיבה בי"ז לחודש השביעי ובכללם ג"כ ההר הגבוה הזה. ובעשירי באחד לחודש שנראו ראשי ההרים נאמר על ההרים הנמוכים מהרי אררט. [ס]ר"ל בסוף ארבעים יום כי לא חיו עד שגבורת המים. [ע](דברים ג' כ"ג) שם פי' ר"א ככה וכבר התחננתי. [פ](תהלים ע"ח כ"ד) לפי שיש מי שלא פירש כן. ובפירוש תהלים הוכיח כן כי הפסוק הקודם אם יכין שאר לעמו והוא הבשר אשר ע"ז אם נשקה ביעקב היה אחרי בעת אשר התאו תאוה ע"כ בודאי מורה הפסוק וימטר כמו שמפרש כ"א. [צ](להלן כ"ה ח'). [ק]והנה זה פי' הרומש על הארץ (בפס' כ"א) הוא כלל. בעוף וכו' הם הפרטים וכתוב בכל אחד בבי"ת. וכל האדם הוא מזג וכלל כללות בני אדם והוא דבוק לפסוק שאחריו כי לא כתב בי"ת רק וכל האדם. [ר]כי שורש נשמה נישם. ושורש שמים שם שנגזר מן שָׁם שהוראתו מרחק מה. ובא בכרבוי שמים על משקל יָדַיִם. [ש](לעיל י' ג'). [ת]ר"ל הסומכים על הדעת חז"ל ומושבים אשר הם במשטו. וכפי הכתוב (ביחזקאל כ"ב כ"ד) ארץ לא מטוהרה ולא מגושמה ביום זעם. ובפרט דעת ר"י (בזבחים קי"ג ע"א) לא ירד מבול לא"י ועוד מאמרים אחרים. אין פי' רק כמובא (בפדר"א פ' כ"ג) א"י לא ירדה עליה המבול מן השמים רק נתגלגלו המים מארצות אחרים ונכנסו לתוכה. וכפי הפשט לא נגשמה ביום זעם כאשר גובר המטר ילווה על העבים שלא ימעיטו. [א]בתחלת המבול. ואחר מ' יום לא היה המבול יום ולילה רק יורד ופוסק. [ב]כי זה נאמר על סוף ק"ן יום ומשמעו כי אז פסק הגשם ולא המטיר עוד כלל. [ג]כי אין שייך שכחה לגבי הי"ת אשר יאמר ויזכור. רק כאשר תראה טובת ה' בארץ ידבר הכתוב. ולזה ה' להזכיר השבועה שנשבע לנח משרש זכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח') ופי' ריחו. ואצל ב"א בא הזכרון ע"י התפעלות ואצל הי"ת נאמר אם הגיע מעשה הטוב להשורש אשר נקרא שפר הזכרון לפניו.
כ"ל

ספורנו

כשרים להקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו כן בסגלת מזוגה על הספק ונטמאם בם: (יח) ותלך התבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים ואילנות כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. גם ששאר ונין ונכד: (כד) ויגברו כו' חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום חמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחודש השני ושלמו בי"ז לחודש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה שום תגבורת דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"ד גבוהים שהתיבה רמה
מעל

ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם
וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ
הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ
הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃
ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי
אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד
הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ
אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן
הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח אֶת־
הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת
הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־
הַתֵּבָה כִּי־מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו
אל

אונקלוס

ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי שמיא ואתכלי מטרא מן
שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא
מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תבותא בירחא שביעאה
בשבעת־עשר יומא לירחא על טורי קרדו: ה ומיא הוו אזלין
וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו
רישי טוריא: ו והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית־כות
תבותא די עבד: ז ושלח ית־עורבא ונפק מפק ותיב עד־
דיבישו מיא מעל ארעא: ח ושלח ית־יונה מלותה למיחזי
הקליאו מיא מעל־אפי ארעא: ט ולא־אשכחת יונה מנח
לפרסת־רגלה ותבת לותה לתבותא ארי מיא על־אפי כל־
ארעא ואושיט ידה ונסבה ואעיל יתה לותה לתבותא:
מן

מסרה ב מעינת, ב׳ חד מ״ל דין חסר. וארבת, ב׳ חסר. ויכלא, ב׳ הטעם. ג הלוך,
ד׳ מ״ל בתורה. ושוב, מ״ל ג׳. ד ותנח, ב׳ בתורה עליהם הרוח. אררט, ד׳.
ה הלוך, ד׳ מ״ל. וחסור, מ״ל. כלאו, ד׳. ו ויהי, ב׳ ר״פ בפיס׳. חלון, ל׳.
ז וישלח, כ״ב ל״ע. יצוא, ג׳ מ״ל. ושוב, מ״ל. יבשת, חסר. ח וישלח, כ״ב. הקלו,
ל׳ ומלעיל. ט לכף רגלה, ל׳. ויבא, כ״ח ל״ע. אל התבה, ט׳.

ת״א ותנח התבה ספר הזוהר פ׳ בהעלותך. והמים היו ספר הזוהר פ׳ פנחס
וישלח את סנהדרין קח. וישלח את היונה סנהדרין שם עקידה שם.

רש״י

לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ב) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (לקמן כג) לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ״ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג׳ מכסליו וכ״ט מטבת הרי ל״ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי״ח הרי ק״נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י״א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד׳ ימים נמצא שבי״ז בסיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י״א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא״ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי א״א למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא״ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. לצהר (ב״ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהי׳ חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנא׳ (מלכים א׳ יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז׳ ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז׳ ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז׳ ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא
מנוח

רמב״ן

אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחריה ע״ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקננו תקון מועט בלשון הכתוב: והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה ויבש את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והכתובים כי לא אמר הכתוב כאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו׳ כאשר אמר בחסרון האחד שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונסכרו מעיינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק״נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעיינות תהום כי חזרו המים הנובעים משם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעייינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות ואחר שבעים ושלש יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה: וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב הדבר ויעבר אלהים רוח על המים וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותו הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם: וטעם (ב) ויכלא הגשם מן השמים.
שלא

(ב) ואסתגרו מבועי תהומא וחרכי שמיא ואתמנע מטרא מלמיחת מן שמיא: (ג) ותאיבו מיא מעלוי ארעא אזלין ותייבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: (ד) ונחת תיבותא בירחא שביעאה הוא ירחא דניסן בשבסרי יומין לירחא על טורי דקדרון שום טורא חד קרדניא ושום טורא חד ארמיניא ותמן מתבניא קרתא דארמניא בארעא מדינחא: (ה) ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירח עשיראי ירח תמוז בתמוז בחד לירחא אתחמיאו רישי טוריא: (ו) והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כוות תיבותא דעבד: (ז) ושדר ית עורבא ונפק מיפק ותאיב עד דיביאישו מיא מעילוי ארעא: (ח) ושדר ית יונתא דביתא מלותיה למחמי אין אתקוללו מיא מעלוי אנפי ארעא: (ט) ולא אשכחת יונתא נייחא לפרסת ריגלה ותבת לותיה לתיבותא ואודעת

ארום

בעל הטורים

אחר מיטוס אלא לרבות לומר שאף עוג נמלט. אף כם בגימ' עוג: (ב) ויכלא הגשם ב' במסו' הכא ואידך ויכלא העם מהביא לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: (ג) ושוב ב' הכא ואידך ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים. (יחזקאל א') והחיות רצוא ושוב זה הוא שאמרו שמיעת המיום יוצא כהר דיגור כיו ושוב דהכא איירי בנהר אף הכא נמי: (ד) ותנח ב' במסו' ותנח התבה ותנח עליהם הרוח לומר שרוה"ק נחה על אותם אשר נמלטו בתבה וזה היא ותנח עליהם הרוח. אררט ג' במסו' הכא ושניים בני סנחריב (מ"ב י"ט. ישעי' ל"ז) ויסי וגו' בית נסרך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חז"ל לקח נסר א' מן התבה ואמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא: נסרוך לשון נסר: (ז) יבשת המים בגימ' נשל כרית (מ"ל י"ז) אמר לו הקב"ה אתה מזומן לבלי מוס אסרת

בימי

יונתן

(ד) דכיזן דס"ל כר"א דלעיל דבתשרי נברא העולם ושביעי לו ניסן ול"ע רב בספר כור לזהב: (ו) כות הלון: (ז) ותאיב כמו ושוב: (ח) יונתא דבייתא פי' שרגילים אללו בביתא בגלאו הכי שדיכתן של עופות טהורים אלל לדיקים וכן הוא במדרש ודייק מי לאו הכי היאך מזכה לתיבה אלא כדעיכם שהייתה דביתא ונביל להחזיר

לריבה

רמב"ן

שלא ירד עוד גשם עד נחתם מן התיבה כי היו השמים ברום הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר והרבו הענים כי גשם המבול כבר כלה ביום הארבעים: (ג) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר אפרש: (ה) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו מקורב שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב שחסרו בע"ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי הולרך הכתוב להודיע השקוע ולא החסרון והנראה לדעתי בשוע התיבה כי היתה מפני היות המים עמוקים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה התיבה אל תוך המים כנגד מעלה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים ומ' יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום מנוחת התיבה השנים מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקיננה ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש השני הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש הראשון הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו: ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים עד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מניסן אשר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם והילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדין כאשר בשנים הספרון ממנו דכתיב ושב האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכאן הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון: (ט) ולא מצאה היונה מנוח.

אין

אבן עזרא

שעניינו [ד]תמיד: וישבו המים. וינוסו ולא נגרו. וכן ומתת המלך [ה]שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם [ו]מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יה"וא ומנ"ך [ז]בשי"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האויר: (ג) וישבו המים. למעלה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה [ח]ידעו. והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום [ט]חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה [י]על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר [כ]כי בחשבון העבור היה עושה וישים בחדש השני [ל]מרחשון ותהיה [מ]השנה שלימה ולמה כל זה ואפילו היה הכתוב כי גם היה חשבונו על [נ]החמה או תחלת השנה מתשרי [ס]לא נתנו המועדים [ע]על יד נח. גם יתכן על מנוח התיבה [פ]לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד [צ]לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעבור לחדש שנת שלם [ק]את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא גם כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים שלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבע שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המנע המרובע [ר]והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים [ש]אחרים.

ומלת

פירוש על אבן עזרא

[ד]ר"ל לא תעביר הרוח דרך העברה רק הרוח היה מנשב בתמידות עדי נתבשו המים. [ה](אסתר ז' י') כי שרשו שכך ולאוי להיות וישכבו ובא דגש במקום כ"ף החסר שהוא העי"ן הנפעל. [ו]כי הם פועלים עומדים בעצמם ולא פעלו זולתם. [ז]ע"ד המדקדקים האחרונים האותיות שהן ממוצא אחד מתחלפות ג"כ לבד שהן קרובות במבטא. [ח]ר"ל לפי שעדיין לא פתח חלון התיבה ולא היה יודע מדת יום ולילה. ולא תבעיה ארבעים ימי המבול כנ"ל אשר לא היה יום כלל ע"כ מדייק ר"א מלת גם זה וכו'. [ט]שהם מונים שלשים יום לכל חודש וא"כ הוא חדשי החמה ולא חדשי הלבנה שהם רק כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים מן תתר"פ דקים בשעה. [י]כלומר אפילו לדבריהם לא דברו נכונה: שהרי שנת חמה שס"ה ימים ורביע. חלוק אותם לי"ב חלקים מגיע לכל חלק ל' יום יו"ד שעות ומחצה. נמצא ה' חדשים הם יותר מן קנ"ב ימים א"כ חסר לפי חשבונם ב' ימים ועוד. [כ]ר"ל גם הוא לא דבר נכונה. [ל]ר"ל לפי שנכנסו שמ"ש בחודש השני בי"ז לחודש הוא חודש מרחשון. [מ]כי אז מרחשון מלא. ונשאר מזה החודש י"ב ימים ואחריו כסליו כ"ט. טבת ל'. שבט כ"ט. אדר ל'. וי"ז מניסן הרי קמ"ח ימים וחסר ב' יום. [נ]ר"ל על חדשי החמה כנ"ל. [ס]כדעת ב' אשר החודש ב' הוא מרחשון. [ע]ר"ל סוד העבור לא נקבלה ע"י נח כ"א ע"י משרע"ה לקביעות המועדים. [פ]כונתו על הבלי בני אדם אשר אמרו על הר גבוה שבארץ יון (לעיל ז' י"ט) או אל חשבון כמ"ש ז"ל פס' ד' יתכן לדבר דברים ארוכים לסותר דבריהם. ואמר ר"א ע"ד לשון המקרא בענין בני לוי ממנוח הארון (ד"ה ס' ו'). [צ]ר"ל אף שלא ראה הלבנה. כי עוד לא פתח חלון התיבה ידע לקבוע בדרך נבואה. [ק]ר"ל כי בו גמר ארבעים יום מאחד בעשרה כ"ל לדעת ר"י אם יתפיר מניין שנראה בו ראשי ההרים. [ר]נתן טעם על ששלח את היונה כל פעם אחר ז' ימים. לפי ששיעור זה אחד מ"ד רבעים ממודע הגורמים שמי באויר ובגופים כידוע. ומבע שרשו נגע ענין הגעה. כמו ובוטו תכות תגעם (ישעיה כ' ה') (בנ"א אשפעה). [ש]כי היה די אם אמר ויחל ז'

ימים

ספורנו

מעל הארץ וכאשר שלמו ימי הגשם היה תגבורת ולמעלה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בנוח התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצוא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. שאם הקלו תקנן בהרים ובמגדלים כמנהגה: (ט) כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם שם לא מצאה

מנוח

אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים
אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־
הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת
עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע
נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל
עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־
הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃
יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה
בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם
מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה
וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ
יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה
וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־
הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ הוֹצֵא° אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ
וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח
מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח
יהוה

°היצא קרי

אונקלוס

י ואוריך עוד שבעה יומין אחרנין ואוסיף שלח ית־יונה
מן־תבותא: יא ואתת לותה יונה לעדן רמשא והא טרף־
זיתא תביר נחית־בפומה וידע נח ארי־קליאו מיא מעל־
ארעא: יב ואוריך עוד שבעת יומין אחרנין ושלח ית־יונה
ולא־אוסיפת למתוב לותה עוד: יג והוה בשית־מאה וחד
שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי
נח ית־חופאה דתבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא:
יד ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא לירחא יבישת
ארעא: טו ומליל יי עם־נח למימר: טז פוק מן תבותא
את ואתתך ובנך ונשי־בנך עמך: יז כל חיתא דעמך
מכל־בשרא בעופא ובבעירא ובכל־רחשא דרחיש על־
ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגו על־
ארעא: יח ונפק נח ובנוהי ואתתה ונשי־בנוהי עמה:
יט כל־חיתא כל־רחשא וכל־עופא כל דרחש על־ארעא
לזרעיתהון נפקו מן תבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם־יי
ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון
במדבחא: כא וקביל יי ברעוא ית־קורבניה ואמר יי במימרה
לא

מסרה ויסף, חסר. יא ותבא, ב' ח' בתורה. עלה, ב' כ' בה"א. ז' בטעמי. טרף, כולו קמץ לפי שהוא שם מוסר לעלה כלו' עלה זית הי' טרף בפי היונה כד"ק שלא כדעת הפ"י. יב וייחל, ל' בתרין יודין. יספה, ל'. יג ויהי, וכל"ל בת"נ. חרבו, ב' בענין. יד ובחדש, ה' ר"פ. יבשה, ל'. טו אלהים, ג' דס' בתורה. יז הוצא, היצא קרי היוד מורגש אחר הפתח. יח ויצא, כ"ה י"א בטעם היוד במאיילא בלורה עפתא משכת לאתנח עמו בתיבתו והלדי בליר. יט כל, ד' פסוק כל כל וכל כל. רומש, ב' מ"ל. למשפחתיהם, ב' דין ח"ו וחד מ"ל דמ"ל. כ הטהרה, חסר. הטהור, מ"ל. עלת, ח' דס'. כא וירח, בי"ת היוד בפתח ב' בנדין.

ת"א והנה עלה עירובין דף יח. ויהי באחת ראש השנה י'. צא מן התבה סנהדרין קח. למשפחתיהם סנהדרין שם. ויבן נח מזבח זבחים קח. ויקח מכל זבחים קטו.

רש"י

מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה') כיונים על אפיקי מים (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כלם הומות וכמו (הושע ז') כיונה פותה: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (עירובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתחל וייחל ויתחלל: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"ב): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: יבשה. נעשה גריד כהלכתה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחתיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פל"ו ופ' ל"ד): (כא) מנעוריו. מנעריו כתיב
משננער

רמב"ן

אין מנוח. העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ישב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה: (יא) והנה עלה זית טרף בפיה. ומשפטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים אבל בב"ר אמרו מהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי בירי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל וכך אמרו אפילו אילטרוגילין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים ומאמרם דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם
נשברו

ירושלמי

ארום מוי על אנפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסיבתא ואעיל יתה לותיה לתיבותא: (י) ואוריך תוב שובעא יומין ואוסיף לשדרא ית יונתא מן תיבותא:

[(י) ושרי למסני:]

(יא) ואתת לותיה יונתא לעדונא רמשא והא טרפא דזיתא לקיט תביר ומחית בפומה דנסבתיה מן טור משחא וידע נח ארום אתקוללו מיא מעילוי ארעא: (יב) ואוריך תוב שובעא יומין ואוסיף לשדרא ית יונתא ולא אוסיפת למיתב לותיה תוב: (יג) והוה בשית מאה וחדא שנין בתשרי בחד לירחא בריש שתא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחמא נגובו אפי ארעא: (יד) ובירח מרחשון בעשרין ושובעא

יונתן בן עוזיאל

יומין לירחא אתיבישת ארעא: (טו) ומליל יי עם נח למימר: (טז) פוק מן תיבותא אנת ואנתתך ובנך ונשי בנך עמך: (יז) כל חיתא דעמך מכל בישרא בעופא ובבעירא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא הנפק עמך ויתילדון בארעא ויפישון ויסגון על ארעא: (יח) ונפק נח ובנוי ואנתתיה ונשי בנוי עמיה: (יט) כל חיתא כל ריחשא וכל עופא דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: (כ) ובנא נח מדבחא קדם יי היא מדבחא דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גינתא דעדן ואקריב עלוי קרבנא ועלוי אקריבו קין והבל ית קרבנהון וחד נחתו מוי דטובענא איתצד ובנייה נח ונסב מכל בעירא דכיא ומן כל עוף דכי ואסיק ארבע על ההוא מדבחא: (כא) וקביל יי ברעוא קורבניה ואמר יי במימריה לא אוסיף למילט תוב ית ארעא בגין

חובי

בעל הטורים

ימי שליכו יבשם לוסיות סשני: (יא) טרף ב' במסו' הכא ואידך (הושע ו) כי הוא טרף ויכפלנו מה הפס לשון שבירה אף ה"כ שהיא שברתו מן האילן; ולא תלאה לוחו על הפים ובזה הכיר כי קלו המים: (כא) וירח ב' במסורה ואידך וירח את ריח עבדיו חה הוא שדרשו רז"ל אפי' פושעי ישראל עתידין שיהנו ריח וזה הוא וירח את

ריח

יונתן

לקינה וק"ל: (יא) לקיע תביר ומחית הי' לקח העלה שגולא והכונס ונתמנעה ודייק כדדייק בר"ה פ' ל"ג טרף בפיה מהו טרף קטל כד"א טרף טרף יוסף אמר לה אלא שביקתה אילן כבו כו' ופי' קטיל המית את הזית קודם זמנו כי שבירתו זו מיתתו ובזה וידע נח וכו' וק"ל: ירושלמי ושרי פירוש התחיל למנות ז' ימים אחרים ור' ויחל מל' התחלה.

בשרא

רמב"ן

שנכרו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו. ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ונזדמן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכנים עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזתים: טרף בפיה. כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא טרף חטף ונדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמר יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם ואין כל זה נכון בעיני כי מזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה לשון מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם כאשר שליבע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי היה לו לומר והנה עלה זית טרף בפיה והזית אינו מן האילנות הגבוהים מאד שיסככו בו העופות להרך בלותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות גם להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכל שכן בני האדם שאין ראוים להתפרנס זה מזה ולשון ברא' רבה אמר רבי אבהו אלו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קינמון או אפולסימון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה מתחת ידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת

ידך

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל תכמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה אבדקדוק: (י) ויוסף שלח את היונה מן התיבה. בארבעה ועשרים בשבט: (יא) טרף בפיה. י"א שהיא מלה במוכפלת בטעם כמו גאדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית דוכן כל טרפי הצמחה. והראי' שיש תחת הרי"ש קמץ וגדול כמו זהב. ועשן והנכון בעיני שהיה הבי"ת נוסף זכבי"ת ברוחו שמים חשפרה. והוא טבאחד. ובא בקמץ. כמו כי הוא יטרף. אחרי שהוא כוקבריהם. או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם לכמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל. מבנין נפעל ובא מלעיל כמו מוילחם נוילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד. סובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה עיירה: ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה פכמשפטה לשוב אליו עוד לעולם. וכן עוד צטוענתו בו. עוד קכל ימי הארץ: (יג) חרבו המים. לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה רנשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה. לריכים להיות שששנת שלימה. ועוד מי מגל להם שהנה עמד נח בתיבה. רק עומד שנת ששחמה ועוד י' ימים: (יז) הוצא. כמו תהשלם וכן הישר לפני דרכך: ושרצו. יולידו: (יט) למשפחותיהם. כמו אלמינם ויש אומרים בשהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק: (כ) הבהמה הטהורה. עשר גולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא. והנה המזבח בנהו באחד הרי דאררט: (כא) וירח: על משקל ויכח הבכל גדול מלרים. ונפתח הרי"ש בעבור חי"ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש. וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל. כי כן כתוב אשר וחלב זבחימו יאכלו. רק הטעם שקבל העולה

ויסרם

פירוש על אבן עזרא

ימים. ומיסור מלת עוד ומלת אחרים מוכח שגם אחר ששלח את העורב המתין ז' ימים וכפרש"י. תהיה וַיִּחֶל כמו וַיִּיקַץ (להלן ע' כ"ד) או וַיָּחֶל כמו וַיֵּשֶׁב (שם ל"ז א') אכי לפי דעתו מלת וַיָּחֶל מענין תחילה כמו וַיְּחַלְּלֵהוּ (שם ע' כ') עיין (לעיל ו' א') שפרשו חלל ואין טעם להתחל' פה. כ"א להמתנה ותוחלת מגזרת יחל כמ וַיָּחֶל (פסוק י"ב). והרד"ק ז"ל הרסיק הזכות בשתי ידים לפי דעתו. ואח"כ נתן יד לדעת אביו ז"ל בספר הזכרון שהוא מנחי הע"ן מבנין הפעיל. ר"ל מגזרת חיל. וכמוהו וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג' כ"ה) עיין בשרשים שורש חול ובמכלול גם במכלל יופי. בר"ל שים למלת טָרָף ב' תנועות גדולות וזה הוא ע"י הטעם מוכ"ח שהיא תחת הרי"ש כי אם לא היה הטעם תחת הרי"ש לא היתה במשנת הקמץ השני רק כמו תנועה קטנה שהיא קמץ חטוף. ג(דניאל י"ב ב'). דר"ל שלשון טרף הוא לשון לוקח. וכן כל עלפיה למחה תינם (יחזקאל י"ז ט'). ות"א על עלי זית טרפי זית. ה(יחזקאל י"ז ט') פי' על יס. ור"ל דעת הי"א שמלת טרף הוא שם דבר ולא פועל. ור"ל דעת ר"א שמלת טרף אין פי' לשון לוקח רק פי' לשון חטף כפירש"י רק הבית של מלת בפיה אינו מדויק. לזה אמר שהבי"ת נוסף. ח(איוב כ"ו י"ג) כמו כוסו בלא בי"ת. ט(שם כ"ג י"ג) הכלוי והוא אחד. וכן כאן טרף בפיה כמו טרף פיה. י(הושע ו' א'). כ(עמוס ג' ה') ודעת ר"א הוא מה שאמר ובא בקמ"ץ. כי בשמם הוא פעל לאוי להיותו שלי קמ"ץ ושלי פת"ח. וע"ז מביא ראיה שמלינו פועלים ועכ"ז המה קמוצים. לועמו כמו טָרוּף (בל"א אבגעפליקט) רק אם לעצון למה בשמם לא נכתב בפנינו טָרוּף וע"ז מתרץ דומה לפעול. כ"ל וכן זה והוא כמו טרף ויכפלנו. ודומה לפעול כ"ל כמו פקוד. מ(שמות י"ז מ'). נ(במדבר כ"ה ג'). ס(ש"א כ' כ"ה). עַיְרָה (שמות י"ע י"ג). פכמנהגה עד כה הלוך ושוב. צבמדבר י"ע י"ג. ק(פסוק כ"ב) בשניהם מלת עוד פי' לעולם ע"ד חיוב (אימוער) א"כ ולא יספה סוכי עליו עוד פי' ג"כ לעולם ע"ד שלילה (נימער). רכי בי"ז באייר החל המבול. ובכ"ז אייר בשנה אחרת יבשה הארץ הרי שנה ויו"ד ימים והוא דעת רש"י. שכי יתכון שנת חמה על שנת הלבנה י"א יום אם החדשים א' מלא וא' חסר וימי השנה הם שנ"ד ולפי שבראשם היה חודש מרחשון מלא ואז השנה שלמה וימיה כמנין שנה ונשארו רק יו"ד ימים נוספים ואין ראיה להם דבריהם.* תר"ל פסוק הוא (בהושע ע' ז') באו ימי הַשִּׁלֻּם כי לא מלאנו מזאת הגזרה בבנין כבד הנוסף ע"ז הדרך כ"א זה לבדו. כ לא מלאנו אֵיצֵא. יֵיצֵא. תֵּיצֵא. נֵיצֵא. רק מלאנו הוֹצֵא את המקלל (ויקרא כ"ד) וַיֵּצֵא פרח (במדבר י"ז) גם מלאנו וכי אוציא את ב"י (שמות ג') נוציא לכם מים (במדבר כ') והנה כולם חסרים פ"א הפועל שלהם שהוא יו"ד. חוץ ממלת הַיְצֵא שבאה ביו"ד כדרך הפועלים שלמים. על משקל הַקְרֵב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א') הַשְׁלֵךְ על ה' יהבך (תהלים נ"ה) הַשְׁמֵן לב העם הזה (ישעיה ו') וכן הַיְשַׁר לפניך דרכך (תהלים ה' ט') שגם הוא מנחי פ"א יו"ד. אכי בבע"ח אינם מדברים אינו שייך משפחה רק מין. בפי' חז"ל בפרק חלק ג' שמשו בתיבה ומכ"ז שבחם הכתוב שאילו בתיבה אשר היו כל המינים ביחד והיה להם מקום להזדווג מין באינו מינו ומכ"ז לא שמשו במין זולתם ומכש"כ בצאתם מהתיבה אשר נתפרדו המינים. גהם ג' מיני בהמות גם ז' מיני חיות טהורות. דשופט ר"א מכח הסברה אם קרב ג"כ מכל החיות והעופות בודאי בנה מיד מזבח בהרי אררט להקריב מהם מיד קרבנות בצאתם מהתיבה. ה(שמות י' י"ד) ג"כ היו"ד בדגש. ו(דברים ל"ב ל"ח) ר"ל אלו עובדי כו"ם לפי דעתם עיין שם פ' כא"ע ואם אמנם נמלא כתוב אכלתי יערי עם דבשי וכו'

* שר"ל חודש א' מחדשי החמה למלא' היום עם היו"ד ימים.

שה"ש

ספורנו

טעם לכף רגלה: (יג) ויסר נח את מכסה התבה. אחר שהכיר יבש לאות הטיל המותליי: והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל

ללכת

יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־
הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב
הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד
לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי:
כב עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר
וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ:
ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו
וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ: ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל
כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם
בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי
הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ: ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר
הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל: ד אַךְ־בָּשָׂר
בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ: ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה
אדרשנו

אונקלוס

לָא אוֹסִיף לְמִלַט עוֹד יָת־אַרְעָא בְּדִיל־חוֹבֵי אֲנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דַאֲנָשָׁא בִּישׁ מִזְעִירֵיהּ וְלָא־אוֹסִיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת־כָּל־דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית: כב עוֹד כָּל־יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן: א וּבָרִיךְ יְיָ יָת־נֹחַ וְיָת־בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת־אַרְעָא: ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל־חֵיוַת אַרְעָא וְעַל־כָּל־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דְּתִרְחֵשׁ אַרְעָא וּבְכָל־נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין: ג כָּל־רִחֲשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כִּירוֹק עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת־כֹּלָּא: ד בְּרַם־בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁהּ דְּמֵהּ לָא תֵיכְלוּן: ה וּבְרַם יָת־דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל־חֵיוְתָא אֶתְבְּעִנֵּהּ וּמִיַּד אֲנָשָׁא מִיַּד גְּבַר־דְּיֵשׁוֹד יָת־דְּמָא
דאחוהי

מסרה הניחח, מ"י וס"ו. אל לבו, ב' בתורה. אסף, ג' כ"כ בתורה ס' דס' ובסיפק. ילר, ג'. מנעריו, ג' וס"ו מ"י. אסף, ב' בטו'. כב עד, י"ד ססר. וקליר, ב' בסימן. וחרף, ל'. ויום ל'. ט א ויברך, ג' דסמיך אלה'. לאם, כ"ב. ב ומוראכם, ב'. וחתכם, ל'. חית, י'. ובכל, (הוס"ו במחריך). ג כל, י' פסוק רישיהון וסופיהון סד. ה ואך, ב' כ"פ. לנפשותיכם, כו"ל ח"ו ומ"י.

ת"א וירח ה' את ערובין סה זבחים מו עקרים פעו. כי יצר לב סכה דף נב חגיגה יו קדושין ל'. ויום ולילה לא סנהדרין ז ס. ומוראכם שבת דף קנא. כירק עשב סנהדרין נט פז נז. ואך את בבא קמא לא סנהדרין נז.

רש"י

משנגער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף. ולא אסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' בב"מ (דף קו.) (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל) קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב טז) הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא נכר בין יום ובין לילה (ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ואגדה לשון חיות (סנהדרין נה) (שבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין קט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד האדם

רמב"ן

ידך אבל בגמרא הוסיפו מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזגי הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ימצו כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא תאר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו אבל כמלת נחם בזרות כי הוא טרף ויפסחנו והשיב את הגזילה אשר גזל על שגגתו אשר שגג ומולתם כ' כים: (כא) ויאמר י"י אל לבו. לא גלה הדבר לנביא בזמן

ספורנו

לנחת: (כא) את ריח הניחח. שהיה אז ראוי להקרבה: ויאמר ה' אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יאיר בהם כח השכלי מנעוריהם כבראשונה באופן שי תקומם למתאוה המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטיתו תהיה סבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה כלה כאמרו מולאי בקר וערב תכינו: (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר של חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שהיה בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת הי' מותר לבני נח: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. אע"פ שלא אדרוש דם שאר ב"ח מידכם מ"מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכם שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו. על דרך ודרשת את נאצי מידם והצלת את נאני מפיהם. מיד איש

ירושלמי

תובי בני אנשא ארום יצרא דלבא דאנשא ביש מטליותיה ולא אוסיף תוב למימחי ית כל דחי היכמא דעבדית: (כב) עוד כל יומי ארעא דרועא בתקופת תשרי וחצדא בתקופת ניסן וקורא בתקופת טבת וחומא בתקופת תמוז וקיטא וסתוא ויממי ולילי לא יתבטלון:

(כב) עוד כל יומי ארעא מן כדון זרעין וחצדין וצינתא ושורבא וימם ולילייא לא פסקין:

(א) ובריך יי ית נח וית בנוי ואמר להום פושו וסגו ומלו ית ארעא:

יונתן בן עוזיאל

(ב) דחלתכון ואימתכון יהי על כל חיות ארעא ועל כל עופא דשמיא מכל דתרחש ארעא ובכל נוני ימא בידכם יתמסרון: (ג) כל רחשא דהוא חי דלכון יהי למיכל כירוק עספא יהבית לכון ית כולא: (ד) ברם בשרא דתליש מן חיותא חיא בזמן דבנפשיה ביה או דתליש מן חיותא נכיסתא ועד דלא נפקא כולא נשמתא לא תיכלון: (ה) וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבוע מן ידא דכל חיתא דקטלא לבר נשא אתבועיניה לאתקטלא עליה ומידא דאנשא מיד גבר דיישוד ית דמא דאחוי אתבע ית נפשא דאינשא:

דיישוד

בעל הטורים

ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו ויכה ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. ר"ל רמז שהכהנים שמו ריח ג"ע כשהכניס ריח בגדיו אז ויכח ה': מנעוריו ג' במסו' הכא ואידך (שמ"א י"ז) איש מלחמה מנעוריו. (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצה"ר ואם יגבר עליו וכלמו שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וגו' (שם): (כב) וקציר ב' במסו' הכא ואידך בפ' ויגש [וע"ש]: (ט) מקים את בריתי

יונתן

(ד) בשרא דתליש מחיותא פי' אבר מן החי דדמו בנפשו או דתלוש מחיותא נכיסתא פי' דתלש מן בהמה שחוטה ועד שלא יצאה נשמתה ודייק כדדייק בפ' ד' מיתות: בסהדין

רמב"ן

בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד נרמז לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם: כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משננער ללאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע או יאמר כי מן הנעורים כלומר מתחלתם תהיה רעת היצר באדם שהם יפתוהו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שום אבן על אבן בהיכל יי' וכן זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי בני ישראל: (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כתב רש"י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי מדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא: (ה) דמכם לנפשותיכם אדרוש. דמכם לנפשותיכם כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה שאחרונו בעוף או בבהמה

אבן עזרא

ויאמר לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחוח. מלשון [א]מנוחה והמ"ם כפול כהכפל פ"א [ב]ונאספתיה. והטעם שהניח [ג]הריח מהזעף או שיניח [ד]כח עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה. והטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י אדם [ה]כי כן כתוב ארורה האדמה. יצר. היא התולדה [ו]אשר נולדה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם. או פעם שנית. וכן ויבך [ז]על צואריו עוד: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש [ח]לה קץ קצוב ומה ככבד דרש הגאון שמנה עשר' [ט]אלף. רק לא ידענו אחד מני אלף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים [י]ואחר כן לארבעה: קור. כנגד החום: וקיץ. כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו [כ]כי מה שמספר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויספר ויוסיף על החסר עד היותם [ל]בשוה: (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת [מ]ותראו חתת. כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה. או תהיה האדמה [נ]פועלת: בידכם נתנו. כי [ס]בידכם. ויש אומרים כי בי"ת בכל [ע]ובכל מקום וו"ן והקרוב שהוא דבק עם [פ]מוראכם: (ג) כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק. על שני [צ]משקלים. וכן תנור [ק]עשן. כעשן [ר]הכבשן: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו. כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. וזאת הנפש [ש]המתנועעת והמרגשת היא הגוף: (ה) ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם

פירוש על אבן עזרא

(מה"מ ס' ס') משכך בזוהר כי בעבור כ"י מגודל אהבתם מכנה ע"ע העניינים שאינו צריך. [א]כי הזעף הוא כלוץ הכוכב ומעכב עובת הי"ת ליכד על ב"א. והריח הקרבן מבטל כח המזיק וממשיך כח אלהי עיין בסוף ויקרא אשר הבאתי מס' העצמים לר"א על עניני הקטורת אשר היו מקריבים עכו"ם להמשיך עליהם כח הכוכב המשפיע עליהם ולא יבטלו כח כוכב אחר. [ב](הושע ב' ד'). [ט]ר"ל פעולת ככב המזיק באויר במאמר ה"י נקרא זעף. [י]פי' שיורד עליו כח הכוכבים העליונים הפקודים עליו לעזור לו גם זה אם מעין שם בעניני דרכי נבואה לדברי ר"א מס' העצמים. [כ]ופי' בעבור האדם הוא אדם הראשון (לעיל ג' י"ז). [ל](בל"א אנגעבאהרענער טריב). [מ](להלן מ"ו כ"ט). [י]ר"ל בעבור אמרו ימי הארץ כלומר כל זמן שמעמוד הארץ יהיה זרע וקציר נראה שיש זמן שלא תעמוד רק שחשוב להיות מכוסה כאשר בתחילה כמו שביארם ר"א בפ' בראשית ובעבור כי כתוב בל ישובון לכסות הארץ נראה כסותר לזאת הסברה ולזה פי' (ר"א לעיל ז' י"א) ושמחת הארץ הם אנשי הארץ מתורץ הקושיא. רק פה מחויב להיות הפי' על הארץ בעצמו כי מתחילה דבר ה"י על האדם. ובזה הפסוק מדבר על הארץ וסדר זמנים. [ס]פסוק הוא סוף יחזקאל. ודרשו חז"ל בפ' חלק אמר רבא דבי קמא של הקב"ה שמני פרי אלף פרכי הוי. שנאמר סביב שמונה עשר אלף. וזה סוד מה שאמרו חז"ל שהיה בונה עולמות ומחריבן. תוה העולם שאנחנו בו הוא כאחד מהם וסופו לחרבת. בעבור כי בכל שנה יתקדם העולם בשוב השמש לתחלת מזל טלה. ע"כ אמרו י"ח אלף עולמות בעבור י"ח אלפים שנים. ואמר ר"א כי זה הדרש לא ידענו אחד מני אלף בעבור כי ב"א לא יבינהו העוב. כ"א החכמים היודעים בחכמת המזלות. וזה הסוד כולל סוד הבריאה. ואם יטעון טוען הלא הכתוב אומר גבול שמתה בל יעבורן בל ישובון לכסות את הארץ. תה הפסוק סותר כל מה שאמרנו. והתשובה היא איננו סותר כאשר מלת ישובון תעיד שהיה כן בתחילה. ועוד כי פי' הפסוק הוא שלא ישובו לכסות הארץ כולה בעת אחת כדרך שכסתה בימי נח ע"י המעט העלם והכפלא וע"י מעינות תהום רבה שנבקעו. אבל מעט מעט יתכן שיכסה המים את הארץ מלך אחד ומתגלה מלך אחר. והראיה לזה כי הנה הליים הגדולים שהם בקלה המעריב והם רחוקים מן הארץ יו"ד מעלות היו מיושבות בימים הקדמונים. והנה עתה אין בהם אדם. ופעמים רבים ישטפו הים או מעט מדינות רבים ויחריבם. וחז"ל רמזו על כל העולם אינו מביא מבול אבל על אומה אחת מביא. והכתוב רמז זה הסוד באומרו עוד כל ימי הארץ. שמשמעו כל הימים שעתידה להיות מיושבת כאשר היא עתה. וזה רמז שלא תשוב ככה תמיד. ואין לטעון שאמר והארץ לעולם עומדת. כי שלמה לא דבר בזה רק אמר שהארץ מתקיים ולא תתבלה כדרך השמים יעמדו לעולם ולא ישחיתו. ויתכן שהפי' בל ישובון לכסות הארץ על אופן עולמות הנזכרות כלומר ח"י אלף שנים לא ישובון המים לכסות הארץ והוו עוד כל ימי הארץ. אבל אחר ח"י אלף שנה ישובון לכסותו. וברוך היודע אמת. וכפי שחקרו הקדמונים. שתנועת הכוכבים הקיימים במאה שנים מעלה אחת מש"ס מעלות הגלגל. והנה קובבים הגלגל כולו בל"ו אלף שנים וזה שרמז רבא במלת פרסא כלשון המשנה (כי"ם פ' ג' דשקלים) בפרוס הפסח שפי' פרוסה דהיינו חצי הזמן כ"ל ח"י אלף דלא דקמי הקב"ה הם ח"י אלף שנים וכן הוא מדת לילה אלף שנים הרי ח"י ימים של הקב"ה הם ח"י אלפים שנים לבד מלילות. [ע]כי זרע וקציר הוא החורף והקיץ. הם שניים. וקור וחורף הם שניים בעת החורף זה בתחלתו וזה בסופו. וחום וקיץ הם בקיץ ג"כ זה בתחילה וזה בסופו הם עוד ב' הרי הם ו' זמנים בד' תקופות השנה. [פ]ר"ל מדת הימים והלילות ארוכים או קצרים תלוים בסבוב הככבים והמזלות בד' תקופות השנה. ודע כי החוקר כתב בספר השמים והעולם הגלגל העליון העושה התנועה היומית יש לו קצוות. כמו שיש לאדם מעלה ומטה. ימין ושמאל. פנים ואחור. ושהמעלה ממנו אשר הוא במקום הקוטב הנראה תתחייב שיהיה בהכרח המטה אשר בו הקוטב הדרומי. ולמטה ממנו הקוטב השמאלי. והימין הוא המזרח והשמאל הוא המערב והפנים הם מפאת התנועה אשר מהימין אל השמאל. ואחור הוא פאת התנועה אשר מהשמאל אל הימין. והעיקור זה שומרהו כאישון בת עין. כי תצטרך להכלל הזה במקומות הרבה להבין כוונת הא"ע. [צ]הם ימי תקופת ניסן ותשרי. [ק](איוב ו' כ"ח) והדגש בסי"ן כאלו הוא כפול. [ר]ר"ל מלת מלה תרמוש פועל יוצא. כמו ישרצו המים (לעיל א' כ'). [ש]ר"ל מלת כי חסרה. ולאוי להיות ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ת]פי' הבי"ת במלת בכל אשר תרמוש. ובית במלת ובכל דגי הים הם במקום וו"ן. כאלו כתוב וכל אשר תרמוש האדמה וכל דגי הים וכו' ואין צריך להוסיף מלת כי. [א]והטעם ומוראכם וחתכם יהיה בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ב]ר"ל ירק. ירק הראשון הוא שם עשב (קהלת) כמו גן הירק (דברים י"א י'). והשני תואר לעשב כמו ואת כל ירק עשב לאכלה (לעיל א' ל') (בל"א גרינעס) לפי שהעשב לא יאכל ברוב רק בעודו ירק שהוא בלחותו. [ג](להלן מ"ו י"ז). [ד](שמות י"ט ח'). [ה]ר"ל הכתוב אך בשר עם נפשו שהוא דמו. הודיע שאין זאת הנפש המשכלת כ"א כח החיוני שבכחו יכנים הגוף ויתנועע והוא כח החיים שהיא

אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו
אדרש את־נפש האדם: ו שפך דם
האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים
עשה את־האדם: ז ואתם פרו ורבו
שרצו בארץ ורבו־בה: ס חמישי ח ויאמר
אלהים אל־נח ואל־בניו אתו לאמר:
ט ואני הנני מקים את־בריתי אתכם
ואת־זרעכם אחריכם: י ואת כל־נפש
החיה אשר אתכם בעוף בבהמה
ובכל־חית הארץ אתכם מכל יצאי
התבה לכל חית הארץ: יא והקמתי
את־בריתי אתכם ולא־יכרת כל־בשר
עוד ממי המבול ולא־יהיה עוד מבול
לשחת הארץ: יב ויאמר אלהים
זאת אות־הברית אשר־אני נתן
ביני וביניכם ובין כל־נפש חיה
אשר אתכם לדרת עולם: יג את־קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית
ביני ובין הארץ: יד והיה בענני ענן על־הארץ ונראתה הקשת בענן:
טו וזכרתי את־בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל־נפש חיה בכל־בשר ולא־
יהיה

דאחוהי אתבע ית־נפשא דאנשא: ו דישוד דמא דאנשא
בסהדין על־מימר דיניא דמה יתשד ארי בצלמא דיי עבד
ית־אנשא: ז ואתון פושו וסגו איתילידו בארעא וסגו־בה:
ח ואמר יי לנח ולבנוהי עמה למימר: ט ואנא הא־אנא
מקים ית־קימי עמכון ועם־בניכון בתריכון: י ועם כל־נפשא
חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל־חות ארעא דעמכון
מכל נפקי תבותא לכל חית ארעא: יא ואקים ית־קימי
עמכון ולא־ישתיצי כל־בשרא עוד ממי טופנא ולא־יהי
עוד טופנא לחבלא ארעא: יב ואמר יי דא את־קים די־
אנא יהב בין מימרא ובניכון ובין כל־נפשא חיתא די
עמכון לדרי עלמא: יג ית־קשתי יהבית בעננא ותהי לאת
קים בין־מימרי ובין ארעא: יד ויהי בעננותי עננא על־
ארעא ותתחזי קשתא בעננא: טו ודכירנא ית־קימי די־
בין מימרי וביניכון ובין כל־נפשא חיתא בכל־בשרא ולא
יהא

מסרה אדרש, כל לוי׳ חסר. ו שפך, חסר ו׳. דם, ל׳. אלהים, ב׳ דסמיך, קדש. ז שרצו, ל׳. ורבו, במקף. ח ויאמר, כ״ה. ט ואני, כ״ג. הנני, במרכא. זרעכם, ל׳ וחד את. י כל נפש, ד׳ דסמיך. בבהמה, ו׳ דגשים. יצאי, חסר. יא והקמתי, ח׳ דח׳. ולא יכרת, ד׳ דסמיך. ולא יהיה, קכ״ג פסוק ולא ולא. יב אשר אני, במקף ובלי פסק. נתן, רביע אחר פשטא. ביני, כו״ל מ״ל. וביניכם, כו״ל מ״ל דמ״ל. לדרת, ל׳ וח׳ דח׳. יג קשתי, ל׳ וא׳ וקשתו. יד בענני, ל׳, העין בפתח ואחריו כפי להקל. ונראתה, ל׳.

ת״א שופך דם יבמות סג סנהדרין נו נז עקרי׳ פ״א ופ״ו. כי בצלם ברכות סא יבמו׳ סג אבות ח. ואתם פרו יבמות סג סנהדרין נט הפלילה ה. שרצו בארץ סנהדרין נז. ולא יכרת כל שבועות לו. ולא יהיה עוד שבועות סס.

רש״י

האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳: עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה׳) לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סג): (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב״ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחוזק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו אתה הקשת כמו שמפרש והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב״ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני

רמב״ן

בנשמה. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו ההורג את עצמו את דמכם ונפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל חיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה ולוה כן בבני נח כישראל: (ו) ויהיה טעם שופך דם האדם. כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים. ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקימה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד י״י כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברעה כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא ינצל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים ושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו: (ז) ואתם פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי הזכיר באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר בדגים ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו
בארץ

(ו) דיישוד דמא דאנשא בסהדין דיינא מחייבין ליה קטול ודיישוד בלא סהדין מרי עלמא עתיד לאתפרעא מניה ליום דינא רבא ארום בדיוקנא דיי עבד ית אנשא: (ז) ואתון פושו וסגו אתילדו בארעא וסגו בה: (ח) ואמר יי לנח ולבנוי עמיה למימר: (ט) אנא הא אנא מקים קימי עמכון ועם בניכון בתריכון: (י) ועם כל נפשת חיתא דעמכון בעופא ובבעירא ובכל חית ארעא דעמכון מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא: (יא) ואקיים ית קיימי עמכון ולא ישתיצי כל בשרא עוד ממוי דטובענא ולא יהי עוד טובענא לחבלא ארעא: (יב) ואמר יי דא את קיימא דאנא מקיים בין מימרי וביניכון ובין כל נפשת חיתא דעמכון לדרי עלמא: (יג) ית קשתי יהבית בעננא ותהי לסימן קיים בין מימרי ובין ארעא: (יד) ויהי כד אפרוס ענני יקרא עלוי ארעא ותתחמי קשתא ביממא עד לא יטמע שמשא בעננא: (טו) ודכירנא ית קיימי דבין מימרי וביניכון ובין כל נפשת חיתא בכל בסרא

ולא

יונתן

(ו) בסהדין פי' כדפי' רש"י. ודישוד וכו' פי' השופך דם בלא עדות הקב"ה עתיד להפרע מיניה ביום הדין הגדול ודייק כמ"ש המפרשים ופירוש רש"י. ע"ש: (יד) אפרוס כמו אפרוש: יטמע פי' עד שלא בא השמש

תרגום

רמב"ן

בארץ ורבו בה כי יכפול המלה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שירצה בישיבת כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא לצווי נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והכי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו' בסנהדרין: (ח) וטעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה' אל אהרן וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח: (יב) זאת אות הברית אשר אני נותן. משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בגשם ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו ויעלה חציו ויפילם בארץ אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם כנגד כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו והנה על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדת כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך המזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפריא והיה בעונני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון מושל משל לאחד שבידו סולת כותש ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה ובכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית: (יד) והיה בענני ענן על הארץ. שלא יאיר ה' פניו אליה מחטאת יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואמונה על הסף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוטה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ

רק

אבן עזרא

שאחת אדם לא הזכרתי רק אדרשנו כמעט [ו]דורש דמים וזה כלל. ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם. גם אדרשנו מיד כל חיה שאוכל לאכלה שיהרגנה. והנה השיות מותרות לכם ולא אתם להן. והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני. והוסיף לבאר או היא מצוה [ח]לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים. או לעיני הכל. או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו [ט]רבים: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתם נביאים: (ט) ואת זרעכם. [י]עם ואתכם השלישי [כ]שהיה אתכם. או ככפל [ל]לתוספת ביאור והברי' שאקים היא [מ]שלא יכרת כל בשר: (יא) ומלת בשר. גוף כי הוא מרגיש כי העלם לא ירגיש. והנה הברית שלא יכרת גוף ביעויי מבול ויתכן [נ]שימלטם אם יבא מבול הכנים בברית שלא יהיה עוד מבול. ועל זאת הברית כאשר אשר נשבעתי מעבור מי [ס]נח: (יב) אית. זכר [ע]ונקבה: (יג) את קשתי. הנה נתתי [פ]עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה [צ]היתה: (יד) בענני ענן. קל הנו"ן [ק]הראשון והיה ראוי להדגש בעבור

שהוא

פירוש על אבן עזרא

שמניע מכולת הדם. [ו](תהלים ע' י"ג). [ז]ר"ל שופך דם האדם באדם דמו ישפך הוא תוספת ביאור כי כבר אמר ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. [ח]ר"ל מטה על שופטי הארץ להרוג ההורג אם יש עדים ולא תוספת ביאור. שאם אין עדים כבר מבואר שמיתת ההורג בדיני שמים שנאמר ומיד האדם וכו' אדרוש את נפש האדם. [ט]ר"ל כמו זה הבי"ת שבאה במקום בעבור. [י]ר"ל מלת את פי' ועם. [כ]ר"ל ובכל חית הארץ אתכם פי' שהיה אתכם בתיבה. כי סמוך לו מכל יוצאי התיבה לכל חית הארץ. [ל]ר"ל אתכם השני הוא על הכלל. ואתכם השלישי על הזרע שאחריו. [מ]ר"ל בתחילה אמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם וכו' פי' הברית שאקים הוא שלא יכרת כל בשר והוי"ו ולא הוא במקום שי"ן. [נ]ר"ל אם לא נכתב ולא יהיה עוד מבול ה"א שיהיה מבול רק ימלט כמשמעות הכתוב ולא יכרת עוד ממי המבול לכן הכנים בברית שלא יהיה עוד מבול. [ס](ישעיה נ"ד ט') מורה ברית הקשת שלא יתבלבל העולם עם המים. [ע]ר"ל זאת אות ל"כ. וזה לך האות (שמות ג' י') לשון זכר. [פ]ר"ל כתיב אשר אני נותן בפסוק קודם והוא לשון הווה גם מלת נתתי כן. [צ]ר"ל הגאון פי' נתתי כבר. [ק]שאין בו דגש כמשפט בנין הכבד. והיה ראוי להיות בעננני. והוקל לבלתי

היות

ספורנו

איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יזכה לזה שאלילהו ויהרגהו איש אחיו אדרוש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד השמים: (ו) באדם דמו ישפך. בב"ד של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא אדרש דם שאר בעלי חיים. כי בצלם אלהים עשה בצלם העליונים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל ית' נעשה אדם נתן כח בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהים אשר היא נפשו האנושית אשר גם הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו. ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ, אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאומרו כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולארץ לא יכופר וגו', אבל על כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ: (יא) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עולם הארץ: (יג) את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר גוני הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר גוני הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאומרם כלום נראתה הקשת בימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם: (יד) בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עבור עב אחרי הזך והלח:

וראיתיה

יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־
בָּשָׂר: טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ
לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין
כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ: יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת
אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין
כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: פ ששי
יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה
שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן:
יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה
כָל־הָאָרֶץ: כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה
וַיִּטַּע כָּרֶם: כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר
וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה: כב וַיַּרְא חָם אֲבִי
כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו
בַּחוּץ: כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה
וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית
וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ: כד וַיִּיקֶץ נֹחַ
מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן: כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד
עבדים

יהא עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: טז ותהי קשתא
בעננא ואחזנה למדכר קים עלם בין מימרא דיי ובין כל
נפשא חיתא בכל בשרא די על ארעא: יז ואמר יי לנח
דא את קים די אקימית בין מימרי ובין כל בשרא די על
ארעא: יח והוו בני נח די נפקו מן תבותא שם וחם ויפת
וחם הוא אבוהי דכנען: יט תלתא אלין בני נח ומאלין
אתבדרו כל ארעא: כ ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב
כרמא: כא ושתי מן חמרא ורוי ואתגלי בגו משכנה:
כב וחזא חם אבוהי דכנען ית ערייתא דאבוהי וחוי לתרין
אחוהי בשוקא: כג ונסיב שם ויפת ית כסותא ושויו על
כתף תרויהון ואזלו מהזרין וחפיאו ית ערייתא דאבוהון
ואפיהון מהזרין ועריתא דאבוהון לא חזו: כד ואתער נח
מחמרה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא: כה ואמר ליט
כנען

מסרה טז ורא׳יתיה, ל׳ ומ״ל דמ״ל. לזכר, ב׳ וחסר. אלהים, בז״ק. יז הקמתי, ג׳ הע״ס בטעם, חסר דחסר. יח שם, כל שום ב״ב קמלאר״ל בליר״י. ויפת, ו׳ י׳ קמלין. יט ומאלה, ג׳. כ ויחל, ט׳. ויטע, ג׳. וישכר, ל׳. ויתגל, ל׳. אהלה, ד׳ כ״כ בה״א. כב ויגד, במרכא. לשני אחיו, במקף. כג ויפת, הוי״ו קמולא והיו״ד סגולה. וישימו, מ״ל. אחרנית, ח״ו ומ״י והנו״ן דגושה וכן חבין ז׳. ופניהם, ע׳. וערות, ג׳. כד וייקץ, בחרין יודין והק׳ בסגול. מיינו, ל׳ ומ״ל. עשה, כסג״א ואחריו כפי כי ההא שרשים. כה אלהי, ג׳ מלעיל. ויהי, ל״ב.

ת״א ויחל נח איש סנהדרין ע. וישת מן היין ברכות מ סנהדרין ע. וירא חם אבי סנהדרין שם. ויקח שם ויפת סנהדרין ע. וערות אביהם ברכות כה שבת קב. וייקץ נח מיינו סנהדרין דף ע. ויאמר ארור סנהדרין לט.

רש״י

לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהי׳ לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם להייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב״ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א׳) איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב״ר): (כא) אהלו. אהלה כתיב רמז לי׳ שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב״ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו: (סנהדרין ע) וי״א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנ׳ (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו׳: ופניהם אחורנית: למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם
טורח

רמב״ן

רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש״י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו: (יח) וחם הוא אבי כנען. פי׳ רש״י לפי שהפרשה עסוקה ובאה במשפחתו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור״א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר״א דרכו בפשוטי המקרא והחל להגבא שקרים. והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם ויבא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אחו והנה החטא שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לפני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגום אונקלוס בשוקא וטעם: וידע את אשר עשה לו. שגלה חרפתו לרבים והיא בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא: (כ) איש האדמה. פי׳ רש״י אדני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן כי איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו והאחרים אמרו גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו אך אמרו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל יימום איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם איש פלוני הידוע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל
האדמה

יונתן בן עוזיאל

וְלָא יְהֵי תוּב מַיָא לְטוֹבְעָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא: (טז) וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאַחְמֵינָהּ לְמִדְכַּר קְיָים עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשַׁת חַיְתָא בְּכָל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: (יז) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָא אַת קְיָים דְקַיֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין מֵימַר כָּל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: (יח) וַהֲווֹ בְּנֵי נֹחַ דִנְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וְיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּי דִכְנָעַן: (יט) תְּלָתָא אִלֵּין בְּנוֹי דְנֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדְרוּ לְמֵיתַב בְּכָל אַרְעָא: (כ) וְשָׁרֵי נֹחַ לְמֶהֱוֵי גְבַר פְּלַח בְּאַרְעָא וְאַשְׁכַּח גּוּפְנָא דְמוֹשְׁכֵיהּ נַהֲרָא מִן גִּינוּנִיתָא דְעֵדֶן וְנַצְבֵיהּ לְכַרְמָא וּבֵיהּ יוֹמָא אַנְיַיצַת וּבַשִׁילַת עִנְבִין וְעַצְרִינוּן:

ירושלמי

[(כ) וּשְׁרֵי נֹחַ גַּבְרָא צַדִּיקָא לְמֶהֱוֵי וְנָצִיב כַּרְמָא:]

(כא) וּשְׁתֵי מִן חַמְרָא וּרְוֵי וְאִתְעַרְטַל בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ: (כב) וַחֲמָא חָם אֲבוּי דִכְנַעַן יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּי וְחַוֵּי לִתְרֵי אַחוֹהִי בְּשׁוּקָא: (כג) וּנְסַב שֵׁם וְיֶפֶת יַת אִצְטְלָא וְשַׁוִיוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְאַחֲזְרִין וְכַסִיאוּ יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹם מְאַחֲזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲמוֹן: (כד) וְאִתְעַר נֹחַ מִן חַמְרֵיהּ וִידַע בְּאִשְׁתְּעוּת חֶלְמָא יַת דַעֲבַד לֵיהּ חָם בְּרֵיהּ דְהוּא קְלִיל בִּזְכוּתָא דְגָרַם לֵיהּ דְלָא יוֹלִיד בַּר רְבִיעָאי: (כה) וַאֲמַר לֵיט כְּנַעַן דְהוּא בְּרֵיהּ רְבִיעָאי עֲבִיד

משעבר

בעל הטורים

בריתי. אשכם ס"ת מתים רמז לתחיית המתים שהשם מקים בריתו להחיותם: (כ) ויטע ב' במסו' ויטע כרם: ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מג"ע וכן אברהם לקח האשל מג"ע: (כא) ויתגל אותיות גלויות שגלו בכלם גולים ע"י היין. היין בגי' יללה: (כה) עבד עבדים יהיה יהי"ה עולה ל' רמז

לדמי

יונתן

תרגום כי בא השמש אחרי נמע: (יט) אתבדרו לשון אתפזרו: (כ) ואשכח גופנא פירו' מלא גפן שהמשיכו נהר מהגן עדן ונטע ממנו כרם ובו ביום גמרו תרגום של עלתה נצה ואכילת בשילו אשכלותיה וכו'. ועבר פי' עלוהי בגת: (כא) ואתערטל פי' ערום: (כג) אסטלא כמו אצטלה: (כד) באשתעות אלוא דקשה ליה והיאך ידע וכי היה נביא אלא ע"י הגדה בחלום. קליל בזכותא פירוש קטן במעלות דקשה ליה וכי קטן שבכולן היה והלא כתיב שם חם ויפת אלא כדפי' וכן איתא במכל'

סנהדרין

אבן עזרא

שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי [ו]אתך: ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון [ז]שמלהט השמש תולדת הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול [ח]והיא דרך נכונה למבין: (טו) מלת יהיה. עם המים איננה כאיש [א]כי המים לשון יחיד וכן [ב]ויהי אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר [ג]והשם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך [ד]וזו השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם ויינות נח. וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וכן רבקה ומבנות חת כאלה. ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת [ה]למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ [ו]כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל [ז]מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים: איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש [ח]שביום שנטעו שתה איננו יש לו סוד [ט]ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום [י]אחד: (כא) ויתגל. מלשון גלוי מהבנין התפעל וכן [כ]ואל יתעל. וה"א [ל]אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה. כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על [מ]שכמו. ומלת שכם [נ]לא תתחבר: אחרנית. הפך הלוך האדם [ס]כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה [ע]והנעושה היה כנען. וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לבד. כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו [פ]בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו [צ]זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים [ק]ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעבד [ר]קדש קדשים. בקדש [ש]הקדשים. וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו. ויש אומר כי הכושים הם עבדים [ת]בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך

הראשון

פירוש על אבן עזרא

היות ב' ע"כין כלומים שהוא כבד על המבטא. [ו]עמך כתיב (שמות י"ט ט'). [ז]אמר כבה בשבל אותה השמים. [ח]אבל קודם המבול לא היה כח באור השמש לעשות רושם הקשת כ"כ שהיה נראה' בענן. וזה חזוק למה שפי' נתתי עתה. [א]כאשר מים לעולם ל' רבים כ"כ פי' יהי'. [ב](במדבר ט' ו') וכבר פי' ר"א בפסוק יהי מאורות למה אמר יהי בעבור שידבר בה הרבה ליחיד ולרבים גם לנקבה וכו'. [ג]ר"ל תמיד עיני ה' בה לזכור ברית עולם ואולם לעינינו אינו נראה רק לעתים. [ד]כמו שפי' לעיל פסוק ט' שעל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי וכו'. [ה]ר"ל קושית השואלים (לקמן כ"ז מ"ו) אומרת רבקה ב' פעמים מפני בנות חת. מתחילה אומרת קצתי בחיי מפני בנות חת שוב אומרת אם לוקח וכו' מבנות חת כאלה. בודאי עשתה ב' מניעות לקחת אשה מהם. כי היתום אבותיהם רע הוא. והבנות מקולקלות מצד עצמן. ולזה ישאל השואל איזה חטא היה על בני חת ולא פרשה משמיע' אם לקח וכו' מבנות הכנעני. ולזה משיב ר"א אם כי בתואל ובניו היו מקולקלי' מכ"מ לא היו מצד הקללה רק מרוע הנפשים. ע"כ היו בכח רבקה להיות צדיקת לא כן בנות חם שבענין מקולקל ומקולל מירושת חם וכנען בנו. ונוסף לזה רוע טבעת עצמן אפילו לא היו מזרע כנען ע"כ חולין הקללה במקולקל. ולאות אליעזר היה ארור ונעשה ברוך כדעת חז"ל בא ברוך ה' ע"ש ה"א. [י]אפילו שהיה הרבה אומות שם מכ"מ כולם היו ע"ש זרע כנען. [כ]ר"ל מבנין הפעיל ושרשו הלל כמו ויסך בדלתים ים (איוב ל"ח ח') שגם הוא מפועלי הכפל כי שרשו סכך. [ח]בפדר"א (פרק כ"ג) דרש זה על ביום נטעך תשגשגי (ישעיה י"ז י"א). [ט]ר"ל אין כונתו הדרש שביום שנטעו שתה איננו רק יש לו סוד כי היין מורה על מהירת הפעולה הן לטוב או לרע. לטובה כונתו שהגיע לו תועלת מיד בלא זמן. והמגיע בלא זמן הוא השגה השכלית ומכונה בשם יין ככתוב אשקך מיין הרקח (שה"ש ח' ב') כי כאשר השכל מלובש עם בינת אדם הוא מקושר ע"פ מערכת הגלגל ע"כ צריך זמן. לא כן אם השכל למעלה מהטבע פועל במהירות ע"כ אמרו חז"ל משנכנס יין יצא הסוד מבלי הזמן. וכאשר שותה בלא מדה גובר על שכלו כח הערוף ומבלבל שכלו כאמרו (במ"כ כח פ' ל"א) אבגע שידא שמרון א"ל שותפי עמך איזדהר בך דלא סיעול לחלקי עיין שם בפי' מ"כ. [י]מתחלה היה ההריון ואחרי כן הלידה. [כ](ירמיה כ"א ג') ומשפטו יתעלה. וכן ויתגל ויתגלה. [ל]ר"ל הה"א בסוף במקום וי"ו הכנוי אהלו. וכן בְּרֵעֹה (שמות ל"ב י"ז) כמו ברעו. כי פְרָעֹה אהרן (שם כ"ה) כמו פְרָעוֹ. [מ]על שכם של כל אחד ואחד משניהם. [נ]ר"ל לא מלאכות בכנוי שכמים. [ס]ר"ל נוכל לפרש כי ההלוך היה כדרך שאחרי צ"א רק הפכו פניהם ללכד האחור. ע"כ מפרש ר"א כפול לשון וילכו אחרונית פי' ההלוך היה הפוך הלוך שאחרי צ"א וגם פניהם היה ללכד אחור. ובלא לשון הכפול היינו מפרשים כפשט הראשון. [ע]וחז"ל דרשוהו (בסנהדרין ע' ע"א) (ובפדר"א פ' כ"ג). [פ]ר"ל כנען היה בנו הקטן של חם. וחם לא היה בן הקטן לנח. וכן הוא (בפדר"א שם). [צ]ר"ל התנחומא כ"י אומר אין הקללה חוכלת במקום הברכה שהרי ברך הקב"ה נח ובניו וכו' וכנען נתעבר בתיבה עכ"ל כפירש"י (במדבר כ"ה י"ג) על כהונת פנחס. [ק]ר"ל אינו עבד לעבדים. רק לאחיו שהם יהיו מלכים יעבוד. [ר](ויקרא ו' י"ח) שפי' קדש כאחד הקדשים כי הוא מדבר לדין המעלה גם העולה ושניהם נקראים קדשי קדשים. [ש](במדבר י"ח יו"ד) שם פי' לאכול בעזרה. אף שקדושתה יתרה על החלב שהוא קודש אבל היכל יותר קודש. [ת]וא"כ

יהיה

ספורנו

(טז) וראיתיה לזכור ברית עולם. אשגיח במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען אשיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם: (יז) ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית. זאת הקשת הנראה היא אות הברית ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בתפלתם ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב: (יח) וחם הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בהדמות כענין אביך האמורי: (יט) שלשה אלה בני נח. ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח בירך האל ית' את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ: (כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות וההטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו הוא הסרום כדברי רבותינו ז"ל. וכתב בדברי הכלדיים שסרסו על ידי כשוף. והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. שמח על פעולת בנו: (כג) ופניהם אחרנית. גם בפעל הכסוי שהיה קצת הכרח לפנות אליו לא פנו אלא לראות ויהיה נוסף עליהם עלבון: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בניו של נח אז ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה

קטן

עבדים יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך
יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו:
כז יפת אלהים ליפת וישכן באהלי־
שם ויהי כנען עבד למו: כח ויחי־נח
אחר המבול שלש מאות שנה
וחמשים שנה: כט ויהי כל־ימי־נח תשע
מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ
י א ואלה תולדת בני־נח שם חם
ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול:
ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל
ומשך ותירס: ג ובני גמר אשכנז
וריפת ותגרמה: ד ובני יון אלישה
ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלה
נפרדו איי הגוים בארצתם איש
ללשנו למשפחתם בגויהם: ו ובני
חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ז ובני
כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה
וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות
גבר בארץ: ט הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן יאמר כנמרד גבור ציד
לפני

אונקלוס

כנען עבד פלח עבדין יהי לאחוהי: כו ואמר בריך יי אלהה דשם ויהי כנען עבדא להון: כז יפתי יי ליפת וישרי שכנתה במשכנה דשם ויהי כנען עבדא להון: כח וחיא־נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: כט והוו כל־יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: א ואלין תולדת בני־נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גמר אשכנז וריפת ותוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלין אתפרשו נגות עממיא בארעהון גבר ללישנה לזרעיתהון בעממיהון: ו ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ז ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש אוליד ית־נמרד הוא שרי למהוי גבר־תקיף בארעא: ט הוא־הוה גבר־תקיף קדם יי על־כן יתאמר כנמרד גבר־תקיף קדם יי:

סן

מסרה כז יפת, ל'. וישכן, ל' וחסר ושלחה ו־. כט ויהי, חס נמלא ויהיו ח"ל להוליא אחרה אבל יש לתקנה וכ"כ ויהי ע"ד המסרה וסי' ח"לן. י א תולדת מו"ק וחסר הכין. חס, כ"כ בלא וי"ו העטוף. ויולדו, ל' וכל קרי' דכו' במ"א. ב גמר, ג' וחסר. ותבל, ו' חסר. ג גמר, ב'. ריפת, ל', דין כתיב רי"ש. ותגרמה, חסר ובה"א ג'. ד אלישה, ג' מ"ל ובה"א. ודדנים, ח"ו ומ"י. ה מאלה, ב' כ"פ. בארצותם, חסר. ללשנו, חסר. למשפחתם, חסר. ו בזה אין פיסקא. ז סבא. באלף ובתשעה. וחוילה, מ"ל ובה"א. וסבתה, ב' חד כתיב א' דין כ' ה'. ורעמה, ג' כתיב ה' המס דגש רפה ובן הכין. וסבתכא, ב' חד ה' דין א'. רעמה, כ"כ. שבא, דין כתב בשין ואלף. ח להיות, מ"ל. גבר, ג' חסר בלי'. ט גבר, ב' מ' בלישנא יאמר, ג'. גבור, ל' מ"ל בתורה.

ת"א יפת אלהים יומא ט מגלה ט. בני יפת גומר יומא י. ובני חם כוש כתובות קיב סוטה לד.

רש"י

טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): (ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר

זה

רמב"ן

האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ חמס שכל גדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה בורגר לשם בורגרות ואמרו שהיה לו לטוע אחר האדמה והנה הוא ייחום וטעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי בגלותו ביין לא נטע הגפן כאשר האילנות ועשה כרם: (כו) ויהי כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריחנו לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן בא לקוב אויביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך י"י אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והזכיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כענינים והשלחתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם: וברך תחלה אלהי שם. הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו מוסב גם לאחיו הנזכרים ומזה וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר לדקו הציל כל העולם גם אותו השתיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו: (א) וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראויים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני שנים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם על מעיינה שלא יולידו ויאבדו במבול או שילך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למען כתיאסר בתולדות נח יותר מכפילים באבותיו וגם הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י ונ"ר: (ב) בני יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם: וטעם מאלה נפרדו איי הגוים

בארצותם

מִשְׁעֲבַד יְהֵי לְאַחוֹי: (כו) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְשֵׁם דְעַבְדָתֵיהּ צַדִּיקָא וּבְגִין דָּדֵי כְנַעַן עֲבִיד לֵיהּ: (כז) יַשְׁפַּר יְיָ תְּחוּמֵיהּ דְיֶפֶת וְיִתְגַּיְירוּן בְּנוֹי וְיִשְׁרוֹן בְּמַדְרְשָׁא דְשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עֲבִיד לְהוֹן: (כח) וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹבְעָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: (כט) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: (א) אִלֵּין תּוֹלְדַת בְּנוֹי דְנֹחַ וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹבְעָנָא: (ב) בְּנוֹי דְיֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבַל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹן אַפְרִיקֵי וְגֶרְמַנְיָא וְהַמְדַיי וּמַקְדוֹנְיָא וְבִיתִינְיָא וְאוּסְיָא וְתַרְקֵי:

[(ב) בְּנוֹי דְיֶפֶת גּוֹמֶר וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹן אַפְרִיקֵי וְגֶרְמַנְיָא וּמָדַי וּמַקְדוֹנְיָא וְבִיתִינְיָא וְאַנַּסְיָא וְתַרְקֵי:]

(ג) וּבְנוֹי דְגוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָא:

[(ג) וּבְנוֹי דְגוֹמֶר וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹן אַסְיָא וּפַרְכֵן וּבַרְבַּרְיָאָה:]

(ד) וּבְנוֹי דְיָוָן אֱלִישָׁא אַלַּס וְטַרְסַס אַכְזְיָא וְדוֹרְדַנְיָא:

[(ד) וּבְנוֹי דְיָוָן אֱלִישָׁה וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹן אַלְסְטְרָסוֹס וְדוֹרְדַנְיָא:]

(ה) מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נְנִיסֵי נְגָוַות עַמְמַיָּא כָּל חַד לְלִישָׁנֵיהּ לְיִחוּסֵיהוֹם בְּעַמְמֵיהוֹם: (ו) וּבְנֵי דְחָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנַעַן וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹם עַרְבְיָא וּמִצְרַיִם וְאַלִּיחְרוֹק וּכְנַעַן: (ז) וּבְנוֹי דְכוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וְשׁוּם אַפַּרְכְיוּתְהוֹם סִינִירָאֵי וְהִנְדִיקֵי וְסַמְדָאֵי וְלוּבָאֵי וְזִינְגָאֵי וּבְנוֹי דְמוֹרִיטִינוֹס זְמַרְגַּד וּמְזַג: (ח) וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת נִמְרוֹד הוּא שָׁרֵי לְמֶהֱוֵי גִּבַּר בְּחִטְאָה וּלְמִרְדָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא: (ט) הוּא הֲוָה גִּבַּר מְרוֹדָא קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן יִתְאֲמַר מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עַלְמָא לָא הֲוָה כְּנִמְרוֹד גִּבַּר בְּצֵידָא וּמְרוֹדָא קֳדָם יְיָ:

[(ט) הוּא הֲוָה גִּבַּר בְּצֵידָא בְּחִטְאָה קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה צַיֵּיד בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּלִישָׁנֵיהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן רְחוּקוּ מִן דִּינוֹ דְשֵׁם וְאִדְבְּקוּ בְּדִינוֹ דְנִמְרוֹד בְּגִין כְּדֵין יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גִּבָּרָא גִּבַּר בְּצֵדְיָא בְּחִטְאָה קֳדָם יְיָ:]

בעל הטורים

לדמי שקלים של עבד: (ט) יאמר ג' במסו' הכא ואידך על כן יאמר בספר מלחמות ה'. ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד עריס כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות ולציון יאמר שיהא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא נוכר ויאמרו הכל זה יולד בה: (א) שפה אחת ודברים אחדים והבלים ודברים הרבה [נ"ל שכל"ל ודברים] ב' הכא ואידך (קהלת ה') והבלי' ודברים הרבה שהרבו לדבר הבלי' הרבה. שפה אחת בגי' ל' הקדש: (ב) בנסעם ב' במס' הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה הוא שדרשו רז"ל אותו היום שנו מלאכי ה' משל לתינוק שבורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (ג) איש אל רעהו הבה ס"ת שלוה מפני שלוה יתירה שהיה להם מעאו: לאבן ב' במס' הכא ואידך (ש"א כ"ה) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: (ה) ויפץ ג' במסורה. הכא ואידך. ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש"א י"ג) וח"ש חז"ל כאוין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות א' ואלו כמולו מן המגדל

יונתן

קנהדרין ובצ"כ: (כז) תחומיה דיפת פי' דהיינו תחום של בית המקדש דהיינו שעמד כורש מבני בניו וגזר לבנות בה"מ כדאיתא ברבה וגם יתגיירו בניו וילמדו תורה בב"ה של שם: (ב) ושום אפרכיותהון פי' שם מדינותיהם אפריקי וגו' כולן שם מדינות הם כדאיתא בפ"ק דיומא ובתלמוד ירושלמי פ"ק דמגלה: (ח) הוא שרי וכו'

והוה

רמב"ן

בארצתם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן וגו': ואמר בארצתם בגייהם. וכן בבני שם וספר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע הטעמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע קצת שכרי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמרו הברית לנח כי לא כלה אותם. והרב אמר נמורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו ילוה את בניו ואת ביתו אחריו ויגיד להם על נח ובניו שראו המבול ולא התיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי מן ראה אביו שראה אדם הראשון וילחק ויעקב ראו שם שעד במבול ויעקב מגיד כל זה ליוצאי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו ואנשים בכל דור יודעים מאבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדתיהם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא הזכירו הכתוב ובצ"ל אמר רים נקם הייני סגורים שנבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא הזכירו הכתוב הייני סגורים שנתערב זרעו בבני

אבן עזרא

הראשון אחר המבול היה מכוש [א]וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. הייבין אנו להוסיף תודות לשם* שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם. והטעם שיכריתנו [ב]לעבוד את שם. כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו לכן בחסרון ה"א [ג]ובלא וי"ו לא ימלא. והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת [ד]כמוהו. ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען. אמר כי כמוהו לעיני מנהאל דודי [ה]שהוא בן דודו. ויתכן שהיה גדול ניכוניה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך. וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה. רק הוא כמו [ו]ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא ונסבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד [ז]ובפסוק הזה ברך יפת גם שם. כי פי' וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם. כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד [ח]עולם. כי מאלה נפל' כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. [ט]שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי [י]אחת היא: (ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות [כ]אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולות לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך [ל]אחרת: (ט) על כן יאמר. משל

*נ"ל לה"י.

כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד *ולוד ראשי אומות לא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות: (ח) הוא החל להיות גבר בארץ. כתב רש"י להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שיאמר כי הוסל בדור הפלגה מלך ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם אלהים אחרים: (ט) הוא היה גבור ציד לפני י"י. לד דעתן של בריות בפיו ומטען

*נ"ע כי בארפכשד הזכיר תולדות.

פירוש על אבן עזרא

יהיה כפירוש הנ"ל אשר כנען יהיה עבד לעבדים כי גם אחיו הם עבדים ואפילו כוש הוא עבד מלך קללת חם אביו. וכנען יהיה עוד עבד לבני שם. [א]זה נמרוד בן כוש יהוא אמרפל וכתיב וכוש הוליד את נמרוד (להלן י' ח') וכו'. [ב]ר"ל השם יכרים את כנען לעבוד לאחיו. [ג]כי לריך להיות להם או למו אבל לם בלא ה"א ובלא וי"ו לא נמלא. ולמו סביאמו כמו סביאם. [ד]ר"ל עם יפת נזכר רק שם אלהים כי זרע שם הם ב"י. [ה](ירמיה ל"ב י"ב). [ו]כי ירחיב (דברים י"ב כ') ת"א ארי יפתי. [ז](ישעיה מ"ח ב'). [ח]פי' לכל העולם כי מהנזכרים הם כל יושבי תבל זולת זרע כנען וזה לא נתקיים מיד כי זרע כנען היו מלכים ושרים מהם עד כבוש ארלם. [ט]ר"ל שהוא שם יחיד אף שהוא על המשפט לשון רבים. [י]וכן ס"א וליס מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד) וקיען ילערכון מרומאי. [כ]ר"ל לפי דברי חז"ל נקרא נמרד שהמריד כל העולם על ה' אך לפי הפשט נוכל לפרש דרך אחר כי לפי הדרש היה ראוי להקרא מַמְרִד. [ל]ר"ל לפי הדרש הנ"ל פי' נקרא נמרד ולא ממרד כי לבסוף מרדו עליו ונהרג ע"י עשו. כ"א

ספורנו

קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו. עבד למו לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עלים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם קודם ימי המקדש: (כט) וימת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו ל שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה'. גבור מאד

לפני יהוה: י ותהי ראשית ממלכתו
בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער:
יא מן־הארץ ההוא יצא אשור ויבן את־
נינוה ואת־רחבת עיר ואת־כלח:
יב ואת־רסן בין נינוה ובין כלח הוא
העיר הגדלה: יג ומצרים ילד את־
לודים ואת־ענמים ואת־להבים ואת־
נפתחים: יד ואת־פתרסים ואת־
כסלחים אשר יצאו משם פלשתים
ואת־כפתרים: ס טו וכנען ילד
את־צידן בכרו ואת־חת: טז ואת־
היבוסי ואת־האמרי ואת הגרגשי:
יז ואת־החוי ואת־הערקי ואת־הסיני:
יח ואת־הארודי ואת־הצמרי ואת־
החמתי ואחר נפצו משפחות הכנעני:
יט ויהי גבול הכנעני מצידן באכה
גררה עד־עזה באכה סדמה ועמרה
ואדמה וצבים° עד־לשע: כ אלה בני־
חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם: ס כא ולשם ילד גם־הוא
אבי כל־בני־עבר אחי יפת הגדול: כב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד
וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד ילד את־שלח

°וצבוים קרי

ושלח

אונקלוס

י והוה ריש מלכותה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל:
יא מן ארעא (פ"א עיצה) ההיא נפק אתוראה ובנה ית־
נינוה וית־רחבת (נ"א רחובי) קרתא וית־כלח: יב וית־רסן
בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא: יג ומצראי אוליד
ית־לודאי וית־ענמאי וית־להבאי וית־נפתוחאי: יד וית־
פתרוסאי וית־כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית־
קפוטקאי: טו וכנען אוליד ית־צידון בכרה וית־חת: טז וית
יבוסאי וית־אמוראי וית־גרגשאי: יז וית־חואי וית־ערקאי
וית־אנתוסאי: יח וית־ארודאי וית־צמראי וית־חמתאי
ובתר־כן איתבדרו זרעית כנענאי: יט והות תחום כנענאי
מצידן מטי לגרר עד־עזה מטי לסדום ועמרה ואדמה
וצבוים עד־לשע: כ אלין בני־חם לזרעיתהון ללישנהון
בארעהון בעממיהון: כא ולשם איתיליד אף־הוא אבוהון
דכל־בני־עבר אחוהי דיפת רבא: כב בני שם עילם ואשור
וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש:
כד וארפכשד אוליד ית־שלח ושלח אוליד ית עבר:

ולעבר

מסרה י ראשית, (כ"ת). בבל, כו"ל מלרע כי הסגול הוא תמורת ציר"י. ואכד, הכף בפתח. וכלנה, הנון בציר"י וה"א בסוף. יא מן, ג' ר"פ. ההוא, וי"ו וחירק. רסנה, ל' מ' דמ'. יב ואת, הוי"ו בגעיא. רסן, ז"ק ומלעיל. הוא, וי"ו חירק. הגדלה, חסר. יג ומצרים, ב' ר"פ. לודים, מ"ל דמ"ל. ענמים, ב'. להבים ג' אנ"ך. נפתחים, ארבעתן ח"ו ומ"י. יד ואת הויו בגעיא. כסלחים, ב'. טו צידן, מ"י וס"ו. דכוות' ג'. טז היבוסי, י'. האמרי, ה'. יז הערקי, הה"א בקמץ. הסיני, ב' מ"ל. יח משפחות, ל' מ"ל בתורה. יט גבול, מ"ל. באכה, ו' כתיב ה'. גררה, הג' רפי. סדמה, ג' חסר. ואדמה, כ"כ בויו. וצבים, וצבוים קרי. כ' במד י'. כ בני, הנ' רפי כי אין כאן ד"ד כי יש כאן ב' תנועות בין הטעמים. למשפחתם, חסר. ללשנתם חסר דחסר. בארצתם, חסר. בגויהם, מ"ל. כא ולשם, ד'. הגדול, ח' מ"ל בתורה. כג ומש, ל' וחד ומש פלי הבר.

ת"א ותהי ראשית יומא י. ולשם ילד סנהדרין שם סע.

רש"י

זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנאמר (יונה ג') ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"כ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנתם בארצתם. אף על פי שנחלקו ללשונות ולארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתי' אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנ' היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו

שניהם

רמב"ן

ומטען למרוד במקום: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו. ור"א פי' הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופיר' לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה: (יא) מן הארץ ההוא. במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון יצא מגר אדר ועבר עלמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתינו אדרעי ושב לארצו ברכוש גדול ורבים כן ולכן תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנא' ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני י"י להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו: (יג) ומצרים ילד. יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרום והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרום על ארץ מכורתם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתב יושבי פלשת. ואמר ר"א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. ועם אשר יצאו

פל

(י) והוה שירוי מלכותיה בבל רבתי והדס ונציבין וקטספון בארעא דפונטוס:
[(י) והות שירוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו בארעא דבבל:]
(יא) מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור דלא בעא למהוי בעיטת דרא דפלוגתא ושבק ארבע קוריין אלין ויהב ליה יי בגין כן אתרא ובנא ארבע קוריין אחרנין ית נינוה וית פלטיאת קרתא וית כריות:
[(יא) מן ארעא ההיא נפק אתוריה ובנא ית נינוה וית פלטייתא דקרתא וית חדיית:]
(יב) וית תלסר דמתבניא ביני נינוה וביני חדיית איהי קרתא רבתא:
[(יב) וית תלאסר בין נינוה ובין חדיית היא קרתא רבתא:]
(יג) ומצרים אוליד ית ניווטאי וית מריוטאי וית ליווקאי וית פנטסכינאי:
[(יג) ומצרים אוליד ית מריוטאי וית ננטפולטאי וית לוסטאי:]
(יד) וית נסיוטאי וית פנטפולטי דנפקו מתמן פלישתאי וית קפודקאי:
[(יד) וית פילוסאי וית פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי:]

(טו) וכנען אוליד ית צידון בוכריה וית חת: (טז) וית יבוסאי וית אמוראי וית גרגשאי: (יז) וית חואי וית עירקאי וית אנטוסאי:
[(יז) וית טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי:]
(יח) וית לוטסאי וית חומצאי וית אנטכואי ובתר כדין אתבדרו זרעייתהון דכנענאי:
[(יח) וית אנטרידנאי וית חמצאי וית אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין אתפרעו ניסי אומיא:]
(יט) והוה תחום כנענאי מן כותניים מעלך לגרר עד עזה מעלך לסדום ועמורא אדמא וצבויים עד קלדהי: (כ) אלין בנוי דחם לזרעית יחוסיהום ללישנהום במותב ארעתהון בניסת עממיהון: (כא) ולשם אתיליד אף הוא בר הוא אבוהון דכל בני עבראי אחוי דיפת רבה בדחלתא דיי: (כב) בנוי דשם עילם ואתור וארפכשד ולוד וארם: (כג) וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: (כד) ולעבר אתילידו תרין בנין שום חד
פלג

בעל הטורים

המגדל ואלו ממצרים תהו ויפץ העם מעליו: ויחדלו ב' במס' הכא ואידך ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד: (י) שנים אשר ב' דסמיכי הכא ואידך

יונתן

וכו' כדאיתא ברבה מעשה הוא לטובה ומעשה הוא לרעה: (כא) רבה בדחלתא דיי' דקשה ליה מאי יפת הגדול והכי שם גדול באחיו היה אלא גדול ביראת ה':
אלמודד

רמב"ן

על דעת המפרשים שהוליד' כלשון מהלליך יצאו וכתב רש"י משניהם יצאו שהיו הפתרוסים והכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ע"כ. ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחי' יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח"כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתורי' היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור: (טו) וכנען ילד את צדן בכרו. אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו משם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראיה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו. ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי. ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה והנה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ולידן לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראוי לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסי' וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל יתברך: (כא) ולשם ילד גם הוא. בעבור שאמר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יעום אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותו אליו: אחי יפת הגדול. דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול אחר לשם לומר שהוא האח הגדול
של

אבן עזרא

משל היה גם בימי [ס]משה: (יא) וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור. הוא בן יפת [י]וזה היה אחר הפלגה [ס]והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פי' כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה. ולהיותו דבק עם רסן [ע]או עם כלח איננו כסוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לבד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו [פ]ילד: (יט) באכה גררה. [צ]אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם: (כא) וטעם אבי כל בני עבר [ק]להודיע אבי העברים כי אין למעל' ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם [ר]שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול. וטעם אחי יפת הגדול שהי' יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור
כבודו

פירוש על אבן עזרא

[ס]ר"ל מפרש מלת יאמר הוא לשון הוה. [י]ר"ל גומר בן שם. [ס]כי בפסוק הקודם אמר ותהי ראשית ממלכתו בבל ונקרא כן כי משם הפלגה וכו' א"כ מה שנאמר אחריו מן הארץ ההיא וכו' היה אחר הפלגה. [ע](ביומא י' ע"א) הכריעו התוס' ד"ה אינו יודע איזור מלה היא דלא קאי כלל על כלח ע"ש. [פ]מתח הוליד כי מעשה אדם נקרא ג"כ בשם לידה ככתוב וילד שקר. [צ]ר"ל כפי' ב' מרש"י ובואכה אינו שם רק בנוסף לגרר. [ק]ר"ל דקשה לר"א עדיין לא כתוב אשר הוליד עבר אשר יקראו אבי עבר כמובא בגמרא אבותו דמשולל כי משולל היה מפורסם בדורו ע"ז מתרץ כי גם הי"ם מתיחס בשמו על שם אלהי העברים. ואולי כונת ר"א גם הוא ר"ל כמו שמפרש למעלה ילד פי' שהבן מאון האב ומפארה אבות הם הבנים הטובים וא"כ לידה עבר אשר היה והיו ארפכשד ושלח בנו אבי עבר. ומכ"ז לא נקרא אבי עבר רק שם כי היה צדיק כמוהו. [ר]ר"ל גורס ר"ל ושם אבי כנען. (ר"ל) אינו צריך להפך הגרסא כפי הנזכר ככתוב נאום בלעם בנו בעור (במדבר כ"ד ג') כפירש"י אשר שניהם היו גדולים מאבותיהם. והנה
אשר

ספורנו

אמר כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שבימי מלכותו קרה שבאו האומות בארץ שנער שנעשתה מלאכת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי בהסכמת עכו"ם כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עלה ירבעם כאשר יראה דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנבערה כדברי רז"ל: ויבן את נינוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו: (כא) ולשם ילד. נולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר: גם הוא אבי כל בני עבר. אע"פ שהמחזיקים בדעות נפלאות האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי מ"מ גם הוא שם ג"כ היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב. ומי אביהם. והתלמידים
נקראו

וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד
שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו
נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן
יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם
וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל
וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר
וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי
יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה
סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם
לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ
לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם
בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי
יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים
אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ
בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה
לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה | נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל
וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת
את

אונקלוס

כה וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פְּלַג אֲרֵי בְיוֹמוֹהִי
אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן אוֹלִיד יָת־
אַלְמוֹדָד וְיָת־שָׁלֶף וְיָת־חֲצַרְמָוֶת וְיָת־יָרַח׃ כז וְיָת־הֲדוֹרָם
וְיָת־אוּזָל וְיָת־דִּקְלָה׃ כח וְיָת־עוֹבָל וְיָת־אֲבִימָאֵל וְיָת־שְׁבָא׃
כט וְיָת־אוֹפִר וְיָת חֲוִילָה וְיָת־יוֹבָב כָּל־אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃
ל וַהֲוָה מוֹתְבָנְהוֹן מִמֵּשָׁא מְטֵי לִסְפַר טוּר־מַדִינְחָא׃ לא אִלֵּין
בְּנֵי־שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן לְאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
לב אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין
אִתְפָּרְשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃ א וַהֲוָה כָל־אַרְעָא
לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חָד׃ ב וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ
בִּקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃ ג וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ
הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנִשְׂרְפִנּוּן בְּנוּרָא יוֹקַדְתָּא (נ״י בְּנוּרָא)
וַהֲוַת לְהוֹן לִבְנְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃
ד וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁהּ מְטֵי עַד־
צֵית־שְׁמַיָּא וְנַעֲבֵיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל־אַפֵּי כָל־
אַרְעָא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל־עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא
די

מסרה כה ילד, י"ו. האחד, ד'. נפלגה, ב'. כו אלמודד, ב' מ"ל. חצרמות, מלא חדא והריש בפתח. כז הדורם, ג' ומ"ל. אוזל, מ"ל. דקלה, ל' ומ"ל וכו' בה"ח. כח עובל, כ' מ"ל. אבימאל, חדא מלא ובתרין אלפין ל' ומ"ל. שבא, בשין וא'. כט אופר, ל' וחסר י' (וס"ו). חוילה, מ"ל ובה"ח. יובב, מ"ל. ל מושבם, מ"ל. ספרה, ג' מלעיל. לא בני שם, דפי כמש"ל. למשפחתם, ח'. ללשנתם, ח'. בארצתם, חסר. לגויהם, מ"ל ושארא בגויהם ול'. לב משפחת, ח'. לתולדתם, ה' דח'. יא א ודברים, ב'. אחדים, ד'. ב בנסעם, קמץ הנון חטף וב' וענן ה'. וימצאו, הוי"ו במאריך. ג ויאמרו, ו' כ"פ בטעם. לבנים, כל אורי' סי"ק. לאבן, ב'. לחמר, ב' וחסר. ד ויאמרו, ז' כ"פ בטעם. נבנה, במקף ולכן הסגול דגוש מד"ד וכן ונעשה לנו. ומגדל, ז'. וראשו, ד'. נפוץ, ב'. ה לראת, ב' חסר.

ת"א ויהי בנסעם מגלה י. שנער שבת קיג. הבה נבנה לנו מגילה י חולין פט. ונעשה לנו שם סנהדרין קט. וירד ה' לראות סנהדרין שם.

רש"י

שניהם כבדו את אביהם וזה בזכו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם. למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות. על שם מקומו דברי אגדה (ב"ר): (א) שפה אחת. לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כמו שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות (ב"ר): (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"קלייר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני
מי

ספורנו

נקראו בנים כאמרו בני הנביאים: (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שהכין ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג. להודיע סבת קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה ועונש שקלקל מזגם בהשתנות הפתאומי מאויר לאויר: (ב) בנסעם מקדם. כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצוא מרעה לצאן: (ג) הבה נלבנה. לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם ע"ז שתהיה במגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומה וגודל עירה באופן שתהיה אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם. והכונה בזה היתה שהמולך על אותה העיר ימלוך על כל מין האנושי בהיות שם דירת כלם: (ה) וירד ה' לראות. הנה ל' הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר ומורה שאמרו ידון על שם סופו. וכן היה ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה. כי אמנם לא היה רשעם אז יותר מאשר האומות כדי לענשם בעולם הזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן
היה

פלג ארום ביומוי אתפליגת ארעא ושום אחוי יקטן: (כו) ויקטן אוליד ית אלמודד דמשח ית ארעא באשלון וית שלף דשלף מוי דנהרוותא וית חצרמות וית ירח: (כז) וית הדורם וית אוזל וית דיקלא: (כח) וית עובל וית אבימאל וית שבא: (כט) וית אופיר וית חוילה וית יובב כל אלין בנוי דיקטן: (ל) והוה בית מותבניהון מן מישא מעלך לספרוואי טוור מדינחא: (לא) אלין בנוי דשם ליחוסיהון במותב ארעתהון לגניסת עממיהון: (לב) אלין יחוסי בנוי דנח ליחוסיהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טובענא: (א) והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד ועיטא חדא בלישן קודשא הוו ממללין דאתברייא ביה עלמא מן שרויא:

[(א) והוון כל דרייא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין דבה אתברי עלמא מן שרויא:]

(ב) והוה במיטלהון ממדינחא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן:

[(ב) כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר והוה עלמא מן שירויא ואשכחו בקעא בארעא דפונטוס ושרון תמן:]

(ג) ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי ליבנין ונשוי יתהון באתונא והוה להון לבינתא לאבנא וטינא הוות להום לשיע: (ד) ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא סגדו ברישיה ונשוי חרבא בידיה ותהי עבדא לקבלא סדרי קרבא קדם עד לא נתבדר מעילוי אנפי ארעא:

[(ה) ואמרין אתון כען ונבני לנא קרייא ומגדל ורישיה מטטי עד צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגידו ברישיה ונתן חרבא בגו ידיה ותהא עבדא לקבליה סדרא קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי כל ארעא:]

(ה) ואתגלי יי לאתפרעא מנהון על עובד קרתא ומגדלא דבנו בני נשא:

והוה

יונתן

(כה) שלמודד דמשח וכו' פי' שמדד הארץ בחבלים למי זו ולמי זו ודרש נוטריקון שלמודד שלמוד מדידה. וכן דשלף מיי פי' שמשך מי הנהרות ודקדק בשמם לדרוש הלשון נופל על לשון: (א) ועיטא חדא וכו' פי' בעלם אחת בלשון הקודש היו מדברים: דאיתבריאה בי' העולם מתחלה ודייק מדברים אחדים משמע לשון שיסודו של עולם דובר בו כשנברא העולם והוא לשון הקודש וק"ל: (ד) סגדו ברישיה פי' בראש המגדל השתחויה שמשתחוים לע"ז ונשים חרב בידיו והוא יעשה עבודינו סדרי מלחמה

ודייק

רמב"ן

של יפת כי הם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כמו ישעיהו בן אמוץ הנביא חנניה בן עזור הנביא למובב בן רעואל המדיני חותן משה. ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנמנה אחריו: (ב) בנסעם מקדם. פי' רש"י שהיו יושבים שם כדכתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנאמר עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת ומאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל נפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובי' לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט וגם בדלתו מן הסבר נתישב בארצות השם הוא ותולדותיו

וכאשר

אבן עזרא

כבודו. והעד [ש]שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון [ת]כי אין פחות מת"ק [א]שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובלאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר מבול שנתים [ב]אחר המבול. ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם. על כן הזכירו הכתוב בתחלה. ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים. והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות [ג]לשנת המבול [ד]ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה [ה]וחדשים. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול. גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול [ו]שחסרו המים הרתה אשת שם. והנה היה שם בן מאת [ז]שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה [ח]מקומות: (א) שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יצא בפתח גדול ובספר הדקדוק [ט]באתרתי למה חסר דל"ת אחת. והפלג' היתה כרא' ממקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה. ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ [י]כתרגום ארמית חלי. וכמוהו פלגי מים [כ]הם חלקי המים שהנהר יחולק. וכן אי [ל]כבוד. גם עמואל שהוא בן [מ]הנביא. גם דברי סדר עולם נכונים [נ]ועליו נסמוך. ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל [ס]ואל תתמה כי נח ושם היו שם. כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת. והקרוב אלי שהיה לשון הקדש [ע]ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימלא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון. ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים [פ]והם רבים מגזרת אחד. וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי [צ]הרי ארצם במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה. ופירש בקעה ערבה ישרה הפך [ק]ההרכסים. וכן כבהמה בבקעה תרד [ר]ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהמבור עם [ש]נ"ס. לשון נקבות הן כמו כסים ופלגשים. והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין החזק שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופיר' כמשמעו [ת]בלשון ישמעאל. ואלה בוני המגדל לא היו טפשי' שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו ממבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם קרים אל משמעתם כי בניהם היו. והנה הכתוב גלה סתרם וסוף דעתם [א]לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך [ב]ובעבור שידברו

בם

פירוש על אבן עזרא

כנען הרשע ומם שביהו נתקלל גם כן ע"י בנו א"כ נעשה כנען אבי חם ברשעתו מברת ר"א מעלמו. [ש]שיפה הוא הגדול. [ת]כי בהדיא כתיב (לעיל ה' ל"ב) ויולד נח את שם וכו'. [א]בעת שהתחיל להוליד בניו. [ב]ר"ל שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (להלן י"א י') ואם שם גדול מאחיו א"כ היה בן ק"ב שנים כאשר המבול היה נ"ב שנה. [ג]כי יחסרו אוזן הימים שהיו לנח יותר על ל"ע שנים. [ד]ר"ל ובשנת המבול נגמר החשבון להיות לשם כשנולד ארפכשד מאה שנים. [ה]ר"ל מהשנה שאחריה. [ו]ר"ל לפי' הזה לא יתישב העיב מלת אחר המבול. ולכן אמר אחר ה' חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם. וטעמו אמר שהבינו בלי התיבה שימלעו נזקק שם לאשתו והרפה. [ז]ר"ל שנתים אחר המבול כשנתבע ז' חדשים של תשלום עיבורה של אשת שם שנכנסו בשנת ב' אחר המבול. ואם ישאל השואל למה מהפך (לעיל ז' פסוק ז') כתיב ויבא נח ובניו (ובפסוק ס' ע"ו) כתיב לא אתה ואשתך בודאי לא היה עוסק בזו"כ אולי נח היה פורש כל ימי המבול כי היה לו בנים ובניו לא היו להם בנים הוכחו לקדם את עלמם ולפי הדעה הזאת נוכל לומר כי הם שמש אפילו בה' חדשים הראשונים. [ח]ב' במ"א ע"ו ב'. עוד כ"ב כ"ב. ובמ"ב א' י"ז. ג' א'. ח' ע"ז. ע' כ"ע. י"ג י'. י"ד כ"ג. ע"ו א'. י"ז א'. [ט]פי' בספר הלחות אמר לא"ע כי לשון יחיד זכר הוא אֶחָד והיה ראוי להיות ל"נ אַחַדַת. ובעבור היות הדל"ת והתי"ו כאשר הם רפים. קרובים במולם. כבד על לשון להחבירם והנה חסרו הדל"ת ופתחו התי"ו. להורות על לשון נקבה. ג"כ משרת המלך עכ"ל. ור"ל טעמו שלא לטעון עליו באמת לריך להיות פתח תחת התי"ו של אחד. ובלשון החית קמולה והתשובה. בעבור האחנ"חמש שהוא מלך. לכך לריך להיות קמץ תחת חי"ת שהוא תנועה גדולה. [י]פי' והיה נכון נפרט שאז נפלגה הארץ ולא בימי חייו אחרי כן ולא השוב שכי ארפכשד וכנו ועבר עד פלג אשר הולידו אחד את אחד הוא קרוב מאה שנה וקרא בנו ע"ש המאורע. [כ](תהלים ס' ג'). [ל](ש"א ד' כ"א) ע"ש שגלה כבוד מישראל כאשר נולד. [מ]ע"ש עמנו אל (ישעיה ז' י"ד). [נ]ר"ל סדר עולם פ"א אר"י נביא גדול היה עבר שקרא בנו פלג ברה"ק שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וכו' ואם בתחלת ימיו הלא קטן אחיו היה קטן והוליד י"ג משפחות ונתפלגו. ואם באמצע ימיו הלא לא בא לסתום אלא לפרש. הא אינו אומר כי בימיו נפלגה אלא בסוף ימיו עכ"ל. [ס]גם זה שם וז"ל נח היה אחר הפלגה יו"ד שנים ואברהם לע"ה היה בהפלגה בן מ"ח שנים עכ"ל. [ע]בסנהדרין ל"ח ע"ב דרשו בדבריו בלשון ארמים. [פ]פי' ולזיכנו כמו כימים אחדים כמו שמפורש בפ' בראשית הן האדם היה כאחד ממנו ע"ש בפי' רא"ע. [צ]פי' כי משם באו לשנער ואמר הכתוב ויהי בנסעם מקדם כלומר ממזרח שהם הרי אררט. [ק]ר"ל והיו הרכסים לבקעה (ישעיה מ' ד'). [ר](שם ס"ג י"ד). [ש]ר"ל אף שבלשון רבים הוא על משקל ל"ז. אעפ"כ לשון נקבות הוא כמו נשים. פלגשים. והעד שבלשון יחיד נאמר והי להם הלבנה לאבן. א"כ בעודם בלי שריפה נקראים לבנים ולאחר השריפה אשר עושים לבנין נקרא לבנה. [ת]שהוא לשון נופל על הלשון כמו הכי קרא שמו יעקב (להלן כ"ז ל"ו). [א]ר"ל אם היה כמובא כדברי חז"ל אשר נחלקו ל"ג כתות וכו' וכולם לשם עכו"ם נתכוונו הלא היה עם נח ובניו ובפרט אאע"ה היה בן מ"ח שנים. אך מתחילה עננו אשר כונתם כפשוטו לבנות עיר וכו'. והקב"ה ירד לסוף דעתם ע"כ כתוב וירד ה' וכו'. [ב](תהלים נ"ה כ"ג

אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי
הָאָדָם: ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד
וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת
וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ
לַעֲשׂוֹת: ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם
שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת
רֵעֵהוּ: ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר:
ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל
יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם
יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ: פ
י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר
הַמַּבּוּל: יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח: יג וַיְחִי
אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ
שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר: טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג: יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ: יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שְׂרוּג: כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בנים

אונקלוס

די בנו בני אנשא: ו ואמר יי הא עמא חד ולישן חד
לכלהון ודין דשריו למעבד וכען לא־יתמנע מנהון כל
דחשיבו למעבד: ז הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא
ישמעון (גבר) אנש לישן חבריה: ח ובדר יי יתהון מתמן
על־אפי כל־ארעא ומנעו למבני (נ"י ואתמנעו מלמבני)
קרתא: ט על־כן קרא שמה בבל ארי־תמן בלבל יי לישן
כל ארעא ומתמן בדרנון יי על־אפי כל־ארעא: י אלין
תולדת שם שם בר־מאה שנין ואוליד ית־ארפכשד תרתין
שנין בתר טופנא: יא וחיא־שם בתר דאוליד ית־ארפכשד
חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: יב וארפכשד חיא
תלתין וחמש שנין ואוליד ית־שלח: יג וחיא ארפכשד
בתר דאוליד ית־שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד
בנין ובנן: יד ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית־עבר:
טו וחיא־שלח בתר דאוליד ית־עבר ארבע מאה ותלת
שנין ואוליד בנין ובנן: טז וחיא־עבר תלתין וארבע שנין
ואוליד ית־פלג: יז וחיא עבר בתר דאוליד ית־פלג
ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יח וחיא־פלג
תלתין שנין ואוליד ית־רעו: יט וחיא פלג בתר דאוליד
ית־רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: כ וחיא רעו
תלתין ותרתין שנין ואוליד ית־שרוג: כא וחיא רעו בתר
דאוליד ית־שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן:
וחיא

מסרה האדם, ו' וכל קרי' דכותי'. ו ה', ברביע. ושפה, ל'. החלם, הה"א בפתח. לעשות, מ"ל. לא יבצר, ל' וחד ולא. יזמו, ל'. לעשות, מ"ל. ז נרדה, ג'. ונבלה, ל'. שפתם, ל'. ח ויפץ, ג'. ויחדלו, ב'. לבנת, ל' וחסר. ט בלל, ל'. ומשם, ל'. הפיצם, ל'. י אלה, ד'. תולדת, מו"ק ומ"ח. שם שם, ב' דסמיך. יא ארפכשד, ל' ק"ז וכל אתנח דכותי'. יג ויחי, ג' בטעם. טז עבר, ג' בטעם בענין ומלעיל. יח פלג, ג' בטעם ומלעיל.

ת"א הבה נרדה מגילה ט סנהדרין לח. ויפץ ה' אותם שם קי. בבל שם כד. כי שם בלל שם קט. ומשם הפיצם שם קז וקט. אלה תולדות שם קט.

רש"י

מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים: (ז) הבה נרדה.
בבית

ספורנו

היה ענש ישראל בהגלותם כאמרו אראה מה אחריתם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול המפר עצת גוים ומניא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות. והנה אלה היו עם אחד בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הלא"ם ועם זה היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצא לכלם עתה זאת ההתחלה שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהשלים כונתם ותהיה אותה ע"ז אשר יבחרו כללית לכל מין האדם ולא יפנה אחד מהם לדעת את הבורא ית' ולהבין כי יוצר הכל הוא. והסוף זה יקרה כשתהיה מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל אחד מהם יחשוב שיש אלהי האלהים שכל האלוהות מסכימים לדעתו ובו ישלם סדרם וסדר המציאות כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים: (יח) ויולד בנים ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימות
כמו

(ו) ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכלהום ודא אתחשבו למעבד וכדון לא יתמנע סגרון כל דהשיבו למעבד: (ז) אמר יי לשבעין מלאכיא דקיימין קומוי איתון כדון ונחית ונערבבא תמן לישנהון דלא ישמעון אינש לישן חבריה: (ח) ואיגליאת מימרא דיי עלוי קרתא ועמיה שובעין מלאכיא כל קבל שובעין עממיא וכל חד וחד לישן עממיה ורשם כתביה בידיה ובדרינון מתמן על אנפי כל ארעא לשבעין לישנין ולא הוה ידע חד מה דיימר חבריה והוו קטלין דין לדין ופסקו מלמבני קרתא: (ט) בגין קרא שמה בבל ארום תמן ערביב יי לישן כל דיירי ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: (י) אלין גניסת שם שם בר מאה שנין כד אוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טובענא: (יא) וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (יב) וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: (יג) וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: (טו) וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (טז) וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: (יז) וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: (יח) וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: (יט) וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: (כ) וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: (כא) וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד
בנין

רש"י

בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י') מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא' שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד
את

רמב"ן

וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותי' מורדים בעולם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו טפשי' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פי' שם ענין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ומה בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והמשכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקלקלו בנטיעות והנה ענושי'
בשמו

אבן עזרא

בה הרבה תמלא כן לשון רבים הנה [י]נתחכמה. גם לנקבה הבה נא אבא אליך. ואל תתמה על מלת וראשו בשמים [ד]כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים. ואלה הבונים היו בעצתם שלא יפרדו [ה]והשם לא יעץ כן [ו]והם לא [ז]ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהים. ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים [ח]היושבי [ט]בשמים. וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר י"י הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים. וזה טעם וירד. וטעמו ירד בעבור שאמר [י]כן: עם אחד. שיש להם דת [כ]אחת. כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון. על כן לוה מלך מדי ופרס [ל]ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן [מ]החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים [נ]בצורות. וזה הטעם אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני [ס]שרשים: (ז) הבה נרדה. דבר השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל. וכמוהו ונבק' רוח מצרים [ע]וכן אבלה נבלה וזה רחוק. [פ]כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה. רק ונבלה כמו ונעשה. והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' [צ]וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל. והי' ראוי להיותו שלם ונבלילה. ובדילוע הכפל [ק]ונבלה על משקל [ר]ונסבה את ארון יי' [ש]ובחסרון הכפל ונבלה שם [ת]ויפה תרגמו הזקני' ואבלה תחת [א]ונבל'. ואילו היה [ב]כדברי המדקדקים למ' חסרו [ג]הנו"ן. ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון. ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפלו ונלך נמרד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון. והשם הפילם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את [ד]הארץ: (ח) וטעם ויחדלו לבנות העיר. להשלימה. כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם. או יהיה פי' אשר בנו בני האדם [ה]במחשבתם. וכן וילחם בישראל [ו]על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי מלות ואלף [ז]חסר. ובן בגד [ח]ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת [ט]הגדול. ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף. [י]כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם חיי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו. ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם
שבעים

פירוש על אבן עזרא

כ"ב). [ג](שמות א' י'). [ד]ר"ל אם כשבעו אשר היה נח ובניו ג"כ שם לא אמרו וראשו בשמים. [ה]כאומרם פן נפוץ וכו'. [ו]כמ"ש ויפץ ה' אותם וכו'. [ז]שעצת ה' תקום לעולם לקיים ומלאו את הארץ (לעיל ט' א'). [ח](דברים ל"ג כ"ו). [ט](תהלים קכ"ג א') ולפי שה' סיבת כל הסיבות ע"כ ענה אליהו ואתה הסבות את לבם אחורנית (מ"א י"ח ל"ז) ואם היו כולם במקום א' ואת אשר יזמו לעשות היו עושים היה מגיע עליהם עוד כליה. ומלת וירד באמת פי' ירד לסוף דעתם ולראיה על פירוש הזה עיין כוזרי בענין חטא העגל מירבעם אשר פתה את ישראל לעשות רצון ה' שיתקיים המלכות בידו ע"פ נביא ה' וא"כ עשו ובסוף כתוב ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם (מ"א ט"ז ל"א) א"כ לא היה חטא ירבעם לעכו"ם כמו אחאב. [י]ר"ל מתחילה דבר ה' עם המלאכים וא"כ ירד. [כ]עיין מכלול כי שורש עם הוא עם וכל מי שהוא נוטה להממשלה הזאת נקרא עם. ואם לא היו נפרדים מעולם לא שייך עם ע"כ פי' דת אחת. [ל](אסתר א' כ"ב). [מ]את לפניך (דברים ב' ל"א) שהיה ראוי להיות הה"א בשו"א ופת"ח. ולהרכבת אות האחריו ננקד בפת"ח לבד. [נ](שם ג' ה') פי' הערים חזקות כ"כ עד שימנע מלכבשם. [ס]והם יזם. זמם. [ע]ונעיניהם אחד. [ע](ישעיה י"ט ג') כתוב שם ונבקה וכו'. [פ](שם כ"ד ד') אבלה נבלה הארץ וכוונתם לייסב וא"ו ונבלה כאלו הם ב' דברים ולפ"ז יהיה מבורם כי ע"י הירידה תתבלבל לשונם. ע"כ סותר כ"א למה נרד לדעתם הזה כי לשונם לא נתבלבל בעבור הירידה. [צ]א"כ לא נפעל מעצמו ע"י הירידה רק בפועל עשה ה' והוא מבנין הפעיל. [ק]ר"ל שנבלע הכפל למ"ד הפועל בדגש ע"מ ונבלה. ונסבה את ארון ה' (ד"ה א' י"ג ג'). [ר]ר"ל שהוקל ולא נדגש. [ש]כמו שהוא לפנינו. [ת]כדכתיב (מגילה ט' ע"א). [א]שהוא מבנין נפעל ליחידה נספקה. [ב]וזה יורה שמלם ונבלה לרבים מ"ב והזקנים הפכוה ליחיד מ"ב ארדה ואבלה ולמה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה. [ג](לעיל א' כ"ח). [ד]שחשבו להשלים את אשר החלו לעשות. [ה](יהושע כ"ד ט') שנאמר ויקם בלק ב"צ מלך מואב וילחם בישראל. שלא נלחם רק חשב להלחם ע"י קללת בלעם וכו' ובפסוק יו"ד שם והושע דבר על מחשבתו: אולי אוכל נכה בו. [ו]ר"ל בא בל וכן בגד בא גד והעד ותקרא את שמו גד (להלן ל' י"א) וקלרה הא' בקריאת שמו. [ז]בפסוק ואומר אליהם מה הבמה הזה אשר אתם הבאים שם ויקרא שמה במה (יחזקאל כ' כ"ט) ג"כ נחסר האל"ף והוא כמו הכי בא מה. [ח]ר"ל פי' שנתים תמלא (לעיל בפסוק י' כ"א). [ט]עיין
לעיל

ספורנו

כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון אז והוא המבול. אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד
סדר

בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי
שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־תֶרַח
שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־
נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח
תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת
הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ
בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם
וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם
שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן
אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי
עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת
תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

קנג. בללאל. סימן אב"י יסכ"ה לו"ט ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד:

אונקלוס

כב וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית־נחור: כג וחיא שרוג
בתר דאוליד ית־נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן:
כד וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית־תרח: כה וחיא
נחור בתר דאוליד ית־תרח מאה ותשע עשר שנין ואוליד
בנין ובנן: כו וחיא־תרח שבעין שנין ואוליד ית־אברם
ית־נחור וית־הרן: כז ואלין תולדת תרח תרח אוליד ית
אברם ית־נחור וית־הרן והרן אוליד ית־לוט: כח ומית חרן
על־אפי תרח אבוהי בארעא דילדותיה באורא דכסדאי:
כט ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת־אברם שרי ושום
אתת־נחור מלכה בת־הרן אבוהא־דמלכה ואבוהא דיסכה:
ל והות שרי עקרה לית לה ולד: לא ודבר תרח ית־אברם
בריה וית־לוט בר־הרן בר־בריה וית־שרי כלתיה אתת
אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכסדאי למיזל לארעא
דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: לב והוו יומי־תרח מאתן
וחמש שנין ומית תרח בחרן: ס ס ס

ואמר

מסרה כג אחרי, ל' בטעם חביל בענין. כד נחור, ב' בטעם. כו ויחי תרח, במקף. כז תולדת, מו"ק ומ' חבין. הוליד, מ"ל דמ"ל. את אברם. י"ב פסוק אם את ואת את. הוליד, מ"ל דמ"ל. כח מולדתו, מ"ל. כט שרי, הריש בקמץ ע"פ מסורה דריש ויקרא. יסכה, ל'. ל שרי, הריש בפתח. ולד, ל'. וסד לא היה לה ולד. לא ואת לוט, במקף ולכך האלף בסגול. בנו, בז"ק. שרי, בפתח הריש. ויבאו, כל או' חסר. לב ימי, מ' בפתיך. בחרן, נון הפוכה. אין לשנות כלל להפוך הנו"ן כי הוא שוה לכל הכונין שבתור' אך הם כמלאה בזורה כ"ל שרגשה עקום לאחורה ולא נשתניה מצורם. נו"ן א"ל לתקנה אבל אם היא הפוכה ממש לאוי לאוחקה.

ת"א ואלה תולדות תרח תרח סנהדרין קט. אבי מלכה מגילה יד. ותהי שרי יבמות סד ס' הזוהר פ' פלא לך.

רש"י

את ארפכשד שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדרש אגדה יש אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביפיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ע"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנ' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת אלה תולדות נח

לך

רמב"ן

בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין: (כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כדרך דברי רבותי' תרח קבל על אברם בנו לפני נמרד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו י"י וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער אצלות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ואלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כלה.. ב בארצתם לגויהם וכתב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם

ואלינו

יונתן בן עוזיאל

בנין ובנן: (כב) וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: (כג) וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: (כד) וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: (כה) וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ושתסרי שנין ואוליד בנין ובנן: (כו) וחיא תרח שובעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: (כז) ואלין גניסת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: (כח) והוה כד רמא נמרוד ית אברם לאתונא דנורא דלא פלח לטעותיה ולא הוה רשותא לנורא למוקדיה ובכן אתפלג לבא דהרן למימר אילו נצח נמרוד אהא מן סיעתיה ואילו נצח אברם אהא מן סיעתיה וכד חמון כל עממיא דהוו תמן דלא שלטת נורא באברם אמרו בלבהון הלא הרן אחוי דאברם מלא קוסמין וחרשין ואיהו לחש עלוי אישתא דלא למיקד ית אחוי מן יד נפלת אישתא מן שמיה מרומא וגמרתיה ומית הרן לסחמי תרח אבוי היך איתוקד בארעא ילדותיה באתון נורא דעבדו כשדאי לאברם אחוי: (כט) ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה ברת הרן אבוי דמלכה ואבוי דיסכה היא שרי: (ל) והות שרי עקרא לית לה ולד:

ירושלמי

[(ל) והות שרי עקרא לא הוה לה בר:]

(לא) ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכשדאי למיעל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: (לב) והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן: פ פ פ

ואמר

בעל הטורים

ולידך (עמוס ה') שנפיס לפני הרעש שגם במבול היה רעש גדול. (כט) שרה בא"ת ב"ש בג"ץ שהוא בני' יסכה זה הוא כמו שאמרו חז"ל יסכה זו שרה:

לך

יונתן

ודייק כדדייק בסנהדרין פ' חלק ע"ב ועיין בבקה"ט דף ל"ח ע"ד: (כח) דלא פלח לטעותיה בב"ר אמר נמרוד אין אני משתחוה אלא לאור והריני משליכך לתוכו ויבא אלהיך וכו'. וכד חמון פי' כאשר ראו כל האומות שהיו שם קוסמים וחרשין עיניי כישוף כמ"ש גבי בלעם: וגמרתיה וכו' פי' שרפו האש מהשמים בשביל שהיה מסופק בעבודת הש"י ומת על פני תרח אביו כאשר נשרף בכבשן האש שעשו כשדים לאברהם וק"ל:

אתפרש

רמב"ן

ועלינו בתלמוד* כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתוב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כותא עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיכרים המצרים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עומד בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו גם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציאו אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיולא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספר' לפי שהם חולקים על דעתו והיו סותנים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמוד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שלא ילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלווה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן אלכו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ויקח את אביכם

את

*ב"ב צ"א ע"א.

אבן עזרא

שבעים. וזה איננו נכון כי פי' כפתרים ופתרוסים איננו שני אנשים. ועוד שלא הביא במספר נח ובניו. ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל. (כו) ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו י"י והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם. רק משה כתב השם הנודע בימיו. והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו. ויתכן שאור עמו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו. שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם: (כט) והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה. וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו. ובני קטורה. והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו. ג"כ אלו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח. וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה: חסלת פרשת נח

כהם

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פסוק ס') ופה מפרש כי השם הזה נקרא בעת מותו כאשר בפעם הזה נתקבלו אלי מימי אבותיו. ר"ל אור עניינו עמק. (ישעיה כ"ד ע"ו) פי' בעמקים. לפי' בעבור כי דלכו שהיה שמו כן בתחילה בעבור שהוא השליכוהו בכבשן האש את אברהם. פי' כי כתב (להלן כ"ב כ"ב) ואת כשד ואת חזו וכו'. ענין הלכה בלפידי אש או בכחום (בלע"ז בעלייכטונג) כמו אשר אור לו בציון (ישעיה ל"א ע') או הוא שריפת אש כמ"ש חז"ל הרן כשדים שרפוהו. (במדבר ג' ד'). עכך אמרו בסנהדרין (פרק בן סורר ומורה) ובמדרש תהלים בפסוק עוב לחסות בה'. ובסוף פרק קמא דמגילה. והנה לפי דבריהם היתה שרה אחות לוט. ע"כ כתב ר"א למעלה אם קבלה נקבל אשר היתה בת הרן. בעבור שכתב פה ויקח תרח את אברם בנו וכו' ולא הזכיר את נחור. (במדבר א' א'). (שם ט' א'). לדעת ר"א כי יציאת אאע"ה מאור כשדים היתה לואת הי"ת ללכת ארצה כנען. והנה יבכרים זה פרשת לך לך והפסוקים.

ר"ל

ספורנו

סדר מלכותו. ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם המעלות במושכלות והיתה רלויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא סוזק אוירה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות כאמרו ולא גשמה ביום זעם. וכבר אמרו חז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן. ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אלל אברהם בהיותו בארץ כנען ונקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז. והספק זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר נלאלי תמה הקרובים לאברהם כמוהו או יותר.

יב א ויאמר יהוה אל־אברם לך־לך
מארצך וממולדתך ומבית
אביך אל־הארץ אשר אראך: ב ואעשך
לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה
ברכה: ג ואברכה מברכיך ומקללך
אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה:
ד וילך אברם כאשר דבר אליו יהוה
וילך אתו לוט ואברם בן־חמש שנים
ושבעים שנה בצאתו מחרן: ה ויקח
אברם את־שרי אשתו ואת־לוט בן־
אחיו ואת־כל־רכושם אשר רכשו
ואת־הנפש אשר־עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:

ויעבר

א ואמר יי לאברם איזיל־לך מארעך ומילדותך ומבית
אבוך לארעא די אחזנך: ב ואעבדנך לעם סגי
ואברכנך וארבי שמך ותהא מברך: ג ואברך מברכך
ומלטטך אילוט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא: ד ואזל
אברם כמא דמליל עמה יי ואזל עמה לוט ואברם בר־
שבעין וחמש שנין במפקה מחרן: ה ודבר אברם ית־שרי
אתתה וית לוט בר־אחוהי וית־כל־קנינהון די קנו וית־
נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל לארעא

דכנען

מסרה יב א לך לך, (סד ולך לך). אל הארץ, ד' דסמיך בסיפרא. אראך, ב'. ב ואעשך, ל'. גדול, מ'. ואברכך, ב'. והיה, ו'. ה רכושם, ב' כו"ל מ"ל. רכשו, הכף בקמץ לסבת הזקף. הנפש, ל'. כנען, כו"ל הכף דגוש כי ארצה מלעיל בעלה ויש כאן אתי מרחיק. ויבאו, כו"ל חסר. ארצה, ה' וסמיך בתורה.

ת"א ויאמר ה' אל אברם לך לך ראש השנה יז עקרים פרק לד ומד. ואברכה מברכיך פסחים קיז ברכות נה סוטה קח. ונברכו בך כל יבמות סג חולין מט. ואת הנפש סנהדרין לט הפליאים ט'.

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן): ואברכך. בממון (ב"ר): והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו (לקמן כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו. (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (לקמן מח) בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל

הכבוד

רמב"ן

את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברהם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני החור שלו שם אורו ומימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומו אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' ייצא בר הכנא אמר באילין פנסייא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו: (לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו והכ"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים. והנה נח עלתו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם יתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר וכלל השנים ובכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבעל עיון שהיה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה ואשר אמרו עוד בתחלה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה הוא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאמז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הגילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום: (א) ויאמר ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורבים כהם. אבל רבותינו עשו מדרש במה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה: מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פי' וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אומר עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו וברצונו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען

ועוד

(א) ואמר יי לאברם איזל לך מארעך אתפרש מן ילדותך פוק מבית אבוך זיל לארעא דאחזינך: (ב) ואעבדינך לעם רב ואיברכינך וארבי שמך ותהי מברך:

(נ"ב) לך לך ואעשך: ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך ואתקף ויהוי אברם לבירכן סגיין:

(ג) ואברך ית כהניא דפרסין ידיהון בצלו ומברכין ית בנך ובלעם דמלטט יתהון אילוט ויקטלוניה לפתגם דחרב ויתברכון בך כל זרעית ארעא:

(נ"ג) ואברך מאן די בריך יתך ומן דליט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך כל זרעיית ארעא:

(ד) ואזל אברם הכמא דמליל יי ליה ואזל עמיה לוט ואברם בר שובעין וחמש שנין במפקיה מחרן: (ה) ודבר אברם ית שרי אנתתיה וית לוט בר אחוי וית כל קנייניהון די קנו וית נפשתא די גיירו בחרן ונפקו למיתל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען:

(נ"ה) וית נפשתא דגיירון:

בעל הטורים

(א) לך לך פסק באמירה בב' שנבראו בו העולם שביו"ד מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתוב עליו מאמר: לך לך רמז לו כשהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. ד"א רמז לו שלאחר שהלך מחרן חסיה כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנים היה כשיצא וכל שנותיו קע"ה. ד"א רמז לו הגליות השנים שנ"פ ילכו בגולה. ד"א רמז לו שאחר י' דורות כמנין לך ילכו. בגלות בימי לדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן ע"ה שנה [א"ה אולי צ"ל ע' כמ"ש רש"י בפ' בא וכ"ה בהדיא בילקוט בשם פ"ע] בגרית בין בבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך סמך ללכך לך לפי שחרן אפו של הקב"ה ע"ה גלו [ז"ל המפרש לא ידעתי לפרשו ושאלתי לכמה חכמים ואין מגיד. א"ה עכ"ז מ"מ רבינו לכך סמך ללך לך כ"ל שאל"ל ולכך סמך בחרן ללך ;לך כו' ופרש"י פ"פ דלעיל: (ב) ואעשך לגוי כו' ברכו כאן ז' ברכות (כ"ה במדבר רבה פי"א) והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכלם שיעשהו לגוי. שעם זאת נכלל השעבוד והשחרור (אולי כמש"א הנה עם בנ"י כב יעלום הנה נתחכמה. ומה שהשיעבוד הוא בשורה אולי ע"ד שאז"ל שגילל לו הגליות). והשנית שיהיו אברם עדם הכנסו בברית יברכהו ברכות הממון כמ"ש ואברם כבד מאוד והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם (שנעשה אב המון גוים). והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה: והחמישית שיברך הבם מברכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה. אשר הלך ב' במסורות הכא ואידך (בזכריה א) גבי גליות מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות: הלך גבי' בענינים מלמד שהיו הענגים הולכים לפניו ומראים לו הדרך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהנים. וכן מברכיך ג' תגין על כ' לומר לך כי ג"פ ד' הם מ' כנגד מ' אותיות בברכת כהנים והם יברכך ישא יאר: ואברכך גבי' אברהם: (ג) ואברכה מברכיך בגי' יהיו כהנים המברכים בניך עם התיבות. ור"ל שהקב"ה יברך להכהנים כמו שפרש"י בפ' נשא על כן מברכיך ל' רבים ומקללך ל' יחיד: ומקללך אאור בגי' (זה) בלעם הבא לקלל בניך: והיה ו' במסו' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב (שופטים יז) (ושם י"ח והיה לנו לאב) אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: ואברכה ב' במסורה הכא

ואידך

יונתן

(א) אתפרש וכו' דרש הפסוק על פרישות עה"ז וזהו אתפרש מילדותך ע"ד שפי' הזוהר בפסוק מפני שיבה תקום: (ג) דפרסין ידיהון וכו' פי' הכהנים הפורשים ידיהם שעולין לדוכן ומברכים ישראל בתפלה ובלעם שקללם אקלל ויהרג לפי חרב כמתוב. ובעל הטורים כתב כי ואברכה מברכיך בגימ' א"ף כהנים יברכו

בני"ך

ועבר

רמב"ן

ועוד כי הכתוב שאמר ויקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ויקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נלטוה בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיה מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נלטוה

אבן עזרא

השם נוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו. והטעם שידע [א]שם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב [ב]בחרן. ותרח לא מת עד אחר ששים שנה [ג]שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פי' שנוי בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך [ד]גלה לו [ה]הסוד. כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה [ו]כנען. או יהי' טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה [ז]לך אתננה: (ג) מברכיך. [ח]רבים: ומקללך. יחיד: (ה) רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם [ט]רב: ואת הנפש. עבדים ילידי בית. או עשו כמו קנו. וכן עשה לי את החיל [י]הזה. ויש אומרים הנפשות שהוריש האמת לעבוד את

השם

לבוא אותם וכן אמרו בב"ר לך לך אחת יתירה נהרים ואחת מארם נהור וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר כנא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכן הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה: אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתישב בא כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נלטוה אלא שאחז בדרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מגבלשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת יי' ובה יתן יי' חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על כולה או על אחת מכל הארצות ההם ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת: (ג) והיה ברכה. אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא באורה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או לדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים. ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה ובענין התורה כולה אם בחוקותי תלכו אם שמע תשמע בקול יי' אלהיך ובילחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יליאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם יי' בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם

יחיד

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל מה שאמר ומבית אביך שהוא כמיותר. [ב]וה"י כלה שנס מחרן ששם יהיה בית אביו יתרחק וילך אל הארץ אשר יראהו. [ג]פי' כשנולד אברם היה תרח בן ע' שנה. ואברהם בן ע"ה שנה בלאתו מחרן. והיה אז תרח בן קמ"ה ותרח חי ר"ה שנים. [ד]ר"ל בשעת הלווי קודם ויקח תרח כמו שפי' בסוף הפרשה הקודמת ואם כי הרמב"ן השג דבריו. אך הרב כ"א מחכמי השר שעשות הרמב"ן ז"ל ע"ש. [ה]שילך אל ארץ כנען וכדעת בזוהר אשר תרח הוכרח ללאת מאור כשדים ע"כ כאשר מלא מקום בחרן נשאר שם והשם גלה לו הסוד אשר יתרחק יותר. [ו]ר"ל לפלן פסוק ה'. ואשר קשה מלת ויצאו ללכת לשון רבים היה לריך לומר ללכתם. וכפי דעת הנ"ל הם ילאו לגור באשר ימלאון מנוח ועבור אברהם היה הכונה ללכת ארצה כנען בעודו בחרן. ואברהם עם כ"ב באו ארצה כנען כאשר הודיע להם בחרן כי הוא מתרחק מבית אביו. [ז]להלן י"ג ע"ו) וכוונתו הי' להראות ולתת לו במתנה. [ח]לפי שים יו"ד בין ב' כפי"ן. [ט]שם י"ג ו') ועבור הריב בודאי הרכוש הוא המקנה. [י]דברים ח' י"ז) ענין אסיפה וקנין (געזאממעלט, ערוואָרבען).

דעם

ספורנו

(א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נטה אבלו עד המקום שנראה אליו שם האל יתברך כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת: (ב) והיה ברכה. ברכת ה' שיה שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך, אמר אם כן היה לי ברכה בגם שתתכונן ותקנה שלמות ותלמד דעת את העם: (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם נארץ מוכנת להתבונות ולעבודת האל ית' ובאו

ארצה

ו ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם
עד אלון מורה והכנעני אז בארץ:
ז וירא יהוה אל־אברם ויאמר לזרעך
אתן את־הארץ הזאת ויבן שם מזבח
ליהוה הנראה אליו: ח ויעתק משם
ההרה מקדם לבית־אל ויט אהלה
בית־אל מים והעי מקדם ויבן־שם
מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ט ויסע
אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ
י ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה
לגור שם כי־כבד הרעב בארץ: יא ויהי
כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר
אל־שרי אשתו הנה־נא ידעתי כי אשה
יפת־מראה את: יב והיה כי־יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי
ואתך

אונקלוס

דכנען ואתו לארעא דכנען: ו ועבר אברם בארעא עד
אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא:
ז ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית־ארעא הדא ובנא
תמן מדבחא קדם־יי דאתגלי לה: ח ואסתלק מתמן לטורא
ממדנח לבית־אל ופרס משכנה בית־אל ממערבא ועי
ממדינחא ובנא־תמן מדבחא קדם־יי וצלי בשמא דיי:
ט ונטל אברם אזל ונטל לדרומא: י והוה כפנא בארעא
ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי־תקיף כפנא
בארעא: יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי
אתתה הא כען ידעית ארי אתתא שפירת־חיזו את: יב ויהי
כד (נ"י ארי) יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתה דא ויקטלון
יתי

מסרה ו ויעבר, כל או' חסר. אלון, מ"ל. מורה, מ"ל. ז וירא, ב'. ויבן, במהפך. הנראה, ב' האלף בסגל כי הוא בינוני ולא עבר. ח ההרה, י"ג. לבית אל, בחד טעמא. אהלה, ד' כ"כ בה"א. ויבן, במקף. ט הלוך, ד' מ"ל. ונסוע, ל' ומ"ל. הנגבה, ב'. י ויהי רעב, ב'. מצרימה, כ"ה. יא לבוא, מ"ל. מצרימה, מן כ"ה דכ"כ בה"א. יב אתך, חסר. המצרים, ה'. אתי, חסר.

ת"א ויעבור אברם סוטה לב לג. ויהי רעב בבא קמא ס'. הנה נא בתרא טז.

רש"י

הכבוד הזה (לשון קנין) (במדבר כד) וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (לקמן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרח של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו (ב"ר): ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל אע"פ בישיעה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו (בראשית רבה): (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר
אחר

רמב"ן

יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תאריך לספר בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש ובדעתם בע"ז שחדשו: (ו) ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו. ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח הגזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו'. וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לי"י וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד לעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בע"ה ויעבור אברהם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים וכן הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ כרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לי"י ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הודיעו הארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לי"י לעבדו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור בשם העיר שכם. ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אחלא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה נברא הוא דשמיה ממרא: (ז) ויבן שם מזבח לי"י הנראה אליו. כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין: (ח) ויקרא בשם י"י. פירש אונקלוס שהתפלל
שם

ירושלמי

(ו) וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר דַּהֲוָה מֵירִי וּכְנַעֲנָאִין בְּכֵן הֲווֹ בְּאַרְעָא דְּעַד כְּדוֹן לָא מְטָא זִמְנָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵירְתָהּ:

[(ז) מִשְׁרֵי חֶזְוָא]

(ז) וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ: (ח) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא דְּמִמַּדִּינָח לְבֵית אֵל וּפְרַסִיהּ מַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִן מַעַרְבָא וְעַי מִמַּדִּינְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם

יונתן בן עוזיאל

יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ: (ט) וּנְטַל אַבְרָם אָזִיל וְנָטִיל לְדָרוֹמָא: (י) וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִיתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרוּם תַּקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וַהֲוָה כְּמָא דִּקְרִיב לְמֵיעַל לִתְחוּם מִצְרַיִם וּמְטוֹ לְנַהֲרָא וּגְלִיאוּ בִשְׂרֵיהוֹן לְמֶעְבַּר וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי אִנְתְּתֵיהּ הָא עַד כְּדוֹן לָא אִסְתַּכְּלִית בְּבִשְׂרִיךְ וּכְדוֹן יַדְעִית אֲרוּם אִנְתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אַנְתְּ: (יב) וִיהֵי אֲרוּם יִסְתַּכְּלוּן בִּיךְ מִצְרָאֵי וְיֶחֶמוּן יַת שׁוּפְרִיךְ וְיֵימְרוּן אִנְתְּתֵיהּ דָא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּימוּן: אמרי

בעל הטורים

ולזרעך ולברכה שמך לעולם שברכו ברכה שאין לה הפסק וזהו והברכה שמך לעולם: (ז) הנראה ב' במסורת הכא ולזרעך ביעקב לומר כשם שנגלה לאברהם כשנגלה כך נגלה

יונתן

בגי"ך: (ו) דהוה מיירי דרש ככת"י שקבלו שבועת התורה ומלת מורה מלשון מורה דרך או דבור לשון רז"ל קמיירי וק"ל: (ח) וצלי בשמא דיי' צ"ל דכפי' שהתפלל שם: לבית

רמב"ן

שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם השם ומודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה והברכה מברכך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם ה' כי בא במקום שהם אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה: (ט) הנגבה. כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה: (י) ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצרות והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם לוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעי' גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי אושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתוב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ: ודע. כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא: (יא) הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אחותי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה גם

אבן עזרא

השם. וטעם וילאו ללכת אל המקום אשר אמר השם: (ו) גם זה המקום שכם. משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון. כמו אלה והם עצים. ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא מורה בעל ברית אברם. ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבואה. והמלה מבנין נפעל והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: (ח) ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף. והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול האהלה וגם הוא פעל ויט. וטעם ויעתק ויסע. והנה נעל' אחר יו"ד ויט תחת נון שהוא פ"א הפעל וכן ויז נצחם והניחם פעלים יוצאים. וטעם מים ומערב. כי במערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי. ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר' ממנו. והנה נסע ממזרח בית אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה. או קריאת בני אדם לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי לד דרום חם ומקור החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: (יא) כאשר הקריב. מחנהו. או הוא מהפעלים העומדים. כי ימצאו פעלים יוצאו ויעמדו: ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי. אוי נא לנו. והיא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה נא

פרוש על אבן עזרא

דעת ר"א כמו הנזכר בסוף פ' נח ובפסוק א' לעיל וילאו הם כל בית אביו וללכת הוא על א"א בעצמו וזה היה בעודו באור כשדים. כי היה להכתוב לומר עד שכם אם היא עיר מיושב באותו העת. כי מלת אז נוכל לפרש אז ולא קודם. או אז ולא עתה. וא"א לפרש אז ולא עתה כי הכנעני היה בימי מ"ר ע"כ צ"ל כפי' הראשון. ר"ל ואם לא נפרש ככה אשר הוא עתיד רק הוא עבר כמו שפי' ר"א (שמות ט"ו א') ע"מ אז ישיר והנה כל המפרשים חשבו כוונתו לתלות עליו דברים. ע"כ (נ"ל) דקשה לר"א כי ה' נתן לא"א מתחילה ז' אומות כפי ההבטחה אל אשר אראך כנ"ל ואחר כן הבטיח לתת לו ג"כ קיני וקניזי וקדמוני (להלן ט"ו י"ט) ולמה מזכיר דוקא הכנעני אז בארץ. אך דעת חז"ל כאשר יתחברו אלו ב' אותיות א' ז' מורה על ממשלתו הגדולה ע"כ יעע"ה בברכה וזאת קיים ומשה פסח בסדר הזה. ככה פי' לנו חכמי אמת במלת אז ישיר אשר הא' רוכב על זיין אזי מורה לנו פעולתו הגדולה והדר הא' בתחלה וכאשר הז' בתחילה והדר הא' הוא מורה על ברכה ובאמת אלו זיין כוכבי נבוכה מנהיגים העולם וכאשר הקב"ה משנה סדרם אזי נראה כי ה' האחד משדד אותם. וע"כ מרמז ר"א ואם לא נפרש אשר הכנעני כבש אז הארץ. הנה תי' כי השגחת הי"ת על הארץ הזאת אשר היא נהיתה זבת חלב ודבש בהיותה ביד כנען והוא נגד הכוכב העליון מז' כ"כ והוא שבתאי הגדול מכולם ובאומות הוא הראשון כנען ככתוב ארץ הכנעני וכו' ואם יהיה ההקדמות סדורות בידך תבין למה משנה סדרם (להלן ט"ו כ') כאשר מושב כל עשרה הוא הס' וד"ל. כי וירא שרשו ראה. ובבנין נפעל בלא וי"ו דינו נִרְאָה. והנגינה תחת האל"ף וה"א השורש קיים. ולריך שיהיה דגש ברי"ש למלאות חסרון נו"ן נפעל. ולפי שהרי"ש אינו מקבל דגש בא נקודת הדגש להתחבר עם החי"ריק שתחת היו"ד אית"ן ונעשה ליר"י. וז"ש והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל. ובעבור וי"ו המהפך העתיד לעבר באה הנגינה תחת הרי"ש והאלף נח ואין מקום נוד להא' השורש. שאין כח בסגול ע"ש בלא נגינה טעם להמשיך הא' אחריו. ר"ל מבנין נפעל והוא בינוני וכמוהו ואשר היה נעשה (נחמיה ה' י"ח). ר"ל מבנין הפעיל. כי וַיַּעְתֵּק פי' העתיק אהלו. אבל וְיֶעְתַּק צור ממקומו (איוב י"ח ד') הוא פועל עומד. כי פועל יוצא ר"ל יש לו פעול. משא"כ פועל עומד אין לו פעול. כפי' העתיק אהלו. ר"ל דעת ר"א לתת טעם איך נוכל לומר שמלת אהלה הוא הפעול של ויעתק. הלא מלת וַיֵּט מפסיק בנתיים. וע"ז אמר וגם הוא פעול ויט. ר"ל הפעול של אהלה. הוא ג"כ הפעול של ויט. ר"ל מעשה שני פעולים עם אהלה שהעתיק אהלה ונטע אותו במקום אחר. ר"ל ויט שרשו נטה. וכראוי להיות וינטה ויטה דגש בטי"ת למלאות חסרון נו"ן פ"א פעל ובמלת וַיֵּט בא דגש הטי"ת להתחבר עם יו"ד אית"ן ונעשה ליר"י. וה"א השורש נשמט כמו שמפורש במלת ויגלא. וכן ויז נצחם (ישעיה ס"ג ג'). אפי' לא שב למערבה של בית אל כי הנה כתוב מקדם לבית אל. אך אע"פ שבא ממזרח בית אל אל פאת מערב עוד נשאר במזרחה כי לא הגיע אל מערבה. כי הוא נסע משכם שהוא לפונית ומערבית והלך לפאת מזרחית דרומית ונוטה לפאת מערבית דרומית עד שהגיע למזרחה של בית אל בין ב"א ובין העי נמצא שנטע אהלו בהר שהיה ב"א מים והעי מקדם ולא יתישב דברי ר"א על הפשט כ"א ככה. וכן ת"א וגלי וכו'. ר"ל כאלו כתיב הקריב מחנהו והוא פועל יוצא. ר"ל הקריב א"ע לבוא. (לקמן כ"ז ב'). (איכה ה' ט"ז) ואיכה לשון בקשה. ופי' בלשון ישמעאל מלת

ספורנו

ארצה כנען. לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן: (ו) ויעבר אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען יבאו הבאים לשמוע בקראו בשם ה': (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשהגיע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך לצפון ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו קהל לאסוף אחריו: (י) לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת כבואך פן חסכם: לבוא מצרימה. בית הועד לזימה כמו שנ' עליהם אשר בשר חמורים בשרם כו': (יב) והרגו אותי. שלא יקוו שאבקש לחתן להם: למען

וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ
לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי
בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם
מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה
כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי
פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח
הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב
בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים
וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃
יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים
וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃
יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ
הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח
אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח
וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ
אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף
ובזהב

אונקלוס

יתי ויתיך יקימון: יג אמרי־כען אחתי את בדיל דייטב־לי
בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי: יד והוה כד־על אברם
למצרים וחזו מצראי ית־אתתא ארי־שפירא היא לחדא:
טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת
אתתא לבית פרעה: טז ולאברם אוטיב בדילה והוו־לה
ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי
על־פרעה מכתשין רברבין ועל־אנש־ביתה על־עיסק
שרי אתת אברם: יח וקרא פרעה לאברם ואמר מה־דא
עבדת לי למא לא־חויתא לי ארי אתתך היא: יט למא
אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו וכען הא אתתך
דבר ואיזיל: כ ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתה
וית־אתתה וית־כל־דילה: א וסליק אברם ממצרים הוא
ואתתה וכל דילה ולוט עמה לדרומא: ב ואברם תקיף
לחדא

מסרה ואתך, חסר. יחיו, ב'. יג אחתי, ב' אמר לחכמה. וחיתה, ב'. בגללך, ל'. יד כבוא, ג' מ"ל, יפה, הפ"א בקמץ כי היא ל"ג. הוא, ביש"ו. מאד, חסר. טו אתה, ד' חסר. ויהללו, למד לחבונה הכי כהקל וה"פ והה"א במסג, אשה, חסר. ותקח, ג' בלשוני. טז היטיב, מ"ל דמ"ל והטית בחיריק. וחמרים, כל או' חסר ו"ו ומ"י. ועבדים, מ"י. ושפחת, כו"ל חסר מריש ספרא עד ויפרץ האיש. ואתנת, חסר דחסר. יז וינגע. ב'. יהוה את, פסק. גדלים, ח"ו ומ"י. ואת ביתו, ו'. יח זאת, דגש מד"ד. אשתך, ז'. הוא, בוא"ו. יט למה, ג' כ"פ רפין מלרע. הוא, בוא"ו. כ ויצו, ה'. וישלחו, כל או' כ"כ במ"א וַיְשַׁלְּחוּ. אתו, בדגשא חביר כנגד כללי דקדוק כי אין ביניהם ב' תנועות.

ת"א אמרי נא ספר הזוהר פ' תזריע. ולאברם היטב מציעא נט. וינגע ה' את ערכין טז. ויצו עליו סוטה מו.

רש"י

אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (לקמן יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללו ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (ב) כבד מאד. טעון משאות: ויעל אברם וגו'. הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר

רמב"ן

גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהיה דר בארץ שהיא במצות ה' אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע"ז וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם למו מאת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זכר אותה עתה כאשר נוס לה מתחלה ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבאו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נטוע עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לגרות בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עומדת ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושיי לא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב. והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד ואמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני י"י מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה. ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו היא ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך היטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק: (טו) וטעם ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים ואמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד: ויהללו

ירושלמי

(יג) אמרי בבעו דאחתי אנת בגין דייטיב לי בגינך ותתקיים נפשי אמטולתיך:
(יד) והוה כד על אברם למצרים וחמון מצראי ית אנתתא ארום שפירא היא
לחדא: (טו) וחמון יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואידברת אנתתא
לבית מלכותא דפרעה:
[(טו) ואידברת אתתא לפלטין דפרעה:]
(טז) ולאברם אוטב פרעה בגינה והוו ליה מדיליה עאן ותורין חמרין ועבדין
אמהן ואתנן וגמלין: (יז) וגרי מימרא דיי בפרעה מכתשין רברבין ית אינש

יונתן בן עזיאל

ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: (יח) וקרא פרעה לאברם ואמר מה
דא עבדת לי למה לא חוית לי ארום אנתתך היא: (יט) למא אמרת אחתי
היא ודברית יתה לי לאנתו ומן יד אתגריאת בי מכתשא ולא קריבית לותה
וכדון הא אנתתך דבר ואיזל: (כ) ופקיד עלוי פרעה גוברין ואלויאו יתיה
וית אנתתיה וית כל דיליה: (א) וסליק אברם ממצרים הוא ואנתתיה וכל
דיליה ולוט עמיה למיעל לדרומא: (ב) ואברם תקיף לחדא בגיתי בכספא
ובדהבא

בעל הטורים

נמשלה ליעקב כשנלה: (יב) (ואותך) יחיו ב' במסו' הכא ואידך (הושע י"ד) יחיו
דגן ויפרחו כגפן שכיון שיחיו אותך יפנו לך שדות וכרמים: (יג) אחותי את ב'
במסורת הכא ואידך: (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם שרה
היו גדולים בחכמה: (יט) ולך ה' במסו' הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך.
כהג

יונתן

(טו) לבית מלכותא דלא מצינו בית פרעה אנשי ביתו כמו גבי יוסף וחלילה לא
נלקחה אלא לבית המלך וכן תרגום ירושלמי לפלטין היינו ששם המלך: (טז) והוו
ליה מדיליה פי' שהיה לו משלו ג"כ כבר והיינו מה שלא הרגו ולקחו ממנו ודייק מדלא
כתיב ויתן לו שלא ויהי לו. (יט) ומן יד אשגריאת פי'

רמב"ן

ויהללו אותה. ביניהם לומר הראויה היא למלך לשון רש"י וזה דעת אונקלוס
שאמר ושבחו יתה לות פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושלא ולקחה:
(טז) ופעם על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור החמס שעשה לשרה גם
לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם: (יח) ויקרא פרעה
לאברם. יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה
שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה
והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו
רבותינו שלקה בראתן שהתשמיש קשה לו וחשש כי שמא אשתו היא ואמר
לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה
אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר
ומה ישיב על תוכחתו ואברהם שתק מיראתו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו
אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב וצוה עליו פרעה אנשים לשלחם:
(יט) ופעם ואקח אותה לי לאשה. שהיה לכונו שתהיה זאת אשתו המולכת
לא תהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי:
(א) ופעם הוא ואשתו וכל אשר לו. להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל
המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא אמרו רמיתנו
ומתנה בטעות היא וזה נעשה כן: (ב) ויהי ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו
של

אבן עזרא

כא ידעתי. שהיה יופי שרה באהלה רק במצרים וארץ הנגב [ח]לא היה כמוה
כי הנושים משתנות בעבור האויר. ופעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך
כי יגוי רעבון היו: (יג) ובאה מלת אחותי את. מלעיל בעבור היות הטעם
במלה שלאחריה באת הראשון וכן קרא [ט]לילה. וזה משפט הלשון ודגשות
תי"ו את בהבלע הנו"ן כי אתה [י]מגזרת אני: בגללך. ובעבורך
[כ]לא יבאו כי אם בבי"ת והשר היוקיר [ל]הבי"ת הוא כר טעם. ופעם ייטב
לי דורון [מ]ומנחה. וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: (טו) ויהללו. קל
הלמ"ד [נ]הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה
[ס]בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד [ע]הנוסף. ואם לא נמצא [פ]ושלם
[צ]ותושלכי: (יז) וינגע יי' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור.
והטעם על זה הדבר. (יח) ומלת הגדת. ינבעלי [ק]הבוני"ן: (יט) ופעם
ואקח אותה לי לאשה. שלקחה להיותה אשתו [ר]ולשכב עמה והשם הביא
עליו נגעים שלא יגע [ש]בה. והנגעים שלחם השם [ת]לשמור אשת אוהבו
והיו הנגעים גדולים [א]ולא יכיל לנגעת בה. וכמוהו ותשקת בה [ב]ולקחת לך
לאשה. ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה
ובעלתה: וקמלות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין [ג]מוכרת. וכן לחם
ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם
לשלחם [ד]והנכון בעיני להיות פירוש וילו עליו בעבור היות על אחרים

המנוס שהזכיר ונוס להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו: (א) ודקדוק ויעל. פירשתיו [ה]בספר היסוד: (ב) ואברם כבד מאד. שיש לו כבודה
רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה שלא תרחה כי כבוד מגזרת כבד אבן [ו]וקלון מגזרת קל ברגליו [ז]והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה
שיש

פירוש על אבן עזרא

מלת כת. היא מלא"ן. והרמב"ן אמר האל"ף. [ד]פי' לפי שאוירם הוא חם. אבל בארץ שנולדה שרה או בארץ כנען שהאויר ממוזג לא היה ככר יפיה כ"כ כי הלובן בא מפאת
הקור והשחרות מפאת החום. וזה טעם היות הכושי שחור. [ט]זה נקרא נסוג אחור (לעיל א' ה'). [י]שמשפטו לזכר אנתה ולנקבה אנת. ונתבלע הנו"ן בדגש תי"ו אתה
ותי"ו את. [כ]פי' מלת בגללך וגם מלת בעבורך לא יבואו רק בבי"ת. כי' אם יאומר גללך בלא בי"ת יתערב עם גזרת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד יו"ד) ואם יאמר
עבורך. יתערב עם גזרת ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה' י"ב). [ל]פי' ר"א בספר מאזנים בשער העניינים אחר האומרים בשיריהם עבור איננו נכון כי לא נוכל להסיר
הבי"ת כאשר לא נוכל להסיר למ"ד למען א"כ ר"ל אשר בשירים ומסיר הבית היא סר בטעמו כמו וסרת טעם (משלי י"א כ"ב). [מ]דקשה לר"א אם מדבר על
המעבים היה ל"ל למען ייטבו וכו'. ע"כ פי' כי הוא מורה על הדורון אן המנחה והוא לי. ולראיה כי באמת פרעה היטיב עמו עם מנחתו. [נ]ר"ל שאין דגש בו שלא להכביד
על הלשון בבוא ב' למד"ין כלופים. [ס](דניאל ט' ד'). [ע]ר"ל מבנין הפעל שהוא הפלדה מבנין הפעיל והתי"ו הוא מאותיות איתן, והוי"ו של מלת ותקח היא וא"ו המהפכת
העתיד לעבר. [פ]פי' בעבור כי שורש ותקח הוא לקח ונבלע הלמ"ד בדגש הקו"ף ומשורש לקח לא מצאנו בנין הפעיל ולא בנין הפעל כלומר לא מצינו הלקח
ולא הלקח בכל תנ"ך. [צ]ר"ל כיון שמצינו מתשקל שלו בשלמים מבנין הכבד הנוסף נוכל ללמוד על החסרים וזהו אומרו והשלם. פי' ע"כ הביא במשקלו
בפעלים השלמים. והנה אשליך כלומר ופה אשליך לכם גורל (יהושע י"ח ח') מבנין הפעיל וממנו יאמר הבנין שלא הזכיר שם פעלו כמו והשלך כלומר והשלך
ממכון קדשו (דניאל ח' י"א) וכן ותשלכי כלומר ותשלכי על פני השדה (יחזקאל ט"ז ה') וכן מלת ותקח על משקל ותשלך והנה הוא כמו ותלקה.
ע"כ הוא בנוי על בנין הלקיחה אע"פ שלא מצאנו. [ק]כי שורש המלה נגד. ונו"ן השורש נבלע בדגש הגי"מל ע"פ. [ר]ר"ל על דעת להיות אשתו. ולא
לקחה מיד לאשה. וכן ויתן את בלהה וכו' אשה (לעיל ל' ד') פי' להיות אשה. [ש]אפילו בלא שכיבה. [ת]ר"ל אנשי ביתו לקו אשר היתה משומרת גם מהם. [א]ר"ל כי היה די
אם כתוב וינגע ה' את פרעה ואת ביתו וכו' ולמה מפורש מלת נגעים גדולים ע"כ מפרש והטעם נגעים גדולים אשר לא יהיה כח אפילו לנגע בה וגם המפורשו מפרש ככה אם כ
נגעים היו על כולם. והנגעים הגדולים היה רק על פרעה שלא יהיה כח אפילו לנגע בה. [ב](דברים כ"א י"א) שאין פי' לקחתה אותה מיד לאשה. שה כי אמר והבאתה וכו' ע"ש
בפי' רא"ע. [ג]פי' בעבור כי בכאן מפסיק הענין כי הוא סוף פסוק ובא הטעם באתנחתא. ומוכרת הוא סוף פסוק. ולחם ויין ג"כ אתנחתא (לה לן י"ד י"ח) ואם לא היה
מוכרת היה משמע שיקח אשתו וילך מיד. ואם הוא מוכרת היה הלוי מפרעה העיקור שיקח אשתו. וההליכה יכול להיות לאו דווקא מיד [ד]וע"כ מפרש כ"א כי הלוי לא היה
על אשע"ה רק על העם. ופי' עליו על אודותיו. [ה]פרשו עלה תנחי לה' ומשפטו בקל ויעל ע"מ וישן כה וכה (שמות ב' י"ב) ובהפעיל ויעל ע"מ וישן זנב (שופטים ט"ו ד')
ולהראבה סוף הגרון יצא בפתח בקל והפעיל. ויובן מן הענין כי ויעל אברם הוא קל עומד. ויעל עולות (לעיל ח' כ') הפעיל יוצא. [ו](משלי כ"ז ג'). [ז](ס"ב ב')

ספורנו

(יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחושב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במסר ובמתן
כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה אם
מאן ימאן אביה כסף ישקול ובין כך חשב לצאת משם: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי
פרעה. והם בטלו מחשבת ההמון: ותקח האשה. שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך
לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד ראויה להכנס לא היו נשואין עודים מאלו שהיו להכנס למלך לאשה
כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחה למלך ראשונה ואחר כך המלך היטיב בעבורה במהר ובמתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים.
כב כיד המלך: (יז) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. כתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה
וזה למען יראו שהלקחת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעם: (יח) למה לא הגדת לי. שגם אם היית חושד את ההמון
לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחתי היא. אפי' אחר שהובאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה. לא
לפלגש וזה בלתי ראוי כי ששבתי שכיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: (ב) ואברם כבד מאד במקנה. והולך להתגדל לאטו אע"פ
שהיה משך לבוא מצרים אל מקום שמוכן להבין ולהורות כראשונה ולפיכך

וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־
בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם
אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃
ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם
בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃
שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה
צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם
הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם
רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־
רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי
מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב
בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא
תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין
רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא
כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־
הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃
י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־
כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀
שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־
יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן
וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט
ישב

אונקלוס

לחדא בבעירא בכספא ובדהבא׃ ג ואזל למטלנוהי מדרומא
ועד בית־אל עד־אתרא די פרס תמן משכנה בקדמיתא
בין בית־אל ובין עי׃ ד לאתר מדבחא די־עבד תמן
בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי׃ ה ואף ללוט
דאזיל עם־אברם הוה ען־תורין ומשכנין׃ ו ולא־סוברת
יתהון ארעא למתב כחדא ארי־הוה קנינהון סגי ולא יכילו
למיתב כחדא׃ ז והוה מצותא בין רעי בעירה־דאברם
ובין רעי בעירה־דלוט וכנענאה ופריזאי בכן יתיב בארעא׃
ח ואמר אברם ללוט לא־כען תהי מצותא בינא ובינך ובין
רעותי ובין רעותך ארי־גוברין אחין אנחנא׃ ט הלא כל־
ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם־את לצפונא ואנא
לדרומא ואם־את לדרומא ואנא לצפונא׃ י וזקף־לוט ית־
עינוהי וחזא ית־כל־מישר ירדנא ארי כלה בית־שקיא
קדם חבלות יי ית־סדום וית־עמרה כגנתא־דיי כארעא
דמצרים מטי לצער׃ יא ובחר־לה לוט ית כל־מישר ירדנא
ונטל לוט מלקדמין ואתפרשו גבר מלות אחוהי׃ יב אברם
יתב בארעא־דכנען ולוט יתב בקירוי מישרא ופרס עד־
סדום

מסרה יג ג למסעיו, ל׳ מ״ל י׳. ועד, ג׳ פסוק דאית בהון ועד ועד. היה, נסג״א. אהלה, ד׳ כ״כ. בראשנה, י״ד חסר. ה וגם, י״ג ר״פ. ההלך, כו״ל א׳ דמ׳. ו ולא, קכ״ג פסוק. דאית בהון ולא ולא. יחדו, כל אור׳ חסר. רב, רב ורב ל״ו קמלין. רכושם, מ״ל. ז ריב, מ״ל. רעי, מ״ו. ישב, חסר. ח אל נא, בקדמא ולכן אחריו רפי. ביני, ג׳ פסו׳ דאית בהון ביני ובינך ובין ובין. רעי, מ״ו. רעיך, מ״ו ומ״י. ט הלא, מ״ו. הפרד, נסג״א. השמאל, ל׳. ואימנה, מי״ק וח״מ. ואשמאילה, מ״ל. י וישא, ל׳. את, ז׳ פסו׳ דאית בהון את את את ואת. ככרן, ה׳. כלה, ו׳ כ״כ כה. צער, חסר. יב אברם, ב׳ ר״פ. ישב, המס״ק טעות כי השין בפתח.

ת״א וילך למסעיו ערכין טו ס׳ הזוהר פ׳ ברלשית. עד המקום ערכין שם. וגם ללוט ב״ק לג. כי אנשים יבמות יו. וישא לוט את נזיר כג הוריות י. וירא נזיר שם. את כל ככר שם. כי כלה משקה שם. כגן ה׳ כארץ כתובות קיב סוטה לד.

רש״י

שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר (ב״ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה׳. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה׳: (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין (ב״ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם יש להימין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה׳. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב״ר): באכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם
אי

רמב״ן

של לוט מרעין בהמת׳ בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברהם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברהם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאבר הם איננה עתה. ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להרחיק מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה. ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברהם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברהם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר
שהיו

ובדהבא: (ג) ואזל למטלנוי מדרומא ועד בית אל ותב עד אתרא דפרסיה תמן למשכניה מן אולא בין בית אל ובין עי: (ד) לאתר מדבחא דעבד תמן בשרויא וצלי תמן אברם בשמא דיי: (ה) ואוף ללוט דהוה מדבר בזכותיה דאברם הוו עאן ותורין ומשכנין: (ו) ולא סוברת יתהום ארעא למיתב כחדא ארום הוה קניינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא:

[(ו) סגולתהון:]

(ז) והוה דיינין בין רעאי גיתיה דאברם ובין רעאי גיתיה דלוט דרעאי דאברם הוו מיפקדין מניה לא תהכון בכנענאי ובפריזאי דעד כדון אית להום רשותא בארעא והוו זממין בעירהון דלא ייכלון גזלה עד דהוו אתיין לאתר מרעיהון ורעי דלוט הוו מבקרין ואזלין ואכלין בחקלי כנענאי ופריזאי דעד כדון יתבין בארעא:

[(ז) והוה דינין בין רעוי נכסוי דאברם ובין רעוי נכסוי דלוט רעויי דאברם הוון זממין בעירהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעויי דלוט לא הוון זממין בעירהון אלא מבקרין ואזלין ברם מסוקדין הוון רעויי דאברם מן אברם צדיקא ריבונהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא:]

(ח) ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעוותי ובין רעוותך ארום גוברין אחין אנחנא: (ט) הלא כל ארעא קדמך אתפרש כדון מני אם אנת לצפונא ואנא לדרומא אם אנת לדרומא ואנא לצפונא: (י) וזקף לוט ית עינוי לזנו וחמא ית כל מישר ירדנא ארום כולה בית שקייא קדם עד לא חבל יי ברוגזיה ית סדום וית עמורא הות ארעא ההיא משבחא באילניא כגינוניתא דיי וכעללתא בארעא דמצרים מעלך לצוער: (יא) ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט ממדינחא ואתפרשו אינש מעל אחוי: (יב) אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרווי מישרא

ופרם

בעל הטורים

נכב ולך באבימלך השוכמים (מ"ב ד') מלמד שהיתה לדקם כמו האמהות וקם משענתי בידך ולך (שם כ"ט) המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך (ירמיה ל"ו) מלמד שאפ"ה שאינו מפורש כאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנו בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד: (ו) ולא נשא ב' במס' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ו) ולא נשא דוד מספרם שהיה להם רכוש הרבה אין מספר: (ז) רועי ב' במסו' הכא ואידך (יחזקאל ל"ד) ולא דרשו רעי את צאני מלמד שהוכיחום על שלא היו רועי' הצאן כראוי ועל זה היה הריב חה ולא דרשו רועי את צאני: (יא) ויפרדו איש מעל אחיו אברם ק"ם שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנא' אל תצר את מואב: (יב) אברם ב' ר"ת הכא ואידך (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם וזהו שארז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב

לפרד

יונתן

פי' תכף נגע בו הנגע עד שלא קרבתי אליה ודייק מדאמר הכה אשמך מגיד שהיא כבראשונה ולא כעמאה: (י) וכעיללתא פירוש לשון עילוי ושבח ארץ מצרים יש גורסין כעללתא וכ"ל שהיתה כאילנות בגן ה' וכעללתא פי' כתבואה בארעא במצרים משם והאילנות עולה במשקה והרבה סבוס' גדל שם והכי איתא בב"ר בהדיא כגן ה' לאילנות וכארץ

רמב"ן

שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט ומתלת אז ירלאה לי כי העמים היו בארץ נימים ההם יושבי אהל ומקנה מאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו. וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפריזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת ינואו שם היבוסי והאמורי: (י) כגן י"י כארץ מצרים. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן י"י שנא' בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמ' בה והשקית ברגליך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן י"י שהמקום הטוב במשתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לראיה. ורבותינו אמרו כגן י"י לאילנות כארץ מצרים לזרעים ירלו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן י"י ובו יאורים כארץ מצרי' ישקו גנן הירק ובשר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה: (יב) וטעם אברם ישב בארץ כנען. בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחר ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי

הככר

אבן עזרא

היה לו: (ג) למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (ה) ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל [ח]קדש. והוא הנמצא. והרבים כי [ט]באהלים. כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האלף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדו. לשון שנים ורבים [י]ויענו כל העם יחדיו והיא מלה זרה ואין פירושו כמו יחד [כ]רק כמו יחיד. וטעם והכנעני והפריזי כרעיו [ל]ויתכן היות הפריזי מבני כנען והוא א' [מ]מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן [נ]שמואל. גם לאבי [ס]אביו: (ט) ואימינה. מגזרת ימין. ונראה אל"ף [ע]שמאל ולא ידענו אם הוא שורש כי נעדר ממלת הימיני השמאלי: (י) ככר הירדן. מקום [פ]למשים. והכ"ף כפול או נעדר מכר [צ]נרחב. וכן בת [ק]עין. מן בבת [ר]עינו: משקה. זכר אחר [ש]נקבה וכן תאכלהו אש [ת]לא נפח: לפני שחת י"י. קודם שישחית והוא שם הפועל [א]מהבנין הכבד הדגוש: (יא) ויסע לוט

מקדם

פירוש על אבן עזרא

ב' י"ם). [ח]ר"ל אהל הוא ע"מ קדש ונמצא בכל המקרא. [ט](ירמיה ל"ה ז') כמו בקדשים לא יאכל (ויקרא כ"ב ד') ואוהלים בחול"ם ר"ל אם נכלה לומר ע"מ אהלים צל"י ר"ל אהל ע"מ גורל אף שלא נמצא במקרא. [י](שמות י"ט ח'). [כ]פי' כי מלת יחדיו פעמים נכתב ביו"ד ופעמים בלא יו"ד. והנה היו"ד יורה שהוא כנוי ר"ל אל היחיד. והנה ויענו כל העם יחדיו. אין פי' שיענו כולם קול אחד רק כל יחיד מהעם ענה ככה מלה זרה הוא. עם כתב רס"ע מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור שנוספה הוי"ו וז"ש כאן שהוא זרה כי רק ב"ג מקומות נמצא ביו"ד וי"ו. (ירמיה מ"ו י"ב) (שם שם כ"א) (אם מ"ע ג'). [ל]ר"ל כחבירו (ולהלן ט"ו י"ט) פי' ר"ס כונתו. [מ]ר"ל אף שלא נזכר בבני כנען שם פריזי. יתכן שאחד מהנזכרים שם הוא הפריזי ולו ב' שמות. ובס' (שמות ג' ח') כתב ר"א שהפרזי הוא לידון. [נ]שנאמר ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה (ש"א ח' ב') ומלינו (בד"ה א' ו' י"ג) ובני שמואל הבכור ושני ואביה. הרי הבכור בב' שמות יואל וגם ושני. [ס]ר"ל כי אמר אבי אבי אביו בדרך קלרם. כי לפי האמת הוא אבי אבי אביו של שמואל. והנה (בש"א א' א') ושמו אלקנה בן ירחם בן אליהוא בן תחו וכו' (ובד"ה א' ו' י"א) כתוב אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו. גם (פסוק י"ע שם) בן אלקנה בן ירחם בן אליאל והם ב' שמות. [ע]ר"ל במלת שמאל האל"ף נח. ובמלת והשמאילה הא' נראה. ולפי שבמלת השמילי (יחזקאל כ"א ע"ז) האל"ף נעדר לכן לא ידענו אם האלף שורש ושם כתוב הימיני השמאלי. [פ]ויש לו ב' שרשים כר. ככר. [צ](ישעיה ל' כ"ג) אם שרשו כרר. [ק](תהלים י"ז ח'). [ר]זכריה ב' י"ב ושרשו בבה. [ש]מלה כולה לשון נקבה. ומשקה לשון זכר. [ת](איוב כ' כ"ו) תאכלהו ל"כ. נופח ל"ז. [א]ר"ל שחת הוא מקור מבנין הכבד.

וכיצא

ספורנו

ולפיכך (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן שמרעה שימצאו: והכנעני והפריזי אז יושב בארץ. ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מצאים את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים ישמנו אותם התושבים לאנשי ריב וישאו ק"ו בעצמם: (ח) ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם חבירו: ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל כל אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימינה. אני אבקשנו בצד ימין: (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברהם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם. לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברהם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי ששם עלו שבטים באי הארץ לאחוזה בבואם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו. לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען. אע"פ שסדום ושכונותיה הם מגבול הכנעני מ"מ יושבי הארץ לא היו כנענים אז. אמר אם כן שאברם בחר לשבת באותו החלק מן הארץ שהיו

יֹשֵׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃
יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה
מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי
הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה
מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה
וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ
עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר
הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־
עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם
הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי
לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא
וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי יד א וַיְהִי בִּימֵי
אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר
כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ
גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ
סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀
מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים°
וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ
אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃
ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־
כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר
וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם
וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן

°צבוים קרי

אשר

אונקלוס

סדום: יג ואנשי דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם־יי לחדא: יד ויי אמר לאברם בתר דאתפרש־לוט מעמה זקוף כען עינך וחזי מן־אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית־כל־ארעא די־את חזי לך אתננה ולבנך עד־עלם: טז ואשוי ית־בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא | די לא־אפשר לגבר לממני ית־עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא לארכה ולפתיה ארי לך אתננה: יח ופרס אברם ואתא ויתב במישרי ממרא די בחברון ובנא־תמן מדבחא קדם יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא־דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעמר מלכא דעלם ותדעל מלכא דעממי: ב סדרו (נ"י עבדו) קרבא עם־ברע מלכא דסדום ועם־ברשע מלכא דעמרה שנאב | מלכא דאדמאה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל־אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: ד תרתא עשרי שנין פלחו ית־כדרלעמר ותלת־עשרי שנין מרדו: ה ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעמר ומלכיא דעמה ומחו ית־גבריא די־בעשתרות קרנים וית־תקיפיא דבהמתא וית־אימתני דבשוה קריתים: ו וית־חוראי די בטורהון דשעיר עד

מישר

מסרה יג ואנשי, ד' ר"פ. יד ויהוה, ל"ב בתורה. הפרד, המתג מלעיל. צפנה, כל סו' פסו'. וימה, ג'ז. טו את כל, י"ד. ולזרעך, הוי"ו בגעיא. עולם, ג' דמטעים דין ולזרעך עד עולם וחד דברים כ"ט. ובזרעך עד עולם, וחד מ"ב ח' ובזרעך לעולם. טז למנות, ה'. גם זרעך במרכא. יז קום, ט' ר"פ. לארכה, ל'. ולרחבה, ל'. יד א ויהי, ה'. אמרפל, ל'. שנער, (השין ימנית. אריוך, דין בלא וי"ו העטוף). כדרלעמר, כ"כ וקרי תיבה אחת אך אם נמלא נחלק לב' תבות אין להוציא ס"ת אחרת אם נחלקה לשתי שעין צריך להוציא אחרת. ותדעל, ל'. ב עשו, ג' ר"פ. שנאב, ל'. צביים, צבויים קרי. הז"ק והחירק ביוד שהיא כי יוד לאשונה במקום ו'. היא כ"כ וקרי ביוד. ד כדרלעמר, בלישנא כתיב תיבה חדא לתרין שעין לא לפסקי'. ושלש, הלמ"ד בחולם ובמתג. ה ובארבע, ב' ר"פ. את, י"ד פסוק דאית בהון את ואת ואת. בעשתרת, כו"ל ח'. הזוזים, ל' ומ"ל. בהם, ל'. האימים, ב' מ"ל דמ"ל. בשוה, הוין בזירי. ו החרי, חסר. בהררם, ל' והריש בשוא לבד.

ת"א ויאהל עד יומא לח. ואנשי סדום יומא שם סנהדרין קח אהליהם יע. וה' אמר אל יומא לח. קום התהלך שבת קיח בתר' עו יז קכז סנהדרין קיא. ויהי בימי ערובין דף נג מגילה י. עשו מלחמה מגילה שם. שתים עשרה שבת יא.

רש"י

אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא ל"ח) למדו מכאן (משלי י') ושם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם וחטאים בממונם: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: (ולעיל שהיה לוט אתו וכתיב ויבא ה' אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל:) (טו) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (בראשית רבה): (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע: (ג) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור: ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל

שטים

רמב"ן

הככר פעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יצא בכל הככר: (יג) ואנשי סדום רעים וחטאים. יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י ויזכר עוד בזכות הצדיק שלא נשל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא

יגור

יונתן בן עוזיאל · ירושלמי

ופרס למשכניה עד סדום: (יג) ואנשין דסדום בישין בממונהון דין לדין וחייבין בגופהון בגילוי עריתא ושדיות אדם זכאי ופלחן פולחנא נוכראה ומרדין לשמא דיי לחדא: (יד) ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מניה זקוף כדון עינך ותחמי מן אתרא דאנת תמן לציפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: (טו) ארום ית כל ארעא דאנת חמי לך אתנינא ולבנך עד עלמא: (טז) ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא דהיכמא דאית אפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף כן בנך אפשר דיתמנון: (יז) קום טייל בארעא ועבד בה חזקתא לארכא ולפתיא ארום לך אתנינה: (יח) ופרס אברם למשכניה תירין אימור (ס"א משכנין לתורי ואמרי) ואתא ויתיב בחיזו ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: (א) והוה ביומי אמרפל הוא נמרוד דאמר למירמי אברם לנורא הוא מלכא דפונטוס אריוך דהוה אריך בגינבריא מלכא דתלסר כדרלעומר דהוה קשר מתהפיך בעומרין מלכא דעילם ותדעל רמאה כתעלא מלכא דעממיא משתמעין ליה: (ב) עבדו קרבא עם ברע דעובדוי בביש מלכא דסדום ועם ברשע דעובדוי ברשיעא מלכא דעמורה שנאב דאפילו לאבוי הוה שני מלכא דאדמה ושמאבר דמחבל אבריה לזניה מלכא דצבוים ומלכא דקרתא דבלעת דיירהא היא זער: (ג) כל אלין אתחברו למישר פרדסיא הוא אתר דמסיק פרקטונין דמיין ושדי להון לימא דמלחא:

[(ג) כל אלין אתחברו למישר פרדסיא:]

(ד) תרתי סרי שנין פלחו ית כדרלעומר ובתליסרי שנין מרדו: (ה) ובירבסרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גבריא דבעשתרות קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אימתני דבשוה קריתים:

[(ה) וקטילו ית זיבריא דבעשתרות קרנים וית זיתניא די בהון וית אמתניא אלין דשריין דבנוה קרתא:]

(ו) וית חוראי דבטוריא רמיא דגבלא עד מישר פארן דיסמיך לצטר מדברא:

[(ו) וית חוראי אלין דשריין בטורא דגבלא עד מישר חוזא דסמיך על מדברא:]

ודמו

בעל הטורים

לפרד מלוט הרשע: (יג) ואנשי סדום ג' ר"פ הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך (יחזקאל ל"ט) ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ (ונמלא עוד א' סך אין אסכיום כל המסו' לדרשה) פי' ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו מזהירים להיותם קדושים שלא להטמא וגם הקוברים ילקטו אברי ההרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו לשם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם הקדומים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ: וחטאים ד' במסורת הכא ואידך (ישעי' א') ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדיו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקי' כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים: (יד) צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון. וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ישראל פנה: (יח) ויבן שם מזבח וסמוך לה': (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה רמז שצריכים להביא קרבן קודם שילכו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחתך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: ויהי בימי ה' דסמיכי הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש (כו') כדאיתא במדרש (פת"ג) שכולן היה בימיהן ווי. (ה) ובארבע עשרה. ב' ר"פ הכא ואידך (מ"ב י"ח) בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב לומר לך כשם שבאו האומות על

חזקיא

יונתן

וכארץ מצרים לזרעים: (א) דפונטוס זה בבל אריוך של אליסטים בבב' ובשבת פרק ב"מ דאפי' לאבוי היה שני ה"ג ופי' ברש"י לאביו שבשמים שנוי הוא או לאביו ואמו כנגד השכל או ל"ל אהי' לעיקר הוה שנוי פי' נ"ב שהפר בעיקר ושנוי הוא לי' כן מצאתי בכתב אבא מ"ו החסיד הגאון מוהר"ר מענדל מבוס"ק שהשיב בכתב אל המסדר ביאור התרגום ההוא' קיסר מתהפך בעומרין צריך להיות כיסור בכ"ף ופירש"י כדור ור"ל המלך מתהפך בשמשיו שיושב בתוכם והם סביב לו ומתהפך לכל צד שירצה וכדור הוא מלשון כדור הארץ ותרגומו כסור. בעומרין לשון עבודות שמוש כדכתיב והתעמר בו וכן מלך עתיד לכידור ופי' הערוך כמלך העומד בסוך המחנה וחיל סביב

לו

רמב"ן

ינוס שבו הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אעפ"י שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה יתכן שהיה זה ברצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ואמלטך מרעת הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטוה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו: (טו) וטעם כי לך ולזרעך. שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברהם להורות כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר ההיא המלך מלך יון הוא המלך ומשם נתפשט מלכותו כשנלם דריוש וכאשר הזכירו זה רבותינו ביונים רבי יוסי אומר שש שנים מלכו בעולם ואח"כ נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין: וטעם ומלך בלע. מפני שהמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ: (ו) איל פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא

מישור

אבן עזרא

מקדם. כי סדום מערב בית אל: (יב) ויאהל. נטה אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא [ב]החזיקו: (טו) לך אתננה. [ג]בדבור וכן ונתן אותם [ד]על ראש השעיר. ופה פירש כי אלוני ממרא. בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה [ה]כמו עילם כי שושן הבירה [ו]ארמון היא בתוכה. או מלך [ז]גוים. ולא הזכיר'. והטעם כי הם אחרי' מהשנערים ומכיריהם. (ג) חברו. מהבנין [ח]הקל: השדים. כמו ושדת אותם [ט]בשיד. ותשם בסד רגלי. כמו פת [י]פתים: ועמק. מוסך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך [כ]תוכיחני. וכן הוא עמק ים המלח: (ד) וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים [ל]עשה ה'. ובעל סדר עולם חברם [מ]ודעתו רחבה מדעתינו: (ה) רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו וימסס מהרפאים שהם [נ]מתים: האימים. שם מהם אימה: (ו) בהררם.

מהבנין

פירוש על אבן עזרא

[ב]וריסא דקרא הנה זה היה עון סדום (יחזקאל ט"ז מ"ט). [ג](בנ"א לונגזאהגה) כי לא בא לידי מעשה עד שהנחילה ה' לבניו. [ד](ויקרא ט"ז כ"א) שם פי' ר"א כאלו נתונים הם על ראש השעיר. [ח]כי כתוב מלך גוים לגלגל אחד (יהושע י"ב כ"ג). [ו]ר"ל מה שאמר שושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח' ב') אין המדינה שב אל שושן רק אל עילם הסמוך לו. כאלו כתיב הבירה אשר במדינת עילם. [ז]וכן ת"א ויב"ע עממיא. [ח]והוא פעל והדגש בד"לת הַשְּׁדִים תמורת הנח. כי שרשו שוד. ובלשון חז"ל סיד. ומענינו ותשם בסד רגלי (איוב י"ג כ"ז) ואף שזה בשי"ן וזה בסמ"ך ענינם אחד. [ט](דברים כ"ז ד'). [י]ר"ל כמו שנאמר מן פת פתים (ויקרא ב' ו') כן נאמר מן סד. סדים. או שד שדים. [כ]תהלים ו' ב' כתיב ב"פ ואלו (ושם ל"ח ב') כתיב אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני בודאי אל הראשון מוסך עצמו ג"כ לאחרת ובחמתך כאלו כתוב ואל בחמתך וכו'. וכן פה עמו עמק השדים הוא עמקים המלח. [ל]אין כונתו על השמת ימים רק כוונתו מה שנעשה בששת ימים. [מ]ר"ל בעל סד"ע עושה חשבון אשר מלכו י"ג שנים ובשנת י"ד למרדם כפירש"י פה בא ודעתו כי וא"ו ושלש עשרה הוא וא"ו החיבור ולא במקום ב"ית. [נ]אולי ר"ל שהוא מת או כונתו כמו עיר מתם (דברים ב' ל"ד) ר"ל רק הם אנשים ורואה א"ע

כמו

ספורנו

[י]ושבים בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (יד) אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו ימרכו ויתגאו לוט ורועיו ויתאוו לגזול: (טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ונשוא פנים: (יח) ויאהל אברם. עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה: ויבא וישב באלוני ממרא. והוא אח"כ בא וקבע דירתו באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחרי כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחבריו. ואחר כך (ג) כל אלה. אמרפל ושתי כתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועמו פסרה ומאז הה' מלכים הנלחמים במלחמה עבדו את כדרלעומר. מפסרם שעשו שם י"ב שנים ואח"כ מלכו: (ה) והמלכים אשר אתו. אשר היו אתו בפשרת עמק השדים ובתוכם אמרפל: ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עבדים

לפ'

אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־
עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה
הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן
תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה
וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים° וּמֶלֶךְ בֶּלַע
הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק
הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם
וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר
וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים
אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת
בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה
וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃
יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה
וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־
לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ
וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד
לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר
וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו

ילידי

° צבוים ק'

אונקלוס

מישר פארן דסמיך על־מדברא: ז ותבו ואתו למישר פלוג־דינא היא רקם ומחו ית־כל־חקל עמלקאה ואף ית־אמוראה דיתיב בעין־גדי: ח ונפק מלכא־דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: ט עם כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: י ומישר חקליא בירין בירין מסקא־חימרא וערקו מלכא־דסדום ועמורה ונפלו־תמן ודאשתארו לטורא ערקו: יא ושבו ית־כל־קנינא דסדום ועמורה וית־כל־מיכלהון ואזלו: יב ושבו ית־לוט וית־קנינה בר־אחוהי דאברם ואזלו והוא יתב בסדום: יג ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי־קימה דאברם: יד ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית־עולמוהי ילידי ביתה תלת־מאה ותמנת

עסר

מסרה ז ויבאו, תרויהון חסר. אל עין, ל׳דס׳. הוא, וי״ו חירק. וגם, ע׳ בתורה לבייס היושב, כו״ל חסר. בחצצן, ל׳ חסר וחד מ״ל. לדיק לאפוכה בס״פ. ח דין צבוים קרי. הוא, וא״ו וחירק. השדים, ג׳. ט את, ג׳ ר״פ. ואריוך, דין כתיב בויו העטוף. י השדים, ג׳. בארת, ב׳ ותרויהון ח׳ והב׳ בסגול והא׳ בח״ס. וינסו, כל אור׳ חסר. ויפלו שמה, ב׳ בלי׳ דסמיך. הרה, ל׳ ה״א בסגול. נסו, דגש בד״ד. יא רכש, חסר. ואת כל אכלם, ל׳. יב רכשו, חסר. והוא, ה׳ בטעם בתורה. ישב, חסר. יג ויבא, כל אור׳ חסר. שכן, חסר. באלני, חסר. אשכל, ה׳ חסר. יד נשבה, ג׳. חניכיו, מ״ל דמ״ל. ילידי, מ״ל.

ת״א את כדרלעומר חולין סה. ויבא הפליט נדה סא. וירק את נדרים לב.

רש״י

שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב׳) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתי׳ שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) דיהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו׳. ואף על פי כן נלחמו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהטיט הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדי׳ מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה. ויש לחלוק בין הרה להררה שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד שבראשה אבל (ס״א זו) איננה עומדת במקום למ״ד (ס״א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד גם באשר מצא הר תפלה וכשהוא נותן ה״א בראשה לכתוב ההרה או כמדבר פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומגולם בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו׳ ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב״ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס״א ד״א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס״א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ד) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע״ז קורין לו אינ״בייר:

שמנה

רמב״ן

מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש״י. ואלו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש: (יג) אחי אשכול וענר. בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מבשן והנהוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינו׳ ביות בעיר כמו מגדל וכן תרגום אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם הבעלים למקום רק הוא שם לאילן הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכותא אבלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהככרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט וכן כל נכחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים ימירו הכפל כמו בת עין

וזולתם

ירושלמי

(ז) ותבו ואתו לאתרא דאתפליג דינא דמשה נביא על עינא דמי מצותא היא רקם ומחוי ית כל חקלי עמלקאי ואוף ית אמוראי דיתיב בעין גדי: (ח) ונפק מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבויים ומלכא דקרתא דבלעת דיירהא איהי זוער וסדרו עמהון סידרי קרבא במישר פרדסיא: (ט) עם כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממיא משתמעין ליה ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך מלכא דתלסר ארבעת מלכין סדרו קרבא לקביל חמשא:

[(ט) ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך מלכא דאלסר ארבע מלכין לקביל חמשא סידרו סידרי קרבא:]

(י) ומישר פרדסיא בירין בירין מליין חימרן וערקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן ודישתארו לטוורא ערקו:

[(י) ומישר פרדיסיא בירין בירין מליא חמר:]

(יא) ונסיבו ית כל קניינא דסדום ועמורה וית כל מזונהון ואזלו: (יב) ושבו

יונתן בן עוזיאל

ית לוט וית קנייניה בר אחוי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: (יג) ואתא עוג דאישתזיב מן גובריא דמיתו בטובענא ורכב עילוי תיבותא והוה גננא על רישיה והוה מתפרנס מן מזוני דנח ולא בזכותיה אישתזיב אלהן דיחמון דיירי עלמא גבורתא דיי ויימרון הלא גיבריא דהוו מלקדמין מרדו במארי עלמא ושיציאינון מן ארעא וכד אגחו מלכיא האלין הוה עוג עמהון אמר בלביה איזיל ואחוי לאברם על עיסק לוט דאשתבי וייתי לשיזבותיה מן ידהון דמלכיא ויתמסר בידיהון עאל אתא במיעלי יומא דפסחא אשכחיה דהוה עביד גריצן פטירן בכן חוי לאברם עיברא והוא הוה שרי בחזוי ממרא אמוראה אחוי דאשכול ואחוי דענר והינון הוו מארי קיימיה דאברם: (יד) וכד שמע אברם ארום אשתבי אחוי וזיין ית עולימוי דחניך לקרבא מרביני ביתיה ולא צבו למהלכה עמיה ובחר מנהון ית אליעזר בר נמרוד דהוה מתיל בגבורתא בכולהון תלת מאה ותמניסר ורדף עד דן:

[(יד) מרביצי ביתיה תמני עשרי ותלת מאה ורדף בתריהון עד דן דקיסריון:]

ואתפליג

בעל הטורים

הקיפו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו: (יג) ויבא הפליט בפדר"א (פכ"ז) בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו. ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל (ל"ג) בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר

יונתן

לו וכאן דייק בשמו כדרלעומר ב' מלות: (יג) דמיתו בטובענא פי' שמתו במבול ורכב וכו' שישב על התיבה והיה כמין חופה על רישיה להגין מהגשמים: גננא פי' חופה או כילה: גריצן פטירן פי' מלות עוגות שבא בע"פ ודרש זה דיוק משמו עוג מלשון עוגות ב"ר. (יד) עולימוי דחניך לקרבא. נערים שחנך למלחמה אלא אחד עיין ברש"י. שדייק בשמיה פלגותא אגחן וכו' ופלגותא אלעיגעא פי' הקב"ה חלק הלילה לב' חלקים במחציתה עשו מלחמה עם המלכים ומחצית השניה והלגיעה למכת

רמב"ן

אולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לכרים ולרצים ושרי המאות ואת הכרי וכן בכרכרות שם לגמלים המהירין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא ומתנו מכרכר כפולים ואבל השטים וכן אבל מחולה שתרגומו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אצלם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל תירוש אומללה גפן: (ז) אל עין משפט. על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשתלחו מרגלים בשנה שניה שנא' אל מדבר פארן קדשה וכתוב ונבא עד קדש ברנע ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט והאונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגי' יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר. כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים באצלות ההם: שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה העתיד' שזו שיתנבאו הגוים לקרא המקום כן ולשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית וזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מעת לאת הנהרות נאמר כי ההכר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור. והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט רבן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברהם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתוב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס ואלי תמה המדרש ההגדה הזה כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בהצלתו כמו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ז היה והנה כמו אז יחזיק ידי עובדי ע"ז או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה וכמו יתן ספק בלב המאמינים בנס אברהם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ואפשר כי אברהם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש

אבן עזרא

מהבנין הדגוש כמו בדברים [ס]ופי' בעלותם אל הר שעיר: (ט) את כדרלעומר. כמו עם: (י) באר. בכל המקרא נודעת [ע]ויוא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. ברצונם [פ]להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו. אל ההר נסו והיא [צ]מלה זרה: (יג) והוא יושב. והוא היה ביום ההוא [ק]יושב בסדום: ופי' הפליט שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם. ויש דרך [ר]דרש: (יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמ' כטעם והרק [ש]חנית. ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ [ת]יריקו מריקים [א]שקיהם. גם יש לחנית [ב]כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר. וחשבון אותיות אליעזר [ג]דרך דרש כי אין הכתוב מדבר

פירוש על אבן עזרא

כמו מנב. [ס]אולי צ"ל בדברים (לקמן כ' י"ז) ואולי כוונתו כמו (איוב ל"ב ד') וחכה אותם ערם ידבר. שאין פי' בהכרם הר שלהם. רק הוא פעל והוא מקור מבנין הכבד עם כנוי נסתרים. וטעמו ויכו את רפאים וכו' ואת החורי בעלותם אל שעיר. [ע]ר"ל בכל הכ"ך היא באר מים הנובע ופה כתוב בֶּאֱרֹת ולא בְּאֵרוֹת כי במקום שהוא סמוך לאמר ולא למים משתנה הנקוד ובפרשה תולדות אמר כ"א מכות בארות על ב' דרכים בארות המים. בארות חמר. [פ]ר"ל לא שנפלו שם במקרה. רק ברצונם להמלט זהו ע"פ פשוטו. ולא כן דעת (המ"ר פרשה מ"ג בראשית) דאב"כ אמר וכו' ירדתי לחמר ונגללתי ע"ש. [צ]ור"ל ראוי להיות ההרה כמו. [ק]ר"ל (לעיל י"ג י"ב) נאמר ולוט יושב בערי הככר ויאהל עד סדום. ואמר בכאן שישב ביום הוא בסדום ע"כ לקחו ג"כ לוט עצמו עמהם. [ר]עיין רש"י ולפי הפשט היה הפליט מאנשי סדום. [ש](תהלים ל"ה ג'). [ת](קהלת י"א ג'). [א](להלן מ"ב ל"ה). [ב]ר"ל שגם לחנית יש תאר אשר יתכן לומר ג"כ עליו והרק חנית. [ג]ר"ל אשר עולה במספר שמו ש"ח והוא היה עמו אינו כפשוטו כי הוא

ספורנו

לה' מלכים ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכים שנלחמו ומזה נודע גודל גבורת אברהם ותחבולות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומנכסיהם השליך טרף ויותר ממה שבקש במעלת ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום. ובכן התגבר שלא בעם אברהם לעזור בם: והנשארים הרה נסו. שלשת המלכים הנשארים: (יב) ויקחו את לוט בן אחי אברם. התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם בזמן הזה שידעו עשרו והיו מלפים שיפדהו אברם בממון רב: (יג) ויגד לאברם העברי. לא שידע הפליט שיהיה אברהם קרוב ללוט רק ידע שהיה נחזק בדיעות עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו

ילדי ביתו שמנה עשר ושלש מאות
וירדף עד־דן: טו ויחלק עליהם | לילה
הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד־חובה
אשר משמאל לדמשק: טז וישב
את כל־הרכש וגם את־לוט אחיו
ורכשו השיב וגם את־הנשים ואת־
העם: יז ויצא מלך־סדם לקראתו אחרי
שובו מהכות את־כדרלעמר ואת־
המלכים אשר אתו אל־עמק שוה הוא
עמק המלך: יח ומלכי־צדק מלך שלם
הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון:
יט ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל
עליון קנה שמים וארץ: כ וברוך אל
עליון אשר־מגן צריך בידך ויתן־לו
מעשר מכל: חמישי כא ויאמר מלך־סדם
אל־אברם תן־לי הנפש והרכש קח־לך: כב ויאמר אברם אל־מלך סדם
הרמתי ידי אל־יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: כג אם־מחוט ועד שרוך־
נעל ואם־אקח מכל־אשר־לך ולא תאמר אני העשרתי את־אברם:

בלעדי

אונקלוס

עסר ורדף עד־דן: טו ואתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי
ומחונון ורדפנון עד־חובה די מצפונא לדמשק: טז ואתיב
ית כל־קנינא ואף ית־לוט בר אחוהי וקנינה אתיב ואף
ית־נשיא וית־עמא: יז ונפק מלכא־דסדום לקדמותיה בתר
דתב מלממחי ית־כדרלעמר וית־מלכיא די עמה למישר
מפנא הוא אתר בית־ריסא דמלכא: יח ומלכי־צדק מלכא
דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם־אל עלאה:
יט וברכה ואמר בריך אברם לאל עלאה דקנינה שמיא
וארעא: כ ובריך אל עלאה דמסר סנאך בידך ויהב־לה
חד־מן־עסרא מכלא: כא ואמר מלכא־דסדום לאברם הב־
לי נפשתא וקנינא דבר־לך: כב ואמר אברם למלכא דסדום
ארימית ידי בצלו קדם־יי קדם אל עלאה דקנינה שמיא
וארעא: כג אם מחוטא ועד־ערקת מסנא ואם־אסב מכל־

די

מסרה וירדף, חסר. טו ויחלק, ל׳. עליהם, מ״ל מפסיק אחריה. חובה, ל׳ ומ״ל. טז וישב, ג׳. הרכש, חסר. ורכשו, חסר. ואת העם, י״ב. יז שובו, ב׳ ומ״ל. ואת המלכים, כ״כ ואת. שוה, הויו בליכי. יח ומלכי, ל׳ וחד מלכי. והוא, ב׳ מלות כ׳ ונקרא בחד טעם. היליס, מ״ל דנ״ל. ויין, י׳. יט ויאמר, ל״ס. קנה, כו״ל חסר בת״ד מלא בלי׳. כ וברוך, ג׳ ר״פ. מעשר, ג׳ רפי. כא והרכש, חסר. כב הרמתי, ג׳ ח׳ דחסר. קנה, חסר. כג שרוך, מ״ל ובמתג ב׳ נחק. ואם אקח, ל׳ אס ואס. העשרתי, ל׳.

ת״א וירדוף עד דן סנהדרין צו. ויחלק עליהם סנהדרין שם. והוא כהן סנהדרין לב. ויברכהו נדרים שם אבות יב עקידה שער ד׳. וברוך אל נדרים שם. תן לי הנפש נדרים שם. הרימותי ידי עקידה שער ד׳ סוטה ד׳. קונה שמים פסחים פז. אם מחוט ועד סוטה יז חולין פט.

רש״י

שמנה עשר וגו׳. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגין אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ״א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע״א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א׳ שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם: ומ״א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ״א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ״א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קכא) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל: ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (לקמן כב) בי נשבעתי נשבע אני וכן (לקמן כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא״ת לתת לי שכר מבית

גנזיך

רמב״ן

כ״ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שוחות רבות בעמק: (טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש״י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר היא חוצה לארץ א״כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא: (יח) ומלכי צדק מלך שלם. היא ירושלם כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכי יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב״ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלם צדק שנאמר צדק ילין בה: והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמז לאברם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יביא זרעו המעשר והתרומה ושם יברכו את י״י. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלם לעבוד שם את י״י והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אבותם הנכבד כי ירושלם מגבול הכנעני היא מעולם ורש״י כתב והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח

ממשא

(טו) ואתפליג להום ליליא בארחא פלגותא אנחן עם מלכיא ופלגותא אצטנעא למימחי בוכריא במצרים וקם איהו ועבדוי ומחינון ורדפינון מה דאשתאר מנהון עד דאידכר חובא דעתיד למהוי בדן דמציפונא לדרמשק:

[(טו) ורדפינון עד עוותא דמצפון לדמשק:]

(טז) ואתיב ית כל קניינא ואוף ית לוט אחוי וקנייניה אתיב ואוף ית נשיא וית עמא: (יז) ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלמסחי ית כדרלעומר וית מלכיא דעמיה למשר מפנא הוא בית ריסא דמלכא:

[(יז) וית מלכיא דעמיה למישר דהוזא הוא בית מישרא דמלכא:]

(יח) ומלכא צדיקא הוא שם בר נח מלכא דירושלם נפק לקדמות אברם ואפיק ליה לחם וחמר ובההיא זימנא הוה משמש קדם אלהא עילאה:

[(יח) ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם רבה הוה כהין עילאה:]

(יט) וברכיה ואמר בריך אברם מן יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא שמיא וארעא: (כ) ובריך אלהא עילאה דעבד סנאך בתריסא דמקבל מחתא ויהב ליה חד מן עסרא מכל מה דאתיב: (כא) ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשת אינשא דעמי דאתיבתא וקניינא דבר לך:

[(כא) ומגו לא דבר לך:]

(כב) ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בשבועה קדם יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא בקנייניה שמיא וארעא: (כג) אין מן חוטא ועד סנדלת רצועה אין אסב מכל די לך ולא תהי מתרברב למימר אנא אעתרית מן דידי ית אברם:

[(כג) אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם:]

הלא

בעל הטורים

הכיר: (טו) לדמשק שנים במס' הכא ואידך והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל ששם עשו בדמשק גלו ותו חובה אשר מתחיל לדמשק: (יח) מלך שלם כ"ח שם אומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה: ברוך ה' אלהי שם וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולגד אמר ברוך. ובהם ק' תיבות כנגד ק' ברכות שבכל יום וז' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו"ט: ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד ה' חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: (כב) הרימתי ב' במסר' [במסורה] הכא ואידך כי הרימתי קולי ואקרא וז"ש ה'

יונתן

למכת בכורות במצרים בב"ר ועיין ברש"י: (יח) הוא שם בר נח וכו' כדאי' פ"ד דנדרים ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון וכו' ומ"ש מלכא דירושלם

רמב"ן

ממישא רחוק ונארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו וישבו בה בני כנען עד אשר יבחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר י"י אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיצא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוכני מבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה והפך אשר עשו בחרן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבעה בספקר קניא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוון אונקלוס שתרגם דקנייה ולא אמר קנה: ויתן לו מעשר מכל. אברהם לא רצה לקחת לעצמו משוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברהם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מעבדי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי: (כב) וטעם הרימותי ידי אל י"י. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן בי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בסיפרי מצינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל י"י והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל י"י וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח: והנכון בעיני כי אמר והרימותי ידי אל י"י להיות קדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לי"י ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לי"י לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת אמר

אבן עזרא

מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא [ד]שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם [ה]סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית. וכן כל כהן. והעד וכהנו לי [ו]ופי' על דברתי מלכי צדק [ז]בספר תהלות. כי הכונן דבר ויפה עשה [ח]שבירך אברהם* בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: (כ) מגן. כמו נתן. וכן עטרת תפארת [ט]תמגנך והמ"ם שורש. ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי [י]לתתו לו כמלכי צדק: (כב) הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים [כ]ידי. וטעם אל עליון [ל]כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך העור הקושר הנעל: בלעדי

*נ"ל אברם.

פירוש על אבן עזרא

רק רעה. [ד]ר"ל שמו של המלך הוא צדק ושם עירו הוא שלם. [ה](תהלים ק"י ד'). [ו](שמות כ"ח מ"א). [ז](תהלים שם). [ח]ר"ל בנדרים ל"ב ע"ב שנעלה כהונה משם וכו' שהקדים ברכת אברהם וכו'. ועי' הכתוב לפי דעת ר"א. הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כמלכי צדק שלקח מעשר מאא"עה. ופי' על דברתי הוא המנהג. כמו דברות ציס מ"א ה'. [ט](משלי ד' ט'). [י]כפי' (לעיל פ' י"ח) אשר לא היה כהן ממש. [כ](דברים ל"ב מ'). [ל]ר"ל למה כופל לקרא בשם הויה ב"ה ובשם אל עליון. במ"ט

ספורנו

באמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. במרוצה לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמרם כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולותיו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפה אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה משיאה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואתו הלך בקש מלך סדום מאברהם באמור תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין. לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה ראוי לברך: (יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון. ראשונה ברכו ואחר כך אמר הנה בלעדי ברכתי אברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך: קונה שמים וארץ. והשמי' והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי איכו להם שום טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (כ) וברוך אל עליון. פועל זה שפעל להגביר אברהם על אויביו הוא ברכה לו ית' כי בו ישמח במעשיו בהגביר המעטים ובעלוז צדיקים כענין שנאמר כל האומים כי גבר עלינו חסדו: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. כל אם שנזכרה בשלא יבא אחריו פועל אולי יהיה במקום מלת שלא. אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך. וכן אם יראו

כד בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק
האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל
וממרא הם יקחו חלקם: ס טו א אחר ׀
הדברים האלה היה דבר־יהוה אל־
אברם במחזה לאמר אל־תירא אברם
אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד:
ב ויאמר אברם אדני יהוה מה־תתן־
לי ואנכי הולך ערירי ובן־משק ביתי
הוא דמשק אליעזר: ג ויאמר אברם
הן לי לא נתתה זרע והנה בן־ביתי
יורש אתי: ד והנה דבר־יהוה אליו
לאמר לא יירשך זה כי־אם אשר יצא
ממעיך הוא יירשך: ה ויוצא אתו
החוצה ויאמר הבט־נא השמימה וספר
הכוכבים אם־תוכל לספר אתם ויאמר
לו כה יהיה זרעך: ו והאמן ביהוה
ויחשבה

אונקלוס

די־לך ולא תימר אנא אעתרית ית־אברם: כד לחוד מד־אכלו עולמיא וחלק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא אנון יקבלון חלקהון: א בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי עם־אברם בנבואה למימר לא־תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ב ואמר אברם יי אלהים מה־תתן־לי ואנא אזיל בלא־ולד ובר־פרנסא הדין דבביתי הוא דמשקאה אליעזר: ג ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר־ביתי ירית יתי: ד והא פתגמא־דיי עמה למימר לא ירתנך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתנך: ה ואפיק יתה לברא ואמר אסתכי־כען לשמיא ומני כוכביא אם־תכול למימני יתהון ואמר לה כדין יהון בנך: ו והימין
במימרא

מסרה כד בלעדי, הד' בגעיא והיוד מפיק. אשכל, ב' חסר. וממרא, ל'. הם, כ"כ ולא יקחו הם. טו א אחר, כ"ף ג'. במחזה, ל'. ב אדני, ד' בתורה. הולך, י' מ"ל בתורה. משק, ל' והשין שמאלי. דמשק, השין ימנית. אליעזר, כו"כ חדא מלא. ג הן, בליני. נתתה, מ"ל. והנה, ב' לשרה אחסך. יורש, מ"ל. ד דבר, ב' אליהו. יירשך, תרויהון בתרין יודין. כי אם, ג' מוקפים. יצא, ל' בסי'. יירשך, מ'. ה ויוצא, י"ב מלא. החוצה, ע"ז ומ"ל. השמימה, י"ה. וספר, חסר. הכוכבים, כו"ל מ"ל דמ"ל לספר. אתם, תרויהון ח'. ו והאמן, ל' וחסר.

ת"א בלעדי רק חולין שם. אל תירא עקרים מד אלו. הוא דמשק יומא כח. והנה בן ביתי שבת קנו. כי אם אשר שבת קנו. ויוצא אותו שבת שם נדרים לב. הבט נא עקיד' שער קח. והאמין בה' שבת כז עקידה שער ד וס' הזוה' סוף פרשת נשא.

רש"י

נזיף לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשירני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. ב"ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאוד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש ובעל לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי השרש בנים ובלעז דישפרטי"ן. ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (לקמן מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. לפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה
אדע

רמב"ן

אמר והרמותם ממנו תרומת ה': (א) היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות ומודם ליודעים חן: אל תירא אברם. היה מתירא משני דברים מן המלכים פן יקבצו צבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד: (ב) ויאמר ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתני מן המלכים אבל מן השכר לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין ענה כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו הזכיר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברהם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי ולמה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת. והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתוב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חטא עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו וכלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו': מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואח"כ אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויצא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו: וטעם
והנה

יונתן בן עוזיאל

(כד) הלא לית לי רשו בכלא ארעא דבר מני אכלו עולמיא וחולק גובריא דאזלו עמי ענר אשכול וממרא אף הינון יסבון חולקהון: (א) בתר פתגמיא האלין מן דאתכנשו מלכיא ונפלו קומי אברם וקטלו ארבעה מלכין ואהדר תשע משירין חשב אברם בלביה ואמר ווי כען לי דלמא אתקבלת אגר מצוותי בעלמא הדין ולית ליה חולק בעלמא דאתי או דלמא יזלון אחיהון וקריביהון דאלין קטיליא יצטרפון בלגיונין וייתון עלי או דלמא בזמנא דהוא אשתכח עמיה אגר זכוון קלילן ונפלו קדמי ובזמנא תניינא לא משתכח עמי אגרא ויתחל בי שום שמיא ובכן הוה פתגמא דיי עם אברם בחזונא למימר לא תדחל דאף על גב דיבבידהון מצטרפין בלגיונין ואתיין עלך מימרי תריס לך ואף על גב דאינון נפלין קומך בעלמא הדין אגר עובדך טביא נטיר ומתקן קדמי לעלמא דאתי סגי לחדא:

ירושלמי

(א) מן בתר פתגמיא האלין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני מדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעה מלכין וחזר תשע משירין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר ווי כען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דילמא דיזלון אחהון וקריבהון דקטיליא האלין דנפלו קדמוי ויהון בכרכיהון ובמדינתהון ויצרפו עמהון לגיונין סגיין וייתון עלי או דילמא הוו בידי מצוון קלילין בזימנא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דילמא אשתכח לי זכו בזמנא קדמיא דנפלו קדמוי או דילמא די לא ישתכח לי בזימנא תיניינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תידחל אברם אף על גב דאינון מתכנשין ואתיין עלך לגיונין סגיין מימרי פרס תריס לך בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך קדמוי לעלמא דאתי:

יונתן בן עוזיאל

(ב) ואמר אברם יי אלהים סגין ברכותא יהבת לי וסגין אית קדמך למתן לי ברם מה הנייה אית לי דאנא עביר מן עלמא בלא בנין ואליעזר בר פרנסת ביתי דעל ידוי אתעבידו לי ניסין בדרמשק מזכי למירת יתי:

ירושלמי

(ב) ואמר אברם בבעו קדמך רחמן יי אלהים סגין בירכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייא אית לי דאנא אזיל מגו עלמא דלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעביד לי ניסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי:

יונתן בן עוזיאל

(ג) ואמר אברם הא לי לא יהבת בר והא בר פרנסת ביתי ירית יתי: (ד) והא פתגמא מן קדם יי ליה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: (ה) ואפיק יתיה לברא ואמר אסתכל כדון לשמיא ומני כוכביא אין תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: (ו) והוות ליה

הימנותא

בעל הטורים

מ"ל שמשם שועיפרע נסכוכה לעונה כמו שנתכון אברהם לשם שמים: (ב) ערירי ב' במסורת הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהלאוהו לו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל: (ה) ויוצא אתו החוצה בגימטר' מאצטגנינותו [מס' פימושיה לא קחשיב]: כה יהיה זרעך כשיהיה לו עוד כ"ה שנים במנין כה. יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה

יונתן

דיוכולס כי הוא נקרא לדק ע"ש לדק ילין בה: (ב) משכי למירתא יתי פירוש שליתור מלשה ליורשי והוא מלשון רז"ל שסכה בגוש הקודש וכן הוא והמלפה אסר ילף

רמב"ן

והנה דבר י"י אליו. כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לאמר לא יירשך זה: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל הארץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזל שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא ילדה שרה ילדה לשון רש"י והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך ולא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקב"ה לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד: (ו) והאמין בי"י ויחשבה לו צדקה. פירש רש"י הקדוש ברוך הוא חשב לו לצדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בי"י וחשב כי בצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברהם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף ע"פ שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר ומעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי צדקת י"י היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם י"י יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברהם האמין שיהיה לו זרע יורש על כל פנים והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לצדקה כי בצדקת י"י יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן ותחשב לו לצדקה דפנחס

מחשב

אבן עזרא

(כד) [ט]בלעדי. אשר [י]לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות [ס]הנבואה. וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים. גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי. ויו"ד ערירי [ע]כיו"ד [פ]אכזרי. ושרש מלת [צ]עירירים יהיו והטעם כאשר אמר [ק]המתרגם: (ב) משק ביתי. על משקל [ר]מכס. והוא מפעלי הכפל [ש]מגזרת שוקק בו. כטעם דבק [ת]בסגול. ובן מוסך עלמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (ד) ממעיך. כמו [א]לאבר

בעבור

פירוש על אבן עזרא

[ט](נמ' טובה). גורס אך בלעדי ור"ל בלעדי רק. כמ"ש רק בלעדי. [י]ר"ל רק אשר לקחו מכבר בלעדי והוא עניני אכילתם. ואלקם אקח עכשיו בידי ואתן להם. ור"ע שפורכו דכך ג"כ בפי' הזה וכן כוונת ת"א. [ס]ר"ל למה כתוב בַמַחֲזֶה בפת"ח ע"כ פי' במראה הידוע. [ע]פי' היו"ד נוסף במלת ערירי כמו במלת אכזרי כי השורש אכזר. [פ]ר"ל כונתו הוא הפסוק מוסר אכזרי (ירמיה ל' י"ד) והוא יו"ד הנוסף. [צ]ויקרא כ' כ"א כ"ל ערירי הוא מן ערירים. קבלא ולד. [ר]ר"ל הפסוק והראיה מכס לי' (במדבר ל"א כ"ח). [ש]ר"ל כמשק גבים שוקק בו (ישעיה ל"ג ד'). [ת]האומר לדבק טוב (שם מ"א ז') שהוא בסגול מגזרת השלמים. כן משק גם מכס שהם מהכפולים כולם בסגול וכן פי' כ"א

שמום

ספורנו

יבאו את הארץ שלא יראו. אם אתם תבאו. חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים: (כד) בלעדי. אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל: רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים. זה בלבד אקח מכל אשר לך הסולאה מנעשתם באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני לשם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמם יקחו כמו ראשים: (א) אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך: שכרך. לא די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולים מיד עושקים: הרבה. בעולם הזה: מאד. לחיי עולם כאמרם דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ומהם גמילות חסדים: (ב) מה תתן לי. בעוה"ז: ערירי. שאין לי בן מגלה מקומי בהכנסת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולו' העבד בהכנסת הבית והממון שהן מיראם נבדלות הרבה מפעולות הבן בהכנסתם שהן מאהבה: (ג) בן ביתי יורש אותי. אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתו מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב: *(ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. כי הבן יצלח בהכנסת הממון אחריך. כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ו) והאמין בה'. בעת שיעשה מה שאמר בלי ספק אע"פ שהיה

וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃
ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי
אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ
וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ
לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃
יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם
אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה
נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם
יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת
שנה

אונקלוס

בְּמֵימְרָא דַייָ וְחַשְׁבַהּ לֵהּ לִזְכוּ׃ ז וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ דְאַפֵּקְתָּךְ
מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יָת־אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃ ח וַאֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אִדַּע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ׃ ט וַאֲמַר לֵהּ קָרֵב קֳדָמַי
עֶגְלִין תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָתָא וְדִכְרִין תְּלָת וְשַׁפְנִינָא וּבַר־יוֹנָה
י וְקָרֵב־קֳדָמוֹהִי יָת־כָּל־אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֶה וִיהַב
פַּלְגַיָּא פַּלְגָּא לָקֳבֵל־חַבְרֵהּ וְיָת־עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ יא וּנְחַת
עוֹפָא עַל־פַּלְגַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ יב וַהֲוָה שִׁמְשָׁא
לְמֵיעַל וְשִׁנְתָא נְפָלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נָפְלָה
עֲלוֹהִי׃ יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי־דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ
בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוֹן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה
שנין

מסרה ויחשבה, חסר ב'. לו, דגש מד"ד. ז הוצאתיך, מ"ל דמ"ל. ח במה, ע'. אירשנה, מ"י קדמה. ט משלשת, ב' ובפסוק. משלש, לי' וח' המשלש. ותר, כו"ל חסר. וגוזל, מ"ל. י ויבתר, ל'. ולא הלפר, ב' דסמיך הלפר, חסר. יא העיט, ד'. וישב, ל'. ומד ישב רוחו. אתם, חסר. יב לבוא, מ"ל. גדלה, כו"ל חסר במ"ד בתורה. נפלת, חסר. יג ידע, חסר. ועבדום, מ"ל. אתם, חסר. מאות, מ"ל.

ת"א ויאמר ה' ברכות ז' תענית כז מגילה לא נדרים לב. קחה לי מגילה שם עקרים פ' מס. ידוע תדע שבת פט סוטה מו סנהדרין לט עדיות ב'.

רש"י

אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משולשת. (ב"ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקי' ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהי' כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד) העוברי' בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח') האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנ' (שיר ב') יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים: (פ"א הפגרים מתרגמינן פולגיא אלא מתוך שהורגלו לתרג' אים בתרו ויהב פלגיה נתחלף לה' תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל שיתרגם כן טועה לפי שאין להקים בתרי' לפגרים שבתרי' תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר:) וישב. לשון נשיבה והפרח' כמו (תלים קמז) ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלות' ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן [illegible] שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ל ובמצרי' היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאו' הרי קהת מיורדי מצרים היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמוני' של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשי' ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שהי' קהת אחר לידת עמרם ושני עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם
לקמן

רמב"ן

שהשב לו הבטחתו זו שבעת בשם במעשה הוא לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה לצדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמור לו חסדי: (ז) אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי במעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר כפלא אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום שהוא או חטא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים: (ט) עגלה משולשת ועז משולשת. פירש ר' אברהם בת שלש שנים אבל אנקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת הוא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם משולשת שיביא אותן לגופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו השלשות העליונות והתיכונות והתחתונות: (י) ויבתר אותם בתוך. לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ונרמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע"פ שבכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו שמין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים והחטאת והאשם לחלביהן: ואת הצפור לא בתר. נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל. ובבראשית רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף: (יא) וירד העיט על הפגרים. לאכול אותם כמנהג העופות: וישב אותם. נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזכות אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשכה גדולה נופלת. דרשו בו רמז לשעבוד ד' ארבע מלכיות
כי

תא במימרא דיי וחשבה ליה לזכו דלא אטח לקמיה במלין: (ז) ואמר אנא יי דאפקתך מאתון נורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתא:

(ז) ואמר ליה אנא יי דאפקית יתך מאתון נורידון מאור דכשדאי:] ואמר יי אלהים במא אנדע ארום אירתינה: (ט) ואמר ליה סב לי ונבתין וקריב קדמי עגלא ברת תלת שנין וברחא בר תלת שנין ועזא ברת תלת שנין ושפנינא ותסילא בריון:

[(ט) ושופנין ובר יון:]

קריב קומוי ית כל אלין ופסג יתהון במציעא וסדר פסגא דחד כל קביל חבריה וית עופא לא פסג:

וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגיה לקדמות חבריה וית עופא לא פסג:]

ונחתו אומיא ע"א היגון מדמין לעופא מסאבא למיבזז נכסיהון דישראל והוות זכותיה דאברהם מגנא עליהון:

[(יא) וכד נחת טייסא לא הוה קרב לפסגיא והדין טייסא הוא עופא מסאבא והדין עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא ע"א וידי כד יהוין עיצין עיצן בישן על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון:]

(יב) והוה שמשא קריבא למיטמוע ושינתא עמיקתא מתרמיית על אברם והא ארבע מלכוון קיימין למשעבדא ית בנוי אימתא דא היא בבל קבלא דא היא מדי סגיאה דא היא יון נפלה דא היא פרס דעתידא למיפל ולית ליה זקיפא ומתמן עתידין למיסק עמא בית ישראל:

[(יב) הוות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי מלכוותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי אימה חשכא גדולה נופלת עליו אימה דהא היא בבל חשיכה דהא היא מדי גדולה דהא היא יון נופלת דהא היא מלכוותא דפרסיא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין:]

(יג) ואמר לאברם מינדע תנדע ארום דיירין יהון בנך בארעא דלא דלהון חלף

בעל הטורים

ג: יהיה בגימט' עולה למנין ל' לומר לך שאין דור שאין בו ל' לדיקים. וכן גמ' כמנין יהיה יהיו ללדיקי' בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה במסורה הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה ש"א א') היינו דא"כ יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה וילא ממנה פרץ חרם שילאו מהם מלכים ונביאים. גם בשביל שחשדה עלי זכתה וילא ממנה שמואל. בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה חשב להן ללדקה. אדוני אבי הכא רבינו אמר: (ח) במה אדע כי אירשנה. במה ג"ם פי"ן ועולה לחשבון מ' לכך נגזר על בניו גירות ארבע מאות: חשבון במה סליע שנים שהם כ"ג לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות: (יז) ויהי שמש (לבוא) ב' במס' הכא ואידך ויהי השמש בלה כנגד ב' מקדשים כדכתיב (ישעיה כ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. ונחרבו: (יג) כי גר פ"פ שלה

יונתן

ילף ושכוסה די ישמר יסף וק"ל: (ט) ותסילא בר יון מי יונה היא בפ' אלו טרפות תסיל פסול בחולין וכשר בבני יונה שם מין יונה ובסיף חולין תסיל תהו ע"ש: (י) ופסג פי' וינתח כי כן תרגום ונתח אותו לנתחים וזהו דפירש"י בפ' כי תלא בפסוק לא תעולל פסיגי' דהיינו. ג"כ מל' נתחים וק"ל. דרש לשון פגרים עליהם כי פיגול הם ועיין ברש"י: (יא) למבוז נכסיהון פי' שירלו לגזול נכסי ישראל זכות אברהם יעמוד וק"ל: (יב) שמשא קריבא לתעמוע פירוש שקרבה החמה לשקוע: במאתן

רמב"ן

י' אלא סניאה בנפשו אימה ואח"כ באה בחשכה ואח"כ גדלה החשכה ואח"כ כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום והיה הענין הזה לאברהם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחזת עולם אמר לו כמשייר במתנתו שארבע מלכיות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שכבר נענש בו כאשר פירשתי: (יג) כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא

אבן עזרא

בעבור היותו קרוב: (ו) צדקה. כמו ולדקה תהיה [ב]לנו. ולדק ומשפט [ג]אחים. רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך לדקה [ד]אחרת: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים. לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר [ה]פירשתיו. ולא נאמר בחרן. ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו. ועל ירושת הארץ בקש אות [ו]כאשר עשה גדעון. ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר [ז]בלא תנאי. כי כלל כל נבואות הם על [ח]תנאי. והנה לא חטא [ט]אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת. יש אומרים ג' עזים והיסר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה. כי אמלה לבדם המוכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן:

(י) ויבתר. חתכם והפרידם וכמוהו על הרי [י]בתר. בין [כ]בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל. וכן איש [ל]מלחמה. והאיש [מ]גבריאל ופי' בעל כמו עלם הדבר. וכן איש בליעל [נ]שמוך. גם כן [ס]בשיות. וכן ביריעות אשה אל [ע]אחותה. נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים [פ]שמה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי לפור שם [צ]כלל: (יא) העיט. העוף וכן העיט לבוע [ק]נחלתי: על הפגרים. על הגופות: וישב. בדגשות השי"ן [ר]תחת הנו"ן המובלע. כמו יגרש וישלח מהפגרים. [ש]וכן ישב רוחו. או השיב הפגרים [ת]להבריח העוף: (יב) ויהי השמש לבא. זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ [א]ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כשעיף [ב]שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח. כי טעמו כאזרח רענן

פירוש על אבן עזרא

(שמות י"ב ד') על מלת במכסת כי הוא מהכפולים. [א]ההולדה בעבור היותו קרוב למעים. [ב](דברים ו' כ"ה). [ג]ר"ל הפסוק מקום המשפט שם הרשע ומקום הלדק שמה הרשע (קהלת ג' ט"ז) ע"כ שניהם הוא לשון המשפט. [ד]ר"ל מה שעושה בנדיבות הלב ככתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה ואמרו חז"ל (סנהדרין ו' ע"ב) ע"ס א"כ משפט אינה לדקה. [ה]השלם פרשת לך לך. [ו]כי היה דבר סכנת נפשות להורים הכנעני ולשרשו מן הארץ ואולי גם בהם יש שאינם רשעים ככתוב הים בה עץ כפירש"י (במדבר י"ג כ') . [ז]כן שיהיו בניו לדיקים או לאו. [ח]ככתוב אם בחוקותי תלכו וכו' ואם לא ישמעו וכו'. [ט]ר"ל כי מובא דעה אחת שנגזר גזירת ד' מאות שנה גלות עבור אומרו במה אדע וכו'. [י](שה"ש ב' י"ז). [כ](ירמיה ל"ד י"ח). [ל](שמות ט"ו ג'). [מ](דניאל ט' כ"א). [נ](ש"ב כ' א') ר"ל אומר לאיש של רשע. [ס]פי' מיוחמרכבה שנאמר מוברים אשה אל אחותה (יחזקאל א' ט'). [ע](שמות כ"ו ג'). [פ]ר"ל מלת איש הוא עלם הדבר שאם לא כן לא היה אומר איש בבהמה כמ"ש באדם כי שנים המה האדם והבהמה, והיה לשנות הלשון בבהמה ע"כ הוא עלם הדבר מכל מין כנגד הנחתך ממנו. [צ]ככה פי' ר"א (לעיל ז' י"ד) על מלת כל לפור כל כנף. [ק](ירמיה י"ב ט') הוא מין עוף העורף (בל"א רויבפאגעל) . [ר]כי וישב שרשו נשב ונבלע. נו"ן פ"א פעל בדגש השין עי"ן פעל. [ש]ר"ל וישב הוא מגין גרוש ושלום העיט מהפגרים, וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח) ומלת אותם שב אל העיט שהוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור (להלן ל"ב ו') ולפי שפרטי המין רבים שייך לומר אותם. [ת]ר"ל שהשיבה היתה עבור הפגרים למנוע העיט מלבא עליהם ע"כ אותם מורה על הפגרים והם רבים והליל אותם מלכד העיט והוא מין העוף לאכול מהם. [א]דעת ר"א בפרשת (וארא ו' ג') כי מראות נבואת החלום לא היה אלא בלילה, א"כ זאת המראה היה בשינת הלילה ולקח כל אלה ביום שלאחריו אחר שהקיץ ולראיה אומרו ויהי השמש לבא וכו' ותרדמה נפלה על אברהם יורה הקילה היתה קודם לקחו כל אלה. [ב]ר"א פי'

ספורנו

הדבר נמנע או לסוק אלא הטבע: ויחשבה לו צדקה. חשב יתברך זה הבטחון בו ללדקה וזכות לאברהם ובזה הודיע שכשאמר אברהם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא סר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת ללדקה כלל כאמרו ובשוב לדיק מלדקתו ועשה עול כל לדקתיו אשר עשה לא תזכרנה: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת. כדי שתהיה בעולמך תקנה אותה בחזקה: לרשתה. כדי שהבנים יירשוה ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ט) קחה לי עגלה. להיות ברית. ולמען יהיה דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בלדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו' אתה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו סבת אחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק בגרש גוי מנחלתו עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קושי השעבוד והענוי העתידים אז לקנות דורות וזרעו בגלותם בי אמנם זה לא קרה להם.

שָׁנָה: יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן
אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי
עַד־הֵנָּה: יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה
הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר
עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהֹוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת: יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי:
ואת

אונקלוס

שנין: יד ואף ית עמא דיפלחון בהון דאין אנא ובתר כן
יפקון בקנינא סגי: טו ואת תיעול לות אבהתך בשלם
תתקבר בסיבו טבא: טז ודרא רביעאה יתובון הכא ארי
לא שלים חובי אמוראה עד כען: יז והוה שמשא עלת
וקבלא הוה והא תנור דתנן ובעור דאשתא די עדא בין
פלגיא האלין: יח ביומא ההוא גזר יי עם אברם קים
למימר לבנך יהבית ית ארעא הדא מן נהרא דמצרים
ועד נהרא רבא נהרא פרת: יט ית שלמאי וית קנזאי
וית

מסרה יד יעבדו, חסר. דן, ג' לשון דין קמץ. יצאו, י"ד. ברכש, חסר. גדול, מ"ל. טו ואתה, י"ח בטעם. אל אבתיך, ג. אבתיך, ח"ו ומ"י. בשלום, מ"ל. בשיבה, ד'. טובה, מ"ל. טז ודור, ב' דסמיך. ישובו, ל' כתוב בתורה ומ"ל. עון, כל או' כ"כ בחד וי"ו. יז באה, כו"ל מלעיל במי"א. ועלטה, ל'. ולפיד, ל'. הגזרים ל'. יח מנהר, ג' ונסב'. הגדל, חסר. יט הקיני, כו"ל מ"ל. הקדמני, ג' חסר.

ת"א ואתה תבוא ברכות סד מ"ק כט. ודור רביעי עדיות שם.

רש"י

(לקמן מז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמ' (שמות יב) וינצלו את מצרים: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה ונדבר עמו וכר' ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלם מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנא' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (לקמן מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים ב יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות ע"א בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם הי' טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבוקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: (יט) את הקני. (ב"ר) עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום
מואב

רמב"ן

לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פי' כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו להשתחות לחפור פרות ולעטלפי' וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יצעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם ורבים כן וענין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם ועבדום וענו אותם ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבודו מן היום הזה וא"כ הודיעו קץ הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא. וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועינוי על עון אשר חטא גם את הגוי אשר יעבודו אדון על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכוו בדבריו אלא שאפי' גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חוטא ומוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו במכלתא משל רבה משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה המלך לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו לרצכם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור איננה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה איננו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בעינוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול
אותו

חלף לא היסנת וישעבדון בדון ויסגפון יתהום ארבע מאה שנין: (יד) ואוף
ית עמא דיפלחון להום דיין אנא במאתן וחמשין מחן ומן בתר כן יפקון
לחירותא בנכסין סגיאין: (טו) ואת תתכנש לות אבהתך בשלם תנוח
נפשך ותתקבר בסבו טבא: (טז) ודרא רביעאה דבנך יתובון הכא למירתא
ארום לא שלים חובא דאמוראי בדון: (יז) והות שמשא טמעא וחומטא
הות והא חמא אברם גהינם מסיק תננא וגומרין דאשא ומבעיר שביבין דנור
למידן ביה רשעיא והא עבר בין פסגיא האלין:
[(יז) והא שמשא אולא למטמעא וקבלא דהה והא אברם חזי עד די ספסלין
איסתדרו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדא לרשיעיא לעלמא דאתי כתנורא
מסקן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגוה נפלו רשיעיא על דמרדו באורייתא
בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל בדין יתהוי לאברם כד
הוה עבר ביני פסגיא האלין:]
(יח) ביומא ההוא גזר יי עם אברם קיים דלא למידן ביה בנוי ולמפרוקינון
מן מלכותא למימר לבנך אתן ית ארעא הדא מניילוס דמצרים עד נהרא
רבא נהרא פרת: (יט) ית שלמיא וית קנזאה וית קדמונאה:
[(יט) וית כל בני מדינחא:]

וית

בעל הטורים

עולה למנין כד"ו: (טז) ודור ד' במסורה הכא ואידך דור הולך ודור בא פירוש דור הולך כי עדיין ילאו בניך מהארץ ודור בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דו"ר פעמים יהיו שמה ולא ישובו הנה: (יז) ועלטה היה והנה תנור ר"ת בהפך

סוהו

יונתן

(יד) במאתן וחמשין מחן וכו' פירוש במצרים ידונו בר"ן מכות קודם שילאו דס"ל כר"ע תהו ומן בתר וכן יפקון לחירות: (טו) בשלם תנוח נפשך דק"ל וכי כשהנפש יולא

מהגוף

רמב"ן

אותו יש עליו העונש כי הוא לשטן נתכוון ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע יי את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל לכן כה אמר יי הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלם והוא וכל עמו נלטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה וגם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו יי אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי כאשר דבר כי חטאתם ליי ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי בו גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתיב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד: ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה בעונשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר יי הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרג בישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת יי היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי על יושבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר יי הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך והפסוקים רבים כאלה: (טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק כאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאלה אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי ודור רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא ושוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי השלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו לפנים. עון האמורי הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדונו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה: (יז) והנה

תנור

אבן עזרא

זרעך: וטעם גר כמו הנרגיל השכרת מן הסעיף. ויש אומרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וגורלתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: (טז) ודור רביעי. רבי המפרשים השתבשו בפי' דור. והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמלא לאלף דור. ובאיוב ארבעה דורות. והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב. מדור באהלי רשע. ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו. ויש ארוך ויש קצר. ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים. וכן כתוב כי גר היית בארצו. וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן. ובניה' שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מפורש בפסוק גדול עוני מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו. והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי. וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע. ויש ראיו' אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו. והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: (יז) ויהי השמש באה. בתחלה עודנה לא באה. וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך. ורעהו ביחזקאל והטעם כי הלילה מעונן. או פירושו אחר בוא האור. הנראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרי' וזאת היא השבועה. וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) מנהר מצרים. הוא שיחור. ולא היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני שמות: והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב. ולא תתמה בעבור שכתוב

הכנעני

פירוש על אבן עזרא

פי' וכל שיח השדה (לעיל ב' ה') בעבור שנמשל האדם לעץ השדה ע"כ נמשל בו וכו' עיין שם. (תהלים ל"ז ל"ה). אשר היה בתוך משפחתו ונתרחק מהם. הפי' בספר הלמות האות בימ"ל נקרא כן מגזרת ויגמול שקדים, הרי"ש כמשמעו בלשון כענין כריתה מגזרת רגש ועושר אל תתן לי, (משלי ל' ח') ויהיה פי' שנכרתה היניקה והגמול שהיה יונק ונגמל מהענף, וכן הגר נכרת ממשפחתו. ואולי כונת ר"א לפרש כפי מלת זרעך. ואינו נקרא זרעו רק יצחק ככתוב כי ביצחק יקרא לך זרע (להלן כ"א י"ב) ופי' מהיום שנולד יצחק ויחול עליו הגרות. ור"ל אין פי' יעבדו בהם ב"י, רק פי' ב"י יהיו להם עבדים. חבא לארץ אם הנפש תלא מהגוף איננו בשלום, רק פי' על הכבוד אשר לא יחסר לו אחר מותו. (אבות פרק ה' ב'). (דברים ז' ט'). (איוב מ"ב ט'). לשון דירה. (תהלים פ"ד י"א). ר"ל מדת ימי דור הוא זמן הקצוב לאדם שיחיה וידור בחלדו, כמו וחלדי כאין נגדך (שם ל"ט ו') (בנ"א לעצענבדויער). (דברים כ"ג ח') ע"כ כונת כי גר וכו' מורה מיד על יצחק ככתוב גור בארץ הזאת (להלן כ"ו ג') ודור רביעי שהתחיל משעה שירדו למצרים. (לעיל ד' י"ג). ככתוב את אשר עשה ישראל לאמורי (במדבר כ"א כ"ה). (יהושע י' ה'). (עמוס ב' ט'). ר"ל אשר כאמר (לעיל ע' י"ח) לא אמר כלום כי לא נענשו עבור זאת הקללה. ר"ל סמוך לשקיעת החמה. תמלא בעלטה ג' פעמים (י"ב פסוק ו' ז' י"ב). (ירמיה ל"ד י"ח). ר"ל כילום עלמו ר"ל כילום יפרד ליאורים רבים. עיין (לעיל י"ג ז'). (דברים ב' כ'). ופי' למה אינם כתובים כסדר תולדותם ככתוב בסוף פרשת נח, גם אל תתמה אם נמלא עמהם הכנעני ואינו מכל

בנח

ספורנו

להם בדורות הלדיקים שבכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד אבל קרה כאשר העוו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לזולתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין אותו הגוי שישעבד בהם:

בגם

כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־
הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה
מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי
אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת
בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה
וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית
שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת
אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם
אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר
וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ
בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ
וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט
יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ°׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃
ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר
הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי

ברחת

° ובינך נקוד י' השני

אונקלוס

וְיָת־קַדְמוֹנָאֵי׃ כ וְיָת־חִתָּאֵי וְיָת־פְּרִזָּאֵי וְיָת־גִּבָּרָאֵי׃ כא וְיָת־
אֱמוֹרָאֵי וְיָת־כְּנַעֲנָאֵי וְיָת־גִּרְגְּשָׁאֵי וְיָת־יְבוּסָאֵי׃ א וְשָׂרַי אִתַּת
אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃
ב וַאֲמָרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא־כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוֹל־־
כְּעַן לְוָת־־אַמְתִּי מָה אִם אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר
שָׂרָי׃ ג וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת־הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ
מִסּוֹף עֲשַׂר שְׁנִין לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ
לְאַבְרָם בַּעֲלַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ ד וְעַל לְוָת־הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזַת
אֲרֵי עַדִּיאַת וּקְלַת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא׃ ה וַאֲמָרַת שָׂרַי לְאַבְרָם
דִּין־לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וּקְלֵית
בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ ו וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא
אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וַעֲרַקַת
מִקֳּדָמַהָא׃ ז וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ עַל־עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא
עַל־עֵינָא בְּאָרְחָא דְחַגְרָא׃ ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנָן
אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ־אָזְלָא וַאֲמָרַת מִן־קֳדָם־שָׂרַי רִבּוֹנְתִי אֲנָא

ערקא

מסרה כא האמרי, ד'. טז א ושרי, ב' ר"פ בישככר. ולה, ד' ג' במפיק וא' בלא מפיק ופתח ולה בפין ארבע. ב עצרני, ל'. נא, חסר. אבנה, ל' וחד ואבנה. וישמע, שמיעה לקול. לקול, מ"ל וי"ז. ג שרי חטף, (אין כאן פסק במקף ובמתג פתח החטף). לשבת, ב. אתה, חסר. ד ותהר, פתח באתנח. הרתה, ב'. ותקל, ל'. גברתה, ד'. ה חמסי, ב' ושארי. אנכי, ברביע ולא בגרשיים. בחיקך, מ"ל י"ק וס"ת. הרתה, ב'. ואקל, ל'. ישפט, חסר. וביניך, ל' מ"ל דמ"ל בסורה ונקוד על י' בתרא. ו בעיניך, ב' א' פתח דין קמץ. ותענה, חסר. שרי, הריש בפתח. ז וימצאה, ב' וי"ו בנעי'. על עין, ב'. ח באת, ב לחסום [נ"ל רק בקמץ א' תחת הב' ולא תחת הפיו]. תלכי, התיו רפוי'. ותאמר, בז"ג.

ת"א מקץ עשר שנים יבמות סד. ותאמר שרי ראש השנה טז בבא קמא צג. ויאמר הגר בבא קמא צג.

רש"י

מואב ועמון והם קיני קנזי קדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנ' אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח הקודש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באתה. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה אי.

המקום

רמב"ן

תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין: (יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמע' רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרומות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליון שלא יגרום החטא וכאשר נוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו ויכבשוה והוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל

או

יונתן בן עוזיאל

(כ) וית חתאי וית פריזאי וית גבראי: (כא) וית אמוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי: (א) ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר ברת פרעה דיהבא ליה לאמהו בזמן דנסבה ואתכתש במימר מן קדם יי: (ב) ואמרת שרי לאברם הא כדון מנעני יי מלמילד עול לות אמתי ואחררינה מאים אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: (ג) ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למיתב אברם בארעא דכנען וחררתה ויהבא יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: (ד) ועל לות הגר ואעדיאת וחמת ארום אעדיאת וזלזלת איקר רבונתהא בעינהא: (ה) ואמרת שרי לאברם כל עולבני מנך דהוינא רחיצא דתעבד דיני דאנא שבקית ארע ובית אבא ועלית עמך לארע נוכריתא וכדון בגין דלא הוינא ילדא חררית אמתי ויהבתה למשכוב בעיטפך וחמת ארום עברת ויתבזי איקרי באנפהא וכדון יתגלי קדם יי עולבני ויפרוס שלמיה ביני ובינך ותתמלי ארעא מנן ולא נצטרך לבנהא דהגר ברת פרעה בר נמרוד דטלקך לאתונא דנורא:

ירושלמי

[ה] ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי וביתיה דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עיילית עמך וקדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאינתו ואמרית היא תליד ואנא אירבי מה דילדא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזיית חלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמתהא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו יתך לאתון נוריהון דכשדאין:]

(ו) ואמר אברם לשרי הא אמתיך ברשותיך עבידי לה דתקין בעיניכי וסנפתא שרי וערקת מן קדמהא: (ז) ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא דבאורח חגרא:

[(ז) שור חלוצה:]

(ח) ואמר הגר אמתא דשרי מן האן אנת אתיא ולאן תיזלין ואמרת מן קדם שרי

בעל הטורים

שזהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (א) ושרי ב' במסורה ושרי אשת אברם. (שופטים ה') ושרי ביששכר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה. הרבה במסורה הכא ואידך (שופטים ג') ולה שתי פיות. (ש"א ד"ה) ולה אמר עלי לשלום. (דניאל ז') ולה גפין ארבע בשביל שהלה דניאל וזה שדרשו ואלך ואשא שחזרה לגלולי אביה והיינו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לע"ז וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כשאמז"ל קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע פיירי ג"כ במלכות ישמעאל: (ג) לשבת ב' במסורה הכא ואידך אשר נעה לשבת על פי שנשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת על ישא אחרת ואין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פי' כשישב על אדמו כנען: (ד) הראה ב"פ בפרשה מכאן רמז לפי' רש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (ה) חמסי ב' במס' חמסי עליך (ירמיה נ"א) חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון כאמר בשרה כי שרה עקרה וציון עקרה ומה שרה הכניסה צרה אף ישראל נכרי' הן לריקן: (ז) על עין המים ב' במסורה הכא ואידך הנה אנכי נצב על עין המים. שעוד הוא להתפלל על המים כדכתיב (שופטים ה) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקת ה' וכן התפלה נמשלה למים דכתיב

יונתן

מהגוף זהו שלום שלא דקאמר אהשמה כדאיתא בגמרא שהצדיקים אומרים בא בשלום: (א) ואתכתש פי' כשלקח פרעה שרי ונצטרע ואיתא בתנא דבי אליהו כיון שראה פרעה הנעשה לשרה נתן לו בתו וכו' עיין בילקוט: (ב) ואחררינה פי' שתחררה וכן ותחררה והוא מלשון רז"ל מן המחוררין: ירושלמי בני מדינחא פי' דדרש קדמונן לשון

רמב"ן

או שאמר מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בטעם שהראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הנבואה כאילו היא עשויה ואין צורך במקום הזה: (ב) וישמע אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא ויהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אשה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה: (ג) מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת: לשבת אברם בארץ כנען. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה שנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני שהבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעונה ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל שמתחילין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יזכו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם: (ו) ותענה שרי ותברח מפניה. חטאה

אבן עזרא

הכנעני והיבוסי אחריו. דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען. והטעם שהזכיר השמה יאמר הכנעני על [ח]האמרים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר [ט]בכלל. וכן יהודה וישראל [י]רבים. אף על פי שיהודה מישראל הוא: (ב) אולי אבנה. מגזרת בן. ועוד יתכן שהבנין הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן [כ]אחר ס"א וכן כל מי תאר. או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה [ל]כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו [מ]ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (ד) ותקל. הנה הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל [נ]והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה [ס]כי המשפט כמו וימצאה: (ח) אי מזה. כמו איה וכן אי [ע]הבל. וטעם

פירוש על אבן עזרא

בנם לבדו ג"כ. גם אל תתמה אם תמצא עמהם היבוסי. כמו בפסוק אל ארץ הכנעני וכו' (שמות ג' ח') והנה היבוסי באחרונה אע"פ שהוא בן השלישי לבני כנען. [ז]פי' באמר פרשיות שוב בפרשה זו. [ח]פי' בתחילה או באמצע. [ט]שיזכיר הכנעני לבדו במקום כולם. [י](מ"א ד' כ'). [כ]ר"ל בן מגזרת בנה, כמו כל מלת חי בין שהיה זוכר כמו כל נפש אשר היא חי, או פועל עבר, כמו ולארפכשד חי הוא אשר ה"א כי הוא מלשון חיה. [ל]ר"ל שאמר לה כן לעשה או כן דברה והוא בעבור שאמר לקול שרי ולא בקול שרי בודאי ענה לה על קולה. [מ]ר"ל קבלו אבותינו, כמו אשר העתיקו אנשי חזקיה. [נ]פי' שרשו קלל וכן ואכל, ושניהם מן הזוגים כי לא בא בהם דגש לתשלום כון נפעל, ותחת הכפוי להיות בליסן. בא ליו"ד להתבלע בו אות הכפל. [ס]כי משפטו וימצאה, כמו וישנאה דברים כ"ב ע"ז. [ע](לעיל ד' ט'). ירמיה.

ספורנו

(ב) הנה נא עצרני ה' מלדת. אף על פי שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת היכך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע: לקול שרי. נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה לא להתענג בתענוג האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברתה לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. מלא אותה מוכנת למראות אלהים ובכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שאמר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך ובמים שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עינים והוא שנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכים: בדרך שור. הוא חגר כמו שתרגם אונקלוס והיא עיר בגבול ארץ ישראל או חוצה לה כמו שאמרו ז"ל בגיטין הודיע כי היה בדעתה לצאת אז מארץ ישראל: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלומר הביטי וראי מאיזה מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום

ברחת: ט ויאמר לה מלאך יהוה שובי
אל־גברתך והתעני תחת ידיה:
י ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה
את־זרעך ולא יספר מרב: יא ויאמר
לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן
וקראת שמו ישמעאל כי־שמע יהוה
אל־עניך: יב והוא יהיה פרא אדם ידו
בכל ויד כל בו ועל־פני כל־אחיו
ישכן: יג ותקרא שם־יהוה הדבר אליה
אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם
ראיתי אחרי ראי: יד על־כן קרא לבאר
באר לחי ראי הנה בין־קדש ובין ברד:
טו ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם
שם־בנו אשר־ילדה הגר ישמעאל:
טז ואברם בן־שמנים שנה ושש שנים
בלדת־הגר את־ישמעאל לאברם: ס
יז א ויהי אברם בן־תשעים שנה ותשע שנים ויירא יהוה אל־אברם ויאמר אליו
אני־אל שדי התהלך לפני והיה תמים: ב ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה
אותך

אונקלוס

ערקא (נ״י ערקת): ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות־רבונתיך
ואשתעבדי תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה
אסגי ית־בניכי ולא יתמנון מסגי: יא ואמר לה מלאכא
דיי הא־את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמה ישמעאל
ארי־קביל יי צלותיך: יב והוא יהא מרוד באנשא הוא־
יהא צריך לכלא וידא דבני אנשא יהון־צריכין לה ועל־
אפי כל־אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה
אמרת את־הוא אלהא דחזי־כלא ארי אמרת הברם הכא
(נ״י האף אנא) שרתי חזוא בתר דאתגלי־לי: יד על־כן
קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא־(היא)
בין־רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא
אברם שום־בריה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר־
תמנן ושת שנין כד־ילידת־הגר ית־ישמעאל לאברם:
א והוה אברם בר־תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם
ואמר לה אנא־אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ב ואתן
קימי

מסרה ברחת, חסר ופתח בס״פ. ט שובי מ״ל ומלעיל כי הוא צווי. מלאך ה׳ ג׳ דסמיך ונסבין. והתעני, ל׳. י ארבה, ב׳ בתורה. יא וילדת, ב׳ ומסר. וקראת, ד׳ רפין. עניך, בחד יוד. יב והוא ל״ג ר״פ. בכל, ז׳ ודגש [ר״ל הבית בפתח]. ועל פני, כ״כ בויו העטוף. ישכן, חסר. יג הדבר, חסר. אל ראי, ל׳ מפק קמץ. הלם, י״ב ח׳ בלי׳. ראי, חסר וא׳ במירק. יד ברד, ל׳. טו שם בנו, כל שם קמץ במ״ו פתח וסי׳ אברם אברהם נער קראו. דבריה בורכא. בסגול ומוקף. טז ולאברם, בז״ג. שמנים, ח׳. יז א ותשע, הויו בשוא לפי שהוא סמוך. ויראו, ב׳. ב ואתנה, כל אור׳ בשוא במ״א קמץ. ובינך, ס״י חנין.
ת״א ואברם בן מגילה יז. אני אל שדי חגיגה יב. התהלך לפני נדרים לא לב. מכות כד. ואתנה בריתי נדרים לב

רש״י

המקום שהאמר עליו מזה אני בא: (ט) ויאמר לה מלאך וגו׳. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו (ירמי׳ כב) יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהיה זרעו גדול (ב״ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס״א ד״א אתה אל ראי נשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו). הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד׳ זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו׳. אע״פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו׳. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י״ג שנה כשנמול ולא עכב: (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקר׳ פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד״א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה׳ איברים ב׳ עינים ב׳ אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ״ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה
לך

רמב״ן

שעאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע י״י אל עניה ונתן לה שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי: (ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תהא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויענהו או ששרתה עליו רוח הקדש כדברי רש״י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור היותה פלגש לקרוא שם לבן אדוניה וגלתה לו הענין ואברהם קיים דבר י״י אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה: (יב) פרא אדם. לשון רש״י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו והנכון כי פרא אדם שמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר ילא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ור״א אמר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם: (א) אל שדי. הני שמות כל אחד תואר לעצמו ופי׳ אל תקיף מלשון אלי מואב ופי׳ שדי אמר רש״י שיש די באלהות לכל בריה ובספר מורה הנבוכים פי׳ הרב כלומר שאינו לריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמה ור״א פירשו בשם הנגיד ז״ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מהכסים השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו המערכות מדת הדין של מטה: וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנים בם לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד נסתרים
קרב

יונתן בן עוזיאל

שרי רבונתי אנא ערקת: (ט) ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואתכנעי תחות ידהא: (י) ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בנייכי ולא יתמנון מסגי: (יא) ואמר לה מלאכא דיי הא אנת מעברא ותלדין בר ותקרין ית שמיה ישמעאל ארום גלי קדם יי סיגופיך: (יב) ואיהו יהי מדמי לערוד בבני נשא ידוי יתפרעון מן בעלי דבבוי וידי דבעלי דבבוי יתושטון לאבאשא ביה ועל אנפי כל אחוי יתערבב וישרי: (יג) ואודיעת קדם יי דמימריה מתמליל לה וכן אמרת אנת הוא חי וקים דחמי ולא מתחמי ארום אמרת הא ברם הכא אתגליאת יקר שכינתא דיי בתר חזוא:

ירושלמי

(יג) ואודיית הגר וצליית בשם מימריה דיי דאתגלי עלה אמרה בריך את הוא אלהא קיים כל עלמיא די חמית בצערי ארום אמרת דא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי רבונתי:
(יד) בגין כן קרא לבירא בירא דאתגלי עלה חי וקים והא היא יהיבא בין רקם ובין חלוצה: (טו) וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: (טז) ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם: (א) והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים בבשרך: (ב) ואתן
קיימי

בעל הטורים

דכתיב שפכי כמים לבך: (ח) בורחת ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה ד') מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר. מפני שבשביל שרה הבריחה אם ישמעאל לפיכך בכחו ישראל מבריח כי רומה קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: (יא) וקראת ד' במסורת וקראת שמו ישמעאל. (פ' וילך) וקראת אתכם הרעה. (ישעיה ז') וקראת שמו עמנו אל. (שם ס') וקראת ישועה חומתיך. שע"י קריאת ישמעאל קראת
הרעה

יונתן

לשון קדש מזרח: (יב) מדמי לערוד פי' כמו שערוד גדלותו במדבר כן גדולו יהיה במדבר וכן איתא ברבה: (יג) דחזי ולא מתחזי פירוש רואה ואין נראה ועיין בג"י כפ"י החדשה שהעתקתי לפניך: ירושלמי דסמית בלעגי דרש ג"כ מלא ומקרא לשון הודאה כמו ויקרא בשם ה' שהוא לשון תפלה ודרש מלא אל ראי שראה קב"ה בצערה. אמרת דא להוד פי' שאמר' שעליה נגלה השם לבדה ביחידות. היך בתר דאתגליתא על שרה רבונתי כלו' כמו שנגלה עליה כשנגלי' על שרה בבירתה לא זו אף זו הכא אליה בלבד נגלה והכי דרש ברבה. (ב) והוי שלים בבשרך ר"ל שאל תחשוב המילה למום אלא אדרבה אפילו בבשרך הוי שלים וק"ל דהא מתחלה היית שלים במעשים
ונשמה

רמב"ן

הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתגלה מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר
עתה

אבן עזרא

וטעם מזה מקום. כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו. וכן בורח' כל [ס]העיר. והיא [צ]כפורחת. ברחת [ק]ובמזרה. וכן יודעת איש [ר]בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון אין זר [ש]אתנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלא ענין. כמו עם [ת]ומשקלו עמך: ישמעאל. בהעלם ה"אלף [א]להקל על הלשון: (יב) פרא אדם. פשטי בין האדם. כטעם מי שלח פרא [ב]חפשי. והטעם שלא ימשול בו זר [ג]מתפשטו. ויש אומר פרא ואד'. כמו שמש ירח [ד]עמד זבולה. ובעבור שהוא פרא ידו בכל. ובעבור שהוא אדם ויד כל בו. והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא [ה]שינצח הכל בכחו ואחר כן ויד כל [ו]בו. וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטור'. וכן כתוב על פני כל אחיו נפל [ז]וכן בני מדיני' מבני קטורה [ח]ונקראו ישמעאלים [ט]בתורה ובספר [י]שופטים: (יג) ראי. על משקל ראה עני [כ]כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו. פה. וכן הבא עוד הלום [ל]איש. והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני. כי הוא ראי [מ]תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה [נ]לחי. כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלי' אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: (א) אל שדי. שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול [ס]שדי. והיה שדי [ע]בצריך כי טעמו כטעם. ושית על עפר [פ]בצר. ושדי על משקל לבי [צ]דוי. ורבים פירשוהו מגזרת [ק]שודד. שהוא מנצח ומתגבר. וטעם להזכי' השם הזה בפרשה הזאת [ר]ליראת אברהם וימול. והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא [ש]כנגדו. וזה שם התואר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות.
והשבין

פירוש על אבן עזרא

[ס](ירמיה ד' כ"ט). [צ](להלן ל"ט יו"ד). [ק](ישעיה ל' כ"ד). [ר](במדבר ל"א י"ז) בכולן נפתח האות שלפני האות הגרון כי כן משפט הלשון. [ש]ר"ל טעמו כי אין בלשוננו זרים שלא ימלא להם פעם למה באו כן. [ת]ר"ל כמ"ש עמך מן עם כן נאמר הנך מן הן. [א]כי ראוי לבא בציר"י תחת האלף שכן נקרא ישמעאל ע"ש ישמע אל, ולהקל על הלשון נגקד העי"ן בציר"י והאל"ף נח. [ב](איוב ל"ט ה') הוא חמור הבר. [ג]פי' מי שהוא זר כנגד משפחתו וכן פי' בכל מקום. [ד](חבקוק ג' י"א) כן פרא אדם פי' פרא ואדם. [ה]המתחילה יגלה כל העכו"ם. [ו]ובסוף הוא יגולה. [ז](להלן כ"ה י"ח). [ח](להלן כ"ה ב'). [ט]כמ"ש ויעברו אנשים מדינים סוחרים וכו' וימכרו את יוסף לישמעאלים (שם ל"ז כ"ח) עיין שם. [י](שם ס' כ"ב) כתב כי הושעתנו מיד מדין וכו' ואח"כ כתיב כי ישמעאלים הם וכן כתב ר"א כמו שקוראים היום אנשי מצרים ועילם ושבא ישמעאלים ואין בהם מי שהמה מזרע ישמעאל כי אם מתי מעט, וכן ג"כ מדין נקראים ישמעאלים בעבור היותם בני פלגש כמוהם ונכון אפילו לדעת ר"א סוף חיי שרה שהגר איננה שרה. [כ](איכה ג' א') שהוא שם המקרה, וכן ראי' וטעמו אל המראה (זיכטבארער געשטאלט). [ל](ש"א י' כ"ב). [מ]ופי' אחרי הוא כמו אחרי הודיע וכו' (להלן מ"א ל"ט) אשר פי' אחרי נעשה זאת אשר הודיע וכו'. וג"כ פה אחרי רואי תמיד ונותן השגחתו עלי. [נ](ש"א כ"ה ו') ופי' כה יהיה לחי כלומר לחיים לשנה אחרת. [ס](יחזקאל א' כ"ד). [ע](איוב כ"ב כ"ה) שאיננו שם הקדוש רק הוא תואר למלא בצרך, וטעמו כתרס"י שם אשר סופה דקרא מסייע כמ"ש וכסף תועפות לך שהוא ג"כ לשון תוקף כמו כתועפות ראם לו (במדבר כ"ג כ"ב). [פ](איוב כ"ב כ"ד) וסוף הפסוק ובצור נחלים אופיר, ופי' הרד"ק שם בצר, זהב ובצור נחלים אופיר ר"ל שבהוצאת הצור נחלים בשפע וברצוי כן ישפע הש"י לך זהב אופיר וכ"א פי' מלא בצר, כסף, ובצור נחלים. זהב אופיר. [צ]ושדי ע"מ לבי דוי (איכה א' כ"ב). [ק]רד"ק פי' וכשוד משדי יבוא (יואל א' ט"ו) כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי. והנגיד ר"ש פי' משדי מחזק וכן כקול מים רבים כקול שדי. [ר]ר"ל להכניס ירצה בלבו בל יתעצל למול שהוא בעונש כרת. [ש]ר"ל שם
בן

ספורנו

מקום טמא ואנשי רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח: (ט) והתעני. להורות לעתיד אל דרך ירה ויור כי כן יפה המלך: (יב) פרא אדם. פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית כאמרו על המצרים אשר חמורים בשרם ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר אם כן שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה: אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכל מקום לא בביתו של אברהם בלבד כאמרם ז"ל כל השערי' ננעלו חוץ משערי אונאה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברם שהתפלל עליו אחר כך ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר בדבר המלאך: (א) וירא ה'. המראה בכל מקום היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבור' בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והספק זה יקרא לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת לראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אשר כל מתבונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת סבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבנו באמרו וארא וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמתבונן בי לדעת דרכי כפי האפשר אליך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלימות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אליך כי אמנם תכלית כל נמצא תורם על טרחו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ב) ואתנה

אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־
פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי
הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן
גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם
וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם
נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד
וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי
ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין
זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם
לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃
ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ
מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם
וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר
אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת
בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃
יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה
לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־
שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר
לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל
בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה
בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר
אלהים

קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ג וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל עִמֵּהּ יְיָ לְמֵימָר׃ ד אֲנָא הָא (גְּזַר בנ"י קיימי) קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי עַמְמִין׃ ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי אַב סַגִּי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ ו וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לְכִנְשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ ז וַאֲקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ׃ ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אֲרַע דִּכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וָאֱהֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ י דָּא קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ מִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ יא וְתִגְזְרוּן יָת בְּשַׂר עָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי (נ"י וּתְהֵא) לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ יב וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר (נ"י יִגְזַר) לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא׃ יג אִתְגְּזָרָא יִתְגְּזַרוּן (נ"י מִגְזַר יִגְזַר) יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְשַׂרְכוֹן לִקְיָם עָלַם׃ יד וְעָרֵל דְּכוּרָא דִּי לָא יִגְזַר יָת בְּשַׂר עָרְלְתֵהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא מֵעַמַּהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי׃ טו וַאֲמַר יְיָ
לאברהם

מסרה אותך, ט' מ"ל בתורה בל"ז. ג ויפל, כל תו' מ"ו. ד המון, ל' וח' לב ובענין. ה יקרא, כ"ה. את, כל את קמץ במ"ד פהם. ו והפרתי, ג' ב' מ"ל וחד חסר ודין חסר. ז והקמתי, כל תו' כ"כ מ' דמ' במ"א מ"ל דמ"ל. ובינך, מ"י חנין. לדרתם, כל תו' מ' דמ'. להיות, מ"ל. ח ולזרעך, הוא בלי געיא. מגריך, כל תו' מ"ו ומ"י. והייתי להם, ב'. ט ויאמר אלהים, כ"ה. תשמר, כל תו' חסר. י וביניכם, מ"ל דמ"ל. המול, מ"ל. יא ונמלתם, ל'. וביניכם, מ"ל דמ"ל. יב ובן, ל' כ"פ. ימול, מ"ל. לדרתיכם, כל תורי' מ' ב' וי"ן ומ"י. בית, ד'. יג המול, מ"ל. ימול, מ"ל. יד וערל זכר, פסק ויש לו דין לגרמי'. ימול, מ"ל. ההוא, וי"ו וחירק. הפר, ב' מלותו ההם בס"פ.

ת"א והיית לאב נדרים הם. ולא יקרא ברכות יג נדרים הם. כי אב המון שבת קה. והקמותי את עקרים מד' פמה. להיות לך יבמות מב הד ק. ואתה את סנהדרין נט השאילתות כו כז מנחות מב. המול לכם כל שבת קלג קדושין כט. ובן שמנת שבת הם. המול ימול יבמות עב השאילתות כז מנחות מב. וערל זכר שבת קמ קדושין כט.

רש"י

לך על ידי מילה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. מן מורא השכינה, שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו, וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים, בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו, ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם, ואפילו רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע, שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום, שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית, להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים, אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרה, ומה היא שמירתה, זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול, כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם, והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים, כגון נ' של נושך ונ' של נושא, ונמלתם כמו ונשאתם, אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י ישן ליתא): (יב) יליד בית. שילדתו שפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים, ללמדך שיש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחר) שמנה ימים, כמו שמפורש במסכת שבת (דף קלה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה, אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת כה): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע
שרה

רמב"ן

עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המולה שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו ובנחלתו והם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע והבן כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב באלף דלת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניני אלהים וכן יאמר ה' אלהי השמים ואמר ה' יראה על מקום המקדש העתיד
ויעקב

קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא: (ג) וְעַל דְּלָא הֲוָה אַבְרָם גְּזִיר לָא הֲוָה יָכִיל לְמֵיקָם וּנְפַל עַל אַנְפּוֹי וּמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימַר: (ד) אֲנָא הָא גְּזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגֵּי עַמְמִין: (ה) וְלָא יִתְקְרֵי תּוּב יַת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרוּם לְאַב סַגֵּי סוֹגְעֵי עַמְמִין מַנִּיתָךְ: (ו) וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: (ז) וְאֵקִים יַת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ: (ח) וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יַת כָּל אַרְעָא דִּכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַנְתְּ יַת קְיָמִי תִּטּוֹר אַנְתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: (י) דָּא קְיָמִי דְּתִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ מִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא אִין לֵית לֵיהּ אַבָּא לְמִגְזְרֵיהּ: (יא) וְתִגְזְרוּן יַת בִּשְׂרָא דְּעָרְלַתְכוֹן וִיהֵא לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן: (יב) וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִגְּזַר לְכוֹם כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן מְרַבְּיָינֵי בָּתֵּיכוֹן וְזַבִּינֵי כַסְפֵּיכוֹן מִן כָּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא: (יג) מָאן דְּהוּא גְּזִיר יִגְּזַר מְרַבְּיָינֵי בָּתֵּיכוֹן וְזַבִּינֵי כַסְפֵּיכוֹן וּתְהֵי קְיָמִי בְּבִשְׂרֵיכוֹן לִקְיָם עָלַם: (יד) וְעָרְלָאָה דְּכוּרָאָה דְּלָא יִגְּזַר יַת בִּשְׂרָא דְּעָרְלְתֵיהּ וְאִין לֵית לֵיהּ מַן דְּיִגְזַר וְיִשְׁתֵּצֵי בַּר נְשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יַת קְיָמִי אַשְׁנִי: (טו) וַאֲמַר יְיָ לאברהם

בעל הטורים

הרפה אבל פ"י קריאת עמנו אל קראת ישועה: (ד) ב"פ אב המון בפרשה והוא שלא במשמע ילחק וכן הרבה בגימ' ילחק: (יד) הפר ב' במסורה הכא ואידך (פ' שלח

יונתן

ונשמה ועמה שלם בשכך: (יד) ואין לית ליה מאן דיגזר פי' אפילו מי שאין לו מוהל

רמב"ן

ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה' ומשה נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי ואראה את ה' כתוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא אם ירצה אלהים בעיני: התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המלוה לאסוף דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני והבא אחרי הנואה יאמר אחרי ה' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם ליראה ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה: והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחלה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות. ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה. והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש וכו'. והנכון מה שפרשתי: (ג) וטעם ויפול אברם על פניו. לכוין דעת לנבואה וכאשר האלהים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' ושחק ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם: (ד) הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרים זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: ואתה את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אתם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפשוטו. ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב התהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי ה' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות כשבת ולכן ידמה אותו והבן זה: (ו) ונתתיך לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשר עליו ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא איננו מקיים המילה וגם לא נצטוה עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן אף תוכב עמים הם יקראו אחריך בנימין בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים: (יד) וערל זכר. כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה לשון רש"י וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור"א

אבן עזרא

והמבין סוד השם ^[ט]יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם. תוספת הרי"ש ^[א]אביר המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כי אם להוסיף: ושרה. שם תאר כלל לא ^[ב]השרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: (י) ומלת המול לכם. כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלי' השניים ^[ג]הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו ^[ד]להכון: ונמלתם. כמו ^[ה]ושמרתם. והנו"ן שרש וכן לא ידון ^[ו]רוחי. עם ^[ז]מדנה: (יב) ימול לכם. מבנין ^[ח]נפעל. וכן המול ^[ט]ימול. ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית. וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף. ואחר אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול ^[י]יפעול. כמו כי ידור ^[כ]נדר. והוא מן

פירוש על אבן עזרא

בן ד' אותיות והוא שם העצם המורה על הויה שהוא המעשה, ושם שדי הוא שם תואר ומורה על שדוד והשחתת המעשה, ושם בן ד' נקרא כנגד שם שדי כי הוא השם הזה מהוה ההויות אח השם משדד ההויות ובעבור כי השחתת הי"ת אינה לכלות רק להלבישו צורה אחרת וזה נקרא בלשון חז"ל הקורע על מנת לתפור נקרא הקריעה ג"כ תיקון, וז"ש כ"א את כנגד המעשה כי השדוד הוא הכנה למעשה. ^[ט]עיין בפ' שמות ובפ' כי תשא וכונת כ"א ככתוב מעברי. אחזה אלוה. והמילה נגד שם שדי. ואם כי ע"י המילה מתם יולא תאור עיניהם ומחלים הגוף והשכל מכ"מ מציא תולדות בעולם. ע"כ אנו מבקשים לתקן העולם במלכות שדי ויש לו קשר עם שם העצם. ^[א]אעפ"כ כי פי' הי"ת הוראת שמו על ענין אב המון, מכ"מ יש בשמו ג"כ אות הרי"ש להיות כוונת אביר כאשר נבלע היו"ד. כי היה אעפ"כ אדם הגדול בענקים ולאות כי הוא הכה ד' מלכים גדולים והציל את לוט וזה היה שמו בר אשונה. וכאשר הוסיף הי"ת אות ה' אשר מורה כי נעשה אב על כל העולם כי קנין פעלים לקרבם להי"ת מכ"ז נשאר ג"כ שמו הראשון עם התוספת הרי"ש. ^[ב]כי שם שרי מורה שררותה רק על אברהם, והי"ת נתן לה השם להיות שרה על כל העולם. ^[ג]ר"ל שנראים רק ב' אותיות השורש, והמול שורשו נמל, ונו"ן השורש נבלע בדגש המ"ם עי"ן הפעל. ^[ד](עמוס ד' י"ב) ור"ל שיהיו ב"ב מוכנים להמול כי דרשו חז"ל המל ימול והיה מחויב א"א להמול א"ע מקודם. ^[ה](שמות י"ב. י"ז). ^[ו](לעיל ו' ג'). ^[ז](ד"ה כ"א כ"ז): ^[ח]ר"ל אם הזכר בן ח' ימים בודאי המיוב על אחרים להמולו אם אין האב למולו. ^[ט]ולפי זה ג"כ ספי' תמול ימול שהם יהיו נמולים ע"י זולתם מהנמולים, ומקשה ר"א אם המיוב להיות נמולים ע"י אחרים למה כופל הכתוב תלוי עוד הטעם והם בכלל לווי פסוק הראשון ומתרץ כי כפל הפסוק מלוה כמו לדורות אשר המיוב על אב הנמול או על ב"ד להמול אחרים. כן בטעם הראשון מתחילה מל את"עב א"ע ואחר כן מל בני ביתו ואף שהיכולים למול א"ע. ^[י]ר"ל ואפילו אינו יכול למול א"ע מחויב לעשות פעולה ע"י אחרים אשר ימולו אותו. ^[כ](במדבר ל' ג') ור"ל יעשה פעולה לנדור לאפוקי לאנסים כמנואר בנדרים. האם

ספורנו

בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים בריתי אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפל אברהם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שהכר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך. אתה שמור בריתי שאע"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי כמו שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדי' באשר הם נפסדים אינה פעולתו בלתי אמצעי אמר אם כן שבהקמת הברי' ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיי' באים לפניו: לאחזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וכזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים כאים: (יא) לאות ברית. זכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. באשר הוא ככוי לאבר

אֱלֹהִים֙ אֶל־אַבְרָהָ֔ם שָׂרַ֣י אִשְׁתְּךָ֔ לֹֽא־
תִקְרָ֥א אֶת־שְׁמָ֖הּ שָׂרָ֑י כִּ֥י שָׂרָ֖ה שְׁמָֽהּ׃
טז וּבֵרַכְתִּ֣י אֹתָ֔הּ וְגַ֨ם נָתַ֧תִּי מִמֶּ֛נָּה לְךָ֖
בֵּ֑ן וּבֵֽרַכְתִּ֙יהָ֙ וְהָֽיְתָ֣ה לְגוֹיִ֔ם מַלְכֵ֥י עַמִּ֖ים
מִמֶּ֥נָּה יִהְיֽוּ׃ יז וַיִּפֹּ֧ל אַבְרָהָ֛ם עַל־פָּנָ֖יו
וַיִּצְחָ֑ק וַיֹּ֣אמֶר בְּלִבּ֗וֹ הַלְּבֶ֤ן מֵאָֽה־שָׁנָה֙
יִוָּלֵ֔ד וְאִ֨ם־שָׂרָ֔ה הֲבַת־תִּשְׁעִ֥ים שָׁנָ֖ה
תֵּלֵֽד׃ יח וַיֹּ֥אמֶר אַבְרָהָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים
ל֥וּ יִשְׁמָעֵ֖אל יִחְיֶ֥ה לְפָנֶֽיךָ׃ יט וַיֹּ֣אמֶר
אֱלֹהִ֗ים אֲבָל֙ שָׂרָ֣ה אִשְׁתְּךָ֗ יֹלֶ֤דֶת לְךָ֙
בֵּ֔ן וְקָרָ֥אתָ אֶת־שְׁמ֖וֹ יִצְחָ֑ק וַהֲקִמֹתִ֨י
אֶת־בְּרִיתִ֥י אִתּ֛וֹ לִבְרִ֥ית עוֹלָ֖ם לְזַרְע֥וֹ
אַחֲרָֽיו׃ כ וּֽלְיִשְׁמָעֵאל֮ שְׁמַעְתִּ֒יךָ֒ הִנֵּ֣ה ׀
בֵּרַ֣כְתִּי אֹת֗וֹ וְהִפְרֵיתִ֥י אֹת֛וֹ וְהִרְבֵּיתִ֥י
אֹת֖וֹ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד שְׁנֵים־עָשָׂ֤ר נְשִׂיאִם֙
יוֹלִ֔יד וּנְתַתִּ֖יו לְג֥וֹי גָּדֽוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִ֖י
אָקִ֣ים אֶת־יִצְחָ֑ק אֲשֶׁר֩ תֵּלֵ֨ד לְךָ֤ שָׂרָה֙
לַמּוֹעֵ֣ד הַזֶּ֔ה בַּשָּׁנָ֖ה הָאַחֶֽרֶת׃ כב וַיְכַ֖ל
לְדַבֵּ֣ר אִתּ֑וֹ וַיַּ֣עַל אֱלֹהִ֔ים מֵעַ֖ל אַבְרָהָֽם׃
כג וַיִּקַּ֨ח אַבְרָהָ֜ם אֶת־יִשְׁמָעֵ֣אל בְּנ֗וֹ וְאֵ֨ת
כָּל־יְלִידֵ֤י בֵיתוֹ֙ וְאֵת֙ כָּל־מִקְנַ֣ת כַּסְפּ֔וֹ כָּל־זָכָ֕ר בְּאַנְשֵׁ֖י בֵּ֣ית אַבְרָהָ֑ם וַיָּ֜מָל
אֶת־בְּשַׂ֣ר עָרְלָתָ֗ם בְּעֶ֨צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר אִתּ֖וֹ אֱלֹהִֽים׃ מפטיר כד וְאַ֨בְרָהָ֔ם
בֶּן־תִּשְׁעִ֥ים וָתֵ֖שַׁע שָׁנָ֑ה בְּהִמֹּל֖וֹ בְּשַׂ֥ר עָרְלָתֽוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵ֣אל בְּנ֔וֹ בֶּן־שְׁלֹ֥שׁ
עשרה

אונקלוס

לאברהם שרי אתתך לא־תקרי ית־שמה שרי ארי שרה שמה:
טז ואברך יתה ואף אתן מנה לך בר ואברכנה ותהי
לכנשין מלכין דשליטין־בעממיא מנה יהון: יז ונפל
אברהם על־אפוהי וחדי ואמר בלבה הלבר מאה־שנין
יהי ולד ואם־שרה הבת־תשעין שנין תליד: יח ואמר
אברהם קדם־יי לוי ישמעאל יתקים קדמך: יט ואמר יי
בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית־שמה יצחק
ואקים ית־קימי עמה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: כ ועל־
ישמעאל קבלית צלותך הא ׀ ברכית יתה ואפש יתה ואסגי
יתה לחדא לחדא תרין־עשר רברבין יליד ואתננה לעם
סגי: כא וית־קימי אקים עם־יצחק די תליד לך שרה
לזמנא הדין בשתא אחרנתא: כב ושצי למללא עמה ואסתלק
יקרא־דיי מעלוהי דאברהם: כג ודבר אברהם ית־ישמעאל
ברה וית כל־ילידי ביתה וית כל־זביני כספה כל דכורא
באנשי בית אברהם וגזר ית־בשרא דערלתהון בכרן יומא
הדין כמא די מליל עמה יי: כד ואברהם בר־תשעין ותשע
שנין כד־גזר בשרא דערלתה: כה וישמעאל ברה בר
תלת

מסרה טו אשתך ז'. טז אתה, ח'. וברכתיה, מ"י. יז ויצחק, ההיא בקמץ ודלא כמסורה והוא חד מן י"ב פתח באתנח דקיפלא. הלבן, ז' כתיב בטעם ופסקין ר"ל בסגול. מאה, המחב באלף ומוקף. הבת, ל' רפי. יח לו, כ"ב. יחיה, חד מן י"ח יחידאין. יט אשתך, רביע אחר פשטא. ילדת, חסר. והקמתי, ה' דח'. לזרעו, כן הוא לזרעו, ר"ל ולא ולזרעו. כ שמעתיך, מלעיל. ברכתי, מלעיל. והפריתי, מ"ל ב'. והרביתי, כל חו' מ"ל. במאד, ו'. נשיאם, ד' ח"י בתרא בתורה. יוליד, מ"ל דמ"ל. כא שרה, אין כאן פסק. למועד, כל חו' מ"ל. כב ויעל, ג' בלי'. כג את, מ"ח פסוק את ואת ואת את. ילידי, מ"ל. וימל, ג'. כד ותשע, הוס"ו בקמץ כי הוא מוכרת. בהמלו, ג' זוגין קדמאה לא כתיב את תנין כתיב את בהמלו, דין וישמעאל חסר.

ת"א בריתי יבמות עב סנהדרין לח מד. שרי ברכות יג ראש השנה טז. שרה ברכות שם. וברכתי אותה ראש השנה שם. ויפל אברהם סנהדרין סט. ואם שרה הבת מציעא פז.

רש"י

שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנעורותיה שנאמר (לקמן יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאו כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה בנים שרה. ב"ר רמוז במקצת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א ב) הנגלה נגליתי (שם טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. הראויה לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא' תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (לקמן מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב ד) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק: וי"א על שם העשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א) ואת בריתי למה נאמ' כבר כתיב ואת' את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקמותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקמותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרבתי אתו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק:) את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו ליצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו לימול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: (כד) בהמלו. בהפעלו. כמו בהבראם (לעיל ב). (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר כת"י ישן): (כה) בהמלו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל
[illegible]

ירושלמי

לאברהם שרי אנתתך לא תהי קרי ית שמה שרי ארום שרה שמה: (טז) ואברך יתה בגופה ואף אתן מנה לך בר ואברכיניה ביה ותהי לכנשין ומלכין שליטין בעממיא מנה יהון: (יז) ונפל אברהם על אנפוי ותמה ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי וולד ואין שרה הברת תשעין שנין תוליד:

[(יז) ואתרכין אברהם על אפוי ותמה:]

(יח) ואמר אברהם קדם יי הלואי ישמעאל יתקים ויפלח קומך: (יט) ואמר יי בקושטא שרה אנתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קיימי עמיה לקיים עלם לבנוי בתרוי: (כ) ועל ישמעאל קבילית צלותיך

יונתן בן עוזיאל

הא בריכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא תריסר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: (כא) וית קימי אקיים עם יצחק דתוליד לך שרה בזמנא הדין בשתא אוחרנתא: (כב) ופסיק מלמללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוי אברהם: (כג) ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל מרבייני ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באינשא ביתא דאברהם וגזר ית בשרא דעורלתהון בכרן יומא הדין כמא דמליל עמיה יי: (כד) ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בשרא דעורלתיה: (כה) וישמעאל בריה

בר

בעל הטורים

שלם) ואם מלונו הספר שדורש אותו במדרש על המוסף ערלתו כמו הספר דהכא בבריה מילה אף מלונו הספר בבריה מילה: (כא) ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קדש ידיד מבטן:

ויכא

יונתן

מוהל ולא נימול כשיגיע לעונשין צריך למול עצמו ואם לאו חייב כרת: (טז) ואברך יתה בגופה. אפשר כרש"י בברכת שדים: (יח) ויפלח קדמך פי' ויעבוד קדמך דהיינו ביראתך כמו שפי' רש"י: (כ) תריסר רברבין כו' ועיין ברש"י ויכא בצחוק גם היא וכו'

רמב"ן

וכ"א אמר ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כאן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם סמוכים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר נספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלה לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכרתו הבשר שהוא ערלה בכם כלומר הבשר המוסף בכם ואין בגוף בשר מוסף וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטר' שהזכירו חכמים ועורל בשר כתי' כמו גדלי בשר זו מבשרו: (יז) ויצחק. תרגם אונקלוס וחדי וכן הדבר כי הלשון פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני י"י ולפי דעתי שהכוונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא י"י שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כי השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ותמלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא עולד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקבל וכן הגם הלום ראיתי נקשר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך קשור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשו כן או שפטים הלבן מאה שנה בשאלה לדבר שלא נאמר כמו התשפוט את עיר הדמים שעניינו התרצה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותי' וכן שם ש"י תעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת כלו' האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד ברה בת תשעים שנה תלד ואם כן אמר לו שיהיה הבן הזה עם חיי ישמעאל: הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן ק' שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה מ' שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחורתו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכך אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אמרו אליו כי משרה יוליד ולוה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחוק עשה לי אלהים: (יח) לו ישמעאל יחיה לפניך. פי' המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבוה עוד ויאמרו אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו היה אלף שנים פעמים וענין המלה אם לא וטעמה כמו אם ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם. ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה. יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני שלא קדמני ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם: (יט) אבל שרה אשתך. כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברך עליו שרה אמך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא אבריתי: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם. לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של הב"ה אבל לשונם בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב

חסד

אבן עזרא

מן ונמלתם את בשר ערלתכם. וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת. כי מצות הנער הקטן על האב. ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו. וכרת בידי שמים. והטועים יחשבו [ל]כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא. ואין פירש הנפש כדבריהם [מ]כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש. וכן נפש כי [נ]תחטא. וי"א כי כרת המת קודם נ"ב [ס]שנה. וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו. על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף [ע]השדה. והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד: (יז) הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. ותימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה. והבן מהדם יבנה [פ]ויכונן. וכאשר תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם. כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן [צ]והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור [ק]ודור. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת

כספו

פירוש על אבן עזרא

[ל]מה הקראים. [מ]כמו שהם רוצים לפרש אשר הנפש יכרת, כי אין כוונת הכתוב רק על אבוד הגוף שנקרא בשם הנפש. [נ](ויקרא ד' ב'). [ס]כדאמרינן (במ"ק כ"ח ע"א) מת בנ"ב שנים זו היא מיתת כרת עיי"ן פירש"י שם. [ע](להלן כ"ג י"ג) והוא עבר במקום עתיד, כי המחשבה היא קודם המעשה ומי שמקיים מחשבתו בלבו ואינו חוזר ממנה נקרא המעשה בלשון עבר. [פ]משרש כ"א בתחלת פ' תזריע. [צ]פי' כי דוד מבני נחשון היה ונחשון היה מיוצאי מצרים וגדול היה כי הוא נשיא שבטו, ובעבור שהיה נכבד במצרים נשא אהרן אחותו במצרים, וע"כ כתוב אחות נחשון, ועל דעת ר"א היה נחשון בצאתו ממצרים יותר גדול מארבעים, וכשמת דוד התחיל שלמה בנו לבנות בה"מ בת"פ שנה, ככתוב (במ"א ו' א') וכשנוסיף ע"ז ימי חיי נחשון בצאתו ממצרים יהיו תק"ך שנים, כאשר מהם ימי חיי דוד ע' שנים ישארו ת"ן שנים, כשנחלקם אלו השנים לה' דורות היינו נחשון שלמון בועז עובד ישי יבא לכ"א ל' שנים מלבד ימי הריון מכל אחד הם ג"כ כמעט ד' שנים, ואם בדורות הראשונים הולידו לל' שנים אינו חדוש אם אאע"ה הוליד לק'. [ק]פי' הענין הזה קשור ושייך למעלה עם פסוק כ"ו אשר מלו בעצם וכו'.

פי'

ספורנו

לאבר המולדה בלשון הקדש כמו גדלי בשר (יחזקאל ט"ז) זו מבשרו או המתים בשרו מזונו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המשגב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר המולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים: (טז) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בצער הפך קללת חוה באמרו בעצב תלדי בנים ואמר שרה תהר תוליד ותגדל את בנה שלא בצער כאומרם אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה. זה יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן: הבת תשעים תלד. במשכב שום אדם אפילו בחור: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם. והפסק ויצא קין מלפני ה': (כג) בעצם היום הזה: שלא אחר:

וירא

עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם
וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד
בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ
אִתּוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו. נמל"ו. סימן: מכנדי"ב סימן: ומפטירין ביפעיה סימן מ' למה תאמר יעקב:

תְּלָת עַשְׂרֵי שְׁנִין כַּד־גְזַר יַת בִּשְׂרָא דְעָרְלְתֵהּ׃ כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ"י גְזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ׃ כז וְכָל־אֱנָשֵׁי בֵיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי־כַסְפָּא מִן בַּר־עַמְמִין אִתְגְּזָרוּ (נ"י גְזָרוּ) עִמֵּהּ׃ פ פ פ

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין (נ"י גַּבְרִין) קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מתרע

מסרה כו נמול, ל' ומ"ל. כז וכל אנשי, ה' ר"פ בסיפרא. בית, קמץ לסיבת הזקף. מקנת, המ"ס בלא מאריך ומוקף. נמלו, ל' וחסר. יח א באלני, חסר. ישב, חסר. כחם, חסר. היום, ב' דסמיך. ב שלשה, ב' מלי חדי. וירץ, לוט ויקם.

ת"א וירא אליו סוטה יד מציעא פו. כחום היום ברכות כז. וישא עיניו מציעא שם.

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא
וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם
הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מפתח

רש"י

שהיה ילד הוזקק לחתך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו: חסלת לך לך

(א) וירא אליו. לבקר את החולה. (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר): יושב. (ב"ר) ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. (ב"ר) תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. (ב"ר) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו [כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה]. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירס' ברש"י ישן) בבבא מציעא. כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה

רמב"ן

חסד לאברהם ופחד יצחק היה לי והמשכיל יבין: (כו) בעצם היום הזה. כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח לפסח הבא נולד את יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו בירא' י"י ומעלת כל בני בית שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נימול מתחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

(א) וירא אליו י"י. לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ח מניינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו: (ב) והנה שלשה אנשים נצבים. המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או שמתיכן לכללה: ויאכלו. נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו י"י כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה בכזב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות

לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדה ונוראה כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי' הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמי' בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך וכבר אמרו בדניאל איהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכת' ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה עניינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות ובדור הוא ג"כ שלא היה עניינה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי והם שם משמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על הסילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרו כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מלוטשת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מלוטשת הה"ד ותמונת י"י יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תטעם בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר

י"י

יונתן בן עוזיאל

בַּר תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר יַת בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ: (כו) בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין בְּאַרְבֵּעַת עֲשַׂר שְׁנִין גְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ: (כז) וְכָל אֱינָשֵׁי בֵיתֵיהּ מְרַבְיָינֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בַּר עַמְמִין אִתְגְּזָרוּ עִמֵּיהּ:

פ פ פ

(א) וִידָא וְאִתְגְּלֵי עִלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ בְּחֵיזוּי מַמְרֵא וְהוּא מְרַע מִכִּיבָא דִמְהוּלְתָּא יָתִיב תְּרַע מַשְׁכְּנָא לְתוּקְפָּא דְיוֹמָא: (ב) וּזְקַף עֵינוֹי וְחָמָא וְהָא תְּלָתָא מַלְאָכִין בִּדְמוּת גּוּבְרִין קַיְימִין קוֹמוֹי דְאִשְׁתַּלְחוּ לְצָרוֹךְ תְּלַת מִילַיָא אֲרוּם לֵית אֶפְשַׁר (אפשר) לְמַלְאָכָא דְשֵׁירוּתָא דְמִשְׁתַּלְּחָא לְיַתִּיר מִן מִילָא חַד חַד אָתָא לְמִבַשְּׂרָא יָתֵיהּ דְהָא שָׂרָה יָלְדָה בַּר דְּכַר וְחַד אָתָא לְמִשֵׁיזְבָא יַת

ירושלמי

לוֹט וְחַד אָתָא לְמֵיהֲפַךְ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וְכַד חֲמִינוּן רְהַט לְקַדְמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא:

(ב) תְּלָתָא מַלְאֲכַיָא אִשְׁתַּלְחוּ לְוַת אֲבוּנָן אַבְרָהָם וּתְלָתֵיהוֹן אִשְׁתַּלְחִין לִתְלַת מִילִין אֲרוּם לֵית אֶפְשַׁר לְחַד מִן מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא דְיִשְׁתַּלַּח בִּידֵיהּ יַתִּיר מִן מִילָא חֲדָא מַלְאָכָא קַדְמָאָה אִשְׁתַּלַּח לְבַשְּׂרָא לַאֲבוּנָא אַבְרָהָם דְהָא שָׂרָה יָלְדָה לְיִצְחָק מַלְאָכָא תִנְיָנָא אִשְׁתַּלַּח לְשֵׁיזְבָא יַת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵיכְתָא מַלְאָכָא תְלִיתָאָה אִשְׁתַּלַּח לְמֵהֲפַךְ לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם בְּגִין כֵּן הֲוָה פִתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ לְוַת אַבְרָהָם צַדִּיקָא וְאִתְגְּלֵי עִלוֹוִי מֵימְרָא דַיְיָ בְּמֵישְׁרֵי חֶזְוָא וְהוּא הֲוָה יָתִיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מִתְחַמֵּם מִן גְּזִירוּתֵיהּ לְתוּקְפָּא דְיוֹמָא: ואמר

בעל הטורים

(א) וירא אליו סמוך נמולו אלל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה ד"א נמולו אליו וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחום היום וזש"ה חז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול לכנוס שם חוץ ממי שבא על הכותים שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה' ס"ת אוה מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו (עם המיעום) בגימ' זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה' באלני בגימ' לבקר בחולה: יושב פתח האהל בגימ' להכניס את האורחים: כחום ד' במקרא הכא ואידך (ש"א י"א) כחם השמש: (ישעיה יח) כחם לם עלי אור. (ש"ב ד') ויבאו כחם היום אל בית איש בושת שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם לם עלי אור, דהיינו בג"ע כדכתיב (ישעיה ס') והיה לך ה' לאור עולם. אבל איש בושת פי' שבא על הכותים שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותים. כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור: כחם היום בגימ' זהו בגיהנם: ובגי' דם מילה: (ב) והנה שלשה

יונתן

וכו' ואלל כולם הענין כי אם זה לעומת זה עשה אלקים י"ב שבטי יה כנגד י"ב גבולי אלכסון מעטר' דקדושה וכן להפך והכל ידוע לי"ח:

(א) מרע פי' חולה לשון שכיב מרע. מכיבא פי' כאביא דמילה וכדאיתא פ' השוכר את הפועלים דיום שלישי למילתו היה וכן בזה"א: (ב) מלאכין בדמות גוברין ג' מלאכים בדמות אנשים עומדים לפניו והכל בב"מ פ' הנ"ל. אים אוסר פי' דלכך

רמב״ן

יי לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך מדבר אלי בדבר יי הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן נוה אותו בדבר יי ואמר כי דבר אלי בדבר יי וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך יי אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא ע"י מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיהוב בנבואה ויבטל הנואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא כבה אמרו ויקרא אל משה לא כלאברהם באברהם כתוב ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים, המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואי' מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גלוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך יי וכן ויתפלל אלישע ויאמר יי פקח נא את עיני הנער ויראה אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש והמקום אשר תמצא בו ראיית יי ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור יי ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים כרמיזות. ועכן ויאכלו אמרו חכמים לאשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו מולה בגילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחליפנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול וזהו גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד יי אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה

אבן עזרא

כספו: (כו) בעצם היום הזה. ולא אחר [י]לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות [ש]ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו [ת]הלכם נמולו אתו בלבונם. והטעם [א]שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות לנון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלום [ב]ספרים:

חסלת לך לך

וירא הנה קלת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד [א]והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכמו ויבאו שני המלאכים סדומה. ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים [ב]האחד בא

פירוש על אבן עזרא

[י]פי' כל הענין נעשה בעצם היום ההוא. [ש]ר"ל הלקיחם בדברים להגיד להם מצות מילה ושיהיה ברצונם. זה עשה מיד אחרי הסתלק הדבור. [ת]ר"ל עם מספר איך נמולו. אשר אל אשה"ע בעצמו וישמעאל וכן כולם. [א] פסוק כ"ז מפרש נמולו אתו ר"ל ברצונם עשו המילה ולא אחרו למחרתו. [ב](אסתר ג' י"ג) ובמלת נִמֹּלוּ נו"ן נפעל כראה, ונו"ן השורש אשר מרמו נמל בכ"ל נבלע בדג"ש המ"ם ע"פ, ושם פי' כ"א שם התואר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד, ור"ל כמו נשאל נשאל כונתו שאלה שאל ממנו דוד ככה פי' ונשלום שלימום הספרים היא ע"י הכלים, וכן פי' פה המול ימול. מי שמל א"ע מקודם מל את מקיבו ע"כ בודאי א"א מחך הערלה אלו בעצמו כמובא בדברי חז"ל.

[א]ר"ל כי בפסוק ג' כתוב ויאמר אדני והוא ל"י. ע"כ מתרץ פי' כראה לא"א ג' אנשים ובאמת לא היה רק אחד, ואם א"א ראה ב' מכ"ז שייך לפי ראות עיניו לקרא בל"י כי ג' הם אגודה אחת ע"כ שייך הזמון בהם ע"כ קראם בל"י לברך אלנו בשם ה' להרגיל ש"ש בפי הבריות. [ב]ר"ל לתרץ ע"פ פשוטו באמת היו מלאכים וקורא אותם אנשים ע"כ הקדים הכתוב כי ראה ממילה השכינה ולא נתפעל ולא נפל על פניו. בי נכנס בברית המילה ונעשה תמים. ואחר מראה כזאת אינם חשובים רק כשלשה אנשים לא כן דניאל בראותו

ספורנו

(א) וירא אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברה' אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כמנין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית. ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עד משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו בדמי חתנים ועניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכוון להסתכל: נצבים עליו. פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פניו מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: וירץ לקראתם. בטרם יקרבו לדבר עמו: מפתח האהל

פירוש רשב״ם

(א) וירא אליו ה'. האיך שבאו אלין שלשה אנשים שהיו מלאכים. שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות: כחם היום. מה צורך לכתוב היום אלא להודיעך כי בלוט כתיב ויבאו המלאכים סדמה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אלא אברהם לפי שבאו אליו כחם

מפתח האהל וישתחו ארצה: ג ויאמר
אדני אם־נא מצאתי חן בעיניך אל־נא
תעבר מעל עבדך: ד יקח־נא מעט־
מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ:
ה ואקחה פת־לחם וסעדו לבכם אחר
תעברו כי־על־כן עברתם על־עבדכם
ויאמרו כן תעשה כאשר דברת:
ו וימהר אברהם האהלה אל־שרה
ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת
לושי ועשי עגות: ז ואל־הבקר רץ
אברהם ויקח בן־בקר רך וטוב ויתן
אל־הנער וימהר לעשות אתו: ח ויקח
חמאה וחלב ובן־הבקר אשר עשה
ויתן לפניהם והוא־עמד עליהם תחת
העץ ויאכלו: ט ויאמרו אליו איה שרה
אשתך ויאמר הנה באהל: י ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה־בן
לשרה

אונקלוס

מתרע משכנא וסגיד על־ארעא: ג ואמר יי אם־כען
אשכחית רחמין קדמך (נ״י בעינך) לא־כען תעבר מעל
עבדך: ד יסבון כען זעיר־מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו
תחות אילנא: ה ואסב פתא־דלחמא וסעידו לבכון בתר
כן תעברו ארי־על־כן עברתון על־עבדכון ואמרו כן
תעביד כמא דימללתא: ו ואוחי אברהם למשכנא לות־
שרה ואמר אוחא תלת סאין קמחא דסלתא לושי ועבידי
גריצן: ז ולות־תורי רהט אברהם ודבר בר־תורי רכיך וטב
ויהב לעולמא ואוחי למעבד יתה: ח ונסיב שמן וחלב
ובר־תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא־משמש עליהון
תחות אילנא ואכלו: ט ואמרו לה אן שרה אתתך ואמר
הא במשכנה: י ואמר מתב אתוב לותך כעדן דאתון קימין
והא

מסרה ג ויאמר, (ל״א). אדני, קדש קל״ד וודאין. תעבר, מ׳. ד יקח, ג׳ וסי׳ מו״י דבבר פרזלא. ורחצו, ב׳. והשענו, ל׳. ה ואקחה, ל׳. וסעדו, ל׳. לבכם, ג׳. תעברו, חסר. ה׳ מל׳ עבור סופרים. ו האהלה, מ׳ כ״כ בהא בסוף ומלעיל ושעף אחר הגעיה. מהרי, ל׳. סאים, ל׳. לושי, ל׳. עגות, חו״ק ומ״ל הכין והב׳ רפי. רך, בקמץ. וטוב, ה׳ קמץ וסי׳ שמואל עליה במילא דהוא ואשכח סוכמא. לעשות, מ״ל. ח והוא, במקף. עמד, חסר. עליהם, מ״ל. ט אליו, נקוד על א׳ י״ו. באהל, ו׳ קמץ. י שוב, סרויהון מ״ל.

ת״א ויאמר אדני שבת מציעא שם שבועות לה. יקח נא מציעא פו. ורחצו רגליכם מציעא שם. ואקח פת שם פ״ז. אחר תעבורו נדרים לג. כן תעשה מציעא פו. קמח סלת שם פז. ואל הבקר רץ שם פו פז. ויתן אל הנער שם פו. ויקח חמאה שם פו פז. והוא עומד קדושין לב מציעא פו. ויאמר יבמות עז.

רש״י

דהוה שרי ואסיר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו׳. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד״א קודש הוא והיה אומר להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא״א לומר כן אלא הגזרה הי׳ מקודם עוד כ׳ שנה ושתי הלשונות בב״ר: (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע״א לביתו (ב״מ פו). אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב״ר): אחר תעברו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי. כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (לקמן יט) כי על כן באו בצל קורתי. (לקמן לג) כי על כן ראיתי פניך (שם לח) כי על כן לא נתתיה (במדבר י) כי על כן ידעת חנותנו: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדר׳ לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג׳ פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל (ב״מ פז): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב״ר): (ח) ויקח חמאה וגו׳. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב״מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג. (ב״מ שם ב״ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי״ו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו׳ וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו. לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב״ר): (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו שוב אשוב אמר לה אלישע אות׳ המלאכים
טורח

רמב״ן

השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מאום או לדבור כלל אלא כגמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאהרן בראיית השכינה זכות ושכר עבודה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בי״י ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד י״י נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא י״י אל אברהם אבל בפרשה רצה לספר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושלח מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמר לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לכבוד לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו
אברהם

יונתן בן עוזיאל

(ג) ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי אין כדון אשכחית חינא קומך לא כדון תסלק איקר שכינתך מעלוי עבדך עד דאיכנוס עיבוריא תחות אילנא: (ה) ואסב סעיד דלחם וסעידו לבכון ואודו לשום מימרא דיי ובתר כדין תעבידון ארום בדין באישון שירותא אדמנתון ועברתון על עבדכון בדיל למסעוד ואמרו יאות מלילתא עביד כפתגמך: (ו) ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין סמידא דסולתא פתוכי ועבידי גריצן: (ז) ולבקרותא רהט אברהם ונסב בר תורי רכיך ושמין ויהב לעולימא ואוחי למעבדי תבשילין: (ח) ונסיב לוואי שמין וחלב ובר תורי דעבד עולימא תבשילין וסדר קדמיהון כאורח הילכת בריית עלמא והוא משמש קדמיהון ואינון יתבין תחות אילנא ודמי ליה כאלו אכלין: (ט) ואמרו ליה האן שרה אנתתך ואמר הא היא במשכנא: (י) ואמר חד מנהון מיתב איתוב לותך לשתא דאתיא ואתון קיימין והא בר לשרה אנתתך ושרה הוות שמעא בתרע משכנא וישמעאל קאי בתריה וציית מה דאמר מלאכא:

ירושלמי

(י) ואמר מחזור אחזור לוותך כעידן הדין דאתון קיימין והא בר דכר לשרה

אתתך

*חסר כאן ת״י ע״ם ד׳ וצ״ע

בעל הטורים

שלשה בגי׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל: (ד) יוקח ג׳ במסורה הכא ואידך (איוב כ״ח) ברזל מעפר יוקח. (ישעיה מ״ט) גם שבי גבור יוקח. פי׳ גם השבי לדיק גבור יוקח בזכות יקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר יוקח נא מעט מים בגי׳ מכאן זכו לבאר ורחצו רגליכם ב׳ במסורה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט מכאן ילפינן שמשם לע״א מלוות הקדים לינה לרחילה ואברהם הקדים רחילה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע״ז לתוך ביתו: (ה) ואקחה פת לחם הי״ל קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע. לבבכם ג׳ במסורה הכא ואידך (תהלים מ״ח) שיתו לבכם לחילה (ישעיה ס״ו) וראיתם ושש לבכם וזה הוא שאמרו שהיה מלטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מלטער בלבו כיון שראה שלו וְשָׂשׂ לבכם: (ז) ואל הבקר ג׳ מגין על הקו״ף. לומר שג׳ היו (כ״ל ג׳ בהמות) ובזכות זה ניתן לו בן למאה שנה (לכך תגין על הקו״ף) ואל הבקר רץ אותיות ואל הקבר רץ שרץ אחריו למערה ואל הבקר רץ בגי׳ רץ למערה: (ח) ויאכלו והדר (ט) ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט

ויאמרו

יונתן

דלכן נשלחו ג׳ כי א״א למלאך השרת שיעשה ב׳ שליחויות כאחד כמ״ש חז״ל ב״ר פ׳ נ׳ אין מלאך אחד עושה ב׳ שליחויות: (ג) עבוריא פי׳ העוברים ושבים ודעתו כדפירש״י שאמר להקב״ה וכו׳ עד שיכנים האורחים וכו׳: (ה) ואודו פירוש ברכת המזון: באישון שרומא פירוש בזמן הסעודה וכן פ״י עלה באישון מסיק קרילותה: (ז) ולבקרותא פי׳ מקום שעומדים השוורים: (ח) לוואי שמין פי׳ מהר״ד חמאה כ״ל שהוא שומן החלב ורמז בלווי מלשון ונלוו כ״ל נדבק בחלב:

כלורם

רמב״ן

אברהם שאל עלמו לשמי עאכ״ו ושמא כיוונו עד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למתלת התילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים: וטעם נצבים עליו. שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנלב על הקוצרים אמרי הכנלנים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה. ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הלד האחר שלא כנגד הפתח והיו שם נלבים ולא היו מתקרבים אל אברהם כטעם שוכים על הים: (ג) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. מלינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארלה: אל נא תעבור מעל עבדך. עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם את כל חקתי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקלרכם את קליר ארלכם לא תכלה ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומלאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר יאתו עמך תרחלו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מלאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עלמו יתחנן אם נא מלאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפלו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפלם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן: (ה) וטעם כי על כן עברתם. כי אחרי שדרכיכם עלי אינני נכון שלא תנוחו מעט אללי: כן תעשה כאשר דברת. דרך מוסר שנפת לחם די לנון כ״א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של עבסים לכסות את הקדרה לשמור את הזוהמא לשון רש״י וכך היא בב״ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות שמאכל הראשון ראשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם. ועל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות ממנו סלת והנה הוליאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט: (ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם. להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד ושלום במילתו

סלך

אבן עזרא

בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי׳ ויאכלו ׳כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש. ופי׳ כי על כן עברתם ˡכדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברת׳. כמו כי ״על כן באו: (ה) כן תעשה. דרך מוסר שפת ׳לחם די: (ו) לושי. כמו ׳ותלש: (י) כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה ״לחי:

וסוא

פירוש על אבן עזרא

בהלוסו המלאך גבריאל (שם יו״ד ז׳ וכן פס׳ ח׳) וכן (שופטים י״ג כ״ב) וכן אמרו חז״ל מתחילה אנשים והדר כתיב ויבואו המלאכים סדומה וכו׳ אלא ע״י שכינה על גביהם נקראים אנשים כיון שנסתלקה מע״ג לבשו מלאכות והוא כדבריו, ואולם א״א אף שהיו לבושם במלאכות לא היו חשובים רק כמו ג׳ אנשים. ״כ״ל ל״מ אשר לא היו ב׳ אנשים לא שייך בהם ויאכלו רק כוונת הכתוב כי נאכל מעלמו כטעם (ויקרא ו׳ ג׳) והוא מעשה המלאך (שופטים שם). ˡלא כפשוטו אשר עברו כדי לאכול לחם א״כ למה הפליג בם. ״(להלן י״ט ח׳). ׳כ״ל אמר זה בעבור שהיו להם לומר כן נעשה. ׳כ״ל כי שרה אפה אותם אע״פ שלא נזכר, כמו ותלש ותפהו מלות (ש״א כ״ח). או פי׳ לפי שא״א שאמר מהרי ועשי וכו׳. ושלא לושי משמעו לווי אחר לווי ואין דרך לאמור ב׳ לווים מבלי תוספת וא״ו והוי לו לומר ותלש. ״כ״ל חיה הוא תאר לשרה. וענין היות כמשמעו שמוליד

במייס

ספורנו

האהל. התפיל מן הפתח לרוץ לכבודם. כי הזריזות לדבר יורה על חשיבותו בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו: וישתחו ארצה. כי היה חושב נורא כאשר ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לשלוחי איזה מלך: (ג) אל נא תעבור. אתה הראש בשליחות אל נא תאמר לעבור כמנהג כל שלוח הממהר להשיב שולחו דבר: (ד) כן תעשה. ולא תאמר אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי: (ט) איה שרה. כי כוונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר התבשר אמת האל יתעלה ושאלו על שרה על ידי אברהם כדבריהם ז״ל: (י) שוב אשוב אליך. למועד התילה כפעם בפעם: והוא אחריו. הפסקה שהיתה שם שרה השומעת היה אחרי המלאך

המדבר

פירוש רשב״ם

כחם היום בבקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור לפיכך לא אמר להם ללון וסעדו לבכם ואחר תעבורו: (ו) קמח סלת. קמח של חטים שכל מקום שכתיב סלת מחטים הוא כדדרשינן במלואים דכתיב סלת חטים תעשה אותם: כי על כן עברתם על עבדכם. וכן כי על כן באו בצל קורתי. כי על אשר באו. דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות: (ז) ואל הבקר רץ אברהם לפי שאמר להם פת לחם דבר מועט לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה. ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה: (ח) ויקח חמאה וחלב. לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא. הבאת פת על השלחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש: עומד עליהם כשאיש יושב ואחר עומד קוראו עומד עליו. וכן וארא ה׳ יושב על כסא. שרפים עומדים ממעל לו. וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו: תחת העץ. אילנות שבפרדס: (ט) איה שרה אשתך. אע״פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בשכינה שאמר לאדם איכה. וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך. וכן ישעיה

שהיה

לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח
הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה
זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה
אֹרַח כַּנָּשִׁים: יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ
לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה
וַאדֹנִי זָקֵן: יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם
לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם
אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה
דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וּלְשָׂרָה בֵן: שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה | לֵאמֹר
לֹא צָחַקְתִּי כִּי | יָרֵאָה וַיֹּאמֶר | לֹא כִּי
צָחָקְתְּ: טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ
עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם
לְשַׁלְּחָם: יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי
מאברהם

אונקלוס

וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא
אֲחוֹרוֹהִי: יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי
לְשָׂרָה אֹרַח כִּנְשַׁיָּא: יב וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר
דְּסֵיבִית הֲוַת־לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב: יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם
לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם־בְּקוּשְׁטָא אוֹלִיד וַאֲנָא
סֵבִית: יד הֲיִתְכַּסֵּא מִן־קֳדָם־יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמָן אֲתוּב לְוָתָךְ
כְּעִדָּן דְּאַתּוּן־קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר: טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר
לָא חַיְכִית אֲרֵי דְחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיֶּכְתְּ: טז וְקָמוּ מִתַּמָּן
גֻּבְרַיָּא וְאִסְתַּכִּיאוּ עַל־אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵל עִמְּהוֹן
לְאַלְוָאוּתְהוֹן: יז וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא
עבד

מסרה שמעת, כל או' מ'. יא ואברהם, ה' ר"פ. להיות, מ"ל. ארח, כו"ל פ'. כנשים, ג'. יב ותצחק, ל'. בלתי, ל' וחסר. לי, דגוש מד"ד. עדנה, ל'. יג זה, דגוש מדין א"מ. אמנם, ל' וכל האמנם דכו' (ר"ל שהאלף בג' נקודות) חסר. זקנתי, ל' בפתח בס"פ. יד היפלא, ל'. מיהוה, היו"ד בשוא סי' משה מולאי. למועד, בספרי גריסין. ולשרה, ב'. טו ותכחש, ל'. שרה, פסק. לאמר, פסק. צחקתי, ל'. כי, פסק. יראה, ל'. ויאמר, פסק. צחקת, ג'. טז ויקמו, חסר. האנשים, הה"א במתג ולא במונח. וישקפו, ל' וחסר. הלך, חסר. לשלחם, ג'. יז אמר, ג'. המכסה, המם בפ"פ. מאברהם, המם במתג.

ת"א ותצחק שרה מגילה ט מליצה פז. אחרי בלתי יומא פ"ג מליצה שם. ואדני זקן יבמות סה מליצה פז. ויאמר ה' אל מליצה שם. ואני זקנתי יבמות סה מליצה פז. למועד אשוב ר"ה יא. הולך עמם מליצה פו. וה' אמר יומא לח.

רש"י

שהם חיים וקיימים לעולם אמרו שוב אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו':) והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמיהה: עדנה. לחלוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא שהוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עושה. בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה

רמב"ן

הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו: (י) שוב אשוב אליך כעת חיה. לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר ור"א אמר כי ויאמר ה' אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב. והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתשיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהי' אשוב כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך: (יא) באים בימים. האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויהיו ימיו רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום: חדל להיות לשרה אורח כנשים. הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח ממנת זקנה לא תהריון: (יג) ואני זקנתי. הוא פירוש אמר בלותי ודבריו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם תלחק: (יד) היפלא מה' דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר חבא להם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות לרוני הרכיב בו שני ענינים: (טו) ותכחש שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא המכיר בנבואתו בהם

ספורנו

המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע: (יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית'. וחשבה שלא יועיל זה בזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחר הזקנה הרי הוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי במצות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יד) היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. לומר שטעתי אבל הברכה משובה בלבה: ויאמר לא. שידע כי לא היה אל ויכזב ולא האמין לה כלל: (טז) ויקמו משם האנשים. שנו מבית החסד: וישקפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך ביתו של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון ושבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: (יז) ואברהם הולך וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללוות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובי ולהודיעו שאם היה
דין

אתתך ושרה הות שמעת לתרע משכנא וישמעאל הוה קאים מן בתרא: (יא) ואברהם ושרה סבין עלו ביומי פסק מלמהוי לשרה אורח סובתא כנשיא: (יב) ותמהת שרה בלבה למימר בתר די סיבית הדילי עדויין ורבוני אברהם סיב:

[(יב) והייכת שרה בלבה למימר בתר דסבית איתשר דאהדור ליומי טליותי למהוי לי עדוי ואברהם סיב:]

(יג) ואמר ה' לאברהם למא דנן גחכת שרה למימר הברם בקשוט אוליד ואנא סבית: (יד) האפשר דיתכסי מן קדם ה' מדעם לזמן חגא איתוב לותך בעדנא הדין ואתון קיימין ולשרה בר: (טו) וכפרת שרה למימר לא תמהית ארום דחילת ואמר מלאכא לא תדחלין ארום בקושטא גחכת:

(טז) וקמו מתמן מלאכיא דהוו מדמיין לגבריא דין דבשר ית שרה סליק לשמי מרומא ותרין מנהון אודיקו על אנפי סדום ואברהם אזיל עמהון לאלוואהון:

[(טז) ואדיקו:]

(יז) וה' אמר במימריה לית אוושר לי למכסיא מן אברהם מה דאנא עביד ומן דינא הוא דלא נעביד עד דנודע יתיה:

[(יז) וה' במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית ליה דינא הוא דלא נכסיך יתה עד זמן דאודע יתיה:]

ואברהם

בעל הטורים

ויאמרו אליו בגי' אמרו אליו איה (איו): (יא) אורח כנשים ר"ת ונ"ת בגימ' נדה: (טז) על פני סדום ס"ם מיל שיעור מיל הלך עמם ללוותם דשיעור דלויה מיל: הולך

יונתן

כאורח הלכה כולי פי' כסדר העולם ור"ל דס"ל קמא קמא תיקן ועיין ברש"י או נ"ל ע"ד כסדר בריית העולם שמתחלה היה אסור אכילת בשר ולכן נתן לפניהם ב' מיני מאכלים וק"ל: (יא) אורח סובתא כמו מסואבתא ופי' טומאה ורצונו אורח נדה או פי' שחדש' לשרה אורח נשים זקינות שאין להן וסת לפ"ז פי' אלא סובתא זקינה ודוק

רמב"ן

הם בשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק שרה בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה והאוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר והאוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלום השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר: (יז) וה' אמר. אל צבא השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את

דוד

אבן עזרא

והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל [ס]ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים. הגיעו לימים רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה [כ]לי: עדנה. כמו עדן ועונג וכן [ל]ויתעדנו. והטעם אחרי שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן ועונג הנוער. ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה [מ]סודה למלאך: (יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי [נ]והמלאך אמר אמת. ומ"ם אמנם נוסף כמ"ם [ס]שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו. ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן. ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה. וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום. ואל תתמה על מלת כי משחיתים [ע]אנחנו. כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים. והשם עשאם. וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו [פ]כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי. על כן פתוח הנו"ן. ולא נקמץ כמשפטו. ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך. שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומצאנו שנקרא הנביא מלאך [צ]בחגי. ויש אומרים כי אברהם בקש רשות [ק]מהשכינה. ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא ישא. וכאשר נשא עיניו ועשה כך וכך [ר]ואמר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם. גם זעקת סדום: ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ועל כל פני' וה' אמר [ש]עם אברהם ידבר. או עם המלאכים שיאמרו לו. רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. והנכון פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבר לפנינו ויעבור [ת]ואתה עמוד כיום. ואין לנו צורך לתיקון [א]סופרים והעד שאמר בתחלה אל המקום אשר עמד שם [ב]את פני ה'. והנכון בעיני תמלאנו כמו [ג]בפרשת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. היעלם וכן עשה פלא

וי"א

פירוש על אבן עזרא

כחיה בן לא כמו כאל, או חיה כמו כה לחי (ש"א כ"ה ו') שתהיה חיה לשנה אחרת והוא ברכה. [ט]ר"ל פתח האהל היה יושב א"א והמלאך עמד אחרי א"א ושרה שומעת במקום שהיתה, ולפיכך י"א פי' שרה היתה פתח האהלה והפתח שלה היה אחורי אהל א"א. [י]ר"ל כי (להלן כ"ט ו') פי' ר"א וכן פירש"י אם הטעם בא כונתו אשר מגיעה בא כמ"ש אחיה, ואיך כתוב פה באים בטעם על אל"ף, הלא הם כבר באו: ע"כ מוסיף ר"א כי הוא מורה על הימים רבים וכנגד ימים אחרונים שייך באים בטעם על האל"ף. [כ]עבר במקום עתיד. [ל](נחמיה ט' כ"ה). [מ]ר"ל הסוד הוא מה שצחקה בלבה. [נ]מז"ל דרכו מותר לשנות מפני השלום, ור"א מפרש ע"פ פשוטו. בזה אשר היתה מתמיה אשר בלותי וכו' בזה הכלה אשר היא זקינה. [ס](להלן ל"א ה'). [ע]ולא אמרו משחית ה' כי אין נביא משחית. [פ]ר"ל ע"ד המפרשים ההם. [צ]כמ"ש ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א' י"ג). [ק]הוא דעת פירש"י בשם ד"א עיין שם. [ר]פי' פרטי מלות הכנסת אורחים וע"י המלוה הזאת נתגלה עליו שכינתו. [ש]ר"ל לכל דעת המפרשים הנ"ל. [ת](ש"א ט' כ"ז) שם כתוב ושמואל אמר אל שאול, אמור לנער ויעבור לפנינו. ואתה פה עמוד כיום ואשמיעך וכו'. ע"כ מלת אמור ויעבור וכו' הכנים בין מאמרי שמואל בענין משפט המלוכה ולספר גמר ענין שלום הנער הזה מושאל לענין הראשון. [א]כמ"ש רש"י כי ה' עמד מעת ביאת המלאכים עד שהלכו והוא ומדרש תהלים מזמור י"ט; וב"ם לאום כתב כ"ח הוא דבר יחיד. [ב](להלן י"ט כ"ז) משמע אשר א"א עמד לפני ה'. [ג]ר"ל בסוד השם, ח"ל והנה כח השם מלאה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל, והמבין סוד זה השם

ידע

פירוש רשב"ם

שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי אויל מרודך. וכל זה דרך התחלת הדבור: (י) והוא אחריו. הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם: כעת חיה. כעת יולדת דכתיב עת יולדה ילדה וכן בהלכה קרוי' יולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה כעין מילדת: (יב) עדנה. יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין: (יג) ויאמר ה'. המלאך הגדול שבהם: ואני זקנתי שאמרה אחרי בלותי וגו': (יד) היפלא מה'. ששלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים. הראשון שבפסוק הוא גבריאל: והשני שבפסוק הוא הקב"ה. וכן הוא מפורש בספר האגדה: (טו) כי צחקת. אלא צחקת רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא. שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא. וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם. לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו': (טז) ויקמו משם האנשים. שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה. וגדול שבהם היה לדבר אם אברהם. וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן אברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים אלו מדברי שלישי: (יז) המכסה אני מאברהם מה שאני רוצה להפוך את סדם ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה

סדומה

מֵֽאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם
הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ
כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן
אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו
וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה
וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם
אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה
זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם
כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה
הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־
לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי
יהוה

אונקלוס

עָבֵד: יח וְאַבְרָהָם מֶהֱוָה יְהֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִילֵהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: יט אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי (נ' רמב"ן יְדַעְתִּנֵּה)
בְּדִיל דִּי יְפַקֵּד יָת־בְּנוֹהִי וְיָת־אֱנַשׁ־בֵּיתֵהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן
אָרְחָן דְּתַקְנָן־קֳדָם־יְיָ לְמֶעְבַּד צְדָקְתָא וְדִינָא בְּדִיל אַיְתִי
יְיָ עַל־אַבְרָהָם יָת דְּמַלִּיל עֲלוֹהִי: כ וַאֲמַר יְיָ קְבֵלַת דִּסְדוֹם
וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקֵיפַת לַחֲדָא: כא אִתְגְּלֵי
כְעַן וְאֶדּוּן הֲכִי קְבִלְתְּהוֹן דְּעַלַּת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אֶעְבֵּד עִמְּהוֹן
גְּמִירָא (אִם־לָא תָיְבִין) וְאִם־תָּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע: כב וְאִתְפְּנִיאוּ
מתמן

מסרה יח ואברהם, ה' ר"פ. היו, בדגש אף שאין ביניהם ב' תנועות ב' בסוף ההי' לאיש. גדול, ע"פ המסורה מ"ל. יט למען, ו' פסוק למען למען. ביתו, ו'. לעשות, מ"ל. צדקה, ג' דס'. הביא, ס'. כ זעקת, ג'. רבה, ל' מלעיל. כא ארדה, הריש בח"פ. ואראה, ה'. הכצעקתה, ל'. הבאה, ג' בטעם מלעיל. עשו, פסק. אדעה, וסי' הודיעני ואדעה. כב סדמה, ג'. ואברהם, ס' מן י"ח מלין ס"ס.

ת"א ואברהם היו יומא שם. כי ידעתיו יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין כו ונז מכות כד עקידה שער יו. ויאמר ה' יומא שם סנהדרין קט.

רש"י

ועמורה וגו'. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו יברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלי' והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב') מודע לאישה הלא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' ימים): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה'. אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה
ב"ר

רמב"ן

דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה: (יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו יברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו הקרובים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו שהוא מכיר ויודע שאני י"י אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להחיותם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד י"י: (יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה. לשון רש"י אחרי ידעתיכים כתרגום לשון חבה מודע לאישה ואדעך אמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמורך שינוח והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין י"י אל יראיו וזולת זה: (כ) ויאמר י"י זעקת סדום ועמורה. לשון רש"י ויאמר י"י אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר"א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי אם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בשמוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שעב לבאר עודנו עומד לפני י"י כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף י"י והיה עוד מכוין דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובה דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך י"י בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה: זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעיקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראי' ועל דרך הפשט מפני שהלכה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון י"י משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים ישפיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה י"י יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא
ממדת

יונתן בן עוזיאל

(יח) ואברהם עתיד דיהי לעם רב ותקיף ויתברכון בדליה בזכותיה כל עממי ארעא: (יט) ארום גלי קדמי חסידותיה בגין דיפקד ית בנוי וית אינש ביתיה בתריה ויטרון ארחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בגין דייתי יי עילוי דאברהם ית דמליל עלוי: (כ) ואמר יי למלאכי שירותא קבילת סדום ועמורה דאניסין מסכינין וגזרין דכל דיהיב פיתא לעניא ייקד בנורא ארום סגיאת וחובתהון ארום תקיפת לחדא: (כא) אתגלי כדון ואחמי הא בקבילתא דריבא פליטית דעלת קומוי עבדו גמירא הינון חייבין ואם עבדין

ירושלמי

תתובא הלא הינון קדמי זכאין כמא דלא ידעיה ולא אתפרע:

[(כא) אתגלי כען ואחמי הא בקבלתהון דעמא דסדום ועמורה סלקת קדמוי בליה עבדו גמירא אנון חייבין מדמין אינון בנפשתיהון דלמא לית עובדיהון בישיא גלן קדמוי ואין בעו למעבד תתובא הא אינון יהבין כדלא ידעתינון:]

(כב) ואתפניאו מתמן מלאכיא דדמיין לגובריא ואזלו לסדום ואברהם עד כדון

בעל הטורים

הולך עמם לשלחם וכו' מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים: (יח) ואברהם (ג' ה') ב"פ ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם זקן. ואברהם בן תשעים ותשע שנים. ואברהם בן מאת שנה. פירוש לפ"ש שאברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול היו יהיה לגוי בגי' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול: וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר: (יט) אשר יצוה את בניו ס"ת תורה אשר יצוה בגי' תורה ובגי' ברית

יונתן

ודוק לשון: (כ) דאניסין וכו' פי' שדוחקים העניים: למלאכי שירותא פירוש מלאכי שרת או מלאכים שאומרים שירה לפני השי"ת: (כא) בקבלתא דריבא פליטית פי' צעקת הכלה ר' שמה פליטית והיתה בת לוט ונתנה פת לעני ושרפוה ע"פ הקונס כנ"ל ופי' מלת קבילות לצעקה לשון קובלנא ודייק מלצעקתה בה"א כל מעשה זה בפר"א: ירושלמי בלייה עבדו גמירא כו' מדמין אינון וכו' פי' אם עשו ועמדו במרדן כליה גמורה הן חייבים ואין בעו פי' ואם רוצים לשוב הרי לא אדעה כלו' אנשים כלא יודע ואכפר להם ולפ"ז מלת לא דבק למלת אדעה. משא"כ לפי דרך הלשון שלו פי' ואם לא אדעה בלשון בתמיה וכי סבורים שלא אדע מעשיהם ודו"ק:

ונכ'

רמב"ן

ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכך הענין הזה ויאמר י"י אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואמר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הולך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם

נודע

אבן עזרא

וי"א אינני [ד]דבר שלא [ה]בעיני השם לעשות כן. ואלו היה כן לא היה מ"ם דבק עם [ו]השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיה מבורכים כאשר ימלאו [ז]ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו: ופירוש. (כ) זעקת סדום. שידברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנה [ח]הארץ: (כא) וי"א. הכצעקתם הבאה אלי. אם כן עשו [ט]אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים. ועל דעתי פירושו ארדה אם עשו כלם כרע' הזאת. כי האמת שהשם [י]ידע כל חלק. על דרך [כ]כל. ולא על דרך חלק [ל]והעד

כי

פירוש על אבן עזרא

ידע סוד השלשה וירא אליו, גם ויאבק איש עמו, גם פלא השנה, גם ויפתח ה' פי האתון, והוא ישר כי האתון דברה, ואם תבין סוד מלאכי אברהם, גם מלאכי יעקב אז תבין השמים ודבר גם על מראה הנבואה, והיך נשמת האדם מקבלת כח העליון כפי מערכת המבטים, והמשרת כנגד הלבב, וכשתסכם הנשמה שתעמוד בסוד המלאכים. וטעם הירידה. וטעם הצעקה: והשלישי ידבר בלשון שלשה. [ד](שמות ע"ו י"ד) כדרשת חז"ל לעושה נפלאות גדולות לבדו מכאן שאין בעל הנס מכיר בנסו. [ה]ר"ל תלה מלשון עשה פלא בשדה צוען (תהלים ע"ח י"ב) ומזכרת לפרעה על הנסים הנגלים במצרים. [ו]ר"ל לא היה כתוב היפלא מה' רק היה כתוב היפלא לה'. [ז]כמ"א ויצ"ע. ומלת והתברכו פי' אשר יבקשו מהשם להיות מבורכים כמוהו. [ח]מלשון נלאתי הכיל (ירמיה ו' י"א) כי כנגד כח הי"ת איננה שייך קל או כבד ע"כ מזרם כי כבד הוא לארץ. [ט]ולפי זה פ"א הכצעקתה הוא שאלה המתקיימת, ומלת עשו מושכת אחרת עמה וכאלו כתוב עשו, ואעשה וכו'. [י]פי' הי"ת שהוא כלליות מכל הפרטים, וכל חלקי הפרטים תלוים בהי"ת. [כ]ר"ל כולם נסקרים בסקירה אחת (ר"ה י"ח ע"א). להבינך הענין אם אחד רוצה לדעת מהות ילד היונק אם חזק הוא הרפה שואל להמיינקת, וכפי הכנת היונק אם בפיו קל או אם מושך החלב או לא ככה יתחדש לאביו טוב מהות הילד, אך המינקת בעצמה אינה צריכה לחקור כי היא מרגשת ע"י יניקת הילד, ואם יש בה כח להניק ב' ילדים מרגשת בפעם אחת טוב עצם ב' הבנים ביחד, ולמשל אם היה בכחה להוליד ששה בנים בכרס אחד והיה לה ששה דדים להניק היתה יודעת ברגע יניקת הבנים מכל הששה. ואם השר בכוחו להשפיע על אומה שלמה יכול להשגיח כהנ"ל על אומתו בפעם אחד. והנה לכל שר נברא יש תכלה לכוחו להשפיע לזולתו, מחויב השר לדעת ע"י השר מאומה אחרת לחקור איך ומה האומה פלונים אשר תחת ממשלתו כמשל הנ"ל האב שואל לאם והאם מרגשת ע"י יניקת בנה מדה, לא כן הי"ת הוא הכל והוא מחיה את הכל ואם יוסר כוחו נרגע. היו כולם כאין והנה כולם מושפעים ממנו כל רגע. בוודאי יודע הי"ת בידיעת עצמו כל הכללים וגם הסוגים עד הפרטי האחרון כי הוא מחיה את כולם, וע"כ אם חטא יחיד איננו פוגם רק להפרט אשר משם מקורו כמאמר חז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי והוא הכלל אלהים אשר מוקף עליו, עדי אמרו אין לך עשב שאין לו מזל וכו', אך אם חוטאים כל העולם מגיע החטא עד הי"ת שהוא כולל הכל ע"כ הי"ת פורע מהם כי גדלה עונם עד ה'. ואם חוטא עיר או אומה אשר נקראה גוי או קהל גוים מגיע פגם משם לכלל אחד מהכללים בודאי גדול עונם מנשוא לחטא יחיד. וע"כ מפורש בחטא דור המבול אשר חטאו כל העולם ככתוב קץ כל בשר בא לפני ולא נצל רק נח ובניו, ואם חוטא הוא יחיד נאמר למשפט פגם הפרטי והמשפחות איננו מבחין בין טוב לרע אם החטא היה במעשה ובמחשבה. או אפשר רק בפועל היה רע לא כן במחשבתו. כאשר החטא היה ע"י מגבורת ילכו ברע. כמאמר חז"ל אבורים הרשעים וכו' שהם מתחרטים. ומי דורש הלבבות הלא ה' הוא היוצר יחד לבבם: ולזה המליץ א"א אם אדין אותם כמו כלל העולם יהיה משפטם ע"י הי"ת וידע מי הראוי להכלל. אך אם ישפט אותם הקב"ה כיחידים יהיה משפטם ע"י האף שהוא מלאך ואינו יודע מצפונם ויכלה תם ורשע ר"ל אם הרע אשר פיו ולבו שוים המה. או הרשע אשר אין לבו עמו. ע"כ הזכיר א"א השופט כל הארץ לא יעשה משפטו לבדו וימסור המשפט למלאך הנקרא אף, ולהבינך הענין בין ידיעת בו"ד ובין ידיעת הי"ת כי ידיעת בו"ד מקורה מהפרט. וכאשר יתקבצו בידיעתו כמה וכמה פרטים נעשה מהם כלל, והוא ע"י התעלות מושיו אשר מקובץ מכמה ידיעות. לא כן הי"ת כי ממנו מקור הכללים והוא קדם. ומהכללים נחלקו הסוגים והמה כללים מוקפים ומהם נעשה למינים היינו במין בעלי חיים הוא. בהמות. חיות. דגים. ב"א וכדומה. כמו כן נתחלקו הכללים קטנים במין ב"א. ג"כ במין עופות וכדומה ונלאה שכלנו להקיף כל הפרטים עדי נבוא בהם אפילו לכלל קטן. ובזה נשתבח שלמה המלך וידבר על העצים וכו' (מ"א ה' י"ג

ספורנו

בין הרשעים איזה מנין צדיקים שבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפי' לרשעים אולי ישובו כי לא יחפוץ במות המת ושמבלי אין תקות תשובה יעשה גם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו לגוי עצום רבים תהיה תוכחתו רבת התועלת: (יט) כי ידעתיו. מוכיח במוסר: למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר ילמוד אברהם לבניו בראותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט: למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה'. אז התחילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא. ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבא' למעלה: ואראה הכצעקתה. אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול: עשו כלה. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש שענינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כג) ואברהם עדנו עומד. אף על פי שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מכל מקום אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בחייבי מיתות אמרו היו מחזירים אותו ארבעה וחמשה פעמים עד שיהיה ממש

בדבריו

פירוש רשב"ם

סדמה ועמורה אדמה וצביים עד לשע. ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו: (כ) ויאמר ה'. המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים: (כא) עשו כלה. פסיק יש בנתיים להפריד את הדבר כלומר אם כן עשו אעשה אותם כלה: (כב) עומד לפני ה'. לפני המלאך לבקש פניו:

תפסה

יהוה: כג ויגש אברהם ויאמר האף
תספה צדיק עם־רשע: כד אולי יש
חמשים צדיקם בתוך העיר האף
תספה ולא־תשא למקום למען חמשים
הצדיקם אשר בקרבה: כה חללה לך
מעשת | כדבר הזה להמית צדיק עם־
רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך
השפט כל־הארץ לא יעשה משפט:
כו ויאמר יהוה אם־אמצא בסדם חמשים
צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל־
המקום בעבורם: כז ויען אברהם
ויאמר הנה־נא הואלתי לדבר אל־
אדני ואנכי עפר ואפר: כח אולי יחסרון
חמשים הצדיקם חמשה התשחית
בחמשה את־כל־העיר ויאמר לא
אשחית אם־אמצא שם ארבעים
וחמשה: כט ויסף עוד לדבר אליו
ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים:
ל ויאמר אל־נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא
אעשה אם־אמצא שם שלשים: לא ויאמר הנה־נא הואלתי לדבר אל־אדני אולי
ימצאון

אונקלוס

מתמן גבריא ואזלו לסדום ואברהם עד־כען משמש־בצלו
קדם יי: כג וקרב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם־
חיבא: כד מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז
תשיצי ולא־תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה:
כה קושטא אנון־דינך מלמעבד | כפתגמא הדין לקטלא
זכאה עם־חיבא ויהי זכאה כחיבא קושטא אנון־דינך
דדין (נ״י הדין) כל ארעא לא (נ״י ברם) יעבד דינא:
כו ואמר יי אם־אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא
ואשבוק לכל־אתרא בדילהון: כז ואתב אברהם ואמר הא
כען שריתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: כח מאים
יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית־כל־
קרתא ואמר לא אחבל אם־אשכח תמן ארבעין וחמשא:
כט ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן
ארבעין ואמר לא אעבד־גמרא בדיל ארבעין: ל ואמר
לא־כען יתקף קדם־(נ״י רוגזא) דיי ואמלל מאים ישתכחון
תמן תלתין ואמר לא אעבד־גמרא אם־אשכח תמן תלתין:
לא ואמר הא כען שריתי למללא קדם־יי מאים ישתכחון
תמן

מסרה כג האף, ג'. תספה, ב' בתורה ובענין. כד צדיקים, כל ענין, מ״ל י״ק וח' מנין בלי'. האף, ג'. תספה, ב'. תשא, ג'. כה חלילה, חרין דפסוקא חסר. לך, לך לך י״ד פסוק. מעשת. ב' חסר המעלה. השפט, כל אורי' חסר ל' וא' חיבי. כו העיר, באתנח. ונשאתי, ל'. כז ויען, לא. הואלתי, ב' ובענין. אדני, י״ד בתורה. עפר, ב'. כח יחסרון, ל'. חמשים, סי' מע״פ מ״מ. כט ויסף, כ״פ. ויאמר, ג' פסיק. ימצאון, ד' וסי' מלכי. הארבעים, ג'. ל ואדברה, ד'. לא הואלתי, ב' ובענין.

ת״א חלילה לך האליליס ד'. נשאתי לכל סנהדרין לט. ויען אברהם עקידה שער ד' כד. ואנכי עפר סוטה יז.

רש״י

(ב״ר) אשר הפכוהו רז״ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה: והגשה לתפלה (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה. ולתרגום של אונקלוס שתרגמו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השפט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה״א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום. לכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לא) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (לב) אולי
ימצאון

רמב״ן

נודע שהגיד לו: (כג) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקדוש ברוך הוא היא מדת דינו וחשב אברהם שהוא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות י״י אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה הצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ
והוא

ספורנו

בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. אחרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום על פי הרוב לא כשופט אנשי העיר המוטעים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים חלילה לך להמית צדיק: (כה) והיה כצדיק כרשע. מעותד למקרה אם יקרה שימלט איזה צדיק בתוך הרשעים: השפט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותם לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדום. עתה כשאשפה אותם במלאכים ששלחתי אם אמצא חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ובה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הככרים אשר בככר: ונשאתי לכל המקום. לא לצדיקים בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי: ואנכי עפר ואפר. ולא ידעתי עדין לסוף כוונת דרכי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תשחית את העיר החמישית שיותר קיימת מצלי אין עדה מצלת בשבילה: ויאמר לא אשחית. את החמישית: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל
לשלם

יונתן בן עזיאל

בדון בעי רחמין על לוט ומשמש בצלו קדם יי: (כג) וצלי אברהם ואמר הרוגזך שיצי זכאי עם חייב: (כד) מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא דיצלון קדמך עשרה לכל קרתא כל קבל חמשא קוריין סדום ועמורה אדמה וצבוים וזוער הרוגזך שיצי ולא תשבוק לאתרא בגין זכוות חמשין זכאין דבגוה: (כה) חולין הוא לך למעבד כפתגמא הדין למיקטל זכאי עם חייב ויהי זכאי היך חייב חולין הוא לך האפשר מאן דדאין כל ארעא לא יעביד דינא: (כו) ואמר יי אין אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא דיצלון קדמי ואשבוק לכל ארעא בגינהום: (כז) ואתיב אברהם ואמר בבעו ברחמין הא כדון שריתי למללא קדם יי ואנא מתיל לעפר וקטם: (כח) מאים חסרין מן חמשין זכאין חמשא התחבל בגין חמשא דחסרין לזוער ית כל קרתא ואמר לא איחבל אין אשכח תמן ארבעין וחמשא: (כט) ואוסיף תוב למללא קודמוי ואמר מאין ישתכחון תמן ארבעין עשרא עשרא לכל קרתא לארבעת קוריין וזוער דחובהא קלילין שבוק לה בגין רחמך ואמר לא אעביד גמירא בגין זכוות ארבעין: (ל) ואמר לא כדון יתקוף רוגזא דריבון כל עלמיא יי ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין דיצלון עשרא עשרא לכל קרתא לתלת קוריין וצבוים וזוער שבוק להום בגין רחמך ואמר לא אעביד גמירא אין אשכח תמן תלתין: (לא) ואמר בבעו ברחמין הא כדון שריתי °למללא קדם רבון כל עלמיא יי מאים ישתכחון עשרין דיצלון

°פי' כל מבוקש ענין הדש ולא כן דעת רא"ע

עשרא

בעל הטורים

ברים: (כד) לדיקם הלדיקם (ד') כנגד ד' דיינים שהיו בסדום. וכלם מסרים דספי דבהמא הוו (ערש"י סנהדרין דף ק"ג וק"ע): (כז) ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה: עפר בגי' לסוטה (מל' כי תשטה): ואפר בגי' בפרה: עפר ואפר ב' במסורה הכא ואידך באיוב (מ"ב) ונחמתי על עפר ואפר וזהו מ"ש גדול

רמב"ן

והוא השופט משפט כענין ויגבה י"י צבאות במשפט ואמרנו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי נמלא בשמים יתכנה עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר י"י כתוב יו"ד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם אל"ף דל"ת והנה זה מבואר: (כד) חמשים צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך החמשית בחמשה תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבעה כרכים וכן שלשים יצילו שלשה ועשרים יצילו שנים ועשרה יצילו אחד ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו הארבעים מצילין ארבעה והשלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמשה וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם הארבעים וחמשה אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין לתפלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפי' הכלה מועטת כמו שאמרו אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאלו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ' צדיקים מצילין ארבעה אף בצירוף הצדיק ית' יצילו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם ארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו צדקת י"י ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים שלולה שאמר חמשה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחד ואחד וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר: (כח) לא אשחית. אם אמצא שם יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכי' בבקר והשקיף על פני סדום וראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן: בתוך העיר. פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות

ירושלים

אבן עזרא

כי זה הפירוש הוא האמת והוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה. ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימה [ס]בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו: (כג) תספה. פועל יוצא וטעמו [נ]תכלה וכן אספה עלימו רעות. ואם הם שני [ס]בניינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח. כמו נושא [ע]עון. ולמקום הוא סדום. כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן. וי"א שהמלה כטעם חלול [פ]שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפ"ן היא דרך קצרה. והטעם והיה הצדיק כרשע. והרשע כצדיק. וכן כי כמוך [צ]כפרעה. כעמי [ק]כעמך. כחשכה [ר]כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא [ש]שופט כל הארץ: (כו) וטעם בתוך העיר. שהם יראים את השם בפרהסיא [ת]וכן שוטטו בחוצות [א]ירושלים: (כז) ואין מלת. הואלתי. כמו [ב]השלותי רק פירושו רציתי. וכן הואיל [ג]משה. וכ"ף מלת אנכי. נוסף [ד]או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב. והעקר על יסוד הגוף. [ה]והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית המספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את [ו]הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר [ז]אשר אמרת. אם ימצאון שם [ח]לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה [ט]השחתה. ושלא יצריך מדבר שני החסרונים [י]אחר כן. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם [כ]החצי. וי"א למה לא השחית ועשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים [ל]היו. וזה איננו נכון בעבור שאמר [מ]בסדום לבדה ואף

על

פירוש על אבן עזרא

י"ב) כאשר נקרא קהלת שקהל את הכל ומכ"ז לא נסה כל הפרטים עדי עמד שכלו. רק הקב"ה ממנו נובעים הכללים והסוגים עד הפרט האחרון. [מ]ואם כי לפי נקודת הפתח שהוא הסימה, מכ"ז אינו כאיס. יכול להיות שהוא ה"א השאלה. והפת"ח תחת הה"א בעבור אות האל"ף והוא מאותיות אחע"ר. [נ]ר"ל לא שהאף עצמו יספה. רק יכלה אחרים כמו תְּכַלֶּה. [ס]כי תספה מבנין הקל, ואספה מבנין הכבד הנוסף. ור"ל כי ב' כליות יש מי שהוא כלה ומכלה אחרים כמו מכה מתלכת, ויש מי שהוא קיים רק מכלה אחרים. [ע](שמות ל"ד ז'). [פ]במ"ע גורם חליל והוא כמו חליל וחוף. [צ](להלן מ"ד י"ח) ושם יבואר פירושו. [ק](מ"א כ"ב ד'). [ר](תהלים קל"ט י"ב). [ש]והתמיה הוא אם לא יעשה משפט בעצמו. [ת]ר"ל אם אמר בסדום, מה טעם בתוך העיר אלא כונת הי"ת אשר הם יראים ה' בפרהסיא. [א](ירמיה ה' א') אשר פי' בפרסום. [ב](דברים ב' ל"א). [ג](שם א' ה'). [ד]ופרשו אני או הם ב' מלות אני ואנכי ושניהם סובם אחד. ואפשר לומר דבר ידוע שייך לומר אני כמו ואני בתוך הגולה כ"כ פירושו כי ידוע שלמלא השגחת הקב"ה לא היה באפשר לעמוד בין הזאבים. ובמתן הר סיני אשר בקשו לראות ענין שאינו ידוע מקודם ע"כ אמר ה' אנכי וכו'. [ה]ר"ל כפול לשון מורה על הבשר מיד ובזמן רב ישובו ג"כ העצמות לעפר. [ו]ר"ל כי בתחילה בקש עבור כל החמשה עירות אם לא ימלא בכל עיר רק ט' צדיקים או מ"ה בסדום עצמה. ע"ז השיב הי"ת לא אשחית ומכ"ז יהיו כלוים לשונם אם אין יו"ד צדיקים בכל עיר או שיגיעו מעיר א' לכולם. [ז]ר"ל אם בקש עוד להניח לו ה' א"כ בקש א"א עבור חלק ע' מהכלון אשר נכללה הי' ונקודם. [ח]ר"ל מספך המלות כאשר בכל מקום מפרש המעשה קודם להתנאי אם לטוב או לרע. כמו והיה אם שמוע וכו', וקרתם מן הדרך וכו', ולכן עשו חז"ל על הבטחת ולברכה מברכך דרש אשר הקב"ה יברך אותם ערם בררכם, ע"כ מהפך כוונת הכתוב אם אמלא שם מ"ה לא אשחית ובאופן הזה דרשו חז"ל (גיטין ע"ז ע"א) ונתן בידה מכל מקום. ופירש"י שם היה לכתוב ונידה יתכנו התנאי מלאחריו. [ט]ר"ל לא השחית בפסוק כ"ח מוסכם עלמה גם לפסוק למ"ד. [י]ר"ל למה בתחילה בקש לפחות לו חמשה היינו מנו"ן למ"ה, וממ"ה למ"ס. ואחרי כן בקש על עשרה כדי שלא יצריך בתפילתו יותר מדאי. [כ]היינו ממספר מ"ס למ"ד הוא חלק רביעי, וממספר למ"ד לכ' הוא שלים. ומכ' לעשרה הוא החצי. [ל]רעם ה"א אשר יספיק ב' לכל עיר כדברי חז"ל אפילו ב' שיושבים ועוסקים בד"ת וכו' שנאמר אז נדברו יראי ה' וכו' (אבות פ' ג' משנה ב') ולכן בקש א"א עד עשרה להציל המחשה עירות, וכ"א לומר איננו נכון א"כ היה לבקש עד ב' ולהציל עיר אחת. [מ]ר"ל א"א בקש אם ימלא חמשים צדיקים בתוך העיר לשא לכל המקום הם ה' העירות והקב"ה השיב אם ימלא בסדום וכו' (פסוק כ"ו) ישא לכל המקום, ע"כ בודאי היו הבקשות אפילו אם ימלאון רק בסדום נו"ן צדיקים ומכש"כ אם יהיה בכל עיר יו"ד. ובזה מדויק הכתוב אלל נו"ן צדיקים אשר ימלא לכל עיר יו"ד צדיקים השיב הי"ת ונשאתי פי' שלא יהיה שום עונש, אבל מ"ה אשר עולה ט' לכל כרך אמר הי"ת לא אשחית פי' שלא יהיה השחתה ומכ"ז עונש יעשה להם. ואלל מ'. ל'. כתוב לא אעשה היינו בוז העירות יהיה בהם עשרה או בסדום כנגד ג' עירות ויבצלו מיעוט עירות בכוב השיב הי"ת לא

אעשה

פירוש רשב"ם

(כג) תספה. תכלה כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. אכלה כפל לשון של אספה: (כד) בתוך העיר. סדם ומלך סדם היה ראש לכל המלכות שבמקום ההוא: (כה) השופט כל הארץ. ששלחך כאן לא יעשה משפט: (כו) ויאמר ה'. המלאך:

כי

יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית
בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן
שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר
הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה
לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב
לִמְקֹמוֹ׃ שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים
סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם
וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם
אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ
נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ
רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם
וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם
מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ
לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ
לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא
אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃
הנה

אונקלוס

תמן עשרין ואמר לא אחבל בדיל עשרין: לב ואמר לא־
כען יתקף קדם יי ואמלל ברם־זמנא־הדא מאים ישתכחון
תמן עשרא ואמר לא אחבל בדיל עשרא: לג ואסתלק
יקרא־דיי כד שצי למללא עם־אברהם ואברהם תב
לאתרה: א ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתב
בתרעא־(נ״י בתרע) דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון
וסגיד על־אפוהי על־ארעא: ב ואמר בבעו־כען רבוני זורו
כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון
לארחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ג ואתקף־בהון
לחדא וזרו לותה ועלו לביתה ועבד להון משתיא ופטיר
אפא־להון ואכלו: ד עד־לא שכיבו ואנשי קרתא אנשי
סדום אקיפו על־ביתא מעולימא ועד־סבא כל־עמא
מסופה: ה וקרו ללוט ואמרו לה אן גבריא די אתו לותך
ליליא אפקנון לותנא ונדע יתהון: ו ונפק לותהון לוט
לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ז ואמר בבעו־כען אחי לא
תבאישון

מסרה העשרים, ג'. לג למקמו, כל תו' מ'. יט א ויבאו, חסר. סדמה, ב' כל תו'. ישב, חסר. ב הנה, ל' פתח ר"ל סגול. נא, ל' דגש. אדני, תול. והנון פתח. ורחצו, ג'. והשכמתם, ג'. ויאמרו, מלרע. לא, ב' דגשין. ברחוב, ד' ומ"ל והר' בפוא לבד. ג ויפצר, ד'. ויסרו, ו' כל תו' חסר. ומלות, ב' ללי תם. ומ"ל. אפה, ל' וא' ואפה. ד ישכבו, ג'. על הבית, ד' וכל מלכים ויפעי' דכו' במ"ד אל. מקצה, ב' ק"פ הלדי בסגול כי הוא ל"ז. ה ויאמרו, ונס"נא. הוציאם, ת"ל דמ"ל. ונדעה, ה'. ו אלהם, חסר. והדלת, קדמא לא נסב אם. ז תרעו, חסר.

ת״א ויבאו שני מליעא פו. ויפצר בם שם פז.

רש״י

ימצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הגינו על דורם ועל ט' על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם: (ב"ר) וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו באלכסון: ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן הטעם מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך דרשו בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכי' שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו אשר
לא

רמב״ן

ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפי' יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילום ואמר זה בעבור לוט ושבו אולי יש אחרים שם: (ב) הנה נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא: וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם. להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר והטעם אבל פי' פשוט כי כאור הבקר יעשו או שראו אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם את חרלו: (ג) ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חסד טוב בהכנס אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם: (ה) ונדעה אותם. כוונתם לכלות את הרגל מביאיהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן יי' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט
בעשרו

עַשְׂרָא עַשְׂרָא לְתַרְתֵּין קוּרִין וְלִתְלַת שְׁבוֹק לְהוֹם בְּגִין רַחֲמָךְ וְאָמַר לָא אִיחַבֵּל בְּגִין זְכוּת עַשְׂרָן: (לב) וְאָמַר בְּבָעוּ בְרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ לָא כְּדוֹן יִתְקוֹף רוּגְזָא דְרִבּוֹן כָּל עָלְמַיָא יְיָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרָה וַהֲוֵי אֲנָא וְאִינוּן וְנִבְעֵי רַחֲמִין עַל כָּל אַתְרָא וְתִשְׁבּוֹק לְהוֹם וְאָמַר לָא אַחַבֵּל בְּגִין זְכוּת עַשְׂרָה: (לג) וְאִסְתַּלֵּק יְקָרָא דַיְיָ כַּד פָּסַק לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ: (א) וְאָתוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתִיב בְּתַרְעָא דִסְדוֹם וַחֲמָא לוֹט וְקָם לְקַדְמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד אַנְפּוֹי עַל אַרְעָא:

(א) וְלוֹט יָתִיב בְּפִילֵי דִסְדוֹם וַחֲמָא יָתְהוֹן וּרְהַט וּשְׁאִיל בִּשְׁלָמְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹי עַל אַרְעָא:

(ב) וְאָמַר בְּבָעוּ כְּדוֹן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְּדוֹן מִיכָא וְעוּלוּ לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְשַׁזּוֹגוּ רִיגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וְתַהֲכוּן לְאָרְחַתְכוֹן וְאָמְרוּ לָא אֲרֵי בְּשׁוּקָא נְבִית:

(ב) וְאַסְחוּ רִיגְלֵיכוֹן וּסְחוּן בְּצַפְרָא וְתֵיזְלוּן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן בִּשְׁלָם וְאָמְרוּ לָא אֲרוּם בִּפְלָטִיוּת קַרְתָּא נְבִית:

(ג) וּפַיֵּיס בְּהוֹם לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹם מִשְׁתְּיָא וּפַטִּירֵי אָפָא לְהוֹם וְדָמֵי לֵיהּ כְּאִילוּ אָכְלִין:

(ג) וַהֲווֹ מִתְחַמְיַין הֵיךְ אָכְלִין וְהֵיךְ שָׁתְיָין:

(ד) עַד דְּלָא שְׁכִיבוּ וְאִינְשִׁין רַשִּׁיעִין דִּבְקַרְתָּא אִינְשֵׁי סְדוֹם אַחֲזַרוּ עַל בֵּיתָא מִטַּלְיָא וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסֵּיפָא: (ה) וּקְרוֹ לְלוֹט וְאָמְרוּ לֵיהּ מָאן גּוּבְרַיָא דְעָלוּ לְוָתָךְ לֵילְיָא דֵין אַפֵּיקִינוּן לְוָתָן וְנִשְׁמֵּשׁ עִמְּהוֹן: (ו) וּנְפַק לְוָתְהוֹם לוֹט לְתַרְעָא וְדָשָׁא אֲחַד בַּתְרוֹי: (ז) וְאָמַר בְּבָעוּ לָא כְּדוֹן אַחַי תַּבְאִישׁוּן:

(ז) וַאֲמַר לְהוֹן לוֹט אַמְתִּינוּ הָכָא קְלִיל וְעַיֵּיר עַד דְּנִבְעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ:

הא

בעל הטורים

גדול עם שנאמר בלוט ממה שנאמר באברהם: (ג) ומצות ב' במסורה הכא ואידך אכלי את ומצות. מלמד שפסח היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם: (ד) ישכבו ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) ערלים ישכבו (איוב כ"א) יחד על עפר ישכבו פי' ערלים ישכבו האומות שהם כאנשי סדום. כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ג' במסורה כל העם מקצה. כי נלכדה עיר מקצה בני נבוכדנאצר לומר לך. שכשם שאלו למבולה כאלו ועוד כי כשנשו מכאן נלכדה גם עירם מקצה:

מי

יונתן

(לב) ונהי אנא ואינון וכו' פי' ואני והם נתפלל שבתפלה תלויה הדבר כדגבי גם כו': (לג) יקרא ד"ה איקרא דשכינתא: (ב) ושזוגו ריגליכון פי' רחצו היינו ש"י בכמה מקומות ופיין: (ג) ירושלמי והוו מסתמיין פי' נראין כאלו אוכלין ושותין: (ה) ונשמש עמהון

דרש

רמב"ן

בעשרו וממונו בא אליהם או שנקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ומה שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות וכל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם ענייהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות. ודע כי משפט סדום היה למעלת א"י כי היא בכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שנתגאו בטובה והראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל המעידים ליורשה כאשר התרה בהן בתורה גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל

כי

אבן עזרא

על פי מחכמינו ז"ל העתיקו [ג]שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי [ס]המונחינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום [ע]ואף על פי שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר [פ]וישקף על פני סדום. אחר צאת השמש היה. כי לא נהפכה סדום בלילה. כי כן העיד הכתוב: (א) ופי' בערב. בפסח [צ]מצרים: אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנחירים [ק]שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי. לשון חול [ר]וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם [ש]היא כמשמעה. ואם אחריה אל"ף השוא בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תמצא [ת]וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים. וכן ואון ותרפים [א]הפצר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל [ב]הבית: (ה) ונדעה אותם. כנוי [ג]לשכיבה: (ו) הפתחה. אל הפתח. תי"ו דלת סימן נקבה ונמלא [ד]חסר:

ידעו

פירוש על אבן עזרא

מעשה, ואלא עשרים ועשרה אשר הוא להיפוך רת העירות יהיו כלים ואלו ינצלו, השיב הי"ת לא אשחית. [ג]ואינם צריכים ראיה, כמאמר חז"ל מנין לעשרה שמתפללים וכו' (ברכות פ"ק). [ס]שהרי לא התפלל א"א על פחות מעשרה. [ע](להלן י"ט כ"ז). [פ](להלן י"ט כ"ח). ר"א מפרש כשכתבו (לעיל סוף פסוק י"ג) אשר המראה היתה אחרי שלוח המלאכים. ר"ל הפסוק וישכם אברהם בבוקר וכו' וישקף נשמע מיד כאשר קם השקיף ובודאי היתה המראה בבית א"א. וא"כ נוטה הפשט כשכתבו שהלא פרשת וירא. ממרץ ר"ל באלו הכי צריך לתקן הפשט כאשר תפורש (פסוק כ"ג להלן) ולוט בא צוערה וכו' וה' המטיר וכו' א"כ נתהפך סדום עם צאת השמש על הארץ ואיך כתוב שם וישכם אברהם בבוקר וכו' וישקף וגו' אלא בודאי השכים א"א בבוקר ויצא חוץ לעיר שכבון למקום אשר שלח האנשים ובנתים יצא השמש על הארץ והשקיף א"א על מקום סדום. [צ]פי' ר"א בפרשת בא בפסוק בין הערבים, כשני ערבים הם, הא' מכי ינטו צללי ערב, הב' משתשכה. [ק]ר"ל לא שהשתחוה ב' פעמים בארץ רק כאשר הפנים נקרא על שם האף שהוא בגובה הפנים והוא נחירים ע"כ אומר אפים שהיה בלשון רבים. [ר]כמו שפי' (לעיל י"ח י"ג). [ש]כמו סורו נא מעל אהלי האנשים (במדבר ט"ז כ"ו) פי' העתק ממקום (בל"א ווייכען) ואם אחריה אל"ף השוא בפתח קטן, ר"ל שנו"ל כמו שהוא לפנינו סורו נא אל בית עבדכם. טעמו, או שיסור הנקרא ממקומו וילך אל הקורא, כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) ובמלת אלי נשתנה הסגו"ל לצי"רי, וכן ויסורו אליו, או אל המקום ר"ל אל בית עבדכם (בל"א איינקעהרען). [ת]ר"ל איך שנו דבריהם כמ"כ ויפצרו אליו אלא בודאי כוונתם אם לא ע"י הפצרה. [א](ש"א ט"ו כ"ג). [ב]ר"ל למה כתוב נסבו מבנין נפעל, ובודאי כוונת הכתוב אם לא היה כל העיר בעת הקיבוץ היה כתוב הסבו והוא פועל יוצא. אך כ"ע היה שם כל העיר. ע"כ הראשונים אשר היו סמוכים לבית לוט נסבו מאנשי העיר אשר באו אחרי כן. והפסוק מגדם כל העם מקצה מאחרונים שלא היו סמוכים להבית. [ג]ר"ל כנוי למשכב זכר כמו ונדעהו בפלגש בגבעה (שופטים י"ט כ"ב). [ד]כמו נצרה על דל שפתי (תהלים קמ"א ג') ושם פי' ר"א מלת דל כמו דלת.

כי

ספורנו

לבלע הערים השפות הייבות: (לא) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל השתים הנשארות שם. תהיינה נזוקות בצד מה בחרבן השכנות כאמר נתקללה בבל נתקללו שכניה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כוונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על דרך ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה עם המלאכים שאם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אף על פי שהגיעו שם בלי אחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מכל מקום לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נשמעו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: וירץ לקראתם. מן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג באחד הערים כשאין עניים אורחים ויזיקו להם רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה אחרם נורא בלי ספק: (ג) משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אה"ז אצלו כמו שהוכיח קוטו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת

משתה

פירוש רשב"ם

(ב) כי ברחוב נלין. אלא ברחוב נלין: (ד) כל העם מקצה. להודיע שאפי' א' או עשרה שאמר לאברהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אותם. משכב זכר. וכן בפלגש בגבעה:

כי

ח הנה־נא לי שתי בנות אשר לא־ידעו
איש אוציאה־נא אתהן אליכם ועשו
להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל
אל־תעשו דבר כי־על־כן באו בצל
קרתי: ט ויאמרו | גש־הלאה ויאמרו
האחד בא־לגור וישפט שפוט עתה
נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד
ויגשו לשבר הדלת: י וישלחו האנשים
את־ידם ויביאו את־לוט אליהם הביתה
ואת־הדלת סגרו: יא ואת־האנשים
אשר־פתח הבית הכו בסנורים מקטן
ועד־גדול וילאו למצא הפתח: יב ויאמרו
האנשים אל־לוט עד מי־לך פה חתן
ובניך ובנתיך וכל אשר־לך בעיר
הוצא מן־המקום: יג כי־משחתים
אנחנו את־המקום הזה כי־גדלה
צעקתם את־פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה: יד ויצא לוט וידבר | אל־
חתניו | לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן־המקום הזה כי־משחית יהוה את־
העיר

אונקלוס

תבאישון: ח הא־כען לי תרתין בנן די לא ידענון גבר
אפק־כען יתהן לותכון ועיבידו להן כדתקן בעיניכון לחוד
לגבריא האלין לא־תעבדון מדעם ארי־על־כן עלו בטלל
שרותי: ט ואמרו | קרב להלא ואמרו חד אתא־לאתותבא
והא־דיין דינא כען נבאש לך מדילהון ותקיפו בגברא
בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא: י ואושיטו גבריא ית־
ידיהון ואיתיאו ית־לוט לותהון לביתא וית־דשא אחדו:
יא וית־גבריא די־בתרע ביתא מחו בשבריריא מזעירא
ועד־רבא ולאיו לאשכחא תרעא: יב ואמרו גבריא ללוט
עוד מן־לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא
אפיק מן־אתרא: יג ארי־מחבלין אנחנא ית־אתרא הדין
ארי־סגיאת קבלתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה: יד ונפק
לוט ומליל | עם־חתנוהי | נסבי בנתה ואמר קומו פוקו מן־
אתרא הדין ארי־מחבל יי ית־קרתא והוה כמחיך בעיני
חתנוהי

מסרה חשתי, ג' (ה' בליש'). בנות, כו"ל מ"ל. אוציאה, ב'. נא, דגש מד"ד. אליכם, מלא. להן, י"ד ז'. בעיניכם, מ"ל דמ"ל כל או'. לאנשים, ל'. האל, ח' דסבירין האלה. קרתי, חסר. ט ויאמרו, פסק והוא לגרמי'. גש, וחילופו גש שנע צווהב' בסגול. הלאה, הה"א בקמץ גדול. שפוט, ל' ומ"ל. ויפצרו, בקדמא. באיש, ח'. לשבר, כל או' חסר ובטעמא. י ויביאו, מ"ל. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. הביתה, י"ט. יא ואת, הוי"ו בגעיא. בסנורים, ב'. גדול, מ"ל. וילאו, ל'. למצא, כל או' חסר. יב עד, י"ד חסר. ובנתיך. ח"ו ומ"י. הוצא, ה'. יג משחתים, חי"ק ומ"ל חכין. את המקום, כ"כ את לא אל. גדלה, ג'. יד ויצא, מלרע. לקחי, חסר. בנתיו, ח"ו ומ"י. קומו, מ"ל. צאו, ב' לדי' דגושה.

רש"י

לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי. תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א כ) הנה החצי ממך והלאה גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טרי"טי דב"וש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגש בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלא' לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ויושב שופט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. העשויה לנעול ולפתוח: פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: (יא) בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנתיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך
פה

רמב"ן

כי שם היכל י"י ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם יחייני הממית והמחיה: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. מתוך שבאו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנפש רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או הורג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן. והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו י"י אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו: ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו ברוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצונם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ונפרץ הדבר עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה שבות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה גם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם. אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראו השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ובערה רעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה. ושבט בנימין לא נסכמו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני
בנימין

(ח) הָא כְּדוֹן אִית לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דְּלָא שַׁמִּישׁוּ עִם גְּבַר אַנְפֵּיק כְּדוֹן יַתְהֵין לְוָתְכוֹן וַעֲבִידוּ לְהֵין כִּדְתַקִּין קֳדָמֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעַבְדוּן מִדַּעַם בִּישׁ אֲרוּם בְּגִין כֵּן עָלוּ לִמְסִבַּת תְּחוֹת טְלַל כְּשׁוּרָא הָדָא דִּי לִי :

[(ח) דְּלָא חַכִּמוּ תַשְׁמִישׁ לִגְבַר :]

(ט) וַאֲמַרוּ קְרִיב לְהַלָּא וַאֲמַרוּ הֲלָא בִּלְחוֹדוֹהִי אֲתָא דֵין לְאִתּוֹתָבָא בֵּינָן וְהָא אִתְעֲבֵיד דַּיָּינָא וְדָאִין לְכוּלָנָא וּכְדוֹן נַבְאֵישׁ לָךְ יַתִּיר מִדִּלְהוֹן וְאִתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וְקָרִיבוּ לְמִתְבַּר דָּשָׁא : (י) וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְהַנְעִילוּ יַת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דָּשָׁא אֲחַדוּ : (יא) וְיַת גּוּבְרַיָּא דִּבְתַרַע בֵּיתָא מְחוּ בְּחַדְּוָרְיָא מִטַּלְיָא וְעַד סָבָא וְאִשְׁתַּלְהִיוּ לְהַשְׁכָּחָא תַּרְעָא :

[(יא) בְּסַנְוֵרִים בְּחַרְבָּרִיָּה :]

(יב) וַאֲמַרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט תּוּב מַאן אִית לָךְ בְּקַרְתָּא קָרִיב א׳ אָחָא דְּהָבָא חַתְנָךְ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ הַנְפֵּק מִן אַתְרָא : (יג) אֲרוּם מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת אַתְרָא הָדֵין אֲרוּם סַגִּיאַת קְבִלְּתְהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁדְּרַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתָא : (יד) וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹי דִּנְסִיבוּ בְּרָתוֹי וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרוּם

בעל הטורים

(יב) (מי לך) פה בני׳ בגים כמו לבנות שילה : (יד) קומו לאו מן המקום ב׳ במסכ׳ הכא

יונתן

דכם ונדעה מלשון וידע השמים : (יא) במוודרוריא פירוש ל׳ עורון תא׳ רז״ל פ׳ חלו

רמב״ן

בנימין. על אשר לא שלחו להם מתחלה ועשו ההסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחלה מפני שלא היתה המלחמה נעשי׳ מן הדין. והנגדר עליו. על שבט בנימין היה מוטל לעשותו ולא עליהם שמלוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו שופט לייסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין. תם את פי ה׳ לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מענשם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הכלים אם תתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמות׳ שמרה מעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב״ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא נראה לעולם כי ביהודה נשר ה׳ לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כאשר במקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם נקרי׳ והכיחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועלום כ״ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שנגחם כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא בכשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסרת עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנלום כי עדיין היו בוטחים ברבם. לגלא על כל פנים והשם לא אמר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י״ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית וצומו ויבכו לפני י״י והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי כאלו נענשו כלה כלם פלטים מחרב בנימין וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתוב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לי״י. והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימין נפלו בסוף כ״ה אלפים אנשי חיל מעיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ע״ו אלפים בין אנשים והנשים וטף והיה ענש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקנף בפשלו של מיכה אמר הקב״ה בכבודי לא מחיתם במסורייני מיתה ופוסעים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם ממיתם יותר מסורת הדין. ועל כן סבל ענש שתי הכתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית י״י וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה י״י אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדקך גנלה פילסנו ענין מפותם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו : (ט) ויפצרו באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי השופטי׳ אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רלה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גם הלאה שיגש למקום אחר : (יב) חתן ובניך ובנותיך. לשון רש״י מי מסלך עוד בעיר

אבן עזרא

(ה) ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי״ו פתוח שוה : האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אחר כן. וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית : (יא) בסנורים. מלה רביעית וסברתה במעשה אלישע. ופירושו מחשך העין והלב : (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך. או חתנים שהם בניך ובנותיך. והנה פה מענה על האומר כי הא׳ הלך להציל את לוט. כי הנה שניהם דברו אליו. ועוד כי משחיתים אנחנו. גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר : (יד) לוקחי בנותיו. ב׳ בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד

פירוש על אבן עזרא

כי השי״ו סמן לשון נקבה. ר״ל כי לשון רבים עובר הן לזכרים והם רבים. והן לנקבות והן רבות. כמו ידעו. אכלו. עשו. הוא לזכרים כמו לנקבות רק אם יהיה וי״ו פתו״ח נוסף. ר״ל כמו מן ידעו שאמר ותדעה. מן אכלו ותאכלנה. אבל כל זמן שלא הוא״ו הפתוחה לא תהיה נוספת הכל שוה ור״ל נוסף כמו וַיֵּדְעוּ כי עכומים הם. אם תגיד ממנו שי״ו ישאל עתיד. והוא המלאך השלישי. וכי מלת האל גם האלה בלשון תרגום האלין. ור״ל בא ד׳ אותיות. ור״ל אבר של אותו חמלה (בפ״ב ר׳ י״ח). הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים. ר״ל ואם עורים מכ״ז היו יכולים לגשש איפה הפתח. ע״כ פי׳ כי עשו להם ג״כ מחשך הלב. ר״ל גשוי או ארוס לבנותיך. כי מלת חתן כולל שניהם ובניך כולל בנים ובני בנים הן זכרים או נקבות. והוי״ו הוא וא״ו העיטוף והחבור. ר״ל וי״ו ובניך איננו וא״ו העיטוף רק וא״ו השוה ר״ל שהם חתנים בעיניך כבניך וכן כבנותיך. כי לא מלאכו ללוט בנים. ר״ל ומחלת הפסוק כתיב ויאמרו האנשים א״כ היו ב׳ המלאכים שוים בשלחות. ועוד עענה כי אמרו משחיתים אנחנו הוא ל״ר. ועוד עענה כי על האחד אשר השחית סדום אמר אליו לוט והגדל חסדיך והוא השחית סדום כאשר אמר לא אוכל לעשות דבר (להלן כ״ב). (ול״נ) הקושיות האלו מאוכלים. פי׳ ויאמרו האנשים כאשר לא היה רשאי להבחית עד יוליא מלאך האחר את לוט וכאשר הוליא את לוט ניתן רשות להשחית שייך לומר משחיתים אנחנו. הלא הכוכה הבור והפוסק בור ככוי. שניהם חייבים בהנזק. וכאשר עכב השליח משלחות ההשחתה עדי נלול לוט ע״כ קורא לוט עליו והגדל חסדיך ופ״ז השיב לא אוכל לעשות ובזה הגדיל חסדו ג״כ אתחילה. ור״ל כי על ב׳ בנות אשר נמלאו עם לוט אמר עליהם אשר לא ידעו איש. ע״כ חתניו לוקחי בנותיו מורה

ספורנו

שמחם כאמרם ז״ל קמי דשתי סמכא ממלא : (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקנא שאון ביניהם : (ט) גש הלאה. מעל הפתח ונשבור הדלת : האחד בא לגור. היה גם אחד שיעשה כך : (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו למלא הפתח ויפלקמו גודל רשעם : (יא) וילאו למצא הפתח. אף על פי שהיו מוכים בסנורים טרחו למלא הפתח כדי לשבור הדלת כאמור ז״ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה : (יד) ויצא לוט. אחר שהלאו והלכו

פירוש רשב״ם

(ח) כי על כן אשר באו : (ט) גש הלאה. כדכתיב קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך התקרב לצד הלאה. כלומר ברח לך מאצלנו : בא לגור. לוט היה זר בסדום : נרע לך מהם. יותר מהם נעשה לך רעה : (יא) בסנורים. מכת עורון ושממון : וילאו. פירושו לא יכלו עוד למצא הפתח לא בקשו הפתח. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו לשתות ממי היאור. ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו כלכל. לא אוכל. וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב אל הבמת ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל. וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במילין מי יוכל. כלומר בשביל שנסה אותך הקב״ה ביסורים אתה נלאה. כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואסרת ועצור במילין מי יוכל : (יב) עוד מי לך פה. העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית : (יג) משחיתים. משקל דגש

הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ
הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט
לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי
בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃
טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ
וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת
יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃
יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר
הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ
וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט
פֶּן־תִּסָּפֶה׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא
אֲדֹנָי׃ יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן
בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה
וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא
שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי
כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה
על

אונקלוס

חתנוהי: טו וכמסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחן מהימנא עמך דילמא תלקי בחובי קרתא: טז ואתעכב ואתקיפו גבריא בידה ובידא דאתתה וביד תרתין בנתה כרחם (נ"י כד רחם) יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: יז והוה כד אפיקו יתהון לברא ואמר חוס על נפשך לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתזב דלמא תלקי: יח ואמר לוט להון בבעו כען רבוני (נ"י יי): יט הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך די עבדת עמי לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא תערענני בישתא ואימות: כ הא כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא אשתזב כען תמן הלא זעירא היא ותתקים נפשי: כא ואמר לה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דבעיתא עלה: כב אוחי לאשתזב תמן ארי לא אכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא
דקרתא

מסרה טו אשתך, ז'. הנמצאת, ל' חסר. בעון, בחד ו'. טז ויתמהמה, מ"ם שני' בקמץ מפיק הא וז' בטעם מרעימין ומפסקין. ויחזיקו, ו' מ"ל. בנתיו, ח"ו ומ"י. בחמלת, ל'. ויצאהו, ח' דמ'. וינחהו, חסר דמ'. יז כהוציאם, מ"ל דמ"ל. תביט, הבי' בחירק. תעמד, כל או' חסר. ההרה, י"ג. יח אלהם, חסר. אדני, קדש קל"ד. יט הנה, ז' ר"פ בסיפרא. ותגדל, ל'. להחיות, מ"ל. תדבקני, ל'. כ קרבה, ב' חסר ופי' סריל. לנוס, מ"ל. שמה, ד' פסוק שמה שמה. והוא, וי"ו וחירק. אמלטה, מלרע. א, (דגש). הלא, חסר. ותחי, ב'. כא אליו, בז"ק. נשאתי, י"ע. הפכי, קמץ הה"א (ספיק) וע"פ כללי הדקדוק צ"ל הכף דגוש אך לפי שהוא נגד הכלל המגן יש להקורא לקרותו (לרפותו) כב לעשות, מ"ל. באך, ל' ח' (דמ') בתורה.

ת"א ויאיצו פסחים נד. הנמצאת יבמות עז. ויאמר לוט שבועות לה. הנה נא מצא שבועות שם. הנה נא העיר שבת י'. אמלטה נא שבת שם.

רש"י

פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורג' עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) א' מהם היה שליח להצילו ושניהם להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנא' ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון המטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר בלע"ז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תהלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבקרביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרבה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלא' סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה ובשנהפכה סדום הי' אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום ושכנותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער הוא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנו ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר [illegible]: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים
נשלחים

רמב"ן

בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום וא"כ יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור"ל אמר חתן ובניך מתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו
וכאשר

מחבל יי ית קרתא והוה פתגמא כתימהא כגבר מגחך בעיני חתנוי:
(טו) וכאישון מיסק קריצתא הוה למיסוק ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום
דבר ית אנתתך וית תרתין בנתך דהשתכחן גבך דלמא תשתצי בחובי
יתבי קרתא:
[(טו) וכאישון למיסק עמודא שחרא:]
(טז) ואשתהי ואתקיפו גובריא בידיה ובידא דאינתתיה ובידא דתרתין
ברתוי כד חייסא מן קדם יי הות עלוי ואפקוהי ואשריוהי מברא לקרתא:
(יז) והוה באפקותהון יתהון לברא והדר חד מנהון לסדום להבלותא וחד
אשתאר עם לוט ואמר ליה חוס על נפשך לא אסתכל לאחורך ולא תקום
בכל מישרא לטוורא אשתזיב דלמא תשתצי: (יח) ואמר לוט לותהון בבעו
מנך אמתין לי שעא זעירא עד דנתבוע רחמין מן קדם יי:
[(יח) אמתינו הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי:]
(יט) הא כדון אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך דעבדתא עמי
לקיימא ית נפשי ואנא לא יכילנא לאישתיזבא לטורא דלמא תירעינני
בישתא ואימות: (כ) הא כדון בבעו קרתא חדא קריבא מותבהא וחמי
למיערוק לתמן והיא ציבחר וקלילין חובהא אישתיזב כדון תמן הלא ציבחר
היא ותתקיים נפשי: (כא) ואמר ליה הא נסיבית אפך אוף לפתגמא הדין
בדיל דלא אהפוך ית קרתא דמלילתא לאישתיזבא: (כב) אוחי אישתיזב
לתמן

יונתן

אלו מומין בסודור ופרש"י סולי הוא שים עיפין לצימות בעין: (טו) וכאישון מיסק קרילסא פי' בעונה עליים עמוד השחר כי כן תרגום של שחר קריצתא במגלת רות ומלם איתן פי' זמן: (טז) ואשריוהי מברא לקרתא פי' הסנו אותו מחוץ לעיר תרגום ויחני ושרון: (יח) בבעו מינך ר"ל מדכ ויב נא לשון בקשה כפרש"י וכו' פ"ל ששם זה קודש כדאיתא פ' שבועות העדות כל השמות חול חוץ מזה שקודש ובקש להמתין עד שיתפלל לה': (כ) קריבא מותבהא ר"ל כדפירש"י וראוי לדון שמה מדקלילין חובא

רמב"ן

וכאשר נסקו עליו שתיו והלכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא כיסוהו. לקחת רק המלאכים אתו בבית והנה זכותו של לוט היה מליל בנים ובנות ושתנים לא כאשר חשב אברהם שימית צדיק עם רשע ובדור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם לוטר בתפלתו כמלאה ויתכן שהם זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובנ"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: (טז) ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יאמר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם: בחמלת ה' עליו. לא בזכותו רק בחמלת הא-ל וברחמיו הרבים לו יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד המלה עליו פן יאת הקוף מלפני פ' ויספה: (יז) אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתלך כי עד היות לוט ההרה לא תרד עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאחר לי רק מעט כאשר אמרת מהר המלט ואמר ר"א אל תביט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו. ומה צורך לזה ואין העונש בכאן ומפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל וענין איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך כדאי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המסתכל בהם ולכן יסגר הכהן המנוגע וישב בדד וכן נשוכי החיות השוטות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יחזו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה בהסתכלה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה. וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים נראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכך אסר להן ההבטה ובפירקי רבי אליעזר כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה

אבן עזרא

והבעל הבעולות: (טו) ויאמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו [ס]עלה השחר. ושכח ורבו כמו [ע]רבו: ויאיצו. כמו [פ]ויליקו. כמו [צ]אצים לאמר: (טז) ויתמהמה ומהפי' שחבר בן אפרים שאמר כי: ויתמהמה. מגזרת מה. והנה שכח כי שני ההי"ן [*] מפיקין. רק הוא לשון פעול. ושרשו [ק]מתולעם והפ"א [ר]כפול: ויחזיקו. יאמר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת בהוציאם [ש]שם הפועל. ואינו כמו להוציאם מארץ [ת]מצרים והמ"ם הי' הפועלים והם המלאכים ואתם הפעולים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך [א]וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. חול [ב]וקינן בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל. ועל דעתי שהוא כמו לא. כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך [ג]שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ותי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי [ד]כי בתי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן. וכן אותו תשחית [ה]וכרתת: (כ) מצער. קטנה מגזרת לצעיר. והוא [ו]תאר השם ובא בלא

*אם הוא מה מה היה צ"ל ב' מפיק.

פירוש על אבן עזרא

מורה על אומן שהיו לו כבר ומשו אחרי כן. והעד כי קורא אלו ב' בנות אשר עמו הנמצאות בודאי היה לו ג"כ שאינם עמו. [ס]ר"ל דעת ר"י המדקדק למה מהפך הכתוב השחר עלה. ולא עלה השחר כלשון המשנה (ברכות א') כי אותיות בבלם אינם נופלים על פועל עבר. ע"כ כמו. מלת כמו מורה על מלת השחר. והפך הכתוב כמו השחר עלה. [ע]ורבו כמו רבו הוא ג"כ פעל עבר הפך דעתו (זכריה י' ח'). [פ]עניינו דחיקה (בל"א דרינגען) והוא על משקל הפסוק וילכו לאנשים לאכול (מלכים ב' ד' מ'). [צ](שמות ה' י"ג). [ק]ר"ל שלש אותיות מהה. מבעלי הכפל. כמו ויכלכל יוסף ששרשו כלל וכן כמתלהלה (משלי כ"ו י"ח) שרשו להה מן ותלה ארץ מצרים. [ר]ר"ל פ"א הוא המ"ם פ"א פע"ל והנה המ"ם הראשון הוא העיקר. והשני הוא הכפול ר"ל נוסף. [ש]ר"ל אינו מורה על הנפעלים אשר הם רבים. רק על הפועלים והם המלאכים כטעמו לעיל פס' י"ב ע"ש טענת ר"ס. [ת](שמות י"ב מ"ב) כי שם מורה על הנפעלים והם לצבאות ה'. ומלת אותם מורה על לוט ובני ביתו שהם הפעולים. [א]אלו לוי אל תביט היה ג"כ על צ"ב של לוט ואם לא למה נענשה אשת לוט. ומלת אל תביט מורה ע"כ אחד. וכן לא תאכל (לעיל ב' י"ז) היה על כל אחד דאם לא כן למה נענשה חוה. [ב]נגד דעת התלמוד (בשבועות ל"ה ע"ב) שהוא קודש. [ג]ר"ל ולא אמר עבדכם והלא היו ב' מלאכים כדעתו (למעלה פס' י"ב). [ד]כי הראוי לכתוב ומתתי. [ה]הדברים כ' כ' מצפו [ו]כרתת. [ו]ר"ל תואר. תואר לעיר כאלו כתוב עיר מצער ואין זה כמו מעט מזער (ישעיה י"ו ד'). וטעמו עיר קטנה. תהלים

ספורנו

והלכו להם: (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שמלכי מזרח ומערב היו מניחין כתריהן על ראשיהם והיו משתחוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אף על פי שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מאחר ומתעכב אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (יז) אל תבט אחריך. כי הרעה תתפשט עדיך כתהלוכת אחריך ולא תזיקך אבל אם תתעכב להביט תדבק בך כמו שקרה לאשתו.

פירוש רשב"ם

דגש. ואע"פ שבכל שליחות של שלוחים החוזרים כתוב בהם וישלח משקל רפי באלו כתב משקל דגש. לפי שהוא שליחות של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם. ישלח בהם ערוב: (טו) וכמו השחר עלה. נכתב פסוק זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך הסתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם: (יז) אל תביט אחריך. בשביל צער חתנך שבעיר. ועוד כי המביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו. וכן ביעקב. כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: (כ) הלא מצער הוא. עסה מועטים ויכול אתה להניחה עכשיו שאין בה

על־כן קרא שם־העיר צוער: כג השמש
יצא על־הארץ ולוט בא צערה: כד ויהוה
המטיר על־סדם ועל־עמרה גפרית
ואש מאת יהוה מן־השמים: כה ויהפך
את־הערים האל ואת כל־הככר ואת
כל־ישבי הערים וצמח האדמה:
כו ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב
מלח: כז וישכם אברהם בבקר אל־
המקום אשר־עמד שם את־פני יהוה:
כח וישקף על־פני סדם ועמרה ועל כל־
פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר
הארץ כקיטר הכבשן: כט ויהי בשחת
אלהים את־ערי הככר ויזכר אלהים
את־אברהם וישלח את־לוט מתוך
ההפכה בהפך את־הערים אשר־
ישב בהן לוט: ל ויעל לוט מצוער
וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא
לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנתיו: לא ותאמר הבכירה אל־הצעירה
אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל־הארץ: לב לכה נשקה את־
אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע: לג ותשקין את־אביהן יין בלילה
הוא

אונקלוס

דקרתא צוער: כג שמשא נפק על־ארעא ולוט על לצער:
כד ויי אמטר על סדם ועל־עמרה גפריתא ואשתא מן־קדם
יי מן־שמיא: כה והפך ית־קרויא האלין וית כל־מישרא
וית כל־יתבי קרויא וצמחא דארעא: כו ואסתכיאת אתתה
מבתרוהי והות קמא דמלחא: כז ואקדים אברהם בצפרא
לאתרא דשמש תמן בצלו קדם יי: כח ואסתכי על־אפי
סדם ועמרה ועל־כל־אפי ארעא דמשרא וחזא והא סליק
תננא דארעא כתננא דאתונא: כט והוה בחבלות (נ"י כד
חבל) יי ית־קרוי מישרא ודכיר יי ית־אברהם ושלח ית־
לוט מגו הפכתא כד־הפך ית־קרויא די־הוה־יתב בהן לוט:
ל וסלק לוט מצוער ויתב בטורא ותרתין בנתיה עמה ארי
דחיל למתב בצוער ויתב במערתא הוא ותרתין בנתה:
לא ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא
למיעל עלנא כארח כל־ארעא: לב איתא נשקי ית־אבונא
חמרא ונשכוב עמה ונקים מאבונא בנין: לג ואשקיאה ית־
אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבא עם־
אבוהא

מסרה צוער, מ"ל. כג יצא, ג' סבירין, יצאה. צערה, ל'. הקו פשטא קדמי הוא הפ"ס והעין בח"ס. כד ויהוה, ז' בטעם רביע ר"פ. כה ויהפך, כל סו' ספר. האל, ס' בלי' חול דסבירין האלה. כל, ספר. ישבי, ב'. כח וישקף, ד'. קיטר, ד' בלי' כו"ל מ"י וס"ו. כקיטר, ל' וחסר וחד בקיטור. כט ויזכר, ד'. וישלח, כ"ב. בהפך, כו"ל ספר במ"ב. בהן, י"ס ע"ו קמץ ג' פתחים. ל מצוער, מ"ל. בצוער, ג' מ"ל בלי'. בנתיו, ס"ו ומ"י. לא הבכירה, מ"ל. הצעירה, מ"ל. בנוס, מ"ל. כדרך, ב'. לב ונשיה, ג'. לג ותשקין, ב'.

ת"א וה' המטיר על סנהדרין לח וקד. ויהפך את מליצה סו. ותבט אשתו ברכות כד. וישכם אברהם ברכות ו כה יומא כח. עלה קיטור מכשה כו. ויהי בשחת ברכות כד.

רש"י

השלוחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מלכים א' א') קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלע"ז: כבשן. חפירה שצורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. הבכורה

רמב"ן

לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה ולאת' אחורי השכינה ונעשית נציב מלח: (כד) וה' המטיר על סדום. כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדי ואחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשום אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת פליגית אבל שלפי ב"ר שמעי בשם רבי יהודה ב"ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו' הנה ה' שלש מחלוקות בדבר של ר' יהודה בר' סימון יפרש השם הראשון גבריאל ב: השליח לנסות ויקרא השליח בשם השולח ורבי אליעזר אמר כי הוא ו: דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ור' יצחק אמר שהוא דרך הלשון הכינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בסוד ובית דינו ויהיה פשוטו של

לתמן ארום לא יכילנא למעבד מדעם עד מיעלך לתמן בגין כן קראת שמא דקרתא זוער: (כג) שמשא עברית ימא ונפק על ארעא בסוף תלת שעין גלס על לזוער: (כד) ומימרא דיי אחית מיטרין דרעוא על סדום ועל עמורה על מנת דיעבדון תתובא ולא עבדו ארום אמרו לא גלי קדם יי עובדין בישיא הא בכן נחתו עליהון כבריתא ואשא מן קדם מימרא דיי מן שמיא: [(כד) ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעווא דילמא דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעוא הוו אמרין דילמא דלית עובדינן בישיא גלן קדמי הוי לסהדי מחית עליהון גופריתא ואישתא מן קדם יי מן שמיא:]

(כה) והפך ית קרויא האלין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא: (כו) ואסתכלת איתתיה מבתר מלאכא למנדוע מה הוי בסוף ביתיה דאיבה דהי הות מבנתהון דסדומאי ומטול דחטת במלחא בפירסומי עניא הא היא עבידא עמוד דמלח:

[(כו) על דהות אתתיה דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למיחמי מה הוי בסוף ביתה דאבוי והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי תחייה דייחון מתיא:]

(כז) ואקדם אברהם בצפרא לאתרא דשמש תמן בצלו קדם יי: (כח) ואודיק על אנפי סדום ועמורה ועל כל אנפי ארע מישרא וחמא והא סליק קוטרא דארעא היא כקוטרא דאתונא: (כט) והוה בחבלות יי ית קירוי מישרא ודכיר יי ית זכותיה דאברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב בהון לוט: (ל) וסליק לוט מן זוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארום הוה דחיל למיתב בזוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: (לא) ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא:

[(לא) וגבר לית בארעא למזדמנא לוותן כנימוס כל ארעא:]

(לב) איתא נשקי ית אבונא חמר וכד יהי רוי נשמיש עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לג) ואשקיאן ית אבוהון חמר בלילא ההוא ורוא וקמת רבתא ועבר

בעל הטורים

הכא ואידך קומו צאו מסוף ענוי מלמד שנתקלקו ישראל לכחות ומהם שלא היו כולים לגאם ומהם בשלשה ימי אפילה: (כג) השמש יצא וכו' הפסוק הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא ה' מילין קודם שיצא השמש: (כו) (ותהי) אשתו נגימ' היה מורים: (לא) כדרך ב' במסורה כדרך כל הארץ כדרך יום כה גבי שליו (בפ' בהעלותך) מה כאן שהביא המטה אף כאן וזהו מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו (וע"ש ברש"י ע"פ בוכה למשפחותיו): (לג) ונמיה ג' במסורה ב' בכאן ואידך (ת"א)

יונתן

סוגה כדאיתא בפרק הנ"ל ע"י שישיבתה קרובה עונותיה מועטין: (כג) שמשא עברית ימא פי' מערב א"כ קשיא ליה מאי השמש יצא אלא שהיה כבר על ים היינו בשיפולי הרקיע ואיכה כרחיס אלא ליס וכו': (כד) מיטרין דרעוא פי' גשמי רצון ונדבה אולי ישובו ויהיו גשמי ברכה: כבריתא כו' ענין גפרית לשון גמרא דגרבות. כברו אלי פי' מעשני' הסלי' בגפרית: (לג) וכד יהי רוי כשיהיה שכור: ירושלמי (לא) למזדמנא וכו' כנימוס כל הרעא פי' להזדווג ולבוא עלינו כדרך כל הארץ תרגום חוק נימוס

רמב"ן

של מקרא נגור לפניך וכן וה' אמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שמרי דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני י"י וישלחנו י"י וכן ויהי בשחת אלהים וגו': (כו) מאחריו. מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהריס להמלט: (כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי לגוות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בארץ עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלכים בעבורו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. כתב רש"י לפי שהיא קרובה לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי היה לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער: (לא) ותאמר הבכירה. אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך הצעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפך הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתה: (לב) ונעם ונחיה מאבינו זרע. באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם

אבן עזרא

בלא סימן נקבה כמו סגל: (כד) מאת י"י. לשון צחות וכעס אחיו. וכן תמלא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מלכה כי נשרפו עלמיה בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלטה לוער גם כן אמר המלאך: (כח) בקיטור. כעשן מגזרת קטורת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד. כן אחותו. באש ישרפו אותו ואחתן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול

פירוש על אבן עזרא

[א](תהלים מ"ה ו'). [ב]ר"ל כפרש"י דרך המקראות וכו' או כונתו כי תחלת העונש היה עם לחמים והתחיל לרד המטר ונהפך א"כ לגפרית. ע"כ מפרש בטעם אחיו. שאין דבר רע יורד מהי"ם. [ט]כי"ל הפסוק הוא (במדבר א' י"ט). [י]ר"ל הדשאים והעשבים והירקות נכללו במה שאמר ואת כל הככר ע"כ פי' ר"א האילנות כי גם הם נכללים בשם צמח האדמה. [כ]ר"ל למה לא כתיב אחריה. ופי' מפרש כן ואינו מעניא על הקושיא הזאת. וא"ינע מפרש הקושיא לא כדעת ר"א. לפי' גופה נעשה כמלחה כדרך גוף הנסרך והקיפוהו מלקי המלח. [ס]ר"ל דעת ר"א שם שעל בגופה ע"י לאיותו על השחתת העיר למה נזוקה ע"י הבטת אחריה הלא הלכו ללוער והיתה רחוקה מהבעתה מלפניה ובטבע כי שבה עונשה היה כמ"ש. א"כ באולי נמלט לוער והסכים המלאך כאומרו נשאתי פניך וכו' (לעיל פסוק כ"א). [ע](שופטים י"ב ז') פי' באחת מהן. והוא נגד המדרש בקהלת שנקברו איבריו בכמה עיירות ודעת ר"א כל"ע שם. [פ](זכריה ע' ע') פי' בן אחת האתונות. [צ](ויקרא כ' י"ד) וג"כ פי' אחת והם אם אין השני. [ק]ר"ל ר"א מפרש כי הבכירה היא הבוערה הרסם. כמו הבכור בבכרתו והצעיר כצעירתו (להלן מ"ג ל"ג) ופי' אשר הושיב כל בכור לאמו בתחלה והצעיר ממנו כפי מולדתו והוא כ"ף הדמיון בבכרתו ר"ל לאמו כי הבכור מאב לא נקרא רק בכור סתם. והנה היה ללוט ב' בנות נשואות כפי' (כ"א לעיל פסוק י"ד) ע"י הכלאיות. ע"כ מוכרח לומר זה והרגום מפרש רבתא איננו כפי' ר"א. [צ]כמ"ש ולא

ספורנו

לאשתו האשגו ותהי נציב מלח: (כד) מאת ה' מן השמים. לא שהעלה נשיאים מקלה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפוך. שנהפך הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את ויניהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת כל לחות תאל ונעורב עם חלקים שרופים: (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא נמלא להם זכות בדין: (כח) וישקף. השקפת איבה על רב כטעם: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שילא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות בעללותו כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמחין גם לצוער עד שימלט הוא ממנה בזכות אברהם ושאחרי לאתו ושם תתחשב. ההפכה גם בצוער: (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (לא) אבינו זקן. ולא יתאמץ להרחיק נדוד אל ארץ אחרת: ואיש אין בארץ לבא עלינו. אין איש

פירוש רשב"ם

רוב חוטאים: (כד) וה' המטיר. המלאך גבריאל. מאת ה' שכינה ממש. וכן הוא בבר' רבה ובתנחומא: (כח) וישקף לדעת אם נמצא שם עשרה וניצולו אם לאו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. שלא הניחו המלאך אלא שלא היה לו פנאי להמלט ההרה. ועכשיו שהיה לו פנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יהפך העיר: (לא) ואיש אין בארץ. סבורות היו העולם

הוא ותבא הבכירה ותשכב את־אביה
ולא־ידע בשכבה ובקומה: לד ויהי
ממחרת ותאמר הבכירה אל־הצעירה
הן־שכבתי אמש את־אבי נשקנו יין
גם־הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה
מאבינו זרע: לה ותשקין גם בלילה
ההוא את־אביהן יין ותקם הצעירה
ותשכב עמו ולא־ידע בשכבה ובקמה:
לו ותהרין שתי בנות־לוט מאביהן:
לז ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב
הוא אבי־מואב עד־היום: לח והצעירה
גם־הוא ילדה בן ותקרא שמו בן־עמי
הוא אבי בני־עמון עד־היום: ס כ א ויסע
משם אברהם ארצה הנגב וישב בין־
קדש ובין שור ויגר בגרר: ב ויאמר
אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא
וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־
שרה: ג ויבא אלהים אל־אבימלך
בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־
האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל:
ד ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני
הגוי גם־צדיק תהרג: ה הלא הוא
אמר־לי אחתי הוא והיא־גם־הוא אמרה
אחי הוא בתם־לבבי ובנקין כפי
עשיתי זאת: ו ויאמר אליו האלהים
בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם־לבבך
עשית זאת ואחשך גם־אנכי אותך מחטו־לי על־כן לא־נתתיך לנגע אליה:
ז ועתה השב אשת־האיש כי־נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם־אינך
משיב דע כי־מות תמות אתה וכל־אשר־לך: ח וישכם אבימלך בבקר
ויקרא

אונקלוס

אבוהא ולא־ידע במשכבה ובקימה: לד והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזערתא הא־שכיבית רמשא עם־אבא נשקניה חמרא אף־בליליא ועולי שכיבי עמה ונקים מאבונא בנין: לה ואשקיאה אף בליליא ההוא ית־אבוהן חמרא וקמת זערתא ושכיבת עמה ולא־ידע במשכבה ובקימה: לו ועדיאן תרתין בנת־לוט מאבוהן: לז וילידת רבתא בר וקרת שמה מואב הוא אבוהון דמואבא עד יומא־דין: לח וזערתא אף־היא ילידת בר וקרת שמה בר־עמי הוא אבוהון דבני־עמון עד־יומא־דין: א ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין־רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ב ואמר אברהם על־שרה אתתה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית־שרה: ג ואתא מימר מן־קדם־יי לות־אבימלך בחלמא דליליא ואמר לה הא־את מית על־עיסק אתתא דדברתא והיא אתת גבר: ד ואבימלך לא קרב לותה ואמר יי העם אף־זכי תקטול: ה הלא הוא אמר־לי אחתי היא והיא־אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא: ו ואמר לה מימר מן קדם יי בחלמא אף־קדמי גלי ארי בקשיטות־לבך עבדת דא ומנעית אף־אנא יתך מלמחטי קדמי על־כן לא־שבקתך למקרב לותה: ז וכען אתיב אתת־גברא ארי־נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואם־ליתך מתיב דע ארי־ממת תמות את וכל־די־לך: ח ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל־עבדוהי ומליל ית־כל־פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו
גבריא

מסרה הוא, ד' כתיב הוא. ותבא, ב' מ' בתורה. ולא ידע, י"ס. ובקומה, מ"ל ונקוד על ו'. לד ממחרת, מה (שניה) במסג. ובאי, ג' חסר וחד מ"ל. לה ותשקין, ב'. אביהן, ז' ז'. ובקמה, ל' וחסר לז שמו, ס'. הוא, במרכא. עד היום, ע' מיוחדין בלא הזה. לח הוא, וי"ו וחירק. בן, דגש מדין ס"מ כי הה"א שמושי' והיינו מלעיל מדין נסג"א. הוא, דין נסביל. כ א הנגבה, ל'. ויגר, ג'. ב הוא, ושו וחירק. אבימלך, הדא מלה כתיב וקרי. ג ויבא, כל או' חסר. אלהים, כל אלהים דאבימלך לריך לקדש ע"א כי הוא ספק אם קודש או חול. בחלום, מ"ל. לקחת, יש מדגישים הלמ"ד וטועים. והוא, וי"ו וחירק. ד הגוי, ל' רפי. תהרג, חסר. ה הלא, חסר ולו. הוא, וי"ו וחירק. והיא, י"א כתיב י' בתורה. הוא, וי"ו וחירק. ובנקין, ל' וחסר ו'. בחלם, ב' חסר. גם, במונח ולא במקף. זאת, דגש מדין ס"מ. ואחשך, השין שמאלי' וס'. אותך, י"ז מ"ל. מחטו, בל"ז. לנגע, ג' וח"ו דקרי ולא כתיב. ז ויתפלל, ג' רפוי' ר"ל הוי"ו בשו"א והיו"ד בלא דגש.

ת"א ובקומה מיר כג הוריות י. מואב בבא קמא לח הוריות יא. בן עמי בבא קמא שם הוריות שם. ויבא אלהים ס' הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא. הנך מת על מכות ט'. והיא בעולת בסוטה פרק קדושין י. אדני הגוי גם בבא קמא לב מכות ט. הלא הוא אמר לי אחותי הוא בבא קמא שם מכות שם. מחטו לי מכות שם. ועתה השב בבא קמא שם מכות שם. כי נביא הוא בבא קמא שם.

רש"י

ובצעירה כתיב ותשכב עמו. צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדה היסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו נכתב ובקומתה) לומר שבקומה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (שערים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב"ר) דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה
אשתו

יונתן בן עזיאל

ושמישת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ולא ידע במיקמה: (לד) והוה מיום חרא ואמרת רבתא לזעירתא הא כבר שמשית רמשי עם אבא נשקיניה חמרא אוף בלילא דין ויהוי ועולי שימושי עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לה) ואשקיאן אוף בלילא ההוא ית אבוהון חמר והוי וקמת זעירתא ושמישת עמיה ולא ידע במשכבה ולא בסיקמה: (לו) ואתעברן תרתין בנת לוט מאבוהן: (לז) וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב ארום מאבוהא אתעברת הוא אבוהום דמואבאי עד יומא דין: (לח) וזעירתא אוף היא ילידת בר וקרת ית שמיה בר עמי ארום בר אבוהא הוא הוא אבוהון דעמא דעמונאי עד זמן יומא דין: (א) ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב ביני רקם וביני חגרא ואתותב בגרר: (ב) ואמר אברהם על שרה אנתתיה אחותי היא ושדר אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה:

ירושלמי

[(ב) מלכא דגרר:]

(ג) ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא אנת מיית על עיסק אנתתא דאנסת והיא מבעלא לגבר: (ד) ואבימלך לא קריב לגבה למסאבה ואמר יי הבר עממין דלא חב אוף חמי ליה למזכה בדינא אתקטיל: (ה) הלא הוא אמר לי דאחת היא והיא אוף היא אמרת אחי הוא בקשטות לבבי ובזכאות ידיי עבדית דא: (ו) ואמר ליה מימרא דיי בחילמא אוף קדמי גלי ארום בקשיטות לבבך עבדת דא ומנעית אוף אנא מלמחטי קדמי בגין כן לא שבקתיך למיקרב לגבה: (ז) וכען אתיב איתת גבר ארום נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואין ליתך מתיב דע ארי מימת תמות אנת וכל דילך: (ח) ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוי ומליל

בעל הטורים

(מ"ס י"ס) ונשיה קום ופרד ולא נכרים מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה: (לג) ובקומה נקוד על הוא"ו לומר ששכבה עמו קודם ו' שעות וקודם חצות בעוד שנכנס היין ועל כן לא ידע בקומה אבל בזו לא שכבה עם צעירה אלא לאחר שש שעות היינו דכתיב וקם בעלות יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה: הצעירה הן שכבתי אמש ס"ת למפרע שינה לומר לך שישן היה ולא הרגיש בה: (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת: (ז) ויתפלל ג' (רפין) במסורה. הכא ואידך (ישעיה מ"ד) יסגוד לו וישתחו ויתפלל (תלים ע"ב) ויתפלל בעדו תמיד. מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו יסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא

יונתן

כימוסה: (לד) מיומחרת כמו מיומא מומחרא א' כמשמש לפנים ולאחריה: (ד) הבר עממין דלא חב פי' הגוי שלא חטא אף שהראוי להצדיק יהרג ודייק מדכתיב גם צדיק משמע

רש"י

אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (שמואל א ד') אל הלקח ארון וגו'. ואל חמיה. שהיסה בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (שלא אמר משום ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא אני חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל): כי נביא

רמב"ן

מהם כי עולם חסד יבנה ולא נחנם הצילנו י"י והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער אצל בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד: (ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם פחד אותם והיה אומר לכל אחותי היא: וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש

אבן עזרא

כמבול המים: (לג) בשכבה. שם הפועל [ק]ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על. וכן אל הנער [ש]הזה. ובא' המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד [ת]אברהם. ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה. רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן [א]כי צדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק תהרוג [ב]בעד נפשו וביתו וממלכתו. וכן [ג]כתוב. ואל תשמע אל דברי מולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי [ד]אים. ובמלת לעם נכרי [ה]האריך מעט: (ו) לנגוע. ולגעת. כמו לנטוע

פירוש על אבן עזרא

ואיש אין בארץ וכו'. [ק]ר"ל (להלן ל"ט י"ב) כתוב בבגדו לאמור שכבה והיה צ"ל לומר שכב עמי כ"ז. ובזה מפרש הכתוב לאמר כ"ל היא תפשה בבגדו אשר ע"י זה יאומר לו יוסף שכבה עמי. ומלת שכבו צ"ז שכבה הוא לשון נקבה והיה צ"ל בשכבה ע"כ פי' בשכבה אשר היא פעלה בבואו לשכב עמה בלי ידיעתו. [ר](ויקרא כ"ו כ"ו) גם שם כוונם כ"א כן. כי אין דבר רע יורד מהשמים ע"כ פי' שם כ"א בשברי שם הפעל כמו בכאן בשביל מעוה לחם ע"ש. [ש](ש"א א' כ"ז). [ת]ר"ל איך דבר ה' עם אבימלך והוא עכו"ם כמו דכתם ח"ל על ויהי דבר ה' אל הנביא (מ"א י"ג כ') ומובא (בסנהדרין ק"ד ע"א) משרה שכינתו על עכו"ם ומתרץ עבור א"א אשר היה מהול דבר לכבודו עם אבימלך. [א]ר"ל פרעה ואבימלך לא לקחו את שרה רק בתורת אשות ולמה היה על פרעה נגעים גדולים מעל אבימלך. [ב]והיה צ"ל האיש צדיק תהרוג. [ג]כי הנאשה עליו ועל ממלכתי וכו'. [ד]ר"ל פי' הגוי הוא כמו איש הצדיק שהרוג. [ה]ר"ל בפרשת משפטים ושם פי' כי זה המולם הוא הילוקי המבהיל ורס"ג פי' הגוי גם צדיק

ספורנו

איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו. כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא האשה אלא להגון לה: (לז) ותקרא שמו מואב: (לח) ותקרא שמו בן עמי. לאמר שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רצויה היה זרעם לשני גוים יורשי אברהם *בקנת. כאמרם בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה: (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אחר כך להגביר ברית לרבים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה הקל ית' בכל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד: הנך מת. הנך הולך וכלה בחולי שמתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. האמנם כאו שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב אשת האיש. בטרם שתכלה בחולי: וחיה. תרפא כמו עד חיותם: אתה וכל אשר

*כי הם מג' אומות קני וקנזי וקדמוני.

פירוש רשב"ם

שהעולם נהפך שהביא מבול של אש: (לז) עד היום בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר: (ד) ואבימלך לא קרב אליה. להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה: (ז) כי נביא הוא. לשון ניב שפתים: רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו: ויתפלל בעדך. שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצור עצר וגו': אחותי

וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־
חָטָאתִי לָךְ כִּי הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי
חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ
עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־
אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק
אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי
עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי
בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־
לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי
אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ
אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח
אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃
טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ טז וּלְשָׂרָה אָמַר
הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר
אתך

אונקלוס

גבריא לחדא: ט וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה־
עבדת לנא ומה־חבית (נ״י חטית) לך ארי־איתיתא עלי
ועל־מלכותי חובא רבא עובדין די־לא כשרין לאתעבדא
עבדת עמי: י ואמר אבימלך לאברהם מה חזית
ארי עבדת ית־פתגמא הדין: יא ואמר אברהם ארי אמרית
לחוד לית־דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלנני על־עיסק
אתתי: יב וברם־בקושטא אחתי בת־אבא היא ברם לא
בת־אמי והות־לי־לאנתו: יג והוה כד טעו עממיא בתר
עובדי־ידה יתי קריב־יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה
דין (נ״י דא) טיבותיך די תעבדי עמי לכל־אתרא דינהך
לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין
ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: טו ואמר
אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה
אמר הא יהבית אלף־סלעין־דכסף לאחיך הא הוא־ליך
כסות דיקר (עינין) חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית־
כל

מסרה ח באזניהם, ח'. וייראו, כל או' מלא לישנא. ט מה, המתין בסגול כדין לפני ח״ע. לנו, דגש מד״ד. ממלכתי, ל' וחד נקי אנכי וממלכתי. חטאה, כתיב בחטף פתח. גדלה, חסר. י מה, המ״ם בקמץ כדין לפני אהר. יא יראת, ב'. אלהים, קדש. והרגוני, ל' מ״ל וחד ספר דרחבעם. יב הוא, וי״ו וחירק. יג ויהי, ה' בטעם ובגרשים. אלהים, קדש. חסדך, ב' היענה. אל, במהפך. כל המקום ב' בקיפ'. נבוא, מ״ל. יד ושפחת, ג' חסר. וישב, כ״ח. טו בטוב, ע' (ס). טז אלף, ב'. עינים, כ״ה.

ת״א וגם אמנה סנהדרין נח. הנה הוא לך מגלה טו כח בבא קמא לג.

רש״י

נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב״ק צב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. (ב״ק שם) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עכ״ו. וכדי לאמת דבריו השיבו כן. וא״ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותו וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב״ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו. (לקמן כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל ילאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו על בני ישראל. (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום בירור דברים ובלע״ז אשפרו״איר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העיני' שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל
דעמך

ספורנו

אשר לך. הולדות במעי אשתך ואמהות: (ט) מעשים אשר לא יעשו. לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בהם טעית בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים. בסבת עבודת גלולים שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי אל אשר לא אדע לא למקום מכון מאתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים. מלבוש של כנה גוים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפלגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה' שהיה לך והוצרכתי להחזירך: לכל אשר אתך. לעיני
כל

יונתן בן עוזיאל

וסליל ית כל פתגמיא דאלין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא: (ט) וקרא אבימלך לאברהם ואמר מה עבדת לנא ומה חבית לך ארום אתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: (י) ואמר אבימלך לאברהם מה חמיתא ארום עבדת ית פתגמא הדין: (יא) ואמר אברהם ארום אמרית בלבבי לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אנתתי: (יב) וברם בקושטא אחתי ברת אחא דאיבא היא ברם לא מגניסת אימא והוות ליה לאנתו: (יג) והוה כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקית מבית אבא ואמרית לה טיבותך דתעבדין עמי לכל אתרא דינהך לתמן אימרי עלי דאחי הוא: (יד) ונסיב אבימלך עאן ותורין ואמהן

ירושלמי

ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אנתתיה: (טז) ולות שרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא אינון לך תחמרא דעיינין חלף דאתכסית מן בעליך ליליא חדא וחמית יתיך דאלו יהבית ית כל דהוה לי לא הוינא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם ארום לא קריב אבימלך לגבי שרה אנתתיה:

[(טז) לשרה הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא יתיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כולא אתווכחת הא אילו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתך:]

וצלי

בעל הטורים

ולא בלשונה מעה לבד אלא תמיד היה לריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד: (יא) והרגוני ב' במסורה הכא ואידך (מ"א י"ב) והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שמשום ישראל שבלוסם הימים לסומום. ומיהו הכא כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו הסומות: (טז) ולשרה ב' במסורה ולשרה אמר ולשרה בן. שכתוב

יונתן

משמע שלא מעט אלא שראוי להלדיקם וק"ל: (יג) לאטעאה יתי פלחי טעוותא פי' שרלו

רמב"ן

ומתם אשר שהיה עליה חרדה אבל אחרי גלותה ודאל ממנה האורח שלא הוא ואולי אזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי. לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו ובגלותם בלשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר הטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש בכלל בין שהדבר אמת או שקר. ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית בי חטא או רשע שפסדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת לאתי מארלי ולכתי בעמים כאים תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום כבא הסכיתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הלאת נפש ולא הקלותי בדבר בבואי בארלכם כי לא ראיתי בכם עון אשר הטא: וגם אמנה אחותי בת אבי. טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי ישאלוני זה ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והסרעתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואם מלרים אף ע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר וזרז אותה שם במלרים בשעת מעשה כאשר פירשתי ודעת ר"א כי כל אלה דברים לדחות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. היו הלאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם המוזי' יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה לפונחך נתפשת בביתי כי יירלו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפיסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו. ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב

אבן עזרא

לנטוע ולטעת [י]וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו. בפתח קטן [י]תחת מה. בעבור אות הגרון שלא אחריו וכן המשפט: (יב) אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי [ח]אברהם. והנכון בעיני שדרש אבימלך בדברים כפי לירך [ט]הטעה ובפסוק אנכי עשו בכורך אביא [י]מנרים: (יג) התעו אותי אלהים. לשון קדש [כ]והטעם שהוא נוסע ממקום למקום [ל]ולא ידע אנה ילך. וכן והנה תועה [מ]בשדה. ואין זו התעייה בלב. [נ]גם כן כתוב למה תתענו [ס]י"י: אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני [ע]ישראל: (טז) הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה [פ]וזה דרך דרש. והישר בעיני שיהיה כסות עינים מוסב עלמו ואמר עמו כמו אל בקלפך תוכיחני [צ]ורבים אחרים. והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו. ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל [ק]ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את [ר]עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה [ש]שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא. והנה פי' ואת כל [ת]וטעם כל זה נתוכחת שרה. וי"א כי הנה הוא לך כל הכסף לקנות מלבוש. ומלת נתתי מוסכת עלמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך [י]ואת כל אשר נתתי לאברהם לאן ובקר ועבדים ושפחות. ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך [י]גם אשר נתתים גם אני. ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים

פרוש על אבן עזרא

לדיק כמו איש. ודחה ר"א שם דבריו. ואולי כונתו לפרש מלת גם. וע"כ פי' הגוי וגם איש לדיק תהרג. [י]ר"ל המו"ן אינו נפעל רק הם שמות פועל לנטוע (ישעיה נ"א ע"ז) לטעת (קהלת ג' ב'). [ז]והוא סגו"ל תחת פת"ח מה כי הוא סמוך לעי"ן. [ח](להלן ל"ב י') ור"ל בני בנים הרי הם כבנים. וקוראים לאבי אביהם אב. ושרה היתה בת הרן בן תרח. [ט]כמאמר חז"ל מותר לשנות מפני דרכי השלום. [י](להלן כ"ז י"ט) ע"ש בפי' ר"א עם כמה ראיות אשר מותר לשנות מפני השלום. [כ]כדברי ר"מ (במסכת סופרים פ' ד') ואינכו שם החול. [ל]עבור שאין אדם יודע אנה מוליכין אותו. הנה הוא נראה כתועה שלא ידע אנה ילך. ועבור כי הי"ת מנהיג ע"י מלאכיו קורא פועלת ה' בלשון רבים בשם הטעו וכו'. [מ](להלן ל"ז ט"ו). [נ]פי' רק במעשה הגוף דומה לתועה ומכ"ז אינכו תועה כאשר מה' מלעדי גבר כוננו. [ס](ישעיה ס"ג י"ז) ושם ג"כ פי' על התעית החומר ולא הנפש כי ה' יודיע המחשבות אשר מוסב על ב"י. [ע](שמות י"ד ג') והמ"י שם מפרש ענין אמר ע"ש. [פ]מז"ל דרשו במגילה פ"א כן. [צ](תהלים ל"ח ב') ושיפא דקרא ובחמתך תיסרני. מלת אל מושכת עלמה ואחרת עמה. ופי' ואל בחמתך תיסרני. וכן פה הנה לך כסות עינים עבור אברהם. וגם לכל אשר אתך תהיה הכסות הזה והם השפחות כי שרה לנועה היתה כי אפילו המלאכים לא ראו אותה ולפי דעת רש"י גם א"א לא הכיר בה. [ב]שפי' כמו הנה בלה"ק ופי' והנה נוכחת אשר לא קרב אבימלך לשרה. עיין (לעיל א' ב') פי' ג"כ כ"א ככה. [ג](להלן כ"ב ד') טעם הוי"ו כמו הנה. [ד]ר"ל ואת כל ונוכחת כולם דברי משה כמו שפי' בסמוך. ולמעה פי' יותר נכון שהק ונוכחת דברי משה. [ה]ופי' ועם כל זה ואפילו שנתן לה כ"כ מתנות מכ"ז פעל הוכוח על שרה שלא אמרה עוד כזה אחי הוא כמאמר לא הן ולא שכבן ואינם דברי אבימלך. [ו]ונתתי ג"כ מתנות להאנשים אשר אתך זולת מה שנתתי לבעלך לאן ובקר. [ז]ר"ל לבד אשר יש לך כסות עינים מבעליך ומאנשים אשר אתך. הנה יש לך יותר כסות עינים מהמתנה

פירוש רשב"ם

(יב) אחותי בת אבי. כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח: אך לא בת אמי. לא אחותי ממש שיצאה מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה: (יג) כאשר התעו אותי. הגלני ממקומי שנאמר לך לך מארצך וזהו שכתב ארמי אובד אבי משום שהוגלה משם כי התעו אותי ואובד אבי כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד. צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעום: אמרי לי. אמרי עלי: (טז) ולשרה אמר. דברי פיוסים ותנחומים הנה לקחתי אותך בתחלה לא באונס ולא בכח ולא כמנהג נישואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיה אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפי' פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברם הטיב בעבורה קודם נישואין וכ"ש אבימלך: נתתי אלף כסף מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי מהר ומתן וכדכתיב ומגדנות נתן לאביה ולאמה. הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל. אלף כסף שנתתי לאחיך מתחלה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו

כי

אתך ואת־כל ונכחת: יז ויתפלל
אברהם אל־האלהים וירפא אלהים
את־אבימלך ואת־אשתו ואמהתיו
וילדו: יח כי־עצר עצר יהוה בעד כל־
רחם לבית אבימלך על־דבר שרה
אשת אברהם: ס כא א ויהוה פקד
את־שרה כאשר אמר ויעש יהוה
לשרה כאשר דבר: ב ותהר ותלד
שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר־
דבר אתו אלהים: ג ויקרא אברהם את־
שם־בנו הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה
יצחק: ד וימל אברהם את־יצחק בנו
בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים:
חמישי ה ואברהם בן־מאת שנה בהולד
לו את יצחק בנו: ו ותאמר שרה צחק
עשה לי אלהים כל־השמע יצחק־לי:
ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה
בנים שרה כי־ילדתי בן לזקניו:
ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם
משתה גדול ביום הגמל את־יצחק:
ט ותרא שרה את־בן־הגר המצרית

אשר

כל־דעמך ועל־כל־מה־דאמרת אתוכחת: יז וצלי אברהם קדם־יי ואסי יי ית־אבימלך וית־אתתה ואמהתה ואתרוחו: יח ארי־מיחד אחד יי באפי כל־פתח־ולדא לבית אבימלך על־עיסק שרה אתת אברהם: א ויי דכיר ית־שרה כמא דיאמר ועבד יי לשרה כמא דימליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמן דימליל יתה יי: ג וקרא אברהם ית־שום־ברה דאתיליד־לה דילידת לה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית־יצחק ברה בר־תמניא יומין כמא־די פקיד יתה יי: ה ואברהם בר־מאה שנין כד־אתיליד לה ית יצחק ברה: ו ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל־דשמע יחדי־לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם קים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ח ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית־יצחק: ט וחזת שרה ית־בר־הגר מצריתא דילידת

לאברהם

מסרה ונכחת, ל' וחסר. יז ויתפלא, ב'. ואמהתיו ח"ו ומ"י. יח עצר, ל' חסר. כא א פקד, ז'. אמר, ג'. דבר, הבית בליבי לסבא הס"ס. ב לזקניו, ב' וח"ו ומ"י. אתו, הקלף בחולם ח"ו ולא בחירק מס"ג. ג שם, ו'. הנולד, ל' דגש מד"ד. ד שמנת, וכל חו' ח"ו. ו לחק, ל' וחסר. לי, הלמד רפי כי הה"א שרשית ואין כאן א"מ. השמע, כל חו' ח"ו וח"י דקרי. יצחק, הלדי בח"פ ל'. ז מלל, ב'. היניקה, ה' מ"לדמ"ל בלי'. לזקניו, ח"ו ומ"י. ח ויגמל, המ"ס בפתח משתה בלהגה. משתה גדול, ב'. הגמל, ל'.

ת"א ויתפלל בבא קמא צ"ב. כי עצור עצר תענית ח בבא קמא שם. בעד כל רחם בבא קמא שם. וה' פקד את ראש השנה יא ודף לב תענית ח מגילה לא בבא קמא צב. וימל אברהם קדושין כט. כאשר צוה קדושין שם. ואברהם בן מגילה יז. ותאמר מי מליעא פז. ויגדל הילד פסחים קיט סנהדרין פט.

רש"י

דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והולידו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה. כאשר אמר בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו'. והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם [ולשרה בן וגו': (ב) למועד אשר דבר. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר תלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים]: למועד אשר דבר אותו. דמליל יתי' את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא ומי שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך. (ב"ר): (ט) מצחק:

לשון

רמב"ן

רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאות רבות ממון גדול: (יז) וילדו. אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר י"י בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עוצר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והכה רפואת אבימלך גם אליו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרוחו נתפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר בוילדו שהוא יציאת החוץ שאינו לידה בעניינים רבים כגון הרה עתה וילד שהר לדת חק מה ילד יום מה יולידו ויאמרו הימים אבל נעלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בגיחו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן הקדמה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרוחו עשה רחם כפשוטו פתח ולדה אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר י"י עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצר עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקבי. והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך בדברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה. ואשתו ואמהותיו והן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכולו להמלט כי בעצירת רחם הוא שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פי' הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך

מוסר

(יז) וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אנתתיה ולחינתוי ואתרווחו: (יח) ארום מיחד אחיד מימרא דיי באנפי כל ציירה בית וולדא לנשיא דבבית אבימלך על עיסק שרה איתת אברהם:

[(יח) ומטרוד טרוד:]

(א) ויי דכיר ית שרה היכמא דאמר ליה ועבד יי לשרה ניסא היכמא דמליל אברהם בצלותיה על אבימלך:

[(א) ועבד יי ניסין לשרה היך דמליל:]

(ב) ואיתעברית וילידת שרה לאברהם בר דדמי ליה לסיבתוי לזימנא דמליל יתיה יי: (ג) וקרא אברהם ית שום בריה דאתליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: (ד) וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמה דפקיד יתיה יי: (ה) ואברהם בר מאה שנין כד איתיליד ליה ית יצחק בריה: (ו) ואמרת תימהא עבד לי יי כל דשמע יתמה עלי: (ז) ואמרת מה מהימן מבשרא דבשר לאברהם ואמר עתידה דתוניק בנין שרה ארום ילידת ליה בר לאישון סיבותיה:

[(ז) ואמרת מה הות בישרא דבשר לרבוני לאברהם מן שירויה ואמר עתידה היא למנקה ארי ילידית בר לסיבתוהי:]

(ח) ורבא טליא ואתחסין ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאחסין ית יצחק: (ט) וחמת שרה ית ברא דהגר מצריתא דילידת לאברהם מגחך לפולחנא נוכראה וגחין ליי:

[(ט) וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא

בעל הטורים

שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כסות פנים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות: (א) וה' פקד כ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאמר אם הקן שנזרם ועכו אותם לבטע מאות שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה ולריך שיתחיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט נתעברו בביאת איסור מאביהן ושרה לא נתעברה מאברהם. ד"א שאמרו נקשרה עם אבימלך ונכתבה ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר שתירה פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה אסר כי אם ביאה: פקד את שרה בגימ' אף כל העקרות פקד: (ז) מלל ב' במסורה נאמרי ליסנא הכא ואידך (ישעיה כ"א) שומר מה מליל מדבר במפלת אדום לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת אדום. מלל בגי' ק' לומר כשהיה אברהם בן ק' הניקה בנים שרה: (ט) מלחק בגי' להרג זהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו:

יונתן

שהלך להשתעי אחר השעותי' וכו': (יז) ואמהותיו כדפי' רש"י: (יח) באנפי כל ליריה ופי' מלשון נהפכו ליריה ופי' ליר דלתי בטנה עלר הש"ת ליר יולדת: ירושלמי חלף דאתבקשי מן בעלך פי' תחת אשר בקשתיך מאברהם לילה אחת ואלו נתתי לך כל אשר לי לא הויתא כתיכה פי' לא היה כדי תמורה הנשה מלשון כמשת כדבת ידך: (א) היכמא דמליל כו' פי' כאשר התפלל על אבימלך כן עשה לשרה כי המבקש רחמים על חבירו והוא לריך לאותו דבר וכו': (ב) בר דדמי ליה דרם עלת לזקוניו מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה ועיין ברש"י: (ו) תימהא עבד לוי לשון תימה: (ז) לאישון סבותיה כל"ל פירוש לזמן זקנותו: (ט) וגחין לה' פירש ועשה עלמו

גרם

רמב"ן

מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו בנים: (א) וה' פקד את שרה כאשר אמר. בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וי"י זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמר פקדונות הרי הן כזכרונות: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח ומעלות הוא לאמר מי הוא וכמה הוא גדול ונאמן הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי דוד ומי בן ישי. והנכון בעיני כי אמרה לשון. עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם

ולשון

אבן עזרא

עינים [ח] ונוכחת דברי משה. ויעמוד טעם הוי"ו. [ט] במקומו. והגאון אמר שהוא מן נוכח [י] ואין דבריו נכונים: (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו. [כ] לא אל אבימלך. וכן ויהם דמי מלחמה. [ל] בשלום. בעמוד ענן ידבר [מ] אליהם. אלה בני [נ] עדה. אשר עבדתי [ס] אותך. בכן. אני אברהם ואבי נחור [ע] ויעבדו. הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר י"י בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך. והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור ללאת [פ] לחוץ. ומלת כל רחם טעמה עליהם. ומלת וילדו לנשים [צ] כמו ויחמו הלאן: (ב) למועד. אשר דבר אתו המלאך [ק] שאמר איה שרה אשתך. גם שב אליו כי כן אמר לו. ולא הוסיף השם על שם יצחק [ר] ולא החליפו כי הוא [ש] נוס לקראו כן: (ט) מצחק. כי

פירוש על אבן עזרא

מהמתנה אשר נתתי לבעלך אשר מכל אלה יהיה כסות עינים. [ח] ויהיה לך ג"כ כסות עינים לפני שאר אנשים והוא הפי' ואת כל. ומלת ונוכחת הוא דברי משה ולא דברי אבימלך. [ט] ר"ל ואת כל פי' עם כל ב"א והוא"ו ונוכחת פי' כמו הנה הכ"ל. [י] ר"ל אם היה מורה ג"כ על אבימלך לא היה ככר התפילה עד ע' חדשים שתתעבר אשתו ממנו וא"כ תלד. [כ] ר"ל הענין היה בפניה. ואין בה פי' אחר. [ל] (מ"א ב' ה') שב אל אבנר ולא אל עמשא כ"ל כי המלחמות אשר היה לריך דוד לעשות עדי ישוב הממלכה אליו והוא השיב המלוכה בשלום. [מ] (תהלים צ"ט ז') שב אל משה ואהרן כי כתוב למעלה משה ואהרן בכהניו. ושמואל וכו'. [נ] (להלן ל"ו י"ב) שב אל תימן אומר לפו וכו'. לא אל עמלק וקרח. [ס] (להלן ל' כ"ו) שב אל נשי ולא אל ילדי. [ע] (יהושע כ"ד ב') שב ויעבדו אל תרח ונחור לא אל אברהם. [פ] כן דרשו חז"ל (ב"ק צ"ב ע"א) ג' בחים ד' באשה ע"כ הטענה עליהם ממלת כל רחם דוקא. [צ] (להלן ל' ל"ט) כי ראוי להיות ותלדנה ותחמנה. ודרך הכתוב שלא לדקדק בין לשון זכר לנקבה במקום שהוא ידוע שמדבר על הנקבה כי היא המולידה כמו יתנו יקר לבעליהן (אסתר א' כ') הראוי תתנה. ואם כתב ומלרים ילד וכו' (לעיל יו"ד י"ג) כבר פי' שם כ"א. והיה שייך ג"כ לומר על אבימלך לולא טעם הנ"ל. [ק] ר"ל כדברי חז"ל למועדה (שמות י"ג יו"ד) הוא משנה לשנה ע"ש פרש"י. והבטחת ברית בין הבתרים היתה ל' שנים מקודם. ע"כ פי' מהבטחת המלאך בעת מילתו. ואם הוא המלאך בודאי שב אליו כי כן הבטיח אותו (לעיל י"ח י"ד). [ר] ר"ל אברהם או המלאך להוסיף כדרך שהוסיף ה' ע"ש אברהם. וגם לא החליפו כדרך עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהיו וכו' (להלן ל"ה יו"ד). [ש] (לעיל י"ז י"ט) ועל כן לא נשאר שמו כטעם שרה לחק

לו

ספורנו

כל אשר אתך ובכל ציתך: ואת כל ונוכחת. ובעיני כל שומע ובעיני כל רואה שתבקש אולי לנגותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו בגלוי דעבור: (יח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם. לסתום התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: (א) וה' פקד. אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: כאשר אמר. באמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת חוה בעבור ובלידה ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרונך: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידי' בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה: (ד) וימל אברהם את יצחק בנו (ה) ואברהם בן מאת שנה. ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים: (ו) צחוק עשה לי אלהים. אף על פי שיש לצער מילה לתינוק האל ית' נתן שמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל צער המילה: (ט) את בן הגר המצרית. חשבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע

כך

פירוש רשב"ם

כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחו החזירה. כסות עינים שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראות בך: עיני תראינה בה. ותחז בציון עינינו. ונוכחת מפורסם ומתווכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי לבבך רק טוב. זהו עיקר לפי פשוטו. כי לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה ולהוכיחה: (ו) צחוק שמחה של תמהון: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול באלהים: (ח) ויגמל נבדל מן הדדים כדכתיב בשמואל עד נגמל אותו. ביום הגמל שעשה אז משתה כמו שמצינו

בשמואל

אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק: י וַתֹּאמֶר
לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ
כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי
עִם־יִצְחָק: יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי
אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר
וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ
שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ
זָרַע: יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ
כִּי זַרְעֲךָ הוּא: יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀
בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־
הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ
וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע:
טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־
הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם: טז וַתֵּלֶךְ
וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת
כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד
וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ:
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם
וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־
שָׁם: יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ:

ויפקח

אונקלוס

לאברהם מחייך: י ואמרת לאברהם תרך אמתא הדא
וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק:
יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ברה:
יב ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל
אמתך כל דיתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יקרון
לך בנין: יג ואף ית בר אמתא לעם אשוניה ארי בנך הוא:
יד ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורקבא דמיא
ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת ותעת
במדברא (נ"א במדבר) באר שבע: טו ושלימו מיא מן
רקבא ורמת ית רביא תחות חד מן אילניא: טז ואזלת ויתיבת
לה מקבל ארחיקת (נ"י ארחיק) כמיגר קשתא ארי אמרת
לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקבל וארימת ית קלה
ובכת: יז ושמיע קדם יי ית קלה דרביא וקרא מלאכא
דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך הגר לא תדחלי
ארי שמיע קדם יי ית קלה דרביא באתר דהוא תמן:
יח קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידך בה ארי לעם סגי

אשוניה

מסרה ט מלחק ב'. י גרש, ג'. ואת בנה, ב' דסמיכי. יירש, בתרין יודין. יא וירע, מלעיל מפני וי"ו ההיפוך. אודת, ב' בתורה. (ג' כ"כ ב' מנהון בתו' א' בנביאי') יב אל הנער, ל'. בקלה, ל' בתורה ומ'. יקרא, כ"א. יג וגם, ע' דס'. יד וחמת, המם בפתח. וישלחה, ב' וחסר. ותתע, ל' וחד תתעו. טו ויכלו, ג'. החמת, המים בליריו וכן אנין והמם בסגול. ותשלך, ג'. אחד, כ"ה. השיחם, מ"ל י"ק וחס' אנין. טז ותשב, י"ג. כמטחוי, ל'. במות, כ"ל מ"ל. ותשא, י"ד. קלה, ל' בתו' וחסר. יז אלהים, פסק. חיכלי, מ"ל יו"ד קדים לרי"ש. שמע, ב' דס'. באשר, ע"ו. יח קומי, מ"ל. שאי, א'. והחזיקי, ל' וחד החזיקי מלבן ומ"ל.

ת"א כל אשר מגילה יד סנהדרין סט. כי ביצחק נדרים לא סנהדרין נט. כי שמע ר"ה הלכה טז.

רש"י

לשון ע"א כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דתימא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) [עם בני וגו'. מתשובת שר' כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני:] עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודות בנו. (ב"ר) ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול רוח הקדש) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב"ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזר' (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תלים סה) קנוי ארץ מגזרת קנה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי

השרת

רמב"ן

ולשון אנקלוס קרוב לזה מאן מהימן דיימר לאברהם קיים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמר גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא: (ט) מצחק. לשון ע"ז לשון רציחה לשון גלוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מצחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב שמחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה ר' עקיבא דורש ואיני דורש כמותו וכראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ז וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגומר יהא בביתו ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שכשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון

שאם

דלא כשרין לאתעבדא מנהג בפולחנא נוכראה:

(י) ואמרת לאברהם טרוד ית אמתא הדא וית ברה ארום לית אוושר למירות בר אמתא הדא עם ברי ויגח קרבא עם יצחק: (יא) ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ישמעאל בריה דיפלח לפולחנא נוכראה: (יב) ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על טליא די נפק מתרבותך ועל אמתך דאנת מתרך כל דתימר לך שרה קביל מנה דנביאתא היא ארום ביצחק יתקרון ליה בנין ודין בר אמתא לא מתיחס בתרך: (יג) ואוף ית בר אמתא לעם ליסטים אשויניה ארום ברך הוא: (יד) ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא וקרווא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וקשר לה במותנהא לאודעי דאמתא היא וית ריבא ופטרה בגיטא ואזלת וטעת מן ארחא למדברא דסמיך לבירא דשבע: (טו) והוו כיון דמטו לפיתחא דמדברא אדכרו למיטעי בתר פולחנא נוכראה ולקה ישמעאל באישא צמירתא ושתי כל מיא עד דישלימו כל מיא מן קרווה ואתחריך ואתקליש בשריה וסוברתיה ואשתלהיאת וקרא לדחלתא דאיבא ולא ענא יתה ומן יד טלקת ית ריבא תחות חד מן אילניא:

[(טו) ושלימו מיא מן קרנת וטלקת ית טליא:]

(טז) ואזלת ויתיבת לה לסטר חד וטלקת ית פולחנא נוכראה ארחיקת מן ברה כשיעור מיגר בקשתא ארום אמרת לית אנא יכלא למיחמי במותא דטליא ויתיבת מקבל ברה וארימת ית קלה ובכת: (יז) ושמיע קדם יי ית קליה דטליא בגין זכותיה דאברהם וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך הגר לא תתפיין ארום שמיע קדם יי ית קליה דטליא ולא דן יתיה לפום עובדוי בישיא דהיא עתיד למעבד אלהין בגין זכותיה דאברהם הם עילוי באתר דהוא תמן: (יח) אזדקיפי טולי ית טליא ואתקיפו

בעל הטורים

(י) גרש ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ב) גרש לץ (שמות י"א) כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלץ ובשביל שגירשה שרה להגר מגיסה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם: (טו) ויכלו ב' במסרה הכא ואידך (איוב ז) ויכלו באפס תקוה (ירמיה כ') ויכלו בבושת ימי כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתם

יונתן

עלמו כאלו עובד להש"י: (יב) מתרבותך פי' שילא מתרבות שלך לתרבות רעה וק"ל: (יג) לעם לסטים כד"א ידו בכל שיהא מלסטם הבריות: (יד) וקשר במותנהא וכו' פי' ברבה שקשר לעיף במתני' להודיע שהיא שפחה: (טו) באישא למירתא פי' קדחת לשון גמ' במס' שבת וע"ז. ואתחריך פי' ונחרך בשרו מחום: ואתקליש וסוברתיה פי' שהיתה נושאתו מחמת חוליתו על כתפה. ואשתלהיאת פי' עד שנתייגעה: ירושלמי

(טו) מן קרנא פי' הערוך כלי ששת מים קרים וע"ז נקרא הכלי קרנוא ואיתא במגילה רבי כהן נקרני של לסורי ופי' מים נובעים וקרים: (טז) וטלקת פי' השליכה. טליא פי' הנער

רמב"ן

אם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה. והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה והאמה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ומת: (יא) על אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו שלחו זה לשון רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פילגשו ושפלו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרה לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת: (יד) ואת הילד וישלחה. נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם נתן לה שילך עמה באשר תלך: (טו) ותשלך את הילד. גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או שענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ובעותינו אמרו שהיה חולה בעת שלחו ושם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שלוה לעשות ככל אשר תאמר שרה

אבן עזרא

כי כן מנהג [ה]כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: (יא) אודת. כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו [א]מספח חמתך. ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלא בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו. והתימה ונפלא שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו י"י. ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם. והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני [ב]ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה [ג]ואמר לה קחי אתך בכך וישלחה. ויתכן שנתן לה כסף וזהב [ד]ולא פי' הכתוב. ונתן לה לחם ומים מה שיספיק [ה]לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם. והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה [ו]וראתה שנפשו יוצא בצמא השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. [ז]כדד יתב וטעמו ידוע כהשלכת

פירוש על אבן עזרא

[א] יצחק (להלן פ' וא"ו) ע"ם דעת מ"א אשר כמה עקרות נפקדו עמה. ולפי פי' א' מרש"י יבוא ע"כ יצחק לי ישמח עלי כי הצחק לא היה רק על פקודת שרה. [ב]ת"ל לפי פשוטו. ולא כפירש"י ע"פ דעת חז"ל. וא"כ למה נתקנאה שרה עליו ומתרץ כי היה גדול וילא מערך שני הצחוק כי בן י"ז שנה היה ופחדה אשר לא ילמוד יצחק ממנו ויאמרו שמו גורם לזה. [א]מספח חמתך (חבקוק ב' ט"ו) הוא שם כלי מעור או מעץ למלאות בו מים. [ב](ב"י) גורם ל"ל לבני הפלגשים (להלן כ"ה ו') (ל"כ) שכם הגמרא בסנהדרין (צ"א ע"א) כי ר"א מדייק מתנת ולבני הפלגשים כדרשת גביהא בן פסיסא ע"ם וגם ישמעאל מבני הפלגשים ובפרט לפי דרשת חז"ל אשר קטורה היתה הגר. בודאי ב"כ ישמעאל בכלל בניה. [ג]ר"ל כי הילד לא שם על שכמה רק הלחם ומים. והילד בן י"ז שנים היה אלא אמר לה קח אתך את בנך. [ד]ברצון שרה כמ"ש לעיל שלא ברצונה לא היה רשאי. [ה]בזה מתרץ אם לא היה ישמעאל על שכמה למה כתוב בפסוק שאחריו ותשלך את הילד וכו'. ואילו הלכה בדרך ישר היה מספיק לה הלחם והמים עד המלון. [ו]ר"ל לא נמלא בנקלא עוד העלה כמעשוי. ירמיה

ספורנו

כך אמרו כאמרם ז"ל שותא דינוקא בשוקא או דאבוהו או דאמיה: מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אשר כך מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בעלתה עשה הבן שהוליא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי' בקלת: כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו': שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כך: כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג על שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה לא בכך תכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (יד) שם על שכמה. את החמת לאות שפחות על דרך והתעני

פירוש רשב"ם

בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) מצחק. שכבר גדל הרבה ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק: (יב) יקרא לך זרע. בריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' על יצחק הבטחתיך: (יד) ותתע במדבר באר שבע. לפיכך ויכלו מים מן החמת שאלו הלכה דרך ישר היה מספיק לה החמת מים שנתן לה אברהם עד המלון: (טז) כמטחוי. כתרגום: (יז) באשר הוא שם. לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחקה מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים: רובה

יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר
מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם
וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־
הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה
קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־
לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר
אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃
כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־
תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־
עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר
גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא
שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם
צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ
שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃
ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי
אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ
שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
אל

אונקלוס

אשונה: יט וגלא יי ית־עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת
ומלת ית־רקבא מיא ואשקיאת ית רביא: כ והוה מימרא־
דיי בסעדה דרביא ורבא ויתב במדברא והוה רבי קשתא:
כא ויתב במדברא דפארן ונסיבת־לה אמה אתתא מארעא
דמצרים: כב והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב־
חילה לאברהם למימר מימרא־דיי בסעדך בכל דיאת
עבד: כג וכען קיים לי במימרא־דיי הכא דלא־תשקר בי
ובברי ובבר־ברי כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי
ועם־ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא אקים:
כה ואוכח אברהם ית־אבימלך על עיסק בירא דמיא די
אניסו עבדי אבימלך: כו ואמר אבימלך לא ידעית מאן
עבד ית־פתגמא הדין ואף־את לא־חויתא לי ואף אנא לא־
שמעית אלהין יומא דין: כז ודבר אברהם ען ותורין ויהב
לאבימלך וגזרו תרויהון קים: כח ואקים אברהם ית־שבע
חורפן דען בלחודיהן: כט ואמר אבימלך לאברהם מה
אנון שבע חורפן אלין דאקימתא בלחודיהן: ל ואמר ארי
ית־שבע חורפן תקבל מן־ידי בדיל דתהי־לי לסהדו ארי
חפרית ית־בירא הדין (נ״י הדא): לא על כן קרא לאתרא
ההוא באר־שבע ארי תמן קימו תרויהון: לב וגזרו קים
בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חילה ותבו לארע
פלשתאי

מסרה יט ויפקח, ל'. החמת, ב'. כ רבה, ל' וחסר. קשת, ל'. כב ויהי בעת, ג'. ההוא, וא"ו וחירק. ופיכל, וג' כ"כ כו"ל מ"י וח"ו. עמך, י"ב בתורה. כג לי, דגש מדין א"מ כי הה"א שמושית. באלהים, ד' קודש. תשקר, ל' וחסר. ולניני, ל'. ולנכדי, ל'. כחסד, ל'. אשר, במקף. גרתה, ל' ומ"ל במרכא. בה, דגש. כד אשבע, האלף בחירק שלא כמנהג. כה והוכח, ל' וחסר מ"ו ומ"י. אדות, כו"ל כ"כ סו"ק ומ"ל הכין במ"ב. כו וגם אתה, ג'. לא הגדת, מ"ז פסוק לא לא לא. וגם אנכי, ה'. כח כבשת, ל' וחסר. לבדהן, הדלית דגש לספרון אות הכפל וכן לבדנה. כט מה הנה, ב'. כבשת, ג' וחסר בלי'. הצבת, ב'. לבדנה, ל'. ל כבשת, ג' וחסר בלי'. לעדה, ג'. לא למקום, ב. באר שבע, כו"ל באחד שינה. לב וישבו, חסר.
ת"א אם תשקור לי סוטה י חולין ס.

רש״י

השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר (שם) אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנ' ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (ב"ר): (כה) והוכח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם:
אמר

רמב״ן

שרה והיא צותה להוציאו מיד ובצלותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם: (יז) באשר הוא שם. לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו. והנכון בעיני בדרך הפשט
שיאמר

ואתקפי ית ידיך ביה ארום לעם רב אשויניה: (יט) וגלי יי ית עינהא ואתגלי לה בירא דמיא ואזלת ומלת ית קרוות מיא ואשקיית ית טליא: (כ) והוה מימרא דיי בסעדיה דטליא ורבא ויתיב במדברא והוה יליף רבי קשוותא: (כא) ויתב במדברא דפארן ונסיב אתתא ית עדישא ותרכה ונסיבת ליה אמיה ית פטימא אתתא מארעא דמצרים: (כב) והוה בעדנא ההוא ואמר אבימלך ופיכול רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל מה דאנת עביד: (כג) וכען קיים לי במימרא דיי הכא אין תשקר בי ובברי ובבר ברי בטיבותא דעבדית עמך תעביד עמי ועם ארעא דדרתא בה: (כד) ואמר אברהם אנא אקיים: (כה) ואתווכח אברהם עם אבימלך על עיסק בירא דמיא דאנסו ליה עבדי אבימלך: (כו) ואמר אבימלך לא ידענא מן הוא דעבד ית פתגמא הדין ואוף אנת לא חויית לי ואוף אנא לא שמענא מן חורנין אלהן יומא דין מנך: (כז) ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים: (כח) ואקים אברהם ית שבע חורפן בלחודיהן ואפרשינון מן תורי: (כט) ואמר אבימלך לאברהם מה הינון שבע חורפן האלין דאקימתא בלחודיהון: (ל) ואמר ארום ית שבע חורפן תקבל מן ידי מן בגלל דתהוי לי לסהדו ארום חפרית ית בירא הדא: (לא) בגין כן קרא לבירא ההוא בירא דשבע חורפן ארום תמן קיימו תרויהון: (לב) וגזרו קיים בבירא דשבע חורפן וקם אבימלך ופיכול רב חיליה ותבו לארע
פלשתאי

בעל הטורים

שמיהם למלא מגוחה מאוד: (כג) ולנכדי בגי' בן בני: (כט) הנה ב' במסורה הנה לבדנה

יונתן

הנער: (יט) קירווס מיא לשון משנה פ' כל הכלים אבן שבקרויה ופי' שהיא דלעת יבשה וחלולה למלאותה מים וכו' ונראה באמת כי לכן נקרא דלעת קרא לשון קירוס שדה

רמב"ן

ויאמר כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם הודיע אותה שלא תפרד ללכת משם כי במקום ההוא ירפא לנער מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר הצלים שם הוא ירמוז למקום: (כ) רובה קשת. בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה היא המורה החצים מלשון ירובו עליו רבין וימררוהו ורובו וקשת הוא העושה הקשתות. ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי ביני וביניך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת: (כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי. מלת אם בכל מקום מספקת אל תמצא בה בלתי זה והיא באה ברוב המקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקלוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר הנשבע כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו ובענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמות' בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק לאשון חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ ויקצר השבועה. ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך: (לג) וישובו אל ארץ פלשתים. ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם. פי' הכתוב שקרא בשם יי' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הזה תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם יי' המטין בכח שיש לו אילות בכולם. והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא
שהוא

אבן עזרא

כהשלכת המן: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים [ו]אם הם שני שרשים כמו סרר וסרה. גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר [ח]כמו גנב: הגם הלום. שם נראה לה [ט]המלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני: (כט) מה הנה. לשון נקבות: לבדנה. עם ה"א [י]והיא לבדה: (ל) לעדה. כמו [כ]לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה [ל]ובמלת
או

פירוש על אבן עזרא

(ירמיה נ' כ"ט) פי' (בל"א באגענשיטצען) משרש רבב. ורובה קשת שכתו רבה וכולם מגזרת רבה. [ח]פי' אין מלת רובה סמוך אל קשת. רק פי' ויהי איש רובה. וקשת. כדרך שפרשו בפסוק איש צדיק תמים בדרשם נח שמלת תמים תואר. [ט]אין כאן מקומו כ"א (לעיל ט"ז י"ב) ובטעות בא לכאן ככה פי' ב"י (ול"נ) בכונה בא לכאן כאשר לעיל שינו מפסיק הפי' על מלת הגם הלום. ולמה כשול אחרי ראי. ע"כ דעת ר"א כי השם אשר קראה שם. היה הכוונה טעם אשר ראית המלאך פעם ב'. וכה פי' קראה שם המקום אל ראי בפעם לאשון. ומספר מ"כ כי אמרה ככה בפעם ב' הגם הלום וכו'. [י]ר"ל עם ה"א אמר הכו"ן כזה. היא יחידה כי אין לה חבר במקרא. [כ]ר"ל לעדה שם תואר לנקבה (לייגען) וגם שם המקרה (לייגענשאפט). וכן ללשון זכר והוא עד (ויקרא ה' א') הוא תואר (לייגע) והנה עד שקר העד (דברים י"ט י"ח) שם המקרה (לייגנים) ר"ל עדות שקר. [ל]כי שבע כבשות היו לברית ולשבועה. וכתיב ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו
שניהם

ספורנו

והשעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופועליו ולכן לא חסרו דבר זולתי המים בהעותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם: ואת הילד. נתן לה גם את הילד: וישלחהו. לוה אותם ברוב חסדו כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה רואה קודם לכן: (כב) אלהים עמך. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדרכך שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך. הוכיחו באשר הוא מושל על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אלא שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאשר חמוץ הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי. הברית: לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (לג) וישובו אל ארץ פלשתים. שבו מבאר שבע שלא היה
מארץ

פירוש רשב"ם

(כ) רובה קשת מושך בקשת ושני גזרות הן. וימררהו ורבו וגם יסבו עליו רביו מלשון רבב כמו סבו מן סבב. שומו שמים מן שמם דומו יושבי אי. מן דממה דקה כולם נכפלים באות אחרונה. אבל רובה מגזרת רבה. עשה. בנה. קנה שיאמר עושה. בונה. קונה: (כא) במדבר פארן. כדכתיב והוא יהיה פרא אדם: (כב) ויהי בעת ההיא שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב"ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו. וכן כל בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע: (כג) ולנכדי בן בני:
ויטע

אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים: לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם:
לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים
רַבִּים: פ שביעי
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים
נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־
לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה
עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ:
ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־
חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו

וירא

אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי: לג וּנְצַב נִצְבָּא (נ"י אִילָנָא) בִּבְאֵר שְׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהָא דְעָלְמָא: לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ נַסִּי יָת־אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־אֲנָא: ב וַאֲמַר דְּבַר־כְּעַן יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ דִּי רְחֵמְתָּ יָת־יִצְחָק וְאִיזֵל לָךְ לַאֲרַע פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל־חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ: ג וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יָת־חֲמָרֵהּ וּדְבַר יָת־תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּהּ וְיָת־יִצְחָק בְּרֵהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דַּאֲמַר לֵהּ יְיָ: ד בְּיוֹמָא

תליתאה

מסרה לג ויטע, ג'. אשל, בטעם נקודות. אל, בצירי. עולם, כל סו' מ"ל. א והאלהים, ז'. נסה, ו' ב' כתיב נסה ו' כ' נסא. ב ויאמר י"ד בטעם. ולך לך, י"א חד מן י"ד זקפין בסו'. המריה, ב' חד חסר וחד מ"ל. לעלה, כו"ל בסו' חסר במ"ס הבכורים. על אחד, כ"פ. אמר, כו"ל עתיד מ"ב חסר. ג וישכם, חסר. ואת, ג' ויבקע, ב'. עצי, ל'. ד ביום, ה' (ד) כ"פ. וישא, מ"ב.

ת"א ויטע אשל סוטה שם. ויקרא שם סוטה שם. ויהי אחר סנהדרין שם. והאלדים נסה מגילה לא פ' הזוהר פ' ויקרא. קח נא את עקיד' שער כ'. וישכם אברהם פסחים ד סנהדרין קה חולין לה.

רש"י

(לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסני' ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקר' שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון שבחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויצא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ד שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם (ב"ר): (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה. אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פ"ט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי. אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב' ג') לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (לעיל יב) אל הארץ אשר אראך וכן (יונה ג) ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום ואצלח כמו (שמואל ב' יט) וצלחו הירדן לשון בקוע פינדר"א בלע"ז: (ד) ביום השלישי.

למה

רמב"ן

שהוא תפלה: (א) והאלהים נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי השם צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה: (ב) קח נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני: המוריה. לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית י"י בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם ואונקלוס תרגם על שם הקטורת שיש בו מור ושמים וא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימא אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא איני נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד משני אחת העבודות לא אמר להרעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפרקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב נקדש הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ. ושם מוריה עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים

ונאם

פלשתאי: (לג) ונציב פרדיסא בבירא דשבע חורפן ואתקין בגויה מיכלא ומשקיא לעבוריא ולתאוביא והוה מכריז עליהון תמן אודו והימינו בשם מימרא דיי אלהא עלמא:

(לג) ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא והוו אכלין ושתין והוו בעיין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי לקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוה עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דיריה אכלתון ושתיתהון ולא הוו זייען מן אתריהון עד זמן דהוה מגייר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא:

(א) והוה בתר פתגמיא האלין מן דינצו יצחק וישמעאל ישמעאל הוה אמר לי חמי למירות ית אבא דאנא בריה בוכריא ויצחק הוה אמר לי חמי למירות ית אבא דאנא בר שרה אנתתיה ואנת בר הגר אמתא דאמי עני ישמעאל ואמר אנא זכאי יתיר מנך דאנא אתגזרית לתליסרי שנין ואן הות צבותי למעכבא לא הוינא מסר נפשי לאתגזרא ואנת אתגזרא בר תמניא יומין אלו הוה בך מנדעא דלמא לא הוית מסר נפשך לאתגזרא מתיב יצחק ואמר הא נא יומיא בר תלתין ושית שנין ואילו בעי קודשא בריך הוא לכולי אבריי לא הויתי מעכב מן יד אשתמעו פתגמין האלין קדם מרי עלמא ומן יד מימרא דיי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר ליה הא אנא:

[(א) והוה בתר פתגמא האלין ויי מנסי ית אברהם בנסיונא עשיראה ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא:]

(ב) ואמר דבר כדון ית ברך ית יחידך דאת רחים ית יצחק ואיזל לך לארע פולחנא ואסיקוהי תמן לעלתא על חד מן טוריא דאימר לך:

[(ב) לטור מוריה:]

(ג) ואקדים אברהם בצפרא וזרז ית חמריה ודבר ית תרין טלייו עמיה ית אליעזר וית ישמעאל וית יצחק בריה וקטע קיסין דזיתא ותאנתא ודיקלא דחזיין לעלתא וקם ואזל לאתרא דאמר ליה יי: (ד) ביומא תליתאה וזקף

אברהם

בעל הטורים

לבדנה. אשה הלנת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ: (ב) אל

ארץ

יונתן

שזה טעמו וק"ל: (לג) ואתקין בגויה מיכלא ומשקי' לעבוריא פי' שהתקין אכילה ושתיה לעוברים ושבים והיה מכריז וכל זה בסוטה דייק מויקרא בשם ה' וכו': (א) מן דינצו פי' אסר שהיו מליצים יצחק וישמעאל ישמעאל אמר לי ראוי לירש שאני הבכור ויצחק אמר לי ראוי לירש שאני בן הגבירה ואתה בן השפחה השיב ישמעאל ואני הוא צדיק יותר ממך שנמלתי בן י"ג ואלו רציתי לעכב לא הייתי מוסר נפשי ואתה נמלת לח' ימים ואמר אלו הי' דעה בך הייתי מעכב אמר יצחק עתה אני בן ל"ו שנים וכשירצה הקב"ה לכל רמ"ח אברי איני מעכב מיד נשמעו דברים האלה והאלהים נסה וגו' כך הוא תוכף דבריו והכל מדאיתא בילמדנו: (ב) לארע פולחנא שהם בית המקדש:

אפרכס

רמב"ן

ונאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבט ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא שנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה ונוהו לפעולתו במקום ההוא כי הוא ההר שעמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם יי יראה ועוד כי למען לדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים רבים נעשה בישוב דעת ועלה וכך אמרו בב"ר רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות: (ג) ויבקע עצי עולה. זריזותו במצוה אלי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה: (ד) וירא את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך. ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה

ארץ

אבן עזרא

או השבע שבועה [מ]אחרונה: (לג) אשל. אילן גם ויטע [נ]יאות: (א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת [ס]האל"ף. וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו. ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים [ע]האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת הים שנמלא וזה פי' נסה. גם כי עתה ידעתי. והגאון אמר שמלת נסה להראות לדקו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטעם הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אפילו [פ]נעריו. ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר וזאת תחשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו. והשם אמר לו לא בקשתי זאת. ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית [צ]אותם יין. הוצרכו אלה הגאוני' לפי' האלה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה. והנה לא שמו על לב הבכורים שהשליכם בלוים אחר שנה. ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם [ק]סרו כל הטענו' והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי [ר]עתה ידעתי. כמו ואם לא [ש]אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך [ת]בשם. אם יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית. וכן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה [א]ואיננו הר גבוה. ובו היה גורן ארונה: (ג) ויבקע עצי עולה. וטעם על [ב]החמור: (ד) ביום השלישי. שילא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה. ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו. ואברהם דרש [ג]כדי שלא יעכבו עד שובו. ושלא ירגיש יצחק ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהיה

יצחק

פירוש על אבן עזרא

שניהם. ולפי טעם כריתת הברית היה ל"ל שִׁבְעָה. [מ](צ"י ואהל יוסף וגם מוטו"ע) נורא כי הוא טעות סופר כי שם לא פירש כלום. ול"ל ובאלה שם העיר באר שבע (נאמן כ"ו ל"ג) (ול"כ) כי (במדבר ל' ג') פי' כ"א השבע שם הפועל ובא עם שם. וטעמו מקור במקום עתיד א"כ המקור הוא שָׁבֻעַ. [נ]כי יש מרז"ל (בפ"ק דסוטה יו"ד ע"א) שפי' אשל פונדק ואינו סותר כ"א בדעת הזאת כי מלת ויטע מורה אשר הוא אילן. [ס]ר"ל קשה להם הי"א אינו צריך לבאות כי הוא בזמן לנבות. ע"כ פי' הסמ"ך הוא עי"ן שמהלים והוא כמו סמ"ך. וה"א מתחלף באל"ף. והוא כמו ונשא מגבהות (ישעיה נ' כ') ויהיה פי' לנשא את א"א והנה יכחישו טעמי הפרשה ככתוב עתה ידעתי וכו'. [ע]ר"ל הפילוסופים אמרו כי הדעות הם שתים. האחת שהיא דעת העתיד אחר הכתוב נסה. ועל הב' שהוא דעת הים הנמלא אמר כי עתה ידעתי. וטעמם בזה כי כל הדברים המתפסדים. ידעום השם טרם היותם. אך הידיעה ההיא הוא בכח שיהיה. וזאת היא ידיעת התפשרית. שפי' אשר שיהיה כן בעבור כי לו נתכנו עלילות. ואח"כ בצאת הדבר מכח אל הפועל הנה אז תהיה הידיעה ידיעת הים הנמלא עיין רמב"ן פה. [פ]ור"ל איך יהיה כדעת הגאון למי תהיה הידיעה ההיא אם לא היה שם. אים. [צ]ר"ל להראות להם שרולה להתקופס יין. ככתוב שתו יין ויאמרו לא נשתה וכו' (ירמיה ל"ה ב') וכן פה והעלהו הכוונה הראה שתעלהו לעולה. [ק]כאשר כתוב כי הלוי לא היה בלמת כך דרך נסיון כוון הי"א שכל כל העננות כי הוא כפשוטו. [ר]ר"ל אינו דומה מי שעובד ה' בכח אין לו כ"כ שכר כמו שעובד ה' במעשה ובפועל ובזה מוליא שכלו מכח אל הפועל. [ש](לעיל י"ח כ"א) ע"ש. והוא פי' ידעתי ע"י שרי מעלה אשר הם עיניה' משוטטות בכל הארץ וככתוב וכל צבא השמים וכו' (מ"א כ"ב י"ט) כדרכם חז"ל. [ת](שמות ל"ג י"ב). [א](ד"ה ב' ג' א'). [ב]כ"ל בפסוק וא"ו כתיב וישם על יצחק בנו ומי הביא עד יום ג'. [ג]כמאמר חז"ל מוסר לומר עבדא דכולא אנא וכונת א"א היה

כי

ספורנו

ארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם להאות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת אפיקורסים מדעים גם ישנים: (א) נסה את אברהם. כוון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכוונה במציאו' האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ג) וילך אל המקום. אל ארץ המוריה: (ד) וירא את המקום. מקום המזבח בהר המוריה: מרחוק.

ושלמה

פירוש רשב"ם

(לג) ויטע אשל. פרדס היה להתפלל שם: (א) ויהי אחר הדברים האלה. כל מקום שנ' אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברם המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומה. ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברהם לאמר

עוד

יְהוָה יֵרָאֶה׃ טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר
בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ
אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ יז כִּי־בָרֵךְ
אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת
הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃
יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב
אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם
אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר
שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ
מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד
לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־
הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ
בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי
אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־
פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃
כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה
יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־
הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

אונקלוס

יְיָ פָלְחִין: טו וּקְרָא מַלְאֲכָא דַייָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן־שְׁמַיָּא׃
טז וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלָף דִּי עֲבַדְתָּא יָת־
פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ׃ יז אֲרֵי־בָרָכָא
אֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת־בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא
דִּי עַל־כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ יח וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִיל־בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דִּי קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרִי׃
יט וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחְדָא לִבְאֵר
שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלִידַת מִלְכָּה אַף־הִיא
בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃ כא יָת־עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת־בּוּז אֲחוּהִי וְיָת־
קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ כב וְיָת־כֶּשֶׂד וְיָת־חֲזוּ וְיָת־פִּלְדָּשׁ
וְיָת־יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת־רִבְקָה תְּמַנְיָא
אִלֵּין יְלִידַת־מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ כד וּלְחֵנַתֵּהּ
וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף־הִיא יָת־טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת־תַּחַשׁ
וְיָת־מַעֲכָה׃

פ פ פ

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃
ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא
דכנען

מסרה יראה, י"ג. טז נאם, ב' בתורה כו"ל חסר. יען, ביתיב. ולא, במרכא. חשכת, ב'. יז והרבה, ל'. ככוכבי, כ"ל מ"ל. וכחול, ב' בב' לי' כו"ל מ"ל: וירש, ז' חסר בלי'. איביו, כו"ל מ"ל יו"ד הסר (וי"ו) במ"ה. יח והתברכו, לאהגינו הרי"ם בשוא לבד. בקלי, חסר. יט ויקמו, חסר. כ הוא, וי"ו וחירק. כא בכרו, חסר. קמואל, ג'. כב פלדש, ל. ואת, בלירי ובטעמא. כג שמנה, הנו"ן בקמץ כי הוא ל"ז. כד ופילגשו, ב' כ"ע. הוא, וסו וחירק. טבח, ל' שוס בר כם. מעכה, ל'. כג א ויהיו, בס' המדויקים כמלא ויהיו ה"י אבל לפנינו בשוא לבד ולפניה מתג. ב הוא, וסו וחירק. ויבא, כל סו' חסר. לספד, כו"ל חסר בת"ג.

ת"א וכחול אשר על בפרס ז. שני חיי שרה עקרים מד פכא. בקרית ארבע ערונין נג. ויבא אברהם כלא השנה יו בבא קמא נג. סנהדרין.

קמ"ז. אמצ"ן סימן: ומפטירין ואשה אחת. במלכים ב' סי' ד'.

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה
ולבכתה

רש"י

כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. [illegible] ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: [illegible] אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה [illegible] לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון [illegible] אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים [illegible] כמו שפירשתו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. [illegible] מעוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם הוא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת פרשת וירא

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם

רמב"ן

לפועל במעשה הגדול הזה ועתה [illegible] במעשה והיה זכותו שלם ותהי משכורתו שלימה מעם יי' אלהי ישראל [illegible] עת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומלאך יי' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי: (טז) יען אשר עשית את הדבר הזה. גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול והיירש זרעו את שער אויביו והנה
הובטח

מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי בולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבי פלגו בזימנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדימית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדווא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים עד יהיין בנוי דיצחק עלין לשעת אננקי תהוי מדכר לדון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למיקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא איתגלית עלוי יקר שכינתא דיי:]

(טו) וקרא מלאכא דיי לאברהם תניינות מן שמיא: (טז) ואמר במימרי קיימית אמר יי הולף דעבדת ית פתגמא הדין ולא מנעת ית ברך ית יחידך: (יז) ארום ברכא אבריכנך ואסגא אסגי ית בנך ככוכבי שמיא ויהי כחלא דעל כיף ימא וירתון בנך ית קרוי קומי סנאיהון: (יח) ויתברכון בנין זכוות בנך כל עממי ארעא חולף דקבלתא במימרי: (יט) ודברו מלאכי מרומא ית יצחק ואובלוהי לבי מדרשא דשם רבא והוה תמן תלת שנין ובההוא יומא תב אברהם לות עולימוי וקמו ואזלו כחדא לבירא דשבע ויתיב אברהם בבירא דשבע: (כ) והוה בתר פתגמיא האלין מן בתר דכפת אברהם ית יצחק ואזל סטנא ותני לות שרה דאברהם נכס ית יצחק וקמת שרה ופגנת ואשתנקת ושיתת מן אניקא ואתא אברהם ובת בארחא ותניא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אוף היא אתרווחת בזכות דאחתה למיתר בנין נחור אחוך: (כא) ית עוץ בוכריה וית בוז אחוי וית קמואל רב קסומיא דארמאי: (כב) וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל: (כג) ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילידת מלכא לנחור אחוי דאברהם: (כד) ופלקתיה ושמה ראומה וילידת אוף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה:

[(כד) ופלקתיה ושמה:]

פ פ פ

(א) ויהיו חיי שרה הוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חייהא דשרה: (ב) ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם מן טור פולחנא ואשכחה דמיתת ויתיב למספד לשרה ולמבכייה:

[(ב) ומיתת שרה בקריתהון דגובריא:]

וקם

בעל הטורים

(א) חיי שרה כתיב לעיל תניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה שרה מאה שנה לחטאי חיבות שמש תהו וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי הנערות וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר שני: ד"א מנין ויהי"ו היה עיקר שנותיה. משגולד

יונתן

(ב) עוור פלמנא כבר פירשתי שהוא הר המוריה. ירושלמי דגובריא פי' כי הירושלמי דרש

רמב"ן

הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו: (כ) מלכה גם היא. בעבור היות' בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבית אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקידתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בלאתו ממרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה יי' להם כמו שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה: (כג) ובתואל ילד את רבקה. לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד ממאביו ואולי קמואל אמר היה בדורם וזה אבי ארם: (כד) ופילגשו ושמה ראומה. יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי:

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה. לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא

אבן עזרא

בקרניו ואם היה הי"ת נאחז קמוץ [ז]אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז. ורבי' כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את [ח]עיניו. ואילו היה כן היה אחרי [ט]אשר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל [י]מוכרת: (יד) וטעם בהר ה' יראה. [כ]באלה הדברים: (טז) בי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה [ל]העומדת לעד: יען. מטעם ענה. זה המעשה יענה ויעיד: (יז) שער אויביו. מדינות בעלות [מ]שערים: (יח) עקב. שכר באחרית: (יט) וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו. והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה [נ]אמר הפך הכתוב: (כ) ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה: חסלת פרשת וירא

חיי לשון רבים [ס]ולא יתפרדו. ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט. והפך הדבר [ע]כמו שני יעקב: (ב) ארבע. שם אדם גדול בענקים

פירוש על אבן עזרא

כמלא ליד א"א אחר שנאחז. [ז]כמו שמנוקד בקמץ שפירש נאחז צריך לפרש כמו אם היה כתוב אחר היותו וכו'. [ח]כמו שה"א והקף וכו' באחר אילן וכפרש"י. [ט]עיין רשב"ם אשר מקיים הפי' הזה. [י]כפרש"י על פסוק (דברים י"א ל') אחרי מופלג ואם' האחר מוכרת היה צ"ל אחרי כן או אחרי זאת והיה במשמע אשר נאחז בסבך זמן קודם סו בסמוך לזה. [כ]ר"ל (דברים א' ב'). [ל]ר"ל כאשר מלינו הי"ת מזר משבעשו ככתוב כתבו את האיש הזה ערירי (ירמיה כ"ב ל') ואמרו חז"ל סנהדרין ל"ז ע"א אשר נתהפכה הגזירה. ואמרו חז"ל אפילו שבועה איננה רק על תנאי, אך שבועה בי בהקב"ה בעצמו אין בה תנאי. [מ]ר"ל מדינות שעריהן גדולות ובצורות חומה גבוה דלתים ובריח. [נ]אל תשלח ידך וכו' ואל תעש לו מאומה כפרש"י (לעיל י"ב). [ס]ר"ל שלא נמצא בלשון יחיד כ"א בלשון רבים, כמו מים, מאזנים, מצרים, רחיים ודומיהם. [ע]ר"ל פה בתחילה ממשר

ספורנו

יותר ממלאכי השרת: ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו'. שאתה בפעל ירא אלהים כמו שהיה האל יודע קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו הפועלת על הכוונה בפעל: והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שנזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואחר זה תכף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: אשר יאמר היום. המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר ה' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה: נאם ה' כי יען אשר עשית. אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה: כי ברך אברכך. בי נשבעתי שאברך אותך: (יח) והתברכו בזרעך כל גוי הארץ. בשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם: עקב אשר שמעת בקולי. שהכר מצוה ונמוס שתזכה בזה שיהיו בניך לכם ענים מורים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה צדקה: (כ) הנה ילדה מלכה. הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: גם היא. מלבד הפילגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימלא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (כד) ופילגשו ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פלגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען: (א) ויהיו חיי שרה. (ב) ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאת מקום שרה וכנודע זה לאברהם מ... שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן

פירוש רשב"ם

אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו. וכן קדמו שרים אחר נוגנים. ושבו העבים אחר הגשם. ואח"כ ובא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר היום ולמחר בהר ה' יראה. בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

(א) ויהיו חיי שרה. אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירוש מתי מתה לאחר תשעים של הורתה: (ב) ויבא אברהם. אפילו לא בא ממקום אחר אע"כ

ולבכתה: ג ויקם אברהם מעל פני
מתו וידבר אל־בני־חת לאמר: ד גר
ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת־קבר
עמכם ואקברה מתי מלפני: ה ויענו
בני־חת את־אברהם לאמר לו:
ו שמענו | אדני נשיא אלהים אתה
בתוכנו במבחר קברינו קבר את־
מתך איש ממנו את־קברו לא־יכלה
ממך מקבר מתך: ז ויקם אברהם
וישתחו לעם־הארץ לבני־חת: ח וידבר
אתם לאמר אם־יש את־נפשכם לקבר
את־מתי מלפני שמעוני ופגעו־לי
בעפרון בן־צחר: ט ויתן־לי את־מערת
המכפלה אשר־לו אשר בקצה שדהו
בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת־קבר: י ועפרון ישב בתוך בני־חת ויען

°הכף זעירא

עפרון

אונקלוס

דכנען ואתא אברהם למספדה לשרה ולמבכה: ג וקם אברהם מעל אפי מיתה ומליל עם־בני־חתאה למימר: ד דייר ותותב אנא עמכון הבו לי אחסנת־קבורא עמכון ואקבר מיתי מן־קדמי: ה ואתיבו בני־חתאה ית־אברהם למימר לה: ו קביל־מננא רבוננא רב קדם־יי את בינגא בשפר קברנא קבר ית־מיתך אנש מננא ית־קבריה לא־ימנע מנך מלמקבר מיתך: ז וקם אברהם וסגיד לעמא־דארעא לבני־חתאה: ח ומליל עמהון למימר אם־אית־רעוא בנפשכון למקבר ית מיתי מן־קדמי קבילו־מני ובעו־לי מן־עפרון בר צחר: ט ויתן־לי ית־מערת כפלתא די לה די בסטר חקלה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא: י ועפרון יתב בגו בני־חתאה ואתיב עפרון חתאה ית־אברהם קדם בני חתאה לכל־עלי תרע־קרתה למימר:

לא

מסרה ולבכתה, ל' כ' זעירא וחסר. ג מתו, ח"ב מן חד חד. ד גר, ג' כ"מ בדגש ובמתג והוא מוקף ובחילופין יש ע"ס. מלפני, י"ב. ה ויענו ע"ו כ"ס. ו שמענו, ל'. בטעם. ז' (ו) כפי' וכל יחזקאל דכו' במ"ה בלי'. אלהים, קדש ואין כאן פסק. קברינו, ל' ומ"ל. קבר, כו"ל חסר. מתך, ד' ג' חסר וא' מ"ל. קברו, ג'. יכלה, ב'. ממך, חסר. ח וידבר אתם, י'. שמעוני, ג' ומ"ל. ט ויתן, י"ג רפין. לי, ברביע. בכסף, ע"ו רפין. מלא, בקדמא אזלא. לי, דגש מדין א"מ. בתוככם, מ"ל. י ישב, חסר.

ת"א ויקם אברהם ברכות יח. מערת המכפלה עירובין נג.

רש"י

ואביהם. דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו (ב"ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעו בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד"ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב

חסר

רמב"ן

לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו נדרש להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא ניתור הלשון מחזור ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם: (ב) ויבא אברהם. לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם ממה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והכלאה בעקידה שהיתה כלואה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחילה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים ושם נצטוה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלם שאלו מחברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלם ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר וכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר שלחוהו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נצטוה ומה שאמר ביום השלישי וישא את עיניו כי לא נגלה לו ההר חמד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלם ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב במקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים והשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ואמהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה או. שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ ואמנם אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות

איש

יונתן בן עוזיאל

(ג) וקם אברהם מן מחמי אפין על מיתיה ומליל עם בני חתאה למימר: (ד) דייר ותותב אנא עמכון בבעו זבונו לי אחסנת קבורתא עמכון ואיקבר ית מיתי תמן: (ה) ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: (ו) קבל מננא רבוננא רב קדם יי את בינגא בשפר קברנא קבר ית מיתך אינש מננא ית קבורתיה לא ימנע מנך בגין דלא למיקבר מיתך: (ז) וקם אברהם וגחן לעמא דארעא לבני חיתאה: (ח) ומליל עמהון למימר אין אית רעו עם נפשיכון למיקבר ית מיתי מן מחמי אפי קבלו מני ובעו עלי קדם עפרון בר צוחר: (ט) ויזבון לי ית מערת כפילתא דיליה דמתבניא בסטר חקליה בכסף שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורתא: (י) ועפרון יתיב בגו בני חיתאה ואתיב עפרון חיתאה ית אברהם באנפי בני חיתאה לכל עלי תרע

קרתיה

בעל הטורים

שנולד יצחק דבת תשעים היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: (ב) ולבכתה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה [אולי ר"ל שבלא הכף הוה כאלו כתיב ולבתה שלבה גרמה זאת וכעין זה אי' בשל"ה] והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: (ג) ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמד שאסור לספר לפני המת. י"פ בני חת בפרשה לפי שהמברר מקחו של ת"ח כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם יו"ד פעמים [אות א']: (ו) מתך ד' במסו' הכא ג' וחד (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך וכו' וג' דהכא אסמים דבסד מה איירי. והיינו דהתם מלא דאיירי ברבים ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי א"י חיים תחלה. דהכא כתיב מתך והתם כתיב יחיו מתיך. מתך דהכא ימין מתיך דהתם [דודאי מתי א"י חשיבי יחיד לגבי מתי ח"ל]: לא יכלה ב'. הכא ואידך (משלי כ"ג) ושבע עברתו יכלה. על כן לא יכלה ממך מקבור מתך כי צריך כל אדם ליראה

מן

יונתן

דרש קרית ארבע ע"ש ד' ענקים וכ"ל קרית גיבורים: (ז) וגחן לעיל פרשתי שהוא השתחואה מלשון גחון ותלמוד לה: (ח) אין אית כמו לשון רצון ורעות:

ארבע

רמב"ן

איש לבית אבותיו ושדה קבורה אשר יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפצתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו חשדו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו איך נחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך המליך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחוזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנענו ממך: (ח) אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו. וטעם ופגעו לי כי היה עפרו' עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה יבקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות: (ט) מערת

המכפלה

אבן עזרא

[ה]בענקים ולהיותו [ו]אברהם הוא על דרך דרש. כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא [ז]אברהם: ולבכתה. לבכות [ח]עליה. וכן ובכתה את [ט]אביה: (ג) פני מתו. רמז [י]לגוף. ועוד תמלא פי' [כ]לאמר: (ד) גר. לבדו [ל]הוא הלך: ותושב. הוא הגר [מ]היושב בארץ. אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו [נ]נחלה. או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו. לשון המדבר. ואין מדרך מוסר לשום אחרים [ס]שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה [ע]בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע. כי ימלא בה"א גם באל"ף [פ]באחרונה: (ז) ודקדוק וישתחו. בספר [צ]היסוד. והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת. והשתחויה שישוח כאשר [ק]יודה משפט הנותן שבח לאחר. וגם משה השתחוה לחותנו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך [ר]מערה: בכסף מלא. והספך [ש]חסר:

לא

פירוש על אבן עזרא

מספר המרובה, והלל חיי יעקב אע"ה המספר המועט קודם ככתוב שבע שנים וארבעים ומאת שנים (להלן מ"ז כ"ח). [ה]קרית ארבע וכו' (יהושע י"ד ע"ו) (שם ט"ו י"ד). [ו]ר"ל הדרש במ"כ אשר א"א היה אדם הגדול בענקים. [ז]שאם היה בעת מתתה בחברון הל"ל ויספוד את שרה ובכה עליה, מאי ויבא א"ו שהיה במקום אחר. עי"ן רשב"ם אשר מארץ הדיוק. [ח]כמו שהה"א במקום למ"ד כפירש"י מהכה (להלן כ"ח יו"ד) כן פה ה"ה במקום עליה. [ט](דברים כ"א י"ג) אשר פי' על אביה ואמה. [י]כי מלת מתו לשון זכר, וראוי להיות מֵתָתו לנקבה. אבל הכוונה על הגוף שפרחה הנשמה יקרא מת אפילו לנקבה, (ובל"א טאדער קערפער). [כ](להלן פסוק י"ז) ופי' לאמר. גר ותושב וכו'. [ל]ר"ל גר בלא מלת תושב הוא אורח נוטה ללון. [מ]ר"ל מי שהלך מארץ מולדתו ונתיישב בארץ אחרת נקרא גר תושב או גר ותושב. ור"ל גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם בארצכם כפרש"י. או פי' כי תושב הוא בארצם. ובעירם הוא אורח נוטה ללון. [נ]ר"ל מתחילה בקש תנו לשון מתנה. ועם עפרון דבר שיתן לו בכסף מלא, ע"כ פי' ר"א במלת אחוזה שייך שניהם. או שאוחז ע"י נחלה. או ע"י הכסף. ופי' מלת תנו האחוזה לאחוז ע"י כסף מלא. [ס]ר"ל שאין מדרך המוסר להשים אדון לחבירו בלא רשותו וע"כ מדייק ר"א לשון המדבר. פי' כי המדבר היה אחד ולא כולם וע"כ נענשו ב"י אשר אמרו עבדך אבינו. והולי מפני זלעפות רעב אמרו כן. [ע]כי המלך הוא בחור מעם והם כנו לא"א בשם נשיא אלהים כי הוקם מאת ה' ע"כ אמר שמואל אך נגד ה' משיחו (ש"א ט"ז ו') פי' כי אינו ראוי להיות בחור מעם רק ע"פ ה'. [פ]כמו בכאן הוא בה"א. לא תכלא (תהילים מ' י"ב) הוא באל"ף. [צ]פרשת שרה. והוא משונה. כי נשתנה ה"א למ"ד פע"ל לוי"ו. ואחריו ה"א נוסף משתחוה. ופעמים בלא ה"א וישתחו ומלעיל. ולרבים וישתחוו. ובא הי"ו התפעל אחר שי"ן פ"א פעל כמשפט אותיות זסש"ץ. [ק]בגמ' (שבועות ט"ז ע"ב) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים, ומשמעות הלשון כולה כדברי ר"א. וגם וישתחו (שמות י"ח ז') פי' ג"כ בהשחת הכלם. [ר]עיין ספורנו ורמב"ן אשר אין לדייק ממלת המכפלה. כי שם המקום היה מקדם מכפלה ולפי דעת חז"ל בגמ' (עירובין נ"ג ע"א) בית ועליה וכו' מאין לדרוש ככה. ע"כ מפרש ר"א מערת ולא המערה במכפלה, אלא ודאי מלת מערת אשר הם ב' מערות והתי"ו אינה לסמוך ולמה לא כתיב בוא"ו מערות א"ו מורה אשר היה מערה בתוך מערה. [ש]ר"ל היפך מלא הוא

ריק

ספורנו

מן העולם אלא אם כן נולד לדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ב) הספידא יקרא דשכבי: מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא חל עליו אבלות עדיין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמור ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להתקבע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחוזת קבר כאמרו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תשהא מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המדחה ונטמס הרי זה משובח: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים מפני שהם היו במקום כל הצבור: (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם במבחר קבריכו קבור כדי שלא תשהא: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחוזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור אחוזתו כמו שהעיד נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה יפסיד נחלתו: בכסף מלא. שאין חפצי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחוזת קבר. שאף על פי שימכור אולי

יערער

פירוש רשב"ם

אע"פכ ראוי לומר כי בא לסופדה: (ד) גר ותושב אנכי. מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתישבתי עמכם לכן אין לי מקום קברות אבות הנה. בקרית ארבע. שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע קרית ארבע אבי הענק כמו קרית סיחון: תנו לי אחזת קבר. הניחו לי לקנות קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחוזת קבר אין יכול להיות אלא רצון כל בני העיר. וכך מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברהם למקנה ואח"כ קבר אברם וקם לו לאחוזת קבר מאת כל בני חת: מלפני. אוציאנו מלפני לקוברו: (ו) נשיא אלהים. ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו. במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: (ט) מערת המכפלה.

עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־
חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי
נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ
אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר
אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ
אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃
טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־
כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ
קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן
וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת
שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם
שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי
מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ
סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן
קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא
הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־
קבר

אונקלוס

יא לָא רִבּוֹנִי קַבֵּל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי־בַהּ לָךְ יְהַבִיתַהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהַבִיתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל עִם־עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם־אַתְּ עָבֵד לִי טֵיבוּ קַבֵּל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי־חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יַת־מִיתִי תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יַת־אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵהּ׃ טו רִבּוֹנִי קַבֵּל מִנִּי אַרְעָא שְׁוֵי אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה הִיא וְיַת־מִיתָךְ קְבַר׃ טז וְקַבֵּל אַבְרָהָם מִן־עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יַת־כַּסְפָּא דְּמַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי־חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבַּל סְחוֹרָא (נ״י דְּמִתְקַבַּל סְחוֹרְתָא) בְּכָל־מְדִינְתָא׃ יז וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי־בַהּ וְכָל־אִילָנֵי דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל־תְּחוּמֵהּ סְחוֹר־סְחוֹר׃ יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָלֵי תְרַע־קַרְתֵּהּ׃ יט וּבָתַר־כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת־שָׂרָה אִתְּתֵהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כְּפֶלְתָּא עַל־אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי־בַהּ
לאברהם

מסרה יא מתך, חסר. יג לו, כ״ב. ממני, כ״ו. שמה, י״ח ק״פ. טו מאת, ג׳ חסר. מה הוא, ד׳ וחד והיקר. טז עפרון, ט׳ פסוק בסיפ׳ מן ב׳ מלין קדמא מ״ל חסין חסר. מאות, מ״ל. עבר, כו״ל חסר בחו׳. לסחר, ל׳ וכ״כ וח׳ בס׳. יז גבלו, ה׳ ח׳ בלי׳. יח למקנה, ל׳ בסי׳ והנו״ן בקמץ. יט המכפלה, ל׳ דחסר אשר וסימני בי׳. [ר״ל בקבורת שרה על פני ממרא, בקבורת אברהם אשר על פני ממרא, מנחת שי]. הוא, וא״ו וחירק.

ת״א נתתי כסף קדושין ב ז. ארץ ארבע מליעא פז. וישמע אברהם מליעא פט. ארבע מאות בכורות נ. ויקם השדה בתרא קט.

רש״י

חסר אותו היום מינוהו שוטר עליהם ומפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי להשיאו לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. רוצ״ם בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (נ״א) ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בכורות נ) חסר וי״ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (ב״מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום שבשקליהן גדולים שהן קנטרין לגטי״ה בלע״ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו׳: (יח) בכל באי שער עירו.
בקרב

רמב״ן

המכפלה. לשון רש״י בית ועלייה על גביו ד״א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צריך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפל הקב״ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או נדיבות שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחוזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיה שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמיה קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג בכל הקהלות להיות נמכר שדה קבורה לפי מדתו וכדברי רבותי׳ עפרון קבל דמים כלומר ביוקר גדול ואברהם נדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים: (יא) וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ולא תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימום ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר השופטים והגרים המלאים שם ואחר כן קבר אותה: (יג) אם אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה תשמעני ולא הכפל לנמץ הענין כמו שורה אדני שורה אלי השוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמור וגו׳ וכן ואני הנה אני בא ופניתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם לרדוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולכך טוים הענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אקיבם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי
לפס

יונתן בן עוזיאל

קרתיה למימר: (יא) בבעו רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא דביה לך יהבתה למתנא באנפי בני עמי יהבתה לך איזל קבר מיתך: (יב) וגחן ליה אברהם באנפי בני היתאה: (יג) ומליל עם עפרון באנפי עמא דארעא למימר ברם אם אנת צבי למעבד לי טיבו קביל מני אתן כספא דמי חקלא סב מני ואקבור ית מיתי תמן: (יד) ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: (טו) רבוני קביל מני ארע דמימן דילה ארבע מאת סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: (טז) וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל באנפיה בני חתאה ארבע מאה

ירושלמי

סלעין דכסף טב עברין בכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

[(טז) ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:] (יז) וקם זבין הקל עפרון די בכפלתא דקדם ממרא חקלא ומערתא דביה וכל אילנא דבחקלא דבכל תחומיה חזור הזור: (יח) לאברהם לזבינוי באנפי בני חיתאה לכל עלי תרע קרתיה: (יט) ומן בתר כדין קבר אברהם ית שרה אנתתיה למערת חקיל כפילתא דעל אנפיה ממרא היא חברון בארעא דכנען: (כ) וקם חקלא ומערתא דביה לאברהם לאחסנת קבורתא מן

בעל הטורים

מן המות ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה: (טז) לעפרן חסר כתיב בגי' עי"ן ר"ע. ועולה ת' כנגד ד' מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם שדה

יונתן

(טו) ארע דטימין דילה לשון שויה: (טז) בכל פתור פירוש בכל שולחני מחליף מעות נקרא שולחני ע"ש השלחן ותרגום פתור' לכן פי' כמ"י פ' בלק פתורה שהכל מרילים

רמב"ן

למה זה אנכי אולי זה דעת אנקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת: (יט) וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען. כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הנלקחת מחת בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען. ולפי דעתי כי טעם הכתובים איננו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונשא גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון היא בארץ הכנעני היושב בהר הכוח לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע

אבן עזרא

(יא) לא. כן אדוני אך שתשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון אלתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני. או טעמו אם אתה תעשה כן לי נתתי כסף השדה: (טז) עובר לסוחר. שלא יקם כי אם ככף נכנר: (יז) ויקם. נתקיים. ועמד השדה למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה. וכן גר ותושב אנכי. והעשרה שהזכיר הגאון איננם דבקים: וטעם לעיני בני חת. את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו. ונזכרה זאת הפרשה להודיע

פירוש על אבן עזרא

כיק חם שייך בכלי, ע"כ מפרש פה הכוונה כי מלת מלא הוא שלם כת"א ויב"ע שלים, וא"כ ההפוך הוא חסר. תמוסיף ר"א אלו הסיבות כאשר חז"ל דרשו על לא אדוני אשמ קשם לום וכו' (ב"מ מ' ע"ז) פרש"י שם ע"ש גמלא בברכות לא אדון אתה בדבר זה וכו'. ומאין לדרוש ככה, אלא דקשה לחז"ל היה לה לומר אדוני לא וכו', ובאשר היפכה הסדר כוונתם לא אדוני לא אדון אתה וכו' א"כ קשה לר"א כהנ"ל פה. ע"כ מוסיף מלת כן להעמיד לפי הפשט, ושלא לפרש מלת לא לשמעני, וכ"כ פי' ר"א אשר מלת לא מושכת אחרת עמו כמו אל באפך וכו' ובחמתך תיסרני (תהלים ל"ח ב') ע"כ מוסיף ג"כ מלה אך שמעני. אר"ל למה השתחוה לפני עה"א הלא עפרון השיב אשר יתן לו מתנת חנם ע"כ פי' ר"א אשר השתחוה א"א לעפרון בעת אשר יושב לפני עם הארץ א"כ ההשתחויה בפסוק ז' היה לעם עה"א ככתוב שם לעם הארץ, ופה כתוב לפני עם הארץ א"כ השתחוה לעפרון. בר"ל אם תתן לי השדה, לו תשמעני לקחת ממני הכסף שאתן, ונתתי הוא עבר במקום עתיד. גר"ל כאשר אמר עפרון נתתי המערה מעת שמע מיתת שרה ע"ז אומר א"א ג"כ לו נתתי כסף מכבר, וכהיום תקבל ממני, ומלת לו מורה על נתתי, וכהיום יובן כוונת הכתובים פסוק ג' כתוב אל בני חת לאמר, ר"ל אולי לא יכלה הנותן או המוכר לשם, ע"כ בקש בכונה לאמר ע"י זולת אשר ישא פני המבקש או המבקשים, ע"ז השיבו נשיא אלהים וכו' פסוק וא"ו שאין להם יותר נשוא פנים מא"א בעצמו ע"כ בא א"א לנסות הדבר אם אמת כן יפגעו את עפרון אם גם בעיניו חשוב למלאות מבוקשו, ובפרט כי נעשה לאותו היום שוטר העיר, וע"ז ענה עפרון פסוק יו"ד לאמר ע"י אהלים כי הם מחויבים לשמוע בקולך, אך אני עפרון השוטר אומר לא אדוני כוונת (ב"מ מ' ע"ו) ע"פ דרשת חז"ל הנ"ל לא אדון אתה עלי, אך אתה שמעני. השדה אשר אין צרך לא"א כ"כ מפרש עפרון כמ"י מכבר בלא השתדלות בני עירו, והמערה אשר הוא העיקר לקבור אתו זה נותן לעיני בני עמו, ור"ל להם הוא נושא פנים, וגם ישא הפנים לא"א, והטעם מסייע כי מלת בני עמי הוא דרגא תביר לפרש אשר גם להם ישא פנים, ומלת נתתיה לך קבור מתך הוא ענין לבד. וכפי דבורו נתתיה עבר, נראה אשר חושב עפרון אשר ימות אברהם עם שרה אשר נתן להם המערה והוא אקדווני פורעניות וכו', ע"כ מארץ עפרון אשר מסך מלת לעיני בני עמי גם למטה לפרש אשר כוונת נתתיה הוא מכבר נגד בני עמי כ"ל מעת שבא נגד עמו לבקש, כתן לו כבר ג"כ המערה, ע"כ השתחוה א"א עוד הפעם לפני עפרון ועם הארץ אשר גדול כבודו בעיני השופט, והבין כי הם קראו נשיא אלהים והוא ענה לא אדוני וכו' זה עוב טעם כונת א"א ע"פ פי' רא"ע אם אתה תעשה כן לו נתתי מכבר כסף השדה, כי פחד כאשר יורידו מגדולתו יטעון כי לא נתן רק לטובת בני עירו ויטעון כי יהיה על פנאי, ע"כ אמר כי לא בקש מתנו כמו מנשיא. רק מבקש לו ויקבל ממנו הכסף אשר הפריש ערס הקימו לשוטר. דר"ל כי לא שייך ויקם על הקרקע רק על בעל חי, ע"כ מפרש כי הוא מורה על השטר. הר"ל לעיל פסוק ג' אשר כתוב וידבר אל בני חת לאמר, היה האמירה הפסוק שלאחריו גר ותושב וכו' וכן בקשת מעשה הזאת אשר יתקיים השדה והמערה ונעשה עמהם תושב, (ושה"י פי') כאלו אמר כשקל אברהם את הכסף לעפרון אז נתקיים השדה למקנה, וכן הפסוק גר ותושב לעיל ד' דבוק עם פסוק ג' לפרש מה הוא לאמר. ור"ל הגאון ר"ם הזכיר עשרה פסוקים שהם שניים והם אחד, הביא אותם ר"א בספר לחות ובס' מאזנים וספר דבריו, ופה מקיים הכוונה אשר אלו ב' פסוקים הם דבוקים. זר"ל ויקם וכו' בפסוק י"ז מורה על רשות לקבור שרה, ומלת ויקם בפסוק כ' מורה על רשות לקבור זרעו. ר"ל

ספורנו

יעבור שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: לא אדוני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במשכנתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתלכו לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פ"ק) הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מכרוני בשביל עצמי אלא מכרוני בשביל אבא פטרוני בשביל אבא: (יג) אך אם כו' נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם מתי אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר: אתה לו שמעני. אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך: (טו) מה היא. כלא. מנער הוא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדיין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים במותניו של ספר המקנה ונאת

פירוש רשב"ם

כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן. וכן מוכיח לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה: בכסף מלא. בכל שוויו. בתוככם. לעיניכם ותהיו עדים לאחזת קבר. שתתרצו כלכם לקבור בה מתי: (יא) השדה נתתי לך. נותן אני אותו עכשיו לך הוירי"ץ בלע"ז: והמערה אשר בו. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה: (יב) וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ: (טו) ארץ ארבע מאות. ארץ שאינו שוה אלא ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא והיה לך לקחתה ממני בחנם ואת מתך קבר בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם. די לחכימא ברמיזא: עובר לסוחר. כסף צרוף ומתקבל בכל מיני סחורה. וכן ביהוידע מצינו כסף עובר. טוב בכל מקום. וכן אצבעותיו סור עובר טוב בכל מקום: (יח) לאברהם למקנה. קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו אבל לאחזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחזת

קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת: ס כד א וְאַבְרָהָם
זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם
בַּכֹּל: ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן
בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא
יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־
תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי
אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ד כִּי אֶל־
אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה
לִבְנִי לְיִצְחָק: ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד
אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי
אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־
בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־

תשיב

אונקלוס

לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי־חִתָּאֵה: א וְאַבְרָהָם סִיב
עָל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרֵיךְ יָת־אַבְרָהָם בְּכֹלָּא: ב וַאֲמַר אַבְרָהָם
לְעַבְדֵּהּ סָבָא דְבֵיתֵהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל־דִּי־לֵהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ
תְּחוֹת יַרְכִּי: ג וְאֲקַיֵּם עֲלָךְ בְּמֵימְרָא־דַיְיָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא
וֵאלָהָא דְּאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי
אֲנָא יָתֵב בֵּינֵיהוֹן: ד אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזֵיל וְתִיסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: ה וַאֲמַר לֵהּ עַבְדָּא מָאִים לָא־תֵיבֵי
אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת־בְּרָךְ
לְאַרְעָא דִּי־נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: ו וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר

לך

מסרה כד א בימים, ד׳. ברך, י״ב. בכל, ז׳ דגש. ב זקן, ב׳ אהרן והם בב׳ לישנא. המשל, כו״ל בחו׳ מ׳. ג ביהוה, ו׳ בלי׳. יושב, י״ז מ״ל בפורש. בקרבו, סבין בארבו. ד כי אל, ה׳ פסוק דמטעי׳ בהו׳ אס. מולדתי, כל או׳ מ״ל. ה אולי, כ״ל ו״ל במ״א. ההשב, ל׳ חסר. אשיב, מ״ל. אל הארץ, ד׳ דס׳ בס׳. משם, ב׳ דס׳ בחו׳. ו השמר, כו״ל שמירה מלעיל. [במ״א השמר והשקט (ישעיה ז׳ ד׳), מס״נ].

ת״א ואברהם זקן יומא כח קדושין פב מליעא פז סנהדרין קז. ברך את סוטה ה קדושין פב בתרא יו יז. ויאמר אברהם יומא כח. ואשביעך בה׳ שבועות לח. ואם לא תאבה קדושין סא.

רש״י

בקרב כל׳ ובמעמד כלם הקונה לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה הראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר״ל מה שלא אמר תחת יריכך וה״ל להשביע העבד במילתו לפי

שהל

רמב״ן

הנודע אליה. ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה׳ ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר׳ אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו: (א) ואברהם זקן בא בימים. חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ישלח לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עלתו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לכלוכית ולהלן זקנה שאין בה לכלוכית ירלו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה: ברך את אברהם בכל. בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה ולרבותי׳ בזה ענין נפלא אמרו וה׳ ברך את אברהם בכל ר׳ מאיר אומר שלא היתה לו בת ר׳ יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל. שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע״ז כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שילא זרעו הכשר מאשה אשתו הולה לארץ ואף כי יעבוד ע״ז ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוקת להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחלילה להם שיוליאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש בהקב״ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני י״י עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי״ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב״ה הנרמז במלת וה׳ בכ״מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שהחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כניסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא כלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בי״י אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את ר״א ב״ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא לותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב״ה את ישראל וקראן בתי הה״ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנא׳ הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר״ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר׳ נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני י״י עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגליתי לו סודי זה ע״כ ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך י״י

חזקי

ירושלמי

מִן בְּנֵי חִיתָּאָה: (א) וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכָל מִינֵי בִּרְכָתָא: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לֶאֱלִיעֶזֶר עַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל אַפּוֹתִיקֵי דִּילֵיהּ שַׁוֵּי כְדוֹן יְדָךְ בִּגְזֵרַת מְהוּלְתִי: [(ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ שַׁלִּיטָא דַּהֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַה דִּידֵיהּ שַׁוֵּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יֶרֶךְ קְיָימִי:]

יונתן בן עוזיאל

(ג) וְאוֹמֵינָךְ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דִּמְוּתְבֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא הוּא אֱלָהָא דְשׁוּלְטָנֵיהּ עַל אַרְעָא דִּי לָא תִסַּב אִיתָּא לִבְרִי מִבְּנָתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתִיב בֵּינֵיהוֹן: (ד) אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְבֵית גְּנִיסָתִי תֵּיזִיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לֵית צְבוּת אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיבִית בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: (ו) וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אסתמר

בעל הטורים

שדה עפרון ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה: (א) ואברהם זקן וסמוך ליה וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד ללאת ולבוא ליטא ולימן אז הולרך לברכה וס' בככו. בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד ילחק: (ב) המושל ב' במסורה הכא ואידך (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך שא"ל אברהם אפי' אם רוח

יונתן

מכילים לו מעות וק"ל: (ב) בגזרת מהולתי פי' בברית מילה כדפירש"י: (ד) ולגים גניסתי

רמב"ן

סזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירשם ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתי של ישראל דכתיב וי"י נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים תודיע ומהיכן היתה בת לאברהם כן דכתיב וי"י ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקראה בשמי ולכבודי בראתיו ההיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו כן בתו היתה משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר המלך מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אלוהו לאחי הגדול ליעלו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה"ד וי"י ברך את אברהם בכל ע"כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים הארוכות שאמרו ומן אז מדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה בגולה מסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואלו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הלדיקים עתק: (ג) ואשביעך בי"י. היה ראוי לאברהם שילוה את ילחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רלונו לשלוח בחייו אל ארלו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הולרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והולרך לאמר אני מלוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארלי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הולרך ללוות את ילחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רלון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע לילחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפוטרופוס על נכסיו ולוה אותו שישיא ילחק לרלונו ויגמיל אותו נכסיו ע"מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו: אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתוב וידברו על אלהי ירושלם ועל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע"ה אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר במוכה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים: (ה) ועעם אם לא תאבה האשה. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה לילחק: (ז) מבית אבי ומארץ מולדתי. לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארלי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים ומלילה שיתערב זרע הקדש בבני שם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי והרלי ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר

אבן עזרא

להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארלות לחיים ולמתים [ח]ועוד לקיי' דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם. ודרש שבתו היתה [ט]שמה בכל לריך להוסיף בי"ת משרת: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה. ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא נשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו. והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי. והאדון יושב והירך על היד. כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רלונך. וזה המשפט עדיין בארץ הודו. (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ. במקום הזה. כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים. והוא [כ]סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר [ל]גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שדר [מ]שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימלא על טעמים רבים [י]וכן אולי יעשה זרים: נפתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שים ה"א [ס]הבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון: (ו) כל השמר ולעיל מלשון שנירה. והשמר מלרע

פירוש על אבן עזרא

[ח]ר"ל אשר מאריך הכתוב בספור השתדלות וקניית א"א להראות לכל הארץ מקום החיים והמתים, ועוד טעם כמאמר חז"ל קיים א"א כל התורה זולת מלות מלה אשר א"א לקיימה קודם הלווי ואשר הלוי. ורצה נכון הבורה להנחילו נחלת א"י ע"כ הקדים א"א ולקח קרקע להיות לו ישיבת א"י כמו כל המלות. [ט]עי"ן (ב"ב י"ע י"ז). [י]ר"ל בבכל כמו וכעו אשכם דעה (ירמיה ג' ע"ו) שטעמו בדעה. [כ]ר"ל לפרש כנוי פה אלהי השמים והארץ להבין מאמר חז"ל מ"ם יום קודם ילירת הולד וכו' (סנהדרין פ"ב ע"א) ואמרו חז"ל מוסר לארם אשה במועד שמא יקדמנו אחר (מ"ק י"ח ע"ב) ע"כ אנו מחויבים להבין הענין כי הגזירה מהשמים אשר מקוגל פב"פ ולא בגזרה מוחלטת, ויהיה הפירוש מכריזין בת פלוני מקובלת לפלוני לפי טבע אלהות אשר נותנים בהם, ואם ישנה דרכו והזיוג הרלוי לו היעיבה דרכה בודאי אינו זוכה להשיגה ככתוב כי לא ינוח שבט הרשע וכו' אם לא אשר אותה בן זוג השמיחה מעלה כמו כן, א"כ משוגה המערכה כפי מעשה המתהוים, וע"כ פירש א"א בשם אלהי השמים, ומכ"ז נקרא אלהי הארץ כי משנה כפי מעשה יושבי הארץ, ומחויב להיות עזר עבור ילחק כפי מזגו הטוב, ובפרט אשר א"י היא תחת השגחת הי' ושם שער השמים, מחויבת האשה להיות דבקה בהי"ת. [ל]עיין (לעיל ט"ו י"ט). [מ]אולי ל"ל שהיה דר שם. [נ]ר"ל יש אולי שפי' כמו אם כמו אולי יעשה זרים (הושע ח' ז'), ויש כמו שמא, אולי אוכל נכה בו (במדבר כ"ב ז') ויש לתקוה, כמו אולי יתעשת (יונה א' ו'), ויש כמו לולי, אולי נטתה מפני (במדבר כ"ב ל"ג). [ס]ר"ל מקור מבנין הפעיל הָשֵׁב, ופה הוא בסגל אשר קורא ר"א נפתח הה"א. ישעיה

ספורנו

מאת בני חת. שהסכים כל הלבור שתהיה לו לאחוזת קבר: (א) ואברהם זקן וי"י ברך. באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהולרך להשביעו על כך כי לפי' הזקנה דאג שיומת ולא יראה במופת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארלו אשה הגונה לבנו הולרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו: ולכן הולרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם תבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא: (ה) אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאר כמות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם

פירוש רשב"ם

לאחוזת קבר מאת בני חת: (א) בא בימים. והרי הגיע עת להשיא את בנו בהיוו: וה' ברך את אברהם. להודיע האמור לפנינו שלא שלח עבדו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר נשי' בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל ולכך הוצרך לפרש תחלה ברך את אברהם בכל. כמו וחם אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שרומה ענין השעבוד וכן כתב בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה. בשאר בני אדם: (ד) כי אל ארצי. ולא לאותה שאינה קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: (ה) ההשב אשיב את בנך. אל ארץ אבתיך. ואעפ שורעו של אברהם

תָּשֵׁב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ
מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־
לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה
לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה
לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת
רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם
הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם
אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי
י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי
אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם
וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃
יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר
הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃
יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם
אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־
עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ
לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה
לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי

°הנערה ק'

אברהם

אונקלוס

לך דילמא־תתיב ית־ברי לתמן: ז יי אלהא דשמיא די
דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי
למימר לבנך אתן ית־ארעא הדא הוא ישלח מלאכה קדמך
ותיסב אתתא לברי מתמן: ח ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך
ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית־ברי לא תתיב לתמן:
ט ושוי עבדא ית־ידה תחות ירכא דאברהם רבונה וקיים
לה על־פתגמא הדין: י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי
רבוניה ואזל וכל־שפר רבוניה בידה וקם ואזל לארם די
על־פרת לקרתא דנחור: יא ואשרי גמליא מברא לקרתא
לבארא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: יב ואמר
יי אלהה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועביד־
טיבו עם רבוני אברהם: יג הא אנא קאים על־עינא דמיא
ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: יד ותהי עולימתא
דאימר לה ארכיני־כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי ואף־
גמלך אשקי יתה זמנת לעבדך ליצחק ובה אידע ארי־
עבדת טיבו עם־רבוני: טו והוה־הוא עד־לא שיצי למללא
והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר־מלכה אתת
נחור

מסרה תשיב, מ"ל. שמה, י"ח ק"פ. ז וממולדתי, מ"ל. ואשר, ב' דס'. ואשר נשבע, ל' בס'. נשבע, (הבית בלי מתג). ח ואם לא, ג' ר"פ בענין. משבעתי, ל' וחסר ועי' בשערי תורה ספירה ב'. תשב, ד' קמץ ומלרע חסר. י עשרה, ב' דמטע. ויקם, הרביע ביוד. יא ויברך, ל'. המים, ל'. השאבת, ל' וחסר דחסר. יב ויאמר, ז' ר"פ בטעם מרעים ופסק. הקרה, ל'. חסד, בז"ג. יג הנה, ז' ר"פ בספר'. יצאת, ל' חסר דחסר. לשאב חסר. יד הנער, הנערה ק'. אמר, חסר. הטי, ל'. כדך, ל'. גמליך, מ"ל. שתה, חסר. הכחת, ל' וחסר. ובה, ג'. טו יצאת, כו"ל חסר במ"ה בלי'.

ת"א והיה הנערה תענית ד.

רש"י

שאל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולה' אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין סא): רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרובי"ט בלע"ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו

רמב"ן

יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי שהם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו. ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה' טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו: (ז) ואשר דבר לי. לשון רש"י לצרכי כמו עלי. וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאין נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין הסלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר י"י אלהיך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך: (ח) ונקית משבועתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען.

יונתן בן עוזיאל

בְּתַר לָךְ דִילְמָא תְתִיב יַת בְּרִי לְתַמָּן: (ז) יְיָ אֱלָהָא דְמוֹתְבֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דִדְבָרַנִי מִן בֵּית אַבָּא וּמִן אֲרַע יַלְדוּתִי וּדְמַלֵּיל לִי וּדְקַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא הוּא יִזְמֵן מַלְאֲכֵי לְקַמָּךְ וְתִיסַּב אִיתְּא לִבְרִי מִתַּמָּן: (ח) וְאִם לֵית צָבְיָא אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרָךְ וְתִזְדַּכֵּי מִמּוֹמָתִי דָא לְחוּד יַת בְּרִי לָא תְתִיב לְתַמָּן: (ט) וְשַׁוִּי עַבְדָּא יַת יְדֵיהּ בִּגְזֵרַת מְהוּלְתָא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַיסַק פִּתְגָּמָא הָדֵין: (י) וּדְבַר עַבְדָּא עַשְׂרָא גַּמְלִין מִן גַּמְלֵי רִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל כָּל שְׁפַר אַפּוֹתִיקֵי דְרִיבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דְּעַל פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר:

ירושלמי

(י) וְכָל שְׁפַר אַפּוֹתִיקֵי דְרִיבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דְּעַל פְּרַת נַהֲרַיִם: (יא) וְאַרְבַּע גַּמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא לְבֵירָא דְמַיָּא לְעִדָּן רַמְשָׁא לְעִדָּן דְּנָפְקָן מַלְיָאתָא: (יב) וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין כְּעַן אִיתָא מְהַגְנָא קוּמַי יוֹמָנָא וְעִיבַד טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם: (יג) הָא אֲנָא קָאֵי עַל עֵינֵי דְמַיָּא וּבְנָתְהוֹן דְאַנְשֵׁי קַרְתָּא נָפְקָן לְמִמְלֵי מוֹי: (יד) וּתְהֵי רִיבָא דְאֵימַר לַהּ אַרְכִּינִי כְּדוֹן לְגִינָךְ וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר שְׁתֵי וְאוּף גַּמְלָיךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ זְמִינְתָּא בְּמַזְּלָא לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבַהּ אִינְדַּע אֲרוּם עֲבַדְתְּ טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי: (טו) וַהֲוָה בְּשַׁעְתָּא קַלִּילָא הוּא עַד כְּדוֹן לָא פְסַק לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נַפְקַת דְּאִתְיְלִידָא לִבְתוּאֵל

בר

בעל הטורים

חס השאל לו שום אונס יעלה עליך מקומך אל הנה אלא לך לאהלי: כא ידך צבי' אלא שהשביעו במילה: (ז) ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ושני פעמים כתיב מלאכי בפרשה שנקם על שניהם אחד בהליכה ואחד בחזר': (י) וכל טוב ב' במסורה הכא ואידך (ע"ב ס') וכל טוב דמשק. אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (יג) עם אדני אברהם ס"ס מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים עכהו על המים. וכשהוסיף דלי"ח על פסק-יפיה ס"ס דמים שאמר בזכות דמו שנשפך בפסח העקידה ענני: (יד) ובה ג' במסור' הכא ואידך (ישעי' י"ד) ובה יחסו עניי עמו. (ד"ה א' כ') ובה אבן [יקרה]. פי' ובה אדע כי עשית חסד אם תהיה לדקה גומלת חסדים. ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקר. והכי איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי

אומר

יונתן

גניסתי פי' לבית משפחתי: (ח) ותזדכי פי' תהיה זכאי א' מהמלות אשר פ"א פעל לפני ת' המורה על בנין התפעל וק"ל: (י) כל שפר אפותיקי מכא; מוכח דלין לגרוס אפיתקי לשון אולר שא"א שהוליך עמו כל אוצרות אדוניו אלא ודאי שערי אפותיקי: (יא) וארבע גמליא פירוש הרביע הגמלים להבריכם: (יב) זמין וכו' מהגנא פי' הזמין לפני אשה הגונה: (יד) לגיניך פירוש חמת גדול מלשון הגמרא אסתרא בלגינא:

למורביות

רמב"ן

ענין אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה. ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא ואם כוונים בה חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר וממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו נאמר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנות כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים אבל ונקיתי משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע בילחק הלדיק שישמע לאביו ושיזהר בכן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים. ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד והסנה על ימין או שמאל ולא אמר השובה לי: (י) וכל טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפלו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירלה כמו שאמר המושל בכל אשר לו. והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בשאול וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה שהיו בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים ענינים הסם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו והמקראות יקראו לשונם במוגן: (יד) אותה הוכחתה לעבדך ליצחק. לשון רש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל

פירושו

אבן עזרא

מלרע לשון שמרים. כמו השמר [ע]והשקט. כטעם שקט הוא על [פ]שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה. ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ [צ]ישראל. וטעם לא תשב [ק]בעבור אברהם שהוא העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם [ר]על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן אפני [ש]לפני. וכן כי הקרה ה' אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד [ת]על תפלת הנביא שהשם ענהו. והוכיח בחלום על יד המלאך. שהוא שליח השם [א]לעזרו. והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו. ורבים יתמהו באמרם שלא [ב]שאל כהוגן. ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו

ותשקה

פירוש על אבן עזרא

[ע](ישעיה ז'ד'). [פ](ירמיה מ"ד י"א). [צ]ר"ל לא שייך חשב אלל ילחק אם לא היה מעולם חוץ לארץ, ע"כ מפרש כי כי כונת א"א שיעמוד בא"י. [ק]וא"כ למה מלוה במלת חשב ע"כ מפרש ר"ל כי היה הדב' עבור א"א והוא בא מאכן ואללו שייך בלאהו להכן בשם השבה ע"כ מדבר הענין אשר שייך לדבר על עלמו. [ר]עיין נשב"ס. [ש]קהם מלת מקרה פי' שלא בהזדמן כמו מקרה לילה.. (דברים כ"ג י"א), ובפסוק כי הקרה ה' וכו' (להלן כ"ז כ') ושם ע"כ פירושו ע"י זימון כי אין מקרה לפני הי"ת כי הכל בהשגחתו וכן פה פירושו. [ת]ר"ל מלת הוכחתה הוא לשון עבר כי סמך א"ע על הפלה א"א בפסוק ז', והשב בודאי שלח מלאך למשפחת אברהם בחלום הלילה שיכינו אשה עגונה לבן אדוניו, או ר"ל כמו שהמלאך נעשה שליחות השם ע"י כן ענהו ה' ונתקיים הבלחוה ע"י. [א]וע"כ עשה הכמן בשמים כמו גלוי מלאה לדע אם היא האשה הנדיבה. [ב]כדאמרינן (פ"ק דתענית ד' ע"א)

יכול

ספורנו

ואם לא ילך יבחר באשת נעוריו: (ז) אלהי השמים. ישלח מלאכו יהי רלון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכוונו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם: ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי בילחק יקרא לך זרע: ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא ינחם ישב בלי ספק שישא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה. נשבע עם כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד כו' וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו. ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הולרך בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרלונו: ויקם וילך. לדרכו: והיה הנערה אשר אומר אליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כך יעשה כך וכך: (יד) וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל פחות מלרכו שלא להכריח ולאוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יקרת ותוכיח אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראוי לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירת

לא

פירוש רשב"ם

אברהם לא היה שם קורא אותו השבה הואיל והיה אברהם שם: (ז) ה' אלהי השמים. שהביאני כאן ונתן לזרעי זאת הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכיך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה. על התנאי שפי' לו אברהם: (י) וכל טוב אדניו. האנשי' החשובים של בית אברהם הוא שנאמר לפניו והאנשים אשר עמו: (יא) ויברך הגמלים. שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישת מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין ובגנדו בגמל ניכר: (יד) אותה הוכחת. כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן

ולא

אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ°
טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא
יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי
נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה
אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ
וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר
גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃
כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ
עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־
גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ
לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃
כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת
וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ
וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב
מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי
נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃
כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־
מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃ כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־
מָקוֹם לָלוּן׃ כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי

°והנערה ק׳

יהוה

אונקלוס

נחור אחוהי דאברהם וקולתה על־כתפה: טז ועולימתא שפירת חיזו (נ״י שפירא למחזי) לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסלקת: יז ורהט עבדא לקדמותה ואמר אשקיני־(נ״י אטעמני) כען זעיר־מיא מקולתיך: יח ואמרת אשת רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקתה: יט ושיציאת לאשקיותה ואמרת אף לגמליך אמלי עד די־ספקון למשתי: כ ואוחיאת ונפצת קולתה לבית־שקיא ורהטת עוד לבירא למלי ומלת לכל־גמלוהי: כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי ארחה אם־לא: כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותרין שירין על־ידהא מתקל־עשר סלעין־דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת־מן את חוי כען לי האית בית־אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת לה בת־בתואל אנא בר־מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת לה אף־תבנא אף־כסתא סגי עמנא אף אתר כשר־למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם־יי: כז ואמר בריך יי אלהא דרבוני אברהם די לא־מנע טיבותה וקושטה מן־רבוני אנא בארח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני:

ורהט

מסרה טז והנער, והנערה ק׳. טבת, ל׳ חסר. ידעה, ב׳. העינה, ב׳. יז הגמיאיני, ל׳ ומ״ל דמ״ל. יח ותרד, ג׳ ב׳ חסר וחד מ״ל. יט ותכל, ב׳. להשקתו, חסר. אשאב, ל׳. לשתת, ד׳ חסר. כ ותער, ל׳ ול׳ תער. השקת, ל׳ חסר. לשאב, ל׳ וחסר. ותשאב, ל׳. כא משתאה, ל׳ האלף בליר׳. לדעת, ברביע. ההצליח, ל׳. אם לא, ז׳ פ״ס. כב לשתות, מ״ל. בקע, ב׳ לגלגלת. צמידים, מ״ל דמ״ל. כג הגידי, מ״ל. ללין, סימנה מן כ״ז בכל חד וחד ל׳ דכו׳. כה ללון, קדמאה ללין תנין ללון ואפ״ס הלילו. כו ויקד, כל או׳ חסר.

ת״א והנערה טבת יבמות סה. הגמיאיני שבת עז.

רש״י

לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב״ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרך בנות הגוים שהיו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה. (ב״ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומי״ר בלע״ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת״א די ספקון שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה: משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי״ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי״ן ונדברת בלשון מתפעל שאין תי״ו מפרידה בין שתי אותיותיה של עקר היסוד כגון (משתאה) מסתולל מגזרת סולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת ושמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכה׳ שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שומו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם נבהל ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה ונבראה שהיה שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה׳ דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה. משתומם אליה כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם כו) אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב״ה דרכו: ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי״ת ולמ״ד וה״א המשמשים בראש

התיבה

רמב״ן

פירושו הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה׳: (יז) וירץ העבד לקראתה. לשון רש״י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב״ה את סימן ברכה לבניך ונראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו: (טו) אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים

מפלגשו

ירושלמי

בר מלכה אנתתיה דנחור אחוי דאברהם ולגינתא על כתפהא: (טז) וריבא שפירא למחמי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה במשכבה ונחתת לעיינא ומלת לגנתא וסליקת: (יז) ורהט עבדא לקדמותהא ואמר אטעמני כדון קליל מוי מן לגיניתיך: (יח) ואמרת שתי רבוני ואוחיאת ואחיתת לגנתא על ידה ואשקיתיה: (יט) ופסקת לאשקיותיה ואמרת אוף לגמלך אמלי עד די ספקון למשתי: (כ) ואוחיאת ורוקינת לגנתא למורביות בית שקתי ורהטת תוב לבירא למימלי ומלת לכל גמלוי:

[(כ) וחתת ואחתת מורביה לנו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי:]

(כא) וגברא הוה משתין לה ושתיק למנדע האצלח יי ארחיה אין לא:

בעל הטורים

לומר אבן יקרה היתה משקלה בקע: (טז) לא ידעה ב' במסו' הכא ואידך (מ"א ס') והמלך לא ידעה מה להלן לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה אף הכא נמי והיא לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה. (יט) ותכל ב' במסו' הכא ואידך (ש"ב י"ג). ותכל דוד וגו' לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת: ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כום תנחומין על אמנון: (כב) בקע ב' במסורה הכא ואידך בקע

רמב"ן

תפלגתו רקומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה תפלה בת בתואל אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירנו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי מקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה: (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. הכתוב הזה יחסר המעשה והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכך אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת בתואל

יונתן בן עוזיאל

(כב) והוה כד ספיקו גמליא למימלי ונסיב גברא קדשא דדהבא דדרכמונא מתקליה קביל דרכמונא לגולגלתא דאיתמסין בנהא למיתב לעיבידת משכנא ותרין שירין יהב על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא סכום מתקלהון קביל תרין לוחיא דכתיבין בהון עשרתי דבריא: (כג) ואמר ברת מאן את תני כדון לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: (כד) ואמרת ליה ברת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: (כה) ותנת למימר ליה אוף תיבנא אוף אספסתא סגי עמנא אוף אתר כשר למבת: (כו) וגחן גברא וסגיד קדם יי דזמין קדמוי אתתא מהגנא: (כז) ואמר בריך שמא דיי אלהיה דריבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקשטיה מן רבוני אנא בזכותיה

יונתן

(כ) למורביות פי' להשוקת כי כן פ"י בההעים מרביות וכן בירושלמי חרות ואחתת מורביה פירוש מיסכת והורידה כלי ששותים ממנו: (כב) דדרכמונא מתקלי' פי' רש"י בעתרא ד' מטבע של זהב משקלו. קביל דדרכמונא לאיטמוקין פי' נגד בקע לגלגלות דעתידין בניו ליתן לעבודת המשכן ושרין שירין נגד ב' לוחות י' זהב משקל' נגד י' דברות ועיין ברש"י זהו סוכף דבריו: (כה) אספסתא מין זרע וזולת ממאכל בהמה: באורח

אבן עזרא

ותשקה לגמליו ומלאה שהיא ממשפחה אמרת הי' עוזב אותה ולא הספיד כלום. כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר ג אמר ל' קודם שיתן לה כלום. וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם. וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אשה ממשפחת אדוניו. והשוכחה שתעשה לדך מוסר כמו בת נדיב והשם שמע תפלתו. ודרך יהונתן ד אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. כפוק שידבר הכתוב על חוץ ה הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם אסר ואין ראוי ו לגלות דבר ערוה: (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם. מגזרת שאו ז עריה. תשאה ח שממה. וטעם לה כמו בשבילה. וכן אשתומם כשעה אחת ט ושתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פני' ולא יתכן היותו מן י שתה: (כב) נזם. יש אם כ שהוא באף גם באזן ל ושעל האף ירד מעל פתיל מ קשור במלח: בקע. חצי שקל מגזרת נ נבקע: וצמידים. מגזרת צמיד פתיל. כי על היד האחת הצמיד ס האחד הוא שנים. ומרחו ידועה: (כג) ללין. מן בנין הכבד ע הנוסף. כי ללון מן הקל סקל

פירוש על אבן עזרא

יכול שפילו סגרה או פותח וכו'. ג וכן תילכו המוס' בחולין (דף ל"ב ע"ב) ד"ה כאלעזר, עיין בעקידה (שער כ"ב). ד(פ"ס י"ד י') מה שאמר לנערו וכו' וזה לנו אות מודה כ"א שהוא נזום, ולהבין ההפרש כמובא בגמרא עורבא שקיי הוא, והיונה אם מרלה בכנפיה והוגה בגבונה הוא סמן אמה כי היא עוף הטהור הראוי להקריב קרבן ע"כ הסמן אשר עשה אלעזר הוא גלוי מלתא ע"י נדיבה כזאת והיא ראויה לגלות דבר ה', אך יהונתן תפס ע"י הפלשתים וע"י אינו רק נחוש. ה כמש"כ רש"י והוא ממ"כ וכ"כ בינמת ומסוק אשר ישבנבה הכתוב על ביאה כזאת. ו אלא כונת כ"א כשמואל אשר אמר יכולני לבעול וכו' והיא תשאלה בתולה כמקדם ואינו ראוי אשר יפרש כ"א ז"ל איך עופים זאת הביאה. ז(ישעיה ו' י"א). ח(שם). ט(דניאל ד' ע"ז). י פי' כ"א בתפלת ס' שפת יתר כי זה כנגד הנפרגס לרמית שמפרנס אוחו מגזרת והשתיה כדת, וגם רש"י ז"ל אומר זה ע"ש. כ(להלן פסוק מ"ז). ל(להלן ל"ה ד). מ כי כ"א חיבר פירוש זה בעיר לונ"ס כמו שכתוב בפרשה ויאלא בפסוק ויזכה לן השמש וזה היה בגולו מספרד לפ"י, ואז לא ראה כי בנות ישראל במצרים ובא"י מניאין נזמים באף ופלוים בנקבים שנוקבים האף כמו האוזן, (ר"ל) כי כ"א נוטה לפרש ע"פ פשוטו, והמדינות אשר אינם מורגלים לעשות כזה נראה להם כמגונה ע"כ מפרש להבין בזה הדרך אשר יהיה תלוי הנזם מעל פתיל קשור במלח, וכמו היום שמקשטים עם צהי עינים, הנקרא (ברילען או איין שטעכער). נ(לעיל ז' י"א). ס ר"ל הטעם, כי צמיד נקרא ע"ש שהוא משני אבנים למודים או שנלמדים ב' הראשים, או שהוא מב' חתיכות ומחוברת באמצע כדי שיפתח ויסגר, ובזה מבין כונתו (במדבר י"ט ע"ז) אשר מפרש שנים פתילים, כאשר המגופה מהכלי מחוברת נקרא צמיד כי הם ב' כלים מחוברים, כפי' רא"ם דלא כפירש"י שם ע"ש ר"ל
ע ר"ל כמו לדלין מבנין הפעיל.

ספורנו

לא בן כאומה הפלגש: (טז) טובת מראה. יפת הלבע: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. המתינה לדבר עד שיכלו לשתות כאמרם ז"ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: (כ) ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו: ותרץ עוד אל הבאר. אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות: (כא) משתאה. משתומם על רוב הזריזות לעשות חסד: מחריש. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחוק המוסר: לדעת. להכיר מתוך אופן חסידותה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"ל הטוב והחסד הגמור: אם לא. ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר: (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות. זה היה זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב ולאם שלא היה' מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור: ושני צמידים על ידיה. ראוים למדת ידיה כמו ועשית על המשכן קרסות גדלות. ועשית עליו זר זהב. ראוים למדותם: היש בית אביך מקום. מוכן לכניסת אורחים כמנהג אז: ללין. שנלין שם את גמלינו: (כה) גם תבן גם מספוא. לא מקום לגמלים בלבד אבל יש גם כן תבן

פירוש רשב"ם

ולא אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה. אפי' מעשה חידודין. כי צנועה היתה: (יט) גם לגמליך אשאב. הבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש: (כ) ותער. כמו ותערה כמו ותכל ותכלה מגזרת וקיר ערה מגן: השוקת מלשון וישק צאן לבן. שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו: (כא) והאיש משתאה. מלשון תשאה שממה והתי"ו כמו תי"ו בישתבח מן שבח. וישתמר חוקת עמרי. מלשון שמר כלומר משתומם ומחשב על שאמרה לו זאת הנערה: והמפרש לשון שתייה אי אפשר מפני שהאל"ף שבו לא תהיה בלשון שתייה. ועוד שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא: (כב) ויקח האיש נזם זהב. יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו. אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה. לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה: בקע. חצי שקל כמו נשה ידך על הים ובקעהו: (כג) מקום לנו ללין. מקום לנו בביתך ולמה אנו צריכין ללין. לבית לינה. שם דבר הוא. כמו כי יהיה ריב בין אנשים. מן וירב בלבן. בין דין לדין. שם דבר מן וילן שם בלילה הוא. אבל היא שאמרה גם מקום ללון. פירושה ללון גופני כמו לקום לשוב מצרימה ואלו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית לינה. אבל ללון אין צריך פי' שהרי משמע

יהוה בית אחי אדני׃ כח ותרץ הנער°
ותגד לבית אמה כדברים האלה׃
כט ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן
אל־האיש החוצה אל־העין׃ ל ויהי
כראת את־הנזם ואת־הצמדים על־ידי
אחתו וכשמעו את־דברי רבקה אחתו
לאמר כה־דבר אלי האיש ויבא אל־
האיש והנה עמד על־הגמלים על־העין׃
לא ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד
בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום
לגמלים׃ לב ויבא האיש הביתה ויפתח
הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים
ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר
אתו׃ לג ויישם° לפניו לאכל ויאמר לא
אכל עד אם־דברתי דברי ויאמר
דבר׃ לד ויאמר עבד אברהם אנכי׃
לה ויהוה ברך את־אדני מאד ויגדל
ויתן־לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם
ושפחת וגמלים וחמרים׃ לו ותלד
שרה אשת אדני בן לאדני אחרי
זקנתה ויתן־לו את־כל־אשר־לו׃
לז וישבעני אדני לאמר לא־תקח אשה
לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב
בארצו׃ לח אם־לא אל־בית־אבי תלך
ואל־משפחתי ולקחת אשה לבני׃
לט ואמר אל־אדני אלי לא־תלך האשה
אחרי׃ מ ויאמר אלי יהוה אשר־התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך
והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי׃ מא אז תנקה
מאלתי כי תבוא אל־משפחתי ואם־לא יתנו לך והיית נקי מאלתי׃ מב ואבא
היום אל־העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם־ישך־נא מצליח דרכי
אשר אנכי הלך עליה׃ מג הנה אנכי נצב על־עין המים והיה העלמה היצאת
לשאב ואמרתי אליה השקיני־נא מעט־מים מכדך׃ מד ואמרה אלי גם־אתה

שתה

°הנערה ק' °ויושם קרי

אונקלוס

כח ורהט עולמתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין׃
כט ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות־גברא לברא
לות עינא׃ ל והוה כד חזא ית־קדשא וית־שיריא על־
ידי אחתה וכד־שמע ית־פתגמי רבקה אחתה למימר כדין
מלל עמי גברא ואתא לות־גברא והא קאם עלוי־גמליא
על־עינא׃ לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא
ואנא פניתי ביתא ואתר כשר־לגמליא׃ לב ועל גברא
לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכספתא לגמליא ומיא
לאסחאה רגלוהי ורגלי גבריא דעמה׃ לג ושויו קדמוהי
למיכל ואמר לא איכול עד דאמלל פתגמי ואמר מלל׃
לד ואמר עבדא דאברהם אנא׃ לה ויי בריך ית־רבוני
לחדא ורבא ויהב־ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין
ואמהן וגמלין וחמרין׃ לו וילידת שרה אתת רבוני בר
לרבוני בתר דסיבת ויהב־ליה ית־כל־דיליה׃ לז וקיים־עלי
רבוני למימר לא־תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא
יתב בארעיה׃ לח אלהן לבית־אבא תיזיל ולזרעיתי ותיסב
אתתא לברי׃ לט ואמרית לרבוני מאים לא־תיתי אתתא
בתרי׃ מ ואמר לי יי די־פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה
עמך ויצלח ארחך ותיסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית
אבא׃ מא בכן תהי־זכי (נ״י זכא) ממומתי ארי תהך לזרעיתי
ואם־לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי׃ מב ואתית (נ״י ואתיתי)
יומא־דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם־
אית־כען־רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה׃
מג הא אנא קאם על־עינא דמיא ויהי עולמתא דתפוק
לממלי ואימר לה אשקיני־כען זעיר־מיא מקולתיך׃
מד ותימר לי אף־את אשתי ואף לגמליך אמלי היא אתתא

דזמין

מסרה כז אחי, דין קדמה, אחי כיכה אחי ואפ״ס אחי וכלה. כח הנער, הנערה ק׳. כט המולה, י״ז. אל העין, ב׳. ל כראת, ב׳ חסר. פני אלהים והרלכי, ל. ואת, (הרי״ו בנעי׳). הצמדים, ל׳ וחסר י״ק. אחתו, כל או׳ חסר. דבר, הנים בסגול. ויבא, כו״ל חסר. עמד, חסר. העין, ב׳. לא בוא, י״ג מ״ל. תעמד, כל או׳ חסר. פניתי, ל׳. ומקום, ב׳ לזהב יזקו. לב ויפתח, ב׳ בב׳ לישנא. ומספוא, ל׳ וכ״ב (בוי״ו השבור) ומ״ל. לרחץ, חסר. לג ויישם, ויושם ק׳. לאכל, חסר. אכל, חסר. עד אם, ל׳. לה ויהוה, ז׳ בטעם כ״ס. ברך, י״ג. ועבדם, ל׳ וחסר. ושפחת, כ״ל חסר עד ויפרוץ האיש. וחמרים, כל או׳ ח״ו ומ״ל י׳. לז וישבעני, ל׳ וחסר. לח אם לא, ח׳ כ״ס וכל איוב דכו׳ במ״ב ואם. לט אלי, מ״ח מלין מימדין ס״ו. מא אז, ל׳. תבוא, כל או׳ מ״ל במ״ע. ואם לא, י״ז במליעת פסוק. מב ואבא, ה׳ חסר בלי׳. הלך, חסר. מג הנה, ז׳ כ״ס בסיפרא. העלמה, ג׳. היצאת, ח״ו ומ״ל אלף. השקיני נא, ב׳ דסמיך. השקיני, מ״ל.

ת״א ויאמר עבד אברהם אנכי בבא קמא ג. אז תנקה קדושין סה. ואבא היום סנהדרין לה.

רש״י

שתיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא

זה

בזכותיה באורח תקנא דברני יי בית אחוי דרבוני: (כח) ורהטת ריבא וחויאת לבית אימה כפתגמיא האלין: (כט) ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לעינא: (ל) והוה כדי חמא ית קדשא וית שירייא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדון מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאי עלוי גמליא על עינא: (לא) וחשיב לבן דהוא אברהם ואמר עול בריכא דיי למא אנת קאי בברא ואנא פנית ביתא מפולחנא נוכראה ואתר אתקינית לגמליא: (לב) ועל גברא לביתא ושרי זממי גמליא ויהב לבן תיבנא ואספסתא לגמליא ומוי למשזוג ריגלא ורגלי גובריא די עמיה: (לג) וסדרו קומיה למיכול תבשילה דביה סמא דקטול וארגיש ביה ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: (לד) ואמר עבדא דאברהם אנא: (לה) ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב ליה עאן ותורין וכספא ודהבא ועברין ואמהן וגמלין וחמרין: (לו) וילידת שרה איתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: (לז) ואומי יתי רבוני למימר לא תסב איתתא לברי מבנת כנענאי דאנא יתיב בארעהון: (לח) אלהן לבית איבא תיזיל ולייחוסי ותסב איתא לברי: (לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיתי איתתא בתרי: (מ) ואמר לי יי דפלחית קומוי יזמן מלאכיה עמך ויצלח ארחך ותסב איתתא לברי מן יחוסי ומגניסת בית איבא: (מא) בכין תודכי ממומתי אין תיעול לבית יחוסי ואין לא ינתנון לך ותהי זכאי ממומתי: (מב) ואתית יומנא לעינא ואמרית יי אלהיה דרבוני אברהם אין איתך כדון מצלח ארחי דאנא אזיל עלה: (מג) הא אנא קאי על עינא דמיא ותהי ריבא דתיפוק למימלי ואימר לה אשקיני כדון קליל מוי מן לגיניתיך: (מד) ותימר לי אוף אנת שתי אוף לגמלך אמלי היא

אנתתא

רש"י

זה נותן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (לקמן מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות ואשר אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה כתבו לשם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר. והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות

אנשים

בעל הטורים

בקש בגלגלא שרמז לה זכות השקלים: (כט) ולרבקה ב' במסור' חד הכא ר"פ וחד ס"פ ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. שכהו עיניו מעשן ע"ז של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא רגילה כן בבית אביה שהיה כומר לע"ז. ועל כן הקדים הכתוב שם ליצחק [ולפע"ד שהיא רגילה יותר כי האשה יושבת בבית יותר מן האיש] לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. א"נ רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע וזהו ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום ב' הכא. ואידך (איוב כ"ח) ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: (לב) ויפתח ב' הכא ואידך (מ"א ז') ויפתח על הלוחות ידותיה בבנין הבית מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרי' לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויושם (קרי) ויישם כתי' מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ויהפכו עליו לאכול כדי שלא ירגיש. ויישם ב' דסמיכי הכא ואידך ויישם בארון רמז שהלך לבתואל ושמו בארון והוא הרגים ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי והנהגני בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכה נטילת ידים וברכת המוציא ובזה חשב כי יכלל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה. וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכל ומת וי"מ שנתנו לו דבר אסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואינו אוכל דבר איסור: (מח) אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא החמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיפחדו:

כי

יונתן

(כז) באורח מתקנא פי' בדרך הישר: (לא) ואנא פנית ביתא מפולחנא נוכראה פי' שפניתי הבית מע"ז כרש"י: (לב) ושרי זמימה פי' שהתיר נזמי הגמלים שחסמום מפני הגזל: (לג) בשביל דביה סמא דקטול פי' בשביל שנתנו סם המות כדאיתא במדרש לקמן שאכלו בתואל ומת ודרש אין ויישם אלא ל' סם ול"נ דלאמר ויישם לפניו משמע

שלכן

רמב"ן

בתואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל ספר כאן הכתובה וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא באים שבא ויפתח הגמלים יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ניבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן: ובנין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי אוכפם כי המנהג להולכים קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח שמפתח מוסרי אוכף ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא ב"ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לפתוח פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות

בביתו

אבן עזרא

הקל: (לב) ומספא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו °שעורה: (לג) ויישם. מבנין שלא נזכר פועלו כמו ויוסב את ×משה: ויש אומר יש כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. והנכון שדבריו ׳כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי.

ולא

פירוש על אבן עזרא

°ר"ל השם מספא כולל ג"כ השעורה לסוסים ולחמורים ולגמלים. ×אולי כונה ר"ל כמו שבמ"כ פ' ק' אשר נגף בתואל באותו הלילה על שנתנו סם המות לאליעזר ליתם מה שבידו, ע"כ מה הקרי בו"ו אשר כונתו שלא יודע מי שם בתבשיל ע"פ המסורה כתב ביו"ד הב' והוא כמו וי'ישם להראות ע"פ היה וע"כ נגף. ׳ומגדולת

העבד

ספורנו

תבן ומספוא לפרנסם: גם מקום ללון. בעבדך ובעבד אדניך: (כט) וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו: (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. וחשב שאין ראוי להיות כפוי טובה: וכשמעו את דברי רבקה. ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללין: ויבא אל האיש. להכניסו בביתו: והנה עומד על הגמלים. לאמר להכניסם בלתי מנסה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. ששאלת מקום ללון את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך: ואנכי פניתי הבית. בעבדך ובעבד אדניך: ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעבד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים באלהנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו: (לו) אחרי זקנתה. לפיכך היה חביב מעשה מנולד: (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס בבנות ארצו ובחר בכם באתי אליכם לא

לסעדר

פירוש רשב"ם

משמע ללון בו בני אדם. זהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקדש: (כח) גם תבן. שלא שאלת גם מקום ללון ששאלת. דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך: (לב) ויפתח. כמו אל יתהלל חוגר כמפתח. התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי. אחרי שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה: (לה) ברך את אדוני. לכן הקדם למעלה ברך את אברהם בכל ויגדל וכל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. לא יחלקו אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו. יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה' אלהי

אדוני

שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה
אשר הכיח יהוה לבן אדני: מה אני
טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה
יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה
ותשאב ואמר אליה השקיני נא:
מו ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר
שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם
הגמלים השקתה: מז ואשאל אתה
ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל
בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם
הנזם על אפה והצמידים על ידיה:
מח ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את
יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני
בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני
לבנו: מט ועתה אם ישכם עשים חסד
ואמת את אדני הגידו לי ואם לא
הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל:
נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא
הדבר לא נוכל דבר אליך רע או
טוב: נא הנה רבקה לפניך קח ולך
ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר
יהוה: נב ויהי כאשר שמע עבד
אברהם את דבריהם וישתחו ארצה
ליהוה: חמישי נג ויוצא העבד כלי כסף
וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת
נתן לאחיה ולאמה: נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו
בבקר ויאמר שלחני לאדני: נה ויאמר אחיה ואמה תשב הנער° אתנו ימים
או עשור אחר תלך: נו ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי
שלחוני ואלכה לאדני: נז ויאמרו נקרא לנער° ונשאלה את פיה:
נח ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך: נט וישלחו
את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו: ס ויברכו
את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער

°הנערה ק' °לנערה ק'

שנאיו

אונקלוס

דְזַמִין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי: מה אֲנָא עַד־לָא שֵׁיצֵיתִי לְמַלָּלָא בְלִבִּי
וְהָא רִבְקָה נְפַקַת וְקוּלְתַהּ עַל־כִּתְפַהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת
וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן: מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַהּ
מִנַּהּ וַאֲמָרַת אֵשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי וְאַף גַּמְלַיָּא
אַשְׁקִיאַת: מז וּשְׁאֵלִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת־מַן אַתְּ וַאֲמָרַת
בַּת־בְּתוּאֵל בַּר־נָחוֹר דִּילִידַת לֵהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא עַל־
אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל־יְדַהָא: מח וּכְרָעִית וּסְגָדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית
יָת יְיָ אֱלָהֵהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי בְּאֹרַח קְשׁוֹט לְמִיסַּב
יָת־בַּת־אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵהּ: מט וּכְעַן אִם־אִיתֵיכוֹן עָבְדִין
טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם־רִבּוֹנִי חַוּוֹ לִי וְאִם־לָא חַוּוֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי עַל־
יַמִּינָא אוֹ עַל־שְׂמָאלָא: נ וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ מִן־
קֳדָם־יְיָ נְפַק פִּתְגָּמָא לֵית־אֲנַחְנָא־יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ
אוֹ־טָב: נא הָא־רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר
רִבּוֹנָךְ כְּמָא דִימַלֵּיל יְיָ: נב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם
יָת־פִּתְגָּמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל־אַרְעָא קֳדָם־יְיָ: נג וְאַפֵּק עַבְדָּא
מָנִין־דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין
יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ: נד וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דִּי־
עִמֵּהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת־רִבּוֹנִי: נה וַאֲמַר
אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תֵּתִיב עוּלֵמְתָּא עִמַּנָא עִידָּן־כְּעִידָּן אוֹ עַסְרָא־
יַרְחִין בָּתַר־כֵּן תֵּיזִיל: נו וַאֲמַר לְהוֹן לָא־תְאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ
אַצְלַח אָרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהָךְ לְוָת־רִבּוֹנִי: נז וַאֲמָרוּ נִקְרֵי
לְעוּלֵמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה־דְּהִיא אָמְרָה: נח וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ
לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם־גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמָרַת אֵיזִיל: נט וְשַׁלַּחוּ יָת־
רִבְקָה אֲחָתְהוֹן וְיָת־מֵינִקְתַּהּ וְיָת־עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת־
גֻּבְרוֹהִי: ס וּבָרִיכוּ יָת־רִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ אֲחָתְנָא אַתְּ הֲוֵי

לאלפין

מסרה מד הוא, וי"ו וחירק. הכיח, ל' וחסר ו' (ומ"י). מה אכלה, ג'. יצאת, ח"ו ומ"ל אלף. השקיני, מ"ל. מו ותורד, ל' ומ"ל. השקתה, ל'. מז אתה, חסר. ואשם, ה' חסר. והצמידים, ל' מ"ל דמ"ל. מח ואקד, חסר ול'. אחי, דין הסים בחירק. מט ישכם, ל'. עשים, כל לישנא בחו' ח"ו ומ"י. ואפנה, ל'. נ ויען, ד' פסוק ויען ויאמרו. יצא הדבר, ל' וס' יצא דבר. רע, חד מן י"א פסקין. נא קח, ה'. ותהי, י"ד. נג ויוצא, י"ב מ"ל. ומגדנת, ב' דין חסר וחד מ"ל. נד אשר עמו, י"א וכל ד"ה דכוות'. ויקומו, ט' מ"ל. שלחני, ב' קדמאה ח' סבין מ"ל. נה הנער, הנערה קרי, דין המסג בה"א לא בגון. נו אלהם, חסר. נז לנער, לנערה קרי. נח התלכי, ל'. נט אחתם, חסר. מנקתה, ל' חסר. ואת עבד, ל"ב אנשיו, ל' דס'. ס ויברכו, הריש בשוא לבד. ויאמרו, מלעיל כי הוא בסג"א. אחתנו, ג' בספ' ב' חסר (דחסר) וחד מ"ל. היי, י'. ויירש, בתרין יודין.

ת"א וכדה על השכלים כע. ויען לבן מועד קטן יח עקידה שער ה. ויאמר אחיה כתובות כז. אחר תלך נדרים לז.

רש"י

אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי'

שניהם

אנתתא דזמין יי במזלא לבר רבוני: (מה) אנא עד לא פסקית למללא עם הרהורי לבי והא רבקה נפקת ולגינתא על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כדון: (מו) ואוחיאת ואחיתת לגינתה מנה ואמרת שתי ואוף גמליך אשקי ושתיתי ואוף גמלייא אשקיית: (מז) ושאילת יתה ואמרית ברת מאן אנת ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכא ושוית קדשא על אפה ושיריא על ידהא: (מח) וגחנית וסגידית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם דדברני באורח קשוט למיסב ית ברת אחוי דרבוני לבריה: (מט) וכדון אין איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני תנו לי ואין לא תנו לי ואיפני על דרומא או על ציפונא: (נ) ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא דרבקה אתיהבת ליצחק אנן לא ניכול למללא לך ביש או טב: (נא) הא רבקה קומך דבר ואיזיל ותהי איתא לבר רבונך כמא דמליל יי: (נב) והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: (נג) והנפק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ודורונין יהב לאחוהא ולאמה: (נד) ואכלו ושתו הוא וגובריא דעמיה ובתו וקמו בצפרא ואמר שדרוני לרבוני: (נה) ועל דהוו מסללין ברמשא בתואל הוה אכיל מההוא תבשילא ואשכחוהי בקריצתא דהא מית ואמר אחוהא ואימה תיסב ריבא עמנא יומי שתא חדא או עשר ירחין ובתר כדין תיזיל: (נו) ואמר להון לא תעכבון יתי ויי אצלח אורחי אלוויוני ואיזיל לרבוני: (נז) ואמרו נקרי לריבא ונשמע מה דהיא אמרה: (נח) וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: (נט) ואלוייו ית רבקה אחתהום וית פרנמתה וית עבדא דאברהם וית גוברוי: (ס) ובריכו ית רבקה ואמרו לה עד כדון הוית אחתן וכדון את אזלא ומתנסבא לצדיקא יהי רעוא דמיניך יפקון אלפין

דדיבהון

רש"י

שהיה ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשם. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאון בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים (כתובות נז): או עשור. י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה הן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' יה"ר שיהא אותו הזרע

ממך

בעל הטורים

כי סבות של מספסוי ולא של בית אבי לומר שאם לא ימלא מבית אב יקח מבית אם. (מח) ואשים כאם חסר יו"ד לומר שלא נגע בבשרה משום לניעות [ונרמז זה בחסרון היו"ד שלא נגע ביוד שלצבעותיה]: (מט) על ימין או על שמאל ר"ת בגימ' ישמעאל. או בגי' בעמון ומואב [אולי צ"ל בני עמון בני מואב בני אדום. ד"ה]: (נו) אל תאחרו אותי וה' ס"ת לויה שילווהו: (נח) עם האיש הזה ס"ת משה הלך כדת משה ישראל: (ס) את היי. היי בגי' כה כלו' אזכי למה שנא' כה יהיה זרעך: רבבה ד' במסו' הכא ולידך ושנים יניסו רבבה: ומאה מכם רבבה ירדפו (יחזקאל ע"ז) רבבה

יונתן

שלבן נתן לבניו ולא לפניהם שאם היתה בו: (נה) ועל דהוו מסללין ברמשא פי' מתוך שהיו מאריכים בדברים נתקרר המאכל ולא אכלו עד שנערב חממו אותו תבשיל עם הסם שבו ונהפכה הקערה אל פי בתואל: ואשכחוהו בקריצתא פי' מלאוהו בשפרים שמת: שתא חדא כו' דייק כדאיתא בכתובות פ' אע"פ וכאן ברש"י עיין: (נט) פרנמתה פי'

רמב"ן

בביתו של ר' פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין בזאת כי לא יאונה לצדיק כל און: (מה) וטעם והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה. כי בהיותו

אבן עזרא

ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאדני ומאלתו: (מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר החסד. והמלה מגזרת אמונה ורש"י לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו. או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים. או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הגו"ן שרש כמו מטעמות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. כם שקבלו המתנות והאב ימסרים. ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה ובכבוד כי כן מלאכו ויען לבן ובתואל: (נט) מנקתה. בימים הקדמונים: ותרכבנה

פירוש על אבן עזרא

המבד ביכר גדולת האדון, להלהיב לבם לתן את רבקה לבן אדונו. ר"ל שמלת אלה כוללת ב' דברים, לשון אלות ולשון שבועה, לשון אלות כמו אילותי לעזרתי חושה, (תהלים כ"ב כ') ולשון שבועה כמו בשבועת האלה, ואלל שבועת שוא כתיב לא ינקה ונכלל בו ג"כ שבועת שקר. ש"ל אמת ראוי להיות אֱמֶנֶת כי שרשו אמונה, ע"כ בקש מהם להבעים ולקיים ההבטחה. ת(תהלים ל"ג ה') ר"ל בגזרותיו. ע"ש בתחלה בראשית במלה בכל דעת ר"א ולפ"ז היה ידוע להם מאמר הז"ל מ"ס יום נגזר מקודם בת פלוני לפלוני, או אשר מלאך הגיד להם מקודם כדעתו לעיל (פס' י"ד). א(שה"ש ד' י"ג) יהיה המ"ס שורש והנו"ן נוסף. בכמו מטפחות (ישעיה ג' כ"ב) ויהיה מגדנות הנו"ן *שורש והמ"ס נוסף. גמשרש פה שלא ע"פ מ"כ כנ"ל למה החרים בתואל, ויתכן כי שתיקתו היתה אם יקח בנו מיד לא ילעכך לה פרנסה מוהר בבתולות, והם כלו שישאר המתנות בידם והמהול להם אם תשאר עוד עמהם. ד(לעיל כ"א). הדעת ר"א כמובא בתוס' בשם ספרי אשר היתה בת י"ד שנים ע"ם יבמות ס"א ע"ב

*עיין י"ם ס"א יריעה י"א מסברת צ' שורשו נגד.

ספורנו

להעדר נשים באהלנו: (מד) היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומר בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. וזאת הוראה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים חסד. שכדי להספיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם בארץ מרחק ולא תסתפו לקנות בה קרובים באהלכם: ואמת. שתהלו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהכנים אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל לדבר אליך רע. לבטל גזרתו: או טוב. לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיום שלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רצונו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההשתנות הפתאומי לא יסבלה הטבע: (נז) ונשאלה את פיה. אם יקבול דעתה ללכת עתה עמך: (ס) את היי. היי נוטה לבעלך בדרכי טובך באופן שאת

בלבד

פירוש רשב"ם

אדוני אברהם וגו'. כל אריכות דברים להודיעם שמאת הקב"ה יצא הדבר: (מח) בדרך אמת. שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם: (מט) על ימין או על שמאל אל שאר קרובים שיש לאדוני: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב. לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו: (נג) כלי כסף וכלי זהב. תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם: (נו) וה' הצליח דרכי. אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב: (נז) נקרא לנערה. אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או מיד ליד כדבריך: דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזיווג זה אע"פכ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו ששנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (נח) ותאמר אלך. איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי (ס) את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך. ממך יצאו אותם הבנים

שנאמר

שְׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ
וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי
הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃
סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא
יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק
לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו
וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא
רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק
וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־
הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה
לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי
וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד
לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃
סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח
אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ
וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ
קטורה

אונקלוס

לאלפין ולרבון וירתון בניכי ית קרוי סנאיהון׃ סא וקמת
רבקה ועולמתהא ורכיבא על־גמליא ואזלא בתר גברא
ודבר עבדא ית־רבקה ואזל׃ סב ויצחק אתא־ממיתוהי
(נ"י על־במיתוהי) מבירא דמלאך־קימא אתחזי־עלה והוא
יתב בארע דרומא׃ סג ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני
רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן׃ סד וזקפת
רבקה ית־עינהא וחזת ית־יצחק ואתרכינת מעל גמלא׃
סה ואמרת לעבדא מן־גברא דיכי דמהלך בחקלא
לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת׃
סו ואשתעי עבדא ליצחק ית כל־פתגמיא די עבד׃
סז ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא־תקינין עובדהא כעובדי
שרה אמה ונסיב ית־רבקה והות־לה לאנתו ורחימה
ואתנחם יצחק בתר־דמיתת אמה׃ א ואוסיף אברהם ונסיב
אתתא

מסרה שנאיו, כו"ל ח"ו ומ"י. סא ונערתיה, ח"ו ומ"י. וילך, ז' ופתח. סב מבוא, מ"ל. ראי, חסר ד' (ג') בחולם. יושב, מ"ל. סג לשוח, מ"ל ל'. וישא, ה' חסר אח. סד ותפל, כל או' חסר. סה הלזה, ב' החלמות הה"א בפתח לבד. ההלך, חסר. ותתכס, ל'. סו הדברים, י"ג ס' הא"ה. סז ויבאה, ב' ס' בספרא. האהלה, מ'. ויאהבה, ב' אמנון. וינחם, ב' מלרע. כה א ויסף, כו"ל ס' במ"ז.

ת"א ותקם רבקה פסחים ג'. ותלכנה אחרי ברכות סא עבוזין'. ויצא יצחק ברכות כו פסחים פח הפליליס ז'. ותאמר אל ספר הזוהר פ' פקודי. ויביאה יצחק בבא קמא לג. ויסף אברהם בבא קמא שם זבחים סג.

רש"י

ממך ולא מאתם אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ומופלא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפל. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. בראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורם ולטושם. שם ראשי אומות. (ב"ר) ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: [שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת
שאינו

רמב"ן

בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידה לו שמה אע"פ שלא נזכר: (סא) ותקם רבקה ונערותיה. ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומיניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. לספר בזריזותו כי אחרי לאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול. ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו: (סב) בא מבא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שהוא מבאר לחי שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב ושוב לעירו. ויתכן בעבור היות מבא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן תרגום אונקלוס אתא מביתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגום בין קדש ובין שור בין קדש ובין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההיא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר
אחרת

ספורנו

בלבד ולא משם אחרת תהיי לאלפי רבבה ויירש זרעך כמו שנשבע האל ית' לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה. מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה נגררת והיה האיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעה תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם יצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת אל לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים. ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים מחרן לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך לצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם חשבה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל. הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל המרכבה לקראתו דנעמן: (סה) ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה
לא

דְּרֵיבְוָן וְיֵירְתוּן בְּנַיְכִי יַת קוּרְוֵי סַנְאֵיהוֹם: (סא) וְקָמַת רִבְקָה וְרִבְתְהָא וּרְכִבָן עַל גַּמְלַיָּא וְאָזְלָן בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יַת רִבְקָה בְּהַדֵיהּ וְטַיֵיל וְהֵיכְמָא דְּאִתְקְטָעָא לֵיהּ אָרְחָא בְּמֵזְלֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם הֵיכְדֵין אִתְקְטָעָא לֵיהּ בְּמִתַּבְיֵהּ דְּבְיוֹמָא חַד אֲזַל וּבְיוֹמָא חַד תָּב: (סב) וְיִצְחָק הֲוָה אָתֵי מִבֵּי מֶדְרְשָׁא דְּשֵׁם רַבָּא מַעֲלָנָא דְּבֵירָא דְּאִתְגְלֵי עֲלוֹי חַי וְקַיָּים דְּחָמֵי וְלָא מִתְחַמֵי וְהוּא הֲוָה יָתִיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא:

[(סב) וְיִצְחָק הֲוָה אָתֵי מִן בֵּית מִדְרְשָׁא דְּשֵׁם רַבָּא לְבֵאֲרָא דְּאִתְגְּלִית עֲלוֹהִי שְׁכִינְתֵיהּ דַּיְיָ וְהוּא הֲוָה שָׁרֵי בְּאַרְעָא דָּרוֹמָא:]

(סג) וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְּאַנְפֵּי בָּרָא לְעִדּוּנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲמָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתְיָן: (סד) וּזְקָפַת רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲמַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא: (סה) וַאֲמָרַת לְעַבְדָּא מַן גַּבְרָא הָדוֹר וְיָאֵי דִּמְטַיֵּיל בְּחַקְלָא לְקַדְמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת רְדִידָא וְאִתְעַטִּיפַת בֵּיהּ:

[(סה) וּנְסֵיבַת רְדִידָה וְאִתְצַמְצְמַת בֵּיהּ:]

(סו) וְתָנֵי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּעֲבַד: (סז) וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא דְּשָׂרָה אִמֵּיהּ וּמִן יַד נְהַרַת בּוּצִינָא דְּטָפַס בְּזִמַן דְּמִיתַת שָׂרָה וּנְסֵיב יַת רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְרַחֲמָא בְּגִין דְּחָמָא עוֹבָדָהָא דְּתַקְנָן כְּעוֹבָדֵי אִמֵּיהּ וְאִתְנְחַם יִצְחָק בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּיהּ: (א) וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִיתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה הִיא הָגָר דִּקְטִירָא לֵיהּ מִן שֵׁרוּיָא:

[(א) וְהִיא הֲוַת הָגָר דַּהֲוַת אֲסִירָא לֵיהּ מִן שֵׁירוּיָה:]

וילידת

בעל הטורים

רכבת בלתם. הגדה נספיך שלמרו לה שתהי' מלוחם שטנים יוכיו רבבה ורבבה כלמח השדה [סרי משלח נקס]: (סב) והוא יושב בארץ הנגב ובמיך ליה וילא ילחק לשוח בשדה. רמז למה שאמרו הכולה שיחכים ידרים: (סג) לשוח בשדה היינו שילחק תקן תפלת המנחה ולא נזדמנה לו רבקה והיינו דכתי' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ב' במסורה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים רמז למה שאמז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שילחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה: (סז) ויבאה ב' בפסוק בראשי' ובסיב הספר עולה כ"ד שלמד שקשטה בכ"ד קשוטין: האהלה מ' במסורה מז. בגמטריא מקומות שרתה שכינה. משכן. גלגל. שילה. נוב. גבעון: בית עולמים בית שני. לעתיד לבא: ושהי לו לאשה ויוסף אברהם דרך ארץ שמי שמשיא אשתו והניחה לו בנים ישיאם קודם שישא אשה. ד"א זהו שאמרו (ב"ק ד'

יונתן

פי' מניקתה המגדלה לשון רז"ל אמון פדגוג: (סא) והיכמא דאתקטעא ליה אורחא פי' כמו שנקפלה לו הארץ בהלוכו לפ"א כך קפלה לו הארץ בשובו וע"ש מפני שלא יתייחד העבד עם הנערה ובו ביום הלך ושב: (סב) דחמי ולא מתחמי הקב"ה רואה ואינו נראה דייק לחי רואי אותי ואני אין רואה אותו. דשם בבה"מ הי' הקב"ה כי אין לו אלא ד' אמו' של הלכה וק"ל: (סז) דתקנן כעובדי דאמיה פי' שמעשיה ישרים כמעשי שרה: (א) דקטירא ליה מן שרויא פי' הגר נתן שרה לו כבר מתחילה וכן בירושלמי דהות אסירא ליה מן שרוייה גם כן פירוש שהיתה נקשרה לו ע"י קדושי לשון לאסור איסור לפי הפ"י בפסוק ויסכם (לעיל כא יד) משמע דמפטרא בגיטא ש"מ דהוה בקדושי סגרין

רמב"ן

שהרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו: (סד) ותרא את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ותבייתה ממנו ור"א פי' כי הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבי' בתורה כן על דעתו ובאמת שימלאו מהם אבל בכאן איננו נכון שילטרך לערב שתי המקראות: (סה) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וגו' ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתינו ויאמר העבד הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס. מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שידע הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהללע. ותפול מעל הגמל לשון רש"י השמיטה עלמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד וקרבין ודומה לו כי יפול לא יוטל אם יפה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עלמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן לשון הרכנה הטיה לגד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עלמה לגד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עלמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אבל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים מסדך וכזו במ"ש לא יהיה משם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים: (סז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. אשר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מלטער אחר על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב

אבן עזרא

(מא) ותרכבנה על הגמלים. שהביא העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא ילחק: (סב) בא מבוא. שם מקום יקרא בב' שמות. וי"א בא מבא מבאנים. וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכת בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש והטעם לפנות בקר ובפרשת כי תבא אבאכנו באר היטיב: (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברלונה. כמו ויפל על פניו. והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמלאה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קלרה האהלה אהל שרה אמו וכן הכבואה עודד הנביא. כסאך אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים

פירוש על אבן עזרא

ע"ב ד"ה וכן הוא אומר, ולא כדעת חז"ל אשר היתה בת ג' והיתה לריכה למינקת, דא"כ איך יכלה לשאוב מים לבדה וכדה על שכמה. ור"ל לפי שכשות הגמלים בפת"ח וזה מורה ע"ד ידועה. ור"ל בסגו"ל וַיֵּלַךְ ועלה מדרגה אחת להיות בפת"ח ואם היה בקמ"ץ הוא ב' מדרגות כי הקמ"ץ הוא מדרגה העליונה וכן כל ויאמר באמצע המאמר וַיֹּאמַר, באתנחתא ובס"פ וַיֹּאמַר. חלפי שנאמר ויקח רבקה ונערותיה וגומר, ה"א שהוא הלך בפני עלמו, לכן פי' שהלך עם רבקה, והיה השגחתו עליה תמיד בעת לכתו עדי היא בשאה עיניה לראות את ילחק והוא לא ראה אותו. טכאמר בוא, והשני באר לחי ראי. י(ישעיה כ"ד י') ופי' שבא מתוך העיר ולא עבר בלב העיר. כר"ל הלך בדרך אשר באים דרך שם לבאר לחי ראי. לר"ל כי היה לילחק כמה מקומות למקנה ואהלים אך עיקור דירתו היה בפאת הנגב וכו'. מהם האילנות כמו ששת אחד השיחים (לעיל כ"א ט"ו). נ(דברים כ"ג י"ב) שם כתב בשם י"א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות. אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש והנה לפנות ערב פי' קודם הערב, וכן לפנות בוקר קודם זרחת השמש. ס(במדבר ע"ז ד') גם שם פי' כ"א ברלונו, ור"ל כמו בדין רסוקה אם נפלה מהגג, אך אם קפלה איננה נקראת רסוקה כי הבהמה עמדה א"ע אם יכולה לקפוץ, וא"כ פה הכוונה כ"כ. ואפילו הגמל גבוה הרבה מכ"ז לא הזיק לה כאשר הקפילה היה מרלונה. ער"ל שורש המלה היא כסה ובנין הפעיל הוא כִסָה, א"כ המי"ו הראשון מורה אשר נתכסה ע"י נערותיה והתי"ו השניה מורה אשר נספעלה להלטרך להסכסות. פר"ל אם הכתוב בא לפרש איזה אהל היה, היה ל"ל אוהלה של שרה, ע"כ מחרץ כמו שהיה כתוב עוד פיבת אהל כמו הנבואה וכו' (ד"ה ב' ע"ו ח') שם ג"כ נבלע תיבת נבואת. צ(תהלים מ"ח ז') זה הביא כ"א

פירש רשב"ם

שנאמר בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו. זה פירוש ר' יוסף בר שמעון קרא: (סב) ויצחק בא מבא. כמו באכה. סדומה. ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבאכה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור. וכתיב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלים שלו והיו נוטעים גנות ופרדסים: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה. כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול מעל הגמל. לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום בועתותא דגמלא כדמפרש בפסחים: (סה) הלזה. מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא. אבל כשאדם בקרוב אומר הזה הזה: (סו) ויספר העבד ליצחק. להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי בת

קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־
יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק
וְאֶת־שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־
דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם
וּלְאֻמִּים: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי
קְטוּרָה: ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
לוֹ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר
לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם
מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־
אֶרֶץ קֶדֶם: ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה
וְחָמֵשׁ שָׁנִים: ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־
עַמָּיו: ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל
בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה
עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
מַמְרֵא: י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם
מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם
וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ: יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי: פ שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם
אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל
בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע

ודומה

אונקלוס

אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה: ב וִילֵידַת לֵהּ יָת־זִמְרָן וְיָת־יָקְשָׁן וְיָת־מְדָן וְיָת־מִדְיָן וְיָת־יִשְׁבָּק וְיָת־שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת־שְׁבָא וְיָת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וּלְנַגְוָן: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָא וְעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה: ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת־כָּל־דִּילֵהּ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִנּוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵהּ בְּעוֹד־דְּהוּא קַיָּם קִדּוּמָא לַאֲרַע מָדִינְחָא: ז וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין: ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע־יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: ט וּקְבַרוּ יָתֵהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר־צֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל־אַפֵּי מַמְרֵא: י חַקְלָא דִּי־זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי־חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵהּ: יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵךְ יְיָ יָת־יִצְחָק בְּרֵהּ וִיתֵב יִצְחָק עִם־בֵּירָא דְּמַלְאַךְ־קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ: יב וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם דִּי יְלֵדַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאִלֵּין שְׁמָהָן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהָתְהוֹן לְתוֹלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה

ומשא

מסרה ב זמרן, ל'. יקשן, ל'. מדן, ל'. שוח, ל'. ג דדן, דלית דחטונה דפוי'. אשורם ולטושם, תרויהון מ"ל ו' וס"י. ולאמים, מ"ו ומ"י. ד עיפה, ל'. וחנך, ג' חסר בל'. ו הפילגשים, ב' מ"ל דת"ל שומר עי' זוהר ס"א ד' קל"ג ע"ב. מתנת, ב' חסר ושונה. וישלחם, חסר. ז ואלה, י"ז ר"פ. ח ויגוע, ונגוע' כחברין. ויאסף, ה' מלעיל [והסמך בסגול] וב' מלרע [ולירי]. ט עפרן, ד' חסר. החתי, הה"א בפתח ולא במונה. י אברהם ושרה, ל' ומד ואברהם ושרה זקנים. יא ויהי, דכו' ד'. כלי, ו' במולם מ'. יב תלדת, ל' חסר דחסר. יג שמות, מ"ל. בשמתם, חסר. לתולדתם, מו"ק וחסר תנין. יג בכר, ז' חסר בתורה. נביות, בז"ק ול' חסר. וקדר, במרכא. ג'. יד ומשמע, י"ד פסוק מן ג' מלין מ"ס סניה בקמן.

ת"א ויתן אברהם סנהדרין לח. ולבני הפילגשים סנהדרין שם. ואלה ימי שני עקרי' מד פ' כח. ויקברו אתו עקרים יב. השדה אשר קדושין ב'. ויהי אחרי מות קדושין יד. ואלה תלדת סנהדרין לח.

רש"י

שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו סומת אנך שהוא מן ככה רגלים כמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת. ולטושם. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה וכוסעים איש באהלי אהליו וכן הוא אומר (שמואל א ל) והנה נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו]: (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכת דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה. הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה. פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן (דף כא בסנהדרין) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין לא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. ב"ר מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אף על פי שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדתם. סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחי' לשון

רמב"ן

הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני לקחתה והסרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצוייה בעיסה: (ג) אשורים ולטושים ולאומים. לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין ליישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המתכות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי. לא תמעד אשוריו. וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומלו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום הזה על הנסכות. ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולנגוון בלשון איים ומלת היו עורכה אתנו בזה שהיו ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים

ונג"ל

ירושלמי

(ב) וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: (ג) ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוון תגרין ואמפורין ורישי אומין:

[(ג) תגרין ואומנין ורישי אומין:]

(ד) ובנוי דמדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בנוהי דקטורה: (ה) ויהב אברהם במתנה ית כל דיליה ליצחק: (ו) ולבניהום דפלקתין דלאברהם יהב אברהם ניכסין ומטלטלין למתנן ותרכינון מעילוי יצחק בריה עד דהוא בחיי ואזלן למיסב קידוטא לארע מדינחא: (ז) ואלין סכום יומי חיי אברהם דחיא מאה ושובעין וחמש שנין: (ח) ואתנגיד ומית אברהם בשיבו טבא סיב ושבע כל טובא ברם ישמעאל עבד תתובא ביומוי ובתר

יונתן בן עוזיאל

כן אתכנש לעמיה: (ט) וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוי למערת כפילתא לחקל עפרון בר צוחר חיתאה דעל אנפי ממרא: (י) חקלא דזבן אברהם מן בני חיתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אנתתיה: (יא) ומן בגלל דלא הוה אברהם צבי לברכא ית ישמעאל בגין כן לא בריך ית יצחק דאין הוה מבריך ליצחק ולא מבריך לישמעאל הוה נטיר ליה בבו ובתר דמית אברהם בריך יי ית יצחק ויתיב יצחק סמיך לבירא דאתגלי עלוי יקר חי וקיים דחמי ולא אתחמי: (יב) ואלין תולדת ישמעאל בר אברהם דילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: (יג) ואלין שמהת בני ישמעאל בשומהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נבוי וערב ואדבאל ומבשם: (יד) וצמיתא ושתוקא

בעל הטורים

ד׳ ל״ב) שסין סכלי עמייה לככא דקל מכריה שמע וסיהו לא אכיל: ויאהבה שנים ככס ולידך (ס״ב י״ג) וילהבה אמנון. השם היתה אהבה התלויה בדבר ע״כ נטלה אבל ככא איכם תלויה בדבר על כן לא נטלה: וינסם ב׳ וינסם ילסק וינחם ככב סספו

יונתן

(ג) תגרין ואמפורין פירוש סוחרים ולומנים ולאשי לומות ודרש מלת אשורים לשון חוזק ע״סרים מלוזכרים: (ח) ישמעאל עבד תתובא עי׳ חזר בתשובה: (יא) דלא הוה אברהם לבי פירוש שלא היה רולה לברך שאמר אם אני מברכו הרי עשו בכלל ואם הוא

רמב״ן

ותנ״ל רבי שמואל ב״ר נחמן אמר אע״ג דאנן מתרגמים ואמרין תגרין ולפדין ולאשי אומים כלם לאשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין זה לטושים אנשי רשע מניחם פני לבנים בוערים כלפידים מן ללטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע״פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא בראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר: (ו) ולבני הפלגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נקשרות לנשים שאין זרען יורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא היה אומר ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי׳. ובדברי הימים כתוב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא״ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והנגלי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקלר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה. ורש״י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד ואין בסנהדרין הדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והגרסא בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מהר ומתן ואשר לכונס שפחה להם פלגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותי׳ שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי: (ח) זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שהשבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו בעותרום כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנא׳ בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב״ר אמרו הקב״ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו: (ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון רש״י כאן בן האמה הולך כבוד לבן הגבירה: (יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי. קרוב אל המקום ההוא

אבן עזרא

הפלגשים שנתן אברהם. ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי הוסרים שהיו יודעים הדרכים. ולטושים. לופי׳ המדקדק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: (ו) מתנות. ממון נתן להם: קדמה. פי׳ אל ארץ קדם. וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר. וקדם מזרח ארץ ישראל וי״א אל מקום בן ישמעאל. והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. לאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עכוב ועכוב. הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע. והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי׳ וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם

פירוש על אבן עזרא

ר״ל כ״פ. ק״ל לא כדעת חז״ל אשר קטורה היא הגר כמובא בפירש״י א״כ למה כתוב הפילגשים. ל״ל להלן (פס׳ ו״ו) א״כ בודאי היא אמתה. ר״ל א״כ כאשר במלת הפילגשים נכללה ג״כ הגר לעה קראה אותה שרה האמה (לעיל כ״א י׳) ע״כ מתרץ כי שורש פילגש הוא שפחה, ומתרץ א״כ קשה אם לא היו רק בני השפחות וקי״ל ולך שפחה כמותה לעה כתיב בלשון זכר הפילגשים ולא הפילגשות בשם נקבות, ואם לא כן היינו מפרשים כי הוא מורה על אברהם א״א כי הם היו פילגשיו ע״כ כתיב בסופו מ״ם בל״ז ע״כ מביא ראיה כי ג״כ שם כתוב, ומענבה על פלגשיהם* (יחזקאל כ״ג כ׳) וכפי פי׳ הרד״ק הם הנשים אשר מחזיקות עלמן כמו שפחות והיא האשה ונ״כ משרתת בבית. ש כמו אם מטה אשורי מני הדרך (איוב ל״א ז׳) ענין לעד והליכה. תאלשון ילטוש עיניו (שם ט״ז ט׳). א ר״ל אם השמות ע״ש תואר מעשיהם מה נעשה לשאר השמות אשר להם, והנה אחר כ״א מהשם מדקל אשר עמד לפניהם (לעיל ב׳ י״ד). ב ר״ל כאשר (לעיל כ״ד יו״ד) כתוב וכל טוב וכו׳ וכפירש״י ע״ש ולפיך נתן מתנות להם, ע״כ מתרץ כי הוא ממון וזה איננו בכלל הכ״ל, כי מעות להולאה נתנו, ובפרט כי איננו טוב. כי הוא רק להבאת המועיל. ג ר״ל איננו פי׳ קדמה לא״י. רק פי׳ ארץ קדם שם המדינה ככה. ד ור״ל שם פי׳ קדמה איננו קדמה מא״י רק שם המדינה למה כתוב מקודם קדמה וכו׳, ע״כ מביא ראיה ככה כתיב ג״כ (ירמיה כ״ז ח׳) מתחילה כתוב אותו, והדר מפרש מי הוא אותו, הוא נבוכדנצר. ה ר״ל באמת איך שייך על העולם שהוא עגול לאמור ארץ קדם, ע״כ בזה נקרא קדם כאשר א״י נקרא עבור העולם נקרא מזלחה קדם ככה פי׳ ר״א (לעיל ב׳ כ״ד). ו ר״ל כמ״ש פס׳ ט״ו ושמו וקדמה. ז (להלן מ״ט ל״ג). ח כי אפשר שהיתה המיתה ע״י ענוי, ומלת וימת איננו מורה על איכות המיתה רק מלת וימת נמשכת למעה וימת בשיבה:

*שם מביא רד״ק פי׳ א׳ כמו עבדיהם.

ספורנו

לא קבל עליה תנחומין לחסיבותה: (ב) ותלד לו את זמרן. על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות. לא בלשון ירושה כלל כדי שיהיו דבריו קיימים: בעודנו חי. ולא רלה לסמוך על דייתיקי ומיני הלוואות: (ח) ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל לרור החיים לחיי העולם עם לדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הלדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כאמרם ז״ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו:

ואלה

פירוש רשב״ם

בת טולו היא: (א) קטורה. לפי הפשט אין זו הגר: (ו) הפילגשים. הגר וקטורה: מתנות. ממון הרבה: קדמה אל ארץ קדם. שירשו בניו נחלתיו שיש לו שם: (ח) בשיבה טובה. כמו שאמר לו הקב״ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העינוי ביומיו. (יב) אשר ילדה הגר המצרית. כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה. אבל ביצחק כתב לפנינו אלה תולדות יצחק בן

וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר
נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ ספסיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃
יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה
עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה
אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃

ק"ס יסוי"דע סימן: ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א'

פ פ פ

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם
אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ
אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃
כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה
אשתו

אונקלוס

וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה׃ טז אִלֵּין אִנּוּן
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין
עֲסַר רַבְרְבִין לְאֻמֵּיהוֹן׃ יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה
וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃
יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד־חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר
עַל־אַפֵּי כָל־אֲחוּהִי שְׁרָא׃ פ פ פ
יט וְאִלֵּין תּוֹלְדָת יִצְחָק בַּר־אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת־יִצְחָק׃
כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר־אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד־נְסֵיב יָת־רִבְקָה
בַּת־בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵהּ
לְאִנְתּוּ׃ כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם־יְיָ לָקֳבֵל אִתְּתֵהּ אֲרֵי עֲקָרָא
הִיא

מס"ה ודומה, בס"פ ומ"ל. טו חדד, ב' דלסין. ותימא, מ"ל ואלף בסוף. טז שמותם, חסר. ובטירותם, ל' מ"י וח"ו. נשיאם, ד' כ"כ. לאמתם, ל' וחד לאמתם יאמרו [ועי' במהרש"א בח"א סנהדרין פ"א מאמר כ"ב]. יז ויאסף, ה' מלעיל. יח מחוילה, ל'. באכה, ו' כתיב ה'. אשורה, ו' רה. יט תולדת, מ"ל ו"ק וחסר סנין. הוליד, מ"ל דמ"ל. כ בקחתו, ב' מפדן, הד' בפתח. כא ויעתר, ד'. כוס, וי"ו וחירק. ויעתר, ה' חסיו בקבול לקבה הכס"ם.

ת"א ואלה שני חיי מגילה יז. ואלה תולדת סנהדרין לא. אברהם הוליד מליעה פז. ויהי יצחק בן יבמות סד. ויעתר יצחק סוכה יד יבמות סד. ויעתר לו ה' ברכות סד.

רש"י

לשון פתיחה כמו פלחו ורבנו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י פירשו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל: חסלת פרשת חיי שרה

(יט) ואלה תולדת יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויי' לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהית' בת רשע ואחות רשע ומקומ' אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן (יחזקאל ח) ועתר ענן הקטורת מרבית עליית העשן וכן (שם לה) והעתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנם למשא אנקרי"שט בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת
צדיק

רמב"ן

ההוא לו בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אל הבאר: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. הקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי היה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלא חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים: ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמ' הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל שאדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא שמים אותו עוש פתאום אבל כשיכתוב הכתוב כן עם זכרון האסיפה במלת ויאסף אל עמיו היא רמז למיתת הצדיקים ולשון הגויעה רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע ימחוק ויראה שמלת גויעה אינה רק בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד ואתמה יכול ישכם ממשה נגידים ונאמר כן במבול כמו שאמר וימח את היקום ונאמר ויגוע וימת כנגד ישלם וימות והיא מדה בצדיקים:

(יט) אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה לידתם אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר ויאלמם ומגדל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בו שהיה מתחבר הכתוב:

ושתוקא וסוברא: (טו) חריפא ותימא יטור נפיש וקדמה: (טז) אלין הינון בנוי דישמעאל ואלין שומהון בכופרניהון ובקסטרוותהון תריסר רברבין לאומתהון:

[(טז) בכפרניהון ובקסטרוותיהון תרין עשר רברבין לאומיהון:

(יז) ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין והדר בתיובתא ואתנגיד ואתכנש לעמיה: (יח) ושרו מן הנדקי עד חלוצא דעל אנפי מצרים מעלך לאתור על אנפי כל אחוי שרא באחסנתיה:

[(יח) ושרון מן הינדיקיא עד חלוצה דאית כל קביל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא:

פ פ פ

(יט) ואלה ואלין תולדת יצחק בר אברהם ומן בגלל דהוה איקונין דיצחק דמיין לאיקונין דאברהם הוון בני נשא אמרין בקושטא אברהם אוליד ית יצחק:

[(יט) ואלין ייחוס תולדת:

(כ) והוה יצחק בר ארבעין שנין במסביה ית רבקה ברת בתואל ארמאה דמן פדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: (כא) ואזל יצחק לטור

פולחנא

בעל הטורים

שמו. ויפח ילחק למה כתב מגדו. פי' שהיתה לו קם וקפידה: (יח) על פני כל אחיו וסמיך ליה ואלה תולדות ילחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות ילחק:

(יט) הוליד בגי' דומה שהיה זיו איקונין של ילחק דומין לאברהם: (כ) בקחתו ב' במסורה הכא ואידך בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה (מ"ם) מה קחתו דהתם אסור (ר"ל ג' קשיגם וכשם) אף הכא אסור. ללמד שאף ילחק עקר היה וילפינן מהכא ליצחק כתיב הכא ויעתר ילחק וכתיב התם (שופטים י"ג) ויעתר מנוח: לנכח הפרשי שופטים הרמאי: (כא) כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר. ולית דדריש המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא נסו

יונתן

הוא מברך ליצחק לשון ישמעאל נוטר לי' שנאה וכולי וכל זה במדרש:

(כא) לטור דפולחנא פרשתי כמה פעמים: ואשתפיך בצלותיה דעסקיה דקב"ה דרש אלא ויעתר כדאיתא בסוטה פ"ק מה עתר זה וכו' כלי ברזל שיש לו ב' עוקלין נקרא בל"ש גאב"ל והוא מהפך את התבואה כך הצדיק מהפך דעת הקב"ה וכו' ומ"ם

רמב"ן

הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע ובשאל ונר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד היה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שייחס באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לכלול בן שפחה ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר תחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והשלים ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל: ותאמר אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול לער העבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה. והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה:

ותלך

אבן עזרא

עם הנוף הוא כהלך נהר. והספרד ע הנוף יוסף הכתוב אל עמיו ויש אומר כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: (טז) ובטירותם. ארמונים. כמו טירת כסף: לאמותם. בשורק מלאכו אמות ולאומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם. ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ. והטעם שהוא בלמ"ד ובמקרוע שם יוסם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו. או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל. וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב א"י. ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אשר הנפל כי לא ידענו שנת מותו: חסלת פרשת חיי שרה

ואלה. אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב. וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו. וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו. וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף. והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) פדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונזכר מאביה וכן אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל. כי העתירו אל ה' ונהפך וטעמו הרבה

הרבה

פירוש על אבן עזרא

בשיבה טובה, ותמצא כתב ג"כ ויגוע כי מתו כרגע ע"י שעיפות המים בחנק. כמשל של הלבא בעת הנהגת העם מכ"ז כבודו בין שרי מלוכה, וכאשר גומר עבודת המלך לפקוד את אנשי הלבא חוזר לבית כבודו עם שרי המלוכה, כי גם בהיותו עם עבדי המלך והעם היה ג"כ נפרד מהם במלבושו והנהגתו ודעתו, ע"כ הכבוד אשר היה לו עמסילה ממנין העם, בשובו לבית כבודו. אזי משיב כבודו האמתי משרי המלוכה. ר"ל אם מתקבלים עם רב המה מתוארים בשם עם כאשר הם הולכים בדרך אחד אל בסגנון אחד, ובעבור שהיו מעשיו הטובים ע"ד מעשה הטוב כאבותיו וגם נפטר בשם טוב ע"כ קורא עמיו, וכ"כ כתוב שבא וכו' כאשר זוכה נפשו להדבק עמהם ואין לו שום מניעה עטיים, כאמות (במדבר כ"ה ע"ו). כמו שבמוהו כל הפסוקים (תהלים קי"ז א'). (לעיל יו"ד ל"א). (להלן כ"ג) ולמ"ד לאמתם נוסף לגויהם, כמו לגויהם כי שרשו אחם. ע"כ כמוכן אחד רק הם ב' שרשים. (ירמיה ל"ז י"ג) וכ"ל נופל פי' גולה. צ"ל טור, כי גם כ"א מפרש אשר אשור במזרח כמו שפי' (לעיל ב' י"ח) ע"כ פי' טור וכפה פי' ת"א והוא סמוך למצרים והוא חגב, וכתיב (ש"א ע"ו ז') בואך שור וכו' פני מצרים, ע"כ זה אשורה הנזכר פה הוא שור ע"כ מזכיר כ"א בשם אשור. וכר"ל כ"א ע"פ פשוטו להרך הקושי, איך כתב אצל ישמעאל ויגוע אשר היא מיתה לצדיקים, וגם מלת נפל ולא נפלו כי הם ל"ר, ע"כ מתרץ כי הנפילה לא היה בכלונו רק נפל מן הגג וכדומה ומת מיתה פתאום, ולעיל פס' ס' פי' ר"א הגויע היא מיתה בלא לער ע"פ. וע"כ מפרש כי מיתתו היתה ע"י נפילה.

אולי כונתו ע"י מעשיו הטובים. (להלן כ' כ"ג) פי' נתגדלו. (לעיל פס' ט"ו) ור"ל שילחק לבד נתגדל אצלו וזה טעם הוליד. (פמות ו' כ"ג). (שם פ' ד') ר"ל תבנין הפעיל

ספורנו

(יט) ואלה תולדת יצחק. ילדי ימיו וקורותיו: אברהם הוליד את יצחק. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. וממנה נולד עשו שהבנים דומים לאחי האם: (כא) לנכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיהיה התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה

הנמצאת

פירוש רשב"ם

אברהם. כיצר היה בנו. אברהם הוליד את יצחק. כלומר זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו': (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. חכמים פירשו במגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו:

(יח) על פני כל אחיו נפל. שכן כדכתיב על פני כל אחיו ישכן:

(יט) ואלה תולדת יצחק. אברהם הוליד את יצחק. לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית. אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וכן בדברי הימים לאחר שכתב בני אברהם הוא יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן מ' שנה וכתיב בן ס' שנה בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: (כא) ויעתר. רבוי דברים העתרתם עלי דבריכם: לנכח. בשביל: ויתרוצצו

אִשְׁתּֽוֹ׃ כב וַיִּתְרֹֽצְצ֤וּ הַבָּנִים֙ בְּקִרְבָּ֔הּ
וַתֹּ֣אמֶר אִם־כֵּ֔ן לָ֥מָּה זֶּ֖ה אָנֹ֑כִי וַתֵּ֖לֶךְ
לִדְרֹ֥שׁ אֶת־יְהוָֽה׃ כג וַיֹּאמֶר֩ יְהוָ֨ה לָ֜הּ
שְׁנֵ֤י גֹייִם֙ בְּבִטְנֵ֔ךְ וּשְׁנֵ֣י לְאֻמִּ֔ים מִמֵּעַ֖יִךְ
יִפָּרֵ֑דוּ וּלְאֹם֙ מִלְאֹ֣ם יֶֽאֱמָ֔ץ וְרַ֖ב יַעֲבֹ֥ד
צָעִֽיר׃ כד וַיִּמְלְא֥וּ יָמֶ֖יהָ לָלֶ֑דֶת וְהִנֵּ֥ה
תוֹמִ֖ם בְּבִטְנָֽהּ׃ כה וַיֵּצֵ֤א הָרִאשׁוֹן֙
אַדְמוֹנִ֔י כֻּלּ֖וֹ כְּאַדֶּ֣רֶת שֵׂעָ֑ר וַיִּקְרְא֥וּ שְׁמ֖וֹ
עֵשָֽׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵ֞ן יָצָ֣א אָחִ֗יו וְיָד֤וֹ אֹחֶ֙זֶת֙
בַּעֲקֵ֣ב עֵשָׂ֔ו וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יַעֲקֹ֑ב וְיִצְחָ֛ק
בֶּן־שִׁשִּׁ֥ים שָׁנָ֖ה בְּלֶ֥דֶת אֹתָֽם׃ כז וַֽיִּגְדְּלוּ֙
הַנְּעָרִ֔ים וַיְהִ֣י עֵשָׂ֗ו אִ֛ישׁ יֹדֵ֥עַ צַ֖יִד אִ֣ישׁ
שָׂדֶ֑ה וְיַעֲקֹב֙ אִ֣ישׁ תָּ֔ם יֹשֵׁ֖ב אֹהָלִֽים׃
כח וַיֶּאֱהַ֥ב יִצְחָ֛ק אֶת־עֵשָׂ֖ו כִּי־צַ֣יִד בְּפִ֑יו
וְרִבְקָ֖ה אֹהֶ֥בֶת אֶֽת־יַעֲקֹֽב׃ כט וַיָּ֥זֶד
יַעֲקֹ֖ב נָזִ֑יד וַיָּבֹ֥א עֵשָׂ֛ו מִן־הַשָּׂדֶ֖ה וְה֥וּא

°גוים ק׳

עיף

אונקלוס

היא וקביל צלותה יי ועדיאת רבקה אתתה: כב ודחקין
בניא במעהא ואמרת אם־כן למה דנן אנא ואזלת למתבע
אולפן מן־קדם־יי: כג ואמר יי לה תרין עממין במעיכי
ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא
ישתעביד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין
במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כולה כגלים (נ״י כבלן)
דשער וקרו שמה עשו: כו ובתר־כן נפק אחוהי וידה
אחידא בעקבא דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר־שתין
שנין כד־ילידת יתהון: כז ורביו עולמיא והוה עשו גבר
נחשירכן גבר נפק־לחקלא ויעקב גבר שלים משמש בית־
אולפנא: כח ורחם יצחק ית־עשו ארי־מצידה הוה אכיל
ורבקה רחימת ית־יעקב: כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא

ועל

מסרה כב ויתרצצו, ל׳ חסר והל״די בס״פ והמ״ם כסב הלדי בסוף לבד כמנהגנו. זה, הזין דגושה. לדרש, כל סו׳ וכניאים ססר במ״ב. כג גיים, גוים קרי והמירק ביו״ד שניה. לאמים, מ״ו ומ״י. ולאם, כו״ל ססר במ״א. מלאם, ל׳ ורפי. יאמץ, ל׳ ק״ז. יעבד, כל סו׳ ססר. כד ללדת, סגול באסנס. תומם, ל׳ וכ״ב [ח״א] וס׳ סלומים, וזה מ״ו וס״י. כה הראשון, פ״ג. אדמוני, מ״ל. כו אחזת, ג׳ ססר. ויקרא, ו׳ פסיק מ׳ אם. וילחק, ה׳. כז ישב, ס. אהלים, ס״ו ומ״י. כח ויאהב, ד׳. אהבת, הכר. כט ויזד, ל׳. עיף, מ׳.

ת״א שני גיים ברכות כז הלילים יס. ולאם מלאם בחים מג מגילה ו סוטה מא סנהדרין לב. וימלאו ימיה ברכות ה. ויצא הראשון פסחים ס. ויצחק בן מגילה יז. ויעקב איש ב״ר קכג. ויזד יעקב סוטה יא סנהדרין סע ב״ר יו. ויבא עשו מן ב״ר סס.

רש״י

צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרצצו. ע״כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע״א עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרש. לבית מדרשו של שם: לדרש את ה׳. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה׳ לה. על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו (המו) גאי׳ אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. (ע״ז י״א): ושני לאמים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ״ו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז׳ חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב״ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי״רא בלעז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שני׳ הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו׳. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נולד מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו אח׳ זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנולד באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב״ה. (אמר אתם קריתון לבכוריכ׳ שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה״ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י׳ שנים משנשאה עד שנעשית בת י״ג שנה וראוי׳ להריון וי׳ שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עלי׳ ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות כד). (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע״א: ידע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב״ר) ברציחה

רמב״ן

ותלך לדרוש את ה׳. לשון רש״י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אבל ה׳ רק להתפלל כטעם דרשתי את ה׳ וענני דרשוני וחיו מי אני אם אדרש לכם. וטעם שני גוים בבטנך הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת תאומי׳ והיה הרצוץ הזה בבטנה כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינוחו ותמלא מגנם והסקע לנפשה: (כח) כי ציד בפיו. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק הו יביא ויאכל המעשה וכן למועד אשר כתן שמואל וי״י אומי כגבור

עריץ

ספורנו

כהלכה ככמו: (כב) ותאמר אם כן. אחרי שהדבר כן שמתרוצצין ויש לחוש שימות אחד מהם ואסתכן אני בלידה כמנהג בלידה עובר מת. למה זה אנכי למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם כזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה. (כג) שני גוים בבטנך. זו היא שנת כהלכה שיהיו שני גוים נבדלי׳ בדת: ושני לאמים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) והנה

תומים

פולחנא אתר דכפתיה אבוי והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה ספה דגזר על אנתתיה ארום עקרא הות גביה עשרין ותרתין שנין ואתהפיך בגיניה דעתיה דקב"ה ספה דגזר עליה דאף הוא הוה עקר ואתרעיה ואיתעברת רבקה אנתתיה: (כב) ואידחיקו בניא בבטנה היך גוברין עבדי קרבא ואמרת אם כדין הוא צערא דילדתא למה דין לי בנין ואזלת לבי מדרשא דשם רבא למבעי רחמין מן קדם ה':

[(כב) ואדחקוא בנייה במעהא ואמרת אין כדין היא צערהון דילידתא למא דנן לי חיין לסרהי לי בנין ואזלת למתבעא רחמין מן קדם ה' בבית מדרשוי דשם רבא:]

(כג) ואמר ה' לה תרין עממין במעיכי ותרין מלכוון ממעייכי יתפרשון ומלכו ממלכו יהי אלים ורבא יהוי משתעביד לזעירא אם בנוי דזעירא נטרין פקודיא דאורייתא: (כד) ושלימו מאתן ושובעין יומי עיבורהא למילד והא תיומין במעהא: (כה) ונפק קדמאה סומקריי כוליה כגלימא דשער וקרו שמיה עשו מן בגלל דאתיליד כוליה גמיר בשער רישא ודיקנא ושינין וככין:

[(כה) ונפק קדמייא סמקריי כוליה ככלן דשער וקרון שמיה עשו:]

(כו) ובתר כדין נפק אחוי וידיה אחידא בעקיבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהום: (כז) ורביאו טליא והוה עשו גבר נחשירכן למיצוד עופן וחיוון גבר נפיק חקל קטיל נפשן דהוא קטל ית נמרוד וית חנוך בריה ויעקב גבר שלים בעובדוי ומשמש בבית מדרשא דעבר תבע אולפן מן קדם ה': (כח) ורחים יצחק ית עשו ארום מלי רמיותא בפומיה ורבקה רחימת ית יעקב: (כט) וביומא ההוא יומא דמית אברהם בשיל יעקב תבשילי דטלופחי ואזל לנחמא לאבוי ואתא עשו מן ברא והוא משלהי ארום חמש עבירן עבר בההוא יומא פלח פולחנא נוכראה שפך אדמא זכיא ועל על עולימתא מארשה וכפר בחיי עלמא דאתי ובזא ית בכירותא:

ואמר

בעל הטורים

לנו עקרה וכו: ותהר רבקה אשתו. אשתו בגי' קש ואש והיה בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש (עובדיה): (כב) ויתרוצצו. זה הולך אחר לו אם בני ישראל וזה הולך אחר ע"ז דכתיב (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו זה מסיר ליווי של זה וזה מסיר ליווי של זה (ב"ר פס"ג): (כג) גוים. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש אהלי אדום וישמעאלים וכו' והם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה נסדרך בן ס"ג תם בא בס"ג אומות כמורבן בית שני דז' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גוים (גנעטך). בגימ' (זה) רבי יהודה ואנטונינוס: ולאם מלאם יאמץ. יגבר על שכירו וישכיבנו היינו דכתיב (יחזקאל כו) אמלאה החרבה: (כד) תומם חסר יוד ואלף שחסרה י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי' להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני ב' במסורה הכא ואידך (ש"א ע"ז) והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראהו שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כמשו וע"כ נאמר עם יפה עינים עם יעצת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: אדמוני תלמד שהשקים רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שילא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם היא מלשון אודם אדרת שער אינה אדומה: עשו שהיה עשוי ונגמר עשו בגי' שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם. ד"א עשו ע' ש"ו שבא זה השליש ל"ע אומות שבראתי בעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו כ"ן עולה ע' שע' אומות הן חוץ מיעקב: וידו ג' במסורה הכא ואידך [וידו הנטויה (ישעיה יד) ואידך] וידו חלקתה להם בישעיה (ל"ד) במפלת האומות שנשעת לידתו ראה שיפלו בידו האומות: (כז) איש תם ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד ת"ם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ם שנים יושב אהלים של שכינה (כדאי' בזבחים ד' קי"ח): ישב אהלים עולה ס"י שכך שרתה שכינה באהל: יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגימ' הגן עדן. ובגי' (ויכסף) לא יאסף (שם ס'): (שייך לפסוק כג).

יונתן

ומ"ט כ"ג שנים יש מזיקין ופרחין ומיתב בליתם לכל המעיין בספר כור לזהב: (כב) ואזל לב"מ דשם רבא דרב אלא אם ה' לרבות ת"ם ושיאם נרבה וכי בתי מדרש היו בזמן היתם וכו': (כה) ככילן דשער ר"ל כגדילים של שער שאדרת עשויה גדילים. וכדין לשון גמרא שיפין תכלת מעו לככי: (כז) גבר נחשירכן פי' הסוס' בב"ק צ' הסוגל

שהוא

אבן עזרא

שלא כשם בדבריהם: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה וכל"די כפול. ואחיו כדרכים ירוצצו. ונקראו בנים על שם סופם. וכן ובגדי ערומים תפשיט. והיא שאלה לנשים שילדו אם ארע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמכאב למה זה אנכי בהריון עמוכה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: ורב. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים. בחסרון אלף השורש. כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו כתחי' שאריתך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני. נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו ויתכן שפירושו מעצמו בפני עצמו. ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות כנתחו רגע אחד: (כו) ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם מלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם. גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים. ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו. היה מביא ציד לפיו: (כט) והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב ויאמר:

הלעיטני

פירוש על אבן עזרא

הפעיל, ולמה שנה בלשון ויעתר ולא ויתפלל א"ו אם התפלה מתקבלה נקרא עתר. ואם מבקש על זולתו נקרא בה"א ועל עצמו בי' ועי"ב אמרו חז"ל כמו עתר המהפך וכו' הנקרא בל"א (פיין שויפיל) כי הוא מהפך תפלות המקובלים למקום. ור"ל אינה מלשון רצץ עזב דלים (איוב כ' י"ט) שהיא מלשון שבירה רק מלשון מרוצה והלד"י הוא כפול, ואחיו פי' הבינו. כבזקים וכו' (נחום ב' ה'). ור"ל בעודם בבטן נקראים עובר. ח(איוב כ"ב ו') ושם ג"כ קורא ערום ע"ש סופם, דשם היה ערום מתחילה מה יש להפשיט ממנו. טר"ל אין דרך לומר אם כן אם לא על המדובר עמה מקודם וע"ז השיבה א"כ. ואין פי' כמו כן בנות צלפחד וכו' (במדבר כ"ז ז') והיה הפי' כמו כנים אנחנו (להלן מ"ב י"א). כפי' כ"א מדיק מהתיבה והלך לדרוש מפוק כ"ג אם הי' דבר עמה בעצמו אפילו ע"י מלאך היה צריך לכתוב ותדרוש וכו', וכ"כ פי' פה ויאמר ה' להשיב לה. לר"ל כי יש ב' משמעות או הרב יעבוד את הצעיר, או פי' ורב יעבוד עבודתו עם הצעיר א"כ הצעיר הוא העבד, ע"כ מביא ראיה ונהפך בן יכבד וכו' (מלאכי א' ו') ובודאי פי' אשר הבן יעשה הכבוד לאביו וכן פה הפי' אשר הרב הוא יעשה הפעולה לעבוד העבודה וכן מפרש (להלן כ"ז מ'). סכי שרשו תאם. ע(ירמיה ע"ו י"א) שהוא ג"כ בחסרון אל"ף ופרשו אשר ודומה בו כל שארית ישראל (דה"א י"ב ל"ה). פר"ל ע"ד אחרים אדרת היא סמוכה, א"כ פי' כאדרת הנעשה משער, ואינו ידוע כוונת הכתוב אם פי' האדרת הנעשה משעיר מורה על הגוון שלה או אשר היא בעלת שער ע"כ מפרש ר"א כולו שער מורה על הנער אשר היה מלא שער כאדרת הנעשה מצמר. ער"ל זה אינו שייך לעת הלידה רק השם קראו לו אחרי כן. פואם לא נפתח ג"כ השניה איך היה ידו אוחזת בעקב אחיו. צר"ל לפרש מלת יודע כדרש בלשון הוה, וכן לגבי יעקב דרש אלו ב' דברים להפוך כי לא היה מכיר לרמאות ולא היה הולך בשדות רק יושב באהלים בעיר, או פי' אשר היה מלאכתו לרעות צאן ודרכם להעמיד אהלים לשמור הצאן א"כ היה יעקב ג"כ בשדה רק היה יושב באהלים. קר"ל אינו מספר אשר היה אוכל לידו רק היה מביא ליד בפיו, וא"כ חסר מלה מביא, וכמו למועד אשר שמואל (ש"א י"ג ח') פי' אשר קבע שמואל.

ר(תהלים קמ"ג ו')

פי'

ספורנו

תומים בבטנה. קודם שנולדו הכירו הנלצות שהם תאומים לסיבת כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת השלך ומאוחר ממנה קראו שמו עשו באמרם שאחיו הנשאר עשה זה שדחה אותו בעשוי למוץ: (כו) ויקרא שמו יעקב. ישאר בעקב ובסוף כי זה

היה

פירוש רשב"ם

(כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה. לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים. וכן מן קם מתקוממי' מן לן מתלוננים. אבל מלשון רצץ עזב דלים הי' לו לומר וירצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם: לדרוש את ה'. אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה' מאתו. ובתיב כי יבא אלי העם לדרוש את ה': (כג) ויאמר ה' לה. ע"י נביא: שני גויים. אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל שני תאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבור אחד: ושני לאמים מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא. אבל לאמים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר לה נמר ופירש לה כל העתידות: ורב יעבוד צעיר. ולכן אהבה את יעקב שאהבו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב: (כד) והנה תומם. בכל דבר חדוש רגיל לומר כן. וכן ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עתה היה סבור שהיא רחל וכן ויקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבר שהיה חלום עד שניעור משנתו: (כה) אדמוני. רו"ש ב"ל: כאדרת שער. שלובשים הרועים: ויקראו. כל העולם שמו עשו. אדם עשוי ונגמר שהיה בעל שער: (כו) יודע ציד. לצוד ציד להביא: יושב אהלים. רועה צאן אביו. כמו שפירשתי איש יושב אהל ומקנה: (כח) ציד בפיו. פשוטו כתרגם: אוהבת את יעקב.

שהיה

עיף: ל ויאמר עשו אל־יעקב הלעיטני נא מן־האדם האדם הזה כי עיף אנכי על־כן קרא־שמו אדום: לא ויאמר יעקב מכרה כיום את־בכרתך לי: לב ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה־זה לי בכרה: לג ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את־בכרתו ליעקב: לד ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את־הבכרה: פ

כו א ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך

יצחק

(ני׳ ועל) עשו מן־חקלא והוא משלהי: ל ואמר עשו ליעקב אטעמני כען מן־סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על־כן קרא־שמה אדום: לא ואמר יעקב זבין כיום־דלהן ית־בכרותך לי: לב ואמר עשו הא אנא אזיל למית ולמה־דנן לי בכרותא: לג ואמר יעקב קים לי כיום דלהן וקיים לה וזבין ית־בכרותה ליעקב: לד ויעקב יהב לעשו לחם ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית־בכרותא: א והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דיהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות־אבימלך מלכא־

דפלשתאי

מסרה ל הלעיטני, ל׳ מי״ק וה״ת. האדם, ל׳ בסרויהון ח׳. האדם, ל׳. קרא, המסג מלעיל נגד כללי דקדוק. לא מכרה, ל׳ ורפה וחד מפיק ה״א. לב הולך, ע׳ מ״ל בתו׳. ולמה זה, ג׳ דסמי׳. זה, דגוש. לג לי, דגוש מדין א״ת כי הה״א סמוכית. לד עדשים, הדלים בקמץ. וילך, ז׳. ויבז, ב׳. בעיניו (ר״ל דא׳ פסר). כו א הראשון, פ״ג.

ת״א הנה אנכי הולך יב בפרק יו. וימכור את בכרות ז. עדשים בפרק שם.

רש״י

בגליפה כמה דתימא (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדם האדם. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב״ה לפיכך קצר הקב״ה ה׳ שנים משנותיו שיצחק חי ק״פ שנה וזה קע״ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ״ש שאינו שואל בתחלה מג׳ ועד ז׳ משיב ואינו שואל וכו׳ ברש״י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב״ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה. ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על

רשעו

רמב״ן

עריץ נתן לו שם אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשהו לתדירותו וכוונתו שנתך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב״ר קופרא טבע לפומיה כמא טבא לפומיה: (ל) מן האדום האדום הזה. היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום על כן קראו שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי. כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש״י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום תמלאון אותו קטר יקטירון כיום את החלב ולנו בשת הפנים כהיום הזה והנראה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש להן בלשון ארמית להן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכן בפרשת וישלח ולהן איתן אזלין מן הן דאתבכרון והוא לשון מורגל מהם בנוקיות ובדניאל להן בפתחות הלמד כטעם אלהן להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן לשון מלכא מלכי יספר עלך ואונקלוס תרגום זולתי אלהין אלא הן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי הי בלשונם אי זה שאומרים בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שעשה אונקלים כיום כאלו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן מנהגו ששמוש הזה לכ״ף כאשר ילכו אפרים עליהם רשתי משפטו באשר ודמי בנין אשר נתתי להם כי נהרגע רוסות השמים פרשתי אתכם. ויש אומרים כי אין מסיר הבכורה הגיד רק הכתוב יספר כי נבקשו לאכול והוא פיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח״כ תאכל וענה לו בפחזותו על האכילה אם זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי׳ המחיר ואין זו דעתי: (לד) ויבז עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו שבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בצידו הכיות וקרוב סוף. היעות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לי הבכורה ואמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו הבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר. ור״א משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין לאביו ממון ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאלו לא ראו ביתיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואלו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא תכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד למה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנם לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הולכך לשמור הלאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר ממון השם ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו. ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחרי כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה תוספת בעושר ובנכסים ובכבוד ואיש ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש לדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב״ה כי ברכת י״י היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתוב וישבעו איש לאחיו ואם יהיה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה י״י עמך וכבר היה בזוכריו. אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי מי שהניח בבכורה ממשפטי התורה לא היה בן

נפנים.

יונתן בן עזיאל

(ל) ואמר עשו ליעקב אטעים יתי כדון מן תבשילא סמוקא הדין ארום משלהי אנא בגין כן קרא שמיה אדום: (לא) ואמר יעקב זבין יומנא ביום דאנת עתיד למיחסן ית בכירותך לי: (לב) ואמר עשו הא אנא אזל לממת ולית אנא חיי תוב בעלם אחרן ולמא דנן לי בכירותא וחולקא בעלמא דאת אמר: (לג) ואמר יעקב קיים לי כיום דיהי וקיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב: (לד) ויעקב נתן לעשו לחם ותבשיל דטלופחי ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא וחולק עלמא דאתי:

ירושלמי

(לד) וקם ואזל ובזי עשו ית בכורתא ואפס חולקיה בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא:

(א) והוה כפנא תקיף בארעא דכנען בר מכפנא קדמאה דהוה ביומוי דאברהם

בעל הטורים

לדרום נגב' מן עם בן כם: (כט) נזיד בגימ' של אבלו: (ל) הלעיטני נא מן ר"ת המן לומר בשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם: (לב) ולמה זה ב' במסורה (במקץ) ולמה זה לי בכורה (איוב כ"ז) ולמה זה הבל תהבלו: מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל: (לד) ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו לזה בן בנו זה המן שיצא מעשו: (א) ויהי

יונתן

שהוא כמו קינא דשרכי ופי' אילנות בניגלין שאין עושין פרי וכן הוא אדם בעל שאין עושה מלאכה וכן הוא בתשר' הרשב"ם ת' קס"ד ע"ש בבל השרוך גורם בדל"ם מלשון וישובו המים ותרגום ושאפדכו מיא וכן גבל די ערכין היכא אדם שקע וכליוני גורם שני מלות נפש ירכין שהיה מימן נפש על ירכו של עשו לרמוז כי הוא משפחת דנחש כמ"ש הזוהר דף ע"ד ע"ג: (לג) קיים לי כיום דיהי פי' כיום בהיר ושוא לשון נמרש נרים

רמב"ן

לפניו רק לגדול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על אחיו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להתברך. וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים מחודש ממשפטי התורה והציד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל ובכל הפעמים יוליכו מהם שי למלך והיה עשו מספיק את אביו להביא כל ציד אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשות לו המטעמים איננו שכר האכילה ושפך בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בנפש מלאה ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים. ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אביו יצא מן הארץ לבדו ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שם ועשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפים בבגדי הציד ומפני שיצחק מתמשש מיד בנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים מצויים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים. והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה קהה אמת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו פלא לא כהתה עינו: (לג) השבעה לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איננו ספק בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש. ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך. ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאלו אמר מכרה ונשבע לו: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך

אבן עזרא

(ל) הלעיטני. אין לו שני והטעם האכילני וטעם מיד תבשיל. רק ויזד מהשניים הנחים [ש]והם שני שרשים והפירוש אחד. וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (לא) מכרה. בפ"רק כמו [ת]שלחה הנער. שהנה [א]עמי. והבכורה שיקח פי שנים [ב]בממון אביו. ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר [ג]לקום מפניו ולשרתו כבן לאב: (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יסכנוהו החיות. ויתכן שימות [ד]קודם אביו: (לד) ויבז עשו. גם זאת הבכורה [ה]בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם

פירוש על אבן עזרא

פי' למים ולאסם ע"ש כ"כ פי' פה. [ש]ר"ל מנסי, ע"ו ונזיד שורשו מד, ויזד שורשו זוד וכן לא ידון שורשו דון, וגם נדן (לעיל וא"ו ג'). [ת](להלן מ"ג ס'). [א](להלן ל"ט). [ב]ר"ל הלא הבכור קדוש קדושת הגוף להיות כהן לשרת לה' איך ימכור קדושת הגוף, ע"כ מתרץ אשר ימכור פי שנים וכו'. [ג]א"כ לא קנה מעשו רק השרות אשר היה לו על יעקב. [ד]ר"ל מלת זה, ע"כ מדיק ר"א כי הבכורה אינה רק כרגע בלוחו שעה, ואם ימות לא ירשו בניו אחריו אולי עדיין לא נשא אשה, או כי הם היו עכו"ם והנה ולד עכו"ם כמותה. ואולי לא מלו א"ע בולאי אינם שייכים לירש הבכורה. [ה]ר"ל מאי את הבכרה ע"כ פי' לא לבד אשר מאל חלק בנחלת ממון והשרות על אחיו הקטן, כי גם

ספורנו

הורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן כי אמנם הוא ישאר אחר כליון כל האומות כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: איש שדה. יודע בעבודת האדמה: יושב אהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועה והשני אהל בל יצען שבו התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: ויאהב יצחק את עשו. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אהבת את יעקב. לבדו מפני שהכירה ברשעו של עשו: (ל) על כן קרא שמו אדום. כשראו שכ"כ התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם בצבעו קראו שמו אדום לשון גנאי כלומר האדם והיה לבוש אדום בהלעטת האדום: (לא) מכרה כיום. כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאינך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בעניני הבכורה לשרת לאל ית' ולעשות את הראוי לבכור: (לב) הולך למות. בגב התלאה והעייפות: (לג) השבעה לי. ומפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תועיל מסרוני: וימכור את בכורתו. כמסיר ספקו ביניהם ולא שמע הכתוב לבארו: (לד) ויעקב נתן לעשו. לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: ויבז עשו את הבכורה. גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו כמסיר ספקו ובכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה המתמכר שוה אגלו כל כך: (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיסיע יושבי הארץ ללכת ממנה כאשר עשה אברהם: וילך

פירוש רשב"ם

שהיה מכרת בתומתו וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבוד צעיר והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב: (ל) מן האדם האדם הזה. דרך אדם הממהר לשאל מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול: על כן קרא שמו אדם. הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום. ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל אדום מכר בכורתו: (לא) מכרה כיום. כלומר לאלתר מיד מכור לי הלק בכורתך הראוי לך בממון אבי. בממון שאתן לך ואחר כך אתן לך המאכל לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות. בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו. כך פי' אבי הרב רבי מאיר מ"ם: (לד) ויבז עשו את הבכורה. וימכר את בכורתו בדמים. ואחר כן ויעקב נתן לעשו זה כמנהג בני אדם לקיום דבר: ויבז עשו. לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתו לקח. לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט: ויבז. כמו ויבזה מן דבר ה' בזה כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב הראשון אשר

יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים
גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־
תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ
וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־
הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃
ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל
וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי
וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃
שני ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי
הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי
יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה
הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד
החלון

אונקלוס

דפלשתאי לגרר: ב ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים
שרי בארעא די אימר לך: ג דור בארעא הדא ויהי מימרי
בסעדך ואברכנך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא
האלין ואקים ית קימא דקימית לאברהם אבוך: ד ואסגי
ית בנך סגיאין ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא
האלין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: ה חלף די
קביל אברהם במימרי ונטר מטרת מימרי פקודי קימי
ואוריתי: ו ויתיב יצחק בגרר: ז ושאילו אנשי אתרא (על
עיסק) לאתתה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי
דלמא יקטלנני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו
היא: ח והוה כד סגיאו לה תמן יומיא ואסתכי אבימלך
מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה
אתתה

מסרה גררה, ב'. ב וירא, כ'. מצרימה, כ"ה. ג גור, ב' כ"פ בפס' בב' לי'. עמך, י"ב. ואברכך, הכ' פשוטה בד"ק. הארצות, ח'. האל, ח' משמשין אלה. והקמתי, ה' דח'. השבעה, כו"ל ח' בלו'. ד והרביתי, מ"ל. ככוכבי, מ"ל. הארצות, חסר. האל, ה' סבירין אלה. ה בקלי, חסר. וישמר, חסר. חקותי, ל' מ"ל [ו' סבין] בתורה. ותורתי, ב' מו"ק ומ"ח. ז הוא, וי"ו וחירק. יהרגני, הה"א בפתח לבד ואחריו כמ. טובת, מ"ל. הוא, וי"ו וחירק. ח כי, במונח ולכן מוקף ובי"ת להיפך. וישקף, ד'.

ת"א גור בארץ סנהדרין קיא. כי לך ולזרעך שבת קיח. עקב אשר שמע אברהם יומא כח נדרים לב קדושין פב.

רש"י

רעבו שביזה עבודתו של מקום: (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה אין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקולל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו. ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו:
אסד

רמב"ן

צורך להזכיר זה. והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדי לך. ולדעתי נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב בדרומו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו הברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו דילהון מתקרבים לאלהא שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו: וטעם וילך יצחק אל אבימלך. כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום העם בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך: (ב) שכון בארץ אשר אומר אליך. אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי יי' תסע ועל פי יי' תחנה וגור עתה בארץ הזאת פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב. ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם לכתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבים כי אני מצוך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבואו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי: (ג) והקימותי את השבועה. אין צריך שיצוה הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם. ואברהם אין לו זרע אשר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הולך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו לו נעשו
ונלאס

דאברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: (ב) והוה בלבביה דיצחק למיחות למצרים ואתגלי ליה יי ואמר לא תיחות למצרים שרי בארעא דאימר לך: (ג) דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכינך ארום לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקיים ית קיימא דקיימית לאברהם אבוך: (ד) ואסגי ית בנך הי ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האלין ויתברכון בגין בנך כל עממי ארעא: (ה) חולף די קביל אברהם במימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קיימיי ואורייתי: (ו) ויתיב

יצחק בגרר: (ז) ושאילו אינשי אתרא על אנתתיה ואמר אחתי היא ארום דחיל למימר לה אינתתי ארום חשיב בליביה דלמא יקטלונני אינשי אתרא על עיסק רבקה ארום שפירת חזו היא: (ח) והוה כד סגו ליה תמן יומיא למשרי ואודיק אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחמא והוה יצחק חאיך עם רבקה אנתתיה:

[(ח) ואריק:]

וקרא

בעל הטורים

רעב ממך לו ויבז עשו חסו שנאמר (משלי י"ח) בבא רשע בא גם בוז: (ג) האלה האל כמו ל"א מלכים: האלה חסר וי"ו שישכנה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה: (ה) עקב אשר שמע וכו' יש בפסוק י' תיבות כנגד י' הדברות שהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה י' נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרות עקב שנים שמע בקולי דבן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה: עקב אשר שמע אברהם בגי' קיים אף עירובי תבשילין. ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי

רמב"ן

ונראה שזה שאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אע"פ שהאמונה מספיק תוס' זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פי' הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך: (ה) וישמור משמרתי. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי מצות שאלו לא נכתבו ראוין הן להכתב כגון גזל ושפיכות דמים. חקתי דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין

טעם

אבן עזרא

אברהם ממון רב [י]וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו. והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו. ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד. ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות. ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולמה לא שלחה אליו צאן והיא אוהבת אותו כי הולך לשמור הצאן. והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו. ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה לצדיקים והנה [י]אליהו יוכיח. ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק. אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו. ואל ידמוהו בקנה של [ח]דרם. כי יש לו [ט]סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינ' וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו. כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן. ויתכן [י]שנשאר לו מקנה מעט. גם נכון הוא להיות כי לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות: (ה) וישמור משמרתי. שם כלל [כ]כל מה שהוא חייב לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצוות לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי [ל]מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז. ואלה החוקות נטועות [מ]בלב. והתורה שמל עצמו ובניו ועבדיו. ובפסוק התורה [נ]והמצות אבארם היטב: (ו) וישב יצחק בגרר. טעם כאשר נוהו [ס]השם: (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן [ע]יאמרו לי. כי ירא. פועל עבר [פ]וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי

אמר

פירוש על אבן עזרא

גם היכחם קרקע לא נחשבה בעיניו וכו'. [י]אולי יבזה עשו אשר לא יהיה חשוב בעיניו מפני מיעוט ערכה. [כ]כמ"ש והעורבים מביאים לו לחם ובשר וכו' (מ"א י"ז ו') ולשון עור אזור במתניו (מ"ב א' ח'). [ח]ר"ל מפני אשר נשי עשו היו מקריבות לעבו"ס וכמ"ש ותהיי מורת רוח וכו' (להלן כ"ו ל"ה) או אשר הליץ בשכינה בעת עקידה. [ט]ר"ל אולי כונתו כי יצחק נולד מא"ס לעת זקנותו מטפה חלושה, ויסורים המגיע ע"פ הטבע שוים הם צדיק ורשע, והכתוב אומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, וע"כ נפלה החלושה בעיניו. ואולי כונת כ"א הסוד ע"פ חכמי התכונה כי דרכה של השמש לפזר הכליה עיין רמב"ן ע"פ ומראה הנגע עמוק מן העור (ויקרא י"ג ג') ומי שנולד במזל מאדים והוא צגימו של שמש יורה על האבות עזור ממון והכות עינים. וזה ידוע אשר עשו מזלו מאדים. (כ"ל) כונת כ"א כמובא בזוהר ובכמה מקומות אשר נשמת יצחק היא ממדת הדין תהו פני טוב מאמלא וכו'. ע"כ כתוב וישבע יעקב בפחד יצחק וכו' (להלן ל"א כ"ג) וזאת המדה נקראת צפון אשר מצפנת לעת הכלון. ולאות כתוב האומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. כ"ז פי' כ"א ע"ד פשט אשר יקבול גם זה הפי'. ובאמת אין לנו להחזיק רק דעת המחבר ויברכהו ה' לקמן פס' י"ב וכו'. וניכר מתוך פי' כ"א אשר גם הוא לא שאל ממון כפי משפטו אשר אין טוב לצדיק רבוי ברכה. ומכ"ז נכון פירושו מאוד. מדוע כלה לתן הברכה לעשו כאשר טוב מעט לצדיק וכו' ולא יבלבלהו הטרדות. [י]ר"ל זה מארץ כ"ס. [כ]ר"ל בקולו פי' היא התורה אשר למד הנקראת קול גדול ולא יסף כאשר ת"ח כנגד כולם. וא"א ע"ה היה זקן ויושב בישיבה כדרשת חז"ל. וג"כ שמר המצות בכללם ופרטי כן מפרש המלות כי הם ג' פרטים. [ל]ר"ל כגון מלות שעטנז. כלאים לא לשנות מעשה ה'. ובכלאים נכלל כלאי זרעים והרכבת בהמה עם שאינה מינה. [מ]ר"ל כי שמור החוקים בלים מאמונת הלב אף שאין לו טעם או זכרון לשנוי טבע. ומצות מילה היא התורה ככתוב לא עשה כן וכו' (תהלים קמ"ז י"ט) כמובא בענין אנקלוס הגר (שמות מ"ב ל') שהשיבו לאדרייכוס. [נ](שמות כ"ד י"ב). [ס]מה שאמר לו גור בארץ הזאת. [ע](שופטים ע' כ"ד) פי' עלי או בעבורי. [פ]ר"ל הלשון משונה אם מספר הכתוב הטעם היה

צ"ל

ספורנו

וילך יצחק על אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך עובר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב: (ב) אל תרד מצרימה. אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה בכנען כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו': שכון בארץ אשר אומר אליך. עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנה וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה: (ו) גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען: ואהיה עמך ואברכך. שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסרו מרעה: ואברכך. בממון ובמקנה ולא סולה לארץ: כי לך ולזרעך אתן והקימותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור בארץ הזאת וזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכם ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. בכל אשר צויתיו: וישמר משמרתי. עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל אורחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך

וזה

פירוש רשב"ם

היה בימי אברהם. כדכתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים. דרך קצרה כדכתיב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולכך אמר לו הקב"ה אל תרד מצריַמה לפי שיודע הקב"ה שהיה יורד למצרימה: (ג) כי לך וגו'. ובשביל שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכתיב שם אל הארץ אשר אראך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. על העקידה דכתיב אשר שמעת בקולי: וישמר משמרתי. כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמור: מצותי כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אותו אלהים: חקותי ותורותי. לפי עיקר פשוטו *הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימו: (ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים. לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לנחלה ממנו:

*אולי צ"ל מצות.

החלון וירא והנה יצחק מצחק את
רבקה אשתו: ט ויקרא אבימלך
ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא
ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו
יצחק כי אמרתי פן־אמות עליה:
י ויאמר אבימלך מה־זאת עשית לנו
כמעט שכב אחד העם את־אשתך
והבאת עלינו אשם: יא ויצו אבימלך
את־כל־העם לאמר הנגע באיש הזה
ובאשתו מות יומת: יב ויזרע יצחק
בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה
שערים ויברכהו יהוה: שלישי יג ויגדל
האיש וילך הלוך וגדל עד כי־גדל
מאד: יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה
בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו
פלשתים: טו וכל־הבארת אשר חפרו
עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום
פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר
אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־עצמת ממנו מאד: יז וילך משם יצחק
ויחן בנחל־גרר וישב שם: יח וישב יצחק ויחפר | את־בארת המים אשר
חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא
להן שמות כשמת אשר־קרא להן אביו: יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל
וימצאו

אתתה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך
היא ואכדין אמרת אחתי היא ואמר לה יצחק ארי אמרית
דילמא אימות עלה: י ואמר אבימלך מה־דא עבדת לנא
כזעיר־פון שכיב דמיחד בעמא עם־אתתך ואיתיתא עלנא
חובא: יא ופקיד אבימלך ית־כל־עמא למימר דינזק בגברא
הדין ובאתתה אתקטלא יתקטל: יב וזרע יצחק בארעא
ההיא ואשכח בשתא ההיא על־חד־מאה בדשערוהי ובריכה
יי: יג ורבא גברא ואזל אזיל (נ"י סגי) ורבי עד די־רבא
לחדא: יד והוה־לה גיתי־ענא וגיתי תורין ופלחנא (נ"י
ועבודה) סגיא וקניאו בה פלשתאי: טו וכל בירין די חפרו
עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי ומלאנון
עפרא: טז ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי־תקיפתא
מננא לחדא: יז ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא־דגרר
ויתב תמן: יח ותב יצחק וחפר | ית־בירי דמיא די חפרו
ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם
וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: יט וחפרו
עבדי יצחק בנחלא ואשכחו־תמן בירא דמיין נבעין:
ונצו

מסרה מצחק, ב'. ט הוא, וי"ו וחירק. הוא, וי"ו וחירק. אמות, כו"ל מ"ל במ"ש ואמא בעיבי. י זאת, דגוש מד"ד. לנו, דגוש מדין ס"מ. אחד, כ"ה. אשתך, השי' בסגול. והבאת, מלרע. יא הנגע, ס' דס'. באיש, ס'. ובאשתו, ל'. יב ויזרע, ל' כ"פ. ההוא, וי"ו וחירק. ההוא, וי"ו וחירק. שערים, ל' בלי'. ויברכהו, הוי"ו במסג והרי"ש בפ"פ ועמש"ל. יג הלוך, ד' מ"ל בתורה. וגדל, ג'. גדל, ג'. יד מקנה, תרויהון הנו"ן בליר'. ועבדה, חסר. טו וכל, ה' ר"פ בפסקא. הבארת, כו"ל בלו' חסרי'. סתמום, ל' ומ"ל. וימלאום, ב' וימלאום למלך. טז עצמת, ל' וכ"כ [בלא ה"א בסוף]. יח ויחפר, כו"ל חסר. בארת, כו"ל חסר. ויסתמום, ל' ומ"ל. להן, י"ד. שמות, ע' בתורה בז"ק ומ"ל. כשמות, חסר בז"ג.

ת"א ויחפרו עבדי יצחק בנחל ברכות נו.

רש"י

(י) אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההוא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אוברי"א עבודה משמע עבודה אחת. עבֻדה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפר. הבארות אשר
ספרו

רמב"ן

טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקתי ותורותי ושם אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ודעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים שתים עשרה מצבה והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאמר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו שמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי כאמר משמרתי שניות לעריות של בני נח ומצות גזל ושפיכות דמים. חוקתי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ז שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה לשון בורא ומשמע אפילו דקדוקין וזוהרות במצות שלהן וכמו שהזכירו ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוו' ודרשו במאה שערים שמדדום למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני י"י כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותי' שלמד אברה' אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אות' כלה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי בארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו בסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שהתחדשה בזמן ידוע כמו שדרש
באשר.

ירושלמי

(ט) וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אינתתך היא והיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארום אמרית בלבבי דלמא אתקטיל בגינה: (י) ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב מלכא דמיחד בעמא עם אנתתך ואיתיתא עלנא חובא:

[(י) ואמר אבימלך מה היא דא דעבדתא לן הא קליל וזעיר אילו שימש חד טליא עם אתתך והוית מיתית עלנא חובא רבא:]

(יא) ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דיקרב לביש בגברא הדין ובאנתתיה אתקטלא יתקטל: (יב) וזרע יצחק לצדקתא בארעא ההיא ואשכח בשתא

יונתן בן עוזיאל

ההיא על חד מאה בדשערוי ובריכיה יי: (יג) ורבא גברא ואזל אזיל ורבי עד די רבא לחדא: (יד) והוו ליה גיתי עאן וגיתי תורין ופולחנא סגיאה וקניאו יתיה פלשתאי: (טו) וכל בירין דחפרו עבדי אבוי ביומי אברהם אבוי טמונינון פלשתאי ומלונון עפרא: (טז) ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי תקיפתא מננא בניכסין לחדא: (יז) ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: (יח) ותב יצחק וחפר ית בירין דמוי די חפרו עבדי אבוי ביומי אברהם אבוי וטמונינון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להון שמהן הי כשמהן די הוה קרי להון אבוי: (יט) וחפרו עבדי יצחק בספר
נחלה

בעל הטורים

אלופי מקומי ומורמי: (ח) מצחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל צד נשים אשת בעליהן ומענה אותן מה מצחק דהכא שאשה היא אף התם אשת איש: (י) אחד העם ב' (הכא ואידך ש"א כ"ו) כי בא אחד העם. והתם איירי במלך. כשלקח החנית מראשותיו של שאול: מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שהוא המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל. ג' גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך: (יד) ועבדה רבה ב' במס' ואידך באיוב (א') מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל ואף מאבימלך שהיה מלך: (טו) וימלאום ב' וימלאום למלך שאול (ש"א י"ח) בני מאה ערלות של פלשתים כמו למה שנותנין הערלה בעפר: ד"א לפי שעפר

יונתן

בריש שבועות של שלג נחה ושל קיד דיהב סימנה: (י) מלכא דמיחד בעמא כדפי' רש"י ע"ש: (יא) דיקרב לביש הוא פירוש המוגע לרע: ירושלמי ואדיק כבר כמה פעמים פירשתי שהוא ענין הבטה ויובל להיות שהביט באלטגניטות כמ"ש הזוהר: (י) חד טליא דרשו כפשוטו אחד מן העם אפילו נער: (טז) בנכסין אבל לא בגוף וכן הוא בפרד"א

רמב״ן

באשר שנא ה' אלהיך שנאה אשר היותה אסורה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כונת ע"ז ודעת המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט תאמר שהיא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ז וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו. מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה. חקתי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן: (ז) ויאמר אחותי. היא ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי: (יד) ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אחוזות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכיר הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא: (טז) וזה טעם כי עצמת ממנו מאוד. אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך והחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י והנראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רחובות והם אמרו תחלה הם לנו מפני גייסותם אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר ממדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא בשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימלאו שם ומתמלאת ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו
ועל

אבן עזרא

אמר פן יהרגוני. וכן כי הפרני [צ]אלהים: (יב) מאה שערים. כדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור הזרע. והוא מגזרת כי כמו שער [ק]בנפשו: (יג) וגדל. פועל [ר]עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם [ש]או שם כמו סגולה: (טו) בא כמיכות בארות [ת]על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד:
עשק

פרוש על אבן עזרא

ר"ל פן יהרגוהו. ע"כ מביא ראיה (להלן מפסוק כ"ז א') אשר איננה מספרת התורה הטעם לנו. רק התורה מספרת הסיבה אשר נהיתה לעורר את יצחק לברך וכו' ואם ל"ז היה ר"ל ויהי לעת זקנת יצחק כמו ויהי לעת זקנת שלמה (מ"א י"א ד') א"כ חיסר הכתוב הטעם אשר הסיב להגיד ע"כ מוסיף כ"א עוד הטעם כי אמר א"כ עולה מלת יהרגוני במקומו: כי אמר יצחק לנפשו ככה. צ(להלן מ"א נ"ב) ג"כ חסר מלת כי אמר כי הפרני וכו'. ק(משלי כ"ג ז') ופי' המלמדות שם אשר הרע עין איננו רק משער לקרא אותו לאכול ולא יכלה. ר"ל למה וגדל הראשון בלי"כי וגדל ב' הוא בפת"ח. ע"כ מפרש כי וגדל על העבר כפי' יבא לעיל פסוק ז'. שבכ"א (דינער) והשם (ווערדשאפט). תמגזר (לעיל
י"ד

ספורנו

וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ושמר גם כן מצותי חקותי ותורתי. שנצטוו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר שהם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטב בעיניך בלי ספק להשיא לו את אחותך: והבאת עלינו אשם. ובזה כמעט הבאת עלינו אשם ועונש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה הנזק לחוטאים בלבו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. בממון שמכר תבואתו בדמי' יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות היה הנה קבע לו ברכה בשבילם כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה. קרקע מוכן להיות נעבד: ויקנאו אתו פלשתים. שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתי'. כאשר ראו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו. ותוכל בעשרך להתקומם עלינו:
התעשקו

פירוש רשב״ם

מצחק. תשמיש כדכתיב בא אלי העבד אשר הבאת לנו לצחק בי. ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שהארץ קשה הוא: בשנה ההיא. אע"פ שהוא ש:ת בצורת ורעבון: מאה שערים. שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין: (יד) ועבדה רבה. עבודת שדה וכרמים. כי סתם עבודה עבודת קרקע היא: (טו) סתמום פלשתים. שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל כשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת וחם הוא אבי כנען: (יח) אשר קרא להן אביו. כדי שלא יוכל
אדם

וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃ כ וַיָּרִיבוּ
רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם
וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ
עִמּוֹ׃ כא וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ
גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃ כב וַיַּעְתֵּק
מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ
וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה
הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ׃ רביעי
כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃ כד וַיֵּרָא אֵלָיו
יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי
וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר
אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־
שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ
הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל
שַׂר־צְבָאוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק
מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי
וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ
רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי
נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה
בְרִית עִמָּךְ׃ כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ
רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ
מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת
הבאר

אונקלוס

כ ונצו רעותא דגרר עם־רעותא דיצחק למימר דילנא
מיא וקרא שמא־דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמה:
כא וחפרו בירא אחרי ונצו אף־עלה וקרא שמה שטנה:
כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אחרי ולא נצו עלה וקרא
שמה רחבות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ונפוש (נ"א
ויפשנגא) בארעא: כג ואסתלק מתמן לבאר שבע:
כד ואתגלי לה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהה דאברהם
אבוך לא־תדחל ארי־במימרי בסעדך ואברכנך ואסגי ית־
בנך בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי
בשמא דיי ופרס־תמן משכנה וכרו־תמן עבדי־יצחק בירא:
כו ואבימלך אזל לותה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב־
חילה: כז ואמר להון יצחק מה־דין אתיתון לותי ואתון
סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא
ארי־הוה מימרא־דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא
דהוה־בין־אבהתנא בינגא ובינך ונגזר קים עמך: כט אם־
תעבד עמנא בישא כמא די־לא אנזיקנך וכמא די־עבדנא
עמך לחוד־טב ושלחנך בשלם את כען בריכא דיי:
ל ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא
וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מלותה בשלם:
לב והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו לה על־עיסק
בירא

מסרה כ ויריבו, כו"ל [פעל חוץ מס לו מקור] מ"ל. רעי, חרין דפסוק ח"ו ומ"י בסוף. עשק, ל' וחד ובני עשק אחיו. התעשקו, ל' ברוב ס' הה"ס במסג ועכ"ז ססריו כ"ח. כא שטנה, ב' בב' לים'. כב ויעתק, ב'. רבו, מלרע שלא כמנהג נע"ו. רחבות, סו"ק ומ"ל חכין. כי עתה, במחב ובמקף. ופרינו, ל' ומ"ל. כד אתך, ע"ז. וברכתיך, מ"ל. והרביתי, מ"ל. בעבור, מ"ל. כה ויט, בסגול לסבה המקף. אהלו, כ"כ בוי"ו ואס כמלא בה"ס לריך להוליא ס"ס ססרח. כו ואחזת, ל' סוס בל כם. ופיכל, ג'. כל לי' מ"י וס"ו. כז אלהם, חסר. ותשלחוני, ל' ומ"ל. כח ראו, ד' ב' כתיב וי"ו וב' ה"א. בינותינו, ב' ב' מ"ל [ו' וב' יודין] וא' ס"ו. בינינו, כ"ל מ"ל דמ"ל במ"ח. ובינך, כו"ל מ"ק וחסר חכין במ"ח. כט אם תעשה, ה' ד' קמץ. נגענוך, ל' ומ"ל. עמך, י"ב בתורה. בשלום, כו"ל מ"ל. ברוך ה', ב'. לא וישכימו, מ"ל. לב ויהי ביום ההוא, ב' ועלי סכב. ויבאו, חסר. ויגדו, כל או' חסר. אדות, כו"ל כ"כ חו"ק ומ"ל חכין במ"ג.

ת"א מים חיים שם. ויריבו רעי סנהדרין קיט.

רש"י

חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוסי"נ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו ויפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת אוהביו. (נ"ב) ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו פלשתים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכך יש לפותרו בלשון הראשון. ולא תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה כא) ושכרת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך. תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה

רמב"ן

ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו: (כ) ויקרא שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמו שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל

נַחְלָא וְאִשְׁכְּחוּ תַמָּן בֵּיר מוֹי נַבְעִין: (כ) וּנְצוֹ רַעֲוָתָא דִגְרָר עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּי לָנָא מַיָּא וַהֲוָה צְבוּ מִן שְׁמַיָּא וִיבֵשַׁת וּבְכֵן אַהְדָרוּ יָתָהּ לְיִצְחָק וְנַבְעַת וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵסֶק אֲרוּם אִתְעַסְקוּ עֲלָהּ עִמֵּיהּ: (כא) וְחָפַרוּ בֵּיר אוֹחֲרִי וּנְצוֹ אוּף עֲלָהּ וִיבֵשַׁת וְתוּ לָא נַבְעַת וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָא: (כב) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּיר אוֹחֲרִי וְלָא נְצוֹ עֲלָהּ הֵי בְּקַדְמָאֵי וּקְרָא שְׁמָא רְחוֹבוֹתָא וַאֲמַר אֲרוּם כְּדוֹן אַרְוַח יְיָ לָנָא וְיַפְשִׁינָנָא בְּאַרְעָא: (כג) וּסְלֵיק מִתַּמָּן לְבֵירָא דְשָׁבַע: (כד) וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אָבוּךְ לָא תִדְחַל אֲרוּם בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי וְאֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ בְּנִין זַכְוָתָא דְאַבְרָהָם עַבְדִּי: (כה) וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּפְרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ וַחֲפַסוּ תַמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא: (כו) וְכַד נְפַק יִצְחָק מִגְּרָר אִתְיַבָּשׁוּ בֵּירֵיהוֹן וְאִילָנֵיהוֹן לָא עֲבַדוּ פֵּירִין וְאַרְגִּישׁוּ דִבְגִין דְּתָרִיכוּ יָתֵיהּ הֲוָה לְהוֹן כָּל דָא וְאָזַל אֲבִימֶלֶךְ לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְאִתְקִיף בִּרְחָמוֹי לְמֵיזַל עִמֵּיהּ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ: (כז) וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵין אַתֵּיתוּן לְוָתִי דְאַצְלֵי עֲלֵיכוֹן וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְתָרִכְתּוּנִי מִלְוָתְכוֹן: (כח) וַאֲמָרוּ מֶחְמָא חֲמֵינָא אֲרוּם הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ דִבְזָכוּתָךְ הֲוַת לָן כָּל טַבְתָא וְכַדוּ נְפַקְתָּא מִן אַרְעָן יַבִּישׁוּ בֵּירָן וְאִילָנָנָא לָא עֲבַדוּ פֵּירִין וְאָמַרְנָא נַהַדְרִינֵיהּ לְוָתָנָא וְתִתְקַיַּים כְּדוֹן מוֹמָתָא דַהֲוַת בֵּינָךְ וּמִבְּכֵין תְּהֵי בֵּינָן וּבֵינָךְ וְנִגְזוֹר קְיָם עִמָּךְ: (כט) אִם תַּעֲבִיד עִמָּנָא בִּישָׁא הֵיכְמָא דְלָא קְרֵיבְנָא בָּךְ לְבִישׁ וְהֵיכְמָא דַעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טַב וְשִׁילַחְנָךְ פוֹן בִּשְׁלָם אַנְתְּ כְּדוֹן בְּרִיכָא דַיְיָ: (ל) וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ: (לא) וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא וְקַיִּימוּ גְבַר לְאָחוּי וּפְסַג מִתְנָא דְחַמְרֵיהּ וִיהַב פִּסְגָּא חֲדָא לְהוֹם לְסַהֲדוּ וְצַלֵּי עֲלֵיהוֹם יִצְחָק וְאִתְרַוְּחוּ וְאַלְוִינוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: (לב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק

ותנו

בעל הטורים

שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לפסול ק' ערלות פלשתים בכתלים ונתן לו ר' במקום ק': (כ) עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה (קהלת ד') ומיד עשקיהם כח: (כא) שטנה כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן שטנה ב' דהכל והכיל דהשה (עזרא ד') רחובות כנגד יון שגזרו שלא יעבדו למועדים תבריה ודיס ונעשה להם כם והזמן להם מקוה לכל אחד ואחד תהו ועריכו בארץ. שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה לו שם ולכן כתיב ויקרא אתה שבעה ולא כתיב שם משום (עובדיה) קטן נתתיך בגוים. ולא שם לו על פני חוץ: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתיב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנסתייבל בעיורין בלי מדם רשמים: (כח) ראו ד' במסורה ב' כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו.

יונתן

בפרד"א: (כ) לנו מן שמיא פי' שהיה הכלין מאמים שיבשו והסזירו לו דייק ממה שקרא לו יצחק שם על באר שלינו שלו אלא שחזירו לו מפני סיבה וק"ל: (כה) ושמשו יש מגיהין והפרו ואם הוא ושמשי יכול להיות שהוא מלשון חמוש בדבר מעמון: (כו) אתיבשן ביריהון דייק למה הלך אליו והלא גירשו אלא כו': ואסקיף ברחמוי פי' השליך באוהביו: (כח) ומבכא לשון כאל כלו' שבועה ככולה שהא בינינו מה שהיה בינינו ואביך וגם עתה אסך והוא לשון גמ' בב"מ פ' השוכר את הפועלים: (לא) ופסג מהגא וכו' פי' שחך מתג של חמורו לב' חלקים ולקח א' לעצמו ואחד נתן לו לסימן כריתת ברית וזהו דכתוב בשמואל ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים

(שופטי ו') ורלו רלו. (שמות ב') ראה ראיתי (ש"א ה') את ראה סוחה בעני אמתך וחד (קהלת ע') שנתי וראה אתם המעט הכך דסייר בבנים כמו רלו ראינו ורלו כלו כתיבי בו"ו והכך דסייר ביחיד כתיבי בה"א דים אם למקרא. קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: (כט) אתה עתה ג' במסורה הכא ואידך (ש"א כ"ח) אתה עתה מלוכה. (שם י"ב) אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך: ברוך ה' ב' במס' הכא ואידך צוא

רמב"ן

ואל ירסיב את גבולנו כמו שנאמר ואם ירסיב יי' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית הפלשתי ורחבה ונסבה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד: (כד) אל תירא כי אתך אנכי. בעבור שהבריחו אבימלך ומעליו ונקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו: (כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך. יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך יי' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל יעשה העת בעבור השוחד שאתה עושה* ואלמלך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול ועתה לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בלוותינו את העם להשמר מכם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום. וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שספרנו אכהנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרענו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה לאחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונלחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא ואת האלהים ~~פחד~~ ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו ונקל זאת מלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על מלך ומשב כי אפשר שיהיה אברהם עד מלוך כבדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו: (לב) ויבאו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו בא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי

*כוונתו כדעת הינ"ע.

אבן עזרא

(כ) עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. חפרו תתוכן אשר כריתי [א]לי. וכן כי [ב]יכרה. כורה [ג]שחת: (כח) בינותנו. ריבוי

פירוש על אבן עזרא

י"ד יו"ד). תת"ל במלת יכרה כל המשמעות. כי במלת כריתי עם פ"א דאתקניא ע"ש. דקשה הלא היה חסור ונקודס א"כ הוא לשון תיקון. ומלת יכרה מורה על החפירה למעלה בארץ אפילו הוא עמק ונזוק בה ע"ש. ובמלת כורה שחת נכלל החופר עלה כעה כפירש"י שם. אלו ג' דברים צריך לחפירת הבאר. מתחילה חפירת הקרקע וסדר התיקון והסכלים להשיב המעין הנובע. [א](להלן נ' ה'). [ב](שמות כ"א ל"ו). [ג](משלי כ"ו כ"ז). להעמיד

ספורנו

(כ) התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא. שימנעו ככסיך במריבותם: וברכתיך. תוספת ממון: (כה) ויקרא בשם ה'. ויכרו שם ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מאלמת בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד: (כח) כי היה ה' עמך. ולא מילאתנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה. שלא תעשה עמנו רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך

פירוש רשב"ם

אדם לערער עליהם: (כב) ולא רבו עליה. לפי שנתרחק מטרעיתם דכתיב ויעתק משם: (כג) ויעל משם באר שבע. כי היה מתיירא משם שכן מוכיח שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אני נמצא שהיה מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר. ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אודת הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגום חבורות אהוביו כמו ויתנה למרעהו. והמ"ם כמו מ"ם של מרי"ע ותוקע וכמ"ם של אנכי מסב כלי מלחמה. וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם. הצדיק יתר ויכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ושכיניהם תתעם. פיים אשגרור בלע"ז יתור הוא את עצמו. יתר הוא את אחרים כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה אשר בינותינו. ביני ובין אביך שתתקיים גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה'. כמו כן כרות ברית עמנו *ושלחתנו בשלום

*אולי צ"ל ושלחנו.

הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ
מָיִם: לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־
הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ס לד וַיְהִי
עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־
יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת
בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי: לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ
לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה: ס כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן
יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־
עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי
לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי: ג וְעַתָּה שָׂא־נָא
כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה
לִּי צֵידָה°: ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר
אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר
תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת: ה וְרִבְקָה
שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ
עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא: ו וְרִבְקָה
אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה
שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר: ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי
מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי: ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ: ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים

°ציד ק'

ואעשה

אונקלוס

בֵּירָא דִּי חֲפַרוּ וַאֲמַרוּ לֵהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא: לג וּקְרָא יָתַהּ
שִׁבְעָה עַל־כֵּן שְׁמָא־דְקַרְתָּא בֵּאָרָא דְשָׁבַע (נ"י בְּאֵר שָׁבַע)
עַד יוֹמָא הָדֵין: לד וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר־אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא
יַת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיַת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילוֹן חִתָּאָה:
לה וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה:
א וַהֲוָה כַּד־סִיב יִצְחָק וְכָהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא
יַת־עֵשָׂו ׀ בְּרֵהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵהּ הָא אֲנָא: ב וַאֲמַר
הָא־כְעַן סֵיבִית לֵית־אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאָמוּת: ג וּכְעַן
סַב־כְּעַן זֵינָךְ סֵיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא:
ד וַעֲבֵיד־לִי תַבְשִׁילִין כְּמָא־דְרָחֵימִית וְאַעֵל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל
דִּי־תְבָרֵכִנָּךְ נַפְשִׁי עַד־לָא אֵימוּת: ה וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד־
מַלֵּיל יִצְחָק לְוָת־עֵשָׂו בְּרֵהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא
לְאַיְתָאָה: ו וְרִבְקָה אֲמַרַת לְוָת יַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא
שְׁמַעִית מִן־אֲבוּךְ מְמַלֵּל עִם־עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימַר: ז אַיְתִי לִי
צֵידָא וַעֲבֵיד־לִי תַבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִנָּךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם
מוֹתִי: ח וּכְעַן בְּרִי קַבֵּל מִנִּי לְמָא דִי־אֲנָא מְפַקֵּד יָתָךְ:
ט אֱזֵיל־כְּעַן לְוָת־עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי (בַּר) עִזִּין

מסרה ויאמרו, כס"גא. לג אתה, חסר. שבעה, ל' סוס בא"ר. לד יהודית, ז'. בשמת, ב'. אילן, ל' כ"כ בתורה מ"י וס"ו. לה ותהיין, בכון פשוטה ובב' יודין. מרת, חסר. ולרבקה, ב'. כז א מלאת, ל' חסר. הגדל, חסר. ב זקנתי, כו"ל פתח גם באתנ"ח. מותי, כו"ל מ"ל בחו'. ג תליך, ל'. ולא, ב' הלחם. לידה, ה' יתירה. ד ועשה, ג' כ"פ. לי, כפה כי הוא אחר לידי. מטעמים, ב' ובענין. והביאה, ל'. כ"ל מ"ל בחולי'. לי, דגוש מדין א"מ כי הה"א שמושית. ואכלה, חסר. ה ורבקה, ב' כ"פ. שמעת, ו' ה' פתח וא' קמץ וחסר. בדבר, ב' שמושים. לצוד, מ"ל. להביא, מ"י. ו ורבקה, ב' כ"פ. ז הביאה, ב'. לי, דגוש. לי, חסין כפי. ואכלה, חסר. ואברככה, ל' ומ"ל בה"א. ח מצוה, ל"י. ט וקח, י"ג. גדיי, ל' וחד העזים. עזים, ה' חסר וכ"ל מ"י.

ת"א ויהי כי זקן יומא כח מגלה עו וכס. ותכהין עיניו בבא קמא לג. ויקרא את עשו בנו עקיד' שער כג.

רש"י

אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראות רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"א (ב"ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ז): ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר): וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום ב"ר: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים

היה

רמב"ן

כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו: (לג) ועל כן שם העיר באר שבע. על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמוז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון וחזר והספרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים: (ד) בעבור תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרוש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמור לו כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב. וגם עשו בברכת הסרב ולו לבדו נתכנו עלילות: (ז) ואברככה לפני ה' לפני מותי. לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה'

סביב

ירושלמי

ותנו ליה על עיסק בירא דחפסו ואמרו ליה אשכחנא מוי: (לג) וקרא יתה שבעה בגין כן שמא דקרתא ביר שבע עד יומא הדין: (לד) והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב איתא ית יהודית ברת בארי חיתאה וית בשמת ברת אילון חיתאה: (לח) והוין מנתנן בפולחנא נוכראה ומתכוונין לאמרדא בעובדיהון בישיא ליצחק ולרבקה:

(ולה) והויין סרהבינין ואפחת רוח בפולחנא נוכרייא ולא הוו מקבלין אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה:

(א) והוה כד סיב יצחק וכהיין עינוי מלחמי דכד כפתיה אבוי אסתכל בכורסיה יקרא ושריין מההוא זמנא עינוי למכהי וקרא ית עשו בריה רבא בארבסר בניסן ואמר ליה ברי הא ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא

יונתן בן עוזיאל

ואוצרי טלין מתפתחין ביה ואמר ליה הא נא: (ב) ואמר הא כדון סיבת לית אנא ידע יום מותי: (ג) וכדון סב כדון מאני זינך בית גירך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: (ד) ועיבד לי תבשלין היכמא דרחימית ותייתי לותי ואיכול בגין דתברכינך נפשי עד לא אימות: (ה) ורבקה שמעת ברוח קודשא כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתיאה: (ו) ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא ליליא הדין עילאי משבחין למרי עלמא ואוצרי טלין מתפתחין ביה ושמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: (ז) אעל לי צידה ועיבד לי תבשילין ואיכול ואברכינך קדם יי קדם דאמות: (ח) וכען ברי קביל מני למה דאנא מפקיד יתך: (ט) איזיל כדון לבית ענא וסב לי מתמן תרי גדיי עזין שמינין חד לשום

בעל הטורים

בוא ברוך ה'. לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרשים ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלו' לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב: (לד) באירי ב' במס' הכא ואידך הושע בן בארי אמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזכותו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: (ותכהין עיניו) מראות בגי' בעשן הגלולים (עם האותיות): (ג) שא נא כליך כלו' חדד סכינך כמו (בילה כח) מטילה על גבי מברכה: ליד לידה כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני טהרה בעוף אינו דורס'. אוכלע יתירה. זשק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובהמה מפרכת פרסה. מעלת גרה. ואין לה שינים למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת העוקץ: (ה) בדבר ב' הכא ואידך (משלי כ"ב) ובעלזנה כלויותי בדבר שפתיך מישרים. שאמרה ליעקב בעלזנה כליותי אם מדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך: ללוד בגימ' מן גזל: להביא בני' בגלוי (ב' שמושית לא חשוב): (ז) הביאה ג' הכא ואידך (משלי כ"ג) כניאה למוסר לבך (עמוס ד') האמרים לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקלי והביאה לאביך שיאכל וישתה: (ט) (לך) כל

יונתן

פלשתים כמבואר בפדר"א: (לה) והוון מנתנן כבר פירשתי שהוא לשון השתחוואה: (א) אסתכל בכורסיה כן נמצא במדרש ובגמרא המסתכל בנשיא עיניו כהות ק"ו לשכינה: ואוצרי טלין מתפתחין ולכך הברכה מלויה: (ג) בית גירך מפרש על תליך בית ששם חיצים הפולים אלל הקשת: (ה) שמעת ברוח קודשא. דקשה ליה היאך יעלה

אבן עזרא

כיצוי אשר "ריבוי: (לג) באר שבע. נקרא כן על ב' "דברים. או היא עיר אחרת: (לד) יהודית. שם "ולא הוליד ממנה: ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמצאין למאות כן: (לה) מרת רוח. כל אשה "מכן. ויש אומרים מלשון קורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען וכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (א) הנה נא. כמו עתה: (ג) כליך. יתכן היותו "שם כלל. והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלויה ששם החצים. או תליך כמו חרב ויחסר וי"ו מן תליך. כאדם שת "אתום: (ה) ורבקה שומעת. היתה "שומעת: (ז) לפני מותי. כמו

פירוש על אבן עזרא

"להעמיד הכפול לשון. כי כריתת ברית המלך הוא בשתים. א' להקשר בין עם לעם. והשנית אשר המלך יהיה מכולה. ואם לא בשתים לא יעמוד השלום בשלמות. ע"כ מפרש ביומנו כ"ל בין אנשי אבימלך ובין עבדי יצחק. ומכ"ז לכיך להתקשר בברית יצחק עם אבימלך בינו ובינו. ע"כ מדויק הכתוב אחרי ב' כריתות אלו ונכרתה. אשר יתקיים הברים לאורך ימים וע"י השבועה אשר בכח האב להשביע את בניו. "כ"ל לעיל (כ"א ל"א) מפרש הכתוב ע"כ קרא למקום ההוא וכו' שבע. ופה כתוב אותה שבעה. ע"כ מפרש כ"א כי ב' דברים נעשו שם. א"א נתן לאבימלך ז' כבשות ע"כ קרא למקום שבע ע"ש. ופה קרא ע"ש השבועה ע"כ קרא שבעה עבור השבועה אשר היתה ביניהם. ולארץ שני באמון. פי' ככה. העיר היתה נקראת באר שבע מקודם. והברית עם אבימלך היה במקום אשר חנה א"א. הוסיף א"א לקרא ג"כ המקום אשר עמד שם בשם באר שבע ע"ש המאורע. וכאשר הלכו להעיר הקרואה באר שבע שם כרתו הברית והוא פי' הפסוק שם ל"ג. ופה היה ג"כ המעשה ככה. יצחק קרא להבאר שבעה ע"ש השבועה. וקשה למה לא קרא הבאר. באר שבע. ע"ז מדייק הכתוב ע"כ כ"ל כאשר העיר היתה קרואה מכבר בשם באר שבע ובמה יוכר שם הבאר הפרטיות להזכיר שם המאורע. ע"כ לא הזכיר שם הבאר רק ע"ש השבועה אשר היתה שם. "כ"ל לא ע"ש היחום אשר היתה ממשפחת יהודים. רק שמה היתה כן ומדייק כ"א אשר לא הולידה כי אינו מזכירה עוד בפרשת וישלח בתולדת עשו. ובשמת מזכירה שם בשם עדה ולמה לא נאמר ג"כ ככה על יהודית. כי פה מיחס אותה ע"ש באר החתי. ושם מיחס אהליבמה בת ענה וכו' החוי. ואין פי' השם. "כ"ל תפסיל במלה ותהין בקמץ תחת נו"ן מורה לשתיהן. ומקיים מלת רוח הוא לשון יחידה. ע"כ מפרש כ"א כל א'. ולפי דעת הי"א מורה מורת רוח על יצחק ורבקה ולהיא מביא הפסוק סורר ומורה אלו ב' מלות שייך לאב ואם. ולפי דעת כ"א מרת רוח פי' מגזרת מרירות נפש. כ"ל שתיהן נעשו מרירות נפש לרוח יצחק ורבקה. ולראיה שם כתוב כי רעות בנות כנען. ואם היו רעות בעיניו לא היה לוקח אותן. רק הפי' דלה עשו כי הרע הוא בעיני אביו. "כ"ל לבגדים ותפלים ושאר דברים לצורך האדם כמו ויפשיטו את כליו (ש"א ל"א ט') וכבלה תעדה כליה (ישעיה ס"א י'). "(ד"ה א' א') כמו שהיה כתוב ושת ואנוש. "כ"ל שאיננה הוה כ"א עבר. וכמו ובדעה חולם פי' היה חולם. כ"ל

ספורנו

נגענוך: (לג) ויקרא אות' שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג'. וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה היה הז' שקראוהו שבעה: על כן שם העיר באר שבע. בסגול מורה על השבועה ועל מספר השבעה אבל בימי אברה' היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה. ולא שם יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות: ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו: (לה) ותהיינה מורת רוח. היו לתער ולסכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורת כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שלא היה מוחה בבן וזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומשם יצא תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה שעם זה רבה משטמה בין בניו ושהוליך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: (א) ותכהינה עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ונאמר בו ועיניו קמו ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל לרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטית: (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר: (ג) שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאמר: (ד) ועשה לי מטעמים. כלה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב וזה תחול עליו הברכה

פירוש רשב"ם

בשלום כמו שעשינו לך. אתה שאתה ברוך ה' דוגמת בא ברוך ה' שכתב בלבן. וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: (לג) על כן שם העיר באר שבע. ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם. להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק: ויקח אשה את יהודית כו': (ט) ותהיין מרת רוח. לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה מרת רוח. כמו מן עושה לזכר יאמר עושה דברו לנקיבה. וכשהוא דבוק יאמר עושת. כן יאמר מן מורה לשון ממרה. מן ימרה את פיך יאמר מורה לנקיבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונט'רריאנ"ץ אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמ"ץ לפי שהוא שם דבר לשון מררות אבל זה מלאפום הוא לשון פועל ומגזרת כי מרה מריתי מחטופי למד פעל: (א) ותכהין עיניו. מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא. אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי כמו דכתי' אצל אברהם בירושת הארץ: (ג) שא נא כליך. כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: תליך אשפתו שתלויים בה החצים: תליך. מגורת ושר האופים תלה. וכן שביך בן אבינועם. מגורת שבה ענה: (ז) לפני ה'. בשם ה'. אבל נמרוד גבור ציד לפני ה'. פירושו בכל

וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר
אָהֵב: י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר
אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ: יא וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ
שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק: יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי
אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי
עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה: יג וַתֹּאמֶר לוֹ
אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי
וְלֵךְ קַח־לִי: יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ
וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו:
טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ
הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת
וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: טז וְאֵת
עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל
חֶלְקַת צַוָּארָיו: יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים
וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב
בְּנָהּ: יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי: יט וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי
כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה
מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ: כ וַיֹּאמֶר
יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא
בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי:
כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא
וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־
לֹא: כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם
יְדֵי עֵשָׂו: כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ: כד וַיֹּאמֶר
אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי: כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן
תברכך

אונקלוס

טָבִין וְאַעְבֵּד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דִי־רְחֵים: י וְתַיְתֵי
(נ״י וְתָעֵיל) לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ קֳדָם מוֹתֵהּ:
יא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּהּ הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר שַׂעְרָן וַאֲנָא
גְּבַר שְׁעִיעַ: יב מָאִים יְמַשְׁשִׁנַּנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעַב
וְאַיְתֵי (נ״י וְאַהֵי־מַיְתֵי) עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן: יג וַאֲמַרַת
לֵהּ אִמֵּהּ עֲלַי אִתְאֲמַר־בִּנְבוּאָה דְּלָא־יֵיתוֹן לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי
בְּרַם קַבֵּל מִנִּי וְאֵיזֵל סַב־לִי: יד וַאֲזַל וּנְסֵיב וְאַיְתִי לְאִמֵּהּ
וַעֲבַדַת אִמֵּהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִּרְחֵים אֲבוּהִי: טו וּנְסֵיבַת רִבְקָה
יָת־לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבִּישַׁת
יָת־יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא: טז וְיָת מַשְׁכֵי גַּדְיֵי בַּר־עִזֵּי אַלְבִּישַׁת
עַל־יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּרֵהּ: יז וִיהַבַת יָת־תַּבְשִׁילַיָּא וְיָת־
לַחְמָא דִּי עֲבָדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ: יח וְעַל לְוָת־אֲבוּהִי
וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא־אֲנָא מַן אַתְּ בְּרִי: יט וַאֲמַר יַעֲקֹב
לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא עִמִּי
(נ״י לִי) קוּם־כְּעַן אִסְתְּחַר וֶאֱכוּל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִנַּנִי
נַפְשָׁךְ: כ וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵהּ מָה־דֵין אוֹחִיתָא לְאַשְׁכָּחָא
בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי: כא וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב
קְרִיב־כְּעַן וַאֲמַשְׁשִׁנָּךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם־לָא:
כב וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁשֵׁהּ וַאֲמַר קָלָא קָלָא
דְיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו: כג וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵהּ אֲרֵי־הֲוָאָה
יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שַׂעְרָן (נ״י שַׂעֲרָנִין) וּבָרְכֵהּ: כד וַאֲמַר
אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר הָא אֲנָא: כה וַאֲמַר קָרֵיב
קֳדָמַי וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי
וקריב

מסרה אתם, חסר. י בעבר, ב׳ מ׳ בענין. לפני מותו, ד׳. יא שער, ל׳ וחסר. חלק, ג׳ קמצין. יב ימשני, ה׳ חסר בלי׳, והמס״ק תמיה וכן לקמן על וימשהו. בע״ת ס״ס מתרן והשין דגושה כדין לחסר פ״ק. כמתעתע, ל׳ ורפי ס׳ קדמאה. והבאתי, מלרע. יג קללתך, המתג בלמד ולא בקוף. ולך, י״א. יד ויבא, כ״ס. טו הגדל, כו״ל ס׳ במ״ס. החמדת, חסר דחסר. טז ערת, מ׳ דח׳. הלבישה, ל׳ ומ״ל. חלקת, ג׳ בלו׳ בב׳ לישנא. צואריו, מ״י. יז עשתה, ה״א קמץ. יח ויבא, כל לו׳ חסר. הנני, ב׳ דגש. יט בכרך, חסר. קום, כל לו׳ מ״ל. ואכלה, קמץ האלף הוא חטוף. מלידי, מ״ל. בעבור, מ״ל. תברכני, הכף בפתח ואחריו דגש ולדעת המ״ס אין ס״פ בכה״יש ולא בשום לוח חוץ מספה״ע. כ זה, דגש מד״ד. מהרת, ל׳. למצא, כו״ל ס׳ בלו׳. כא גשה, ג׳. נא, דגש מ״ד. ואמשך, ל׳ וחסר ורפה נשמט הדגש מן השין להקל מפני השוא ונשלם הקבוץ במתג שאצלו. אם לא, ז׳ ק״פ. כב וימשהו, ה׳ ס׳ בלי׳. עמס״ל על ימשני. הקל, ו׳ חסר בלי׳. כג הכירו, מ״ל. כידי, ל׳. שערת, ג׳ [נ״ל ב׳] חסר בלים׳. כד אתה, ל׳. כה הגשה, ל׳׳ (במסורה) וס׳. לי, דגוש מד״ד ואכלה, חסר.

ת״א ואנכי איש ס׳ הזוהר פ׳ אחרי מות. אולי ימשני מכות כד. והייתי בעיניו סנהדרין לג. ואת ערת חולין קיג. הקל קול גיטין נז

רש״י

היה מאכל של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים בפרקי דר׳ אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמדת. הנקיות כתרגומו דכיתא. ד״א שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכרך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה׳ אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבי ועשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני
עשו

רמב״ן

תהיה בכור הקדם ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו: (יב) אולי ימשני אבי. אין הטעם שימששהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך אהבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא חשד מהיכר
הקול

יונתן בן עוזיאל

לשום פסחא ונכס לשום קרבן חגא ואעביד יתהון תבשילין לאבוך היכמא די רחים: (י) ותעיל לאבוך ויכול בגין די יברכינך קדם מותיה: (יא) ועל דהוה יעקב דחיל חיטא דלמא ילטטיה אבוי ואמר הא עשו אחי גבר שער ואנא גבר שעיע: (יב) מאים ימששינני אבא ואהי דמי בעינוי הי כמגחך ביה ואייתי עלי לווטין ולא בירכאן: (יג) ואמרת ליה אמיה אין בירכן ברכינך יתנון עלך ועל בנך ואין לווטין ילטטינך ייתון עלי ועל נפשי ברם קביל מני ואזיל לי: (יד) ואזל ואייתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין היכמא דרחים אבוי: (טו) ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא מרגגן דהוה מן אדם קדמאי וההוא יומא לא אלבשינון עשו ואשתארו גבה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: (טז) וית משכי דגדיי בני עזי אלבישת על ידוי ועל שעיעות צווריה: (יז) ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת

ירושלמי

ביד יעקב ברה: (יח) ועל לות אבוי ואמר אבא ואמר האנא מן אנת ברי: (יט) ואמר יעקב לאבוי אנא עשו בוכרך עבדנאי היכמא דמלילתא עמי קום כדין אסתחר ותיכול מצידי בגין דתתברכינני נפשך: (כ) ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארום יזמן יי אלהך קדמי: (כא) ואמר יצחק ליעקב קריב כדון ואמושינך ברי האנת דין ברי עשו אין לא: (כב) וקריב יעקב לות יצחק אבוי וגששיה ואמר קלא הדין קליה דיעקב

ברם ממש ידוי כמימש ידוי דעשו:

[(כב) ממוש ידוי ממוש ידו דעשו:]

(כג) ולא אשתמודעיה ארום הוה ידוי כידי עשו אחוי שערניין וברכיה: (כד) ואמר אנת הוא דין ברי עשו ואמר אנא: (כה) ואמר קריב לי ואיכול מצידא דברי בגין תברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ולא הוה חמרא נביה

ואזדמן

בעל הטורים

כה של הלאן כ"ס כסה פי' כסה לך וכסה לבניך כי פסח היה. וקח ב' א' לפסח וא' לחגיגה: וקח לי משם שני ב"ס מחלי (משלו) משם שני' מחלי שכך כתב לה בכתובתה: (יט) נבכרך ב' שמו בכרך אנכי הרג אם בנך בכרך. שאמר יעקב אני הוא שכשמר

עלי

יונתן

יעלה לבנה דבר ערמה אלא ברוח הקודש נלטווה לה: (יב) כמנחך פי' כמלמק והוא גם כן לשון ע"ז וכמו שדרשו ז"ל כמשמעש מעריקן כמא וכתועה: (טו) מן אדם קדמאי כך הוא צ"ל ועדר"א ולקמן מכמכוד דנטל הכתונת שעשה ה' לאדה"ר

ונשמה

רמב"ן

בקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו היאך סומא מותר באשתו והאיך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם שמם בני אדם מכירין כן מה יהיה בילחק המכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים שלא דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן: (מו) וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן. להפליג בענין הלדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדפסה לדקת הקטן ורשעת הגדול משתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן: (כא) גשה נא ואמשך

בני

אבן עזרא

כמו בטרם יאמות: (יא) שעיר. בעל שער והפך חלק. ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני. כמו ימושני ימבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסר קללתך: ויש אומרים אלילה לכזב הנביאה רק הוא כן. אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך. ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקים החלק הא' שליח במלות והחלק השני נביאי העתיד ואם ילטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים. ואמר הוא ה' דבר בי. בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לגורך טעה. גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי

שפירושו היה תמיה מאולי זה הראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והללה לדך מוסר. וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיותו כנגד השם לדך דרש. וכן אמר אנרסס וגם אאתנה. ונשתמוה ונשובה: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה. והאל"ף עולם: (כא) ואמושך. קל הטי"ן להקל על הלשון: (כה) ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר וככה הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף

השורש

פירוש על אבן עזרא

ר"ל שהכי אשר לא ידעתי יום מותי: ע"כ פי' טרם הוא לאו דוקא לפני מותו. ר"ל אין פי' כמו לשעירים (ויקרא י"ז ז') ויהיה פי' עז אשר הוא עז בבהמות. או כמו שד אשר הוא מזיק כי ילחק חשב אשר הוא לדיק. וכאשר מתאר א"ע בשם חלק כוונתו בלא שער ולא ע"פ מעשיו ככה כוונתו ג"כ על עשו. ר"ל אם היה עשו בעל שער על כל גופו למה שמה רבקה להלבים שער עזים על חלקי ידיו וחלקת לווריו אולי ימששהו ג"כ על רגליו. ע"כ מתרץ ר"א עשיו היה בעל שער במקומות פרטים ויעקב היה כולו חלק. ע"כ לא שמה רק לאלו המקומות אשר נקרא בשם שעיר. (תהלים מ"ט ו') ושכשו שבב. וכן ימושני מפורש משש. כ"כ וימשש (להלן ל"א ל"ד). ספי' ולא מבנין כפעל ואם ה יש פי' ככה היה ל"ל כתועה, ומורה הכפול פ"א עי"ן להיות מבנין פיעל וכ"כ פי' ר"א על ענין יפיפיתה מבני אדם (תהלים מ"ה ג') מורה על היתרון. וכ"כ משגשגי (ישעיה י"ז י"א) יותר מן ישגה שמו (איוב ח' י"א). ע"ר"ל עדיין לא קלל אותו אשר תקבל עליה הקללה. ע"כ פי' אם יקלל, או פי' מורך לבב הוא ממין קללה. ולהסיר גם זאת הקללה הבטיחה אשר הקללה לא יהיה עליו בשום אופן כדי לחזק לבבו. ולפ"ז מפורש מלת אך וכו' כידוע מאמר חז"ל כבוד אביו קודם לכבוד אמו עבור שגם היא מחויבת בכבודו. ע"כ הסבירה אליו אם ישמע בקולה יקיים המלוה בודאי והקללה היא בספק. ע"כ לא יניח הודאי עבור הספק. והנשים מושבות לחוס על בניהם אומרות מה שיארע לבני הנני תחתיו. ומדוייק מבת אך לשמע. אפילו מלוחה היא למיעוט נגד כבוד אביו. ובע"מ מ"ב פי' אם יקלל אביך ויגלה לאשר מחלקך עלי להשלים מכתבותי או פי' עלי לקלל אותך אם לא תשמע בקולי וזה בודאי קללה וקללת אביך היא בספק. או פי' עלי וכו' כי יעקב היה תם ואיך חריף לרמאות. ואם אביך ידע יבין כי ממני נהיה הענין א"כ יקלל אותי ודברי פי' מכם מן. פככה פי' ר"א (לעיל כ' י"ב) והקפדה רק על שליחות ע"י שלא ישונה. צ(ש"ב כ"ג ב'). ק(מ"ב ח' י') ר"ל כדי הקרי. כי הכתיב לא וא"כ אמת הגיד. ומכ"ז היה לריך להגיד בלשונא דמשמע לאחרי לפני. ע"כ מתרץ דברי אלישע כי כוונתו חיו יחיה מהחולי הזאת אך ימות ע"י חזאל אשר שם המכבר על פניו (שם ע"ו). ר(מ"א כ"ב ע"ו). ש(דניאל ד' ע"ז). תר"ל כמו שפי' במשכי' שבועות (פ' שבועות העדות) שנשא דניאל עיניו לשמים ואמר רבש"ע יתקיים זה החלום על שונאך שהוא נבוכדנלר. ר"א אינו סובר כן כי הוא רק דרש. א(לעיל כ' י"ב). ב(לעיל כ"ב ה') ואמר כן אף שחשב שלא ישוב עמו. ג(נחמיה ה' י"ט). ואל"ף מאכלה הוא לווי ע"כ הוא שורש. (ולעיל ג' י"ב) האלף הוא שמוש וככה פי' שם האלף סמן המדבר ואינו מן השורש. והנה הנעלם פי' כמו שכתוב ואאבל או ואוכל הוא תמורת אלף השורש. ובא עם קמ"ץ ר"ל לירי בעבור כי הוא"ו הוא סוף פסוק ולריך להיות בפו"ח ע"כ נתהפך ללירי ע"ם ומדע לפרש כי קלרתי שם. דכי שורשו משש ול"ל דגוש בשי"ן ואם היה דגוש בשי"ן היינו קוראים ואמשך והיה כבד על הלשון. היהוא כאלו חסר האל"ף השורש כי האל"ף לסמן מדבר בעדו, והוא נבלע עם הוא"ו כחסר אחרי האל"ף

וכאלו

ספורנו

הברכה כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו ראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך מידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יאכל לי ברכה לא יברכנו אם אטעמו: (יג) עלי קללתך. עלי להכנס תחתיך אם תארע לך קללה כמו שאמרו ז"ל טעמה שלמה שקבל עליו קללות יואב והסיגוהו: (כג) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הכנה במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ועם זה אולי נחלט בו גם הוא שמשום כענין אם יטעם

עבדך עוד את אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על

שמשדו

פירוש רשב"ם

בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלהים. בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה: (ט) לך נא אל הצאן. שמקום אומנותו שהיה יושב אהלים: גדיי עזים. בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזים ולא כבשים: (יב) ימשני אבי מן ממשש בצהרים. כמו יסובבהו ערבי נחל. מן סבב דגש תחת אות החסרה. (יג) עלי קללתך. עלי ועל צווארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבוד צעיר: (טו) החמודות. שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה: (יט) ואכלה מצידי. חטף קמץ לפי שהוא לשון צווי כמו אבל בשמחה לחמך. אבל ואכלה מציד בני הוא מלאפום שהוא לשון אפעל. כמו זכור ה' לדוד יאמר זכרה לחסדי דוד לשון צווי: (כב) הקל קול יעקב. לפי שתאומים היו היה קולן דומות קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צווארו: (כד) אתה זה בני עשו.

תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ
יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו
גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק
לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר
רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ
יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל
הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃
כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים
הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי
אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃
ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־
יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת
פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃
לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו
וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד
בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר
לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי
בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה
גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא
הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃

אונקלוס

וְקָרֵיב לֵהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי (נ"י וְעָאל) לֵהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ כו וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרֵיב־כְּעַן וְנַשַּׁק־לִי (נ"י וְשַׁק־לִי) בְּרִי׃ כז וּקְרֵיב וְנַשַּׁק־לֵהּ וַאֲרַח יָת־רֵיחָא דִּלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵהּ וַאֲמַר חֲזוּ (נ"י חֲזִי) רֵיחָא דִּבְרִי כְּרֵיחָא דַּחֲקַלָא דִּי בָרְכֵהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן־לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִּשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְּאַרְעָא וּסְגִיאוּת (נ"י וְסַגִּיוּת) עִיבוּר וַחֲמַר׃ כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְוָן הֱוֵי רַב לַאֲחָיךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ מְלַטְטָיךְ יְהוֹן לִיטִין וּמְבָרְכָיךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ ל וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת־יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִלְּוָת אַפֵּי יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא (נ"י עָאל) מִצֵּידֵהּ׃ לא וַעֲבַד אַף־הוּא תַּבְשִׁילִין וְאַעֵיל לְוָת־אֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵהּ בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַן־אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד־לַחֲדָא וַאֲמַר מַן־הוּא דֵּיכִי דִּצְדַר־צֵידָא וְאַעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכֹּלָּא עַד־לָא תֵיעוּל וּבָרֵכְתֵּהּ אַף־בְּרִיךְ

יְהֵי

מסרה ויגש, ה' פתח וסי' הגישה מתקן יוסף פר אביתר*. במס"ק פ"ם ול"ל ו' פתח שם כוונתו על היו"ד או ל"ל ה' קמצין. ורל"ל ליתי או סגול תולדתו. ויבא, כסב"א. לו, י"ד בטעם תרין מוערין. כו גא, דגש מד"ד. ושקה, בקצת ספרים הו"ו במאריך והשי"ן בש"א. לי, דגוש מד"ד. כז וירח, ב' בפרשה. כריח, ב'. ברכו, ד'. כח ויתן, י"ג ** היוד בשוא ומוקף. ומשמני, ל' וא' משמני והשין רפה כי שם דבר שלו משמן והמ"ם שרשי' ומ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו. ותירש, ג' חסר [ר' ומ"י]. כט יעבדוך, מ"ל. וישתחו, וישתחוו קרי. [ולית בסי"ו מסג] והוא מ"ס אלין דמיין. ארריך, ל' וא' ואורריך ומ"י. ומברכיך, מ"ל. ל לברך, ע'. יצא, ז' ד' חסר וג' מ"ל. מאת פני, ה'. מצידו, מ"ל. לא ויבא, כ"א. יקם, ל' חסר. ויאכל, ה' רפין. מציד, מ"ל. בעבר, ב' חסר. תברכני, הכון בדגש כחברו דלעיל. לב בכרך, כו"ל חסר. לג ויחרד, ב'. גדלה, כל או' ס' במ"ד. אפוא, ס"י ומ"ו ואלף. ויבא, כס"א. ואכל, ל' מלרע. תבוא, מ"ל. ואברכהו, ב' דין קמץ וא' פתח***. גם, מטעים בי' וגם

ת"א וירח את ריח סנהדרין לז ס' הזוהר פ' ויחי ופרשת קדושים. ראה ריח בני תענית כט. מאת פני סוכה ה. מי אפוא הוא בתרא עו. ואכל מכל סוטה ה' בתרא יז. ואברכהו גם עקרי' מד פיט.

*ומד ויגש דגדעון כל"ל, כך הוא במס"ג. **כפין כל"ל. ***ר"ל הוי"ו.

כשמע

רש"י

עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ב"ר. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידור תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר אתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר): ארריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל

את

רמב"ן

בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה. ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים ומפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים. ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול: (כח) מטל השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל ירד בכל מקום ואלו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת י"י כריח שדה אשר ברכו י"י והטעם אשר ברכו י"י לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת הו"או ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש. והנכון בעיני כי מאת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב צבי היא לכל הארצות. ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברבוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ימוז כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב: (כט) אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין

למברכיהן

ואזדמן ליה מלאכא ואייתי מן חמרא דאצטנע בעינבוי מן יומי שירוי עלמא ויהביה ביד יעקב ויעקב אמטי ליה לאבוי ושתי: (כו) ואמר ליה יצחק אבוי קריב כדון ושק לי ברי: (כז) וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוי ובריכיה ואמר חמון ריחא דברי כריחא דקטורת בוסמיא דעתידא מתקרבא בטוור בי מקדשא דאתקרי חקל דבריך יתיה יי ואתרעי לאשראה שכינתיה תמן:

(כז) בריה. קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי וקיים:

(כח) ויתן לך מימרא דיי מטוב טלין דנחתין מן שמיא ומטוב מבועין דסלקין ומרבין צמחי ארעא מלרע וסוגעי עיבור וחמר: (כט) ישתעבדון לך אומיא כל בני דעשו ויתחנון קומך מלכוותא כל בנהא דקטורה רב ושליט תהי על אחך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אמך לייטך ברי יהון ליטין כבלעם בר בעור ומברכך יהון בריכן כמשה נביא ספרהום דישראל:

(כט) יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דאחוך וישתעבדון לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל דהוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מאן דלייט יתך יעקב ברי יהוי כבלעם בן בעור ומאן דמברך יתך יהוי בריך כמשה נביא ספרהון דישראל:

(ל) והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב בתרתין טפוחין מלות יצחק אבוי ועשו אחוי על מצידיה: (לא) ועכיב מימרא דיי מיניה צידא דכיא ואשכח כלבא חדא וקטליה ועבד אף הוא מיניה תבשילין ואייתי לאבוי ואמר לאבוי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל דיתברכינני נפשך: (לב) ואמר ליה יצחק אבוי ואמר ליה מאן אנת ואמר אנא ברך בוכרך עשו: (לג) ואזדעזע יצחק וזוע סגי כדי שמע ית קליה דעשו וריח תבשיליה עלת באנפוי היך ריחא דיקידת גיהנם ואמר מאן הוא דכי דצד

צידא

בעל הטורים

אלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנה אנכי הרג את בנך בכורך: (כח) ויתן לך ב' במסורה הכא ואידך ויתן ה' את ריח היחוס מלמד שנכנסה עמו ריח ג"ע: וירח בגדיו ליל פסח (עם הסוסיות): כריח ב' כריח שדה כריח לבנון שהכוס ריח ניסוס הפעול' מן לבנון פי' בהמ"ק עמד לו: (שייך לפסוק כ') ולא ב' במסור' ולא השדה ולא הלחם כדאי' בב"ר כליך זה בבל שנאו שם כלי בית המקדש. חליך זה מדי ע"ש המן שהיה עמדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות ושעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ולא הלחם בעמלק: (לג) ויאמר מי איפו וא"ם אנו מי משה סרסור בדבר רבקה. איפוא בגי' גיהנם שנכנס גיהנם עמו: (שייך בפסוק כח) ויתן לך י' סימנים בב' וי"ב ברכות נתברך (עם ויפרך והיים לקהל

עמים

יונתן

ובשעה שלובשן כל בהמה חיה ועוף נופלין לפניו וע"כ יאמר כנמרוד גבור ציד ועשו חמדם וכן מפרש החמודות שחמד מנמרוד וע"כ היה יודע ציד והוא יומא חדמן שלא הלבישם כי לא צריך להם אלא כשלד שיום גדולים או י"ל מה' היה כדי שלא יצוד מהר ויקח יעקב הברכה: (כה) מן חמרא דאצטנע בענבוי מן יומי שרויי עלמא פירוש מן יין המשומר בענביו שנגנז משעת בריאת עולם. והוא מן שרוי. ועיין ברקנ"ט דף כ"ד ע"א שכתב על פי הקבלה שהמשיך לו מיין היין מידה שע"י יצחק ומיכה מעבין דינין ושם היין משומר כי שם אין מגע נכרים ולכן לא חדמן לעשו והדברים עתיקין: (לא) ועיכב וכולי פירוש הקב"ה עיכב ממנו ציד כדאיתא בב"ר לד וכו' ובא מלאך והסירו וכל זה כדי שיקבל יעקב הברכות. ואשכח כלבא אחר

שמדרש

רמב"ן

למברכיך והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין. לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי אזר שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר: (לב) מי אתה. כאשר אמר בו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו וברך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת: (לג) בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד ולצעק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכהו עתה אני ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה ברכאותו

כי

אבן עזרא

השורש וכן אומרה [ה]אל סלעי: דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו [ו]יסובבנהו. וכן [ח]ישמרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד [ט]בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן ויגע [י]לבבו. ויגח [כ]בכל גבול מצרים. וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם [ל]הלב. והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו [מ]כריח ניני האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון. מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו וכן [נ]האתן בכורי פשעי: (כט) לאחיך. בני [ס]הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן וצדיקים ככפיר [ע]יבטח. ורבים ככה. וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. מי זה והנה הוא [פ]שתי מלות. ויו"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד

במרמה

פירוש על אבן עזרא

תפלו כתוב ומאכלה. [ו](תהלים מ"ב ו'). [ז](דברים ל"ב יו"ד) כתיב א' נו"ן. [ח](משלי ל' כ"ח) כתוב עם ב' נוני"ן ע"כ אין לדקדק אם כאת עם נו"ן דגוש והוא כמו כפול. [ט]ר"ל פה היה רוצה לנשום כאשר היה מסופק ע"י הקול. ע"כ בקש לנשקהו על היד. (ולהלן נ"ג ד') אשר היתה בכל לבו כתיב וישקהו ולאום ישקני (בשה"ש א' ב'). [י](ישעיה ז' ב') [כ](שמות י' י"ד) ונ"ל שעי"ן הפעל נח ורק הפ"א והלמ"ד נרגשים במבטא. כי וירח שורשו ריח. ויגע שרשו גוע. ויגח שורשו גוח ואומן ב' אותיות נראים לעולם. [ל]ר"ל כאשר אין שייך ראיה על הריח. וכל החושים באים אל הלב. והראי' שייכה ג"כ אל הלב ככתוב ולבי ראה הרבה חכמה. ע"כ מגרש ר"א כי הוא הראיה אל הלב. [מ]ר"ל פי' מלת כריח השדה ע"ש ששונו. ובאמת המעשה היתה בחודש ניסן כמובא בדברי חז"ל אשר היו ב' גדיי עזים לזכרון א' לפסח. וא' לחגיגה. [נ](מיכה ו' ז') ואחריו כתוב פרי בטני חטאת נפשי. טעמו האתן פרי בטני וכו'. וככה מ"ס מטל מושך עצמו ואחר עמו. וטעמו ומשמני הארץ. וכן הנה משמני הארץ שאח"ז. כי הנפרד הוא משמן. כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה י"ז ד') על משקל משמר. [ס]ר"ל אשר לאברהם. וכן א"י. [ע](משלי כ"ח א') ופי' כל אחד מן הצדיקים יבטח. [פ]ר"ל מלה מורכבת משתי מלות כמו בבל. במה. בגד.

כאשר

ספורנו

שמשדו שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה. וכן אז"ל שהמסוסד את סבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחשד את חנה בשכורה: (כ) וירח את ריח בגדיו. להרחיב את נפשו בתענוג' הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח: ויברכהו. כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ראה ריח בני. אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא: כריח שדה. שמלבד המאכלות המספיק לו להיותו מזון ב"ש הוסיף עליו טובת הריח המשבח ומועיל לכח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו: אשר ברכו ה' ויתן לך האלהים. וכשתבונן על מדת טובו יתן לך כאשר הוא כאלהים שדה מבורך: (כח) מטל השמים. שיספיק לו טל השמים שהכל שמחים בו ולא ימנע לאחד ובואך: ורב דגן ותירוש. שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: (כט) וישתחוו לך לאומים. שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ: הוה גביר לאחיך. כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת א"י ושיהיה בה עם איזה שעבוד כדי שלא יטריד נפשו מאוד בענייני הטורות והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אחר כך כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי נפולנא אי נפולנא ביד עשו ומפני שידע שא"י היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו: אורריך ארור. כי אנשים רעים מקללים אדוניהם כשלא ישיגו חפצם ולכן הזכיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו': (לג) מי איפוא הוא. אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן. אבל

מלת

פירוש רשב"ם

נראה שאתה בני עשו: (כז) ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמר: אשר ברכו ה'. השדה שהוא מלא נרד וכרכום קנה וקנמון. וכן פייט רבי אליעזר הקליר שדה מבורך בהריח ברכו במתן טל: (כח) ויתן לך. מוסב על ברכו ה' והוא הק' יתן לך מטל השמים כעין ברכת השדה: (כט) בני אמך. אבל ביעקב שהיה לו נשים הרבה כתב בו וישתחוו לך בני אביך: (ל) ויהי אך יצא יצא. להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב. שאלו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: (לג) ויחרד יצחק. על שמצא שער בחלקת צווארו של

יעקב

לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק
צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר
לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר
בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃
לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי
זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה
לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי
בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן
גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי
לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה
אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי
בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ
וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל
הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה
וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם
עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל
אבי

אונקלוס

יהי: לד כד־שמע עשו ית־פתגמא אבוהי וצוח צוחא רבא
ומרירה עד־לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף־אנא (נ"י לי)
אבא: לה ואמר על אחוך בחכמתא וקביל ברכתך: לו ואמר
יאות קרא שמה יעקב וחכמני דנן תרתין־זמנין ית־בכירותי
נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא־שבקת לי ברכתא:
לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתה לך (נ"י עלך)
וית־כל־אחוהי יהבית לה לעבדין ועיבור וחמר סעדתה
ולך הכא מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא
חדא היא־לך אבא ברך־לי אף־אנא אבא וארים עשו
קלה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר לה הא מטובא
דארעא יהא מותבך ומטלא דשמיא מלעלא: מ ועל־חרבך
תיחי וית־אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על־פתגמי
אוריתא ותעדי נירה מעל צורך: מא ונטר עשו דבבו ליעקב
על־ברכתא די ברכה אבוהי ואמר עשו בלבה יקרבון
יומי

מסרה לד כשמע, ס"ו דקרי ולא כתיב, ל' כ"ש וחד וכשמע חסר. גדלה, חסר. גם, הג' רפה
אני, קמץ שלא בהפסק. לה במרמה, ב'. ברכתך, ג'. לו ויעקבני, העין בשוא. בכרתי,
חסר. לקח, ב'ק"ז. ברכתי, ג'. הלא, חסר. אצלת, ל'. לי, דגוש מדין ס"מ. לז שמתיו,
ל'. ואת כל, ל'. ותירש, מ"י וח"ו. ולכה, ל' באו' בל' נוכח. אפוא, מ"ו ואלף בסוף
וח"י. לח הברכה, ל' הה"א בגעי' והב' רפי ובח"ם ועמש"ל. הוא, וי"ו וחירק. אבי,
קמץ שלא בהפסק. קלו, כל או'חסר במ"ל. לט משמני, השין רפי כדלעיל. מושבך, ג'
מ"ו וח"י. מעל אלי הספר בפסוקים. מ תעבד, כל או' חסר. תריד, ל'. מא וישטם,
ל' חסר. ברכו, עמש"ל. ויאמר עשו בלבו, סמיכה בלבו יו"ד.

ת"א הכי קרא שמו ברכות ז'. ותירש סנהדרין ע. הברכה אחת סנהדרין קה.
הנה משמני עקיד' שער קד. והיה כאשר תנא פט. וישטם עשו ברכות ז.

רש"י

את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו ההכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכרתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (במדבר יא): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסי' שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה. איה איפא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים. השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איט"ליאה של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם (שמות ו) על צבאתם בצבאתם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהי לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו
שלא

רמב"ן

כי עתה יברך אותו ברצונו. והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אמר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתסור הברכה רק בזרעו: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוה גביר לאחיך שהכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים מתאמרו וישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"א אמר בני הפילגשים: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהיה משמני הארץ וטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך ראשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב דגן והתירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: (מ) וטעם ועל חרבך תחיה. כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובם יחיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: והיה כאשר תריד. בשיהיה מתגברת ידו: ופרקת עלו מעל צוארך. ירמוז לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שצוה הכתוב ושמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך סרודות ומלוכלכות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו': (מא) ויאמר עשו בלבו. אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה בדבר
אשר

יונתן בן עזיאל

צידא ואכיל לי ואכלית מכל דאייתי עד דלא עלת וברכתיה ואפילו הכי בריך יהי: (לד) כדי שמע עשו ית פתגמי אבוי ותוה צווחתא רבתא ומרירתא עד לחדא ואמר לאבוי בריכני אוף לי אבא: (לה) ואמר על אחוך בחכמתא וקביל מני ברכתך: (לו) ואמר בקושטא קרא שמיה יעקב ושקר בי דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כדון קביל ברכתי ואמר הלא שבקתא לי ברכתא: (לז) ואתיב יצחק ואמר לעשו הא שליט מניתיה עלך וית כל אחוי שויתי קומוי לעבדין ועיבור וחמר סעדתיו ואזיל ותטרד מני ומה אעביד לך ברי: (לח) ואמר עשו לאבוי הבירכתא חדא היא לך אבא בריכני אוף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: (לט) ואתיב יצחק ואמר לעשו הא בטוב פרי ארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: (מ) ועל סייפך תהי רחיין עליל לכל אתר ומרביך ותאי ולאחוך תהי משתעבד ויהי אין רשיעי ותחית ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא בכן תהי פריק ניר שעבודיה מעל צוורך:

[(מ) ועל סני זיינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהון בנוי דיעקב לעיין באורייתא ונטרין פקודיא יהון משוין ניר שעבודא על צוורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באורייתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צווארך:]

(מא) ונטר עשו שנא בלביה על יעקב אחוי על סדר ברכתא די בריכיה

אבוי

בעל הטורים

ענים (סוף הפרשה) כנגד י' הדברות. שמהדין (י"ב) בניו לקבל: וישטמו לך ס"ח כנגד ו' דורות שמהרוד עד יורם שמרדו אדום את ישראל. ומכאן ואילך פשע בו ויש בו הברכה כ"ו היכם לומר לך שברכו בשם הכבוד שעולה כ"ו: הוא ב' במס' הכא ואידך

יונתן

שנדרש בראש פסוק מי איפו: הוא הצד ציד בא עשו יכול להיות שבן דמשו ודקדק מלת הצד היא כלב שדרך הכלבים לצוד חיות וי"מ דדייק מדכתיב וילך עשו השדה לצוד ציד להביא שהוא ימהר לשון לרמז שדעתו היה להביא לו ציד ר"ל כלב שגו לציד חיות כמ"ש וכ"ו ע"ד הללה והרקנ"ט כתב ע"פ הקבלה לרמז למידת כלב מספרא כמ"ד מיד כלב יחידתי ע"פ דף כ"ד ע"א: (לז) ואזל והעבד פירוש דרש ולכה איפוא אילך ממנו אל מקום אילכה: (מ) כסין מונחים. והכריך ואלי י"מ

שיזכה

אבן עזרא

(לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו האמנם. וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה. ויתכן שיהיה מגזרת עקוב הלב. והעקוב למישור: אצלת לי. מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי גם כן נתתי לו בדבור. יש אומרים כי איפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה ושם ב' טעמים. וי"א שהוא כמו אריד בשיחי. והטעם כאשר תריד לשם ישמעך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים. ומהם מפרקתו. ויש בברכתו אלו כמה מלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו גאוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה. ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני. ועוד למה צירך לעשו בעבור שברכה. ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה. גם אלה טעו כי הכתוב אמר ויבא ה' אליו. גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו. ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אללו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שהיה מהם כי בניו היו שניהם. ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד והגאון דרש זו השאלה דרכה ללוץ בעבור שמלא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והנה שכם וישתחו ארצה שבע פעמים. והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שומע תפלתו. כי עיקר זאת הברכה על זרעם. וישנים שלא הקימו משנה האומות ימשו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה. וכן כתוב ויהיו לאדום תחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו. והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל הפרפה שהיה אדום מרקם אותם מרעתם. וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנוס הזקן שהם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה. והרומי שנגלתנו היא מזרע כתים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעגנות כאשר פירשתי בספר דניאל. והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באיש שחשבוהו אלוה וכאשר האמינם רומי בימי קוסטנטין שהדם

כל

פירוש על אבן עזרא

כאשר הזכיר (לעיל י"א פ'). [צ]ר"ל לא כדעת הא"ח והי' רק כמו שפי' לעיל פס' י"ב אשר מוסר לשנות מפני הלוכך. [ק](להלן כ"ט ע"ו) והוא כמו דמה ר"מ אשר היה צודק באמת. [ר]ר"ל ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י' י"ט). [ש](ירמיה י"ז ט'). [ת]הכי כן כתיב והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). [א](במדבר י"א י"ז) שם פי' כטעם אקח מאשר אללך. [ב]ר"ל במה שדברתי הוא גביר לאחיך היא הברכה אשר הופיע עליו רוח ה'. ואשר הוסיף וישתחוו וכו' בני אמך הוא כמו המון עם ככתוב בני אמי נחרו בי (שה"ש א' ו') וע"כ דרשו כי הם ערב רב. ובברכת אחיך כבר הוא גביר. ככתוב יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'). ולאלק ההמון כאן יצחק מדעתו אשר יהיו עבדים להשתחות לפניו ככתוב אלל לאומים. [ג]וזהו כמו איפה אז פי' ב' מלות היא שם. [ד]רדה. רוד. ותריד כמו תרדה (ויקרא כ"ה מ"ג) שהוא רדה לשון ממשלה. [ה](תהלים נ"ה ג') שהוא רוד לשון תלונה והתאוננות. [ו](מ"א י"ט י"א). [ז](ש"א ד' י"ח) והוא לשון שבירה אשר מפרק דבר מחבירו. וע"כ נקראת מפרקת שהיא עשויה חוליות והם מספקים לעת הלוכך בעת שהיה הראש. [ח](לעיל כ"ו ב' וכ"ד). [ט](ד"ה א' ט"ז כ"ב) ואיך הרע יצחק לאת הברכה שלא כדין. והאבות היו נביאים מוכח מהפסוק למעלה אשר כתוב ויוכח עליהם מלכים. והם פרעה ואבימלך וכתוב אל תגעו במשיחי. [י]ר"ל הי"א מחללים כאשר אמר כוונה הלב הן הן הדברים עם מעל יעקב אשר קבל הברכות. ע"כ פירשו כי גם בעת הברכה היה בספק אללו והכיר הקול קול יעקב והיפה עיל הכוונה אם הוא יעקב יהיה הוא המבורך כי עכ"פ בנו הוא ואם השוהע"י מתנה הפסוק ככבוד דבריו קיימים. [כ]יש לו ב' פי' או הרב יעבוד אתה לצעיר או הרב יעבוד עבודתו בבלגיא. וכ"כ יש ג"כ ב' פי' ואת אחיך תעבוד יכול להיות עם אחיך תעבוד עבודתך. א"כ היה הכל על תנאי. [ל]א"כ ניכר אשר עשו יהיה עבד והרב יעבוד עבודה הלעיר ע"כ שלך מארץ כנען. [מ](להלן ל"ג ג') א"כ לא נתקיים הברכה כדעת הפי' הזה. [נ]והברכה איננה לריכה להתקיים תיכף ואם יתקיים לכמה דורות מקוים הברכה ככה פי' השנ"ם (דברים ז' י"ב). [ס]הרב ברבנאל על נ"א (ישעיה ס"ג) קורא דעם כ"א ומציא ראיום שם. [ע](מ"ב ח' כ"ב). [פ](מ"א י"א פ"ו). [צ](עובדיה א' י"ב) והפי' עולה בטוב כי השמחה הוא

הספספקום

*ר"ל מדבר שלא נזכר שם מעלו.

ספורנו

מלת איפה עם הא בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה. אם כן מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הכהנים נבכתו שלפני הברכה על המבורך כמו שאמרו על רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לפול עליך שהיתה בענייני העולם הזה ובמ"ל כי ברכת אברהם איננה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. כאמנם בשביל מערכה הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דמאלו גרים: הלא אצלת לי ברכה. אף על פי שהסכמת לברכני בברכה העליונה אין לה שוה שהיה בידך. שיהיה לי הכל וישאר אחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטור' ומלכי הגוים כאמרו יעבדוך עמים: ולך איפוא מה אעשה. אם כן מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם איזה שעבוד לאחיך ומטל השמים מעל: ועל חרבך תחיה. ובתחיה מטל השמי' בלתי שתטרח לעבודת האדמה הצריכה שמור ותחיה גם כן על חרבך במלחמה וזה מנהג שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה. שכאשר תריד שתצעק חמס על שישתעבד אחיך בך יותר מן הראוי: (מ) ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה

ואל

פירוש רשב״ם

יעקב: מי איפוא. תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד אימא לי איזו את'אורש ב"ל: גם ברוך יהיה. שמיהר לעובדני וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות: (לו) הכי קרא שמו יעקב. בתמיה הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה ודייך ליטול שכר הרבה ועבדתני חנם בתמיה וכן בבבא בתרא שנינו בפרק מי שמת בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר ויפה כחי בנכסים מרובים הורע כחי בנכסים מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו לעבדים. מה שקנה עבד קנה רבו: (מ) על חרבך תחיה.

אומנתך

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד
לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל
וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן
וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם
לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃
מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־
תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־
אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ
וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל
גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה
אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי° בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת
אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת
כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה
מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם
בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם
אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל
שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ
לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת
אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־
אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַיַּרְא
עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה
בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר ז וַיִּשְׁמַע
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן
בעיני

°קצתי ק' זעיר'

אונקלוס

יוֹמֵי אֶבְלֵי דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת־יַעֲקֹב אָחִי׃ מב וְאִתְחַוָּה
לְרִבְקָה יָת־פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרָת לְיַעֲקֹב
בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמָרַת לֵהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמֵן לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃
מג וּכְעַן בְּרִי קַבֵּל מִנִּי וְקוּם אֱזֵיל־לָךְ לְוָת־לָבָן אָחִי לְחָרָן׃
מד וְתֵתֵיב עִמֵּהּ יוֹמִין זְעִירִין עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דַּאֲחוּךְ׃
מה עַד־דִּיתוּב רוּגְזָא דַּאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת דִּי עֲבַדְתְּ
לֵהּ וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִנָּךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן
יוֹמָא חַד׃ מו וַאֲמָרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם
בְּנָת חִתָּאָה אִם־נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת־חִתָּאָה כְּאִלֵּין
מִבְּנַת אַרְעָא לְמָה לִי חַיִּים׃ א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ
יָתֵהּ וּפַקְדֵהּ וַאֲמַר לֵהּ לָא־תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ב קוּם
אֱזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהִי דְאִמָּךְ וְסַב־לָךְ מִתַּמָּן
אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ
וְיַפְשֵׁךְ וְיַסְגְּנָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן לָךְ יָת־בִּרְכְּתָא
דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת־אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי־
יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח יִצְחָק יָת־יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם
לְוָת־לָבָן בַּר־בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמָּא דְיַעֲקֹב
וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי־בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵהּ
לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב־לֵהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּד־בָּרֵיךְ יָתֵהּ וּפַקֵּיד
עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא־תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ז וְקַבֵּיל יַעֲקֹב
מִן־אֲבוּהִי וּמִן־אִמֵּהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ ח וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי
בישא

מסרה ואהרגה, ל', הוי"ו שואית והאלף וה"א פתוחים והמתג בא'. מב הגדל, חסר. הקטן, בכל קרי' הטית בחולם בלי הפסק מאמר במ"ה קמץ וכל אס"פ דכו'. הנה, ל' נסד והנה עשו בא. להרגך, ג'. מג בקלי, חסר. וקום, מ"ל. חרנה, ב'. מד תשוב, מ"ל. מה שוב, מ"ל. לו, דגוש מדין א"מ. אשכל, ל'. יום אחד, י'. מו קצתי, ק' זעירא. לקח, חסר דחסר. מבנות, כו"ל בלו' מ"ל. למה, ל'. לי, דגוש מדין א"מ. **כח** ב קום, מ"ל ע' כ"פ פדנה ארם, ד' והדלית במונח ובנון|כדמות מרכא ויתעותה ג"כ קלא ועי' במדבר י"ז כ"ג. וקח, י"ג. ג ויפרך, ל'. וירבך, ל'. ד ויתן, י"ג רפין. ברכת, (הכף רפוי). מגריך, כל או' ח"ו ומ"י. נתן אלהים, ה'. ה פדנה, בב' טעמים וכדלעיל. ועשו, ב'. ו עשו, ברביע. ברך, י"ב. פדנה, בב' טעמים, וכדלעיל. בברכו, ל' והבית בקמץ רחב. ויצו עליו, ב' פרעה. ז פדנה, בב' מרכאות.

ת"א למה אשכל סוטה יג. וירא עשו כי מגילה יז.

רש"י

שלא לצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים ולפי פשוטו ל' תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע
יעקב

רמב"ן

אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה זה בדבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הלשון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה עם חנה בשפתיו
ויאמר

ירושלמי

אבוי ואמר עשו בלביה לית אנא עביד הכמא דעבד קין דקטל ית הבל בחיי אבוי והדר אבוי ואוליד ית שת בדיה מתעכב אנא עד זמן דימטון יומי אבלא דמיתת אבא ובכן אנא קטיל ית יעקב אחי ואנא משתכח קטיל וירית: (מב) ואתחווא לרבקה ברוח קודשא ית פתגמי עשו ברה רבא דחשיב בלביה למקטול ליעקב ושדרת וקראת ליעקב ברה זעירא ואמר ליה הא עשו אחוך כמן לך כמן ומתיעט עלך למקטלך: (מג) וכדון ברי קביל מני קום ערוק לך לנפשך ואיזיל לות לבן אחי לחרן: (מד) ותיתיב עמיה יומין קלילין עד די תשדוך ריתחא דאחוך:

[נ״א (מד) עד זמן דתתחזור כולתיה דאחוך מנך:]

(מה) עד דינוח רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית מה דעבדת ליה ואשדר ואדבריניך מתמן למה אתכל אוף תרויכון יומא חד דאנת מתקטיל והוא מטרד היכמא דאתכלת חוה מן הבל דקטליה קין ואיטרדן תרויהון מן אפי אדם וחוה כל יומי חיידוהי דאדם וחוה: (מו) ואמרת רבקה ליצחק איתעקית

יונתן בן עוזיאל

בחיי מן קדם רגוז בנת חת אין נסיב יעקב איתא רשיעתא מבנת חת כאלין מבנתהון דעמא דארעא למה לי חיין: (א) וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה לא תסב איתא מבנתהום דכנענאי: (ב) קום איזיל לפדן דארם לבית בתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן איתא מבנת לבן אחוהא דאמך: (ג) ואל שדי יברך יתך בנכסין סגיאין ויפישינך ויסגינך לתליסר שבטין ותהי זכי לכינשת דבני סנהדרין דסכומהון שובעין כסכום עממיא: (ד) ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך ותיבינך למירתך ית ארע תותבותך די יהב יי לאברהם: (ה) ושדר יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אימא דיעקב ועשו: (ו) וחמא עשו ארום בריך יצחק ית יעקב ושדר יתיה לפדן ארם למיסב ליה מתמן איתא כד בריך יתיה ופקיד עלוי למימר לא תסב איתא מבנתהון דכנענאי: (ז) וקביל יעקב במימר אבוי ובמימר אמיה ואזל לפדן ארם: (ח) וחמא עשו ארום בישן בנתהון דכנענאי קדם יצחק אבוי: (ט) ואזל

עשו

בעל הטורים

ושלוך (לעיל כ״ז) כי לשלג יאמר הוא ארץ. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: ואברכהו ב׳ הכא ואידך (ישעיה נ״א) כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכ׳ אברהם בלך עם יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם: במרמה ב׳ במס׳ הכא ואידך ויענו בני יעקב וגו׳ במרמה. בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה: ברכתך ב׳ במסורה ויקח ברכתך. על עמך ברכתך סלה שמזאת הברכה היה לבניו ברכה סלה: ברכתי ג׳ במסורה לקח ברכתי קח נא את ברכתי. ולויתי את ברכתי. שקבלה שם ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם: (מג) קומי בשיי קוף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגובה ק׳ אמה. וק׳ של ולדוד קן לה גדולה שנקש דוד על ההיכל שגובהו ק׳ אמה שלא יחרב:

יונתן

שיזכה כל שער אויביו ויכנסם י״מ בהוא מלשון ליכך שמתוך סותק שלו יככך כל דבר בפניו וי״מ לשון מלכות כמו ליכא. ותא ונא. וס״א וככך ואחי פי׳ סדרים: (מא) יומי לאבלא דמיהם אבא כלומר כשיהיה יעקב אבל ואז לא יעסוק בסורס דמנכי ומלכי אותו ואז אוכל לו ע״ד והיה כאשר תריד ודוק: (מב) כמין לך כמן פי׳ מסתכא וארב עליו כן ת״י וארב וכמן: (מד) עד ד׳ מסדוך כבל כתגמי שיש לפרשו מל׳ ושהדכו מיא וס״כ הוא בדל״ת גם יש לפרש כמו קינה דשרכי ויהיה בזי״ן והכל אחד עיין בתו׳ ב׳ המוגל: (מה) דאנת מתקטל והוא מטרד פי׳ אתה נהרג והוא גולה. כמו דשכלה חוה וכולי כל זה דייק מת״ש גם שניהם מאי גם אלא לרבות אדם וחוה כמו שהן שכלו מבניהם דחד נהרג וחד נטרד: (ג) ויסגינך לתליסר שבטין וכולי עד

דסכומהון

רמב״ן

ויאמר י״י אלהי אדני אברהם אבל מרם אכלה לדבר אל לבי טרם השליתי עם שולם בדעתי ויאמר כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מדוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש״י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא״כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו: (מב) וטעם ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אשר איננו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה טועק עליו והיה מתביים ממנו או מתפחד: מתנחם לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש״י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והמזיק לו ורבים כן או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאחיו כי כן נוס לו המלך אבל אונקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה ונדעתו כי טעם מתנחם לך שנראה עלמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו איננו מקפיד בכן והוא מארב כדי שלא תשתמר ממנו ושהגם הענין אל הלשון: (ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שלום ילחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה

גם

אבן עזרא

כל הדת ושם על דגלו נורת הלים הכוח. ולא היו בעולם שישמרו התורה המדשה מוץ מאדומיים ונעשים על כן נקראה רומי מלכות אדום. ג״כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. כשר אחיכם. וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו. ויש אומרים על דרך נבואה היה. והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה. והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך. והגאון אמר מגזרת וע״ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאלתו. שנים מעוטות והאחדים פסוקי׳ מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה. או יהרגוהו אם יהרוג אותך. ויש דרש שניהם אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקילנה. וכן אמר הכתוב אבל אתה קץ. וכאשר שמע עשו שבירך ילחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה

בשמת

פירוש על אבן עזרא

הכספקנים והשמון הוא האדום בשלמות. ע״כ פה עמרש מלת שמחה כי לא להם היתה הישועה רק נקמה כלו על ב״י. קכ״כ מ״א. ואולי הוא כמו שחם תפלתי (איכה ג׳ ח׳) וספי״ו משכלף לפי״ם אשר הוא ממולא א׳ ע״כ נקראה כן כי השנאה מכוסה. (להלן מ״ט כ״ג) בלב. ר״ל ע״פ הבשע. כי מאין ידעה. וגם ויאמר איננו מדויק. ע״כ פי׳ ר״א אשר ה גיד לאחד מאהבי בריתו. תלא כפי׳ ת״א ות״י כמין לך ופי׳ עורב לך. אציין (לעיל ז׳ ו׳). ב(ויקרא כ״ה כ״ע). יואינם אינה ימים רק אינה שנים עדי ישבת. ועבור עד עשרה הם פרטים ועשרה מספר כולל שלם מט׳ פרטים ע״כ מב׳ ר״א אשר הם פתוחים מעשרה שנים. ר״ל מאין ידעה אשר תאומר שניכם. ע״כ פי׳ אם ירדוף אותך תהכם להרוג או תו. ר״ל נקמי בה כי שרשו נוק. כמו לכה ולוקה (משלי א׳ כ״ז). י(ישעיה ז׳ ו׳). י(שם פסוק ע״ו).

כי

ספורנו

ואחר המלאכות לא תהיה תפשי לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו: (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון. ויפרך בבנים. וירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. כאמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם בזה תהיה ברכת האל ית׳: לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה לדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה׳ לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה׳ במעשיו: ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שילחק כשברך את יעקב לוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מכל מקום לא שם לבו לכל זה זולתי כי ברכו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרעתו באלהו ותהיינה מורת רוח. הלך אל ישמעאל ובזה הודיע שהיה ילחק יכול לנחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לבו כמו שהעירתהו אחר כך רבקה על יעקב:

וילא

פירוש רשב״ם

אומנותך שהיתה צד חיות בבלי זיינך: כאשר תריד. כמו אריד בשיחי כשיעבוד בך בפרך לא תוכל לסבול. ופרקת עלו: (מה) גם שניכם. אם יהרג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב. דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחי׳ יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כן: (ד) לרשתך את ארץ מגוריך. מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. כברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם

צווהו

בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו: ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־
יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־
יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה:

ק"ו סימן על"ו: הפטרת תולדת בת"ע משא דבר ה' מלאכי בסימן א':

ס ס ס

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:
יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא
הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם
מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא:
יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים

עלים

אונקלוס

בִּישָׁא בְּנַת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי: ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוַת־
יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב יַת־מָחֲלַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם אֲחָתֵהּ
דִּנְבָיוֹת עַל־נְשׁוֹהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ:

ס ס ס

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא
וּבָת תַּמָּן אֲרֵי־עַל שִׁמְשָׁא וּנְסִיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי
אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא: יב וַחֲלַם וְהָא סֻלְמָא נְעִיץ
בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד־צִית־שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ

סלקין

מסרה ט מחלת, (המ"ם בקמץ) ומסב והסים בס"פ. על נשיו, ל'. י מבאר, סד מן ספחין דספר'*. (השי"ן קמוצה ודלא כמסור', מנ"כ.) חרנה, ב. יא מראשתיו, ה' ב' מ"ל' וח"ו וג' ח' דס' והספד מראשה. יב ויחלם, כל סו' ספר. סלם, ל'. מצב, ג' קמץ. וראשו, ד'. השמימה, י"א. מלאכי אלהים, ב' דסמי'.

ת"א וילך עשו אל מגילה שם נבא קמא לב. ויצא יעקב סנהדרין לה חולין לא עקידה שער כב. ויקח מאבני חולין לא. ויחלם והנה עקידה שער כב. והנה מלאכי שם. *נ"ל השי"ן בסגול.

רש"י

יעקב. מסורת לענין של מעלה ויראה עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משייעדה לעשו קודם נשואיה ושיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד שנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא ושבוק י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכת הו' בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה מתנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מנחתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (כ"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות: חסלת פרשת ואלה תולדת

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (ברכות כו). ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשתיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה

רמב"ן

גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיהוס גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו:

(יב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על יד המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח י"י להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאים חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם והבטיחו ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק י"י ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה בענין בין הבתרים לאברהם כי הראוהו ממשלת ארבע מלכיות ועלותם וירידתם וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון

ספורנו

(י) ויצא יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן: מאבני המקום. שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יג) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים. והנה י"י נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף שאחרי התמות [illegible] עלייתם ירדו והאל יתברך נצב לעד לא יטוש את עמו כאמרו כי אעשה כלה

יונתן בן עוזיאל

עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת היא בשמת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות מן אמיה על נשוי ליה לאנתו:

ס ס ס

(י) ויצא חמשא ניסין אתעבידו ליעקב בזמן דנפק מן בירא דשבע: ניסא קמא אתקצרו שעוי דיומא וטמע שמשא בלא אשוניה מן קדם דהוה דבירא מתחמד למללא עמיה: ניסא תניינא ארבעתי אבניא דשוי איסדוי אשכח יתהון בצפרא לאבנא חדא: ניסא תליתאה אבנא דהוו כל עדריא מתכנשין ומגלגלין מעילוי פם בירא גלגל יתה בחדא מן דרעוי: ניסא רביעאה דטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי והות טייפא כל יומין דהוה בחרן: ניסא חמישאה קפצת ארעא קומוי ובההוא יומא דנפק אזל לחרן:

נ(י) חמשא ניסין אתעבידו לאבונן ליעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ניסא קדמאה אתקצרו ליה שעוי דיומא ושמעת ליה שמשא די לא באישונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: ניסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: ניסא תליתיא אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסדי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קיימא קמא ואריק משח על רישיה: ניסא רביעאה דהוין כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעילוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון

ירושלמי

דאתא אבונן יעקב וארים יתה בחדה ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: ניסא חמישיא כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעילוי פומא דבירא טפת בירא והות טייפא עשרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא ניסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן:

(יא) וצלי באתר בי מקדשא ובת תמן ארום טמע שמשא ונסיב ארבעה מאבנא אתרא קדיש ושוי אסדוי ושכיב באתרא ההוא: (יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא תרין מלאכיא דאזלו לסדום ואיטרדו מן מחיצתהון מן בגלל דגליין מסטירין דמרי עלמא והוו מטרידין ואזלין עד זמן דנפק יעקב מבית אבוי והינון לוון יתיה בחיסדא עד בית אל ובההוא יומא סלקון לשמי מרומא עניין ואמרין איתון חמון יעקב חסידא דאיקונין די ליה קביעא בכורסי יקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה בכן שאר מלאכיא קדישיא דיי נחתין למסתכלא ביה:

נ(יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבייתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למיחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה:

בעל הטורים

(י) ויצא יעקב. יש סופרים שעושים זו פתוחה [נ"ל שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה] לפי שיצא בסתר ובזה נתכסה לעיל ממנו כתיב לו לאשה וסמוך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה: ויצא יעקב מבאר (שבע) בגימ' פנה זיוה פנה [הודה] הדרה: יעקב מבאר שבע ס"ת עבר שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע ס"ת ארבע. מבאר שבע [ס"ת ע"ר] וסי"ן של שבע. עשר. שי"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע ר"ת שם שנים נטמן בבית שם: וילך בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום. ג"פ כתוב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש. ר"ת כבה שכבה מאור השמש שלא בעונתו: (יב) חלום. בגימ' זהו בנבואה: סלם. בגימ' זה כסא הכבוד: סולם. בגי' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו. וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסלם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: סולם בגי' ממון ובגימ' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדים ע"ז. והנה סלם בגי' וקץ שהראהו וקצי הגליות: סלם בגי' סיני שהראהו מעמד הר סיני: סולם מוצב [עם התיבות] בגי' מרכבה: מצב ג' הכא ואידך (שופטים ט') אלון מוצב אשר בשכם. (ישעיה כ"ט) ולכתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלות ממנה היינו ולכתי עליך מוצב: סלם אותיות למס שרמז לו הגליות ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מוצב בגי' הכבש. ארצה. רמז למזבח אדמה. וראשו מגיע השמימה רמז לריח הקרבנות שעולה השמים: ד"א והנה סלם בגי' זהו מזבח העולה: והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש [וכהן נקרא מלאך כמ"ש כי מלאך ה' צבאות הוא]: מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה: מלאכי אלהים ב' דסמיכי הכא ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זה שאמר

יונתן

דקמוהון שובעין. דייק מדאמר לו ויברך הרי רבוי בנים ובכלל והיית לקהל עמים אלא רמז על יב"ש ורמז לסנהדרין גם מלת קהל מורה על סנהדרין שנקראו קהל: כמנינא עממיא היינו שבעים אומות: (ט) מחלת היא בשמת פי' בשמת שמה בשמת ונקראת מחלת שנתן דעתו להתגייר ומחלו לו עונותיו כדאיתא בילקוט:

(י) וטמע שימשא וכו' פי' השקיע השמש שלא בזמנו. דבירא מתחמד פי' שדיבור הקב"ה התאוה לדבר עם יעקב. אבני דשוי איסדוי פי' האבן אשר שם מראשותיו. דטפת בירא פי' שהוסיפה לנבוע הבאר והוא ל' רז"ל טפי שמעיינו יותר או פי' לף שהגביה למעלה כי תרגום לף צפה וק"ל: (יב) יש נוסחין דגליין מסטרין דמארי

והא

אבן עזרא

בשמת. גם מחלת [ח]כמו יתרו שהוא על דעתי מוצב: (ט) אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו [ט]או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות: השלם פרשת תולדת

(י) אמר הגאון כי וילך תרגום [א]ללכת. ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא בא ביום אחד כי בדרך לן: (יא) וטעם המקום בה"א במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר [ב]עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל. ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות. ויפגע כמו ואל [ג]תפגע בי. כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום. ואל תשים לבך לדרש. ממקום אחר. כי איננו כלל על השם. ומלת [ד]אשר לעד: מאבני המקום. טעמו אחת [ה]מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים [ו]כמו מרגלותיו והטעם מרב שמואל

פירוש על אבן עזרא

[ח]כי גם יתרו היה לו ב' שמות. [ט]כמו כן מצינו (לעיל כ"ד כ"ה):

[א]ר"ל פי' אם ילך מבאר שבע היה אפשר עדיין לטעות ולפרש כי ע"כ מצינו וילך כמו ללכת. ור"ל מצינו אשר מלבד משך הנסיעה רק מספר הכתוב המקום שנסע והמקום שבא לשם. ואח"כ חוזר לספר מה שקרה ליעקב בדרך. ומותר הפירוש אשר קפלה לו הדרך כמו אלא אליעזר כפרש"י (לעיל כ"ד מ"ב) כי לן בדרך. ע"כ אינו יכול להיות אשר מיד בלכתו מב"ש נכנס לחרן. ורש"י מתקן ע"פ הדקדוק כאשר מרומז בה"א חרנה כמו לחרן. [ב](הושע י"ב ה') ור"ל אפילו בעת יעקב אע"ה לא היה המקום מפורסם להראות עליו ה"א הידיעה. אך בעת אשר נתן לנו מ"ר התורה היה בית אל מפורסם ע"כ כתוב במקום בה"א להורות הידיעה. ולמה כתוב עמנו ולא עמי. כי הושע דבר ג"כ על עמוס (שם ד' ד') והוא מתנבא ג"כ על המקום. והושע מפרש שם מה שקרה עם יעקב ככתוב וישר אל מלאך וכו'. [ג](ירמיה ז' ט"ז) ויהיה פי' ויפגע מענין תפילה ובאמת דרשו חז"ל כן אשר תקן תפלת ערבית. ויהיה פי' במקום. הוא הי'. כי אליו התפלל. ומדויק בעוד בה"א במקום המורה הידיעה ואיך למדנו אשר הי' נקרא מקום. זה נלמד ממגלת אסתר אשר היא קודם. ולא כתוב שם שום הויה משמו של הקב"ה אם לא נאמר אשר נכתב במלת ממקום אחר (שם ד' י"ד). [ד]ר"ל כי איננו סובל הפירוש הזה כי שם כתוב ממקום אחר וזה מורה ח"ו כשתי רשויות. כמו לא תשתחוה לאל אחר ובכה סותר כ"א שם בהקדמה. [ה]דקשה מתחיל בל"ר מאבני. ומקיים וישם וכו' היה ל"ל וישם ע"כ מתקן ויקח אבן א' וכו' [ו](רות ג' ד) ופי' על מרגלותיו שם ל"ר ומיעוט רבים הם שניים. ולהבין הענין על הראש בלשון רבים כי אמרו חכמי הרופאים. כי הראש יש לו ב' צדדים צד ימין וצד שמאל והם מסובבים אחד לאחד בעצמות-שיש בהם סגימות קטנות כמגרה. וכנכנסות אלו לתוך משולבים איש אל אחיו. ובעבור זה יקרא כאב בחלי הראש. וגם נקרא עצם הראש נקוב בנקבים דקים כמו כברה

פירוש רשב״ם

ציוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: (ט) אחות נביות לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן. אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם. וכן ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה:

(י) ויצא וילך תרנה. הלך לצד חרן: (יא) ויפגע במקום. אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז: כי בא השמש. ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום. כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. ויקח אחת מאבני המקום כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: (יב) סלם מצב ארצה. מוצב על ידי אחרים. נצב מעצמו וכן נגש אל הערפל מעצמו. מוקטר ומגש על ידי אחרים. וכן

עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב
עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה
שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה
וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת
הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ
וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ
אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד
אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ:
טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ
יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי:
יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר
השמים

אונקלוס

סַלְקִין וְנָחְתִין בֵּהּ: יג וְהָא יְקָרָא דַייָ מְעַתַּד עִלָּווֹהִי וַאֲמַר
אֲנָא יְיָ אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵהּ דְיִצְחָק אַרְעָא דִי
אַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין
כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִינְחָא וּלְצִפּוּנָא
וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל־זַרְעֲיָת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ:
טו וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְרִנָּךְ בְּכָל־אֲתַר דִּי־תְהָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ
לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יָת־דְּמַלֵּלִית
לָךְ: טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשֵּׁנְתֵּהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא (אית) יְקָרָא
דַייָ שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא־הֲוֵיתִי יָדַע: יז וּדְחֵיל וַאֲמַר
מָה־דְחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אֲתַר
דרעוא

מסרה יג והנה, ד'. שכב, כל או' חסר. ולזרעך, לית בו' מתג. יד ולפנים, ס' בחול' ומסרין. ובזרעך, לית בו' מתג. טו והנה, ה'. בכל אשר תלך, ג'. והשבתיך, ג' מ"יק וח"ו ומ"י מכין*. אעזבך, ל'. טז וייקץ, בב' יודין. משנתו, חסין דגוש לחסרת כון מן. אכן, [נ"ל י"ס] י"ע. יז ויירא, י"ב כו"ל בב' יודין. נורא, דגוש מד"ד וכו"ל מ"ל. זה, ברביע. בית אלהים, ה'.

ת"א והנה ה' סנהדרין קיא חולין שם. ופרצת ימה שבת קיח. והנה אנכי בכות ד סנהדרין לח. ואנכי לא עקידה שער לג. מה נורא עקידה שם.

*נ"ל דהכא. וב' דנביאים מלאים·

רש"י

בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עלים וירדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב ט"ו) הן בקדשיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שכב עליה. (חולין שם) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין ל): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלי' בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובי' אל הי' בצפון של נחל' בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבי' מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראה לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לבו להתפלל במקו' שהתפללו אבותיו ומן השמי' יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכמו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית
המקדש

רמב"ן

יון ושר מלכות פרס ובטיחו כי הוא ית' יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם ויסמכו ויצילנו מידם אמרו הראה לו הב"ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפו' של נחלת בנימן בגבול שבין בית בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלם ושאמרו רבותינו לדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז היא ולא ירושלם ומהיכא למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירושו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתי' למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפי' אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפילה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בו ביומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי ביעקב דרשו כן וילך חרנה רבנן אמרין בו ביומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שיהרהר יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר
יותר

יונתן בן עזיאל

(יג) וְהָא יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלוֹי וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ
וֵאלָהֵיהּ דְיִצְחָק אַרְעָא דְאַנְתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְנִינַהּ וְלִבְנָךְ: (יד) וִיהוֹן בְּנָךְ
סַגִּיאִין הֵי כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקוֹף לְמַעַרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא
וְיִתְבָּרְכוּן בְּגִין זַכְוָתָךְ כָּל יִחוּסֵי אַרְעָא וּבְגִין זַכְוַת בְּנָךְ: (טו) וְהָא מֵימְרִי
בְּסַעְדָךְ וְאַטְרִינָךְ בְּכָל אֲתַר דִתְהָךְ וְאָתִיבִינָךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרוּם לָא
אֲשָׁבְקִינָךְ עַד זְמַן דִי אַעֲבֵיד יַת דְמַלֵּילִית לָךְ: (טז) וְאִיתְּעַר יַעֲקֹב מִדְמִכֵיהּ
וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵית
יָדַע: (יז) וּדְחִיל וַאֲמַר מַה דְחִיל וּמְשַׁבַּח אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר חוֹל
ארום

בעל הטורים

שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו ח"ל זהו מלאכי אלהים עולים אותם
שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה
ללוותו בארץ: עולים [ע"ה] (ויורדים) בגימ' בבל מדי ויון [ע"ה]: (יג) ואלהי
יצחק סימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם וי"א לפי שאמר באברהם אני ה'
אמר אלהי אברהם אביך ובילחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך [כי גם אביך
מורה רחמים כרחמי האב על הבן. וזה לא שייך בו כי שורשו גבורה כ"כ רבינו בחיי]:
(יד) ופרצת ימה בגי' קריעת ים. תהו וירא ישראל פרח: (טו) והשבתיך אל האדמה
[ע"י ב' הסיבות] בגימ' זה משרבע מלכיות [ע"ה]: (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ס
לבד לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבור: משנתו קרי ביה ממשנתו מתוך שבוע הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לנו מלהגות בו בחלומו: (יז) וזה שער
השמים

יונתן

דמארי עלמא ופ"י שגלו סודות הקב"ה במה שאמרו שנשמית אם הטיר הקב"ה לא
שלסן אלא להליל אם לוט ואע"ג דמילתא דעבידא לגלויי היא מ"מ חז"ל בפסחים
אין משיבים על הקלקלה ונפרע שמנע מהם הקב"ה דרך המשובה ולא ה"ל לגלום:
וגם יש ליישב גי' הערוך מפטרין בעי"ם ור"ל כשגרשו מפטרא דמארי עלמא וק"ל:
איסון סמון וכולי דאיקונין דיליה כולי פירוש צורתו ורשו לורת יעקב החקוקה בכסא
כבוד שכבר אמדהם לראותו ודרשו בו ביעקב ולא בעולם וק"ל: (יז) ודין כשר לצלו
וכולי פיר' מתוקן לתפלה מכוון נגד מקדש של מעלה כדאיתא בגמ' והרקנ"ט מבאר
על

רמב"ן

יומר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית
רבה א"ל הושעיא כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם
ומה ת"ל וילא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש ללאת לחולה
לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם
נתן לי רשות הריני יולא ואם לאו איני יולא לפיכך הולרך הכתוב לומר
וילא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב נתברך
נתברך

אבן עזרא

שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה: (יב) ודרך סלם להיות
סמל אחו על מספר סיני דרש כוח. וה"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם
רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה. ויאמר רבי ישועה
כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים
לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל. כי כל דבר לא
יכחד מן השם. ודברי מטה תלוים בעליונים וכאילו סלם ביניהן שיעלו
כמלאכי' בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ. גם כן כתוב ומלאכים

אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: (טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימלאו
מקומות יראו שם נסים. ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו נשמעת לרכו ותשמע תפלתו כי
המקום

פירוש על אבן עזרא

כנגה בעבור שילא העשן מהם. ונראה כן לפי שאם יקרא לאחד מהם נזק שלא יזוק האחר. כי אם יהיה כולו עלם אחד והחק קלתו חוק כולו. ועוד בעבור שלא יכבד על המות. שאם יהיה
הרלם מעלם אחד יכבד על המות אם אינו יכול להסרחב. ובעבור זה נברלו חלולים ומשולבים לתיעלת הזכרות. ולפיכך אמר מראשותיו לשון רבים. ואמרו חז"ל שלקח ג' אבנים ושם
אותם תחת ראשו. ואמר הפל מיסד במו עלי כסם שייסד על אבותי יעשו כולן אבן אחת. ודע שהג' עולמות* שלשתם מדובקים זה בזה כאלו הם אחד. ועוד יש לך לדעת כי לנפש יש לה ג'
כחות שקורין אותם חכמי הרופאים נפשות והם. טבעית. החיונית. והנפשי'. ושלשתם באים מכח א' כמו שכתוב בפ' נעשה אדם וכו'. ג"כ יש לדעת כי יש ג' כוחות במוח. והם
המצייר והמחשב. והזכרון. והשכל הפועל בוטע על שלשתן. ואין ספק כי יעא"ע הדבק עם שכלו בשכל הפועל והשיג קשרו של עולם הפך מדובקים זה בזה כאלו הם אחד.
והמליך כל הכוחות הבאות מהטבעי והחיוני והנפש אחר אחד והוא השכל. ע"כ כתיב בעשיו נפשות ביתו (להלן ל"ו ו') ואלל יעא"ע כתיב כל הנפש (להלן מ"ו כ"ז) והיו לאחדים
ביד יאע"ה. וכשהוליא שכלו מהכח אל הפועל היה השכל והמשכיל והמושכל אחד. פי' השכל אשר מקורו מה' והמושכל אשר מלטיירים לפניו וממשיך שפע השכל מעט מעט להוליא
עם שכלו מכח אל הפועל. ומשניהם מממזג השכל השלישי כמו מב' מינים אם מתמזג יולד מהם ענין שלשי. והוא הנקרא מושכל. ואחר שנתן השלשה תחת ראשו. והוא שכל
הטורה כמו שאמר החכם עיניו בראשו. ואמרו עוד כי יעא"ה עשה הג' אבנים מרזב ונתנם תחת ראשו לפי שהיה ירא מהכמם ומן החיות. ותבין יותר טוב בפי' ר"א והפי' עליו
(למעלה ב' כ"ד) כי הנחש הוא התאוה והחיות הוא אם ספר הכונה השכלית נקרא חיה רעה. וראה בענין השכל כי כוונתו שיהיה שכלו שכל אלהי אדון עליהם. ועיין לעיל בהקדמת
ר"א הדרך הראשון (חוס קטן ז'). חר"ל פסל אשר עשה מנשה ככתוב וישם את פסל הסמל וכו' (ד"ה ב' ל"ג ז') והאותיות כאשר הם מהפוכים הם אותיות סלם. או פי' על נלם
נבוכדנלר. ומולב ארלה הקימהו בבקעת דורא. וראשו מגיע השמימה. פי' רומיא שיתין. והנה מלאכי אלהים וכו' הם חנניה מישאל ועזריה. ט"ר"ל שדרשו (בב"ר סמן ס"ח) סלם
בגמטריא סיני וכו' ע"ש. י'חה פי' מלאכי אלהים מרישא עולים והדר יורדים. כ'פוסים. ומנורה. ומגילת עפה. ושתי נשים. ונבואת עמוס. יולר גוזי. ומאמלכך. וכלוב קיץ.
ונבואת ירמיה. סיר נפוח. ומקל שוקד והכל משל. ל'ר"ל אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ (זכריה א' י"א) והם המלאכים העולים. מ'(שם ו' ה') אלה ארבע רוחות השמים
יוללאים וכו' ומקיים שם והלכנה והם המלאכים היורדים. נ'ר"ל אינו לשון פרץ ככתוב אין פרץ (תהלים קמ"ד י"ד) רק פי' אם נפרלה הגדר נעשה המקום מרווח. ופי' כמו
(להלן ל' מ"ג). ס'כמו הר חורב אשר היה מקובל טרם אשר קבלו התורה ככתוב אדמת קודש הוא (שמות ג' ה') וכמו אשר יאמר היום בהר ה' (לעיל כ"ב י"ד) אשר בקש שיתגלה
קודשה המקום מיד. ע'ר"ל למה נשתנה מקום מבלעדי מקום עדי אמרו חז"ל כ"מ אשר גזר אדם להיות שם ישוב. וזה כמאמר מבשרי אחזה אלוה. כל אבר באדם יש לו פעולה
ופגולה

*עולם הזה. עולם הגלגלים. עולם השכלים.

ספורנו

כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהיא מחוז ארץ כנען: לך אתננה. שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב
יושביה כמו שהיו אברהם וילחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשיתי כארץ גיוך וכחוץ לעוברים.
אז שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה בכל לד ימה וקדמה ולפונה ונגבה כמו שהעיד באומרו וקרקר כל בני שת
כי אמנם תשועת האל כעתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל כהוה היום בגלותם אשר כמוהו לא יהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אין
בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס. וסמיך ליה ובא לליון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין
ואז אהפוך אל עמים שפה ברורה: (טו) כי לא אעזבך. וזה שאמרתי שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בלרות הגלות
יהי' מפני שביני הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרי ופרלת
כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו. עד לא עשה ארץ וחולות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול
חסד לעמו אלא לעובדם אבל יגביר עליו חסדו להתהלך בתוככו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום
מוכן לנבואה מאשר הראיתי בו מראה כזאת בלתי שאהכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משמשי העולם השכלי המתנבא כפי השתנות הארץ והאויר
כאמרם אוירה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שנגנתו: אין זה.
זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נלב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה
הסולם

פירוש רשב"ם

אשר אתה מריה בהר. אחרים הראו לו. אבל נראה מעצמו: עולים ויורדים. לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך
ארץ להזכיר עליה קודם ירידה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. ואם תאמר דבר מועט הוא. ופרצת ימה וקדמה.
לארבע רוחות העולם: (יד) ונברכו. לשון מבריך ומרכיב. כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה שהרי משקל רפי הוא ובבר פירשתיו
בפ' לך לך: (טו) כי לא אעזבך. בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך. להשיבך אל האדמה הזאת כי בדרכים אתה צריך שמירת
מלאכים יותר. כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: (טז) אכן יש ה' במקום. לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום
חול

הַשָּׁמָיִם: יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח
אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם
אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ:
יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה: כ וַיִּדַּר
יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים
עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ:
כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה
יְהוָה לִי לֵאלֹהִים: כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים
וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ:
כט שני א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה
בְנֵי־קֶדֶם: ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה
וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים
עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר: ג וְנֶאֶסְפוּ־
שָׁמָּה

אונקלוס

דרעוא־בה מן־קדם יי ודין תרע קבל־שמיא: יח ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית־אבנא די־שוי אסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: יט וקרא ית־שמא־דאתרא ההוא בית־אל וברם לוז שמא־דקרתא בקדמיתא: כ וקיים יעקב קים למימר אם־יהא מימרא־דיי בסעדי ויטרנני בארחא הדין די אנא אזל ויתן־לי לחמא (נ"י לחם) למיכל וכסו למלבש: כא ואתוב בשלם לבית אבא ויהא מימרא־דיי לי לאלהא: כב ואבנא הדא די שויתי קמא תהי די־אהי־פלח־עלה מן־קדם־יי וכל די תתן־לי חד־מן־עשרא אפרשנה קדמך: א ונטל יעקב רגלוהי (נ"י ריגלוהי) ואזל לארע בני־מדינחא: ב וחזא והא בירא בחקלא והא־תמן תלתא עדרין־דען רבעין עלה ארי מן־בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על־פומא דבירא: ג ומתכנשין
לתמן

מסרה יח מראשתיו, ס' ח"ו ומ"י. אתה, ח"ו. ויצק, הלוי כתב וח"ו ויצק ביו"ד ח"ג. בראשה, ז'. יט ואולם, מ"ל. לוז, ב' זוגין מתחלפין. לראשנה, מ"ל ס' וח"ו. כ וידר, ג'. הולך, ט' מ"ל בתורה. לי, במרכא. לחם, בטביר. לאכל, כו"ל ח"ו. ללבש, ב' את הבגדים וחסר. כא ושבתי, ב'. והיה יהוה, ז' [נ"ל ו']. כב והאבן, ב' ובענין. בית אלהים, ה'. עשר, ב' תעשר. כט א בני, כתי ולית כתן א"מ כי בני קדם כמלה אחת נחשבו מפני המקף. ב רגליו, ח"ו ומ"י. ההוא, וי"ו ויתיר. ישקו, ג' אכ"ף. והאבן, ב'. גדלה, חסר. על פי, ג'. ונאספו, ד'. י' כ"פ מלה חדא ומלה חבירתה

ת"א ונתן לי לחם עקידה שער מז. והאבן הזאת ספר הזוהר פ' נו.

רש"י

המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנ' ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז): (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנ' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (לעיל י"ז ז'): (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהי פלח עלה מן קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל"ה א') מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו לאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון
הווה

רמב"ן

נתברך שהוא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר' יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו'. אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר' יוסי בן זימרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו לצדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של רבי יהודה ב"ר סימון עם המדרש שנגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושאר דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בכלכלך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב וילן שם שנאמר וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו
להודיעו

ארום אלהן בית מקדש לשמיה דיי ודין כשר לצלו מכוון כל קביל תרע שמיא משכלל תחות כורסי יקרא: (יח) ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא מן דשוי איסדוי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: (יט) וקרא שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מן קדמת דנא: (כ) וקיים יעקב קיים למימר אין יהי מימרא דיי בסעדי ויטרנני משפיכות אדם זכאי פולחנא נוכראת וגילוי עריתא באורחא הדין דאנא אזיל ויתן לי לחם למיכול וכסו למלבוש: (כא) ואיתוב בשלם לביתיה דאבא ויהי יי לי לאלהא: (כב) ואבנא הדא דשויתי קמא תהי מסדרא בבי מוקדשא דיי ויהון דריא פלחין עלה לשמא דיי וכל דתתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך: (א) ונטל יעקב בקלילותא ריגלוי לטילא ואזל לארעא בני מדינחא: (ב) וחמא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דעאן רביעין עלה ארום מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא מחתא על פם בירא: (ג) ומתכנשין תמן כל עדריא ומגלגלין ית אבנא על פם בירא ומשקן ית

בעל הטורים

השמים ישכם לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר ג' במסו' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהצדיקים היו נודרים והראשון שנדר היה יעקב חס אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פסח בנדרים תחלה [כדאי' ב"ר פ"ע]. (שייך לעיל לפסוק יג) הנה ה' ד' במסו' הכא ואידך (עמוס ז') והנה אדני נצב על חומת אנך. (ת"ב ז') הנה ה' עושה ארובות בשמים הכא נמי כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עבר (מ"א יט) דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב אראה במעשה מרכבה: ללבש ב' במסו' הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שהיה יעקב כה"ג כדאי' בב"ר (עי' ילקוט רמז קל"ב) אמר הקב"ה למיכאל אתה עתיד לעשות כהן גדול ויעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו סייך שאסה לריך להיות כה"ג למעלה במקומו זה שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שיקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו [עם האותיות] בגימ' וזהו כל המזבח אל יבזבז יותר מחומש: (ב) וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאנכי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מגוש ספי אם נרלה שהיא כאשרי היא גם מזלך [אולי חסר כאן ונזדמן לך על הבאר]: והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר. שלשה עדרי בני'

יונתן

על פי הקבלה בדף ל"ח ע"ב: (כ) ויטרנני משפיכת אדם וכולי כל זה ברש"י ודרש ונתן לי לחם ג"ע כד"א כי אם הלחם ושבתי בשלום מש"ד והיה ה' לי לאלהים מע"ז: (א) בקלילותא. פי' נשא רגליו בקלות כמי שמטייל כיון שנתבשר בשורות טובות וכדפירש"י

רמב"ן

להודיעו שעמידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא פתו' לשמוע תפלתו של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצוק עליה שנאמר ויצק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נפתחה הארץ ועליה היכל יי' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו והכרף עין בא לחרן ע"כ והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כלם מודים שקפילת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפלה לו בלכתו מבאר שבע לחרן ובלכתו לשוב להר המוריה ובלאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י: (יח) וישם אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו הספרם שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובעבור כאשר עשו הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון הו שלא רלה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים

אבן עזרא

המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא. ובגעתי אל מקומו אפרשנו: (יח) ויצק שמן על ראשה. להכירה בשובו: (כא) וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'. ולהיות לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר ולאן ותבואה: (ב) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל

פירוש על אבן עזרא

ומגולה אמרה ואשר משמע זה הדבר אינו ראוי להשתמש עם דבר אחר. ואם שבין הרמז מר"א (למעלה א' פס' כ"ו) והשם הוא אחד. והוא יולר הכל. והוא הכל וכר ג"כ מקיים שם ולא יוכל לפרש. בזה שבין הטעם אשר אנו אומרים בשכ"מ בלחישה והמשל ממז"ל למטרונא אשר הריחה ליקי קדירה ג"ז אינו כפשוטו ע"כ הוא סוד מופלא. ולמה שלא אכילה היא לקיום הגוף והוא מעשה בהמה כדברי חז"ל בג' דברים בא' דומין לבהמה וכו' ואינו מתביש בזה. וכלי הולדה אשר הוא מקור אנושי וגם זה נקרא אכילה ככתוב אכלה ומחתה פיה (משלי ל' כ') מתביש בזה. כי האברים באדם הם רק משל לכחות העליונות. והארץ נמשלה לגוף האדם כמאמר חז"ל מה אדם יש לו אזנים וכו' ומה האדם יש לו פה כן כתיב ופצתה הארץ וכו' ע"כ אם המקום מסוגל אשר מכוון נגד הכחות העליון מקבל המקום מעין פועולתו למעלה. ר"ל הלא אנשי דורו היו עושין כן לעכו"ם וע"כ אסרה תורה לעשותן ואיך עשה יעקב ככה. (דברים ע"ז כ"ב). ר"ל כדברי המפרשים אשר צודאי לא מרד מ"ר בה' ודבר אל הסלע. רק הסלע הראשון ישב לו בין הסלעים ככתוב המן הסלע הזה כפירש"י שם (במדבר כ' י') ע"כ החכמים משה להכות הסלע והכה בסלע הראשון ע"ש במפרשי עה"ת ויא"עה התחכם להכיר האבן ע"כ יצק שמן. והוא להבין ע"פ הפשט. ר"ל כאשר יהיה ענייניו ע"י השגחת הי' ולא ע"י המזלות ישוב גם הוא להיות כמלאך. וכבר פי' ר"א אשר בשם אלהים יכונו ג"כ המלאכים אם הם ממולעים בין כי' אם אין אדם דבוק בהי'. יהיה השם אלהים לי למתנה לקרא אותו בשם אלהים ככתוב אל האלהים (שמות כ"א ו') *וא"כ יהיה הבית אשר יבנה במקום המצבה בית אלהים. כי בהמ"ק אינו לדור בו ואם רק האדם עושה בו כל לרכי הי' נקרא ג"כ ביתו. כן כתוב בפדר"א שהעביר ד' בכורות ונשארו ח' פשוטים. והתחיל משמעון וגמר בבנימין והתחיל לספור עוד הפעם עלה לוי לעשירי. ועליו אמר הכתוב העשירי יהיה קודש. וכפי זה הוא המקודש בין ב"י והם היו שומרי התורה ומורי הוראה ככתוב סומיך ואוריך וכו' (דברים ל"ג מ') ע"ש וא"כ יהיה פי' אשר ישכנו שם בני לוי והם בבחינה אלהים בב"י אומר ר"א כי הוא רק דרש. ר"ל כי ראוי להיות ויראה היו"ד בחירק. ואלינו שעיניהם במעמד שעינינו

*וגם הלדיק מכונה בשם אלהים כמבורם.

ספורנו

השלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו השלם ישמע האל ית' הנלב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו השמים: (יח) וישם אותה מצבה. קדם אותה שתהיה מצבה בשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב בעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: אם יהיה אלהים עמדי. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביד את האדם על דעתו ועל"ד קונו כאז"ל ג' מעבירי' את האדם על דעתו ועל דעת קונו עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות: (כ) ושמרני. מן רעי עכו"ם המתקוממים והמכריסים: ונתן לי להם לאכול. שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום. מן האלהים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל' והיה ה' לי לאלהים. אז יהי' ה' לדיין אם לא אעבדוהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית המכסם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו ילדק עליו שהוא נושא את

פירוש רשב"ם

חול אך כן הוא שהוא מקום קודש. וכן כל אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור. וכן אכן נודע הדבר: (יח) ויצק שמן על ראשה. ומשח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' יהיה בית אלהים לקרבנות: (יט) ואולם. לוז שם העיר: ועל שם המקום שהוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל: (כא) ושבתי בשלום. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה הזאת. והיה ה' לי לאלהים. שיסייעני בכל מעשי: (כב) עשר אעשרנו לך להקריב לפניך עולה: (א) וישא יעקב רגליו. מתוך שהבטיחו הקב"ה הלך בשמחת ובמרוצה. בני קדם. ארם כדכתיב ארם מקדם: (ב) רובצים עליה

שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן
וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר
לִמְקֹמָהּ: ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי
מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ:
ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן
נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ: ו וַיֹּאמֶר לָהֶם
הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל
בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן: ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד
הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה
הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ: ח וַיֹּאמְרוּ לֹא
נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים
וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ
הַצֹּאן: ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀
בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה
הִוא: י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן
אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ: יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא
אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ: יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא
וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ: יג וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ
לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה: יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים:

ויאמר

אונקלוס

לְתַמָּן כָּל־עֲדְרַיָא וּמְגַנְדְּרִין יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יָת־עָנָא וּמְתִיבִין יָת־אַבְנָא עַל־פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ: ד וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן וַאֲמָרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא: ה וַאֲמַר לְהוֹן הֲיָדַעְתּוּן יָת־לָבָן בַּר־נָחוֹר וַאֲמָרוּ יָדְעָנָן: ו וַאֲמַר לְהוֹן הֲשְׁלָם לֵהּ וַאֲמָרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּהּ אָתְיָא עִם־עָנָא: ז וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִדָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוֹ עָנָא וְאִזִּילוּ רְעוֹ: ח וַאֲמָרוּ לָא נִכּוֹל עַד דִּי־מִתְכַּנְּשִׁין כָּל־עֶדְרַיָא וִיגַנְדְּרִין יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא: ט עַד דְּהוּא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתַת עִם־עָנָא דִּי לַאֲבוּהָ אֲרֵי רָעִיתָא הִיא: י וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ וְיָת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ וּקְרֵב יַעֲקֹב וּמְגַנְדַּר יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקִי יָת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּהּ: יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרֵים יָת־קָלֵהּ וּבְכָא: יב וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַּר אֲחָה דַאֲבוּהָ הוּא וַאֲרֵי בַּר־רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָ: יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בַּר־אֲחָתֵהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפֵּף לֵהּ וְנַשִּׁיק־לֵהּ וְאַעֲלֵהּ לְבֵיתֵהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: יד וַאֲמַר לֵהּ לָבָן

ברם

מסרה שמה. והשיבו, מ"ל. למקמה, ל' וחסר. ה ויאמר להם, כ"ב. הידעתם, ב' בקרי'. ו באה, י"א בטעם מלרע. ז רעו, ל' וכל שב"ר דכו'. ח ויאמרו, ג' כ"פ הטעם זרקא. וגללו, ב' בענין. והשקינו, ל' ומ"ל. ט עודנו, מ"ל. ורחל, ה'. באה, מלעיל. רעה, ב' חסר והעין קמוצה כידוע וב' בב' לישנא. הוא, וי"ו וחירק. י את רחל, ו' פסוק את ואת את את. ויגל, ב' בב' לישנ'. יא קלו, כל סו' חסר בת"א. יג כשמע, הכף רפוי'. שמע, ה'. ויביאהו, ה' מ"ל וכל ד"ה דכו' בת"א וחסר י' תנין.

ת"א הן עוד היום ס' הזוהר פ' ואתחנן. ויהי כאשר מגילה י. ויגד יעקב מגילה יג בסלא קכג.

רש"י

הוה משמש לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בא"לף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה

אספך

רמב"ן

אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יצא בעת שיהיה התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו: (כא) והיה י"י לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא כסדר וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוליך את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה: (ב) וירא והנה באר בשדה. והנה שם שלשה עדרי

צאן

ירושלמי

ית ענא ומתיבין ית אבנא על פם בירא לאתרה: (ד) ואמר להום יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: (ה) ואמר להום הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא: (ו) ואמר להום השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: (ז) ואמר הא עדן יומא סגי לא עידן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: (ח) ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגלגלון ית אבנא מעל פם בירא ונשקי ית ענא:

[(ח) לא אישון למיכנשא:]

(ט) עד דהוה ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא דלאבוהא ארום רעיתא היא בההוא זמנא ארום הוה מחתא דיי' בענא דלבן ולא אשתיירו מנהון אלהן קלילן ותריך רעיא דיליה ומה דאשתארו שוי קדם רחל ברתיה: (י) והוה כדי חמא יעקב ית רחל ברת לבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגליל ית

יונתן בן עוזיאל

אבנא בחדא מן אדרעוי מעילוי פם בירא וטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה והות טייפא עשרין שנין: (יא) ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: (יב) ותני יעקב לרחל ארום לאתקרבא עם אבוהא אתא ולמיסב חדא מן ברתוי ענת רחל ואמרת לית אפשר לך למיתב עמיה ארום גבר רמאי הוא אמר לה יעקב אנא רמאי וחכים יתיר מניה ולית ליה רשו לאבאשא לי ארום מימרא דיי' בסעדי וכדי ידעת ארום בר רבקה הוא ורהטת ותניאת לאבוהא: (יג) והוה כשמע לבן ית שמע גבורתיה וחסידותיה דיעקב בר אחתיה היך נסיב ית בכירותא וית סדר ברכתא מן יד אחוי והיך אתגלי ליה יי' בבית אל והיך גדר ית אבנא והיך טפת בירא וסליקת לאנפוי ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשק ליה ואעליה לביתיה ותני ללבן ית כל פתגמיא האלין: (יד) ואמר ליה לבן ברם קריבי ודמי לי אנת

ויתב

בעל הטורים

בגימ' זה שהכן ומשה ומרים [עם המיבות]: כי מן הבאר ההוא בגי' משה: והאבן ב' בפרשה פ"ט ב' לוחות אבנים: ז"פ באר בפר' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקולין בתורה נשנה וה' מהם [פי'] הבאר כנגד ה' שקו' בי"ע. וג' מהם מעל פי הבאר כנגד ג' שקולין בנסול: (ו) וישאלו שלום ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: (ט) כי רעה הוא ב' הכא ואידך (משלי כ"ה) שן רעה ורגל מועדת אותו פסוק נדרש בגליון אף כי רעה הוא נדרש בב"ר בגליון: (י) ויגל ב' במסורה הכא ואידך ויגל כבודי. שכיון שרחל רועה שרתה עליו רוה"ק וזה ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א שימתי ויגל כבודי כשיסתיים ויגל האבן כשיפול יצר הרע שדומה לאבן: (יג) שמע ב' הכא ואידך (ישעי' כ"ג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. מתי יהי' זה מקויים

כשתלא

יונתן

וכדפירש"י: (ט) מפמת דה' כו' פי' כי יד ה' היתה בצאן לבן ולא נשארו מהן אלא מעט מרגם קלילן: ותריך רעיא פירש שגרש הרועים שלו ולכן היתה רחל רועה ודייק כ"ז מדכתיב ויעקב רועה צאן לבן הנותרות: (י) והות טייפא עשרין שנין פי' שהיו המים מתרבין ועלו עשרין שנין כל זמן היות יעקב אצלו: (יב) גבר רמאי הכי דייק בב"ר פרק יש נוטלין וכי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא וכו': (יג) בגבורתיה וחסידותיה זה ידע כשהגיד לו מגלילות האבן ושעלו המים לנגדו

רמב"ן

אלא רועים עליה יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי יי' יחליפו כח ויראתו ממן עוז כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו נצרכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כלם רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי מזמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וגו' עדרי צאן עולים שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר יי' מירושלם ונאספו שמה כל העדרים בואם מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא: (ה) הידעתם את לבן בן נחור. היה נכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו ולאם בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מלאתו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם: (ט) וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינם כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש ושמם לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויר"ו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן לנוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמד אינה בפה רק נשק אותה על ראשה או על כתיפה: (יב) ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושילא אליו ויכבדו כי אמה מה לה ומה תעשה לו

אבן עזרא

[א]הקל. ואין אחר היו"ד אחת מאותיות [ב]הגרון שהיא משפט להרשיב את אשר לפניהם. ואין ראוי לאדם לאמר [ג]הו"ו. או שיאמר כן עם [ד]השברי היו"ד שהם סימני [ה]המשרתים. ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה משקל [ו]ה"א ראה. גם לא יתכן שיהיה הא"לף נראה [ז]בסוף המלה. והנה יאמר בחיריק [ח]תחת היו"ד. והנה יהיה משקלו וייף *בגדלו. ויתערב עם לשון [ט]ירה. על כן פתחו [י]היו"ד: (ג) וגללו. הרועים [כ]את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום. ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה [ל]לאין. גם נמצא כן עם מ"ם כן אתם [מ]מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: (יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד [נ]יעקב לרחל ואחר כן וישק ובכים כמוהו: (יג) את כל הדברים האלה. דברי [ס]הברכה: (יד) חדש ימים. כבר [ע]פירשתיו:

*(יחזקאל ל"א ז')

מסכרתך

פירוש על אבן עזרא

אמר וַיַּרְא את כל שפתם אביו אשר עשה וַיַּרְא (יחזקאל י"ח י"ד) וירא כתיב ויראה קרי. [א]ר"ל והפת"ח מורה על בנין הכבד. [ב]הם אותיות אחה"ע שמשפט ההרכבה להם אף בבנין הקל כמו יַעֲלֶה יֶחֱנֶה [ג]לומר יֵרָא בעתיד לזכר נסתר. [ד]ר"ל אית"ן מאותיות אית"ן שהם סמני המשרתים כי לא נוכל לומר וָאֵרָא וַתֵּרָא וַנֵּרָא כמו שנאמר וַיֵּרָא. [ה]שהם אותיות כשתיל אב המון שהם סמני המשרתים. וכן הביאם ר"א בספר מאזנים שאותיות אלו ישמשו בכל הענינים תחילה וסוף כ"ש כדינו. ועל מלת וירא לא תוכל להביא אחת מהן כמו שתעשה בשאר המלות עכ"ל. [ו]ר"ל ה"א משורש ראה נשמע מן המלה. כי הוא ע"מ וַיֵּשֶׁב ר"ל ג"כ וַיֵּרָא. [ז]ר"ל שאין נח נראה נוהג באלף לרפיון הנראה. [ח]לפי שהאל"ף באלו אינו והרי"ש נח נראה בסוף המלה בלי נקוד ישאר היו"ד בחירק וַיֵּר ע"מ וַיֵּיף בגדלו (יחזקאל ל"א ז'). [ט]שענינו השלכה. [י]להבדיל בין שורש ראה לשורש ירה. [כ]ר"ל אם היה זה הדיבור סמוך ענין מנהג פתיחת פי הבאר היה להם לאמור בפסוק ח' ונגל את האבן. ובודאי מפרש ר"א כדעת (החזקוני פי' לא נוכל אינם רשאים ע"פ התקנה אשר היה ביניהם) כמו לא יוכל לעלות (שמות י"ט כ"ג). ויעקב היה אורח לא היה מחויב לשמוע התיקון שלהם. [ל]ר"ל אפס והעדר היה משמע אם היה כתוב מן אין. [מ](ישעיה מ"א כ"ד). [נ]ר"ל איך נשק אותה ערם אשר ידעו אותה אלא בודאי ויגד היה מקודם והרבה מקראות כן אשר ענין המאוחר היה מקודם. [ס]ר"ל מלת את לרבות עוד נוסף על הנידו לפני רחל. ובודאי לא ספר הענין אשר היה עם עשו רק ענין הברכה אשר ברכו אביו כדי שיתן לו בתו לאשה וזה אינו כפי' פ"י אשר מפרש סדר ברכתו. א"כ משמע אשר פי' לו כל הענין. [ע](לעיל ד' ד').

שמות

ספורנו

את רגליו. אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידלג עליו שרגליו נושאו' אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שילכה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האזרח בעת שמחתו ובהפכו על אופן אחד: (ז) הן עוד היום גדול. הצדיק ימאס את העול גם כן אל האחרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול: (ט) כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכת המרעה: (י) כאשר ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלגל את האבן שלא לחוב לאחרים כי חשש שמא ישקו הרועי' אותם השלשה עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים: (יא) וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לשאת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: (יב) כי אחי אביה הוא. להודיע שלא שמה במוכר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: (יג) את שמע יעקב. שגלגל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבגלות אמו ישב עמו: (יד) אך

עצמי

פירוש רשב"ם

עליה. ממתינים: (ח) עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן. והאבן גדולה על פי הבאר. שלא יפול אדם. או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (י) ויגל את האבן. לבדו להודיע גבורתו בא הכתוב: (יג) את כל הדברים האלה. שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך

טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה
וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה
וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת
וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃
שלישי יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר
אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ
הַקְּטַנָּה׃ יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ
לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃
כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ
בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃
כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־
אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃
כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־
לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃
כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ
לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־
זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־
יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃

ויעש

אונקלוס

בְּרַם קָרִיבִי וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחִי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה־אַגְרָךְ׃
טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵרְתָּא רָחֵל׃
יז וְעֵינֵי לֵאָה יָאֲיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא־בְרֵיוָא וְיָאֲיָא בְחֶזְוָא׃
יח וּרְחֵם יַעֲקֹב יָת־רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל
בְּרַתָּךְ זְעֵרְתָּא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן
יָתַהּ לִגְבַר אָחֳרָן תִּיב עִמִּי׃ כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין
וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין כַּד־רָחֵם יָתַהּ׃ כא וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְלָבָן הַב יָת־אִתְּתִי אֲרֵי אַשְׁלֵמִית יוֹמֵי־פָלְחָנִי וְאֵעוֹל לְוָתַהּ׃
כב וּכְנַשׁ לָבָן יָת־כָּל־אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ כג וַהֲוָה
בְרַמְשָׁא וּדְבַר יָת־לֵאָה בְרַתֵּהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵהּ וְעַל לְוָתַהּ׃
כד וִיהַב לָבָן לַהּ יָת־זִלְפָּה אַמְתֵהּ לְלֵאָה בְרַתֵּהּ לְאַמְהוּ׃
כה וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מָה־דָא עֲבַדְתְּ
לִי הֲלָא בְּרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתָּ־בִי׃ כו וַאֲמַר
לָבָן לָא־אִתְעֲבֵד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃
כז אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף־יָת־דָּא בְּפָלְחָנָא
די

מסרה טו אחי, מלרע. אתה, י״ד זקפין [כ״ל מלעיל]. הגידה, מ״ל. לי, דגוש מדין ס״מ. משכרתך, ל׳ קמץ וס׳ משכרתך שלמה. יז ועיני, ג׳ כ״ס, רכות, ב׳ חס ידבר אליך רכות ומ״ל. יט מתתי, ג׳. כ ויעבד, כל או׳ חסר. כא הבה, ל׳ בטעמא מלרע [נגד הכלל]. ימי, המ״ס בקמץ והיוד מפיק. ואבואה, ד׳ מ״ל. כב ויאסף, כל סו׳ חסר. כג בערב, ברוב הספרי׳ בזקפא. ויבא, כ״א. ויבא, כ״ל חסר. כד ללאה, ל׳. כה הוא, ויו וחירק. לאה, ל׳. זאת, דגוש מד״ד. לי, דגוש מדין ס״מ. הלא, חסר. רמיתני, ב׳ ואחה שלול. כו יעשה, ל״ו. במקומנו, ל׳ וכ״כ [מ״ו וח״י]. הצעירה, מ״ל. הבכירה, מ״ל. כז מלא, ה׳ דגש י׳. שבע, חסר. ונתנה, ג׳. בעבדה, כו״ל ח׳ במ״ב. אשר, במוגה. תעבד, כל סו׳ חסר. עוד, מ״ל. אחרות, כו״ל מ״ל.

ת״א ועיני לאה בתרא שם. ויהי בבקר מגילה יג בתרא קכג.

רש״י

אטפל בך אדם ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי״ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב״ב קכ״ג) שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונ״טא בלע״ז: מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב״ר) הם ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת״ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד י״ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אלי׳ והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך: (כה) ויהי בבקר והנה הוא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגילה יג): (כז) מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי׳ בשו״א) שבוע של זאת וכן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: (וא״א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח הטי״ן. ועוד שהשבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שהיי״נא בלע״ז): ונתנה לך. ל׳ רבים כמו נרדה ונבלה אף זה ל׳ ונתן: גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה

רמב״ן

לו אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את לאן לבן אחי אמו לא יצא הלאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות לאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה והפסר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעסק בם מתפרנס אמר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני חנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז׳ שנים ברחל והעבודה מן הספה היא מרעה הלאן כי לה היו לריכים ובה היו מדברים: (כא) כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד י״ב שבטים לשון רש״י: (כז) מלא שבוע זאת. דבק הוא בחטף שבוע של זאת וכן ז׳ ימי המשתה גם זה לשון רש״י וא״כ למה לא פי׳ הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי שעשאו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב

ויתיב עמיה ירח יומין: (טו) ואמר לבן ליעקב המדאחי אנת חשיב ותפלחינני מגן תני לי מן יהי אגרך: (טז) וללבן הוון תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: (יז) ועיני לאה הוון צירנייתן דבכיא ובעיא מן קדם ייי דלא יזמן לה לעשו רשיעא ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא:

[(יז) ועיני דלאה הוון רמיבן על דהוות בכיא ומצלא דלא תיסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא:]

(יח) ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שב שנין בגין רחל ברתך זעירתא: (יט) ואמר לבן ברמיו טב דאתן יתה לך מן דאתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: (כ) ופלח יעקב בגין רחל שב שנין והוו דמיין בעינוי כיומין קלילין מדרחים יתה: (כא) ואמר יעקב ללבן הב ית אנתתי ארום אשלימו יומי פולחני ואיעול לותה: (כב) וכנש לבן ית כל אינשי אתרא ועבד להון שירוי עני ואמר להום הא שב שנין דאתא יעקב לגבן בירן לא חסרו ובית שקיותן סגו וכדון איתו נתיעט עליה עיטא דרמיו די יעכב לגבן ועבדו ליה עיטא דרמיו לאתאבא ליה לאה חולף רחל:

[(כב) וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבד שירוי עני לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לותן שקוותן לא חסרו ומבועינן סגיין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו למסבה ליה ללאה חלף רחל:]

(כג) והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: (כד) ויהב לבן ליה ית זלפה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה ללאה ברתיה לאמהו: (כה) והוה לעידוני צפרא ואסתכל בה והא היא לאה דכולה ליליא הוה חשיב דרחל היא מן בגלל דמסרת לה רחל כל מליא דמסר לה יעקב וכד חמא כן אמר ללבן מה דא עבדת לי הלא בגין רחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: (כו) ואמר לבן לא מתעביד כדין באתרין למיתן זעירתא קדם רבתא: (כז) אשלים כדון שבעתי יומי משתיא דדא וניתן לך אוף ית דא בפולחנא דתפלח עמי תוב שב שנין אוחרנין:

[(כז) אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן:]

ועבד

בעל הטורים

במסלה ממוסה בסולם יעקב: וישבק לו וינשק לו. מסלה שנשקו לרצות אם היה מגור ממום במשכיו ובמסלה מלא נשקו לרצות אם יש שבן עונה בפיו. וישבק לו וינשק לו בגימ' שיבקו לגזול מה שעליו: (יז) ועיני לאה רכות ג' ב"פ הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן: ([illegible]) ועיני רשעים תכלינה. לומר היה עיניה רכות לפי שהיתה יריאה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו. זהו הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים. רכות ב' ועיני לאה רכות. (איוב מ') אם ידבר אליך רכות שאע"פ לא היה טובה [ר"ל שאע"פ שדיברה
אליו

יונתן

לכבדו ידע בודאי כי חסיד הוא: (יז) ליבלייהן לשון גמרא בבכורות כ"א ופירש"י שם עגולות והערוך פי' שאותו מקום שהעין מונח שם עגול: (כב) ועבד להון שירוי פי' עשה להם סעודה והוא לשון גמרא בשבת פ' כל כתבי ר' זירא בלע אכולי שירותא וכן בתענית פרק קמא ליכול בלצא לשירותא ופי' רש"י סעודתו וכן ת"א כמה פעמים: בירין ובית שקוותן סגי כבר פירשנו היאורים שמהן משקי' בהמות הרבה שמה: נתיעט עליה עיטא נתיעצו עצות עליו שימתין אצלם וכל זה בברכה פ"ע: (כה) דכולה לילא וכו' פי' כל הלילה היה סבור שהיא רחל מפני שמסרה לה סמנים כדפירש"י

אבן עזרא

(טו) משכרתך. על משקל מתכונות [ס]הלבני': (יז) רכות. [צ]כמשמעו ויש אומרים למה היו כן בעבור שמשנו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות נוכחן להיות טובות. ובן אפרי' אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר [ק]אלף: יפת תאר. כמו ותאר לכם [ר]הגבול. כל אבר כענין והאף והפה יפה. ומראה הכל [ש]יפה. או מראה על עין הפנים הנראה: (כ) ויעבד יעקב ברחל. בעבור [ת]רחל: (כז) מלא
שבוע

רמב"ן

הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בנו קודם זמנו אשר התנו ביניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנלך לפרש מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה כבדי האומות כענין באבילות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן כמו בירושלמי גם כן בב"ר שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולכן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היו בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא וחשובים כמלאים
וכמוהו

פירוש על אבן עזרא

[ס](שמות ל' ל') כי הנברד משברת. ובכנויי ישוב המולה לשורק. [צ]וכן הוא בב"ב (קכ"ג ע"א) כב אמר וכו' ע"ש פירש"י ונוסח עגם במ"ר אמר בכתה שלא תפול בחלקו של עשו. [ק]ר"ל למוד לס"ק. כמו פן תאלף אורחותיו (משלי כ"ב כ"ה). [ר](יהושע ט"ו ט') ענין ציור ונתינה מוסל לדבר והם הקוים המציירים הצורה ע"פ מדת גדלו ורחבו ועביו. [ש]אמר פי' ב' ויפת מראה הוא אדום ולבן. [ת]ר"ל כולם ביחד היו מושלמים כפי ערך אחד אשר יהיה אבר גדל או קטן ערכו להשלים מדה שבר אחר. [ת]אין הבי"ת מורה העזר עיין באלה ברלשית לעיל
רק

ספורנו

עצמי ובשרי אתה. אף על פי שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שהיה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו אחר כך ועבדתני חנם: (יז) יפת תאר. יפת התמונה ובענין ובסוגים ושלמהם: ויפת מראה. בצבע העור שהיה צח ואדום כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות: (יח) אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה ומעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם דפרש בשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דבר לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מוהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שמשנו במנותן שהיה המוהר יותר מן הראוי בשבילן: בבתך הקטנה. כי תוך ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. שחשב שהיה ראוי לתת מהר רב מזה: באהבתו אותה. שהאהבה מקלקלת השורה: (כא) ואבואה אליה. נעשה הנשואין לא הארוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים: (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא הכימותי אנשי המקום לקיים דברי: (כז) ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם: ויאהב גם את רחל. לא בשביל התאות בלבד אבל גם באשר היא רחל בשביל מעשיה הנמשכים לנותה האשיית: מלאה. אף על
פי'

פירוש רשב"ם

עצמי ובשרי אתה וגו'. ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות. והפסיק תשובת דבריו של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך ביקש את הקטנה: (יז) רכות. נאות ור"ש בלע"ז. וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. ועינים שחורות אינן רכות כלבנים: יפת תאר. כמו במחוגה יתארהו. דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים: יפת מראה. לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי. שבע שנים עבדתיך. (כה) והנה היא לאה. בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה. וכן והנה חלום: (כז) מלא שבוע זאת. שבעת ימי המשתה של לאה: ונתנה. ותנתן לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבד עמדי אחרי נשואי רחל: עוד שבע שנים אחרות. כדכתיב ויהי כאשר ילדה
רחל

כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃
כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה
שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־
רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד
עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא
יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־
רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ לב וַתַּהַר לֵאָה
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה
כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי
אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי
גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃
לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה
הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ
שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃
לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם
אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ
יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל
כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי
בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים
אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ
וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה

ויבא

אונקלוס

די־תפלח עמי עוד שבע־שנין אחרנין: כח ועבד יעקב
כן ואשלים שבועתא דדא ויהב לה ית־רחל ברתה לה
לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתה ית־בלהה אמתה לה
לאמהו: ל ועל אף לות־רחל ורחים אף־ית־רחל מלאה
ופלח עמה עוד שבע־שנין אחרנין: לא וחזא יי ארי־
שניאתא לאה ויהב־לה עדוי ורחל עקרא: לב ועדיאת לאה
וילידת בר וקרת שמה ראובן ארי אמרת ארי־גלי קדם־יי
עלבוני ארי כען ירחמנני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת ארי־שמיע קדם־יי ארי־שניאתא אנא ויהב לי
אף ית דין וקרת שמה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת הדא זמנא יתחבר־לי בעלי ארי־ילידית לה
תלתא בנין על־כן קרא־שמה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת
בר ואמרת הדא־זמנא אודה קדם־יי על־כן קרת שמה
יהודה וקמת מלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב
וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב־לי בנין ואם־לא
מיתא אנא: ב ותקיף־רוגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני
את־בעיא הלא מן קדם־יי תבעין די־מנע מניך ולדא
דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא
ארבי ואתבני אף־אנא מנה: ד ויהבת לה ית בלהה אמתה

לאנתו

מסרה כח וימלא, ט' דגש, שבע, כו"ל חסר. לו, כ"כ לו ורפי. ל עוד, מ"ל. לא וירא, ד' דס' בתו'. שנואה, מ"ל. ורחל, ה'. לב ותקרא, פ'. כי, ל"ין [מ"ס] פסוק כי כי כי. יאהבני, ל'. אישי, ח' כו"ל מ"ל. לג שנואה, מ"ל. לד ילוה, ל'. קרא, המתג בקוף. לה ותהר, ל' בטעמא. קראה, ג' דן יהודה יעבץ. ותעמד, כל סו' חסר. ל א באחתה, חסר. הבה, המתג מלעיל ולכן אחריו דגוש מדין א"מ. מתה, ל' מלרע [כי הוא בינוני]. ב התחת, ג. פרי, ל' דסמיך וס' פרי הבטן. ג בא, ח'. ותלד, ל' רפי. ברכי, הכ"ף דגושה. ואבנה, ל'.

ת"א וירא ה' כי שנואה לאה בתרא סה. ויפתח את רחמה שם בכורות מה. הבה לי בנים נדרים סד תהלים ה. התחת אלהים עקידה שער ס.

רש"י

שמשתה ותעבוד לאחר נשואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שרמאהו בא עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה שהקב"ה שלח גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחתה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים. ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה

רמב"ן

וכמוהו ורבים וכן בסדר האחר בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאלו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה ואלכה אבל שאשאה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שאינו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכוונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השניה של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין: ונתנה לך. לשון רבים נרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון. וכן זה פי' רש"י ולא אמר למה יתפוש היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך שהנכבדים בלשון הקדש במאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל והוא"ו השיבו לעתיד ופירוש ונתתן לך. והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו

כי

(כח) ועבד יעקב כדין ואשלים שבעתי יומי משתיא דלאה ויהב ליה ית רחל ברתיה לאנתו: (כט) ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה לה לאמהו: (ל) ועל אוף לות רחל ורחים אוף ית רחל מלאה ופלח עמיה בגינה תוב שיב שנין אחרנין: (לא) וגלי קדם יי ארום לא הוה לאה רחימתא באנפי יעקב ואמר במימריה למתן לה בנין ורחל הות עקרה: (לב) ואתעברת לאה וילידת בר וקרת ית שמיה ראובן ארום גלי קדם יי עולבני ארום כדון ירחמינני בעלי והיכמא דאתגלי קדם יי עולבני היכדין יהי גלי קדמוי עולבנהון דבניי כד יהון משתעבדין בארעא דמצראי: (לג) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת ארום שמיע קדם יי ארום שניתא אנא ויהב אוף ית דין והיכדין ישתמע קדמוי קלהון דבני כד יהון משתעבדין במצרים וקרת שמיה שמעון: (לד) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר עמי בעלי ארום ילידית ליה תלתא בנין והיכדין עתידין בנוי למהוי מתחברין לשמשא קדם יי בגין כן קרא שמיה לוי: (לה) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי דמן ברי דין עתיד למיפק מלכין ומניה יפוק דוד מלכא דעתיד לאודויי קדם יי בגין כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: (א) וחמת רחל ארום לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב צלי קדם יי ויהב לי בנין ואין לא הי כמיתא אנא חשיבא: (ב) ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר עד דאנת בעיא מני בעי מן קדם יי דמן קדמוי הינון בניא והוא מנע מניך פרי מעיא: (ג) ואמרת הא אמתי בלהה עול לוותה ותיליד ואנא אירבי ואתבני אוף אנא מנה: (ד) ושחררת ליה ית אמתה בלהה ומסרה ליה

בעל הטורים

שלא רכוס]: (לא) וירא ה' כי שנואה ס"ס אסיה לפי שמשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך. הפקירה עצמה לאסר לכך העיד הקב"ה שמו עליה: (לב) ותקרא שמו ראובן ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא אחלה הוא מפרש טעם השם ואח"כ השם [נ"ע מה דרש בו]: (ג) הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה

יונתן

כדפירש"י: (לב) היכדין יהון גלי קדמוי עול בנהון וכו' המעיין ירשה גבי שמעון: (לג) ישתמע קדמוי קלהון דבני כל זה ברכה פרשה ע"א יש שמותיהון נאים ומעשיהן נאים לאוזן לזה עני עמו שמעון שמע יי' את קול עמו וכן כולם: (א) כמיתא אנא חשיבא כדאי' במס' נדרים פ"א ארבעה חשובים כמתים ואחד מהם מי שאין לו בנים: (ד) ומסרה ליה דקשה ליה מאי ומסן והלא כבר אמרה הנה אמתי וכו' אלא ודאי שמסרה

רמב"ן

כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נבכים נדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה: (ל) ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שהביא בה והכניסה אליו ואל תאמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להכנס' אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה. ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה ואחר תקרא השנית שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא שנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה: (א) הבה לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים יי' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקו' חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה ויחר ליעקב שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"ם ובעבור שדברה דרך גנגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד הפקודות על כל פנים ואינו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה וסבה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת

אבן עזרא

שבוע זאת. ז' ימי המשתה [א]וזאת על לאה: (לב) ויאהבני. בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני [ב]הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו [ג]עליך: (לה) הפעם אודה את יי'. כטעם הפעם [ד]הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם [ה]כי לא אחמוד להיות לי עוד. כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי. על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל לשם [ו]כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום [ז]השם. ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: (ג) ואבנה. מפורש

פירוש על אבן עזרא

רק פי' לקשטה בשכר העבודה. [א]ר"ל כי שבוע לשון זכר. וזאת ל"נ. ע"כ פי' כפירש"י. [ב](לעיל י"ט י"ט) כי היה ל"ל יאבני. וכן הבדל יבדלני (ישעיה נ"ו ג') ע"ש רד"ק. [ג](במדבר י"ח ד') והוא לשון חיבור. [ד]ר"ל הפעם פי' עתה ולא מקודם. ע"כ מוסיף כ"א מלת הזאת ור"ל ע"י הסיבה הזאת. [ה]ר"ל כאשר קראה שם יוסף על ב' דברים להלן פס' כ"ד ולאה כאשר הולידה ד' בנים נעשת מעולפת בבנים. ובפרט כאשר יא"עה היה ערוד עם הלאן א"כ נראה כמו מי שהוא שבע ומחזיק טובה ואינו רוצה עוד בנ"א (אך דלנקע). ובאמת השאוה עוד להוליד בנים כאשר התקנאה באחותה. ואולי כונה גם לזה לקרא שם יששכר וכו' (להלן פס' י"ח) כי בזה הראה אשר ההודאה לא היתה לאמור כי אינה רוצה עוד. ולאות כי יש לה שמחה להעשל בגדול בניה מכ"ז מבקשת גידול בנים ג"כ משפחה. [ו]ר"ל האם לא ידעה רחל הנביאה אשר ג' מפתחות ביד ה' וא"כ רחל היתה צריכה לאמור הבה לי הכיון או עבור. אלא בודאי כונה לאמור אותם הבנים אשר יעד לך ה' אתן אותם לי באמצעותך להיות ע"י. [ז]ר"ל כ"א. למה לא התפלל עליה והוא כמו שפי' כ"א (לעיל כ"ס ע"ז) והיה כעת במכן אשר הוא מו"ל. וממכן באומר ויתכן וכו' כי במו"ל

ספורנו

פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימלא אדם קורת רוח אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אחר כך סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה והשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. היתה עקרה בטבעה ונשארה כך עד שהאל ית' פתח את רחמה: (לב) בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שהכר אני מוחזקת בהיותי רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני היא חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. היה בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש: (ב) ויחר. על אומרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביע לאשתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שילך אותך עקרה שהכיר בה סימני אילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שחשבתי שיהיו' בידך ונפתח של

פירוש רשב"ם

רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו: (ל) ויאהב גם את רחל. וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה. רוב גם הפוכים כן בתורה. וכן וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן גם אותך הרגתי. הנה לחצתי רגלך ונעשיתה שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך: (לא) ורחל עקרה. בשביל שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתב כן: (לב) יאהבני. כמו יאהבני. וכן הבדל יבדילני (ישעיה נ"ו) כמו יבדילני: (לד) על כן קרא שמו לוי. יש לומר שיעקב קרא לו שם: (א) מתה אנכי. טעמו למטה שהוא

וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד
לְיַעֲקֹב בֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים
וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה
שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה
שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר
רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־
אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃
ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח
אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב
לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה
לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה °בגד וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ יג וַתֹּאמֶר לֵאָה
בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי
קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה
וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃
טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל
לכן

°בא גד קרי

אונקלוס

לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ יַעֲקֹב׃ ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילִידַת לְיַעֲקֹב
בַּר׃ ו וַאֲמָרַת רָחֵל דָּנַנִי יְיָ וְאַף קַבִּיל צְלוֹתִי וִיהַב־לִי בַּר
עַל־כֵּן קְרָת שְׁמֵהּ דָּן׃ ז וְעַדִּיאַת עוֹד וִילִידַת בִּלְהָה אַמְתָא
דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃ ח וַאֲמָרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ בָּעוּתִי
בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמִידַת דִּיהֵי־לִי־וְלַד כַּאֲחָתִי אַף־
אִתְיְהִיב־לִי וּקְרָת שְׁמֵהּ נַפְתָּלִי׃ ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת
מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת־זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ׃
י וִילִידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר׃ יא וַאֲמָרַת לֵאָה
אֲתָא גָד וּקְרָת יָת־שְׁמֵהּ גָּד׃ יב וִילִידַת זִלְפָּה אַמְתָא
דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃ יג וַאֲמָרַת לֵאָה תֻּשְׁבַּחְתָּא־הֲוַת־לִי
אֲרֵי־בְכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרָת יָת־שְׁמֵהּ אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל
רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד־חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי
יַתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּהּ וַאֲמָרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי־כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי
דִּבְרִיךְ׃ טו וַאֲמָרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת־בַּעְלִי וּלְמִסַּב
אַף יָת־יַבְרוּחֵי דִּבְרִי וַאֲמָרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּךְ בְּלֵילְיָא
חלף

מסרה ו דנני, ל' ודגש [נו"ן שניה, לחספלרה]. בקלי, חסר. קראה, ג'. ז בן, כל בן מוקף פתח [ר"ל סגול] במ"ד [דין בלא מקף מן הקמולין ר"ל לירי ומקום המסורה לקמן פסוק י"ט]. ח נפתולי, ל'. אלהים, פסק. אחתי, כל תו' ח'. יכלתי, ג' ומ' חכ"ד. ט עמדה, ד' וחד ועמדה לפני המלך. שפה, חסר. יא בגד, בא גד ק'. יג באשרי, ל'. אשרוני, ל' ומ"ל. ותקרא, י' דסמיכי. יד אין כאן פיסקא. דודאים, ל' ומ"ל דמ"ל. ויבא, כ"א. מדודאי, ל' ומ"ל. טו המעט, הה"א במסג. אישי, כל כי' מ"ל. ולקחת, ד' ומי' יברוחי דיוסף לבושין דרשות. גם, במרכא.

ת"א וילך ראובן בימי קציר סנהדרין לט.

רש"י

שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהי' נפתלתי בקשות החשובות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בל' נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשני' ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו (שבת ס"ז ע"ב) גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניאל ד) גדו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר הפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (סנהדרין צ"ט) סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן
ישכב

רמב"ן

תפלת יעקב שבא להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזכו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו. ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם והבטחם ויאסף לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית: (יד) דודאים. סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין כך מצאתי בפי' רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפ' במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם הנרקסא שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים ואולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין וכן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאי' אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות והאונן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות
התפוחים

לית לאנתו ועל לותה יעקב: (ה) ואעדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: (ו) ואמרת רחל דן יתי יי ברחימוי טביא ולחוד שמע בקל צלותי ויהב לי בר והיכדין עתיד למידן על יד שמשון בר מנוח דמן זרעיתיה ולא מסר בידיה ית עמא דפלשתאי בגין כן קרת שמיה דן: (ז) ואתעברת תוב וילידת בלהה אמתא דרחל בר תניין ליעקב: (ח) ואמרת רחל מדחקא רתיקת קדם יי בצלו ברם קביל בעותי דיהי לי בר כאחתי אוף יהב לי תרין והיכדין עתידין בנוי לאתפרקא מן יד בעלי דבביהום ברחקותהון בצלו קדם יי וקרת שמיה נפתלי: (ט) וחמת לאה ארום קמת מלמילד ושחררת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו: (י) וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: (יא) ואמרת לאה אתא מזלא טבא ברם בנוי עתידין למירות אחסנתהון בקדמיתא מעברה ליורדנא וקרת שמיה גד:

[(יא) ואמרת לאה אתא גדא טבא דעתיד למנדעא משתיידון דאומיא וקרת:]

(יב) וילידת זלפה אמתא דלאה בר תניין ליעקב: (יג) ואמרת לאה תושבחתא הות לי ארום שבחו לי בנת ישראל והיכדין עתידין בנוי לשבחא קדם יי על טב פירי ארעהום וקרת ית שמיה אשר: (יד) ואזל ראובן ביומי סיון בזמן חצד חיטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהום ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כדון לי מן יברוחי דבריך: (טו) ואמרת לה הזעיר הוא דנסיבת ית בעלי ואנת בעיא למיסב אוף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בגין כן ישכוב עמך בליליא הדין חולף יברוחי דבריך:

[(טז) בשבועה יזמן להתיך:]

ועל

בעל הטורים

שכיבה בה לבן מצלנה: (יד) דודאים בגי' כאדם [ר"ל כי הדודאים הם בצורת אדם כמ"ש הרמב"ן] בכל שמות השבטים אין מח"ד שלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו ובכולם אין ט"ין שלא בשמעון ע"ש (איוב כ"ד) ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי: (טו) לכן ישכב עמך הלילה וע"כ לא נקברה עמו במערה: לכן בגי' מדה במדה

בלוי

יונתן

שמסרה חולה זה לא לקחה יעקב: (ח) ברחקותיהון בצלו פירוש בניה של נפתלי במלחמת סיסרא דכתיב ולקחת עמך עשרה אלפים איש מבני נפתלי בספר שופטים ד' ופירוש כשיהיו בדוחק הזה יקבל הקב"ה תפלתם וינצלו מהאויבים: ירושלמי (יא) משתייהון פי' לכרות יסוד הככרים וכן נדרש בברכה פע"ס ודרש גד לשון נכרת

וכן

רמב"ן

שפופים ולכן הריח הטוב אצל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא הציץ והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם: (טו) המעט קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקשי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשי עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם

ילועיו

אבן עזרא

תפורש בדברי שרה: (ו) דנני. דגושה הנו"ן לחסרון הנו"ן [ט]כעטף: (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל. וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנגח אותו כדי להפילו. וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי. או השם עזרני בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והא"לף חסר. וכן בכל. וכן [ל]במה כאשר מפורש ביחזקאל. וטעם גד גדוד [מ]כי יש לה גדוד בנים. ויש אומרים שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון [נ]ישמעאל. וכמוהו העורכים לגד [ס]שלחן והוא ככב [ע]צדק. והנכון לפירושו כמו גדודי [פ]השמים: (יג) באשרי. בעבור [צ]אשרי: (יד) דודאים. אמר המתרג' יברוחין. וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב. וכן כתוב הדודאים [ק]נתנו ריח. והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים. ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם [ר]קרה: (טו) תחת

דודאי

פירוש על אבן עזרא

בפו"ל צריך לעת הרצון דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נ"ה ו') כפי דרשת חז"ל. [ח](לעיל פ"ז ב'). [ט]ובמכלול כתב בשם י"א כי הוא לתוספת ולא לחסרון והוא הנכון עכ"ל ור"ל כל דגש שהוא על האות אשר ראוי להיות כפל. רק נבלע בדגש ושורשו הוא דן והמדבר בעדו מוסיף נו"ן כמו ולמות לא נתנני (תהלים קי"ח י"ח) ע"כ פי' לפי דעת ר"א ככה כי שורשים ע"ו הם להקפיץ כמו האמינון אחיך (ש"ב י"ג כ') וכפי הדגש הוא כמו ג' מ"ן וא"כ נו"ן השלישי נוסף ובזה הצדיקה הדין עליה אשר נמצאה חסרה בדין ע"כ לא זכתה להוליד בנים עד היום ובזה סרה אף יאע"ה כי היה נראה מדבריה אשר יעקב יתפלל אל ה' בעבור אשתו. [י]כמו נפתל ועקש (משלי ח' ח'). תתפל (ש"ב כ"ב כ"ז). [כ]ר"ל שורש נפתל הוא השזירה שכופלין ב' חוטים ביחד להיות חזק. ואם הא' חלש צריך לכפל החוטים ולשזור אותם ע"כ קורא כ"כ לב' אנשים הדבוקים ביחד. והדבר אשר איננו בכח אדם לעשות מכנהו לפעולת ה' ככתוב שלהבת יה (שה"ש ח' ו') ע"כ פי' את אשר נפתלתי בלשון נפעל אשר היה פעולת מעשה ה' וכוונתו ג"כ לשם הי' ולא בעבור הקנאה ע"כ עזרם ה' להעמיד בזמן קצר כ"כ בנים. ומלת ויאבק דרשו חז"ל כמו ויחבק עדי חבקו זה"ז והוא ג"כ כמו שזירה. [ל]לעיל י"א ע' ומפורש (ביחזקאל כ' כ"ט). [מ]מתרץ קושית הרשב"ם כי השורש הוא גד והטעם הוא גדוד. כמו שוד משדד. [נ](ישעיה מ"ה י"ח). [ס]נקרא בלשונם (יופי"טער) המורה על כל דבר טוב. [ע](איוב כ"ה ג') היש מספר לגדודיו והוא פי' על העורכים לגד שולחן. [פ]ר"ל הב' הוא הסיבה כי ע"י הבנים שיקחו להם נשים יהיו נחשבים כבנותיה כמובא בפרש"י (לקמן ל"ז ל"ה) כדעת ר"כ וככתוב (במדבר ל"ו ג'). [צ](שה"ש ז' י"ד). [ק]יתכן

כדעת

ספורנו

של עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אחותי: ממנה. שבקנאת ירך סגרתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (י) דנני אלהים. צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון: וגם שמע בקולי. ואף על פי כן קבל תפלתי: ויתן לי בן. מוטע' לידה ומרא לקבורה (יבמו' פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלא שתהייה השפחות משוחררות וזה באמרן שיהיו בני השפחות לבן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב ליורשו והיו כלם ראוי' לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורים אלהים ושל קדושה התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותנו לביתנו יחדיו להעמיד שבטי'. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ח' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ובתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה: גם יכולתי. השגתי מה שרציתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כונתי להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. וכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לה כזוג כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל כענין אחי בגדו כמו נחל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נכלל באושר שלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כשראה שאמו מצטערת על שעמדה מלדת: וימצא דודאים. מין עשב טוב הריח וטוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על הסוס ושלכך היו אוכלים אותו בע"ם וכן היה מין הדודאי' או טוב ממנו כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח ובזה הודיענו צדקת ראובן ושכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך להסכים שתהיי את נכרי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח

לצרור

פירוש רשב"ם

שהוא פועל.. אבל מתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. חיבור ה"ק נתחברתי. נו"ן ראשונה בשביל נו"ן שנייה. וכן נכסוף נכספת. נשאל נשאל דוד: (יא) בא גד. בא אלינו מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן. וכן בססכ' שבת גד גדי וסינוק לא. וכן בב"ב אתא מולא דביתא. והמפרש לשון גדוד טועה שאעפ"י שהשמות מעין האמירה. כמו ראובן. כי ראה ה' בעניי. שמעון כי שמע ה'. אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור. וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפולת של שני דלת"א. יגודו על נפש צדיק דגש תחת דל"ת שני החסרה. כמו ויסכו בעונם. ויסולו עלי אורחות אידם יסובו עלי רבים בכלם דגש תחת אות החסרה: (יג) באשרי אני עומדת במישור ובשבח שמאשרות אותי בנות: (יד) דודאים. דודאי תאנים.

ברכתיב

לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי
בְנֵךְ׃ טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב
וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי
תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי
וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ יז וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב
בֵּן חֲמִישִׁי׃ יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים
שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ יט וַתַּהַר עוֹד
לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ כ וַתֹּאמֶר
לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב
הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה
בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ כא וְאַחַר
יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃
כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ
אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ כה וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־

מקומי

אונקלוס

חֲלַף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃ טז וַאֲתָא (נ״י וְעַל) יַעֲקֹב מִן־חַקְלָא
בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵהּ וַאֲמָרַת לְוָתִי תֵיעוֹל אֲרֵי
מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִבְרִי וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא׃
יז וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר
חֲמִישָׁא׃ יח וַאֲמָרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִיהָבִית אַמְתִי לְבַעְלִי
וּקְרַת שְׁמֵהּ יִשָּׂשכָר׃ יט וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר־
שְׁתִיתַי לְיַעֲקֹב׃ כ וַאֲמָרַת לֵאָה יְהַב יְיָ יָתַהּ־לִי חֲלַק טַב
הָדָא־זִמְנָא יְהֵי־מְדוֹרֵהּ־דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי־יְלֵידִית לֵהּ שִׁתָּא
בְנִין וּקְרַת יַת־שְׁמֵהּ זְבוּלֻן׃ כא וּבָתַר־כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרַת
יַת־שְׁמַהּ דִּינָה׃ כב וְעַל דּוּכְרָנָא־דְרָחֵל קֳדָם־יְיָ וְקַבִּיל
צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב־לַהּ עִדּוּי׃ כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת
כְּנַשׁ יְיָ יַת־חִסּוּדִי׃ כד וּקְרַת יַת־שְׁמֵהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ
לִי בַּר אָחֳרָן׃ כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יַת־יוֹסֵף וַאֲמַר

יעקב

מסרה דודאי, מ״ל. טז יעקב, י״ס מפסיקין מפריכין בין אזלא לזרקא. מן, במסג ובמקף. תבוא, מ״ל. שכר, ל׳ וחסר. בלילה הוא, ד׳ כ״כ ולא ההוא. יז חמישי, כל או׳ מ״ל. יח נתן אלהים, ה׳. יששכר, כל או׳ תרין שינין כתבין ולא קרין אסי׳ דין. יט בן ששי, סר מן ד׳ מקפין וקמץ [ר״ל לירי]. כ אתי, חסר. זבד, ל׳ בשש נקודות. יזבלני, ל׳. זבלון, ע׳ כ״כ [סו״ק ומ״ל תכין]. כא בת, דגש מדין א״ת והוא פתח באתנח. כב ויזכר, כל או׳ חסר. ויזכר אלהים, ד׳. כד ותקרא את שמו, י׳. יוסף יסף, ע׳ פסו׳ בספ׳ דמיין [ר״ל שמלה א׳ ב״פ בפסוק קדמאה מ״ל סגין ס׳]. יסף, י״ס בליסנא אוסיפי וכולהון חסרין בר״ז.

ת״א ותצא לאה עירובין ק. בלילה הוא נדה לא. ואחר ילדה בת ותקרא ברכות ס. ויזכר אלהים ראש השנה יא. וישמע אליה אלהים ויפתח תענית ב. ויהי כאשר ב״ב קכג.

רש״י

ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה להקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב״ה סייעו שיצא משם יששכר (ב״ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון זבול הירבריי״א בלע״ז בית נדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה (ברכות ס׳): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (ב״ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט* האדמון כשע שלא חלה לבה לקחתה לו ונתבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן (ישעי׳ ד) אסף חרפתנו (שמות ט) ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף ולא יעמן: חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעל׳ לחלקו של עשו הרשע. ואגדה. כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יסף ה׳ לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שני׳ עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא התפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנ׳ (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו

שולט

רמב״ן

ילועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי ונטפי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם. ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי: (כ) זבדני אלהים אותי זבד טוב. לא מצאו למלה הזאת מולא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהוא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלת בגד בכתיבה והסגול והפתח מותרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת גלמות ומלת בלעדי וינאה מלשון בדים בדי עלי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הגפים נקראים כן והאילנות לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגללה כי יזבלני יתלונן בגללי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בגלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טב ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זמן יתי מימרא די״י זוודין טבין ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בו״ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין לרה זוודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה לדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והו״ו והבי״ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה גוי נתתי למכים כמו על גבי חרשו חורשים וכן לקצבי הרים ירדתי כמו לקצוי וכן* למרבה לתערב ארבעה יאמרו ממנו פרוד דכתיב** אל לשכת נתן מלך הסריס אשר בפרורים ופי׳ שנייהם מה שהוא מקיף כחומה כחולה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוילי וכן תרגום יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בטבלא שאין לה לבזביז במקומות שונין ממנו לזביז ובמקומות שונין ממנו לזויז אילכבא אילטוס וכן כיולא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אביל בבי״ת במקום וי״ו שאינם מקפידים בכך: (כג) אסף אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יעמן לשון רש״י ור״א אמר בטעם כרת ונאספה שמשה ויגיל

והנכון

*(דה״י א׳ כ״ו). **(מלכים ב׳ כ״ג).

יונתן בן עוזיאל

(טז) ועל יעקב ברמשא ושמעת לאה קל נהיקיה דחמרא וידעת דהא יעקב אתא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארום מיגר אגרתיך ביברוחי דברי מן רחל אחתי ושכיב עמה בליליא ההוא: (יז) וקביל יי צלותא דלאה ואיתעברת וילידת ליעקב בר חמישאי: (יח) ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבת אמתי לבעלי והיכדין עתידין בנוי לקבלא אגר טב על דאינון עסקין באורייתא וקרא ית שמיה יששכר: (יט) ואיתעברת תוב לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (כ) ואמרת לאה עבד יתי יי זבודין טבין סבנין ומנא הדא יהי מדוריה דבעלי עמי ארום ילידת ליה שיתא בנין והיכדין עתידין בנוי לקבלא חולק טב וקרת שמיה זבולן: (כא) ומן בתר כדין ילידת ברת וקרת ית שמה דינה ארום אמרת דין הוא מן קדם יי דיהוון מני פלגות שבטיא ברם מן רחל אחתי יפקון תרין שבטין היכמא דנפקו מן חדא מן אמהתא ושמיע מן קדם יי צלותא דלאה ואיתחלפו עוברייא במעיהון והוה יהיב יוסף במעהא דרחל ודינה במעהא דלאה: (כב) ועל דוכרנא דרחל קדם יי ושמיע קדמוי קל צלותה ואמר במימריה

ירושלמי

למתן לה בנין:

(כב) ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד ריבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר: מפתח פרנסה דכן כתבה מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכור אלהים את רחל וגומר: ואידכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למיתן לה בנין:

(כג) ואיתעברת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חסודי והיכדין עתיד יהושע בריה דיוסף למכנוש ית חיסודא דמצרים מעל בני ישראל ולמגזר יתהום מעיברא לירדנא: (כד) וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסיף יי לי על דין בר אוחרן: (כה) והוה כדי ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ברוח קודשא דבית יוסף עתידין למהוי כשלהוביתא למיכלא ית דבית עשו אמר מבען

לית

בעל הטורים

בלהה כתיב כי ילדתי לו ג' וביששכר כתי' כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ג'

שהם

יונתן

וכן ברש"י: (טז) ושמע קל נהיקי דחמרא פי' שמעה' לנעקת החמור ודייק מדכתי' ואלא והיכא ידעה אלא ממה שהחמור נוער וכל זה בגבה פל"ע יששכר שמר גרס וכן

אס' כדה פ' המפלת וכן דרש הוא מי גרם שנולד יששכר החמור דאלו לא הי' החמור נוער לא הוה ידעה וכו': (כא) דין הוא וכו' פירוש הדין נותן שיהא זה בם ולרחל בן במקומה וא"כ מלאה יהיה ששה ולרבע מאמהות ואם לא תלד רחל לא תהיה כאחת מן השפחות וכל זה בברכות פרק הרואה: (כג) חיסודא דמצרים כדכתיב ויאמר יהושע היום גלותי את חרפת מצרים ודייק זה ממ"ש אחר כך שלכך נקרא יוסף למהוי וכו' מ"ש יוסף ה' לי בן אחר ויותר היה נכון ע"ש אסף אלהים את חרפתי אלא בזה נתנבאה ע"ש עתיד יהושע וכו' וק"ל: (כה) עתידין דקשה ליה והיאך מקושר ושייך זה לזה ויהי כאשר ילדה ויאמר יעקב אל לבן אלא כדפי' וכן הוא בב"ב פרק י"ג ברש"י:

סטירים

רמב"ן

והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קציר וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת הגניזה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו השמים ולא יאסף הביתה לקבץ לאנשי ביתו ואספו נכנס שקבלו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות

כדברים

אבן עזרא

דודאי בנך. אלף וסכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו את במקרא: יזבלני. יזבול עמי ויהיה זבולו עמי תמיד. כמו בנה בניתי בית זבול. וכמוהו בני ישמאלי ילאו ממני. ויבואני הלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת. וכן ונאסף שמש

ונ"ל

פירוש על אבן עזרא

כדעת ע"ב אשר היה לנפץ על המעה שיריח ריח טוב. ואם טבעו קר והוא נגד טבע המשגל. הוא כמו הולדת השמש והיכה השמש מחמם. והילד מקרר ומקפיא. ועכתם היתה כי יש אהבה התלויה ע"י סיבה א"כ אינו אוהב רק הסיבה*. ויש אהבה התלויה עבור המשיבב כמו אהבת ממון הנקרא אהבת המועיל. ולאה אמרה איך לריכה לפעולה אחרת כי בעלי תוכב עומך בלי שום מסבב ד"א. לא כן אם לא היה ללאה בנים היתה שנואה ע"כ מחויבת להרבות סיבות לקשר אהבתו אליה. לכפי דעת ת"א זבול הוא לשון דירה כמו שמביא ב"ח הפסוק ע"ז ודעת הת"י הוא מלשון לידה לדרך שרגומו זוודין לאורחא. והב' והוא"ו מתחלפים כמו אאוה ואאבה. וע"י אשר הולידה ששה בנים יהיה כוב הולאת הבית בבית ומעשה אבות יקבו בנים וגם הוא סמן לבנים. וידוע ענין ישע"ה אשר היה יושב אהלים באוהלו של תורה ע"כ לא בקש רק לחם לאכול וכו'. ואיך יזכה הת"ח ג"כ לעדון עה"ז ע"כ עמו שותפות יששכר וזבולן. וע"י זבולן אשר יהיה לחוף אניות. לא יגור באהל יששכר עניות. וזה דומה כמו אשר ע"י זבולן נתרבה ההולאה ותלטרך פרנסה יותר מכל הנשים. כן יתרבה ההלטרכות על השבט הזה ביוסף. ולזה מפרש יהיה זבולו עמי תמיד ע"י אלו ב' בנים. ש(מ"א ח' י"ג. ד"ה ב' ו' ב'). ת(ירמיה י"ד כ'). א(תהלים קי"ט מ"א) פי' יבואו ויגיעו לי. והוא פועל עומד אשר בעלי ישסות אותי לחלק טוב. ולעיקר ביאו אשר תקרא אם הבנים. בכ"ל שלא נאמר בה ותהר ותלד כ"א ואחר ילדה. כ"ל סמוך ללידת

זבולן

*כמו היפת סוחר אשר הביאה אליו בן מלים אחר.

ספורנו

לנרור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדם פעולת הדודאים וסגולתם בך לפעולת' בי ולא יגיעך חק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימלא נהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הזקר כמו שאז"ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. וזה הספור הרלאה מגונה אלל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אלל האבות כמו שהיה ענינו אלל אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כונתם בו להנאת עלמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבשיו' כונת האמהות רלוייה לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הלרות וענין הדודאי' נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אללו להשיג חפלו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פרק הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של לדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו ברלותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יג) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון כשהכניסה לרתה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים שהכר מלוה מלוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה לרתה לביתה ובענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. שהתפללה אחר שעשתה שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. על ההשתדלות השני כמו שעשתה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקלו עבר אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק והכם שיתפוץ ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פנים בעירו וישלחהו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובעירום בדרך רחוקה. והנה לבן התחנן לו

שישב

פירוש רשב"ם

כדכתיב הדודאים נתנו ריח: (יח) יששכר. שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי: (כ) זבד. לשון חלק ומנה יפה לפי הענין: יזבלני. כמו בנה בניתי בית זבול לך. לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה. ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא. שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן בת אשר סרח. בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות. יוכבד וסרח: (כג) אסף אלהים. כמו ואספת אל תוך ביתך. וכמו אספתי את שלומי הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו יוסף. על שאמרה אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו אסף יוד של יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה' לי בן אחר. הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף: (כה) שלחני. כי אתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל:

לרגלי

מְקוֹמִ֖י וּלְאַרְצִֽי׃ כו תְּנָ֞ה אֶת־נָשַׁ֣י וְאֶת־
יְלָדַ֗י אֲשֶׁ֨ר עָבַ֧דְתִּי אֹֽתְךָ֛ בָּהֵ֖ן וְאֵלֵ֑כָה
כִּ֚י אַתָּ֣ה יָדַ֔עְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִ֖י אֲשֶׁ֥ר
עֲבַדְתִּֽיךָ׃ כז וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ לָבָ֔ן אִם־נָ֛א
מָצָ֥אתִי חֵ֖ן בְּעֵינֶ֑יךָ נִחַ֕שְׁתִּי וַיְבָרְכֵ֥נִי
יְהוָ֖ה בִּגְלָלֶֽךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַ֑ר נָקְבָ֧ה
שְׂכָרְךָ֛ עָלַ֖י וְאֶתֵּֽנָה׃ כט וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו
אַתָּ֣ה יָדַ֔עְתָּ אֵ֖ת אֲשֶׁ֣ר עֲבַדְתִּ֑יךָ וְאֵ֛ת
אֲשֶׁר־הָיָ֥ה מִקְנְךָ֖ אִתִּֽי׃ ל כִּ֡י מְעַט֩ אֲשֶׁר־
הָיָ֨ה לְךָ֤ לְפָנַי֙ וַיִּפְרֹ֣ץ לָרֹ֔ב וַיְבָ֧רֶךְ יְהוָ֛ה
אֹתְךָ֖ לְרַגְלִ֑י וְעַתָּ֗ה מָתַ֛י אֶֽעֱשֶׂ֥ה גַם־אָנֹכִ֖י
לְבֵיתִֽי׃ לא וַיֹּ֖אמֶר מָ֣ה אֶתֶּן־לָ֑ךְ וַיֹּ֤אמֶר
יַעֲקֹב֙ לֹא־תִתֶּן־לִ֣י מְא֔וּמָה אִם־תַּֽעֲשֶׂה־
לִּי֙ הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה אָשׁ֛וּבָה אֶרְעֶ֥ה צֹאנְךָ֖
אֶשְׁמֹֽר׃ לב אֶעֱבֹ֨ר בְּכָל־צֹאנְךָ֜ הַיּ֗וֹם
הָסֵ֨ר מִשָּׁ֜ם כָּל־שֶׂ֣ה ׀ נָקֹ֣ד וְטָל֗וּא וְכָל־
שֶׂה־חוּם֙ בַּכְּשָׂבִ֔ים וְטָל֥וּא וְנָקֹ֖ד בָּעִזִּ֑ים
וְהָיָ֖ה שְׂכָרִֽי׃ לג וְעָֽנְתָה־בִּ֤י צִדְקָתִי֙ בְּי֣וֹם
מָחָ֔ר כִּֽי־תָב֥וֹא עַל־שְׂכָרִ֖י לְפָנֶ֑יךָ כֹּ֣ל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ֩ נָקֹ֨ד וְטָל֜וּא בָּֽעִזִּ֗ים וְחוּם֙
בַּכְּשָׂבִ֔ים גָּנ֥וּב ה֖וּא אִתִּֽי׃ לד וַיֹּ֥אמֶר לָבָ֖ן הֵ֑ן ל֖וּ יְהִ֥י כִדְבָרֶֽךָ׃ לה וַיָּ֣סַר בַּיּוֹם֩
הַה֨וּא אֶת־הַתְּיָשִׁ֜ים הָֽעֲקֻדִּ֣ים וְהַטְּלֻאִ֗ים וְאֵ֤ת כָּל־הָֽעִזִּים֙ הַנְּקֻדּ֣וֹת וְהַטְּלֻאֹ֔ת כֹּ֚ל
אשר

אונקלוס

יעקב ללבן שלחני ואהך לאתרי ולארעי: כו הב ית־נשי
וית־בני די פלחית יתך בהן ואזיל ארי את ידעת ית־פלחני
דפלחתך: כז ואמר ליה לבן אם־כען אשכחית רחמין קדמך
נסיתי וברכני יי בדילך: כח ואמר פריש אגרך עלי ואתן:
כט ואמר ליה את ידעת ית דפלחתך וית דהוה בעירך עמי:
ל ארי זעיר די־הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך
בדילי וכען אימתי אעביד אף־אנא לביתי: לא ואמר מה
אתן־לך ואמר יעקב לא־תתן־לי מדעם אם־תעבד־לי פתגמא
הדין אתוב ארעי ענך אטר: לב אעבר בכל־ענך יומא־
דין העדי (נ"י אעדי) מתמן כל־אמר ׀ נמור ורקוע וכל־
אמר־שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי:
לג ותסהד־בי זכותי ביום דמחר ארי־תיעול על־אגרי קדמך
כל די־ליתוהי נמור ורקוע בעזיא ושחום באמריא גנובא
הוא עמי: לד ואמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך: לה ואעדי
ביומא ההוא ית־תישיא רגוליא ורקועיא וית כל־עזיא
נמורתא

מסרה, כה מקומי, מ"ל. כו תנה, חסר. בהן, ע"ו קמצין [כ"ל הס"פ בליבי]. ואלכה, ב' הלמד בליבי לסבת האתנח. עבדתי, חסר. כז נחשתי, ל'. כח ויאמר, ל"א. שכרך, ב' הכרבה. ואתנה, הסיו בליבי לסבת הס"פ. ל כי, חד מן כ"ד מזכין. ויפרץ, כל תו' חסר. לרב, כל תו' חסר. אתך, חסר. לרגלי, ב' כר לרגלי. לא אתן, הסיו בסגול לסבת המקף וכן חסן. תעשה לי הדבר, י"ח חסר את בלי'. לי, דגש מד"ד. אשובה, מ"ל. אשמר, כל תו' חסר. לב אעבר, כל תו' חסר. הסר, ב'. נקד, ג' וחסר. וטלוא, מ"ו וא' בסוף וכן כל עניכא. שה חום, מוקף ובלי מתג. לג בי, דגש מד"ד. וענתה, ד'. ביום, ב' אל ההכלל. תבוא, מ"ל. גנוב, ל' ומ"ל. לד לו, כ"ב. כדברך, י"ג חסר. לה העקדים, ס"ו ומ"י. והטלאים, כ"ל חסר ומ"י. הנקדות, סו"ק ומ"ל הנין. והטלאת, ל' וחסר דמ'.

ת"א ויברכני ה' בגללך ברכות מב סנהדרין לט. נקבה שכרך עלי ואתנה נדה לא.

רש"י

שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו': איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בני' והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פריש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקניך שבא לידי נמסלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי. הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסמכן וזהו גם: (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודת פונטור"א בלע"ז: טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רו"ש בלע"ז לשון שחום שחמתית ובגמרא לגבי לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן.

רמב"ן

כדברים בה עוד במולות: (כז) נחשתי ויברכני י"י בגללך. בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש ניסיון. ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך י"י אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם בואי פרץ לרוב. או כפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת י"י היא תעשיר אשר בא מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון: (ל) אעשה גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם וסומכן וזהו גם לשון רש"י ולא מצאנו שהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאהב את רחל גם מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן:
וטעם

לית אנא מסתפי מן עשו לגיונוי ואמר ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: (כו) הב לי ית נשי וית בניי דפלחית יתך בגינהון ואיזיל ארום אנת ידעת פולחני די פלחתך: (כז) ואמר ליה לבן אין כדון אשכחית רחמין בעינך דא אטיירית קוסמין וברכני יי בגינך:

[(כז) אטיירית:]

(כח) ואמר קטע אגרך עלי ואתן: (כט) ואמר ליה אנת ידעת ית די פלחתך וית דהוה בעירך נטיר עמי: (ל) ארום קליל דהוה לך עאן קדמי ותקוף לסגי ובריך יי יתך בריגלי דאתניית לך מדעלית בביתך וכדון אימת אעביד אוף אנא עבידתא ואנא זקיק לפרנסא אינשי ביתי: (לא) ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אוחרן אין תעביד לי פתגמא הדין ארעי ענך אטר: (לב) אעיבר בכל ענך יומא דין העדי מתמן כל אימר נמור וקרוח וכל אימר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא ויהי אגרי:

[(לב) כל אימר קרוח ונמור וכל אמר לחוש במימרא וקרוח ונמור בעזיא:]

(לג) ותיסהד בי זכוותי ליום מחרא ארום תהוי על אגרי לקמך כל דליתוהי נמור וקירוח בעזיא ולחוש באימריא גניבא הוא למהוי דילי: (לד) ואמר לבן יאות לואי דיהי כפתגמך: (לה) ואפריש ביומא ההוא ית ברחיא

דסימנא

בעל הטורים

אמה שלבי נשילדה עוד ג' שהם הרי ילדתי ב' חלקים: (לג) ביום מחר ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ז) אל תתהלל ביום מחר שאמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה

יונתן

(כז) אטיירית וכן היב"ע בפסוק נחש ינחש בו מטיירא הוא מעוייר והוא ל' המורגל בדרז"ל ובזוהר פ' מקץ חכימין בטיירא וכן בזוהר בלק והפירוש הוא כמ"ש הרמב"ן פ' שופטים שהם חכמי העופות שבצפצופם ידעו עתידות וע"ש: (לג) אימר לחוש מלשון

רמב"ן

(לב) וטעם נקוד ושלוא. נקוד הוא טלוא וכל שה חום פירשו בו שחור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת: והיה שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן. ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת ר' אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו בזכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בשה היה שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה חום והיה מפקיד שכרו מן הכשבים שהם מיעוט הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים. והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי: (לה) וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. ספר הכתוב כי יעקב אמר הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן עשה. לזרע האב והפרים הזכרים והנקבות והפרים אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והטלים בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהפרים בתישים ובעזים כל אשר לבן בו ונראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על

המראות

אבן עזרא

[ג]יוגיל. ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אל [ד]השם. והנה נולדו ליעקב י"ב [ה]בנים בז' שנים וכאשר ספרו הקדמונים מלאות בני [ו]שמה חדשים וימים במספר. ויתכן שנתנה לאה שפחתה [ז]ליעקב קודם שנולד נפתלי. גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי [ח]כמו וישם דמי מלחמה בשלום: (כז) נחשתי. כמו נסיתי [ט]כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (כח) נקבה. לשון גזוי. במשקל זכרה [י]לי אלהי לטובה. ופירושו פרש. וכן אשר פי יי' [כ]יקבנו. ודגשות הקו"ף להתבלע [ל]הנו"ן בו. כמו אשר ידבנו [מ]לבו: (ל) לרגלי. בעבור רגלי. כי דרך בני אדם לומר [נ]רגל טובה יש לפלוני. והטעם כי התברכת מעת שבאתי לביתך: ס"א

מאומה

פירוש על אבן עזרא

זבולן ממש. [ג](ישעיה ע"ז יו"ד) גם שם ונאסף פי' כריתה. [ד]ר"ל כי ענין לאסוף ולהכפיל חרפה כזה אינו יכול שום ב"א זולת ה' לבדו כנס אותה. [ה]ר"ל עם דינה כי בנימין נולד בא"י. [ו]ככה אונס בסדר עולם ע"ש. ובפרקי ר"א כתוב בני ז' חדשים. ולפי החשבון שהאריך בע"מ אהל יוסף הם ו' חדשים כ"ה ימים ע"ש. [ז]ככה פי' ר"א ג"כ (שמות א' ב') ושם פי' יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלידת שמעון. וגם נולד יששכר קודם לידת אשר ודינה. ולראיה לדבריו כתוב (בד"ה א' ב' ב') דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר. והנה יוסף אחרי דן. ושכר בנימין שם עמו בעבור היותם אחים בני הגבירה. ע"כ נזכר שם נפתלי אחר שניהם אע"פ שבנימין קטן מנפתלי. ואולי כאשר בקשה רחל הדודאים ולא רצתה שמרה לכן ישכב עמך הלילה ההוא. ובלילה השניה היה עם רחל וכשילדה לאה את יששכר בזה השבוע ילדה רחל את יוסף וכשנולד יוסף הרתה לאה את זבולן ודינה אשר לא נכתב ותאר הוא כנ"ל וילדה עמו. [ח]כי לא עבד עבור הבנים ע"כ מורה העבדות עבור נשיו. ולאות כי (במ"א ב' ה') כתוב אשר עשה לשני שרי צבאות ומשיים וישם דמי מלחמה בשלום ר"ל הריגת אבנר את עשהאל היה דמי מלחמה והיה רודף אחריו ונתן להצילו בנפשו. והרגת יואב לאבנר היה בעת השלום ואם כי הזכיר ב' השרים מכ"ז הטעם וישם כנ"ל אינו רק על אבנר. [ט]עיין (ויקרא י"ט כ"ו) פי' ג"כ ככה ושם פי' אשר אין בהם אמת רק הוא דמוי ע"כ מוסיף אלו המלות. פי' שכל האדם הוא המלאך. וע"י הפעולות מתעורר השכל ומכוון לפעמים ג"כ דבר אמת ע"כ מתפעל הנפש ע"י אותות נחשים. והיה לנו ג"כ תרפים אשר באמת היו מדברים עמו ע"י מעשה כשוף וכמו שאאריך בתשלום סוף ויקרא עשר הפלאים לר"א. [י]זכרה וכו' (נחמיה י"ב ל"א). [כ](ישעיה ס"ב ב') שם הקו"ף בדגש. [ל]כי שרשו נקב. [מ](שמות כ"ה ב') שורשו נדב. [נ]ר"ל עבור כי פעולת הרוכל ע"י הרגליים ע"כ נקרא

ג"כ

ספורנו

שיהיה עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. אם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נסיתי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים. כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה: ויברכני ה' בגללך. וגם ראיתי שהוצאתי מן המקנה דמים מרובים ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא תיחס תוספת במקנה אל הכחש הנמשך אשר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם זריזות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו השבורות והחולות ושמרתי את הנשברת ורפאתי לחולה כראוי לרועי הבקר: ויברך ה' אותך לרגלי. אמנם במה שאמרת שברכך ה' אותך בגללי הוא אמת בלי ספק: ועתה. מאשר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מצורך אותו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים: (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מצפה להשיג: לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן מן בעדי לא ימניע את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו: (לב) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקי: (לג) וענתה בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. כשתבא לדקדק לראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל ית' בנולדים את החלק הראוי לך כדי שיהיה שלי: (לד) לו יהי כדברך. שתתפייס במה שאמרתי: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אחר שאמר יהי

כדברך

פירוש רשב"ם

(ל) לרגלי. בשבילי. דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני: (לא) לא תתן לי מאומה. מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל בנותיך אבל ממה שארעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקודים והנקודים. ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים להוולד מעכשיו שיהיו שכרי: (לב) נקד. נראה לי טלאי הקדקד והצואר. שהרי ויקד ארצה כפיפת הצוואר והקדקד. והוא נדגש שהוא כמו. ויפל מגזרת נפל: ונקוד. מן ויקוד הוא על שם הקדקד: כמו עקוד ברגל על שם ויעקוד את יצחק קשירה ברגל: הסר משם לצורכך: והיה שכרי. מכאן ולהבא אותן שיוולדו: (לג) וענתה בי צדקתי. היום ולהבא לפניך. כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים: חום בכשבים. אבל לא בעזים כי רובם חום הם: (לה) ויתן ביד בניו. של לבן:

ובין

אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן
בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן
לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל
לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן
פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־
הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר
פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר
תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן
וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ
הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד
יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם
בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא
שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם
הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה

בַּמַּקְלוֹת

אונקלוס

נמורתא ורקועתא כל די־חור בה וכל־דשחום באמריא
ויהב ביד־בנוהי: לו ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין
יעקב ויעקב רעי ית־ענא דלבן דאשתארן: לז ונסיב־ליה
יעקב חוטרין דלבן רטיבין דדלוז ודדלוף וקליף בהון
קלפין חורין קלוף חור די על־חוטריא: לח ודעיץ ית־
חוטריא די קליף ברהטיא אתר־בית־שקיא דמיא אתר
דאתן (נ"י דאתין) ענא למשתי לקבלהון דענא ומתיחמן
במיתיהון למשתי: לט ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא
רגולין נמורין ורקועין: מ ואמריא אפרש יעקב ויהב בריש
ענא כל־דרגול וכל־דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין
בלחודוהי ולא ערבנון עם־ענא דלבן: מא והוי בכל־עדן־
דמתיחמן ענא מבכרתא ומשוי יעקב ית־חוטריא לעיני

ענא

מסרה חום, כו"ל מ"ל. לו ויעקב, י"ד. הנותרת, ג' ב' מ' ו' חסין וחד מ"ל. לז מקל, הקוף בפתח ול'. לבנה, ל' הבון בסגול. לח, בפתח. ולוז, מ"ל. וערמון, ל' ומ"ל. ויפצל, ל'. בהן, הה"א בליר"י. פצלות, ל' ומ"ל. לבנות, ד' מ"ל. מחשף, חסר והשין שמאלי. על המקלות, ל' וס' אל המקלות. לח ויצג, ב'. פצל, הפ"י בליר"י. בשקתות, ל' ומ"ל השין במתג והקוף בח"פ. תבאן, ל' כ"כ. ומסרה מגלגה כתיב. לנכח, מ"ל. ויחמנה, חד מן מילין אנדרוגנוס. בבאן, ב' חסר. לשתות, מ"ל. לט ותלדן, ל' וכ"כ. מ והכשבים, ל'. הפריד, מ"ל. וישת, ז'. שתם, ל' ומ' שתם חטלפי. על צאן, סבירין בי' עם. מא יחם, החית בליר"י. המקשרות, מ"ל והמ"ם בפת וקה"ן במתג. ברהטים, ג'. ליחמנה, ל' המ"ם בליר"י.

רש"י

לבן ביום ההוא וגו'. התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז: וערמון. קשטני"ר בלע"ז: פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמחליף את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. (נ"ל) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו'. (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הרא"ם): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדי' עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם נוטות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפי': (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים (שמואל ב טו) ויהי הקשר אמיץ. אותן

המתקשרות

רמב"ן

המראות המוכרות וטעם הוסיפו בשכר הכבשים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהן חום: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מכניסים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא יאמר ללבן עד פרקה. ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישי' והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים: (מ) והכשבים הפריד יעקב. פרש"י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות לאחריהן נופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצאת בצאן לבן: וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. כמו שפירשתי זה לשון הרב ואין דבריו בצאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפרים הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן ששם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי לורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן. והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הזכר שהם הכבשים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו ופעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך המקראות לדבר כן ונפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד ופעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות

חום

יונתן בן עוזיאל

דסימנא ברגליהון וקרוחיא ית כל עזיא נמורתא וקרוחתא כל די שומא חיורא ביה וכל דילחוש באימריא ויהב בידא דבנוי: (לו) ושוי מהלך תלתא יומין ביני עניה וביני יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן סבאן ומרעאן דאשתארו: (לז) ונסיב ליה יעקב חטר דפרח לבן ודלוז ואדפוי וקלף בהון קליפין חיורין לגלאה חיורא דעל חוטריא: (לח) ונעץ ית חוטריא די קליף במרכייתא בשקייתא דמיא אתר דאתיין ענא למשתי תמן שווינון

ירושלמי

לקבליהן דענא והוון מתיחמן במיתיהון למשתי:

[(לח) במרביתא:]

(לט) ואתיחמן ענא לקבל חוטריא וילדן ענא רגולין דסימנא ברגליהון וקרוחין ונביהון חיורין: (מ) וטלייא אפריש יעקב ויהב בריש ענא משכוביתא כל ית דרגול וכל דלחוש בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוי ולא ערביבנון עם ענא דלבן: (מא) והוי בכל עדן דמתיחמן ענא מבכרתא

ומשוי

יונתן

שלשון גמלים לוסטות ופירוש שמגומר בסברברות סדוגמות שגמלים לוחמות כומום אל שלדים: וקרוח הוא כראש המגלה לבן במקום הקרח וק"ל: (לז) ואלדפוי פירוש שילן נקרא הכדומו ופי' הערוך פן שפרסו דומה לשוסרים ומרים ביוסר: (מ) משכוביתא פי' עיזה ההולכות בראש העדר הוא לשון גמרא דב"ק מאי משכוכיתא רבי יעקב אומר עיזא דאזלא ברישא עדרא ופירש רש"י שיש לכל בעל עדר עז מריך ואולם לא זוג להולך בראש והעדר נמשך והולך אחרי' וק"ל: (לח) ירושלמי במרכיותא וכן בת"י

וכצל

רמב"ן

סוס לא שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בבגדותם יותר מן התישים לקלותם: (מא) הצאן המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם

הצאן

אבן עזרא

מאומם נוסף ונמלא ספר: (לה) עקדים. ברגל והטעם סומה שעקדם ברגל: ונקדים. שיש בו נקודות נקודות: וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות. ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות. וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש. וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר שהם טלוא כלל. הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד ונכוד: (לב) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד ונכוד ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד ונכוד ועקוד. בעזים. זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. השיהם ונקודים ונכודים: הנקודות והטלואות. פירוש העקודות והנכודות. וזה טעם כל אשר לבן בו. וכל שה חום כשם השור. והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ואלת כשר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב. רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא. וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים. וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון גוי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי. והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודים ונכודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד ונכוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן. כמו הנה. כי הה"א נוסף כמו האלה האל: (לד) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: (לו) וישם. גם הוא לבן: (לז) מקל. בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון. עלים הם רק לא שם התואר. והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות והארמית מתפשטה אחת היו: מחשף הלבן. משפף הקלף. כמו משף יי': (לח) פצל. הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים. מקום שבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה. נתחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו ויסרכה הפרות: (לט) ויחמו. נתעברו. ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון. והיה ראוי להיות כמו ויסבו לאכל לחם. ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים. כי משפט הלשון להפרים בין זכרים לנקבות בלשון יחיד. רק בלשון רבים לא יפושו: אל המקלות. מן המקלות. ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא. ואמת שהוא מפלאות התולדות. וכן המשפט אפי' האשה שנכראה בללם המלאכים: וטלואים. הם הנכודים כי שם כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהסגיר הכשבים ונשר משם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכבשים הפרידם מעדרים שלו: (מא) הצאן המקושרות. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים.

ובהעטיף

פירוש על אבן עזרא

ג"כ מרגל. ויעקב אע"ה משעה שנכנס ברגליו בבית לבן בא הברכה בעבורו ע"כ מכנה בשם לרגלי. ובכפי דבוק מאוס (איוב ל"א ז'). ע"א מנים הכלל עקודים מפסוק ל"ט וסדר מפרש הפסוקים. ור"ל כמו המקיף את הרגל כאלו היא עקודה. כל אשר לבן בו פס' ל"ה פי' כ"כ תיב"ע. וזה מתרגם ת"א רגולין. ות"י דמסמנא ברגליהון. ר"ל כתמות לבנות כבכד בל"א (פלעקקען, שפרייכען). צפי' לעקוד ונכוד וכל תיש נקוד ועקוד וכן כולם. צצ(יהושע ט' ה'). קר"ל פס' ל"ב מלת שה שם כלל לתישים ולעזים ולכבשים. ועזים כולל זכרים ונקבות. ותישים הם עזים זכרים. ולפי שזכר שם רק כבשים ועזים לכן פי' שה הכתוב תיש ר"ל עקוד ונקוד ונכוד. ר"ל כולל עקוד ונקוד ונכוד. ש"ל שנקרא הכבש השחור חום. שהשחרות בא מן החום והלבן בא מן הקור. ת"ל כי מלת הטלואים היא כוללת עקודים ונכודים. ואמר שמלת עקודים באה בפסוק וילאה מכלל הטלואים הולכך להזכיר במקומה נקודים והזכיר עמה נכודים כי גם היא בכלל טלואים כנזכר. אפי' זה אמר על הטלואות. כי נקודות הן כמשוטן. בפסוק הוא (במשלי י"ד י"ד) מדרכיו ישבע סוג לב ונו' מאוס שם מואר (פלטשעם הערץ) וכן שה חום בל"א (שוארצעס שאף). יכוונת המדקדק כי המסיר היה יעקב ואמר ללבן כי יסיר היום העלואים שהם בו עמה ואשר יהיה לעתיד יהיה שכרו. גם ויסר ביום ההוא היה המסיר יעקב לדעת הנ"ל ונתנה ביד בניו ולדעתו ככה פי' פס' ל"ב אעבור וכו' להיות הסיר הנקודות ואתן ביד בני ואלה יהיו לדוגמא התנכים הזה כאשר יולדו עוד המה שלי. ולבן פחד פן יבואו הצאן העלואות על הצאן שאינם נקודות ע"כ שם דרך ג' ימים ביניהם. ר"ל לדקמי תעיד לפניך כאשר תבוא ותראה שכרי וכו'. פהרי אתה בעצמך הסירותה מן הצאן כל עקוד וכו' יואתה מאמרים אתה אלו הם גנוב אתי. ויעקב לקח לחלקו רק כנ"ל ולא חום בתישים ועזים רק בכשבים לקח ג"כ חום. והארמוניים אינם יכולים להיות כי הפרים אותם לבן בעצמו. מכל התועבות האלה (ויקרא י"ח כ"ו) האלה. הוא כמו כי את כל התועבות האל (שם שם כ"ז). יולם בנפרד הוא בליזי מַקֵּל. כמו ויך את האתון בַּמַּקֵּל (במדבר כ"ב כ"ז). חר"ל מה שכתוב לא בין לבנה ולוז. פי' בעודם לחים כאשר הם לחים לפשוע העור מן העץ. ולא שאמר אשר גם הוא מין עץ רק הוא מאשר איך היה העץ. טפי' אברהם העברי. וישמעאל בנו. וארם בן בנו של נחור אחי אברהם. שלשתם ממשפחה אחת. (ישעיה כ"ב י'). כמו להיטנו ברותים (שה"ש א' ע"ז) ופי' המרוצות וכן ת"א על וירץ (בראשית מ"א ב') ורהטו וכן פה מרוצת המים. לכי היו"ד סמן זכר. וכ"ה סימן לנקבה והוא כמו ויסרכה וכו' (ש"א ו' י"ב) והיה כ"ל וסשרנה וכו' ופירש"י שם לשון אנדרוגינוס והוא שים לו זכרות ונקבות. ס(להלן ל"ז כ"ה) וכ"ל היו"ד בליזי. ולפי שהחי"ת במלת ויחמו בטסוף שבו"ל כמשפט אות הגרון בא היו"ד בשבו"ל ואם כי הוא בנין הקל. ולמה כתוב ביו"ד ולא ותחמנה כ"כ. כאשר ל"ר שוים הם לז' ול"כ. יר"ל אחה שמשכל הרבה בימי עבורה על דבר מה יעשה הדבר ההוא רושם בפרי בטנה ומכש"כ דמיון הצאן אשר נשקע בדעתן דמיון המקלות ע"כ הולידו לאן נקודים וכו'. פלעיל כמן כ"א כלל שם טלואים הוא שם כלל. וכאשר שוטב פה עקודים נקודים לא נשאר כלול בשם טלואים רק ברודים מכ"ז יכול לכלול רק הפרט ולריך עצם לזה למה מורה ההשתנות השמות לפעמים כולל במלת טלואים ככ"ל ודי"ק. ע(כ"ל) ההפרש בין ב' לשונות האלו. כי בתחילה עשה מקלות להעמיד הצאן. ובפעם השני כאשר נולדו בין לאנו עקודים היה בידו ב' סימנות שנה פעולת

המקלות

ספורנו

כדבקך שנה טעמו והסיר ביום ההוא קטנים וגדולים: (לח) לנכח הצאן. והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בסדום פעולת המציג ומצוייר בדמיונם בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון ישפעל על הכוח בנולד דמות דבר המצוייר: (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אחר שהחליף

מסכרתו

פירוש רשב"ם

(לו) ובין יעקב. צאן לבן שהי' רועה נתרחק דרך שלשת ימים מצאנו של לבן העקודים והנקודים שהסיר לצאנו של לבן: (לז) מקל לבנה. לפי שהוא דבוק. מקל של לבנה לפיכך הוא פתח. וכן מעשה בקר. מספד תמרורים ובלא דבקים ויך את האתון במקל. בכל רחובות מספד. מעשר מן המעשר: לח. שאינו יבש: מחשוף. גילוי כמו וזרועך השוף'. חשף ה' את זרוע קדשו: (לח) ויחמנה. כמו וישרנה הפרות. שנוי עמדנה. חציים לשון זכר וחציים לשון נקבה שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד: (לט) ויחמו הצאן. כולן לשון זכר: (מ) והכשבים הפריד יעקב. העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה והיה נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראה אותם ותתעברנה כמותם. וגם המקלות היה נותן בשקתות המים. שני מעשים הללו היה עושה כדי שתלדנה עקודים ונקודים: (מא) המקשרות. בזמן שרובן רגילות

להתעבר

בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים
וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃
מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן
רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי
בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־
אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת
כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־
פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב
אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה
עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶן
רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי
כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃
ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי
אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף
אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ
אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר
נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן
נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה
שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל
אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא
בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה
כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר
לבן

אונקלוס

עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהוֹן בְּחוּטְרַיָּא׃ מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא
לָא מְשַׁוֵּי וַהֲווֹ לַקִּישַׁיָּא לְלָבָן וּבַכִּירַיָּא לְיַעֲקֹב׃ מג וּתְקֵיף
גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲווֹ־לֵהּ עָן סַגִּיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִּין וְגַמְלִין
וַחֲמָרִין׃ א וּשְׁמַע יָת־פִּתְגָּמֵי בְנֵי־לָבָן דְּאָמְרִין נְסֵיב יַעֲקֹב
יָת כָּל־דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל־נִכְסַיָּא הָדֵין׃
ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת־סְבַר־אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתוֹהִי עִמֵּהּ
כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לְאַרְעָא
דַּאֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי־מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב
וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחַקְלָא לְוָת עָנֵהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֵן חָזֵי
אֲנָא יָת־סְבַר־אַפֵּי אֲבוּכֵן אֲרֵי־לֵיתוֹהִי עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעְדִּי׃ ו וְאַתִּין יְדַעְתִּין אֲרֵי
בְּכָל־חֵילִי פְּלָחִית יָת־אֲבוּכֵן׃ ז וַאֲבוּכֵן שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנִי
יָת־אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא־שַׁבְקֵהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם־
כְּדֵין הֲוָה־אָמַר נְמוֹרִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל־עָנָא נְמוֹרִין
וְאִם־כְּדֵין הֲוָה־אָמַר רְגוֹלִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל־עָנָא
רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵשׁ יְיָ יָת־גֵּיתֵי דַאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי׃ י וַהֲוָה
בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא
תְּיָשַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין׃ יא וַאֲמַר
לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא־אֲנָא׃ יב וַאֲמַר
זְקוֹף־כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל־תְּיָשַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין
נְמוֹרִין וּפְצִיחִין אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי יָת כָּל־דִּי לָבָן עָבֵד לָךְ׃
אנא

מסרה במקלות, ב' כי אתה בא אלי. מב ובהעטיף, לית הפ"א רפתי, ומסג בהם לא צוא"ו. העטפים, מ"י ב' בב' ליטר' דין ספר ברעב מלא. והקשרים, חסר ב'. מג ויפרץ, חסר. מאד מאד, ו'. רבות, כל אור' מ"ל. ושפחות, ל' מ"ל באו'. ועבדים, מ"ל. וגמלים, מ"ל. וחמרים, כל אור' ח"ו ומ"י. לא א וישמע, ברביע. ומאשר, ב'. אח, במרכא. הכבד, ב' חסר. ב איננו, ג'. כתמול, מ"ל. שלשום, ב' מ"ל. ג אבותיך, ג' מ"ל וסי' הדר מלכא לעלמא. ל' מ"ל דמ"ל באו'. ולמולדתך, כו"ל מ"ו ומ"י. ד וללאה, ל'. אל צאנו, ל' דס'. ה להן, י"ד. כתמל, ז' חסר. שלשם, חסר. ו ואתנה, ג'. התיו בליכי. ז ואביכן, ב'. התל, ההא בליירי חמורם הדגש. והחלף, הח' בח"ס, וחסר. משכרתי, כו"ל ח' בלי' במ"א. מנים, ב' וחסר [ו' ומ"י]. נתנו, ה'. להרע, ו' פתחין. ח נקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. וילדו, ג' [ל"ל ד']. עקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. ט אביכם, ל' כ' מ"ס בל"ג. י יחם, ב' ובענין. ואשא עיני, מרכא חביר. בחלום, מל'. העתדים, כו"ל ח"ו ומ"י במ"ב דנחשון ודסי' הסזינו. וברדים, כ"ל ח"ו ומ"י ובענין. יא מלאך, ח'.

ת"א ויקרא לרחל וללאה השדה בככום ס.

רש"י

המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו בלקישות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג') המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א יד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מנים. אין מונים פחות מעשרה: מנים. לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו מאה פעמים: (י) והנה העתדים. אף על פי שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברדים. תרגומו ופציחין פיס"ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל

זו

רמב"ן

הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא שזיר כרוך הוא אשר הקל בכרוכין אחריה ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה מדת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אשר בכיריא ולקישיא

ומשוי יעקב ית חטריא לעיני ענא במורכיתא ליחמותהן קבל חטריא : (מב) ובלקישי ענא לא משוי יתהון לקישייא ללבן ובכירייא ליעקב : (מג) ותקיף גברא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין : (א) ושמע ית פתגמי בני לבן דאמרין נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא עבד ליה ית כל יקר נכסיא האלין : (ב) וחמא יעקב ית סבר אפוי דלבן והא ליתנון שפיין לקבליה כדאיתמלי והי כדקדמוי : (ג) ואמר יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך : (ד) ושדר יעקב ית נפתלי דהוא אזגד קליל וקרא לרחל וללאה ועלן לחקלא לות ענה : (ה) ואמר להין חמי אנא ית סבר אפי אבוכון והא ליתנון שפיין עמי הי כדאיתמלי והי כדקדמוי ואלהא דאבא הוה מימריה בסעדי : (ו) ואתון ידעתון ארום בכל חילי פלחית ית אבוכון : (ז) ואבוכון שקר בי ושלחיף ית אגרי עשר חולקין ולא יהב ליה יי רשו לאבאשא עמי : (ח) אם כדין הוה אמיר קרוחין יהי אגרך וילדן כל ענא קרוחין ואם כדין ימר מאן דשומא ברינליהון יהי אגרך וילדן כל ענא מאן דשומא בריגלהון :

(ט) ורוקן יי ית ביתא דאבוכון ויהב לי:

ופרג: [(ט) ורוקן מימרא דיי:]

(י) והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחמית בחלמא והא ברחייא דסלקין על ענא שומא ברגלידהון וקירוחין ונמורין חיוורין : (יא) ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא נא :

[(יא) עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני:]

(יב) ואמר זקוף כדון עינך וחמי כל ברחייא דסלקין על ענא שומא ברגלידהון וקרוחין ונמורין חיוורין ארום גלי קדמי ית כל אונסא דלבן עביד לך :

אנא

בעל הטורים

יהיב ביום אשר לא השהלה ביום אשר לבשר בחך דינה יוצאה ממך : (ו) ואתנה ב' הכא ואידך (יחזקאל ל"ד) ואתן לאחי לאן מרעיתי (שם י"ג) גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה. מה לאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף לאן האמור כאן דורש במדרש על הגליות

יונתן

וכבר פירש"י בפרשת חיי שרה שהוא מלשון שקתות המים ע"ש: (ד) אזגד קליל פי' שליח נמהר והוא תרגום של שליח שלוחה, ודייק מירושלמי שמלה שליח ומשמעה מוסו שלח וק"ל: (ה) שציין י"א לשון שקט ושאנן וי"מ מלשון לשונים ופי' שפניו אינם כדאתמול וכו': (ז) ואלחיף כן תרגום ירושלמי בפרשת ויחי בכתוב שיכל את ידיו ותרגם שלחפינין לידיה וכן בגמרא שבת פ' הזורק דילמא שלחופי הוה משלחפי והוא ענין שחיכו שוה נקרא שלחופי וק"ל: (ח) דשומא ברגליהון י"ג כשומא בריש ופירוש

רושם

רמב"ן

ולקישיא כי כן הדבר : (ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן . מתחלה ונתברך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן צאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא נעקו בניו רק בקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה : (ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וכזה במקומות רבים בתורה והפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל : (ח) וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך . כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם השוס בכשבים ואחר בו לתת מראה אחד והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר לנס מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי . גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ורז"ל גלה הקב"ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והוא גר גורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר : (י) ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וכולם עקודים ואחרי כן היו כולם נקודים וסוף היו כלם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישגב: והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש"י אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד אלא והנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו הדבר לפניו ובנ"ל לא הזכירו המלאכים אלא ממדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי סוסו

של

אבן עזרא

(מב) ובהעטיף הצאן. הם בימי חשרי וזה עשה יעקב [ס]שלא ירגיש לבן בדבר המקלות : העטופים. אחין כח בהם כמו נפשם בהם [צ]תתעטף : (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר [ק]ויתן ביד בניו : (ב) את פני אביכן. ראיתי בפניו [ר]שאיננו עמי כתמול שלשום. או ישוב איננו אל פני. כמו פני יי' חלקם : (ז) התל בי. מלה זרה. בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש. כמו ויהתל בהם [ש]אליהו דרך לעג : עשרת מונים. מלשון מנה את [ת]העם והטעם עשרה [א]במספר. או הזכיר עשרה בעבור היותו סך [ב]חשבון . וזה שאמר עקדים יהיה שכרך [ג]ידוע שהחליף משכורתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו [ד]את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק: וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו

לחזק

פירוש על אבן עזרא

המקלות. והוסיף סיבה אשר הוליך עדרי עקודים מקודם ויראו פני הצאן אל העקוד. ולפי דעת הי"א בפעם ב' עשה פעולה אחת או המקלות או שם פני הצאן אל העקוד. וכאשר די לו בפעולה אחת ע"כ פי' וישת לו עדרים אשר כ"כ נולדו לו אשר היה מהם עדרים כמו כשבים הטלואים ביד אחר. [ס]ר"ל לפי קבלתו המקושרות המה בימי ניסן אשר אבריהם מקושרות בחוזק ע"כ גורם הזמן להוליד עקודים נקודים ולא יבין לבן אשר עשה יעקב איזה פעולה. [צ](תהלים ק"ז ה') עניינו אפיפת כח. [ק]ודלא כדעת מדקדק גדול (לעיל ל' ל"ה). [ר]ככתוב מדוע פניך רעים וכו' (נחמיה ב' ב'). או פי' פני אביכן איננו אלי כתמול שלשום ואין ענינה שמלת איננו ל"י. ומלת פני ל"ר. כי בסמיכות נמצא דוגמתו. כמו פני ה' חלקם (איכה ד' ט"ז) והיה לו לומר חלקום. [ש](מ"א י"ח כ"ז). [ת](ש"ב כ"ד ב'). [א]כמשמעו דוקא. [ב]שהוא סוף אחדים וראש עשרות. וטעמו פעמים רבות. כאשר ההוראה היתה למספר אחדים ולעשרות. [ג]ר"ל אם כי נראה מהפס' (לעיל ל' ל"ג) אשר היה בשכרו ד' מינים. מכ"ז נראה מדברי יעקב אשר לא נתן לו רק מין אחד. ועוד זאת אשר החליף כל פעם מתחילה אמר לו נתן לו זה המין ושוב חזר למין אחר אולי נתעברו הצאן בזה המין ואם חזר מדיבורו כל עת למין אחר יכול להיות השנוי למאה פעמים. [ד]עיין (שמות י"ב ל"ו)

בפי'

ספורנו

משכורתו והשליך בעדרו עקוד וכל חום : (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים. כדי שלא יחשוב לבן שהדבר במלאכת איזו מלאכה : (מג) ויפרוץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן : (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם : (ב) וירא יעקב את פני לבן. כאשר שקבל את הלשון הרע : (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלא אלה ברח ולא נטל רשות מלבן . שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאשר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך : ואהיה עמך . שלא יקרך היזק בדרך : (ה) כי איננו אלי כתמול שלשום. כמושב שים בידי

משלו

פירוש רשב"ם

להתעבר ביחד : (מב) ובהעטיף. כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש על המאחרות : (א) הכבוד עוצם ממון. כמו ואברם כבד במקנה בכסף ובזהב : (ה) ואלהי אבי היה עמדי. אע"פ שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב"ה היה עמדי ונתן לי : (ז) מנים מניינים. עשר אינו דוקא. כמו עשר נשים לחמכם. עשר פעמים תכליתוני כלומר הרבה מניינים : (ח) וילדו כל הצאן נקדים. בזה לא הועיל מחשבת הלבן : (ט) ויצל. הפריש וכן כל לשון ישועה והמלטה והליצה לשון הפרשה הם :

אשר

לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל
אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ
לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן
רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ
חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא
נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל
גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר
אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא
וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים
אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא
אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃
יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ
אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ
בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה
כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ
וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־
בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־
הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח
יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ
בהר

אונקלוס

יג אֲנָא אֱלָהָא דְאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית־אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַמָּן
קָמָא דִּי קַיֵּמְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם פּוּק מִן־אַרְעָא
הָדָא וְתוּב לְאַרְעָא יַלְדוּתָךְ׃ יד וַאֲתִיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרָן
לֵהּ הַעוֹד (כְּעַן) לָנָא חֳלָק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא׃ טו הֲלָא
נוּכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא וַאֲכַל אַף־מֵיכַל יָת־
כַּסְפָּנָא׃ טז אֲרֵי כָל־עוּתְרָא דִּי אַפְרֵשׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּילָנָא
הוּא וְלִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵד׃ יז וְקָם יַעֲקֹב
וּנְטַל יָת־בְּנוֹהִי וְיָת־נְשׁוֹהִי עַל־גַּמְלַיָּא׃ יח וּדְבַר יָת־כָּל
גֵּיתוֹהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנֵהּ דִּקְנָא גֵּיתֵי קִנְיָנֵהּ דִּי קְנָא בְּפַדַּן
אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ יט וְלָבָן אֲזַל
לְמִגַּז יָת־עָנֵהּ וְכַסִּיאַת רָחֵל יָת־צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ כ וְכַסִּי
יַעֲקֹב מִן־לִבָּא דְלָבָן אֲרַמָּאָה עַל־דְּלָא חַוִּי לֵהּ אֲרֵי אָזֵל
הוּא׃ כא וַאֲזַל הוּא וְכָל־דִּי־לֵהּ וְקָם וַעֲבַר יָת־פְּרָת וְשַׁוִּי
יָת־אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃ כב וְאִתְחֲוָה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ כג וּדְבַר יָת־אֲחוֹהִי עִמֵּהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי
מַהֲלַךְ

מסרה יב לך, דגוש מד"ד. יג לי, דגוש מדין ס"מ. קום, מ"ל. ושוב, מ"ל. יד ותאמרנה, ל' כ"כ בתורה [מ"ל ה']. העוד, מ"ל. טו הלוא, י"ג מ"ל בתורה. נכריות, מ"ל. נחשבנו, ב'. אכול, יוד מ"ל בקרי' וב' מהם בתורה. טז העשר, חסר. הציל, מ"ל. מאבינו, מ"ל. ולבנינו, ב'. אמר אלהים, ו'. יז את בניו, ד' בתורה. יח וינהג, ה'. רכשו, חסר. רכש, ז"ק ה' פסו' דמיין מן ב' מלין קדמא קמץ תנין פתח. לבוא, מ"ל. ארצה כנען, ס'. יט ולבן, ג' בסו'. לגזז, ל' וחסר. ותגנב, כו"ל חסר במ"א. כ ויגנב, חסר. בלי, ל' דסמיך. ברח, כו"ל חסר דחסר. כא ויעבר, כל או' חסר. כב ויגד, כ"ד. השלישי, מ"ל. כג וירדף, כל אר חסר. וידבק, ל'.

רש"י

זו (ה"א מזו אל זו) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל ביתאל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לד) אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלוא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר (לקמן לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"א נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו
נמצא

רמב"ן

של מקרא כמו שאמרנו: (יג) אנכי האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פירוש להם שהלכנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים היה בהיותו עובד את לבן בשכרו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד במקום לרעות עוד צאן לבן ויעלו העתודים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממסרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להן שניהם והלכו להם: וטעם אנכי האל בית אל פירש"י ה"א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל אל בית אל. וכן ועץ הדעת טוב ורע. העבותות הזהב. והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ציון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן בכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין: וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נדרך עוד. יקצוף האלהים על קולך: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"א לשון רש"י ואיפשר כי היו ללבן לע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי. אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדננו דוד. והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים. נרפים אתם נרפים. יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב. ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און. והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים
אשר

(יג) אנא הוא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די ריבית תמן קמא דקיימית קדמי תמן קיים כדון קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך:
(יד) ואתיבת רחל באסכמותא דלאה ואמרן ליה האפשר דעד כדון אית לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: (טו) הלא נוכריתא אתחשבנא ליה ארום זבננא ואכל אוף מיכל ית כספנא:
נ(טו) הלא נוכראין אתחשבינן ליה ארי זבן יתן והא לא בעי למיהב להוד כתובתן: סגוליה:]
(טז) ארום כל עותרא דרוקן יי מן אבונא די לנא הוא ודבננא וכדון כל דאמר יי לך עיביד: (יז) וקם יעקב וסובר ית בנו וית נשו על גמליא:
(יח) ודבר ית כל בעירא וית כל נכסוי די קנא גיתי ונכסוי די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוי לארעא דכנען: (יט) ולבן אזל למיגז ענייה וגנבת רחל ית צלמנייא דהוון נכסין גברא בוכרא והזמין רישיה ומלחין ליה במילחא ובוסמנין וכתבין קוסמין בציצא דדהבא ויהבין תחות לשניה

ומקימין ליה בכותלא וממליל עמהון ואלין הוון דהוה גחין להון אבוהא:
(כ) וגנב יעקב ית דעתיה דלבן ארמאה על דלא חוי ליה ארום אזל הוא:
(כא) ואזל הוא עם כל דיליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אנפוי למיסוק לטורא דגלעד ארום חמא ברוח קודשא דתמן עתיד למהוי שיזבותא לבני ביומי יפתח דמן גלעד: (כב) ובתר דאזל יעקב קמו רעייא על בירא ולא אשכחו מיא ואמתינו תלתא יומין דילמא תהי טייפא ולא טפת ובכן אתוי ללבן ביומא תליתאה וידע ארום ערק יעקב דבזכותיה הוה טייפא עשרין שנין:
נ(כב) והוה כד איתכנישו רעייא בעיין למשתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב:]
(כג) ודבר ית קריבוי עמיה ורדף בתרוי מהלך שובעא יומין וארע יתיה
דשרי

בעל הטורים

תגליגס. נגס טוטף ולצני סלגנים כמאמר להן מסכה ידעתן שהיה נגס טוטף ולצנים יורדים עלי נסיוני בשדה עם הלאן: (כג) כי ברח ג' במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם. היסה במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בגיזי'

יונתן

רוסם לבן במקום עקידתם גם יש ליבב דשוחו כי ת"י שלח שוחו פי' כשם ועוכת הכי מיניה וביה דבפסוק ויהי כתב שוחו בלי דל"ת ורי"ם כלל והבן: בגיסון מיורין פי' שדרה שלהם לבנום: (יד) באסכמות' דלאה פי' בהסכמ' לשה שכתנה לה כת להליץ ולדבר בעדה ודייק דלא היו שניהם מדברים הל"ל וסעננה ועוד למה הקדי' כהל ללאה אלא ודאי מפני שהסכמ' לאה דברה ולא ס"ל כר' יהוד' בברכ"ח פ"ק וק"ל. ירושלמי (טו) לסוד כתובתן פי' לא זו זבן יתן גם כתובתן ר"ל הכדן שלנו לא בעי למיתב: (יח) יש ללמביא דהוין נכסין וכו' פירוש אותם הצלמים שהיו שוחטים אדם שהוא בכור: וחזמין פירוש ומולקין את ראשון וכן ת"י ומלק וימתום: ומלחון וכו' פי' שהיו עולסין במלח ובשמים. וכתבין קוסמין בצלצא דדהבא פירוש וכותבין כשפי' בציץ זהב ונותנים תחת לשונו ומעמידין אותו בכותל ומדבר עמהם מה ששואלים ממנו עתידות וכל זה בפרקי דר"א וכן כתב בזוהר דף ל"ד ע"ד ודייק בשם סרפים מורה על דרוש זה ע"ש גם מוכח דבלאו הכי היה קשה למה גנבת' דוקא באותו ענין אלא כדי שלא יגידו לו כי יעקב בורח אחו ויגד ונו' על בלי הגיד לו לא קאי אהגדת יעקב אלא שלכך ויגנוב יעקב כדי שלא יוכל להגיד לו ואילו היו אללו התרפים היו מגידים לו וק"ל (כ"ל הלמיך סיים פייבל): (כא) דתמן עתיד למהוי שיזבותא ביומי דיפתח וכו' דייק מדכתיב וישם את פניו הר הגלעד ל"ל וכי אינו יודע שכל ההולכים מסכן נסקן

רמב"ן

אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל כא באלהים ונדעה התלכים דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בשלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויזנו אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי ואולו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי: (כב) ביום השלישי. שהרי ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כל אותן ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו ונמצא רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מבראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין לאנו ובין הלאן אשר ביד יעקב לא יבין העיר ובין לאנו כאלו לבן רועה לאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הלאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום

אבן עזרא

לחזק הלאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית. אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור נאמי וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגזז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און. ופי' הפסוק איננו כן. והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש. והעד שהתרפים כן. התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי בית שהם דוד. והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים. יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי הסם לא בחר מלך רק וממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיהם ואין זבח ומלבה לע"ז. ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד. והאפוד ירד בידו. איננו אפוד שעשה משה ובמקומו

הלאסון וסב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הלאן נסע יעקב. ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי לאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם: (כג) וידבק אותו בהר הגלעד. כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת הסר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא

פירוש על אבן עזרא

בפי' כ"א וכמ"י. [ו]ויעקב עשה למעט הגם כמאמר חז"ל אין עושין לו גם וכו'. [ז]עיין (לעיל ב' י"ז) ושם מפורש הכלל הזה. [ח]הכוונה לדע כוכת ר"א יעיין בסוף ויקרא בשלום הספר. [ט]פי' עם פסוק התרפים דברו וכו' (זכריה י' ב') אין להם ראיה משם כי פי' אשר הורו התרפים בהוכחם. [י]ושם מונח משם שפכו ספר העלמים ומתכלל מפני החשד. [י]'(הושע ג' ד'). [כ](ש"א כ"ג ט') וה"א מורה על הידוע. [ל](שם כ"ג ו') נראה מדבריו אשר היו עושים אפוד כדמות משה. ומהם ב' מינים אחד ע"י כשפים על צורות אדם. והשני על צורות הכוכבים ולשני אלו סופנים היה לזה הקרבן והקטרה כמבואר בס' העלמים ואלו ב' האופנים הם עכו"ם ועל זה הזהירה התורה. אך אם נעשה בלא הקטרה ובלא קרבן רק ע"ד נורס

ספורנו

עמלו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא ית' נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יח) העוד לנו. איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כמו כי לקחת. לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו. ועתה מאשר שראית שקבל נמון הרע עליך וים לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נהג ולך ואל תטול רשות: (כא) ויברח. מלת הבריחה בכ"מ תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני רודף יקרא ניסה

פירוש רשב"ם

(יג) אשר משחת. להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה נדריך: (טו) כספנו. שנשתכר בנו בנישואינו שהיה לך להשתכר ביגיע כסף לפרנסינו: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים. כי התרפים דברי און. רגילים הוו לקסום בהם: (כב) דרך שבעת ימים. כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחק ממנו הלך לגוזז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת

בהר הגלעד: כד ויבא אלהים אל־לבן
הארמי בחלם הלילה ויאמר לו השמר
לך פן־תדבר עם־יעקב מטוב עד־רע:
כה וישג לבן את־יעקב ויעקב תקע
את־אהלו בהר ולבן תקע את־אחיו
בהר הגלעד: כו ויאמר לבן ליעקב
מה עשית ותגנב את־לבבי ותנהג
את־בנתי כשביות חרב: כז למה
נחבאת לברח ותגנב אתי ולא־הגדת
לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף
ובכנור: כח ולא נטשתני לנשק לבני
ולבנתי עתה הסכלת עשו: כט יש־
לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי
אביכם אמש | אמר אלי לאמר השמר
לך מדבר עם־יעקב מטוב עד־רע:
ל ועתה הלך הלכת כי־נכסף נכספתה
לבית אביך למה גנבת את־אלהי:
לא ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי
כי אמרתי פן־תגזל את־בנותיך מעמי:
לב עם אשר תמצא את־אלהיך לא יחיה
נגד אחינו הכר־לך מה עמדי וקח־לך
ולא־ידע יעקב כי רחל גנבתם: לג ויבא לבן באהל־יעקב | ובאהל לאה
ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: לד ורחל
לקחה את־התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את־
כל

אונקלוס

מהלך שבעת יומין ואדביק יתה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר־מן־קדם־יי לות־לבן ארמאה בחלמא די־ליליא ואמר ליה אסתמר לך דילמא־תמליל עם־יעקב מטב עד־ביש: כה ואדביק לבן ית־יעקב ויעקב פרס ית־משכניה בטורא ולבן אשרי ית־אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית־בנתי כשביות חרבא: כז למה אטמרתא למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך־פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין: כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: כט אית־חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא | אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם־יעקב מטב עד־ביש: ל וכען מיזל אזלתא ארי־חמדא חמדתא לבית אבוך למא נסבתא ית־דחלתי: לא ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דילמא־תנוס ית־בנתך מני: לב עם (נ"י אתר) די תשכח ית־דחלתך לא יתקים קדם אחנא אשתמודע־לך מה דעמי וסב־לך ולא־ידע יעקב ארי רחל נסיבתהון: לג ועל לבן במשכנא־דיעקב | ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתה ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: לד ורחל נסיבת ית־צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת
עליהון

מסרה כד ויבא, כו"ל חסר. אלהים, קדש על תגלי. בחלם, ג' חסר. מטוב, כו"ל מ"ל. כו מה, בסגול כדין לפני הח"ע. ותגנב, חסר. לבבי, ב' בתורה. בנתי, חסר. כשביות, ל' וחו"ק [ומ"ל תכין]. כז נחבאת, ל' דסמיך. לברח, ח"ו דקרי ולא כתי'. ותגנב, חסר. אתי, חסר. לי, דגש מדין א"מ. ואשלחך, הו"ו קמוצה כדין וי"ו ההפוך. ובשרים, ב' דין חסר י"ק וחד מ"ל דמ"ל. בתף, כו"ל חסר. ובכנור, ח"י ומ"ו. כח ולבנתי, חסר. עשו, ד' דין כתי' ו' וג' כ' ה"ס. כט לאל, חול כי הוא לשון כח. לעשות, מ"ל. מדבר, מ' דגשין [כ"ל הדליח]. ל הלך, חסר. נכסף, ל' [נ"ל ב']. נכספתה, ל' וכתי' מ"ל ה'. לא הגזל, חסר. בנותיך, ב' מ"ל [דמ"ל סק]. לב יחיה, י"ח. מה, ה' קמץ סמוך לח"ע. ולא ידע, י"ח. גנבתם, ל' ופתח בב' דגושה. לג באהל, ח"ב מן ב"ב ב' בפסוק. האמהת, ב' דין חסר וחד מ"ל. לד ותשמם, ל' וס' [דס']. בכר, ל'. ותשב, י"ב. עליהם, מ"ל. וימשש, ל'.

ת"א השמר לך יבמות קג נזיר כג. למה נחבאת מנחות סג.

רש"י

נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנב אותי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות. (ספרי' אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר
ובעירובין

רמב"ן

ויבא אליו בחלום: (כד) ומעם אל לבן הארמי. להגיד כי אע"פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים: מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש"י ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישיב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יצא עמך כי אני נותיו לשוב אל ארצו: (לג) באהל יעקב ובאהל לאה. כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכלן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו בפסוק אחד בשמי שמות. ור"א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי
אהל

יונתן בן עזיאל

דשרי בטור גלעד סודי ומצלי קדם אלהיה: (כד) ואתא מלאכא במימר מן קדם יי ושלף חרבא על לבן רמאה בחילמא דליליא ואמר ליה טור לך דלמא תמליל עם יעקב מן טב עד ביש: (כה) וארביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוי בהדוא טורא דגלעד: (כו) ואמר לבן ליעקב מה עבדת ונגבת דעתי ודברת ית בנתי הי כשבית חרבא: (כז) למה איטמרת למיזל וגנבת דעתי ולא תנית לי ואילו תניתא לי שלחתיך פון בחדווא ובתושבחן בתופין ובכנרין: (כח) ולא אשבקתני לנשקא לבני ברתי ולברתי כדון אסכלת מה דעבדת: (כט) אית ספיקא בידי למעבד עמכון בישא ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם יעקב מטב ועד ביש:

ירושלמי

[(כט) אית לי חיל ואוכלוסין:]

(ל) וכדון מיזל אזילתא ארום מתחמדא חמדתא לבייתיה דאבוך למה גנבת ית צלמי טעוותי: (לא) ואתיב יעקב ואמר ללבן ארום אסתפיתי ואמרית דלמא תינוס ית בנתך מני: (לב) אם כל מאן דתשכח ית צלמי טעוותך ימות בלא זמניה כל קבל אחנא אשתמודע לך מאן דעמי מן דילך וסב לך ולא ידע יעקב ארום רחל גנבתנון: (לג) ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכניהון דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: (לד) ורחל נסיבת ית צלמניא ושותינון בעביטא

בעל הטורים

בגימ' ממלך: (כט) עשה ד' במסרה הכא ואידך (פ' וימי) למען עשה כיום הזה (תהלים ק"ט) עשה עניים מגלמי (משלי כ"ט) עשה לדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן. וכן ביוסף שעשו אחיו ברמאות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה עניים שגלתי אותן שעושין רמאות בלבם וכיוצא בו עשה לדקה זה שעשה לדקה עם אחיו

אבן עזרא

ובמקומו [ל]אפרשנו בראיות גמורות אם נומר השם עלי. וטעם הב' שלא יעבדו השם ולא [ס]ע"ז. והנה התרפים קראם לבן אלהיו. ויש אומרים שרחל גנבת' לבטל ע"ז. ואלה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך. והקרוב שהי' לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה [י]דרך ברחו: לא גנב יעקב כי אם דעתו [ס]כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו. ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שמשפט אדם שהוא טוב לו לא [י]תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו. אל יעקב. תיסר עליו ואמר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו [פ]עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם [*]הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח. כמו כגבור [ק]אין איל: (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין [ר]נפעל כמו אם נלחום נלחם בם. ומלת נכספת כמו התאוית. וכן יכסוף [ש]לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו. ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך. אם כן יודיענו מי התפלל על [ת]אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד [א]היה לשתיהן. או באהל כל אחת מהן. ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה ועבר ויצא מאהל לאה. גם זה נכון שהיה אהל ליעקב [ב]בין אהל לאה ובין אהל רחל. והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואומר להזכיר אהל רחל. וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות. והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלים [ג]ובעת לאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמם בכר הגמל: (לד) וי"א בכר. כדמות מרדעת והנכון בעיני שהכר הגמל כמו שאמו [ד]כר מושל ארץ. וכן בכרכרות [ה]ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי. והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום שהם כר הגמל: ותשב

פירוש על אבן עזרא

עורם הכלי לקבץ הקוים כמו שעושים בכלי זכוכית לקבץ קוי השמש זה אינו אסור. וע"כ הזהירה התורה ודרשתה וחקרתה וכו' (דברים י"ג ע"ו) ואלו התרפים אשר היה בבית לבן היה ע"ד הנ"ל עין פדר"א. [ל]לעיין (שמות כ"ח ה'). [ס]ומורה על האפוד כמי שהיה בבית לבן ושומעים הכבוד וכו'. [י]והנה לראיה על אופן השלישי ממעשה אפוד שאינו דרך עבו"ם ע"כ לא האמינה אותו כי היה רק כלי לדע ע"י ממרחק. [ס]ר"ל רחל גנבה ב' דברים גנבה לבבו ולקחה מביתו התרפים. לא כן יעקב אע"ה לא גנב מאומה רק לבבו. והוא דעתו. ואם כי לבן היה כמאי מכ"ז לא הרגים. ואולי כוונתו כי ידוע לב יודע לרת נפשו. ואמרו חז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזלי חזי ע"כ מרגיש הלב טרם בא הצרכיות. לא כן פה כאשר הלב לא הגדיל הפרעונים אשר יפסד ויגידה לו. א"כ מורה מלת הגיד על לב לבן בעצמו. ואולי זה כונת הפסוק ונכיא לבב חכמה (תהלים צ' י"ב) פי' הנביא הוא הלב. [ע]ר"ל לפתותו בישוב לעיניך. וע"כ שען יש לאל ידי וכו' (פסוק כ"ט) כאשר חשב הלוי איננו רק לא לפתותו לשוב לעירו אשר מתחילה הוא הענה והדר כעה. [פ]ר"ל אצל יעקב כתיב את אהלו פי' נבן אהלו הם היסודות מאוהל. ואצל לבן אמר מלת אהלו ע"כ מוסיף אהלו עם אחיו. [צ]ר"ל מקור כמו עשיתה שעות א"כ חסר מלת זה או כן אשר פי' מעשה כזה הוא שטות ולפי פי' בע"מ א"ב ככה פי' הסכלתה עשו להתגרות עם איש אשר יש לאל ידו להרע א"כ הרע אשר היה עושה לבן הוא גרמי יעקב עצמו ובזה מדויק מלת עשו. לעשות עמכם רע. [ק](תהלים פ"ח ד') פי' כח. ומלת אל מורש איל. והראוי יש אל לידי. וכן ת"א וינ"ע אית חילא בידי. [ר]ר"ל הנו"ן בראש המלה כי הוא מבנין נפעל. ובאמת כי הוא היה הכוסף. ועביל ראיה מספה נלחם (שופטים י"א כ"ה) ולמה באמת כתיב נו"ן יותר כי ידוע כמים הפנים לפנים כן לב אדם לאדם. ואם אמו ואביו השתוקקו לראותו אחרי זמן רב כזה כן הוא השתוקק ללכת אל אביו ואמו והוא פי' נכספת. ומדויק הכתוב נכסף מבנין נפעל ע"י אביו ואמו. ע"כ יש לך מירוץ על הליכה ולא על גנבת אלהיו. [ש](תהלים י"ז י"ב). [ת]ר"ל אשת פנחס בן עלי הכהן שמתה בלדתה (ש"א ד' כ'). (כ"ל) דלא קשה שם היה המעט בני עלי והאשה לפעמים נענשת עבור בעלה ככתוב אל תתן את פיך וכו' (קהלת ה' ה') ופה לא נמצא עון אשר על רחל אשר תמות בימי בחרותה. [א]ר"ל כי היה ל"ל ובאהלי ב' האמהות. ע"כ פי' כי להן היה רק אוהל א' כמוצא בדברי ר"א ולדיקים כפיר יבטח. (משלי כ"ח א') פי' כ"ח. [ב]ר"ל למה דלג אהל רחל כי מתחילה נכנס באהל יעקב ונכנס בלדו לאהל לאה ומשם באהל האמהות וחזר לקצה האחר לאהל רחל ולפי פי' הא' משם ב' פעמים באהל הגבירות ולראיה מתחילה כתיב ובאהל לאה וכו' וכופל במלות ויצא מאהל לאה אחרי אשר לא מצא באהל ב' האמהות אלא בודאי זה היה פעם ב'. [ג]ר"ל אלו אהלים אשר לא היה באמת כלום מאדר אותם לבד. ובנין מעשה רחל הוא ספור לבד. [ד](ישעיה ע"ז א'). [ה](שם ס"ו כ') ושם פי' כ"א כי כר הוא מין ממיני הגמל שירוץ מהר. מגזירת הכרי והרלים. כי מושל הארץ הוא מולך הכר בעבור

ספורנו

ניסה: ויגנב יעקב את לב לבן. שלא הראה לו שהרגיש ככל במה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשום: הארמי. וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה. באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל בעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (כד) פן תדבר עם יעקב. אפילו דבור אסור לך: מטוב עד רע. לא תפתנו מיטוב באתך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכם. ועתה מאחר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ומתנגנב את לבבי ללכת: (ל) הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מכוב תאותך לשוב לבית אביך. ויהי מה: למה גנבת אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרסיקס ומעליך תגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והלאן לאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארבך בהיותי שם ולא תשיג זה אחרי שילאתי מארבך: (לב) לא יחיה. כי חשב שגנב אותם אשר מעבדים לעבדם ולחזור לסורו: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם היה יודע לא היה

פירוש רשב"ם

שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: (כט) ואלהי אביכם וגו'. ואני חולק לו כבוד: (לא) כי יראתי וגו': (לב) עם אשר תמצא. השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. לא יחיה. כלומר אני אעשה נקמה מגופו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ואח"כ באהל לאה. ואח"כ באהל שתי השפחות ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל כלומר אעפ"י שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון: (לד) בכר. כר או כסת

כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ

אבנים

אונקלוס

עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁישׁ לָבָן יָת־כָּל־מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא־יִתְקַף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אִכּוּל לְמֵיקַם מִן־קֳדָמָךְ אֲרֵי־אֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת־צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם־לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה־חוֹבִי מַה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַּתְרָי׃ לז אֲרֵי־מַשֵּׁישְׁתָּא יָת־כָּל־מָנַי מַה־אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאַחָיךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן עַסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחֲלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית׃ לט דִּתְבִירָא לָא־אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ דַּהֲוָה שָׁגֵי מִמִּנְיָנָא מִנִּי אַתְּ־בָּעֵי־לַהּ נְטִירַת בִּימָמָא וּנְטִירַת בְּלֵילְיָא׃ מ הֲוֵיתִי בִימָמָא אַכְלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא (הֲוָה־) נָחִית־עֲלַי־בְּלֵילְיָא וְנַדַּד שִׁנְתִּי מֵעֵינָי׃ מא דְּנַן־לִי עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ אַרְבַּע־עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָיךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יָת־אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין׃ מב אִילוּלֵא־פּוֹן אֱלָהֵהּ דְּאַבָּא אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל־לֵהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעְדִּי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתַּנִי יָת־עַמְלִי וְיָת־לֵיאוּת יְדַי גְּלֵי קֳדָם־יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא׃ מג וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָנִי וְכֹל דִּי־אַתְּ חָזֵי דִּילִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה־אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא־דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּילִידָן׃ מד וּכְעַן אֱתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ מה וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וְזַקְפַהּ קָמָא׃ מו וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ

אבנין

מסרה לה לוא, ב' מ"ל בסו'. ויחפש, ב' בספרא ושין שמאלי. לו בלבן, ל'. מה, מה, ה' פסוק מה מה. מה חטאתי, ב' פסוקין סמוך לס'. לז מצאת, דגש מד"ד. ויוכיחו, ל' ומ"ל [דמ"ל]. שנינו, ג' ומ"ל. לח רחליך, כו"ל מ"ל יוד סגין*. ועזיך, ל'. שכלו ל'. ואילי, ל'**. אכלתי, הכף קמוצה. לט טרפה, ל' ר"פ. אחטנה, ל'. תבקשנה, הקוף רפי להקל. גנבתי, ל'. וגנבתי, ל' ותרויהון ס' והשורק הוא במקום ס"ג. מ חרב, ע"ז ס' בלי'. ותדד, ל'. מעיני, ד'. מא בביתך, ס"ו ומ"י. ותחלף, ל' הלמד בצרי ס"י. משכרתי, ב' חסר. מנים, ס"ו ומ"י. מב לולי, כ"ב ביו"ד. ופחד, ב' למיודעי. שלחתני, השי"ן בחירק כי הוא מפיעל הדג'. ויוכח, מ"ל. מג הבנות, כו"ל מ"ל. בנתי, חסר. והבנים, ג'. ולבנתי, ב' חסר. לאלה, ה'. לבניהן, ל'. מד ועתה, ברביע. לכה, ג' ב' קמץ וא' פתח. ביני, מ"ל. ובינך, מ"ל י"ק וחסר הגין. מה וירימה, ל' ומ"ל. [י"ק].

*בס' שוה שכל הגי' של"ל, רחליך, ל'. **בס' ס"ס הגי' של"ל, ואילי, כו"ל מ"ל במ"ש.

ת"א כי דרך נשים חולין כד. ואילי צאנך בבא קמא סה. הייתי ביום מציעא צג. זה לי עשרים חולין ס. הבנות בנתי יבמות סב.

רש"י

ובעירובין (דף טז) שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז: (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורה כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (מלכים א"א) אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפקדת ומחוסרת כמו (במדבר לא מט) ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא:

גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי. כמו (איכה א) רבתי בגוים שרתי במדינות (ישעיה א) מלאתי משפט (הושע י) אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו (תהלים קמז) משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלואים ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נתירא לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם

בניו

בְּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתִיבַת עֲלֵיהוֹם וּמְשַׁמֵּשׁ יַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח: (לה) וַאֲמַרַת לָא יִתְקַף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרוּם לֵית אֶפְשַׁר לְמֵיקוּם מִן קֳדָמָךְ אֲרוּם אוֹרַח נְשִׁין לִי וּמְשַׁמֵּשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יַת צַלְמָנַיָּא: (לו) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב וְאִדַיַּין עִם לָבָן וַאֲתִיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבָתִי וּמַה סוּרְחָנִי אֲרוּם אוֹחֵית לְמֵיתֵי בַּתְרַי: (לז) אֲרוּם מְשַׁמַּשְׁתָּא יַת כָּל מָנַאי מַה אַשְׁכַּחְתָּא מִכָּל מָאנֵי בֵּיתָךְ שַׁוִּי כְּדוֹן דִּינָךְ קָבֵל אַחַי וְאַחָךְ וִידִינוּן קְשׁוֹט בֵּין תַּרְוֵינָן: (לח) דְּנַן עַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא גַּבָּךְ רַחֲלָיךְ וְעִזַּיךְ לָא אַתְכְּלוּ וְאַגְרֵי דִיכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית: (לט) דִּתְבִירָא מִן חֵיוַת בָּרָא לָא אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ דְּאִין אֲנָא חָטֵי בָּהּ מִן יְדֵי הֲוֵית תָּבַע יָתַהּ מַה דְּמִתְגְּנִיב בִּימָמָא מִבְּנֵי נָשָׁא עֲלַי הֲוָה לְאַשְׁלָמָא וּמַה דַּהֲוָה מִתְגְּנִיב בְּלֵילְיָא מִן חֵיוַת בָּרָא עֲלַי הֲוָה לְמִשְׁלְמָא:

(לט) קְטִילָת לָא אַיְתֵית לְוָתָךְ כָּל הֲדָא מִנְּדוֹן דַּהֲוָה עֲרָקָא מִן מִינָנָא אֲנָא הֲוֵינָא מְשַׁלֵּם מִן יְדֵי הֲוֵית תָּבַע יָתַהּ וּמִן דַּהֲווֹ נַגָּבַיָּא גַּנְבִין בִּימָמָא וְחֵיוַת בָּרָא מִתְאַכְלָא בְּלֵילְיָא אֲנָא הֲוֵינָא מְשַׁלֵּם יָתַהּ:

(מ) הֲוֵיתִי בִימָמָא בְחַקְלָא אַכְלַנִי שְׁרִיבָא וְקָרוּשָׁא בְלֵילְיָא וְאִתְפַּרְדַּת שִׁינְתָא מִנִּי: (מא) דְּנַן לִי עֶשְׂרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פַּלְחִתָּךְ אַרְבְּסַרֵי שְׁנִין בְּגִין תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּגִין עָנָךְ וּשְׁלַחְפְּתָּא יַת אַגְרֵי עֲשַׂרְתֵּי חוּלְקִין: (מב) אִלוּלֵי פּוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבָּא אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם וּדְדָחִיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרוּם כְּדוֹן רֵיקָם שַׁלַּחְתָּנִי יַת סִיגוּפִי וְיַת לֵיאוּת יְדַיי גְּלֵי קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן אוֹכַח בְּרַמְשָׁא: (מג) וַאֲתִיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא דִי נְסֵיבַת לִנְשִׁין בְּרָתַיי הִינִין וּבְנַיָּא דִילִידָן הִי כִּבְנַי חֲשִׁיבִין וְעָנָא מִן עָנַיי הֲווֹ וְכָל דְאַנְתְּ חָמֵי מִן דִילִי הוּא וְלִבְרָתַיי מָה אִיכוֹל לְמֶעְבַּד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִילִידָן: (מד) וּכְדוֹן אִיתָא וְנִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַנְתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: (מה) וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וְזַקְפַהּ לְקָמָא: (מו) וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹי דַהֲוָה קָרֵי לְהוֹם אַחוֹי לְקוֹטוּ

בעל הטורים

אמר שהם משועבדים לרעה והוא ממש' לעותה: (לה) לא ב' במסו' מלאים לא אוכל לקום מפניך. אם לא יגיד ונשא עונו. לומר לא אוכל לקום מפניך מפני התרפים' אבל מפני אחר

יונתן

לארץ כנען ממנו לגלעד אלא ודאי לדבקא זו קאמר: (לו) ארום אוסית למיפי פירוש כי מהרת לבא כי מרגוס וימהר ואסחי וק"ל: ירושלמי (לט) דהוה ערקא מן מגינא וכו' פי' שבכרה אחת מן המנין ונפחת הגלגן וכן משמע מלת טרפה שנטרפה וק"ל: (מ) שריבא פי' חמום השמש לשון רז"ל חומץ יפה לשרב: קרושא הוא הקרח שהמים נקרשים מקור גדול: (מג) ית סיגופי פי' לער ועוני וכן פי' לעיל פרשה כלאמיה בפסוק

רמב"ן

אכל אחד לעצמו ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בלבן ולא מצא כי לא היו שם ושב ופירש כי בעת לאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחת בבואו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם מאכלתו על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אהל יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כשמושו בעבור שהיא מוחכרת בין הפלגשים בפרשה הזאת. ולכן לא אמר כן בסדר וישלח יעקב שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות: (לה) אל יחר בעיני אדני. כי לא אוכל לקום מפניך לא הבינותי מה התנצלות זה כי הנשים אשר להם האורח לא קומו ולא יעמודו אולי אמרה כי לאשה ואיבריה כבדים עליה והוא חולה בבא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה ברחל שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו המדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד נגעי' ועושה רושם רע כאשר באמרו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר בענינם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא' של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה כבי. נסמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל לאביה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא הסירים ממנה ולא יגעה אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני שדבורה טמאה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה כראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כי כל מה שאוכל כי אתה השלמת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) ופחד יצחק היה לי

אבן עזרא

ותשב. עליהם ולא היתה באהל: (לו) כי דלקת. רדפת וכן ידלוק יעני: (לט) אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטאה היה עלי* ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי. וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן: מ"ס ריקם נוסף והוא שם. ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים. וכן מ"ס אמנם. גם חנם: (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. סיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם

*ויהיה פירושו להסיר מעלה. כמו חטאם הוא הפוך ישכם.

פירוש על אבן עזרא

בעבור שמקיעהו גדולה מאשר מקיעות. ובכה פירושו פה ומַנְהִג הבר. כמו וינהגהו בכבדות והוא פועל יוצא וכן יקרא המנהג. הבכר. בל"א (דער קועטער) ויו"ד הבכרי ליחס ע"ש מלאכתו. ואגב מחורץ בדברי ר"א אם שמה במקום כר הגמל א"כ לא ישבה עליהם. דקשה איך ישבה על ע"ז של לבן הלא אסור להשתמש באיסורי הנאה אם נקפל על בשרו כמו באיסור טמא. ע"כ התחכמה ונתנה בכר הגמל שהוא דבר קשה ואינו מחמם כמו בדין שהנו מותר לעשותו מדעת לחמור ע"ם ור"א מוסיף כי לא ישבה על התרפים כי שמה מפרין לאהל במקום הבכר. ותשב עליהם פי' אצלם. כמו עליו מטה מנשה (במדבר ב' י"ט) ע"כ מפרש ר"א אשר לא היתה באהל. (תהלים י"ב ב'). (ישעיה א' כ"א). הורשו ריק והוא שם דבר ולא שם התואר. ריקם שלחתני. הוא יחיד זכר. ריקם השבני (רות א' כ"א) נקבה יחידה. פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הוא לשון רבים. ר"ל פי' דבריו אשר מיסח הבל אליו איזה נקמה אקח מבני ביתו אם הם שלו. הרי כמי שמיסר א"ע. או נוכל לפרש הענין ע"פ פשוטו כי בלאה לא שלט לבן בבכסיו לתן לזרע כשר חלק עשור נכסים כמשפט הבנות. ע"כ הקדים הרמאי לאמור כי כל אשר ליעקב שייך הכל אליו. ומקיים מה אעשה טוב לבנותי אלה ולילדיהן אם לא זה העובה אשר יכרות ברית ולא יגזול מהם מאומה וענינו הוא כמשכה מחדש. והוא כמו להיום מצבה ושורש המלה יצב. להקרא בשם גל מלפה

ספורנו

היה מעיז פניו לכחש ולא היה אומר לא יחיה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאה לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי. מה מצאת בי עול לשעבר שחשדתני עתה לגזלן: (לח) רחליך ועזיך לא שכלו. הנה הסך זה מצא' בי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל הוספתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי. אפילו כמנהג שאר הרועים: (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה. טרפה שנטרפה בחטא שלי ובשגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס אף על פי כן מידי תבקשנה. שלא כדין: (מא) ותחלף את משכורתי. וזה הפך מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי: (מג) והצאן צאני. ואם החלפתי משכורתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך שהכל שלי ובמלחמה בא לידך לא כדין: ולבנותי. ושל בנותי הוא למוכיח: מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך. ועתה מאחר שאיני חפץ להזיק לכם ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני: (מה) וירימה מצבה. להורות שיהיה הדבר יציב וקיים: ויעקב

פירוש רשב"ם

שנותנים על הגמל לשבת עליו: (לח) לא שכלו. מתוך חוסר מרעה ומתך שמירה פחותה ואילי צאנך דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים: (לט) אחטנה. כמו אחטאנה אני הפסדתי משלי כמו אני ובני שלמה חטאים הרבה אלפין חסרים: גנבתי יום. יו"ד יתירה גנוב' יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי עם שרתי במדינות. אבל גנבתי קמץ פתרונו גנובת שלי: (מב) שלחתנו. ולא בשמחה ובשירים: (מג) מה אעשה

אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ
שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר
שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃
מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ
הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃
מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי
וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־
תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־
בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד
בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר
יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה
וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ
אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר
אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת
לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר
יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע
יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם
וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו
וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ
מלאכי

אונקלוס

אבנין ועבדו־דגורא ואכלו תמן על־דגורא: מז וקרא־לה
לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לה גלעד: מח ואמר לבן
דגורא הדין סהיד ביני ובינך יומא־דין על־כן קרא־שמה
גלעד: מט וסכותא די אמר יסך מימרא־דיי ביני ובינך
ארי נתכסי גבר מחבריה: נ אם־תעני ית בנתי ואם־תסב
נשין על־בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא־דיי סהיד ביני
ובינך: נא ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא
די אקימית ביני ובינך: נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא
אם־אנא לא־אעבר לותך ית־דגורא הדין ואם־את לא־
תעבר לותי ית־דגורא הדין וית־קמתא הדא לבישו:
נג אלהה דאברהם ואלהה דנחור ידונון בינגא אלהא
דאבוהון וקים יעקב בדדחיל־לה אבוהי יצחק: נד ונכס
יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל־לחמא ואכלו
לחמא וביתו בטורא: א ואקדם לבן בצפרא ונשק לבנוהי
ולבנתה ובריך יתהן ואזל ותב לבן לאתרה: ב ויעקב אזל
לאורחה

מסרה מו ויאכלו, וסג"ם. מז יגר, ל'. שהדותא, ל' כ"כ בשין שמאל ות"ל. גלעד, ב' ובענין כ"כ מלא א' והלמ"ד בשוא. מח קרא, הפתח בקוף. מט יצף, ל'. ובינך, מי"ק וחסר חבין. נסתר, ל'. נ תענה, ב' קמץ אבל יש חילוק בו [הנון בסגול דלא כמס"ק* מנ"כ]. בנתי, בנתי, חסר. ובינך, מי"ק וס"ת. נא הנה, ה' פסוק הנה והנה. יריתי, ל' ואחד ויריתי להם גורל. ובינך, מי"ק וס"ת. נב אני, קמץ שלא בהפסק ומלעיל. אעבר, כו"ל חסר במ"ג. תעבר כל או' חסר. נג אלהי, ב' כ"פ מן ג' מלין דמיין קדמאה ותליתאה קדשי ומלעי' כתיב וי"ו. אלהי, קודש. ואלהי, חול. אלהי, קדש על מנלי כי הרת עשה השובה ועי' בנ"ר. נד ויאכלו, וסג"ם. וילינו, מ"ל. לב א ולבנותיו, ג' מ"ל [דמ"ל]. אתהם, ה'. למקמו, ג' חסר.
ת"א יגר שהדותא שבת קטו מגילה ט'. אם תענה את יומא עד כתובות מז. ויפגעו בו חולין יח ס' הזוהר פרש' ... ע ומכשת פנחס.
*בס' טוס שכל מאריך בזה.

רש"י

בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (ע"כ קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד. וכמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקרא שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנתי בנתי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנתי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא עז): (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה החץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. (ב"ר) לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. קדש (ב"ר): ואלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל

רמב"ן

לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בבאתו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אנקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק. ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב תועיל לבן: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. בשם שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק. ועל דרך האמת יצא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויראו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים: ויוכח אמש. לשון תוכחה. ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש: (מג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום. אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה לכן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבענו שנינו אנחנו בינינו ובינותינו אנחנו. ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתהלל על דברי יעקב כי באתי אצריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה איטיב לכן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים: (מד) והיה לעד. הקב"ה לשון רש"י ואיננו כמשמע אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה ויאמר יעקב לאחיו לאחי לבן החבר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לאחיו שהיה נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועמהם בן

נמצאו

לקוטו אבנין ולקטו אבנין ועבדו אוגר ואכלו תמן על אוגרא: (מז) וקרא ליה לבן אוגר סהידו ויעקב קרא ליה בלישן בית קודשא גלעד: (מח) ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד: (מט) וסכותא אתקריית די אמר יסתכי יי בינא ובינך ארום נתכסי גבר מן חבריה: (נ) אין תסגיף ית ברתי למעבד להן עולבנא ואם תיסב על ברתיי לית איניש למידן יתן חמי מימרא דיי סהיד בינא ובינך: (נא) ואמר לבן ליעקב הא אוגר הדין והא קמא דאקימית בינא ובינך: (נב) סהיד אוגר הדין וסהידא קמא אין אנא לא אעיבר לותך ית אוגר הדין ואין אנת לא תעיבר לותי ית אוגר הדין וית קמא הדא לאבאשא: (נג) אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידינון בינא אלהיה דאבוהון וקיים יעקב באלהא דדחיל ליה אבוי יצחק: (נד) ונכס יעקב נכסתא בטורא וזמן לקריבוי דאתו עם לבן למסעוד לחמא וסעדו ובתו בטורא: (א) ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: (א) ויעקב אזל לארחיה

בעל הטורים

שמר שקוף [ואין דרך הנשים מעכב'] כי היכי דדרשינן הכא אם לא יגיד פי' לדיינים ונשא עונם שבלשמר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו: (עיין לעיל פסוק לג) מאהל ד' במסורה דילא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר והאי' (מההלך) מאהל אל אהל (ד"ה א' י"ז) ימלך נבלים וגו' ויפסך מאהל (תהלים נב) זי' בגמרא שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא לאמר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו

יונתן

בפסוק אלהה עלבונך: (כד) וזמין לקרוביו לבן כאן פירש קרוביו לבן כדפרש"י דייק מדאמר ויקרא ואם על בניו קאי קשה הלא קרובים ועומדים הם כבר שהם מאוכלי שלחנו

רמב"ן

בעבור שלא יוכלו להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ידעו עמו בכאן או ישמרו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראם אחיו לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל ביקרא לאחיו לאכול לחם לא פי'. והנכון מה שכתבתי תחלה: (מו) ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי כורתם בשבועה ובברית זבח ועשה להם כרה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח ופעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא מנחה בלבד: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש. וטעם והמצפה כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר. כל אחד מהם לחבירו יצף …ם כן הוא שם מקום גבוה ברמה השכר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף … ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל באו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל באו לקראתו. ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא לדרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות. או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו ביחודו:

וישלח

אבן עזרא

גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף יי'. יראה. וכן צופה [ס]נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו נסתר מחברו כמו [י]ולא יראנו השם רואהו: וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יצף יי': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא [ס]ואם היה כמשמעו מה יזיק. והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפיצות בו. ותרגום גלעד [ע]יגר שהדותא: (נא) אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה [פ]בים. ויריה אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל [צ]כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפוט בינינו אלהי אבותינו. ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד [ק]יהושע: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו. בעוד שהיה אביו [ר]מפחד ממנו. ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה [ש]ואיננו רחוק: (א) לבניו. הם בני בנותיו: (ב) ויפגעו בו

פירוש על אבן עזרא

מצפה פירשו לפי. לשון ראיה והשקפה. [ס](יחזקאל ג' י"ז) והוא משמות הנרדפים עם רואה וחוזה. [י]ר"ל לבן הוסיף יעקב לקרא בשם המצפה עם שם גלעד כי יהיו לשוקים זה מזה והוא כמו דבר סתר. ע"כ יצף ה' אם יקיים התנאים כאשר תפרע לקמן. ואשר אמר. הוא נתינת טעם על דברי לבן לכוונות עוד שם השני. וככה פי' ע"כ קראה יעקב אע"ה בשם מצפה כי אמר לבן יצף וכו'. [ס]ר"ל במקרא לא כמלאו. כי ע"פ המקרא משמע אם שוכב עם אשה הלא לרוכה זהו אינו מזיק אם היא אשתו. ע"כ פי' הגאון אם ימנע המשכב מבנותיו זאת יקרא ענוי. אך כפי דרשת חז"ל (יומא ע"ז ע"א) הוא כדעת הגאון. וכ"א הולך כפי פשט המקרא. [ע]ר"ל וא"כ ככה ג"כ הפי' בפסוק כ"א הנה הגל הזה אמין ידע לבן לקרא בשם גל. היה לקרא בלשונו הא דגורא. ע"כ פ"ס הפסוק אשר בודאי אמר לבן אלו התיבות בפסוק נ"א בלשון תרגום ויעקב פירש לבניו בלשון הקודש פירוש על השוה הזה כמו בפס' מ"ט כנ"ל. [פ]ר"ל (שמות ט"ו ד') אע"פ ששם עשו זה המים מכ"ז מכוה על הי' כי עשו המים בגזירת הקב"ה. כ"כ פה אם יעקב לוה לאחיו הם בני לבן. או שאשר היו אחי לבן עמו ולוה אשר ילקטו אבנים לעשות גל והיו ברשות לבן. ע"כ יפה אמר אשר יריתי. ואם כי (שם ד') פי' ממעלה למטה ופה פי' מגיזרת הרמה כמו וירימה עלבה (לעיל סס' מ"ה). הוא לשון נופל על לשון כמו שמצינו כ"א ראיה ממלת עירים (שופטים י"ד ד'). [צ]ר"ל אין פי' לעבור בלד הגל רק הגל יהיה עד על הברית אשר נעשה עליו אם קיים וככה פי' ג"כ (ישעיה כ"ד ה') אשר אין פי' עובר בלד התורה רק על דברי התורה והחוקים הכתובים בתורה. ומוסיף בתנאי המועל על יעקב אשר לא תעבור לעשות לי רעה אך לטובה מחויב לעבור. ובתנאי לבן לא פי' זה התנאי אשר מכלל לאו יהיה משמע הן. ולפי' י"א זה התנאי מורה ג"כ על לבן לרעה דוקא לא יעבור אבל לטובה יעבור לקיימו ואף אם יהיו בנותיו בעלות ממשמש המעה מחויב לבא. [ק](יהושע כ"ד ב') תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ובודאי אינו מורה ויעבדו וכו' רק על תרח ובנו נחור א"כ בודאי אלהי אברהם וכו' אמר יעקב אע"ה. ואלהי נחור וכו' אמר לבן וכ"א נשבע באלהי אבותיו. [ר]ר"ל הוא הקב"ה. [ש]ככתוב עתה ידעתי כי ירא אלהים וכו' (לעיל כ"ב י"ב) וא"א היה עובד מאהבה. ורק שם נזכר יראת ה' אצל א"א וג"כ מרמז יראת יצחק ככתוב את בנך וכו'

ספורנו

(מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני וביניך ויהיה לדיין ושופט: (נ) ראה אלהים עד. לזה שאם תבגוד בי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשלישי שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לך לתמוה מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברם ושל נחור: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: (א) ויברך אתהן. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק

פירוש רשב"ם

אעשה. האיך אוכל לעשות להם רעה: (מט) והמצפה. דכתיב את מצפה גלעד: יצף. מן צופה נתתיך. כמו ירב בארץ. פרה ורבה (נא) יריתי. זקפתי יעקב ירה אותה בעצת לבן. כמו ירה בים: (ב) ויפגעו בו. לשומרו כדכתיב והנה אנכי עמך:

וישלח

מלאכי אלהים: ג ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

קמ"ח פסוקי מסרים סימן: ומסטירין ויברח יעקב בסופא סימן י"ג:

פ פ פ

ד וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום: ה ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה: ו ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך: ז וישבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו: ח ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות: ט ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה:

ויאמר

אונקלוס

לארחה וערעו בה מלאכיא דיי: ג ואמר יעקב כד חזנון משריתא מן קדם יי דין וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

פ פ פ

ד ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקל אדום: ה ופקיד יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען: ו והוו לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא רחמין בעינך: ז ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברא עמה: ח ודחיל יעקב לחדא ועקת לה ופליג ית עמא די עמה וית ענא וית תורי וגמליא לתרין משירין: ט ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחנה ויהי (נ"י וימחנה ותהי) משריתא

דתשתאר

מסרה ג כלה, ב' לדקיהו. מחנה, במרכה. אלהים, קדש. ויקרא שם, ה' ססר סס. ד אדום, כו"ל מ"ל. ה אתם, חסר. תאמרון, ט' [ו' ז' בסוף]. גרתי, ב'. עד עתה, ד'. ו שור, מ"ל. וחמור, מ"ל כ"ס. ז באנו, כו"ל כ"כ במ"ס [עליהם עוד בכה שמואל ס']. הלך, חסר. ח ויירא, י"ב כו"ל בב' יודין. ויצר, ג'. ויחץ, ב'. מחנות, כו"ל באו' מ"ל. ט ויאמר אם, ו' כ"ס. יבוא, ז' מ"ל בתורה. המחנה, המשג במה לא ה"א. לפליטה, מ"ל.

ת"א ויאמר יעקב ברכות סב. ויירא יעקב מאד ויצר לו ברכות ד סנהדרין לח. והיה המחנה סנהדרין לט.

רש"י

ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

הסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ב"ר פ' ע"ה): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות וצ"ע במזרחי הספרים שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (לקמן לג) המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (לעיל יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (מלכים ב ג) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי

אבי

רמב"ן

(ד) וישלח יעקב. נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שהזמין עצמו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה לברוח ולהציל וכבר ראו רבותי' הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר: אל עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפשוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיי' ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים: (ה) כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. טעם צוה שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד כראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לכבוד אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו: (ו) ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר

יצוה

לארעיה וארעו ביה מלאכיא דיי: (ג) ואמר יעקב בזמן דחמינון לא משירוין דעשו הינון דאתיין לקדמותי ולא משריין דלבן הינון דהדרו למרדף בתריי אלהן משריין דמלאכיא קדישין דאשתלחו מן קדם יי הינון בגין כן קרא שמה דאתרא ההוא בלישן בית קודשא מחנים:

(ג) ואמר יעקב כד חמא יתהון דלמא משריין מן לבן אחוי דאמא אינון אתיין קדמוי למסדרא לקבלי סידרי קרבא למקטל יתי או דילמא משיריין דמלאכין קדישין מן קדם יי אינון ואתיין לשזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים:

פ פ פ

(ד) וישלח ושדר יעקב אזגדין קומוי לות עשו אחוי לארעא דגבלא לחקליה אדומאי: (ה) ופקיד יתהום למימר כדין תימרון לריבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן איתותבית ואשתהיית עד כדון: (ו) וסגל מה דבריך יתי אבא לית בידי אלהן הוו לי כזעיר תורין חמרין עאן ועבדין ואמהן ושדרית לתנאה לריבוני דלא אהניית לי ברכתא ההיא לאשכחא רחמין בעינך דלא תינטור לי בבין עלה: (ז) ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לעשו ואוף אתי לקדמותך וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה:

[(ז) וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה:]

(ח) ודחיל יעקב להדא על דלא עסק עשרין שנין ביקרא דאבוי ועקת ליה ופליג ית עמא דעמיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרין משרין למוהבות לאה ולמוהבות רחל: (ט) ואמר אין ייתי עשו למשרי חדא ויחינה

וימחיניה

בעל הטורים

דהיינו המשכן שעשאו בצלאל שבא משבט יהודה שילה מלאה ויבא באהל כאהל זה שילה בחלק יוסף ולזה והיה (מההלך) מאהל אל אהל משילה לנוב מנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ולזה נאמרו הבמות והיינו יהלך לכלא וגו' ויחסך מאהל שלא היה שם היכל. ס"א הכא"ם ז"ל: (ג) מחנים נוטריקון מאותן חיילים נעל יעקב מלאכים:

(ה) עם לבן גרתי. כלו' אע"פ שהייתי גרים לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. ור"ת א"כ שקיימת המצות בא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להמתין עד שיעברו עתה ע' של בבל ומ' של מלכים וה' אלפים ויבא אלף השני שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעי' בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהי"ל עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפסידו: גרתי ב' במסורה הכא ולידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף. שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות [ובני יוסף כתי' בכור שורו וגו' ובני יששכר כתי' חמור גרם]: לי שור (וחמור) בגימ' שנולד יוסף: שור בגימ' קרן יוסף: ויהי לי שור. וי לי שיתחברו עמה השור והחמור הטמא והטהור יחדו: (ח) ויירא יעקב אע"פ שהבטיח לו והיה זרעך כעפר הארץ

יונתן

שלחתו ולעיל פי' בניו כדפירש"י ודיוקו כודע: ירושלמי (ג) דילמא משיריין מן לבן וכולהו דייק הכי ממה שקרא מחנים משמע שתי מחנות ולא הוה לקרא אלא מחנה לכן מתרגם גם שמחנה אחת היה מכל מקום מדלא ידע אם לו או לצריו המה כאלו לו כאלו הם שתי מחנות וק"ל:

(ו) דלא תנטור לי בבין עלה הוא לשון שנאה כי תרגום ושנאי נער לי בבו ודוק:

(ז) פולמרכין פי' שלטוני ושרי חילות: (ח) דלא עסק ביקרא דאבוי פי' שלא עסק בכבוד

רמב"ן

יצוה אדוני ויותר נכון שיוצב למעלה והשלמה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ולצורך ידמה שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: (ז) וישובו המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: וטעם וגם הולך לקראתך. לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה: (ח) ויירא יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו

אבן עזרא

בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך. והוא לבדו ראה [ת]המחנה המלאכים סביב מחנהו. על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים: חסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן [א]סמוכים הם. ואלה המלאכים הם [ב]מעבדיו: (ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אלהם שהוא אדוניו [ג]וידברו עמו בדרך מוסר שעבד: ואחר עד עתה. האל"ף סימן המדבר והנוח הנעלם [ד]שהוא אחריו תחת אל"ף השרש. וכן אני אהבי אהב. כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפי"ן והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה [ה]וזה טעם למצא חן: (ז) גם הולך לקראתך. שהוגד [ו]לו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו [ז]והצר לך: ויחץ. נפתח הי"וד [ח]בעבור אות הגרון שבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה. כבית [ט]ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי

פירוש על אבן עזרא

וכו' שם. [ת]דייק מלת כאשר ראם לשון יחיד. ומדכתיב זה מפסוק ג' משמע שלא היה רק מחנה אחת ממלאכים והשניה היא שלו ודלא כפרש"י בשם מ"ר. [א]ר"ל דייק ממלת לפניו שהיה דרכו דרך ארץ שעיר ללכת אל ארץ כנען ומפסוק ה' מסיני בא (דברים ל"ג ב') הביא דברי הגאון הללו. והשיב פה שהם כרחוק מזרח ממערב. כי ארץ אדום בין חרן ובין א"י והוא למזרח א"י. כמ"ש וילך ארצה בני קדם (לעיל כ"ט א') וסיני ופארן סמוכים למצרים למערב א"י כמ"ש (לעיל כ"ה י"ח) א"כ היה שעיר במזרח א"י. [ב]נגד הרז"ל המובא בפירש"י כי דרכו לפרש ע"פ הפשט. [ג]ור"ל מאמר כה תאמרון וכו' הם הדברים אשר בין יעקב ועבדיו. ומאמר כה אמר וכו' אלו הדברים אשר לדבר בין יעקב ועשו. [ד]ר"ל היה צריך לכתוב ואאחר כי האל"ף הזה הוא השמוש שמדבר בעדו. א"כ היה האלף צ"ל דגש אשר הוא כמו אות הכפול. והוא א' אינו מקבל דגש. ע"כ בא הציר"י תחת האל"ף למלאות הדגש. וכ"כ אהבי אהב (משלי ח' י"ז) הוא כמו אאהב. ואינו פועל יוצא רק מורה על עצמו ונקרא בנין קל. [ה]ר"ל דלא כפי' ספורנו אשר הסגדה היא אשר יש לו עשר כדרך הגבורה לאוהבו לשמח גם אותו. [ו]מתרץ מלת גם הולך. וגם הוא לרצות אשר הוא הולך כמוך לקראתו. [ז](דברים כ"ח כ"ב) שורשו יצר. והציר"י מוסף יו"ד השורש אחריו. והוא הפך המרכבה. ע"כ פי' ויירא מורה על יעקב. ויצר מורה על עשו שהציר לבב יעקב ע"י ד' מאות איש עמו. והוא בנין הכבד. [ח]כי שרשו חצה. והראוי ויחץ כמו מן בנה ויבן ונפתח הפ"א שהוא מאותיות הגרון ונפתח גם היו"ד כמו ויעל משה (שמות י"ט כ') כי גם העי"ן מגרון. [ט]ר"ל בית חדש (דברים כ"ב ח') לשון זכר. כי שחה אל מות ביתה משלי

ספורנו

ספק ראוי שתחול יותר בסגולת נפש אלהים המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים בענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים: מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט סימן הרבים הבא אחר פתח מלעיל המורים על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים וזולתם:

(ד) וישלח יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעת מה יעשה לו: ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ואמצא חן בעיניך כשאבשרך בזה: (ז) וגם הולך לקראתך. לא בלבד לאיש שלא היתה בעיניו כל בשורה מועלת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם בענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. כי בעוד שיעשו אל השלל הראשון ימלטו השני בכלי מלחמה או שיברח: אלהי

פירוש רשב"ם

(ד) וישלח יעקב ויצו אותם לאמר. ציוה אותם ואמר להם כה תאמרון. והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב. עם לבן גרתי. כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילו ברח. ואחר. כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב וכן ואכל. ואחר חסרון אלף של יסוד:

(ו) באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה והוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך. זהו עיקר פשוטו. וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ח) ויירא יעקב בלבו אעפ"י שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוון הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה: ויצר מגזרת צרור את המדינים. וכן הוא ותקל גברתה. מן קלל: ויחץ. מן אשר חצה משה: (ט) לפליטה. שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פרענות יברחו: המחנה האחת. לשון נקבה הוא כדכתיב אם תחנה עלי מחנה

י ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם
ואלהי אבי יצחק יהוה האמר אלי שוב
לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:
יא קטנתי מכל החסדים ומכל האמת
אשר עשית את עבדך כי במקלי
עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי
לשני מחנות: יב הצילני נא מיד אחי
מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא
והכני אם על בנים: יג ואתה אמרת
היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך
כחול הים אשר לא יספר מרב: שני
יד וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא
בידו מנחה לעשו אחיו: טו עזים
מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים: טז גמלים מיניקות
ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה:

ויתן

אונקלוס

דתשתאר לשיזבא: י ואמר יעקב אלהה דאבא אברהם
ואלהה דאבא יצחק יי די אמר לי תוב לארעך ולילדותך
ואוטב עמך: יא זעירן זכותי מכל חסדין ומכל טבון די
עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען
הויתי לתרין (נ"י לתרתין) משרין: יב שזבני כען מידא דאחי
מידא דעשו ארי דחל אנא מנה דילמא ייתי וימחנני אמא על
בניא: יג ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בניך
סגיאין כחלא דימא דילא יתמנון מסגי: יד ובת תמן בליליא
ההוא ונסיב מן דאיתי בידה תקרבתא לעשו אחוהי:
טו עזי מאתן ותישיא עסרין רחלין מאתן ודכרין עסרין:
טז גמלי מנקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורי

עסרא

מסרה י ויאמר, ה' בטעם [זרקא] ר"פ בתורה. האמר, כו"ל חסר במ"ג [בליסנא]. שוב, מ"ל. ולמולדתך, מ"ל ל'. ואיטיבה, ל' ומ"ל [דמ"ל]. יא קטנתי, ל' וחסר ולית הטים זעירא. במקלי, ל' וחבית רפי. יב הצילני, מי"ק ומ"מ. יבוא, י' מ"ל בתורה. והכני, ב' דין בפתח וחד קמ"ץ. אם על בנים, ב' רועשה. יג היטב, מי"ק וס"מ והט' זעירא. איטיב, ג"ל דמ"ל והטים במיכק. כחול, כו"ל מ"ל. אשר לא יספר, ב' לנח השמים. מרב, חסר. יד וילן, ג' (נ"ל ה'). טו ואילים, ד' מ"ל דמ"ל בתורה (נ"ל בלש'). טז מיניקות, ל' ומ"ל. [ב' יודין וויו] וה' מ"ל בלי'. פרות, מ"ל. אתנת, ב' חסר. ועירם, ל' וחסר יו"ד וחד והעירים, העין בשוא כם ולית בריו מסג.
ת"א קטנתי מכל מעניס כ. רחלים מאתים חולין קלז.

רש"י

ולמלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל (שם כח) אלא והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צורר ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש ומכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים. ובניהם

עמהם

רמב"ן

מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועני' ביתו ובניו וקראו לו בשלומי' ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים שקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר השפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי יכלה המחנה האחד כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רגלו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא ישים אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן יכלה המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפליטים וכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה גם כאן כי לדורות תרמוז זאת הפרשה: (יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמס' ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב

יונתן בן עוזיאל

ומחתיה ויהו משרי דמשתאר לשיזבא: (י) ואמר יעקב אלהא דאבא אברהם הוא אלהיה דאבא יצחק יי דאמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך: (יא) לית אנא כמיסת וזעיר אנא מכל טבוון ומן כל קושטא די עבדת עם עבדך ארום בחוטרי בלחוד עברית ית יורדנא הדין וכדון הוינא לתרתין משריין: (יב) שיזבני כדון מן יד אחי רבא מן יד עשו ארום מסתפי אנא מניה דהוא עסק באיקרא דאבוי דלמא ייתי ויקטלינני אמא על

ירושלמי

בניא: (יג) ואנת אבטחתני אוטבא אוטב עמך ואשוי ית בנך סגיאין הי כחלא דימא דלא מתמני מסגי: (יד) ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאזדמן בידיה דורון לעשו אחוי: (טו) עזי מאתן וברחי עשרין רחילי מאתן ודיכרי עשרין: (טז) גמליא ניקבן עם בניהון הוו תלתין תוריתא ארבעין ותורי עשרה אתני עשרין ולדין דקין עשרה:

[(טז) ולדין דקין עשרא:]

וזמין

בעל הטורים

כהלכך לפטר שיתקיים בזרע לפר שיוליד אחר כן: (י) ואיטיבה מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו יוד נשיאים של אבנים: (יא) קטנתי יו"ד בתוספה אע"פ שנתברכתי ביו"ד ברכות יש אני שמא יגרום לי החטא: במקלי בגימ' יעקב פי' בנו פי לבדי ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן [כדאי' בילקוט רמז קל"א]: (יב) הצילני נא מיד. ב"ס המן רמז להמן שילא להכות אם על בנים כדכתיב טף ונשים: והכני ב' במסורה הכא ואידך (ש"א י"ז) אם יוכל להלחם אתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא. מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים: אם על בנים ב' במסרה הכא ואידך (הושע י"ד) אם על בנים רוטשו בסנחריב מלך אשור שאמר להשמיד את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על בנים רמז לגליות: (יד) מן הבא בידו מנחה לעשו שלחה לו אבנים טובות שלהם לוכרן בידו. מנחה בגימ' אבנים: (טו) עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו. והם

יונתן

בכבוד אב וכן נראה ברבה פ' ע"ז: (יא) לית אנא כמיסת פירוש אינני כדאי לכל החסדים טובים ועיל אנא פי' קטן אני: (יב) באיקרא דאבוי פי' בכבוד אביו הוא

עוסק

חק"ן

רמב"ן

איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח"כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובכאן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו ככל החסדים וככל האמת הללו שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטונתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו רבותינו ז"ל קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אנקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבוון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הללו אשר הגילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמונה כמעט ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לשמו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תפלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו: (יב) והכני אם אל בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעו ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני גם כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תמנע לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה ממה שנאמר לו והיה עמך אבל הכל מיראת חטא כי דרך הצדיקים ליראה תמיד והיה מתירא אולי אפילו מעוצא מהם חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ז או בדבר אחר ובגיאות מי יבין: (יד) מן הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה לאן ובקר והם שלא כי

בדרך

אבן עזרא

אולי יהיה שיברכו. או תשוך מנות אביו בהכותו המחנה. האחת או יצא להם ריוח והללה מהשם וכמוהו אם תחזק]הרס ממני. והיית לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש. ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר הארץ. לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר ויי' העלי' ממני. גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו. והוא אומרו והיה עמך. גם זה פי' ואיטיבה עמך. שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבו' זה לא יהי השם עמו. ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלוח להוציא את ישראל ממצרים בעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם יכלתי. והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים. והנכר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. משרת תלמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים. וכן הוא והכני והכה אם על בנים: (יג) עזים מאתים.

בלאן

פרוש על אבן עזרא

(משלי ב' י"ט) ל"כ. מה נורא המקום הזה (לעיל כ"ח י"ז) ל"ז. לא עוד שהורכו מקומו (איוב כ' ט') ל"כ. וכן פה המחנה האחת ל"כ. והכהו ל"ז. מלשון כשוך חמת המלך (אסתר ב' א'). (ש"ב י' י"א) ושם כ"ל אולי תהיה לי לישועה. כ"כ פה פי' אולי תהיה המחנה הנשאר לפלטה. (לעיל כ"ח י"ד) חשב שמא הבטיחו אשר יקח נשים אחרות ויוליד מהם בנים זולת בנות לבן. (מ"ב ד' כ"ז). לא ידע אם היה הבטחה על אלו הבנים. והבטחת כי לא אעזבך שם הוא פי' ואהיה עמך (לעיל כ"ח ט'). (לעיל כ"ח ד'). ס"ל בהבטחת ה' שם נכלל ג"כ מלת ואיטיבה עמך. ולפ"ז ככה פי' מפסוק יו"ד ויאמר יעקב וכו' עבורי איני מתירא כ"כ כי הבטחתני וכו' ואני רואה ישעתך. אך בקשתי פן יכה אלו הבנים ולאומים והוא נגד הזכרה אפילו בעל מי אקיל למשוע אותו ואת בנו וכו' ובכללו ג"כ העגל עם אמו והוא כמו שמכה אותי. ומוסיף בתפילתו ואתה אמרת וכו' וגם אלו בכלל הרבה את זרעך וכו' ע"י רבוי הבנים. ומתרץ כ"א ג"כ מלת ויכה. אשר נראה כי היראה הוא עבורו. וילד עבור ב"ב. ע"כ מפרש במלת ועוד כי גם ע"ע פחד וכו'. (לעיל ל' ח') פעל עבר לגזרת פעול בל"א (מעכטיג געוואלדען) וכן קטונתי בל"א (געריגנער געוואלדען). (לעיל כ"ד מ"ח). (ש"ב ד' ב') ושני אנשים שרי גדודים היו וכו' פי' היו שרי בן שאול. ופי'

אס

ספורנו

(י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו והזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפני' מעורת סדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ואם יקרה זה יהיה הספק מה שאמרת להטיב עמי אם אלהים באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הספק זה גם כן

יהיה

פירוש רשב"ם

מחנה: הנשאר. לשון זכר. הרבה מצינו תיבות פעמים זכר פעמים נקבה. כמו השמש יצא על הארץ. ותך השמש. רוח סערה עושה דברו. ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית: (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל מלהיות לי החסדים וגו' וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ"י שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיה שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה ואעפ"כ בתפלת חזקיה הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשר' שנה: (יב) מן יבא והכני. לפי שקטנתי מכל החסדי' כאשר פרשתי: (יג) ואתה אמ' את הוטב איטב עמך. אעפ"י שאין אתה מחיב לקיים לי הבטחתך שהרי

יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ
וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח
תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־
הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי
וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ
וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ
לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי
לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו
גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר
כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם
אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב
אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה
הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו
אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־
פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃

עסרא אתנן עסרין ועירי עסרא: יז ויהב ביד עבדוהי
עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא
תשוון בין עדרא ובין עדרא: יח ופקיד ית קדמאה למימר
ארי יערענך עשו אחי וישאלנך למימר למן את ולאן את
אזל ולמן אלין דקדמך: יט ותימר לעבדך ליעקב תקרבתא
היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא:
כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין
בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד
תשכחון יתה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא
ארי אמר אנחנה לרוגזה בתקרבתא דאזלת לקדמי ובתר
כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת תקרבתא על
אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: כג וקם בליליא
הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתה וית חד
עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: כד ודברנון ועברנון
ית נחלא ואעבר ית דילה: כה ואשתאר יעקב בלחודוהי
ואשתדל

מסרה יז וכוס, ל' ול' כוס והללה. ססימו, מ"ל. יח הראשון, ס"ג. יפגשך, ל', היוד במתג ואחריו נע והג' רפי ובקמץ רחב. ושאלך, ל'. אתה, כו"ל מלעיל וכל אס"ף דכו' [והא' בפתח]. ולמי, ג'. יט הוא ויו וחירק. שלוחה, ג' ב' מ"ל וא' חסר. כ גם, י"ב פסוק גם גם. השלישי, מ"ל. ההלכים, ח"ו ומ"י והה"ם במונח. תדברון, ל'. במצאכם, ל' וחסר. כא אכפרה, ג'. במנחה, ל' ודגש. ההלכת, חסר. לפני, ל' ק"ז. אולי, מ"ל. כב ותעבר המנחה על, עבירה על ג' דס' כו"ל חסר. לן, ל'. כג בלילה הוא, ד'. הוא, כ"ב הוא. ואת שתי, ו' וכל הכליום דכותי'. שפחתיו, ל' וחסר. ויעבר, כו"ל חסר. כד ויעברם, ב' א' מלא וא' חסר וס' חסרים בליש', דין חסר דססר. ויעבר, ע'. כה ויאבק, ל'. עלות, ו' ומ"ל.
ת"א ויותר יעקב שם לא. ויאבק שם.

כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד
עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר
אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃
וירא

רש"י

עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירם. חמורים זכרים: (טז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יז) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה לפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (לעיל לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כ) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכפר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כא) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כב) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כג) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כד) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צא). ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י
נענועם

רמב"ן

בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות: (יז) ורוח תשימו בין עדר. כדי להשביע עיניו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון ופירשו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תבי' אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שיהיו המסי' והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו בריוח והפרש בין זו לזו: (כא) אכפרה פניו במנחה. אבטל רוגזיה וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכל כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעא לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אנקלוס אניחיניה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הנואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. להיותי מרואי פני המלך. וזה דרך מעלה מיראתו ממנו: ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החטא ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמי' וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא
כפרה

(יז) חֲמֵין בְּיַד עַבְדוֹי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹי וַאֲמַר לְעַבְדוֹי עִבְרוּ קֳדָמַי וְנִפְשׁ תְּשַׁוּוֹן בֵּינֵי עֶדְרָא וּבֵינֵי עֶדְרָא: (יח) וּפַקִּיד יַת קַמָּא לְמֵימַר אֲרוּם יְעָרְעִינָךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִבְעֵי מִנָּךְ לְמֵימַר דְּמַאן אַנְתְּ וּלְאָן אַנְתְּ מְטַיֵּיל וּלְמַאן אִלֵּין דְּקֳדָמָךְ: (יט) וְתֵימַר לְעַבְדָּךְ לְיַעֲקֹב דּוֹרוֹן הִיא דְּמִשְׁתַּלְחָא לְרִיבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אוּף הוּא אָתֵי בַּתְרָן: (כ) וּפַקִּיד אוּף יַת תִּנְיָין אוּף יַת תְּלִיתָאֵי אוּף יַת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ: (כא) וְתֵימְרוּן אוּף עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרָנָא אֲרוּם אֲמַר נְרַעֵי יַת סְבַר אַפּוֹי בְּדוֹרוֹנָא דִּמְהַלְּכָא קֳדָמַי וּמִבָּתַר כֵּן נֶחֱמֵי אַנְפּוֹי הֲלְוַאי יִסְבַּר לִי אַפִּין: (כב) וַעֲבָרַת דּוֹרוֹנָא עַל אַנְפּוֹהִי וְהוּא בָּת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא: (כג) וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת תַּרְתֵּין נְשׁוֹי וְיַת תַּרְתֵּין לְחֵינָתוֹי וְיַת חַד סְרֵי רְבוֹי וַעֲבַר יַת מְגִזַּת יוּבְקָא: (כד) וְדַבָּרִינוּן וַעֲבָרִינוּן יַת נַחְלָא וַעֲבַר יַת דִּילֵיהּ: (כה) וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹי מֵעִיבְרָא לְיוּבְקָא וְאִתְכַּתֵּשׁ מַלְאָכָא עִמֵּיהּ

בעל הטורים

סוף קרבנות בעה כדמפרש בפ' פינחס [עי' וי"ר פ' ז. וא"א לכוין משבונם ואיך אינון כחנשה שון השמידים ועי' בהקדמה הכמצ"ס לס' קדשים] והם ה' ממ"ין וכנגדם שלמי ה' מלכים בתוס לפני מלוך מלך בישראל: ד"א לכך מקיים הכל במ"ם לפני שכל הכהנים שאלה לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן (לכאו' ק' הא לב"כ לא הוי מום אלא מפורש אבל וא"א שכולם הי' מסופקי אבל דודאי יבגים עשו ואולי כוונתו למ"ם השנה מופר פ' כ"ו ע"ש): (יז) ורוח ב' הכא ואידך רוח והגלה יעמוד ליהודים כמו לדורות הבאים שיתנו דוכן לפריהם: (יט) ויחו את הראשון. ד"פ (כ"ל ד' גוייס עם גם כל ההולכים) כנגד ד' מלכיות: ולמי. ג' במסו' הכא ואידך (פ"א ע) ולמי כל חמדת ישראל. (קהלת ד') ולמי אני עמל. לומר כל חמדת ישראל ועמל' כמלו בני עשו יהיו ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך. ד"א כך אמר יעקב למי אני עמל לאת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: (יח) שלוחה. ב' במסורה מנחה היא שלוחה ונפלי אילה שלוחה. (יחזקאל ב') והנה יד שלוחה פי' מה התם שבר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שבר וכבדו וא"ל מנחה היא שלוחה לאדוני לנעמו כה אמר עבדך יעקב: וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאע"פ שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כב) ילדיו. ג' במסורה הכא ואידך (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו. (איוב ל"ח) ילדיו אל אל ישועו. זהו שים במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו שהם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שילילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהליג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפ"ע: (כד) ויעברם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה: מלמד שהבקיע לו מעבר יבק ועבר ביבשה: (כה) ויאבק. בגי' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד: איש עמו. בגי' עשו

יונתן

עופק: (טז) וילדים דקין פי' ילדים רכים: (כא) כרעי כבר פירשנו זה כמה פעמים שהוא לשון רצוא פי נחרלה פניו בדורון: (כג) רבוי לשון רביא כמו כרובים: (כה) ואשכחת בבי"ת גרסיק לפי פירש"י פ"ק דחולין והוא ענין הפלרה: והנה לממרי כל זה הענין בפרקי דר"א ופי' שהשרים לרבעה בכורים לד' נשיו לפי שבכור קדוש בבכורה ואין נכנס במנין י' ונשאר שמונה זכרים עם בנימין שהיתה מעוברת ממנו ונמנה בחשבון ואחר כך התחיל למנות מעט שני תשמעון עד לוי ונלה חשבון של י' בלוי וענה מיכאל רבון דעלמא זה גורלך ונשאר לוי קדש עשירי לה': ירושלמי וקחת פי' ענין עקירה ממקום הראוי וכן תרגם יונתן ועיע פי' א' לבניהם. קדם זמניה עיין ברש"י ובפי' למיילא

רמב"ן

כפרה בפסח אבל יאמר לכפר על פשעותיכם ונסלח לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא פדיון: (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא מאהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים כאלו ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו: (כג) ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה כלילה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כלה כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מקנהו ורכושו: (כה) ויותר יעקב לבדו. שהכה פכים קטנים ומזר

אבן עזרא

בלאן שם הנקבות עשר לזכר. ולפרים ד'. ולעיירים שנים. כי ידע תולדתם: (יז) ורוח תשמו. הפרש. וקרו' ממנו כי היתה הרוחה. הפרשה בין מקנה למקנה. כמו ורוח לאחול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי יאסבך: (כ) גם את כל ההולכים. כי תמם היו שם: במוצאכם. נפתח בבלד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו אלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעסו וכן ופניו* לא היו לה: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם. והנה פירוש ויעבר כבר עבר. ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שעלה אבק

*(ש"א א' י"ח) לשון כעס כמ"ש וכעסתה וכו'.

פירוש על אבן עזרא

אם כתוב היו בן שאול. כ"כ פה פי' והכני. והכה וכו'. קכי היה רועה. אך מגמלים לא ידע כי הגמל לנוע בחמשים וע"כ לא הכר כמה נקבות היה לזכר אחד. (שמות פ' י"ס). (ש"א ע"ז כ"ג). תאבבך (דברים ע"ו ע"ז) לגזרת פעל. אולי דרש כ"א הולכים הם שני עבדים גם לרבות אחד. את א'. כל אחת. והם* ה'. כי ראוי להנקד במצאכם ע"מ בתפשכם את העיר (יהושע ח' ח') וגא המ"ם בחולם מסורת הפסק קת"ץ. והרד"ק בפת"ח להכריע על האלף שהיא מהגרון ואם אין כמוהו בנמי ל"ס. ומגזירת ועשיתה כפורה וכו' (שמות כ"ה י"ז) ובניו מגזירת ופניה (ש"א א' י"ח). ולפי זה אלה פנים קיבל ב' ענינים פני אדם. פנים של זעם ופנים של הסבר כמות ישא ה' פניו וכו' (במדבר ו' כ"ו) לפי הזקוני. ולפי פי' כ"א נכלל בברכת יאר ה' וכו' ע"ש. והנה פי' אכפרה פניו הוא הזעם. אראה פניו הוא פני עשו. ישא פני שקבל ההענה ממנו. ר"ל למה כתיב ויעבור. ובפס' כ"ד כתיב עוד הפעם ויעברם וכו' ויעבר וכו' א"ו עבר בעלמו מקודם לראות לב"ב מקום המעבור. וא"כ העבר את נשיו

*והם ה' עדרים, עזים ותישים, רחלים ואילים, גמלים ובניהם, פרות ופרים, אתונות ועירים.

ספורנו

יכיה אם יכרית זרעי ורלוי שתעשה עמם בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי לה כענין אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין ומין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות כאמרו קח נא את ברכתי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא הוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקבלו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. נוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלא לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר וכבלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד נוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרי' והם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. נוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכווני' בזה שהיו יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. ואלה הדברים שם בפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של עשו בדבור הסכנעה עם המנחה: אראה פניו. דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון: ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרי' במנחה עם ראיית פניה': (כב) ותעבור המנחה על פניו. לראות שתהיה על סדר ראוי לתכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו. נוה לכלם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה פועל מלאך

פירוש רשב"ם

קטנתי וגו'. אעפ"כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב"ה כשרצה לכלות את ישראל ולמה יאמרו מצרים ברעה. ובמקום אחר מבלתי יכולת ה' וגומר וישחטם במדבר וגו' ואמר לו הקב"ה סלחתי כדבריך וינחם ה' על הרעה: (טו) ובניהם. לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים: (יז) ורוח תשימו. דרך כבוד הוא למחנות הרבה זה אחר זה: (יח) למי אתה. עבד. והם השיבו לעבדך ליעקב: (יט) מנחה. כמו שפרשתי בבראשית: (כא) כי אמר אכפרה פניו. כן חשב יעקב בלבו ואין זה מדברי השלוחים. וגם הנה הוא אחרינו: לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחר' אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגעהו: (כג) ויקם בלילה הוא. נתכוין לברוח דרך אחרת לפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלם עבר את הירדן וגו': מעבר יבק. מעברות המים כדי לברוח: (כה) ויותר יעקב לבדו. כלומר שהעביר כל

כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ
וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ:
כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר
לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי: כח וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: כט וַיֹּאמֶר
לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־
יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־
אֲנָשִׁים וַתּוּכָל: ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל
לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: שלישי לא וַיִּקְרָא
יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי
אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי:
לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־
פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ: לג עַל־כֵּן
לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה
אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי
נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה:
לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו
בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־
הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת: ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־
יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים:

אונקלוס

ואשתדל גברא עמה עד דסלק צפרא: כו וחזא ארי לא יכיל לה וקריב בפתי־ירכה וזע פתי־ירכא דיעקב באשתדלותה עמה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: כח ואמר לה מה־שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי־רברבת קדם־יי ועם גובריא ויכלתא: ל ושאל יעקב ואמר חוי־כען שמך ואמר למה דנן את־שאל לשמי ובריך יתה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכיא־דיי אפין באפין ואשתזבת נפשי: לב ודנח לה שמשא כמה די־עבר ית פנואל והוא מטלע על־ירכה: לג על־כן לא־יכלון בני־ישראל ית־גידא דנשיא די על־פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי־ירכא דיעקב בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתא ועמה ארבע מאה גברין ופליג ית־בניא על־לאה ועל־רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית־לחינתא וית־בניהן קדמאין וית־לאה ובנהא בתראין וית־רחל וית־יוסף

בתראי

מסרה כו לא יכל, ד' חסר. ותקע, ל' וכל יחזקאל דכות'. בהאבקו, ל'. כז אשלחך, השין בחטף והלמד דגושה ובחטף. ברכתני, ל' וקמץ. כח שמך, דגוש מד"ד. כט שרית, ל'. אלהים, צריך נקדם על הנחי. ותוכל, מ"ל. ל נא, דגוש מד"ד. זה, דגוש מדין א"מ. תשאל לשמי, ב' והוא פלאי. לא פניאל, שיטה מן כ"ז דכל חד וחד ליה דכו', דין כתיב וקרי הנון בחירק חנין כת' וקרי בחטפ' ופי' הרכינו. אלהי', חיל. פנים אל פנים, ה'. ותנצל, ל'. לב ויזרח, היוד בחטף, אחריו נע. פנואל, ה'. צלע, ל' וס' [דמ']. לג על כן, ע' בטעם פז"ג. הירך, ל'. לג א והנה, במונח. ועמו, ח' בטעם ז"ג. ויחץ, ג'. השפחות, כו"ל מ"ל. ב את השפחות, י"ח פסוק דאית בהון את ואת ואת ואת. ראשנה, י' מ"א ומ"ו. אחרנים, ס"ו ומ"י. אחרנים, ס"ו ומ"י.

ת"א וירא כי לא ס' הזוהר פ' בראשית. בהאבקו עמו חולין שם. ויאמר שלחני שם לא ולב. ס' הזוהר פ' תזריע. כי שרית עם חולין לב. ויזרח לו סנהדרין לה חולין לא. על כן לא פסחים כב חולין ל. אשר על כף חולין לו כריתות כא. הירך קדושין כא הוריות יב חולין לא וקלד.

רש"י

נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדירה: ותקע. נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע בילתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה לרש"י תברכני הל"ל. אלא הודה וכו' וכן איתה בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ה ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזהו שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו (הכל) לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (לב) ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: ויזרח לו. לצורכו לרפאת את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מהרה לזרוח בשבילו: והוא צלע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (לקמן מא) כי נשני אלהים את כל עמלי: (ב) ואת לאה וילדיה אחרנים. אחרון אחרון

חביב

רמב"ן

וחזר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בלווי כי חזר ולוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם: ויאבק איש עמו. ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים חבורים וקשורים יחד כי הח"ית תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו הח"ית מותך במקום תמורה מסותא במקום מסחותא אסיתא קסירתא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומצינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים. ואמרו המפרשים כי וארוזים במרכולתך כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים וכן אמרו במלת ותאחלהו שהוא כמו ותחלחלהו מהופך מן ותלחלחהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך המפתה או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל ההשתדלות תחבולה

ונכור

ירושלמי

עמיה כדמות גבר ואמר הלא אמרת לעשרא כל דילך והא אית לך תריסר בנין וברתא חדא ולא עשרתינון מן יד אפריש ארבע בוכרין לארבע אימהתא ואשתיירו תמניא ותנא למסני משמעון וסליק לוי במעשרא עני מיכאל ואמר רבוניה דעלמא דין הוא עדבך ועל עיסק פתגמיא האלין אשתהי מן האל לנחלא עד מיסק עמוד קריצתא: (כו) והמא ארי לא הוה ליה רשו להבאשא ליה וקריב בפתי ירכיה חעוא פתי ירכא דיעקב באתכתשותיה עמיה:

נ(כו) וקחת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה:

(כו) ואמר שדרני ארום סליק עמוד קריצתא ומטא שעתא דמלאכי מרומא משבחין למרי עלמא ואנא חד מן מלאכייא משבחייא ומיומא דאיתברי עלמא לא מטא זמני למשבחא אלהן הדא זמנא ואמר לית אנא משדר יתך אלהין בירכת יתי:

נ(כז) ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן בריכת יתי:

יונתן בן עוזיאל

(כח) ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: (כט) ואמר לא יעקב איתאמר עוד שמך אלהן ישראל ארום אתרברבת עם מלאכיא דיי ועם גובריא ויכלת להום: (ל) ושאיל יעקב ואמר חוי כדון שמך ואמר למה דנן אנת שאיל לשמי ובריך יתיה יעקב תמן: (לא) וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארום אמר חמיתי מלאכיא דיי אפין כל קביל אפין ואישתזיבת נפשי: (לב) ודנח ליה שמשא קדם זמניה דטמע בגיניה קדם זמניה במפקיה מבירא דשבע כד עבד ית פניאל ושרי לטיילא והוא מטלע על ירכיה: (לג) בגין כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא דעל פתי ירכא דבעירא והיותא עד יומא הדין ארום קריב מלאכא ואחד בפתי ירכא ימינא דיעקב באתר גידא דנשיא: (א) וזקף יעקב ית עינוי וחמא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גוברין פולמורכין ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: (ב) ושוי ית לחינתא הינן ובניהן בקדמיתא ארום אמר אילו אתי עשו לחבלא ברביא למעבד זנו בנשיא יעביד באלין ובנוי פתגמא הדין נקום

ונגח

בעל הטורים

כמו אדוס: ויאבק איש עמו ס"ת קשו על שם בית עשו לקש: (כו) ויגע בכף ירכו. לרמוז שם הוא מלאך כמותו אם היו לו קצלים שהמלאכים אין להם קצלים: א"כ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שבהן העבודה: בכף ירכו. בגי' לפוסלו מכהונה: (כז) ברכתני. בגימ' הודה לברכתי. ששרו של עשו היה: (ג) וישתחו

יונתן

לטיילא פי' שלא הכניס עד כי התחיל לטייל: (לב) בפתי ירכא פי' ברוחב הירך: דבעירא וחיותא במולין ג"ה נוהג בין בבהמה וחיה: (לג) ברוביא כבר פי' שהוא הנערים

סלה

רמב"ן

ובכור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי ונחם והוא הכהן: (כו) וירא כי לא יכול לו. מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לעקור זרעו והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה בדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם: (ל) למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מלברך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פי' הכתוב הברכה והקרוב

מה

אבן עזרא

[ה]אבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סור שחרות [ו]הלילה. וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש. וכן אשר אין לו [ז]שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע [ח]נפשי ממך. סר כף הירך ממקומה: (לג) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת. ותולדת [ט]המפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים.

לדעת

פירוש על אבן עזרא

פיו. ואפרי כן העביר כל רכושו וכאשר העביר הכל נשאר יעקב לבדו. ומזה דרשו חז"ל יעקב החזיר על ב' פכים קטנים וזה דרשו מיתור הלשון כנ"ל ומתלת ויעבר את וכו' בודאי עבר ג"כ עם הרכוש ואיך נשאר לבדו א"ו שוב חזר וכו'. [ה]הדרשת חז"ל (בחולין צ"א ע"א) ע"ש. [ו]והוא מגזירת מערף בני עליםה (להלן מ"ט ט') לשון סילוק. וכפי פשוטו השחר מלשון שחרות הלילה ע"כ פי' סלוק חשכת הלילה. ולפי דעת הי"א הוא אור השחר ובעת אשר עלה השחר אמר המלאך שלחני. [ז](ישעיה ח' כ'). [ח](ירמיה ו' ח'). [ט]אולי פי'

ספורנו

מלאך במלות בודאי בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נושע בה' יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ובדבור: ויגע. הודיעו שסבת העתיד במדריכי עמו ובדלאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: (כו) לא אשלחך. שגדולים צדיקים יותר ממ"ה: (כט) לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שתהיה קיים אחר אבדן האומות ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב המורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל האומות כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים כי כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך. המורה על נורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל: למה זה תשאל לשמי. כי הכוונה האמיתית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הכנת המקבל: (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אשר שעבר את פנואל בבליעה זרח השמש ורפאה כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה ההיזק אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו: (א) ועמו ארבע מאות איש. שלא התכפרו פניו במנחה:

ויקץ

פירוש רשב"ם

כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוון: ויאבק. מלאך עמו שלא יוכל לברוח ויראה קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו: (כו) כי לא יכול לו. המלאך ורצה לעבור ולברוח בעל כרחו: ותקע. נבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך: (כז) כי עלה השחר. וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך: כי אם ברכתני. שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק כמה שנתאבקתי עמך כי עתה עלה השח' אז ידע יעקב שהוא מלאך: (כט) כי שרית. מגזרת שרה את אלהים כמו קנה קנית. עשה עשית, אבל וישר אל מלאך ויוכל מגזרת שב קם רץ שיאמר ויקם וישר וירץ ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח, וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשה במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה' במשה. ולפי הפשט אע"פי שאמרו חכמים בכ"מ חרון אף עושה רוש' וכאן מה רוש' יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהי' כהן ואת' לוי. אך לפי הפשט לפי שהי' מתעצל ללכת כת' ויהי בדרך במלון ויפגשהו ויבקש המיתו. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלע' ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם. וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו: (לב) והוא צולע על ירכו. עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו. כמו ויהי בבוקר והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה: (לג) על כן לא יאכלו. לזכרון גבורתו של יעקב וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת: הירך טעמו למט' ברי"ש כי כן שמה וכן גזל וכשירך דבוק נהפכים להיות פתח

קטן

ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה
שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל
עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים
וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים
אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי
ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה
הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן
בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב
אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ יא קַח־
נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ

°צואריו קרי °וישקהו כלו נקוד

ויקח

אונקלוס

בְּתָרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל־אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד־מִקְרְבֵהּ עַד־(נ״י לְוָת־) אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפְּפֵהּ וּנְפַל עַל־צַוְּארֵהּ וְנַשְּׁקֵהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף יַת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת־נְשַׁיָּא וְיַת־בְּנַיָּא וַאֲמַר מַן־אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי־חַן יְיָ יַת־עַבְדָּךְ׃ ו וּקְרִיבָן לְחֵינָתָא אִנִּין וּבְנֵיהֶן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבָא אַף־לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר־כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ ח וַאֲמַר מַן לָךְ כָּל־מַשְׁרִיתָא הָדֵין דִּי עָרְעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית־לִי סַגִּי אָחִי אִתְּלַח בְּדִילָךְ׃ י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל תִּקְרֻבְתִּי מִן־יְדִי אֲרֵי עַל־כֵּן חֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית־לִי׃ יא קַבֵּל־כְּעַן יַת־תִּקְרֻבְתִּי דְּאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי־רַחִים־עֲלַי (קֳדָם) יְיָ וַאֲרֵי אִית־לִי־כֹלָּא וְאִתְקַף־

בה

מסרה ג והוא, ל׳ ג׳ כ״פ. גשתו, ל׳. ד לוארו, צואריו ק׳. וישקהו, נקוד על כל סוס ואות גם על השין. ה ויאמר, ויאמר, ז׳ פסו׳ מ מ. לך, דגוש מדין א״ע. חָנַן, ל׳. ו ותגשן ל׳ בנון פשוטה וס״ס. ותשתחוין, צ׳ בנון פשוטה ומ״י וס״ה. ז וילדיה, כו״ל מ״י קדים לה״א ומ״י קדמא. ורחל, ה׳. ח מי לך, ג׳. פגשתי, ל׳ בחו׳ ופתח בסמכסמא. הגימל בקמץ כדין אס״ף* [מנ״כ]. למלא, ספר. ט לך, י״ד פסוק דליה בהון לך לך. י כי, במונס. על כן, במקף. כראס, ב׳ ספר בתורה. אלהים, סול. יא ברכתי, ג׳. הבאת, ל׳. ויפצר, ד׳.
* כ״ל דלא כמקור׳.

ת״א והוא עבר פסחים ז סוכה לט מגילה כא נדה סג. וירא את הנשים ס׳ הזוהר פרשת בלק. כראת פני סוכה ה סוטה מא ס׳ הזוהר פרשת תרומה. וכי יש לי כל סוטה ה בתרא יז

רש״י

סניג: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם יצחם בי תחילה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראה משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב״ר). א״ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו (ב״ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב״ר): (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ונצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיימנ״ט בלע״ז. כי לא לרצון יהי׳ לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות וכן. (משלי י) שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מלכים ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב וכן (שמואל ב ח) לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע״ז שלודא״ר אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד: אשר הבאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך (ב״ר): חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני״ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ומותר מכדי צרכי:

נסעה

רמב״ן

עם שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל: (ה) מי אלה לך. שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם. או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי משב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אס׳ בדרך ההוא להיות לו כן ופעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון לעיני כי על כן ראיתי פניך אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם. כענין ורצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואור פניך כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר. ורש״י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפיסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון: (יא) קח נא את ברכתי. המנחה וכן עשו אתי ברכה. השיבו לי מנחה. וכן קח נא ברכה מאת עבדך ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה׳ אלהיך תתן לו כאשר אמר למעלה מן

הנא

ירושלמי

וְשָׁם עֲמֵיהּ קְרָבָא יַת לֵאָה וְרִיבְהָא בַּתְרָאִין וְיַת רָחֵל וְיַת יוֹסֵף בַּתְרָאִין: (ג) וְאִיהוּ עֲבַר לְקָמֵיהוֹן מְצַלֵּי וּבָעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּגְחַן עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִיקְרְבֵיהּ עַד אֲחוּי: (ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדְמוּתֵיהּ וְנַשֵּׁיף לֵיהּ וְאִתְרְכִין עַל צַוְּרֵיהּ וּנְשֵׁיק לֵיהּ וּבְכוֹן עֵשָׂו בְּכָא עַל צַעֲרָא דְשִׁינּוֹי דְאִתְמַזְמִיזוּ וְיַעֲקֹב בְּכָא עַל צַעֲרָא דְצַוְּרֵיהּ:

(ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדְמוּתֵיהּ וְחַבֵּק יָתֵיהּ וְאִתְרְכִין עַל צַוְּרֵיהּ וּנְשֵׁיק יָתֵיהּ עֵשָׂו הֲוָה בָּכֵי עַל דִּקְהַן שִׁינּוֹי וְיַעֲקֹב הֲוָה בָּכֵי עַל שַׁעֲשִׁיעַת צַוְּרֵיהּ:)

(ה) וּזְקַף יַת עֵינוֹי וַחֲמָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת רַבְיָא וַאֲמַר מָאן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּ

יונתן בן עוזיאל

דְּהַוּוֹן דְּאִתְיְהִיבוּ לִי בְּמִיחוּס מִן קֳדָם יְיָ עַל עַבְדָךְ: (ו) וּקְרִיבַן לְחֵינָתָא הִינּוּן וּבְנֵיהוֹן וּנְחִינַן: (ז) וּקְרִיבַת אוּף לֵאָה וּבְנָהָא וּנְחִינַן וּבָתַר כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְאִתְעֲתַד קֳמֵי רָחֵל וְכַסְיֵיהּ בְּקוֹמְתֵיהּ וּנְחִינַן: (ח) וַאֲמַר מַן לָךְ כָּל מַשְׁרְיָא הָדֵין דְּאַרְעִית וַאֲמַר דּוֹרָן הוּא דְּשַׁדְּרִית לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: (ט) וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי נִכְסִין סַגִּיאִין אָחִי יִתְקַיֵּים לָךְ מַאן דְּאִית לָךְ: (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תֵימָא כֵּן בְּבָעוּ אִין כְּדוּן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל דּוּרוֹנִי מִן יְדֵי אֲרוּם בְּגִין כֵּן חָמִית סְבַר אַפָּךְ וּדְמֵי לִי הֵי כְּמִיחְמָא אַפֵּי מַלְאָכָא דִּידָךְ דְּהָא אִתְרְעִיתָא לִי: (יא) קַבֵּיל כְּדוּן יַת דּוּרוֹן דְּאַתְיָא לָךְ אֲרוּם אִתְיְהֵב לִי

בעל הטורים

הלכה. ז"פ ע"ש כי שבע יפול לדיק וקם ולהעביר ז' סוטנות מלבו: (ד) וישקהו. נקוד למעלה שכיון לנשכו וישקהו בגי' לנושכיהו: (תהלי ל') דור חרבות שיניו בגי' עשו: (ה) מי לך. ב' במס' הכא ואידך (ישעיה כב) מי לך פה כי חלבת לך פה קבר. עוד מי לך פה חסן ובכיך זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלה"ש פוגען בעשו ובאנשיו ומכים בהם והו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו מולכים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו ורלה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב' עולמות שאתה היים בוחר בעוה"ב אלין בו סריס ורבי' א"כ מי לך אלו הבנים: (ט) אחי יהי לך אשר לך. בגי' זה הברכות: (י) כראת פני אלהים. (עם הסיבות) בגי' של מלך שרמז לו שרא' שרו וניטל

יונתן

הנערים כמו הכרובים: (ד) ואתרכין פי' נטה עליו וכן פי' לעיל בגבוק ואלא ואפול מעל הגמל: דאתמזמיזו פי' כשכרכרו ל' גמ' פ' אלו טרפות כמזמזו בשר וכן ברבה בקש לנשכו קהו שיניו ונעשה לואריו שיש וזהו ויבכו זה בכה על לואריו וזה בכה על שיניו: ירושלמי' שעשיעת לואריה תרגום של חלקת לואריו ופי' שנעשה לואריו כשן זה שלא

אבן עזרא

לדעת 'זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו. ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם. הדרש על נקודות וישקהו 'טוב הוא לעתיקי אמדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה 'לענך או מי אלה שלך הם: חנן. כמו נתן 'וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם: (ח) מי לך. מי לעולם ימלא על 'אדם. ופי' מי הוא זה שמגרת לו כל המחנה הזה או מי במחשבתך: (י) אל נא. אל יאמר 'אדוני כן. וכבר הודעתיך דקדוק* הנגיד: כראות פני אלהים. מלאך. ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם. ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אביונך 'על ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשי שרים. ושואלי' ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם. ושאלת' תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה. והנה בין ירושל' ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושליש שעה 'וברחב י"ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא

פירוש על אבן עזרא

פי' סולדום המפרשים הוא ממלים המפרשים אשר פירשו כי העתקת הירך מורה אשר שלט המלאך על זרע יעקב כמו בימי השמד והרוגי מלכיות. ואין ראיה כאשר לפי פי' גיד. הנשה כ"ל גיד הוא הלבב. ונשה מטורם כאשר שכלה נשים חרבך (ש"א ט"ו ל"ג) פי' חז"ל שהיה עמלק חותך המלות וזורקן כלפי מעלה והוא פי' ויזנב בך כל הנחשלים וכו' (דברים כ"ה י"ח). וכפי זה לדקו המפרשים אשר אומרים כי מעשה האבות סמן לבנים. וכל הדרוגות וכל הכליונות לא היה עבור יעקב רק עבור זרעו כי ידע אשר יפלו בסלקו ומסר להם סמני הכניע והדורן. 'ר"ל אם מראה לדע מהות המלאך הנראה ליעקב ואם כי הוא שכלי ואינו גוף יתבאר בדברי כ"א (שמות כ"ג כ"א) המשכיל כי שמי בקרבו. ומעולה דברי ר"ח אשר יורד השכלי ומתלבש באויר הזך כמו הנשמה בגוף ועושה פעולתו. וז"ל שם והנה כח ה' מראה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל. והמבין זה סוד השם ידע סוד נכוחות ויראה אליו עכ"ל. 'בשלא נשקו בכל לבו. ובפרט לפי דברי יב"ע וס"י דאתמזמיזו שיניו. טוב הדרש לנערים. כי הפסוק מורה אשר נשקו בכל לבו ולראיה כי בכה ממשה כמו שכתוב אלל יוסף (להלן מ"ה ט"ו). 'לדלפי הפשט שאל על אלו שהיו עמו מי מהם הוא שלו היינו נשיו ובניו אשר הם חשובים כגופו. ולא יתכן זה כי היה ל"ל מי אלה לך. ע"כ מפרש ר"א מלך לך כמו עמך והוא כמו מה הם לך. פי' אשר עמך. או פי' שאל אותו מי אלה. אם שלך הם. או אשר הם רק ללוותך בדרך או נוספים עמך בסבורה אתם. 'פר"ל דאין לומר כפשוטו מתנם חנם ככתוב וחנותי את וכו' (שמות ל"ג י"ט) דזה שייך לאמר בדבר והפוכו שיש להשיג במחכר. ומשיב שהשיג במתנם נקרא חנון אך דבר שאינו במכירה אינו שייך ג"כ לשפוע עליו מתנם חנם. והולדת בנים אינם דרך מקח וממכר. ע"כ מפרש חנן כמו נתן והראיה (מתופעים כ"ה כ"ב) חנונו אותם וכו' ופי' שם רד"ק מסנו אותם לנו כאלו אנו הלוקחים אותם. כ"כ פה מלת חנן. 'דדעתו הוא שלא יפול מלת מי רק על בעל שכל כמי מי האיש הלזה. ולא שייך לאמר מי השור או מי החמור ע"כ שאל מי הוא אשר נשלח המחנה עבורו. או פי' אשר ידויק ג"כ מלת לך. ור"ל אם אתה שולח דורן חשוב כזה א"כ אתה חושב לקנות לך לאוהב. ע"כ שאל במלת מי. ובזה יובן מי הוא ואיזה הוא (אסתר ז' ה') ופי' מי הוא על המחשבה ואיזה הוא על המעשה. ומפרש בדבריו מיד אשר מלאו לבו נגד מי הוא. ומלם לעשות כן נגד ואיזה הוא. 'פר"ל אין אל נא איני מבקש ממך. רק פי' אל. מורה על אשר לא יחזיק בדבורו לא לקבל. רק מבקש ממנו שיתרצה לקבל*. ור"מ הנגיד הוא ר"ש הספרדי שזכר (לעיל י"ט י"ח) שפי' אל נא הגזירה הואל וע"ם. 'ע(שופטים ו' כ"ב) מלת על מורה שהיה מושל עליהם. אך כאן כתוב. עם. להשוותו עם המלאכים ועם אנשים שרים. 'פהעיר לוק"א היא בארץ (לאמבארדיא) והארץ היא עגולה ככדור והיושבים בעבור הארץ מתחיל לזרוח להם השמש בעת לאת השמש בקצה המזרח העולם מחלק (אזיא) הינו מקצה ארץ (סינא). והיושבים מא"י לפאת מעריב א"י מאחר השמש לזרוח להם כפי מרחק ההוא. לקרובים האחור הוא מעט. ולרחוקים מתאחר זריחת השמש. ועוד יש הפרש כפי רוחק המקום במרחב מדרום לצפון. ואנו יושבי (איירפא) לצד צפון מקו השוה. אם מחלק כדור הארץ אשר היא עגולה כגלגל ובמקום אשר אורך העגול ביותר. הוא המקום כנגדו בשמים קו השוה. והשמש זורח כנגדו מזרח ושוקע במעריב. ואם היה השמש הולך במישור לא היה הפרש בין קייץ לחורף. ע"כ שם הקב"ה בטבע השמש אשר תסבב העולם בכ"ד שעות והיא בעצמה הולכת סובבה הפכים ממעריב למזרח ויש לה תנועת הנטי' מקו השוה י"ב מעלות אם מחלק כל הגלגל הרקיע לש"ס מעלות. הנה בקייץ היא הולכת כל יום חלק אחד משס"ה ורביע עד י"ב מעלות כדעם ב"ש לצד הצפוני. ובחורף היא נוטה מלך כזה לצד הדרומית מקו השוה עד מרחק י"ב מעלות. והנה הארץ היא כדורית ככ"ל. והיושבים בארץ נגד קו השוה בשמים להם השמש בקייץ בתקופות סמת כחוקם י"ב מעלות לדרום. והיושבים לצד צפון או לדרום מתקלר ומתארך להם היום כפי הנטית השמש להתקרב השמש להם. או בעם המרחקים השמש מהם. כפי המשבון הנחשב ממזרח למעריב אך ההפרש ממזרח למעריב השמש מהלך תנועה במהרה בכ"ד שעות מסבבת העולם עד הנקודה שמתחילה וההפרש הזה מדרום לצפון נחשב ע"פ חשבון השנה בשס"ה ימים ועודף. ואם השמש בלד המדינה אשר ב"א שם אזי מתארך היום. ואם השמש נוטה לעבר מקו השוה מתקלר להם

ספורנו

(ד) וירץ עשו. נכסף לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כעניננו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ. והורה שנסים נמלטים מיד מלב גאותו בהכנעה ומנחה כאמרם ז"ל שאחיהו השילוני קלל את ישראל כקנה הכנוע לכל הרוחות כן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבנן יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה. המנחה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אלך הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שמבקשת שאלטרך: (ט) יש לי רב. ואיני לריך: אחי יהי לך אשר לך. שבהיותך אחי לא תלטרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הילך או הישא פניך. ומלד זה גם כן ראוי שאקדם פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי

פירוש רשב"ם

קטן וטעמו באות ראשונה. ירד יעקב. ירד המשכן: (ז) נגש יוסף ורחל. לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל ויוסף: (ח) מי לך כל המחנה. של עדרים ששלחת: (יא) חנני (ס"א חנגני) חנני: עד

ויקח: יב ויאמר נסעה ונלכה ואלכה
לנגדך: יג ויאמר אליו אדני ידע כי
הילדים רכים והצאן והבקר עלות
עלי ודפקום יום אחד ומתו כל־הצאן:
יד יעבר־נא אדני לפני עבדו ואני
אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר־
לפני ולרגל הילדים עד אשר־אבא
אל־אדני שעירה: טו ויאמר עשו
אציגה־נא עמך מן־העם אשר אתי
ויאמר למה זה אמצא־חן בעיני אדני:
טז וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה:
יז ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית
ולמקנהו עשה סכת על־כן קרא שם־
המקום סכות: ס יח ויבא יעקב
שלם עיר שכם אשר בארץ כנען
בבאו מפדן ארם ויחן את־פני העיר:
יט ויקן את־חלקת השדה אשר נטה־
שם אהלו מיד בני־חמור אבי שכם במאה קשיטה: כ ויצב־שם מזבח
ויקרא־לו אל אלהי ישראל: ס חמישי

ותצא

בה ונקביל: יב ואמר נטל ונהך ואיהך לקבלך: יג ואמר
לה רבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועניא ותורי מינקתא
עלי ודחוקנון יומא חד וימותון כל־ענא: יד יעבר־כען רבוני
קדם עבדה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא די־קדמי
ולרגל ינקיא עד־די אעול לות־רבוני לשעיר: טו ואמר
עשו אשבוק־כען עמך מן־עמא דעמי ואמר למא דנן
אשכח־רחמין בעיני רבוני: טז ותב ביומא ההוא עשו
לארחה לשעיר: יז ויעקב נטל לסכות ובנא לה ביתא
ולבעירה עבד מטלן על־כן קרא שמא־דאתרא סכות:
יח ואתא יעקב שלים קרתא דשכם די בארעא דכנען
במיתה מפדן דארם ושרא לקבל (אפי) קרתא: יט וזבן
ית־אחסנת חקלא די פרס־תמן משכנה מידא דבני־חמור
אבוהי דשכם במאה חורפן: כ ואקים־תמן מדבחא ופלח
עלוהי

מסרה יב נסעה, ל' וחד ונסעה. לנגדך, ב'. יג ידע, כל או' חסר. הילדים, כו"ל הה"א בלא געיה. עלות, ה' קמץ, מ"ל. ודפקום, ל'. ומתו, ה' קמץ [הוי"ו] יד יעבר, הקמץ חטף. אתנהלה, ל'. לאטי ל'. לפני, הנון בפתח. אבא, ה' חסר. שעירה, ב'. טו אציגה, ל' ומ"ל. נא, דגוש מד"ד. זה, דגוש מדח"מ. יז סכתה, ב, חסר. ולמקנהו, ל'. סכת, חסר. קרא שם, ה' חסר אם. שם במקף ובמתג במקום נג"ע. סכות, ב' מל' בתורה. יח בבאו, כו"ל חסר. יט ויקן, ב' בספרא וב' בקרי'. במאה, ה'. קשיטה, ג' מ"ל והשין שמאלי. כ ויצב, הצד בסגול לסבת המקף.

ת"א ויאמר נסעה חגיגה ה חולין ח. עד אשר אבא שם כה. ויעקב נסע מגילה יז חולין כה. ויבא יעקב שבת לג. ויחן את פני שם. במאה קשיטה ר"ה השנה כו. ויקרא לו אל אלהי ישראל מגילה יח.

רש"י

(יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגומו של אונקלוס טול וכך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק. עול ימים. שתי פרות עלות ובלע"ז אנפיטי"ש: ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו (שיר ה) קול דודי דופק נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההולכים לאט. (שמואל ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנ' (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו. שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' (שמואל א ל) כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגילה יז) שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת לג) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד (רות א) בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (בכ"י ויחן את פני העיר. ערב שבת היה בשאלתות דרב אחאי): (יט) קשיטה. מעה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: (ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא

שהמזבח

רמב"ן

הבא בידו והמנחה אשר הביא בה למלך בדבר ידוע תקרא מס: (יג) ומתו כל הצאן. דרך חמלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו אתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא יוכלו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דפקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם: (יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד בואו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדינו וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו אמרו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצה נכונה. ועוד להם מדרש אשר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו: (טו) למה זה אמצא חן בעיני אדני. למה זה תעשה לי שאיני צריך לה ואמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י. והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובמכורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין

סד

לי: במיחוס מן קדם יי וארום אית לי נכסין סגיאין ודחק ביה וקביל: (יב) ואמר נטייל ונהך ואיזיל לקבלך עד דתתמטי לבי משוריך: (יג) ואמר ליה ריבוני ידע ארום טליא חטיין וענא ותורי דמיינקן עלי ואין דחיקנא להום יומא חד וימותון כל ענא:

[(יג) ארום טליא חטיין:]

(יד) יעיבר בבעו רבוני ויטייל קדם עבדיה ואנא אדבר בנייחא לבלחודוי לרגל עיבידתא דאית קדמי ולרגל אולפן טליא עד זמן דאיתי לות ריבוני לגבלא: (טו) ואמר עשו אשבוק כדון עמך מן פולמוסין דעמי ואמר למא

דנן אשכח רחמין קדם רבוני: (טז) ואתעביד ניסא ליעקב ותב ביומא ההוא עשו לארחיה לגבלא: (יז) ויעקב נטל לסוכות ואיתעכב תמן תריסר ירחי שתא ובנא ליה בי מדרשא ולגיתוי עבד מטלן בגין כן קרא שמא דאתרא סוכות: (יח) ואתא יעקב שלם בכל דיליה לקרתא דשכם דבארעא דכנען במיתי מפדן ארם ושרא לקביל קרתא: (יט) וזבן ית אחסנת חקל דפרס תמן משכניה מן יד בני חמור אבוי דשכם במאה מרגלין:

[(יט) מרגלין:]

(כ) ואקים תמן מדבחא ותמן יהב מעשריא דאפריש מן כל דיליה קדם אל אלהא

בעל הטורים

ויאלך ממנו: (יב) לנגדך. ב' במסו' ואלכה לנגדך שהם עונותינו לנגדך. שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה אלך עמך ונזכור עונותי שעשיתי נגדך והשתא אהי' אלך שמא משכם: (יג) עלות. ה' במסו' דין ואידך (ש"ו) ערות עלות ב"פ ובדוד (תהלים ע"ח) מאחר עלות הביאו ואידך (ישעיה מ') ובחיקו ישא עלות ינהל. מה"ל דוד שהלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיה מרעין אותן במרעה כך היו שכתב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו. ומה היו עושים (שם) כרועה עדרו ירעה: (יד) שעיר'. ג' במסו' ב' הכא ואידך (יהושע יב) ועד ההר החלק העולה שעירה. וכו' (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. אבא אל אדני שעירה

יונתן

שלא יכול לתפוס לעשו בשיניו מכח הלקטו כדפירש"י בשיר השירים בפסוק עשה מן ופתרס כדפי' במדרש: (יג) דתמטי לבי מטוריך פי' כשתגיע למקום משכנותיך: (טו) פולמוסין פי' חיילות והוא לשון נשרת בכמה מקומות: (יז) בפרישתך ירמי לא כפרש"י דלא משמע ליה לדרוש ב"פ סכות אלא בית וסוכות הוי י"ב והכי משמע ודוק: (יט) מרגליין כן משמע ברכה ע' ע"ב: (כ) בנימוס בנה וכו' פי' בחוק התולוש ומנהיגיהן

רמב"ן

חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיעו לעכו עד שמכר סוסיו שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומה אצל מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו ילמדו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל סברת אנשי המלכות ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם: (יז) ויבן לו בית. יתכן כי היה מקום אין שם עיר. והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות. או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני עשו: (יח) ויבא יעקב שלם. משל אדם כאומר לחבירו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י. אבל ר"א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה ישאל לספר מאורע דינה. ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן אחרי במלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ תצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו. ואמרו בבראשית רבה כל אותן הימים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בכלם השנה: ויחן את פני העיר. לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחלת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן קנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה משוב הוא כחלק העולם הבא: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על

אבן עזרא

בלא ספק. ופי' והוא צולע שהי' הולך על צלעו כפסח. וטעם על כן זכר לדבר: (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון לווי [*] כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ואני אלך לנגדך לא אזוז ממך. ויתכן להיותו כמו ונסעה [?] ואמר הוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) כי הילדים רכים. כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים [?] מספר: עלות. כמו [?] עלות ינהל. והנה הפרות שעלו עליהם העתודי' על כן נקראו עלות. וטעם עלי. לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף [?] או יהי' לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי. והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם הממון יקרא כך. כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומזאת הגזר' מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך [*] לרגלי. ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם: (טו) וטעם למה זה. אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם [?] התאר. והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. מי שיש לו בה חלק. ששוב הוא כחלק עולם [?] הבא. (כ) ויאמר הגאון כי

פירוש על אבן עזרא

לפני היום. ויש הפרש ממדינ' למדינ' כדי שהמדינה אשר היא בקצה קוטב הצפונים או הדרומים להם בחורף היו' כמו לילה יחשב מפני רחוק השמש עיין בחשבון הלוחות. [*]והרמב"ן טורח והתוספות ס"פ מורה ללווי. והוא כמו שלחה הנער (להלן מ"ג ח'). נפלו עלינו (הושע י' ח') וא"כ שלא נסעה הוא לווי על יעקב. ונלכה מורה ג"כ על מחנה עשו. [?](עזרא ח' כ"ח) א"כ הטו"ן מנסעה הוא מני"ן ויהיה פי' לפ"ז הלא אתה אמרתה ע"י המלאכים (לעיל פס' כ"א) אראה פניו. בודאי היה דעתך לבוא אלי לאחר שעיר. א"כ עיקור דבור עמו אשר ילך עמו ביחד. [י]לפי שעשה בבית לבן כ' שנים לא מהם ז' שנים אשר עבד עדי נתן לו לאה ועדי הולידה את ראובן עברו ע' חדשים או ז' חדשים ישלח י"ב שנים ואיזה מדפים אשר קורא כ"ח ימי מספר כי אינם עולים לשנה. [ט](ישעיה מ' י"א) ולמה נקראו כן ע"ש העתודים העולים על הצאן וע"ד אשר המעפפים שכתו עול מן עול ימים (ישעיה ס"ה כ') ותם הפס' המשכת אשה עולה (שם מ"ט י"ד). [ת]כמו היושבי בשמים (תהלים קכ"ג א') ופי' אתה תלך מהרה. ואני אתנהל עמהם בנחת. או היו"ד הנוסף הוא מדבר בעדי ופי' לאטי כפי המעיכום שלי. [א](לעיל ל' ל') וא"כ פי' כדלעיל כי יש מי שיש לו כין מוגה ככתוב טוב עין הוא וכו' (משלי כ"ב ט') ויש מי שיש לו רגל טובה מפני רגל אלמו שישתוו יחד. [ב]ואין פי' שם העיר כמו ויהי בשלם סוכו (תהלים ע"ו ג'). [ג]כ"כ כתב ר"א (לעיל כ"ג י"ט) כי עיני ה' אלהיך בה מרשית

ספורנו

כדי שיקבל כי השוחד יעור: ויקח. והוסף באלישע כאמרו ויפצר בו לקחת וימאן: (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו אולי המנחה באמרו גם הנה עבדך יעקב אחרינו: (יג) כי הילדים רכים. כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות: ודפקום. לבלתי שלא לעכבך בדרך: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם. תיכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום. לא המתין שיהיה בבית אביו כבאו מפדן ארם בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה. לבנות שם מזבח. כאמרו אך בשיר את שיר כ' כי': ויקרא לו אל

פירוש רשב"ם

(יד) עד אשר אבא אל ארוני שעירה. הרחיב לו את הדרך: (יח) ויבא יעקב שלם. אל עיר ששמה שלם. כמו ותבאנה בית לחם. ומי שמפרש שלם (שלם) שלם בתורתו בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא' לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצריך לכתוב כן. עיר שכם. עירו של שכם כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי היא כדכתיב וירא אותם שכם בן חמור החוי: (יט) קשיטה. מין מטבע ששמה כן: (כ) אל אלהי ישראל. שהצילני מלבן ומעשו. כלומר האלהי' הוא אלהי יעקב שהצילני מלבן ומעשו וכמו שקורים שם

לד א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ ב וַיַּרְא
אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ
וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ ג וַתִּדְבַּק
נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־
הַנַּעֲרָ* וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ°׃ ד וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי
אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב
שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ
אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־
בֹּאָם׃ ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־
יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ
מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים
וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃
ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי
חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ
לוֹ לְאִשָּׁה׃ ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם
תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃
י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃
יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ°
לְאִשָּׁה׃ יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר

*הנערה קרי °הנערה קרי °הנערה קרי

טמא

אונקלוס

עלוהי קדם־אל אלהא דישראל: א ונפקת דינה בת־לאה
די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: ב וחזא יתה שכם
בר־חמור חויאה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה
ועניה: ג ואתרעיאת נפשה בדינה בת־יעקב ורחים ית־
עולימתא ומליל על־לבא דעולימתא: ד ואמר שכם לחמור
אבוהי למימר סב־לי ית־עולימתא הדא לאנתו: ה ויעקב
שמע ארי סאיב ית־דינה ברתה ובנוהי הוו עם־גיתוהי
בחקלא ושתיק יעקב עד־מיתיהון: ו ונפק חמור אבוהי־
דשכם לות־יעקב למללא עמה: ז ובני יעקב עלו מן־
חקלא כד־שמעו ואתנסיסו גבריא ותקיף להון לחדא
ארי קלנא עבד בישראל למשכב עם־בת־יעקב וכן לא־
כשר לאתעבדא: ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי
אתרעיאת נפשה בברתכון הבו כען יתה לה לאנתו:
ט ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון־לנא וית־בנתנא תסבון
לכון: י ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו־
בה־סחורתא ואחסינו בה: יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא
אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: יב אסגו עלי
לחדא מוהרין ומתנן ואתן כמא די־תימרון לי והבו־לי ית
עולימתא לאנתו: יג ואתיבו בני־יעקב ית־שכם וית־חמור

אבוהי

מסרה לד א לראות, מ"ל. בבנות, ב' ומ"ל. ב אתה, חסר. - נשיא, ו' רפי"*. אתה, חסר אתה, חסר. ויענה, ב' סמוכין. ג ותדבק, המקף בו"ו לא ביו"ד. הנער, הנערה ק'. הנער, הנערה קרי. ד אל חמור, ב' וסמיכין. הילדה, ל'. ה טמא, פ'. והחרש, ז' חסרים בלי'. באם, כו"ל חסר. ז ובני, ל'. כשמעם, ל'. ויתעצבו, ל' והיוד במקף ואחריו נע. יעשה, ל"ו. ח חשקה, ל'. בבתכם, ל'. ט בנתיכם, כל או' כ"כ [ס"ו ומ"י]. בנתינו, כו"ל ס"ו ומ"י. י שבו, פ'. וסחרוה, ל' ומ"ל. והאחזו, ב' בסוכתו. יא חן, ל'. ואשר, הוי"ו במקף כדינו, יב הרבו, ב'. מהר, כו"ל חסר. הנער, הנערה ק'. יג במרמה, ב'.

ת"א וירא אתה שכם בן חמור נזיר כג סנהדרין ע הוריות י. כי נבלה עשה בפרק טו סנהדרין מד. *שוא בראש המלה נקרא רפה כי לא יבא אחריו דגש לעולם.

רש"י

שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגילה יח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב"ר) שנ' ותצא לאה לקראתו: (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אתה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בשלקה שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה.

בחכמה

רמב"ן

על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהי לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהיה טעם לו כטעם קרא לו בנימין וקורא לך גודל פרץ ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורישדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורי וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו ושם ירושלים ה' שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת השם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי. והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך. ועל דרך האמת הוא במדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה

שורה

יונתן בן עזיאל

אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: (א) וּנְפַקַת דִּינָה בְּרַת לֵאָה דִּי יְלִידַת לְיַעֲקֹב לְמִיחְמֵי בְּנִימוּס בְּנַת עַמֵּי אַרְעָא: (ב) וַחֲמָא יָתָהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא דְּאַרְעָא וּדְבַר יָתָהּ בְּאוֹנְסָא וּשְׁכִיב עִמָּהּ וְסַנְפַהּ: (ג) וְאִתְרְעִיַּית נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בְּרַת יַעֲקֹב וְרָחֵם יַת רִיבָא וּמַלֵּיל פִּיוּסִין עַל לִבָּא דְּרִיבָא: (ד) וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּי לְמֵימַר סַב לִי יַת טַלְיְתָא הָדָא לְאִנְתּוּ: (ה) וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרוּם סָאֵיב יַת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ וּבְנוֹי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹי בְּחַקְלָא וּשְׁתִיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן: (ו) וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּי דִשְׁכֶם לְוַת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ: (ז) וּבְנוֹי דְיַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמַעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹם לַחֲדָא אֲרוּם קְלָנָא עֲבַד שְׁכֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכּוּב עִם בְּרַת יַעֲקֹב וְכֵן לָא הֲוָה כָּשֵׁר

ירושלמי

לְאִתְעוֹבָדָא: (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן חֲמוֹר לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי רְעַיַּת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ בְּבָעוּ יָתָהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: (ט) וְתִתְעָרְבוּן בְּחִיתוּנָא עִמָּנָא בְּנָתְכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְבוּן לְכוֹן: (י) וְעִמָּנָא תְּתוּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן בְּדִנְיָתָא לְכוֹן תִּיבוּ וְעָבִידוּ בָהּ פַּרְקְמַטְיָא וְאַחְסִינוּ בָהּ: (יא) וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: (יב) אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרָא וּמַתְּנָא וְאֶתֵּן הֵיכְמָא דְּתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יַת רִיבָא לְאִנְתּוּ:

[(יג) פּוּדְן וּכְתוּבְתָא:]

(יג) וְאָתִיבוּ בְּנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אֲבוּי בְּחוּכְמָא וּמַלִּילוּ בְּגִין דְּסָאֵיב יַת

בעל הטורים

מפירה. ס"ס אליס. אבא עולה ד' כמו לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יוס ה' הגדול והנורא ואז ואלו מופיעים לסמוע אם הר עשו: (א) בבנות. ב' במסורה בבנות הארץ (שופטים י"ד) בבנות אסיך וגו' אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא רלה ליס, לאמיו באו כדאיתא במדרש שהשמיכה בתיבה מפניו נענש שילאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם: (יג) הרגו. ב' במסורה הכא ואידך (עמוס ד' וע"ש) הגלגל הרגו לפשוע. אף על פי שהרבה במוכר כמו שהרבה בגלגל דהיינו בע"ז הרגו גם אלו לפשוע שהמכו עמס

יונתן

ומנהגיהן לשון נימוסי המלך: (ג) וסנפה כבר פירש"י בפ' בראשית בפסוק ואל האשה אמר

רמב"ן

שורה במרך ישראל והמשכיל יבין: (א) וטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה: (ב) וישכב אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא עמוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן את פלגשי ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרלית לנשיא הארץ לספר בשבחה: (ז) וכן לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עלמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י ולא ידעתי זה כי הכנענים משופים בעריות ובבהמה וכזכר דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בכן באותו הדור ובימי אברהם וילחק היו ירלים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאתעבד לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל: (יב) מהר ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם הבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פראנון ומתן פרא פראנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא מבלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אללו כנכסי מלוג וטעם הסיום הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברלון כי הנערה לא היתה מתרלה אליו וזועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שהכל היא בביתו ובידו ולא ייראו מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוליאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת

אבן עזרא

כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כי פירושו שקרא אל. אל השם. והנכון הוא שכן הוא שם המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו יי' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא. וכן בסוף הספרים אל ירושלם תהי נקראת יי' שמה. וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל. והטעם שהוא חזק ותקיף: אלהי ישראל. שהגילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. מעלמה: (ב) ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: (ג) וידבר על לב. שדבר לה דברי רכים

פירוש על אבן עזרא

מלאכים השנה וכו' (דברים י"א י"ב). כי לפי טעם הראשון קשה כי אין הקב"ה מיחד שמו על החיים. ע"כ מפרש אשר כנה את המזבח בשם הזה ע"ש הנס אשר עשה ה' עמו שעבדו תמיד. (יחזקאל מ"ח ל"ה). (עיין לעיל י"ז א'). כי דינה נולדה באחרונה אחרי לידת זבולון והוא היה אחרי לידת יוסף כאשר כלה יעקב הע"ה ללך מלבן כי הוא שעבדו של שמעון בזה ספרק י"ד שני עבודה א"כ לא נשאר לדינה אפי' ז' שנים שלמות. ואיך רלה שכם לקחתה לאשה. ואיך הרגו שמעון ולוי בני י"ג שנה העיר שכם. כ"ז אם נפרש כפי פשוטו. ע"כ אנו מחויבים לומר אשר המעשה הזאת היתה מאוחרת כי ישבו ע"ה גר שם כמה שנים כי גם היום שכם מקום מקנה. אך חז"ל בגמר' להם דרך אחרת כפי הקבלה אשר בידם דורות הראשונים היו מולידים בני ח' שנים. ובני יעקב היו גבורים והם היו בני י"ג שנים ואז נעשה בשם איש שנא' ויקחו איש חרבו להלן (פס' כ"ה). בעה"מ מופע תביא דברי ר"א על פנין כי שלא ממנו שכבת זרע הוא פי' שלא ברלונו (ויקרא ט"ו ט"ז). וזה הוא המיתכות פועל לדבר שהוא ברשות אחר. ונעשה עינוי מעלמו. וכן הקטנה איננה ברשות עלמה ואם כמות והלא בודאי ילאחה שלא ברשות ומה יפה הכלל הזה לכמה מקומות. לענין הכתוב כי תלא למלחמה (דברים כ"א יו"ד) בודאי איננו ברשות המקום כ"א לכבוש זיי"ן אומות ע"כ מחויב להיום זכום גדול רק ע"י נתנם ה'. ויגרום אשר יקח אשת יפת תואר וכמו שדרשו חז"ל מתוכים ויוליד בן סורר ומורה. (שם כ"ג יו"ד) כ"כ כתיב כי תלא וכו' מפרש הכתוב ונמכסה מכל דבר כי הילילה היתה שלא ברשות לדבר מלוה רק להכריע הגבול ע"כ מקערג השטן ולריך לשמור א"ע ואם היתה ברשות בודאי היה מקויים שומר מלוה לא ידע דבר רע. ס"ל לפי הפשט כפי' (לעיל ל"ח כ') אם הוא כדרכה איננה נקרא עינוי. ע"כ מתקן זה כפי' לעיל דבר אשר נעשה שלא ברלונה ע"ש. ופה היתה בתולה בודאי היה שלא ברלונה פעם הא' והכתוב מפרש במעשה הראשונה. מעשה השניה. היינו בתלם וישכב בודאי פי' ברלונה לאחר בשם שכיבה. והטעם כי ויענה בטעם הראשון. כ"ל דברים המתקבלים

ספורנו

אל אלהי ישראל. קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שהרלה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה בהיותו הוא ישראל שלא יוכלו אומות העולם להעבירו על דעתו וע"ד קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ג) ותדבק נפשו. על כפך באמנון לאמר אחר ששכב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל היותה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב: (ה) והחריש יעקב עד באם. החרים מלאמא לריב עד שישאלו בניו וידעו הדבר וישמרו עלמם מאנשי ריבם: (ו) ויצא חמור. כשראה שהחרים ודאג פן יקום עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העלבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אל ישראל אע"פ שאלל הכנענים לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדה: (י) וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרת לגרים כאמרם בר מתא אזל מתא אחריתי מלי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כמשיב להם אשם על מה שהטאתי לכם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם. או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה. וידברו אשר טמא. השיבו שמיני הבדיקות שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראויים עתה אחרי שטמא בדרך אחנן

פירוש רשב"ם

שם אדם אליעזר עמנואל כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפרשתי פשוטה: (א) ותצא דינה. כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: (ב) נשיא הארץ והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפילו אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקרא ללשם דן על שם דן אביהם. לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר. וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: (ז) ובני יעקב באו מן השדה ובתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. בבני יעקב תלו החיתונים לכבודם לתת ולקחת. אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה. הח"ית גורשת וכן מן גאל יגאלני מן שחט שחטוהו. מן שאל ישאלוני משפטי צדק. מן בחר בחרוהו. מן פעל יפעלוהו: ונתנו

טמא את דינה אחתם: יד ויאמרו
אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה
לתת את־אחתנו לאיש אשר־לו ערלה
כי־חרפה הוא לנו: טו אך־בזאת נאות
לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל־
זכר: טז ונתנו את־בנתינו לכם ואת־
בנתיכם נקח־לנו וישבנו אתכם והיינו
לעם אחד: יז ואם־לא תשמעו אלינו
להמול ולקחנו את־בתנו והלכנו:
יח וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני
שכם בן־חמור: יט ולא־אחר הנער
לעשות הדבר כי חפץ בבת־יעקב
והוא נכבד מכל בית אביו: כ ויבא
חמור ושכם בנו אל־שער עירם וידברו
אל־אנשי עירם לאמר: כא האנשים
האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ
ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת־ידים
לפניהם את־בנתם נקח־לנו לנשים
ואת־בנתינו נתן להם: כב אך־בזאת
יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות
לעם אחד בהמול לנו כל־זכר כאשר הם נמלים: כג מקנהם וקנינם וכל־
בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו: כד וישמעו אל־חמור
ואל־שכם בנו כל־יצאי שער עירו וימלו כל־זכר כל־יצאי שער עירו:

ויהי

אונקלוס

אבוהי בחכמתא ומלילו די סאב ית־דינה אחתהון: יד ואמרו
להון לא נכול למעבד פתגמא הדין למתן ית־אחתנא
לגבר די־ליה ערלתא ארי־חסודא היא לנא: טו ברם־בדא
נתפיס לכון אם־תהון כותנא למגזר לכון כל־דכורא:
טז ונתן ית־בנתנא לכון וית־בנתיכון נסב־לנא ונתוב
עמכון ונהי לעמא חד: יז ואם־לא תקבלון מננא למגזר
ונדבר ית־ברתנא ונזיל: יח ושפרו פתגמיהון בעיני חמור
ובעיני שכם בר־חמור: יט ולא אוחר עולימא למעבד
פתגמא ארי אתרעי בבת־יעקב והוא יקיר מכל בית
אבוהי: כ ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו
עם־אנשי קרתהון למימר: כא גבריא האלין שלמין אנון
עמנא ויתיבון בארעא ויעבדון־בה סחורתא וארעא הא
פתיות־ידין קדמיהון ית־בנתיהון נסב לנא לנשין וית־בנתנא
נתן להון: כב ברם־בדא יתפסון לנא גובריא למתב עמנא
למהוי לעמא חד למגזר לנא כל־דכורא כמא־די אנון
גזירין: כג גיתיהון וקניניהון וכל־בעיריהון הלא דילנא אנון
ברם נתפיס להון ויתיבון עמנא. כד וקבילו מן־חמור ומן־
שכם בריה כל־נפקי תרע קרתיה וגזרו כל־דכורא כל־נפקי

תרע

מסרה טמא, חסר. יד ויאמרו אליהם, ז'. אליהם, י"ז מ"ל. נוכל, ח"ל מ"ל. לעשות, מ"ל. אחתנו. ב' חסר דחסר. הוא, ויו ומירק. טו בזאת, בטעמא. נאות, מ"ל. כמנו, ד' ג' חסר ו' וא' מ"ל. להמל, חסר. טז ונתנו, ד' דגש [נון שני']. והיינו, בטעמא. יז ואם,*ג'. להמול ל' מ"ל בתורה. בתנו, ל'. והלכנו ל'. יח וייטבו, ל' וכ"ל בב' יודין תמצא. ובעיני, י'. יט אחר, ל' ו"ל ואחר. לעשות, מ"ל. בבת, ב' בב' ל'. כ ויבא, חסר. כא האנשים, ל' ל"פ. שלמים, ב' והשין בגעי'. וישבו, ד' רפי'. ויסחרו, ל'. אתה, חסר. בנתם, חסר. נקח, דין נו"ן בטעמא. לנשים, י"ד רפין. נתן, ו' בליני. כב יאתו, ל' חסר. לשבת, הלמד בקמץ. להיות, מ"ל. בהמול, מ"ל. נמלים, ח"ו ומ"י. כג מקנהם, ד' חסר [בלי']**. הלוא, י"ג מ"ל באו'. נאותה, ל' ומ"ל. וישבו, ד' רפי'. כד אל חמור, ב'. יצאי, כל או' חסר. וימלו, חסר.

*ר"ל ליה פסוק בספרא. **ר"ל אלא מכנון מקנהם וחד ומקנהם כמ"ש בס' טוס כבל בשם הרמ"ה ז"ל.

ת"א ויהי ביום שבת קלד נדרים לא.

רש"י

בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מ"ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע) להמל. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נו"ין ונתננו: ואת בנתיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך

נאותה

רמב"ן

יפת תאר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב דברי כאות' נשאה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לשמה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע ומענה כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה כלמו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם לבדם. והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי

חשבו

ית דינה אחתהון: (יד) ואמרו להום לא ניכול למעבד ית פתגמא הדין למתן ית אחתנא לגבר דיליה עורלתא ארום גנותא היא לנא: (טו) ברם בדא נתפייס לכון אין תהוון כוותנא למגזר לכון כל דכורא: (טז) וניתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא וניתב עמכון ונהי לעמא חד: (יז) ואין לא תקבלון מננא למגזר ונסב בתוקפא ית ברתנא וניזל: (יח) ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: (יט) ולא אתעכב רביא למעבד פתגמא ארום צבי בברת יעקב והוא יקיר מכל ביתא דאבוי:

(כ) ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתיהון ומלילו עם אינשי תרע קרתהון למימר: (כא) גובריא האלין שלמין אינון עמנא ויתבון בארעא ויעבדו בה פרקמטיא וארעא הא פתיית תחומין קדמיהון ית בנתיהון ניסב לנא לנשין וית בנתנא ניתן להום: (כב) ברם בדא יתפייסון לנא גובריא למיתב עמנא למהוי לעם חד במגזר לנא כל דכורא היכמא דאינון גזירין: (כג) גיתיהון תכסיהון וכל בעיריהום הלא דילנא אינון ברם נתפייס להום ויתבון עמנא: (כד) וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה
וגזרו

רמב"ן

שבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים ישובו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. וזאת עצת כל האחים ובעצת אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב שאחר אשר הבטיחו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב כתב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף לפיכך אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפילם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא נקראת אזהרה אלא המניע' בלאו וכך דקך הגמרא בסנהדרין ובירושלמי אמרו בדינין של נח גם הוא דינו נהרג לקח סחר נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניה' אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו כלומר מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני חוקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכניס דצריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג בשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו. ומה יעקב בהן הרב שיוב וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי ע"ז ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו' לא תלמד לעשות וכו' ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין. אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם אמר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם בנאמנות וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי
ישובו

אבן עזרא

רכים וניסומים: (כ) כי טמא. [כ]שכם: (יד) חרפה. [ל]לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא [מ]וידברו את שכם אשר טמא אחותם. כי תלאתו דברו [נ]בשלום כמו דבר לו. או טעם אשר כי עתו במרמה בעבור אשר טמא. אשר לו ערלה. ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם. בעבור [ס]הנוסף. והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים [ע]ונהמולו הנה הוא חסר. כדבר הסוף. והנה הבהמו' [פ]יוכיחו. ואם אמרו למה נחתך דבר ברא השם [צ]גם הטבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור שהיתה קטנה [ק]והם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. אינגו בדקדוק כמו [ר]ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל [ש]ברך גנוה: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים. מקומות. כמו ויד [ת]תהיה לך: (כג) יאותו. מגזרת כי לך [א]יאתה. והנוא הנעל' אחר באות המשרת [ב]תחת פ"א הפועל: בהמול. [ג]מפורש והנה הם [ד]חטאו רעה על
יעקב

פירוש על אבן עזרא

המקבלים כפירש"י ולהמשיך לגבה אליו. [כ]ר"ל כי יש ג' מיני טומאה. טומאת גילה לפסול לה. וב"כ טומאת היחוד כמו בדין סוטה אשר גם עליה נאמר והיא נטמאה אשר טהורה לבעלה עדי בדיקה מי המאררים. וכאשר נשבית בידי שכם לא היה ידוע אם נבעלה ממנו או לאו. ואפשר שיאמר אותה עדי יקח אותה לאשה ואם לא היה טומאה אשר כך טומאת יחוד קשה לר"א וכי יעקב שמע ובניו לא שמעו. א"ו מפרש הכתוב אשר רק יעקב שמע ופי' הבנה דרך נבואה. ובי"י שמעו מפי אביהם אשר טימא שכם ר"ל הוא טומאת אלילים. [ל]ר"ל הוא מגזרת מי חרפת ונדפת (מ"ב י"ט כ"ג) שמדבר דברי חרופים וגדופים. וזה מי יחדף הלא הכנענים הם שטופי זימה. ע"כ מפרש אשר החרפה יהיה לדורות אשר יאמרו נבלה עשה בישראל פי' עם בת ישראל. ומה אחוד נכון הפשט לפי פי' מ"ב. כי המשפט הנקמה לעשות מדה כנגד מדה ככתוב כאשר עשה כן יעשה וכו' (ויקרא כ"ד י"ט) א"כ הדין נותן אשר יגזלו בת חמור ויעשו עם אחות שכם כמוהו ולמה בחרו בהריגת שכם. ע"כ מפרש הכתוב אם היו בגדר בני יעקב היה די להם הגמול הזה. אך כי נבלה עשה בישראל אשר שכב את בת יעקב. וכן לא יעשה הגמול הזה. כי הוא נבלה אם בני ישראל יעשו ככה. [מ]ר"ל כי יש דבור על הודאי ויש דבור על הספק אשר קרוב לודאי והבא בטענה ודאי ואם יכול הנחשד לנקר. ימשוך השומע אם טוען טענת ודאי מה יועיל הבירור. ע"כ באו עם טענה קרוב לודאי בודאי טמאה אחותינו לעשות לנו חרפה. ובזה נדע לב באמת לסך לבד היא עדיין בבילה ולקחה לביתך ע"ד אשה. אם הרצה להמול כמונו בודאי גדול כבודינו בעיניך יוסר החרפה מעלינו. ואם לא תרצה למול ואכחנו לא נתן לאיש אשר לו ערלה בודאי לקחתה לשם זנות. ובזה פתו לבב שכם לברר הדבר להמול א"ע. ואשר לא יהיה לו חרפה לפני אנשי עירו צוה גם להם להמול וזאת היא המרמה. ולפי הטעם אשר ענין לסד מתרץ ענין הראשון. איך יכות שבע המרמה מדת לבן על בני יעקב זרע אמת. מתרץ הכתוב וידברו כו' טמא אחותם וקיימו עם עקש תתפתל. [נ](להלן ל"ז ד') כ"כ פה פי' וידברו הוא כמו עמו. [ס]ר"ל יש ערל לב או ערל שפתים או ערל אוזן. ומכ"ז אין כונתם פה לאלו הערלות רק לדבר אשר הוא מכביד על האדם ואם היא ערלת הבשר אשר היא נוסף ובהסיר הערלה בנקל על האדם לעשות המלוה. וע"כ צוו אשר יכרתו הנוסף. [ע]ר"ל הטוענים על המלה לם ה' צוה על א"א להיות תמים וכאשר ימול א"ע יהיה חסר ולא תמים. א"כ הוא הענף ללון הקב"ה. [פ]נוכל לפרש הדבר הסוף זה שייך להסירון. בהסרת הערלה נעשה תמים ולראיה מהבהמות שנבראו בלא ערלה ומכ"ז הם שלמות. [צ]ר"ל שהשם ברא הערלה למה נחתוך אותה. ע"ז מתרץ הלא גם הטבור נברא ארוך למה יחתכו אותו. [ק]והיא עדיין ברשות אביה והם היו מדברים וכו'. [ר](לעיל ל"ב ו') כי שם הוא מדבר בעדו. ופה הוא נקשר פעל עבר מבנין הכבד הדגוש ע"מ ברך שראוי להיות בֵּרֵךְ וכן אִחֵר. ולפי שאותיות אחה"ע בלתי מוכשרות לקבל דגש. בא נקודה הדגש להתחבר עם הפיכ"ק ינעשה ליר"י בֵּרֵךְ. אֵחֵר. [ש](מ"א כ"א י"ג). [ת](דברים כ"ג י"ג); שם ג"כ פי' מקום. [א](ירמיה י' ז'). [ב]ר"ל כי בורא המלה יאת מגלה יאסו וז"ל יאתו בשני יודי"ן. רק שנעלמה השניה אשר הראשונה שהיא המשרתת. ואותה הנעלמת היא שתם פ"א הפעל ממלת יאת שהוא השורש. [ג](לעיל י"ז י"ד). [ד]וזה מתרץ למה הרגו
אותם

ספורנו

אתן זונה: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה כלאה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: (יז) ולקחנו את בתנו. אע"פ שהיא עתה בביתכם נקח אותה מעמכם: והלכנו. עם כל עשרנו שלא תכנו בו: (יט) והוא נכבד. ואעפ"כ לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כא) שלמים הם
אתנו

פירוש רשב"ם

(טז) ונתנו. דגש. כמו ונתננו פירש ניתן: וכן מצרים נתנו יד. כמו נתננו: (יט) ולא אחר. מגזרת לא תאחר שהוא משקל כבד כמו תשבר: והוא
נכבד·

כה ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים
ויקחו שני־בני־יעקב שמעון ולוי אחי
דינה איש חרבו ויבאו על־העיר בטח
ויהרגו כל־זכר: כו ואת־חמור ואת־
שכם בנו הרגו לפי־חרב ויקחו את־
דינה מבית שכם ויצאו: כז בני יעקב
באו על־החללים ויבזו העיר אשר
טמאו אחותם: כח את־צאנם ואת־
בקרם ואת־חמריהם ואת אשר־בעיר
ואת־אשר בשדה לקחו: כט ואת־כל־
חילם ואת־כל־טפם ואת־נשיהם שבו
ויבזו ואת כל־אשר בבית: ל ויאמר
יעקב אל־שמעון ואל־לוי עכרתם אתי
להבאישני בישב הארץ בכנעני
ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי
והכוני ונשמדתי אני וביתי: לא ויאמרו
הכזונה יעשה את־אחותנו: פ
לה א ויאמר אלהים אל־יעקב קום
עלה בית־אל ושב־שם ועשה־שם מזבח
לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו
אחיך: ב ויאמר יעקב אל־ביתו ואל
כל־אשר עמו הסרו את־אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו
שמלתיכם: ג ונקומה ונעלה בית־אל ואעשה־שם מזבח לאל הענה אתי
ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: ד ויתנו אל־יעקב את כל־
אלהי

אונקלוס

תרע קרתה: כה והוה ביומא תליתאה כד־תקיפו־עליהון
כאביהון ונסיבו תרין־בני־יעקב שמעון ולוי אחי דינה
גבר חרביה ועלו על־קרתא דיתבון־לרחצן וקטלו כל־
דכורא: כו וית־חמור וית־שכם בריה קטלו לפתגם־דחרב
ודברו ית־דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עלו
לחלצא־קטיליא ובזו קרתא די סאיבו אחתהון: כח ית־
ענהון וית־תורהון וית־חמריהון וית די־בקרתא וית־די
בחקלא דברו: כט וית־כל־נכסיהון וית־כל־טפלהון וית־
נשיהון שבו ובזו וית כל־די בביתא: ל ואמר יעקב
לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן־דבבו בינא־ובין יתבי
ארעא בכנענאה ובפרזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי
וימחנוני ואשתצי אנא ואנש־ביתי: לא ואמרו הכנפקת־
ברא יתעבד (נ"י יעבד ית־) אחתנא: א ואמר יי ליעקב
קום סק לבית־אל ותיב תמן ועבד־תמן מדבחא לאלהא
דאתגלי לך במערקך מן־קדם עשו אחוך: ב ואמר יעקב
לאנש־ביתיה ולכל די עמיה אעדו ית־טעות עממיא די
ביניכון ואדכו ושנו כסותכון: ג ונקום ונסק לבית־אל
ואעבד־תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי
והוה מימריה בסעדי בארחא די אזלית: ד ויהבו ליעקב
ית

מסרה כה בהיותם, מ"ל והס"א בוא"ו לבד. כאבים, ל' מ"ו ומ"י. שני בני, במקף ומסב. בטח, חד מן פתחין באתנח בספרא. כו ויצאו, ל'. כז בני יעקב, ל' ר"פ. החללים הה"א במונח. ויבזו, חסר והזיין דגושה. אשר, במרכא. טמאו, ג'. אחותם, ל', מ"ל בתורה. כח אשר בעיר, במקף. כט שבו, ד' מלרע [כיהם מל' שביה]. ויבזו, כמו לעיל. ל להבאישני, ל' מ"ל. בישב, חסר. ואני, ז' פסוק ואני אני. מתי. מספר, ה'. מספר, ל' ק"ז. ונאספו, סגול האלף היא קלה לכן הפ"א רפי. והכוני, ל' ומ"ל. ונשמדתי, ל'. לא הכזונה, מ"ל ואין הזיין רבתי ואין גפי' בהם. אחותנו, ל' כ"ב, [מ"ו ומ"י]. לה א בית אל, עמש"ל ר"פ לך וכאן צריך לקדש על תבלי. לאל, י"א. הנראה, ב'. בברחך, ל'. ב הסרו, ב' חסר, ערלות לבבכם דירמי'. בתככם, ב' חסר בתורה. והכף בשו"א לבד. והטהרו, במסב לא במונח ולא בקדמא. והחליפו, מ"ל. שמלתיכם, ח"ו ומ"י. ג ונקומה, ג' ומ"ל. לאל, י"א. ביום צרתי, ב'.

ת"א ונקומה ונעלה עקידה שער כה. לאל הענה סנהדרין לח.

רש"י

נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב"ר): (כז) על החללים. לפשט החללים וכן ת"א לחלצא קטיליא: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל. (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא) מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא: (הגה"ה בתרגום על מלת אחותנו שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו"ד אע"כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן תפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם כזונה יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו לשון להורות שהוא לשון יחיד. ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של
שכם

רמב"ן

ישובו אל ה' והכנו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו אנשי שכם ועמו עממים שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם גם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל שכינותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתוב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה גם נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עמו עם המורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם
ולא

יונתן בן עזיאל

וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: (כה) והוה ביומא תליתאה כד הוו מתמקמקין מן כיב גזרתהום ונסיבו תרין מבנוי דיעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר סייפיה ועלו על קרתא דהוה יתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: (כו) וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: (כז) מותר בנוי דיעקב עלו לחלצא קטולייא ובזו ית קרתא דסאיבו בגוה אחתהון: (כח) ית ענדהום וית תורדהום וית חמריהום וית דבקרתא וית דבחקלא בזו: (כט) וית כל נכסיהון וית כל טפליהון שבו ובזו וית כל דבביתא: (ל) ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למסקא שמי ביש ביתבי ארעא בכנענאה ובפריזאי ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי ויקטלונני ואשתיצי אנא ואינש ביתי: (לא) ענין שמעון ולוי לא יאי למהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ערלאין סאיבו לבתולתא ופלחי צלמין טניפו לברתיה דיעקב אלהן כדין יאי למהוי מתאמר ערלאין אתקטילו בגין בתולתא ופלחי צלמין בגין ברתיה דיעקב ולא יהוי שכם בר חמור מלגלג במליה עלנא וכאיתא מטעייא נפקת ברא דלית לה תבוע יעביד ית אחתן אין לא עבדנא

ירושלמי

ית פתגמא הדין:

(לא) עניין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולה ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאיתא דלית לה אנש תבע עולבנה כן יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאיתא זני נפקת ברא מחשב ית אחתן:

(א) ואמר יי ליעקב קים סוק לבית אל ותיב תמן ועבד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן קדם עשו אחוך: (ב) ואמר יעקב לאנשי ביתיה ולכל דעימיה עטרון ית טעות עממיא דביניכון דדברתון מבית טעות שכם ואידכו מסואבות קטוליא דקרבתון בהון ושנו כסותכון: (ג) ונקום ונסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי דהוה סיטריה בסעדי בארחא דאזלית: (ד) ומסרו ביד יעקב ית כל טעות
ארום

בעל הטורים

עמם אלא לשבור פי"ז: (כז) טמאו ג' במסרה טמאו אחותם (יחזקאל כ"ג) טמאו את מקדשי (תהלים ע"ט) טמאו את היכל קדשך כולם למדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו: טמאו אחותם וסמיך אם כאשה זונה לך שעשו מעשה בהמה: (ב) והחליפו שמלותיכם: (ג) ונקומה ונעלה
בית
אלהינו בדברים. וכאיתא מטעייא: וכאשה זונה כ"כ ת"א של זונה מטעייא:

יונתן

אמר והוא נזכר כמה פעמים בדברי רז"ל סיגוף ולעגר וק"ל: (כה) מתמקמקין מן כיב גזרתהום פי' שהיו סובלים חלושי כוחם מן כאב מילתם ומלת מתמקמקין כמלת כמה פעמים בגמ' והיא לשון המק בשרו: קרתא דיתבא לרוחצן. קשה ליה לפרש"י שנ"ל נבטח בב' השימוש אלא הפי' שהיו העיר יושבי בטח וק"ל: (ל) למיסקא שמי ביש פי' הוליד שם רע ומהר"ר הגיה פי' ביש מלשון: פירוש של פלוני והראשון עיקר: (לא) מלגלג
(ב) עטרון פי' הסירו מלשון עטור סופרים שפי' הכא"מ שהוא לשון הסרה אותיות מהסיגום:
ואידכו

רמב"ן

ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה: (כא) שלמים הם אתנו. היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עוברים ויראו להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים עליהם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו: (כג) וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם בעדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) ושב שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שאמרו לשבת שם מעלה ואחר כן יעשה המזבח להטהר מטומאת ע"ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא נוו עדיין בני ספחת ויעקב מהרו במלוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי לוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל: (ד) ויטמן אותם יעקב. ע"ז ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ז ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותר' להם שהגוי מבטל ע"ז בעל כרחו והנה היא מותרת להם. אבל יעקב נוה להסיר אותה בסברת הקדש שיהיו
ראוים

אבן עזרא

יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. שלישי לנמולם קשה "שהוא חלי המרובע. וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב 'במרמה. ובני יעקב הם כולם. והנה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: (כט) את כל אשר בבית. פי' בבית 'חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים. ודבר שיסופר הוא מעט. על כן טעם כ' אחרכן הכן כאשר היושבה ספי' ויהי מתיו "מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם "את אחותינו: (ב) הסירו את אלהי הנכר. חלילה חלילה שיהיה בביתו עם
עובדות

פירוש על אבן עזרא

אותם אשר עשו ח"ע. ומתרץ כי לא עשו רק לפניו ולגזול אחרי כן את אשר ליעקב ככתוב וכו'. הר"ל ע"פ השמש מפרש יום הג' אשר ים שנוי בו. ולפי' שהחודש מתחלק לד' רבועים וכל רבוע הוא ז' ימים והוא כפי מספר השלש. ובעבור אשר בהקדמה דרך השניה הניח הכלל אשר סוג הלבנה השמשית הוא כ"ז ימים ושעות מונגלום. רק הלבנה אינה מולאה השמש במקומה כי השמש התרחקה ג"כ ממקום אשר הניחה הלבנה ע"כ מחויבת לרדוף להגיעה עם השמש מהלך ב' ימים ושעות מונגלום. ע"כ מתחלק החודש לד' שבועות. ובכל שבוע יתחזה החולי שנוי מז' ימים לז' ימי'. ובאלי המרובע הוא יום הג' הגועה ליום רביעי החולי בתוקפו. והוא יום האמצעי משני הקלות כמובא בדבריו כמה פעמים. ובספרי המזלות מוסבים אשר מלום היום ליום שלאחריו. ע"כ כתיב כי בושש משה (שמות ל"ב א') דרשו חז"ל בא שש. 'לעיל (פס' י"ב) ובמלא ויענו בני יעקב אינם דוקא שמעון ולוי רק כולם הסיבו לכתחלה את שכם. ויעקב חרה אפו על שמעון כי הם היו בעלי המעשה. 'כ"ל למה לא כתיב בביתם ל"ל ע"כ מתרץ כי הפרע הוא על בית חמור או שכם. "(דברים ל"ג ו') וכ"ל מעבר כב. וכ"מ מצרכם כי הטעות הוא כי אין דרך המברך להזכיר מספר על ברכתו. רק פי' ואל יהי מתיו מספר ואל הכתוב מוסכם עלמה ג"כ למעה. וכאלו כתיב ואל ימות ואל יהיה למתיו מספר. "אותם כי הוא מפועל שלא נזכר שם פעלו. מכ"ז מורה על שכם. ואם היה הפי' באם לא ינקמו
נקמתם

ספורנו

אתנו. בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: (כה) ויהרגו כל זכר. שלא מלאו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו. שנקשום ומלאום: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמחה אנשים לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה גמול מורגל אצלם שלקחו כאשר העיר בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שהסכנו באמונתנו אחר שמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם אחותנו: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: (א) ושב שם. לכוין דעתך קודם שתכנס המזבח כענין אמרם רז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על שקיים לך ההבטחה שעשה שם כענין אמרם. חייב אדם לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ב) הסירו את אלהי הנכר. שלקחתם משכם
אע"פ

פירוש רשב"ם

נכבד. ושמעו לו: (כה) בהיותם כואבים. לפי דרך ארץ. ופשוטו של מקרא או היו כואבים מיום ראשון ושני: ויבואו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם. וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים: (ל) להבאישני את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ב) אלהי הנכר. שלקחו
בעיר

אלהי הנכר אשר בידם ואת־הנזמים
אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת
האלה אשר עם־שכם: ה ויסעו ויהי
חתת אלהים על־הערים אשר
סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב:
ו ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען
הוא בית־אל הוא וכל־העם אשר־עמו:
ז ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל
בית־אל כי שם נגלו אליו האלהים
בברחו מפני אחיו: ח ותמת דבורה
מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית־אל
תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות: פ
ט וירא אלהים אל־יעקב עוד בבאו
מפדן ארם ויברך אתו: י ויאמר־לו
אלהים שמך יעקב לא־יקרא שמך
עוד יעקב כי אם־ישראל יהיה שמך
ויקרא את־שמו ישראל: יא ויאמר לו
אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי
וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו: ששי יב ואת־הארץ אשר נתתי
לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את־הארץ: יג ויעל מעליו
אלהים

ית כל טעות עממיא די בידיהון וית־קדשיא די באדניהון
וטמר יתהון יעקב תחות בטמא די עם־שכם: ה ונטלו
והות דחלא דיי על־עממיא די בקרוי־סחרניהון ולא רדפו
בתר בני יעקב: ו ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען
היא בית־אל הוא וכל־עמא די־עמה: ז ובנא תמן מדבחא
וקרא לאתרא אל בית־אל ארי תמן אתגלי לה מלאכיא־דיי
במערקה מן־קדם אחוהי: ח ומיתת דבורה מנקתא דרבקה
ואתקברת מלרע לבית־אל בשפולי מישרא וקרא שמה מישר
בכיתא: ט ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם
ובריך יתה: י ואמר־לה יי שמך יעקב לא־יתקרי שמך
עוד יעקב אלהין ישראל יהא שמך וקרא ית־שמה ישראל:
יא ואמר לה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם וכנשת שבטין
יהא מנך ומלכין דשליטין־בעממיא מנך יפקון: יב וית־
ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתננה ולבניך
בתריך אתן ית־ארעא: יג ואסתלק מעלוהי יקרא־דיי
באתרא

מסרה ד באזניהם, ס'. ויטמן, ל' וחסר. ה ויסעו ב' א' כ"פ וא' ס"פ. חתת, ל'. סביבותיהם, ב' מ"ל [ו' וב' יודין]. ו לוזה, ד'. הוא, וא"ו וסירק. אשר עמו, י"ח וכל ד"ה דכ"ו. ז האלהים, קדש. בברחו, ג'. ח דבורה, ג' חסר וסי' סיסקנרו דברכים דברק. מינקת, מ"י קדיש למן. ותקבר, בחביר. האלון, מ"ל. ויקרא שמו, ו' חסר סס. אלון, מ"ל. בכות, ל' מ"ל. ט וירא, ד'. בבאו, חסר. י יקרא, כ"ס. יא פרה, ל'. ורבה, ל'. ילאו, ד'. יב ואת הארץ, ה' וכל את העמים דכ"ו. ולזרעך, אין בוא"ו מסג.
יג ויעל מעליו אלהים, ג' בלי'.

ת"א ויקרא למקום פסחים פא עקידה שער כט. כי שם נגלו סנהדרין לח. לא יקרא שמך ברכות יג. אני אל שדי יבמות סה. עקידה שער מס. ויעל מעליו אלהים עקידה שם.

רש"י

שכם: והטהרו. מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות של ע"ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל ביתאל. הקב"ה בבית אל. גלוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיו: מתחת לביתאל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולו. מישור שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שילדה ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואף על פי שהבטן נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים.
שאול

רמב"ן

ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יודע: (ח) ותמת דבורה מינקת רבקה. לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבואו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הופסק הכתוב הזה בתוך ענין אחר והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו. אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו. ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ולא היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שילדה ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר מיתתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו. וטעם הקבלה איננו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת.
וענין

עממיא דבידיהון ודי בידיהון מן טעות שכם וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא דסמיכא לקרתא דשכם: (ה) ונטלו מתמן מודים ומצלן קדם יי והוה רתיתא מן קדם יי על עממיא דבקרוי חוזרניהום ולא רדפו בתר בני יעקב: (ו) ואתא יעקב ללוז בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא דעמיה: (ז) ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא ההוא אל דאשרי שכינתיה בבית אל ארום תמן איתגליאו ליה מלאכיא דיי במערקיה מן קדם עשו אחוי: (ח) ומיתת דבורה פידגוגתא דרבקה ואתקברת מן לרע לבית אל בשיפולי מישרא וברם תמן אתבשר יעקב על מיתת רבקה אימיה וקרא שמיה אוחרן בכיותא:

נ(ח) ומיתת דבורה מרביתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא:

(ט) ואתגלי יי ליעקב תוב במיתוהי מפדן דארם ובריך יי בשום מימרי בתר דמיתת אמיה:

נ(ט) אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמא אליפת יתן פיקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתבא מפרש

ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה אליפת יתן למבקרא ית בישייא מן אבונן אברהם צדיקא כד איתגלית עלוי במישרי חוזא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה כמיחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואיתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חוזא: ועוד אליפת לן למברכא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד איתגלית עלוי במיתתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת ריבון כל עלמיא יי במכילת רחמיך טביא איתגליתא עלוי וגריסת יתיה וברכת אביליא ברכת יתי על אמיה בגין כדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תנינות במיתתיה מפדן ארם ובריך יתיה:

(י) ואמר ליה יי עד כדון הוה שמך יעקב לא יתקרי שמך תוב יעקב אלהן ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: (יא) ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם קדיש וכינשת נביאין וכהנין יהון מבנך דאולידתא ותרין מלכין תוב מנך יפקון: (יב) וית ארעא דיהבית לאברהם וליצחק לך איתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: (יג) ואסתלק מעלוי שכינתא דיי באתרא דמליל

בעל הטורים

בית אל. כמו לפנים דליתא בפר"ק דשבת כמו אמתי ומלוי. ונקומה. ג' במס' הכא ולידך פ' מקץ שלחה הנער אתי ונקומה. ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן בשותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (ה) ויסעו ב' במס' חד כ"פ וחד ס"פ הכא ולידך. חד' מסעי בנ"י לצבאם ויסעו מלמדו שהי' הדגלים נוסעין כעין משאו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערי' אף להלן היו כל האומות יראי' מהם: (יא) אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה כי הנעלם שלו

יונתן

ולידכו מסואבים קטולא פירוש שהכו מטומאת ההרוגים ומיהסם והלא קברי נכרים אינם מטמאים וי"ל כיון דנימולו היו מטמאים כישראלים ועוד י"ל דדוקא באהל אינם מטמאים אבל במגע ומשא מטמאים ועי' ברש"י פ' מטות: (ח) פודגוגתא גם בלשון ח"ל

רמב"ן

וכענין הזה מצאתי באגדה הדברים רבה בפרשת כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמה אברהם מת יצחק יושב בביתו עיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמה ויימרון בריאתא ליטין ביזא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הכל הקב"ה ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות. הה"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ. והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא רצו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאת עם רבקה שבה לארצה ועתה באה עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגדול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו. ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השלוחה שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק

אבן עזרא

עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו. שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם. מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיי': (ה) דגשות תי"ו חתת להתבלע [כ]התי"ו: (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. שמלאכים כמו והנה מלאכי [ל]אלהים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה [מ]בראשית: (יד) ויתכן להיות

פירוש על אבן עזרא

נקמתה היא נשמעת כזונה בעיניהם היה צריך לכתוב יַעֲשֶׂה. [י](דברים ל"א ע"ז) ומוכן דבריו שם כי יש הבדל ממקום למקום וכ"א מחויב להכין במוספות קדושה כפי המקום ע"ש. [כ]כי שורש המלה חתת. והשם חִתָּה. וראוי להיות חִתְּתָה ע"מ שִׂמְלָה שִׂמְחָה. ובסמיכות שמלת. התי"ו במקום ה"א. וכן משם הראוי חִתְּתַת ולהקל על הלשון חסרו תי"ו א' ונבלע בדגש. [ל](לעיל כ"ח י"ב). [מ]ולא כמו (לעיל א' כ"ג) ע"ש. לווי כדלעיל

ספורנו

אע"פ שבטלו אותם עובדיהם כמו נשי שכם כאמרם גוי מבטל ע"ז בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מ"מ הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתפסוק מלבכם כל מחשבת ע"ז: (ד) ויטמון אותם יעקב. ולא אבדם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים. כי בנסעם משכם שהיתה עיר מגדל היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הולך אז שתהיה חתת אלהים עליהם: (ו) ויקרא למקום. לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום: אל בית אל. מקדשו של בית אל: (ח) אלון בכות. וזה הספיק הגלות הסביבה כאמרם רז"ל שאין הסביבה סורה מתוך עצבות: (ט) וירא אלהים. אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו הם בלכתו לא כן כאמרו הנראה אליך בברחך: בבאו מפדן ארם. אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אע"פ שדבר עמו ע"י מלאך כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (י) שמך יעקב. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה לבדך בעקב ובסוף כליון כל שאר האומות כאמרו כי אעשה כלה וכו': לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב: כי אם ישראל יהיה שמך. שתשתרר על כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת: ויקרא את שמו ישראל. ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשיו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז"ל כל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (יא) אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב: פרה ורבה. ולא תדאג שיכלה זרעך גם כשיהיה בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הספק עלת רבי ישמעאל כאמרו (בבתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו. וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן: ומלכים מחלציך יצאו. אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שמלכו ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם: (יב) ולזרעך אחריך אתן את הארץ. לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

פירוש רשב"ם

בעיר: (ו) ויקרא למקום. שחוץ לוז שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו. אל בית אל: כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל. ואולם לוז שם העיר לראשונה. אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם אל בית אל לפי שעד עתה הוא היה בעוזרו: (ח) אלון בכות. לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד. אחר שנסע מלוז הוא בית אל

אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ: יד וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ
מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ
שָׁמֶן: טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל:
טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־
הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ
בְּלִדְתָּהּ: יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ
וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־
זֶה לָךְ בֵּן: יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי
מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־
לוֹ בִנְיָמִין: יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם: כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־
רָחֵל עַד־הַיּוֹם: כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט
אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר: כב וַיְהִי
בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן
וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ
וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר: כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי

ויהודה

*פסקא באמצע פסוק

בְּאַתְרָא דִּי־מַלִּיל עִמֵּהּ: יד וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא
דִּי־מַלִּיל עִמֵּהּ קָמַת אַבְנָא וְאַסִּיךְ עֲלַהּ נִסּוּכִין וַאֲרִיק עֲלַהּ
מִשְׁחָא: טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת־שְׁמָא דְּאַתְרָא דִּי מַלִּיל עִמֵּהּ
תַּמָּן יְיָ בֵּית־אֵל: טז וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה־עוֹד כְּרוּבַת־
אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ:
יז וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת לַהּ חָיְתָא לָא־תִדְחֲלִי
אֲרֵי אַף־דֵּין לִיךְ בַּר: יח וַהֲוָה בְּמִפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מִיתַת
(נ"י מַיְתָא) וּקְרָת שְׁמֵהּ בַּר־דְּוָי וַאֲבוּהִי קְרָא־לֵהּ בִּנְיָמִין:
יט וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לְחֶם:
כ וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל־קְבוּרְתַהּ הִיא קָמַת קְבוּרְתָא־
דְרָחֵל עַד־יוֹמָא־דֵין: כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ מִלְּהָלָא
לְמִגְדְּלָא־דְעֵדֶר: כב וַהֲוָה כַּד־שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא
וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכִיב עִם־(נ"י יַת) בִּלְהָה לְחֵינַתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע
יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי־יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר: כג בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא

דיעקב

מסרה יד מלבה, בלא פסק. ויסך, ג' דגשין [כ"ל היוד בפתח]. ויצק, כל סו' ספר והלדי רפה. טו מכיס, ג' בטעם שופר ושהלא בגעיא. כברת, ג'. לבוא, כו"ל מ"ל, במ"ע. אפרתה, ב'. יז בהקשתה, ל' וחסר. יח ויהי, ה' בטעם [גרשיי] בספרא. יח מתה, מלעיל כדין עבר מכ"ע. בן אוני, בסדסיטה. ואביו, ע'. בנימין, י"ז מ"ל. יט הוא, ויו וחירק. כ קברתה, חסר. הוא, ויו וחירק. קברת, וג' ב' חסר ומד מ"ל. כא אהלה, ד' כ"כ בה"א. כב בשכן, הכף דגש כדין מקור. ההוא, ויו וחירק. ראובן, בטרין טעמי ובלבור לריך לקרות בטמי' פסוק אחד והיינו כא ובן ברביע. ישכב, בפשטא. בלהה, במשטא. אביו, בז"ק. ישראל, באתנח עי' מס' מגילה ד' כ"ה. פילגש, כו"ל מ"ל במ"ב. ישראל ויהיו, כ"ה מסוקי' פסקא מלעי' פסוק. כג בכור, מ"ל. ושמעון, ד'.

ת"א ואביו קרא לו סוטה לו. ויהי בשכן מגילה כה. וילך ראובן שבת נה.

רש"י

(ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולדו [ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו: גוי וקהל גוים. שגוים עתידים בניו להעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו. נרש"י ישן]: (יג) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת. מנחם פי' לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב"ר) שהניר מצוי הסתיו עבר השרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק אירעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומנאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת

הקלקלה

רמב"ן

וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנכונה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר: (יג) ויעל מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותי ירושלימה במראות אלהים אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד. ועל דרך האמת עלה מעליו האלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה: (יד) ויצב יעקב מצבה. פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן ונכון הוא. ויקרא יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע: שמך יעקב. יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשלם לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל תוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב: (טז) כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י. והנכון מה שמסב בו ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון והבי"ת שרשית ומוצא המלה היו לברות למו ותברני לחם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד

לעת

ירושלמי

דְּמַלִּיל עִמֵּיהּ: (יד) וְאָקִים תַּמָּן קָמָא בְּאַתְרָא דְּמַלִּיל עִמֵּיהּ קָמָא דְּאַבְנָא
וְנַסֵּיךְ עֲלֵהּ נִיסוּךְ חֲמַר וְנִיסוּךְ מוֹי אֲרוּם כְּדֵין עֲתִידִין לְמֶעְבַּד בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא
וְאָרִיק עֲלֵהּ מְשַׁח זֵיתָא: (טו) וּקְרָא יַעֲקֹב יַת שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא דְּמַלִּיל עִמֵּיהּ
תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל: (טז) וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה תּוּב סוּגְעֵי אַשְׁוּן עֲלָלְתָא
דְּאַרְעָא בְּמֵיתֵיהּ לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁית בְּמֵילְדָהּ:
[(טז) וַהֲוָה אִישׁוֹן כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְאִתְקַשִּׁיאַת
בְּמֵילְדָהּ:]
(יז) וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתָהּ בְּמֵילְדָהּ וַאֲמַרַת לַהּ חַיְּתָא לָא תִדְחֲלִין אֲרוּם אוּף דֵּין
לִיךְ בַּר דְּכַר: (יח) וַהֲוָה בְּמֵיפַּק נַפְשָׁהּ אֲרוּם מִטַּת עֲלָהּ מוֹתָא וּקְרַת
שְׁמֵיהּ בַּר דָּוָוי וְאָבוּי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין:
[(יח) וְאָבוּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ בְּלִישָׁן בֵּית קוּדְשָׁא בִּנְיָמִין:]

יונתן בן עוזיאל

(יט) וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (כ) וְאָקִים יַעֲקֹב
קָמְתָא עַל בֵּית קְבוּרְתָּא הִיא קָמַת בֵּית קְבוּרְתָּא דְּרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין:
(כא) וּנְטַל יַעֲקֹב וּפְרַס לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִן לְהָלָא לְמַגְדְּלָא דְעֵדֶר אַתְרָא דְּמִתַּמָּן
עָתִיד דְּאִתְגְּלֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא: (כב) וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל
בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּבַלְבֵּל יַת מַצָּעָא דְבִלְהָה פִּלַקְתֵּיהּ דְּאָבוּי דַּהֲוָה
מְסַדְּרָא כָּל קֳבֵיל מַצָּעָא דְלֵאָה אִמֵּיהּ וְאִתְחֲשִׁיב עִלּוֹי כְּאִלּוּ שְׁמֵישׁ עִמָּהּ
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וּבְאֵישׁ לֵיהּ וַאֲמַר וַוי דִּלְמָא נְפַק מִנִּי פִּיסוּלָא הֵיכְמָא דִּנְפַק
מִן אַבְרָהָם יִשְׁמָעֵאל וּמִן אַבָּא נְפַק עֵשָׂו מְתִיבָא רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְכֵן אֲמַר
לֵיהּ לָא תִדְחַל דְּכוּלְהוֹן צַדִּיקִין וְלֵית בְּהוֹן פִּיסוּלָא דְּמִבָּתַר דְּאִתְיְלִיד בִּנְיָמִין
הֲווֹ בְּנֵי יַעֲקֹב תְּרֵיסַר: (כג) בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי
ויהודה

יונתן

ח"ל כמלה אמון מדנוב וכן פ"י כאשר ישה האומן: ירושלמי בלועא במסכתא מנחות ל"ב נגובי היותים עיין בספר דברים פ' ל"ד והוא אילן העושה פרי הערמונים שקורין בל"א קעסטין: (ט) ים ניסים וכולי פירוש את המולים כו' כמו שנגלה לבקר אברהם במילייתו בשילוני ממרא: למערכת ים אבילים כמו שפירש"י כד ארעית לדבורה וכו' פי' כמו שארע לדבורה שמתה כדרך כל העולם וזהו אורח דעלמא כדכתיב אנכי הולך בדרך כל הארץ והפירוש בכל העולם הולכים שמה: במכילת רחמיך במדת הרחמי': (יד) כחגא דמטלייא פי' בחג הסוכות: (טז) סוגעי אשוון יש מגיהים סוגעי אישון ופי' היה לו זמן ואפלה מלשון פיול ונפק ולא נראה בעיני אלא האמת הוא סיגעי לשון רבוי ואשון הוא פי' יסוד מלשון גמ' דב"ק פרק ש"ל שגנת המוסרים לאשוא וכן ואכלל יסודותיה מתרגמינו ואכלת אשוותיהא ועללתא הוא תבואה ופירוש כלומר שהיה עוד כב יסוד התבואה שזורעים לא רחוק מן העיר כדרך שדות של תבואה וק"ל: (כא) למגדלא דעדר וכו' דמזמן משיחא כו' דייק ממלת עדר דכתיב במיכה ושם קאי אקיבוץ גליות ועוד שם פי' ד' ואתה מגדל עדר וע"י ואת משיחא דישראל וכו' ועי' מגדול לשון מעוז עדר כנסת ישראל וכן פה דרש רמז שם וגם בזוהר פ' שמות נדרש הכי ג"כ ע"ש: (כב) ובלבל מלעא דבלהה וכו' ואתחשיב כאלו שמיש עמה כלומר כרש"י ולפי דרכו מאורלא קושים בעל כאשים סכמה במה שהביא שם מדרש רז"ל מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה
ולאובן

רמב"ן

נעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתנתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שנח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבירת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הקבלה כרוב השמות והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה כברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארצות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לברכה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל ברמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות וברמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר מפני זה על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא מרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה בעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שלשה בכורים הקדם שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המלכה בם קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתה בפרשה וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגים בזה ואמר קל בכוס עלמא אשתמע ותרגום כל הכתוב על כנסת ישראל: (יח) בן אוני. בן נערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא לנבו כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן ימין לשון לשון וימין אחר בראשם ולפיכך הוא אלא לשון רש"י ולא הבינותי זה שהבא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בשר אפרים הרי הוא
בצפונה

אבן עזרא

להיות פי' ויצב. וכבר הליב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך. מים או יין. והטעם שרמז אותה. ואחר כן ילק עליה שמן. ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם כאשר שהיה נדור ראוי לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות. ויהיה ברת מדת המלך ואין ריע לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה בלידה על נפשה. וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש. וכמו ותכל להשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי. וכן לחם אונים. לא אכלתי באוני: (כ) קבורתה. וקברה שוים: (כב) וילך ראובן יפה. פירשו רבותינו ז"ל וכמה
קלון

פירוש על אבן עזרא

(כדלעיל כ"ח י"ח) אשר הליב המלבה ואמר והאבן הזאת וכו' ע"כ מפרש ר"א אשר וילב פה מורה על הטעם בעת ברחו מפני עשו. ס"ל הכ"ף הוא כ"ף הדמיון. ומלת ברת הוא מדת מהלך ג' פרסאות ובלשון ישמעאל קורין להמידה הזאת (בריי"ד) והוי"ו נתחלף להם בדל"ת. ע"ל מקור מבנין זה. והוא פיעל יולא. פ"ל גם הוא פועל יולא. ולפוי להיות וקשה. אך נפל הה"א בעבור וי"ו ההפוך. כמו ותכל להשקותו (לעיל כ"ד י"ט). ופי' בהקשותה כי היא הגילה מחשבה בנפשה לחשבה שהלידה קשה. ק(הושע פ' ד'). ר(דברים כ"ו י"ד). ש"ל היה לו לומר וילב מלבה על קברה. ובא בלשון נקבה קבורתה. וכמו וקבורה לא היתה לו (קהלת ו' ג'). רק שזה מבורר יותר בל"כ כי קבורתה מן קבורה. וקברה יכול להיות ג"כ בל"ז מן קֶבֶר. ת"ל לדברי רז"ל (שבת נ"ה ע"ב) שלא שכב אלא בלבל
ילוע

ספורנו

בני שם: (יג) במקום אשר דבר אתו. בלאתו ללכת לחרן בהיותו במלון היה הדבור שם. וירא אלהים ושם נכתלק ולפיכך הליב מלבה בהיותו המקום בעלמו: (יד) ויסך עליה נסך. והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מלבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימהו שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי. שהיה הולד נקבה מפני שהשבלים מרובים כאמרם רז"ל אבלי נקבה מרובים משל זכר: כי גם זה לך בן. אע"פ שאבליו מרובים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה. מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אללו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל האומות: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה שהגעת עד
כסא

פירוש רשב"ם

אל. קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך: (יד) במקום אשר דבר אתו. כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר: (טז) כברת. כמו ירוע כבירים. ואוריר כביר יושבים. לשון רבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך. ותקש. כמו ותקשה. כמו ותצו ותצוה. ותכס. ותכסה: (יז) אל תראי כי גם זה לך בן. כאשר התפלל יוסף ה' לי בן אחר ולא הפץ להמיתך אלא קבל תפילתך ולדבר על לבה נתכוונה: (יח) בנימין בן זקונים. בן ימים. כמו לקץ הימין. כמו הימים: (כ) היא מצבת קבורת רחל שאמר שמואל לשאול כשהלך סמנו לאחר שמשחו למלך: (כא) למגדל עדר. סמוך לבית להם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו': (כב) וישמע ישראל. לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו
בשעת

וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל
יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־
יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא
חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־
עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ
לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־
עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃
ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה
אֶת־יְעִישׁ° וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

°יעוש ק'

ויקח

אונקלוס

דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן׃ כד בְּנֵי
רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃
כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי
אִתְיְלִידַן־לֵהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי
מַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי־דָר־תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק
וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבַרוּ יָתֵהּ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃ א וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו
נְסֵיב יַת־נְשׁוֹהִי מִבְּנַת כְּנַעַן יַת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן חִתָּאָה
וְיַת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן חִוָּאָה׃ ג וְיַת־בָּשְׂמַת
בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵהּ דִּנְבָיוֹת׃ ד וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יַת־אֱלִיפָז
וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יַת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יַת־יְעוּשׁ
וְיַת־יַעְלָם וְיַת־קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ־לֵהּ בְּאַרְעָא

דכנען

מסרה ויששכר וזבלון, ל' וסד יששכר זבולן. וזבלון, ט' מו"ק ומ"ל סמין. כד ובנימן, חסר י' סמין. כה ובני, ל'. כו ובני זלפה, ל'. כז קרית הארבע, ב'. הוא, ויו ושורק. שבר בג, ד' והגימל במתג כי הקמץ הוא רחב. כח ושמנים, חסר ו'. כט ויאסף, ה' מלעיל. ושבע, ג'. לו א תלדות, ג' כ"כ [סו"ק. ומ"ל סמין]. ב עשו, ל' ר"ג. אילון, מ"ל (דמ"ל) בתורה. אהליבמה, חדא מלה כתיב ומ"ל. ג נביות, כל א"ו מ"ל בנ"ך. ה את יעיש, ג' כ"כ [ביו"ד] וק' יעוש.

ת"א ויקברו אתו בחלא יו.

רש"י

שקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השנית (שמואל א' יז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א יז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנ' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שני שובע ושתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר' בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמ' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה

ממזר

רמב"ן

בגבולה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין ג"כ אינה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלשון אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן המוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין י"י רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו הנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה: (כב) וישמע ישראל. ספר הכתוב ענותו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא נוה שהוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר. והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא הדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מחשדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת שני חלקים ויפחיד יותר מכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן: (כח) ויהיו ימי יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י. וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הנושא מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא

הולך

יהודה ויששכר וזבולון: (כד) בני רחל יוסף ובנימין: (כה) ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב דאתילידו ליה בפדן ארם: (כז) ואתא יעקב לות יצחק אבוי לממרא קרית ארבע היא חברון דדר תמן אברהם ויצחק: (כח) והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: (כט) ואתנגיד יצחק ואתכנש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוי: (א) ואלין יחוסין דעשו הוא דמתקרי אדום: (ב) עשו נסיב ית נשוי מבנת כנען ית עדה ברת אלון חיתאה וית אהליבמה ברת ענה ברת צבעון חואה: (ג) וית בשמת ברת ישמעאל דאסיבא ליה נביות אחהא: (ד) וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: (ה) ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אלין בנוי דעשו די אתילידו

בעל הטורים

שי"ן דל"ת יו"ד עולה ש"ק כמנין אברים שבאיש ושבאשה (כי האשה יש לה ב' צירים יותר דלת ומפתח): גוי וקהל גוים (יהיה ממך) בגי' ירבעם ויהוא: (כט) זקן ושבע ימים ב' במסו' ביצחק ובאיוב שבשניהם היו צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי (איוב י"ד) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז: (ד) ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בבלהה לפי שהם מטתו של שלם ולכך נקראו בנים. אבל בני עשו אינם נקראי' בנים אלא (בנו') (אולי צ"ל תולדות ועב"ז לע"ק) כמו ולד בהמה: (ה) יעוש יעיש כתיב שקבץ יו"ד אומות

יונתן

וראובן פתח וכו' ומקשה הא אדם וקין עשו תשובה והיו קודם לראובן ולפי דרך הפשט מוכרח שתשובת לראובן היתה אחרונה כל דהוא כי באמת לא חטא אלא יחשב כאלו שכב עמה

רמב"ן

הולך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההוא ושם יקברוהו רק בקבר אביו: (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי בהגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י. והנה לא נתן טעם בשם אהליבמה שנקראת שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העולם והוא שם תואר לקטור בשמים ובב"ר אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם האחד אין שם העולם נודע בה ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתי' נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא

אבן עזרא

[א]קלון ערום: (כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר [ב]נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב. ורבים אלה לך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו [ג]קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי [ד]אדום. ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות. כי כן שם אם אביה [ה]גם שם אביה בד"ה אינו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. וטעם ואלה שמות בני עשו [ו]על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה [ז]אחי צבעון. גם שם [ח]בנו ענה. על כן יאמר כי האב והבן או שני האחי' שכבו אשה אחת [ט]והנולדי' לא נודעו בן מי הם. ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין [י]ענה ובין ענה. ויש אומרים כי יש קרח [כ]בן עדה ויש קרח בן [ל]אהליבמה. והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב

פירוש על אבן עזרא

יצוע אביו ושבע עלבון אמו ע"ש. [א](משלי י"ב ט"ז) כמו שפי' חז"ל על אדם הראשון אשר הקב"ה כסה קלונו. ע"כ מלדד ר"א ג"כ להודיע הזאת אשר לא היה כפשוטו. ואולם לכוון הפשט ע"פ הלכה אשר התורה כתבה על ראובן וישכב. הלא ידוע מי שמורה הלכה שלא ע"פ הדין ומי שעושה ע"פ נחשב שעשה בעצמו. כמאמר מעשה ויצא פרחו על רשב"ע של ברשות ולמרו חז"ל ע"ז וכו' שבת (כ"ד ע"ב). וכפי ההלכה מסרו רחל ולאה שפחתן להוליד מהם בנים ויקראו הולדות על שמן. וכפי ההלכה ולד שפחה כמותה א"כ אינם מיוחסים אחרי יעקב רק ע"ש אמותן. וע"ז היו קוראין אותן בני השפחות כ"ז כפי משפטן. ובאמת יאע"ה קנה רחל ולאה בדמי שכר עבודתו י"ד שנים. ונכנסו ברשותו כמו שפחות ככתוב מהם תקנו עבד ואמה. והנפ"מ אם באו לרשות יאע"ה כמו שפחות בשכר עבודתו א"כ מה שאמר לבן לבנותיו שייכים ליעקב כמאמר מה שקנה עבד קנה רבו. וידוע מקוה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. ובפרט יאע"ה אשר לא ראה קרי מימיו. בודאי כאשר מסרו אליו השפחות לפלגשים שהכל אותם. והיה בידו להחרים כי הם שלו. ואשר דברו רחל ולאה הלא נכריות נחשבנו וכו' (לעיל ל"א ט"ו) הן אמרו בלשון בתמי' ויעקב אע"ה חשב לאמת כי קנה אותן כנ"ל והן חשבו אשר א"א להיות כן. ומקובל בידינו העכו"ם מוכר בתו לעולם לשפחה. וכ"ז אשר היתה רחל בחייה לפי דעתן השפחה שלה והביאה היא ביאת שפחה* וכאשר מתה רחל אזי יורש את אשתו מדבר תורה ויחזיק סופה כאשה לכל דברי'. ויעקב אע"ה נשבע אם תקח נשים וכו' (לעיל ל"א נ') ואיך יכול לבעול אותה בתורת אשה ויעבור על שבועתו. ולא כן יעקב עשה כתורה וכהלכה כי משכר' והיתה פלגשו וכמובא (לעיל כ"ה א') בפי' רש"ע ורמב"ן וכפרש"י אשר סובר פלגש היא פלג אשה אשר היא בקדושין בלא כתובה והבנים הם בני יעקב כשרים. וידוע המחלוקת במהרא נושא אדם אנוסת אביו וכו' וכפי אשר בלבל ראובן יצועי אביו א"כ לפי דעתו מותר לשכב עמה כדעת ר"י נושא אדם אנוסת ומפותת אביו א"כ נכתב עליו וישכב. ובאמת לא כן כי מפרש הכתוב ויהיו בני יעקב שנים עשר. ובזה תבין תוכחת יעקב אע"ה לראובן בכורי וכו' (להלן מ"ט ג') לטעון עליו לפי סברתך מחמוד אביך אשר בעל בעילת זנות עם שפחה הלא הנך מטפה לחשונה ולא ראה קרי מימיו. וכפי סברתך הנך פגום כי היה עם לקוחי לאה קדושי טעות. כי הכניסו לוהה במקום רחל. א"ו יאע"ה חשש ע"ז ובודאי היה ממשבו לא לחלל זרעו ולא היה בן תמורה. וע"כ אל תותר. ובזה קרה כל העונות. לראובן הוא נקי והתורה כתבה אמת וד"ל. [ב]ר"ל מלת אשר יולדו. מורה על אותן י"א שנים כי הם הרוב ורובו ככולו דמי. [ג]ור"ל כי הווי"ן האלה ויגוע וכו' אינם מוסיפים ענין כאשר ווי"ן. רק הם דרך סיפור. שכאשר מת ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב בניו והלכו הכבוד כסדר תולדתם. [ד]כפי דעת ר"א אינו אדום ע"ש מעשיו. רק המדינה נקראת כן ככתוב לתבוא את ארץ אדום (במדבר כ"ד ד'). [ה]ר"ל אביה מלך יהודה. ושם אמו מעכה בת אבי שלום (מ"א ט"ו י') ובד"ה (ב' י"ג) ושם אמו מיכיהו בת אוריאל הרי ב' שמות היו לה. מעכה. ומיכיהו. גם לאביה ב' שמות אבי שלום ואוריאל. ובמ"א כתוב אבים. ובד"ה כתוב אביה בה"א. [ו]ר"ל להלן (פס' י') הם ב"ב כי הבנים מפורשים בפס' הראשונים. [ז]דכתיב אלה בני שעיר החורי לוטן ושובל ולבעון וענה (פס' כ'). [ח]ואלה בני צבעון ואיה וענה פס' כ"ד. [ט]כדאיתא (בב"ב קט"ו ע"ב) מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ענה. [י]בין ענה אחי בן צבעון. ובין ענה בן צבעון. [כ]אלוף קרח אלוף געתם. וכתיב אחריו אלה בני עדה פס' ט"ז. [ל]ואלה היו בני אהליבמה וכו' ואת יעלם ואת קרח פס' ע"ז.

*כי לא הגיע זכותו בגופה להחררה מדין נכסי מלוג אשר הגוף שייך לאשה.

ספורנו

כסא הכבוד. ולא נשל מגנה אפי' בעולם הזה עד שהספיל יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שהי' חייב נדוי שלא הי' מנודה עד שינדוהו חכם בדור כאמרם רז"ל (מ"ק פרק אלו מגלחין) מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז דאמר ברק גברא רבא סליק דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ הפך הרשעים כאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו ויירשו ארץ: (א) אלה תולדות. ענייניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נכבל להון תאוותיו הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו

פירוש רשב"ם

בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך: ויהיו בני יעקב שנים עשר. עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיק זה: (כט) עשו ויעקב. לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב. אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחות: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המדקדק יתן לב כי בפ' ראשונה של תולדת יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי. בשמת בת אלון החתי. מחלת בת ישמעאל: ובפ' זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה. אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות בשמת בת אלון נקראת כאן עדת בת אלון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת. לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אלון ובת ישמעאל היו להם בנים

ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־
בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ
אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ
מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם
רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ
מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃
ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר
שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז
בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן
אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀
הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת
וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה
בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ° וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃
טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ
אַלּוּף קְנַז׃ טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ
אדום

°יעוש ק'

אונקלוס

דכנען: ו ודבר עשו ית־נשוהי וית־בנוהי וית־בנתהא וית־כל־נפשת ביתה וית גיתוהי וית־כל־בעירה וית כל־קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא־אחרי מן־קדם יעקב אחוהי: ז ארי הוה קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן־קדם גיתיהון: ח ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ט ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: י אלין שמהת בני־עשו אליפז בר־עדא אתת עשו רעואל בר־בשמת אתת עשו: יא והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע ׀ הות לחינתא לאליפז בר־עשו וילידת לאליפז ית־עמלק אלין בני עדה אתת עשו: יג ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: יד ואלין הוו בני אהליבמה בת־ענה בת־צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית־יעוש וית־יעלם וית־קרח: טו אלין רברבי בני־עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: טז רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי דאליפז בארעא דאדום אלין בני
עדה

מסרה ו נשיו, ל' מ"ל בתורה. ז רכושם, מ"ל. רב, ל"ו קמלין. ולא יכלה, ב'. מגוריהם, מ"ל דמ"ל. לשאת, כ"ד. מקניהם, מ"ל. ח אדום, אין כאן פסקא. ט תלדות, ג' כ"כ [ח"ק ומ"ל חכין]. י אלה שמות, ה' ר"פ. שמות, מ"ל. רעואל, בז"ג. יא אומר, ב' ק"ז ומ"ל בענין ובלא וי"ו העטוף. וקנז. ל'* פתח. יב ותמנע, ל' מלין פתחין. פילגש, מ"ל. יג ואלה, י"ז ר"פ בתורה. היו בני, הבית בדגש. בשמת, השין שמאלי והמ"ס רפה. יד ואלה היו, ב' בני דוד. בת, הבית רפה. יעיש, יעוש ק'. יעלם, העין בשוא לבד והיוד בלי מתג. טו אלה, ז' ר"פ בענין. בכור, מ"ל. תימן, כו"ל מ"ל במ"א. וכ"כ וקרי ביוד. קנז, כו"ל פתח. טז אלוף, במקף ומתג.

*בס' שוס שכל הבי' של"ל כל ליסנא פתח.

ת"א ותמנע היתה סנהדרין נט.

רש"י

ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה (ב"ר). מפני יעקב אחיו. מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנאמ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצא' תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי
משפחות

רמב"ן

ונשא אשתו אשתו בת אלון וקראה אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדם ואולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו: (ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מפדן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בפדן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו הכתוב שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען. הנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם כל והלך לשעיר להתיישב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המגורים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. טעמו ערי מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו ברחותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו: וטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש"י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לשבתו עד שבא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית המלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבמה לעפר ארץ וישרף אשרה
כלומר

אַתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (ו) וּדְבַר עֵשָׂו יַת נְשׁוֹי וְיַת בְּנוֹי וְיַת בְּנָתוֹי וְיַת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיַת גֵּיתוֹי וְיַת בְּעִירוֹי וְיַת כָּל נִכְסוֹי דִּי קְנָה בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲזַל לְאַרַע אוּחֲרִי דַהֲוָה רְמָא עֲלוֹי אֵימְתָא דְיַעֲקֹב אֲחוּהִי: (ז) אֲרוּם הֲוָה נִכְסֵיהוֹן סַגִּי מִלְמִיתַּב כַּחֲדָא וְלָא כְהִילַת אַרְעָא תּוֹתְבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יַתְהוֹם מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן: (ח) וִיתִיב עֵשָׂו בְּטוּר גַּבְלָא עֵשָׂו הוּא רַבָּא דְאֶדוֹמָאֵי: (ט) וְאִלֵּין יִחוּסִין דְעֵשָׂו רַבָּא דְאֶדוֹמָאֵי דְבֵית מְדוֹרֵיהוֹן בְּטוּר גַּבְלָא: (י) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִיתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִיתַּת עֵשָׂו: (יא) וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: (יב) וְתִמְנַע הֲוָת פִּילַקְתָּא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יַת עֲמָלֵק הוּא אֱלִיפַז חַבְרֵיהּ דְאִיּוֹב בְּנֵי עָדָה אִיתַּת עֵשָׂו: (יג) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִיתַּת עֵשָׂו: (יד) וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בְּרַת עֲנָה בְּרַת צִבְעוֹן אִיתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יַת יְעוּשׁ וְיַת יַעְלָם וְיַת קֹרַח: (טו) אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרֵיהּ דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: (טז) רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין

רברבי

בעל הטורים

ימים לבא על ישראל בשרבן הבית והם אהלי אדום וכו'. י' גליו' גלו ישראל על ידו: (ז) ולא יכלה ב' הכא ולידך ולא יכלה עוד הצפינו. לפי שיעקב שרשה עליו שכינה

יונתן

עמה וק"ל ועיין בר"מ אמנם יש אלינו דרך אמת אשר על קושייתו זולת זה: (ו) רמיא עליו אימתא דיעקב. דקשה ליה לפירושיה דרש"י למה לא הלך קודם מזה ולפירושו ניחא דוקא עכשיו שמע מעשה שמעון ולוי בשכם נפלו אימתו עליו והלך מפניו והכי מפרשה: (ז) ולא כהילת ארעא פירוש שלא יכלה מרעה הארץ לסבול אותם והוא לשון מקרא דכיולא היסך בהל: (יג) סבריה דליוב כן משמע בתנחומא ע"ש:

רמב"ן

כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום הזה וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאחריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת: (ט) ואלה תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה השם ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות אלו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו המזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרי' להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבי' להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע אמר איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והולך הכתוב לומר כי אמו פלגשו אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן האמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אנחנו נצטווינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש איננו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטווינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי וילדה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגו' ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנ' שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו גם מן האחד ונמנ' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לפסוק בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו כשמה תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכוונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני

אליפז

אבן עזרא

[ס]הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמת' אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה. כמו בני [י]מיכל. ויהי לה לבן. וכן נכתב על עמלק* מבני עדה בעבור שהוא בן [ס]שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול. ואינו כן כבנם [ע]אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כבנם [פ]כאלוף. כי משפט לשון

הקדם

פירוש על אבן עזרא

פס' י"ד וי"ם. [ס]ר"ל הזכיר הכתוב את קרח עם בני אליפז שהיו אלופים בעבור כי היה שוכן בתוכם. כמו יתרא הישמעאלי בעבור ששכן בארץ ישמעאל. ובד"ה כתיב קרח בבני עשו פעם א' ולא נכתב בבני אליפז כלל חה ראיה על הפי' הזה. [י](סנהדרין י"ט ע"ב) ולא חמשת בני מיכל (ש"ב כ"א ח') וכי מיכל ילדה וכו' ובודאי היה ג"כ קרח כבן לעדה. *וכ"כ היה עמלק בן תמנע פילגש אליפז. וכתיב אלה בני עדה (פס' י"ב וט"ז). [ס]ר"ל הלא היה בן שפחה בזה עיין בע"מ ב"י שאומר כי הוא פ"ס ור"ל שהוא בן שפחה בזה (ר"ל) כי בא לפרש למה הזכיר מבני עדה את בני בניה ולא בזולתה ועיין רש"י פסוק י"ב א"כ היה עמלק בן תמנע אשר היתה ממזרת מאליפז וגדלה עשו ועדה ע"כ היתה שפחה בעלה. או פי' שִׁפְחַת ר"ל גנאי לבעלה אשר הוליד ממזרים. [ע](ירמיה י"א י"ט). [פ]פי' שור כמו אלופינו מסובלים.

ספלים

ספורנו

בניו אשריו היו שכבשו ונעשית תמנע פילגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (יב) ותמנע היתה פילגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את

תמנע

פירוש רשב"ם

בנים המפורשים כאן. ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקה אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בת צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פלגש אליפז כתובה שם בבני שעיר. ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך סוכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף מפני יעקב אחיו כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו: (ט) ואלה תולדות עשו. בני בניו. כאשר פרשתי באלה תולדת נח: (יב) ותמנע היתה פלגש. ראיתי בשוחר טוב ותמנע סחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק. ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע. דוגמת אחות נביות. אחות אהרן כמו שפרשתי. ותמנע היתה פלגש. הראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה. ואחות לוטן תמנע: וכמוהו יהושע ועתה חלק את הארץ בנחלת לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה. על כרחיך פסוק שני חסר סמנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה. אע"פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע. ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול. ובני מיכה פיתון ומלך ותארע (ואחז). ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' ואותה פרשה נשנית וכפולה בתוך דף אח' תחלת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישב וסוף הפרשה אלה בני אצל. וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע. ואחז הוליד ונוטר בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותארע ואחז ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ואחז הוליד ונוטר שכך כתוב בפרשה ראשונה: (טו) כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז. נראה בעיני שהוא תמנע שמבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח

אחר

אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי
רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח
אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי
רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף °יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם
אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־
עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה
אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי כ אֵלֶּה
בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן
וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר
וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי
וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה
בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ
וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה
הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר
בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר
בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף
לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף
דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ

°יעוש ק׳

אונקלוס

עדה: יז ואלין בני רעואל בר־עשו רבא נחת רבא זרח
רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא (ד)אדום
אלין בני בשמת אתת עשו: יח ואלין בני אהליבמה אתת
עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה
בת־ענה אתת עשו: יט אלין בני־עשו ואלין רברבניהון
הוא אדום: כ אלין בני־שעיר חוראה יתבי דארעא לוטן
ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר ודישן אלין רברבי
חוראי בני שעיר בארעא דאדום: כב והוו בני־לוטן חורי
והימם ואחתה דלוטן תמנע: כג ואלין בני שובל עלון
ומנחת ועיבל שפו ואונם: כד ואלין בני־צבעון ואיה וענה
הוא ענה די אשכח ית־גבריא במדברא כד־הוה־רעי ית־
חמריא לצבעון אבוהי: כה ואלין בני־ענה דשן ואהליבמה
בת־ענה: כו ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:
כז אלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלין בני־דישן
עוץ וארן: כט אלין רברבי חוראה רבא לוטן רבא שובל
רבא צבעון רבא ענה: ל רבא דשן רבא אצר רבא דישן
אלין רברבי חוראה לרברבניהון בארעא דשעיר:

ואלין

מסרה יח ואלה, י״ז ר״פ. יעוש, דין כתיב וקרי בוס״ו. כא ודשון, ב׳ ס״* וב׳ חסר דחסר, כל יומא דס״פ השין בחולם ושלשה השין בקמץ ומ״י ומחסיל בסגת וסי׳ מעלין בקודש ולא מורידין. כב והימם, ל׳. כג שפו, ל׳. כד ואיה, ל׳. הימם, ל׳ וחסר וב׳ חסר בלים׳. ברעתו, חסר. החמרים, כל סו׳ ס״ו ומ״י. כה דשן, חסר דחסר. כו ויתרן, ב׳. וכרן, ב׳. כז בלהן, ד׳. וזעון, ב׳. כח עוץ, ב׳ בתורה. ל דשן, חסר דחסר. לאלפיהם, ה׳ חסר [ו] בלים׳ והלמ״ד במשג.

*ל״ע ל״ל ג׳ ס״י [סד מ״ו] ב׳ מנהון סד״ס.

ת״א אלה בני שעיר שבת פה פסחים כד בסלא קטו. ואחות לוטן סנהדרין לט. ואלה בני פסחים כד בסלא קטו. הוא ענה אשר פסחים שם.

רש״י

(כ) ישבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם. ורבותינו (שבת פ״ה) דרשו שהיו בקיאין ביישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: (כד) ואיה וענה. וי״ו יתירה והוא כמו איה ענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) את וקדש ולבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס: הוא ענה. שאמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ז׳) ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. (והלא קא חזינן דחיה אל תקרי וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם. ברש״י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע

ואלה

רמב״ן

אליפז שבעה היו ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שההגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנסלק שנא׳ כי מרבית העם וכו׳ וגם כדמי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועזר ואמר ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמנות שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה לפי האלופים הנזכרים לו אבל החליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור״א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן אהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק והסרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שפרשתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם איננו על בנימן: (כ) אלה בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום מתחלה היה אבל הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ למגרשותם לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החורי במשנה תורה בע״ה וכתב ר״א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל ילוו על בני עשו ורש״י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני

תמנע

רברבי אליפז דמדורהון בארעא דאדום אלין בני עדה: (יז) ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל דמדורהון בארעא דאדום אלין בני בשמת איתת עשו: (יח) ואלין בני אהליבמה איתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה ברת ענה איתת עשו: (יט) אלין בני עשו ואלין רברבניהום היא אבא דאדומאי: (כ) אלין בנוי דגבל גנוסיא דמקדמת דנא הוון יתבי ארעא ההיא לוטן ושובל וצבעון וענה: (כא) ודישון ואצר ודישן אלין רברבי גנוסיא בנוי דגבל דמדורהון מן עלמין בארעא אדומאי: (כב) והוו בני

לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: (כג) ואלין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: (כד) ואלין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דארבע ית ערדיא עם אתני ולזמן אשכח ית כודנייתא די נפקו מנהון כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוי: (כה) ואלין בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה: (כו) ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: (כז) אלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: (כח) אלין בני דישן עוץ וארם: (כט) אלין רברבי גנוסיא רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: (ל) רבא דישון רבא אצר רבא דישן אלין רברבי גנוסיא לרברבניהום דמדורהום מן קדמת דנא בארעא דגבלא

בעל הטורים

שכינה ומלכים עבדו ע"ז ולא היה יכול לסבול: (כ) יושבי הארץ בגימ' היו מריחים הארץ

יונתן

(כ) גינוסיא משמע וכבר פירשתי בפרשת נח: (לט) דהוא לעי במעדרה ובקדריתא וכו'

רמב"ן

תמנע להודיע גדולת אברהם: (כב) ואחות לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם והרם אחותם כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי: (כד) ואלה בני צבעון ואיה וענה. הוא"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהון אני ואלה כאשי בית אבותם ועפר ישעי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. דקדק הכתוב לאמר בבנות כן כמו ולא דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אשר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים נכדה לצבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי ישבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו דברי הכל בגמ' ולא משמעו של מקרא כלל: אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים וזה שאים מלא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה ההיא ועל כן יתארהו בו ואונקלוס תרגום גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמלא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמלא ידך לכל אויביך ולא המליתיך ביד שאול או יאמר שמלא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם והולך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנ' בו וחתו גבוריו תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד: ויתכן. שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים וטעם המכה את מדין בשדה מואב להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונלא את

אבן עזרא

הקדם לדבר כן כמו כריע [צ]כאשר לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו. כי ישראל ילוו [ק]על בני עשו: החורי. כמו חורי. [ר]יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגי [ש]חורי. שהוא לובן. וכן אמר המתרגם. ונמשלו השגנים בלובן בעבור שאין [ת]בעיניים כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: (כד) ואיה וענה. פי' הו"ו [א]כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימם. אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימצא הא"לף שיתחלף בי"וד כמו יתאימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מלא הרכיב. ויתכן להיות מלא שהוא מלא בתחב' זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את [ב]החמורי'. ואילו היו הימי' נמצים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה [ג]הנזכר בראש הפסוק כי אילו

פירוש על אבן עזרא

(תהלים קמ"ד י"ד). [צ](שם ל"ה י"ד). [ק]כי לא ידענו מאיזה אומה בא החורי ולא בא הכתוב אלא לפרש יחוסו מהיום לדע אשר יהי' מותר להלחם עמו או לחתנו. אשר אין אנו מוזהרים רק על בני עשו. [ר](נחמיה ו' י"ז). [ש](ישעיה י"ט ט'). [ת]ר"ל אין בגוונים כמו. שהוא כאור הזוהר. והפך זה מלת חשוכים (משלי כ"ב כ"ט) וטעמו נעדרי אור השכל. [א]ר"ל כמו הנה. (ובד"ה א' מ') כתוב איה בלא וא"ו ע"כ כונת. ר"א שהוא. והנה איה וענה הוא הענה וכו'. ובא הוא"ו ואיה להמשיך לומר ואיה ולאשר הוא בן לצבעון. וענה הזה כנ"ל אשר וכו' הוא מבני שעיר החורי. [ב]ר"ל לפי הפי' הזה עולה כהוגן מלה ברעותו. אך לפי' פי' ב' היה ל"ל בזריעתו או בהרכבתו. [ג]ר"ל אהליבמה היתה בת ענה הנזכר בתחלת הפסוק אשר הוא בן לצבעון. ר"ל למה מזכיר את ענה ב' פעמים בפס' א' אלא בודאי כי אהליבמה

ספורנו

תמנע אחות האלופים וכבש אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו

פירוש רשב"ם

אחר: (כ) יושבי הארץ. מתחלה ובני עשו יירשום בכתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כד) ואיה וענה. נראה בעיני כך שמן ופסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול ונתר ומש: ובדברי הימים ומשך והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאי' אינן כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב תמר ושוממה. פירוש כמו שבי אלמנה בית אביך כי השיבה הוא כפל לשון של שוממה: והרי הוא כאילו כתוב ותשב בדודה ושוממה. מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס. כך פירושו. מגערת אלהי יעקב חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים: הוא ענה. שנזכר בימי עשה על שם גבורתו. אשר מצא את הימים הגיבורים או חיות רעות ונצחם. לפי פשוטו אין לדקדק יותר: (כב) ואחות לוטן תמנע. לפי

לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
לב וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם
עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת
יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ
הַתֵּימָנִי׃ לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה
מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת הֲדָד
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃
לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל
מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ לט וַיָּמָת
בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר
וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל
בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ מפטיר מ וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף
עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף קְנַז
אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ מג אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה | אַלּוּפֵי אֱדוֹם
לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ פ פ

קנ"ד קליטה סימן ומפטירין חזון עובדיה בת"ע:

אונקלוס

לא ואלין מלכיא די מליכו בארעא דאדום קדם די־מלך
מלכא לבני ישראל׃ לב ומלך באדום בלע בר־בעור ושום
קרתה דנהבה׃ לג ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר־
זרח מבצרה׃ לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארעא
דרומא׃ לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר־בדד
דקטיל ית־מדינאי בחקלא דמואב ושום קרתה עוית׃
לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה׃ לז ומית
שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובי דעל פרת׃ לח ומית
שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר־עכבור׃ לט ומית בעל
חנן בר־עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתה פעו
ושום אתתה מהיטבאל בת־מטרד בת מצרף דהבא׃
מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון
בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת׃ מא רבא
אהליבמה רבא אלה רבא פינן׃ מב רבא קנז רבא תימן
רבא מבצר׃ מג רבא מגדיאל רבא עירם אלין רברבי
אדום למותבנהון בארעא אחסנתהון הוא עשו אבוהון
דאדומאי׃ פ פ פ

ויתיב

מסרה לא ואלה, י"ז ר"פ בתורה. לב וימלך, כל או' חסר. בעור, * ב' בתורה חוץ נבר מ"ל. לג מבצרה, ג'. לד חשם, ד' חוץ בר גם ב' חסר וב' מ"ל. לה עוית, ב'. לז מרחבות, חו"ק ומ"ל הנין. לח בעל חנן, תרין מלין כתיב וקרי והיתו חד שמא ולכן נ"ל במד שיטה עכבור, דסו' כו"ל מ"ל דד"ה חסר. לט הדר, דין כתיב בריש. ושם, ז' פסוק ושם ושם. מהיטבאל, ב' [מ"ל]. מ ואלה שמות, יוד בתורה. שמות, מ"ל. למשפחתם, חסר. למקמתם, ל' ומ' [ד"ח]. בשמתם, חסר. תמנע, כו"ל קמץ בא"ח. עלוה, ב'. מא פינן, מ"י וס"ו. מג עירם, ל' סב"ב ומ"ל. למשבתם, ל' ס' [ד"ח]. *בתם הרמ"ה הוא ב'. ובע"מ א"ם חוסב ד'.

ת"א ואלה המלכים ספר הזוהר סדרת נשא. וימלך באדום פ' הזוהר שם. וימלך תחתיו זוהר שם סוף הסדרה. הוא עשו מגילה יא.

רש"י

ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'. שמונה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבע' אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב (מ"ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנ' (ירמי' מ"ח) ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעי' לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה אין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם. וכן מפורש בד"ה וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל היא רומי: חסלת פרשת וישלח

וישב

רמב"ן

את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה שכן מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. ותחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא. ואחר כן העליהו מזרעו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחת או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו האחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים. לארצם אבל לא ישבו לבטח להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות וכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה: (מג) מגדיאל. זו רומי לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפא ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות. אבל מה שאמרו בפרקי ר' אליעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אבינו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנא' אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו שמקרים

בראשונים

יונתן בן עוזיאל

דנבלא: (לא) ואלין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם עד לא מלך מלכא לבני ישראל: (לב) ומלך באדום בלעם בר בעור ושום קרתא דבית מלכותיה דנהבה: (לג) ומית בלע ומלך תחותוי יובב בר זרח מבצרה: (לד) ומית יובב ומלך תחותוי חושם מארע דרומא: (לה) ומית חושם ומלך תחותוי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בסדרותיה עמהון קרבא בחקלי מואב ושום קרתא דבית מלכותיה עוית: (לו) ומית הדד ומלך תחותיה שמלא ממשרקה: (לז) ומית שמלה ומלך תחותוי שאול דמן רחובות דעל פרת: (לח) ומית שאול ומלך תחותוי בעל חנן בר עכבור: (לט) ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוי הדר ושום קרתא דבית מלכותיה פעו ושום אנתתיה מהיטבאל ברת מטרד הוא גברא דהוה לעי במטרדה ובסדריתא ומן דעתר וקנה נכסין הדר לסהבי מתגאה בלביה

ירושלמי

למימר מאן הוא כספא ומאן הוא דהבא:

[(לט) ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהוה גברא דהוה לעי במטרדה כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבה ומה הוא כספא:]

(מ) ואלין שמהת רברבי עשו ליחוסיהון לאתר מדוריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: (מא) רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון: (מב) רבא קנז רבא תימן רבא מבצר: (מג) רבא מגדיאל הוא הוה מתקרי מגדיאל על שום קרתיה מגדל תקיף היא רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארעא אחסנתיהון הוא עשו אבוהון דאדומאי:

פ פ פ

וישב

בעל הטורים

הסרך: (לא) ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו ס"פ אדני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (לג) מבצרה. ב' הכא ואידך (ישעיה ס"ג) חמוץ בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם (שהמליכה להם) מלך וזה חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנא' יובב בן זרח מבצרה: בכל' מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא הי"ל מקום ידוע שהי"ל סויגים רבים והי' מסתבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: (לט) ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים: מונה כאן ח' מלכים י"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם חסו ואלכה לנגדך:

וישב

יונתן

וכו' פי' שהיה טורח ומתעסק במלאכת המלודות כי כן מלאסי פי' על מטרדא וסדריתא וכן ת"א בשמות כ"ו על מכבר מעשה רשת סרדא ועל ידיהם נתעשר וקנה נכסים הרבה וחזר להתגאות עד שנחשב הכסף למאומה בעיניו וק"ל וא"ל להגיה כמ"ש מסר"ד ע"ש: (מג) על שום קרתיה מגדל תוקף והוא רומי וכמ"ש רש"י כ"ה במ"כ ובפ' דר"א: ירושלמי ברתא דמצרף וכו' דרש המלה מטרד ומי זהב ופי' שהיה צורף זהב ומטרד דרש שהיה טרח לאסוף כסף וזהב כל ימי חייו ואחר שאכל ושבע אמר מה דהבא פי'

וישב

אבן עזרא

אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון: (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה [ד]נכתבה זאת הפרשה וילחקי [ה]אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד [ו]הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף. ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו [ז]שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר. ושני אלה המלכים קרובים לשני [ח]מלכי ישראל. גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך: (לב) בלע בן בעור. אינני [חח]בלעם. גם בלעם [ט]איננו בן לבן הארמי. ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו. כי לא יפול מדברי רבותינו [י]ז"ל ארלה. גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר הילחקי המסכיל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה [כ]בת לבעון. או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום [ל]מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה [ס]זכר. כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה. או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף [י]ויהיה אלוף

פירוש על אבן עזרא

אהליבמה היתה בת ענה בן שעיר החורי. [ד]ר"ל לפני מלוך מלך הוא שאול המלך הראשון על ישראל. ומכין ידע זה מ"כ. א"ו בנבואה כתבו. [ה]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי [ו]הוא הדד הנזכר (בד"ה א' א' כ"א) ופה פס' ל"ט מזכירו בשם הדר א"כ הכל א'. ואשתו מהיטבאל המכרת פה היא אחות תחפנחס (במ"א י"א י"ט). כנגד אלו היו ח' מלכים מע"י שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בן יהושפט פשע אדום מתחת ידו והקימו להם מלך (מ"ב ח' כ') ודעת ר"י הישיש אשר הוסיפו זאת הפרשה בסוף ימי יהושפט ר"ל כאשר נפטר יהושפט המלך ומלך בנו ומקשה ר"א א"כ היה הס"מ ספר אלו הפסוקים. [ז]ר"ל בעבור שמלא פה ח' מלכים ומלא ג"כ ח' מלכי יהודה כנ"ל עד בימי יהורם בן יהושפט שפשעו א"כ ח' כנגד ח'. מה יעשה אשר היה ג"כ ממלכי ישראל ח' מלכים והם ירבעם נדב בעשא אלה עמרי אחאב אחזיהו יהורם. ויהורם בן אחאב היה בימי יהורם בן יהושפט. ושם מפורש לפני מלוך מלך לבני ישראל א"כ כל המלכים בכלל". [ח]ר"ל לדברי ר"י הישיש היו שנותיהם קרובים לשנות מלכי ישראל לפי פי' חז"ל אשר עשו נהרג מחושים בן דן בעת קבורת יעקב"א במערה. ולכאורה הפס' למה אשכל גם שניכם וכו' (לעיל כ"ז מ"ה) א"כ היה חיי עשו ג"כ קמ"ז שנים. ואלה המלכים בודאי מלכו אחרי מיתת עשו ובעת בא יעקב"ה למצרים היה בן ק"ל שנים. וחיה במצרים י"ז שנים. וב"י היו במצרים רד"ו שנים לא מהם י"ז שנים נשארו במצרים קצ"ג שנים א"כ מלכו מלכי אדום עד לאם [כ]ב"י ממצרים קצ"ג שנים וגם מ' שנים אשר היו במדבר א"כ ס"ה רל"ג שנים. ושנות מלכי ישראל היה כל"ד שנים, ואם יאומר אשר חשבון ח' מלכי אדום אינו נחשב רק עד ביאת ב"י לארץ. וכנגד זה הוא חשבון שנות מלכי ישראל. ומה יעשה אשר מלכי יהודה במספר מ"ק שנים משאול ודוד ונד לדקיהו. ולמה חושב דוקא אלו המלכים אם נספור כל מלכי ישראל הם יותר מאלו ח' מלכים. והנה ג"כ מלכי יהודה היו כ"א מלכים. [חח]ר"ל ואם כי שם אביהם שוה והוא בעור. [ט]ר"ל שלא כדעת האומרים אשר זה בלעם היה מבניו של לבן ארמי ככתוב מן ארם ינחני בלק (במדבר כ"ג ז') ע"כ שפטו אשר זה הוא בלע המולך באדום. [י]זה טענה לסתור על החולקים על רבינו ר"א לומר אשר חולק על דברי חז"ל. והנה פה מקיים אפילו דרש רחוק אשר מדרש הרי"ז ז"ל אשר היה זה ע"י גלגול אשר נשמת לבן נתגלגלה ונתגלגל אפילו בבבל ואותיות דדין כאותיות דדין. וסותר ר"א הדרש לפי הפשט כי זה בלע היו אדומי ובלעם היה ארמי. [כ]ר"ל מזכיר שם אביה ואבי אביה כמו (לעיל פס' י"ד) או מזכיר שם אמה מי זהב. [ל]ר"ל למה מוכר לפרש שמם עוד הפעם. ע"כ מתרץ כי אלו היו להם מקומות ידועים בימי מ"כ. וכאשר כתוב תמנע ואלה ולא אלה בודאי הם נוסף על שמות הראשונים ואלו הם מבני הראשונים. ובודאי הולידו הרבה אלופים אך לא חשב מ"כ רק אלו בהמקומות הידועים.
[ס]ר"ל ואינו תמנע אשר היתה פלגש לאליפז בן עשו. וכן אלוף אהליבמה הכתוב פה אינו אהליבמה אשת עשו (לעיל י"ד). [י]ור"ל כמש"כ בני

*ולמה אינו מושב רק אלו משאול עד יהורם כפרש"י אשר מספר הכתוב שנעקרה המלוכה מזרע עשו.

ספורנו

עשו בצאון האל יתב' כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו': (לא) ואלה המלכים. הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך: לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במצות האל יתב' כאמרו ויהי בישורון מלך ויבוא אל בני ישראל על דרך ועוד לנגיד. אמנם כשמלך מלך סלקה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ואלוף אלוף מלאום יאמץ: אלה שמות אלופי עשו. במקומותם בשמותם שלא היו חשובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

וישב

פירוש רשב"ם

שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן. וכן אחות נביות. וכן מרים הנביאה אחות אהרן: (לא) לפני מלך מלך. לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך עד דוד. מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה: (לט) בת מי זהב. אינו מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם. באלופים הללו מזכיר מקצתם של אלופי' הנאמרים למעלה בבני עשו. ויש לומר שלבסוף נעשו אילו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למקומותם בארץ אחוזתם. וראיה

לדברי

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: ב אֵלֶּה | תֹּלְדוֹת
יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה
רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי
בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא
יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם:
ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת
פסים

אונקלוס

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן:
ב אִלֵּין | תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר־שְׁבַע־עַסְרֵי שְׁנִין
(כַּד־)הֲוָה רָעֵי עִם־אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא מְרַבֵּי עִם־בְּנֵי בִלְהָה
וְעִם־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתֵי יוֹסֵף יָת־דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לְוָת־
אֲבוּהוֹן: ג וְיִשְׂרָאֵל רְחֵם יָת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר־
חכים

מסרה ז א מגורי, ג' בג' לי' ב תלדות, ג' כ"כ מו"ק ומ"ל חנין. ולא בני, י'. ויבא, כ"א. ג וישראל, ל"ג. אהב, ד' פתח. זקנים, ב' וחסר ו' ומ"י, נסב"א.

ת"א וישב יעקב סנהדרין קו. אלה תלדות ברכות נה סוטה לו במ"ל קכג. ויבא יוסף סנהדרין קו.

רש"י

(א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעוני' פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופי' הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדת יעקב יוסף דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. ברש"י ישן): (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' (ב"ר): דבתם. כל לשון דבה פרלדי"ץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס

רמב"ן

בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם. ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהון' והוא ישנה מן קדמאה ואמרו בבראשית רבה כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסווריות למלך המשיח במהרה יגלה:

(א) טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו. כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת שיקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע: (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב. ור"א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב. והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכור ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בנים ובני בנים מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה התולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם: והוא נער את בני בלדה. שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הזכירו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בבזיונם אם נאמר שיראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עמנו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יבאו עמהם במלחמ' ועוד נראה בכתוב כי כלם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בב"ר על כלם היה מוציא הדבה. והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה וישלמו חלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו וישלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מוסף אמר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו יאמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם לוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו כמלא שנוי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא. ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה ומציא דבה הוא אשר יראה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל שאומר שקר. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו. וכן השלום לנער אבשלום ובנימן בירדתו למצרים

(א) וישב ויתיב יעקב בשליותא בארע תותבות אבוי בארעא דכנען: (ב) אלין זרעיית יעקב יוסף בר שבסרי שנין הוה במפקיה מן בית מדרשא והוא טלה מתרבי עם בני בלהה ועם בני זלפא נשיא דאבוי ואייתי יוסף ית טיבהון ביש דחמנון דאכלין בשרא דתליש מן חיוא חייא ית

אודנייא וית דנבייא ואתא ותני לות אבוהון: (ג) וישראל רחים ית יוסף מכל בנוי ארום איקוני דיוסף דמיין לאיקונין דיליה ועבד ליה פרגוד מצוייר:

[(ג) פרגוד מצוייר:]

בעל הטורים

(א) וישב יעקב זהו שאמר הכתוב (צפניה ג') הסיר ה' משפטיך פנה אויבך משל לשדה שהקלחים והזורה מפריח התבן והמוץ ומשליכן והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל ביעקב כתי' ביה וישב יעקב: מגורי ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל כ"א) מגורי אל חרב שע"פ שהי"ל מגורי אל חרב ישב לו בביתם משל לא' פרשה כה של כלבים ורצו לטרפו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו: מגורי אביו בגי' זה חברון: וישב יעקב בארץ מגורי אביו [עם התיבה] בגי' וישב לקיים מצות כבוד. אמר בשכר הכבוד הזה זכה עשו לכל הכבוד הזה מגורי יו"ד בסוף' כמין כ"ף אמר מה שזכ' עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואע"פ שברכני אבי ביו"ד ברכות הוצרכתי לשלח יו"ד דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עצמי ואכבד את אבי בחברון: (ב) דבתם רעה בגימ' שהם אכלו בשר מן החי: דבתם בגי' מות. מלמד שלה"ר הורג: נער בגימ' שוטה זש"ה (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל: (ג) בן זקונים זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר: בן זקנים הוא לו. ס"ת אמון שמסר לו ספרי תורה שנאמר בה (שם ח') ואהיה אצלו אמון ואהיה

וחמן

יונתן

פי' עכשיו דרש מי זהב שאמר מה הוא זה שאינו נחשב למאומה וכדבריהם וק"ל: (ב) עלה כמו עליה תרגום של נער תתרבי נתגדל: טיבהון ביש פי' דיבתהון רעה וכן ת"י דיבת הארץ טוב ביש וכן ומוציא דבה ומפיק טיבה: אודנייא דנבייא פ', האזנים והזנב ושמעתי שכן דרך הרועים בארץ ישמעאל לחתוך אוזן וזנב הבהמ' כשהיא חולה כדי שתחזור לבריאותה וכן הם עשו לרפואה ויוסף לא ידע כלום מרפואה זו וסבר שלאכילה חתכו. אתא ותני פירוש ובא וסיפר אל אביו דיבה זו. ולדרכנו אפי שפיר טעות יוסף ולא נצטרך פירושי המפרשים שכתבו שטעה בדין א"ו לעשותו טועה: ירושלמי (ג) פרגוד מצוייר פירוש מלבוש מצוייר ונמצא בשקלי' נכנס בפרגוד

רמב"ן

למלכים גדול ממנו יקראנו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא נער והוא מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא. ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יצאה הדבה ולבני הגבירות בקנאתם. וטעם נשי אביו. כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פלגש אביו שאלו היתה גברת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחום לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו. שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י. וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו

אבן עזרא

אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת. והנה אלה נשיאי עמלק. ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

וישב הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת. והטעם אלה תולדת יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרי' שבאו עליו. מגזרת מה ילד יום: (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר נאחיו חוץ מבני השפחות: (ג) כי בן זקונים

פירוש על אבן עזרא

בני תמנע הם ב' אלופים ור"ל בני בניה ובני אהליבמה הם. הוא אלוף אלה וכו'. וכאשר תיחס אותם לתמנע ולא היה לה בנים אחרים זולת עמלק. בודאי הם אלופי עמלק ותפרש דוקא אלו כי היו בימי מ"ר ותפרש הטעם למה מנה דוקא אלו כי היו בימי מ"ר במושבותיהם וכו'. ס(משלי כ"ז א'). ער"ל דרש ר"א שמכות הפרשה. אם לא פירש בכתוב

ספורנו

(א) וישב יעקב. בארץ מגורי אביו בארץ כנען באותו החלק מארץ כנען אשר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק: (ב) אלה תולדות יעקב. מאורעותיו וילדי יוסף עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא מבית אביו היו עניניו כמו קורות אבותינו בגלות א' ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותיו כמו שקרה לאבותינו בבית שני והורדנו וגלותו וגאולתו לקץ הימין: היה רועה את אחיו בצאן. היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: והוא נער. ומפני נערותו שגה להביא דבת אחיו כי לא נשה ולא התבונן לאחרית דבר אע"פ שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל ולא בדקדוקי עלה: ויבא יוסף את דבתם רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועים ומפסידים בבלי דעת כאלו במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלות' בקניית עושר ונכסים: (ג) ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה

פירוש רשב"ם

לדברי שבכל פרשיות בני עשו ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה כולה. הנם כתובים בדברי הימים ופרשת אלופי בני עשו הראשונה אינה נזכרת שם כלל כי אם אלופי פרשה שנייה לבד:

(א) וישב יעקב עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה: (ב) אלה תולדות יעקב. ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו בראיות הפשט וההגדות וההלכות והדינין ועל ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועי' שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא. ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון. וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטו של מקראות. וכדאמר' במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר התנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו הי' לו פנאי הי' צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים: אלה תולדות יעקב. אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב (אלה מקראות) והנה זה הבל הוא.. כי כל אלה תולדות האמורים בתורה ובכתבים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים. כאשר פירשתי באלה תולדות נח. למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת. ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן ואחרי כן מפרש אלה תולדות נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היה לו וציוה הק"בה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם וולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' וכן בעשו פרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' וישב לו בהר שעיר וכל פרשה וכתיב אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר: וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר כן ביעקב למעלה בת' ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו'. ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ויבא אל יצחק אביו וגו' הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו ועתה כותב אלה תולדות יעקב בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו. כיצד יוסף הי' בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והי' לו בנים בכזיב ובעדולם. שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרימה

פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב
אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא
יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם
וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃
ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים
אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה
אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה
אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃
ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ
אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא
אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם
עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה
הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים
מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־
אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה
הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃
יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־
צאן

°את נקוד כלו

אונקלוס

חכים הוא ליה ועבד ליה כתונא דפסי: ד וחזו אחוהי ארי־
יתה רחים אבוהון מכל־אחוהי וסנו יתה ולא צבן למללא־
עמה לשלם: ה וחלם יוסף חלמא וחוי לאחוהי ואוסיפו
עוד סנו יתה: ו ואמר להון שמעו־כען חלמא הדין די
חלמית: ז והא אנחנא מאסרין אסרן בגו חקלא והא קמת
אסרתי ואף־אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי:
ח ואמרו ליה אחוהי המלכו את־מדמי־לממלך עלנא או־
שולטן את־סביר־למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתה על־
חלמוהי ועל־פתגמוהי: ט וחלם עוד חלמא אחרנא ואשתעי
יתה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא
וסהרא וחד עשר כוכביא סגדן לי: י ואשתעי לאבוהי
ולאחוהי ונזף־ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די
חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחיך למסגד לך על־
ארעא: יא וקניאו־ביה אחוהי ואבוהי נטר ית־פתגמא:
יב ואזלו אחוהי למרעי ית־ענא דאבוהון בשכם: יג ואמר
ישראל

מסרה ד אהב, ד׳ פסח וסי׳ ישראל באחוהי בחר מלכא. דברו, ל׳ וכל בדברו דכו׳. לשלם, חסר בלי׳. ה ויוספו, ב׳ ובענין וי״ח בלי׳. ו אליהם, י״ז מ״ל בתורה. החלום, מ״ל. ז והנה, ג׳ דסמי׳. מאלמים, ל׳. אלמים, ל׳. קמה, ה׳ מלעיל. נצבה, ב׳. תסבינה, ה״ו ומ״י. אלמתיכם, ה״ו ומ״י. ח המלך, חסר. תמלך, חסר. משול, ל׳. תמשל, חסר. שנא, ח״ו. ויוסיפו, ב׳. חלמתיו, ח״ו ומ״י. ט ויחלם, כל או׳ חסר. חלום, מ״ו. הנה, ה״ע הנה והנה. משתחוים, ל׳ בתורה. י ויגער, ב׳. הבוא, מ״ו. כבוא מ״ל במ״ג [במ״ב]. להשתחות, בחד ו״ו. יא ויקנאו, ב׳ בספרא. ואביו, ע׳. יב לרעות, מ״ל.

ת״א והנה השמש ברכות נה. הבוא נבוא אני ברכות לד מגילה כב שבועות יו.

רש״י

ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת פסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלם. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלמתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם:

(י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה (ב״ר) והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו. (ב״ר) ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שא״א באמך כך השאר הוא בטל (ב״ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את צאן.
נקוד

רמב״ן

לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולד לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים. והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם האחין ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב באן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו. וזאת כונתם באומרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים: (ז) קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה. כי יקיפו אותו כמלך עמיד לכידור אשר עבדיו יקפו סביב לו: (ח) המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו.

פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס שהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתומם לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: (י) ויספר אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא כראשון כי הוא עצמו הבין פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כי יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו: וטעם מה החלום הזה אשר חלמת. כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינם אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי: הבוא נבוא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם

ירושלמי

(ד) וַחֲמוֹן אֲחוֹי אֲרוּם יָתֵיהּ רְחֵם אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹי וְנָטְרוּ לֵיהּ בְּבוּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: (ה) וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְתַנֵּי לְאַחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ תוּב לְמִנְטַר לֵיהּ בְּבוּ: (ו) וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּדוֹן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית: (ז) וְהָא אֲנַחְנָא מְפָרְכִין פִּירוּכִין בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת פּוּרְכְתִי וְאוּף אִזְדַּקְפַת וְהָא מִתְחַזְרָן פּוּרְכָתֵיכוֹן וְגַחֲנוֹן לְפוּרְכְתִי:

[(ז) מְפָרְכִין פִּירוּכִין:]

(ח) וַאֲמַר לֵיהּ אֲחוֹהִי הַלְמִמְלַךְ אַנְתְּ מְדַמֵּי עֲלָנָא אִין לְמִשְׁלַט אַנְתְּ סְבִיר

יונתן בן עוזיאל

עֲלָנָא וְאוֹסִיפוּ תוּב לְמִנְטַר לֵיהּ בְּבוּ עַל חֶלְמוֹי וְעַל פִּתְגָּמוֹי: (ט) וַחֲלַם תּוּב חֶלְמָא חוֹרַנָא וְתַנֵּי יָתֵיהּ לְאַחוֹי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא תוּב וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְחַד סַר כּוֹכְבַיָא גָּחֲנָן לִי: (י) וְאִשְׁתָּעֵי לְאָבוּי וּלְאַחוּי וּנְזַף בֵּיהּ אָבוּי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דְּחֶלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִגְחַן לָךְ עַל אַרְעָא: (יא) וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אַחוֹהִי וְאָבוּי נְטַר בְּלִבֵּיהּ יַת פִּתְגָּמָא: (יב) וַאֲזַלוּ אַחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: (יג) וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין

ואמר

בעל הטורים

ולכיה מעמועים. זקנים בגי' עולה כ"ז שמסר לו רזי תורה: ובגי' זה ע"ש (שם י"ז) מעלת זקנים בני בנים: זקנים נוטריקון זכעים קדשים נשים ישועות מועד [וסדר טהרות י"ל טרמות במה שלמד לו פ' עגל' ערופה]: פסים נוטריקן פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: פסים עולה בגי' קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו והקב"ה יספר מנין ק"ץ מן השעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוך פ' שנים ממנין פים שהוא מנין שנותיו. ד"א פסים לשון פסו תמו שעל ידו תמו קודם לאחיו: פסים שגרם פירוקים בינו לבין אחיו. פסים בגי' פס יד לו: (לו) ועשה לו כתנת פסים בגי' משקל שני סלעים מילת זהו שאמר בש"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף-יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) אתו אהב אביהם מכל אחיו בגי' שגלה לו סוד בלבד ולא להם (ר"ל סוד הגאולה בסו' סוטה י"ג): לשלם ס' ועולה פ' שגרם לס' של שעבוד ד"א קרי כאן לשלם שסלמו לו גמולו: (ז) כלכה ב' במסורה הכא ואידך (משלי ח') בית נתיבות נצבה לומר שפי"ז השטים הליב בימן של ישראל שכלכלם בשנת רעבון: ושתחוין ב' במסרה הכא ואידך ותגשן השפחות ושתחוין לומר שאע"פ שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אעפ"כ כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן: (י) ויגער ב' הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא

יעקב

יונתן

בפרגוד ע"ש: (ז) מפרכין פירוכין הוא ענין קשירה שקשרו עגלי תבואה וכן ת"א מאסרין וק"ל: (ט) גחנן כבר. פרשתי שהוא ל' השתחואה: (י"ד) מרוי גילותא דמצרים פי' שהתחיל הגלות ביום זה ולכן שלוחו היום גרם לו גלות מצרים במה

שפטלו

רמב"ן

שלי אפשר באמך כך הכל בעל לשון רש"י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספור ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא"ת כי בעבור היות פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב. והירח רמז לבני ביתו כל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עלמן והם כל ע' נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו וי"א

כוכבים

אבן עזרא

זקונים הוא. כמשמעו [פ]כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת. פסים כמו פס ידא [צ]בלשון ארמית: (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו [ק]לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמלא בלשון נקבה נושא [ר]אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל. ודגשות הבי"ת [ש]לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. הכמנו כשימך מלך [ת]או אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון. ובלא בי"ת לשון השחתה. כמו הנני גוער לכם [א]את הזרע. או הוא על דרך משל שינער בזרע ויפקד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת [ב]אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו [ג]וכן שמרו [ד]עדותיו על הפי' הנכון:

ויאמר

פירוש על אבן עזרא

בכתוב מה היתה הדבה בודאי מורה אשר קנא יוסף ע"ז המעשה. ואשר מוצא בדברי חז"ל בב"ר אשר הדבה היתה שהיו אוכלים אבר מן החי הוא דרש ולא ע"פ הפשט כי הכתוב אינו מזכיר פה שאר אחיו זולת בני השפחות ע"כ בודאי הוא היה הדבה עליהם. [פ]ר"ל כי פי' בן זקונים נקרא אשר נולד באחרונה מהולדת הבנים א"כ קשה הלא נולד בנימין באחרונה. ע"כ פי' כ"א אשר נולד בימי זקנתו וגם בנימין היה בן זקונים כי בעת אשר נתברך היה בן ס"ג שנים וי"ד שנים היה טמון בבית שם ועבר. וי"ד שנים עבד עבור רחל ולאה. א"כ היה יאע"ה בן צ"א שנים. ולאות כי אחרי אלו ב' בנים לא הוליד עוד ע"כ מכנהו לבן זקונים אשר לא היה בכח יאע"ה להוליד עוד. [צ](דניאל ה' ה') וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש פס. שהיה מלבשים רבים שכל פס ממנו היה לבע בפ"ע. והרגום ככף איש (מ"א י"ח מ"ד) כפסת ידא עכ"ל. [ק]כי י"א אשר לשלום לא דברו עמו רק למחלוקת. ור"ל מגרש לא דברו עמו למחלוקת ומכש"כ לשלום. [ר](תהלים קכ"ו ו') ור"ל על הרוב אותיות י"ת כנוי לזכר. והי"ת כנוי ל"נ. [ש]ר"ל שרשו סבב. וכאשר חסר ב' א' ע"כ נכנס הדגש בבי"ת למלאות החסרון. [ת]ר"ל למה אלל המלוך מדייק לכתוב מלת עלינו. ואלל משל כתיב בנו. [א](מלאכי ב' ג') ור"ל אם היה כתוב בכם בבית היה משמע פי' ערך גזירה ולפי פשט ב' גם בלא בי"ת הוא ע"ד גזירה שנער בזרע שלא יעלה. [ב]ר"ל לא כדברי ר"י (בברכות נ"ה ע"א) רק כדברי חז"ל בב"ר. [ג]וכן פי' תרגום יב"ע. [ד](תהלים

נ"ע

ספורנו

ובמדס. כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אמי כי היכי דלשתמען מיליה: (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לשנות לבו בין הבנים בענין שיכירו אחיו את האהבה אשר בלבו (שבת פרק במה מדליקין): ולא יכלו דברו לשלום. אע"פ שהיו לריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומלעה הצאן בהיותו מנהיג במצות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים: (ה) ויגד לאחיו. גם זה עשה מחסרון העלה כנער: שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו את הוראת החלום ובזה הוסיף להסיל איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: (ו) וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמונים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו בו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. בחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. חשב שיהיה החלום אמתי והיה מתאוה

ומלפה

פירוש רשב"ם

במצרימה מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו': בן שבע עשרה שנה. להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שנים השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: היה רועה את אחיו בצאן. בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה ובשמחת נערותו הי' נבדל מהם ורגי' (עם) בני השפחות ולא עמהם כמו נער. כדכתיב כי נער ישראל. וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. הוליך ומוגה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו. וגם ויבא יוסף דבתם רעה. את דבתם של אחיו רעה. במדרש אגד' לפי פירושים שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני אכבדם ואני רגיל אצלם. פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר: (ג) וישראל אהב וגו' כל זה גרם הקנאה: בן זקונים. כי אחרון היה לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחריו כן עד זמן ארוכה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו: פסים. מעיל: (ח) ועל דבריו. ויבא יוסף את דבתם רעה: (י) מה החלום הזה וגו'. אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: (יא) ואביו שמר את הדבר. מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים. ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי. כי

תיסא

צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל
אל־יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה
ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני:
יד ויאמר לו לך־נא ראה את־שלום
אחיך ואת־שלום הצאן והשבני דבר
וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה:
טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה
וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש:
טז ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה
נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש
נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה
דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם
בדתן: יח ויראו אתו מרחק ובטרם
יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו:
יט ויאמרו איש אל־אחיו הנה בעל
החלמות הלזה בא: כ ועתה | לכו
ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות
ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה
מה־יהיו חלמתיו: כא וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש:
כב ויאמר אלהם | ראובן אל־תשפכו־דם השליכו אתו אל־הבור הזה אשר
במדבר ויד אל־תשלחו־בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל־אביו: שלישי
כג ויהי כאשר־בא יוסף אל־אחיו ויפשיטו את־יוסף את־כתנתו את־
כתנת

אונקלוס

ישראל ליוסף הלא אחיך רען בשכם אתא ואשלחינך לותהון ואמר לה הא־אנא: יד ואמר לה איזל־כען חזי ית־שלמא דאחוך וית־שלמא דענא ואתבני פתגמא ושלחה ממישר חברון ואתא לשכם: טו ואשכחה גברא והא תעי בחקלא ושאלנה גברא למימר מה־את־בעי: טז ואמר ית־אחי אנא בעי חוי־כען לי היכא אנון רען: יז ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחנון בדתן: יח וחזו יתה מרחיק עד־לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטלה: יט ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: כ וכען | אתו ונקטלנה ונרמנה בחדא מן־גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתה ונחזי מה־יהון בסוף־חלמוהי: כא ושמע ראובן ושזבה מידיהון ואמר לא נקטלנה נפש: כב ואמר להון | ראובן לא־תושדון־דמא רמו יתה לגובא הדין די במדברא וידא לא־תושטון־בה בדיל לשיזבא יתה מידהון לאתבותה לות־אבוהי: כג והוה כד־על יוסף לות־אחוהי ואשלחו ית־יוסף ית־כתונא ית־
כתונא

מסרה את לאו, נקוד על את ורוא אד נון ע"ו נקודים. יג הלוא, י"ב מ"ל. רעים, ח"ו ומ"י. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. יד שלום, מ"ל וי' רפי. שלום, מ"ל. והשבני, ג' חסר. וישלחהו, ל'. מעמק, ב'. שכמה, ו'. טו וימצאהו, ד' תעה, ג' ב' חסר. וישאלהו, ג'. טז איפה, ד' כ"כ מ"י וח"ו ול' דכו'. ס"א בסיף באו'. רעים, ח"ו ומ"י. יז אמרים, ח"ו ומ"י. דתינה, ח"ו ומ"י. וימצאם, ג'. בדתן, ב'. יח מרחק, כל ח"ו חסר. ובטרם, ג'. אליהם, מ"ל. ויתנכלו, ל'. להמיתו, ג' בתורה ומ"ל. יט החלמות, חו"ק ומ"ל חכין. הלזה, ב' בפסוק. כ ונשלכהו, י"ב חסר דחסר. הברות, חו"ק ומ"ח. אכלתהו, ד'. ונראה, ה'. חלמתיו, ב' ח' דמ' ומ"י. כא ויצלהו, ז' חסר בלי' והוא מ' דמ'. כב להשיבו, מ"ל. כג ויפשיטו, ב' ומ"ל. כתנתו, ב'.

ת"א לך נא ראה חולין לא עקידה שער עד. וישלחהו מעמק חברון סוטה יא. איפה הם בתרא טו. וישמע ראובן ברכות ז'.

רש"י

נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנ' לאברהם בין הבתרים (לעיל טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכם: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנאמר (דניאל ט') והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דתינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלמתיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלמתיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אתו. רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו
יותר

רמב"ן

כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה: (יד) וישלחהו מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב מאביהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של חבר הנאה הקבור בחברון: (טו) וימצאהו איש והנה תועה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת יי' היא תקום: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש
לו

ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם ודחיל דלמא ייתון חיואי ויחמונון על עיסק די מחו ית חמור וית שכם וית יתבי קרתא איתא כדון ואשלחינך לותהון ואמר הא נא: (יד) ואמר ליה איזל כדון חמי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיבני פתגמא ושדריה על עיטא עמיקתא דאתמליל עם אברהם בחברון ובההוא יומא הוה שרוי גלותא דמצרים וקם ואתא יוסף לשכם: (טו) ואשכחיה גבריאל בדמות גברא והא טעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה אנת בעי: (טז) ואמר ית אחי אנא בעי חוי כדון לי איכן אינון רען: (יז) ואמר גברא נטלו מיכן ארום שמעית מבתר פרגודא דהא אישתרי מן יומא דין שעבוד מצראי ואתאמר להום בנבואה דחיואי בען למסדרא עמהון סדרא קרבא בגין כן הוו אמרין ניזל לדותן ואזל יוסף בתר אחוי ואשכחינון בדותן: (יח) וחמון יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון ואתיעטו עלוי למקטליה: (יט) ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי הא מארי חלמיא דיכי אתי: (כ) וכדון אתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא וניימר חיתא בישתא אכלתיה ונחמי מה יהי פשר חלמוי: (כא) ושמע ראובן ושזביה מן ידיהון ואמר לא נקטליניה דלא נתחייב באדמיה: (כב) ואמר להום ראובן לא תשדון אדם זכאי טלוקו יתיה לגובא הדין דבמדברא ויד דקטולין לא תושטון ביה בגין לשיזבא יתיה מידיהון לאתבותיה לות אבוי: (כג) והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית

יוסף

בעל הטורים

יעקב אף ויגער בהם סייעו ביעקב שבזכותו נקרא הוא שדרשו ויקרא ישראל שנא': (יד) לך נא ראה לומר שלא יצא אלא בכי עת בשעה שיכול לראות: והשיבני דבר. גלגלה בו רוה"ק שסופו לחזור אליו: עמק חברון בגי' רד"ו שעי"ז נשתעבדו רד"ו שנים. ליוסף עד שכבון ש"ל שבא שזור בן א"ל כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו ומסוף כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף והוא שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ה שמתוך כך זוכרהו: (טו) תעה ג' במסו' הכא ואידך תמורו סועה ואידך (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל לומר לך שטעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדות לבקשם. או שמורו תועה ואמרינן כ"ש אבדת גופו שאם ראה חבירו שטעה בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידות גופו ע"כ טעו מדרך השכל: וישאלהו האיש בגי' מלאך גבריאל שאלו: (טז) איפה הם רעים כתיב חסר רמז פה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם: (יז) וימצאם בדותן. ושם לימד יהודה עליו זכות וע"כ זכה שמלכו מזרעו שנים כמנין דתן מדוד עד צדקיהו: (יח) ובטרם ג' במס' הכא ואידך (ירמיה י"ג) ובטרם יתנגפו רגליכם (שם א') ובטרם תצא מרחם שבעון זה נתגלגלו הגלות ונתנגפו רגליהם ובטרם תצא מרחם כדאי' במדרש שנולד יוסף מהול: (כג) כתנתו ב' במסורה הכא

ואידך

יונתן

שמעאו במכירת יוסף דאל"כ והוי ממש השפלה בו ביום היה קשה שלא היו אלא כ"י שנה ולפי דבריו יהיו יותר וק"ל: (יז) מבתר פרגודא פי' ששמע מאחורי הפרגוד ודייק זה ד[...] לקבל הלכו דותינה ולמה הצריך לומר מה שלא שאלו אלא ששמע מאחורי הפרגוד וזה שמעתי וק"ל: (כב) טלוקו כבר פירשנו לשון השלכה בפרשה

וטרף

רמב"ן

לו האיש נסעו מזה מן האמור והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה לומר כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנה הם בדותן ואמר כמסתפק שמע מהם שילכו מעם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעצו מדרש במאמרו: כי שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם

אשר

אבן עזרא

(יג) ויאמר לו הנני. אעשה [ה]כדברך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם [ו]תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה. וכן וארור [ז]נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים [ח]ההם נער. וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פועלים [ט]שאמרו

לו

פירוש על אבן עזרא

ל"מ ז') ושם פי' ר"א שאמרו בלב וכן פי' חז"ל זכור בפה ושמור בלב. [ה]אוקינו כמו כמו הנני (בשמואל א' ג' ה') כי שם קראו ה' ופה עמד לפני יעקב. [ו]ר"ל כפי פי' הנ"ל אשר היה עובר אורח מאין לו לדע ע"כ פי' אם תדע. [ז](מלאכי א' י"ד). [ח]כמ"ש שם כי היה אז בן כ"ו שנים. ע"כ פי' כי היה משרת כמו נער. ככה פי' פה לא נכנו מכת נפש אשר הלא נפשו מגופו. [ט]ר"ל יכול להיות או הם הפשיטו הכתונת מעליו. או הם לוו אשר בעצמו יפשיט מעליו הכתונת והוא כמו ויפעילו.

ר"ל

ספורנו

ונפשה שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך לחוקה עד שם: (יד) לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל מעוות אם ימצא כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לווהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאינך הולך על דרך א' ביושר: (טז) איפה הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה. אין ספק שנסעו מזה המרעה ואין לבקשם באחד מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אע"פ שלא מצאם בשכם כדבר אביו טרח יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המלאכה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ומבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעבדך בברית. ובזה הודיע מה היה לנו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו. והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך כו': (יט) הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקוטט עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקלוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעלו בתהו ויאבדו בלי קיום: (כא) ויצילהו מידם. במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקון טיפול בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים: (כב) ויד אל תשלחו בו. להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע

וידי

פירוש רשב"ם

תימא גדולה הי' האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צווארו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא חברינו והנאה לי: (יד) ויבא שכמה. ולא מצאם: (טו) וימצאהו איש והנה תעה וגו'. להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם. ואף על פי שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר: (יז) בדתן. לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו. נתמלאו נכליות וערמומית עליו כמו וארור נוכל. בנכליהם אשר נכלו: (יט) הלזה. כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש הלזה צי"ל ב"ל. אבל הזה צישי"ש ב"ל כמו המן הרע הזה כשהוא בקרוב: (כ) לכו ונהרגהו לשון הזמנת בני אדם: וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים. וכן הבא נא. הבה נתחכמה. וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום: (כא) ויצילהו מידם. שלא נהרג: (כב) השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר. מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו: למען הציל. הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו: (כג) את כתנת הפסים.

כתנת הפסים אשר עליו: כד ויקחהו
וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו
מים: כה וישבו לאכל־לחם וישאו
עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים
באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת
וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה:
כו ויאמר יהודה אל־אחיו מה־בצע כי
נהרג את־אחינו וכסינו את־דמו:
כז לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל־
תהי־בו כי־אחינו בשרנו הוא וישמעו
אחיו: כח ויעברו אנשים מדינים סחרים
וימשכו ויעלו את־יוסף מן־הבור וימכרו את־יוסף לישמעאלים בעשרים
כסף ויביאו את־יוסף מצרימה: כט וישב ראובן אל־הבור והנה אין־יוסף בבור

ויקרע

אונקלוס

כתונא דפסי די עלוהי: כד ונסבוהי ורמו יתה לגבא וגבא
ריקא לית בה מיא: כה ואסחרו למיכל־לחמא וזקפו
עיניהון וחזו והא שירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון
טעינן שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: כו ואמר
יהודה לאחוהי מה־ממון מתהני־לנא ארי נקטול ית־
אחונא ונכסי על־דמה: כז אתו ונזבנינה לערבאי וידנא
לא־תתהי בה ארי־אחונא בסרנא הוא וקבילו־מנה אחוהי:
כח ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן־
גבא וזבינו ית־יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיו ית־
יוסף למצרים: כט ותב ראובן לגבא והא לית־יוסף בגבא

בזע

מסרה כד ויקחהו, חסר ו'. וישלכו, כ"ל חסר במ"ד. הברה, חסר ב'. והבור, ב'. רק, ב'. כה לאכל, ל' וחד מלעיל דדגיש [וכ"ל בס הסי"ת בחולם]. בשם, מלרע. נשאים, מ"י וס"ו. נכאת, ב' חסר. וצרי, חד מן ב' זוגין בב' לישנא. ולט, ב' וחסר. הולכים, ל' מ"ל [דמ"ל]. להוריד, ל' ומ"ל [דמ"ל]. כו מה בצע, ב', דגוש מד"ד. נהרג, חסר, וכסינו, ל' מ"ל י"ת. כז לישמעאלים, ב' ובענין. וידנו, ל' וחסר. כח סחרים, ח"ו ומ"י. וימשכו, ב' ופטח. ויעלו, ל"ו. מצרימה, כ"ס.
ת"א בור רק אין מגילה ג שבת כב. ויאמר יהודה אל אחיו סנהדרין ו'.

רש"י

יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נשאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סממני הקטורת: ולט. לוטיתא שמו בל' משנה ורבותינו פי' שרש עצב ושמו אשטרולו"זיאה במסכת נדה (דף ח' א'): (כו) מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבלו מניה. וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעה ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו

אנה

רמב"ן

אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם. וכך אמרו בבראשית רבה נסחה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו ועתה נהרגהו אנחנו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. עלילה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נתקיימו לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי אם יצילוהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותי' אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם: (כב) אל תשפכו דם. אמר להם הנה הייתי מוחל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי מיתתו על ידי אחרים. אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי ראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם ללמד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו: וטעם אל הבור הזה אשר במדבר. לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו: (כד) וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים. שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שהרי נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול והוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין כאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר. וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק: (כו) וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו לשון רש"י. וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודילא רבה ודילא זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת: (כה) והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד. כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יוצא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר. וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי נהם

מסרו

ירושלמי

יוסף ית פרגודיה ית פרגוד מצייר דעלוי: (כד) ונסבו יתיה וטלקו יתיה לגובא וגובא סריק לית ביה מוי ברם חיוין ועקרבין הוו ביה: (כה) ותורו למיכול לחמא וזקפו עיניהון וחמון והא סיעא דערבאין אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעוה ושרף קטף ולטום מטיילין לאחתא למצרים:

(נכה) סיעא דסרקיין:

(כו) ואמר יהודה לאחוהי מה הניית ממון יהי לן ארום נקטול ית אחונא

יונתן בן עוזיאל

ונכסי על דמיה: (כז) איתו ונזבניניה לערבאין וידנא לא תהי ביה למקטליה ארום אחונא בשרנא הוא וקבילו אחוהי: (כח) ועברו גברי מדינאי מרי פרקמטיא ונגדו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאין בעשרין מעין דכסף וזבנו מנהון סנדלין ואייתיו ית יוסף למצרים: (כט) ותב ראובן לגובא ארום לא הוה עמהון למסעוד כד זבנוהי דהוה יתיב בצומא על דבלבל מצע אבוי ואזל ויתיב ביני טוריא למהדור לגובא לאתקותיה לאבוי

מאים

בעל הטורים

ולשיך (ס"ב ע"ז) קרוע כתנתו גבי מוטי הסלכי לומר שגם צבלן קרעו כתנתו מעליו למהר סזבני: (כד) ויקחהו כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון ועי"כ ויקח מאתם את שמעון: רק ב' במס' הכא ולידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק כאן אלא היה בבור ריקן שהיו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים. ושל גמרינן אין (בו) מים דהכא ממאי דכתיב נחש שרף ועקרב ולמאן אשר אין מים: (כו) מה בצע ב' במס' הכא ולידך מה בצע בדמי תהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי: (כח) וימשכו ב' במס' הכא ולידך (ירמיה ל"ח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו וגו' שנפרע מירמיה מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף. שהוסיף לו [...]ליו משקל שני סלעים מילה ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכ"א ב' סלעים

כי

יונתן

(כה) ושרף קטף ב' המשנה שרף הנוטף מעלי הקטף: ירושלמי סיעה דסרקיין פי' שבורת ישמעאלים: (כח) וזבנו מנהון סנדלין פי' קנו מנעלים לרגליהם דכתיב על מכרם בכסף לדיק בעבור נעלים בעמוס ב' ו': (כט) יתיב בצומא וכו' דיוקו ככש"י וכו': מאים יתב ליה אפין. פי' קבר לאונן להעלות יוסף כדי שישא לו אביו

פנים

רמב״ן

מכרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם מכרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וכל מעשהו בכתוב פעם יספר אותו כמושל המלוה בו ופעם כשליח שיעשהו בידו כענין שנאמר את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה וכתוב אקר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה ושירם עשאה דכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עלמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למלוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם והיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה הזאת להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם. גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם מלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם. והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו

שנמכר

אבן עזרא

לו שיפשיטו אותה בעלמו. והכתנת בלשון הקדש המלוק הדבק לעור והנה הערימוהו [...] והשליכוהו ערום אל הבור: (כה) וישבו לאכל לחם. התשעה אחים: ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארסות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' ככאות דבר נחמד. וכן ויראם את בית נכותה. כי הו"ו והא"לף יתחלפו שהם האותיות הנח: וצרי. מנאחוהו במקרא בשוא נח תחת הלדי. ובקמץ סמוך. הלרי אין בגלעד. גם בחולם שמן ודבש ולרי. והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים ומשמה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מירחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון. ורבי ישמעאל אמר שהוא סרף ולאכתו נסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: (כו) מה בצע. מה תועלת. וקרוב מטעם חפץ. וכן מה בלע בדמי: (כז) אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר עברו

עליהם

פרוש על אבן עזרא

ר"ל הניסהו ערום והשליכהו בבור. כי לאובן ובנימין לא היה עמהם. לשירה. ולמה קורא אותם ארחת. כי הם הולכים באורח הסלולה. (מ"ב כ' י"ג) ואם כתוב שם בלא וא"ו הוא כמו בו' כמו ופה באל"ף לפי שהוא"ו והאל"ף אינם נראים במבטא. ר"ל פה. ר"ל מטע צרי (להלן מ"ג י"א). (ירמיה ח' כ"ב) ולפי כ"א שם הלדי"ק דגש. (יחזקאל כ"ז י"ז) כתוב ופנג ודבש ושמן וצרי בעגין לור. כמאמר בגיטין סוף פ' מי שאחזו כל מקום שאם רשב"ג במשנה הלכה כמותו חוץ מב' וכו' וכנוסה בפקורים שלנו. (תהלים ל' י') ג"כ שם פי' מה תועלת יהיה לך או איזה חפץ ממלא בי אם אכד שאול. ר"ל אם אינו כתוב מלת כמו. מכ"ז פי'. כמו בשרנו. ולא נקרא בשר אחד רק אים ואשתו ככתוב והיו לבשר אחד (לעיל ב' כ"ג) ע"ש בפי' ר"א בפי' ב'. ר"ל וי"ו ויעברו במקום כאשר.

שופטים

ספורנו

וידי לא תהיה בו: למען הציל. להשלותו אחר כך: (כה) וישבו לאכל לחם. שלא היה כל זה בעיניהם חטא או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירעה תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כששלך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי. וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע. מה תועלת. כי אמנם הכוונה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו. ואם להספיד את הנסתרים שישמעו ויירלו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים סוחרים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: וימכרו את יוסף לישמעאלים. לישמעאלים עצו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בפנתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך מעבר בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדנים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קנאתם את קנאתם ביד הרומיים בפרט כשלכו מלכי בית חשמונאי זה על זה שמעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו

למצרים

פירוש רשב״ם

לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילת השנאה. וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפניו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי היה רעה אכלתהו. כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן: (כד) אין בו מים. שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שא"כ היו מטביעין אתו וממיתין אותו בידם והם אמרו ויד אל תשלחו בו וידינו אל תהי בו לגרום לו מיתה: (כח) ויעברו אנשים מדינים. ובתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו וסכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם ציוו למדינים סוחרים למושכו מן

הבור

וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו: ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו
וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא:
לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר
עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם:
לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ
אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־
נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא: לג וַיַּכִּירָהּ
וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ
טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף: לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב
שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל
עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים: לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו
וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם
וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה
וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו: לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ
אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה
שַׂר הַטַּבָּחִים: רביעי פ

אונקלוס

וּבְזַע יָת־לְבוּשׁוֹהִי: ל וְתָב לְוָת־אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא
לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא־אָתֵי: לא וּנְסִיבוּ יָת־כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף
וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר־עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת־כִּתּוּנָא בִּדְמָא: לב וְשַׁלַּחוּ
יָת־כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיוּ לְוָת־אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא
אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן הַכִּתּוּנָא דִּבְרָךְ הִיא אִם לָא: לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ
וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּהּ מִקְטַל קְטִיל
יוֹסֵף: לד וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וְאַסַּר שַׂקָּא בְּחַרְצֵהּ
וְאִתְאַבַּל עַל־בְּרֵהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: לה וְקָמוּ כָל־בְּנוֹהִי וְכָל־
בְּנָתֵהּ לְנַחֲמוּתֵהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי־אֵחוֹת
לְוָת־(עַל־) בְּרִי כַּד־אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵהּ אֲבוּהִי:
לו וּמִדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה
רַב קָטוֹלַיָּא: א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת
אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד־גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵהּ חִירָה: ב וַחֲזָא־
תַמָּן יְהוּדָה בַּת־גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵהּ שׁוּעַ וּנְסָבַהּ וְעַל לְוָתַהּ:

ועדיאת

מסרה ל וישב, ל"א. ואני אנה, ב' דסמי', ז' פסוק ואני אני. לב הכר נא, ב'. היא, ויו וחירק. אם לא, ז' ס"פ. לג ויכירה, מ"ל. אכלתהו, ד'. טרף, ב' בטון'. טרף, ל' פתח. לד שמלתיו, ח"ו ומ"י. שק, כו"ל פסקין במ"ד קמץ [כל"ל] וכל אס"ף דכו'. ויתאבל, ד'. לה ויקמו, חסר. בנתיו, ח"ו ומ"י. שאלה, ס' חסר וס' מ"ל. לו והמדנים, ג' ב' לי'. אל מצרים, בב' דסמיכי. מצרים ו' סבירין מצרימה. לח א ויהי בעת ההוא, ג'. ההוא, וא"ו וחירק. ויט, ס'*. ב וירא, כו"ל חסר.

*בס' מבין חידות הקשה ע"ז ומסיק דחסר ל"ל ער, ס' ומקימו לפסוק ג'.

ת"א וישחטו שעיר זבחים פח. ויטבלו את עכרין עז. הכר נא סוטה י. ויהי בעת סוטה יג סנהדרין קב. וירא שם פסחים נ.

לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ
חִירָה: ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ:

ותהר

רש"י

(ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש (ב"ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם (תנחומא) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגילה יז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא שהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (שמואל ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (שמואל א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך: (א) ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. תגרא

ב"ר

רמב"ן

שנמכר פעמים רבות: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם. בלווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחוה אל חברון לבית האחד מהן וכשבאו הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו. ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו. וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו: (לה) וכל בנתיו. בתו ובת בנו. ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן הוא כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו. וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי לכי בתי ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי: (לו) שר הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש"י וכן וירם הטבח לרקחות ולטבחות אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח. טבחת ולא חמלת. והראיה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל: (ב) בת איש כנעני. אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו. ודעתו לומר כי בני יעקב ישמרו מלישא כנעניות כאשר צום אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכת פסחים והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיה דינה שנבעלה לכנעני. ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום

רבי

קאים יהב ליה אפין וכיון דתב וחמא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוי: (ל) ותב לות אחוי ואמר טליא ליתוהי ואנא להן אנא אתי והיכדין נחמי סבר אפוי דאבא: (לא) ונסבו ית פרגודא דיוסף ונכסו צפי בר עזי ארום אדמיה דמי לדתברא וטבלו ית פרגודא באדמא: (לב) ושדרו ביד בני זלפה וביד בני בלהה ית פרגוד מצייר ואייתוהי לות אבוהון ואמרו הא אשכחנא אשתמודע כדון הפרגודא דברך היא אין לא: (לג) ואשתמודעה ואמר פרגוד דברי הא לא חיות ברא אכלתיה ולא על יד בני נשא אתקטל אלא חמי אנא ברוח קודשא דאיתתא בישתא קיימא לקבליה:

(נ"ל) חכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא

מתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא דהיך אתא בישא קיימא לקובליה: (לד) ובזע יעקב לבושוי ואסר שקא בחרצוי ואתאבל על בריה יומין סגיאין: (לה) וקמו כל בנוי וכל נשי בנוי ואזלו למנחמא ליה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארום איחות לות ברי כד אבילנא לבי קבורתא ובכא יתיה ברם יצחק אבוי: (לו) ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב ספוקלטוריא:

(נ"ל) לפוטיפר שלישא דפרעה רב ספוקלטריא:

(א) והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מנכסוי ואתפרש מן אחוי וסטא לות גברא עדולמאה ושמיה חירה: (ב) וחמא תמן יהודה ברת גבר תגר ושמיה

שוע

בעל הטורים

(כ) למוכן לא היה שם) ד"א דמי העבד הם כ"ד קלעים והם שמכרוהו בשסר הוליכו לגלגל בו שלים. ד"א שכן ערך שנן ה' עד בן כ' ד' סלעים: (ל) ואני אנה אני בא. שאמר לא יפלה שפרחון שלא בי יאמר קלטפי לבכורה שנסנה לו: (לג) הכר נא ב' במסו' הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים בלשון שרימה יהודה שם אביו בלשון כ'

יונתן

פנים ויאמר לו: (לב) ביד בני זלפה וכו' כדי שלא יבין יעקב שהרי הם היו שונאי יוסף וק"ל: (לג) דאיתא בישתא לקבליה פי' אשה רעה כנגדו כדפרש"י כגלגלה בו כוס הקודם וכו': (לה) ברם יצחק אבוי פי' יצחק בכה מפני לערו של יעקב ולא בשביל יוסף שהרי גלוי לפניו שהיה חי וכן ברש"י וק"ל: (א) ונחת מנכסוי דייק

מדכתיב

רמב"ן

רבי נחמיה אומר כנעניות היו. ויתכן שלא הקפיד רבי נחמיה ביחוסן מכנען אלא. לומר שנשאו מבני ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח. ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות שהן האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמע הכתוב. ועל דרך הקבלה איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיו בנחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם ובכתוב לזה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה. ועל כל פנים זה אינו סגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי שוא כנעני ביסוף וכל אנשי הארץ היו כנענים הם מן הפרזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם

אבן עזרא

עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך: (לג) טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו וזה כן בעבור הריש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף: (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק. ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה. ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם. ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו. נשי בניו: ומלת שאולה. כמו מטה. והטעם הקבר. ופה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם. והנה כי לא שאול תודך. ואלישע שאול סכך הענן אם אסק שמים שם אתה. ערום שאול נגדו ורבים אחרים: (לו) שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים: (א) ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו. וכמוהו משם נסעו הגדגדה. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו. ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו. והוצרכתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא יתכן פחות מי"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים. ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בגעתי אל מקומו אפרשנו: (ב) איש כנעני. יש אומרים סוחר. כמו כנען

פירוש על אבן עזרא

א(שופטים ב' כ"ד). אר"ל א' שני הוא למותר. או די אחד ואני. רק דרך הלשון ככה כמו והיא גם היא אמרה לי (לעיל כ"ם ה'). ויתן אותי במאמר אותי ואת וכו' (לקמן מ"א י"ד) וכדומה לחזק הענין. בוהוא עבר מבנין פֻּקַּד. וראוי להיות טֹרַף בשור"ק כמו ומורק ושֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א) ונשתנה לחול"ם בעבור הרי"ש שאינו מקבל דגש וכן ומֹרַק. גר"ל בב"ר פרשה פ"ד. דככתוב בן ששים שנה בלדת אותם (לעיל כ"ה כ"ו) וכבר נאמר שיעקב היה בן צ"א שנים כשנולד יוסף ואז היה יצחק בן קנ"א שנים. השאמרו חז"ל לפי שכעס נסתלקה ממנו הנבואה שנאמר והיה כנגן המנגן וכו' (מ"ב ג' ט"ו). ופי' דינה ושרח בת אשר. זפי' איש אחד תרגום המקרא בלשון לע"ז. ותרגום שאול איגפרי"ניס שפי' גיהנם. ח(ישעיה ל"ח י"ח) ושם כתוב ולא ישברו יורדי בור אל אמתך. פי' שאול כמו יורדי בור בודאי כי המלות שונות והטעם אחד. ט(תהלים קל"ט ח') ושם כתוב אם אסק שמים וכו' בודאי ג"כ פי' שאול למטה בארץ. י(איוב כ"ו ו') ושם כתוב ואין כסות לאבדון. בודאי פי' בארץ אשר כל העולם הולכים ערום וכמו וזאת נקבר ערום וכו'. כבמ"א פה רב קטוליא. (ובש"א ח' י"ג) כתוב לרקחות ולטבחות. ויוסף נכונים דעת המ"א. פה כתוב הטבחים. (ושם ש"א) כתוב לרקחום ולטבחום. ל(דברים י' ז'). מ(שם שם ו'). נ(שם שם ח'). סלהודיע אשר יוסף כבש ילכו עם אבם אדוניו. וזה לא כבש אם ילכו. כ"ז ע"פ פשוטו. ולא כן דעת חז"ל שילאה קול ואמרה לדקה ממני וכו' א"כ זה היה ג"כ אחת ה'. עזאת הסברה כפי פשוטו. אך חז"ל בברכות אמרו אשר הולידו לח' ע"פ הכלאים שם. וכפי הפשט בודאי לא לוה יהודה אין ליבם שם אחיו ער שהיה לפחות י"ב שנים ככתוב בפס' (להלן ח') הקם זרע לאחיך. וצריך להוסיף שנה אשר היה ער גדול ממנו. וכפי הכתוב וירבו הימים והיא לא נשלה א"כ עבר עוד שנה. ע"כ מעלה להתיבם ע"י יהודה בעצמו א"כ הם ע"ו שנים. וכאשר הולידה פרץ וזרח עבר לפחות ע' חדשים וכאשר הוליד פרץ חצרון וחמול עוד י"ב שנים להוליד בן הראשון לי"ב והשני לי"ג שנים. וא"כ עבר מעת לקח יהודה בת שוע א"כ הוא כ"ט שנים. וכל המעשה מעת נמכר יוסף עד רדת אבותינו למצרים היה כ"ב שנים וכפירש"י ע"פ הפשטן. פע"פ גמרא (סנהדרין מ"ט ע"ב) על פס' וחור הוליד את אורי. ואורי הוליד את בצלאל (ד"ה א' ב' כ') ח"ל לא וחשוב אם הוליד פחות מן ח' שנים וכו'. צבפסוק ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א ב') כתב כ"ח כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון וכו' ור"ל בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה. ועיין במזרחי סוף פ' ויקהל. ק(הושע י"ב ח'). ר(זכריה י"ד כ"א). שעיין (להלן

מ"ו

ספורנו

למצרים. כדבריהם ז"ל: (לג) וישלחו את כתנת הפסים. העבירוה בשלא כדי שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות: (לד) וישם שק במתניו. אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעניו: (לה) וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו: ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו: ויבך אותו אביו. יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תשרה עליו שכינה: (לו) והמדנים מכרו אותו (א) ויהי בעת ההיא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בשבת עלות יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו והכל את אביו שם על יהודה שרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול מבניהם:

ויהי

פירוש רשב"ם

הבור ואח"כ מכרוהו לישמעאלים: (ל) אנא אני בא. למה באתי אל הבור: (לב) וישלחו. על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו: (לה) כי ארד. לא אנחם אלא ארד אל בני אבל שאולה: ויבך אותו אביו. כלומר זמן מרובה. ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק אף כי היה יודע שלא נהרג: (לו) והמדנים מכרו אותו. אל מדייני מצרים. מדן ומדין וישמעאלים אחים היו ומדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט לכך הוא אומר כי מדנים [מדינים] מכרוהו וישמעאלים הורידוהו שמה כי שניהם אחד הם לפי הפשט: (ב) כנעני כתרגומו תגרא. כמו כנענית גבבדי

ארץ

ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃
ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ
אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ
וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה
רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם
אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן
כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־
אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־
זֶרַע לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ
עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית
אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי
צאנו

אונקלוס

ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית־שמה ער׃ ד ועדיאת עוד
וילידת בר וקרת ית־שמה אונן׃ ה ואוסיפת עוד וילידת
בר וקרת ית־שמה שלה והוה בכזיב כד־ילידת יתה׃
ו ונסיב יהודה אתתא לער בוכרה ושמה תמר׃ ז והוה
ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתה יי׃ ח ואמר יהודה
לאונן עול לות־אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך׃
ט וידע אונן ארי לא על־שמה מתקרי זרעא והוה כד־
עליל לות אתת אחוהי ומחבל־ארחה על ארעא בדיל־
דלא לקימא־זרעא לאחוהי׃ י ובאיש קדם יי די עבד
ואמית אף־יתה׃ יא ואמר יהודה לתמר כלתה תיבי ארמלא
בית־אביך עד־דירבא שלה ברי ארי אמר דילמא־ימות
אף־הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא׃
יב וסגיאו יומיא ומיתת בת־שוע אתת־יהודה ואתנחם
יהודה וסליק על־גוזזי ענה הוא וחירה רחמה עדלמאה
לתמנת

מסרה ג ותהר, בטעמא. ויקרא, כ"ב ולא ותקרא. ה ותסף, ה' ול"פ ב' חסר ג' מ"ל. בכזיב, ל' ומ"ל. ו בכורו, ג' מ"ל. ז בכור, מ"ל. וימתהו, כו"ל חסר [דמ'] במ"ם מ"ל [י"ק]. ח בא, חסר. ט לא לו, ה'. לא, הלמ"ד בדגש. נתן, ל' חסף קמץ ול' נתן בפתח. י וימת, ה' ומלעיל. יא בית, כבי כדינו. כלתו, ל'. ושבי, י"ב. ותשב בית, ישיבת בית ז' בלי'. יב גזזי, חסר.

ת"א והיה אם בא יבמות לד. וירע בעיני ה' נדה יג. וימת גם אתו יבמות שם. ותמת בת סוטה יג.

רש"י

(ב"ר): (ה) והיה בכזיב. (פסחים ל ב"ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה לי כמו אכזב. (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות סד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד
על

רמב"ן

הלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי' בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי. וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער אונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומוחזק בסחורתו אשר בעבורה גר שם: ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו. ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הוצרך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון. ובפ' ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל ישאנו במטתו אחד מבניהם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בב"ר מצינו בכלן א' ומבני בניהם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדונינו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון: (ג) ויקרא את שמו ער. יהודה קרא לבנו ער מלשון עוררה את גבורתך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאשר יעבץ שקראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עתה (נ"ע) אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו על שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד:

(ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע ההוא כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אחרי כן רק בעת מותה נודע הדבר. ויש אומרים כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב איה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב שתגמך באמתך ואולי יתיחס ללשון שגגה שלו וכי השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והיה הנערה וזה מאמרם בב"ר פסקת: (ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני י"י. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי ההלכה עומדת על המכיר' ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו: (ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי
לא

ירושלמי

שוע וגיירה ועל לותה: (ג) ואתעברת וילידת בר וקרת ית שמיה ער ארום בלא ולד עתיד לממת: (ד) ואתעברת תוב וילידת בר וקרת ית שמיה אונן ארום ברם עלוי עתיד אבוי לאתאבלא: (ה) ואוסיפת תוב וילידת בר וקרת ית שמיה שלה ארום שלי יתה בעלה והוה בפסקת כד ילידת יתיה: (ה) והוה דפסקא: (ו) ונסיב יהודה איתא לער בוכריה ברת שם רבא ושמה תמר: (ז) והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי על דלא הוה יהיב זרעיה לאנתתיה ותקיף

יונתן בן עזיאל

רוגזא דיי עליה וקטליה יי: (ח) ואמר יהודה לאונן עול לות איתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא על שמא דאחוך: (ט) וידע אונן ארום לא על שמיה איקרון בנין והוה כד הוה עליל לות אנתתיה דאחוי הוה מחבל עובדוי על ארעא דלא לאקמא בנין על שמיה דאחוי: (י) ובאיש קדם יי מה דעבד וקטע אוף ית יומוי: (יא) ואמר יהודה לתמר כלתיה תיבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארום אמר דלמא ימות אף הוא כאחוי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: (יב) וסגו יומיא ומיתת בת שוע איתת יהודה ואתנחם

יונתן

מדכתיב וירד ענין עוני וירידה שנעשה בירידה מנכסיו: (ה) שלי יתה פירש שכח אותה לשון שול שלו ודייק מדכתיב בכזיב בלדתה ר"ל שלא היה בעלה אצלה זמן ארוך

רמב"ן

לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שאר הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת. האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפני איסור אשת אחי האב והבן וזולתם. כי באח הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ ממש והאוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין: (יא) וטעם שבי אלמנה בית אביך. שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה כמו לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה מגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתייבמת כי היוצאת ומפלה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת פנים: (יד) *ותכס בצעיף ותתעלף. עד שתכנא לאיש: כי אמר. כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתבייש יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יענה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים בתרי זמני הויא חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנותה לחייב אותה שריפה כאלה שהיה ספק בה להיותה בביתו והחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו שעלו לו ויעלם ביד השם ואין לאמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא גם כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו ואין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר התחילה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר בכך תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה: (יב) ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן וישכח יגונו והוגד לתמר (יג) כי הוא עולה שם בכל יום תמיד והרבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד להם עת עלותו

*ל"ע למה פה פס' והכא באמצע.

אבן עזרא

כנען בידו [ז]מאזני מרמה. ועם תוספת יו"ד ולא יהיה [ו]כנעני עוד. ויתכן להיות [ט]כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד [ח]יהודה שירד מגדולתו. וזה דרך דרש כי הבא מצאת לצפון של עולם לדרומו הוא יורד [א]ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: (ה) בכזיב. שם מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אשר שאתה יבמה [ב]הכלאה היבום וזהו בא אל אשת אחיך. והפרשה כי ישבו אחים [ג]יחדו אחריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו. כטעם והיה הבכור [ד]אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ [ה]ואתמהה מבן תמים המזרחי [ו]שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה. כי עליו היא [ז]יושבת בארץ. וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטמוף: נתן זרע. כמו [ח]השלם. (יא) שבי אלמנה בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת [ט]כמו הנמצא בית יי: (יב) וינחם יהודה. פי' אחר שקבל תנחומין [י]עלה על גוזזי צאנו על

פירוש על אבן עזרא

מ"ו י"א). [ח](סוטה י"ג ע"ב). [א]הטעם כי למעלה מן הכדור הוא לצד שמאל. כי שם נתהוה הגבעות וההרים ובליעת הארץ למעלה מהמים. מכח השמש הפועל בה יותר מחמת הנטיה כמאמר מי שאמר והיה העולם. והישוב כולו הוא לצד צפון. והבא בתוך היישוב מהצפון לדרום נקרא יורד. ואנשי המחקר. הם היודעים תכונת השמים ולוחות העולם המה יבינו זה. [ב]ר"ל טעם היבמה אשת ער היה נקרא אונן יבמה בלשון חז"ל. ע"כ פי' כ"א מתחילה היה נקרא יבמה ע"ש העתיד כי ראוי להיות יבמה. והיבום אשר מת הסיף בלא בנים מחויב להוציא שם יבם מכח אל הפועל ע"י שיבא אליה. [ג](דברים כ"ה ה') שאמרו המכחשים כי ישבו אחים יחדיו אינם אלא קרובים ולאחים מגוזו. והוא הוכיח בדברי קבלה מפה שאיננה רק ע"י אחים. [ד](שם שם ו'). [ה]ר"ל היה דש מבפנים כפירש"י בשם מ"ר. [ו]הוא ר' אדוניהו בן תמים הבבלי. והוא פי' ושחת ארצה שעשה להפך הנשים שלא כדרכה. הנה שחת ארצה שלה והוא קרא שחת ארצה במפיק ה"א ולפי פי' בעל אותה מאחוריה והשחית פי הטבעת שלה. [ז]פי' ארצה נקרא ארץ שלה. [ח]ר"ל מקור ע"ד השלמים. כי מנהגו לבא בחסרון הקלוות תחת משורש נתן. [ט]ר"ל בי"ת השמוש. כי הראוי בבית אביך. והוא כמו בית ה' (מ"ב י"ח ט"ו) והראוי בבית ה'. [י]כי אין שייך נחמה

ספורנו

(ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתם נכזבה מלראות פרי איסתם בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכי' בקריאת שם בלתי נאות: ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא היה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המצוה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקצתה: לבלתי נתן זרע לאחיו. שלא יזכה אחיו על ידו שיושג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנה. המתיני באלמנות כמו ימים רבים תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן ישגה ביופיה בילדותו כמו שטעו אחיו וימות: (יב) ותמת בת שוע. והיה לו להסכים את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעשה אברהם כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו

פירוש רשב"ם

ארץ. כנען בידו מאזני מרמה. כי מבנות כנען היו נזהרים: (ה) והיה בכזיב יהודא. ושם נולד לו בן: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ומקפידים היו בכך: נתן זרע חטף קמץ. שכל תיבת מלאפום שטעמה ותיבה שסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפים וגדל חסד. ואם שלש אלה לא יעשה לה. אבל את שלש הערים מלאפום הוא: (י) גם אותו. דרשו חכמים כי בעון בזה

צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי
תמנתה: יג ויגד לתמר לאמר הנה
חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: יד ותסר
בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף
ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר
על־דרך תמנתה כי ראתה כי־גדל
שלה והוא לא־נתנה לו לאשה:
טו ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי
כסתה פניה: טז ויט אליה אל־הדרך
ויאמר הבה־נא אבוא אליך כי לא
ידע כי כלתו הוא ותאמר מה־תתן־לי
כי תבוא אלי: יז ויאמר אנכי אשלח
גדי־עזים מן־הצאן ותאמר אם־תתן
ערבון עד שלחך: יח ויאמר מה
הערבון אשר אתן־לך ותאמר חתמך
ופתילך ומטך אשר בידך ויתן־לה
ויבא אליה ותהר לו: יט ותקם ותלך
ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי
אלמנותה: כ וישלח יהודה את־גדי
העזים ביד רעהו העדלמי לקחת
הערבון מיד האשה ולא מצאה: כא וישאל את־אנשי מקמה לאמר איה
הקדשה הוא בעינים על־הדרך ויאמרו לא־היתה בזה קדשה: כב וישב אל־
יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא־היתה בזה קדשה:
כג ויאמר יהודה תקח־לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא
מצאתה

אונקלוס

לתמנת: יג ואתחוא לתמר למימר הא חמויך סליק לתמנת
למיגז ענה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת
בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על־ארח תמנת
ארי חזת ארי־רבה שלה והיא לא־אתיהיבת לה לאנתו:
טו וחזאה יהודה וחשבה כנפקת־ברא ארי כסיאת אפהא:
טז וסטא לותה לארחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי
לא ידע ארי כלתה היא ואמרת מה־תתן־לי ארי תיעול
לותי: יז ואמר אנא אשלח גדי־בר־עזי מן־ענא ואמרת
אם־תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא
די אתן־לך ואמרת עזקתך ושושפך וחוטרך די בידך
ויהב־לה ועל לותה ועדיאת לה: יט וקמת ואזלת ואעדיאת
עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: כ ושדר יהודה ית
גדיא בר־עזי בידא רחמה עדלמאה למסב משכונא
מידא דאתתא ולא אשכחה: כא ושאיל ית־אנשי אתרה
למימר לאן מקדשתא היא בעינין על־ארחא ואמרו לית
הכא מקדשתא: כב ותב לות־יהודה ואמר לא
אשכחיתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא מקדשתא:
כג ואמר יהודה תסב־לה דילמא נהי לחוך הא שדרית
גדיא

מסרה יג ויגד, כ"ד. לגז, ל' וחסר. יד ותתעלף, ל'. ותשב, י"ב. על דרך, ה'. גדל, ב'. והוא, וי"ו וחירק. טו ויראה, ל'. ויחשבה, ב'. לזונה, ב' ומ"ל. כסתה, ה' (ד'). פניה, ו' וחד ופני' לא היו. טז נא, דגוש מד"ד. אבוא, מ"ל. הוא, ויו וחירק. יז אשלח, ט'. עד, י"א בטעם [מרכא] לבני מ"ע. שלחך, ל'. יח הערבון, המתג בעין ומ"ל. חתמך, ל' וחסר. ופתילך, ל' מי"ק. ומטך, ל'. יט צעיפה, מ"ל. כ ולא, בטעמא לא נמקף. מצאה, ל' [עי' בעה"ע]. כא מקמה, ל' בח"ו וה'. הוא, ויו וחירק. בעינים, ל' וקמץ. קדשה, ג'. כב אל יהודה, ו'. מצאתיה, ל'. כג תקח, מתג בתי"ו אע"פ שהוא זר ולא בקוף. לבוז, ב' ומ"ל. שלחתי הגדי, ל' דמטעין דכתיב את. מצאתה, ל' וה' ומלאתה לא תוכל.

ת"א ותשב בפתח שם. י ספר הזוהר פ' אחרי מות ופ' ויקהל. ויראה יהודה מגלה י סוטה י. וישלח יהודה את גדי העזים חולין קי.

רש"י

על גוזזי צאנו: (יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון וגו' תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה (סוטה י') ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים תלויות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורנ"יר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חתמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה
מה

רמב"ן

עלותו: (טו) ויחשביה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים. כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י ופשוטו של הכתוב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ואמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה. והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא. והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת הצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומסקרת בעינים ובשפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם מן הקרובים יכסו
פניהם

ואתנחם יהודה וסליק על גוזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת: (יג) ואתני לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למיגז עניה: (יד) ואעדת לבושי ארמלותה מנה וכסיית ברדידא ואעטפת ויתיבת בפרשת אורחין דכל עינין מסתכלין תמן דעל שבילא דתמנת ארום חמת ארום רבא שלה והיא לא אתיהבת ליה לאנתו: (טו) וחמיה יהודה והוה מדמה באנפוי כנפקת ברא ארום כעיסת אפין הות בביתא דיהודה ולא הוה יהודה רחים יתה:

[(טו) ארום צמצמת אפהא:]

(טז) וסטא לותה לאורחא ואמר הבי כדון איעול לותיך ארום לא ידע ארום כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארום תיעול לותי: (יז) ואמר אנא אשדר גידי בר עיזי מן ענא ואמרת אין תתן משכונא עד דתשדר: (יח) ואמר מה משכונא דאתן ליך ואמרת סיטומתך וחוטיך וחוטרך דיבידך ויהב לה ועל לותה ואתעברת ליה: (יט) וקמת ואזלת ועדת רדידה מנה ולבשת לבושי ארמלותה:

[(יט) רדידה:]

(כ) ושדר יהודה ית גידי בר עיזי ביד רחמיה עדלמאה למיסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: (כא) ושאל ית אינשי אתרה למימר האן מטעיתא דהיא בסכות עינין על אורחא ואמרו לא הות הכא מטעיתא: (כב) ותב לות יהודה ואמר לא אשכחיתה ואוף אינשי אתרא אמרו לא הות הכא מטעיתא: (כג) ואמר יהודה תסב לה משכוניא דלמא נהוי לגחוך
הא

בעל הטורים

ב' במסורה: (יד) בפתח עינים אשר פ"ס כמ"ש כמנין לאברהם שאמרה יהי רצון שאזכה לזרע אברהם: כי גדל ג' במסורה הכא ואידך עד כי גדל מאוד ואידך (איוב ב') כי גדל הכאב מאוד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאוד ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאוד: (טו) ויחשבה ב' במסורה הכא ואידך בפ' לך לך ויחשבה לו לצדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה (ש"א א'): לזונה ב' במסורה ויחשבה לזונה. שהיתה היתה לזונה מה שאמר בבזיון לנסוך בכבוד שפך ירושלים קופה בכבוד כדכתיב ולכבוד שהיה בסוכה והו זאת קומתך דמתה לתמר: (יח) ופתילך פתילך. בפתילים פתילין: ומטך ב' במסו' הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכהו בו היאור ונעשו בו כל הנסים: (כ) מצאה ב' במסורה הכא ואידך ואם בשדה מצאה לומר בשביל שנעשה מצאה ועתה חזרה לביאה ע"כ לא מצאה: (כג) לבוז ב' במסרה

יונתן

אחוך וכן מה שמתרגם ירושלמי דמסקה. הוא תרגום של שם העיר כזיב וכדפירש"י (יד) ברדידא פי' לעיף. דכל עיני מסתכלין עיין ברש"י: (טו) ארום כעיסת הגלון מכר"ד הגיה ולא רחים ל"ל ולא חכים ופי' מדכסתה פניה לכן לא חכים פי' לא הכירה באמת קשה על זה והרי בן כם לכו מלווה על כלתו והמזרחי מיישב זה אבל הת"י לא ס"ל הכי אלא פי' שלכן כסתה את פניה בשביל שהיו לה פניה זעפות ולא היה יהודה אוהב אותה והו כעיסת לשון כעס: ולא רחים ולא אהבה. וזהו דלא ידע יהודה
כי

רמב"ן

פניהם וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושכינו שלש שבכות הן של ילדה טמאה מדרס ושל זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכלם יוצאת חוץ היא הזונה כנפקת ברא ונותנה שבכה על קלת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקשור קווציה ולהיותם תחת השבכה נראין ואינן נראין ולכך טהורה מכולם: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך תרגם שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל. ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה ושלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קלת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור היותו קלוע כפתיל והוא תרגום שושיפא ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ולבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרסון שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרסו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה הסימן לתייר בה והמטה היה

אבן עזרא

על תחת אל: (יד) ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף. הסתיר פניו בבגדיו. וקרוב מזה מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום. ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף. והמפרש כי כסתה פניה בימי נשואיה והביא ראיה מבתו הבל הוא. כי אין מביאין ראיה מן השוטים. גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (יח) חותמך. מרב תאוותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: (כג) תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על

פירוש על אבן עזרא

נסמך על הענין אשר עלה לגזוז לאמר כי זה היה עולה מדי שנה בשנה. רק המתרגמים היה על מתת בנו. ר"ל היה ל"ל ותכס עיין בפי' ר"א (לעיל כ"ד ס"ה) מכ"ז פי' מה שכסתה א"ע והוא פ ועל עומד. כי לא היה עמה מי שיכסנה. ל(יונה ד' ח') גם שם פי' שהסתיר פניו. מ(שה"ש ה' י"ד). נר"ל כי כסתה פניה הוא פירושו מאלה ותתעלף. סר"ל זה המפרש בודאי היה מזכיר לבתו שלא תכסה פניה בימי נשואיה כאשר חושב כי הוא פרצות הוא הבל. והפי' הנכון כמובא בפירש"י כי כסתה פניה מכבר בבית חמיה. ער"ל שמוכו כדעת ר"א (לעיל פס' א') אשר לא היה ע"פ עלת ה'. פ(דברים כ"ג י"ח). צר"ל הלא לא נתן לה מאומה בעת דברו כזאת. ע"כ פי' הקימה
נקרא

ספורנו

אמו ולכן כואשה חשר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה. כדי שלא יעלים יהודה עצמו בה בבואו מתמנת: כי ראתה כי גדל שלה. וחשבה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה ישאל מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ואל יתן נתכנו עלילות שלה שיהיה זרעה מיהודה שהיה יותר שלם ולכוי משלה ומאמה יהיה תמיד לבקוו: מה תתן לי. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לזנות אתנן בלי ספק אבל היתה כונתה להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא להכות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון. אם תתן אז אעשה מה שאוית באמרך הבא נא אבא אליך: (יח) ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שמתעטפין שמנו חכמים ובחרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתתהדר במעלת יהודה וגדולתו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה. שלא היה עם לבבה להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון: (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמספקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי. ולא הקלתי באמונתי:
וגם

פירוש רשב"ם

כזה מת על שהיה משחית זרעו שלא תתעבר ותכחי' יופיה: יד) ותכס ראשה בצעיף. שאין זה דרך אלמנות: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים. בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם. והמפרשים שם עיר טועה: שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבי"ת חטף (שו"א) שלא מצינו שיאמר בבית אל ביריחו בירושלים: (טו) כי כסתה פניה. עכשיו לפי הפשט כדכתיב ותתעלף: (יז) עד שלחך. רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשלחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה אני שלחתי את הגדי: (יח) חותמך. טבעתך. פתילך. אזור. ומטך שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינו מלבוש: (כא) הקדשה. מיועדת ומזומנת לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ. ולא תהיה קדשה מבנות ישראל: (כג) תקח לה. מה שבידה. כי לא אשלח עוד עליה פן
נהיה.

מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים
וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ
וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ כה הִוא מוּצֵאת
וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ
אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־
נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה
הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה
מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי
וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי בְּעֵת
לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי
בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת
וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא
רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ
פרץ

גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא
וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ וְאַף הָא
מְעַדְּיָא לִזְנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִתּוֹקַד׃ כה הִיא
מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לַחֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דִּי־אִלֵּין דִּילֵהּ
מִנֵּהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן לְמַן עִזְקְתָא
וְשׁוֹשִׁפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר
זַכָּאָה מִנִּי־מְעַדְּיָא אֲרֵי־עַל־כֵּן לָא־יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי
וְלָא־אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעַהּ׃ כז וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּמֵילְדַהּ וְהָא
תְיוֹמִין בִּמְעַהָא׃ כח וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב־יְדָא וּנְסֵיבַת חָיְתָא
וּקְטַרַת עַל־יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃
כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה־תְּקוֹף
סגי

מסרה כד לזנונים, ל' ומ"ל [דמ"ל]. הוציאוה, ב' מ"ל ב' ווין ומ"י והטעם בפלגא. ותשרף, ל'. כה הוא, ג' ר"פ ויו וסיפק. מוצאת, כ"כ וקרי בפלגא ועי' מהרש"א סוטה דף י'. והיא, י"א כתיב י' במסורה. לאמר, כפי. לו, דגוש מדין ס"מ. הכר נא, ב' ובענין. החתמת, חסר. והפתילים, ל' ומ"ל [דמ"ל] והמטה, ב'. כו צדקה, ל' וחד לדקה. יסף, ו' מלרע שלא כמנהג. לדעתה, ל'. כז תאומים, מ"ל ה' ו' י' ד' זוגין דמיין חד מ"ל וחד חסר. כח ותקשר, חסר. ראשנה, י' מ"ל ה' וה"ו. כט כמשיב, ל'. פרצת, דגוש מד"ד. פרץ, דגוש מדין ס"מ.

ת"א ויהי כמשלש נדה מ. ויאמר יהודה הוציאוה לו. הוא מוצאת ברכות מג כתובות סז סוטה י מציעא נט. והיא שלחה אל חמיה סוטה שם. הכר נא שם. ויכר יהודה שם ודף ז מכות כג. ולא יסף עוד לדעתה סוטה י.

רש"י

מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מ) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידה וכן תרגום אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. להשרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: (וסבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת.
חזקת

רמב"ן

היה בידו כמשפט שליט ונוהג כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסיר שבט מיהודה ואלה כתן בידה: (כד) ויאמר יהודה הוציאה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר' מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש"י ולא פירשו ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת בעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיה לשם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם והלא שם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יגזור והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לקיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא לשם כאשת איש בנימוסיהם: (כו) צדקה ממני. בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה בתעניה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני: והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: ולא יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם
האומר

ספורנו

(כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר: (כה) היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו. אע"פ שהיתה בחזקת סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר: (כו) צדקה ממני. אע"פ שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל ית' שהוא קיום הזרע לא להנאת עצמה שהרי חזרה לאלמנותה תיכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג תענוגי שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת שני להכיר הראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב
ידו

דְּלָא שַׁוֵּירִית יַת גַּבְרָא הָדֵין וְאַנְתְּ לָא אַשְׁכַּחְתָּהּ: (כד) וַהֲוָה בִּזְמַן תְּלַת יַרְחִין אִשְׁתְּמוֹדְעַת דִּמְעַבְּרָה הִיא וְאִתְּנֵי לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיַּת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאוּף הָא מְעַבְּרָא לִזְנוּ וַאֲמַר יְהוּדָה הֲלָא בַּת כָּהֵן הִיא הַנְפְּקוּהָא וְתִיתּוֹקַד: (כה) תָּמָר מִתְאַפְּקָא לְאִיתּוֹקְדָא וּבְעַת תְּלַת מַשְׁכּוֹנַיָּא וְלָא אַשְׁכַּחְתִּנּוּן תְּלַת עֵינָהָא לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמַרַת בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ עֲנֵי יָתִי בְּהָדָא שַׁעְתָּא אִנְנְקִי וְאַנְהַר עֵינַי וְאַשְׁכַּח תְּלַת סָהֲדַי וַאֲנָא מְקַיְּמָא לָךְ מִן חַרְצַיי תְּלָתָא קַדִּישַׁיָּא דִּמְקַדְּשִׁין שְׁמָךְ וְנָחְתִין לְאַתּוּן נוּרָא בְּבִקְעַת דּוּרָא בֵּיהּ שַׁעְתָּא רְמַז קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמִיכָאֵל וְאַנְהַר עֵינָהּ וְאַשְׁכַּחְתִּנּוּן וּנְסִיבַת יַתְהוֹן וְטַלְקַת יַתְהוֹן קַמֵּי רִיגְלֵי דַּיָּינַיָּא וַאֲמַרַת גַּבְרָא דְּאִלֵּין מַשְׁכּוֹנַיָּא דִּידֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַבְּרָא וְאַף עַל גַּב דַּאֲנָא יָקְדָא לֵית אֲנָא מְפַרְסְמָא לֵיהּ בְּרַם מָרֵי עָלְמָא יִתֵּן בְּלִבֵּיהּ דְּיַכִּיר יַתְהוֹם וְישֵׁיזִיב יָתִי מִן דִּינָא רַבָּא הָדֵין וְכֵיוָן דְּחַמָּא יְהוּדָה אַכַּר יַתְהוֹם בְּכֵן אֲמַר בְּלִבֵּיהּ טַב לִי בְּהִית בְּעָלְמָא הָדֵין דְּהוּא עָלַם עָבִיר וְלָא נִבְהִית בְּאַנְפֵּי אֲבָהָתַי צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא דְּאָתֵי טַב לִי יָקִיד בְּעָלְמָא הָדֵין בְּאִישָּׁא טְפֵיָא וְלָא נִיקַד בְּעָלְמָא דְּאָתֵי בְּאִישָּׁא אָכְלָא אִשָּׁא דְּמִיכְלָא קֳבֵיל מִיכְלָא הִיא לְפוּם דַּאֲמַרִית לְיַעֲקֹב אַבָּא אַכַּר כְּדוֹן פַּרְגּוֹדָא דִּבְרָךְ לְפוּם כֵּן צְרִיכִית לְמִשְׁמַע בְּבֵי דִינָא לְמַן אִינוּן סִיטוּמְתָּא וְחוּטַיָּא וְחוּטְרַיָּא הָאִלֵּין:

[(כה) תָּמָר נַפְקַת לְמִיתּוֹקְדָא בְּנוּרָא וּבְעַת תְּלָתָא סָהֲדֵי וְלָא אַשְׁכַּחַת יַתְהוֹן תְּלַת עֵינָהּ לִמְרוֹמָא וַאֲמַרַת בְּבָעוּ בְּרַחֲמִי מִן קֳדָמָךְ יְיָ אַתְּ הוּא יְיָ אֱלֹהִים דְּעָנֵי לְעַיְיקַיָּא בְּשַׁעַת עָקְתְהוֹן עֲנֵי יָתִי בְּהָדָא שַׁעְתָּא דְּהִיא שַׁעַת אִנְנְקִי וַאֲנָא מְקוֹמְנָא לָךְ תְּלָתָא צַדִּיקִין בְּבִקְעַת דּוּרָא חֲנַנְיָא מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בָּהּ בְּשַׁעְתָּא שְׁמַע מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ קָל צְלוֹתָהּ וַאֲמַר לְמִיכָאֵל חוּת וְהַב יַתְהוֹן לְהַגְהָרִין עֵינֵיהּ כַּד דָּהָ חֲמַת יַתְהוֹן נְסִיבַת יַתְהוֹן וְטַלְקַת יַתְהוֹן קֳדָם רִגְלוֹי דְּדַיָּינַיָּא וַאֲמַרַת לְהוֹן גַּבְרָא דְּאִלֵּין דִּידֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַבְּרָא אַע״ג דִּיקִידָה לֵית אֲנָא מְפַרְסְמָא לֵיהּ בְּרַם רְחִיצָא אֲנָא בְּרִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ דְּהוּא סָהִיד בֵּינִי וּבֵינֵיהּ דְּיִתֵּב בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא דְּאִלֵּין דִּידֵיהּ דְּיִחְכּוּם מִן עִזְקָתֵיהּ וְשׁוּשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין:]

(כו) וְאַכַּר יְהוּדָה וַאֲמַר זַכְיָא הִיא תָּמָר מִנִּי אִתְעַבְּרַת וּבְרַת קָלָא נַפְלַת מִשְּׁמַיָּא וַאֲמַרַת דְּמִן קֳדָמַי הֲוָה פִּתְגָּמָא וְאִשְׁתֵּזִבוּ תַּרְוֵיהוֹם מִן דִּינָא וַאֲמַר בְּגִין דְּלָא יְהַבְתָּהּ לְשֵׁלָה בְּרִי אִירַע יָתִי כְּדוֹן וְלָא אוֹסֵף תּוּב לְמִידְעַהּ בְּמִשְׁכְּבָא:

[(כו) וְחַכִּים יְהוּדָה תְּלָתָא סָהֲדוֹי וְקָם עַל רִגְלוֹי וַאֲמַר בְּבָעוּ מִנְּכוֹן אַחַי וְאֱנָשֵׁי בֵּיתֵיהּ דְּאַבָּא קַבִּילוּ מִנִּי בִּמְכִילָא דְּאִינַשׁ מְכִיל בָּהּ מִתְכִּיל לֵיהּ בֵּין מְכִילָא טָבָא בֵּין מְכִילָא בִּישָׁא וְטוּבוֹי דְּכָל אֱנָשׁ דְּמִגַּלֵּי עוֹבָדוֹי עַל דִּנְסִיבִית פַּרְגּוֹדָא דְּיוֹסֵף אָחִי וְאַצְבְּעִית יָתֵהּ בְּאַדְמָא דְּצַפִּירָא וְקָרִיבִית יָתֵיהּ קֳדָם רִיגְלֵי דְּאַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ חַכִּים בְּעַן הַפַּרְגּוֹד דִּבְרָךְ הִיא דָּא אִי לָא מְכִילָא לְקַבֵּל מְכִילָא סְדָרִין לְקַבֵּל סְדָרִין טַב לִי בְּהִית בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא בְּהִית לְעָלְמָא דְּאָתֵי טַב לִי יָקֵד בְּאִישָּׁא טְפֵיָא וְלֵית אֲנָא יָקֵד בְּאִישָּׁא אָכְלָא אִישָּׁא זַכָּאֵי הִיא תָּמָר כַּלָּתִי בְּדִנָא מִנִּי הִיא מְעַבְּרָא חַס לָהּ לְתָמָר כַּלָּתִי לֵית הִיא מְעַבְּרָא בְּנִין דְּזָנוּ בְּגִין כְּדֵין לָא אַסְבִּית יָתַהּ לְשֵׁלָה בְּרִי בְּרַת קָלָא נַפְקַת מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַרַת תַּרְוֵיכוֹן זַכָּאִין בְּדִינָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת פִּתְגָּמָא וְלָא אוֹסֵף תּוּב לְמִיחְכּוּם יָתַהּ:]

(כז) וַהֲוָה בְּעִידָּן מֵילְדַהּ וְהָא תְּיוֹמִין בִּמְעָהָא: (כח) וַהֲוָה בְּמוֹלְדַהּ וּפְשַׁט וַלְדָּא יַת יְדֵיהּ וּנְסִיבַת חַיְיתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ חוּט זְהוֹרִי לְמֵימַר דֵּין נְפַק בְּקַדְמֵיתָא: (כט) וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב וַלְדָּא יַת יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אָחוֹי וַאֲמַרַת מָה

תקוף

בעל הטורים

במסרה הכא ואידך (משלי י״ב) ונעוה לב יהיה לבוז בשביל שעיוה לב אביו לומר הכר נא שכתכם בנך הוא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החתמת: (כד) (ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (הוא): כ״ח שם בן ד׳ מלמד שהקב״ה זימן לה השימנין שנאבדו ממנה (כדאי׳ בסוטה ועי׳ במ״י): הוציאוה ותשרף פרש״י לפי שבתו של שם היתה ונם כהן שזינתה בשריפה והקשה הרמב״ן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפי׳ כהנת אינה אלא בלאו וכ״ש מפני שהיה יבום בבני נח ולאהרמן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל וע״ק דכל מיתה האמור׳ בב״נ אינה אלא סייף ועוד מה שאמר לדקה ממני כ״ש שהיה לה להסתייג. ופי׳ הוא בשביל שהי׳ קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונים כמשפט בשאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות וע״כ אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה כל אשר יאמר והוא חייב אותה ומיזה למעלת המלכות וע״ד הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרים אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו. והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:

יונתן

כי היא כלתו דאלו ידע לא בא עליה שהי׳ שונאה מאז היתה אללו וזו״ק: (כה) ובעת סלת משכוניא בקשה ג׳ משכנותיו ולא יכולה למלוא נשאה עיניה למרום והאירו ומלאתם ודייק זה ממלת מולאת לשון מליאה וכן הוא במדרש היא מולאת כד״א או מלא אבידה. בהית פי׳ להתביים מלשון בשת וכבר פי׳ בבראשית ולא יתבוששו ולא ידעו מה היא בהתפא. דהוא עלמא עביר. פירוש שהוא עולם עובר כמפורסם: באשא טפיא פי׳ אש העה״ז שהיא כבה כי תרגום לא תכבה לא תטפי: מיכלא קביל מיכלא מדה כנגד מדה. אבא הכר כדון וכולי פירוש לפי שאמרו ליעקב הכר הכתונת בנך הוא כולי: לפום כן לרכית וכול׳ פירוש בשביל כן מדה כנגד מדה הוצרכו לתשמע בב״ד למי החותמת וכולי וי״מ דכאן משמע שיהודה הביא הכתונת ובעלמו תרגם ושדכו ביד בני בלהה וזלפה שכן כתיב ויביאו וי״ל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה אבל ל״ע: (כו) ואשתזבו תרויהון מן פירוש אלו לא הודה יהודה היתה תמר נשרפת בב״ד בעה״ז ויהודה שגרם שריפה לה מדלא הודה היה לו עונש מזה בעה״ב ועכשיו

ס:דה

ורבינו יהודה החסיד פי׳. לא דן אותה יהודה בשריפ׳ אלא שישרפו לה כושם בין פניה לפי׳ שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהי׳ ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועיד בד״כ מתחילין מן הגד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הגד. ובמדרש יש שהם בעצמו דנה וא״א להיות כמתדקדק בששבון שנות דור ודור אמלא שמת כבר. ומה שאמרו בעה״ז פני הבא פל הפנוי׳ ב״ד של שם גזרו משום מעשה דאמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (כה) הוא מוצאת כתיב חסר אל״ף לומר לך שאמרה אפי׳ אם ילינו בו הכור לא אודה: הכר נא למי החתמת ק״ח תירא את השם והודה: (כט) מה פרצת. כמו שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: פרץ בא״ם

צ״ם

רמב״ן

האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף: (כט) מה פרצת עליך פרץ. חזקת עליך חוזק לשון רש״י: וענין פרץ בכל מקום נתילת הגדר ועכרו. מן פרוץ גדרו. למה פרצת גדרים. ולשונם פרלה קורא לנגב אבל יאמר בלשון הקדם על כל עובר גבול הדבר ופרלת יתה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר ללאת מה פרלת פרץ גדול בגדר למהר ללאת קודם ממנו. ואמר

עליך

אבן עזרא

על דבר קל כזה. ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מלאתה. וזה אות כי [ל]תתקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוספת מ״ם קודם שלא [ו]בימים בתוספת מ״ם אחר שלא: (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת [ש]לולי העלם הא״לף כמשפטה: (כו) כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי [ת]פניך. כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה. או טעמו עשתם כן [א]כי לא נתתים: לדעתה. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא. גם אנה [ב]כמעשה שלא

שנכנסו השליות יחד והשיב זה ידו וילא אחיו: (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר וילא ממנו והנה יש עליך [ג]מתפס זה הפרץ. ואחרים אמרו

שסוא

פירוש על אבן עזרא

נקרא בעם שיולא מרשות לרשות אף אם לא לקח בידו. ככתוב ונקם בעת ההיא את הארץ (דברים ג׳ ח׳) ע״כ בעת אשר אמר לה הערבון נקרא ג״כ מקח לה. [ק]ר״ל פי׳ למה אומר ג׳ דברים עבור דבר קל כפי׳ לעיל. כי בזיון ליהודה לחקור עליה עוד. ע״כ פי׳ אשר מוסר לה כי לא יגיע לידה הבטחתו. [ר]ר״ל בהדשים המ״ם קודם על הדמיון. תחת כמו. ובימים המ״ם לאחר שלא כמו ממול שלש (שמות ה׳ ה׳). ופי׳ כמו יוכל להמול בעבר. כן עבר בלבוש. [ש](ישעיה י״ב כ׳) בם כהוב בפת״ח. ועבור כי הא״לף מאותיות אהו״ע אשר נעלם פה הוכרם לנקד בציר״י הלדי״ק והיה ראוי להיות מוצאת רק שאין דין הרכבה באותיות הגרון. [ת](לעיל ל״ג י׳) והוא כתיכת טעם והוא כמו הואיל בלשון תלמוד. [א]כמו כן בנות ללפחד דוברות (במדבר כ״ז ז׳) כ״ל כדין עשתה. [ב]כמ״ש בלידת יעקב ועשו (לעיל כ״ה כ״ו). [ג]ר״ל האשמה עליך אם יקובב נזק ע״י זה הפרץ וא״כ פי׳

עליך

פירוש רשב״ם

נהיה לבוז לחזר אחר הקדשות: (כד) זנתה תמר כלתך. וא״ת מי יודע אם אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף. לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזקוקה ליבם: (כה) היא מוצאת לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני. יותר ממני שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה היא השלימה תנאי שצוויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני. וכן על צדקו נפשו מאלהים יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני. יותר ממני: לא יסף לא

הוסיף

פֶּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא
אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח׃ ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה
וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים
אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו
הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ
וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃
ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ
וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן
בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ
וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־
בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת
יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃
ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע
אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא
אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃
ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא
אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר
שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת
אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת
וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי
מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב
אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין
איש

אונקלוס

סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵהּ פָּרֶץ׃ ל וּבָתַר־כֵּן נְפַק אֲחוּהִי
דִּי עַל־יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵהּ זָרַח׃ א וְיוֹסֵף אִתָּחַת
לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גְּבַר
מִצְרָאָה מִידָא דַעֲרָבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי לְתַמָּן׃ ב וַהֲוָה מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעֲדֵהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵהּ
מִצְרָאָה׃ ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵהּ וְכֹל דִּי־
הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵהּ׃ ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי
וְשַׁמֵּשׁ יָתֵהּ וּמַנְיֵהּ עַל־בֵּיתֵהּ וְכָל־דִּי־אִית־לֵהּ מְסַר בִּידֵהּ׃
ה וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵהּ בְּבֵיתֵהּ וְעַל כָּל־דִּי־אִית־לֵהּ
וּבָרֵיךְ יְיָ יָת־בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָת בִּרְכְתָא דַיְיָ
בְּכָל־דִּי־אִית־לֵהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ ו וּשְׁבַק כָּל־דִּי־לֵהּ
בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא־יְדַע עִמֵּהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן לַחְמָא דִּי־הוּא
אָכֵל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר־בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְחֶזְוָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקָפַת אִתַּת־רִבּוֹנֵהּ יָת־עֵינַהָא לְיוֹסֵף
וַאֲמָרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ ח וְסָרֵיב ׀ וַאֲמַר לְוָת־אִתַּת רִבּוֹנֵהּ הָא
רִבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מַה־דִּבְבֵיתָא וְכֹל דִּי־אִית־לֵהּ מְסַר
בִּידִי׃ ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא־מְנַע מִנִּי מִדַּעַם
אֱלָהֵן יָתִיךְ בְּדִיל אַתְּ־אִתְּתֵהּ וְאֶכְדֵין אַעְבֵּיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא
הָדָא וְאֶחוֹב קֳדָם־יְיָ׃ י וַהֲוָה כַּד־מַלֵּילַת עִם־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם
וְלָא־קַבֵּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא
הָדֵין וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חֻשְׁבְּנֵהּ וְלֵית אֱנָשׁ
מאנשי

מסרה ויקרא שמו, ו' חסר לס. לט א ויוסף ב' כ"ס ע' סוס בר נש. הורד, ב'. ויקנהו, ל'. פוטיפר, כו"ל סדא מלה כתיב ומ"ל דמ"ל. מיד, ה' גבי קנין. הורדהו, ב' וכ"כ [מ"ל ו"ק ומ"ס וס"י]. שמה, י"ס ס"ס. ב בבית, עשהא. אדניו, מרכא. ד ויפקדהו, ל' וחסר. על ביתו, ח'. ה ויהי, ה' בטעם גריס. ברכת, הכף רפי כי החירק הוא קל. ו ולא ידע, י"ס. אוכל, ד' מ"ל. יפה תאר, במקף. מראה, האלף בסגול כדין ל"ז*. ז ותשא, י"ד. ואין כאן פיסקא כלל. ח וימאן, ז' מרעימין ופסק ופי' בחיי. ט ממני כ"ו. חשך, ז' לשון מניעה. אותך, פ"ז מ"ל בל' נקבה. באשר, ע"ו. הרעה, ו'. הגדלה, חסר. י יום יום, ז' פסק. להיות, מ"ל. עמה, סה"ס במפיק. יא כהיום, ד' כל עולא דכו'. ויבא, כל סו' חסר. הביתה, י"ס. לעשות, מלא.
*ל"ה כל"ל, וכ"ל בינוני הפעיל מפעלי ל"ה.

ת"א ויוסף הורד סוטה יג. ויברך ה' את ברכות מג סנהדרין לט. ותשא אשת כזיר כב הוריות י. איננו גדול עקידה שער נג. ואיך אעשה ערכין טו. וחטאתי לאלהים סנהדרין קט. ולא שמע אליה לשכב אצלה יומא. לה סוטה ג הפלילים ה. ויבא הביתה שבת מט סוטה לו.

רש"י

מזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבע דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד (ז) ותשא אשת אדניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית
ע"ז

רמב"ן

עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו. ור"א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם
השמש

ירושלמי

תקוף סני תקופתא ועלך אית למיתקוף דאנת עתיד למחסן מלכוותא וקרת שמיה פרץ: (ל) ובתר כדין נפק אחוי דעל ידיה קטיר חוט זהורי וקרת שמיה זרח: (א) ויוסף איתחת למצרים חבניה פוטיפר על דחמייה שפיר בגין למעבד עמיה משכביה דכורא ומן יד אתגזר עלוי ויבישו שעבזוי ואיסתרס והוא רבאי דפרעה רב ספוקלטוריא גבר מצראי בערבנותא מן ערבאי דאתחתוהי לתמן: (ב) והוה מימרא דיי בסעדא דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה מצראי: (ג) וחמא רבוניה ארום מימרא דיי הוה בסעדיה וכל דהוא עביד יי מצלח בידיה: (ד) ואשכח יוסף רחמין בעינוי ושמש יתיה ומנייה אפטרופוס על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה:

[(ד) ומני יתיה אפיטרופוס:]

(ה) והוה מעידן דמנייה אפטרופוס על ביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי

יונתן בן עוזיאל

ית בית מצראי בגין זכותיה דיוסף והוה בירכתא דיי בכל מה דאית ליה בביתא ובחקלא: (ו) ושבק כל דאית ליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אלהין אנתתיה דשכיב גבה והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא: (ז) והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבוניה ית עינה ביוסף ואמרת שכוב עמי: (ח) וסריב למקרביא לגבה לאיתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מדעם מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי: (ט) לייתיה רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהן יתיך מן בגלל דאנת אינתתיה ואיכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואיחוב קדם יי: (י) והוה כדי מלילת עם יוסף יומא דין ויום סתרא ולא קביל מנה למשכוב גבה למיהוי מתחייב עמה ביום דינא רבא לעלמא דאתי: (יא) והוה ביומא הדין ועל לביתא למיבחוש

בפנקסי

בעל הטורים

ב"פ עולם י"ד והוא בגי' דוד: (א) הורד ב' במס' הכא ולידך (ישעיה י"ד) הורד סמוך. לומר ששקול הגליות כנגד גיהנם. הורדתו ב' במסורה הכא ולידך הורדהו אלי בגי' בנימין בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו פ"ם לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו ע' לשון ולכך הגלים בידו: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגימ' היא אשת (ע"פ): (י) להיות עמה. בגי' לסוף גיהנם. (עם הפיגות): (יג) בבגדו ב' במסור' בפ'

יונתן

שהודה גילוגו שניהם זו מדין עפ"ז חה מדין עפ"ב וק"ל: (א) למעביד עמיה משכב דכורא לכך קנאו וכן הוא בסוטה פ"ק ע"ש: שנתנוי פירוש ותיבשו ביליו: בערבנותא מן ערבאי דייק מדנאמר מיד הישמעאלים ולעיל נאמר והמדנים מכרו וגו' אלא לפי שלא רצה פוטיפר לקנותו שחשדן שגנבוהו ולא היה עבד מדהיה יפה אחר לכך הוצרך להעמיד המדנים לערבים שלא יתבענו שום אדם וכן הוא בב"ר פ' פ"ו: (יא) למיבחוש בפנקסי פירוש לחפש וכסרכם חונקלוס ודייקו דאי היה מלאכה ממש למה

רמב"ן

כשמה שהיא זורחת תמיד. ופרץ על שם הלבנה הנפרלת לעתים ונבנית לעתים והנה פרץ הוא הבכור ושמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ שאוס לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין: (ג) כי י"י אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש"י ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי י"י עמו כי ילליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם יודע כי מאת אלהים היא לו. וכן ראה ראינו כי היה י"י עמך: (ד) וימצא חן בעיניו. ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו: וכל יש לו נתן בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלפש ונכנס מלחש וילא אמר לו נגזג רותחין והא רותחין מזוג פושרין וסא פושרין מה יוסף תנן בעפריים מכשין במלרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי י"י אתו והענין כי בעבור היות אדוניו מלרי לא ידע את י"י אמר כי בראותו הללחתו הגדולה היה חושב כי דרך כשפים הוא כאשר בבני אדם עד שראה שהיה מאת עליון בעלאה שנראים לו בשלום או בהקיץ בעמוד ענן ובכיולא בו בכבוד הלדיק: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי כן היה משפט המלרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למלרים ואפשר שהוא כן. או יהיה פי' הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבסורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מלאתי בו מאומה מיום כפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אמר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל

אבן עזרא

שהוא כמו ופרלת. והגאון אמר כי מה פרלת בתאמעו. רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק. ועוד כי אדוני יוסף סרים היה. והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המלרים לאכול את העברים לחם. כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: (ז) ויהי יוסף יפה תאר. יכאמו: (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או

פירוש על אבן עזרא

עליך לשלם הנזק. ולדעת אחרים פי' עליך. כמו והרלחה. ר"ל זה סמן כמו שפרץ בלאתו לחוץ מולם כן יפרוץ תמיד ויהיה גבור לעולם והוא כמו ופרלחה (לעיל כ"ח י"ד). ר"ל כמו מה בלע (לעיל ל"ז כ"ו). ומלת עליך פרץ הוא לשון חוזק כמו (לעיל ל' ל'). (להלן מ"ג ל"ב). ור"ל פי' כמו יפת תואר המבואר אבל אמו רחל (לעיל כ"ט י"ז) ע"ש. ור"ל לפרש כפול לשון. ומדכתיב לשכב אצלה ולא עמה או מוסה ע"כ פי' אפילו במקום קרוב אצלה. ובמלת להיות עמה פי' אמרו חז"ל עשרה קנין שיסה ירדה לעולם ומ' נטלו

ספורנו

ידו לא עשיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והשיג אסור זה ע ם ידו: (א) ויוסף הורד. בזמן אשר בעלמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעלמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים הנושאים ושם נעלמם היו הסחורים: (ב) ויהי ה' את יוסף. להצילו מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח. משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדוניו המצרי. עומד לשרת בסדר אדוניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר לוני ה': (ד) וישרת אותו. בדברים הלריכים לגופו: (ו) ויעזב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין השבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הסך שהיה מתחלה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יופיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האסור בלבד ושם אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: להיות עמה. ביחוד: (יא) כהיום הזה. שנתנה עיניה והתאוה

פירוש רשב"ם

הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף (נ"א יסוף) עוד לדעתה: (ל) זרח. בשביל השני שהוא אדום. וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. וכן בבבא בתרא במוכר את הספינה. האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בפניא ורמשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול: (א) שר הטבחים. על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסהר שלו: (ו) ולא ירע אתו מאומה. בבית. כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו. כל מיני מאכל קורא אותו להם כדכתיב עבד לחם רב. וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא. מאכלי. לא ידע אתו מכל צורכי ביתו לא היה רואה רק בשעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני. סלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה. נזהר היה אפי' להתיחד עמה עד שארע מעשה שנשאר

יחידי

אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃
יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי
וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃
יג וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ
וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ
אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב
עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ
כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ
אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ
אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃
יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר
בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ
לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃
יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ
אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי
יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם
אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף
וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־
יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא
הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה

°אסירי ק׳ אתו

אונקלוס

מֵאֲנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃ יב וַאֲחַדְתֵּהּ בִּלְבוּשֵׁהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וּשְׁבַקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃
יג וַהֲוָה כַּד־חֲזָת אֲרֵי־שְׁבַקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃
יד וּקְרָת לַאֲנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמָרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עַל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רַבָּא׃ טו וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע אֲרֵי־אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וּשְׁבַקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ טז וַאֲחֶתְתֵּהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתַהּ עַד־דְּעַל רִבּוֹנֵהּ לְבֵיתֵהּ׃ יז וּמַלֵּילִית עִמֵּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עַל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דִּי־אַיְתֵיתָא לָנָא לְחַיָּכָא בִי׃ יח וַהֲוָה כַּד־אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וּשְׁבַקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ יט וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע רִבּוֹנֵהּ יַת־פִּתְגָּמֵי אִתְּתֵהּ דִּי מַלֵּלַת עִמֵּהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵף רֻגְזֵהּ׃ כ וּנְסִיב רִבּוֹנֵהּ דְּיוֹסֵף יָתֵהּ וּמַנְיֵהּ לְבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דִּי־אֲסִירֵי מַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה־תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי׃ כא וַהֲוָה מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעֲדֵהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד לֵהּ חִסְדָּא וִיהָבֵהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית־אֲסִירֵי׃ כב וּמַנֵּי רַב בֵּית־אֲסִירֵי בִּידָא־דְיוֹסֵף יַת כָּל־אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיַת כָּל־דִּי עָבְדִין תַּמָּן עַל־מֵימְרֵהּ הֲוָה מִתְעֲבֵד׃ כג לֵית רַב בֵּית־אֲסִירֵי חָזֵי יַת־כָּל־סָרְחָן

מסרה, וסין חיס, ר. יב ותתפשהו, ל׳. בבגדו, דגש מדין א״מ ב׳ בג׳ ליסנה. ויעזב, כו״ל חסר. החוצה, כל הו׳ מ״ל. יג כראותה, ל׳ מ״ל. יד ותאמר להם, ג׳ דכתי׳ וכל נביאים דכו׳. הביא, כסג״א. לצחק, ג׳ פסוקין ב׳ מנהון מלעיל. טו כשמעו, הכף רפי כדינו. הרימתי, ג׳ בג׳ כתיב ודין כ״כ [מ״י וס״ו]*. קולי, כל א״ו מ״ל. החוצה, י״ז (ע״ז). טז בוא, י״ג מ״ל. יז לנו, דגש מדין א״מ. לצחק, הסיס בסגול לסנת הנסג״א כדלעיל. יח כהרימי, ל׳ ומ״ל והה״א בש״ס. יט כשמע, פלוגתא דגש הכף רפי כדינו חסר ו׳ דקרי (מנ״כ). עשה, כסג״א כי הה״א שרשית וע״כ לי רפי. כ אסורי, אסירי קרי. אסורים, במלאכים וגם מ״י. כא חסד, ל׳ ומטעם א״צ. כב האסירם, מ״ל י״ק וחסר חכין וליח כמן קרי וכתיב כלל ודלא כמס״ק (מנ״כ) כג את כל, במקף ובלא מסג. מאומה, ו׳*. *ר״ל ועוד ב׳ אל סל״ם וסד מד״ע.
ת״א תתפשהו סוטה נס. **ר״ל דספר בראשית.

רש״י

ע״א אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה (דף לו): (יד) ראו הביא לנו. ה״ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. (נ״א) מעבר הנהר מבני עבר: (טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו׳. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימרה הוה מתעביד: (כג) באשר ה׳ אתו. בשביל שה׳ אתו:
אשר

רמב״ן

מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וכו׳: (ח) ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע״פ שהיא גברתו אשת אדניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדניו: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות ל׳ רש״י ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים: ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר איסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים: וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה. שכבה עמי. אם שכוב ישכב איש אותה. והנשים תשכבנה: (יב) ויעזוב בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והשליך אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני ביתו או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: (יד) וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה ולא יוכלו לאכול אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לכרמים
וליוגבים

יונתן בן עוזיאל

בסנקפי חושבניה ולית אנש מאינשי ביתא תמן בביתא: (יב) ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה ואפק לשוקא: (יג) והוה כדי חמת ארום שבק ללבושיה בידה ואפק לשוקא: (יד) ורמת חלבונא דביעתא בדרגשא וקרת לאנשי ביתה ואמרת חמון שכבת זרעא דאפיל דין דאייתי ריבונכון לנא גבר עבראי למנחך בנא על לותי למשכוב עמי וקרית בקלא רמא: (טו) והוה כד שמע ארום ארימת קלי וקרית ושבק ית לבושיה לותי ואפק לשוקא: (טז) ואנחת לבושיה גבה עד דעל ריבוניה לביתיה: (יז) ומלילת ליה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראי דאייתיתא לנא למנחוך בי: (יח) והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי ועריק לשוקא:

ירושלמי

[(יח) והוה כד ארעימית קלי:]

(יט) והוה כדי שמע רבוניה ית פתגמי איתתיה דמלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה: (כ) ונסיב עטתא רבוניה דיוסף מן כומריא דבדקן דחלבונא הוא ולא קטל יתיה ויהביה בבי אסירי אתר דאסירי מלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי:

[(כ) בבית הבושה:]

(כא) והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד עליה חיסדא ויהב רחמותיה בעיני רב בית אסירי: (כב) ומני רב בית אסירי ביד יוסף ית כל אסיריא דבבית אסירי וית כל דעבדין תמן הוא מפקד למעבד: (כג) לית צרוך לרב בית אסירי למנטר ית יוסף כאורח כל אסיריא ארום לא חמי ית כל סורחן

בעל הטורים

בפ' משפטים (וע"ש): (טו) הכימשי ב' במסו' בת' לך לך (וע"ש): (כ) אשר אסורי המלך אסורים אסורי כתיב ואסירי קרי מלמד שנעשר שנים היה אסור על שהוציא דבה על י' אחיו ונגד ב' שנים של שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני: אסורים ג' במסרה שנים בבי יוסף ואחד ה' מתיר אסורים ח"ש חז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורי' א"ל ה' מתיר אסורים: (כג) ואשר הוא עושה ה' מצליח. ולא כתיב בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא ה"ל עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית

יונתן

למה חשיב בת' פ' במה עומדין במנין ל"ט מלאכות הכתובים בתורה הנא מ' מלאכות יהיה כתוב בתורה לכן תרגומו שחיכה מלאכה ממש ודוק: (יד) חלבונא דביעתא פירוש לובן הבילה מראיתו כשכבת זרע: בדרגשא במטה ודייק מדכתיב ראו את: (כ) עטתא מן כומרייא פירוש לקח עצה מהכומרים דק"ל למה לא הרגו מיד דבדקן דחלבונא היא דיש לו בדיקה ש"ז דוחה מן האור ולובן בילה קולט מהאור כדאיתא בהחקין: (כג) סורחן מגורפם לפי דרדקי שנמצא עון בלשון הפרסון בדרז"ל דנדקן

רמב"ן

וליונים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו נכרי ועשאו פקיד ונגיד וראוי לו שיפסק בנו כענין שנאמר מפנק מנוער עבדו וגו'. וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתה היתה קשה בעיניהם והמרה הביא לנו על בעלה ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן יאמר אל אבנר מדוע בחת אל פילגש אבי לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת: (יט) ויהי כשמוע אדניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י. וכן אמרו בבראשית רבה ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סריס היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו סרים פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפגום את עלומה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באוהם או ברצון וראוי היה שיסרגנה כי למה לא לעקה מתחילה וידבר כאשר עשתה בסוף והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא ששכב אלא שבא לעשות כן ולעקתי וברח וכ"ש שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנום אשת השר אדוניו ואפשר שרצו לפרש כדברים האלה ערכי תשמיש בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדומו סרים בגופו שבא אליו חולי שלא יתאוה כענין הסחוף ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה וכן ונדברו עמי כדברים האלה נתתי פני אלה וכן רבים או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו. ויתכן שמשום הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה גם מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו לדקת יוסף וכן אמר בב"ר ח"ל ידע אנא דלית הוא מיקך אלא שלא לערב פסולת בבני: (כ) ויתנהו אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם ואיננו כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום. אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה קבה שיכנסו עמו המשקה והאופה. ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו המוסאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר ימתנו וספר. הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדניו אותו והכל סבה מאת יי'. ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו לכם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר נכר תעשה לתבה מלשון נהרים וסט

אבן עזרא

או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דברי יחיד: (יד) הביא לנו. בעלי: (יט) ויחר אפו. ואע"פ כן לא הרגו כי נספק היה בדבר אולו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא. כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים: (כג) ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב

פירוש על אבן עזרא

נפלו נפים. ולא רצה לדבר עמה כמאמר חז"ל לפי' שיחה קלה וכו' וזהו כ"ל עמה מה שבכוחה יותר ממנו. ה"ל מלת כהיום ולא ויהי היום בודאי שיש שווי בין הימים. א"כ מורה או שהיה יום כיום המדובר מימי השבוע ביום ג' או ד'. או בהשואת תקופת מימי הקודם או היה כיום מימי השנה באורך הזמן ככתוב כעת חיה וכו' (לעיל י"ח י"ד). ר"ל מלת מלאכתו דייקא. כי היה פקיד על כל ענין והיה מוטל עליו זה המלאכה ולא על אחר. הוא ר"ם בר נחמן דאמר בדק א"ע ולא מצא עצמו איש (ב"ר פ' פ"ז). (אסתר א' י'). ר"ל

ספורנו

והתאומה לו: ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם: שם בבית. באותו החדר: (יב) וינס. מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע: ויצא החוצה. בהיותו חוץ מן החדר יצא לאשו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי רודפך אבל היה שראתה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד. לפיכך: (יד) ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא הסולה כמו שהיה באמת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס הסולה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין השקר שלה: לצחק בנו. בעיניי לחוק שמתוכם נכר שבא אלי לשכב עמי: (יט) ויחר אפו. על שהתרעמה מפני שהביאה לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר לראות שהאמין

פירוש רשב"ם

יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית. ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו: (יד) ואקרא בקול גדול. לפי שאתם רחוקים מטני שאילו

אתו ואשר־הוא עשה יהוה מצליח: פ

שביעי מ א ויהי אחר הדברים האלה
חטאו משקה מלך־מצרים והאפה
לאדניהם למלך מצרים: ב ויקצף
פרעה על שני סריסיו על שר המשקים
ועל שר האופים: ג ויתן אתם במשמר
בית שר הטבחים אל־בית הסהר
מקום אשר יוסף אסור שם: ד ויפקד
שר הטבחים את־יוסף אתם וישרת
אתם ויהיו ימים במשמר: ה ויחלמו
חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד
איש כפתרון חלמו המשקה והאפה
אשר למלך מצרים אשר אסורים
בבית הסהר: ו ויבא אליהם יוסף
בבקר וירא אתם והנם זעפים:
ז וישאל את־סריסי פרעה אשר אתו
במשמר בית אדניו לאמר מדוע
פניכם רעים היום: ח ויאמרו אליו
חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר
אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים
ספרו־נא לי: ט ויספר שר־המשקים
את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני: י ובגפן שלשה שריגם
והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: יא וכוס פרעה
בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה ואתן את־הכוס על־כף

פרעה

אונקלוס

בידה בדי מימרא־דיי בסעדה ודי־הוא עבד יי מצלח:
א והוה בתר פתגמיא האלין סרחו שקיא מלכא־דמצרים
ונחתומי לרבוניהון למלכא דמצרים: ב ורגז פרעה על
תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ג ויהב
יתהון במטרא בית רב קטוליא לבית אסירי אתר די יוסף
אסיר תמן: ד ומני רב קטוליא ית־יוסף עמהון ושמש
יתהון והוו יומין במטרא: ה וחלמו חלמא תרויהון גבר
חלמא בליליא חד גבר כפושרן חלמה שקיא ונחתומי די
למלכא דמצרים די אסירין בבית אסירי: ו ואתא לותהון יוסף
בצפרא וחזא יתהון והא־אנון נסיסין: ז ושאיל ית־רברבי פרעה
די עמה במטרא בית רבונה למימר מא־דין אפיכון בישין
יומא דין: ח ואמרו לה חלמא חלמנא ופשר לית לה ואמר
להון יוסף הלא מן־קדם־יי פושרן־חלמיא אשתעו כען לי:
ט ואשתעי רב־שקי ית־חלמה ליוסף ואמר לה בחלמי
והא־גופנא קדמי: י ובגופנא תלתא שבשין והיא כד־
אפרחת אפקת־לבלבין ואניצת־נץ בשילו אתכלתהא
ענבין: יא וכסא דפרעה בידי ונסיבת ית־ענביא ועצרית
יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית־כסא על־ידא דפרעה:

ואמר

מסרה באסר, ס"ו. מצליח, מ"י דקרי וכתיב. מ א משקה, ג' וקמץ [נ"ל ליכי] ובמכלה. מלך, במקף. והאפה, ח'. לאדניהם, ז' מפקין [נ"ל האלף בס"פ]. ב ויקצף, חסר. סריסיו, מ"ל דמ"ל. ועל שר, ב'. האופים, מ"ל [דמ"ל]. ג במשמר, ב' פסח. ד ויפקד, כו"ל חסר. אתם, חסר. במשמר, ל' וקמץ. ה חלום, כו"ל מ"ל. חלמו, כ"ל חסר. בלילה, ג' רפין. כפתרון, מ"ל. המשקה, הקוף בסגול. אסורים, במלאפום וגם מ"י. ו אליהם, י"ז מ"ל בתורה. זעפים, ב' ס"ו ומ"י. ז סריסי, ל'. במשמר, הבית רפי ג'. בית, במרכא. ח ופתר, חסר. אלהים, חסר. הלא, י"ב מ"ל בתו'. פתרנים, ח"ו ומ"י. ספרו, ג'. ט ליוסף, ח'. בחלומי, ב' מ"ל ובענין. והנה גפן, במקף. י ובגפן, ל'. שריגם, ל' כ"כ מ"ק וח"ס. והוא, ויו וחירק. כפרחת, הכף רפי כדינו וחסר. הבשילו, ל' ומ"ל. אשכלתיה, ל' ח"ו ומ"י. יא ואשחט, ל' השין שמאלי. אתם, חסר. כוס, ב'.

ת"א ובגפן שלשה שריגם חולין צב ה' הזוהר פרשת ויחי ופרשת דברים. והוא כפרחת חולין שם. וכוס פרעה בידי ואקח סוטה ט חולין צב.

רש"י

(א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאפה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלע"ז פישט"ור: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפרחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה

יש

רמב"ן

ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט: (ב) על שני סריסיו. היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל: (ה) איש כפתרון חלומו. לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שישמע בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף ור"א אמר שראה כל א' בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק השקלת והוא הנכון:

וישאל

סורחן בידיה בגין דמימר הוי דיה בסעדיה ודהוא עביד יי מצלח: (א) והוה בתר פתגמיא האלין ואתחווא למימר סרחו רב מזוגייא דמלכא דמצרים ורב נחתומייא ואתיעטו למרמי סמא דמותא במיכליה ובמשקייה למקטל לריבונהום למלכא דמצרים: (ב) וכנס פרעה כדי שמע על תרין רברבנוי על רב שקי ועל רב נחתומי: (ג) ויהב יתהום במטרא בי רב ספוקלטוריא לבית אסירי אתרא דיוסף אסיר תמן: (ד) ומני רב ספוקלטוריא ית יוסף עמהון ושמש יתהום והוו יומין בבית מטרא: (ה) וחלמו חילמא תרויהון גבר חילמיה בליליא חד גבר הילמיה ופושרן חילמא דחבריה מזוגא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: (ו) ואתא לוותהון יוסף בצפרא וחמא יתהום והא אינון בניסין: (ז) ושאל ית רברבי פרעה דעמיה במטרת ביתא דרבוניה למימר מדין סבר אפיכון ביש יומא דין מכל יומיא דהויתון הכא: (ח) ואמרו ליה חילמא חלימנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פושרן חלמייא אשתעו כדון לי: (ט) ואשתעי רב מזוגיא ית חלמיה ליוסף ואמר ליה חמי הוית בחלמי והא גופנא קדמי: (י) ובגופנא תלתי מצוגיא והיא כדי אפרחת אפיקת לבלובהא ומן יד בשלו סגולייהא הוו ענבין: (יא) חמי הוית עד דיהבין כסא דפרעה בידי ונסיבית ית

ענביא

בעל הטורים

בנים לאדוניו ומשמש בשל אדניו: (א) לאדניהם ב' במסו' הכא ואידך (עמוס ד) האומרות לאדוניהם הביאה ונשת'. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתי' כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זועפים ב' במסו' הכא ואידך (דניאל א) למה יראה את פניכם זועפים מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היין פניהם זועפים אף הכא נמי פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו': (ח) ספרו ג' הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו ואחד בתהלים ואחד בד"ה שעל הפסוק שספר ספרו בגוים כבוד יוסף שהשבחוהו לפני פרעה: (י) שריגם כתיב חסר בגימ' (ע"ס) אבת העולם

יונתן

וכן כאן לא מצא בו שום עון ושאל ודייק מאין רואה אם כל מעשה בידו אלא שראהו איש אמיתי לכן לא צריך לשאלו וק"ל: שיילא דרוגזא כמו כוס התרעלה: (י) מצוגיא כמוגא של הכ"י ועיינ' מצאתי מוגה מליגיא כגון פי' דקלים קטנים וכן הוא בערוך:

על

רמב"ן

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לנוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נמלט שר האופים היה תולה אותו וטעם ופותר אין אותו אין מודיע העתיד ממנו. ויתכן שאלתו לקחתו החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד: הלא לאלהים פתרונים. פי' ר"א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המשלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי להם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעניהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר. והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם: ספרו נא לי. אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי: (י) והיא כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר (וא"ת) [ואח"כ] הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים. עד כאן תרגום של פורחה. ל' רש"י. ואיננו נכון שאם היה מדבר בעדנה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו איננה בחלום של האופים ולא בחלום פרעה

ולמה

אבן עזרא

והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו יעיד: (א) חטאו. חטא מוסר המלוכה. בעבור שלא ישתנה הסמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לחסרון הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא השומר וזאת דעת המדקדק הגדול. ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף. והטעם מקום אשר יוסף אסור שם. וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם. כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו. והטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זועפים. מתרעמים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור: (ח) וטעם הלא לאלהים פתרונים. כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה. ואם אני אפתור אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק. ואחר שהדבר כן. ולשם פתרון כל החלומות. אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה לדברי יחיד הם: (י) עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט

אותם

פירוש על אבן עזרא

ל"ל לעשות והיה פקיד עליהם והוא כמעשה יוסף בעצמו. ולראיה הפסוק כ"ג אשר אין שר בית הסוהר וכו'. מ"ל למה כפול לשון לאדוניהם למלך מצרים. הלא מפורש מקודם משקה מלך מצרים וכו'. א"ו אשר חטא. לא היה רק לענין חוק המלכות ולא חטאו לאיש זולת המלכות. י"ל אם השם סריס מן הקל ע"מ נדיב נזיר ישתנה בסמיכות סרים. כמו נדיב. נזיר. וברבים סריסי כמו נדיבי נזירי וכן בשאר הנטיות. ולפי שסמ"ך סריסיו פה בקמ"ץ ולא נשתנה. הוא לאות שמשקלו מהדגושים. כביר. אדיר שלא ישתנו בנטייתם הן ביחיד הן ברבים. וכ"כ בסמיכות כבירים. אדירים. כבירי. אדירי. וראוי להיות סריסיו. ובעבור שע"פ כ"ם שאינו מקבל דגוש. בא דגש ע"פ להתחבר עם פת"ח פ"פ ונעשה קמץ. ומה שאינו סריסי פרעה (פס' ז') הוא משקל הקלים. ויש לו ב' משקלים. פְעִיל. פַעִיל. ס"ל מלת אתם הלא לא חטא מענין חטאם. ע"כ מפרש ר"א כי נזכר ע"י להקל עונשו. כי יוסף לא חטא נגד אדונו רק היה איש מצליח ע"כ לקחו לביתו ושמרו שם להיות פקיד ונגיד על האסורים. ודעת ר"א לעצמו כי היה מקודם ג"כ בבור בית אדונו. והלוי היה משרת אותם והם היו שרי מלוכה ובזה היתה פקודה והוא נשיאת ראש ליוסף. ע"כפירש"י ור"ל ויחלמו מוסף א"ע ג"כ למטה על ענין כפתרון חלומו ולפרש"י מורה מלת חלמו הוא חלום חברו. ולדעת ר"א מדייק ג"כ המשקה והאופה כפול. לומר אשר כ"א ראה חלמו והפתרון והענין אשר עבר עליו. להודיע לכ"א אשר הוא חלום אמת. פ(יונה א' ע"ו). צ"ופי' כי היה שם בית למעלה ובור למטה. והשרים היו נשמרים למעלה בבור. ופקד של בית הסוהר והוא שר הטבחים אשר יעלה ביום לשרת הסריסים ובלילה היה לן למטה בבור. ולהפך מהפך ר"א מלת זועפים אשר ע"י הרעם מעשו עלה אליהם יוסף להבית שלהם מה הוא הרעם אשר הם זועפים. קהם דברי ר"י. ר(שה"ש ז' י"ג). ש(יואל ד' י"ג) ור"ל הבשילו מבנין הפעיל. ובשל מבנין הקל. מכ"ז שניהם עומדים בהשפכלות עשו זה. וטעם הבשילו מעלו להפך

מבוסר

ספורנו

שהאמין לו לכבודו ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם: (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים: (ב) ויקצוף פרעה על שני סריסיו. שלא השגיחו על עבדיהם: המשקה והאופה אשר אסורים. אלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים ממונים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולכן אלל בקרבם בלתי מהרהר בשום שררה: (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים. הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אע"פ שאני עתה עבד ובבית

האסורים

פירוש רשב"ם

שאילו לא הרימותי קולי הי' שוכב עמי בעל כרחי: (ד) ויפקד שר הטבחים. מינהו על כל צורכי האסורים שם. ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו. וכן ימים או עשור: (ה) איש חלומו. חלום הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים: (ח) ופותר אין אותו. כמו ואין פותר אותו. וכן ביחזקאל ועושים אינם אותם: (י) כפורחת עלתה נצה. שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדים: (יא) ואשחט. כתרגומו

ישא

פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ
שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃
יג בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־
רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־
פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד
וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־
הַבַּיִת הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ
הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה
כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים
כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי
בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־
רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל
פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם
מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים
הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ
וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־
פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר
האפים

אונקלוס

יב ואמר לה יוסף דין פשרנה תלתא שבשין תלתא יומין אנון׃
יג בסוף תלתא יומין ידכרנך פרעה ית רישך ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי לה׃
יד אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעבד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסירא הדין׃
טו ארי מגנב גנבנא מארעא דעבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי׃
טז וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי׃
יז ובסלא עלאה מכל מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכל יתהון מן סלא מעלוי רישי׃
יח ואתיב יוסף ואמר דין פשרנה תלתא סלין תלתא יומין אנון׃
יט בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מנך ויצלוב יתך על צליבא ויכול עופא ית בשרך מנך׃
כ והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש ׀ רב
שקי

מסרה יב פתרנו, חסר. השרגים, ל' וחסר י"ק. הם, י"ב ק"פ. יג בעוד, מ"ל. והשיבך, הוי"ו בפתח ומ"ל. ונתת, כ"ט חסר [ק"ס]. כוס, מ"ל והכף כפי כדינו. כמשפט, הכף בפתח. הראשון, ס"ג. יד אתך, ע"ז בתורה. נא, דגוש מד"ד. והזכרתני, ל'. והוצאתני מ"ו ומ"ל ה' ב' כי הפליאי בד"ה. טו גנב, ל' חסר. גנבתי ל'. שמו, ל' מלרע וסי' שתי בבור חתיה. טז האפים, ס"ו ומ"י. כי, בתוגה. פתר, היו בקמץ לסבת האתנח. בחלומי, ב' מ"ל. והנה שלשה ב' אגמים. סלי, ל'. חרי חסר. יז העליון, מ"ל. מאכל, הכף בפתח כדינו. אפה, חסר. והעוף. ב'. אכל חסר. אתם, ס'. מעל ראשי, כ"ד (כ"ו). יח פתרנו, חסר. הם, י"ב ק"פ. יט בעוד, מ"ל. ראשך, ד'. ותלה, *י"ז מ"ל בל"ז. העוף, ב'. כ השלישי, מ"ל. הלדת, ג' ב' חסר ו"ה מ"ל דין הסר. הלמד בדגש. ואת ראש, ב'. *בס' כוס שכל איתא בשם הרמ"ה ז'.

ת"א וירא שר האפים כי בכרום נה.

רש"י

יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא ל' בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טז) סלי חרי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא. ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן הטיפה נקראת מילדת וכן (יחזקאל ט"ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'.
מנאם

רמב"ן

ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו. ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כנגע אברם וכעת מחר ותדברנה הכלבות וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והבנו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בנץ כי איננו עולה: (יד) כי אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואמת ותזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר ייטב לך שיצאת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך והזכירה אל פרעה שישאל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתיצב והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני בהיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו. זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוציאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן. או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עבד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרני לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא. וראוי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר לא יכחד ממנו אם יחפוץ. וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביאה לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה הארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר שהארץ אשר העברים שם או שנקראת שמה כן כי הם גדולי הארץ ואליליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי: (טז) כי
טוב

עינביא תצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבת ית כסא על ידא דפרעה: (יב) ואמר ליה יוסף דין סוף פושרנא דחלמא תלתי מצוגיא תלתי אבהת עלמא אינון אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא למצרים בטינא ובליבנא ובכל פולחנא באנפי ברא ומן בתר כדון מתפרקין על יד תלת רעיין ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהום לכסא דפרעה ויהבית ית כסא לידא דפרעה היא פיילא דרוגזא דעתיד פרעה שתי בעקבא ואנת רב מזוגייא תקבל אגר טב על חלמך טב דחלמתא ופושרניה דין הוא לך תלתא מצוגייא תלתא יומין הינון לפורקנך:

נ(יב) ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגולייא ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוהי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעיקבא: ואת רב מזוגיא לא טובדין אגרך די חלמת חילמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דין פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטייא תלתא יומין אינון:

(יג) בסוף תלתי יומין ייעול קדם פרעה דוכרנך וירים ית רישך ביקר ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהוית מזוגיה: (יד) שבק יוסף ית רוחצניה דלעיל ונקט רוחצניה דבר נש ואמר לרב מזוגיא אלהן תדכרינני עמך כד ייטב לך ותעבד כדון עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותהנפקינני מן בית אסירי הדין: (טו) ארום מגנב איתגניבת מן ארעא דעיבראי ואוף הכא לא עבדית מדעם ביש ארום שויאו יתי בבית אסירי: (טז) וחמא רב נחתומי ארום יאות פשר דהוא חמא פושרן חילמא דחבריה ושרי למללא בלשון רוגזא ואמר ליוסף אוף אנא הוית חמי בחלמי והא תלתא סלין דפיתא נקיא על רישי:

נ(טז) והא תלתא סלין דריפתא קקבטון על רישי:

(יז) ובסלא עלאה מכל תפנוקי מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהום מן סלא מעילוי רישי: (יח) ואתיב יוסף ואמר דין הוא פושרניה תלתא סליא תלתי שעבודיא הינון דעתידין לבית ישראל למשתעבדא ואנת רב נחתומי תקביל אגר ביש על חלמך ביש דחלמת דפשר ליה יוסף ית מה דשפר בעינוי ואמר ליה דין לך פושרניה תלתא סליא תלת יומין הינון לקטלך:

נ(יח) ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שיעבודיא תקיפיא דעתידין מארעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטינא ובליבניא ובכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים לסחיי גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יובד וחילותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי: ואת רב נחתומא תקביל פורענות די חלימית חילמא בישא הדין ופתרוני דחילמא לא הוה יוסף ידע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלת סליא תלת יומין אינון:

(יט) בסוף תלתא יומין יעדי פרעה בסייפא ית רישך מעילוי גופך ויצלוב יתך על קיסא וייכול עופא ית בישרך מנך: (כ) והוה ביום תליתאי יום גנוסא דפרעה ועבד שירו לכל עבדוי ורומם ית ריש רב מזוגיא וית ריש

נחתומיא

יונתן

(יב) על יד תלת רעיין מוכרסני לפרש על משה ואהרן ומרים: (יג) רישך ביקר על מיפאה לאבך בכבוד גדול. בעיקבא בסוף: (יד) שבק ית רוחצניה פי' הניח הבטחתו של מעלה וכן הרבה עליו ודבר שפתים אך למחסור: (טו) ושרי למללא בלשון רוגז דייק מדכתיב אף לשון רוגז הוא וכן הוא ע"ש המדרש ג' פעמים באף וכן חיפה בזהר: (יח) תלתא שעבודיא פי' ג' עבודות שנשתעבדו במצרים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה: (כ) יום גינוסא פי' יום היחוס שלו והוא שנולד בו או נעשה מלך בו ביום: ירושלמי דריפתא קקבטון פי' בערוך לחם שאוה הם שר"ל לחם בסל סלוכלום

אבן עזרא

אותם. כמו סוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יב) פתרונו. פירושו. ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו. כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והלידה קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים. הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה וכן כונתך ומתכונתך. ויתכן להיותו מנגזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי: ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמו כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: (יט) בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו. או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: על

פירוש על אבן עזרא

מבושל להיות ענבים ע"כ שייך מלת הבשילו. (ישעיה כ"ז ה') וכמו פי' שם שהיו סוחטי הילדים בכחל והיו זורקים בגופותיהם. לאשם והיו מביאים הדם. שהכל להקריב. כן פי' הכא שהיו סוחטי הענבים לבור ואשם היו מביאים היין לשם לכוס פרעה. ולפי דעת הגאון היו (סוחטים) היין מהענבים לכוס פרעה. וזה אינו מדרך לעשות למלך ככה. או פי' הגאון סוחטי הילדים כבכין וכפי פי' אינו שייך פה. אך כפי' הנ"ל אשר אין לאיזו רק על הבאת הדם ממקום. נוכל לפרש ג"כ כמובא בגמרא נדה פרק כל היד ס"ת סוחטי הילדים אלא סוחטי הילדים. א"ל שהיו רק ג' ימים עד יום גנוסי של פרעה. ויהיה בודאי יום פקדה ביום הולדת שלו. או הגבירה והיא המלכה היתה הרה ללדת ובודאי יהיה הכנה להאסורים ושפט כאשר הזמן היה קצר בודאי אלו השריגים הם ג' ימים. בוכם ישא הוא הרמה מגזירת נשא מגבעות (ישעיה ב' ב') ומגזירת כי תשא כפי' חז"ל הוא מספר. ופי' כ"ה. שני הפי' סובל כי הרמת ראשו יהיה בעת אשר יספור אותו בתוך עבדיו. כמו והניחה שם על מכונתה (זכריה ה' י"א) בלע"ז (שטעללע). כמו על מכונתו (ד"ה ב' כ"ד י"ג) בלע"ז (בעשטיממונג). המגזירת כן בנות צלפחד דוברות (סוף במדבר) ושם פי' אשר יש לדבריהם יסוד והוא כמו ועמד על כנו (דניאל י"א כ'). (שמות כ' ב'). ר"ל כל חלום הוא כאלו רואה ומכ"ז אינו רואה מאומה כי הענין על הכוב אינו רק דומה לו. (נחמיה ה' י"ח) כפי' כ"א (לעיל ל"ו כ') והוא לבן. ר"ל הפתרון יהיה פרס אשר יעברו אלו ג' ימים. והוא כמו עד זה מדבר (איוב א' ט"ז). ע"י חרב ופי' יקחנו ממקומו. ר"ל מקור מבנין הפעל. ולאוי לצוא בוי"ו תחת יו"ד פ"פ והוא הולדת כי

ספורנו

האסורים ומפני זה אמר שלא נדקדק במה שאמרת' ופותר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך. וזה יורה שכל כך תהיה שמחתו עמך שאם תזכירני כאשר ייטב לך כשתמצא שעה הגונה לזה: והזכרתני אל פרעה. המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים: והוצאתני. הנה תוציאני בלי ספק: (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה. והטעם שיוציאני בלי ספק כדבדך כי אמנם ימצא שלא היה עבדותי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה נקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהפתרונות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר לנו כן היה כאשר פתר להם יוסף: ויהי

פירוש רשב"ם

(יג) ישא פרעה את ראשך. כמו שא את ראש כל עדת וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו: והשיבך. כדי להשיבך על כנך. וכן כתיב וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו. אבל והשיבך ה' מצרים פרשו וישב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך. כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסירים. וגם לא מן הדין אני עבד כי גנבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגומר ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר. נכרין דברי אמת: סלי חרי. מנוקבים. כמו חורי עפר וכפים. ואורנים הורי לפיכך יכול היה העוף לאכול דרך נקבי ארוגת הסל: (יט) ישא פרעה את ראשך. ממש מעליך

האפים בתוך עבדיו: כא וישב את־שר
המשקים על־משקהו ויתן הכוס על־
כף פרעה: כב ואת שר האפים תלה
כאשר פתר להם יוסף: כג ולא־זכר שר־
המשקים את־יוסף וישכחהו: פ פ פ

ק"ב יב"ק סימן הסדרה וישב במ"ע בענוס ג' כה אמר ה' על שלשה:

מא א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה
חלם והנה עמד על־היאר:
ב והנה מן־היאר עלת שבע פרות יפות
מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו:
ג והנה שבע פרות אחרות עלות
אחריהן מן־היאר רעות מראה ודקות
בשר ותעמדנה אצל הפרות על־שפת
היאר: ד ותאכלנה הפרות רעות
המראה ודקת הבשר את שבע הפרות
יפת המראה והבריאת וייקץ פרעה: ה ויישן ויחלם שנית והנה | שבע שבלים
עלות בקנה אחד בריאות וטבות: ו והנה שבע שבלים דקות ושדופת
קדים

אונקלוס

שקי וית־ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: כא ואתיב ית־רב
שקי על־שקיותיה ויהב ית־כסא על־ידא דפרעה: כב וית
רב נחתומי צלב כמא די־פשר להון יוסף: כג ולא־דכיר
רב־שקי ית־יוסף ואנשיה: פ פ פ

א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאם על־
נהרא: ב והא מן־נהרא סלקן שבע תורן שפירן
למחזי ופטימן בשר ורען באחוה: ג והא שבע תורן
אחרנין סלקן בתריהון מן־נהרא בישן למחזי וחסירן בשר
וקמן לקבליהון דתורן על־כיף נהרא: ד ואכלן תורתא
בישן למחזי וחסירן בשר ית שבע תורתא שפירן למחזי
ופטימתא ואתער פרעה: ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע
שבליא סלקן בקניא חד פטימן וטבן: ו והא שבע שבליא
לקין

מסרה האפים, ח"ו ומ"י. כא וישב, כ"ה. (כ"ד) ויתן, מפטין ב' אס. כב בר, במרכא. האפים, ח"ו ומ"י. מא א ופרעה, ג'. חלם, חסר. והנה, בטעמא. עמד, חסר ובמרכא. על היאר, ל' וכל עמידה על שפת כל לו' חסר. ב עלת, חסר דחסר. פרות, מ"ל. יפות, ל' ומ"ל. ובריאת, מ"י ומ"ו. ותרעינה, מ"י וה"א בסוף. ג אחרות, מ"ל. עלות, ג' כ"כ בענין חו"ק ומ"ל סנין. רעות, מ"ל. ודקות, מ"ל. ותעמדנה, חסר וס"א בסוף. הפרות, מ"ל. ד הפרות, מ"ל. רעות, ע"ל. ודקת, ל' חסר. הפרות, מ"ל. והבריאת, מ"י וס"ו. וייקץ, הקוף בפתח, וכל א"ו כ"כ [בב' יודין]. ה ויישן, ב. ויחלם, חסר. עלות, חו"ק ומ"ל סנין. בריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. וטבות, חו"ק ומ"ס. ו דקות, מ"ל. ושדופת, חו"ק וס"ס. ל' וחד שדופות הקדים.

ת"א ויהי מקץ שנתים ימים חיל ה.

רש"י

מנחה עם. שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את לו בתוכם כמו שאו את ראש נשון ונין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאר. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מרי"ש בלע"ז כמו ישגא אחו: (ג) ודקות בשר. טינב"ש בלע"ז לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טוא"ל בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: (ו) ושדופת. הלייד"ש בלע"ז ושקיפן קדום שבופות לשון משקוף המבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין

רמב"ן

טוב פתר. אמר אנקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה. יפות. והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא בראותו כי פתר לחברו יפה והסונן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ומתח והגיד חלומו שהיה מלטער בו יותר מחברו: סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותי' במשנה פתין גריצים וחיורי ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש"י אבל אנקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריתיהון כי הולך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים. הגדולים נקראים נהרות ויאורים. ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ואלינו כי הדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור נהר לשון אחד והכיאה לשון אורה. וכן הנהר נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר ר' יוחנן כל אורה שאמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בשנת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות: (ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח יי' וישרוף אותם כאשר ראה אותה שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף. וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה בונה שהזכיר ותרעינה באחו כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו: באחו. אגם כמו ישגא אחו ל' רש"י ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף
והנה

נחתומיא בגו עבדוי: (כא) ואתיב ית רב מזוגיא על מזגיה דאשתכח דלא הוה בעיטה ההוא ויהב כסא על ידא דפרעה: (כב) וית רב נחתומי צלב דיעט למקטליה היכמא דפשר להום יוסף: (כג) ובגין דשבק יוסף חסדא דלעיל ואתרחיץ ברב מזוגיא בבשר עביר בגין כן לא אדכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשייה עד זמן די מטא קיצא מן קדם יי למתפרקא:

[(כג) שבק יוסף חיסדא דלעיל בחסדא דלרע וחסדא דלוי יתיה סבייתיה דאבוי ואתרחיץ ברב מזוגיא בבשר עביר ובשר טעם כסא דמותא ולא אידכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בישרא רחצוניה: ובריך יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה מן בגין כן לא אדכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קציה למתפרקא:]

ם ם ם

(א) והוה מסוף תרתין שנין עאל דוכרנא דיוסף קדם מימרא דיי ופרעה הוה חלים והא קאי על נהרא: (ב) והא מן נהרא סלקן שבע תורתי שפירן למחמי ופטימן בשרא ורעיין בגו גומייא:

[(ב) והואה רעין בגו גומיא:]

(ג) והא שבע תורתי חורנין סלקן מן נהרא בישן למחמי וחסכן בבשרהון וקמן לקובליהום דתורתי על כיף נהרא: (ד) ואכלא תורתי דבישן למחמי וחסירן בבישרהון ית שבע תורתי דשפירן למחמי ופטימתא ואיתער פרעה מדמכיה: (ה) ודמיך וחמא חלמא תניינות והא שבעה תובלי סלקן בקניא חד פטימן וטבן: (ו) והא שבעה תובלי לקן ושקיפן קידום צמחן בתריהן:
ובליען

בעל הטורים

העולם דליכא ע"ד אלו הלשונות: (כג) ולא זכר ג' במסו' הכא ואידך (ד"ה ב' כ"ד) ולא זכר יואש המלך החסד (איכה ב') ולא זכר הדום רגליו שר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריהו בנו ועי"ז נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(א) ויהי מקץ נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי' ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים (ופרעה חלם). בגימ' מקץ עשר שנתים: (ב) שבע פרות ע"ש עגלה יפיפיה מצרים (דשור בן יומו קרוי שור וה"ה פרה והיינו עגלה) ולמה ז' ע"ש מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' וח' עממים וארץ כנען יתפרנסו ממצרים: (ה) בקנה אחד ג' במסרה ב' הכא ואידך גבי מנור' שהשובע הוא אור לעולם. ולכך

יונתן

באוכלים ליתה המורים שהם השרים: (כג) שבק וכולי פי' הניח החסד שלמעלה באחד של מטה וכולי: בבשר עביר פי' בבשר נכרא. ובשר טעם כסא פי' של מיתה ור"ל בבן אדם לו כיש גורסין בשר עביר פי' אדם שהוא בשר העובר והוא נפסד: (ב) ורעיין בגו גומייא פי' שהיו רועים במקום קנה וסוף כי כן ת"י של קנה וסוף גמי ויותר היה נכון להיות כמו אגמיא: (ג) וחסכן בבשרהון יש גורסים חסרין

רמב"ן

והנה איננו האגם ואולי יקרא לנהר היאור העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי"ת באחו כמו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אצל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד: (ג) ותעמדנה אצל הפרות. בצדן וקרוב להן והוא סימן שלא יהיה הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות. על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עצה כי כיועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן. ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון. ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לכן למשיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה: (ו) צמחות אחריהן. לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר נמשו אחריהן ואמר זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה

אבן עזרא

(כא) על משקהו. [ל]שם. כי אשר היית משקהו [מ]תואר: (כג) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה *אל פרעה. כן ומשא יי' לא תזכרו [נ]עוד. זכר את [ס]ושתי: וישכחהו. בלב:

(א) ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון. וכן ויהי מקץ ארבעים [ע]שנה. וכן ובעוד ששים [פ]וחמש שנה. ויהי בשלשים [צ]שנה. ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר. או לשבת [ק]יוסף שם וטעם ימים. [ר]כאשר באלתיו. ופרעה חלם. היה חולם [ש]וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י"א עמק שבו מים. וי"א שהוא שם צמח. הבי"ת נוסף כבי"ת השביעני [ת]במרורים. ועל שני הפירושים כי הוא [א]בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: (ה) שבלים. לשון רבות נקבות ואם [ב]הוא במ"ס. כמו נשים ופלגשים: (ו) שדופות. שהרוח שדפון מכות מזרחית. כי נקרא מזרח [ג]קדם בעבור צאת השמש בתחלה. וטעם [ד]המלאות כמו הבריאות:

*אולי צ"ל אל.

ותפעם

ראה

פירוש על אבן עזרא

כי שרתו ילד ובא הדגש בלמ"ד עי"ן הפעל תמורת הנח. [ל]ר"ל שם הוא המשקה אשר ישקה המלך. [מ](לעיל פס' י"ג) פי' הוא תואר למי שנותן המשקה לאחרים לשתות. [נ](ירמיה כ"ג ל"ו). [ס](אסתר ב' א'). [ע](ש"ב ט"ו ז'). [פ](ישעיה ז' ח'). [צ](יחזקאל א' א') ובכולם קשה אם אין ידוע לאיזה זמן מתחיל הענין לחשב המספר מה יועיל המספר הקצוב ובכולם יש דרש חז"ל. [ק]ועלה לספור. דעת חז"ל בודאי כונת ר"א כמו (לעיל פס' ד') אשר מקודם היה במקום אחר או בבית הסוהר הזה רק היה למטה בבור. עבור אשר הובאו סריסי פרעה העלהו למעלה לבית המשמר. [ר](לעיל ד' ג'). [ש]ר"ל כי איננו ידוע אם מלת החלום הוא עבר או הוה או עתיד ע"כ מוסיף כ"א מלת היה וכן ברבקה (לעיל כ"ז ה'). [ת](איכה ג' ט"ו) הבלוי מרורים. וכן והכעיסה אחו ופי' למקום. [א](הושע י"ג ט"ו) פי' אחים הם למקום. לפי שכתוב אחריו ויבוש מקורו ויחרב מעינו. ויותר נכלה פי' אחים כמשמעו כ"ל שבט אפרים בין אחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (להלן מ"ח י"ט). וז"ש ועל ב' הפי' הוא אחיו בן אמו. ור"ל כי כל דבר אשר הוא ביחד נקרא אחוה והוא פי' בן אמך שנתגדלו יחד. כמו כן הצמחים אשר גדלים יחד נקראים ג"כ אחים. ונקרא ג"כ המקום אחו ע"ש הפעולה אשר מגדל הצמחים יחד תכופים עיין מכלול שורש אח. [ב]ר"ל ואפילו הוא בי"מ' ולא בלשון נקיבה ו"ת. כי כן מצאנו במלת נשים ופלגשים בי"מ ולא בו"ת. ובזה מתורץ ג"כ (לעיל כ"ה א'). [ג]ר"ל בדבר עגול אינו שייך תחילה וסוף. וכ"כ אשר השמים הוא עגול איך שייך לומר קדם או אחור. ע"כ נותן הטעם אשר זורח השמש משם. [ד](בע"מ ב"י) גורם ל"ל בהפך הבריאות

ספורנו

(א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי לעיוניו חלם ג"כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם ז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: (ג) ותעמדנה אצל הפרות. קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי

פירוש רשב"ם

עליך. וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקיפת תלייה: (כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף. מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך: וישכחהו. זמן מרובה אחרי כן. עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו:

(א) ויהי. מקץ שנתיים ימים. שתי שנים שלמות כדכתיב ימים תהיה גאולתו. ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה. וכן ימים או עשור. וכן למועדה מימים ימימה בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום אחד כדכתיב בן שנתו בתוך השנה קורהו בן שנתו: (ב) והנה מן היאור עולות. דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו: באחו. מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים: (ד) וייקץ פרעה. ויישן מיד ויחלום וגו' בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל הלום להתחלף לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע: (ה) בקנה אחד. וזהו
סי'

קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה
חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ
וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם
וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם
אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃
ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר
אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה
קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר
בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃
יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא
אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם
אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים
וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ
אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־
לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ
תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־
יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף
שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני טו וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר
תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה

את

אונקלוס

לקנן ושקיפן קדום צמחן בתריהון: ז ובלעא שבליא לקיתא ית־שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: ח והוה בצפרא ומטרפא רוחה ושלח וקרא ית־כל־חרשי מצרים וית־כל־חכימהא ואשתעי פרעה להון ית־חלמה ולית־דפשר יתהון לפרעה: ט ומליל רב שקן (עם־־) לפרעה למימר ית־־סרחני אנא מדכר יומא־־דין: י פרעה רגז על־־עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפשרן חלמה חלמנא: יב ותמן עמנא עולם עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא־לה ופשר־לנא ית־חלמנא גבר כחלמה פשר: יג והוה כמא די־פשר־לנא כן הוה יתי אתיב על־שמושי ויתה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית־יוסף וארהיטוהי מן־בית־אסירי וספר ושני כסותה ועל לות־פרעה: טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית לה ואנא שמעית עלך למימר דאת־שמע חלמא למפשר יתה: טז ואתיב יוסף ית־פרעה למימר בר־מן חכמתי אלהן־מן־קדם־יי יתתב ית־שלמא דפרעה:

ומליל

מסרה למסוה, חו"ק ומ"ום. אחריהן, מ"ל י"ק. ז ותבלענה, בה"א בסוף. הדקות, מ"ל. הבריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. והמלאות, ל' ומ"ל. ח ותפעם, ב' וחד ותתפעם. חרטמי, כ"ל חסר. בוקר, ל' ומ"ל. אותם, ע"ל מ"ל בסוגיה. י פרעה, ב' ר"פ. במשמר, ג'. האפים, ח"ו ומ"י. יא בלילה, ג' רפי. והוא, ב'. יב ושם, ה' ר"פ. ונספר, ל'. ויפתר, ל'. חלמתינו, חסר דחסר. כחלמו, ל'. פתר, *ד'. יג ויהי, כ' ר"פ בטעם סביר. כאשר, במרכא. יד ויריצהו, מ"י וח"ו. שמלתיו, ח"ו ומ"י. ויבא, כל חו' חסר. טו חלום, כו"ל מ"ל. ופתר, חסר. שמעתי, כל שמיעה אל במ"ב על. לפתר, חסר. טז את פרעה, תפעי' ביה.

*כ"ל ב' קמץ וב' פתח ודהכא קמץ.

ת"א ויקץ פרעה עקידה שער כה. אני מזכיר עקידה שער לח. ושם אתנו נער מגלה יג. איש כחלמו ברכות נה. ויהי כאשר פתר לנו שם. ויגלח ויחלף שם נו.

רש"י

שקורין בי"שא: (ז) הבריאות. שיי"נש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות (טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר): (יא) איש כפתרון חלמו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה ומזכירו בלשון בזיון: נער. שוטה ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו אינו מכיר: עבד. וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם): איש כחלמו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הזכיר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"י בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתר אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינ"דרא בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי

אלא

רמב"ן

לזה הרעות שעלו אחריהן כי סימן התחלה ראה בכולן: וטעם ויקץ פרעה וגו'. הנה חלום שלם ל' רש"י ולפי דעתי ירמוז כי עומד על מיטתו הקיץ משנתו בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין האמור בספר השינה כי חלום שיחלום אחריו חלום אשר מענין אשר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום ושב בו עד הבקר אולי ישתלם חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם: (יב) איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה

הבאה

(ז) ובלען תובלייא לקויתא ית שבע תובלייא פטימתא ומלייתא ואיתער פרעה והא הוה חילמא: (ח) והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושדר וקרא ית כל חרשי מצראי וית כל חכימהא ואישתעי פרעה להום ית חלמיא ולא הוה אפשר לגבר די יפשר יתיה ארום מן קדם יי אסתקף מן בגלל די מטא זמניה דיוסף למיפק מן בית אסירי: (ט) ומליל רב מזוגיא קדם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: (י) מן קדם יי אסתקף דפרעה רגיז על עבדוי ויהב יתי במטרא בי רב ספוקלטוריא יתי וית רב נחתומא: (יא) וחלמנא חילמא בליליא חד אנא והוא גבר חילמיה ופושרן חלמא דחבריה חלמנא: (יב) ותמן עמנא טליא עבראי עבדא לרב ספוקלטוריא ואישתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר הי כפושרן חלמיה פשר: (יג) והוה היכמא דפשר לנא כדין הוה יתי אותיב במליה על סדר שימושי ויתיה צלב: (יד) ושדר פרעה וקרא ית יוסף ודילוגיה מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: (טו) ואמר פרעה ליוסף חלמא חלימית ומפשר לית יתיה ואנא שמעית עלך למימר אין אנת שמע חלמא אנת פשר ליה: (טז) ואתיב יוסף ית פרעה למימר בר מני לא אית גבר דפשר חלמין

ברם

בעל הטורים

ולכך רמה בפוטם בקנה א' ובמדופות לא רמה בקנה א': (יג) כאשר פתר בגי' שהחלימום אלא מה' היה בשביל יוסף שהגיע זמנו לצאת לכן מנע הקב"ה הפתרון מהם:

יונתן

ולאסתקף לשון עולל הוא: (יג) אותיב במיליה פי' יוסף השיב אותי בדבריו שאמר היפה

מסכין ונמתרגמן משמע ומסכן וכן ת"א בפ' זו: (ח) אסתקף דקשה ליה למה בלמת לא פתרי וכי לא הוה אפשר לפתרו או למה לא נכנסו דבריהם באזני פרעה

רמב"ן

כבאה אליו. ועל דעתי אין לורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל א' כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולכם פתרונים שונים כאשר יפרש אלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד

אבן עזרא

(ח) ותפעם רוחו. מבנין נפעל ככמו נפעמתי ולא אדבר. וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם. והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת. ויתכן להיותה ארמית או מצרית. והם חכמי הכתולדות: ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: (ט) את חטאי. אע"פ שהזכיר מספי: (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עלם רק שם תאר. והוא מלשון מלרים כמו סירס בזור. גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מלאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומתפרעה נוקס פרעה. וכן בימי ירמיהו. הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מלרים ובעד ספרע שהוא שם העלם. וכן פרעה נכה כי נכה שם העלם. ואל יקשה עליך דרש סכאה שלמה כי לא לקחו מלך מלרים. ובעד שני שאמר שר המשקים פרעה קלף. וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה. הראה את פרעה. יעשה פרעה. ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העלם: (י) אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית. כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא: (יא) איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו: (יג) אותי השיב. פרעה. וי"א שהוא בדבור השיב ותלה. או בפתרון: (יד) ויריצהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות. והטעם שנ אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימליא תמיד. וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו. וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות ויתחת מראה אמר תאר. כי

זה

פירוש על אבן עזרא

הבריאות כמו המלאות. כי לשון בריאות שייך בב"ח. והאמר אלא שבלים ג"כ ע"ד ההשאלה וענינו כמו המלאות (כ"ל)כפי פי' ר"א (לעיל כ"ג ט') מלא וההפוך חסר ע"מ בפי' על רפ"ע והוא שייך ג"כ על המשביעה. ע"כ מהסך פה מלת המלאות לפרש והפוכו הוא ריק. כמו הבריאות ולהפוך הוא רקבון. וזה אינו שייך בם. ויונ"ן נפעל נבלע בדגש הפ"א ותפעם הראוי וסנפעם והוא כמו נפעמתי (תהלים ע"ז ה'). (ישעיה מ"א ז'). ור"ל ד' אותיות חרטום הוא השורש. חר"ל היודעים עיקרי ותולדות כל דבר. וכל מעשה שיעשה בלעו. כן פי' ר"א (בדניאל ב' ב') ובאמת הוא כי כל פותר חלום מחויב לדעת מה מלאכת החולם ומאיזה מדינה ומקור טבעו כמובא (בברכות פ' ע'). ממכ"ז אני מחויב להזכיר כי הוא לטובת המלך. יפותר בזה הפסוק המובא בפ' היסר אשר כנו שמו על המם אשר היה לוקח מהמתים מלשון פרע מזנו הוא המם אשר עליו. יינקרא ממי"ר אל מומא"כן ג"כ נקרא פולעא"ן. ב(שמות ב' פס' כ"ג. וג"כ שם א' ס'). ל(ירמיהו מ"ד ל') אשר שמו העלם היה חפרע ושם המולך היה פרעה. משם מזרע העטם. נ(שם מ"ו ב') ושמו העלם היה נכה. משנקרא נכה בעבור שנעשה נכה רגלים כשעלה לשבת על כסא שלמה כמ"ש בתרגום על מגילת אסתר ע"ש. ער"ל בענין דהנעם כסת ויעל שסק מלך מלרים וכו' עד ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה. ואם היה לוקח גם הכסא למה לא הזכירו הכתוב. ומדרש אשר הביא ר"א הוא במדרש שה"ש שישק וכו' ע"מ שהיה מסופקק לכסא השן וכו' אין ראיה כי דברי יחיד הוא. המדרש מובא בפירש"י (במ"א י"ד כ"ה) ומובא במדרש מגילת אסתר. אמר ר"ש בר נחמן אשר לקסו בכתובה בתו ובא בקיקיות על ישראל. פואם היה שם העלם לא היה קורא בשמו בפניו. ע"כ בודאי הוא ע"ש המלוכה והוא כמו אתה המלך. צ(לעיל ל"ז ל'). ק(לעיל מ' י"ב). ר"ל יוסף השיב אותי על כני ע"י פתרונו. ותלה השר משקים אשר נתקיים פתרונו. או הדבור פעל זה כמאמר (בברכות פ' הרואה) כל החלומות הולכים אחר הפה. והפרע הוא. אם פעל הפתרון לריך להיות הפתרון ע"פ משפטי החלום. ואם ע"י הדבור פועל האיש אפילו אם הפתרון אינו מענין החלום. תהוא כמו בל עדי פי' לא כי הוא אלא אלהים יענה וכו': וטעם יענה וכו' הוא תשובה על דברי פרעה תשמע חלום וכו'. אלפי פי' א' כי יוסף יפתור החלום. ובלעדי פתרונו יענו אלהים ג"כ עם פתרון שלו, ולפי הי"א ענה יוסף אשר למלך אינו לריך פתרון אחר זולת אלהים. או פי' בלעדי יוסף אין מי שיפתור רק ה' לבדו יכול לפתור כי הענין נוגע לענין הנהגת המלוכה. ולזה אין איש יכול לפתור אותו. במלשון ממליא בב"ח (לו קאממען לאבא ען). ג(קהלת ה' י"ט). ד(הושע ב' כ"ד) כי אינו ענית קול רק הושאל גם על עשות דבר המבוקש. הכי

לפי

ספורנו

ויהי רעב בכל הארלות ובכל ארץ מלרים היה לחם: (ז) והנה חלום. הרגיש שהכל היה חלום אחד בעלמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעלמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו ואראה בחלומי: (ח) ואין פותר אותם. מפני שחשבו שהם שנים שעו בפתרון כי נחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות מורשות ויאור המשקה ונחלק השני היתה הסבה הלורית והתכליתית בלבד והם השבלים: (ט) את חטאי אני מזכיר. לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי במשפט היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עוני שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכן היה ענין מלרים כאמרו כי גורשו ממלרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בלקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אע"פ שאמרת ופותר אין אותו כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שתענה

בפתרוני

פירוש רשב"ם

פי' לשובע לכל גרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום. כמו והנה היא לאה. אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום: (ח) ותפעם רוחו. נתחלפה דעתו טרישפשא בלעז וחשב לבקר ולדעת הפתרון וכן בדניאל ויאמר המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: ואין פותר אותם. דברים המתיישבים לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו. כל פרעה בלשון מצרים מלך. וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע אדני צדק מלך שלם. ובימי דוד על דברתי אני מבטיח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים. ושל עמלק אגג. בימי משה וירום מאגג מלכו. ובימי שאול אגג מלך עמלק. אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו (דוד) [פרעה] קצף על עבדיו. אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו. וכן לפנינו אני פרעה. אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך. לכן נקרא יוסף אברך. אבי המלך. ובספר לקח טוב פירש כמותי: (יב) איש כחלומו פתר. כמשמעו חלומי פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה: (יג) ויהי כאשר פתר וגו' אותי השיב על כני: (טו) תשמע חלום. תבין חלום ויודע לפותרו: (טז) בלעדי אינו תלוי

בי

אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת
בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה
בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד
וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת
הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת
הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־
קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃
כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃
כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת
שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃
כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים
וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר
הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע
פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם
אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת
וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים
הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת
הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא
הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃
כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי
רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃
לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃
לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר
האלהים

אונקלוס

יז וּמַלִּיל פַּרְעֹה (עִם־) לְיוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא־אֲנָא קָאֵם עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ יח וְהָא מִן־נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָתָא פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחֲוָה׃ יט וְהָא שְׁבַע תּוֹרָתָא אָחֳרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהוֹן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא־חֲזֵיתִי כְּוָתְהֵן בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכָלָן תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא׃ כא וְעָלָא לִמְעֵיהֵן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי־עָלוּ לִמְעֵיהֵן וּמֶחֱזֵיהֵן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃ כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא ׀ שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן׃ כג וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא נָצַן לָקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהוֹן׃ כד וּבְלָעָן שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת־שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּי־מְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא פַרְעֹה חַד הוּא יָת דִּי יְיָ עָתִיד־לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃ כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בַּתְרֵיהוֹן שְׁבַע (נ״י שַׂבְעָא) שְׁנִין אִנִּין וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יְהוֹיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִתְגָמָא דִּי מַלֵּלִית עִם־פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ כט הָא שְׁבַע שְׁנִין אָתְיָן סִבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) רַבָּא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל־סִבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת־(עַמָּא־דְ)אַרְעָא׃ לא וְלָא־יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא (נ״י שִׂבְעָא) בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי־בָתַר כֵּן אֲרֵי־תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ לב וְעַל דְּאִתְּנֵית חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי־תַקִּין פִּתְגָמָא מִן־קֳדָם יְיָ וְאוֹחִי
יי

מסרה שלום, י״לפי׳. יז בחלמי, ג׳ חסר. עמד, חסר. יח עלת, חסר דחסר. פרות, מ״ל. בריאות, ב׳ מ״ל דמ״ל. ויפת, מ״יומ״ו. ותרעינה, מ״י וה״ס. יט עלות, ג׳ סו״ק ומ״ל תנין. דלות, מ״ל. ורעות, מ״ל. ורקות, כ״כ בכי״ש. לא כהנה, ג׳. לרע, ל׳ וחסר [ו׳ דקרי׳]. כ הפרות, מ״ל. הרקות, מ״ל. והרעות, ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר. הפרות, מ״ל. הראשנות, סו״ק ומ״ל תנין. הבריאת, מ״י וס״ו. כא ותבאנה, מ״ו ומ״ל ה״א בסוף. ומראיהן, ד׳. רע, י״ס. ואיקץ, מ״ל ל׳. כב בחלמי, חסר. עלת, ג׳ חסר דחסר*. מלאת, חסר דחסר. וטבות, סו״ק ומ״ס. כג צנמות, ל׳ וכ״כ [סו״ק ומ״ל תנין]. דקות, מ״ל. שדפות, סו״ק ומ״ס. צמחות, סו״ק ומ״ל תנין. אחריהם, ל׳ כתיב מ׳ בענין. כד ותבלען, ג׳ חד ע״ל דין חסר. הדקת, חסר. הטבות, סו״ק ומ״ס. ואין מגיד, ל׳ וחד אף אין מגיד. כו פרת, ל׳ חסר. הטבת, ד׳. ג׳ חד״ח בלי׳. הטבת, חד״ח. חלום אחד, עפסא מרכא. כז הפרות, מלא. הרקות, מלא. והרעת, חסר. העלת, חד״ח. הרקות, ל׳. בריש והוא בליבי מלשון והבור רק. שדפות, סו״ק ומ״ס. כט הנה, ז׳ ר״פ בסברא. באות, מ״ל. שבע, ב׳ קמץ ומלרע. ל וקמו, ב׳. ונשכח, ל׳. לא אחרי כן, תרי מלין כתיבין ויוד בסוף תיבותא. לב השנות, ל׳ ומ״ל. החלום, מ״ל. נכון, מ״ל. מעם האלהים, ב׳. וממהר, ל׳. *כ״ל בענין.

ת״א ועל השנות החלום אל עם נס.

רש״י

אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע״ז בלו״אש: (כג) צנמות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין כנן אין

ברם מן קדם יי יתותב שלמא דפרעה: (יז) ומליל פרעה עם יוסף למימר חמי הוית בחלמי הא אנא קאי על כיף נהרא: (יח) והא מן נהרא סלקן שבע תורתי פטימן בשר ושפירן למחמי ורעיין בגו גומיא: (יט) והא שבע תורתי חורנין סלקן בתריהן חשיכן ובישן למחמי לחדא וחסין בבישרידהון לא חמית דכוותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: (כ) ואכילן תורתי חשיכתא ובישתא ית שבע תורתי קמייתא ופטימתא: (כא) ועלא למעהן ולא אשתמודע ארום עלן למעהן וסחמיהן ביש היא כדבקדמיתא ואיתערית: (כב) וחמית בחלמי והא שבע תובלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: (כג) והא שבע תובלי נצן לקיין שקיפן קדום צמחן בתריהן: (כד) ובלען תובלייא לקייתא ית שבע תובלייא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמיתני לי:

(כה) ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא מה דיי עתיד למעבד תני לפרעה: (כו) שבע תורתן טבתן שבע שניא אינון מבשרן ושבע שובליא טבתא שבע שניא האלין אינון מבשרן חלמא חד הוא: (כז) ושבע תורתא כחישתא ובישתא דסלקן בתריהן שבע שניא חורניתא אינון מבשרן ושבע תובלייא לקייתא שקיפן קידום הם הכי מבשרן דיהוין שבע שני כפנא: (כח) הוא פתגמא דמלילית עם פרעה מה דיי עתיד למעבד אחמי ית פרעה: (כט) הא שבע שניא אתין שובעא רבא בכל ארעא דמצרים: (ל) ויקומון שבע שני כפנא מן בתריהון ויתנשי כל שובעא דהוה בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית דיירי ארעא: (לא) ולא יתידע שובעא דהוה בארעא מן כפנא ההוא דיהי מן בתר כן ארום תקיף הוא לחדא: (לב) ומן בגלל דאיתני

בעל הטורים

שהחלומות הולכים אחר הפה. (עם הסימנים): (יט) כהנה ב' במסורה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא ראיתי כהנה לרוע: (כט) שבע ב' במסורה הכא ואידך (משלי ג') וימלאו אסמיך שבע לומר לך שכל כך יהי' השובע שימלאו כל האוצרות: ויפקד

יונתן

היטב ורוב החלומות הולכים אחר הפה ולא ס"ל כרש"י שהוא קאי אפרעה ולפתרונו אינו מקרא קצר כי קאי אהפותר ודו"ק נ"ל: (יט) וחסיין הגאון מהר"ר דוד מייסב ולומר שהוא לשון קשה כמו לא צחוקן לשון משנה ולשון מקרא החסון לנעורת ביעיעים שהוא ענין קשה וגם כאן פרות רעות וקשות וק"ל: (כו) שבע שנין אינון מבשרין פי'

רש"י

אין בהן אלא קש לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. השבע שנים הטובות שאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. והשבע שני רעב שאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע

רמב"ן

אחד להם. וכן לדעתי היה כברכתו בדרך שלא בדרך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו: (כג) צנומות דקות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין אין בהן אלא קש לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן קש וכן פרעה לא ראה אותן בעת הקש כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו סלעות מלשון צונמא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות סגורות לפתיחות הרבה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת המתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו פתיתות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו פתיתה פתיתה בלא בליעה אחרת והוא ל' התרגום ג"כ שאמר נצן לשון חתוך וחסרון ממה שאמרו שם ז"ל מליא במליא נצא בנצא לא הויא חזקה שקל מוליא ושדא בנצא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר ובו חסרון וגו' נקרא נצא אף כאן הפך מלאות צנומות וכנגד הפך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום צנומות רקות כי היו בהם מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל: (כז) יהיו שבע שני רעב. בעבור שהשבע בארץ מצרים אינינו חדוש גדול כי הוא כנגן יי' הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה. וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דבר רק בשנות הרעב: (לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חלום וקליר ועשה ממנו

אבן עזרא

זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומלאה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שנאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: (כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות. וי"א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. שם כמו רעב. על כן יטעה האומר בתפלת שבת והשובע בכלכלתנו בוי"ו כי השובע שם הפועל הוא והנכון והשבע כלכלתנו בלא וי"ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה

פירוש על אבן עזרא

למעלה פס' ב' אמר רעות מראה. וכאן אמר דלות ורעות תואר והכוונה אחת היא. ר"ל כפי אשר פי' פרעה תחת מראה פס' ג'. לפס תואר פסוק י"ט ושם תואר שייך לנקבה יסידה לו ליסיד זולת במקום א' אשר כתוב תארם (איכה ד' ח') ע"כ מפרש כ"א מראיהן פי' כ"א. ואשר מוסיף ומראיהן רע וגו' אשר לא כתוב בחלומו, הוא אשר הוסיף פרעה לפרש חלומו. זולת בתלמוד כמו פת הצנומה בקערה עיין מכלול יופי. ולפי זה פסוק כ"ג השבלים הדקות הוא פי' מלת צנומות. ר"ל צנומות הוא שם ללם ופי' הם כמו ללם. והללם הוא ריק והבל ושמו כן בלשון ישמעאל. ששם ר"ל שָׂבָע הוא שם המקרה בל"א (איבערפלום) כמו רעב שהוא ג"כ שם המקרה (הונגער) ופירושו אם אכל הנה הוא שבע. והפעולה נקראת שובע כי המאכל פועל השובע ואנו מודים על המאכל שנתן לנו להיות שבע. ר"ל אשר ראה מראיהן רע כבתחילה זה פי' אשר לא יודע השבע הראשון. ר"ל מקור מזה הבנין הוא שנים. ולא שנוי. הוא חלום הכפל והם הפרות והשבלים. הוא אות אשר לא ישתנה החלום והוא כענין נבואה. וכאשר היו ב' החלומות בלילה

ספורנו

בפתרוני את חלום פרעה דבר שיהיה שלום פרעה. שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: (כד) ואין מגיד לי. שראה שכלם פתרו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שענייהם היו חלום אחד כאמרו ואראה בחלומי: (כה) חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו הפותרים: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. לפיכך לא ידעו זה החרטומים כי לא נודע להם בלהטיהם אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה. שני השבע: להודיעו

פירוש רשב"ם

בי אלא הקב"ה יודיעני לפתור שלומך: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. כך אמר פרעה עכשיו ליוסף. עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה. אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראית האכילה שראה שזו אוכלת זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב: (כג) וצנומת. פתר לפי עניינו ואין לו חבר במקרא. ויש לומר כי לשון צנומא שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא ליחלוח: (כה) אשר אלהים עושה. מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה. כי על המלך תלויים תקנות המלכות: (כט) שבע גדול. כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומהם יאמר דברך בקרך וכו': (ל) ונשכח כל השבע. דונמת ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) ועל השנות החלום וגומר. אבל חלומות של יוסף אע"פ שנשנו באלומות ובככבים אלו היה בלילה אחד כאלה היו

האלהים לעשתו: לג ועתה ירא פרעה
איש נבון וחכם וישיתהו על־ארץ
מצרים: לד יעשה פרעה ויפקד פקדים
על־הארץ וחמש את־ארץ מצרים
בשבע שני השבע: לה ויקבצו את־
כל־אכל השנים הטבות הבאת האלה
ויצברו־בר תחת יד־פרעה אכל בערים
ושמרו: לו והיה האכל לפקדון לארץ
לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ
מצרים ולא־תכרת הארץ ברעב:
לז וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל־
עבדיו: לח ויאמר פרעה אל־עבדיו
הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים
בו: שלישי לט ויאמר פרעה אל־יוסף
אחרי הודיע אלהים אותך את־כל־
זאת אין־נבון וחכם כמוך: מ אתה
תהיה על־ביתי ועל־פיך ישק כל־עמי
רק הכסא אגדל ממך: מא ויאמר פרעה אל־יוסף ראה נתתי אתך על כל־ארץ
מצרים: מב ויסר פרעה את־טבעתו מעל ידו ויתן אתה על־יד יוסף וילבש
אתו בגדי־שש וישם רבד הזהב על־צוארו: מג וירכב אתו במרכבת
המשנה

אונקלוס

יי למעבדה: לג וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים
ומניה על־ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה וימני מהימנין
על־ארעא ויזרז ית־ארעא דמצרים בשבע שני שובעא
(נ״י שבעא): לה ויכנשון ית־כל־עיבור שניא טבן דאתין
האלין ויצרון־עיבורא תחות ידא־דפרעה עיבור בקרויא
ויטרון: לו ויהי עיבורא גניז (לעמא־ד) לארעא לשבע
שני כפנא די תהוין בארעא דמצרים ולא־תשתיצי עמא־
דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני
כל־עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי הישכח כדין גבר
די רוח־נבואה מן־קדם־יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר
דאודע יי יתך ית־כל־דא לית־סכלתן וחכים כותך: מ את
תהי־ממנא על־ביתי ועל־מימרך יתזן כל־עמי לחוד כרסי
מלכותא־הדין איהי־יקיר מנך: מא ואמר פרעה ליוסף
חזי מניתי יתך על כל־ארעא דמצרים: מב ואעדי פרעה
ית־עזקתה מעל ידה ויהב יתה על־ידא דיוסף ואלביש
יתה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על־צוארה:
מג וארכיב יתה ברתכא תניתא (נ״י תנינא) די־לה ואכריזו
קדמוהי

מסרה לעשתו, ה׳ חסר. לג ירא, ג׳ מלרע, והרי׳ בסגול. נבון, מ״ל. וחכם, ד׳. וישיתהו, מ״ל יו״ד קדים לשין ויוד לאחריה. לד ויפקד, ב׳. פקדים, ד׳ ב׳ חסר י״ק וב׳ מ״ל. חמש, ל׳. לה ויקבצו, ב׳. הבאת, ל׳ חסר. ויצברו, ב׳ יוסף ויצברו. בר, בקמץ. ושמרו, ו׳. לו לפקדון, ל׳ ומ״ל. תהיין, בב׳ ידין וכון פמועה. לז וייטב, כל חו׳ בב׳ יודין. ובעיני, י׳. לח הנמצא, ל׳. כזה, ה׳ כוה, ס׳ בלי׳. לט הודיע, ב׳ בלי׳ בחו׳ [מ״ל דמ״ב]. אותך, מ״ל. נבון, מ״ל. מ אתה, י״א כ״ם בתורה ובנבי׳. ישק, ב׳ א א. מא אתך, חסר. מב ידו, ל׳ וחסר. צוארו, ה׳. מג וירכב, ב׳. במרכבת, ל׳ בנקודה אחת [ר״ל שהמ״ם בחירק].

רש״י

נודע כי באו אל קרבנה: (לג) נבון. מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרז וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרני״שון בלע״ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אתך. מניתי יתך ואף על פי כן לשון נתינה היא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ב) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רבד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ׳ דברים) דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו
את

רמב״ן

ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמי׳ כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו. וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת ור״א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב: (לג) ירא פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם. נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטון שהזכירו רבותי׳ והכסף חי השמנית שהכימיאים וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה עפר בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו: (לו) והיה האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בכחשיהן: (לח) וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו אחרי כמוהו כי
רוח

ירושלמי

דאיתגלי חילמא לפרעה תרתין זמנין ארום תקיף פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדיה: (לג) וכדון יחמי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: (לד) יעביד פרעה וימני אפוטרופין על ארעא ויפקון חד מן חמשא מן כל עיבורא דארעא דמצרים בשבע שני שובעא:

(לד) יעביד פרעה וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא חד מן חמשא ויפליג בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה:

יונתן בן עוזיאל

(לה) ויכנשון ית כל עיבור שניא טבתא דאתיין אלין ויצברון עיבורא תחות אפיטרופין דפרעה וישוון עבורא בקרוייא ויטרון: (לו) ויהי עיבורא גניז במערתא בארעא למזן מניה בשבע שני כפנא דיתיהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: (לז) ושפר פתגמא קדם פרעה וקדם כל עבדוי: (לח) ואמר פרעה לעבדוי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: (לט) ואמר פרעה ליוסף בתר דאודע יי יתך ית כל דא לית סוכלתן וחכים כוותך: (מ) אנת תהי אפיטרופוס על ביתי ועל גזירת מימר פומך יתזנון כל עמי לחוד פורסי מלכותא אהא רב מנך: (מא) ואמר פרעה ליוסף חמי דמנית יתך סרכן על כל ארעא דמצרים: (מב) ואעדי פרעה ית עיזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צוריה: (מג) וארכיב יתיה ברתיכא תניינא דלפרעה והוו מקלסין לקדמוי דין אבא למלכא רב בחכמתא ורכיך בשניא ומני יתיה סרכן על כל ארעא דמצרים:

ירושלמי

(מג) הוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא:

ואמר

בעל הטורים

(לד) ויפקד ב' במסורה הכא ואידך ויפקד המלך פקידים. לאחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע"כ נהרס כמו שדרשו חז"ל ראשם המלך לאחשורוש מה שנעשה בם והיינו דכתיב (שם ל"ט) אל תתן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר ע"כ העשיר וליקט כל הכסף: (לה) ויקבצו ב' במסורה הכא ואידך את כל נערה זה שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתלות: (מ) ישק ב' הכא ואידך (משלי כד) שפתים ישק משיב דברים נכוחים *

בשביל

יונתן

פי' הם מבשרים ואומרים לשון בשורה: (לד) חד מן חמשא הכיא מלא וחמש כמשמעו שיתנו חלק חמישי לאוצר המלך ולא כ"ל כת"א וכע"י וכתבנתו כן הירושלמי ושניהם לדבר

לדבר

רמב"ן

לזה אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי נאמר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שאמר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן. אמר אחרי שהודיע אלהים אותך הסכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג השררה ומלכות ולהיות לי למשנה: (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שעושה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היא חותמו בענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומלוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה תאר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בלי כמשפט הסמיכות והענין

כי

אבן עזרא

(לד) יעשה פרעה. זו העצה או יקנה. כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים. וי"א כי טעם בר להיותו עם שבליו. והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר. ויש אומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז' שנים. יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה. ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה. דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. דגשות הש"ין לחסרון נו"ן נשק והוא נגיד השר. וי"א שהוא מגזרת נשיקה כדרך לחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד. וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא. ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא. רק פירושו גדל עמי. ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה. ותאבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בנדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) המשנה. מגזרת שנים. כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו. ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים.

ומרכבת

פירוש על אבן עזרא

בלילה אחד הוא סמן על מהירות. ט"ל מה יעשה פרעה הלא אין לו רק להקים פקידים. ע"ז מפרש ר"א כי הוא העצה אשר יתן לעמו. והקנין ג"כ נקרא בשם עשיה. י(דברים ח' י"ז) ופי' אשר יקח ע"י הפקידים התבואה מימי השבע לימי הרעב. סבזה מוכרח אם כפשוטו אשר לקח מהם החומש ע"י המס בתחילה בכסף. איך קנה אותם לעבדים כמש"כ (להלן מ"ז כ"ג). עעומד לְהַבַּר וע"ש סופו נקרא בר כמו ברו לכם איש (ש"א י"ז ח'). פר"ל בר נקרא אחרי נקיון התבואה. צר"ל זה הוא החרוץ עבור השואל. קר"ל דלא כפרש"י וכה"א שמפרש ר"ס אשר מעולם לא היה איש כזה והמן מורה על זמן העבר. רוהוא כפירש"י וה"א והוא כו"ן מדבר בעדם בל"א (פינדען וויר נאך איינען זאלכען). שכי הכאוי יִשַּׁק כמ"ש על מאמר איש את ידו (להלן פס' מ"ד) ופי' להיות שר הלבא והוא מגזרת בנשק יבערו אש (יחזקאל ל"ט י'). תר"ל נשיקה הפה מי שיגדיל אותו. כ"ל כלם ינשקו אותו והוא דרך כבוד. אואין פי' לשון עתיד רק הוא לשון הוה. ב(איוב ל"א י"ח) ואין פי' גדל אותו רק גדל עמי. והוא פועל עומד עיין מכלל יופי שם. גר"ל למה כתיב אֲגַדֵּל בקבו"ל. כי זה מורה על הכסא אשר זה הכסא מגדל אותו. ד(ישעיה א' ל') פי' מלד עליה האלה נובלת ואין האלה נובלת. ה(תהלים ב' י"ב) פי' תאבדו מלד שאיככם יודעים הדרך. ואין הדרך כאבד. ופי' איני מגדל ממך רק הכסא שלי. ואין פי' אשר נתתי אותך במשנה לארץ מצרים. לק פי' הערכה שלך שמתי על כל ארץ מצרים. ז(משלי ז' ט"ז) עניינו דבר הפרוש כפרשב"ס. חר"ל את המשנה נקרא ע"ש שנים במה גדול המלך ממנו. ע"כ פירושו שהוא במעלה

השניה

ספורנו

להודיעו במה יושיע את עמו ונן הרעב: (לג) ועתה ירא פרעה. מאחר שהאל ית' הגיד הרעב העתיד למען תתור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו. בתחלה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיהיה הוא לב לזה ומלכא לא להוי נזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה בזה הנכון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירוהו לשר עליהם והיו לאחדי' בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות בענין וקמת ועלית אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיו: (מא) ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: (מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך. כלו' כל איש יכרע על ברכיו כמו שהיו נוהגי' לפני

המלך

פירוש רשב"ם

היו נמהרים: (לד) ויפקד פקידים וחמש. שהממונים יגבו הומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל את שדותיכם יעשר עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחומש: (לה) ויצברו בר תחת יד. ממונה פרעה וכל זה היה בעל כרחם של מצרים ולכך כתב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו' ויקבצו היא הגבייה מבעלי השדות: ויצברו. היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור אכל בערים. כי כל עיר ועיר יוכלו למכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו. בפתרון חלומות. וכ"ש לחכמת דרך ארץ: (לט) נבון מבין עתידות ורואה הנולד. חכם קיבץ חכמות ממה שראה ושמע: (מ) ישק. יזדרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים. לשון עיר מבצר והנשק. נושקי רומי קשת: (מא) נתתי אותך. נותן אני אותך. בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך: (מב) בגדי שש. של מצרים חשובים כדכתיב שש ורקמה ממצרים: רביד לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) במרכבת המשנה. סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה

למלך

המשנה אשר־לו ויקראו לפניו אברך
ונתון אתו על כל־ארץ מצרים:
מד ויאמר פרעה אל־יוסף אני פרעה
ובלעדיך לא־ירים איש את־ידו ואת־
רגלו בכל־ארץ מצרים: מה ויקרא
פרעה שם־יוסף צפנת פענח ויתן־לו
את־אסנת בת־פוטי פרע כהן און
לאשה ויצא יוסף על־ארץ מצרים:
מו ויוסף בן־שלשים שנה בעמדו לפני
פרעה מלך־מצרים ויצא יוסף מלפני
פרעה ויעבר בכל־ארץ מצרים:
מז ותעש הארץ בשבע שני השבע
לקמצים: מח ויקבץ את־כל־אכל
שבע שנים אשר היו בארץ מצרים
ויתן־אכל בערים אכל שדה־העיר
אשר סביבתיה נתן בתוכה: מט ויצבר
יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד
כי־חדל לספר כי־אין מספר: נ ולְיוסף
ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה־לו אסנת בת־פוטי פרע
כהן און: נא ויקרא יוסף את־שם הבכור מנשה כי־נשני אלהים את־כל־עמלי
ואת

אונקלוס

קדמוהי דין־אבא־למלכא ומני יתה על כל־ארעא דמצרים:
מד ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר־מימרך לא־ירים
גבר ית־ידה למיחד־זין וית רגלה למרכב־על־סוסיא
בכל־ארעא דמצרים: מה וקרא פרעה שום־יוסף גברא
דמטמרן גלין־לה ויהב־לה ית־אסנת בת פוטי פרע רבא
דאון לאנתתא ונפק יוסף (שליט־) על ארעא דמצרים:
מו ויוסף בר־תלתין שנין כד־קם קדם פרעה מלכא־
דמצרים ונפק יוסף־מן־קדם פרעה ועבר (שליט־) בכל
ארעא דמצרים: מז וכנשו דיירי־ארעא בשבע שני
שובעא (נ״י שבעא) עיבורא־לאוצרין: מח וכנש ית־כל־
עיבור שבע שנין די הוו בארעא דמצרים ויהב־עיבור
בקרויא עיבור חקל־קרתא די בסחרנהא יהב בגוה:
מט וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די־
פסק למימני ארי־לית מנין: נ וליוסף אתיליד תרתין בנין
עד־לא עלת שתא דכפנא דילידת־לה אסנת בת־פוטי
פרע רבא דאון: נא וקרא יוסף ית־שום בוכרא מנשה
ארי

מסרה אברך, ל׳. ונתון, ז׳ מ״ל. מד ובלעדיך, ל׳ ומ״ל. ירים, מ״ל. ואת רגלו, ל׳. מה פרעה, במרכא והפ״א רפי. שם, (בלי מקף) כנגד כללי הדקוק. לאשה, ל׳ ותרין מלין כתיב וקריין ונסב שטה, וכן פוטיפרע הלדי מסוגה ותעין בסוף לנד. פענח, ל׳. אסנת, האלף בחטף. פוטי פרע ב׳ ותרין מלין. און, כ״ל ספר. במ״ג. מו ויוסף, ג׳ כ״ס. בעמדו, ד׳. ויעבר כל או׳ חסר. מח ויקבץ, ספר. אשר היו, ג׳ זוגין מספלפין. סביבתיה, מ״ל ב׳ יודין ומ״ו. בתוכה, מ״ל. מט ויצבר ב׳ עפר וילכדה, וספר לספר, חסר. נ וליוסף, ב׳ כ״ס. ילד, ב׳ ל׳ קמץ. שנות, מ״ל. נן, דגוש מד״ר. און, מ״ל. עמ״ל. נא הבכור, ד׳ מ״ל בסורס. נשני, ל׳.

ת״א ויקראו לפניו בתרא ד. ובלעדיך לא ירים איש את סוסיה לו. ויוסף בן ברכות כח מגילה יז. וליוסף ילד סעניה יח.

רש״י

את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אתו וגו׳: (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהי׳ מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב: (כ״ל שהוא דעת רבי נחמיה וא״ל כלל להגיה ברש״י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספר. עד כי חדל לו הסופר לספור וה״ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבוא
שנת

רמב״ן

כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשלים: (מה) צפנת פענח. אמר ר׳ אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת רבותינו שאומרים המפענח נעלמים. יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו ועניינו לשונה מגלה. וכן בתו קראה שם משה כדינו בלשון עמו מן המים ומשיתהו ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוכיום כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה המתרגם בקצתם כגון בין קדם ובין רקם ובין שור בין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בפישון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בל׳ ארמית בדורו וכן עשו בגולים המעתיקים: בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב זכור לרש״י. והיא מדרש רבותינו והולך ממנו רש״י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין: ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתביים בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית עבודה זרה ונעשה כומר לעבודה זרה כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר דיתרו שהיה מפטם עגלים לעבודה זרה. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעטו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן ומיודעיו וכהניו כאשי משרתיו: (מז) לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש״י ות״א לאוצרים כי התפיקות העשויות בארץ לאוצ׳ או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפעמים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצ׳ והוא קרוב מן חופר גומץ כי הגימל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף בהל יחסר המזג מן מסכה יינה וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם מכורותיך ומולדותיך והכרתי את מגרים סכך והגימל בהם שוים
ויעתו

(מד) ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה מלכא ואנת אלקפטא ובר מימרך לא ירים גבר ידיה למיסור זייני וית ריגליה למרכוב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: (מה) וקרא פרעה שמיה דיוסף גברא דטמירן מפרסם ויהב ליה ית אסנת דילידת דינה לשכם ורביתה איתת פוטיפרע רבא דטנים לאנתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: (מו) ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מלות פרעה ועבר רב ושליט בכל ארעא דמצרים: (מז) ואצלחת ארעא דכל תובלא עבר מלי תרין קומצין בשבע שני שובעא עד דימלון כל אוצריא: (מח) וכנש ית כל עבור שבע שני שובעא דהוו בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקרויא עבור חקלי קרתא דבחזרנהא כנש בגווה: * (נ) וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת דריבת בבית פוטיפרע רבא דטנים: (נא) וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארום אנשייני יי ית כל ליאותי וית
כל

*הסר כאן פסוק מ"ט וצ"ע.

בעל הטורים

בשביל שהשיב דברים נכונים זכה לומר פיך ישק כל עמי: (מה) צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים. צפנת פענח נוטריקון צדיק פטפט נפש אלוה פועיפור ענה נפשו חנם. ד"א לוטה פודה נביא סומך פותר עניו נבון חוזה: (נ) וליוסף ב' במס' הכא וסידך וליוסף
אמר

יונתן

לדבר אחד נתכוונו: (מד) אלקפטא פי' של משנה מלך אלקפטא וגם לשון גמ' ריש פ"ק דשבועות ואלקפטא וריש גלותא והם שרים ושלטונים: (מה) אסנת דילידת דינה וכולי דאל"כ היכא נשאה יוסף לקחת' לו לאשה וק"ל: (מח) דבחזרנהא' סביבות
של

רמב"ן

ויפתח הקוף והכף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרכה כמו מי תקן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קישוע יאמרו תכשיטים ותקשיט וכן ויליקו את ארון האלהים ויעל אזיחר עד תוס כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויצגו וכענין שנאמר בו ויציגו את ארון ה' ויצגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמך והצגתיו לפניך: (מט) ויקבץ את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן וינצור יוסף וגו'. כי הדל לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי אין פירו' כל. כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכל. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אוכל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבלו כל המאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים ולמוקים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והוא התבואה שהוצאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן בעריס כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לנורך שני הרעב שיקחו ממנו כדי חיתם והנשאר בבר קיים באוצרות ויתכן שנתן להם דמים כשער הזול מנכסי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים
או

אבן עזרא

ומרכבת [ה]שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא ['] לפניו אכרע ואשתחוה. וזו המלה מבנין הכבד הנוסף. ויברך על ברכיו [כ]משקל. וכלם מגזרת ברכים. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך [ל]שם הפועל והאל"ף תחת ה"א. כמו השכם [מ]ושלוח. ולפי דעתי שאל"ף אשכם [נ]לשון מדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו [ס]רשות ללכת. או על דרך [ע]משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה. ואם היא מתורגמת לא ידענו [פ]שם יוסף. ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית [צ]והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד עכ"ום [ק]כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם וילא לך שם [ר]בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל [ש]כי היו מתים ברעב. וכן וכל הארץ באו. רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי
אמר

פירוש על אבן עזרא

השניה משם המלך. והשלישי. נקרא ע"ש מעלה השלישית עיין (לעיל ו' ט"ז) בפי' ר"א והפי' עליו. [ט]כמ"ש ומעלה ומלא מרכבה בל"א (געשפאן) בשם מאות כסף. וסוס בשמשים ומאה (מ"א י' כ"ט) עיין פרש"י שם המרכבה היא בד' סוסים. [י]ר"ל כ"א קורא אשר לפניו אברך והוא ההשתחויה. ופי' בנין הפעיל. אשר גם אחרים יכרעו לפניו. וכן ויברך הגמלים (לעיל כ"ד י"א) הוא הפעיל אשר עשה פעולה להבריך הגמלים. [כ](ד"ה ב' ו' י"ג) ויברך וכו' הוא מבנין הקל אשר הוא כרע בעצמו על ברכיו. [ל]ר"ל מקור. [מ]ר"ל כי שם כתוב בה"א (ירמיה כ"ה ד') ואולי ר"ל השכם ודבר. שם פסוק ג'. [נ]ר"ל באל"ף מאותיות איתן ופי' אשכמהו. (כ"ל) בכונה מביא ר"א הפסוק השכם ושלוח שם לפום אשר זה השכם בפסוק ד' בה"א הוא כמו השכם בפסוק ג' באל"ף. [ס]ר"ל כאלו כתיב רגל לו אפילו מי שיש לו רשות ללכת לא ירים בלתי רשות יוסף. [ע]ר"ל יעיז אנוש לעשות דבר בלעון בלעדו. [פ]ר"ל אם זה השם לפנת פענח מתורגם מלשון מצרית ללשון עברית. א"כ אינו ידוע לנו שמו בלשון מצרים. [צ]כמ"ש נברא דמטמרן גלין לי' פי' הלמונות גלויות לו והיא בת ד' אותיות. וא"כ קראו פרעה פענח. ופירושו בעברית כמו שקם. [ק]ר"ל הן לקדושה או לטומאה נקרא כהן כי מקור שם כהן הוא משרת. [ר](יחזקאל ט"ז י"ד) וכן מ"א ויצ"ע שליט על ארעא דמצרים. [ש]ר"ל כל האוכל שהיה בידם א"כ מאין לקחו לאכול. רק פי' כמו כל הארץ באו פס' כ"ז שאין פי' כולם
באו

ספורנו

המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כלם שלטונותו כמנהג לכל שלטון חדש: (מה) ויצא יוסף על ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: (מו) ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב המלפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצי'. בכל שבולת עשתה קמצים: (מט) אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיהיה נכנס: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות:
ויפתח

פירוש רשב"ם

למלך אשר לו: אברך. הוא אב למלך כדאמרי' לא רכא ולא בר רכא. כלומר אב למלך. וזהו וישמני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי למעלה אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה. אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך. לא ירים איש את ידו. לעשות שררה כמו שכתוב בירבעם אשר הרים יד במלך. רמה ידו ושררתו על ידי המלך שלמה כמו שכתוב שם ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף: (מה) צפנת פענח. כתרגומו ולשון מצרים הוא. וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו על ביתם שם הראוי. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע כשנעשה משרתו. וכן ויקרא לדניאל בלטשצר. כדכתיב די שם שמיה בלטשצר כשם אלהים: פוטיפרע. אין זה פוטיפר לפי הפשט: כהן און. של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים. וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ. הוציאה הרבה תבואה. כמו ועשת את התבואה לשלש השנים. לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. ולפי שבא יעקב בתחלת ימי הרעב בשנה שניה, ולסוף שבע עשרה שנה בשעת מותו אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם. אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: (נא) נשני. מן נשש. כמו חנני אלהים מן חנן. הדגש תחת אות ההפרה ואילו היה סגורת לא תנשני
נשיתי

ואת כל־בית אבי׃ נב ואת שם השני
קרא אפרים כי־הפרני אלהים בארץ
עניי׃ רביעי נג ותכלינה שבע שני השבע
אשר היה בארץ מצרים׃ נד ותחלינה
שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר
יוסף ויהי רעב בכל־הארצות ובכל־
ארץ מצרים היה לחם׃ נה ותרעב כל־
ארץ מצרים ויצעק העם אל־פרעה
ללחם ויאמר פרעה לכל־מצרים לכו
אל־יוסף אשר־יאמר לכם תעשו׃
נו והרעב היה על כל־פני הארץ ויפתח
יוסף את־כל־אשר בהם וישבר למצרים
ויחזק הרעב בארץ מצרים׃ נז וכל־
הארץ באו מצרימה לשבר אל־יוסף
כי־חזק הרעב בכל־הארץ׃ מב א וירא
יעקב כי יש־שבר במצרים ויאמר
יעקב לבניו למה תתראו׃ ב ויאמר
הנה שמעתי כי יש־שבר במצרים
רדו־שמה ושברו־לנו משם ונחיה
ולא נמות׃ ג וירדו אחי־יוסף עשרה
לשבר בר ממצרים׃ ד ואת־בנימין
אחי יוסף לא־שלח יעקב את־אחיו כי אמר פן־יקראנו אסון׃ ה ויבאו בני
ישראל לשבר בתוך הבאים כי־היה הרעב בארץ כנען׃ ו ויוסף הוא השליט
על־הארץ הוא המשביר לכל־עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו־לו

אפים

אונקלוס

ארי־אנשיני יי ית־כל עמלי וית כל־בית אבא׃ נב וית שום
תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי׃
נג ושלימת שבע שני שובעא (נ"י שבעא) די הוה בארעא
דמצרים׃ נד ושריאת שבע שני כפנא למיעל כמא די־
אמר יוסף והוה כפנא בכל־ארעתא ובכל־ארעא דמצרים
הוה לחמא׃ נה וכפנת כל־ארעא דמצרים וצוח עמא
(קדם) לפרעה (על־) ללחמא ואמר פרעה לכל־מצראי
איזילו לות־יוסף די־ייםר לכון תעבדון׃ נו וכפנא הוה על
כל־אפי ארעא ופתח יוסף ית־כל־(אוצריא) די בהון
עיבורא וזבין למצרים ותקיף כפנא בארעא דמצרים׃
נז וכל־דירי־ארעא עלו למצרים למזבן־עיבורא מן־יוסף
ארי־תקיף כפנא בכל־ארעא׃ א וחזא יעקב ארי אית־
עיבורא מזדבן־במצרים ואמר יעקב לבנוהי למה תתחזון׃
ב ואמר הא שמעית־אמרין ארי אית־עיבורא מזדבן
במצרים חותו תמן וזבונו־לנא מתמן ונחי ולא נמות׃
ג ונחתו אחי־יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים׃ ד וית
בנימין אחוהי דיוסף לא־שלח יעקב עם־אחוהי ארי אמר
דלמא־יערעניה מותא׃ ה ואתו בני ישראל למזבן־עיבורא
בגו עליא ארי־הוה כפנא בארעא דכנען׃ ו ויוסף הוא
דשליט על־ארעא הוא דזבין עיבורא לכל־עמא דארעא

ואתו

מסרה נב ואת שם, ד'. עניי, קמץ בטעין והוא סתום. נג ותכלינה, ל' וכ"כ מ"י וכ"ה בספר. נד ותחלינה, ל' ומ"ל. לבוא, מ"ו. הארצות, ל' מ"ל בתורה. והס"ס במוגה. נה ותרעב, ל' ר"פ. ללחם, ד' דגשים. נו על, בפתח. ד' בלי'. הם, בסגול ומוקף. וישבר, כו"ל באו' חסר. ויחזק, ע"ו. נז וכל הארץ, ה'. חזק, הזיין בפתח. מב א תתראו, ל' ומלרע. ב שבר, כו"ל השי"ן בסגול במ"ג בבלי'. רדו, ג' בלי'. ונחיה, ג' היוד בסגול. ג ממצרים, כ"כ במ"ס השימוש. ד בנימין, י"ז מ"ל. ה ויבאו, חסר. ו ויוסף, ג' ר"פ. השליט, ב' כשנגה מיולה. המשביר, ל' מ"ל. לכל עם, במקף ומונח. ויבאו, חסר.

ת"א וכל הארץ באו מצרימה פסחים קיט יבמות יג. וירא יעקב כי יש שבר ס' הזוהר פ' אמור. ויאמר יעקב לבניו למה תענית י. הוא המשביר סנהדרין לג.

רש"י

שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו (ישעיה נה) שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצריםה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי' שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י): (ול"נ פשוטו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורא: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם (ב"ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא

שבועות

על בית אבא: (נב) וית שום תנין קרא אפרים ארום תקיף יתי יי בארע סגופי היכדין עתיד למתקוף בית אבא הבא בסגופיהום: (נג) ושלימן שבע שני שובעא דהואה בארעא דמצרים: (נד) ושריאן שבע שני כפנא למיתי היכמא דאמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: (נה) וכפינת כל ארעא דמצרים דלא הוית מסקא בר זרעא וצוח עמא קדם פרעה בגין לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף דיימר לכון תעבדון: (נו) וכפנא הות על כל אנפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצרין דבהון עיבורא חבין למצראי ותקף כפנא בארעא דמצרים: (נז) וכל דיירי ארעא עלו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארום תקיף כפנא בכל ארעא: (א) וחמא יעקב ארום עלליא זבנין ומייתן עיבורא ממצרים ואמר יעקב לבנוי למא דין אתון דחלין למיחות למצרים: (ב) ואמר הא שמעית ארום אית עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן חבונו לנא מן תמן וניחי ולא נמות: (ג) ונחתו אחי יוסף עשרה למזבון עיבורא ממצרים: (ד) וית בנימין אחוי דיוסף לא שדר יעקב עם אחוי ארום אמר הא הוא טלייא ומסתפינא דלמא יארעיניה מותא: (ה) ואתו בני ישראל כל חד בתרעא חד דלא ישלוט בהון עינא בישא כד יעלון כחדא למזבון ביני כנענאי דעלין למזבן ארום הוה כפנא בארעא דכנען: (ו) ויוסף הוא הוה שליט על ארעא וידע דאחוי עלין למזבון מני נטורין בתרעי קרתא למכתוב כל דעליל ביומא ההוא שמיה ושם אבוי והוא הוה מזבן עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף ועלו בסרטייתא ובפלטייתא ובבתי פונדקתא ולא אשכחוהו

בעל הטורים

ספה מנובבם כ' הרעב כדמפרי' כל המספק עלמו עם הלבור בלרתם זוכה ורואה בנחמות לבור [דיוקו מסיפא דקרא בטרם תבוא שנת הרעב כפי' רש"י]: (נה) לכם תעשו בגי' המילה מעתו שלוה שומס למול: (ו) וישתחוו לו בגימ' בכאן נתקיים החלום: (ז) ויכרם. בקש ערם במו אם ה' אלהיך הירא:

יונתן

של סניבותיה: (נב) סיגופי תכאן משמע כאשר פירשנו כ"ש והוא פשוט: (נה) דלא הוית מפקא בר זרעא. דייק זה דהלא עתה וסליכה ותכף בהתחלת הרעב מדוע לא היה להם שתבואה ישנה אלא שזרעו ולא הוליא אפילו הזרע: (א) עלליא כבר כתבנו דתרגום של תבואה הוא עלליא: דעלין הוא תפרש תבואו לשון (ו) מני נטורין וכו' פי' הושיב שומרים בשערי העיר: ובלשו. תרגום של פשוט ובלשו: בסרטייתא. פי' ברחובות ושווקים של עיר: כפלונסי

רמב"ן

או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר במוס: (נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בכן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפיניקיא ובערביא ובפלישטינא: (נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר לעקו אל פרעה מיד כי העם לועקים כשיש להם מחיה מעט והוא דרכה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על פני כל הארץ כי טרם פתחו האולרות היה הרעב על פני כל הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה: (א) למה תתראו. אל תראו עלמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עלמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עלמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עלמן שבעים בפניהם כי ישמדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם ושילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות: (ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. איננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שלוה לסתום כל האולרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל האלרות והוא שואל וחוקר עליהם ומלוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והולרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען ללוות עליהם כמה ימכרו לארלם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען

אבן עזרא

[ה]אמר. ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל [א]מנני. ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (כד) ותחלינה. מבנין הקל[ב]פעל הכפל: בכל הארצות. הקרובות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האולרות [ג]שהיו עמם: וישבר לטצרים. פי' נתן שבר למצרים [ד]וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות הסרגשות נחברות [ה]במקום אחד יתלפי זו בזו. כמו ראה ריח בני. ומתוק [ו]האור. וכן וירא יעקב. כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה. כמו נתראה [ז]פנים: (ב) ושברו. וקנו לנו [ח]שבר: (ד) אסון. מות: (ו) המשביר. מגזרת שבר

פירוש על אבן עזרא

באו והלא יעקב ובנימין לא באו. רק פי' מי שהיה לריך. [א]עיין (לעיל כ"ו ז'). [ב]אע"ת חנני והוא מבנין הקל כי הפת"ח תחת חיר"ק שראוי להיות נשני ע"מ צונני מנחי ל"ה. [ג]כי שרשו חלל. [ד]בודאי לא פתח בתחילת הרעב האולרות אשר היו בארץ מצרים. [ה]עיין רש"י פה ומשמש לשון מכר. ופי' עשה להם מכירה כאשר קנו ממנו. [ו]ר"ל היה נ"ל וישמע יעקב וכו'. ובעבור כל החושים באים אל המוח היינו ראיה שמעיה ריח והרגש וכח הדבור. ע"כ מחליפם. לפעמים מכנה השמיעה לראיה או להרגש וכדומה [ז](קהלת י"א ז'). [ח](דה"ב כ"ה י"ז). [ט]כפי' לעיל פס' נ"ו כי הוא לשון ממכר ולא קנין ע"כ מוסיף כ"א וקנו לנו הממכר משם והוא כמו ולכו שברו בלא כסף (ישעיה נ"ה א')

ספורנו

(ע) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם בשאר מזונות מלבד הלחם: (א) למה תתראו. למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מלפה שילך חבירו ויתור (י"ל ויחזור) כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו ובאופן זה: לא נמות. ברעב: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב: (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעלמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום דבר נמכר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא

פירוש רשב"ם

נשיתי טובה שהוא מהטופי למ"ד פעל. היה לו לומר נשני. כמו עבדי רמני האיש אשר כלני רמני מן רימה את רעהו כלנו. כלה ה' את חמתו: (נד) ובכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: (נו) וישברו. לשון קניין מאכל ומשתה כדכתיב לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו. כמו לכה ונתראה פנים דאמציה שהניס דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל. אף כאן למה תתראו בפני האנשים שיש להם תבואה כל צרכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות תבואה ואתם יושבים

אפים ארצה: ז וירא יוסף את־אחיו
ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם
קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו
מארץ כנען לשבר־אכל: ח ויכר יוסף
את־אחיו והם לא הכרהו: ט ויזכר
יוסף את החלמות אשר חלם להם
ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות
את־ערות הארץ באתם: י ויאמרו
אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר־
אכל: יא כלנו בני איש־אחד נחנו
כנים אנחנו לא־היו עבדיך מרגלים:
יב ויאמר אלהם לא כי־ערות הארץ
באתם לראות: יג ויאמרו שנים עשר
עבדיך אחים | אנחנו בני איש־אחד בארץ כנען והנה הקטן את־אבינו
היום והאחד איננו: יד ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר
מרגלים אתם: טו בזאת תבחנו חי פרעה אם־תצאו מזה כי אם־בבוא
אחיכם

ואתו אחי יוסף וסגידו־לה על־אפיא על־ארעא: ז וחזא
יוסף ית־אחוהי ואשתמודענון וחשיב־מה־דמליל להון
ומליל עמהון קשיא ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא
דכנען למזבן־עיבורא: ח ואשתמודע יוסף ית־אחוהי ואנון
לא אשתמודעֻהי: ט ודכיר יוסף ית חלמיא די חלים להון
ואמר להון מאללין אתון למחזי ית־בדקא דארעא אתיתון:
י ואמרו לה לא רבוני ועבדיך עלו למזבן עיבורא: יא כלנא
בני גברא־חד נחנא כיוני אנחנא לא־הוו עבדיך אלילי:
יב ואמר להון לא ארי־בדקא דארעא אתיתון למחזי:
יג ואמרו תרין עסר עבדיך אחין | אנחנו בני גברא־חד
בארעא דכנען והא זעירא עם־אבונא יומא־דין וחד ליתוהי:
יד ואמר להון יוסף הוא די מלילית עמכון למימר מאללי
אתון: טו בדא תתבחנון חי פרעה אם־תפקון מכא אלהין

מסרה ז ויכרם, ל' וחסר. אליהם, מ"ל. וידבר, ו' בלי'. קשות, ב' ומ"ל. אלהם, חסר. ח הכרהו, חסר דחסר. ט החלמות, חו"ק ומ"ל פנין. אלהם, חסר י'. מרגלים, כו"ל הב' דגושה. לראות, מ"ל. י באו, דגוש מד' א"מ. יא כלנו, ב' ר"פ בלשן ענינו. איש אחד, מקף ומפ. נחנו, חסר א' ג'. א' ב'. יב אלהם, חסר. לראות, מלא. יג אחים, פסק. איש אחד, במקף ובמתג. והאחד, ד'. יד אלהם, חסר. אלכם, ו' חסר בתורה. טו בזאת, ב' ר"פ. תבחנו, ל'. תצאו, ע' מ"ל.

ת"א ויכר יוסף יבמות פח כתובות כז מציעא לט. שנים עשר יבמות יז.

רש"י

(שבועות טז): (ז) ויתנכר אליהם. (ב"ר) נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכרהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברת (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי

רמב"ן

כנען והם באו לפניו בעבור כולם: (ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שׂם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתני' ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר כאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון: (ח) והם לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו: (ט) ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים. כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימין עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל אותם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השנית כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כשקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימין אולי ישלטו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו ולזה נתכוונו בו רבותינו בבראשית רבה אמר רבי חייא בר' אבא כל
הדברים

אשתחודו ועלו לביתיה וסגדו ליה על אפיהום על ארעא: (ז) וחמא יוסף ית אחוי ואשתמודעינון ואתעביד בעיניהום כחלונאי ומליל עמהון מילין קשין ואמר להום מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: (ח) ואשתמודע יוסף ית אחוהי דכד אתפרש מנהום הוה להום רושם דקן ואינון לא אשתמודעוהי דלא הוה ליה רושם דקן והיא שעתא אית ליה: (ט) ודכיר יוסף ית חלמיא דחלם עליהום ואמר להום אלילי אתון למחמי ית עירית סטעיתא דארעא אתיתון למחמי: (י) ואמרו ליה לא רבוני ועבדך

אתן למזבון עיבורא: (יא) כולנא בני גברא חד נחנא מהימני אנחנא לא הוו עבדך אלילי: (יב) ואמר להון לא אלהן עירית סטעיית ארעא אתיתון למיחמי: (יג) ואמרו תריסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד נפק מלוותן ולית אנחנא ידעין מה הוה בסופיה: (יד) ואמר להום יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון: (טו) בהדא מילא תתבחרון חיי דפרעה אין תפקון מיכא אלהן בדייתי

אחוכון

בעל הטורים

בקש לקבלם בספר פנים יפות ובא המלאך שמלאו סוטה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכן כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' ע"י אלים גבריאל: (ח) לא הכרהו. ב' במסרה הכא ואידך גבי איוב ויכרו אותו מרחוק ולא הכירוהו (איוב ב') מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורין אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה' שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו לרמז שאחד ממנו חסר ונהנו פשענו. נחנו ב' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו. ויזהו שדרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר בשבילו אם לא ימכרוהו לנו והו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא ימכרוהו לנו לפדותו. מרגלים אתם פי' ולא אני שיהושע שילח ממני לא היה בעלת מרגלים. והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה שהשיבו כי הוא היה כלב שמדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעלת המרגלים. לא היו בגימ' כלב: (יג) והאחד איננו ופתיך ליה: (יד) ויאמר אליהם יוסף. שהיה מכה בגביע ואומר אני מכשף שמו יוסף: (טו) כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"ח שלא אלאו מזה עד

שיבואו

יונתן

(ו) כחלונאי פי' כאיש זר סרגוס של נכרי סילונאי וכן נמצא ברכה פ' קדושים:

(ח) רושם דקן פי' חתימת זקן וכ"ה בב"מ פ' המפקיד: (ע) מטעיתא פי' זונות

כסכן

רמב"ן

הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימן. פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מסכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואלו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה בהשתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות באהלם. והיה מקוה להיותו שם במצרים כי נראתו הצלחתו הגדולה שם וכש"כ אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו: ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה: וכל הארץ באו. אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו משם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש בטענה הזאת כי אמרו מפני

היותנו

אבן עזרא

שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא °לשני פעולים: (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי: קשות. שם התאר 'והטעם מלות קשות. וכן יענה עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם 'אחיו. ואחר הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה על כן אמר דרך משל. או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות 'סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף °והוא האמת: כנים. נאמנים. ויתכן להיותו מגזרת כן 'תעשה

כאשר

פירוש על אבן עזרא

א'). °ר"ל יוסף צוה לעבדיו למכור לאחרים. ופי' אשר הוא הממליא לעבדיו אשר ימכרו האוכל. 'ר"ל אשר פה מלת דברים חסר. ר"ל אם הדבורים יוצאים בקושי מחוסרים בהם דברים ופי' קשים. כ"כ קשות פי' מלות. וכן ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג) טעמו כמו דברי עזות. °ר"ל הכתוב לשון ויכר את אחיו ויכרם. ע"כ מפרש ויכר את אחיו בכללם ור"ל הכירם אשר הם אחיו. ויכרם. הוא הכרת כ"א וני הוא מאחיו. ע"כ כתוב את אחיו באמצע הענין אשר שייך למלת ויכר. ולמלת ויכרם. ע"כ מספר הכתוב למטה פס' ח' ויכר וכו' כ"כ. או פי' ויכר הראשון הוא בכללם אשר הם אחיו. ויכר בפסוק ח' הוא הכרת כ"א בשמו. וחז"ל דרשו יסור הפסוק ח' ויכר כפרש"י. וכפי פי' א' לפי דברי ר"א ר"ל ויכר בפס' ח' זה הוא החדוש הם היו עשרה והכירם כ"א לבדו מי הוא. והם היו עשרה ולא הכיר שום אחד מהם אשר הוא אחיהם. 'יפה פי' ר"א אשר קרא למקום אנשי מצרים בשם ערוה. כאשר זה לאומת זה עשה ה'. לנו מסר סודות הקדושה. ולהם סוד שם הטומאה אשר מקורם במקום המכונה ער וה*. וכה רמז ר"א על פסוק אלהי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז) וקיים והפך המקום הדבוק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין. ע"ם על פי' ר"א וז"ל כאשר האבר כולו בשר. ואוי לבשר מפני בשר אם מדבק לאחינו ראוי לו. °נ"ע מאין הוציא ר"א אשר חבת נחנו בלא אל"ף פי' אמת. אולי כונתו אם פי' במלת כנים כמו כן בנות צלפחד דוברות א"כ מלת נחנו שייך למעלה והוא כמו באל"ף. ואם פי' כנים כמו כן תעשה וכו': א"כ פירוש נחנו כמו האמת והוא שייך למטה. ור"ל באמת בזה האופן אנחנו. ולפי טעם המקרא שייך מלת נחנו למעלה. '(לעיל

*עיין מקובלים והבן.

י"ח

ספורנו

הוא בעצמו המשביר הולכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד: (ז) ויכירם. שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד: ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו: קשות. פן יכירוהו בקול: (ח) ויכר יוסף את אחיו. אחד לאחד אחר כך: ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. זכר להם את החלומות שבחלום הראשון היו כלם משתחוים ובחלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן ראה שיבאו כלם ויעברם ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזכות שיהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירה ויור כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכא דלעלמין לא תתחבל: (ט) לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לאכלנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במלות איזה מלך ולא יעבור המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלים עתה: (יב) לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל טוענים לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וכו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו ושאר אחד והקטן נשאר לבלבל ובכל אלה הפרטים יתברר אמתת אמרנו: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואיננו המפרטים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם להגיד מה שראיתם או שהסכמתם כדי לרגל כמו שאמרתי: (טו) בזאת תבחנו. שאם

איננו

פירוש רשב"ם

יושבים ומתראים כאלו יש לכם: (ז) מאין באתם. הראה להם שאינו מכירם. כי לא שאל להם למה באתם: (ח) והם לא הכירוהו. כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם: (ט) ערות. פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש. כדכתיב ערות יסוד. ערו ערו עד היסוד. ערות על יאור. ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (יא) כולנו בני איש אחד נחנו. לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים: (יב) ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם. כלומר אצלו ולדעת אם בנימן קיים אמר להם כן. והם השיבו שנים עשר עבדיך אנחנו וגו'. וכן

כתיב

אחיכם הקטן הנה: טז שלחו מכם
אחד ויקח את־אחיכם ואתם האסרו
ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם־לא
חי פרעה כי מרגלים אתם: יז ויאסף
אתם אל־משמר שלשת ימים:
יח ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי
זאת עשו וחיו את־האלהים אני ירא:
חמישי יט אם־כנים אתם אחיכם אחד
יאסר בבית משמרכם ואתם לכו
הביאו שבר רעבון בתיכם: כ ואת־
אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו
דבריכם ולא תמותו ויעשו־כן:
כא ויאמרו איש אל־אחיו אבל אשמים |
אנחנו על־אחינו אשר ראינו צרת
נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו
על־כן באה אלינו הצרה הזאת:
כב ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי
אליכם | לאמר אל־תחטאו בילד ולא
שמעתם וגם־דמו הנה נדרש: כג והם
לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ
בינתם: כד ויסב מעליהם ויבך וישב
אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את־
שמעון ויאסר אתו לעיניהם: כה ויצו
יוסף וימלאו את־כליהם בר ולהשיב
כספיהם איש אל־שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן: כו וישאו
את־שברם על־חמריהם וילכו משם: כז ויפתח האחד את־שקו לתת מספוא
לחמרו במלון וירא את־כספו והנה־הוא בפי אמתחתו: כח ויאמר אל־אחיו
הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל־אחיו לאמר מה־

זאת

אונקלוס

במיתי אחוכון זעירא הכא: טז שלחו מנכון חד וידבר ית
אחוכון ואתון התאסרון ויתבחנון פתגמיכון הקשוט אתון
אמרין ואם־לא חי פרעה ארי מאללי אתון: יז וכנש
יתהון (לבית־) למטרא תלתא יומין: יח ואמר להון יוסף
ביומא תליתאה דא עבידו וקיימו מן־קדם־יי אנא דחל:
יט אם־כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון
ואתון אזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: כ וית־אחוכון
זעירא תיתון לותי ויהמנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו־
כן: כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין | אנחנא על־
אחונא די חזינא עקת נפשה כד־הוה־מתחנן לנא ולא
קבלנא־מנה על־כן אתא (אתת) לותנא עקתא הדא: כב ואתיב
ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון | למימר לא־תחובון
(נ"י תחטאון) בעולימא ולא קבלתון ואף־דמה הא מתבעי:
כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה־
ביניהון: כד ואסתחר מעלויהון ובכא ותב לותהון ומליל
עמהון ודבר מלותהון ית־שמעון ואסר יתה לעיניהון:
כה ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון
גבר לסקיה ולמתן להון זודין לארחא ועבד להון כן:
כו ונטלו ית־עיבורהון על־חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח
חד ית־סקיה למתן כסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית־
כספיה והא־הוא בפום טועניה: כח ואמר לאחוהי אתותב
כספי ואף הא בטועני ונפק מדע־לבהון ותוהו גבר לאחוהי

למימר

מסרה טז ויקח, ל' רפי. האסרו, ל'. ויבחנו, ל'. האמת, ל'. יז ויאסף, כל או' חסר. משמר, ל'. יח אלהם, חסר. השלישי, מ"ל. וחיו, ז'. יט אחיכם אחד, ל' וא' אחיכם האחד. הביאו, ג' מ"ל. רעבון, מ"ל. [בתיכם, בא דגש אחר ה"ג למלך ביתו ובין עשרת הבתים חומר שהוא לשון מדה מכלול יופי. ובא מתג בב' וכן במלות הבתים מבתיך בא מונח הגם שהוא בקירוב הטעמים להורות שהוא ה"ג כנ"ל ועי' שמות, א' כ"א]. כ ואת אחיכם, ב'. תביאו, מ"ל. ויאמנו, ל'. תמותו, ז' מ"ל. ויעשו, במקף. כא ויאמרו, ו' ר"פ בטעם גרשיים. אל וגו', י"ט פסוק אל על על. אשמים, ל' ופסק. בהתחננו, ל'. הזאת במתג ולא הה"א. באה, מלעיל כדינו. הצרה, ל'. כב אתם, חסר. הלוא, י"ב מ"ל בתורה. אליכם, מ"ל. תחטאו, המתג בתיו. והחי' בסגול תמורת שוא. כג והם, ע' ר"פ בתורה*. שמע, כל או' חסר. המליץ, ל'. בינתם, מ"י וח"ו. כד ויסב, ב' וחסר. מעליהם, מ"ל. אלהם, חסר. ויאסר, כו"ל חסר ג' בתו' דמן רפי [ר"ל שהאל"ף בח"ם] וב' דגש. לעיניהם, כו"ל מלא [דמלא]. כה בר, כ"ב. ולתת, ח' מלין קמץ. צדה, כל או' חסר. כו חמריהם, ח"ו ומ"י. כז מספוא, כו"ל כ"כ [מ"ו וא' בסוף]. לחמרו, ח"ו. במלון, מלא. והנה הוא, ד'. כח הושב, לי' ומ"ל. ויחרדו, המתג ביוד והחי"ת בסגול תמורת שוא.

*ע' ר"פ ג' מהם בתו' כל"ל כ"כ בס' מבין חידות.

ת"א את שמעון ס' הזוהר פ' אחרי מות. ויצא לבם שערים ע.

רש"י

בחי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן:

כי המליץ בינתם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריה' ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחתו. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה

יונתן בן עוזיאל

אחוכון קלילא הכא: (טז) פטרו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תיתאסרון ויתבחרון פתגמיכון אין קושטא עמכון ואין לא חיי דפרעה ארום אלילי אתון: (יז) וכנש יתהום לבית מטרא תלתא יומין: (יח) ואמר להום יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקיימו מן קדם יי אנא דחיל: (יט) אם מהימנין אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דזבנתון לכפיני בתיכון: (כ) וית אחוכון קלילא תייתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: (כא) ואמרו גבר לאחוי בקושטא חייבין אנחנא על אחונא דחסינא אניקי דנפשיה כד הוה מפייס לנא ולא קבילנא מניה בגין כן אתת לנא עקתא הדא: (כב) ענה יתהום ראובן ואמר הלא אמרית לכון למימר לא תיחטון בטליא ולא קבילתון מני ואוף אדמיה הא

ירושלמי

מתבעי מנן: (כג) ואינון לא הוו ידעין ארום שמע הוה יוסף בלישן בית קודשא ארום הוה מנשה למתורגמן ביניהום:

[(כג) והינון לא הוון ידעין ארום הוה שמיעי יוסף בלישן בית קודשא ארום היך במתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון:]

(כד) וחזר מלוותהון ובכא ותב לוותהום ומליל עמהון ודבר מלוותהון ית שמעון דייעט למקטליה וכפת יתיה קמיהון: (כה) ופקיד יוסף לעבדוי ומלן ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון דגבר לגו שקיה ולמיתן להון זוודין לארחא ועבד להום כן: (כו) ונטלו ית עיבוריהון על חמריהון ואזלו מתמן: (כז) ופתח לוי דאשתאר בלחודיה משמעון חבריה ית שקיה למיתן אספסתא לחמריה בבי מבתותא וחמא ית כספיה והא הוא בפום טוניה: (כח) ואמר

לאחוהי

בעל הטורים

שיצאו י"ם אחים: (יז) אל משמר שלשת ימים. כנגד ג' דברים שעשו לו. ויפשיטו וגו' אם כסנפו וישליכו וימכרו: (כח) עשה אלהים. ב' במסרה הכא ואידך אשר עשה אלהים למשה

יונתן

הארץ ששפשוהו בשוק של זונות: (כג) מנשה למתורגמן כדפרש"י ונראה שדיוקו דהא אפי' פרעה היודע ע' לשון לא ידע עברים א"כ איך ימלאו זולתו היודעו אלא ודאי שהיה מנשה ולמדו מן אביו שהוא בכורו: ולכן א"ש המליץ בה"א הידיעה:

(כה) זודין. פי' מזונות לשון גמרא זודין קלילן: (כז) אספספא פי' מאכל בהמות:

בפרגמטיא

רמב"ן

היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי למה ישלחם כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים לדיקים בני לדיק ולא מרגלים: וטעם לא היו עבדיך מרגלים. כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרנו ודרשו שנכנסו בי' פתחי' כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שאמרו לו בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות: (יז) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא. ומפני מורא יוליך אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו לבנים האחד רק להביאו כלם: (כא) אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שיהלה הכתוב לקלר בסורסהם או מדרך הכתובים שמקלרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם הכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם ולאוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיו פירושו גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן: (כה) ועם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הלדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את הכל כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם: (כז) ויפתח האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם

עד

אבן עזרא

כאשר דברת. או מגזרת כן בנות °ללפחד כמו האמת: (טז) האסרו. תאסרו [ע]כמו ומות בשר: (יט) רעבון בתיכם. לורך בעבור הרעב. וטעמו הביאו אל °בתיכם: (כא) אבל. כמו אבל [צ]שרה אשתך כמו אכן: (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר ישאו רבים הגדול שבהם בפנים יענש יותר. ועזב ראובן כי הוא הצילו. ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימלאו בלשון רבים והנה שהם [ק]כספיהם: וישאו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור

כמו

פירוש על אבן עזרא

י"ם ה') ופי' בזה האופן מעשה. °במדבר כ"ז א' כולם משורש כון. וכן בני[ם] והורלאהם. נכון ומכון ואמתי. [ע]כי אין ביד אדם לאסור א"ע אם לא ע"י אחרים ולמה מלוה להם להאסר. ע"כ מביא ראיה מפסוק ומות (דברים ל"ב נ') אשר גם שם רק ידיעה אשר יומת כ"כ כונתו פה. °ר"ל מלת בתיכם אינו מחובר למלת רעבון כי הלכו להסיר הרעבון מביתם. ומלת הביאו אינו מכוון כי היה ל"ל הוליכו לבתיכם ממלרים. ע"כ מתקן ר"א. שבר רעבון פי' בעבור הרעבון. ופי' הביאו מקושר למלת בתיכם אשר שייך הבאה לבתם כמזון. וכן פירש"י. ושארי מפרשים ר"ל אשר כונתו הביאו הכסף עבור המזון אשר הוא הלורך עבור רעבון כאשר תבואו עוד הפעם. ע"כ לודקים דברי השבטים אשר אמרו ואת הארץ תסחרו (לקמן מ"ב ל"ד) אשר לא אמר להם יוסף ככה. וכפי' עולה יפה. אם לוה להביא כסף בודאי כונתו לעשות מסחר עוד בארץ. [צ](לעיל י"ז י"ט) והוא כמו אכן (לעיל כ"ח ט"ז). [ק]פה פס' כ"ה אשר הוא ל"ר. ואולי טעם ר"מ כי כספיהם מורה על השבטים והם רבים ופי' כסף של כ"א. ובלשון התלמוד

נמלא

ספורנו

אינכם אחים לא יסכן הקטן את עלמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכם: (יח) את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די ממיתכם: (כ) ולא תמותו. כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו: (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו: (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: וגם דמו הנה נדרש. אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והנה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה נחמתם: (כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים

לנו

פירוש רשב"ם

כתיב לפנינו שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו: (כא) הצרה הזאת. מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבית השבי: (כג) כי שומע יוסף. מבין. כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם: (כד) את שמעון. להפרידו מלוי שלא יתייעצו בין שניהם לעשות חבלה כאשר עשו בשכם: (כח) מה זאת עשה. מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו ממון על פירעון עווננו:

כספיהם

זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ: כט וַיָּבֹאוּ אֶל־
יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ
אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר: ל דִּבֶּר
הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן
אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ: לא וַנֹּאמֶר
אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים:
לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ
הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ
אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם
אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן
בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ: לד וְהָבִיאוּ אֶת־
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים
אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן
לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ: לה וַיְהִי הֵם
מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ
בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה
וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ: לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן
אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה:
לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־
שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ:
לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו
מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־
שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה: מג א וְהָרָעָב
כָּבֵד בָּאָרֶץ: ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל: ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר
הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם: ד אִם־יֶשְׁךָ
מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל: ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד
כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם: ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
למה

למימר מה־דא עבד יי לנא: כט ואתו לות־יעקב אבוהון
לארעא דכנען וחויו (נ"י וחויאו) לה ית כל־דארען יתהון
למימר: ל מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין (נ"י
קשיין) ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: לא ואמרנא לה
כיוני אנחנא לא הוינא מאללי: לב תרין־עסר אנחנא
אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא־דין עם אבונא
בארעא דכנען: לג ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא
אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית־עיבורא
דחסיר בבתיכון סיבו ואזילו: לד ואיתיאו ית־אחוכון זעירא
לותי ואדע ארי לא מאללי אתון ארי כיוני אתון ית
אחוכון אתן לכון וית־ארעא תעבדון־בה סחורתא: לה והוה
אנון מריקין סקיהון והא־גבר צריר־כספיה בסקיה וחזו
ית־צררי כספיהון אנון ואבוהון ודחילו: לו ואמר להון
יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון לא־הוה
הכא (ליתוהי) וית־בנימן תדברון עלי הוו כלהון: לז ואמר
ראובן לות־אבוהי למימר ית־תרין בני תמית אם־לא
איתניה לותך הב יתיה על־ידי ואנא אתיביניה לך: לח ואמר
לא־יחות ברי עמכון ארי־אחוהי מית והוא בלחודוהי
אשתאר ויערעניה מותא בארחא די תהכון־בה ותחתון
ית־שיבתי בדוונא לשאול: א וכפנא תקיף בארעא:
ב והוה כד ספיקו (שציאו עיין רש"י) למיכל ית עיבורא דאיתיאו
ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו־לנא זעיר עיבורא:
ג ואמר לה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר
לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון: ד אם־איתך
משלח ית־אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עיבורא: ה ואם ליתך
משלח לא נחות ארי־גברא אמר לנא לא־תחזון אפי אלהין
כד־אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למה אבאשתון לי לחואה
לגברא

מסרה זאת, דגש מ"ד. עשה אלהים, ב' בתורה. כט ויבאו, כו"ל חסר. ארצה כנען,
ס'. כנען, דגוש מדינח"מ. ויגידו, מ"ל. הקרת, חסר דחסר. אתם, חסר. ל דבר,
ב' ר"פ. אדני, ד'. קשות, מ"ו ב' ובענין. כמרגלים, מתב בכף. לא היינו, מ"ל.
לב עשר, מרכא. אנחנו, תביר בנו"ן. לג הניחו, מ"ל. ולכו, ג'. לד והביאו,
ו' מ"ל. ואדעה, ו'. ואת הארץ, ה'. תסחרו, ל'. לה מריקים, ל' ומ"ל [דמ"ל]. שקיהם,
מ"ל. איש, במרכא. צרור, במקף ובמתג ומ"ל. צררות, ל' וכ"כ [סו"ק ומ"ל
סכין]. וייראו, ל' ומ"ל. לו אלהם, חסר. ושמעון, ד'. ואת בנימן, ד' בסי' חסר
י"א. תקחו, קמץ לבעם הז"ק. כלנה, ב'. לז אין כאן פיסקא. תמית, ב' ומ"ל.
אביאנו, מ"ל. אשיבנו, מ"ל. לח אין כאן פיסקא. נשאר, ל"ד, וכל הנשאר דכו'.
וקראהו, דין כתיב באל"ף. שיבתי, מ"ל. ביגון, מ"ל. שאולה, ל' מ"ל בתורה.
מג ב לאכל, חסר. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. שבו, ב' חסר בתורה. ג העד, ד'
ס' בלי'. ד נרדה, ג'. ו הרעתם, חסר דחסר. לאיש, ל"ב. העוד, מ"ל.

ת"א דבר האיש מכות יא. יוסף איננו חולין לא. תנה אתו על בפרק קמג.
וקראהו אסון כתובות ל.

רש"י

זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף:
שכלתם

יונתן בן עוזיאל

לאחוהי איתותב כספי ואוף הא בטועני ונפק מנדע לבהון ותווהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי ולא בחובא דילנא: (כט) ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען ותניאו ליה ית כל דארע יתהום למימר: (ל) מליל גברא רבונא דארעא עמנא מלין קשין ובד יתן כמאללי ארעא: (לא) ואמרנא ליה מהימני אנן לא הוינא אלילי: (לב) תריסר אנחנא אחין בני אבונא חד לית אנן ידעין מה הוה בסופיה וקלילא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: (לג) ואמר לנא גברא ריבוני ארעא בדא אנדע ארום מהימני אתון אחוכון חד שבוקו עמי וית דצריך לכפיני בתיכון סיבו וטיילו: (לד) ואייתיאו ית אחוכון קלילא לותי ואנדע ארום לא אלילי אתון אלא מהימני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תתגרון בפרגמטיא: (לה) והוה כד אינון מריקין דיסקיידהון והא גבר קטר כספיה בדיסקייה וחמון ית קטרי כספיהון הינון ואבוהון ודחילו על שמעון דשבקו תמן: (לו) ואמר להום יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף אמרתון חיותא בישתא אכלתיה ושמעון אמרתון מלכא דארעא כפתיה וית בנימין בעיין אתון למיסב עלאי הואה צוקתא דכולהון:

ירושלמי

(לו) ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעא דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה וית בנימין אתון בעיין למיסב ועלי הינון למוקמא תרי עשר שבטין:

(לז) ואמר ראובן לאבוי למימר ית תרין בניי תקטול בשמתא אין לא איתיניה לוותך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: (לח) ואמר לא ייחות ברי עמכון ארי אחוי מית והוא בלחודוי אשתייר מן אמיה ויארעיניה מותא בארחא דתהכון בה ותחתון ית סיבתי בדווי לבי קבורתא: (א) וכפנא תקיף בארעא: (ב) והוה כד ספקו למיכול ית עיבורא דאייתו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבינו לנא קלילו עיבורא: (ג) ואמר ליה יהודה למימר מסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון זעירא עמכון: (ד) אין איתך משדר ית אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עיבורא: (ה) ואין ליתך משדר לא ניחות ארום גברא אמר לנא לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון עמכון: (ו) ואמר ישראל למא אבאישתון לי

בעל הטורים

למשה ולישראל (וע"ש): (לג) ולכו. ב' במסו' הכא ואידך (ש"א כח) ואור לכם ולכו' גם לאנכם גם בקרכם קחו וגו' ולכו מלמד שהרשה אותם להוליך לאן ובקר אע"פ שאין יולאים מאלרים והו גם לאנכם גם בקרכם קחו וגו' ולכו. ואמר להם שלא ילאו אלא בני טוב חזו ואור לכם ולכו: (לו) כלנה. ב' במסרה הכא ואידך ואת עלים על כולנה לומר שלעבר

יונתן

(לד) בפרגמטיא ל' גמרא בברכות ובכמה דוכתי פי' סחורה וכן פ"י בפ' מוכר לסוחר ע"ש: (לה) דיסקייה גם הוא לשון המורגל בדרז"ל: (לו) לוקתא מל' לרה ולוקה: (לז) תקטול בשמתא דייק דאלו היה מיתה ממש איך יאמר ראובן דבר שאינו נפסק

על בנימין עלה על כל הלער שנלטער משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג"פ ואמרינן תינוק אע"פ שאין נחש יש קימן ד"א כלנה כתיב חסר שעלי נוטל מזון נשותיהם שהם כלותי: (לז) שמית ב' במס' הכא ואידך (איוב ה') ופותה תמית קנאה. דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאהו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני שמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. אם שני בני' (הם) דתן ואבירם (עם הסיבום): (ד) נרדה ג' במסרה הכא ואידך נרדה ונבלה שם שפתם. (שה"ש י"ד) נרדה אסרי פלשתים לילה שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה לאהר הדבר כמו התם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג אבן מלרים כדכתיב נרדה

רש"י

שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב"ר): (ב) כאשר כלו לאכל. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב"ר): כאשר כלו. כד שליאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שליאו): (ג) העד העד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט) כד

רמב"ן

עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו האחרים לוקחים לחמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה חמורו רזק והולך למרפא ומלא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגום טוענא והנראה מדעתו שהיו לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם ובלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמלא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם. והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני לדדים הנקרא בלשון תלמוד תרלאתא ובפי אחד מן הלדדין הושם הכסף לכולם ואירע לא' שפתח הלד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח ללדדין: (לד) ואת הארץ תסחרו. שנו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אביהם לשלח אתם בנימן כי ברלונם מיד היו סוחרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם. וכן אמרו לו היכם האחד הכישו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאמר שמעון ויתכן שאמר להם יוסף ואם הארץ תסחרו ולא שנו הכתוב וטעמו שתביאו סחורה כרלונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם שתורתכם כי איטיב לכם תחת נשתכם. וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו התבללות לאביהם. או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי הסקור עליכם ואדע מה אתם. ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש"י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שהיה הרב לבזכר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאי' לסבוב הארץ ולסבור בה ברלונם תמיד ולא פירש כן שבו וסחרום ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני: והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה

פרוש על אבן עזרא

נמלא כסף כספים. ר"ל כאש המסבר. ופי' כן בעבור ה"א האחד הידוע. ר"ל

אבן עזרא

כמו לאחד בחשבון: (לג) ואת רעבון בתיכם. טורף: (לו) כלנה. כל הגרות האלה. וי"א כי פי' תמית תענים. והאחרים אמרו בזאת תפלה לנגד בשם

ספורנו

לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבואנו אליו כאומרם אחר כך ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו, והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"ל בספק בהיותו אחינו: (לו) עלי היו כלנה. אין אחד באלו הענקרים באחד ומגיכם אבל כולם בבני. זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קבל עתה את שני בני שימותו אם לא אביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ח' שרלים) יהא רעוא דלא נוקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. שיחיד לי מאותה האשה שהיתה עקרת הבית: (ב) שובו שברו לנו. כי

פירוש רשב"ם

(לה) כספיהם. לפי שהסמך מבלעת את החטף נדגשת הפ"ה של כספיהם: וכן נסך נסכיהם:

וכסף.

לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד
לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ
לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ
אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־
אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי
תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ
וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃
י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ
זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל
אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ
מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ
מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט
בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ
בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי
אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי
מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ

לגברא העד־כען לכון אחא: ז ואמרו משאל שאל־גברא
לנא ולילדותנא למימר העד־כען אבוכון קים האית לכון
אחא וחוינא־לה על מימר פתגמיא האלין המדע הוינא־
ידעין ארי יימר אוחיתו ית־אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל
אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף
אנחנא אף־את אף־טפלנא: ט אנא מערבנא־ביה מן־ידי
תבעניה אם־לא איתניה לך ואקימניה קדמך ואהי־חטי לך
כל יומיא: י ארי אלולפון בדא־אתעכבנא ארי־כען תבנא
דנן תרתין־זמנין: יא ואמר להון ישראל אבוהון אם־כן
הכא דא עיבידו סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואוחיתו
לגברא תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בטנין
ושגדין: יב וכספא על־חד־תרין סיבו בידכון וית־כספא
דאתותב בפום טועניכון תתיבון בידכון מאים שלו הוא:
יג וית־אחוכון דברו וקומו תובו לות־גברא: יד ואל שדי
יתן לכון רחמין לקדם גברא ויפטר לכון ית־אחוכון אחרנא
וית בנימין ואנא כמא דאתכלית תכלית: טו ונסיבו גבריא
ית־תקרבתא הדא ועל־חד־תרין כספא נסיבו בידהון
ודברו ית־בנימין וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף:
טז וחזא יוסף עמהון ית־בנימין ואמר לדי־ממנא
על

מסרה ז שאול, ב' מלא. שאל, המסג מלעיל והאלף בפתח ומוקף. על פי, ב'. הידוע, ג' די מ"ל וב' חסר. הורידו, מ"ל דמ"ל. ח שלחה, ו'. ונקומה, מ"ל ג'. ונחיה, ד'. גם אנחנו, י"ג פסו' גם גם גם. ט אערבנו, ל'. הביאתיו, מ"ל ב' יודין וס"ו. והצגתיו, ל'. י לולא, ד' כתיב א'. פעמים, הפתח רפי. יא אלהם, חסר. אם כן, פסק. אפוא, כ"כ בוא"ו ואל' וס"י. בכליכם, מ"ל. והורידו, מ"ל דמ"ל. צרי, ב'. נכאת, ב' באלף וח"ו. ולט, ב' וחס'. בטני', ל'. ושקדים, ל'. יב ואת הכסף, ד'. המושב, ב' דין פתח וא' קמץ ומ"ל. אמתחתיכם, כ"ל ח"ו ומ"י. תשיבו, מ"ל. יג קחו, ל' הקוף בקמץ לשנה האחרת. וקומו, ב' ומ"ל. שובו, ב' מ"ל בסוף' ומד ושובו. יד ואת בנימין, ד'. בנימין, י"ז מ"ל. שכלתי, ל' חסר. שכלתי, ל'. טו ומשנה, ב'. כסף, דגש מד"ד. בנימן, ב' בלי'. חסר. וירדו מצרים, ה' בלי'. טז בנימין, י"ז מ"ל. על ביתו, ס'.

ת"א אנכי אערבנו בתרא קעג. אם לא מכות יא. אם כן אפוא בתרא פו. וטבח טבח חולין פה.

שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־
אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים
אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם
וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־
ביתו

רש"י

כד בעד נעס: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון יישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (ים מפרשים לשון עלה שנודרים ביחידות וזהו עצי עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נתנבא בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידי כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו. (יא) אפוא. לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאלתנו ממכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכי ואומר אנו

זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה בראשית רבה: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א' ב' של רבי מכיר ראיתי פישט"ציאש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם. אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר): ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח מיד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר:
וענם

לי לחואה לגברא העד כדון אית לכון אחא: (ז) ואמרו מישאל שאיל גברא לנא ולייחוסנא למימר העד כדון אבוכון קיים האית לכון אחא ותנינא ליה על מימר פתגמיא האלין המידע הוינא ידעין דיימר אחיתו ית אחוכון: (ח) ואמר יהודה לישראל אבוי שדר טליא עמי ונקום וניזיל וניחי ולא נמות אוף אנן אוף אנת אוף טפלנא: (ט) אנא מערבנא ביה מן ידי תבעיניה אין לא איתיניה לותך ואקימניה לקדמך ונתחייב קדמך כל יומיא:

[(ט) נהוי מרחיק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא:]

(י) ארום אילולפון שהינא ארום כדון תבנא דנן תרתין זמנין: (יא) ואמר להום ישראל אבוהום אין כדין הוא דא עיבידו סבו מטה דמשבח בארעא והבו במניכון ואחיתו לגברא דורונא קליל שרף קטף וקליל דבש שעוה ולטום משח דבוטנין ומשח דלוזין: (יב) וכספא על חד תרין סיבו בידכון וית כספא דאיתותב בפום טוענכון תתובון בידיכון דלמא בשלו הוה:

[(יב) בכיפלא:]

(יג) וית אחוכון דברו וקומו תובו לות גברא: (יד) ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא ויפטור לכון ית אחוכון חורנא וית בנימין ואנא הא כבר אתבשרית ברוח קודשא ארום אין איתכלית על יוסף איתכל על שמעון ועל בנימין:

[(יד) ואנא היך מה די לא תכלית על יוסף ברי כן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על בנימין:]

(טו) ונסיבו גובריא ית דורונא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימין וקמו ונחתו למצרים ואתעתדו קדם יוסף: (טז) וחמא יוסף עמהון ית בנימין ואמר למנשה דממנא אפיטרופוס על ביתיה אעיל ית
גבריא

בעל הטורים

עשה שבנו זה ס"ת כס בן ד' לומר שהשם מלוה לצדיקים: (יג) מעט צרי ומעט דבש וגו'. ד' מינים הביאו לו מנחה כנגד ד' בני הגבירות כל א' מין א': (טו) ומשנה ב' בדם ונבלא עם שפחם (ועי"ז הרגו איש רעהו ע"ש ברש"י): (ז) על פי ב' במסו' ע"פ הדברים ע"פ שנים עדים. שהוצרכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר: (ט) לך כל (הימים. עם הסיבום) בגימ' העוה"ז ולבא (עם הכולל): (י) כי
במסירה

יונתן

בסק הטעם להמים בידים את בני בניו לכן מתרגם בשמחה שכן היה מנהג באמונים לענם בבידוי כמפורסם כן בדרז"ל: (ח) טליא פי' נער: (יא) כל קליל בלשונו הוא תרגום על קטן ומעט וכן ת"י בפ' נח ובכמה דוכתין: (יד) אין אתכלית פי' אם אשכל על יוסף אז אשכל גם עליהם וזה נתבשר ברוח הקודש גלוי קלא ולא ביזור אמיתי כאשר חשבו קלאם לשבים לא אימכלי דהוה משמע שלא נשכל שזהו דעת
רש"י

רמב"ן

ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן בכור פשע (נ"ל באביו) באחיו ולא יכנס בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להביא לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימן. נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון בלבו אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימן, כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בניתי לכם לא שלח עדיין את בנימן ויניחנו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נזרקה בו לרבות את יוסף. ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון. ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל עליהם גם על האחר אולי עודנו חי. ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתר קריה בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני שלים זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה' איש מלחמה וכתיב ויתן אותם לרחמים: ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים. אחר ואת בנימן זה יהודה ובנימן: ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני. לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל. והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש וראה הביאה הענין ותחלתו והתפלל אותם לשעה ולדורות והכתוב הזה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אותם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין: ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי ומבנימן ל' רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי יתנחם מכל הבא עלי ביתרון כאבו על יוסף וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון: (יח) להתגולל עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיהפוך מלד אל לד על שכבו: ולהתנפל עלינו. כאדם שיתנפל בכלונו על שכיבו מלוא קומתו ואונקלוס תרגם להתגולל לאיתרברבא עלנא שינשאו עלינו כשוא היא לגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשים עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו
יקרא

אבן עזרא

[ט]שהם. וכלל הדבר אילו היה נודע כוונה לא [ה]היה יעקב מתירים: (ט) גם אנחנו. דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון. כמו משל גנו [א]גם אתה: (יא) זאת עשו. זאת [ב]הסלה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח. מגזרת [ג]זמירות: צרי ונכאת. כבר [ד]פירשתים: בטנים. אין לו ריע במקרא. וי"א [ה]האגוזים: (יב) משנה. [ו]שני: משנה. מגמות בעלי [ז]הה"א. וטעם ואל שדי שים לו כח לעשות כאלה: (יד) כאשר שכלתי. במות יוסף
אשכב

פירוש על אבן עזרא

[ט]ר"ל כי אין שייך כפשוטו להמית בני ראובן אם לא יביא את בנימין וגם היום נשבעים עם חיי הבנים לאמת הענין. ומדויק מלת לאמור. ופי' ויאמר לאביו לאמר אשר ישבע לה' בחיי בניו ויבקש עליהם המות אם לא יביא את בנימין. [ה]כענין שאמרו חז"ל בצ"ב בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח. ובשעה שהיה אומר דבר של בעלה היה אומר לא יכד בני עמכם. ר"ל אין ממש בדבריו כמ"ש יעקב לדמוי בעלמא. [א](שופטים ח' כ"ג). ואולם לפי הפשט יוכל לפרש ג"כ גם הראשון. כי לפי דעת יעקב אע"ה כבר מת יוסף והיה מפחד לשלח את בנימין. ע"כ טען יהודה אם לא ישלח בנימין א"כ גם הם ימותו כמו יוסף. [ב]כי אין שייך גבי נקימה עשיה. ע"כ מוכיח כי העשיה מורה על העלה. [ג](ישעיה כ"ד ט"ז) כי מיטב השיר והמשובח שבו נקרא זמיר. וכן זמרת פי' מנחה ממיטב פירות הארץ אשר ראוי לשבח הארץ המוציאם. וכן ת"א מדמשבח בארעא ככתוב קודש הלולים לה' (ויקרא י"ט כ"ה). [ד](לעיל ל"ז כ"ה). [ה]כן פי' בערוך ערך בטן. [ו]ר"ל הכסף לשבור בר עכשיו הוא שני לכסף המושב הראשון. ולא כת"א ויב"ע על חד תרין. [ז]כי ברשו שגה, והוא ע"מ מקנה
שכשו

ספורנו

כי שבר שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר להם אותי שכלתם לא שהיה הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו: (י) כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שהסבה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפוא. מן הסברה ראוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ בכליכם מעט צרי. כי אמנם המנחה שתועיל לאיש נכבד להון ימלכך שתהיה רבת הכמות להשביע עין הכילי וזאת המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים המגלאים על המעט והם בהיכלי מלך וזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון. ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עולה ומנחה. ואח"כ (יג) וקומו שובו אל האיש. כי עכ"פ תכפרו פניו מלד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אבן חן השוחד בעיני בעליו וכו': (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף: (טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנכנסים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא את האנשים הביתה. אל בית הדירה, כי היה אז בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות
עניינם

פירוש רשב"ם

(יב) וכסף משנה. לקנות: אולי משגה הוא. לסימן נתנוהו על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו. לחזור ולקחתו: (יד) כאשר שכלתי. כמו וכאשר אבדתי אבדתי כלו' על הספק אני
שולחי

ביתו הבא את־האנשים הביתה וטבח
טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים
בצהרים: יז ויעש האיש כאשר אמר
יוסף ויבא האיש את־האנשים ביתה
יוסף: יח וייראו האנשים כי הובאו
בית יוסף ויאמרו על־דבר הכסף השב
באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים
להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת
אתנו לעבדים ואת־חמרינו: יט ויגשו
אל־האיש אשר על־בית יוסף וידברו
אליו פתח הבית: כ ויאמרו בי אדני
ירד ירדנו בתחלה לשבר־אכל:
כא ויהי כי־באנו אל־המלון ונפתחה
את־אמתחתינו והנה כסף־איש בפי
אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו
בידנו: כב וכסף אחר הורדנו בידנו
לשבר־אכל לא ידענו מי־שם כספנו
באמתחתינו: כג ויאמר שלום לכם
אל־תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן
לכם מטמון באמתחתיכם כספכם
בא אלי ויוצא אלהם את־שמעון:
כד ויבא האיש את־האנשים ביתה יוסף
ויתן־מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא
לחמריהם: כה ויכינו את־המנחה עד־בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי־
שם יאכלו לחם: כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את־המנחה אשר־בידם
הביתה וישתחוו־לו ארצה: כז וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם
הזקן אשר אמרתם העודנו חי: כח ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו
חי ויקדו וישתחו: כט וישא עיניו וירא את־בנימין אחיו בן־אמו ויאמר הזה
אחיכם

°הא' דגוש °וישתחוו קרי

על־ביתה אעיל ית־גבריא לביתא ונכוס נכסתא ואתקין ארי עמי ייכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא כמא די־אמר יוסף ואעיל גברא ית־גבריא לבית יוסף: יח ודחילו גבריא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על־עסק כספא דאתותב בטוענא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית־חמרנא: יט וקריבו לות־גברא די־ממנא על־בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתא: כ ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן־עיבורא: כא והוה כד־אתינא לבית־מבתא ופתחנא ית־טוענא והא כסף־גבר בפום טוענה כספנא במתקלה ואתיבנא יתה בידנא: כב וכספא אחרנא אוחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן־שוי כספנא בטוענא: כג ואמר שלם לכון לא־תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית־שמעון: כד ואעיל גברא ית־גבריא לבית יוסף ויהב־מיא ואסחו רגליהון ויהב כסתא לחמריהון: כה ואתקינו ית תקרבתא עד־דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי־תמן יכלון לחמא: כו ועל יוסף לביתא ואיתיאו לה ית־תקרבתא די־בידיהון לביתא וסגידו־לה לארעא: כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד־כען קים: כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד־כען קים וכרעו וסגידו: כט וזקף עינוהי וחזא ית־בנימין אחוהי בר־אמה ואמר הדין אחוכון זעירא די
אמרתון

מסרה הבא, ג', ב' חסר וא' מ"ל. וטבח, וא' למען טבח. בצהרים, י"ב. יז ויבא, כ"א. ביתה, ג'. יח וייראו, כו"ל בא' בב' יודין. הובאו, ל' ומ"ל. השב, מטעי' בי' המושב ל' דגש. מובאים, מ"ל דמ"ל. להתגלל, ל' וחסר. ולהתנפל, ל'. ולקחת, ד' רפין. אתנו, כל או' חסר יחד ואתנו. חמרינו, ס"ו ומ"י. כ בי אדני, ו'. ירד, חסר. כא המלון, מ"ל. ונפתחה, ל' פתח דגש וחד רפי. ונשב, ל'. כב הורדנו, ל' [ומ"ל]. כג מטמון, ל' ומ"ל. ויוצא, י"ב מ"ל. אלהם, חסר. כד ביתה, ג'. מספוא, מ"ל ו' א'. לחמריהם, ס"ו ומ"י. כה ויכינו, מ"ל. בוא, י"ג מ"ל. כו הביתה, י"ט. ויביאו, ב' דגש הא' מ"ל. הביתה, י"ט. כז לשלום, מ"ל. השלום, מ"ל. העודנו, מ"ל. כח שלום, מ"ל. עודנו, מ"ל. וישתחו, וישתחוו ק'. כט וישא עיניו, ה' חסר אא. בנימין, י"ז מ"ל בתו'. הזה, ד' רפי.

ת"א את בנימין אחיו בן אמו זבחים קכג.

רש"י

(טז) וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר. ויש הרבה בגמרא שרא לבלבא שירותא. בלע אטולא שירותא (ברכות ל"ט). אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יוד"ין ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה. להתגלל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא ל' להתעולל כדמתרגמינן עלילת דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות לז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו.
הזמינו

גובריא לביתא ופרע בית ניכסתא וסב גידא נשיא ואתקן תבשילא באפיהון ארום עמי ייכלון גובריא באישון שירותא דטיהרא: (יז) ועבד גברא היכמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף: (יח) ודחילו גובריא ארום איתעלו לבית יוסף ואמרו על עיסק כספא דתב לטוננא בקדמיתא אנן מתעלין למתעקפא עלן ולמדיינא עלן ולמקני יתן לעבדין ולמיסב ית חמרנא: (יט) וקריבו לות גברא דיממנא אפיטרופוס על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתיה: (כ) ואמרו בבעו מנך רבוני מיחת נחיתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: (כא) והוה כד מטינא לבית מבתותא ופתחנא ית טוננא והא כסף גבר בפום טוניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: (כב) וכספא חורנא אחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוננא: (כג) ואמר שלם לכון מן רבוני לא תדחלון אלהיכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטוניכון כספיכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: (כד) ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף ויהב מוי ושזיגו ריגליהון ויהב אספסתא לחמריהון: (כה) ואתקינו ית דורונא עד מעל יוסף בשירותא דטיהרא ארום שמעו מניה ארום תמן יסעדון לחמא: (כו) ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית דורונא דבידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: (כז) ושאיל להום לשלם ואמר השלם לאבוכון סבא דאמרתון לי העוד כדון קיים: (כח) ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כדון הוא קיים וגחנו וסגידו: (כט) וזקף ית עינוי וחמא ית בנימין אחוי בר אמיה ואמר הדין אהוכון

בעל הטורים

במסורה ומשנה כסף. ומשנה שבלון. לומר לך ק"ו מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל בכפלים כפלים

יונתן

כפ"י שנגלגלה בו רוח הקודש אבל הוא כתב הא כבר אסבריה ודוק: (טז) ופרע בית ניכסתא פי' גלה להם בית השחיטה כ"ה בחולין פי' גיד הנשה מ"ד ענוח פרע להם בית השחיטה והכן עול גיד הנשה וזהו גידא נשיא: (יח) למסעקפא הוא לשון דרז"ל הבא בעקיפין פי' בערמה: (כד) אספסתא הוא לשון גמרא בב"ב והוא מאכל בהמה

רש"י

הזמינו עסרוהו בכלים כאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (כלאה דיוקו דרש"י מהביתה בתלאה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק:) (כח) ויקדו וישתחו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה נשתטח

רמב"ן

יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תואנה תוסקפא: וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלום לביתנו בר וימותו כולם ברעב: (כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י וזה דבר זר מאד לשמעו אל מלת לשון טורסי ואינה דומה אליה כי בייא טלה מלה לא תשתנה ולא יאמ' מתנה בי ועוד שהמלה הזאת אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותלעומות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדם והיא ידועה בלשון ערב יכגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפה בשוא יאמרו אותה על הדוסק והנער ובב"ר במדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אנדיקוס במדינה ממונה על בייא שלו אגרטום במדינה ממונה על בייא. שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה. ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הלועקים בייא. ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין. ובפרשת ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשה וישמע יתרו נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח ליבור עליו אם הכה אדם מעביר בייא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו. ובפרשת אתה כי תוליע לווח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס מתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה: ור"א אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דל"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר שפי' בי בעלני אתה אדון ומושל ובאו שני בטויים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך אני: (כג) נתן לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בבורו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נסומים כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון. טמן עצל ידו בצלחת. יש לנו מטמונים בשדה. והנה אמר להם כי דרך הסוחרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן השקים שקיהם ונתן עשרה שקים שבר והכסף טמון תחת התבואה ובא אדניו ולוה

אבן עזרא

אחשב כי שכלתי משכל: (יח) להתגולל. מגזרת בגלל [ס]הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעלמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה. ולפי דעתי שהוא דרך קצרה. כמו בי אדני [ד]העון. וטעם עון במקום הזה כטעם גדול [ל]עוני מנשוא. והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר [ו]ויצא בגורלכם כי כספיכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף. כמשפט [י]הלשון אל בית יוסף: (כז) השלום אביכם הזקן. שם תחת [ס]שם התואר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם. וכן אתה [ע]שלום: (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ [ס]וכבר השתחוו: (כט) אלהים יחנך

פירוש על אבן עזרא

אחשב שכלתי. ר"ל מלת שכולתי הוא עבר. שכלתי הוא הוה. והלא מקודם לא נחסר לו רק יוסף. וכהיום הולכים כולם לסכנה. ואיך הוא הדמוי. ואם השווי הוא אשר הולך בנימין הלא אינו ידוע מה יהיה עמו. ע"כ מפרש ר"א כי במושבו על מחת יוסף היה נחשב בעיניו כמו שהוא שכול מכולם. [ס](דברים ע"ו י') ופי' בסבת הדבר הזה. וכן פה ע"י מזמת הכסף אולי נתגלגל עליהם עוד איזה עלילת דברים. [י]ור"ל זה המ"ו מבנין נפעל ולא כתוב נגולל ונכפל וכו'. ע"כ מפרש הם יעשו ענין ויאמרו עליהם א"כ יבוא מעלמו הרעה עליהם. [כ](ש"א כ"ה כ"ד). [ל](לעיל ד' י"ג) שפירושו עונש. כ"כ אמרה אביגיל לדוד. אחרי שעבדי עשה עמי מה שתחפץ אך תשמע מקודם הענין וכו'. וכ"כ טענו עם איש אשר על הבית. [ס]ופי' לכם הוא בשבילכם. ויותר היה כלאה לפרש אשר זה הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רצה לפקוח עיניהם הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רצה לפקוח עיניהם אשר שמו הכסף בכונה. ע"כ מפרש ר"א כי הוא הכסף אשר היה באוצר התבואה מכבר. [י]ר"א בסוף כלמ"ד בתחילה. [ס]פי' היה ראוי להיות מלת השלום בלא ה"ו. כמו ויבוא יעקב שלם. והיה פי' השלם אביכם. אם אביכם הוא שלם. ע"כ פי' כי הוא תאר בן אדם שלום. ור"ל הם שלום לאביהם והוא שם דבר משלוה. [ע](ש"א כ"ה ו'). [ס]ר"ל חז"ל (בשבועות ע"ז ע"א) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים. ור"א פירש וישתחו (לעיל כ"ג ל') פישוט ראשו כמשפט הכוהן שבח. ופה פי' (לעיל פס' כ"ו) כתוב וישתחוו לו ארצה. בודאי זאת היא פשוט ידים ורגלים. ופה כתוב וישתחוו בלא מלת ארצה בודאי אינה רק הרכנת הראש על שאלת שלום אביהם. והיה ל"ל מתחילה וישתחוו והדר ויקדו. ע"כ פירש ר"א אשר השתחויה היתה מקודם. ואח"כ הרכינו ג"כ הקדקד. ופי' וישתחוו כבר השתחוו. וכן פי' ר"א בכמה מקומות וכן פי' ויאמר בא מי את פי' וכבר אמר וכו' (לעיל כ"ד י"ד) ע"ש בפי' ר"א המובא בשם התוספות הפי' כ"כ. שכאוי

ספורנו

עניכם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימין ממשאות כלם: (כא) כספנו במשקלו. באותם המטבעות עצמן לסיבך מחשבנו שלא היה מסגה ממעות של אחרים: (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו: אביכם הזקן אשר אמרתם וגו'. כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם רז"ל שמתומם של זקנים מתרפטות ואזכיהם מתכבדות: (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום

פירוש רשב"ם

שולחו טה שיארע יארע: (יט) וידברו אליו פתח הבית. קודם שנכנסו: (כג) ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים בניסים היו: (כה) ויכינו את

אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר
אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי: שביעי ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף
כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ
לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה:
לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר
שִׂימוּ לָחֶם: לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם
לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם
כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־
הָעִבְרִים לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם:
לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר
כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ: לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו
אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת
כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ:
מד א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר
מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל
כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ
בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ: ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ
הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת
כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר
דִּבֵּר: ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ
הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם: ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר
לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה: ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי
בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם: ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה
לעבדיך

אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ל ואוחי
יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל
לאדרון בית משכבא ובכא תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק
ואתחסין ואמר שויאו לחמא: לב ושויאו לה בלחודוהי
ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמה בלחודיהון ארי
לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא
דמצראי דחלין לה עבראי אכלין: לג ואסחרו קדמוהי
רבא כרבותה וזעירא כזעירותה ותמהו גבריא גבר לחבריה:
לד ונטל חלקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנימן
מחלקי דכלהון חמשא חלקין ושתיאו ורויאו עמה: א ופקיד
ית די ממנא על ביתה למימר מלי ית טועני גבריא
עיבורא כמה די יכלין למטלי ושוי כסף גבר בפום טועניה:
ב וית קלידי קלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית
כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא
נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן
קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתה קום
רדף בתר גבריא ותדבקינון ותימר להון למה אשלמתון
בישא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני בה והוא
בדקא מבדק בה אבאשתון די עבדתון: ו ואדביקנון
ומליל עמהון ית פתגמיא האלין: ז ואמרו לה למה ימלל
רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדיך מלמעבד כפתגמא
הדין

מסרה ויאמר, ז' פסוק מ מ. יחנך, ב' לקול זעקך. ל נכמרו, ג'. לבכות, מ"ל. שמה, י"ח ס"פ. לא ויתאפק. ב' המן. שימו, מ"ל. לב וישימו, מ"ל. ולהם, ס'. ולמצרים, ל'. האכלים, ס"ו ומ"י. ויכלון, מ"ל דמ"ל ונון בסוף. לאכל, כל או' חסר. תועבה, כל או' מ"ל. הוא, ויו וחירק. לג הבכר, חסר. כבכרתו, ל' וחסר. והצעיר, מ"ל. כצערתו, ב' חסר בלי'. לד משאת, ד' ב' חסר וב' מ"ל בלי'. אלהם, חסר. ותרב, ב'. משאת, ו' פסוקין. ממשאת, ל' וחסר. ידות, מ"ל. מד א על ביתו, ח'. מלא, ה' דגש. יוכלון, ב' ובעינין מ"ל דמ"ל ונון בסוף. ושים, ט'. ב גביעי, ל' ומ"ל. גביע, כו"ל בלי'. כ"כ. תשים, מ"ל. ואת כסף, ל'. שברו, ב' בב' לי'. ג הבקר, ל' ר"פ. אור, מ"ל. שלחו, ל' וחסר. וחמריהם, ס"ו ומ"י. ד הרחיקו, מ"ל. רדף, ל' בתורה וחסר. אלהם, חסר. טובה, מ"ל. ה הלוא, י"ג מ"ל בתורה. הרעתם, חסר דחסר. ו וישגם, ה' חסר בלי'. אלהם, חסר. ז חלילה, מ"ל.

ת"א וישא משאת פסחים לו מציעא נג מכות יט. וישתו וישכרו שבת קלט. הבקר אור פסחים ב תענית י' ס' הזוהר פ' ויקהל.

רש"י

משתחוים לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים אמר יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמי. אשבל. שנשבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מפים. מפי אבי למד. וחפים. שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובל' משנה (ב"מ ע"ד) על הכומר של זתים ובלשון ארמי (פסחים כ"ח) במכמר בשרא. ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו וקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חוזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכרתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולן בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת. מנות: חמש. ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: (ב) גביע. כוס ארוך וקורין לו מדרי"נש: (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון.

ירושלמי

אחוכון זעירא דאמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: (ל) ואוחי יוסף ארום רחשו רחמוי על אחוי ובעא למבכי ועל לקיטונא דבי מדמכא ובכא תמן:
[(ל) לקיטונה ושזגי:]
(לא) ושזג אפוי מן דמעין ונפק ואזדרז ואמר שוו לחמא: (לב) ושויו ליה בלחודוי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארום לא כשרין מצראי למיכול עם יהודאי לחמא ארום בעירא דמצראי דחלין ליה יהודאי אכלין: (לג) ואחזרו קדמוי רבא כהלכת רבנותיה וזעירא כהלכת זעירותיה והוה נקיט כסא דכספא בידיה ומקשקש בנחש בנהא דלאה סדר מציטרא חדא ובנהא דזלפה מציטרא חדא ובנהא דבלהה מציטרא חדא ובנימין בר רחל סדר לציטריה ותמהו גובריא איניש בחבריה: (לד) ונטל חולקין מעל פתוריה ושדרינון מן קדמוי לקדמיהון וסגא חולקא

יונתן בן עוזיאל

דבנימין מן חולקי כלהון חמשא חולקין חולק חד חולקיה וחולק חד מן דיליה וחולק חד מן אנתתיה ותרין חולקין מן תרין בנוי ושתיו ורויו עמיה דמן יומא דאיתפרשו מניה לא שתו חמרא לא הוא ולא הינון עד יומא ההוא: (א) ופקיד ית מנשה דממנא אפיטרופוס על ביתיה למימר מלי ית דיסקיי גובריא עיבורא היכמא דאינון יכלין לסוברא ושוי כסף גבר בפום טוניה: (ב) וית אוגביני אוגבין דכספא שוי בפום טונא דזעירא וית כסף זבינוי ועבד כפתגמא דיוסף דמליל: (ג) צפרא נהיר וגברייא איתפטרו הינון וחמריהון: (ד) הינון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר למנשה די ממנא אפיטרופוס על ביתיה קום רדף בתר גובריא ותדביקינון ותימר להום למא שלימתון בישתא חולף טבתא: (ה) הלא דין דהוה שתי רבוני ביה והוא מטיירא הוה מטייר ביה אבאשתון מה דעבדתון: (ו) ואדביקינון ומליל עמהון ית כל פתגמיא האלין: (ז) ואמרו ליה למא ימליל רבוני

כפתגמיא

בעל הטורים

כפלים: (כט) יחנך ג' במסו' הכא ואידך (ישעיה ל') חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בניה יש לך ומה שמם וס"ל שלכולם קרא שמות ע"ש הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו. (תיד) ככמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: (לא) ויתאפק ג' במסרה הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים: (לג) והצעיר ג' במסרה והצעיר כצעירתו (ישעיה ס') והצעיר לגוי עצום בנימין שהיה צעיר שאהו גדול מכולם כדכתיב והרב משאת בנימין ממשאות כולם: (לד) משאת ג' במסרה

יונתן

בהמה וכן מכנוס אם ינעה שור על צלילו הורא על אספסתא: (ל) נכמרו כחמרי פי' כמו כחם לבי וכן מרחשן שעניינו נענוע ונדנוד כי כן דרך הרוצה לבכות וק"ל: (לב) דחלין וכו' פי' כי לאכול המה ירחאם ע"ז שלהם וכן ת"א ודייקו מלת תועבה וק"ל: (ב) אוגביני אוגבין מלת גביע מתרגמו אוגב לפעמים משנה ומתרגמו כלידא כמו שת"א כאן ובפ' תרומה בגביע דמנורה והגלון מוהר"ד רוצה לשנות את טעמו בשינוי דמיקא כאשר כתב בעצמו ע"כ לא העתקתיו וע"ש: (ה) מטיירא מטייר כבר פירשנוהו ועוד פירוש בפסיקתא מאי בטייר אסטרלוג היו שהיו יודעים במזלות:

נרלוזן

רמב"ן

ולוה אליו לספר' אל כל בני יעקב כי רצה לאהב לשלחם או מפני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו כסף טוב אמור לשם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות המוכרים מרוב מהומות העם: (א) כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו: ושים כסף איש בפי אמתחתו. לדעתם. כי אמר להם ידע אדני כי עשה להם חמס ויבקש להטיב להם שהם עשה זה בפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התגללות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד בכל מצרים והאומות רבות בתוכם היו הבאים ונתנין שקיהם בשקיהם למשביר והוא מודד להם לפי הכסף המגיע בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית: (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש. ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת: ונעשה אשר ישתה אדני בו. עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שמד ותשלומין: והוא נחש ינחש בו. כי אינו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשי' עליו וזהו שאמר איש אשר כמוני. וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו. ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין

כאשר

אבן עזרא

יחנך. אין לו משקל [א]אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור [ב]נכמרו: (לד) וישא משאת. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל א' [ג]מהם. כי רחוק לתת לו חמש [ד]ידות על כל חלק וחלק: (ב) גביעי. כוס: (ה) והוא נחש ינחש בו. הוא נסה [ה]אתכם בו לדעת אם אתם גנבים. כמו [ו]נחשתי. וכן כי נחש [ז]ינחש. וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעל מתי עיני עד שתקחוהו. ויאמר ר' יונה כי פי' בו בעבורו [ח]וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מלוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר

זה

פירוש על אבן עזרא

[א]פרשוי להיות יחנך היו"ד בשו"א והחי"ת בקמ"ץ והנו"ן דגש לחסרון אות הכפל כי השורש הוא חנן. ולהקל על הלשון נפלה נקודה הדגש ונתחלפו התנועות להיות היו"ד בקמ"ץ והחי"ת בשו"א כם. [ב](איכה ה' י'). [ג]פי' שהיתה הדורון שלו גדול מדורון של כ"א מהם. [ד]ר"ל אם כפשוטו. וכתיב ממשאות כלם א"כ היה לבנימין ה' חלקים כנגד כ"א והיה לו חמשים חלקים. ע"כ מפרש כ"א שהיה חלקו כך גדול מאחיו ויעלה פי' כדעת החזקוני. מאת פניו אליהם. שהיה רואה יוסף חלק כ"א מהם אם ראוי לו. וכאשר בא חלק בנימין. פני יוסף הוסיף מעט. ואח"כ הוסיפה אשתו מעט וב' בניו א"כ היה חלקו גדול ע"י ה' ידים יד המשלך ויוסף ואסנת וב' בניו. [ה]ר"ל הכפל לשון. ע"כ מפרש נחש הראשון על אחיו. וינחש השני הוא ע"י הגביע. [ו](לעיל ל' כ"ז) ופי' ג"כ כ"כ הסמן עתידי ע"י הגביע. אם אינכם גנבים. ולכך המלוכה צריך לנסות האנשים אם הם נאמני כוס. [ז]ור"ל נחש ינחש ע"י המכשפים אם יחסר. ולפי פי' ג"כ אמר להם איש כמוני וכו' בודאי יודיע סכנת הכסוף. ויש לי מנחשים אחרים זולתי לשאול ע"י. ולפי דעת הי"א פי' כאשר הגביע היה מלויר והיה מגיד סגלומות. והיה מוכיח לוסם כי שמו פניהם לגונבו לעשות ג"כ ככה והוא טעות. כי רק הוא מסוגל לנחש בו ולא זולתו. או פי' אם ס' גונב דבר מבית המלך אע"פ שהוא דבר קטן משיג העונש כפי כבוד אשר גונב ממנו כי בזה מקל בכבודו. והגונב ערך גדול מבית הדיוט

נענש

ספורנו

שלום: (כט) אלהים יחנך בני. מאשר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך מן שיקרבוך אחיך וזולתם: (ל) ויבך שמה. משכב בלכת אביו ואחיו: (לג) וישימו לו לבדו. שלא יכניסו אחיו שהוא עברי: כי לא יוכלון המצרים. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים: (לד) ותרב משאת בנימין. לראות אם יקנאו בו: חמש ידות. טעם כל חלק שהיה אוכל לכל שנים ומהם כמנהג היה אוכל חלק לבנימין להראות חשיבותו על כולם: וישכרו עמו. במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם הגדולים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך: (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידיעתם שתאמר להם שמפלתי לשלם להם טובה תמורת הצער שנצערתים: (ב) תשים בפי אמתחת הקטן. לראות איך ימסרו עצמם עליו כדי להצילו: (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו. היה דברו עמהם כפוסק שיהיו כולם יודעים את הדבר: (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה. כמו מוסר את

כולנו

פירוש רשב"ם

את המנחה. כי בדרך בשקים הוכחש יופי הפירות: (לב) כי תועבה. מאום ובזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי גבוים היו בעיניהם ואנשי מצרים נסי רוח היו כדכתיב קראתי לזאת (רהב) הם שבת. וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן. מבזים היו בעיניהם הרועים כי הצאן היה מאום בעיניהם. כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. דבר המשוקץ למצרים ומאום נזבח לעיניהם לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שמצינו בשמעי בן גרה יצא יצא ויסקל. קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: (לג) וישבו לפניו. צוה יוסף להושיבם כך. ויתמהו. שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: (לד) ותרב. כמו ותרבה נתרבתה מתנתו. וכן ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. נשתלמה: (ג) הבקר אור. האיר כמו ראו נא כי אורו עיני לשעבר. וכן מה טובו אהליך יעקב: (ד) יצאו את העיר. כמו עברו וסבו את העיר. וכן כצאתי את העיר. כמו בני יצאוני יצאו מסני: (ה) והוא נחש ינחש בו. יש לומר שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע עניינים על ידי קסם. ויש

לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה: ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב: ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים: י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם:
יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ: יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן: יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה:
מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה:
טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי: טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ: יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם: ס ס ס

קמ"ו. יחזקיהו. אמציה. והיה לי עבד סימן ותיבות אלפים כ"ה: הפטרת מקץ במלכים א' בסימן ג' ויקץ שלמה:

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי

אדני

אונקלוס

הָדֵין: ח הָא כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא אֲתֵיבְנוּהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֵכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ כַּסְפָּא אוֹ דַהֲבָא (מָנִין־דִּכְסַף אוֹ מָנִין־דִּדְהַב): ט דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ מֵעַבְדָיךְ וּמִית וְאַף־אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין: י וַאֲמַר אַף־כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֶּן־הוּא דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ יְהֵי־לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין: יא וְאוֹחִיאוּ וּנְחִיתוּ גְּבַר יַת־טוֹעֲנֵהּ לְאַרְעָא וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵהּ: יב וּבַלֵּשׁ בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבִזְעֵירָא שֵׁצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן: יג וּבְזַעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא: יד וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד־כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי לְאַרְעָא: טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה־עוּבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי־בָדָקָא מְבַדֵּק גַּבְרָא דִּי כְוָתִי: טז וַאֲמַר יְהוּדָה מָה־נֵימַר לְרִבּוֹנִי מָה־נְמַלֵּל וּמָה־נִזְכֵּי מִן־קֳדָם־יְיָ אִשְׁתְּכַח יַת־חוֹבָא בְּעַבְדָיךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִין לְרִבּוֹנִי אַף־אֲנַחְנָא אַף דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ: יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי יִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ הוּא יְהֵי־לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סְקוּ לִשְׁלָם לְוָת־אֲבוּכוֹן: ס ס ס

יח וּקְרֵב לְוָתֵהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּל־כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא־יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי

כפרעה

מסרה ח השיבנו, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו]. נגנב, חסר. אדניך, ס"ו ומ"י. ט וגם, מפטי' ב' גם. אנחנו, ל'. י עבד, ב' ק"ז ובענין. נקים, ב' ובחד יו"ד. יא ויורדו, מ"ל ו' ב' חסר י'. יב ויחפש, ב' בטעם ז"ג השין שמאלי. בגדול, מ"ל. ובקטן, חסר. וימלא, ז'. בנימן, חסר. יג ויעמס, ל' וחסר וחד יעמס. חמרו, חסר. וישבו, חסר. העירה, ט'. יד עודנו, מ"ל. טו הלוא, י"ג מ"ל בתורה. כמני, כל או' חסר. טז נאמר, דגוש מד"ד. לאדני, לא מפקין א'. נדבר, דגש מד"ד. נצטדק, דגש מד"ד. הננו, ב' דגושים בתורה. לאדני, לא מפקין א'. יז חלילה, מ"ל. מעשות, מ"ל. לי, דגש מד"ד. עבד, ב' ק"ז. ואתם, ב' בטעם ז"ג בסיפרא. לשלום, מ"ל. יח בי אדני, ז'.

ת"א ויחפש בגדול פסחים ז ס. מה נדבר ומה שבת קס. חלילה לי עקידה שער כו.

רש"י

לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכולן מנויין בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכולכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גנבה ביד א' מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמרו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישבו העירה. מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלוא ידעתם כי נחש ינחש וגו' הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחילתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ז) משתכל הוית בקרניא מגזרת סכל. (מיכה ז) וישתמר חקות עמרי. מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל. (שמות ט) מסתולל בעמי מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

חסלת פרשת מקץ

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדני. (ב"ר) יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה

ב"ר

כפתגמיא האלין חס לעבדך מלמעבד כפתגמיא הדין: (ח) הא כספא דאשכחנא בפום טוננא אתיבניה לך מארעא דכנען והיכדין ניגנוב מבית ריבונך מנין דכסף או מנין דדהב: (ט) די ישתכח עמיה מעבדך יהי חייב קטול ואוף אנן נהי לרבוני לעבדין: (י) ואמר אוף כדין הי כפתגמיכון כן יהי דישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: (יא) ואוחיאו ואחיתו גבר טוניה לארעא ופתחו גבר טוניה: (יב) ופשפש בראובן שרי ובבנימין פסק ואשתכח אוגבין בטונא דבנימין:

[(יב) ופשפש:]

(יג) ובזעו לבושיהון ואיתיהב להון כח גבורתא וטענו גבר על חמריה ותבו לקרתא: (יד) ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עוד תמן ונפלו קדמוי על ארעא: (טו) ואמר להום יוסף מה עובדא הדא דעבדתון הלא ידעתון ארום מטיירא יטייר גבר דכוותי:

[(טו) והוא מטיירה מטייר ביה:]

(טז) ואמר יהודה מה נימר לרבוני על כספא קדמאה ומה נמליל על כספא בתראה ומה נזדכי על אוגבין מן קדם יי אשתכח חובא על עבדך הא נהנא עבדין לרבוני אוף אנן אוף מאן דאשתכח כלידא בידיה: (יז) ואמר חס לי מלמעבד דא גברא דאשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סיקו לשלם לות אבוכון:

ס ס ס

(יח) ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר במטו רבוני ימליל במטו עבדך פתגמא במשמעיה דרבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך ארום מן שעתא דאתינן לותך הוית אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדון חזרון דינך למהוי מדמיין לריבנוי דפרעה:

[(א) וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך ריבוני ימליל כען עבדך פתגם במישמעיה דריבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך הלא מן זימנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמיין

בעל הטורים

במסרה ויפא מטחות. מטלום סוא ומדומים כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אם מאמו כשב ביחד וזה היה משאם סוא ומדומים:

(יח) ויגש אליו (יהודה) בגימ' זהו להלחם עם יוסף. (ועם האותיו' בגי' גם נכנס לפיום דלג' דברי' נכנס (והשלישים עי' ברב'): ויגש אליו יהודה ס"ת סוס שא"ל אני סוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך. וע"ז דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני פי' בי עשה מה שתלה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר ב' במסורה

יונתן

(יב) בראובן שרי ובבנימין פסק דלא ספרש בגדול ביהודה ואסון גדולה לכן כתב שהוא כמשמעו:

(יח) ירושלמי הלא מן זמנא קדמיא דנחתנן לוסך וכולי כל זה ברבה ובילקוט ומדייק לפי זה בשלמא מבעיא ואינו עושה היה כמו שהבעים ואמר אשימה עיני עליו ולא רלה לקיים אך נוזר ואינו מקיים היכן אלינו ביוסף לכן מתרגם שמזמן קדום אמר וגזר על עלמו להיות ירא אלהים שאמר את האלהים אני ירא ואזור בו להיות כפרעה. יקיר אלא כווסך ואבא יקיר כוות פרעה רבך וכולי פירוש

רמב"ן

כאשר התכבר נפשנו שהאל בגדול ובקטן כלה: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנתגלאת גנבה ביד אחד מכן כלן נתפשין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד ל' רש"י ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפי' הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט. אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפשין בגנבה. ולכן אמר חלילה לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נודעו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד ונתן את הגנבה לדע' כלם אז יתחייבו. והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו היודע בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויהיו הם ראוי מיתותו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענ' שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדי' ונגלאי' יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם. או טעם כן הוא. כן יהיה. גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם. כן יהיה. וכנהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלמם וילכו. טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם בסקילה. אני איני עושה כן וכו' נתכוונו לזה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקיים דבר עבדי ועלת מלאכי אשלים: (יח) ויגש אליו טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עליו לטורח. והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר יאלה

אבן עזרא

זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (טז) מ"ם נצטדק. תחת תי"ו התפעל בעבור [ד]הצ"די: האלהים מצא. על דרך [ה]משל. כי עון היה לנו וכאילו נסתר ואיננו והיום נגלה. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

(יח) ויגש וכו' כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך. וכן כל שני כפי"ן [א]שהן זה אחר זה. כמו כעמי [ב]כעמך. והיא דרך קצרה:

(כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים [ג]ויתכן להיות אביהם בסור

פירוש על אבן עזרא

נענש על גודל הגניבה ע"כ טען יוסף כי המעשה הרע היה כפול. הגניבה היתה יקר ערך לנחש בו. והמנחש היה יוסף אשר הוא משנה למלך. [ד]כי נצטדק שרשו צדק והעי"ת במקום תי"ו התפעל. וכמוהו הצטיידנו (יהושע ט' י"ב) וכל מלה שפ"א הפעל שלה סמ"ך או שי"ן יבוא תי"ו התפעל אחר פ"א להקל על הלשון ויסתבל החגב (קהלת י"ב ה') מתורם סבל. וישתמר חקות עמרי (מיכה ו' ט"ז) מתורם שמר. ועבור כי העי"ת קרוב במבטא בני א"י לדל"י הוא במקום לדי"ק. [ה]ר"ל אליעא איכה ע"כ הזדמן רק ע"ד מקרה. ואלל ה' אינו תייך זה ע"כ פי' כ"א כי הוא דרך משל. וטעמו כי המליאה היא אלדם כי נסתר מהם עונם והיום נגלה לעיניהם. ולפי פי' הב' עון פי' הוא העונש כמו (לעיל ד' י"ג) ור"ל אשר זאת היא נחמתם כאשר מפי עליון לא סלא הרעות ואם ה' גזר ככה בודאי הוא לטובתם ולא נוכל למעון ע"ז.

[א]כ"כ והיה כצדיק וכו' (לעיל י"ח כ"ה). [ב](מ"ב ג' ז'). [ג]יעקב היה

ספורנו

טולנו: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אע"פ שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע נגיע השליט אשר שלם לכם טובה להטיב כספכם איש אל שקו ומכל מקום האיש אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ולא כולכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין: ואתם תהיו נקיים. מעבדות ומכל עונש אחר: (טו) מה המעשה הזה. שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלם זה בידכם: (טז) מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך באמרת מה המעשה הזה כי אמנם נה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו: ומה נצטדק. להוכיח במישור שהיה הכל מסבולת להמעולל: האלהים מצא את עון עבדיך. לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים רלה האל להענישנו להפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כמאמר (באיכה רבתי) לוליינוס ופפוס לטוריאנוס כאמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך: (יז) חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אצנים זו. לתי המוצא אלי עתה בזה הפטא בלבד:

(יח) ויגש אליו. ידבר נא עבדך דבר. מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תתפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו לחייבים: ידבר נא עבדך. להודיעך

פירוש רשב"ם

מפרשים חכם כמותי ינחש על ידי הכוס מי גנבו ממני לפי שכתוב לפנינו כי נחש ינחש איש אשר כמוני ואין כתיב שם ינחש בו: (י) כדבריכם כן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא לבדו יהיה לי עבד: (טו) איש אשר כמוני. כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם והנני יודע מי גונב ממוני:

(יח) ויגש. כי כמוך כפרעה: הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך: אדוני

אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ
כְּפַרְעֹה: יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו
לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח: כ וַנֹּאמֶר
אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים
קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ
וְאָבִיו אֲהֵבוֹ: כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו:
כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר
לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת:
כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת
פָּנָי: כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי
וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי: כה וַיֹּאמֶר
אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל:
כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ
הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ:
כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי: כח וַיֵּצֵא
הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה: כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־
זה

אונקלוס

כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ: יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת־עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית־
לְכוֹן אַבָּא אוֹ־אֲחָא: כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית־לָנָא אַבָּא
סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִלְחוֹדוֹהִי
לְאִמֵּהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים־לֵהּ: כא וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּיךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי
וְאֶשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי: כב וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא־יִכּוֹל עוּלֵימָא
לְמִשְׁבַּק יָת־אֲבוּהִי וְאִם־יִשְׁבּוֹק יָת־אֲבוּהִי וּמִית: כג וַאֲמַרְתְּ
לְעַבְדָּיךְ אִם־לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמֶחֱזֵי אַפָּי: כד וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְעַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵהּ
יָת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי: כה וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ־לָנָא זְעֵיר־
עִיבוּרָא: כו וַאֲמַרְנָא לָא נִכּוֹל לְמֵיחַת אִם־אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא
עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי־לָא נִכּוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא
לֵיתוֹהִי עִמָּנָא: כז וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי
תְרֵין יְלֵידַת־לִי אִתְּתִי: כח וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם
מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵהּ עַד־כְּעַן: כט וְתִדְבְּרוּן אַף־יָת־דֵּין
מן

מסרה כפרעה, ל'. יט היש, במקף ובאידך בלי מתג כנגד הכלל. כ וילד, ב'. זקנים, ב' חסר. ויותר, ב'. לאמו, ג' דקדים לאביו. ואביו, ט'. אהבו, ד'. כא הורדהו' ב' כ"כ [מו"ק ומ"י ומו"ס]. ואשימה, מ"לרע'. עיני כ"ע. כב לעזב, חסר. כג אתכם, ג' כ"כ מו"ק ומ"י, לראות, מ"ל. כד עלינו, ב' לאחור את שמעון. אל עבדך, במתג לב"א. כה שבו, כו"ל חסר בתו' *במ"ב ומלעיל. כו לראות, מ"ל. הקטן, הקוף דגש. כז לי, דגש מד"ד. כח טרף, ג' חסר. טרף, ב' חסר. ראיתיו, ב' וחד וראיתיו מ"ל דמ"ל. כט ולקחתם, ו'.
*נ"ל במ"ב כ"כ בס' מבין חידות.

רש"י

(ב"ר) דבר אחר עם פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. (ב"ר) מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. (ב"ר) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה:
והורדתם

רמב"ן

יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה: ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך: כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי כי על מורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה: (יט) אדני שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום וכבוד. אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו ומשתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהי' הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הצער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במלותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בהשיבנו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה בראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה צדקה וזה טעם כל הפרשה: ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד. והורדת את שיבת עבדך אבינו. וכן ושתאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין. יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמוד בדבורך ובתיובך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר. אבל יש בספור דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכן אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו: (כא) ואשימה עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה. קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה אותם שיראוהו אשר שיקחנו אלא שישמור אותו ויטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר ואסר שמעון ועלילת מרגלים עמהם. דרך מוסר או אימת מלכות: (כב) ועזב את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו וא"כ היה אומר לא יוכל אביו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת. או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלו המיתה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע. אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו
היותו

מדמין לרבוני דפרעה רבך דאת ימי ביה ארום יקיר אנא כוותך ואבא יקיר כוות פרעה. רבך דאת ימי ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר. דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דניסלי כל ארעא דמצרים קטילין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדון מן דייור סגך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מחסיל על סנת מיעבר על כורהיה דאבא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו לכרכא דשכם דהות יתיב בשלוה וקטלו כל דכורא לפתגם דהרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא דהיא מתמניא בשבטייא ולא מקבלא חולקא ואחסנא. עמן בפילוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן כמתמני עמן בשיבטייא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפילוג ארעא ואנא דתלי קשי סדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לותך ואקימית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דילמא הלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כוותך בארעא דכנען:

(יט) רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אבא או אחא:

(יט) כד חמא יוסף הבהבא וקידא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקן שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בוכריה ורפס בפסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אילולי דהיא עלע מן בית אבא לא הוה כשר לסתעבדא כן בבדין שרי יהודה מרביך בסילוי ואמר רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אב או אח:

(כ) ואמרנא לרבוני אית לן אבא סבא ובר סיבתין קליל ואחוי מית ואשתאר הוא בלחודוי מן אמיה ואבוי בגין כן רחים ליה: (כא) ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עינוי לטבתא עלוי:

(כא) מחזים עיני עלוי:

(כב) ואמרנא לרבוני לית אפשר לטליא למשבוק ית אבוי דאין שביק ית אבוי מית הוא: (כג) ואמרת לעבדך אין לא ייחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למיחמי סבר אפי: (כד) והוה כד סליקנא לעבדך אבא ותנינא ליה ית פתגמי רבוני: (כה) ואמר אבונא תובו זבונו לנא קליל עיבורא: (כו) ואמרנא לית אפשר לנא למיחות אין אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארום לית אפשר לנא למיחמי סבר אפי גברא ואחונא זעירא ליתוי עמנא: (כז) ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארום תרין בנין ילידת לי אנתתי: (כח) ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חמיתיה עד כדון: (כט) ותדברון אף ית דין מן קדמי ויארעיניה מותא ותחתון ית סיבתי בדווי לבי

בעל הטורים

במסו' הכא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם: ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כמולי הקדירה כי על מי היו להם לחרות (וא"כ ע"כ שיחר סינו ל' רוגז כ"א ל' שחרות כמו ועלמותי כמוקד נחרו) א"נ א"ל יהודה אל ישחנו פניך לריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה (עם האותיות והכולל) בגימ' בך אסמיל: (יט) היש לכם אב או אח ועל' חמש לא שאל כי ידע דבכבר ומתה: (כ) וילד. ב' במסרה הכא ואידך כי איש הרגתי לפלעי וילד לחבורתי. שאם נכים לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב לפלעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי א"א לאם לחיות זה בלא זה. וילד זקנים אשר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במסו' הכא ואידך ויותר יעקב לבדו. מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תוספון לראות פני ב' במסורה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. שא"ל לא די שלא תראו עוד את פני אלא

יונתן

פירוש לפ"ז כי כמוך אני ואבי כפרעה וגם שלא מלינו זה שהיה יעקב מלך הטונס שהיה נכבד מאד ודבריו נשמעים כי ידעו שאלהים עמו וכן לשון תנחומא כשם שאתה ופרעה גדולים במקומכם כן אני ואבי גדולים במקומינו: לדון וכולי פירוש אחרים אלין יושב: מנך קדמוי אנא משרי פירוש ממך אני מתחיל: מתחיל מפיים וזהו כי כמוך כפרעה להשוותכם בהריגה: דערבית לטליא כדכתיב לקמן כי עבדך ערב את הנער. דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין וכולי פירוש וכי לא סופר לך שמלכים אנן ולכן התכללותי על שאני מדבר באזניך בלי מליץ כי יאתם למלך מדיין עם מלך והוו כי כמוך אני וק"ל: (יט) ירושלמי כד חמא יוסף כולי קשה ליה שעתה היה בתוקף הרוגז ודברים קשות שדיבר לו כמוך כפרעה וכולי ולומר לו בלשון אדוני אלא דברים ניכרים כאה והכיר בו וק"ל: ורפס ובעט ברגלו. ללע תרגום של ללע כבר פירשנו: (כא) מחום מלה זו משמע לאחרי אנפין א' לשון חם וסניכה

רמב"ן

כייתו ילד שעשועים בשיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו וילא בדרך ימות סנער: (כד) כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדוני. אמרו כי בבוא' אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר מסוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואינו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח האשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מהאשה אשר היא אשתי ברלוני רק שנים ושאתי אהבתי בכם כאלו הם יחידי' לי והשאר כבני פילגשים הם אלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה ברחל ובלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל. ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה ודעתי היה זה מפני שהזכירם עם בין השפחות וכבר הזכרתי כן: (כט) וקרהו אסון והורדתם את שיבתי. אם יקראהו אסון כאחיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה. או וקראו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן

אבן עזרא

בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר המעשה שאין להם הכרע. כמו ויש לוף נעלו וזה ענינם: (כח) אך טרף טרף. והטעם כי לא ראיתיו עד הנה: להתאפק

פירוש על אבן עזרא

היה בן ס"ג כשנתברך ופירש מאביו. י"ד שנים נטמן בבית ש"וע. ז' שנים עבד בשביל רחל הרי פ"ד שנים ושנת עבור ראובן כמעט שנה הרי פ"ה וק"ל שנים היה בעמדו לפני פרעה. ואם תסיר אלו ג' חדשים משנת עבור לראובן ותוסיף עדי בא יעקב למצרים מעת הגבאת יהודה לפני יוסף הרי לך מ"ה שנים לראובן. וע"כ הוכרחו לפרש כי הוא זקן אשר הולידם לימי זקנותו. דכמ"ש ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (לעיל מ"ב כ') וכפי דבריו בודאי כוונתו לראות ע"י הבחינה על אחיו אם כנים הם. ולעמוד על אמתת דבריהם. המזכיר הוא איפי בן יהודה (ביומא ע"ב ע"א) המעשה פס' שאין להם הכרע וכו' וכ"ל אם הזכיר המעשה ע"ש. למה לא הביא נ"כ זה הפסוק אשר אינו ידוע. אם ומת מורה על אביו או על בנימין. וכ"כ הפסוק וישלוף וכו' (רות ד' ז') גם שם אין לו הכרע מי נתן הנעל ומי קבל. והרמב"ן אולי היה לו גרסא אחרת בפי' ר"א. אולי מדייק ככה מהכתוב למה כתוב כפול את אביו. ואם היה כתוב ומת קודם את אביו הב' היה מהפסיקים שאין להם הכרע וכאשר כתוב עוד הטעם ועזב את אביו ומת בודאי מורה המיתה על אביו כ"ז לפי' ר"א. יר"ל בודאי נטרף. ולא ראיתיו וכו' הוא הפי' מן טרף טורף

ספורנו

להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זאת: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי מה שאמית דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי נושא אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: (כ) ואביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הניחו ברצונה לבא ענינו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שאלמנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין לריך שידאג אביו לשלחו: (כב) לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את נעגועי אביו והסבת פניו יתעלב ונפל למשכב או ימות: ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו ימות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אע"פ ששמעת טענותנו האמתית גזרת עלינו ברצון פסוק ובקנס שנביאהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו אותו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אלי ונהיה

פירוש רשב"ם

(יט) אדוני שאל. אתה גרמת לנו להביאו הנה וחולין הוא לך לעכבו: ואשימה עיני עליו. אפי' פשע גנאי הוא למושל הארץ להכרית דבריו: (כב) ועזב את אביו ומת. ימות: ונפשו

זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם
אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה
כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ
אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני
לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת
וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ
אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב
אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא
אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־
הַיָּמִים׃ לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת
הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־
אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר
אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא
אֶת־אָבִי׃ מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף
לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא
הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ
אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן
אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע
בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו
לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ
וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם
אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ
וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃
ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃
ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה
גְּדֹלָה׃ שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב
לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי
אל

אונקלוס

מן־קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית־שיבתי בבישתא
לשאול׃ ל וכען כמיתי לות־עבדך אבא ועולימא ליתוהי
עמנא ונפשיה חביבא־ליה כנפשיה׃ לא ויהי כד־יחזי ארי־
לית עולימא ומית ויחתון עבדיך ית־שיבת עבדך אבונא
בדוונא לשאול׃ לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא
למימר אם־לא איתניה לותך ואהי־חטי לאבא כל־יומיא׃
לג וכען יתב־כען עבדך תחות עולימא עבדא לרבוני
ועולימא יסק עם־אחוהי׃ לד ארי־אכדין אסק לות־אבא
ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו די ישכח ית־
אבא׃ א ולא־יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא
אפיקו כל־אנש מעלוי ולא־קם אנש עמיה כד־אתידע
יוסף לות־אחוהי׃ ב ויהב ית־קליה בבכיתא ושמעו מצרים
ושמע אנש בית־פרעה׃ ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף
העד־כען אבא קים ולא־יכילו אחוהי לאתבא־יתיה פתגם
ארי אתבהילו מן־קדמוהי׃ ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו־
כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די־זבנתון יתי
למצרים׃ ה וכען לא־תתנסון ולא־יתקף בעיניכון ארי־
זבנתון יתי הכא ארי לקימא שלחני יי קדמיכון׃ ו ארי־
דנן תרתין־שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין די לית־
זרועא וחצדא׃ ז ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא
בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבא׃ ח וכען לא־אתון
שלחתון יתי הכא אלהן מן־קדם־יי ושויני לאבא לפרעה
ולרבון לכל־אנש־ביתיה ושליט בכל־ארעא דמצרים׃
ט אוחו וסקו לות־אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף
שויני יי לרבון לכל־מצרים חות לותי לא תתעכב׃
ותתיב

מסרה וקרהו, ל' בלא א' וחד וקראהו. אסון, מלא. והורדתם, מלא. שיבתי, מ"ל. שאלה, ע' ס' חסר וח' מ"ל. ל כבאי, חסר ל'. ונפשו, ס'. קשורה, מ"ל ב'. לא כראותו, ב' חד מלא וחד חסר. והורידו, מ"ל דמ"ל ב'. עבדיך, מ"ל. שיבת, מ"ל. ביגון, מ"ל. שאלה, ע' ח' חסר וס' מל'. לב ערב, ס'. אביאנו, מ"ל. לג ישב, ל'. לאדני, האלף כמה. לד איננו, ב' וטעמין. ברע, ג' קמץ. מה א יכל, חסר. להתאפק, ל'. הוציאו, מ"ל דמ"ל. ולא עמד, ג' הטעם בעיין וסג"א כנגד דעת הרז"ה. בהתודע, ל'. אל אחיו, מטעין*. ב קלו, חסר. בבכי, ו'. ג העוד, מ"ל. לענות מ"ל. מפניו, חד מן כ"ב דגשים. ד אלי, הלמ"ד בפתח. ויגשו, ל'. מצרימה, כ"ס. ה תעצבו, ה' מלין בתרי טעמי [כ"ל מונח רביע]. ואל יחר, ב' וטעמין. בעיניכם, כל או' מ"ל דמ"ל. למחיה, ל'. ו ועוד, כ"ג ומ"ל. וקציר, ב'. ז וישלחני, ב' ואתנה לו זמן. לשום, מ"ו. ולהחיות, ג' ומ"ל. לפליטה, מ"ל. גדלה, חסר. ח כי האלהים, ו'. וישימני, מ"י חכין בל מ"ב יודי"ו. ולאדון, מ"ל. ומשל, מ"ו. ט מהרו, ד'. שמני, ל'. לאדון, מ"ל. רדה, ב'.

*פירושו בס' מבין חידות.

ת"א ולא יכלו אחיו לענות חגיגה ד. כי זה שנתים [illegible].

רש"י

והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שמתו שלשתן ביום א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. כלם מבחוץ ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. (ב"ר) לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית

לבי קבורתא: (ל) וכען במיתי לות עבדך אבא וטליא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: (לא) ויהי כד יחמי ארי לית טליא וימות ויחתון עבדך ית סיבת עבדך אבונא בדווי לבי קבורתא: (לב) ארום עבדך מערב בטליא מן אבא למימר אין לא איתיניה ליתך ונתחייב קדם אבא כל יומיא: (לג) וכדין יתיב בבעו עבדך חולף טליא עבדא לרבוני וטליא יסק עם אחוהי: (לד) ארום היכדין אסק לות אבא וטליא ליתוי עמי דלמא אחמי בבישתא דתשכח ית אבא: (א) ולא יכיל יוסף למסוברא דלא למבכי מן בגלל כל מן דקיימין קדמוי ואמר הנפיקו כל איניש מן קדמי ולא קם איניש עמיה כד אשתמודע יוסף לאחוי: (ב) וארים ית קליה בבכותא ושמעו מצראי ושמע איניש בית פרעה: (ג) ואמר יוסף לאחוי אנא הוא יוסף העוד כדון אבא קיים ולא יכילו אחוי לאתבא ליה פתגם ארום אתבהילו מן קדמוי: (ד) ואמר יוסף לאחוי קריבו בבעו לותי וחמון גזירת מהולתי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די זבינתון יתי למצרים: (ה) וכדון לא תתנססון ולא יתקוף בעיניכון ארום זבינתון יתי הלכא ארום לקיימא יתכון שדרני יי קדמיכון: (ו) ארום דין תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין דלא רדיין ולא חצדין: (ז) ושדרני יי קדמיכון לשואה לכון שיורא בארעא ולקיימא לכון לשיזבא רבא: (ח) וכדון לא אתון שדרתון יתי הלכא אלהן קדם יי אסתקף פתגמא ושוייני לרב לפרעה ולרב על כל ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: (ט) אוחו וסקו לות אבא ותמרון ליה כדנן
אמר

בעל הטורים

אלא בכל הדרך לא הוסיפו לשוב עוד: (כט) והורדתם ב' במסורה הכא ואידך והורדתם שם שבי הנה. משל לפרה שהיו' רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה והיא נכנסה כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד: (ל) קשורה ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער. שהוא נער ואף אם לקח הגביע הוא מפני אולתו שקשורה בו. אי נמי מפני שאולתו קשורה בו צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לשמרו: (ו) וקציר ב' במסרה הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו וע"כ אמר אשר אין חריש וקציר כי אותו לא ישבותו זרע וקציר וכשיחזרו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור ע"כ אמר חריש ולא אמר זרע וקציר: (ט) רדה ב' במסו' הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר כשירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות
כנגד

יונתן

ואכילא כלומר לרחם ולחנן עליו ואחד לשון מריבות כדפרז"ל בפסחים דפולמין ספא ומזרם תלי ספא וכולי וכאן הפירוש ע"ד המדרש כהפך השימוש עיין לממיוס עיין וק"ל: (לד) דתיברת י"מ שיינקב אותו והוא לשון רז"ל דסנהדרין פ"ד מיתות ואימא דמברז בכיז ופי' לשון דקירה ונעילה ומהר"ד כולם לחבים בבני אופנים דסכדן ופי' שיהא כידון בו או דאחרזו לשון מסרוזא של דבים ע"ש ולשון שפי' נ"ל עיקר: (ד) וחמון גזירת מהולתי וכן פירש"י ודייקו ממלת גשו וק"ל והלא איתא במדרש שנולד מהול ול"ע א"כ מה סימן היה זה ושמא י"ל ניכרים דברי אמת שהיה מכיר בלשון הקודש: (ו) רדיין וחלדין. פירוש תרגום של חרישה רדיא וכו'. נגמרא בב"ק דזבן לרדיא
ופירש"י

רש"י

פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מיסנ"דה בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. *לחבר ולפטרון:
ועלו

רמב"ן

מן יקראהו אסון כי פי' אסון מות מקרית כמתי' בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך: (לב) כי עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו: (לד) ואמר כי איך אעלה אל אבי. להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לבכות יותר מן הנער: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודיעו להם לרש"י. ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנכנסים עליו והולך לקרא להוציאם אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום. חזוק. והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יפלו פניו למחול לבנימין כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה היוצאים מעליו כי עודם בחצר הפנימית. ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על יי': וטעם ויקרא. שהרי' קולו
בכעס

אבן עזרא

(א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנכנסים עליו. והולך לקרוא להוציאם: (ב) בבכי. במקום הפסקא. וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה.
וכן

פירוש על אבן עזרא

עורך וכפשוטו קשה אם מת בודאי לא ראה אותו. ואז יודע לאחיו. ע"כ הוכרח להוציא כולם א"כ הקבלות הוא עבור עמדת אנשים עליו. ודלא כיב"ע אשר הקבלות היא אשר כלה לבכות. הפי' הבי"ת השני בא במו"א כדרך הסומכים. ולע"ם שהוא באתנחתא. כי היה משפטו להיות בבכי שיהיה בית. הא' במו"א והשני בקמ"ל. כי כן מצאנו על הבי"ת ודינו הבמות לבכי (ישעיה ט"ו ב'). הראה עני (איכה ג' א') בפת"ח קמץ במקום חולם שלא כמנהג כמו לחם עני (דברים ט"ז ג'). ר"ל הם לא שלחהו למצרים רק מכרהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים לישמעאלים והם הורידהו למצרים (לעיל ל"ז כ"ז כ"ח) ע"כ מפרש אשר מורה על השלות מאתם ה' שלחו למצרים והעיקור מלת שלחתם מורה על מלת אלהים. כי הרב
נקרא

ספורנו

ונהיה סבת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבואי והורידו עבדיך. אחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל לראוי שייוחס לנו שמנענו זאת התקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (לב) כי עבדך ערב. והטעם ליפות בקשתו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאחר שלא אביאנו יחשב שאבד בלי ספק ושבשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה. אע"פ שחשבתי שיצטער עלי טוב לי שלא אראנו בהיותו בצער: (א) להתאפק לכל הנצבים עליו. להתאפק התאפקות מספיק לברר עסקי כל הנכנסים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי שאני אחיכם זולתכם. כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ח) ועתה לא אתם שלחתם. הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לתכלית זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג ענייני העמים: (ט) מהרו. שלא יצטער יותר:
פן

פירוש רשב"ם

(ל) ונפשו. קשורה בנפשו אביו ולכך בראותו כי אין הנער ומת: (לב) כי עבדך לכך אני מדבר יותר מכל אחי. ואהי' עבד תחתיו: (א) ולא יכול יוסף להתאפק. עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שיהיה מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים עליו ולא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו: (ב) וישמעו מצרים. אנשי העיר. ואח"כ וישמע בית פרעה: (ה) כי למחיה שלחני. הקב"ה עשה כל זאת לטובתכם: (ח) כי האלהים. אלא
האלהים

אַל־תַּעֲמֹד׃ י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן
וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי
בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ
שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־
אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי
אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃
יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם
וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ יד וַיִּפֹּל עַל־
צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה
עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ
עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃
טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ
אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי
עֲבָדָיו׃ יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר
אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם
וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ יח וּקְחוּ אֶת־
אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה
לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־
חֵלֶב הָאָרֶץ׃ רביעי יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת
לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם
כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף
עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת

שמלת

י ותתיב בארעא־דגשן ותהי קריב לי את ובניך ובני בניך
ועניך ותורך וכל־די־לך: יא ואזון יתך תמן ארי־עוד חמש
שנין כפנא דלמא־תתמסכן את ואנש־ביתך וכל־די־לך:
יב והא עיניכון חזן ועיני אחי בנימין ארי־כלישנכון אנא־
ממלל עמכון: יג ותחוון לאבא ית־כל־יקרי במצרים וית
כל־די חזיתון ותוחון ותחתון ית־אבא הכא: יד ונפל על־
צוארי בנימן־אחוהי ובכא ובנימן בכא על־צוארה: טו ונשק
לכל־אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמה:
טז וקלא אשתמע לבית פרעה למימר עלו אחי יוסף ושפר
בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: יז ואמר פרעה ליוסף אמר
לאחיך דא עיבידו טעונו ית־בעירכון ואזילו־אובילו לארעא
דכנען: יח ודברו ית־אבוכון וית־אנש־בתיכון ועולו לותי
ואתן לכון ית־טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית־טובא
דארעא: יט ואת מפקדא דא עיבידו סיבו־לכון מארעא
דמצרים עגלן לטפליכון ולנשיכון ותטלון ית־אבוכון
ותיתון: כ ועינכון לא־תחוס על־מניכון ארי־טב כל־
ארעא דמצרים דלכון הוא: כא ועבדו־כן בני ישראל
ויהב להון יוסף עגלן על־מימר פרעה ויהב להון זודין
לארחא: כב לכלהון יהב לגבר אצטלון דלבושא ולבנימן

יהב

מסרה תעמד, כו"ל חסר. י בארץ, רעה כדינו. קרוב, מ"ל. יא וכלכלתי, ב'. תורש, ב'. יב עיניכם, כו"ל מ"ל דמ"ל במ"ח. ראות, תו"ק ומ"ל חסין. ועיני, י'. בנימין, י"ז מ"ל. המדבר, ד'. אליכם, מ"ל. יג כבודי, ל' מ"ל בתו'. ומהרתם, ל' וחסר י'. והורדתם, מ"ל. יד צוארי, ל'. בנימן, חסר, היוד נמחריך לא סמ"ח. ובנימן, חסר, ט' יחידאין. צואריו, כ"כ וקרי ביוד ולית כהן ק' וכתיב כלל. טו עלהם, י"ג ח' בתורה. ואחרי, כסג"ח. טז והקל, ו' חסר. וייטב, כו"ל מלא בב' יודין. ובעיני, י'. יז אמר, בל' לוי כו"ל חסר. טענו, ל'. בעירכם, ל' ומ"ל. ולכו, במקף. באו, כו"ל חסר. ארצה כנען, ח'. יח וקחו, חסר. טוב, י"ע בלי'. הארץ, ל'. יט צויתה, ל' מ"י והא. עגלות, מ"ל. ונשאתם, ב'. כ ועיניכם, ל'. תחס, ב' חסר. כליכם, מ"ל. כא עגלות, מ"ל. פרעה, רפי כדינו. צדה, כו"ל חסר. כב לכלם, ל' ר"ע. לאיש, ל"ב. חליפות, ג' כ"כ, ח"י ומ"ז.

ת"א והנה עיניכם מגילה טז. ויפל על צוארי בנימן מגילה שם.

רש"י

(ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם ראות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. (מגילה יז) השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: (יד) ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן להחרב: ובנימן בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב: (ולע"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ה"ר ששם היא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. נבא ואינו יודע מה נבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמר
להם

רמב"ן

בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה. וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהיה להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדים לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו. באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד: (ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא תהיה לכם בם מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם: (יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זה דעת המפרשים והוא תרגום אונקלוס. ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי

קרוב

אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף שַׁוְּיַנִי יְיָ לְרַב לְכָל מִצְרָאֵי חוּת לְוָתִי לָא תִתְעַכַּב: (י) וְתִתֵּיב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לְוָתִי אַנְתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּילָךְ: (יא) וַאֲזוּן יָתָךְ תַּמָּן אֲרוּם עַד כְּדוּן חָמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִלְמָא תִתְמַסְכַּן אַנְתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּילָךְ: (יב) הָא עֵינֵיכוֹן חָמְיָין וְעֵינֵי אֲחִי בִנְיָמִין אֲרוּם פּוּמִי בְּלִישָׁן בֵּית קוּדְשָׁא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן: (יג) וּתְחַווּן לְאַבָּא יָת כָּל אִיקָר דְּאִית לִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל רְבוּתִי דַּחֲמֵיתוּן וְתוֹחֲתוּן יָת אַבָּא הַלְכָא: (יד) וְאִתְרְכִין עַל פְּרִיקַת צַוְּורֵי דְבִנְיָמִין אֲחוֹי וּבְכָא דְעָתִיד בֵּית מוּקְדְּשָׁא לְמֶהֱוֵי מִתְבְּנֵי בְּחוּלָקֵיהּ דְבִנְיָמִין וְעָתִיד לְמִחְרוּב תַּרְתֵּין זִמְנִין וּבִנְיָמִין בְּכָא עַל פְּרִיקַת צַוְּורֵיהּ דְיוֹסֵף דַּחֲמָא מַשְׁכְּנָא דְשִׁילֹה דְעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּחוּלָקֵיהּ דְיוֹסֵף וְעָתִיד לְמִחְרַב: (טו) וּנְשִׁיק לְכָל אֲחוֹי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן דַּחֲמָא דְמִשְׁתַּעְבְּדִין לְבֵינֵי עַמְמַיָא וּמִן בָּתַר כְּדֵין מַלִּילוּ אֲחוֹי עִמֵּיהּ: (טז) וְקָלָא אִשְׁתְּמַע בֵּית מַלְכוּתָא דְפַרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹי: (יז) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֵימַר לְאָחָךְ דָּא עִיבִידוּ טְעִינוּ יָת בְּעִירְכוֹן וְטַיְילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: (יח) וּדְבָרוּ יָת אֲבוּכוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְאֵיתוֹ לְוָתִי וְאֶתֵּן לְכוֹן יָת שְׁפַר אֲרַג אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן שַׁמְנוּנִיתָא דְאַרְעָא: (יט) וְאַנְתְּ יוֹסֵף מְפַקֵּד בְּאִיקָר אֲבָךְ בְּנִין כֵּן אֵימַר לְאָחָךְ דָּא עִיבִידוּ סִיבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם סַדְנֵי דְמִתְנַגְדָן בְּתוֹרָתֵי לְסוֹבָרָא בְהוֹן יָת טַפְלֵיכוֹן וְיָת נְשֵׁיכוֹן וְתִטְּלוּן יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוּן: (כ) וְעֵינֵיכוֹן לָא תֵיחוֹס עַל מָנֵיכוֹן אֲרוּם שְׁפַר אֲרַג כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא: (כא) וַעֲבַדוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹם יוֹסֵף סַדְנֵי עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא: (כב) לְכֻלְּהוֹן יְהַב לְגַבְרָא אִסְטְלֵי וּלְבוּשׁ ולבנימין

בעל הטורים

בנבה: ביסכם: (יא) פן תורש ב׳ במסרה הכא ולידך (משלי כ׳) אל תאהב שנה פן תורש זש״ה וקרעים תלביש נימה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים. וזהו אל תאהב שנה בבית המדרש פן תורש תלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת מ״ל פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (יב) עיניכם לאות בגימ׳ הכאיתי לכם העגלה. כי פי המדבר אליכם בגימ׳ בעגלה

יונתן

ופירש״י לפרישה: (יב) אכום פומי בליסן בית קודשא. העיקר כמו שכתבתי שזה היה סי׳ מובהק שמילתו לא היה ראוי נכונה: (יד) ובכא וכו׳ ועתיד למחרב סכתין זמנין וכן פרש״י ועיין במזרחי מ״ש מהיכן דיוקו של רש״י ולפי דבריו לריכים להגיה ובנימין בכה על לוארו ושמא בעיני דלא נמלא בכל ס״ם שבעולם ונראה דדיוקו וגם סברת רש״י שאין כאן מקום הבכיה והנפילה על הלואר כי מיד כשנתודע להם ואמר אל תעלבו וגו׳ אז קינה מ״ל כדרך הקרובים הנמלאים לעתים רחוקים וכן היה ביעקב ועשו וביוסף ויעקב ולא עתה אחרי שהולרך בהורדת אביו למלרים וגו׳ לכן פירש שענין בכיה היה על חורבן ב״ה והיה זה כאן לפי שהזכיר ירידתם במלרים

רמב״ן

קרוב הוא ואף כי המושל מדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שמלאנו בנבוכדנלר שאמר בלשון הקדש שלום שלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו. וכם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולכם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף אתם למלרים יבאו רבים ויותר היה להם ראיה בזכירו שמו ענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מלרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימן רואות כי אני המושל והאדון לכל מלרים המגיד לכם מפי כי אני אחיכם ומלוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים תמת ויש בי כח לכלכלו ולהמיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי: (י) וישבת בארץ גושן. היה יוסף יודע באביו שלא ירלה לעמוד בארץ מלרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גושן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך ולאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר לכם שארית אבל לאביו לא רלה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אולרות כסף ולשוב אל ארלי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך לחות: (טז) וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היו הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורי׳ ילא למלוך. ועתה בבא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתילב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר: (יט) ואתם צוית זאת עשו. אמר הדבר בלואה לו מדעתו מוסר יוסף כי איננו שולח יד בהון המלך ולא ידעו אתו מאומה ע״כ חשב פרעה אולי לא

אבן עזרא

וכן אבי לכל תופש: (יא) פן תורש. כמו מסכת. וכן להוריש גוים: (יב) כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה״א הנעל׳ ליו״ד נעל׳ כמו כי פי לדיק. גם כן לשון רבים ופי׳ לפעים. ובהתחבר זה היו״ד עם יו״ד סימן המדבר תסרו האחד. כמו כי פי המדבר. והטעם שהיה מדבר בלשונם עמהם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימלא לשון רבים ויחיד. ועם תוספות נו״ן. אכן האל״ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא. ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם. וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות

פירוש על אבן עזרא

נקרא בשם אב. ככתוב אבי אבי (מ״ב ב׳ י״ב). (לעיל ד׳ כ״א) וג״כ פי׳ מורה לתופשי כנור ועוגב. כמו תִּבְרַת (במדבר פ״ו ל״א). (דברים ד׳ ל״ח) שהוא ענין שלום ורכרכה עיין רמב״ם. ואיננו מלשון עוני אשר הוא מגזירת רש. כי איננו שייך על ב״ב ועבדיו. כי בעל ממון היה רק יעקב ובניו. ויוסף אומר וכל אשר לך. שפי׳ ככלה ואיננו סמוך למלה אחרת. (תהלים ל״ז) (משלי י׳ י״א). שם בל״א (דעך מונד). בל״א (מיין מונד) ואשר יו״ד האחד כי משפטו ב׳ יודי״ן ויהיה פי׳ הפה שלי. שיפול על לוארי: בכה על לואריו. וכן (להלן מ״ו כ״ט). ויחיד עד לואר יגיע (ישעיה ח׳ ח׳). באחד ענק מלוארניך (שה״ש ד׳ ט׳). זה לדעתו גם לרד״ק ז״ל בשרשים לור. ובספרים המדויקים ע״פ המסורה נמלא מלא מלוארניך (שם) לא הביאו לורם (נחמיה ג׳ ה׳) שניהם בלי אל״ף. (ישעיה י״ד י״ט) קרוב להפי׳ הזה כי עטמו מכה חרב בלתי קרה עשוה על המוכים. (במדבר כ׳ ד׳). וכן היב״ע שמניעהם דלבעא. כ״ל

ספורנו

(יא) פן תורש. להסרון מרעה הלאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה ללאן: (יב) ועיני אחי בנימן. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשונכו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח מושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכוונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת ביתכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם גם כן שאתה לוית עליהם: זאת עשו. ולהשיג זה המכוון שלא יאמן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימלא כל כך מקום לדחות ולמאן וכן הורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחום על כליכם. שלא תאחרו ויכבה

פירוש רשב״ם

האלהים: (יא) פן תורש. תתגרש מן הארץ על ידי רעבון. כמו והורשתם והאבדתם מהר. מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש יאמר תוקש בו: (יב) כי פי המדבר אליכם. ועד׳ עתה על ידי מליץ. ולפי עיקר פשוטו. בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף מדבר אליכם ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם: (יג) את כל כבודי. לא ירא לבא כי יש כח ויכולת להשיב לו: (יט) ואתה צויתה. עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך. כי לא היה אדם יכול להוציא מן

שִׂמְלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף
וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח
כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב
מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם
וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו
וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃
כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן
אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר
עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃
כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־
שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם׃ חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב
עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם
אָמוּת׃ מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים
לֵאלֹהֵי

יהב תלת מאה סלעין־דכסף וחמש אצטלון דלבושין׃
כג ולאבוהי שלח כדא עסרא חמרין טעינין מטובא דמצרים
ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזודין לאבוהי לארחא׃
כד ושלח ית־אחוהי ואזלו ואמר להון לא־תתנצון בארחא׃
כה וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות־יעקב
אבוהון׃ כו וחויאו ליה למימר עוד־כען יוסף קים וארי־
הוא שליט בכל־ארעא דמצרים והוו מליא פיגן על־לבה
ארי לא־הימין להון׃ כז ומלילו עמה ית כל־פתגמי יוסף
די מליל עמהון וחזא ית־עגלתא דשלח יוסף למטל יתה
ושרת רוח נבואה לות־יעקב אבוהון׃ כח ואמר ישראל
סגי־לי־חדוא עד־כען־יוסף ברי קים איזיל ואחזנה עד־לא
אמות׃ א ונטל ישראל וכל־די־ליה ואתא לבאר שבע ודבח
דבחין

מסרה חלפות, ח' חסר דחסר. שמלת, חסר. ולבנימן, חי"ת ובמהפך לבד בלש קדמה. שמלת, חסר. כג ולאביו ג'. נשאים, ח"ו ומ"י. מטוב, י"ם בלי'. אתנת, כו"ל ח' דח'. נשאת, ב' דין ח' דח' וחד מ"ל ו' חנין. ולחם, ל' קמץ. ומזון, ב' מ"ל. כד וישלח, כ"ב. אלהם חסר. תרגזו, ל'. כה ארץ, ה' סבירין הכלה. כו ויגדו, ב' חסר בסו'. עוד, מ"ל. וכי הוא, ל'. משל, בל סו' חסר. ויפג, ב' האמין, ל' ומ"ל. כז אלהם, חסר. העגלות, ג' מ"ל בתורה. לשאת, כ"ד. ותחי, ל'. כח עוד יוסף, ל'. ואראנו, ל'. אמות, כו"ל ח"ו. מו א בארה, ד' ג' מלעיל וא' מלרע.

ת"א ולבנימן נתן שלש מאות מגילה יו. ולאביו שלח שם. אל תרגזו תענית י.

רש"י

לכם שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (רבותינו אמרו כזאת המיותרת ובכך הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך: דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים. לשון תפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג) מאין הפגות. (ירמיה מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר

רמב"ן

לא ירצה לשלום לאביו דבר ע"כ אמר לו אני מלוה אותך שיעשו זאת על כל פנים: (כג) ולאביו שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' לרש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון. אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה. ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו'. והכ"ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא לבשותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו והוא הנכון. והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: (כד) אל תרגזו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר באלו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו. ותחתי ארגז. ונימיך ברגזה ובדאגה תשתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאת בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצורות אולי יפחדו בדרך בלכתם וכל שכן בשובם עם כל הרכוש ולא ימהרו לבא ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים ושרי כל הארצות הכל בידו ומוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום: (כו) ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לרש"י ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך. וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק וגם זה ויפג לבו נתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו ונכנס רוח אחר טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח י"י אלהים עלי ועתה י"י אלהים שלחני ורוחו. איש אשר רוח בו. וכן מפיגין טעמן שמסירין אותו ומבטל: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. נראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו

ירושלמי

ולבנימן יהב תלת מאה סלען דכסף וחמש איסטולי דלבושין: (כג) ולאבוי שדר דורון כדין עשרא חמרין טעינין חמרא ומטובא דמצרים ועשר אתנן מטענן עיבור ולחם וזודין לאבוי לארחא: (כד) ושדר ית אחוי ועיילו ואמר להום לא תתנצון על עיסק זבינתי דלמא ירגזון בכון עברי אורחא: (כה) וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אבוהון: (כו) ותניאו ליה למימר עד כדון יוסף קיים וארום הוא שליט בכל ארעא דמצרים ופליג לביה ארום לא הימין להום:

((כו) ואפלג לביה:)

(כז) ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף דמליל עמהון וחמא ית סרנייא דשדר יוסף למיטול יתיה ושרת רוח נבואה דאיסתלקת מניה בעידן דזבינו ית יוסף ותבת עלוי יעקב אבוהון: (כח) ואמר ישראל סגין טבוון עבד עמי יי שיזבני מן ידוי דעשו ומן ידוי דלבן ומן ידוי דכנענאי דרדפו בתראי וסגין נחמן חמית וסכיתי למחמי ולדא לא סכית דעד כדון יוסף ברי קיים איזיל כדון ואחמיניה קדם דאמות:

((כח) ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכית למחמי והדא לא סכית דהא עד כדון יוסף בחיין ניזיל וניחמי יתיה עד לא נמות:)

(א) ונטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוי יצחק

בעל הטורים

בעגלה ערופה. שסימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה: (כג) ומזון ב' במסרה. ספא ומידך (דניאל ד') ומזון לכולא ביה אע"פ שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שאלה מזון לפרנס כלם: (כד) אל תרגזו י"מ אל תסמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרתם ד"א פ"ל אל תעסקו בדבר הלכה. אלהם אל תרגזו (בדרך) בגימ' זהו אל תדברו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגי' (זהו) אל תעסעו פסיעה גסה: (כו) ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהחיינו האחרים שהחריותו בעשרה: ד' פעמים כתיב עגלות בפרשה וד"פ כתיב עגלה ערופה (ס"פ שופטים) שפי' ממנו בפ' עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות בגימ' ראה בהלכת עגלה ערופה: (ג) לישראל במראה

יונתן

במצרים וכדמתרגם בפסוק שאחריו דהמא דמשהעבדו במצרים כי יירדתם רמז לגלותינו הארוך ע"כ כשהזהיר על ירידת בית אביו למצרים זכר הגלות הנ' ובכה על שני חורבנות אבל ג"כ בנימין בכה כנגדו ואע"פ שבשניהם כתיב צוארי לשון רבים בא הרמז כמ"ש מלאתי בספר יפה תואר: (כד) לא תתנצון כו' הוא מפרש לפי פשוטו כדמביא רש"י ופי' שלא שסבבו לכם רוגז בדרך דהיינו דאתי לאנצויי וק"ל: ירושלמי (כח) סגיין טבין ונחמן סכית למחמי פירוש הרבה נחמות ראיתי וקויתי לראות כי

רמב"ן

לו מנאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו בטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שישאלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים: (א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לרש"י ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם. כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לי"י כמו שאו' באברהם ויבן מזבח לי"י ומה צורך לפרש בו יותר אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תבא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים. עולות הקריבו. והנה כתוב מסורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד י"י הקריב שלמים להטות אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה חמלת

אבן עזרא

שמלות. מלבושים אין זה כמו זה. והפחות שתים: (כג) וטעם כזאת. מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים: בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכמון ותאנים ולמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורים: (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך. והטעם שעמד לבו ודמם. כטעם וימת לבו כי לא האמין. ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר. כמו ונשמה לא נשארה בי: (כח) רב עוד יוסף

פירוש על אבן עזרא

ג"ל למה קראם חליפות ולא ב' שמלות. ע"ש שהם מתחלפים לפשוט זה ולהלביש אחר ע"כ שנים ג"כ נקראים חליפות. ד"ל ולאביו שלח כמו זאת התשורה של חליפות שמלות מן הטובות שהיו במצרים. ה"עמ מוטעו מציא הטעם שהם מולדים דם. ואולי הוא משורש למינו (בראשית א' י"א) מ"א לזכיה והדם מתהפך לטבע כל אבר ע"כ נקרא מזון. ו(איכה ב' י"ח). ז"ל גם מתנועתו. ח(ס"א כ"ה כ"ז) ופי' כי לא האמין להם אפילו שלא האמין מכ"ז כמפעל. וכן פי' המפרשים בפס' כי קרוב הוא (שמות י"ג י"ז) אפילו קרוב הוא מכ"ז לא נחם וכו' מפני הטעם הזה המפורש שם (ובע"מ מ"מ) מפבם להיפוך כי טבע התנועה והכוח החיים אם מתחזק בפתע פתאום ע"י בשורה טובה מוכרח האיש למות. ולכום הפא אם בא עליו הכוח בפתע הפלקים מתפזרים וככבה לא כן אם הכוח הוא בינוניה אפילו דוחה את האש מכ"ז נשאר דבוק מעט מחר לאורו. וע"פ דרך הטבע היה מת יעקב מגודל הבשורה בפתע. ומלת פג הוא מגזירת מנוחה כנ"ל. ומספר הכתוב ויפג לבו פי' לבו נשארה במנוחה ולא התפעל מהבשורה למות כי לא האמין להם ולפי' הזה מבין כונת פי' המפורכנו. טדמשמע כי וימת לבו ע"י מנוחת התנועה. י(דניאל יוד

ספורנו

ויכהה הנזק במקום ברב האיסור: (כג) ולאביו שלח כזאת. כמו מנחת בנימין ועם זה שלא עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה הוא"ו בסוף כמו יששכר זבולון ובנימין: (כד) וישלח את אחיו. פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר. שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נתעלף ונסתרה קצת דפיקת לבו ורוחו נומה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממיתה בלאת הכוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה: ותחי רוח יעקב. נכסא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה רב: (כט) אלכה ואראנו. לא שאגור שם כדבריו: לאלהי

פירוש רשב"ם

מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה. ודוגמא זו בתלמוד. אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה: (כג) כזאת. כמו כן. עשרה חמורים לעשרה אחיו. ואע"פ שבנימין חזר עמהם לא רצה להטריחו. אמרי' בתלמוד. קללת חכם אפילו על תנאי והשלים תנא היא באה מנלן מיהודה שאע"פ שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו': (כד) וישלח את אחיו. כל לשון לוויה משקל דגש. לשון שליחות החוזר משקל רפי: אל תרגזו. אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום מכל צד. וכן רגזו ואל תחטאו. היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו. וכן ונתן ה' לך לב רגז. דחיל כתרגום. וכן ירגזון יריעות. לשון ניענוע כאדם המתיירא. וכן רגזה בוקתות. הרגיז ארץ ממקומה. אבל רגזה (רגזה) של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס. טרובל לע"ז של רוגז של כ"ד ספרים: (כו) וכי הוא מושל. ואל תירא מלבוא אליו: ויפג לבו. החליף לבו לומר אין זה אמת כי לא האמין להם. כמו אל תתני פוגת לך. וריחו לא נמר כתורגם וריחו לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. שאר דברים שדיבר אלידם הכתובים למעלה שבכה על צווארידם ודבירו בודאי שהוא אחידם. וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל אינן [כי] יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה: (כח) רב. די. בפונת לבי טלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי. פשטות אחרים של ערמומיות אומרים והנם הבל. ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי אותם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו

לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀
לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀
יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה
מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃
ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ
גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃
ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם
וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה
לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם
וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו
ובנות

אונקלוס

דבחין לאלהא אבוהי יצחק: ב ואמר יי לישראל בחזוי
דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא: ג ואמר אנא
אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם
סגי אשוינך תמן: ד אנא אחות עמך למצרים ואנא אסקנך
אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: ה וקם יעקב
מבארא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית
טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למטל יתה:
ו ודברו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו בארעא דכנען
ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמה: ז בנוהי ובני בנוהי
עמה בנתה ובנת בנוהי וכל זרעה אעיל עמה למצרים:
ואלין

מסרה ב אלהים, פסק, ג' דסמי'. במראות, ד' ב' חסר. יעקב, פסק. ג האל, ב' בית אל. מרדה, הרים בשוא לבד. מצרימה, כ"ח מ"ה בסוף. גדול, מ"ל. אשימך, כל לי' מ"ל. ד עמך, י"ב. מצרימה, כ"ח מ"ה. אעלך, ל'. עלה, ג' ז' וכתיב ה'. ישית, ז' ומ"ל. ה ויסאו, מ"ד. ואת י"ד פסו' את ואת ואת. בעגלות, מ"ל ו' והבית קמוצה. ו מקניהם, מ"ל. רכושם, מ"ל ו' ובפסוק. ויבאו, כו"ל חסר. מצרימה, כ"ח. וכל זרעו, ב' ובענין. ז בנתיו, ח"ו ומ"י.

ת"א ויאמר אלהים ברכות יג. אנכי ארד ברכות מ שבת פט. ישית ידו על פ' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי שהעמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי:
הבאים

רמב"ן

תפלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שישבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה' ותאכל את העולה וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו' ע"כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. והולך לפרש עתה והנה בזבות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה למדת הדין רפה זהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא השם והיא המדה והבטיחו שלא יירא במצריים כי יזכה בדינו ויגאל אחר השעבוד. וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה. וכתב הרב בפרק כ"ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל ומתרגם וירד ה' ואיתגלי ה'. ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיחזי. ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לספר הנאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה. כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה. ובין מה שיאמר במחזה ובמראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה' אלי לאמר. או ויאמר ה' אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום ויחס' פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה' וקבלא אקביל קבילתיה. ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם. ואמר ה' מליל ה'. וקרא ה' למשה והיא גם היא תורה על גשמות. והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה'. או יאמר יקרא דה' או ויתרעי ה' כפי הראוי בענין כמו שפי' הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק השמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה'. ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כמ"כ שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי. שמע קול תחנוני. גם כי תרבו תפלה אינני שומע. הנה שמוע מזבח טוב. והיה אם שמוע תשמעו לקול ה' אלהיך. וכן לב שומע. וכן רבים. והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו. ולא ברח מן הראיה בשום מקום. אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננו' יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה' בעניי. ראה ראיתי את עני עמי. וירא אלהים את בני ישראל. שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניים וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב ראוני בזה למה שאמר שמ"ם וירא ה' כי רבה רעת: והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו ובלשון העברה כנה אונקלוס ותרגם ויעבר ה' על פניו ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר שעובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא. כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תנועה בספור מעשה ולא יירא ממנו אונקלוס. וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו וחזא ישראל ית גבור' ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והסתיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים. באצבעה דה'. ומה שתירץ בו הרב כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות במצות הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימיניה ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות. וכן מן האצבע. ועוד תרגם אמירת ימינך ואמר ימינך ה' תברת שנאה ותרגם ידך החזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא
מרממא

יצחק: (ב) ואמר יי לישראל בנבואה בליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא נא: (ג) ואמר אנא הוא אל אלהיה דאבוך לא תדחל מלמיחות למצרים על עיסק שעבודא די פסקית עם אברהם ארום לעם סגי אשוינך תמן: (ד) אנא הוא דבמימרי איחות עמך למצרים ואיחמי סיגופידון די בנך ומימרי יעלינך תמן אוף אסיק ית בנך מתמן וברם יוסף ישוי ידיה על עינך:

(ה) וקם יעקב מבירא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בסדני דשדר פרעה למיטל יתיה: (ו) ודברו ית קניניהון וית נכסיהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוי עמיה: (ז) בנוי ובני בנוי עמיה בנתיה ובנת בנוי וכל זרעיה אייתי עמיה למצרים: ואלין

בעל הטורים

במראות הלילה ז' תגין בפי"ן ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו ז' צרות וניצל מהם. עשו. לבן. מלאך. דינה. יוסף. שמעון ובנימין: (ד) גם עלה. כתיב בה"א כלו' לאחר ה' דורות יעקב לוי קהת עמרם משה. ויוסף ישית ידו על עיניך. יעלים עיניך

יונתן

כי תרגום קווי סכיתי: (ג) עסק שעבודא י"ל דדייק מלת מרדה ל' כמו בדבת הים ופירש כנוס ושעבוד: די פסקת עם אברהם באומרו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. א"נ י"ל דיוקו מדאמר אלהי אביך אל תירא משמע דהיראה היא מחמת הגזירה שגזר על אברהם על השעבוד וק"ל: (י) ושאול הוא זמרי ומימה מנ"ל גם אין המליך ימים כל

רמב"ן

מכתמא וכן ותאחז במשפט ידי ותתקיף בדינא ידי. וכן תרגם תדירא עיני יי אלהיך בה מריש שתא. והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סלם מוצב ארצה ופחד אנקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דיי מעתד עלוהי. ולא תרגם והא יי בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אהוה עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בזה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי יאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך. ועוד הזכיר אנקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים בחלום הלילה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום ואתא מימר מן קדם יי. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה יי אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי יי לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ז"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי והלא בחלומי מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזה הוית. וכן תרגם אנקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על יי אלהין על מימרא דיי ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות. וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואיתרעם עמא על מימרא דיי וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דיי וכיוצא בהן הרבה. וכן תרגם ילף יי יחך מימרא דיי. אלהים עד מימרא דיי סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שליחה ויעיד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דיי. וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאנקלוס והודם ידוע למשכילים. וגם בלשון עמידה אמר הרב ששם יונתן ז"ע כונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ויתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אנקלוס לא יחירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אנקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אנקלוס מן הכבוד יברח ומלתת בו כלשונות האלה ויתכס וירא כבוד יי אל כל העדה ואיתגלי יקרא דיי כמו שיאמר ויתגלי יי ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דיי וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אנקלוס במלאכים והכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יחירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דיי. וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה נתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תהך כען שכינתא דיי ביננא. וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן ז"ע בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עלם הנוראה ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתו ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד יי מלא את המשכן ואולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד עבודה זרה ובדברי רבותינו דברים רבים יורה על שם השכינה שהוא האל יתברך: אבל הענינים האלה לאנקלוס ויונתן ז"ע דברים ידועי' בקבלה והודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אנקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דיי וכאשר הזכיר בפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אנקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל יי טעמו בזה משום שנאמר פנים

אבן עזרא

יוסף. רב לי זאת השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא שפר לספ"א כמו אשר תנה הולך: (ד) וטעם אעלך גם עלה. שיקבר בארץ ישראל: ויוסף ישית ידו על עיניך. במותך כן מנהג החיים עם המתים: (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלו עמה

פירוש על אבן עזרא

י' י"ג). כר"ל הם ספרו מהגדולה אשר ליוסף ענה יעקב די לי השמחה אשר הוא חי. או ר"ל הרבה לי זאת השמחה מאשר שהוא שליט בארץ. לר"ל יו"ד פ"א הפעל כי שרשו ילד. ט(תהלים ח' ב') שרשו נתן. וחסר נו"ן פ"א הפעל. יאולי הטעם לזה כי המניח בנים ממלאים מקום אביו נקרא שכיבה ולא מתה ככתוב כי שכב דוד וכו' (מ"א י"א כ"א) כדרשת חז"ל ע"ז. ע"כ פי' ושיתי ידיו על עיניו להראות אשר אין נקרא מתה רק שכבה. סואינו יכול לפרש כמו (לעיל ל"ז ל"ה) אשר הן בתו ובת בנו והיא היא כם בם אשר כי כאשר פה מושב

ספורנו

(א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה: (ב) ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים: (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים בה היו מתחתנים בכנענים ומתערבי' עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם רז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם רדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג צרכיך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראוים לקרוב אליך: (ה) וישאו בני ישראל. שהיו נריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים המתקוממים בלכתם עתה אל אדמת נכר: את יעקב אביהם. שהלכתו אל ממשתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרית

פירוש רשב"ם

אפילו אינו מושל. אלכה ואראנו בטרם אמות וגו': (א) לאלהי אביו יצחק. שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הק"בה כמה שנאמר בפרשת אלה תולדות יצחק ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו: (ד) אעלך גם עלה. כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך. כמו וברכתם גם אותי. גם עלה שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה: ישית ידו על עיניך. על ענייניך וצרכיך ישתדל לעשותם כדכתיב ישית ידו על שניגו: יעקב

ובנות בניו וכל-זרעו הביא אתו
מצרימה: ס ח ואלה שמות בני
ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו
בכר יעקב ראובן: ט ובני ראובן
חנוך ופלוא וחצרן וכרמי: י ובני
שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר
ושאול בן-הכנענית: יא ובני לוי גרשון
קהת ומררי: יב ובני יהודה ער ואונן
ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ
כנען ויהיו בני-פרץ חצרן וחמול:
יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן:
יד ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל:
טו אלה | בני לאה אשר ילדה ליעקב
בפדן ארם ואת דינה בתו כל-נפש
בניו ובנותיו שלשים ושלש: טז ובני
גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי
ואראלי: יז ובני אשר ימנה וישוה
וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה
חבר ומלכיאל: יח אלה בני זלפה אשר-נתן לבן ללאה בתו ותלד את-
אלה ליעקב שש עשרה נפש: יט בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן: כ ויולד
ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה-לו אסנת בת-פוטי פרע כהן און את-

מנשה

אונקלוס

ח ואלין שמהת בני-ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן: ט ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרון וכרמי: י ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר-כנעניתא: יא ובני לוי גרשון קהת ומררי: יב ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול: יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון: יד ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: טו אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתה כל-נפש בנוהי ובנתהא תלתין ותלת: טז ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: יז ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון ובני בריעה חבר ומלכיאל: יח אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתה וילידת ית-אלין ליעקב שית עשרי נפשא: יט בני רחל אתת יעקב יוסף ובנימן: כ ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת-לה אסנת בת-פוטי פרע רבא דאון ית-

מנשה

מסרה ובנות, כו"ל מ"ל. הביא, מ"ל. מצרימה, כ"ס. ח ואלה שמות, מ"ל וי' ר"פ בתורה. מצרימה, כ"פ. בכר, ו' חסר בתורה וי' בליש. ט חנוך, מ"ל. וחצרן, כל או' חסר. במ"ס. י ימואל, ב' ומ"ל. וימין, כ"ל מ"ל. ואהד, כ"ל חסר. ויכין, כו"ל מ"ל. וצחר, כו"ל ח'. ושאול, כו"ל מ"ל. יא קהת, בס' מדויקים נמצא וקהת (כל"ל בלא וי"ו ודלא כמס"ק) יב שלה, חסר. וחמול, מ"ל. יג תולע, ב' בב' ל' ומ"ל. ופוה, הוי"ו בדגש. ושמרן, ל' וס'. יד זבלון, חסר וא"ק ומ"לס'. ואלון, מ"ל. טו אלה בני, ל' ר"פ בעניין. ואת דינה, ל'. ובנותיו, ג' מ"ל דמ"ל. טז צפיון, ל' ומ"ל. שוני, מ"ל. ואצבן, ל' וחסר וא' אצבן אבל בס' שלנו אצבון מ"ל. וארודי, כו"ל מ"ל. יז וישוה, כו"ל כתיב שי"ן במ"א וקרא שעודף. אחתם, חסר. בריעה, מ"ל. ומלכיאל, כו"ל מ"ל. יט בני, ל' ר"פ. ובנימן, חסר. כ ויולד, ל' בטעם. לו, דגוש מדין דחיק. אסנת, עת"של פ' מקץ. פוטי פרע, ג'. עיין לעיל מקץ. און, ג' חסר. את מנשה, ב'.

ת"א ויומת ער ואונן סוטה יג. ואת דינה בתו ב"ב קכג נדה לא. בני ובנימן בלע ובכר סוטה לו.

רש"י

(ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה (ב"ר): (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני

רחל

רמב"ן

פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך. רצה לרמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה. גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו והמשכיל יבין. ומפני שמלת אונקלוס שאינו כפשוטו ממש שהרב נמנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה והאל יראנו מתורתו נפלאות: (ב) ויאמר יעקב יעקב. אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד הזה וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות תתחיל בו וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה בגלותו שם. והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לסוד ידוע מדברינו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה. וטעם כל הפסוק וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן ושלה נולדו לו מבת שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי לרש"י ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו: (טו) שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א"כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הלעג עד שעשו הפיטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אמרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אמים השילוני היה כך וכן שנים דרך

הגדה

(ח) ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוי בוכרא דיעקב ראובן: (ט) ובנוי דראובן חנוך ופלוא וחצרון וכרמי: (י) ובנוי דשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול הוא זמרי דעבד עובדא דכנענאי בשטים: (יא) ובנוי דלוי גרשון וקהת ומררי: (יב) ובנוי דיהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן על עיסק עובדיהון בישייא בארעא דכנען ושלה וזרח לא אולידו בנין בארעא דכנען והוו בני פרץ דנחתו למצרים חצרון וחמול: (יג) ובנוי דיששכר חכימין ומרי חושבנא ושומהון תולע ופוה ויוב ושמרון: (יד) ובנוי דזבולון תגרין מרי פרקמטיא מפרנסין ית אחוהון בני יששכר ומקבלין אגר כוותהון ושומהון סרד ואלון ויחלאל:

(טו) אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן דארם וית דינה ברתיה כל נפשת בנוי וברתיה תלתין ותלת: (טז) ובנוי דגד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: (יז) ובנוי דאשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון דאידברית כד היא קיימא לגינוניתא על דבשרת ליעקב דיוסף קיים היא שיזבת ליתבי אבל מדין קטול ביומי יואב ובנוי דבריעה לנחתו למצרים חבר ומלכיאל: (יח) אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אלין ליעקב שיתסר נפשין: (יט) בנוי רחל אתת יעקב יוסף ובנימין: (כ) ואתיליד ליוסף בנין בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת דינה ורבת

בבית

יונתן

כל כך ועיין בסנהדרין פ"ט אמר ר"י ה' שמות וכו' וכן ברש"י כאן: (יג) ובנוי דיששכר חכימין ק"ל דכאן כתיב יוב ובפ' פנחס כתיב ישוב אלא משום ישובה בתלמוד תורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וק"ל: (יד) מרי פרקמטיא פי' בעלי סחורה: ומקבלי אגר כוותיה כענין שמעון אחי עזריה ומדאתרגמו פה בא להורות ספק שילדו בתוך גילולי מצרים מ"מ לא נמנעו אלו מלמודם ואלו מעיסקם: (יז) דאידברית וכו' פי' שנלקחה בחייה לגינונתא לג"ע שהיא אחת מט' שנכנסו בחייהם

רמב"ן

אגדה או דברי יחיד אלו דבריו והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מיוחסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתוב את יוכבד דודתו. והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל

אבן עזרא

עמה ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו. כמו בני מיכל. וכן ובנות בניו כי אחת היא: (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות. והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית. ועל זה הדבר הזכיר

מות

בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלדת משה זקנה מאד כענין שאמרו רבותינו או קרוב לו. ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים ששים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן והיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג. ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם. אבל אומר לך דבר שהוא אמת ובכור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא בן מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים. וזהו זכר כותם יולך בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג. שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב. ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרעו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע"ה. והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי מעת בא ישראל לארץ עד לדת אדננו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה והימים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין השנים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהיה בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחציתם ואולי היו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבאם לארץ. ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו אורך ימים רבים וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחרי ששים. ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא גם גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע. ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות לבן האדם תלדנה רק הפליאה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה יולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה האלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ אחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מה' דבר. כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צריך לזה שהרי אמרו רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם כן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא מנאם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לדתן עם השבטים. ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויתרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה בבני הגלות אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד: (יח) אלה בני זלפה וגו'. בני רחל אשת יעקב וגו' דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם בתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב. אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים

המרובה

פירוש על אבן עזרא

חושב בנות בניו לבד ולא היה לו זולם דינה ע"כ מחויב לצרף ג"כ שפחותיה. עיין (לעיל ל"ו ב') ושרח אם כי היא אחת נקראה בנות בניו היה לה ג"כ שפחות. ואולי

טורח

ספורנו

ובאחרית הימים כאמרו כנו ליעקב שמחה: (ח) ואלה שמות וכו' יעקב ובניו. הראוים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם אישיי הם יעקב ובניו בלבד כאמרו ונשא הכהן את שמותם לפני ה' אבל שאר שבעים נפש אע"פ שהיו צדיקים לא עלו למעלת אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב. שהיתה עיקר כוונתו וכן ממנה נולד: יוסף ובנימין. שהיו מעולים בשבטים כאמרם רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו

שנים

פירוש רשב"ם

(ח) יעקב ובניו. יעקב מחשבון שבעים נפש כמוכיח לפנינו לפי הפשט: (טו) כל נפש בניו ובנותיו של יעקב ולאה הכל ל"ג עם יעקב. ורבותינו

פירשו

מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן
בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי
וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי
רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה
עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי
יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי
בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד
אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃
כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה
יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־
נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־
יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ
לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה
שִׁבְעִים׃ ס ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח
לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה
וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף
מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו
גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי
אשר

אונקלוס

מנשה וית־אפרים: כא ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא
ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: כב אלין בני־רחל
דאתילידו ליעקב כל־נפשא ארבעה עשר: כג ובני־דן
חשים: כד ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה אלין
בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתה וילידת ית־אלין ליעקב
כל־נפשא שבעא: כו כל־נפשא דעלא ליעקב למצרים
נפקי ירכה בר מנשי בני־יעקב כל־נפשתא שתין ושית:
כז ובני יוסף די־אתילידו־לה במצרים נפשתא תרין כל־
נפשתא לבית־יעקב דעלו למצרים שבעין: כח וית יהודה
שלח קדמוהי לות־יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא
דגשן: כט וטקים יוסף רתכוהי וסליק לקדמות־ישראל
אבוהי לגשן ואתגלי לה ונפל על־צורה ובכא על־צורה
עוד: ל ואמר ישראל ליוסף אלו־אנא מית זמנא־הדא
מנחם־אנא בתר דחזיתי ית־אפיך ארי עד־כען־את קים:
לא ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי אסק ואחוי לפרעה
ואימר לה אחי ובית־אבא די בארעא־דכנען עלו לותי:
וגבר יא

מסרה מנשה ואת אפרים, ב'. כא ובני, ב' ר"פ. בנימן, חסר. גרא, דבגרא כתיב א' ודבעירא ודמתק לא כתיב ה'. אחי, ל'. וראש, ב' מב' לי' לשנה. מפים, מ"ל ל'. וחפים, מ"ל ל'. וארד, ל'. כג ובני דן, ד' פסוקין ובן ובמקף. חשים, כו"ל ס"ו ומ"י והמין רפי. כד וגוני, מ"ל. ושלם, ב' בב' לי' נקס. כו הבאה, ג' מלרע. מצרימה כ"ס. יצאי, כו"ל חסר ו'. כז במצרים, רפי כנגד דעת הרז"ה. כל הנפש, ד' בסו'. הבאה, ג' מלעיל. מצרימה, כ"ס. כח ואת יהודה, במקף ובלי מתג. להורת, ג' כו"ל כ"כ מ"וק וס"ס. גשנה, ב' וחסר. גשן, דגש מדין ח"מ וחסר. כט ויאסר, ג' חסר והאלף בשוא לבד אולי למחזק הפעולה שאסר הוא בעצמו וכן ויאסר את רכבו פ' בשלח. גשנה, ב' וחסר ובענין. צואריו, מ"ל א' ומ"י. וכן הבין. ל אמותה, ל' ומ"ל. ראותי, ל' ומ"ל. לא ואגידה, כו"ל מ"ל. ואמרה, ל' וחסר וחד אמרה לאל סלעי.

רש"י

רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב') בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באלף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ומשם תמצא לרוות למאוכך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכי' אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבי' לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורת לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם: ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסי' למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה שכינה ממני והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו':
בעבור

רמב"ן

המרובה בנפשות. ולכך הזכיר רחל בתוך השפחות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו יוסף. נראה אל אביו ויפל על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לרש"י ולא ידעתי טעם בוירא אליו כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צואריו. ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו והטעם הזה לראויה יותר להשתחות לו. וכן כל עוד בכתוב תוספת על עקר הוא איננו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן או שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך. ואל תתמה בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגו' ויצבור יוסף וגו' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים שמיד בתורה ובמקרא:
והאנשים

בְּבִית פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְטָנִיס יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרַיִם: (כא) וּבְנוֹי דְבִנְיָמִין עַשְׂרָא וְשׁוּמְהוֹן עַל פְּרִישׁוּתָא דְיוֹסֵף אֲחוֹי בֶּלַע דְאִתְבְּלַע מִנֵּיהּ. וּבֶכֶר דְהוּא בוּכְרָא דְאִמֵּיהּ. וְאַשְׁבֵּל דְהַלִּיךְ בְּשִׁבְיְיתָא. גֵּרָא. דְאִיתְגַּר בְּאַרְעָא נוּכְרָאָה. וְנַעֲמָן. דַהֲוָה נְעִים וְיַקִּיר. אֵחִי. דְהוּא אֲחוֹי בַּר אִמֵּיהּ. וְרֹאשׁ. דַהֲוָה רֵישׁ בְּבֵית אֲבוֹי. מֻפִּים. דְאִתְדַבַּן בְּמוֹף. חֻפִּים. דְבִזְמַן דְאִתְפְּרַשׁ מִנֵּיהּ הֲוָה בַּר תַּמְנֵיסַר שְׁנִין וְחָזֵי לְכִילַּת הִילוּלָא. וָאַרְדְּ דְנָחַת לְמִצְרָיִם: (כב) אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּסְרֵי: (כג) וּבְנוֹי דְדָן זְרִיזִין וְאַמְפּוֹרִין וְלֵית סְכוּם לְמַנְיָינֵיהוֹם: (כד) וּבְנוֹי דְנַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: (כה) אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יַת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שׁוּבְעָא: (כו) כָּל נַפְשָׁתָא דְעָלָא עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר מִנְּשֵׁיהוֹן דִבְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁיתִּין וְשִׁית: (כז) וּבְנֵי דְיוֹסֵף דְאִיתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תְּרֵין וְיוֹסֵף דַהֲוָה בְּמִצְרַיִם וְיוֹכֶבֶד בְּרַת לֵוִי

דְאִתְיְלִידַת בְּמֵעַלְהוֹן לְמִצְרַיִם בֵּינֵי טוּרַיָא סְכוּם כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְעָלָא לְמִצְרַיִם שׁוּבְעִין: (כח) וְיַת יְהוּדָה שְׁדַר קֳדָמוֹי לְוַת יוֹסֵף לְמִחְזֵיָא קֳדָמוֹי אָרְחָא וּלְמִכְבְּשָׁא יַת עֲמוּדַיָא דְאַרְעָא וּלְאַתְקְנָא קֳדָמוֹי בֵּית מַשְׁרוֹי בְּגוֹשְׁנָא וְאָתוּ לְאַרְעָא דְגוֹשֶׁן:

[(כח) לְאַתְקָנָה לֵיהּ אֲתַר בֵּית מַשְׁרוֹי לְגוֹשְׁנָא:]

(כט) וְטַקֵּים יוֹסֵף אַרְתִּיכֵיהּ וּסְלִיק לְקַדְמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוֹי לְגֹשֶׁן וְקָדַם דְאִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲבוֹי סְגַד לֵיהּ וְאִתְחַיַּיב לְמִדְהֵי שְׁנוֹי קְטִיעָן וְתָהָא וְאִתְחַפֵּי לֵיהּ וּרְכַן עַל פְּרִיקַת צַוְּרֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּרֵיהּ תּוּב עַל דִסְגַד לֵיהּ: (ל) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִין מַיְיתְנָא בְּהָדָא זִמְנָא מִתְנַחֵם אֲנָא דִי בְּמִיתוּתָא דְמַיְיתִין בָּהּ צַדִּיקַיָא אֲנָא מַיֵּית בָּתַר דַחֲמֵית סְבַר אַפָּךְ אֲרוּם עַד כְּדוֹן אַנְתְּ קַיָּים: (לא) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאַחוֹי וּלְבֵית אֲבוֹי אִיסַּק וְאַתְנֵי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי

ובית

בעל הטורים

עימך כשמוע הנפיאו שלא ימות בסייו: (כא) ורלאש. ב' במסרה הכא ואידך זכור עניי ומרודי לענה ורלאש כדאיתא במדרש שקרא בנימין לכל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף ואהו ורלאש ע"ש אזכור עניי ומרודי לענה ורלאש: (כג) חשים ב' במסורה ובני דן חשים ואנחנו נחלץ חשים. דאמרי' בפ' מי שמת קמ"ג שהיו בני דן כחשים של

יונתן

במייהם לג"ע: (כא) ושומהון על פרישותא דיוסף כל זה ברבה ובפ"ק דסוטה מביאו גם כן ומהם בפנגון אחר וע"ש בכלל ובפרט. מופים וחופים מדרש הת"י בענין אחר והדין עמו לפי המדרש שדרש מופים שהיה יפה מאד בכל דבר והו כבר מרומז בנעמן גם מה שדרש שכל ההלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסכן לו איך כמה מופי' על זה גם כי החופ' דוהקים לישבו בקושיא ע"ש מ"מ עדיפא מיניה דרש הת"י שנמכר במוף

גם מופים שלפי המדרש שכל אחד מהם לא ראה בחופת אחיו וכתבו התוספת דלכן נרמז חופים ל' רבים אבל קשה ליה לת"י דלפ"ז עיקר חסר והוה לקרותו לא חופים לכן תרגום בזמן דאתפרש וכו' היה בר י"ח שלפי רז"ל לאוים בלותו פרק כל בני אדם לעלות לחופה ויצא תרגם: (כג) זריזין ואמפורין וכו' מתרגם מלת חושים ענין מהירות וזריזות פי' אומנים וקשה ליה למה לא הזכיר בפסוק בני דן כמו שהזכיר בשאר משפחות השבטים] לכן תרגם לית] סכום כי שבט דן היה מרובה באוכלסין כדפירש"י. ונוטריק ל' כלל לכך לא הזכירן בפרט: (כו) ויוכבד וכו' דאתילידת במעלהון למצרים ביני עוריא פי' בין החומות כדפירש"י ודייקו מאשר ילדה במצרים שכתוב בפ' פנחס משמע שנולדה בין החומות ממש דה"ק לידתה במצרים אבל אין הורתה במצרים כלל אפילו שום שעה מזמן הריון לא עברה במצרים כי כל ימי עיבורה היה חוץ למצרים והלידה היא במצרים וזה א"א אלא שנולדה בין החומות ממש בלותה רגע שנכנסה בין החומות היה לה עת לידה וכך משמע קלת מלשון הכא"ס בפ' פנחס וכן כאן דייק מכל הנפש הבאה מצרימה היינו כשבא למצרים נחשב נפש ולא כן מקודם שהיה עובר וק"ל: (כח) למחזיא וכו' ולמכבשא הכל מרוזת בלהורום. יש עמודיא דארעא ר"ל שעל גושן אפשר לומר שהוא עמוד של ארץ מצרים שנאמר מעוז מצרים והוא גושן א"כ ה"פ לכבוש לפניו הגומרים שבארץ וכם שרי' ושלטונים שילאו להם שרשות פרעה באיסן לגור וכן פ"א בפסוק גד גדוד יגודנו. עמודי דארעא פי' ראשים שעניינו גייסות ההולכים בדרכים לשמור וכן עיקר: (כט) וקדם דאשתמודעיה פי' בטרם שניכר והודיע לו שהוא בא לא הכירו אביו והשתחוה לו וע"ז נתחייב להיות שנותיו קטועים פי' נכרתים כי כן כתיב כבד וגו' למען יאריכון ימיך וגו': ומה"א כתי' מוחא על הראשונות: וכבר על לואורו תרגום של נטה ידך אלבך ידיה. ובכא וכו' די סגד ליה פי' נלטער ובכה על שאביו השתחוה לו בזה מיושב שיעקב לא נפל על לוארו כדפירש"י וק"ל: (ל) במיתותא דמייתין בה לדיקיא

אבן עזרא

מות על ואונן בעבור היותם בני כנענים: (כא) ונעמן. הוא בן בנימין. כי יש נעמן שהוא בן בנו: (כג) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא יסף החשבון כי ששים ותשע היו. וזה המספר טעה בעבור שאמרו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. והם שלושים ושתים ודרשו כי יוכבד נולדה בין החומות. גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה. ולמה הזכיר דבר ברה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הלער עד שעשו פייטני' פיוטים ביום שנתנה תורה. יוכבד הוגי אהבי התנחומי והיא בת ק"ל שנה ואני אחיה הי כן וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון ומונהו ישל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש. והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו. ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים. כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם. כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו. והנה הזכיר כי יעקב ובני ישראל. כי לא הלך הכתוב כי אם אחר כרוב. והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שנים לא ירדו גם כן זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (כט) ויאסר יוסף. על

פירוש על אבן עזרא

שרש בנות מגזירת בנין והוא ג"כ בית. והנו"ן להקעין ערבה כמו אישון עינו (דברים ל"ב י') ושם פי' מגזירת איש. וע"כ מכנה השפחות שנתגדלו בבית ג"כ בשם בנותיו. ולמה לא מת בחול. כי ידוע מאמר חז"ל על פסוק פוקד עון אבות וכו' (שמות כ' ה') בזמן שאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. ועד ואונן נוסף על השעתן היו שני הכנעניות ע"כ מתו. כמ"ש ויהי בני בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'). שבע עשיריות. ר"ל כפי הכלל (לעיל פס' ע"ו) ולדי הפרע הם ל"ג. ואם נאמר לפי הדרש אשר יוכבד נולדה בין החומות אשר השלימה למנין ל"ג תאמה היו רק ל"ב ע"כ הכלל והפרט אינם שוהרים. א"כ לפי זה היתה יוכבד בעת הולדה מ"כ בת ק"ל שנים וזה הנס גדול מלידת יצחק לשרה בת צ' שנים ולמה לא הזכיר הכתוב זה הנס. ר"ל אשר יוכבד היתה חיה עם חנות ומעת לידתה בעת פטירת מ"כ ק"ך שנים כפי חשבון אם כן הם ביחד כ"ן שנים ולאית הפייטנים (מנ"ב פ' יש נוחלין) אשר אחיה השילוני היה מיוצאי מצרים. ומי עד ימי ירבעם. ואמרו ז' קבלו את העולם פי' אשר חיו רוב ימי העולם. וא' מהם אחיה השילוני. א"כ היה חי קרוב לתק"ן שנה. א"כ זאת ראית פייטנים אשר יכול להיות כי יוכבד היתה חייה בעת פטירת מ"כ והיתה בת כ"ן שנים ע"ז עונן כ"א כי פוא דברי יחיד. ובפרשת יתרו אומר כ"א אשר דברי יחיד לא נלמוד מהם ולא נכחשם. ר"ל אשר מנה (בפס' כ"ז) הנפש לבית יעקב וכו' הוא עם יעקב בעצמו. וכן הוא בצ"כ (פ' כ"ד) וכן יהיה פי' (בפס' ע"ו). (שמות א' ה') ולפ"ז משמע אשר החשבון דוקא על יולאי ירכו ולא יעקב בעצמו מסכן כ"ש אפילו לפי דברי המקשה אינו קושי אם חסר א' למלאות שבעים מכ"ז מוכח שבעים בזוה. לעיל ל"ה כ"ו ע"ש בפי' כ"א. וגם כן ראיתו משה לעיל פס' ח'. ר"ל בודאי פי' הפס' ח' יעקב ובניו ביחד. וכן פי' כ"א (שמות י"ב מ'). והוא העד הב' אשר עשר שבעים לאו דוקא כמו הבאה פס' כו'. וכן פס' כ"ז לאו דוקא. כי כתוב אחרי פסוק הזה אשר נראה כי ירדו למצרים בשבעים נפש ולא היה כן. בודאי אנו מחויבים לפרש אשר הכתוב על הרוב ידבר. (דברים י' כ"ב) ומנשה ואפרים לא ירדו למצרים כי הם נולדו במצרים א"כ בודאי ג"כ יעקב בחשבון. ר"ל למשל מספר האחד אינו מספר כי אין לו דומה. רק משנים ולמעה מתחיל המספר אשר הוא ב' פעמים א'. ומכ"ז

נכנס

ספורנו

שנים עשר שבטים כיעקב. וכאמרם רז"ל (שבת פרק האשה) על בנימין שנת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגושן: (כט) וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: (ל) אמותה הפעם. מצרות אחרות נוסעתי ואחר התשועה מהם אחשו עלי רעות עתה בזאת הפעם שנושעתי מצרתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עלב עמה: (לא) אעלה ואגידה. שמאלכתכם היא מרעה הצאן

מצלתי

פירוש רשב"ם

פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות: (כו) יוצאי ירכו הבאים מצריםה כל נפש ששים ושש. כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש של לאה אינן בכלל יוצאי ירכו כי יוצאי ירכו לא היו כי אם ששים ותשע וכי אמר משה בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים: (כט) עוד. הרבה. כדכתיב כי לא על איש ישים עוד:

והאנשים

אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים
רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם
וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה
כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־
מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה
הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃
מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר
אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר
לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה
אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ
גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר
בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר
לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃
ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ
וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם
לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־
יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי
מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃
ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ
יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ י וַיְבָרֶךְ
יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו

ויתן

לב וגבריא רעי ענא ארי־גברי מרי־גיתי הוו וענהון ותורהון
וכל־די להון איתיאו׃ לג ויהי ארי־יקרי לכון פרעה ויימר
מה־עובדיכון׃ לד ותימרון גברי מרי־גיתי הוו עבדיך
מעולימנא ועד־כען אף־אנחנא אף־אבהתנא בדיל די־
תיתבון בארעא דגשן ארי מרחקין מצראי כל
רעי ענא׃ א ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי
וענהון ותורהון וכל־די להון אתו מארעא דכנען והא־אנון
בארעא דגשן׃ ב ומקצת מן־אחוהי דבר חמשא גברין
ואקימנון קדם פרעה׃ ג ואמר פרעה לאחוהי מה־עובדיכון
ואמרו לפרעה רעי ענא עבדיך אף־אנחנא אף־אבהתנא׃
ד ואמרו לות־פרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי־לית
רעיא לענא די לעבדיך ארי־תקיף כפנא בארעא דכנען
וכען יתבון־כען עבדיך בארעא דגשן׃ ה ואמר פרעה
ליוסף למימר אבוך ואחיך אתו לותך׃ ו ארעא דמצרים
קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית־אבוך וית־אחיך
יתבון בארעא דגשן ואם־ידעת ואית־בהון גברין־דחילא
ותמנינון רבני גיתי על־די־לי׃ ז ואיתי יוסף ית־יעקב אבוהי
ואקימנה קדם פרעה ובריך יעקב ית־פרעה׃ ח ואמר
פרעה ליעקב כמה יומי שני חיך׃ ט ואמר יעקב לפרעה
יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו
יומי שני חיי ולא אדביקו ית־יומי שני חיי אבהתי ביומי
תותבותהון׃ י ובריך יעקב ית־פרעה ונפק מן־קדם
פרעה׃ יא ואותיב יוסף ית־אבוהי וית־אחוהי ויהב להון

אחסנא

מסרה לב והאנשים, ס' ר"פ. רעי, ח"ו ויו"ד בסוף. הביאו, כו"ל מ"י. לג מעשיכם, מ"ס דגוש מדא"מ ומ"י. לד מנעורינו, ג' ומ"ל דמ"ל. עתה, מלעיל. אבתינו, ח"ו ומ"י. בעבור, מ"ו. תועבת, כו"ל ונ"ו. רעה, חד מן ד' קמץ (כ"ל ליר"). מז ב ומקצה, ה' בסוף תיבותא קמץ רפי כי המ"ס מאמכתי"ו. ויצגם ל' וחסר. ג מעשיכם, דגוש מד"ד ומ"י. רעה, כ"כ בה"א בל"כ. אבותינו, ס' מ"ל דמ"ל*. ד לגור, מ"ו. ונאה, י"ס בטעם סביר. ה ויאמר פרעה, ג' בטע' כ"ס. ו הארץ, י"ג כ"ס. הוא, וא"ו וחירק. הושב, ל' ומ"ל ו' וס"י, השין בליר. ואת אחיך, ב' מפקוד לשלוש. ישבו, ב'. ושמתם, ב'. ז ויבא, כ"ס. ויעמדהו, ב' וס"י. ח כמה, בז"ג. ימי שני, ה' דס' בכו'. חייך, כו"ל מ"ל. ט שני, ה' דכמיך. מגורי, מ"ל והריש בפתח. ורעים, ג'. ימי שני, ה'. השיגו, מ"י. אבתי, כ"ל חסר. מגוריהם, ב' מ"ל דמ"ל בתורה. יא ויושב, ה' ב' מ"ל ב' חסר ודין מלרע ושין בליר. רעמסס, העי' והמ"ס בשוא פשוט כי הוא כולל ארץ גושן ואינו שם העיר.

*נ"ע כמלא ל"ו מלא.

ת"א ואמרתם אנשי ספר הזוהר פ' פנחס. ומקצה אחיו ב"ק קמא לב. ויאמר פרעה אל יעקב מגילה יז. ויאמר יעקב אל פרעה שם.

רש"י

(לד) בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן. לפי שהם להם אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן וכן לאשר. זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק לב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו גמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאלת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלו"דיר בלע"ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה

ברכה

יונתן בן עוזיאל

ובית אבא דבארעא דכנען אתו לותי: (לב) וגובריא רעיין דאען ארום גוברי מרי גיתי הוו ועאנהון ותוריהון וכל דלהון אייתיו: (לג) ויהי ארום יקרי לכום פרעה ויימר תנון לי מה עובדיכון: (לד) ותימרון מרי גיתי הוו עבדך מטליותנא ועד כדון בגין דתיתבון בארעא דגשן ארום מרחקין מצראי כל רעי ענא: (א) ואתא יוסף ותני לפרעה ואמר אבא ואחי ועאנהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: (ב) ומקצת אחוי דבר חמשא גוברין זבולן דן נפתלי גד ואשר ואקימינון קדם פרעה: (ג) ואמר פרעה לאחוי דיוסף מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא הוו עבדך אוף אנן אוף אבהתן: (ד) ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארום לית אתר בית רעיא לענא דלעבדך ארום תקיף כפנא בארעא דכנען וכדון יתבון כען עבדך בארעא דגשן: (ה) ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: (ו) ארעא דמצרים קדמך היא בבית שפר ארעא אותיב

ירושלמי

ית אבך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואין חכימתא דאית בהום גוברין דחילא ותמנינון רבני גיתי על דידי: (ז) ואייתי יוסף ית יעקב אבוי ואקימיה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה ואמר יהי רעוא דיתמלון מוי דנילוס ויעדי כפנא מן עלמא ביומך: (ח) ואמר פרעה ליעקב כמה אינון יומי שני חייך: (ט) ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין קלילין ובישין הוו יומי שני חיי דמן טליותי ערקית מן קדם עשו אחי ואיתותבית בארעא דלא דידי וכדון בעידן סיבתי נחתית לאיתותבא הכא ולא אדביקו יומי ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: (י) ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: (יא) ואותיב יוסף ית אבוי וית אחוי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בבית שפר ארעא בארעא דפילוסין היכמא דפקיד פרעה:

[(יא) ופילוסים:]

חן

בעל הטורים

של קנה פי' מלמטה הוא א' ולמעלה הוא מפולל לכמה קנים שמנין אחד שה"ל ילאו רבים וכן גמי כשלג ששים שדרך הנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: (ב) ומקצה אחיו לקח בגימ' (זה) הפלשים: (ו) במיטב הארץ. בגימ' גושן. ושמם ב' במסו' הכא ואידך ושמם בארון. מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי השיילים והיו שמם כתובים ומונחים בארגז המלך וזה הוא ושמם בארון: (ז) ויעמדהו ב' במסורה הכא ואידך (פ' פנחס) ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניהם חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד גם יהושע היה מצטער שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יעניש והיו צריכים לסומכו ולכך חסרים שלא היתה

יונתן

לדיקייא פי' סימות מיסס עה"ז ולא מיתא עוה"ב כדפירש"י וק"ל: (ב) מקצת גוברין עיין ברש"י וכן הוא בר"ה ובגמרא פ' החובל. ודייקו מדאמר ומקצה אחיו דליתא ומאחיו אלא מורה שלא היו גבורים דמשמע לגריעותא כמו ותאכל בקצה המחנה ורבים כאלה: (ו) שפר ארעא פי' מן העידית שבמצרים והוא ל"ב פ"ק דב"ת אמר שמואל שבח שפר ושעבוד וכו' וכן ת"י לעיל פ' מ"ה פסוק י"ח: (ז) יהא רעוא דיתמלון מוי דנילוס וכו' מסתברא דעתו להפך מדעת רש"י וס"ל ויברך השני מפרש הפסוק ויצא מלפניו שלא היה הברכה אלא כדרך היוצאים מלפני המלכים אמנם ויברך הראשון ודאי היתה ברכה כפשוטו שאין דרך הבא לפני מלך שלא ראהו מימיו ויברכנו

רמב"ן

(לב) והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעסקם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאוד במקנה רב אמר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד: (ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו. כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עקר הגזרה. ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים: (ה) אביך ואחיך באו אליך. הכונה דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא: והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך: (ז) ויברך יעקב את פרעה. היא שאלת שלום כדרך כל הבאים לפני מלכים לפרקים לרש"י ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשאות מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדוננו המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו שוב וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם. ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעצב ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד: (יא) ויעש ויושב יוסף ויתן להם אחזה. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך

שיושיב'

אבן עזרא

על ידי לוי [ח]כמו ויבן שלמה [ט]את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר. ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו. ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב. ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיע עד היום הזה: (א) בארץ גושן. כלל. בארץ רעמסס פרט [י]והעי"ן נח. ולפי דעתי כי רעמסס [כ]פתוח העין אינו' שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: (ו) שרי מקנה. כמשמעו

וכסדר

פירוש על אבן עזרא

ככנס האחד במספר. וא"כ כאשר מפרש הכתוב כל הנפש וכו' בפס' כ"ו בודאי נפש יעקב בכלל כי כל הנפשות הם ממקור א'. [ח]ר"ל פי' ר"א בכמה מקומות והפי' אשר אשר בעצמו לכבוד אביו הוא דרכם. [ט](מ"א ו' י"ד) ובודאי שם פי' אשר לא בנה שלמה בעצמו רק לוה. [י]להלן פס' י"א שהיו ב"י דרים שם. [כ]ר"ל פה רעמסס פס' י"א הע"ן ר"ח אבל רעמסס (שמות א' י"א) אשר שם בפת"ח ליננה הארץ אשר ישבו ב"י ככה דעת ר"א. [ל]ר"ל אם היו מתעבים כל רועי צאן איך בוחר בהם להיות שרי מקנה ע"כ מפרש

כי

ספורנו

מבלתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן: (ב) ומקצה אחיו לקח. כדי שיבין פרעה מדבריהם ומעניניהם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד: ויברך יעקב. ולא השתחוה לא בבואו ולא בצאתו: (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגות הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם ע"ז היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם:

לנס

פירוש רשב"ם

(לב) והאנשים רועי צאן. כל זה אמר יוסף לפרעה: (לד) כי תועבת מצרים. נבזים היו בעיניהם כל רועי הצאן כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים וגו': (ד) לגור בארץ ולא מתוך חוסר ממון אלא בשביל מרעה לצאנינו. כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו: (ו) אנשי חיל ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את. ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנה רבנן חילא לפירוש רבינו: (ט) מעט ורעים. לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי

ששאל

ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה: יב ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל־בית אביו לחם לפי הטף: יג ולחם אין בכל־הארץ כי־כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: יד וילקט יוסף את־כל־הכסף הנמצא בארץ־מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־הם שברים ויבא יוסף את־הכסף ביתה פרעה: טו ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל־מצרים אל־יוסף לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף: טז ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם־אפס כסף: יז ויביאו את־מקניהם אל־יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל־מקנהם בשנה ההוא: יח ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא־נכחד מאדני כי אם־תם הכסף ומקנה הבהמה אל־אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם־גויתנו ואדמתנו: יט למה נמות לעיניך גם־אנחנו גם־אדמתנו קנה־אתנו ואת־אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן־זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם: כ ויקן יוסף את־כל־אדמת מצרים לפרעה כי־מכרו מצרים איש שדהו כי־חזק עלהם

הרעב

אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס כמא־די פקיד פרעה: יב וזן יוסף ית־אבוהי וית־אחוהי וית כל־בית אבוהי לחמא לפום טפלא: יג ולחמא לית בכל־ארעא ארי־תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא־דארעא דמצרים ועמא־דארעא דכנען מן־קדם כפנא: יד ולקיט יוסף ית־כל־כספא דאשתכח בארעא־דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא די־אנון זבנין ואיתי יוסף ית־כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות־יוסף למימר הב־לנא לחמא ולמה נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם־שלים כספא: יז ואיתיו ית־גיתיהון לות־יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורין ובחמרין וזננון בלחמא בכל־גיתיהון בשתא ההיא: יח ושלימת שתא ההיא ואתו לותה בשתא תניתא ואמרו לה לא־נכסי מן־רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות־רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: יט למה נמות לעיניך אף־אנחנא אף־ארעתנא קני־יתנא וית־ארעתנא בלחמא ונהי אנחנא וארעתנא עבדין לפרעה והב־בר־זרעא וניחי ולא נמות וארעא לא תבור: כ וקנא יוסף ית־כל־ארעא דמצרים לפרעה ארי־זבינו מצרים גבר חקלה ארי־תקיף עליהון כפנא והות

ארעא

מסרה יב ויכלכל, ל'. ואת אחיו, ה'. ואת כל וכו', ט'. יג ולחם, ד' ר"פ. ותלה, ל' ומפיק. יד בארץ, רפי והאל"ף במתג. ובארץ, ה'. בשבר, ל'. שברים, ל' ס"ו ומ"י. ויבא, כ"א. ביתה, ב'. טו ויתם, חסר. כל מצרים, רפי כדינו. לנו, דגוש מד"ד. נמות, כו"ל מ"ל. אפס, ד'. טז מקניכם, מ"ל. יז ויביאו, ל"ו ומ"ל. מקניהם, מ"ל. ובמקנה, ב' ובפסוק. ובחמרים, כו"ל חסר. וינהלם, ב'. בלחם, ו' דגשין. מקנהם חסר. ההוא, וי"ו וחירק. יח ותתם, ב' וחסר. ההוא, וי"ו וחירק. ויבאו, כו"ל חסר. תם, ל'. ומקנה, ב' קמצין כ"ל ליר"י. גויתנו, ל' ומד גויותנו. ואדמתנו, כו"ל חסר. יט אתנו, חסר. בלחם, ו' דגשין. ונהיה, ד'. ותן, בסגול. והאדמה, ג'. תשם, ב' מ' ומ'. כ ויקן ד'. חזק, ה'. עלהם י"ג חסר בתורה.

ת"א ויכלכל יוסף גזיר ג. וילקט יוסף פסחים קיט.

רש"י

ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שברים. נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו: (וס"ג כא"ס וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שלנו): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואף על פי שאמר יוסף ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב

וכן

רמב"ן

שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן: (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומלא בזה חן ג"כ בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו:

ויתם

ירושלמי

(יב) וזן יוסף ית אבוהי וית אחוי וית כל בית אבוי לחמא לפום דמצטרך לטפליא: (יג) ולחמא לית בכל ארעא ארום תקיף כפנא לחדא ואשתלהיון דיירי ארעא דמצרים ודיירי ארעא דכנען מן קדם כפנא: (יד) ולקיט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא דהינון זבנין ואייתי יוסף ית כספא בבית היפתיקא דפרעה: (טו) ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמא נמות כל קבלך ארום שלים כספא:
[(טז) וחסיל:]

יונתן בן עוזיאל

(טז) ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון מזון בגיתיכון אין סכר כספא: (יז) ואייתיו ית גיתיהון ליוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסון ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרא וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: (יח) ושלימת שתא ההיא ואתו כל מצראי לותיה בשתא תנייתא ואמר ליה לא נכסי מן רבוני ארום אין שלים כספא וגיתי בעירא לרבוני לא אשתייר לנא קדם רבוני אלהן גוויתנן וארענן: (יט) למא נמות ועינך חמן אוף אנן אוף ארען קני יתן וית ארען בלחמא ונהי אנן וארען עבדין לפרעה והב בר זרעא וניחי ולא נמות וארעא לא תשתומם: (כ) וקנא יוסף ית כל ארעא דמצראי לפרעה
ארום

בעל הטורים

פיסא מעידפן שלימה: (יד) ביאת פרעה ב' במסורה הכא ואידך ערוב כבד ביאת פרעה בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב

רמב"ן

(טו) ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו'. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בואים אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבר למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם ותאכל התבואה בידך ואין קונה: (יח) ויבאו אליו בשנה השנית. לשני הרעב ולא כ"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה (פ"י) וכך הזכיר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו' וא"כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לסתור אותו בסכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים ורחו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הצדיק ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשבע שני הרעב וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. ולא ראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר' יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וגו'. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנעו שני הרעב אע"כ שלמו אחר מיתתו שנא' ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר רבי שמעון אומר אין זה קידום השם שדברי לדיקים קיימין לחייהם ובטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידום השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה לעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ: והנה השלים הרעב חמש השנים הנותרות ודעת ר' אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בא יעקב למצרים וכך כתב מלינו במדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו ואין דבריו נכוני' כלל כי מספר החלום ושברו יעיד כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב עניינם של השנים האלה אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן דבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיות' ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכלו בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן: (יט) קנה אותנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו שגם נופש יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה. והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שמכרו לו: והאדמה לא
תשם

אבן עזרא

וכפכר: (יג) ותלה. על משקל [ס]ותתע. [נ]כמתלהלה כמו [ס]כמתעתע: וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: (טו) ויתים. מבעלי [ע]הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח [פ]וחסף אפס כסף. פועל [צ]עבר. כמו כי ירא [ק]לגשת בלועז: (יט) ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה [ר]כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: (יט) תשם. מגזרת והבמות [ש]תשימנה. ונשקלו [ת]תדע. מלאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. ויתכן שהי' הרעב שלש שני' ולא היו
כמו

פירוש על אבן עזרא

כי הוא כ"ל רועי סוסים ופרדים כ"ף הדמיון הב' הוא דרך לחות. [ס](לעיל כ"א י"ד). [נ](משלי כ"ו י"ח). [ס](לעיל כ"ז י"ב). [ע]שרשו תמם. ב"ר וידום (יהושע י' י"ג) שרשו דמם. [פ]הבו ובא בקמ"ץ בעבור אות הגרון. [צ]ופי' כלה הכסף. [ק](לעיל י"ט ל'). [ר]ר"ל שאמרו למה נמות וכו' גם אדמתנו. והפירוש כמ"כ ואתה מחיה את כולם (נחמיה ט' ו') וזה נכלל כל הדברים ואפילו חלק העפר. ולאות וילך וכו' עפר מן האדמה וכו' (לעיל ב' ז') וג"כ (לעיל ח' כ"ד). [ש](יחזקאל ו' ו') תישמנה ושרשו ישם. ע"כ בא הפי"ן בליר"י להמשיך יו"ד השורש. [ת]תדע שרשו ידע. והשורש יאמר תדע. ככה פה יאמר תשם משורש ישם. כ"ל

ספורנו

(יב) לחם לפי הטף. אע"פ שהיה בידו להרבות להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמרם רז"ל (פ"ק דתעניות) בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי: (יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט. כענין עלות ינהל. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה. וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. והשביעית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה: כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה למה נמות לעיניך. כי אפילו היה זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא לידך ואין ראוי
שתניחנו

פירוש רשב"ם

ששאל לו כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי: (יג) ותלה כמו ותכה מכעס עיני. ההי' עיקר לפיכך מפיק ה"י וכן נגה אור: ארץ מצרים וארץ כנען. אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר
מדאי

הרעב ותהי הארץ לפרעה: כא ואת־
העם העביר אתו לערים מקצה גבול־
מצרים ועד־קצהו: כב רק אדמת
הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת
פרעה ואכלו את־חקם אשר נתן להם
פרעה על־כן לא מכרו את־אדמתם:
כג ויאמר יוסף אל־העם הן קניתי אתכם
היום ואת־אדמתכם לפרעה הא־לכם
זרע וזרעתם את־האדמה: כד והיה
בתבואת ונתתם חמישית לפרעה
וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה
ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל
לטפכם: מפטיר כה ויאמרו החיתנו נמצא־
חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה:
כו וישם אתה יוסף לחק עד־היום הזה
על־אדמת מצרים לפרעה לחמש רק
אדמת הכהנים לבדם לא היתה
לפרעה: כז וישב ישראל בארץ מצרים
בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד:

ק"ו. יהללא"ל סימן: ומפטירין ביחזקאל בסימן ל"ז ואתה בן אדם קח לך עץ.

פ פ פ

אונקלוס

ארעא לפרעה: כא וית עמא אעבר יתה מקרי־לקרי מסיפי
תחום־מצרים ועד־סופה: כב לחוד ארעא דכמריא לא
זבין ארי חלקא לכמריא מלות פרעה ואכלין ית־חלקהון
דיהב להון פרעה על־כן לא זבינו ית־ארעהון: כג ואמר
יוסף לעמא הא זבנית יתכון יומא־דין וית־ארעכון
לפרעה הא לכון בר־זרעא ותזרעון ית־ארעא: כד ויהי
באעולי־עללתא ותתנון חד־מן־חמשא לפרעה וארבע
חלקין יהא לכון לבר־זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש
בבתיכון ולמיכל לטפלכון: כה ואמרו קימתנא נשכח
רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: כו ושוי יתה יוסף
לגזרא עד־יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון־יהבין
חד־מן־חמשא לפרעה לחוד ארעא דכמריא בלחודהון לא
הות לפרעה: כז ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא
דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא: פ פ פ
כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו
יומי־יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין:
כט וקריבו יומי־ישראל לממת וקרא ׀ לבריה ליוסף ואמר
לה אם־כען אשכחית רחמין בעיניך שוי־כען ידך תחות
ירכי ותעבד עמי טיבו וקשוט לא־כען תקברנני במצרים:
ל ואשכוב עם־אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני
בקבורתהון

מסרה כא ואת העם, י"ב בתורה. העביר, מ"י. גבול, מ"ו. כב כי חק, ב'. וחסר. בנ קניתי, ה' מ"ל חסר יו"ד. הא, ג'. כד בתבואות, ז' בלי' מ"ל ו"ק וס"פ. חמישית, ג' מ"ל דמ"ל. הידת, ג' חסר בלי'. ולאכלכם, ל'. ולאשר, האל"ף בש"פ. בבתיכם, מ"ל. ולאכל, כ"ל ח"ו. כה החיתנו, ל' חד מג' חסר בלי'. והיינו, כו"ל בב' יודין. כו וישם, במוכח. לחק, חסר. לחמש, חסר ל'. כז ויאחזו, ל'. ויפרו, ב' וחד ויפרו. כח ויחי, ו' דמטעין בהון ויהיו. חייו, בב' יודין. כט ויקרבו, קריבו ימי למיתה ג'. למות, כו"ל מ"ל. ליוסף, ח'. בעיניך, מ"ל דמ"ל. שים, מ"י. ל אבתי, כו"ל חסר. ונשאתני, ל' וחד כי נשאתני. בקברתם, ל' וחסר. ויאמר, ל"ח. אעשה, הע"ין בשוא לבד מלרע ואמרי' כבי. כדברך, י"ג חסר.

ת"א ואת העם חולין ס'. ואכלו את גילה מז. וישב ישראל בארץ מצרים סנהדרין קו. ויקרבו ימי ישראל למות סנהדרין קו ס' הזוהר פ' ויחי. ושכבתי עם ס' הזוהר פ' תרומה. ונשאתני כתובות קיא ח"ל סס.

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי־יעקב שני חייו שבע
שנים וארבעים ומאת שנה: כט ויקרבו ימי־ישראל למות ויקרא ׀
לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נא מצאתי חן בעיניך שים־נא ידך תחת ירכי
ועשית עמדי חסד ואמת אל־נא תקברני במצרים: ל ושכבתי עם־
אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך:
ויאמר

רש"י

וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אתו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים. כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו יחזקאל טז וגם אני הא דרכך בראש נתתי): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: לטפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור:

(כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. (ב"ר) כל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה פ' שנים והוא חיה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. (ב"ר) למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבתי. וי"ו זו מחובר למעלה
לתחילת

ירושלמי

ארום זבינו מצראי גבר חקליה ארום תקיף עליהון כפנא והוות ארעא חליטא לפרעה: (כא) וית עמא דמדינתא אעבר יתהון לקוריתא ועמא דקוריתא אעבר למדינתא מן בגלל אחוי דיוסף דלא יתקרון גלולאי בנין מן טלטלינון מסיפיה תחום מצרים ועד סופיה:

[(כא) וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקריתא וית עמא דהוון שרין בקריתא אעבר במדינתא דלא יהוון סונין לבני דיעקב ואמרין להון אכסני גילולאי:]

(כב) לחוד ארעא דכומרניא לא זבן מן בגלל דחסון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטליה ושיזבוהי מן דין קטול וכדם ארום חולקא אמר לסתיהבא להום מלות פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה בגין כן לא זבינו ית ארעהון: (כג) ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרעא ותזרעון ית ארעא: (כד) ויהי באישוניה במכנוש עללתא ותיתנון חומשא לפרעה וארבע חולקין יהי לכון לבר זרעא דארעא

יונתן בן עוזיאל

ולמיכליכון ולפרנוס בתיכון ולמיכול לטפלכון: (כה) ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (כו) ושוי יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא לחוד ארעא דכומרניא בלחודיהון לא הות לפרעה: (כז) ויתיב ישראל בארעא דמצרים ובנו להון בתי מדרשין ופלטין בארעא דגשן ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין ונפישו וסגיאו לחדא:

פ פ פ

(כח) ויחי חיא יעקב בארעא דמצרים שבסרי שנין והוו יומי יעקב סכום יומי חיוי מאה וארבעין ושבע שנין: (כט) וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אין כדון אשכחית רחמין קדמך שוי כדון אידך בגזירת מהולתי ותעביד כדון עמי טיבו וקשוט לא כדון תקברינני במצרים: (ל) ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ומן בגלל דהוא בריה לא שוי ידיה אלהן אמר אנא אעביד כפיתגמך:

ואמר

בעל הטורים

בערות שהלה ביתה פרעה. ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר ביתה הכנוס מלגיו כך גם הערוב בסדר פרעה שהיו לפנים חדר בחדר: (כג) הא ג' במסו' הא לכם זרע ע"פ ונתתם חמישית לפרעה וחדא ביחזקאל (מ"ז) הא דרכך בראש נתתי ע"פ (ושם) ששמרו זקן בחור ובתולה וטף ונשים (שם ט') הרי חמשה וחדא בדניאל (ג) הא כדי פרזלא דהבא. כספא. ספסא (ונחשא) הרי חמשה דברים: (כח) ויחי יעקב. ויקרבו מאוד ויחי יעקב בגי' כלה ס' רבוא (ריבוא) והו שנאמר בראותו ילדיו בראותו אותיות רבואו' ילדיו עולה ס' לומר שראה ס"ר רבוא מילדיו ד"א ויקרבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן (בפ' שמות) קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד והיינו הכלי וכן כתיב לקמן (שם) ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיב אלא אחת ויפרו וירבו מאוד ולהאי ליתא דרש הכי כי בראותו ילדיו כי עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימים טובים בלא צער אלא במכין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהמצריים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה. ויהי ימי יעקב בכל מקום שנא' ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריב': שבע שנים ומ' ומאת שנה מנה המעט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המעט תחלה וחי ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב (משלי כ"ו וע"ש ברש"י) קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה ספרו לו מנין ימיה שהוא ל"ג משנותיו: (כט) ויקרבו ימי ג' במסרה הכא ואידך גבי דוד (מ"א ב') איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים (עפש"י ב"ב ד' י"ד)

יונתן

ויבככנו וק"ל: (יד) היספיקא הוא שולכו של מלך: (טו) ירושלמי ומסיל פי' אפיסה והשלמה מלשון חסל סדור: (כ) חליטא פי' הארץ היתה לחלוטין לפרעה: (כא) מן בגלל אחוי דיוסף דייק כפל במקום ואת העם העביר אותו. ודרש את העם העביר בשביל אותה המכרים לעיל והיינו אחיו ואותו כמו אותם: (כב) בגלל דחמון ליה זכותא כבר כתבתי לעיל פרשת וישב שמלאו לו זכות באמר' שלותן בילה היתה ובדקו שנולד מן השור ולכך חס על הכומרים: (כז) בתי מדרשין י"ל דדרש מלת וישב מלשון ישיבה שבנו בתי מדרשות ופלטין להחזיק ישיבה: אחסנת חקלין וכו' דייק מלשון אחוזה דהיינו שייך אלא בבי שדות וכרמים וק"ל: (כח) ירושלמי דלא יהוון נוגין פי' שלא יונו אותם בדברים לשון אונאה דברים וכן פירש"י בפ' מקץ. נכרים מונין את ישראל הוא ג"כ מלשון גר לא תונה:

(ל) בגלל דהוא בריה. פי' בשביל שהוא בנו ומז"ל אסרו לכנוס אל מרחץ עם אביו כדכתב הסמ"ג בל"ת מלוה קכ"ז ומכ"ש מהאי טעמא לשום ידו תחת ירך אביו

רמב"ן

תשם. שלא תמם לעולם. ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לכלונו:

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתכון המולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך

ימים

אבן עזרא

[א]כמו הר' שעברו: (כא) ואת העם העביר. העתיק כל אחד [ב]ממקומו. ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם [ג]מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי [ד]המתרגם ארגונית: (כז) ויאחזו בה. שקנו [ה]בה אחוזה: חסלת ויגש

(כט) ויחי. שים נא ידך. מפורש [א]בדברי אליעזר גם, חסד ואמת; (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי [ב]למיתה. או יהיה פירושו

אל

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל אם הגזירה לא נשתנה והיה הרעב ז' שנים א"כ למה בחרו לזרוע האדמה. והנה יוסף אמר עוד חמש שנים רעב (לעיל מ"ה י"א). א"ו הפשט כדרשת חז"ל שפסק הרעב בזכות יעקב. וע"פ פשט הכתוב היה להם כסף מספיק לג' שנים. ובשנת ד' נתנו הבהמות בלחם. ובשנת ה' התחילו לזרוע כי לא היה הרעב כ"כ. ואם אין פי' ככה במה יתן להם יוסף לחם אלו ג' שנים. וא"כ פי' הכתוב בשנה השנית (פס' י"ח לעיל) הוא השנה השניה אשר בא יעקב למצרים. [ב]ואין פי' כמו אעבר או שעבור (לעיל ל"ב כ"ב) ואם פי' כמו עברו ברית (הושע ו' ז'). ור"ל העם ל"ר. ומלת אותו ל"י. [ג]והוא פי' כמו (לעיל ל"ב) שעברם ממקומם להיותם עובדי אדמה. [ד]פי' כומריא. ואין פי' כמו (לעיל מ"א מ"ה) אשר פי' ר"ש קתם כהנים הם משרתים א"כ היו כולם משרתי המלך כאשר קנה אדמתם וגופם ככתוב (פס' כ"ג לעיל). ואם כן יהיה פה פי' גלא מלת און ג"כ פירושו כומר. [ה]כמו (לעיל כ"ב ד') ע"ש. [א](לעיל כ"ד ב') דאם לא כן רק כפירש"י שם. למה לוה יעקב לשום היד תחת הירך. א"ו הוא כפי' כ"א לעיל. ורש"י נשמר מזה ומורה דוקא כפי' לעיל ומוסיף מלת והשבע. [ב]ואין פי' אשר ישכבהו עם אבותיו והוא הקבורה הלא זה מבקש להלן במלת וקברתני וכו'. ואם הוא כפי' השני מתחילה מבקש והדר מפרש הסדר איך יעשה עמו.

כ"ל

ספורנו

שתניחנו למות ברעב: (כא) העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכניהם: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. ואם כן אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע. ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו: הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו עבדו את האדמה שהיא שלו: (כד) והיה בתבואות. שהם שלו: ונתתם חמישית לפרעה. כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין המותם שלו: (כו) וישם אותה יוסף לחוק. אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקיים מהם אלא דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

(כט) ויחי יעקב. אל נא תקברני במצרים. אפי' בארון כענין ויישם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפי' לשעה לא יניחוך להוליכני למען שיאמרו שזה מספיק כמו שהיה המנהג אצלם: (ל) ושכבתי עם אבותי. ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וסבוב

כסופדים

פירוש רשב"ם

מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כך: (כא) העביר אותו לערי'. כמו שעשה סנחרב כדכתיב אל ארץ כארצכם כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה:

(כט) ויחי. ויקרבו ימי ישראל למות כל מקום שאדם חפץ לצוות את בניו צריך לאמ' ויקרבו. וכן ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי. וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו. ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו' כי עליו

מחובר

לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה: פ
מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר
לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי
בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם:
ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף
בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־
הַמִּטָּה: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל
שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיְבָרֶךְ אֹתִי: ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ
וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת
עוֹלָם: ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים
לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־
הולדת

אונקלוס

בִּקְבֻרְתְּהוֹן וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד כְּפִתְגָמָךְ: לא וַאֲמַר קַיֵּם לִי
וְקַיֵּים לֵהּ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא: א וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב־מְרַע וּדְבַר
יַת־תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּהּ יַת־מְנַשֶּׁה וְיַת־אֶפְרָיִם: ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב
וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵא לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל
עַרְסָא: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי־לִי בְּלוּז
בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבָרֵיךְ יָתִי: ד וַאֲמַר לִי הָא־אֲנָא מַפֵּישׁ־לָךְ
וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת־אַרְעָא הָדָא לִבְנָיךְ
בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן תְּרֵין־בְּנָיךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד־מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמַי: ו וּבְנָיךְ דִּי־תוֹלִיד
בָּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחֵיהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן:
ואנא

מסרה לא השבעה, מלרע ואחריו רפי. מח א ויהי, ג' כ"ב. ליוסף, ח'. חלה, ח', ז' חסר וח' מ"ל. בניו עמו, ד'. את מנשה ואת אפרים, ב' דסמיך. ב ויתחזק, ח'. על המטה, ב'. ג כנעה, האלף בקמץ כדין עבר מכל"ה. אתי, חסר. ד מפרך, ל'. והרביתך, ל' [וכ"כ מ"ל י"ק ומ"ה]. ונתתיך, מ"ל. ה הנולדים, ב' [ומ"ל דמ"ל]. מצרימה, כ"ח. ושמעון, ד'. ו ומולדתך, ל' ומ"ל.

ת"א וישתחו מגילה עז. ויאמר ליוסף מליעא מ סנהדרין קז. הנני מפרך הוריות ה ו. ועתה שני נדרים ל'. אפרים ומנשה בתרא קכב כתוצות עב הוריות ו. על שם יצמות כד הוריות ו

רש"י

לתחילת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורת' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו (מלכים א ב) וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת יב נדרים מ). דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלמה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אף על פי שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות. וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שנים לבד מבנימן ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי להחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטי' אלא אלו
להפיל

רמב"ן

ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן (כמו) ויקרבו ימי דוד למות ושם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן: (לא) השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק שאהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחפוץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י וזה איננו נכון. שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם. ובגמרא אמרו נחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה ויקח פי שנים כאחד כמשפט כל בכור ולא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ועוד נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום. אבל הענין איננו כמו שאמר הרב. שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון המועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמר' פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס [על בנות צעדה עלי שור] תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שני' בקבלת הנחלה והע' חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושה הפשוט. ומה שאמ' הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים בשוה כמוזכר בגמרא
נתנו

ירושלמי

(לא) ואמר קיים לי וקיים ליה ומן יד אתגלי עלוי יקר שכינתא דיי וסגיד ישראל על ריש דרגשא:

[(לא) ושבח ישראל על ריש דרגושה:]

(א) והוה בתר פתגמיא האלין ואיתאמר ליוסף למימר אבוך שכיב מרע ודבר ית תרין בנוי עמיה ית מנשה וית אפרים: (ב) ותניאו ליעקב למימר

יונתן בן עזיאל

הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על דרגשא: (ג) ואמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: (ד) ואמר לי הא נא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנישת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עולם: (ה) וכדון תרין בנך דאיתילידו לך בארעא דמצרים עד דאתית לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון מתחשבין לי: (ו) ובנך די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון

באחסנתהון

בעל הטורים

י"ד שאסף וסימן וידותן היו בימיו. לזה י"ל שאותם לא קחשיב כי י"ל שהם בעצמן כשבע דבריהם) כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף שהם ימלוך שלמה. בנך במייך ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה (מ"א א') והמלך דוד זקן בא בימים וגו': נא ידך בגי' מילה: חסד ואמת פירש"י חסד שעושין עם המתים הוא שא"ת אמת נוטריקון ארון מטה תכריכין: (לא) וישתחו בגי' מודים על בשורה טובה (עם הסיגום והכולל): (ב) על המטה ב' במסרה וישב על המטה. והמן נופל על המטה. שהצדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפי' בתוקפן הן נופלין שנאמר והמן נופל על המטה (ה) אפרים ומנשה בגי' ראובן ושמעון: (ו) יקראו ב' במסו' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ג) בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם ע"ש אחיהם שהיה להם

עדי

יונתן

אביו ולינע במילת אביו לא כלהו יוסף. ודייק הכי מדלא כתיב וישם כדכתיב גבי אליעזר ואברהם. ועוד למה לו למימר אנכי אעשה כדברך לימא כן אעשה ועוד למה ליעקב לחזור ולומר השבעה לי והרי כבר שאל ממנו השבועה אלא ודאי שיוסף מחמת מורא וכיבוד אב מיאן לשום ידו תחת ירכו ולכן דקדק באומר אנכי אעשה כדברך בכ"ף הדמיון שזהו השבועה שלא היתה בפירוש כדבריו אלא שיתן יד אלא שנשבע במילת אביו כאשר טהו ולכך השיבו אביו שנתרלה להסתפק בשבועה בלי שימת ידו וזהו דכתיב ויאמר השבעה לי ולא שים ידך וישבע לו לבד שנשבע בפיו שנשבע במלות מילה ודו"ק. ואל תשיבני ממ"ש המרדכי פרק ונקוס שנהגו בשם תשובת מהר"ס דהא מ"מ הורה לאיסור. וכ"ש בנדון דידן לאחת במילת אביו וק"ל:

סוגיי

רמב"ן

נתנו לו כראובן ושמעון בשוה ואם אולי נאמר שחלקום לגלגלותם כנחלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האחים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כאחד השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב. זה דבר שאי אפשר בשום פנים: (ז) ואקברה שם. כתוב בפי' רש"י ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה שם ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנא' כאן בפי' מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל

וידעתי

אבן עזרא

אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי. ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: (א) ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב: (ד) וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל. ועתה ידעתי כי בעבור השם המולדים לך אמר הנני מפרך. וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה. והנכון בעיני. שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם. ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרי' ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים ממני. ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והטעם שאמר ומולדתך על בני מכיר שנולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו. כי מה טעם על שם אחיהם. ואם יטעון טוען כי לא

תנאכו

פירוש על אבן עזרא

ג"ל יש השתחויה אשר מראה כי מקבלו לאדון. ויש השתחויה אשר מראה כי מודה בטובתו בל"א (איך דאנקע). (ולעיל כ"ג ז') פי' כ"א שהשתחוה ושח בראשו. כי היו אנשים פשוטים ואין צריך לפרש שם אשר ההשתחויה היתה פשוט ידים ורגלים. ע"כ פי' וכו' ע"ש. ופה מפרש הכתוב על ראש המטה בודאי פי' אשר הקים א"ע על המטה ועשה פישוט ידים ורגלים ועלה ההשתחויה על ראש המטה. ע"כ מביא אלו ב' טעמים. ד(במדבר כ"ו נ"ט) ולא נזכר מי ילדה. ור"ל אם היה כתוב מי היה האומר היה צריך הלשון ויאמר כי ידוע הוא מי הוא. ואם אינו ידוע צ"ל ויגד או ויאמר. ע"כ מביא ראיה משם אשר זה הלשון צריך ג"כ. ה(לעיל ל"ה י"א) ובודאי ברכת פרה וכו' מורה על רחל כי לאה בלאו הכי היתה אם הבנים ככתוב הטעם יזבלני (לעיל ל' כ') וא"כ הוא פי' פרה עם רחל. ורבה ע"י כל הנשים או ע"י בני בנים. ו ויהיה כדין כתובת בנין דכרין (כתובות נ"ב ע"ב) אשר בני האשה יורשים זכות אמם ככה לריך לפרש כפי פי' הגאון. וקושר כ"ש פי' הגאון אם נאמר אשר הבטחת ה' פרה ורבה הוא על בני בנים. הנה בכלל הזה פרה ורבה גם בני ראובן אשר מפרה האשה שלא זכתה להוליד רבוי בנים. ואם אשר מלת פרה מדייק מורה עם רחל אולי הוא על בנימין. ז ולא יהיה כמו ראוי אשר אין הבכור יורש בראוי כבמוחזק. רק הבטחת ה' הוא כמו בידו. ואם בניו ירשו ב' חלקים כראובן ושמעון א"כ יהיה יוסף הבכור. ואם יוליד עוד בנים ויתן לכ"א חלק א"כ יוסיף מערך הבכור. ולכן יקראו ע"ש אחיהם. וכפ"ז פי' ומולדתך אם תוליד. ח המפרש כ"ל נולא ומולדתך. הלא לא הוליד עוד בנים. ע"כ פי' זה מורה אשר גדל בני מכיר על ברכיו וחשובים כמו שהו לידם

סותר

ספורנו

הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים צדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים: ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי השכיבה יסור יגוני ואלבש כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרת: אנכי אעשה כדברך. אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה כנגדם אם ירצו למחות: וישתחו ישראל. להודות לקונו על שהגנו להשיג זה עלות בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה': (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז. והשכך ולא קם ולא זע ממנו: (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בבאתי מפדן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ, ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שנתן לי אותך ואת שני בניך יקדיו: (ה) ועתה שני בניך כו' לי הם. שאותם לבדם נתן לי ישדו עמך כענין כאם פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת: לך יהיו. יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים

יקרא

פירוש רשב"ם

מחובר ויחי יעקב אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל: שים נא ידך כבר פירשתיו אצל עבד אברהם: (לא) וישתחו ישראל. ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר ליוסף. אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב: (ב) וישב על המטה. היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד הזוקן של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על ארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסוף רגליו אל המטה הכניסם אל המטה כמו ואספת אל תוך ביתיך. ואין איש מאסף אותי הביתה: (ג) נראה אלי בלוז בשובי מפדן ארם. וכתיב אני אל שדי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך ישלו כנגד ראובן ושמעון. עד באי. לפני בואי. כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כלומר קודם שבאתי מצרימה: (ו) ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי. באילו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ. לחצרון משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי. וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות מטות אבותם ינחלו וכן בני בנו של

יוסף

הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם
יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: ז וַאֲנִי | בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ
בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה
וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית
לָחֶם: ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף
וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה
וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם: שני
י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל
לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם
וַיְחַבֵּק לָהֶם: יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה
אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ: יב וַיּוֹצֵא
יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו
אָרְצָה: יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־
אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו: יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו
כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי
לפניו

אונקלוס

ז ואנא | במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען
בארחא בעוד כרובא דארעא למיעל לאפרת וקברתה
תמן בארח אפרת היא בית לחם: ח וחזא ישראל ית־
בני יוסף ואמר מן־אלין: ט ואמר יוסף לאבוהי בני אנון
דיהב־לי יי הכא ואמר קרבנון־כען לותי ואברכנון:
י ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכול למחזי וקריב יתהון
לותה ונשיק להון וגפיף להון: יא ואמר ישראל ליוסף
למחזי אפיך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית־בניך:
יב ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על־אפוהי על־
ארעא: יג ודבר יוסף ית־תרויהון ית אפרים בימינה מסמאלא
דישראל וית־מנשה בסמלה מימינא דישראל וקריב לותה:
יד ואושיט ישראל ית־ימינה ושוי על־רישא דאפרים
והוא זעירא וית־סמלה על־רישא דמנשה אחכימנון
לידוהי ארי מנשה בוכרא: טו ובריך ית־יוסף ואמר
יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי
דאיתני

מסרה הולדת, מ"ל יקראו ב'. ז מפדן, ל'. בעוד, מ"ל. מתה, מלעיל כדין עבר מכ"ע. כברת ארץ, ג'. לבא, ע' מ'. אפרתה, ג' בתורה. ואקברה, ז'. שם, דגוש מד"טע. אפרת, ב' ק"ז ובב' לי'. הוא, וי"ו וחירק. ט לי אלהים, י"א. ויאמר, ל"ה: קחם, ל' וא' קמץ. ואברכם, ל'. י ועיני, י'. מזקן, ל' וחסר. יוכל, כו"ל מ"ל. לראות, מ"ל. ויגש, ה'. יא ראה, ל' וכ"כ [בה"ח]. פללתי, ל'. אתי, ח"ו. יב ויוצא, כ"ה, י"ב מ"ל וי"ג חסר. אתם, חסר. יג ואת מנשה, ב' ושהי על יפתח. מימין, גם י' לאשונה נסה כמשפט שמוש בכל"ס לפני י'. ויגש, ה'. יד וישת, ו'. שכל, ל' ובשין כתיב. הבכור, ד' מ"ל בתורה. טו ויאמר, ל"א.

ת"א ואני בבאי סנהדרין כב. ועיני ישראל יומא כח. שכל את ידיו מנחות נג. התהלכו אבתי לפניו עקיד' שער ק ס' הזוהר פ' דברים.

רש"י

(להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטי' ונשיא לכל שבט ושבט ודגלי' לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריא"דא בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעי' טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהטה' הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:
המלאך

רמב"ן

וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנא' קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם ל' רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתיה לטובת' כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם. ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם. וכאשר קבר שם את לאה. ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואו' לחנט אותה וזה טעם עלי. ואף ע"פ שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד בזקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים
רבים

יונתן בן עזיאל

בְּאַחְסַנְתְּהוֹן: (ז) וַאֲנָא דִּבְעֵיתִי מִנָּךְ לְמִקְבְּרֵי עִם אֲבָהָתַי מִיתַת עֲלַי רָחֵל בִּתְכֵיף בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד סוּגְעֵי אַרְעָא לְמֵיעוֹל לְאֶפְרָת וְלָא יְכֵילִית לְסוֹבָרוּתָהּ לְמִקְבְּרָהּ בִּמְעָרַת כְּפֵילְתָּא וּקְבַרְתָּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (ח) וַחֲמָא יִשְׂרָאֵל יַת בְּנוֹי דְּיוֹסֵף וַאֲמַר מַן מַאן אִתְיְלִידוּ לָךְ אִלֵּין: (ט) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוֹי בְּנֵי הִינוּן דִּיהַב לִי מֵימְרָא דַּיְיָ כְּדֵין כְּתָבָא דַּעֲלֵיהּ נְסֵיבִית יַת אָסְנַת בְּרַת דִּינָה בְּרַתָּךְ לְאִינְתּוּ וַאֲמַר קָרְבִינוּן כְּדוֹן לְוָתִי וְאִיבָרִיכִינוּן: (י) וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יָקְרָן מִן סֵיבוּ וְלָא יָכִיל לְמִיחְמֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשִּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּף לְהוֹן: (יא) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מִיחְמֵי סְבַר אַפָּךְ

ירושלמי

לָא חֲשִׁיבִית וְהָא אַחְמֵי יָתִי יְיָ אוֹף יַת בְּנָךְ: (יב) וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִלְּוַת רְכוּבוֹי וּסְגִיד עַל אַפּוֹי עַל אַרְעָא: (יג) וּדְבַר יוֹסֵף יַת תַּרְוֵיהוֹם יַת אֶפְרַיִם מִן צְטַר יְמִינֵיהּ דְּהוּא שְׂמָאלֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל וְיַת מְנַשֶּׁה מִן צְטַר שְׂמָאלֵיהּ דְּהוּא יְמִינָא דְּיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ: (יד) וְאוֹשִׁיט יִשְׂרָאֵל יַת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְּאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיַת שְׂמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִּמְנַשֶּׁה פְּרַג יַת יְדוֹי אֲרוּם מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא:

[(יד) פְּרַג יַת יְדוֹי:]

(טו) וּבָרֵיךְ יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יְיָ דִּי פַלְחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יתי

בעל הטורים

ערי השבטים מכל שבטי ישראל: (ט) קחם נא אלי ואברכם קחם ליה וחד קחם (הושע י"ה) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם. פי' תרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל שאמרתי ליהושע בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: (י) מזקן כתיב חסר ע"פ ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שראה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשה לו בנו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: (יד) והוא הצעיר בגי' הוא הקטן עלמו. לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה: ויקר'

יונתן

(ז) סוגעי ארעא. כבר פרשנו בפ' וישלח ועיין כאן ברש"י: לסוברותה. פי' לנשאה אותה כי ח"י של ישא סובר והוא פשוט: (ט) כדין כתבא דעליה נסיבית וכו' כדפרש"י דייק מדאמר מי אלה משמע שהיה יעקב מסופק שמא לקח יוסף מצרית והוליד בנים עמה ואינם ראוים לברכה לכן הוצרך להשיב יחוסה ושהם מאסנת בת דינה וכתב אלה בנוסחא כל מי שדבק בו הרי זה מזרע יעקב: (יג) נטר. כמו שמר: (יד) פרג ית ידוי אכוס מנשה. תרגום של לא ימיר לא יפרג וכן כאן פי' החליף

רמב"ן

רבים וכן עשה בדרך שהוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושנו חכמים ולא של נשי לעולם מפני הכבוד. ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה. אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולא היא הכשאת לו לאשה ביותר וראוי בהכנתו אותה בגדר אשר גדר לא לקחה: (ט) אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף לריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו אשרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים. ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך. וכן ובזה הנערה באה אל המלך. ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה: (טו) ויברך את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים. או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכת' יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני. כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובנין דתוליד בתריהון. ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהולך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו. וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך: האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותי אשר

אבן עזרא

מלאנו ליוסף בנים [ט]אחרים. גם זו איננה עמנה כי יתכן שהיו ונעצור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאזקקם מאחך מה שלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. מאומר 'לריך להיות. וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על [ד]המטה. וטעם לא פללתי. לא דמתי בלבי. מגזרת [ל]פלילים: (יג) ויקח יוסף. וכבר נקח [מ]וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו [*]השכילו מה שהוא רולה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור. וכן כי עם קשה עורף [י]ורבים כן. וטעם המלאך

פירוש על אבן עזרא

סופר דבריו א"כ איך יעלה על הדעת אשר ב"ב ירשו בארץ כמו השבטים. [ט]א"כ לא נתקיימה ברכת יעקב והכתוב אומר ותגזר אומר ויקם לך. ע"ז מתרץ אם כי לא הזכיר. מכ"ז היו לו. [ו]ר"ל אשר וישם את אפרים לפני מנשה (פס' כ') כאשר כלה אביו לברכם הוליא אותם יוסף מעם ברכיו וישתחו אפים עבור הברכה אשר נתן לבניו יושר מכולם [ד]כמש"כ ויתחזק ישראל וישב (לעיל פס' ב') והיו רגליו על הארץ ע"כ שייך לשון מעם ברכיו. ולראיה אשר כל הנבואות כתיב ויאסוף רגליו אל המטה (להלן מ"ט ל"ג). [ל](דברים ל"ב ל"א) שכתו פלג. [מ]לאמר שנשקם והפסוק הזה שייך אשר (פס' ע') והיה קודם שהוליאם מברכי אביו. [*]ר"ל ההשכלה אשר עשה היה ע"י ידיו ולא בפה. [י](שמות ל"ד ע') ובודאי פי' אע"פ שהם קשי עורף ואם לא

ספורנו

יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמהם בנחלת אפרים: (ז) ואני. שמא תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכוונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבואי מפדן. כשנגלה אלי אז האל יתברך: מתה עלי רחל. כאמרם רז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל יתברך אלי בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי שלם בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע לה זלכלך בנפשו ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם: (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם: (יד) שכל את ידיו. השכיל והבין במשוש ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הולך בזה לראיה ולא לחבוק ולא לנשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אשר שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבתי

פירוש רשב"ם

יוסף שנולד ואהרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פנחס: (ז) ואני בבאי מפדן. באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה מתה רחל באותו הדרך בעוד הרבה דרך עד היישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקוברה אצל לאה במערת המכפלה ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (ח) וירא ישראל. אף ע"פ שכתוב לפנינו ולא יוכל לראות. יש רואה דמות אדם ואין מכיר דמות פניו: וכן לא יראני האדם וכתיב ראיתי (נ"א ואראה) את ה': (ט) בזה. במלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כיום הזה: לא פיללתי. ולא דנתי בלבי כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו' לשון נקמת דין: (יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל שמאלו של ישראל: (יד) שכל את ידיו. כמו שכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל: כי מנשה הבכור. יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור: (טו) ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא ברכת האב: (טז) ויקרא בהם שמי. שיהיה זרעם וזרע זרעם: וידגו מגזרת חטופי למד פעל של ה"א כמו מן

לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה
אתי מעודי עד היום הזה: טז המלאך
הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים
ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם
ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: שלישי
יז וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו
על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך
יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים
על ראש מנשה: יח ויאמר יוסף אל
אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים
ימינך על ראשו: יט וימאן אביו ויאמר
ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם
וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל
ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים:
כ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך
ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים
וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה: כא ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי
מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם: כב ואני נתתי לך
שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי: פ רביעי

ויקרא

אונקלוס

מדאיתני עד יומא הדין: טז מלאכא די פרק יתי מכל
בישא יברך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי
אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא:
יז וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימינה על רישא דאפרים
ובאיש בעינוהי וסעד ידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל
רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה: יח ואמר יוסף
לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישה:
יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא
ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מנה ובנוהי יהון
שליטין בעממיא: כ ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך
ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים
קדם מנשה: כא ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי
מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון:
כב ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על אחיך די נסיבית

מידא

מסרה ויצחק, ה'. הרעה, ח'. מעודי, מ"ל. טז המלאך, ל' ר"פ. הגאל, כו"ל מ' בת"נ. ויצחק ה'. וידגו, ל'. לרב, כו"ל מ', וזיעים, ז' ומלא. וירע בעיניו, ג'. ויתמך, ח' ג'. להסיר, מ"ל. אתה, חסר. יח לא כן, י"ע. הבכר, חסר. שים, מ"ל. יט לעם, הלמד (רפי). וגם הוא, ז'. יגדל, הי' רפי. ואולם, מ"ל. הגוים, ז'. מלא, חסר. כ לאמור, ג' ונלא ו'. ישמך, ב' וחסר. כא אנכי מת, ד'. והיה אלהים, ל'. והשיב, כו"ל מ"ל. אבתיכם, כל לו' חסר במ"א [פי' כל או' חסר וי"ו או היוד במ"ם מ"ל דמ"ל ודין ח"ו ומ"י]. כב ואני נתתי לך, ב'. אחד, כ"פ. על אחיך, ל'. ובקשתי, ל'.

ת"א האלהים הרעה אתי פסחים קיח. המלאך הגאל אתי. פסחים שם. וידגו לרב ברכות כ סוטה לו מציעא פד בתרא קיח. וירא יוסף כי מכתום לג. וזרעו יהיה מלא הגוים האלילים כה. בך יברך ישראל לאמר פ' הזהב פ' במדבר. ואני נתתי לך בתרא קכג.

רש"י

(יו) המלאך הגאל אתי. מלאך* הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: וגם הוא יהיה לעם. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו' ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו

כל

*בלאי ספק צ"ל כמ"ש הזוהר ע"ו.

רמב"ן

אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי במדה הזאת שלום ורעות והמלאך הגואל הוא הרועה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליך מעודי עד היו' הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחי' לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהולך להתחבר עם לבן בדרך שאלתו ואיננו דרך האמת: (טז) וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם. והנה לא נקראו על שם מנשה. ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם: (יז) וירע בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו. והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי. וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס: (כ) ויברכם ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף ישאר בו לשום מנשה לראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה. ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה. בכל ברכותיו. וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר. כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בני יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישיב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיוס ליוסף ולהסבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר ובחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה. והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך בעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב

בארץ

יתי מראיתני עד יומא הדין: (טז) יהי רעוא קדמך דמלאכא דזמינת לי למפרק יתי מכל בישא יברך ית טלייא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק והיכמא דכוורי ימא סגי מסתני במיא כדין בנוי דיוסף יתקפון לסגי בגו ארעא: (יז) וחמא יוסף ארום משוי אבוי ית יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש קדמוי וסעדא לידא דאבוי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים על רישא דמנשה: (יח) ואמר יוסף לאבוי לא כדין אבא ארום דין בוכרא שוי יד ימינך על רישיה: (יט) וסרב אבוי ואמר ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהי לעם רב ואוף הוא יסגי וברם אחוי קלילא יסגי יתיר מניה ובנוי יהון סגיאין בעממיא: (כ) ובריכינון ביומא דהוא למימר בך יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ובמנין שבטייא יתמני רבא דאפרים קדם רבא דמנשה ושוי ית אפרים דיהי קדם מנשה: (כא) ואמר ישראל ליוסף הא אנא מטא סופי לממת ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: (כב) ואנא הא יהבית לך ית קרתא דשכם חולק חד למתנא יתיר על אחך די נסיבית מידיהון דאמוראי בעידן די עלתון לגווה וקמית וסייעית יתכון בסייפי ובקשתי:

(כב) ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא:

וקרא

בעל הטורים

(טז) ויקר' ב' במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה: (יט) ידעתי בני' חמשה מלכים שש' מלכים יצאו ממנשה וזרעו יהיה מלא בני' יהושע: (כ) ביום ההוא לאמור וגו' ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שנו' מקימות יהקדים אפרים למנשה כנגד ו' צדיקים שופטים שיעמדו ממנו. וע"כ אם משול תמשול בנו ואלא גז"ו שכל המלך שמלך עלינו חסר וי"ו. שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים. אפרים לפני בגימ' דגלים בנשיאים: (כב) שכם אחד בגי' בחלק בכורה: (א) ויקרא יעקב

ביקש

רמב"ן

בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו. וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ושם נעשה הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתו' (יהושע יא) לא

היתה

יונתן

השליף את ידיו ומפרש כי סרוס ולא כרש"י שמפרשו בלשון אע"פ ולדידיה ר"ל בעבור שהיה הבכור שכל את ידיו ולולי כן היה מהפך להדיא ולכן נקט הפסוק השליף בלשון שכל ודוק: (טז) והיכמא דכוורי כו' פי' כמו דגי הים הגדול ונפקא ליה מלשון וידגו כדפירש רש"י: (כ) ית ינוקא ביומא דמהולתא פי' כשמברכים את הילד ביום המילה א"ל הגאון מהר"ד שמברכים הקטן גדול יהיה כמו שאפרים היה מוקדם לברכה משום דכתיב ואחיו הקטן יגדל כך זה הקטן יגדל ג"כ עכ"ל ומ"מ עדיין לא נודע דיוקא מתוך הפסיק ושמעתי מהגאון מהר"ר זעליגמן חד מג"י דק"ק שדיוקו

מביום

אבן עזרא

המלאך הגואל אותי תחלה בפרשת [ס]ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו [ע]אפרים. גם [פ]יוסף. גם אמר הכתוב רחל [צ]מבכה על בני'. כי היא היתה עקר משכנתו. על כן אמר הכתוב בני רחל [ק]אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני [ר]גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית משכנתו. ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם. ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין כנגד [ש]מהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים [ת]ימלאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני [א]ישראל: וישם את אפרים. בדבור [ב]הברכה: (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף. וטעם בחרבי ובקשתי על [ג]השם. כאשר אמר דוד נגינה [ד]וקרן ישעי. והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד. והוא

מתפשטת

פירוש על אבן עזרא

לא כן קשה ה' אמר כי לא אעלה וכו' (שם ל"ג ג') ואיך מבקש מ"ר עבור זה אשר ילך עמהם. [ס]על פס' ראה ראיתי (שמות ג' ז') אשר קשה מתחילה נראה אליו מלאך ה' בלבת אש (שם פס' ב') ואח"כ כתוב ויאמר ה' כמה פעמים. ע"כ פי' שם ר"א השליח ידבר בלשון שולחו. [ע]כמ"ש כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הושע ז' א'). [פ]כמ"ש האזינה נוהג כצאן יוסף (תהלים פ' ב'). [צ](ירמיה ל"א ט"ו). [ק](לעיל מ"ו י"ט) ולא כן בשאר נשיו. [ר](לעיל ל' כ"ה). [ש]לכן שם ימינו על ראש אפרים כי הוא יגדל מאחיו וכנגד ממנו. וע"כ בין הדגלים היה דגל אפרים במערב כנגד דגל יהודה אשר הוא במזרח ובצידו דגל ראובן בדרום. לא כן דגל דן היה בצפון כנגד ראובן שהיה בימין. והוא למה כבר בדברי ר"א למה נקרא ערב עבור שכל האורות מעורבים בו. ע"כ שם דגל אפרים זרע יוסף במערב ע"כ היו בני הגבירות לפאות הכבדות. [ת]עיין רד"ק שורש מלא פי' מה שהוא מלא כל הארץ הוא כבודו (ישעיה ו' ג') ומפרש ג"כ ככה הפס' הזה מה שיהיה לעכו"ם ילשו בניו. ור"א ומפ' זרעו יהיה גוים רבים ומלא ע"י הרבה. [א]ר"ל כי ישראל הוא בעצמו. ע"כ מפ' אשר מורה על ב"י. [ב]ר"ל כי בלשון העת לא נעשו הדגלים ולא מלחמה אשר יאמר מלא וישם. ע"כ מפ' זה אשר שם אפרים לפני מנשה הוא בעת הזאת בדבור הברכה. או פי' (כדלעיל מ"ח י"ג) אשר הדבור של יוסף שעל ע"ש בפי' על ר"א. ככה ג"כ פי' מה מה שנעשה אחרי כן היה ע"י פעולת דברו של יעקב. וכן למדו מז"ל סדור הדגלים כמו שסדרם יעקב לשאת מטהו. [ג]הוא הי' כי הוא חרב גאותנו. [ד](תהלים י"ח ג').

כי

ספורנו

אבתי לפניו. אתה אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניו עשה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי חסד: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. צוה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוים לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרם רז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשעא אפילו בר צדיקא רשעא בר רשעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכוין הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל: (כא) הנה אנכי מת. הנני מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: והשיב אתכם אל ארץ. ושם תתקיים מתנתי: (כב) ואני הנה נתתי לך. ואני הנה אמנם לא עברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא

ארץ

פירוש רשב"ם

סן בכה ויבכו מן שבה וישבו: (יז) כי ישית. קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לישאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דיקדקתי להביאם בסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר. סורה אלי אל תירא. סורה משם לפנות אלי. ויסורו אליו סרו משם לבא אליו: (יח) לא כן אבי. לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך. אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך: (יט) ואולם. ואלא: (כ) בך יברך ישראל. איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה. באומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. וזאת התורה אשר שם משה. שימה בפיהם: (כא) הנה אנכי מת. ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנא' לאברהם: (כב) ואני. באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע.

ואף

מט א ויקרא יעקב אל־בניו ויאמר
האספו ואגידה לכם את אשר־יקרא
אתכם באחרית הימים: ב הקבצו
ושמעו בני יעקב ושמעו אל־ישראל
אביכם: ג ראובן בכרי אתה כחי
וראשית אוני יתר שאת ויתר עז:
ד פחז כמים אל־תותר כי עלית משכבי
אביך אז חללת יצועי עלה: פ

שמעון

אונקלוס

מידא דאמוראה בצלותי ובבעותי: א וקרא יעקב לבנוהי
ואמר אתכנשו ואחוי לכון ית די־יערע יתכון בסוף יומיא:
ב אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו־אולפן מן־ישראל
אבוכון: ג ראובן בוכרי את חילי וריש תקפי לך הוה חזי
למסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא: ד על
דאזלתא לקבל אפיך הא־כמיא ברם לא אהניתא חולק
יתיר לא תסב ארי סלקתא בית־משכבי אבוך בכן אחלתא
לשווי

מסרה מט א האספו, ה'. ואגידה, מ"ל. אשר יקרא, ל'. ב הקבצו, ד'. ושמעו, ו'. אל ישראל, ז'. ג בכרי, ב' מלעיל ומבל. אתה, מלעיל. כחי, חסר. וראשית, ו'. אוני, מ"ל. ד פחז, ל'. תותר, ל' וחד ותותר ומ"ל. יצועי, מ"ל.

ת"א ויקרא יעקב אל בניו פסחים נו. כחי וראשית יבמות עו. פחז כמים אל שבת נה. אז חללת שם.

רש"י

כל סביבותיהם להזדווג להם ונטל יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא (תהלים כא) תשיתמו שכם תשית אויבי לפני לחלקים (שם ס) אחלקה שכם (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא"ם שכתב דלא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולענ"ד בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה כתיבת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי. (ישעיה מ) מרוב אונים. ולאין אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם: לכך אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים סג) אם זכרתיך על יצועי
וגם

רמב"ן

היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ויעשה החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמהם מלחמה והוא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצי' להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע"י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע"פ שלא ספר הכתוב כן ירמזו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקחתי הארץ לבניו: (א) באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו השכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם: (ג) ראובן בכרי אתה. פירוש הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז ועניינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותו ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם, משאתו יגורו אלים. רוממות וגדולה ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה: (ד) פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו מתמתמים בו תדיר נתחכם בבבואה שלי ופחז ילדי עלי כלומר קפץ ילדי עלי. ואמרו עוד אפיחזיהו הוא דקא מגלי. כלומר קלות דעתם עמא פזיזא דאקדמיה פומיה לאדניה עדין בפחזותיכו קימיתו נמהרי' קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן חפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותיר בו כי עלית משכבי אביך בפחזות' וקלות דעתך: אז חללת. אותם כאשר יצועי עלה. הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים. וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומי' והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל. ואולי יהיה אותו שם ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו. בלשון אם אעלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר כנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי להללו העולה על יצועי אביו. ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחיזות וקלות
דעת

ספורנו

ארץ אבותיכם בלעדי פי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ: בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באמרו רז"ל שהוא בד"ת הוא דכתיב וכענין על ספר זה שניהם חנית ומגלים ולבושים חרב מדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומה אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואם כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעי' באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו': (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם טוב שהשיג לנו: (ג) יתר שאת ויתר עז. פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אונו וכו': ויתר עז. גם כן לא תותר במעלת העוז שהוא המלך שהוא יותר עוז ותקיף מכל אשר זולתו במלכותו כאמרם רז"ל אין עוז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת הממלכה נתן ליורם כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה. אז חללת כבוד אביך או כבוד השכינה שהיתה עולה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו, אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ
לכן

(א) וקרא יעקב לבנוי ואמר להום אדכו מסואבותא ואיחוי לכון רזייא סתימיא קציא גניזיא ומתן אגרהון דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא וטלניתא דעדן מה היא כחדא מתכנשין תריסר שבטי ישראל מקפין דרגשא דדהבא דרביע עלה ומן דאיתגלי איקר שכינתא דיי קצא דעתיד מלכא משיחא למיתי איתכסי מניה ובכן אמר איתו ואיתני לכון מה דיארע יתכון בסוף יומיא:

נ(א) וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנישו ואתני לכון קיצא גניזא רזיא סתימיא ומיתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא וטליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עשרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשה דדהבה דהוה אבונן יעקב רביע בגויה בעיין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא איתכסי מניה מן די אפתח ליה תרעא איטרד מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר כעובדוי טביא בריך יתהון: מן דאתכנשו תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבה דהוה אבונן יעקב רביע בגויה סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואיתכסי מניה: ענה אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מניה פיסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר דלביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם טעון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד ענו יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין: (ב) אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון: (ג) ראובן בוכרי אנת ריש חיל שמושי ושירוי קריות הרהורי חמי הוי לך בכורותא ורבות כהונתא ומלכותא ועל די חטית ברי אתיהיבת בכירותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא ללוי:

נ(ג) ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטיית ראובן ברי איתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשבטא לוי:

(ד) מדמינא לך לגינא קלילא דעלון לגויה נחלין מוחין מתגברין ולא יכילת למסובלא יהון ואתחיפת כן איתרעת ראובן ברי די חטית לא תוסיף ועל די חטית ישתבק לך ארום אתחשב לך כאלו עלתא לאיתא דשמש עמה אבוך בעידן דבלבילתא שווי דסליקת עלה:

נ(ד) מדמי אנא לך ברי ראובן לגנא זעירא דעלוי בגויה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיית לא תוסיף למיחטי ועל דחטיית ישתבק לך:

שמעון

בעל הטורים

אל בניו. שרצה לגלות להם הקץ ונכסה ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו אדקדק במעשינו ולא מצאנו בהם חטא (ר"ל חוץ מ' ע') ואמר להם גם אין בהם אותיו' קץ: (ב) ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות. ושמעו בני יעקב ושמעו בני' הוא ביקש לגלות הקץ. ושמעו אל ישראל (עם התיבות) בגי' זהו קלו של מלך המשיח: (ג) ראובן בגי' לא בכור. יוסף במלואו (כזה יו"ד וא"ו [ו"ו] סמ"ך

יונתן

מביום ההוא משמע ליה ביומא מהולתא שהוא יום מיוחד ולעד"ן דדייק מלת ישראל הוא מיותר דהל"ל בך יברך סתם ובודאי יהיו ישראל ולא נכרים גם הו"ל למימר כן יברכו ישראל אלא דקאי אתינוק ביום המילה א"כ א"ש דקאמר בלשון יחיד ומיושב נמי שאמר ישראל ר"ל ביום המילה אז נעשה ישראל בהכניסו לברית יברך וכו' וק"ל: (א) אדכו מסואבותא פי' הטהרו מטומאתכם דייק כדאיתא בגבה מהו האספו הטהרו מטומאה כמו והסגר מרים ואחר תאסף: ואחוי לכון וכו' פי' אגלה לכם סודות סתומות. גנזיא פי' קצים נעלמים: וטלנותא דעדן פי' היאך הצדיקים מטיילים בג"ע וכו' כולו יפורש בירושלמי: (ג) ריש חיל שמושי פי' ראשית כח תשמישי. ושירוי קריות הרהורי פי' תחלת ראיות קרי שלא ראה קרי מימיו ולא הרהר על אשה: חמי הוי לך בכורה פי' ראוי לך הבכורה והיינו דקאמר בכורי אתה. וכהונתא דייק ממלת שאת כמד"א וישא אהרן את ידיו ויתר עז היינו מלכות כד"א ויתן עוז למלכו: ירושלמי (כב) לבושיה דאדם קדמאה וכו' כבר פירשנו שלקחם עשו מנמרוד ועיין בילקוט ואמר יעקב אין הרשע ראוי ללבוש בגדים' הללו ודייק מדכתיב מיד האמורי זה עשו שמעשה מעשה אמורי ושכם לשון חלק לפי זה. (א) מה דאפתח ליה תרעא וכו' פי' מה שנפתחו לו שערי בינה ופתחי חכמה נסתמו מיניה כמבואר: רביע פי' שכב עלה אבונן יעקב כו' כל זה מבואר ועיין בילקוט. ושירוי צערי פי' תחלת צערי ודייק מלת אוני לשון צער כמו בן אוני: (ד) מדמינא וכולי פי' מדמה אני אותך לגן קטן שעולים לתוכו נחלים. מוחין תגבור של נהר. שהמים רצים במהרה ומתגברים. ולא יכלת לסובלא' וכו' ומהר"ד מגיה מוהין בה"א פי' נחלי

אבן עזרא

ממשפחת האמורי על שכמם. ולעבדו שכם אחד: על אחיך. נוסף על אחיך. וטעם אשר לקחתי אשר ייקחו ישראל בחרבם ובקשתם. והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו. הלא תראה אשר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי. ואל תתמה על מלת לקחתי. כי לאשר שהשם נתנה בפה לאברהם הם ישבנו שמות שלהם. וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד. ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמלא בסוף ויברך אותם. ואיה ברכת לראובן ושמעון ולוי. ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: (ג) ראובן בכורי אתה כחי. בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשית און. וכמוהו לראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשא. ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים. אל תותר. לא יהיה לך יתרון. והי' ראוי להיות אל תותר בשורק הו"ו. ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום. רק על דעתי שלא תמלא מלת אל רק במקום לווי. ואע"פ שנמלא ודרך נתיבם אל תות ואיננו לווי. ופי' אל תבקש יתרון אחרי פחז כמים. ויהיה מסכל תותר זכור מלחמה אל תוסף. והגאון אמר אחרי דבר רק כמים לא יהיה

פירוש על אבן עזרא

ח"ל מגזירת על שכמם (שמות י"ב ל"ד) והוא החלק שעל הכתף שהוא כנגד הצואר יקרא שכם. ולפ"ז נוכל לומר שם למה נשאו דוקא על שכמם. ואין פי' כהמפרשים אשר היו המוליכים עבורים כסף וזהב או מפני חבוב מצוה. נשאו על שכמם. וכפי פי' הזה הוא כאשר שתת מלרים נהג יום ראשון ואבו כמה נשים עיסה אשה לאחרים. ולא הספיקו לאפות העיסה ולהלך אשר אפיהם ע"כ הלכו ערם אפים המצות. או יהיה על פי' עם כמו על מלות פי' עמהלוס (שם שם ע') פי' כ"כ ל"א. ור"ל חלק המלה מעתו עם עיסת חמץ והוכרחו לאפות גם עיסת חמץ כמו מצה. י(בראשית ג' ע') ואמר מלת נוסף ונוסף מעלמו. ודרך המקרא לקצר המובן. ח ומלת לקחתי עבר במקום עתיד ומפרש אחרי כן פי'. ט(יהושע ז' ז') י ע"כ אמר יעקב לקחתי בשם עבר כאשר ה' נתן לו בדבור הוא כמסירה ביד בו"ד. כפי' אע"פ כפי אשר כתוב להלן (פס' כ"ח) משמע אשר היה ברכה. ור"ל מביא ראיה מפס' זבולן (לקמן י"ג) אשר הוא נבואה וגלה ערם בלא הברכה מה שיקרא אתכם. ל להלן (פס' כ"ח) מורה על התחלה הקריאה פה. כי היה הכל דרך נבואה מה שיהיה. והברכה היתה זולת הנבואה הזאת ובודאי ברך כ"א מבניו כדרך אב הרחמן אשר כ"א היה חביב בעיניו ככתוב יוסף איננו שמעון איננו (לעיל מ"ב ל"ו) הרי השוה שמעון ליוסף. מ ככתוב כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (תהלים קכ"ז ג') הרי יש הפרש מבני הנעורים לבני זקונים כן יש הפרש מבן הבכור לבן הפשוט. ולאות חלקו נ"כ פי שנים. נ(שם ע"ם כ"א) סמגזירת נשא מגבעות (ישעיה ב' ב'). עויהיה מטורש מגזון כ"כ כבש וכשב. ור"ל כי גם האיש המשכיל עולה ויורד. אך הוא ע"פ המשפט השכל. וככתוב גם כי אלך בגיא צלמות וכו' (תהלים כ"ג ד') לא כן ירידת המים ע"פ טבעם אשר יורדים לתהום רבה. פתותר והוא מלפו"ס. ויהיה מבנין הפעל. ובא חולם תמורת שורק מפס מסלפים. צ ור"ל לפי זה אין אל מוסר פסק דין אשר לו. רק יעקב מספר מה שנעשה אשר הנו האיש פוחז כמים ולא הותיר מאומה ע"כ נכון מלת תותר ויהיה פי' כמו ולא הותיר וזה סותר כ"א כי מלת אל מורה אשר הוא לוי ע"כ נכון פי' הא'. ק(משלי י"ב כ"ח). ר ר"ל מפרש מלת אל תותר במלופס איננו לווי רק פי' אל תבקש יתרון ור"ל אל תבקש אשר תותר. וא"כ יבוא ע"כ מלת תותר כמו ותשבע ותותר (רות ב' י"ד). ש(איוב מ' ל"ב) ויהיה תותר מבנין הפעיל כמו תוסף

פירוש רשב״ם

ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה. ותגרש אותם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך זכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו (לשש) מאות אלף. את אשר יקרא אתכם ענין גבורתם ונחלתם: (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם כחי כמו חילי חילי מטוני. וגם אוני מטוני הוא כדכתב מצאתי און לי וידיו תשבנה אונו כלומר כבודי אתה ומתוך כך חילי וראשית מטוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך כמי' הנשפכין לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות: (ד) כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃
ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־
תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם
עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם
כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ
ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף
אֹיְבֶיךָ

אונקלוס

לשוויי ברי סלקתא: ה שמעון ולוי אחין גברין גברין בארע תותבותהון עבדו גבורא: ו ברזהון לא הות נפשי באתכנשיהון למהך לא נחתית מן יקרי ארי ברגזהון קטלו קטול וברעותהון תרעו שור סנאה: ז ליט רגזהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגנון ביעקב ואבדרנון בישראל: ח יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחיך

מסרה ה חמס, כו"ל פתח. מכרתיהם, ל' חסר י"ק וס"ו ומ"י סנין. ו בסדם, ו' חסר בלי'. סנא, חסר. תחד, ב'. כבדי, חסר. הרגו, נסב"א והשוא נע. וברצנם, ד' חסר בלי'. עקרו, במקף והקוף דגושה. ז עז, ב' זקפין ודין קמץ. אחלקם, ל'. ואפיצם, ב' ומ"ל. ח יהודה, בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן. יודוך, כו"ל מ"ל [דמ"ל] במ"א. בערף, ל' וחד כערף חסר.

ת"א בסדם אל תבא נפשי סנהדרין קט. כי באפם הרגו איש מגילה ט. ארור אפם יומא כג. יהודה אתה פ' הזוהר פ' משפטים. ידך בערף מגילה יו תהלים כה.

רש"י

(ופס קלג) אם תעלה על ערש יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברין בפני אחיהם הגדולים הא על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר תנחומא. דבר אחר מכרתיהם (ב"ר) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טז) מכרתיך ומלדתיך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם אל תבא נפשי. (ב"ר) זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר שנ' זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבדי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל. אל תחד כבדי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצנם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמ' בכור שורו הדר לו. עקרו אשטי"ר בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם (ב"ר): ידך בערף איבך. בימי דוד (שמואל ב כב) ואויבי

רמב"ן

דעת שיחשוב להרוים בו ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד: (ה) שמעון ולוי אחים. יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו לומר שאין ראוים לעונש גדול ולא הפשע ראוי לימחל כי הוא חמס. והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאימים זה לזה בעצתם ומעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל יי' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד וזה טעם בסודם אל תבא נפשי התפללות שלא היה בסודם בעצותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגום אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באתכנושיהון למהך וכו' ופירוש כלי חמס מכורותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם ואם כן יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותה ארץ מגורותיהם שגרו בה אחרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם חייהם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ויזונו ודומה לזה ערבה לו נחם לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יוסדו ויפילם בישראל שלא יקהלו ויהי להם כן כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב כי נחלת
בני

אבן עזרא

יהיה לך יתרון. ופחז מגזרת אנשי' רקים ופוחזים. ואין פוחזים ספוק: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי. גם תמלא מלת עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף. וי"מ ולא להתייח' לבכורה שהיא תחלת המספר עלאונן: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם. ואיננו נכון בדקדוק. וי"א קניניהם. כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה. וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות. והנכון בעיני שהיא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת. כיוו הנמצא בית יי'. אשר לויתי מעון. והטעם על החמס שעשו. שאמר שהכניסו אנשי שכם בברית הבנים במרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. אמר רב אהרן ספרדי אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא אהלה להיות חוץ מעצתם. והנה פירושו הפך הדבר. כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי. ובאמת כי השתכן יעקב ובניו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל. וכן פירוש ארור אפם. ובלונים עקרו שור ארור כי אפם עז. ואלה פירושים קרים. בסודם אל תבא נפשי א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי. ורבים בספר תהלות כמוהו. ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אליך. מה אקוב. והנה בסודם כמו בקהלם. ותבא כמו תחד. ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלע' הספרדי שטעם ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף. כמו עדי לבלום. כטעם המשביע בטוב עדיך. ורוחי וכבודי לעפר ישכן סלה. ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד. לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי. שהוא הגוף. וזה כבוד לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו. והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד. מלשון יחד. ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנה הנעלם תחת אלף אחד. וכן אמר על לא תחפס. וטעם בסודם. כמו בהוסדם יחד עלי. אמר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין. כמו סוס וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. מינה. וכן לעדה עלי שור. וכבר באורתי בספר מאזנים כי השלם והשורק יתחלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר. וזה אות כי עיר
שכם

(ה) שמעון ולוי אחין הלאסין מאני זיינא שנינא למחטוב היא אשתמודעותהון:
נ(ה) שמעון ולוי אחין תלמין גברין סרי זיינא שנינא עבדו קרב מן טליותהון בארעא בעלי דבבידון עבדו ניצחני קרביהון:
ו) בעטתהון לא אתרעיית נפשי ובמכנשהון לשכם למחרבה לא אתיחד יקרי ארום ברוגזהון קטלו מלכא ושולטניה וברעותהון סכרו שור בעלי דבבידון:
נ(ו) בעצתהון לא אתרעיית נפשי ובכנשתהון לכרכא דשכם למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזיהון קטילו מלכין עם שלטונין וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא:
(ז) אמר יעקב ליט הוה כרכא דשכם כד עלון לגוה למחרבה ברוגזיהון דתקיף וחמתהון על יוסף ארום קשיא אמר יעקב אין שריין הינון תריהון כחדא לית מליך ושולטן דיקום קדמיהון אפליג אחסנת בנוי דשמעון לתרין חולקין חולק חד יפוק ליה מגו אחסנת בני יהודה וחולק חד ביני שאר שבטיא דיעקב ואבדר שבטא דלוי בגו כלהון שבטיא דישראל:
נ(ז) ליט הוה כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזיהון ארום תקיף הוה ובחמתהון ארום קשיא הות: אמר אבונן יעקב אין שרין הינון כחדא לית אומא ומלכו יכלא למיקם מן קמיהון אפליג ית שבטא דשמעון ספרין מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואיבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשיא דבני ישראל:
(ח) יהודה אנת אודיתא על עובדא דתמר בגין כן לך יהודון אחך ויתקרון יהודאין על שמך ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך למפתק גירין להון כד יחזרון קדל קדמך ויהון מקדימין למישאל בשלמך בני אבוך:
נ(ח) יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך:

מרמי

בעל הטורים

סמ"ך פ"ס) בגי' בכורה: (ה) שמעון ולוי אחים (עם התיבות) בגי' אין להם (חלק) בארץ (עם הסופיות): (ו) סוד ב' במקרא הכא ואידך (ישעיה י"ד) לא תחד אתם בקבורה. שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזהו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמיחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש בגימ' זה שכם בן חמור: (ח) יהודה. ביה שמו ל"ל בראש הדף. בי"ת בראשית. יו"ד יהודה אתה יודוך. ה"א הבאים אחריהם ביה. ש"ן שמר לך. מ"ם מה טבו אהליך. וי"ו ואעידה בם את השמים. ע"ם כי ביה ה' צור עולמים

יונתן

נחלי מים ואתה מבחר: ואספמיפתא פי' לסירת הגן קטן והמים רצים ומקלקל הגן ונמצא בגמרא נקמקסה סדהו. אתרעת אלפון אתרע מזליה: אתפסנ וכו' דבלבלפא שווי פי' נחשב כאלו בלבלא מעמי ובאמת אינו כמ"ש לעיל: (ה) תלאמין. תלאמין גמלא גבוהים היה דקוף ברכום מחמת דתלמיותא ע"ש: (ו) ובמכנשהון לשכם דייק מדכתיב בקהלם משמע שהם לבד נקהלו ולא בקשו עלה וזה במעשה שכם ולא נמלכו באביהם: בעלי דבביהון זה יוסף: (ז) כרכא דשכם דקשיא ליה מ"ו שהיה יעקב מקלל את בניו: (ח) למפתק גירא בערוך פי' ל' השלכה ומביא שם שקל קלא

ואחק

אבן עזרא

שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה. או דרך תפלה שיחסר [ס]אפם ועוד להם כי ארור הפך ברוך. וכאשר הברכה תוספות הארירה מגרעת: ועברתם. כפול הטעם [ו]וכן אחלקם ואפיצם. והטעם שהם אלה הרעים שיפרדו ולא יתחברו יחדיו והנה מצאנו כי גורל שמעון [ז]נפל בתוך נחלת בני יהודה. והנה הוא ברשות אחר. וגם עריו לא היו דבקים זו לזו. רק מפוזרות ביניות גורל יהוד'. גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר וכן מפוזרות ביניות השבטים: (ח) יהודה אתה. כשמך [ו]וכן יודוך אחיך. וכאשר יראו כי ידך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו. גור אריה המשילו [ס]לגור אריה הקטן. שהוא במין אריה כאשר יגדל. ואין בו כח הדמות [י]כמו ועיר

פרא

פירוש על אבן עזרא

תוסף. [ת]ור"ל לפי דעת הגאון אפילו דבר ריק וקל שאין לו ערך כמים לא יהיה לך ליתרון. ולתרץ מלת כמים אשר אין לו טעם לפי פי' הנ"ל ראיתו. מהפסוק פוחזים (שופטים ט' ד') אשר פי' קלי הדעת. [א]ר"ל ואין פי' מגזירת חפזון ואשר יהיה פי' אנשים נמהרים. רק הוא שורש בפני עצמו וענינו קלות כאשר נסמך למלת רקים. [ב]ופי' אז כמו מאז וכמוצא ביסוד מורה מיום שבלבל יצועי אביו. לא נזקק לבלהה כי חיללה. ומאס בלאו לאה וע"כ לא נתיחד ג"כ בשפחה זלפה. והתבודד לעבוד ה' ע"כ לא היו יוצאי רק י"ב בנים וע"פ זה יבואר הפסוק מכוון (לעיל ל"ה כ"ב) ודברי ר"א פה. [ג](תהלים ק"ב כ"ה) ופי' אל תעלני כמו אל תכרתני. וכ"כ פי' פה יצועי עלה פי' נכרתה. [ד](ד"ה א' ה' א'). ויהיה פי' כנ"ל מאז שבלבל נעשה לראובן העונש ככתוב ובחללו כ"ל בעת חללו נעשה זאת ולא עתה קודם מותו. הר"ל לפי פי' הא' כונת הכתוב כמו פירש"י שם ולא להתיחס מורה על יוסף ע"ש. וכפי פי' ר"א פה כונת הכתוב אך כי נלקחה הבכורה מראובן מכ"ז יחוס אשר הוא הראשון מבניו לא הפסיד א"כ לראובן הוא הבכור להקרא בשם ראשון והוא כמו הזקן בבנים והבכור הבא אחרי הגלים (ושם פס' ג') כתוב ראובן בכר ישראל בודאי לא נלקח כל קדימת הבכורה ממנו. [י](ישעיה ג' ע') ופי' כל הרואה אותם הכיר עבעם אשר הם מעט מרף נפשם למות. ואינו נכון ע"פ הדקדוק כי היה צריך לכתוב הכריהם. [ז](דברים ב' ו'). [ח]כמו כי יכרה איש (שמות כ"א ל"ג) ור"ל כמו בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' ט"ז). וכמו שחשבו אנשי שכם כן עשו להם שמעון ולוי עיין (לעיל ל"ד כ"ב) נמצא בהמ"ל בפי' כ"א. [ט]להרוג או להרג והפס' לראי' ע"ז (שופטים ה' י"ח) ופי' אשר מלהיב מפחד המות. [י](יחזקאל ע"ז ג') והוא כמו מגורתיך רש"י ורד"ק וכן ת"א בארע סוחבותהון וכמו במכורתיהם עם ב'. [כ](מ"ב ע"ז ח') הראוי בבית ה'. [ל](ש"א ב' כ"ט) כמו במעון ור"ל אשר כלי חמס במגורותיהם וכו'. [מ]ור"ל אם אהיה בעצתם לא יכלה נפשי. [נ]כראה אשר הוכיחם עבור הריגת שכם. [ס]ופי' ארורה המומה אם שופכים דמם עזה שלהם כי עקריה אותה על היסוד שלה ואומר ר"א כי הפי' הוא קר. ואם יוכל הטי"ן נשאר קר והוא לשון נופל על לשון. [ע]ור"ל נפשי הוא הכבוד שלי פי' אשר אין מחזיק מעשה הריגת שכם לכבוד. ונמצא בספר תהלים הרבה פעמים אשר לפעמים מכנה הנפש בשם כבוד. ולפעמים מכנה הכבוד בשם הנפש ג"כ יהיה פי' אחד כבודי כ"ל נפשי. [פ](דברים ל"ג ז') וגם שם כפול לשון ומשיים זקניך ויאמרו וכו'. [צ](במדבר כ"ג ח') ג"כ שם הנבואה כפולה ומה אזעם וכו'. [ק]ואע"פ שהאומר הוא העיקר מכ"ז הענק אשר בלואר מקשטו כ"כ אם הנפש הוא העיקור. מכ"ז הגוף מקשט הנפש אם אין בו מום. ויצא ע"כ הפסוק וכבודי לעפר (תהלים ז' ו') כי הגוף ירד לעפר. [ר](תהלים ק"ג ה'). [ש](שם ז' ו') ואם הוא הנפש הלא אינה יורדת לעפר ואיננה כלה. [ת](שם ל"ג י"ג). [א](שם ע"ז י') ומדפרש כבודי אף בשרי משמע כי הכבוד איננו הגוף. ומה שכתוב כבודי לעפר כדלעיל ר"ל אם מכניע כבודו והוא הנפש עד לעפר הוא מורה על הכנעת הנפש. [ב](שם קי"ט כ"ה) הוא ראיה כי מורה על הכנעת הנפש. [ג]ר"ל לדעת ר"מ הכהן שרשו **אחד**. ולירי תחד מוסף אל"ף המורש אחריו כאלו כתוב תאחד. [ד]תישם (לעיל מ"ז י"ט) שעל דעתו שרשו **אשם**. [ה](תהלים ל"ח י"ד). [ו](לעיל ל"ב ו') ואם היו לו הרבה בהמות טהורים וטמאים. מכ"ז קורא לכל מין צלי"י. כ"כ פי' פה איש. הם אנשי שכם. [ז](להלן פס' כ"ב) ואם כי להלן כתיב במלופ"ם ופה כתיב בחול"ם **שור** הם מתחלפים והכל אחד הוא. [ח](יהושע י"א ו') ולמה מוכיח אותם אשר עקרו השור ע"כ מפרש ר"א אשר הוא הוכחה כי הרגו עיר גדולה. [ט]כמו ממלכת (ויקרא י"ג כ"ט) ומגזירם במארה אפם וכו' (מלאכי ב' ב') וככה פי' ר"א (דברים כ"ח כ'). וקשה לר"א אחי לברוכי. והדר מקלל. ע"כ מפרש ר"א טוב להם אשר יחסר אפם. ולראיה אשר הפי' ככה כאשר הברכה היא תוספת טובה א"כ ארור הוא היפך והוא חסרון. [י]כי אפם ועברתם הם שמות נרדפים וכונתם א'. [כ]כמ"ש ויצא הגורל השני לשמעון וכו' ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה (יהושע י"ט א') וא"כ אין שמעון ברשותו רק ברשות יהודה ולנגד זה אשר ערי שמעון מפורדים בין ערי יהודה כמ"ש רש"י (שם ע"ו ל"ב) כל ערים ל"ע ונפרטן אחה מולא ל"ח וכו' ע"ש. [ל]ר"ל כאמו כן הוא. וכן יאמרו עליו כן. [מ]ר"ל בהיותו קטן נקרא גור כאשר יזקין נעשה אריה. [נ]ר"ל אין כתוב כגור אריה

וכו'

ספורנו

לכן לא יאות המלכות לשום אחד מהם: (ז) ארור אפם. יחסר אפם בשפלותם וקושי מזונותיהם ע"י חלוק ותפוצה. אמנם הכהונה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממנו הקודמים לך כי לא

נמצא

פירוש רשב"ם

הימים ובהללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיים לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: יצועי עלה כלומר יצועי היתה עולה. הרבה לשון פעל מתפשטים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נותן אני: (ה) מכרותיהם. אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה. כלי חמס היתה אחותם. מכרותיך ומולדתך לשון קרובים. אבל מכרותיהם משקל דגש הוא. כמו מסיבותיהם לשון קורבה אבל הריש במקום החירק נהפכת לצר"י הוא. כמו ברך תחת ברך. איבד ושיבר וכן חרף ה'. ושרת את אחיו כלם משקל דגש מכרותיהם לוד פרנטייש בלע"ז: (ו) בסודם אל תבא נפשי. יהי רצון שלא תהא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי לא ימצא אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: כי באפם שהרי באפם עקרו שור. כמו ואת סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם. לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד אחלקם ביעקב. כי לוי נתפזר בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך. המפרש ישבחוך אחיך שטות הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות

אָבִיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ: ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ: י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים:

אסרי

אונקלוס

אֲחִיךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: ט שִׁלְטוֹן יְהֵי בְשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין־קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֶקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית־מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּהּ: י לָא־יַעְדֵּי עָבֵד־שֻׁלְטָן מִדְּבֵית־יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי־בְנוֹהִי עַד־עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא:

יסתר

ת"א לא יסור שבט סנהדרין הוריות יא. עד כי יבא סנהדרין לח.

מסרה איביך, ח"ו ומ"י. ט גור, ב' ר"פ בסיפ' מב' לי'. עלית, ג'. יקימנו, מ"ל י'. י לא, ב' ר"פ בספ'. יסור, מ"ל. מיהודה, היו"ד נסה. ומחקק, ססל דחסר. שילה, ל' כ"כ [מ"ל י' וה"א בסוף] וחד שלו כתיב. יקהת, ל' וסד ליקהת, הקוף דגש לתפארת.

רש"י

ואויבי תחה לי עורף: בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (שמואל ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוליא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עלמך ואמרת מה בלע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה לדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה (מלכים א ה) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודי' את העם בשבט שממונים על פי המלכו' (סנהדרין ה'): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שי לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת העמי' שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמי' שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נון של נוגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שבואשותי באזניכם (יחזקאל כא) שבאבחת חרב (והוא לשון חרב ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו ודומה לו (משלי ל') עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' בפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא (דפומבדית') במסכת יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים:

אסרי

רמב"ן

בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופלות בכל ישראל. וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שעשו התמם באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע המומתים ולא חטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור ותרגום בו שור שנאה מן ותבט עיני בשורי. והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את שכם ואת נשיא' אחרי הרג' אנשיה ויהי' עקרו מן ועקרון תעקר (צפני' ב') ואחרי' פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באלים ועתודים. והנכון בעיני שהכתוב במשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש באפם וברצונם אחרי שהכה חמת' בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקניינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בשודם לא בזה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שלל' כלל ועקרו מן. את סוסיה' תעקר (יהושע יא) אך הכל לשון אחד וענין א': (י) לא יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתוב יולך י"י אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול וירוה בכל ישראל ולו חותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכולם כרצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי ששבטו נכבד ונוסע בתחלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והורים ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי י"י אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההוא נתעב אלל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שנתנו לו שלא כרצונו. ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי י"י ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין י"י את ממלכתך על ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם וזה טעם על ישראל אולי היה מולך על שבטי אמו על בנימן ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשנים עממים נחשבים בישראל או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו מוזרים אל מלכות יהודה עברו על נוואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקי' אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהן את עבדיהם והם הכריתום. ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת י"י. וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים הנה' שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן. ופי' תחלה שהוא לכבוד יהודה שאין הממשלה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר

השבטים

ירושלמי

(ט) מְדַמֵּי אֲנָא לָךְ יְהוּדָה בְּרִי לְגוּר בַּר אַרְיָון דְּמִן קְטוֹלֵיהּ דְּיוֹסֵף בְּרִי סַלִּיקַת נַפְשָׁךְ וּמִדִּינָא דְּתָמָר תְּהֵי מְשֵׁזִיב נָיֵיחַ וְשָׁרֵי בִּתְקוֹף הָא כְּאַרְיָא וְהֵי כְּלֵיתָא דְּבַר נַח מַן יְקִימִינֵּיהּ:

[(ט) מְדַמֵּי אֲנָא לָךְ בְּרִי יְהוּדָה לְגוּר בַּר אַרְיָון מִן קְטָלוּי דְּיוֹסֵף אַתְּ הֲוֵיתָא מְשֵׁזִיב מִן דִּינָא דְּתָמָר בְּרִי אַתְּ הֲוֵיתָא זַכַּאי נָיַח וּשְׁרֵי בְּגוֹ קְרָבָא הֵיךְ אַרְיָא וְהֵיךְ אַרְיְוָתָא וְלֵית אוּמָא וּמַלְכוּ דְּתֵיקוּם לְקוּבְלָךְ:]

יונתן בן עוזיאל

(י) לָא פַּסְקִין מַלְכִין וְשַׁלִּיטִין מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרִין מַאַלְפֵי אוֹרַיְיתָא מִזַּרְעֵיהּ עַד זְמַן דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא זְעִיר בְּנוֹי וּבְדִילֵיהּ יִתְמַסְּון עַמְמַיָּא:

ירושלמי

[(י) לָא פַּסְקִין מַלְכִין מִדְּבֵית יְהוּדָה אַף לָא סָפְרִין מַלְפֵי אוֹרַיְיתָא מִבְּנֵי בְנוֹי עַד זְמַן דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּדִידֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ עֲתִידִין דְּיִשְׁתַּעְבְּדוּן כָּל מַלְכְוָתָא דְּאַרְעָא:]

טה

בעל הטורים

שלמים: אחיך ידך בערף איביך ר"ת בגימ' דוד דכתיב ביה ואיבי תתה לי עורף. ישתחוו לך ב' במסו' הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך: וכן ואדוניכו ב' במסו' ואדונכו מכל אלהים. ואדוניכו דוד ע"ש כסאו כשמש נגדי. ע"ש ורצו רבנן קדמוהי (דניאל ז') אמד לו ואמד לדוד [עי' מגיג' י"ד]: (ט) גור ארי' יהודה בגימ' דוד (דויד) (וגם) שלמה: גור ארי' יהודה ר"ת בגי' דוד גור ארי' יהודה בגי' זה בששנן [ל"ה פל"ל גור ארי' עם הכולל בגי' זה נחשון] עלית ג' במס' מטרף בני עלית כי עלים מעכני אביך עלים לתרום לראובן אמר עלים והיית רשי ליקח משנום כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עת למלכו ומי גרס לך שהפסדת אותו כי עלים מעכני אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלים ולקחת משנות מלוכה: (י) ומחקק מבין רגליו בגי' תלמידי חכמים. מחקק עולה רמ"ח שרמ"ח איברים באדם ע"ש ערוכה

בכל

יונתן

ומחק ביה וכן במולין נפסקי גנבא וכן נמלא בזוהר כמה פעמים וכן כאן פירשה לזרוק חילים: כד מסזרין קדל פירוס כשיפנו לך ערפם וינוסו מפניך אז תוכל לזרוק בהם חילי' וק"ל: (י) מלכא משיחא וכו' מדכתיב ולשורקה בני אתונו נפקא ליה לדרוש אמשיח ולא את"י וכן במס' ברכות פ' הרואה הרואה שורקה בחלום ילפה למשיח שנאמר ולשורקה בני אתונו וגם בזוהר פ' זו דרש תתי יונקא אמלכא משיח:

מעגעגין

אבן עזרא

טרף: (ט) מטרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף. והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו. ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית. כי עלית פועל עומד. והנה הפסוק הבא אחריו לעד. והלא תראה ותעל אחד מגוריה. וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיירא: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה. גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה: ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקלין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו. ויש אומרים שהוא מגזרת ושליתה. ויש מי שהוציאו מגל' קדמונינו ז"ל השליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יבוא כמו ובא השמש. או עד כי יבא קץ שילה. כי כן כתוב ויטוש משכן שילה. ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק. או יהי' שילה כמו בנו. והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד: ולו יקהת. כמו ליקהת אם. והי"וד משרת לעתיד. וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו. ואין טעם עד כי יבא

שילה

פירוש על אבן עזרא

וכו' רק גור אריה ומכ"ז טעמו כגור אריה. כ"כ ועיר טרף (איוב י"א י"ב) תחת אשר היה ל"ל וכעיר טרא. כי כן המנהג לאסרו במליצות הנבואה והשיר. ר"ל בני הוא שם הקריאה כמו הבני בני דרך מיתה. ואין פי' מטרף בני מורה על יוסף ועליו מכנה בני. וא"כ היה מטרף בני סמוך אשר היה פי' תטרף של בני. רק פי' מטרף אחר. ור"ל איך אים שורך ערף בצ"א (שלן לייבעס רויבע). עכי כן כתב בילמדנו. ר"ל אם כתוב עליתה והוא פועל עומד. מורה על נפשו אשר נעלה ממדה הזאת. ואם היה כתוב העלתה היה מבנין הפעיל. היה מורה על יוסף שהסיב להעלות בני יוסף מטרף. ר"ל כרע רבץ הם מורים על יהודה. א"כ ג"כ עליתה מורה על יהודה. (יחזקאל י"ט ג') ושם פי' פועל יוצא ופי' אשר גדלה א' מגוריה לטרוף טרף. א"כ פי' עלית פועל עומד. ר"ל אפילו טרם בא דוד היה ג"כ יהודה המושל. ופי' לא יסור מהיום אשר ברך אותו. (שופטים א' ב'). א"ל זה הוא פסוק (שם כ' י"ח) כתוב לאשון אומר יהודה יעלה. כתוב ב' יהודה בתחילה. והרכיב כ"א מלת הודה לאלו ב' הכתובים כאחד. המלוה לכתוב ויושב שהממשלה רבה היא. כן לכיך שיהיה הסופר בין רגלי המלך לחקוק מיד כל ענין בספר. כמ"א שפי' דדיליה, וכו'. וא"כ פי' שילה כמו שלו המלוכה. (דברים כ"ח כ"ז) ור"ל אשר מתולדתם היו מוכנים למלוכה כמאמר חז"ל (סנהדרין ב') בקש לאולמו על פס' ולדניהו בן חגית (מ"א א' ה'). ור"ל העובר או הנפל או הולד נקרא בשם שליל וא"כ יהיה פי' שלה כמו שליל. הכפ"א בין אלו ב' פי'. אם כאמר מלשון שליל אין תלוי תלדת המלוכה רק בזכרים משבט יהודה ויכול להוליד זרע המלוכה מאיזה אשה שיהיה. ואם כאמר מגזירת שליה והשליה מקורה מאשה ולא מהזכר ונקרא מערון בלשון חז"ל א"כ גם האם מחויבת להיות מסוגלת לזה. ע"כ נבחרה רות להיות אם למשפחת בית דוד. ובת שבע שהיה אם שלמה ע"כ מתרס בכל טעם אם המלך. ור"ל כאשר יחרב שילה יקום מלכות ב"ד ומלת ויבא פי' כאשר ישקע שמשו של משכן שילה. ואם הלשון דסוק לפרש ויבא על השקיעה. א"כ יהיה פי' ויבא כמשמעו ור"ל על הקץ. (תהלים ע"ח ס"ט) וא"כ ויבחר בדוד וכו' (שם פס' ע') א"כ סלוי מלוכת ב"ד במורבן שילה. ולכאורה אשר הולד נקרא בשם שילה כן כתוב לא תשלה אותי ופי' לא תבררני בשליא (מ"ב ד' כ"ח) ולמה כתיב שילה בה"א והיה לכיך להיות בוא"ו שילו כי כן מלאכו אהלה (לעיל פ' כ"ח) ומכ"ז פי' אהלו. פי' מפעיל מתבקש לחמים עד שאלד. וא"כ הפי' עד כי. ר"ל עד כאשר יבא בנו אז יקוים הנבואה לא יסור וכו'. (משלי ל' י"ז) ושם ג"כ פי' אסיפת הקמעים על פני אם. ר"ל למה פה הקו"ף בדגש. ושם אין דגש בקו"ף. ע"כ מפרש פה אשר יו"ד השורש כי

היו"ד

ספורנו

כמלא בך פנים שימאסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: ידך בעורף אויביך. שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: וישתחוו לך בני אביך. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים: (ט) גור אריה יהודה. הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא. אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך. ואעפ"כ: מטרף בני עלית. אתה יוסף בני. עלית מהכפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך. וזה כי כרע רבץ כארי. היה אז כמו האריה הכורע והרובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא נוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה: (י) לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות (כמו שאמר וכלביא מי יקימנו) לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד העכו"ם לא היה זה מין הסרה

שיסור

פירוש רשב"ם

מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך. וכן ונתת מהודך עליו. תן לו משירותך בחייך. וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה כתיב הוד מלכות. ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים. יודוך ימליכוך. כמו יהודוך. כדכתיב כי על כן עמים יהודוך וכן יושיע ה' כמו יהושיע. הוד מלכות. אין ה"י עיקר אלא מגזרת חטופי פה פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא. שיאמר הוציא הושיב. וכן מן ירה בים הורה. ויורו המורים. וכן איש לא הונה מגזרת לא תונו. וכן יאמר הודו לה'. יודו לה'. הונה ודעהם כלם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות (יוד) (נ"ל וא"ו) במקומה: וישתחוו. שתמלוך עליהם: בני אביך. לפי שמארבע אמהות היו אמר בני אביך אבל כשבירך יצחק את יעקב כתיב בני אמך: (ח) גור אריה יהודה. כמו והנה כפיר אריות. הנער קרוי גור כדכתיב בתוך כפירים רבתה גוריה. לפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן ממשיל את יהודה לגור אריות. מטרף בני עלית. את יהודה בני לאחר שעלה מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך ולא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. וזהו עיקר פשוטו. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל: (י) לא יסור שבט מיהודה. המלכות שניתן לו להשתחות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה. כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין יקהת עמים. קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב הוא רודה בכל עבר הנהר נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם

שכמה

יא אֹסְרִ֤י לַגֶּ֙פֶן֙ עִירֹ֔ה וְלַשֹּׂרֵקָ֖ה בְּנִ֣י אֲתֹנ֑וֹ
כִּבֵּ֤ס בַּיַּ֙יִן֙ לְבֻשׁ֔וֹ וּבְדַם־עֲנָבִ֖ים סוּתֹֽה׃
יב חַכְלִילִ֥י עֵינַ֖יִם מִיָּ֑יִן וּלְבֶן־שִׁנַּ֖יִם
מֵחָלָֽב׃ פ
יג זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף
אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ

ישׂשכר

אונקלוס

יא יְסַחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר־סְחוֹר לֵהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מֵילָא מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין׃ יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחִוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִיבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא׃ יג זְבוּלֻן עַל־סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵהּ

יהי

מסרה יא אסרי, ל' חסר. עירה, מ"ל וה"א בסוף עירו ק'. ולשרקה, ל' מ"ו ונקוד השמאלי שבשין משמש ב"כ במקום חולם. אתנו, חסר. כבס, ב'. לבשו, חסר. סותה, ל' וכ"כ [בה"א] ומ"לוקרי סותו. יב חכלילי, ל', מ"ל דמ"ל ושין השי"ם רבתי. ולבן, ב' בב' לי' ב' *פתח וא' **קמץ. יג זבולן, [כ"כ מ"ל ו"ק וס"ת]. לחוף, מ"ל. ישכן, חסר. לחוף, מ"ל. אניות, ל' וחסר. וירכתו, הכף רפי. על, ע' סבירין עד וק' על. צידן, כו"ל מ"י וס"ו. *ר"ל סגול שהוא פתח קטן. **ר"ל צירי שהוא קמץ קטן.

ת"א אסרי לגפן ברכות נז כתובות קיא. הכלילי עינים כתובות שם. ולבן שנים כתובות שם. זבולן לחוף פסחים ד.

רש"י

(יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהודי יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קורי"ירא בלע"ז: כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמת (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה: אונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב לבושוהי שלבושו דומ' ליין ולצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסית' בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמר' לשון הסתת שכרות במסכת כתובות (דף קיא) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה:

(יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעוצי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"א (דף עד) נעוה אדתמו. יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז (יבמות מח) והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידן. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן:

ישׂשכר

רמב"ן

השבטים כפי צורך השעה אין מושחי' אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעלמן כראויי' למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ודבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם. לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקהו קהייתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש"י ואינו נראה לפרש ביקהת אם. אסיפת אם. ולשון מקהו קהייתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשי' ומפרכי' בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש פזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר' יהושע קיהה ועשה שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח וכן מלינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבבא מציעא מאן דקהי אזוזא מיקרי נפש רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מחבירו ובעלי הדקדוק אמרו ביקהת שפרשו יקהה ופי' בו לשון משמעות וקבול המלוכה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יגזור עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושרשו קהה והיו"ד בו כיו"ד יצהר וענין כלם המולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט מיהודה עד שיבא בנו אשר לו מולשת העמים ושבירתם שיחליש את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות כסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קלא ונעשו בו פגימות וכן מלאתי עוד שם במדרש פזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והסריסו הככרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב. וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהייתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין כלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם כדבריך כי הבוסר מחליש ואינו משבר אלא שמחלישות ומשבירה ענין שוה והקהייה תכלול את שניהם: (יב) חכלילי עינים. אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתות יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך והכפלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו כחלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשיך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה במוריכן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מבמוץ במדינים ובפלגים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויזכיר הנזק שהוא הסוס לו ממנו בגופו במחשכ' עיניו ותחלואיהם הרבים וזה

פי'

ספורנו

שיסור הדבר ממקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ודין רגליו יהיו שיפרי כדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משרש שול ומורה שולים ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף. אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שבטם קיים יתאמת עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים קהות העמים כמו אם קהה הברזל כלומר נותר שלוטים שישארו אחר אבדן מלכותם ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אסרי לגפן עירה. ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כאמר הנביא וזה שלא יצא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האמות. ואבדן מלכותם כבר תהיה

בשלמה

(יא) מה יאי מלכא משיחא דעתיד למיקום מדבית יהודה אסר חרצוי ונחית ומסדר סידרי קרבא בעלי דבבוי ומקטל מלכין עם שולטניהון ולית מליך ושולטן דיקום קדמוי מסמק טוריא מן אדם קטיליהון לבושוי מעגעגין באדמא מדמא לעצור דענבין:

[(יא) מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למיקם מדבית יהודה אסר חרצוי ונפיק לקרבא לקביל שנאוי ומתקטלין מלכין עם שלטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון ומחור גולמתיה מן תרב גבריהון לבושוי מעגעגין באידמא והוא מדמי לדפום עינבין:]

(יב) מה יאין הינון עינוי דמלכא משיחא כחמרא זכיכא מן למיחמי גילוי עריין ושדיות אדם זכאי ושווי נקין מן חלבא דלא למיכל חטוף ואנוסא וכדין יסמקון טוורוי ומעצרתיה מן חמרא וגולמתוי יחוורן מן עללתא ומן דירין דעאן:

[(יב) מה יאין אינון עינוי דמלכא משיחא למיחמי חן חמרא זכיכא מלמיחמי בהון גילוי עריות ושפיכות דם זכי שינוי נקיין כהלכה ממיכל בהון חטפין וגזלין יסמקון טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחוורון גולמתיה מן סיגוי עבור ועדרין דען:]

(יג) זבלון על ספרי ימא ישרי והוא יהא שליט במחוזין ומכבש הפרכי ימא בספינתא ותחומיה יםטי עד צידון: (יד) יששכר חמיר באורייתא ושבט תקיף ידע עווני בזמניא והוא מרבע ביני תחומי אחוי:

יששכר

בעל הטורים

בכל ושמורה: יבא שילה בגי' משיח שילה בגי' משה. דכתיב ביה ויאמר לאמי אם שמ! היה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם: (יג) וירכתו על צידון. כתיב חסר לידון התות

יונתן

(יא) מענמנין פי' יעוללו והוא ענין לניעום וכן ברכה ביש אחרי מות:
(יב) ומעלרתיה פי' גיתו. וגולמתוי תרגום של גבעות וכן תרגום ירושלמי גבי תלות

אבן עזרא

שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה. רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד [ל]אשר אם עשיתי את אשר [מ]דברתי לך שישביהו אל הארץ: (יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו [נ]היושבי [ס]לסוסתי: עירה. כמו על שלשים [ע]עירים. ויוד בני אתונו [פ]נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון [צ]ג"כ ובדם ענבי' סותה [ק]וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת [ר]מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיקשור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיאדם. וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים [ש]עסיס. עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין. ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר [ת]ונקראו שנים. על שם מערכות שנים. בעבור היותם שתי מערכות. ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב. ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא [א]ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מטעם: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן [ב]ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה [ג]ופי' לחוף תחוז והוא מגזרת חופף עליו [ד]כל היום כי האניות לא

פירוש על אבן עזרא

היו"ד אינו מהשורש והוא משמש לעתיד ע"כ נבלע היו"ד השורש בדגש הקוף. והטעם אשר יקהו העמים בשניהם ויהיו מוכרחים לסור למשמעתם ומשמש ג"כ מגזירת אם קהה הברזל (קהלת יו"ד י'). [ל]ור"ל לא די זה ואף גם זאת הגדולה יהיה להמוצטח. [מ](לעיל כ"ח ט"ו). [נ]בשמים (תהלים קכ"ג א'). [ס](שה"ש א' ט'). [ע](שופטים י' ד'). [פ]דקשה לכ"ם אם די לגפן עיר א' א"כ די לשורקה בן אתון א' ולמה כפול בני ל"ר ע"כ מפרש כי זה היו"ד נוסף ופי' בן אתן א'. ולפי פי' ב' כונת הכתוב ככה יהיו גפנים אשר יטענו משא עיר. ויהיו ג"כ נפנים אשר ענף אחד יהיה עליו משא עיר א' או שני בני אתון כי כן דרך משא של עיר א' הוא משא שני בני חמורים. וכמו שהיה כתוב אסרי לגפן עירה. וג"כ אסרי עירה לשורקה וסוא הענף. [צ]ר"ל מביא כ"א לראיה אשר הוא כפול וא"כ אין פי' שורקה ענף. כי גם הוא מין גפן. וכ"כ עיר ואתון הם ג"כ ב' מיני אתון וג"כ יין או דם ענב הכל הוא יין. [ק]וכסות שורשו סות. [ר](שמות ל"ד ל"ג) ושרשו סוה. ופי' כ"כ יהיו ענבים רבים עדי יקשור החמור להגפן ולא יחוש אם יאכל החמור ג"כ מהענבים ויהיה כ"כ יין רב עדי יכבס לבושו עם דם ענב ויהיה נחשב בעיניו כמים. [ש](יואל ד' י"ח) וגם שם אינו רק משל כי ההרים אינם נוזלים עסים. רק פי' הפירות יהיה מתוקים על ההרים ע"כ מכנה המתוק להרים. [ת]הנפרד הוא לָבָן. והראוי להיות בציר"י לְבֵן כמו מן חָלָב. חֲלֵב גוים (ישעיה ס' ט"ז). ובא בקמ"ץ מפני המקף. ואין פי' כמו אשר לָבָן בו (לעיל ל' ל"ה). כי פה מורה מלה לבן לאחר איך הם השנים. [א]כך דרשו חז"ל אפילו דברים המותרים אוסר על עצמו חולין ל"ז ע"ב) כ"ז רמזו (בר"ה א' ה' ב') על פס' כי יהודה גבר באחיו כלומר שגבר על יצרו. והם לא גברו כה מונא בחבור אהל יוסף. [ב]כמ"ש (יהושע י"ט י"ז). [ג]ר"ל כל נסותי ימצא אין להם נייחא רק ביבשה ואיך ברכו בזה א"ו הגיד זה דרך נבואה אשר ה' שם בכח זבולן שישכון לחוף ימים ומשם יביא לחמו. [ד](דברים ל"ג י"ב) וזהו

ספורנו

נשלמת ע"י האל יתברך והוא יהיה למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן, וזה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיאל פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם שונאיו כי ימלא הכה רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום ללבושך ועוד פסוקים כאלו: (יב) חכלילי עינים מיין. חמישית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו. וכאמרם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולן לחוף ימים ישכון. באמרו. כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולן העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה. וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באוהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה. וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולן הנה עבודת האל ית' בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: והוא לחוף אניות. חוץ מאלכנו הולך לחוף אניות

פירוש רשב"ם

שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסוף יהושע כל ישראל שכמה וכל הפרשה. ולבסוף מפרש כל אילו הדברים הי' לפני ה' בשילה. וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה במסילה העולה בית אל שכמה וגו' וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלה ומשמרון. וקרקע חלקה היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש. אבל חוסר הגדולה (לא) רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה: (יא) אסרי לגפן עירה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים: ולשורקה אחת בני אתונו. כפל לשון כדכתיב בשלמה ישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כי משופע ביין היו: כבס ביין לבושו. לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת היינות. כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. וכתב שם וכל מלבושי אגאלתי. ואחר הדריכה שותים את היין. ולכך הוא אומר חכלילי עינים מיין. כדכתיב למי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. לשון בגד: (יב) חכלילי. אדמות עינים קרוי כן: ולבן שינים משתיית חלב. כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי. וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ולבן כמו לבן. כשהוא דבוק יאמר ולבן. כמו מן חלב והלב צאן: (יג) לחוף ימים. שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאוד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה. לכן הוא מפרש והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: על צידן. שהוא מקום סחורה רבה כדכתיב סוחר צידון ועובר ים מילאוך בישעי' וכתיב בושי. צידון כי אמר ים מעוז הים וגו' ולכן

יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃
טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי
נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־
עֹבֵד׃ ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן
עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ
אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס
חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד
עקב

אונקלוס

יְהֵי מְטֵי עַל־צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עַתִּיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת־דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין: טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵק עַמֵּהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יז יְהֵי־גַבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית־דָּן אֵימְתֵהּ תִּתְרְמֵי עַל־עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל־אָרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל־שְׁבִילָא יִקְטֹל גִּבָּרֵי מַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם־רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִכִּין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא: יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ: יט מִדְּבֵית־גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין כַּד־
יעברון

ת"א יששכר חמור נדרים כ בבא קמא יז נדה לא. וירא מנחה כי עקרים פ' אחרון. דן ידין עמו פסחים ד סוטה י. יהי דן נחש סוטה ט' ודף י. שפיפן עלי סוטה י סנהדרין קה.

מסרה יד חמר, ה* חסר בליש'. רבץ, חסר. המשפתים, החי"ו קמוצה והשין ימנית ב' וא' פתח. טו ומנחה, ד' חסר בלי'. לסבל, חסר. למס, ג' במקף. עבד, חסר. טז כאחד, י"ב. יז שפיפן, ל' וכ"כ [מ"י וס"ו.] ארח, חסר. הנשך, חסר. עקבי, ב' והקוף דגושה לספרדים. ויפל, חסר. רכבו, חסר. אחור, מ"ל. יח לישועתך, י"ג פסוק מן ג' מלין מ"ל י' כהה ומ"ו. קויתי, מ"ל. יט יגודנו, ב' לעס ומ"ל. יגד, חסר.
*בס' מנורת שלמה ליתא בשם ס"ם ד'.

רש"י

(יד) יששכר חמר גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רבץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבל. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם. ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם. ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטי' הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפן. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו. (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנשך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים טז) וילפת וגו' את שני עמודי התוך וגומר ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן הם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך פירשו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין
שכן

רמב"ן

פי' ועניין נכון: (טז) דן ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו אמרו ידין ה' במימריה דינא דעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד. ויש אומרים יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד. והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת הסלו ובימי יפתח כתיב וימכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתיב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה השופט הזה שופט לא מלך. ואפשר שזו דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו וינצחם: (יז) שפיפון. שם לנחש שישוף עקב והכפל' בו הענין [ע"פ] ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לשפוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או שעין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור: (יח) לישועתך קויתי י"י. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי כך הושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים: (יט) גד גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגוד ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך
אשר

ספורנו

אניות במיני סחורה כגון טרית ומלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עצם חזק ובחזקו רובץ בין המשפתים. כמשא מונח רובץ בין שתי הסבילות התלויות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כוונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם הסבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי למחנה שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומלאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם רז"ל האי צורבא מרבנן דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. והסמון העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי שעה שיהיה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מלווים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא לשפוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם לשפוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שישלח על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא. ושפיפון שמו. ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות ליורות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים, וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה במיל הרוגיו: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקד:
והוא

[(יד) יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהי ממצע ביני תרין תחומיא:]

(טו) וחמא נייחא דעלמא דאתי ארום טב וחולקא דארעא דישראל ארום בסימא היא בגין כן ארכין כתפי למלעי באורייתא והוו ליה אחוי מסקי דורונין:

[(טו) וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פירהא וארכן כתפיה למלעי באורייתא והוון ליה כל אחוי מסקי מיסין:]

(טז) מדבית דן עתיד דייקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט כחדא ישתמעון ליה שבטיא דישראל: (יז) יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן דמי לחורמנא דרביע על פרשת אורחא ולרישי חיוין דכמן על שבילא דנכית סוסייא בעיקביה ונציל מן איסתיה רכביה מתפרקיד לאחוריה היכדין יקטיל שמשון בר מנוח ית כל גברי פלשתאי לפרשיא ולרגלאי ויעקר סוסותהון ומסגר דרכביהון לאחורא:

[(יז) יהי פרוקא דעתיד למיקם יתקף ויתגאה על כל מלכוותא והוא יהוי מדמי לחיויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמין בפרשת אורחתא דמחא לסוסא בעיקביה ומן איסתיה מסתבר רוכביה לאתהפיך לאחוריה והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על שנאוי ומקטיל מלכין עם שלטונין:]

(יח) אמר יעקב כד חמא ית גדעון בר יואש וית שמשון בר מנוח דקיימין לפרוקין לא לפורקניה דגדעון אנא מסכי ולא לפורקניה דשמשון אנא מודיק דפורקנהון פורקן דשעתא אלהין לפורקנך סכית ואודיקית יי דפורקנך פורקן עלמין:

(נ"א אלא לפורקניה דמשיח בן דוד עתיד לפרוקיה ית בני ישראל ולאפקותהון מגלותא ולפורקנא סבילת נפשי:)

[(יח) אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר יואש סכיית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן עביר אלא לפורקנא דאמירת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקנך סכיית נפשי:]

(יט) שבטא דגד יעברון מזיינין עם שאר שבטייא ית נחלי ארנונא והינון יכבשון קדמיהון ית עמודייא דארעא והינון יהדרון מזיינין בסופא בנכסין סגיאין ויתבון בשליותא להלאה מן עיבר יורדנא דכדין אתרעון הוות לדון ואתקבלו אחסנתהון:

[(יט) מדבית גד יפקון משיריין מטכסין זיינין ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא

בעל הטורים

לשון לידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמר גרם קרי ביה חמר גורם שחמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה: בין המשפתים ב׳ במסו׳ הכא ואידך (שופטים ה׳) למה ישבת בין המשפתים כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר. כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים רובץ שהיו מרביצין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקודש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה כדמתרגמי׳ ולמספנתיה בין תחומיא: (טו) למס עובד ג׳ במסורה הכא ואידך יהושע (ע"ז) ולא הורישו וגו׳ ויהי למס עובד (מ"א ע׳) ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלומד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס ממונו שהיה מספיק לכל מי שיבוא ללמוד: (טז) כאחד שבטי ישראל פי׳ כדוד ולכן אותיות של כאחד פסוקים דן (יהי) לישועתך נגי׳ כדוד (כדויד): (יט) יגודנו ב׳ במסרה הכא ואידך (חבקוק ג׳) לעלות לעם יגודנו. פי׳ שבני גד לקחו

נחלה

יונתן

סלוק עולם דיכין דעלן מלשון דיר שהלשון נכנס בו: (יד) ידע כווני בזימניא כ"ל יודע לכוין העתים כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים: (טו) אלכין הוא ל׳ נטייה וכן בויגש ואתכין על צואריו וכו׳: (יז) רכביה. פי׳ רכב שלו הרוכב מהסוס: מתפרקיד. ל׳ אפרקדן וכדפי׳ הראשון: דבכיהן. פי׳ מכח פחד יפלו סוסיו: (יח) מסכי ומודיק שניהם ל׳ ראיה והבטה כדפרשנו כמה פעמים שהוא לשון השקפה ונמצא בגמרא דב"מ ואודיק מזיקן. (יט) נחלי ארנונא כ"ל נחלי ארנון וישרון בשליוה׳ פי׳ ונוחו בשלום מעבר לירדן: (כא) עזגד פי׳ שליח: ואייתי אוניא׳ פי׳

סטל

אבן עזרא

לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה סמוך כמוך על כן רובץ: בין המשפתים. בין המערכות. ויתכן היותו מגזרת ה׳ תשפות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר ראה אלנו ומקום מנוחתו נעימ׳ נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור והנה כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא יכלו לצאת למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יבאו (או) לגוים שלא יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו. רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות. והנה היה כקלין על כל עם והמשפחות: (יז) ודמהו בכוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי׳ שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול: (יח) וטעם לישועתך קויתי יי׳. בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי׳. והכ"ף לנכח דן. ופי׳ קויתי השם להיות ישועתך. או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך. וכן נרננה בישועתך. אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו. ויאמר הנגיד כי תחסר מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי׳. ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד.

התנבא

פירוש על אבן עזרא

והוא ענין כפוי והוא כמו חופה ולפי שנספרים אניות מפני הרוחות נקרא חוף. הבמט"ע גורם עד לידון ועל כמו צד. וכן על המעברות (יהושע ב׳ ז׳). ר"ל לפי דעת חז"ל על פס׳ ותצא לאה (לעיל ל׳ ע"ז) מכין ידעה. אלא חמור של יעקב נער וידעה מזה ע"כ יצאה וכו׳. ולפ"ז חמור גרם פי׳ חמור גרם אשר יולד יששכר. ולפ"ז מלת רובץ אין לו שייכות למעלה. ולפי פי׳ ר"א אשר מלת יששכר הוא התחלת המאמר. ולומר שהוא כמו חמור גרם שיש לו עצם חזק או כבד ואינו יכול לרוץ וא"כ חמור הוא סמוך למלת גרם ולמלת יששכר. ושדל מפרש למאי כ"מ אשר רובץ וכו׳. משפתים מגזירת אם תשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד) והוא מקום עריכת ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג׳) ולפירש"י הוא מקום השכינה בין התחומים. ח(ישעיה כ"ו י"ב) ופרש"י שם תכין ור"ל הוא רובץ במקום מוכן כמאמר אינו דר אלא במקום תורה (ברייתא מפ"ס). ט(דברים ל"ג י"ח). במ"ע אינו גורם מלת או. ככה פי׳ ג"כ על פסוק עבד עבדים (לעיל ט׳ כ"ה) ע"ש. וכל שבט נקרא גוי ככתוב גוי וקהל גוים (לעיל ל"ה י"א) וכפרש"י (לעיל מ"ז ד׳) והקלין הוא המלך (כדלעיל פס׳ יו"ד) על מלת ומחוקק וכו׳ והנה יהיה כמלך על שבטו ועל הדגל שלו. למתחילה מקיים הפשט והוא כפרש"י אשר גם השפיפון מין נחש. וכפי הפי׳ ב׳ הוא מגזרת ישופך (לעיל ג׳ ט"ו). והטעם כפול. פי׳ אם הוא מגזרת ישופך שרשו שפף מן הכפולים ואם כפרש"י שורשו נשף. ובלשון התלמוד נשף מדוכתיה (מגילה ג׳ ע"א) והוא ענין הזזה ממקומו כמו שף מדוכתיה. מלת לישועתך אומר ע"ש דן והוא כמו שאומר דן בעצמו הפסוק הזה. ור"א מפרש כי יעקב ידבר על שבט דן לנוכח. וכמו שכתוב אני מקוה לה׳ אשר יהיה בישועתך. ישועתך הוא שם דבר. ור"ל להושיעך קויתי והוא שם הפועל. וא"כ מלת לישועתך בטעם כמו להושיעך. ס(תהלים כ׳ ו׳) ושם ג"כ פי׳ בהושיעך. ושם מדבר לנוכח דוד או שלמה. כ"כ פה פי׳ ישועתך להושיעך והוא מקור עם שם הפועל. עכי כל העכו"ם אל נחשים הולכים ככתוב נחשתי (לעיל

ל׳

פירוש רשב"ם

ולכן אמר משה שמח זבולון בצאתך בים לסחורה: (יד) יששכר חמור גרם. לא כזבולן שהולך עם עוברי ימים לסחורה אלא עובד אדמתו והיה כחמור בעל אברים חזק מצוי בין המשפתים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את האדמה. כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור. לחרוש ולזרוע וכן אמר משה שמח זבולון בצאתיך ויששכר באהליך: (טו) וירא. יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים ואת הארץ כי נעמה ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה. ויט שכמו לסבול עול של מלכי ישראל ויהי למס עובד לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשר זהו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו. המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע. חליל׳ חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו. לכך אמר יעקב דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה׳ את עמו וגו׳. דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו. וכמו ידין בגוים מלא גוויות מחץ ראש על ארץ רבה: (יז) יהי. שבטו של דן נחש עלי דרך להרוג את האומות. ויפול רכבן האויבים נופלים לפניו: (יח) לישועתך דן קויתי ה׳. שיושיע אותך וישגבך על האומות: (יט) גד גדוד. גדוד ישראל יגודו אחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע. וכדכתיב חלוצים תעברו לפני אחיכם ובשוב גד מן המלחמה ישובו של גד אחר עקיבן של ישראל שכן דרך כשיוצאין

עָקֵב: ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא
יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ: ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה
שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר: ס כב בֵּן
פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה
עֲלֵי־שׁוּר: כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ

בעלי

אונקלוס

יַעְבְּרוּן יָת־יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין
יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵהּ וְהוּא מְרַבֵּי
בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כא נַפְתָּלִי בְּאֲרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵהּ
וְאַחְסַנְתֵּהּ תְּהֵי־מְעַבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן:
כב בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגֻפַן דִּנְצִיב עַל־עֵינָא
דְּמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא:
כג וְאִתְמַרְרוּ־עִמֵּהּ וְנַקְמוּהִי וְאַעִיקוּ־לֵהּ גֻּבְרִין בַּעֲלֵי

פלגותא

מסרה עקב, ג׳. כ והוא, חד מן ג׳ פסוקים מן ז׳ מלין ג׳ מלא וג׳ מלא והוא באמצע. מעדני מלך, ל׳. כא אילה, ל׳. שלחה, ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל: הנתן, חסר. שפר, ג׳ בתו׳. כב פרת, צ׳ ובפסוק הכויהן חסר והכ״ם קמוצה. צעדה ל׳. כג וימררהו, ל׳ וחסר. ורבו, ל׳. וישטמהו, חסר.

ת״א נפתלי אילה סוטה יא ודף יג. בן פרת יוסף ברכות כ וכה סוטה לו בבא קמא יז מציעא פד בתרא קיח זבחים קיח ס׳ הזוהר פרשת נשא.

רש״י

שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) ושבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרת אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל איננו כפול כמו יגוד ינוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מ״ט) לשובב יעקב אליו (שם נח) משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו (ירמי׳ י) בני יצאוני יצאו ממני. גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי״ש: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובי׳ בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פה) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו׳: (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרגומו. ד״א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפי׳ איש מבני נפתלי וגו׳ והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנתן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המער׳ במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד״א כנ״ל. כי לפי׳ ראשון הוא שור חומה וק״ל) עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ״א יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא. פרת תי״ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור. עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ״א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו.

נעשו

רמב״ן

אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון ש״היה כמו לעלות לעם יגודנו יאמר כי גוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופעם גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבא אותם בגבורה ונצוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באי׳ עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים השובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו. מקולם לא יירא. ומהמונם לא ייחת. וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתה והוא מגיים לה. לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם. ואולי ירמוז הכתוב על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הכתוב כאשר הזכיר דבר שמשון: (כא) נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניים והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בהן. וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין ויסלקון לארע רחיקא בסוף היון חזרין. עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף וסלקון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירום לאחר י״ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר: (כב) בן פורת יוסף. בן חן והוא לשון ארמי. אפריון נמטיה לרבי שמעון. בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין

הרואה

פירוש רשב״ם

למלחמה יוצאין תחילה ובחזרתן הם אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם: (כ) מאשר שמנה לחמו כי מאשר היו מביאין שמן זית ומטגנים מאכלם בשמן. וכן אמר משה ברוך מבנים אשר. יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו: והוא יתן מעדני מלך. הם של שמן היו נובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרי׳ במנחות אנפיקונון שמן זית שלא הביא שליש ולמה נובין אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר. כמו היתה לי עדנה בשר חלק: (כא) אילה שלוחה. גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר: הנותן אמרי שפר. בשובם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה וכדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: (כב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. הרי פסוק זה דוגמת לחצאים בראש המקרא אלא שמזכיר במי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו. כמו נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם. כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלוזו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל: ימינך ה׳ נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב. אף כאן בן פורת יוסף בן הפורה וגדל יוסף ועל מה גדול בן פורת עלי עין. גדל ורבה על עין. להסתכל למעלה מן העין בקומתו וביופיו בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור לשון ראייה. כפל לשון של עלי עין. כמו ומגבעות אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחברותיה. ומתוך כך וימררו ורובו מתוך שנתנה אשת פוטיפר עיניה בו השליכהו בבית האסורים: (כג) ורבו. כפל לשון של חצים

שבפסוק

ירתנא. ואינון יחסנון יתהון ית ארעא דכנען ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון:

(כ) טובוי דאשר מן שמינין הינון פירי ארעיא מרבית בושמין ועיקרי סמנין:

(כ) טובוי דאשר מה שמינה היא ארעא וארעיה תהי מספקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל:

(כא) נפתלי עזגד קליל דמי לאיילא דרהיט על שיני טוריא מבשר בשורן טבן הוא בשר דעד כדון יוסף קיים והוא אזדרז ואזל למצרים ואיתי אוניתא דחקיל כפילתא דלית בה לעשו חולקא וכד הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל למשבחא מבחר מכל לישניא:

(כא) נפתלי עזגד הקליל למיבשר בשורן טבן והיא בשר לאבונן יעקב מן שירויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים בשעא זעירא ואיתי אוניתא דחקלא כפילא מן פלטין דיוקה וכשהוא פתח פומיה בכנישתא דיעקב לישניה חלי כדובשא:

(כב) ברי דרבית יוסף ברי דרבית ותקיפת וסוף הדה עלך למתקף דכבשת יצרך בעובדא דריבונתך ובעובדא דאחך מדמי אנא לך לגופן שתילא על מבועין דמיין דשלחת שורשהא ותברת שיני כיפיא ובעוברתהא כבישת כל אילני סרקא כן כבשתא יוסף ברי בחכמתך ובעובדך טביא כל חרשי מצראי וכד הוו מקלסין קדמך הוו בנתהון דשלטונייא מהלכן על טורייא ושדיין לקמך שירין וקטלאין דדהבא מן בגלל דתתלי עינך בהן ולא תליתא עינך בחדא מנהון למתחייבא בהון ליום דינא רבא:

(כב) ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקיף ותתחמי לך למתקף מדמי אנא יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמיין דשלחת שורשיה לתהומיא ופטית שיני כל כיפיא שלחת למרומיא וכבישת כל אילניא כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וית כל חכימיהון דהוו בדמנא דארכיבו יתך בארתיכא תניינא דהוה לפרעה והוו מכריזין קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ויתקיים אבא דמלכא דרב בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתיהון דשלטוניא מרקדן עלך על כוויא ומציתן עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקן קטילין מניכין וכל מני דדהב סבירין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף ברי דלא תליתא עינך בחדא מנהון הוין בנתיהון דמלכיא ובנתיהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חזו עינוי ולא בתר הירהור לביה ארום חזו עינוי והירהור לביה מובדין בר נשיא מגו עלמא בגין כדון יקום מנך תרין שבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפילוג ארעא:

(כג) ומרירו ליה ונצו ליה כל חרשי מצראי ואוף אכלו קורצוי קדם פרעה סברין למחתא יתיה מן יקריה אמרין עלוי לישן תליתאי דקשי הי כגירין:

(כג) אמרו לקובליה ולא יכלו ליה כל חרשידהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן תליתאי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גירריא:

בעל הטורים

כמלה מעבר לירדן. והיו באו עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו. והוא יגוד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם על עקבם ולא די שמחזירים אותם על עקבם אלא שהיה עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודנו אותם: (כא) נפתלי אילה שלחה. נבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי. ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דבורה. הנותן אמרי שפר ע"ש ושר דבורה: אמרי שפר בגימ' שיר ושבחה: אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגי' ושר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פרת יוסף. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והמשיל בשם בניו. בן פרת בגימ' מנשה ואפרים ד"א

בן

יונתן

הדרת

שפר לשון רז"ל וכן הם כתב עליו את הוטו פירש"י שער וכאן פי' כשבאו לקבור את יעקב במערת המכפלה שכמו השער ונכירה ובא עשו לעורר עליו קפץ נפתלי והביאו כדאיתא פ"ק דסוטה ותימה דהכא משמע שנפתלי מבשר ואומר שיוסף חי ובויגש משמע בדבריו שסרח בשרה בפסוק ובני אשר ע"ש ול"ע. ויש קצת ישוב בדבר דלכן נקרא אילה שלוחה דהוא קידם הבשורה וכן משמע בירושלמי שכתב מן שרויא וק"ל: (כב) שיני כיפייא פי' שברה ולמחה דרך שיני הסלעים ונקבה אותם: ובעוברתהא. לשון העברה ויש מפרשים וענביה: קטלאין דדהבא נזמים וענבא ל"ג בסוטה. מן בגלל דתתלי עיניך בהן כדאיתא בילקוט ור"ל שעשו בנות המלכים כן כדי שיסתכל בהן והוא לא תלה עינו באחת מהן וק"ל: (כג) ואכלו קירצוהי הלשינו עליו וכן

בגיטין

אבן עזרא

התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו. כמו [ס]לעם יגודנו. גם יגוד מפעלי [צ]הכפל. והשורק תחת [ק]קמ"ץ. כמו ירון [ר]ושמח. ואנחנו לא נדע היום כל [ש]המלחמות השעוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרים כי המ"ם [ש]נוסף. והנכון בעיני שהארץ אשר יצא לחם ושמן. ופה לחם לשון [ת]נקבה. וכן בית. ומקום. ויד. ואש. ועין. ורוח. וארץ. והרוב [א]זכר: ועם מעדני מלך. [ב]ידוע. וכן אמר נעשה וטובל בשמן רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך [ג]דורון. והמקבל הדורון [ד]נותן אמרי שפר. וי"א שאילה רמז לדבורה. הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה. ואמר נפתלי בעבור [ה]נלחמו: (כב) בן פורת יוסף. בן כמו סעיף [ו]והוא לשון נקבה. וכן ועל בן אמצת [ז]לך. ודקדוק פורת פועלת [ח]כי על שני דרכים ימצא הפועל. כמו אויביה גם [ט]אויבתי וכן פורה ופורת מלשון פריה. ויש מי שפירש אותה מלשון [י]ואשלם פארות. והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש. כי הנה אויביך יי' [כ]כי הנה אויביך. והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו ושבת [ל]לנעוריה. וטעם בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה [מ]בנות. צעדה כל אחת ואחת ונכון על החומה. והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות צעדה על דרך זבובי [נ]מות: (כג) וימררהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו [ס]מטר'. ואחר

פירוש על אבן עזרא

קך

ל' כ"ז) ע"ש בפי' לא"ע. [פ](חבקוק ג' ע"ז). [צ]כי שרשו גדד ופי' כמו ויצבאו על מדין (במדבר ל"א ז'). [ק]ר"ל המלופ"ס מלת יגודנו כמו יְגוּדֶנּוּ. [ר](משלי כ"ט ו') יָרֹן כמו יָרֹן ושרשו רנן. ובפרט פועלי הכפל כשיפול מהם אות הכפול יהיה לכפל מול"ס כמו ישור על אנשים (איוב ל"ג כ"ז) [ש]ואנו לא נדע איזה מלחמות היה על גד אשר נלחם בסופו. ואולי כוכבו כמוצא במ"כ בעת אשר היה הטבע גד מלולי לבא לכבוש ז' אומות והניחו עמם בהרי ונצלו ואז נזדוגו להם אומות מסביב ע"ש. [ש]וכמו שהיה כתוב אשר שמנה לחמו. [ת]ר"ל מלת שמנה הוא ל"נ. ולא שמן לחמו. ע"כ פי' כי הלחם ל"נ. [א]ר"ל כל אלו כמלאים בל"ז ובל"נ. כמו ומטלת עמך (שמות ה' ע"ז). [ב]יפוא השמן כמוצא (במנחות פ"ה ע"ב) ובזה נכלל ג"כ שמן אנפיקונון (שם פ"ו ע"א) שמעדן הבשר ומשיר השער. [ג]כמו לכן תתנו שלוחים (מיכה א' י"ד) וכן ויסנה שלוחים לבתו (מ"א ט' ע"ז) תרגומו מתכן. [ד]ר"ל מחזיק טובה בדברים נאים ונמצא בתנחומא נפתלי שבע רצון וכו' שמכבדין מפרותיהם למלכים ומשפירין דבריהם. ואם יש בלבם מהרהרין. [ה]ר"ל אם כי לפי פשט הכתוב היתה מאחרים ככתוב והיא וכו' בהר אפרים (שופטים ד' ה') מכ"ז כאשר כתוב מקדש נפתלי שם (פס' ו') מורה הנבואה פה על דבורה. [ו]דקדק אם הוא בן כפשוטו למה כתיב בלשון נקיבה פורת. ע"כ מפרש כי הוא סעיף והוא ענף והוא פעולה. [ז](תהלים פ' ע"ז) וג"כ שם פי' סעיף כי תחילת הפס' וכנה אשר נטעה ימינך. שהוא כמו כננה וכו'. [ח]בל"א (פרוכטבאר) והפועל כ"ל הבינוני. [ט]איביה (ירמיה י"ב ז') איבתי (מיכה ז' ח'). וכן פורה. פּוֹרָת. מלשון פּוֹרִיָּה (תהלים קכ"ח ג'). [י](יחזקאל י"ז ו'). [כ](תהלים ל"ב י') אשר כפול לשון מורה אשר הם תמיד ככהנה נופל תת קם. הכל לראיה אשר הוא ל"נ והמלה כולל ל"ז ול"נ. [ל](יחזקאל מ"ו י"ז) והוא שנת ושנה. כמו ושבה אל בית אביה (ויקרא כ"ב י"ג). א"כ התי"ו ושבה ל"ז. ג"כ פה תי"ו פרת ל"ז. [מ]ר"ל כ"ל אשר הבן פי' הוא הענף. ושור היא החומה כנ"ל (לעיל פס' ו'). ואם כי בנות ל"נ ומלת צעדה ל"י ולא אמר צעדו ל"ר אינו קשה כי' צעדה כ"ל כל אחת ומוצא ככה הרבה בפי' כ"א ופי' עשה סעיפים שכל אחת מהן צעדה על החומה. [נ](קהלת י' י"א) עכשיו מביא ראיה אשר ב' תיבות ביחד ואחד ל"ר והשני ל"י כ"כ שם מלת זבובי סוף ל"ר. ומלת יבאיש יביע היא בא אחרי כן בלשון יחיד. [ס]היא הנקודה אשר היא נגד יורה בקשת לכוין שם. בלא פי' הנגיד וימררהו הוא פועל עומד כי אשנהו לנבר אין אֱיָל

אשר

ספורנו

והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי יכרעו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: (כב) בן פרת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי בעכו"ם יעקב ובניו במצרים: בן פרת עלי עין בנות. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורח ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית ונגלה בשני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים. בעלי לה"ר כענין חץ שחוט לשונם ועמהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קצת עבדי פרעה

מספרו

בעלי חצים: כד ותשב באיתן קשתו
ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב משם
רעה אבן ישראל: כה מאל אביך
ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים
מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת
שדים

ת"א ותשב סוטה לו.

פלגותא: כד ותבת בהון נביאותה על־דקים אוריתא
בסתרא ושוי בתוקפא רוחצנה בכן יתרמא דהב על־
דרעוהי ואחסין מלכותא ותקיף דא הות־לה מן־קדם־אל
תקיפא דיעקב די במימרה זן אבהן ובנין זרעא דישראל:
כה מימר־אלהא דאבוך יהי־בסעדך וית־שדי ויברכנך
ברכן

מסרה כד ותשב, י"ב. באיתן, מ"ל. ויפזו, ל' וחסר. זרעי, ל' וחסר. מידי, היו"ד נחה אחר החירק. כה ויעזרך, ל'. ברכת, ו' [ה' דעניגא סבר] ומ"ל. רבצת, ג' וח' בתורה.

רש"י

נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרי' ולשון שמו רמו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דמו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו מרי פלוגתא לשון ותהי המחלקה אותן שהיו ראוי' לחלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפזו זרעי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה שהחלומות אשר חלם להם על דקיי' אורייתא בסתרא תוקפה הוא ולא מלשון עברי שבמקר' ושוי בתוקפא רוחצנה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי' להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ:
ברכת

רמב"ן

הרואה אותו לשון רש"י ורסוק הוא מאד לשמרו אל הלשון ההוא שלשונו' כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנראה ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והנו"ן בו שרש וכן בבראשית רבה ויברכו את רבקה דזיין בשפופין ולא היו מברכין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי' השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מוהר פראנון. אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה. או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף. ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות לעדים אותן על החומות הגבוהות בשמים והנה הבדים אשר תלאנה מן פארה בנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך לחות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אשור ארז בלבנון. נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב. ולפי' נקוד בצרי כי אלו היה פי' נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר כן דרך סבוב כמו מטרף בני עלית. ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שהם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: (כד) מידי אביר יעקב. זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמע' לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור"א אמר כי מ"ם מאל אביך נמשך למאת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם. מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היה האבן הראשה שהיתה לראש פנה מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל. וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו. כלומר ושם בימינו חביון העז. וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך. מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי. ואל שדי ויברכך. ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב ממשך שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הענין שלם בו כך העליתי
הענין

פירוש רשב"ם

שבפסוק כמו יסבו עליו רביו. חציו. ולכן הוא נדגש. אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כך יאמר מן הרב רב עם ישראל רבו. ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר. וידרכו את לשונם קשתם שקר. ורבו מגזרת רבב. כמו סבו מן סבב. צהלי ורוני מן רנן. רבו שיטרו"ט בלע"ז: (כד) ותשב באיתן קשתו הקשת החזק שקורין אלבלטרא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאוד מושך את חבל הקשת בזרועיו ונכפפין זרועיו עד גופו ויורה החץ למרחוק. ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל. וכן פירוש המקראות. מצרים ירו בו חצים ונתגודהו בבית הסוהר וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתיב לאסור צריו בנפשו: ויפזו זרועי ידיו נכפפו זרועיו במושכו חבל הקשת וזרק חיציו עליהם כי איש חזק הי' למשוך הקשת איתן שקורין פורקא וכן מצינו זרוע אצל דריכ' קשת. כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרעותי והלשון דריכת קשת וכן כי חציך נחתו בי. ותנחת עלי ידיך: ויפזו נכפפו. כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר. פיזוז בידים. כירכור ברגלים: ויפוזו מן פזז. כמו יסובו מן סבב: מדי אביר יעקב. ע"י הב"ה בא לו זה הנצחון והממשלה. אביר יעקב כפל לשון רועה אבן ישראל. וכן אביר הרועים אשר לשאול וגם הרועים קרואים אבירים על הבקר והשוורים הקרואים אבירים. כדכתיב עדת אבירים בעגלי עמים: וכן סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני. מידי אביר יעקב מי גרם לך הקב"ה שהוא אביר יעקב. האלהים הרועה אותי עד היום הזה. שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים. משם הב"ה גרם להיות רועה אבן ישראל משפחת ישראל שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. אבן לשון אב ומשפחה. נו"ן יתירה כמו נו"ן של שנעון ועורון. ומ"ם של ריקם. ותהי הכנם: (כה) מאל אביך. בא לך כל זה. והוא יעזרך: ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ. ברכות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו הילדים מתוסר הלב: ורחם ואף בתוך הרחם לא ימות העוברים ולעניין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו יהיו השדים צמוקים. ולא

(כד) והדרת למתב לקדמותא תקוף איבריה דלא למשמשא עם רבונתיה ואתבדרו ידוי מן הרהורא זרעא וכבש יצריה מן אולפן תקוף דקביל מן יעקב ומתמן זכא למהוי פרנסא ולאתחברא בגלוף שמהן על אבניא דישראל:

[(כד) ואשרי תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מדברין ואתיין שבטיא דישראל:]

(כה) ממימר אלהא דאבוך יהא סיועך ומן דמתקרי שדי יברכינך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעילא ומטוב ברכן מבועי תהומא דסלקן ומבסמן צמחין מלרע בריכין יהוין תדייא דינקת מנהן ומעייא דרבעת בהון:

[(כה) בירכן תדיין דינקת מנהון ומעיא דירבעת בהון:]

ברכתא

בעל הטורים

בן פורת בן פורת ע"ש פתרון חלומות. בנות צעדה עלי שור בנא על מלחמת יהושע שיכיהו שירו לו בחצים מן החומה: (כד) ותשב באיתן קשתו. שנתחזק כנגדן: (כה) מעל ג' במס'. ברכות שמים מעל. מאל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פי' כי לדין עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים: רובצת ג' במסורה ברכות תהום רובצת תחת ואידך כמי ביוסף ומתהום רובצת תחת והאם רובצת והיינו דאמרי' בפ"ג דתענית אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין טפיים עולין מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת. האם רובצת

ילוף

יונתן

בגעין והוא ידוע: לישן חליסאי ככר פירשנו כמה פעמים ועיין בבראשית: הי כגירין פי' לשון הרע כמשל למן דכתיב חץ שחוט לשונם או יכול להיות קשין כגידין: (כד) איבריה פי' של קשתו על שהזרע וכו'. בגלוף שמהן פי' בפיתוח תרגום ופתח והגלוף: (כה) ותדיית תרגום של שדים: (כז) כדיבא. הוא תרגום של זאב וכן

ברבה

אבן עזרא

כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל גבל ערבים. וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו. בסוף ישפוך לארץ מררתו: וישטמוהו. מוקדם קדם וימררוהו. כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום איתן קשתו: ויפוזו. ויתחזקו והקרוב אלי מפז. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו. והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר יעקב משם. רמז אביר יעקב שהוא בשם אלוהו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף. וטעם אבן כענין הדבר. וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא. גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות. והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה. והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה. והוא יעזרך. ומ"ם מאל מסרת עלינו ואחר עמו. כמו באל שדי ושמי יי'. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך. והגאון פירש האל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטעם יתברך במלת תהיין. ברכות תהום. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום לשון נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שירדו גשמי' ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלים מהתהו' שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום. והטעם שירבו בניו. והסך

זה

פירוש על אבן עזרא

אשר הוא יקבל כל הברות. ולא חשבו המאמר שאין לך אדם שאין לו שעה מלחמה אשר יבואו להשתחות לפניו. ע(ירמיה ל' כ"ט) ופי' כמו רובה קשת (לעיל כ"א כ') רק מלא רובה לי' ומלא רבים הם הרבה מושכי בקשת. ור"ש הנגיד מפרש אשר ישבול ג"כ פי' וימררהו ר"ל הם הרבים אשר סבבוהו. והכנוי וימררהו ר"ל אשר כלו לבוין בקשתם במקום אשר הכבד והמרה אלוים שמה ולזאת היתה נערת כוונתם אשר אין לו תקנה עוד. כמאמר חז"ל על יואב ויכהו שם החמש (ש"ב ג' כ"ז) הוא המקום אשר הכבד והמרה אלוים שמה. פ(איוב ט"ז י"ג). צר"ל מקודם שנאו את יוסף ככתוב ויתנכלו אותו וכ"כ גברה השנאה אצלם אשר כלו להורגו. א"כ וישטמהו הוא מוקדם ואחרי כן וימררהו. ומובא ככה כמה פעמים בפי' ר"א ורמב"ן. קוהוא כמו אל נחל איתן (דברים כ"א ד') אשר פי' ר"א מלשון תקיף. וכ"כ פי' פה במקום תקיף. ראם כי אין לו שרש במקרא. אולי כונת ר"א זהב פז אינו במלא רק מעט כמובא בדברי חז"ל ע"כ הוא בחוזק ערכו היקר. ש(ש"ב ו' ט"ז) ופי' שהיה על דוד בגד משוב אשר היה מרקד בו וברכה אשר היה כולו פז רב. וכן דרך המלועג אשר מראה הגזורים מקציב ונפרע אם והמפכים אותו מלך אל לך. ולזה הענין אשר כנם טבעו לא לנקום נקמתו מאחיו ואלם עוזה תחת רעה יהיה כונתו מלשון חזק. ומאחת הגמול על טוב מעשיו ויושם רביד הזהב על צוארו הוא כמו פי' מפז אלא דוד שם א"כ כונתו אשר יפהיק אורו כפז. וכן פירש"י על אלא מופז (מ"א י' י"ח) אשר מזהיק כמרגליות. וא"כ פי' מעשה ידיו יזהיקו כפז והי"ת מפז ר"ל כמו מפז רב (תהלים י"ט י"א) וידיו ידמו כפז אין לו טעם להפי' הזה מה שייך דמות פז לידים. ואולם בל"א מכנים ככה (גאלדענע האנד). והדר מפרש ר"א כל הענין במלת והטעם וכו'. תר"ל למה קראו אביר יעקב שהוא מכונת על המקום שמשפיע על יעקב. וזה המקום הוא מבחינת שם שדי. ועם אותו הכח הוא משדד המערכת והוא כל יכול. ומשם היה רועה אבן ישראל ר"ל היסוד ישראל ונקרא אבן יסוד ככתוב אבן מאסו הבונים וכו' וכן יוסף אשר פרנס את בית יעקב. כל אלו הדברים המלא פי' בסתרי הקבלה וג"כ בשערי אורה בבחינת יסוד ומלכות ולזה כונת ג"כ הרמב"ן. ולזה רמזו ואבן גדולה על פי הבאר (לעיל כ"ט ב') ואית אבן ואבן ומכאן תשובה להמתמאים על ר"א אשר היה רק מדקדק ולא מקובל אלהי כבר פי' הד' דרכים בתחילת הספר בראשית והפלוס מספר ויקרא ושם מובא מספר העלמים לרא"ע אשר היה יודע אלו ענינים ע"פ חקירה והשכל ואשר מלא בספריהם כי העכו"ם היו עושים ע"פ הטומאה. ואנחנו עמו וצאן מרעיתו נעשה ע"פ הדרכים אשר מסרו אבותינו הקדושים ונמסור לזרענו אחרינו. ובכל מעשה או דבור אשר אנו עושים. ישעורר הבחינה במקור. וע"כ נקרא יוסף יסוד כי פרנס אבן ישראל והיה מסוגל לזה מחלק הנפש אשר נתן לו הי'. וע"כ אהב את יוסף מכל בניו. וזאת היתה אהבם לרחל ואשר היתה עקרה ונפתח רחמה ע"י מעשיה הטובים ככה יפתח ה' לנו שערי אורה אם נטיב מעשינו. וכ"כ עבד יעקב ז' שנים להוליד את יוסף מרחל. ומקיים אביר יעקב שהוא ידע וכו' פי' אל שדי שהוא אביר יעקב יודיע אהבה אל יוסף. ולפי הי"א אשר פירשו משם כמו מאז. יומר מדוקדק הפי' הנ"ל כי את אשר נעשה למעה ע"י מעשה הפשוטים הוא הנעשה מימי קדם ע"י פעולת הי'. ופי' מאז היה רועה אבן ישראל כמעשה יוסף כעת. אך אם משם הוא כמאז לא נמצא במקרא. אזה הפי' מובא בשם רי"ל ן' גיאת בפסוק שם מת אהרן בדברי ר"א (דברים י' ו'). בר"ל יש מפרשים גם זה דברי רי"ל גיאת למה מכנה בשם אבן ישראל. אשר אם לא כלכל יוסף היה גם כאבן למות ברעב ככתוב (ש"א כ"ה ל"ז). וע"י אשר כלכלם לפי הטף החיה אותם ונקרא בשם רועה ככתוב ה' רעי לא אחסר (תהלים כ"ג א') זה רחוק מהפי' הפשר. גנובאת בן פרת ובנות צעדה וכו' ישיג מאל אביו. כי היה זכאו למלוך מעת שהיה בבית אביו הראו לו בחלום שישתחוו אליו אחיו ויהיו מאלמים אלומים וע"י זה יבכוס כיעת אחיו אליו. והכח הוציא לפעול גם אחרי כן. דור"ל כמש"כ ומאת שדי וכו'. או כמ"כ ואל שדי. ה(שמות ו' ג') ג"כ שם פי' כן. זה הבי"ת ממלת באל מוסף ח"ע למעה ובאלו היה כתוב ובשמי ה' לא נודעתי. ולפ"ז מלת ואת שדי שייך למעלה לאל אביך. ויברך הוא בקשה על הבא. וכמש"כ והוא יברך אותך. יר"ל אינו שייך למעלה אשר הוא הודאה ליוסף. רק הוא בקשת ה"י מה' אלהי אביו והשם שדי אשר יעזרהו ויברכהו. זבפסוק הזה אחרי כן כמו שכתוב ויעזרך ויברכך בברכת שמים וכו'. חושעור הכתוב מאל אביך שיעזרך. ומאת שדי ויברכך מהיינה ברכות שמים מעל. וברכת תהום רובצת מתחת. הוא לראש יוסף וכו'. טר"ל כמו שאמר מ"כ וממגד ארץ (דברים ל"ג י"ג) כ"כ ברכת ילע"ה בברכת תהום רובצת וכו'. יר"ל לפי הנראה תהום הוא ל"ז כי מצאנו תהומות יכסימו (שמות ט"ו ה') ואם לא היה רק התהום מן ים סוף לפי שכ' ויקראו מעינות תהום רבה ואם כי היו כל המעינות מתהומות ומכ"ז קורא אותם בשם תהום ל"ו ג"כ הוא ל"ז ונקבה. אך פה הוא ל"נ כאשר מקיים רובצת בל"נ. כ(יחזקאל

ל"א

ספורנו

שאמרו רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרין) שאמרו לתלן' עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף ימשול עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לה"ר ישבה באיתן והוא במלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפזו זרעי ידיו. בכתיבת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב. אמנם זאת הגדולה והממשלה היתה לך מידי אבירו של יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף. וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימררוך ורבו: משם. ומדרך טובו זה: רועה אבן ישראל. הוא רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין שאתגזרת אבן די לא בידין כו' והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שגלו נעשו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך. וגם כן היה לך זה מאת האל יתברך באשר הוא אל אביך שאמר לי שבהיותו תהיה לזרעי אחר השפלות האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תפול עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמנעני לא ברכתו למנשה ולאפרים שהיתה ע"י המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לבני הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך. וכן משה לישראל קודם חטאם במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שמספר ימיך ימלא: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על הסך כחם משכיל ושדים צומקים:

ברכות

שָׁדַיִם וָרָחַם: כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ
עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת
עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר
אֶחָיו: פ ששי
כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד
וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר
כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: כט וַיְצַו אוֹתָם
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ
אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה
עֶפְרוֹן הַחִתִּי: ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה
הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה
מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר:
לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת
רבקה

אונקלוס

בִּרְכָן דְּנַחְתָן מִטַּלָּא־שְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא דְּבִרְכָן דְּנַגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וְדַאֲמָּךְ: כו בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכְתָא דִילִי בְּרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא יְהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קָרְבָּנָא וּבְעִדַּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קֻדְשַׁיָּא: כח כָּל־אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְּמַלֵּל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן גְּבַר דִּי כְּבִרְכְתֵהּ בָּרֵךְ יַתְהוֹן: כט וּפַקֵּד יַתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵשׁ לְעַמִּי קִבְרוּ יָתִי לְוָת־אֲבָהָתַי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: ל בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי־עַל־אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יַת־חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: לא תַּמָּן קְבַרוּ יַת אַבְרָהָם וְיַת־שָׂרָה אִתְּתֵהּ תַּמָּן
קברו

מסרה, ורחם, ס"א פתח [הריש קמוצה ודלא כמס"ק מנ"כ]. כו הורי, ל' ומ"ל. עד, במקף. גבעת, ג' דין חסר. תהיין, בב' יודין ובנון פשוטה. ולקדקד, חסר. נזיר, מ"ל. כז בנימין, מ"ל י"ח. יטרף, ל' ק"ז. עד, כ"ל פתח וב' באתנחתא. כח אותם, פ"ל מ"ל בתורה. ברך, י"ב. כט אותם, ט"ל מ"ל בתורה. נאסף, ג' ב' פסקין דין קמץ. אל המערה, הקדמה בא'. עפרון, מ"ל. ל עפרן, ד'. חסר.

ת"א תאות גבעת ס' הזוהר פ' בראשית. ולקדקד נזיר שבת קלט. בנימין זאב סוטה יא זבחים כד. שמה קברו ס' הזוהר שלח לך כילד היו קבורים נשין לגבי נשין וגוברין לג"ג.

רש"י

(כו) ברכת אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"לץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל. נזורו אחור. ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפלו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לו) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שמעודתן אמו והזקיקתו לקבלם: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהי' נוצח באויביו סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעי' לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על חלק הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א' וא': ברך אתם. לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן היא אסיפה בל' עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף
אותי

ספורנו

(כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אשר עתיד לשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני לדי חלק הגלגל של מהלך השמש שיוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים והנפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אוצר כלי אשר בם יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. מפני עליון שישלח ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי. וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה. שהוא אלהי מרום. וברכותיו ממרום. תבואתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר ומובדל בהיות שליט בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל יתברך בלתי אמצעי וכן היה זרעו בעולם קבוע לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ובחר ראשון למלך כאשר נסלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מיעוט האור כאמרו וקלו מזאבי ערב. וכן היה ענין בנימין כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול. ואחר אבדן מלכותם בימי מרדכי ואסתר. כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם מעובד על הרוב:
כל

ירושלמי

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דבריכן יתי אבהתוי אברהם ויצחק דחמידו להין רברבני עלמא ישמעאל ועשו וכל בנהא דקטורה יתכנשן כל אלין ברכתא ויתעבדן כליל דרבו לריש יוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט במצרים וזהיר ביקרא דאחוי:

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתולין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילין בגולתא שרה רבקה רחל ולאה ייתין כל ברכתא אלין ויתעבדון כליל דרבו על רישי דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי:

(כז) בנימין שבט תקיף כדיבא טרפיה בארעא תשרי שכינת מרי עלמא ובאחסנתיה יתבני בית מוקדשא בצפרא יהון כהניא מקרבין אימר תדירא

יונתן בן עוזיאל

עד ארבע שעין ובני שמשתא יקרבון אימר תנין וברמשא יהון מפלגין מותר שאר קורבניא ואכלין גבר חולקיה:

(כז) בנימין מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה וברמשא יהון מפלגין קורבניא דבני ישראל:

(כח) כל אלין שבטיא דישראל תריסר כולהון צדיקין כחדא והא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון אינש הי כברכתיה בריך יתהון: (כט) ופקיד יתהון ואמר להין אנא מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי למערתא די בחקל עפרון חתאה: (ל) במערתא די בחקל כפלתא דעל אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חיתאה לאחסנת קבורתא: (לא) תמן קברו ית אברהם וית שרה אנתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אנתתיה

בעל הטורים

יליף רוגלא רוגלא מתהוס רוגלא לתמועינן שהמולח קן ביס שמייב בשילום: ברכת שדים הם השמים שיריקו מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות: (כז) ולערב יחלק שלל בגי'. (אלו) (והם) הקרבנות (עם היצות). התחלות התיבות שאחרי במותן כגון בכורי. אחים. אחה. לחוף. חמר. ידיך. גדוד. שמנה. אילה. בן. זאב. עולה להבבין שס"ה כמנין ימות החמה. ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה. בישראל. מחלב. לידן. עוזבד. יהוה. עקב. מלך. שפר. אסיו. שלל. עולה שכ"ד כמנין ימות הלבנה. וזהו שנאמר (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה ונומר אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם ומשה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. קייס בתאם ובו בלשון פתח משה וברכם וזאת הברכה

רמב"ן

הענין הזה מעלדת של רבי נחוניא בן הקנה והמשכיל יבין: (כט) קברו אותי אל אבותי. עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה. כי כן אמר ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. שיביאם אל בפנים רבים. קברו אותי עם אבותי כמו ואסף אל אמותו לא תקח עם אמותו. אל המערה במערה. כמו ואל הארון תתן את העדות. הנה הוא כתבת אל הכלים. וכן ואחרי כן קבר אברהם אל המערה ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב באולו וכלא תראה שהולך יוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתהלה בזה: (לא) וטעם שמה קברו את יצחק. שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו. ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושם קברו את רבקה אשתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בלואתו המערה והנקברים בה לגודל המקום כדי שיזדרזו לקברו שם. ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהיה המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למעה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי נשלמה קנאה ולא יקברו

אבן עזרא

זה רמז משכיל [ל]ושדים לינוקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך [מ]עלוים הם ויתגברו עם ברכות הורי שברכוני. והורי כמו יולדי. וכן ותהר את מרי' [נ]הורה גבר: תאות. מגזרת [ס]והתאוית' והטעם שתגבהנה הברכות: נזיר אחיו. מגזרת נזר. והוא מיוחד [ע]כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה. והאות אחרי [פ]הגבעה: עד. תרגום שלל. וכן אז חלק [צ]עד שלל. ליום קומי [ק]לעד. בגד [ר]עדים. ולערב יחלק הטרף שלל לבניו. וישועה אמר כי זה רמז לשאול שגלה את עמלק. וטעם בבקר בתחלת המלכות. ולערב בגלות' על דבר מרדכי [ש]וזהו דרך דרש. ודעת המתרגם [ת]ארמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו. כאשר ראה לכל [א]אחד ונהברכות כן ברך אותם. כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אותם. שילכו כולם [ב]עם יוסף לקברו: ויאסף

פירוש על אבן עזרא

ל"ח ד') כשימלא אחריו רוממתו הוא ל"ג ומלת ארך הוא ג"כ ל"נ. וכ"ל כי ברכת שמים הם הגשמים בודאי ברכות תהום הוא אשר נובעים המעינות מתחת. ע"כ בודאי הוא לשון נקבה. [ל](הושע ע' י'). [מ]ופי' גברו נשרם גבור. ומלת על כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) הוא כמו עם הנשים. [נ]ב' ראיות האלו אשר הורה מורה ב"כ על הגבר. ולאו דוקא האשה כפשט המלה ככתוב ותהר רבקה. הכה לזנונים. ומלת יולדי נמלא כל פעם על האב כמו על האם. [ס](במדבר ל"ד י') שכשו תוה והוא לשון סמן וכוסס כמו קו. והאל"ף הסת וי"ו כי היה ל"ל תווה. ומלת גבעת עולם טעמו שתגבהנה הברכות. ער"ל כמו נדיב לב אין פי' אשר יתנדב לכן הלב רק פי' מן הלב. כ"כ פי' פה אשר יוסף הוא הנזר מן האחים ודעתו כמו נֵזֶר על אֶחָיו. [פ]כמש"כ ויתפקדו בני בנימין מהערים כו' אלף וכו'. וכל ישראל היו ד' מאות אלף (שופטים כ' ע"ו ע"ז). [צ](ישעיה ל"ג כ"ג). [ק](צפניה ג' ח'). [ר](ישעיה ס"ד ה'). [ש]כן נדרש בילמדנו. [ת]שתרגמו על הקרבנות בבוקר ובערב. [א]ר"ל כאול לשון ויברך וכו' כברכתו ברך אותם. א"ו פי' שהברכה אשר סמול עליו לעתיד לאה מקודם בנבואה. כי הוא תולה ידוע באחיו ידוע וא"כ היה ל"ל ברך אותם כברכתם ויהיה פי' כברכה העתידה. ע"כ מביא ראיה מהפסוק כפתרון חלומו (לעיל מ"א י"א) והפתרון היה אחרי כן. א"ו תופס העיקר בתחילה ואם הוא מאוחר. וכ"כ פי' פה מביא מקודם העיקר אשר ברכת יעקב נתקיימה. ולזה הדיוק מכוון ג"כ כ"א (לעיל מ' ה') אשר מסויב לפרש ע"ד דרש אשר כ"א לאה הפתרון עם החלום להיות כסדר המאורע. [ב]ר"ל בענין הזה אין כתוב שום

ספורנו

(כח) כל אלה שבטי ישראל. אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי' זולתי בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעדר שבט לוי: ויברך אותם. בזולת מה שאמר למעלה: איש אשר כברכתו ברך אותם. לכל אחד מהם נתן ברכה הראויה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער: ויחנטו

פירוש רשב"ם

זו אף זו: (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. ברכות אביך יעקב שבירכני הקב"ה כדכתיב והנה ה' נצב עליו וגו' גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו' נחלה טובה ובלא מצרים העולה מכל הרי עולם: עד תאות. עד סוף גבעות עולם. לשון והתאויתם. תתאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות עולם דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו מלך על אחיו: (כז) בנימין זאב יטרף. על שאול שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל שכן מנהגו של זאב. זאב ערבות ישדדם. כזאבי ערב לא גרמו לבקר: (כח) אשר כברכתו. העתיד לבא כמו שאמור למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימים: (ל) לאחוזת קבר. ולא יוכלו לערער מלקוברני: (לג) ויאסף רגליו. הכניסן במטתו כי עד עתה היה יושב כדכתיב

רבקה אשתו ושמה קברתי את־לאה:
לב מקנה השדה והמערה אשר־בו
מאת בני־חת: לג ויכל יעקב לצות
את־בניו ויאסף רגליו אל־המטה ויגוע
ויאסף אל־עמיו: נ א ויפל יוסף על־
פני אביו ויבך עליו וישק־לו: ב ויצו
יוסף את־עבדיו את־הרפאים לחנט
את־אביו ויחנטו הרפאים את־ישראל:
ג וימלאו־לו ארבעים יום כי כן ימלאו
ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים
יום: ד ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף
אל־בית פרעה לאמר אם־נא מצאתי
חן בעיניכם דברו־נא באזני פרעה
לאמר: ה אבי השביעני לאמר הנה
אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ
כנען שמה תקברני ועתה אעלה־נא
ואקברה את־אבי ואשובה: ו ויאמר
פרעה עלה וקבר את־אביך כאשר
השביעך: ז ויעל יוסף לקבר את־אביו
ויעלו אתו כל־עבדי פרעה זקני ביתו
וכל זקני ארץ־מצרים: ח וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם
ובקרם עזבו בארץ גשן: ט ויעל עמו גם־רכב גם־פרשים ויהי המחנה כבד
מאד: י ויבאו עד־גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו־שם מספד גדול
וכבד

אונקלוס

קברו ית־יצחק וית רבקה אתתה ותמן קברית ית־לאה:
לב זביני חקלא ומערתא די־בה מן בני־חתאה: לג ושיצי
יעקב לפקדא ית־בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד
ואתכניש לעמה: א ונפל יוסף על־אפי אבוהי ובכא עלוהי
ונשק־לה: ב ופקיד יוסף ית־עבדוהי ית־אסותא למחנט
ית־אבוהי וחנטו אסותא ית־ישראל: ג ושלימו־לה ארבעין
יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתה מצראי שבעין
יומין: ד ועברו יומי בכיתה ומליל יוסף עם־בית פרעה
למימר אם־כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו־כען קדם
פרעה למימר: ה אבא קיים־עלי למימר הא אנא מאית
בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען
אסק־כען ואקבר ית־אבא ואיתוב: ו ואמר פרעה סק
וקבור ית־אבוך כמא דקיים־עלך: ז וסליק יוסף למקבר
ית־אבוהי וסליקו עמה כל־עבדי פרעה סבי ביתה וכל
סבי ארעא־דמצרים: ח וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי
לחוד טפלהון וענהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן:
ט וסליקו עמה אף־רתכין אף־פרשין והוה משריתא סגיאה
לחדא: י ואתו עד־בית־אדרי דאטד די בעברא דירדנא
וספדו־תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא
שבעא

מסרה לג ללוס, בחד וי"ו. את בניו, ד' בתורה. ויאסף, כו"ל חסר. ויאסף, ה' מלעיל. נ א ויפל, כ"ל חסר. ב הרפאים, תרויהון מ"ו ומ"י. לחנט. ל' [וחסר]. ג כן, דגוש כדינו*. החנטים, ל' וחסר ו'. [ומ"ל י']. ד בכיתו, מ"ל. בעיניכם, כל סו' מ"ל דמ"ל. באזני, ל"ו (ל"ע). ה אבי, ג' (ב) ר"פ. השביעני, מ"ל. אנכי מת, ד'. כריתי, ל' ומ"ל. נא, דגוש מד"ד ובתביר. ואשובה, ז' ומ"ל. ו וקבר, ס"ו. השביעך, ל' וכ"ב [מ"י] הך' רפי. ז לקבר, חסר. וכל זקני, ג'. ח וכל בית, י"ב. ט גם רכב גם, י' (ה"ס) פסוק בתורה גם גם ומלה ביניהון. י האטד, ה'. *לאסר עמסה

ת"א אבי השביעני סוטה לו. אשר כריתי כאן הגהה כו סוטה יג חולין לב. עלה וקבר סוטה לו. ויעל יוסף סוטה ט וי"ג. וכל בית יוסף שם יג. ויעל עמו גם שם דף ט. ויבאו עד גרן שם דף יג. ויספדו שם מספד גדול שם.

רש"י

אותי הביתה. (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ"ג) באספכם את תבואת הארץ. הכנסתה לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבתי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה): (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אתו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכיה לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. א"ר עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו
כלן

רמב"ן

יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו. וראיתי במכילתא לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו. מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שהקבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו. ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר ישאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליחד אתם בקבורה. ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד. וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר כרה לו הקבר להחזיק בו. וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו. וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי
בא

אנתתיה ותמן קברית ית לאה: (לב) זביני חקלא ומערתא דביה מן בני חתאה: (לג) ופסק יעקב לפקדא ית בנוי וכניש רגלוי לגו דרגשא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: (א) וארבע יוסף ית אבוי בערס דשנדפין מחפיא דהב מקבעא אבנין טבין ומחזקא באטוני דבוץ תמן הוו שדיין חמרין רתיחין תמן סוקדין רישי בוסמנין תמן הוו קיימין גברין מן דבית עשו וגברין מן דבית ישראל תמן הוה קאים אריא יהודה גברידון דאחוי ענא ואמר לאחוי איתון ונבני על אבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמייא ברם ענפוי מטלן על כל דיירי ארעא ושרשוי מטין עד ארעית תהומא מניה קמו תריסר שבטין מניה עתיד למיקום מלכין ושליטין וכהניא בפלוגתהון לקרבא קורבנין ומניה ליואי בפלוגתהון לזמרא הא בכן אתרכין יוסף על אנפי אבוי ובכא עלוי ונשיק ליה:

(א) וארבע יוסף בערס דשנדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחזקא במאני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן סוקדין בוסמנין תמן קיימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קיימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברידון דאחוי ענא יהודה ואמר לאחוי איתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישו מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנרידון ובכן ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה:

(ב) ופקד יוסף ית עבדוי ית אסוותא לבסמא ית אבוי ובסימו אסוותא ית ישראל: (ג) ושלימו ליה מן דאתבסם ארבעין יומין ארום כדין שלמין יומי בסימיא ובכון יתיה מצראי שובעין יומין אמרין אלין לאלין איתון נבכי על יעקב חסידא דבזכותיה עדת כפנא מן ארעא דמצרים דהוות גזירתא למהוי כפנא ארבעין ותרתין שנין ובזכותיה דיעקב אתמנען ארבעין שנין מן מצרים ולא הוה כפנא אלהן תרתין שנין בלחודיהון: (ד) ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם רבני בית פרעה למימר אין בבעו אשכחנא רחמין בעיניכון מלילו כדון במשמעיה דפרעה למימר: (ה) אבא קיים עלי למימר הא אנא מיית בקברי דחפרית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכדון איסק כדון ואקבור ית אבא ואיתוב: (ו) ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך היכמא דקיים עלך: (ז) וסליק יוסף למקבור ית אבוי וסליקו עמיה כל עבדוי דפרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: (ח) וכל אנש ביתא דיוסף ואחוי ובית אבוי לחוד טפלהון ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: (ט) וסליקו עמיה אוף ארתכין אוף פרשין והות משריתא סגיאה לחדא: (י) ואתו עד בית אידרי דאטד

די

בעל הטורים

הברכה תהו מזקנים אתבונן: (ג) וימלאו ב' במסו' הכא ואידך וימלאו ימיה ללדה רמז לסוף מ' יום הולד נוצר: (ה) אנכי מת ב' במס' חדא ביעקב (הרמז דיעקב אחד מביא להן) ואידך במשה ואידך ביוסף אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר סופו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (ז) וכל זקני ב' במסרה וכל זקני דהכא. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה

ערופה

יונתן

נרבה פ' ל"ט: (כו) ירושלמי בגולמהא. פי' גבעה: כליל דרבו פי' כתר של גדולה (א) ואדבע יוסף ל' לא הרביע ופי' השכיב את אביו: ומחזקא פי' קבועין וכן באטוי יוסר טוב להיות כירושלמי ומחוקא במגא צולא ואך יש ליישב ומחוקק (פי' ניקרילפ) שדיין פי' שפכין: חמר רתיחין פי' ייחום חזקים: מוקדין רישי בוסמין. פי' היו שורפים עם ראשי בשמים כדי שיעלה הריח: (ג) מ"ב שנין דיוקו מספור המלוס.

דכתיב

רמב"ן

בא לפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ונגבר יד יוסף ותפסוס עם מבחר גבוריו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח משם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על מדינת כתים ברומא ובסוף המליך על ארץ איטלייא והוא אשר מלך בראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה. וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך. שעמד להם זכות הנביא וזכות יוסף שעלו עמו. ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם. ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים. ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי. ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שיעלו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות: (לג) ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הכי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם. ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו. וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם ונת הוא. או שלא ידעו הם בזה כלל. וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים לרורות בצרור החיים וזו תתופף עליו כל היום לובשת לבושת השני שלא יפשטנה ערומה. כיעקב. או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות. ונשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות: להגיד ראשונות ואחרונות. בטרם הלמחנה בלבבות: ולאור כל ראשית: רוכב ערבות: תהלות רבות: והודאות לרבבות: ולו נתכנו עלילות וסבות. מגלה עמוקות. ודעות נשגבות. ומוליא לאור המחשבות. המוליך אותי בדרך לדקה בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות:

תם ונשלם שבח לבורא עולם:

אבן עזרא

(לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחילה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג ארץ אדום היום ולא כן מנות הישמעאלים: (ב) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך הסוקה מעט להיות כמוה התאנה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי כמו ה'כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל

עבדי

פירוש על אבן עזרא

שום לווי רק מודיע להם אשר יאסף אל עמו. ולענין קבורתו במערת המכפלה כבר הביע את יוסף אשר ספק בידו. א"ו לווה אותם על סדר איך שישאו המטה עדי אמרו חז"ל אשר הוא סמך לסדר הדגלים וממנו למד מ"כ. ג'עיין (לעיל מ"ח י"ב) אשר היתה הורלת שעה כי דרך מנהג הישמעאלים להיות רגלם כפופים תחתם וגם היום יש הספרש הזה. ד'ר"ל כדעת רש"י אשר הסמים נקראים בן. והוא כעו לא זורו ולא חבשו (ישעיה א' ו') והשורש. מזור. חבוש. ובודאי שם המרקחת ככה. וע"כ פי' ר"א אשר עשו הסמים כאבק לפזר והוא כמו. תלה. תמלא. ואגב נראה אשר מרמז לדברי חז"ל כידוע אשר יעקב אבינו לא מת. כי היה איש חי בחיו ובמותו והיה גופו נקי ולמה היה לריך לחנוט. ומהרלים אשר לא פתחו בטנו להוליא בני מעיו כמעשה המלכים רק פזרו האבק למעלה על הבטן מפני הכבוד בלא יאמרו מלרים שאינו עושה לו כבוד כראוי. וע"ד רמוקה אשר מביא כפי' חנטה וכו' (בשה"ש ב' י"ג). ואשר מנקה הגוף הוא שמן זית שלא הביא שליש. ע"כ פי' לחנוט הוא השמן מיד אחר חנטה. ובע"מ ב"י מש' כמו הסגעה הוא בשול הפירות. כן החנטה למת ע"י בשול הסממנים. ה'(שמות כ"א ל"ג) ובכונה מביא ראיה משם ולא מפסוק אחר. כמו כורה בורה. ביר כרה (תהלים ז' ט"ז) כי שם דרשו חז"ל אם על הפתיחה חייב על הכרייה לכ"שכ אלא להביא כורה אחר כורה. ובאמת יאע"ה לא כרה כי היתה מערת מכפלה מעת אשר קנה אברהם. א"ו כרה לו יעקב הכוך בכותל כמובא (בבבא בתרא ק' ע"א). ו'כי אין דרך המלך להיות נשאר בלא עבדיו. ע"כ פי' כי כל אנשי מלכים נקראים עבדי פרעה.

לעיל

ספורנו

(ב) ויחנטו הרופאים את ישראל. (ג) ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמלותו אבל מגד ישראל שהיה ראוי לשררה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מלותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיות נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב לאיש חיל בעיני אנשי המלחמה: (טז) ויצוו אל יוסף. צוו לעבדי

יעקב

פירוש רשב"ם

כדכתיב וישב על המטה. ויוצא אותם יוסף מעם ברכיו. להגיד כח היבתו של יעקב שנתן הב"ה בו כח עד עת גויעה: (ב) לחנוט. פתרונו לפי עניינו ומנחם פרשו מגזרת חנטה פגיה: (ה) ואשובה. אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ט) ויעל עמו. העלה יוסף עמו גם רכב גם ומ'. כמו ויעל עולות. לשון מפעיל: (יא) יושב הארץ הכנעני. כלומר וירא הכנעני יושב הארץ ההיא: (טז) ויצוו את יוסף לאמר. ויצוו לפני צנועים לאמר אל

יוסף

וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת
יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־
הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד
זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל
מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ
בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ
בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת
שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם
אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף
מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ
לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃
טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם
וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב
לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃
טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי
מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף
אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־
רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃
יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ
הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃
כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה
לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם
וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף
מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־
מנשה

שבעא יומין: יא וחזא יתב ארעא כנענאה ית־אבלא
בבית־אדרי דאטד ואמרו אבל־תקיף דין למצראי על־כן
קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו
בנוהי לה כן כמא די־פקדנון: יג ונטלו יתה בנוהי לארעא
דכנען וקברו יתה במערת חקל כפלתא די זבן אברהם
ית־חקלא לאחסנת־קבורא מן עפרן חתאה על־אפי ממרא:
יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמה למקבר
ית־אבוהי בתר דקבר ית־אבוהי: טו וחזו אחי־יוסף ארי־
מית אבוהון ואמרו דלמא יטר־לנא־דבבו יוסף ואתבא
יתיב לנא ית כל־בישתא די גמלנא יתה: טז ופקידו לות
יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותה למימר: יז כדין־תימרון
ליוסף בבעו שבוק כען לחובא אחיך ולחטאיהון ארי־
בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובא עבדי אלהא
דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמה: יח ואזלו אף־אחוהי
ונפלו קדמוהי ואמרו הא־אנחנא לך לעבדין: יט ואמר
להון יוסף לא־תדחלון ארי דחלא דיי אנא: כ ואתון
חשבתון עלי בישא מן־קדם־יי אתחשבת לטבא בדיל
למעבד כיומא הדין לקימא עם־סגי: כא וכען לא־תדחלון
אנא אזון יתכון וית־טפלכון ונחם יתהון ומליל־תנחומין
על־לבהון: כב ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא
יוסף מאה ועשר שנין: כג וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין
אף

מסרה יא יושב, י"ז מ"ל בתורה. יב להם, ג'. יג ארצה כנען, ה'. עפרן, ד' חסר. החתי, ל' דסבי' אשר על פני. יד מצרימה, כ"ה. העלים, כו"ל ח"ו ומ"י. לקבר, חסר. קברו, ב'. טו לו, כ"ב. ישטמנו, ל'. והשב, ד' מ"י. ישיב, כ"ד מ"ל. טז ויצוו, ד' ג' מ"ל [כ"ל בב' ווין]. מותו, ד' מ"ל. יז אנא, חד מן ח' מלין בתרי טעמי' מוגה מסרה לפזר. גמלוך, מ"ל ל'. יח הננו, ב' דנסבין ב' הכוכין. יט אלהים, חסר. התחת, ג'. כ לטבה, ה' חסר בלי'. עשה, ג' כ"כ בה"א, להחית, ב' חסר. עם רב, י"ב. כא וינחם, ב'. אותם ע"ל מ"ל בתורה. כג שלשים, ה' ואין המ"ם רבתי.

ת"א ויעש לאביו שבת קנב. וישאו אתו בניו ארצה סוטה יג חולין קא ס' הזהר פ' בראשית ענין כפלא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם. ויוסף בעצמותיו לבד ומשה לא זה ולא זה. וישב יוסף מצרימה הוא סוטה י"ג. אביך צוה יבמות סה. וינחם אותם שם סנהדרין קז. וישבע יוסף כתובות קיא.

רש"י

כאן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אתו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (במ"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העלים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש נ' צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות סה) שנו בדבר מפני השלום כי

יונתן בן עזיאל

דִּי בְּעוּבְרָא דְיוֹרְדְנָא וּסְפָדוּ תַמָּן מִסְפַּד רַב וּתְקִיף לַחֲדָא וַעֲבַד לְאָבוּי אוּבְלָא שַׁבְעָא יוֹמִין: (יא) וַחֲמָא יָתְבֵי אַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי אוּבְלָא בְּבֵית אִדְרֵי דְאָטָד וְשָׁדְיָין קְטוּרֵי חַרְצֵיהוֹן בְּגִין אִיקַר דְיַעֲקֹב וַהֲווֹ מְחַוְיָין בִּידֵיהוֹן וְאָמְרִין אֲבַל תַּקִּיף לְמִצְרַיִם בְּגִין כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא אָבֵל מִצְרַיִם דִּי בְעוּבְרָא דְיוֹרְדְנָא: (יב) וַעֲבָדוּ בְּנוֹי לֵיהּ הֵיכְדֵין כְּמָא דְפַקְדִינוּן: (יג) וּנְטָלוּ יָתֵיהּ בְּנוֹי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּשְׁמַע פִּתְגָמָא לְעֵשָׂו רְשִׁיעָא וּנְטַל מִן טוּרָא דְגַבְלָא בִּלְגִיוֹנִין סַגִּיאִין וְאָתָא לְחֶבְרוֹן וְלָא הֲוָה שְׁבִיק לְיוֹסֵף לְמִיקְבּוֹר יַת אָבוּי בִּמְעָרַת כְּפֵילְתָא מִן יַד אֲזַל נַפְתָּלִי וּרְהַט וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְאָתָא בְּהַהוּא יוֹמָא וְאַיְיתֵי אוֹנִיתָא דִכְתַב עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אֲחוּי עַל פַּלְגּוּת מְעָרַת כְּפֵילְתָא וּמִן יַד רְמַז לְחוּשִׁים בַּר דָן וּנְטַל סַיְיפָא וּקְטַע רֵישֵׁיהּ דְעֵשָׂו רְשִׁיעָא וַהֲוָה רֵישֵׁיהּ דְעֵשָׂו מִתְגַּלְגַּל עַד דְעָאל לְגוֹ מְעָרְתָא וְאִיתְנַח בְּגוֹ עִיטְפֵיהּ דְיִצְחָק אָבוּי וְגוּפֵיהּ קְבָרוּ בְנוֹי דְעֵשָׂו בַּחֲקַל כְּפֵילְתָא וּבָתַר כֵּן קְבָרוּ יָתֵיהּ בְּנוֹי לְיַעֲקֹב בִּמְעָרַת חֲקַל כְּפֵילְתָא דִיזַבַּן אַבְרָהָם יַת חַקְלָא לְאַחְסָנַת קְבוּרְתָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל אַנְפֵּי מַמְרֵא: (יד) וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וְאַחוֹהִי וְכָל דִסְלִיקוּ עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יַת אָבוּי בָּתַר דִקְבַר יַת אָבוּי: (טו) וַחֲמוּ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרוּם מִיַּת אֲבוּהוֹן וְלָא הֲוָה מִסְתַּחַר עִמְּהוֹן כַּחֲדָא לְמֵיכוֹל לַחֲדָא וַאֲמַר מַה דִילְמָא נְטַר לָנָא סְנָא יוֹסֵף וְאַתָּבָה יָתֵיב לָנָא יַת כָּל בִּישָׁא דִגְמַלְנָא יָתֵיהּ: (טז) וּפַקִּידוּ יַת בִּלְהָה לְמֵימַר לְיוֹסֵף אָבוּךְ פַּקִּיד קֳדָם מוֹתֵיהּ לְמֵימַר לָךְ:

ירושלמי

[(טז) וּפַקִּידוּ שִׁבְטַיָּא יַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל לְמֵימַר אָבוּךְ פַּקִּיד קֳדָם עַד לָא יִתְכְּנִישׁ לְמֵימַר:]

(יז) כִּדְנָא תֵימְרוּן לְיוֹסֵף בְּמָטוּ שְׁבוֹק כְּדוֹן לְחוֹבֵי אָחָךְ וּלְחַטָּאֵיהוֹן אֲרוּם בִּישָׁא גְמָלוּ יָתָךְ וּכְדוֹן שְׁבוֹק בְּבָעוּ לְחוֹבֵי עַבְדֵי אֱלָהָא דְאָבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלְּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ: (יח) וַאֲזָלוּ אוּף אַחוֹי וְאִתְרְכִינוּ קֳדָמוֹי וַאֲמָרוּ הָא אֲנַן לָךְ לְעַבְדִין: (יט) וַאֲמַר לְהוֹם יוֹסֵף לָא תִדַּחֲלוּן אֲרוּם לָא נִיגְמוֹל לְכוֹן בִּישְׁתָּא אֱלָהֵן טַבְתָּא אֲרוּם דָחִיל וּמִתְבַּר מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא:

[(יט) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵם חֲסָלַת בִּישָׁא דַעֲבַדְתּוּן לִי הֲלָא קֳדָם יְיָ אִינוּן מַחְשַׁבְתְּהוֹן דִבְנֵי אֱנָשָׁא:]

(כ) וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי מַחֲשָׁבִין בִּישִׁין דְמָה דְלָא הֲוֵינָא מִסְתַּחַר עִמְּכוֹן לְמֵיכַל מִן בְּגַלַל דִנְטִירְנָא לְכוֹן בְּכוּ הוּא וּמֵימְרָא דַיְיָ חַשְׁבָא עֲלַי לְטַבְתָא דְאַבָּא הֲוָה מוֹתִיב לִי בְּרֵישָׁא וּמִן קֳדָם יְקָרֵיהּ הֲוֵינָא מְקַבֵּל וּכְדוֹן לֵית אֲנָא בְּגִין מְקַבֵּל דְאִזְכֵּי לְמִתְעַבְדָא לָן שֵׁיזָבְתָא כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיְימָא עַם סַגֵּי מִדְבֵית יַעֲקֹב: (כא) וּכְדוֹן לָא תִדַּחֲלוּן אֲנָא אֵיזוּן יַתְכוֹן וְיַת טַפְלְכוֹן וְנַחֵים יַתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן: (כב) וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבוּי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וְעַשְׂרֵי שְׁנִין: (כג) וַחֲמָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין דְרִין תְּלִיתָאִין אוּף בני

בעל הטורים

עלופה וזהו שדרשו לא ספכה שלא פערכוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול וגו' ולא פערכוהו בלא לוויה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב: (יב) לוס ג' במסרה הכא ואידך (ירמיה ל"ה) הקימו בני יונדב וגו' אשר לוס. (ישעיה מ"ח) פן תאמר עלבי עשם ופסלי ונסכי לוס. לומר מה זה מדבר בע"ז ופסלי ונסכי לוס אף יונדב לוה לבניו שלא יעבדו ע"ז וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ז א"ל שמע ישראל וגו': (טו) לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות יטיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו: (יט) התחת אלהים אני. בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים ונענש בה בו בל' השיב לאחיו. על כן הוא ג' במסרה והשלישי (ש"ב י"ט) התחת זאת לא יומת שמעי. שבאותו לשון שאמר לאחיו כשרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונה

יונתן

דכתיב ששה פעמים שבע שהוא מ"ב ועיין ברבה פ' ל"ע: (כז) ירושלמי ועם מסמעי עם שקיעת החמה. (יא) קטורי חרצין פי' שהשליכו כלי זיינם החגור במתניהם: (יג) מטורי דגבלא פי' מהר שעיר: בלגיונין פי' במיילות רבים: בעטפיה פי' חיקו וכן ת"א בשמות וישב ידו אל חיקו והוא סוד גדול בספר קול בוכים שריבוזי דעשו בעטפא של יצחק ועיין שם בארוכה: (טז) ית בלהה עיין ברש"י: (כ) דאבא הוה מותיב פי' כשהיה יעקב חי ואכלו אללו ישבו לפניו הבכור כבכורתו ויוסף ישב בראש כולם ולא היה מקרב אף שהיו אחיו גדולים ממנו משום כבוד אביו ולכונו. אבל עכשיו נס כי יכבדו אותו אחיו לישב ראש להם לא קיבל אותו הכבוד מפני שהם גדולים ממנו ושלא יענם. ורולה לזכות להיות בעל הללה לאחיות עם רב בזכות זה שיפרכם אחיו ועפם זה היה מחשבת יוסף ואמר לאחיו אתון לא מחשבותי מחשבותיכם כי אתון חשבתון עלי מה שאינני מקרב אתכם לאכול עמי כמקדמה דבם בחיי אבי הוא הטעם לפנם שאני נוער שנאה והיודע מחשבות חשבה עלי לטבאו וכו': (כג) גזיכנון יוסף יכול להיות שהוא דעתו כי מל אותם על ברכי הסנדק א"נ י"ל שיוסף היה הסנדק

רש"י

לא לוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

אבן עזרא

עבדי פרעה. כל אנשי מצרים ילבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: (י) ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו יכאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יג) ויעשו בניו. פירוש והנה עשו בניו חכאשר צום. שנשאוהו וקברוהו במקום שצוה: (טו) לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה. כמו טוישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכים ירבים: (יז) אנא. לשון כפיוס: (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני. כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו הננו עבדיך: (כ) למען עשה. שם להפועל: (כג) בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמוכה מהנה יהיו הבנים רבעים: ילדו

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פס' ג') כתיב שבעים יום זה היה ערם הקבורה. ואלו ז' ימים היה אחר הקבורה כמשפט אבלות ז' ימים. וככה אמרו חז"ל מכין לאבילות שנוהג ז' ימים שנאמר ואהפכתי חגיכם לאבל מה חג שבע וכו' מובא בתוספת (מ"ק כ' ע"א) ד"ה מה חג ז' בשם הירושלמי. ואמרו חז"ל (סנהדרין מ"ז ע"ב) שאין אבילות חל אלא עד שיסתום הגולל ע"ש. ואם מפרש הכתוב לאביו אבל בודאי היה אחר קבורה. חמפורש (לעיל פס' כ"ט) וא"כ (הפס' י"ג) הכתוב אחריו וישאו וכו' הוא הפירוש על הלווי הנזכר. ט(לעיל כ"ז מ"א). יכ"ל מלת לו מתפרש לכמה אופנים. יש לו כמו אילו. כמו לו חפץ ה' להמיתנו (שופטים י"ג כ"ג) והוא כמו אילו. לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח) פי' הלואי. לו החייתם אותם (שופטים ח' י"ט) פי' אם. ופה פי' כמו שמא יטור וכו'. כואינו מגזירת אנא ה' (תהלים קי"ח כ"ה) כי שם הוא בקשה. ופה אבל פיוס בודאי הוא בקשה על הפיוס. לכ"ל מקור. ובזה מסולק העון נהם כי כל נקור הוא מה' וממנו העתיד כמו הוה. ואם כי כתגלגל טובה מכ"ז הם עשו רעה וכמאמר חז"ל מגלגלין חובה ע"י חייב. ע"כ הוסיף מלות כיום הזה. אפילו לא בא ערם היותו מכ"ז ע"י סוב גלגל חמה וע"פ החשבון סוב הגלגל ידוע יום הבא ע"י סוב יום הקודם. ובזה פיים את אחיו אשר לא היה אופן אחר לחיות עם רב וסוף כענין כהיום הזה. מכ"ל מלה הסמוכה היא להשלים מלת של. כמו שפחת שרי (לעיל ט"ז ח') והוא כמו שפחה של שרי. וכן פה בני שלשים א"כ

ספורנו

יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצוו אל בני ישראל: לאמר אביך צוה. לוה שיאמרו ליוסף אביך לוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מלדו שאינו חושד אותך ככל אבל שאם ייראו אמיך נאמר אליך אלה הדברים: לפני מותו. בהיותו בפרק לוה. ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז: (יז) ויבך יוסף. בהזכירם את אביו ואת חבתו שלא חשדו: (יט) התחת אלהים אני. האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו ואענים מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו. כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים: (כ) ואתם חשבתם

פירוש רשב"ם

יוסף: (כ) אלהים חשבה לטובה. הב"ה גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוון הב"ה: (כג) גם בני מכיר. בנים שניים ומ"מ של אפרים פרו

מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃

כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

הפטרת ויחי. ויקרבו ימי דוד למות. במלכים א' בסימן ב': פ"ס סי' פס אל סס:

אונקלוס

אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיָי מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן מִן־אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת־גַּרְמַי מִכָּא׃ כו וּמִית יוֹסֵף בַּר־מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשַׁוִּיוּהִי בְּאָרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃ ח ז ק

מסרה ילדו, ה. ברכי, כו"ל דגש במ"ב כפי. כד אנכי, ד'. ואלהים, ה'. פקד פ' וחסר. יפקד, ג' וחסר. וליעקב, נפי' בוא"ו. כה וישבע, ד'. פקד יפקד, ג' וחסר. והעלתם, ג' חסר. עצמתי, ו' וחסר. כו ויישם, ל', כתיב וקרי בב' יודין הראשונה בסיהק והשני' נחה. בארון, כ"ל מ"ו בתורה.

ת"א והעלתם את ס' הזוהר פ' בהומס. ויישם בארון ס' הזוהר פ' ויקהל.

ח ז ק

יונתן בן עוזיאל

בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה כַּד אִתְיְלִידוּ גְּזַרִינוּן יוֹסֵף׃ (כד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹי הָא אֲנָא מָיֵית וַיָי מִדְכַּר יִדְכַּר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לִבְנֵיהוֹן הָא אַתּוּן מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּמִצְרַיִם וְלָא תִּזְדְּהוּן לְמִיסוֹק מִמִּצְרַיִם עַד זְמַן דְּיֵיתוּן תְּרֵין פָּרוֹקִין וְיֵימְרוּן לְכוֹן מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וּבְעִידָּן דְּאַתּוּן סָלְקִין תַּסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃ (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּבַסִּימוּ יָתֵיהּ וַעֲטָרוּן יָתֵיהּ וְשַׁוְיוּן יָתֵיהּ בְּגְלוּסְקְמָא וְשַׁקְעוּן יָתֵיהּ בְּגוֹ נִילוּס דְּמִצְרָיִם׃

ירושלמי

((כו) וּבַסִּימוּ יָתֵיהּ וְשַׁוִּיוּהִי בִּגְלוּסְקְמָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃)

ח ז ק

בעל הטורים

בגלגולו (כי שם כתיב שאמר שמעי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף וגומר ופי' הרד"ק שמעי מבנימין הוא ושבט בנימין נקרא ג"כ ע"ש בית יוסף. וע"ז השיב אבישי התחת זאת לא יומת שמעי): (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פי' אנכי ב"ו היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקים הוא יפקוד אתכם. רמז שני פעמים פ"א פ"א (ר"ל פקד פקדתי עי' פדר"א פמ"ח) פי' כשם שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן פ' שנים. א"כ יפקוד ל' חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש כמו שמנין פקוד חסר מתי"ו שנה וישאר כד"ו: (כה) וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא א"ל משכם לקחתם חוסי ולשם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו: (כו) ויחנטו ב' במסרה כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה: בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ: ויישם בארון. כדי שיהא מלוי להם בלאתם משם:

יונתן

הפנדק חהו על ברכי יוסף היו נמולים: (כה) ולא תזידון וכולי תרין פרוקין כ"א במדרש סימן מסר להם יוסף כל גואל שבא בלשון הזה הוא גואל אמת שנאמר פקוד יפקוד וכן נאמר וילך משה ואהרן הן תרין פרוקים ואמרו כך אמר הקב"ה פקד פקדתי וכו': (כו) בגו נילוס דמצרים הכי איתא בפ"ק דסוטה ומנין היה משה יודע היכן יוסף קבור א"ל ארון של מתכת עשו לו מצרים וטבעו בנילוס כדי שיתברכו מימיו. ויש לומר שדייקו מדכתיב ויישם בארון שהוא למותר דמסתמא הושם בארון כשנקבר במצרים שהיה פערונס ושר שלהם אלא הורה לנו כי שמוהו באופן שלא יגיעו המים אליו בתוך הארון וכדי שלא ידעו המצריים ויעשו ממנו ע"ז שקעוהו בנילוס גם אפשר לומר שדרש מלת במצרים מיותר *ונעמיקון מצריים הוא נילוס וק"ל: *אולי צ"ל וטעו.

אבן עזרא

ילדו. גדלו: (כו) ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו [?]אחד. והנה הסרס יסם. על משקל [ס]ויילר. ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק [ע]תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות [פ]הבי"ת הוא שהכין לנפשו: חסלת פרשת ויחי

פירוש על אבן עזרא

יו"כ מלת בני סמוך. ובני בנים של שלשים והם דור רבעי. וא"כ משמע דור רבעי לאב יוסף והלא הם לא היו מיולדי מצרים. והפסוק אינו מונה יולדי מצרים לאחרים רק. ב"ב בניו ככתוב בני שותלחוכו' (במדבר כ"ו ל"ז) וגם בהתלקה הארץ ליולדי מצרים כדברי חז"ל. ע"כ בא לאחרן כ"א מלת גם בני מכיר וכו' ר"ל הלא גם הם בכלל בני שלשים ע"כ אנו מחויבים לומר אשר במלת גם בני מכיר מגרע בני שלשים מי ממה והם בני ב"ב. ובי' דור הרבעי הינו בני בני בנים הם דור רבעי עם יוסף והם בני משולש. והכלאיה ע"ז כי הם כמו בני מכיר בן מנשה אשר יולדו על ברכי יוסף מורה בני שלשים הם כ"כ. וכאשר היה סמוך מורה דור רבעי אחרי יוסף. ולאום (שם ל"ז) אינו מונה יושר בין יולאי מצרים רק ערן אשר הוא דור ג' אחרי יוסף. [י]ומספר מי היה המשים. [פ]ר"ל למה כתוב עם ב' יודי"ן כי הוא על משקל ויילר (לעיל ב' ז') גם שם שורש המלה ילר ותבנין הפעיל בא היו"ד כפול נוסף על יו"ד פ"פ. [ע]ר"ל תחת מלאפו"ם וכמו שכתוב וויושם עיין (לעיל כ"ד ל"ג) אשר שם יש קרי וכתיב וע"ש בב' על רא"ע ויושם לעיל שרשו שם. (לעיל שם שם) והיו"ד פס' הוא לשמוש. ע"כ לעיל הוא הקרי בוי"ו. ופה השורש ישם על דעת רא"ע ע"כ כתיב בשני יודי"ן כי א' מקירוע"כ רחוק בעיני רא"ע פי' ר"י המדקדק. [פ]והוא כמו בהארון ר"ל הידוע שהכין לנפשו בחייו. וע"כ לודקים דברי ר"א אשר מגרע ויישם משרש ישם לא כדעת ר"י. כי מלת ויישם באלה וי"ו מורה ע"ש שימת יוסף בהארון אשר הכין לו ונתקיים הכנתו. ואם יהיה המיר"ק כמו וי"ו א"כ מורה על אשר שמהו לאחרים בארון הידוע ואין זה ידוע לאחרים כי גם יעקב לא פרסם מקום קבורתו בחייו עד קודם מותו והקדוני פרעניות לא מקדמינן ואיך נאמר כמו בהארון הידוע ע"כ בודאי הוא כהפי' (לעיל פס' ה') ולא ידע זולתו והידוע מורה על יוסף.

ספורנו

חשבתם עלי רעה. הנה פעולתכם היתה בשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם היה זה האמת היה פעלכם בדין: אלהים חשבה לטובה. המציא נכס זאת השגגה לתכלית טוב: (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות ויקח משה את עצמות יוסף:

פירוש רשב"ם

פרו ורבו יותר. כמו שאמר יעקב אחיו הקטן יגדל ממנו: (כד) ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו' ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות עמהם: (כו) ויישם כמו ויושם. וכן ויקץ נח כמו ויוקץ. מן (ישב) (נ"א שוב) ויושב. מן יצא המוצאים היא מוצאת. מן ירד. והורד המשכן: בארון נקבר בארץ. כי עתידים היו להעלות בארון: כששבת מהם אף וחרון: ועברו ירדן בשמחה ורון: חבצלת השרון: ויחסל ויחי. אשפוך את שיחי. להודי ושבחי. לאמץ את כחי. השב נידוחי. ואם אפד נצחי. מבטן גוחי. ירה ניחוחי. מביר רק שלחי. דברים עד תומם. הספר נחסל. מפי רב דמם. עד כי הוא סלסל: לוחות המרומם. איש ענו פסל. ובראש אלה שמות. יסוד ההכמות. לאוילים ראמות. את צור ראש אומות. ילביש מאמות. לו שארית המות. יבנה הגשמות. הרושות כשדמות. יחיה מערמות. עפר ההומות. ואבנים שלימות. כולם מתאימות. כפרת אשמות. נפשות העגומות. יבנה במוסות. בחד ממקומות. ולא יעלו במות. הלבי הבהמית:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה; **א"ך ל"ד** סימן. וחציו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ'). ופרשיותיו **י"ב**; **זה** שמי לעלם סימן. וסדריו **מ"ג**; **גם** ברוך יהיה סימן. ופסקתותיו **כ"ט**. ופרקיו **נ'**; יי הננו **לך** קוינו סימן. מנין הפתוחות **שלשה וארבעים**, והסתומות **שמונה וארבעים**; הכל **תשעים ואחת פרשיות**; **צא** אתה וכל העם אשר ברגליך סימן.

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא֮ סֶגּוֹל֒ מֻנַּח׀ מֻנַּח רְבִ֗יעַ פָּזֵר֡ תְּלִישָׁא גְדוֹלָה֠ תְּלִישָׁא קְטַנָּה֩ קַדְמָ֨א וְאַזְלָא
מַהְפַּךְ֤ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף קָטֹן֔ זָקֵף גָּדוֹל֕ דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר מֵרְכָ֥א טִפְחָ֖א אֶתְנַחְתָּ֑א אַזְלָא
גֵּ֜רֶשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם יְתִיב֚ פְּסִיק׀ שַׁלְשֶׁ֓לֶת יֶרַח בֶּן־יוֹמ֪וֹ קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה
טִפְחָא מֶתֶג מַקַּף־ סוֹף פָּסוּק׃

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים

זַרְקָא֮ מַקַּף־שׁוֹפָר הוֹלֵךְ סְגוֹלְתָּא֒ פָּזֵר גָּדוֹל יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ קַרְנֵי פָרָה גַּעְיָא תַּלְשָׁא
אַזְלָא גְּרִישׁ פָּסֵק׀ רְבִיעַ שׁוֹפָר מְהוּפָּךְ קַדְמָא תְּרֵי קַדְמִין זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל
שַׁלְשֶׁלֶת שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵי טַעֲמֵי דַּרְגָּא תְּבִיר מַאֲרִיךְ טַרְחָא אַתְנָח רָפֵא דָּגֵשׁ
יְתִיב תַּרְצָא שְׁבוּלֶת מַפִּיק בְּהֵא שְׁבָא גַּעְיָא שְׁבָא סוֹף פָּסוּק׃

ואלה לפי סדר האיטאליאני

זַרְקָא שְׁרֵי פָּזֵר גָּדוֹל קַרְנֵי פָרָה תַּלְשָׁא תַּרְסָא לְגַרְמֵיהּ׀ רְבִיעַ פָּסִיק שַׁלְשֶׁלֶת
קַדְמָא אַזְלָא זָקֵף גָּדוֹל זָקֵף קָטֹן שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵין חוּטְרִין דַּרְגָּא תְּבִיר טַרְחָא
מַאֲרִיךְ שׁוֹפָר עִלּוּי שׁוֹפָר הָפוּךְ שׁוֹפָר יְתִיב שְׁנֵי פַשְׁטִין סְמִיךְ־אַתְנָח יֶרַח בֶּן
יוֹמוֹ גֶּרֶשׁ סוֹף פָּסוּק׃

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר המגולל יברך המפטיר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו׃ רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃ שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד׃

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

הפטרת בראשית

בישעיה סימן מ״ב.

כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית° רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: כאן מפטירין הספרדים וק״ק פ״ס דחיין.

והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי נתן למשוסה° יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך

°ראות ק׳ °למשיסה ק׳

ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב: ועתה כה אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה: כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה:

הפטרת תולדת נח

בישעיה סימן נ״ד.

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי ימין ושמאל תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא: כי כאשה עזובה ועצובת

רוח

פירוש המלות

עבדי. יעקב: בחירי. ישראל: ולא ישא: קילו סהוא קרונ: רצץ. להסגר: כהה. לי כהתה עינו: ירוץ. לא יסגר: איים. אומוס: האל ה׳. גבל הדין ובעל הרסמים: רקע. כמו וירקעו: יצאציה. כיולים מן הארץ: לעם עליה. לכולם גטים: ורוח. קודשה: קראתיך. ליספים כולו סומר: ואצרך הסמכך: לאור גוים. כל סנם קרוי גוי לכלמו: לפקוח. לפתוח: אסור. סותה הסיר נגלות: הראשונות. ספנססתי לאכבכם: ישאו. קול נסיר: יושבי סלע. המתים סיסיו: יצריח. ירים גקיל: החשיתי. סתקתי: אפעה. אלנוק: אשם. אתנכל: ואשאף. והתלוס לבסמיד: עורים. ישראל סכיו עורים בגלות: כמשלם. כגר קבל יסוריו: ושסוי. ²עמסכה ריב: הפח. ספי נפש: בחורים. לסון סור: יאזין. לסם לב לזלם: ותלהטהו. לי לכב: כפרך. תחתך: תכלאי. לסון ויכלא הגשם: רני עקרה. ירושלים: לא חלה. לי לידה כול: שוממה. בני ירושלים; בעולה. כסעי כעולם: מיתריך. כס סבלים: תפרצי. תגבר: עלומיך. נעוריך:

נ״טף

רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך׃ ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך׃ בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה׃ כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך׃ כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה׃ כאן מסיימין הספרדי' גם האשכנזי' בפ' כי תצא אבל בפ' נח גומרין.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים׃ ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ׃ וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך׃ בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך׃ הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול׃ הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל׃ כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה׃ הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב׃ למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם׃ הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים׃ הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים׃ הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך׃

הפטרת לך לך

בישעיה סימן מ'.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור׃ הלוא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו׃ נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה׃ ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו׃ וקוי יהוה יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו׃ החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה׃ מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו׃ ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא׃ מי־פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא׃ ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון׃ איש את־רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק׃ ויחזק חרש את־צרף מחליק פטיש את־הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט׃ ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי׃ אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי־אתה בחרתיך ולא מאסתיך׃ אל־תירא כי עמך־אני אל־תשתע כי־אני אלהיך אמצתיך אף־עזרתיך אף־תמכתיך בימין צדקי׃ הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך׃ תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך׃ כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל־תירא אני עזרתיך׃ אל־תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם־יהוה וגאלך קדוש ישראל׃ הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים׃ תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל׃

°הגה ק'

ואשה

פירוש המלות

בשצף. בשטף קצף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מרוב צרות כמו סוער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. חלונות: אקדח. לשון קדח אש: גור יגור. יכול: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: הוי. לשון קריאה: שברו. לשון שבור בר: הן עד. לשון עדות: קדוש. הקב"ה: אונים. לשון חוזק: נעדר. חסר: תאמר יעקב. עם יעקב: נערים. המתנערים מן העולם: יעלו. יגדלו: החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: צדק. זה אברהם: ירד. ירדה: לא יבוא. לא היה רגיל לבא: איים. עובדי ע"ז: ויאתיון. יבאו: מחליק. לשון חלק: הולם פעם. מכה סדן: ומאציליה. מהגדולים שבהם: אל תשתע. אל יפחד: הנחרים. לשון נחרו בי: מצתך. ריבך: למורג חרוץ. כלי של ברזל: פיפיות. פיות הברזל: הרים. מלכים ושרים: תזרם. כמוזרה לרוח: תשאם. ינשאם:

הפטרת וירא

במלכים ב׳ סימן ד׳.

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־
אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי
עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־
שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־°לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר
אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר
לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־°שְׁכֵנָכִי
כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת
בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה
וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ
וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא °מֵיצָקֶת׃ וַיְהִי ׀
כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד
כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא
וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן
וְשַׁלְּמִי אֶת־°נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ °בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי
הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה
וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה
לֶאֱכָל־לָחֶם׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי
כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃
נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה
וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר
שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה
וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא
לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר
לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־
הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ
אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי
אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי
אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ
וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה
כָּעֵת חַיָּה °אַתִּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ
הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה
וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ
אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־
הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר
אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־
אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל
וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ
וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי
אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ
הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ °אַתִּי °הֹלַכְתִּי אֵלָיו
הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כאן מסיימין הספרדים
וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־
תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא
אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת
אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ
הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ
וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם
לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר
אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ
וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר
הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה
אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי
בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ
אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃
וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם
אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב
וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃
וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־
מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל
אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־
פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־°כַּפָּו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם
בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת
הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי
וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא

°לך ק׳ °שכניך ק׳ °מוצקת ק׳ °נשיך ק׳ °ובניך ק׳ °את ק׳ °את ק׳ °הלכת ק׳ °כפיו ק׳ אליו

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה: והנושה: יהורם בן אחאב: אסוך שמן. כדי סוך: תסיעי. תסלקי מלפניך: נשיכי. ל׳ פרעון חובך: ושם אשה גדולה. עשירה אחות אבישג השונמית: עברו. כשהיה עובר: בתוך עמי. בתוך קרובי: חובקת. לשון ויחבק: תכזב. תפסל דבורך: ראשי חולה בראשי: נהג ולך. הנהג ולך. להדפה. לדוחפה. תשלה. תשגה אותי: משענתי. מקלי: לא תברכנו. לא תשאל לשלום: קשב. לשמוע: ויגהר. ויפול עליו: ויזורר. נתעטש שבע פעמים:

אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה

במלכים א׳ סימן א׳.

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ולא־עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־הוא טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב בן־צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק הכהן ובניהו בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר־אצל עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני המלך ולכל־אנשי יהודה עבדי המלך: ואת־נתן הנביא ובניהו ואת־הגבורים ואת־שלמה אחיו לא קרא: ויאמר נתן אל־בת־שבע אם־שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה: לכי ובאי ׀ אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך: ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך: ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה־לך: ותאמר לו אדני

°עבדך ק׳

אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: והיה כשכב אדני־המלך עם־אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: כי ׀ ירד היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את־עבדיך מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־פדה את־נפשי מכל־צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת־שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדת יצחק

בתרי עשר במלאכי סימן א׳.

משא דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־יהוה ואהב את־יעקב: ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו שממה ואת־נחלתו

לתנות

פירוש המלות

בא בימים. יוני כזקנה: יחם לו. לפי שקרע כנף המעיל לשאול: סכנת. מחממת: מתנשא. מתפאר: וחמישים איש. כגולי עמול: ולא עצבו. לא הכעיסו: ילדה. כלומר גדלתו: דבריו. דבר עצתו: ומריא. שור של פטם: עם. כמו אצל: הזחלת. שעומדים עליו ולנסי׳ למרחוק: עין רוגל. כוס כובס. שמתקן בגדי אמר ברגליו ע״י בעיטה: ומלטי את נפשך. מן המחלוקת: חטאים. חסרים מן הגדולה: אתה אמרת. בתמיה: דבר ה׳. הנאמר למלאכי: את יעקב. לתת לו ארץ חמדה: עשו שנאתי. לדוחפו מפני יעקב:

לתנות

לתנות מדבר: כי־תאמר אדום רששנו ונשוב
ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו
ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר־
זעם יהוה עד־עולם: ועיניכם תראינה ואתם
תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: בן יכבד
אב ועבד אדניו ואם־אב אני איה כבודי ואם־
אדונים אני איה מוראי אמר | יהוה צבאות לכם
הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את־שמך:
מגישים על־מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה
גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: וכי־
תגשון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין
רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך
אמר יהוה צבאות: ועתה חלו־נא פני־אל ויחננו
מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה
צבאות: מי גם־בכם ויסגר דלתים ולא־תאירו
מזבחי חנם אין־לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות
ומנחה לא־ארצה מידכם: כי ממזרח־שמש ועד־
מבואו גדול שמי בגוים ובכל־מקום מקטר מגש
לשמי ומנחה טהורה כי־גדול שמי בגוים אמר
יהוה צבאות: ואתם מחללים אותו באמרכם
שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: ואמרתם
הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות
והבאתם גזול ואת־הפסח ואת־החולה והבאתם
את־המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה:
וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת
לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי
נורא בגוים: ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים:
אם־לא תשמעו ואם־לא תשימו על־לב לתת
כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את־
המארה וארותי את־ברכותיכם וגם ארותיה כי
אינכם שמים על־לב: הנני גער לכם את־הזרע
וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם
אליו: וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה

הזאת להיות בריתי את־לוי אמר יהוה צבאות:
בריתי | היתה אתו החיים והשלום ואתנם־לו
מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא: תורת אמת
היתה בפיהו ועולה לא־נמצא בשפתיו בשלום
ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: כי־שפתי
כהן ישמרו־דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך
יהוה־צבאות הוא:

הפטרת ויצא

בהושע סימן י"א.

ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד
לא ירומם: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל
איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי
לבי יחד נכמרו נחומי: לא אעשה חרון אפי לא
אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש
בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו
כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים:
יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור
והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה: סבבני בכחש
אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־
אל ועם־קדושים נאמן: אפרים רעה רוח ורדף
קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור
יכרתו ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם־
יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב
לו: בבטן עקב את־אחיו ובאונו שרה את־אלהים:
וישר אל־מלאך ויכל בכה ויתחנן־לו בית־אל
ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה אלהי הצבאות
יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט
שמר וקוה אל־אלהיך תמיד: כנען בידו מאזני
מרמה לעשק אהב: ויאמר אפרים אך עשרתי
מצאתי און לי כל־יגיעי לא ימצאו־לי עון אשר־
חטא: ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים עד
אושיבך באהלים כימי מועד: ודברתי על־
הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים

אדמה

פירוש המלות

לתנות. נסטים: רששנו. ל' רם: יכבד אב. כאוי לכבדו: מגואל. קרבן מטונף: שלחן יי'. הוא המזבח: לפחתך. לסרך: הישא פניך. לםמוע התפלה תפיכם: ויסגור. הלואי סיסגור: וניבו. הדבור: הפחתם. ל' מפח: אותו. את טולםנו: נוכל. מתנכל במרמה: זכר. תמים: וארותי. ואקלל: וגם ארותיה. כי ידעתי שלא תנעו: גוער. ל' כורת: וזריתי פרש. ופרםתי הזבל של בהמות: חגיכם. קרבנות: נחת הוא. נםבר ונדכה: הלך אתי. םנת לוי: כי שפתי כהן. עליכם מוטל: כי מלאך. שלוחו של הקב"ה כמלאך: תלואים. מסופקי': ואל על. כמו עליו: לא ירומם. לא יםלכון בקומה זקופה: אמגנך. אמםרך ביד אויביך: נכמרו. נתחממו: בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלי': ויחרדו מים. ויתכנסון ממערב: רד. מושל: רועה רוח. ל' ריע לדברי כוס: יובל. מוביל מםמן לםוחד: ובאונו. ובעלמו גבר: שרה את האלהים. מושל על המלאך: בכה. המלאך: און לי. כמו כח: על הנביאים. להוכיח אתכם:

אדמם

אֲדָמָה: אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

הפטרת וישלח

כאן מפסיקין הספרדים וכל בק"ק ספד"מ וכן מנהג מפטירין בפ' וישלח חזון עובדיה דלקמן:

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו: כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת: וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים °כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר: אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם: שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי: צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים: מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי: כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה: תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

הפטרת וישלח

כמנהג ספרדים וק"ק ספד"מ. בתרי עשר בעבדיה סימן א'

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד: זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה: אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת: אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו: עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ: הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו: וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל: מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם: בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ °שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה:

אל

°כלו ק' °שעריו ק'

פירוש המלות

אדמה. כיראיי להס נכמה דוניות: זבחו. ע"ז: תלמי שדי. מעלי' המקריסה: ויברח יעקב. ועוד זאת עסיתי לך: שמר. את סלאן: יטוש. עליו יפילס הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. עשם זכה להגשה: ישקון. כדי הוא להיות נושק עגל: יסוער. ל' כוס סערה: תלאובות. ארץ גזולה: כמרעיתם. בארץ כנען: אשור. האלף נקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. ספעת ערים נעזרך: אהי. אני אהי' קיים מדך כראות איפוא מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יושלכו בארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. יכונן בנין: לעצבים. לעבוד ע"ז: יכשלו בם. בשביל': עובדיה. גר אדומי היה: לאדום. בשביל אדום: נדמיתה. נכרעתה: שלחוך. לוייך: לחמך. באוכלי לחמך: מזור. חולי ומכה: מקטל. מכות הרג: ביום נכרו. ביום שנגזרו הפכך ביד אויב':

אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

הפטרת וישב

בתרי עשר בעמוס סימן ב.

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק

לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

הפטרת מקץ

במלכים א' סימן ג'.

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת

לא

פירוש המלות

הפרק. מקום שמתפרקין הדרכים: ולעו. ל' מהומה: והשפלה. יושבי השפלה: החל. ל' חיל. ות"י עמא הדין: בכסף צדיק. שהי' מטין הדין בכסף שוחד: חבלים. ל' משכון: ענושים. ל' ענש: באלונים. ערמוני' קשטנ"יאנין: תעיק. ל' צוק': המשפחה. בני כולו: אם נועדו. אם לא נועדו יחדיו: אריה שאג. כך הקב"ה דבר אל הנביאים מי וגומר: והנה חלום. הבין שחלומו אמת: שכבה. שמעכה בשנה: ואתבונן. נתתי לב להסתכל בו: ותדברנה. אלו הטענות:

לא כי בנך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו־לי חרב ויבאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את־הילד החי לשנים ותנו את־החצי לאחת ואת־החצי לאחת: ותאמר האשה אשר־בנה החי אל־המלך כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר בי אדני תנו־לה את־הילוד החי והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־לי גם־לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו־לה את־הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: וישמעו כל־ישראל את־המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי־חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ויהי המלך שלמה מלך על־כל־ישראל:

הפטרת ויגש

ביחזקאל בסימן ל"ז.

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם קח־לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו° ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו°: וקרב אתם אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו° ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם: ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם: ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה°־עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקותי ישמרו ועשו אותם:

°חבריו ק' °חבריו ק' °חבריו ק' °יהיו ק'

וישבו על־הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו־בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

הפטרת ויחי

במלכים א' בסימן ב'.

ויקרבו ימי־דוד למות ויצו את־שלמה בנו לאמר: אנכי הלך בדרך כל־הארץ וחזקת והיית לאיש: ושמרת את־משמרת ׀ יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל־אשר תפנה שם: למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל: וגם אתה ידעת את אשר־עשה לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני־שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו: ועשית כחכמתך ולא־תורד שיבתו בשלם שאל: ולבני ברזלי הגלעדי תעשה־חסד והיו באכלי שלחנך כי־כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך: והנה עמך שמעי בן־גרא בן־הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא־ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ביהוה לאמר אם־אמיתך בחרב: ועתה אל־תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה־לו והורדת את־שיבתו בדם שאול: וישכב דוד עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד: והימים אשר מלך דוד על־ישראל ארבעים שנה

בחברון

פירוש המלות

גזרו. [illegible]: היא אמו. [illegible]: ולבני ישראל. [illegible]: לאחדים. [illegible]: יחצו. [illegible]: לאיש. [illegible]:
בדרכיו. [illegible]: בשלום. [illegible]: בחגרתו. [illegible]: ובנעלו. [illegible]:

בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת ור״ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הפטרת שבת ראש חדש

בישעיה סימן ס״ו.

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַ͏ִם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

הפטרה לערב ר״ח שחל בשבת

בשמואל א׳ סימן כ׳.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד

°אחת ק׳

מושבך

פירוש המלות

ותכן מלכותו. אף על העליונים: בתעלוליהם. ל׳ כי התעללת בי: אשביר. ל׳ משבר כלים: את. כמו עם: משד. ל׳ שדים: תמצו. ל׳ מציצה: מזיו. מתענוג: כבוד. ממון: תשעשעו. כדרך שמשעשעין את התינוק: וכסופה. כוס סערה: ובצבים. כמו עגלות צב: דראון. לשון בזיון: יפקד. ל׳ חסרון:

[illegible]

מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה

*אל ק׳

חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי* וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

תקון חנוכה

יום ראשון של חנוכה שחל להיות בשבת מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין פרשה זו

כאן מתחילים הספרדים .

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס כאן מתחילין האשכנזים וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃

*החצים ק׳

קדיש לעילא ומפטירין רני ושמחי

פירוש המלות

ושלשת. תשהה ג׳ ימים: האזל. אבן שסימנה מורה הליכת דרכים: אורה. החיצים אל האבן: דבר. דבר רע: הלחם. השלחן נקרא כן על שם הלחם. השלחן: נעות. בן אמך המעוות: להעבירו. להעביר.

הפטרת שבת וחנוכה

בתרי עשר בזכריה סימן ב׳

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָםִ הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר* רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

*ואמר ק׳

ביום שני קורין כסדר יום לאתמול אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום שלישי קורין כסדר יום לאתמול אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום רביעי קורין כסדר יום לאתמול אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃

ומפטירין רני ושמחי

יום חמישי לא יחול לעולם בשבת שבת ראש חדש וחנוכה

יום ששי של חנוכה שחל בשבת מוליאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ואין אומרים קדיש ובספר שני קורין וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

קדיש לעילא. ומפטירין רני ושמחי

(מנהג ספרדים לומר פסוקים ראשונים ואחרונים של הפטרה כ"ח ומחר חדש)

ביום שביעי קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום שמיני קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃

בַּיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ

קדיש לעילא ואומרים הפטרה זו

הפטרה שבת שניה דחנוכה

במלכים א׳ סימן ז׳

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים °הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן

°האלה ק׳

הפטרת לשבת חנוכה

יַצְקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

אלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם טעמים או מלכים:

א֟ א֞ א֠ א֡ א֨ א֤ א֣ א֥ א֔ א֕ א֒ א֓ א֗ א֙ א֚ א֛ | א֜ א֝ א֑

ואלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם משרתים:

א֣ א֤ א֥ א֦ א֧ א֨ א֩ א֪

ואלה שמותם וסדורם:

א֒ ורקא. א֒ סגול (סרי). א֣ | מונח לגרמיה. א֣ מונח (שופר הולך, עלוי). א֤ מהפך (שופר מהופך). א֗ רביע. א֨ פשטא. א֚ יתיב (שופר יתיב.) א֔ זקף קטן. א֕ זקף גדול. א֥ מרכא. (א֦ מרכא כפולה תרין חוטרין.) א֖ טפחא (טרחא). א֑ אתנחתא. א֡ פזר. א֠ תלישא גדולה (תרסא). א֩ תלישא קטנה (תלשא, תרסא). א֨א֙ קדמא ואזלא. א֜ אזלא גרש. א֞ גרשים (תרין גרשין). א֧ דרגא. א֛ תביר. (א֖ טפחא.) א֑ סלוק (סוף פסוק והנהו הסופרים לנקד אחריו ב' נקודות עומדות). א֓ שלשלת. א֪ ירח בן יומו. א֟ קרני פרה.

ועוד סימנים להיכרת הקריאה: אֽ מתג (געיא), כגון הָֽיְתָה הָֽרְקִיעַ. א־ מקף (סמיך). א׀א פסיק.

ספר בראשית

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיונו.)

א בְּרֵאשִׁית דגש הבי"ת עם געיא פתח הזי"ן. ב' רבתי. ובראש השיטה ובראש הדף והיא בי"ת של בי"ה במ"ו. עיין ברבינו בחיי פ' בשלח וריקנאטי ריש פ' בראשית ובס' שערי אורה למהר"ר מתתיה דלאקרט ז"ל במדה הראשונה על אות ואת: (ב) ורוח אלהים. כתב בעל העטורים שנים דסמיכי הכא ואידך ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א' י"ב) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. ושגיאה גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לפניו והנוסחא האמיתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה (ד"ה ב' כ"ד). וכן כתב מוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול. ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ה' בלישנא. היינו כל הכתובים רוח אלהים בין בוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם: (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר. ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. וזהו חילוף ראשון שביניהם. והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר. וכמ"ש אברהם דבלמש קרא אותו משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כתוב שאחרי דור רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה בתורה וטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה משבט אשר. ור' משה בן דוד משבט נפתלי ע"כ. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל ובמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכי' על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא אצטרך לכתובו בכל מקום: (ו) רָקִיעַ. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שגונבים אותיות אהו"י בנשימה לבד אף על פי שאינם נכתבות. כך גונבים טעמים בהכנסת תנועותיו אף על פי שאינם נכתבות כמו בֵּית רֵיחַ נִיחֹחַ יְשׁוּעַ נֹגַהּ שהוא כמו נוֹשֵׁעַ דכן כתב בס' עט סופר ז"ל. אנו נוהגים לקרוא אל"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות אה"ע כמו מִזְבֵּחַ אנו קורין מִזְבֵּאחַ. מַקְצוֹעַ מַקְצוֹאַע וזאת האל"ף נקראת אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' לסוף דף קל"ח ובספר מאזני לשון הקדש דף כ"א ובעל מקנה אברהם כתב בשער ג' בשם רבנו הר"ר שר שלום שקריאת האות גרונית נוטה למולא הנח שתורה עליו הנקודה הקודמת ליה. כי אם היא צירי או חירק. תתנועע הפתח במולא היו"ד ואם הנקודה חולם או שורק. תנועת הפתח נוטה למולא הוי"ו. אך היו"ד רפה אחד בקריאה עד שהראה כמעט נחה. ולשון הרמ"ה על מלות אלו ואתה עיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים לעיי"ן ולא כתיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב. יהושע חסר וא"ו דקרי קדים לעיי"ן ולא כתיב. וכתב הלוזנאטו שנראה מדבריו שצריך לקרוא וְיָגִעַ בְּשָׁבוּעַ יְהוֹשֻׁעַ. עוד כתב הרמ"ה לשון בשדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ו כתיב וקרי. וכתב עליו הלוזנאטו נמצא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח. וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם שמוע תשמע נקודה בחולם ובפתח: (יא) תדשא. כתב בעל שברי לוחות שמלת תַּדְשֵׁא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שאכתוב במאמר המאריך בסוף הספר בס"ד בתירוץ חקירה ב' דֶּשֶׁא. במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבא זקף קטן אחר השבע. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע. וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיר רד"ק בספר עט סופר: עשה פרי למינו. וכן ועץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק והשני מדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שאכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליה"וא בסוף הספר בע"ה: זרעו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שניהם במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ם: (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהחדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנאמר יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קמ"ט ופ' בא דף ל"ח ופ' תרומה דף קמ"ז ופ' ויקהל דף ר"ט ופ' פנחס דף רל"ד: והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו: ולמועדים. קריאת כל ווין שנוקין בראש תיבה כאל"ף שרוקה כאשר כתב ר' יהודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור: (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין לישנא באורייתא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' האר דחסר בלישנא וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש אלהים את שני המארת: והיו למאורת ברקיע השמים. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנייתא עכ"ל וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדית כתיבת יד שהועתקו מספר הלל הסופר הוא היה בבל חכם בעת המסורת וספרו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות. וכתוב בספר יוחסין שבשנת הקס"ו כ"מ לאלף ונמס היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוליכו משם ספרי הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני היה ע' מאות שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שברי לוחות כתב שלפי דעתו היה שמו הילל עיין שם. וזכור זה כי בכל מקום אשר אזכיר שמו זה הוא: (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית והסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאור קדמאה דתרומה עד כאן לשונו. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה: (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ובמקצתם הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ם שהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בחבורו הנקרא קרית ספר. הזכיר שיש הספרים קראו בא"ם סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ונאמר המאריך אתוא דעי על אלו המאריכין ע"ש בתירוץ חקירה ב': (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרש' פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרש' וא"ם כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ובל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם: (כא) התנינם. חסר יו"ד בתרא ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגם. עיין יפה תואר שם סי' ה' ומזרחי וגור אריה וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו: הגדלים. דגש בגימ"ל: עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב: ועוף יעופף על הארץ. תרוויהון מלאים וא"ו כתיב וכל לישנא דעוף באורייתא דכוותא מנה: (כז) בצלם אלהים. קדש: (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח ב"ר פ' ח' י"ד. עיין יפה תואר בס ורש"י ומזרחי וגור אריה: (ל) וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל׀ רומש. זה הכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נחלם: ירק. בשש נקודות: (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות ור"ל בספר חדושיו על התורה ובדאמרינן נמי התם שהיה ר"ש יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור. בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי. רשב"א אומר עם כל חי. ובפי' רש"י הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דבוק אינו מוטעה. ועיין זוהר פ' תרומה סוף דף קמ"ט ודף קמ"ב ופ' פקודי דף רכ"ט וב' אחרי מות דף פ"ג ברעיא מהימנא. וכתב בעל מתנות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור בעד עור בחילוף אהח"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל וכיוצא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרי העיר אלא האיר. עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחילוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו. דאותיות אחו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אצל ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ולצביה א': ב (א) ויכלו. חסר וא"ו כי הוא בגמטריא ע"ב ונרמז בסוף מעשה בראשית שם ו' ה' ו' בראשי תיבות ויכלו השמים והארץ וי"מ ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל באו ונצא לקראת השבת המלכה: (ד) אלה תולדות. סימן זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה חסר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא מדה היא וצריך לומר וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתרא והכי לך גם כן לשון מסורת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסימן ואלה תלדת ישמעאל. וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר אלה תלדות יעקב ובתרא תולדת כתיב וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה ובבראשית רבה פ' י"ב ושמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' שרש ישי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול סוף רות: בהבראם. ה"א זעירא ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ופ' לך לך דף ל"ג ופ' האזינו דף רל"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האלהות פ"ס וסוף פ"ע גנת אגוז חלק ב' [illegible] דף כ"ה ועיין מ"ש בפ' האזינו על הליי' תגמלו זאת: (ו) והשקה את כל פני האדמה. מלת את לבן אשר בגלגל ובמאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי: (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולמטה ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ע וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים תרין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא רבא דף קמ"א ע"ב: (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול: (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מל' וא"ו וכתב עליו בס' כ"ג יוצא ובס' כ"ב יצא חס' ע"כ וזה פשוט מהמסורת שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יֹצֵא מעדן חסר וא"ו וכל יֹצֵא גבידה באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה יוֹצֵא דויאמר ה' אל משה השכם. ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצות הלילה אני יוצא: (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין

בטעם וזהב הארץ ההיא ושדה מגרש עריהם וסגר פם אריותא דניאל ו': השהם. בספרי' כתיבת יד ובדפוס קדמון שני ההי"ן בפתח וכן כתב א"ת: (יג) ושם הנהר. במקף לא בקדמא וכן השני א"ת. ובכמה ספרים מצאתי השני בקדמא: (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי ההי"ן במפיק ובאיזה ספר יש בשתיהן הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פי"ן דאמרינן התם לעבדה ששת ימים תעבוד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו. ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תואר שם פי"ח שהה"א אינה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פ' ר' אליעזר פ' י"ב: (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שאכתוב בפ' במדבר בסיעתא דשמיא: (כא) אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם: (כב) הצלע. מלרע והלד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדוייקים ובהללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן לצלע אל צלע יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בצרויי הלד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הלד"י באים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל: ויבאה. ב' חסר יו"ד וחברו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד כנגד כ"ד קשוטין פי' הנזכרים בס' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' נפת תטופנה: (כג) לְקֳחָה־זֹּאת הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה. שרשים ואפודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל ובס' פתח דברי כתוב ולנקבה פֻּעֲלָה איך לא עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה אמנם לֻקֳחָה זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ. ור' יונה כתבו בספר הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ: זאת. הזי"ן דגושה: (כה) ויהיו שניהם ערומים. כתוב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסורה ב' מלא ודגשים וחברו ובגדי עֲרוּמִּים תפשיט איוב כ"ב וסימן בין ערומים שהוא לשון ערמה ובין ערומים שהוא לשון ערטילאין חכימין רמין ערטילאין דקיקין פי' דגשים וסימן אמר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מגילת איוב סי' ע"ו ושרשים שרש ערם והגהה שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמא אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה תלת מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד ופי' ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה שמעתי את תְּלוּנֹּת ואכל תְּלוּנֹּתָם דדגישי נוני"ן דיליהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן ותרין מלאים יו"ד וַיָּבִיאּוּ לו את המנחה אשר בידם. תָּבִיאּוּ לחם תנופה דדגישי אלפין דידיהון ומלאי' יו"ד קדים לאלף ושאר אוריי' חסרין: יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא ובירושלמי יתבששו חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על כי בשש משה:

ג (א) אמר אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ת: (ה) כי ידע. בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכותא ודכותא וידע דעת עליון ומסר עליהם תלתא וחסר ודכותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע: אכלכם. הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי שלשה וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא חטף כמו אֲנִי צֻרִי אבל אם סדגש האות שאחריה או שהיא בשוא נח ינקדו בקמץ לבדו כי אין לטעות בהם כמו רָנִּי שמים ישעיה מ"ד קָרְבַּן קָדְשׁוֹ כי בודאי הם קמץ חטוף עכ"ל וכן דעתינו לעשות הנקודות כדברי רד"ק ובמ"ש בסמוך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקים ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת ואכלה ובתהלים סימן קי"ח: כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים. הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד': ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל על כי ידע: (ז) כי עֵירֻמִּם הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עֵירֻמִּם הם מל' יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו וחסר יו"ד בתראה כתיב: ויתפרו עלה. כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדוייקי' עלי כתיב ביו"ד עכ"ל אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"כ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' והם חמשה באותו פסוק כתיבי יו"ד ויש שם חסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני שלא הביא קול עלה נדף. וכנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר ו' ד' בה"א וה' ביו"ד-עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכותא עלה זית טרף בפיה ומסר עליהם תרין ע"כ דמשמע מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ושאלתי לחכם לונזאנו והשיב דהרמ"ה ומסורת לא איירי אלא ממלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בציר"י שהוא סמוך אבל קול עָלֶה נדף וכנבל עָלֶה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרחים וקושטא קאמר מר דכד מעיינן בהך הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא כגלויי רישא דאמר ומענין אמר עֲלֵה אל ה' וכל לשון דעלה דכותא וכל לישנא דעל דקרי למ"ד דידיה בציר"י יו"ד כתיב בתריה. עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי כמא עלי דכך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכותא בהדין ענייני יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישני דע כפא באורייתא ה"א כתיב וכל לישנא דעלה דכותא ה"א כתיב. ובהכי כולהו מפרשא אתו שפיר וליכא בהון קושיא כלל. עוד כתב בהקדמת ספרו ארבעה דכתיב ה"א בסופייהו בלשון רבים באוריי' וסימן ויתפרו עלה תאנה כתרגומו רעה לאן עבדיך. כי מעלה גבה המה. אם כל מדוה מצרים דקללות ואילו אבל שדה העיר לא חשיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה: (ט) איכה. דגש ביו"ד: (י) עירם אנכי. עירם אתה. שניהם חסרים: (יא) אכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד והוא חטוף כי הוא סמוך: (יג) עשית. השי"ן בלא שוא: (יד) ויאמר ה' אלהים אֶל הנחש. בהכאה א' לבד בכי"ם: אלהים. בגלגל בה"א: כי עשית זאת. כי בגלגל לא במקף וכ"כ א"ת. זאת. דגש בזי"ן: (טז) עצבונך. הלד"י דגושה: (יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא א' לבד בתי"ו ואין כמה לעשות מלעיל או מלרע:

בעצבון תֹּאכֲלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"כ ולקריאת ב"א שאנו סומכים עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור הטעמים ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סימן ד': (יח) ודרדר. בכל ספרים שראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין גם כן מ"ש ביהושע י': (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים כתיבי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בטעיות: אפיך. ב' מלאים בזעת אפיך וברוח אפיך נערמו מים וסימן קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף: כי עפר אתה. בזקף קטן באל"ף כי הוא מלעיל והוא הלשון שנמסר במסורה גדולה אתה דבטעם מלעיל: (כא) ויעש. בתרכא אחד לבד:

ד (ג) ויבא קין. ויבא מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף: (ד) ומבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתראה ובירושלמי חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה על זה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנייתא ושאר לישנא דבכרת באורייתא חסר דחסר: ומחלבהן. הבי"ת רפה: (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא ירושלמי הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא הלשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת. וסימן נמסר במ"ג בפ' שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והביא כל הי"ב כעין מסרה שלנו וחד חסר דחסר וא"ו ואל"ף ומלא ה"א. הלה הוא ברבת בני עמון פרשת דברים. ובסוף כתב ולית דמספי' בהון אליסר. הלין דאמרן, ואידך הלוא הוא כמוס עמדי. וליתא דההוא בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא. ושיבושא דמסורה הוא. דרובא דנוסחי דיקי פליגי עלייהו עכ"ל: אם תיטיב. בספרי הספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודי"ן חד קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב: שאת. חד מן הפסוקים דלית להון הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסורה גדולה פ' וילך ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים: ואליך תשוקתו. תי"ו ראשונה דגושה: (ח) בין אחיו ויהי בהיותם בשדה. בספרים כ"י המדוייקים אין כאן פסקא וגם בא"ת. ותמהתי על בעל שערי לוחות שבפי' מלת פיסקא לקח זה לדוגמה וכתבו גם כן בסוף מאמר י' במסורת המסורה וכן כתב אור תורה שטעו המדפיסים לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן באת פרשה: (יג) מנשוא. רבו הדעות בזאת המלה בקריאת ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר. הם ממשה שכוונו לדעת אחד. וכן מצא במקצת ספרים ישנים וגם בשם ס' עזרא ובשם ירושלמי. ועמהם הסופר ר' מאיר שדינו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בס' ספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו ואל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר: (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף: (טו) כל מצאו. דגש בכ"ף: (יח) ועירד ילד את מחויאל. רפה יו"ד ומלא וא"ו קדי' ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תנייתא בתריה ומפרא קדמאה וא"ו בתראה יו"ד הרמ"ה ז"ל. גם במסורת ריש פרשת בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תנייתא יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל': (יט) שתי נשים. כתב המכלול דף קל"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אשר מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בביתך זולתי מלת שתים שתי לפי קורא ב"א בראש המלה אל"ף נגונה אשתים אשתי. וכן קוראים אנשי מזרח ועיין מ"ש בשופטים ט"ז: (כב) וצלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא. כתוב בוא"ו וקרי היא ביו"ד. כן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה: תובל קין. כתוב במסורת פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלתא חדא כתיב וקריין למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. ואנן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין. ומסר עליה ארבעה מלאים ולא מסיימי. ולפום נוסחי דייקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבר מהלין תרי וחד חסר וא"ו ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (כג) הַאְזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בסגול והחזקוני כתב שהזי"ן בציר"י. וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף ל"ד שמשפטו הַאְזֵנָּה בשקל הַפְקֵדְנָה גם בעל ס' פתח דברי כתב דף ל"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש בישעיה ל"ב: (כה) כי שת לי. כל קמץ שיב' במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא ישתנו המקף כמו כי שָׁת־לִי אלהים אשר גֵּר־שָׁם אברהם מִשְׂגַּב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפרשת מסעי עם ים המלח: (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל:

ה (א) בדמות אלהים. קדש: (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת במנין אלפא ביתא חד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ת בטעיות ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו: (ד) ויולד בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל לישנא דכותיה. עוד כתב אח"כ ובנותיו לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו כל נפש בניו ובנותיו וכל שאר' לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש בפרשת ויצא על את בנותיך: (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני גרשין: אשר חי. במקף לא בשופר: (ו) ויחי שת חמש. פתוחה א"ת וכן ראיתי במדוייקים: (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת: (ט) ויחי אנוש תשעים. פתוחה: (טו) ויחי מהללאל חמש. פתוחה: (יח) ויחי ירד שתים. פתוחה: שתים. דרגא בתי"ו: (כא) ויחי חנוך חמש. פתוחה: (כד) כי לקח. במקף: (כה) ויחי מתושלח שבע. פתוחה: שבע ושמנים. בדפוס קדמון ובספרים כתיבי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"כ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמנים דמתושלח נגלא פ"מ שהלשון חסר ובמסורה אחריתי כתי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תנייתא דמתושלח והאחרי' הם בנציבים וכהונים כמ"ש במסורת הדפוס כאן ושופטים ג' והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לסוד באורייתא מלא וא"ו. אלפא פסוקים בבני מתושלח ולמך מליעא הוא מלא וסימן ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ

ובמקרא

ובמקרא גדולה ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים והם שתי טעיות: (כז) מתושלח חסרי. במסע': (כח) וימי למך שתים. פתוחה: (כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב: ומעצבון. הלמ"ד דגושה: (לא) ושבע מאות. מלא וכ"כ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך חסר ש"מ שהאחר דלמך מלא שנה שבע מאות דאדם וחמש מאות דלמך ארבע מאות שקל כסף דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"ה במ"ג בלישנא אחרינא. מאת ב' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכתב לבסוף ושאר' אורייתא כל לישנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ וסימן אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם: (לב) ויהי נח. פתוחה: ו (ב) ויראו בני האלהים. חול וכן אשר יבואו בני האלהים שבסמוך: (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"א: (ד) הנפלים. חד מלא וב' חסרים וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה וגם ראינו את הנפילים מלא דמלא. בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ובזוהר פ' וירא סוף דף קי"ז אמר ר' יצחק הקב"ה רואה אותו העובר שאינו ראוי לצאת לעולם ומקדים להמיתו במעי אמו שנאמר הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד כאשר כתב וכו'. ועיין מסורת ברית הגדול פרשת שלח לך: ההם. ה"א שניה בצירי: אחרי כן. תרין מלין ומקף ביניהון וכולהון כתיבים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל ובמסורת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר וסימן לחשב מחשבת ועבדו ולחשוב. עשי כל מלאכה וחשבי מחשבות נראה מכאן שזה מלא. אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא וב' בלישנא במקום זה ר"ל באותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומליאות הספרים והמסורה לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסורות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחֲשָׁבֹת בשוא ופתח הסי"ת ובקמץ הבי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני סגולין וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסימן לחשב מחשבת. ועבדו ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב: (ז) מאדם עד בהמה. כל ס' בראשית. וידבר. ותילים מאדם עד בהמה. ואלה שמות. וירמיה. מאדם ועד בהמה. מסורה: כי נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ועיין מערכת האלהות פ"ע:

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמ"ד בסגול וכן במכלול דף י"ג: הִתְהַלֶּךְ נח. בסגול מפני סמיכותו במקף אל מלה שהיא מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי התפעל והשלמים. ולוית חן סוף שער ג'. ותמהני מבעל לשון למודים שכתב שהוא בצירי: (טו) רָחְבָּהּ. הרי"ש בקמץ לבד: (טז) תכלנה. הנו"ן דגושה: (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ת שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך: (יט) להחית אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ובספרא וסימן אל תשנה להחית. להחית עם רב ותרין מלאים וא"ו וסימן יבאו אליך להחיות. להחיות את נפשי וחד ולהחיות לכם לפליטה: (כא) לאכלה. האל"ף בקמץ לבד: ז (ב) אשר לא טהרה. מה שנמסר במסורה שלנו כאן ובריש מלאכי ותילים י"ט דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל צפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק. וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון ברישי פסוקים וסימן מכל הבהמה הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל לישנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל והמסורה הנכונה והישרה כך צריכה לומר טהורה ה' ג' חסר וב' מלא וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל צפור טהרה. לשמי מנחה טהורה דמלאכי. יראת ה' טהורה ב' בתראי מלאים חד וטהורה היא ונקתה ונזרעה וכן מצאתי במסורת כ"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים: (ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלול: (ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף: (ז) ויבא נח. במקצת ספרים כתיבת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ת: (ח) ומן הבהמה אשר איננה טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פרשת אמור ופי' רש"י אשר איננה טהורה ולא כתיב הבהמה הטמאה כי אורמיה הרי ח' אותיות שעקם הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה דמלת טהרה דאשר איננה חסר וא"ו כמו שמסרתי למעלה אלא אשר לא טהרה ואם כן הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקי הכא בגמ' בין מלא לחסר דהא אזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום וא"ו דטהור דמלא הוא והו דייקי נמי בתר הכי במלת רכבת דוהיה היא רכבת על החמור שמואל א' כ"ה. דבתר דאסיקנא דכל היכא דכי הדדי ניהו. כלומר שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון כבוד. עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי ניהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר חסר וא"ו. ואע"ג דמצי למיכתב נמי ישבת חסר מיהו כל החסרות שבתורה לדרוש הן באין כדדרשינן ולוט ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן למדך במחסרון זה ששפתים לשון קצרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן הפך לשון מגונה וקצרו. ואולם בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה הוא ע"כ ונקט שתים משום

קרא דאשר איננה טהורה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה הוא. והכא נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דשתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' חקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח: (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא מאריך ובמקף: בחדש השני. זקף קטן בנו"ן: כל מעינות. יש מחלוקת גדול על מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת חסר וא"ו וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא ומזה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסורות והספרים והמחברים. והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות שהוא רבה מלא וא"ו כתיב ותבריה דויסכרו חסר וא"ו וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא והשני שכבר חסרו המעינות במה שהורק מימיהן הוא חסר: (יב) על הארץ. במקף: (כג) וימח. בספרים כתיבי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה כמלא אומר שהוגלו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"כ ושפתים ישק. וזו היא כוונת רש"י ז"ל כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל גור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה הם ספרים משובשים ואין לסמוך עליהם: וימחו. הטעמא בחי"ת: וישאר. מלעיל הדרגא בשי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו לית ובנוסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה מלרע היתה האל"ף בצירי כמו וַתִּשָּׁאֵר היא דרום: ח (ב) הגשם. הגימ"ל דגושה: (ז) יבשת. הבי"ת בחולם: (ח) הקלו המים. הקלו מלעיל הגלגל בקו"ף בספרים כתיבת יד וכן כתב אור תורה: (יא) טרף בפיה. כולו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק: כי קלו המים. כתב בעל המסורת ד' וסימן המים. מנשרים קלו שמואל ב' א'. ימי קלו מני ארג איוב ז' וימי קלו מני רץ איוב ט' וחד וקלו מנמרים סוסיו חבקוק א' והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פ' מנשרים קלו נמסר דל"ית בטעם הקו"ף משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס' פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל: (יג) ויהי באחת. במקצת ספרים האלפ"א במלת ויהי בהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה ובמקצת ספרים בתרא והבי"ת רפה: ויסר נח. במקצת ספרים נח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט' אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיה ביניהם אות אחד או יותר: (יז) בשר. הבי"ת דגושה: הוצא אתך. היצא ק' ועיין הטעם בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים פי' היה כופה אותם מלשון גט מעושה שכל זמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה ועיין מה שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה: (יח) ויצא נח. בצירי הצד"י אף שהמלה מלעיל מכלול דף קל"ב ובנוסחא כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במקף: (כ) ויבן נח מזבח. ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' כ' ויבן נח מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה צווני הב"ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' פי' דאע"ג דקרינן היו"ד בחירק דריש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת ואיכא דאיכא למדרש דרשינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח מלשון התבוננות וכן וירא אהרן ויבן מזבח דבמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סימן ד': ומכל העוף הטהור. בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהר מלא וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלאים בר מן ה' דמסיר עליהון ה' חסרים בלישנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני: עלת. חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא וסימן אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר הזוהר ד"ע ע"א ובחיי: (כא) וירח. בכל הספרים היו"ד בקמץ ובנוסחא כ"י נכתב בגליון בשם הללי כלו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כלו פתח: רע מנעריו. ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור לצאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירושלמי פ' שמתו עיין יפה תואר שם סי' י"ב ויפה מראה סי"ג ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור ח': ט (ב) כל חית. היו"ד דגושה: ובכל. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים: דגי הים. היו"ד דגושה: (ד) דמו. הראשון רפה בדלי"ת: (ו) כי בצלם אלהים. קדם: (ז) שרצו בארץ. חד מן ב' בלא נסבי' וא"ו ברים תיבותא ומעיין בהו' וסימן נמסר במסורה רבתא אות וא"ו: (ט) הנני. במאריך ולא בדרגא: (י) בבהמה. שני הבי"תין דגשות: (יא) והקמתי. בס"א יש והקימותי מלא יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' לך לך: (יב) אשר אני. במקף ובלא גלגל בשי"ן ובלא פסיק: לדרת עולם. לי' חסר דחסר ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר ובת' רבינו בחיי ומזה תמצא לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים: (יד) בְּעַנְנִי. בס"ס ובהללי הנו"ן בשוא לבד ובזכרוני בשוא ופתח כ"כ א"ת וצ"ל שהוא חילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שאכתוב בפ' לך לך ע"ש ואברכה מברכיך ע"ש. וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג: (טז) בין אלהים. בזקף קטן באלהים: (יז) אשר הקמתי. כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי. ירושלמי הקימתי ע"כ. ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פ' בחקתי וכ"כ א"ת חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך: (יח) שם וחם ויפת. ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך: (כא) וישת מן היין. נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שואים בסוף תיבה שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נע והשני נע כאילו יאמר וַיֵּשְׁתְּ תֵּמַן והראב"ע הקשה עליו בתחלת ס' צחות ובס' מאזנים וכתב ששניהם נחים. וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף פ"ח ודף ק"ן אשר קצהו תראה באיוב סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדעות באמרו כי אין לשו"ן הקדש דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח והשני נע והר' שלמה אלמולי בחבורו הנקרא הליכות שבא המלה שכל ב' שואים בסוף תיבה ראוי שיהיה להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב"ע הוא דרך סלולה

ולא הוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לבחור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים שניהם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לוית חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' חמישי: בתוך אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקנאטי ובב"ר פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר שם סימן ז' ורש"י כתב רמז לעשרת שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה: (כב) ויגד. הגימ"ל דגושה ובמאריך: (כג) השמלה. המו"ן דגושה בשניהם: (כד) וייקץ נח. כתב המכלול יופי ביו"ד האיסן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל. ודבריו אלה כפלאו וממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל. וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב חד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה סגול. וייקץ יעקב משנתו פ' ויצא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח ודכותא וייקץ פרעה ודכותא וייקץ פרעה והנה חלום פ' ויהי מקץ. וסיקץ דסוף פסוק דושבלנה אל קרבנה מלא יו"ד כתיב עכ"ל. ועיין מה שאכתוב ריש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כו) אלהי שם. כתב בעל המסורת ג' מלעיל ומבריו לא פעמון אשי אלהי כסף. מענה אלהי קדם: (כז) יפת. דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני שוין בסוף המלה שהשני נע. והמכלול כתב ששניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ש דף ס"ח ודף ק"ז ודף קכ"ה וקצת ממנו סרסה בחיוב סימן ל"א: (כט) ויהי כל ימי נח. הזינא לרבוותא דהך תיובתא פלוגתא ושקלא וטריא רבפי ונוסחי נמי ומסורתא מתחלפן בה טובא ולכן כתבינן ומאן דסבירא לן ומאן דלאשכחנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן למיסמך עלייהו. בספרי אשכנז וערבאי כתוב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב כלשון הזה. כאן מעטים הנקדנים ומוסרים הל"ן סימן כ"ל חנוך למך נח. וטעות הוא בידם כי עתו עיניהם מלאות בהוגה יכימו ובספרים כ"י א"ל סימן כ"ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו ע"כ והרמ"ה ז"ל הביא בתחלת מסורת ויהיו כל ימי ז' בענין כמו שנדפסה בב' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו. ויהי בענין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורת לית דמסיכין ויהי בענין ימי סרין וסימן חנוך למך ח"ל סימן מכלל דשאר ויהיו כתיב וגם בכלל ולית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלאתא חנוך למך נח וסימן הל"ן ושארא ויהיו כתיב וסימן ויהיו כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל. ולפום מאי דחזי לי בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע נראה דסמיך אמסורה קמייתא דכתב מעיקרא מן ז' ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייעה למ"ד סל"ן סימן דאי הכי דנח ויהיו הוו להו ח' גם בעל א"ת הכריע מסברא דנפשיה. ובמקרא לסיום דכתוב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל ס"ס ומקרותיהם ובס' נזכר ובכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ס שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוס. ורלאיתי ג"כ לבעל מנחה כהן שכתב בפ' בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ושאר אורייתא ויהיו ע"כ וכן בספר ישן אחד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ובמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרי. וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך: י (ב) ותבל. בשם ס' ירושלמי כתוב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלש נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודבותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא מסיימי ולפום ניסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו כ סהי דאפי לידן חסר וא"ו כתיב: (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ה) בארצתם איש ללשנו. כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אורייתא דכותא חסר עכ"ל ומלת ללשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשני באורייתא דכותא חסר: (ו) ובני חם כוש. כתב א"ת טעה המדפיס שעשה פה פסקא. ואעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ת וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כהרמב"ם ולא כמאירי ז"ל: (ז) סבתא. בשבא לא בגלגל וכ"כ א"ת: ורעמה. בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ורעמה ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב: ורעמה. המ"ם רפה בס"ם וכן רעמה: (ט) כנמרד גבור ציד. דין להוד מלא וא"ו באורייתא בלישנא וקדמאה דפסוק זה כל אתרא הקרים: כנמרד גבור ציד. בלא מקף: (י) וכלנה. ברוב ספרי ספרד הנו"ן בצירי וכ"כ א"ת ועיין עמוס ו' ו': (יא) ואת כלח. חסר דחסר בגוונא דנסחי דיקי ומסור עליו לית חסר: (יב) ואת רסן. הוא"ו בגעיא: רסן. זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ת: (יד) ואת פתרסים. הוא"ו בגעיא: (יז) הערקי. הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקצת ספרים בפתח: (יט) גררה. הגימ"ל רפה: ולשעה: ולאדמה. בוא"ו: ולבים. ולבוים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי כתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וק' ולבוים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרי יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ובמדבר מלך לבוים ומכלו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך לבוים וק' לבוים ודהוא אדמה ולבוים אשר הפך ולבוים הדין הלתא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו: (כ) אלה בני חם. וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לבאחריה כמו שכתוב בפרשת פנחס על פסוק אלה בני גלעד: (כו) חצרמות. כתב הרמ"ה מלה חדא והרי"ש בשוא וכן הכריע א"ת ועיין ד"ה א': (כח) ואת עובל. מלא וא"ו ונד"ה ביו"ד: אבימאל. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (ל) ספרה. הפ"א בקמץ: (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם. בהעתק הללי כתוב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל תרגם זה בלמ"ד. וכן מסורת מלאתי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם. מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכותא לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא בגויהם באורייתא דכותא כתיב: (לב) נפרדו הגוים דגש בגימ"ל: יא (ב) וימצאו בקעה. הוא"ו במאריך בצ"א וכן הוא במדוייקים: (ג) לאבן. הלמ"ד נקודה בשוא מוקיני: (ד) בשמים. רפה בבי"ת: ונעשה לנו. השי"ן בלא מאריך: (ה) וירד ה' לראת. בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקר' לו מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכסא את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת

כהן: בני האדם. דגש בבי"ת: (ו) השלם. הה"א בפתח חזקוני: (כו) וימי תרח. במקף: (לא) ואת לוט. האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא: בן בנו. בזקף קטן לא ברביע: שרי. הרי"ש בפתח: (לב) בחרן. כתב רש"י נו"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה שלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מלא שיש בראשה תג ומסור עליו דאקים לאשיהן י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשהתפכנה יראה התג ברגל הנו"ן עכ"ל. ול"נ שההפוך האמתי הוא מה שנמצאתי בס' תאגי וגם בתיקון ס"ת ישן כזה ב ח ר ן וכתוב בריש ס' תאגי שיש בתורה י"ז נוני"ן כצורה זו דלא לייני ועקים רישיהון לבתריהון וכן מצאתי א' לא' למלוא ששון ור' עקיבה בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן זו ן' מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות כמות הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא ובדפוס קטן תשביוניטא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב"א ז"ל בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סוף סימן רע"ה ורבינו בחיי:

פרשת לך לך

יב (א) לך לך. פתוחה: (ג) מברכיך. גלגל בבי"ת: ואברכה מברכיך. כן נ"ל ביו"ד. מלאתי כתוב בגוף כ"י מסרה וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו ויתברכו בו הגוים ע"כ. וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשוא ובפתח כגון ואברכה מברכיך וכל דומים להון בר מן חד ולעליא ברבית ולעלאה ק' דניאל ד' עכ"ל. וכן כתב ר' אליה המדקדק בפ' שירה ובעל לוית חן בפ' ח' מהשער השני. וכן כתב גם בלשון אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעלנון האכלכה וכמ"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רבבות אלפי ישראל וכן בהררם שעיר לפי מקצת ספרים כמו שכתב ר' אליה בספר הרכבה אות הבי"ם במלה זו. וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל ובמכלול דף ל"ד כתב ז"ל ופעמים ישארו שתיהן אעפ"י שהקדים להם הנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם הפ"ק ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כמ"ש במזמור י"ז על ממתים ובפ' בהעלותך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן הבא עליו ברכה: (ח) לבית אל. תמ' סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו' ר' יוסי אומר אין נחלקים ובירושלמי פ' ק' דמגילה נמנה עם השמות שהן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובס' ישן כ"י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין: ויט אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א. ועיין ריקנאטי ובב"ר סוף פ' ל"ע אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואחר כך נטע אהלו עיין יפה תואר שם סימן כ"ג ובמזרחי וגור אריה: ויבן. השני בלא קדמא: מזבח. בשבא דאתרון לבד כי בס"ם לא יבאו שני כשעין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ"ש בפ' נח: (עו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשונה להקל על הלשון וכמוהו ואהללה בדניאל (ט' ד'): (עז) ושפחת. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת ואומר המסורה מן ריש עברא עד ויפרץ האיש מאד מאד שבחת ושפחת כתיב חסרים ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ"ל. ומסורה אחריני נמי אומרת ושפחת ג' חסר וסימן ולאברם היטיב ויקח אבימלך וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ושתי המסורת הללו מסכימות לדעת א' ולשתיהן זה חסר וכן הוא בכל הספרים והרמ"ה הביא לישנא דמסרא דא במרתה. והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ובשפחת דויפרץ האיש פ' ויצא ליח כוותיה מלא בתורה ובפסוק דוקא קא מסיר שאר לישני לא קא מסיר. ואת שתי שפחתיו בפרשת וישלח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל: יג (ג) למסעיו. בס' הזוהר למסעו כתיב ובכל הספרים מדויקים גם ישנים. ובהללי מלא וכן בזוהר פ' בראשית דף ע"ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו'. וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא ובעל א"ת ערם לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים ע"ש ול"ע: היה שם. מלעיל הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס: (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו' חסר בלישנא וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו"ד כתיב וכל לישנא דריב באורייתא דכותא מלא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ולא תענה על רב: (ח) אל נא תהי. התיו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו מטעם מפסיק ודומה לו והנה הנער עתן שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ואקחה פת לחם שהקדמא בפ"א של ואקחה: (טו) ולזרעך עד עולם. ג' בפסוקים דמטעים בהון. וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. לרעת נעמן ובזרעך לעולם: (טז) גם זרעך. בלא מקף: (יח) ויאהל. הוא"ו במאריך ולא אהר היו"ד במקצת ספרים כתיבת יד וכן מצאתי בתילופים כתיבי יד לבן אשר: ויבא. בתביר לא בדרגא: יד (א) אריוך. בס' ישן כתיבי יד מצאתי לשון הזה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ולית דמחפכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע"כ ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמאה אריוך תניינא ואריוך: כדרלעמר. בש' אלו ערכות דף ס"ה אמרינן בגמ' בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נראה במקצת ספרים וכן ראיתי בשם הקון כ"ת תרי תיבות בחד שיטה. לאנס בספרים כתיבת יד מדוייקים הוא מלה א' ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ"ה והמאירי ז"ל דחדא מלה כתיב ומסר דחסר וכולהו כתיבן כן. ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. והכי אסהידו כולהו מסראתא ובכל אתר דהמסורה פליגא על הגמ' בתר התמסור' אזלינן כדאשכחן בכמה דוכתי. לכן הרי"ש בשוא וסמוכה ללמ"ד והדל"ת בקמץ לבד וכן כולם בבשרבה וזה לשון הרמ"ה ז"ל. כדרלעמר חדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסיר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת סופרים עד כאן לשונו. ובעל אור תורה נדחק מאד ליישב דברי הרמ"ה והמסורת שלא יתנגדו לגמרתנו וכוונתו כלוייה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמ' ואולי נוסחא אחרת נזדמנה להרמ"ה

לכרמ"ה ז"ל בגמ' ומה שכתב בגליון במקרא גדולה לשון מוטעה הוא וה' יצילנו משגיאות: גוים. הגימ"ל דגושה: (ג) לביים. לגוים ק' והזקף קטן והסיכך ביו"ד שניה וכן סברו שבסמוך כי יו"ד ראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי ועיין מ"ש בס' גם על פסוק ולביים עד לשע: ומלך בלע היא. כתיב ביו"ד. חזקוני ע"כ והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסימן כמסר במסורה גדולה פרשת וישב והשני שבפרשה כתוב הוא וק' היא והכי אליג לפניך מקירת שכתב הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תוספה הוא המוצב כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתבין יו"ד ואל"ף וסימן היא לער קדמאה דעשו מנשמה. הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרצי ונשלמתן והיס. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי ימות מן הבהמה. והיא השבה שער לבן. והיא כהה דולס ילאנה הכהן קדמאה. דשמין שבת שבתון היא דאמרי מות. והיא הכלה דולים אשר יקח אם אשתו בת אביו דקדושים. היא מסלאת והיא נטמאה דוסכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליון רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו: (ד) ושלש עשרה. הלמ"ד בחולם ברוב ספרים כתיבת יד מדוייקים וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ"כ אור תורה: (ה) הזוזים. ז"ן ראשונה בדגש: האימים. דין לאוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ובאלה ספרים יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין בליבנא כתיב ומסורת דמשרא עליו סרין מלאים דינמא בשאר קריא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבד מן דין קדמאה. הרמ"ה ז"ל וכן במסורת שלנו ב' מלא בליבנא ומסרו ובאימים יפה ללו ירמיה כ' ומה שנמצא בספר כ"ג כתיב האמים אין לסמוך עליו: בשוה. הוא"ו בליכי לא בסגול: (ו) בהררם. במקלת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב כ' אליה בס' ההכבה שכן הוא במקלת ספרים ונכון הוא כיתפשע שתי אותיות דומות וכן הבילו בס' טוב טעם פ' ז' בחטף פתח ועיין מ"ש בריש פרשת על ואברכה מברכיך: (ז) ויכו את כל. האל"ף בסגול וסמוכה במקף: (ח) ומלך לביים. לגוים ק': (י) בארת בארת. הבי"ת בסגול והאל"ף בחטף סגול. חזקוני: הרה. בספר דקדוק ישן כתיבת יד מלאתי כתוב בלשון הזה הרה נקו בכל ספרי דוקני נקוד בליכי וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שאללנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול: נסו. הנו"ן בדגש: (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס' הללי ובשם ירושלמי רכוש ע"כ וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קח לך, ובהעתק ישן כתוב כל רכש. הרכש. והרכש. פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שלשתם חסרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא"ו כתיב וכל ליבנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולרכשם דמטעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא"ו כתיב וכל ליבנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אורייתא חסר בר מן א' דוהשהם הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא"ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' וילא ודכותא בליבנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא"ו: (יד) וירק את חניכיו. לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב. ספר אחר הניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו' ואין דברים הללו אלא דברי הימא כי לא ראיתי בהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמלאת זאת המלה בשום ספר אדם או ישן כי אם בשני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אלל הרמ"ה ז"ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד כתיב בתריה ע"כ. וערכתי לנקב בפי' רש"י הקדמוני בכתיבת יד מכמה שנים ובאחד מהם מלאתי בלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו ומדרש רבה פ' מ"ג ובספרים אחרים כתיבת יד כתוב חניכיו שחינך למלות וגם בפי' רש"י הנדפס בליפבונה שנת רכ"ח כתוב חניכיו שחנכן למלות. ומוספאות הללו מאוסרות בעיני ולד שוה לאן שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב מזרחי ושלהו וממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעיינינו אנו לנודים יתיכו שהרי כתב רש"י אחר כך במנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו'. שמעינן מהכא דעד הכתא לא איירי מידי מהאי עניינא: (טו) עליהם לילה. בפסק: (יז) ואת המלכים אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן לריך להיות כי יש ספרים כתוב והמלכים: שוה. הוא"ו בליכי: (יח) ומלכי לדק, ומלאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה אחת ובתיקון כ"ה הרי הבות באחד שיטה וכן בנוסחא ספרדית כתוב עליו הרין מלין ובמסורת הדפוס פ' וינב נמנה עם השמות דכתיבין ב' מלין וקריין חד כמו לפנת פענה ותביריו והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז"ל ומלכי לדק מלך שלם בנוסחי דיקי הדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסירת תרתין כתיב ובחד שיטה לריך ע"כ. ולי נראה שמעל המסורת יש לסמוך בכן לומרת ומלכי לדק לית וחד על דברתי מלכי לדק תילים סימן ק"י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפ' אלבעה נדרים וב"ר פ' כ"ו ואמרו ב"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי לדק ר"ל מלך ירושלם הנקרא לדק ילין בה וכמוהו אדני לדק מלך ירושלם יהושע י' ושלם היא ירושלם כטעם ויהי בשלם סוכו וכיון שמלאכו אותו דתילים תרתין מילין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויצאו שניהם וכן בס' ישן כתיבת יד כתוב ומלכי לדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין שיטין: (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח ותביריו בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו' מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ופ' קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו"ד בס"ד: (כד) הם יקחו חלקם. כן לריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניליאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם: טו (ב) ויאמר אברם אדני. באל"ף דלי"ת. חזקוני ע"כ. ובמסירת אדני יהוה ד' בתורה וסימן מה תתן לי במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ובאר אורייתא' כתיב ה' אלהים. ומקרא כ"י אחריתי כל אורייתא ה' אלהים כתיב בר מן הד והם ד' האמורים לעיל ומוד ד' דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. אבא בגבורת. כי אתה תקותי ע"כ. ואע"ג דאמרינן בפ' ק' דברכות מיום שברא הב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמיתא אדני יהוה מה תתן לי. כבר תירלו התוספות התם שהשתעיות לא נאמרו כסדרן

ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש: אליעזר. חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ"ה ז"ל: (ג) הן לי. הה"א בליכי: (ו) ויחשבה. החי"ת נקודה בשוא חזקוני: (יא) העיט. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורת שבמקרא גדולה בדפוס: (יג) וענו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירושלמי אותם ואומר המסורה ע"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן שכתבתי במלא ע"ל. זה עמהם וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו ליקן כימא בהו גילהא לאלפא עמא לאורח תקינא ולא יתקלון שם כא דכתיב במסרתא דדפוסא וכו אותם לריך למימר וילו אותם ויאמר אליהם דויחי. ותו כתיב התם על כל אחד סגינ' דפסוק ול"ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר תלוה. את הלבר החיה הוא דריש פרשתא דמלרע דכתיב התם ועבל אותם מלא ור"ע נגעים כתיב אתם חסר ותו כתיב התם וישלח אותם ל"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ' נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בנזיר לא במלרע תו כתיב התם במסירת ויקח משה אותם מעל כפיהם דסיף פ' לו ושיבושא היא דההוא חסר כתיב ול"ל ויקח משה את העגלה ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את הרלס ול"ל ואקח את לאבי שבטיכם וגו' ואתן אותם תו התם חבק ה' בכם ויבחר בזרע ואחכן והתם ליכא שום אותם ול"ל חשק ה' לאהבה אותם דעקב תו כתיב התם ושדת אותם תניינא דפסוק ועיקותא הוא ול"ל ושדת אותם בשיד דכי תבא: (יח) הנהר הגדל. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה וז"ל. הגדול ח' מלאים וא"ו באורייתא וסימן אחי יפת הגדול וגו' דפ' נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסורה שלנו גם והוסיף אח"כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר ליבנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב' חסרים וא"ו בליבניה וסימן כגדל דלא תכירו פנים (פ' ואלה הדברים) ובמרא גדל ובאתות ובמופתים דויליאכו עכ"ל: (יט) את הקיני. בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני במשהח הקיני מלא וא"ת והרמ"ה כתב בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם ופי' משתה הוא בס' הנקרא כן כמ"ש ר' אליה המדקדק בשער שברי לוחות: (כ) הפרזי. הזי"ן בדגש: טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת וביתקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב ספרים כ"י: (ה) אנכי. בטעם רביע: בחיקך. בתיקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ ובמקלת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים ומלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל נתתי שפחתי בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא: וביניך. נקוד על יו"ד בתרא ע"פ המסורת ומס' סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פ' בהעלתך ובמד"ר פ' ג' ואבות דר' נתן פ' ל"ג והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעתק מס' הללי וגם בהעתק הנ"ל בפ' תולדת ילחק ע"פ ביני וביניך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני וביניך וכן במסורה קטנה שבדפוס ל' מלא בתורה וכ"ב הרמ"ה ז"ל ומ"ש רש"י קרי ביה ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תואר בב"ר פ' מ"ה סימן מ': (ו) ותענה. בלא יו"ד אחר הנו"ן וכ"כ הרמ"ה: (ז) וימלאה. בטעם שני גרישין: (ח) ואנה תלכי. המי"ו רפוי' כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך א' כמו ועשית פרוכת: ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס"ס: (יא) עניך. ביו"ד אחד לבד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (יב) פרא. הפ"א בדגש: ידו בכל. הבי"ת רפה בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסורה רבתא במערכת אות הכ"ף ז' דגשים וזה הלשון מהם לענין דגשות הכ"ף אמנר לא על הבי"ת והראיה שיש גם כן באלו הז' ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב' כ"ג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י') בשניהם הבי"ת רפויה שהיא קמוכה לאהו"י בלי מנטל וכן דרך בעל המסורת לקרוא לאיבות הפתחים דגושים מפני הדגש הבא אחר פתח: ועל פני כל אחיו. כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בספר ר"מ ור"ג: (יג) אתה אל ראי. לית חטף קמץ ועיין מ"ש באיוב ז': אחרי ראי. האל"ף בחירק: (טו) ואברם. הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא: יז (ב) וביניך. בס' ר"מ מלא ובס' ר"ג חונה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהספרים יו"ד תניינא: (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) והפרתי. חסר יו"ד כתיב ומס' עליה לית כותיה וחסר ומכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ונוסחי דייקי כמי הכין סלקי וחרין מלאים וסימן והפריתי אותי דוליסמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי ומפרה דמשיל עליהון תלתא הכין חסרים וסד מלא עיקתא הוא דנוסחי דיקי במסירת קדמיתא סלקי הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת דילן הכא ובפ' בחקתי. ממך. מ"ם שניה בדגש: (ז) והקמתי. חסר דהסר כתבנו לעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דגם חסר דמסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד והסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותא חסר דהסר בר מן סד והקימתי מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וסימן והקימתי דופניתי אליכם (פ' בחקתי) וכל שאר חסר דחסר כתיב עכ"ל: (ח) את ארץ מגריך. בספר כ"ג מגוריך ובכיל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותא: (יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתוב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח ע"כ. ועיין מ"ש בפ' ויצא סימן כ"ד שהמסירת מוכים שהוא מלא ועוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותא המול ימול יליד ביתך ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין לריך לומר עכו"ם ערל עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרים אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ו המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טז) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) וילחק. המי"ם בקמץ ומה שכתוב במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא דמבלא טעות כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקלת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכן כתב אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד: (יט) אשתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתוב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו. ע"כ לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מלאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מלאתי כך בספר אספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס' תורה ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והרבתי

חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרבים אותו דוליעזאל שמעתיק מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא: שנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע: (כג) וימל. כ"ל הגרי"ם ביו"ד כי הוא מלעיל: (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ס בלא מאריך: נמלו. המ"ם דגושה:

פרשת וירא

יח (א) וירא. פתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו' ב"ר פ' מ"ח וש"ע מזמור כ"ב ועיין יפה תואר שם סימן ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' שבועות פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפ' שבועת העדות ומו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע. ורלב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב שבת פ' ומפנין גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה ובמציעא פ' השוכר את הפועלים איתא נמי כמ"ד קדש ומפני שנחלקו הו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש. וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסיק כאשר התעו אתי אלהים: (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקבלו חכמים עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלותך: (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ: (ח) והוא עמד. כן הוא במקצת ס' כתיבת יד: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על א י ו ומציעא פ' הפועלים וב"ר ומסורת ושאר ספרים כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב') נמסר ב' חסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון. שוב בספר עוב מצאתי שנים חסרים ומחק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותא ויצא יצוא ושוב ודכותא בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי: (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בשלש נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך: (טו) כי יראה. פסק באמצע: (טז) ויקמו. שופר הפוך בקו"ף: (יח) גדול. דגש בגימ"ל: ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הכו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבצחוק והדומים להם כמ"ש עוד טעם בתמונת הזקף קטן: גויי. הגימ"ל בדגש: (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושה: (כא) הכצעקתה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת: (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת ורש"י וזהו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים ובויקרא רבה פרשה ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה. ועוד אבאר ענין זה על תשלומי בזכריה ב' בס"ד: (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן חבירו שבסמוך: (כה) הזה. דגוש בזי"ן: (כו) העיר. בפסקא: (כח) אולי. בתלשא אחד לבד ברחש התיבה: (ל) ויאמר אל נא. בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד:

יט (א) ולוט ישב. ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דייני פי' שר דיינים ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו': (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שעל דקדוק המלות על מלת הן שזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש שבמלת נא ע"כ. ובמסורת לית דכותא וגלגל בנו"ן. הנה נא אדני. זה השם חול כמו שאכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם: ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבעל וכולן נסדרו במ"ג דניאל ה' ובשמואל א' ח' על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש וסברו כי ברחוב נלין: ברחוב. הרי"ש בשוא לבדו: (ד) טרם. בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) הוציאם. גלגל באל"ף: (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסורה רבתא והלשון מהם הוא ויצאו את לוט אליהם שבסמוך: (ח) אוציא נא. נו"ן נא בדגש: לאנשים האל. א' דסבירין האלה וסימן במסורה פרשת תולדות יצחק: קרתי. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶּשׁ הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְבָה אלא ששב הקמץ חטוף לקמץ כתב מכלול דף כ"ו וכלל אמרו המדקדקים שכל שוא הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו מִשְׁכָּבוֹ וּמָעְלָה (שמואל א' ט') כי יָגֹרְתִּי (דברים ט') שֶׁבָּנָה בְּנֹתַי לָכֵן (רות א') אמנם אם מלה זעירא לו תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וְקָרְאוּ לוֹ (דברים כ"ה) וְתָשֻׁבוּ (שם כ"א) וְנָשְׁקָה לוֹ (משלי ז') כָּל יֹשְׁבֵי חָלֶד (תלים מ"ט) אִם שֹׁדְדֵי לַיְלָה (עובדיה א') ערוגת הבשם פ' ג': ויפצרו באיש. בקדמא ולכן הבי"ת רפויה: לשבר. בלא מקף: (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא: (יג) כי משחתים. עיין מה שאכתוב בירמיה ו': את המקום הזה. בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אנקלוס ית אתרא הדין: (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבעל ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג דניאל ה': (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל ונמסר על זה ז' בטעמא מכריעין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו בפתח (חבקוק ב'): בחמלת. הבי"ת דגושה: (יז) ויהי כהוציאם. לבן אשר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם. כשמעם. ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה. ודגש לבן נפתלי עכ"ל וזאת התלשא שבסוף התיבה היא שאנו קורים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ"י שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה ועיין מה שאכתוב בשופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק. מזקוני: (יח) ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה סוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פ' ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות ויש לתמוה על הראב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא סוף פסוק וכתב הריטב"א הא ודאי ליכא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ריהטא נקט הכי עד כאן. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם בבקשה אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ויקשה לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק. לכן נראה פי' הריטב"א שפירש ויאמר אליהם בפניהם: (כ) אמלטה נא. מלרע. הנו"ן נא דגושה בכל הספרים אבל אמלטה נא ואראה מלעיל (שמואל א' כ') וכן כתוב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה: (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד: הפכי. הה"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) לעשות. העי"ן בחטף פתח. בהעתק מספר הללי לעשה ירושלמי לעשות עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם: עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשה נח עם הדומים אליו באשר קריא: (כג) השמש יצא. ג' סבירים יצאה חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. ח' בלישנא חול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (כח) כקיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב: (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים בלישנא וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מצוער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב צער כתיב: (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות עפ"י המסורה כי לא נמנה בע' לבא חסרים וסימן נמסר בפ' ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזל"ש לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנאם כמו שנמסרו בריש פ' ויחי וכל שארא באורייתא מלא וא"ו ואל"ף כתיב עכ"ל: (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת: ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ובתרא חסר עכ"ל והנקודה על וא"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בס"ד דנזיר ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבה פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באמצעית אין נקוד רק הוא"ו שנייה ובס' הזוהר ח"א בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסייעתא דעילא הוה אשתכח בההוא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מיניה ובגין כך אישתלים הכא בוא"ו ובאחרא כתיב ובקמה חסר וא"ו בגין דלא נפק מינה חולקא לקב"ה בהאי אחרא. ועיין מ"ש בפרשת לך לך אצל ביני וביניך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (לז) הוא אבי מואב. מלת הוא במאריך לא בתביר:

כ (ב) אבימלך. חדא מלא כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה משמע הכתוב זה השם קדש. וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי ופ' בלק דף קצ"ד לא משמע כן וכן בשמות שבפסוק נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה ועבייכים אלה כלהו כמבהילין והסתכלתי בני מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ח' ומה שאכתוב סוף פרשת וילך: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והספר שבצאוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמדפים שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במכילת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הלשון מלא ע"כ והשנים החסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פ' ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרים הטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שחזר בו כאיש אשר יעיר משנתו. והגיה כמו שכתבתי וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה: (ה) הלא. בלא מקף במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפ' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף. אותך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים עפ"י המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסימן כמו שהם במסורה גדולה שלנו: מחטו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו שרו של אבימלך רע כי מעצם שמעאת שלקחת את שרה דנו אותיב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטים וקוצים ואני בצער גדול. שערי אורה מבירה שמית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקרא ד"ח ע"א: (ט) מה עשית. בלא פסק: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם: (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במס' סופרים. י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש ר' חנין הדין קריא בתלת אפין וכלהון קדש וכן פי' הראב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י כתב הראב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת וילך: אל. בשופר הפוך:

כא (ו) צִחֹק לִי. בפתח חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותא חסיב בגווייהו מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"א היניקה ע"כ ודבר זה מפורש בידינו שהוא מלא דמלא דמפיק עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודין. תרין מניהון באורייתא ותלתא בנביאים וכתובים: (יד) וחמת מים. בפתח המ"ם. שכמים: ויתן אל הגר. בתלשא א' לבד בה"א: (טו) ויכלו המים מן החמת. בס"ס כתיבת יד המי"ם בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחטף עכ"ל: (טז) במות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרוייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד את כמות כל האדם כל לישנא

לישנא מלא: (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק: (יח) גדול. הגימ"ל דגושה: (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה: (כג) השבעה לי באלהים. קדש: גרסה בה. במקצת ספרים בלא מקף: (כט) אבימלך. באתנח: עבדי. הדלי"ת רפה: (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים האל"ף בצירי ובספר אחד כתיבת יד מדוייק בסגול ונוסף עליו ליש גם רד"ק כתב ויטע אשל תחת האשל בשש נקודות (בשמואל א' כ"ב) ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בג' נקודות ויש ספרים בב' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א' סימן כ"ב וסימן ל"א: אל עולם. האל"ף בצירי: כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם: (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קמץ: לכם. במאריך לא בטביר: (ו) את עצי העלה. בפ' כ"ג העולה ובפ' כ"ח חסר וק"ל כר"מ וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר בר מן חד מלא וסימן עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח דפינחס כמ"ש שם: (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן ראשונה ושאר הנוני"ן דגושות ובלא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסימן הנני בני מי אתה בני דתולדת יצחק: (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיא וא"ש כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במאריך רבא בגעיא: (יא) אברהם אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמו שאבאר בפרש' שמות על משה משה בס"ד: (יג) באחז. התי"ו בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח במדוייקים וכן כתב במכלול דף קל"ט וכתב אור תורה שהגיהו המדפיסים שקר כי במסורה מנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מילין סמוכים ופתחים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסורה אסרת מלא נאחז בסבך לית וקמץ: (יד) יְהוָה ׀ יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג: (טז) ולא חשכת. בלא מקף: (יז) וירש זרעך. כל יירש ויירשו באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד: את שער איביו. קדמאה שער איביו תניינא את שער שנאיו פרשת חיי שרה. ואחד פסיק סימן על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך. ובבראשית רבה פ' נ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' לומר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שטעות סופר הוא ור"ל איביו: (יח) והתברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו: (כג) ואת בתואל. בלא מקף והאל"ף בצירי ובטעם טפחא כן הוא במדוייקים:

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה: (ב) ולבכתה. הכ"ף זעירא: (ד) גר ותושב. לפי ההכרעה בחילופין אין בגולא גר מאריך לבד אחר וכן מצאתי בקדמון: (ו) נשיא אלהים ׀ אתה. כתב החכם לונזאנו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונראה ישרה היא בעיני ודוגמא בפרשת וארא בפסוק כי שאל נא וגו' אלהים ׀ אדם. ובילקוט פרשת משפטים רמז שנאמר בשם מס' סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שאצלינו ליתיה: קבר. במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו לית ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל קבר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר ודכותא בלישנא מקבר ויקבר חסר וא"ו כתיב ודכותא לקבר את מתי מלפני וכל לקבר באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים: את מתך. בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמלתא דפשיטא היא איצטריכנא למיכתב לה משום מאי דאמרינן בב"ר פ' נ"ח קבר את מתך מתים הכתב וכתב בעל יפה תואר נראה דדריש אם למקרא כאלו כתיב מתיך ביו"ד. ועיין עוד שם סימן ז': (ז) ויקם אברהם וישתחו. אלוף בטעם. קדמאה וַיָּקָם אַבְרָהָם מעל תניינא וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ וסימן מעל לעיל וישתחו מלרע: (ט) ויתן לי. ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרישין: בכסף מלא. בספרים כתיבת יד ובדפוסים ישנים בקדמא אזלא לא בגלגל וברביע: בתוככם. מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כתיבת יד ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו בתוך הניס מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכותא מלא נשיא אלהים אתה בתוכנו מלא וא"ו כתיב בתוככם לאחזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם ונאחזו בתככם בארץ כנען וכל שאר מלאים. אשר סביבותיה נתן בתוכה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוכם באורייתא דכותא מלא: (י) ועפרון ישב. ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו ארכיס ערעיכום פי' שר השרים. דלא יהי בר נש רב זבין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח וע"ש ביפה תואר סימן ח' ובפ' מ"ש סימן וא"ו ובזוהר דף קכ"ז: ויען. בתרסא לבד בגו"ן וכן ארץ שבסמוך: (טז) וישקל אברהם לעפרן. כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניינא בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובש"ר פ' ל"א נבהל להון זה עפרון איש רע עין שהכניס עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וא"ו. ר"ע עיי"ן בגימטריא עפרן עיין יפה תואר ב"ר שם סימן ט' ומ"ש בירמיה ל"ה בס"ד: (יט) המכפלה על פני ממרא. לית דחסר אשר ומטעים ביה ולשון מס' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא: (כ) לאחזת. הזי"ן בדגש:

כד (ב) המשל. המ"ם בדגש: (ג) אשר אנכי יושב בקרבו. קדמאה בקרבו תניינא בארצו וחד פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ: (ד) כי אל ארצי. חד מז' פסוקים דלית בהון את ומטעים בהון: (ה) האולי. הזי"ן דגושה: (ז) נשבע לי. כן כתוב בספרים כ"י ובדפוס ישן: (ח) ונקית משבעתי זאת. כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו שְׁבֻעָה והטעם לפי שכל לשון שבועה היא מלשון שבעה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. שערי אורה בספירה שביעית על שבועה: (י) ויקח וילך. רביע ביו"ד של ויקח: (יב) חסד. בס"ם בזקף גדול: (יד) והיה הנער. הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף כ"ח: (טו) טרם. בזקפא אחד לבד במ"ס: אשר ילדה לבתואל. אע"ג דדגש למ"ד דידיה איצטריכנא למימסר עליה דחסר משום דאיכפל במסורה למימסר עליה לית כותיה וחסר הרמ"ה ז"ל:

(טז) והנער טבת מראה. והנערה ק': (כא) משתאה. האל"ף בצירי מכלול דף ק"ס: לדעת. בס"ם ברביע לא בזקף גדול: (כב) כלו הגמלים לשתות. מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתות לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורה לשתת ד' חסרים וסימן עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניינא דבפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויסגו ברבידים ואין מים לשתת העם וכן כתבם הרמ"ה ז"ל: (כז) בית אחי אדוני. קדמאה אחי בצירי בתראה בת אחי בחירק: (כח) הנער. הנערה ק': (ל) ואת הצמדים. לבן שאר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מספרד: כה דבר. הדל"ת רפה והבי"ת בסגול: (לג) ויישם. ויושם ק'. ובכל ס"ס יש שורק ביו"ד שניה וכן כתב בעל מקרית התמורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לבני יו"ד נחה עכ"ל. וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותניינא כתיב יו"ד אלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי: (לה) וכסף וזהב ועבדם. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא וכל עבדים דאורייתא מלא: (לט) ואמר אל אדני אלי. דין לחוד אלי כתיב חסר וא"ו באורייתא ודרשוהו רבותינו בבראשית רבה פרשה נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לתתה ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל. וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. ובילקוט הושע רמז תקכ"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אתן לו כתיב וכו'. והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למצא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב: (נג) ומגדנת. הדלי"ת בדגש: (נה) הנער. הנערה ק' והה"א במאריך לבד אשר וכן הוא במדוייקים לא הנו"ן: אחר תלך. זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך: (נז) לנער. לנערה ק': (ס) ויברכו. הרי"ש בשוא: ויירש. בהעתק הללי ויירש ירושל' ויירש ואומר המסורה לית מלא עכ"ל וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסורה שמסרה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בלישנא וסימן ויירש זרעך את וגו' היינו ויירש זרעך את שער אויביו דסוף פרשת וירא וכן מבורש ביהושע סוף סימן כ"א ובמסורת כתיבת יד ובמסורת אחריתי כתי כ"י נמסר התם עליו לית חסר ולא פליגי לישני אהדדי דהתם ויירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל ירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדימי לרי"ש חד קרי וחד לא קרי בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ויירש זרעך דכי ברך אברכך: (סה) הלזה. הה"א בפתח:

כה (ג) ובני דדן. לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אצל אהו"י משפט הדל"ת להדגש. וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדק כתיבת יד. אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון וטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר: אשורם ולטושם ולאמים. אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם. ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי ואל תחוש' להגהת מ"ג שכתב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמים כי בכל ס"ס הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לאמים גרידא דכוותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נוסחי דיקין. ולאם מלאם יאמץ תרויהון חסר וא"ו כתיב: (ד) וחנך. דין לחוד לבד חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס: (ו) ולבני הפילגשים. ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד' ועל פי זה המדרש פי' רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרים מדוייקים והן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע. ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדוייקים עכ"ל. ומכותלו לשונו ניכר שלשון קנמי הוא וכ"כ החזקוני והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יודין כתיב ומסיר עליה לית כותיה מלא בתורה. ומיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ם ואגב אורחין שמעת מינה דחסר יו"ד כתיב עכ"ל. ובהעתק הללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' שמן ששון ומסורה מכרזת ואומרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בש"ת הרדב"ז סימן לל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד בפ' בא על פי ואל שתי המזוזת ובפרשת נשא על כלות משה: נתן אברהם מתנת. מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותנו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה: (ח) הפתי. בס"ם אין בה"א גלגל: (יג) בשמתם לתולדתם. חסר וא"ו כתיב ודכותא למקמתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודכותא בלישנא ואלה שמתם דמרגלים ושאר שמתם באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורה דמסר עלי' תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוו ונוסחי דיקי במסורת קמיה שלקי ודכותא שמה משמתם חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: לתולדתם. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפ' ואלה כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסימן ואלה שמות בני לוי לתלדתם ובני מררי מחלי ומושי. וגו' ותרוייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בכר ישמעאל נביות וקדר. בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים הזקף קטן על מלת נבית וקדר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ה א': (יד) ודומה. בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ת וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ת: (טו) חדד ותימא. בכל ספרים מדוייקים בשני דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי תמיה מיונתן בן[נ"ל כלמו] עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון ויחס פי כחרב חדה (ישעיה מ"ט) שתלתו חדד וכן בדברי רז"ל נפל תורא חדד סכינא ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה ענין חריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב ודבר זה מוכרח גם מהמסורת האומרת בד"ה חדד ב':

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת. פתוחה: (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב מלמד שהיו שניהם עקורים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו: ויעתר. התי"ו בסגול: (כב) ויתרצצו. הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו: למה זה. הזי"ן

הזי"ן בדגש וכן זי"ן האדם הזה וכן זי"ן ולמה זה לי: (כג) גיים. גוים ק' והחירק ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על לגיים. וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודין וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ז וב"ר ושוחר טוב מזמור ט' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה: מלאם. הלמ"ד רפויה עם המ"ם שלא כמנהג חבריו והיתה ראויה להדגש מכלול דף כ"ח: ורב יעבד צעיר. יעבד חסר וא"ו כתיב וכל יעבד באורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סימן ט' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר וגו' שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ט': (כה) אדמוני. בכל ספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הלל"י ובמסורת ב' ומלאים וחברו הוא אדמוני דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: כו (ב) שכן בארץ. חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה עיין שם ביפה תואר סימן ג': (ג) הארצת. בהעתק הלל"י הארצות. ירושלמי הארצת חסר ע"כ. ובכל הספרים חסרים וכן חברו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים ובמסירה כל אורייתא חסר במ"א מלא ויהי רעב בכל הארצות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: הארצת האל והקמתי. ס' סבירין. האלה וסימנם במסורת על פסוק זה. ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג': את השבעה. במסורת הדפוס ג' חסר וכו' דין חד מינייהו ושארא בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואשתכח מכלל דהוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב. והעיקר כמו שאמר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיטא כתיב בלישנא תרין מנהון השבעה וקיימן והקמתי את השבעה. את השבעה אשר נשבע. והרין בשבעה סימן לכל אשר יבטא האדם בשבעה או אסרה אסר על נפשה בשבעה. וחד לשבעה לאלה ולשבעה דקושטא. וחד שבעה גרידתא או השבע שבעה וכולהון חסרים וליכא דמסר עלי' תלתא חסרים הרין בשבעה וחד שבעה ושבועת הוא דאי בלישנא קא מסיר שיטא הוו דאי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו. (ד) הארצת האל והתברכו. ה' סבירין האלה: (ה) חקותי. בהעתק הלל"י חקתי: ירושלמי חקותי עכ"ל, וכן הוא מלא וא"ו בתראה ומכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"כ לשון הרמ"ה ז"ל על זה. חקותי מלא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וא"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כלהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא: (ו) וישב יצחק. אין מאריך ביו"ד: (ז) פן יהרגני. הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נח אחר חטף: כי טובת. בהעתק הלל"י טובת. ירושלמי טבת עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסורה כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה נמסר עליה לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסרים עליה לית כותיה חסר בתורה ושאר טובת דאורייתא מלא: (ח) ויהי כי. כי בגלגל לא במקף: (ט) אמרת אחתי הוא. הוא כתיב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע היא: ויאמר אליו יצחק. בזקף קטן: (י) מה זאת. הזי"ן דגושה: (יב) בשנה ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף וא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בס' לך לך ועיין מ"ש מזה בס' דברים: ויברכהו. הוא"ו במאריך: (יד) ועבדה רבה. חסר וא"ו בתר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דניאל חייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם. ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם: (טו) וימלאום. עיין מ"ש בשמואל א' י"ח: (יח) בימות. בזקף קטן: כשמות. בזקף גדול: (כ) רעי גרר. הגימ"ל רפה: (כב) ויעתק. העי"ן בשוא לבדו: רחבות. בהעתק הלל"י רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת ישן ראיתי רחבת חסר ומונה חסר עכ"ל ובכל הספרים שלפנינו מלא וא"ו בתראה ובס' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: כי עתה. בחילופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקצת מדוייקים ובקצתם הוא ג"כ במקף: (כח) אהלו. בוא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) תעשה. השי"ן בצירי והוא חד מן ד' קמצים עש"ה: (לה) ותהיין. הה"א בשוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו: כז (א) מראת. בהעתק הלל"י מראת. ירושלמי מראות עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ג) צידה. ציד ק' ובמסורה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסימן מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי. צידה דועתה שא נא כליך וכן ראיתי במסורה כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עלי' צידה כתיב ציד ק' עכ"ל. וכן מצאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הב' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב נבחן כמו להלכות שחיטה שהם חמשה דברים שמפסידין את השחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה עיקור. ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך. וס' בראשית וספר ואלה שמות נמצאים בכ"י ובסוף החבור כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת עולם: (ד) ואכלה. חסר וא"ו וכן הביאה מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכותא ואכלה מציד בני חסר וא"ו: (ה) בדבר. בבי"ת חזקוני והוא חד מן תלת במסורת: (יא) שער. חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הלל"י ונמסר עליו לית חסר והמדפיסים שכתבו ביו"ד טעו ולא הביטו למסורת שלפניו על פ' כידי עשו אחיו שערת וז"ל שערת ד' חסר בלישנא וסימן הן עשו אחי איש שער. כידי עשו אחיו שערת. ולקח מדם הפר ומדם השער. על ראש השער החי. ע"כ לשון מסרה זו. וכן הביאה בעל מנחת כהן. אך בקונטרים אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפשתי ובקשתי כל הספרים המדוייקים ולא מצאתי כ"א השנים מהם חסרים. איש שער. שערת. אבל מדם הפר ומדם השעיר. על ראש השעיר החי. הנמצאים במושבותם עד שיבא משבי במהרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספקות בע"ה. אחר שכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים. הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסורה עליה לית כותיה חסר ושאר שעיר השעיר באורייתא בלישנא דצפירא מלא יו"ד כתיב. ולית דמפקי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איש שער. מדם הפר ומדם השער. על ראש השער קדמאה. כידי עשו אחיו שערת. ומיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כולהון בלישנא דצפירא מלאים יו"ד כתיב. כידי אחיו שערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וי"ו: (יב) כמתעתע. כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י: והבאתי. מלרע: (יג) קללתך. בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד. וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קללתך: (יח) הנני מי אתה בני. בסגול נו"ן ראשונה ובדגש שני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני: (יט) אנכי עשו בכרך. פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דסנא אבל עשו בכרך. וזוהר פ' וישלח דף קס"ז ובב"ר פ' ס"ה סימן י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכרך: ואכלה. האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף ובמקצת ספרים האל"ף בחטף קמץ. וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטף. אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' ינוק דלא חכים ודלא טפש ועיין מ"ש בפ' בראשית על אברכם: מלידי. בתיקון ס"ת ישן ס"א מלדי ובמסורת חסר יו"ד ע"כ ולא נמצא זה במסורתינו ולא בספרים שלנו כ"א מלא יו"ד. וכ"כ הרמ"ה בפירוש: תברכני. הנו"ן בדגש וכ"כ החזקוני ועיין ן' עזרא ומכלול יופי: (כא) ואמשך. שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של שרשה והוקל. שרשים שרש משש. וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש בנאמר המאריך: האתה זה. הזי"ן בלא דגש: (כב) הקל קול יעקב. מלת הקל חסר וא"ו לפי שקול קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עיין יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן י"ו ובע"י בפירוש אגדות ירושלמיות סוף כ"ה: (כה) הגשה. חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגושה: ויבא לו יין. כתב היודעים במקרא גדולה שהוא מלרע ואנחנו מצאנוה בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה והאי דכתיב במסורת דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא ליכא וגם הוא חכם ויבא רע (ישעי' ל"א) שהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים ובמקרא גדולה בס' ויקהל כסדרה נמסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע:

(כו) ושקה לי. במקצת ספרים הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח. וכן כתב בעל לוית חן פ' י' משער הראשון וכן ר' בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים והלל"י. ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו: (כז) ויברכהו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (כח) ויתן לך. היו"ד במאריך ותוך כן הוא לבן אשר ובמדוייקים: מטל השמים ומשמני הארץ. קצת מהמדקדקים מדגישים השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן. ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה והשי"ן בשוא נח וכך הבין מפי' ן' עזרא שכתב מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו והן הן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם מטל עומד במקום שנים כאלו אמר ומשמני הארץ ע"כ. וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב שזה משמני הארץ מקצת ארץ ישראל שהיא שמני הארץ: (כט) וישתחו לך לאמים. וישתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי באמצע וחסר וא"ו וישתחו כתיב ומסר עליה תניין בתריה וישתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו בתראה. קדמאה רפי ולעתיד בתראה דגש לשעבר וסימן וישתחו לך לאמים. ויקדו וישתחו דויאמרו שלום לעבדך לאבינו. ומסר עליה תלתא כתיב חו וקרי חוו ושארא אורייתא בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ. ובמקצת ספרים כתיבת יד ליכא הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מצאתי בחילופים כתיבת יד אליבא דבן אשר לענ"ד שאינו נראה כן בחילופי הדפוס: ארריך ומברכיך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלישנא מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק: (לא) תברכני. הנו"ן בדגש כחברו דלעיל: (לג) גדלה. הגימ"ל בדגש וכן חברו שבסמוך: ויבא לי. רפה למ"ד לי: בטרם תבוא ואברכהו. הוא"ו בקמץ ובמסורת ב' אחד קמץ ואחד פתח וסימן בטרם תבא ואברכהו. וחברו ואברכהו וארבהו (ישעיה נ"א). וכתב הראב"ע בטרם תבא ואברכהו הוא"ו בקמץ בעבור היותו פועל עבר ר"ל שהוא"ו הוא להפוך והדגש שצריך לבא אחריה הוטל תחת הוא"ו מפני האל"ף שהיא גרונית דאילו היה בפתח גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והראב"ע: גם ברוך יהיה. חד מאלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסורה רבתא אות וא"ו: (לד) ויצעק צעקה. סימן עשו ויצעק צעקה. מרדכי ויזעק זעקה. אורייתא ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף. והלין פסוקים סימן לצחק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. זבדני אלהים אתי זבד טוב: ברכני גם אני. בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו: גם אני. הגימ"ל רפה: (לו) זה פעמים. הפ"א רפה: (לז) ולכה אפוא. דין לחוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא. ועיין מ"ש הנביא: (לח) הברכה. הה"א בגעיא והבי"ת בשוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים וכן הוא במכלול דף ס"א ובמעשה אפוד פ' ל'. וברב פעלים לא כמנחת כהן שכתב הבי"ת בשוא ופתח: (לט) השמים מעל: (מ) ועל חרבך תחיה. אלו הספר בפסוקים: ואת אחיך תעבד. חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד. ויש נוסחא אחרת שם עיין יפה תואר סימן ו' ומתנות כהונה: (מא) ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: ואהרגה. הוא"ו בשוא והאל"ף בפתח. חזקוני: (מו) קצתי. קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי: בחיי. הבי"ת רפה: כח (ה) את יעקב. הקו"ף בזקף קטון והבי"ת בלא פשט: (ו) וירא עשו. ברביע: ברכו. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בשוא לבדו במקצתן. ומקצתן בשוא ופתח וכבר כתבתי מזה בריש פרשת לך לך: (ט) את. במקף: מחלת. הנוסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכן כתב אור תורה. והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים והמדפיסים כהנו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה:

פרשת ויצא

(י) **ויצא**. בספר תגי ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום תרתין פרשייתא אית באורייתא דלית להון פסיקא לא פתוח ולא סתום. ויצא יעקב ויחי יעקב ע"כ. וכתוב בהגהה מיימוני פ"ח מהלכות ספר תורה מה שכותבים מקצת זקנים ב' פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישייהו. ויצא. ויחי. לא כוונו כי בהשילם ויצא יש פ' סתומה כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו' ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום. וכן בדקתי בספרי הספרדיים אשר ילא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל. וכן כתב הרב מזרחי ריש פרשת ויחי והאמת הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרשת ויחי ר"ל ברישא וכתב אור תורה שכן מלא בכל ס"ת ומלרייס והללי. ועיין מה שאכתוב בריש פרשת ויהי מקץ: מבאר שבע. במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב עם חד מן פתחים דספ' עכ"ל ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע השין בקמץ ובס' אחן דמים כתוב דשין שבע בסגול והרבה על זה דברים ואם כלם ישא רוח: (יב) השמימה. בלא מתג: (יד) ובזרעך. אין בוא"ו מאריך: (טו) אעזבך. כתב המכלול דף ה' בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפועל וכן אעבדך שבע שנים והוא זרות גדול אצלי והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בחטף קמץ: (טז) וייקץ יעקב משנתו. בכל ספרים מדוייקים בשני יודי"ן. ומה שכתב בעל מכלול יופי בא ביו"ד האיתן לבד טעות הוא ודבריו להוסיף מהמכלול דף קכ"ע וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ ואין לסמוך עליהם בזה. עתה באו ונסמוך על מה שכתבתי בס' כם על פסוק וייקץ גם בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ונפרש במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח. ועוד כי כל המסורות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימנהון וייקץ שמשון. תניינא וייקץ שלמה. וייקץ כישן. כל זה ראיתי במסורת הדפוס תילים ע"ח ומקומות אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים י"ו ובמלכים א' ג'. גם המסורה קטנה ריש פרשת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ: (יז) זה. ברביע לא בזקף קטון: (יח) וילק. כתב אור תורה הלד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' וישלח סימן ל"ס על וילק: (כ) לאם. בתביר לא במאריך: **כט** (א) ארצה בני קדם. הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בנו"ן ואין כאן דין אתי מרחוק כמו עשה פרי שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המתברן כמו שכתב המכלול בכלל אתי מרחוק על פסוק שקרנוה כן היא (איוב ה') ונמצא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת: (ב) והנה שם. הנו"ן דגושה: (ג) ונגללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו: (ו) רחל באה. מלרע: (ח) וגללו. הלמ"ד בשוא כמנהגנו: (ט) ורחל באה. מלעיל: (יג) ויהי כשמע. בס"ם הכ"ף דגושה ומתפלאת כשמוע ועיין מ"ש בפ' וירא על ויהי כהוציאם. ובשופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: ויביאהו. מלא יו"ד כתיב וכל שארא באורייתא חסרים: (יז) ועיני לאה רכות. כתב הראב"ע ובן אשרים אמר שהוא חסר אל"ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל"ף ע"כ ואשרי ליה מאריה דבן אשרים לא היה חסר רק מלא חכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בב"ב יש נוחלין אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות בכהונה ולויה ומלכות ודמיא להא דאיתא בב"ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע"כ: (יח) אעבדך. אין בבי"ת מתג: הקטנה. הנו"ן דגושה: (כא) הבה את אשתי. מלרע: ואבואה אליה. מלא וא"ו וכל שארא באורייתא חסרים: (כה) זאת. הזי"ן דגושה: (כז) גם. הגימ"ל בדגש: אשר. בגלגל לא במקף: (כח) וימלא. הלמ"ד בציר"י: לו לאשה. לו הלמ"ד רפה: את רחל בתו לו לאשה. במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אשכנזיא כתיב לו וכן בס' כ"מ וכ"ב: (ל) גם. הגימ"ל בדגש: (לא) כי שנואה לאה. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה מלא וא"ו בר נון חד קרי בחירק ומלא יו"ד וסימן והיה הבן הבכר לשניאה ותימא כי בב"ב פ' יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר וא"ו עכ"ל ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרינן התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש פי' עיניה נוטפות דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב' בנים יש לה לרבקה ב' בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו' היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה עמלה וכו' אלא מאי שנואה שנואים מעשי עשו בעיניה ע"כ והרב ז"ל חשב דבעל המאמר דריש שנאה חסר וא"ו כלומר שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו ונ"ל דהאי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנאה חסר הפך כל הספרים והמסורת אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות ששנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לחיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש ששונאים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם ששונאים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה' את רחמה קודם לאל והשתא אתי שפיר טפי ליכנא דוהיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה דמיא פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכיה דיקא נמי דקתני ששנואים מעשי עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו. ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאיתא התם כי שנואה לאה שעשת' כמעשה השנואים שהיתה אומרת להנשא לשונא כ"א שהיתה אמורה לשונא וכו' והיתה בוכה וכו' ובעל יפה תואר כיון לדעת זה בפירוש מדרש רבה אך לא הסכים לפרש כן הא דבפ' יש נוחלין אדרבא הקשה על המדרש דשנואה מיבעי ליה ולפי דרכנו לא קשיא מידי וגמרא ומדרש רבה כי הדדי ניניהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורת: (לד) קרא שמו. המאריך בקו"ף בספרים מדוייקים כ"י: (לה) ותעמד. חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר וא"ו כתיב: **ל** (ג) ותלד על ברכי. כתוב בספר מנחת כהן הכ"ף ברכי רפה ע"כ. ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי בברכיו דגש בר מן שנים רפים כרעו על ברכיהם (שופטים ז') הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו') כמ"ש בשופטים: (ו) דנני אלהים. נו"ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת ליה דגש וכתוב במכלול שקל פָּעַל פי' הדגש לתשלום הנו"ן הנוספת וי"א שהוא לתפארת לא לתשלום והוא הנכון: (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב. הבי"ת בציר"י בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך ובמקרא גדולה בציר"י ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול במ"ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בן־ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ"ש בשמואל א' כ"ב: (ח) אלהים. בפסק: (יא) בגד. בא גד ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב וחסר אל"ף וק' תרתי בא גד עכ"ל והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ז ועיין בס' הזוהר פ' ויחי דף רמ"ד: (יד) וילך ראובן. אין כאן פיסקא כי בפרשה זו אין פיסקא כלל כ"ש בריש סדרא וכן כתוב בספר תגי ומאן דאמר וילך ראובן ביומי קציר חטים פרשה טעי: (טו) מן השדה. במאריך ובמקף: בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבי' הוא מסורת פרשה וירא: (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שני"ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ"ה ז"ל וכ"כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות ורד"ק בד"ה א' ט"ו בשרש שכר ובמכלול דף ל"ד זה לשונו. ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השניה כלל כמו מַחְצְצְרִים בחצוצרות (ד"ה א' ט"ו) ומחייאל ילד את מתושאל יראייה בן שלמיה. וכן יששכר לקריאת בן אשר ע"כ וכתב עליו ר' אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו"א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק בשלמים מהגלגלים ויששכר: (כ) זבדני אלהים אתי. כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע"כ ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדמתם אותי דסוף האזינו כמ"ש שם: זבד טוב. ברוב הספרים הזי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים זֶבֶד טוב בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות; הפעם. הפ"א בדגש: (כה) אל מקומי. בתיקון ס"ת ישן כתוב שנמצא מקומי חס' בס"א אבל הרמ"ה כתב שהוא מלא וא"ו: (כז) ויברכני. הרי"ש בשוא: (ל) גם אנכי. הגימ"ל רפה: (לא) תתן לי. הלמ"ד רפה: (לב) שה חום. במקף ולא במאריך בשי"ן. כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר: (לב) איננו נקד. הכלי חסר. ירושלמי מלא עד כאן לשונו. ובכל הספרים חסר כמו הראשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו ב' חסרים ובענין גם הרמ"ה ז"ל כתב כל שֶׂה נקד ועלוא חסר וא"ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר: (לה) העזים. הזי"ן דגושה: (לו) הנותרת. בראשית רבה פרשה ע"ג ריש לקיש אמר נתרת כתיב כמא דאת אמר ונתור ליריה ושיניה דקיסר בערק אלו טריפות אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ג' ב' חסר ואחד מלא וסימן צאן לבן. על פי השנים הנותרת פרשת במקתי ואיל מלך בבל נלחמים (ירמיה ל"ד) בתלתא מלא דמלא ושארא חסר וא"ו בתראה ע"כ וכן כתב הרמ"ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא"ו תניין ודכוותיה על פי השנים הנותרת: (לז) לבנה. הנו"ן בסגול: (לח) פצל. בכל הספרים הצד"י בציר"י ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהצד"י בסגול על משקל שבר כשר. וכל הנקדנים טועים וכ"ד הוא הטועה כי דינו בציר"י כמו שכתוב במכלול דף ע"ד ובלוית חן ריש פ' כ"א מהשער השלישי ע"ש: בשקתות. בספרים שלנו הקו"ף בשוא ופתח ובמכלול דף קס"ז מנאו עם דומים אחרים שהם בשוא לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שאכתוב בישעיה דשמיא בשופטים ה': ויחמנה בבאן לשתות. כתב במסורת ג' מלין אנדרוגינוס פי' דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות ויחכנה הפרות (שמואל א' ו') ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח') עד כאן. ואיכא אחריני כגון ותקרבנו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מ"ט). ובעל המסורת הביא הני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו"ד בתחילתן ונו"ן ה"א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל"ב אבני העזר ובספר הרכבה אות וא"ו: (מ) ולא שתם על צאן לבן. מה שכתוב במסורת המסורת נאמר ה' וב' על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א' כ') צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו' והטו כמו ומלבד אלה כמלאו אחרים שבא בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים. כמה אדם על אחרים (ישעיה ז') ועי"ש על בניה תנחם (איוב ל"ח) כמ"ש רד"ק בשרש עלה. ולא מצאתי מסורת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכ"כ שם. ולא שתם על צאן לבן ד' סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם. ועשית חסד. זכרה לי אלהי ע"כ. ואף גם זאת איננה דוקנית דמסר ד' ולא מנתה רק ג' ומה שזכרה ועשית חסד פסוק הוא בשמואל א' כ' ועשית חסד על עבדך וגו' זכרה לי אלהי הוא בנחמיה סוף סימן ה' זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה ול"ע מאי שנא הני ננסבריני דכתב רד"ק ופי' סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר"ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך. ור' אליה כתב כי הוא ענין מחשבה כוונה ר"ל שהאדם חושב ומדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון משנה סבור הייתי וכן בדניאל ז' ויסבר להשניה זמנין ודת וקרובים דברי זה להיות כדברי זה: (מא) המקשרות. המ"ס רפה ובמקצת ספרים המ"ס במאריך: ליחמנה. המ"ס בציר"י בס"ם ובדפוס קדמון וכתוב במכלול דף מ"ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ"ד: (מב) ובהעטיף. במקצת ספרי הדפוס בפ' רבתי וכן ראיתי בספרי אשכנז ביתא מאותיות רבתא שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות. ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסורה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ספר תורה. אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד"ה לא מנאה עם אותיות גדולות ובחילופים כ"י הוא"ו והעי"ן לבדם במאריך לצ"א וכן הוא במדוייקים: **לא** (א) וישמע. רביע במ"ס: את כל הכבד. בלא מקף בין את למלת כל: הכבד. חסר וא"ו ושאר ליכא דכבוד באורייתא דכ"ף דידיה בקמץ מלא: (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום. שניהם מלאים. כי איננו אלי כתמל שלשם שניהם חסרים. כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב' מלאים בתורה וסימן ויצא יעקב. פן ירדף גאל הדם (פ' שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם כן במה שכתב עליו ז' חסר וכן במלכים ה' י"ג כתב כתמל א' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו' מתמול שלשום (יהושע ג') שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ"ס והוא מלא בכל הספרי' והאחרים כתמול בכ"ף. וכתב אור תורה שהמסורה כאן ז' בקריאה ו' מלאים וא'

חסר וזאת נ"ל עיקר. אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו. כתמול שלשום דוילא יעקב מלא וא"ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכותא מלא וא"ו באורייתא בר מן ד' חסרים וא"ו ומסר עליה' ד' חסרי' בלים' וסימן כתמל דראה אנכי את פני אביכן. מתמל דואם שור נגח הוא. ונחמל דלנס שמה. מתמל דוזה דבר הרוצח דכי יכריח. ומכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל וכן מלאתי במס"רת כתיבת יד פרשת שופטים כתמל מתמל ד' חסר והם ד' הנמלאים כמ"ש הרמ"ה ז"ל ועיין ג"כ במסורה גדולה מלכים ב' י"ג ושמואל ב' ג' על מלת שלשום: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. דין לחוד מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא"ו ומלא יו"ד אבתיך כתיב: (ו) ואתנה. בליר"י וכ"כ במכלול דף רכ"ב. וברב פעלים ולוית חן ש' ב' פ"ה ובספר א' קדמון כתיבת יד התי"ו בסגול ועיין מ"ש בס"ד ביחזקאל י"ג ול"ד: (ז) התל בי. הה"א בליר"י בכל הספרים והנה תמורת הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגוש. והמדפיס הרבה דברים ולא הואיל הטעו: והחלף. הפ"א בחטף סגול וחסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר יו"ד כתיב: (ט) את מקנה אביכם. לים כתיב מ"ם בנקבות: (י) ואשא עיני. השי"ן במאריך והנו"ן בתביר לא בזקף קטון: (יד) והאמרנה. מסיר עלי' לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה"א מכלל דשאר אורייתא חסר ה"א כתיבין ונו"ן פשוטה. ונוסחי דיקי נמי בכולהו הכין דיקי: (יז) הגמלים. הגימ"ל דגושה: (יח) ואת כל רכשו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע"כ. וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. עיין מ"ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (כו) ותנהג את בנתי. חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כז) בשמחה ובשרים. דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורייתא: (כח) לנשק לבני ולבנתי. חסר וא"ו וכל לישנא דכותא חסר: הסכלת עשו. עיין מ"ש בירמיה כ"ב: (כט) יש לאל ידי. ואין לאל ידיך דפרשה כי תצא וכל כיוצא בהן הוא מס' סופרים פ"ד. (ל) נכספה. הגימ"ל רפה: (לא) את בנותיך. בהעתק הללי בנתיך. ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד מתלתה מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא ופי' פן תגזול את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וא"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות: (לב) גנבתם. הגימ"ל דגושה והפי"ו בפתח: (לד) הגמל. הגימ"ל דגושה: (לה) כי לוא אוכל לקום. חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשה ויקרא עיין שם וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (לו) מה פשעי מה חטאתי. ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדוייק נמלא ומה חטאתי ע"כ. ובחומש ישן כתוב בידי אדם נכתב בלדו בס' ר"מ נמחק' וא"ו. ובספר אסמיא ליננה כלל. ובספר ר"ג ישנה ע"כ. ואולם מפי המסורת ידענו שהיא בלא וא"ו שכן נמסר בס' ואלה שמות מ' פסוק דלית בהון מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה אחד מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה. פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי השוא נע כי השלש נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השורש או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם המאריך כדוגמת כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגו' יְגָרְךָ רע וכן גְּבֻלְךָ לגירסת הספרים שהוא במאריך הַשְׁמִדְךָ וִיאַבֶּדְךָ לְהֵיטִבְךָ ודומיהם רבים וכן כתב לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בספר מסורת המסורת דבור רביעי וחמשי ומ"ש בפרשת בהעלתך אלא שיש לי עוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי: (מא) ותחלף. הלמ"ד בליר"י מחקיני: (מב) לולי אלהי אבי. כן כתיב לולי ביו"ד בספר ר"ג ובס' ר' יהודה וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אבל לולא התמהמהנו: (מג) הבנות בנתי. חסר וא"ו ממלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי: (מד) ועתה. ברביע לא בזקף גדול: (מה) ויריםה. בהעתק הללי ויריםה ירושלמי וירמה ואומר המסורה לית חסר עכ"ל. ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויריםה מלבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסורה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסורת קדמיתא דיקי: (מז) יגר שהדותא. בספר ר"ג כתיב שהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול איננו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקריה סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך. כן מצאתי בחומש קדמון כ"י. וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורת הנזכרת כי אינם ענין להם ככלל שהם היו ראויים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בשרש ויצאו מכלל חבריהם ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסורה שהיה ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן אלו. וגם שכל לשון שהדותא בלשון תרגום כת' בסמ"ך ואין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד ועיין עוד מ"ש באיוב ט"ז: (מח) גלעד. בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מלין ע"כ. ואין כן בספרים שלנו: (נ) תענה. בכל ספרים מדוייקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפרשת משפטים. ופסק על שני הסעיפים סוף דבר נתיישב למסורת א' שאומרת תענה ב' אחד סגול ואחד ליר"י אם תענה את בנתי אם ענה תענה בליר"י. ואולם בספר דקדוק כתיבת יד ישן מלאתי כתוב בלשון הזה כל מקום בכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח: (נב) אני. בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול דף רמ"ב: ואם אתה. מלרע שאין בו רק התלשא שהיא לעולם נראת המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב' תלישות אחת על האל"ף ואחת על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשט אחד שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפרשת בא: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם. מס' סופרים פ' ד' אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם חול. וכך הן דברי רש"י ז"ל. אבל בבראשית רבה אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם משמע קדש וחול. ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תוארו שמשמעו לכאורה קדש והוא חול לפי האמת ונמסק. ויותר מחוור בעיני מה שפירש מהר"ר יששכר במתנות

כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד ע"ז ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפ' לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול והו היא גם כן גרסת החזקוני שכתב אלהי אביה' משמע קדש וחול עד כאן וראיה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל שמשמע קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים. וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב) משמע קדש וחול כדבריכנא כל חד וחד בדוכתיה וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמעי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן. ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש. ועיין מ"ש בפ' האזינו אלה ואין אלהים עמדי: לב (ג) מחנה. במאריך לא בתביר: מחנה אלהים זה. הרי זה קדש מס' סופרים:

פרשת וישלח

(ד) וישלח. פתוחה: יעקב. דויירא בתביר לא במאריך: (ט) אל המחנה. הה"א במאריך בספרים כ"י לא המ"ם: והיה המחנה. בלא מאריך בה"א ולא במ"ם: (י) האמר. ב' וחסרים וא"ו וסימן האמר אלי שוב לארצך האמר לאביו ולאמו וכל אמר האמר באורייתא דכותא חסר ומסיר עליה כולהון חסרים במ"ב מלא ולא מסיימי ומסתברא בשאר' קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: ואיטיבה. בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרין יודי"ן: (יא) כי במקלי. כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג: (טז) ועירם. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ע ובלוית חן ש' י' שער א' ובספר רב פעלים: (יח) יפגשך. הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא לב"א ובס' דקדוק ישן כתוב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש חוסך וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקש ע"כ ומנהגא דילן כקמאי: למי אתה. בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדת בטעם: (יט) שלוחה. בתיקון ספר תורה ישן ספר אחר שלחה עד כאן. ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה ג' ב' חסרים ואחד מלא וסימן ואמרת לעבדך ליעקב. נאמלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב'). דנפתלי חסר. ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרשת ויחי: (כג) ויקם בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורה פרשת וירא ושמואל א' י"ט: (כו) כי לא יכל לו. כתיב בתיקון ספר תורה יכל. במספר יכול מלא ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בלישנא ואין זה במנייהם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכל נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (כז) שלחך. בספרים כתיבת יד מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א: (כט) כי שרית עם אלהים. יש מרז"ל מפרשים אותו חול ויש מפרשים אותו קדש עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' וילא: (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרכינו: לג (א) וירא והנה. בגלגל לא במקף: (ד) לוארו. לוארו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בס' הזוהר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד: וישקהו. נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושיר השירים רבה על לוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני וביניך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו'. ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קכ"ד: (ה) אלה לך. הלמ"ד בדגש: (ח) פגשתי. הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהת המדפיס: (י) כי על כן. כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחילופים כ"י לב"א: כראת פני אלהים. הרי זה חול מס' סופרים פ"ד: (יב) לנגדך. הגימ"ל רפה: (יג) הילדים. כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא מכלול: (כ) אל אלהי ישראל. עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו: לד (ג) ויאהב. בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א: את הנער. לב הנער. הנערה ק' וכן השני והשלישי ובמסורת כל אורייתא חסר בר מ"א ועבשו אותו מלה דפ' כי תצא וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים: (ה) והחרש. חסר יו"ד ובבאורם כ"י ב' חסר בתורה וסימן והחרש יעקב והחרש לה אביה. וכן במסורה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"נ וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מקלפנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון המרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל לישנא דקריא כי"ש דידיה במיר"ק מלא יו"ד ואם החרש יחרים לה אשה החרש חסר וקרי כי"ש דידיה ליכי יחרים חירק ומלא יו"ד ככללא דאמרן: (ז) כשמעם ויתעצבו. חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ביפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך: ויתעצבו. הצד"י דגושה: (ט) בנתיכם. הבי"ת דגושה: (יב) הנער. הנערה ק': (יד) לתת את אחתנו. חסר וא"ו וחסר יו"ד וטעה המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את היי וגו' נמסר שם אחתנו ג' בפסקא ב' חסר וא' מלא וסימן אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו מלא וכך הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותנו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב: (טו) נאות. בעפסס: (יח) וייטבו דבריהם. הטי"ת בשוא לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד העמדת היו"ד הנוספת בגעיא לאורות על יו"ד הבועל הנחה: (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו'. סימן חילוף ויבא חמור עירם וישמעו עירו עירו: (כא) שלמים. כתב ר' חייה המדקדק בס' עוב טעם פתח ולוית חן שער ב' פ"ז שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדוייקים: נקח לנו. במקצת ספרים במאריך בנו"ן לא בקו"ף: (כב) אך בזאת יאתו. בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו חסר כמ"ש הרמ"ה ז"ל וז"ל. אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב: נאותה לנו. בהעתק הללי בהמול ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרי' בלישנא וסימן נמסר במסורה גדולה ערך מל ודע כי במסורה הנזכרת נמנה בכלל

החסרים

ספרים ואם לא שמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לפרש במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל ספרים וכן מלאכי מסורת כ״י להמול ב׳ חד חסר וחד מלא והם כמ״ש. אחר כך שמח לבי ויגל שכוונתי למה שכתב הרמ״ה ז״ל. כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאי׳ וא״ו בר מן חד חסר להמל דסך בזאת נאות. עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסורה זו שנאמר ה׳ חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים אחרים והם כאשר הם נמלים דפ׳ וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז׳ חסר בלישנא וכן במסורה קטנה שבמקרא גדולה אלא להמל לכם כל זכר חמור עליו ז׳ חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג״כ הרמ״ה בפרטי הספרים: כאשר הם נמלים. חסר וא״ו ומלא יו״ד ומ״ש המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לסמוך עליו: (כה) בהיותם. הה״א בשוא לבדו ולא כהנהגת המדפיס בשוא ופתח: שני בני. בס״ס ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל למלת שני: (כח) אשר בעיר. במקף ובלא טעם אשר במלת אשר: (כט) טפו. ד׳ מלרע וסימן מפרשי נד״ס ב׳ כ״ה: (ל) ובפרזי. הזי״ן דגושה: ונאספו. הפ״א רפה: (לא) הכזונה. במכלול דף ק״א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא. ובנוסחא אחד אלפיות רבתות הזי״ן רבתי אבל בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ודפוסים ישנים אינה רבתי. גם לא נמנית במסורת שלנו ריש ס׳ בראשית וריש ד״ה באלפא ביתא רבתות: אחותנו. בהעתק הללי אחתנו ירושלמי אחותנו ובכל הספרים מלא בוא״ו וכן ראוי להיות ע״פ המסורת וכמו שכתבתי על פסוק לתת את אחתנו: לה (א) בית אל. שכתבי מילי ברונא דספרי כמ״ש ריש פ׳ לך לך: (ב) הסרו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו״ד וטעה על המדפיס שכתבו ביו״ד והוא עצמו מסר עליו ב׳ חסר והסרו ערלת לבבכם (ירמיה ד׳) ושם כתוב והסרו בוא״ו וכן כתב הרמ״ה ז״ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו״ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א׳ וחסר יו״ד בתורה: בתוככם. הכ״ף בשוא לבד כמנהגנו: (ה) סביבותיהם. בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עד כאן לשונו. עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ספר תורה ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא״ו וכן במסורת כתיבת יד ב׳ מלא דמלא וסימן ויהי חתת. ויעזבו את ה׳ אלהי אבותם (שופטים ב׳) וכן הוא במסורת שלנו בשופטים גם הרמ״ה ז״ל כתב סביבותיהם דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא״ו וסרין יודי״ן ותרין חסרין וא״ו ומלאים תרין יודי״ן וסימן אשר סביבתיהם דויקם קרח ומגרש לערי׳ סביבתיהם: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים. התרגומים תרגמו מלאכיא דה׳ וכן פי׳ רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש״י ז״ל פי׳ קדש והכי מוכח בפ׳ ד׳ דסנהדרין בכל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דכד מייתו כי שם נגלו אליו האלהים לאל העונה אותי ביום צרתי: (י) יעקב כי אם ישראל. העי״ן בשוא ופתח ולמ״ד ישראל בפתח: (יד) מצבה. בלא מקף: וילך. הלמ״ד רפה ברוב הספרים וכן נראה מדברי רד״ק במכלול דף קכ״ט כמ״ש א״ס ועיין פרשת ויצא סימן כ״ח: (טז) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ״ל וכן בתיקון ס״ת ישן לבוא ס״א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולהו מלין בר מן פ׳ וסימן נמסר ריש פ׳ ויחי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ״ה ז״ל מסר ז׳ חסרים וא״ו ומלא א׳ באורייתא בלשון מסרתנו: (יז) בהקשתה. בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ״ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ״כ הרמ״ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא״ו כתיב: גם. הגימ״ל רפה: (יח) ויהי. בבני גרימין: בן אוני. לא ליפסקינהו בתרין שיעין כ״ת: בנימין. מלא על פי המסורה ומקוטע פרק אלו נאמרים כמ״ש בפרשת וזאת הברכה: (כב) ויהי בשכן. א״ס כתב לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק אחד ובבחינה האחרת הוא ב׳ פסוקים לכן במקרא טעמיו ב׳ טעמים. בבחינת היותו פסוק א׳ ראובן ברביע. וישכב בפשטא. בלהה בפשטא. אביו בזקף קטן. ישראל באתנח. ובבחינת היותו ב׳ פסוקים ראובן בזקף קטן. וישכב בזקף גדול. בלהה בטפחא. אביו באתנח. ישראל סוף פסוק. ובגליון א׳ מס״ם המוגהים ישראל קדמאה בזרקא ופשטא. והוא בזקף קטון ובגולתא עכ״ל. וזהו על דרך שכתבנו בטעמת הדברות: (כז) אשר גר שם. הגימ״ל במאריך כמו שכתבתי בפ׳ בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדוייקים כת״י: לו (ב) אהליבמה. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכוותא: בת ענה. הבי״ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק׳: (ז) רכושם. מלא שלא כהגהת המדפיס וכ״כ א״ס וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ״ה בפ׳ לך לך סימן י״ד ע״ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר וא״ו או מלא וברוב הספרים מלא וכן במסורת כ״י קדמונים מטוליטולא כתיב עלין תרין מלאים דוגם הקמצי את בריתי מגוריהם כתיב. אך קשה כי בפ׳ ויגש על מגוריהם כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ״ה מגוריהם דפ׳ וישלח ודפ׳ ויגש מל׳ וחד חסר דוגם הקמצי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא״ו ומלא יו״ד עכ״ל וכ״כ בעל מנחת כהן בפ׳ וארא ג׳ בתורה ב׳ מלא דמלא וא׳ חסר וא״ו דפ׳ וישלח ודפ׳ ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא״ו ע״כ והלשון שנמסר במ״ג משובש ואין לסמוך עליו: (ח) וישב. בשי״ן ימנית: (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום. אין שם פיסקא: (יג) בני בשמת. בי״ת בני בדגש והשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי״ת רפה: יעיש. יעוש ק׳: יעלם. העי״ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי״ת דגושה: אלוף תימן. בקצת הדפוס כתיב תומן וק׳ תימן וכ״כ במנחת כהן וכן מלאתי בס״א כ״י ובספרים אחרים כ״י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן ביו״ד וכ״כ א״ת בפתיחות. וזאת להרמ״ה לפאת נגבה תימנה מלא יו״ד כתיב וכל סימנה דכותא ומסיר תימנה תימן תימני מלאים באורייתא דכוותא מארץ התימני מלא יו״ד דכותא וכל התימני דכותא תימן חוטר מלא יו״ד כתיב וכל תימן באורייתא דכותא לימין המשכן התימני כל לישנא מלא יו״ד כתיב: (טז) אלוף קרח. דרים פסוק במאריך ובמקף בספרים כ״י אעפ״י שאינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו״ד בין תרין ממי״ן הרמ״ה ז״ל ויש בו דרש בפ׳ הזוהר: (כו) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי״ת בגעיא: (כח) דישן ערן. הדלי״ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ״ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ״כ הרמ״ה ז״ל וז״ל. בפ׳ בני שעיר הם שבעה ודא מפורשא במלא וחסר לפום רובא דנוסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא״ו וחסר יו״ד כתיב ודשון ואצר. דשן תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר. ודישן תנינא מלא יו״ד כתיב ואצר ודישן אלה אלופי החרי. דישן רביעאה מלא יו״ד כתיב ואלה בני דישן חמדן. דישן חמישאה מלא יו״ד כתיב אלה בני דישן עוץ ואצר. דישן שביעאה מלא יו״ד כתיב אלוף דישן אלה אלופי החרי. ואקי ודישן ואלו ז׳ תמר פ׳ כלם מלא יו״ד וחסר וא״ו כתיב עכ״ל וכן דעת חכמי הלכסתים ובעלי המסורת כמ״ש ר׳ אליה הלוי המדקדק בספר שברי לוחות ע״ש: לאלפיהם. הדין לחוד חסר וא״ו בכל לישנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא״ו תנייתא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ״כ הרמ״ה מרחבות חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין מלין כתבן וקריין ואיכון חד שמא הרמ״ה ז״ל: הדר. השלישי ברי״ש וכ״כ הרמ״ה ז״ל הדר ושם עירו פעו דין לחוד כתיב עם רי״ש ואחרא הדד עם דלי״ת וכ״כ רד״ק בד״ה דהפ׳ בדל״ת ובתורה ברי״ש ע״כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא למילתא כל הדר ועיין בתיי: (מג) מגדיאל. הדלי״ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) וישב. פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא״ו ע״פ המסורה והעתק הללי וספרים מדוייקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וא״ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ״כ בעל הטורים. וז״ל הרמ״ה ז״ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא״ו כתיב בר מן חד לחוד חסר וא״ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא״ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה בפלגיה וילפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפילו בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דליהוי משמע כמי כמאן דלא כתיב ביה וא״ו דמשמע לא כתבי לו ברית כהונה לכלות מולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ״ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י״ז מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר בתמורה רבתא: (ז) תסבינה. התי״ו רפה: (יב) את צאן. נקוד על את והכי איתא במ״כ ותדוכתי אחריני כמ״ש בפרשת לך לך סימן ט״ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ״ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו״ד ועם הה״א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ואחרא אפוא בוא״ו וחסר יו״ד ועם האל״ף בסוף כתיב: (כ) הברות. במקרא גדולה יש גמגומים במסורות וכ״ל עיקר שזה חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה ודפ׳ ואתחנן ובארת אלונים חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ״כ הרמ״ה ז״ל בארת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו׳ ובארת אלונים וכל שאר בורות כתיב בוא״ו בתראה וחסר וא״ו קדמאה וכן הבורות דכותיה: (כב) תשלחו בו. הבי״ת רפה: (כג) כתנתו. התי״ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא״ו ובב״ר פ׳ ד׳ סימן י״ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ולימתי פרע לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ופי׳ היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעצת כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע״כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ׳ נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א״ר זבדאי א״ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסודם אל תבא נפשי וגו׳ כי באפם הרגו איש וגו׳ ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח״כ סייעו לוי: וישלכו אתו הבורה. במסורה גדולה י״ג חסרים יו״ד בלישנא ומני כולהו ולית בהון ז׳ באורייתא וליה דין בהדייהו דאלמא מלא הוא אבל הרמ״ה ז״ל כתב בהדיא וישלכו אתו הבורה חסר יו״ד בין למ״ד לכ״ף ומני ח׳ חסרים לשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס׳ בפרשת ויצא ו׳ מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדוייקים: (כה) לאכל לחם. האל״ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כתיבת יד וספרי הדפוס לאחרונים: הולכים. דין לחוד מלא וא״ו ויו״ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל אחרא באורייתא חסר וא״ו מלא יו״ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי״ת רפה: (כח) וימשכו. הפסק בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק מספר הללי חסר יו״ד וכן כתב המאירי בת״ם שלו וכן כמלא בקצת ספרים כתיבת יד אבל הרמ״ה ז״ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו״ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותיה וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דליתא במסורת ג׳ חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועיבדיהו ע״כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו״ד כתיב עכ״ל וא״ס כתב שכן עיקר: לח (א) עדלמי. הלמ״ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס״א ותקרא כאחריו שבענין. ובספרים המוגהים בטליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ״כ הרמב״ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג׳ ויקרא וג״ב סימן. ער דהכא. גרשם דספר שמות סימן ב׳ ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד״ה א׳ ז׳ ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ו) לער בכורו. דין לחוד מלא וא״ו וכל שאר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס״ס לא בדגש: נתן זרע. התי״ו בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא הגימ״ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי״ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ״ד דגושה: (טז) תתן לי. הלמ״ד רפה: (כג) תקח לה. הקו״ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בתיו ובמקצת במאריך אחר הקו״ף: הגדי. הגימ״ל דגושה: (כד) הוציאוה. טפחא באל״ף: (כה) הוא מוצאת. ב״ר פ׳ פ״ה אמר ר׳ הונא היא והוא כתיבים לאחת וכ״כ בעל יפה תואר שם סימן י״ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורת וכו׳ שתיכף שכשנזכו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע״כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב״ע: הוא מוצאת. כתובות פ׳ מציאת האשה וסוטה פ״ק ומציעא פ׳ הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו׳ ורש״י גרים מוצת חסר אל״ף מלשון ויצת אש בציון וכבר כתב הריטב״א ז״ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך לא גרי׳ דהכי גרים במסכת הזהב בגמ׳ אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ״כ בהדיא רש״י בפי׳ ב״כ היא מוצאת מוצת ק׳ לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי׳ ר״ח ז״ל: לו אנכי. הלמ״ד בדגש: והפתילים. בהעתק הללי והפתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ״ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ״כ הרמ״ה ז״ל והפתילים מלא דמלא בתרין יודי״ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. בא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז׳: לט (א) פוטיפר. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו״ד ומלא וא״ו וכל פוטיפר דכוותא ובמסורת אשכחנא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח הלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ״ה ז״ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין לחוד מלא וא״ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדוייקים ובנ״א

בחילופים כ"י: מַרְאֶה. בס"ק כ"י כתיב בגליון בהללי מַרְאָה בליר"י: (ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא וגו'. בכל ס"ס אין כאן פסקא והרמב"ם כתב ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שאינן פתוחות וכתב שם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברים האלה מעלו ע"כ ובמקרא כ"י כתוב כאן בתורה לא פסיק וכתב א"ת שכן עיקר אעפ"י שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריוח כדין פרשה פתוחה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו ממאן בו בתכלית המיאון. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי: (ט) שזה. הזי"ן דגושה: (יד) הביא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקרא מדוייקים רפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. השי"ן בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בפשטא: אצלי. בזקף קטן: וינס. בטעמא ובס"ס ויעזב במירכא בגדו [נ"ל בתביר] אצלי בטעמא וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע במקרא כ"י כתוב בגליון מתחלפת כִּשְׁמֹעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' והוא הראשון מאלפא ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וקרי יו"ד במסורה גדולה: (כב) האסירים. בכל ספרים מדוייקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסורה כבאר לא נמנה בא"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"ס כ"י נמסר עלין לית וחסר יו"ד תנייתא וכן הוא בהעתק הללי והמדפיס נשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי ז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב. אסורי' דפסוק הב' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותא אשר אסורי' בבית הסהר. את כל האסירים אשר בבית הסהר דויזן של בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כג) רואה את כל. את במקף ובלא מאריך במדוייקים וכן נראה בחילופים בנ"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף בר מן שבעה וזה אחד מהם ועיין מ"ש בתהלים סימן קל"ה: (ג) ועל שר האופים. דין לסוף מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. הבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הללי שריגים ירושלמי שרגים עכ"ל ומיישנא הכא לשנשתא דכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ודלא כחד מינייהו ואשכחנא נמי מסורה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים כן כתב הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה. שלשת השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כתוב בדבור חמשי מס' מסורת המסורת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתהלים סימן קמ"ז: (יא) ואשחט. עיין מ"ש בישעיה כ"ז על שחטי הילדים: (יג) והשיבך. הוא"ו בפתח. והשיבך ה' מלרע בסגול וסימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרש שום. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בספרי ספרד ובדפוס ישן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכותה מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן עד כל ימי הארץ. ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אותך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הללי והוא עצמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מטעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) ואת שר האפים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) מקץ. פתוחה. כתוב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון. ויצא ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויצא: והנה עמד. והנה בטעמא עמד במירכא: (ב) ופרעינה. מלא יו"ד כתרגומו שבעינן. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ופרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הללי ודקת בתרא חסר וכן יפת בתרא וכן והבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) ועבות. מלא וא"ו תנינא בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. עבת ד' חסרים דחסרים בלישנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרות העבת ב' בפסוק. ערים גדלת ועבת. ושאר עבות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה והמדפיס עצמו הביא מסורה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטן בלמ"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. דותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דותרא בסכומי מלא וא"ו וטעות הוא דרובא דנוסחי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (ט) את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מקף והשי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריו ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסורת עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסיר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודריש ליה נמי באנפי אחרינא ע"ש: (יח) עלת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכן הוא ע"פ המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתראה וסימן נמסר במקרא גדולה בריש פ' צו כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורה בשרש עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסורה שלנו ובסוף דבריו כתב אשכחנא הספא דכל אורייתא עלה עולה חסר דחסר כתיב בר מן ד' מלאים חסר

וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה והעלים עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי דייקא העלת אמריתן רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתראה ואמרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייעא לרובא עכ"ל ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות: דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ותאכלנה הפרות הרקות. ושבע הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. הרביעית ברי"ש וריי"ש בתרא בללי. חזקוני: (כב) וארא בחלמי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתוב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך והראשון שבפרשה ושדופת קדים והמדפיס שכתב עליו לית וחד שדופת הקדים טעה וכן מצאתי מסורת כ"י שאמרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימנהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזהו ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי: למחות אחריהם. במסורת כל בראשית אחריהן בנו"ן בר מן חד למחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תניינא דכתיב אחריהם במ"ם הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלי' הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בשר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' חסרים וסימן ודקת הבשר דותאכלנה הפרות קדמאה וחד בלישנא נמי חסר ותבלען השבלים הדקת תניינא ואית נוסחי דכתיב בהו הדין נמי מלא ורובא דנוסחי כתוב ביה חסר ואמרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. סימן קדמאה הגיד לפרעה תניינא הראה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הללי והרעת חד חסר בלישנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ותאכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעת. והרעות רעות מאד (ירמיה כ"ד) מליעלה חסר. אחר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסרים ופי' הרקות והרעת בתראה. לא ראיתי כהנה בכל ארץ. לרעת ושאר אורייתא מלאים: העלה אחריהן. עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: (לא) אחרי כן. תרתי מלין כתיבין ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול ברוב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קס"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר ירא ה' ד' מנהון מלעיל ודין הוא מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אחת פי' שזה לבדו נמצא המירכא במ"ם כמ"ש בנחום ג' בס"ד: (מה) ויקרא פרעה. העי"ן בגלגל ברוב ס"ס: שם יוסף. ברוב הספרים שם בלא מאריך: צפנת. במקצת ס"ס אין מאריך בצד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. העי"ן בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ואף במקצת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב צפנת פענח סימן חד שמא ותרין מלין כתבן וקריין ובחומש קדמון כתוב שצריך לכותבם בתיבה אחת: אסנת. ברוב ספרים האל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על לרמן: פוטי פרע. תרתין מלין ובלא מקף ביניהם במקצת ספרים מדוייקים והכי איתא בירושלמי פ' א' דמגילה ואתיא אליבא דת"ק דמסכת סופרים וכ"כ הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא וכל פוטי פרע דכותא עכ"ל. וכ"כ המאירי בק"ס שלו ובמסורת ג' ותרי מלין. ונ"ל שהיא שבפרשה זו וב' בפ' ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך במ"ם של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד ענינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ג: (נ) וליוסף ילד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כנגד כללי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים בדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסורה אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל יולד ודין: (נב) עניי. העי"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדוייקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ע' חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ומי שכתבו חסר לא טוב עשה: האצלות. בגלגל בה"א: (נו) על. בטעמא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת חסר וא"ו כתיב ודכותא בענינא אחרים לשבר אל יוסף וכל לישנא באורייתא דכותה חסר ומסר עליה כל לישנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר במ"א מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי: חזק. הזי"ן בפתח:

מב (ב) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: ונחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר ממצרים. וכן כתיב ממצרים בפ' אשמים ונשבר ג"כ לאפוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסימן נמסר בפ' וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בספ' בראשית: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלוא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפ' שלח לך: (כד) וַיֶּאְסֹר. פ"א הפועל בשוא וסגול מכלול דף קי"ד ושרשים והמסורת עליו לית רפה וכל בפתייא דמשון כותים ומסורת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם וַיֶּאְסֹר יוסף מרכבתו דפ' ויגש וַיֶּאְסֹר את רכבו דפ' בשלח ופי' רפי ר"ל האל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האל"ף בשוא נח ולא שתהיה הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרוא דגש לשוא שהוא אות אחה"ע ורפי כשהיא בחטף פתח או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' והך מסורה בארייתא שמיהא לי עובדא דהא אשכחן וַיֶּאְסֹר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן וַיֶּאְסֹר אזור במתניהם (איוב י"ב) לכן נ"ל דמסורה קיימא עפ"י עדיפא דהדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פ' תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו

על אודות שבאלו חסר יו"ד כתיב ודכוותה ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי ואחר שאינון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מאריך בכ"ף: (לג) אשר אכסנו. מאריך בנו"ן: (לה) מריקים. בלא מפק: לצרור. בתיקון ספר תורה לצרור ס"א לצרר ע"כ. והרמ"ה כתב לצרור כפשטה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן (לח) ויאמר לא ירד וגו' אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשורק והקו"ף בשוא חזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל הקבר בשיבה אותם מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכוותה מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אליו מלאים יו"ד כתיב ודכוותה את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד: מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אליו תרוייהו בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' בפסוקי דייקי בליש' וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער פ' פסח. שובו לכם לאהליכם ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאל האיש: שאל האיש. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול משקל פעל ובמאמר המאריך שיש לי האריכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים שאין כח המאריך ככח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: הידוע נדע. במ"ג יש מקומות רבות חלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב הידוע ס"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן לית ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי מלא וא"ו מיהו נסיב אל"ף בסוף תיבותא: פעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (טו) הזאת. הזי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק ובמאמר מיוחד לזה הענין הרחבתי הדבור בעזרת ה' לבאים ואין כאן מקום להאריך: (יח) וייראו. בהעתק הללי וייראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתוב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק וייראו האנשים אחד נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה שלא כדברי ר' אליה הלוי בפרשת ז' ממאמר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים אחד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכוותה מלא ודכוותה וייראו מכם ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו וחברו. ירושלמי באמתחתינו מלא וחברו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסורה קטנה שנדפס מסורת עליו כולם חסרים פי' חסר וא"ו גם במסורת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחתיכם אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר אכל. הבי"ת בקמץ חטוף. חזקוני: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת וחברו ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם וס"ם לא לנו פי' ר"ת ואחד פסוק סימן ועיין בריש שער שני לוחות מר' אליה המדקדק עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמור ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגשין בקריאה והם שנים האמורים ותביאהם ממושבותיכם תביאו לחם תנופה פ' אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) ובפי' הרמב"ם לספר יצירה כתוב אבל באלף אינו בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר הורה על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אחי בבבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת ערומים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחוו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא. חזקוני: (לד) משאת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיס שכתבו מלא טעה ולא זכר מסורה שלפניו האומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בליש' וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק וחסרים וא"ו ואחרא מלאים: מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיא: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל היכא דקרי שי"ן דידיה בחירק מלא יו"ד בהדין לישנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה אינשי וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפויה מכלול דף ק"ס: נקים. בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת כזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסורה גדולה נקים ג' חסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו. והיה כל אשר יצא ואלאחריו. ר"ל שר"ל ב' חסר בענינא שלשתם הם ביהושע ב' ועל כרחך צריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן למסת נקים ילעג (איוב ט') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים ובירמיה ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במס' קטנה שנדפס וגם בכ"י לית מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי וז"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכותיה והייתם נקים מה' ומישראל דבאלה מטות: (יא) וימהרו ויורדו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב וירדו ס"א ויורדו ע"כ. אמנם במסורה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד ומאילא משמע דמלאים וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל בהדיא וימהרו ויורדו איש מלא וא"ו קדים לדלי"ת וחסר יו"ד קדים לדלי"ת ודכוותה ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טו) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפ' שלח לך ודלא כאותן דכתבים חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני ס"א כמוני עד כאן ובמסורת כל אורייתא חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (טז) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ובסגול הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה וסימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פ' ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) האיש. בגזר גדול: הוא. בשופר יתיב:

פרשת ויגש

(יח) ויגש. פרשה סתומה: דבר. הדל"ת רפה: (כא) הורדהו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה גם חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה ודכוותה ואמר אל עבדיך הורדהו אלי תרין ותרויהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתיב עכ"ל: (כג) הקטן. הקו"ף דגושה: תספון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה ובספר שמן ששון ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תוספון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. וימיתהו במגדו (מלכים ב' כ"ג) בתראה מלא. טעות הוא ור"ל קדמאה מלא בתראה חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב: מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא. בנימן אחיו ויבך ובנימן שניהם חסרים כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופים בן אשר ובן נפתלי שנדפום לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לב"נ כולה לומר המאריך במ"ם ואולם במקרא אחרת כתיבת יד הנוסח בחילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי במ"ם וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מפירוש המזרחי נראה שכתוב צוריו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר נמסר עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה. והנה לצדיך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל אלקם צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכוותה בר מן חד חסר יו"ד וסימן וירץ עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה כו כתיב כיו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסורת גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם מלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין רק צַוָּארָו דוירץ עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא ורזא דמילתא בזוהר דף כ"י: (יז) ולכו באו. בזקף לא במאריך פתח ולכו: (יט) ואתה צויתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשא אתא כדאיתא בספר הזוהר: (כ) ועיניכם. חסר יו"ד תניינא עפ"י המסורת וסימן נמסר במסורה גדולה והוא ג"כ חד מן זוגין חד ע' וחד וע' ולית דכוותה בקריאה עיניכם לית ועיניכם לית וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ועיניכם מלא תרין יודי"ן כתיב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכותיה מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועיניכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי בציר"י: אל תחס. חסר וא"ו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב' הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם בנוסח הראשון של הללי מכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון שבפסוק מסורה אחרת וז"ל ג' כתיב כן ועי' פסוק בסיפ' מן ג' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסורה אמת וכיוצא בו בפרשת על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ע' פסוקא דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכ"כ הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולסוף לא יחליפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר וכלהון אתנת בלישנא חסרים דחסרים ולית ומוכחא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנת בתראה הוא בפ' ויגש דין ועשר אתנת: נשאת. בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסימן ועשר אתנת נשאת. אניות תרשיש (ד"ה ב' ט') בתראה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג כאן: מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזוהר ודכותיה במראת הצבאת דויקהל: יעקב יעקב. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגוויהו כמ"ש בפ' שמות על משה משה (ג) מרדה. הרי"ש בשוא לבדו: מרדה מצרימה. אל תשמע לקול המלחם שמסיקין סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה בקריאה וסימן נמסר במ"ג סוף ד"ה וזה אחד מהם ומסורה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ח דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. עוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים וסי' נמסר במ"ג פ' כי תבא ואין זה מהם: (ד) גם. רפה: (ו) ויקחו את מקניהם. מלא וכבר טעות ובלבול במסורות כאן ובפרשת וישלח ובעל אור תורה האריך מאד על זה. כלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר לומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמלא ובהללי וגם מפי הרמ"ה ומאירי וס' שמן ששון שזה אינו מן החסרים והריני מליץ לפניך דבריו של הרמ"ה ז"ל נכונים וברורים אין בהם נפתל ועקש. מקנהם ג' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח. ויהלם בלחם בכל מקנהם דויגש. מקנהם דוישבו בני ישראל את נשי מדין בפרשת מטות. ושאר לישנא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. ומקנכם רק נשיכם וטפכם בפרשת ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דמסרי עליה ד' חסרים בתורה בלישנא קא מפיק תלתא מנהון מקנהם וחד מקנכם כדאמרן: (יא) קהת. כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים. ואל תחוש להגהת המדפיס שהרי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודעזרא וכן במ"ג סוף קו"ף ואם כדברי המדפיס הוו להו תלת. עוד מצאתי מסורה אחרת כ"י וז"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת מררי גרשון וקהת וכל המסורות אמת לדקו יחדו: (יג) ופוה. כתב אור תורה שמלא הוא"ו כפה. בהללי וס"ת המוגהים ובגליון אחד מהם היה כתוב מתחלפים ופוה בדגש. רוצה לומר שזה מחלוקת אך היה טועה לעיקר שהוא"ו רפה ורד"ק בפ' עם סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקרית

דגש

דגש וחטופה לפום דפיכסם: (כא) גרא. הגיה"ל דגושה: (כג) ובני דן. בנוסחא כ"י במקף ותלא טעם אחר למלת ובני וכ"כ בחילופים ובמסורה ד' סבירין ובן וקריין ובני וסימן ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן עזריה (ד"ה א' ב') ובני אוהל בדן (ד"ה א' ז'). ובגמרא פרק מי שמת ההוא דאמר להו נכסי לבְנַי הוה ליה ברא וברתא מי קרו אינשי לברא בְּנַי ולאוקי לברתא מעשור נכסי קאמר או דלמא לא קרו אינשי לברא בְּנַי ולמושבא לברתא במתנה קאמר א"ש ובני דן חשים א"ל רבא דילמא כדתנא דבי חזקיה תלמד שהיו בניו מרובים כחושי' של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אומר ובני איתן עזריה ע"כ. ויש להקשות אמאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה. עוד קשה אמאי לא אדכרו קרא אחרינא דובני אוהל בדן. ונראה לי לתרץ דרב יוסף אמר לך דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן ונו' ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אוהל בדן דדכותיה הוא. ובב"ר פ' צ"ד סימן א' י"א חשים בן דן השלים מנין שבעים. ופי' בעל מתנות כהונה אע"פ שכבר נמנה במנין האמור מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחוטים של קנה כדאיתא במסכת ב"ב היה נחשב למנים וכן כתב הא"ב"א. והו איכא התם במדרש רבתי בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכן צריך לגרוס באגדת שמואל ופירש הא"ב"א בתורתו של ר"מ שהיה מדקדק לכתוב פרט הדברים כהוייתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ"ש בפרשת בראשית אצל והנה טוב מאד: (כו) כל הנפש הבאה. הבאה בקדמא והוא חד מן ג' מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה: (כז) הבאה מצרימה. הבאה חד מן ג' מלעיל וסימן נמסר במ"ג פ' ויצא ובסיום ב'. וסימן אתרין דהכא עליון למעלה ותחתון למטה: (כט) ויאסר יוסף. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף קי"ד ועיין מ"ש בפ' ויהי מקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם: (לד) גם אבתינו. הגימ"ל דגושה: מז (ג) רעה צאן עבדיך. ה"א כתיב בסוף שינוי ע"פ המסורת אע"ג דהוא לשון רבים: גם אבותינו. הדין לחוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו: (ד) לגור בארץ. בזקפא לבד בלד"י: (ו) הושב. השי"ן בציר"י: (ט) מגוריהם. הגימ"ל רפה: (יא) ויושב. ליח מלרע: בארץ רַעְמְסֵס. כתב רשב"ע ארץ גשן כלל בארץ רַעְמְסֵס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רַעְמְסֵס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי עברי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות על פסוק ושמלה בארץ פי' ארץ גשן היא רעמסס נשני שואין הראשון נח והשני נע וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח פתח הרי"ש ושוא פתח העי"ן כן הוא בפ' ואלה מסעי וע"פ את פתם ואת רעמסס כתוב בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל ועיין מה שאכתוב גם כן בריש סדר ואלה שמות: (יד) בארץ מצרים ובארץ כנען. הבי"ת רפה ומאריך באל"ף: ביתה פרעה. הפ"א רפה: (טו) כל מצרים. הכ"ף רפה: נגדך. הדלי"ת דגושה: (יח) גויתנו. הגימ"ל דגושה וכן גם אדמתנו: (יט) אדמתנו ואדמתנו. למדנחאי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתראי וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי במסורה כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ובפסוק למה נמות לעיניך גם אנחנו כתוב ב' פעמים אדמתנו קדמאה ותניינא לא כתיב וא"ו בריש תיבותא ואיתאה נכתב וא"ו כל ימיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן: ותן זרע. התי"ו בסגול: (כד) ולאכל. האל"ף בחטף פתח: (כז) ויאחזו. בגלגל:

פרשת ויחי

(כח) ויחי. אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל וכמ"ש בריש פ' ויצא וכן במקר' כ"י אע"פ שיש שם היכר להפסקת הפרש' כתוב שם בתורה לא פסיק: (ל) אנכי אעשה. בס"ס הישנים מצאתי העי"ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עלי' יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ח: (לא) ויאמר השבעה לי. מלת השבעה מלרע: מח (ז) מתה. ענין מ"שא בס"ד בפ' בא על מלת וככה: לבא. בהעתק הללי לבוא ירושל' לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ע' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפ' ויצא: ואקברה שם. השי"ן בדגש: (ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בציר"י: (יב) לאפיו. הפ"א דגושה: (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפין: (יח) כי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקץ. ומסורה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא: (יט) יהיה לעם. הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהיא בדגש השני: (כ) לאמר בך יברך. הדין לחוד מלא וא"ו באוריי' והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל"ב: ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב' חסרים ומנו ישמך ה' כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כ"ט) ועיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום ופ' תרומה על לאום: מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. בב"ר פ' צ"ח דרשו אֶל ישראל לשון קדש כאלו נקוד ציר"י ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פ' ויצא: (ג) ראובן בכרי אתה. כתב בעל המסורת ב' מלעיל וסדרו ואפרים בכרי הוא (ירמיה ל"א): (ו) עקרו שור. במקף לא במאריך: (ז) ארור. חד מן ה' פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בפ' משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרש' תרומה על משקדים בפסוקים. ובפ' וילך על וקם העם הזה וזנה. (ח) יהודה. ברוש הדף בס"ס יו"ד בי"ה שמ"ו: (ט) מטרף בני עלית. בפ"ק דסנהדרין גבי דרשות פסוק ובצע ברך ונו' ר' מאיר אומר לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצע ברך ונו' ופי' רש"י כנגד יהודה שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכתבו התוספות והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן אם אודיתא ולא בהיתפתא עכ"ל. ולפי זה צריך לומר דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא איהודה קורא בני והכי קאמר מטרף ר"ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית שסלקת את עצמך והודית שממך נתעברה וכן משמע מפי' רש"י על התורה אלא שפירשו גם על יוסף כמדרש הב"ר ומ"מ צריך לפרש מלת בני עם מלת עלית כמ"ש הרב המזרחי וכן פי' החכם ן' עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף טעמה שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק: (י) עד כי יבא שילה. כתב הבחיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד ועל כן בא הטעם במלת עד להורות שאינו נמשך אחר כי יבא שילה ומזה תרגם אונקלוס עד עלמא והרגם כי יבא שילה דייתי משיחא. והמתרגם עד דייתי משיחא טועה ועניין הכתוב וכו' ע"ש: עד כי יבא שילה. במדרש איכה רבתי בשילהי פ' על אלה אני בוכיה דבי ר' שילא אמרי שילה שמו של משיח שנ' עד כי יבא שילה שלה כתיב ע"כ. ופי' בעל מתנות כהונה דמדכתב שילה בלא וא"ו לבסוף קרי ביה שילה הלמ"ד קמוצה והיה דורש כן לפי' כשמו דר' שילא וכן כל חד וחד מאינהו דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ' חלק בסוף ענין משיח ובב"ר פ' צ"ח עד כי יבא שילה מי שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתי' חסר יו"ד קרי ביה שלו ע"כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו"ד וכן הוא ע"פ המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל שילה מלא יו"ד כתיב ונסיב ה"א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פ' ויחי שילה דהכא ביו"ד ה"א ובפ' בראשית דף כ"ה שילה דא משה חשבן דא כדא ולו יקה"ת עמים. אחוון ולו"י קה"ת ע"כ והדרש' על כל האותיו' כמו ש"ת דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב ארחין אשמעינך דמה שכתב' בת"ק שבדפוס ליה כתיב כן וחד שילו כתיב עמוס הוא וצ"ל וחד שלו כתיב חסר יו"ד כדכתיב להו ואזיל התם במ"ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו צ"ל כי נגלה ה' אל שמואל בשלו (שמואל א' ג') עוד צריך לדעת כי שם במסורת יש חסרון יוכל להמנות וכן צ"ל וג' כתיב שילו מלא יו"ד בלישנא וסימן ולאיתם והנה אם יצאו בנות שילו (סוף שופטים) ב' בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז') ושארא שילה כתיב: יקהת. דגש הקו"ף לתפארת: (יא) עירה. עירו ק' וכ"כ רמ"ה ז"ל לכל בני שער עירו מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא מלא ונסיב וא"ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אחרינא מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ומת רעליה כה כתיב כו קרי. ובב"ר פ' צ"ט אסרי לגפן עירה משיכנס כל ישראל שנקראו גפן. וכתב בעל יפה תואר שם סימן י' דדריש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכנס ישראל לעיר ירושלם. ובעל מתנות כהונה כתב דדריש עירה כמו לעיר ה"א בסוף כמו הלמ"ד בראש וכן פי' בב"ר פ' צ"ח סימן י"ד דגרסי' התם לגפן עירה העיר אשר בחרתי בה. וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש: כבס. ברוב הספרים הבי"ת בסגול וא"ח כתב שהוא בציר"י: סותה. סותו ק' גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תיבותא אילופי וא"ו ועיין בסוף פרשת ויצא: (יב) חכלילי. בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין המי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם ח' חכך כתבם. אך מצאתיה בנוסחא אחר מעותה: (יג) וירכתו. הכ"ף רפה: על צידן. חד מן ע' דסבירין עד וקריין על ועיין בנחמיה י"ב: (טו) למס עבד. במקף לא במאריך: (יז) עקבי סוס. דגש הקו"ף לתפארת: (כא) שלחה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן הוא במסורת פ' וישלח כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלוחה א' מלא וא' חסר וסימן דנפתלי חסר דעשו מלא: הנתן. כתוב במסורה שבדפוס ה' מלאים וזה אחד מהם ובשיטין מחוור י"ש הצריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע מתלישות הספרים ועפ"י מסורות כ"י מדוייקים שכולן מעידות פה אחד ד' מלאים. הנותן רוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דתהלות. הנותן תשועה למלכים. ואתה מארץ פלשה שזהו חסר. ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בפי' הנתן אמרי שפר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר: (כב) פרת. שניהם הרי"ש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ח: (כג) וימררהו. ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג כן שאמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא"ו דריש שאמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא: (כו) עד תאות. במקף: תאוין. הנו"ן בקמץ: (כז) בנימין. מלא בהללי ובכל הספרים והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת: (כט) נאסף. הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעיה סימן כ"ז: אל המערה. הקדמאה בהל"ף לא בה"א של המערה: נ (ג) כן ימלאו. הכ"ף בדגש: (ו) השביעך. הכ"ף רפה: (יג) אתו בניו. הבי"ת רפה: מאת עפרן החתי על פני ממרא. לית דסביר חסר על פני: (טו) לנו. הלמ"ד רפה: (טז) מותו. מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורה פ' תולדות יאסף לפני מותו ד' וסימן והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרב ד"ה א' כ"ב עכ"ל. וזאת כתבתי מקבלה אח"כ זכו עיני ממסורת הרמ"ה וזה נוסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא"ו בו. וכל לישנא דאורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר ההר דוקא מבעי ודכוותא במתו דמשה ושארא לישנא מלא וא"ו כתיב ע"כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו: (יז) אנא שא נא. כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל ובס' כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתהלים סימן קי"ח ע"ש וכ"כ מבעל מקנה אברהם במשפט הגעיא ובמסורה קטנה במ"ג כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי ופעה שמדפים בין זה ובין אנא חטא העם הזה וסימן תן אילן מלין נמסר בפ' ויגש ובקהלת ד' וזכריה ז' וי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמע מונח לאינשו ר"ל מונח לרביע תחו קלא ראיה לדברי האומרים שמלת אנא מלרע כאמיריו שבמסורה זו: (כג) פלאים. אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדוייקים כ"י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ"כ א"ח לבד מצאתיה בנוסחא א' מאותיות רבתות: (כו) ויישם. במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב ויישם ק' וכן מצאתי בס' שכתב ר' אברהם חיוג עכ"ל וגם בחומש קדמון אחד כתוב ויושם בארון במצרים ויישם ק' ואילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויושם ק' ע"פ. ואולם בספרים אחרים כתוב וקרי בשני יודי"ן וכ"כ ן' עזרא ורד"ק ומזקוני והכי נדרש בס' הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף רי"ד וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודי"ן חד קרי אירק וחד לא קרי:

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון נָהוא ספר בריאת עולם והיחס:

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027

חמשה חומשי תורה :

VOL:1 C.6

1936132-280 W-X

EX LIBRIS : M : GOMIZER

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

DATE DUE תאריך החזרה

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027
חמשה חומשי תורה :
VOL.2 C.2
000203257249
GGI

ספר

שמות

רמבן		אבן עזרא
פירוש על תרגום יונתן וירושלמי		פירוש על אבן עזרא
ספורנו		רשב"ם

עם

שלשה תרגומים ופירוש רש"י

תולדות אהרן ובעל הטורים

מסורה קטנה ומנחת שי

נדפס בהוצאות הרב

מוהר"ר **שלמה נעמטער** מירושלים

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלם

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).
Tom. II.
ווין
בשנת תרי"ט לפ"ק.

S 2° 22 V 4027

2 экз V_2

74-п

הסכמת

הרב הגאון המפורסם שמו לשם ולתהלה, שלשלת היוחסין, פאר הרבנים ומבחר החכמים מוכתר בתורה וביראה, ומעוטר במדע ובינה כבוד שמו מפארים, מו"ה **אלעזר הורוויץ** הלוי נ"י אב"ד פה עיר וויען קרית מלך רב.

ב"ה

רבים מישני אדמת עפר רבותינו נוהי נפש ז"ל אשר בעים רוחם הגו וינעו וגם מצאו חזון, על כל נעלם בדברי תורת אלהינו, יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה לקראת פועל איש מהיר במלאכתו מלאכת שמים, ה"ה כבוד י"נ הרב החריף ובקי המופלג בתורה ובשלימות מוהר"ר **שלמה זלמן נעטטער** נ"י, יען היה עם לבבו לקבץ פזוריהם, ולחדש הדר זיו מעשי ידיהם, וגם בניהם אחריהם יראו וישמחו, יגל לבם בה' ורנה יפצחו, מה נכבד היום הזה, בהגלות נגלות מחזה מול מחזה, כי זה החילו לעשות עמל ויגע לסול המסילה ולהסר חרולי הטעיות אשר באו בהדפסת ספרי קדש ה"ה תרגום יונתן ואונקלוס, מסורה, פירש"י, הראב"ע, פירשב"ם, הרמב"ן, ספורנו, בעה"ט ותולדות אהרן, ואחרי טהרו אלה אבני חפץ וסגולה מכל סיגי השגיאות, קבצן כעמיר גורנה וכתבן בספר חקה בעט ברזל ועופרת, ובאותיות מזהירות. וגליונות מאירות. הוציא כלי קדש זה למעשהו למען יעמוד ימים רבים למשמרת, לבני ישראל עד דור אחרון לעטרת תפארת כגולת הכותרת. והן עתה אחרי כי הרב מוהר"ש הנ"ל זה כמה הקדיש עתותיו לעבודת הקדש הלזו וגם פזר נתן לכלכל מסת הוצאות הדפוס אשר רבו כמו רבו, על כן נוצר תאינה יאכל פריה ולבו יהיה נכון ובטוח כי בל יהרסו ובל יעפילו בני ישראל לעשות כמתכונתו למלאכת שמים כונים, ולהשחית את נחלתו במשך זמן עשר שנים, ולהשומעים יונעם וברכת טוב ינחילו לבני בנים, ובשובע שמחות יראו כהן המשרת פנים בפנים.

הלא כה דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה הבעה"ח פה **וויען** הבירה יום ב' ט' כסליו **עדה לישראל** לפ"ק.

הק' אלעזר הלוי איש הורוויץ.

הקדמת הרמב"ן על ספר שמות

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

הקדמת הרב עובדיה ספורנו על ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אל איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קראתם והתפללו ומלאך פניו הושיעם: **וספר** ראשונה כי כאשר חפץ ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רואי וזולתו בהר חורב. והמה מרו והתנכלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. **וספר** שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכנו בתוכם וצוה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני:

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת חטאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו בזמנים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובם יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועת האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי:

א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ
בָּאוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה:
ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי
גָּד וְאָשֵׁר: ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־
יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם:
ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא:
ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ
בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ
ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־
יָדַע אֶת־יוֹסֵף: ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ:
הבה

אונקלוס

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעַלּוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר
וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵהּ עַלּוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה:
ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַהֲוָה
כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה
בְּמִצְרָיִם: ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא: ז וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלִּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם
דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵרַת יוֹסֵף: ט וַאֲמַר לְעַמֵּהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
סגן

מסרה א א ואלה, יכים ד' שפין פניום ויתחיל מתחילת שיטה מששים. ואלה שמות, י' [מלא] בלוריתא. מלרימה, כ"ח. את יעקב, ל'. איש וביתו, ג' דסמכי. וביתו, ו'. ב ראובן שמעון, לי'. ג יששכר זבולן, לי' וחד ויששכר תבולן. ובנימן, ט' ימידלין [כ"ל מי"ח]. ה ילאי, [כ"ל ס"ו וכסיב יו"ד בסוף]. ויוסף, יו"ד. ו הדור, ה' באו' ומלא. ז וישרצו, לי'. במאד מאד, ו' דסמיך. ותמלא, ב'. אתם, [מ"ו]. ח חדש, לי'. ט אל עמו, ל'.

ת"א ובני ישראל פרו וישרצו ברכות ז חולין לג. ויקם מלך עירובין נג סוטה יא. אשר לא ידע ערלתין שם. ויאמר אל עמו סוטה שם:

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו

רמב"ן

(א) טעם ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראשם גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו. ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהזכיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והזכיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור. אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות. ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבנו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו. ואיננו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין הכתוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים ומבורם בוא"ו הוא כמו שפרשתי

אבן עזרא

ואלה טעם הו"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם באשכנז הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות [א]האל. ואחריו מכל התועבות [ב]האלה. לאנשים [ג]האל. אלה יולדו [ד]להרפה. מה אעשה [ה]לאלה. וככה מלת לז. השונמית [ו]הלז. הנער [ז]הלז. ובעבור היות מלת אלה מלעיל [ח]היה הה"א נוסף כה"א [ט]לילה. כמלת [י]מצרים. ושם לשון זכר. ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות. כמו מקומות ואבות. גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות. כמו נשים ופילגשים. ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו. כמו [כ]נפשים [ל]נפשות [מ]לבבות גם לבבים [נ]על לבבהן: ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה [ס]דותינה. ותבא אותי [ע]ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת יי' [פ]את אברם: איש וביתו. יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו [צ]בעדו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים. ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו. כי פשוטו בית אביו. כי שלשה וידויין היו ועזר [ק]הכהן שהיא אשתו בכח [ר]בעדו. והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שהוא נע כזי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות המשרת במוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת. כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן. ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן

פירוש על אבן עזרא

[א](ויקרא י"ח כ"ז). [ב](שם שם כ"ט) גם קודם לו כתיב (שם פס' כ"ו). [ג](בראשית י"ט ח'). [ד](ש"ב כ"א כ"ב). [ה](בראשית ל"א מ"ג). [ו](מלכים ב' ד' כ"ה). [ז](זכריה ב' ח'). [ח]כ"ל בתנועה שלפני האחרונה. [ט](בראשית א' ה'). [י](במדבר ל"ד ה'). [כ](יחזקאל י"ג כ'). [ל](שם שם יח). [מ](ד"ה א' כ"ח ט'). [נ](נחום ב' ח') שהוא מן לבבים סימן זכרים. שאם הי' מן לבבות ראוי להיות לבבותיהן. [ס](בראשית ל"ז י"ז) סמוך אל דותן. [ע](יחזקאל ח' ג') סמוך אל ירושלים. [פ](בראשית ט"ו י"ח) פי' עם אברהם. [צ](ויקרא ט"ז ו') כ"ל שדרשו חז"ל ביתו זו אשתו (יומא דף ב' ע"א). [ק]כ"ל כמ"ש אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב' י"ח). [ר]כ"ל נכללת במלת בעדו. ומלת ביתו פשוטו

ספורנו

(א) אלה. הנזכרים בכאן היו ראוים להיות נכתב איש על שמו המורה על צורתו האישיית ואלה כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה. אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקי' שבבניהם כל כך חשובים בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא. כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו. ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים. שרצים לבאר שחת: ובכן (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו'. אף על פי שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדום אשר שם לפסק לא

פירוש רשב"ם

(א) ואלה שמות. מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו'. הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים. ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו: ויקם מלך חדש. ונתחכם עליהם למעטם ולא הועיל לו: (ו) וכל הדור ההוא שבעים נפש:
פרו

יונתן בן עוזיאל

ואלה שמות וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר עִם אֲנַשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ: (ב) רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: (ג) יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִין: (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: (ה) וַהֲוָה סְכוּם כָּל נַפְשָׁתָא נַפְקֵי יַרְכָא דְּיַעֲקֹב שׁוּבְעִין נַפְשָׁתָא עִם יוֹסֵף וּבְנוֹי דַּהֲוָה בְּמִצְרַיִם: (ו) וּמִית יוֹסֵף וּבָתְרֵיהּ מִיתוּ כָּל אֲחוֹהִי וְכָל דָּרָא הַהוּא: (ז) וּבְנוֹי דְּיִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיְלִידוּ וּסְגוּ וְאִתְקִיפוּ לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: (ח) וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא כְּמִין שֵׁירוּיָא עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הֲלִיךְ בְּנִימוּסוֹי:

ירושלמי

(ח) וְקָם מַלְכָּא בְּשֵׁירוּי עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הֲלִיךְ בְּנִימוּסוֹי: (ט) וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין יַתִּיר מִנַּן: (י) אִיתוֹן כדון

בעל הטורים

(א) ואלה שמות ב"י הבאים ר"ת שבים. שאף כשהיו בשביה שמות ב"י לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו שמותם כו' וג"כ ואלה וא"ו מוסיף על ענין וימת יוסף ואלה שמות בלוה להם שלא ישכחו שמותם ואמר להם אע"פ שהיינו שמי לפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם. ישראל הבאים ר"פ ום"ת עולה מילה. אם יעקב איש ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה שמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בשני עמודי' ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאן בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק ויעקב יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת. והו וי העמודים שהם עמודי העולם: (ז) פרו וגו' במאוד מאד ג' לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס א': (ט) אל עמו עי"ן עקומה אמר בשבעים

יונתן

(ו) ומית יוסף ובתריה וכו' דאין לך קלר ימים בשבטים ממות מיוסף: (ח) כמין שירויא פי' כבתחלה כדכתבנו כמה פעמים וכאן פ"ל כמ"ד שנתחדשו גזירותיו לכן תרגם כמין שרויא שר"ל מלך ראשון היה וחזר לקדמותו כאשר היה בתחלה אשר לא ידע יוסף. בנימוסוי כבר פירשנו בהקיז שכמה מוקים עשה יוסף לטובות ישראל כנודע מתוך פיוטי פרשיות שעברו דהא גל אותם: בהילין

אבן עזרא

לזבולן. ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי"ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן. כי המלה תראה כקריאת אל"ף או [ש]זבולן. ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלה [ת]ביהודה. ליהודה [תת]נחשון. כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה. גם ככה עם וי"ו [א]ויהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר [ב]תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מחצרים [ג]שיקרא מצרים. ואין שי"ן כמוה במקרא. ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף [ד]אבירי הוי"ו יניעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו [ה]ורבו. ומלאו בתי מצרים. וככה ובנימין. בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על שתי דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור [ו]וארפכשד. והשני בהפך ארגמן [ז]ברקיעם ובוץ. השלישי אודם [ח]פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי [ט]גד ואשר. החמישי מר ואהלות [י]קציעות. הששי אדם [כ]שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו. ירב [ל]המשא עליו. ובעבור היות הה"א מן הגרון. פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמ"ץ [מ]קטן יהי. והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א [נ]נח נראה. כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי. רק יכבד על [ס]הלשון על כן [ע]העלימוהו. וננקד הה"א [פ]בחרק. על כן נו [צ]יהי. כי הוא אמר ויהי. ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א. יהי [ק]כן יי'. על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות השלישית בשו"א רק זאת [ר]הגזרה. ונזרת ויחי יעקב. והיה זה כי השתים האותיות [ש]שלו שרש מאלה השתי גזרות. ויהי. ויחי. השתי האותיות הם מאותיות [ת]הנוח. והם יו"ד ה"א. היה חיה. ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה [א]בלא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין [ב]הקל: יוצאי ירך. כנוי לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסך את [ג]רגליו: כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה. על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו [ד]למעלה ופרשה הראשונה ויגם אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים [ה]ושלש. ובעבור בשבעים נפש ילדו אבותיך [ו]מצרימה. כי נפש [ו]היתה ליעקב. ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי [ז]דורות. ובעבור שהיה איוב אחרי שנותו מאה [ח]וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות. וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר [ח]שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו [ט]גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא. על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו [י]המים. רק הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב. והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שכר. אכל את הלחם. שמר את הדבר. שכר את החמור. אלו נקראים פועל יוצא. והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים. וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים. והנה זו הגזרה כגזרת שב. פעם עומד כמו ושב [כ]וקבצך. ופעם יוצא כמו ושב יי' אלהיך [ל]את שבותך. אולי מלת וישרצו כמו שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד [מ]שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך [נ]עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר. ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו [ס]בראשונה. כי כתוב ראשונה [ע]יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא [פ]רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם [צ]הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירושו [צ]כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה. על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני [ק]את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה [ר]רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה

פירוש על אבן עזרא

פשוטו בים אביו. [ש]או זְבוּלֻן ונקרא אלף גנובה. וכ' רד"ק ז"ל במכלול דף ע"ז ח"ל קריאת הוי"ו הזאת אלף שרוקה בקבלה כמ"ש המורה ר' יהודה ז"ל כן ירשנו מקדמונינו דור אחר דור עכ"ל. [ת]נעלה בִיהוּדָה (ישעיה ז' ו'). בִּיהוּדָה. [תת]לִיהוּדָה נחשון (במדבר א' ז'). [א]וִיהוּדָה. ר"ל בכולם היוד אינו ניכר ונרגש בשפה. [ב]ר"ל דהיינו בני הגבירות לבד ובני השפחות לבד כמ"ש אחר זה. [ג](ד"ה ב' ה' י"ג). [ד]ר"ל כי בומ"ף ממולא א' שהיא השפה. [ה](ירמיה כ"ג ג') נקרא באל"ף גנובה או פָּרוּ. וכן וּמָלְאוּ בתי מצרים (להלן י' ו') או מָלְאוּ. וככה או בְנְיָמִין. [ו](בראשית י' כ"ב). [ז](יחזקאל כ"ז ע"ז). [ח](להלן כ"ח י"ז). [ט](בפסוק זה). [י](תהלים מ"ה ט'). [כ](ד"ה א' א' א'). [ל](דה"ב כ"ד כ"ז) יִרֶב וכו'. [מ]ר"ל בפתח קטן. ר"ל בסגול יֶהִי. [נ]ר"ל יְהֶי. [ס]ר"ל שאין דרך היו"ד לנוע אחר סגול. [ע]ר"ל הניחו יו"ד האחרון בלי נקוד. [פ]ויו"ד הראשון בשו"א. [צ]כלו יְהִי (בראשית ל' ל"ד). אמר וַיְהִי (תהלים ל"ג ט') [ק]יְהִי כֵן ה' עמכם (להלן י' י') [ר]ר"ל ויהי. ונזרת ויחי יעקב (לעיל מ"ז כ"ח). [ש]ר"ל היו"ד והה"א משורש היה. חיה. [ת]ר"ל אותיות אהו"י. [א]כמו אני אתה. בלא האות המשרת כו' בשוא [ב]ר"ל כי לא נמלאת מלה שההיינה אותיות אית"ן ונקל נקודות בשו"א חוץ משורש היה. חיה. שאם הם בוי"ו ההפוך לעולם אית"ן בשוא. וַיְהִי. וַיְחִי. רק בהפסק. וַיֶּהִי. וַיֶּחִי. [ג](ש"א כ"ד ד'). [ד]ר"ל כבר מבואר בפרשת ויגש במספר שבעים נפש. [ה](שם מ"ו ע"ו) ע"ש. [ו](דברים י' כ"ב). [ו]ועיין (בראשית מ"ו כ"ג) מובא בזה ועיין שם בפי' על כ"ח. [ז]יוסף וכו'. דייק כפול לשון וכל הדור ההוא א"ו הוא הדור אחר. [ז](איוב מ"ב ע"ז). [ח]בסוף פי' איוב כתב הוא ז"ל שיש רוצים להוכיח עמ"ש וימי איוב אחרי זאת ק"מ שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ד' דורות. שהדור הוא ל"ה שנה. כי ד' פעמים ל"ה הוא ק"מ. והוא לא כן יחשוב. ואדרבה מזה מוכח שאין חשבון הדורות כפי מספר השנים. שהרי העלים הכתוב ימי שנותיו הקודמים. ואם הוא כדעת הי"א ראה יותר מארבעה דורות. א"כ פי' הכתוב ויראה את בניו וכו' שהוא היה דור אחד. ובניו דור שני. ובני בניו דור שלישי. ודור רביעי נכלל בבני בניו. ואל"ל בני בני בניו. כי הכתוב מעיד שראה ד' דורות. ועוד ראיה מדברי קדמונינו ז"ל וכו'. וא"כ איננה ראיה לי"א לסלק אותן ק"מ שנים. [ט]ר"ל שכבר זכר שמת סוף ס' בראשית אלא להורות שמת בגדולתו. ומה שמזכיר הדור אחריו עבור המצרים אשר שכחו גדולת יוסף. [י](בראשית א' כ'). [כ](דברים ל' ג') פעל עומד. [ל](שם) פעל יוצא. [מ]וכבר העיד אלראקי' שראה אשה שילדה עשרים בנים בארבעה פעמים וחיו. וגם העיד שראה אשה שהפילה ששים צורות מצויירות בצורות אדם בבים אחד. [נ]ר"ל שלא מתו לפי ערך הרבוי רק מעט מהם לכן וירבו מאוד. [ס]והוא נוסף. כמו בי"ת וִיסעו בראשונה (במדבר י' י"ג). [ע](שם ב' ט'). [פ]היא רַעְמְסֵס כמ"ש במיטב הארץ וכו' ישבו בארץ גושן (בראשית מ"ז ו') וכתיב ויושב יוסף וכו' במיטב הארץ בארץ רעמסס (שם פסוק י"א) וע"ש. [צ]ר"ל כי הוא מחלוקת במס' (עירובין כ"ג ע"א). ובמס' (סוטה י"א ע"א) בין רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. וע"ז פי' הר"א ז"ל כמשמעו. [ק](ש"ח כ"ב מ') וזה ראי' שמלת ויקם משמעותה שהוקם על אף שלא הי' מזרע המלוכה. גם מלך חדש מסייע לזה. [ר]כמו שעשת שרי שהוא סמוך ופי' בפסק

פירוש רשב"ם

(ז) פרו. בהריון. וישרצו לידה. שלא יכלו ברחם. שבכל מקום קטנים קרויין שרץ על הארץ: וירבו. גדלו ונעשו הקטנים גדולים ולא מתו בקטנותם

י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־
תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־
שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃
יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ
בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה
אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ
אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם
בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־
עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־
עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ

מצרים

אונקלוס

סָגַן וְתַקִּיפִין מִנָּנָא׃ י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא׃ יא וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵהוֹן בְּפֻלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית אוֹצְרָא לְפַרְעֹה יָת פִּיתוֹם וְיָת רַעְמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִּמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ יד וְאַמְרַרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפֻלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבִלְבְנִין וּבְכָל פֻּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל פֻּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃ טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא

יהודיתא

מסרה י נתחכמה, ל' [הכון במסג וכפי לדעת הת"ם]. ירבה, ה'. תקראנה, [כ"כ בכ' כפופה וה' בסוף]. ונוסף, ג' ב' פתחין ול'. [מ"ו]. שנאינו, [ס"ו ומ"י]. ונלחם, ה' פתח. יא וישימו, [מ"י]. מסים, ל' [ס' בדגש לחסרון אות הכפל ומי"ם] ענתו, ב' וחסר סמך. בסבלתם, [מ"ו]. מסכנות, ל' מלא בחו', פתם, ל' וחסר [דסמך]. רעמסס, ל' כפי [ור"ל המ"ם בשוא נח לפי שהעין נפתח כי הוא שם עיר ושארא בב' שוואין]. יב ירבה, ה'. ויקצו, ל' ומ"ו. יג ויעבדו, ל' ומ'. יד וימררו, ל' [לדעת מ"ש הכ' בשוא לבד כמנהגו]. בעבדה, [ב' בפס' ליסנא דעבודה מ"ו]. עבדו, ג' בלי'.

ת"א הבה נתחכמה סט. וישימו עליו סט. וכאשר יענו סט. ויעבדו מצרים סט. וימררו את סט. ויאמר מלך סט.

רש"י

שנתפשו גזירותיו (סוטה יא): אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"ג רא"ם): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם. נתחכמה מה לעשות לו (ש"ר) ורז"ל דרשו נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורז"ל דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענתו בסבלתם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אתו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ורז"ל כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדת. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות

תינוק

רמב"ן

שפרשתי: (י) הבה נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפי' היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחי' אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו. והנראה שעמד זה ימים מועטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימלאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לשון רש"י ואם כפי' הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים. עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם: עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה. ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן. ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתינו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים. אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות. וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ. שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה: (יא) שרי מסים למען ענותו. שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים

שיקחו

ספורנו

לא עלתה על לב המלך הקדם אפשרות היותו מזה העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו: (י) הבה נתחכמה לו. לבא עליו בעקיפין: ועלה מן הארץ. מעצמו מבלתי שנגרשם בכח בלתי סבה מבואר' לתת אותנו לשמצה בקמינו. וזה כנגד: פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה. כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו. ותכל דוד. נפש דוד: ונוסף גם הוא על שונאינו. כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה: (יא) למען ענותו. כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות. והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים: (יג) ויעבידו. כשראו אותם מבזים עצמם למלאכה שמותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים חטאת על חטאת כן אבדו עצמם וילאו מרעה לרעה: (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו לחטא בדעות ובמעשי' כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו

ואומר

כְּדוֹן נִתְיַעַט עֲלֵיהוֹן בְּהִלֵּין דִּינִין נְגַזַּר יַתְהוֹן קֳדָם עַד לָא יִסְגוֹן וְיֶהֱוֵי אֲרוּם יְעָרְעוּן יָתַן סִדְרֵי קְרָבָא וְיִתּוֹסְפוּן לְחוֹד הִינוּן עַל סַנְאֵינָן וְיִשֵׁיצוּן יָתָנָא וְלָא יְשַׁיְירוּן מִנָּן אוּף לָא חַד וּמִן בָּתַר כְּדֵין יִפְּקוּן לְהוֹן מִן אַרְעָא:

[(י) וְיִקְטְלוּן יָתָן וְיִסְקוּן לְהוֹן בְּשָׁלָם מִן אַרְעָא:]

(יא) וְשַׁוּוּן עֲלֵיהוֹן רַבְרְבָנִין מַפַּלְחָנִין מִן בְּגַלַל לְמִצַעֲרָא יַתְהוֹן בְּשַׁעֲבוּדְהוֹן וּבְנַיִין קוּרְיָין תְּלִילִין לְשׁוּם בֵּית אוֹצְרוֹי דְפַרְעֹה יַת טָאנִיס וְיַת פִּלוּסִין:

[(יא) יַת טָנִיס וְיַת פִּילוּתִין:]

(יב) וְהֵיכְמָא דִּמְעַנַּיִן לְהוֹן הֵיכְדֵּין הֲווֹן סַגַּן וְהֵיכְדֵּין הֲווֹן תַּקְפִּין וְאִיתְיַעֲקוּ מִצְרָאֵי בְּחַיֵּיהוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְשַׁעֲבִידוּ מִצְרָאֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ: (יד) וְאַמְרְרוּ יַת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִיבְנִין וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּאַנְפֵּי בָרָא יַת כָּל פּוּלְחָנְהוֹן דַּהֲווֹן מַפְלְחִין בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ: (טו) וַאֲמַר פַּרְעֹה דְּמָךְ הֲוָה חָמֵי בְּחֶלְמֵיהּ וְהָא כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם קַיְימָא בְּכַף מוֹדַנְאָ חדא

בעל הטורים

בספים ילדו לכאן וכבר נתרבו ממנו: (י) הבה עולה י"ב כלומר שנסתכם על י"ב שבטים. והיה כי תקראנה מלחמה שהי' ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם. ונוסף. ג' במסו' הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה (ההוא). ים מגזר ונוסף עוד (משלי יא) שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד עליהם ככם אלף פעמים: (יא) ענותו ב' במסורה הכא ואידך גבי אמנון ותמר (ש"ב י"ג) לומר לך מה התם לענין תשמיש אף הכא היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלן מפריה ורביה: רעמסס. כאמון כאשון מתרוסס: (יג) בפרך בפה רך שאמר להם בנו לכה עריס לשבא. במחר אחר והוא אותיות ברמ"ח בכמ"ח איברים. ולרבעה מיני עינוי בפסוק וימררו את חייהם. בעבודה קשה. בחומר ובלבנים. ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך: (טו) שפרה שניס במסורה מחכי לישני גרומו שמים שפרה (איוב כו) כי דרך המילדת שפעמים

יונתן

(י) בהילין דינין פי' בעצה דינין ועיין ברש"י והוא בפרק קמא דסוטה הבה נתחכמה לו במה נדונם באש הנה ה' באש יבא וגו'. ויסילון יתנא דלא קבילה ליה ברש"י אלא פי' ועלה על ישראל וא"כ יקשה וכי לפי שילחמו בנו יעלו אלא שישמדו אותנו שיחרבו הארץ ואח"כ יעלו: (יא) תלילין פי' חזקים וגבוהים: (טו) בכף מודנא פי'

אבן עזרא

אהיה אשר [רר]אהיה. אשר התהלכו אבותי לפניו [ש]אברהם ויצחק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן [שש]לרבים הנו"ן רפה. כמשפט להפריש בינו ובינו. ממנו [ת]שנה. שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמלא בפני [א]המדבר שהוא דגוש כמשפט. וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים. והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך [ב]המכתב. כי מלת אני רפה. וכן מלת נחני [ג]יי'. והנה מלת מן [ד]כפולה. ונדגש הנו"ן מתחי לספרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני. כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו היא מן נו"ן כי לסימן המדבר. אם כן יהיה אים [ה]ממנו. שהוא לשון רבים כאילו הוא ממנכו. וטעם נו"ן ממנו דגוש לספלגע הס"א [ו]נחסרון. כי יאמר מן ישמור [ז]ישמרו. אשר [ז]יקראו. אויב [ח]ירדפו והוא המעם. כי הרב [חח]ישמרהו. רק ישמרו דרך קלרה. כמו והנהו עושה מלאכה שהיא כמו והנה הוא. והנ' [ט]נגב. ופעמים יוסיפו הנו"ן ישחרונני [טט]ולא ימלאונני. תברכני נפשך. כמו תברכנני. זובח תודה יכבדנני. ישובבנהו יבוננהו יצרנהו. ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו [י]בעליו: (י) הבה. הנה את [כ]אשתי לשון זכר והוא הנכון. כמו לכה נא. עמנו. ולנקבה הבי [ל]המטפחת. לכי ובאי. בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה [מ]נרדה. ולנקבה הבה [מ]*נא אבוא אליך. כמו לכה *נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך **חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי [נ]לי. דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים עם הפועל בכחם. פי' עם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת [ס]נרך. *[ס]וברך ולא אשיבנה. והטעם וברך ברכה. וככה ובכות יועצים *תקום. והשלם יועצים עילה תקום. וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"כ מריגום כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו. ודבר ככה שלא יכשיל הפטן פיהו. ולפי דעתי [ע]אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו [פ]פתים [צ]פת והם מפעלי [צצ]הכפל. וטעם ענותו ליגע זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל [ק]הסוכן. ותהי למלך *[ק]סוכנת. שומרת האוצר ולא יודע לכל והכנה נסיקך: רעמסס. בפתחות הע"ין. ואיננו [ר]מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה. כמו ופורץ [ש]גדר: (יג) ויעבידו. רצות רבות חדש עליהם ברחשונה לעשות מלאכתו. וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מספק העבדים וזהו בפרך. והוא כדברי המתרגם [ת]ארמית. ולומר בפיוע [א]פרוכים. איננו נכון [ב]כלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי הת"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו [ג]מועדות [גג]ומועדים. ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש. ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמלאו. כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדם. כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומקומות מקומם. אולי יסקם עיניו ויראם כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים [ד]בבכוריהם. והנה ובכורות [דד]בקרך. אם כן יהיה היחיד בכורה. וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה. ואחר כן כלל את כל עבודתם לגרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור [ה]שנים עבדו בהם בפרך. וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד. וככה [ו]עבדתיך. ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור כמו ויעבד ישראל [ז]באשה. והשני לא תעבד בו [ח]בפרך. כדרך אשר לא *[ח]עובד בה. וככה אשר לא יעבד [ט]בו. כי כתוב והארץ הנשמה תעבד. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך

**כי הפי"ן הוא לי"ב. ואם היה לי"ז היה לי"ל נסכמה. ככתוב אמרתי אחכמה (קהלת ז' כ"ג). ע"כ מפרש כי הוא מורה על דרך ודרך לי"ב.

פירוש על אבן עזרא

[רר](להלן ג' י"ד) פי' למה נקרא אהיה כי הי' עמנו. [ש](בראשית מ"ח ט"ו). [שש]ר"ל רבים המדברים. ופי' ממנו (פסן לונז). [ת](זכריה י' ד'). [א]ופי' ממנו (פאן איהם) ונקרא אצל המדקדים יחיד נסתר. [ב]כי ראוי להיות במ"ם אחד כמו מה מני יהלוך (איוב ע"ז ו') שהדגש מורה על נו"ן סַן. ונו"ן הכנוי נִי מן אני. [ג](בראשית כ"ד כ"ז). [ד]ר"ל במלת סִמֶּנִּי המ"ם הב' והנו"ן דגושים. ודי בדגש המ"ם לבד להוראת מלת מִן. [ה](שם כ"ג ו'). [ו]כי נמלא שמץ מנהו (איוב ד' יב) ודגש הכנוי תחת הה"א. [ז]כי יאמר מן יִשְׁמוֹר יִשְׁמְרוּ. [זז](ירמיה כ"ג ו'). [ח](הושע ח' ג'). [חח]ר"ל על הרוב. יְשָׁמְרֶהוּ. רק יִשְׁמְרוּ דרך קלרה כמו וְהִנֵּהוּ עושה מלאכה (ירמיה י"ח ג'). שהוא כמו וְהִנֵּה הוא. [ט]וְהִנּוֹ נגב (במדבר כ"ג י"ז). [טט](משלי א' כ"ח). תברכני (בראשית כ"ז י"ט). זובח (תהלים נ' כ"ג). יצרנהו (דברים ל"ב י'). [י](להלן כ"א ל"ו). [כ](בראשית י"א ז'). לכה נא (במדבר כ"ג כ"ז). [ל](רות ג' ט"ו). לכי ובאי (פ"א ס' י"ג). [מ](בראשית י"א ז'). *[מ]הבה וכו'. (שם ל"ח ט"ז). *נשקה וכו' (שם י"ט ל"ב). והוא כ"כ הה"א מורה ללשון נקבה. וכן מורה לי"ז בפס' לכה נא וכו'. [נ](שם כ' י"ג). [ס](במדבר כ"ג י"ח). *[ס]וברך וכו'. (שם שם כ"א). *תקום (משלי טו כ"ב). [ע]ר"ל כי פי' ועלה כמשמעו. וכן פ"א ויב"ע וירושלמי. וכן פירש"י ורסב"ס ז"ל. [פ](ויקרא ב' ו'). [צ](בראשית י"ח ה'). [צצ]ר"ל כי מַסִּים שרשו מסס. ופתים שרשו פתת. [ק](ישעיה כ"ב ט"ו). *[ק]סוכנת (מ"א א' ד'). [ר]ר"ל כי אם מערי מסכנות פרעה. ולא כמש"כ (בראשית מ"ז י"א) רַעְמְסֵס. [ש](קהלת י' ח'). [ת]בקשיו. [א]ר"ל במאורה לשבח כלשון דמגוכה. ואם פרוכים יהי' ברוכים. [ב]ר"ל כי הפעל ממנו לא נמלא במקרא. ולא נוכל עליו בנין בלשון הקודש אם לא מלאנו כמו במקרא. וכן פי' הר"א ז"ל בספר מאזנים בשער הבנינים. והפייטן שפט לשון רז"ל יצאה שאלה נפרכת. (מנחה ל"ז ע"א). [ג]ולמועדות (ד"ה ב' ס' י"ג). [גג]ולמועדים (בראשית א' י"ד) ור"לם מלח ולבנים. [ד](תהלים קל"ו י'). [דד](דברים י"ד כ"ג). [ה]ר"ל על העובדים נאמר אשר עבדו בפרך. על המעבדים עבדו בהם בפרך. (עיין מכלל יופי פ' בהר). [ו](בראשית ל' כ"ו). [ז](הושע י"ב י"ג) פי' בעבור אשה. [ח]ר"ל עבודת עבד (ויקרא כ"ה ל"ט)**. *[ח]עובד (דברים כ"א ג'). [ט](שם שם ד') ר"ל כי אמרו אל נחל איתן אשר לא יעבד בו. עניינו לא יהיה נעבד ע"י שום אדם בו וכלומר לא קיבלה עבודה ממנו וקרא הנסל שהוא

**והוא מורכב ג"כ מפסוק תרדה בו בפרך (שם פס' מ"ג) ור"א מרכיב ב' הפסוקים.

פירוש רשב״ם

בקטנותם: ויעצמו שלא מתו אנשים. אלא היו הרבו ועצמו במאוד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם. וכן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. כמו מילאה. וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל: (י) נתחכמה לו. שלא ירבה. שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתד תשלהנה. מצינו לשון יחיד אצל רבים: כי תקראנה. כי תארענה כמו מקראי קודש. מארע קודשא לשון מאורע: ונלחם בנו ועלה מן הארץ. לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקרא לי' מלכותא קטיעא: (יא) מסים. מן הכפולים הוא מסס. כמו פתות אותו פתים. מן פתת: מסכנות. אוצרות. כמו אל הסוכן הלז לשבנא אשר על הבית: (יב) כן ירבה. כמו כן הרבו כמלפנים: ויקוצו בחיהם. כמו קצתי בחיי. וכן אשר אתה קץ מפני שני מלכיה: (יג) בפרך לשון שברון הוא. בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל עבודה

מצרים למילדת העברית אשר שם
האחת שפרה ושם השנית פועה:
טז ויאמר בילדכן את־העבריות וראיתן
על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו
ואם־בת הוא וחיה: יז ותיראן המילדת
את־האלהים ולא עשו כאשר דבר
אליהן מלך מצרים ותחיין את־הילדים:
שני יח ויקרא מלך־מצרים למילדת
ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה
ותחיין את־הילדים: יט ותאמרן
המילדת אל־פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי־חיות הנה בטרם

תבוא

אונקלוס

יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תניתא פועה: טז ואמר כד תהוין מולדן ית יהודיתא ותחזין על מתברא אם בר הוא תקטלן יתה ואם ברתא היא ותקימנה: יז ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדא כמא דמליל עמהן מלכא דמצרים וקימא ית בניא: יח וקרא מלכא דמצרים לחיתא ואמר להן מה דין עבדתין ית פתגמא הדין וקימתין ית בניא: יט ואמרא חיתא לפרעה ארי לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארי חכימן

אנון

מסרה טו למילדת, [ס"ן וכו"ל דכותה והל' במסב]. העברית, ד' ב"ס וחד מ"ל. שפרה, ב'. פועה, ל' ומ"ל. טז בילדכן, ל'. העבריות, [דין מ"ו]. האבנים, ב'. והמתן, ל'. ואם בת, ל' וחד לו בת. וחיה, ל' [על ל"כ]. יז ותחיין, ל' וכ"כ [כ"ל מ"ו וכו"ן פשוטה ולריך הקורא להמשיך הפיו, והריש בסגול, והאלף כמה שהוא מנפ"י ובורשו יכא]. ולא עשו, ה'. אליהן, ד' מ"ל וא' ס'. ותחיין, ב'. יח להן, י"ד. עשיתן, ב' מועבה. ותחיין, ב'. יט ותאמרן, [כ"כ בנון פשוטה]. כנשים, ג'. המצרית, ל' ומ'. העברית, ד' מ"ו. חיות, ל' כפי [החית בקמץ והיוד כפי ושארא החי"ת בפתח ויו"ד דגושה].

ת"א ויאמר בילדכן את העבריות שם יא. אם בן הוא שם. ותיראן המילדת שם. ותאמרן שם.

רש"י

חיתוך הטבור (שם). פועה. לשון צעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו (ירמיה יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם. כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן משולות כחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן ויברך אותם ועוד

כתיב

רמב"ן

שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ואשר שימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין ועתה נתנו טעם בעבודה וצוו שיהיו ממציאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו

זכרנו

אבן עזרא

מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. וככה ראיתי היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא [ב]עברי. ועל אמונתו יקרא עברי. על כן. אבי [ל]כל בני עבר. בא מעבר הנהר. עבר נהר [מ]משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר. כמו מי [נ]אפסים. והנכון שהוא כמו [ס]באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי מהם היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה. כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים. ולכל חית [ע]הארץ. והיה כן בעבור שה"א ותי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו [פ]הוא כתב עברי. והכלל כי מלת חי גם חיים [צ]בספק. כי הסכימו

חכמי

פירוש על אבן עזרא

שהוא השדה עובד. ובלי בי"ת השוף בענין כמו והארץ הנשמה תעבד (יחזקאל ל"ו ל"ד). שהיא הנעבדת כדמות להאדון. וזה על דרך. כנושה כאשר נושא בו (ישעיה כ"ד ב') כי הנושה הוא המלוה. ואשר נושא בו הוא הלוה. כאשר הוא ז"ל כתב בפירושו לישעיה על זה הפסוק ואמר כנושה הוא בעל הממון. כאשר נושא בו הוא הלוקח הממון על משכונו. וכן אשר עבדו בהם ר"ל אשר המצריים קבלו עבודה מישראל. [י]יוכבד ומרים. [כ]כמ"ש ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). [ל](שם י' כ"א) ר"ל כי אמר משה בכתבו התורה כי שם בן נח הוא אבי כל בני עבר. והנה קרא בני עבר ישראל. בעבור אברהם אבינו שבא מעבר הנהר כאשר כתב הר"א ז"ל בפ' משפטים. [מ]ר"ל שם עבר נאמר על נהר שיש לו שני עברים כלומר כי כל עבר הוא נקרא עבר הנהר. הלא תראה שנקרא הר ההר מעבר הירדן. וכן יריחו נאמר עליו שהוא מעבר הירדן וזה כי כל נהר יש לו שני עברים מפה ומפה. [נ](יחזקאל מ"ז ג') שפי' מי כפים. כי כף בלשון ארמי פס ידא. ור"ל כי המים לא היו מכסים כי אם כפות רגלים והאל"ף נוסף. וכן האבנים האל"ף נוסף. [ס]כמו באבנים ר"ל ב' אבנים. וכן הוא במכלל יופי שהוא כלי עשוי מאבנים על צורת ב' חלקים. והאשה עומדת ביניהם ע"כ. [ע](בראשית א' ל'). [פ]יש מרז"ל שאומרים (בסנהדרין כ"א ע"ב) כי הכתב אשורי ממש. ויש שאומרים שמאושר בעניניו ור"ל כ"א בפ' הלחות שהמכתב אשר בידינו הוא כתב עברי. לפי שמצאתי שיחליפו הה"א בתי"ו כאשר ימצאו המלה כמו שכמה יאמרו שכמם לב. והנה אין הה"א קרובה ממוצא התי"ו רק במעלה שלישית מהגרון כנגד האותיות. והנה הוא לפי דעתי בעבור המכתב ור"ל שהיא דומה לו והוסיפו על הה"א מה שיורה על הסמיכות כי הוא אחריו ושבתי"ו. ודעתו ז"ל כי צורת הה"א והתי"ו הם דומות. ולהיות התי"ו סימן הסמיכות הוסיפו עליה והאריכו הקו ועקמוהו להורות שסומכת על דבר שהוא אחריו. הנה נבין כי אחר שנתברר לנו בלי ספק התחלף התי"ו והה"א במלת וחיה ותולדה הוא בעבור קרבתם במכתב זה לאות כי הכתב אשר בידינו הוא כתב עברי והם קרובי בכתבינו. לא כן בכתב שאר העמים. ומה שאמר רק במעלה השלישית ר"ל מאותיות הגרון שהם אחה"ע. [צ]ר"ל שלא נתברר העיב השרש.

אם

ספורנו

ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד גזירתם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים. כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד. אבל אחר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר שדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדו' שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שבגדתן בי. כי הנה בשלוחיי לא מאנתם לעשות מצותי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים ותוחלתי נכזבה: ותחיין את

הילדים

חדא ושליא בר אמרתא בכף מודנא חדא והות ברעא כף מודנא מטליא בגווה מן יד שדר וקרא לכל חרשי מצרים ותני להון ית חולמיה מן יד פתחון פומהון ינים וימברים רישי חרשיא ואמרין לפרעה ביר חד עתיד למהוי מתילד בכנישתהון דישראל דעל ידוי עתידא למהרבא כל ארעא דמצרים ובכן אתיעט פרעה מלכא דמצרים לחייתא יהודייתא דשמא דהדא שפרה היא יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא מרים ברתה:

(טו) ואמר מלכא דמצרים לחייתא עיבריתא דשמה דחדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא הות מרים:

(טז) ואמר כד תהוויין מולדן ית יהודייתא ותיסתכין עלוי מתברא אין ביר דכר הוא ותקטלון יתיה ואין ברתא נוקבא היא ותתקיים: (יז) ודחילא חייתא מן קדם יי ולא עבדו היכמא דמליל עמהון מלכא דמצרים וקיימא ית בנייא: (יח) וקרא מלכא דמצרים לחייתא ואמר להון למא דין עבדתין ית פתגמא הדין וקיימתין ית בנייא: (יט) ואמרן חייתא לפרעה ארום לא כנשייא מצרייתא יהודייתא ארום זריזן וחכימן בדעתיהן הינין קדם עד לא תיתי לותהון חייתא הינין תלין עיניהן בצלו מצלן ובעיין רחמין מן קדם אבוהון דבשמייא והוא שמע בקל צלותהון ומן יד הינין מתעניין וילדן ופרקן בשלם: (יט) ארום חיין אינון עד לא ייתי לותהון ילדתי אינון מצלן קדם אבוהון דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן:

ואוטב

בעל הטורים

פעמים שהולד כולל את לוקחת המילדת מפורסם של קנה ומשימה סוף מעיו של הולד ונכנסת בו ומשיבה כוח לולד ותהו שפרה לשון שמפורסם ד"א למה נקראת שמה שפרה שמפרכת את הולד אף בכוחו שמי' שפרה ע"ש שהקב"ה שפר השמים: (טז) על האבנים ב' במסורה ורואיתן על האבנים. והרד בית היולר והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח). כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעת שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר יכך מכאן ויכך מכאן וקדן באמצע אף אשה יכך מכאן ויכך מכאן והולד באמצע ד"א מה ענין ליולד לפי שנאמר כי כנה כשומר ביד היולר: (יז) המילדת בגימ' יוכבד בת לוי. כאשר דבר אליהן בגי' משבען: (יח) עשיתן ב' במסורה מדוע עשיתן הדבר הזה. עשיתן תועבה (ביחזקאל כ"ג) כדאיתא בפ"ק דסוטה שפרעה מבע למילדות שיהיו נשמעות לו ולינו גבי עריות שנקרא תועבה כדכתיב כי את כל התועבות האל: ומסיים ב' במסורה בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקים להם

יונתן

פי' כף מאזנים. והוא כרעא פי' הכריע והטה: ייני"ם וימב"רם שמות מהספי' והם תלמידי בלעם וכן הוא בזוהר בלק ע"ש ענין החלום כתרגום זה עיין בילקוט המביא כן בשם ד"ה דמשה. והרמז בפסוק שמתחלה כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות ולא נודע מה אמר ואח"ז הפסוק כתיב ויאמר בילדכן גם מה שהגיד הכתוב מי היתה שם האחת שפרה ועדיין לא נודע מי הם כי נחלקו רז"ל מהו שפרה ופועה לכן נראה כי הפסוק ראשון ענין בפני עצמו ויאמר מלך מצרים ר"ל למכשפי' שאמר להם החלום שמסוכו בא הפתרון שיקרא את המילדות. ויש לומר ג"כ שבחלומו ראה שפרה ופועה דייק בשמותם שפרה כי בכף הא' היה כל ספר ארג ארץ מצרים ובכף הב' טעיר קטן שפועה לועק תמיד כמו כיולדה אפעה וכן ראה טלי' בר אמרת' הרמז לגדולי ישראל נענין

אבן עזרא

חכמי הדקדוק. כי והרפכשד יאמר מפעלי הכפל. וכמוהו כי אם תם והרכסף שהוא מן תמם. וחיי כמו רבים חיים. ולפי דעתי כי זו הגזרה זכר ואם איננה כן. יהאו מתו פעל עתיד. כמו אחוג יחוג לחוג. היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי. או כמו סוב. קוטו לוין. פני עיר. והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. אחר שלא מצאנו מגזרת פי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה. וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר והרפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה. אע"פ שידמה שהוא מפעלי הכפל. והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה. ואין טענה עלי ממלת סלו. כי הו"ו תחת פ"א. כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו והעד. שלו כל בוגדי בגד. והוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הו"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמלא. כמו עבדו ואמתו. וסימן לשון רבים פרו ורבו. וגם יש וי"ו נוסף כמו. בנו בעור. ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו. יחיד ורבים ונוסף. ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי. וסימן רבים בסמוך. ידי נשים רחמניות. וסימן נקבה. דעי וראי. וי"וד היסוד העברי או העברים. גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי. גם בשמות בני אתונו. גם במלות הטעם זולתי. מני אפרים. ובעבור כל זה אינו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו. על כן אמרתי כי מלת ומיה זרה והיא כמו ושתה ותהיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. הנעלימו הא"לף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל במן יותר ונמשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות מות. כי הספתן מלותי. ואין הפרש בין ותאמרנה עבר. כמו ותאכלנה הפרות. ובין כשידבר עליהן לנכח עלמן בהכנס הוי"ו הפתוח. וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות כי כמ חיים הרבה ים לשם. ובא היו"ד רפה. מן כי חיות. והוא

פירוש על אבן עזרא

אם שרשו חיי מהכפולים. או חיה מבעלי הה"א. ק(בראשית י"א י"ב). ר"ל זרה אלא מבעלי הכפל כמו שמצאנו מחגג. אחוג יחוג לחוג. כולם משרש חגג הכלוי פה כ"כ אחוי וכו'. (שיר ב' י"ז). (תהלים מ"ח י"ג). קומו וכו' (ישעיה כ"ב ט"ו) כולם משרש סבב. תכי אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה. יש כאן חסרון. ור"ל כי אין יו"ד בכל המקרא שורש בסוף המלה. כמו שאין וא"ו שורש בסוף המלה. (איוב פ"ו י"ב). (ירמיה י"ב ח'). ר"ל יחיד נסתר. (לקמן כ' י"ד). וי"ו הכנוי ליחיד נסתר. פרו וכו' (בראשי' א' כ"ו) כנוי לנוכחים רבים. (במדבר כ"ד ג'). הוי"ו נוסף. (בראשית מ"ב ל"ו) ידי. (דברים ע' ע"ו) ידי. (איכה ד' י'). הדעי וכו' (ש"א כ"ה י"ז). (דברים פ"ו י"ב). המגביהי (תהלים קי"ג ה'). להושבי (שם שם ח'). (בראשית מ"ט י"א). (דברים א' ל"ו). (שופטים ה' י"ד). ר"ל האל"ף נח ונסגו"ל תחת הרי"ש ותיראן כי שרשו ירא. ואם הסגו"ל תחת האל"ף ותיראן הוא משרש ראה. ר"ל כי מה צורך להאריך כי מאמר שאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים. מה צורך להאריך ולכתוב ותחיין את הילדים. מפני שבלווי כתיב רק ויאמר לבד. ופה כתיב גם ויקרא א"ו הוא כמו ויקרא (בראשית ב' כ') והוא קריאת השם. והוכיחן על ב' דברים על מניעת הלווי. ואשר עשו בהיפוך לסיום בקום ועשה. ור"ל לא לנכח אשר מלת ותאמרנה וכו' היא המשונה בטעם הראשון (בפס' ט"ז). רק המשונה היתה בטעם ב' כי חיות הנה המשונה על מדוע ותחיין את הילדים כי חייהם אינם כחיי מצריים. ומדוע לא המתו הילדים הוא המשונה בטרם תבוא וכו' ולא מקשה. מדוע כתוב ותאמרנה בלשון עבר. כי כן הלשון וכו'. ר"ל דבור על הנסתרות. ותאכלנה וכו' (בראשית מ"א ד'). ר"ל וי"ו המהפך עתיד לעבר. ואין הפרש בין נסתר לנוכח. ר"ל שהוא דבור לנמצאות ושוה במכתב ובמבטא למלת ותחיין שבפסוק הקודם שהוא לנסתרות. מן כי חיים הם (משלי ד' כ"ב) שפי' כמו חיים והוא שם המקרה. ומלת

ספורנו

הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עלות להחיותם: (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדת ואם נחפוץ לעשות דבר או

פירוש רשב"ם

עבודה בשדה חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבודתם: אשר עבדו בהם בפרך. בהם בתוך העיר בפרך: (טו) למילדות העבריות. למילדות שהם העבריות. (טז) על האבנים. על המשבר. כדאמרי' באו בנים עד משבר. גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על אבנים: וחיה. טעמו למעלה. כמו מן ישב ישבה. מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה. אבל אילו היה אלף שנים פעמים. טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה: (יז) ותיראנה לשון יראה. אבל ותראנה בלא יו"ד לשון ראייה שהרי יאמר ותראה: ותחיין. אין חילוק בין פעלו לפעלתם: (יט) כי חיות הנה. בריאות ופקחות וממהרות לילד:

ויעש

תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: כ וַיֵּיטֶב
אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ
מְאֹד: כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־
הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: כב וַיְצַו
פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד
הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן: פ
ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־
לֵוִי: ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא
אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה
ירחים

אונקלוס

אִנּוּן עַד לָא עַלַּת לְוָתְהֶן חַיְתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא
וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן
קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין: כב וּפַקִּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּהּ לְמֵימַר
כָּל בְּרָא דְיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמֻנֵּהּ וְכָל בְּרַתָּא
תְּקַיְּמוּן: א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי:
ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵהּ אֲרֵי טַב הוּא
ואטמרתיה

מסרה תבוא, [מ"ו]. אלהן, ל' וס' [וסאחרא מ"ל]. וילדו, ל'. כ וייטב, ל'. כא יראו, ז' בלי' יראה אלהים. להם, [כ"ב במ"ס] [שקאי על העם שעשו משפחות רבות ולכן וילו וכו']. בתים, [התיו דגושה להפרידו מן בתה (ישעיה ה')]. כב הילוד, ב' מ"ל. היארה, ל' [כו"ל ח"ו]. תשליכהו, ל' [מ"י ח"ו]. הבת, ד'. תחיון, ל' [מ"ו]. ב ב טוב, (אין בע' רבתי). ותצפנהו, ל'.

ת"א ויהי כי ראו שם. כל הבן הילוד סוטה יב סנהדרין קא. וילך איש סוטה יב בבא בתרא קיט. את בת לוי ס' הזוהר פ' שלח לך. ותהר האשה סוטה יב. ותרא אתו סוטה שם מנחות כג.

רש"י

כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביא: (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ג) וירב בבת יהודה תאניה. וכן. (ד"ה ב לו) ויגל את השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרי' וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדת. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוים בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנא' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה) וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות בכ"י ישן) והחזירה ועשה בה ליקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית
כלו

אבן עזרא

והוא הנכון כמו דוות רוות. עלות [ע]עלי. ודגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר. כמו ונתפשם [עע]חיים. כיו"ד אלהי *[ע]העבריים. גם כן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ **חיים. וכמו ופטורי [פ]צצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי טוב הוא לזכרים. כמו *[ס]טוו צבאו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד [צ]בראשונה פעם יעמד היו"ד [ק]כמו זה. ופעם ישליכוהו בוי"ו כמו ויושב שם [ר]רעבים. שהוא מן ישב. כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי [ש]בית יעשה לך יי': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים [ת]העומדים. ולא מן [א]היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו מאת יי' הוא הנכון. ואחז דרך קצרה לומר. ירא את [ב]יי'. על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו. נולד [ג]נשבר ונדכא. והמשכיל [ד]יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד [ה]שמו כפרעה נכה. ככה שמו בלשון עמו. וכן פרעה [ו]חפרע: הילוד. שם תאר [ז]כמו נגור שכור: (א) וילך בערים רבות [ח]היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל [ט]והיא אחות אביו. ולא דבר נכונה [ח]האומר. כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תאכלנה רק בארצו שדה עצמו לא תאכלנה כראוי. כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו [ט]שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה. וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמנים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"ל והנה נשארו ר"י נוציא מהם
ע'

פירוש על אבן עזרא

ומלת חיות תואר (לנקבה פעם) מן חָיָה. כמו דָוֹת מן דָוֶה (איכה ה' י"ז) רָווֹת מן רָוֶה (דברים כ"ט י"ח). ע(בראשית ל"ג י"ג) כ"ב שורש א'. עע(מ"ב ז' י"ב). *עהעבריים (להלן ג' י"ח) **עץ חיים (משלי ג' י"ח). פצצים וכו' (מ"א ו' י"ח) ר"ל שהם תואר ולא דג"ש להתבלע היו"ד. *ס(להלן ל"ה כ"ה). צבאו (שם ל"ח ח'). צבעלי היו"ד בראשונה. ר"ל מנחי פ"א י'. קכמו זו ר"ל וייטב שכתוב יטב. ויוד השורש עומד. ר(תהלים ק"ז ל"ו). מן ישב יו"ד השורש נחלף בוי"ו. כי היו"ד הנראה הוא שמוש איתן. ש(ש"ב ז' י"א) כלומר בני בית. וכן ויעש להם בתים שפרו ורבו. תאיננה מהפעלים העומדים. כי הדבר המגיע לידי יראה הוא הפועל. והאדם הוא מקבל הפעולה. אולא מן היוצאים כי הבורא ית' איננו נפעל ע"י יראת האדם כמ"ש אם חטאת מה תפעל בו. אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה ז'). ב(מ"א י"ח י"ב). פירושו מאת השם. גנולד (ד"ה א' כ' ח') נשבר ונדכה (תהלים נ"א י"ט). שהם מבנין נפעל. ואיננה כן מלת נורא. ובאמת למה מכנה בשם מפעל. כי המקובלים המשילו להשמש טבעה ה'. ומשכנה לבע אורה ע"פ איזה זכוכית אשר הוא המבדיל ועובר אורה ע"י. ככה יראוי הי' אצלנו מפני המסך המבדיל והוא החומר השפל. דוהמשכיל יבין ר"ל שכן פירש נורא*. ההלא הגיד שמו. ר"ל זה שם העצם של פרעה לא נזכר בכתוב. כפרעה נכו. ששמו העצמי נכו (ירמיה מ"ו ב'). ועיין (בראשית מ"א י'). ור"ל למה לא כתיב הבן הנולד. זר"ל מה הוא מלת וילך. ע"כ ר"ל היו יושבים וכו' ע"כ שייך וילך. ואם הוא מורה אשר שניהם היו ממשפחה א'. חא"כ היתה. בת לוי והיא אחות אביו. פי' הולך לומר זה בעבור כי לוי היה מבאי מצרים. ומשה בן בנו היה מהיוצאים ממצרים. וזה תימא האיך יהי' זה בדל"ו שנים ור"ל אמר כי אין לתמוה מזה כי הזכר יוכל להוליד כל ימי חייו כמו שפי' בפ' בא בפסוק ומושב בני ישראל. שאמר שם עמרם הוליד את משה בסוף ימיו. ושנותיו של לוי הי' קל"ז שנים. (ועיין כל זה בפ' ויגש כאשר בארנו שם). חולא דבר נכונה. ר"ל עם המשל טעם לאסור העריות כלומר כי בני העריות. לא יהיו טובים והגונים. לכן אמר ר"א כי לא דבר נכונה הלא הראיה כי זה האיש שלקח דודתו כאשר מפורש בפ' ולכל שהיו בניו בני אלהים. והנה עיקר איסור הערוה היה להיות ישראל קדושים בלתי שטופים בזמה כי אלהי ישראל שונא זמה. וכמ"ש אחר פרשת עריות קדושים תהיו כי קדוש אני וכו' (ויקרא י"ט ב'). וכבר השיב למערערי הרמב"ן עבור יוכבד (בראשית מ"ו כ"ג) ע"ש. ועיין בפי' על רא"ע שם הפירוש ע"ז. ט(פסוק ח')
שהיתה

*ואולי מרמז בזה מאמר חז"ל מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו'. מנין שהקב"ה מתפלל וכו' (ברכות ז' ע"א). והמדה נקראת אלהים. וכמאמר חז"ל אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו' (סוטה י"ד ע"א) ע"ש כל המאמר.

ספורנו

או לדבר שלא כהוגן תהיינה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד. ולמלך אין טוב להמית אחד או שנים בלבד: (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי טובות הנה כאשר יפה יותר ממה שהיה מורגל והבינה שזה היה לתכלית מכוון מאתו יתברך כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החומר
ושלמות

(כ) ואוטב יי' לחייתא וסגו עמא ותקיפו לחדא: (כא) והוה כד דחילא חייתא מן קדם יי' וקנו להון שום טב לדריא ובנא להין מימרא דיי' בית מלכותא ובית כהונתא רבתא:

(כא) ארום דחילן ילדתא מן קדם יי' וקניין להין שום טב בגו דריא ועבדו להון בתים ביתא דלוייא וביתא דכהונתא רבתא:

(כב) וכד חמא פרעה כדין פקיד לכל עמיה למימר כל ביר דכר דאתיליד ליהודאי בנהרא תטלוקניה וכל ברתא תקיימון: (א) ואזל עמרם גברא דמשבט לוי ואותיב בכילתא וגינונא דהילולא ית יוכבד אינתתיה דתריך מן קדם גזירתא דפרעה הוות ברת מאה ותלתין שנין כד אהדרה לותיה איתעביד לה ניסא והדרת לעלימותא כמא דהוות כד היא זעירתא מיקריא ברת לוי:

(א) ואזל גברא משבטא דלוי ונסיב ית יוכבד חביבתיה ליה לאתא:

(ב) ואיתעברת איתתא וילידת ביר בסוף שיתא ירחין וחמת יתיה ארום בר קיומי

בעל הטורים

להם. מים נמצו (לכך ב"פ וסמיין כמנ לסיום נשמה וגוף): (כב) הילוד ב' במסו' הכא. ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד (ש"ב י"ב) לומר לך כשם שנענש דוד שהקים עליו רעה מביתו שאבשלום בנו רצה להורגו. גם פרעה משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: (א) וילך איש ב' במסורה הכא ואידך וילך איש מבית לחם יהודה על ידי הליכה זו בא גואל הראשון על ידי רות הליכה יבא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד: (ג) כי טוב הוא ה' סגין ב' בגי"מ וא' בוא"ו וג' בגי"מ לומר שעתיד לקבל משה חומשי תורה (שנא' עליה) כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים ד' במסו' הכא ואידך גרש ירחים. במספר ירחים אל יבוא (איוב ג') ספור ירחים שמלאתה (שם ל"ט) כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים (ג') [ט'] חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו ספור ירחים שמלאתה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגלשה

יונתן

כענין כעדר הרחלים עיין בשיר השירים: (כא) וקנו להון שם טוב וכו' עיין ברש"י: (כב) ביר דכר בן זכר כמתרגם דעבירתא ביר: תטלוקניה פי' תשליכוהו וכן פירשנו לעיל כמה פעמים: (א) בכילתא וגנונא שניהם מלשון חופה וכן כילת חתנים: דתריך פי' שגרש ועיין ברש"י ובפרש בגיטא' סוטה: ירושלמי יוכבד חביבתיה פי' דודתו בגמרא דיבמות על ר' חייא חביבתיה פי' דודו וכן כתיב דוד אהרן: (ב) באחרה פי' במרעה

אבן עזרא

פ' שנה שהיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה היה כ"ב שנה אחרי יוסף. והנה נשארו קי"ח. כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. ובן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה: והנה זה המוכח בפטירים שאמר שם חם ויפת. וכתיב ויולד נח. ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם לס' שנה. ודע כי הנו"ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת הפעל הנו"ן גם *הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויחר אף. והנה הנו"ן מובלעת באמצע על כן נדגש פ"א. ויסר אפו ישוב אפך. והנה נו"ן נתן במלת נתתי. כי הוא כמו חנתי. כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו *שבתי. לכתי. לדתי. גם בסוף תת פחדך. טוב תתי אותה לך. והנה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא תתערב עם אשר בנה בית. והנה המליצו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת. והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת. ומלת רחל בתו. כמלת אמת חסדו ואמתו. והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת. ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות. כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באדם מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם יי' וטוב עם אנשים. או טוב עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה. ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד. גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה

רמב"ן

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הדיגים אותה במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מוחין כי מצות המלך היא. ורבותינו אמרו עבדי' למלכים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסי' אשר לפרעה: (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכור הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מזדרז לעשות ענין מדם יאמר כן. וילך ראובן וישכב את בלהה. וילך ויקח את גמר בת דבלים. לכו ונמכרנו לישמעאלים. לכו ונכהו. כלשון לכו נא ונוכחה. וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע ואחר כן ייחסם גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הכתובים אין מוקדם ומאוחר בפרשה. כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לדת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר. ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו: (ב) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי

פירוש על אבן עזרא

שהיה בא לוי לאות קהת. 'והנה היה כ"ב שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ח. שס' הוא ול"ל. והנה היה כ"ד שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ו. וכן הוא בסדר עולם (פ"ג) והוא מוכרח. שאם היה רק כ"ב שנה אחר יוסף היו שנותיו רק קל"ה שנה ככה פי' בע"מ ב"י. (כ"ל) בכונה הוא. יוסף חיה ק"י שני' ולוי ע"כ נולד מקודם ה' שנים. ראובן נולד שנה קודם ללוי. ובשנת ז' לעבודת רחל נולד יוסף ואם תוסיף עוד כ"ב שנים הרי הם קל"ז שנים. והכתוב אמר בסדי' ושני חיי לוי קל"ז שנה (להלן ו' ט"ז). ב(בראשית ל' כ"ו). ל(במדבר כ"ו נ"ט). מ(בראשית י' א'). נ(שם ו' י') הגדול (שם י' כ"א). נג(שם מ"ט ל"א). נ*(שם י"ט ט') שרשו נגש. וכן ויגש אליו (שם מ"ד י"ח). אף עלה (תהלים ע"ח כ"א). ויחר אף (שם ק"ו מ'). משורש אנף ונבלע הנון באמצע. ס(בראשית ל"ט י"ט). ישוב וכו' (ישעיה י"ב א'). ע(בראשית כ"ט י"ט). *שבתי (תהלים קל"ט ב') לכתי (מ"א ב' מ'). ללדתי (מ"א ג' י"ח). תת פחדיך (דברים ב' כ"ה). תִּתִּי אותה (בראשית כ"ט י"ט). פמן בֵּן בָּנָה (דברים כ' ה'). צ(משלי ד' ט'). קוהנה חסרו הנו"ן. שאמר שהחליפו הה"א בתי"ו לאוי להיות בֶּנֶת. וכדי להקל על הל' חסרו הנו"ן. ובכנוי נבלע הנו"ן בדגש הת"ו. ר(בראשית כ"ט ו'). בִּתּוֹ. שכמלת אמת שהרשו אמן. וראוי להיות אֲמֶנֶת. וחסרו נון למ"ד הפעל. ובכנוי דגש התיו במקום נו"ן אֲמִתּוֹ. ולרבים אֲמוּנוֹת וכן בָּנוֹת. שש(ש"א ב' כ"ו). ת(משלי כ"ב ח) תת"א כי בסודם וכו'. פי' . במסכת' נדה בפ"ק דף י"א ע"א שאמרו כי היולדת לשבעה יולדת למוקטעין. אפי' אין לסמוך עליו. כי באמת אמרו

פירוש רשב"ם

(כא) ויעש להם בתים. לשמרם פן ילכו לעבריות היולד': (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר. וכן אמר להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח: (א) וילך איש מבית לוי. הוא עמרם. ויקח את יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים. והרבה שנים לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה: (ב) ותהר האשה בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאור ותלד בן: ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו המפרש לפי שראתהו שטוב הוא הטמינתהו שקר הוא שכל היולדות אמותן מרחמו' עליהן. א"כ צריך לפרש ותרא כמו וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד לתקופת הימים. שני תקופות ושני ימים. ולפיכך יכלה להצפינו שלשה חדשים שהמצריים היו מבקרים למעוברות לסוף

ירחים: ג ולא־יכלה עוד הצפינו ותקח־
לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת
ותשם בה את־הילד ותשם בסוף על־
שפת היאר: ד ותתצב אחתו מרחק
לדעה מה־יעשה לו: ה ותרד בת־
פרעה לרחץ על־היאר ונערתיה הלכת
על־יד היאר ותרא את־התבה בתוך
הסוף ותשלח את־אמתה ותקחה:
ו ותפתח ותראהו את־הילד והנה־נער
בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי
העברים זה: ז ותאמר אחתו אל־בת־
פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את־הילד:

אונקלוס

ואטמרתה תלתא ירחין: ג ולא יכילת עוד לאטמרותה
ונסיבת לה תבותא דגמא וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת
בה ית רביא ושויתה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת
אחתה מרחיק למידע מה יתעבד לה: ה ונחתת בת פרעה
למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת
ית תבותא בגו יערא ואושטת ית אמתה ונסבתה: ו ופתחת
וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני
יהודאי הוא דין: ז ואמרת אחתה לבת פרעה האיזיל ואקרי
ליך אתתא מינקתא מן יהודיתא ותוניק ליך ית רביא:

ואמרת

מסרה ג ולא יכלה, ב' [ובמקף]. הצפנו, ל' [הלד"י דגוש' והפ' רפי ומ"י]. תבה, [מ"י וכס"א]. גמא, ג' ס' [הג' דגוש']. ותחמרה, ל' ולא מפיק. בחמר, [הב' רפי]. ובזפת, ל'. ד ותתצב, ל'. מרחק, [כו"ל ס"ו]. לדעה, ל'. יעשה, ל"ו [היו"ד דג' מד"ד]. יעשה לו, פ'. ה לרחץ, [כו"ל ס"ו]. על היאר, ה' בלי'. הלכת, ב' חד"ח בלי'. אמתה, [הא' בס"פ והמ"ם רפי]. ותקחה, ל'. ו בכה, ז' [כו"ל ס"ו]. ותחמל, [ס"ו]. ז האלך, ג'. מינקת, [מ"י אחר המ"ם]. העבריה, ד' ג' ס"ו וס' מ"ל. ותינק, ל' וכ"כ [וכ"ל מי"ק וחי"ם].

ת"א ולא יכלה סוטה שם. ותתצב מגילה יד סוטה ט ודף יא יג. ותרד בת מגילה יג סוטה יב. ותפתח סוטה שם. ותאמר אחתו שם. ותאמר לה שם.

ותאמר

רש"י

כלו אותה (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלע"ז יונ"קו כך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוזי"ל בלע"ז. ודומה לו (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: (ה) לרחץ על היאר. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל א יט) ראו חלקת יואב אל ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורז"ל (סוטה שם) הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אַמָּתָהּ מם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בכה. קולו כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתו

על

אבן עזרא

באשה אשר תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קלי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים. והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. ושלשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח [ב]ברגע הלידה. גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד. והנה המעמד הקרוב הם ר"נט [בב]ימים ושליש יום. והאמצעי [ג]רע"ג. והגדול שהוא הארוך [ד]ר"פז. וחכמי המולדות יודו כן. ואין טענה [דד]מהשבטים. כי להיותם על הסדר אינה ראיה. כי הנה הכתוב באלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר. ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה [ה]בת. כמו ואחרי כן [ה*]יצא אחיו. שלא זכר ותהר לכל אחד. גם לתקופת הימים שלש [ו]היו (ג) ונדגש נ' הצפינו כדגשות ק"וף אם יקדך [ז]עון. לדבר בם לאות. ובעבור היות הכלי בסוף נע נכתב בה"א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין [ח]הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא לקחתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס. וכתב ושאלה אשה [ט]משכנתה. ובאה מלת תיבת [י]גומא מלעיל בעבור היות

הניגון

פירוש על אבן עזרא

[א]אמרו (פ"ק דסוטה דף י"ב ע"א) שנולד לו' חדשים. [ב]מזל הצומח. כל תחלת ההויה בטבע נקרא לידה ע"ד ההשאלה. והמזל העולה ברגע הלידה נקרא מזל הצומח ולפי' אם אין הלבנה נראית ובכל מקום שהיא רק המעלה הוא המזל בשמים כ"כ עומדת שם הלבנה בנקודה. [בב]שהם שמנה חדשים ושני שלישי חודש בקירוב. [ג]רע"ג. הם ט' חדשים ועוד. [ד]רפ"ז. הן ט' חדשים ומלי. [דד]ואין טענה מהשבטים. ר"ל שנולדו למקוטעים כמ"ש בפ"ק דר"ה (דף י"א ע"א) עיי' (בראשית ל' כ"א כ"ג). כי לא יולדו על הסדר שילעכך לפרש כך. [ה](שם ל' כ"א). [ה*]יצא אחיו (שם כ"ח כ"ו). [ו]שלש היה. ר"ל ג' תקופות שהם ט' חדשים. דלא כמ"ד מיעוט תקופות שנים ולמד מזה שנולד לששה חדשים. (פ"א כ"ם י'). ר"ל להפלגת הקריאה עיי' ח"ם למהרש"ד על מלת הלפינו. [ח]מהבנין הכבד הנוסף. ר"ל מקור מבנין הפעיל. [ט](להלן ג' כ"ב). [י]ובאה מלת תבת גמא מלעיל.

שהוא

ספורנו

ושלמו' הכה המצרי: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא יראו אותו עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להסוך גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. שתשגיח שיקחהו איזה מצרי כאשר אסופי' כי רבים אסופי' היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ חמס כמו שהעיד הנביא באמרו וזרמת סוסים זרמתם: (ה) לרחוץ על היאור. בחדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומגיע בו כי אמנם כבודה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה: ותשלח את אמתה. האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה ברצון אלהי שלא תשלח א' מהנערות השמורות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור: (ו) ותפתח ותראהו. ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. וראתה שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הנולד מעת הולדו עד היותו שלם בגדול יקרא ילד כענין הילדי' אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחבריו. ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית. יקרא נער. ומזה יקר' כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמול עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלמות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי נולד מזנות באופן שיהיה מוכן לבגוד. כאמרו ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותיניק לך. לעמוד לפניך אחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים

יתיצב

ירושלמי

קוֹמֵי דְּגָא וְאַטְמְרָתֵיהּ תְּלָת יַרְחִין דְּסְכוּמְהוֹן תִּשְׁעָא ׃ (ג) וְלָא הֲוָת אֶפְשַׁר לָהּ תּוּב לְאַטְמָרוּתֵיהּ דְּמִצְרָאֵי מַרְגִּישִׁין עֲלָהּ וּנְסִיבַת לֵיהּ תֵּיבוּתָא דְּטוּנָם וְהַפְרָא בְּחֵימָרָא וּבְזִיפְתָּא וְשַׁוִּיַת בְּגַוָּהּ יַת טַלְיָא וְשַׁוִּיתֵיהּ בְּגוֹ גוֹמַיָּא עַל גֵּיף נַהֲרָא ׃

[נ״ג] וְשַׁוִּיתֵיהּ בְּאַסְרָה עַל גַּב נַהֲרָא ׃]

(ד) וְאִיתְעַתְּדַת מִרְיָם אֲחָתֵיהּ מַרְחִיק לְאִיתְחַכְּמָא מָה יִתְעֲבִיד לֵיהּ ׃ (ה) וְגָרֵי

יונתן בן עוזיאל

מֵימְרָא דַיְיָ צוֹלְקָא דְּשַׁחְנָא וְטָרִיב בִּשְׂרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְנָחֲתַת בְּרַתֵּיהּ דְּפַרְעֹה לְאִתְקַרְּרָא עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתְהָא אָזְלָן עַל גֵּיף נַהֲרָא וַחֲמַת יַת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ גוּמַיָּא וְאוֹשִׁטַת יַת גַּרְמִידָא וּנְסִיבָתָהּ וּמִן יַד אִיתַּסִּיַת מִן שִׁיחְנָא וּמִן טְרִיבָא ׃ (ו) וּפְתַחַת וַחֲמַת יַת רַבְיָא וְהָא טַלְיָא בָּכֵי וְחָסַת עֲלוֹי וַאֲמַרַת מִן בְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵּין ׃ (ז) וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ

איתא

בעל הטורים

שנראה שיון לה ירפיס מהעיבור ׃ (ג) ולא יכלה. ב׳ במסו׳ הכא ואידך ולא יכלה הארץ שנריכם אלמד שעשתה לו מערה בארץ ושפי׳ קשה הקרקע מפשו מאחריו מפני שידעו שממם ילא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו ׃ גומא ג׳ במסו׳ הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים (ישעי׳ יח) שאפי׳ בים שלא ליך דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא (איוב ח׳) רמז למאן דאמר איוב בימי משה הי׳ ׃ (ה) ותרד בת פרעה ס״ת דמה מלמד שסיכסה דמה שהלכה להתגייר ׃ ונערותיה ג׳ (במסורה)· הכא ואידך וסקם רבקה ונערותיה לומר שנתגייר׳ ושפשה מעשה האמהות ואידך וינס ולא נערותיה וישנה שנכנסה דמה ולא נערותיה שבא המלאך והכגוס לפי שמנעוה לקחת התיבה ולקחה נערות אחרות ׃ (ו) והנה נער בכה. זה אהרן שהכניסתו אצל התיבה. נער בכה בגי׳ זה אהרן [הכהן] ׃ (ז) האלך ג׳ במסורה הכא ואידך האלך והכיתי בפלשתים גבי דוד (ש״א כ״ג) ואידך האילך

יונתן

במרעה והוא לשון רז״ל רועות באפר ׃ (ה) צולקא דשחנא ח״י של לרבת השחין וטריב כמו ושרב וכן עריבא והוא מלשון סרב ושמם ׃ גרמידא הוא מפרש אמתה כפשוטו

אבן עזרא

הכינון בתחלת מלת גומא ׃ ותחמרה. נחה ה״א כה״א ויקרא לה [כ]נובח בשמו. וזאת המלה נגזרת מן חמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל. וכמוהו בארות [ל]בארות חמר. ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן. ומשפטות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות לאכן המים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם ׃ בסוף. כמו [מ]קנה וסוף קמלו. והוא נמס מן היאור ׃ (ד) ותתצב. מלה זרה [נ]כי שמו נח נעלם בין שתי התו״ין תחת היו״ד ׃ אמר ר׳ משה הכהן [ס]כי תי״ו לדעת ולגמת נוסף בעבור חסרון הפ״א מן פעל והכה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה הפליפו התי״ו [ע]לה״א במלה לדעה. כמו [פ]אשר תנה הודך ׃ (ה) ותרד. מארמונה ׃ לרחוץ. מנהג המלכיות [צ]היה. והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור. כמו [ק]ויד תהיה לך. בעבור שלחה [ר]*אמתה. והיא אחת הנערות לקחת התיבה ׃ כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף. כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר. ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ״ם רפה [ו]ומ״ם אמה ארכו דגוש. ועוד [ש]כי אמה ארכו מדה לא זרוע ׃ (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו [ת]ובית דוד כאלהים. כמלאך יי׳ ׃ והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער. וראתהו מהול [א]ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי [ב]טוב הוא ׃ (ז) ותאמר וכו׳ ותינק. [ג]בעלי היו״ד בראשונה. יש מתחלף היו״ד. כמו מן ידע בוי״ו [ד]הודיע. ויש שיוסס

כס

רמב״ן

כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ואינם יפים וכלנם תצפנינה אותן בכל יכלתן ואין לריך ראיה לטענת כי טוב הוא. אבל פירו׳ כטובה הזאת שראתה בו טוב מאודם ושבה כי יארע בו נס ויגלל. ולכן נתנה אל לבה ושבה מחשבות בעינינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינלל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נלבת מרחוק שלא יכירו בה לדעה מה יעשה לו. וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה. ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל ׃ (ה) לרחוץ על היאור. הרם המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה. כה תאמרו איש אל רעהו ואיש על אחיו. ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. ולאתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה. או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד ׃ (ו) והנה נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשית למשה רבינו בעל מום ׃ ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עוני קולו. ור״א אמר שהיו איבריו גדולים כנער. ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומתוקנים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש בו שהיה בוכה כנער בגבורות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים. ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו

יקרא

פירוש על אבן עזרא

שהוא נסוג אחור בעבור וכו׳. [כ](במדבר ל״ב מ״ב). [ל](ברא׳ שית י״ד י׳). [מ](ישעיה י״ט ו׳). [נ](ר״ל כי שרשו יצב ורלוי להיות והתילב. וכאשר רלו לחסר היו״ד נקדו הי״ו אית״ן בליכי להמשיך יו״ד השרש שלא כמנהג בנחי פ״א י׳ כידוע למדקדקים. [ס]כי לרדה שרשו ירד. ולגשת שרשו נגש. והוסיפו התי״ו במקור למלאות חסרון פ״א פעל. והכה לדעת שרשו ידע. ובא הדל״ת בפת״ח בעבור העין שהוא מהגרון. [ע]ר״ל הכימו ה״א במקום תי״ו ונקדו העין למד הפעל בקמץ להמשיך הה״א. ודל״ת עי״ן הפעל בליכי להרכבה אות הגרון שאחריו. [פ](תהלים ה׳ ב׳) והיה משפטו תנה. [צ]ר״ל הלא כבודה בת מלך פנימה ע״ז מסרך מנהגן היה כן. [ק](דברים כ״ג י״ג). שפי׳ מקום. [ר]*כי אמתה פי׳ שפחתה ולא זרוע ידה. כי באמת יש פלוגתא במס׳ סוטה (י״ב ע״ב) רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר ידה ממש וחד אמר שפחתה. [ו]כי שרשו אמה ונקוד אמה. ובכנוי אמתה. ומ״ם אמה דגוש. כי שרשו אמם. [ש](להלן כ׳ א׳). כ״ל מדת אורך תה. כמו אמת בלעך (ירמיה נ״א י״ג). ובדרז״ל אמת הבנין. [ת](זכריה י״ב ח׳). ור״ל ומלאהו. למה כפול את הילד א״ו את הילד הוא פי׳ ממלא ומלאהו. [א]לכן אמרה מילדי העברים זה. [ב](במש׳ ב׳) עי׳ יפה. [ג]ר״ל מנחי פ״א יו״ד. [ד]שהיו״ד נתחלף בוי״ו. ויש

פירוש רשב״ם

לסוף תשעה חדשים לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו וראתהו כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שערו וציפורניו כמו ששנינו ביבמות וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו ג׳ ירחים עד סוף ט׳ ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל הי׳ או השליכוהו המצריי׳ ליאור ׃ (ג) בחמר. מבפנים. ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בו המים. ותשם בסוף אשר סמוך לשפת היאר והטמינתו יפה שההולכים על שפת היאר לא יוכלו לראות התיבה. אבל הרוחץ בתוך הנהר יכול לראות׳ כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו הטיב ולכך ראתהו בת פרעה שהיתה רוחצת בתוך היאר אבל נערותיה שהיו הולכות על שפת לא יכלו לראותה ׃ (ה) אמתה. שפחתה ׃ (ו) ותפתח ותראהו את הילד. המפרש שראתה את הילד טועה הוא. וכי מי אינו יודע שאם פתחה את התיבה שתראה את הילד. אלא כך פרושו פתחה את התיבה והביטה בילד אם זכר אם נקבה וראתה כי נער הוא. כלומר זה הילד זכר הוא ולא נקבה וראת׳ בזכרותו שהוא מהול ולכך נטמן ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי היא וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער היולד. ביום הולדו קרוי נער ׃ והנה נער בוכה ותחמול עליו וגו׳ לפי שהי׳ בוכה. לכך ותחמל עליו ולפי שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים זה ׃ ודוגמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים. חולק בחור ולמה כי את חנה אהב. לכך נתן לה אפים מקערה שלפניו וא״כ למה מנה אחת כי ה׳ סגר רחמה אבל לפנינה ולכל בנותיה ובניה נתן מנות הרבה כי בנים רבים היו לה. ותראהו את הילד והנה הוא נער בוכה ׃ (ז) ותינק. לשון מפעיל ותינק. כשהיא עצמה יונקת. ותניקהו. אין צריך לומר שהוא שתי אותיות כמו . בא. שב. קם. שיאמר בלשון מפעיל ותשיבהו ותביאהו ותקימהו. אלא מגזרת ינק הוא.

ולקצר

ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ
הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־
אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן
אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־
פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה
וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי
יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא
אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ
מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן
כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־
הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם
הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים
וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר
מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ
אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־
מדין

אונקלוס

ח ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמה דרביא: ט ואמרת לה בת פרעה אובילי ית רביא הדין ואונקיהי לי ואנא אתן ית אגריך ונסיבת איתתא ית רביא ואונקתיה: י ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחילתיה: יא והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפלחנהון וחזא גבר מצרי מחי לגבר יהודי מאחוהי: יב ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: יג ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למא את מחי לחברך: יד ואמר מן שויך לגבר רב ודיין עלנא הלמקטלי את אמר כמא דקטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא: טו ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על
בירא

מסרה ח ותאמר, [במקף והתי"ו במתג]. לכי, ג'. העלמה, ה'. את אם, ל' וחד ואת אם. ט היליכי, ל' ומ"ל [ור"ל מד"מ]. והינקהו, ל' וכ"כ [הקו"ף בחירק ומי"ק וסי"מ והליתאה]. ואני, ב'. האשה הילד, [מטעי בי' את]. ותניקהו, ל' [מי"ק ומ"ח]. י ותבאהו, ג' ב' מ' וא' מ"ל. לבת פרעה, ב' ובית יעשה. ותקרא, ט'. משיתהו, ל' וכ"כ [מי"ק ומי"ח]. יא בסבלתם, [ח"ו]. מכה, ו' פסוקין [ל"ל ה'. ור"ל סגול שהוא פתח קטן]. יב וכה, ל'. כי, [במונח ולא במקף]. ויטמנהו, ל'. בחול, לי' פתח. יג נצים, ג'. רעך, כל או' ח' [ור"ל מ"י אחר העי"ן]. יד ושפט, ל' ומ' וא' והשפט. הלהרגני, ל'. [הלמד כפי וה' בלא נחרי']: [אמר, מ"ו]. ויירא, י"ב. [מ"י וכו"ל דכוו']. ויאמר, ל"ח. אכן, י"ח. נודע, [מ"ו]. טו להרג, [מ"ו].

ת"א ותאמר לה שם. ויפן כה וכה סנהדרין נח. נצים נדרים סד. ויאמר לרשע סנהדרין שם. ויירא משה עקידה שער לב.

רש"י

על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שלכי (ש"ר סוטה שם): (י) משיתהו. שלתיהו הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתהו אלא המישותיהו כאשר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. (ש"ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אמר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין לגאול: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג
לו

רמב"ן

יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד. וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער. ויקרא ילד והוא גדול כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן ובן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו: ותאמר מילדי העברים זה. נתנה אל לבה המעשה כאשר היה. כי אמרה לבעבור הציל אותו. או שלא יראו במות הילד שמוהו שם. ואיש מצרי למה יעשה כן. ויש אומרים שראתהו נמול ואם כן הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך: (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת: וטעם ויצא אל אחיו. כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנלחץ: (יד) הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש ל'
רש"י

איתא מניקתא מן יהודייתא ותוניק ליך ית רביא: (ח) ואמרת לה ברת פרעה איזילי ואזלת טליתא וקרת לאימיה דרביא: (ט) ואמרת לה ברת פרעה אובלי ית רביא הדין ואוניקתיה לי ואנא אתן ית סוטרך ונסיבת איתתא ית רביא ואוניקתיה: (י) ורבא רביא ואייתיתיה לברת פרעה והוה לה חביב היך בריך וקרת שמיה משה ארום מן מוי דנהרא שחילתיה:

[(י) דליתיה:]

(יא) והוה ביומא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחמא באניק נפשיהון ובסוגי פולחנהון וחמא גבר מצראי מחי גבר יהודאי מאחוי: (יב) ואיסתכל משה בחכמת דעתיה ואיתבונן בכל דר ודר והא לא קאים מן ההוא מצראי גבר גיור ולא דעביד תתובא מן בני בנוי עד עלמא ומחא ית מצראי וטמריה בחלא:

[(יב) ואיסתכל משה ברוח קודשא בתרין עולמיא והא לית גיור עתיד למיקום מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא:]

(יג) ונפק ביומא תניינא ואודיק והא דתן ואבירם גוברין יהודאין נצן וכד חמא די זקף דתן ידיה על אבירם למימחיה אמר ליה למא אנת מחי לחברך: (יד) ואמר ליה דתן מאן הוא דמני יתך לגבר רב ודיין עלנא הלא למקטלי אנת אמר כמא דקטלת ית מצראי ודחיל משה ואמר בקושטא איתפרסם פתגמא: (טו) ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטול ית משה

בעל הטורים

הלך על רמות גלעד (מ"א כ"ב) לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי חוזים ומופים שמרים במתכלת על משה קודם שנולד כמו שפרש"ל: (יג) נלים. ב'. עברים נלים ונצי מכרכב להמלום נלים. נלים עוים בלולוס חד במ"ב [יט] וחד בישעיה [לז] לומר שהרשעים ימלן שמתה ושרוב ישרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את

יונתן

כפשוטו ולא ס"ל כרש"י עיין במפרשים: (ט) סיטרך פירוש שכר וכן מ"י פעולת שכיר סטריה: (י) והוה לה חביב היך בריך דק"ל מאי ויהי לה לבן דהא א"א לכן פירש שהיה אהוב לה כבריך: (יא) באניק כבר פרשנו זה כמה פעמים שהוא לשון לער: ובסוגי פולחנהון ובהרבה וכובד מלאכתן: (יב) והא לא קאים עיין ברש"י ומפרשיו: ומ"ש הירושלמי בתרי עולמיא פי' הגאון מהכ"ד בשני מלאכים שסביבון ופירושו ע"פ המדרש. ויותר נראה שהכוונה שאין צורך בו לשני עולמים לא בעה"ז ולא בעוה"ב ולא שם: (יג) ואודיק כבר פירשנו שהוא לשון הבטה: (טו) ולמורים פירש

אבן עזרא

גם נעלם הבין האות המשרת והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותניק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי כי שנים שרשים הם. ילך גם הלך והטעם אחד. כי אין הה"א מאותיות המשך. על כן ה"א אחרת כמוה. ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימלאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים כנעלמים במבטא לא במכתב. ופעם נעדרים. והה"א לעולם באמצע היא נראית. ואלה בלאטיהם. אינה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות. ולא דבר נכונה. רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי. והוא מהבנין הכבד הנוסף. גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא. כמו ונגש אני הא. ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא בנקיבה ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. ממעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים. והנה בפסוק אחד שנים שרשים והטעם אחד וככה הטיבי כנן לווי. כמו הליכי. אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו ממעלומי העי"ן: (י) ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל. זרובבל בן שאלתיאל. והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש. ושמו בלשון מצרים היה מוניוס. וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים. גם ככה בספרי חכמי יון. אולי לנודה בת פרעה למוניוס או משלה. ואל תתמה בעבור שאינו משוי. כי בשמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה. וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו. כמו אנשים אחים: (יג) נצים. שם התאר מבנין נפעל והשלם נצלים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: (יד) הלהרגני אתה אומר. בלבך: אכן. כמו אם כן: (טו) וישמע. ארץ מדין סרים היו אל משמעת פרעה. על כן הוצרך להיות רועה צאן. שלא יעמוד ביסוד אולי יכירוהו. וכאשר אמר לו השם מתו פרעה ועבדיו שברח מפניהם. ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצילני מחרב פרעה. כי כל ימי חייו היה ירא ממנו. ואשר שהזכיר וישב בארץ מדין. שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך

פירוש על אבן עזרא

[ה]יינו שיוסם גם נעלם בין האות המשרת. (שהוא תי"ו) והעין (שהוא נו"ן השורש) תחת יו"ד. כמו ותניק שרשו ינק מבנין הפעיל. שהליכי שתת תי"ו המשרת מושך יו"ד השורש לאחריו. ילכי כמו שבי. וילך וישב. ר"ל שורש לכי. ילך. משורש שבי. ישב. [ו]כמו היניקי ר"ל כמו שמלת היניקי משורש ינק. כן היליכי משורש ילך. ויש עוד שורש הלך והטעם אחד. ובאוי להיות הוליבי מבנין הפעיל. [ח]כי אין הה"א מאותיות המשך. ר"ל אותיות או"י נמשכות אחר תנועות גדולות. ונחות באמצע המלה. והה"א לא תנוח רק בסוף המלה. לכן תשמנה לוי"ו. [ט]אחרת כמוה. ר"ל אם השורש הלך אין סובלה בהמשך הה"א. שהרי לא תנוח באמצע המלה. ולא סובה כלל על ה"א השורש כמו שלא סובה ה"א הפעיל על השורש. [י]ר"ל מבנין הפעיל. כי בפרשת קרח בפסוק קח את המחתה וכו' והולך מהרה אל העדה פי' הר"א ז"ל שם. והולך לשון לווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הוציאי. [כ]יחזקאל ע"ז מ"ג) [ל]כמו ילך עמך. רק היא מלה אחת. ר"ל היליכי ולא הא לבי כמ"ש הגאון ז"ל והנה גם אונקלוס תרגום הא לבי. וכוונתם על דרשת חז"ל כמ"ש רש"י ז"ל. ודרך רבינו ז"ל לפרש ע"פ פשט הכתוב וטעמו וגימוקו עמו. [ס]מעלומי העין וכו'. ר"ל ופניקהו שורשו נוק שעי"ן הפעל נח ונעלם מהמבטא. והפ"א והלמ"ד נראים. [נ]ר"ל היליכי שרשו ילך. וכן הטיבו כנן (ישעי' כ"ג ע"ז) שרש יטב. והניקיהו שרשו נוק כמו וכם הביאו אליו (להלן ל"ו ג') שורשו בוא. וכן הטיבו כל אשר דברו (דברים ה' כ"ה) ששרשו טוב. [ס]ר"ל מנחי ע"ו. [ע]ר"ל ואלה חמשת בני מיכל (ש"ב כ"א ס') וכתיב ולמיכל גם שאול לא היה ולד (ש"ב ו' כ"ג) והם היו בני מירב אחותה רק שגדלה אותם ונקראו על שמה. [פ](עזרא ג' ח'. חגי א' א') והוא בן פדיה אחי שאלתיאל כמ"ש ובני פדיה זרובבל ושמעי (ד"ה א' ג' י"ט). ושאלתיאל ופדיה אחים בני יכניה היו (שם שם י"ז י"ח). [*]ר"ל שמשלה איזה שם לתן לו בלשון ישראל. [צ]ר"ל הם אחיו היהודים הדרים במצרים וקראם מצריים לפי שהיו דרים בארץ מצרים מה שאמר ויצא אינו ר"ל שיצא מעיר מצרים. אלא שר"ל שיצא מארמון המלך. כי משה בארמון המלך היה. [ק](בראשית י"ג ח') ואינם אחים רק משפחה אחת. [ר]כי שרשו נצה. ובא בנפעל לפי שכל אחד מהנצים נפעל מחבירו. [ש]והעד ואמרת בלבבך (דברים ח' י"ז). [ת](להלן י"ח ד')

ספורנו

יתילד: (י) ותקרא שמו משה. נמלט ומושה את אחרים מצרה. ותאמר כי מן המים משיתיהו. הטעם שקראתיו משה להורות שימלט את אחרים הוא כי אמנם משיתיהו מן המים אחר שהיה מוטל בתוכה וזה לא היה כי אם בגזי' עירין כדי שימלט הוא את אחרים: (יא) וירא בסבלותם. נתן לבו לראות בעוני אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ונגד שאחוה התעורר להנקם: (יג) ויאמר לרשע. מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח במישור: (יד) הלהרגני אתה אומר. אתה מעורר מדנים להרגני: ויירא משה. ובכן נשמר לנפשו וברח: ויאמר אכן נודע הדבר. כשאמר זה המוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר: (טו) וישב בארץ מדין. בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין: וישב על הבאר. ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה

פירוש רשב"ם

ולקצר את התי' הוא אומר ותניקהו במקום ותינקהו: (י) משיתיהו. משכתיהו. לשון זה נופל במשיכ' מן המי'. כדכתי' ימשני ממים רבים. מגזרת קנה. יאמר קניתיהו בלשון פועל. יקנני בלשון מפעיל: (יא) מכה. שמא הכהו ולא הרגו: (יד) הלהרגני אתה אומר. בשביל שאני מכה את חבירי. כאשר הרגת את המצרי בשביל שהיה מכה איש עברי: אכן אך כן. לא כמו שהייתי סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע: וישב בארץ מדין. כולל ואח"כ מפרש באיזה עלילה ישב במדין בתחילה וישב על הבאר שם נח תחילה כאדם שעומד לפוש: ולכהן

מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן
שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה
אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃
יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה
וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה
אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן
בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ
מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ
אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ
לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ
וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת
אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃
כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי
אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ
כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ

בֵּירָא: טו וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה
יָת רַהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֵן: יז וַאֲתוֹ רָעַיָּא וּטְרָדוּנוּן
וְקָם מֹשֶׁה וּפְרָקְנוּן וְאַשְׁקֵי יָת עָנְהֵן: יח וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל
אֲבוּהֵן וַאֲמַר מָה־דֵּין אוֹחִיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: יט וַאֲמַרָא
גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָּא וְאַף מִדְלָא דְלָא לַנָא
וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא: כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָה דְנַן שְׁבַקְתִּין
יָת גַּבְרָא קְרָן לֵהּ וְיֵיכוֹל לַחְמָא: כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם
גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפּוֹרָה בְרַתֵּהּ לְמֹשֶׁה: כב וִילִידַת בַּר וּקְרָא
יָת שְׁמֵהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: כג וַהֲוָה
בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִן פָּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת
קְבֵלְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פָּלְחָנָא: כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת
קְבֵלְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם
יעקב

מסרה על הבאר, ל' וחד אל הבאר. טז ולכהן, ג'. ותבאנה, [ד' כ"כ כ"ל מ"ו אשר הב' ומ' י'. אחה הס' ונון כפופה]. ותדלנה, ל'. ותמלאנה, ל' [כ"כ בנו"ן כפופה]. להשקות, [מ"ו]. אביהן, ז'. יז ויגרשום, ל' ומ"ו. ויושען, ל' ומ"י [ומ"ו] לאנס, [כ"כ במ"ס ספ בנקבות עיין בלש"ע]. יח מהרתן, ל' כ"כ. בא, [מ"ו]. יט ותאמרן, ג' כ"כ [בנו"ן פשוטה]. הרעים, [מ"ו ומ"י וכו"ל דכו']. דלה, ל' [כ"כ בה"א וקרי' בחולם]. דלה, ל'. כ בנתיו, [מ"ו ומ"י]. ואיו, ל'. זה, [הזי"ן דגושה מדא"מ]. עזבתן, ל'. קראן, ל'. ויאכל, ה' רפי' [כ"ל הו' בשו"א]. כא ויואל, ז' מלעיל וה' מ"ל. צפרה, [מ"ו וכו"ל דכוו' בא"ו]. כב ויקרא, ג' דסמיכי אל ואלד [וסבירין ותקרא]. גרשם, ד' חסר. כג וימתו, ל'. העבדה, [סבירין בפס' מ"ו]. ויזעקו, ג'. כד ויזכר, ד' [כו"ל מ"ו].
ת"א קראן לו ויאכל לחם סנהדרין קד. ויואל משה נדרים סה

מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־
הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־
אברהם

רש"י

לו זווגו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"א ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי: (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. [ס"א כמשמעו] ודומה לו (שופטים יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו בר"י): וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים

רמב"ן

רש"י. ומדרש רבותינו הוא. ואני תמה א"כ מי הגיד לרשע כי משה הרגו אולי שמך ידי עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך. או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול ורואה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם. או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה. ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב. כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי. אמרתי טוב ממנו הנפל. ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת. המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך: (טו) ולכהן מדין שבע בנות. לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתוב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם. נבוכדנצר *אבי. וכן הידעתם את לבן בן נחור. וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן. והיה זה כי הכהן לא ימלא בבית כי היה נטרד בכהונו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן. ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו: ותבאנה ותדלנה. כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים לאנס בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות שלהן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו מושבות להשקות לאנס בתחילה טרם באו הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה חרה לו על החמס והצילן כי כיון שכן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבאנו להרהטים בתחלה: (כג) ויהי בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן. והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוה וכן אמר בפסוק שאמר למעלה ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם. וכן ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח. והנה היה בבן שתים עשרה
שנה

*נ"ל אבוך.

משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: (טז) ולאונים דמדין שבע בנתא ואתו ודלאה ומלאה ית מורכיוותא לאשקאה ית ענא דאבוהן: (יז) ואתון רעייא וטרדונין וקם משה בכח גבורתיה ופרקינן ואשקי ית ענהין: (יח) ואתאה לות רעואל אבוה דאבוהון ואמר מה דין אוחיתון למיתי יומא דין: (יט) ואמרא גברא מצראי שיזבנא מן ידא דרעיא ולחוד מדול חד דלה לן ואשקי ית ענא: (כ) ואמר לבנתיה דבריה והאן הוא למא דנן שבקתין ית גברא קרין ליה וייכול לחמא: (כא) וכד חכים רעואל דערק משה מן קדם פרעה טלק יתיה לגובא והות צפורה ברתיה דבריה מפרנסא יתיה בסיתרא בזמן עשרתי שנין ולסוף עשרתי שנין אפקיה מן גובא ועל משה בגו גינוניתא דרעואל והוה מודי ומצלי קדם יי דעבד עמיה ניסין וגבורן ואיסתכית חוטרא דאיתבריאת ביני שמשתא וחקיין ומפרש עלה שמא רבא ויקירא דביה עתיד למעבד ית תמהיא במצרים וביה עתיד למבזע ית ימא דסוף ולהנפקא מוי מן כיפא והוה דעיץ בגו גנוניתא ומן יד אושט ידיה ונסביה הא בכין צבי משה למיתב עם גברא ויהב ית צפרה ברת ברתיה למשה: (כב) וילידת ביר דכר וקרא שמיה גרשום ארום דייר הויתי בארעא נוכראה דלא דידי: (כג) והוה ביומיא סגיאייא האינון ואיתכתש מלכא דמצרים ופקיד לקטלא בוכרייא דבני ישראל בגין למיסחי באדמיהון ואתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשיא עליהון וזעקו וסליקת קבילתהון לשמי מרומא דיי ואמר במימריה לפרוקינון מן פולחנא: (כד) ושמיע קדם יי קבילתהון ודכיר
קדם

בעל הטורים

שם נמסך תרכ"ל דהיינו דמן ולצירם שילדו מכנסיהם ומרבו בתיהם: (טז) ולכהן ג' במס' ולכהן מדין ושני פעמים גבי פסל מיכה לאב ולכהן (שופטים י"ז י"א) יתרו היה

יונתן

פירש חמור שכן בלשון יון קורין לחמור אונים ודבר הכתוב בגנותיו כאן וכן בפ' יתרו לפי שהיה כומר לע"ז וכ"ש בערוך אונים חמור ולא כמ"ש מהר"ד ע"ש: (יט) מדול פירוש כלי של מים אחד שאב לנו: (כא) וכד חכים כולי פי' כשהכיר שברח משה שהשליכו לבית הכלא ונמסר פרנסה אותו לצפרה: ואספרי פירש הביע ולכה כמ"ש כמה פעמים ועיין כ"ז בילקוט פ' ע ודייק כ"ז מויואל שלפי פשוטו אין לו הבנה ולדידיה ניחא וק"ל: למיבזע פי' למקרע הים: מן כיפא פי' מן הסלע שעתיד להוציא במעהו. (כג) ולימכתש פי' נצטרע: למסחי' לרחוץ בדמיהם ומ"ש בוכרייא
דק"ל

אבן עזרא

כדרך [א]ויצא יעקב וכו' וילך. ושב לומר ויפגע במקום: (טו) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעכו"ם והעד [ב]וכהנו לי. וכהני [ג]יי'. ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. מ"ם ויגרשום [ד]כמו נו"ן. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. וככה לאנשים בא"ם [ה]שלא להתחבר שני נוני"ן: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה. כי יתרו היה חותנו והוא חובב. וכתוב [ו]ומבני חובב חותן משה וכתוב [ז]לחובב בן רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. [ח]הנה הוסיפו [ט]אלו לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב. כמו [י]אלהי אבי אברהם. גם [כ]נבוכדנצר אבוה ובן הבן יקרא בן. וככה הבנות בנותי [ל]והבנים בני. ואנת ברי [מ]בלשאצר. ויאמר. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו. כי ידוע הוא מדרך הספרה: קראן לו. [נ]מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל. על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר. משה. וזאת צפורה [ס]שיא האשה הכושית אשר אמר. ואשר [ע]כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן. וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים ומפי הקבלה אין לסמוך עליו. ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. וישראל עשו תשובה. כי יחזקאל הזכיר [פ]שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים. על כן [צ]ענם השם ותחת אשר לא עבדוהו אכזרים: (כד) וישמע.
טעם

רמב"ן

שנה כאשר הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע לעשרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה: והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא לצפורה כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר. כי לא נתחדש בימים האחרים ענין שיצטרך הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבים מתחבא ומתנכר מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי
היה

פירוש על אבן עזרא

ד') [א](בראשית כ"ח י"א). [ב](להלן כ"ח מ"א). [ג](ש"א כ"ב י"ז) ור"ל שאם כהן הוא משרת וזה אינו שייך רק ע"פ הפרט. ולא על עיר. ע"כ פי' כי היה לשם כהן ה' וכו'. [ד]כמו נו"ן. ויגרשון כמשפט לנקבות. וככתב מ"ם. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. כמו נשי עמי תגרשון (מיכה ב' ט') שאין צורך לכנוי הנו"ן שהרי הקדים נשי עמי. [ה]שהי' ראוי לומר לאנן לנקבות. וכתוב בא"ם שלא יתחברו שני נוני"ן. [ו](שופטים ד' י"א). [ז](במדבר י' כ"ט). [ח]שגם דלה דלה להן. כי במעשה לא נזכר רק וישק את צאנם. [ט]שהיו הרועים כמ"ש ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים וכו' והכתוב אמר דלה דלה קלרה וישק את לאנם. ר"ל שעשה כל הצורך להשקאת הצאן אפי' הדליה. ובספור שאמר וגם דלה דלה וכו'. [י](בראשית ל"ב י'). [כ](דניאל ה' י"א) והוא היה אבי אביו. [ל](בראשית ל"א מ"ג). [מ](דניאל ה' כ"ב) שם כתיב ברה וכו' והוא היה בן בנו של נבוכדנצר. [נ]כי ראוי להיות קְרָאנָה בנוח האל"ף ונו"ן ה"א בסוף. או קְרָאֶן בלא ה"א שנמשך אחר הקמץ אף שלא נכתב. [ס](במדבר י"ב א'). [ע]ור"ל מי שאמר כ"כ. פי' כי כתוב שם כי ארבעים שנה מלך משה על כוש כמו שהזכיר בפ' בהעלותך. ובפירקי דר' אליעזר איתא עד ארבעים שנה היה משה רועה צאן. ואין לומר דזה וזה שאם. שלא כתוב ומשה היה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה. שאם היה רועה ארבעים שנה. ומלך בכוש ארבעים שנה. אימתי היה נער ומתגדל בבית פרעה. (וכן הוא במספר מועט). וכבר הקדים ר"א בהקדמת בראשית ע"פ ד' דרכים כי לא בא לפרש אלא ע"פ הפשט ולא ע"ד דרש כי אין מקשים על הדרש ואין מביאים ראיה מהדרש. כי על כרחך אילו חכמים איזה פסוק וסמכו דבריהם ע"ז. והתורה נדרשת ע"פ פרד"ס ר"ל פשט ר' דרוש סוד וכל דרך הוא לעצמו והוא הסביר להבין ע"פ פשוטו ואם אין הפשט מספיק לפשוטו. אזי אנו מחויבים להבין דרך דרש. ואם הדרש הוא ע"ד קבלה איש מפי איש מחויבים אנו לעזוב הפשט וללך ע"ד דרש וכן כתב ר' האי גאון במסכת חגיגה דעו כי דברי אגדה לא כמשמעה הם אלא כ"א ואחד דורש מה שעולה על לבו. גם בשאלות ותשובות שלו פי' כמו זה. ע"כ ג"כ רש"י והרמב"ן והרשב"ם והספורנו אשר מאוחר מאוחר. לכהם וי"א כולם מעריכים פ"ע לפרש ע"פ פשט בסגנון עולה יפה. [פ](יחזקאל כ' ח'). [צ]על כן עִנָּם השם. העי"ן בחיריק לשון עינוי.
כ"ל

ספורנו

באיזה מקום כמבואר למעלה: (יז) ויקם משה ויושען. בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד לישר ארחותם בתוכחות מוסר רק קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם: (כ) למה זה עזבתן. מאחר שהוא אורח ואיש חסד היה לכן לגמול עמו חסד הכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את צאנו כמו שהם עמדי: (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית' למצרים ואז היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט ונצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כמקנה על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאומרו ונצעק אל יי' וישמע קולנו: ויזכור אלהים את בריתו. שאמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך
אחריך

פירוש רשב"ם

(טז) ולכהן מדין. אל רעואל. רעואל אבי אביהן. א"כ שם אביהן יתרו וחובב בן רעואל האמור לפנינו בפ' בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל (הוא חובב הוא יתרו. ואם רעואל הוא יתרו א"כ בן יתרו היה) ומה שכתוב בנביאים מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר חתן משה מזכיר יתרו: (כב) בארץ נכרי'. שבך משמע גרשום גר שם בארץ רחוקה: (כג) ויהי בימים רבים ההם. לאחר
שהרג

אברהם את־יצחק ואת־יעקב: כה וירא
אלהים את־בני ישראל וידע אלהים: ס
רביעי ג א ומשה היה רעה את־צאן יתרו
חתנו כהן מדין וינהג את־הצאן אחר
המדבר ויבא אל־הר האלהים חרבה:
ב וירא מלאך יהוה אליו בלבת־אש
מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער
באש והסנה איננו אכל: ג ויאמר
משה אסרה־נא ואראה את־המראה
הגדל הזה מדוע לא־יבער הסנה:
ד וירא יהוה כי סר לראות ויקרא אליו
אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה
ויאמר הנני: ה ויאמר אל־תקרב הלם
של־נעליך מעל רגליך כי המקום אשר
אתה עומד עליו אדמת־קדש הוא:
ו ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם
אלהי

אונקלוס

יעקב: כה וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימרה
למפרקהון יי: א ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא
דמדין ודבר ית ענא לבתר שפר רעיא למדברא ואתא
לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחרב: ב ואתגלי מלאכא
דיי ליה בשלהובית אשתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער
באשתא ואסנא ליתוהי מתאכיל: ג ואמר משה אתפני כען
ואחזי ית חזונא רבא הדין מא דין לא מתוקד אסנא: ד וחזא
יי ארי אתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה
משה ואמר הא אנא: ה ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך
מעל רגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא:
ו ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק
בצית

מסרה ואת יעקב, ל׳. כה וירא אלהים, ט׳ בסו׳. וידע אלהים, ג׳ בלי׳ ג א ומשה, ז׳ ר״פ. רעה, [ח״ו והעי״ן בסגול]. וינהג, ה׳. ויבא, [כו״ל ס״ו]. אל הר, י״ז. חרבה, ל׳ וחסר ומלעיל. ב וירא מלאך, ג׳. בלבת, ל׳. והסנה, ל׳ אכל, ל׳ וח׳ [הכ״ף בדגש]. ג אסרה, ל׳ וח׳. ואראה, ה׳. ד לראות, [מ״ו] אליו אלהים, ל׳. ה הלם, י״ב וח׳. נעליך, [מ״י]. רגליך, [מ״י כל ד׳ ספרא קדמאי דכוו׳]. עומד, ו׳ ומ״ל. אדמת קודש, ל׳.

ת״א וירא מלאך שבת פז. בלבת אש ננה-קמא ס. ויאמר משה אסרה נא שבת פז עקידׄ שער מז. וירא ה׳ כי סר שבת שם. משה משה, פ׳ הזוהר פ׳ דברים לא פסיק טעמא. ויאמר אל תקרב הלם שבת שם בסרא קי זבחים קב פ׳ הזוהר פ׳ פקודי. של נעליך ברכות סב.

רש״י

אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי״ו יש לנו כיוצא בו. (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה. אשר לקח משם: (ג) אסרה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל
זיתך

רמב״ן

היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב. ומפני שהזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים בשליחותו של הקב״ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בקופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם ועל כן לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: וימת מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם ל׳ רש״י והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מלפים ומסכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האכמו מאד ממלוך אדם חנף מכשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לנו ויבכו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. פירש ר״א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש״י פי׳ וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עיניו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחלה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם. וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו. וירא אלהים. וידע אלהים. כי ידעתי את מכאוביו כי אע״פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש על ידי יחזקאל. אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו. ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה ענייהם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם: (ב) וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה׳ ואחר כן אמר וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא אליו אלהים. ולכן אמר ר׳ אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים: (ו) וטעם אנכי אלהי אביך. כי ידבר השליח בלשון שולחו. ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו
בבראשית

ספורנו

אמריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו׳ ואזכור את בריתי: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע נגעי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על השך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: (א) ויבא אל הר האלהים חורבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויצא עד השכון: (ב) וירא מלאך ה׳ אליו. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברה׳ וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא. אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך: וירא והנה הסנה. בוער באש. דולק וזה דרך חידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערת בסנה הסביב המלאך להורות שנהיות לדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם קרנים וקלונים. הסנה יבער באש בצרת עשר מכות אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש שהלהבת בו כי לא היתה נבואת משה רבינו ע״ה אז כמו שהיתה אח״כ כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על השך ותמונת ה׳ יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים ושם לא שבלו זה כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר
ובאותם

קדם יי ית קיימיה דקיים עם אברהם ועם יצחק ועם יעקב: (כה) וחמא יי צער שעבודהון דבני ישראל וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא דלא ידעו איניש בחבריה: (א) ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוי רבא דמדין ודבר ית ענא לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא ואתא לטורא דאתגלי עלוי יקרא דיי לחורב: (ב) ואתגלי זגנוגאל מלאכא דיי ליה בלהבי אישתא מגו סניא וחמא והא סניא משריב באישתא וסניא ליתוי יקיד ומתאכיל בנורא:

(ב) וחמא והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד: (ג) ואמר משה אתפני כדון ואיתחמי ית חזונא רבא הדין מדין לא שריב סניא:

(ג) ואיחמי ית חזווא רבא הדין מן בגלל מה סניא מרטיב ולא יקיד: (ד) וגלי קדם יי ארום איתפני למיחמי וקרא ליה יי מגו סניא ואמר משה משה ואמר הא נא: (ה) ואמר לא תקרב הלכא שלוף סינך מעל ריגלך ארום אתרא דאנת קאים עלוי אתר קדיש הוא ועלוי אנת עתיד לקבלא אורייתא למלפא יתה לבני ישראל:

(ה) שלוף סנדלך:

(ו) ואמר אנא הוא אלהיה דאבוך אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב וכבשינון משה לאנפוי ארום הוה דחיל מלמסתכי בצית איקר שכינתא

יונתן

דק"ל מפני מה מתו לבסוף בכורי מצרים אלא מדה כנגד מדה: (כה) וגלי קדמוי תיובתא פי' כשיחזרו בתשובה ודיוקו מאי וידע: (א) שפר רעיא פי' מרעה משובח: (ב) זגנוגאל הוא רבו של משה. בהפקר"ע מתמיה עליו ותירץ וז"ל וירא לי כי הביאו לזה שהוא שר של תורה והוא רבו של משרע"ה וכן אמרו בעלי קבלה רבו של אדם

אבן עזרא

טעם ויזכור **שהגיע הקץ: (כה) וירא. כאשר שהיו המצרים עושים בנגלוי. וידע. העשוי בסתר: (א) הר האלהים חורבה. ככה כתב משה. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה. ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מלאנו מה אמולה לבתך. ור' אדנים אמר אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז. והנה שכח וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ. ולכן שוכני סנה. שמים. והטעם על השם הנכבד. ור' ישועה אמר הכבוד השוכן בסנה. ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד. ועוד למה נאמר על גזרת פועל* ואיננו כן עושה שמים וארץ. כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם. ועוד אחר שהזכיר כל נגד. הזכיר באחרונה רצון השם. ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך. ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע. ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל. וככה הר סיני בעבור הסנה. וכן פי' ורצון שוכני סנה. רצון שינקם השוכן במקום הסנה. שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו ויצליח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה. עד שיצא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח. והודיע מתוך הסנה בכ"א הדעת כי הם דברי משה בכותבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים. כי אש בוערה כמו אש אוכלה. והפעל וכאש תבער יער. והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו. כי זה כמו שלחו באש מקדשך. וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול. וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ, וככה לנער היולד. כהם יוקשים בני האדם. ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים. על כן ורגל מועדה איננה כמוהם. רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת:

*ר"ל דבר אשר נעשה על פעם אחת. ובריאת שו"א הם הויים תמיד.

(ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריו מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני. הוא אומר להם רחקו ממני. ואם אחריו אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי. והיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה. את המראה הגדול. זה אות לראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה. על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא יי'. גם אלה דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו. וכן המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו יי'. או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים. וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר. כאשר **אפרש. והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף. ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה טעם האש. וככה הגשה עוד הלום אים. ומלת של חסר נו"ן. כמו גע. כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב. והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם יי' לבנות מזבח לשם. כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז. והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות. לכל ישראל ואין לוי כולל. כי משה כנגד כל ישראל. וכאשר למשה אנכי אלהי אביך. כאילו אומר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ובעבור העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות. ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד. ובעבור יראתו הסתיר פניו

**(להלן ו' ג').

פירוש על אבן עזרא

**ר"ל למה שמע בלשון העת ולא מקודם. וג"כ זכרון איננו שייך אלא דבר ששכח או יכול לשכח ע"כ מפרש וכו'. כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים. והוא הזכירו בשם שהי' לו בעת כתבו התורה. נלכה נא דרך ג' ימים במדבר להלן (פ' י"ח) ג"כ (ה' ג'). (יחזקאל ט"ז ל') ושרשו לבב. ולי"א בלהבת שרשו להב. (שה"ש ו' י"א). (ישעיה ס"א י"א) ובנגד. (דברים ל"ג ט"ז) שם הסכים לדעת הגאון ז"ל שפי' שמים. ועיין מ"ש (להלן כ' י"ט) וכאן פי' רצון שינקם השוכן במקום הסנה והוא ג"כ כוונה אחת. (תהלים קכ"ד ח'). כי בכתבו התורה היה הסנה נודע. (דברים ד' כ"ד). (תהלים פ"ג ט"ו). (שם ע"ד ז') פי' שלחו אש במקדשך. וככה ההר בוער באש (דברים ה' כ') טעמו האש בוער בהר. (מ"ב ב' י'). לנער היולד (שופטים י"ג ח'). כהם יוקשים בני האדם (קהלת ט' י"ב). ואלה הפעלים כאשר הם. ר"ל בלי חילוף נקודות הם פועלים יוצאים. ורגל מועדת (משלי כ"ה י"ט) פועל עומד. כי השורק הוא תחת חולם והוא כמו פועלת. (תהלים ו' ט'). (שופטים ד' י"ח). ע"ל וכן אסורה היסור ממקומו וכו'. (פסוק י"ב). ר"ל כשכתב התורה. כי בתעמד הזה לא ידע שם ה'. שהרי אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם (פ' י"ג). (להלן כ"ג כ"א). (שופטים ו' כ"ג). (דניאל ב' י"א). (ש"א י' כ"ג). אשל שרשו נשל. כמו גע בהרים (תהלים קמ"ד ה'). ששרשו נגע. (דברים ז' ח'). (בראשית ל"ב ל"א). ר"ל כח המשער של העין גדול כ"כ שיוכל לשער השמים כי ברגע אחד יראה וכו'. והיה מפחד מהביט אל האלהים הסתיר פניו שהם העינים.

ספורנו

באותה מדרגה כמו שאמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי וכאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו מצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: (ד) וירא ה' כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאומרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר: (ה) של נעלך. אפי' במקום שאתה בו עתה: כאשר

פירוש רשב"ם

שהרג משה את המצרי ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח מפניו עד שהי' עתה בן שמונים שנה כשדיבר הקב"ה עמו וימת עתה מלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו עד עתה וראה הקב"ה בעניים: (א) ומשה היה רועה צאן וגו'. ונראה לו הקב"ה וציוהו לשוב למצרים ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא עד שאמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך זה פרעה שמת. לכך הוא אומר וימת מלך מצרים. להעיד על מה שאמר הקב"ה כי מתו כל האנשים וגו' כמו וחם הוא אבי כנען. ויזכור אלהים את בריתו שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ כנען ועתה נתקרב הזמן של ד' מאות שנה שאמר לאברהם: (ב) איננו אוכל. אפילו במקום יציאת הלהבה מן הסנה לא היה גחלת כלל: (ד) וירא ה'. המלאך קורא על שמו של הב"ה: (ה) של. השלך. מגזרת ונשל גוים רבים. כאשר יאמר מן נסע סעו. כן יאמר סע לשון צווי וגם

אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃
ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃
י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ

בהוציאך

אונקלוס

וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבַשׁנוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דְחִיל מִלְאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ׃ ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְמִצְרַיִם וְיָת קְבָלְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתָיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְאַתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ט וּכְעַן הָא קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת קֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוּחְקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ י וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מַן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל

טורא

מסרה ויסתר, ב'. מהביט, [מ"י והבי"ת בשיבה]. ז ראה, ד' ב' כתיב ראה וב' ראו. צעקתם, ב'. נוגשיו, [ס"ו ומ"י והשין שמאלי]. מכאביו, [ס"ז ומ"י]. ח להצילו, [מ"י]. ולהעלתו, ל' וחסר. אל מקום, ל' ושארה אל ארץ. הכנעני, כהמשפ"ט סמן [ר"ל שמיני ז' אומות כנעני, חתי, וכול']. ט באה, [מלעיל כדין עבר מנחי ע"ו כנודע]. לחצים, [ח"ו ומ"י]. אתם, [ח"ו]. י לכה, [כ"ב ה"א בסוף תיבותא ועין בראה]. והוצא, ל' מלא [ל"ל ל' ומ"ל כידוע ור"ל מ"ו שבא ח"י]. יא האלהים, [ה"א בשוה במונה ולא במתג]. מי אנכי, ג'. וכי אוציא, ל' [ומל"מ]. יב כי אהיה, [בנוסג ובמקף, ואהיה בלא מקף]. ואת לך, [הלמ"ד בנוסח מד"ד]. האות, [מ"ו]. שלחתיך, [השי"ן בשו"א ולא בחיריק כי הוא שליחות המוזר, והוא מבנין הקל] בהוציאך, ב' [מד"מ]. תעבדון, ל' ומ"ל.

ת"א ויסתר משה ברכות ז. ויאמר ה' ראה עקרים פ' אמכון וארד להצילו פ' הזוהר פ' השזיכו.

רש"י

זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאביו. כמו וידע אלקים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום אזני מצעקתם: (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל

כך

רמב"ן

בבראשית רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי אומר בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל וגו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם. וכן כתיב ויוציאנו ה' ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם. כלומר מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא. ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע"ה והנה הסנה בוער באש כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער. כמו האבות מבערים את האש. מדליקים ובערו בהם אש. ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל. וכמהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד. או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך. והיה לאדם לבער. כי דרך נקות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירי' ושלשים עירי' להם: אל תקרב הלום. לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים. וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט. כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר בירידת השכינה אל ראש ההר. כאשר בשעת מתן תורה ועשה בהר היה כי שם עלה שנא' ויבא אל הר האלהים חורבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכך אמרו בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים: אנכי אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך. אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב. וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. אלהי אבותי. ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כן הזכירו בשם ונגרר אליו שאר האבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כן אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו ית' ויתע'. ועוד אבאר זה בפרשה ויאמר ה' יזכירנו במדת רחמים בענין התחלה על הטעם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים: (ח) וארד להצילו. שנתגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני כי ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פרשתי סודו: אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי. יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבלו על יהושע ויתנם ה' בידו. ורבותינו אמרו שהגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנא' בהן והכחדתיו. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו. ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא.

יונתן בן עוזיאל

שְׁכִינְתָא דַיְיָ: (ז) וַאֲמַר מֵימְרָא גְלֵי קֳדָמַי יַת סִיגוּף עַמִּי דִּבְמִצְרַיִם וְיַת קְבִילְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מְשַׁעְבְּדֵיהוֹן אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי כֵּיבֵיהוֹן: (ח) וְאִתְגְּלֵיתִי לְיוֹמָא דֵין עֲלָךְ בְּגִין דִּי בְּמֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִן יְדָא דְּמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא מְסָאַבְתָּא לַאֲרַע טַבְתָּא וּפַתְיָא בִּתְחוּמִין לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר דְּדַיְירֵי תַמָּן כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: (ט) וּכְדוּן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סְלִיקַת לְקֳדָמַי וּלְחוּד גְּלֵי קֳדָמַי יַת דּוּחְקָא דְּמִצְרָאֵי דְּחָקִין יַתְהוֹן: (י) וּכְדוּן אֵיתָא וְאֶשְׁדְּרִינָךְ לְוַת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יַת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: (יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מַאן אֲנָא אֲרוּם אֵיזִיל לְוַת פַּרְעֹה וַאֲרוּם אַפֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: (יב) וַאֲמַר אֲרוּם יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְדֵין לָךְ סִימָנָא דַּאֲנָא שְׁדַרְתָּךְ בְּהַנְפָקוּתָךְ יַת עַמָּא

ממצרים

בעל הטורים

היה כומר לע"ז וכשבא משה בתו הולך משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לע"ז אם כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ כשבא שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו חז"ל (ב"ב ק"ט) בן משה הי' אלא שתולין הקללה במקולקל: (ו) ויסתר משה פניו ב' במס' הכא ואידך ויסתר עמל מעיני (איוב ג') שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: (ז) ראה ראיתי כתיב בא"ת כנגד ה' השעבודים. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה' פעמים סנה בפרשה: לצעקתם ב' ואת צעקתם שמעתי כי גדלה לצעקתם בני סדום לומר שגדלה לצעקתם כצעקת סדום: (יא) מי אנכי ב' במקרה מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד [ש"א י"ח וש"ב ז'] ומשיב לכו נחד

דפניהם

יונתן

אדם רזיאל וכולי ועי"ש דף פ"ד ע"ב: וסניא מרעוב ולא יקיד פירוש נעשה הסנה לא כי הרגוש לא רעוב ור"ל שהיה לא ממים שמתחתיו ולא היה מכבה שלהביה' אף היה כח גדול ועיין בתנחומא וא"ל להגיה כמבכ"ד ע"ש: (ח) מן ארעא ההיא מסאבתא וכו'. דאל"כ מה לי הכא ומה לי התם וכי לפריה ורובתה של עוה"ז נתכוין אלא

שהיתה

רמב"ן

בה והיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במדבר או טעם רחבה כי יש בה הרבות מסלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות. וזבת חלב ודבש אומר שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שימלא זה בלאו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד. אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שהזוב כולם כדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזהו צבי היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני. שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבים בקרבם כאבותם: (ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי. אף על פי שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע צעקתם אל כסא כבודי. ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע. ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי ושם כמוסי: וטעם וגם ראיתי את הלחץ. לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות רבו הפירושים במקרא הזה. והנכון על דרך הפשט כי הב"ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה השמר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני. ומשה נתילא מתחילה ואמר: (יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה. אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל

יכרנני

אבן עזרא

פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו. וטעם ראה ראיתי השמע הכנעני להם נסתר "שלא יראוני בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. שמעתים הכל אני שמעתי. והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל. רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים. על כן מלת וארד. ועוד כי מעלת המלאך עלומה "ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד. כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ. ואלה דברי המלאך. וככה חחכתוב ירכיבהו על במותי ארץ. הנה ילאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה. והנה שאלה ראויה אחר שהשבעה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני. והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא נידון ושאר בנים המזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנענים: (ט) ועתה הנה. טעם הנה לעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם וככה אמר יתרו טכי בדבר אשר זדו עליהם: (י) ועתה לכה. בשליחותי *אל פרעה: (יא) ויאמר מי אנכי. אין הערש

*וכמ"ש לכה באשר אשלחך.

דין

פירוש על אבן עזרא

יפי' ע"כ נקרא השלים בשם רבו כדרך כי שמי בקרבו. גם בשבועות אמרו רז"ל כי עבד מלך כמלך. ואם יקשה עליך איך אמר המלאך ראה ראיתי את עני עמי ולא אמר שאתם עני עמו. המלת מבוכה לדעתי מה שהזכיר הר"א ז"ל כבר. אלהים הוא המלאך ר"ל במלות השם. כמו שאמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו. פי' שמעשה כל מה שיאמר לך. כי לא יאמר לך רק רצוני. ולעפ"י שהוא מנהיגך ומיעץ לך אל ישיאך לבך לעבוד אותו. כי אין כח ויכולת בידו לעשות כי אם מה שאצונו. וזהו הטעם לא יהי' לך אלהים אחרים על פני. "ומה שפי' ר"א (לעיל ב' כ"ה) וירא על החמס בגלוי. כי מצאנו פה כפול לשון מאלת ראיתי משמע כי הוא רק הרואה ולא אחר. "כי ע"כ לא היה עדיין במדרגה העליונה הוכרח דיבור הקב"ה להתלבש ע"י המלאך. וגם ירד והתלבש בלבם. חח(דברים ל' י"ג). ט(להלן י"ח י"א) ואינו דומה המרכיע לתוספת

סו

ספורנו

(ז) ראה ראיתי את עני עמי. לדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עוונות הדור ועל עניים ומתפללים וכנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. אמנם ראיתי. וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו כטעם אמנם לסורות שהאמת כך הוא אע"פ שיטעון טוען ויאמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי. כלומר אע"פ שהראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואע"פ שאל עליהם אשיב ידי כמו שהורה ראות בסנה ובכל מקום לא יוספו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר: וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ. כלומר נגלתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. זבת המקנה וזבת המזון ערב ומועיל. כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק: (ט) ועתה. ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום. אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו. הנה צעקת בני ישראל בא אלי. שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם ראיתי את הלחץ. ומלך רב בלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: (י) ועתה לך ואשלחך אליהם. להסבות בהם בטרם שתעניםם: (יא) מי אנכי כי אלך. איך ישמע את תפלתי: וכי אוציא את בני ישראל. שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך: (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות. שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל ששלחתיך וישיבו אותך ואת דבריך

כענין

פירוש רשב"ם

וגם של תשלו לה: (ז) ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. צעקתם שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי: (ח) וארד. כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד מצרים: (י) והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. על פי הדברים שתאמר אל פרעה מאתי: (יא) ויאמר משה מי אנכי. מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו ישכיל בפרושי זה כי הראשונים ממני לא הבינו בו כלל כלל. משה השיב על שני דברים שאמר לו הב"ה ללכת אל פרעה וגם להוציא את בני ישראל ע"י מצוות פרעה. ומשה השיב על ראשון ראשון. מי אנכי כי אליך אל פרעה. אפילו להביא לו מנחה ודורון. וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני. וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר ואפי' ראוי אני ליכנס לפני פרעה שיטה אני לשער דברים איזה דבר המתקבל

לפרעה

בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן
אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי
מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה
וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה
שלחני

אונקלוס

טוּרָא הָדֵין: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן
לִי מָה שְׁמֵהּ מָה אֵימַר לְהוֹן: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה °אֲשֶׁר
אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן:

°צ"ע עיין רמב"ן כי הוא מתורגם

ואמר

מסרה על ההר, ד׳. יג ויאמר, אמירה לאלהים ע׳ בלי׳. אבותיכם, ל׳ מד"מ בלו׳. אליכם, [מ"י]. מה, ס׳. פתח שמו, [הפי"ן בדגש מד"ד]. מה, ב׳ קמץ. אלהם, [מ"י]. יד ויאמר אלהים, כ"ה דקרי׳ ר"פ. הסמך, אמירה לב"י ה׳ בלים׳.

ת"א מה שמו סנהדרין קיא עקרי׳ מב פסח. אהיה אשר אהיה-ברכות ט פ׳ הזוהר פ׳ אחרי מות.

רש"י

כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג׳ חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה סי׳ ל"ז) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו׳ מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת) שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו׳ (ש"ר). (לא שהשכיל סלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית׳ כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שאז כך היתה דעתו באומרו ית׳ אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא

תגיד

רמב"ן

יהרגני כענין שאמר שאול ושמע שאול והרגני. ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם רב ועצום וגוי הגדול הזה ולא יחשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני. כי ההצלה מיד פרעה איננה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם. ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה. אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה. וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם ממנה במצרים ובמדבר. זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם. ועל שתיהן ענהו ה׳ אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך. וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים אל ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו. וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצוה: והנה גליתי לך דבר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו. ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג׳ ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם. ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה. ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות הברית שתהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי: (יג) ואמרו לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות לגוי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא שמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשו אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשו ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים. אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לכלות העמים. וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים. ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם. כענין שאמר ישעיה ועתה ה׳ אלהים שלחני ורוחו. והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה: וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם. ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק בשם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם. ורבותי׳ נתעוררו לזה. אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר׳ שמעון בשם ר׳ סימון אמר משה עתיד אני לעמוד בסרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה׳ אלהיך. אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה. והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה. אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בשעבוד שאר מלכיות. אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו׳ לרש"י מדברי רבותינו. והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמר לי מה שמו שיגיד להם ה׳ שיורה הוראה שלמה על הגאולות ועל ההשגחה. והב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם. והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אליו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי׳ נכון באגדה זו. ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. ואם אין פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו׳ ועוד דרשו רבי יצחק אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג׳ פעמים. וביאור דעת ר׳ יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין חליפות ונצא עמו ולא עברו תימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות. ואונקלוס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא ולא תרגם כלל השם שאמר בו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו כי אלא ה׳ הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שזכר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם ושמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה׳ לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר

בכאן

ממצרים תפלחון קדם יי דתקבלון ית אורייתי על טורא הדין: (יג) ואמר משה קדם יי הא אנא אזיל לות בני ישראל ואמר להון יי אלהא דאבהתכון שדרני לותכון ויימרון לי מה שמיה מה איימר להון: (יד) ואמר יי למשה דין דאמר והוה עלמא אמר והוה כולא ואמר כדנא תימר לבני ישראל אנא

הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לותכון:

[(יד) ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם:]

ואמר

בעל הטורים

לשנייס דוד למכון] עלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רלה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלם ואין הלם אלא מלכות [ב"ק ק"י] אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ומבני לבני. שלח נא ביד תשלח: (יג) ואמרו לי מה שמו מה ש"מ שם בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור: (יד) ג"פ אהיה כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק ויעקב שבאברהם והיה ברכה יצחק גור בארץ הזאת ואהי' עמך יעקב שוב אל ארץ אבותיך

רמב"ן

דיין אהא עם מאן דלהוא בשמי. שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לעוכן ולהס. והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון, והוא האמון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים הנמלא אשר הוא נמלא כלומר ראוי המליאות יגאל להם כי יש נמלא ראוי להמלא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר: והנה לדעת אלה החכמים לריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל החכמים זה השם כלומר המליאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבעל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המליאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דבריו שיאמינו. ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במליאות הבורא כאשר אמר הרב ושלילה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שהוא שם אלהים במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על החסדות ולכך נוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם: והנה פירש לו כי אהיה אשר נוהו לאמר להם הוא השם

אבן עזרא

בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי. ככה מלאנו דרך הלשון גם אני גם אתה. ואתם ^ובהתבלע הנו"ן מנזרת ^זהן הלכתם. כי המקום יכיל המדבר. אולי אנכי על זה הדרך מגזרת ^לאנך. על דרך ^מנחושתך. ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מ לך גדול. ובעבור שאמר והוליא השיב מי אנכי שאוכל להוליא גוי גדול משם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוליא את בני ישראל. והנה נתתי לך אות ^נכי אנכי שלחתיך. וטעם ^סלהוליאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר. המוליא אתכם מארץ מלרים להיות לכם ^עלאלהים. וכן אמר משה לפרעה. דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליי' ^פאלהינו. כי זה המהלך בין מלרים הקדמונית ובין הר סיני ^פפרק ישראל בלאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים. ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר ^צאפרש. וזהו שאמר משה ^קויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל ^רמשמעותיו. כי בשם אל שדי ^שלא יעשה אותות רק בשם הנכבד. וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע. וכאשר ראה ^תאני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים. פי' בו כי הם דברי משה. ולא דבר נכונה. כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות. ומשם והאלהים כתוב יי' אלהים. ומשכולד קין כתוב השם לבדו. ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד. בעבור שאמר פרעה ^אהעתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהים. אז אמר משה מפני יי' אלהים ^בולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר

פירוש על אבן עזרא

א"כ להכעים. ^וי"ל דגש התי"ו במלת אַתָּה אַתֶּם מורה על נו"ן אַנְתְּ. אַנְתֶּם. ^ז(ש"א י' י'). כמו אָנָּה (ווֹא). שהוא אחד מן העשרה מינים או המאמרים הנקרא מאמר בלשנה (עיין מלת הגיון שער י') וגדרו יחס הדבר הנמלא אל המקום. ובכלל המאמר הזה מלות הגוף שהם אֲנִי אַתָּה אַתֶּם. שכל גוף נגלה יורה על מעמדו ומלבו שהוא מתקומם בו. ת"ש כי המקום יכיל המדבר. ^ל(עמוס ז' ז') פי' קו המשקלות שהוא יסוד הבנאים. ^מ(יחזקאל ע"ז ל"ו) ספי' מליס ויסוד הדבר. ובמשנה (כלים פ"ט מ"ג) כמושתו של תנור והכהנה כבות בטהרות וכן אנכי מורה על עלם ויסוד המלאה. ^נר"ל דקשה לר"א לפי פשט הכתוב פה מלת כי אנכי שלחתיך לקיים הענין הו׳) האות אשר יעבדו את האלהים וכו'. וגם לזה לריך אות כי גם זה עדיין לא נתקיים. ע"כ מחלק ר"א הפס' הזה. מלת כי אנכי שלחתיך הוא לאות לפני מ"ל בעלמו כאשר ילך אל פרעה ידע ע"ש הדבורים אשר דבר עמו מעבר כי עלת ה' הוא. ^סר"ל הדבור תעבדון וכו' הוא הטעם על כונת הי' להוליאם לקחם לו גוי מקרב גוי כדי שיעבדו ה' על ההר הזה בלאתם וכו'. ^ע(ויקרא כ"ב ל"ג). ^פ(להלן ח' כ"ג). ^פפר"א ר"ל-על מה תפרש הי' תעבדון וכו' הלא לא עשו שום עבודה רק שמעו יו"ד דברות. ע"כ מתרץ אשר הלכו דרך עקומה להר והלא היו יכולים ללך שם דרך ארץ פלשתים. ובודאי רלה ללך דרך ישוב כאשר הלך מ"ל עם אחתו ובניו בעם אשר פגע בו אהרן. כי כן דרך הנוסעים לסבב במקום ישוב. ורק ב"י סבבו דרך במדבר כדי לזככם אשר יהיו ראוים לקבל התורה וזאת היא עבודתם. ומביא עוד ראיה כי ישבו אלל הר סיני שנה תמימה ועשו משכן והקריבו קרבנות. ותם נקרא תעבדון. ופי' על ההר כמו אלל ההר. כפי' ר"א על פס' ויבואו האלהים על השמים (להלן ל"ה כ"ב). ^צ(להלן ע"ו כ"ב). ^ק(להלן כ"ד ד' ה'). ^רעיין מורה נבוכים חלק א' פרק ס"ג. ^שכי שדי שרשו שדד ומורה על שדוד המערכת ולא על ההויה כשם הנכבד. (נ"ל) כבר פי' ר"א שם האות הוא מקודם בא הדבר. והמופת הוא הענין בעלמו אשר איננו ע"פ דרך הטבע. ולראיה שאל לך אות וכו' הגבה למעלה (ישעיה ז' י"א) והלכותא דרקיע כמלכותא דארעא. מקדם יבוא הפקודה מבית המלך אל השר הלבא. והשר פועל אשר עם הלבא כפי כוחו. ואם יתן להם אות בודאי הוא מהשם אשר למעלה מידיעתם. ^ת(בראשית ע"ו ז'). וכונת ר"י היה כפשוטו אשר לא ידעו השם זולת שם של שדי ככתוב וארא וכו' באל שדי (להלן ו' ג'). ^א(להלן ע' כ"ח

ספורנו

לענין גם שאיש משה גדול מאוד בארץ מלרים: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. אע"פ שאינם ראוים הם מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוליאך אותם מבין הפושעים: (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הלורה האישית והלורה היא סבה עלמיית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל מונסך ממנו שבו יקרא בשם מי ששלחך להוליאני: (יד) אהיה אשר אהיה. ההוה תמיד על ענין אחד

פירוש רשב"ם

לפרעה אומר לו. וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו האשי מארצו ואיזה דבר המתקבל אומר לו שע"י אותו הדיבור אוציאם מסצרים ברשות פרעה. והקב"ה השיב לו על ראשון ראשון ואמר כי אהיה עמך ואתן חנך בעיני המלך ותלך אל פרעה ולא תירא: וזה לך האות. ומה שאת ירא לפני פרעה. כי אנכי שלחתיך. הלא אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הקב"ה אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה עמך. וכן מצינו בגדעון שאמר לו המלאך הלא שלחתיך. ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. כלומר באיזה טענה שאומר לפרעה וישמע אלי להוציאם. בהוציאך את העם ממצרים אני מצווה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות. וטענה זו תוכל לומר כי לזבות לאלהים ויניחם ללכת. ואע"פ שכאן לא פירש. לבסוף מפרש ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'. ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציוהו הב"ה למשוח את דוד אמר שמואל להב"ה וישמע שאול והרגני. והב"ה אמר לו עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' באתי. אף כאן דרך חכמה ציוה למשה בהוציאך וגו' וכן תוכל לומר לו. מי שמפרשים ענינים אחרים אינם אלא טועים גמורים: (יג) מה אומר אליהם. כי איני מכיר ויודע שמך המיוחד: (יד) ויאמר אלהים אל משה. אם אינך יודע שמי אני אומר לך כי שמי אהיה לעולם ויכול אני לקיים מה שאני מבטיח. ועתה שאמרתי לך כי שמי

שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אלהי

טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְיַעֲקֹב
שלחני

מסרה אליכם, [מ"י]. טו עוד אלהים, ל'. אבתיכם, [ח"ו ומ"י].

רש"י

תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע בברכות ודו"ק): (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימוהו

רמב"ן

השם הגדול הזה והשם שוים בפסוקים ובאותיות. כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה. כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחיד. והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים וכתבו תחלה וסוף בשם הנכתב הנקרא בא"לף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שני בקרבו. ומכאן תבין למה קמלותו. והשמש לשון הקדש בשם הזה בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והצ"ה יראנו נפלאות' מתורתו: (טו) וזה זכרי לדר דר. יזכור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו וי"ו וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין: (יח) ושמעו לקולך. האריך מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י. אולי ידרוש הרב כי יוסף אמר פעמים פקד יפקד להגיד שהיתה מסורת בידו מאביו. ובאלה שמות רבה מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת זה לשונם באגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמותם. ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהם שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם. גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בהם בכך הבטיחם. אבל במקום אחר עלאתי שם אמר רבי חמא ברבי חנינא בן שתים עשרה נחלם משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו. לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם. ולכך נחלם מבית אביו. וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם. והונחן ביוסף מסרה ללוי. לומר שיעקב גלה סודו
ליוסף

אבן עזרא

אשר [ג]אהיה, כמו ובית דוד [ד]כאלהים. ואחריו. כמלאך יי' לפניהם, והוא פירוש [ה]כאלהים: (טו) ויאמר עוד. בה אמר והוא מטעם הראשון רק האחד [ו]על לשון המדבר. וזה לשון יחיד שהוא [ז]מדבר. ומגזרת [ח]היה. ואלה השלשה שמות [ט]שם שמות העצם. ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה איננו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר. הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי [י]שם העצם הוא כמושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא. ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר [כ]האחד כי שם התאר נגזר מהפעל כמו חכם [ל]לבי. אם חכם [מ]לבך. פועל עבר. למען תחכם [נ]באחריתך. פועל עתיד. ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד. אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק [נ*]לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו בעקרה. והדבר הב' שתחבר [ס]חכם שם התאר ותאמר חכמים. ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם. אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים. רק יאמר ככה כשיתיחסם איש אחד אל ישראל שהוא שם [ע]המין. והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התאר. כי מן חכם יאמר [פ]החכם. והנה לא יאמר האברהם היצחק. ואין טענה במלת אמר [צ]הקהלת. כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו. והאדם הוא שם תאר [ק]ויש לו סוד כי הוא שם המין. ומלת המנשה בעבור [ר]היחס. והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם [ש]לבב. לא יאמר יצחק הדור. כי העצם עומד [ת]בעצמו. והנה ככה מלת אהיה [א]גם השם הנכבד וד' אותיות כי שניהם שמות העצם. והנה מלאכו יי' צבאות [ב]והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא. או הוא אות בצבא שלו. וזה לא יתכן כי הנה אלהי [ג]הצבאות. ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד יי' אלהים. ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות [ד]כי הוא כדרך והנבואה עודד [ה]הנביא. בעבור שהשם מוכן על עומד לבדו ובו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר. על דרך ויזכור ימי עולם משה [ו]עמו. והטעם שהוא כמעמיד. על כן יי' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה יי' צבאות [ז]השם
צבאות

פירוש על אבן עזרא

כ"ח). [ב](שם פסוק ל'). [ג]ר"ל אשר אהיה הוא פי' של שם אהיה. ופירושו אני הוא ההוה תמיד. כאשר הזכיר רבינו הר"א ז"ל בפסוק וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וגו' והוציא את עמי ישראל ממצרים. גם בפסוק בהוליכך את העם ממצרים ירמוז זה. [ד](זכריה י"ב ח'). [ה]ר"ל מה שאמר כמלאך ה' הוא פירושו של כאלהים הכתוב בתחלה. וכן אהיה אני הוא הנמצא. פי' אשר אהיה תמיד. כי אין לנמצאותי סוף כמו שאין לי ראשית. ועוד נאמר כשום בכתב אמ"ת כי אהיה מספרו כ"א. ומרובעו. כ"א עם כ"א. כמספר אמ"ת שהוא חותמו יתברך שמו. [ו]ר"ל שם אהיה שורש היה עם אל"ף איתן. [ז]ר"ל שם בן ארבע שאחרים מדברים בו כאמרו אלהי אבותיכם. ומשפטו יהיה ביו"ד איתן. ונכתב בוי"ו להיותו גם משורש הוה. והוראתו משולשת. הא' שהוא הוה תמיד. הב' שהוא מהווה את הכל. הג' הפך ההויה שהיא השחתה ע"ד אני אמית ואחיה (דברים ל"ב ל"ט) כמו הנה יד ה' הויה (להלן ט' ג') הוה על הוה (יחזקאל ז' כ"ו) וגם זה מחסדו הגדול. [ח]שהוא חלי השם. והוא שם בפני עצמו כמ"ש עזי וזמרת יה (להלן ט"ו ב'). [ט]ר"ל אהיה הוי"ה י"ה הם שמות העצם. [י]פי' מה שכתב מה שמו בא הוא לפרש מה פי' מלת שם. ובעבור שיפרש סוד השם הנכתב בארבע אותיות. הוצרך לפרש מה שם העצם ומה הוא שם התואר. ומה הוא העצם הנודע על פי השם ההוא. [כ]הא' שלא יגזר ממנו עבר או עתיד כמו שמבאר. ה' הוא בנין. הב' רבוי. הג' ידיעה. הד' סמיכות. ויש מוסיפין כנוי שלא נוכל לומר אברהמך יצחקך. והרז"ה ז"ל בס' שערי תורה הוסיף עוד נקבה. שלא יתכן לקרוא אשת אברהם אברהמה כמו שקורין לאשת המלך המלכה ולאשת הנביא נביאה כמ"ש הרד"ק בישעיה (ח' ג') ע"ש. [ל](משלי כ"ד י"א). [מ](שם כ"ג ט"ו). [נ](שם י"ט כ') [נ*]ואע"פ שגם שם יצחק נגזר מפועל ע"ש לחוק מכ"ז איננו עובר ככה. [ס]ר"ל תואר חכם נוכל לומר ברבוי חכמים. משא"כ שם העצם אברהם אין לומר אברהמים. [ע]ר"ל ישראלי יאמר ברבוי ישראלים. [פ]מן חָכָם יאמר הֶחָכָם (קהלת ב' י"ד). [צ](שם י"ב ח'). [ק](עיין בראשית ב' ח'). [ר]ר"ל שבט המנשה (דברים ג' י"ג) הוא כמו המנשי ביו"ד היחס. [ש](איוב ט' ד'). [ת]ר"ל נודע וניכר מצד עצמו ואינו צריך להודע ע"י סמיכת ענין. לכן לא יבא שם עצם פרטי בסמיכות לומר יצחק הַדּוֹר כמו שנא' אנשי הדור: ויש נוסחא אחרינא בראב"ע וז"ל (עם הפי'). העצם עומד בעצמו. והצורה הפך הדבר (ר"ל כי איננו עומד בעצמו ואיננו נמצאת כ"א על העצם). ע"כ כל שניהם הם אחד. (ר"ל בהם ג"כ א'. והוא ב"ם א'. או פי' כי ההויים הם העצם והצורה שהם שניים ואינם כי אם דבר אחד הוא העצם. אבל הצורה.
אם

ספורנו

אחד מצד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות וישנא כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאות וישנא העול והאכזריות המטים עקלקלות אל העדר והפסד. ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים נגדכם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. לחכמי הדור: ה' אלהי אבותיכם. מצד פעולתו המיוחדת לו אשר יורה עליה השם המיוחד ומצד היותו אלהי אבותיכם
שהכרת

פירוש רשב"ם

שמי אהי'. כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם: (טו) ויאמר עוד אלהים למשה. לא נאה שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם שאנו קורים
המלכים

(טו) וַאֲמַר תּוּב יְיָ לְמֹשֶׁה בְּדָנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב שַׁדְרַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין הוּא שְׁמִי לְעָלַם ודין

אבן עזרא

לצבאות השמים. ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן. והביא ראיה מן והוצאתי את [ח]צבאותי. הלא תראה וכל צבא השמים עומדים [ט]עליו. והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד. כמו הלא אלוה גובה [י]שמים. ועוד סימוך לומר אלהים [כ]אלהי ישראל. ומלת אל תקיף. וכמה שדי. כקול [כב]מים רבים כקול שדי. והיה שדי [*כג]בצריך: ודע כי האחד סוד כל המספר [ל]ויסודו. והנים תחלת [מ]מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר [נ]הנפרדים. והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה [ס]מדרך אחרת. ואם תחתוב התשעה [ע]בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר [פ]תמצא האחדים משמאל והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין. ובהגיעך אל חמשה שהוא [צ]אמצעי. אז יתהפכו המספרים [ק]להיות העשרות אחדים, והאחדים עשרות. ומדרך אחרת הם עשר ספירות [ר]בלי מה כי. לא תוכל להחל אחד [ש]אם לא יהיו עשרה. והנה עשרה הוא דומה לאחד

פירוש על אבן עזרא

אם תסיר מהעלם הנה נעדרה ונפסדה. והעלם הוא עומד אעפ"י שהצורות משתנות ונפסדות כי אין בהצורה שנויים להתפרד. ואם אנו מכנים כי הוא גוף א'. ואיננו רק שנים כי הוא מורכב מעלם וצורה. אך הי' הוא אחד האמתי כי איננו מורכב מדבר אחר. ע"כ אין בו שניות כנ"ל). ואין כל אחד שנים (ר"ל לא תמצא עם א' שנים). והנה כל יש והוא גוף מעולש (ר"ל כל גוף אשר הוא יש הוא משולש) כי יש לו אורך ורוחב ועומק. וכל א' מאלה יעשה ב' פאות. (ר"ל האורך יעשה פנים ואחור. הרוחב יעשה ימין ושמאל. העומק יעשה מעלה ומטה) וכל הדמיונות שהם עד אין סקר מורכבים הם מהשלש. (ר"ל מאלו ג' אורך ורוחב ועומק) ואין מספר מאחריו (ר"ל אחר מספר שלשה) כי המרובע כאחד (ר"ל מספר האחד כמספר ארבע ע"י צרוף . ונספר השם מעד ד' פי' זה שאמר כי המרובע דומה לא'. כי מלאנו אחד עם חמשה שהם שווים. כי מניהם עומדים עלמם במרובע ואינם מתחלקים. והוא למשל אם נרבע ה' פעם ה' הם כ"ה הנה לצניך עוד הטעם ה' ה' פעמים כ"ה הם קכ"ה. והנה לא נתבטל האות ה'. וכן באחד. אם תכפול כמה פעמים אפ"ה וכן כמה פעמים נשאר הכל אחד כבתחילה) והנה שם כל נקרא. עלם או תואר. (פי' כל השמות של הנקראים בשם הם באמת שם העלם או שם התואר. והפירוש של תואר הוא כנוי) והתואר על דרכים רבים. כי אדם אדמה. ואשה מאיש. והנה התואר נלקח מעורשו (פי' זה התואר הנקרא על שם היסוד שהנקרא נברא ממנו. כמו אדם שנקרא כן בעבור כי נברא מן האדמה) ויש דרך אחרת ע"ד מקרה. כמו כריעה. ואי כבוד. ומשה. ויש תואר כנגד אחרים. כמו מלך. וגם אלוה. ויש שהתואר בעצמו כמו. חכם. גבור. ופעם כל שם. רמז לנקרא (פי' שם אברהם הוא רמז על האיש הנקרא כן. וכשיקרא לראובן את האיש שנקרא אברהם ויאמר לו אברהם. כל העולם יודעים שלא אמרו על ילחק או על יעקב רק על האיש הידוע בשם אברהם. ע"כ קראו שמות לנ"א כדי שיכירו את מי קורא ומי הוא הנקרא). והקורא הוא נושא כל שם בפה או במחשבה (פי' כשהאדם קורא את חבירו. הנה הקורא נושא בפיו את שם הנקרא. ואם אין קורא אותו הנה הוא שומר את שמו במחשבתו כדי שיזכרנו בעת אשר יצטרך לקוראו. ולורך הקריאה כדי שיכיר הנקרא כי הוא אליו קורא) והנקרא לא ישתנה בעבור שנוי השמות (פי' זה אמר ר"א כנגד המקובלים. האומרים אשר השם שיזכיר וישנה בתפילתו ככה יתן לו ה'. כלומר אם יבקש רחמים. יזכיר שם בן ד' אותיות ואז ירחמהו. ואם יצטרך דין יזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין וכן כולם. ור"א סותר דבריהם) ע"כ האומרים כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם (פי' כי דעתו כדעת רב האי גאון ז"ל. ששאלוהו על אודם השם. כי יש כמה שמות שיעשו בהם מעשים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות או מופת ע"י השם. השיב הגאון כל אלה דברים בטלים הם כי אפילו הם לדיקים גמורים אין נעשה להם כולם. כי אם היה כך במה הכירו אותות הנביאים ממה שהדיוט עושה בשם. ומה הערש יש בין נביא ובין זולתו והאריך לבא ראיות ע"ז עכ"ל) ופלילה מהאומרים כי השם היה חקוק על המטה ובו בקע הים. (פי' כך איתא בדברי הימים של משה. ולא יתכן לומר כן בעבור כ"א יבקע הים מפני כח השם החקוק על המטה הנה זה יורה כי משה עשה הכל ומדעתו ע"י שמות ולא ה' שלחו). והראיה משלשה פסוקים ויסע ויבא ויט. (ר"ל מה שמביאים ראיה מאלו ג' הפסוקים אשר נמצא בהם שם של ע"ב) רק אלהינו ב"ה קרע את הים. ע"כ כ"א והפ"י המתגבר אוהל יוסף: ולכוון אלו הדברים אני מחויבים לומר האומרים אשר נעשה ע"י הזכרת השם או ע"י נעים המטה אינו אמת. כי הנה עבו בגוים ע"י השם והשם לא ישתנה ולא ישכח. ואם נאמר כי האדם עושה כ"ז א"כ למה היה לריך להיות המטה אלהים בידו. א"ו כי לריך לשניהם ביחד. כאשר בא המחכל לבנין הראוי לאכל עושה פעולתו. ככה אם האיש המקובל יעשה פעולה או יזכור השם הראוי לזה יתלבש בו הכח העליון ויעשה פעולתו. ויומר מזה שהאיש מוכך נפשו הוא פועל במהירות ובחוזק. ואם לא היה הי' משפיע על מ"כ כוחו הגדול לא היה פועל מ"כ במטה מאומה. ובלא פעולת הנביא לא היה נעשה מאומה. ככתוב ואדם אין לעבוד את האדמה (בראשית ב' ה'). [א]עי' כי כבר פי' הר"א ז"ל בפירוש ספר דניאל כי שלשה עולמות הם. ובספר השם בשער ב' ובשער ה' אמר כי שם אהיה הוא שם עלם לשכינה השוכנת בין המלאכים. ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. והנה מדבריו אלה תבין כי העולם שהוא באחד הוא העליון. ואמר הלשון שהוא באחד בעבור שלא יקבל חילוק ולא פירוד. וככה הלריך אריסתו לבאר זה בספר חכמת האלהים הנקרא מטאפ"ציי. והר"א ז"ל ימרש בפרשת כי תשא בי"ג מדות גם בספר השם בשער ב' אמר. כי השם הנעלה. פי' שם מדה. פעם הוא שם עלם ופעם שם תואר. ע"כ הולרך לפרש כאן כי אותו השם אשר הוא כנגד העולם העליון כלומר אלהי האלהים אשר הוא אחד באותו העולם שהוא באחד ואיננו מתחלק ועומד בעלמו לעדי עד. ואמר הלשון בעלמו. בעבור כי אין מעמדו מכח אחרים כי הוא לבדו מעמיד כל הנמלאים. [ב](תהלים כ"ד י"ד) פי' כבר הזכרתי מה שאמר בפיר השם. כי שם אהיה הוא רמז לשכינה השוכנת בין המלאכים ושם של ארבע רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. ודעתו כי שם אהי' על האור והשפע היורד מאתו אל הגלגל להעמידו לעדי עד ולהנהיגו. וככה שם הויה האור היורד מֵאִתּוֹ אל העולם השפל להנהיגו והוא על דרך כי שמי בקרבו. כמו שיפרש הר"א ז"ל במקומו בפ' משפטים. על כן תמלא השם של ארבע שיבא בסמיכות למלת אלהים או למלת לבאות להודיע כי במקום שכתוב ה' אלהים הוא רומז לשכינה השוכנת בקרב הלבאות שהם לבאות השמים והם הכוכבים. שנאמר ושא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל לבא השמים. [ג](עמוס ע' ה') בה"א הידיעה. הרי שאיננו שם העלם. [ד](תהלים כ"ע ו') בלא ה"א. [ה](ד"ה ב' ע"ו ח') שטעמו והנבואה נבואת עודד הנביא. וכן ה' אלקים אלקי לבאות. [ו](ישעיה פ"ג י"א) כי הוא בקע הים ויעבירם כמ"ש איה המעלם מים וכו' בוקע מים מפניהם (שם פסוק י"ב) והנה הוא היה המעמיד אותם. [ז]ר"ל המלאכים שנקרא לבאות השמים דבקים עמו ובספר השם שסיבר החכם ז"ל. וז"ל והנה מ"ב אותיות הוא שם שקבלו הנכבדים שאינם גופות. וככה השם שתחילתו אל"ף. ובעבור זה בכל מקום יקראנו במכתבו. והנה ידמה לכבוד ה' שהוא נעלה על כבוד ותוקפות כל. כמו השכינה שהיה בין המלאכים שהם במרומים המגיעים לצבאות השמים והנה בשם שתחילתו יו"ד שבו וי"ו דומה לשכינה שהיתה דבקה עם ישראל. והכתוב אומר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. [ח](להלן ז' ד'). [ט](מ"א כ"ב י"ט). [י](איוב כ"ב י"ב). [כ](תהלים ע"ב י"ח). [כב](יחזקאל א' כ"ד) [*כג]בצריך וכו' (איוב כ"ב כ"ה). [ל]סוד כל המספר ויסודו. ר"ל כי כל מספר מחובר מאחדים. ועשרה אחדים דומים לאחד והוא אחד פעם עשרה. וכן עשרה עשרות הוא פעם א' מאה וכן עשרה מאות עד אין מספר. וכונת ר"א לבאר יתרון אותיות אהו"י על שאר המספרים. [מ]ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה מספר הנפרדים. זה אמת כי אין חשבון זוג קודם לשנים וא"כ גם הוא א' כי הוא זוג א'. ולא חשבון נפרד קודם לשלשה וכאשר יבוא א' עם ב' עושה ציבהם פירוד. [נ]כי א' איננו מספר. וב' מספר הראשון. וג' מספר שני וכן עד י' ועד בכלל. והם רק ט' כאשר הא' איננו במספר כנ"ל נכנס עשרה תחתיו. [ס]ועשרה מדרך אחרת. כי התחלת המספר מן א' עד י'. כי העשרה כמו א' א"כ זה כמו זה ואם לא תצרף הא' עם כ"א לא יעלה מספרו. [ע]ואם הכתוב התשעה בעגול. כאשר עיניך לנוכח יביטו. [פ]ותכפול הסוף שהוא ט'. עם כל המספר. באופן שכל שני מספרים המקבילים יעלו למספר ט'. דהיינו א' עם ח'. ב' עם ז'. ג' עם ו'. ד' עם ה'. ואמור ט' פעם א' הוא ט'. ט' פעם ב' י"ח. ט' פעם ג' כ"ז. ט' פעם ד' ל"ו. ט' פעם ה' מ"ה. ט' פעם ו' נ"ד. ט' פעם ז' ס"ג. ט' פעם ח' ע"ב. ט' פעם

9 ט' פ"א. ט' פעם י' צ'. כאשר הוא רשום חוץ לעגול בצד שמאל. שם תביט המספרים בצד ימין מן א' עד ט' ממטה למעלה. וכן

18 בצד שמאל ממעלה למטה. גם כל אחדים ועשרות מכל מספר עולה ט'. ד"מ מספר 18 אם תחבר 1 אל 8 הוא ט'. ב' עם ז' הוא

27 ט' וכן כולם: ובע"מ מ"מ מצבם ע"פ ליור העגול כי ר"ל אם תכה בראשונה מספר הט' בעלמו ותאומר ט' פעם ט' הוא עולה פ"א. א"כ מורה

36 המספר למטה א' למטה והוא אחד מימין. ומשמאל הח' מורה על עשירות והם פ'. הוא ח' עשרות. ואח"כ נכה אות הט' עם

45 הח' הוא ע"ב מורה מימין הב' על אחדים ומשמאל ז' על העשרות. ואח"כ נכה הט' עם ז' יהיה ס"ג. מורה האותיות למטה הג'

54 מימין. ומשמאל כנגדו הוא"ו והם עשרות ו' עשרות הם ס'. ואח"כ נכה אותו עם וא"ו ותאמר ט' פעם ו' הוא נ"ד. והנה למטה

63 מזה מימין הד' והם הפרטים. ומשמאל כנגד ד' הוא ה' נגד העשרות והם חמשים. וכאשר מגיע אל החמשה ותאמר ט' [פעם ה' הוא

72 מ"ה. הנך נמויב להפוך משמאל הם האחדים והוא ה"א ומימין הוא הד' והוא העשרות עולה ארבעים. ואח"כ תכה ט' עם ד'

81 לאמור ט' פ' ד' עולה ל"ו הוא הו' מימין והוא לסמן עשרות עולה לשלושים ומשמאל הוא הו' נגד הפרטים. ואח"כ תכה עם ג'

90 והם ע"פ ג' עולה כ"ז. הנה הב' אשר הוא עשרים מימין ומשמאל הפרטים הוא הז'. אח"כ תכה ט' פעמ"ם ב' הוא י"ח והנה למעלה מימין הוא א'. והוא א' פעם עשרה. ומשמאל הוא הח' והם הפרטים. ואשר כתיב ותכפל הסוף עם כל מספר תמלא

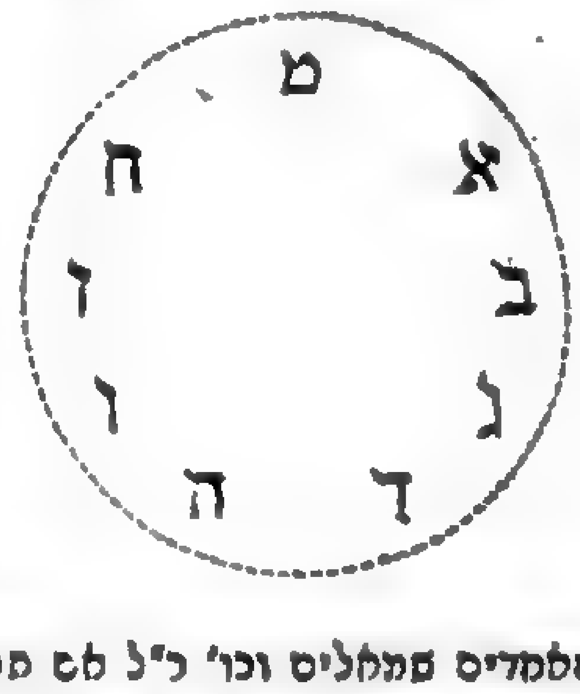

האחדים משמאלים וכו' ר"ל אם תתחיל לרבע הט' עם א' והוא א' פעם ט' הוא ט' הכתוב למעלה. ט' פעמים ב' הוא י"ח העומד למעלה ממנו הנה הח' משמאל מורה על הפרטים. והא' מימין מורה על א' פעם עשרה וכן כולם כנ"ל. וממולא דבריו כונת המקובלים אשר אמרו זה שמי. שמי. עם י"ה במספר שס"ה נגד שס"ה לא תעשה וזה זכרי. זכרי. עם ו"ה הוא רמ"ח נגד רמ"ח. מלות עשה. והוא תוקשה הלא בתכה הזכר כלול עם מלות עשה והוא בכלל במלות זכור. ולא תעשה כלול עם מדת נוקבא וע"כ שם גובר הדין. ויש שנים. ואיך כולל שם י"ה עם הלא תעשה וכו'. ע"ז מתרלין אם כי הימין הוא נגד מדת דכר. מכ"ז כוח החיים אשר כלול בגידי יד ימין הוא משמאל. וכוח החיים בגידי יד שמאל בא מימין. וזאת מרומז כל מי שאינו כולל מדת יום בלילה ומדת לילה ביום לא ילא ידי חובתו עיין (ברכות ל"ג ע"א). [צ]ובהגיע אל חמשה שהוא אמצעי. ר"ל במספר 45 ובמספר 54. [ק]אז יתהפכו המספרים. האחדים נגד לד זה. הם עשרות אלד שכנגדו[*]. [ר]בלימה. כומ"כ בס' יצירה. ומלת בלימה עניינו חסימה כמו ועדיו לבלום (תהלים ל"ב ע') כי בעשר נחתם המספר כמ"ש שם משנה ב' פ"א. עשר ולא תשע. עשר ולא אחת עשרה. [ש]תוכל וכו'. ר"ל כל עוד שלא נשלם מספר עשרה במערכה הראשונה לא תוכל

[*]ואלו עשרות ומאה כתוב שנה (בראשית כ"ג א'). ואלו הפרטים כתוב שנים כי הם למטה במדרגת הפרוד והוא דין.

[ת] לאחד. והוא שם כולל האחדים, שהם מאחד ועד עשרה. ושם העשרה כוללם. עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים. כי כשיגיע אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים. ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים. וכשיגיע למספר מאה הוא דומה לאחד. וכשיגיע לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים. עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות. גם הוא האלף דומה לאחד. עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. וכשיגיע לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת. וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה. כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד. על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים [א] הם חלק מעשרה או התחדש [ב] מכפלו. או ממחברתו אל [ג] אחדיו. או משנים [ד] דרכים [ה] נחברים. והנה עשר ספירות כמספר [ו] עשר אצבעות חמש כנגד חמש. וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד. והוא התקיף וכל הגופות מקיף. והנה יהיו האמצעיים [ז] במספר עשרה הם שנים. והם חמשה והם ששה. ואלה ארבעתם אהו"י הם [ח] הנכבדים וכל מספר *[ט] מרובע שהם אחד [י] נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה [כ] דומים לו. וכן [ל] בא רובע חמשה ובמרובע ששה שהם אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במר ובעת. וזהו מעלתם על כל המספרים [מ] המרובעים. ועוד כי כל מספר הוא באחד [נ] בכח. והוא בכל מספר [ס] במעשה. והוא יעשה בפאה אחת [ע] מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה הם [פ] האחד. ובחברך מרובעו אל [צ] מרובע כפלו אז יהיו חמשה. וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו [ק] כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר [ר] לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים כחשבון. כערך החשבון אל [ש] חמשה. ולמעלה מחמשה [ת] יהיה הדבר בהפך. וחשבון [קק] חמשה הוא החשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. וכאשר תחבר מרובע האחד [רר] אל מרובע ר"ת הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה. ואם תשים אלכסון עגול [שש] במספרו. ותוליד יתר [תת] בשלישית יהיה [א] המשולש שהוא שוה השוקים כמספר [ב] הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני

פירוש על אבן עזרא

הוכל להתחיל א' למערכה שאחריה. למשל אם תרצה לערוך י"א י"ב וכו' אתה מוכרח לערוך הא' כבראשונה וא' אינו בתחילת המספר כי הא' כמו המלך אשר אין דומה לו. וכאשר נשלמה עשרה אזי מצורף גם הא' לחשבון. [ת] דומה לאחד. ר"ל מספר עשרה מחובר מאחדים. והוא מספר אחד שלם ותחלת המספרים הדומים לאחדים כמו שמבאר והולך. [א] ר"ל ב' הם שני חלקי עשרה. ג' שלשה חלקי עשרה וכן כולם. [ב] ר"ל מכפל כל חלק יתהווה מספר אחר. ד"מ ב' פעם ב' הוא ד' וכדומה. [ג] אחדיו (נ"א אחריו). ר"ל מחובר ב' עם א' וכדומה. [ד] ר"ל מכפל וממחברתו ד"מ ב' פעם ב' הוא ד'. ובמחובר ג' הוא ז' או י"ל התחדש מכפלו. בבחינת עשרה עצמו. ר"ל ב' פעמים י' הוא כ'. או ממחברתו אל. אחריו (לפי נ"א) ר"ל מחובר י' עם א' הוא י"א וכן עד י"ט. או ר"ל כי העשרה כולל האחדיו בזה האופן. א' עם ט' הם יו"ד. ב' עם ח' הוא י'. ג' עם ז' הוא י'. ד' עם ו' הוא יו"ד. נשאר ה' ב' פעמים ה' הוא יו"ד. ואם תגיע ליו"ד אתה מוכרח להזכיר כל פעם היו"ד. הינו י"א י"ב וכו'. [ה] או שהשנים דרכים נחברים. ר"ל מכפלו שהוא כ' עם מחובר האחדים ד"מ כ"ב כ"ג כו'. [ו] כן כתב בס' יצירה. [ז] ר"ל הה"א והוי"ו. והקצוות האל"ף והיו"ד. ב' עם ט'. ג' עם ח'. ד' עם ז'. כ"א הוא י"א. נשאר ה' ו' באמצע. [ח] וז"ש ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים. וכן כתב בשמוך והנה אלה הד' מספרים הם היקרים. ומספרם כ"ב כמספר כל האותיות וכו' גם יש בהם רוב אותיות מהשם הנכבד יה. *[ט] ר"ל אם מכפול א' פעם א' נשאר א'. ה' פעם ה' הוא כ"ה א"כ הה"א לא ימוש. ו' פעם ו' הוא ל"ו וא"כ לא יסור הו' יו"ד פעם י' הוא ק' והוא כמו מספר הקדוש כולל אחד. זה כולל הפרטים וזה כולל העשרות. ונשארו לעולם שמורים. מהמקובץ מן הכפול. ולא יהיה כן בזולתם בהמספר. [י] ר"ל אם נוסיף א' על י' שהוא דומה לאחד ויהיה מספרו י"א וכשכפל י"א עם י"א יהיה מספר המרובע (קוואדראטצאהל) קכ"א וכן ק' שהיא דומה ליו"ד עם נוסיף עליו י' שיהיה מספרו ק"י. כשכפל ק"י עם ק"י יהיה מרובעו מת"ק אל"ף ומאה. וכן הוא במספר מעוקב (קוביקצאהל) כמו שיתבאר וז"ש ככה יש בשרשו ר"ל שרש המרובע. וככה בדומה לו ר"ל שרש המעוקב. ובע"מ מוטעה מפרש. אם תרבע ד' פעמים ד' הם ט"ז נחבר האות הראשון היינו אם הוסיף עוד א' ויהיה ה' ותרבע אותו ה' פעם ה' הם כ"ה והנה הה"א לפניך. ואם יהיו אחד מאותיות אהו"י. נוסף על מספר אחד גדול ימלא ג"כ כמוהו במרובע אותו האות. ד"מ אם תרבע י"א יעלה רבועו קכ"א. ע"ו פעם ע"ו יעלה ככ"ה והנה לפניך ה' י"ו פעם י"ו הנה עולה רנ"ו. ק"י פעם ק"י עולה י"ב אלף ומאה. ומאה כמו יו"ד ככ"ל וכל אלה מהמספרים הם נקראים חשבון עגול עכ"ל. וזה פי' ככה יש בשרשו אם מכפול האות בעצמו. או אם מוסיף א' מאותיות אהו"י. [כ] וכן במרובע ה' פ' ה' ובמרובעו ו' פעם ו' שאם תכפיל ה' עם ה' מרובעו כ"ה. ה' עם כ"ה מעוקבו קכ"ה. ו' עם ו' מרובעו ל"ו ו' עם ל"ו מעוקבו רי"ו. ועד"ז אותיות אהו"י כולן שומרים תמונת שרשיהם לעולם. [ל] כי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובעם. שאם תכפיל ב' עם ב' מרובעו ד'. ג' עם ג' מרובעו ט'. ד' עם ד' מרובעו ט"ז. ז' עם ז' מרובעו מ"ט. ח' עם ח' מרובעו ס"ד. ט' עם ט' מרובעו פ"א. [מ] ר"ל האחד איננו מספר. וכל מספר הוא בכחו ונולד ממנו. ופי' כי כל מספר איננו באחד רק בכח אשר יוליד ממנו עוד מספר. והא' נמלא עם כל מספר בפועל. [נ] ר"ל מספר ב' הוא ב' אחדים. ג' הוא ג' אחדים וכן כולם. [ס] ר"ל האחד יש לו פאה אחת לאחריו ולפניו לא כלום כמ"ש בס' יצירה לפני אחד מה אתה סופר. וכל מספר זולתו ד"מ ב' יש א' לפניו וג' לאחריו עולה כפלו כמספר ב' ב' וכן כולם. והנה מספר ב' הוא כפל הא' שבא מכחו. וזה מעשה הא'. ושאר המספרים יעשו כפל במספרים שלפניהם ושלאחריהם. ד"מ ב' יש לפניו א' ולאחריו ג' הוא ד' שהוא כפלו. הג' לפניו ב' ולאחריו ד' שהוא כפלו. הד' לפניו ג' ואחריו ה' שהוא כפלו וכן כולם. וכאשר אין לאחד פאה מלפניו. ע"כ אין דומה לו כי אין קודם לפניו וכל הסגולות הנמלאים עם כולם אינם עם א' רק לאחריו. או ר"ל בהיות המספרים מתרבים בשתי הפאות. בפאת הקבוץ ובפאת הכפל. כמו הג' כשתחבר אליו הקודם הוא הב' הנה הוא ה'. ואם תכפלו בעצמו הוא ג' עם ג' הוא ו'. והא' אינו מתרבע אלא מפאת הקבוץ על סדר א'. א' עם ב' וכו'. כי בפאת הכפל לא יתרבה לעולם. והוא יספור כל אחדיהם וזוגותיהם והנפרדים מהם והנפרדיהם ומורכביהם. [ע] ר"ל בכל א' מהם כלול א' כמו שנתבאר. [פ] ר"ל א' פעם א' מרובעו א' ומרובע כפלו הוא ב' פעם ב' שהוא ד'. ומחוברו עם א' הוא ה'. [צ] פי' חשבון המרובע ה' פעם ה' הוא כ"ה. ומרובע כפלו י' פעם י' הוא ק'. עולה יחד קכ"ה. ואם נחשוב המעוקב ה' פעם כ"ה. יעלה ג"כ קכ"ה. [ק] והוא עד"ז תחבר ב' מרובעו ד' מרובע כפלו ט"ז. בנוסחה אחרת באקלידוס בפתיחת מאמר ז' כתוב כי המספר המעוקב הוא המתקבץ מהכאת שום מספר בעצמו. והכאת המתקבץ במספר הראשון. ככו אותו בזה השם לפי שהוא שוה הטעמים ונקרא בשם הזה ג"כ מפני שווי ללעיו (והוא מרובע רוחב ומרובע אורך וכ"כ בשמונה על שמונה). והוא דומה לקוביא אשר יקיפו אותו ששה מרובעים ד' לצדדים ומעלה ומטה בדרך הוא אשר יקום. מה כאת המרובע בשורשו כגון מספר המונה שהיה מתחילה מהכאת השנים בעצמם והוא ד'. והכאת היוצא הוא ד' בשנים. ור"ל כאשר יצא מרובע מהכאה הראשונה ונעשה ד' מכה פעם ב' ונעשה ח'. וכן הדין במספר כ"ז ההוה מהכאת ג' בעצמם. והוא ט' היוצא מהכאה הראשונה ואם תכה עוד הפעם בהכאה היוצא והוא ג' פעם ט' הם כ"ז. וכן מספר קכ"ה ההוה מהכאת ה' בעצמם והוא כ"ה והכאת היוצא הוא ה' עם כ"ה הוא קכ"ה. ובע"מ מוטעה מפרש בקילור. וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך מעוקבו אל מרובעו וכו' פי' מרובע הוא כפול המספר אל עצמו. והמעוקב הוא ששה. אורכו ורחבו ועמקו. כגון ד' על ד' הם י"ו זהו מרובע. וכאשר תכפל ד' על י"ו יהיו ס"ד והוא מעוקב. [ר] כערך החשבון אל ה'. כ"ל מספר ד' שהוא קודם מספר ה' מספר מרובעו הוא ט"ז. מספר מרובע כפלו שהוא שמונה על שמונה הוא ס"ד יעלה המקובץ משני המרובעים לסך שמונים. ומספר מעוקב ד' יעלה ג"כ ס"ד כהנ"ל. הנה ערך תוספת השני מרובעים על המעוקב כערך תוספת חמשה על ד' שהוא חמשים (כי ששה עשר הוא חמישית מן פ') או הלומר כי ערך מספר המעוקב אל מספר שני המרובעים כערך ד' אל חמשה פחות חמישית. וזה כי מספר המעוקב הוא ס"ד. והוא מספר המתרבה מד' פעמים ט"ז. ומספר שני המרובעים הם שמונים. והוא המתרבה מי"ו חמשה פעמים. הנה כי יוסיף מספר פ' על מספר ס"ד חמשית והוא י"ו. ועל הדרך של הארבעה הוא כל המספרים שלפניו. כ"ל מספר ג' או מספר שנים כי המקובץ משני המרובעים. כ"ל מרובעו ומרובע כפלו. יוסיפו על המספר המעוקב כערך חשבון שלשה או שנים אל האחד. [ש] ולמעלה מחמשה יהיה הדבר הפך. כ"ל כי מספר חמשה ומעלה וסוף השבורת מספר המעוקב על מספר ב' המרובעים. כ"ל מרובע ששה שהוא ל"ו. ומרובע כפלו כ"ל כפל ששה שהוא י"ב ומרובעו קמ"ד מחוברים (כ"ל י"ב פעמים י"ב הם קמ"ד) יעלה ק"פ (כ"ל אם תצרף ל"ו עם מספר קמ"ד הם ק"פ) ומספר מעוקב ששה על הדרך שאמרנו הוא רי"ו (כ"ל ו' פעמים ל"ו עולה למספר רי"ו) נמלא כי מספר רי"ו שהוא מספר המעוקב עודף על מספר ק"פ שהוא מספר ב' המרובעים ששית המספר והוא מספר ל"ו. וזה הערך בעצמו הוא הערך אשר למספר ששה עם החמשה. ועל דרך הששה דרך כל המספרים אשר למעלה ממנו. הנה מספר חמשה אמלעי כי בו יתקבלו הסגולות הנזכרות. כי לא יוסיף מספר ב' שני מרובעיו על מעוקבו ולא מעוקבו על ב' מרובעיו שום דבר. כי הכאת ה' בחמשה הוא כ"ה והכאת עשרה בעשרה מאה. הנה המקובץ משניהם קכ"ה. מעוקב חמשה הוא קכ"ה. כי אם תכה כלומר שהוא חמשה בעצמו יעלה כ"ה. ואם המרובע שהוא כ"ה בשרשו שהוא חמשה יהיה המעוקב קכ"ה הנה הכל שוה. ולכן נכון הוא מה שאמר כי חמשה אמלעי הוא בחשבון. [קק] כי שתיתו א'. שלישיתו ב'. ומחליתו ג' ס"ה ששה. ובשאר המספרים איננו כן. וז"ש ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. כ"ל במדרגה ממדרגת המספר מספר שוה לחלקיו. [רר] כ"ת הנפרדים הוא ג'. ומרובעו ט'. ומרובע האחד הוא א'. ומחוברם יו"ד שהוא דומה לאחד. וז"ש יהיה המחובר כ"ל המקובץ יו"ד שהוא הדומה לאחד. [שש] ואם תשים אלכסון (דורכמעססער) עגול במספרו. כ"ל במספר עשרה. [תת] כל קו שאינו עובר על המרכז (מיטטעלפונקט) אבל נוגע בשתי קלוות של קו הסובב (אומקרייז) בעגול נקרא יתר. בל"א (זעהנע). והנך רואה פה בתבנית המשושה (זעקסעק) בעגול שכל צלע היא חלי אלכסון (האלבמעססער) ובכל צלעות לד ג'. והיתר הנמשך מתחלת צלע הג' בלד ימין לתחלת צלע הג' בלד שמאל הוא התוספת למשולש הנחלק לשנים ע"י קו הכלב שהרכו ג' חלקים מן האלכסון במספר עשרה. [א] יהיה המשולש שוה השוקיים (גלייכשענקליכטער טריאנגעל) וכ"ל לתרץ מה שמקשים על גמרא (ערובין י"ג במשנה. ובגמרא שם י"ד ע"א) על המשנה כל שיש ברחבו טפח יש בהיקפו ג' טפחים מנלן לפיה מהפסוק ע"ש והמוכרים מקשים כי לפי הנראה איננו כן. כי אם תראה בהלורה הכתובה לפניך ששה הצלעות כל צלע הוא חלי אמה והיא הולכת קו המשור. והעיגול הוא ג"כ נחלק לששה חלקים והוא הולך בעגול. ובודאי העגול מתהלך נגד הקו השוה. ואם הו' קוים הישרים אינם עולים רק ג' אמות איך לא יהיו הו' חלקים עגולים יותר מזה. וכ"א מתרץ כי הששה שוקים אשר הם שוים עבור מורשא דקרנא אשר עושים. באלכסונים הם עולים כמו ששה חלקי העגול. ע"כ לא נעלם כל רז לקדמונינו. [ב] כ"ל חלקי שעח (פלעכענאינהאלט) המשולש יהיו כמספר חלקי

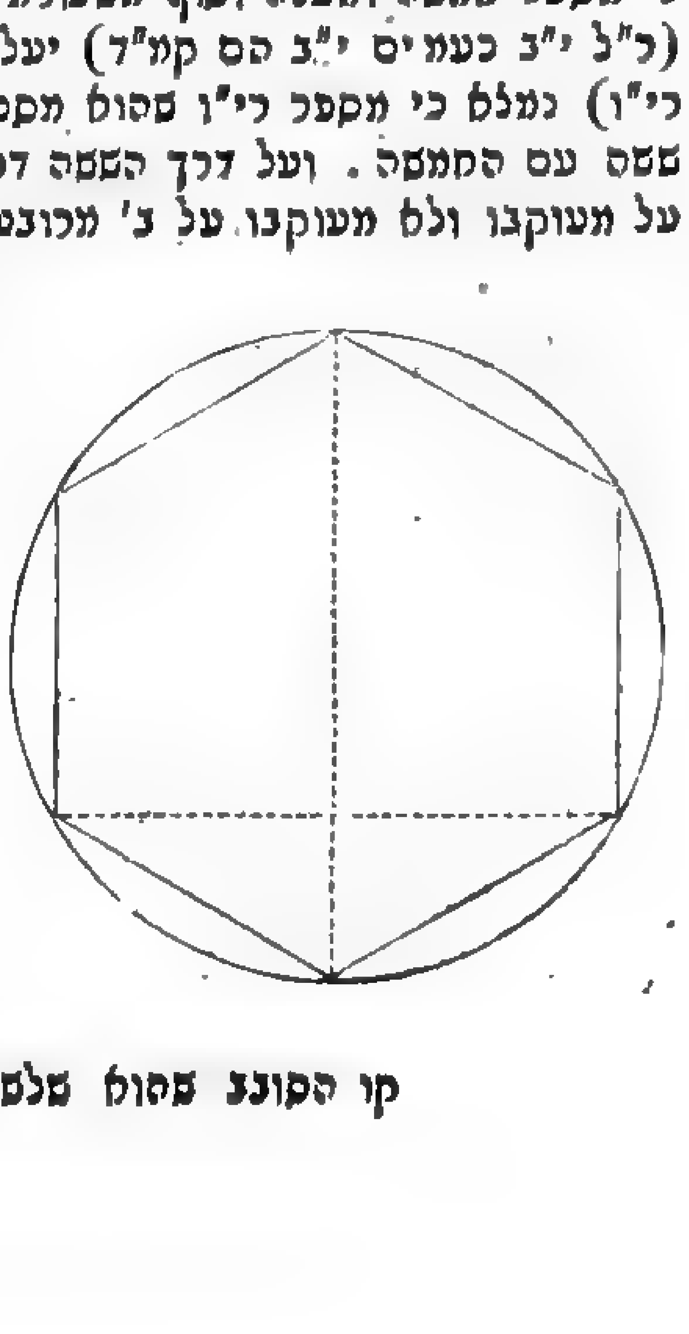

קו הסובב שהוא שלשים לפי אלכסונו עשרה. שכל שיש ברחבו טפח יש בהקיפו שלשה טפחים

ולפני זה המספר [ד]יהיה ערך המשולש אל הקו [ה]שערכו אל [ו]עשרה. ולמעלה ממנו ספק [ז]הדבר. והנה אלה הארבעה המספרים הם היקרים ומספרים שנים ועשרים כמספר כל האותיות. ואל תתמה הכפולים [ח]כי הם בעצמם רק מה שהיה ברומז [ט]השיבו באורך [י]והטעם על המנפח [כ]בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה. אבל לא ידמו במכתב. ובעל לשון הקדש ראה כי מגע מקומות [ל]הם מוצאי האותיות. והנה יש אלים שרשים לעולם [מ]ואלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה. והנה זה האלי [נ]נכבד והראשון. והראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה. והראוי להיות האות הראשון [ס]גם החמישי גם הששי גם העשירי קלים [ע]במבטא. והבדים [פ]בטעם. ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות [צ]המשך ויהיו פעם נראים [ק]ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים [ר]ופעם מובלעים בדגשות [ש]ופעם מתחלפים אלה [ת]באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה

פירוש על אבן עזרא

(שם י"ד ע"א) שכן מצינו בים שעשה שלמה עשר באמה משפתו אל שפתו עגול סביב וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב (מ"א ז' כ"ג) וזה בלי למצוא. כי לפי חכמי המדות אם האלכסון ק' המקיף שי"ד. [ג]שהוא בעצמו המשולש הנחלק שנים ע"י קו הנצב כנזכר לעיל. שאם יושם חלק הרחב של זה בצד החד של זה יתהפך המשולש למרובע ארוך. כמו שהוא מסומן בנקודות בתמונה הזאת. וע"פ מדה אלכסון עשרה אורך המרובע ז' וחצי ורחבו ד'. ושטחו ל' כמספר הקו הסובב. כי ד' פעם ז' וחצי הוא שלשים (פני' הזה ל"ע). ובע"מ ע"פ מפרש המאמר חז"ל. ואם שיש אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשלישיתו וכו'. ומסופק אם כיון לתכלית האמת ואומר שהחכם

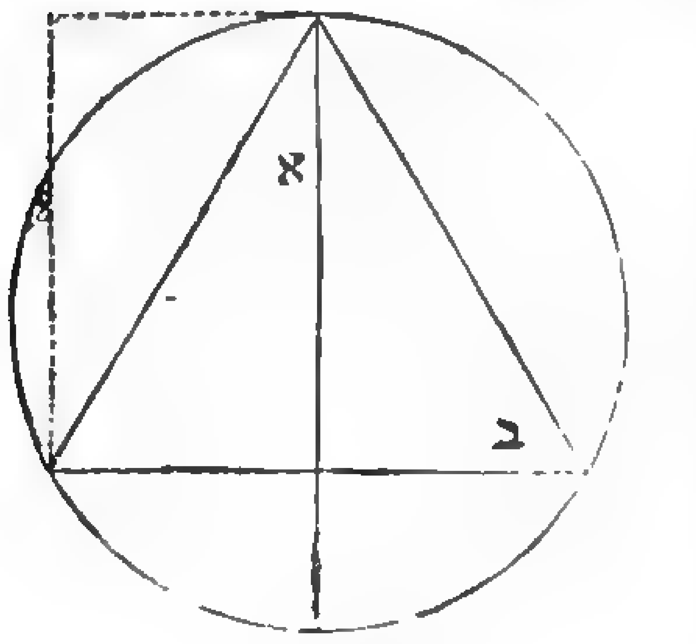

ב"ל בזוב שכלו הביא ראיות מחכמת התשבורות שהסגולה בעצמה שיש למספר ה' מצד המספר. היא בעצמה השיג לעשרה מצד התשבורות. ולפ"ז שהסגולה הס' מצד הכמות המספרי. והאחרת מצד הכמות המתדבק. והסגולה היא הנזכרת כי מספר ה' הוא השוה במרובעים ומעוקבים כאשר ביארתי. וזאת הסגולה בעצמה השיג למספר עשרה בחכמת התשבורת. והוא כי אם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה אם הם טפחים או אמות. יהיה הקו המקיף שלשים כמוהו כמובא (בערכין שם) ע"ד משל בחשבון. והגם שהוא בלא דקדוק. והציור סרלה כמו שרשום [יג] כי זה הדבר לא נתבאר במופת עד היום. וענין המחלוקה במקומו עומד בין בעלמיו"ת ובין חכמי כתו. אבל במקום הזה שאנחנו בו לא יזיק כי הוא יביא סגולה מצד אחר. והוא שטח המרובע הארוך ושטח המשולש שוה השוקים. א"כ עגול שאלכסונו עשרה יהיה הקו הסובב שלשים. ולזה אמר שאם נעשה משולש שיהיה שוה השוקים על שני שלישי הקוטר. שהם ששה וב' שלישיות. אשר שיהיה תשבורת שטח המשולש שלשים במספר הקו הסובב. וזה המספר בעצמו אם תעשה מן המשולש מרובע ארוך. כי מה שיוסיף המרובע בשני צידי הצלע הקצר. יחסר מזויות המשולש שהוא כנגד היתר. אחר המשל אם נרשום עגול ונכפים. אלכסונו אורך עשרה כאמרך עשרה אמות במספרו. ר"ל כמספר ההוא הדומה. שכבר ידעתה שמספר עשרה הוא הדומה לאחד. ונרשום זה העגול סביב מרכז ונשים אורך אלכסונו והוא קו (א' מ' ס') עשרה אמות. ונחלק זה אלכסון לשלשה חלקים שוים על ב' נקודות (ז' ס') ונוציא ישר (ד' ע') וזה היושר הוא שאמר ותוציא ישר בשלישיתו. ונוציא עוד ישר (ב' ג') השוה ליושר (ד' ע')

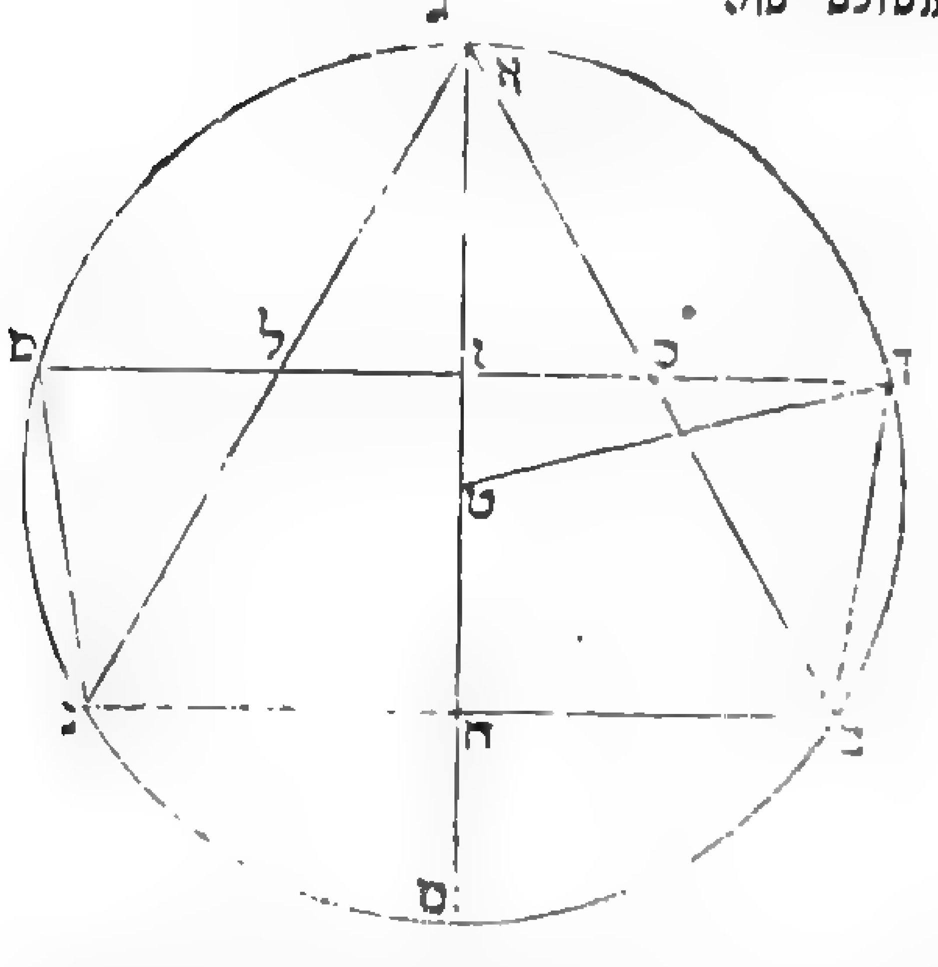

ונדביק ב' קצוות היתרים האלה בשני קווים (ד' ב') (ע' ג') השווים. ונדבק עוד ב' קוים (א' ג') (א' ב') ונשלים משולש שוה השוקים. ר"ל שצלע (א' ב') שוה לצלע (א' ג') ממנו. וזה לפי שקו (ד' ל') מתנגד ליסוד (ב' ג') וע"כ יהיה משולש (א' ז' כ') בערך למשולש (א' ח' ג') וקו (א' כ') אצל קו (כ' ב') בערך קו (א' ז') אצל (ז' ח') (כ"ל) דברים בגו איך מדמה בע"מ מ"ם הקו (א' כ') אצל קו (כ' ב') בערך קו (א' ז') אצל (ז' ח') כי זה הקו הולך במשור. והקו (א' כ') אצל (כ"ב) הולך בעקום. ואולי כל הקו מן (א' ב') כמו הקו (א' עד ס') עכ"ל המגי'. א"כ קו (א' כ') שוה לקו (כ' ב') (ג"ז ל"ע). וכזה יתבאר ג"כ ששני קוי (א' ל') (ל' ג') שוים. ושניהם שוים לקוים (א' כ') (כ' ב'). הנה כבר נתבאר שמשולש (א' ב' ג') שוה השוקים. ולפי שיתר (ד' ע') שוה ליתר (ב' ג') יהיה מרובע (ד' ע') (ב' ג') הארוך מתנגד הצלעות בכל הזויות. ואומר שזה המרובע הארוך בעצמו שוה לשטח משולש (א' ב' ג'). והמופת כי משולש (א' ז' כ') הוא דומה ושוה למשולש (כ' ד' ב'). לפי שצלע (א' כ') שוה לצלע (כ' ב') מזה. וקו (ד' כ') שוה לצלע (כ' ז'). וכן צלע (א' ז') לצלע (ד' ב') וזויות (ז') וזה נצבה כמו זויות (ד') מזה. א"כ משולש (א' ז' כ') כמו שאמרנו שוה למשולש (כ' ד' ב') וכשנוסיף על כל אחד מהם שטח (ז' כ' ב' ח') מעוקים יהיה בהכרח שטח משולש (א' ח' ב') שוה לשטח מרובע (ז' ד' ב' ח') המתנגד הצלעות וע"ד זה ג"כ יתבאר כי שטח משולש (א' ח' ג') שוה לשטח מרובע (ז' ע' ג' ח') נמצא כי שטח משולש (א' ב' ג') כולו שוה לשטח מרובע (ד' ב' ע' ג') הארוך כולו. וכבר נתבאר במקומו כי השיעור הקו הסובב שוה לשטח העגול א'. ג' פעמים ושביעי, ואורך האלכסון י' אמות יהיה ע"כ שיעור הקו הסובב העגול אחד ושלשים אמה וג' שביעי אמה. ואחר שנתבאר ונתיישב זה. נבאר עתה שיעור משולש (א' ב' ג') וכן שיעור מרובע (ד' ע') (ג' ב') השוה לו כמו שקדם. שיעורו הוא ל"א אמות וג' שביעי אמה כשיעור הקו הסובב. וזה יתבאר כשנדבק קו (ד' מ') שאורכו ה' אמות ומרובעו כ"ה אמה (כי הוא ה' פעמים ה' מכ"ז ל"ע). ולפי שמשולש (ד' ז' מ') זויות ז' ממנו נצבה יהיה. ע"כ מרובע (ד' מ') אשר הוא כ"ה אמה שוה למרובע העשוי על קו (ד' ז') ולמרובע העשוי על קו (ז' מ') כמו שנתבאר זה במקומו בספר יסוד עולם (ל"ע). וכאשר נתבונן למרובע (ז' מ') שהוא שיעור ששית האלכסון ומרובעו ע"כ יהיה ב' אמות וח' תשיעי. לפי שאורך קו (ז' מ') הוא אמה וב' שלישי אמה ונשאר אלו ב' אמות וז' תשיעי אמה מן מרובע אשר הוא כ"ה אמה אז נדע כי מרובע קו (ד' ז') הוא כ"ב אמות ושני תשיעי אמה (גם זה ל"ע). ומן הידוע שזה המספר ר"ל כ"ב חלקים ושני תשיעי חלק הוא מספר בלתי מוגדר. וכאשר נשתדל לידע גדר זה בפעולה אשר בה נוציא גדר המספרים הנעלמים כמו שנתבאר זה במקומו. נמצא זה ד' חלקים וחמשה שביעי חלק בחלקים אשר בהם שמנו אורך אלכסון עשרה ויהיה אורך קו (ד' ע') כולו ט' אמות וג' שביעי אמה וכשנכפול זה באורך (ד' ב') שהוא ג' אמות ושליש אז בא לידינו שיעור שטח מרובע (ד' ע' ג' ב') הארוך הוא א' ושלשים אמות ושלשה שביעי אמה וכזה ג"כ שיעור (א' ב' ג') השוה השוקים. ונתבאר בזה המעשה ששבור (ד' ע' ג' ב') הארוך. או שבור שטח משולש (א' ב' ג') השוה השוקים. היא כמו שיעור הקו הסובב את העגול המקיף בשני סבבים אליו. [ד](ומענין כ"א). יהיה ערך המשולש אל הקו שערכו אל עשרה: ר"ל כי בערך שהסגולה יהיה ערך המשולש אל הקו הסובב כערך אורך האלכסון אל מספר העשרה. ר"ל כמו שהוא שוה לזה כן הוא שוה לזה. ומה שאמר כ"א ולמעלה ממנו הסף הדבר. ר"ל כי זאת הסגולה אשר בה שבור המשולש או המרובע הארוך. שוה אל הקו הסובב הוא אמת. כל זמן אשר נשים שיעור אלכסון עשרה. אבל אם שמנו אורך האלכסון יותר מעשרה כאמרך י"ב אמות ע"ד משל לפי שאז יהיה שיעור הקו הסובב שבע ושלשים אמות וחמישי שביעי אמה וכשנעשה בחשבון שיעור זה השטח מרובע מארוך או המשולש השוה השוקים כמו שעשינו בזה שקדם נמצא שטח כל אחד מהם מ"ד אמות. הנה יוסיף כ"א מהם על השיעור הקו הסובב שבעה בקירוב. ולא נשלמה הסגולה הנזכרת. וכ"כ לא תהיה אמת זאת הסגולה הנזכרת ולא תמצא אלו שמנו אלכסון פחות מעשרה כי אז יהיה תשבורת המרובע הארוך או המשולש השוה השוקים פחות מהקו הסובב שהמשל בזה אלו שמנו אלכסון ח' אמות ע"ד משל יהיה אז הסובב כ"ה אמות ושביעית אמה. ותשבורת המרובע הארוך וכן המשולש השוה השוקים לא יגיע אל עשרים אמה הנה מצאנו כי הדבר בהיפוך כי בהיות אלכסון יותר גדול מעשרה יוסיפו בתשבורת המרובע הארוך והמשולש על שיעור הקו הסובב ובהיות שיעור האלכסון פחות מעשרה יחסר המרובע והמשולש משיעור הקו הסובב ולזה אמר ולמעלה מזה הדבר בהפוך. ואם באמת דילג הסופר המספר ולמטה מזה. ולכן לדק החכם בדבריו. וכיון שהגענו למקום הזה כבר השלמנו ביאור מה שכתב החכם ר"א ן' עזרא בפי' פרשת שמות מה שיאות לחכמת התשבורת וחכמת המספר: ע"כ לשון בע"מ מקור חיים: ואני המאסף מפרשי לס"ע. אם כי ניכר אשר כמה עמוסים נפלו בפי' ע"מ כי המחבר אינו עולה. מכ"ז לא מנעתי להעתיקו אות באות כאשר דברי ר"א עולים כפי דבריו וגם הוא גוזר כי גם הסופר שמעתיק דברי ר"א דלג או הוסיף. וכאשר יקום רבינו ר"א לקץ הימין יורה לנו דבריו: [ד]אם האלכסון ד"מ שמנה. הסובב כ"ד והמרובע הארוך ארכו ששה ורחבו שלשה ושטחו י"ח וכן המשולש. [ה]כי יעדיף מספר הקו הסובב כ"ד. על שטח המשולש י"ח במספר ששה. [ו]ר"ל כערך הקו הסובב כ"ד אל שלשים במדת אלכסון עשרה העודף במספר ששה. [ז]שאם האלכסון ד"מ במספר י"ב. קו הסובב ל"ו. ושטח המרובע ארוך וכמוהו המשולש מ"ה. כי אורך המרובע ט' ורחבו ה'. ט' פעמים ה' הוא מ"ה. ויעדיף על מספר קו הסובב ל"ו במספר ט'. דוק ותשכח. [ח]הם אותיות מנצפך. [ט]ר"ל נצפה [י]השיבו באורך מנצפך. ובספר יסוד מורה פרק י"א כתב וז"ל וכפלו החמשה בעבור שאותו הקו שהיה ברומז והוסיפוהו על האורך להורות שאין המלה סמוכה. והשני כפולים (מם) סגרוהו בסוף ע"כ. [כ]ר"ל לא נשתנה שמם לגבי שבמבטא דומים זל"ז רק במכתב נשתנו שלא ידמו. [ל]כמ"ש בספר יצירה פ"ב משנה ג' קבען בפה בחמשה מקומות. אותיות אחה"ע בגרון. גיכ"ק בחיך. דטלנ"ת בלשון. זסשר"ץ בשינים. בומ"ף בשפתים עכ"ל. [מ]הם חט ספר נוע צדק. ואלים פעם שרשים ופעם נוספים. הם איתן משה וכלב. והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות האמ"נתיו. [נ]לפי שיש בהם אותיות השם הנכבד. גם הם מנהיגי הלשון כמבואר להלן. [ס]והראוי להיות האות הראשון א. גם החמישי ה. גם הששי ו. גם העשירי יו"ד. [ע]קלים במבטא. כמו שקודם. והראוי שיבחר הקל בכל מוצא לבטא בו הרבה. [פ]כי אותיות אהו"י עמיהן רבים כאשר יבאר. [צ]ר"ל התנועות מושכות אחריהן אותיות אהו"י. קמ"ץ גדול מושך אחריו א גם ה. חירי"ק וצירי"י מושכים יו"ד. חולם ושורק וי"ו. [ק]כמו אצילנו. זהב. שוה. פנים. ופעמים נעלמים. בָּרָא, עָשָׂה, תְּהוֹם, שָׁנִים. [ר]ופעמים נוספים. כמו הֶהָלְכוּא (יהושע י"ד כ"ד) אֲדַבְּרָה (תהלים קכ"ב ז'). והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות האמנתיו כמו בָּמוֹתֵי (דברים ל"ב י"ג) תֵּיעָשֶׂה (להלן כ"ה ל"א). [ו]ולעמתה תִּמְרוּ (ש"ב י"ט י"ד) עָשׂוּ (בראשית י"ב ה') תחת עָשׂוּ: כי שרשו עשה הַבַּחַת (שם כ"ד י"ד) הראוי הוֹכַחַת בוי"ו כמו נסתר שבא תמורת יו"ד. כי שרשו יכח כדין הפעיל מנחי פ"א יו"ד. ירד (שם מ"ב כ"ח) תחת יורד ששרשו ירד. כי יו"ד הנראה הוא מאותיות היתו"ן. [ש]כמו אם לא יַשִּׁים עליהם (ירמיה מט כ') שרשו אשם מענין שממון ומשפטו יַאְשִׁים. בְּשָׁמַיִם (בראשית י"א ד') תחת בְּהַשָּׁמַיִם (תהלים ל"ו ו'). וָמֵתִי (בראשית י"ט ט') שרשו מות. אֶצֹּק (ישעיה מ"ד ג') שרשו יצק. תֵּאָתָא זוכר (שם כ"ט י"ב) תחת אתה. רְפָה שבריה (תהלים ס' ד') תחת

אֱלֹהֵ֥י יִצְחָ֛ק וֵאלֹהֵ֥י יַעֲקֹ֖ב שְׁלָחַ֣נִי אֲלֵיכֶ֑ם זֶה־שְּׁמִ֣י לְעֹלָ֔ם וְזֶ֥ה זִכְרִ֖י לְדֹ֥ר דֹּֽר׃

חמישי טז לֵ֣ךְ וְאָסַפְתָּ֞ אֶת־זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל ואמרת

אונקלוס

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דָּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃ טז אֵיזִיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן

מסרה אליכם, [מ״י]. לעלם, י״ח מ״ו. לדר, ל׳. דר, [מ״ו, סרויהון].

ת״א זה שמי לעלם פסחים נ קדושין עא. ואספת את זקני ישראל יומא כח.

רש״י

העלימהו שלא יקרא ככתבו (ס״ר) וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה׳ שמך לעולם ה׳ זכרך לדר ודר: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים

אבן עזרא

ארבעה ושלשה עי״ן ואחר הי״ת. ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות. כי איננה מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח. ולאלה שנים עי״ן חי״ת כבדים מאד וגם שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערב״ים. על כן נבחרו הא״לף וה״א. גם דבר מאותיות השיך גי״כק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו״ד כ״ף על כן היו ג״ק מהשרשים. ואותיות הלשון דטלנ״ת שם השנים שרשים והם ד״ט. והאחרים בחר. ואותיות השיניים זסצר״ש כולם כבדים והקל שבהן הסי״ן על כן בחרו. והנים האחרים. על כן הולך לקחת מאותיות השפה שהם בומ״ף שלשה. והנים האחד שהיא הפ״א. וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון. כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם למטה למעלה. והא״לף לפני הה״א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה״א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד. ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור שהם אות הראשון מהגרון: שם אחריו אות ונסוף החמשה מקומות שהוא השפה. על כן היה בי״ת אחר אלף. גם וי״ו אחר ה״א. ופ״א אחר עי״ן. והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה״א. ושם האחד מהחיך והוא גימ״ל והשני מהלשון והוא ד״לת. על כן הולך לשום ז״ין שהוא מהשיניים אחר וי״ו. והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד ומספר העשרה עיקרי לאותיות. וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמגבוארים. ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי״ו. ואין במוצאם השרשים קל מאותיות השיך. והנבחרים היו היו״ד גם הכ״ף והיו״ד יותר קל. והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך. ובעבור כי האל״ף כמו האחד. על כן נמצא נעלם עם כל תנועה. והנה עם חלם ראש. ועם קמץ גדול ראשים. ועם חירק ראשון. ועם קמץ קטן. ראשית. ועם שורק. מקמץ פארה. ועם פת״ח גדול לחטאת ולנדה. ועם פת״ח קטן עושה פלא. בעבור היותו ראש שמושו סימן המדבר זכר *גם נקבה. ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן. רק פעם יתחלף בה״א. קראן לי מרא. גבהא קומתו. וימצא נוסף בסוף כמו ותחתיהא. השלכוא אתו. גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרוען ובאמצע והאזניחו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו. כמו חטא. ופעם יהיה תשר כמו על כם יה. ויתחלף בה״א האמון ההמון. גם ביו״ד תתיימרו יתאמרו גם בוי״ו במבטא ולעמה תמרו. והנה השלשה אותיות הם ראויים שיהיו לסימן בראש ובסוף. והנה האות שהוא היו״ד שהוא דומה לאחד שמושו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים. שמרתי אמרתי. ובשמות כמו עמי. ושמושו בראש סימן יחיד זכר. הוא דומה לנמצא. כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמושו בסוף. הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי כלי למען תזכרי. ובעבור כי במספר דומה לאחד היה אליהם. ובעבור היות העשרה כולל כל החשבון על כן היו״ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים. ובסמוך אל המדבר ידי כמו שמים. והיו״ד ימצא נעלם עם חירק רגלי. ועם קמץ קטן רגלי אחידיו ישמור. ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו״ד תחת ה״א. הנה יד יי׳ הויה. ואתה הוה להם למלך. ותחת ה״א יחסיון *מסה. ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי. וימצא ניסף ואסר יסובני רבתי. והה״א שמושו סימן היא הדבר. כי כן טעם הא לכם זרע. פעם לתנוה המתאכים הכהים. ופעמים לדעת המבואר האים. העבד העברי האנשים. ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר. גם כן בשמות. כי הזכר הניחו בלא סימן. אמרו אמרה קהלת. גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרה ישמרה נשמרה תשמרה ישמרוה שמרוה שמרוה. וסימן בשמות נערה בתולה. והה״א נוסף בבנין הכבד. גם בבנין התפעל. גם היא מובלעת מזה בידך. כמו יו״ד בטרם אלכך. ואלף ואבדך כרוב הסוכך. ונח בת באחרונה אשמעה. ובשמות כמו לילה. והוא נעלם עם קמץ עשה. ועם קטן צוהה ירושלם. ועם פתח קטן אשר אני צוה. ועם חולם כי פרעה הכן. גם שלמה. ועם שורק לא יקרחה קרחה. ובעבור היות הוי״ו מוצאו מהתחברות השפתים. על כן שמושו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק. מיפעל *ועשה. ובאחרונה לשון רבים זכרים. גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים. ופעמים גם לנקבות. אם תמצאו אם תעירו והוי״ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם. ובעבור היות הה״א נוסף בסוף סימן הנקבה. הוצרכו להיות הוי״ו סימן לזכר. שמרו. גם בשמות. ידו גם בעתידים אויב ירדפו. ובתוספת ה״א או נו״ן בדגש או שורק. ישמרהו ישמרנו בעליו. וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר. ובעתידים. והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך. על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העלם מאלה האותיות. והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה. וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו. ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדום. על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו. ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול. והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל״ת שהטעם שהוא אדון. ובאה המלה על דרך לשון רבים. דרך כבוד. כמו אלהי. על כן האומר לשם כמו לאדם

פירוש על אבן עזרא

ססס רפא דֶלֶה (דברים ג׳ י״ח) ססס דָּלָא. מפו (יחזקאל מ׳ יו״ד) ססס מְפֵּה. וּכְלוֹ (שם מ״ב כ׳) ססס ואבלו. נְבִית (ירמיה כ״ו ט׳) ססס נִבְאַת. אוֹבִידָה (שם מ״ו מ׳) ססס אאביד. העין קל מן החי״ת ד״ת ריח. ניחוח. רוח. ע זין החי״ת. משמעה רק הוא כם ע״י התנועה שלפניו. כאילו כתב ריאח ניחואח. רואח. וכן עין שרוע (ויקרא כ״א י״ד) זרוע. (שם י״א ל״ז). ורד״ק ז״ל ושאר מדקדקים הסכימו לקרות ריח. ניחוח רוח. נ״ל בראש לו באמצע המלה החי״ת מתנועע. וכן העין. כמו חיים. עין. מחיה. יען. כי הם הקלים. והעי״ן והחי״ת כבדים מאוד במבטא. ה״ל ההברה יוצאת מן הריאה שהיא למטה דרך הגרון שהוא למעלה. שהוא ראש המשפטים. כמ״ש לעיל שהוא שומר עלמו במכונו. היא האל״ף. ט״ל אות ב׳ מן בומ״ף. שהוא קו״ף רביעי ביכ״ק אחר אות היוד. אל״ף וה״א. הוא וי״ו שגם הוא שומר עלמו במכונו. כי היו״ד במדרגת האחד. והכ״ף במדרגת העשרה. מן הכ״ף. לכן נבחר להיות עיקרי לאותיות. נ״ל אה״וי. שהדבור נמשך על ידם. שהוא נח ולא נרגש במבטא. הוא ליר״י. הוא קבוץ. (ישעיה יו״ד ל״ג). (זכריה ע״ו י״א). שהוא סגול. (להלן ע״ו י״א). סימן המדבר זכר גם נקבה. אֵלֵךְ (בראשית כ״ד כ״ס). (רות א׳ ז׳). (יחזקאל ל״א ה׳). (שם מ״א ע״ו). (יהושע י׳ כ״ד). (ש״ב ה׳ ב׳). (איוב ל״א כ״ב). (ישעיה י״ט ה׳). (דברים כ״ב כ״ב). (להלן י״ז ע״ז). (ירמיה כ״ב ע״ו). (ש״ב י״ח כ״ט). (ישעיה ס״א ו׳). (תהלים ל״ד ד׳). (ש״ב י״ט י״ד). ססס תאמרו. (תהלים י״ז ד׳). (שמות כ״ג י״ג). (פסוק ע״ו). כמו ויאמר יעשה. (ש״א כ״ה י״ז). (יחזקאל ע״ז מ״ג). כמו עברי. כאוזני. גדי. (איכה ד׳ יו״ד). (ישעיה מ״ה י״ב). (תהלים כ״ו י״ב). (ש״א ב׳ ט׳). (להלן ט׳ ג׳). (נחמיה ו׳ ו׳). (תהלים ל״ו ח׳) שרשו חסה. (שם קי״ע קכ״ה) ססס אישרתי. (במדבר י״ח י״ב). שרשו צהר. (תהלים קכ״ב ח׳). (איכה א׳ א׳). (בראשית מ״ו כ״ג). (במדבר י״ג י״ע). הכהים (דברים ד׳ ל״ב). (בראשית כ״ע י״ז). האנשים. (שם י״ע ה׳). (קהלת י״ב ח׳). (דברים כ״ב כ״ג). נ״ל הנציל הנעל. (להלן ד׳ ב׳). (ירמיה א׳ ה׳) שרשו יצר ויו״ד השורש נבלע בדגש הלי״י. (יחזקאל כ״ח ע״ז) שרשו אבד. אל״ף השורש נבלע בדגש הבי״ת. (תהלים פ״ה ט׳). ואל״ף אית״ן כלתה. ססס אשמע. (ישעיה כ״ח י״א). נ״ל קמץ קטן שהוא ליכי בונה ירושלים (תהלים קמ״ז ב׳). שהוא סגול (ד״ה ב׳ כ״ד). (להלן ל״ב כ״ה). (ויקרא כ״א ה׳). (בראשית מ״ח ע״ז).*(ישעיה מ״א ד׳). כמו עשו. (שיר ה׳ ח׳). (שם ב׳ ז׳). כמו שמרה. (הושע ח׳ ב׳) בא במקום להבדילו מן ירדפו לשון רבים. (תהלים מ״א ג׳). (להלן כ״א ל״ו). כמו אמרנו. ובעתידים. ושמענו ועשינו (דברים ה׳ כ״ד) נ״ל אהי״י. הוא שה״ם. אדני או אלהים. רק בלשון הוי״ה ככתבו. כי לא קם עוד נביא וקדוש כמשה רבינו ע״ה. ואין אנחנו ראוים לבטא בשפתים השם הנכבד והנורא ככתבו. ב״א בכינוי אדני או אלהים. נ״ל שם כמו וזה זכרי כלומר כאלו

וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר: (טז) אֵיזִיל וְתִכְנוֹשׁ יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְכוֹן אִתְגְּלֵי לִי אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דכירנא

בעל הטורים

לעולם וספי' עתך: לפי' עולם כ"פ וכן הסמלות ב' שמות של י"ב מדות י"י י"י אל וכן כ"ם אברהם יצחק יעקב וכן התחלת חמשה חומשי תורה ב' ו' ו' ו' א': ג"פ לפי' עולם בחשבון מ"ב שמסר לו שם של מ"ב אותיות: ג"פ עולה ס"ג והם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים והם כ' אותיות לירוף עמהם י"ב אותיות של שמות האבות ויהיה החשבון ס"ג: (טו) זה שמי לעלם זה עול' כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיו' [קידושין דע"א וע"ש]: (טז) פקד פקדתי אתכ'. כמנין פקוד חסרתי לכם מן

אבן עזרא

לאדם [ס]אדני שאל. טועה [ז]הוא: ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם [ס]האחד הוא השפל. והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם. והאחד במתכות [ע]והם שבעה. כנגד שבעה [פ]המשרתים. ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות. ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות. והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל. והשנוי יקרנו בעלמו בגופו [צ]גם בנפשו כנגד ומחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו. וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים. דמו אותם הפינים הכללים בעומדים כצל עץ על מים רצים תמיד. והעולם האמצעי על מעלות רבות. והנה המשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו. ולא [ק]תשתנה תנועתם. ולא תוסיף ולא תגרע. ולא יעלו ולא ירדו. רק כפי המערכת [ר]יש להם שינוים רבים. כי פעם הוא הכוכב בקו [ש]העגולות. ופעם [ת]שמאלי. ופעם [א]ימיני. רב או מעט. ופעם עולה בגלגלו [ב]הקטן. גם בגלגלו [ג]הגדול. שהנה מולקו [ד]רחוק ממולק הארץ. ופעם עולה גלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית. וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר. ופעם במזרח ופעם במערב. וערכו אל חבורו [ה]ונם אל נגה השמים מלמעלה. גם אל הלבנה מלמטה. לעולם משתנה עד אין חקר. כי פעם מסתכר לאחד השבעה המנבעים. והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות ושש [ו]הם מאה ועשרים. ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם. ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה והם הלבנה כי כל מקריהם [ז]יקרום. ויותר [ח]כי יש להם שני גלגלים שאין מולקם כמולק [ט]הארץ. ועוד כי תנועתם כגלגל [י]הקטן. הפך תנועת גלגל [כ]הגדול. ועוד כי אין לה אור בעלמה כי אם מהשמש ובעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי [ל]או זנבו. לא תראה השמש [מ]אם היה ביום. ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה [נ]נעדר. והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי מראותם [ס]כפי מקומות הארץ. ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות. ולא בגופות כנשמת האדם. ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק [ע]מעמדו איננו בעלמו רק בשם הנכבד לבדו. ונשמת האדם ממינם. ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים. וכל המשרת כנגד הלבא הגדול [פ]בעת הבראו. ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים. אז יהיה דבק בשם הנכבד. וזהו שנדר יעקב והיה י"י לי [צ]לאלהים. כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו. על כן אמר הסירו [ק]את אלהי הנכר. ועד היום לא אמר ככה. כי אז יסל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול [ר]יי מכל האלהים. ושכם גדול היה. והעד וישאלו איש לרעהו. ועוד [ש]וישתחו. ואין לו פחד [ת]ממנו. ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד

פירוש על אבן עזרא

כאלו הם ב' שמות ור"ל מפרש כי הוא הכל שם אחד ולא נתנה לבעת ככתבו רק למ"ל ע"כ מפרש וזה זכרי כמש"כ זה זכרי. [ס](בראשית מ"ד י"ט) ור"ל בחירק הנו"ן. [ז]כי ר"ל אדנ"י בקמץ הנו"ן ע"ד לשון רבים כמו אלהים. [ס]דע כי שלושה עולמים יש. פי'. אחר זה שבאר לך שלשה העולמות שרמז הוא בשירות דיסלא. והנה בכאן רמז אל העולם השפל דלא יעמדו רגע אחד על מתכונתו אחת. פי' שהם תלויי' במערכת הכוכבים. וידוע כי המערכת משתנה בכל רגע כמו שמפרש והולך. וע"כ ישתנו השפלים התלוי' בעליונים. ואמר לנו זה הרמז בעבור שמלאנו שכתב בפסוק ויסע מלאך האלהים. ואחריו כתוב ויסע עמוד הענן. והטעם כי בהתנועע העליונים יתנועע היסודות ויהיו גילוגים על הארץ ויעלה ממנו אידים ועננים ויתחדשו מקרים ותנועת המכסה משתנות כנגד המולק. פי' הכוכבים עולים ויורדים קביעות הגלגל והולכים ישר. ובעבור הגלגלים גדולים והקטנים יש פעמים שהכוכב חוזר לאחור למראה העין ופעם ממהר ופעם מתעכב וזהו שמתחדש להם שנוי. אך זה השנוי איננה כנגד עלמס רק כנגד הארץ למראה העין. וזה גורם שהמערכת משתנה בכל רגע וכפי השתנותה ישתנו השפלים בעבור כי הם תלוים בה. והנה הזכיר עולם האמלעי. ואמר שהוא בצורה הוא עומד לבדה פי' זה רומז אל העולם העליון שהוא עולם השכל כי הוא אחד באמת ואין בו לא חלק ולא פירוד ולא שנוי כאשר יש בשני העולמות אחרים והוא עומד לעדי עד. והנה הוא הפך העולם השפל שלא יעמוד על מתכונה אחת. והאמלעי מורכב משניהם גם השני' האחד מעמידם כי אין מעמדם בעלמ'. ר"ל שני העולמי' שהם השפל והאמלעי אינם עומדים מעלמם רק העולם העליון מעמידו. וזהו שכתב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית השמים וגו' ובאחרונה אמר ואתה מחיה את כולם. כלומר שמעמידו לעולם. והנה כח ה מעמד את העולם האמלעי הוא נפשות הגלגלים והם הם המלאכים הקדושים. והמעמיד את העולם השפל הוא ע"י השכל הפועל והכל ע"י הקב"ה. [ע]פי' כי מתכות והאבנים שנקראים דומם הוא אחד. והשני הוא הלמחים. והשלישי התולעים הנמלאים תחת העפר. והרביעי חיות המים כי לא יחיו חוץ מהמים. והחמישי העופות כי הם חיים למעלה באויר. והששי הם הבהמות אשר על הארץ. והשביעי הוא המדבר וזה הוא האדם. או יהי' הפי' זהב. כסף. כסף חי. נחשת. בדיל. עופרת. ברזל. [פ]והם ז' כוכבי לכת שבתאי. לדק. מאדים. חמה. נוגה. כוכב. לבנה. [צ]פי' כי יש באדם לבדו ג"כ שבעה דברים והם אלו ארבעת המזגים שהם קר. וחם. ולחות. ויבשות. גם שלש נפשות שהם כח החיים והנפש המתאוה. והנשמה המשכלת. וזה הדבר יובן על דרכים רבים. אחד. כי שניהם הם גוף וכל גוף יש בו שש פאות ומורכבים הם משלשה. דהיינו. אורך ורוחב ועומק. ואורך יעשה פנים ואחור. והרוחב יעשה ימין ושמאל. ועומק יעשה מעלה ומטה. והעלם בעלמו הם שבעה. והדרך השני כי העולם האמלעי יש בו שבעה גבולים שהם חלקי הישוב. והדרך השלישי. כי מחברת המשרתים הם ק"כ וכולן מורכבות ממספר שבעה כאשר פי' רבינו אברהם בספר האחד ובספר עולם. כי הנה המחברת הגדולה במספר כולם הוא אחת. ומחברת השניות הם כ"א. והשלישית ל"ה. והרביעית ג"כ ל"ה. והחמישית כ"א. והששית ששה. ומחברת השבעה אחת. והנה מספר כ"א ומספר ל"ה מורכבים ממספר שבעה, כי שבעה פעמים שלשה הם כ"א. וגם שבעה פעמים חמשה הם ל"ה. (והמספר המכוין מן המחברת המשרתים. יבואר בס' כי מאה בפי' המחבר רבינו שמואל מוטו"ע) והנה בעולם השפל יש שבעה מינים כמו שאמרתי. והדרך הרביעית. כי יש בעולם השפל ארבעה היסודות. ובעולם האמלעי עלם הגלגל. ועלם הכוכבים ועלם הגלגל המשיעי שהוא ככבד מהכל והנה כולם שבעה. גם יש דרכים אחרים שאין לורך להזכירם. [ק]ר"ל שאין מקריהם כמקרה הלבנה ע"י תנועת השמש. [ר]אשר העריך יולר בראשית ב"ה להנהגת העולם. [ש]ר"ל באמלע חגורת המזלות הנחלקת לי"ב חלקים ונקודים בשמותם עלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. [ת]ר"ל נוטה ללפון. [א]נוטה לדרום. [ב]הוא גלגל יולא מרכז. [ג]הוא גלגל הקפה. [ד]פי' מרכזו כמו בלקת עפר למולק (איוב ל"ח ל"ח). [ה]לכוכב ממינו. [ו]כתב האהל יוסף ז"ל אמר יוסף המבאר תמהתי בזה על רבינו אברהם ז"ל על זה החשבון. בעבור כי המזלי' הם שבעה באורך ושבעה ברוחב והנה שבעה על שבעה עולים מ"ט וכשנערוך ז' פעמים מ"ט יעלו למספר שמ"ג ואיך אמר שלש מאות וששים. ויתכן שיש טעות בספרים והי' ראוי להיות שלש מאות וארבעים ושלשה עכ"ל. והמחבר בן ימיני פי' וז"ל. דע כי בעלי חכמה הסכימו לחלק במחשבה ההיקף כל עגולה גדולה או קטנה לש"ס קשתות דקות. שוות זו לזו. וקרא לכל קשת מהן מעלה (עיין בהל' קה"ח פרק י"א הלכה ז') הם מאה ועשרים: ואופניהם מבוארים (להלן ל"ג כ"ג) וכל מחברת תסבב שנוים רבים ואם במעלה אחת כך. הלא ירבו ויעלמו השנויים בש"ם מעלות עד אין חקר. ואין כאן ע"ם כמו שחשב בעל אהל יוסף ז"ל עכ"ל. [ז]ר"ל השנויים כפי המערכת יקרוה ג"כ. [ח]ע"י השמש. [ט]ר"ל גלגל יולא מרכז וגלגל הקפה שאין מרכזם כמרכז הארץ עיין בהתוכה זאת. [י]ממזרח למערב. [כ]שהוא ממערב למזרח. [ל]דע שגלגל הירח שהוא יולא מרכז הוא נוטה מעל גלגל המזלות אשר השמש יתנועע תחתיו תמיד. חליו נוטה ללפון וחליו לדרום. והגלגל הנוטה הזה מותך את גלגל המזלות בשתי נקודות. שקרא התוכניים בשם נקודות התלי. בעבור שגלגל המזלות וגלגל הירח הנוטה הפוגעים זה בזה תלוים זב"ז בנקודות הנ"ל. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות ללפון השמש נקרא ראש התלי. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום נקרא זנב התלי. ועיין בהל' קה"ח (פרק ע"ז הלכה א'). [מ]והוא שנק' לקוי השמש. [נ]והוא לקוי הירח. [ס](עיין שם פרק י"ז הלכה ו' ז'). ועיין (בראשית ל"ג יו"ד). [ע]ר"ל קיומו. [פ]ר"ל המזלות הנזכרים. [צ](בראשית כ"ח כ"א) פירש מי שנתחכם נפשו עד שידע הדברים הטבעיים הנמלאים בעולם השפל יוכל לקבל כח לפעול פעולות גדולות בדרך התולדות ואין כל חדש כמי שנתחכם נפשו בחכמת הכוכבים שהם העולם האמלעי ויוכל לקבל כח מהם **ומהתולדות. בעבור כי העולם השפל תלוי באמלעי ובאותו הכח יוכל לעשות מעשים רבים בדרך התולדות. אבל לא יחדש דבר שאינו נמלא כמנהג העולם. ומי שיתחכם בסוד החכמה העליונה שהיא מעשה מרכבה בסוד העולם העליון וידע את השם וידבק בו. הנה אז דבקה נפשו בזוהר הכבוד העליון אשר הוא משפיע טובתו על כל הנמלאים וכולם יקבלו מהודו. והנה האיש הנדבק בו יוכל אז לקבל כח מהכבוד הגדול הסוא ויעשה מעשה חדשים ונפלאים שאין כח בתולדות לעשותם ויעשה כאשר עשה משה. [ק](שם ל"ה ב') פי' לבעל את האלילים אשר שללו משכם שלא יטמא משכם בכם עיין שם בפי' על כל"ע. למען ידבקו בשם לבדו. [ר](להלן י"ח י"א) פי' שהם המלאכים הקדושים שאינם גוף והם נפשות הכוכבים. [ש](שם פסוק ז'). [ת]ר"ל לגודל

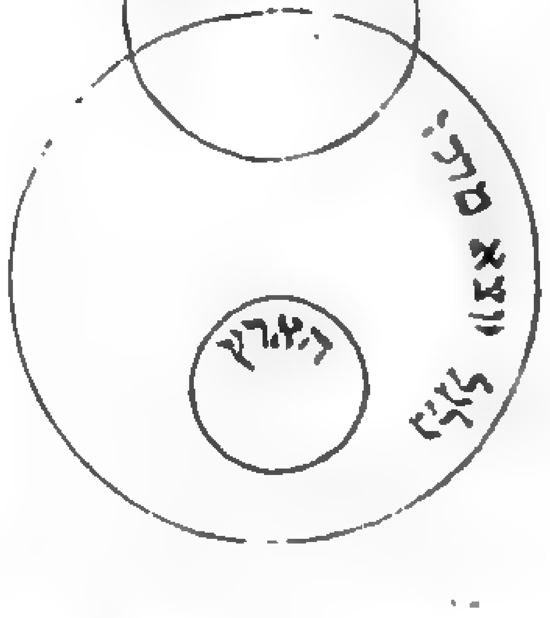

**נ"ע למה לא הטיב זאת אריטו וכדומה לו. א"ו מורה מי שבקי בשמות הקדושים ומזכך נפשו.

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי
לָכֶם בְּמִצְרָיִם: יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם
מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ
וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא
דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה
לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־
יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא
בְּיָד חֲזָקָה: כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי
אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה
בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם:
כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי
מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם:

אונקלוס

דאבהתכון אתגלי לי אלהה דאברהם יצחק ויעקב למימר
מדכר דכירנא יתכון וית דאתעבד לכון במצרים: יז ואמרית
אסיק יתכון משעבוד מצראי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי
ופרזאי וחואי ויבוסאי לארעא עבדא חלב ודבש: יח ויקבלון
למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון
לה יי אלהא דיהודאי אתקרי עלנא וכען נזיל כען מהלך
תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא: יט וקדמי
גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן
קדם דחילה תקיף: כ ואשלח פון ית מחת גברתי ואמחי
ית מצראי בכל פרשותי די אעבד ביניהון ובתר כן ישלח
יתכון: כא ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי
ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משבבתה
ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון
על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: א ואתיב
משה ואמר והא לא יהמנון לי ולא יקבלון מני ארי יימרון
לא

מסרה, טו אלהם, [ס"י]. אבתיכם, [מ"ו ומ"י]. ויעקב, י"ד. פקד, ה' [מ"ו]. העשוי, ב'. יז הכנעני, כתמצו"ם, סמן [עיין לעיל פס' ח']. יח ושמעו, שמיע לקל י"ז בלי'. לקלך, ב' מ' [וא' לקולך]. ובאת, [ז' מלרע]. העבריים, ל' מלא בב' יודי"ן. נקרה, ל' כתי' ה'. נלכה, [הלמ"ד בשוא ופתח ס"ת]. נא, [הנו"ן דגושה מד"ד]. ל"י, ע'. יט ואני, נו"ן עקומה. להלך, ד' וס'. כ והכיתי, [מ"י קדים לפי"ו (וכו"ל דכוו')]. נפלאתי, ז' חס' וס"ו בלי' [והפי"ו בקמץ]. אעשה, [העי"ן בשוא פשוט], ישלח, י"ב. כא חן, [במרכא]. העם, [המתג בה"א ומוקף]. תלכון, ב' ובמנוסה [מ"ו ונו"ן בסוף תבות']. כב ושאלה, ל' כ"ע. משכנתה, ל'. ומגרת, ל' [הג' דגושה]. ושמלת, [מ"ו]. ד א והן, ה'. יאמינו, [מ"י]. ולא ישמעו, ד'. בקלי, [מ"ו].

ת"א פקד פקדתי ראש השנה יא. זבת חלב ודבש כתובות קיב. והן לא יאמינו לי שבת צז.

כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת
וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם: ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה:
ויאמר

רש"י

מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקלך. מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקד אלהים אתכם: (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות נכס"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אהא נקרה ומאתו הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהים להרע עמדי. וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחילה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בפת"ח בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחי"רק כמו (במדבר כ) ודברתם אל הסלע. (יחזקאל מג) וכפרתם את הבית (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם:
מזה

רמב"ן

ליוסף באשבעו אותו. בו בלשון השביע יוסף לאחיו כלם. גלה ללוי כי הוא נומר להם כלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו ולכן שיהיה הדבר סוד: (יט) ולא ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו טרם נותנו אותם להלוך: (א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אותה טעם דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי. ועל השיבו הב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון והלא שמות רבה. ור"א אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם. ו איננו נכון. אבל יתכן שנאמר
כי

יונתן בן עוזיאל

דִּכְרְנָא יָתְכוֹן וְיַת עוּלְבָּנָא דְּאִתְעֲבִיד לְכוֹן בְּמִצְרַיִם: (יז) וַאֲמָרִית בְּמֵימְרִי אַסֵּיק יָתְכוֹן מִסִּגּוּף מִצְרָאֵי לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִיתָאֵי וְאֵמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: (יח) וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתֵיעוּל אַנְתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְדוֹן נֵיזִיל כְּדוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: (יט) וַאֲנָא קֳדָמַי גְּלֵי אֲרוּם לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף אֱלָהֵן בְּגִין דְּבְמֵימְרִי לְאוֹכָחוּתֵיהּ בְּמַכְתְּשִׁין בִּישִׁין: (כ) וְתִתְעַכְּבוּן

ירושלמי

תַּמָּן עַד דְּאִישַׁדֵּר יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאִימְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכָל פְּרִישׁוּתִי דְּאַעְבֵּד בֵּינֵיהוֹן וּמִבָּתַר כֵּן יִפְטוֹר יָתְכוֹן: (כא) וְאֶתֵּן יַת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרוּם תְּהָכוּן מִן תַּמָּן פְּרִיקִין לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין: (כב) וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִן שְׁבֵבְתַּהּ וּמִן קְרִיבַת כּוֹתָלֵיהּ בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְעַטְּרוּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקִינוּן יַת מִצְרָאֵי:

((כב) מִמְּגוּרְתַּהּ:)

(א) וְאָתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרוּם יֵימְרוּן לָא איתגלי

בעל הטורים

[מן ס' ונשאר כד"ן] מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי ב' במסרה ואת העשוי לכם במצרים ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במצרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: (יח) ושמעו לקולך ר"ל שאינך צריך להכרות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו ב' בתם' ושמעו לקלך. ושמעו מצרים. כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים ר"ל אע"פ שקולו הי' כמוך הי' נשמע בכל מצרים ולפי שקול בני אדם נשמע לכבן הוא ספר: (יט) ואני ידעתי. ב' עקימה כמו לחמשים מכות: להלך. ב' במסורת בתורה הכא ואידך כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ב' היו בלוסו עלה יחרו אית ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלך בעלת בלעם ועל כן אני צריך להלחם ידי לבעל עלמו ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: (כ) אשר אעשה בקרבו. אשר גי' דל"ך עד"ש באח"ב שנקרבו היו רשומות המכות: (כא) תלכון. ב' במסורה הכא ואידך ונמנוס' לא תלכון [ישעי' נ"ב] להקיש גאול' אחרונה לגאול' ראשונה [לענין שלא ילכו ריקם אבל לא לענין חפזון]: לא תלכו. ב' במסר' לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפי שהיו עומדין בין האומות כדכתיב ביחזקאל [כ'] ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: (כב) ושאלה. ב' במסו' הכא ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת [שמות י"ב] [וע"ע י"א] לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלה לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות אחד לכבוד בו את הבלק דכתיב שמלותם לכבוד בשמלתם ואחד למלבוש והיא הספיק' להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך [אשר דר"ל דהול"ל שמלותיהם]: ונצלתם. בגי' כמצולה

יונתן

שהיתה עמהם בגילולים מטעלא דמשלבתא לארץ הטובה מטעלא דקודשא: (יט) בגין דבמימרי לאוכחותיה כבר נודע שזה דרך ת"א ג"כ וכפרש"י אלא שהוא מגרם יותר הדיוק וממשיך סוף פסוק לפניו ולאחריו ודוק: במכתשין בישין במכות רעים ודייק מגיד שזקה מורה על מדת הדין הקשה: (כב) ותעטרון וכו' פי' שקבעו בגיכם מלשון עטרה: ירושלמי ממגורתה פי' מן הגרי ס עמם גנים: (ג) גנים קוטנוי לעיל בראשים

אבן עזרא

הוליד בן להיות סמוך שמור. והנה קבל כח מעמד על דרך כלל [א]על כן אמרה קניתי איש [ב]את יי'. ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים. וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאהו בספר [ג]קהלת כי ידבר על המעשים. אמר עליהם אין להוסיף וממנו אין לגרוע ואין כל אדם כי השמכה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקיד [גג]בזה עת פקודתם: (יז) ואומר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו והמרי כן יגאו ברכוש [ד]גדול. וגם אנכי אעלך [ה]גם עלה. או גזרתי עתה להיות זה. כמו ותגזר [ו]אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או ב"ת הטעם שישמעו הענין ממשה שקול לא לשיעור הקול. דגש יו"ד העבריים דרך לאות נהרלות יו"ד היסוד כי יו"ד העברים בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרה עלינו. בה"א גם בא"לף הטעם אחד. כמו נקרא [ז]נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא מן [ח]יפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות אי כמו [ט]ימה. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע [י]אליה. ולא בעבור [כ]יד החזקה שיש לו. והנאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד [כב]ידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום [ל]וזה הפך משפט אנשי העולם. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה כמלאת על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי [מ]ריקם. וכמוהו [נ]חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו [ס]זכרים ונקבה. והזכיר הנקבות עתה. כי מנהג הנשים לשאול ואת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על נוחרי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אלעדה ושהרונים וענקים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים. והנה הזכיר [ע]מכספם. כי הנשים בעלות כספים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם. ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הבאו יראו כי מלום עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו [פ]ודברתם. כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו [צ]ונגפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר [א]ככה. כי ושמעו לקולך אולי

פירוש על אבן עזרא

לגודל חכמתו לא התפעל בשום דבר והיה כריע כאח לו. [א]ר"ל מין האדם הכולל אישים רבים. [ב](בראשית ד' א'). [ג]עי' כי בסוף הספר יסוד מורא פירשו בעבור כי זה ידבר על חכמת אלהים והכח שקבל. הכל לא היה כמשה רבינו ע"ה שהוא היה יחיד בדבר הזה. כלומר שהוא ידבר על חכמת המולדות. [גג]ר"ל כי הבטחת פקד פקדתי אמר יוסף ובערב שהקב"ה הבטיח ליעקב אנכי ארד עמך וכו' (שם מ"ו ד') ומארץ הכתוב לשון כי מלת פקוד הוא אשר קרת יום הפקודה אשר פקד הוסם מכבר. [ד](בראשית ט"ו י"ד). [ה](שם מ"ו ד'). [ו](איוב כ"ב כ"ח). [ז](ש"ב א' ו'). [ח](להלן ה' ג') כי פגיעה ומקרה קרובים בענין. [ט]ר"ל כי לא יניח אתכם להלוך. [י](בראשית כ' ו'). [כ]ר"ל ב"ח ביד משמש במקום בעבור. [כב]ר"ל שומר יד להקב"ה כאשר נשלם מדה כנגד מדה וכמו שהיה פרעה ביד החזקה לא לשלח ב"י כן הכלה הי' ידו החזקה. [ל](להלן י"ב ל"ו). [מ](רות ג' י"ז). [נ](בראשית כ"ט ט"ו) שרשו חנן. [ס](להלן י"ב ב'). [ע]ר"ל ולא מכסף כי הנשים וכו'. [פ](במדבר כ' ח'). [צ]שרשו נצל ונו"ן פ"א. ודגש הלד"י לסימן בנין הכבד ע"ד בנין נפעל

ספורנו

שכרת עמם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ונצחיותי ונלחיותי הוא זכרי לדור דור. הוא מה שהסכימו כל חכמי הדורות קדמים גם ישנים שיש בהכרח נמצא קדמון לחי בלתי משתנה: (טז) פקוד פקדתי אתכם. מלד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מלד היותו סותר האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר תצוה: אלהי העברים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרא עליו. בעת שלא הייתם מתכונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להספקת רבונו גוס שמבט: (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. לא יספיק לעשות זה בהלונו לבקשתי: ולא ביד חזקה. ואני העטה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות אחזק לבו שלא יירא שתוסיף להכותו: (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהם כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו אליהם: (כב) ונצלתם את מצרים. אע"פ שתקבלו מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה: (א) והן לא יאמינו לי ולא

פירוש רשב"ם

המלכים בשמם. אלא ה' אלהי אבותיכם וגו' שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים למלכים יחי המלך. המלך ציוני דבר: זה שמי לעולם. אהי' האמור בפסוק ראשון: וזה זכרי ה' האמור בפסוק שני שהוא לשון מלכות ובענין הזה מזכירין את המלכים ולא בשמם. ומה שכתב בי"ח אפרש בא"ת ב"ש. צפ"ת דפג"ת זהי"ף תצמ"ן פתט"ף דפגמ"י תפא"ף מצמ"ך פמ"ף שידפ"י מפ"ק לי"ף ל"ם י"ן צפ"ן כתק"י זהו עיקר עוסק פשוטו של מקראות הללו ואין מגלין אותם אלא לצנועים: (יח) אלהי העבריים. שהרי מעברי הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכים לעבוד: (יט) ואני ידעתי וגו'. אל ירך לבבך על שמתהלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתוך יד חזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני מקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תהלה וידעו הכל רמה ידי וידעו ע"י נפלאותי כי אני ה' והיכולת בידי: (כב) ושאלה אשה משכנתה במתנה גמורה וחלוטה. שהרי ונתתי את חן

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה° בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר
מַטֶּה: ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה
מִפָּנָיו: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח
יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־בּוֹ
וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ: ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־
נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ
בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה
יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג: ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב
יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ
וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ:
ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ
לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת
הָאַחֲרוֹן: ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם
לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת: י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ
אל

°מה־זה ק'

אונקלוס

לא אתגלי לך יי: ב ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא:
ג ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה
מן קדמוהי: ד ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה
ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: ה בדיל
דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם
אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ו ואמר יי ליה עוד אעיל
כען ידך בעטפך ואעיל ידיה בעטפיה ואפקה והא ידיה חורא
כתלגא: ז ואמר אתיב ידך לעטפך ואתיב ידיה לעטפיה
ואפקה מעטפיה והא תבת הות כבשריה: ח ויהי אם
לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון
לקל אתא בתראה: ט ויהי אם לא יהימנון אף לתרין
אתיא האלין ולא יקבלון מנך ותסב ממיא דבנהרא
ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תסב מן נהרא ויהון לדמא
ביבשתא: י ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר דמלול
אנא אף מתמלי אף מדקמוהי אף מעדן דמללתא עם עבדך
ארי

מסרה ב מזה, מַה זֶה קרי [הז' דגושה מד"ד]. בידך, [הב' רפה]. ג השליכהו, ד' ב' מ"ל וב' ח' [מ"ק]. וישליכהו, ג' ב"ח וא' מ"ל [סד"ס]. ד ואחז, ב' [ח"ו]. בזנבו, ל'. ה יאמינו, [מ"י]. אבתם, [ח"ו]. ו הבא, ג' ב"ח וא' מ"ל [ח"י]. בחיקך, [מ"ק וס"ס]. ויוצאה, ב' מ"ו וח"י ובענין. ז וישב, כ"ה. שבה, ל' ומד הכה בבה יבמתך. ח יאמינו, [מ"י]. ישמעו, ד'. לקל, ו"ח. האת, ג' ח'. הראשון, [מ"ו]. האחרון, [מ"ו]. ט האתות, [כ"כ ו"ח]. לקלך, [ח"ו]. היבשה, ב' ושראה. ביבשת, ל'. י ויאמר ה', [כ"ל אלו ד' חיבות ביחד]. בי, ה' [כ"ל בי אד']. אנכי, [מלעיל וכן הב']. מתמול, [מ"ו]. משלשם, [ח"ו].
ת"א מזה בידך נחלה דף קי. ויאמר יהוה לו שבת לז סנהדרין קי. ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג בבא לז.

רש"י

(ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זו רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקול האת האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאר. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלקותם תחלה שהיו עובדים לנילוס שמחיה אותם (ואהפכם לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו
וגו'

רמב"ן

כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק נואה ושמעו לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה. וכן בזאת תדע כי אני ה' ראוי לא מתקיים. וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבים כן: והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפקידו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך. ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל. כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו. או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מאלהות. ולכן לא שמע פרעה שאילו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים: (ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה. לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר המטה אשר בידך תשליך ארצה לפניהם והיה לנחש. וכן באות השני. כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז שספר עליהן לשון הרע. והשני להענישו בו. וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שלא יענש וינשכו הנחש וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו. ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשו אותות ומופתים משני התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים. ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים. על כן צוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם: (ה) למען יאמינו כי נראה אליך. פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקבל הכתוב בזה כי יודע כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות: (ט) והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע
אני

איתגלי לך יי: (ב) ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: (ג) ואמר טלוק יתיה לארעא וטלקיה לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוי:

[(ג) ואמר טלק יתיה לארעא וטלק יתיה לארעא:]

(ד) ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בקוטניה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה:

[(ד) ותתקוף לות קוטנוי:]

(ה) מן בגלל דיהימנון ארום אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: (ו) ואמר יי ליה תוב אעיל כדון ידך בחובך ואעיל יתיה בגו חוביה והנפקה והא ידיה סגירתא מחורא היא כתלגא:

[(ו) אעיל כען ידך בחובך ואעיל ידיה בחוביה:]

(ז) ואמר אתיב ידך לעיטפך ואתיב ידיה לחוביה והנפקה מן גו חוביה תבת למהוי ברייא הי כבשריה: (ח) ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: (ט) ויהי אין לא יהימנון אוף לתרין אתיא האלין ולא יקבלון מנך ותסב מן מוי דבנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מוי דתיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: (י) ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר דברן אנא אוף מאיתמלי אוף מן לקדמוי אוף מן שעתא דמלילתא עם עבדך ארום חגר פום וחגר מלל אנא:

[(י) ארום חגור פום וקשי ממליל אנא:]

ואמר

בעל הטורים

כמלולה שאין בה (דגה) [נ"ל דגים]: (ב) מזה בידך. מ' זה שבידך שארבעים שנה משקלו ד"ס מ' שנה יהיו זה פי' י"ב שבטים בידך אמר לו הקב"ה למשה לא תזוח דעתך שם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי: (ו) הנה. ג' במסו' הכה ואידך הנה אם הכהני' כנים'. לך הנה העיר גבי יהונתן [ש"א כ'] ביוסף כתיב הנה אם הכהנים הבית' שעל ידו באו למצרים. ובמשה כאמר הנה ידך שעל ידו יצאו משם הנה העיר רמז שעל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהוא ירושלים כדכתיב כעיר שחוברה לה יחדיו: בחיקך ג' במסו' הכה סד והכתי גבי דוד [ש"ב י"ב] ואתנה [וגו'] נשי לאדוניך בחיקך (מ"א א') ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כן דוד לקה בצרעת כמו שדרשו

יונתן

בראשית ל"ז תרגם אזנב דגבדיס ומ"ש כאן קוטנוי והוא לשון המשנה בפ' מעשרות ר' יוסי אומר אף הקיטנין. והפי' הוא עוקץ הזנב הדק מאוד משם עיקר הסרס שלה וסנס היה יותר שאמר הקב"ה לאחוז במקום המסוכן ההוא ואם כל זה לא יזיקהו וק"ל: (ד) ואעיל ידיה בחוביה וכן ביונתן ופי' בחיקו וכולם כמו במחנה לשון הספר שהוא בתוך חיקו המיוחד לו: (י) חגר פום פייך לומר חיגר אלל פעולה שאינו במישור וק"ל

אבן עזרא

*אולי לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה. [ב]כן לכם. והוא נתן לו [ג]בגמלא עמו [ד]תמיד. כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר [ה]היבושת וכל דבריהם רוח. כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מים ונהפך לנחש וכמוהו התנין [ו]הגדול. ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמלא בידו. והשני [ז]בידו. אמר יפת בעבור שחסד ישראל שלא יאמינו נצטרע ידו. אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבודת מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי חיק הוא בית הזרוע. וככה ובחיקו ישא [ח]טלאים בחיקך. ואחרים אמרו כי הוא שכנגד הסמוך' לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו. רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון. והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול. רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים [ז]ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שים שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו. וכתיב ויעש האותות לעיני [ח]העם. וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת. הוא חלק מהמכה הראשונה בעבור המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קריאה והטעם בי [ט]אדני העון. כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני וזה שלא תשלחני. וככה בי אדני *[ט]ידבר נא עבדך דבר. עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר לחות שאינו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו עליו אותיות ידועות. ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחילה כמו ונשול בא גם אתה [י]גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאומר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו. והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם [כ]כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו. ואף על פי שאין השי"ן קמוצה [ל]כמשפט. או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא

פירוש על אבן עזרא

נפעל כמו ונכפתם (ויקרא כ"ו י"ד). [א]ר"ל השם לא הזכיר לשון אמונה. רק ושמעו לקולך. ומשה שאמר אולי לא יאמינו בלב שלם. ועי"ז לא ישמעו בקולי אם פרעה לא יתן אותם להלוך וכו' ע"כ נתן לו השם האות שיעשה ככה לבני ישראל למען יאמינו. וא"כ עונם מ"כ הוא ב' דברים. א' מפני שרוב פרעה יאמרו לא נראה אליך ה'. וגם אם נאמר מלת ושמעו פי' אמונה. אולי לא יאמינו רק הזקנים. [ב]פירש עשה לישראל במטה אם לא יאמינו. כי משה אמר והן לא יאמינו לי. וע"כ אמר לו השם אם לא יאמינו עשה לכם זה האות במטה למען יאמינו. [ג]האות. [ד]פי' שהוא המטה. כי אפי' לפני פרעה בא במטה בידו. כי לא בא כדרך הרועה כ"א בהדרת פני זקן. וכמו שמספסף ברגע המטה הידוע לו לעץ יבש. כ"כ יתהפכו להאמין שישתנה הטבע. [ה]פי' חכמי המחקר חושבים שהוא נמנע שום שנוי טבע. ולפיכך אמרו שלוהו השם להשליכו נארץ כדי להפיל היבושת ויקבל הלימות ומתוך זה יקבל שום חיות. ור"ל שיעשה תנועה ועי"י יוסר יבשות העץ כמש"כ ויזורר הנער (מ"ב ד' ל"ה) ואמר החכם ז"ל שדבריהם דברי רוח. [ו](יחזקאל כ"ט ג'). פ"כ האות מורה על פרעה אשר נעשה אחר המכה עץ יבש כבתחילה. [ז]וא"כ מתחילה הראה לו האות על מה שאל אולי לא יאמינו ב"י. ואח"כ הראה לו השגת אשר חסד בכשרים. ע"ז מקשה ר"א א"כ היה ראוי מתחילה האות ביד. [י](ישעיה מ' י"א). שאו בחקיך (במדבר י"א י"ב). [ז](משלי י"ח כ"א) ואין יד ללשון. רק הוא כלשון ב"א. [ח](פסוק ל'). [ט](ש"א כ"ה כ"ד). *[ט](בראשית מ"ד י"ח). עיין שם ג"כ בפי' רא"ע. [י](שופטים ח' כ"ב). [כ]ר"ל בסוף מלת שלשום כדרך לשון רבים. [ל]ר"ל שלשם

ספורנו

ולא ישמעו בקולי. אחר שיראו שלא יתן אותם פרעה להלוך: כי יאמרו לא נראה אלהיך ה'. כי הוא אמר ויסי: (ב) מה זה בידך. הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד היא דבר שיש בו רוח חיים ואנכי אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: (ג) וינס משה מפניו. כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף. אבל תניני החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על תמונת תנינים כי אמנם הכשפים לא ישלימו נגלה טבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) האלהים אפילו כגמלא לא מלו בהי. ולפיכך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. כי יותר רחוק אצל הטבע לרפאות את הצרעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפסוק נהפך כלו למורכב בלתי אמצעי לא יצוייר כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אע"פ שהית' נפשי הדבקית אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי

פירוש רשב"ם

חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים. כלי כסף וכלי זהב. תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמתם אותם על בניכם: (ט) והיו המים וגו' כפולות כעין נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו: (י) כי כבד פה וכבד לשון אנכי. איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל. שמי שאינו בקי בלשון

המלכות

אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃

ודברת

אונקלוס

אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וְעַמִּיק לִישָּׁן אֲנָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ לֵהּ מַן שַׁוִּי פוּמָא לַאֲנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ פִּקְחָא אוֹ עַוִּירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃ יב וּכְעַן אֱזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵא עִם פּוּמָּךְ וְאַלֵּפִנָּךְ דִּי תְמַלֵּיל׃ יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלַח׃ יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּמשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אֲחוּךְ לֵוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּל הוּא וְאַף הָא

הוא

מסרה כבד, ל'. וכבדו, ל'. וכבד, ל'. לשון, כ"א. יא לאדם, ה'. וכל קהלת דכוו' במ"א. מכם, ג'. הלא, [ס"ו]. אנכי י"י, י"ד. יב והוריתיך, ל' [ת"ו וסרין יודי"ן]. יג שלח, ה' בטיה. יד הלא, [ס"ו]. ילא, [ס"ו]. לקראתך, ד'. וראך, ל'. ושמח, ב'.

ת"א ויחר אף זבחים קב. הלא אהרן אחיך הלוי שם. וראך ושמח שבת קלט.

רש"י

מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלא נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (מ"כ) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קח) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנא' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יצא

לקראתך

רמב"ן

אני שבידו הם נספכים לדם ואף כשהיו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שהיו בינשה לי ר' שלמה. ואין כמשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לגמץ ולחזק או בעבור מילוע ארוך שבא ביניהם. וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל. וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו המזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו'. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים: גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש"י. ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. גם מאז דברך היום אל עבדך. כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו: והנה משה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו: אבל טען אמרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל תגוני שאלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים. והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והורתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה. ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה איננו איש דברים אל תשוש שלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שעשיתי וחרש ועור. ופקח לראיים ופקח לשומעים. ואם רציתי שתהיה איש דברים היית. אלא לעשות כך אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותי' שהיכה לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה. לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי. גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוסד ליסד אף ה' במשה שלא רצה לרפאתו ושלחו על כרחו: (יא) מי שם פה לאדם. לדבר. בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען. או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם. כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם. כי האלמות לא יוחס כי איננו דבר. אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדבר והאלמים בהיות בהם אותם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסן לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י. ואונקלוס אמר ביד מאן דכשר דתשלח. יאמר שלח נא ביד אדם מדבר למות שיהיה כשר וראוי לשליחות ככבדות כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם. והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והנה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: (יד) ידעתי כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך

לאהבתך

ספורנו

שלי בלתי מוכנים לסיבך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתך. לשון למודים: (יג) שלח נא ביד תשלח. ביד מי שיהיה שליח מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שילטרך שתהיה עם פי ומורני באופן שאתה תהיה המדבר: (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשלוח איש מוכן לדבר הלא אהרן אחיך

שהוא

יונתן בן עוזיאל

(יא) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַאן הוּא דְשַׁוִּי מַמְלַל פּוּמָא בְּפוּם אָדָם קַדְמָאי אוֹ מַאן שַׁוִּי אַלִּימָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ פַּתְּחָא אוֹ סַמְיָא הֲלָא אֲנָא יְיָ: (יב) וּכְדוֹן אִיזִיל וַאֲנָא בְּמֵימְרִי אֶהֱוֵי עִם מַמְלַל פּוּמָךְ וְאַלִּיף יָתָךְ מַה דְּתִמַלֵּיל: (יג) וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ שְׁלַח כְּדוֹן שְׁלִיחוּתָךְ בְּיַד פִּנְחָס דְּחָמֵי לְמִשְׁתַּלְחָא

ירושלמי

בְּסוֹף יוֹמַיָּא:

(יג) שְׁלַח כְּעַן בְּיַד דֵּין דְּחָמֵי לֵיהּ לְמִשְׁתַּלְחָא:

(יד) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרוּם מַמְלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאוּף הָא הוּא נְפִיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱמִינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ:

ותמליל

בעל הטורים

שדרשו רז"ל שנגלגע ז' מדמים: (יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שם לא נאמר שלא ישום לעמיד שאלמנה שפטי שקר ליום הדין שלא ימלאו מענה: (יב) והוריתיך. ה' סגין על ה' נומר והוריתיך על פי סמסה מומשי תורה שאתן לך: (יד) ידבר הוא וגם הנה. ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם וכל כנויין: ילא ב' במסור' [כ"ל בס' שמות] חסר ילא לקראתך ילא המים' אתה דבר ה' שתים זו שמעטי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מלרימה נחלק הדיבור לשנים ונשמע למשה לך לקראת משה וילא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר ילא וכן ילא המימה

יונתן

וק"ל: (יא) בפום אדם קדמאה' דייק מדכתי' מי שם ל' עבר והל"ל מי משים או ישים או דייק מלאדם הלמ"ד בקמץ מור' האדם המיוחד והוא אדם הראשון: (יג) ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא. פירוש שראוי להיות משולח לעתיד לימות משיח דס"ל פנחס הוא אליהו. יבוא לפני יום הגדול ויהי' מבשר ולפד"ן דייק מדכתיב שלח נא

רמב"ן

לאסנתך ואפילו לא נויתיו. וגם הנה הוא מעלמו יולא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהולרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר ילא בה. ויתכן שמשמע אהרן בלאת משה ממדין וילא מעלמו לקראתו ואמר כך בדרך

אבן עזרא

הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש [ס]חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר [נ]בשמך. כי לא סר כובד לשונו [פ]רק כאשר היה. והאומר ששכח [ספ]לשון מלרים איננו נכון. כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד כלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מלרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קלתם היה מוליאם בכובד. וזה הוא טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך. אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מלאנו אלם כנגד שימת הפה [ע]ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אשר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור. ככתוב פקוח אזנים [פ]לפקוח עינים עורות. ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. וככה דבר נא באזני [צ]העם. שמע נא יהושע. יומת נא את האיש הזה. אוי נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח. הטעם אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח. כמו עם לבבם [ק]שלם. והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל. וכתוב ביחזקאל [ר]כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדוננו. וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת [ש]משה המדברה. ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה. על כן אמר השם וראך ושמח בלבו. והנה משה איננו ממאן ללכת. רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי. כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה. וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך. ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק [ת]ויבקש המיתו. כי מה היה הראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה [א]לדבר בלעם [ב]גם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען הנה מלאנו חרון אף שלא חדש שום נזק. הראיננו לו ויחר אף יי' בם וילך. ולא בא נזק לאהרן: וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי. כי היו בהם אחרים ששמם כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוליא דבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קודשי מטה העושים משפטי אלהים בארץ.

וכל

פירוש על אבן עזרא

שלשם שהוא שלישי להיום ולתמולו. [ס](ברלשית ל"ח כ"ד). [נ](להלן ה' כ"ג). [פ]פי' רבינו ז"ל חולק על מה שכתב בדברי הימים של משה שלקח משה העטרה מראש פרעה ונתן על ראשו ורלה פרעה להרגו לולי שהביא לפניו אבן שוהם וגחלים של אש לנסותו מלויזה יטול. ומשה הושיט ידו ולקח הגחלת ונתן לתוך פיו ונשרפה קלת שפתיו ולשונו. וע"כ היה כבד פה וכבד לשון. [ספ]ר"ל לסתור דעת הרשב"ם בזה. כי השוכח איננו נקרא כבד פה. וגם מתשובת הש' נלמוד אשר איננו כהפי' הזה. [ע]ר"ל מי ישום אלם כנגד מי שם פה. ופקח נגד עור. א"כ נשאר או חרש באמצע ואינו דבר והפוכו. והאמת כי במלת פקח הוא הפסוק מהרש או עור. [פ](ישעיה מ"ב כ'. שם ז'). [צ](להלן י"א ב'). שמע נא וכו' (זכריה ג' ח'). יומת וכו' (ירמיה ל"ח ד'). אוי וכו' (איכה ה' ט"ז). [ק](ד"ה ב' ט"ז ט') פי' עם אשר לבבו שלם. [ר](יחזקאל כ' ח') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מלרים אל תטמאו. ופי' שם כי אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה למשה בסיני וכן פי' רש"י ז"ל שם. (ועיין בסמוך פסוק י"ד. ולהלן ו' כ"ו). [ש](להלן פסוק כ"ז). [ת]כי אחרים אמרו שאם היה ממאן ללכת היה ראוי שיבקש המיתו לפי שנאמר ויחר אף ה' במשה. ואמרו העת עמד שם המלאך לשטן. וזה לא יתכן. שהרי כבר הסכימה ללכת והיה בדרך במלון. [א]יש אומרים שהוא מה שאמר השם לבלעם אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. ואחר אמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא. וכתב רבינו ז"ל על זה שטעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלו רש. והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים. אז שאל משה את השם. ואמר לו שלח לך אנשים. ואשר שאמר השם לבלעם לא תלך עמהם לא תאור את העם. מה לורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר אלי. רק חשב בלבו משנה דעה ככתוב המדריכך בדרך וכו' (ישעיה מ"ח י"ז) והשם אמר לו ואפס אשר אדבר וכו' שלא תדבר רק מה שאומר לך. והעד ע"ז ויחר אף אלהים כי הולך הוא (במדבר כ"ב כ"ב). [ב]וכן דבר יעקב מאשר שאמר לו השם והנה אנכי עמך וכל שאר ההבטחות מפני מה תחד יעקב כמ"ש וייראו יעקב מאד וגו'. וכבר כתב רבינו ז"ל שאם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כמו שכתוב בברכה וישלה. הרי לך שדבר משה אינו דומה לדבר יעקב ובלעם. כי היה משה עושה רלון הש"י בלכתו. וי"מ כי דבר יעקב הוא מה שנאבק המלאך עמו. ואינו כדבר בלעם שבא לעכבו וזה של משה הוא ענין אחר בפני עלמו.

ירמיה

ספורנו

שהוא לוי בעל חכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים: ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעלמו הוא בעל לשון למודים: וגם הנה הוא יוציא לקראתך ורא‍ך

פירוש רשב"ם

המלכות קרוי כן דכתיב ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת דברי אליהם. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגומר. וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו. ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החצונים: (יג) ביד תשלח. ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי: (יד) ויחר אף ה' במשה. וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כדפרשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו. כי דבר ידבר

הוא

טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃
יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי
יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ
וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי
אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב
מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה
הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה
כל

אונקלוס

הוּא נָפֵק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזִנָּךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּהּ׃ טו וּתְמַלֵּל עִמֵּהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵּהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָּךְ וְעִם פּוּמֵּהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן׃ טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ לְעַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתֻרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵהּ לְרַב׃ יז וְיָת חֻטְרָא הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דְּתַעְבֵּיד־בֵּהּ יָת אָתַיָּא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב ׀ לְוָת־יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֱזֵיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרֵי־מִיתוּ כָּל־גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּבִנּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵהּ׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמֵתוּב לְמִצְרַיִם חֲזִי כָּל מוֹפְתַיָּא דְּשַׁוֵּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא
אתקיף

מסרה טו ודברת, ד׳. פיהו, י״ב בליש׳ [נ״ל כ״ב]. והוריתי, ב׳ ומ״ל [ומד״ט]. תעשון, י״ד [נ״ל ט״ו]. טז והיה, [מלעיל]. לך, [הלמ״ד דגושה מד״ד] [וכן לו]. יז בו, ו׳ דסבירין בה. האתת, [חד״ח]. יח יתר, ב׳. אלכה, [הלמ״ד בח״פ]. נא, [הנו״ן דגושה מדין א״ה], ואשובה, ו׳ [מ״ו]. ואראה, ה׳. העודם, [מ״ו]. לשלום, [מ״ו] יט שב, ב׳ חסר [דין לחוד מ׳ בחו׳ מ״ם]. מצרים, ו׳ סבירין מצרימה. כ וירכבם, ל׳ חסר [נ״ל וחסר]. החמר, ד׳ חסר [בלי׳]. כא ויאמר, ד׳ בטעמא בפסקא [ר״ל מונח זקפא פסול]. מצרימה, כ״ם.

ת״א לך לשלום ברכות סד מועד קטן כט. ויאמר ה׳ אל משה במדין נדרים סה. כי מתו כל נדרים ז וס״ד הלולים ה. ויקח משה את פסחים ג מגילה ט.

רש״י

לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי׳ לדבור שכולם לשון עליה׳: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) (מכילתא) וז׳ שמות היו לו רעואל יתר יתרו קינן וכו׳: (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים קד): (כ) על החמר. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו׳. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג׳ אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום
בידך

רמב״ן

בדרך כאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו: (טו) עם פיך. להודיעך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה לכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו נשמעים שם: (יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות: לא נזכר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אשר תעשה בו את האותות אשר אומר אליך. ויראה בעיני כי כאשר אמר ה׳ למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות: (יט) ויאמר ה׳ אל משה במדין. אמר ר״א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי׳ וכבר אמר ורבים ככה. ואין דברו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתחלה. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא כדרך בסור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה׳ במדין לך שוב מצרים כלומר קום לך מן הארץ הזאת ושב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך ותהיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו חתן כהן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים ויגדלו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו משם: (כ) וטעם ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק גרשום כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם. ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום. אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם. ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נפגע מן המלאך. ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. וכך הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר. וטעם וישב ארצה מצרים עם הנזכרים. ור״א אמר וישב ארצה מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם משה. נמול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב״ה. ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו. וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה
עם

ירושלמי

(טו) וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יַת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵא עִם מֵימַר פּוּמָךְ וְעִם מֵימַר פּוּמֵיהּ וְאַלִּיף יַתְכוֹן יַת מַה דְּתַעַבְדוּן: (טז) וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵוֵי לָךְ לְמְתוּרְגְּמָן וְאַנְתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ לְרַב תְּבוֹעַ אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ:

(טז) הוא יְהֵוֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ כְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ:

(יז) וְיַת חוּטְרָא הָדֵין תִּיסַּב בִּידָךְ דְּתַעֲבֵיד בֵּיהּ יַת אָתַיָּא: (יח) וַאֲזַל מֹשֶׁה תָּב לְוַת יִתְרוֹ חֲמוּי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל כְּדוֹן לְוַת אַחַי דִּבְמִצְרַיִם וְאֶיחְמֵי הַעַד

יונתן בן עוזיאל

כְּדוֹן אִינוּן קַיָּימִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל לִשְׁלָם: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֵיזִיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרוּם אִיתְרוֹקְנוּ וַנְחָתוּ מִנִּכְסֵיהוֹן וְהָא אִינוּן חֲשִׁיבִין כְּמֵתַיָּא כָּל גּוּבְרַיָּא דַּהֲווֹ תָּבְעִין יַת נַפְשָׁךְ לְמִיסַב יָתֵיהּ: (כ) וּדְבַר מֹשֶׁה יַת אִנְתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹי וְאַרְכְּבִינוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת חוּטְרָא דְּנָסֵב מִן גִּינוּנִיתָא דְּחָמוּי וְהוּא מִסַּפִּיר בּוּרְסֵי יְקָרָא מַתְקְלֵיהּ אַרְבְּעִין סְאִין וַעֲלוֹי חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא וּבֵיהּ אִיתְעֲבִידוּ נִיסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֶהֱכָךְ לְמֵיתַב לְמִצְרַיִם חֲמֵי כָּל

תמהיא

בעל הטורים

המיטה ספר שנשה עלמו אלוה ואמר שא"ל לנקביו ומשכים בבוקר ויולא המיטה לגלגיו תהו שאמר לו ככר ילא והנה הוא שם: (טו) והוריתי. ב' במסור' הכא ואידך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה [ש"א י"ב] מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא פנו בלמתו דרך: (יז) המטה ב' סגין על הה"א [נ"ל דמשיב גם כה"א וכוונתו ע' לדיקי' וגם ציד פרעה הי' המטה כדאי' בפר"א כ"מ. (ואני מלאתי כ"א על העי"ת ד"ס)]. לומר שהוא לדיק ששיעי שהיה המטה בידו אדם מנוך נח שם אברהם ילחק יעקב יוסף: ואת המטה. בגי' ספירינון (היא): (יח) אל יתר. ב' במס' אל יתר מותנו אל יתר זקני הגולה [ירמיה כ"ט] יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שסנהדרין ילאו ממנו: (יט) שב ב' חסרים לך שב מלרים שב שבע פעמים [מ"א: י"ח]

יונתן

כל ונו כמיב ויהי נא פי שנים ברוחך וגו' וק"ל: (טז) תבוע אולפן מן קדם ה' בנה כל קורא משכיל יבין מה שפירשו לנו יונתן וירושל' בזה דאתי בגיר מאי לאלהי' אלא שילמוד

רמב"ן

עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה: ובאלה שמות רבה וילך משה להיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למלרים אמר לו מאתם מבקשים ללאת את מולכן למלרים. אמר לו למחר עתידין ללאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הולאתיך מארץ מלרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי שנפרדו אחרי שהסכימו בכך לוהו הקב"ה שישלים עלתו וישוב למלרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי: (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שירלה

אבן עזרא

וכל אלהים שהוא עכ"ום דבר הכתיב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנגים הנביא: (יז) ואת. טעם האותות שספק לנסם לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה. ולהכותבו את היאור. ולהעלות הלפרדעים. ולהוליא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות מושך: (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו. ושלמה הוא שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר. והנה וילאת יי' אלהים מן האדמה. ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למלרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המלרי. וזהו וימת מלך מלרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה:

(כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין. או בזקנתו. ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו. ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהגנאו. וחשב להוליך אשתו ובניו למלרים ושילאו יחדו עם ישראל ולא היתה עלה נכונה כי הוא בא להוליא ישראל. והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם. ואל תתמה איך ישגה נביא בדברי העולם דבר שאיננו הנכון: כי הנה מלאנו דוד ששאל אל נתן הנביא הוא ישב לבנות בית לשם. והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך. ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה בית: והולרכו הזקנים לתרגם על החמור. על כיסא אדם. בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה. ויפת אמר כי הוא שם המין. כמו ויהי לי שור וחמור. ולא דבר נכונה. כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו. והחמורים שהם במלרים יקרים ונכבדים מהספרדים. ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריו. אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נגמל: וטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה שלחה לפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למלרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב אחה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במלרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממלרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו. ורבים כזה בתורה. כמו שלם ישלם ואם אין לו. כי הוא דבק עם מחמה בקר ישלם תחת השור: (כא) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שירלה

עם

פירוש על אבן עזרא

[ג](ירמיה כ"ח ע"ו) ר"ל שהיה נביא שקר והכתוב קראו נביא לפי מחשבת התאמינים בו. [ד]נ"ל לא כדעת המפרשים אשר פי' כי הוא מורה על האות הראשון להפך המטה לנחש א"כ למה כתיב האותות ל"ר א"ו מלוה על כל האותות. וכפי דעת המפרשים הוא האות הראשון ועבור כי הוא שנוי הטבע שייך ל"ר כי הטבע היא בכל מקום. [ה]כמ"ש וישלח מבבלע גשם וכו' גבוים נשמע ובנמו הומר וכו' (נחמיה ו' ו'). [ו]כמ"ש ונחשון הוליד את שלמה. ושלמון הוליד את בועז (רות ד' כ"א). [ז](בראשית ב' ט') ע"ש בפי' כ"א. [ח]כבר מבואר הטעם למעלה (ג' כ"ב). [ט]פי' כבר הזכיר זה בפרשת וישלח בפסוק אם יבא עשו וכו' ושם יבאר שאין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. [י]כמ"ש ויאמר המלך אל נתן הנביא וכו' האתה תבנה לי בית לשבתי (ש"ב ז' ה'). הרי שאין נביא יודע נסתרות אם לא יגלה לו השם. [כ](בראשית ל"ב ו'). [ל]ואין לומר אשר היתה פרידה ע"ז נעבך כי הוא מין אחר. ומינים שונים אין לכללם במין אחד. וגם החמורים במלרים הם יותר יקרות ועוזבות לרכוב ע"כ אינו שמימות כבוד הנביא. אם רכב בנה מאחריה. וגם אם היה קטן וכו'. [ל](להלן כ"ב ב') ע"כ אינו מוכרח כפי' יפת אשר היתה פרידה ממין אחר. [מ](שם).

מכה

ספורנו

וראך ושמח בלבו. ואע"פ שהוא יולא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם: (טו) ושמת את הדברים בפיו וכו'. אף על פי שתשי' את הדברי' בפיו לא יספיק זה אבל ינטרך שאהיה אנכי עם פיכם באופן שיכנסו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרש אתכם מעם פניו: (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במלותיך: (יז) ואת המטה הזה. ואף על פי שאינו ממין עץ חשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות. תקח בידך. לשבט מושל שמניחיך לשנות את הטבע במלותך: אשר תעשה בו את האותות. שתשנה לטבע במלותי מלד מה שמניחיך לזה. (יח) אלכה נא ואשובה. בין כך יהיו אשתי ובני אללך: לך לשלום. כי כן אעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מלרים: (כ) וירכיבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית אמיו: וישב ארצה מצרים. הוא לבדו אחר שלוחיהם: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בכל פעם שתלך מאהלך שיהיה חוץ לעיר מלרים כאמרו כלאתי את העיר אפרוש כפי: ואצוך. שתשוב למלרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מוסמים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אלוך: ועשיתם לפני פרעה. אז תלליח לעשותם לפני פרעה כשלא תשנה כי בהשטא האדם במלות בולאו בסבר וביתר יקלקל הכונה והיא לא תללח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן לוה בקיום המלות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את

לבו

פירוש רשב"ם

הוא. הוא נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון מצרים: (טז) ודיבר הוא לך. בשבילך: תהיה לו. לאלהים. שר ושופט מה שתצוה לו יעשה: (יח) וישב. מן המדבר אל יתר חותנו: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. שנתיישב שם בברחו מפני פרעה וישב במדין ועתה אמר לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש את נפשך כדכתיב ויברח משפני פרעה וישב במדין. ועתה אמר לו במדין שוב כי מת פרעה והמלשינים. כדכתיב לעיל

וימת

כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ

ואת

אונקלוס

אַתְקֵיף יָת לִבֵּהּ וְלָא יְשַׁלַּח יָת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר לְוָת פַּרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם סָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ כד וַהֲוָה בְאָרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּהּ מַלְאֲכָא דַייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵהּ׃ כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזַרַת יָת עָרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמֶרֶת אֲרֵי בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵיב חַתְנָא לָנָא׃ כו וְנָח מִנֵּהּ בְּכֵן אֲמֶרֶת אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל׃ כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֱזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וּנְשַׁק לֵהּ׃ כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ דִּי שַׁלְחֵהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא

די

מסרה המפתים [ח"ו ומ"י]. ועשיתם, ל' וחד לא עשיתם כלה. ישלח, י"ב. כב בכרי, [ח"ו]. כג שלח, ל'. את בני, ל'. בכרך, ב"ס עשו ודין. כד במלון, [מ"ו]. ויפגשהו, ב' בהר אלהים ודין. המיתו, ג' [מ"י]. כה צפרה, [כו"ל ח']. צר, ב' ח' בעיכלא. ותכרת, [ח"ו]. ותגע, ל'. לרגליו, ד'. חתן דמים, ד' וסד וסתן המלך. כו וירף, ל'. למולת, ל' וסו"ת. כז ויאמר ה' אל אהרן, ג'. המדברה, י"ב.

ת"א בני בכרי ישראל שבת לא סנהדרין מג החלילים. הנה אנכי סנהדרין מב. ויהי בדרך נדרים לב. ויפגשהו ה' שם לא. ותקח צפרה שם לב שאלילים כז. כי חתן דמים נדרים שם. וירף ממנו שם.

רש"י

בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי. לשון גדולה כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו'. הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מסתיר מעשיו את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה הייתי גורם להיות המתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולת.

חתני

רמב"ן

שילאה עד המופת האחרון. ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר ראה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם ותאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי' הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי' כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לשוב לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תשכח דבר שלא תעשה לפניו. ואני אחזק את לבו ואל תתיאש אתה מלעשותה בעבור כן. ועוד תזהיר אותו במכה האחרונה אשר בה ישלחם. וענין שמתי בידך שנתתי אותם אתה תעשם ולא אשר כבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה. ויצוה אותו בעת מעשה בכל אות ומופת. ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוהו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה. ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם המבקשים ממנו לשלחם על פי ה' יאמרו כן ולא יעליל עליהם. וכן עשה משה אע"פ שלא נכתב. ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו ולכן במטה שיהיה לתנין לא נחש כאשר היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו. ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב"ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה. אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב ולפי זה יהיה פי' הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתי' שבו תעשה לפני פרעה: (כז) ויפגשהו בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים: וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו: (כח) וטעם את כל דברי השם אשר שלחו. שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הב"ה וכל אשר היה מקרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל.

ובמדרש

ספורנו

לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל ית' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אף על פי שלקץ הימין אאסוף אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם כאשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומלך מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי

בתעות

יונתן בן עוזיאל

תמהיא דשויתי בידך ותעבידינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית יצרא דלביה ולא יפטור ית עמא: (כב) ותימר לפרעה כדנא אמר יי ברי בוכרי ישראל: (כג) ואמרית לך פטור ית ברי ויפלח קדמי ומסרב אנת לספטריה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך: (כד) והוה באורחא בבית מבתותא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה מן בגלל גרשום בריה דלא הוה גזיר על עיסק יתרו חמוי דלא שבקיה למגזריה ברם אליעזר הוה גזר בתנאה דאתניו תרויהון: (כה) ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת גרשום ברה ואקריבת ית גזירת מהולתא לריגלוי דמלאך חבלא ואמרת חתנא בעא למיגזר וחמוי עכיב עלוי וכדון אדם גזורתא הדין יכפר על חתנא דילי:

ירושלמי

(כה) וגזרת ית עורלתיה דברה ואקריבת יתיה קדם ריגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למגזר וחמוי לא שבקיתיה וכדון איכפר אידם גזירתיה הדא על חובוי דחתנא הדין:

(כו) ופסק מלאך חבלא מניה בכן שבחת צפורה ואמרת מה חביב הוא אדם גוזרתא הדין דשיזיב ית חתנא מן ידוי דמלאך חבלא:

(כו) וכד ארפי מחבלא מניה בכן שבחת צפורה ואמר מה חביר הוא דם גזירתא די ישזיב לחתנת מן ידוי דמלאך מותא:

(כז) ואמר יי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וארעיה בטורא דאתגלי עלוי יקרא דיי ונשיק ליה: (כח) ותני משה לאהרן ית פתגמיא האלין

בעל הטורים

י"ם] ולימא במדרש שז' פעמים הלך משה למלרים וחזר: (כד) ויפגשהו. ב' במסו' ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה בלו אף וחמה לבלעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן וקיימו שנא' ויפגשהו בהר האלהים

יונתן

שילמוד מהם וזהו לאלהים בלמ"ד הפועל ולא כפי משמעות השמועה וכדפרש"י שהוא יהיה אלהי'. ובא בכינוי לכוב דהל"ל ואתה תהי' לאלהים ודו"ק: (כד) בהגלה דאתכי: תלויהון. פירוש כי כן גזר משה על עלמו בתנאי שהותנ' בינו ובין חמיו וכדאיתא במכילתא ודיוקו מדכתיב ויואל משה לשבת ואין אלה אלא לשון שבועה שנשבע ליתרו

הבן הראשון יהי' לע"ז והוכרח עתה לקיימו וק"ל: (כה) לרגליו דמלאך חבלא. ניחא ליה לפרש לרגליו של מלאך המות דלפי' רש"י קשה והלא בלע את משה מרגליו ועד אותו

אבן עזרא

עם המופת [י]האחרון: (כג) ואמרת. טעם בני בכורי. זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. ואתה לקחתו לעבד עולם. על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו. על כן אענשך. ומסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר [ס]וזה שגעון. ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב. ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם. לא"ה נענתו שלא ימול כי יתכן הנער אם ילכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שהניח עלמו ויואל הנער וילך לו לבדו. והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו. וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאשתו רעדה לא יוכל הוא לגוזלו ומלה אותו לפורה כי הוא גלה לה זה [ע]הסוד. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי'. כי מלאך יי' הוא. וכמוהו ויי' הולך לפניהם יומם [פ]ושם כתוב ויסע מלאך האלהים. ורב שמואל בן חפני אמר שגילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוליא עמו. רק בקש להמית אליעזר. והוא סימן ויפגשהו גם המיתו. ואחרי כן פי' שהוא אליעזר. על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה. כי עוד לא נקרא שמו. וכמוהו ויהי בלדתה ויתן [צ]יד: (כה) ותקח צפורה צור. דבר חד. כמו חרבות [ק]צורים שהם חדים. וכמוהו אף תשיב צור חרבו. וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך ולאה הדם על המשקוף ולא יתן [ר]המשחית. ע"כ וירף ממנו ויגשה שסר החולי והרעדה. ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר. גם כן וירף ממנו. אם כן יש להשיב עליו אם החולי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו. ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר ימול חתן. וטעם דמים כי איש [ש]דמים אתה לי. כי בעבורך ימות בעלי: (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים [ש*]אתה לי. והמפרש שהוא חיים [**]איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך [ת]חיי והנה אמרה בראשה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהיא מענין הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על לשון רבים בעבור דמים: (כז) ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין לורך. כי משה הוא השליח אל פרעה. ואהרן היה שלום לפני זה אל ישראל ומריס לנסים. על כן אמר ואשלם לפניך את משה אהרן [א]ומריס: הר האלהים. הוא חורב: (כח) ויגד. שלחו גם לישראל תחלה [א*]ואת כל האותות

[**]כ"ל מלת דמים לו. כלומר כאוי הוא שיחיה.

פירוש על אבן עזרא

[י]מכת בכורות. וע"כ נענש בים כי גם אחר מ"ב לא היה ברלונו כמו כל המכות. [ס]עי' כך כתוב בדברי הימים של משה שכך היה תנאי בין יתרו ובין משה שהבן האחד שיולד יהיה למשה והשני לעבודה ואותו שיהיה לעבודה לא ימול אותו רק יעבוד ע"א. ולפי פירושם מלת ויפגשהו רמז על משה בשביל שעשה זאת. כמש"כ בה"ו לאב"ע חולק על זה. [ע]שנענש בשביל שלא מל את בנו. [פ](להלן י"ג כ"א). ושם כתוב (י"ד י"ט). [צ](בראשית ל"ח כ"ח). [ק](יהושע ה' ב'). צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ד) [ר](להלן י"ב כ"ג) פי' כטעם זה ממורח זה זה הסם זה. עיין בפי' כ"א תחלת (ויקרא פס' א') ובפי' על פי'. [ש](ש"ב ט"ז ח'). [ש*]שם שפי' שופך דמים. [ת](יחזקאל ט"ז ו'). [א](מיכה ו' ד'). [א*]כ"ל כמו למון. ע"כ פי' אשר שלחו הוא על ב"י. ואת כל האותות וכו' על פרעה. ומלת כל לרבות ג"כ ב"י הנלענין הלוי והן לענין אותות. כי בשבילם נעשה

ספורנו

בתעות כל האותות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו': (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכאשר איש ימליאנו. כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכות היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל ית' מאהבת טובו וילאת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המעלת וכותבת חן בעיני אלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להעניש. אבל מכת בכורות וטביעת פרעה ומילו בים היו שפטים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו. ומפר זה אחר שהשלים כל מלות האל ית' אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה'. קרה יום מילת בנו אשר בו תהרה שכינה לעמוד בברית כענין נמולו אתו ויראו אליו ה'. ואולי זאת היא קבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה: ויבקש המיתו. מלאך הברית המקדם את הנימול לזרע יעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל: (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שנמול את בנינו ונוליא מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמית: (כו) וירף ממנו. אבל לא הניחו לגמרי: אז אמרה חתן דמים למולות. כהבנת חתן אמרת שנוליא דמים בשתי מילות שכן כריתת המילה והפריעה: (כז) לך לקראת משה המדברה. כתלמיד מקבל פני רבו כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים: ויפגשהו בהר האלהים. בשובו ממדין ללכת למצרים: וישק לו. כמנשק דבר קדוש כענין ויסקהו ויאמר

פירוש רשב״ם

וימת מלך מצרים אחר בריחתו של משה: (כד) ויפגשהו ה'. המלאך. כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו: (כה) צר כמו חרבות צורים. תער מלוטש איזמל חריף. וכן אף תשיב צור חרבו. נתעקם ונכפף הידוד חרבו. ולכך לא הקמתו במלחמה: (כה) ותכרות וגו' הועילו לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כעין שעשו גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך: ותגע לשון מפעיל. אבל ויגע בארבע פינות הבית. לשון פועל. נגע לרגליו של משה התרצה המלאך בכך. כי לרגליו של מלאך איני רוצה לפרש. כי מי יודע אם ראתה רגלי המלאך: כי חתן דמים אתה לי בדמים הללו ישאר לי חתני: התני. בעלי: (כו) וירף. המלאך ממנו. מן רפה היום לערוב יאמר וירף. מן קנה. ויקן. אז אמרה חתן דמים למולות. על עכוב המילה. נתחייב בעלי מיתה. כי המילה הצילתו עתה: (כז) לך לקראת משה. לקיים מה שאמר לו הקב"ה וגם הנה הוא יוצא

וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ: כט וַיֵּלֶךְ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם: לא וַיַּאֲמֵן
הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ: שביעי ה א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ
לִי בַּמִּדְבָּר: ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה
אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל
לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל
לֹא אֲשַׁלֵּחַ: ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב: ד וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ
לְסִבְלֹתֵיכֶם: ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם־הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם
מִסִּבְלֹתָם: ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר:
לא

אונקלוס

די פקדה: כט ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני
ישראל: ל ומליל אהרן ית כל פתגמיא די מליל יי עם
משה ועבד אתיא לעיני עמא: לא והימן עמא ושמעו
ארי דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון
וכרעו וסגידו: א ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה
כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח ית עמי ויחגון קדמי
במדברא: ב ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי די
אקבל למימרה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא
דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ג ואמרו אלהא דיהודאי
אתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח
קדם יי אלהנא דלמא יערעננא במותא או בקטול: ד ואמר
להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא
מעובדהון אזילו לפלחנכון: ה ואמר פרעה הא סגיאין כען
עמא דארעא ותבטלון יתהון מפלחנהון: ו ופקיד פרעה
ביומא

מסרה כח האתת, [חד"ח]. ל כל הדברים, י"ג מ' האלה. האתת, [חד"מ]. לא ויאמן, ב' [הח"ס בליר]. כי פקד, ד'. וישתחוו, [כ"כ ב' ווי"ן]. ה א כה אמר ה', כ"ד. ויחגו, ל' וח'. ב ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [ול"ל בז"ק]. לשלח, ב'. וגם את, ע' בקריא. ג אלהי העברים, ה'. נלכה נא, [הלמ"ד בש"ע, הנו"ן דגושה] [מדא"מ]. לה' אלהינו, ע'. יפגענו, ל'. ד אלהם, [ס"י]. תפריעו, ל' ומ"ל. לסבלתיכם, [ח"ו וה"י]. ה ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [בז"ק]. והשבתם, ל'. אתם מסבלתם, [מלויהון ח"ו]. ו ויצו, ב' לכל עמו. הנגשים, [ח"ו ות"י הסי"ן שמאלי]. שטריו, [ח"ו ות"י].

ת"א ויאמן העם שבת לו. ויחגו לי חגיגה דף י. מי ה' אשר אשמע בקלו סנהדרין לד חולין פט ידים סו.

רש"י

חתני היה נראה על דבר המילה: (שיטה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה הוא אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא וזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק. כנ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: (א) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם:

(ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שהם שומעין לכם ומובדים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי. כי פרע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראלים הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה
לרדות

רמב"ן

ובמדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי הגיד לו בשמות הנזכרים למעלה אשר שלחו בהם והשם היוצא והוא פי' להם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש"י. ור"א אמר פן יפגענו כולל אנחנו הישראלים גם אתה פרעה וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח. ואין דברו זה נכון כי לא צוו לאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בשליחות השם דבר. ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה. ואמר זה כי הב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה' אלהינו והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מורישו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך. איש אשר רוח אלהים בו. אבל לא היה יודע

את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה'. והם חכמו וחזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרא עלינו. כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרא עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר נצטוו לו ופירשו לו כי במקרה הזה אשר נקרא עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב. וכענין הזה בא בדבר בלעם שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: למה משה ואהרן שאל להם שמותם והזכירם בשמם דרך כבוד: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. אמר אונקלוס תבטלו. וכן פורע מוסר. ותפרעו כל עצתי: לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת הקלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד
שלא

ירושלמי

האלין דשלחיה ית כל אתיא דפקדיה למעבד: (כט) ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני ישראל: (ל) ומליל אהרן ית כל פתגמיא דמליל יי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא: (לא) והימין עמא ושמעו ארום דכיר יי ית בני ישראל וארום גלי קדמוי שעבודהון וגחנן וסגידו:

[(לא) ועקדו:]

(א) ובתר כדין עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנא אמר יי אלהא דישראל פטור ית עמי ויעבדון לי חגא במדברא: (ב) ואמר פרעה שמא דיי לא

יונתן בן עוזיאל

איתגלי לי דאקביל במימריה למיפטור ית ישראל לא אשכחית בספר מלאכיא כתיב ית שמא דיי מניה לית אנא דחיל ואוף ית ישראל לא איפטור: (ג) ואמרו אלהא דיהודאי איתקרי שמיה עלנא נטייל כדון מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח ניכסת חגא קדם יי אלהין דילמא יארע יתן במותא או בקטלא: (ד) ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעבידתהון איזילו לפולחנכון: (ה) ואמר פרעה הא סגין הינון כדון עמא דארעא דאתון מבטלין יתהון מפולחנהון: (ו) ופקיד פרעה ביומא

בעל הטורים

האלהים ובזכותו ניגאל: (לא) ויאמן ב' במסרה ויאמן העם ויאמן אכיש בדוד [ש"א כ"ז]. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אצל מחני דוד אמר אחי נא ידך בי ואלה הלאן מה עשו שני פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם: [דנמשה נמי כתיב ויאמינו וגו']: (ג) נקרא בגי' בכה [עם האותיות ואולי קאי אלעיל

יונתן

אותו מקום ואם כן איך השליכתו לרגליו גם מה צורך להשליכו לרגליו: משנה בעי למיגזר וכולי עד סוף פסוק דרש הפסוק והמביכו ב"פ אחד שאמר חתן דמים שהחתן הוא משה ונלה למולו וא"כ מדקראה אותו חתן משמע שהעיכוב היה' מצד משה וא"כ דרש לי כמו שלי ור"ל א"כ הדם כפרה עליו: (ג) לא אשכחית בספר מלאכיא פי' לא

רמב"ן

שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל באמת היו עושין רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רבים ורש"י פי' לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעבוד בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ודע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וגכון הוא. כי כל עבודת האדם בנים ובשדה יקרא כן כמו לכל סבל בית יוסף. ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל הנה מאת ה'. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך. אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. ד"א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנויים שמא רע לכם שאין אתם עושים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור"א פי' לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עונהם

אבן עזרא

האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה. ואחר כך אותות אחרים לפרעה: (כט) וילך. הזקנים הם היועצים בכל דור ודור. כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש. רק הזקנים ידברו להם: (ל) וידבר. כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן. ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו: (לא) ויאמן. אחר ששמעו כי פקד יי' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים. מגזרת [ב]עינוי: ויקדו. מבעלי הכפל. כמו [ג]קדקד. על משקל ויתמו [ד]ימי בכי אבל משה. ידמו כאבן. והאומרים כי הם מבעלי [ה]הנו"ן. מי יתן וידמו כאבן. כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל. והלא יראו כי [ו]ידו על משקל בנו לכם בתים. והם [ז]שרשים כי כל מה שיוכל שלא ירבה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון: (א) ואחר. אחר שעשה אהרן את האותות בלא שניהם אל פרעה. ואמרו לו שניהם. כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם [א]פיהו: ויאמרו כה אמר יי'. וזה הטעם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל. והטעם עם ישראל [ב]ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר. לזוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים [ג]חגים ינקופו: (ב) ויאמר מי יי' אשר אשמע בקולו. שואל הוא מי יי' שהוא האלהים. ומתשובת משה [ד]שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה: (ג) ויאמרו. זה השם הוא אלהי עברים שהיו יודעים [ה]והוא אברהם הנקרא עברי. ויצחק בנו. ויעקב ובניו. כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד [ו]עברי: ויאמרו. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר [ז]הגלבוע. והוא כטעם פגיעה. והנה פירש לו לאות הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב: מלת פן יפגענו. כוללת אנשנו ישראלים. גם אתה פרעה עמך וכל המצריים. וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים. כמו שכתוב ישלח בהם ערוב [ח]ויאכלם. אז אמר לכו זבחו לאלהיכם [ט]בארץ. ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו. וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר. והם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר [י]הזה. ועוד ויבן משה מזבח [כ]תחת ההר. גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא. כי כתוב ויחנו [ל]ברפידים. והם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. ובא ההרגה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם. וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר. על כן אמרו כולנו [מ]מתים. וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאלום: (ד) ויאמר. מלת תפריעו כמו שבות. וכמוהו באין חזון יפרע [נ]עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן. כי הם כנגד כל ישראל. כי אין סבלותיכם כמו [ס]עסקיכם. והעד והשבתם אותם [*ס]מסבלותם: (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נמוש אם יבא דבר או חרב עליכם [ע]כי רבים הם הפועלים. ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים. ושוטרי העם הם מישראל: תאסיפון

פירוש על אבן עזרא

נמשה כל הענין. [ב]ושרשו ענה. [ג]כי שרשו קדד. וכן קדקד. ור"ל הדגש קו"ף הוא מורה על חסרון אות. [ד](דברים ל"ד ח') שרשו תמם. ידמו כאבן (להלן ט"ו ט"ז) שרשו דמם. [ה]ר"ל מספרי פ"א נו"ן ויהיה שרשו נקד ומורה הדגש על חסרון נו"ן. [ו](בראשית מ"ב ב') ע"מ בנו לכם בתים (יחזקאל כ"ח ה'). [ז]ר"ל מיוחדים. כי רדו שרשו ירד. בנו שרשו בנה. [א](לעיל י"ב). [ב]עם ישראל. הענין בפסח. כי הכנוי הי' שייך על ב"י כי הם הם הא"ח ועל מדרגת יעקב אינו שייך רק שם אלהים. [ג](תהלים ק"ח כ"ז) חגים וכו' (ישעיה כ"ט א'). [ד]שהשיב אלהי העברים נלמוד כי ידע פרעה שיש אלהים מושעים בארץ. ולפי שאמר לו משה כה אמר ה' אלהי ישראל. שאל מי ה' בא"ח האלהים. [ה]ככתוב ויגד לאברהם העברי (בראשית י"ד י"ג) שהרי אשת פוטיפר אמרה הביא לנו איש עברי. בא אלי העבד העברי (שם ל"ט י"ז). ושר המשקים אמר ושם אתנו נער עברי (שם מ"א י"ב). ומכש"כ ע"י יצחק. וע"י יעקב ובניו אשר נתפרסם ביוסף. [ו](להלן כ"א ב'). [ז](ש"ב א' ו'). [ח](תהלים ע"ח מ"ה). [ט](להלן ח' כ"א). [י](לעיל ג' י"ב). [כ](להלן כ"ד ד'). [ל](שם י"ז א'). עומד לפניך וכו' (שם שם ו'). ולא הבינו דבור מ"כ פן יפגענו אינו רק על ב"י כי גם המצריים הם בכלל. [מ](שם י"ב ל"ג). [נ](משלי כ"ט י"ח). [ס]זה הוא פי' בע"מ מכ"ב. ור"א מביא ראיה ומפ' שמאחריו אשר הוא מלאכה ממש. דאם ל"כ למה אומר למה משה ואהרן היה ל"ל למה תפריעו וכו'. [*ס](פסוק ה'). [ע]ור"ל ככתוב (לעיל פסוק ג') פן יפגענו בדבר. וכפי פשוטו יהיה הנוק לפרעה שיחסר לו כ"כ עבדים. ע"כ אמר הכעה שאינו חושש לזה כי רבים הם. כי

ספורנו

ויאמר הלא כי תשחך ה' על נסלתו לנגיד: (ב) לא ידעתי את ה'. לא ידעתי שום נמצא מהוה אחר אפיסות מוחלט: וגם את ישראל לא אשלח. וגם שיאמת מציאות זה כנמצא לא בשביל זה אשלח את ישראל: (ג) אלהי העברים. על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים המחזיקים בדעות עבר. ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא אשלח הנה מה טוב שתשמע בקולו: פן יפגענו בדבר. אותנו ואותך: (ה) הן רבים עתה עם הארץ

פירוש רשב"ם

יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ב) מי ה' אשר אשמע בקולו. לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעובדו מה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו'. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה וזהו אלהי בני עבר הנהר והן עמו. וצריכין לעובדו פן יפגענו וגו': (ד) תפריעו. תבטלו או תנתקו ותפרידו כמו ופרע את ראש האשה: לסבלותיכם. למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו אחרים ממלאכה שלי: (ו) הנוגשים. ממונים על השטרים כמו שפטים ושוטרים ממונים לצוות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשות מה שהשופטים

ז לא תאספון לתת תבן לעם ללבן
הלבנים כתמול שלשם הם ילכו
וקששו להם תבן: ח ואת־מתכנת
הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם
תשימו עליהם לא תגרעו ממנו כי־
נרפים הם על־כן הם צעקים לאמר
נלכה נזבחה לאלהינו: ט תכבד
העבדה על־האנשים ויעשו־בה ואל־
ישעו בדברי־שקר: י ויצאו נגשי
העם ושטריו ויאמרו אל־העם לאמר
כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן:
יא אתם לכו קחו לכם תבן מאשר
תמצאו כי אין נגרע מעבדתכם דבר:
יב ויפץ העם בכל־ארץ מצרים לקשש
קש לתבן: יג והנגשים אצים לאמר
כלו מעשיכם דבר־יום ביומו כאשר
בהיות התבן: יד ויכו שטרי בני ישראל
אשר־שמו עלהם נגשי פרעה לאמר
מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול
שלשם גם־תמול גם־היום: טו ויבאו
שטרי בני ישראל ויצעקו אל־פרעה
לאמר למה תעשה כה לעבדיך:
טז תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים
לנו

אונקלוס

ביומא ההוא ית שלטונין דעמא וית סרכוהי למימר: ז לא תוספון למתן תבנא לעמא למרמי לבנין כמתמלי ומדקמוהי אנון יהכון ויגבבון להון תבנא: ח וית סכום לבניא די אנון עבדין מתמלי ומדקמוהי תמנון עליהון לא תמנעון מנה ארי בטלנין אנון על כן אנון צוחין למימר נזיל נדבח קדם אלהנא: ט תתקף פלחנא על גבריא ויתעסקון בה ולא יתעסקון בפתגמין בטלין: י ונפקו שלטוני עמא וסרכוהי ואמרו לעמא למימר כדנן אמר פרעה לית אנא יהב לכון תבנא: יא אתון אזילו סיבו לכון תבנא מאתר דתשכחון ארי לא יתמנע מפלחנכון מדעם: יב ואתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתבנא: יג ושלטוניא דחקין למימר אשלימו עובדיכון פתגם יום ביומה כמא דהויתון עבדין כד אתיהב לכון תבנא: יד ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון שלטוני פרעה למימר מא דין לא אשלמתון גזרתכון למרמי (לבנין) כמאתמלי ומדקמוהי אף תמלי אף יומא דין: טו ואתו סרכי בני ישראל וצוחו (קדם) לפרעה למימר למא תעבד כדין לעבדיך: טז תבנא לא מתיהב לעבדיך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדיך
לקן

מסרה ז תאספון, [כ"כ ס' אסר המי"ו ומ"ו וכו"ן בסוף תיבותא]. ללבן, [מ"ו]. הלבנים, ג'. כתמול, ז' מ' [כ"ל ו"מ וח' חסר]. שלשם, [מ"ו]. וקששו, ל' [מ"ו והשי"ן בשו"א לבד]. ח מתכנת, ל'. הלבנים, ג'. עשים, [מ"ו ומ"י] וכו"ל דכוו'. תמול שלשם, ד' בלי'. תמול, [מ"ו]. שלשם, [מ"ו]. תשימו, [מ"י]. עליהם, [מ"י]. נרפים, ג' בפרש'. צעקים, ב' וח' קול דמי [ומ"י]. ט תכבד, ל'. על האנשים, ה'. ויעשו, ג' רפי' [שו"א בראש המלה קרוי רפה]. ישעו, ב' [בתרין לישנא]. י נגשי, [מ"ו ושי"ן שמאלית]. ושטריו, [מ"ו ומ"י]. נתן, [כו"ל מ"ו בלוו']. יא נגרע, ל' קמ"ץ. [זולת דין כי הוא בינוני נפעל]. מעבדתכם, [מ"ו]. יב ויפץ, ג'. לקשש, [מ"ו]. לתבן, ב' מה לתבן. יג והנגשים, [מ"ו ומ"י והשין שמאלי']. כלו, ל' וחד כלו שאלת בן דוד. בהיות, [מ"ו]. יד ויכו, ל'. שטרי, [מ"ו]. עלהם, י"ג ס'. נגשי, [מ"ו שין שמאלי']. כליתם, ל'. חקכם, ל'. ללבן, ב' ובענין [מ"ו]. כתמול, ד' [מ"ו]. שלשם, [מ"ו]. גם תמול, ב' [מ"ו]. גם היום, ב' [מ"ו]. טו ויבאו, [כו"ל מ"ו]. שטרי, [מ"ו]. ויצעקו, ז'. למה תעשה, י"ד בטעמא [בדרגא ומרכא כפולה]. כה, [הכ"ף רפה]. טז נתן, ד' [המי"ו בקמ"ץ כי הוא בינוני נפעל]. אמרים, [כו"ל מ"ו ומ"י].

רש"י

לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אסטו"בלא היו גובלין אותו עם הטיט לבנים. פיו"לש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותכן לבנים (שמואל א ב) ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן. כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רפל"ים בלע"ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר ישעו לשון וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. (ישעיה יז) ישעה האדם על עושהו (שם לא) ולא שעו על קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנ' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טו) ולבנים אמרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים
מנין

ספורנו

הארץ. כי המשכילים לא ישנו אל דבריהם: (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. והנה אנחנו המוכים ואנשי החטאת המכים כלנו עמך ולאו'

ביומא ההוא ית שולטניא דעמא וית סרכוי למימר: (ז) לא תוספון למיתן תיבנא לעמא למירמי לבניא הי כמאיתמלי והי כמלקדמוי הינון יזלון ויגבבון להון תיבנא: (ח) וית סכום לבניא דהינון עבדין מאיתמלי ומדקדמוי תמנון עליהון לא תמנעון מניה ארום בטלנין הינון בגין כן הינון צווחין למימר ניזיל נדבח ניכסת חגא קדם אלהנא: (ט) תתקף פולחנא עילוי גובריא ויתעסקון בה ולא יתרחצון על מילי שקרא: (י) ונפקו שולטני עמא וסרכוי ואמרו לעמא כדנא אמר פרעה לית אנא יהיב לכון תיבנא: (יא) אתון אזילו סבו לכון תיבנא מן אתר דתשכחון ארום לא מתמנע מפולחנכון מדעם: (יב) ואיתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתיבנא: (יג) ושולטניא דחקין למימר אשלימו עבידתכון פתגם יום ביומיה היכמא דהויתון עבדין כד הוה יהיב לכון תיבנא: (יד) ולקו סרכי בני ישראל דמנו עליהון שולטני פרעה למימר למא דין לא אשלמתון גזירתכון למרמי לבנין הי כמאיתמלי והי כמדקדמוי אוף איתמלי אוף יומא דין: (טו) ואתו סרכי בני ישראל וצווחו קדם פרעה למימר למה תעביד כדין לעבדך: (טז) תבנא לא מתיהב לעבדך

בעל הטורים

[פסול ב' י"ס] למה לו עשר מכות יסיו בו שנה שלמה: (ז) הלבנים. ג' במסרה ללבן הלבנים. מסכום הלבנים. ומקטרים על הלבנים [ישעי' ס"ה] פי' אותו שילא מעל הלבנים דהיינו. מיכה היה מקטיל לע"ז כדאי' במדרש שילא תיכה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשם. ב' במסרה אשר הם עושים תמול שלשם ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם. בזם באה אל. עם אשר לא ידעת. תמול שלשם וקרבוה לכך ילא מענה גואל שיגאלם וישראל באו אל מלרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם הפלים בריהם ליאור לכך ילא מהם משה שהכה אותם בעשרה מכות ולקח ממונם והעביעם: לעקים ב' במסו' הכא ואידך בס' ברלשית. שאמר להם פרעה מה מספר לכם אמר' הלבנים שקבעו עליכם בבנין ההו לועקים אלי מן האדמה: (ט) תכבד. ב' במסו' תכבד העבדה. כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד ביום שהכביד עליהם ובלילה: ישעו (כס) ב' במסו' הכא ואידך [שמות ל"ס] בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות המשכן ולהקריב קרבן: ישעו ב' במס' ואל ישעו בדברי שקר ישעו ואין מושיע [ש"ב כ"ב] אותם שאין מכוונים בתפלתם וישעו בדברי שקר שאינם מכוונין בלבם מה שהם מוליאין מפיה' עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם במה שמוליאין מפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני [ישעי' נ"ח] וזהו שאמר דוד האזינ' תפלתי בלא שפתי מרמה שאמי שאזין תפלתי כשהוא בלא שפתי מרמה להכחים הלב ולומר דבר שאינו מכוין בלבו: (יב) ויפץ (ג) ג' במסו' ויפץ העם (ויפץ ה' אותם) ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש"א י"ג) אבר שאלו ללבן לבנים ואותי הפלגה נפולו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבני' וכמו שבאותה נפילה נתבלבלו כולם ומלכותם כך הנפילה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סבה רשסובה לביטול מלכות שאול: (יד) גם תמול גם היום ב' הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום (ש"א כ') מלמד כשלא כלו חוקם ללבון הלבנים נסבאו כדי שלא יוכו כדרך שנסבא דוד: (טז) נתן. ד' במס' הכא ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג) בתוך ערלים נתן (יחזקאל ל"ב) [אך שם כתיב בתוך חללים. גם מה שקיים אל יורדי בור אינו לשון הכתוב. גם מ"ש ועוד א' בההוא פרשה אינו שם בכתוב ובמסורה נמסר ביד מלך ישראל נתן (ד"ה ב' כ"ח ה')]. ועוד א' בהאי פרשה. פרעה שלא נתן תבן טבע בים ולא עוד אלא שירד לגיהנם וכתיב בתוך ערלים נתן אל יורדי בור כדכתיב אותה פרעה וכל המונו אבל לשמו נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב [ישעי' נ"ח] הלא פרוס לרעב לחמיך וכו' וכתיב בתרי' והיית כגן רוה וכמוצא מים

יונתן

לא מצאתי בספרי המלאכים וכדלישא במדרש שבאותו שעה הוליא דיפתרא של אלהות ואמר שאלוה זה לא מצא וכו': (טז) ומיועתהון וכו' שכרסו כקערת רש"י ע"ש היטב: סקפא ושלקא פי' בחזקה עולה מעלה וק"ל:

אבן עזרא

(ז) לא תאסיפון. כתוב באל"ף והמנהג להיותו בוי"ו והטיהם מתחלפין ביו"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון. מגזרת לבנה. ובנין הלבנים שזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר: ודע כי יש שמות לא ישתנו מטעמם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן. כמו ספר. ובבעלי פתח קטן כמו לדק. והנה כן תבן וטעמם לא נודע רק ככה נמלאו: וקששו. ונגזרת קש מבעלי הכפל: (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע: (ט) תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו. והגאון שפר כאשרונו ממלת את פחדך. ולא תאבה ולא תשמע אל דברי המולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמלא תתה לי ערף. הסב כמו שתה עונותינו לנגדך. והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת נתתה לנכה. והת"ו של עיקר מובלעת בדגש. אף על פי שהתי"ו בלוי לכדגש. כתי"ו והשנתי היה רעה. אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלעת כהתבלעת הנו"ן בתי"ו ואמתו. כי היה ראוי להיות אמנתו. ובת בנת. ואחת חנת. והסרה נו"ן הראשון ממלת תתה לי כאשרון יו"ד והיום כד אחד. והשרו נו"ן נע בהכרים ויעשהו. ולפי דעתי כי ישעו כמו יכפו כאשר אמר ככסים, וכמו השע ממני. שעו ממני. ועיניו השע. כי כאשר תרפינה העינים תכסינה, וכמוהו ולא תשענה עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. מאדמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהלריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן. כמו והחמר היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא. כמלת שב וכמלת תם שימלא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו' עליהם. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם. פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם וגם היום שבא משה ואהרן אל פרעה. וכן כתוב וילו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה ומנהג לעשות כן. ומלת ומטאת פועל עבר והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט. כי היא כמו ומטאה. וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת מטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף על כן החליפו ה"ה בתי"ו. ואין לורך לשום דגש בט'. וכמוהו וקראת אתכם הרעה. והטעם במקום הזה לשון נקבה. כמו הטעם אשר בקרבה יושבת לבטח. מדוע שובבה העם הזה. והטעם כי החטא יהיה עליך. וכן דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו. וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים. והוידינו ילעגו למו וינירו את הכבודים: (יז) ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מחאמץ בחוזק

פירוש על אבן עזרא

כי שרש במלה וסף. (בראשית י"א ג'). צר"ל לירי. קסגול. כי שרשו קשש. לדעת הגאון שרשו שען כמו וישען באלהיו (ישעיה נ' יו"ד) ענין בטחון. וכן מיב"ע ולא יתרחצון. (דברים ב' כ"ה) ששרשו נתן. (ש"ב כ"ב מ"ב). (תהלים ל' ח'). ר"ל מן אתה. והתי"ו הראשון הי"ו אית"ן. ר"ל משורש נתן. והתי"ו השני. ר"ל אף שאל"ם כאוי להדגש. והתי"ו והשבתי היה רעה (ויקרא כ"ו ו'). כדין אחר תנועה קטנה. כהתבלעה נו"ן בתי"ו ואמיתו. ששרשו אמן הראוי ואמונתו. וכם תחת בנת וכן תת תחת תנת. (שופטים י"ט י"א) ששרשו ירד. (תהלים קמ"ד ד') ששרשו נגע. (שם ל"ט י"ד) *(ישעיה כ"ב ד'). *(שם ו' יו"ד). **(שם ל"ג ג'). ר"ל היה ר"ל ויגאו אל העם כי כלו לעבר הלוי אליהם. ר"ל אם לכו הוא מרחוק. קחו לכם הוא מקרוב. מאשר שמלאו מורה על שניהם. ר"ל בינוני פעול כדון כשם תואר והוא קמץ. ובפסק הוא עבר מבנין נפעל. כי השרש הוא נפץ. כמו נפוצים (מ"א כ"ב י"ז) והיו"ד הוא המפעיל כמו ויפולו (במדבר י' ל"ה). (בראשית י"א ג') טעמו תחת חמר. כמו ויפלו (שם י"ט ע"ו). משורש שוב. ובמלת משש משורש מוש. שהם בקל עומדים ובענינים יוצאים. ר"ל אשר השוטרים מב"י ידברו עם ב"י אשר יכלו עליהם. (ישעיה ס"ו כ"ג). וטעמו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים על בני ישראל. (בראשית מ"ג ח'). ר"ל שלא כלו חוקם ללבון ב' ימים. כמו ביום ג' שלפני זה. (פסוק ו'). שבלא וי"ו ההפוך. כמו וחטאה בדגש העי"ת והאל"ף נע. ובעבור שרלו להעלים האל"ף כמו במלת חטא שהאל"ף בלתי מורגש במבטא. ולא יתכן לבוא ב' שויים אה"וי ואל"ף רק בהיום הוא הב' אל"ף. לכן החליפו הה"א בתי"ו וכו'. (דברים ל"א כ"ט). (שופטים י"ח י"ז). שובבה וכו' (ירמיה ח' ה'). (מ"א א' כ"א) כי דוד היה מופא אם לא קיים שבועתו. (תהלים פ' ז') מפני כבוד השם אמר למו תחת לו. (שם ק"ו כ') תחת מלת כבודו. הדקדוק היה ל"ל ויען פרעה כי הוא מסובה על דבריהם, ע"כ מפרש כאלו האמירה הוא דבר אחר ולא נכתב בלבו מגודל לבבו. *והפסוק וילאו (י"ע) דבוק עם פסוק (כ') וכאשר כאו א"ע בלרה כאשר גזר פרעה לא תגרעו וכו' הוכרחו להתרעם על משה ואהרן

פירוש רשב״ם

שהשוטרים מצוים: (ז) לתת תבן. תבן היו מערבים בחומר ועושין ממנו לבנים: (ח) מתכנת. חשבון. כי נרפים הם. ויכולים לעשות יותר: (ט) ישעו. איטנד אנ"ט בלע"ז. כמו וישע אל הבל. ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה ז'): (יא) כי אין נגרע קמץ גרוע. לשון פועל. ואילו היה פתח היה לשעבר. וכן נשגב קמץ. אבל נשגב פתח לשעבר ואילו היה לשעבר הי' לו לכתוב כי לא נגרע: (יג) אצים. דוחקים וממהרים כמו ויאיצו המלאכים: (טז) תבן אין נתן. קמץ. אין נתון לנו. אבל נתן פתח לשעבר. נתן הסכל (קהלת י'): וחטאת עמך. אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו.

לָנוּ עֹשִׂים וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים
עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־
יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ
שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר
לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃
כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים
לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃
כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם
וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ
בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב
בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה
לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז
בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע
לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה
אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃

לנא וחטן עליהון עמך: יז ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם יי: יח וכען אזילו פלחו ותבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: יט וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומה: כ וערעו ית משה וית אהרן קימין לקדמותהון במפקהון מקדם פרעה: כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא: כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: כג ומעדן עלית לות פרעה למללא בשמך אבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזיבתא ית עמך: א ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכנון מארעה:

ס ס ס

ומליל

מסרה ומעטה, ל' ורפי [ר"ל שהמ"ם בקמץ והעי"ן רפי]. יז נרפים, ג'. נזבחה, ב' [בפר' חד לאלהים וחד לה']. יח ותכן, ב' ומב' ליש' [ס"ו]. לבנים, ג'. יט אותם, [ח"ו]. ברע, ב' קמץ. מלבניכם, [מ"י]. כ נלבים, [כו"ל מ"י]. מאת פרעה, ב' כי חק. כא ירא, ה'. ה' עליכם, ו' בלים' [על מוסב על לשון ראיה, ומ"י]. וישפט, ל' מ' [ל"ל ומ']. הבאשתם, ל'. ריחנו, ל' וכ"כ [ר"ל מ"ק וס"ס]. ובעיני י'. לתת, [הפי"ו בסג"ל]. להרגנו, ל'. כב אדני, קל"ד. למה, [המ"ס רפי]. הרעתה, לית כתי' ה' בסוף [ח"ו מ"ה]. למה זה, [המ"ם דגש והז' דגש כדין] ח"מ. שלחתני, הסי"ן בשו"א כי הוא מהקל ושלחות המוזכם. כג הרע, ד' פתח וא' והרע והלל' ב'. ו א עתה תראה, ב'. יגרשם, ל'.

ת"א נצבים נדרים סד. למה הרעתה סנהדרין מד. ומאז סנהדרין קיא. והצל לא סנהדרין שם. עתה תראה סנהדרין שם. עקידה שער מג.

קכ"ד. ויקח סימן. מע"די סימן. הפטרת ואלה שמות דברי ירמיהו ביכמי' סימן א' כמנהג ספרדים. הבאים ישרש יעקב ביסעי' סימן כ"ז כמנהג אשכנזים.

ס ס ס

וידבר

רש"י

מכין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני (ש"ר): (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

חסלת פרשת שמות

וידבר

רמב"ן

עמהם בעבור כל ישראל: (כב) אדני למה הרעתה. נכתב בא"לף דל"ת כי בשם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא ירע לעם. ולמעלה הזכירו שני פעמים באל"ף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף. ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המיוחד לו ומדבר אליו: למה הרעותה אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יתרעם ויאמר ר"ל כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויחל האלהים לגאלם. והנה פרעה הכביד והרע. וזה טעם למה הרעות' כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי ואמר להצילו ואיננו נכון בעיני. בעבור שאמר והצל לא הצלת ואין הגאולה רק יציאתם מן הגלות: ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במלכותו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות. אבל חשב כי יביאם עליו תכופת זו אחר זו בימים מעטים וכשאמר לא ידעתי את ה' נוה לעשות מיד לפניו את התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא ירע להם בכל יום וה' לא הכה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא: ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי לאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבזים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער

המלך

לעבדך ולבניא אמרין לנא עיבידו והא עבדך לקיין וחובתהון דעמך תקפא ותלקא: (יז) ואמר בטלנין אתון בטלנין בגין כן אתון אמרין נזיל נדבח נכסת חגא קדם אלהנא: (יח) וכדון איזילו פלחו ותיבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: (יט) וחמון סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון דפתגם יום ביומיה: (כ) וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במפקהון מן קדם פרעה: (כא) ואמרו להון יתגלי קדם יי עולבננא ולחוד יתפרע מנכון דאסרחתון ית ריחנא קדם פרעה וקדם עבדוי דגרמתון למיתן סייפא בידיהון למקטלנא: (כב) ותב משה לקדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: (כג) ומן שעתא דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: (א) ואמר יי למשה כדון תחמי מה אעביד לפרעה ארום בידא תקיפתא יפטורינון ובידא תקיפתא יתריכינון מן ארעיה:

ס ס ס

וידבר

בעל הטורים

מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים. ג' ותוכן לבנים תתנו. נלבנה לבנים. לבנים נפלו (ישעי' ט) וזהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן בדור הפלגה המגדל אמרו שליש נשרף ושליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים: (כב) הרעותה ג' הכא ואידך למה הרעות לעבדך (במדבר י"א) כמו כן במשה ובשניהם הגג וכן עשה הרעה שניה גבי משה (הרעות) (נ"ל הרעותה) בזה הלשון הכא שאמר לו עשה הרעה ורמז לו שלא יכנס לארץ וכן לקמן אמר לו עתה תראה היינו דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ. ואידך הרעות גבי אליהו (מ"א י"ז) הרעות להמית את בנה דכמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו והצילו משה בתפלתו כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: (כג) והצל ב' במס' הכא ואידך גבי דוד והצל תציל (ש"א ל')

דליסקא

רמב"ן

המלך עד שהשמיע לפקחם לפני המלך והוא שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמר ויצאו נוגשי העם ושטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ואותם ששה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה. וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהן וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה ברבי אומר לקילין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל י"י אמר למה הרעותה לעם לאמר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעות' להם ולא הצלת אותם ואם ככה את עושה להם יקומו ברעה אשר תמצאם. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

וידבר

אבן עזרא

בחוזק לנו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה *[ה]לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם: ומלת אותם כמו נפשם ועצמם. וכמוהו וירעו הרועים [ו]אותם. ויקבור [ז]אותו בגיא. ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא [ח]אותו אל פתח אהל מועד. ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. תחסר מלת והם היו נצבים. וכמוהו ופרעה חולם [ט]היה חולם. והנה היה עומד על היאר. ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא י"י. שמשכו שהוא עליכם. ודע כי השרש הרגשות [י]ומתחברות במקום אחד למעלה מהמוח. על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק [כ]האור: ורבי מרינוס אמ' שבנו נמאסים ונבאשים *[כ]בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו, ואני ידעתי כי לא יתן [ל]אתכם מלך מצרים להלוך. עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה ששב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם. והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני [מ]עמי. וארד להצילו *מיד מצרים. ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיאל פרעה להקל מעליהם ותחשב להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו [נ]מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירויח להם מעט [ס]כאשר אפרש עוד:

וידבר

פירוש על אבן עזרא

ואהרן ואין אדם נתפש על צערו. [ז](דברים ל"ד ו'). [ח](במדבר ו' י"ג). ורי"י ב"ב מביא ראיה מהפסוק יביא אותו והוא כמו נגשו. ור"א סובר זה כי אין משם ראיה וכו'. [י](יחזקאל ל"ד ח'). [ט](בראשית מ"א א') חסר מלת היה. וכן והנה עומד על היאור (שם) חסר ג"כ היה. [י]ר"ל החושים שהם. הראות. השמע. הריח. הטעם. המשוש. ושרשם אחד למעלה במוח. ומשם יתפרדו והיו לחמשה ראשים. לכן ישתמשו כח אחד בפעולת חבירו כמנהג הלשון. וע"כ מכנה הראיה ג"כ אל הלב כי שם מקור חיי הנפש. ועולה הכח מהנפש אל המוח. ומשם משפעת אל הכחות ולכן שייך הראיה ג"כ אל הקב"ה כי הוא המקור מכל הכוחות ע"כ שייך לאמור ירא ה' כלשון בני אדם. [כ](קהלת י"א ז'). *[כ]ר"ל לפי' ר"מ כי בלאו הכי היה ריחנו מאוס בעיני פרעה. והיום הובאשנו יותר. ונכון מלת את ריחנו. ור"ל עם הריח המאוס בעיניהם הבאשתם יותר. ומכוון מלת הבאשתם ולא אמרו באשתם. [ל](לעיל ג' י"ט). [מ](שם פסוק ח'). *(שם פסוק ז'). [נ](ירמיה ז' כ"ו) מההפעיל. [ס]ור"ל עתה תראה פי' מיד תראה ישועה הקטנה. ואח"כ תראה הישועה הגדולה:

האילך

ספורנו

לך להקפיד על שתי אלה: (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ועצלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. מזה המבאר שאתם נרפים שאין לשום שתאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: (א) עתה תראה. עתה שראית בפשע פרעה המתאמץ להזיק בישראל בשבט עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעוצר רעה ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שספק עתה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלה אפילו אחד מהם:

ולכא

פירוש רשב"ם

אנו מוכים. והרי חטאת עושים עמך. אבל אילו היה חטאת פתח היה. פתרונו חטאת של עמך: (כב) וישב משה. אל המקום שהיה מדבר עמו שם: למה הרעתה. בשביל שהוא סמיך (להי') (נ"א לעי"ן) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר כי נתחייבו בשביל רוב חטאתם ואין ראוי ליגאל. א"כ למה זה שלחתני אם אינן ראוין לגאולה ולהושע: (א) כי ביד חזקה ישלחם. בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם
אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי
יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ
כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃
ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם

ואזכר

אונקלוס

ב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ׃ ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וּשְׁמִי יְיָ לָא הוֹדַעִית לְהוֹן׃
ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִּכְנַעַן
יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן דְּאִתּוֹתַבוּ בַהּ׃ ה וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ
יָת קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא
יָת

מסרה ב וידבר, ג'. ג וארא, ל'. ואל יעקב, ל'. באל שדי, ל'. ושמי ה', ל'. נודעתי, [מ"ו]. ד וגם, י"ג ר"פ. הקמתי, ג' מלעיל [ס"ו]. מגוריהם, ב' ח' [ע"פ מ"ס ע"ס ול"ל ג' ב' מד"מ ודין ס"ו ומ"י]. גרו, [הג' דגושה מ"ס]. ה וגם אני, ב' יען כך לבנך דד"ה: מעבדים, ל' וחי"ק. אתם, [ס"ו]:

ת"א וארא אל אברהם עקידה שער יח עקרים מג. פי"ו. וגם הקמתי סנהדרין לג.

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנגליתי להם באל שדי הקמתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהבטחתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבדים אתם:

רמב"ן

(ב) וידבר אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעותה לעם הזה. ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתי' הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי. ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי להם שלא הודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתי' כל אלו דברי הרב. ויראה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו. ועם כל זה לא תקן הלשון הפי' כראוי לומר לא הודעתי להם או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והחכם ר"א פי' כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם מנהג העולם. ברעב פדה אותם ממות. ובמלחמה מידי חרב, ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה. והם ככל היעודי' שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו במעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה מאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתי' וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהי' הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל וצדקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע: והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם. או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם. אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך. ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים. כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודעו להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת. או אל"ף דל"ת לבדו. והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה ונהג עמהם בה. ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם (ישעי' ס"ג) מוליך לימין משה זרוע תפארתו, וכתיב (שם) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה. של' אנכי ה' אלהיך והוא של' (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ונראה נפלאות מתורתו: (ד) וטעם וגם הקמתי את בריתי אתם. וגם אני שמעתי. כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכר את בריתי אשר הקימותי להם ועמדי והמשכיל יבין. וגם שדרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם שמי ה' כמה שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כמה ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה איננו מתישב אחר המקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואתם. ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו זה, היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם. אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים.

וגם

ספורנו

(ב) אני ה'. מקיים המציאו' לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין למציאות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאמרו ואתה מחיה את כלם ומזה יתחייב שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצוני: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין ויבא אליו ה': באל שדי. המורה שהמצאתי

את

ירושלמי

(ב) וידבר ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי הוא דאתגליתי עלך בגו סניא ואמרית לך אנא יי: (ג) וארא ואתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי ברם באפי שכינתי לא אתידעת להון: (ג) וארא ואתגלי במימריה דיי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא שמיא

יונתן בן עוזיאל

ושום מימרא דיי לא אודעית להון: (ד) ולחוד אקימית ית קיימי עמהון למתן להום ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאיתותבו בה: (ה) ולחוד על קדמי ית אניק בני ישראל דמצראי

בעל הטורים

להוציאם לא נאמר כפרשיות נכי ויאמר: וארא. לעיל מיניה כתיב ינרשם מארצו וסמיך ליה (ב) וידבר אלהים מלמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך: (ג) וארא. ד' ארא שבע פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק א' ביעקב. אלהים בגימ' הוא דיין עדכך אהו משפט. וארא בגי' יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי. באל שדי וזה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב. כמאה באל שדי ופירש"י מה שנאמר ביצחק והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בו באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' בשלש שמי שמות נגלתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתי להושיבם בארץ לגעת ובשם אל שדי הבטחתי אותם להפרות ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה (פ"ל פ' וישלח). ב' דיעקב ק' דיצחק מ"ם דאברהם. והוא בק"ם והוא באל"ף ב"ם שדי לכך נראה להם בזה השם. ובר"ת א' דאברהם י' דיצחק וב' דיעקב עולה כ"ם כמנין ספי' הרי השם בר"ה ובמ"ח וזהו מונה שלאך ה' סביב ליראיו: (ד) לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ח"י ס"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"י ס"ך שנים. אשר גרו בה מנין אשר גרו בה עמדו עשרה שבטים בארץ: (ה) נאקת בא"ת ב"ש עתד"ו בגי' האבות לומר לך שעלתה צעקת האבות ותפלתם: גבן

אבן עזרא

(ב) וידבר, הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם. והכל מודים באלהים שהביא הרעה כאשר אמרם עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'. לכן אמור לבני ישראל אני ה'. וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן אמר וארא. אלא שדי קשה בפירוש. והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן. שאתה מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תואר כמו. שוב ושלם. עלי לבי דוי. והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקאהר. ופירושו מנצח ותקיף. והיו"ד תחת אות הכפל. כיו"ד דליו סוקים המסס. ואלף אשר בזאו נהרים. וכמוהו כקול שדי. והיה שדי בצריך ויפה פירש: ואלה נודעתי מבנין נפעל. ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם. ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי' שבועה. כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך. וכוי"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש. והנה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמהם גם כן אותיות. כמ"ש מאל אביך ויעזרך ואת שדי. שהוא ועם שדי. והנה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי' לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם. רק פעם באל שדי. ופעם בשם יי'. וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו. ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש. רק שם שדי הוא תואר. והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים. וביעקב אני יי' אלהי אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה. ולא דבר רבי ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם. רק זה השם הוא נסתר לא ידעו. ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון. כל אחד מהשפלים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי. ועל ידי אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו. והנה אם יש במערכה שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמר חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך. והקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי. שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תשחת. רק שידע הדבק בשמו שמאדם לו טוב שלא יהיה במערכתו. על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע. שהיה נכון לבא עלי. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים. על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני יי'. והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם. כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי'. והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם. או לבניהם שהם כמותם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור ששמו ישראל תשובתם ונאקו

פירוש על אבן עזרא

א(לעיל ד' ל"א). ב(פסוק ו'). וידעתם וכו' (פסוק ז'). ור"ל הלא שם האלהים מפורסם הוא כאשר מנהיג עולמו בדין. ככה תדע אשר הכל הוא בשם הויה. ג(שופטים י' י"ז) ופי' די. וכמ"ש שדי והשי"ן מורה כמו אשר די. ד(תהלים פ"ו ו'). ה(ירמיה ח' י"ח). *ההשכתו שדד. הה(משלי כ"ו ז') מגרש דלל. ו(ישעיה י"ח ב') סרשו בזא. ז(יחזקאל א' כ"ד). *ז(איוב כ"ב כ"ה). וכונ"ם ובשמי ה' נשבעתי. זז(בראשית מ"ט כ"ה) ע"ש בראב"ע ובפי'. ח(שם ל"ה יו"ד). ט(לעיל ג' ט"ו). י(בראשית ע"ו ז'). יי(שם כ"ח ל"ג). כר"ל השם הנכבד. לכלומר שנאמר שם הויה ג"כ לפעמים על שם התואר. מ(לעיל ג' ט"ו). נר"ל מעולם האמצעי. סכמ"ש עושה נפלאות לבדו (תהלים ע"ב י"ח). ער"ל בשם השמים משרתיו עושי רצונו. פר"ל מה שאמר בפ' כי תשא כי כל מה שנגזר על האדם כפי מערכת כוכב מולדו יקראנו. חוץ אם ישמרנו כח עליון מכח הכוכבים. כלומר בדול מהם שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות. צ(בראשית י"ז א'). ק(שם מ"ח ט"ז) ר"ל שהיה ראוי לבוא עלי כפי המערכת וזה הכח העליון שמר אותי. רר"ל כי סוד כל התורה הוא להורות לנו כל המצות והדרכים לדבקה בשם י"ת וכל זה כדי שנהיה נמלטים מהמערכת. ורמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קי"ט קס"ה). ובסוטה (דף כ"א ע"א) א"ר יוסף תורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעדנא דלא עסיק בה מגינא ומצלא. ש(להלן ל"ג כ"ח) שזהו שאחז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרים התורה. ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל. ששכתוב קטנתי מכל החסדים (בראשית ל"ב י"א) ושם פי' כ"א אני קטן מהכיל העונות. והשאלה הב' מדוע לא עשיתה עבור כבודך הגדול. *שואח"כ אינו תלוי הענין במ"כ רק עבור האבות לגמור שליחותם ושליחות ה' להודיע שמו הגדול. תאם הברים והבטחתם לא דוקא להם בעצמם אלא שבזרעך יהיו בניך (תהלים מ"ה י"ז). אפי' אחר שאמר אהבם (להלן פס' ח') איך לא קיים דברו כי לא נכנסו יוצאי מצרים בעצמם לארץ רק בניהם. ע"כ הולכך לפרש להם או לבניהם כי הטעם אחד. **אכפי' (לעיל ג' כ"ג). ואין

ספורנו

את המלאכו' כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. בי"ת באל שדי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המלא' גלא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן אגאלם: (ד) וגם הקמתי את בריתי. והנה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי. והנה ג' לגאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם: ואזכר את בריתי. ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין ויראו בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: (ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הכח אוציאם שאשנה טבע קצתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים

פירוש רשב"ם

(ב) וידבר אלהים אל משה. בארץ מצרים: אני ה'. ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי: (ג) באל שדי. הבטחתי על העתיד ולא קיימתי עדיין ושמי ה' כך צריך לפרש. אני נראיתי להם באל שדי. ועיקר שמי ה' הוא. וזה כפל לשון לא נודעתי להם לא נתגליתי להם בעיקר השם

וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי: ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם
מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה
וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם
לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם
כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם: ח וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־
יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי
יְהוָה: ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר
רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה: פ
י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יא בֹּא
דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם: פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מצרים

אונקלוס

ית קימי: ו בכן אמר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון
מגו דחוק פלחן מצראי ואשיזב יתכון מפלחנהון ואפרוק
יתכון בדרע מרמא ובדינין רברבין: ז ואקריב יתכון
קדמי לעמא ואהוי לכון לאלה ותדעון ארי אנא יי אלהכון
דאפיק יתכון מגו דחוק פלחן מצרים: ח ואעיל יתכון
לארעא די קיימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק
וליעקב ואתן יתה לכון ירתא אנא יי: ט ומליל משה כן
לבני ישראל ולא קבילו מן משה ממעיק רוחא ומפלחנא
דהוה קשיא עליהון: י ומליל יי עם משה למימר: יא עול
מליל לות פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל
מארעיה: יב ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל
לא קבילו מני ואכדין יקבל מני פרעה ואנא יקיר ממלל:
יג ומליל יי עם משה ועם אהרן ופקדנון לות בני ישראל
ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא
דמצרים

מסרה ואזכר, [ס״ו]. בריתי, [ת״י]. ו אמר, י״א פס׳ בטעם מרכא לזרקא [כ״ל שאין לפניו קדמא כו״ל ס״ו]. והוצאתי, [מ״ו]. סבלת, ב׳ חד מ״ו וחד ס״ו. מעבודתם, [ס״ו]. בזרוע, ג׳ מל׳ בתו׳ בלי׳. ובשפטים, ל׳. גדלים, [כו״ל ס״ו ומ״י]. ז כי, [בתורה ולא במקף]. כי אני, י׳ בקרי׳. סבלות, ל׳ ומ״ל [ל״ל מ״ל]. ח נשאתי, י״ט. אתה, [תרין בפסוקא וס״ו]. וליעקב, [בלאכה]. מורשה, ב׳ [ומ״ו]. וידבר משה, ע״ז זוגין מתחלפין. מקצר, ל׳ [וס׳]. ומעבדה, ל׳ וחסר. י לאמר, [כו״ל הלמ״ד דגש במ״א ס״ס]. יא בא, [ס״ו]. וישלח, ל׳. יב הן, ד׳. ואלי, ל׳ וא׳ הן אלי. יג וידבר וכו׳ אהרן, י״ב. ויצום, ד׳. ואל פרעה, ל׳.

ת״א ואזכר את ספר הזוהר פ׳ האזינו. ולקחתי אתכם סנהדרין קיא. המוציא אתכם ברכות לח. והבאתי סנהדרין קיא. ונתתי אתה בבא בתרא קיז קיח.

רש״י

אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה: אמר לבני ישראל אני ה׳. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלת. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר׳ אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה יו) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ למדנו כשהקב״ה נאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע שהוא ה׳ וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (ש״ר סנהדרין קיא) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב״ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמתי וגו׳. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות׳ ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה׳ לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש ידרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה נצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי׳ ק״ו שבתורה. (ב״ר פ׳ צ״ב): (יג) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב״ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש״ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד
בדבריהם

רמב״ן

וגם זה נכון והגון: (ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים. יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ישתעבדו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד. וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי טעם גאולה כענין מכר: וטעם בזרוע נטויה. שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי בה נאמר והייתם לי סגולה: וטעם וידעתם כי אני י״י אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. אמר ר״א כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות. ואין זה מדרך הפרשה. רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותם כל העמים תדעו כי אני י״י העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם. ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם: (ח) אשר נשאתי את ידי.
הרימותיה

יונתן בן עוזיאל

דְמִצְרָאֵי מְשַׁעְבְּדִין יָתְהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי: (ו) בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא הוּא יְיָ וְאַפִּיק יַתְכוֹן מִגוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵישֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִפּוּלְחָנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יַתְכוֹן בְּדְרָע מְרוֹמָם וּבְדִינִין רַבְרְבִין: (ז) וַאֲקָרִיב יַתְכוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְתִידְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַנְפֵּיק יַתְכוֹן מִגוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי: (ח) וְאַעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא דְקַיָימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתָהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ: (ט) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה

ירושלמי

כְּדֵין עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִקְפִּידוּת רוּחָא וּמִפּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה קַשְׁיָא דִי בִידֵיהוֹן:

[(ט) מִקְפִּידוּת:]

(י) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יא) עוֹל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְיִפְטוֹר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (יב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְהֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא קְשֵׁי מַמְלַל: (יג) וּמַלֵּיל

בעל הטורים

(ו) לכן אמר ב' במסו' לכן אמר לבני ישראל לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש נסמכו כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס לכן עולה ק' שילאו בזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמלא מאה שערים ויעקב שהליך שולדותיו מאה שנים ילאו (ר"ל שכשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דוקא ותשכח). והולאתי והללתי ונגלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיו ובלשון כתיב ולקחתי כנגד אדום ועל כן כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגי' (זה שני) [והשני.] בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות (של יין): (ח) מורשה ב' במסרה הכא ואידך משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה כמו שמורישים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקלר סס: וי"ו ועולה כמנין ס"ל לומר שלסוף ס"ל שנה ילאו שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה: (יג) ויצום ד' במקרא ויצום וגו' ואל פרעה. ואחרי כן נגשו [כל] בני ישראל ויצום את כל אשר דבר

פ'

יונתן

מש"כ: (ע) מקפידות רוסא לשון קפדנות מוזכר בדרז"ל ור"ל שכל קפדן אין יכול לעלור

רמב"ן

הריעותים ל' ישבע בכסאי ל' רש"י. ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע. ועל דרך האמת נשאתי את ידי שהרימותי זרוע עוזי אשר אתן להם הארץ. וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא היד הגדולה אל השמים להיות בה לעולם הפיים. ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם: (ט) מקצר רוח ומעבדה קשה. לא בעבור שלא יאמינו בי"י ובנביאו. רק שלא הטו אזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לפיות רגע בצערו מרעתו. שירוח לו אחרי כן. וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם. פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא ינוחו לשמוע דבר ולחשוב בו: (י) וידבר י"י אל משה לאמר. אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל והטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה והכאן לאמר אל פרעה. והכתוב שאמר אמש אמר אלי לאמר. איננו בא על הכון בגירוש הזה. וכן במקומות רבות שיכפול וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. וכן ויאמר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר. ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו. ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. וכיוצא באלו רבים. וכן בסדר הזה וידבר י"י אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאחרים על נכון. והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על ביאור הענין בכל מקום. וידבר י"י אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר. ולכך יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות. ולבן אמר כן ליעקב אמש אמר השם אלי לאמר באמיר' ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע. וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר. שהיו אומרים להם כן בפירוש ולועקים להם בגלוי פנים כי המקור לבאור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר. כמו (ירמי' כ"ג) אומרים אמור למנאצי: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעי' להם: ואיך ישמעני פרעה. ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפסיחותו לא שמעו

אליו

אבן עזרא

ונעקו אלי: (ו) לבן. כמו שאני [א]עומד כן יהיה לדברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי. כאשר תקבלו [ב]את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת הנזכרת [בב]הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי [ג]מצרים גם בניהם ימשכו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל [גג]שמים ידי. וירם *[ג]ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני יי'. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: (י) וידבר לאמר. לנמה. כמו דבר אל בני [ד]ישראל ואמרת אליהם: (יא) בוא. אל ארמון *[ד]המלך: (יב) וידבר הן בני ישראל. שהם עמך: לא שמעו אלי. ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך. ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את [ה]פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו. ואתה אמרת כי אהרן יהיה [ו]מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך:

אלה

פירוש על אבן עזרא

[אא]ואין פי' לכן אשר אני הוא ה' עבור הענין. רק ההלכה היא עבור שמו הגדול. [ב]ואינו לשון עבר רק לשון עתיד. [בב]ר"ל כי דבוק שבתאי ולדק בגלגל המזלות. ואז הוא לקיחת מערכתם לא דבוקם על המהלך השוה. [ג]ר"ל אותן שלא הגיעו למספר ד' בעת שלוח המרגלים נכנסו לא"ק. וגם הבני' ימשכו כאבות. [גג](דברים ל"ב מ'). *[ג](דניאל י"ב ז') [ד](ויקרא ס' צ') ושייך דבור ואמירה על ב"י ככה הדבור ואמירה פה אל משה. *[ד]ר"ל היה ל"ל לך אל פרעה ע"כ מפרש אשר יהיה ההתראה בבית פרעה. [ה]כמ"ש ולכבי היה כם פיך וגו' והוריתי ופי' אבר הדבר (לעיל ד' ע"ו). [ו]ר"ל אהה אמרת כי אהרן יהיה המליץ ביני ובין העם. אך לא אמרת מי יהיה המליץ ביני ובין פרעה. ולפי כך אמר אשר כן וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. כלל הענין כי אהרן יהיה ג"כ

המליץ

ספורנו

מצרים. מיום התחלת המכות יפקוע השעבוד: והצלתי. ביום לאתכם שתלאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וגו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני: וידעתם. הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם: (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל ית' ויחשבה להם לדקה. כענין באברהם. וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם. אבל נתנה לבניהם: מקצר רוח. כי לא באמנה את אל לוקם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבדה קשה. כי לולא העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שהאוי לבטוח: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי אמר שהיה זה מפני שהאו שמאז בא לדבר אל פרעה הרע להם ולא הגיל השלים כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כלונו והגדיל: ואני ערל שפתים. כי אמר שלא נרף אהרן עמו אלא בדבור כאשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום. מנה אותם לשרים כמו (במדבר כ"ז) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. (שמואל א' כ"ה) ולוך לנגיד וזולתם: אל בני ישראל. על בני ישראל.

כמו

פירוש רשב"ם

השם אלא באל שדי אבל אליך גליתי עיקר שמי. אהיה. וזכרי ה'. ובימיך אקיים הבטחתי לתת להם את ארץ כנען. ושמי מחובר למעלה כמו שפירשתי. ואלו היה כתוב לא הודעתי להם אז היה מוסב ושמי ה' לא הודעתי: (ט) ולא שמעו אל משה. עתה אעפ"י שהאמינו מתחלה כדכתיב

ויאמן

מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־
אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין
וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי
וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה:
יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם:
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן
וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה: יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי
וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם:
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה
וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי:
כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב
אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־

אונקלוס

דְמִצְרָיִם: יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוֹלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין וּתְלַת שְׁנִין: יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי לְתוֹלְדָתְהוֹן: כ וּנְסֵיב עַמְרָם יַת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵהּ יַת אַהֲרֹן וְיַת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג וּנְסֵיב אַהֲרֹן יַת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵהּ דְנַחְשׁוֹן לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵהּ

מסרה להוציא, [מל"מ] יד בית, [הבית רפה] . בכר, ז' ח' בלו'. חנוך, [מ"ו] . חצרן, [ח"ו] . משפחת, [ח"ו]. טו משפחת, [ח"ו]. טז שמות, [מ"ו] . לתלדתם, ב' חד"ס. גרשון וקהת, ב' [כ"כ בוי"ו הסיבור]. יז בני, ל' כ"פ. למשפחתם, כל לוי' חסר במ"א. יח עמרם וכו', ה' פסוק דמיין בשמהן ומחלפין בתיבון, ומכרון, [כ"כ בוי"ו החבור ושוויהם]. יט מחלי, [חסי"ם, במוא לבד]. משפחת, [ח"ו]. כ ולוא משה, ב'. כא ונפג, ל' וזכרי, ל'. כב מישאל, מי"ק וכו"ל דכוו', וסתרי, ל' וחד סתרי ומגיני. כג אלישבע, עמינדב, אביהוא, חדה מלה כתיב.

ת"א ויקח עמרם סנהדרין כח. ושני חיי עמרם שבע מגילה יח. ויקח אהרן בפרק קי.

איתמר

רש"י

בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו לוה על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: (בפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אבינו לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטי' קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דדתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב קי"

רמב"ן

אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחילה לא לוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא ישרים. והיה בוש מלדבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי. והקב"ה הסיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר יי' אל משה ויעש האותות לעיני העם. ועתה כאשר נצטווה משה לכן אמור לבני ישראל אני יי'. דבר הוא להם בעצמו כאשר לוהו ולא שמעו אליו. וכאשר חזר ולוה אותו לדבר אל פרעה. אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים, והקב"ה ליכף אהרן עמו ולוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצוה ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין לורך: (יג) ויצום אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתיחסו. וידבר יי' אל משה לאמר אני יי' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. הוא דבר עצמו שאמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו. ויאמר משה לפני יי'. היא אמירה שאמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ושנאה הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא הפשט כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר לוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמור לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר ולוה אותו שיבא אל פרעה וילוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה לוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה והשיב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני ישרים ונתפייס בזה וחזר השם ואמר אליו אני יי' הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך. ואוסף עשיתי שליח אל פרעה. אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תבא לפניו

עם

יי עם משה ועם אהרן ואזהרינון על בני ישראל ושלחינון לות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: (יד) אלין רישי בית אבהתהון בנוי דראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין ייחוסין דראובן: (טו) ובנוי דשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול הוא זמרי דאשאיל נפשיה לזנותא הי כבנענאי אלין ייחוסין דשמעון: (טז) ואלין שמהת בנוי דלוי לייחוסיהון גרשון וקהת ומררי ושני חייוי דלוי מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית משה וית אהרן פריקיא דישראל: (יז) בנוי דגרשון לבני ושמעי לייחוסיהון: (יח) ובנוי דקהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חייוי דקהת חסידא מאה ותלתין ותלת שנין חייא עד דחמא ית פינחס הוא אליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא לגלותא דישראל בסוף יומיא: (יט) ובנוי דמררי מחלי ומושי אלין ייחוסין דלוי לגניסתיהון: (כ) ונסיב עמרם ית יוכבד חביבתיה ליה לאנתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חייוי דעמרם חסידא מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית בני רחביא בר גרשום בר משה: (כא) ובנוי דיצהר קרח ונפג וזכרי: (כב) ובנוי דעזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: (כג) ונסיב אהרן ית אלישבע ברת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאנתו וילידת ליה ית

נדב

בעל הטורים

[פ' משל] ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון גבי יהוידע [מ"ב י"א] כשהוציא בן המלך ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים [מ"ב י"ז] גבי מלך אשור בפרשת המשכיכים שהשכנו בהם האריות. בזכות משה שנעשה שליח להקב"ה לצוות על בני ישראל ושם לוי דהשם איירי בע"ז ההיא דמלך אשור ובענין שפיכות דמים ההיא דיהוידע שצוה להכות את המלך אף כאן צוה ונשם להתרחק מע"ז ומשפיכות דמים:

אסיר

יונתן

לעלור גבורו ונמסר לבעום וזהו קולר רוח וק"ל: (טו) דאשאיל נפשיה לזנותא והכי איתא במסכת מכות פ' א"ה. ה' שמות יש לו כו' שאול על שהשאיל עצמו לעבירה בן כנענית שעשה מעשה כנען: (טז) עד דחמא ית משה וכו' בכאן היתה גדולה שזה מן הנמנע שהרי לוי מת ל"ד שנה לגלות מצרים כי בן מ"ג היה בירידתן למצרים שהרי יוסף ל"ט שנה היה. שבן ל' עמד לפני פרעה וז' שני השובע וב' שני הרעב ולוי נולד קודם יוסף ד' שנים שהרי בסוף ז' שנים נולדו כל השבטים כנודע ומבואר

בראשית והולא מהם ג' בנים מה שנולד לוי שהוא ג' לראובן נמצא שהיה לוי בן מ"ג שהרי היה גדול מיוסף ד' שנה ומת בן קל"ז שהוא ל"ד לגלות מצרים לפי חשבון רד"ו ומשה נולד לזמן ק"ל שנה לגלות מצרים לפי חשבון רד"ו שבן פ' שנים היה בעמדו לפני פרעה בדברו עמו ובסוף שנה יצאו ממצרים נמצא בין מיתת לוי ולידת משה ל"ו שנה והדבר צ"ע לגבי איברא לגבי קהת שראה פנחס שתרגומו בפסוק ובנוי דקהת וזה לכאורה ג"כ מן הנמנע שהרי אהרן נולד לקכ"ז שנה לגלות מצרים וקהת מת לקל"ז ואין מלידת אהרן עד מיתת קהת אלא י' שנה ואיך אפשר שיהיה בתוכו זמן נולד פנחס נכדו של אהרן וזה אפשר ליישב בקצת בדוחק דקהת מיורדי מצרים היה ויכול להיות שהדורות הראשונים היו מולידים לשנים מועטים וכדאיתא במסכת ב"ב פרק יש נוחלין: (כח) הוא אהרן מצית אודניה פי' שהיה נוטה אזניו. ולנוכו להורות

שהיה

רמב"ן

עם אהרן ושם תלוה אתה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמעו דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם: והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה נוח לדבר בערלת שפתיו. וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתה מפי. ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה ואין זה נכון כלל: (יד) אלה ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה. אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא כמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם. כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי הזכיר תולדותיו ושנותיו ותולדות אבות הכהנים ושנותם לכבודם. ועוד

כי

אבן עזרא

(יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה. [י]והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק [ח]להתייחס ראשון. ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. ומשפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. [ט]הוא זרח: (טז) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם [י]גדולים מלוי. כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו שם ילדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי [כ]אם שניהם: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור [ב]כבוד השלוחים: (יט) ובני מררי. שנים *[ג]היו בניו ולא יותר. על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי [ל]מצרים רק אלה בני יעקב. גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהרשיע [מ]עם משה: (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל [נ]ואלצפן בתורה. ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון [ס]בעבור סוד הכהונה.

והזכיר

פירוש על אבן עזרא

ממליץ בינו ובין פרעה ולפיכך השתתפו שניהם בדבור. [ז]ר"ל והראשים. ר"ל כי ראשי האבות המוזכרים הם יורדי מצרים. אבל כל האנשים הנזכרים בזאת הפרשה לא היו יורדי מצרים כי שם נולדו. [ח]עיין מ"ש (בראשית מ"ט ד'). [ט]כי צחר וזרח קרובים בענין לוסר משרש צחורות לצחורות (שופטים ה' י'). [י]בשנים. [כ]ר"ל למה כתיב בני גרשון ולא ובני. [ב]משה ואהרן. *[ג]ואלל בני מררי כתוב ובני כי בהם קיים היחוס. [ל]ע"ס הוא. ור"ל כי לא הולידו בני לוי יורדי מצרים רק אלה (ר"ל) לית ע"ס כי כונת ר"א למה כתיב אלה. ומלת אלה מורה כי הוא פועל הראשונים עין רש"י (תחלת משפטים) ע"כ מתרץ ר"א כי אלה אשר מונה פה לא ילדו זולת הנמנים. [מ]ובעבורו יצר ונפסה. ומשה עלה למעלה יתירה. [נ]ר"ל שחלק כבוד להם כמ"ש ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו' (ויקרא יו"ד י"ד). [ס]ר"ל שנתנה הכהונה לאהרן בעבור שנדבק באחיה כמ"ש

כז"ל

ספורנו

כמו אל הרבים לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא. ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן הממונים עליהם מאתו ית': (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל. ולא היו ומאצאיו אנשים ראוים להקרא בשם זולתי בניו הנז' שהיו מכלל ע' נפש שכבר מתו כמו שנאמר באמר וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכן היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו לשבין ולהורות. וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים. (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. השטוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כך לכהנה ולאלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום: (כג) אלה ראשי אבות הלויים. באופן שאלה משה ואהרן

הנזכר

פירוש רשב"ם

ויאמן העם שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צוואתו ויחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם. ולפי הפשט עד משה ואהרן הוצרך לייחס כאן ועד קרח ובני עוזיאל ופנחס הנזכרים לפנינו בתורה לדעת מי הם הנזכרים לפנינו: (טז) ושני חיי לוי. לפי הפשט שפרשתי בבראשית שכל שנות הדורות הוא מונה עד שני (הייהם) (נ"א חשוביהם) מנח ועד אברהם, ואחר אברהם שנות יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה ואחריו יהושע ושופטים והמלכים וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל. על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם. ועל חברון לא פירש. ואע"ת כי לא היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברוני. ולמה לא פירש כאן בני חברון. לפי שאינן נזכרים בתורה לפנינו שמותם אבל אלו שלשה עמרם ויצהר ועוזיאל הוזכרו בניהם בתורה. עמרם בשביל אהרן ומשה ומרים. בני יצהר בשביל קרח. דכתיב ויקח קרח בן יצהר וגו'. בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן. דכתיב ויקרא משה את אליצפן בן עוזיאל (דוד) אהרן: ובני קרח אסיר ואלקנה.

לפי

אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃
כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ
ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה

ושלח

אונקלוס

לַהּ יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח׃ כה וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסִיב לֵהּ מִבְּנַת פּוּטִיאֵל לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילִידַת לֵהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ כז אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא משֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ׃ ל וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה חֲזֵי מַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתֻרְגְּמָנָךְ׃ ב אַתְּ תְּמַלֵּל יַת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנָּךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּל עִם

לבא

מסרה כד אסיר, כו"ל מלא במ"ס אסר שאלתיאל, וכו"ל דגש במ"ג. הקרחי, [הקו"ף דגש]. כה מבנות, [מ"ו]. פוטיאל, ל' [ומד"מ]. פינחס, [כל סו' מ"ל]. אבות, [כו"ל דאל"ף ס"פ והוא מ"ו]. הלוים, [כו"ל דפוים הלמד]. למשפחתם, [מ"ו]. כו אהרן, ד' דקדים אהרן למשה. הוציאו, [ומד"מ]. לצבאתם, ד' מ' בליש'. כז להוציא, [מד"מ]. משה ואהרן, ב'. כט וידבר, ו' בטעס כ"פ. [כ"ל דרגא סביר]. לאמר, [הלי' דגושה]. דבר, [ס"ז וכו"ל דכוו']. ל הן אני, ד'. ז א נביאך, [מ"י]. ב אתה, ד' כ"פ בלו'. ידבר, [הה"ו רפי].

ת"א ואלעזר בן אהרן לקח סוטה מג בתרא קט. הוא משה ואהרן מגילה יא

רש"י

ק"י ס"ר) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"א. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאתם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י') ובלע"ז קורין לו פרידי"ר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו

ויטעימנו

רמב"ן

כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן באבות העולם: (כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. באשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק וכמו שנעשה בה נס. כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה. שם פוטיאל שם איננו נדרש. מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא. ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם. או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא דבר מנהג האחת. או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה: (כח) ויהי ביום דבר י"י אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר י"י אל משה בארץ מצרים. כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר י"י להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה. ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום. וזה טעם הפסק כל

הפרשה

ספורנו

באשר היו ראשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרטיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו: (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה. כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה. והוא השיב שלא ישמע אליו הנה אשר צוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה. כאשר הזכיר. באר שלא היה המכוון בזה שום אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה

ואהרן

נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר: (כד) וּבְנוֹי דְקֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וְאֲבִיאָסָף אִלֵּין יִחוּסֵיהּ דְקֹרַח: (כה) וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסִיב לֵיהּ מִבְּרַתּוֹי דְיִתְרוֹ הוּא פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְיִחוּסֵיהוֹן: (כו) אִיהוּ אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דַּאֲמַר יְיָ לְהוֹן הַנְפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: (כז) הִינוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְהַנְפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה נְבִיָּא וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: (כח) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה אַהֲרֹן מָצֵית אוּדְנֵיהּ וְשָׁמַע מָה דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ: (כט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא הוּא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ: (ל) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא קְשֵׁי מַמְלַל אֲכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמָא אַנְתְּ מִסְתְּפֵי חֲמֵי דִכְבָר שַׁוִּית יָתָךְ דְחִילָא לְפַרְעֹה כְּאִילוּ אֱלָהָא דִילֵיהּ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵא נְבִיָּא דִילָךְ: (ב) אַנְתְּ תְּמַלֵּיל לְאַהֲרֹן
יַת

בעל הטורים

(כד) אסיר ב' אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר (ישעיה מ"ב) וזהו שאמרו על בני קרח מקום נתבצר להם בגיהנם והיו להוציא ממסגר אסיר: (ל) הן אני ד' דסמיכי הכא ואידך הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג) הן אני נשארתי לבדי (ישעיה מ"ט) ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש (שם נ"ו) משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר ינעם בה' שים
בידו

יונתן

שהיה הדבור למשה לבד וכדאיתא במכילתא פ' בא ואתה תדבר מה"ל דבכו אלא כיון שהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזניו לשמוע באימה וכו': (א) תסתפי פירוש מתיירא ורצונו שא"ל הקב"ה למה אתה מתיירא ממנו כי אדרבא כבר שויתי
שהוא

רמב"ן

הפרשה: (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה. ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין. אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך. והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל. אם השם הקשה את לבו מה פשעו. ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן. רק ויחזק לב פרעה. ויכבד פרעה את לבו. הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם. אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו. והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין הכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו'. ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה הטעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי. כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי במעט מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק י"י. כי לב מלך ביד י"י אל כל אשר יחפוץ יטנו:
בלהטיהם

אבן עזרא

והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני [ע]קרח לא מתו. ושמואל הנביא היה מבני [פ]קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ הדק הספרא. פוטיאל היה מבני *[פ]ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם לתישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן. ולולי [צ]נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים. ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם [ק]בא משה: (כז) הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פני' אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם. ולא כן אהרן. והכתוב מעיד לא כן [ר]עבדי משה. ואהרן אמר לו [ש]פעמים בי אדוני. על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן. והנה בנביאים והנה בכתובים. ואין טענה ממלת ואלה תולדות [ת]אהרן ומשה. גם ותלד לו את *[ת]אהרן ואת משה. כי כאשר נולדו הזכירם. והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה [א]דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם. כי כן. ביום דבר יי' אל משה בארץ מצרים. וזה שדבר לו אני יי' דבר אל פרעה. וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי [ב]המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו. אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן. כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר יי'. עתה פי' ענין וידבר יי' אל משה ואל אהרן. וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (א) ויאמר יי'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים. והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו. והאומרים כי נביא. מגזרת *[ב]ניב שפתים. איננו נכון כי שורש ניב [בב]מהשניים לפי דעת חכמי ארפת. ומעלומי הע"ן לפי [ג]דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלש אותיות [ד]והעד נביאים. [ה]ויתנבאו. כי הא"לף שרש. ועוד כי ניב שפתים כמו פרי. כי הוא [ו]מגזרת תנובה. עוד [וו]ינובון בשיבה. והעד הנאמן. וניבו [ז]נבזה אכלו. ועוד מה טעם השב אשת האיש כי [ח]נביא הוא. אם פירושו דבקן [ט]הוא. רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי. כדרך כי אם גלה [י]סודו אל עבדיו הנביאים. והוא [כ]מתענג עלי ע"כ ויתפלל *[כ]בעדך וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא נזכר אהרן
בכל

פירוש על אבן עזרא

ת"ל בב"ק (דף ק"י ע"א) ועיין ע"ש (להלן כ"ח א'). ועיין בר"שע והפי' ממלה שילה (ברכשית מ"ט י'). [ע](במדבר כ"ו י"א). [פ]כמבואר (בד"ה א' ו' מפסוק י"ח עד כ"ג). *[פ]אולי סובר כ"א כפי דעת חז"ל אשר יצא האיש פוטיאל מגזע יוסף וג"כ מגזע יתרו. [צ]כי מן המים משיתיהו (לעיל ב' י"ד) ע"כ אין ראיה לחז"ל. [ק]ועיין (לעיל ד' י"ב). [ר](במדבר י"ב ז'). [ש]ב' פעמים. אל ימר לא אדוני (להלנ"ב כ"ב) בי אדוני (במדבר י"ב י"א). [ת](שם ג' א'). *[ת](שם כ"ו נ"ט). [א]ר"ל למה לא דבק. ר"ל לכסום הפסק עם הקורא בשורה שלישי בפתוחה פתוחה. כדי לדבק פסוק כ"ח עם הבאים אחריו. כי על בעל ההפסקות אין לתמוה. ממסמא ידע לו טעם למה עשה כן וכו'. [ב](דברים ב' ע"ז). *[ב](ישעיה כ"ז י"ט). [בב]ביום שרשים מג' אותיות וכיב שרשו נב. [ג]שאין שרש פחות מג' אותיות. הנה ניב שרשו נוב שו"ו עין הפעל נעלם במנעות. [ד](במדבר י"א כ"ט). [ה](שם פסוק כ"ה). [ו](ישפי ז כ"ז ו'). [וו](תהלים צ"ב ט"ו). [ז](מלאכי א' י"ב). [ח](בראשית כ' ז'). [ט]דברן בלע"ז (רעדנער). [י](עמוס ג' ז'). [כ]ר"ל כמו מתענג והוא כמו מתחטא לפני המקום (תענית כ"ג ע"א) וכ"כ פי' אז תתענג וכו' (ישעיה נ"ח י"ד). *[כ](בראשית כ' ז').
דברים

פירוש רשב"ם

לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו. ובני אהרן. ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא. ואלעזר בן אהרן וגו'. בשביל פנחס אלעזר. אבל בבני איתמר לא פירש כאן שא"צ להזכירן לפנינו בתורה: (כו) הוא אהרן ומשה אהרן זה שאמור שנולד לפני משה. ומשה זה ואהרן. הם אשר אמר ה' להם. הם המדברים וגו' הוא משה שאצל הדבור היה הוא תחלה ואהרן אחריו. ואצל הלידות מקדים אהרן למשה ולענין הדבור מקדים משה לאהרן: (ל) ואיך ישמע אלי פרעה. פרשה זו היא פרשה שלמעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו עד שיפרש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי הם משה ואהרן בדברם אל פרעה: (א) נביאך. דברן תחתיך: (ב) וישלח שיאמר
לו

ושלח את־בני־ישראל מארצו: ג ואני
אקשה את־לב פרעה והרביתי את־
אתתי ואת־מופתי בארץ מצרים:
ד ולא־ישמע אלכם פרעה ונתתי את־
ידי במצרים והוצאתי את־צבאתי את־
עמי בני־ישראל מארץ מצרים בשפטים
גדלים: ה וידעו מצרים כי־אני יהוה
בנטתי את־ידי על־מצרים והוצאתי
את־בני־ישראל מתוכם: ו ויעש משה
ואהרן כאשר צוה יהוה אתם כן עשו:
ז ומשה בן־שמנים שנה ואהרן בן־
שלש ושמנים שנה בדברם אל־
פרעה: פ רביעי
ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: ט כי ידבר אלכם פרעה לאמר
תנו לכם מופת ואמרת אל־אהרן קח
את־מטך והשלך לפני־פרעה יהי לתנין: י ויבא משה ואהרן אל־פרעה
ויעשו־כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את־מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו
ויהי לתנין: יא ויקרא גם־פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם־הם חרטמי
מצרים

אונקלוס

פרעה וישלח ית בני ישראל מארעיה: ג ואנא אקשי ית
לבא דפרעה ואסגי ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים:
ד ולא יקבל מנכון פרעה ואתן ית מחת גבורתי במצרים
ואפיק ית חילי ית עמי בני ישראל מארעא דמצרים בדינין
רברבין: ה וידעון מצראי ארי אנא יי כד ארים ית מחת
גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון: ו ועבד
משה ואהרן כמא דפקיד יי יתהון כן עבדו: ז ומשה בר
תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם
פרעה: ח ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ט ארי ימלל
לותכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב
ית חוטרך ורמא קדם פרעה יהי לתנינא: י ועאל משה
ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן
ית חוטרה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא:
יא וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אנון
חרשי

מסרה ושלח, ל', דמטעין ביה [כ"ל טועים בו הסופרים לכתוב וישלח]. ג אקשה, ל'. והרביתי, [מ"י בר מן יו"ד דסוף תיבותא]. את אתתי, ל' [מד"ס וכו"ל דכו']. מופתי, ב' מלא רבות מופתי. ד ולא ישמע, ד'. אלכם, ו' ח"י בלוי'. והוצאתי, [כו"ל מ"ל]. צבאתי, ל' חסר. את עמי וכו', ב'. בשפטים, ל' וחד ובשפטים גדלים. גדלים, [כו"ל ח"ו מ"י]. ה בנטתי, ל' וח'. את בני ישראל, [מוקפין]. מתוכם, [מ"ו]. ו אתם, [ח"ו]. ז ומשה, חד מן ז' ר"פ. ואהרן, [הא' במונח]. ח ויאמר ה' וכו' ו'. ט אלכם, ל' ח' בלוי'. מופת, [כו"ל מ"ו]. יהי לתנין, ל' חד מן ס' ליש' ן' בסוף תיבותא [כו"ן דגושה ומ"י]. י ויהי לתנין, ל'. יא ולמכשפים, ב'. חרטומי, ג'.

ת"א והוצאתי את צבאתי שבועות לה.

רש"י

ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות ע"א כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין בר"אם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פ' שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ה) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות להודיע שיש צורך (בכוך) במי ששולח אתכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם.
בלחשיהון

רמב"ן

(יא) בלהטיהם. אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים וע"י מלאכי חבלה הם נעשים. והמלה מגזרת להט לוהט. להבה תלהט רשעים. והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב. כענין ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש. ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים. ועוד אבאר בעזרת הצור. אבל בלטיהם אמר שהם שדים. והמלה נגזרת ממלת לט. דברו אל דוד בלט. כי השדים באים בלט. כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם. וחרטומי מצרים יכלול את שניהם. ולא ידענו גזרת המלה. ואמר ר"א כי היא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם. והקרוב כדברי רש"י שהיא מלה ארמית מורכבת. חרטומי. הנחרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האומות
בעצמות

ספורנו

ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ: (ג) ואני אקשה. הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה. אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה תהיה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר. ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בל"ס לא ע"צ תשובה והכנעה לאל ית' שיתנחם מהיות מורד אף על פי שהכיר גדלו וטובו. אלא על היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות. כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים. וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל ית' ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל ית' ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשוב' אמתית: ולמען תספר. (לקמן י' ב') וידעתם אתם ישראל ברואה בצרתם: באזני בנך. (שם) להודיע שכל אלה יפעל האל עם נבר להשיבו אליו וזה כשיפשפשו במעשיהם בבא עליהם איזה פורעניות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים: ולכן אעשה בהם שפטים והם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שהיה' בלבד היו ע"צ עונש להם ומדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה'. בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ. למען תדע כי לה' הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. ולמען תספר. וידעתם. אתם ישראל
והמצרים

יונתן בן עוזיאל

יַת כָּל דְּאִיפַּקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל לְפַרְעֹה וְיִפְטוֹר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (ג) וַאֲנָא אַקְשֵׁי יַת יִצְרָא דְלִבָּא דְּפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יַת אָתְוָתַי וְיַת תִּמְהַיי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ד) וְלָא יְקַבֵּל מִנְכוֹן פַּרְעֹה וְאֵיגְרֵי בְהוֹן גִּירִין דִּקְטוֹל וְאֶתֵּן מַחַת גְּבוּרַת יְדֵי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יַת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: (ה) וְיִנְדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ כַּד אֲרִים יַת מַחַת גְּבַרְתִּי עַל מִצְרָיִם וְאַנְפֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן: (ו) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַתְהוֹן הֵיכְדֵין עֲבָדוּ: (ז) וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלַת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: (ט) אֲרוּם יְמַלֵּל עִמְכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימָר הָבוּ לְכוֹן תִּימְהָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יַת חוּטְרָךְ וּטְלוֹק יָתֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵא לְחִוְיָא חוּרְמָן אֲרוּם עֲתִידִין כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא לְמִשְׁמַע קָל צִוְחַתְהוֹן דְּמִצְרָאֵי בְּתַבְרוּתֵי יַתְהוֹן הֵיכְמָא דְּשַׁמְעַן כָּל בִּרְיָיתָא יַת קָל צִוְחַת חִוְיָא כַּד אִיתְעַרְטִיל מִן שֵׁירוּיָא: (י) וְאָעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוַת פַּרְעֹה וַעֲבַדוּ הֵיכְדֵין הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּטְלַק אַהֲרֹן יַת חוּטְרֵיהּ קֳדָם מֵיחָמֵי פַּרְעֹה וְקֳדָם מֵיחָמֵי עַבְדוֹי וַהֲוָה לְחוּרְמָנָא:

ירושלמי

[(י) וּטְלַק קֳדָם פַּרְעֹה:]

(יא) וּקְרָא לְחוֹד פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחַרָּשַׁיָּא וַעֲבָדוּ לְחוֹד הִינוּן יַנִּיס וְיַמְבְּרֵיס

הרשין

בעל הטורים

בידו לכפלותו כאשר מלה וילדה ליון: (ג) ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפתל בקש צבית׳ מלך מצרים: (ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין. ולא אמר ויהי אלא אמר שהשליך אותו סמוך למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ יבש כך יחזור פרעה להיות עפר כמה ותולעה:

מעתם

יונתן

שהוא יתייחא ממך כי נתתיך אלהים: (ד) ואיגרי. לשון מהגרה. גירין מילים של מות: (ט) ארום עתידין וכו׳ עד סוף הפסוק ועיינו דק״ל מעני מה הי׳ השלם הנס שנהפך לנחש אלא כדי לרמז שישמעו קול לעקתו כמו ששמעו קול הנחש כשקללו המלאכים את ידיו ורגליו הלך קולו מסוף העולם ועד סופו כדאיתא בברכשית ועיין ג״כ בירמיה מ״ו: (יא) ינים וימברים נודע בספר הזוהר שהם תלמידי בלעם ועיין

נ״כ

אבן עזרא

בכל פעם צוה משה אל פרעה ידעתו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם וטבע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו. או לחסר מרעתו. וזה אפרש בפרשת כי תשא. ובפסוק מי יתן ס והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען *ס רבות מופתי. ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות. ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי מכתי. כי נ׳ ביד היא כדרך בני אדם: ופעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות יי׳ בשמים. כך הם ישראל באלך: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון הספרד שיש בין ס וידעו ובין וידעו. כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר. כמו שמעו. וכוי״ו הסימן לעתיד כאשפטו. והקמוץ בקמץ קטן והי״וד סימן לעתיד כמו וישמרו. והנה הנעלם בין י היו״ד והד״לת תחת היו״ד שהוא שרש. והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד ס אהרן גם על יד משה נעשו הלותות. ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב *ס שהתנבאו בזקנותם רק אלה. כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן. ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם. בעבור שכתוב בעמוד *א ענן ידבר אליהם. כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה. והנה על ידם ינצלו הצדיקים העולם הבא. וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות: (ח) ויאמר יי׳. כאשר לשתפם שניהם כי ידע השם כי נתאלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳. ועתה ס יבקש מופת: (ט) קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו. והעד אמור אל אהרן קח את ר מטך ונטה ידך. וכתוב וירם במטה ש ויך את המים. והנה הודיענו בפתחות הבי״ת שהוא המטה הידוע. שאמר לו קח את מטך. ועוד ומטך אשר הכית *ש בו את היאור: (י) ויבא משה. גם זה מופת. שהמטה היה לתנין והיה דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש. ויפת אמר נחש הוא תנין: (יא) ויקרא פרעה לחכמים. חכמי המזלות: ולמכשפים. משנים דבר התולדות למראה העין: והחרטומים. הם היודעים ת סוד התולדות. א והמלה רביעית. אולי לשון מצרים הוא. או לשון כשדים. כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי ב שניהם. והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין. ובין מעשה החרטומים על כן כתוב בלטיהם. והמלה ג פלישית. מגזרת ד להט החרב. *ד אחכבה לוהטים. ולהט **אותם היום הבא. והוא כמו בריקות ולא

שנרת

פירוש על אבן עזרא

ס(דברים ה׳ כ״ו). כבר כתבתי למעלה כי בהתדבק האדם בשם ית׳ יוסיף על טובתו ויחסר מרעתו שהיתה מזומנת עליו מצד מערכתו. והרא״ב ע ז״ל כתב (להלן ל״ג כ״ח) כי מאמר שזה בידו. טעם ויחזק ה׳. אינו אלא שאין כן בטבעו ומערכת מולדו. והשכל שנטע השם בלבו גובר על הכל. וא״כ הוא עצמו הוא המכביד מאשר בידו הדבר. וכן כתב בצ׳ ואחתכן כי שורש כל המעשים והמנושים גזרת השם. וכל המולדים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה גם השרשים לנגה. וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת עת כי לעולם יהיה שנוי. כאשר פי׳ בעל ס׳ יצירה. והסלקים יקבלו מהכללים כפי תולדותם. ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדות. וזה הוא הטעם ויחזק ה׳ את לב פרעה ובמקום להר ויכבד לב לבו הוא ועבדיו והכל אמת. ע״כ אמר ידעתי ה׳ כי לאדם דרכו. ואמר למה תתענו ה׳ מדרכיך. ומשה אמר ובחרת בחיים. ואחר שהשם לא ימנע הנה הוא אוהב להטיב הטוב והכתוב אמר כלשון בני אדם מי יתן ע״כ. וזהו שאמר בפסוק מי יתן וכו׳. *ס ודעתו ז״ל שהמעשים והמנושים הם כפי המערכה כי כחות הכוכבים על פיהם וזהו הטעם ויחזק ה׳. אבל מאחר שהאדם יכול לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או להסר מרעתו והוא לא רצה. הנה הוא התעה את עצמו (ועיי׳ בשמונה פרקים להרמב״ם ז״ל פרק ח׳ ועיי׳ רמב״ם ז״ל הל׳ תשובה פרק ששי). (נ״ל) אם כי המזל מכביד לב האדם לגנוב או לשפוך דם ומכ״ז נענש העובר. כי בידו ע״פ המרמים לשנות. וכן פרעה נכנע ע״י המכות נתן הקב״ה קושי הלב כמו המזל אשר מכרים האדם. ומכ״ז בידו לשנות. י כאשר פי׳ לעיל כי הקב״ה הוא טוב ואשר נעשה ע״י פרעה כאשר הכבנו המופתים שיאמינו בהי׳. *נ״ל להכות ביד. ס יֵדְעוּ בקמץ גדול. ובין וְיָדְעוּ בקמץ קטן שהוא לירי. כמו וְיִשְׁמְרוּ שהרשו שמר והיו״ד מאותיות איתן. ע״ל יו״ד איתן במלת וְיֵדְעוּ נקוד לירי המושך אחריו יו״ד משורש ידע הנעלם במכתב. ס כמ״ש כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך וכו׳. *בכה פי׳ הרמב״ם במו״כ כי הפסוק הנבואה מהזקנים בעת זקנתם חוץ ממשה ואהרן. ואולי הטעם כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור וכו׳ ובעת הזוקן נעשה הגוף חלש. *א (תהלים צ״ט ז׳) ושם פי׳ כי בעמוד ענן וכו׳ שב אל משה ואהרן. ק וכל אות ומופת נעשה ע״י שניהם. לכן אמר לשניהם. ר (פסוק י״ט). ש (פסוק כ׳) ושם כתוב בשפה. *ש (להלן י״ז ה׳) ר״ל כי מצאנו כתוב שהשם אמר למשה ומטך אשר הכית בו את היאור. ומשה לא הכה רק אהרן הכה ואמר ומטך. הנה זה לעד כי במטה משה היה. ת ר״ל חכמי הטבע. א ר״ל בת ד׳ אותיות חרטם. ב ר״ל שלא מצאנוה זולתי כאן ובספר דניאל (ב׳ י׳) בשם חרטם ואשף. וכתב הרא״ב ע ז״ל בפירוש דניאל החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלהט. וכן כתוב בחרטומי מצרים. והאשפים. הם הרופאים. ומכשפים הם הקלים בידם המוחזים. והכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים וכו׳. ג בת שלש אותיות להט. ר (בראשית ג׳ כ״ד). *ד (תהלים פ״ז ה׳) ** (מלאכי

ג׳

ספורנו

והמצרים וגם כשהטעים בים לעשות באופן שהכשאים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה׳: (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה׳ אותם. בכל דבור ודבור שמרו זה הסדר המצוה שהיה משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ית׳ ואחר כך היה אהרן מתרגם: כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמונים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע לשמנים גם בימי׳ ההם כבר עבר ימי הטובה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה וגו׳: (ט) תנו לכם מופת. המופת הוא להורות על גודל השולח וסכלוי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח. לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המשלח ויכלתו. אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת. אבל פרע׳ שהיה מסופק על המשלח או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה׳ שאל מופת להורות גודל המשלח באופן שיורה

שלוי

פירוש רשב״ם

לו אהרן שישלח בני ישראל מארצו: (ה) וידעו מצרים כי אני ה׳. אדון ומושל שעד עתה יאמרו לא ידעתי את ה׳:

ויחזק

מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן: יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ
מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן
אֶת־מַטֹּתָם: יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה
מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם: טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ
לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־
נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ: טז וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ
לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר
וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה: יז כֹּה אָמַר
יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה
אָנֹכִי מַכֶּה | בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־
הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם:
יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר
וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר: ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן
קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם
עַל־נַהֲרֹתָם | עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם
וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים:
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר | צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר
בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם: כא וְהַדָּגָה
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי
הדם

אונקלוס

חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן: יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵהּ וַהֲווֹ
לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חֻטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חֻטְרֵיהוֹן: יג וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: יד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר (נ״א יַקִּיר) לִבָּא דְפַרְעֹה סָרִיב לְשַׁלָּחָא
עַמָּא: טו אֱזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד
לְקַדָּמוּתֵהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהֲפִיךְ לְחִוְיָא תִּסַּב
בִּידָךְ: טז וְתֵימַר לֵהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר
שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא
עַד־כְּעַן: יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא
מָחֵי | בְּחֻטְרָא דִי בִידִי עַל מַיָּא דִי בְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא:
יח וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא תְּמוּת וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוֹן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי
מַיָּא מִן נַהֲרָא: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן טוֹל חֻטְרָךְ
וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְמִצְרַיִם עַל נַהֲרֵיהוֹן | עַל אֲרִתֵּיהוֹן וְעַל
אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישׁוּת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְמָא וִיהֵי
דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא:
כ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא | דְפַקִּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחֻטְרָא
וּמְחָא יָת מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי
וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לִדְמָא: כא וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא
מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא־יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא
והוה

מסרה בלהטיהם, ל'. יב וישליכו, ד' מ"י. לתנינם, ג' חסר יו"ד בפסו'. מטתם, ב' חד מ"ל ודין מ'. יג אלהם, [ס"י]. יד מאן, כו"ל מ"י. לשלח, ל' דמטעין בי' [כ"ל דל"ל לשלח את]. טו ילך, ג' חסר בספ' [ל"ל ב']. המימה, א' ודין. טז אליו, [בר"מ]. אלהי העברים, ה'. ויעבדני, [ח"ו]. יז מכה, ה'. על המים, ד'. ונהפכו, [הה"א בסגול]. יח והדגה, ב'. ונלאו, ל'. לשתות, [מ"ו]. יט ויאמר ה', י"ב בטעם בספ' [כ"ל י"א]. ונטה ידך, ע"ז מ' אם. מימי, ו'. נהרתם, ד' מ' בליש'. יאריהם, [ח"ו ומ"י]. מימיהם, ת"ל ב' יודי"ן. ויהיו, י"א דפי [כ"ל הוא"ו בשו"א]. והיה, [מלעיל מדין נס"א]. כ וירם, ה'. ולעיני, ד'. כא והדגה, ב'. מתה, [בפרין מטעין כי הוא עבר מל"ע]. ויבאש, ב' בפסוק. לשתות, כו"ל מ"ו במ"ד.

ת"א בלהטיהם סנהדרין סז. ויבלע מטה שבת צז. ונצבת לקראתו על זבחים קב. והדגה אשר נדרים כט.

רש"י

בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צ"ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י"ח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמר אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעי' ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו: יאריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים.
מים

רמב"ן

בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני: (טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח. רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. ולא היה גוער בהם רק מונע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעת שעשו לפניו מופת התנין ונבלע מטותם. אך במכות הראשונות מנסה את החרטומים לעשות בהם כלומר שהם מעשה חכמים, והנה הוא ירא ומתחזק. וזה טעם ויחזק לב פרעה (כ) וירם במטה ויך את המים. שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות וא"כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים
שביאור

תַּרְשַׁן דִּבְמִצְרַיִם בִּלְחָשֵׁי קוֹסְמֵיהוֹן הֵיכְדֵין: (יב) וּטְלָקוּ אֱנַשׁ חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְהַרְמָנִין וּמִן יַד אִתְהֲפִיכוּ לְמֶהֱוֵי כְּמִן שֵׁירוּיָא וּבְלַע חוּטְרָא דְּאַהֲרֹן יַת חוּטְרֵיהוֹן: (יג) וְאִתְקַף יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן הֵיכְמָא דְּמַלִּיל יְיָ: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקַף יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעֹה מְסָרֵב לְמִפְטוֹר יַת עַמָּא: (טו) אֵיזִיל לְוַת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נְפִיק לְמִנְטוֹר קוֹסְמִין עִלָּוֵי מַיָּא הֵי כְּאַמְגּוּשָׁא וְתִתְעַתַּד לִקְדָמוּתֵיהּ עַל גֵּיף נַהֲרָא וּבְרַם חוּטְרָא דְּאַהֲרֹן דְּאִיתְהֲפִיךְ לְחִיוֵי תִּיסַּב בִּידָךְ:

[(טו) לְמִתְקוֹדְרָה עַלְמַיָּא:]

(טז) וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁדְּרַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּ עַד כְּדוּן: (יז) כִּדְנָא אָמַר יְיָ בְּדָא סִימָנָא תִּנְדַּע אֲרוּם אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִּבְדִי עַל מוֹי דִּי בְנַהֲרָא וְיִתְהַפְכוּן לְאַדְמָא: (יח) וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִשְׁתַּלְהוּן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מוֹי מִן נַהֲרָא: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מוֹי דְּמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל פְּצִידֵיהוֹן עַל שִׁיקְיֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישׁוּת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּבְמָאנֵי אָעָא וּבְמָאנֵי אַבְנָא:

[(יט) וּבָעֵצִים וּבְסִיקַיָּא:]

(כ) וַעֲבָדוּ הֵיכְדֵין מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הֵי כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יַת מוֹי דִּבְנַהֲרָא לְמֵיחֲמֵי פַּרְעֹה וּלְמֶחֱמֵי עַבְדוֹי וְאִיתְהֲפִיכוּ כָּל מוֹי דִּבְנַהֲרָא לְאַדְמָא: (כא) וְנוּנֵי דִּי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרֵי נַהֲרָא וְלָא יָכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מֵי

בעל הטורים | יונתן

(יב) מטתם. ב' הכא ואידך ומטה אהרן בתוך מטותם איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח ג"כ במדבר כ"ג: (טו) הי כאמגושא פירוש מכשף: הכי איתא במ"ק פ' ואלו מגלחין פרעה וע"כ כתיב ויוצא משה את כל המטות אשר לפני שנבלעו: (טז) והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' כחצות הלילה. כה בא"ת ב"ש ל"ץ וב"פ ל"ץ עולה ר"מ וכל כך מכות לקו. במצרים מ' ועל הים ר' וזהו מרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וזהו שנאמר לץ תכה ופתי יערים כמנין לץ לץ: (יח) על המים ד' במסורה הכא ואידך ויסטו פס על המים. בדם הכתוב השמועה על המים החיים. והבאש זכתה על המים ויראו וגו' את המים אדומים כדם (מ"ב ג') זהו שאמרו רז"ל לריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו וגו' המים אדומים כדם שיהא נראה במים הודם הדם במכת היאור וכן נראה הדם במים ובזכות המלוה שנעשו במים מלאו י"ב עינות מים: (כח) ויבאש. ב' ויבאש היאור וירם תולעים ויבאש מלמד שגם

אבן עזרא

עוברת וזאת היא אחיזת עינים: (יב) וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו. וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה. ור' ישועה אמר כי אשר השב. בלע מטותם וזה פלא גדול: (יג) ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן: (יד) ויאמר כבד. שם תאר. כמו כי *זקן יצחק. לו חפץ יי'. כאשר אהב: והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש. שלא ידגש הא"לף שהוא אחריו. כמו חרף נפשו: (טו) לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה. וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעשה האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה. ויתננו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) ואמרת. אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע. כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח. ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו. וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי. ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה. כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. מבנין נפעל. מגזרת לאה. כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה *ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הברכות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל. והפרט על נהרותם. ואינם היאור. רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים. כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מסובבים מעצמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים. והבארות. והבורות. ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים. ומים מרים כמו הים. על כן כתוב הקורא למי הים. והנה שכח מי הירדן יכרתון. ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה. כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים. כי לא יתכן לומר מימו ומימה. ומצאנו מי על לשון יחיד. כי מי נדה לא זורק: ובעצים ובאבנים. המים שהיו בכלים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר

פירוש על אבן עזרא

ג' י"ט). הלביות מטה עץ יבש. *הזקן יצחק (בראשית כ"ז א'). חפץ ה' (שופטים י"ג כ"ג). כאשר אהב (בראשית כ"ז יו"ד). חרף נפשו (שופטים ה' י"ח) מבנין פיעל הוא דגש וראוי להיות מֵאֵן חֵרֵף. ולפי שאותיות אהחע"ר בלתי מוכשרת לקבל דגש. באה נקודת הדגש להתחבר עם החירק ונעשה ליר"י מֵאֵן חֵרֵף. ופי' כי אין מטר יורד במצרים אבל יתגבר מימי היאור בחודש אב והמים עולים ומכסים את ארץ מצרים מהלך חמשה עשר יום ועומדים המים על פני כל הארץ בשני חדשים האלה. ואז תשבע הארץ ממים. ובעת חסרון המים יזרעו ובאמצע היאור יש אי אחד ובתוך האי יש עמוד מאבן של שיש עשוי בחכמת המדות לדעת כמה מעלות יעלה היאור. ואורך העמוד היה י"ב אמות וכל אמה נקראת מעלה וכשיעלה היאור עד שיכסה כל העמוד במים. ידעו כי כסה היאור את כל ארץ מצרים. ואם עלה שש מעלות ידעו כי עלה היאור בחצי מלכות מצרים וכן בכל מעלה ומעלה. ובתחלה היה העמוד הנ"ל מגולה והיו הכל יודעים כמה מעלות עלה היאור. אך בעבור כי יש שנים שיעלה היאור מעט וימס לבב העם. ע"כ בנה המלך. מגדול אחד סביבות העמוד ושם עליו שומרים שלא יניחו את העם לבוא שמה. והשומרים מודיעים למלך כמה מעלות עלה היאור בעמוד. ואחר שעלה למעלה ילך המלך מלכותו פעם אחת בשנה והולך לראות את היאור במעלות העמוד. פי' כי יש להקשות מאחר שהמכה היתה מאת השם כי כך כתיב אחרי הכות ה' את היאור. והכאת אהרן במטהו אינו פועלת כלום למה לוהו להכות במטה. וכן פי' כ"א (לעיל ג' ע"ו אות קטן פ' ובשם הגאון ע"ש) והתשובה היא מה שאמר קח את מטך כי היה להראות הכופרים שהשם עשה בשבילו עד שיאמינו בו רואיו כי הוא שליח השם. וע"כ לוהו להרים המטה ולהכות את היאור ולא לצורך אחר. רק מופת. ר"ל הכפות את"כ (פסוק כ"א וכ"ד). ואין טעם ונלאו כמו נלאה להשיבה אל פיו (משלי כ"ו ט"ו) שהוא לואה ומחמת עצלות. ואם ירצה יכול לשתות. רק הוא כפל לשון במ"ש כמו לא יכלו ואלם לשתות פי' עם הפעולה אשר עשו להשיג מים לשתות אעפ"כ לא השיגו. *ר"ל כי הלוי נטה ידך הוא למוחר. א"ו הוא לוי אשר יטה ידו על ארבע רוחות וכו'. ר"ל דעת הגאון כי מימי שהוא כפול כ"ל מים מתוקים ומים מרים. ומי. שאינו כפול כ"ל מרים כמו הים. והנה שכח ומי הירדן שהם לשון רבים והנם מתוקים. (עמוס ה' ח'). (יהושע ג' י"ג) לשון רבים. עמימו. מימה. לשון יחיד. כ"א מימיו. מימיה לשון רבים. (במדבר י"ט י"ג) לשון יחיד הרי מלת מי על יחיד ורבים.

שהכר

ספורנו

שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעצמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים: (יב) ויהיו לתנינים. על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם: ויבלע מטה אהרן את מטותם. שיראו שהאל ית' לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים: (יד) כבד לב פרעה. אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים: (טו) נהפך לנחש. גם בתנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שאשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא תספיק בו צורת המים עם מלאות הדם אבל תהיה בו צורת הדם בעצמותו ובמלאכתו ולפיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לחפור סביבו' היאור מים לשתות

פירוש רשב"ם

(יג) ויחזק לב פרעה. לומר כי גם אהרן במכשפות עשה: (יד) כבד. מכבד פרעה את לבו כאשר פירשתי למעלה. כי מתיבות התלוים בגוף האדם יאמר וישמן. ויכבד. וישפל. ויזקן. ויחכם. ושהם יאמר בלשעבר זקן כבד שמן ושח. ושפל רום אנשים. כולם לשון פעל: (טו) הנה יוצא המימה. כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שהרי אמרת לא ידעתי את ה': (יח) ונלאו כבר פירשתיו בפרשת לוט. שכל ונלאו כפל לשון שלא לא יוכלו אנוי"ו ב"ל: (כ) לעיני פרעה. וזהו כבודו של משה. שאהרן שלוחו הי' מרים במטה ומכה בו תדיר: (כא) מתה. טעמו למעלה שהוא לשעבר. אבל מתה אנכי להבא טעמו למטה: ומתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר

הדם בכל-ארץ מצרים: כב ויעשו-כן
חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב-
פרעה ולא-שמע אלהם כאשר דבר
יהוה: כג ויפן פרעה ויבא אל-ביתו
ולא-שת לבו גם-לזאת: כד ויחפרו
כל-מצרים סביבת היאר מים לשתות
כי לא יכלו לשתת ממימי היאר:
כה וימלא שבעת ימים אחרי הכות-
יהוה את-היאר: פ
כו ויאמר יהוה אל-משה בא אל-פרעה
ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את-
עמי ויעבדני: כז ואם-מאן אתה לשלח
הנה אנכי נגף את-כל-גבולך
בצפרדעים: כח ושרץ היאר צפרדעים
ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך
ועל-מטתך ובבית עבדיך ובעמך
ובתנוריך ובמשארותיך: כט ובכה
ובעמך ובכל-עבדיך יעלו הצפרדעים:
ח א ויאמר יהוה אל-משה אמר אל-
אהרן נטה את-ידך במטך על-הנהרת על-היארים ועל-האגמים והעל את-
הצפרדעים על-ארץ מצרים: ב ויט אהרן את-ידו על מימי מצרים ותעל
הצפרדע ותכס את-ארץ מצרים: ג ויעשו-כן החרטמים בלטיהם ויעלו
את-הצפרדעים על-ארץ מצרים: ד ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר
העתירו אל-יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את-העם ויזבחו
ליהוה

אונקלוס

והוה דמא בכל ארעא דמצרים: כב ועבדו כן חרשי
מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון
כמא דמליל יי: כג ואתפני פרעה ועל לביתה ולא שוי
לבה אף לדא: כד וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא
למשתי ארי לא יכילו למשתי ממיא דנהרא: כה ואשלם
שבעת יומין בתר דמחא יי ית נהרא: כו ואמר יי למשה
עול לות פרעה ותימר לה כדנן אמר יי שלח ית עמי
ויפלחון קדמי: כז ואם סריב את לשלחא הא אנא מחי
ית כל תחומך בעורדעניא: כח וירבי נהרא עורדעניא ויסקון
ויעלון בביתך ובאדרון בית משכבך ועל ערסך ובבית
עבדיך ובעמך ובתנורך ובאצותך: כט ובך ובעמך ובכל
עבדיך יסקון עורדעניא: א ואמר יי למשה אמר לאהרן
ארים ית ידך בחטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא
ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים: ב וארים אהרן
ית ידה על מיא דמצראי וסליקת עורדעניא וחפת ית
ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו
ית עורדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה
ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי עורדעניא מני ומעמי
ואשלח

מסרה כב בלטיהם, ג'. ויחזק, ע"ו. אלהם, [מ"י]: כג ויבא, [כו"ל מ"ו]. שת, ד'. לבו, ב'. כד ויחפרו, ג'. סביבת, [מ"י ומ"ו]. לשתות, [מ"ו]. לשתת, חד מן ד' ח"ו. כה וימלא, ו'. הכות, [מ"ו]. כו בא, [מ"ו]. ויעבדני, [מ"ו]. כז ואם מאן, ב'. נגף, [מ"ו]. גבולך, ג' מ"ל בתו'. בצפרדעים, [כו"ל לד"י כתב ובעי' לשביה במ"א]. כח ושרץ, ל'. ובעמך, ב'. ובתנוריך, ל' ומ"ל [ד"מ]. ובמשארותיך, ל' ומ"ל [ד"מ]. כט ובכה, [מ"ל ה' בסוף תיבותא]. ובעמך, [במאריך הוא"ו]. ה אין כאן פיסקא. א ויאמר, ד' בטעם בזרקא. הנהרת, ד' מ' בליש'. היארים, [מ"ו ומ"י]. והעל, ב' ומלעיל, את אהרן [הוא כ"כ הטעם]. ב מימי ד'. הצפרדע, ל' ודגש הלדי"ק [וה"א בלא מאריך]. ד העתירו, [מ"י]. ויסר, ג' רפי. ומעמי, ב'. ואשלחה, ב'. ויזבחו, ב'.

ת"א בלטיהם סנהדרין סז. ועלו ובאו בביתך פסחים נג. ובכה ובעמך סוטה יא. ותעל הצפרדע סנהדרין סז.

רש"י

מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין סז) ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן. (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם (שמו"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגליך (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות (סוטה יא ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין סז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: (ג) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם כנים. פדולי"ירא

רמב"ן

שהיאור לדם לעיניו ויהי הדם עוד בכל ארץ מצרים וכבר אדרבה אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא פן תהיה בו יד השם מעתה. ופסוק וימלא שבעת ימים קשור בעליון וימלא בזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי ההכאה

ספורנו

לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור: (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין הפעל האלהי לפעל המכשפים שפעלת

יונתן בן עזיאל

סוי מן נהרא והות מחת דמא בכל ארעא דמצרים: (כב) ועבדו היכדין אצטגניני מצרים בלחשיהון והפיכו מן מיא דגשן לאדמא ואיתקיף יצרא דלבא דפרעה ולא קבל מנהון הי כמא דמליל יי: (כג) ועבד פרעה צורכיה ואעל לביתיה ולא שוי לביה לחוד למחתא דא: (כד) וחפרו מצראי חזרנות נהרא מוי למשתי ולא אשכחו צלילן ארום לא יכילו למשתי מן מוי דבנהרא: (כה) ושליטו שובעא יומין מן בתר דמחא יי ית נהרא ומבתר כן אסי מימרא דיי ית נהרא: (כו) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנא אמר יי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (כז) ואין מסרב אנת למפטור הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא: (כח) וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובקטון בי דמכך ועילוי דרגשך ובבית עבדך ובעמך

ירושלמי

ובתנורך ובאצוותך: (כט) ובגופך ובגופי עמך ובכל עבדך ישלטון עורדעניא: (א) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על פצידייא ועל שיקיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים:

[(א) ביציא:]

(ב) וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצרים וסליקת מחת עורדעניא וחפת ית ארעא דמצרים ברם משה לא אלקי ית מיא לא באדמא ולא בעורדעניא מן בגלל דהות ליה בהון שיזבותא בזמן דטלקת יתיה אמיה בנהרא: (ג) ועבדו היכדין איסטגנינין בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים: (ד) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלון קדם יי ויעדי עורדעניא

מני

בעל הטורים

שנים ביאור נגדו תולעים שנבאש נהרם: (כח) ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך כלי הקדים. עבדיך לעם ובסר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו שמעם לכשלכו בגופן כדדרשינן מוככה שהיו מקרקרין בגופן אז לכו הוא והעם תחלה שהיו בעלה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: (כט) ובכה ב' ובכה ובעמך. כי בכה ארוך גדול (ש"ב ד"ג) מלמד שנאו בהם הצפרדעים גדודים. וליגך בכה חסיפי (תלים קמא) שלע"פ שלינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הקב"ה בלדקתו מלטם: (א) והעל ב' במסכת כבא ולידך והעל לומם כל ההר. כדליתא בפ"ק דפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עלמן לשריפה נשאו ק"ו לעלמן מלפרדעים שמסרו עלמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן השדות אבל לא מהתנורים אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מלפרדעים מתו ולא זכו ליכנס לארץ: (ד) ויזבחו. ב' במסורה ויזבחו לה' ויזבחו זבחי תודה ד' לריכין להודות וא' מהם יולא מבית האסורים:

ולעבדיך

יונתן

פרעה שהיה בימי משה אמגושא היה: (ב) ברם משה לא אלקי וכו' וכן כתב לקמן גבי מכות כנים ע"ש ועיין ברש"י שכתב הטעם למה לא נלקה ע"י משה כאן תרגים בזה וגם לשם וממנו תראה ותבין גם במהרי"ל כתב טעם על זה בשם מהר"ש והוא שאין דרך שיעשה נס א' (ב"פ) ע"י אדם א' ורליה מאלישע וכו' וע"ש בשלהי הספר:

ליסעניני

אבן עזרא

*להזכיר נסית ידו על כל מימי מצרים: (כג) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת. ותבא ?אליו בלאט. בדברי סתר הנעלמים מן העין. ואין המלה ספרת כ' כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה. ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם. אנה מצאו החרטומים מים והפכום. והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ. והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם. כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק ?רלים תמיד ומים אחרים באים. ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי. וזה היה רגע אחד עד שסב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת. כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונמצאו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה. ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעבריים. כי אמר הכתוב ?נרדוף. ואלה השלש מעט היזקו. רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם. ולא כן ?בשחין. ולא בארבה כי הם יוצאים ?ממצרים וכאשר ספרו המצרים כן ספרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם *?אהרן אחיך. ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא. כמו ?ושנא אני את המתים: וטעם נגף. כמו משחית. וכן כתיב ?וצפרדע ותשחיתם. והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים. ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים ויקרא בלשון ?ערב אלתמ"סח. ויוצא מן *?הנהר וחוטף בני אדם. ואחרים אמרו כי הם ?הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול ?והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאר. פועל יוצא. כמו ?ישרצו המים: טעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כט) ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא *?בעם ישראל. ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים. והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים. ולא מכל מקום מים: (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה היאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים ?מרגע נטות ידו: (ג) ויעשו. במים ?מועטים. ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה: (ד) ויקרא.

אמר

פירוש על אבן עזרא

*שכבר אמ' ויעשו כן וגו' כאש' צוה ה'. ק(שופטי' ד' כ"א) שרשו לוט ו?יכנו מענין להט דלעיל. כי הה"א איננו מאותיו' המשך באמצע המלה. ?עכשיו חוזר להקדמה בראשי' דרך ה' אשר פי' עולה כך לפי הפשט. ור"ל כי כתוב ובעמך פס' כ"ט שהוא כלל לכל מצרי'. ואח"כ כתוב ובכל עבדיך וידוע כי ישראל הם עבדיו. ולא תוכל לומר המצרי' הם עבדיו שהמצרי' הם בכלל עמך. ורא"בע ז"ל דעתו כי לפי משמעות הכתוב לא נמלטו מג' מכות הראשונות. כי בדם נאמר ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם. ויחפרו כל מצרים סביבות היאור כי לא יכלו לשתות וכו'. וכאשר ספרו המצרים. כך ספרו העברים. ובצפרדעים כתיב וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך (להלן ח' ז') והעברים בכלל עבדיו כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך (לעיל א' י"ג) ונאמר עבדים היינו לפרעה במצרים (דברים ו' כ"א). ובכנים כתיב כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (להלן ח' י"ג). ואולי כפי הפשט יבוא הכתוב ע"כ. כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' (להלן ט"ו כ"ו) ופי' אשר סבלו ב"י במצרים. בערוב ודבר. מפורש שהפריש ה' בין המצרים ובין ישראל. כמ"ש והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב (שם פסוק י"ח). וכן בברד כתיב רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (להלן ט' כ"ו). ?כי לא היתה בה סכנות נפשות. ?ואשר אכל הארבה ג"כ איננו מזיק לישראל כי יצאו משם ואכלו המן במדבר. ואין להם עוד חלק ונחלה בתבואת הארץ ופירותיה ובחשך כתיב ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (להלן י' כ"ג). ובמכת בכורות ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגף (להלן י"ב כ"ג). *?ור"ל במלת ואחריה כל הענין עד סוף הפסוק כ"ט כי הוא ג"כ בכללו אחריה. ובא. איננו ל"י רק ע"ז אהרן וכמ"ש באו וכו'. (לעיל ה' א'). א(קהל' ד' ב') כאלו כתוב ומשבח. ומאן כמו ממאן. ב(תהלים ע"ח מ"ה). ג?פי' כי נוהמו כנורם הלעגה ולכנו יוהר מכורך שני בני אדם. (ועיי' בס' מעשה ה' חלק מעשה מצרים פרק י"א). *?א"כ הוא העקרב לפי בע"ת כ"ל. ?דבל"א (פרסם). ה(בראשית א' כ'). *?הא"כ הוא סתירה לפי פי' ר"א כפשוטו (לעיל פס' כ"ד). ?ועיין (לעיל פס' ע"ו) בפי' ר"א על מלת כי תבע. אות קטן (יו"ד). ?ע"כ פי' פס' א'

ולא

ספורנו

שפעולת האל ית' היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעולת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי בחקיזת עיניים: (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים. כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועעת באמת: (ד) העתירו אל ה'. כי בזאת שם לבו וראה יתכון פעולת האל ית' על פעולת החרטומים:

לאמתי

פירוש רשב"ם

לשעבר: (כג) גם לזאת. שכבר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם עתה נחזק מאליו. אבל בצפרדע שכתיב והכבד את לבו שהוא עצמו נתכוון להכביד את לבו. לכן כתוב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת: (כה) שבעת ימים. כך היה מכת היאור: (כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר (בכל שלשה מכות אינו מתרה) בדם ובצפרדע התרה בכנים לא התרה בערוב ובדבר התרה. בשחין לא התרה. בברד התרה. בארבה התרה בחשך לא התרה: (כז) נגף. מכה:

התפאר

לַיהוָה: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר
עָלַי לְמָתַי | אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ
לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר
וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין
כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים
מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק
בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־
דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה:
ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת
וּמִן־הַשָּׂדֹת: י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: יא וַיַּרְא פַּרְעֹה
כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־
אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:
יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה:

ויאמרו

אונקלוס

וְאֶשְׁלַח יָת עַמָּא וִידַבְּחוּן קֳדָם יְיָ: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה
שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא הַב לִי זְמַן לְאֵמָתַי וַאֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ
וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עֻרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוּד בְּנַהֲרָא
תִּשְׁתָּאֲרָן: ו וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי
לֵית כַּיְיָ אֱלָהַנָא: ז וְיֶעְדּוּן עֻרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ
וּמֵעַמָּךְ לְחוּד בְּנַהֲרָא יִשְׁתָּאֲרָן: ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת
פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק עֻרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי
לְפַרְעֹה: ט וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עֻרְדְּעָנַיָּא מִן
בָּתַּיָּא מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא: י וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין
וּסְרִיאוּ עַל אַרְעָא: יא וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רַוְחָתָא וְיַקַּר
יָת לִבֵּיהּ וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: יב וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יָת חֻטְרָךְ וּמְחָא יָת עַפְרָא דְאַרְעָא
וִיהֵא לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יג וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרִים
אַהֲרֹן יָת יְדֵהּ בְּחֻטְרֵהּ וּמְחָא יָת עַפְרָא דְאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא
בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָת קַלְמְתָא בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא
יָת קַלְמְתָא וְלָא יְכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא:

ואמרו

מסרה ה התפאר, ל'. למתי, ל'. אעתיר, [מ"י]. ולעבדיך, ג'. ולעמך, [היא מלא זכה והוא"ו בגעיה]. להכרית, [מ"י]. ו למחר, ה'. כיי, ד'. ז וסרו, [מלרע שלא כמנהג]. ומבתיך, [הבי"ת במוכה]. ומעמך, ל'. ח משה ואהרן, ב'. ט וימתו, [כו"ל מ"ו]. מן, ד' פסו' אית בהון מן מן ומן. החצרת, ד"מ [בלים']. השדת, ל' חסר [וכל עזרא דכוו' כ"ל בלים'] במ"א. י ויצברו, ל'. חמרם חמרם, [חלויהון מ"י]. יא הרוחה, ל' אלהם, [מ"י]. יב ויאמר יי', ד' בטעם זרקא בפס'. והך, ב'. לכנם, ל' מ'. [דמ'] יג במטהו, [הב' כפי אמר אה"וי כנד דעת הרנ"ה]. כל עפר, ד' סבירין וכל. יד בלטיהם, ג' מ' ה'. הכנים, ל'. ולא יכלו, ג' [מ"ו ובמלא לקבת האסכם]. הכנם, ב'.

רש"י

פדו"ילא בלע"ז. ואף ונעל הצפרדע גרינו"יילא בלע"ז: (ה) התפאר עלי. כמו (ישעי' י') היתפאר הגרזן על החוצב בו מתפאר לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אקיים דברי למועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי. אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות הלל הוא וכאשר יאמר הרבו תפלה והרביתי לשון תפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים ואף לכלם והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדו"ילא בלע"ז: (יד) להוציא את הכנים. להבריאם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר:

ולא

רמב"ן

הצבאה: (ה) למתי אעתיר לך. כתב רש"י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנא' למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת תפלתו היו סרות המכות כי כתוב ויצעק משה אל י"י וגו' ויעש י"י ואין כתוב ויעש י"י ממחרת ואין למ"ד למתי ראיה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי. ורבו הלמדי"ן הבאים ככה למחר יהיה האות הזה. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (עזר' ע' ד') עד למנחת הערב (דה"י ב' ג' י"א) כנף האחד לאמו' חמם ודגים ככה: ועתה להכרית הצפרדעים. רמז למיתתם כלשון והכרתה הנפש ההיא והכרתי לאחאב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואע"פ שתשארנה מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד: (ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופי' בזה הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורה ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן הוצרך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר: (יד) ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים

ועשו

מני ומן עמא ואסטור ית עמא וידבחון ניכסת חגא קדם יי: (ה) ואמר משה לפרעה שבח נפשך בגיני לאימת דאנת בעי איצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתך לחוד מה דבנהרא ישתיירון:

[(ה) הב סימן ואיתרחק עלך עד אימת אצלי עלך:]

(ו) ואמר למחר ואמר כפתגמך מן בגלל דתנדע ארום לית כיי אלהנא: (ז) ויעדון עורדעניא מנך ומבתך ומן עבדך ומן עמך לחוד מה דבנהרא ישתיירון: (ח) ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עיסק עורדעניא דשוי לפרעה: (ט) ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא ומן דרתא ומן חקלא: (י) וכנשו יתהון כרוין כרוין וסריית ארעא:

[(י) כרוין כרוין:]

(יא) והמא פרעה ארום הות רווחתא לעקתיה ויקר ית ליביה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי: (יב) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמי בכל ארעא דמצרים ברם על ידך לית אפשר למלקי ארעא דבה הות לך שיזבותא כד קטלתא ית מצראי וקבילתיה: (יג) ועבדו היכדין וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות מחת קלמי בבשרא דאינשא ודבעירא כל עפרא דארעא איתהפיך למהוי קלמי בכל ארעא דמצרים: (יד) ועבדו היכדין איסטגניניא חרשיותא בלחשדון לאנפקא ית קלמין ולא יכילו והוה מחת קלמי שלטא באינשא ובבעירא

בעל הטורים

(ה) ולעבדיך ב' חד ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) ואידך בירמיה (ל"ז) מה חטאתי לך ולעבדיך בהסגרנו לצדקיהו כשמוהו בבור מלמד שאף הם היו מחבילים עצמם אפס הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: (י) חמרים. ג' במסורה הכא חמרי ואידך אסף עשרה חמרים מלמד שאף כאן הממעיט אסף עשרה חמרים: (יב) והך. ג' הכא ואידך והך כף אל כף (יחזקאל כ"א) מלמד שהיה הכנים מכים ומנשכים על כל פניהם ועל בשרם: וטעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: (יד) ולא יכלו ג' במסורה הכא ואידך

אבן עזרא

אמר הגאון דרך [א]מוסר לשניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך [**א]תפאר' שאעתיר אל השם ויסור המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנה. כי שם היו בתחלה ואמר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד. וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמר למחר: (ז) וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט. וכמוהו כי שמו [אא]אותי נצור: (ח) ויצא. טעם ויצעק כי נשא נפש שלא יכעיסהו. כי אמר אל פרעה מעצמו. כדרך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש ה' כדבר משה. [ב]מעצמו: (י) ויצברו. כמו [ג]ויצבר יוסף בר: חמרם חמרם. כמו [ד]חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו רוח [ה]לשאול: והכבד את לבו. [ו]שם הפועל. תחת פועל עבר: (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו שלש המכות הראשונות. והאותות היו בשלשים כמו [וו]שפירשתי למעלה. כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ.

והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים. כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן. כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאה והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו. רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים. ואחת בלא מטה על ידי משה. ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנם. כמו והיה [ז]לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים: (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה. בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה. כדרך ומטך [ח]אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין. והמ"ם נוסף. או הוא תחת ה"א ואיננו [*ח]שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים. כי האחת ותעל הצפרדע. והעד [ט]כנים ותהיה מלת הכנם זרה בעבור תוספות המ"ם כמו ריקם חנם. ויפת אמר כי המ"ם [י]סימן למצריים. כי האחת כן מן כנים. כמו פת מפתים. וזהו המלה כדרך [כ]בתוך האהלי. ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד. כי כן היה [ל]לדבר הגוים. [מ]ודבר השחין. כי הטעם הוא כי [נ]אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. [ס]שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים

פירוש על אבן עזרא

[י]לא מכל מקוה מים. [א]ר"ל אם העיקר היה מ"ר ככתוב ואתה תהיה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז). [*א]ר"ל התנשא עלי לעשות לך פאר. ופי' תפארתך יהיה ע"י אשר יקוים מבוקשך. [אא](ברכות מ' ע"ו). [ב]ר"ל שאותו הזמן שנתן משה לפרעה היה מעצמו וה"י הסכים לדעתו בזה. וי"א כי משה אמר מעצמו שיסורו הצפרדעים ממנו וישארו ביאור לעפ"י שלא אמר לו הש"י. [ג](שם מ"א מ"ט). [ד](שופטים ט"ו ט"ז). [ה](ש"א ט"ז כ"ג). [ו]ר"ל מקור. [וו](לעיל ז' כ"ד). [ז](להלן ט' ט') ר"ל פיח הכבשן נעשה לאבק. וככה והי' לכנים. ר"ל עפר הארץ נעשה לכנים וז"ש כאלו העפר וכו' כמו פיח הכבשן. [ח](להלן י"ז ה') כי משה לא הכה את היאור רק אמר לאהרן שיכה. (ולעיל ז' כ') נאמר ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וכן ויעשו כן פה. [*ח]ר"ל אם היה המ"ם תחת ה"א א"כ הוא לשון נקבה. ואם הרצה לומר איך ייך המ"ם שהוא ל"ז לסמן על ל"נ. הראיה ע"ז כי צמלה ותעל הצפרדע ולא כתוב ויעל הצפרדע א"ו הוא ל"נ. ואם כן למה כתוב הצפרדעים ולא הצפרדעות א"ו ג"כ בה"ם הוא ל"נ. כי שרשו כן ובלשון חכמים כִנָה. [ט]פי' שהוא ל"ר ואלו היה המ"ם שורש היה ראוי להיות כנמים או כינמים. [י]ר"ל כנים שלהם. [כ](יהושע ז' כ"א) ושם כתוב הפ"פ בקמ"ץ. ע"כ ג"כ פה קמץ ופי' האהל שלי. [ל]ר"ל שהכה במטה במקום אחד ונהפכו כל המים אשר ביאור לדם. ואין פי' אשר נתהפך כל העפר לכנים. רק פי' ע"י הכאה במקום א' נתהפך המכה בכל מקום. [מ]שנאמר קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וגו' והיה לאבק על כל ארץ מצרים (להלן ט' ט') ופעל האבק במקום הראוי להיות שחין וכ"כ פי' כל עפר וגו'. [נ]ואח"כ התפשטה. [ס]ר"ל זה לבד עשו כן. אבל להוציא את הכנים לא יכלו

ספורנו

(ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעולת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל ויסוב הטבע לאיתנו תכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפי' שמכחישים פמלי' של מעלה אמנם האל ית' יכול לטבע לשנות ולהשתנות ולפעול כפי קנתו או כפי רצונו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח ממדת שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחודש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל ב"ח זולתם במה שמגיעים לפי העליון ומכניסי' ואינם מוציאים והנה האל ית' יכריתם ממך ומבתיך בלבד: (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארי' לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה: (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור וזה הולך לתפלת יעקב דפלגא מן שמיא לא יהבי: (פרק סדר תעניות אלו): (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד היום: והכבד את לבו. התאמץ על טבעו שלא לירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל ית': (יב) והך את עפר הארץ. לא התרה בפרעה בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש באח"ב בלבד כי מכת בכורו' לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותו' בשתי היסודות הכבדים: ועד"ש. היו אותות בבעלי חיי': ובאח"ב. היו אותות באויר ובכל שתים מהן התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכלו. מבלי אין לאל ידם להמציא דבר מתכונת באמת: וגם

פירוש רשב"ם

(ה) התפאר. התנשא עלי לבקש חפצך ואעשה. כמו (שופטים ז') יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיע לי. למתי אעתיר לך. לאיזה יום זמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי אין מנהג למות כולן בפעם אחת: (ו) ויאמר למחר. התפלל עתה שימותו עד מחר: (י) חמרם. צבורים: (יא) והכבד. לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו: (יב) לכנם. מיני (כינה) (נ"א כינה) ופרעושין: (יג) הכנם. כמו מ"ם של ריקם:

טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע
אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע
אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס טז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב
לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:
יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי
מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ
אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־
הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ:
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן
אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם
עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ: ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה:
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם

תשחת

אונקלוס

טו וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף
לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: טז וַאֲמַר
יְיָ לְמשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵק
לְמַיָּא וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי:
יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ
וּבְעַבְדָּיךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּיךְ יָת עָרוֹבָא וְיִמְלוֹן בָּתֵּי מִצְרַיִם
יָת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְאִנּוּן עֲלַהּ: יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא
הַהוּא יָת אַרְעָא דְגשֶׁן דְּעַמִּי קָאִים עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי
תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא:
יט וַאֲשַׁוֵּי פֻרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתִי מַחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא
הָדֵין: כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה
וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן

קדם

מסרה טו החרטמם, ג' ח' [כ"ל בלי']. ויחזק, ע"ו. אלהם, [ח"ו]. טז ויאמר ה', י"ב [כ"ל י"ח] בטעם בספר'. יוצא, ט' מ"ל וג' בספרא. עמי, [ב' כ"כ חסר אח]. ויעבדני [ח"ו]. יז משליח, ל' [מ"י]. ובעמך, ג'. הערב, [כו"ל ח"ו]. ומלאו, ב' בתורה [כ"ל בליש'] יח והפליתי, ל' ומ"ל. עמד, [ח"ו]. היום, [מ"ו]. יט פדת, ב' ח' ס' וב' מ"ל. למחר, ה'. האת, ג' מ' [בלו']. כ ויבא, [כו"ל ח"ו]. ותים, ד' סבירין ובנים. ובכל, [ה' סבירין וכל].

ת"א ויאמרו החרטמים אל פרעה: סנהדרין סז ודף סח: הנה יוצא המימה: מועד קטן יח.

רש"י

ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנטי"ציר בלע"ז: את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעים מקרקרים והמים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ.

נשחתת

רמב"ן

ועשו להטיהם כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות: (טו) ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע י"י שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור וכו' ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדול' (ש"א י"ב) והיתה יד י"י בכם ובאבותיכם (שם ה') כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בתחלה ולא בשאר המכות. אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהמעיט הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע י"י כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים סבה מאת השם היתה להם שבל עלתם כלומר שהכל שלו והכל בידו והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אליעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא רצה ר' אלעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע חדש בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבע' אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שישרוץ בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אלעזר בן עזריה כמו שרצו בארץ ענין תנועה כמו שפרשתי בסדר בראשית שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה*. ולא יוכלו אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא בקשו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיה אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכו' אשר בהן מיתה לאד' וכתי' בצפרדעי' (תהלי' ע"ח) וצפרדע ותשחית' שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מפרקים אותם וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפליטה הנשארת להם מן הברד

*ע"ע בסנהדרין ס"ז ע"ב אימא מכשעורה.

והכל

יונתן בן עזיאל

ובבעירא: (טו) ואמרו איסטגניני פרעה לא מן כח גבורת משה ואהרן היא אלהן מחא משתלחא מן קדם יי היא ואיתקף יצרא דלבא דפרעה ולא קבל מנהון היכמא דמליל יי: (טז) ואמר יי למשה אקדים בצפרא ותתעתד קדם פרעה הא נפיק למנטר קוסמין עילוי מיא הי כאמגושא ותימר ליה כדנא אמר יי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (יז) ארום אין ליתך מפטר ית עמי האנא מגרי בך ובעבדך ובעמך ובביתך ית עירבוב חיות ברא ויתמלון בתי

ירושלמי

מצראי עירבוב חיוא ברא ואוף ית ארעא דהינון עלה:

[(יז) ערביבא:]

(יח) ואעבד פלאין ביומא ההיא עם ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן עירבוב חיות ברא מן בגלל דתינדע ארום אנא יי שליט בגו ארעא: (יט) ואשוי פורקן לעמי ועל עמך אייתי מחא לעידן מחר יהי אתא הדין: (כ) ועבד יי כן ואייתי עירבוב חיות ברא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוי

בעל הטורים

ואילך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונה א') ויראה מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו (מ"ב ג') מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם: (יט) פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות כי לא זה היה פדות שלם אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה ושלמה

יונתן

(טו) איסטגניני וכן כמה פעמים איצטגניניס והכל אחד שם חוזי כוכבים: (טז) הא נפיק למנטר קוסמין וכו' כל זה בתנחומא לכך בו נמשה וא"ל הנה לי שאעשה לרכי א"ל משה וכי יש אלוה שעושה צרכיו ולפיכך א"ל הקב"ה השכם בבקר וכן דיוקיה ממש השכם וק"ל: (י) ירושלמי כוון פי' מלשון כוי: (יח) פלאין לא פי' והפליתי כרש"י אלא מלשון פלא וגם כי זהו בחמת גם פלאי להיות הנס אינו הולך על כל הטעם

רמב"ן

והכל רשעים מאתו באדם כענין שנא' (יחזקאל ל"ג) ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך וגו'. ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה וראוי שתפול גם באדם כאשר אמר לו אח"כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקצת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה בעת צאת המלכים בבקר להשתחוות על המים וצוה הקב"ה למשה שילך שם. והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו וזה טעם הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו ורבים העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש אבל בשאר המכות די בהתראת המלך ועל כן נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהולך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין שם עפר כי היא רצפת בהט ושש וכן הולך משה לזרוק הפיח השמימה והנה עשו אלו השמים בפני פרעה בהיותו בחצר גינת ביתן המלך או כיוצא בו: (יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות הראשונות עומדות איננו פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות ומהררי נמרים ישחיתו כל ארץ מצרים ראוי היה בטבעם שיבואו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מצרים בסופה לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא. ואמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי' בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצריים כדכתיב ישלח בהם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך: אני י"י בקרב הארץ. פי' ר"א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיות קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם. אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. ויתכן שיהיה

אבן עזרא

הכנים. טעמו *[ס]להוליד מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שלא עשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע. ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן. אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי [ע]מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים. כי כבר פרשתי כי פרעה לא כשם הבורא רק השם שהזכיר לו משה. וזה בדרך כי לא ידו נגעה בנו [פ]מקרה הוא היה לנו. מן השמים. על כן חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי'. שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל. כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל יי'. וזה השם הזכיר במכות האחרונות. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה. וככה מכת הצפרדעים. ולא הזכיר [צ]לו בתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות [ק]המים טוב לעינים: (יז) משליח. מלה זרה מהבנין [ר]הכבד הנוסף: ומלאו ערב. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא [ש]חסר אל"ף והנכון שהוא [ת]מבעלי הה"א. וטעמו אפרש. ומדרך הקבלה עתה הקל פרעה להקל מעבודת ישראל. כאשר ראה שהפריש השם בין [*ת]ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה. כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן [תת]יפגענו בדבר. הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני יי' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכות' להיות קרוב אל הקצות. כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע. ורוח האדם באמצע הגוף. ככתוב ויוצר רוח [א]אדם בקרבו. ועל זה ראיות רבות מן התולדת. על כן כתוב מציון מכלל יופי [ב]אלהים הופיע. כי הוא באמצע [בב]הישוב ומלכות השם תראה בישוב: (יט) ושמתי פדת. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש. למחרתו

פירוש על אבן עזרא

יכלו. *[ס]ולע"ע שלא כתוב מן העפר. כי גם מ"מ לא הוציא יש מאין. [ע]שהם מנהיגי הטבע. [פ](ש"א ו' ט'). [צ]וחשבו שלא בא העונש הזה בשביל ישראל. [ק]דע כי טבע העין מימיי. וכשמשים ברזל אדום ואש כנגד מאור העין יחלש הראות וגם נדעכו עיניו. וכן בהביטו אל האש ואל הדבר הלח והבהיר שהוא מתולדות האש יחלש ראות עיניו כי טבע עינים מטבע המים ושרשם הוא וע"כ הוא כשיצא מטבעו ממש יקבל האש וכי יביט במים שהם ממש טבעם. האירו עינים כי מצא מין את מינו ונעור. והעדות ברורה כי הדמע יוצא מהם. [ר]ר"ל בנין הפעיל. [ש]משרש פלא. [ת]משרש פלה. [*ת]כמש"פ ר"א (לעיל ז' כ"ד) ע"ש. [תת]כמש"פ ר"א (לעיל ה' ג') במלת פן יפגענו. [א](זכריה י"ב א'). [ב](תהלים נ' ב'). [בב]ר"ל ככה חלקו האקלימים לז' חלוקות כ"ד מעלות מצד קו השוה אשר אין הישוב שם עוד מפאת החום. וככה אין ישוב עוד בקוטב הצפוני מפאת הקור י"ב מעלות. וחלקו הישוב לז' חלקים וא"י באמצע האקלימים ובעבור כי הוי' אינו מפורסם רק במקום ישוב בני אדם כמש"כ ר"א (בראשית ב' י"ב) בפס' וזהב אומר ר"א

ספורנו

(יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מהשוכנים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור: (יט) ושמתי פדת בין עמי ובין עמך. שגם לקצת עמי שיבאו למקום הערוב

פירוש רשב"ם

(טו) אצבע אלהים הוא. מכת מדינה ולא על ידיהם של אלו היה זו שאילו באו על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן: (יז) הערב. אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב (ירמי' ה') זאב ערבות ישדדם וכתיב (צפני' ג') זאבי ערב לא גרמו לבקר. וכאשר יאמר מאודם אדום כן יאמרו (נ"א מאדם אדום) מעומק עמוק. מערב ערוב נו"י טרינ"ד בלע"ז. שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב. עמק שם דבר. והמעשה קרוי עמוק. אדום. שחור: (יח) והפליתי ביום ההוא. לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכות כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה והפרשה יותר משאר מכות. וכן בדבר של בהמות: (יט) ושמתי פדת. לשון הבדלה וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן כולן

תשחת הארץ מפני הערב: כא ויקרא
פרעה אל־משה ולאהרן ויאמר לכו
זבחו לאלהיכם בארץ: כב ויאמר משה
לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים
נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את־
תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו:
כג דרך שלשת ימים נלך במדבר
וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר
אלינו: כד ויאמר פרעה אנכי אשלח
אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם
במדבר רק הרחק לא־תרחיקו ללכת
העתירו בעדי: כה ויאמר משה הנה
אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל־יהוה
וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו
מחר רק אל־יסף פרעה התל לבלתי
שלח את־העם לזבח ליהוה: כו ויצא
משה מעם פרעה ויעתר אל־יהוה:
כז ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב
מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר
אחד: כח ויכבד פרעה את־לבו גם
בפעם הזאת ולא שלח את־העם: פ
ט א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־
פרעה ודברת אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני:
ב כי אם־מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם: ג הנה יד־יהוה הויה במקנך
אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד:
ד והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל־לבני
ישראל

אונקלוס

קדם ערובא: כא וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו
דבחו קדם־אלהכון בארעא: כב ואמר משה לא תקין
למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין לה מנה אנחנא־
נסבין לדבחא־קדם־יי־אלהנא הא נדבח ית־בעירא
דמצראי־דחלין־לה ואנון־יהון חזן הלא־ימרון למרגמנא:
כג מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא
כמא דיימר לנא: כד ואמר פרעה אנא אשלח יתכון
ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא
תרחקון למיזל צלו אף עלי: כה ואמר משה הא אנא
נפק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה מעבדוהי
ומעמה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא
לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: כו ונפק משה מן קדם
פרעה וצלי קדם יי: כז ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי
ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמה לא אשתאר חד: כח ויקר
פרעה ית לבה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: א ואמר
יי למשה עול לות פרעה ותמלל עמה כדנן אמר יי אלהא
דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ב ארי אם סריב־
את לשלחא ועד כען את מתקף בהון: ג הא מחא מן
קדם יי הויא בבעירך דבחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי
בתורי ובענא מותא תקיף לחדא: ד ואפרש יי בין בעירא
דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכל לבני ישראל
מדעם

מסרה כא אל משה ולאהרן, ל'. כב לה' אלהינו, ע'. לעיניהם, כ"ב. [כ"ג]. יסקלנו, ל' ומ'. כג לה' אלהינו, ע'. כד אשלח, פ'. תרחיקו, [מ"י]. ללכת, כל ללכת שבמקרא ללכת בשוה [כ"ל בב' סגול ו' נקודות] במ"א וסמן שנים ללכם. העתירו, [מ"י]. כה יוצא, פ' מ"ל. והעתרתי, ל'. יסף, י"א בליש' ח' חסר וג' מ"ל ודין ח'. התל, ל'. כו ויעתר, ד'. כז מפרעה מעבדיו ומעמו, ב' דסמיכי. ט א ודברת אליו, ד'. אלהי העברים, ה'. ויעבדני, [ח"ו]. ג הויה, ל' ומ"ל. בסוסים, [מד"מ]. בחמרים, [ח"ו ומ"י]. ד והפלה, ב' חד כתיב בא' ודין בה"ס.

רש"י

נשחתת הארץ אתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורותם: (כח) גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל:
מלא

רמב"ן

שיהיה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם: (כט) וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר. כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן רצה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר. והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב"ה לעבר אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך במאמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שימותו למיתתם כמו שפירשתי: (ג) במקנך אשר בשדה. הזכיר אותם בהווה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שאמר וימת כל מקנה מצרים. ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים בלתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים במשא. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה י"י בין מקנה מצרים
ובין

יונתן בן עזיאל

עבדוי ובכל ארעא דמצרים איתחבילו יתבי ארעא מן קדם עירבוב חיות ברא: (כא) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר איזילו פלחו נכסת חגא קדם יי אלהכון בארעא הדא: (כב) ואמר משה לא תקין למעבד כן ארום אמריא דהינון טעוותהון דמצראי מנהון ניסב ונקרבא קדם יי אלהן הא אין מקרבין אנן ית טעוותהון דמצראי קדמיהון הוא מן דינא הוא לאטלא יתן באבנין: (כג) מהלך תלתא יומין נטייל במדברא ונדבח נכסת חגא קדם אלהנא הוכמא דיימר לנא: (כד) ואמר פרעה אנא אפטור יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון לטיילא צלו עלי: (כה) ואמר משה הא אנא נפיק מלותך ואיצלי קדם יי ויעדי ערבוב חיות ברא מן פרעה ומן עמיה למחר לחוד לא יוסף פרעה למשקרא בדיל דלא

ירושלמי

למפטור ית עמא למדבחא ניכסת חגא קדם יי: (כו) ונפק משה מלות פרעה וצלי קדם יי: (כז) ועבד יי כפיתגם בעותא דמשה ואעדי עירבוב חיות ברא מפרעה ומעבדוי ומעמיה לא אשתאר חד: (כח) ויקר פרעה ית יצרא דליביה אוף בזימנא הדא ולא פטר ית עמא: (א) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ב) ארום אין מסרב אנת למפטור ועד כדון אנת מתקיף בהון: (ג) הא מחת ידא דיי הויא כען כד לא הוות למהוי בבעירך דבחקלא בסוסוותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא תקיף לחדא:

[(ג) מתגריא לחוד:]

(ד) ויעביד יי פלאין בין גיתי דישראל ובין גיתי דמצראי ולא ימות מכל
לבני

בעל הטורים

(ד) והפלה. ב' במסורה הכא ואידך והפלה ה' את מכותך לומר מה שהם מכה בגוף
אף

יונתן

הטעם: (ג) הא מחת ידא דה' כמן כד לא הוה למהוי פי' דוקא עתה יהיה מכת ה'
אשר

אבן עזרא

[ב]למכרתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהצפרדעות: (כא) ויקרא. התנכר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז. כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה. כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם. ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים. ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הנדי"אה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום. גם דם וחלב ודג ובצים. והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. והמלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן. וכן כתוב כי תועבת [ג]מצרים כל רועה צאן. ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם. ואם אחד מהם יצא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם. וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את [ד]העברים לחם. והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר השליטו על הכל לבד על הלחם אשר [ה]הוא אוכל. כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי. ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי הנדי"אה. כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב. והבקר לחרוש. והצאן לצמר ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תסבר ה"א תמלת ולא יסקלונו. כי הטעם. והלא יסקלונו. ולפי דעתי כי מלת הן כזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. כמוהו הן [ו]היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה מהם ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים. כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר משלשה ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה. כי היה ראוי להיות [ז]התי"ו בדגש. כי הה"א שורש כמו הנה לא [ח]ידעתי דבר. והנה [ט]התל תהתלו בו. והנכון [י]ויהתל בהם אליהו. ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בניינים. מהקל. ומהכבד. [כ]כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה'. וכמוהו אשר [ל]אנכי מורה. והוא [מ]ירה השלי. ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק. כי [ס]הפעלים השניים לעולם האות [ע]הראשון קמוץ. כמו. וישב. ויקם. ואם היה האות האחרון ה' או עי"ן או ר' שלא ידגשו. יהיה האות הראשון בפתח גדול. [פ]כמו וינח ביום השביעי. [צ]וינע לבבו. [ק]ויסר אליה. ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן. אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות. [ר]כמו ויסב את כל הרכוש. והנה בא ויסר תחת ויסר. [ש]כמו ויסר את אופן מרכבותיו. ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל. כמו [ת]יוסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים. שכתוב [א]אם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. [א]אל הארמון שלו. א"ר יהודה הלוי שתים מכות היו במים. האחת שהתאדמו ומתה הדגה. והשנית שעלו הצפרדעים מהם. ובארץ שתים אחת מהכנים. והשנית מהערוב. והן חיות מעורבות. וכתוב *[א]ותוצא הארץ נפש חיה. ושתים באויר. כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג. ובהרגע אחד מתים אין להם מספר. בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר. והשנית מכת שחין. כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים. והמכה השביעית מעורבת מגלגל השערה ומגלגל האש. וכן כתוב ואש [ב]מתלקחת בתוך הברד. והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח. והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים. ועשירית כדת השחתת מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים: (ב) ועודך מחזיק. אשר יד או הדומה לו. כמו [ג]מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד יי' הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו. [ד]ואתה הוה להם מלך. והפך זה שו"ו אשר לא [ה]יבושו קוי. יתחלף ביו"ד *[ה]וקוי יי' יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים. רק במקום אחת. [ו]ותדבר את כל זרע הממלכה. ובספר מלכים [ז]כתוב ותאבד. והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: (ד) והפלה דבר. יאמר על ענין דברים מחולקים. כמו [ח]הדבר אשר דבר יי'. גם יאמר [ט]על ים כמו [י]זה וכמוהו
לא

פירוש על אבן עזרא

כ"א ומה יקרו דברי קדמוננו וכו' ע"ש. *[ב]עיין (לעיל פס' ו') בדברי רב שמואל בפי' כ"ח. [ג](בראשית מ"ו ל"ד) ועיין (שם מ"ז ו' בפי' כ"א). [ד](שם מ"ג ל"ב). [ה](שם ל"ט ו') [ו](ירמיה ג' יו"ד) מלת הן שמשמש כמו ה"א התימה כאלו כתוב ההיתה כזאת. [ז]ר"ל התל ואע"פ שהוא קל היה ראוי להיות בדגש. [ח](ירמיה א' ו') שם כתוב דבר. [ט]ר"ל כהתל באנוש תהתלו בו (איוב י"ג ט'). [י](מ"א י"ח כ"ז) שם כתוב ויהתל. [כ]מבנין הקל. [ל]מבנין הכבד. [מ](ש"א כ' ל"ו) מהכבד. [נ](שם) מהקל. [ס]ר"ל נחי ע"ו שרק ב' אותיות מורגשים במבטא. [ע]ר"ל אות הראשון של השורש קום שוב נקוד קמץ ויקם וישב. [פ](להלן כ' י"א). [צ](ישעיה ז' ב') שם כתוב וינע וגו'. [ק](שופטים ד' י"ח). שם כתוב ויסר תחת ויסר. [ר](בראשית י"ד ט"ז) ושם כתוב וישב וגו'. [ש](להלן י"ד כ"ה). [ת](פסוק כ"ה). [א](פסוק י"א). [א*]אלפי שהיה ל"ל לך אל פרעה ע"כ מפרש הביאה היא וכו'. *[א](בראשית א' כ"ד). [ב](פסוק כ"ד). [ג](משלי כ"ו י"ז) פי' מחזיק בידו או בדומה לו. [ד](נחמיה ו' ו') וי"ו תחת יו"ד. [ה](ישעיה מ"ט כ"ג). *[ה](שם מ' ל"א) יו"ד תחת וי"ו. [ו](ד"ה ב' כ"ב יו"ד). [ז](מ"ב י"א א'). [ח](ירמיה מ"ו י"ג). [ט]בל"א (עטוואס). [י]הכאות מה מכל לבני ישראל
דבר

ספורנו

הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו: (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שייעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיברח וימות כמו שהיה בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה וזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו
שעשה

פירוש רשב"ם

כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה: למחר יהיה. שלא תאמר מקרה הוא היה לנו: (כב) כי תועבת מצרים. צאן דבר מאוס היה בעיר מצרים: ולא יסקלנו. בתמיה. דרך בזיון הוא. כדכתיב בשמעי (ש"ב ט"ז) ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר: (כה) והעתרתי. כמו והחרמתי את עריהם. והחזקת בו. והאבדתי חכמים מאדום והעליתי. כולם פתרונן להבא ופתחין וכן והעברתיך כי אותיות גורמים. אבל לשעבר. יאמר העברתי מעליך עונך העליתיך. האבדתי. כולם נפתחין בפתח קטן: אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי פסיליך. והשמדתי. כולם בחירק בין לשעבר בין להבא: (כח) גם בפעם הזאת. כמו
שהכביד

ישראל דבר: ה וישם יהוה מועד
לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה
בארץ: ו ויעש יהוה את־הדבר הזה
ממחרת וימת כל מקנה מצרים
וממקנה בני־ישראל לא־מת אחד:
ז וישלח פרעה והנה לא־מת ממקנה
ישראל עד־אחד ויכבד לב פרעה ולא
שלח את־העם: פ
ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן קחו
לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו
משה השמימה לעיני פרעה: ט והיה
לאבק על כל־ארץ מצרים והיה על־
האדם ועל־הבהמה לשחין פרח
אבעבעת בכל־ארץ מצרים: י ויקחו
את־פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה
ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין
אבעבעת פרח באדם ובבהמה:
יא ולא־יכלו החרטמים לעמד לפני
משה מפני השחין כי־היה השחין
בחרטמם ובכל־מצרים: יב ויחזק יהוה
את־לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר
דבר יהוה אל־משה: ס יג ויאמר
יהוה אל־משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה־אמר
יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני: יד כי | בפעם הזאת אני שלח
את־כל־מגפתי אל־לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל־
הארץ: טו כי עתה שלחתי את־ידי ואך אותך ואת־עמך בדבר ותכחד
מן־הארץ: טז ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את־כחי
ולמען

אונקלוס

מדעם: ה ושוי יי זמנא למימר מחר יעבד יי פתגמא הדין
בארעא: ו ועבד יי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית
כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד:
ז ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דישראל עד חד
ואתיקר לבא דפרעה ולא שלח ית עמא: ח ואמר יי
למשה ולאהרן סיבו לכון מלי חפניכון פיחא דאתונא
ויזרקנה משה לצית שמיא לעיני פרעה: ט ויהי לאבקא
על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא לשיחנא
סגי אבעבעין בכל ארעא דמצרים: י ונסיבו ית־פיחא
דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתה משה לצית שמיא
והוה שיחנא אבעבעין סגי באנשא ובבעירא: יא ולא־יכילו
חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שיחנא ארי הוה שיחנא
בחרשיא ובכל מצראי: יב ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא
קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה: יג ואמר יי למשה
אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר לה כדנן אמר
יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: יד ארי
בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי ללבך ובעבדיך
ובעמך בדיל דתדע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא:
טו ארי כען קריב־קדמי דאשלח־פון ית־מחת גברתי
ואמחי יתך וית עמך במותא ושיציאת מן ארעא: טז וברם
בדיל דא קימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון
משתען

מסרה ה ה' הדבר, י"א חסר את בליש'. ו וממקנה, ל' בתו'. ז ויכבד, ל'. ח ויאמר, ד' בטעם בסברא. חפניכם, [מ"י]. פיח, ב' [ומ"י]. וזרקו, ל'. השמימה, י"ה. ט לאבק, הלמ"ד בשו"א והא' קמוצה. פרח, [מ"ו ומ"י דקרי ולא כתיב]. אבעבעת, ב' מ' ובענין [ב' ראשונה רפה וכן חבירו בסמוך]. י פיח, ב'. השמימה, י"א. אבעבעת, ב' מ'. פרח, ב'. יא ולא, ז' ר"פ בסיפרא. לעמד, [מ"ו]. בחרטמים, ב' מ"י בליש' ובענין. יב אליהם, [מ"י]. כאשר וכו' ה' חבוה, ד'. יג אלהי העברים, ה' [ל"ע לא נמצא רק ד']. ויעבדני, [מ"ו]. יד שלח, [מ"ו]. מגפתי ל' ומס'. לבך, הבי"ת בשו"א. כמני, [מ"ו]. טו שלחתי את ידי, ג' דסמיכי. ואך, ל'. אותך, י"ז מ"ל בלשו' זכר. טז ואולם, [מ"ו] ה' ר"פ. בעבור, ב' [מ"ו]. העמדתיך, ל' ומ"ל. הראתך, ל' ומ' [דס'] וחד הראתכה. כחי, [כו"ל מ"ו].

ת"א ויהי שחין אבעבעת בבא קמא פ' בכורות מא'.

רש"י

(ח) מלא חפניכם. ילויי"ייש בלע"ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אול"בש. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פרח אבעבעת. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנ' במקנך אשר בשדה' והירא את דבר ה' הכנים את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור
זאת

רמב"ן

ובין מקנה ישראל. או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא: (ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים
מעלה

ירושלמי

לבני ישראל מדעם: (ה) וקבע יי זמנא למימר מחר יעבד יי ית פתגמא הדין בארעא: (ו) ועבד יי ית פתגמא הדין ליום חרן ומית כל בעירא דמצראי ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: (ז) ושדר פרעה פולין למחמי והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתייקר יצרא דלבא דפרעה ולא פטר ית עמא: (ח) ואמר יי למשה ולאהרן סיבו לכון מלי חופניכון קטם דקיק מן אתונא וידרקיניה משה לצית שמיא למיחמי פרעה: (ט) ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אינשא ועל בעירא לשחין סגי שלפוקין בכל ארעא דמצרים:

[(ט) שלבוקין:]

(י) ונסיבו ית קיטמא דאתונא וקמו לקדם פרעה ודרק יתיה משה לצית

יונתן בן עזיאל

שמיא והוא שחין שלפוקין סגי באינשא ובבעירא: (יא) ולא יכילו איסטגניניא למיקם קדם משה מן קדם שיחנא ארום הוה מחת שיחנא באיסטגניניא ובכל מצראי: (יב) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי עם משה: (יג) ואמר יי למשה אקדים בצפרא ותתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנא אמר יי אלהא דיהודאי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (יד) ארום בזימנא הדא אנא שלח מחתא לך מן שמיא ותתיב ית כל מחתי דמחיתך ללבך ובעבדך ובעמך דמן קדמי הינון משתלחין ולא מן חרשיותא דבני נשא בגין דתנדע ארום לית דדמי לי בכל ארעא: (טו) ארום כדון שדרית ית מחת גבורתי מן דינא הוא דמחיתי יתך וית עמך במותא ואשתצית מן ארעא: (טז) וברם בקושטא לא מן בגלל די

נטיבא

בעל הטורים

אף הכא מכה בגוף ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והשש כתיב באל"ף מלמד שמופלא שבדיינין קורא (תה' אלף ל') ושאלשך שכתב (איוב ל"ג) וילפינן השש מהכא דמי שלקה ושנה שחין מתרין בו דכל מכה שלישים הוספה בלא התראה: (טז) ספר. ב' במסורה הכא ואידך הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישעיה מ"ג) כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה וזהו

נשפטה

יונתן

אשר לא היה כמוהו להיות ותיקן בזה דלא תימא מדכתיב הויה משמע היה כבר כמוהו לכך אמר כד לא הוית למהוי וק"ל: (ט) שלפוקין כמו שלפוחין הנז' בדרז"ל שלפוחות בלחיי"ן בלשון אשכנז: (יד) דמן קדמי משתלחין וכו' דייק מדכתיב בעבור תדע כי אין כמוני הכוון כי לא מן כשפים כעו שאמרו שהם מעשי כשופים אלא מה' הכל: (טו) מן דינא הוא דמחיתי יתך דייק מדהיה במכת בכורות משמעו כאן

כדפי'

רמב"ן

מעלה בבן שחין ואבעבועות כי היה שם שורף ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצל ממנו ונכון הוא וכן ירד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק בדרך הטל וכתיב יתן י"י את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא: (יא) ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה. בושו והכלמו ושפו לראש בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלעמד נפשם על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו בבתיהם מסוגרים: (יב) ויחזק י"י את לב פרעה. ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אצלו בחכמתם ועתה לא באו לפניו ואין עוזר לו ואין סומך באולתו רק עונותיו אשר ילכדוהו או שירמוז הכתוב למה שפירשו רבותינו כי במכות הראשונות בפשעו היה כדבר ועתה קשה מאת י"י כמו שביארתי למעלה והוא האמת. בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה ואמר עוד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי.

ירמוז

אבן עזרא

לא [י]ספרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש יי'. ופי' וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתוב שלא הניח [ל]את מקנך. והכה תמלא בברד ואת כל [מ]עשב השדה. והעד מכת הארבה ואכל את [נ]יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי' א'. כאשר [ס]אפרש בשירה. וטעם זה הפסוק ואפילו שלח. וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו. לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה: (ט) והיה זה מעשה נס. שזה הפיח שהוא מעט [ע]נעשה אבק על כל ארץ מצרים. ולא [פ]ספרים ישראל: אבעבעת. האל"ף נוסף. כי הוא מגזרת [צ]מים תבעה אש. [ק]והמלה כפולה. כמו [ר]תשעשעו [ש]תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר. ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור שהמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט. ועתה נבערה חכמתם על כן הזכיר זה. ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו. ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים. לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה. ועוד כי [*]אשר הכתוב נרדף. וידוע כי מכת הדבר היתה ש עם [ת]אחת ומכת החשך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת באיזו אדם בא מטה והסלו המכות. רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק יי'. על כן לא בקש להעתיר: (יג) ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה. אולי היה לו [א]אורך אחר: (יד) כי. [ב]הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו. ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת. ואמר יי' הצדיק: וטעם כי אין כמני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה. שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. [ג]אחר נו"ן. כמו ואט אליו אוכיל. שניהם שוים ושרשם. נטה נכה. וטעם בדבר. [ד]הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת. והוא בעבור

הראתך

פירוש על אבן עזרא

דבר. [י](דברים ב' ז'). [ל](פסוק י"ט). [מ](פסוק כ"ה) פי' כי נאמר בברד ואת כל עשב השדה הוא פירושו ג"כ רובו. [נ](להלן יו"ד ה') פי' הוא ג"כ ראיה שהפירוש הוא כמו שאמרנו הוא רובו ואם הברד השחית הכל מה היה לארבה לאכול כי כתוב שם ואכל את יתר הפלטה. [ס]על לא נשאר בהם עד אחד (להלן י"ד כ"ח) שאפי' אחד לא נמלט. [ע]פירושו של הפסוק הזה הוא והיה לאבק על כל ארץ מצרים. [פ]כונת ר"א כמ"ש לעיל (ז' כ"ד). [צ](ישעיה ס"ד א') שרשו בעה. [ק]אבעבעת והאל"ף נוסף. [ר](שם ס"ו י"ב). [ש](שם י"ז י"א) שרשו שגה. [*]ר"ל אחריו נשפט כפי משמעות הכתוב. [ת]ר"ל המיתה היתה פתאומית בלי המשך זמן. והעד מכת בכורות. [א]אפי' לפי דעת הראב"ע ז"ל הוא לפי הפשט. בעבור כי רז"ל דרשו שהיה יוצא פרעה לעשות צרכיו בנילוס בעבור שעשה את עצמו אלוה כמו שמפרש והולך. [ב]לשון רבים. בעבור וכו'. [ג]כי שרשו נכה. ובאוי להיות ואכה בהבלע הנו"ן בדגש. ולפי שהטעם מלעיל בעבור וי"ו ההפוך. ואין לה"א מקום לנוח אחר ת"ק בלי נגינת טעם. לכן נפל הה"א מן המלה. ובא הכ"ף בשו"א בלי דגש כמשפט. וכן ואט אליו אוכיל (הושע י"א ד') ששרשו נטה. [ד]ר"ל בי"ת השמוש נקוד פתח המורה על ה"א הידיעה כאלו כתוב בהדבר.

יחזקאל

ספורנו

שעשה בצפרדעים אף על פי שהיה לו לירא מהערוב שלא מת אבל סר ונקל זאת בעיני ה' להסיתו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אף על פי שהיה זה שלא מבואר בלתי מתיחס בשום פנים זולתי לאל ית' כי אין מי שיוכל להבדיל בשיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מעפוש בליחו' ונלל האויר או מערכת אשר מהם תבא לפעמים מכת מדינה טבעית: (יב) ויחזק ה'. כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב ונגע אל עצמו ואל בשרו: (יד) כי בפעם הזאת. בזה הענין השלישי מהמכות באויר: אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך. כל אחת מאלה שאשלח תהיה בלב כלכם גם אשר שתקור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הגשמים והמזונות ובמולי' הגוף כמכת החשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליה חלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמו' לא נמשך הזק מבואר אחר שסרו: בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ. כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אמנם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף בענין מלאך האלהים ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראתך את כחי. כדי שתחזור בתשובה

כי

פירוש רשב"ם

שהכביד בצפרדעים: (ה) מועד לאמר. שלא יאמרו מכת מדינה היא: (ח) פיח. אפר דק שמתנפח ברוח: (ט) פרח. מגדל אבעבועות מלאות מורסא וליחלוח: (יד) מגפתי. מיני חבלות והכאות אש וברד ואבני אלגביש וגפרית ושלג וקיטור: (טו) כי עתה. כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך למות בדבר והיית נכחד מן הארץ: (טז) ואולם. בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וגו'

להודיעך

וּלְמַ֛עַן סַפֵּ֥ר שְׁמִ֖י בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ שביעי
יז עוֹדְךָ֖ מִסְתּוֹלֵ֣ל בְּעַמִּ֑י לְבִלְתִּ֖י שַׁלְּחָֽם׃
יח הִנְנִ֤י מַמְטִיר֙ כָּעֵ֣ת מָחָ֔ר בָּרָ֖ד כָּבֵ֣ד
מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙ בְּמִצְרַ֔יִם
לְמִן־הַיּ֥וֹם הִוָּֽסְדָ֖ה וְעַד־עָֽתָּה׃ יט וְעַתָּ֗ה
שְׁלַ֤ח הָעֵז֙ אֶת־מִקְנְךָ֔ וְאֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר לְךָ֖
בַּשָּׂדֶ֑ה כָּל־הָאָדָ֨ם וְהַבְּהֵמָ֜ה אֲשֶׁר־
יִמָּצֵ֣א בַשָּׂדֶ֗ה וְלֹ֤א יֵאָסֵף֙ הַבַּ֔יְתָה וְיָרַ֧ד
עֲלֵהֶ֛ם הַבָּרָ֖ד וָמֵֽתוּ׃ כ הַיָּרֵא֙ אֶת־דְּבַ֣ר
יְהוָ֔ה מֵעַבְדֵ֖י פַּרְעֹ֑ה הֵנִ֛יס אֶת־עֲבָדָ֥יו
וְאֶת־מִקְנֵ֖הוּ אֶל־הַבָּתִּֽים׃ כא וַאֲשֶׁ֥ר לֹא־
שָׂ֛ם לִבּ֖וֹ אֶל־דְּבַ֣ר יְהוָ֑ה וַֽיַּעֲזֹ֛ב אֶת־
עֲבָדָ֥יו וְאֶת־מִקְנֵ֖הוּ בַּשָּׂדֶֽה׃ פ
כב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה נְטֵ֤ה אֶת־יָֽדְךָ֙
עַל־הַשָּׁמַ֔יִם וִיהִ֥י בָרָ֖ד בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם
עַל־הָאָדָ֣ם וְעַל־הַבְּהֵמָ֗ה וְעַ֛ל כָּל־עֵ֥שֶׂב
הַשָּׂדֶ֖ה בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ כג וַיֵּ֨ט מֹשֶׁ֣ה
אֶת־מַטֵּהוּ֮ עַל־הַשָּׁמַיִם֒ וַֽיהוָ֗ה נָתַ֤ן קֹלֹת֙
וּבָרָ֔ד וַתִּֽהֲלַךְ־אֵ֖שׁ אָ֑רְצָה וַיַּמְטֵ֧ר יְהוָ֛ה
בָּרָ֖ד עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ כד וַיְהִ֣י בָרָ֔ד וְאֵ֕שׁ מִתְלַקַּ֖חַת בְּת֣וֹךְ הַבָּרָ֑ד כָּבֵ֣ד
מְאֹ֔ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙ בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מֵאָ֖ז הָיְתָ֥ה לְגֽוֹי׃ כה וַיַּ֨ךְ הַבָּרָ֜ד
בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם אֵ֚ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׂדֶ֔ה מֵאָדָ֖ם וְעַד־בְּהֵמָ֑ה וְאֵ֨ת כָּל־עֵ֤שֶׂב
הַשָּׂדֶה֙ הִכָּ֣ה הַבָּרָ֔ד וְאֶת־כָּל־עֵ֥ץ הַשָּׂדֶ֖ה שִׁבֵּֽר׃ כו רַ֚ק בְּאֶ֣רֶץ גֹּ֔שֶׁן אֲשֶׁר־שָׁ֖ם בְּנֵ֣י
ישראל

אונקלוס

מִשְׁתְּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא: יז עַד כְּעַן אַתְּ כָּבֵישַׁת
בֵּהּ בְּעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן: יח הָא אֲנָא מַחֵית
מִטְרָא בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה
דִּכְוָתֵהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד־כְּעַן: יט וּכְעַן
שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ וְיָת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא
וּבְעִירָא דְּאִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵשׁ לְבֵיתָא וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן
בַּרְדָּא וִימוּתוּן: כ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַּייָ מֵעַבְדֵּי פַרְעֹה
כְּנַשׁ יָת־עַבְדּוֹהִי וְיָת־גֵּיתוֹהִי לְבָתַּיָּא: כא וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּהּ
לְפִתְגָּמָא דַּייָ שְׁבַק יָת עַבְדּוֹהִי וְיָת־גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא:
כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי בַרְדָּא
בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָאֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא
דְּחַקְלָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: כג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חֻטְרֵהּ עַל
צֵית שְׁמַיָּא וַייָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא אֶשָּׁתָא עַל אַרְעָא
וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: כד וַהֲוָה בַרְדָּא
וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה
דִּכְוָתֵהּ בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם מֵעִדָּן דַּהֲוַת לְעַם: כה וּמְחָא
בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם יָת כָּל־דִּי בְּחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עִסְבָּא דְּחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיָת כָּל
אִילָן דִּבְחַקְלָא תְּבַר: כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי
ישראל

מסרה ולמען, ט' ימידאין [ל"ל ו' ימידאין]. ספר, ב'. יז מסתולל, ל' ומד מסתולל [מ"ו]. יח למן היום, ז'. הוסדה, ל' לא מפיק. יט העז, ל'. ולא יאסף, ב'. יאסף, ט'. הביתה, י"פ. עליהם, [י"ג מ"י בלו']. ומתו, ח' קמץ. כ הירא, ב' בתו'. הניס, ל' [מ"י]. אל הבתים, ל'. כא ואשר, י"ב כ"ם. ואשר לא, ח'. ויעזוב, [כו"ל מ"ו]. כב ויאמר ה', י"ב בטעם בסיפרא. ויהי, ל"ב. כג קלת, ד' חד"מ. ותהלך, ל' [המי"ו במיריק ובמסג וה"א במ"ם ומוקף]. כד; ואש ג' בטעמא. מתלקחת, ב' ענן גדול. אשר, סליקא גדולה. כה הכה הברד, ל'. שבר, ל' ליגי.

רש"י

זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת בה בעמי והוא מגזרת מסלה (ס"א) דמתרגמינן אורח כבישא ובלעז קלק"יר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר טז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) משתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הו"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף. (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הניס. הבריח לשון וינס: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד

רמב"ן

ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול בה. ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים: (יח) וטעם למן היום הוסדה. כאומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן: (יט) הנני ממטיר כעת מחר ועתה שלח העז. כל אלה דברי ה' אל משה וידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנו: (כו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר
שלה

ירושלמי

נשיבא לך קיימתיך אלא מן בגלל למחזייך ית חילי ומן בגלל דתתני שמי קדישא בכל ארעא: (יז) עד כדון אנת מתרברב בעמי בדיל דלא למיפטרינון:

[(יז) מיתקיף:]

(יח) האנא מחית בעידן הדין למחר מן אוצרי שמיא ברדא תקיף לחדא דלא הוי הכוותא במצרים מן יומא דאישתכללו אשש[ה]א ועד כדון: (יט) וכדון שדר כנוש ית ניתך וית כל דלך בחקלא כל אינשא ובעירא דאשתכח בחקלא ולא יתכנוש לביתא וייחות עילויהון ברדא וימותון: (כ) איוב דהוה דחיל מפתגמא דיי מעבדוי דפרעה כנש ית עבדוי וית ניתוי

יונתן בן עזיאל

לגו ביתא: (כא) ובלעם דלא שוי לביה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוי וית גיתוי בחקלא: (כב) ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אינשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים: (כג) וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדין ומצלהבא אישתא על ארעא ואחית יי ברדא על ארעא דמצרים: (כד) והוה ברדא ואישתא מתקפצא בגו ברדא תקיף לחדא דלא הוה דכוותיה בכל ארעא דמצרים מן עידן דהות לאומא ומלכו: (כה) ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל דבחקלא מאינשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילנא דחקלא תביר ושריש: (כו) לחוד ביומא

בעל הטורים

כשפסח יחד סבב שמי בכל הארץ שמתו מהעלה בכך: (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי ר"ת בלעם שעל ידו איכך משלחם דג' היו בעלה: (יט) (נ"ל ולא) יאסף. ב' במסורה [ולא] יאסף הכיסה עשיר ישכב ולא יאסף (איוב כ"ז) שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד: (כ) הירא. ב' במסורה הכא ואידך מיש הירא ורך הלבב מה הפסוק שירא מעבירה שבידו אף הכא במי היו יראים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמצריים הכוב שהרי כתיב הירא את דבר ה' וקמיך לי' וירד עליהם הברד ומתו: (כג) וימטר. ב' במסורה הכא ואידך וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו מלמד שהשליו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצריים: (כד) ואש מתלקחת. ב' במסורה דין ואידך ואש מתלקחת ונוגה לו סביב [יחזקאל א] גם בכאן בתוך הברד היה האש יולא ממנו כלולום ומאורים וזהו ונוגה לו

יונתן

כדפי' רש"י ודין היה להלקותו כי גם פרעה בכור היה ונשתייר כדכתיב בפסוק שאחריו וכ"כ רש"י בפ' בא שעליו נאמר בעבור הכלוסך וכו': (כ) איוב דהוה דחיל. דבריו בנוים על סוסו מחז"ל ג' היו בעלה עלה ומדכתיב מעבדי פרעה ומי הוא זה שיהא ירא ה' ומה יום מיומים אלא שהוא איוב שנאמר בו ירא אלהים: (כא) ובלעם דלא שוי ליביה וכו' דיוקו ג"כ כדלעיל ועוד דאיה רמז לדבריו באומרו עודך מסתולל בעמי לבלתי ר"ת בלעם וכדכתב בעל הטורים שעל ידו איך משלחם וק"ל: (כה) תביר ושריש ר"ל נשבר ונעקר מן השורש: (כו) בכל מחוה ומחסה ר"ל שבכל

אבן עזרא

הבלחך את כמי ובמכו. ומתוכה כמין החשמל מתוך האש. ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי. איננו שב אל פרעה. רק מלת ספר שם הפועל. כמו כי רכבד אכבדך. ואין הטעם שפרעה ישופט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל. כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך. ואם הוא *כפול הפ"א. מפעלי הכפל כמו. סלו לרוכב בערבות. וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ורבי מריכום אמר כי פירושו מתחזק מגזרת *מסלות לבית יי'. ובמקום אחר כתוב מסעד לבית יי': (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה. וככה במקומות אחרים עד היום. ובעבור זה פקדו פקד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הנס או אסוף. וכמוהו יושבי לגבעים העיזו: (כ) הירא הנים. ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בלשון קדר מעם *לוי"ו ויעזב. רק אין יכולת בנו להכנס הדבר בלשון אחרת. וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ודבים ככה: (כג) ויאמר. מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה. והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר. וכמוהו על פני רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין *הקל מלשון הליכה: ארצה. הפך תולדותה. כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם

פירוש על אבן עזרא

ה(יחזקאל א' ד') ואח"כ כתיב ומתוכה דמות ארבע חיות (שם שם ה') דומה למ"ם כאן בעבור זאת העמדתיך בעבור הלחוסך את כמי. ופי' לפי הפשט וכבר הזכיר זה בפרשת מקץ בפסוק פרעה קלף על עבדיו. ועוד ידבר בו בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד ופירשו כן בעבור שדרשו רז"ל כי פרעה שהיה בימי אברהם הוא שהיה בימי יוסף. והוא שהיה בימי משה. והוא היה בימי שלמה. ובפרקי דרבי אליעזר בפרק מ"ב כתוב שהוא היה מלך נינוה בימי יונה. ומה שנאמר בפסוק לא נשאר בהם עד אחד הוא פירושו מן אחד שהוא מיוחד והוא פרעה ובעבור שלחה עשר מכות גם נפלאות ים סוף. ע"כ כשהתנבא יונה על נינוה האמין פרעה דברי יונה כי הוא היה אז מלך נינוה ומשלום משתה. ועל דעת זה הפירוש שהיה מלת ספר על פרעה כלומר ולמען ספר שמי בכל הארץ. ולפי דברי הראב"ע ז"ל פירושו שמלת ספר שב על הדורות הבאים כי הם יספרו שמו ויאמרו הוא האלהים המכה את מצרים ויספרו שמו וגדולתו של אלהינו. וע"כ כתב ולמען ספר שמי ולא על פרעה בעצמו כי הוא סובר כדעת האומר במסכת סוטה בפרק ט' (דף י"א ע"א) מלך חדש. חדש ממש והוא נטבע בים סוף והפי' לא נשאר עד אחד אפילו אחד לא נשאר כמו שפי' בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד. ספי' אחד לא נמלט. וגם המשורר אמר (תהלים ק"ו י"א) אחד מהם לא נותר ועיין שם. ור"ל מקור. ה(במדבר כ"ב י"ז). ט(משלי ד' ח') סלסלה סלל. **ר"ל אף שסמך פ"א של כפול ג"כ. עכ"ז הוא מפעלי הכפל. יכמו סלו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח ה') דגש הלמ"ד לאמרנו אות הכפל. כ"ל ב' אותיות אחרונות מן השורש דומות. כ(ירמיה נ"א כ"ה) כמו מתגולל (ש"ב כ' י"ב) גם גלו (יהושע יו"ד י"ח) כלם שרשם גלל. *כ(ד"ה ב' ט' י"א). כב(מ"א יו"ד י"ב). ל(ישעיה יו"ד ל"א). *למוצא כבר כ"ס בדברי ב"מ כי הוא"ו כפ"א כפי בלשון ישמעאל. ופי' והנה וכ"כ פי' פה ויעזב. הנה עזב את עבדיו. מ(בראשית כ"ב ד') ושם ג"כ פי' ככה. נ(שם א' כ'). *ועיין רש"י (ברכות ו' ע') צ"ע ההלך ע"כ המי"ו במיר"ק. ספי' כי תולדתה היא לעלות למעלה וזה האש ירדה. עכמ"ש רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (פסוק כ"ו). כמ"ש

ספורנו

כי לא תספוץ במות המת: ולמען ספר שמי. ורבים כתיב מעון: (יט) ועתה שלח העז את מקנך. כדי שיאלצו העבדים אשר עם המקנה כאמרם ז"ל מביא אדם שנברא בגלם: (כ) הירא את דבר ה' הנים. והטעם שאמרתי שלח העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה' הנים ואשר לא שם לבו חטא ויעזוב באופן שעם שטאו הפסיד לכן אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: (כד) *ואש מתלקחת בתוך הברד. בחוזק תנועת הברד ברדתו בלהב האויר ונתן קולות וחוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הכך והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה. כי האויר הנלהב

*הקדים המאוחר בעבור שהוא ביאור לפסוק כ"ג.

פירוש רשב"ם

להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתיאת ה': (יז) מסתולל. מתפעל מן (ישעי' ס"ב) סולו המסילה כובש אותם לעבדים כדכתיב (ירמי' ל"ד) ויכבשום לעבדים ולשפחות. ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבת המתפעלים באה תוספת תי"ו בראש חוץ מאותן שאוציא מן הכלל לבסוף. מן אמר יאמר (תהלים צ"ד) יתאמרו כל פועלי און. יתברך. יתגדל. (יחזקא' ל"ח) והתגדלתי. יתהלל המתהלל. יתווכח. ויתחבא. לשוא תתיפי. (ישעי' כ"ח) והמסכה צרה כהתכנס. יתלכדו. ויתלקטו ויתמרמר. מתנש'. התעללתי. אתפלל. והתקדשתי. מתרושש והון רב. הרילך כל האלפ"א בית"א תי"ו בראשם חוץ משבעת אותיות אלו דז"ם סי"ן ש"ת. השי"ן והס"מך באה התי"ו אחרידם במתפעל שלהם מן סלל מסתולל. מן שר תשתרר עלינו. מן שבח ישתבח. מן שמר (מיכה ו') וישתמר חקות עמרי. מן שבר משתבר. הצד"י והזי"ן לא יבא התי"ו במתפעל שלהם אלא אחרי הצד"י תבא ט"ית במקום תי"ו של מתפעל. מן צדק יאמר נצטדק. מן צבע יצטבע בדניאל. מן ציד הצטיידנו ביהושע. מן צרף מצטרף. ואחר הזיי"ן תבא דלי"ת במקום תי"ו של מתפעל. מן זמן הזדמנתון בדניאל אבל תוספות הן בתיבות. ט' של נצטדק ד' של הזדמנתון. ותיו של יתאמרו. לעשותן מתפעל כמו שפירשתי וכן כולם אבל הם עצמם כשהם ראש התיבה לא היה בה תוספות אות להתפעל כמו וישמע את הקול. מדבר אליו (לא יאמר) (נ"א כמו) מתדבר. לא יטמא בעל. (לא יאם) כמו יתטמא. ועם עקש (ופתלתל) (צ"ל) תתפתל (נ"א תתפל) לא יאמר (התתפתל) תתמם. לא יאמר תתתמם: (יט) העז.

יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי
הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב
מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה
אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ
אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן
וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי
לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי
כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃
לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה
אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה
וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃
מפטיר לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־
הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ
הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד
וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃

קכ"א. ניב"עול סימן. יעי"אל סימן: ומפטירין כה אמר אדני ה' בקבצי את בית ישראל ביחזקאל סימן כ"ח:

פ פ פ

אונקלוס

ישראל לא הוה ברדא: כז ושלח פרעה וקרא למשה
ולאהרן ואמר להון חבית זמנא־הדא יי זכאה ואנא ועמי
חיבין: כח צלו קדם יי וסגי־קדמוהי־רוח דלא־יהון עלנא
קלין דלוט־כאלין־מן־קדם־יי וברדא ואשלח יתכון ולא
תוספון לאתעכבא: כט ואמר לה משה במפקי מן קרתא
אפרוש ידי בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי
עוד בדיל דתדע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדיך ידענא
ארי עד כען לא אתכנעתון מן קדם יי אלהים: לא וכתנא
וסערי לקו ארי סערניא אביבין וכתנא גבעולין: לב וחטאה
וכנתיא לא לקו ארי אפילתא אנון: לג ונפק משה מלות
פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעון קליא
וברדא ומטרא דהוה־נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא
פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסף למחטי
ויקרה ללבה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא
שלח ית בני ישראל כמא־די מליל יי בידא דמשה:

פ פ פ

ואמר

מסרה כז למשה ולאהרן, ד'. אלהם, [ס"י]. ואני, ג' בלי'. ועמי, י"א. כח העתירו, [מ"י]. מהיה, ס' מסר ו' דלי'. קלא, [סד"א]. ואשלחה, ב'. ולא תספון, [ג' מ' ו"ק וח"י ומו"ת ונו"ן בסוף]. כט כצאתי, ל'. אפרש, ל' [ס"ו וסי"ן שמאלי]. את כפי, ל'. הקלות, ו' כ"כ [חו"ק ומו"ת וכן ב']. יחדלון, ל' [ומ"ו ונו"ן בסוף]. ל ואתה, ל'. תיראון, ב' בסורה ומ"ל [ד"מ]. מפני ה', ב' בתו'. לא והפשתה, ל'. והשעורה, ל'. השעורה, ל'. נכתה, ל'. גבעל, ל' [וחי"ו]. והחטה, ל'. והכסמת, ל'. נכו, ל'. אפילת, ל' וכ"כ. [כ"ל מ"י וח"ו והפ"א בחיריק]. לג ויצא משה מעם, ב'. ויפרש, [ח"ו והסי"ן שמאלי]. ויחדלו, ב'. הקלות, ו' כ"כ. נתך, ג'. לד והקלת, [חד"א]. ויסף, [ח"ו]. לחטא, [ס"ו]. ויכבד, ב' פרעה לבו. לה ויחזק, ט"ו. דבר ה' וכו', ד'.

ת"א ה' הצדיק ידים טו. הקלות ברכות נד. אביב מנחות סח ופד.

רש"י

והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר ע"ש): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהי' הרווחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשערה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשו לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכת' כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השערה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעולים: השערה אביב. עומדה באביה לשון (שיר השירים ו) באבי הנחל: (לב) כי אפילת הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנ' ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבי' העומדי' בקלחם הראויי' ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכות. ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הותך לארץ: חסלת פרשת וארא

ויאמר

רמב"ן

שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שיבדיל אויר ארץ גשן בעבור אשר שם בני ישראל: (כז) חטאתי הפעם. ביאורו הפעם אודה לי"י כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה: (כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל י"י ויסור בתפלתו והוא האמת: (ל) ידעתי כי טרם תיראון. יפה תפש ר"א על דברי הגאון שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את י"י כי בבוא המכה תשובו ותאמרו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם

יראים

יונתן בן עזיאל

בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דְתַמָן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַרְדָא: (כז) וּשְׁדַר פַּרְעֹה פּוּלֵי לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית בְּזִמְנָא הָדָא יָדְעִית דַיְיָ הוּא אֱלָהָא זַכָּאָה וּבְרַם אֲנָא וְעַמִּי חַיָּיבִין בְּכָל מַחְתָא וּמַחְתָא: (כח) צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וִיהִי סַנֵּי קֳדָמוֹי מִלְּמֶהֱוֵי קָלִין דִּלְוָט מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָא וְאֶפְטוֹר יַתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא: (כט) וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי סְמִיךְ לְקַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יַת יְדֵי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָא לָא יְהֵי תוּב מִן בִּגְלַל דְּתִנְדַע אֲרוּם דַּיְיָ הִיא אַרְעָא: (ל) וְאַנְתְּ וְעַבְדָּךְ חַכִּימִית אֲרוּם עַד לָא תִפְטְרוּן עַמָּא תְּהוֹן דַּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: (לא) וְכִתָּנָא וְסַעֲרָתָא לָקוּן אֲרוּם סַעֲרָתָא הֲוָת בַּסִירָא וְכִתָּנָא עֲבַד פּוּקְלִין:

ירושלמי

(לא) וְכִתָּנָא הֲוַת גַּבְעוֹלִין וְאִתְּרַת נִצָּה:

(לב) וְחִיטַיָא וְכוּנָתַיָא לָא לָקוּן אֲרוּם לְקִישָׁן הִינִין: (לג) וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן סְלַוָת פַּרְעֹה סְמִיךְ לְקַרְתָּא וּפְרַס יְדוֹי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמַנְעוּ קָלִין דִּלְוָט וּבַרְדָא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחִית לָא מָטָא עַל אַרְעָא: (לד) וַחֲמָא פַרְעֹה אֲרוּם אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָא וְקָלַיָא דִּלְוָט פְּסָקוּ וְאוֹסִיף לְמִחְטֵי וְיַקְרֵיהּ לְיִצְרָא דְּלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹי: (לה) וְאִיתַקַּף יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא פְטַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיכְמָא דְּמַלִּיל יְיָ בִּידָא דְּמֹשֶׁה

פ פ פ

בעל הטורים

נו סביב: (כט) הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו בזמן הורה: (ל) תיראון. ב' במסורה הכא ואידך לא תערצון ולא תיראון עפ"ל משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהא הרוחה לא תשגחון ולא תיראון: (לג) ויחדלו. ב' במסורה. ויחדלו הקלות. ויחדלו לבנות העיר. מלמד שגם בדור הפלגה המתים השם בקולות ועורבבם עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שילאו ממחת סבלות מצרים: נתך. ג' לא נתך ארצה עד נתך תים עליהם גבי בני שאול המוקעים [ש"ב כ"א]. כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם [ירמיה מ"ב] לומר שתפלת הצדיקים מעצרת את המטר כמו הכא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוליד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם וכפר להם ופן יכפר ה' לירושלם על ידי תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

יונתן

שבכל מכה ומכה ידעתי כי ה' הצדיק: (כח) קלין דלווט דק"ל מאי קולות אלהים קולות הקללות שכן מלך מדת הדין: (לא) הוות בסירא ר"ל בבירא והוא לשון בשול ואביב. פוקלין מלשון גמ' במסכת נדה פ' כל היד מאן בעי פיקולין דנהמא פירוש כשמן נקי וכו': (לב) לקישן הינין לשון איחור ועיכוב וס"ל כרבי יודא דפליג ור"ל לקושים היו במדרש תנחומא: (לג) ומטרא דהוה נחית לא מטא על הרעה שלא נשאר תלוי באויר כל זה בתנחומא ויחדלו הקולות והברד והיכן שרוי אמרו רבותינו כתלה באויר עד שיצא גוג מגוג שנאמר וגשם שוטף ואבני אלגבים וכו':

רמב"ן

יראים ובאמרים אתם מודים כי לעולם טרם סור מכם המכות אתם יראים את יי' כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי יי'. וכן תעשו לעולם ומפני זה לא הזכירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בארבה על דעת כדי שיוסיף לפשוע: (לא) והפשתה והשערה וגו'. ספר הכתוב

אבן עזרא

עליהם ועל מקניהם. ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה שאלת פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: (כז) ויקרא. אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בדבר כאשר ^[x]^אמר לו: (כח) העתירו אל יי'. הזכיר השם הנכבד. ^[ק]^ואמר קולות אלהים. כי הוא מודה שיש אלהים ^[י]^כאשר הזכרתי. ובעבור שלא אמר קולות יי' חבר משה שם העולם והתואר. ואמר מפני יי' אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו. ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה ממלת אדני ^[ש]^יהוה אתה החלות: כי באלף ד"לת הוא כתוב: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: כי ליי' הארץ. ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבנו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון. וכמוהו ^[*ש]^טרם ישכבו. וזו המלה איננה נמצאת כאשר פסר. כי לעולם יצא אחריה העתיד. כי אמר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית. והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית. וככה טרם ^[ת]^יקראו ואני אענה. וככה ^[*ת]^בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם. והנה אין טרם כמו לא. והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה ^[תת]^פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית: וטעם והפשתה והשערה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם. והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה. וזה ^[א]^סו"ף נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי. ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא ^[י]^כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשערה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר מלת נכתה גם נכו. כי שרש ^[ב]^מכה נכה. כמו ושפו עצמותיו לא רואו: (לב) אפילת. אחר וקרוב ממנו. ואפל ^[ג]^ולא. נוגה לו. והטעם שהיו עד שמת הארץ ולא נראו: (לג) נתך. כדרך כהתוך ^[ד]^כסף בתוך כור. והיא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: (לד) וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר ^[ה]^אתה ואתה ועבדך: (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

פירוש על אבן עזרא

^[פ]^כמ"ש לעיל (פסוק ז'). ^[x]^(פסוק י"ט) ע"כ יפה פי' כ"א הפס' לעיל אשר לא חקר פרעה אם לא היה ברד ג"כ בארץ גושן. ^[ק]^פי' פרעה אמר בתחלה העתירו אל ה' ואח"כ אמר קולות אלהים הזכיר אלהים ולא ה'. אבל הזכיר מלת אלהים שהוא רמז ללבא השמים כי הם סבת הקולות שהם קולות הרעם וכן מצרם בפרשת יתרו בפסוק ויהי קולות וברקים. ופרעה פסד בעבור שראה שהיו הזקים יותר מהמנהג וע"כ האמין כי השם היה סבת המכה ההיא. ^[י]^(לעיל ח' ע"ו). ^[ש]^(דברים ג' כ"ד) ור"ל כי משה היה איש אלהים ולא איש אדני ואיש פי' כמו אישי (ש"ב ד' א'). ^[*ש]^(בראשית י"ט ד'). ^[ת]^(ישעיה ס"ה כ"ד). ^[*ת]^(ש"א ב' ט"ו). ^[תת]^כ"ל ערם אשר תיראון אתה פרעה ועבדיך מפני ה' אלהים אתפלל עליכם ולא תאמינו. וא"כ לפי דעת הגאון מושך הפסוק השני ג"כ כי יתפלל על העתיד ולא על עבר והם הפשתה וכו' אשר הוכה. וכ"א מוסיף לפי דברי הגאון טרם אשר שב להכיר ה' אלהים הוכה הפשתה והשעורה. ולראיה על הפי' ככה כי הוא"ו ממלת והפשתה הוא כמו הנה כנ"ל. ע"כ הוא הראיה כי הטעם על אשר קודם לא יראו את ה' ע"כ הוכתה הפשתה. ולפי דעת כ"א בפי' ב' ככה טרם סור המכה הם יראים ה' ולא אח"כ. ולא פי' מה שיעשה פרעה אחרי סור המכה מדרך כבוד המלכות. ^[א]^ממלת והפשתה. ^[ב]^ונו"ן נכתה גם נכו סימנו נו"ן נפעל רק שורש. כמו ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א) שרשו שפה. ^[ג]^(עמוס ה' כ'). ^[ד]^(יחזקאל כ"ב כ"ב) ומלת נתך מבנין נפעל כמו נגש אל הערפל (להלן כ' כ"א). ^[ה]^(פסוק ל').

ספורנו

הבלבנ יבד לארץ בחוזק תנועת הבבד המכביד עליו בבדתו למטה: (כט) כצאתי את העיר. אף על פי שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר: הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליי' הארץ. כל זה יהיה יחדיו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאמרו' שכבר שבתם בתשובה כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדין לא תיראון: (לא) והפשתה והשערה נכתה. אף על פי שהפשתה והשעורה נכתה וזה הזק רב במצרים כאמרו ובושו כל עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. לא ורלאה מה רב רשעם של פרעה ועבדיו כי אף על פי שהטעה והכסמת לא נכו ומשה התפלל ורלאה פרעה כי קדל כל הרע בתפלתו כי באופן אשר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו: (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שלרף את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה ויראה לא שיעשה זה מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול החזק לבו באותו האופן אשר דבר ה' ביד משה והם בלבו שלא יוסיף עוד להכותו:

פירוש רשב"ם

אסוף כמו העיזו אנשי בנימין. יושבי הגבי' העיזו. (כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי: (ל) כי טרם תיראון. כתרגם עדיין לא תיראון: (לב) לא נכו. להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה. הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: (לג) נתך. לשון יציקה. כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו בתוכה. ומטר לא הוצק ארצה: (לד) ויסף לחטא. עד עתה לא נתכוון לחטוא במזיד אבל כשהודה על הברד ואני ועמי הרשעים לכן קוראו עכשיו מזיד:

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה
כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב
עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃
ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ
אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־
אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי
שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה
בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא
יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל | אֶת־יֶתֶר
הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־
הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ
אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא
מעם

אונקלוס

א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית
לבה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין
ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין
די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי
אנא יי: ג ואתא משה ואהרן לות פרעה ואמרו לה כדנן
אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב־את לאתכנעא מן
קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ד ארי אם סריב את לשלחא ית
עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך: ה וחפא ית עין שמשא
דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא ויכול ית שאר שיזבתא
דאשתאר לכון מן ברדא ויכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן
חקלא: ו וימלון בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים די לא
חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיומא דמהויהון על ארעא עד
יומא

מסרה י א בא, [ס"ו]. הכבדתי, ל'. ואת לב, ל'. שתי, ג' ב' מ' וא' מ"ל [ס"י ומלרע]. אתתי, [כו"ל חד"א]. ב ולמען, ע' יסידסין ומנהון ב' כ"פ. התעללתי, ל'. אתתי, [ס' סרין ווין]. אשר שמתי, ל'. ג אלהי. העברים, ה'. מאנת, ל'. לענת, ל' וס'. שלח עמי, ב'. ויעבדני, [ס"ו]. ד לשלח את עמי, ל'. בגבלך, כל או' מ' במ"ג, [ס"ו]. ה ולא יוכל, ד' [מ"ו]. לראת, ג' מ' בלו'. הפלטה, ג' מ' בלי'. את כל, י"ו פס' ד' טעמים את. הצמח, [ס"ו וס"י דקרי ולא כתיב]. ו ומלאו, ג' בסו' בלי'. כל מצרים, ,ד'. אבתיך, [כו"ל ס"ו ומ"י במ"א מד"מ]. ואבות, [מ"ו]. היותם [מ"ו]. ויצא מעם פרעה, ג'.

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א ו') הלא כאשר התעלל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן הי' לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: (ג) לענת. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין
הארץ

רמב"ן

הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה ערס השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שתלאון ואמרתם י"י הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה. אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יפסד להם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא נמחו כלל או שמפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תלמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואחרי כן תשובו באולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שהן לכל חיתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד:

(א) כי אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתי לא שאענים אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי ותדעו כי אני י"י וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ: (ב) וטעם התעללתי. כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק י"י ילעג למו. והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי וקבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה. ובאלה שמות רבה לאיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר (יואל א') עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וגו': (ג) ויבא משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שלוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: (ד) הנני מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הנמצא להם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע היא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה כי משנו' משה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצרים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה הסיא בעלותה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן כי השעור' אביב והחט' אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שלמה ממנ' כי תשוב ותצמח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והסארו' ואחרי כן בחדש ימים בניסן למחה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והתחילו העלים להוציא פרח והנלני' נראו. וזה טעם הלומר כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאיר להם פרח או ליץ ובחדש הזה בעלותו נגאלו והכתיב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן ספורים זה לזה
מאמינים

(א) ואמר יי למשה עול לות פרעה ארום אנא יקרית יצרא דלביה ויצרא דלבהון דעבדוי מן בגלל לשואה אתותי אלין ביניהון: (ב) ומן בגלל דתתני במשמעי ברך ובר ברך ית ניסין דעבדית במצרים וית אתותי דשויתי בהון ותנדעון ארום אנא הוא יי: (ג) ואעל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנא אמר יי אלהא דישראל עד אימת מסרב אנת מן למתכנעא מן קדמי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ד) ארום אין יש מסרב אנת למפטור ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: (ה) ויחפי ית חזווא דארעא ולא יהוי למיחמי ית ארעא וישיצי ית שאר שיזבותא דאישתארת לכון מן ברדא וישיצי ית כל אילנא דיצמח לכון מן חקלא: (ו) ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי דלא חמון אבהתך ואבהת
אבהתך

בעל הטורים

(א) בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבוא לביתו היה אומר לו בא [כלומר ואלך עמך] וכשהיה אומר לו לילך אליו המימה היה אומר לו לך [כמלאך כי אין כבוד השכינה לילך שמה: כן הבנתי מס' פענח רזא]: בא. עולה בגימ' ב' רמז לו ב' מכות יביא עוד עליו: שתי. ב' במסורה הכא ואידך שיתי כליל ללך (ישעיה י"ו) שתי לבך למסלה [ירמיה ל"א] מלמד שאע"פ שלא התרה בו בפי' על מכות חשך רמזה לו וזה שיתי כליל ללך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמן לדרך ויחפשו בבתי המצרים בימי החשך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם. לכשילכו שתי כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב' מכות חוץ ממכה בכורות שבכל רמזה לו בזהנה לא שמעת עד כה: (ב) באזני בנך ובן בנך. שעד כאן רחמי האב על הבן אי נמי כנגד ג' דורות

אבן עזרא

(א) בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם *[א]ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שיכבד לבם בבוא מכת הארבה. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אתתי אלה בקרבו. ואין דעת הכוני ספרד טוב. כי יש אומרים כי שיתי. כמו בינו. שימו. והדומה להם. וככה ישית. ישים. יבין. והדומה להם בכל הסימנים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל. והוא [ב]הבנין הכבד. בעבור שמלאו או מי *[ג]ישום אלם [ד]לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו [ה]וישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל. וככה [ו]וידעתם כי אני יי' *[ז]שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר [ח]התעללתי כאדם משנה התולדת [ט]להנקם מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יצא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה והכן בעבור שהושבו שניהם ונגשו באחרונה. שלא עשה כן בכל המכות: לענת. מבנין נפעל [ה]מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים. וכתוב יתר הגזם [ט]אכל הארבה. ועליו כתוב [י]חילי הגדול. ואם כן *[י]יתר הילק נוסף: (ה) וכסה דרך משל: ולא יוכל לראות. חסר [כ]מלת איש. ואמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הלואת לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש. כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מלאנו [ל]מלאו הגבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כנגד למלכות שפונה אל המלך בלאתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר [מ]כשהשלים דבריו. וככה [נ]ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת [ס]ויפן כה וכה. והנה טעם ויפן מגזרת [ע]פנים. כאילו הוא [פ]ויצא. והנה משה יצא
מאת

פירוש על אבן עזרא

*[א]נראה מדעתו ז"ל שמשה היה משתומם בעבור שחזק לב פרעה ואמר לו השם אל תשתומם. ויש שואלים מאמר שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם להלוך וגו' ואני אקשה את לב פרעה למה אמר אחר כן כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. והתשובה כי פרעה רצה לנסות למשה אם האותות שהיה עושה הם מאת הש"י. או אם היה עושה אותם כדרך המכשפים ואמר אם הקולות וברד יחדלו. והשאר המטר. אדע שהוא מאת השם. ואם יחדלו שלשתם. בלי ספק אינם מאת הש"י כי אם מאת אחר. ולפיכך אמר הפצירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד. ולא הזכיר המטר. כי לא רצה שתחדל. ומרע"ה נתרצה בזה והשיב לו כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. ולאחר שהתפלל משה חדלו שלשתם כמו שאמר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. וכשראה פרעה כי חדלו שלשתם ויוסף לחטוא כמו שאמר וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. ואמר ויכבד לבו הוא ועבדיו. אז שלא הזכיר עבדיו בשאר המכות. להורות כי הכל שממו על זה ואמרו כיון שלשתם יחדלו בלי ספק כל האותות אינם באות אלא מאלו ולא מאת האל יתברך. ומשה כשראה שחדלו שלשתם נשתומם ג"כ. ואמר לו הש"י אל תשתומם כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. [ב]ורצוי להיות השיתי מבנין הפעיל ושרשו שות וכלומר לא בא הבנין פועל שלם כי חסר ה"א. *[ב](לעיל ד' י"ח) ר"ל שהוא מבנין הקל. ואם מלת שיתי היתה מבנין הקל היה לו להיות שומי כי שורש שיתי שות. ושורש ישום שום. ושורש לשום שוש רק לפרש מלת שיתי מבנין הפעיל לכן בא משונה מאלה. [ג](דברים ל' ט'). [ד]כי אותיות אהו"י מתחלפות. אבל בסנהדרין (דף ל"ט ע"ב) אמר ר' יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משיש: דיקא נמי דכתיב ישיש ולא נאמר ישוש. ר"ל ישיש פועל יוצא מבנין הכבד. וישיש מבנין הקל והוא עומד ועיין במגילה (דף י"ד ע"ב). [ה]והוא פי' ג"כ ע"מ ולמען ספר אינו דוקא על משה כי הוא כמו כל ישראל. *[ה]ר"ל מה שאמר תספר הוא לשון יחיד. וידעתם הוא לשון רבים. [ו]פי' היה ראוי להיות עוללתי מהבנין הכבד הבנינים או שעללתי מהבנין המרובע כי מבנין התפעל לא יתכן להאמר על הש"י בדרך הטבע. בעבור כי בנין התפעל הוא שמתפעל בעצמו וידוע כי ההתפעלות הוא מקרה כי הוא א' מתשעה המקרים המשיגים את העולם והש"י לא ישיגיהו מקרה. וע"כ אמר כי הוא על דרך דבור בני אדם כדי להבין השומעים. [ז]ר"ל התעללתי פי' השפלתי. באדם המתפעל מן המכעיס אותו ואם לבבו ונשתנה טבעו הטוב ללבוש בגדי נקם. וזה הוא ההתעוללות בענין הנגעים. ר"ל כי זה הוא השינוי כי דרך העבר להלאים להם חיי הגוף. ועתה נשתנה ושב כמו מזיק כמו שמפרש בפרשת ואלה בפסוק פיה רבמן. והם היו הכנים והשחין כי שניהם היו מן העפר והם היו לבדם נגעים בגוף. ומה שאמר ואת אותותי הם הנשארים והם נקראים אותות ולא נגעים. כי אינם בגוף ממש כמו השנים הנזכרים. [ח]ר"ל נכנע (געדעמיטיגט) וכן ת"א לאתכנעא מן קדמי. [ט](יואל א' ד'). [י](שם ב' כ"ה). *[י]ושרצו רבה. [כ]ר"ל והראוי ולא יוכל איש לראות וכו'. [ל](מ"א י"ח ל"ד) שהוא לווי ונקוד המ"ם בחירק כמו פעל עבר בקל והראוי להיות כפסם סלאו מבנין הכבד. [מ]ויהי' לפי דעתו ויפן מלשון פנאי. [נ](דברים ט"ז ז'). [ס](לעיל ב' י"ב) שהוא בלי ספק מענין פניה לכאן ולכאן. [ע]של זעם. [פ]פרעה. ע"ד רשע יראה וכעס (תהלים קי"ב יו"ד) שילא משה מאתו בלא רשותו זה פי' ב"י (ר"ל) כמו ויצא (לעיל ה' י"ט) אשר מפרש כי הרציה היתה בזעם ככתוב אתם ברע
וכו'

ספורנו

(א) בא אל פרעה. כי אני הכבדתי. אף על פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאף על פי שלא יכנע לאל ית' מיראת גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת המכה אמר יי' הצדיק. אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב ומשה שהיתה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו יי' ית' אף על פי שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשמין וזה להראו' האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי וטובי לפיכך הפלאות אף על פי שלא ישמע פרעה: למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעתו: (ב) ולמען תספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה מאחר שאינך נכנע אפילו עתה שראית יכולתי על הסויף מקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפילו כרגע. אין לקוות שתשוב מכח שום גודל מכות אבל אולי תשוב מכח התמדת' זמן ארוך לכך ראוי לשאול עד איזה זמן יהיה גבול התמדת המיאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את כל העץ. יקלקלהו. כמו והיה לאכול. כי אכל אם יעקב
כאשר

פירוש רשב"ם

(א) בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שהחזיק את לבו. אך בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי הרשעים. ובזאת כתיב ויוסף לחטוא לכך הוזקק לומר כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו שכך כתיב למעלה ויכבד לבו: שתי. שומי: (ב) התעללתי. פעולת עלילות: (ג) לענת. מן ענה. לענות. מן ראה לראות. והוא לשון עוני ועינוי להיכנע ולהיות עני מלפני: (ה) ולא יוכל. הרואה לראות הארץ: העץ הצמח. כי הברד שיבר את כל עץ השדה. ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה:
השרם

מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה
אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ
שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃
ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי
חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן
יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־
טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא
כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה
כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם
מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס שני יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־
מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־
הַלַּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃ יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה
כמהו

אונקלוס

יומא הדין ויתפני ונפק מן קדם פרעה: ז ואמרו עבדי
פרעה ליה עד אמתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גבריא
ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת
מצרים: ח ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר
להון אזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן דאזלין: ט ואמר
משה בעולמנא ובסבנא נזיל בבננא ובבנתנא בענגא
ובתורנא נזיל ארי חגא קדם יי לנא: י ואמר להון יהי
כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו
ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא:
יא לא כן אזילו כען גבריא ופלחו קדם יי ארי יתה אתון
בען ותריך יתהון מן קדם פרעה: יב ואמר יי למשה ארים
ידך על ארעא דמצרים ויתי גובא ויסק על ארעא דמצרים
ויכול ית כל עסבא דארעא ית כל די אשאר ברדא:
יג וארים משה ית חטרה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח
קדומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח
קדומא נטל ית גובא: יד וסליק גובא על כל ארעא
דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי
לא

מסרה ז יהיה זה, ב'. ויעבדו, ל' רפי [ר"ל הוי"ו בשוא]. ה' אלהיהם, ד' בסו'. הטרם, ל'. ח ויושב, ל' ומ' יושב. אלהם, [ס"י]. ומי, ל' קמץ. ההלכים, [ס"ו ומ"י]. ט בנערינו, ל'. ובזקנינו, ל' ס' [מ"י בין ב' כוני"ו]. בבנינו, ל'. ובבנותנו, ל', וכ"כ בו'. בצאננו, ל' ומ'. ובבקרנו, ל' ומ'. חג ה', ד'. י אלהם, [ס"י]. אשלח, פ'. יא לא כן, יט [י"א בגרשיים ולא ברביע]. אתה, [ס"ו]. מבקשים, [הקוף רפי]. אתם, [ס"ו]. מאת פני, ה'. יב ויאמר ה', י"ב בטעם בספרא. נטה ידך, ע"ז חסרים אח. בארבה, ל'. ויעל, ז' רפין. ויאכל, ה' רפין. עשב הארץ, ה'. יג ויט משה את מטהו, ב'. רוח קדים, [במקף ובמתג]. ורוח הקדים, ב' הוכים פריה. יד וינח, ז' רפין [ר"ל היו"ד קמוצה ואחריו רפי]. לפניו, ד' פסוקי' לית בהון פניו ואחור. היה, [הקדמא בה"א והוא כסג"ל אף שיש מקף לפניו ומשרת אחריו כנגד דעת הרז"ה].

רש"י

הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קלרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם:) ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סי' דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנ' (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אתה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אתם. הרי זה לשון קלר ולא פי' מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה
מין

רמב"ן

מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מהרה בו ויוצא מלפניו. אבל הולרך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו': (ח) מי ומי ההלכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה' לנו ומלוה על כלנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים: (י) כי רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש"י ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרלה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון (מלכי' א' כ"א) והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואסתחרו (ואסחרו) קום נא שבה אסתחר
ויש

אַבְהָתָךְ מִן יוֹם מִהֲוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנֵי וּנְפַק מִלְוַת פַּרְעֹה: (ז) וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה עַד אֵימַת יְהִי דֵין גַּבְרָא לָנָא לְתַקְלָא פְּטוֹר יַת גַּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּדוֹן לָא חַכִּימְתָּא אֲרוּם עַל יְדוֹי עֲתִידָא לְמוּבְדָא אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ח) וּפְקִיד לְאִתוּתָבָא יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן לְוַת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹם אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן הִינוּן דְּאָזְלִין: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּטַלְיָיָא וּבְסָבַנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְרָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרוּם חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא: (י) וַאֲמַר לְהוֹן יְהִי כְּדֵין מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדְכוֹן כְּמָא דְאִפְטוֹר יַתְכוֹן וְיַת טַפְלְכוֹן חֲמוֹן אֲרוּם לְתַקְלָא בִּישָׁא הִיא לְכוֹן לְקָבֵיל אַפֵּיכוֹן בְּאוֹרְחָכוֹן דְּתִהַלְכוּן עַד זְמַן דִּי תִמְטוּן לְבֵית אֲתַר מַשְׁרוֹיֵיכוֹן: (יא) לָא כְּמָא דְאַתּוּן סְבָרִין אֱלָהֵין אִיזִילוּ כְדוֹן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם יָתֵיהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרִיךְ יַתְהוֹן מִלְוַת אַפֵּי פַּרְעֹה: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יַת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּדִיל גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי יַת כָּל עִיסְבָּא דְאַרְעָא יַת כָּל מַה דִּי שְׁיַיר בַּרְדָא: (יג) וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַיְיָ דְּבַר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא: (יד) וּסְלִיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרַיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹי לָא הֲוָה כְּדֵין קַשְׁיָין גּוֹבָא דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹי

לא

בעל הטורים

דורות שהיו במלכים: (ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים. האנשים בגימ׳ גדלים עם קטנים: (ח) מי ומי ההלכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס הארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההלכים בגי׳ כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן כ׳ ולא על יתר מבן ס׳: (ט) כי חג ה׳. ד׳ במסורה חג ה׳ לנו. באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה׳. הנה חג ה׳ בשילו (שופטים כ״א) מה תעשו ליום מועד וליום חג ה׳ (הושע ט׳). שאמרו לו כי חג ה׳ לנו ולריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו. תבואת הארץ. והנשים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל לריך. אמה לשלום ואם אינך משלח תרלה מה תעשה ליום חג ה׳: (י) רעה נגד פניכם. פ״ח הדם שראה בכב של דם עולה לקראתם: (יב) ויאכל. ח׳ במסורה הכא ואידך יקום אבי ויאכל. קראן לו ויאכל לחם ויאכל גבי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה (במ״א י״ג) ויאכל פרי מגדיו מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויסרו היה באותו עלה ובשביל שברה והאכיל למשה גלול הימנה וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עשו בשביל שנא להאכיל את אביו זכה ונתברך: (יד) וינח. ב׳ במסורה דין ואידך וינח ביום השביעי. מלמד שנח הארבה בשבת. ד״א רמז להא דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על

יונתן

(ז) עד אימת יהי דין גברא לנא לתקלא וכו׳ העד כדון לא חכימת וכו׳ רמז על משה כדדייק בעל הטורים. זה היינו משה שנאמר כי זה משה האיש. עתידא למובדא דקשה ליה מאי אבדה הא עדיין קיימת היא אלא דקאי על העתיד: (י) משרוייכון כמו חניותיכם וכ״ל עד בואכם לא״י כמ״ש היום גלותי חרפת מלרים כמ״ש בפ״י יעויין בו: (יד) לא הוה כדין קשיין גובא דכוותיה. דקשה ליה מאי לא היה כן ארבה כמוהו וכו׳ והרי היה בימי יואל. אלא שהארבה של משה היה קשה משל יואל

רמב״ן

ויש נוסחאות כתוב בהן לקביל אפיכון לאיסתחרא. יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזיר מלשון ולא תשוב נחלה לא תסתחר. חז במדרש חכמים שאמרה בזלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף. מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח כאו כי אותה שאתם מבקשים לעשות שים בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תלאו מכאן

אבן עזרא

אמת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה ולוה *לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו פי׳ הטרם תדע הטרם תלה שיתבכר קלך כי אבדה מלרים: (ח) ויושב. מלת את "כמו עלם הדבר. וכאשר יאמר האדם אוהבי. שהיו״ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי. שהטעם עלמי הדבר שוה. על כן אם אמר אומר כי לאוזן הרג את שמעון אז שמעון הרוג. אך באמור לאוזן הרג שמעון *הטעם שוה כמו ורב "יעבד לעיר. אשר בלא *אלהים אדם. ואל תתמה כי מלת את לאות "על הפעול. בעבור שהוא נמלא "כן ברבים וימלא עם הפעול. ונא "האחרי ואת הדוד והסרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר "ויושב ולא אמר וישבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. ככה ותדבר "מרים ואהרן. היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג יי לנו. "לזבח. והיא מלוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן יי׳. שאתם אומרים עמכם: וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה "מכם ונגד פניכם היא. ועם זה הטעם דבק. כי אותם "אתם מבקשים כי דין שתעשה ככה. ועתה אמר פרעה שהם רולים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיבוז. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המלריים שהיה שישובו על כן השאילום. ובעבור "דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו. לא היה רודף אחריהם. והשם נוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם. ויטבע. והנה זה מפורש "וישובו ויחנו לפני פי החירות. ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל "עשה נסכמה אע״פ שהיא נעלמת מעיני החכמים. והנה בדברי דוד "כשמעך את קול הלעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי׳ לפניך להכות נמחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על "הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שהארבה "שם במטה. ואין זה נכון. "רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם "התאר. כי קדמה מזרחה שם. ונקרא קדים בעבור "שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש "לזכות. על כן נקרא מערב אחור. כמו הן "קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. *"ממקומו והניחו בכל ממלכות מלרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו

פירוש על אבן עזרא

וכו׳. *כמ״ש ויגרש אותם מאת פני פרעה (פסוק י״א) מלת פני עניננו כעס. "קבל״א (ווילכעס דוא ערשט איבערלייגען זיין?). "בלא אם היה משמע כי הוא מורה על פרעה אשר הוא עבד של משה. *"ר״ל בלא מלת את אין הכרע מי הוא ההרוג. "(בראשית כ״ה כ״ג) *"(דברים ד׳ ל״ב). "ר״ל שהוא נופלת רק על הפעול. *"ר״ל ברוב הכתוב. (עיין בפ׳ פרקי כא״ע פרק מלות הטעם). "(ש״א י״ז ל״ד) שהוא הפעול ונכדף עם מלת עם עיין (בראשית א׳ ח׳ ד״ה וטעם את מש״ם) והסבדל ביניהם הוא כי את סימן הפעול מנחי ע״ו כנזר מן אות. ובכנוי אותי אותו אותם אותך אתכם. ומה שהוא מהורכבה עם נגזר מן אתת. ובכנוי אתו אתי אתם אתך אתכם. ונמצא את שהורכבו עם והוא חסר ע״ס כמו כלאתי את העיר (לעיל ע׳ כ״ע) טעמו כאלו כתוב מאת העיר ורבים כאלה. "גלשון יחיד. וטעמו ויושב את משה ויושב את אהרן. "(במדבר י״ב א׳). "הכמו אמרו חג (תהלים קי״ח כ״ז) ספי׳ קרבן. "במדרש אגדה כי כוכב א׳ יש ושמו רעה וכו׳ (עיין רש״י כאן) דע כי זה הכוכב שמו רעה הוא מאדים. והוא מולע במדבר ובמקום שממון והוא מעורר מלחמות והרג ואבדן ומכת חרב ושנת בלורת ושריפה אש ואבני אלגביש כללו של דבר רבליו לרע יכולו וימהרו לשפוך דם. ולפיכך נקרא רעה על שם פעולתו וזהו שאמר פרעה כי זה הכוכב הוא סימן דם והריגה והשם יח׳ הפך את הדם לדם מילה זה משה זה כמעט לפורה ודי למבין. "ר״ל מלת אותה על הרעה כמ״ש במוך ושב פרעה אשר יברחו. וירדף אחריהם ובודאי יהרגם. "אמר כן אתם. שאילו נתן וכו׳. "(להלן י״ד ב׳). "פי׳ זה הוא הטעם מה שאמר הש״י למשה ואנכי אהיה עם פיך. ועל כן הוכיחו למשה שיאמר לפרעה דבר שיטעה פרעה להבין שישובו ישראל כדי שלא יעקר משה. "(ש״ב ה׳ כ״ד) "ר״ל הטעם כי ילטרך לעשות כנוהג העולם לפת עת חפץ אף במעשה הלוחות. "כר״ל דעת ר״א כי אותה וכו׳ פי׳ אע״פ שאתם מבקשים להרע לכם. ואלי נותן לכם עלה טובה. כפי׳ כי קרוב הוא ר״ל אע״פ (להלן י״ג י״ז). "פי׳ לפי דעתו של ר׳ משה הכהן הוא הפירוש כי משה שם במעה לורת ארבה ומלת שם בפי״ן קמו״ץ כדי למשוך בו כח העליונים להביא ארבה על מלרים. ולפי דבריו לריך להיות בשעה ידוע בחכמות המזלות. ע״כ אמר הראב״ע ז״ל כי אם הוא הפירוש כן אין ראוי לגלותו בעבור שלא יחטאו הכופים שזה הוא בכח המזל ולא במאמר הש״י. *"וע״כ פי׳ הוא ז״ל הטעם בארבה. ר״ל בי״ת בארבה טעמו בעבור. "(להלן כ״ז י״ג) וקדים תואר לרוח הבא מפאת מזרח. "ר״ל תמיד נזכר מזרח תחלה. כי משם תחל השמש לזרוח. "(איוב כ״ג ח׳). *"דקשה לר״א מלת נשא ולא אמר הביא את הארבה. א״ו ר״ל נשא אותם ממקומם

ספורנו

(י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם ותמאלאוסו. כענין הולך למות. כגליה יורדות מות. וכדבריהם ז״ל והם רלים לבאר שאת: (יג) על ארץ מצרים בארבה. בלד הארבה והוא הדרומי כמו מלוס לארבם

פירוש רשב״ם

(ז) הטרם תדע. וכי עדיין לא ידעת כי אבדה מצרים בדבר ובברד ובשאר מכות: (י) כי רעה נגד פניכם. אתם חושבים רעה בלבבכם. ווה מוכיח הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים: (יא) ועבדו את ה׳ כי אותה אתם מבקשים. לעבוד את ה׳ אתם מבקשים פני. וא״כ טף ונשים למה. (ולכם שאמר

כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס
אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק
בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃
יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם
וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי
רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
רֽוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה
אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה
אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־
הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ
אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה
אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
רק

אונקלוס

לא הוה כן גובא דכותה ובתרוהי לא יהי כן: טו וחפא
ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל
עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא
אשתאר כל־ירוקא באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא
דמצרים: טז ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר
חבית קדם יי אלהכון ולכון: יז וכען שבוק כען לחובי
ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית
מותא הדין: יח ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: יט והפך
יי רוחא מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא
דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: כ ואתקף
יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: כא ואמר
יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא
דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא: כב וארים משה ית ידה
על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא
יומין: כג לא חזו אנש ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי
תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבנהון:
כד וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם־יי לחוד
ענכון

מסרה ואחריו, ד'. יהיה כן, [הכ"ף דגושה מדין דחיק]. טו ותחשך, ל'. עשב הארץ, ה' דסמיכי בליש'. הותיר, [מ"ו ויו"ד]. ולא נותר, ה' [מ"ו]. בעץ, ב'. טז לקרא, [מ"ו]. למשה ולאהרן, ד'. יז והעתירו, ב' בליש'. ויסר, ג' [רפין, וי"ו טוסי"ת בראש המלה קרוי רפי אצל בעלי המסורה]. יח ויצא מעם, ב'. ויעתר, ד'. יט ויהפך, [כו"ל מ"ו]. רוח ים, [במקף ובמסג]. ויתקעהו, ל'. ימה, ל'. סוף, [הסמ"ך בדגש מדין אתי מרחוק]. כא ויאמר ה', י"ב בטעם בפרשה. נטה ידך, ע"ז ספרים את בליש'. וימש, ל'. כב חשך אפלה, ל'. כג ולכל בני ישראל, ב' ובענין. במושבתם, [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין]. כד פרעה, [הפ"א רפי]. ילג ל' קמץ [הלד"י בדגש ומ"ו].

רש"י

מין אחד (כ"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדו"רא בלע"ז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הו"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגד' פותרו לשון ממשש שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת וגו' ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. (ש"ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד עומד אין יכול
לישב

רמב"ן

מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קביל אפיכון לאסתחרא יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה בראותי שאתם חפצים לברוח: (יד) ואחריו לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה. אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד. וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה] עלי מאמר הרב שהרי כתוב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדול משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים כמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מוזכר ביואל. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו. ואמר כי זה כבר דבר ידוע הוא לכל. בא וראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק. *אל תמהה, עד עכשיו. אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיהו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב. ודעתי בפשט הכתוב כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא
לפעמים

*עיין בפי' רא"ע (לעיל ז' כ"ז).

יונתן בן עוזיאל

לָא עָתִיד דִּיהִי כֵּן: (טו) וַחֲפָא יַת חֶזְוָנָא דְּכָל אַרְעָא עַד דִּי חֲשׁוֹכַת אַרְעָא וְשֵׁיצֵי יַת כָּל עִיסְבָּא דְּאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִּי שַׁיַּיר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִיסְבָּא דְּחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם: (טז) וְאוֹחִי פַּרְעֹה וּשְׁדַר פּוּלִין לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן: (יז) וּכְדוֹן שְׁבוֹק כְּדוֹן חוֹבִי לְחוֹד זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יַת מוֹתָא הָדֵין: (יח) וּנְפַק מִלְּוַת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: (יט) וַהֲפַךְ יְיָ יַת רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יַת גּוֹבָא וְטַלְקֵיהּ לְיַמָּא דְּסוּף לָא אִשְׁתְּאַיר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרַיִם וַאֲכִילוּ מַה דְּמַלְחוּן בְּמָנַיָּא לִצְרוֹךְ מֵיכַלְהוֹן

ירושלמי

נְשָׂא הִינוּן רוּחַ מַעַרְבָא וַאֲזַלוּ: (כ) וְתַקִּיף יְיָ יַת יִצְרָא דְּלִיבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא פְּטַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּקְרִיצְתָּא וְיַעְדֵּי בְּקַדְמֵיתָא חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא:

[(כא) וִיהוֹן מְמַשְׁמְשִׁין בַּחֲשׁוֹכָא:]

(כב) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ דִּקְבִיל בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין: (כג) לָא חֲמוֹן גְּבַר יַת אָחוּי וְלָא קָמוּן אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא לְמִקְבּוֹר רַשִׁיעַיָּא דִּי בֵּינֵיהוֹן דְּמִיתַן וְזַכָּאַיָּא לְמֶעְסוֹק בְּמִצְוָתָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן: (כד) וּבְסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין קְרָא פַרְעֹה

למשה

בעל הטורים

על הארבה בסול אצל לא בשבת תהו ויכח בכל גבול מלרים אפי' אם כח הארבה בכל הגבול אע"פ כן ויכח ביום השביעי: (טו) בעץ. שניה במסורה הכא ואידך ונפרים בעץ כשנו בשביל הנטרים שלא כלה לשלות שאמר וכי דרך העוף לזנות ככסל בעץ שלא נוסר כל ירק בעץ: (יז) ויסר. ג' במסורה דין ואידך ויסר הלפרדעים

ויסר

יונתן

יוסל: (יט) וטלקיה פי' תרקיה וכבר פירשנו: (כא) בקרילתא פי' כשעלה עמוד השחר והוא דמתרגם ויעדי בקדמתא חשוך לילא כלומר יסיר קודם חשוך הלילה דהיינו קודם עלות השחר שלא יטעה פרעה לומר שהוא חושך של לילה וכשעלה השחר אז נטה ידך ויהי חשך של אופל וגם אונקלוס הלך בדרך זה: (כב) חשוך דקביל פי' חושך של אופל שהיה כפול ומכופל: (כג) וזכאה למעסוק במלוותא וכו' עיין ברש"י ונראה דיוקו מה בא יוסף להשמיענו במכה זו והלא כולם לא שמשו אצל ישראל. אלא דכמה מלות תלוין באור כמו ליליות ותפילין וק"ש של שחרית גם תורה ומלות נקרא אור

אור

רמב"ן

לפעמים בכל הדורות. ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ובגדלו ידעו כי מכת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים: (יז) וטעם שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים. והעתירו אל יי' אלהיכם לשניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך. והעתרתי אל יי'. אפרוש את כפי אל יי'. כי לא ידבר משה בזה לשון רבים שלא יוציא שקר מפיו: (כג) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמש והיה כמו לילה. אבל היה חשך אפלה כלומר איד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם שחכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל הספירות העמוקות ובכל מקומות החשך העבות לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו מתמשמשין בנרות והו שאמר הכתוב שלא חושך וימשך כי היה שלום חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א: (כד) וטעם צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה היה וחשב

פרעה

אבן עזרא

ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו. והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שנגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא כא אפרשנה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם. כי לא אחטא עוד למרוד פי השם. ובעבור עשהיה כעוס משה לא אמר לו שישא העם. וילא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך יי' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש. בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל. והוא לפאת מערב. ואיננו ים אוקינוס. כי ישראל לא ידעו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף. וים כנרת. וים המלח. אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה ובידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך צכמו וימיש. והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם קודע. ויבא אחר עב ממנו. ויש אומרים כי הוא רחסר אלף. ומלת אמש בלשון הקודש הלילה שעבר. כמו שאמש אמר אלי: ובלשון ערבי אמ"ש. כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות. כמו שמש. סמ"ש. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזרת תימשש. ואין פענה בעבור שהוא אמפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם בולא ימישון. ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר גמצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר. והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות: (כג) ויט. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יצא חשך עד שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים. ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו. כמו דשבו איש תחתיו. כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא.

אחר

פירוש על אבן עזרא

ממקומם. עפי' על שנכנס מאת פניו קודם לזה (עיין להלן י"א ח'). פכוונתו שמכת הערוב והדבר ומכת בכורות לא היו במטה כי אינו כתב בהם נטה ידך. הלא הרבה בארבה שכתוב בו נטה ידך ולא אמר במטך. כי מאחר שהזכיר נטיית יד ידענו כי היה במטה. והעד שכתוב בארבה. ויט משה את ידו במטהו. גם זה הענין במכת המושך. אך במכת השחין לא נזכר נטייה. רק קחו לכם מלא חפניכם. צלשון הסרה. קר"ל ועדה פי' הסרה והעברה כמו לא עדה עליו שמל (איוב כ"ח ח') והענן סר (במדבר י"ב י"ד) תרגומו וענגא עדה. רוהרלוי ויאמש. ש(בראשית ל"א כ"ט). ת(דברים כ"ח כ"ט). אמשרשו משש. וכתיב וימש בשי"ן אחד. ב(תהלים קע"ו ז'). ג(להלן י"ד כ"ה). ד(להלן ט"ז כ"ט).

כ"ה

ספורנו

לארבה שיבא כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקלה הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את שרשי החטה והכסמת ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור והוא חשוך בהעדר האור בלבד. אמנם זה החשך יהיה לויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר

ואבוקה

פירוש רשב"ם

שאמר) (נ"א לכ' אמר) להם יהי כן ה' עמכם: ויגרש אותם המגרש: (יט) ויהפך ה' רוח ים. כי רוח הקדים הביאו מן הים ורוח מערבי החזיר לים: (כא) וימש חשך כמו ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה לילה עד שלשה ימים: (כב) חושך אפלה. חשך גדול: (כג) מתחתיו. מביתו לפי פשוט' שלא ידעו היכן ילכו: היה אור במושבותם. אפילו שהוא יושב אצל

רק צאנכם ובקרכם יצג גם־טפכם ילך
עמכם: כה ויאמר משה גם־אתה תתן
בידנו זבחים ועלת ועשינו ליהוה
אלהינו: כו וגם־מקננו ילך עמנו לא
תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד
את־יהוה אלהינו ואנחנו לא־נדע מה־
נעבד את־יהוה עד־באנו שמה:
כז ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא אבה
לשלחם: כח ויאמר־לו פרעה לך מעלי
השמר לך אל־תסף ראות פני כי ביום
ראתך פני תמות: כט ויאמר משה כן
דברת לא־אסף עוד ראות פניך: פ
יא א ויאמר יהוה אל־משה עוד נגע
אחד אביא על־פרעה ועל־מצרים
אחרי־כן ישלח אתכם מזה כשלחו
כלה גרש יגרש אתכם מזה: ב דבר־
נא באזני העם וישאלו איש | מאת
רעהו ואשה מאת רעותה כלי־כסף וכלי זהב: ג ויתן יהוה את־חן העם
בעיני מצרים גם | האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי־פרעה
ובעיני העם: ס רביעי ד ויאמר משה כה אמר יהוה כחצת הלילה אני יוצא

בתוך

אונקלוס

ענכון ותורכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון: כה ואמר משה אף את תמסר בידנא נכסת קודשין ועלון ונעבד קדם יי אלהנא: כו ואף בעירנא יזיל עמנא לא תשתאר מדעם ארי מנה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא תמן: כז ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא אבה לשלחותהון: כח ואמר לה פרעה איזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות: כט ואמר משה יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפיך: א ואמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא: ב מליל כען קדם עמא ושאילו גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב: ג ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא: ד ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים:

כדנן

מסרה גם, [הג' דגושה]. כה בידנו, [מ"י]. זבחים ועלת, ב'. ועלת, [חסר הרין וי"ן]. ועשינו, [מ"י]. לה' אלהינו, ט'. כו תשאר, ל'. לא נדע, ג'. נעבד, [מ"ו והנו"ן דגושה מד"ד]. באנו, ל' וחסר [דחסר]. כז לשלחם, ג' במורה. כח השמר, [מ"ו]. ראות, [מ"ו]. ראתך, ל' וחסר. פני, [הפ"א רפי]. כט דברת, ג' פתח באתנחתא בספרא. אסף, ג' חסר [דחסר]. ראות, [מ"ו]. יא א ויאמר ה', י"ב בטעם בספרא. אביא, מ"י. ישלח, י"ב. כשלחו, ל'. גרש, ג' [הגימ"ל דגושה]. ב וישאלו, ל' [ר"ל לשון שאלה והלואה ליה זולת דין הסל"ק עיין המפעל במטף סהם]. רעותה, ה' [מ"ו]. ג גם, [הג' דגושה]. גדול, [מ"ו] [והג' דגושה]. ובעיני, י'. ד כחצות, ל' וחסר. יוצא, ט' מלאים.

ת"א גם אתה תתן בידנו זבחים חגיגה י הלילים כד. דבר נא באזני העם ברכות ט. כחצת ברכות ג' וד'.

רש"י

ליבש. (ב"ר ע"ש) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים. טריי"נא בלע"ז. וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים: (כד) יצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסות רגל פלאנ"טא בלע"ז: לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת שמת שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. כשעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצת הלילה. כהחלק

הלילה

רמב"ן

פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו. ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד: (כה) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל. אבל הם דברי היזק ויאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן בלבו כל מקנהו לכפר עליו. אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה. כי ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להענישו ולבער אותו ואת כל חילו בים. ורבותינו אמרו. כי כאשר דברתם (לעיל י"ב ל"ב) הוא על מאמרם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיאמרו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. פעם אחרת אחרי לאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך על פתח ביתם וצעק במחשך קומו צאו מתוך עמי. או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיכלך שלא אבא עוד אני אליך. וכן אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה בא אצלי: (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד. כשעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא יצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מכין כלאחי את העיל וגו' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצור בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע א' אביא על פרעה והודיענו בנגע ההוא. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה היא. אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי באריכה. ונאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה. וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקלר

בדבור

למשה ואמר זילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון יקום גבי אוף טפליכון יזיל עמכון: (כה) ואמר משה אוף אנת תתן בידנא נכסת קודשין ועלוון ונעביד קדם יי אלהנא: (כו) ואוף גיתנא יזיל עמנא לא תשתייר מנהון פרסתא חדא ארום מנהון נסב למפלח קדם יי אלהן ואנחנא אין נשבקינון לית אנן ידעין סמא נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: (כז) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה ולא צבא למפטרינון: (כח) ואמר ליה פרעה איזל מעילוי איזדהר לך לא תוסיף למחמי סבר אפי למללא קדמי חדא מן מלייא קשייתא כאלין ארום ביומא דאת חמי סבר אפי יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך ביד בני נשא אילין דהוו תבעין נפשך למיסב יתה:

[(כח) ואמר ליה פרעה זיל מעילוי אזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מליא קשייתא האילין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה למסות ולא להדי שמע למילך אזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעי ית נפשך למקטול יתך:]

(כט) ואמר משה יאות מלילתא אנא עד דהוינא יתיב במדין איתאמר לי בסימר מן קדם יי דגובריא דבעו למקטלי נחתו מניכסיהון והינון חשיבין כמיתיא ולא מן סוף דהוה עלך רחמין דהוינא מצלי ומחתא הות מתכליא מנך וכדון לא אוסיף תוב למיחמי סבר אפך:

[(כט) ואמר משה קושטא מלילתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למחמי סבר אפך:]

(א) ואמר יי למשה תוב מכתש חד אנא מייתי עלוי פרעה ועילוי מצראי דקשי עליהון מכולהון ומבתר כדין יפטור יתכון מכא במפטריה גמירא יהי ליה מטריד יטרוד יתכון מכא: (ב) מליל כדון במשמעהון דעמא וישיילון גבר מן רחמיה מצראי ואיתתא מן רחיטא מצריתא מאנין דכסף ומאנין דדהב: (ג) ויהב יי ית עמא לרחמין קדם מצראי אוף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים קדם עבדי פרעה וקדם עמא: (ד) ואמר משה לפרעה
כדנא

בעל הטורים

ויסר מעליו את המות. מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי וגו' המות: (כה) זבחים ועלת. ב' במסורה הכא ואידך ויבואו לעשות זבחים ועולות (מ"ב י"ד) גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה הם עשו בהם שפטים ובאלהיהם שנתן מלכות הבעל והרגם אף הכא כמי עשה בהם ובאלהיהם שפטים: (כח) לך מעלי. מעלי בגימטריא בפסח רמז שבפסח יצאו: אל תסף. ב' במסורה (נ"ל במורה) דין ואידך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה אל תהי קללם הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו השם בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: (כט) לא אסף ב' [נ"ל לא אסף עוד ב'] הכא ואידך ולא אסף עוד להכות (בראשית ח') שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו: (ג) גם האיש משה. ס"ת השם ובהפך משה רמז שנפלה גדולתו: (ה) ומת כל בכור. ב'

יונתן

אוף כמ"ש כי כל מלוה ותורה אור: (כו) ואנחנא אין נשבקינון לית אנן ידעין וכו' היקן בהא דמאי ואנחנו לא נדע מה נעבוד הכא אמר כי ממנו נקח לעבוד אלא אם לא נקח לא נדע במה לעבוד: (כח) ואמסור יתך ביד בני נשא וכו' דלא תימא מדכתב תמות שתהא המיתה מעלמא ברשות מני אלא שימסרהו להמית: (ב) גבר מן
רחמי

רמב"ן

כדבור הקב"ה למשה ותאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוה ואמר דבר נא באזני העם באתך מלפני פרעה: (ג) וטעם ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיונן אתכם האלהים וגם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ביתו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא י"י עליכם וישפוט. אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לי"י. וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן פעמים פעמים כי רצה י"י שיבא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים הוא מן השאלה. כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן י"י אבל היה אומר ואני אתן את חן העם. ולמטה בשעת מעשה כאמר וי"י נתן: (ד) ויאמר משה כה אמר י"י כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל
עבדיו

אבן עזרא

אחר ג' ימים שראו אור: רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת *דמה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: (כה) גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם. לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. כדרך כי *ההקשה י"י את רוחו ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב *המיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו וכן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא אבוא אליך עוד לעולם: (א) ויאמר י"י. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר י"י. ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד. והטעם להורות זה שאמר כה אמר י"י. ומתי נאמר לו. וזה נאמר לו במדין עוד. הנה אנכי *אהורג את בנך בכורך. ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בכל קיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם *בכתוב ושאלה אשה משכנתה. וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו. והנה פי' ויאמר י"י אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר וביד *גחזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי *דנא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה. ונתתי *האת חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם מאשימים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. *דעם מצרים: (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל. והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה. כי רבו לדמותו
כמו

פירוש על אבן עזרא

*ד"ל שהיה להפך להגיד את אשר מודה למשה. והדבר לעשות התנאי. א"ו הוא היה העיקור הכונה. ה(דברים ב' ל'). *ה(דקשה לר"א היה ל"ל אמינך. א"ו הוא כפי' (לעיל א' י"ח) ע"ש ויקרא ע"ש בהפי' על ר"ח. ו(במדבר כ"ז ז'). ז"ר"ל לא אצטרך לבוא אליך עוד כי ירדו כל עבדיך אלה אלי (להלן י"א ח') ובודאי אם קם פרעה וקרא למ"ו את לילה בודאי לא הוא אותם והסמכן מהם שילחו ממצרים. א(לעיל ד' כ"ג). ב(שם ג' כ"ב). ג(שם ו' א'). ד"ר"ל שדעתו נגד הדרש שהוא לשון בקשה שלא יגלה הסוד כמו שאיתה במסכת ברכות בפרק קמא אין נא אלא לשון בקשה. וכן כתוב בפרקי דר' אליעזר בפרק מ"ז. ה(לעיל ג' כ"א). *ה(דלא כפי' (בראשית כ' ז') ע"ש
בפי'

ספורנו

אנוכה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן ששלחו כבר מלכותו אותך ואת אהרן בשבט עבדתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה. באותו האופן ישלח אתכם עתה תוכרח בגלתו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את הניכם בלבד ומקניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת דקו של הקדוש ברוך הוא כשיתעקש אדם מעשות הראוי לבלתי עשות לרצון קונו יעשה מה שברח ממנו. בצרה ויגון. ולא לרצון יהיה לו. כאמרו תחת אשר לא עבדת. ועבדת את אויביך. אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרבו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד
מכלם

פירוש רשב"ם

בית המצרי: (א) ויאמר ה' אל משה. בעמדו לפני פרעה. עוד נגע אחד וגו' ואחרי כן השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו': כלה. הכל גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו. לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: (ד) ויאמר משה. לפרעה כה אמר
ה'

בְּתוֹךְ מִצְרָיִם: ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ
עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ו וְהָיְתָה צְעָקָה
גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ
לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף: ז וּלְכֹל |
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ
וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה
יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ח וְיָרְדוּ
כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי
לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ
וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־
אָף: ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־
יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֵאמֹר: ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

דברו

אונקלוס

ה וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד
למתב על כרסי מלכותה עד בוכרא דאמתא די בתר
ריחיא וכל בוכרא דבעירא: ו ותהי צוחתא רבא בכל
ארעא דמצרים דכותה לא הות ודכותה לא תוסף: ז ולכל
בני ישראל לא ינזק כלבא לישנה למנבח למאנשא ועד
בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצרים ובין ישראל:
ח ויחתון כל עבדיך אלין לותי ויבעון מני למימר פוק את
וכל עמא די עמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף
רגז: ט ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה בדיל
לאסגאה מפתי בארעא דמצרים: י ומשה ואהרן עבדו
ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ותקיף יי ית לבא דפרעה
ולא שלח ית בני ישראל מארעה: א ואמר יי למשה
ולאהרן בארעא דמצרים למימר: ב ירחא הדין לכון ריש

ירחין

מסרה ה בכור, [מ"ו. מבכור, ב' מלאים. היושב, ס"ו. הרחים, ל' [ס"י]. וכל בכור, ד' ובעינין. ו צעקה, ב' ובעינין. כמהו, ב' סבירין כמוה ובעינין [ותרויהון ח"ו]. תסף, י"ג [דין הוא חסר דחסר]. ז ולכל בני ישראל, ב' ובעינין. יחרץ, ל'. לשנו, [ח"ו]. למאיש, ג'. תדעון, ד' [מ"ו וכו"ן בסוף]. יפלה, ל' וכ"כ [כ"ל ה' בסוף]. ח וירדו, ז' רפין [כ"ל וי"ו ט ואי"ת קרי רפי]. והשתחוו, ז'. לי, [אין אלד"י רבתי]. וכל העם, כ"א מלעיל פסוק. ברגליך, [מ"י] מעם, [המתב מלעיל]. בחרי אף, ה'. ט אליכם, [מ"י]. רבות, ל' [מ"ו]. מופתי, ב' ומ"ל. י ומשה, ז' ר"פ. ומשה ואהרן, ב' חד ר"פ וחד ס"פ. המפתים, [ח"ו ומ"י]. פרעה, [הפ"א רפי כדין אחר אהו"י]. יב א אל משה ואל אהרן, ו'. ב חדשים, ב' [כ"ל באוריתא]. ראשון, מ' [מ"ו]. לחדשי השנה, ב'.

ת"א ולכל בני בכורות כו. וירדו כל זבחים קב מנחות לח. ויצא מעם זבחים קב. ויאמר ה' אל ר"ה כב וכה. החדש הזה סנהדרין מב מנחות כט. החדש הזה לכם בכורות י שבת פו קמא פסחים ו ר"ה ז וכה מגילה כט ול סנהדרין יג עקרי' מג פ"ו. ראשון הוא ר"ה ח וט.

רש"י

הלילה כחצות כמו בעלות בחרות אמש בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי. (ברכות ד) ורז"ל כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות למשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשנו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י') לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה') אז תחרץ תתחתך (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל:

(ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש"ר) הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו

על

רמב"ן

עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתם תקראוני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו'. ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח: (ט) ויאמר י"י אל משה לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם

שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו: (י) וטעם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותו לפרעה. כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת

ישראל

כדנא אמר יי ליליא חורן בשעתא דא אנא מתגלי בגו מצראי: (ה) וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מביר בוכרא דפרעה דעתיד דייתיב על כורסיא מלכותיה עד בוכרא דאמתא ביצירתא דבמצרים דמתיליד לה כד היא טחנא אחורי ריחיא וכל בוכרא דבעירא: (ו) ותהי צווחתא רבתא בכל ארעא דמצרים דדיכוותיה ליליא לא הות ביה מחתא כדא ודכוותיה ליליא לא תוסיף למהוי מחתא כדא: (ז) ולכל בני ישראל לא יהנזק כלבא בלישניה למנבח לאינשא ועד בעירא מן בגלל דתנדעון דיפריש יי בין מצראי וביני ישראל: (ח) ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מטו מני למימר פוק אנת וכל עמא דעמך ומבתר כדין אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: (ט) ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה מן בגלל לאסגאה תמהיי בארעא דמצרים: (י) ומשה ואהרן עבדו ית כל תמהיא האלין קדם פרעה ותקיף יי ית יצרא דליבא דפרעה ולא פטר ית ישראל מארעיה: (א) ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר: (ב) ירחא הדין לכון למקבעיה ריש ירחיא ומניה תשרון למימני חגיא זמניא ותקופתא קדמאי הוא

בעל הטורים

ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה [נ"ל שצ"ל מבכור פרעה. ד"ה] כנגד בכור לאדם ובכור לבהמה וגדול הבית: (ו) וכמהו. ב' במסורה וכמוהו לא תוסיף וכמוהו לא היה לפניו (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו: (א) אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. ומקיף ליה החודש לומר שהלשון בית אב סומך מקודם. ד"א אל משה ואל אהרן החודש לומר שעדות החודש כשרה בקרובים כמשה ואהרן: (ב) החדש הזה לכם. הפסוק משולש

יונתן

רחמי מצראי וכו' דלא תימא מדכתיב איש מאת רעהו. ישראל חד מישראל חבירו. אלא ממצרים ומאי רעהו אוהבו: (ה) ביצירתא י"ג מצריתא. ויותר נכון לפרש ביצירתא ור"ל הפחותה והשפלה. בר ל"ל כד: (ו) דדכותיה לילא לא הוה ביה מחתא כדא דדוקא בלילה (הזה) לא הוי צעקה אבל ביום (ניס) ובאשמורת הבוקר היה גדולה מזו גבי מצרים: (ח) ויבעון מטו פי' יבקשו בקשה: (ב) ומניה תשרון למימני חגין וזמנים וכו' כל זה כדדייקינן במכילתא ראש חדשים שמונין לחשון לחדשים ומניין

אבן עזרא

כמו ויהי בחצי הלילה. וידוע כי אין יכולת באדם לידע רגע חצי היום כי אם בעזרם גדול בכלים גדולים של נחשת. ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה. ולפי דעתי אין צורך לכל זה. כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון. וככה בחצי הלילה הנשאר. והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. *[י]חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא על [ח]הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו. והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו. והנבזה מהכל בכור השפחה. שהוא עבד: וטעם אשר אחר הרחים. שהוא טוחן. כמו ויהי טוחן בבית [ט]האסורים. וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים. כי מלת [י]הגמיאיני [כ]השקיני. וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם. ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה. כמו בכור השבי. כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים. כאשר הזכיר יוסף כי שמו *[כ]אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו [ל]לא נהיתה. וכמוהו לא תוסיף. ותחסר מלת *[ל]על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה. ועל כמוהו לא תוסיף לצעקה: וטעם כמוהו. שוד או [מ]שבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם. כמו לא *[נ]חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו. והטעם שיהיה נובח [י]או נושך. והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם. ואף [ס]כי ישלח מן השמים **משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על *[ס]פיך: וכל העם אשר ברגליך. שהם בתוכך שהוליכם אל המקום שאלה כמו [ע]ויעל ברגליו. והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני *[פ]יצא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים. כמשפט הלשון. וכבר אמר השם. ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו. והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע. להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו. ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד. כי כמו תקון היה ומוסד שיסד [א]דוד ושלמה. וככה [ב]כתוב באמונתם. ולא בנבואתם. והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויסדר כלי [ג]שיר. וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל

פירוש על אבן עזרא

בפי' על לאב"ע ותלא כעי' רמב"ן. [י](להלן י"ב כ"ט). [ז](רות ג' ח'). *[ז](תהלים קי"ט ס"ב). [ח]פי' דעתו היא כי מלאך השם יצא בתוך מצרים ולא השם בכבודו כדעת בעל הלנבדה. ומה שאמר השם אני יוצא אין משמעו אני בעצמי. רק פירושו המלאך היוצא מאתי במצותי. תחשוב יציאתו כאלו אני יצאתי והנה אמר השם בלשון ושלוחו והפך זה ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי (לעיל ג' ז') וכן פי' ר"א (לעיל ז' י"ז). [ט]טוחן (שופטים ט"ז כ"א). [י](בראשית כ"ד י"ח). [כ](שם שם מ"ה). *[כ](שם מ' ט"ו). [ל]פירש שהולך לפרש כן בעבור הלשון כמוהו הוא לשון זכר. ולא נהיית לשון נקבה. *[ל]כ"כ קשה לר"א כמוהו ל"ז ותוסיף ל"נ. ע"כ מוסיף מלת על. ור"ל על כמוהו לא תהיה לצעקה והוא ל"נ. [מ]עיין בפי' תיב"ע. [נ]פי' אעפ"י שהוכה כל בכורי מצרים שדומה כאלו הם נשוכי כלב. אעפ"י כן לא נגעה המכה בישראל אפי' בנביחות הכלב שהיא דבר מועט נגד הנשיכה. וזה הוא על דרך מה שכ' (לעיל ז' כ"ד). [ס]פי' כל שכן. **דעתו לבאר שמלת לא יחרץ לא היתה מכוונת בעצמה כי אם להתבונן ממנה שלא פגיע בהם המכה. *[ס]ר"ל בלאו הכי היה משה גדול מאוד ככתוב פס' ג'. [ע](שופטים ד' י'). *[פ]ר"ל הקמץ בחרי הוא הידוע. כמו בחרון (בראשית ל' ב') ע"ש בפי' על לאב"ע. וכפי פי' ר"א יצא מ"כ עבור כעס פרעה. וע"כ אמר פרעה לאות פני לראתך שני ב' פעמים (לעיל י' כ"ח). [א]ר"ל דוד ושמואל או שמעו אשר הכנים שלמה שהכון ע"י השירים לבהמ"ק. [ב](ד"ה א' ט' כ"ב). [ג]ר"ל שלא הי' חידוש מצוה רק תקון כפי לאות עיניהם. וכן לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמיה י"ז כ"ב) למיגדר מלאכה

ספורנו

מכלם עד הנקלה מכלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חוטא בזה עד המועט פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אשר בלילה כמוהו לא נהיתה לצעקה כזאת. וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים. כי אמנם אז תרבה הצעקה בעיר כענין קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות אבל בלילה כזה שהיה ליל שלום במצרים לא נהיתה ולא תוסיף לצעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אצא מיד כשתבקשו מלפני שאצא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר יי' אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו'. אמר שבהיות שהאל ית' אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהית' לפרעה כי הקשה יי' את רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרי' וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני יי' והנה להשלים כונתו זאת משה ואהרן יחדיו התעסקו לעשות המופתים. לכן עתה כאשר גזר האל ית' להעניש את המצריי ולהציל את ישראל מאותו השעבוד עם היות קצתם ראוים לו בלד מה להפיל את אלהי מצרים כדי שיחול השפוט וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי והכיתי אעשה שפטים ופסחתי רצה שתהיה מצותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדיו כמו שהשתדלו יחדיו להשיב את המצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוציא לפעל את פרי פעלת השתדלותם: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל

פירוש רשב"ם

ה' כחצות. כחצות מן חצה כמו כעשות מן עשה. כעלות המנחה מן עלה. כלומר כשיגיע זמן יציאת ישראל כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ובשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי הלילה בבי"ת זהו לפי פשוטו. כי כשאמר למשה לפני הזמן של מכת בכורות אז ראוי לומר כחצות כלומר כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה: (ה) אשר אחר הרחים. ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור. שני הפסוקים אחד הם. כי בכור השבי הוא אחר הרחיים שהשבויים מטחינים אותם כמו שאמר ויהי טוחן בבית האסורים: (ו) אשר כמוהו לא נהייתה. הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד. המחנה האחת והכהו: (ז) לא יחרץ כלב המלאך המזיק ומשחית בבכורי מצרים. אבל בבכורי ישראל אפילו קול נביחה של מזיקי החיות לא יזיק אותם: (ח) וירדו כל עבדיך. דרך כבוד אמרו לו שהרי בשעת מעשה ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה. וכל זה אמר לו משה לקיים מה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך. אתה ועבדיך תבואו אלי: (ט) לא ישמע אליכם פרעה כלומר אחר כל מכה ומכה היה אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף. ויחזק ה' בכל פעם ופעם: (ב) בארץ מצרים

ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה
לבית

אונקלוס

ירחין קדמאי הוא לכון לירחי שתא: ג מלילו עם כל כנשתא דישראל למימר בעשרא לירחא הדין ויסבון להון
גבר

מסרה ג דברו, ד' ג' מנהון כ"ם וא' מלעות פסוק. בעשר, ג' חסר. ויקחו, ו' רפין [כ"ל וי"ו שוא"ס קרי רפי].
ת"א דברו אל כל פסקים לו. בעשר לחדש פסקים ו לו ראש השנה ז. ויקחו להם פסקים לא קדושין מב בכורות יב.

רש"י

על שדה ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנא' (לעיל ו') ויהי ביום דבר ה' (ויקרא ז) ביום צותו (במדבר טו) מן היום אשר צוה ה' והלא' אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו בחשכה: (ג) דברו אל כל עדת

אבן עזרא

ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים. וראייתו ושמרת את החקה [ד]הזאת למועדה. כי שנת לבנה איננה שוה. כי ימי הקרים והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה *[ד]לצפון או לדרום. ולא דבר נכונה, ועתה אפרש לך. ידענו כי מהלך [ה]הלבנה בגלגלה. בנקודה הידוע' כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז *[ה]יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא תמצא השמש שם כי כבר הלך [ו]במהלכו האמצעי כ"ז מעלות. כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך [ז]התנועה העליונה. והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש. גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מחמש שעות. התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה. וע"ג חלקים [ח]מחלקי ישראל. והשנה באמת היא לשמש לבדו. כי הוא שמוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה. ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה. והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית. ובעבור זה נקרא *[ח]שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל. כאשר אין לשמש חדש כלל. כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש. גם ירח. בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות. כי אם מהשמש. על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה. אם היו בראש התלי או בזנבו. ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים. ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה. וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה. חלקו ימי השנה על שנים עשר. וקראו לכל חלק חדש. בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה. וזאת ההסכמה מהם איננה **בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה. ותחלת החדש מליל ראות הלבנה. וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה. כי אין בין שני המספרים רק י"א יום. על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י"א יום. עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת. והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו. כי אמר שמור את חדש [ט]האביב ועשית פסח לה'. והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. וככה קרא חג השבועות חג הקציר. וסכות [י]חג האסיף. כי הקציר והאסיף תלוים באביב. וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה. וככה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים בזמניהם שמורים. ושם לא הזכיר בתורה שנספר י"ב חדש או י"ג. רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור. והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג. וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים. על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם. רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר [כ]שהיו בגולה. וככה הפירוש בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים. רק נמצאו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת. [ל]ירח זיו. *[ל]בירח האיתנים. [מ]בירח בול. ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר. כי כן כתוב הוא [נ]החדש השני הידוע. שהוא שני לראשון לחדשי ישראל. ומלת למלוך *שלמה איננה דבקה עם החדש. רק עם [ס]בשנה הרביעית למלוך שלמה. כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים. רק השנה שמלך הוא. והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש [ע]השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יצא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או *[ע]ימעטו. וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע. על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב. ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים. על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארץ באי זה חדש שיהיה נמצא. כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם. כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים [פ]חוץ מהאביב. ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים. ואם לא נמצא אביב מה נעשה. ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרה בכל זמן. ויש כרת על אכילת חמץ בפסח. ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש. אם הוא *[צ]כפי המהלך האמצעי. או כפי [ק]מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות. שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי. פעם להוסיף ופעם לגרוע. קרוב מי"ד שעות. ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא [ר]בארוכה ופעמים בא בקצרה. וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות. וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד. כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת שהמה לוק"א [ש]יותר מג' שעות. ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה *[ש]קשת המראה בכל מקום. כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב ונגהו ושפלתו ואוירו. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. ואם לא היה האויר זך הנעשה כ"ח שני [ת]ימים מספק. וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור. והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה. שהם רל"ה חדשים. והם ו' אלפים יום תתק"לט. גם שתי שלישיות יום. גם *תתק"לה חלקים. ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תחוש **לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת
שמואל

פירוש על אבן עזרא

מלאת. [ד](לקמן י"ב י'). *[ד]ממהלך קו השוה. י"ב מעלות לצפון וכן לדרום. [ה]הנקרא גלגל הנוטה לצפון ולדרום. *[ה]עיין בהקדמה (דרך ב') ובפי' שם. [ו]בזמן הממוצע דהיינו כ"ט י"ב תשל"ג ממולד למולד בכל פעם בלי שנוי. [ז]ר"ל תנועת גלגל היומי ממזרח למערב ונקרא כן בעבור שסיבובו הוא פעם אחת בכל יום ויום ונקרא ג"כ גלגל המישור או גלגל המשוה. ומהלך השמש והירח ממערב למזרח. [ח]ר"ל לפי מה שחלקו בני יששכר השעה לתתר"ף חלקים. והשלים מזה הוא ש"מ ושני שלישים שהם ב' ידות הם תש"כ. צרף לזה ע"ג חלקים עולה תשל"ג. *[ח]ר"ל שינה בההלוכה מלשון וכסף משנה (בראשית מ"ג י"ב) ע"ש. **ר"ל ע"ד המולדות. [ט](דברים ט"ז א'). [י](להלן כ"ג ט"ז). [כ]עיין בר"ה (דף ז' ע"א) בסוף' ד"ה מדברי קבלה. [ל](מ"א ו' א'). *[ל](שם ח' ב'). [מ]בירח בול (שם ו' ל"ח) וחדש השמיני הוא בול. [נ](שם ו' א'). *(שם). [ס]הכתוב לפני זה. [ע](ד"ה ב' ג' ב') ושם כתוב בחודש השני בשני וכו'. ע"כ אינו נכון דבריו יהודי' כי ראיתו הוא מהפסוק. מעודה. ככ"ל סוף קטן דאפשר ע"פ חשבון החמה באים התקופות כסדרן. *[ע]ע"כ מקשה ר"א מה יעשה אם היו הרבה גשמים ולא היה אביב א"כ נתבטל השנה. או נעשה יתכון איזה שבועות על השנה עדי יתבשל התבואה וא"כ ישתנה השנה כפי מרחקי המדינות מהקו השוה. ולמשל באלו הארצות אשר התבואה מתבשלת בחודש שמות או בחודש אב. [פ]בפ"ק דסנהדרין (דף י"א ע"ב) ת"ר על ג' דברים מעברין את השנה. על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. (עיין למב"ם בקה"ח פ"ד הלכה ה'). [צ]ר"ל מהלך הממוצע ושוה מידי יום ביומו. [ק]ר"ל לפי המהלך בגלגל המזלות פעם במהירות ופעם במתינות (שם פרק י' וי"א). [ר]עיין ר"ה דף כ"ד ע"ב בתוס' ד"ה כאיזהו. ובתוי"ט פ"ב דר"ה משנה ה' ד"ה קבלן כ"ג וכו'. [ש]עיין פי' (בראשית ל"ג י'). *[ש]עיין בהל' קה"ח פרק י"ז שם קראוהו קשת הראיה. וכן שלוף המראה. נקרא שם שנוי המראה. [ת]ר"ל כמו שאנו עושים ע"פ תקנת ב"ד. *ע"פ חשבון כל חודש כ"ט ימים י"ב שעות. תשל"ג חלקים מתתר"ף חלקים בשעה. **העודפים לתקופת דמר שמואל כפי שחשבונו נגד תקופת דרב אדא. אשר עולה לי"ט שנים קרוב ע'
ימים

הוא לכון למנין ירחי שתא: (ג) מלילו עם כל כנשתא דבני ישראל למימר בעשרא לירחא הדין זמניה קביע בהדא זימנא ולא לדריא ויסבון
ישראל

יונתן

ומניין סף לרגלים ס"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות: (ג) בהדא זימנא ולא לדריא קלי אלקיסת הפסח כדליתא במכילתא ופסחים פרק מי שהיה. בעשור לחודש הזה

אבן עזרא

שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו. כי היום יש בין תקופת האמת. ותקופתו. קרוב מט' ימים. ואל תתמה על-זה כי הנה תאמרה הברייתא. הרוצה לידע מקום הלבנה. יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים. ויתן לכל חדש כ"ט יום וחלי. ושתי ידות שעה שהם תת"ר חלקים. והנה חסר ע"ג חלקים' והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר אמשתי שלישיות יום. והנה יהיה המרחק בין חשבון תולדות מימי ברא"ש ובין חשבון מולדנו היום קרוב מאלף שנה. והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה. וחדשינו תמיד חדשי הלבנה. וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין. דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח *אבחדש השני. ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי' ז"ל. למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות. האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור. ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו. ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שהאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים. וכן לא יעשה. כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד. כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל. וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה. כי הכתוב דבר עליו לא **סר מכל מצות יי' ימין ושמאל. גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בבעיניך עשיתי. והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו. והכהנים לא גהתקדשו למדי. והנה עיבר השנה. והפסח שעשה פסח ראשון היה. ובמועדו נעשה. והעד כי השם נגע האוכלים *גבפסח בלא ככתוב. ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו. ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו. דוירפא העם. ואם טען הטוען שלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן. התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא. והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש דדחדש. ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים. ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים. והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל. וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנת הרביעית בחדש *דזיו הוא החדש השני. והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים. הנה חדש האביב הוא יסוד וראש. אם כן למה תחלו המספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה. והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם. וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש *ההשביעי בעשור לחדש. ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמיטה בחג והסכות למען ישמעו ולמען ילמדו. ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים. וכתוב וחג האסיף זתקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג *והאסיף בצאת השנה. ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר חכן ולא תקצרו. כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן. ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית. כי הקציר אחר ניסן הוא ובכר נכנסה שנת השמטה. גם לא יזרע בשנת השמטה. והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן טכתיב חדש ושבת. יחדשיכם ומועדיכם. מדי *יחדש בחדשו. ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש כהשביעי באחד לחדש. והוא השיב להסיר הספק. גם טענו *כעליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים. והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש כבבחדשו לחדשי השנה בפרשה עלינה. וכן אמר וביום שמחתכם **ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא תחלת השנה. ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חדש. וכתוב עד לחדש ימים. שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני *למצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם מתקנתו כי מקנה רב היה להם או לליקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין שהם יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה מלדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם רבים. ואם הם מעוטים: שה לבית. ואחר שאמר שה לבית אבות

רמב"ן

ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו' הפרשה. אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם. וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיהוא במצות שצוה לקחת פסח מצרים מבעשור. ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת בני ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם: וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד השלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי. ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן. ובחדש השביעי באחד לחודש וגו' וכן כלם. וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש. כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו החדש הראשון והחדש השני והשלישי לגאולתינו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה: וזה טעם ראשון הוא לכם. שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתינו. וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו והסבה בזה כי מתחלה היה מניינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי יי' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר. ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכלם כמוהו. והנה הזכר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה: (ג) איש שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן

דדנ"ל הראוי להיות ר"ח ניסן.

פירוש על אבן עזרא

ימים מבריאת העולם. *תהיא ברייתא דר' אדא בר אהבה כמ"ש המפרש כ"ע ריש פרק י' מהל' קה"ח להרמב"ם ז"ל שדעת ר' אדא איננה מפורסמת בבלי. כ"א בברייתא הנקראת על שמו. אנ"ע כי הוא עולה ע"ו שעות שקכ"ד רגעים ואולי צ"ל פחות. *א(ד"ה ב' ל' ב'). **צ"ל לא סר מאחריו וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה (מ"ב י"ח ו'). ב(שם כ' ג'). (ד"ה ב' ל' ג'). *ג(שם פסוק י"ח). ד(שם פסוק כ'). *ד(מ"א ו' א'). הר"ל מספר השנים. והיה היוצא לספור השנים ג"כ מניסן. *הכמ"ש והעברתם שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים וכו' וקדשתם את שנת החמישים שנה (ויקרא כ"ה י'). ו(דברים ל"א י' וי"ב). ז(להלן ל"ד כ"ב). *ו(שם כ"ג ע"ז). ח(ויקרא כ"ה י"א) ור"ל כי שמרו איסור הזריעה בשנת השמיטה תחילה יורה כי תחלה איסור השנה היתה הזריעה ואח"כ הקצירה ולדעת המיכים הקצירה קודמת בי דעתם כי מניסן החל השנה והקצירה סמוך לניסן. ט(ישעיה ל' י"ג). י(שם פסוק י"ד). *י(שם פ"ו כ"ג). כ(במדבר כ"ט א'). *כ(שם כ"ח י"א). כב(שם פסוק י"ד). **(שם י' י'). ל(שם י"א כ'). *לר"ל למה מצות החודש הזה וכו' פס' הקודש כאמר למו"ש. וקיחת איש שה לבית אבות כתוב דברו וכו'. א"ו פי' כי כל בני ר"ל כל בני ישראל מחויבים במצות. וקידוש החודש הוא רק למשה ואהרן. ללכמו זמנה שדה. ותקחהו (משלי ל"א ע"ז). מורז"ל דרשו (פסחים דף ל"ו ע"א) בעשור לחדש הזה ויקחו. זה מקחו מבע שור ואין
עסק

לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט
הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ
הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ
לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה
תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־
הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה
לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־
יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם
וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם:

ואכלו

אונקלוס

גְּבַר אִמַּר לְבֵית אַבָּא אִמַּר לְבֵיתָא: ד וְאִם יִזְעַר בֵּיתָא
מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ
בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא:
ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא
תִּסְּבוּן: ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא:
ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל

בתיא

מסרה שה, ב' חס'. ד ימעט, ב'. מהיות, ל' מ"ל. ושכנו, ל'. הקרב, [ד' חסרים בתורה]. במכסת, ל'. נפשת, ב' חס' בתורה. תכסו, ל' [ח"ו והסמ"ך דגוש, לחסרון אות הכפל]. ה שה, [בדרגא אף שאין ב' תנועות לתביר]. הכבשים, ב' דמטעין [כ"ל טועין להחליף הכבשים דהכא בהכשבים דויקרא א' ט']. ו עדת, ישראל, י"א. ז על שתי המזוזת, ל'. המזוזת, [מ"ו קדמאה וחסר תנין]. ועל המשקוף, ל' חד על המשקוף, וחד אל המשקוף, [מ"ו]. הבתים, [הב' במונח לפני דגש].

ת"א שה לבית פסחים פט ל. ואם ימעט פסחים פט לע תמורה ל. במכסת פסחים לא סא עח ופט זבחים כג. איש לפי פסחים לא סכה מב קדושין מב זבחים כג. שה תמים זבחים כה בכורות לט. והיה לכם ר"ה ז מנחות מט ערכין יג. ושחטו אתו פסחים סד ע"ם קדושין מא מב. בין הערבים פסחים נט_סא קח זבחי' לח. על הבתים פסחי' פו.

רש"י

עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא שחלקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשר לחדש. (מכילתא) דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבת. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר. אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימי' מה שלא צוה כן בפסח דורות הי' ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנ' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אתו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזת. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף. טרפא דשקיף.

חבורה

רמב"ן

ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכן צוה לשחוט טלה ולאכול אותו להודיע שלא בכח מזל יצאנו ממש אלא בגזרת עליון. ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כל שכן שהודיע במצות הזאת שהשפיל אלהיהם וכחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבד מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע כי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי כבא השמש שקיעת החמה. ואין זו תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב. כמו שנא' בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנא' ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות. וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחלת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. ויקרא ג"כ סוף היום ערב. וכן הן עוד היום גדול כמו שנא' ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום. וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה, וכן רבים. וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד וכעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. ואחר הבקר יקרא העת צהרים. כמו שנא' מהבקר ועד הצהרים. וכן שתי השעות השמינית והשביעית והוא מלשון צוהר תעשה לתיבה כענין זוהר. ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיאירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין. וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרוח בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו איננו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום. ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא

כמו

ספורנו

אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ורצונם: לפיכך ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם הבחירי:
(ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אף על פי שהיו מצריים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו יקרא שכנו אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו

מאשר

להון אימר לבית גניסתא ואין סגיאין ממניינא יסבון אימרא לביתא: (ד) ואין זעירין אינשי ביתא ממנין עשרא כמיסת למיכול אימרא ויסב הוא ושיבביה דקריב לביתיה בסכום נפשתא גבר לפום מיסת מיכליה תיכסון ית אימרא: (ה) אימר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אמריא ומן בני עזיא תסבון:

(ו) ויהי לכון קטיר ונטיר עד ארביסר יומא לירחא הדין דתנדעון דליתכון מסתפיין ממצראי דחמיין יתיה ויכסון יתיה כהילכתא כל קהל כנישתא דישראל ביני שמשתא: (ז) ויסבון מן דמא ויתנון על תרין סיפייא ועילוי

משקופא

בעל הטורים

משולש יש בו ג"פ חודש וכן בין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ולחדשים וחשבון חודש בגימ' לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בגימ' למלכים: מתחילים עבור החודש בג' לכן ג' פעמים חודש בפסוק. ונושאין ונותנין בה' שאלו הג"פ חודש ב' מהם חדשי חדשים שהם חמשה [עם החודש]. ונגמרים בז' שד' פעמים כתיב עוד חודש בפרשה וכשתסיר ג"פ חודש שבפסוק ישארו ז' תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול: לחדשי השנה ב' במסורה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה עולת חודש בחדשו לחדשי השנה מכאן דרשו חדש והבא קרבן מתרומה חדשה שבאחד בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן: (ד) איש לפי אכלו בגימ' אכל כזית. לומר לך שאם אכל כזית יצא: שכתוב על השה שה תמים שצריך ב' שיים א' לפסח וא' לחגיגה: (ה) ו"פ שה בפרשה

כשתלך

יונתן

הזה להוציא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן: (ד) תיכסון ית אימרא מפרש מלת תכוסו ל' שמיעה כי תרגום ושמע ויכוס וק"ל: (ו) קטיר שהיה קשור בכרעי המטה. ביני שמשתא דפ"ל כפ"ק דר' במכילתא בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך ת"ל ובא השמש וכו': (ז) ודדמכין בהון דכיון דלשמירה הוא עביד מה לי מקום אכילה או

מקום

אבן עזרא

אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי [פ]בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק. וכן [י]המכס לה'. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו יי' מנת [ס]חלקי. וכוסי. גם תכוסו והיא [ע]מפעלי הכפל. והכפל חסר מעלת בנכסת גם [פ]מן המכס. והנה אמר תכוסו על משקל [צ]ומר ליולדתו. שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל [ק]אחד משני המינים שהם הצאן [ר]כוללם. והנה שה [ש]כשבים ושה עזים. א"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה היה פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. וראייתו וזבחת פסח לה' [ת]אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות. ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן שיזבח. ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים. וכמוהו ושמחת *[ת]בחגך אתה ובנך ובתך. אתה חייב ובנך ובתך רשות. והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום הארבעה עשר כבשים ופרים. [א]ושם כתוב. הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה שעלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים [ב]בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי [ג]רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות [ד]בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב. כי כן כתוב *[ד]בין הערבים תאכלו בשר. ושם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול. ובהדלקת הנרות כתוב יערך אותו אהרן [דד]ובניו מערב עד בקר. וכתיב עולות ליי' לבקר [ה]ולערב. וכתיב ואת הכבש השני תעשה [ו]בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את [ז]הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. פי' כבא השמש לצד מערב. ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב [ח]השמש יצא על הארץ. שהחל להראות על הארץ. והנה [ט]ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ. והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות [י]ערב ירחץ במים. ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בוא השמש של [כ]פסח ובין בוא השמש של מקרה לילה. והנה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראיית'. בעבור שמצאו עד *[כ]הערב השלישית. והם לא הכירו האמת ולא הבינו. כי כתוב מחר חדש [ל]ושלשת תרד מאד. שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב החדש שאתה נסתר שם. ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים. כמו [לל]אבנים. וכמוהו [מ]לוחותים. [נ]וככה דרכים. והעד [ננ]יפול בשחת. וככה שמים. כי הם שני [ס]סדני הגלגל. שהם כמו מסמרות נטועים. שעליהם משענות הגלגל. וככה [ע]לנטוע שמים. וכבר פירשתי בספר השם הנכבד. כי שמים מגזרת [פ]שם ישר נכח עמו. רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנראה בעבים. והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה. אז יצא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות: אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה. ואף כי בהיות כל השבטים בארצם. והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב. והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם. והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: (ז) על שתי המזוזות. של פתח הבית. ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ועל המשקוף. מגזרת [צ]אלון וישקף. וזה המשקוף הוא על פתח הבית. וככה מנהג כל [ק]ארץ ישמעאל. כי מנהג הערלים לא היה כמנהג

כמו

פירוש על אבן עזרא

פסח דורות מקחו מבעשור מכ"ז דרשו חז"ל מכאן שכל קרבן צריך בקור ממום ד' ימים מקודם. וא"כ היה ג"כ הקיחה ביו"ד לניסן. [מ]שהם בני בית. [נ](במדבר ל"א ל"ז). [ס](תהלים פ"ז ה'). [ע]כי תכונו שרשו כהם. [פ]ומ"ם מכחה נוסף וכן מכם. [צ]משלי י"ז כ"ה שרשו מרר. [ק]ר"ל כשב ועז כל אחד נקרא שה. [ר] ששם הצאן כוללם. ר"ל צאן כולל כולם כשבים ועזים ג"כ הרכים וזקנים מהם. [ש](דברים י"ד ד'). [ת](שם ט"ז ב'). *[ת](שם). [א](ד"ה ב' ל"ה ז'). [ב](במדבר ז' כ"ג) הרי שאין הפרש ביניהם. [ג]הרב המזרחי ז"ל כתב שהיתה נוסחא אחרת לפניו. ולפי הנוסחא שבידינו אין כאן מחלוקת. [ד](להלן ל' ח'). *[ד](שם ט"ז ח'). [דד](שם כ"ז כ"א). [ה](עזרא ג' ג'). [ו](להלן כ"ט ל"ט). [ז](דברים ט"ז ו'). [ח](בראשית י"ט כ"ג). [ט](ויקרא כ"ב ז') הוא הערב שמש. [י](דברים כ"ג י"ב). [כ]ר"ל כי בפסח ובמקרה לילה כתיב כבא השמש. רש"י פירשו בפסח אחר חצות ובמקרה לילה עיקרו בשקוע השמש. לפיכך כתב החכם ז"ל יבאר לנו מה הפרש ביניהם בלשון. *[כ](ש"א כ' ה'). [ל](שם). [לל]לאבנים (לעיל א' ט"ז). [מ]לוחתים (יחזקאל כ"ז ה'). [נ]דרכים (משלי כ"ח י"ח). [ננ](שם). [ס]כן נקראים בתלמוד. ובערבי קוטבים. ובלה"ק צירים. ציר הצפוני בל"א (כאלר פאל) וציר הדרומי (זידפאל). [ע](ישעיה נ"א ט"ז). [פ]שם ישר וגו' (איוב כ"ג ז'). [צ](בראשית כ"ו ח'). [ק]ומצרים בכלל ארץ ישמעאל כי הגר היתה מצרית

וכתוב

פירוש רשב"ם

לאמר. החדש הזה וגו' לפי שפרשה זו על מצות קידוש החדש הוצרך לפרש שמצות הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב: ראש חדשים וכו' זהו כר' יהושע שבניסן נברא העול': לחדשי השנה. בכל מקום שאומר לכם בחדש שמיני תשיעי לחודש הזה הם. ולר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם. עיקר פשוטו כך. החודש הזה לכם אע"פי שאינו ראש הדשים לשאר אומות לכם יהיה ראש הדשים למנות ששי שביעי שמיני תשיעי הדש שנים עשר הוא הדש אדר. טמנו תמנו להיות לכם זכרון בו יצאתם ממצרים. וכשנאמר בתורה. ובחדש השביעי. לירח יציאת מצרים פירושו. וכן רגילי' הפסוקי' לקחת חשבונם ליציאת מצרים כדכתיב בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' וכן בבנין הבית ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים: (ג) לבית אבות. משפחות בית אחד רגילים לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני בתים. דכתיב שה לבית בבית אחד יאכל: (ד) ואם ימעט. שלא יוכלו לאוכלו כולו: במכסת. מנין. כדכתיב ויהי המכס לה' מן הצאן. המס עיקר. כמו מס של מלך. מכסת כמו שכבת הטל. אבל תכוסו. מגזירת כסס. כמו תסובו. או סבב. ואינו מגזירת מכס לה' כלל. ואפילו אם היה המ"ם על מכסת תוספות ולא מעיקר התיבה כמו מצות מקנה מראה מעשה לא יהיה גזרת תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראה. מחטופי למ"ד פעל וו"א שכולם את שאחרי השם בחטוף. תקוה חגרת. מצוה. אבל מושב. קם. ויגר מואב. יאמר תשובה תקומה. ומגורשם אביא להם. חטף באות ראשונה: (ז) המשקוף. מפתן העליון הנראה לעין כל

ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־
אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־
תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם
כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־
קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים
נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם
וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃
ועברתי

אונקלוס

בָּתַּיָא דִיֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּהוֹן: ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָהוּא טְוֵי־נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי־נוּר רֵישֵׁהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּהּ: י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן: יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן
ותיללון

מסרה ח צלי אש, ב'. ומצות, ב' א' ב' [מ"ו]. מררים, [מ"ו ומ"י]. יאכלהו ד' וחסר. יט מבשל, ב' [קמץ]. צלי אש, ב'. י ולא, ז' ר"פ בפרשה. ולא תותירו, ל' [מ"ל דמ"ל]. והנתר, ל' וחסר. תשרפו, [כו"ל מ"ו]. יא וככה, ב' [הזקפא מלעיל נגד דעת הרד"ק]. מתניכם, מ"י. חגרים, ג' ב' מ"ו ול' מ"ו [דין מ"ו ומ"י]. נעליכם, ברגליכם, [תריהון מ"י] ומקלכם, ל'. בחפזון, ג' ומ"ו.

ת"א ואכלו את הבשר ברכו' ט פסחי' מא פה מגילה כא. צלי אש פסחי' עה עו מליעא קטו. אל תאכלו פסחי' מא לה ודף לו יבמ' עד מליעא קטו חולין קטו. ובשל מבשל במים פסחי' מא. צלי אש פסחי' עד עה. ולא תותיר שבת כד קלב פסחי' פג פד קכ יבמות עג סנהדרין סג מכות עז שבועות ג' זבחים לו חולין לא תמורה ד. בקר ברכות ט. והנתר ממנו יבמות עד תמורה ד. ואכלתם אתו פסחים לו קכ זבחים נז. בחפזון ברכות ט. פסח הוא פסחים לו.

רש"י

סגורה. משקופי: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות (מכילתא פסחים פג): ומצות על מררים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבשל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום: (פסחים שם): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנתר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביו"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגרים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל א כג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי
נמלט

רמב"ן

כמו בינותינו ביניכו ובינך. ביני ובינך מה היא. על בין עבותים. מבינות לגלגל כמו בתוכם. וכן מבין השריפה מתוכה. כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לי"י שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשייה שהיא השחיטה. וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות. כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום. כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי. ומנחה לשון מנוחת השמש והשקע אורו הגדול. כדמתרגמינן לנוח יומא וכן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטורת שאינן כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים וקודמין לו. ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשייא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב. ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר י"י אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים. כמו שאמר הוציאך י"י אלהיך ממצרים לילה. ואמר על זו העשייה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לי"י אלהיך כי בחדש האביב הוציאך י"י אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשייה והלילה וצוה איך יאכלוהו. והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה הסיא זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל. וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב ביום הראשון: (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו. שעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש. ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים. וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו. ולא אמר עם. ללמד שאינו חותכו שיהא כורכן בבת אחת ואוכלן ויחסר הכתוב בי"ת כמו ירפסו מים. וימת סלד לא בנים. וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חזר וצוה בערב מצות תאכלו אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות. וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר. והנה צוה באכילת הבשר ובאכלת המצות ולא צוה באכילת המרורים. רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצות בפסח כמו המצוה במצה כל אחד צוה בפני עצמה: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות בכאן בגוף הפסח מצוה לדורות. אבל המצוה באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף איננו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד
בקר

ספורנו

משאר הערבים: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך כענין ויסעם מתניו להורות על בטחון בלתי מסופק באל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך
בעודם

פירוש רשב"ם

בבניכת הבית כמו וישקף אבימלך. והמפרש לשון שקיפה והבטת הדלת צריך למצא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברים: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו' כל עניני אכילה דרך חפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת: (ט) נא. נראה לשון צלי קדרה המבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתוב כאן: ראשו על כרעיו כל זה דרך מהירות: (יא) פסח הוא לה'. שהמלאך ידלג ויניח בית ישראל להכות
בכורות

מַסְקוּפָא עִילָאָה מִלְּבַר עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ וּדְדָמְכִין בְּהוֹן: (ח) וְיֵיכְלוּן יַת בִּשְׂרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין דַּחֲמֵיסַר בְּנִיסָן עַד פַּלְגוּתָא דְלֵילְיָא טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל תַּמְכָא וְעוּלְשִׁין יֵיכְלוּנֵיהּ:

[(ח) מְהַבְהַב:]

(ט) לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְלָא כַּד בַּשְׁלָא בְּחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְשַׁקְיָינֵי וְלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר עִם רֵישֵׁיהּ עִם רִגְלוֹי וְעִם גַּוֵּיהּ: (י) וְלָא תְשַׁיְּירוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְאִישְׁתְּיַיר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא תִּצְנְעוּנֵיהּ וּבְאוּרְתָּא דְשִׁיתְּסַר בְּנוּרָא תוֹקְדוּן דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמִיתוֹקְדָא מוֹתַר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא בְּיוֹמָא טָבָא: (יא) וּכְדָא הִילְכְתָא תֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנָא דָא וְלָא לְדָרַיָּא חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן מְזָרְזִין מְסָנֵיכוֹן בְּרִיגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ דִּשְׁכִינַת מָארֵי עָלְמָא מְטוּל דְּחַיְיסָא מִן קֳדָם יְיָ לְכוֹן הוּא:

[(יא) אֲטִירִין בְּמִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתָא:]

ואתגלי

בעל הטורים

כשהצרף עמהם מן הכבשים רמז שאין פוחתין מששה טלאים מבקרין: (ח) ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך שתי אכילות אכילת הפסח ואכילת חגיגה: יאכלוהו. וסמיך ליה אל תאכלו לומר שיאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה: יאכלוהו. ד' פעמים במסורה ב' בענייני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בעניינא דמלואים מה התם נצטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו ואידך כי מאספיו יאכלוהו (ישעיה ס"ב) דאיסקינן גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: (ט) מבשל. ב' במסורה ובשל מבשל. ולא יקח ממך בשר מבשל (ש"א ב') גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו חומץ בכל אשר חפץ לנפש: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגי' הוא השני ליתן בקר שני לשריפתו: (יא) וככה ב' במסורה וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעור (נחמיה ה) גבי עזרא כשהשביע

יונתן

מקום שיכה אך באופן שיהיה כל דיכפו באותו בית וכדפי' רש"י עיין בו: (ח) בלילה הדין דחמיסר בניסן דייק כדדייקינן בפ"ק דברכות א"כ מה ת"ל בלילה הזה למעוטי לילה אחר. סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף פסח נמי אוקי שני לילות במקום שני ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד קמ"ל: תמכא ועולשין תלשון הגמרא בפסחים פ' כל שעה גם העור הביאו בעולשין ובתמכא מיני מרור הן: (ט) בחמרא ומשחא וכולי דייק כדדייקינן במכילתא ובפסחים בפרק כל שעה אין לי אלא מים שאר משקין מניין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר משקין וכן פירש"י יעויין בו: (י) ובאורתא דשיתסר וכו' דסבירא ליה כהאי כמכילתא מה ת"ל עד בוקר מגיד שאינו נשרף אלא לאור ט"ז דהיינו אורתא כמו אור לי"ד: (יא) בבהילו דשכינת מרי עלמא לדייק כדדייקינן במכילתא וכר"א סבירא ליה דאמר בחפזון זה חפזו שכינה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ

אבן עזרא

המצריים ואפי' במאכליהן. כמו פתות [ח] אותם פתים. וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן. וכל אשר הזכיר ישעיהו על [ש] בנות ציון. וככה אין בית להם כי [ת] אם בשער האחת יקרא פתח הבית. והחיצון שער החצר. ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יעמדו שיסקלום. ואילו היה כן היה זה בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בפתח שסגרו שער החצר. והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד *[ת] בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו. רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו [א] כופר בעד כל האוכל בבית. ויהיה סימן למשחית שיראנו. כדרך [ב] והתוית תיו: ומלת בתים. משונה בדקדוק. כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון. רק אם היה הקמץ חטף. כמו [ג] רנו שמים. אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד [ד] בית. שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח. לשון רבים מן האיפה [ה] ובתה. ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג: (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד. ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד. על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפילו לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם. ואנחנו נסמוך *[ה] על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר כי מררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי. ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא. ואחרים אמרו. כי הוא מגזרת כי הניא [ו] אביה אותם. וטעם [ז] שבור. ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו. והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא. ופירושו הפך מבושל

והוא שנקרא חי. כמו לא אקח ממך בשר [ח] מבושל כי אם חי. וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית. והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י והאותיות אה"וי מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התאר. ופירושו שהוא מבושל במים. כי גם בלי אש יקרא מבושל. כדכתיב [ט] ובשלת ואכלת. ויבשלו [י] את הפסח באש כמשפט. ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המצרים על דרך המשקיות. כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו אליו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה *[י] קרוב אל האש. והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. ובשל שם התואר על משקל כבד זקן. וככה זה ובשל. כי הבית קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל. על דרך כי [כ] כבד אכבדך. הכה *[כ] תכה. כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד. כמו [ל] דבר ידבר. *[ל] הקדש הקדשתי. רק [מ] להתחבר שם הפעל עם פועל. ופעול לא יבא. והנה זה בשל כמו כבד. ולנקבה הזרוע בשלה. ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל. כי שני בשולים הם כמו [נ] שפירש. האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין. ולרבים בשלים ומבושלים. והמה חכמים [ס] מחוכמים. וככה יאמר ליחיד חכם ומחוכם. ברוך ומבורך. והפרש [ע] יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם. וכן ויבואו האנשים [פ] על הנשים. והראש והכרעים ירחץ *[פ] במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוש שלא היה יכול לאכול חלקו. ויפת אמר על העצמות. ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק [צ] על הגוף: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח [ק] מצרים לבדו. והמינים אשר באהרגנן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים. ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מאהלם זכר ליציאת מצרים

פירוש על אבן עזרא

וכתוב ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (בראשית כ"א כ"א) והי' מנהגם לעשות משקוף שהוא חלון על פתח הבית. ולא כן מנהג הערביים כי היו נבדלים מהם אפילו במאכליהם. [ר](ויקרא כ' ו') ר"ל שנצטוו ישראל לבלתי עשות כחקות העכו"ם הערביים שהיו מקריבים ומנחשים שלימה לע"ז. [ש](ישעיה ג' י"ב עד פס' כ"ג). [ת] ר"ל כל בית ובית עמד בחצר והיו נכנסין מחצר דרך שער החצר. וממנו לבית דרך פתח הבית. *[ת] ר"ל כל אלו הראיות. אם סגרו החצרות ולנו בבית ולא יצאו מפתח הבית עד הבוקר וכאשר יצאו ממצרים היו בודאי סוגרים החצרים להראות לאנשי מצרים אשר יחזורו כדי להשאיל להם. וא"כ מנין היו יודעים המצריים על אותות הדם אשר שחטו יצאהם. [א] כמ"ש וראה את הדם על המשקוף וכו' ופסח על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף (פסוק כ"ג) ור"ל כי דבר המערכת לא יוסר כי אם בתת כופר. פי' מה שנזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו הכל יבא עליו בלי ספק. אך אם יתן כופר בעד נפשו אז לא יגיע אליו דבר המערכת. בעבור כי הגזרה תתקיים במי שהוא כופר בעדו והוא ינצל מהגזרה. ורז"ל רמזו זה במסכת תענית בפרק ג' בענין ביתר שאמרו חז"ל ונמירי דכי גזרו גזירתא ומת אחד מהן מיכייהו מבטל הגזרה. וזה היה כוונתו של ההגמון שהפיל עצמו מן הגג כדי שיהיה הוא תמורת ר' גמליאל בעבור שהבטיחו ר' גמליאל שאם יעשה כן ינחיל חיי עוה"ב ובזה בטלה הגזרה מעל כ"ג. וע"כ אמר השם למשה שישחטו שה לבית ויתנו מן הדם על המזוזה. כדי שתתקיים על זה גזרת חלדים העלומה כפי המערכת ואז לא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף והנה היה נפש תחת נפש. ובע' כי השה בפסוק ונתנו איש כופר ירמוז בו רמזים על זה. גם בתחלת ס' ויקרא יפרש ג"כ ענין הקרבנות היא לכפר לאדם כופר נפשו ושם אמר ויש לו סוד. וגם בכאן בפ' זו הוא סוד ורמז לחכמי לב. פן ואולי יאמרו הפתאים ואמר שהדבר תלוי במערכת. הנה המכות בכורות היתה מכת מערכת ולא מכת השם. ולפ"ז לא יצאו ישראל בהשגחת הש"י כי אם ע"י מערכת הכוכבים. וחלילה לומר כן. רק היה הכל מעשה ה' ולא מעשה כוכבים. והש"י גזר כן מששת ימי בראשית שהכוכבים יעשו הדבר הגדול הזה בעת שטוב לפניו והודיע דרכיו למרע"ה ברוח קדשו ובנבואתו כדי שיכפר בעד עמו כלומר שישים כופר תחתם להציל ממות נפשם. ובעבור זה כוון אותו ברמז לחכמי לב. [ב] פי' סימן ורושם להצלה כמ"ש אח"כ ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו (יחזקאל ט' ו'). [ג](ישעיה מ"ד כ"ג). [ד] ר"ל הַבָּתִּים בקמץ הבי"ת שסרשו בית עם גזרת עשרת הַבַּתִּים חומר (יחזקאל מ"ה י"ד) שהוא פת"ח. [ה](שם פסוק י"ח) ששרשו בתה. *[ה] ע"כ לפי לשום מחבוס לעי המדברים על צדיק עתק אשר כ"א מדבר כנגד חז"ל כי אינו נוטה מדעת חז"ל כלל. רק הוא פי' ע"ד הפשט כמו שמבאר ע"פ דרך ה' בקדמת בראשית. [ו](במדבר ל' ה') ששרשו נוא ענין הסרה. [ז] ר"ל מלת נא פי' שבור שהוסר חלק הנשבר מן השלם. ר"א פי' ככה שם הניא כמו שבר. [ח](ש"א ב' ט"ו). [ט](דברים ט"ז ז'). [י](ד"ה ב' ל"ה י"ג). *[י] ויהיה הפי' נכון בשל מבושל ב' פעמים. [כ](במדבר כ"ב י"ז). *[כ](דברים י"ג י"ז). [ל](לעיל ד' י"ד). *[ל](שופטים י"ז ג'). [מ] ר"ל לא יתכן לומר בשל ומבושל. או בָּשֵׂר מְבַשֵּׁל והנה זה בָּשֵׁל כמו כָּבֵד ולנקבה הזרוע בְּשֵׁלָה (במדבר ו' י"ט). [נ] ר"ל בשיל האחד בכלי תוך כלי שזכר לעיל. ובעבור ב' כלים אמר בשל מבושל. [ס](משלי ל' כ"ד). [ע] כי חכם נקרא מי שקיבל החכמה מרבו. ומחוכם מי שבטבעו חכם וכן יש הפרש בין בשל למבושל כמש"ל לפני זה. [פ](להלן ל"ה כ"ב) שפירושו עם *[פ] ובודאי מכח הסברה צריך לרמוז הקרביים. [צ] ר"ל על הבשר ולא על העצמות. [ק] ר"ל שלא ינהגו כן בפסח דורות לאכול ומקלם בידם ומתניהם חגורים. רק בפסח מצרים

יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה
וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם
וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם
לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם
וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־
יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן
וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ
שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם
הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ טז וּבַיּוֹם
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה
לא

אונקלוס

ותיכלון יתה בבהילו פסחא הוא קדם יי: יב ואתגליתי
בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא
דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצרים אעבד
דינין אנא יי: יג ויהי דמא לכון לאת על בתיא די אתון
תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא
לחבלא במקטלי בארעא דמצרים: יד ויהי יומא הדין לכון
לדוכרנא ותחגון יתה חגא קדם יי לדריכון קים עלם
תחגנה: טו שבעת יומין פטיר תיכלון ברם ביומא קדמאה
תבטלון חמיע מבתיכון ארי כל דיכול חמיע וישתיצי
אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה:
טז וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש
יהי לכון כל עבידא לא יתעבד בהון ברם די מתאכל
לכל

מסרה יב ועברתי, ד' פסוק דמיין. והכיתי, כו"ל מ"ל. בכור, [מ"ו]. יג לאת, ל' חסר. וראיתי, י"ב. עלכם, ל' חסר. בהכתי, ב' חד חסר וחד מ"ל [דין חסר]. יד לזכרון, [מ"ו]. וחגתם, [ח"ו וכו"ל דכוות']. לדרתיכם, [כו"ל חסר ב' ווי"ן ומ"י]. תחגהו, ל' וחסר [והג' דגושה וכן ג' דוחגתם]. טו מצות, [מ"ו]. שאר, [כו"ל ח"ו]. אכל, [ח"ו]. הראשן, ג' חסר בליש' וחד לאשון [בס' מבין חידות גרס ב' חסר כו' גם בס' מנורת שלמה ליתא כי בטעות הוא]. השבעי, ס' חסר. טז וביום הראשון ל' ר"פ. השביעי, [מ"י].

ת"א ועברתי ברכות ט פסחי' קכ. בלילה הזה מגילה כא זבחים נז. ובכל אלהי נדרים כה. שבעת ימים פסחים לח. אך ביום פסחים דף ד' ה' י' כז. כי כל אכל פסחים מג. מיום הראשון ערכין יח.

רש"י

נמלט. ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש (ד"א) דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג הי' מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות:

וחגתם אתו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שטייא"ה של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף ליל' הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (שם כ"ח): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מעי"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקד' קרוי ראשון כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ. לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם.
והבדל

רמב"ן

בקר ועלם לא ישברו בו ככל חוקת הפסח יעשו אותו שהן צלי אש לא נא ולא מבושל: (יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת. ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוקר הצלים עץ הוא. וכן בשעת מעשה כתוב וי"י הכה כל בכור וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם. כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תעבותיהם וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה י"י בהם כל בכור ובאלהיהם עשה י"י שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אילי מצרים. כענין יפקוד י"י על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם: אעשה שפטים אני י"י. אני בעצמי לא

על ידי השליח זה ל' רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני י"י אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבור משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר י"י בארץ מצרים והכה כל בכור ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב. והכיתי כל בכור אני ולא שרף. לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלאך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ. והוא המלאך הגדול הנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' המלה מורה הדרך כמו
שאמר

(יב) ואתגלי בארעא דמצרים בשכינת יקרי בליליא הדין ועמי תשעין אלפין רבון מלאכין מחבלין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאינשא ועד בעירא ובכל טעוות מצראי אעביד ארבע דינין טעוות מתכא מתרככין טעוות אבנא מתנדעין טעוות פחרא מתעבדין בקיקין טעוות אעא מתעבדין קטם דינדעון מצראי ארום אנא יי: (יג) ויהי דם נכסת פסחא וגזרת מהולתא מערב לכון למעבד מניה את על בתייא דאתון שרין תמן ואחמי ית זכות דמא ואיחוס עליכון ולא ישלוט בכון מלאך מותא דאתיהב ליה רשותא למחבלא במקטלי בארעא דמצרים: (יד) ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יי לדריכון קיים עלם תחגוניה: (טו) שבעת יומין פטירא תיכלון ברם מפלגות יומא דמיקמי חגא תבטלון חמיר מבתיכון ארום כל דייכול חמיע וישתיצי אינשא ההוא מישראל למיומא קדמאה דחגא ועד יומא שביעאה: (טז) וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה
מערע

בעל הטורים

בני הגולה לעזוב המשא. דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: חגרים. ב' במסורה הכא ואידך בענין פסל מיכה וגם מאות איש חגורים (שופטים י"ח) וזה שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל (י') והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו בהם רשעים. צדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון. ב' במסורה הכא ואידך כי לא בחפזון תצאו (ישעיה נ"ב) והו שדרשו דגלו בחפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו: (יג) והיה הדם לכם. לכם בגי' המילה שנאמר לילה מלו: לאת. כתיב חסר וי"ו. לומר לך שממילת יצחק עד מילת מצרים היו תל"א שנה (אולי צ"ל שממילת אברהם כו' היו ת"א שנה. ולמ"ד שמושית לא קחשב שמעתי): (טו) אך ביום הראשון תשביתו. אך בגי' חובה שאין חובה אלא
ביום

יונתן

מקפץ על הגבעות: מטול דחייסא וכולו לשון רחמים כדדקינן במכילתא אין פסיחה אלא חסות שנאמר כצפרים עפות כן יגן וגו': (יב) אעביד ד' דינין כל זה במדרש ילקוט ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים משונים זה מזה של אבן היתה נתכת של מתכת נעשה חלודה של עץ נשרף של חרס נבקעו כמצינו למדים שאלהיהם לוקין בד' דברים וכולו: מתעבדין בקוקין פי' נעשו חתיכות ושברים לשון בוקק את הארץ: מתעבדי קטם פירוש נעשה עפר ואפר תרגומו קיטמא: (יג) וגזרת מהולתא המקשה לדעת מי הביאו הלום והכריחו לפניו יש תשובתו בצדו ועיין בבעל הטורים: (יח) ירושלמי אסירין במצוותא דאורייתא. היינו עשיית הפסח לשם שמים כדאיתא התם פסח לה' שיהיו כל מעשיו לשם שמים: (טו) מפלגות יומא וכולי דייק כדדייקינן בפסחים אך
בפ"ק

רמב"ן

שאמר בספרי אגדתו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל. ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם שהלך מטטרון לפניו. ועוד שם ראה השלחתי את לפניך אי אכפת לך אני מטטרון שלך: ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש. שנאמר אני לפניו אלך. לפני משה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא יי' יצא לפניך. וכן במקומות רבים. וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני יי' אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידי. וזהו ענין המדרש הזה: (טז) כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה
על

אבן עזרא

*[ז]מצרים: (יא) ומקלכם בידכם. כנהוג ההולכים. כמו ויך את [ד]האתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא נגע המשחית שיפסח השם על הפסח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות. ואינו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם כעוברים. [ש]כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון נופל [ת]לפניו ארצה. וכן כתוב ובאלהיהם [א]עשה יי' שפטים: וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם [ב]יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא [ג]חג הפסח ואמר. חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתם ממצרים. כי לא [ד]צוה שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה. רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים. כי שם כתוב כי לא חמץ. ואילו היו מניחים המצריים שיתעכבו מעט היו מחמיצין עיסתם. והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי. כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב. וככה כתוב על הפסח. שבעת *[ד]ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט. והעד למען *תזכור את יום צאתך. ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא **תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ. ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב. וכתוב לא [דד]תשחט על חמץ דם זבחי. על כן דרשו [ה]רז"ל אך חלק. ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים *[ה]ביום השביעי. כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה [ו]מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים. והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי. והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב. ועוד אדבר על זה: (טז) וביום הראשון. הוא
יום

פירוש על אבן עזרא

*[ק]בעבור שיספרו לזמן עלותם לצאת ממצרים. [ר](במדבר כ"ב כ"ז). [ש]והרמב"ם ז"ל במורה נבוכים בפרק כ"ט מהחלק הראשון כתב כי השאיל לשון העברה לביאת האור והשכינה אשר יראוה הנביאים במראה הנבואה. אמר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה והיה זה במראה הנבואה כי תחלת הפסוק אמר ותרדמה נפלה על אברם. ולפי זאת השאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים וכל מה שידומה לו ע"כ. [ת](ש"א ה' ד'). [א](במדבר ל"ג ד'). [ב]ר"ל כי אמרו והיה הדם לכם לאות. ולהם יתעלה. באמרו וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. הנה זה הענין הוא כי הדם יהי' לאות לישראל שיחזק לבם. גם יהיה לאות למשחית שלא יזיקם. [ג]ר"ל קרבן פסח כמו אסרו חג (תהלים קי"ח). [ד]פי' אל יקשה עליך בעבור שהזכיר הטעם כי אכילת מצה הוא להזכיר בעבור שעשו אבותינו ככה. כלומר הוא לזכרון. למה לא נאכל גם כן מרורים כל שבעה. עז"א כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה. ור"ל לא אכלו המרורים רק עם הפסח. והנה בליל הראשון היו אכילת מצה מצוה עם פסח ועם המרורים. כי כן כתוב בפסח מצרים על מצות ומרורים יאכלוהו. אבל בפסח דורות אינו כתוב ככה רק שבעת ימים מצות תאכלו. *[ד](דברים ט"ז ג'). *שם. **(פס' כ'). [דד](להלן ל"ד כ"ה). [ה](פסחים פ"ה). *[ה](בראשית ב' ב'). [ו]פי' שמדמה הפסח לשבת. אם עשה מלאכה בשבת בזדון בלא התראה יש ג"כ כרת כמו גבי חמץ. אבל אם עשה מלאכה בשבת
בזדון

ספורנו

בעודם בבית כלא: (יב) ועברתי. אמנם בעצמי שלא יוכל על זה השליח: והכיתי כל בכור. שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור: (מציעא פרק איזהו נשך): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול העונש יותר: אני ה'. ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר וזה נתן טעם לכל הקודם למה הולך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים: בהכותי. שמלבד מכת הבכורות שלא באה היה שם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולי הפסיחה שעשה במשלחתו על ישראל לא היו נמלטים מאשר הכלות שחלה על אחרית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר ולזה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו וזה למען שמו לבלתי החל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי:
ושמרתם

פירוש רשב"ם

בכורות שבבתי העכו"ם: (יב) אעשה שפטים. לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה': (יד) תחגוהו. חטף קמץ נמצא בספרי מלכיות אחרות והוא עיקר שמגזרת חגג יאמר תחגוהו. כמו מן סבב יסבוהו ערבי נחל. אבל תחגוהו מן גזרת ה"י הוא שיאמר מן כלה תכלוהו מן צווה תצוהו: (טז) אך אשר יאכל לכל נפש וגו' ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל נפש אבל בשבת ויום הכיפורים
כתיב

לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־
נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ יז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי
אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃
יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד
וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים
שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל
מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת
יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כ כָּל־
מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי
כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן
לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃
כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם

מעם

אונקלוס

לכל נפש הוא בלחודוהי יתעבד לכון: יז ותטרון ית פטירא ארי בכרן יומא הדין אפיקית ית חיליכון מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם: יח בניסן בארבעא עסרא יומא לירחא ברמשא תיכלון פטירא עד יומא עסרין וחד לירחא ברמשא: יט שבעת יומין חמיר לא ישתכח בבתיכון ארי ׀ כל דיכול מחמעא וישתיצי אנשא ההיא מכנשתא דישראל בגיורא וביציבא דארעא: כ כל מחמעא לא תיכלון בכל מותבניכון תיכלון פטירא: כא וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון אתנגידו וסיבו לכון (מן בני) ענא לזרעיתכון וכוסו פסחא: כב ותסבון אסרת אזובא ותטבלון בדמא דבמנא ותדון לשקפא ולתרין

ספיא

מסרה יעשה, ל"ו. יאכל, כ"ג. יז המצות, [הצ"די. דגושה] [ומ"ו וכ"ל דכוו' כמ"ד ח"ו]. לבאותיכם, ל' ומ"ל [דמ"ל] בתורה. יח בראשן, [ח"ו]. כ"ט מלין בי"ת בריש תיבותא פזיין. בערב, ד'. עלם, ד' חסר. יום האחד, ל'. יט מעדת ישראל, י"א בלי'. בגר, ל'. כ מושבתיכם, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין ומ"י]. מצות, מ"ו. כא אלהם, [ח"י]. משכו, [הנ"ס במתג] [שלא כדין]. למשפחתיכם, [כו"ל ח"ו ומ"י]. ושחטו, ב' פתחי"ן. כב ולקחתם, ו'. אזוב ג' מ"ל בתורה.

ת"א הוא לבדו שבת כד קלג פסחים מז פג ביצה כ כא כח מגילה ז. ושמרתם את פסחים לח מ חגיגה יא מנחות נג. בערב תאכלו פסחים ה כח ודף קכ סוכה כז. עד יום האחד ערכין יח. שבעת ימים פסחים ד ה ז סי כא כט ל. כי כל אכל פסחים מג. כל מחמצת פסחי' ה כח מג. בכל מושבתיכם פסחים לו. ולקחתם אגדת אזוב סוכה יא לג חולין סב.

רש"י

אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לגוים הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מע"יט): לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל אך (ביצה כא ב"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשי' אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקה על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנ' ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכיל' ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכיל' לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבתיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה להאכל בכל מושבתיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (מכילתא ע"ש) (שאינם ראוייה ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחתיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי

כמו

רמב"ן

על ידו אלא שאם מטעה אותו באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו. ואם אחרים הללו עכו"ם אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עכו"ם כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו. כמו שאמרו אמירה לגוי שבות. וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו. תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר' יאשיה. ור' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך וכו' ע"כ בברייתא זו. ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וסמכו אותה למקרא הזה. אבל במלאכת הגוי בשלו מותר. ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה. וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא. ושם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות ו בר יהות כולה מטעות ואין ראוי לכותבן כפשוטן שגם זו נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה: לכל נפש. אפילו נפש בהמה יכול אף לגוים תלמוד לומר לכם לשון רש"י וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים: (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולים ת"ל בכל גבולך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולכם ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש"י. ואיננו מכוון אצלי שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים. ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת"ל שאור שאור לג"ש כמו שמפורש בתחילת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה

ביתך

מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידְתָּא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן לְחוֹד מִן דְּיִתְעֲבֵד לְמֵיכַל כָּל נְפַשׁ אִיהוּ בִּלְחוֹדוֹי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: (יז) וְתִטְּרוּן יַת לִישָׁתָא דְּפַטִּירֵי אֲרוּם בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין הַנְפֵּיק יְיָ יַת חֵילֵיכוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתִטְּרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם: (יח) בְּנִיסָן בְּאַרְבֵּיסַר יוֹמִין לְיַרְחָא תִּכְּסוּן יַת פִּסְחָא וּבְרַמְשָׁא דַּחֲמֵסַר תֵּיכְלוּן פַּטִּירֵי עַד יוֹמָא דְעֶשְׂרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא דְעֶשְׂרִין וּתְרֵין תֵּיכְלוּן חֲמִיעַ: (יט) שׁוּבְעָא יוֹמִין חֲמִיר לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרוּם כָּל מַאן דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נַשָׁא הַהוּא מִכְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּדִיּוּרֵי וּבְיַצִּיבֵי דְאַרְעָא: (כ) כָּל עִירְבּוּבִין דְּמַחְמַע לָא תֵּיכְלוּן בְּכָל אֲתַר מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירֵי: (כא) וּקְרָא משֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגוּדוּ יְדֵיכוֹן מִטַּעֲוַות מִצְרָאֵי וּסְבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְיִיחוּסֵיכוֹן וְכוּסוּ אִימַר פִּסְחָא: (כב) וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵזוֹבָא וְתִטְמְשׁוּן בִּדְמָא דִּבְמַן פַּחְרָא וְתַדּוּן דְּאַיסְקוּפָא עִלָּאָה מִלְּבַר וְלִתְרָתֵין סִיפַיָּא מִן דְּמָא דִּבְמַן

פחרא

בעל הטורים

ביום הראשון: הראשון, שש וש"ו עד שש שעות מותר להשהות חמץ: (יח) בערב תאכלו מצות. שער ד"ו ו' ימים רשות לאכול מצה: (כא) משכו וקחו לכם לאן רמז לבהמה דקה מנקים במשיכה: משכו בגי' מן עבירה (עברה). שלא יביאו מן הגזל:

והכנעתם

יונתן

בלא"ם בע"ע מ"ז כלומר בלי יום. ומ"ש דמקמי חגא עיין ברש"י: (יח) ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע לומר שהיום נמשך אחר הלילה שלפניו ולא הלילה אחר היום שלפניו: (כא) נגודו ידיכון מטעוות מצראי. ס"ל כרבי יוסי הגלילי דפליג

במכילתא

רמב"ן

ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו' ופירושה שהיא במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולינו אפילו בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד עכו"ם בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר. ואם לא תאמר כן על חמץ שלנו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי' בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולנו לבתי הגוים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוצרכנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא ייחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע"פ שהדין כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי' מדבריהם לא גזרו עליו כלל. והרב לא סבר כן בפי' גמרא דפסחים וזה שקיימו בברייתא שכתבנו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מהיקש בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קריא ביה שלך: (כ) כל מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש"י וגם זה אינו. שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם. הפרשה הזו תקבל כאשר צוה אותו י"י

בפרשה

אבן עזרא

יום יציאת מצרים. והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכיפורים אין כתוב בהם כל מלאכה. רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש. ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אומר דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה: (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר. וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו. כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה. והטעם שאמרו כן לדורותיכם: (יח) בראשון. אחז דרך קצרה. בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם. והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו בעשירי באחד לחדש: (יט) שאור. שהוא מחמיץ והוא הידוע. ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ. ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי איננו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת. כמו למלוך שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית. כמו אודם פטדה וברקת. שהטעם אודם ופטדה וברקת. וככה מיום הראשון עד יום השביעי. וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת. ובאזרח הוסיף גר שהוא גר צדק: (כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה. ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות. כמו ששת ימים תעשה מלאכה. רק חובה למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל. וקחו לכם צאן. בעבור לחדש כאשר צוה השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש. ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל. והשין קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם. רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל. ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש. והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיה. כמו משכו. רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפטם לעשות כך. כמו בחרו לכם. ורבים ככה. על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון צווי. ושניהם מבנין אחד: (כב) ולקחתם.

עתה

פירוש על אבן עזרא

בזדון ובהתראה חייב סקילה. ועוד טעם אחר שמדמה שבת לפסח לענין זה כי העושה מלאכה בשבת כאלו מכחש בהש"י. רק כל מלאכת מכחש בהש"י. בכל מלאכה לא יעשה בהם. לכך אשר יאכל לכל נפש. היה אומר דרך קצרה לומר כל מלאכת עבודה. שלא יצטרך להאריך ולומר אך אשר יאכל לכל נפש כמו שכאן. רק במקום א' בפסח כתוב לא תעשה מלאכה (דברים ט"ז ח') ולא כל מלאכה. ר"ל שם כתב מלאכה כמו שכאן. ולמעט אוכל נפש חסר מלת כל. וטעמו כמו מלאכת עבודה. עבלא וי"ו הפסוק היה משמע שכבר הוציא. אז יתכן לומר הוצאתי. (בראשית מ' ה') טעמו בחודש העשירי. קפי' כי כן פי' הראב"ע בפ' ויקרא בפסוק כי כל שאור וכל דבש ששאור הוא שמחמיץ. דבר שיחמץ פי' כי אמר זה כנגד הצדוקים שאמרו כי מחמצת הוא שמחמיץ את העיסה והוא חמור באיסורו יותר מהשאור ומן החמץ. ולפי דעתם הוא הטעם בעבור שהמלה הוא מבנין הפעל ולא מבנין המפעל. והנה מדרך הדקדוק יוכל לטעות ולפרש כדברי הצדוקים. ודעתו של הראב"ע ז"ל כדברי רבותינו ז"ל כמו שאמרו בפסחים בפרק א' וב' וג'. כי חמץ הוא שכבר נתחמץ מאליו וראוי לאכילה. ומחמצת הוא שנתחמץ מחמת דבר אחר והשאור שמחמיץ את אחרים ואינו ראוי לאכילה. ע"ם הוא ר"ל: רק עם כי כל אוכל חמץ. וטעמו כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה וכו' (כ"ל) אינו ע"ם לדעת הצדוקים אשר מחמצת. שמחמץ אחרים. וכפי פי' ר"א מחמצת וחמץ הכל אחד הוא. ע"כ מפרש ר"א כי ונכרתה מפסוק ע"ו דבוק עם פסוק הזה אשר כתוב כל מחמצת וכו'. וכפי' הכלל באות קטן הקדוש אשר חמץ הוא שנתחמץ מאליו וראוי לאכילה ומחמצת שנחמץ ע"י דבר אחר. וכפי פלוגתא (פסחים מ"ח ע"ב) ר"י ור"מ ועין. ג"כ שם מ"ג ע"א דעת ר"א וכפי דעת ר"ג. בשברת ר"א חמץ נוקשה בעין אין בו כרת. והשלום מכל אלה. כלל חמץ יש בו מין אשר אין בו כרת. ומחמצת בודאי כולל כל המינים אשר יש בהם כרת. ע"כ מפרש ר"א אשר ונכרתה מפסוק (ע"ז) איננו דבק בקרוב אליו על אכלת חמץ. רק הוא דבוק עם הפס' הזה אשר מבורר פה מחמצת. וא"כ כתוב ב' פעמים כרת הוא כפירש"י. פה. תשהוא דבוק עם שנה הרביעית ולא עם החודש השני הקרוב אליו (מ"א ו' א'). א(להלן כ"ח י"ז) וי"ו וברקת מושך עצמו ואחר עמו לאחוריו כאלו כתב ופטדה. בר"ל הה"א שבתחלת הראשון וכ"כ השביעי מושך עצמו ואחר עמו כאלו כתוב מן היום הראשון עד היום השביעי. והטעם כי היה לו לומר מיום ראשון עד יום השביעי. ואחרי שצריך לשום ה"א הידיעה בסמך יש לשומו בסמוך. גפי' ר"ל גר צדק ולא גר ישראל הבא מעיר אחרת וכש"כ שאיננו גר תושב. ד(להלן ל"א ב'). ה(דברים ט"ז ג') והוא לפי הפשט. ו(פסוק ו'). זכי ושחטו אותו הוא לרבים נסתרים והראוי וישחטו וכן ושמרו. חמה וישמרו שהיו"ד נח נעלם. זפי' בעבור שהוא פעל עבר אך שב לעתיד בעבור הוי"ו. חר"ל לרבים נוכחים. והראוי להיות ושחטו כמו משכו וכן שקדו ושמרו (עזרא ח' כ"ט) רק בעבור אות הגרון נפתח השין כמו בחרו לכם (מ"א י"ח כ"ה).

ש"ב

ספורנו

(יז) ושמרתם את המצות. השמורות על מהירות בלי המתנת חמוץ: כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו

מספיקים

פירוש רשב"ם

כתיב כל מלאכה: (יז) ושמרתם את המצות. לאוכלם ביום הזה לזכרון. כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ולא הספיק בצקם להחמיץ. כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו וגו': (כ) בכל מושבותיכם תאכלו מצות. אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטין: (כא) למשפחותיכם. כדכתיב לעיל לבית אבות: (כב) בסף. בכלי כדכתיב שומרי הסף. ספות כסף: לא תצאו. כי סימני

הדם

אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם
לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃
כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת
וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן
הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ
וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח
פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם
וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר
בבית

אונקלוס

ספיא מן דמא דבמנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתה
עד צפרא: כג ואתגלי יי למממחי ית מצרים ויחזי ית דמא
על שקפא ועל תרין ספיא ויחוס יי על תרעא ולא ישבוק
לחבלא למיעל לבתיכון למממחי: כד ותטרון ית פתגמא
הדין לקים לך ולבנך עד עלם: כה ויהי ארי תעלון לארעא
דיתן יי לכון כמא דימליל ותטרון ית פלחנא הדין:
כו ויהי ארי יימרון לכון בניכון מה פלחנא הדין לכון:
כז ותימרון דבח חיס הוא קדם יי די חס על בתי בני
ישראל במצרים כד הוה מחי ית מצראי וית בתנא שיזיב
וכרע עמא וסגידו: כח ואזלו ועבדו בני ישראל כמא
דפקיד יי ית משה ואהרן כן עבדו: כט והוה בפלגות
ליליא ויי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא
דפרעה דעתיד למתב על כרסי מלכותה עד בוכרא
דשביא

מסרה המשקוף [מ"ו] אל המשקוף, חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל. המזוזת, [מ"ו קדמאה וס"ו חסין]. בסף, ל'. כג לנגף, [ס"ו]. על המשקוף, ל'. ועל שתי המזוזת, ל'. [מ"ו קדמאה וס"ו חסין]. ולא יתן, ג'. לבא, ט' חסר. לנגף, [מ"ו]. כד עולם, [לית כאן פסקא]. כה והיה, ה' בטעם נבא ל"ע בתורה. תבאו, [כו"ל מ"ו]. דבר, [הב' בליר"י לסבת האתנח]. העבדה, [כו"ל מ"ו]. כו אליכם, [מ"י]. מה העבדה, ל'. כז ואמרתם, ב' בטעם אזל. בנגפו, ל' [הפ"א בדגש]. ויקד, [מ"ו]. ויקד העם, ל'. כח וילכו ויעשו, ל'. כט ויהי בחצי הלילה, ג' בליש'. כל, [רפי]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חסר. הישב, [מ"ו].

ת"א אל המשקוף מנחות לד. ואתם לא ב"ק ס עב. ואמרתם זבח פסחים סב זבחים ז י. ויהי בחצי יבמות עב.

רש"י

כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינ' מן הדם אשר בסף על כל הגעה טביל': ואתם לא תצאו וגו'. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' (תהלים קד) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו') והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנ' וה' הוא

רמב"ן

בפרשה של מעלה כי ידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין וכלל הדבר בכתוב כאשר צוה י"י את משה כן עשו. אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת ונשמור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות אנשים רחוק אחד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במלים. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי. ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים העומדים להם. כמו והיה אם מעיני העדה. והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת איזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה והכל קבלת דם שעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת: (כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית. וכתב רש"י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה. והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירה ממנו. אבל לא רצה הרב לומר כן מפני שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה והענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד שמשנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע. ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר. וישכם יעקב בבקר. וישכם משה בבקר. וישכם יהושע בבקר. וישכם שמואל לקראת שאול בבקר. והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם
נהגו

פתורא ואתון לא תפקון אנש מן תרע ביתיה עד צפרא: (כג) ויתגלי יקרא דיי למחמי ית מצראי ויחמי ית דמא דעל אסקופא ועל תרתין סיפיא ויגין מימרא דיי על תרעא ולא ישבוק מלאכא מחבלא למיעול לבתיכון למימחי: (כד) ותיטרון ית פתגמא הדין לקים לך ולבנך דכורייא עד עלמא: (כה) ויהי ארום תעלון לארעא דעתיד למיתן לכון יי היכמא דמליל ותיטרון מזמן דתמטון לתמן ית פולחנא הדא: (כו) ויהי ארום יימרון לכון בניכון בזמנא ההוא מה פולחנא הדא לכון: (כז) ותימרון נכסת חייסא הוא קדם יי דחס במימריה על בתי בני ישראל במצרים בחבלותיה ית מצראי וית בתנא שיזיב וכד שמעו בית ישראל ית פתגמא הדין מפום משה גחנו וסגידו: (כח) ואזלו ועבדו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה וית אהרן היכדין אזדרזו ועבדו: (כט) והוה בפלגות ליליא דחמיסר ומימרא דיי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מביר בוכרא דפרעה דעתיד למיתב על כורסי מלכותיה עד בוכרייא בני מלכיא דאשתבין ואינון בי גובא מתמשכנין ביד פרעה ועל דהוו חדן בשעבודהון דישראל לקו אוף הינון וכל בוכרי בעירא
סתו

בעל הטורים

(כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובמכילתא כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף הקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בג' דמי מילה: (כג) ולא יתן ג' במסורה הכא ואידך ולא יתן עליה לבנה גבי סוטה שבזכות הקרבנות ניצלו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה שבזכות הנשים הצדקניות יצאו מפני תו שלא עשתה כמעשיהם לא יהדר קרבנה: (כח) ויעשו כן. עשו שתי עשיות אחד לפסח ואחד למילה: (כט) בחצי הלילה. ג' במס' הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש (רות ג') לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי
סמור

יונתן

במכילתא אלו"י וס"ל משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות: (כג) ויגין במימרא דפ' בקנגעי מפרש עד"ה לרמז אל השכינה ע"ש בדף ע"ז ע"ס ע"ג: (כט) מביר בוכרא דפרעה דייק כדדייקינן במכילתא מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. או לא בא הכתוב אלא על בנו שהוא בכור. כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו
בפלי

רמב"ן

והנו בדרך ארץ שאל בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה. הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקוטון תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע"כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום והספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו. כענין ובא יי' אלהים כל קדושים עמך. וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו מטרפים ומצליא של מעלה. וכיון שמלינו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שיצא בלילה לפי שהוא זמן של חיות שניתן להם לטרוף ואין מבחנין בין צדיק לרשע: (כג) וטעם ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר יי' למלאך המשחית בעם. רב. עתה הרף ידך. לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא הוא המכה: (כד) ושמרתם את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק. לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר יי' וראה את הדם וגו' וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח. וכמוהו ואף לאחר תעשה כן: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שילאו מלפני משה והלכו אל הלאן ועשו הפסח במצרים. ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו. לבאר שלא הפילו דבר מכל
אשר

אבן עזרא

עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: אגודת. כמו סגורה. כמו ויהיו לאגדה אחד. ורבי מרינוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד. ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו ואגדתו על ארץ יסדה. והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אורי"גנו והוא עשב ככבד במיני מטעמים. וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר. וגם ידעתי מהו. רק מדרך הקבלה אינו עשב תקיף. כי הוא הסך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער. וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות. כמו ויעמד סף השער. אמות הספים. ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים. כמו משכב וספות. ועוד אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות. בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו. ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל. ובדרך הקבלה הכון היה. לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. *וטעם שלשת הבנים בראותם כל המשפחה סבורים אשה אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועלם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מלוה עליונה היתה. ולא עשו פסח אשר במדבר. כי בהר סיני היו עם היסוד וימלאו מלות. ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאנו *פסוח והמליט. והטעם כמו המלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח. כמו ושחטו הפסח. והגאון אמר שהוא מגזרת פסח. כי הפסח ישען על רגלו התמימה. והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שהוא העברי ולא השחיתו. וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר לוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים השוכנים ברחים ביום בבית
הספר

פירוש על אבן עזרא

(ש"ב ב' כ"ה). (להלן כ"ח ח'). (מ"א ה' י"ג). (יחזקאל מ' ו'). *(ישעיה ו' ד'). (שמואל ב' ע' כ"ח). (ברכות כ' ו') ומפרש למה באמת כתוב לא יתן ולא כתוב ולא יניח וכו'. (פסוק כ"ז). *ר"ל בשלמא לפי סברת רבים הנ"ל נכון שלשה הבנים כי הם רואים הדם על המזוזות וכו'. אך לפי האמת אשר היה נשחט במקדש כמו כל הקרבנות מה הוא שלשה הבנים דווקא באכילת קרבן פסח. ע"כ מהרך וכו'. ור"ל כאשר הפסח נאכל על מלות ומרורים ע"כ היו סבורים ג"כ מפסח. *(ישעיה ל"א ה'). שנאמר ולאיתי את הדם וכו' ופסחתי עליכם (פסוק י"ג). (פסוק י"א ג"כ כ"ח). (מ"א כ"א).
במדבר

ספורנו

מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם. הוצאתי את צבאותיכם. כל קהל וקהל כמות שהיה יחדיו: (כב) מן הדם אשר בסף. שתהיה על כל הזאה טבילה. כמו שהוא האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג' הזאות להורות על ג' יודין כאמרם העולם הבא נברא בי"ד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה לנו עולמים נלחיים כי היוד תורה על מסיבות נלחי ותורה הי"וד עליונה מליאות היחיד בעולמו על שני עולמים נלחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מלויין בדם ואתם לא תלאו ובזה האופן ופסח על דרך והחיות תו: (כג) לנגוף. את עם מלרים בעברה וזעם וכו'. כי אמנם יאמר נגף על כל מכה גם בלתי מות. כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מלרים בעברה וזעם וכו': (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים. ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות לבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הולרך לשחוטו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והולרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) ויי' הכה.
כלומר

פירוש רשב"ם

הדם אשר במזוזות יגן עליהם: (כו) מה העבודה הזאת. המשונה משאר הימים טובים בכמה דברים: (כז) אשר פסח. דילג ועבר: (כט) בחצי הלילה. כשהיו אוכלין את פסחיהן: היושב על כסאו. אילו היה:
וברכתם

בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ל וַיָּקָם
פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם
וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת
אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת: לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ
עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם: לב גַּם־
צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם
וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק
מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־
הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם
צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם: לה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת:
לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם: פ

אונקלוס

דשביא די בבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: ל וקם
פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצרים והות צוחתא
רבתא במצרים ארי לית ביתא די לית־הוה־בה־תמן
מתא: לא וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו
מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואזילו פלחו קדם־יי
כמא־דהויתון אמרין: לב אף־ענכון אף תורכון דברו
כמא־די מללתון ואזילו וצלו אף עלי: לג ותקיפת מצרים
על עמא לאוחאה לשלחותהון מן־ארעא ארי אמרו כלנא
מיתין: לד ונטל עמא ית לישיהון עד לא חמע מותר
אצותהון צריר בלבשיהון על כתפיהון: לה ובני ישראל
עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצרים מנין דכסף ומנין
דדהב ולבושין: לו ויי יהב ית עמא לרחמין בעיני מצרים
ושאילנון

מסרה בכור, [מ"ו]. בבית הבור, חד מן ה' זוגין חד כתיב ב' וחד לא כתיב ב'. [כ"ל מלינו מלא אחת ב' פעמים חד קדים לה מלה בבית עם בי"ת השמוש וחד קדים לה מלה בית בלא בי"ת השמוש. כ"כ בס' מבין חידות]. הבור, [מ"ו]. בכור, [מ"ו]. ל וכל עבדיו, ז' דסמיכי. וכל מצרים, ל'. גדלה, [ח"ו]. לא למשה ולאהרן, ד'. קומו, [מ"ו]. צאו, ב' דגש [בלי מבעל]. כדברכם, ל'. לב ולכו, ג'. אתי, [ח"ו]. לג על העם, ח' וכל עזרא דכוותי'. למהר, ג'. לשלחם, ג'. לד בצקו, ל'. יחמץ, ל'. משארתם, ל' וחסר. צררת, ב' בב' לישני וחד מ"ל ודין חס' דסס'. בשמלתם, [ח"ו]. לה ושמלת, [ח"ו]. לו וה', בטעמא ח' ר"פ. [כ"ז ע"ס ועי' פ' ויקח]. וישאלום, ל' וכ"כ [כ"ל ח"י ומ"ו]. וינצלו, ב' לשין משה.

ת"א וה' נתן את סנהדרין לב. וישאלם ברכות ט'. וינצלו את ברכות שם פסחים קי"ט.

ויסעו

רש"י

הוא וביתו דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכר פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל הי' שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג. גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אתי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארתם. שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלת. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאלום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר

אחד

רמב"ן

אשר צוה כמו שפירשתי בנח. וכן ויקח משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו. ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו. כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו. ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו. דרשו תחלה כי הכתוב לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הלשון במקומות רבים: (ל) כי אין בית אשר אין שם מת. לרש"י היה שם בכו' מת. אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. ד"א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה. פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו. ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו. וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה. כענין שנאמר באחשורוש. אבל על דעת רבותי' שהקדוש ברוך הוא נתגלה. שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית. ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם. שהוא ידוע ומפורסם יותר. ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא. וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור. במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי לשון רש"י. והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר. ובצאת פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה. ומשה ברעמסס. כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים. וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו בלילה. ובגמרא במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך

ה'

יונתן בן עוזיאל

מתנו דמצראי פלחין להון: (ל) וקם פרעה בליליא הוא וכל שאר עבדוי וכל שאר מצראי והות צווחתא רבתא ארום לא הוה תמן ביתא דמצראי דלא הוה תמן בכור מאית: (לא) ותחום ארעא דמצרים מהלך ארבע מאה פרסי הות וארעא דגשן דתמן משה ובני ישראל במציעות ארעא דמצרים הות ופלטרין דבית מלכותא דפרעה בריש ארעא דמצרים הוה וכד קרא למשה ולאהרן בליליא דפסחא אשתמע קליה עד ארעא דגשן מתחנן הוה פרעה בקל עציב וכן אמר קומו פוקו מגו עמי אוף אתון אוף בני ישראל תילו פלחו קדם יי היכמא דאמרתון: (לב) אוף ענכון אוף תוריכון דברו מן דילי היכמא דמלילתון חילו ולית אנא בעי מנכון אלהן דתצלו עלי דלא אימות: (לג) וכד שמעו משה ואהרן ובני ישראל קל בכותא דפרעה ולא

ירושלמי

אשגחו עד דאזל הוא וכל עבדוי וכל מצראי ותקיפו לכל עמא בית ישראל לאותאה למופטרינון מן ארעא ארום אמרין אין שהיין הינון הכא שעתא חדא הא כולנא מייתין:

[(לג) ארום אמרו מצראי אי שהיין ישראל שעא חדא הא כל מצרים מייתין:]

(לד) ונטל עמא ית לישיהון עלוי רישיהון עד דלא אחמע ומן דמשתייר להון מן פטירי ומרירי סוברו צריר בלבושיהון על כתפיהון:

[(לד) מותר פסתיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון:]

(לה) ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושיילו מן מצראי מנין דכסף ומנין דדהב: (לו) ויי יהב ית עמא לחן וחסד קדם מצראי ושיילינון ורוקינו ית מצראי

בעל הטורים

בחצי הלילה (סופסים ען) בעבירה דעזה לומר לך שהקב"ה עושה גם לצדיקים בחצי הלילה: (לא) קומו צאו. ב' במסורה הכא ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי: (לג) למהר. ג' במסורה הכא ואידך וכצבאים על ההרים למהר (ד"ה א י"ב) למהר שלל חש בז (ישעיה ח') שהמצריים היו ממהרים לשלחם כצבאים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז: (לד) צררם. ב' במסורה בשמלותם צרורות צרור עד יום מותן אלמנות חיות (ש"ב כ') דמה לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה: (לו) וינצלו את מצרים בגימ' עשאוה כמצודה

יונתן

איזור וכולו: (לא) ותחום ארעא וכולי. וכד קרא למשה אהרן וכולי. ובשאר מקומות מתורגם ע"י פולין. שלוחין. כדאיתא במכילתא דכאן קרא בעצמו ויקרא למשה ולאהרן מגיד שפרעה עצמו היה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי והיכן אהרן שרוי: (לב) ומן דילי במכילתא אתם אומרים גם אתה תתן בידינו קחו מה שגזרתם ולכו. דתצלו עלי דלא אמות דאף פרעה היה בכור כדאיתא בתנחומא א"ל משה למה אתה מעריס הרבה א"ל שאני בכור ומתיירא אני שמא אמות וכולי: (לד) פוגרו לריר

רמב"ן

יי אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. וי"א שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים. שהיא רעמסס ביום. כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס. ואיננו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו. אמר לו משה כך נצטוונו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה. לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. ואונקלוס פי' כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו: וטעם קומו צאו מתוך עמי. מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם. גם אתם המכים. גם בני ישראל. כלם תצאו. ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה. ואמרו לכו עבדו את יי' כדברכם פירם שילכו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את יי': (לב) וטעם וברכתם גם אותי. כאשר תזבחו לי"י אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב. תזכירו גם אותי עמכם. ואמר רש"י התפלל עלי שלא אמות שאני בכור. ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות. ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות כלומר שלא יענש עוד בעבורם: וטעם

אבן עזרא

הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור. וזהו אשר אסר הריחים. והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו. כמו ועבד [ו]הלוי הוא. בעצמו: כי אין בית. [ש]על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל. רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה. והנה יצאו הם מפתח ביתם בחצות השם בחצי הלילה. ונתן להם [ת]רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם. והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף. ידועים עד היום. ובין רעמסס ששה פרסאות. והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים. והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה. והנה יש לנו בקר והחשך גדול. כמו ותשכב [א]מרגלותיו עד הבקר. ושם כתוב. בטרם יכיר איש את רעהו. והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה. עד זרוח השמש. ואלה היו קרובים אל מצרים. והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה. ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות. על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך [ב]ממצרים לילה. וכתוב אחר. היום [ו]אתם יוצאים. ועוד ובני ישראל יוצאים ביד *[ו]רמה. וכתוב שם ומצרים [גג]מקברים. וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם. כדברכם. שתלכו דרך [ד]שלשת ימים. גם כאשר דברתם. וגם *[ד]מקננו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו [ה]אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. פירשתיו [ו]במלת פן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ. כמו טנאך [ו]ומשארתך. כי אמוריהם היו טעונים בגדים שיאלו ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו. כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש. ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו. ובין [ח]ויצל אלהים. רק בבנין

פירוש על אבן עזרא

[ו](במדבר י"ח כ"ג). [ש]כי היו בתים שלא היו בהם בכורים. ויתכן לפרש כי אין בית שיש שם בכור אשר אין שם מת. [ת]ר"ל פרעה רשות. [א](רות ג' י"ד). [ב](דברים ט"ז ס'). [ג](להלן י"ג ד'). *[ו]כתי"ם ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר ל"ג ג'). [גג](שם ל"ג ד'). [ד]ר"ל שאין אמרו כדברכם עם עבדו את ה' כי מה לורך להאריך רק טעמו שלא תרחיקו יותר משלשת ימים כאשר אמרתם. *[ד](לעיל י' כ"ו). [ה]ר"ל כי לא היה ראוי לומר שלא לכו ועבדו את ה' כדברכם וברכתם אותי. והיינו מבינים כאשר תתפללו בעדכם בעד עבודתכם תתפללו בעדי. אך אמרו וברכתם גם אותי אחר לאנכם ובקרכם קחו. הנה מלת גם עודפת על הענין. כלומר קחו לאנכם ובקרכם כאשר אמרתם ולכו וברכתם גם אותי שאתפי זבחים ועולות. והנה התשובה מה שאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. הוא פי' מ"ם. וכפי פי' (לעיל י' כ"ה) לא לקחו מידו כלום. אלא בקש לברכו אשר נתן להם רשות ללכת לולא גם המכי אשר מרבה כי גם פרעה נתן בידם קרבנות. [ו](לעיל ה' ג') ר"ל כי לא פחדו שימותו כולם בעבור זאת המכה. כי כבר קדם להם משה באמר מכרו בכורות. א"כ למה אמרו כלנו מתים א"ו בעבור מאמר משה פן יפגענו בדבר ועניינו מות גדולים וקטנים כאשר ביארו הראב"ע ז"ל בפ' שמות. כי מלת פן יפגענו כוללת המצרים גם כן. [ו](דברים כ"ח ה'). [ח](בראשית ל"א ט') שרשו נצל לשון הצלה והפרשה. כ"ל

פירוש רשב"ם

(לב) וברכתם גם אותי. וגם תברכו אותי: (לד) בצקו. מן בצק מן כסף כספו. משארותם. הוא הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכיח ברוך טנאך ומשארתך. כשם שהטנא הוא הסל שנותנין בה את הפרי כן משארותם כלי שנותנין בו את העיסה. וזהו ברכות הכלים שהיו מלאים פירות ועיסה: (לו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה כדכתיב באלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצרים. וישאילום מצרי לישראל שראל היו השואלים ומצרים המשאילים. השלימו שאילתם ומתנה היתה. מי (שפועל) (נ"א ששואל) את הדבר קרוי פועל ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי הפעיל. משאיל נותן לו מה ששואל: וינצלו את ממצרים

לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד
מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם
וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ
אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת
מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־
עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ
מצרים

אונקלוס

וּשְׁאֵילְנוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָיִם׃ לז וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשֵׁית־מְאָה אַלְפִין רַגְלָאִין גֻּבְרַיָּא בַּר מִטַּפְלָא׃ לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרִין בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתָּרְכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף־זְוָדִין לָא־עֲבַדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא

מסרה לז מרעמסס, [הרי"ס בפתח ועי"ן בשו"א]. סכתה, ב' וחסר. כשש מלופ' ב' [נ"ל ד'. כ"כ בס' מבין חידות]. לבד, [ע"פ המסור' הב' בקמץ]. מטף, ל' קמץ. לח ערב, ב' קמצין [נ"ל העי"ן בלי"רי שהוא קמץ קטן] וכל שפי וערב דכוותי'. לט ויאפו, ל'. הבצק, ל'. הוציאו, [מ"ל דמ"ל]. עגת, ל' חסר דחס' [הג' רפי]. מצות, [מ"ו]. גרשו, ל' וחסר. להתמהמה, ל'. לדה, כל הוציאה חסר [נ"ל ס"ן] וכל קריא מלא בר מן ב' חסרים. מ ומושב, [מ"ו]. מא לבאות, ב' ומ"ל.

ת"א ומושב בני מגילה ט' סנהדרין לח.

רש"י

אחד נוטל שנים ולך: וינצלו. וריקנו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"כ מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עגת מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזר' גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנ' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך את' צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום
כהרף

רמב"ן

(לט) וטעם ויאפו את הבצק. שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה. ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות. ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ונשכו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכת שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה. משמעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו. אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים. אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה. שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות י"י מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר ולא עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי י"י אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה. ולא חשב להודיע השלשים. כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ימתנו לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם. ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם
למלאות

ספורנו

כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח. ה' הכה באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר. של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניניהם: (לט) כי לא חמץ. כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם: (מ) אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. תשלום ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין
הבתרים

פירוש רשב"ם

מצרים. עדיים טוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר הורב: (לח) ערב רב. לשון תערובת כדכתיב ויתערבו שנים: (לט) עוגות. כי אין לחם אלא האפוי בתנור. כי לא חמץ. כי לא החמיץ. יכבד לב פרעה. לשון פעל. וכן אהב אביו: והמלך דוד זקן. הזקין: וגם צדה לדרך לא עשו ולכך הוצרכו להתלונן ללחם ולמים: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד סוף שלשים שנה וארבע מאות שנה משנאמר לאברהם בין הבתרים כי בן שבעים שנה היה אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות של גר יהיה זרעך התחילו מיצחק כמו שפירשתי הכל בפר' בין הבתרים: (סא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע' מאות שנה של לידת יצחק: ויהי בעצם היום הזה וגו'. ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים
ליל

יונתן בן עוזיאל

מִצְרָאֵי מִנִּכְסֵיהוֹן: (לז) וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פִּילוּסִין לְסוּכּוֹת מְאָה וּתְלָתִין מִילִין תַּמָּן אִתְחַפִּיאוּ שִׁבְעַת עֲנָנֵי יְקָרָא אַרְבְּעָא מֵאַרְבַּע צִיטְרֵיהוֹן וְחַד מֵעִילָוֵיהוֹן דְּלָא יֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן מִטְרָא וּבַרְדָא וְלָא יִתְחַרְכוּן בְּשָׁרְבֵי שִׁמְשָׁא וְחַד מִלְּרַע לְהוֹן דְּלָא יְהַנְזְקוּן לְהוֹן כּוּבִּין וְלָא חִיוִין וְעַקְרַבִּין וְחַד מְטַיֵּיל קוֹמֵיהוֹן לְאַשְׁוָאָה עוּמְקַיָא וּלְמִימַךְ טוּרַיָא לְאַתְקָנָא לְהוֹן בֵּית מַשְׁרוֹי וְהִינוּן כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גּוּבְרַיָא וּמְטַיְילִין עַל רִיגְלֵיהוֹן וְלָא רַכְבִין עַל סוּסָוָן בַּר מִטַּפְלָא חַמְשָׁא לְכָל גַּבְרָא: (לח) וְאוּף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין מִנְהוֹן מָאתָן וְאַרְבְּעִין רִבְוָון סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָאן וְתוֹרֵי וְגֵיתֵי סַגֵּי לַחֲדָא:

ירושלמי

[(לח) לְחוּד עֵירְבּוּבִין:]

(לט) וַהֲווֹ קָטְעִין מִן לֵישָׁא דְּאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם וְסַדְרִין עַל רֵישֵׁיהוֹן וּמִתְאַפֵּי לְהוֹן מֵחוּמְתָא דְשִׁימְשָׁא חֲרִירָן פַּטִּירָן אֲרוּם לָא חֲמִיעַ אֲרוּם אִיתְרִיכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁהֵי וְסַפִּיקָא לְהוֹן לְמֵיכַל עַד חֲמֵיסַר יוֹמִין לְיַרְחָא דְּאִייָר מִטּוּל דְּזֵוָדִין לָא עֲבְדוּ לְהוֹן: (מ) וְיוֹמַיָא דְיָתִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם תְּלָתִין שְׁמִיטִין דִּשְׁנִין דִּסְכוּמְהוֹן מָאתָן וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִנְיַן אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין מִן דְּמַלֵּיל יְיָ לְאַבְרָהָם מִן שַׁעֲתָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ בַּחֲמֵיסַר בְּנִיסָן בֵּינֵי פְּסוֹגַיָּא עַד יוֹמָא דְּנָפְקוּ מִמִּצְרַיִם: (מא) וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתִין שְׁנִין מִדְּאִיתְגְּזֵרַת גְּזֵירְתָא

דדא

בעל הטורים

כמלודה שלין בה דגן: (לז) סכתה. ב' מסורס. מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה

יונתן

לכיך פי' נשאו הבכורות כי ס"ח לשאת לסובלא: (לז) מן פילוסין לסוכות מאה ותלתין מילין אף שבמכילתא משמע שמרעמסס לסוכות ארבעים פרסה וצ"ל מסוכות לרעמסס ע' פרסה הולך קולו של משה מ' פרסה וכולי מ"מ יכול להיות דחושבני' דדין כחושבניה דדין ובכל פרסה ג' מיל ורביע ועיין בתשב"ץ סי' ק"ו ע"ש ומשמע שבל פרסה ד' מלין ולפי זה צ"ל כאן ק"ס מילין. תמן איתחפיאו שבעת ענני יקרא כדאיתא במדרש וכר"ע ס"ל דאמר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה וכולי יסברכון על הגמרא דמליעי) ע' השוכר קעינה צריך שוקא פירוש נשכעו: כוביס. קוליס: בר מטעלה סמשה לכל גברה: כרבי יונתן ס"ל דפליג אר"ע ורבי ישמעאל ושבר לבד מטף ונשים ובכולם שלש מאות ושש! רבוא נמצא שעם כל אחד היה טף חמשה שהן ש"ס רבוא עם נשים ואנשים והיינו וחמשים עלו וגו': מאתים ולארבעים רבנן. כר"ע ס"ל גבי ערב רב דפליג במכילתא אר"ל ואמר גם ערב רב וגו'. כמה. ר"י אמר ק"ו רבוא ר"ע אומר ר"מ רבוא: (לט) ומתאפי להון מסומתא מדכתיב בפרים וגם צידה לא עשו להם מתמהא שלא שהו גם כן לאפות הפת בתנור אלא שנעשה להם כן יתאפה בחמה: וספיקא להון למיכל עד חמיסר יומין לאחר זמן התפלה ירידת המן כדאיתא במכילתא נס גדול עשה להם במערה שהיו אוכלים ממנה ל' יום עד שירד להם המן: (מ) תלתין שמיטין דייק

מדכתב

רמב"ן

נמלאות להם כן בארץ לא להם. הודיענו הכתוב כי עתה בלאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוליאם מעבדות לחירות לא שיוליאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הולך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה שהאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה. וזהו ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה. אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם ושבו לאחור דרך ים סוף. ובשנת ל"ח עברו נחל זרד והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה. וכמוהו אחרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים

וחמשה

אבן עזרא

בבנין [ש]הכנוסף יזכיר [ר]הפעול. ולא [כ]כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הס"מך ראוי להדגש בהתבלע הנ"ון. כמו [ל]ויגשו. ויתנו. אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ובו"א תחת העי"ן והוא שם [מ]מחוז ולא עיר: סכתה. אל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים. כי הם כמו הם או *[ס]יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם. והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור [י]ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. משבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים. והנה אזכיר מקצתם. ויהי מקץ ארבעים [פ]שנה ויאמר אבשלום. ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה. גם לא נשלמה מלכות [ע]בית דוד. ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת [פ]הארון בקרית יערים. וכתוב ויהי בשלשים [צ]שנה. יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא. ויש אומרים ליובל. ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא [ק]חלקיהו הכהן. ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת. וכתוב ובעוד ששים [ר]וחמש שנה. וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש [ש]עשרה שנה. ובשנת שש לחזקיה בנו [ת]גלתה שומרון. על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס'. וישראל גלה [א]יגלה מעל אדמתו. ואחרים אמרו [ב]משנת הרעש. וכאשר חשבנו שנות שבת ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו. הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונמצא כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונ"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים. והזקנים הוסיפו [ג]אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כי ועבדום ועבו [ד]אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו. רק עם יהיה זרעך. וכמוהו [ה]רבים. ופרשה הזאת מיום הראשון עד [ו]יום השביעי. ואחר שמצאנו כתוב ששם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה. ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם. הולך בעל סדר עולם לומר [ז]כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן. והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי' אשר הוצאתיך [ח]מאור כשדים. איננה דבקה עם הפרשה הנזכרות. אבל אחר זה נאמרה. ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק. ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו *[ח]עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם. גם אבותיהם היו [ט]גרים. ככתוב כמעט [י]וגרים בה. ואברהם אמר [כ]גר ותושב אנכי עמכם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיע כי בעבור [ל]נעקתם אל השם לא יצאו. עד שהגיע הקץ

שגזר

פירוש על אבן עזרא

[ש] ר"ל בנין הפעיל. כמו ולאם בפינו הליל (פסוק כ"ז). [ר]ר"ל מלת ויכללו מבנין פועל הדגוש לשון הורקה. ולא נזכר במה הריקו. [ל]שרמו נגש. ויתנו שרמו נתן. [מ]כי מה שהוא שם עיר נקוד גם העי"ן בפתח רַעְמְסֵס (לעיל א' י"א). *[ס]ר"ל כאשר כ"א היה לו כמה נשים. [נ]כמ"ש ויסעו מרעמסס סכותה. ואח"כ ויאפו את הבצק ומה שמספר הכתוב כי לא חמץ ע"מ אשר רלו שיתממץ ולא הספיק להם. א"נ שמו בהבלק שאור. [ס](ש"ב ט"ו ז'). [ע]כמ"ש בסדר עולם (פרק י"ד) ובפרע כי לא מלך מ"ח רק מ"ם שנים ולאימתי היה זה. [פ](ש"א ז' ב'). [צ](יחזקאל א' א'). [ק](ד"ה ב' ל"ד י"ד). [ר](ישעיה ז' ח'). [ש]כמ"ש ושש עשרה שנה מלך בירושלים (מ"ב ט"ז ב'). [ת]כמ"ש בשנת שש לחזקי' היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון (מ"ב י"ח י'). ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (שם פסוק י"א). [א](עמוס ז' י"א). [ב](שם א' א'). [ג]במס' מגילה (דף ט' ע"א) ובמסכת סופרים. [ד](בראשית ט"ו י"ג). [ה]פי' כי נמצא משבונות רבים ולא נודע תחלתם. וכבר הזכירם בפ' מקץ בפסוק לאשון. [ו](פסוק ט"ו) שאינו דבק עם והכתה. רק עם כי כל אוכל חמץ כמבואר לעיל (פסוק י"ט). [ז]ר"ל הוא שאמר שאברהם היה בן שבעים שנה כשדבר עמו השם בין הבתרים וחזר לחרן ועשה שם חמש שנים כי כן הוא כתוב ואברם בן חמש ושבעים בצאתו מחרן והוצרכו המפרשים כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים הוא קודם לדבור בין הבתרים שאינה דבקה עם אותה הפרשה אלא אחר כן נאמרה. [ח](בראשית ט"ו ז'). *[ח](שם י"א ל"א). [ט]פי' כי בפסוק כתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת' שנה. ואין ראוי לומר ככה על האבות כי אם על הבנים. ועל זה אמר כי גם האבות היו גם כן גרים ולא משם הכתוב להוליאם מכלל. כדרך שפירוש בפסוק כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (בראשית מ"ו כ"ז) וקחשיב יעקב עם הבנים. ככה חשוב האבות בכלל עם הבנים. [י](תהלים ק"ה י"ב). [כ](בראשית כ"ג ד'). [ל]כי היו ישראל במצרים עובדי ע"ד ובלתי ראוים להגאל אף בהגיע הקץ ומכ"ש

קודם

מצרים: מב ליל שמרים הוא ליהוה
להוציאם מארץ מצרים הוא־הלילה
הזה ליהוה שמרים לכל־בני ישראל
לדרתם: פ
מג ויאמר יהוה אל־משה ואהרן זאת
חקת הפסח כל־בן־נכר לא־יאכל בו:
מד וכל־עבד איש מקנת־כסף ומלתה
אתו אז יאכל בו: מה תושב ושכיר
לא־יאכל בו: מו בבית אחד יאכל לא־
תוציא מן־הבית מן־הבשר חוצה ועצם
לא

חילא דיי מארעא דמצרים: מב ליליא נטיר הוא קדם יי
לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטירין
לכל בני ישראל לדריהון: מג ואמר יי למשה ולאהרן דא
גזירת פסחא כל בר ישראל דישתמד לא יכול בה: מד וכל
עבד־גבר זביני כספא ותגזר יתה בכן יכול בה: מה תותבא
ואגירא לא יכול בה: מו בחבורא חדא יתאכל לא תפיק
מן

מסרה מב ליל, [מ"י]. שמרים, ב' ובפסוק [וס"ו]. להוציאם, מ"ל דמ"ל. לדרתם, [כו"ל חס' דחס']. מג משה ואהרן, ל' ואהרן ואל אהרן. מד וכל, מ' כ"פ בפס'. ומלתה, ל' ומ"ל [כ"ל ה' בסוף]. מה תושב, [מ"ו וכו"ל דכוותי']. מו בבית, ו' רפין [כ"ל הבי"ת שוא"ת]. תוציא, מ"ל דמ"ל. חוצה, ל' מלעיל בתורה [מ"ו].

ת"א ליל שמרים ראש השנה יא. זאת פסחים צו. כל בן נכר שבת פז ערובין ב פסחים לו יבמות קב ע. וכל עבד איש יבמות מח גיטין לח קדושין כב. ומלתה אתו פסחים לו יבמות ע עא. תושב ושכיר פסחים לו יבמות ע. בבית אחד פסחים פו. בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו פסחים פד לו. לא תוציא פסחי' פה לה. ועצם לא פסחים פג פד פה לה שבועות ג זבחים לז חולין יא. בו פסחים ע.

רש"י

כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנ' ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו המנין
עליו

רמב"ן

וממהר שיגיע הקץ. לא להם עכבם: (מב) ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לי"י שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו. וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו. והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה. והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה. ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאת ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז. וכבר הזכרתי פי' ר"א שמאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה. ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו. והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם: ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו. והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא. כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועינוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם. יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזירה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי. ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את י"י. ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה: וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתוב ונצעק אל י"י אלהי אבותינו וישמע י"י את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. כי לא היו ראויים לגאולה מפני הקץ שבא. אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני השער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות. ולנו יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"י אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך. וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב. ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה. כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שהגבר נולד. אבל החטאים גרמו הכל. ואפשר שיהיה זה סבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע. והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה: וטעם הוא הלילה הזה לי"י שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור להם להוציא ממצרים הוא לי"י. כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת. ואמר שמור את חדש האביב. ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לי"י שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים: (מג) ויאמר י"י אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש"י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה י"י ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה. אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש. ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם צוה אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל
ממשה

הדא עד דאתיליד יצחק עד דנפקו פריקין ממצרים ארבע מאה שנין הוה בכדין יומא הדין נפקו כל חיליא דיי פריקין מארעא דמצרים: (מב) ארבעה לילון כתיבין בספר דוכרניא קדם רבון עלמא: ליליא קדמאה כד אתגלי למברי עלמא: תניינא כד איתגלי על אברהם: תליתאה כד אתגלי במצרים הות ידיה מקטלא כל בוכרא דמצרים וימיניה משיזבא בכוריהון דישראל: רביעאה כד אתגלי למפרוק עמא בית ישראל מביני עממיא וכלהון קרא לילי נטיר בגין כן פריש משה ואמר ליה נטיר לפורקן הוא מן קדם יי לספקא ית עמא בני ישראל מארעא דמצרים הוא ליליא הדין נטיר מלאכא מחבלא לכל בני ישראל דבמצרים וכן למפרקהון מגלוותהון לדריהון:

(מב) ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקותהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: ארום ארבע לילון אינון כתיבין בספר דכרניא לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה הות עלמא תהי ובהי וחשוכא פריס על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמאה: לילא תניינא כד אתגלי מימרא דיי על אברם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדה ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרא יתיה לילא תניינא: לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימינא משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה: לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למתפרקא חבלי רישעא ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה פוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש ענגא ודין ידבר בריש ענגא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזמן לכל ישראל לדריהון:

(מג) ואמר יי למשה ולאהרן דא היא גזירת פסחא כל בר עממין או בר ישראל דאסתלק ולא הדר לא ייכול ביה: (מד) וכל גוברי דאזדבן לעבד לגברא בר ישראל זבין כספא ותגזור יתיה ותטבלניה בכן ייכול ביה:

(מה) דיור תותב ואגירא נוכראה לא ייכול ביה:

(מה) תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מניה:

(מו) בחבורא חדא יתאכיל לא תפקון מן ביתא מן בשרא בר מחבורתא ולא למשדרא דורונין גבר לחבריה וגרמא לא תתברון ביה בדיל למיכול

מה

בעל הטורים

הכסה. שבזכות יעקב יצאו ממצרים: (מב) שמורים ב' במסורה ובפסוק. שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא: (מו) חוצה ב' במסורה מן הבשר חוצה הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה ל"ג) כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה (מ"א ו') פי' חוץ לבתים היה הקב"ה מנגפם והורג בכוריהם

יונתן

מדכתב שלשים שנה שלא שלשים שמיעוט של שנה שהן כד"ו שנים. וד' מאות הן משנולד יצחק: (מב) ירושלמי ליל נטיר ומזומן (נטירין) כל' יהושע ס"ל דליתא במדרש ילקוט בו נגאלו ובו עתידין להגאל דברי ר"י ואמר דבריהם כולם מגואלים מעולם הם: (מו) בר מחבורתא פי' בבית א' כדליתא במכילתא לא תוציא מן הבשר

רמב"ן

שמשה עשה והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתו וכשהשלים זה חזר לענין הראשון להשלים. חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת. עצם ופסח הגר וכן מצות תיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה י"י. ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי י"י בכל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות. ור"א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות כאמרם אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית, ונכתב בכאן עם הגאולה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר. שיתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש"י ממכילתא והכתוב לא הצריך אלא לישראל וכן פ"א כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא מומר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר. ושיעורו משומד מלשון והשתמודע יוסף לאחיו' ואינון לא משתמודעי' יחסרו הע"ן כמו שהבליעוה במלות רבות. ואמרו מדם במקום מדעם. דור קטי דור קטיע. בקי בקיע: (מה) תושב. זה גר תושב. שכיר זה העכו"ם ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול

אבן עזרא

שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא ליי'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי'. ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם. נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם. ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. לזה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם [מ]שומרי החומות. שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה כמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של [נ]שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל מעשה אשר שנו יאכל הפסח. השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים. והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים. והוסיף מצות אחרות. רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מענין אכילת הפסח. שלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו. והטעם כמו ממנו. כי כן הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך. וכמוהו והנותר [ס]בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. [ע]לרצונו. שישוב לדת ישראל אם הוא [פ]בן מלוה. ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה. רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או [צ]שכיר. לא יאכל בפסח אם לא יכום על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח [ק]מצרים. והעד לא תוציא מן הבשר חוצה. וחכמינו ז"ל אמרו במטרה אחת והוא הנכון

פירוש על אבן עזרא

קדם לו. והועילה לעקשם שנשאלו בבוא הקץ הנגזר (ועיין בפי' רמב"ן ז"ל). [מ](שיר ה' ז'). [נ](עם הגדה פסח). [ס]ר"ל אלא בו כמו ממנו. וכן בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב) טעמו מבשר ומלחם. [ע]שלא שיכוף אותו. ככה מבואר בשו"ע יו"ד (סמן רס"ז ס"ק ג') עיין בש"ך המקור. [פ]ר"ל כי אמרו אז יאכל בו הוא חיוב כמו בנים אשר יאכל. לכן אמר יאכל בו טעמו אם הוא בן מלוה. [צ]ר"ל כי לא יתכן להיות ערל שכבר אמר משפטו שהוא אסור בו וזה אמר כנגד מי שאמר ערבי מהול וכו' אמר תושב ושכיר אם לא יכונו על השה כמשפט כל העדה אעפ"י שהם גרים עם ישראל. כי צריך להיות נמנה כל אחד בשה. [ק]ר"ל כאשר עשו בפסח מצרים שאכלוהו בבית שנאמר שם על הבתים אשר

ספורנו

הבטחי' כאמרו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה מלבו. אבל לא מצא את ישראל מוכני' וראוי' לגאלה עד אותה הלילה ואותה היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם. כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל: (מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורו' כאמרם ז"ל

פירוש רשב"ם

(מב) ליל שמורים הוא לה'. מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם. ולישראל הוא ליל שימורים: לדורותם. לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו: שמורים. לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר: (מו) ועצם לא תשברו בו. כדרך אכילתו בחיפזון:

וכל

לא תשברו־בו: מז כל־עדת ישראל
יעשו אתו: מח וכי־יגור אתך גר ועשה
פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב
לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל־ערל
לא־יאכל בו: מט תורה אחת יהיה
לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו
כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־
משה ואת־אהרן כן עשו: ס נא ויהי
בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני
ישראל מארץ מצרים על־צבאתם: פ
שביעי יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם
בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא:
ג ויאמר משה אל־העם זכור את־היום
הזה אשר יצאתם ממצרים מבית
עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם
מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם
יצאים בחדש האביב: ה והיה כי־
יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי
והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב
ודבש

אונקלוס

בן מיתא מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון בה: מז כל
כנשתא דישראל יעבדון יתה: מח וארי יתגיר עמך גיורא
ויעבד פסחא קדם יי מגזר לה כל דכורא ובכן יקרב
למעבדה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא יכול בה:
מט אוריתא חדא יהא ליציבא ולגיורא דיתגירון ביניכון:
נ ועבדו כל בני ישראל כמא די פקיד יי ית משה וית
אהרן כן עבדו: נא והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני
ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: א ומליל יי עם משה
למימר: ב אקדש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני
ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ג ואמר משה לעמא
הוו דכירין ית יומא הדין די נפקתון ממצרים מבית עבדותא
ארי בתקוף ידא אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע:
ד יומא דין אתון נפקין בירחא דאביבא: ה ויהי ארי יעלנך
יי לארעא דכנענאה וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די
קיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח
ית

מסרה לא, [במרכא]. תשברו, במקף. מז עדת ישראל, י"א. אתו, [ס"ו]. מח וכי יגור אתך, ב' [מ"ו]. אתך, ע"ז בתורה. פסח, [הפ"א כפי כי הה"א שרשית]. המול, [מ"ו]. ואז, ד'. לעשתו, ה' וחסר. והיה, [מלרע]. כאזרח, ל'. מט בתוככם, י"ב [מ"ו]. נ את משה ואת אהרן, דבעניי' מטעי'. קדמאה אל משה ואל אהרן. תנינא את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן. נא הוציא, [מ"ל דמ"ל]. לצבאתם, ד' חס' בליש'. יג א קדש, ל' ר"פ. בכור, [מ"ו]. כל רחם בבני, ל'. ג זכור, [מ"ו]. יצאתם, ב' וב' ויצאתם. בחזק יד, ג' בפרשה. הוציא, [מ"ל דמ"ל]. ולא יאכל, ב'. ד יצאים, [כל ליש' מ"ו ומ"י]. האביב, [כו"ל מ"י]. [ואין כאן סוף פיסקא]. ה יביאך, [מ"י]. הכנעני, כתמו"ס סימן [ר"ל סימן לאומות. כ', כנעני. ח, חתי. א, אמרי. ו, חוי. ס, יבוסי]. לאבתיך, [מ"ו ומ"י].

ת"א להי' המול הסלילים כז. המול לו כל יבמות עא. ואז יבמות שם. וכל ערל פסחים ב כח פא לו יבמות ע עא. קדש לי מנחות לד בכורות ד יט. פטר כל רחם בבני ישראל בכורות מו מז. ויאמר משה שבת פו. ולא יאכל פסחים כח כב כח לו. היום אתם שם כח. והיה כי מנחות לד.

רש"י

עליו שתי חבורות ויחלקו בו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אתו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מיל' שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מזה ככר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. (מכילתא) להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחילה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבתיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו'. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העיזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים

רמב"ן

מהול לשון רש"י ולא ידעתי למה יכתוב הרב הדברים הבדוים בגמרא שהרי הקשו על זה ושני מולין ניהו. והתנן הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל: (נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא י"י. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לי"י להוציאם מארץ מצרים. חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם לעיני הגוים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא יי את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי. וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב וישמרו את החקה הזאת למועדה. וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב. והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאור בכל גבולך ומצות הטוטפות: (יג) והיה כי יביאך י"י אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעת עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ובאמת שהם בכלל כנעני שהם
בניו

מה דבנויה: (מז) כל כנישתא דישראל מתערבין דין עם דין גניסא עם גניסא אוחרי למעבד יתיה: (מח) וארום יתגייר עמכון גיורא ויעביד פיסחא קדם יי יגזור ליה כל דכורא ובכן יהי כשר למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלאי בר ישראל לא ייכול ביה: (מט) אורייתא חדא תהי לכל מצוותא ליציבא ולגיורא די מתגייר ביניכון: (נ) ועבדו כל בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה וית אהרן היכדין עבדו: (נא) והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אקדיש קדמי כל בוכרא דכוריא פתח כל וולדא בבני ישראל באינשא ובבעירא דילי הוא: (ג) ואמר משה לעמא הוון דכירין ית יומא הדין די נפקתון פריקין ממצרים מבית שעבוד עבדיא ארום בתקוף גבורת ידא אפיק יי יתכון מיכא ולא יתאכל חמיע: (ד) יומא דין אתון נפקון פריקין בחמיסר בניסן הוא ירחא דאביבא: (ה) ויהי ארום יעלינך יי אלהך לארע כנענאי וחיתאי ואימוראי וחיואי ויבוסאי דקיים במימריה לאבהתך למיתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדא

בירחא

בעל הטורים

בכוריהם על כן לעקו סולה אבל בבית לא נתן המשחית לבוא על כן לא תוציא מן הבשר חוצה אלא לאכלם בתוך: (מח) ולא ד' במסרה ואז יקבע לעשותו ואז תשכיל (יהושע א') ואז יכלו את מועם (ויקרא כ"ו) ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים (ירמיה ל"ב)

לומר

יונתן

הבשר חוצה חוץ לחבורה וכו' בזבחים פ' דם מעלם א"ל אלא מבית לבית מחבורה לחבורה מנין. פ"ל מן הבשר חוצה חוצה לאכילתו: וגא למעדרא דורגין גבר למכריה אפי' בבית א' שתי חבורות לא מולפין מכוס דכתיב מן הבשר חוצה שהבשר לא יצא לחוץ החבורה כנ"ל. בדיל למיכל מה דבנויה פי' לא מחבור אפי' לאכול המוס שבעלם

וכדאיתא בפסחים בפרק כיצד צולין ועלם לא תשברו אחד עלם שיש בו מוח ואחד עלם שאין בו מוח ומה אני מקיים ואכלו את הבשר בבשר שעל גביו וכדפירש"י. כאן יעיין בו: (מז) מתערבין דין עם דין כ"ה במכילתא כל עדת ישראל מגיד שפסח נאכלת בערבוביא כו' וכדפירש"י: גניסא פי' משפחה עם משפחה וכבר פירשנו:

בגותהא

רמב"ן

בהן כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר קונם ויגים קלתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה' עממים כלה זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השנים הנאמרים. ולכך יבאר אותם בארץ הזאת. כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים. אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. ר' יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מיעט ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש וכ' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב

ודבש

אבן עזרא

הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מלוה חייבים לעשות הפסח. וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה. אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה. אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה מיוד. ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו. ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח יוכל בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו. כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר לדק. לא גר *שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר זה למעלה. אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה. כי בפרשת לדת המן כתיב שיקח לנלנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות. ועוד לא לוה השם לעשות ארון העדות. וכמוהו הוצאתי את לבאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים. ובחצי הלילה היתה מכת בכורים. ובצאת ישראל ביום לוה השם מיד לקדש בכורי ישראל. ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המלוה על משה לקדש בפה. הפך ועמאו הכהן. כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור. שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחת. כמו ופטורי לילים. והטעם הבן שפתח תחלה הרחם. ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור. כמו והיה היום הזה לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם. ובמקום אחר אמר *מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ. וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שילאתם. וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל. זהו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או הכם לתלמיד ולמד. וכתוב כי השעורה אביב. והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה. כי כבר הזכיר זה במקום אחר:

שבעת

פירוש על אבן עזרא

אשר יאכלו אותו בהם. לא שיהא עמו על החבורה. והעד על זה אמרו לא תוציא מן הבית ולשון הוצאה נופל על הבית ולא לחבורה. כמו ואחם לא תלאו איש מפתח ביתו עד בוקר. (להלן כ' ב'). ש"ל הגלוה אליך ללאת ממך להתגייר. ולדורות כגר נאמר ומלתה אותו אז יאכל בו. *עיין (בראשית כ"ג ד') ושם (פס' י"ז) במלת בלי שער בפי' רש"ע. (לעיל פס' ל"ה) ולפי הפשט מורה שם על שאלת כסף וזהב. ושפ' כ"ם מורה על שמיעת הפסח והקיחה ור"ל מדייק שם כפול אלו ב' פסוקים כי די בפסוק אחד. ר"ל שאמר שעעמו על פסח במדבר סיני היה לאוי לכתוב שם. (להלן ע"ז ל"ד). ר"ל שאמר שעעמו מה שאמר בפרשת החודש בעלם היום הזה הוצאתי את לבאותיכם (לעיל פסוק י"ז) וזה היה תפלת החודש ועדיין לא יצאו עד יום חמשה עשר. (ויקרא י"ג ג'). (מ"א ו' י"מ). כרחם למתחים (שופטים ה' ל'). יש אומרים כי ר"ל כי זה המאמר נאמר ביום חמשה עשר כי כבר קדם ויהי בעלם היום הזה הוליא וגו'. והנה לשון זכירה לא יפול על דבר שהוא בזמן עומד כי איך יכשר שיאמר משה לישראל זכרו עתה כי היום הזה אתם יוצאים. והיה יותר לאוי שיאמר שמור את היום הזה. רק עעמו זכרו לדורות היום הזה שהוא יום חמשה עשר ותחגוגו בו לעולם וזה כאשר אמר למעלה (לעיל פס' י"ד) והיה היום הזה לכם לזכרון. שעעמו זכירה לדורות כאשר ביאר ואמר ותגותם אותו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחגוהו. ודומה לזה מה שכתב הראב"ע ז"ל בפסוק זכור את יום השבת (להלן כ' ח') כי עעמו שיזכירו לעולם איזה יום מהשבוע. ויתכן הראב"ע ז"ל לא כיון בזה רק להודיע כי במדבר לא עשו שבעת ימים מחג הפסח. ולכך אמר זכור את היום הזה ביום חמשה עשר שעעמו בלי ספק לדורות יהיה. והיום הזה לבדו חייב שיזכרהו לדורות שיהיה יום שמחה וחג כאשר אמר למעלה והיה היום הזה לכם לזכרון ותגותם אותו חג לה' לדורותיכם. ולא אמר שבעת ימים מלות תאכלו. כי במדבר לא יאכלו. לכן לא חייב לדורות רק עשיית החג ביום חמשה עשר שהוא יום קדם. וכן כתב הראב"ע ז"ל בנוסחא האחרת כי שמרו חג המלות במצרים רק לא במדבר כי אין להם לחם. רק שמרו חג הפסח לבדו כאשר עשו במצרים. (לעיל פס' י"ד). (דברים ד' כ'). יככמות אבי אבי (מ"ב ב' י"ב). (לעיל ע' ל"מ). (להלן ל"ד כ"ב) אולי כונתו בזבחי שלמים ושמחה. ר"ל כי אמרו בחג שבועות בכורי קציר חטים. הוא ראיה כי קוראו חג הפסח חג האביב פירושו מתעורה. ואפילו אין התעורה נגמר בשולו רק הבכורים קוראו אביב. כי

הספריי

ספורנו

ז"ל אין פסח דורות טעון הזאה על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון: (ב) קדש לי כל בכור. שיתחייבו כלם בפדיון כאשר כל הקדש למען יהיו מותרי' בעבודת חול שאולי הפדיון היו אסורי' לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן אדם בפרט' ערכין בהיות אז זמן עליונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שהיה אדם

ללבנס

פירוש רשב"ם

(מח) וכל ערל. ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול: (נא) ויהי בעצם היום וגו' אע"פ שכבר (נאמר) זה למעלה חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור: (ב) פטר. לשון פתיחה. כמו פוטר מים ראשית מדון: באדם. עבודה מתחלה היתה בבכורות: (ד) האביב. ביכור ובישול תבואה. כמו עודנו באיבו לא יקטף. באיבי הנחל.

הדגש

וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת
בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל
מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה:
ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־
יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר
בְּכָל־גְּבֻלֶךָ: ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת
עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה
תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ
יְהוָה מִמִּצְרָיִם: י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה
הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: פ
יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ:
יב וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־
פֶּטֶר | שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ
הַזְּכָרִים לַיהוָה: יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר
תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה: מפטיר

והיה

אונקלוס

ית פלחנא הדא בירחא הדין: ו שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: ז פטיר יתאכל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דין עבד יי לי במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עיניך בדיל תהי אוריתא דיי בפומך ארי בידא תקיפא אפקך יי ממצרים: י ותטר ית קימא הדא לזמנה מזמן לזמן: יא ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאי כמא דקיים לך ולאבהתך ויתננה לך: יב ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא די יהא לך דכרין תקדש קדם יי: יג וכל פתח (בוכרא) דחמרא תפרוק באמרא

ואם

מסרה ו מלא, ד' חסרים. השביעי, [מ"י]. ז מלות, ל' כ"פ [מ"ו]. שבעת הימים, ח'. יראה, י"ג. ולא, קכ"ג פסוקים ולא ולא. ט לאות, [מ"ו]. לך לאות, ל'. ולזכרון, ל' ומ"ל. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. ביד חזקה, ל' בענין. הוצאך, ב' מ"י. י החקה, ל'. למועדה, ל' ומ"ל. מימים ימימה, ה'. יא יבאך, ל' מ"י. לך, י"ד פסוק לך לך. ולאבתיך, [מ"ו ומ"י]. ונתנה לך, ל'. יב והעברת, [במרכא]. כל, [רפי]. כל פטר, ב' [בענין]. פטר, [מוקף ובמתג]. וכל פטר, ב'. שגר, ל'. יג וכל, י"א ריש ומלעות וכל. חמר, [ד' חס' בלו']. וכל בכור, ד' [מ"ו].

ת"א ועבדת פסחים נו מנחות פב. שבעת ימים מנחות סו. ולא יראה לך פסחים ה' כח כג כה כט ל ביצה ז. והגדת לבנך פסחים קיו. והיה לך עירובין לו קדושין לה מנחו' לד לו לז. על ידך עירובין לה מנחות לו. ולזכרון בין מנחות לד. למען תהיה שבת קח קדושין לה מנות יז. ושמרת את עירובין לו מנחות לו. מימים ימימה נזיר ה. והיה כי יבאך בכורות ד ה. והעברת כל זבחים ע לז בכורות כא נדה מא מגילה יג. אשר יהיה לך בכורות כו. הזכרים לה' בכורות ע יז מא. וכל פטר חמר בכורות ה ו. תפדה בשה בכורות ד ע יג. ואם לא תפדה שם יג. וערפתו שם י.

רש"י

שאמרנו. (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים נו) של פסח והלא בכבר נאמר למעלה. והיה כי תבואו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך. כלומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יבאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו נפרש ביא' זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): נשבע לך. (מכילתא). והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל שהשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. ואע"פ אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי' לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד

מישראל

רמב"ן

ודבש. והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנו במכילתא בפרשה הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין. בקרב אחיו זו נחלת שני עממים. הפרישו בפני עצמן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתוב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפריזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה. לא בעבור זבת חלב ודבש והם חמשה גוים הנזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו'. ולכן אמר רבים. וכן כתוב כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפריזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי. ירמוז כי לא יצא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם: (ו) וטעם וביום השביעי חג לי"י. שיביאו חגיגה ביום השביעי ולא יאמרו עוד שאין לו תשלומין אח"כ אבל הראשון יש לו תשלומין כל ז' לענין החג והיה יום לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו': (ח) בעבור זה עשה י"י לי. בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים. וכן והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ורבים כן. יאמר כי בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לי"י כל פטר רחם. ואמר זה כלו' תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה י"י לך בצאתך ממצרים. ורבות' דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז. ויתכן שהיה שיעורו והגדת לבנך. זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה י"י לי. כי מלת בעבור תשמש גם בעלם ענין. כמו בעבור הילד חי למת ותבך אינו בכלל. ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה י"י לי אותות עד שהוציאני ממצרים ואינו נכון. ועוד אפרש הכתוב:

והיה

יונתן בן עזיאל

בעידנא הדין: (ו) שובעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם
יי: (ז) פטירי יתאכיל ית שובעא יומין ולא יתחמי לך חמיע ולא יתחמי
לך חמיר בכל תחומך: (ח) ותתני לברך ביומא ההוא למימר מן בגלל
מצוותא דא עבד מימרא דיי לי ניסין ופרישן במפקי ממצרים: (ט) ויהי
לך ניסא הדין חקוק ומפרש על תפילת ידא בגובהא דשמאלך ולדוכרן
חקיק ומפרש על תפילת רישא קביעא כל קבל עינך בגובהא לרישך מן
בגלל דתהוי אורייתא דיי בפומך ארום בחיל ידא תקיפתא הנפקך יי
ממצרים: (י) ותינטור ית קיימא הדא דתפילי לזימנא דחזי לה ביומי עובדא

ירושלמי

ולא בשביא ובמועדיא וביממא ולא בליליא:

[(י) מן אילין יומין לאילין ירחין:]

(יא) ויהי ארום יעלינך יי לארעא דכנענאי היכמא דקיים לך ולאבהתך
ויתנינה לך: (יב) ותפרש כל פתח וולדא קדם יי וכל פתח וולדא בעירא
דמשגרא אמיה דיהון ליך דכרין תקדיש קדם יי: (יג) וכל פתח וולדא
דחמרא תיפרוק באימרא ואין לא תפרוק ותנקוף יתיה וכל בוכרא דאינשא
בברך תפרוק ולא בעבדך תפרוק בכספא:

[(יג) ותקטלון יתיה:]

ויהי

בעל הטורים

לומר ולא כשיקרב להקריב קרבן אז יללים ויסכיל וכן ואז כשמיל מלך בבל לריס על
ירושלים ואז יללו אם עונס. וכל ערל לא יאכל בו וסמיך ליה תורה אחת רמז לק"ו
שנאמר משה במעשה העגל ומה פסח שהוא מלוה אחת אמרה תורה וכל ערל לא יאכל
בו: (ט) והיה לך לאות על ידך בגי' [אולי צ"ל זרע חסר ו'] זרוע שמאל: תורת ה'
בפיך בגימ' זה הוא קרית שמע: הולאך חסר י' שבמכה עשירית הוליאן:
(י) למועדה מלא ו"ו לומר לך ששה ימים בשבוע חייב בתפילין ויש ששה ימי
מועד שאין בהם תפילין והם. פסח. עלרת. ראש השנה. יום הכפורים. סוכה.
שמיני עלרת: מסרך מבוס בגי' אלו תפילין: מימים ימימה ה' במס' הכא ואידך
מימים ימימה הלכנה בנות בני יפתח (שופטים יא) חג ה' בשילו מימים ימימה (שם כא) ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה (ש"א א) והעלתה לו
מימים ימימה גבי שמואל (שם ב) וזהו מדרשו מימים ולא כל ימים למעט שבתות וי"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן
מימים ימימה גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: (יא) ונתנה לך ג' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך: (יב) וכל פטר ב'
במסורה

יונתן

(ט) בגובהא דשמאלך. הכי דייק במכילתא ר"י אומר על גובה של יד שנאמר ושמתם
על לבבכם לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב זה גובה. של יד. על ידך זה
שמאל זכר לדבר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: כל קביל עיניך פי' כל גובה
הראש מכוון לנגד עיניך. וכדאיתא במשנה ואיתא בהקומץ רבה. יכול בין עיניך כמשמעו
ת"ל בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו': (י) לזימנא דחזי לה ביומי וכו' הכי
איתא בהקומץ רבה מימים ימימה ימים ולא לילות. מימים ולא כל ימים פרט לשבתות
וימים טובים: (יג) ולא בעבדך. כן הוא במכילתא ת"ק דרבי בבניך מכאן אמרו בכל
צודין

רמב"ן

(ט) והיה. לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה"י
בפיך. פירושו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה
הוליאך ה"י ממצרים לילה למען תהיה תורת ה"י בפיך. ופי' שתכתוב על
ידך ועל בין עיניך יציאת מצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת
ה"י בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים:
(יא) והיה כי יביאך ה"י אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור
איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים
בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו
קדושים לו לעבוד את עבודת ה"י לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה
פדיון עד שהמליאם בלוים. וצוה בפדיון העודפים אבל המצוה בנולדים לא
נהגה במדבר. וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר
חמור וצוה בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע
לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך. או
שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים ואמר להצילו ולהעלותו מן
הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה. ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר
נשאתי את ידי: (יב) והעברת כל פטר רחם לה"י. לשון הפרשה שתעבירנו
מן

אבן עזרא

(ו) שבעת. זאת [ס]היא העבודה: (ז) מצות. הנה השנית הזהיר על גר
[י]אשר בשעריך. כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני
בשבת. והנה ביום הכפורים כי [כ]כן כתוב. והנה בפסח שלא יאכל חמץ
במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי
מרינוס פי' בעבור זה. היה ראוי להיותו הפוך. זה בעבור שעשה ה"י לי.
והביא רבים כמוהו. לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי איך
נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הפך מחשבתו. כי אין אנו
אוכלים מצות בעבור זה. רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה. שהוא
אכילת המצה ולא יאכל חמץ. שהוא תחלת המצוות שצוה לנו השם. עשה
לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאנו ממצרים רק
לעבדו. ככתוב בהוציאך את העם [ל]ממצרים תעבדון את האלהים על
ההר הזה. וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ [מ]מצרים להיות לכם לאלהים:
(ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון.
על דרך כי לוית חן הם [נ]לראשך וענקים לגרגרותיך. גם וקשרתם [ס]לאות
על ידיך. כמו קשרם על [ע]לוח לבך תמיד. גם וכתבתם [פ]על מזוזות ביתך.
כמו כתבם על [צ]לוח לבך. ומהו שיהיה לאות ולזכרון. שיהיה שגור בפיך
כי ביד חזקה הוציאך ה"י ממצרים. ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר
כתוב משלי שלמה. והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל. ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה. רק הוא כמשמעו. על כן לא נוציאנו
מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו [*צ]מכחיש שקול הדעת. כמו ומלתם [ק]את ערלת לבבכם. שנצטרך לתקנו [ר]לפי הדעת. וא"ר משה הכהן
כי יד ברוב המקרא היד השמאלית. אף ידי יסדה [ש]ארץ וימיני טפחה שמים. ידה ליתד תשלחנה. ודברי הקבלה חזקים ואין לריכין חזוק:
(י) מימים ימימה. כמו [ת]ימים תהיה גאולתו. והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב
לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי [א]לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר. והנה אלה
שתי מצות לנו ביום ט"ו: שגר. על משקל הרץ. שלא ישתנה בסמיכה רק נמלאו מלות זכות ואלה הם [ב]שגר אלפיך. [ג]ונמדר משכנך. [ד]הבל
הבלים. [ה]המספח ממתך. [ו]ומגור דלתך. ולא מצאתי יותר: (יג) וכל פטר חמר. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. יש אומרים [ז]תכתוב על ערפו
קדם. והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף. כי הנה כתוב הוא [ח]יערוף מזבחותם. וערפו שם [ט]את העגלה בנחל. שהפירוש לכרות
העורף

פירוש על אבן עזרא

המכוז׳ ונסרגשי מסרים והטעם עיין בפי' על רא"ע (בראשית י"ב ו'). [ס]ר"ל לפני זה ועבדת את העבודה הזאת. [י](להלן כ' י'). [כ]שבת שבתון הוא לכם (ויקרא כ"ג ל"ב).
[ל](לעיל ג' י"ב). [מ](במדבר ט"ו מ"א). [נ](משלי א' ט'). [ס](דברים ו' כ"ח). [ע](משלי ו' ד'). [פ](דברים ו' ד'). [צ](משלי ג' ג'). [*צ]עיין הקדמה כ"א בראשית (הדרך הג').
[ק](דברים י' ט"ז). [ר]שהוא להסיר אטימת הלב לא שנכרתנו כאכזרי. [ש](ישעיה מ"ח י"ג) ר"ל שאמר ידי יסדה ארץ. בהכרח הוא היד השמאלית באמרו וימיני טפחה שמים.
וכן ידה ליתד תשלחנה וכתוב אחריו וימינה להלמות עמלים (שופטים ה' כ"ו) ודברי הקבלה הם אומרים על ידכה יד כהה הנה קראו ליד השמאלית יד כהה בעבור כובד
תנועתה שהוא מלשון והנה כהה הנגע. [ת](ויקרא כ"ה כ"ט) ואינו מיום ליום ע"פ תהלוכות החמה. רק ע"פ חשבון הב"ד. [א](בראשית כ"ו ג'). [ב](דברים ז' י"ג). [ג](לעיל
ז' כ"ט). [ד](קהלת א' ב'). [ה]המספח ממתך (חבקוק ב' ט"ו). [ו](ישעיה כ"ו כ'). [ז]פי' זה אמר כנגד הלדוקים שהם סומכים על דעתם. [ח](הושע י' ב'). [ט](דברים כ"א ד').
פי'

ספורנו

הלבנה ביליאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו תעשו זה החג: (ט) כי ביד
חזקה

פירוש רשב"ם

הדגש (כבי"ת) במקום אות בי"ת ההסירה: (ח) בעבור זה. שעשה לי ניסים במצרים. אני עובד עבודה הזאת. וכן זה היום אשר עשה ה'
לי שהייתי לראש פינה. נגילה ונשמחה בו: (ט) לאות על ידך. לפי עומק פשוטו. יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך. כעין שמני
כחותם על לבך: בין עיניך. כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי: את החוקה. חוקת הפסח: (יב) והעברת. הסירהו
מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: שגר. לשון שילוח מן הבטן: (יג) תפדה. לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שנייה שהוקם
המשכן

יד והיה כי־ישאלך בנך מחר לאמר
מה־זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו
יהוה ממצרים מבית עבדים: טו ויהי
כי־הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה
כל־בכור בארץ מצרים מבכר אדם
ועד־בכור בהמה על־כן אני זבח ליהוה
כל־פטר רחם הזכרים וכל־בכור בני
אפדה: טז והיה לאות על־ידכה
ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד
הוציאנו יהוה ממצרים:

מפטירין הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו. בירמיה בסימן מ"ו: ק"ס. ימנה. סימן:

ס ס ס

יז ויהי בשלח פרעה את־העם ולא־נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי

קרוב

אונקלוס

ואם לא תפרוק ותנקפה וכל בוכרא דאנשא בבנך תפרוק:
יד ויהי ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא דא ותימר לה
בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: טו והוה
ארי־אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא
דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן
אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דוכרין וכל בוכרא דבני
אפרוק: טז ויהי לאת על ידך ולתפלין בין עיניך ארי
בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים: ס ס ס

יז והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברנון יי ארח ארעא
פלשתאי ארי קריבא הוא ארי אמר יי דילמא יזועון

עמא

מסורה יד והיה, ה' בטעם כ"ה בתורה. מה זאת, [הזיי"ן בדגש מדין דחיק]. יד, [ברביע ולא בז"ק]. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. טו כי הקשה, ב'. ויהרג, [ק"ו] ה' כל, [מלת כל דגושה מדין מפיק ואין כאן פסיק אחר השם]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חס' בתורה. ועד בכור, ל' [מ"ו]. זבח, [כו"ל ס"ו וס"י דקרי ולא כתיב]. וכל, ז' [בס' מבין מידוע איפא שכ"ל י']. פסו' כל כל וכל. וכל בכור, ד' [מ"ו]. טז לאות, [מ"ו]. ידכה, ליה כתיב כן והוא חד מן כ' מלין כתיבי כה בסוף תיבותא. ולטוטפת, ב' כ"כ [מ"ו קדמאה וה"ו תנין]. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. בחזק יד, ג'. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. יז בשלח, ל'. נחם, ל'.

ת"א ולטוטפת סנהדרין ד זבחים לז מ' הזו' פ' מנחם סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ויהי בשלח מגילה לא.

רש"י

מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכסף וזהב של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ובני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול ושואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת בין עיניך. תפילין ועל שם ארבע' בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתי' (סנהדרין ד) ומנח' חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום (מיכה ב') אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורי' בין העינים יזכור הנס וידבר בו: השלמת פרשת בא

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראתם מלחמה.

כגון

רמב"ן

מן העדר להיות לי"י וחזר ופי' מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לי"י. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לי"י בבכור אדם הכתוב מדבר: (טז) ולטוטפות בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה. אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום. ועלימו תטוף מלתי. ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס. יאמר שתעשה יציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך. דבור יזל כטל על שומעיו. אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין. ואמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו. ואמר טוטפות *ולא אמר טוטפת. בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו תורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שצוה כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש. כנגד הלב והמוח. שהם משכנות המחשבה. והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפת. מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו. ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך. ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה. ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שאצל הלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה י"י לי כי כמו זה אלי ואנוהו. יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים. והיה זה לך לאות על זרוע עוז כטעם כי תפארת עזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת. ובעבור שהכל בכל. הוא האות על יד העתיקו אבותינו מעשה מפני הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה. בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות. וכתיב שמאלו תחת לראשי. ואמר ולזכרון בין עיניך. שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהיא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אשר יפרדו מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהיא על אחרית המוח המשמר לזכירה. ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או שהם שרשי העינים ומשם יהיה הראות. וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות. ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו: ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ז בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בי"י ויאמרו לא הוא. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ומהם שיודו בידיע' ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר. יאמרו עזב י"י את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם. כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני י"י בקרב הארץ. להורות על ההשגחה כי לא עזב אותם למקרים כדעתם. ואמר למען תדע כי לי"י הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת

הבורא

*נ"ל אשר כתיב בחולם ולא כתב טוטפת.

(יד) וַיְהִי אֲרוּם יְשַׁיְילִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מַה דָא מִצְוְותָא דְבוּכְרַיָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם פְּרִיקִין מִבֵּית שַׁעֲבוּד עַבְדַיָא: (טו) וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי מֵימְרָא דַיְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה לְמִפְטְרָנָא וְקָטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִן בּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא בְּגִין כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וַלְדָא דוּכְרַיָא בּוּכְרָא דִבְרַיי אֶפְרוֹק בְּכַסְפָּא: (טז) וִיהֵי לְאָת חֲקִיק וּמְפָרַשׁ עַל יַד שְׂמָאלָךְ וּלְתְפִילִין בֵּין רִיסֵי עֵינָךְ אֲרוּם בִּתְקוֹף גְּבוּרַת יְדָא הַנְפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם:

ס ס ס

(יז) ויהי וַהֲוָה כַּד פְּטַר פַּרְעֹה יַת עַמָּא וְלָא דַבְּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרוּם קָרִיב הוּא אֲרוּם אָמַר יְיָ דִלְמָא יִתְהוּן עַמָּא בְּמִיחְמֵיהוֹן אֲחוּהוֹן

רמיתן

בעל הטורים

במסורה וכל פטר שגר בהמה וכל פטר חמור תפדה בשה כדאיתא בבכורות פרה עילדה במין חמור וסוס כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב' פעמים עד שיהא היולד והנולד חמור: (טו) הקשה ב' (במסורה) הכא ואידך מי הקשה אליו וישלם (איוב ט') שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה: (טז) והיה לאות על ידכה ה' סגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפילין: ולטוטפת בין עיניך. בגי' אלו ארבעה (ארבע) בתים:

את

יונתן

פודין בכור אדם חוץ מן העבדים: (טז) יד שמאלך הכי דרש רב אשי ואמר ידכה יד כהה וכמו שהביא רש"י לעיל:

(יז) יסהוון לשון חרטה ומכלה וכ"מ ויחכלו וסווהו. וכל ענין זה במכילתא בראשם מלחמה זו מלחמת אפרים שנאמר ובני אפרים שותלח וגו' ואנשי גת הרגו מאתים אלף על שלא שמרו על הקץ. ובפרקי ר"א משמע המצרים הרגום וקלא שם בענין אחר ע"ש. היינו הוו גרמיא יביסיא כן הוא בסנהדרין פ' חלק ומאן ניכהו

רמב"ן

הבורא ובתורה כלה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר. יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באות. ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה. והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות. ובכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו. ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת

היצירה

אבן עזרא

העורף. כאשר פירשו מעתיקי הדת. כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה. כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו. כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו. ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם. על כן לא יפדה בכור מין אחר: (יד) והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר אחר אלף. והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. הטעם לומר בחוזק יד הוציאנו. ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים: כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות. וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו. ומשה תפש דרך קצרה. כי ידוע היה באהרן ויהרוג יי' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתינו. ועם זה ידבק על כן אני זובח. ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי *לזבח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה. ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת. ולטוטפות כמו זכרון. ויש אומרים כי הטי"ת כפול. ופי' כמו דבר. מגזרת וטטף אל דרום. והוא רחוק בעיני:

חסלת בא אל פרעה.

אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדו חיץ יפלח. ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח:

(יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתים איננו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה. ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים. אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב. וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי *כי חטאתי לך. בבכי רכב ברזל לו. ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב. והנה נחם דרך הסוקה *שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך

ארץ

פירוש על אבן עזרא

פי' במסכת סוטה בפרק אחרון (דף מ"ה ע"ב) ובמס' בכורות (דף י' ע"ב) שעורפים אותו בקופיץ מאחוריה. והוא כמו מאחר. (תהלים קל"ו י'). *ואין מלת כל כולל כל המינים אשר הרג ה' ככתוב יד ה' הויה וכו' (לעיל ט' ג') כי הבהמות הטמאות אינם בכלל הזה. במסכת מנחות (דף ל"ד ל"ז). פי' הם הצדוקים שאומרים כך. אבל האמת כאשר אמרו חז"ל (שם). (יחזקאל כ"א ב').

*שהוא למשובת התנאי ועמו אז. או הנה. בל"א (זא). (להלן ל"ד ט'). *(תהלים מ"א ה'). (יהושע י"ז י"ח). ואין פי' אע"פ. *ויש ספרים שכתב והם לא יראו מלחמה

ספורנו

חוקה הוציאך. בשנותו את טבע הגלגלי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא: (יד) מה זאת. פדיון פטר חמור שהוא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדשת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה: בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בחוזק ידם של מצרי הכיבשו ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לצאת כרכינו בעגלות כמנהג מצרים והוליכנו לצאת בחמורי' ונעשה בהם גם שהספיקו לזה כמו רגע וטלה עליהם איזו קדשה ראויה לפדיון: (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור כאמרו אשר בשר חמורים בשרם והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה ישראל וכן כאמרו ואתנה לאני ויהרוג ה'. והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה: כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראוים ללקות עמהם ע"ד פן תספה כענין העיר והצילם בנוה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורי' בעבודת הדיוט: על כן אני זובח. בכור בהמה: וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול:

(יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. אף על פי שהכוו' האלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ. מכל מקום הכונה עתה היתה להוליכם ליה סוף אשר לא

היה

פירוש רשב"ם

המשכן, ולקחת חמשת שקלים לגולגלת וכתיב ופדויו מבן חודש תפדה בערכך וגו': (טו) ויהי כי הקשה. כל זה תאמר לבנך וכן מוכיח מדכתיב הוציאנו ה' ממצרים. כי הקב"ה אמר למשה כל פרשה זו. וישראל אומר לבנו הוציאנו ה' וגו' כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו' אלא האב אמר לבנו כך:

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם. ונתכוון הקב"ה להביאם לארץ כנען ולא רצה הקב"ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען. ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען. יתנו ראש וישובו למצרים. כמו שעשו כמה פעמים כדכתיב הלא טוב לנו שוב מצרימה. נתנה ראש ונשובה מצרימה. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ רחוקה. כדכתיב

אחד

קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם
העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה:
יח ויסב אלהים את העם דרך המדבר
ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ
מצרים: יט ויקח משה את עצמות
יוסף עמו כי השבע השביע את בני
ישראל לאמר פקד יפקד אלהים
אתכם והעליתם את עצמתי מזה
אתכם: כ ויסעו מסכת ויחנו באתם
בקצה המדבר: כא ויהוה הלך לפניהם
יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה
בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם
ולילה: כב לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם: פ

עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: יח ואסחר יי ית
עמא ארח מדברא ימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל
מארעא דמצרים: יט ואסיק משה ית גרמי יוסף עמה
ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי
יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: כ ונטלו מסכות ושרו
באתם בסטר מדברא: כא ויי מדבר קדמיהון בימָמא
בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא
דאשתא לאנהרא להון למיזל בימָמא ובליליא: כב לא עדי
עמודא דעננא בימָמא ואף לא עמודא דאשתא בליליא

קדם

מסרה אמר אלהים, ו'. ינחם, ד'. בראתם, ג' ב' חס' וא' מ"ל אנ"ך [פי' אוריתא נביאים כתובים בכל חד מהון כתיב חד]. ושבו, [מלעיל כדין כמי עיי"ן]. יח אלהים, בפסק. וחמשים, ד' ס' בליש' [ומ"י]. עלו, [מלרע כדין גל"ש]. יט עצמות, [מ"ו]. השבע השביע, ב' [מ"י]. פקד, ה' חסר [ל"ל וחסר]. יפקד, [מ"ו]. והעליתם, [דין מ"י]. עצמתי, ז' חס' בליש'. כ מסכת, [מ"ו]. באתם, [כן"ל מ"י]. באתם בקצה, ל' ומלרא אחר בקצה. כא הלך, [מ"ו]. לנחתם, ל' וא' להנחתם [מ"ו ואין בלמ"ד מסג]. ולילה, ו'. להאיר, [מ"י]. כב לא ימיש, ב' בתורה.

ת"א ויקח משה. פסחים סז נזיר מה סוטה ט יג ב. וה' הלך. קדושין לב בבא קמא נב. האלילים יח עקרים מב פכח. לא ימיש שבת כג.

וידבר

רש"י

כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה רשימות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמ' במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצריים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמתי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחתם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: (כב) לא

ימיש

רמב"ן

הגילוי שאין לנו טעם אחר בגילוי הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ, מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו. וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה. מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול. חציפא *נצח לבישא. מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו. שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד. אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו. ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו. הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים, כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות. כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה י"י ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית י"י אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת י"י בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך. ועוד נפרש זה בעז"ה: (יז) כי קרוב הוא. וגם לשוב באותו הדרך למצרים. ומדרש אגדה יש הרבה

לשון רש"י. וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא. וינחמו וישובו אל מצרים מיד ועל דעתי אם היה כדבריהם. היה כי אמר אלהים מוקדם. ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם. אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב להנחותם בדרך ההוא: כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים. אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם. ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא. ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא מארצו ונלחם בהם לשנאתו אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך. וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין. מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרים אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא. והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות הסל עמוד הענן ללכת בפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר איתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באיתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר: (יח) וטעם וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע"פ שהסב י"י אותם דרך המדבר היו יראים פן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה והשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים: (כא) וי"י הולך לפניהם יומם. כבר

אמרו

*בירושלמי תענית פ"ב מובא המאמר הזה וז"ל חציפא נצח לבישא וכ"ל חצוף מנצח לעניו.

דְּמִיתַן בְּקַרְבָּא מָאתַן אַלְפִין גּוּבְרִין בְּנֵי חֵילָא מִשִּׁבְטָא דְּאֶפְרַיִם מָאחֲדִין בְּתְרִיסִין וְרוּמְחִין וּמָאנֵי זֵינִין וּנְחַתוּ לְגַת לְמִיבוֹז גֵּיתֵי פְלִשְׁתָּאֵי וּבְגִין דְּעָבַרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּנְפָקוּ מִמִּצְרַיִם תְּלָתִין שְׁנִין קֳדָם קִיצָא אִיתְמַסַּרוּ בִּידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְקַטְלוּנוּן הִינוּן הֲווֹ גַּרְמַיָּא יְבֵישַׁיָּא דְּאַחֵי יַתְהוֹן מֵימְרָא דַיְיָ עַל יְדָא דִּיחֶזְקֵאל נְבִיָּא בְּבִקְעַת דּוּרָא וְאִין יֶחֱמוּן כְּדֵין יִדְחֲלוּן וִיתוּבוּן לְמִצְרַיִם:

(יח) וְאַחֲזַר יְיָ יַת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְּיַמָּא דְסוּף וְכָל חַד עִם חַמְשָׁא טַפְלִין סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם:

\[(יח) וְדַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא יַמָּא דְסוּף מְזַיְינִין בְּעוֹבְדָא טָבָא סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם:]

(יט) וְאַסִּיק מֹשֶׁה יַת אֲרוֹנָא דְּגַרְמֵי יוֹסֵף בְּגַוֵּיהּ מִן נִילוּס וַהֲוָה מְדַבַּר עִמֵּיהּ אֲרוּם אוֹמָאָה אוֹמֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְקוּן יַת גַּרְמֵי מִכָּא עִמְּכוֹן:

\[(יט) אֲרוּם אַשְׁבָּעָא מַשְׁבַּע יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר יְיָ יַתְכוֹן בְּמֵימְרֵיהּ וּבְרַחֲמֵי טָבַיָּא:]

(כ) וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת אֲתַר דְּאִתְחַפִּיאוּ בַּעֲנָנֵי יְקָרָא וּשְׁרוֹ בְּאֵתָם דִּבְסְטַר מַדְבְּרָא:

\[(כ) דְּאָתֵי בְּסְיָיפֵי מַדְבְּרָא:]

(כא) וְאִיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאָרְחָא וּבְלֵילְיָא הֲדַר עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִבַּתְרֵיהוֹן לְמִיהֲשַׁךְ לְרָדְפִין מִן בַּתְרֵיהוֹן וְעַמּוּדָא דְּאֶישָׁתָא לְאַנְהָרָא קֳדָמֵיהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא:

\[(כא) לְמֶהֱוֵון מְהַלְּכִין בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא:]

(כב) לָא עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְעַמּוּדָא דְּאֶישָׁתָא בְּלֵילְיָא לְמִדְבְּרָא קֳדָם עַמָּא:

\[(כב) לָא הֲוָה פָּסַק:]

ומליל

בעל הטורים

(יז) את העם בגימטריא גם ערב רב: (יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שולחן והכינן לאכול כד"א היוכל אל לערוך שולחן במדבר: וחמשים. מזויינים על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק (יחזקאל ל"ט) מגן ולנה ורומח וקלים ומקל יד: (יט) השבע השביע. ב' במסורה הכא ואידך גבי שאול השבע השביע אביך את העם (ש"א י"ד) כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף הכא נמי השביע לעם שישביעו אף לאוס' שלא היו שם כשהשביע' ולכך נלכד יהונתן אע"פ שלא שמע את השבועה: (כא) ולילה. ו' במסורה הכא ואידך ולילה ללילה יחוה דעת ולילה ולא דומיה לי. ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה באים להרגך (נחמיה ו'). וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' השיגום ובאים להרגם ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש על כן ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זה מחוה דעת ללילן מלחמת סיסרא שהיתה ג"כ בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראין בלילה: (כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד

האש

יונתן

ניכהו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אדם שמנו הקץ וטעו שנא' ובני אפרים משוחלח וכולי: (יח) וחמשה טפלין הוא מפרש חמושים לשון חמשה שכ"א לא היה לו פחות מחמשה טף כן זכרים הן נקיבות כדפירש"י לעיל פ' בא: (יט) מן נילוס. כדאיתא פ"ק דסוטה שאמרה סרח בת אשר למשה ארון של מתכת עשו לו מצרים וטבע בנהר נילוס וכולי: (כ) דאיתחפיאו בענני יקרא דרש מלת סכות מלשון סכך שהוא סכוך עננים וק"ל: (כא) למחשך. לרודפין דס"ל דולילה קאי למעלה ולמטה שעמוד הענן היה בלילה ג"כ. דאל"ה היה עמוד האש מאיר גם למצרים כי נר לאחד נר למאה אלא שחזר להחשיך למצרים: (יט) ירושלמי במימריה וברחמי טביא דיש כמה

עקידות

אבן עזרא

ארץ פלשתים. ואמר ד)פן ינחם העם. כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב. גם יבא על משקל אחר. ה)ויסך בדלתים. *ה)ויגל את האבן. ולא תשמע אל דברי האומרים ו)ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו. והוא דרך המדבר מדבר ים סוף. וכמוהו *ו)האדון הברית. האדון ארון הברית. ועץ ו)הדעת. דעת טוב ורע. ז)הספר המקנה. *ז)היין החמה. וכמוהו רבים: ים סוף. הוא שם מקום. וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם. והוא יש אוקינוס כאשר כבר זכרתי. וזאת טעות גדולה. כי הוא ח)ים מזרחי כנגד מצרים. ויש ח)ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י"א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם. והנה כתוב וגם ט)ערב רב עלה אתם. ומה טעם להזכיר זה עתה. רק פירושו חגורי חומש למלחמה. כמו י)חלוצים תעברו. שפירושו חגורי חלצים. והעד הנאמן ואתם כ)תעברו חמושים. ובמקום אחר קראם ל)חלוצים. כי מה טעם להוליך מ)ערב לפני אחיהם. וטעם להזכיר הכתוב וחמשים במקום הזה. כי למעלה כתוב בראותם מלחמה. כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה. ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל. החיים בדור ההוא. גם העלו עצמות הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם. ובניהם לבניהם. והנה משה נתעסק לקיים השבועה. שלא תבא אשמה על ישראל. כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי נ)שהם רחוקים כמו שאמרו. ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם. ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא ס)תחיה כל נשמה. רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו. ואחר שנים רבות הענים ע)השם בני ישראל. בעבור שהכיח פ)שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים: והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש. ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו באיתם. הוא מדבר צ)שור כאשר אפרש: (כא) ויי' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן ק)עד וקדוש שמו. ויושב ר)קדם סלה. והכתוב ידבר כלשון בני אדם. בעבור כי כח השם הולך עם ישראל. כדרך מוליך לימין משה ש)זרוע תפארתו: וטעם בעמוד ענן. שלא היה כדמות העבים. רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ. ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט. על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה. ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים ת)כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. פעל א)יוצא. כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים

לפני

פירוש על אבן עזרא

מלחמה. פי' שעפ"י שלא ראו מלחמה אמרו בשנה ראש ונשובה מצרימה. וכ"שכ בראותם מלחמה. וזהו הטעם פן ינחם העם. והטעם באשר שהיו עובדים תחת ידי אחרים. ע"כ לא היה להם לב להלחם עם אחרים וכ"ש להלחם עם אדוניהם. וא"כ מקיים דעת ר"מ הנז' לפי יש ספרים. ככה מביא בע"מ א"י. ד)ר"ל באמרו מלת פן ינחם בלשון ספק. ה)(איוב ל"ט מ') ור"ל כ"כ בלשון עבר אחר השורש הכך. *ה)(בראשית כ"ע י') שרשו גלל. ו)ואינו מהכפולים. רק שרשו סבב. *ו)(יהושע ג' י"ד). ו)(בראשית ב' ע'). ז)(ירמיה ל"ב י"ב). *ז)(שם כ"ה ע"ו). ז)ר"ל כאשר פי' הראב"ע ז"ל בפ' בא בפסוק ויהפוך ה' רוח ים. ח)פי' ים ספרד הוא הים הבא מספרד עד עכו ויפו והוא גדול מים סוף. ט)(לעיל י"ב ל"ע). י)(דברים ג' י"ח) כ"כ פי' פה חוגרי חומש מקום שהכבד והמרה תלוים כמש"כ ויכהו שם החומש (ש"ב ב' כ"ג). כ)(יהושע א' י"ד). ל)כמ"ש כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה (שם ד' י"ג). מ)ר"ל אם פירושו של חמושים מלאים הון שיש להם כל צרכם. מה טעם לפני אחיכם. שהיה ראוי לומר ואתם תעברו חמושים עם אחיכם כי אינו ראוי שתלך הלדה לפני הלוחמים שלא ישללו האוכל וא"כ היה ראוי לומר עם אחיכם או אחרי אחיכם. נ)כמו שאמר למה רמיתם אותנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאוד ואתם בקרבנו יושבים. ועתה ארורים אתם וכו' (יהושע ע' כ"ב). ס)(דברים כ' ע"ז). ע)(ש"ב כ"א א'). פ)והמים מהם ב' מוצאי עלים וב' שואבי מים וממט ומזן ושופר כך מפורש בגמרא ירושלמים בסנהדרין (רש"י שם). ויבקש להכותם כולם בקנאתו וכו' (שם פסוק ב') וכן ואשר דמה לנו נשמדנו (שם פסוק ה'). צ)(להלן ט"ו כ"ב). ק)(ישעיה נ"ז ט"ו). ר)(תהלים נ"ה כ'). ש)(ישעיה ס"ג י"ב). ת)(להלן ע"ו כ"ב). א)אבל לא ימיש מתוך האהל (להלן ל"ג י"א) פעל עומד.

במדבר

ספורנו

היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה וחילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך וסופו קרוב למצרים ויבאו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה. כשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסיבם אל דרך לא עבר בו איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו ברדיפת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו' ולא היה אז

להם

פירוש רשב"ם

אחד עשר יום מחורב וגו'. אבל פלשתים לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען. כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען. ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב עד שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת. וישב יצחק בגרר: (יח) וחמושים. בבלי זיין שהיו הולכים

לירש

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי
פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי
בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר
פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ
סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־
לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־
אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ
מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב
פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־
זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל
מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ
לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב
בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־
כֻּלּוֹ

אונקלוס

קֳדָם עַמָּא׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין
יַמָּא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לָקֳבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא׃ ג וְיֵימַר
פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִנּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן
מַדְבְּרָא׃ ד וְאַתְקֵיף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר
בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ
כֵן׃ ה וְאִתְחַוַּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ
לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמַרוּ מָה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי
שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִפָּלְחָנַנָא׃ ו וְטַקֵּיס יָת רְתִכֵּיהּ וְיָת עַמֵּיהּ
דַּבַּר עִמֵּיהּ׃ ז וּדְבַר שֵׁית מְאָה רְתִכִּין בְּחִירָן וְכֹל רְתִכֵּי
מצראי

מסרה יד א לאמר, [הלמ"ד דגושה]. ב דבר, ג' בטעם זקפא. בני ישראל, ו' סס' לאמר, וישבו, ח' כפין [שו"א וי"ו השמוש קרי כפי]. ויחנו, ל' כפי. החירת, [מ"י וח"ו]. מגדל, [ח"ו]. לפן, ב' חס' ובענין. נכחו, ב'. ג ואמר פרעה לבני ישראל, ה' בליש'. נבכים, ל' וח"ו [ומ"י]. עליהם, [מ"י]. ד וחזקתי, ב'. את לב, [הלמ"ד בציר"י אף שהוא מוקף מפני שמלת פרעה מלרע ולכך הוא במתג]. בפרעה, [הבי"ת דגושה לכ"ע]. ה ויגד, כ"ד [סג' דגושה]. ויהפך, ב'. מה זאת, [הזיי"ן דגושה מד"ד]. מעבדנו, ל' וחסר. ו ויאסר, [כו"ל ח"ו והאלף בשו"א פשוט] [ולין ביו"ד מתג והסמ"ך רפי]. ואת עמו, ו'. ז ושלשם, ל' חסר דס'. על כלו, [כ"כ בוי"ו בסוף].

ת"א וישבו ויחנו עקיד' שער לו. שש מאות פססים קיס.

רש"י

ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג). שעד שלא ישקע זה עולה זה: (ב) וישבו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירת. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפן. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומסוגרים ובלע"ז שיר"יר כמו (תהלים פד) בעמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. (שם לח) נבכי ים. נבכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואומר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט') נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם
כל

רמב"ן

אמרו שכל מקום שנאמר וי"י הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן. ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה י"י ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם י"י. לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וי"י הולך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנא' כי הולך לפניכם י"י ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב"ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה' הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת. ור"א אמר כי הכתוב ידבר הוא כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר"א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: (ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ונקם מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי' אם יברחו אלא שיעשה משה בהם כרצונו. ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם. ולמטה אמר פעם אחרת הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה באמת שגעון להם. אבל שכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים: (ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי. חמשי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש"י. וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר י"י ואמר פרעה לבני ישראל
כי

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ויתובון לאחורידהון וישרון קדם פומי חירתא מרביעתא דאתברי בגווני בני נשא דכר ונוקבא ועיינין פתיחן להון הוא אתרא דטניס דביני מגדול וביני ימא קדם טעות צפון דמשתייר מכל טעון דמצרים בגין דיימרון מצראי בהיר הוא בעל צפון מכל טעוותא דאשתייר ולא לקא ויתון למסגוד ליה וישכחון יתכון דאתון שרן לקבליה על גיף ימא:

(ב) יתהון וישרון קדם פומי חירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעוות צפון בלקובלה תישרון:

(ג) ויימר פרעה לדתן ולאבירם בני ישראל דמשתיירין במצרים מטרפין הינון עמא בית ישראל בארעא טרד עליהון טעוות צפון נגדוי דמדברא:

(ג) ואמר פרעה על עסק בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעוותא דפעור נגדוי במדברא:

(ד) ואתקף ית יצרא דלבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משירייתיה וינדעון מצראי ארום אנא הוא יי ועבדו היכדין: (ה) ותנון אוקטריא דאזלו עם ישראל ארום עריק עמא ואיתהפיך לבא דפרעה ועבדוי לביש על עמא ואמרו מה דא עבדנא ארום פטרנא ית ישראל מפולחנא:

(ה) ואתני למלכא:

(ו) וטקים איהו נפשיה ית ארתכיה וית עמיה דבר עמיה במילין רכיכין:

(ז) ודבר שית מאה רתיכין בחירין וכל רתיכי מצראי עבדוי דדחילא מפתגמא דיי דלא מיתו במותנא ולא בברדא ומוליתא תליתאה לסינגר ולמירדוף

בבהילו

בעל הטורים

כלם וגו' שעמוד לא משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם (עי' שבת ד' כ"ג ע"ב ברש"י ובריב"ק). לא ימיש ב' במס' [במו'] הכא ואידך גבי יהושע לא ימיש מתוך האהל. כמו שהעננים היו משלימים זה מזה כך עשה יהושע משכים בבוקר עד עמוד השחר ללמוד ולערב מקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם: (ב) ויחנו ב' במסורה ויחנו חחנו על הים כי ויחנו ילא ביחזקאל (מ"ו) מה חסר בשער שנכנס לא ילא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי ויחנו ילא אף כאן פרעה ואילו הדרך אשר נכנסו בים לא ילאו בו אלא מלד אחר כדאיתא במכילתא שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מלד זה כך הם עולין מלד אחר. אמר הקב"ה ליס ופלטן לצד שילאו בו ישראל: (ד) וחזקתי ב' הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל [יחזקאל ל'] שהקב"ה מחזיק לב הרשעים למוכרן מן העולם: (ה) ויהפך ב' הכא ואידך ויהפך להם לאויב (ישעיה סג)

שפרעה

יונתן

פקידות לרעה כמו וביום פקדי ופקדתי וגומר. לכך מתרגם ברחמי עניא להורות דהאי פקידה היא לטובה: (ב) מרבעיתא. פי' מרובע. דס"ל כר"א במכילתא לא היו הסירות משופעות אלא מרובעות לא היו מעשה אדם אלא מעשי שמים וזהו ועיינין פתיחין להון שנבראו דוגמת ב"א זכר ונקבה השני הסלעים אחד דמות זכר ואחד נקבה ועיניהם פתוחות להם: (ג) לדתן ולאבירם. דק"ל מאי לבני ישראל מאחר שכבר ילאו למדבר. אל לבני ישראל שעדיין לא ילאו ומי ומי המה. אלא ודאי דתן ואבירם שהמה עמדו במלרו. ולא כרש"י. ודייק מעוות לפון עיין בילקוט כיון שראה פרעה ישראל חונים על הים אמר בעל לפון הקשים על דעת גזירתי: נגדוי במדברא. פי' לשון סרכם ומנהיג מלה"ג דב"ק פ' שור שנגח כד כביז רעיא על ענא עביד נגידא קמיוהא. והערוך פי' ענין זוזי המדבר. או יש לפרש ענין נהרות המשכים שסרי פירש"י במלת שפיי"גלי מים המשכים וק"ל: (ה) אוקטריא הם מרגלים כדפירש"י. והוא לשון שלוחים כמו שיקד הפיינן. לביש על עמא דייק מויהפך משמע שנהפך להרע להם: (ז) ומוליתא תליתאה. ל' גמרא דשבת פ' במה בהמה מולאות של בית רבי

יולאום

אבן עזרא

לפני העם: ומלת יומם. לא תמלא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ. כי יום ימלא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה. כי כתוב [ב]ביום הכותי כל בכור. וזה היה לילה. וכתוב היום הזה [ג]יום בשורה הוא והוא היה לילה. כי שם כתוב וחכינו [ד]עד אור הבקר. וכתוב [ה]יום לעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל להשוב על מעשה השם למה עשה כן. כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור מחלה בזו הפרשה שלוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה. כדי שילא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים. ומחשבות [א]השם עמוקים: (ב) פי החירות. הוא הנקרא פני החירות. ונקרא כן [ב]בעבור שהשם בפנים. והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו. כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות לורות נחשת. וזהו בעל לפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הלורה. ובעבור זה כתוב כי ברח העם. ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת [ג]ימים נלך במדבר. נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל הטו ללכת דרך המדבר ואשר שהרחקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת. אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח. כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נבהו. בלא זו המלה בסירק. כמו [ד]אחרי נפלו. ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי [ה]לי: נבוכים. בסוריק תחת חולם. כמו [ו]לא תעבורי מזה. כי הוא מבנין נפעל. כמו [ז]נכונים. [ח]והכה נבוכו. גם והעיר [ט]שושן נבוכה. כמו והממלכה [י]נכונה. והטעם כאדם שלא ימלא עלה ולא ידע מה יעשה. [כ]וגו"ן נבכי ים שורש. ופירושו מעמקי ים. ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה ילאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז *[ל]ילאה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. הנשארים. גם הנטבעים לפני מותם כי אני י"י: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קלרה. לומר ששבו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין [כב]הולכים כי אם לברוח: (ו) ויאסור. בלווי. כמו [ל]ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים. דע כי

המלך

פירוש על אבן עזרא

[ב](במדבר ס' י"ז). [ג](מ"ב ז' ע'). [ד](לעיל יו"ד י') עם פסוק כשמעך וכו' אשר דרכי ה' להראות דרך חכמה. [ה](תהלים פ"ח ב'). [ד](שם). [א]כבר פי' ככה ר"א להתנהג בחכמה ע"פ דרך הטבע וגם היום עומי' בן במלחמה. [ב]ר"ל בפרשה ולכה מקעי כתוב פני החירות וא"כ הם שנים שמות למקום אחד. או שניהם בשם אחד כי הפה הוא בפנים. [ג](לעיל ח' כ"ג). [ד]נפלו (ש"ב א' י'). [ה](בראשית כ' י"ג) ולא כפי' יב"ע. [ו](רות ב' ח'). [ז](להלן י"ט ט"ו). [ח](יואל א' י"ח). [ט]נבוכה (אסתר ג' ט"ו). [י]נכונה (מ"א ב' מ"ו). [כ]נבכי־ים (איוב ל"ח ט"ז). *[ל]ילאה ומלת בפרעה פי' בעבור. [כב]מי הגיד אשר ברח העם הלא הוא נתן להם רשות ללך מהלך ג' ימים. אלא הגידו השלוחים אשר דעתם לברוח ע"י ההלוכים. [ל](מ"א ו' י"ד) כי הוא בעלמו לא בנה. רק לוה להבונים לבנות.

עיין

ספורנו

להם תקנה במנוס כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמושים עלו. וכל זה הולרך לעשות אף על פי שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במלרים ולהמלט כי לא נכו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה היות הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה' הולך לפניהם. מאז שהיו בסכות שהוא חוץ לגבול מלרי' ונכנסו למדבר: (ג) סגר עליהם המדבר. בעל לפון סגר את המדבר עליהם: (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו ישר כמו שיעדו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל לפון יכול נגד האל ית': מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל לפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו. מנשר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים.

הסמוכיים

פירוש רשב"ם

לירש את ארץ כנען כמו שכתוב למעלה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגומר. וכן תעברו חמושים דיהושע: (כא) וה' הולך. מלאך שהיה מוליך לפני ישראל עמוד האש ועמוד הענן יומם ולילה. שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדפו אחריהם: (כב) לא ימיש. הקב"ה לשון מפעיל ממיש את אחרים. אבל לא ימוש ספר תורה. לשון פועל: (ג) נבוכים הם. לפניהם. כמו נבכי ים. לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב והיות רעות ודואגים שם מאחריהם. ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים ים לפניהם הרי אין להם מקום לנום לא לפנים ולא לאחור. נבוכים. סגורים בנבכי ים שלפניהם. כדכתיב דבאת עד נבכי ים. מבכי נהרות: (ה) כי ברח העם. מתוך ששבו אחור: מעבדינו. חטף קמץ. מעבוד אותנו. וכן משמרו את השבועה. באכל האש. באכלנו לחם לשובע: (ז) רכב בחור. רכב חשוב ומובחר. ושלישים. שרים

לפי

כֻּלּוֹ: ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה: שני ט וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים
עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו
וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן:
י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם
וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה: יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי
אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת
בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ
מִמִּצְרָיִם: יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר
דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ
וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד
אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ
וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם
הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם: יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן: פ
ויאמר

אונקלוס

מצראי וגברין ממנן על כלהון: ח ותקיף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקו בריש גלי: ט ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתכי פרעה ופרשוהי ומשריתה על פום חירתא קדם בעיל צפון: י ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי ׀ נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: יא ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא ממצרים: יב הלא דין פתגמא די מללנא עמך במצרים למימר שבוק מננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: יג ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יד יי יגיח לכון קרב
ואתון

מסרה ח ה', ברביע]. וירדף, [כו"ל ח"ו]. ובני ישראל, ע"ו מלעות פסוק. יוצאים, [ח"ו ומ"י]. ביד, [היו"ד בקמ"ץ]. ביד רמה, ג'. ט וישיגו, [מ"י]. אותם, ע"ל מ"ל בסו'. חנים, [ח"ו ומ"י]. החירת, [מ"י וח"ו]. צפן, ב' חסר ובענין. י ופרעה, ג'. והנה, [במרכא ולא בזקף]. וייראו, [כ"כ בספרין יודי"ן]. ויצעקו, ז'. יא ויאמרו, ג' בטעם זרקא ר"פ. המבלי, ד' [בפ"א הה"א בפתח ובמתג והמ"ם דגושה]. מה זאת, [הזיי"ן בדגש מדין דחיק]. לנו, [הלמ"ד דגוש מדין אתי מרחוק]. להוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. יב הלא, [ח"ו]. במצרים, [הב' רפי כנגד דעת הרז"ה]. כי, [במונח]. עבד, [ח"ו]. מצרים, [הרי"ש פתוחה]. ממתנו, ו' ח' בליש']. יג ישועת, ה' פתחין. אשר ראיתם, ה' סבירין כאשר [כ"ל הסופרים סבירין סבר' מוטעה שצ"ל כאשר אבל הקבלה היא אשר בלא כ"ף השמוש. ח' מבין סידום]. תספו, ב' חס' [דס'] וב' מ"ל. לראתם, ל' וחס'. יד תחרשון, ב' ס' מ"ל ודין ח"י [ומ"ו ונו"ן בסוף].

ת"א המבלי אין עכרין טו.

רש"י

כל שאר הרכב (מכילתא) וממי היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה'. מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה חולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נסע ראו שרו של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד). לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שי"ן ור פלינ"שא דיגו"ן פוס"ים: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממתנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום (כ"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה נראה ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נראה מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שמות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (בראשית ג) ליום קומי לעד (ד"ה ב' י"ח) עד יום בואי בשלום שאקום שאבוא: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן (בראשית כ"ד) ואמר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם
תריבון

רמב"ן

כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל ונס להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו: (י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה' להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם. אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם. אמר כי הכת האחת צועקת אל ה'. והאחרת מכחשת בנביאן ואינם בוטחת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתיב וימרו על ים בים סוף. ולכך יחזור הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה' כי הטובים בהם צעקו אל ה'. והנשארים מרו בדברו. ולכך אמר אח"כ וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את ה' ויאמינו. אבל אמר העם. כי בני ישראל הם ליחידים. והעם הם להמון. וכן וילונו העם. וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות. בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא. וכל מקום שנא' ישראל לשון שבח הוא: (יא) והנה לא אמרו לקחתנו למות במלחמה אבל לקחתנו למות במדבר. וממותנו במדבר. כי טרם יראו מלחמה לא היו חפצים לבאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא. ויתכן שאמרו לו כן בהיותם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתפלה אנה נלך אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך
המדבר

בבהלו אוסיף על כל רתיכא ורתיכא: (ח) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בידא מרממא מתגברין על מצראי:

[(ח) ובני ישראל נפקו פריקין:]

(ט) ורדפו מצראי בתרידהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כנסין מרגליין ואבנין טבן דדבר פישון מגינוניתא דעדן לנו ניהון וניחון דברינון לימא דסוף וימא דסוף רמא יתהון על גיפיה כל סוסות ארתיכי פרעה ופרשוי ומשרייתיה על פומי חירתא דקדם טעות צפון:

[(ט) קדם פוגרקי דחירתא קדם טעותא דצפון:]

(י) ופרעה חמא טעות צפון משתיזב וקריב קדמוי קרבנין וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתרידהון ודחילו לחדא וצלו בני ישראל קדם יי: (יא) ואמרו רשיעי דרא למשה המן בגלל דלא הות לנא בית קבורתא במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא להנפקותנא ממצרים: (יב) הלא דין הוא פתגמא דמלילנא עמך במצרים יתגלי יי עליכון וידון למימר פסק מיננא ונפלח ית מצראי ארום טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: (יג) ארבע כיתין אתעבידו בני ישראל על גיף ימא דסוף חדא אמרה ניחות לימא וחדא אמרה ניתוב למצרים. וחדא אמרה נסדרא לקובליהון סדרי קרבא: וחדא אמרה נלבלבא לקובליהון ונערבבה יתהון. כיתא דהות אמרה ניחות לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקנא דיי דיעביד לכון יומא דין. כיתא דהות אמרה ניתוב למצרים אמר להון משה לא תתיבון ארום היכמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמיהון תוב עד עלמא:

[(יג) ארבעה כיתין אתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא אמרה נהזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון. כיתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין. כיתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשעבוד:]

(יד) כיתא דהוה אמרה נסדרא לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תגיחון דמן קדם יי מתעביד לכון נצחנות קרביכון. כיתא דהוה אמרה נלבלבה לקובליהון אמר להון משה שתוקו והבו יקרא ותושבחתא ורוממו לאלהכון:

[(יד) כיתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא
תדחלון

בעל הטורים

שפרעה נהפך להם לאויב: (ח) ביד רמה ב' הכא ואידך בפ' מסעי ג' והנפש אשר תעשה ביד רמה בפ' שלח גבי ע"ז מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה (זכריה י'): (י) ופרעה ב' במס' ופרעה הקריב. ופרעה חולם. כאשר כבדו מצרים ופרעה [וגו'] הלא כאשר התעלל בהם (שמואל א ו') פי' אע"פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעלל בהם: הקריב ב' במסרה ופרעה הקריב את קרבנו כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לו: (עי' ת"י): והנה מצרים נוסע אחריהם זה עוזא שר של מצרים ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים: (יד) תחרשון ב' הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' (איוב י"ג) שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא
תחרישון

יונתן

יוצאות באספריהון. ור"ל כאן שהוסיף פרעה בכל מרכבה מוציאה אחד יתר על שנים כדי לרדוף מהרה אחריהם. וכן דעת רש"י. למינגד. בבהילו ר"ל להמשיך בבהלה ודייק כל אלה מושלשים לשון תליתאי על כולם על כל מרכבה כדפי' וכן הוא במכילתא בפסוק לסוסתי: (ח) מתגברים על מצראי דייק ביד רמה שהיתה ידם רמה על המצרים כ"ה במכילתא: (ט) כנסין מרגליין וכולי דייק מדכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף ודרש מכאן שביזת הים היה גדולה מביזת מצרים ומהיכן היה למצרים כסף וזהב והא כתיב וינצלו את מצרים שעשאום כמצולה שאין בו דגים אלא ודאי כשהגבוהו דפישון לקחם מג"ע ומשם העשירו בים ודוק וגם שאיתא במדרש שמשם לקח פרעה אוצרות יוסף וא"כ למה נקרא ביזת הים. זה לק"מ דביזת מצרים יוכיח וק"ל: גיפיה. פירוש שפת הים: (י) וקריב קרבנין. הכי הוא במכילתא הקריב
לזבח

רמב"ן

המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר. ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים בי"י ומתפללים אליו להצילם. אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו חפץ השם בגאולתם לא היה פרעה רודף אחריהם. ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו *וזעיקו. עשאו ענין תרעומת לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך. וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפשו להם אומנות אבותם. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאשר שנתנו שאמור בצעקה באו להם אל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאמר שבצעקה הוא היצר הרע. ויש דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל י"י לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה שב אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתינו. והנה נכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוספו לראותם עוד. על
דעת

*כי הצד"י והזיי"ן ממוצא והם מתחלפים.

אבן עזרא

המלך דומה כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית. מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית יקרא *[ל]שלישי: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה. כמו וכל [ם]העם רואים. *[מ]וירא העם וינועו. והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחק. וככה כתוב [נ]וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי הסוסים: וחילו. [ס]רגליים: (י) ופרעה הקריב. מחנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נסמכים והאחד יספיק. והנה זאת המבלי אין קברים. כמו [ע]הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן. כמו ואומר [פ]אין רואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש. רק ידענו כי כן היה. כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה. ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת יי'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם. ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה. ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו. והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו [צ]עושה גדולות. ולו [ק]נתכנו עלילות. סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור. אחר דור המדבר שלא ראו גלות. והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת [ר]ואלה שמות: (יד) יי' ילחם לכם. בעבורכם. וככה כל
מלחמה

פירוש על אבן עזרא

*[ל]עיין (בראשית ו' ט"ז) במלת תחתים שנים על לא"ע. [ם](להלן כ' י"ח). *[מ](שם שם ט"ו) וככה פי' ג"כ פה וירדוף בפסוק לעיל ר"ל שם לבו לרדוף. ואח"כ רדפו והשיגו אותם. [נ](פסוק ח'). [ס]בל"א (פוסגנגער). [ע](במדבר י"ב ב'). [פ]ראני (ישעיה מ"ז י'). [צ](איוב ה' ט'). [ק](ש"א ב' ג'). [ר](לעיל ב' ג').
תהלים

ספורנו

המוניים. ושלישים על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלמדי מלחמה כי אמנם כל תוקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו והשתדלותו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידינו רמה. היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלמדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרי' הנוסע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו
למות

פירוש רשב"ם

לפי שכתיב לפנינו ומבחר שלישיו טובעו בים סוף: (ח) יוצאים ביד רמה. לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם. אז וייראו מאוד: (יא) המבלי אין. קברים כפל לשון: למות במדבר.
אשר

שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק
אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃
טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ
עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק
אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃
יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי
בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד
הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃
כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃
ויט

אונקלוס

ואתון תשתקון: טו ואמר יי למשה קבילית צלותך מליל
עם בני ישראל ויטלון: טז ואת טול ית חטרך וארים ית
ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא:
יז ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון
ואתיקר בפרעה ובכל משריתה ברתכוהי ובפרשוהי:
יח וידעון מצראי ארי אנא יי באתיקרותי בפרעה ברתכוהי
ובפרשוהי: יט ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא
דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון
ושרא מבתריהון: כ ועל בין משריתא דמצראי ובין
משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל
נהר

מסרה טו מה תצעק, ל׳ [הפי״ו דגש מד״ד]. דבר אל בני ישראל, ו׳ חס׳ לאמר. טז הרם, ג׳ ב׳ מלרע [ובליר״] וא׳ מלעיל [ובסגול]. ובקעהו, ל׳. ויבאו, ז׳ רפין [ר״ל שהוי״ו בשו״א]. יז בפרעה, [הב׳ דגוש׳ וכן השני דבסמוך]. יט מלאך האלהים, ס׳ בליש׳. ההלך, [מ״ו]. ויעמד, [כו״ל מ״ו]. כ ויבא, [כו״ל מ״ו]. והחשך, ל׳. ויאר, ב׳ מלעיל אל ה׳ וכו׳. זה אל זה, ב׳.

ת״א מה תצעק עקיד׳ שער סב. דבר אל סוטה לז. ואתה הרם שם. ויבאו בני ברכות כל יומא ד. ויסע מלאך ס׳ הזוהר פ׳ בהעלותך. ולא קרב זה מגילה י סנהדרין לט.

רש״י

תריגון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב״ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד״א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה׳ וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשיכ׳ והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו. ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה
מחנה

רמב״ן

דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורותם ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת י״י שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי אשר ראיתם אותם היום הקב״ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם. ותהיה מצוה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה. וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וי״י אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה: (טו) מה תצעק אלי. אמר רבי אברהם כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו. כמו שאמר ויצעקו בני ישראל אל י״י. וא״כ למה אמר מה תצעק אליו ראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תניחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה. ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל. והוא הנכון כי לא ידע מה יעשה ואע״פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו י״י דרך יבחר. וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאל מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל: (יט) ויסע מלאך האלהים. אמר ר״א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו וי״י הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו. ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה. ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב״ה שנקראת מדת הדין
במקומות

אבן עזרא

מלחמה שאחריה למ״ד היא לעזר. על כן פירש רבי משה הכהן כי רבים [ש]לוחמים לי מרום. בשבילי. וטעם מרום. מלחמה מרום. כמשפט [ת]כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו [א]בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם. וזה איננו נכון כי כבר דבר לו [ב]ואכבדה בפרעה. רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל. בעבור שצעקו בני ישראל אל י״י: ויסעו. *[ג]מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את [ג]הים טרם שיסעו. כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה. כדרך ויט משה את [ד]מטהו על השמים. וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה. או יבקעו המים. כי כן *[ד]כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל. ואין צורך שיכנסו בים. רק צוה י״י לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל
אל

פירוש על אבן עזרא

[ש](תהלים נ״ו ג׳). [ת]כמו ואתם תשבו פה (במדבר ל״ב ו׳). [א](פסוק י׳) וטעם ואתם תחרישון. לא תצעקו עוד כי הוא ילחם לכם. ואין פי׳ אשר יחרישו מלהלחם. ובמ״כ כת ד׳ היו צועקים להקב״ה. אמר ואתם תחרישון ע״ש. [ב](פסוק ד׳). *[ב]ר״ל שכתוב חונים על הים (לעיל פס׳ ט׳) ולאכן יסעו. א״ו אשר יסעו מעט מעט להכין א״ע. [ג]ר״ל כי הם היו קרובים לים. ע״כ פי׳ הם יסעו מעט מעט ומ״כ יטה ידו להכין בקיעת הים. כי אינו טעמו שעברו הים. כי עדיין לא נבקע. [ד](לעיל ט׳ כ״ג). *[ד](פסוק כ״א) ע״כ לודקים ובקעהו בלשון עבר. ר״ל עם בקיעת הים יהיה נטיה
המטה

תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא דיעביד לכון ניצחני קרביהון: כתא דהוה אמר גלוולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קומו ושתוקו והבו יקרא ותושבחתא ורוממו לאלהא:

(טו) ואמר יי למשה אנת קאי ומצלי קדמי הא צלותהון דעמי קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון:

[(טו) ואמר מימרא דיי למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא הוא צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון:]

(טז) ואנת ארים ית חוטרך וארכין ית ידך ביה על ימא ובזעיה ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא:

[(טז) ואת ארעם ית חוטרך וארכין ית ידך:]

(יז) ואנא הא אנא מתקיף ית יצרא דלבהון דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משירייתיה ברתיכוי ובפרשוי: (יח) וידעון מצראי ארום אנא הוא יי באתיקרותי בפרעה ברתיכוי ובפרשוי: (יט) ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משרייתא דישראל ואתא מן בתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מן בתריהון מן בגלל מצראי דפתקין גירין ואבנין לישראל והוה עננא מקביל יתהון: (כ) ואעיל בין משריתא דישראל ובין משריתא דמצראי והוה עננא פלגיה נהורא ופלגיה חשוכא מסטריה חד מחשך על מצראי ומסטריה חד אנהר על כל ישראל כל ליליא ולא קרבא משרי כל קביל משרי למסדרא סדרי קרבא כל ליליא:

[(כ) והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא:]

וארכין

בעל הטורים

המריטון ויהי לכם לשמחה. כי הבטחו בה': (טו) מה תצעק אלי כמו לו אתה עומד לצעוק אלי ארבעים יום צריך להתפלל על ישראל וה' תיבות על אחוסך מצרים אל כל אחד כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: (טז) הרם. ג' במסורה הרם את מטך. כאומר הרם קולך (ישעיה נ"ח) מלמד שהמטה ועכבו אותם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע (מ"ב ו') כשצף הברזל כמו הכא נעשה נס על ידי המים אף השם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגלגולת קבי ביה בקע (ס' שמות ע"ב) וזהו שבזה השם נבקעו המים: (כ) ויאר. ב' במסרה ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחושך למצרים שלא שם עמוד אור הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה

יונתן

לזבח ולקטר ס"ל דהוי פועל יוצא. כמ"ש להבדיל בהתגאל בן לועג הקריב. וכן כל הקריב דהמביא קרבן אינו מקריב בעצמו אלא ע"י כהן וק"ל: (יא) דשיעי דרא דארבע כתות נעשו על הים וכדאיתא במדרש והוא פשוט: (יג) כגלגלא לשון בילבול או פירושו להשמיע קול הומה כדרך אנשי מלחמה להבהיל שכנגדם בקול בהלה דפירש"י פרשת שופטים: (טו) קדמת לדידך. דכתיב לעיל ויצעקו בני ישראל אל ה' והכי איתא במכילתא בני יהודה אמר מה הצעק כבר קדמה צעקתם לצעקתך וכו': (טז) וארכין ית ידך על ימא. ר"ל הטפל את ידך עם המטה ובקע את הים לאפוקי מנ"ד שנטה את ידך הוא על ידי שמאל. כי ביד הימין נטה המטה ובקע הים ובשמאל החזיר הים לאיתנו על פרעה ועמו וכן הוא בהדיא בס' הזוהר ודו"ק: (כ) מסטריה חד מחשיך למצרים וכו'. ר"ל הענן על ישראל והחושך על מצרים מגיד הכתוב שהיה אפילה

אבן עזרא

אל הים ולמדבר שיהם יצאו [ה]כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו. והנה פי' וכבר נסע. וכבר הראיתיך רבים כזה. ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות. על כן מלאכו המפרשים כתוב סימן סוד השם המפורש. ולפי דעתי בעבור כי [ו]מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש [ח]בפרשת כי תשא. על כן כתוב ככה. ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק. ויהי [ט]בשלשים שנה. כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא [י]השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו וה' [כ]הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו. והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו איה מלאכו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים. ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם. ואם השיב לנו *הטעם כפול. אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות. רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות. לישראל לעבור הים. כי בלילה עברו. ואמר ר' מרנום כי פי' ויאר את הלילה ויחשך. וכמהו ולילה [ל]אור בעדני. ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר. והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך. כי לא יתכן

פירוש על אבן עזרא

המפס. [ה](להלן ע"ו כ"ג). [ו]ר"ל הנשארים בעיר שישמעו טביעת האחרים כי הרודפים כולם מתו כאשר אמר לא נשאר בהם עד אחד. והתבונן שאמר הראב"ע ז"ל למעלה וידעו מצרים הנשארים גם הנטבעים לפני מותם. ומה לא אמר רק הנשארים. כי למעלה כתוב וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'. הנה זה נכון לומר שטעמו הנשארים גם הנטבעים ידעו ויכירו כי אני ה'. אבל בזה שאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובכל חילו מבואר כי טעמו הנשארים. וכ"ל וידעו הנשארים כי אני ה' בראותם הכבדי בפרעה ובכל חילו שיטבעו וזה נכון במקום הזה. והבית בפרעה הוא בעבור פרעה. [ז]והוא על אופן זה כאשר יהיו הד' אותיות מלאים עם יודי"ן כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י אלו בדרך הזה י'. יה. יהו. יהוה עולה ע"ב. [ח](להלן ל"ג כ"א)]. [ט](יחזקאל א' א')]. [י]הוא מיכאל כמ"ש ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל י"ב א') וכן והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם י' י"ג). [כ](לעיל י"ג כ"א). *כ"ל הענין הב' ויסע עמוד וכו' הוא כפול לשון ויש לו ב' שמות. כ"ל כי הקמ"ץ הלילה מורה הידיעה. כדבר ר"א סוף (בראשית) ע"מ באכון. ע"כ מפרש כי הוא מורה על משפט הלילה. [ל](תהלים קל"ט י"ב) פי' לפי דעתו

של

ספורנו

למות במדבר. כי אפילו לא יתגבר בנו מלחמת פרעה וחילו. הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה וחילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת המצרים ומיתתם. כאמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה צעקתו על סרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים. וחשב בשביל זה שלא ישמעו לו להכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה מוסר בכפרים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל רוח קדים שיהיה הים לחרבה: ונטה את ידך על הים. שיחלו המים הנה והנה כענין באליהו: (יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים. וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת: (יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להתיך אותם תהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם הדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם. מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך. חשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם של ישראל ושל עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש כי בו הכיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לנגד מצרים

פירוש רשב"ם

אשר אין לחם ואין מים ואפילו אין רודף אחרינו נמות ברעב: (טז) ובקעהו. העי"ן גורמת. כמו שמענו אדוני אבל מן זכור יאמר זכרני: (יט) ויסע מלאך האלהים. המוליך את עמוד הענן. לפני מחנה ישראל: וילך. המלאך מאחריהם ומתוך כך ויסע העמוד מפניהם ויעמוד מאחריהם. כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע. שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר, עמוד האש לישראל כל הלילה:

ולא

כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃
כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃
כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃
כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃
כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃
כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לכל

אונקלוס

נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין לְוָת דֵּין כָּל לֵילְיָא׃ כא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ עַל יַמָּא וְדַבַּר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחַ קִדּוּמָא תַּקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ מַיָּא׃ כב וְעָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִיַּמִּינְהוֹן וּמִסְּמָאלְהוֹן׃ כג וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי וְעָלוּ בָתְרֵיהוֹן כֹּל סוּסָוַת פַּרְעֹה רְתִכּוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא׃ כד וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגִּישׁ יָת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי׃ כה וְאַעְדִּי יָת גַּלְגַּלֵּי רְתִכּוֹהִי וּמְדַבְּרִין לְהוֹן בְּתָקוֹף וַאֲמַר מִצְרָאֵי נֵעֱרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָּא דַּייָ דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃ כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִכֵּיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ כז וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ עַל יַמָּא וְתָב יַמָּא לְעִדָּן צַפְרָא לְתָקְפֵּהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לְקַדָּמוּתֵהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת

מסרה כא ויולך, ד' ג' חס' ודין מ"ל. ברוח קדים, ב'. לחרבה, [הנוסח בחי"ח]. ויבקעו, ל'. כב ויבאו, [כו"ל ח"ו]. חומה, [מ"ו]. ומשמאלם, ג' [בליש'] ב' ס' [ובענין] וא' מ"ו [חסר האלף]. כד באשמרת הבקר, ב' [ח"ו]. וישקף, ד'. ויהם ב'. כה אפן, ל' וחסר [ל"ל ל' חסר]. מרכבתיו, [ח"ו ומ"י]. בכבדת, ל' וחסר. ויאמר, חד מן י"ב [ל"ל י"ח]. דסבירין ויאמרו. אנוסה, ל'. נלחם, כ"כ בקמץ כי לא נמנה במס' במספר הי"ב פתחי"ן. כו וישבו, [כפי ומ"ו]. כז לפנות, ב' [ומ"ל]. לאיתנו, ל' [ומ"ל]. וינער, ל'. כח וישבו, [ח"ו].

רש"י

(מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנא' (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם (הושע יג) יבוא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות והאותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים לשקף שכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשטורדי"שון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומ' רעשת קול הוא וזה אב לכלן (שמואל א ז) וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדת. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעל' כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין: וינער. ושניק הוא וגו' ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו'

רמב"ן

במקומות מן הכתוב והוא השוכן בעמוד האש והולך לפניהם לילה להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור. וראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך י"י וכאן מלאך האלהים. אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' רמזו למה שאמרנו. והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. והנה שני העמודים מאחריהם. ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים. וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כשאר הלילות. לנסותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם. והיה זה שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו': (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף י"י אל מחנה וגו'. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהגו כל הימים ושמו היום מקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר יסתופפו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו

(כא) וארכין משה ית ידיה על ימא בחוטרא רבא ויקירא דאיתברי מן שירויא וביה חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא ועישרתי אתוותא די מחא ית מצראי ותלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שבטוי דיעקב ומן יד דבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא נגיבא ואיתבזעו מיא לתריסר בזיען כל קביל תריסר שבטוי דיעקב:

[(כא) וארכין:]

(כב) ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא קרשון הי כשורין דמן תלת מאה מילין מימינהון ומשמאלהון: (כג) ורדפו מצראי ועלו מן בתריהון כל סוסוות פרעה רתיכוי ופרשוי לגו ימא: (כד) והות במטרת צפרא בעידנא דאתיין חילי מרומא לשבחא ואודיק ברגוז עלוי משריתהון דמצראי בעמודא דאישתא למידמי עלידון גומרין דאישא ובעמודא דעננא למרמא עלידון ברדין ושעמם ית משריית מצראי:

[(כד) והוה בעידנוי צפרא ואריק מימרא דיי על משיריתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משריתיהון דמצרים:]

(כה) ונסר ית גלגלי רידוותיה דפרעה והוו מדברין יתהון בקשיו והוון מהלכין ושרין מן בתרידון ואמרו מצראי אלין לאלין נעירוק מן עמא בית ישראל ארום מימרא דיי הוא דמגיח להון קרבין במצראי:

[(כה) ופרק ית גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גררין מן בתריהון אורחהון דסוליתא מהוון נגדין לגלגליא חזרו גלגליא ורידוותה למיהויין נגדין לסלוותא ורמיין על ימא ענין מצראי ואמרין אלין לאלין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יתבין גבן במצרים:]

(כו) ואמר יי למשה ארכן ית ידך על ימא ויתובון מאין על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון:

[(כו) ארכין:]

(כז) וארכן משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידוני צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין כל קביל גללוי ועלים יי ית מצראי בגו ימא דלא ימותון במיצעיה מן בגלל דיקבלון פורענות דמשתלחא להון:

[(כז) וארכין משה ית ידיה על ימא וחזר ימא לעידני צפרא לאתריה:]

(כח) ותבו גללי ימא וחפון ית רתיכיא וית פרשיא לכל משריית פרעה דעלן בתרידון

בעל הטורים

היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: זה אל זה ב' דסמיכי הכא ואידך וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק' ק' (ישעיה ו') שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה והו ולא קרב זה"ז אותם שנאמר בהם וקרא זה"ז: (כא) ויולך ד' במסורה הכא ואידך ויולך אותם שמרונה (מ"ב ו') גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הוכו בסנורים ואידך ויקם אותם כנחשתן וגו' ויולך אותם על מלך בבל רבלתה (מ"ב כ"ה) אידך גבי צדקיה בבלה (ירמיה נ"ב) (כן ליין בע"ב ובמסרה חשיב דמ"ב ודירמיה לחד וחשיב עוד ויולך חושך ולא אור דאיכה ג') שעשו עיניהם מהגלות כאלו הוכו בסנורים: ברוח קדים. ב' במסרה הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשתברו כל האניות שבים כשנבקע: (כד) באשמורת הבוקר ב' הכא ואידך ויבאו בתוך המחנה באשמורת הבוקר (ש"א י"א) גבי שאול כשנלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים. וישקף ד' הכא ואידך וישקף על פני סדום. כמו שהם נידונו באש וגפרית כך נדונו כאן (וכ"ה בת"י). וישקף אבימלך. וישקף ארונה וירא את המלך (ש"ב כ"ד) כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב' במסרה הכא ואידך ויהם ה' את סיסרא (שופטים ד') לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן משתמטות כך היה בסיסרא וכמו שהם נגרפם נחל קישון כך בכאן פלטם הים ליבשה: (כה) וינהגהו בכבדות על שאמר תכבד העבודה: (כז) לפנות בקר ב' הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בוקר תהלים

יונתן

תפילה על מצרים וליהודים היתה אורה: (כא) דאתברייא מן שירויא. פירוש שנבראת בע"ש בין השמשות בהשלמת הבריאה: וביה חקיק שמא רבא כ"ז בפר"א. של סנפרינון היה ועשר מכות חקוקות בו: לתריסר בזיעין כו' לשנים עשר קרעים כנגד י"ב שבטים: (כב) דמן תלת מאה מילין. כדאיתא במ"ר הלא' שגמלו זאת אחר כל הניסים שעשה להם שקרע הים לי"ב קרעים וכולי. קרשון לשון נקרש. הי כשורין ר"ל כמו חומה וכבר אלשנו אלה זו כ"פ: (כד) למרמי כו'. גומרין דאשא כ"ה במכילתא שהשמיעו מ"ה זורקים בהם חצים ואבני אלגביש וכולי נפקא להו מויהם דאיתא בפרקי דר"א כל מקום שנאמר מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכולם. וירעם ה'. והרעמת קול דכאן הוא מהומת אש. ושעמם ל"ל בעי"ן ופירוש ענין מהומה בשגעון דתרגום של תמהון. שעמום: (כז) דלא ימותון במצעיה וכו' כל אלה יעורין בת"י ותביניהו

אבן עזרא

יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי. כמו [ס]ברך נבות אלהים. ומלת אור בעדני. פירשתיה שהיה *[ס]אור בעצמו. גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא. והנה הוא כמו כנוי. ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא. רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה. ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר. ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור [סס]ישראל לא סר הרוח: (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף. רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים. כמו והאספסוף [י]אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה. וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים. וכתיב נצבו כמו נד [ס]נוזלים. ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו. וזהו [ע]וישובו המים על מצרים. והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה על כן כתוב *[ע]ומצרים נסים לקראתו. כי היו חושבים שיצאו אל היבשה. וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה. והכופרים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. [פ]האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך יי"

פירוש על אבן עזרא

של רבי מורינום פירושו של אור משמעות לשון חשיכה. ודעתו של הראב"ע ז"ל הוא נגד דעתו כמו שיבואר אחר זה. [ס](מ"א כ"א י"ג). *[ס]ואין פי' אשר הלילה יחשיך. רק פי' הלילה יתהפך לאור. [סס]כפי' (לקמן פס' כ"ט) ע"מ היה פלא. [י](במדבר י"א ד'). [ס]ואין פי' כמו. חומה היו וכו' (ש"א כ"ה ט"ז) כי הכתוב מדבר כמשפטו נצבו כמו נד (לקמן ט"ו ח'). [ע](פסוק כ"ו). *[ע](שם). [פ]כי שרשו שמר. כפ"ט

ספורנו

מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא מימי קרקע הים: ויבקעו המים. בנטיית יד משה על הים במצות בוראו: (כב) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקרינו נגד מחנה מצרים: ויהם. במיני מלאכים כענין בפלשתים ותהי יד ה' בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפולים. ואותם מיני מלאכים. הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים שראו ישראל וייראו. כאמרו אשר יגורת מפניהם. ואמנם פרטי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום חולי זולתי השחין. והנה התורה הזכירה שחין מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכח הטיט: כי ה' נלחם להם. ובנוסנו לא ילחם בנו עוד: (כז) לאיתנו. בשוב גליו אל דרך הבקיעה אלא עשה כן מאז שנבקע: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה' היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה ונסו עד פנות הבקר דרך הבקיעה

פירוש רשב״ם

ולא קרב זה אל זה. מצרים לא קרב לישראל כל הלילה: (כא) ברוח קדים. כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן. בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם. מהומת קול: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. כשראו מצרים שנתהממו היו טורחים את אופני העגלות להשותם אחריהם כדי לנוס ולברוח אחור ולא יכלו אלא היו מנהגים וממשים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והרכב מרובות זו לפני זו. ולמה היו עושים כך לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם עתה בנו במצרים: (כו) נטה את ידך. כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: (כז) ומצרים נסים לקראתו. כשהיו הופכים

לְכֹל֙ חֵ֣יל פַּרְעֹ֔ה הַבָּאִ֥ים אַחֲרֵיהֶ֖ם בַּיָּ֑ם
לֹֽא־נִשְׁאַ֥ר בָּהֶ֖ם עַד־אֶחָֽד׃ כט וּבְנֵ֧י
יִשְׂרָאֵ֛ל הָלְכ֥וּ בַיַּבָּשָׁ֖ה בְּת֣וֹךְ הַיָּ֑ם
וְהַמַּ֤יִם לָהֶם֙ חֹמָ֔ה מִֽימִינָ֖ם וּמִשְּׂמֹאלָֽם׃
ל וַיּ֨וֹשַׁע יְהוָ֜ה בַּיּ֥וֹם הַה֛וּא אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל
מִיַּ֣ד מִצְרָ֑יִם וַיַּ֤רְא יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־מִצְרַ֔יִם
מֵ֖ת עַל־שְׂפַ֥ת הַיָּֽם׃ לא וַיַּ֨רְא יִשְׂרָאֵ֜ל
אֶת־הַיָּ֣ד הַגְּדֹלָ֗ה אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה יְהוָה֙
בְּמִצְרַ֔יִם וַיִּֽירְא֥וּ הָעָ֖ם אֶת־יְהוָ֑ה וַיַּֽאֲמִ֙ינוּ֙
בַּֽיהוָ֔ה וּבְמֹשֶׁ֖ה עַבְדּֽוֹ׃ פ
טו א אָ֣ז יָשִׁיר־מֹשֶׁה֩ וּבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־

השירה

אונקלוס

יַת רְתִכַּיָא וְיַת פָּרָשַׁיָא לְכֹל מַשִׁרְיַת פַּרְעֹה דְעָלוּ בָתְרֵיהוֹן בְּיַמָא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד־חַד: כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָא וּמַיָא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן וּמִסְּמָאלְהוֹן: ל וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזוֹ יִשְׂרָאֵל יַת מִצְרָאֵי מֵיתִין עַל כֵּיף יַמָא: לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת גְּבוּרְתָא יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרַיִם וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּהּ: א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וְאָמְרוּ

מסרה הבאים, [ברא"ש עמוד סימן ב"ח שמ"ו]. נשאר בהם, ל' חורי' בהם שופטים בס [לא ידענא מאי קאמר דמסירה הכי קא מסור בפ' וחרא ובשופטים ד'. ב' פסוקים מעין בהון (ס"נ מתחלפין). פרעה, לא נשאר בהם עד-אחד. סיסרא, לא נשאר עד אחד. ערוב, לא נשאר אחד. מ"ט. וי"ג לא נשאר בהם אורי'. ולא נבראו בם שמואל א' י"ס י"ס. בעל מצין חידות]. כט חמה, [דין ח"ו]. ומשמאלם, ג', ל ויושע, כו"ל מ"ל במ"ג חס'. לא היד, ב' בתו'. הגדלה, [ח"ו] ויראו, [מ"י]. ויאמינו, ג' [ומ"ל] [המחב בוא"ו. מנחת שי]. ובעשה, ב' וידבר העם. טו א ישיר, ב' [לבן אשר, המחב ביו"ד נגד כללי הדקדוק והלכה כמותו]. ובני ישראל, ע"ו.

ת"א ומצרים נסים סוטה יא. וינער ה' סנהדרין לג. והמים להם יומא ד. וירא ישראל את מצרים פסחים קיח ערכין טו. וירא ישראל את היד ברכות נח סנהדרין לה. ויאמינו בה' עקבי' מא ע"ב. אז ישיר ראש השנה לא סוטה כו סנהדרין לא הגליליס כד.

רש"י

ונו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותיו ויתדות החצר לכליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכולן ל' יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א ז) ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמ' שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולייש' ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א) ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו ויש אשר

רמב"ן

יכסו והנה עשה הכל בשני עמודים הללו וזהו הנכון בפסוקים האלה: ויט משה את ידו על הים ויולך י"י את הים ברוח קדים. וגו' היה הלשון לפניו ית' לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים. כענין שכתוב יבא קדים רוח י"י ויבוש מקורו ויחרב מעיינו הטעיה למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד י"י עשתה זאת בעבור ישראל אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם. וזה טעם וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם. שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם ביום ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי י"י נלחם להם במצרים: (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כך דרך מקראות לדבר כן בלמ"ד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא לשון תקון לשון רש"י ואינו כן במקום הזה כי פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל אינם הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו. וכמוהו כסוי בלמ"ד כמים לים מכסים. ועשית מכסה לאהל ובא על המכסה על הקרב וכן רבים: (לא) וירא ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש"י אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר. ית גבורת ידא רבתא. ור"א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד י"י הויה במקנך. כבדה מאד. יד האלהים שם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה י"י במצרים כי היתה שם במצרים נכה בהם וזה כמו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה והיא סימן אשר תרבץ אויב והיא זרוע י"י שאמר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע י"י הלא את היא המחרבת ים ולא יתעלם ממך מה שאמר לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב: (א) אז ישיר משה. לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה. ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה זהו ליישב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן יהרג. בברד גפנם ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים. וכן ומשה יקח את האהל. כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר. וכן יאמרו במקומות רבים הספק. והטעם כי מנהג הלשון שהמספר

ספורנו

הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים בלותה שעה ונמלאו נסים לקראת הים: וינער ה' את מצרים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו ואני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. ברבות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אשר שנערו מעליהם שעם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאי' אחריהם. ההמון וכל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעוד שמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתוללים גם לשעבדם בשאלו הם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו גם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם: (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמלא ולא לפרעה התנין הגדול אשר אמר לי יאורי ואני

בתריהון בימא לא אישתייר בהון עד חד: (כט) ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון הי כשורין מימינהון ומשמאלהון: (ל) ופריק ושיזיב יי ביומא ההוא ית ישראל מן ידיהון דמצראי וחמון ישראל ית מצראי מיתין ולא מיתין רמאין על גיף ימא: (לא) וחמון ישראל ית גבורת ידא תקיפתא די עבד יי בה ניסין במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו בשום מימרא דיי ובנבואתיה דמשה עבדיה: (א) הא בכן שבח משה ובני ישראל ית

שבח

בעל הטורים

(תהלים מ"ו) יעזרה אלהים לפנות בוקר: לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: (כט) חומה מימינם ומשמאלם. שאם תאמר למה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה (זכריה י') ק"ת למ"ם שהוא צבי' פסל מיכה: (לא) ויאמינו ב' ויאמינו בה' ויאמינו אנשי נינוה באלהים (יונה ג') כדאית' במדרש לא נשאר בהם עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה באלהים נזכר למה פרעה במצרים ועל הים: ובמשה ב' ויאמינו בה' ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כ"א) לומר לך החולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר ב' הכא ואידך אז ישיר ישראל (שם) לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מכל מקום גם הוא אמר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו שלקה על ידי המים: אז ישיר אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה בלשון אז התחיל לשבח ולקלס: ישיר יו"ד שיר שיו"ד שירות [הם] [יש]. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ג' הכא ואידך אשירה לה' אזמר (שופטים ה') כמו בכאן שבעו בים סוף גם

לשם

יונתן

ומציכהו: (ל) ופריק ושזיב. ופריק כמשמעו. ושזיב שהציל אותם מן השר של ים שנתמלא עליהם חימה כדאיתא במדרש אבכיר. והמים להם חומה מיד שמלא אמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם ניסין השמיע קולו לשרו של ים נתמלא עליהם חימה. מיד השיבו הקב"ה שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו. וגם במדרש שם שהציל הקב"ה ישראל מטענת עוזא שר של מצרים: מיתין ולא מיתין. והכי הוא במדרש ילקוט וירא ישראל את מצרים מתים אינו אומר. אלא מת. דמתים ולא מתים. כענין שנאמר כלתה נפשה כי מתה וכי מתה היה אלא מתה ולא מתה. וכ"ש כה"ד מת משמע קרוב למיתה דאלינו לשון מת כענין זה גבי יוסף אנכי מת ולא אמר אמות משמע לשון הוה דעכשיו מת ובאמת היה חי. אלא קרוב למיתה קאמר. וכן בפרשת ואתחנן כי אנכי מת בארץ הזאת וק"ל. והטעם כאן כדי שלא יאמרו מצרים כשם שאנו אבודים בים כך ישראל אבדו. ע"כ משטבעו פלטן הים ובאמת איתא פ' השפינה גבי ההוא כוורא דיתבה ליה אכלא עינא באופייה ואידמוהו מיא וכולי. ופרש"י הדימוהו המים שדרך הים אינו סובל דבר מת. לכן י"ל כדדייק המתרגם דמלת מת אינו משמע ממש אלא סמוך למיתה ולפ"ז לא היה הים פולטן לכלונו לולי שהקב"ה רמז לשר הים שיפלטן כשהיו גוססין. וזהו מתין ולא מתין. גם י"ל דמלת מת כדרש לפניו ולאחריו. וירא ישראל את מצרים מת או מת על שפת הים. ולכן דורש שהיו מתין קצת ועדיין לא מתו לגמרי אך מתו על שפת הים. וזהו

דמתרגם

אבן עזרא

יי' הוא הסכה. וכמוהו [צ]כדבר גדעון. כי השליח יקרא בשם השולח. כי אשר שלוחו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין [*צ]שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר [ק]קול רעמך בגלגל. והכה והבקים [*ק]ורב ויהם. ובמקום אחר [ר]ויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד הנוסף. והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת הס"ך. וככר [ש]הזכרתי דקדוקו. וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהמקומים לגבות להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהוג רק בכבדות. ואחרים אמרו כי היא [ת]מגזרת סורר. שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם. והמדבר דבר השם שאמר וידעו [א]מצרים כי אני יי'. לפני מותם: (כו) וישבו המים. שהיו [*א]חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. [אא]קרוב מבקר: לאיתנו. לתקפו. והוא שם דבר כמו [ב]נהרות איתן: נסים לקראתו. [ג]פירשתיו. שהם חושבין בנוסם שהם הולכין ליבשה והם [ד]הולכים לקראתו. ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט [ה]היום גדלתו. ועת [ו]רבותו בעלותו בהמשכו. והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו. ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע. ואלה דברי שגעון כי מנהג הים גדלתו לא יבש מקום ויעשו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש. ועוד כי לא יתברר סוף לדת הים ותחלת עלותו רק [ז]אחר שעות. ועוד לא השלימו [ח]ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער יי'. מהבנין הכבד. וקרוב ממנו גם [ט]אני נערתי. כדרך [י]רמה בים: (כח) וישבו המים. [כ]שהיו חומות: עד אחד. אפי' אחד לא [ל]נמלט. וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. והמשורר אמר אחד מהם לא [*ל]נותר: (כט) ובני ישראל. טעם להזכיר זה [מ]פעם אחר. כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים. וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש. ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפסוק שכתוב בשירה. [נ]וברוח אפך נערמו מים. וזאת הרוח היתה עם ישראל. וכתוב בשפת [*נ]ברוחך כסמו ים. וזו היא שטבעה המצריים. על כן כתוב בסוף [ס]השירה וישב יי' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף [ע]רגלי לא היה רביעית המחנה. אולי על דרך [*ע]אחר עברו. או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב. רק נכנסו [פ]באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו מהם כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד [צ]מצרים. כי עד עתה היה עליהם פחד המלך. וכתוב כי המצריים טבעו בים. והים לא השליכם אל היבשה. כי כן כתוב [*צ]תבלעמו ארץ. על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. שהיו ישראל על שפת הים. וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר [ק]ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם. כמו ויירא דוד [*ק]את יי' ביום ההוא בזמות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי'. שהוא אמת. והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה [ר]רק מה שיצונו: (א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון [א]עתיד תחת עבר עם מלת אז. [ב]אז יבנה שלמה. [*ב]אז ידבר יהושע. [בב]אז יבדיל משה. והנה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדו ישראל ושורר כל אחד ואומר אשירה ליי'. וכמוהו וילו משה וזקני [ג]ישראל. כי המצוה משה לבדו אמרה

וזקני

פירוש על אבן עזרא

[צ]כמ"ש ויבא מלאך ה' (שופטים ו' י"א) וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך (שם פסוק י"ב) ויפן אליו ה' (שם פסוק י"ד) ויאמר אליו ה' (שם פסוק ט"ז) וכן בכל המקור פעם כתיב מלאך ה' ופעם ה'. ובקפיטל ז' לא נזכר מלאך ה' רק ה'. הרי שהשליח נקרא בשם השולח וככה פי' כ"א (להלן כ"ג כ"א). [*צ]ר"ל שהיו המצריים בין אותן ב' העמודים. [ק](תהלים ע"ז י"ט). [*ק](שם י"ח י"ד). [ר](ש"ב כ"ו ט"ו) כן הוא הקרי. והכתיב ויהמם. [ש](לעיל א' כ"ו). [ת](דברים כ"א י"ח) בל"א (אויפגעלאססען). [א](פסוק ד'). [*א]כפי' לעיל פס' כ"ב ע"ש להם חומה. [אא]עיין בפי' כ"א (דברים כ"ג י"ב). [ב](תהלים ע"ד ט"ו). [ג](לעיל פסוק ג'). [ד]לקראת הים. [ה]בל"א (עבבע). [ו](פלוט). [ז]שעה לעליה ושעה לירידה. [ח]כמ"ש להלן (פסוק כ"ט). והעליה והירידה היו בעת אחת. מה שאיננו בטבע. [ט](נחמיה ה' י"ג) ופי' אשר נער את מצריים מעל מרכבותיהם. [י](להלן ט"ו א') ואין פי' אשר זרק הים עליהם רק אותם זרק. [כ]ר"ל אחר שהיו חומות שבו להיות מים ואינו מורה על המקום אשר חזרו. ולהוציא מדעת חוי הכלבי הנזכר בפס' למעלה. [ל]לאפוקי מדעת המדרש אשר נמלט פרעה ומלך על נינוה כי כ"א מפרש ע"פ פשוטו. [*ל](תהלים ק"ו י"א) ופי' אפי' פרעה טבע בים סוף. וכבר הזכיר בפרשה ואלה בפסוק ולמען ספר שמי וכו'. [מ]ר"ל שכבר נאמר ויבואו ב"י בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (פסוק כ"ב). [נ](להלן ט"ו ח'). [*נ](שם פסוק י"ד). [ס](שם פסוק י"ט). [ע]כי זה מספר מבן כ' ומעלה כמ"ש רש"י ז"ל הגבורים והנשים כמוהם או יותר. והטף פחות מבן כ' רבים מכולם. וגם ערב רב וצאן ובקר וכו'. [*ע]ר"ל שהיה שם הים קצר ומצרים נכנסו ברוחב הים אשר לא יכלו לעבור. [פ]עיין תוספת ערכין דף ט"ו ע"א ד"ה כשם. [צ]ור"ל מלת ביום ההוא. [*צ](להלן ט"ו י"ב) ופי' אשר נבלעו המצרים בקרקעות הים וכ"ז לפי פשוטו. [ק]ואינו לשון הוה כי לא ראו מקודם ולא אח"כ. [*ק](ש"ב ו' ט'). [ר]עיין (ויקרא ט"ז ח') ברמב"ן ע"ש. עזאזל הטעם שם ומה שמפרש דברי כ"א שם. [א]אפי' בעבור שיש דרש בסנהדרין בפרק חלק שמכאן רמז לתחיית המתים. [ב](מ"א י"א ז'). [*ב](יו"ד י"ב). [בב](דברים ד' מ"א). [ג](שם כ"ז ח').

כמאמר

פירוש רשב"ם

אופני מרכבותם לנוס פנעם הים קודם שנהפכו לגמרי ובא להם הים לקראת פניהם: (כט) ובני ישראל. כאשר הלכו ביבשה בתוך הים: (ל) וירא ישראל אשר על שפת הים. את מצרים מתים וטבועים בים: על שפת הים כשהיו ישראל על שפת הים ראו מיד את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו זהו עיקר פשוטו. ובעניין זה פרשתי בבראשית. וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום: (לא) ויאמינו ביי'. שאף במדבר לא ימותו ברעב: (א) גאה גאה. נצחון מלחמה קורין גאות בכמה מקומות. השב גמול על גאים. בית גאים יסח ה' הגוזלים והחומסים

בגאו

הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַּיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃
ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃
ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃
ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם

ומבחר

אונקלוס

ואמרו למימר נשבח ונודה קדם יי ארי אתגאי על גותניא וגאותא דילה היא סוסיא ורכביה רמא בימא: ב תקפי ותשבחתי דחילא יי ואמר במימריה והוה לי לפרק דין אלהי ואבני לה מקדשא אלהא דאבהתי ואפלח קדמוהי: ג יי מרי נצחן קרביא יי שמה: ד רתכי פרעה ומשריתה

שדי

מסרה ויאמרו לאמר, ב'. השירה, ג' [ומ"ל]. גאה, [הבימ"ל דגש והוא חד מן דגשים בתר יהו"ה בלי מפעל]. ורכבו, [ח"ן]. ב עזי, ג' [והוא ק"ם]. ואנוהו, ל'. וארממנהו, ל' וחסר [מ"ס לפשוט' בשו"א לבד]. ג ה' שמו, ו' בס' מנין מידות ליתא [דל"ל ד']. ד מרכבת, ד' א' חסר [והוא דין].

ת"א ויאמרו לאמר סוטה ל. אשירה לה' חגיגה יג סוטה כז ל. זה אלי שבת קלג סוכה יא סוטה ל בתרא יו סנהדרין מב מנחות כז כג שבת קלג. ה' איש מלחמה סוטה מב מח סנהדרין לב לו האליי' ב'.

רש"י

אשר ישבתי בענן. לפי הפשט דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא הי' אלא לשעה אינו יכול ליפול בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השיר' משולש כפול' עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמיו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יו) ה' עזי ומעזי (תהלים נט) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפום כשהיא מארכת בשלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו יסור עלו כל כלו ושלשה של כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עז וזמרת יה הוא הי' לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת השם (ישעיה ט) בעברת ה' (קהלת ג) על דברת בני האדם. ול' וזמרת ל' (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מלכים א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דברי הימים ב' י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימתו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר. ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש דוד (שמואל א' יז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. או אשתדאה אשתדי ותי"ו משמש באלו במקום יתפעל:

ומבחר

רמב"ן

שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיחפוץ. ויכוין למעשה פעם יעמוד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתפלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכן כלם. ופעם יאמר עצמו ויאמר זה נעשה כבר. והכל לאמת ענין. ולכן כתב כשיבא זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלם בו עוד יש בו תוספת לשון רש"י. עשאו לשון רוממות וגדל. ואולי כן הוא וכמוהו ומה יעשה בגאון הירדן כי גאו המים. ויגאה כשחל תצודני. לשון גדול ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה: (ב) עזי וזמרת יה. פי' ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה. והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם והוא היה ישועתי. זה אלי ואנוהו אושיבנו בנוה. זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו. וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד. ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים. הוא

שכתוב

ספורנו

ואני עשיתי: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו ונער פרעה ושלו ביה סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקדוש ברוך הוא: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים ושראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמחים להיות עבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר רמה את האויב בים היה לי לישועה. כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנראה והקדמון אלוה אשר בהכרח יעלו כל סבות הנפקדים אליו וממנו תהיה נצחיות התמדתם: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו, בתוכנו ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע. כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הצילנו כי אלי אתה, כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למלא חן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שהתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכליות בהיותו מרומם על כל ברכה ותהלה כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אף על פי שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמי' כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מאבידי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה וסוסו ורכבו

עליו

שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר גוה ונשבחא קדם יי רמא דמתגאי על גיותנא ומתנטל על מנטליא כל מאן דמתגאי קדמוי הוא במימריה פרע מניה על די אזיד פרעה רשיעא קדם יי ואתבטל בלבביה ורדף בתר עמא בני ישראל סוסון ורוכביהון רמא וטמע יתהון בימא דסוף:

[(א) כדן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מניה סוסון ורכבידון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף:]

(ב) תוקפן ורב תושבחתן דחיל על כל עלמא יי אמר במימריה והוה לי אלהא פרוק מן חדיי אימהון הוון ינקיא מחוון באצבעתהון לאבהתהון ואמרין דין הוא אלהן דהוה מוניק לן דובשא מן כיפא ומשח מן שמיר טינרא בעידן דאימן נפקן לאנפי ברא וילדן ושבקן יתן תמן ותשדר מלאכא וסחי יתן ולפף יתן וכדון נשבחיניה אלהא דאבהתן ונרוממניה:

[(ב) תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן חדי אימהתא הוו ינקיא מרמזין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונן דהוה מינק לן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממה יתיה:]

(ג) אמרין בני ישראל יי גוברא עביד קרבינן בכל דר ודר מגדע גבורתיה לעמיה בית ישראל יי שמיה כשמיה כן גבורתיה יהי שמיה מברך לעלמי עלמין:

[(ג) יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמן כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין:]

(ד) ארתכוי דפרעה וחילוותיה שדא בימא שיפר עולמי גברוי רמא וטמע יתהון בימא דסוף:

[(ד) רתיכוי דפרעה וחיילותיה קשת עליהון גירין בימא שפר עולימוי וגיברוי טמע בימא דסוף:]

בעל הטורים

בים. נחל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו (ישעיה ה') על שם גפן ממצרים תסיע: (ב) עזי ג' הכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (שם י"ב) זה שאמרו רז"ל שמים מתוקים היו נחלים מבקעים הים ושאבו מים בששון: (ד) מרכבת ד' במסורה הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו כשביער ע"ז מלמד שהרשעים ואילו היו מציירין ע"ז שלהם בבגדיהם ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך (ישעיה כ"ב) שהלך להסתלק עם סנחריב ולעבוד ע"ז אבל אני לא ידעתי נפשי שמני ע"ז אלא מרכבות עמי נדיב (שיר ו') כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב' ומבחר שלישיו ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמיה מ"ח) שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח

יונתן

דתרגם רמאין על גיף ימא ר"ל מוטלין על שפת הים וק"ל: (א) מתגאיא. מתגאה על מתגאים. הנה יונתן וירושלמי מתרגמין על מאן דמתגאי וכו'. פירוש במה שמתגאה בזה פורע הקב"ה. וזהו גאה גאה ועיין בילקוט. וטעם מלשון מטמון טמונים ת"י טמעיני: (ב) מן חדיי אמהון כו"ל. ופי' שמשדי אמם הורו באצבעותיהם זה אל זה כדפירש"י. וכל זה פ"ק דסוטה. כיון שהגיע זמן הולידן הולכות אל השדה תחת התפוח והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה ומשפרת כחיה שמשפרת הולד וחולקת להם שני עגולים א' של שמן וא' של דבש דכתיב וינקהו דבש מסלע וכו' וק"ל: שמיר. חוקף סלע. כמו חלמיש צור ת"י שמיר טינרא: סדר מלאכא וכו'. פירוש שלח מלאך ורחץ הילדים כי תרגום רחץ סחי: ומלפף יתן. פירוש כדרך שמלפפים התינוקות כדאיתא בסנה. ופירוש שכורכים אותם בסדינים: (ג) כשמיה כן גבורתיה. ר"ל שאין נוקם בשום כלי זיין אלא נלחם בשמו שהוא גבורתו. וא"ל בשום אחד מהמדות. וא"ת ה' אבי כילמן וכו'. הרקנטי מבארו ע"ד הקבלה ע"ש דף ה' ע"ג: (ד) ירושלמי קשת עליהון

רמב"ן

שכתוב עליו כי שמי בקרבו. וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ימינו למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקעקעת הים. כמו שפי' הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה. וכמו שכתב למעלה. בעבור כן אמר כי עזי וזמרת י"י הזה כי בית

אבן עזרא

וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה. או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו. כי הסוס שיש לו *[ג]גאוה וגבורה. והרוכב שהוא גבור. שניהם השליכם בים כמשליך אבן. כי רמה בים כמו [ד]נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל. כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ. על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף. ולא הראה לנו אחר כמוהו. ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה. כי חשב כי כמוהו ויהי [ה]ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם. כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ. כי אמר הטריפני [ו]לחם חקי. כאשר ממנו *[ז]כי חקך וחק בניך. וכמוהו [ח]י"י בעזך ישמח מלך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף. והנה היו"ד סימן המדבר. א"כ טעם הכתוב בעבור כי"ת וזמרת קמוץ. כי הוא וזמרתי יה. ואם [ח]אתן שנת לעיני קמוץ. כמו שנתי. והנה [ט]נחלת שפרה עלי קמוץ. כמו נחלתי. וכן [י]י"י [כ]מנת חלקי וכוסי קמוץ. כמו מנתי. והנה מה יעשה במלת ומנת [ל]המלך שהוא קמוץ והוא סמוך. והנה יש [מ]המלה. יש *[מ]נכרת. ומי שהשיב לומר אלה זכות כן. נאמר לו שיש טעמים עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי נושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש. כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת. עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר [נ]פירשתי. ושלשתם מגזרה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה [ס]בלשון. הולך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד [ע]הנעלם הסירוהו. כי יש לו סוד אחר מדרך [פ]המספר. ומלאכו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי [צ]וזמרת יה י"י. וכבר פירשתי כי השם טעם הוא שם *[צ]הנעלם וטעם הוא שם תואר: זה אלי. [ק]אקימי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אמר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) יי' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הצדיקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש *[ק]כטעם הדבר. והנה בכוכבים [ר]איש לא נעדר. ובחיות [ש]איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים [ת]והאיש גבריאל. והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו [א]איש אמונים. איש שהוא אמונים: יי' שמו. עתה יודע שמו. כמו הקורא למי הים [ב]יי' שמו. לבדו העושה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו. כאילו

פירוש על אבן עזרא

*[ג]כמאמר חז"ל ב' דברים נאמרו בסוס אוהב מלחמה וכו' וכתוב (איוב ל"ט י"ט). [ד](תהלים ע"ח ט') עניינו השלכת חצים. [ה](בראשית כ"ב ד') והוא כמו והיה ביום השלישי עיין מ"ש רש"י ז"ל. ומה שתפש עליו רבינו ז"ל ראה הרז"ה ז"ל לייפצג בס' יסוד הניקוד שער השמות סימן כ"ה ע"ש. [ו](משלי ל' ח'). *[ז](ויקרא י"ד י"ג). [ח](תהלים כ"א ב'). [ח](שם קל"ב ד'). [ט]נַחֲלַת (שם ט"ז ו'). [י](רות ד' ו'). [כ](תהלים ט"ז ה'). [ל]מְנָת (ד"ה ב' ל"א ג'). [מ](במדבר ל"ד ג') *[מ](שם שם י"ח). [נ](לעיל ב' ט"ו). [ס]שהיא מן הפעלים. [ע]כי ראוי להיות יהי. להיות אחר יו"ד של השם יו"ד אחרת דהיינו יהי להמשיך יו"ד הראשונה לקרבה בחיר"ק כראוי. לולי שהיה מקום הגרון ע"כ הסירוהו. [פ]ר"ל י"ה במלואו יו"ד ה"א עולה כ"ו כמספר השם הוי"ה ב"ה. [צ](ישעיה י"ב ב'). *[צ]וטעמו כי יוכל לומר כי לפי שהוא במקום הזה שם תואר. נסמך לו שם יה שהוא שם העצם. [ק]ר"ל מלת אלי אילי. *[ק]עיין (בראשית ע"ו י') והוא כמו נפש בגוף המנהיגו. [ר](ישעי' מ' כ"ו). [ש](יחזקאל א' ט'). [ת](דניאל ט' כ"א). [א](משלי כ' ו'). [ב](עמוס ה' ח').

פירוש רשב"ם

בגאות רשע ידלק עני: רמה בים. תרגום של השליך. וכן רומי קשת: (ב) עזי וזמרת יה. עוז וזמרת שבח ישראל יה והוא היה לי לישועה. עזי חטף קמץ ווי"ו יתירה כמו רבתי בגוים. היושבי בשמים. שכני בחגוי סלע. אבל עזי אליך אשמורה. פירוש עוז שלי: וזמרת. כמו ושכורת ולא מיין. וכן תסמר שערת בשרי. כפילו של ראש הפסוק ורוח על פני יחלוף. תסמר שערת הרוה בשרי. וכן תירגם רב יוסף תצלהב שלהי ביתא בישרי. הרי זמרת הסר כמו שכורת ושערה. ואנוהו (ואייפהו). כמו הנוה והמעונג' דמיתי בת ציון. ואינו לשון נוה משלה. כי כפל סופו מוכיח: וארוממנהו ואנוהו. שניהם לשון כיבוד להקב"ה: (ג) ה' שמו. נודע ה' משפט עשה: (ד) ירה בים. כמו ויורו המורים. דרך והשליך:

ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף:
ה תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־
אבן: ו ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך
יהוה תרעץ אויב: ז וברב גאונך
תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו
כקש: ח וברוח אפיך נערמו מים
נצבו כמו־נד נזלים קפאו תהמת
בלב־ים: ט אמר אויב ארדף אשיג
אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי

תורישמו

שדי בימא ושפר גברוהי אטבעו בימא־דסוף: ה תהומיא חפו עליהון נחתו לעומקיא כאבנא: ו ימינך יי אדיר בחילא ימינך יי תברת סנאה: ז ובסגי תקפך תברתנון לדקמו על עמך שלחת רגזך שיצנון כנורא לקשא: ח ובמימר פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא קפו תהומין בלבא דימא: ט דהוה אמר סנאה ארדוף אדבק אפלג בזתא תשבע־מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצנון ידי:

אמרת

מסרה ומבחר, ב'. שלשיו, ל' וכ"כ [ר"ל מ"י קדמאה ומ"י תנין]. טבעו, ל'. ה תהמת, ג' חס' דחס' בתו'. יכסימו, ל' [המ"ס בשורק [ר"ל מלאפום פתח חולם]. במצולת, [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין והלד"י בחולם]. ו נאדרי, ל'. בכח, ד' דגשים [ר"ל הב' בפתח והכ"ף דגש]. ז וברב, [מ"ו]. גאונך, [מ"ו]. תהרס, [מ"ו]. קמיך, ב'. תשלח, ה'. חרנך, ל' [מ"ו]. יאכלמו, ב'. כקש, ב'. ח אפיך, ב' מ"ל. נערמו, [במקלה מסרים במתג ובמקף ונכון הוא לכלי מ"ם] נזלים, [ג' ב' מ"ו ומ"י ודין מ"ו ומ"י]. קפאו, ל'. תהמת, [חס' לחס']. בלב ים, ד' [ומנהון ג']. ט ארדף, ג' ב' חס' וא' מ"ל ודין חסר. תמלאמו, ל'. אריק, ד'.

ת"א ימינך ה' האלילי' ד.

רש"י

ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט ולמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד השלישית יתרה בו ודרך המקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פירושו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלאפום (גם כאן נוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך. ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת. ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא משבר' ומלקה אויב): (ז) וברב גאונך. אם היד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחיריים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוו' שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצא לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה. כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) וחמתו בערה בו ובנוח הכעס אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערימות ולשון לחות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו מים. מהוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג') קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף אשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני. (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה שם) ולא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין

כתיב

רמב"ן

ביה ה' צור עולמים. וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים. ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארוממנו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו. כטעם עתה ארומם. עתה אנשא. ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה. כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים. ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני. אל נא רפא נא לה. אל ה' ויאר לנו. ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל. בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו: (ו) ימינך ה' תרעץ אויב. ל' רש"י פשוטו של דבר. ימינך הנאדר בכח מה מלאכתך. ימינך ה' תרעץ אויב. וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו. נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. ורבים ככה. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות לומר כי תמיד יהיה ככה מבלי שיבארו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה' ימינך ה' תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים. ור"א אמר כי פירושו ימינך ה' שאתה נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. שהוא כמו אלה הנזכר ויותר

נכון

(ה) תהומיא כסון עליהון נחתו ושקעו במצולתיה דימא אידמון היא כאבנא:
(ו) ימינך יי מה משבחא היא בחילא ימינך יי תברית בעל דבביהון דעמך דקיימין לקובלהון מן בגלל לאבאשא להון:
(ו) מה משבחא היא בחילא ימינך יי דרעא ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך:
(ז) ובסוגי גיפתנותך תתבר שורי בעלי דבביהון דעמך תגרי בהון תקיף רוגזך תגמר יתהון הי כנורא בע״א שלטא בקשא: (ח) ובמימר מן קדמך איתעבידו מיא עורמן עורמן קמו להון צרירין הי כזיקין מיא נזליא קפו עליהון תהומיא בגו פילגוס דימא רבא: (ט) דהוה אמר פרעה רשיעא סנאה

ובעל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל ונרע יתהון שרין על גיף ימא ומסדרא לקובליהון סדרי קרבא ונקטול בהון קטול רב ונסבי ונביז מנהון ביזא רבא ונשבי מנהון שביא רבא ואיפליג ביניהון לעמי עבדי קרבי וכד תתמלי נפשי מן דם קטוליהון מן בתר כדין אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני:
(ט) אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל וארעי יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא אגליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני:

אשבת

בעל הטורים

לקבל א׳ בריכם בגלעים סבים: (ה) במצולת ג׳ ירדו במצולת ואת רודפיהם השלכת במצולות (נחמיה ט׳) במשמרים במצולה (תהלים סח) שהיו במשמרים במצולות כדכתיב ויהי הענן והחושך: (ו) בכח ד׳ במסורה הכא ואידך הרימי בכח קולך (ישעיה מ׳) דליתקים גאולה מסורה לאמונה ואידך היה חיל בכח (ד״ה א׳ כו): קול ה׳ בכח. זה הוא שאמרו שמדמין אותו לבריותיו (כדי לשבר את האוזן): (ז) קמיך ב׳ תהרוס קמיך שאון קמיך עולה תמיד (תהלי׳ ע״ד). ע״כ תהרוס קמיך: תשלח ה׳ תשלח חרונך. תגלגיהם תשלח (מ״ב ה׳) מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במצרים והכא תגלגיהם ואידך שלח תשלח את האם. תשלח חרונך יאכלמו. אבל ישראל שנכנסו ביבש׳ בים כדכתי׳ תשלח קליריה עד ים (תלי׳ פ׳) ומ״מ לא נכנסו לארץ כדכתי׳ שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שלח האבות ומעל פניו והמיתם במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ״מ יש להם חלק לע״ה כדכתיב תשלח חרונך יאכלמו: (ח) וברוח ד׳ במסורה וברוח אפיך. וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י״א). וברוח בער (שם ד׳). שברוח ממית הרשעים ומבערם: ואידך וברוח היו כל לבאים, שאלו הוא מבעל ברוח ואלו בורא ברוחו: בלב ים ג׳ הכא ואידך דרך אניה בלב ים (משלי ל׳) פי׳ ישראל הלכו בים בדרך ישרה ופלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב
כ״ג

יונתן

עליהון גירין דדלים לשון ירה כי תרגום לא יורה שם חץ לא יקשוט תמן גירוי: (ז) ניפתנותך גיותנית: תשבר לשון נמרא דשבת פ״ק שבר ידיה: תגרי בהון וכולי. ר״ל לשון גירוי והקנאה וק״ל: (ו) ירושלמי דעמך הוא מלשון תרועם בשבט. שורי לש׳ חומה או לשון רעילה ושבירה: (ח) עורמין הוא מתרגמו על נד ומלשון ערמת חטים. ס״ל דלא כמכילתא נלבו כמו נד מה נוד צרור ואינו מוליא ומכניס וכו׳ אבל אונקלוס תרגם תכימו מיא. ס״ל כהא דמכילתא. הם אמרו הנה נתחכמה אף אתה נתחכם ערמומית במים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני ערמומיות שבעולם ולפ״ז אפשר בדוחק ליישב ולומר דעת יונתן באומרו עורמן ר״ל מלשון ערמות ותחבולות וק״ל

רמב״ן

נכון לומר ימינך יי׳ הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה ורם ימינך יי׳ תרעץ אויב בכח גדול. והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה. כמו יד יי׳ שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר. והוא כפול כדרך הנבואות. ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי. וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מעלת אותם. כי הכח מציל. כענין ועתה יגדל נא כח אדני: (ט) אמר אויב. נעמו בשפתם בדברים. ארדפם ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון הש״י. וראיתי במדרש חזית. כך תני רבי ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה. ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ואונקלוס סובר כן. ולכך תרגם והוה אמר שנאה. על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם. ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו. כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח״כ שב לומר איך נעשה זה. כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות. ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת אליהם ברוחך וכסמו הים. והזכיר זה כי נס במחשבתו זאת קנה ופלא מאת השם שחזק לבם והכל עלתם לבא בים כאשר פירשתי למעלה. על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה
גדולות

אבן עזרא

כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהזכיר אילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף. כמו קנה [ג]וסוף קמלו. ותשם *[ג]בסוף. כי יש סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות שאר הימים. ור׳ ישועה אמר שם עיר. כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ. כמו תבלעמו ארץ. ושורק יכסיומו תחת מולם. כמו לא [ד]תעבורי מזה: במצולת. המים העמוקים. וכן ותשליכני מצולה [ה]בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו״ד נוסף כיו״ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך יי׳. כטעם כי הנה [ו]אויביך יי׳. *[ו]נשאו נהרות. והטעם כי פעם אחרי פעם. פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב. והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד. וי״א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה. תוכל להרוס כל הקמים. ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש. כי החרון הוא דומה לאש: (ח) וברוח אפך. כמו [ז]ומרוח אפו יכלו. [זז]תגער בים ויקרשו: נערמו מים. כמו [ח]ערמת חטים: כמו נד נוזלים. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים. שבו כמו נד. כמו [ט]קמו נד אחד. כמו *[ט]חומה: קפאו תהומות. נקרשו. כמו [י]וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה. ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם. כדרך [כ]בני יאוני. והטעם דבק עם אחלק שלל. ואחרים אומרים מגזרת. [ל]אשר מלאו לבו. ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. [מ]תשמידם. וכן ואם [נ]לא
תורישו

פירוש על אבן עזרא

[ג](ישעיה י״ט ו׳). *[ג](לעיל ב׳ ג׳). [ד](רות ב׳ ח׳). [ה](יונה ב׳ ד׳) ופי׳ בעמקי הגלים. [ו](תהלים צ״ב יו״ד). *[ו](שם צ״ג ג׳). [ז](איוב ד׳ ט׳). [זז]ופי׳ מגער במים. [ח](שיר ז׳ ג׳). [ט](יהושע ג׳ ט״ז). *[ט]ופי׳ כמו חומה. [י](זכריה י״ד ו׳). [כ](ירמיה יו״ד כ׳) פי׳ יצאו ממני. ועד״ז תמלאמו נפשי תהיה מלאה מהם. [ל](אסתר ז׳ ה׳). [מ]וכן ת״א ויב״ע וירושלמי. [נ](במדבר ל״ג נ״ה).
חבקוק

ספורנו

עליו הודאה לאל ית׳ שברו מלחמתו בחיל פרעה ומבחר שלישיו שהם היו עקר כל הכנה: (ו) ימינך ה׳ נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבחר שלישיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית׳ על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה׳ תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל אויביך ה׳: (ח) וברוח אפך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית׳ בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו תהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל:
נשפת

פירוש רשב״ם

(ה) יכסיומו. יכסיומו היה לו לומר (פי׳ בחולם) אך בשביל או הראשון (בשורק) בא גם השני. וכן מתאיו ומבאיו. היה לו לומר מבואיו. מן בא מבוא. או מן קם. מקום. מן לן. מלון. אבל בשביל מוצאיו אמר מובאיו: (ו) ימינך יי׳ שאתה נאדרי בכח הוא תרעץ אויב. ימין היא לשון נקיבה. כדכתיב ימין יי׳ רוממה. ומקרא זה כעין נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלוזו. כי הנה אויביך יי. כי הנה אויבך יאבדו. חצי הראשון אינו מסיים דברו עד שיבא חצי האחרון וכופלו ומשלים דברו. אך בחצי הראשון מזכיר במי הוא מדבר: (ז) תהרס קמיך. לשון הסרה משפיל ומכניע הדבר מקומתו. וכן פן יהרסו אל ה׳ ממקומם להתקרב ולראות. וכן ויהרסך ממצבך: (ח) וברוח אפך. ברוח קדים עזה כל הלילה: נערמו. גבהו למעלה כמו ערימת חטים: נד. לשון גובה וכן בירדן קמו נד אחד: קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני: (ט) אמר אויב. כשראה הים לחרבה: אריק חרבי. אריק תערי בהוצאת חרבי. וכן כי היציך נחתו בי. על שם נחיצת דריכת הקשת הוא יורה
החיצים

תורישמו ידי: י נשפת ברוחך כסמו
ים צללו כעופרת במים אדירים: יא מי
כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר
בקדש נורא תהלת עשה פלא: יב נטית
ימינך תבלעמו ארץ: יג נחית בחסדך
עם־זו גאלת נהלת בעזך אל־נוה
קדשך: יד שמעו עמים ירגזון חיל אחז
ישבי פלשת: טו אז נבהלו אלופי אדום
אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי
כנען

אונקלוס

י אמרת במימרך חפא־עליהון ימא אשתקעו כאברא
במין תקיפין: יא לית בר־מנך דאת־הוא אלהא יי לית
אלא־את אדיר בקודשא דחל תשבחן עבד פרישן:
יב ארמת ימינך בלעתנון ארעא: יג דברתי בטבותך עמא
דנן דפרקתא סוברתי בתקפך לדירא דקודשך: יד שמעו
עממיא וזעו דחלא אחדתנון דהוו יתבין בפלשת: טו בכן
אתבהילו רברבי אדום תקיפי מואב אחדתנון רתיתא
אתברו

מסרה תורישמו, ל' [מ"ו ומ"י] [קדמאה]. י כסמו, ל'. צללו, [הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו עכ"ל המ"ש אבל אין כן דעת רוב המדקדקים]. כעופרת, [בס"ם הכ"ף בפתח ומ"ו כתיב]. במים, ז' רפין. אדירים, [מ"ל דמ"ל]. יא מי כמכה, [תרין בפסוקא מ"ו ומ"ל ה"א]. באלם, [הב' דגש והוא חס' דחס']. כמכה באלם, [אין כאן פסק באמצע]. [כמכה, הב' כף לאשורה דגש]. נאדר, [האלף בשו"א לבד]. נורא, [כו"ל מ"ל]. תהלת, ד' ב' חס'. עשה, מ' קמץ [נ"ע בזה ועכ"ע דין קמץ וכ"ל ליתי]. יב תבלעמו, ל'. יג נחית, ב' כלאן עמך. עם זו, ב'. גאלת, [הג' דגש בלי מגעל ודלא כרז"ה]. בעזך, ג' וחסר [וכ"ל שהוא בק"ס לא במלם]. יד שמעו, ג' כ"ם. ירגזון, [מ"ו ונון בסוף]. אחז, ב'. ישבי, [כו"ל מ"ו]. טו אילי, [מ"י]. יאחזמו, ל' [מלעיל]. נמגו, [ד' וחסר].

ת"א צללו כעופרת מנחות נג. מי כמכה באלים ה' כאן השנה לא גיטין נו מקרי' מב עכב. אל נוה קדשך בסרא לח.

רש"י

כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מלינו שלשון מורק על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יפי חכמתך דמירס: תורישמו. לשון ריסות ודלות כמו (שמואל א' ב') מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. אשתקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת אבר פלו"ס בלע"ז: (יא) באלים. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתו וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: ישבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו
הם

רמב"ן

גדולות ונפלאות בדבר והפכו: (י) נשפת ברוחך. אמר ר"א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש"י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו. ויפה פירש. ודעתי עוד שענינו כמו בבי"ת נשבת ברוחך. מלשון כי רוח יי' נשבה בו. ישב רוחו יזלו מים. כי שתי האותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת. על גבי. אם בגפו. וכן ורכוש להם יבזור בזר עמים. לשון פזור. וכן בשמות יסליפו אותם שוטף שופך. ולרבותינו במסכת בכר לענין הבקר כמו הספר. ומן ענבו פרודות. יאמר עפוש. ואמר בן פקועה במקום בן בקועה. מפני שנבקעה ומלאה שם בן תשעה חי. וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני. מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו. ובלשונם עוד מדה כפושה כמו כבושה. וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכמו ים זהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשוא גליו: וטעם צללו בעופרת. שבאו במצולות כמו העופרת. והזכיר זה בשירה כמו אבן. כעופרת. כי גם זה להם מיד יי' שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים במים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים. וכן תופשי המגינים נצלים במים. ובכאן לא נמלט מהם אחד. וזהו טעם וינער יי' את מצרים שהיה הים מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים. מלשון וינערו רשעים ממנה. והיה החסון לנעורת מה שמפיץ ומפיל מן הפשתן המתקן אותו: (יא) מי כמוכה באלים יי'. בחזקים. כמו ואת אילי הארץ לקח. אילותי לעזרתי חושה. לשון רש"י ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק. אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים. מלשון זה אלי ואנוהו. והקב"ה נקרא אל עליון על כלם. וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות. כמו הוא אלהי האלהים. וכן הבו ליי' בני אלים כמו בני האלהים. כי יקראו אלים ובני אלים. וכן יקראו האלהים ובני אלהים. כי גדול יי' מכל האלהים. ויבאו בני האלהים להתיצב על יי': ויש אומרים כי בני איננו סמיכות. וכן בני שלשים. אנשי מקשה על הקיר. וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים. ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך ליי' ידמה ליי' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. ירוא מלהגיד תהלותיו פן ימעטו. כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו. והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק ובלח. אמר כי יי' הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כן לך דומיה תהלה. על דרך הפשט המופלא לך תהלה כי כל המיהלים לך ישיקו
רצונם

ספורנו

(י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים. נשפת לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים. שרים וראשי עם צללו כעופרת במים ובהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלים. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו השלישית נגד המון רכב מצרים. ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. ש:ה הקדוש במופלא הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל בסנהדרין פרק חלק מתים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' והנשאר בירושלם קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נמצאות כל נכחי לא יהיה זולתי מאתו י"ת: נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עושה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לסכות תחלה לנחותם הדרך באמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת אותם ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו
אלו

יונתן בן עוזיאל

(י) אשבת ברוח מן קדמך יי וכסון עליהון גירין דימא נחתו ושקעו הי כאברא מיא משבחיא: (יא) מן כוותך באילי מרומא יי מן כוותך הדור בקודשא דחיל בתושבחן עביד ניסין ופרישן לעמיה בית ישראל: (יב) ימא וארעא הוון מדיינין דא עם דא כחדא ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילניך לא ימא הוה בעי למטמע יתהון ולא ארעא הות בעיא למבלע יתהון דחילא הות ארעא למקבלא יתהון מן בגלל דלא יתבעון נבה ביום דינא רבא לעלמא דאתי היכמא דיתבע מנה דמי דהבל מן יד ארכינת יד ימינך יי בשבועה על ארעא דלא יתבעון מנה לעלמא דאתי ופתחת ארעא פומה ובלעת יתהון:

ירושלמי

(יב) ימא וארעא הוו מדיינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון:

(יג) דברת בחסדך עמך האלין די פרקת ואחסינת יתהון טוור בית מוקדשך מדור בית שכינת קודשך: (יד) שמעו אומייא יתרגזון דחילא אחדת יתהון כל עמודי דיירי ארעהון דפלישתאי: (טו) הא בכן אתבהלון רברבני אדומאי תקיפי מואבא אחדת יתהון רתיתא אתמסי לבהון בגווידהון כל עמודי

דיירי

בעל הטורים

דרך לעבור גאולים שבאו מצרים הלכו מעורפים באו דרך והיו כשוכב בלב ים (שם כ"ג): (י) צללו ב' הכא ואידך לקול צללו שפתי (חבקוק ג') ויהי כאשר צללו שערי ירושלם (נחמיה י"ג) לומר שהביא על מצרים קולות וחרב. קולות דכתיב לקול צללו. וחרב מה צללו דהתם דכתיב אם שמו יד אשה בכם אף הכא קולות וחרב: (יא) באלים ב' במסורה הכא ואידך הנחמים באלים (ישעיה נ"ז) דרשו [על] ע"ז שעושין שופה ששם אילנות כמו שמה האלה (פ' וישלח) ורגילים לעשות שיש לה צל כי יש אשרות שיש להם פירות ואין להם צל ואלה יש לה צל ואין לה פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (יג) נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך (תהלים ע"ז). מה הרועה מרעה [צאן] כל א' לפי המרעה הראוי לו כך היה הענן מנחה אותם כל א' לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרביץ הצאן בצהרים שלא יכם שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש: עם זו ב' דין ואידך עם זו קנית עם זו יצרתי (ישעיה מג) שעם זו קנית כשגאלת אותם וכאלו יצרתם אז בריה חדשה: (יד) אחז ב' במסורה הכא ואידך אחז בקרנות המזבח מלמד

שאחזו

יונתן

וק"ל: (י) נשבת. כמו נשב זיקא בלשון גמרא. ממשבחים תרגום של אדירים: (יב) ימא וארעא הוו מדיינין דין עם דין. כל זה במכילתא ד"א נטית ימינך מגיד שהיה זורקן ליבשה ויבשה זורקן לים אמרה היבשה מה בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל דם יחיד. נאמר לי ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' ועכשיו היאך אני יכולה לקבל דם כל אוכלוסין אלו ומה שת"א ארימת ימינך על נטית וכן ובזרוע נטויה בדרוע מרמם ולא תרגמו כמו אחרי רבים להטות שפי' מלשון הטיה הוא כיון נמרץ כי כשהקדוש ב"ה נפרע מהרשעים בדין אריס ימיניה ובדין שמאליה אשתכח

ודיכין

רמב"ן

לענים ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מלשון אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד. וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלת. כך נראה לי. ואחרים שמעתי אומרים לך משתתקת התהלה. כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי. ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון. כלומר השוכן שם. והנכון מה שאמרנו: (יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אמר נשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך וזרועך ותבלעמו ארץ. והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים. וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו. והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב ותבלעני. בלע ה' ולא חמל. ודרך ארמונותיך בלעו. השחיתו. ורבותינו אמרו שפתח הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק. ואין לשון ימין ויד נטויה רק לנקמה ולהשחתה. ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ. ונחית בחסדך בעמוד הענן לנחותם הדרך. עם זו גאלת. ונהלת אותם בעז ידיך אל נוה קדשך כי אליו הולכים. וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך. וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן: (יד) שמעו עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת ידיך. וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו. ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם. ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ר"א כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. וזהו שאמר עד יעבור עמך ה'. כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם. ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם. ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם. ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן

שגם

אבן עזרא

תורישו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף. כי בנשף הצאת רוח שהטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות. כמו [ס]לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו. כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר. כי השם מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות. ולעולם העופרת [ע]תוסיף: (יא) באלים ה'. הם מלאכי [פ]מעלה הקדושים. ובני אלים הם הכוכבים. ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא [צ]הכבוד. וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו *[צ]והם חייבים להלל שמו. כי הוא [ק]לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך ובלעם הארץ. שהיא למטה מכל השפלים את האויב. והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת *[ק]עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם. או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. [ר]כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד. וכן כתוב [ש]ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. ששם קביצותיהם. גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי *[ש]ארץ פלשת. כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים. כי השרים [ת]כדמותם בצאן. והנה פלשתים *[ת]ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות. כדרך ונשמע [א]וימס לבבנו. גם יושבי *[א]כנען ארץ

כנען

פירוש על אבן עזרא

[ס](חבקוק ג' ט"ז). [ע]הטעם כי אלא מין את מינו וגידול. [פ]הראב"ע ז"ל כתב בספר העצמים שאמר שהמעלה העליונה שבכל הרוחניים הוא מעלה שכל הפועל והוא הנקרא שכינה ובו ישיג הנביא. והמשיג יש' בעת התבודד אליו. וכן דעת זולתו מהחכמים הראשונים כמו שיתבאר לך עוד. [צ]דעתו שכמו בכל הכסא מלשון אדיר במרום. *[צ]ומכ"ז המיוחד להלל מגודל הפלאים הנראה לנו. [ק]ר"ל כי בשם הזה יעשה האותות והמופתים. *[ק]וראיה לר"ע מדכתיב אל נוה קדשך בודאי הוא עתיד בלשון עבר. [ר](בראשית ל"ג י"ג). [ש](להלן י"ט ד') ואינו מורה על בהמ"ק בירושלים. *[ש]ר"ל יושבי ולא כתי' יושב. ואינו מורה על עם אחר אשר ביניהם. [ת]ר"ל האילים מנהיגים הצאן. וכן השרים מנהיגים העם. *[ת]אפילו שאמר אדום פן בחרב אצא וכו' (במדבר כ' י"ח). [א](יהושע ב' י"ג). *[א]פי' כמו יושבי שפ' לעיל ולא

התושבים

פירוש רשב"ם

החיצים כדכתיב ותנחת עלי ידיך. ונחתה קשת נחושה זרועותיו לכך הוא קורא ירית החצים נחיצה: צללו כעופרת. במימות שהן אדירים. במים של ים אע"פ שהן אדירים (ס"א כדכתיב אדירים משברי ים): (יא) מי כמוך באלים ה'. מי כמוך נאדר בקודש. גם זה מן הכפולים שפרשתי אצל ימינך יי' נאדרי בכח. וכן פירושו מי כמוך באלים יי' שנאדרה בקודש כמותך: נורא תהלות. תהילות האמורות בך על ידיהם. אתה יראוי ומאויים כדכתיב וייראו העם את ה': (יב) נטית ימינך. ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו וגו': (יג) נהלת בעזך. סנהל אתה את ישראל עכשיו כדי להכניסם ולהורישם את ארץ כנען. שהוא נוה קדשך: (יד טו) יושבי פלשת. אלופי אדום. אילי מואב.

כל

כְּנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ

כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ

אתברו כל דהוו יתבין בכנען׃ טז תפיל עליהון אימתא ודחלתא בסגי תקפך ישתקון כאבנא עד־דיעבר עמך יי ית־ארנונא עד־דיעבר עמא־דנן די־פרקתא ית ירדנא׃ יז תעלנון ותשרנון בטורא דאחסנתך אתר לבית־שכינתך אתקנתא יי מקדשא יי אתקנוהי ידיך׃ יח יי מלכותה־קאם לעלם ולעלמי־עלמיא׃ יט ארי עלו סוסות פרעה ברתכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא׃ כ ונסיבת מרים נביאתא אחתה דאהרן ית תפא בידה ונפקו כל־נשיא בתרהא בתפין ובחנגין׃ כא ומעניא להון מרים שבחו ואודו קדם־יי ארי אתגאי על־גותניא וגאותא דילה היא

מסרה טו תפל, [ס"ו]. עליהם, [מ"י]. אימתה, ל' [מ"י]. ופחד, ב' המטל. זרועך, ב' [גם מבין מידות איחה פל"ל ד'] מ"ל. כאבן, [הכ"ף דגש בלא מבטל]. יעבר, [סרין בפסוקא ומ"ו]. עם זו, ב'. יז תבאמו, ל' וכ"כ [כ"ל מ"י]. ותטעמו, ל'. מכון, [מ"ו]. לשבתך, ב'. מקדש, ל' [הקו"ף בדגש לתפארת והד' רפי]. אדני קל"ד. כוננו, [מ"ו]. ידיך, [מ"י]. יח ימלך, מ' [נ"ל כל ליש' מ' במ"ה]. לעלם, י"ח חסר. ועד, לדעת רש"י והרלב"ע הוי"ו יסוד היא ופתוחה אבל אין כן דעת המסורות ורוב המדקדקים]. יט וישב, כ"ד. עלהם, י"ג חס' בסו'. כ אחות, [כו"ל מ"ו]. התף, [מ"ו]. והלאן, ל' וכ"כ. בתפים, ב'. ובמחלת, ב' וחסר [דחסר]. כא שירו, [מ"י]. גאה גאה, ב' ובענין. גאה, [הג' בדגש].

ת"א תפל עליהם סוטה לו. עד יעבר ברכות ד סוטה לו סנהדרין לח ספות פ' ו'. עם זו קנית פסחים פז אבות פ' ו'. תבאמו כתובות קי בתרא קיט עקידה שער ס. פעלת ה' סנהדרין לג. מקדש ה' ברכות לג כתובות ה אבות פ' ו'. ה' ימלך ערובין כד סוכה לב אבות פ' ו'. ותקח מרים מגילה יד סוטה יב.

רש"י

הם באים לכלותינו ולירש את ארלנו: (טז) תפל עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנא' (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (כראה שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקן גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעלם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. (גיטין נו) כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף יב). ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם

רמב"ן

שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם. כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותי': (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הכלה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו. כן יהי רלון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מלדיק עינו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים. ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך י"י לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. יהי שם י"י מבורך מעתה ועד עולם. והיה י"י למלך על כל הארץ. ואונקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד ולפיכך עשאו לשון הוה י"י מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. כדרך מלכותך מלכות כל עולמים. ולא הבינותי דעתו בזה. שהרי כתוב יהי כבוד י"י לעולם וימלא כבודו את כל הארץ. יתגדל ויתקדש יאמץ ויגדל שמך. ויתכן שטעמם כסוד הברכות: (יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר"א שנה זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים. והוא נס בתוך נס. ואיננו כלשון השירה והנבואות. אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן. או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם י"י מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה. ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שהעניינה כן אחרי משה וישראל: (כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן רלה הכתוב להזכירו. ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו שהוא אחיה הגדול ואמותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש י"י. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובכי כלב

ספורנו

אלו הנסים אעפ"י שידעו שלא עליהם יעלה ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רלון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו ויחם לבבנו וכו': תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רלון שתפול עליהם אימתה ופחד באופן שיוסרו מפניהו מירלת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן יהי רלון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אשר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן. כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ונלטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו: תבאמו ותטעמו. שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך. בהר הבית שנ' עליו בהר ה' יראה: מכון לשבתך פעלת ה'. כאמרו פה אשב כי אויתיה: מקדש ה' כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש. ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל בכל מלאכות התבנית: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יהי רלון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר. היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והאל ית' הטביעם בעוד שבני ישראל

יונתן בן עוזיאל

דיירי ארעהון דכנענאי: (טז) תפיל עליהון אימתא דמותא ודחילתא בתקוף ארדע גבורתך ישתתקון הי כאבניא עד זמן די יעברון עמך יי ית נחלי ארנונא עד זמן די יעברון עמך האלין דקנית ית מגזתיה דיובקא: [(טז) תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף אדרע גבורתך ידמדמון כאבניא עד דיעברון עמא האילין דפרקית ית מגזתיה דיובקא וית מגזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אילין די קנית לשמך:] (יז) תעיל יתהון ותנצוב יתהון בטור בית מקדשך אתר דמכוון קביל כורסי יקרך מוזמן קביל בית שכינת קדשך אתקינתא יי בית מקדשך תרתין אידייך שכלילו יתיה: [(יז) תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שיכלילו יתיה:] (יח) כד חמון עמא בית ישראל ית ניסיא וית פרישוותא דעבד להון קודשא יהא משבחא על ימא דסוף וגבורת ידיה בני גלליא עניין ואמרין אלין לאלין איתו ניתן כליל דרבו בריש פרוקן דהוא מעביר ולא עבר דהוא מחליף ולא חליף דדיליה הוא כליל מלכותא והוא מלך מלכין בעלמא הדין ודיליה היא מלכותא לעלמא דאתי ודיליה היא והויא לעלמי עלמין: [(יח) כיון דחמין בית ישראל ית ניסייא ופלאין דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף ימא יהי שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון ענין בני ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא:] (יט) ארום עלו סוסוות פרעה ברתיכוי ובפרשוי בימא וחזר יי עליהון ית מוי דימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ותמן סלקון עינון בסימן ואילני מיכלא וירקי ומיגדי בארעית ימא: (כ) ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידא ונפקן כל נשייא בתרהא בתופייא הוו חיילין ובחנגייא מחנגין: [(כ) בתופייא הוון חיילן:] (כא) וזמרת להון מרים נודי ונשבחא קדם יי ארום תוקפא ורוממותא דידיה הוא על גוותנין הוא מתגאי ועל רמין הוא מתנטל על די אזיד פרעה רשיעא ורדף

בעל הטורים

שאמר משה ויעבר המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והולך לאחריהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה:

יונתן

וידרין מטעדין בעלמא ומשתכנן תמן והוא דבר ידוע ליודעי חן: (טז) כאלי ארנונא כדאיתא בילקוט עד יעבור עמך ה' עד יעבור את הים עד יעבור את הירדן עד יעבור כאלי ארנון וכן תרגם אונקלוס. מגיזתיה. פי' דרך ושביל לשון גמ' דפ' ע"פ הא קמזינן דאיכא גזייתא וכו' ע"ש וכן מעבר יבוק מתרגמי' מעבר מגיזת ע"ש: (יז) אתר דמכוון קביל כורסי יקרך. הרקנ"טי מפרשו על דרך הקבלה שרומז לירושלים של מעלה ע"ש דפ"ג ע"ב: (יח) בני גלליא. ר"ל בני גולה והם ישראל שהיו בני גלות. וכן בם גליא מתרגמי' בראה דגללאי וכן לעיל בפ' ויגש במקרא ואת העם. כתבו גללוותי. והכל ענין א'. ויש מפרשים וגורסין בני ביו"ד וכ"ל היו עומדים בין גלי הים ואמרו ועגו ה' ימלוך לעולם ועד: כליל דרבו בריש פרוקן. ר"ל כליל תפארה וכתר יקר בראש הגואל הוא הקב"ה שמעביר את אחרים והוא קיים לעולמו עד וכו' וק"ל: (יט) עינוון בסימן. פי' מעיינות מתוקים. ור"ל שנעשה להם נס ומלאו בהם כל מיני בשמים מים מתוקים מתוך מים מלוחים וכדאיתא במדרש ילקוט בפסוק ים ישים כמרקחה: וירקי ומיגדי בארעית. מיני ירקות ופירות מגדנות מלאו בספסים הים וק"ל: (כ) הוון חיילין [ול"נ שהוא מלשון ושרים כחוללים ד"ה] לשון מחיקות הוא מה מתוק מ"י ומה סלי: (כא) אזיד פרעה [ול"נ שהוא

אבן עזרא

כנען: (טו) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב. אע"פ שהזכיר למעלה כנען. וכמוהו בעמוד [ב]בענן ידבר אליהם. כאשר [ג]פירשתי. ויהם דמי מלחמה בשלום [ד]שב אל אבנר לבדו. את אבימלך ואת [ה]אשתו ואמהותיו וילדו. שב אל אשתו ואמהותיו. וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים. [ו]כי סבבו את הר שעיר ימים רבים: וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים. ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו. כדרך דבר [ז]מרום ישראל אשתלנו: בהר. כמו [ח]הכר הטוב הזה והלבנון. או כנוי לבר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי'. וטעם פעלת יי'. שאתה כוננתו מקדש מכון לך. כי המקום הנזכר הוא כנגד [ט]המקום הנכבד מהעליון. כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראש וחכמי המזלות יבינו זה. ומלת [י]מקדש. [כ]כמו מקדש. וכמוהו השבת [ל]מטהרו. כי הדגש בטי"ת נוסף כדגש קו"ף מקדש. ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת. כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים. וכבר הזכרתי דקדוקו: וסכה. כוננו ידיך. כמו פעלת. כי הטעם כפול: (יח) יי' ימלוך כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם עולם ועד. על דרך קלרה כי הוא לעולם [מ]ועד עולם. ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה. כי הנה כתוב [נ]שוכן עד וקדוש שמו. ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו ישתחוהו. כמו שור [ס]וכשב ועז. ובעבור זה *[ע]נפתח [פ]ועד. והנה אמר [צ]ואוכל מכל. ובסוף הפסוק הנחת השיאני [ק]ואוכל. על כן אמרו [ר]לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק מהסיר להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר [ש]פירשתי. ומלת עליהם. שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. גם

פירוש על אבן עזרא

הפוסקים בין הכנעניים. [ב](תהלים צ"ט ז') פי' אל משה ואהרן לא אל שמואל. [ג](לעיל ז' ז'). [ד](ש"ב ג' ה') כלומר להריגת אבנר ולא להריגת עמשא כי בהריגת עמשא לא היה לו עמו מלחמה בתחלה. [ה](בראשית כ' י"ז). [ו]כמ"ש ונסב את הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א'). [ז](יחזקאל י"ז כ"ג). [ח](דברים ג' כ"ה) כפתגום ופי' יב"ע. [ט]כמ"ש חז"ל ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה שלמעלה ובמזלות הוא השמיני המושל על ז' כוכבי כבוכה. [י]בדגש הקו"ף. [כ]בלא דגש. והוא שם. בפלש משמר מדבר [ל]וכמוהו השבת מטהרו. (תהלים פ"ט מ"ה) והדגש בטי"ת לתפארה. [מ](ישעיה נ"ז ט"ו). [נ](ויקרא ז' כ"ג. *נ"ל בפתח קטן הוא סגו"ל. [ס](בתהלים ע' ו') כמו זה"ל. לעולם ועד מלה קלרה. לעולם ועד עולם. בעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן (שהוא לירי). ובעבור היות התנועה באות הענין שהוא הלשון (אחר הוי"ו) נקמץ הוי"ו כמו הוליא לחם [ויין] (בראשית י"ד י"ח) עכ"ל והרד"ק ז"ל במכלול כ' כל עולם [ועד] בסגול להפריד בינו ובין היודע [ועד] (ירמיה כ"ט כ"ג) שהוא ענין עדות עכ"ל. [ע](בראשית כ"ז ל"ג) הכ"ף בפתח בעבור שהוא סמוך. [פ](שם ג' י"ג) בלירי. [צ]כ"ל בסמוך שטעמו ועד עולם מלת [ועד] בפתח. ובהפסק [ועד] בקמץ קטן כנ"ל. [ק](לעיל ט' כ"ד). תהלים

פירוש רשב״ם

כל אלו שכיני ארץ ישראל: (יז) עד יעבור. שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישראל כפל. אחד של עברת הירדן כעין ימינך ה' לפי הפשט בגדול זרוע. כמו בזרוע גדלך. וכן קדוש היכלך בתהלים. כמו היכל קדשך: (יז) מקדש. קוף של מקדש דגושה ודל"ת רפה. וכן הצפינו. וכן משתי עיני ספלשתים. הדגש שבקוף של מקדש עושה את החטף (שבו) מניע. ולכך הדלת של אחריו רפה. וכן הצפינו. וכן משתי: (יח) ה' ימלך. לאחר שתתישבו בארץ ישראל תוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות: (יט) כי בא סוס. וגוערו בים. וישראל כבר הלכו ביבשה בתוך הים. אז ותקח מרים הנביאה וגו' וכמוה כאשר צוה ה' את משה: ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וכן בירמיה כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החנויות וישב שם ירמיה ימים רבים וישלח המלך צדקיהו ויקחהו: (כ) הנביאה. קורא *בעל דברי

*אולי כונתו כי הוא סורס כיב פסוקים.

וְרִכְבּוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־
שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־
מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־
יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם
וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט
וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו
תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־
חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס

ויבאו

אונקלוס

הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא: כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל
מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא: כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ
לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ
מָרָה: כד וְאִתְרָעַמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי:
כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן
גְּזַר לֵהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ: כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַּעְבֵּד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי
וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּינוּן
עלך

מסרה ורכבו, [ח"ו]. כב ויסע, ג' וחד יסעו. וילכו שלשת ימים, ל' וכל קרים דכך שלשת ימים. כג מרתה, ב' בב' לים'. לשתת, ד' חסר. מרים, ב' בב' לים'. קרא, [כמסג בקוף]. כה ויורהו, ל' ומ"ל. חק, [כו"ל ח"ו]. חק ומשפט, ג'. כו שמוע, [מ"ו]. תשמע לקול, י"ד [ל"ל י"ס] בלים'. לקול, [מ"ו]. והאזנת, ל'. למצותיו, [ח"ו סכין ומ"י]. חקיו, [ח"ו ומ"י] [הקו"ף בדגש]. כל המחלה, [הכ"ף במסג ומוקף]. המחלה, [הה"א בלא מסג]. במצרים, [הב' רפי כנגד דעת הרמ"ה]. רפאך, ל' [ח"ו ומ"י].

ת"א וילכו שלשת בבא קמא פב. ויבאו מרתה עכנין טו ס' הזוהר פ' כשא. וילנו העם על שם. שם שם לו סנהדרין נו עקלי' מד פמש. ויאמר אם ברכות ה ע סנהדרין קא הוריות מ'. כל המחלה סנהדרין ל עקד' שער סא. כי אני ה' סנהדרין קא.

רש"י

להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמ' (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה ותי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו. הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הו"יו הנוספת וכן עבד ואמה. (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם. בין הרמה ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפ"ל שיכ"ק ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו
כגון

רמב"ן

כלב אחי ירחמאל שהיה גדול אחיו שנאמר ירחמאל ואת ארם ואת כלב: (כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין. ואם נסהו לעם לשון רש"י והוא דעת רבותינו. ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים. ויאמר וידבר יי' אל משה נו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות המזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר. ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם. עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות. ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם. ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ולמאון אשר אין מים שם להם במסייתם ולרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי. חקות שמים וארץ. ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן. וכן כה יעשה דוד וכה משפטו כל הימים. כמשפט הראשון אשר היית משקהו. ואהרון על משפטו ישוב. על מדתו. או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל יי'. לא דרך תלונה. ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר. ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות הסללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו. וכענין שצוה בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר. וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם. אינם חקי התורה והמשפטים. אבל הנהגות וייסוד המדינות. כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להטיבך באחריתך. וטעם ויורהו יי' עץ שהראה אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו. ובעבור שלא מצאתי לשום מורה אלא בענין למוד. ויורני ויאמר לי. למדני. וכן כלם נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותה למשה. ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס
כענין

ספורנו

ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בערם יצאו התחילו לשיר: (כה) ושם נסהו. אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך לקבל עליו אותו חק ששם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו' אז תמלט מכל מדוי מצרים. אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך הכנה והכנס בלי ספק. וזה היה כענין אמרם ז"ל גר שבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדם זו אכלת חלב אינך ענוש כרת. חללת שבת אינך חייב סקילה. אבל משבאת למדם זו אכלת חלב אתה ענוש כרת כו': (כו) כי אני ה' רופאך. והטעם שאם תקבל ואחר כך תבגוד תהיה נענש הוא. כי אמנם כל מצותי הם לרפאת את נפשך מחליי התאוות והדעות הנפסדות
למען

וְרָדַף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סוּסְוָתֵיהּ וּרְתִיכוֹי רְמָא וּטְמַע יַתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף: (כב) וְאַטֵּיל מֹשֶׁה מִן יַמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַלוּצָא וְטַיְילוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא בְּטֵילִין מִן פִּיקוּדַיָּא וְלָא אַשְׁכְּחוּ מַיָּא:

[(כב) אוֹרְחָא דְחַלוּצָא:]

(כג) וְאָתוּ לְמָרָה וְלָא יָכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מוֹי מִמָּרָה אֲרוּם מְרִירִין הִינוּן בְּגִין כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ מָרָה: (כד) וְאִתְרָעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה נִשְׁתֵּי:

[(כד) וְאִידַיְינוּ עַמָּא:]

(כה) וְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְאַחֲוֵי לֵיהּ יְיָ אִילָן מְרִיר דְּאַרְדִּפְנֵי וְכָתַב עֲלוֹי שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא וּטְלַק לְגוֹ מַיָּא וּבַסִּימוּ מַיָּא תַּמָּן שַׁוִּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ גְּזֵירַת שַׁבְּתָא וְקִיָּם אִיקָר אַבָּא וְאִמָּא דִּינֵי פִּדְעָא וּמַשְׁקוֹפֵי וְקִנְסִין דְּמִקַנְסִין לְחַיָּיבַיָּא וְתַמָּן נַסְיָא בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירִיתָא:

[(כה) וְצַלֵּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְחַוֵּי לֵיהּ מֵימְרָא יְיָ אִילַן דְּאַרְדִּפְנֵי וּטְלַק בְּגוֹ מַיָּא וְאִתְחַלְיָין מַיָּא תַּמָּן חַוֵּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ קְיָימִין וְסִדְרֵי דִינִין וְתַמָּן נַסֵּי יָתֵיהּ נִיסִין בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירָאָה:]

(כו) וַאֲמַר אִין קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹי תַּעֲבִיד וְתַצִּית לְפִקּוּדוֹי וְתִנְטוֹר כָּל קְיָימוֹי כָּל מַרְעִין בִּישִׁין דְּשַׁוִּיתִי עַל מִצְרָאֵי לָא אֲשַׁוִּינוּן עֲלָךְ וְאִם תַּעַבְרוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא וּמִשְׁתַּלְחִין עֲלָךְ אִין תְּתוּבוּן אַעֲדִינוּן מִנָּךְ אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ אָסְאָךְ:

ארום

בעל הטורים

לפי שמיים ודכך כשעים יעוש לא כלה להזכיר ה' על הרעה: (כב) ויסע ג' במסורה דין ולידך ויסע כלאן עזו (תהלים ע"ח) מלמד שהיו מולאים שם אבנים טובות בקרקעות הים והסיעם משה בעל כרחם כלאן הזה שהכועה מסיעו מעדר לעדר ועוד מד (בלשוב יע) ויסע כעין תקוטי. שעל ידי פרעה שהיה עמו בעלאו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעין תקוטי: (כג) מרתה ב' במסורה הכא ולידך כי לופי מרתה בירמיה (ד') מה הכם היו ממרים בה' אף הכא נמי: (כה) שם שם לו חק ומשפט. זה פרה אדומה שכשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים. שם בג' פרה אדומה: חק ומשפט ג' במסורה הכא ולידך ביהושע (כ"ד) וישם לו חק ומשפט בשכם כשכרת ברית עם ישראל. וללמד בישראל חוק ומשפט בעזרא (ז') מה השם נתנו להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כאלו בו ביום נתנה להם התורה. שקבלו לעבוד את ה'. וכן בעזרא נתחדש להם כתב של תורה: (כו) מחלה אותיות הלאה ואותיות המלא לומר לך שע"ב מיני חלאים תלוים במרה ופת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (ב"מ ק"ז ע"ב) ולכך סמך לו עינות מים: רפאך. הפ"א רפויה שרפואה שבידי שמים באה בשופי ושבידי

יונתן

שהוא מגז' כי הזידו עליהם ד"ה]· פי' הלך כמו תלתא מכי אזלא. כמו אזל וכן אזלא לטעמיה המכר בגמ': (כב) בטילין מפקודיא. פי' שהיו בטילין מהתורה כדא' בב"ק פרק מרובה דורשי רשומות אמרו ולא מלאו מים ד"ת שנמשלו למים: (כה) מכיר דארדפני קבירא ליה ככ"י בן קרחה במכילתא דסבר עץ הרדפני. ופי' בערוך אילן גדל על פני המים ועליו דומים לשושנים ומרים ביותר ושם המות של בהמה הוא. (שייך לפס' י"ח) באונקלוס לעלם ולעלמי עלמיא. פי' הריקנ' מיעוט עולמות שנים הרי ה' עולמות כנגד לה' הוויות אחרונות ע"ש בד' פ"ב גם מה שתרגם ואלפיה הוא לשון לימוד ס"ל כרשב"י דאמר ויורהו דבר מן התורה הראהו כענין שנאמר ויורני וגו': דיני פדעא ומשקופי. הם דיני פלעים וחבורות. וכן ת"א על פלע וחבורה. וכן ת"י על פלעא פדעא אע"ג דעל חבורה לא תרגם כך מ"מ הכא כראה מכת פדעא שגם חבורה נקראת בלש' משקופי ולפעמים באופן אחר. ומה שתרגם על ומשפט ס"ל כר"א המודעי דאמר אלו דיני קנסות וכו' וכבוד אב ואם ושבת ס"ל כר"י במכילתא. בנסיונא עשירית ר"ל שישראל נסו את הקב"ה בי' נסיונות כדאיתא בפרק יש בערכין: (כו) ואם תעברון על פתגמי אורייתא ומשתלחין דקשה ליה כמי

רמב"ן

כענין המלח שנתן אלישע במים. ואח"כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמלא במקום ההוא והקב"ה הורהו את מקומו. או שהמליאהו אליו בנס. וטוב מאלתי שילמדינו כאלה מה כתוב שם ויורהו י"י עץ ויראהו לא נאמר אלא ויורהו. הורהו דרכו. כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר: (כו) אם שמוע תשמע לקול י"י אלהיך. פירש ר"א

אבן עזרא

גם פרעה עמהם. כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ. וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף: (כב) ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בלאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה. ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה. והנה לא תמלא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו. והנה הסיעם משה על פי השם. ואינם רק אשה מסעות עד הר סיני. והם פסועים ממלרבעים יום. והאויר טוב לא לח ולא קר. ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו. ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה. ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן. כי בעבור זה הוליאו עלי שטים ממצרים כאשר אפרש. ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות. כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל. ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים. ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי. וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו. כי כן הכתוב ואש תהיה לילה בו. ובנסוע הענן יסעו בני ישראל. ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם. והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן. ואם קבלה היא משבעה ענני כבוד. היו. נכיח שקבלתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעלמו. אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן. או יש למדבר שני שמות. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור. על כן בהודעה נפתח בי"ת במדבר: ולא מצאו מים. ויבאו מרתה. וכתוב ויסעו מים סוף. כמו ויסע משה את ישראל מים סוף. וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה: (כג) על כן קרא שמה. הקורא. כמו אשר ילדה אותה ללוי: (כד) וילונו. מבניין נפעל. כמו ויכונו מן נכונו. מהפעלים הכפולים. או מפעלומי העי"ן. ואילו היה מבעלי הנו"ן היה על משקל ויגשו: (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה. רק דבר פלא היה. ואילו היו השמים עומדים. היינו אומרים דרך רפואה היה וכנוף הוא מה שאז"ל: שם שם לו. השם לישראל: חק ומשפט. ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה י"י אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים. וככה ויענך וירעיבך. ולמען נסותך להטיבך באחריתך. להטיב הסובלים שלא הלינו על מסה: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת. אין פי' לשמוע הדבר. רק להבין טעם הענין הנושא הדבר. והנה זו השמיעה שיבין מה מלוה לעשות: והישר בעיניו תעשה. אלו מלות עשה: והאזנת למצותיו. מלות לא תעשה להתבונן מה הם: ושמרת כל

פירוש על אבן עזרא

(תהלים קל"ו ט"ו). ר"ל כי פסק עמוד וכו'. לפי' הסיעם משה משם על כרחם. כי וַיַּסַּע מבנין הפעיל. בעבור כי העננים הנוסעים לפניהם נפסקו בים סוף. וישראל לא היו חפלים לנסוע כי אם על פי הענן כבראשונה והנה אז נסעו על כרחם משם. אפי' כמו שחשב בפרשת מסעי. דהיינו מים סוף למדבר סין. ולדפקה. לאלום לרפידים. למדבר סיני. במשביעי של פסח עד ר"ח סיון. (להלן כ"ה ה'). (ויקרא כ"ג מ"ג). (להלן מ' ל"ח). וכמ"ש ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל וכו' (להלן מ' ל"ו). (במדבר י"ד י"ד). לפי' לפי דעתו של הראב"ע ז"ל. כי אע"פ שלא נזכר בכתוב יותר מענן אחד שהיה על המשכן תמיד ולא פסק. ר"ל כאלו כתוב בַּמִּדְבָּר בידוע ממ"ם לפניו ויאלו אל מדבר שור. (במדבר ל"ג י"ח). (שם שם ח'). (שם כ"ו נ"ט) ולא נזכר מי ילדה. ר"ל שהשורש רק ב' אותיות לן. כמו ויבינו (בראשית מ"ג כ"ד) שרשו כן. מן נכונו (משלי י"ט כ"ט). שרשו לון. והוי"ו עי"ן הפעל נעלם במשנה. ר"ל נלן. היה ע"מ וַיִּגְּשׁוּ שרשו נגש. והיה ראוי להיות וַיִּלֹּנוּ ונו"ן השורש מובלע בדגש הלמ"ד. ר"ל לא מרים ולא מתוקים רק טעמם הטבעי עמד בהם כמו על כן עמד טעמו בו (ירמי' מ"ח י"א). או ר"ל שלא היו מסוקי' רק פסקו מהיות מרים כמו ומעמוד מלדת (בראשית כ"ט ל"ה). ר"ל שאמרו חז"ל שזה העץ הוא שקורין הרדופני והוא מר והשליכו במים המרים והמתיקו וזה היה פלא גדול. וי"א כי למים המרים אם משליכים בם שום דבר מר זאת המרירות יקח מרירות המים וישארו מתוקים שטבעם כך. וכן דבלת תאנים על השחין כמו שהמלא בפרשת מוקש. בהנהגות הקבימו מר היה והמתיק המים גם בתוך גם ע"ש באריכות. (דברים י"ג ג'). (שם ח' ג'). (שם שם ט"ז). ויקרא

פירוש רשב"ם

שבה או תוכחות בני אדם. אחות אהרן. על שם הבכור קורא אחות כמו שפירשתי אצל אחות נביות ואחות לוטן: (כב) ויסע. הפעיל. אבל ויסע. הוא עצמו נסע. וכן ויפל בקרב מהניהו. ויגש את פר לשון מפעיל. אבל ויפול ויגש. לשון פועל: (כה) ויורהו לשון יורו משפטיך: שם שם לו חוק ומשפט. שם במרה על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואחר כך ריפא להם את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם. והאיך שם לו חוק ומשפט שאמר להם אם. שמוע תשמע בקול ה' אלהים וגו' ושמרת כל חוקיו שציוה אתכם: (כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים שעשיתי מימיהם דם ולא היה להם מים לשתות לא אשים עליך

אונקלוס

עלך ארי אנא יי אסך: כז ואתו לאילם ותמן תרי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן על מיא: א ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין די בין אילם ובין סיני בחמשת עסרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים: ב ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: ג ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי בסרא כד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: ד ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומה בדיל דאנסנון

הידהכון

חמישי כז ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו־שם על־המים: טז א ויסעו מאילם ויבאו כל־עדת בני־ישראל אל־מדבר־סין אשר בין־אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים: ב וילינו* כל־עדת בני־ישראל על־משה ועל־אהרן במדבר: ג ויאמרו אלהם בני ישראל מי־יתן מותנו ביד־יהוה בארץ מצרים בשבתנו על־סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי־הוצאתם אתנו אל־המדבר הזה להמית את־כל־הקהל הזה ברעב: ס ד ויאמר יהוה אל־משה הנני ממטיר לכם לחם מן־השמים ויצא העם ולקטו דבר־יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם־

לא

*וילונו קרי

מסרה כז ויבאו, [כו"ל ס"ו]. אילמה, ב' [מ"י קדמאה ושאר חסין]. עינת, ב' בתורה [וכ"ל מ"י וח"ו]. על המים, ד'. טז א מאילם, [מ"י קדמאה ושאר חסין]. סין, [כל סין מ"ל וכל לן חסר]. אילם, מ"י קדמאה ושאר חסין. לצאתם מארץ מצרים, ג'. ב וילינו, וילונו קרי. ג אלהם, [מ"י]. מותנו, ל' [מ"ו]. בשבתנו, ל'. סיר, ל' בתורה. לשבע, ד' [ס"ו]. הוצאתם, [מ"ו]. להמית, [מ"י]. ד ביומו, [כולהון מ"ו]. אנסנו, ל'. אם לא, ז' ס"פ.

ת"א אילמה יבמות יג. ויסעו מאי שבת פז. בשבתנו ערכין טו. הנני ממטיר תענית ט מציעא פו. לחם יומא עה. ויצא העם שם.

רש"י

כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו. (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו איזון מצות וכן ה"א (משלי ג) רפאות תהי לשרך: (כז) שתים עשרה עינת מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאית' במסכת שבת (דף עז): (ב) וילינו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך

רמב"ן

ר"ל להבין טעם מה שיצוך לעשות. והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה. ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה. ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב האל עוני הטוב: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו. ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע"כ. ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר. ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני ומפני לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה. אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים. כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר שישיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך. ואמר כי אני ה' רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים. ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה. ואלו היו מרים ורפא אותם. והנה השם יעשה דבר והפכו. על כן יש לך ליראה מפניו שלא תמרה בו שלא יריע לך בהם ולאהוב אותו. כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים. וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלימים בביאור ענינו. ויודן ממלת לקול וממלת אני. כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו. ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו. כי הברכות יש בה מלכות. והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין. והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שתקנו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו. והסמוכה לחבירתה אשר לא יזכירו בה מלכות הן לנכח אתה גבור אתה קדוש וכן כלם. ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה: (כז) ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים. איננו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה. כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים. כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים. ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר מאשר המקומות שעברו בהן. אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר ממרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אלימה ובה שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים. ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם. ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה. אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה. אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב"ה את

עולמו

ספורנו

למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. ואם תבגוד תחלה ותתחלל הנפש וראוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב: (כז) ובאלים שתים עשרה עינות מים. ועם כל זה ויסעו מאלים אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר: (ג) מי יתן מותנו בשבתנו על סיר הבשר. אם היה האל ית' חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו שם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב: (ד) ממטיר לכם לחם. מזון:

למען

ירושלמי

[(כו) ארום יי די במימרי מסי יתך:]

(כז) ואתו לאלים ובאלים תרתי סרי עינוון דמיין ענווא לכל שבטא ושובעין
דקלין כל קביל שובעין סביא דישראל ושרון תמן על סיא:

[(כז) ואתון לאילימה ותמן תרתי עשרי עיינין דמיין כל קביל תרתי עשרי
שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל:]

(א) ונטלו מאלים ואתון כל כנישתא דישראל למדברא דסין דבין אלים

יונתן בן עוזיאל

ובין סיני בחמיסר יומין לירחא דאייר הוא ירחא תניינא למפקהון מארעא
דמצרים: (ב) ובההוא יומא פסק להון לישא דאפיקו ממצרים ואתרעמון
כל בני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: (ג) ואמרו להון בני ישראל
הלואי דמיתנא במימרא דיי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודוותא
דביסרא כד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארום הנפקתון יתן למדברא הדין
לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: (ד) ואמר יי למשה הא אנא מחית
לכון

בעל הטורים

ושבידי אדם באה בקושי ע"כ ורפא (בפרשת משפטים) דגוש: (א) סין בגי' הסנה ונקרא סיני ע"ש יוד דברות שנתנו בו: (ג) לשבע ד' במסורה הכא ואידך ואכלתם לשבע (פ' בהר) ואכלתם לחמכם לשבע (פ' בחקותי) צידה שלח להם לשבע (תהלים ע"ח) מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי מעלה על דעתך שנתנו להם בחנם השתא אפי' תבן לא נתנו להם כו' אלא שהקדוש ברוך הוא היה מזמין להם דגים בכדיהם וזה הוא צידה שלח להם לשובע: (ד) אנסנו הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן:
והיה

יונתן

כמו מה שהקשו בפ' חלק וכי מאחר שלא שם מחלה רפואה ל"ל ותלנו מקרא זה מעצמו נדרש אם תשמע לא אשים ואם לא תשמע אשים ואעפ"כ אני ה' רפאך: (ד) דאיצטנע לכון מן שרויא. פי' שנברא מששת ימי בראשית בין השמשות ומאז
הצניעו

רמב"ן

מולתו בזה שם שתים עשרה מבועין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים. וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם. שהכין להם כן בארץ ציה. ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פי' נפלא ענינו: (א) ויסעו מאלים ויבאו אל מדבר סין. אחז הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאילים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאילים ועד סיני. וכאשר נסעו מאילים חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו מסעות. דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו חונים ונוסעים וסובבים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו ונתרעמו. וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר. וטעם אשר בין אילים ובין סיני להפריש בין מדבר זה למדבר צין האחר הכתוב באלה"ד שבאו שם בשנת הארבעים ומתה שם מרים. וכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה: (ב) וילונו כל עדת בני ישראל על משה. היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם. ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיירי הבצק ס"א סעודות. וקבלת רבותינו היא. ולזה לא פירש תלונתם מפני שלא האריך בנס הזה הנעשה להם בספר. וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו. ור"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים. ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו. וזה טעם התלונה. ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונתם. כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיק לנו במדבר הגדול אשר אנחנו באים בו או כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה להם יש חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו. וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונתם מפני המדבר. וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב. הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה. והקב"ה שמע אליהם והאל עתה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת: (ד) הנני ממטיר לכם. אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן
השמים

אבן עזרא

כל חקיו. שלא יעבור עליהם. כמו ולא תלכו *[ק]בחקות הגוי. וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם. וטעם המחלה. יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי. ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם. ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותם על הארץ. אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה. כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם. וכאן המים המרים שבו מתוקים. והנה השם עשה הדבר והפכו. על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך: (כז) ויבואו. אמר הגאון שבעים [ר]מיני תמרים היו. ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט. ואחרים אמרו לכל איש ואיש. אין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל. ואין זה זמן בשול תמרים. ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד. והתעכבו באלים כמו כ' יום. על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים. על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים. והנה בע"ו ימים חנו בד' מקומות. ואלה הם מדבר סיני. ודפקה. ואלוש. ורפידים. כי תחלת החדש *[ש]השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה. כי התמרים לא יגדלו בארץ שמימיה מרים: (א) ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני. להודיע כי יום חמישי [א]בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום שני ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בתלונתם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון. בעבור שאמר [ב]והיה ביום הששי. כי היה יום ששי. והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו [ג]בעבור הקבלה. ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן. אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר. והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור. כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה. והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים. ויום שבת לא כן. ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר. ויום ששי אלג'ומע על [ד]שם מחובר. כי הוא להם היום הנכבד בשבוע. ויום שבת קראו אותו סב"ת כי הש"ין והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם. ואלה מישראל למדו. כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי. בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה. ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: (ב) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא [ה]לבדו הסיעם. וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם. על כן כתוב [ו]וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום, ובמרה התרעמו על המים. ועתה מתרעמים על הבשר והלחם. שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר. כי שלשים יום היו להם מיום צאתם: (ד) הנני ממטיר.
כדמות

פירוש על אבן עזרא

*[ק](ויקרא כ' כ"ג). [ר]ר"ל מה זה ע' תמרים לפני ששים רבו'. אלא שבעים מינים היו. *[ש]כמ"ש (להלן י"ט א'). [א]אפי' בסדר עולם בפרק ו' ובמכלתא שבת פרק רבי עקיבא אמרו כי היה יום ה' והוא יום ראשון של פסח. [ב]עי' הנה גם זה לאות בעבור כי לקטו לחם משנה שהיה ששי ליום השבוע ואחר שהמן יורד במחרת ביאתם והיה ביום הראשון מהשבוע זה לאות שבאו בשבת וזה היה ביום ט"ו לחדש אייר. וכן פירשו בפרק רבי עקיבא. ואחר שט"ו היה שבת הנה גם ר"ח סיון היה בשבת והנה היה ר"ח ניסן ביום ו' אם היה ניסן חסר אבל אם היה מלא היה ר"ח ביום ה'. [ג]ר"ל כאשר הזכרתי. [ד]ר"ל סבוב הימים כמו השבוע אצלינו. או ר"ל שהתחברו יחד ביום הזה שהוא יום אידם. [ה]ר"ל הסיעם מים סוף כאשר כתב ויסע משה את ישראל מים סוף. והכוונה בזה כי במרה הלינו על המים לבד לכן הלינו על משה שהסיעם מים סוף שהם מים. ולא אמרו אז למה הוצאתם אותנו כאשר אמרו בזה שהתרעמו על הבשר והלחם שהיה להם במצרים ע"כ הלינו על משה ואהרן שהוציאום ממצרים. [ו](לעיל ט"ו כ"ד)
ר"ל

פירוש רשב"ם

עליך כי אני ה' רפאך אשר רפאתי למים. כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים. כל המחלה במים מדבר. כדכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחל' מקרבך: (א) בחמשה עשר יום בחדש השני. אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים: (ג) ביד ה'. מיתת (הבאים)
בכל

לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת
אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ
יוֹם׀ יוֹם׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה
הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר
וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־
תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי °תַלּוֹנוּ
עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם
בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ
בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ

°תלינו קרי

תלנתיכם

אונקלוס

הֲיְהָכוּן בְּאוֹרַיְתִי אִם לָא: ה וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְנוּן יָת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ז וּבְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יָת יְקָרָא דַיְיָ כַּד שְׁמִיעַ (קֳדָמוֹהִי) יָת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא: ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא

בסרא

מסרה ה והכינו, [מ"י]. יביאו, ע' [מ"י]. יום יום, ז' ופסק. ו הוציא, ו [מ"ב דמ"ל]. ז ובקר, ל' כ"פ. בשמעו, ג'. תלנתיכם, [חסר תרין ווי"ן ומ"י וכן שלאחא דבסמוך]. על ה', ל"א. ונחנו, ג' [בליש']. תלונו, תלינו קרי. ח לאכל, [כו"ל ח"ו]. לשבע, ב' חסור [ח"ו]. בשמע, ל' [ח"ו]. מלינם, [מ"י קדמאה וחסר תנין].

ת"א והיה ביום שבת קיז. פסחים מז. ביצה ב. ובקר וראיתם שבת פז. בתת ה' לכם בבכות כ יומא עה. ונחנו מה חולין פט. לא עלינו סנהדרין קי.

רש"י

לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פיו"ם בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלנתיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלונו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דג"ש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילונו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכל. ולא לשובע. למדה תורה

דרך

רמב"ן

השמים יקרא ממטיר. ומליצו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית. וי"י המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. ואולי היו באים עם המטר שהוא לשון ירידה. ודעת אנקלוס הא אנא נחית. ויתכן שיהיה מענין כמטרה לחץ. אע"פ שהוא טעם אחר כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים. ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף. או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר. לחם בעבור שיעשו ממנו לחם. כמו שכתוב ועשו אותו עוגות. כי כל פת יקרא לחם. לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד. ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם. וכן ארץ ממנה יצא לחם. וכן להוציא לחם מן הארץ. שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם. וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל. וכן לחם אשה. כי את לחם אלהיך הוא מקריב. כי תשב ללחום את מושל. כלם ענין מאכל. והנכון כי ללחום לאכול לחם. ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלחם לאדם. כי מלאתו לא על הלחם לבדו יחיה האדם: למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י. ואיננו נכון. אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך. כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו להם עצה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו. וירעיבו אליו. ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם לא מקום לחם. ועל כך אמר להם עוד וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"י אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. וכי היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע. ולנסות היא תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק לצורך אם לא. ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסה לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם. אבל כאשר אמר להם משה בתת י"י לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר לו. אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור. כאשר הזכרתי לך פעמים רבים. ופעמים לא יזכיר האחד כלל. דכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה י"י מלא העומר ממנו ולא נכתבה הצואה כלל. וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל. יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו. כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר. ומשה פי' שיהיה הבשר בערב לאכול ולחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) ערב וידעתם כי י"י הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד י"י לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי בו ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם. ובשר יתן לכם. אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה. והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו. שיורידנו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד י"י מפני שיקדים לכם נתינת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת י"י לכם בערב מכאן אתה למד. כי מה כבוד י"י בזה. ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד י"י. אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכך אמרו במכילתא ויאמר משה בתת י"י לכם בערב. מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן להם השלו. והמן שאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון. כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם. אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. שם הא' בערב היום הזה. והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי י"י הוציא אתכם. שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד י"י כי ביום עצמו ראו הכבוד. וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הגיז אותו מן הים

ברוח

לְכוֹן לַחְמָא מִן שְׁמַיָא דְאִצְטְנַע לְכוֹן מִן שֵׁירוּיָא וְיִפְקוּן עַמָא וְיִלְקְטוּן פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ מִן בִּגְלַל לְנַסוּיֵיהוֹן אִין נַטְרִין מִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתִי אִין לָא: (ה) וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאֵי וִיזַמְנוּן מָה דְיֵיתוּן לְקַמְדוּן לְמֵיכַל בְּיוֹמָא בְּשַׁבַּתָּא וְיַעַרְבוּן בְּבָתַּיָא וְיִשְׁתַּתְּפוּן בִּדְרַתְהוֹן בְּגִין לְמִיתַיָיא מִדִּין לְדִין וִיהֵי לְהוֹן בְּכוּפְלָא עַל מָה דְמִלַקְטוּן יוֹמָא יוֹמָא: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא

וְתִנְדְעוּן אֲרוּם יְיָ אַפֵּיק יַתְכוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם:

[(ו) וַאֲנַן מָה אֲנַן חֲשִׁיבִין:]

(ז) וּבְצַפְרָא יִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן יְקַר שְׁכִינְתָא דַיְיָ כַּד שְׁמִיעַן קֳדָמוֹי יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲנַחְנָא מָה אֲנַן חֲשִׁיבִין אֲרוּם אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא: (ח) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִין תִּדְעוּן בִּדְיִזְמַן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּישְׂרָא לְמֵיכוֹל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע

בדמשיען

בעל הטורים

(ה) והיה משנה. כל מעשה השבת כפול. שני כבשים. שני ככרים. שתי נלוס. זכור ושמור: (ז) בשמעו ג' במסכה הכא ואידך וילא בלך להם בשמעו את כנחס (פליס ק"ז) ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת (פ' נלבים) בשביל שלך להם שלא

היה

יונתן

הלכימו הקב"ה בשביל ישראל עמו: (ה) ניערבון בבתיא ויששתפון בדרתיהון. דרים והכינו כלומר שיכינו כדי שיוכלו להביא מבית לבית ותהו אשר יביאו וכן שיסוף מבושלות נפקא ליה מלשון והכינו כלומר שלריך לזמן ולהכין לשבת ומאשר יביאו

כלמד

רמב"ן

בכוס כפע מאתו כדרך העולם אבל המן נולר להם עתה ילירה חדשה בשמים. כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוליא אתכם מארץ מלרים. כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שבגדולות ובנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי. וכתיב והגידו את כבודי. וכן רבים. וכן הוא דעת אנקלוס שאמר ותחזון ית יקרא די"י. ולא היכנס בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול כמוהו כדומיו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא. אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באיברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה. וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שיהינו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברלון בוראו ית' ונמלא שאכלי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד. ור' ישמעאל תפשו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור אשרי קיומם באור העליון עלמו. ומפני זה היו מולאים טעם במן כל מה שירלו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמלא מנות חיים ותפק רלון מלפניו. ואמרו במכילתא כיום אין אתם מולאים אותו אבל אתם מולאים אותו לעולם הבא. וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שהיתה בבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וזן נהנין מזיו השכינה שבני העוה"ב יתקיימו בהנייתו מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא חמדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה י"י לנאות לעטרת לבי. ובה נאמר בפסרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ורמזו על עיקר המן. ואמר הכתוב וילו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו. והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) ונחנו מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שלונו. ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי במה נחשב הוא. וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתלינו עלינו שהולאנו אתכם מארץ מלרים. כן אנחנו אין ופעלינו כאל. ולא עלינו תלונותיכם כי על י"י כי הוא המוליא אתכם מארץ מלרים לא אנחנו. ומכילתא וכי מה אנחנו שתהיו עומדים ומתרעמים עלינו: (ח) בתת י"י לכם בשר בערב. יפרש שאמרו הראשון כי בתת י"י לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי י"י הוליא אתכם

מארץ מלרים ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם

את

אבן עזרא

כדמות מטר היורד מהשמים. ומלת לחם. מאכל תמלא על הלחם כמשמעו. גם על הבשר. כמו [ז]לחם אשה. גם על הפרי כמו נשחיתה [ח]עץ בלחמו. וטעם אנסנו. *[ח]שילטרך אלי בכל יום: (ה) ופירוש משנה. שני העומר לאחד כי כן [ט]כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי י"י הוליא אתכם. בעבור שאמרתם כי הולאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוליא אתכם. האחד בערב זה היום. והשני למחרתו בבקר. והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק [י]ובקר עם וראיתם את כבוד י"י. כי ביום עלמו ראו את הכבוד כאשר [כ]יפרש: (ז) ובקר. [ל]פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד י"י: ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שלונו. וכמו חסר *[ל]אלף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם שני אותות: (ט) קרבו לפני י"י. אל

המדבר

פירוש על אבן עזרא

ר"ל קלח העם לא כל העם. [ז](ויקרא ג' י"א) שהוא הקרבן. [ח](ירמיה י"א י"ט) עטמו בעץ לחמו והוא הפרי. *[ח]כמאמר רז"ל למה ירד המן דבר יום ביומו כדי שיהיה עיניהם נשואות למקום. [ט](פסוק כ"ב). [י]ר"ל כי בשמעו את תלונותיכם אינו דבוק עם ובוקר רק עטמו ערב ובוקר תראו את כבוד ה' בעבור כי שמע את תלונותיכם שהלינותם עלינו עתה. [כ](פסוק י'). [ל]בפסוק שלפני זה. שמלת ובוקר דבקה אל מלת ערב. *[ל]עיין (בראשית מ"ב י"א) ע"ש נחנו.

מכן

ספורנו

למען אנסנו הילך בתורתי. כשיהיה מפרנסם שלא בלער כאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה. גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול. ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ושכל זריזותם בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהי רלון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב לרכי הערב כענין שתדעו שהאל ית' הוליא אתכם לגנוזי מארץ מלרים כי יוליאכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות. כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם לחם הבקר: וראיתם את כבוד י"י. וכן יהי רלון שתראו את כבוד י"י שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הגואל להסירם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת י"י לכם. אמר משה מה שהתפללנו שיתן י"י לכם המזון בערב. בענין שתדעו שהאל ית' הוליא אתכם. לרונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המלרים אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע י"י את תלונותיכם. ומה שהתפללנו שתראו את כבוד י"י רלונו שיתן

לכם

פירוש רשב"ם

בכלת אלי קבר ולא ברעב: על סיר הבשר. כמו ועליו מטה מנשה. (ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. אף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתי' אלא (יום) דבר יום ביומו כדכתיב וימודו בעומר. איש לפי אכלו לקטו: למען אנסנו. מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות למזונותיהם אלי מתוך כך יאמנו בי וילכו בתורתי. כמו שמפורש בפרשת והיה עקב ויענך וירעיבך: (ה) והכינו. את אשר תאפו אפו. ואת אשר תבשלו בשלו: והיה משנה. אע"פי שבכל יום לא מצאו אלא עומר לגולגולת ביום הששי ימצאו כפליים שני העומר לאחד: (ו) כי ה' הוציא אתכם. ולא כמה שאמרתם כי הוצאתם אותנו: (ז) ובוקר וראיתם את כבוד ה'

שימטיר

תלנתיכם כי על־יהוה: ט ויאמר משה
אל־אהרן אמר אל־כל־עדת בני
ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את
תלנתיכם: י ויהי כדבר אהרן אל־
כל־עדת בני־ישראל ויפנו אל־המדבר
והנה כבוד יהוה נראה בענן: פ
ששי יא וידבר יהוה אל־משה לאמר:
יב שמעתי את־תלונת בני ישראל דבר
אלהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר
ובבקר תשבעו־לחם וידעתם כי אני
יהוה אלהיכם: יג ויהי בערב ותעל
השלו ותכס את־המחנה ובבקר היתה
שכבת הטל סביב למחנה: יד ותעל
שכבת הטל והנה על־פני המדבר דק
מחספס דק ככפר על־הארץ: טו ויראו בני־ישראל ויאמרו איש אל־אחיו מן
הוא כי לא ידעו מה־הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם
לאכלה

*השליו קרי

בסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי ית תרעמותכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מא לא עלנא תרעמותכון אלהן על מימרא דיי: ט ואמר משה לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיען קדמוהי ית תרעמותכון: י והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניו למדברא והא יקרא דיי אתגלי בעננא: יא ומליל יי עם משה למימר: יב שמיע קדמי ית תרעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: יג והוה ברמשא וסליקת סלוי וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: יד וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק כגיר כגלידא על ארעא: טו וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעו מה הוא ואמר משה להון

מסרה על ה', ל"ס. ט אמר, [כל לישנ' דליווי ס"ו]. אל כל עדת בני ישראל, ג'. י כבוד, [מ"ו]. יא לאמר, [כל דבתר משה דגש]. יב תלונת, ל' כ"כ [ר"ל מ"ו קדמאה וס"ו סכין ודגש אחר ת"ג]. אלהם, [מ"י]. ובבקר, ו'. כי אני ה' אלהיכם, י'. יג השלו, [כו"ל ח"י]. ותבקר, ו'. הטל, ל' קמץ זקף. יד מחספס, ל' וחסר. ככפר, ל' [וחסר]. טו מן, ל'. ויאמר משה אלהם, ג'. אלהם, [מ"י].

ת"א השלו יומא ע"ה. ותעל שכבת שם. דק מחספס שם.

רש"י

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן יורד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגומר (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין ב"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר ובעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסא ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחופס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפר. כפור ג'ליד"א בלע"ז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טי"בא בלע"ז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא

כמו

רמב"ן

את כבוד ה': (יב) שמעתי את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל. כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לנסותם ועתה הגיד כי נחשב להם העון. ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שתדעו בו כי אני ה' אלהיכם. כי עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא ובנסעם משם ישאלו אל מקום לחם. ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן. וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם ותאותם יביא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים. והפרשה שתספרם ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים. ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו. כי הוא כנוהג שבעולם. וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע. כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע. ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם ולעניהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספר בשלו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמר במן. ולכך אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם הם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לענינו הראשון. על דרך הפשט היה כל מעשה השלו לנסים. והמן שהי' חייתם היה להם תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: (יד) דק מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן. חסף ה'. בחלוף הסי"ן בשמך וענין הפעול כפולה: דק ככפור. הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר. ותרגום אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר דגלידא על ארעא. דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פי' דק ככפור שטוח וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגום אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק. ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים ויגבלו אותו וטחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות. וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא. ועל כן ייחס

בו

יונתן בן עוזיאל

בְּדִשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן דְּאַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹי וַאֲנַחְנָא מָה אֲנַן חֲשִׁיבִין לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמָתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם שְׁמִיעַן קֳדָמוֹי יַת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן: (י) וַהֲוָה בְּמַלָּלוּת אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקַר שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ אִתְגְּלֵי בַּעֲנַן יְקָרָא: (יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יב) שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת תּוּרְעֲמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּינֵי שִׁמְשַׁתָּא תֵּיכְלוּן בִּישְׂרָא וּבְצַפְרָא תֵּיכְלוּן לַחְמָא וְתִנְדְּעוּן אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ

ירושלמי

אֱלָהֲכוֹן: (יג) וַהֲוָה בְּרַמְשָׁא וּסְלִיקוּ פִּיסְיוֹנִין חֲפוֹי יַת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת אַנְחוּת טַלָּא מִתְקַדְּשָׁא מִיתַקְנָא הֵי כְּפָתוּרִין חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁרִיתָא: (יד) וּסְלִיקוּ עֲנָנַיָּא וְאַחִיתוּ מַנָּא עִילָוֵי אַנְחוּת טַלָּא וַהֲוַת עַל אַנְפֵּי מַדְבְּרָא דְּקִיק מְסַרְגַּל דְּקִיק כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא:

[(יד) כִּכְפוֹרָא:]

(טו) וְחָמוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹן תְּמֵהִין וְאָמְרִין אֱינַשׁ לְחַבְרֵיהּ מַנָּא הוּא אֲרוּם לָא יָדְעוּן מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דְּאִצְטְנַע לְכוֹן מִן שֵׁירוּיָא

בשמי

בעל הטורים

היה להם לאכול ונדין הפלוננו שמע תלונותם אצל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי הפלה והסברך בלבנו לאמור שלום יהיה לי לא ישמע לו כ': (י) ויהי כדבר אהרן ולא משה כי בזכות אהרן היו העננים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השלו ב' במסורת הכא ואידך ויאספו את השלו (פ' בהעלתך) לומר שגם בכאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: (יד) מחספס בגימ' עולה רמ"ח

יונתן

כלמד שהליך ערוב ושסוף להביא מדין לדין ומחלק הפסוק: (יג) פיסיונין פי' מין עוף הנקרא שליו לשון רז"ל פ"ק דקדושין יש מאכיל לאביו פיסיונין ועיין שם ברש"י: מתקנא עלא מתקדשא. כ"ל שהיה מזומן לשון התקדשו. הי כפתורין י"מ כשלחנות מוכן אליהם וי"מ שהוא לשון פת מתוקן כמו לחם מעוטים כתקונו וק"ל: (יד) מסרגל דקיק. כל דבר שנעשה כסדר כמו שרטוט הסופר קרוי סרגול: ואכילו

רמב"ן

בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המנופץ. ואנקלוס תרגם במלת כפור בשני פנים עשאו תחלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר. ולכן אמר כגיר (כתל') במלת כפר כגיר שבו טחין ומכתים. ועשאו עוד מן כפור כאשר ימוז. שהוא הקרח הדק היורד בקור. כמו שתרגום וקרח בלילה וגלידא נסים עלי בליליא. ומומנו מיניס והאחד יקרא גליד כמו שמצינו במשנה מקואות

אבן עזרא

[ס]המדבר: (י) ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורבו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי. מלת תלונות [י]זכרה דגשות הנו"ן. וזאת הנבואה שניה. כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר. רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבים כמו בערב. כאשר פי'. ומזה הפסוק התברר פי' [ס]ובקר וראיתם את כבוד יי'. כי

הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעלותו: ותעל השליו. *[ס]אולי עלתה משאת יס: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי [ע]ישכיב. טעם ירידה. ובמקום אחר כתוב וברדת הטל: ירקב שם חוי. שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האמת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלנצ"יר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש. ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד כאשר יומם בלשון ימס. ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד כי לא היה יורד בשבת. ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד אלי ניסן על דרך [ס]הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז תעלה ילועי [צ]עלה. כי הטעם מעת שהעלת ילועי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אלי אל [ק]תעלני בחצי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ. ובהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה [ר]לילה ירד המן עליו: דק מחוספס. [ש]כמו עוגל ואין לו חבר. והאומר שהוא [ת]כמו מחשוף שהוא בש"ין. איננו נכון. כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן. [א]כמו יפיפית. או העי"ן והלמ"ד [ב]לבדם [ג]כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדה [ג]כמו סגריר. רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א. [ד]כמו הגיגי. כי אחר שחסר [ה]הה"א נראה הגי"מל כלמ"ד פעל. על כן כפלוהו. רק באותיות [ו]כראות לא מצאנו העי"ן כפול: (טו) ויראו. אמר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא. מן הוא. והמגיד לו כזה לא דבר נכון. כי תרגום מה הוא. בלשון ישמעאל מה הוי. רק מן הוא. תרגומו מי הוא. כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם. כי פי' מן הוא מגזרת [ז]אשר מנה את מאכלכם. אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש. וכבר באה. וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ואיסר הכתוב לומר דברי משה. בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה יי'. זה בדרך [ח]הסברא

כי

פירוש על אבן עזרא

[ס]וכן עשו ויפנו אל המדבר (פסוק י'). ור"ל הלא לא היה להם משכן עדיין. [נ]כי שרשו לון. ובמקום שיש נח אין דגש. [ס]ר"ל מה שפי' למעלה כי טעמו ערב ובוקר ובאיתם את כבוד ה'. ואמרו וידעתם כי ה' הוציא אותם שב לכל. כלומר כי בתלונתכם כבוד ה' בערב ובבוקר תדעו כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים לא שיחלק הענין לשני טעמים שיאמר כי בערב ידעו כי ה' הוציא אותם ובבוקר יראו את כבוד ה'. והראיה על זה אמרו בין הערביים תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם וידעתם כי אני ה' אלהיכם. הנה מבואר כי ידיעת השם להם מסויימת מאשר היה בערב ובבוקר. *[ס]ר"ל ושעל ולא ויעל. כמו ויעל (לעיל יו"ד פס' י"ב ופס' י"ד) א"ו הוא מבנין נפעל. [ע](איוב ל"ח ל"ז). [פ]פי' כי בזכות משה ירד המן ומשה מת בשבעה באדר. ולא פסק המן מליירד והסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מתבול הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה' י"א י"ב) ואדר היה חסר. נמצא לא שבת עד אלי ניסן. [צ](ברכות מ"ע ד'). [ק](תהלים ק"ב כ"ד). [ר](במדבר י"א ט'). [ש]וכן פי' רד"ק ז"ל שורש חספס. [ת](ברחשית ל' ל"ז) כוונתו על ת"א שתרגם מקלף. [א](תהלים מ"ה ג'). [ב](ויקרא י"ג מ"ט). [ג](משלי כ"ז ט"ו). [ד](תהלים ה' ב') ששרשו הגה. [ה]ר"ל ה"א למ"ד הפעל. [ו]ר"ל בשלמים. [ז](דניאל א' ה'). [ח]שהקטנים אינם אוכלים כל כך כמו הגדולים. כ"ל

ספורנו

לכם אלא בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו והוא שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני יי'. ההולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך המדבר היה הענן מהלך בנסעם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהכנסתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר: (טז) זה הדבר אשר צוה יי'. באמרו ובבקר תשבעו לחם: לקטו ממנו. כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט: איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי בכל ענין שתלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה עכ"פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושאם שילוקט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יתר. ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות

אשר

פירוש רשב"ם

שיספיק לכם להם בבוקר: (יב) וידעתם כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יד) ותעל שכבת הטל. שהיה מצפה את המן ומכסהו. ודרך טל לעלות: מחספס. אין הבר ופתרונו (לפי) ענינו מפוזר ככפור שקורין גריש ל"א: (טו) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. לפי שלא ידעו מה הוא. וגם דונש פתרו כן. וסוף המקרא מוכיח. כי לא ידעו מה הוא. ואני אומר מן הוא. תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין. כתבו משה באותו לשון שאמרו. להודיענו שלפיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמיהים ואומרים מן הוא. כמו מה הוא. וכן ינר שהדותא. וכמוהו הפיל פור הוא הגורל. לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הואיל ובלשון הקדש נכתבה

לאכלה: טו זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: יז ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט: יח וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו: יט ויאמר משה אלהם איש אל יותר ממנו עד בקר: כ ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם משה: כא וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס: כב ויהי ׀ ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה: כג ויאמר אלהם הוא אשר דבר יהוה שבתון שבת קדש ליהוה מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם

אונקלוס

להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל: טז דין פתגמא די פקיד יי לקוטו מנה גבר לפום מיכלה עמרא לגלגלתא מנין נפשתיכון גבר לדי במשכנה תסבון: יז ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: יח וכלו בעמרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא חסיר גבר לפום מיכלה לקטו: יט ואמר משה להון אנש לא ישאר מנה עד צפרא: כ ולא קבילו מן משה ואשארו גבריא מנה עד צפרא ורחש ריחשא וסרי ורגז עליהון משה: כא ולקטו יתה בצפר בצפר גבר לפום מיכלה ומה דמשתאר מנה על אפי חקלא כד חמא עלוהי שמשא פשר: כב והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על חד תרין תרין עמרין לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה: כג ואמר להון הוא די מליל יי שבתא שבת קודשא קדם יי מחר ית די אתון עתידין למפא אפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו
לכון

מסרה טז זה הדבר, כ"ו פסו' בקריא היה בהון א"ב. לגלגלת, ג' וחסר. נפשתיכם, ל' [מ"ו ומ"י]. לאשר, ל'. תקחו, ג' [ל"ל ד' כ"כ גם' מנין חידוש]. יז וילקטו, [היו"ד בלא קמץ]. יח וימדו, ל' [מ"ו והד' בדגש לאהרן סוף הכפל]. העדיף, המעיט, [אין בשניהם מתג בה"א והשופי"ן פשוטין. מ"ש]. יט ויאמר משה אלהם, ג'. אלהם, [מ"י]. יותר, ז' בליש' מ"ל [כ"ל מ"ו]. כ ויותרו, ה' חס' יו"ד בליש'. וירם, בשור"ק ל' וחסר. [הרי"ש בשלש נקודות]. ויבאש, [הא' בפתח]. ויקצף, [כו"ל מ"ו]. עלהם, י"ג חס' בתורה. כא בבקר בבקר, י"ג. ונמס, ג' פשטי"ן וא' חס לבי בקרבי. ונמס, ב' שניו יחכך. כב לאחד, ב"י. ויבאו, [כו"ל מ"ו]. נשיאי, [מ"י]. ויגידו, [מ"י]. כג אלהם, [מ"י]. שבתון שבת, ל' ושארא שבת שבתון, תאפו, ל'. אפו, ל' [מלעיל לסבת הפסק מאמר]. תבשלו, ל'. בשלו, ל'. העדף, [מ"ו והה"א במונח]: הניחו, [מ"י].

ת"א איש אל יותר ערכין טו. ויותרו שם. בבקר בבקר ברכות כז. וחם השמש שם. לחם משנה שבת קיז. את אשר ביצה טו.

לט שמרת

רש"י

כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותרו אנשים. (ש"ר) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) נמס לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר: נמס. דישטנפ"ריר. ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד: ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד שהיה כפלים היה והלא כתוב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים
בשלו

רמב"ן

מקואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד. וכן יתרגם אונקלוס בשני פנים בכתובים רבים. אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב בהן דעדק דגיר כגלידא על ארעא. ופי' עשוי שמרים שמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון ההוא: (כ) וירם תולעים ויבאש. הרב' זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע. כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים ל' רש"י ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה. ואין צורך שנהפוך המקרא. ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא המוכיח כן. כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש כבר הבטיחו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו. אבל אם הרים תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והוצרך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל. ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק המים ולחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כענים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיברן או אחרי כן. וספר הכתוב שגם זה הבאיש בהם. ובאלה שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהם לבריות שלא יריחו את ריחו בערב ויפליגו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצוף עליהם משה: (כג) אשר תאפו אפו. פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים. ואם כן יאמר את אשר תאפו
משני

ספורנו

אשר באהלו: (כ) ויקצוף עליהם משה. כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל הותירוהו לכתחלה לנסות: (כא) בבקר בבקר.
בכל

בְּשָׁמֵי מְרוֹמָא וּכְדוֹן יְהָבֵיהּ יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: (טז) דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְקוֹטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְפוּם סְכוּם אִינְשֵׁי מַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְבוּן: (יז) וַעֲבָדוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקִיטוּ מַנָּא מַאן דְּאַסְגֵּי וּמַאן דְּאַזְעַר: (יח) וְאַכִילוּ בְּעוּמְרָא לָא אִשְׁתַּיֵּיר מִן מְכִילְתָּא מַאן דְּאַסְגֵּי לְמִילְקַט וּדְאַזְעַר לְמִלְקַט לָא חֲסַר מִן מְכִילְתָּא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקִיטוּ: (יט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן גְּבַר לָא יַשְׁיַיר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא: (כ) וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְשַׁיַּירוּ דָּתָן וַאֲבִירָם גּוּבְרַיָּא חַיָּיבַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וַאֲרְחֵשׁ מוּרְנִין וּסְרִי וּרְגַז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה: (כא) וַהֲווֹ מְלַקְטִין יָתֵיהּ מִן עִידַן צַפְרָא עַד אַרְבַּע

שָׁעִין דְּיוֹמָא אִינַשׁ לְפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמִן אַרְבַּע שָׁעִין וּלְהָאל שָׁחִין שִׁמְשָׁא עִילוֹי הֲוָה שָׁיֵיח וּמִתְעֲבֵיד מַבּוּעִין דְּמַיִין וְנַגְרִין עַד יַמָּא רַבָּא וְאַתְיָין חֵיוָן דַּכְיָין וּבְעִירַן וְשָׁתְיָין מִנֵּיהּ וַהֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צָדְיָין וְאָכְלִין יָתְהוֹן:

[(כא) הֲוָה שָׁיֵיח:]

(כב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לֶחֶם בְּכַפְלָא תְּרֵין עוּמְרִין לְבַר נַשׁ חַד וְאָתוּ כָּל רַבְרְבָנֵי כְּנִישְׁתָּא וְתַנּוּ לְמֹשֶׁה: (כג) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הוּא דְּמַלֵּיל יְיָ עֲבִדְתּוּן שַׁבָּא שַׁבַּת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לִמְחַר יָת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְמֵיפָא מְחַר אֵיפוּ יוֹמָא דֵּין וְיָת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְמִבְשְׁלָא מְחַר בַּשִּׁילוּ יוֹמָא דֵּין וְיָת כָּל
סה

בעל הטורים

לרמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח אבריו: (טז) זה הדבר אשר צוה ה'. בזה הפסוק יש אלפא ביתא. לומר לך כל המקיים את התורה הקב"ה מזמין לו פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן: (כ) ויותרו ב' במסורה הכא ואידך ויותרו כדבר ה' (מ"ב ד') התם שהותירו כדבר ה' נתמלאה בו ברכה והכא שעברו על דבר ה' והותירו נתמלא בו קללה: וירם ב' הכא ואדך וירם כבוד ה' מעל הכרוב (יחזקאל י') וחד שבעו וירם לבם (הושע י"ג) וירם לבם זה גסות הרוח ולכן נסתלקה השכינה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב דאמרי' בפ"ק דסוטה (ד' ה' וע"ש) כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה. ועוד וירם לבם שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירם תולעים. תנן שנינו מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה: (כא) וחם השמש ונמס ד' במסו' הכא ואידך וחם הוא אבי כנען וחם לאדני המלך (מ"א א') אם ישכבו שנים וחם להם (קהלת ד) כדאיתא ביומא (ד' ע"ה) שהמן היה מברר הכל אם נשאת תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן שביעי לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו. תנן אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר ע"י וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומר בביתו היה קרוב לו ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לה וזהו וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין (ד' ק"ח) על קדושין. וחם השמש שהיה מתברר ע"י וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא. בבית שנמצא עומרו שלו היה וזה הוא וחם אבי כנען. לאדוני אבי הרא"ש ז"ל. ונמס ב' הכא ואידך שיניו ימרוק ונמס. שהיה המן נימוח ושותין ממנו החיות ואומות העולם צדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו מורקין את שיניהם ונמס על עונשם של ישראל: (כב) לאחד ב' במסורה הכא ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם (במדבר טו) כל אחד היתה מנחתו עשרון אחד וכבש הבא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים ואית' במדרש אחד. לכבש האחד. היפר להקב"ה שהוא אחד וכן נמי תעשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון אחד לאחד כמספרם לאחד יתר להקב"ה (דקמץ לאחד מורה על הידוע אחד המיוחד): (כג) שבתון שבת קדש: הקדים שבתון לשבת ואח"כ קדש ותפ' ויקהל הקדים קדש לשבת. יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על
הקודש

יונתן

(יח) ואכילו וכן א"ת וכלו. הכל לשון מדה ומשורה וכן מכילתא כמו שאמרו ז"ל מדה דכייל: (כ) וארחש מורנין לשון רחישה דבר הרומש על הארץ כי מרגום רמש ורחיש פי' מתליע. ומורנין הם תולעים כדאיתא פרק אלו טרפות. והם פירש"י תולעת יוצא מן הכליה: (כא) עד ארבע שעין כדאיתא בברכות פרק ד' וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר וכו'. ומן ד' שעין ולהאל כמו מכאן והלאה. ושחין לשון חימום כמו אם נשומה שחונה וכן נקרא שחין ע"ש שבא ע"י חמימות כדפירש"י פ' ואלה ע"ש. והוה שייח. פי' הערוך הוא לשון המס ממס. וי"מ שהוא לשון מי שחו ביחזקאל שצריך לשוט בהם ולא לעוברם ברגל שלא ישטפוהו המים והוא ל' שייטה וה"נ פי' שהיה לנחל שוטף שהיו צריכים לשוט. ונגרין עד ימא רבא. אפשר דיליף מדכתיב וחם השמש ללא לורך גם כי לא לריך יצא ברכת השם. וא"ש לפ"ז כי החיות שותין מן המים ואח"כ בני ישראל אוכלים אותם. אך לא נדרש במכילתא הכי אלא שהנכרים היו צדים ואוכלים וטועמים טעם מן שהיה יורד לישראל וכל הנכרים מקבלים רק המשלים. וכן כוונו מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות זהו טעם המכילתא. אכן המ"י ס"ל מדכתיב הנני ממטיר לכם דייק ולא לנכרים. וע"כ כתב ובני ישראל
לדין

אבן עזרא

כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: (יז) ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו. וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מלא כל [ס]אחד לפי מה שאסף: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר. רק יבשלו בשם כי מחר ירד. כי אינו מצוה עליו לאכלו כלו. רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו. ישליכנו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. מלת אנשים דבקה [ע]עם ולא שמעו אל משה. כי אנשים מעטים היו. אמר רבי מרינוס כי וירם [פ]מגזרת רמה: (כא) וילקטו וגו'. טעם וחם השמש. כחום [צ]היום כי השמש [ק]לא יחם: ונמס. מבנין נפעל מפעלי [ר]הכפל: (כב) ויהי. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש. וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה. והם לא ידעו למה. ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מלאו. ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה. ושאלוהו מה יעשו. כי למה צוה ללקוט משנה. ואיך יוכלו לאכלו:

(כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשה מלאכה אפילו אוכל נפש. כי מחר הוא יום שבת לי"י. כי זה [ס]היום סמך [ע]לשם. בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום [פ]השביעי. וככה בשנת [צ]השמטה שבתה הארץ שבת לי"י. ומלת שבת. בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב. כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה. והעד [ק]שבת היא לי"י. ומלת שבת שם דבר כמו שביתה. וככה דקדוק המלה שיתה ראויה להיות [ר]שבתת. על משקל דלקת. וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. וככה מלת [ש]אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זאת כי היה ראוי להיותו על משקל [ת]עשו. והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם. אפו שתאכלו היום. וככה את אשר תבשלו בשלו. והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם. ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו. והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת. רק בבקר הודיעם [א]זה הסוד:
ויאמר

פירוש על אבן עזרא

[ס]ר"ל כי רז"ל אמרו כי וימודו בעומר היה דבר פלא ור"א מפרש ע"פ הפשט שמלא כל אחד לפי מה שיעור לא שיהיה טעמו מדה ממש שמדדו בה. [ע]ר"ל שאמרו ולא שמעו. אינו רומז לאשר הרבה מלת אליהם הקודמה. וזה כי אליהם רומז לכל ישראל. אבל ולא שמעו רומז אל האנשים המאוחרים בספור כי אשר לא שמעו מעוטים היו. [פ]ושרשו רמם. ורא"י להיות הרי"ש בקמץ חטף ובא בשורק להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד') ששרשו רום ענין רוממות. [צ]ר"ל כחום האויר. [ק]ר"ל עצם השמש איננו חם. אבל מחמם את האויר בכח תנועת הגלגל. או מניע את יסוד האש ומורידו על הארץ לכן ת"א כד חם עלוהי שמשא. וכן תיב"ע שחין שמשא עלוי. [ר]כי שרשו מסס. [ש]ר"ל יום השבת. [ע]שמטה שבת לה'. [פ](בראשית ב' ב'). [צ](ויקרא כ"ה ב'). [ק](שם כ"ב ג'). [ר]שַׁבָּתֶת ע"מ דַּלֶּקֶת (דברים כ"ח כ"ב). [ש]כי הראוי אֶחֶדֶת (עיין בראשית י"א א'). [ת]והראוי להיות אפו. [א]כמ"ש היום לא תמצאוהו בשדה. וכן וביום השביעי שבת לא יהיה בו. והפסוק הזה שאמר שבתון שבת קודש לה' מחר. בא להזהירם שיעשו מלאכה הלקיטה בשבת. ועוד לא ידעו שלא ירד המן בשבת וא"כ לפי הפשט של ר"א. משה צוה להם ללקוט לחם משנה מדכתיב לקטו וכו' (כדלעיל פס' ע"ז) ובאו הנשיאים והגידו אשר כן עשו. ושאלו מה יעשה בו איך
אכלו

ספורנו

בבקר בבקר. כמו כדרכה אל יוסיף יום יום. וכן בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות: וחם השמש ונמס. לפיכך היו מלקטי' בבקר כדי שלא ימס בחום השמש: (כג) את אשר תאפו. הסולת ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור כענין ועשו אותו עגות: אפו. עתה מע"ש: ואת אשר תבשלו. כענין
ובשלו

פירוש רשב"ם

המגילה. אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור. ואלו לא נכתב מתחילה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים: (יז) וילקטו בלא אומר ובלא מדה: (יח) וימודו. בבתים. וימודו. מן מדד. סבב. מן ויסובו: (כב) ויגידו למשה מה שמצאו משנה ואם יותירו ממנו עד מחר. ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה מיום הראשון. והיה ביום הששי (וכו' יביאו) והביאו את אשר לקטו והיה משנה: (כג) ויאמר אלהים הוא אשר דבר ה'. מיום ראשון ואני לא הגדתי לכם. ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: אפו אפו היה לו לומר בחטף פתח קטן. כמו מן אכל. אכל מן אמר אמר. מן אפה אפה לשון צווי
אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מגונן ברביע
שהוא

לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ
עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא
הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת
יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת
לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס
כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה
מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ
כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא
נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀
אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃
לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן
וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת
בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ
לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ויאמר

אונקלוס

לְכוֹן לְמַטְּרַת עַד צַפְרָא׃ כד וְאַצְנַעוּ יָתֵהּ עַד צַפְרָא כְּמָא
דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחְשָׁא לָא הֲוָה בֵהּ׃ כה וַאֲמַר
מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא־דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא
דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּהּ בְּחַקְלָא׃ כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּהּ וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵי בֵהּ׃ כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקָט וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ כח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד
אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי׃ כט חֲזוֹ אֲרֵי
יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה
לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵהּ
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא וּקְרוֹ
בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵהּ מָן וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּדָּא חִוָּר
וּטַעְמֵהּ כְּאִסְקְרִיטְוָן בִּדְבָשׁ׃ לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא
דִּי פַקֵּיד יְיָ מְלֵי עֻמְרָא מִנֵּהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן
יָת לַחְמָא דִּי אוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן

מארעא

מסרה כד ויניחו, [מ"י]. כאשר צוה משה, ג' [וכל היכי דכתיב כאשר צוה משה עבד ה' לא מנה הכא. ס' מבין מידות]. ורמה, ב'. היתה בו, [הבי"ת בדגש מדין אתי מרחיק]. כה אכלהו, ל' וחסר. תמצאהו, ז' חס' בליש'. כו תלקטהו, ל' וחסר. בו, [הבי"ת בדגש מדין דחיק]. כז ללקט, ב' [וחסר] וחד וללקט. כח מאנתם, [הע' במונח ולא במתג. מ"ס]. ותורתי, ב'. עקב [מ"ו קדמאה וס"ו חנין]. כט לכם השבת, מטעין בי' את [ר"ל הסופרים טועי' דל"ל לכם את השבת, ולא היא, הקבלה בלי את. ס' מבין מידות]. נתן, [כל נתן הנתן בחולם' מ"ו]. יומים, [מ"ו]. שבו, ה' בתורה. אל יצא, ג'. ממקמו, [ח"ו קדמאה]. השביעי, [כל חולי' מ"ל במ"ג]. ל וישבתו, ב' שלשת רעי איוב. השבעי, [חד מן ג' חסרים]. לא בית ישראל, ב' [ר"ל כ'. ס' מבין מידות]. כזרע, ל' [הכ"ף בשו"א והז' בסגול]. גד, ב'. וטעמו, ל'. כצפיחת, ל' [וח"י חניכה]. בדבש, ל'. לב מלא, [מ"ו]. לדרתיכם, [כו"ל חסר הכין ווי"ן ומ"י]. את הלחם, ל'. האכלתי, ל'. בהוציאי, [מ"ל דמ"ל].

ת"א ויאמר משה שבת קיז קיח ס' הזוהר פ' האזינו סוד שלש סעודות בשבת. ששת ימים שבת פז. ויהי ביום שבת קיח ערכין טו. עד אנה בבא קמא לב סנהדרין יח. ראו כי ה' עקרי' מג פכה. שבו איש עירובין מח נא. אל יצא איש עירובין יז נא ערכין טו ס' הזוהר פ' ויקהל. בדבש יומא עה.

רש"י

בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו. אמר להם את שבידכם אכלו. לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת. אמר להם שבת היום. ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד. אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום. היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא. ע"י הרשעים מתגנין הכשרין (ב"ק צ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נעשה נס בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקמו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולי"יאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס

הוציא

ספורנו

ובשלו בפרור: בשלו. עתה: (כה) אכלוהו היום. לעתים מזומנים מזה היום: כי שבת היום לה'. כי כל זה היום שבת לה' ובכלו מותר לאכול את המן הנותר מע"ש ולא יהיה נותר זה לאחר השבת: היום לא תמצאוהו. בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו: (כז) יצאו מן העם. מן המרחקים אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא נאמנה את אל רוחם: ללקוט. וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו ולקטים הדבר ממקום גדול כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול אמרו) הכי מאן דעקר כשותא מהיזמי והיגי חייב משום תולש: (כח) עד אנה מאנתם לשמור. הנה הפעם בשמירה נעשה בין כלכם כי אתה אף על פי שלא יצאת עמהם ללקוט גרמת שילכו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניינו רק אמרת ששת ימים תלקטוהו ולא

שבעת

פירוש רשב"ם

שהוא מנגוני המלכים לכן נקוד בצירי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו. הבו קלון מגניה (הושע ד' י"ח): (כד) ולא הבאיש ואפילו רימה שרגילה לבא מהרה לא היתה בו: (כו) לא יהיה בו. המן: (ל) וישבתו העם. מכאן ואילך ביום השביעי: (לא) וטעמו כצפיחית בדבש. ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן. פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים. ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחית בדבש. כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם. אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדוכה לפיכך והיה

טעמו

יונתן בן עוזיאל

מה דמשתייר מן מה די תיכלון יומא דין אצנעא יתיה ויהי נטיר עד צפרא: (כד) ואצנעו יתיה עד צפרא היכמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הות ביה: (כה) ואמר משה אכלוהי יומא דין ארום שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: (כו) שיתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה דהוא שבתא לא יהי ביה מנא נחית: (כז) והוה ביומא שביעאה נפקו מן רשיעי עמא למילקוט מנא ולא אשכחו: (כח) ואמר יי למשה עד אימת אתון מסרבין למנטור פיקודי ואורייתי: (כט) חמון ארום יי יהב לכון

ירושלמי

ית שבתא בגין כן הוא יהיב לכון ביום שתיתאה לחם לתרין יומין שרון גבר באתריה ולא תטלטלון מדעם מרשותא לרשותא בר סארבעה גרמידי ולא יפוק איניש מאתריה לטיילא לבר מתרין אלפין גרמידי ביומא שביעאה: (ל) ונחו עמא ביומא שביעאה: (לא) וקרון בית ישראל ית שמיה מנא

והוא כבר זרע כוסבר חיור וטעמיה כאשישיין בדבש:

[(לא) כזרע דכוסבר חיור וטעמיה בשיפויין בדבש:]

(לב) ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי לאצנעא מלי עומרא מניה למטרא לדריכון

בעל הטורים

הקולע בכניסתו וביליאתו שלריך שניסה קודש שבא עיקר הקדושה ולאחר שילאה הקדושה (כי שבתון מורה על תוספות שבת ועי' מ"ס המדקדקי' על אותיות האמנתיו ומבין היטב) וכן במקום אחד כאמר את שבתותי תשמרו הקדיש שבת לשמירה ובמקום אחר הקדיש שמירה לשבת כההיא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנחממם ללורך ישראל: (כד) ורמה. שנים במסורה וכמה לא היתה בו ורמה תככה עליהם (איוב כה) לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאיתא בהמוכר את הספינה (ע"ב ד' ע"ב): (כו) ללקט. ב' במסורה הכא ואידך ללקט בשדה אחר (רות ב') מה התם ילפינן ב' לקטי ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום הששי ומנאו. ביום השבת יצאו ללקט השלישי ולא מצאו: (כט) אל יצא ג' במסורה הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט') בואו הכוס איש אל יצא (שם י'): אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שיצא חוץ לתחום. אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת. בואו הכוס איש אל יצא רמז לבית דין לוקין על עירובי תחומין דבר סורה: (לב) למען יראו את הלחם ר"ת אליה לומר שיהא שמור עד שיבא אליהו:

והנה

יונתן

לדין ואוכלין ע"כ: (לא) זרע כוסבר בגמ' פרק לולב הגזול כוסבר שבהרים ופירש"י קליי"נדר: כאשישיין. פירוש בלוסקאות ואלות דבש או המושחין אוסס בדבש נגזר מלשון

אבן עזרא

(כה) ויאמר. רבים מספרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו. כי משה אמר כי שבת היום לה'. ולא הלילה שעבר. גם אמר מחר. ופרשו ויהי [ב]ערב ויהי בקר כרצונם. כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני. ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם. כאשר הזכרתי לך. כי מנהג ארלות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם ובניינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום. על כן אמר מחר. ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי. כי הכתוב אומר ויקרא אלהים *[ב]לאור יום. והוא מעת זרוח השמש עד שקעו. ולחשך קרא לילה מעת שקיע השמש עד זרחו. והנה הלילה הפך היום. כמו שחשך הפך אור. אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום. והנה [בב]הוא לילה. והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו. ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים. האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום. על כן כתוב [ג]לילה ויום. [ד]ויום ולילה. שלשת [ה]ימים ושלשה לילות. כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה. וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבר. שאם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו. והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק. כמו [ו]ביום הכותי כל בכור. אתה [ז]עובר היום. אל ארץ אחרת *[ז]כיום הזה. והיה [ח]ביום ההוא. ורבים ככה. והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש [ט]יום התורה כאשר אמרתי. כי שנותינו אינם קבועים במהלך השמש והלבנה רק בקביעות בית דין. והנה מלאנו שאמר [י]שבעת ימים מלות תאכלו. ופירש כי זה המספר [כ]מארבעה עשר לחדש בערב. וכתוב מערב *[כ]עד ערב תשבתו שבתכם. ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום. כי כן כתוב [ל]מקרה לילה. והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון. ואילו כן שהוא עד בקר יום שני. היה ראוי שירחץ בבקר. כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום. הנה יהיה חלי היום טמא וחליו טהור. ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חלי יום שעבר טמא גם חלי יום הבא. ואלה דברי התועים. וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: (כה) ויאמר. עתה פירש גם יעשו בעודף המותר וגלה להם סודו כי לא ימלאוהו היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי. לא יהיה. מן יורד. והוסיף [מ]בו. תוספת ביאור. כמו [נ]ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לראות היעמדו דברי משה. יצאו ללקוט. לרדת המן. (כח) ויאמר יי'. משה [ס]כנגד כל ישראל. והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר. וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה. וטעם לשון רבים מצותי ותורותי. כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם. ויש להם סודות בדברי הנשמה. ולא יבינום רק המשכילים. ועל כן כל מצוה [ע]היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם. שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית. על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. *[ע]באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: (ל) וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן [פ]ושב עתה לספר שמו. יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא. ונקרא בלשון ערבי כס"ביר. ויש אומרים חרדל. ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן. וככה לפיחת. והגאון אמר כי הוא *[פ]רקיק מלות. והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כלפיחית בדבש. ואם [פפ]יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר [צ]שנעשה המשכן. רק נכתבה במקום הזה

פירוש על אבן עזרא

אכלו. ומ"כ אמר כבר לוה ה' שתשבתו למחר. ואת אשר. אפו ובשלו ללורך לאכל היום בשלו מהעומר ועשו ממנו כמנהג. ואת כל העודף דהיינו העומר השני הניחו עד הבוקר. ואומר לכם מה שעשו בו. ובבוקר הודיעם שיאכלוהו כי לא ירד היום. ואולי תגבי קדושת שבת נגמר שלא ע"י בשול ואפיה. [ב](בראשית א' ה'). *[ב](שם). [בב]ככה הוא דעת המספרי אמונה הנ"ל. [ג](אסתר ד' ט"ז). [ד](בראשית מ' כ"ב). [ה](יונה ב' א'). [ו](במדבר ג' י"ג). [ז](דברים ט' א'). *[ז](שם כ"ט כ"ח). [ח](ישעיה ז' כ"ח). [ט]ר"ל מסלה ערב ואח"כ בוקר ככתוב ויהי ערב ויהי בוקר. [י](לעיל י"ב ט"ו). [כ](שם פסוק י"ח). *[כ](ויקרא כ"ג ל"ב). [ל](דברים כ"ג י"א). [מ]ר"ל מלא בו לתוספת ביאור. כי כבר אמר ביום השביעי. [נ](בראשית ב' י"ז). מ"ם מעץ במקום מן עץ. ומלא ממנו לתוספת ביאורו. [ס]פי' כן, לפי שלא אמר דבר אל בני ישראל. [ע]ר"ל לתקן הגוף ולגרפו מסיגי המאוות הגופניות. והכוונה בעבור הנשמה שתהיה נכונה לקבל השכל כמלא כי המלוה היא שתים כלומר שתי תועלת (וכן פי' מוטעו) וי"א כי המלות הם אמת כמשמעם כ"ל בגלוי ויש להם סודות בדברי הנשמה שלא יבינום כ"ל הנסתר רק המשכיל. על כן המלות הם שתים הנגלה והנסתר. עיין תחלת ויקרא ובהבי' שם על רא"ע. *[ע]כ"ב פי' כ"א. (לעיל י' כ"ג). [פ]ר"ל כי היה לכתוב זה בעת נפלת המן ביום א' כמו שפירש כ"א (לעיל ע"ז א'). *[פ]והוא פי' על לפיחת ובלשון הגמרא (פסחים ל"ז ע"א) הדובשנין והאסקריטן והוא עוגה הלאפת על המחבת. [פפ]כמ"ש ובשלו בפרור וכו' והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'). [צ]לפי שנאמר ויניחהו אהרן לפני העדות.

ועדיין

ספורנו

שבעת ימים. ובזה מ.ו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו. והם לא האמינו לדברך אבל לא למדתם מלותי שבכלל מלאכה תהיה לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש. והבאתו מרשות לרשות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי. ענין השבת וטעמו ומתן שכרו וענשו אשר כל יודעיהם יזכו לשמור השבת בלי ספק: ראו. התבוננו כי יי' נתן לכם השבת. ואין זו מלוה בלבד אבל הוא מתנה שלא נתנה לזולתם. כאמרם ז"ל (שם פר'

במה

פירוש רשב"ם

טעמו (כשמן) לשמנונית. כמו האגווים שנעשים שמן לאחר כתושה וכן הזתים. ולפיכך כתיב כאן וטעמו (נ"א שם והיה טעמו כטעם לשד השמן)

שמתחלף

לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת
אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח
אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃
לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ
אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה
עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן
אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃
לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ
שביעי יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃
ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ
מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־
תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃
ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם
לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃
ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה
לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח
אתך

אונקלוס

מַאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עֻמְרָא מַן וְאַצְנַע יָתֵהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרַת לְדָרֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יַת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּמֵיתֵיהוֹן לְאַרְעָא יָתֶבְתָּא יַת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דְּאָתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן׃ לו וְעֻמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סָאִין הוּא׃ א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא׃ ב וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה מְנַסּוֹן אַתּוּן קֳדָם יְיָ׃ ג וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֶּקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיַת בְּנַי וְיַת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא׃ ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַנִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבַר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי
ישראל

מסרה לג צנצנת, ל'. שמה, ו' פתח"ין בזקפא. מלא, [ח"ו]. והנח, ב'. לד כאשר צוה ה' אל משה, לית דסמיך ושארא שם. ויניחהו, [מ"י קדמאה וס"י סגין]. העדת, כו"ל שם' במ"ם. למשמרת, ל'. לה בשם, [סגין בספוקא וס"ו]. נושבת, ל' [מ"ו]. אל קצה, ו'. לו והעמר, ל'. עשרית, ל' ס"י קדמאה [ומ"י סגין] בתורה. האיפה, [מ"י]. יז א סין, כל סין מ"ל כל לן חסר. ברפידים, ב' מ"ל [דמ"ל בליש'] בתורה. לשתת, ד' חסר. ב תנו, מתעין ביה סגה. מה, ה' פסוק מה מה. תריבון, ג' מ"ל [דמ"ל] [התי"ו דגש מדין דחיק וכן תנסון]. ג למים, ה' דגש [כ"ל הלמ"ד פתוחה]. למה זה, [הזיין דגש מדין אתי מרחיק]. העליתנו, ב' המעט [ומ"י] [התי"ו קמץ כי הוא לשון יחיד ומש"כ העליתנו פ' חקת שהתי"ו בשורק כי הוא ל"ר]. להמית, [מ"י]. מקני, ל' וא' ומקני. ד וסקלני, ל' וחסר [כ"כ יו"ד בסוף].

ת"א ותן שמה הוריות יב כריתות ה. לפני ה' הוריות שם כריתות שם. לדרתיכם הוריות שם כריתות שם. ובני ישראל קדושין לח. והעמר עירובין פג. ויחנו ברפידים ערכין טו. רפידים סנהדרין קו בכורות ה. וירב העם עם ערכין שם.

רש"י

הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אתו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאות' שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב' רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה') ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשרית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט יסקלוני: (ה) עבר לפני העם.
וראה

רמב"ן

משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו מביאים בשלו עתה ואת כל העודף לכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר. ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר. ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי להניחו למשמרת. והודיעם בטעם המלוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לה'. ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא. ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגם אפו לכם היום הוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשלו בפרור ועשו ממנו עוגות כמנהגם. והראשון יותר נכון. וכן דעת אונקלוס: (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין שמנו שם בנסעם מאלים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי בנסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם. כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר הזה ילונו על הלחם. ועתה יריבו על המים. ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם עיינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה. כי התלונות במקומות שנא' בהם וילונו היא תרעומת שהיו מתרעמים על ענינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה. אבל וירב שעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם. ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא. היוכל תת לכם מים כי אם תחריבו ותתפללו
אליו

לדריכון מן בגלל דהתמון דריא מסרביא ית לחמא דאוכלית יתכון במדברא בהנפקותי יתכון מארעא דמצרים: (לג) ואמר משה לאהרן סב צלוחית דפחר חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדריכון: (לד) היכמא דפקד יי ית משה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: (לה) ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין בחיוהי דמשה עד מיתיהון לארעא מיתבא ית מנא אכלו ארבעין יומין בתר מותיה עד דעברו יורדנא ועלו לספי ארעא דכנען: (לו) ועומרא חד מן עשרא לתלת סאין הוא:

(א) ונטלו כל כנישתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים אתרא דבטילו אידיהון ממצוותא דאוריתא ואיתבשו מבועיא ולא הוה מוי למשתי לעמא: (ב) ונצו רשיעי עמא עם משה ואמרו הב לן מוי ונשתי ואמר להון משה מה נצן אתון עמי ומה מנסן אתון קדם יי: (ג) וצחי תמן עמא למוי ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתנא וית בננא וית גיתנא בצחותא: (ד) וצלי משה קדם יי למימר מה אעבד לעמא הדין תוב קליל זעיר והינון רגמין יתי: (ה) ואמר יי למשה עיבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחוטרך דמחית ביה

בעל הטורים

(לג) והנח. ב' במסורה הכא ואידך והנח אל הסלע דגדעון (שופטים ו') מה התם כשנתבשל שלא בא בכלי עשירים ונסתכל שלא בא בחילוקים ונתבשל מאליו: (לו) והעומר עשרית האיפה הנה והמן ענקל לחוקה ולכמו שגלו המן עד שיקריבו העומר: (ג) פריבון. ג' הכא ואידך העסה פריבון לנעל (שם) שם לאל פריבון (פיוב י"ג) ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם הקב"ה וכאלו מריב בלשון עכו"ם וזהו שם פריבון לנעל: (ג) למים. ה'. וימא שם העם למים רמאתי למים. (מ"ב ב') הוי כל למא לכו למים (ישעיה נ"ה) ואדיריהם שלחו לעיריהם למים (ירמיה י"ד) ולא למא למים (עמוס ח') פירוש אם ילמאו למים שאדיריהם ישלחו לעיריהם ולא ימלאו מים לכו למים דהיינו תורה ויפרשו למים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא למא למים. העליסנו

יונתן

מלשון המכוני באשישות: (לג) ללוחית דפחר פי' לגלגת וכלי של חרס כדפירש רש"י ומז"ל פ"ק דתענית מלאכי דפסלה: (א) דבטילו אידיהון כלומר שנרפו ידיהם נפקא ממלם

רמב"ן

עליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין. ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן וימא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום בבקשם דבר שיאמר: (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכראות משה כי לא הועיל להם והגיד לפניו לכתו במריבה שעשו עמו בראשונה. ר"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את יי' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. הזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עצה לכלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ורבותינו אמרו הטור בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם היא חייו. המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם הזכירם אותי ואת בני. ולכך [לא] אמרו שתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף בשאמרם [כאמרם] בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שיתכאב לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל ויעותו לעיני אביהם כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא: (ה) עבור לפני העם. כלשון העביר אותו לערים. והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת. שתעבור מהם אל מקום אחר. או כמו ויעבור את הכושי. והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם. וענין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים. או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הולרך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות כסוק מן המחנה לפניהם. ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב. והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים. ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשנייה אבל ביודע שעשו כן ובצור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות כי

אבן עזרא

הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות. והנה [ז]משה אמר כן לישראל. על כן אמר [ח]אשר האכלתי אתכם. (לג) צנצנת. כלי חרס או נחשת. ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה [ש]פי' לפני יי'. לפני העדות שהוא הארון. ונקרא ארון העדות בעבור לוחות [ת]הברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו בזמן. ועמדו ארבעים שנה, ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר. בארץ לא [א]עבר בה איש. והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו. על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה אל ארץ כנען. כי המן נמשך עמהם [ב]עד שבאו לגלגל. שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: (א) ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם. כי ממדבר סין נסעו אל דפקה. ומשם לאלוש. ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי'. ביד משה. [א]כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר העם ולא כל העם. כאשר [ב]הזכיר בדבר המן. כי שתים כתות היו. האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה. והשנית יש להם מים שהביאו מאלוש. והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים. כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים. ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר [ג]פירשתי. כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן. והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי. נלעק כלכו אל השם. ואמר למנסים מה תנסון את יי': (ג) ויצמא. כאשר התחזק עליהם [ד]הצמא התרעמו על משה. כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך [ה]משל. כי רבי מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי. ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני. אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה. וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר

פירוש על אבן עזרא

ועדיין לא היה משכן העדות. [ז]מה שאמר לו השם כמ"ש זה הדבר אשר צוה ה'. [ח]מהם דברי השם. [ש]כנאמר בפסוק הקודם. [ת]מהם שני לוחות העדות (להלן ל"א י"ח) ונאמר ויתן שם העדות אל הארון (שם מ' כ'). [א](ירמיה ב' ו'). [ב]כמ"ש ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח וכו' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וכו' וישבות המן ממחרת וכו' (יהושע ה' י' י"א י"ב). [א](לעיל ע"ו כ"ב). [ב](שם שם כ"ד). [ג](לעיל ד' ל'). [ד]ובתחלה אמרו רק תנו לנו מים וכו'. [ה]ר"ל ע"ד גוזמא כי מה שייך לצעקה לה'. כמ"ש

ספורנו

במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל. וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו' כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם והוא שישינו יום שכלו שבת: (לה) אכלו את המן. תמורת לחם חטים וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד באם אל ארץ נושבת. אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. ועם לחם הארץ אכלו מן אשר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת: (א) לשתות העם. לשתיית העם כמו לשבת אדרם: (ב) מה תריבון עמדי. הלא ידעתם שאני מלווה ועושה: מה תנסון את יי'. ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות השגחה עם תנסון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקלוף יראה פעלו להשמיתכם ויהי הנסיון רע לכם כאמרו בחנוני גם ראו פעלי ר"ל לרע להם: (ה) עבר לפני העם. ותכל תלונותם בראותם שאתה משתדל להמציא לככם: ומטך אשר הכית בו את היאור. ובהכאתו נלאו מצרים לשתות. עתה יעשה

פירוש רשב״ם

שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן: כצפיחית. אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא: גד. מין קטניות הוא עגול כזרעו גד לבן כעין הבדולח כדכתיב להלן ועינו כעין הבדולח. אבל זרע גד אינו לבן: (לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהיה שם ארון העדות: קח צנצנת אחת וגו': (לד) לפני העדות. הארון: (לה) אל קצה ארץ כנען. כדכתיב ביהושע וישבת המן ממחרת: היש

אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ
בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי
עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ
בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם
וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־
רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה
לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ
ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ
אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי
נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים
בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ
מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן
וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר
יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה
כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב
עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־
בא

אונקלוס

ישראל וחטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל:
ו הא אנא קאם קדמך תמן על טנרא בחורב ותמחי בטנרא
ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי
ישראל: ז וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו
בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא
דיי בינגא אם לא: ח ואתא עמלק ואגיח קרבא עם ישראל
ברפידים: ט ואמר משה ליהושע בחר לנא גבריא ופוק
אגיח קרבא בעמלק מחר אנא קאם על ריש רמתא וחטרא
דאתעבידו ביה נסין מן קדם יי בידי: י ועבד יהושע כמא
דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור
סליקו לריש רמתא: יא והוי כד מרים משה ידוהי ומתגברין
דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק:
יב וידי משה יקרא ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתב
עלה ואהרן וחור סעדין בידוהי מכא חד ומכא חד והוה
ידוהי

מסרה ה וקח, י"ג. אתך, ע"ו בתורה. ומטך, ב'. בו, [הב' דגש מדין ת"מ כי הטעם מלעיל]. ו שם, [דגש מדח"ת]. על הצור, [במתג ובמקף] ח' פס' בטעמא בתר' [כה הבי' בע"מ מ"ס]. בחרב, [ח"ו]. בצור, ב' דגש [הלדי"ק]. ויצאו, ז' רפי [כ"ל הוי"ו בשו"א]. ז ומריבה, ל' [מ"י]. ריב, [מ"י]. ועל, [בקדמא ולא במקף]. נסתם, ל' ומ' [ד' ח' בליש' מ"ם]. היש, ל'. אם אין, ד'. ח ויבא, [כו"ל ח"ו]. עם ישראל, ב' ושארה בישראל. ברפידים, [מי"ק ומ"ס]. ט ולא, ב' השדה ודין. ומטה האלהים ל'. י אהרן וחור, ל' בס' מוגה [כ"ל כ"ה בספר מוגה] [מטעים בי' ואהרן]. יא והיה, ג' בטעם רביע בספ'. ירים, [מ"י]. וגבר, ב' ובעכין. וכאשר, ל'. יניח, [מ"י]. יב וידי, ד' [היו"ד נחה כדין אשר אות, בוכ"ל לפני יו"ד]. ואהרן וחור, ל'. ויהי, [כ"כ ולא ויהיו]. ידיו, [מ"י עיין מ"ש]. אמונה, ל' בתורה [מ"ו].

ת"א ומטך אשר סנהדרין לט. הנני עמד מליעא פו. והכית בצור שם. היש ה' ס' הזוהר אדרת נשא. ויבא עמלק שבת קיח מגילה ל לא. בעמלק מחר יומא נב. והיה כאשר ראש השנה כט. וידי משה ברכות כד תענית יא.

רש"י

ורואה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעיינות הי' שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאר. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנא' (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמ' (שם יא) אדני משה כלאם כלה מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם
בצער

רמב"ן

כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים רבים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם. והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. וכתוב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר. ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט. והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע. ועל כן אמר היא הבאר אשר אמר י"י למשה. ואמרה בעירה באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפורה ולכך אמר שם ותשת העדה ובעירם שמתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בצאתם לרצונם. ולפ"ש שהיה הכל באר של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות. בפעם השנית תמה העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפורה מלאה מים חיים: וטעם ומטך אשר הכית בו. בלווי לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יוציא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו: (ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר
עמהם

יונתן בן עוזיאל

ביה ית נהרא דבר בידך ואיזיל לך מן קדם תורעמתהון: (ו) האנא קאים קדמך תמן באתרא דתחמי רושם ריגלא בחורב ותימחי ביה בטינר חוטרך ניפקון מניה מוי למשתי וישתון עמא ועבד היכדין משה קדם סבי ישראל: (ז) וקרא שמא דאתרא ההוא נסיונא ומצותא בגין דנצו בני ישראל עם משה ובגין דנסיין קדם יי למימר האין קושטא איקר שכינתא דיי שריא ביננא אין לא: (ח) ואתא עמלק מארע דרומא ושוור בליליא ההוא אלף ושית מאה מילין ומן בגלל מצותא דהוה ביני עשו וביני יעקב אתא ואגח קרבא עם ישראל ברפידים והוה נסיב וקטיל גוברין מדבית דן דלא הוה ענגא מקביל יתהון מן בגלל פולחנא נוכראה די ביניהון: (ט) ואמר משה ליהושע בחר לנא גוברין גיברין ותקיפין בפקודיא ונצחני קרבא ופוק מתחות ענני יקרא וסדר קרבא לקביל משיריין עמלק מחר אנא קאים בצומא מעתד בזכוות אבהתא רישי עמא וזכוות אימהתא דמתילן לגליפתא וחוטרא

ירושלמי

דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידי: (י) ועבד יהושע היכמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא: (יא) והוה כד זקיף משה ידוי בצלו ומתגברין דבית ישראל וכד הוה מנח ידוי מן לםצלייא ומתגברין דבית עמלק:

[(יא) והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה מנע ידוי מלצלאה הוון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא:]

(יב) וידוי דמשה הוו יקירין מן בגלל דעכב קרבא למחר ולא אזדרז ביומא ההוא לפורקנא דישראל ולא הוה יכיל למזקפהון בצלו ומן דהוה צבי לסגופיה נפשיה נסיבו אבנא ושויו תחותוי ויתיב עלוי ואהרן וחור מסעדין לידוי מיכא חד ומיכא חד והואה ידוי פריסן בהימנותא בצלו וצומא עד מטמוע שימשא:

[(יב) וידוי דמשה הוו זקפן בצלו:]

ותבר

בעל הטורים

שעליתנו ב' במסורה הכא ואידך המעט כי העליתנו ממחלוקתו של קרח לומר שאותם שלמה הם שדברו כאן: (ז) אם אין ד' במסורה הכא ואידך אם אין אתה דבר גבי אבשלום (ש"ב י"ז) כשיעץ לו ללכת למלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי (איוב ל"ג). היש בה עץ אם אין. פי' אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שמע לי ושלחו מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין מייד שאתה צריך לשלחם כההיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמ"ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן כאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: (ח) ברפידים. ברפ ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימ' רפו ידיהם מן המצות: (ט) ולא. ב' הכא ואידך ולא השדה. שאמר לו לילך צון לעננים: (יב) אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה'. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא. השמש זה יעקב דכתיב

יונתן

ממלא רפידים נוטריקון רפו ידיהם ממצות ונחלשו ונעלו מתורה וק"ל: (ו) דתחמי פי' שתראה כי תרגום של ראיתי חמיתי: רושם ריגלא י"מ תרגום של נקודים רגילים וים לפרש כמו שהוא לשון רגל דכתיב גבי מלאכים וכף רגליהם ככף רגל עגל ורמז זה בפסוק זה דמיותר מלת עומד גם שם. ולא הל"ל אלא הנני לפניך על הצור. אלא שבזה נתן סימן שאלו עומד ברגליו ושם תכה את הצור. ובמכילתא איתא כל מקום שתמצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך ולא תעלה על לבבך לדמות במחשבתך גשמיות חלילה חלילה כי הדברים עתיקים שרמוזים לרגלי מרכבה של מעלה ארג"מן והבן: (ח) עמלק מדרום וכו' כתקא ליה הענין שהיכא ושוור פי' קפץ בלילה א' מדכתיב ויבא ולקמן פרשת במדבר כ"א לא נאמר שם אלא וישמע הכנעני וילחם ואם כן ויבא מיותר מלמד שבא בלילה אחת ומה שכתב נסיב גוברין מדבית דן דריש מדלקמן דברים כ"ו פסוק י"ח עיין שם וכן לעיל במדבר ושם. אלף ושית מאה כדברי ר"ג שאמר ד' מאות פרסה כדאיתא במכילתא. פולחנא נוכראה פי' ע"ז שהיה בידם פסל מיכה שהיה אצל שבט דן דכתיב ועבר בים וכו': (ט) גיברין ותקיפין בפקודייא דייק מדכתיב אנשים: (יב) דהוה לבי. היה רוצה לסגופי נפשיה כבר פירשנו

שתרגם

רמב"ן

שעשה כל ימי שעמד כדברי רבותינו. בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום ההוא. כמו שאמר במן ובבקר וראיתם את כבוד י"י בעבור היותו שלא קיים: (ט) ויאמר משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע. וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למפרע ידבר. הודיענו כי זה הושע בן נון אשר נמנו במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע. וכדברי רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה. או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהיה שמו יהושע: והטעם שלוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה. ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה. וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר' אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה. פירש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים. כשם ששליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו. והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע. ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי. לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבדן. כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה. כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו. מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם

מלחמה

אבן עזרא

אשר הכית בו. [ו]בלוי: (ו) הנני. הטעם כי תמצאני. והטעם כמו ונגולתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים. ואחז דרך קצרה. שלא הזכיר ותשת [ז]העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה. או הקורא: מסה ומריבה. בעבור [ח]שני דברים הנזכרים. ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב. כמו ואתן [ט]ליצחק את יעקב ואת עשו. ואחר כך ואתן לעשו. והנה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה. ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה. ופי' מסה על נסותם את יי'. והנה פי' המסה. היש יי' בקרבנו שיעשה כל צרכינו. וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה. על כן אמר [י]לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. [כ]גוי עמלק. הוא היושב [ל]בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא [מ]נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד. שהיה בעל דגל אפרים. וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו [נ]משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר [ס]לך. [ע]שבו לנו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה. כמו [פ]כלם אנשים: וצא הלחם. לא ממחנה ישראל להלחם בעמלק. ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא [צ]חורב והוא [ק]הר סיני: ומטה האלהים בידי. שאשים בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה [ר]מי שבידו הנס. ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד. והנכון [ש]מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו

יום

פירוש על אבן עזרא

[ו]כמ"ש אמור אל אהרן קח מטך וכו'. (לעיל ז' י"ט) והמטה הוא מטה משה כמבואר שם. [ז]כמו במי מריבת קדש (במדבר כ' י"ג). [ח](פסוק ב'). [ט](יהושע כ"ד ד'). [י](דברים ו' ט"ז). [כ]כי עמלק ראשית גוים בעבור במלחמה ההוא ואיך היה בימי וכו'. [ל](במדבר י"ג כ"ט). [מ]כמ"ש לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו נון בנו (ד"ה א' ז' כ"ז). [נ]כמ"ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג ט"ז). [ס](ש"ב כ"ד י"ב). [ע](להלן כ"ד י"ד). [פ](במדבר י"ג ג'). [צ]כמ"ש על הצור בחורב (פסוק ו'). [ק]כמ"ש יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב (דברים ד' י'). [ר]כפי' הרשב"ם ז"ל שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח ע"כ. [ש]ר"ל כי רבותינו אמרו וכי ידיו של משה עושות

מלחמה

ספורנו

יעשה הספק: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פועל הפעולה בלתי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א' אמנם פעלו בפעולות פועל רצוניי הפועל פעולות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה ולמאון כאמרו ואתה עייף ויגע כענין לא מים עייף תשקה וכענין בארץ עיפה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכוונו לבם ויתפללו עמם כענין המניפי' בסודרים באלכסנדריאה

של

פירוש רשב"ם

(ז) היש ה' בקרבנו. אם יתן לנו מים: (יא) כאשר ירים משה. ידו והמטה: וגבר ישראל. שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים קונפטו"ן ב"ל הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח: (יב) אמונה

קומו

בא השמש: יג ויחלש יהושע את־עמלק ואת־עמו לפי־חרב: פ מפטיר

יד ויאמר יהוה אל־משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי־מחה אמחה את־זכר עמלק מתחת השמים: טו ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה | נסי: טז ויאמר כי־יד על־כס יה מלחמה ליהוה בעמלק מדר דר:

קי"ו. י"ד אמוצ"ה סימן. סנא"ה סימן: ומפטירין ודבורה אשה נביאה. בשופטים סימן ד':

פ פ פ

יח א וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל־אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי־הוציא יהוה את־
ישראל

אונקלוס

ידוהי פריסן בצלו עד דעל שמשא: יג ותבר יהושע ית עמלק וית עמה לפתגם דחרב: יד ואמר יי למשה כתב דא דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי ממחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: טו ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד לה נסין: טז ואמר בשבועה אמירא־דא מן קדם דחילא דשכנתה על־כרסי יקרה דעתיד־דאתגח קרבא־קדם־יי בדבית עמלק לשציותהון מדרי עלמא: פ פ פ

א ושמע יתרו רבא דמדין חמוהי דמשה ית כל־די עבד יי למשה ולישראל עמה ארי אפיק יי ית ישראל
ממצרים

מסרה בה, [ס"ן]. יג ויחלש, ל' [וחסר]. ואת עמו, ז'. יד ויאמר ה', י"ב בספ' בטעם קדמא ואזלא. כתב, [ס"ו]. זכרון, [מ"ו]. ושים, ט' [מ"י]. משה, [מ"ו]. אמחה, ב'. זכר, [הזי"ן בציר"י ולא בסגו"ל]. טו ויקרא, ו' ס' את. נסי, ב' בב' ליש'. [ע"ש נס וע"ש דגל]. טז כס יה, [תרתין מלין כתבין וקרין, ואין הס' בשו"א וצריך להקדים שם יה ובחד מילה והה"א במפיק ואין ביניהם פסיק]. מדר, ל' ומ'. דר, ל'. יח א וישמע, ב' בטעם שני גרשין ר"פ בתורה סימ' רביע. [כ"ל בחומש מוגה הנקרא סיני]. עשה אלהים, ב'. ולישראל, ו' [הוא"ו במתג]. הוציא, [מד"מ].

ת"א ויחלש יהושע זבחים קיו. כתב זאת מגילה ז יח. ויקרא שמו ה' עקרים מב פכח. כי יד על כס ברכות נח סנהדרין כ. וישמע יתרו זבחים קיו.

רש"י

בלעז: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה. עד בא השמש. שהיו עמלקין מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקדוש ברוך הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים שם) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

חסלת פרשת בשלח

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קיו): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו
חובב

רמב"ן

מלחמה והיה עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד משה והולך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם נושא החרב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה. כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל. כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים. ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון. כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ויכלה הוא ועמים רבים אשר אתו מהנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לי"י המלוכה. והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר: (יא) ובאשר יניח ידו. על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק. ולוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אמור לאדם לעשות שלש שעות כפיו פרושות השמים: (יב) וטעם ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן. כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו. וכן אנשי כורתים אמנה דבר קיים בברית. וכן ויתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחמת לישראל. ובכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו: (יד) כתוב זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות י"י. וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תואנה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקום את ספר התורה הזה. יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל. וזו היא המצוה שכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ואמר ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו. כי הוא היודע ועד. וירמוז כי אחרי שירשו הארץ ימחו אותו כי מנוח עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ. וזהו שנא' שם והיה בהניח י"י אלהיך לך וגו' ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירים למחות אותו. אבל נשארה הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול: (טז) כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס ולא נאמר כסא. ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ומשנמחה שמו יהי שם י"י מלא והכסא שלם. שנא' האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנא' ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה. מה כתוב אחריו וי"י לעולם ישב הרי השם מלא. כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם. ל' רש"י ומדרש חכמים הוא. ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא י"י תהיה מלחמה לי"י בעמלק. וכן תהיה מדור לדור. והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא י"י תהיה מלחמה לי"י בעמלק כענין שנא' וישב שלמה על כסא י"י למלך ילחם בעמלק. והוא רמז לשאול המלך הראשון וכן מדר לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא. וע"ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לי"י הווה בעמלק ונדר. כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו
לעולם

(יג) ותבר יהושע ית עמלק דקטע רישי גיבריא דעמיה על פום מימרא דיי בקטילת סייפא: (יד) ואמר יי למשה כתוב דא בספר סבייא דמלקדמין ושוי פתגמיא האילין במשמעיה דיהושע ארום מימחא אמחי ית דוכרן עמלק מתחות שמיא: (טו) ובנא משה מדבחא וקרא שמיה מימרא דיי דין ניסא דילי דניסא דעבד אתרא בגיני הוא: (טז) ואמר ארום קיים מימרא דיי בכורסי יקריה דהוא במימריה יגיח קרבא בדבית עמלק וישיצי יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין ומדרא דמשיחא ומדרא דעלמא דאתי:

[(טז) ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דריבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למיסב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סידרי קרבא כל קביל דבית עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר ויי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:]

פ פ פ

(א) וישמע ושמע יתרו אונוס מדין חמוי דמשה ית כל סאן דעבד יי למשה ולישראל עמיה ארום אפיק יי ית ישראל ממצרים:

ודבר

בעל הטורים

דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: (יד) זכרון בספר ושים באזני. ר"ת זבוב. שרץ אחד שהיה שונא דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן: אמחה. ב' במס' הכא ואידך בעצול מה התם נמסו כל אשר בארץ אף עמלק צריכין למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: (טו) נסי. ב' במסורה הכא ואידך ואל עמים ארים נסי (ישעיה מ"ט) מה התם נס ממש כמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא להקב"ה נסי ודגלי: (טז) כי יד. יו"ד של כי וי"ד בגימ' דוד (נ"ל דויד. או נ"ל וד' של יד וכ"ל עם"ת בגי' דוד): מדר דר. בגימ' לימות המשיח (נ"ל לימי משיח):

(א) וישמע יתרו. אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף שכשנקרע היה נהם נהמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזהו שנאמר וינהום עליו [וגו'] כנהמת ים (ישעיה ה') ואמרו גם כן ששמע מלחמת עמלק. וישמע יתרו כהן מדין חסן בגימ' והנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולחשוב המלות והכולל השני) קריעת הים

יונתן

שתרגם של לענות הוא קינוף והוא טעות: (יד) בספר סביא דמלקדמין. פירוש מזקנים הראשונים כתבו כל דבריהם בספר מלחמות וכמוזכר ג"כ ספר הישר. וכעת אינני אתנו: (טו) דעבד אתרא פי' שהשכינה עברה במקום הזה להושיע את ישראל והגאון מהר"ד גורס באתרא הדא ונכון הוא:

(א) אונוס מדין פי' בערוך חמור דמדין שכן בלע"ז קורין לחמור אונוס. וכאן דבר הכתוב בגנותו. גם יש לפרש מושל מדין שיש לו כח לרדות בעם: דשלחה

רמב"ן

לעולם מדור דור. ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה: וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון. ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד יי' ומהדר גאונו. ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם. ולכך אמר ולא ירא אלהים. ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

(א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות. ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה

אבן עזרא

יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד. [ת]ושגבו מקומו: ואהרן וחור. [א]עמדו. ואמר *[א]הכתוב כבדים על לשון זכרים. וככה מזה אחד ומזה אחד. וכמוהו והנה [ב]יד שלוחה אלי. והנה [ג]בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו. כמו [ד]בנות צעדה. וכמו וצדיקים [ה]ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים [ו]והוא שם דבר. ויש אומרים מגזרת [ז]ויהי אומן את הדסה. כאילו אומנים [ח]הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש [ט]ובין ויחלש. כאשר טעם [י]יטרוף. כמו [כ]יטרף. כי [ל]תדור נדר. [מ]וידר יעקב בפתח. רק זאת הגזרה כמלת [נ]שב. פעם יוצאת ופעם עומדת. או יהיה גבר ימות [ס]ויחלש וכבר חלש. כדרך וירם [ע]תולעים ויבאש. על כן הזכיר [פ]גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה. והעד [צ]שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי'. ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו. ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכניעים את השם. כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים. וככה מואב ופלשת. והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב [ק]ולא ירא אלהים. ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו. או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. כדרך: ומלת מזבח. מושך עצמו ואחר עמו. וכן הוא מזבח יי': (טז) כי יד. כמו כי אשא אל [ר]שמים ידי: והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה. ור' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה [ש]על כסא ישראל. כאשר נאמר בשלמה [ת]על כסא יי'. והטעם על *[ת]שאול: חסלת פרשת בשלח

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו: עדי הלך חצי לבו. וענה הנדוד יתרו. וזה פירוש בפרשה. תחילתה דבר יתרו:

(א) וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי ברפידים בא. והיתה ראויה פרשת [א]בחדש השלישי להיותה [ב]כתובה אחר דבר עמלק. כי [ג]שם כתוב

פירוש על אבן עזרא

מלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א). [ת]ר"ל החזיקו המקום באבן אשר שמו תחתיו. [א]ר"ל משה ישב על האבן והן עמדו. ותמכו בידיו. זה בימין וזה בשמאל. *[א]ולא כבדות. [ב]ר"ל לשון נקבה. [ג]ר"ל לשון זכר (יחזקאל ב' ט'). [ד](בראשית מ"ט כ"ב) פי' כל אחת מהבנות כ"כ פה ואפילו אם כתוב אמונה לשון יחיד מורה על כל יד ויד. [ה](משלי כ"ח א'). [ו]פי' כי אלו היה שם התואר היה ראוי לכתוב ותהיינה ידיו נאמנות שהם התואר. ובאה במקומו מלת אמונה שהוא שם דבר. [ז](אסתר ב' ז'). [ח]ר"ל שהכן וחור נשאו את ידיו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א י"ב). [ט]אין הפרש בין וַיַּחֲלֹשׁ יהושע ובין ונבר ימות וַיֶּחֱלָשׁ (איוב י"ד י'). [י](תהלים ז' ג'). [כ](בראשית מ"ט כ"ז). [ל](במדבר ל' ג'). [מ](בראשית כ"ח כ'). [נ]ר"ל כי שָׁב מאחרי (ש"א ט"ו י"א). פעל עומד. וה' שָׁב את שבות (איוב מ"ב י') פעל יוצא. וככה ויחלש יהושע יוצא. ונבר ימות ויחלש עומד. [ס]ר"ל וכבר חלש. כי החולשה קודמת למיתה. [ע](לעיל ט"ז כ'). אחר שנבאש ירום תולעים. [פ]והמוכו חלש. [צ]ר"ל שאלו כתוב בְּהַסֵּפֶר. פתחות הבי"ת במקום ה' הידוע. והוא ספר התורה הנודע וכו'. [ק](דברים כ"ה י"ח). [ר](שם ל"ב מ'). ועיין רמב"ן (בראשית ט"ו ז') ובהקדמת מגילת אסתר. ע"כ כאשר יומשך הפקודה למדרגה למעה אין שם השבועה. [ש](ע"א ה' כ'). [ת](ד"ה א' כ"ט כ"ג). *[ת]המלך שישב בראשונה על כסא ישראל. [א](לקמן י"ט). [ב](עיין רמב"ן). [ג](פסוק ב'). [ד]פי' כי יש מחלוקת בזה במסכת ע"א (דף כ"ד ע"א). *[ד](פסוק י"ב). הנה

ספורנו

של מלכים (פרק בתרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. ושים אותה זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאחרים גם אם בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו מנער עד שה וכו': (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו כענין קראתי שמך יי': יי' נסי. יי' יהיה רוממותי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר יי' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקוממים כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית' נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר ומייעדים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממותי על האויב:

(א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המספר. כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול ראיה לראות

פירוש רשב"ם

קיומו לדור דור. וכן וחלים רעים ונאמנים. חלאים ארוכים וקיימים: (יג) ויחלש. נצחם. כדכתיב קול ענות חלושה: (יד) באזני יהושע. שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק: כי מחה אמחה וגו'. כי אני רוצה שימחה את שמו: (טו) ה' ניסי. שהמטה של הקב"ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב"ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך: (טז) ויאמר כי יד על כס יה וגו' לכך אני קורא שם המזבח ה'

ישראל ממצרים: ב ויקח יתרו חתן משה את־צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ג ואת שני בניה אשר שם
האחד

אונקלוס

ממצרים: ב ודבר יתרו חמוהי דמשה ית צפורה אתת משה בתר דפטרה: ג וית תרין בנהא די שום חד גרשם
ארי

מסרה ממצרים, ב' דמטעין [דקבילין לומר מארץ מצרים]. ב צפרה, [כו"ל ס"ו]. שלוחיה, ל' ומ"ל [דמ"ל]. ג ואת שני, ג'.

חובב חבר קני פוטיאל (מכילתא) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו כשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד). מבני חובב חותן משה. וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו:

למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך

רמב"ן

תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. הנה אומר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת. וזה טעם אשר הוא חונה שם. ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הנתונים לו בהר סיני. ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו. והיה זה בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו. ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו'. וזו עצת יתרו. ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן. ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו. והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותינו שנשלם לו גמול טוב. ושנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם. והוא דבר שאול שאמר להם כן. ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהפלאות הגדולות שנעשו להם. כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ואמר יתרו מזה. עתה ידעתי כי גדול ה'. למה לא ספר לו מעמד הר סיני ומתנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו. כמו שאמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד הסוף כי הדבר עודינו קרוב ועודם שם. ונידוע כי יסופר לו. והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו. ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהי'. ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם. שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין. ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים. והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני. ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני. לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים. ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים. כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו. כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני. וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים. והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים. כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה. וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה. ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם. ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא. כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו. וכמו שנתבאר בענין הצור שהוא ממנו ברפידים כאשר פירשתי. והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון. וראיתי כמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאילים ועד הר סיני היה מדבר סין. וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה. והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם. בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שהכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה' אלהי ישראל. וגם זה נכון הוא. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי. שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שנייה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו' והייתה לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר. ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב. אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם. אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"ש שנה. ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך. אם כן חזר אליו. ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו': למשה ולישראל עמו הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיצא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיצאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה. וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה. וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים בשם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות: (ב) אחר שלוחיה. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום. אף על פי שאין זה מקום תולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות
ובכאן

(ב) וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּי דְמשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִנְתְּתֵיהּ דְמשֶׁה בָּתַר דְשַׁלְחָהּ מִלְוָתֵיהּ כַּד הֲוָה אָזִיל לְמִצְרַיִם: (ג) וְיַת תְּרֵין בְּנָהָא דְשׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרוּם אמר

בעל הטורים

פיס ומלחמת עמלק: יתרו בגי' כומר היה לעבודה זרה ובגימ' התורה. שהיה כומר ע"ז ובא להתגייר ולקבל התורה. לשון אדוני אבי הרא"ש ז"ל: יתרו קרי ביה יתר ו' ששם שמות היה לו יותר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י' דברות (ומלוח) [ומצ"ו תלוה] יותר על ז' הלשונות שנלטוו בני נח. את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פירוש אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה. אי נמי שעשה שנא עליו במדת הדין להרגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו מכאן שניצל מזה: עשה אלהים. ג' במסורה הכא ואידך לעיל (פ' מקץ) מה זאת עשה אלהים לנו. שבאותו לשון שנלטערו באותו לשון הודו להם בעלייתם משם: (ב) אשת משה אחר שלוחיה. פירוש היא כאשתו (אע"פ שגלחה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ"ב דסנהדרין): (ג) שם האחד גרשם כי אמר גר וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' ואין כתיב כאן כי אמר היכא למימר אבי אמר דלעיל קאי ועל גרשם כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הולרך להתנות שיהיה הבן הראשון לע"ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו ואז מלתו לפורה (עי' במ"י בנ' שמות) ומחלה לו המנאי שהתנה עם אביה

אבן עזרא

כמות ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות. והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. ולפי [ד]דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן. כי כתוב בפרשה עולה *[ד]וזבחים לאלהים. ולא [ה]הזכיר שבנה מזבח חדש. ועוד כתיב [ו]וידעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. והנה זה אחר מתן תורה. והעד הנאמן על דברי. כי כן כתוב אל המדבר אשר [ז]הוא חונה [ח]שם הר האלהים. ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי [ט]בפרשת ואלה שמות. כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב [י]אליו כי אם לחובב. כי כן כתוב מבני [כ]חובב חותן משה. ומשה אמר לו כי על כן [ל]ידעת חנותינו במדבר. וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה. והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים. יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר [ל]הזה פנו וסעו לכם. והנה זה בזמן היה קרוב למקום. והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי *[ל]שאת אתכם. כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. והטעם להזכיר זה להם. כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל [מ]עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך. והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ. על כן אמר יי' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ. ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם. והורכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות. זאת היתה עלת יתרו שנתן לו מאהלו בואו למדבר סיני. על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו. כמו שפירשתי [נ]נוסעים אנחנו. והוא השיב לא אלך כי אם אל ארצי ואל *[נ]מולדתי אלך. וזהו וישלח [נ]משה את חותנו וילך לו אל ארצו. ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה. בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל. הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל. וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה. ונתן להם עלה טובה ונכונה למשה ולישראל. ומשה אמר לו [ס]והיית לנו לעינים. והטעם שהאיר עיניהם. ושאול אמר ואתה עשית [ע]חסד עם כל בני ישראל. ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי' בעמלק. שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם. הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי [פ]עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו. והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים. ובימי [צ]ירמיה יונדב בן רכב. ויש פרשה [ק]אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה *[ק]שהשכל מודים בו: ולישראל עמו. עם יי'. או עם משה. ויתכן להיות הלמ"ד. בעבור משה וישראל. והטעם על המכות ובקיעת הים: כי הוציא יי'. השם שנודע [קק]למשה כי על האותות יבאו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו. בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה לשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אחר ששלחה דורנות אליו. כמו [ר]שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם. על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם. כי הנה [ש]קין בעבור קניתי. ואינו נכון בדקדוק. וקשה מזה [ת]נח מגזרת ינחמנו. וטעם יספכו השם

פירוש על אבן עזרא

[ד]הנה זה היה בודאי אחר שהוקם המשכן ושם העלה עולותיו כי במזבח שבנה משה במדבר לא יוכל להקריב עולותיו כי המזבחות שהיו בונין בזמן ההוא לא היו מקריבים שם בשני זמנים על פני עניינים. הלא תראה כי משה בכרתו ברית עם בני ישראל בנה מזבח אחר. [ה](פסוק ע"ז). [ו]פי' כי ביום ראש חודש באו לסיני כמו שמבורש בפסוק. וביום השני עלה משה אל האלהים. ושלשה ימים אחריו היו מקדשים לישראל. הרי הם חמשה ימים ובששה היתה מתן תורה ולא היה למשה עת לשפוט את העם עד מחרת כבוסיה ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. ע"כ הולרך לפרש כי יתרו בא אחר מתן תורה. *[ז](פסוק ה'). [ח]ר"ל כי אמרו חונה שהוא הוה יורה כי ימים רבים שנה, וזה כי עמדו שם שנה אחת. ודעתו ז"ל הוא כי פרשת ויאמר משה לחובב שכתובה בפרשה בהעלותך היה בעת שנתן העלה. ואחר שאמר יתרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך אז שלחו משה. הוה יורה שלא נזכרה ביאת יתרו אחר כן. עד שיאמר כי שתי פעמים בא למדבר סיני. [ט](ב' י"ח). *[ט](במדבר י' כ"ט). [י](שופטים ד' י"א). [כ](במדבר י' ל"א). [ל](דברים א' ו'). *[ל](שם ע' י'). [מ](בראשית מ"ח ד'). [נ](במדבר י' כ"ט). [נ](להלן פסוק כ"ז). *[נ](שם פסוק ל'). [נ](במדבר י' ל"א). [ס](ש"א ט"ו ו'). [ע]פירש כי עמלק בא מעמו בהיים אחינו. בא להשמידנו. ויתרו שהיה מבני מדין עשה טובה עם ישראל שנתן למשה עלה טובה. ובספר (ש"א ט"ו ו') מפורש ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. [צ](ירמיה ל"ה ב'). [ק]ר"ל פרשת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו (בראשית ל"ח א') כנודע כי כמו שזאת הפרשה סמך דבר יתרו למעשה עמלק להראות רעות עמלק ושכנגדו טובה שעשה יתרו לישראל. כך סמך דבר יהודה לדבר יוסף בזאת מוטיפר להראות ענין יהודה. ושכנגדו דבר יוסף כמו שכתוב בפרשת וישב. (ובן פירש מוטו"ע) או נוכל לומר שהפרשה שדומה לזה. כי הוא ז"ל כתב באלה בני שעיר החורי שהזכירם הכתוב לפיוס החורי. שעיר ועמו. כי לוה ישראל על בני עשו. *[ק](עיין לעיל מ' ע"ו) (וג"כ ע' כ"ח). [קק](לעיל ע' כ"ח). [ר](מ"א ע' ע"ז). [ש](בראשית ד' א'). [ת](שם ה' כ"ט). שם

ספורנו

נרחוק ולקרוב כענין ויהא יעקב כי יש שבר במצרים. ויהא בלק. וראו כל עמי הארץ. ובהיות שיציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. מפני ששתי אלה כבר עברו אז. אמנם כשנספרם כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל ית' כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו'. ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שלוחים למשה את אשתו ואת בניו כי חפץ לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה. אחר ששלחה אליו לדעת איזה מקום מנוחתו והודיע שלא ינוח עד הר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אחר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה נודע

פירוש רשב"ם

ה' נסי. דוגמת שם אדם ששמו אליעזר או עמנו אל שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו וישבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר דוגמת כי אשא אל שמים ידי. זהו עיקר פשוטו וי"מ כשתהיה ידי וחוזק על כסא יה שזהו כסא מלכי ישראל אז תהיה מלחמה בעמלק. ואין נראה כלל בעיני שבי תהיה יד הי' לו לומר. אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי ופירושו שהרי על כס יה:

(א) אשר עשה אלהים למשה. שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה לישראל נסים על ידו: (ב) אחר שילוחיה. לאחר שהחזירה ושלחה משה ממצרים שלא ראינו עד עכשיו שהחזירם לבית חמיו. וי"מ ואחרי כן שלח לה נדוניתה כדכתיב שילוחים לבת פרעה. ונראה הוא פשט שלא מצינו מקראות בעניין זה אלא קודם ששלחה יתרו לה. ולבניה במדבר היה לו לכתוב למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואח"כ חזר משה ושלחה אצל אביה (לה ולבניה) דוגמת וחם הוא אבי כנען: אחר שלוחיה. כמו ואחר תטהר וכמו שפירשתי אחר

הָאֶחָד֙ גֵּֽרְשֹׁ֔ם כִּ֣י אָמַ֔ר גֵּ֣ר הָיִ֔יתִי בְּאֶ֖רֶץ נָכְרִיָּֽה׃ ד וְשֵׁ֥ם הָאֶחָ֖ד אֱלִיעֶ֑זֶר כִּֽי־אֱלֹהֵ֤י אָבִי֙ בְּעֶזְרִ֔י וַיַּצִּלֵ֖נִי מֵחֶ֥רֶב פַּרְעֹֽה׃ ה וַיָּבֹ֞א יִתְר֨וֹ חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֛ה וּבָנָ֥יו וְאִשְׁתּ֖וֹ אֶל־מֹשֶׁ֑ה אֶל־הַמִּדְבָּ֕ר אֲשֶׁר־ה֛וּא חֹנֶ֥ה שָׁ֖ם הַ֥ר הָאֱלֹהִֽים׃ ו וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה אֲנִ֛י חֹתֶנְךָ֥ יִתְר֖וֹ בָּ֣א אֵלֶ֑יךָ וְאִ֨שְׁתְּךָ֔ וּשְׁנֵ֥י בָנֶ֖יהָ עִמָּֽהּ׃ ז וַיֵּצֵ֨א מֹשֶׁ֜ה לִקְרַ֣את חֹֽתְנ֗וֹ וַיִּשְׁתַּ֙חוּ֙ וַיִּשַּׁק־ל֔וֹ וַיִּשְׁאֲל֥וּ אִישׁ־לְרֵעֵ֖הוּ לְשָׁל֑וֹם וַיָּבֹ֖אוּ הָאֹֽהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ לְחֹ֣תְנ֔וֹ אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לְפַרְעֹ֣ה וּלְמִצְרַ֔יִם עַ֖ל אוֹדֹ֣ת יִשְׂרָאֵ֑ל אֵ֤ת כָּל־הַתְּלָאָה֙ אֲשֶׁ֣ר מְצָאָ֣תַם בַּדֶּ֔רֶךְ וַיַּצִּלֵ֖ם יְהוָֽה׃ ט וַיִּ֣חַדְּ יִתְר֔וֹ עַ֚ל כָּל־הַטּוֹבָ֔ה אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה יְהוָ֖ה לְיִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁ֥ר הִצִּיל֖וֹ מִיַּ֥ד מִצְרָֽיִם׃ י וַיֹּאמֶר֮ יִתְרוֹ֒ בָּר֣וּךְ יְהוָ֔ה

אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נֻכְרָאָה׃ ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃ ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ לְוָת משֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃ ו וַאֲמַר לְמשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנָהָא עִמַּהּ׃ ז וּנְפַק משֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשִׁיק לֵהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ ח וְאִשְׁתָּעִי משֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתְּנוּן בְּאָרְחָא וְשֵׁיזְבִנּוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבִנּוּן מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ

מסרה גרשם, ד' חסר וכל ד"ה דכו' במ"ג. ד ושם, י"ג ר"פ. ויצלני, ז' חסי' בליש'. ה ויבא, [כו"ל ס"ו]. המדבר, סימי במדבר בז"ג [עיין לעיל וישמע פי' סיני]. חנה, ב' וחס' [וי"ו ההמשך]. שם, [הטי"ן כפי כי סנה מלרע]. ו חתנך, ג' [ס"ו]. ז חתנו, [כו"ל ס"ו]. לשלום, [מ"ו]. האהלה, ח'. ח לודת, ג' כ"כ [כ"ל מו"ק וה"נ סכין]. התלאה, ג'. מצאתם, [החי"ו בשחח והטעם מלעיל]. ויצלם, ז' חסר בליש' [ב' ח' בלי' בחו']. ט ויחד, [הד' דגושה ושווא"ם]. הטובה, [מ"ו]. הצילו, חסר הצלה וקרי' הצילו. י ויאמר [מ"י]. ברוך ה', [בז"ק].
ת"א ויחד יתרו סנהדרין לד. ויאמר יתרו ברכות נד סנהדרין שם.

אשר

רש"י

אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא' והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין לד) ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה:

ומיד

רמב"ן

ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו. ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים. וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן. כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך. וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני. כי בראותו אותו יכירנו. וכמוהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה. כי עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו. כי באו בעבורכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה הנס זה גדול במשה. על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד נס אשר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים

ויראו

אבן עזרא

השם. כמו *חושים. הוא שוחם. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב. גם ישמרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה. וככה זה יוב. הוא ישוב. ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו. והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו יתמו יתום חולף וחופי יונן יונון והנה שמואל מגזרת שמו אל. וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה. ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה. ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי. וככה שם המשיח ה' צדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו. ושם המשיח הוא צדקנו. והנה הוא מטעה בעל הטעמים ששם טרחא במלת יקראו. כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' *הכתוב באברהם. שהטרחא במלת ויקרא. ובין ויקרא בשם ה' הכתוב בספר משה. כאשר *אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני. ופעמים האחד. כמו שם האחד *בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת יאמר אשר אלהי אבי בעזרי. ואין כתוב כי אמר אלהי אבי. כי העלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך

מוסר

פירוש על אבן עזרא

*ח(בראשית מ"ו כ"ג). חת(במדבר כ"ו מ"ב). א(ד"ה א' ד' ט'). בצ"ל מיכיהו הוא מיכה (שופטים י"ז א') וכן מיכיהו בן ימלה הוא מיכה (ד"ה ב' י"ח ז'). ג(בראשית מ"ו י"ד). ד(במדבר כ"ו כ"ד). ה(ש"א א' כ'). ו(שם פסוק א'). ז(ד"ה א' ו' י"ט). ח(ש"א א' א'). טצופי (ד"ה א' ו' י"א). ינון (להלן ל"ג י"א). כנון (ד"ה א' ז' כ"ז). ל(במדבר ז' ל"ו). מ(לעיל י"ז ט"ו). נ(ירמיה כ"ג ו'). סצ"ל הטעמא במלת ויקרא. *ס(בראשית י"ב ח'). עצ"ל שצ"ל בספור משה (להלן ל"ג י"ט). *ע(שם). פכמו ויקרא יוסף את שם הבכור וכו' ואת שם השני וכו' (בראשית מ"א נ"א). צצ"ל אמר זה לפי שהיה לו לומר שם האחד גרשם ושם השני אליעזר. אבל אמר כי מנהג לשון הקודש לכתוב פעמים ככה כמו שם האחד וכו'. *צ(ש"א י"ד ד'). קצ"ל אמר מלת כי תחסר מלת אמר. ר(בראשית מ"א נ"ב). וכן כי בשני (שם) בשמרון מלת אמר. וא"א לומר שהכוונה על שהמלה שבה למעלה. כי שם חסר כי אמר גם אלא מנשה. ש(לעיל ד' י"ט) פי' בפסוק וימת מלך מצרים. פי' עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. גם בפסוק ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים וגו' הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים. ואז יולד לו אליעזר ואמר משה

ויצילני

אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בְּאַרְעָא נוּכְרָאָה דְּלָא דִּידִי הִיא: (ד) וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרוּם אֲמַר אֱלָהָא דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה: (ה) וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּי דְּמֹשֶׁה וּבְנוֹי דְּמֹשֶׁה וְאִנְתְּתֵיהּ לְוַת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַּמָּן סָמִיךְ לְטַוְורָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָרָא דַיְיָ לְמֹשֶׁה מִן שֵׁירוּיָא: (ו) וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָותָךְ לְאִתְגַּיְירָא וְאִין לָא תְּקַבֵּל יָתִי בְּגִינֵי תְּקַבֵּל בְּגִין אִנְתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנָהָא דְּעִמַּהּ: (ז) וּנְפַק מֹשֶׁה מִתְּחוֹת עֲנָנָא יְקָרָא לִקְדָמוּת חֲמוּי וּסְגִיד וּנְשַׁק לֵיהּ וְגַיְירֵיהּ וְשַׁיִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְאָתוּ לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא: (ח) וְתָנֵי מֹשֶׁה לַחֲמוּי יַת כָּל מַה דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עַקְתָּא דְּאַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאָרְחָא עַל יַמָּא דְּסוּף וּבְמָרָה וּבִרְפִידִים וְהֵיךְ אַגַּח עִמְּהוֹן עֲמָלֵק וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ: (ט) וּבְדַח יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּיהַב לְהוֹן מַנָּא וּבֵירָא וְדִי שֵׁיזְבִינוּן מִן יְדָא דְמִצְרָאֵי: (י) וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְּשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִן יְדָא דְמִצְרָאֵי וּמִן יְדָא דְפַרְעֹה
דשיזיב

בעל הטורים

אביה לבן בכלן כתיב כי אמר כלומר אמר נגלה לכל כי אנוס היה על הגלות הזה כי גר היה והולך לעשות מאמר יתרו ומכ"מ על הגלות יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה [רולה] לגלות שהרג את המצרי ולכך פרעה להרגו. ומיהו בגמ' משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואלא לדרך סכנה הוא לתינוק ותו היה אליעזר שנולד למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח"כ: (ה) חנה. ב' במסורה דין ואידך חנה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הולך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חנה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חנה שם: (ט) ויחד יתרו. שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי (שנקראין גוי אחד ונעשה הוא כמו ד"ה). ד"א מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו
על

יונתן

(ג) דשלמה מלותיה כד הוה אזיל עיין ברש"י: (ה) ובנוי דמשה לאפוקי מרשב"י דמפ' בנוי דיתרו וס"ל שאח"כ נולדו לו בנים. והוא אמר בילאת משה אליו דוגמת שאחז"ל גבי יעקב שלאחר שבא אל לבן נולדו לו בנים. ותה דכתיב כאן ובניו ולעיל ובנהא הוא כדבר כ"א בנו וק"ל: (ו) אתי לוותך לאתגיירא דייק מדאמר בא אליך שהוא יתור לשון ורולה שבא לבקש שיקבלוהו תחת כנפי השכינה. וזהו לאתגיירא גם כמז אני חותנך יתרו נוטריקון אחי שנעשה לו לאח ע"ד כל ישראל אחיהם וכדמפרש (ז) ונשיק ליה וגייריה דייק מדכתיב אח"כ איש לרעהו ואי עדיין לא נתגייר לא קראו הכתוב רעהו של משה. דכל מקום דכתיב רעהו משמע כמהו כדאחז"ל גבי למה תכה רעך רשע כמותך. וכן אמר במשפטים על רעהו ולא לנכרי. ועוד י"ל דנפקא ליה מוישתחו שלא נודע מי השתחוה למי ומ"ש רש"י לא ניחא ליה שהרי מלינו שיתרו ג"כ נקרא איש כדכתיב ויואל משה לשבת את האיש ולכן פירשו יונתן שר"ל וישמחו לפקב"ה שהכירו ונתגייר: (ע) מנא ובירא. לעיל פי' פ"י גבי כל התלאה ים ומרה ורפידים. אפשר שדרש כמו שדרז"ל אשר מלאתם על הים. בדרך זו מלחמת עמלק
אמנם

אבן עזרא

מוסר בנואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה. ואחריו בני משה. אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים [ת] רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי [א] שליח או באגרת כמוכם. אני חותנך יתרו ואשתך שהיא [ב] העיקר. ושני בנים שבאים עמה: (ז) ויצא. לקראת התנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה. ידענו כי שרשו [ג] מבעלי הה"א באחרונה. והנה הוי"ו בנקוד ה"א [ד] כוי"ו שלו הייתי. שאמר ממנו *[ד] לא שלותי. והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו. היה ראוי להיותו וישתחוה. כי התי"ו מבנין התפעל. כמו [ה] והלכים מתהלך לה. כי משפט [ו] אותיות השניים. אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל. והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו. הניחו הוי"ו הראשון שאינו סי' לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו. ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם. כמו [ז] למה תתראו. והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים. על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל. להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים. ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה. וקראו הכתוב רעהו בעבור גדול מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על [ח] פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה. מגזרת [ט] ונלאו מצרים. [י] והתי"ו נוסף. והטעם לרה שילאה אדם לסבלה או להגידה. והטעם על רדיפת מצרים בים. וביאת עמלק. ורעב הקהל ולמאו. ומכולם הצילם יי': (ט) ויחד. מגזרת חדוה. והיה ראוי להיותו על משקל. [כ] ויפת בסתר לבי. [ל] וישב ממנו שבי. רק נפתח היו"ד בעבור שהוא מן אות הגרון. ונשאר הד"לת דגוש כאשר היה. ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה. רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף. כמו וישב ממנו. [מ] וישת מן היין. רק עם אחד [נ] מהמלכים. לא מצאנוהו דגוש רק פתח. והם שנים ויחד יתרו. אל [ס] יחד בימי שנה: (י) ויאמר יתרו ברוך יי'. שים לבך לדקדק זאת המלה. דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים. ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול. הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול. ואם לא יהיה כן הוא תאר. והנה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה. גם הוא תאר ואינו פועל כלל. כמו שאמר [ע] הפועל הוא שומר. והפעול הוא *[ע] עושר שמור לבעליו. והנה מצאנו. הולך. עומד. יוצא. וכל אלה יראו פועלים. כי הם על מתכונת שומר. ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים. כי לא יאמר ממנו. הלוך. עמוד. יצוא. והנה אין לנו פעול. על כן אמר [פ] כי הולך הוא. תואר ואינו פועל. מצאנו *[פ] עצום והוא יראה פעול. כי הוא על משקל שמור. וכאשר מצאנו זו הגזרה מצאנו וירבו [צ] ויעצמו מהפעלים העומדים. כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף.
ויעצמהו

פירוש על אבן עזרא

ואלילי מהרב פרעה. [ת] כת"ם לעיל (ע"ו כ"ב) לכן אמר חונה לשון הווה. [א] כן הוא במכילתא ר' יהושע אומר כתב לו באגרת. ור' אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ובמנוסמא ליתא כי"א שליח. וכא"א אגרת. [ב] פי' אמר זה בעבור כי למעלה כתב האשה באחרונה והיה כן. לפי שלמעלה היה מספר מענין בואם לכן הזכיר הוכן ביאתם ואיך יכנסו במדבר שם ישראל בעלי המוסר. אבל בדברים שעלם יתרו לא היה טעם לזה. כי אין כוונתו רק להגיד לו שהם באים. לכן הזכיר האשה שהיא העיקר קודם הבנים. [ג] כי שרשו שחה. [ד] שליו (איוב ע"ז י"ב). *[ד] שָׁלַוְתִּי (שם ג' כ"ו). [ה] (בראשית כ"ד כ"א). [ו] שכן הש"ר"ץ ונקראות ג"כ אותיות השריקה. [ז] (שם מ"ב א') ועיין מ"ש (שם כ"ב ו'). [ח] ר"ל ממה שאמר על אודות וכו' מוכח שלמ"ד למשה ולישראל (פסוק א') פירושו בעבור משה וישראל. [ט] (לעיל ז' י"ח). [י] כי שרשו לאה. [כ] ויפת וכו' (איוב ל"א כ"ז). [ל] וַיִּשְׁבְּ וכו' (במדבר כ"א א'). [מ] (בראשית ט' כ"א). [נ] שהם זיי"ן. דהיינו שמה תנועות גדולות. קמץ גדול. ציר. חירק גדול. חולם. שורק הוא מלאפום. והנקדנים גם המאוחרים הוסיפו עוד ב' תנועות קטנות והם הפתח והסגול. וקראו לכולן ז' מלכים עיין בס' טוב טעם פ"ז לראב"ע ז"ל. [ס] (איוב ג' ו'). [ע] אשר הפועל הוא שומר. *[ע] עֹשֶׁר שָׁמוּר וכו' (קהלת ה' י"ב). [פ] (במדבר כ"ב כ"ב). *[פ] (שם שם ו'). [צ] (לעיל א' ז') פעל עומד. [ק] (תהלים ק"ה כ"ד) שהוא פועל יוצא
יוצא

ספורנו

נודע אל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו. הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה. לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שהלם עמו טובה בעת לר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו'. וכענין יוסף עם אחיו במלכו. והספך ולא זכר שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. במשיב נקם ללרי עמו. על דרך אשיב נקם ללרי וזה במה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם ולרה משלחת מלאכי רעים ובזה הודה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים: את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ברעב ובלמא ובמלחמות עמלק: ויצילם יי'. ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם ובזה זה בהכרה היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שהם אחד: (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו
כענין

פירוש רשב״ם

אחר נאחז בסבך. קדמו שרים אחר נוגנים: (ו) ויאמר. שליח יתרו אל משה: (ח) התלאה אשר מצאתם בדרך. רדיפת פרעה מים. ומן ובשר שנתן להם הקב"ה: (ט) ויחד מגזירת (חדה) [חדוה] כמו עוז וחדוה (ביון) (ס"א ביו"ד) כל תיבה של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם דגושים מן בכה ויבך: מן פתה. ויפת בסתר לבו. יפת אליהם ליפת. מן שבה וישב. אל תוסף על דבריו. (י) אשר הציל אתכם. משה ואהרן מיד
מצרים

אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד
פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת
יַד־מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר
זָדוּ עֲלֵיהֶם: יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה
עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד
הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב:
יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא
עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ
וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב:
טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם
לדרש

יי די שיזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה די שיזיב
ית עמא מתחות מרות מצראי: יא כען ידענא ארי רב יי
ולית אלה בר מניה ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למדן
ית ישראל ביה דנינון: יב וקריב יתרו חמוהי דמשה עלון
ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכל
לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי: יג והוה מיומא דבתרוהי
ויתיב משה למדן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא
עד רמשא: יד וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עבד
לעמא ואמר מה פתגמא הדין די את עבד לעמא מה
דין את יתיב בלחודך וכל עמא קימין עלוך מן צפרא עד
רמשא: טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא
למתבע

מסרה הציל, [חסין בפס' ומ"י]. יא עתה, כ"ה כ"ס. גדול, [מ"ו]. מכל אלהים, ל'. זדו, ל' ומלרע [נגד כללי הדקדוק כי הוא מנחי עיי"ן]. עליהם, [מ"י]. יב עלה, [ס"ו]. ויבא, [כו"ל ח"ו]. וכל זקני, ג'. לפני האלהים, ז' וכל קהלת דכות' [ב"י גורם ו' ע"פ מס"ג בראשית]. יג לשפט, [ח"ו]. ויעמוד, [כו"ל ח"ו]. מן הבקר, ל'. יד יושב, י"ז מ"ל בתורה. טו יבא, [ח"ו].

ת"א כי בדבר סוטה יא. ויקח יתרו האלילים כד זבחים קיו. ויבא אהרן ברכות סד. וישב משה שבועות ל. ויעמד העם ברכות מח.

רש"י

ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רדוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנ' תורה עד יה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד בי"הכ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כן שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעש' שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' (מגילה י): (טו) כי
יבוא

רמב"ן

ויצאו משם לחירות עולם. ור"א אמר כי בכך תהלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו במכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן בכך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים ובים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. פירושו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל האלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוו למיילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את מחשבת' ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד (נחמי' ט') כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה' רואה
ללבב

ספורנו

כענין ישמח צדיק כי חזה נקם. אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים: (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן: מיד מצרים. בהכותכם אותם: ומיד פרעה. בבאכם להתרות בו: אשר הציל את העם. המשועבדים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל. כמו כי יזיד איש על רעהו. וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל. והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור. והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל. ותמאן לשלחו הקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם. ובזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא משנה שום אומה שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל השם שיוכל בדבר אחד מיוחד לו בלבד: (יב) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה': לאכול להם עם חותן משה. לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה. כענין ישמח ישראל בעושיו: לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה באבדן עמלק. אם שהיה זולתו ולא נזכר בכינו. והיתה אכילת הזבחי' לפני המזבח כענין האוכלים לפנים מן הקלעים: (יג) ויעמוד העם על משה. להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. בעסקי צבור: וכל העם. הצריכים לאיזו שנה להקריב משפטם אליך נצרכים להמתין מן
בקר

יונתן בן עוזיאל

דְּשֵׁיזֵיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: (יא) כְּדוּן חַכִּימִית אֲרוּם תַּקִּיף הוּא יְיָ עַל כָּל אֱלָהַיָּא אֲרוּם בְּפִתְגָּמָא דְּאַרְשִׁיעוּ מִצְרָאֵי לְמִדַּן יַת יִשְׂרָאֵל בְּמַיָּא עֲלֵיהוֹן הֲדַר דִּינָא לְאִתְדָּנָא בְּמַיָּא: (יב) וּנְסֵיב יִתְרוֹ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכוֹל לַחְמָא עִם חֲמוּי דְּמשֶׁה קֳדָם יְיָ וּמשֶׁה הֲוָה קָאֵי וּמְשַׁמֵּשׁ קֳדָמֵיהוֹן: (יג) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבָתַר יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי וִיתֵיב משֶׁה לְמֵידַן יַת עַמָּא וְקָם עַמָּא קֳדָם משֶׁה מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (יד) וַחֲמָא חֲמוּי דְּמשֶׁה יַת כָּל דְּהוּא טָרַח וְעָבִיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִּתְגָּמָא הָדֵין דְּאַנְתְּ עָבִיד לְעַמָּא מָה דֵּין אַנְתְּ יָתֵיב לִבְלְחוֹדָךְ לְמֵידוֹן וְכָל עַמָּא קַיְימִין קֳדָמָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (טו) וַאֲמַר משֶׁה לַחֲמוּי אֲרוּם אָתַיִן לְוָתִי עַמָּא

למתבוע

בעל הטורים

פל-צבי' כן הפלא נשרו מדודים (סדודים): (יג) ממחרת. בגי' למחר יום כפורים (עם הסופיות מסוג הכלשון והסיבוס מסוג הב'): מן הבקר עד הערב. לא אמר ומד-כמה שזמן ביה דין עד ו' שעות. וכנגד ו' פעמים שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הס"ל יתירה שלמעה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב

יונתן

אמנם יונתן דרש מלאכים על הים בדרך זו מרה ורפידים שלא היה להם מים כי בענין לאו שייך ל' עייפה ותלאה. שהיא לשון לאות. ככתוב במקומות הרבה אף הכי גבי כל הטובה פי' באר ומן. ולא תורה כדפירש"י שסבר שזאת הפרשה נאמרה קודם מתן תורה. ותוקי האלהים וגו' נאמר על דינין ושבת שנפקדו במרה. והלך ומזר ואע"פ שלא נכתבה באפי נפשה הזכרו בפי'. כי הוא אומר ויהי ממחרת ממחרת י"ה כפ"ע כפ"י. ולפשר שמובר שהפרשה עד ויהי ממחרת נאמרה קודם מתן תורה. או לא רצה לפרשו על תורה. כי לא שייך לומר על התורה עשה. ולשון עשה יותר משמע על מן ובאר וק"ל: (יא) בפתגמא דארשיעו. לאיתדנא במיא. ולפי זה לא היה הדבר במקרה והזדמן אלא בלוחה מדה שמטלו: (יג) הוא קאי ומשמש. י"ל שדרש נוטריקון.

ע"ש

רמב"ן

לנגב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון ירלה לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שאינו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים: (יב) ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט: ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום התוכתו כי חתן דמים הוא: (יג) ויהי ממחרת' ממחרת היום שעמו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה הראשונה קודם שנצטוו בו. ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני. ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו

מן

אבן עזרא

[י]ויעלמהו מצריו. והנה לא נוכל לומר עולם על משקל שומר. מענין [ר]עלמה. רק מענין אחר *[ר]עולם עיניו מראות ברע. והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור. והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין נאמר. והוא [ש]ויברך על ברכיו. גם הוא פועל עומד לא יצא ממנו פעול כלל. והנה מלת ברוך [ת]תואר. כמו עלום מהבנין הקל. א"כ מנהגם ברוך הוא תואר מבנין הדגוש. והיה הרי"ש ראוי להדגש ככל הגזרה. כמו [א]ברך נבות. והוא על משקל כדוב [ב]שכול. ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגנוב ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים. כמו ויסרג [ג]אלדי גנוב אפרים. הוי [ד]גבורים. והנה עומד כנגדו [ה]בואה ברוך ה'. [ו]ברוכים אתם לה': אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם. ועל ידם באו המכות לפרעה [ו]ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה. ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים. ובבקיעת ים סוף: (יא) ופי' עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות [ז]בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. ה' שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך. וכן [ח]כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם. כאדם שיעשה בזדון רצונו. וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו [ט]וארד להצילו מיד מצרים: (יב) ויקח. עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהי'. כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם. שלמים: וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה נגד [י]מזרח אהל מועד: (יג) ויהי ממחרת. לביאת [י]יתרו: וישב משה. כמנהגו: מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש. גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו [כ]שכבר זכרתי. וזה הבקר הוא על דרך מקרה. והערב האמתי הוא בשקוע השמש. גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור. וכן אמר דוד תזרח [ל]השמש יאספון. ואחריו *[ל]כתיב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. על כן [מ]מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ראוי להיות מערב האמת. עד ערב האמת. רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים. והנה ראוי להכנים השבת מן התורה מהשקע השמש. וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים. כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד פאת הארץ בכל מקום. וזהו נועה לאתו עד בואו: (יד) וירא. את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר. ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר. ואין ספק כי מעלת משה גדולה [נ]לומר ככה. כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה. הוא אומר לו [נ]בי אדוני. ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים. וכן [ס]כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולא אמר לו מדוע. רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו. ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע. כמו [ע]מלכם. [פ]מזה בידך. כי כל [צ]אחת שתי מלות. והכה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) ויאמר.

השיב

פירוש על אבן עזרא

מבנין הפעיל. [ר](ישעיה מ' כ"ט). *[ר](שם ל"ג ט"ו). [ש](ד"ה ב' ו' י"ג). [ת]והאמת כי מה שהולכך לדקדק עליו שהוא תאר כדי שלא נמשוך שהוא פעול ונמלא שהשי"י פעול מקבל פעולה מאשר חס וחלילה. לכן דקדק שהוא תאר. [א](מ"א כ"א י"ג) הראוי בֵּרַךְ מבנין פיעל. ולפי שהרי"ש אינו מקבל דגש באה נקודת הדגש תחת הבי"ת להתחבר עם השי רק ונעשה ציני. [ב]שַׁכּוּל (הושע י"ג ח') [ג](ד"ה] ב' כ"ח ז'). [ד](ישעיה ה' כ"ג). [ה](בראשית כ"ד ל"א). [ו](תהלים קט"ו ט"ו. ש"א כ"ג כ"א). [ו]ר"ל כי למו"א היה ההללה הן מיד פרעה אשר הרים עטרת מלכם. וג"כ אשר הביא המכות על המצריים. ע"כ היה הללה מיד שניהם. לא כן ב"י אשר לא מרדו במלך היה ההללה רק מיד מצרים. [ז](לעיל ג' י"ג) כ"ל שם פי' והוו שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהים כי יתפרד וכו' ע"כ אמר יתרו עתה ידעתי. כלומר הכרתי והבחנתי ידיעה אמיתית בידיעת הש"י מלך פעולותיו מעה שלא הייתי יודע עד עתה. (וכן פי' מועו"ע) וכמו שהביא רא"ע כמה פעמים אשר שם אלהים היה ידוע להם ואפילו פרעה ידע ולא הכיר שם הויה. [ח](נחמי' ט' י'). [ט](לעיל ג' ז' ח'). [י]ושכינה היא במעריב והוא כדעתו בתחלת הפרשה אשר לא יתכן אשר מתן תורה בעת הוקם המשכן. [י]אמר זה להמשיך דעתו שזה היה אחר מתן תורה שעמדו שם שנה אחת והיה עושה כן בכל יום. אבל לדעת הגאון ז"ל היה זה תחלת הישיבה. [כ](בראשית א' ה'). [ל](תהלים ק"ד כ"ב). *[ל](שם פסוק כ"ג). [מ](ויקרא כ"ג ל"ב). [נ]הפסוק השני כי יהיה להם וכו'. [נ](במדבר י"ב י"א) ופי' כמו (בראשית מ"ד י"ח). [ס](דברים י"ט י"ז). [ע](ישעיה ג' ט"ו). [פ](לעיל ד' ב'). [צ]מה לכם. מה זה

כן

פירוש רשב"ם

מצרים ומיד פרעה. ואת העם הושיע משיעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים כי אין כח בהם לנקום צרת מאמיניהם: כי בדבר. כלומר כי על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתעולל בהם. זהו עיקר פשוטו: (יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לכבוד יתרו באו. ומשה לא הוצרך להזכר כי האהל שלו הוא: (יג) לשפט את העם. אפילו אם בא יתרו קודם מ"ת דיני ממונות היה להם מעולם. אף כי אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט. ונראים הדברים שאחר מ"ת בא. כתיב כאן אשר הוא חנה שם הר האלהים. ולפנינו הוא אומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר. נמצאת פרשת רפידים והניית ההר קדמה לפרשה זו וכדי שלא להפסיק בפרשיות של מצות הקדים פרשת יתרו: מן הבקר עד הערב. לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. כלומר אני לבדי צריך לשאל אל אלהים ואין בהם רגיל לדבר אל אלהים כי אם

אני

לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טו כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר
בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ
וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃
יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר
אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־
אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד
מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃
יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים
עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים
וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃
כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ
בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה
תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי
אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי

חמשים

אונקלוס

לְמִתְבַּע אֻלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ: טז כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי
וְדָאֵינְנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא
דַּייָ וְיָת אוֹרָיָתֵהּ: יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה לֵהּ לָא תַקִּין
פִּתְגָּמָא דְּאַתְּ עָבֵד: יח מִלְאָה תִלְאֵה אַף אַתְּ אַף עַמָּא
הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִכּוּל לְמֶעְבְּדֵהּ
בִּלְחוֹדָךְ: יט כְּעַן קַבֵּל מִנִּי אֲמַלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ
הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא (תָּבַע) אֻלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת
פִּתְגָּמַיָּא לִקְדָם יְיָ: כ וְתַזְהַר יָתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיְתָא
וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּיהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן:
כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַּייָ גֻּבְרִין
דִּקְשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

דבני

מסרה לדרש, ד' [מ"ו]. טז יהיה, [ס"א המתג בה"א, כי ויהיה בלי מתג' ובי"ם שניהם במתג]. והודעתי, ב' [מ"ו]. תורתיו, ג' וכ"כ [ר"ל מו"ק ומ"ו הכין ומ"י]. יז אשר, [במרכא]. אתה, [בטפחא]. יח נבל, ל' [ומ"ו]. תבל, ל' [ומ"ו]. אתה, [בז"ג]. עשהו, ל' ומ'. יט עתה, כ"ה ר"פ. איעצך, ג' [ומ"י]. היה, ג' [ב"י גורס ז']. כ והזהרתה, ג' ב' חס' ודין מ"ל ה"א. התורת, [מו"ק ומ"ו הכין]. והודעת, [מ"ו]. הדרך, ל' [מטעין בי' אשר]. ואת המעשה, ל'. יעשון, ה' [ומ"ו ונו"ן בסוף]. כא יראי, ב' לכו שמעו ואספרה. שנאי, [מ"ו והשי"ן במוכח]. עלהם, י"ג חס'.

ת"א והודעת להם מועד קטן ה קדושין ב בבא קמא לט מליעא ל. ושמת עלהם סנהדרין יח.

רש"י

יבא. כי בא לשון הווה: לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פליישטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. (ישעי' לד) כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כבדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה אמר לו לך המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כהשיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיני' בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו

שש

רמב"ן

מן הבקר עד הערב וגם כן אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים. כי בנסוע הדגלים אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה בברייתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת. ואמר עולה וזבחים לאלהים, בעבור שיתרו עדין לא ידע ה' כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויאמר ברוך ה'. אבל יתרו הקריב לאלהים. והנה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה. וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לחמיו. ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין: (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר. לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה. וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה. שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו. וכן ותלך לדרוש את ה'. כמו שפירשתי שם. ועוד שאני שופט אותם. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך. בעצה זו אמר לו לך המלך בגבורה לשון רש"י. ור"א פי' שמע בקולי ויהי ה' בעזרך להצליחך בעצתי. אבל למטה אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים, נגד האלהים. ויאמר היה אתה. בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו. כטעם יום צעקתי בלילה נגדך. והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים. הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שהיה גם

בזה

ספורנו

הבקר עד הערב: (טו) לדרוש אלהים. הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים והכלל. באים אלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו: (טז) כי יהיה להם דבר. וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי הדור יהיה דבר ריב ביניהם: בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי הדור: והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. לאותם הגדולים כדי שידעום. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל. וכמו שאמרו ז"ל (עירובין פרק כיצד מעברין נ"ד ע"ב) כיצד סדר משנה. ולשלש הסבות האלה יתחייב שיותיבו העם מן הבקר על הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דינך: לא תוכל עשוהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שיהיה כמליץ בינותם ובין האל ית': והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא שמעת. כענין עמדו ואשמעה. וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. תבחר ותמנה כי באלה הג' ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך. אבל בעניני פסקי דינים

פרטיים

לְמִתְבּוּעַ אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: (טז) אֲרוּם יְהִי לְהוֹן דִינָא אָתָאן לְוָותִי וְדַיְינָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יַת קְיָימַיָא דַיְיָ וְיַת אוֹרָיְיתֵיהּ: (יז) וַאֲמַר חֲמוּי דְמֹשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין פִּתְגָמָא דְאַנְתְּ עָבִיד: (יח) מִיתְּר תִּינְתַּר אוּף אַנְתְּ אוּף אַהֲרֹן וּבְנוֹי וְסָבַיָא דְעִמָּךְ אֲרוּם יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָמָא לָא תִיכּוּל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: (יט) כְּדוֹן קַבֵּיל מִנִּי אִימְלְכִינָךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ הֲוֵי אַנְתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְתַיְיתֵי אַנְתְּ יַת פִּתְגָמַיָא דִילְהוֹן קֳדָם יְיָ: (כ) וְתַזְהַר יַתְהוֹן יַת קְיָמַיָא וְיַת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יַת צְלוֹתָא דְיִצַלוּן בְּבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיַת אוֹרְחָא דִיְבַקְּרוּן לְמַרְעִין וּדִיְהָכוּן לְמִיקְבּוּר מֵתַיָא וּלְמִיגְמַל בָּהּ חִסְדָא וְיַת עוּבְדָא וְשׁוּרַת דִינָא וּדְיַעַבְדוּן מִלְגָו לְשׁוּרַתָא לְרַשִׁיעַיָן: (כא) וְאַנְתְּ בְּרוֹר מִכָּל עַמָּא גִבָּרֵי חֵילָא דַחֲלַיָא דַיְיָ גוּבְרִין
דקשוט

בעל הטורים

ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בה"א: (טו) לדרש אלהים. ד' הכא ואידך (בש"א ט') בלכתו לדרוש אלהים. בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים (בד"ה א' כ"א) בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים (ד"ה ב' כ"ו) בענין עזיהו שדרש אלהים במלחמה. מלמד שעל כל הצריכים היו באים לו לדרוש אלהים כההוא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההוא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעזיהו שהתפלל על אויביו: (טז) תורותיו ג' במסורה הכא ואידך תרי בנבואת דיחזקאל (מ"ג מ"ד) מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש: (יט) איעצך. ב' (ל"ל ג') במסו' הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש גאולה דבלעם לגאולת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באה"ע קם ומנו בלעם שפירושו קם לשעה פי' לפי שעה כמו שהיתה עצתו לשעה ולא בהתמדה. ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמיה ל"ח) בענין לצדקיהו שיעץ לו ירמיה לצאת אל שרי מלך בבל. משה ששמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום אבל לצדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: (כ) והזהרתה אתהם (ה"א) [ב' סמין] יתירה [יתירים] אלו (ה') [יוד] דברים שבין דיני
ממונות

יונתן

ע"פ אותן משה שם עומד ומשמש ודורשי גמטריאות אומרים רמז אותן משה גימ' עם השליח עומד ומשמש וק"ל: (יח) מיתר תינתר. הוא ענין נשירה כנשירת עלין מהדקל כמו עלה נובלת נופלת מן האילן. וכ"ה ישל זיתך. יתרגם: (כ) לצלותא דייצלון וכו' למריעין. פי' לבקר החולים. תרגום של חולאים מריעין. ודיהכון תרגום של ילכון. ודרש והודעת להם ר"ל לעובותיהם הייבו תפלה שמארכת ימי האדם. שאמר ריב"ל אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חייכו. ס"ל כאן כר' יהודה בב"ק והודעת להם זה בית חייהם וכו'. ולא כרש"י שפי' שם שהוא בית ת"ת והתורה. וא"כ בהכרח יהיה והודעת להם על ענין אח' זו בית חייהם. כי כבר כתיב המקום. ולדידיה יפורש לתרי אפין כפשוטו בית הקברות. וגם בית התפלה שמארכת חיי האדם כדכתיב למען ירבו ימיכם על האדמה. ואמרו רז"ל במקום אחר שלעתיד יכנסו כל מקומות בתי כנסיות לא"י ויבנה המקדש על מקומם. ודוק היטב בגמ' מאמר איכא מדי בבבל
והבין

רמב"ן

בזה עלה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט: (כ) והזהרת' אתהם את החקים ואת התורת. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עלה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשם אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמר' ושפטתי בין איש ובין רעהו שים לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך ולהם להקל מעליך ונשאו אתך. ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו לנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטי' האלו. ולכך אמר במשנה תורה ושוטרי' לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו: (כא) ועתה אנשי חיל. אנשים ראויים להנהיג עם גדול. כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל. ואיננו ביונאי' לבא המלחמה בלבד. וכן חיל גדול מאד' ובארבה חילם הגדול. ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. ישאו על כתף עירי' חיליהם. ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם. והנה יקרא איש חיל במשפטים כי (הוא) הנהג הזריז הישר. ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמ' ונקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית. והנה יתכן דבר בכלל ופרט. אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים. ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע. כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות האלו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים שונאי בצע וחכמים
ונבונים

אבן עזרא

השיב משה אני עושה שני דברים. האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. והטעם לדרוש תורתו. והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי. והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי [ק]האלהים לדורם: (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני. ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול. מגזרת ועלהו [ר]לא יבול. כאלה [ש]נובלת עליה. כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה. דרך משל. ומלת גם [ת]כמוה גם כי כבד ממך הדבר: (יח) עשהו. מלה זרה בדקדוק. ובאה על [א]דרך לשמרהו. כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. [ב]אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר [ג]כאשר פירשתי. רק בעבור שידברו [ד]בה הרבה. ימשכו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם. [ה]אלהים יראני בשוררי. בראשית ברא [ו]אלהים. ורבים ככה. על כן שמוהו מכנינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה. ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת. וזהו אמרו וצוך אלהים. ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. [ז]מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים. ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי. ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרת. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם [ח]ולהורותם מספקות. כי טורח גדול [ט]הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון. וטעם והזהרת. מן [י]ולא נזהר. וטעמו נסמך: אתהם. שתי מלות. והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהיא העיקר. כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו. וללכת אחריו. ולמול ערלת הלב. ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור. וכן אמר משה [כ]בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה. ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר. כמו השבת והמועדים ופדיון הבן אשבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה. גם *[ב]שעטנז. ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון
הקדש

פירוש על אבן עזרא

כן מדוע מה דעתך. [ק](עיין רמב"ן). [ר](תהלים א' ג'). [ש](ישעיה א' ל'). [ת]ר"ל מלת גם נמשכת עד כי כבד ממך שהוא ענין נוסף. וטעמו לא זו שאתה והעם עומדים מבקר עד ערב. והוא יגיעה שא"א לעמוד בה. אלא אף זו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. כמ"ש משה בעצמו איכה אשא לבדי (דברים א' י"ב). [א]מן השלמים ושמרו שמר. אבל עשה מגל"ה לא מצינו שה"א השורש נראה. ורצוי להיות עֲשׂוּהוּ. [ב]ר"ל כי אין הכנוי באיעצך כנוי הפועל. כי אין האדם פעול בו כי העצה הוא הפעול ביועץ כאמרו זאת העצה היעוצה אבל האדם הוא הנועץ. [ג](לעיל ב' ד'). [ד]ר"ל היה ראוי לומר ויהיו אלהים עמך וכן כולם בלשון רבים מאחר שמלת אלהים הוא לשון רבים כמו שכתב בפסוק בראשית ברא אלהים. וי"א כי משה רבינו ע"ה היה בקי בחכמת הפרצוף מי היה חכם או טפש או צדיק או ישר. או רשע או שוטה וזהו שאמר ואתה תחזה ולא אמר תראה. ואין זה רחוק כי הנה נמצא זה לרז"ל כאמרם כל מאן דהוי משתעי ליה לקיש בהדיה הוי יהבין ליה פקדונא בלא סהדי. ואמר החכם אלו בני אדם הללו בני לורה כינהו ז"ל בגייהו כש"כ משה רבינו ע"ה שהוא מופלא שבבית דין של שבעים ואחד שהיו בקיאים בכל חכמה ופי' שתפיה בך חכמת אלהים. [ה](תהלים נ"ט י"א). [ו](בראשית א' א'). [ז]כענין אנכי עומד בין ה' וכו' (דברים ה' ה') כדמפרש והולך. [ח]ר"ל ולהזהירם. [ט]רבינו ז"ל מבאר אומרו והזהרתה אתהם. טעמו ללמדם פעם אחת או שתים ואחרי כן יורה להם ספקם כאשר יבואו לשאל לך. וזה הוא הענין באמרו ואת המעשה אשר יעשון כי זה היה טורח גדול. א"כ מה הועיל יתרו בתקנתו לפסוק להסיר טורח המשפטים. [י](יחזקאל ל"ג ו'). [כ](דברים ל' י"ד). *[ב]ר"ל דעת רא"ע כמו הרמב"ם ז"ל אשר גם שעטנז יש לו טעם להיות גדור בעבירות לא להתחבר
עם

פירוש רשב"ם

אני לבדי: (יח) נבל תבל. כמו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. לשון שלך מתבלבלת להשיב לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשונם זה צועק וזה צועק ואין בך כח להשיב לכולם כסדר זה אחר זה: (יט) ויהי אלהים עמך כלומר ויכלת עמוד. היה אתה לעם מול האלקים. לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע מה יאמר לך הקב"ה והזהרת אתהם וזהו הדבר הקשה יביאו אליך אבל שאר דינים הגודעים (בקל) לחכמי ישראל שתשים עליהם. ישפטו הם והקל מעליך: (כא) אנשי חיל אנשי ממון וגבורה שלא יגורו מפני איש: שונאי
בצע

חמשים ושרי עשרת: כב ושפטו את־
העם בכל־עת והיה כל־הדבר הגדל
יביאו אליך וכל־הדבר הקטן ישפטו־
הם והקל מעליך ונשאו אתך: כג אם
את־הדבר הזה תעשה וצוך אלהים
ויכלת עמד וגם כל־העם הזה על־
מקמו יבא בשלום: שלישי כד וישמע
משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר:
כה ויבחר משה אנשי־חיל מכל־ישראל
ויתן אתם ראשים על־העם שרי אלפים
שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת:
כו ושפטו את־העם בכל־עת את־הדבר
הקשה יביאון אל־משה וכל־הדבר
הקטן ישפוטו הם: כז וישלח משה את־חתנו וילך לו אל־ארצו: פ רביעי
יט א בחדש השלישי לצאת בני־ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר
סיני

אונקלוס

רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורתא: כב וידונון ית עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זער ידונון אנון ויקלון מנך ויסוברון עמך: כג אם ית פתגמא הדין תעבד ויפקדנך יי ותיכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתרה יהך בשלם: כד וקביל משה למימרא דחמוהי ועבד כל די אמר: כה ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורתא: כו ודינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זער דינין אנון: כז ושלח משה ית חמוהי ואזל לה לארעה:
א בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים
ביומא

מסרה, עשרת, כו"ל ח"ו. כב הגדל, [ח"ו]. יביאו, ע' [מ"י וכל אוריי' דכות']. כג ולוך, צ' לנגיד. ויכלת, ל'. עמד, [ח"ו]. וגם כל העם, ה'. על מקמו, ב' והסבוננם, [כו"ל ח"ו]. יבא, [ח"ו]. בשלום, [מ"ו]. כד וישמע, ד'. לקול, [מ"ו]. כה אתם, [ח"ו]. ראשים, ג' בסור'. על העם, ח'. מאות, [מ"ו]. עשרת, כו"ל ח"ו. כו הקשה, ה' פת"ח צליש' [כ"ל סגו"ל]. יביאון, [ל' ומל"מ וכו"ן בסוף]. ישפוטו, קדמא ישפטו מכילא ישפוטו. הם, י"ב ס"פ ומאלה המה. יט א בחדש, ז' כ"פ [ג"ל וח"ו כ"פ]. לצאת בני, ג'. ביום הזה, ו'.

ת"א ושפטו את סנהדרין לד. כל הדבר סנהדרין יו יח. והקל מעליך סנהדרין יז. וגם כל העם שם ז. בחדש השלישי ראש השנה ג. ביום הזה באו שבת פו. מדבר סיני שם פט.

רש"י

שם מאות שרים לשם מאות אלף (סנהדרין יח): שרימאות. ששת אלפים היו: שרי המשים. י"ב אלף: שרי עשרת. ששים אלף: (וגם ספי"רשי על כל השרים כמ' היו והוא לכאורה ללא צורך וכו' באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקשיא מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחילה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט השום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה ככתוב ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. שמלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן (רות ב') לא תעבורי כמו לא תעבירי. ותרגומו דיינין איכון. מקראות הראשונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא) (א) ביום הזה. (שבת פו) בר"ח. לא היה לריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו:
ויסעו

רמב"ן

ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל ואם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל לומר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם. אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הולך לפרש. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות. וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבוד' הבית כאשר נפרש בה בענין. ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. וכן הכיעמו בהילך בכחך. וכן ובגבר חילו לא ימלט ובלשון הארמי' שיאמר בים לאל ידי. אית חילא בידי. ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שנאי בצע. שהונאין את ממונם בדין. כהסיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם ואפילו הוא שלהם באמת. כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן. אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם. פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד. כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו. ורבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין. אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. כי הממון יקרא בצע. מה בצע כי נהרוג את אחינו. ואם בצע כי תחם דרכיך והסכמתי להם בצעם. כמו ושילם לאדון כל הארץ. וטוב ראיתי שילמדנו שונאי בצע
שהונאין

ספורנו

פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן ראשונה והטועה על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו. ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי. ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין. (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יעברכו לבא לפניך: ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אשר שמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום. אחר שיתברר הדין בכ"כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר באורחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר באנשי חיל בקיאים ושכולים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל. כאמרם ז"ל (שבת פר' במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם ככלם הוא הנכהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חתנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ. כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מלד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישוב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק. כאמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרי' כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': (א) ביום הזה. ביום הסדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת באם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים
כי

יונתן בן עוזיאל

דקשוט דסנן לקבלא ממון שיקרא ותמני עליהון רבני אלפין רבני מאוותא רבני חומשין רבני עישורייתא: (כב) וידינון ית עמא בכל עידן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם קליל ידונון הינון ויקילון מן מטול דעלך ויסוברון עמך: (כג) אין ית פתגמא הדין תעביד דתיהי פני מן דינא ויפקידינך יי פקודיא ותיכול למיקם למשמעהון ואוף אהרן ובנוי וכל סביא דעמא הדין על אתר בי דינהון ייתון בשלם: (כד) וקביל משה למימר חמוי

ירושלמי

ועבד כל דאמר: (כה) ובחר משה גיברי חילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין שית מאה רבני מאוותא שית אלפין רבני חומשין תריסר אלפין ורבני עשורייתא שית רבוון: (כו) והוון דיינין ית עמא בכל עידן ית פתגם קשי מייתין לות משה וכל פתגם קליל דיינין הינון: (כז) ופטר משה ית חמוי ואזל ליה לניירא כל בני ארעיה: (א) בירחא תליתאה לאפקות בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין בחד לירחא אתו למדברא דסיני

בעל הטורים

ממונות לדיני נפשות: (כג) וצוך. ב' הכא ואידך וצוך לנגיד (ש"א כ"ה) פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד. על מקומו. ב' במסורה הכא ואידך והשבותם על מקומו ואיננו לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לאו יעשה לו דין למעלה וזהו והשבותם על מקומו ואיננו: (כו) הקשה. ב' במסורה הדבר הקשה. ערפך הקשה (פ' וילך) מלמד שהיה משה דן דין האלהים (נ"א האלים ור"ל אנשי אלים) שהיו קשה עורף: (א) בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגיורת שנתגיירה המשוחררת לא ינשאו עד שיהא להם ג' חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו מעבדי מלכים המתין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה. לצאת ג' הכא ואידך לצאת ב"י על ענין הבית [מ"א ו'] וכן הכא בגו את

יונתן

ומבין הפשט מתוך דברי אלה: מלגו לשורתא ר"ל לפנים משורת הדין לרשעים ונפק ליה מאת הדרך ילכו בה. וכן אחז"ל בפסוק למען תלך בדרך טובים וק"ל: (כב) פני מן דינא. פי' שיהיה פנוי מהדינים ועסקים: (כה) רבני אלפין שית מאה וגו'. עיין ברמ"י ובהגה"ה החדשה שקבלתי מפי מורי מופתי הגאון נר"ו. והמלא די סיפוקא: עוד לאלוה מילין כלומר כוונה בעשות החשבון כדי שלא אאמר שהיו שרי אלפים בלא הוא עצמו וא"כ יחסר מניין השרים בעצמם. ולא אלה עם השר עצמו וכן

רמב"ן

שנוטלין ממון עצמן ואין צריך לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו טורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין שנוטלין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא ימחלו על ממונם בענין הדין אם יצא להם הפסד ממונו. ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש ובצע ממון כמו שפירשתי. ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון. ואין הממון אצלו חסר רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו. אבל כל חפצם להציל גזול מיד עושק. (כב) ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך. והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יקבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם להגידו לך. ולא יוכלו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך: (כג) וזה טעם איש על מקמו יבא בשלום. כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא ינוחו בשלום כי זה פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה: וטעם על מקומו. אל כל המקום אשר יבאו ש"ה בהיותם במחנה במדבר. ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות גומרין אפילו בלילה. כי לא אמר כל היום: (א) בחדש השלישי. היה ראוי

אבן עזרא

הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים. על כן לא נחפש על חסר ומלא [ל]כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל. שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם. והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר [מ]הבו לכם אנשים. כמו בחר [נ]לנו אנשים. כלם [ס]אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. וכנגדם אמר משה [ע]חכמים ונבונים. כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו. אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע. ממון. והם נודעים ככה למראה עיני אדם. וכנגדם אמר *[ע]משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' [פ]אלף וע' אלפים. וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה. והכתוב אמר בפסוק *[פ]ארץ רבים שריה. ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים. כי כן אמר משה ואקח את [צ]ראשי שבטיכם. ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות. והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם. וכתוב כמעשה [ק]ארץ מצרים. והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הורגלו לעשות אומנות כי לחמם נתן. ומימיהם נאמנים. והמן מפקם. הפך המינים שהתאוו מה *[ק]שאין רגילים לאכול במצרים. ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי' [ר]לכם לב לדעת. והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים. והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו. אולי אלה הם ראשי השבטים. והיה מספרם שנים עשר. ושרי המאות הם רבים. ושרי חמשים כדרך [ש]וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר.

ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה. ואם אתה לא *[ש]ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי"ו ויכלת. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל. כמו [ת]עמוד פתח האהל. גם פשוטה אזורה וסגורה על אלפים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם. רק עתה יצא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו. ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו. והוא שהם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים. וכן כתוב [ב]ושוטרים לשבטיכם. וכתוב *[ב]שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור. ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש. ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה. רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין. ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפטו. בשורק תחת חולם. כמו ולא [ג]תעבורי מזה. כמו ולא תעבורי. ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו. ונוכל לומר דרך דקדוק כי מצאנו חדלו פרזון [ד]בישראל חדלו. [ה]דגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח. [ו]הרים נזלו בסוף פסוק. ואמר [ז]תהתלו בו. כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו. ותנועה אחת לבדה. וככה ישפטו הם כמו ישפוטו. בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח. ככח סוף פסוק בו. הנה עמים [ח]תחתיך יפלו. יי' [ט]על ימינך. טוב עשית *[ט]עם עבדך. ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד. כמו ואברהם הולך *[ט]עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה. אם לא יהיה [א]פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש. כמו מחר חדש. והזכיר הכתוב זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה. אולי יום אחד

פירוש על אבן עזרא

עם שאינו מינו. [ל](להלן כ' ד"ה אמר אברהם וכו'). [מ](דברים א' י"ג). [נ](לעיל י"ז ט'). [ס](במדבר י"ג ג'). [ע](דברים א' י"ג). *[ע](שם). [פ]ר"ל כי היו ב"י יותר מששים רבו. *[פ](משלי כ"ח ב'). [צ](דברים א' ט"ו). [ק](ויקרא י"ח ג'). *[ק]כמאמרם למ"ר בשבתנו על סיר הבשר ולא נתנו להם ממנו. [ר](דברים כ"ט ד'). [ש](ש"ב ט"ו א'). *[ש]וא"כ הדבר אשר אין בכחו של מ"ר הקדים בפסוק י"ט. ואשר אין בכח השופטים מפורש פה בפס'. [ת](שופטים ד' כ') והוא מקור ואיננו לווי. שהרי הוא הדבור לנקבה נוכחת והנ"ל עמדי, אפשטה וכו' (ישעיה ל"ב י"א). [ב](דברים א' ט"ו). *[ב](שם ט"ז י"ח). [ג](רות ב' ח'). [ד](שופטים ה' ז'). [ה]שהדגש לתפארת בהפסק. [ו]הרים נזלו. (ישעיה ס"ג י"ט). [ז]יתהתלו בו (איוב י"ג ט'). [ח]יפלו (תהלים מ"ה ו') שוא באתנח. [ט]ימינך (תהלים ק"י ה'). *[ט](שם קי"ט ס"ה). *[ט](בראשית י"ח ט"ז). [א]עיין לעיל (י"ב ב' ד"ה ראש חדשים) וכן כתב המכלכל. הנה חדש יאמר בשני פנים. האחד על הזמן אשר מחדש לחדש כמו

פירוש רשב"ם

בצע. שוחד וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בצע רע לביתו. מה בצע כי נהרוג את אחינו. מה שכר. כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: (כב) כל הדבר. לדרוש אלהים: (כג) וצוך אלהים. כשיצוך אלוה לשפטם: ויכולת עמוד. ע"י מסייעך: וגם כל העם הזה. הנצב עליך מן הבקר ועד הערב יבא מהרה איש איש אל ביתו בשלום: (כו) ישפוטו הם כמו לא תעבורי מזה. בכמה מקומות (או במקום או): (ב) נגד ההר. הנזכר למעלה. תעבדון את

סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר
סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל
נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים
וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה
תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם
וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא
אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ
בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי
סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃
ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־
בני

אונקלוס

בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ
לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃
ג וּמֹשֶׁה סְלֵק לִקְדָם יְיָ וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר
לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית
לְמִצְרָיִם וּנְטָלִית יָתְכוֹן כִּדְעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית יָתְכוֹן
לְפֻלְחָנִי׃ ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת
קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִּי־לִי כָּל
אַרְעָא׃ ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין
פתגמא

מסרה ב מרפידים, ב' מלא [דמ"ג] ואין מים הוא הב' [ושארה ח"י חסין בסוכי']. ג ומשה, [ז' ר"פ]. עלה, [כל לש' עליה על בת"ז חס]. ותגיד, ג' מ"ל בליש' [הגימ"ל בלי"רי]. ד אתם, ד' ר"פ. למצרים, כ"כ [בלמ"ד ומעוים ב' במצרים]. ואבא, ג' חס' [ב"ל ב' חס']. ה שמוע, [מ"ו]. בקלי, [ח"ו]. והייתם, מ"י. לי, לי. ו וגוי, ד'. קדוש, [מ"ו]. אלה, ה'.

ת"א ומשה עלה, סנה ה סנהדרין כט. והייתם עקיד' שער עו עיקרים מג פל"ז. ואתם תהיו שבת פו פז זבחי' יט עקידה שער עו ושער ע.

רש"י

(ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר (שמות לד ד): כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פז): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): (ד) אתם ראיתם. (שבת פז) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואבא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פז): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים.
לא

רמב"ן

ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנא' למעלה במדבר סין. אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו. כי ידעו שמשם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנא' לו תעבדון את האלהים על ההר הזה. וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לי"י אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו שם. ואחרי כן חזר לומר בשאר המסעות (ב) ויסעו מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר כראותם ההר מנגד. ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם. אבל חנו במדבר או במורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר. וערב רב אחריהם. כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל. או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו. אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים
ויבאו

ספורנו

כי ידעו שמשם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אחר שישראל שמו פניהם אל עסקי ההכנה ולרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה הפלאתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הולכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו בכוס האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר. וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועסקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי. הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית הנכרת אשר שאמרו נעשה ונשמע. כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים. אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם. כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגלה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא. כי אמנם לי כל הארץ וחסידי אה"ע יקרים אצלי בלי ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני יי' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נפסדי' אבל תהיו קיימים לעד באים כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים. קדוש יאמר לו
ואז"ל

דסיני: (ב) ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל בלב סיחד כל קביל טורא: (ג) ומשה סליק ביומא תניינא לריש טורא וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנא תימר לנשיא דבית יעקב ותתני לבית ישראל:

נ(ג) ומשה סליק לסיתבע אולפן מן קדם יי וקדם ליה דיברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאנשי ביתיה דיעקב ותתני אולפן לכנישתהון דבני ישראל:

(ד) אתון חמיתון מה די עבדית למצראי וטענית יתכון על עננין הי כעל גדפי נשרין מן פילוסין ואובילית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי:

נ(ד) אתון חמיתון ית מה דאיתפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על ענגין קלילין היך על כנפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי:

(ה) וכדון אין קבלא תקבלון למימרי ותנטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא דעל אפי ארעא:

נ(ה) וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קיימא ותהוון לשמי לעם אוחרן וחביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא:

(ו) ואתון תהון קדמי מלכין קטירי כלילא וכהנין משמשין ועם קדיש אלי פתגמיא דתמליל עם בני ישראל:

נ(ו) ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דיבריא די תמליל:

ואתא

בעל הטורים

מסכן. ולהלן על מיתת אהרן (בפ' אלה מסעי) בשנת הארבעים לצאת ב"י שמיתת הצדיקים מכפרת. ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר למטה שעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ותגיד לבני ישראל. אלא יו"ד שמגיד להם עשרה הדברים: (ד) אתם. ד' ר"פ אתם קחו לכם הכא ולהלן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא כלו מצרים לשם לכם מכאן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי (ישעיה מ"ג) לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב: ואבא אתכם אלי מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן. בכסף זו ביזת מצרים. בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה בביאה זהו שאמר (יחזקאל ט"ז) ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע שלשה פעמים וארשתיך לי. ואביא. בגימ' בביאה: (ה) והייתם לי סגלה מכל העמים ס"ת מילה: (ו) ואתם תהיו

יונתן

וכן שר אלף עם השר בעצמו כלהון במנין הכתוב כאן וק"ל: (ב) בלב מייחד עיין ברש"י ודייקו מדפתח הכתוב בלשון רבים ויחנו ויסעו וסיים ביחיד ויחן אלא בלב אחד: (ד) מן פילוסין הוא רעמסס כי תרגום של ויסעו מרעמסס מן פילוסין. ואובילית. פי' והנשאתי אתכם. ובההוא ליליא לבית המקדש לעשות הפסח ודייק ממה דכתיב ואביא אתכם אלי ועדיין היו במדבר אלא משמע לא"י ולכן פי' שהוליכם להר המוריה מקום שנבנה שם ב"ה ושם עשו הפסח והמזבח וחזרו לרעמסס בשעה קלה וק"ל: (ו) מלכין קטירי כלילא. פי' שתהיו אחר קבלת התורה מוכתרים בקשר כתר תורה. ואפשר לומר ששני כתרים שקשרו המלאכים לכל אחד מישראל אחד

כנגד

רמב"ן

ויבאו אל מדבר סין ויסעו. ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. ויגלה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. ומה תלמוד לומר ויבאו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בכאן באו מאילים ורפידים נשנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברי' שנתחדשו בהן שם בכתוב. אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והולך לדרוש שהיה לצורך הסיקם: (ג) ומשה עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה'. וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה על האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב. הוא יפרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון: וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם שכן דבר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשמו הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו': (ד) ואביא אתכם אלי. אל מקום כבודי. ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם. ואונקלוס תרגם וקריבית יתכון לפולחני. דרך כבוד של מעלה תפש לפלגו: (ה) וטעם ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות לכם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמ' הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולו ועשית כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות. ואמר כי לי כל הארץ. כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה. או יהיה סגולה דבקות. כי לי הארץ הנקראת כל כמו

שפירשתי

אבן עזרא

אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל. וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם. ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא. כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה. ועל דרך העבור יום שני בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר. אולי טעם ביום [ב]הזה כי [ג]רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב [ד]יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים. כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר. כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם. על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו. כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש. ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח. והנה כתיב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות. כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר [ה]למעלה נגד ההר. והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו יי'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא [ו]עלה למעלה מההר. כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן [ז]וירד יי' על הר סיני. כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש. כי כן כתוב [ח]ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו השם לומר כה תאמר לבית. והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום. ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים. והם יגידו לכל העם. וכן כתוב ויבא משה [ט]ויקרא לזקני העם. ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו. ומלת [י]בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם. ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים. כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד. על דרך [כ]כנשר יעיר קנו. שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן. כמו [ל]יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקדש. והנה אמר משה תעבדון את האלהים על *[ל]ההר הזה. והוא [לל]נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי. ושמרתם הברית

שאכרות

פירוש על אבן עזרא

כמו חדש ימים. והשני על היום הראשון מהחדש. כמו מחר חדש (ש"א כ' י"ח) והנה ישראל באו מדבר סיני ביום כ"ח. [ב]ר"ל כי אחר שאמר בחדש השלישי שטעמו בראש חדש. מה טעם לשנות אחריו ביום הזה. רק בא אחריו להודיענו כי אעפ"י שהיה המרחק רב הלכו אותו ביום אחד. [ג]ר"ל כי המרחק בין רפידים. [ד]ונסעו כל המרחק ההוא ביום הזה. [ה]ר"ל וטעמו כי מה שאמר נגד ההר כדי להביא עליו שמשה עלה אל האלהים והם נשארו נגד ההר. וזהו אמרו והנה הטעם ומשה עלה אל האלהים. [ו]פירש לא עלה משה כי אם אל ההר ולא על השמים ורז"ל רמזו זה במסכת (שבת פ"ח ע"ב) שאמרו כשעלה משה למרום. הוא הפירוש למרום של ההר כי לא אמר כשעלה משה על השמים. [ז]ר"ל אל יקשה לך באמרו (פס' כ'). שנראה מזה שעדיין לא ירד. כי הזכיר זה במקום ההוא לפי מחשבות ישראל. כי לראותם האש והענן ביום השלישי יחשבו כי אז ירד ולא קודם לכן. [ח](דברים ד' ל"ו). [ט](פסוק ז' וש'). [י](לעיל ס' ח') שלא נאמר בית על ששה דווקא. [כ](דברים ל"ב י"א). [ל](שם). *[ל](לעיל ג' י"ב). [לל](לעיל

ע"ו

פירוש רשב"ם

את האלהים על ההר הזה: (ד) על כנפי נשרים שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה גם שלא הוזקתם כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואביא אתכם אלי. להיות אני לכם לאלהים: (ה) כי לי כל הארץ. וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם

אתכם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר

וכבסו

אונקלוס

פִּתְגָמַיָא דִּי תְּמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין דְּפַקְדֵהּ יְיָ: ח וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵמְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לְוָת עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן

יומא

מסרה ויבא, כו"ל מ"ו. לוהו ה', יו"ד בקרי'. ח ויענו, ע"ו כ"פ [ב"י גורס י"ב כ"פ]. יחדו, [כו"ל מ"י]. וישב, כ"ס. ט ויאמר, י"ב בטעמא בפס'. בעב, ל'. בעבור [סד מן כמ"ס גרסיין]. בדברי, ל' וחד ובדברי. יאמינו, [מ"י]. לעולם, ב' מ"ל בתו'. י וקדשתם, ל' [הסי"ו בקמ"ץ לכנוי רבים]. ומחר, ו'.

ת"א נעשה עקיד' שער מז. וישב משה שבת פז. ויאמר ה' אל כדריס לח קדושין ל' עקרי' מא פיח ומג פיס ופיט. ויגד משה שבת פז. וקדשתם היום שבת פט יבמות מו סב.

רש"י

לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי לריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני לריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרלונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רלוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן

שמזקיקין

רמב"ן

שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים. וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: (ו) ממלכת כהנים ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא: (ז) וישם לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכ' הדברים. בחרו לכם היום אם תעשון כן, ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שאם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם. ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב. והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם. ואיננו אלא כמו שפירשתי (ח) וטעם ויענו כל העם יחדו. כן, כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיה' כי להם הנקירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם לוה כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. והם לא המתינו לעלה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטון ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. שסב לפניו אל ההר עם מענת העם, והנה הכל גלוי לפניו. ולא שאלו מה ענה לך העם הזה. וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי. ובאו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר. וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובם עליהם עם הדברים שראו. כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין לורך לדברי ר"א בזה: (ט) בעב הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו. כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי לא היו מאמינים כן מתחלה: וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך. עשרת הדברים. וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה. ואיננו

אבן עזרא

שאכרות עמכם. והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש °במקומו ברא"ה נמורה: ומלת סגולה. דבר 'נכבד ונחמד ולא ימלא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים. כמו כי לי כל עמי הארץ. וזהו ואבדיל אתכם מכל °העמים להיות לי. ורבי מריכוס אמר. כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ. וכמוהו לפי דעתי. כי 'עם קשה עורף הוא. רפאה °נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל. ואין לורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר *°שם *משה. ואמר הגאון כי הוא על דרך *°שימה בפיהם. והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: (ח) יחדו. היא מלה| יחידה במקרא בדקדוק. בעבור תוספת הוי"ו. ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה 'משנה שם. והזכיר וישב. ואין לורך להזכיר ויעל. כי הכתוב אחז דרך קלרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה'. דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים. והנה פירושם וכבר היה כך וכך. כמו 'וילר יי' אלהים וכבר ילר. "'וילמח ה' אלהים וכבר הלמיח. ויאמר בת מי *'את וכבר אמר. וכן כתוב ואשאל אותה ואומר. ואחר כך ואשים הנזם על *'אפה. ותאמר אל 'העבד וכבר אמרה אל העבד. אז ותפול מעל הגמל ואין לורך להאריך. והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד. ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו. והנה איננו דבק עם וישב משה. ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד. ועוד מלאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש. דע כי מלרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המלרים ולא נשתנו מזה המנהג. רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. ומכמי הודו נותנין ראיות כפי משפטם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי. וישראל היו במלרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת. והיתה נבואת משה בספק אללם. ואין טענה ממלת ויאמינו *'בי"י' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל *'מקנה מלרים. ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. בכדת השם| על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו' שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו "כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש *"כמונו ויחי. וגם כתוב **"קרב אתה

(ז) ואתא משה ביומא ההוא וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמייא האלין דפקדיה יי׃

נ(ז) ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דבריא האלין דפקיד יתיה מימרא דיי׃

(ח) ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל דמליל יי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי׃

נ(ח) ועני כל עמא כחדא בלבהון שלימא ואמרו כל מה די מליל מימרא דיי נעביד והדר משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי׃

(ט) ואמר יי למשה ביומא תליתאה הא אנא מתגלי עלך בעיבא דענן יקרא מן בגלל דישמעון עמא במללותי עמך ואוף בך יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא קדם יי׃

נ(ט) ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי לך בעיבא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד בך מילי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמא עמא בצלו קדם יי׃

(י) ואמר יי למשה ביומא רביעאה איזיל לות עמא ותזמנינון יומא דין ויום מחרא

בעל הטורים

מהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנאמר (ישעיה ס"א) ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורה. ממלכת כהנים. ממלכת יה ויתן להם משה וגו' את ממלכת סיחון מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן (פ' מטות) בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד' וגוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישעיה נ"ה). ושני' (ירמיה ו' כ') על מרכן הבים. וגוי גדול יעזר מירכתי ארץ. אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו בוי גוי גדול יעור: (ט) לעולם. ב' מלאים הכא ואידך לא מדבות שלומם וטובתם כל ימיך לעולם (פ' תצא) וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה

ונתן

כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וק"ל: (ט) בי ומא תליתאה. עיין ברש"י ובמזרחים דהכי הוא בנמרא מוכח מקראי: (ח) ירושלמי בצלו קדם ה' דקשה לי: נמי הכפל כמו שהרגיש רש"י דהא כבר כתוב וישב ולא כיאמר ליה במה שפרש"י. ולתרגו.ו בא הכפל שכפי שאלת משה סתובת השם בצלו שבעבור ישמע דייקא ולא יכלו בנקששם. לכן הסמיך להתפלל עליהם. או י"ל בדרך הלצה והמזיר משה תפגתי עמא בצלו קדם ה' הכלון שפי' דבריהם מה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כוונתם בדרך תפלה שבקשו מי יתן ונעשה דבריו וק"ל: (י) ויום מחרא. פירוש יום המחרת וכמו יומא אחרא הוא

רמב"ן

נכון. כי זכר אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו. ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ואם לא אמר עם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי. ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים. וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות. ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דבריך. יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך. מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו. ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך. כי ישמע דברי ומתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם. וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. לומר הנה נתקיים הדבר אלינו בראיית עינינו כאשר היה ספק אלהים ועתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה, ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ותדבר אלינו ושמענו ועשינו. שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך. מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם. גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך. מעין דבריהם לדעת ר"א: (י) וקדשתם היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם. וכן דעת אנקלוס, וכמהו אני צויתי למקודשי. וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים. ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת. והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה. כי כנשמר מן הטומאה

אבן עזרא

ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר. וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש אמר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא

פירוש על אבן עזרא

ט"ז י"ג). פירש בפרשת משפטים בפסוק ויקח משה ספר הברית. ויש לך לדעת כי בזה הפסוק נזכר עולם הבא בפירוש. ובזכות התורה והמצות. ושהתכלית הזה תכלית הסבלנות. והתורה מעידה על זה. והוא אמרו בתחלה למשה בהוליכך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ר"ל כי תכלית יציאת מצרים ועקרה לעבוד את האלהים בהר הנבחר והעבודה לקבל שם התורה. ותכלית התורה הודיע למשה ולישראל במעמד הר סיני באמרו כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי לקבל התורה. והודיענו תכלית קבלת התורה באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים. ר"ל סגולה ולא דבר אחר. ור"ל בסגולת עולם הבא. אבל נלוה לזה שתהיו בעולם הזה ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר שתהיו שרים לפני השם כשכלים הנפרדים. ועם קדוש כלומר מובדלים ומופרשים מכל דבר טמא ומטמא לגוף ולנפש. עם כל זה עקר הכל שהכל סובב אחריו להיותכם עם סגולה לש"י. לכן חזר אותו משה ע"ה פעם שנית בפרשת והיה כי תבא. את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו. ואמר האמירך וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר ולשמור כל מצותיו. כלומר התכלית הוא להיותך סגולה לש"י כאשר דבר לך בפרשת מתן תורה שהיא זאת הפרשה וזה יהיה אפשרו בשתשמור כל מצותיו שמירת המצות הם סבה לכם להיות קדושים כמו שאמר והתקדשתם והייתם קדושים. ואמרו ז"ל והתקדשתם על ידי עשיית המצות וא"כ והייתם קדושים, וכשתגיעו המצות ותגיעו למעלת הקדושה אז תהיה סגולה לש"י. כלומר תזכו לחיי עולם הבא. וזהו שאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. בלשון שדברי רבינו ז"ל בפירושו במלת סגולה דבר נכבד ונחמד לא ימצא אחר כמוהו והוא. רמז לסגולת עוה"ב. ויסכר פי הדוברים עתק על מורגינו הקדושה שלא נמלא בה שכר עוה"ב והנה מרומז פה ועיין בפרשת ואתחנן. ס(ויקרא כ' כ"ו). ע(להלן ל"ב ע'). פ(תהלים מ"א ה') עפס כי הוא. כמו אע"פ. *פעיין סוף בראשית בפי' רא"ע כי שם ויישם השורש ישם. ופה השורש שם. כי על דבר שים בו ממש השורש ישם. ועל ענין השכל מורה השורש שם. *צ(דברים ד' מ"ד). *צ(שם ל"א י"ט). קלשון שנים. כלומר לא היו דעות חלוקות שם. רק אגודה אחת כאיש אחד ועיין (בראשית י"ב ו'). ר(בראשית ב' ז') ש(שם שם ע'). *ש(שם כ"ד כ"ג). שש(שם פסוק מ"ז). ת(שם פסוק ס"ה). *ת(לעיל י"ד ל"א). תת(לעיל ע' י"ע). א(דברים ה' כ"א). *א(שם שם כ"ג). אא(שם שם

ספורנו

ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת להם אז כל הטוב העתיד עלי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז. ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אף על פי שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריאה המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמהם פנים בפנים בלתי שום אמצעי. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו

פירוש רשב"ם

אתכם לבדכם: (ו) ממלכת כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים היו: (ח) וישב משה את דברי העם אל ה'. למחר. כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' אז ויגד משה את דברי העם אל ה'. זהו וישב משה וגו' כולל. ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוום. וכמוהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וגו' ותצא אש מלפני ה' מצא נדב ואביהוא לפני מזבח הזהב שבהיכל בהקריבם עליו אש זרה ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח הנחשת שבעזרה חוץ להיכל. וכן בספר שופטים בפ' מיכה וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וישב את הכסף לאמו. בתחלה אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו. ופירש אח"כ כיצד. ותאמר אמו וגו': (ט) בעב הענן עב וחשך שלא להסתכל בשכינה:

וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה
לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי: יב וְהִגְבַּלְתָּ
אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם
עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר
מוֹת יוּמָת: יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל
יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ
לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר:
יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: טו וַיֹּאמֶר
אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־
תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן
כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד
וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: יז וַיּוֹצֵא
מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר:

והר

אונקלוס

יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון: יא ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטל: יג לא תקרב ביה ידא ארי אתרגמא יתרגים או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא לא יתקיים במיגד שופרא אנון מרשן למסק בטורא: יד ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית עמא וחורו לבושיהון: טו ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצד אתתא: טז והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוה קלין וברקין וענגא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: יז ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דיי מן משריתא ואתעתדו בשפולי

טורא

מסרה שמלתם, [ח"ו]. יא נכנים, [ח"ו ומ"י]. ליום, כ' דגשין [היו"ד כדין ספר ח"ק]. השלישי, ל'. ביום השלשי, ג' חס' [דין לבד ח"י בסו' מ"ש]. על הר, ג'. יב עלות, [ו' א' חסר]. ונגע, ל' בתו' [מ"ו]. הנגע, [ח"ו]. מות יומת, [כל אור' תרויהון מ"י]. יג סקול, ב' [מ"ו]. ירה, ל'. [כ"כ בה"א]. יירה, ל'. יחיה, י"ח. במשך, ב' [ח"ו]. היבל, [ח"ו]. יד שמלתם, [ח"ו]. טו היו, ב' לפני ה' ודין. נכנים, [ח"ו ומ"י]. תגשו, [הג' דגושה]. טז בהית, ח' חס' בליש' [בתו']. קלת, [ד' מד"ח]. וברקים, ב'. על ההר, ד'. וקל, ו' חס' בליש'. שפר, [כל אורייתא' ח"ו במ"ג]. יז ויוצא, י"ב מ"ל. ויתיצבו, ה'. בתחתית ההר, ל'.

ת"א סקול יסקל סנהדרין מה. אם בהמה בבא קמא כד סנהדרין טו. במשך היובל ביצה ה תענית כח. היו נכנים שבת פו פז. אל תגשו יבמות סב. ויהי ביום בכורות ו. ויתיצבו שבת פח הפלילים כ.

רש"י

שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם:) וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכנים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשך היבל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היבל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכנים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משמשהה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהית הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יוצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (שבת פח)

רמב"ן

הטומאה יקרא מקודש. כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא. קדושים יהיו לאלהיהם. וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ר"ל לא הטהרו. וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש. ונודע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים. וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. שכלם יראו כרדתי שם כי יראו מראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי: (יג) במשוך היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו. והקרנים והטלפים הכל נשרף כעולה. אולי נגלה הב"ה עפר קרנו והשיבו למה שהיה. אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד יאמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) וירד משה מן ההר ויקדש את העם. לימד כאן שגם הדבור הזה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו. ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה

ולך

אבן עזרא

[ב]לא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה. שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגע אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת [ג]מטומאתה: (יא) והיו נכנים. אולי [ד]לא יישן אדם בהם בלילה. שישמעו קול יי' בבקר. כדרך [ה]כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמר [ו]המשוגע שספק בספרו דברי אלהים חיים. אמר כי ראה משה לומר הגבל את העם. ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר. [ז]נגושו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר. והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו. רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד. ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משונה מרעותיה. כי משפט בעלי הי"וד להתחלף בוי"ו בעתיד. בנין נפעל. כמו ולא [ח]יודע השבע. יפרתי [ט]ואוסר. אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת. למען [י]תורה. כי האלף והה"א נחים בסוף המלה. אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף. כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי' כבש. ונקרא היובל כן. בעבור והעברת

מַתְרָא וְחַוְורוּן לְבוּשֵׁיהוֹן: (יא) וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְּלִיתָאָה אֲרוּם בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָּל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינַי: (יב) וְתִתְחַם יַת עַמָּא יְקוּמוּן חוֹזֵר חוֹזֵר לְטוּרָא לְמֵימַר הֲווֹ זְהִירִין מִלְמִיסַק בְּהַר וּלְמִקְרַב בִּסְיָיפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: (יג) לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרוּם יִתְרַגְמָא יִתְרְגַם בְּאַבְנֵי בַרְדָּא אוֹ גִירִין דְּאֶשָּׁא יִדְרְקוּן בֵּיהּ אִין בְּעִירָא אִין אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיֵּים בְּרַם בְּמִיגַד קָל שׁוֹפְרָא הִינוּן מַרְשָׁן לְמִיסַק בְּטוּרָא:

(יג) לָא תִקְרַב בֵּיהּ יַד אֱנָשׁ אֲרוּם מִתְרַגְמָא יִתְרְגֵים אוֹ גִירֵי דְאֶשָּׁא יִתְקַשְׁתוּן בֵּיהּ אִי בְּעִיר אִי גְבַר לָא יְהֵא בְּמִתְקְעָה דְשׁוֹפְרָא אִינוּן יִסְקוּן לְטוּרָא:

(יד) וּנְחַת מֹשֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא לְוַת עַמָּא וְזַמִּין יַת עַמָּא וְחַוְּורוּ לְבוּשֵׁיהוֹן:

(טו) וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתֵי יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְתַשְׁמִישׁ דְּעָרִים:

(טו) וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ טְזְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִּקְרְבוּן לְתַשְׁמִישׁ דְּעַרְסָא:

(טז) וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּשִׁיתָא בְּיַרְחָא בְּעִידוֹנֵי צַפְרָא וַהֲוָה קָלִין דְּרָעִים וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַּקִּיף קְטִיר עַל טַוְורָא וְקָל שׁוֹפְרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִי בְמַשְׁרִיתָא: (יז) וְאַנְפֵּיק מֹשֶׁה יַת עַמָּא לְקַדָּמוּת שְׁכִינְתָּא דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וּמִן יַד תְּלַשׁ מָארֵי עָלְמָא יַת טַוְורָא וְזַקְפֵיהּ בַּאֲוִירָא וַהֲוָה זַיְינֵיהּ דִּי כְאַסְפַּקְלַרְיָא

ואיתעתדו

בעל הטורים

משה וילך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם: (יג) סקול יסקל. ב' במסורה הכא ואידך סקול יסקל השור (פ' משפטים) דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחייה ובסקילה אף לדורות דחייה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה מתחילין מן הקטן: במשך. ב' במסורה הכא ואידך במשך בקרן היובל (יהושע ו') שגם שם כשם כזדמן להם שופר אפילו של ילחק ונזכרים זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: (טז) בהיות הבקר. חסר וי"ו שאז שלטו ו' עונות (שעונה היא י"ב שעות): (יז) בתחתית ההר והר סיני. מלמד

שנתלש

יונתן

הוא ונמלא כן בגמרא: (יג) גירין דאשא ידרקון ביה. נפקא ליה הכי מירה יירה לשון יורה במילי'. גם פי' כל הפסוק משמעו ע"ש במיתה בידי שמים. מדאמר הכתוב לקמן וגם הכהנים וגו' פן יפרוץ בהם ה' שהוא מיתה בידי שמים. ולא כרש"י שם ע"ש: (יז) תלש ומארי עלמא טוורא וכו'. פי' תלש הקב"ה את ההר והגביהו באויר ועמדו ישראל תחת ההר וכדפרש"י והוא מתוך גמ' דשבת: והוה זייג הי כאספקלריא פי' היה זהיר ובליל מל' זוגיתא מורגמא ובפ' כילד צולין נמי דזיג כותא כו' כי כאספקלריא כמראה הזכוכית והוא לה"ג אספקלריא המאירה. דצרכין ליה שמיא

שהשפיל

אבן עזרא

[א]שופר תרועה. כי שופר הוא מקרני הכבש. וכן כתוב במשוך בקרן היובל [ל]כשמעכם את קול השופר. והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד. משה ידבר במשוך היובל. כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו. כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם. וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא היה *[ל]מקרן כבש. אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים ולוה לעשות המשכן. המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים. שכתוב עליהם ואל משה אמר [ס]עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהו [ו]שבעים מזקני ישראל. ולאחר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני. על כן אמר המה ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן. דכתיב וכבוד יי' [ס]מלא את המשכן. אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר [ע]פירשתי.

(טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי. ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד [פ]מדעתו. ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר [צ]שלשת ימים. ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף *[צ]ביום השלישי. וכתוב בעוד [צצ]שלשת ימים ישא פרעה. ושם כתוב ויהי ביום השלישי [ק]יום הלדת. וכן זה היו נכונים לשלשת ימים. (טז) וענן כבד על ההר. [ק]לבדו היה. וככה הקולות והברקים: וטעם חזק מאד: יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר. (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם. לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה. והנה היו במעמד הר סיני כדרך [קק]שהלביש משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם. כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל יי'. ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים. ואחריהם הזקנים. ואחריהם השוטרים. ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטף. ואחריהם הנשים. ואחריהם הגרים. ומשה

ואהרן

פירוש על אבן עזרא

שם כ"ד). [ב](ויקרא י"ז ע"ז). [ג](פ"ב י"א ד'). [ד]ר"ל אולי טעם והיו נכונים וכו' שלא יישן וכו'. [ה]ר"ל שלא היו מניחים לו לישן כדאיתא ביומא (דף י"ט ע"ב) וכן דעת הראב"ע ז"ל פה שבעבור כבוד השכינה היורד על הר סיני היה להם להתקדש משכבת זרע. וכן התחייבו להיות נכונים ותהרים מזה עד שבאותו הלילה שלמחרתו קבלו התורה ושמעו קול לא יישן אחד מהם. פן יבא לידי קרי כדרך כהן גדול ביום הכפורים שהיה נזהר ועושה כך. [ו]פירש זהו הילוקי המגביל כי בסוף ספר לאות אמר כי הילוקי המגביל אמר כי והגבלת את העם סמה והגבלת את ההר. [ז]י"א כי ר"ל בגוף ההר כי בתחלה אמר ונגוע בקלהו. ויש אומרים בגוף האדם. כלומר כל הנוגע בהר בגופו לא יגע בו בשרביט או בזולתו. כמו שאמרו רז"ל נגיעה על ידי דבר אחר לא שמיה נגיעה. וי"א כי ר"ל בגופו כלומר שהמיתה ההיא בגופו כלומר מיתה בית דין. לא שיהיה ענשו או מיתה בידי שמים. וזה אי אפשר לומר כי כבר כתיב לא תגע בו יד כי סקול יסקל וגו'. [ח](בראשית מ"א ל"א). [ט](ירמיה ל"א י"ז). [י]ר"ל שהיה ראוי להיות יָרֹה יִיָּרֶה שלא המעבר עם למען תִּוָּרֵא (תהלים ק"ל ג'). ואם מלת הורא באל"ף בסוף ומלת יירה בה"א בסוף מכ"ז היה מתחלף. [כ](ויקרא כ"ה ע'). [ל](יהושע ו' ה') . *[ל]ומה שאמר כ"א לעיל פי' כבש. כדרך אוזן בני אדם. שלא יבינו קול שופר רק ע"י קרן מכבש. [מ]בפרשת משפטים יפרשהו היטב הענין הזה. [נ](להלן כ"ד א'). [ס](להלן מ' ל"ד). [ע](לעיל פס' י') שהקידוש הוא הרחילה במים. [פ]פי' וזה בעבור שדרשו במסכת שבת (דף פ"ז ע"א) שהוסיף משה יום אחד מדעתו. [צ](בראשית מ"ב י"ז). *[צ](שם פסוק י"ח). [צצ](שם מ' י"ט). [ק](שם פסוק כ'). *[ק]ר"ל זולת שאר מקומות. [קק]כמ"ש אתם נצבים היום כולכם וכו' (דברים כ"ט ט').

וקפם

ספורנו

בעודו משתמש בחושיו וזה חשבו לנמנע. עתה יאמינו גם כן שתהיה נבואתך באופן זה. כאמרו ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שנא' הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתמש בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל יי'. כאשר שמע תקנת קונו למען יאמינו באמתות נבואתו הגיש בספק העם והגיד דבריהם בשטנו. שהטעם שאמרו כל אשר דבר יי' נעשה. ולא אמרו כן נעשה בלבד. היה מפני שהיו מסופקי' אם היתה נבואת משה באופן זה דברי יי' או על ידי מלאך. ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כמוש השער. ולא ישלח. כאמרו כי לא ישא לפשעכם. ובכן אמרו שלא יעשו זולתי דברי יי' בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד. וזה בהיות מדרגת הנבואה העתיד' אז להם פנים בפנים בעוד היותם משתמשי' בחושיהם. ולזה נאמרה האשה למשה ומאז שהגיע לזאת המדרגה שתהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שבארוהו רבותינו ז"ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב ויערבבו שמחת האל בשמחה את המקום בפגריהם ובהכילם אבל על קרוביהם ולא תשרה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. כענין והנה רוח גדולה וחזק ואח' הרוח רעש ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': לקראת האלדים. לקראת פתליא של

מעלה

פירוש רשב"ם

(י) וקדשתם לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן ירד ה' ולא הקב"ה בעצמו סדלא כתיב ארד. כמו שפרשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגדות. ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה: (יב) והגבלת. הראה להם ועשה להם סימני גבול עד היכן יכולין לקרב: (יג) לא תגע בו יד. הנוגע בהר שאמרתי. מות יומת. מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל ההר להמיתו ויתחייבו גם הם מיתה. לכן לא תגע בו יד להמיתו אלא יורוהו בחצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו:

במשוך

יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד
עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן
הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד: יט וַיְהִי
קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה
יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: ששי כ וַיֵּרֶד
יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה:
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם
פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ
רָב: כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה
יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת
אל

אונקלוס

טוּרָא: יח וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כֻּלֵּהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי
יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא
לַחֲדָא: יט וַהֲוָה קַל שׁוֹפָרָא אָזֵל וְתָקֵף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל
וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵהּ בְּקָל: כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי
לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה:
כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפְגְּרוּן קֳדָם
יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כָּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתְּ
בנא

מסרה יח והר, ל'. עשן, ל'־ז'. כעשן, ל'. יט קול, [מ"ו]. השפר, ט' חסר. הולך, ט' מ"ל בתורה. והאלהים, ז'. בקול, [מ"ו]. כ על, י"ד פסוקים .אית בהון על אל אל. כא לראות, [מ"ו]. כב יפרץ, ג' [וחס']. כג ויאמר משה אל ה', ה'. לעלת, [ח"ו].

ת"א ויהי קול בברכות ו ספר הזוהר פ' קדושים ופ' ויקהל. משה ידבר בברכות מה סוטה לג מב ערכין יא. וירד ה' על סוכה ה. הר סיני שבת פט.

רש"י

(שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד הש"ין פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע. לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה. ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סי' הנכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים עליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף המפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרלה יהרג בהם ויעש בהם פרלה: (כג) לא יוכל העם. איני לריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשת

רמב"ן

והולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם: (יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוליא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתילבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר. ששם הכבוד מסילה לעלנו. ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו. וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ומלונו ושם לא יבינו מה יאמר לו ומלוה אותו בלוחות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות. כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה. וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"מ כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תמלה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך. ומיד האלהים יעננו אותו בקול: (כ) וירד ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד. והעליה והירידה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי. והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש. והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין. ואמרו מפי הגבורה שמענום. ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. בעבור שהיה מתוך האש וזה טעם. פנים בפנים. ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך. ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר

אבן עזרא

ואהרן עבדו הגדול והיו בהר קרובים אל הכהנים. אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קלרה. כי ידענו כי הם לא מרו פי השם. כי הנה כתוב לך רד [י]ועלית אתה ואהרן עמך. ואמר משה אנכי עומד בין יי' [ש]וביניכם. (יח) והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול. כי הוא פועל עבר. ואל תתמה [*]בעבור מלת עשן שאמר כְּעֶשֶׁן הכבשן והנה הזכיר ויעל עֲשָׁנוֹ שהוא על משקל שְׁלָלוֹ. זְהָבוֹ. כי שמות משקלי השמות משתנים. ואמר שגר [ת]אלפיך. וכל פטר [א]שגר בהמה. ואמר ואת [ב]הבשם ואת השמן וקנמון [*ב]בשם. ועוד אמר אריתי מורי עם [ג]בשמי. ואלו היה מגזרת [ד]בשם. היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי. כמו מקדש [*ד]קדשי. ואילו היה מגזרת וקנמון [ד]בשם. היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן. [ה]שמני וקטרתי. או בחירק כמו [*ה]מלדק לדקי. והנה עם [ו]בשמי בלא תוספת יו"ד סוא בשם בשני קמלין. כמו שלל. זהב: ויחרד כל ההר מאד. ספך המנהג כי ההרים [ו]לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו [ח]ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מ נהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק [*ח]וזה היה להפך. אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא ילא לבם מפחד: משה ידבר. לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר. אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול. כדרך וישמע את הקול [חח]מדבר אליו. ועל זה כתוב בעבור ישמע העם [ט]בדברי עמך. וכבר [*ט]אמרתי לך. כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר: וטעם משה ידבר. דבק אם קול השופר. כי נשמת משה [י]היתה דביקה בשם. כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו. והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול. שהיה משה שומעו ולא היה קול [כ]השופר אע"פ שהי' חזק מונע אותו לשמוע הקול. בעבור זה כתוב אחריו ויקרא יי' למשה בקריאת קול לעלות אל

(יח) וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כּוּלֵיהּ מִן בִּגְלַל דְּאַרְכִּין לֵיהּ שְׁמַיָא וְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי בְּאִישָׁא מְצַלְהֲבָא וְסָלִיק קוּטְרֵיהּ הֵי בְקוּטְרָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא:

(יח) וְטוּרָא דְסִינַי עֲשַׁר כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בְּשַׁלְהוֹבָא דְאֶשָּׁתָא:

(יט) וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזִיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה הֲוָה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה אִתְעַתְּדוּ תְּחוֹתֵי טוּרָא:

מִתְעֲנֵי בְּקָל נְעִים וּמְשַׁבַּח וּנְעִימְתָא מַלְיָא: (כ) וְאִתְגְּלֵי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי עַל רֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהִיד בְּעַמָּא דִּלְמָא יִכְוְונוּן קֳדָם יְיָ לְאִסְתַּכָּלָא וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן רַב דִּבְהוֹן:

(כא) וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן אוֹכְלוֹסִין סַגִּיאִין:

(כב) וְאוּף כַּהֲנַיָא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ:

(כג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכְלוּן עַמָּא לְמִיסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרוּם אַנְתְּ אסהידת

בעל הטורים

שנעלה ההר ממקומו ונעשה כהר על גבי הר: (יט) הולך וחזק. ב' במסורה הכא ואידך ודוד הלך וחזק (ש"ב ג') כדאי' בעירובין (דף כ"ג וע"ש) דוד גלי מסכתא הולך וחזק שאול לא גלי מסכתא כתיב (שם) הולכים ודלים וזהו ודוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאוד: (כב) וקדשתו. ב' במסורה חד כ"ע וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ' אמור) ודין. גבי כהן כיון דפסוקא לפי שקדושתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה

יונתן

שהשפיל והוריד שמים וכדכתב רש"י הרכין השמים וק"ל: (יח) בשלה מללהבא. פי' מלוטש ומזהיר וכן ת"י נחשא קליל מללהבא: (יט) בקל נעים וכו' דק"ל מאי בקול שאינו מובן לפי פשיטו שתרגומו בקול הידוע דכתיב קול ה' בהדר: ירושלמי (יג) יתקטעון. פי' יתקטעו אברים מלשון קשת נגזר ודוגמא לזה בת"י פ' בשלח פסוק ה' איש מלחמה ע"ש: (יח) עשר כוליה וכו' יש. לפרשו לשון הסרה שהעשן סר ונסתלק מההר ונתגבר. וכן ת"י הבמות לא סרו לא עדו. וגם י"ל לשון סיבוב והקפה שהקיף וסיבב כל ההר. כמו עוטרים את דוד שת' הקיפוהו כעטרה המקפת הראש וכן בלשון חכמינו עיטור דכום. ויש גורסים עתר' בתי"ו כמו עתר ענן הקטורת דיחזקאל ופי' עובי אור העשן מתלקחת ולהוט: (כא) רב דבהון. גם רש"י הבינו בזה דכתב לשון יחיד. ולפי התרגום קאי רב על המופלא שבהם. כמו ראש סנהדרין ובדרושתי למתן תורה בארתי יפה כוונת המתרגם בזה מכוון לרמז שמרמזי ואין

רמב"ן

אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש. אמר קול אלהים. אמרו מה ששמענו. ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו וכן אמר השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר מוסב לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו. ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא שמנין הזכרתו בפרשה הזאת. כי ויהי קלת וברקים חסר וימנה אחד. וכן וכל העם רואים את הקולת יחסר ממנו הרבים. והנה הם שתים. וכבר נאמר בפי' וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה. ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות (שהם) [שהם] יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכוונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו. כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולת בחסרון וא"ו אחד כי כל הקולות יכלו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו על דרך האמת. והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר בדבר: (כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהם מגישים להם הבכר קרבנות ונגשים בהם אליו

אבן עזרא

ראש ההר. ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד ה'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי. והגוף מהעולם השפל. ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו. גם שומע הוא האדם. שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו. ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא. וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף. והגוף שהוא מורכב [ל]מד' שרשים. והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו. ודמותם במתכונתם. ואם רצה לדבר על שאלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע. ע"כ שמו ראש לארץ. וראש לעפרות [מ]תבל. ופה ותפתח הארץ את [נ]פיה. גם ירך. בירכתי [ס]הארץ. ואמר יד [ע]הירדן. בלב [פ]ים. ורבים ככה. והנ' הכל בדברי משל כי אין לים לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף. ואמר מות וחיים ביד [צ]לשון. ורבים ככה. וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון יוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע. אמר והאיש [ק]גבריאל. וזרועותיו [ר]ומרגלותיו. וקול [*ר]דבריו כקול המון. והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה [ש]בראשו. כי פי ה' [ת]דבר. עיני ה' [א]אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני ה' בעושי רע. ותחת [ב]רגליו. ועל זה הדרך וירד ה'. ויעל [ג]אלהים. כי הכל מלא כבודו. ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה: וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד. ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום [ד]מעמדו. והם חושבים כי לכבודי יעשה כן מרוב תאותם לראות כבודי. ע"כ אמר משה לראות: ונפל בעם. מוסבת אחרת. וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים. ככתוב קדש לי [ה]כל בכור. יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל ה'. שהם בתחלת הגבול. או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בהלחמת עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר. ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו. עד שהלך בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך

פירוש על אבן עזרא

[ר](פסוק כ"ד). [ש](דברים ה' ה'). תשגר (דברים ז' י"ג). [א](לעיל י"ג י"ב). [*ב](שם ל' כ"ג). [ב](להלן ל"ה כ"ח). [ג](שיר ה' ח'). [ד]ואילו היה מגזרת בשם. היה ראוי להיות בקמץ תחת הבי"ת בְּשָׂמַי. [*ד]כמו מן קֹדֶשׁ קָדָשַׁי. [ד]דאילו היה מגזרת בֹּשֶׂם. היה ראוי להיות בפת"ח הבי"ת. [ה]כמו מן שֶׁמֶן שַׁמְנִי וקטרתי (יחזקאל ט"ו י"ז). [*ה]או בחירק כמו מן צֶדֶק צִדְקִי. [ו]והנה עם בְּשָׂמַי בלא תוספת יו"ד הוא בֹּשֶׂם בשני קמצין כמו שָׁלָל זָהָב. [ז]ההרים ימושו (ישעיה נ"ד י'). [ח](שם ה' כ"ה). [*ו]ואם הקב"ה הבלה א"ע כפי דרך טבע בני אדם הי' ראוי להבלו', קול השופר דרך צ"א. [חח](במדבר ז' פ"ע). [ט](פסוק ט'). [*ט](שם). [י]פירש שיש לבך להבין הרמז הזה כי הקול הזה היה קול שברי שהלכה אליו במראה הנבואה. וע"כ לא יכול השופר למנוע אותו מלקבל השפע. ואם היה קול ממש איך יתכן שישמעו העם קול משה באמצע קול השופר שהיה הולך וחזק מאוד. ועוד שהיה קולות וברקים. והמבין יבין. [כ]פי' אף שהיה קול השופר הולך וחזק מאוד. לא היה מונע אותו לשמוע הקול. [ל]הרמ"ע. [מ](משלי ח' כ"ו). [נ](במדבר ט"ז ל"ב). [ס](ירמיה ו' כ"ב). [ע](במדבר י"ב ל'). [פ](לעיל ט"ו ח'). [צ](משלי י"ח כ"א). [ק](דניאל ט' כ"א). [ר](שם י' ו'). [*ר](שם). [ש](ישעיה נ"ט י"ז). [ת](שם מ' כ'). [א](תהלים ל"ד ט"ז). [ב](להלן כ"ד י'). [ג](בראשית י"ז כ"ב). [ד]ר"ל כי הרס פועל יוצא ור"ל לא יהרסו מקומם מרוב תאותם לראות כבודי. והם חושבים כי טוב הם עושים לגשת אל הכבוד לראותו. ולא כן. כי דרך הכבוד לפרוץ במי שאינו מוכן לקבל. וזה טעם פן יפרוץ בם והבן. [ה](לעיל י"ג ב'). אולי

ספורנו

מעלה דשלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאומרו אשר כך וירד ה' על הר סיני: רד העד בעם פן יהרסו. כשאתה מדבר עמהם שמא יחשבו שבהיותם עולים

פירוש רשב"ם

במשוך היובל בהסתלק שכינה ויפסקו קול השופרות והלפידים: (יח) עשן כלו. חציו קמץ וחציו פתח כי לשון פעל הוא. העשן כולו. אבל עשן שהוא שם דבר כולו קמץ. כענין פומיאה בלע"ז. ואילו היה שם דבר היה לו לומר כעשן הכבשן בח"פ כאשר נאמר מן דבר. דבר השמיטה. מן בקר בקר זבח השלמי'. כן יאמר מן הבית ימלא עשן. עשן הכבשן כשהוא דבוק: (יט) משה ידבר. אל הקב"ה ואין קולו נשמע לשום אדם אלא הקב"ה. אבל הקב"ה יעננו למשה בקול גדל בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה: (כא) פן יהרסו. ממצבם להתקרב ולראות: (כב) הכהנים הבכורות: יתקדשו. בעמידתן: (כג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו' ה מפרש. שכך

אל־הר סיני כי־אתה העדתה בנו לאמר הגבל את־ההר וקדשתו:
כד ויאמר אליו יהוה לך־רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל־יהרסו לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם: כה וירד משה אל־העם ויאמר אלהם: ס
כ א וידבר אלהים את כל־הדברים האלה לאמר: ס ב אנכי יהוה אלהיך

אונקלוס

בנא למימר תחים ית טורא וקדשהי: כד ואמר לה יי איזל חות ותסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למסק לקדם יי דילמא יקטול בהון: כה ונחת משה לעמא ואמר להון: א ומליל יי ית כל פתגמיא האלין למימר: ב אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא:

לא

מסורה אל הר, י"ז [ל"ל ע"ז]. העדתה, ל' ומ"ל ה' [ומ"ו]. הגבל, ל'. וקדשתו, ב' א' כ"פ וא' פ"פ. רד לך, [הלמ"ד דסנו"ל]. והכהנים, ל'. לעלת, ד' חסר בתורה. יפרץ, ל' ז' [ק"ם לסבת המקף]. כה אלהם, [ח"י]. כ א וידבר אלהים, ג'. ב אנכי ה', י"ב.

ת"א וגם הכהנים זבחים קטו. לך רד ועלית שבת צו. וידבר אלהים סנינס נ עקרי' מא ומג. אנכי ה' שבת שם קה סוטה מז ביצין כו סנהד' לט וקו מכות כד הוריות ח עקיד' שער ס'.

אשר

רש"י

שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה ומוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמו ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמ' משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהי' לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האל' שגם שאר עשר' הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו ונשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפני שגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על שפרט אלו ב' דברות כאשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו

בשעת

רמב"ן

אליו: (א) אנכי ה' אלהיך. הדבר הזה מצות עשה. אמר אנכי ה' יורה וילוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הווה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו. וגם תורה על החדוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו. ותורה על היכולת. והיכולת תורה על הייחוד. וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה: (ב) וטעם מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה. ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת. וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים. כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם. וכך אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר. לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך. משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם לאו. כשתקבלו מלכותי אגזר עליכם גזירותי שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימין. כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך. אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן. כשקבלתם מלכותי קבלו גזירתי כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים. קבלו כל מצותי. ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשמעו. כי להזכיר כל יחיד מהם יענש על המצות. כי עם כל אחד ידבר. ולכל אחד יצוה. שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך. והיחיד ינצל עמהם. ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

לא

אבן עזרא

למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר. אז יאמר לו. ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי' לראות. לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו. אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם. כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל. כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה. והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו. אך שלא יעברו הגבול. כי הם צריכים שיזהירם הוא *[1]בשעת מעשה. שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת, אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי' אלהיך. ובשנים כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. ובשלישי כתוב את שם יי' אלהיך. גם את אשר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי'. ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה והנה אזכרנו. קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנים והנה ראינו מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראשונה זכור ובשנית שמור. גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה ובהמתך ובשניה תוספת ושורך *[א]וחמרך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך יי' את יום השבת. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים *[א]ואמר באחרונה על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך. וכן בשני. רק הוסיף ולמען ייטב לך. גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר. ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו. ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו [ב]קודם שורו וחמורו. ובשנית שורו וחמורו. קודם עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ובשנית את הדברים האלה דבר יי' [ג]אל

כל

אמהידת בנא למימר תחום ית טורא וקדשוהי: (כד) ואמר ליה יי איזל חות ותיסק אנת ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יכוונון למיסוק למסתכלא קדם יי דילמא יקטול בהון: (כה) ונחת משה מן טורא לות עמא ואמר להון קריבו קבילו אורייתא עם עשרתי דבריא:

[(כח) עשרתי דיבריא:]

(א) ומליל יי ית כל דביריא האלין למימר:

[(א) מליל מימרא דיי כל שבח דיבריא האלין למימר:]

(ב) דבירא קדמאה כד הוה נפיק מן פום קודשא יהי שמיה מברך הי כזיקין והי כברקין והי כשלהובין דינור למפד דינור מן ימיניה ולמפד דאישא מן שמאליה פרח וטייס באויר שמיא וחזר ומתחמי על משיריתהון דישראל

וחזור

בעל הטורים

הקיפום שגדול שבכולם גולל: (א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימ' בכל מה שכתוב. וגם (כל) מה שנע"ש (במ"ק) אנכי בגימ' כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגי' מלא ועוד עשרה והו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. ויש לו (ששה) [וכ"א מלאתי יו"ד] הויות ראשון ואחרון בשמים וארץ וד' רוחות ועומק ורום: (ב) אשר הוצאתיך. ג' במסורה ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור

מאור

יונתן

ואין ראוי להאריך כאן: (כה) קבילו אורייתא. דקשה ליה מה אמר וכדמרגים רש"י ג"כ בזה ולא ק"ל כרש"י שמוסב שלמעלה ויאמר משה. אלא קאי אמאי דלמטה וק"ל: (ב) כד הוה נפיק מפום קודשא. ש"מ דס"ל כמאמרז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. הי כזיקין לשון רז"ל זיקוקי דנורא והם ניצוצי אש. וכן כברקים בשלהוביין דינורא של אש. למפד כמו לצד ופי' אבוקות אש: כגון דא צריך להודיע שהיה בדפוס ראשונים

ראשונים

אבן עזרא

כל קהלכם. וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה. מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם. ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אשר אזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שנפרשה הזאת. ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול. למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית. והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה. כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת. ואיך יאמר השם כאשר *[ג]צוך י"י אלהיך. ועוד מתי טוב לפני זה המעמד על כבוד אב ואם. והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך. אם כן אמר זה [ג]ולא אמר זה. ואיך יאמר לא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד [ד]אשת רעך. ועוד איך יאמר עבדו ואמתו *[ד]ואחר כן שורו וחמורו. ויאמר בבת אחת [ה]הפך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים. והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקבלו [ו]דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר פלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והי' ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם. הנה איך הבינו ישראל דבור השם. כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת. כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן. כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האוזן. והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע. והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מחמשה מקומות. לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם. והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף ורי"ש. והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת. איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות. למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת. ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור. והכתוב בשניה ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך. גם [ח]הפסוקים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש. ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל: אמר אברהם

המחבר

פירוש על אבן עזרא

ואולי. הוא לדעת הגאון לעיל. *[ו]כמ"ש רש"י ז"ל שמזרזין את האדם קודם מעשה ומחזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה. [א]וכן אח"כ למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דברים ה' י"ד) **[א](שם פסוק ע"ו). [ב]בע"ש הוא ול"ל בראשונה ושורו וחמורו. ובשנית שורו וחמרו. (נ"ל) אין כאן ט"ס כי הוא כדרשת חז"ל (בברכות מ"א ע"ב) בענין ר"י כל המוקדם בפס' קודם לברכה ע"ש. וכ"כ פה בדברות ראשונות כתיב וא"ו המחבר. א"כ שייך שורו וחמורו אחר עבדו ואמתו ובדברות שניות אין כתיב וא"ו המחבר. א"כ שורו וחמורו שהוא ענין לבד קודם לעבדו ואמתו. וקשה ג"כ על דבור ולא תנאף בשניות. וגם בית רעך אם לא אמר בדברות ראשונות. [ג](שם פסוק י"ט). *[ג](שם פסוק ע"ז). [ג]נ"ל שם אמר בדברות ראשונות למען יאריכון ימיך. למה לא אמר ג"כ למען יטב. [ד](שם פסוק י"ח). *[ד]ע"ש הוא. ול"ל איך יאמר תחלה בית רעך ואח"כ אשת רעך ככה פי' המפרש ב"י (נ"ל) פה הקושיא: יותר מתאוה לשורו וחמורו כי הם בחוץ. והדבר מתאוה לעבדו ואמתו. ואם משולם לתאוה. מתאוה להאש' תחיל' וכו'. [ה]תחלה אשת רעך ואח"כ ולא תתאוה בית רעך כמו (שם פסוק י"ח). [ו]וטעמו שיש למקבלת הפלא דמות במעשה הפלא כאשר יתבאר. וכבר ראית מה שכתב הראב"ע ז"ל בפרשת שמות והנה בשם הזה יתחדש בעולם אותות ומופתים. וכאשר אמר לו זה השם הנכבד. על כן בקש אותות ומופתים. והפלא מעשים נוראים חוץ מדרך התולדות וממנהג העולם. ומכל מקום הפלאים נעשים בדברים דומים במקבלת. כמטה שמכונתו גוף ארוך. נהפך לתנין. והמים שתולדותם להיות מתלחלחים ונגרים. נהפכו בכח השם לדם. והצפרדעים שהיה דמות מקלתם עם כח השם שרץ היאור וכל הנהרות והיאורים והאגמים לצפרדעים. ועפר הארץ שמחוברו מחלקים דקים ולחה מעורבת בחלקו. תולדתו להשריץ דמות הכנים באדם ובבהמה וכל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים בכח השם. וכן הערוב היה דמות מקלתו ובכח השם באו רבים עד אין קץ עד שמלאו כל ארץ מצרים והפלה ה' ארץ גושן אשר עם בני ישראל. והדבר, אין צריך לומר כי היה דמות מקלתו ובכח השם היתה יד ה' הויה במקנה אשר בשדה בסוסים ובחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאוד. והפלה ה' בין מקנה וגו'. והשחין היה דמות מקלתו והאבק מפיח הכבשן היה בכח ה' על האדם ועל הבהמה לשחין פורח אבעבועות. והברד היה דמות מקלתו. וכן הארבה. וכן החושך ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. וכן במכות בכורות. ובכולם נראה המופת. ומהפלא הזה שהש"י דבר זכור ושמור בבת אחת לא מצאנו דמות ותמונה אפילו מקצה שיחול עליו המופת הזה. והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. אחרי שהוא יותר זר ונפלא מכולם. [ז]כמו שמפורש לפני זה

בא"ק

ספורנו

עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קדש הוא: לך רד. עתה בהיות מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר השלים עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן וכו': (כה) ויאמר אלהים. אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: (א) וידבר אלהים. אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם בהר: אנכי. לבדי הוא י"י הנותן מציאות הקדמון הנודע אצלך בקבלה ובמופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי תתפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי:

אשר

פירוש רשב"ם

שכך אמר משה כבר אמרת לנו זה שלשת ימים הגבל את ההר. השמרו לכם עלות בהר. ולמה אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה. טעות הוא שהרי מזרזים לאדם בשעת מעשה אף לאחר שזירזוהו קודם מעשה שמזרזים לאדם פעם שנייה בשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי. ועוד ספק שני שחזר אמר לו לך רד. מה בא לחדש. אלא כך אמר משה להקב"ה דרך שאלה וכך שאל לו. אתמול שלשום אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כשהזהרת את העם ע"י בהגבלה. אמרת לי השמרו לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר לי פן יהרסו אל ה' שמא אתה מוסיף שאפי' להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפי' רחוק מן ההר אסור. והשיב לו הקב"ה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'. וגם עתה לראות בלא עלייה לא אמרתי לך: (כה) ויאמר אליהם. מצות הגבלה מעכשיו: (ג) לא יהיה

וגו'

המחבר. משפט אנשי ל"הק פעם יאמרו דבורם באר היטב. ופעם יאמרו הצורך במלות 'קצרות שיוכל השומע להבין טעמם. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמ' כמו "כלי. ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות. אמר השם לקין ארור "אתה מן האדמה. כי תעבוד את *"האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. וקין אמר הן גרשת אותי היום **מעל פני האדמה. ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם איננו שוה 'בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר *'הגמיאיני נא. והוא אמר ואמר אליה "השקיני נא. אמר משה בכור השבי "אשר בבית הבור. וכתוב בכור השפחה *"אשר אחר הריחים. ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואיננו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין. והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר. ואחרים רבים תמצא מלות שונות. רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה. כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו. והדבר שוה. אמר השם ותכלת "וארגמן. ומשה אמר תכלת 'וארגמן. אמר השם *'לאבני שהם. ומשה אמר "ואבני שהם. וכאלה רבים ושניהם נכונים. כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק. גם הכתוב בוי"ו לא יזיק. בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף. כי זה וזה נכון. והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם. א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו. כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר. יהנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם/לחסר. ואילו היו מבקשי' טעם "לאחד נהם. או שמנהג היה לכתוב הכל *"על דרך אחד הייתי נוכרים. והנה אתן לך משל שאמר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב. אני פלוני אוהבך לעולם. וכתבתי פלני בלא וי"ו. אהבך גם כן בלא וי"ו. לעלם חסר. ובא האוזן ושאלני למה כתבת חסרים. ואני **אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב. ולא ארצה להאריך רק "המשכיל יבין. ועתה אפרש לך המלות הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם. כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר *'לרעך. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית. את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. ואין "הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים. כן אמרם "השם כלם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי איננו על דרך המדבר. יש להשיב אחרי שקבלה זה השם להיות לך לאלהים. על כן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי'. ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש *'לדבר ככה. כתוב לא ילין "חלב חגי. ואחריו כתוב תביא בית יי' *"אלהיך. ורבים כאלה. והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים. בזה נחלקו. יש אומרים לא יהיה לך הוא הדבור הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה. בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מלוה אחת. ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי. והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך. וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יולא למעשה כמו גזל. וכמוהו ולא יחמוד **איש את ארצך. שאם זה החמוד בלב היה *'ארץ ישראל רעה. ולא החמוד השני הוא בלב. על כן הוליך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל. כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו. והנה לא הזכיר האחרים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה. הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך. ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך. ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב. והראשון גזלת הבית. והנה משה הפך הדבר כי אמר עם "ולא תתאוה בית רעך. ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך. והנה נפסדת טעמם. והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו. ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי 'בטרם אמות. ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי' *'לפני מותי. כמו בטרם אמות. א"כ מה טעם להוסיף לפני יי'. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא ליי'. והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה'. והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת. והם לבדם הכתובים על לוחות הברית. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני. ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראיה' הגמורה שפעמים כתוב כאשר צוך ה' אלהיך. ודע כי באחרית מוס הראשון הוא זכירה. והמקום מקום משמרת הזכרות. והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע. וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור. כאלו בבת אחת נאמרו. ולא הוליך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה'. כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שהשם לוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה. פרש משה טעמו ואמר זה שלוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם. ודע כי השמנה דברים כולם מלות לא תעשה. ודבור כבד הוא מלות עשה. ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו. והם גמלוהו ועפמוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו. כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך. ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף לוה שיכבד אבותיו. כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם. והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך. כי השכר הוא על מלות עשה והעונש על מלות לא תעשה. כאשר אפרש בפסוק "לא תאכלנו. והנה אמר משה אחר חייב לכבד האבות למען יאריכון *"ימיך. וזה הטעם הוא בשקול הדעת. גם בעבור שלוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם. והנה דברי משה כאשר מפורש "בדברי רבקה. וכבר אמרתי כי אנכי השם ואנכי שהם שוה הוא. ג"כ לא תנאף ולא תנאף והוא והשקר בני אב אחד הם. גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו. והשם אמר לא תחמוד בית רעך. כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. והנה הם קדומים בפרשה הזאת. ומשה הקדים על דרך אחרת כי הנבוכים הם חומדים אשה תחלה

ואחר

פירוש על אבן עזרא

בא"ק ה'. "ר"ל כמו אל"ף לא נחשב כי אם אה וכן חי"ת חה וכן עי"ן עה וכן שאר האותיות. "וכן הטעמים למלות. "(בראשית ד' י"א). *"(שם פסוק י"ב). **(שם פסוק י"ד). "ר"ל אשר אמר ה' לכן כל הורג קין שם (טו). "(לעיל י"ב כ"ט). "(שם פסוק מ"ה). *'(שם כ"ד י"ז). *"(שם י"א ה'). "(להלן כ"ה ד'). '(שם כ"ח ו'). *'(שם כ"ח ז'). "(שם ל"ה ט'). "ר"ל למלא או לחסר. *"תמיד מלא או תמיד חסר. שיהכן לבקש טעם למה יצא מן המנהג. ואחרי שנמלא פעם מלא ופעם חסר. לא ידענו איזה מהם יכתב הזה או זה. "ר"ל זה הוא תירוץ לא"ע. "דעת הרא"ע ז"ל כפי מה שפירש דבריו בעל מקור חיים ז"ל. כי הש"י לא כתב אות אחת בלוחות ולא עשרת הדברים ולא שום מלוה רק אמרה למשה על פה ומשה כתב טעמם ולא דקדק בין מלאים לחסרים. ואם נאמר שהש"י הראה לו הכתב האיך אשר משה אוה. וזהו המשל כמו שזה כתבו על פיו ולא חשש בין מלא לחסר וזהו שאמר והמשכיל יבין (ר"ל המחבר בע"מ מ"ח. לא הבין דעת הא"ע הרלויה) ואני אומר ימחול כבודו בע"מ מ"ח או אשר נקרא ב"מ(לפנת פענח) ככה מלה בוקי סריקא על הא"ע ז"ע ותפה עליו בכמה מקומות. ר"א היה מאמין בדברי רז"ל במקום קבלתם והשכלל א"ע בהקדמת בראשית, והכתוב אומר חרות על הלוחות (להלן ל"ב ט"ז) ודרשו חז"ל א"ת חרות וכו' ואותיות מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדים. ע"כ יבוש מדעת הזה אשר לא הבינו והפך דעתו. רק כוונה כבינו ר"א ג"ע. כמו אלו התבות אשר כתב פלני. אהב. לעלם. אם אין לורך בודאי לריך לכתוב ולשום בלשון קלרה ככתוב ומבאר לשון ערומים. וא"כ אם יש מלא הוא או חסר מזה יש מקום לדרשת חז"ל איכא למידק באוריתא. וכמו אם היה כוונה באוזן ווי"ן בודאי היה מוסיף אוזן כי כן דרך לשון הקודש בהוספת אות מהפך כל הענין מעבר לעתיד וכן להיפך. וא"כ נכון לפי הפשט אם מאריך או מקלר אשר יובן הסדר בדרך ספור ב"א ובזה נכלל כל הדרשות אשר מקובל בידנו ככתוב לא עשה כן לכל גוי וכו' כי כבר רמז ר"א במלת גר וכו' (בבראשית כ"ג ד') אשר כל אות יש לו טעם על שמו ותמונתו ומקומו במכוס. *"אולי כונת ר"א ככתוב אך טוב לישראל. כאשר מתחיל בא' ומקיים עם כ'. ואולי הרמ"ז לנו"ן שערי בינה אשר מקורם שם אהיה במספרו א"ך והוא הטוב לישראל וכו'. "ר"ל ואין הפסק ביניהם. "ובמשנה תורה הואיל משה באר את הדברים כהוריתן רק בשנוי לשון קלת ובתוספת ביאור מטעמים שיתבארו להלן אלל כל דבור ודבור. *"וכונת הא"ע ככתוב וקחו מעבדי אדוניכם (מ"א א' ל"ג). "(להלן כ"ג י"ח). **(שם פסוק י"ט). "(שם ל"ד כ"ד). *"ר"ל שלא יחמוד איש את א"י בעבור שהיא רעה. ואין הכוונה כן. רק שלא יעלה על לב איש לכבוש את הארץ הטובה בעלותך לראות את פני ה'. וכי משה אמר אלל בית ולא התאוה שהוא חמוד בלב. א"כ לא תחמוד שאמר בלאה הוא גזל הפך דבריהם. '(בראשית כ"ז ד'). *'(שם פסוק ז'). "(דברים י"ב כ"ד) לא מלאתי שם מלוה בנוסחא שלפני. אולי נשמט בדפוס. ככה פי' בע"מ ב"י (כ"ל) יפה מלוין שם וע"ש בפי' על הא"ע אות ק' ג'). *"ר"ל כי עשו ע"י רשעו קלר ימי זקנו אאע"ה ה' שנים כמפורש בדברי חז"ל.

ולפה

ואשר בך בית. וכנגד הבית והשדה *[ת]הקדים שור וחמור שיחרוש בהם. ואשר בך עבד ואמה. וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם. ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין. על כן כתוב [א]את הדברים. ולא כל הדברים כאשר כתוב. בראשונה. דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים. ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת. על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת. ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע. והם שאמר אברהם עם מצות האחרות נוספות. והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת. ומי שאין לו דעת אין לו תורה. והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו. וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת. רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה. ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת. איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו. רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם היא על דרך משל. ואם לא מצאנו זה כתוב. נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה. ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היא. כמו ומלתם *[א]את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו [ב]כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן. ואם נעלם ממנו. והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו. כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית. וחג המצות למען [ד]תזכור. ואהבתם את הגר *[ד]כי גרים הייתם. והכלאים [דד]פן תקדש. ולא ירבה לו סוסים *ולא ישיב את העם. וכן לא ירבה לו **נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו. ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא. וטעם וקרא בו [ה]לבלתי רום לבבו מאחיו. ופרשת הקהל [הה]למען ילמדו. ורבות מצות ככה. א"כ יוכל המשכיל שהספקה עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות. וכל המצות על ג' דברים. האחת מצות הלב. והב' מצות הלשון. והג' מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים. מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את [ו]יי' אלהיך. ולדבקה בו. וליראה את השם *[ו]הנכבד. ואהבת לרעך [ז]כמוך. ומצות לא תעשה לא תשנא את *[ז]אחיך בלבבך. ולא תקום [זז]ולא תטור. גם מצות הלשון עשה ולא תעשה. עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים. גם וידוי מעשר ורבים ככה. ומצות לא תעשה לא תענה ברעך. אלהים לא [ח]תקלל. לא תקלל *[ח]חרש. ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם. ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עכו"ם. ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כלם. והלא יראו כתוב שם הנה [ט]שנא יי'. ושם כתוב לב חורש [י]מחשבות און. וכתיב הטיבות. *[י]כי היה עם לבבך. הטיבה יי' לטובים [כ]ולישרים בלבותם. והיה לבבכם [ל]שלם. אני יי' [מ]חוקר לב. ויי' [נ]יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו. והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני. רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד. למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ולא אמר שעשיתי שמים וארץ. ואני עשיתיך. וזאת היתה תשובתי אליו. דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם. שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו. יכיר [ס]מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת. ולמה היה על זאת המתכונת. ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד. וידע זמן מתי תקדר השמש [ע]או הלבנה. וכמה יקדר השמש ממנה. גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם. וככה אמר משה הודיעני נא [פ]את דרכך ואדעך. והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא. כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד. ולא כמוהו יושב קדם סלה. ומעמיד העולם העליון [צ]בכחו. והעולם האמצעי *[צ]בכח השם. ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים. והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי'. כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה. וישראל לבדם מודים בזה. וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים [ק]לבוא לקחת לו גוי. והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי. כי השם ברא העולם האמצעי. והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע. כן יקרנו כי כן חלק להם השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים. והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי. והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה. ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל

פירוש על אבן עזרא

ולפה ב"כ על מסס אביו ככתוב. ימי יקרבו אבל אבי (בראשית כ"ז מ"א) וע"י כהו עיני אביו שלא יראה ברשעת בנו. ואם הבן מכבד אביהן אזי זוכה אשר בניו יכבדוהו ולא יבאו ליום מותו ע"י זה יאריך ימיו בטוב. [ת]ר"ל שפרשה דברי יצחק כנ"ל ואברכך לפני ה'. *[ת]תע"ם הוא. ול"ל וכנגד הבית אמר עבד ואמה. וכנגד השדה שור וחמור שיחרוש בהם. (נ"ל) איננו ע"ם כאשר אין בדברות שניות וא"ו החבור. א"כ מלת שורו וחמורו דבר בפני עצמו ומוקדם לבית ושדה אשר דבוקים הם להאשה כדברי ר"י (בברכות מ"א) זה שני לארץ וזה חמישי לארץ כנ"ל. [א](דברים ה' י"ט). *[א](דברים י' ט"ז). [ב]ר"ל לכרות בשר הלב כמו בשר הערלה. [ג]ר"ל אף שנעלם ממנו. כי מי עמד בסוד ה' כפרה שדומה שעליה אמר שהע"ה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז' כ"ג). [ד](דברים ט"ז ג'). *[ד](שם יו"ד י"ט). [דד](שם כ"ב ט'). *(שם י"ז ט"ז). **(שם פסוק י"ז). [ה](שם פסוק כ'). [הה](שם ל"א י"ב). [ו](שם ל' כ'). *[ו](שם כ"ח נ"ח). [ז](ויקרא י"ט י"ח). *[ז](שם פסוק י"ז). [זז](שם פסוק י"ח). [ח](להלן כ"ב כ"ד). *[ח](ויקרא י"ט י"ד). [ט](משלי ו' ט"ז). [י](שם שם י"ח). *[י](ד"ה ב' ו' ח'). [כ](תהלים קכ"ה ד'). [ל](מ"א ח' ס"א). [מ](ירמיה י"ז יו"ד). [נ](ש"א ט"ז ז'). [ס]הנה כבר ראית מאמרו כי השם הנכתב ולא נקרא פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר. וידעת כי נאמר על כל קדוש שאינו גוף ולא בגוף. וידעת מאמר ומבשרי אחזה אלוה (איוב י"ט) והחכם ז"ל כתב בספר העלמים בדבר בעלי חיים שיש להתבונן מפלאות חכמות הטבע בצמחים ובחיים ובאדם ובציור העובר במעי אמו ותיקון אבריו ושמירתם ורחוקם וקרובם קלסם ממקלסם ושמירת סדרם ומספר האברים הדומים בחלקיהם שאין מוסיף ולא נגרע אחד מהם לא במספר העורקים הדופקים והנחים. ולא במספר העצבים והקשורים ועצמות הראש ושאר הגוף ושאר ציור תבניתם ויעמוד אותם בעתוד נכון לקבל בו הפעולות הצריכות להשארותו והעמדת חייו. ושיעמד לכל איש ואיש שס"ה עורקים נחים ושמ"ה דופקים כמספר ימי השנה ולילותיה. ושאר הדמיונות והתמונות אשר בבנייני הגוף כסדר בנייני העולם עד שנקרא אצל הפילוסופים ואצל רז"ל עולם קטן. ויש להתבונן מזה כי יש נמצא. שפועל מבלי כלי ועושה מבלי אבר ואורג בתכלית התיקון לא יד לו ולא רגל לו ולא כלי אומנות. ורוקם בתכלית מיטב הרוקם. לא עין ולא אוזן. לא אצבע ולא אבר ולא מחט שיהיה כושלו ולא כח מצייר ורוקם רושם ושובץ ואורג. ובונה לבדו במיטב הציור ורקום האומניות ומחוקן בסדר ובתיקון מכל אומן וחכם שבעולם שיהיה לו כל מיני כלי האומניות ואין מי שיוכל לעשות דמות אחת מאלו הפעולות בשום פנים שבעולם ואפילו לרשום ולתאר תוי התמונה הפילוכיות בלבד. והפלא הזה יעידון עליו הדעות והשופטים שאין לו יד ורגל ועין ולא אבר כלל. ולא תוכל לומר בו שהוא ארוך או קצר ולא שהוא ירוק ולא לבן ולא תכלה ולא שהוא קל ולא שהוא כבד ולא שהוא בעל תמונה ולא חמוץ ולא מתוק. והמבונן בזה המאמר בתכלית ההתבוננות והרגיל בו דעתך ולציירהו בציורך ושמרהו כי הולכך להורות לך בו זולתו ופועלו ומלכו. ע"כ דברי החכם ז"ל שם. ואמר הנה כאשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהן מעלות לעלות בזה למקום חפצו והם הלימודים וימזור להתבונן בברואי מטה יכיר מעשי השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם ובמעשי השם הנוי לכל פועל נכון ומתוקן שפעולתו מאין גשם וכלי. כאשר השם הנכבד והנורא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ואמר ומדרכי ה' והם פעולותיו העצומות והנוראות והנהגתו והמדו בברואי מעלה ומטה ידע המשכיל סוד השם. [ע]שנקרא בפי החכמים לקוי המאורות. עיין בהל' קה"ח פרק ע"ז ובמפרשיו באריכות. [פ](להלן ל"ג י"ג). [צ]ר"ל עולם השפל שהוא בלתי מושג כי שם צוה ה' את הברכה. *[צ]והאמצעי שהוא עולם הגלגלים מתנהג בכח השם. והאמצעות שכליים נבדלים שמנהיגים אותו וזהו אמרו ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. ובפירושו לספר דניאל כתב וז"ל וקודם שאדבר על מלכות פרס אדבר על דברי המלאכים ואין ביניהם שנאה. ר"ל כי אין בהם נשט כמו בגלגלים אשר יתנגדו זה את זה. ולמה הוא. ואין ביניהם קנאה (ר"ל בעבור הלבנה אפשר ב' מלאכים ישמשו בכתר א'). וכתיב עושה שלום במרומיו. והם סודות עמוקים לא יבינום רק אחד מני אלף שעמד בסוד התולדה. ודברי נשמת האדם שאינה גוף וחכמת הגלגלים והנועסם ודברי המשרתים והמזלות ע"כ. [ק](דברים ד' ל"ד).

אֲשֶׁ֥ר הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֑ים׃ ג לֹֽא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים

על

אונקלוס

ג לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי׃ ד לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלַם

וכל

מסורה ג לא יהיה, [ב"ס המחב במיבא לא ויהיה בלא מסג וי"ס שמניהם במתג. וכן לא תעשה].

ת"א לא יהיה לך. שבת פח סוטה מז גיטין כז עקידה שם סנה' נו לט קז מכות כד הוריות ח.

רש"י

בשעת השעבוד וכענס השמים משנגאלו הואיל ואני משתנ' במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרי' עשאום אלהי' עליהם (מכילתא). ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אללו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם

נועקים

רמב"ן

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר. לפי שנאמר לא תעשה לך. אין לי אלא שלא יעשה. העשוי כבר מנין שלא יקיים. ת"ל לא יהיה לך. וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא. וא"כ תהיה זו מצות לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ז ברשותו ואין בה מיתת ב"ד. ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה. שכך שנינו בסיפרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם. יכול הן יעשו לאחרים. ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ז לעצמו עובר משום שתי אזהרות. משום לא תעשו ומשום לא לכם. רבי יוסי אומר משום שלש. משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים צלמים ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה יי' לי לאלהים להיות לכם לאלהים. יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנא' זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלה אוחרן בר מיני. ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפרש זה בלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו. כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי יי' לבדו. אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים סלילה. אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם. אלהי מסכה לא תעשה לך. ויקראם כן בעבור שיעשה בכוונה להיות אלהיו. אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. והנה הזהיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי יי'. ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם. כי הוא נסמך אל העשייה שמנע אותם מהשתחוות להם. והנה כלם אזהרות מעבודת עכו"ם וכלן חייבי מיתות. ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה צלמים שלא עבדם. אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. וכן אלהי מסכה לא תעשה לך. לא תעשו לכ' אלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך. ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פניהם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים. כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו. וכן ותעבור המנחה על פניו. וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם. והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים. שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו. כי הכתוב הזהיר במעמד הזה פנים בפנים דבר יי' עמכם. ותדע סוד מלת אחרים. ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס. והוא שנאמר לא תעשון אתי וגו' כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. לבדי. ואין ראוי שתשתתף עמי אחרים. ואנכי אל תקיף שים לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ז בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ז בלבד. והנה בקדושי עליון ויחר אף יי' במשה. ויחר אף יי' בם וילך. וכתוב חרה אפי בך ובשני רעיך כי

לא

אבן עזרא

לישראל. עוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא. והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים. אמר משה אתה *[י]הראת לדעת. שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים. גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם. על כן אחריו מן השמים השמיעך [ק]את קולו ליסרך. ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו. על כן אמר וידעת היום. [ל]והשבות אל לבבך. ואמר דוד ואתה שלמה בני *[ר]דע את אלהי אביך ועבדהו. והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר [ש]למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוציאתיך. שיבין המשכיל ושאינו [ת]משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני. ותהיה לי לעם. ואני אהיה לך לאלהים. ומשה פירש זה בפרשת [א]כי ישאלך בנך. כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם. והלא בורא אחד לכולנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא' *[א]עבדים היינו לפרעה. והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו. והב' כי אלה המצות הינם לצרכנו [א]אכי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו. והשלישית ולדקה [ב]תהיה לנו. שנהיה לדיקים לנחול העה"ב. ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות. *[ב]שהם י'. והם ראשים כללים אין למעלה מהם. הראשון הוא עצם כל דבר [ג]והוא עומד. והט' דברים כולם מקרים [ד]וכולם נסמכים על הראשון. ונלוים אליו. וממנו יצאו. כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה. כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימלא בו. כי הוא היסוד. והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה. וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו. כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו. ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו. כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם. כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון. ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם. וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך. או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם. והמושב זה הוא משוגע. כי כן כתוב אם יוכל עין [ה]הלא יביט. והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי. כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יעניש[ו]הו. ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומלאו השם הנכבד במחשבה דברים הראשונים. וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות. ואחריו כתוב לא יהיה לך. ופשע מי שאינו מאמין בשם. גדול מפשע עובד ע"ז. כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה. כמו המקטירים למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם. כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים [י]חסרנו כל. וכתוב את יי' היו יראים [י]ואת אלהיהם היו עובדים. וככה נעמן בהשתחויתי *[י]בית רמון. והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר. על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד. ובדבור השלישי גם הוא כתוב. כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ז. רק הוא בוזה השם בגלוי. אולי עשה זה בעבור כעס או צורך. כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו. ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי. והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה הפשע פחות [ו]מאשר ישא את

שמו

וחזר ומתחקק על לוחי קיימא דהוון יהיבין בכף ידוי דמשה ומתהפיך בהון מן סטר לסטר ובכן צווח ואמר עמי בני ישראל אנא הוא אלהכון די פרקית ואפיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצראי מן בית שיעבוד עבדיא: (ג) דבירא תניינא כד הוה נפיק מן פום קודשא יהי שמיה מברך הי כזיקין והי כברקין והי כשלהוביין דנור למפד דנור מן ימיניה ולמפד דאישא מן שמאליה פרח וטייס באויר שמיא חזר ומתחמי על משיריתהון דישראל וחזר ומתחקק על לוחי

רמב"ן

לא דבקתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא. וכך אמרו במכילתא. ובקנאה אני נפרע מע"ז אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד. וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה. והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים. יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים. וכעבד בעשות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ז כי היו שלשה מינין. הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים. בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות. כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס. וחשבו שיש להם יכולת גם להטיב או להרע. וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשונים יודעין אותם. והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים. כי המלאכים נקראים אלהים. כמו שנא' הוא אלהי האלהים. וישתחוו לו כל אלהים. כי גדול יי' מכל האלהים; ואע"פ שהיו העובדים מודים שהשם הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון. וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהיא. ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם. הזכירם בשם אלהים. והמין השני בע"ז שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות. כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי ממשלתו על הארץ שלהם. וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם. כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתוב ושחוו להם לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם. וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ז. ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם. ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו הם עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה. וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפילם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם. כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו. והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש. כי יש גם למזלות שרים סוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות. וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים. כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי מלכו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו. והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נשמותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו. ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון. וחירם ונבוכדנצר שעשו עצמם אלוהות כי היו רשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע"ז אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע"ה

אבן עזרא

שמו לשוא. ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתתפים עמו בלידתו. ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם. וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא קשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף [ח]ואשר אחריו אינם בגוף. ואשר אחריו לא תגנב בממון. ואחר כן בלשון. ואחר כן מחמד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד *[ח]מחשבת עובדיהו. כמו ויקח [ט]חנניה הנביא. והאנשים [י]רדפו אחריהם. וככה דבר שאול [כ]למה הרגזתני. כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול. ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן [ל]על פני תרח אביו. שהיה נמצא אתו. וראה מותו. וככה ויכהן אלעזר ואיתמר [מ]על פני אהרן. והנה הטעם אשר אני אלהיך. ואני נמצא תמיד בכל מקום. ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך. והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה. כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו. כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לצלם או לנאוף. לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה. והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. לזה הכתוב כי הרג [נ]תהרגנו. ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן. ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים. ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד. ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים [ס]צורות. וחכמי הצורות עושים דברים

פירוש על אבן עזרא

*ק(שם פסוק ל"ה). קק(שם פסוק ל"ו). ר(שם פסוק ל"ט). *ר(ד"ה א' כ"ט ט'). שכי שכלו יגיד לו שהשם לבדו עושה כל. ת לכל משכיל שראה בעיניו מעשה השם כי נורא הוא ולבבו יבין כי ה' הוא האלהים. וממה שראו עיני כל ישראל והורישו לנו ס' רבו עדים כאחד האומות ומופתים ארבעים שנה יאמין כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ הנאמר אח"כ (פסוק ח'). א(דברים ו' כ'). *א(שם פסוק כ"א). אא(שם פסוק כ"ד). ב(שם שם כ"ה). *בר"ל עצם ונשמה מקרים (עיין פלוס הגיון שער יו"ד). גפירש כבר מבואר מה הוא העצם בפרשת שמות. ועוד אני מוסיף לבאר כי העצם דומה לדונג שיחוקו בו צורות רבות בחרט ויפשטו הצורות, והדונג לא ישתנה רק כמו שהיה דונג. עודנו דונג. וכן כסוב תתהפך כחומר חותם. והנה הצורות המשתנות הם מקרה על העצם. דפירש כי תשעה מקרים כללים. קראום חכמי המבטא. תשעה המאמרות. האחד הכמות. כלומר כמה הוא. ועניינו הוא במספר ובמדות. והשנית האיכות כלומר איך הוא והוא תכונת הגוף ולבנו ובתארו ובמראהו ובמשבו. וזה האיכות הוא בו ר"ל בגוף. והשלישי המצטרף. כלומר כמו האב ובן גם אם גם גדול וקטן. שנקרא כן כנגד אחרים. ובזכירת האחד יש רמז לשני. הרביעית מתי. ר"ל והוא בזמן שעבר ובעתיד ובהווה. החמישית אנה. כלומר הוא מורה על המקום שהגוף שם אם הוא מקום קרוב או רחוק כנגד אחר. הששית. המצב. והוא שהוא עומד או יושב או שוכב או הולך ודומה להם. השביעית הוא הקנין. ר"ל והוא הדבר שהוא לו. כמו השער והקרניים והצפרנים והבגדים והדומה להם שהם לו ואינם בו. [ובזה יובן הענין וקונה הכל. דקשה מי הוא המוכר להקב"ה אשר נאמר קנה. אף כי הקב"ה הוא היה הוה ויהיה. ועכ"פ ע"י מעשינו הטובים נתוסף לו כבוד ג"כ בעולם הטבעי הוא העולם הזה] השמינית התפעל. והוא שיתפעל הדבר ויתהווה ממנו דבר אחר או שיתחדש בו דבר שלא היה בו. התשיעית הפועל. והוא אשר גורם לגוף התפעל עד שיתחדש בו הדבר שנתחדש אחר שלא היה בו או עד שיתהוה ממנו דבר אחר. והנה כל התשעה הם מקרים והעצם נושא אותם כי אין מציאותם בעצמם כי אע"פ שהם נשואים על הגוף הם בעצמם אינם גוף וזה הנושא את העצם נושא עמו כל תנועות המקרים. והנה מי שיאמין באמונה ישרה בזה מאמר אנכי. ישמור מעשות כל רע בעבור כי ידע כי אלהיו נגד עיניו תמיד. והנה דבור אנכי כולל תשעה הדברים כאשר אמר וכאשר רמז במספר אחד. כמו שהאחד כולל כל המספר והוא אינו מספר. ככה דבור אנכי כולל את כולם כאשר מבואר בפרשת שמות וזה פי' נכון וזה שמקיים כולם נסמכים. נגד מה שאינו מצורף להגוף כמו הבגים והמלבושים. ונלוים אליו. הם השערות והצפרנים וכדומה. וממנו יצאו. הם האברים וכל הגוף אשר מקורם הוא הלב כי הוא מחיה את כולם. ה(תהלים ל"ד ט'). ו(ירמיה מ"ד ע"ז). ז(מ"ב י"ז ל"ג). *ז(שם ה' י"ח). זזר"ל הוא לפי הפשט. וכפי חז"ל (בחולין ה' ע"א) כי המומר לחלל שבת ככופר בכל התורה א"כ. הוא יותר חמור. ואולי דברי רא"ע כרב ענן (שם ד' ע"ב) אשר מחולק על הברייתא הזאת ועולה כפי הפשט. חואם כי הנואף אשה יותר רשע כי מוליד ממזר ומחייב נפשו על כל ביאה. ממדת אכזריות רק מלך שאינו מושל בילכו. *חפי' כי עובדי אלקי נכר חושבים שהם אלהות. והרא"ע פי' ז"ל זה אומר כנגד חכמי יון שאומרים שהמלאך הכבוד הפקיד הש"י על העולם. ר"ל שהש"י הפקיד את שכל הפועל להיות לו ממשלה בזה העולם והוא המשגיח. אבל לא הש"י. ודעת תורתינו הקדושה אינו כן. רק הש"י שלח את המלאך להנהיג את העולם ואינו עושה מאומה רק במצות השם שמצוה עליו תמיד כפי השגת השם בארץ. ט(ירמיה כ"ח יו"ד) ר"ל כי יקרא הכתוב לחנניה נביא לפי מחשבת המאמינים בו. כי נביא שקר היה. י(יהושע ב' ז') ר"ל רדפו לפי מחשבתם אחר המרגלים והם היו בבית רחב הזונה. כ(ש"א כ"ח ט"ו). ל(בראשית י"א כ"ח). מ(במדבר ג' ד'). נ(דברים י"ג יו"ד). ספי' כי חכמי התכונה כשרצו לדעת מהלך הכוכבים והמזלות עשו סמנים בקבוצת הכוכבים עצמם כפי ראות עיניהם א"כ צורות בכל הגלגל

ספורנו

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעלות מתנגדות לפעולות כל אמצעיי שהם הטבע והמערכת וזה כאשר קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו וכו': מבית עבדים. להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשום מצוה כתקנה: לא יהיה לך אלהים אחרים. אף על פי שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי. כעובד לעבד המלך. על דרך את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין מוחלין כבוד לעבדים במקום המלך. ואני בכל מקום על אופן אחד בשוה

עַל־פָּנָֽי: ד לֹֽא־תַֽעֲשֶׂה־לְךָ֥ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־
תְּמוּנָ֔ה אֲשֶׁ֤ר בַּשָּׁמַ֙יִם ׀ מִמַּ֔עַל וַֽאֲשֶׁ֖ר
בָּאָ֣רֶץ מִתָּ֑חַת וַֽאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם ׀ מִתַּ֥חַת
לָאָֽרֶץ: ה לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א
תָֽעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָֽנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א
פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים
וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי: ו וְעֹ֤שֶׂה חֶ֙סֶד֙
לַֽאֲלָפִ֔ים לְאֹֽהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי: ס
ז לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא
כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־
שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא: פ

זכור

אונקלוס

וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא
מִלְּרַע לְאַרְעָא: ה לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין־מָרְדִין עַל־
דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְשָׂנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן: ו וְעָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי
וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי: ז לָא תֵימֵי יָת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא

ארי

מסורה פני, כך דינו למאן דיליף רזא [והא"ת העתיקו על מלה פני שנקוד בקמץ ופתח לב' הטעמים וכתב עליו דברי רוח הם]. ד וכל תמונה, ל'. ה פקד, [כו"ל ח"ו]. עון, [כולהון כתיב בחד וי"ו]. אבת, ב' חסר [בחו']. שלשים, ה'. ו ועשה, [כו"ל ח"ו]. ועשה חסד, ד'. לאלפים, כל לית' פתח במ"א קמץ. מצותי, [כן קרי וכתיב].

ת"א לא תעשה סנהדרין סא. אשר בשמים האלילים מג ואשר במים עקרים מג פיח. לא תשתחוה סנהדרין סא. ולא תעבדם סנהדרין שם האלילים גד. פקד עון ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרי' מג כו. לאלפים סוטה לא. לא תשא את ברכות לג. שבת קב קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט. לשוא שם ע"ב. לא ינקה יומא פו נדרים יח שבועו' כא לט תמורה ג. ד' שם. לשוא. שם.

רש"י

עובדים אותם ואין עונים אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילים כל לשון קנא אנפרי"מנט בלעז נותן לב ליפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמה דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את

הידוע

רמב"ן

בע"ה. כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ שהיא להזיק לגליהם ולנכשלים שבהם. כידוע מעניהם בחכמת הנגרומנסיא. גם בדברי רבותינו. ובזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. לענ לפי הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל. כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה. אבל הם אלהים שלא ידעום. כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם. שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים. וגם אבותיהם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל. ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודת בלתי לי"י לבדו. ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו. והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר הרוחני הנדומה. כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשכלים הנבדלים אשר הם נפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע"ה: (ד) ואמר אשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מתחת מים ושוכניהם. וכך אמרו לרבות את הבובייא. ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא יהא דעתו להוליא עצמו מרשותו של הקב"ה. והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית': (ה) פוקד עון אבות על בנים. אמר ר"א כי טעם פקידה כטעם זכירה. כמו וי"י פקד את שרה. שהוא כמו ויזכרה י"י. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן לדיק. אבל אם הלך הבן בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא"כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. והראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים. ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים. ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתבא ברבעים בסוף. ולשון פקידה עם מלת על. לא תבא על זכירה. אבל היא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד י"י בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד י"י על צבא המרום

אבן עזרא

דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא ומתחת השנים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות. [ע]בחושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך. גם כן אזכרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו [ס]לא ישמע על פיך. ובספר יהושע [צ]לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא. אשר שהשם ברא והוא מחיה אותך. איך תתן כבודו לאשר אשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם אל. הוא להודיעך שהוא תקיף. ויוכל להנקם ממך בכל רגע. ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר [ק]תקהינה שיניו. ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי [ר]בן לא ישא בעון האב. אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים. והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו. כי פקידת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי. וטעם פקידה [ש]כמו זכירה. כמו וי' פקד [ת]את שרה. שהוא כמו ויזכור י'. כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא. ויולד בן שהוא טוב ממנו. והנה אם הלך בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי. השם לא יאריך אפו *[את]לרביעי. אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם. כי בו יאבד זכר כולם. כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן. על כן לא יאריך לרביעי. ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה [תת]כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב *[א]לאלף דור. ובני אדם יחשבו כי זו שאלה. ואיננה. כי כן כתוב אם תשמור מלותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. שהם הג' האבות. וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מלותיו *[א]לאלף דור. ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים [ב]והטעם אין קץ. והוא לעולם ועד. וזה הדבר יתפרש לשני עניינים. האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שהעמודים נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות. והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ. וככה אמר דוד וחסד י' מעולם ועד עולם על יראיו [ג]וצדקתו לבני בנים. והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנלח על יראיו. ובעבור שהזכיר לבני בנים. על דרך ולדקתו [ד]עומדת לעד. הולך לפרש אם היו הבנים טובים. על כן אמר אשר כן לשומרי בריתו. ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים: ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשמרי מצותי. הם הלדיקים: (ז) לא תשא את שם אלהיך. [ה]שם הוא כמו

זכר

לוחי קְיָמֵי וּמִתְהַפֵּיךְ בְּהוֹן מִן סְטַר לִסְטַר וּבְכֵן הֲוָה צָוַח וְאָמַר עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי: (ד) לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן צֵלֶם וְצוּרָה וְכָל דְּמוּי דִּבִשְׁמַיָּא מִלְּעֵיל וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: (ה) לָא תִסְגְּדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּן קֳדָמֵיהוֹן אֲרוּם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן אֱלָהּ קַנָּאַן וּפוּרְעָן וּמִתְפְּרַע בְּקִנְאָה מְדַכַּר חוֹבֵי אֲבָהַת רַשִׁיעַן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְשׂוֹנְאָי: (ו) וְנָטִיר חֶסֶד וְטִיבוּ לְאַלְפִין דָּרִין לְרַחֲמֵי צַדִּיקַיָּא וּלְנַטְרֵי פִּקּוּדַי וְאוֹרַיְיתִי: (ז) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יִשְׁתְּבַע חַד מִנְּכוֹן בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל מַגָּן אֲרוּם לָא מְזַכֵּי יְיָ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא יַת כָּל מאן

בעל הטורים

מאור כשדים. שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו התורה: (ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה. תמונה בגי' פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגי' אלו (אולי צ"ל ואלו ולא דרים ו' שמושים דואשר בס' מעט כזה בגם אילו) ההרים והגבעות: מתחת. בגימ' (זה) [זו] מילתול קטן: (ו) ועשה חסד ד' במסורה ב' בדברות וב' בגי דוד ועשה חסד למשיחו (ש"ב כ"ב. תהלים י"ח) לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לנכרים דכתיב (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד: ולשומרי מצותי ומקיף ליה: (ז) לא תשא. מלמד שהמורה שבועה שוה ככל המלות

יונתן

לשונים אחר פסוק לא יהיה לך גו'. עשות גדול שליריך פסוק לא תעשה בדבר שני לתרגומו. ותאמת דעת יונתן כדרז"ל שהב' דברות לשונות בד"א נאמרו כמ"ש ולכן באופן שתרגם על אנכי כן תרגם על לא יהיה וק"ל: פרח ועייס באויר. פי' הדיבור שט עד שנתגשם למעה ונעשה לפיד אש וגרלה במחנה ישראל ואח"כ נחקק על הלוחות: (ג) ומתהפיך מסטר לסטר. פי' הדבור נהפך מלד זה ללד זה כדכתיב כתובים משני עבריהם. או רמז שבשבעים פנים מובן כל דבור על לד נגלה ונסתר וכדכתיב

רמב"ן

נמרוס כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם. כענין שנא' הכינו לבניו מטבח בעון אבותם. וכן יפקיד אותו על שלשים. כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות. כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם. אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון. והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי. כטעם או. ואמר ר"א כי בני הבנים נקראים בנים על כן אמו דרך קלרה. כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון. ורבעים כן. כי הם ארבע חטאים. והכתוב שאמר בשלש עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים על רבעים. יפרש על בני בנים השלשים והרבעים. ולפיכך הזר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים. ולא הזכיר בני בנים והכל אחד: ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן לדיק לא ישא בעון האב. כמו שפי' יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי' הזה שפירשתי. שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות. שמדת פורענות לארבעה דורות. ואם היה כפי' הראשון היתה מדה טובה מרובה. אם יצריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה האמורה הזאת בעבודת אלילים בלבד כי בה יזכיר אבל בשאר המלות איש בעונו ימות. והסוד הנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמלאנו וכבר כתבתיו: (ו) לאהבי ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בענין המלות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו. הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו. כמו שאמר ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. שתמסור נפשך ומייך באהבתו שלא תמליפנו באל אחר. ולא תשתף עמו אל נכר. ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים ושאר הלדיקים יקראו שומרי מלותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים. ומלאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיולא בו: ולשומרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מלותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המלות. מה לך יולא ליהרג על שמלתי את בני. מה לך יולא לישרף על שקראתי בתורה. מה לך יולא ליללב על שאכלתי את המלה. מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב. ואומר אשר הוכתי בית מאהבי. המכות האלה גרמו לי לאהב לאבי שבשמים. הרי פי' רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המלוה. והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המלות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתיב האחר. ולא תחללו את שם קדשי. ות"ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים איננו נכון שיאמר. שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס. אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה. כענין שכתוב חסד לאברהם. ושאר הנביאים בגבורה. והבן זה: (ז) לא תשא את שם י"י אלהיך

פירוש על אבן עזרא

הגלגל. שהם י"ב בסוף מהלך השמש. והנסתרים לנלדים מזה ומזה מקו השוה. ועיין (דברים ד' ע"ז). עפי' זאת הדרך של חכמי הודו שעושים לורות מתכת בשעות ידועות להוריד כח הכוכבים. עיין בסוף חלק ויקרא בסופו בשם ספר העלמים לרא"ע איך היה נעשה העכו"ם הזאת והם היו בתמונות שונות. לכל כוכב תמונה אחרת עם עבודה הראויה להוריד הכח משם והיא חכמה גדולה ויש בה ספרים רבים. וכתב הבע"מ אהל יוסף ז"ל וז"ל ואני המחבר. מכיר ישמעאלים שהם חכמים בה. וגם אני ידעתי מעט ללמוד ולא לעשות כי היא ע"א על דרך האמת. והוא שאמר ירמיהו לעשות כוונים למלאכת השמים עכ"ל. [פ](להלן כ"ג י"ג). [צ](יהושע כ"ג ז'). [ק](ירמיה ל"א כ"ט). [ר](יחזקאל י"ח כ'). [ש]פי' אבל אין טעם פוקד לשון חבור. ר"ל שיחבר עון האב עם עון הבן. רק הוא לשון זכירה. כמו הפירש של פקידתי שאמר שמואל לשאול המלך שהש"י אמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (שמואל א' ע"ו) כלומר המלה פקדתי הוא לשון זכירה כמו זכרתי. [ת](בראשית כ"א א'). [*ת]א"כ כלי"ם כי המאמר ועל רבעים הוא מורה על הכליון כאשר עברו ב' דורות חזקה הוא שלא יטיבו. [תת]ר"ל למה דלג בני בנים. ע"כ יפרש אשר הם כלולים בין הבנים ולאות כי מלת שלשים ורבעים הם דור שלשי ודור רבעי עם האב א"כ ב"ב בכלל הבנים. [א](דברים ז' ט'). פירושו יפרשו עוד בפרשת כי תשא בסוף י"ג מדות. [*א]ונפרשת במקומי בפסיק ואף בעונות אבותם אתם ימקו. ונפרשת כי סלה בפסוק ולא יומהו. ובמגילת איכה בפסוק אבותינו חטאו. [ב]ר"ל לא אלפים דור ממש. כי אם עד עולמי עולמים. [ג](תהלים ק"ג י"ז) פי' וחסד ה' השגחת השם. ופי' מעולם מימי קדם כמו מעולם אתה. ופי' ועד עולם כמו ועד אין קץ. והזכיר על יראיו. ולא הזכיר על אוהביו. בעבור כי היראה הוא שער האהבה. כי האהבה היא חכמה וכן כתוב ראשית חכמה יראת ה'. וידוע כי הגוף ישוב להיות עפר כאשר בתחילה. ואחר שהוא כן המשורר לא אמר זה הפסוק על הגוף כי אם על הנשמה כי היא נאללת מעולם המלאכים. ע"כ דומה להם בחמשה דברים כמו שאמרו בתחלת מס' ברכות (דף י' ע"א). וגם המלאכים דומים ליולרם כאשר אין להם גוף ויחיו לעולם. והנה גם הנשמה תחיה לעולם בעבור שדומה להם כמו שפירשתי בפרשת בראשית גבי עץ החיים ואכל וחי לעולם. והנה חסד השם הוא לעולם על יראיו. על העלם כלומר על נפשותם, וסוף הפסוק שאמר ולדקתו לבני בנים. הוא ענין אחר. ופירושו הוא. כי גם לדקתו של השם היא לבני בניהם של יראיו בזכות יראיו. והנה החסד שהשם עושה לאוהביו. הוא עמוק עמוק מי ימלאנו והוי להעלימו בעבור המון העם. כי החסד שהשם עושה הוא רמז לנשמה ולא על הגוף. והמון העם חושבים כי כל הטובות הכתובים בתורה הם מרמזים על גוף האדם ולא לנשמה. כי חושבים הנשמה נבראת לעבודת הגוף ועניני הנשמה אינם נחשבים בעיניהם למאומה ואינם יכולין להבין זה הסוד מעני חסרון תבונתם ויחשבו כי זה הפך מרכיזו הקדושה ע"כ העלים אותם מהפתאים. והניח פתח פתוח לאנשי לבב. ומדויק דברי רא"ע כי חסד הוא אשר להכלית הטוב. ע"כ אנו מבקשים ותגמלנו חסדים טובים ר"ל אם יהיה טוב או רעה בתחילה רק שיהיה לתכלית הטוב יע"כ מפרש הכתוב וחסד ה' מעולם וכו'. [ד](תהלים קי"א ג'). [ה]שם הוא כמו זכר. שם

ספורנו

בשוה: (ד) לא תעשה לך פסל. אפילו שלא לעובדו: (ד) לא תשתחוה להם. לנמלאים עלמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא תסבלתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי. כי אין דיני ודין זולתי שום הדמות והאוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ"כ לקבלת רשעים בע"ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי' בע"ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהרעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפי' יגר מחשבות לבם וכן יולאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שתהיה אל הדור לקיין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עושה חסד לאלפי' בסבת איזה קדמון מאוהבי שזכה ובזכותו אעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלה על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שתחול באופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא. להבל ובלתי לורך

פירוש רשב"ם

וגו'. שאני לבדי הוצאתיך: (ה) לשנאי. אם הבנים שנאי: (ו) ועושה חסד לאלפים. לבנים שלשים רבעים חמשים עשריים מאות ואלפים בנים אלפים הם אלף דור. ולא קשו קראי אהדדי לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים וכל בנים דור אחד ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון. אחרון של אלף קרוים בנים. בנים אלפי'. אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה' אלהיך הוא האלקים וגו' לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ואותו אלף הוא בנים אלפים: (ז) לא תשא וגו'. כל זה מכבודו של הקב"ה וגם שמירת

ח זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ ט שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃

אונקלוס

אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵהּ לְשִׁקְרָא׃ ח הֱוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עבדתך

ויום

מסורה ח זכור, ג' זוגין מתחלפין קדמא זיי"ן חגילא סי"ן [מ"ו]. ט תעבד, [כו"ל מ"ו]. כל, הכ"ף דגש. ת"א זכור את יום בכרות כ שבת פו פע כלא השנה כז שבועות כ פסחים קו קיז ביצה טו.

רש"י

הידוע. על עמוד של זהב (השני לשון מנן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י"ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבוא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב' ג') הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה טז): (ט) ועשית כל

רמב"ן

אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק. כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב. או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם. כלשון לא תשא שמע שוא. ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול. וכן משא דבר י"י. וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש. שישא קולו לאמר כן. ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה. וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לי"י עולה לי"י חטאת. אלא יאמר עולה לי"י חטאת לי"י ת"ל קרבן לי"י. והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן. ק"ו וכו'. וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע"ז. כי כאשר ראוי ליראה את י"י הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר. כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו. כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך. וכמו שהחמיר בע"ז וכתב העונש כי הוא אל קנא ובה פוקד עון אבות על בנים. כן כתב העונש כי לא ינקה אותו. ואמר בלשון הזה. ולא אמר כי יפקוד עליו. בעבור שאינו אלא כהשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו. אמר כי לא ינקה כל הנוגע. ודבר ר"א על הכתוב הזה כהוגן. והנה לשון הכתוב הזה את שם י"י אלהיך כאלו משה ידבר. וכן בכל הדברות אחרי כן. ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני. כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עיקר הכל. ור"א הקשה. כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. ומפורש מזה את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם. ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים. כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב. אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו. כאשר יבין אותם משה. ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו. ויצטרך משה לתרגום להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ועל כן היו בהם דברי י"י עם משה שיאמר להם כן. והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת י"י ובאיסור ע"ז כאשר פירשתי. לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים. ובשאר המצות יאמינו במשה בכל: (ח) זכור את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המבין והיכול. ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו וצוה שנכבד זכר שמו. צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל. והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית. ואמר זכור את יום השבת לקדשו. ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו. ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם. והכוונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה הוא שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו. ושמור אזהרה מצות לא תעשה. שכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו. ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה. אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בפסכון וא"ו. והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזהבשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא ישבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנא' זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שהסיקם הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות

ויתכן

אבן עזרא

זכר. והוא מוסך להיות הי' לנקרא. רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה. רק השם הוא נשוא בפה. וכן מצאנו דוד שאמר [י]ובל אשא את שמותם על שפתי. והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא. אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל. כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים [י]על דבר פלגש בגבעה. ושם היה [ח]פינחס הכהן. ומלאנו שהרגו [ט]העוברים על השבועה. וכן אנשי יבש גלעד. אנשים [י]ונשים וטף. וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת. וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו [כ]והוא לא שמע השבועה. וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים. שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים. אז [ל]ויעתר י"י לארץ. ושלמה אמר לשמעי הלא [מ]השבעתיך בי"י. והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם. ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם [נ]לשוא. ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו. הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה. אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה. כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה. והוא להם לשון צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שהעונש כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו. והגונב מלא תאות לבבו. ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו [ס]הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו. וטעם להיותו דבק עם ברך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו. כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנפשות [ע]תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב ברך י"י. וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת [פ]כי גם היא שביעית בשנים. וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו [צ]ושמרו. והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולהגות בתורתו. וככה כתוב כי שמחתני י"י [ק]בפעליך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות. וככה אמר הנביא ממצוא חפצך [ר]ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום [ש]לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית. רק איננו מכחש *[ת]השם הנכבד. והנה אין

ספק

מָאן דְמִשְׁתַּבַּע בִּשְׁמֵיהּ עַל מַגָּן: (ח) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֱוֹן דְּכִירִין יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְמִקַדְּשָׁא יָתֵיהּ: (ט) שִׁיתָּא יוֹמִין תִּפְלְחוּן וְתַעַבְדוּן כָּל עֲבִידַתְכוֹן
ויומא

בעל הטורים

המלוה ד"א לומר כשתשמור המלוה הזהר שלא תעשה חותם לשוא שלא לשמם אלא עשה חותם לשמם. על שי"ן דלא שוא יש ז' תגין כנגד ז' פעמים כזב בירמיה (נ"ל יחזקאל) שבע תועבות בלבו (משלי כ"ו) שבע תמלות בתוכחתה שבע עונותיהם מלאים ז' שמות ליצר הרע ז' מדריגות לגיהנם: (ח) זכור זה הפסוק הוא פסוק ז' (כן היה במסורתו
ומספיל

רמב"ן

ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור. ומשה פי' לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור. ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה. וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה בואו ונצא לקראת שבת מלכה כלה. ויקראו לברכת היום קדושא רבה שהוא הקדוש הגדול ותבין זה. ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה. כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה. ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה. ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה. סוכה איני עושה. שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או שתצא נפשו. וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת. וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך. רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים. שנא' ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשבתיך לשבתיך. וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמוס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו כשאר הימים. כי בזכרנו אותו תמיד. נזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל: וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה' וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה'. כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה. כמו שאמרו בע"ז מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה. ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה שהגוים מונים בימי השבוע לשם הימים עצמן. יקראו לכל יום שם בפני עצמו. או על שמות המשרתים כנולדים. או שמות אחרים שיקראו להם. וישראל מונים כל הימים לשם שבת. אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא וכך פירשו ר"א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן בפירוש מצות זכור עד שלא תבא. כלומר שלא נשכחהו בשום פנים. אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו. והלל עצמו מודה במדרש של שמאי. אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים. והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש מצוה לקדשו. שנקדש אותו בענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש. אף כאן נוה שנזכיר את יום השבת בקדשנו אותו וכך. אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה. מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום. וזה מן התורה אינו אסמכתא. וכך אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה. לפי שכל הטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל. אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל. ובגמ' פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת. האי תנא מבדר אלילא ונסיב ליה קרא דיממא. ועוד עקר קדושא בליליא הוא. אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת. וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה. אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא. ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממצות לקדשו. אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו. אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד נחשבן רמ"ח מצות שנצטווינו ודע זה: (ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה. כענין
שנא'

פירוש על אבן עזרא

[ו](שם ס"ז ד'). [ז]כת"ש ואיש ישראל נשבע במצפה וכו' (שופטים כ"א א'). [ח]כת"ש ופינחס בן אלעזר הכהן עומד לפניו בימים ההם (שם כ' כ"ח). [ט]כת"ש כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר מות יומת (שם כ"א ה'). [י]כת"ש לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף (שם פסוק י"ד). [כ]כת"ש ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א י"ד כ"ז). [ל]ש"ב כ"א א' י"ד). [מ](מ"א ב' מ"ב). [נ]וכמה החמירו רז"ל בענין השבועה כמו שאמרו שבועות הדיינין אף היא בל שונה כאמרם אומרים לו הוי יודע וכו' (שבועות דף ל"ט ע"ב) ועוד אמרו במס' נדרים (דף י' ע"א) טעמא מאי תקנו רבנן כנוי' דלא לימא קרבן. ולימא קרבן. דילמא אמר קרבן לה'. ולימא קרבן לה'. דלמא אמר לה' קרבן. ולימא לה' קרבן. דלמא אמר לה' ולא אמר קרבן וקא מפיק שם שמים לבטלה. והניא רבי שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם לה' קרבן. לה' עולה. לה' מנחה. לה' תודה וכו' ת"ל קרבן לה'. וק"ו ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר שם שמים על הקרבן אמרה תורה קרבן לה'. לבטלה עאכו"כ. והמשכל שלא אמר לא תשבע לשוא אלא לא תשא. ואם הנביאים היו נשבעים בו ית' בעבור שהם דבקים בו. כמו שאמר ובו תדבק ובשמו תשבע (ועיין רמב"ם במנין המצוה מצוה ז'). [ס]ופי' לקדשו לעשות לו מעלה יתירה על כל הימים בכל הדברים. ומזה הוליאו רז"ל שהנשים חייבות בקדוש היום שאמרו מי שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה שאף הם חייבות להאמין בחדוש שאם לא כן תהיינה כופרת בעיקר ישנן בזכירה דהיינו קדוש היום. והנה לפי דעת המקובלים ענין גדול בזה. והרלב"ע ז"ל רמז באמרו כי שנת השמיטה דומה לשבת. [ע]לדעתי רמז הרלב"ע ז"ל בזה למה שאחז"ל בנשמה יתירה בשבת. והכוונה לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים. המשכל נותן הרחבה להגוף. והחכמה מרחיב הנפש ככתוב עושי דברו לשמוע וכו'. [פ]ועיין בבראשית רבה פרשה י"א תני רבי שמעון בן יוחאי. אמרה שבת לפני הקב"ה רבונו של עולם לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג. אמר לה בתי כנסת ישראל תהא בן זוגך (ועיין דבר נפלא על זה המדרש בבעל עקרים מאמר ב' פרק י"ח). [צ](דברים ל"א י"ב). [ק](תהלים ל"ב ד'). [ר](ישעיה כ"ח י"ג). [ש](מ"ב ד' כ"ג). *[ש]ר"ל כדעת ר"ע ככ"ל
חולין

ספורנו

נוכך כי אף על פי שישבע על האמת לא ינקה ה' אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר. כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו. אמנם השבוע' בשמו בהתחייב לשקר שאומר הנשבע זה אמת כמו שהאל ית' אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו. כאומר שאין האל ית' אמת. כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך: זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור אשר עשה לך עמלק. שמור את חדש האביב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת: ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה שהם עבודת עבד בלי ספק מרוב עניינם הוא היות מצטער האדם
על

פירוש רשב"ם

שמירת שבת שאחריו. וגם כיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד של מקום כדכתיב כבד את ה' מהונך: (ח) זכור את יום השבת. כל זכירת
עונה

י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ
וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה
יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־
אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס יג לֹא
תִּרְצָח: ס לֹא תִּנְאָף: ס לֹא

תגנב

אונקלוס

עַבְדְּתָךְ: י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד
כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ
וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא
וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ: יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ
וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייְ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ:
יג לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: לָא תְגוּף: לָא תִגְנוֹב: לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ

סהדותא

מסורה, י ובהמתך, [המ"ו בקמ"ל לקנה הז"ק]. יא את השמים ואת הארץ, י"ג. וינח, ז' רפין [כ"ל היו"ד בקמץ] [נ"ל ו'. ס' מנין סידוס]. ברך, י"ג. יב יארכון, ג' בתורה ול' כ"כ [כ"ל ח"י ומ"ו]. יג לא תרצח, ס' פסוקים דלית בהון לא לא לא [בס' מנין סידוס ז"ל ודע כי בעלי המסורה אשר מנו לא דכתיב גבי רציחה נאוף גניבה עדות שכל פסוק אחד הוא לפי נגינת טעם התחתון אבל לפי טעם העליון כל חד פסוק באפי' נפשי הוא].

ת"א לא תעשה כל מלאכה שבת קיז קנג קכד פסחים מז מח. עבדך בב קמא נד. כי ששת ימים ס' הזוהר פ' ויקהל. כבד את אביך שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב מליעא לב. לא תרצח לא תנאף לא תגנב שבת פט. לא תנאף שבועות מז נדה יג.

רש"י

כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ') מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל ט"ז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם

מיתה

רמב"ן

שנא' ובכל עבודה בשדה. כי תעבוד את האדמה וזרעת' ונעבדת. וכאשר אמרה עוד בע"ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך. כענין את אשר תאפו אפו. ובשבת לא תעשה שום מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים. הזהירנו בשבת שלא יעשו בנים הקטנים מלאכה לדעתינו וברצוננו. ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו. וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת. אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותינו לומר ששביתתם עלינו. ואם לא נמנעו אנחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות: (י) וגרך אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער. לעולם הוא גר תושב. שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח. והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר. אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים ובהמה. והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת. והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר. הוא גר צדק שנתיהד וחזר לתורתנו שלום אותו בשבת. וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בספר. אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק. והוא חייב כמונו בשביתה. וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל. ורצונם שיהיה המוזהר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו. והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקש לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר נוהג בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם. וכן יהיו העבד והגר המוזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו. כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) ברך י"י את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך י"י היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים. ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו. ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה י"י לא יחסר

אבן עזרא

ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך. ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך. שהוא חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר. ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי. ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב בשנייה הגר. וככה בעריות. ועל זה התנאי ידור שישמור העריות. וככה באכילת הדם. וראינו בירמיהו שהזהיר במצות שבת. ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם. ויעמדו בירושלם כשאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים. זכר השם ושם עם כלם י"י אלהיך. ומלת יאריכון. פועל יוצא. כי כן יהיו שנה. והטעם למען תאריכו ימים. והארכת ימים. בעבור המצוה שתעשה כמלאת אתה מאריך ימיך. ואמר על האדמה. כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב אב ואם הקלו בך. והנה במצות כבוד אב שלא יעשה הפך. שיהיה מקלל או מקלה. וחייב מיתה על המקלל. כי השומעים ישמעו הקללה מפיו. ולא חייב כן על המקלה. כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר. על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשון להעיד עליו שקר להמיתו. או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו. ואם לא גלית. אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים שאלו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש. בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו. כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף *את אשת איש. ואין פירושו כאשר חשבו. והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו. והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו. וככה אשר ינאף את אשת רעהו. להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות. והנה כתוב ותנאף את האבן. ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת. אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות. ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים

וטעים

(י) ויומא שביעאה שבא וניח קדם יי אלהכון לא תעבדון כל עבדתא אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וגיוריכון די בקירויכון: (יא) ארום בשיתא יומין ברא יי ית שמיא וית ארעא ית ימא וית כל מה דאית בהון ונח ביומא שביעאה בגין כן בריך יי ית יומא דשבתא וקדיש יתיה: (יב) עמי בית ישראל הוו זהירין גבר ביקרא דאבוהי וביקרא דאמיה מן בגלל דיסגון יומיכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (יג) עמי בני ישראל לא תהוון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם קטולין ולא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא: לא תנאף עמי בני ישראל לא תהוון גיורין לא חברין ולא שותפין עם גיורין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גיורין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם גיורין ארום בחובי גיורא מותא נפיק על עלמא: לא תגנוב עמי בני ישראל לא תהוון גנבין לא חברין ולא שותפין עם גנבין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גנבין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם גנבין ארום בחובי גנביא כפנא נפיק על עלמא: לא תענה עמי בני ישראל לא תהוון מסהדין בחבריכון סהדי שיקרא לא חברין ולא שותפין עם מסהדין סהדי שיקרא ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם מסהדין סהדי שיקרא דלא יקומון בניכון בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי
עם

בעל הטורים

ומסמיך בז' בשביל שהשבת הוא שביעית וז' מוזכרים בפסוק. אתה. ובנך. ובתך. עבדך. ואמתך. ובהמתך. וגרך אשר בשעריך וכנגדם תקנו שבע ברכות בתפלה אחד. וב' פעמים בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיים חמשה חומשי תורה: (יב) כבד את אביך ואת אמך. סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יאריכון. חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד ולכך נעלמה כמו עוה"ב שנעלם מעיני כל חי): (יג) לא תרצח. דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומר לך שאדם נברא ביום הששי. לא תגנוב בגימ' גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיימין בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"כ אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח (ועי' במג"א סוף ע"ה וברבה פ' במדבר ופ' קרח) וסימנם כת"ר
תורה

יונתן

וכדכתיב דבר דבור על אפניו כמו אופן עגלה המתהפך לכאן לכאן וק"ל: (יג) לא חברין ולא שותפין בכולהו כתב כן משום דכתיב אל תשת ידך עם רשע ואוי לרשע. אוי לשכינו וק"ל: וילפון לחוד הינון. פי' וילמדו גם המה להיות אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. בחובי קטוליא חרבא נפיק. פי' מדה כנגד מדה: גיורין וכו' לקמן בפ' קדושים הנואף והנואפת גיור וגיורתא ובת"א ניופין והכל ענין זנות וניאוף. בחובי גנביא כפנא. פירש בעון גנבים כפנא הוה. רעב יוצא לעולם גם שיש תבואה אך אינו נמצא ביותר: ובצורתא אתיא וכו' זהו בעון עדות שקר והוא עון גרוע
ולכן

רמב"ן

צ"ח. אבל כי ששת ימים עשה י"י וביום השביעי שבת ונח וינפש: (יב) כבד את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו. וחזר לצוות אותנו בענייני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה. כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון. ולכך אמר כאשר ציויתיך בכבודי כן אני מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך. ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה בבורא הראשון ית'. שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו. ולא יעבדנו כגון לירושתו או לענין אחר שיחפוץ ממנו. ולא ישא שם אביו וישבע בו לשוא ושקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטווינו. ומפורשים הם בדברי רבותינו. וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום. וכאשר המצוה הזאת היא במתנותים כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך. ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתינו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו. ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה. והנה הם שתי הבטחות: (יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל. בלב ובמעשה. ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה. אם כן השמר פן תקלקל מעשה ידי ותשפך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה. ולא תנאף אשת רעך. כי תקלקל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר. כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאשר כאשר יעשו עובדי עבודה זרה. אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין. ואחר כן הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת. וכן סדר המצות בחומרן ועונשן כך הוא. אחר עכו"ם שפיכות דמים. ואחרי כן גלוי עריות. ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו. והנה השלים כל מה
שאדם

פירוש על אבן עזרא

(חולין ד' ע"ב). ה(דברים כ' י"ד ושם כתיב במור). אכמ"ש ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוככם (ויקרא י"ח כ"ו). בכמ"ש ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם וכו' (שם י"ז יו"ד). והגר הגר בתוככם לא יאכל דם (שם פסוק י"ב). גכמ"ש והיה אם שמוע תשמעון אלי נאום ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים יושבים על כסא דוד וכו' וישבה העיר הזאת לעולם (ירמיה י"ז כ"ד כ"ה). דככה השם ושם עם כולם וכו'. הר"ל שטב אל האבות כי מלת האריך מהבעלים היוצאים. וכוונתו כאלו אמר שהאבות יאריכו ימים. וע"י זה ג"כ יאריכו ימיך בתוכם. והעד למען תאריכו ימים שפירושו תאריכו אתם ימיכם. כי מלת יאריכון ותאריכון יוצאה. כי אם היה פועל עומד היה לו לומר יאריכו ימיך. *ה(דברים י"א ט'). ו(דברים כ"ב ז'). כ"ל גם זה פירושו אתה תאריך ימים. זבמרגליות טובה גורם על הארץ הטובה (שם ח' יו"ד). ח(יחזקאל כ"ב ז'). טוהנה צוה הש"י שלא יהרוג אדם את חבירו שנברא בצלם. שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם. וההורג נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא. שנאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה דמו ודם זרעותיו. ואין נכנס בכלל זה הריגת אדם על עבירה בבית דין. כי כתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך. מות יומת הרוצח וגו' וכן בארבע מיתות בית דין. וכן מצינו באליהו הנביא ע"ה שהרג את נביאי הבעל. כי כמו שמצוה על האדם שלא יהרוג מי שלא נתחייב מיתה כך מצוה להרוג אדם שעשה עבירה כדי לבער הרע מישראל. י(ויקרא כ' יו"ד). *י(שם). כ(שם פסוק ע'). כ(ירמיה ג' ע') כ"כ מפורש הענין במאורעות שבתי צבי ע"ש. לר"ל ואם הוליד ממנה זרע בודאי עונשו חמור
כי

ספורנו

על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למתפרנס: שבת ליי' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתענג בו. די העבודה נכבודו ית'. כענין שאילו וינאי פקחוני (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: כי ששת ימים עשה יי'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה הבחיריי לרצון לפניו: (יא) וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך להביא המכוון אל תכלית ובשלמות תהיה המנוחה. על כן ברך יי' את יום השבת. בנפש יתרה והיא הכנה יתרה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו ליי': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו רוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך. כי אמנם ענין אלו החמשה דברות הוא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו יכבד המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות אלהיך הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו שהוא אבינו קננו: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה שאותן אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהענש בעולם הבא ובעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא היותר מורגל אצל עוברי עבירה
ובכללו

פירוש רשב"ם

עוגה על ימים שעברו. כמו זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים. זכור את היום הזה. לעולם כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית. כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו' כמ"ש כאן. ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדש להיות שובת ממלאכה: על כן ברך ה' את יום השבת כמו שפרשתי בבראשית. כי על כן אשר ברך ה' את יום השבת. שבהגיע את יום השבת כבר ברא הקב"ה כל צורכי הבריות ומזונותם נמצא השבת מבורך מכל טוב. ולכך ויקדשהו לשבות בו לעדות כמו ששבת הקב"ה שברא תחלה הכל ואח"כ שבת: (יג) לא תרצח כל רציחה הריגה בחנם הוא בכל מקום. מות יומת הרוצח. הרצחת וגם ירשת. צדק ילין בה ועתה מרצחים. אבל הריגה ומיתה יש בחנם כמו ויהרגוהו

תגנב: ס לא־תענה ברעך עד שקר: ס יד לא תחמד בית רעך ס לא־תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך: פ
שביעי טו וכל־העם ראים את־הקולת ואת־הלפידם ואת קול השפר ואת־

ההר

אונקלוס

סהדותא דשקרא: יד לא תחמד בית חברך לא תחמד אתת חברך ועבדה ואמתה ותורה וחמרה וכל די לחברך: טו וכל עמא חזן ית קליא וית בעוריא וית קל שופרא וית

טורא

מסורה תגנב, כל ליבנא חסר בר מן חדא מלא, לא יבוזו לגנב כי יגנוב. תרלה, תכלף, תגנב, [שלשה הפי"ו רפין]. יד. ושורו, [מ"ו]. וחמרו, [ס"ו]. ושורו וחמרו, ל' ומד שורו וחמרו. טו וכל, ס' ר"פ בספרא. ראים, [מ"ו ומ"י]. הקולת, [דין לסוד מ"ו קדמא' ומ"ו מכין]. הלפידם, ל' [ומ"י קדמא' ומ"י מכין]. קול, [מ"ו]. השפר, ע' חס'.

ת"א לא תגנב סנהדרין פו. לא תענה סנהדרין י מכות ג ד שבועות לב. לא תחמד מליצה ה. וכל העם ברכות ו.

רש"י

מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין (סנהדרין ס"ו): (טו) וכל העם ראים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): ראים את הקולת. רואין את הנשמע שא"א לראות במקום אחר (שם): את הקולת. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק. (שם)

היו

רמב"ן

האדם חייב בשל חברו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט. כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר"א כי אמר הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית. ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנו עבד ואמה. ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה. או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא. וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל. כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה. ונשארו חמשה לאדם בגופו וטובתו. והנה הזכיר בקצת הדברות גמולם ובקצתם לא הזכיר. כי בדבור השני אל קנא. בשלישי כי לא ינקה בחמישי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר. והיה זה כי המעשה דברים האסורים עוצת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. אבל בע"ז צריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא. והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי. כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה. וקבלת מלכות האל והאזהרת עבודת זולתו ענין אחר. והשלים הדבר. ואחר כך הזכיר על העובד והבטיח בשכר על העושה. והזהיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל. ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו. מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות. כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי. והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד. ובכלל ועושה חסד לאלפים. ובדבור החמשי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה' הראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והחמשה השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות. ה' כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע. ומזה יתבאר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב. ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה. ונראה שזה רמזו רבותינו ז"ל שאמרו שני לוחות כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד: (טו) וכל העם רואים את הקולות ויאמרו אל משה. דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגומר. אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו וגו' ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד. ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר הטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא ספר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן. ושם פחדו מדבור השכינה. שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו. והנכון בעיני בפשט ובסדור הענין. כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה. ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים עם משה שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה. ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה.

והסדר

אבן עזרא

מעטים תהיה מותרת לו. ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו. ולמעלה ממנה העכו"ם שאינה על תורת ישראל. אם לא [ל]נתן לה זרע. כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה. רק אם נתן לה זרע עובד הוא *[ל]עבודה זרה בעצמה. ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם. ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ ממינו כמו אם ישכב האדם עם הבהמה. והגאון ידע איך החלוק. כי [מ]על כל עריות כרת בפרשת אחרי מות. והנה מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר. ויש גנב שהוא בן מות. כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או כלעג לשון. והגונב בממון בין בפניו בין שלא בפניו. או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל. וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר. כאשר עשה [י]אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעתי עתה כי הוא נדבק עם עד שקר. כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר. ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו [ס]ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת. כמו שקר [ע]ענה באחיו. ובלא בי"ת כמו [פ]ישמע אל ויענם. וטעם יענם בם. וכמוהו [צ]וכאשר לא נגענוך. לא נגענו בך. ויש עד שקר [ק]שהוא בן מות. והוא שכתוב עליו [ק]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה. והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה [ר]הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו. רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת (לאשר) [ולאדם שלא עמל בו] יתננו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן [ר]יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה נשלם פירוש עשרת הדברים: אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם [ש]כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר. וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה. שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר. כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים. הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות. ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים. ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים. חוץ מהמשרתים [ת]השבעה. והנה הגוף [א]הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה [ב]וארבעים. ונראה כח השם [ג]לעין. ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד. ורבים ממשרי החכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת

המתכונת

יונתן בן עוזיאל

עם מסהדין סהדי שיקרא ארום בחובי סהדי שיקרא עננין סלקין ומיטרא לא נחית ובצורתא אתיא על עלמא: (יד) עמי בני ישראל לא תהוון חמודין לא חברין ולא שותפין עם חמודין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם חמודין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם חמודין ולא יחמיד חד מנכון ית אנתתיה דחבריה ולא לעבדיה ולא לאמתיה ולא לתוריה ולא לחמריה ולא לכל מאן דאית לחבריה ארום בחובי חימודיא מלכותא מתגריא בנכסיהון דבני נשא ולמיסב יתהון ועתירי נכסין מתמסכנין

ירושלמי

וגלותא אתיא על עלמא: (טו) וכל עמא חמיין ית קליא היך הוו מתהפכין בשמעהון דכל חד וחד והיך הוו נפקין מן גוא בעוריא וית קל שופרא היך הוה מחי מיתיא וית טורא תנן והמון כל עמא ורתען וקמו תריסר מילי מרחוק:

נ(טו) וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשיפורא וית טורא עטיר וחמיין עמא וזעו וקמו להון מרחוק:

ואמרו

בעל הטורים

תורה לומר לך שאם אדם לומד תורה לשמה היא כפר לרכבו ואם לומד שלא לשמה ימצא כבוד. ויש בהם סיגום מנין עקב. וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו. ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי. בשמרם עקב רב. ואלכנה עקב. ועשה חורסך קבע מורשה קהלות יעקב. עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות: (טו) וירא העם וינעו. על כן מתנענעי' בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת ובזיע. וינעו בגימ' י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם (נל"ה שדרש וינועו מלא ועם האותיות ובמנין הב' מסב התיבות

יונתן

ולכן המספר לא יכד ורעב של בגורת בא ב"מ: (יד) מלכותא מתגריא בנכסיהון פי' המלכות מתגרה בנכסיהון וממונן של ישראל בעון החמדה והוא מדה כנגד מדה הכ. ממדו מה שאינו שלהם גם המלכיות חומדין שלהם. ועתירי נכסין מתמסכנין. פי' גם העשירים בנכסים ממונם ממעט. וזהו שמתמסכנין לשון דל ומסכן. ויותר נראה בעיני להגיה מתמסכנין בשי"ן. שהמלכיות ממשכנים נכסיהם וק"ל. ואסה מסוה ומבאר העוב בעיניך: (טו) מגו בעוריה. פי' מתוך האש. מחי מיתיא. פי' היה מחיה המתים בקול שופר הראשון שילא נעשם בדבור ההוא ולא ככמ"י שפי' שרואין את הנשמע. ורתען. חזרו לאחוריהם

אבן עזרא

המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי. כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו. והוא בעל השעה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק. על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות למזק בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם. רק ביום השבת. על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד. ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל המלחמות. ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה. וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף. כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנב כנגד השמש שהוא יורה *ד על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על ה החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים *ו את הקולות. כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד. והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים. כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן. כאשר ראו הפלאים האלה נעו. כמו ו נע ונד. שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית. וכמהו וינעו ז אמות הספים. וטעם אמות. שהספים סרו ח ממקומם אמות. לא יכול הנביא לשער במראות הנבואה. והאומר כי פי' כמו זעו. לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם. איך עמדו ט מרחוק: (טז) ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שהשלמו עשרת הדברים. כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו.

ובעבור

פירוש על אבן עזרא

כי הוא נותן מזרעו למולך. וע"ז אמרו חז"ל מעות לא יכול להתקן וכו'. *ל הנה כל מי שיש בו שכל ירחיק מזה הענין הנכוער והמנוול כי הוא חרפה עלינו כמו שכתב הרמב"ן חרפה להשתמש בשם המפורש. ואמרו כל המרבה מעות ונידו ליד האשה כדי להסתכל בה אפילו נתנה התורה על ידו כמשה רבינו ע"ה לא ינקה מדינה של גהנם שנאמר יד ליד לא ינקה. וכמו שהנבואה מרובה כך שכר מי שבא לידו העבירה הזאת וניצל ממנה זוכה לו ולדורותיו. מ כלומר נראה שכולם יש להם חומר אחד. וא"כ אין החילוק הנאון נכון. והכיח מזה החלוק וכו' ר"ל ועוד שהכים מזה החלוק האם והאחות והבת. נ כמ"ש ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ו ו'). ס (ויקרא י"ט י"א). ע (דברים י"ט י"ח). פ (תהלים ל"ה כ') ענין עדות. ופי' יענה בם והוא מבנין הקל. צ (בראשית כ"ו כ"ט). ק הכלל להתרחק מן הכזב והשקר כפי יכלתו כדכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. והאמת היא יסוד כל המלות. והשקר שורש כל העבירות. ולפיכך אמר אמת קנה ואל תמכור. ואמר שפת אמת תכון לעד. ואמרו רז"ל על שלשה דברים העולם קיים והאמת מהם אחת. קק (דברים י"ט י"ט). ר ר"ל אל תחשוב את הכשרי לאמר דעה אשר אין לו מדת החמדה אשר הוא בטבע בר דעת. וע"ז מתרץ להפוך. כי אם היה מולד היה משוגע. כמו השגעון שיתאוה האדם שיהיה לו כנפים אם אין בכוחו להיות באפשר ככה. ש הנה החמדה היא פתח ושער לכל העברות כי בעבור החמדה בא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולגזול ולכסוף ולחלל שבת וכל המועדים ול קלות אביו. ויבא לשנוא את הבריות ולקנא אותם ויחשוב כי כל מה שבא לו מהפסד הוא על ידם. וכל מה שאינו מרויח הוא בעבורם ואם היה לחמדן טוב עסק עיניהם ימשוב שרמוהו ויהיה הוא דיין לנפשו ויורה הוראה לעצמו שאם יבא לידו שום דבר ממנו שיקחנו ויסתור זה להסגר גמור. ואם לא יבא לידו שום דבר ממנו יסיל לעצמו שידבר בגבוהו ולא תשבע עינו עושר ואוהב כסף לא ישבע כסף. ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והשכמות ויבטח בבורא ית' שיכלכלנו וישליך עליו יהבו. והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם מפתחות לכל שאר המלות. ועל כן יש לו לאדם להאמין בשם ית' באמונה שלמה ויסיר החמדה מלבו ואז ימלא הדרך הטוב והישרה ויעסוק בתורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ש פי' וזאת דעת החכם ז"ל באמרו כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות. ת הם ז' כוכבי לכת שלמחנ"כל. א הוא גלגל המזלות. ב כמ"ש לעיל (פסוק ג'). ג כמ"ש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר לכולם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח וכו' (ישעיה מ' כ"ו). ד הטעם כי מאדים מושל בליל שבת ויום ג'. ושבתאי מושל יום שבת וליל ד' ככה. פי' בע"מ מוטוע כמלא בליל שבת מאדים ובליל ד' ויום ג' שבתאי. *ד כמאמר חז"ל מאן דנולד בלבנה הוא גניב מללים. ומאן דנכמה אי גנב הוא לא מצליח כי רווחי גליין וכגבו מלעומותיו. א"כ אינו ראוי להיות רק גזלן (שבת קנ"ו ע"א) ה כאשר הלבנה מקבלת הכח מכל הכוכבים ומלמלם אותם. ככה החומד מבקש חלק זולתו. *ה וראיתי כתוב שכתב החכם ז"ל וכל העם רואים את הקולות כמו ומסתרה כמאמר ובזמת. וא"כ הוא כמו שהיה לו לומר וכל העם רואים את הלפידים ושומעים את הקולות. וכן היה לו לומר ותמחה במאמר וזומה בזמת. אלא הלשון אחד מפסיק לשניהם. ויש מפרשים לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות כשאלות שאר ההרגשות. לה. ועיין במורה נבוכים חלק א' פרק מ"ו. ו (בראשית ד' י"ב). ז (ישעיה ו' ד'). ח ר"ל נעו ממקומם איזה אמות. ט פי' כי הכתוב אמר וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. א"כ הוא מגזירת נע ונד תהיה בארץ ואינו מגזרת זעו.

ד"ה

ספורנו

ובכלל כל ביאה פסולה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אף על פי שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מעניננו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אף על פי שעקרו על מעיד בבית דין: לא תחמד. יהיה הדבר אצלך נמנע גמור. כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל כענין ולא יחמוד איש את ארצך כי המחמד תגרום את הגזל כענין עכן ואחאב ודומיהם: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאומרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינעו. כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין

ויניעם

פירוש רשב"ם

דקין. ויש בדין כמו והרגת את האשה. ומה שכתב אשר ירצח את רעהו בבלי דעת. לפי שמדבר בענין רוצח במזיד לכך הוא אומר ואם רציחה זו בבלי דעת פטור זו תשובה שהשבתי למינים והודו לי. ואע"פ שיש בספריהם אני אמית ואחיה בלשון לט"ן של לא תרצח. הם לא דקדקו: (טו) רואים את הקולות. הברד והאבנים כדכתיב קולות אלהים וברד: (טז) ויאמרו אל משה. לאחר ששמעו עשרת הדברים. דבר אתה

עמנו

הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת: יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ: יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים: ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם: כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף

ואלהי

טוּרָא תְּנָן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּל וְלָא יִתְמַלַּל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת: יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵב לְצַד אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן: כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן

דדהב

מסורה עשן, [השי"ן בליר"י]. וינעו, ב' וחסר. מרחק, כל לו' הסר. טז דבר, [הב' בסגו"ל]. ונשמעה, ל'. יז לבעבור, ב' [מ"ו]. נסות, [מ"ו]. בא האלהים, ל'. ובעבור, ב' [מ"ו]. על פניכם, ל'. תחטאו, ב'. יח ויעמד, [כו"ל מ"ו]. יט ראיתם, [כו"ל פ"י]. כ תעשון, י"ד [ומ"ו וכו"ן]. אלהי, ג' בטעמא לעיל [והוא כסג"ס].

ת"א לבעבור נסות עקרי' מד פ"ג. ובעבור תהיה יבמות עט נדרים כ'. כי מן השמים עקרי' מג פ"ח ס' הזוהר פ' לך לך. לא תעשון ר"ה השנה כד עב סנהדרין ז החלילי' מג עב.

רש"י

היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה ס"ב) הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל') וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם:

מזבח

רמב"ן

והסדר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה בעניין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' וגו' וחרדו העם במחנה במקום חנותם' ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מלפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל והרד ההר עלמו ונזדעזע כאשר יעשו ברעש הנקרא [זלזלה] או יותר מכאן. וכן כתוב ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן. ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד. אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו. ומשה חזקם ואמר להם אל תראו ושמעו אליו ויעמד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול. ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות. ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה. כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים. אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהי' כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את אשר יאמר ה' אלהינו ואת אשר תדבר אלינו ושמענו ועשינו. והקב"ה הודה לדבריהם. ואמר היטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות ושיראה ישרה לפניו: וינועו על דעת רבותינו אין נוע בכאן אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור. ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק: ועל דעת בעלי הפשט. וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק. מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר: (טז) ואל ידבר עמנו אלהים. השנית הרב במורה הנבוכים באנקלוס שתרגם ואל ידבר עמנו אלהים. ואל יתמלל עמנא מן קדם ה'. ולא עשה כן באשר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה'. וכן בכל מקום וידבר ה' אל משה ומלל ה'. והטעם אצלו כי הדיבור הראשון אע"פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו. וא"כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון. והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם תרגם אותו מליל ה' וכן אמרו ה' [וגו'] ואת קולו שמענו. ותרגם ית קל מימריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה' עם אינשא. וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם. מליל ה'. ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול. ומן קדם ה' מתעני ליה בקל וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל וכן. ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר משה. ומתמלל אבל הטעם לאנקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש. ומן האש שמעו. והוא מה ששינו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת. מתוך השמים והוא מתוך האש בשוה. וכבר נתבאר עניינו והנה כשראה אנקלוס בכאן ואל ידבר עמנו אלהים. שלא הוזכר בו מחיצה לא רצה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה'. ואין בלשונו כנוי למלת אלהים ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש. ומן המופלא בחכמת' אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה' או מימרא דה' ותרגום הא אנא מתגלי לך. דסיני יתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני. דאתגלי עלוהי. ואתגלי ה' על טורא ולא תרג' ואיתגלי יקרא דה'. כאשר הוא עתרג' תמיד הר האלהי' טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה'. כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת. אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים. תרגם לקראת האלהים לקדמות מימרא דה'. ותרגם בא האלהים. יתגלי לכון יקרא דה'. ולא אמר יתגלי לכון ה'. דתמן יקרא דה'. וכן אמר ומן קדם יי' מתעני ליה בקל. וכל זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה. וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל הר האלהים וסליק משה לטורא דה'. כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב וישנו מהר ה': (יז) כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם. נסות לשון הרמה וגדולה. כמו הרימו נס. וכנס על הגבעה. שהוא זקוף לשון רש"י

ואיננו

(טז) ואמרו למשה מליל אנת עמנא ונקביל ולא יתמליל עמנא תוב מן קדם
יי דלמא נמות: (יז) ואמר משה לעמא לא תדחלון ארום מן בגלל לנסיותכון
אתגלי לכון יקרא דיי ומן בגלל דתהוי דחלתיה על אפיכון בגין דלא
תחובון: (יח) וקם עמא תריסר מילין מרחיק ומשה קריב לצית אמיטתא
דתמן יקר שכינתא דיי: (יט) ואמר יי למשה כדנא תימר לבני ישראל
אתון חמיתון ארום מן שמיא מלילית עמכון: (כ) עמי בני ישראל לא
תעברון

בעל הטורים

הפיגום): ויגעו. ג' במסורה הכא ולידך ויגעו אמות הספים מקול הקורא (ישעיה ו') מה הסם ע"י מלאך אף הכא על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור. ג' במסורה הכא ולידך לבעבור סבב את פני הדבר (ש"ב י"ד) גבי דוד בענין אשה התקועית. לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה (שם י"ז) פירוש לבעבור נקום אתכם ואם עמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם וגו' מלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' הרעה: תחטאו. ב' במסורה הכא ולידך רגזו ואל תחטאו. הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא. יראתו על פניכם בגימ' [זה הוא] בושת [ה] פנים (ועמש"ל): (יח) ומשה נגש. בפרקי רבי אליעזר גב לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו: אל הערפל.
בגימ'

יונתן

לאחוריהם מדברי הגמ' ארבע מתרגמינן מזל מפלעולו: (כ) דמשמשון קדמי. דרש מאלת אתי ועיין ברש"י ומפרשים וגם יש לפרש בדרך רמז שקשה ליונתן מיכוון הפסוק אשר לאיתם לא תעשון וגו'. אלא מאמר שאמה בעמעד הר סיני כלו המלאכים ומשמשיו עיין בעין וכדאיתא במדרש שאמר הקב"ה שמשו אחד ממרכבה שאמי
במרום

רמב"ן

ואיננו נכון. אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם. ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותיראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה. ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה. ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות. והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו. כי זה אשר ראיתם היה שנגלה ה' אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם וישאר לכם ביאור עקר שיראה לפתור מה שמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת. כי כבר ראיתם האמת בעיניכם. וא"כ יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון. ועל דעתי הוא נסיון ממש. יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבבכם כל ספק ועתה יראה היסכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו. וכן כל לשון נסיון בחינה. כי לא נסיתי ללכת באלה לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו. ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד. כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותו העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים. העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו'. ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים בהראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי. לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה. כענין שאמר הלה' תגמלו. זאת ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי הטובים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים: (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. טעם שיאמר להם אשר ראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב. כי אין לכם צורך אתי אל עזר אחר. ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב. ולדעתי פירושו לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתו. ולא תעשו לכם כלל. הזהיר מן האמונה בשם ואחר והזהיר מן העשייה לבדה. כעניין ופסל ומצבה לא תקימו לכם. ועל דרך האמת טעם אתי. כטעם על פני. וכבר רמזתי פירושו. וכתב רש"י כי מן השמים דברתי עמכם. וכתוב אחר אומר וירד השם על הר סיני בא השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. כבודו בשמים ואשו וגבורתו בארץ. זהו לשון הרב ואינו מכוון. אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא ואמת הוא. כי השם בשמים וכבודו בהר סיני. כי בא ה'. וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע. וכבר בארתי הכל למעלה. ור"א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי
פי'

אבן עזרא

ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: (יז) ויאמר. למ"ד לבעבור נוסף. כלמ"ד [י]למבראשונה ולמ"ד והשלישי *לאבשלום בן מעכה: ובעבור נסות אתכם. כמו ולמען [כ]נסותך להטיבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר [ל]עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: (יח) ויעמד. הזכיר זה פעם אחרת. כי משה היה עושה הפך מעשיהם. אלה עמדו מרחוק *ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר יי'. רבים השתבשו. בעבור שמלאכו ודבריו שמעו [מ]מתוך האש שהיה בהר סיני. כי כתוב וירד יי' על הר סיני [נ]אל ראש ההר. ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם. ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא. רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב. חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד. ומן השמים ידבר. כמו ועמדו רגליו [ס]ביום ההוא על הר הזתים. כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי. וכן כתוב פנים בפנים [ע]דבר יי' עמכם. ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים. כי כן דרך צחות לשון הקדש. כמו לא תחמוד. כי הטעם אחד הוא. וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב. כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתה עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם. כמו העגל שעשו ישראל. כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו. ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזכירם בתחלה *שלא יעשו אלהי זהב: והנה טעם אתי. שאין לי צורך לאמצעיים עמי. על כן אחריו. אבא אליך וברכתיך. והטעם אני בכבודי אבא אליך:
מזבח

*נ"ל מה שמזהיר עוד הטעם אלהי זהב וכו' כי ידע בתחילה שיעשה ככה.

פירוש על אבן עזרא

[י](ד"ה א' ט"ו י"ג). *(שם ג' ב'). [כ](דברים ח' ט"ז). [ל](שם ד' יו"ד). *לפי' בפרשת ואתחנן יתבאר לך זה הסוד הוא מה שכתוב שם פנים בפנים דבר ה' עמכם מתוך האש אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר כאשר עלימי אני. וזהו ומשה נגש אל הערפל. [מ](שם פסוק ל"ו). [נ](לעיל י"ט כ'). [ס](זכריה י"ד ד'). [ע](דברים ה' ד').

צ"י

ספורנו

ויניעם במדבר. תנוע ארץ כשכור. וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול מה שמתנו. בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם. להרגילכם אל הנבואה שזכיתם אליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו משתמש בחושיו. כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה. גם כי אולי לא היתה באספקלריא המאירה. כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו יי' פנים אל פנים: בא האלהים. שמלאך של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יומא דסד מן שמשי דקיימי קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מציא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף. ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי אלה
לאמצעים

פירוש רשב"ם

עמנו. ואלמלא שאמרו כך יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצות מפיו: (יז) נסות. להוכיח אתכם: (כ) אלהי כסף ואלהי זהב. אפילו לזכרון שמים לא תעשו שיש בהם טועים וסבורים שיש בהם ממש. ואע"פ שצוה הקב"ה לעשות כרובים על הארון לשבתו. נעשה דוגמת כרובי
דכסא

ואלהי זהב לא תעשו לכם:
כא מזבח אדמה תעשה־לי וזבחת עליו את־עלתיך ואת־שלמיך את־צאנך ואת־בקרך בכל־המקום אשר אזכיר את־שמי אבוא אליך וברכתיך:
כב ואם־מזבח אבנים תעשה־לי לא־תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה:
כג ולא־תעלה במעלת על־מזבחי אשר לא־תגלה ערותך עליו:

ואלה

ע"ב. יונד"ב. סימן: ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו. בישעיה סימן ו':

פ פ פ

אונקלוס

דדהב לא תעבדון לכון: כא מדבח אדמתא תעבד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלותך וית נכסת קודשך מן ענך ומן תורך בכל אתרא די אשרי ית שכנתי לתמן אשלח ברכתי לך ואברכנך: כב ואם מדבח אבנין תעבד קדמי לא תבני יתהן פסילן לא תרים חרבך עלה ותחללנה: כג ולא תסק בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוהי: פ פ פ

ואלין

מסורה כא תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין דחיק]. עלתיך, ג' כ"כ [כ"ל חסר תרין וי"ן ומ"י אבל בספרים שלנו חד מ"ו]. אבוא, [מ"ו]. כב תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין דחיק]. הנפת, ל'. ותחללה, ל' [ומ"י] [למ"ד כלשונה בס"פ]. כג ולא, ז' כ"פ. במעלת, חסר בתו'. [הב' כפי' דלא כרז"ה]. מזבחי, מ'. תגלה, ג'.

ת"א מזבח אדמה חגיגה כז כתובות קיא זבחים נח. וזבחת עליו זבחים נח חולין כז. בכל המקום ברכות ו סכה נג סוטה לח אבות פג. ואם מזבח זבחים סא.

רש"י

(כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (ס"א בסיס) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערו' הוא ואתה נוהג בהם מנהג בזיון והרי דברי' ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת פרשת וישמע יתרו

ואלה

רמב"ן

פי חכם מן: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. פי' ר"א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם. כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אני בכבודי וברכתיך, אין לך צורך לאמצעי כלל. ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש, הזכיר מלות המזבחות באדמה ובאבנים. לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה. ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם: (כב) וטעם ואם. במלות חובה לומר אם יגיע זמנכם שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחיר' השמר שלא תבנה אתהן גזית. שתחשוב לעשות כן למעלת הבנין, ודעת ר"א שהמלות על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים בפירושיו. ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב. אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי אבא אליך וברכתיך. ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן זכרנו יברך: כי חרבך הנפת עליה. לאסור בהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל. והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב. יאמר בסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות. ובאזמל קח לך חרב צרים. ויאמר בכשיל וכלפות אשר יפתחו בו הבנין ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וכן זה העשת האבנים יקראנו חרב: (כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה

אבן עזרא

(כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח. על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת. והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות [ס]ופטורי ציצים. ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח. ובפרשת כי תשא [צ]אדבר על זה. ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון. והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת. ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא. ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה. כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת. כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב. בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה. יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים. ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים. כי מפורש הוא [ק]יהושע הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני. י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה. ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר [ר]דבר יי' נעשה. הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' [ש]נעשה ונשמע. ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה. כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר [ת]עשיתי למצרים. ועתה אם שמוע [*ת]תשמעו בקולי. ואמר בתחלה כה תאמר [תת]לבית יעקב. והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום. והם השיבו ואמרו נעשה. והם כתוב ויגד משה [א]את דברי

העם

תעבדון למסגוד דמות שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא ומלאכיא דמשמשין קדמי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון: (כא) מדבח אדמתא תעביד לשמי ותהי דבח עלוי ית עלוותך וית נכסת קודשך מן ענך ומן תורך בכל אתרא דאשרי שכינתי ואנת פלח קדמי תמן אשלח עלך ברכתי ואיבריכינך:

[(כא) מדבח קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתידכרו ית שמי קדישא סיפרי מתגלי עליכון ומברך יתכון:

(כב) ואם מדבח אבנין תעביד לשמי לא תבני יתהון חציבין דאין ארימית פרזלא דמניה מתעביד סייפא על אבנא אפיסתא יתה:

[(כב) ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני חציבין ארום פרזלא חרבא מתעביד מניה אי עברת פרזלא עלוי אפיסת יתיה:]

(כג) ואתון כהניא דקיימין למשמשא קדמי לא תסקון במסוקין על מדבחי אלהן בגישריא דלא תתחמי עריתך עלוי:

[(כג) ואתון כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסקון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

פ פ פ

ואלה

בעל הטורים

בגימ' אל השכינה (אולי כ"ל בלי ה' שמושים והערפל): (כא) אבוא אליך. אבא עולה עשרה לומר שאם אמלא עשרה בבית הכנסת אבוא אליך וברכתיך: (כג) תגלה ב' במסורה הכא ואידך תגלה רעתו בקהל (משלי כ"ו) בעדס תגלה רעתך (יחזקאל י"ו) לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

ואלה

יונתן

בתרגום דמות סור וע"ש האמת הדברים עתיקי' ודי לוסיקין: (כב) אפיסתא. וכן בירושלמי אפיסתא הוא תרגום של חללת וק"ל: (כג) בגישריא. פי' שיעשה כמו גשר שלא להפסיע עליו פסיעה גסה:

תיזבון

אבן עזרא

טעם אל יי'. אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים. ועתה הפל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון. וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש. ואחר כן כתוב ויבא [*א]משה. שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים. ודברי יי' הם מצות עשה ומצות לא תעשה. שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים. כמו השב תשיבנו [ב]לו. עד בא השמש [*ב]תשיבנו לו. אלהים לא [בב]תקלל. והמשפטים דברי העבדים והמכים והגנב והכניסה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה. ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים. ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע. ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה. ונשמע על המשפטים. על כן הוסיפו אשר ממן תורה לאמר ונשמע. ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה. וזהו שכתוב שם ויבן מזבח [ג]תחת ההר. וכתוב בכהן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. ושם כתוב ויעלו עולות [*ג]ויזבחו זבחים שלמים. ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח. ועל הטעם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים וישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך. שהביאם מיני עולות ושלמים. ראיתי גאון אחד ישתחקו עצמותיו. שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים. כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים. כמו עולה וזבחים. כי עולה דבר בפני עצמו. והזבחים שלמים. כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי' פרים. וככה בכל מקום. והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. אז הודה על שגיאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם. כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי [גג]גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא. כדרך בן אדם. והטעם שמלאכי שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד. כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא היה צריך לאמר כי תמלאנו בכל עת שהשם כבודו: (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל [ד]בדם הברית. ולוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צריך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ. ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם. ויהיה טעם ואם מזבח אבנים. כאומר עשה עתה מזבח אדמה. ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו [ה]ומשרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזית מגזרת [ו]על גזזי לאתו. כי [ז]גז חיש. וכן [ח]נגוזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לשחוט בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום אחר יכתוב לא תניף עליהן [ט]ברזל. על מזבח אבנים שבנה. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך [י]הפגול. בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שהיה פגול. וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח. אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש. והעד ומעלה בו [כ]מעל. והנה מעל במשקל [ל]נעל.

ולשון

פירוש על אבן עזרא

[*א]ב"י גוכם ותמורות (מ"א ו' ל"ג). [*ב]ר"ל הוא מה שאמר שם ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם ע"כ לוכח הכרובים. ושם יתבאר לך דעתו. [ק]כמע"כ ובנים שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וכו' (דברים כ"ז ה'). [ר](לעיל י"ט ח'). [ש](להלן כ"ד ז'). [ת](לעיל י"ט ד'). [*ת](שם פסוק ה'). [תת](שם פסוק ג'). [א](שם פסוק ס'). [*א](להלן כ"ד ג'). [ב](להלן כ"ג ד'). [*ב](שם כ"ב כ"ה). [בב](שם פסוק כ"ז). [ג](שם כ"ד ד'). [*ג](שם פסוק ה'). [גג]בגי' שים לבך לראות איך רמז כי שוכן השם בקרבינו אלוי בקלבנות ובפרשת תרומה גם בפרשת ויקרא ירמז בו כמזים. [ד]כמ"ש ויקח ספר הברית וכו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית וכו' (להלן כ"ד ז' ו' ח'). [ה](להלן ל"ג י"א) שטעמו שירות נער. [ו](בראשית ל"א י"ב). [ז](תהלים צ' יו"ד). [ח](נחום א' י"ב). וראוי להיות גָזִית הגימל בפתח והזי"ן בדגש לספרון ע"פ. רק שבא הנה במקום הדגש (רד"ק בשרשים) ובעל מכלל יופי פי' שמשפטו גְזִית הס"א בקמץ חטף והזי"ן בדגש אלא שהוקל ובא הנה המורם הדגש כמשפט. ובשלומו גזית במשקל גָפְרית. והוא כפי' רד"ק במכלול. [ט](דברים כ"ז ה'). [י]ובפרשת לו כתב ז"ל וכן אבני המזבח שאמר שהן קדושות אין כבוד שישא מהן גלול. ע"כ אבנים שלמות תבנה. והטעם שהוא מקום נכבד ליזהר בכבודו ובטמאתו. כי הכהן מכפר עליו אחת בשנה. ע"כ צריך לזהר לא לפגל שנאמר וכפר הכהן על קרנותיו אחת בשנה (להלן ל' י'). [כ](במדבר ה' י"ב). [ל]פירושו כי בן זיטא הוא שפירשו שהוא על משקל נעל. והיה יכול לומר על משקל נער. או שער. אך אמר

על

ספורנו

לאמצעיים: מזבח אדמה תעשה לי. וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שאבחר לבית ועד לעבדי. כענין הזכירו כי נשגב שמו: אבא אליך וברכתיך. לא תצטרך למשוך השגחתי אליך באמצעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך: (כב) לא תבנה אתהן גזית. ליפותן: (כג) ולא תעלה במעלות. אף על פי שלא תצטרך לעשות מלאכות ויפוים לשכני בתוככם. מכל מקום השמר מלנהוג קלות ראש במזבח:

ואלה

פירוש רשב"ם

כמא של מעלה ולא להשתחוות להם: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. לפי שהאומות עושי' אשריהם על המזבחות. כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עלי' תכרת וכתיב כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם וגו'. לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח. לכך אומר הקב"ה ואפי' אם תעשה לי מזבח לא תעשהו אלא מאדמה. שאין רגילים ציורים וצלמים כי אם מלאכה חלקה ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים. שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך. מזבח אבני' לא תניף עליהם ברזל ככתוב במשנה התורה: (כב) לא תבנה אתהן גזית כי כשבונין אותו גזית בכלי ברזל רגילין המסתתים לעשות בהם ציורים וצלמים כדכתיב בישעי' גבי צלמים חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו. יתארהו בשרד. יעשהו במקצעות. ובמחוגה יתארהו: (כג) לא תעלה במעלות. לפיכך עשוי של אבנים משופע גבוהה עשר וארכו של שלשים וגם מלח משליכים עליו שלא יחליקו הכהנים בעלותם בו: חסלת יתרו מיסוד רבינו שמואל

כא א וְאֵ֙לֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃ ב כִּ֤י תִקְנֶה֙ עֶ֣בֶד עִבְרִ֔י שֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים יַעֲבֹ֑ד וּבַ֨שְּׁבִעִ֔ת יֵצֵ֥א לַֽחָפְשִׁ֖י חִנָּֽם׃

אונקלוס

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: ב אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן

מסרה כא א ואלה, י"ז ר"פ בתורה. ב יעבד, [כו"ל ס"ו]. ובשבעת, ל' וחס' דחס'.

ת"א ואלה המשפטים ערובין כד גיטין פח קדושין לה ב"ק קמא עו סנהדרין ז. כי תקנה-עקיד' שער סו ס' הזוהר פ' בהר סיני. שש שנים קדושין יו יז ערכין יח נדה מח. ובשבעת קדושין יז ערכין יח.

רש"י

(א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני עו"א ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומייקר שם האלילים להשביחם שנ' (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלוקח מן הנכרי אבל בלוקח מישראל יצא בשש ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' (שמות כב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא

רמב"ן

עד לותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים. וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק: וטעם המלוה בדברי רבותינו להדור מלוה שלא יונף המקלל על המאכיל. ור"א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקולל בנוי במזבח השם. או שלא ילקח ממנה לעשות מזבח לע"ז כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בכן צורה. ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע"ז. ואני אומר כי טעם המלוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כך. והנה עשו אשר שנאו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה. והחרב הוא כמו בשמים ובארץ. כי במאדים ובמזלות אדם והחרב ילליהו ובהם תראה גבורתו. ולכן לא יובא בית ה'. וזה הטעם שהזכיר הכתוב. אמר לא תבנ' אתהן גזית כי בהניפך אליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך המרצח. ומרבה חללים וחללת אותם. ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים. כי השחיטה איננה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל. כי פי' כאשר חרבך הנפת עליה. ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לפתח אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו הרי זה מותר אף על פי שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר"א. גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במלוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכלתא לא תבנה אתהן גזית. בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא ישמע בבית בהבנותו. בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע. והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית. וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין בה פגם כדי שתתגור בה לפורן. אבל היא מלקה ונאה. ופירו' מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותן לא בבית המקדש ועל דעתו פי' המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד את הבית אבני גזית. כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו. וכן נראה בפשט הכתוב כי המלך עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג' טורי גזית ולא החמיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש. והברזל אשר הקדים דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה. וטעם המעלות יראת המזבח והדורו לכבוד השם. ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש:

(א) טעם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיע'

אבן עזרא

ולשון רבים שאינו סמוך. ובמעלות [ס]בלות ומטולאות. והנה ראוי להיות [נ]במעלות חי"רק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו *[נ]ותעלות שבעה עולותיו. והנה שב בן זיתא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו. וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין. וזאת מלות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב [ס]מזבחי: חסלת פרשת יתרו

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכרית ברית עמהם בלבדו. שהשם לבדו יהיה להם לאלהים. והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית. ואמר לו בסוף אלה התנאים בפרשת [א]הנה אנכי שולח מלאך לפניך. עיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם. וככה פירש להם משה לפני כרות הברית. כי בסוף ולא תעבוד *[א]את אלהיהם. והנה תחלת הפרשה [ב]שלא יעשו עם השם [ג]אלהים אחרים. וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד [ד]בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצות אל זאת נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו נחשוב כי השגיון בא ממוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה וכי ימכור איש את [ה]בתו לאמה. רק וכי יכה את שן *[ה]עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש [ה]עבדו. וככה אם עבד [ו]יגח השור. והנה אמרו כי [ו]ונמכר בגנבתו הוא ישראל. והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי איננו ישראל. רק הוא ממשפחת [ז]אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר [ח]האשה וילדיה. כי אמרו כי המשפחה תלויה באב. ועוד ועבדו [ט]לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע. ועתה נחפש המלות כמשמעם. אם עבד עברי איננו ישראלי. למה אמר הכתוב [י]כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי תשמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ורבי' ככה. והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי. שהוא מבני עבר. עליו כתוב [כ]אבי כל בני עבר. הפך ואם הוא אבי כנען. או נקרא עברי בעבור שבא [ל]מעבר הנהר. אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי. ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה. בעבור שמלאכו ואקח את אביכם את אברהם [מ]מעבר הנהר. והנה גם נקראו העברים שהם ישראל. כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' [נ]אלהי ישראל. וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם. אז [ס]השיבו. השם אלהי [ע]העברים. והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל. והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר. ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב. גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו

(א) ואלה וְאִלֵּין הִינּוּן סִדְרֵי דִינַיָא דִי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: (ב) אֲרוּם תִּזְבּוּן בְּגִנֵבוּתֵיהּ לְעַבְדָא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבְמֵעֲלֵי שְׁבִיעֲתָא

יפוק

בעל הטורים

(א) ואלה. נוטריקון ומייב אדם לחקור הדין. המשפטים נוטריקון הדיין מלוה שיעשה משרה טרם יעשה משפט. אשר נוטריקון אם שניהם רולין. שמים נוטריקון משמע שניהם יחד מדברים לפניהם נוטריקון לא פני גדיב יהדר המדבר מהם: סמך משפטים לולא תעלה במעלות לומר הוו מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגי' מתונים. וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא

ימנה

יונתן

(ב) תיזבון בגניבותיה. דייק כדדייק רש"י יעויין בפי'. ובמעלי שביעאתא. פירש אל תאמר מדכתיב ובשביעית אפי' באמצע או בסוף שביעית משמע. לכן פי' ובמעלי

רמב"ן

ה'. והשני באיסור ע"ז. אז ולוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזכרו במצות האלו שנויותם. כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך. להשלים ענין עכו"ם ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר

אבן עזרא

אשיו במצות רק בדבר °השליחות. וכמוהו לא תתעב אדומי כי ^צאחיך הוא. אשר שהזכיר ^פאדומי. וככה על דרכו במרגז ^ראשיו. הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב והם אתנו נער ^שעברי. לאכול את ^*שהעברים לחם. מכה איש ^תעברי. שני אנשים ^*תעברים נצים.

ויונה

הממון חשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו. לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים יהגינו אותם דיניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות. וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"א ובכבוד האב והכליחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדברות. ודרשו לפניהם ולא לפני עכו"ם מפני שהיה ראוי לומר אשר תשים להם. כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט. ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין. כי על השופט יצא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. לפני הכהנים והשופטים. עד עמדו לפני העדה למשפט. לפני כל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות. מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר. ולא לפני הכו"ס. ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט. לזה אסור לבא לפניו כשם שאסור לבא לפני עכו"ם ואע"פ שיודע שדיניהם כדיננו או שהדיוט הזה יודע תורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולנטוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו. וההדיוט עצמו אסור לדון להם. ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה באחת. יש הפרש ביניהם שאם רלו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ודקבלוה עילויהו דינו דין. אבל לפני העכו"ם אסורין הם לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם. ואפי' היו דיניהם כדיננו לאותו ענין: (ב) כי תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי ומפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון. כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בו עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדניו כיום השביעי. ויש בו עוד שביעי בשנים שהוא היובל. כי השביעי

נכמר

פירוש על אבן עזרא

על משקל נעל בדרך בזיון וע"כ אמר הראב"ע ז"ל על בו זועה זה המשל כדי לבזותו. (ויש ספרים שכתב הא"ע כך למשפחתו ומחברתו תעלום בלום). ^מ(יהושע ט' ה'). ^נבְּמַעֲלוֹת ^*נ(יחזקאל מ' כ"ו) משורש עלה. ^סר"ל מזבח הנבנה לשמי.

^*א(להלן כ"ב כ'). ^*א(שם פסוק ל"ג). ^בוהנה דעת הראב"ע ז"ל הוא כי מה שאמר ואלה המשפטים עם וא"ו לפי שמחלת דברי הש"י אחר עשרת הדברים כאשר נגש אל הערפל ונוה שלא יעשו עמו אלהי כסף ואלהי זהב עד סוף זאת הפרשה הוא פרשה אחת [ר"ל המשב בפרשה אחת] בעבור היות כל הענין נמשך כמו שהקדים ז"ל ולפיכך אמר ואלה ולא אמר אלה. ^גר"ל שמוף שם שמים ודבר אחר. ^דפי' ואין לנו לבקש טעם בכל מקום למה הם סמוכים זה לזה. ^ה(פסוק ז'). ^*ה(פסוק כ"ו). ^הה(פסוק כ'). ^ו(פסוק ל"ב). ^וו(להלן כ"ב ב'). ^זשנקרא עברי כמ"ש ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). ^חפירש כי הם אומרים איך יהיה העבד עברי. למה האשה וילדיה שיהיה לאדוניה הלא יחוס המשפחה תלוים באב כי בישראל הזרע הולך אחר האב. ואם ישאר הילד אצל האדון לעבד אין הילד עברי. זאת היא טענתם. אבל אברר טעותם. דע כי זה הוא הטעם שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי למשל תבואת הזרע משתנה כפי המקומות. פירש כי יש תבואה יפה וגדולה וטובה בתולדתה. גם יש מאותו המין עלמה הפך זה. ודעתו בזה כי הבנים שיוליד האיש תהיה תולדותם נוטה לתולדות אמם. וכן אמרו רז"ל (בסנהדרין דף ק"ז ע"א) כל מאן דנסיב יתמ תוהר נפקו מניה בן סורר ומורה שכן מלינו בדוד המלך על שחמד את בת תלמי מלך גשור בלאתו למלחמה ילא ממנו אבשלום שמרד באביו ובקש מלכותו ובקש להורגו. וכן מלינו גבי רחבעם בן שלמה. כתיב ושם אמו נעמה העמונית. וכתיב ויעש יהודה הרע בעיני ה' וכתיב ויבנו גם במות ומלבות ואשרים. וע"כ אמרו רז"ל רוב בנים הולכים אחר אחי האם. והנה בעם האדון שפחה כנענית לעבדו והיא מהעכו"ם תהיה תולדותם הבן כתולדות אמו וילך בחוקותיה. וע"כ אמר הכתוב האשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי הם ילדיה באמת. וע"כ לוה השם שיהיו לאדוניה לעבדים. ותהו הטעם שנבחרו בני אהרן לכהונת עולם ולא בני משה. כי אהרן לקח את אלישבע בת עמינדב נשיא שבט יהודה גם אחות נחשון נשיא השבט. והנה הבנים שנולדו היו נכבדים מפאת האב ומפאת האם. אבל משה לקח את בת יתרו שהיתה מזרע מדין. ותולדתו נוטה אחר משפחת האם לכך לא נבחרו בני משה לכהונה. כי מלינו בני בניו של משה היה כהן לפסל מיכה כמו שמפורש בספר שופטים. (וכן הוא במ"ח). ^טפירש לפי דעתם משמע כל ימיו. ולא יתכן כי אם על האומות עכו"ם שכתוב עליהם והתנחלתם אותם וכו'. זו היא טענתם. אבל חז"ל הוליאו כל אלה לאור במסכת קידושין (דף י"ד ע"ב) שאמרו מה שכתב שש שנים יעבוד מדבר במי שמכרוהו ב"ד אבל מוכר עלמו לא ילא בשש. והנה אמר שם בברייתא מוכר עלמו נמכר לשש גם יותר על שש. אבל מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש. מוכר עלמו אינו נרלע מכרוהו ב"ד נרלע. ^י(דברים ט"ו י"ב) ר"ל כי אחר שעברי איננו ישראל בדעת המולקים. איך אמר אחיך העברי [והלא ידענו כי לא יקרא אחיך כי אם ישראלי כמו לא תשנא את אחיך (ויקרא י"ט י"ז). וכן בין איש ובין אחיו (דברים א' ט"ז). ורבים ככה. וא"ת הנה עשו יקרא את יעקב כמו שאמר הבא את עשו ליעקב. הנה לא נקרא את אלא על דרך ההרחבה בעבור היותם בבטן אחד רק בני ישמעאל ובני קטורה לא נקראו אחים לנו אפי' שהם ממשפחת אברהם. ^כ(בראשית י"ד כ"א) שם פי' רא"ע הטעם להודיע אבי העברי' כי אין למעלה והשם הוא אלהיו ע"ש בפי'. ושם הוא אבי כנען שאין למטה ממנו. ר"ל כי על אברהם כתוב אבי כל בני עבר. וכוונתו כי בעבור היות אברהם שהוא מבני עבר טוב וקדוש. נאמר על שם שהוא אבי כל בני עבר. ואם כי היו לו בנים אחרים זולת בני עבר. וזה כי ייחס אבותיו לבני עבר. היום הוא והם טובים. הפך ושם הוא אבי כנען כי יחס לחום חם לכנען לבדו ואפילו שהיה לו בנים אחרים. בעבור היות שניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים. ^לע"ש עבר הנהר כמשפט שם היחס. ^מ(יהושע כ"ד ג'). ^נ(לעיל ה' א'). ^סמשה ואהרן. ^ע(שם פסוק ג'). ^פכמ"ש וישלח משה מלאכים אל מלך אדום לאמר כה אמר אחיך ישראל (במדבר כ' י"ד). ^צ(דברים כ"ג ח'). ^קר"ל ולא זכר שם עשו. ולא נמצא אשר ג"כ בני שעיר המורי בכלל הזה. ^ר(עמוס א' י"א). ^ש(בראשית מ"א י"ב). ^*ש(שם מ"ג ל"ב) כלומר כי כל המשפחה היו רועי לאן. והם הם הנקראים עברים. ועליהם נאמר כי לא יוכלו המלרים לאכול לחם. ^ת(לעיל ב' י"א). ^*ת(שם ב' י"ג).

יוכה

ספורנו

(א) ואלה המשפטים. הנה בפרשה של נועלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לריעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לריעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות הפרשה של נועלה אלא כסיקרה הצורך לשפוט ישפטו בזה האופן:

לא

פירוש רשב"ם

נידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אע"פ שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות והלכות ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינים וההלכות ולפי דרך ארץ. ואעפ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה:

(ב) כי תקנה עבד. עברי במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו אבל מוכר עצמו בעניותו כתוב בפ' בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וגו' וכתב בו עד שנת היובל יעבוד עמך. ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו ב"ד. יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה. ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל. ויש שנותן חילוק בינידהם: ובשביעית. שביעית למכירתו ולא שביעית לשמטה: יצא לחפשי

פעולה

חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־
בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ:
ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ
בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־אָמֹר
יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־
אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי:
ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ
אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו
אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: ס

וכי

אונקלוס

מַגָּן: ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵל
אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵהּ עִמֵּהּ: ד אִם רִבּוֹנֵהּ יִתֶּן־לֵהּ
אִתְּתָא וּתְלִיד לֵהּ בְּנִין אוֹ בְּנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנְהָא
וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רְחֵימְנָא
יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא אִפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִנֵּהּ
רִבּוֹנֵהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת (נ"א דִּילְוָת)
מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵהּ יָת אוּדְנֵהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵא לֵהּ עֲבֵד־
פָּלַח

מסרה ג אם, י"ב פסוקים ראשון ואמצעין אם אם. בגפו, ג' ובענין. יצא, [ס"ו]. בעל אשה, ל' וחד בעל האשה. ד יתן [התי"ו בקמ"ץ לסבת המקף]. וילדה לו, [נכתב בספרים הלמ"ד של לו רפי נגד כללי הדקדוק]. ה ואם, ז' ר"פ בענין. אמר, ו' ג' חסר וג' מ"ל [דין חסר]. ו והגישו, ב' ובפסוק [ומ"י]. האלהים, [הה"א במוכרת ולא במהג]. המזוזה, ל'. ורצע ל'. לעלם, כל או' חסר במ"ב.

ת"א אם בגפו יבא קדושין כ. אם בעל אשה שם כב. אם אדניו שם טו. האשה וילדיה יבמות כב עח קדושין סח סע תמורה כה. ואם אמר קדושין טו יז כב. אהבתי את קדושין כא כב. לא אצא קדושין כב. המזוזה שם. ורצע אדניו קדושין יד כא כב. את אזנו יבמות קד קדושין טו. במרצע קדושין כא. ועבדו לעלם קדושין טו.

רש"י

יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו ומפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא): ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. או אינו אלא ישראלית ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא' (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא)

רמב"ן

נגמר בימים ובשנים ובשמטות. והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם ובבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכך החמיר בה הנביא מאד. ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו. וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ. וכמו שאכתוב עוד בעזרת השם. וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה. ובכבוד האבות ובלא תגנוב. וחזר למשפט מכה איש בלי מיתות בה. ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות. ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים. ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרטיות בסדור ובכוונה נכונה: (ג) ויצאה אשתו עמו. כתב רש"י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים. מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו. ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם ונגד מלפים לידי הבעל. ועתה בנמכר יאבדו ברעב. ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו. ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם. כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס. וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדניו. שהרי מעשה ידי בניהם שלו והוא חייב במזונותיהם. אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה. וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטנן בזמן שהאב חייב או נוהג לזון אותם. וכן פי' רש"י במסכ' קדושין. וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו ברעב בהיות עמלו בבית נכרי. ובניו ואשתו יהיו נעזבים. ואף על פי שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה. כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות. אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס האדם אשתו ובניו הקטנים. נוח האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם. וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות. וראיתי במכילתא יכול שיהו חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם. ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינו אשתו. עמו להוציא ארוסה שאינה עמו. וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש. ולכן לא הטילה התורה

מזונותי'

אבן עזרא

ויונה אמר [א]עברי אנכי. כי הם שאלוהו אי מזה עם [*א]אתה. ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא. וכתוב פן תעבדון [ב]לעברים. והעברים [*ב]היו לפלשתים. ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי [ג]והעבריה. ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי [*ג]אחיהו איש. וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי. והחולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ [ד]מתיהדים. ואינם מישראל. וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה. או שבו לתורת יהודה. הי' ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו. ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר. והאומר זה מתעבר [ה]על ריב לא לו. והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם. ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים. והישראלי עד [ו]שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר. כמו שש שנים [ז]תזרע שדך. ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה. ואל תתמה על מקץ שבע שנים [ח]הכתוב בירמיה. כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה. ופעם שהוא בסוף. וזה העבד הוא הכתוב עליו ונמכר [*ח]בגנבתו שמכרוהו ב"ד. רק וכי ימוך אחיך [ט]ונמכר לך. או [י]לגר. מכר עצמו כמי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא. וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה. בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר רבי מרינוס יו"ד [יא]לחפשי נוסף. כי הוא כמו [כ]למעשי [ל]אכזרי. ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ"ד [מ]נוסף. כי הוא כמו וכי תשלחנו [נ]חפשי. והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך [ס]הקדמוני. והלמ"ד כלמ"ד והשלישי [ע]לאבשלום בן מעכה. ולפי דעתי כי באו שנים משרתים [*ע]ואחד היה מספיק. כמו בתוך [פ]האהלי. והוא [צ]תואר השם: ומלת חנם. מגזרת [ק]חנונו אותם. מעי"ם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם [ר]ריקם: (ג) אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומלאכו [ש]גופת שאול. ומשקלי השמות משתנים. ואחרים אמרו שהוא כמו כנף. וכנף בלשון תרגום וגפין. כאלו אמר בכנף בגדו לבדו. ואינו מטעם הענין. כי אין ראוי להיות פירושו. רק שאין גוף אשר תלוי [ת]על גבו. והנה יהיה כמו על [א]גבי חרשו חורשים. אמר הגאון הולך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא. כאשר יאמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צורך לומר אם בעל אשה הוא. ואמר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו. להודיע כי הקונה עבד

עברי

יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: (ג) אִין בִּלְחוֹדוֹי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹי יִפּוֹק וְאִין מָרֵי אִנְתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל הוּא וְתִפּוֹק אִנְתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ: (ד) אִין רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִיתָא אַמְתָא וְתֵילִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְּנָן אִיתָא וּבְנָהָא תְּהֵא לְרִבּוֹנָהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹי: (ה) וְאִין יָתְנֵי וְיֵימַר עַבְדָּא רְחִימְנָא יַת רִבּוֹנִי יַת אִנְתְּתִי וְיַת בְּנֵי לָא אִיפּוֹק לְבַר חוֹרִין: (ו) וִיקָרְבִינֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לְקֳדָם דַּיָּינַיָּא וְיִסַּב מִנְּהוֹן רְשׁוּתָא וִיקָרְבִינֵיהּ לְוַת דָּשָׁא דִּלְוַת מְזוּזְתָא וְיִחַיֵּיט רִבּוֹנֵיהּ יַת אוּדְנֵיהּ יְמִינָא בְּמַהְטָא

בעל הטורים

ימכה דיין בשביל ממון וכתיב לעיל מיניה כי תכבד העבודה עליה שצריך הדיין לכתוב כאלו סרב מונחם לו על ידיכו ושמך דיינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם ושמך שופט למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח השך ממי שמעמיד אם שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח. ואלה המשפטים אשר ס"ת מרה

ונתן

ובמעלי שביעתא הייכו מתחלת שביעית כמו במעלי שבתא בגמרא: (ו) ויסב מנהון רשותא. לריך ליטול רשות מהם דאם לא כן מה ההגשה משמשת: דלות מזוזתא. פי' אל הדלת עלמו. הלוא הוא הדלת המחובר למזוזות הבית ולא אל המזוזה: ויחייט פי'

שנלמוו על הדיינין במכה. ואלה המשפטים אשר תשים ס"ת מכמה שאם יבא דין מכוסה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוליאו לאמיתו: המשפטים אשר אלו מנעל מוסר כלועה [כ"ל מ' סוף דהמשפטים ואשר נוטרי' כן]. אשר תשים לפניהם בגי' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאלו קיי' ה' חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית: (ו) אל הדלת. לומר שישמור בית אדונו: מרלע עולה בחשבון ת' שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מלרים והוא הלך ולין

רמב"ן

מוטלים על האדון ואפי' נתחייבו סיבה והאדון לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד. הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון. ושוב מצאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדין אני אומר אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן משתחלה לא לקחו אלא על מנת כן. אבל אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא וגו' שתי נשים כאן. אחת עד שלא לקחו רבו. ואחת משלקחו רבו. יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן. אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאת זו שאינה עמו. יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ת"ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו'. יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר הוא. מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו. יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא. ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו. עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין

אבן עזרא

עברי לריך לפרנס את אשתו. ותעמוד עמו עד שילאו יחד: (ד) אם אדוניו יתן. מלאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד [ב]לתורת השמות. אבל לא בפעלים. אמרו אדון גם אדונים. והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובסמוכים אמרו [ג]אדוניו. ולא אמרו [ד]אדונו. כי לא נמלא. ולשון המדבר [ה]אדני שאל. ואסור לאמרו [ו]בלשון רבים. שלא יתערב עם השם הנכבד. וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון [ז]יחיד. כמו בכינוי אדני שאל. וככה מלת *[ח]אלוה. אמר רבי מרינים זו כמו [ט]לאלוהו. ולא [י]לאלוהיו. דרך בזיון: אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית. ויתכן להיות פירוש כנענית. על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב [כ]מהם תקנו עבד ואמה. וככה כל עבד כנעני. כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה [ל]כל נשמה. ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם [מ]והתם לא תבאו בהם. וזה כתוב על לדניות חתיות. ולא מואביות [נ]עמוניות: (ה) ואם אמר. כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרלע עד שיהיו בו כל אלה הדברים. עד כי אהבך ואת *[ס]ביתך: (ו) והגישו. מלת אלהים כמו מקימי [סס]משפט אלהים

שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו. ת"ל הוא הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו אל תפריסנו מאשתו אל תפריסנו מבניו עד כאן בברייתא הזו. ועדיין אני אומר שאם רלו אשתו ובניו ליזון משל אדון הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי. ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עלמו. אלא יכולים הם לומר אין אנו נזונין ואין אנו עושים. ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברלון אדניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה. שכיון שברשות אדניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת. ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפריסנו מאשתו ומבניו. לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית. אלא הכי הדבר נכבוש העבד: (ד) אם ארניו יתן לו אשה. בכנענית הכתיב מדבר או אינו אלא ישראלית. ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר. זה לשון הברייתא השנויה במכילתא. וכתב רש"י שהרי העבריה אף היא יולאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. ואין זה מכוון. כהוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיולאה בסימנים. כי היאך יתננה לו אדוניו והא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר. וכן הראיה שאף היא יולאה בשש אינה אלא לדבריו שכתב במוכר עלמו שאינו נמכר אלא לשש. והם בתלמוד דברי יחיד. והלכה במוכר עלמו שנמכר לשש ויותר על שש. ואם כן אין אשה יולאה בשש אלא כשמכרה אביה. אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר. מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולדים בכנענית לאדון שולד שפחה ונכרית כמוה. אבל בישראלית אפילו היתה עבריה גדולה שמכרה עלמה. בניה של אב הן: (ו) והגישו אדניו אל האלהים. לב"ד לריך שיימלך במוכריו שמכרוהו לו. ואמר ר"א כי נקראו השופטים אלהים בעבור שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. לרמוז כי האלהים יהיה עמהם

פירוש על אבן עזרא

[א](יונה א' ט'). *[א](שם). [ב](ש"א ד' ט'). *[ב](שם י"ד כ"ח). [ג](ירמיה ל"ד ט'). *[ג](שם). [ד](אסתר ח' י"ז). [ה](משלי כ"ו י"ז) פי' כי הם אומרים שאינו מרמז על ישראל מכח הפסוק הכתוב בירמיה. מכח דכתיב יהודי וכו' כי עיקר הטעם שהזכיר ירמיה יהודי בזה הפסוק להודיע אפילו בשבט יהודה שהיו נכבדים וגדולים היו משתעבדים וכ"ש בשאר השבטים. ואל יטעון באיש ימיני. כלומר הלא מרדכי נקרא איש ימיני על שם שבט בנימין וקראו הכתוב יהודי. וזה ראיה כי כל ישראל נקראו יהודים אחר ששבט בנימין נקראים יהודים. והשובה היא כי נקראו על שם המלכות (וכן פירש מוע"ט). ובפירושו על המגילה פירש זה כי נקרא מרדכי היהודי בעבור היות שבט בנימין עם יהודה. והמלכות היתה לשבט יהודה (וכן פירש מ"ח) והיו מתייחסים אל יהודה כדי שינללו מהמן. [ו]ר"ל מה שמפורש בפרשת בהר סיני וכי ימוך אחיך ונמכר לך עד שנת היובל יעמוד עמך וזה בהכרח ישראל אחר שאמר אחיך סתם ועוד אמר אחריו כי עבדי הם אשר הולאתי וגו'. [ז](ויקרא כ"ה ג') ר"ל שאין המיוב מיעבוד שם שנים רק שלא יעבוד יותר כמו שאין המיוב בשם שנים הזרע שדך. רק ובשביעית תשמטנה. [ח](ירמיה ל"ד י"ד). *[ח](להלן כ"ב ב'). [ט](ויקרא כ"ה ל"ט). [י](שם פסוק מ"ז). [י]פירש ומשפטו לאוסם על משקל קודש והוא שם דבר. [כ](יחזקאל ע"ז ד'). [ל](משלי י"א י"ז). [מ]פירש והוא כמו ועבד חפצי מאדוניו (איוב ג'). [נ](דברים ע"ו י"ב). [ס](יחזקאל יו"ד י"ט). [ע](ד"ה א' ב' ב'). *[ע]ר"ל הלמ"ד והיו"ד הם משרתים למלת חופש. [פ](יהושע ז' כ"ט) שיכול להיות האהל או אהלי. [צ]פירש ושב אל העבד. וטעם לחפצי להיות חפשי. [ק](שופטים כ"א כ"ב) [ר](בראשית ל"א מ"ב). [ש](ד"ה א' יו"ד י"ב). [ת]והוא ע"ד משל. ואונקלוס ויב"ע תרגמו ע"ד האמת בלמודוהי. [א](תהלים קכ"ט ב'). [ב]בע"מ ב"י גורס ל"ל במוסר השמות והכבוד הוא להזכיר שם אדון בלשון רבים אדונים כמו מיד אדונים קשה (ישעיה י"ט ד'). [ג]ב"י גורס ל"ל אֲדוֹנָי הנו"ן בליר"י כמו אֲדוֹנֵי הארץ (בראשית מ"ב ל"ב). [ד]ובכנויים אדוניו ולא אמרו אֲדוֹנוֹ כל"ל ע"ש נגרסא הכ"ל. [ה](שם מ"ד י"ט) בחירק הנו"ן. [י]בקמץ הנו"ן. [ו]ר"ל שאסור לומר אֱלֹהַי ההי"א בחירק. [ז]כי שם אֱלֹהַי בפתח הה"א כמו ה' אלהי קדושי (חבקוק א' י"ב) ובהפסק הה"א בקמץ כמו מלכי ואלהי (תהלים ה' ג'). [ח](חבקוק א' י"א) לשון יחיד דרך בזיון. [ט]לשון רבים דרך כבוד. [י](ויקרא כ"ה מ"ד) כי הכנענים אסור להמיוחס. [כ](דברים כ' ט"ז). [ל](מ"א י"א ב') ר"ל כי בתחלה כתוב כי שלמה לקח נשים מואביות עמוניות לדוניות חתיות ועליהם אמר מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם וזה שב בלי ספק אל לדוניות חתיות כי מואביות ועמוניות מותרות כאשר ביאר ז"ל בפרשת כי תלא למלחמה לכן אחר שזה העבד הוא ישראלי הנה אשתו המכרת לא יתכן להיות כנענית אבל היא מבני התושבים הגרים עמכם שהם מזולת כנען. כעמון ומואב. (ועיין מ"ש לעיל פסוק ב'). [מ]כמ"ש רז"ל מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית. *[מ](דברים ט"ו ט"ז). [סס]הטור עה"ת גורס. בעבור שמקיימין משפטי האלהים בארץ

פירוש רשב"ם

פעולה. שאלו היה לשון אדם שהוא חפשי. הי' לו לינקד בחטף לחפשי: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו שיכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתכנס עמו. אז אפי' אדניו יתן לו אשה מ"מ יצא בגפו. שהאשה שנתן לו אדוניו תהיה לאדוני. ועתה אפרש כיצם שאם בעל אשה הוא אז לא יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו. אבל עם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שנכנס בגפו כן יצא בגפו. ובשפחה כנענית שמסר לו אדוניו מדבר (ו) אל האלהים. דיינים: הדלת או אל המזוזה. לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות. ומזוזה אפי' בבית אבנים של

ז וְכִֽי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא
תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה
בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־°לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ
לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־
בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִֽיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־
לוֹ

°לו קרי

אונקלוס

פְּלַח לְעָלַם׃ ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יָת בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק
כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָּא׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּי־קַיְמַהּ לֵהּ
וְיִפְרְקִנַּהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַהּ׃
ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד־לַהּ׃
י אִם אָחֳרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִתְמְנַע׃

ואם

מסרה ז וכי, י"ה ר"פ בענין. ימכר, [כ"ל מ"ו]. כצאת, ג'. ח לא יעדה, לו קרי. יעדה, ג'; והפדה, ל'. לא ימשל, ל' [וסמ' ו']. למכרה, ל'. בבגדו, ב' בב' לישנ'. [במקף ולא במרכא בדלי"ת]. ט ייעדנה, ל' ומלא. כמשפט, ז' רפין [כ"ל הכ"ף בשו"א] ה' פתחין וב' קמצין [דין פתח מדין קמיצות]. יעשה לה, [הלמ"ד דגש מד"ד].

ת"א וכי ימכר כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ ערכין ל'. לא קדושין קדושין יז כ. אם רעה קדושין יט. אשר לא יעדה שם בכורות יג. והפדה תצא יח יד יו יט בכורות יג. בבגדו בה קדושין יח בכורות לד. אם אחרת קדושין דף ט.

רש"י

(מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית. מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן להרצע מכל שאר איברים שבגוף (מכילתא) אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעלם. עד היובל או אינו אלא לעולם (קדושין טו) כמשמעו. ת"ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שנ' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובד עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאת בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סי' מנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עיניה או דמי שיניה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכנסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה וענתה לא יגרע. מן

האמה

רמב"ן

עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע. וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים. וכך אמר משה כי המשפט לאלהים הוא וכך. אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט. וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט. כי האלהים הוא השופט. וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת. כביכול מניח הקדוש ברוך הוא שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו. שנאמר כי הקים ה' להם שופטים. והיה ה' עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותי' כי הוא עד היובל. ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש. כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. זמנים. וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם. לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו. ויציאת חירות כאלו עולם נתחדש לו. ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו. כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא' ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר: (ז) לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י. וכן דרשו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד סתם. ואני תמה ולמה הוצרך הכתוב לומר כן. ואולי לא נדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית. ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב שמפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו. אבל ישלם לו דמי השן והעין ותהיה עמו לייעוד עד הזמן. כי יהיה זה רעה רבה שהפיל

את

אבן עזרא

אלהים [י]בארץ. והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש להם [ס]דלתים ובריח. וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבו. [ע]השער: ועבדו לעולם. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן. כמו כבר היה [פ]לעולמים. זמנים. וישב שם עד [צ]עולם. עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל. שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו. ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש. או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב. כמו בבת שהוא יפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה. כי על האב ידבר [ק]לעם נכרי. לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע [ר]נבגד איש באחיו. ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש [ש]מישראל. וזה ידענו [ת]מהקבלה. ושמו זה לזכר ולאסמכתא. ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי [*ת]מזה הפסוק. כי כמוהו שלם [א]ישלם כאשר אמרם. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי. וכמוהו [ב]הגוי גם צדיק תהרוג. וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באמת הלשונות. כי נכון הוא שיאמר ויאמר [*ב]ישראל. כי הוא שם המין הכולל. כמו ויאמר [ג]מצרים. רק להיות שם שטעמו כלל. כמו עם. וגוי. וקהל. ועדה. לא יתכן שיאמר על היחיד. ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש. כי הבאת [ד]עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים. כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב. כי ימכר לך אחיך העברי [ה]או העבריה ועבדך שש שנים. רק אם הגיעה קודם שש [ו]לזמן שהיא ברשותה תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה. וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותה

אשתו

בְּסִתְמָא יְהֵוֵי לֵיהּ עָבֵד פְּלַח עַד יוֹבְלָא: (ז) וַאֲרוּם יְזַבֵּן גְּבַר בַּר יִשְׂרָאֵל יַת בְּרַתֵּיהּ זְעֵירְתָּא לְאַמְהוּ לָא תִיפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָא כְּנַעֲנָאֵי דְמִשְׁתַּחְרְרִין בְּשִׁינָא וְעֵינָא אֱלָהֵן בְּשָׁנִין דִשְׁמִיטְתָא וּבְסִימָנַיָא וּבְיוֹבְלָא וּבְמוֹתַת רִבּוֹנָהָא וּפוּרְעָן כַּסְפָּא: (ח) אִין לָא הַשְׁכַּחַת חִנָּא קֳדָם רִבּוֹנָהָא דְזַבִּין יָתַהּ וְיִפְרוֹק יָתַהּ אֲבוּהָא לְגַבַר אוֹחֲרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוּנָא הֲלָךְ דְשַׁנֵּי מְרַהּ רְשׁוּתֵיהּ

עֲלָהּ: (ט) וְאִין לְצַד בְּרֵיהּ זַמֵּין יָתַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעֲבִיד לָהּ:
(י) אִין אוֹחֲרַנְתָּא בַּת יִשְׂרָאֵל יְסַב לֵיהּ עֲלֵיהּ מְזוֹנָהּ וְתַכְשִׁיטַהּ וּמֵעַיֵּיל לָהּ לָא יִמְנַע לָהּ:
(י) וְאִם אַתָּא אוֹחֲרֵי יְסַב עֲלָהּ מְזוֹנָהּ תַּכְשִׁיטָהּ מֵעִילָהּ וּמִסְקָהּ לְוָתָהּ לָא יִמְנַע מִנָּהּ:
אין

בעל הטורים

[illegible] אח"כ לפיכך ירצע במרצע: ועבדו. בגי' לא הבן. ועבדו הוא בא"ת ב"ש חסק"ף בגי' לא הבן ולא הבת [אולי צ"ל להבת ועם המלו' והכולל]: (ז) כצאת. ג' במסורה. אידך כצאת משה אל האהל (פ' תשא) כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה) זהו שאמרו (ב"ב ע"ה) פני משה כפני חמה. וזה הוא כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעה"ב פירוש שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש לע"ש שאינו מתחיל למלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל משעה שיצא השמש שהוא יוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש והו כצאת העבדים שאינן חייבין לצאת אלא כצאת השמש (ח) בבגדו. ב' במסורה הכא ואידך ותתפשהו בבגדו והיינו דאמר ר' אליעזר (קדושין י"ח וש"מ) כיון שפורש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש. ורבי עקיבא נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה דורש בבגדו לשון בגידה. ואיהו נמי יליף בגד דהתם מהכא שגם שם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: (י) ועונתה. חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בשאר ששת ימי החול: ויצאה

יונתן

פי' ענין רציעה לשון גמרא לא יצא הטייע: (ח) דשני מרה. הנה מתרגם בבגדו כשום וכ"ל מאחר שבגד אדוניה הראשון עליה דהיינו שמכרה פעם א'. לא יוכל למכור אח"כ ודרש אם למקרא כדאיתא בקדושין דף י"ח דפליגי בה: (ט) לציד בריה. הוא לשון משכבי אשה. כי כן מ"ש אל תגשו אל אשה. לא תקרבון לצד אתתא. וכן פ"י פר' אחרי

רמב"ן

אם שנה בכעסו עמה ויוציאנה ונתנו אשר היתה נגאלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראשי האיברים יותר מדמי עבודתה בהיות קרוב לצאת עתה. והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפילו ירצה להוציא בהם. ואפשר שהכוונה עצמה אסורה עליו עד הזמן. כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו ויתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע. ולזה הדעת ימנה לא תצא כצאת העבדים בכללי מל"ת מצות לא תעשה: (ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה. אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון. ולא האב. בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מצות ייעוד. וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש"י. וא"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי. ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב. ושמא יהיה למ"ד לעם נמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם. ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם. ויהיה נכרי כמו ועצביך בבית נכרי. בבית איש אחר. מנכריה אמריה החליקה. שאינו אשתו. וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות. ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה. הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר אבל. היא מניעה לגמרי מן הנכרי. שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעכו"ם כי מפני שאמר נעבד עבדי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב המוכר לא יוכל למכרה לגוי. והוא הדין מתחילה. אבל כי לפעמים אדם רוצה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויקפוץ למכרה לגוי לשנה או לשנתים להוציאה ממנו. והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור את בתו לאמה לא ימשול למכר' לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות

אבן עזרא

אמתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לו קרי. וכתוב הוא בפנים באלף ובחוץ בוי"ו. ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו. כמו הוא עשנו ולא אנחנו. הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו. והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו. וככה כולם. אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל לספרים במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א. כמו הלה היא ברבת בני עמון. כל אלה הפסוקים אלף ונבפנים. ומבחוץ וי"ו. כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה. מהפעלים היוצאים. כמו והפדך. אשר פדה את נפשי. כי פדיתים. והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים. כמו המלאים הכרים אכיר. או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו. בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה. כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית. או עד הזמן שתצא ברשותה. וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירשנו. ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר. ואינו כמו זר. כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט. והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם. והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי. ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן. הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע. אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא. לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו. ובני יצחק היו יעקב ועשו. וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ. והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל יירשנה מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב. אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה. יש אומר דירתה

פירוש על אבן עזרא

באלף. [י]פירש כי המשפט לאלהים הוא. [ס]פירש כי אם יטעון טוען כי אין דלת כמו שער. בעבור כי כל מקום שכתב דלת הוא על פתח הבית כמו ותסגור הדלת בעדה ובעד בניה (מלכים ב' ד'). וסגר דלתיך בעדך (ישעיה כ"ו). ובעבור זה לא יתכן להיות והגישו אל הדלת אל שער העיר כמו בשעריך. רק על פתח הבית. וע"ז מביא ראיה דלתים ובריח. פירש כי מצאנו דכתיב כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח (דברים ג') והנה התורה פירשה שיש דלתים לשער העיר (וכן פי' מ"מ). [ע]והנה בושת יוכיח. תנן קורא ומורה. ושוכב עם נערה מאורסה. והטעם לעשות הדבר בגלוי וכן הנרצע בדלת המדינה. [פ](קהלת א' יו"ד). [צ](ש"א א' כ"ב). [ק]פירש לא על אדוניה שנסתלק הפסוק. [ר](מלאכי ב' יו"ד) ר"ל כי בבגדו בה אינו מענין בגד כאשר אמרו רז"ל במס' קידושין שפירש טליתו עליה וטעמו מורה לאדון. רק מורה על האב כפי' הפסוק לעיל. [ש]ר"ל שאינו לישראל. [ת]עיין בקידושין (דף י"ח ע"ב) פלוגתא דר"א ור"ע. ור' שמעון סבר כתרוייהו. [*א]ר"ל אשר יורה מלת לעם נכרי לפסוק לעיל וכי ימכור איש וכו'. [א]שב אל הכתוב שלמעלה שמשה בקר ישלם וכו' (להלן כ"ב ב'). [*ב]בע"מ ב"י גורס ויקרא ישראל הוא פס' (לעיל י"ד ל'). [ג](שם פסוק כ"ה). [ד](בראשית כ' ע'). [ה](דברים ע"ו י"ב). [ו]אמר שם ביאה קמנים. [ז]ר"ל כאשר כתוב בחוץ שהוא קרי וכן כתוב בפירוש ישעיהו כי לו הגדלת השמחה (ישעיה ט' ב') כאשר הוא קרי. [ח](תהלים ק' ג'). [ט](דברים נ' י"ט). [י]והפודך (שם י"ג ו'). [כ](ש"ב ד' ט'). [ל](זכריה יו"ד ח'). [מ](תהלים קמ"ז ח') וא"כ פי' אשר האדון יפדנה ע"י אמתו אשר יבקש כספו. ומכ"ז הפדיה שהיה ע"י זולתו שימזכו כספו. [נ](בראשית כ"א י"ב). [ס](שם פסוק י"ב). [*ס](שם כ"ו ג'). [סס](בע"מ ב"י) גורס אירשנה (שם ט"ו ח') שפרשו ירש. ושרש ייעדנה יעד. [ע]ב"י גורס כ"ל והשם מועד כמו מוקד שפרשו יקד. [פ](בל"א אונטערהאלטען) ושאר נקרא בשר כמו וימטר עליהם וכו' שאר

ספורנו

(ז) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו מתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אף על פי כן אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאנה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה. כאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו. וזה אחר שיראה פועל איש נכרי בישראל. שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו. שהם שאר כסות ועונה אף על פי שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות

פירוש רשב"ם

של עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת: לעולם. לפי הפשט כל ימי חייו כמו שנא' בשמואל וישב שם עד עולם: (ז) לא תצא כצאת העבדים. בשש שנים. אלא יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך: (ח) אם רעה בעיני אדוני'. שאינו רוצה לקיים. לא תצא כצאת העבדים דמשמע שיקחנה לאשה

לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃
יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה
חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת
מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים
אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס
שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ
לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ
לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא
בידו

אונקלוס

יא ואם תלת אלין לא יעבד לה ותפוק מגן בלא כסף:
יב דימחי לאנש ויקטלניה אתקטלא יתקטל: יג ודי לא
כמן לה ומן קדם יי אתמסר לידה ואשוי לך אתר דיערוק
לתמן: יד וארי ירשע גבר על חבריה למקטליה בנכיל
מן מדבחי תדברניה לממת: טו ודימחי אבוהי ואמיה
אתקטלא יתקטל: טז ודיגנוב נפשא מן בני ישראל
ויזבנניה

מסרה י כסותה, [מ"ו]. וענתה, [מ"ו]. יא שלש, ל'. [ומוקף]. לה, [במרכא ולא במקף]. יג ואשר לא, ח' כ"ס. צדה, ל'. והאלהים, ז'. אנה, ל'. ינוס, [מ"ו]. יד יזד, ב' חד מ"ל וחד חסר. על רעהו, ה'. בערמה, ב'. מזבחי, ס'. טו ומכה, ד' קמצין [ר"ל הכ"ף בצירי שהוא קמץ קטן]. טז וגנב, ל' וחסר. ומכרו, ל'.

ת"א שארה כתובות מז מח. שארה. כסותה. וענתה. נדרים עוגיען פד. ויצאה חנם כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ. מכה איש ומת סנהדרין פד. ואשר לא צדה בבא קמא כו מכות ז'. ושמתי לך מכות יב זבחים קיז. וכי יזד יומא פה סנהדרין מח סט. מעם מזבחי יבמות ז סנהדרין לה לו. ומכה אביו סנהדרין פד חולין יח. וגנב איש סנהדרין פה.

רש"י

האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות: (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: ענתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. רבה לה יציאה לזו יותר ממה שרבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנ' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה. ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו צידה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורב (דניאל ז) ומלין לצד עלאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להדבר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו. זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג. ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על גוי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (שם פ"ד) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש
גונב

רמב"ן

הוא מייתור בבגדו בה. שהרי לעם נכרי איננו רשאי למכרה לעולם. וא"כ למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה. ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה. שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה. ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור. תתנה ואכלה או מכור לנכרי. וכן דרשו בכאן. ויצאה חנם אין כסף. ומפני הייתור עשו מכאן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה. בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות. והוא בגר דאיילונית כמו שאמור בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית ויובל. שלא יוכל האב להוציאה ממכרו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו. אבל יקחנה לו לאשה כרצונו. ואם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה להיות לו לאשה. כי הקונה בת ישראל. לקחתה לו אשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה. ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבאו לבגוד בה. כי זאת בגידה שימכור אדם בתו. זולתי למי שיוכל
לישא

אבן עזרא

דירתה. וכמוהו לפי דעתם וענה חיים וענתה שמה. ולפי דעתי כי וענה חיים כמשמעו. כמו ועניית ואמרת דרך משל. כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא. גם וענתה שמה. תנינן. כמו ענו ליי בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים. כי מלת עת בחסרון נ"ון כמו אמת. על כן נדגש תי"ו והנה עתך. או עתו כמו אונתו. ג"כ עתה. והנה ועונתה נגזרת עת. ועתה היא זאת העת: (יא) ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש שאים. כי הנכון השלש האלה. ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה. וזה לא יתכן. כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה. וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה. ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף. ואף כי זאת. רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותם. וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא. פי' באחד מאלה וכמוהן רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם. והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה.
כי

יונתן בן עוזיאל

(יא) אין תלת מיליא האילין לא יעביד לה למזמנא יתה ליה או לבריה או למפרקא לבר אבוהא ותיפוק מגן בלא כסף ברם גט פטורין יהיב לה:
(יב) דימחי לבר ישראל או לבת ישראל ויקטליניה אתקטלא יתקטיל בסייפא:
(יג) ודי לא איזדווג ליה ומן קדם יי ארע עיקתיה לידוי ואזמן לך אתר דיערוק לתמן: (יד) וארום ירשע גבר על חבריה למקטליה בנכילו אפילו כהנא הוא ומשמש על גבי מדבחי מתמן תסבוניה ותקטלוניה בסייפא:

ירושלמי

[(יד) ארום יתחשב גבר על חבריה למקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמוי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה:]
(טו) ודחבל באבוי ובאמיה אתקטלא יתקטיל בשינוקא דסודרא:
(טז) ודיגנוב נפש מבני ישראל וחבניניה וישתכח ברשותיה אתקטלא יתקטיל בשינוקא דסודרא:
[(טז) ודי מבני:]

ודילוט

בעל הטורים

(יא) ויצאה. ב' במסורה הכא ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (פ' תצא) דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקים ליה בדרבה מניה: (יג) לך מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף תחום קולטין: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזד איש לומר (שאם) [נ"ל שאף יפצ"ג דמכו' מ"ז] המזיד גולה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם: (יד) יזד ב' במסורה הכא

יונתן

אשכי מות כמה פעמים יעויין משם: (יא) בלא גט פטורין וכו' כ"ל אבל אם יעדה צריכה גט דה"א מאחר שלא נתקדשה כאשר נשים אלא בכסף קיימא ה"א אף גט אינה צריכה כזולתה והנה לפ"ז הפי' מחולק דרישיה משתעי בלא יעוד וסיפיה דקרא ביעוד והכי משמע במכילתא. ומלאכי רוה לדבר כי אין כסף נוטריקון אם יש פוטרין כתוב ספר פטורין וק"ל: (יג) עיקתיה. לשון צער ודחק לשון אנה מלשון תרגום כמו בן אוני וק"ל: (טו) בשינוקא דסודרא. ת"א ויגנב ומניק וכן כאן כ"ל שנותן סודר

קשה

רמב"ן

ישנה אותה. או טעמו שלא יוכל בתו בוגד בה: ואם שלש אלה. היעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה. אז תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הנזכר: כמשפט הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו. והוא המדוך שיזדכנה לו. כי ייעוד לשון זימון הוא מן המועד אשר יועדו. כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לה מתנו כמוהר הבתולות. ונוה בזה כאשר נוה בהענקה. והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת. כמשפט הבנות אשר ישיאו אותן האבות יעשה לה הבן. ופי' משפטן. כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צורך לומר אם לא ישא אחרת. כי הכתוב דבר בהווה. ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש. וכן אמר אונקלוס זיונה. ובגמרא אמרינן על מי שאמר כך. והאי תנא סבר מזוטה דאורייתא. דתניא שארה אלו מזונות. וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו'. והמובן בסוגיות הגמרא שהם דברי יחיד. והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר. והראוי שיזכיר לחמה. כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה החיוב. ומהם ר"ל לתקן זה. ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה. ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכך אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם. נגזר מלשון שאר בשרו. כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו. ויקראו הקרובים שאר. אך כל שאר בשרו שארה הנה. כענין אך עצמי ובשרי אתה. ויאכל אני בשרו. והקרוב אליו וכן שם ושאר כין וככד. וכן כלות שארך ובשרך. עצמך ובניך. שהם הבשר הקרוב לך. ויקרא הבשר הנאכל שאר. וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה כלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר. ותקרא האשה שאר לבעל. כמו שדרשו כי אם לשארו שאר זו אשתו. והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד. והנה שארה קרוב בשרה. וכסותה כסות מטתה. כמו שנא' כי היא כסותו לבדה במה ישכב. ועונתה היא עונה שיבא אליה לעת דודים. ואם יהיה פי' שאר כמו בשר כדברי המפרשים. ונאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו. כענין כי אחינו בשרנו הוא. ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה. כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל. אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת. קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה. כי כן משפט הבנות. והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד. וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ. כבא אל אשה זונה. ולכן מנעו הכתוב מזה. וכך

אמרו

אבן עזרא

כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו. וזה האיש הוא מישראל: מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד. כאשר אפרש בסמוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילות שימות זה ולא עלתה במחשבת. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד. טעם להרגו. כאילו כתיב והכנו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות. ופי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שני טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמר כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר יחל. כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון שהם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שיהום אפילו יעל מזבחי. כאשר עשה יואב. וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (טו) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור אשר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל

אביו

פירוש על אבן עזרא

שאר (תהלים ע"ח כ"ז) והמזון מגדל הבשר ע"כ נקרא שאר. [צ](ישעי' י"ג כ"ב). [ק](הושע ב' י"ז). [ר](דברי' כ"ו ה'). [ש]ככה פי' צ"ל ע"ם הוא ול"ל ושעירי' ירקדו שם (ישעי' י"ג כ"א) ופסוק ושעיר וכו' הוא (בישעי' ל"ד י"ד). ובע"מ מוטו"ע מפ' בלא ע"ם כלו' ולא"כ מלת וענה איים מלשון עניה ע"כ ז' הפ' היא הראוי' שאר ושעירי' וכו'. להבין פי' וענה איים וכ"כ ועונתה שמה [ת](בהושע כדלעיל פירושו תבנן. [א](תהלים קמ"ז ז'). [ב]כי פרשו ענת. כמו אשת שפרשו אמן ולפ"ז יהיה פי' ביד איש עתי (ויקרא ט"ז כ"א) כ"ל ביד איש אמת שלא ישנה. [ג](יחזקאל ע"ז ס') פי' עתו כמו אמתו ג"כ עתה למלאות חסרון כו"ן השורש. [ד]ועתה היא זאת העת. כ"ל עת דודים שזכר לפני זה ול"כ הוא פי' אחר. מגזרת עונה. [ה](בראשית ים ו') הכלוי אשה משלם שאים. כ"כ פה פי' ג' אמורים למעלה או יעדנה. או ישאנה לבנו. [ו](דברים כ"א י"ד). [ז]כ"ל מנ"ם העברים. [ח](שני ב' י"ג). [ט](ת"ב כ' א'). [י]עיין (פסוק כ"ט). [כ](במדבר ל"ה כ'). [ל](ת"א כ"ד י"ב). [מ](ת"ב ה' ז'). [נ](משלי י"ב כ"א). [ס]כ"ל זדון לבו הסיאו להכנו והכנו בערמה. [ע](ויקרא כ"א ט'). [פ]כי פרשו הלל. [צ]ואמר כי תחל לענין חלול. קולענין תחלה אמר תחל לספור (דברים ט"ז ט'). [*]קר"ל כמו ויבואו האנשים על הנשים. פי' כמו עם (לקמן ל"ה כ"ב) וכ"כ להפוך מעם מזבחי כמו על מזבחי. [ר]כמ"ש וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב' כ"ח) וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו (שם פ' כ"ט). [ש]סנהדרין (ל"ה ע"ב) וטעם מזבחי מקום קדוש. ואין להזכיר מקום קדש הקדשים כי אין הכהנים נכנסים שם ומכש"כ מי שהוא זר ואיננו מזרע כהנים. גם יש לו טעם אחר אם היה ההורג אפי' כהן שהוא מקריב זבח לפני לא יוגח בעבור שימתם לפני לולי דבר הקבלה ע"כ. כ"ל שאמרו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי. [ת]כ"ל מכה אביו ומכה אמו.

מ"ב

ספורנו

להכרות נשים אלא היכא דתלי למקם בספוקייהו (יבמות פ' הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אף על פי שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו למות. כענין המעלת פרקלים היה הבית הזה: (כ) נקום ינקם. דם

הענד

פירוש רשב"ם

לאשה: אם רעה. מכוערת היא בעיני אדוניה. אשר אינו רוצה ליעדה לו לאשה: בבגדו בה. מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכתיב במלאכי באשת נעורי' אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך: והפדה. מגרע בפדיונה ויוצאה בפדיון לפי מותר שנים הנותרות: (י) שארה. מזונות. כמו ואשר אכלו שאר עמי: כסותה. מלבושים: ועונת'. בית דירה לפי הפשט לשון מעון. כי הם"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר הרי מזון וכסו' ומעון: (יא) ואם שלש אלה. שלא יקחנה ולא לבנו ייעדנה ולא יניח לפדתה: ויצאה חנם ע"י ב"ד. וחכמים פירשו שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל: (יג) ואשר לא צדה. כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה. שלא הערים להרגו:

בְּיָדוֹ מוֹת יוּמָת: ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו
וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס יח וְכִי־יְרִיבֻן
אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ
בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב:
יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ
וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא
יְרַפֵּא: ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת
יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם: כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם

יעמד

אונקלוס

וְיִזְבְּנִנֵּהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יז וּדְיָלוּט אֲבוּהִי
וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יח וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר
יָת חַבְרֵהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפֵּל לְבוּטְלָן:
יט אִם יְקוּם וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא
לְחוֹד בּוּטְלָנֵהּ יִתֵּן וַאֲגַר אָסְיָא יְשַׁלֵּם: כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר
יָת עַבְדֵּהּ אוֹ יָת אַמְתֵהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵהּ אִתְדָּנָא
יִתְּדָן: כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְּדָן

ארי

מסרה יז ומקלל, ב' חד כ"פ וחד ס"פ ילא ילוט ומקלל. יח יריבן, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו]. באבן, ב' בתורה. באגרף, ב' רשע. יט והתהלך, [הלמ"ד לרויה והעשה, מלרע]. ונקה, ג'. ורפא, ל' וחסר. ירפא, ל'. כ נקם, ל' וחסר. כא יומים, ה' [מ"ו].

ת"א ומקלל אביו קדושין ל. והכה איש את ב"ק ל. אם יקום כתובות לג סנהדרין עח. רק שבתו יתן ב"ק פה. ורפא ירפא ברכות ס ב"ק פד פה. נקם ינקם סנהדרין נב. יום או יומים ב"ק ל בתרא נ.

רש"י

גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין שם): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא שם) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושין): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא):

ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאן מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל (במדבר ל"ה) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גי' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקם ינקם. (סנהדרין נב) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא

יקם

רמב"ן

אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן. וזה פי' נכון. כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור. ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו במחובר. ויבא זה כהוגן על דין ההלכה. ויהיו המזונות והלבושי האשה תקנה מדבריהם: (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק. ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה. והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו. וכל מי שנאמר בו כלשון הזה הוא בסקילה. כלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה ייסור גדול. או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת י"י. והנה צריך להענישו על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם י"י אלהיו לשוא ושקר. והגאון רב סעדיה אמר כי הכניס דבר הגונב איש ביניהן בעבור כי על הרוב הגנבים הם הקטנים ויגדל במקום אשר ולא יכירו אבותם ויבא שיכום ויקללום. ולכן ראוי להעניש הגנב במיתה בהם כי העונש הוא עליו: (טז) ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא בידו קודם המכירה לרש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר. ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו. והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה ששנינו הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ואמרו בגמרא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון. שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור. ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב.

וכן זה צריך שיוציא שגנב לרשותו. וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאמר חייב הוא דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא מכרו קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואע"פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו משם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו. או היא גזרת הכתוב בנפש. לומר שאפילו. נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שילא מרשותו לרשות הלוקח וכן נראה. ורש"י פי' שם בפירושיו גנבו ועדיין הוא ברשותו שלא נגנב עלמו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביא שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן. או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי: (יח) באבן או באגרוף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין. אגרופו של בן אבטיח. וכן באגרוף רשע. יד רשע המכה. והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב. לומר כי בשתיהן צריך אומד וחושבין אותו ואם ימות זה כגון שהכהו על נפשו. רוצח הוא מות יומת. ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי ובמכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהי' בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע. הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהן. ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אפר מלשון

עבשו

(יז) ודילוט לאבוי ולאמיה בשמא מפרשא אתקטלא יתקטיל באטלות אבנין: (יח) וארום ינצון גוברין וימחון חד לחבריה באבנא או במרתוקא (נ"א מורניתא) ולא ימות ויפול למרע:

[(יח) או במרתוקא ולא ימות ויטלק לערס מרע:]

(יט) אין יקום מפרעיה ומהליך בשוקא על מורניתיה ויהי זכיי מחייא מדין קטול לחוד בוטלן עיבידתיה וצעריה ונזקיה ובהתי ונגר אסיא ישלם עד דמתסי: (כ) וארום ימחי גבר ית עבדיה כנענאה או ית אמתיה כנענייתא בשרביטא וימות בההוא יומא תחות ידיה יתדנא יתדן דין קטילת סייפא:

[(כ) מתנקמא יתנקם:]

(כא) ברם אין יומא חד מעדן לעדן או תרין יומין קטיעין יתקיים לא יתדן

מטול

בעל הטורים

הכא ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי (פ' שופטים) פירוש שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שנבא אל (מ"א י"ג) שהמית הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנטרף: על רעהו. ה' במסורת הכא ואידך כאשר יקום איש על רעהו (פ' תצא) ושעיר על רעהו יקרא בישעיה (ל"ד) גבי מפלת אדום. כה תאמרו איש על רעהו בירמיה (כ"ג) בענין נביאי השקר. גבר מחליק על רעהו (משלי כ"ט) לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נביאות שקר להחליקו בדברים כאלו מסריבו. תהו ושעיר על רעהו יקרא. וכאלו הרגו תהו ורצחו נפש. בערמה ב' במסורה הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים (יהושע ט') זה שהזיד להרוג בערמה וריחק עצמו מעדת ישראל על כן מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח. זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח. ס"א הרא"ש ז"ל: (יז) ומקלל אביו. (וסמו) בגימ' זהו בסקילה. ומקלל ב' במסורה הכא ראש פסוק. ובשמעי (ש"ב ט"ז) הוא סוף פסוק לומר שאותו המקלל היה ראש שהיה ראש לסנהדרין ונעשה זנב והרגו: (יח) באגרף. ב' במסורה באבן או באגרף ואידך ולהכות באגרוף רשע (ישעיה נ"ח) לפי שמוכחין אותו שאם יעשה המכה הורגין אותו לכך צריך שיהא בככלה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח: (יט) אם יקום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותו שעה (אולי צ"ל שא' מתחלף בע' נוטריקון עת): ונקה. ג' במסורה ונקה המכה ונקה האיש ההוא (פ' נשא) מי שלח ידו במשיח ה' ונקה (ש"א כ"ו) ג' מוחלין להם על כל עונותיהם חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא תמות והוא יקח אשה אז ונקה האיש מעון מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו מלך. רק שבתו יתן למעוטי אם עבר על דברי הרופא: (כא) אך אם יום הפסוק הזה מתחיל באלף ומסיים באלף לומר שצריך שיחיה מעת לעת (עמ"ש פסוק י"ט): יקם. ג' הכא ואידך קם קין. כל הורג

קין

יונתן

קשה לחוך רכה כי כך מיתה הנך בפ"ד מיתות יע"ש: (יז) בשמא מפרשא כדאיתא במכילתא ונלמד מיתות לשון יומת כאן והלל נוקב בשם ב"כ יומת מה השם בשם המפורש כדאיתא בסנהדרין שם בפ' ד' מיתות: (יח) במרתוקא פי' באגרוף. למרע לשון שכיב מרע והוא חולי: (יט) מורניתיה. תרגום של משענתו וכיון הוא מורניתא וכאן לפי הענין צ"ל שהולך בהם עם חנים ומקל בידו וק"ל. בוטלן עבידתיה. תרגומו של שבתו שמבטלו: ובהתי הוא בושה ובלשונו כמה פעמים: (כא) מעידן לעידן פי' מעת לעת. וגכות בתלת יום דהיינו יום שלם יום ולילה או פרק פלגי דיומא צ"ל אלי של היום ואלי דמסר ויחד הוא יום שלם מעת לעת ג"כ. כדכתב רש"י ע"ש

לפר

רמב"ן

עשר. עשתו פרודות תחת מגרפותיהן. והא' כא"לף אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה. ג"כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית. וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים: (יט) על משענתו. על בוריו וכמו לשון רש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים רק על עצמו. כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתי כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים. משענת קנה רצוץ. ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשווקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי. ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת במולאתו אחרי כן לא יומת. ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתשים מכתם ויצאו מידי סכנה. וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפילו מתנונה ת"ל אם יקום. וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו בכאן מן החוץ כמנהג המתהלכים. אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים. ולכך תרגם אונקלוס על בורייה: ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים: (כ) וכי יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם

כי

אבן עזרא

אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם. ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת: (יז) ומקלל. מלאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם [א]בשם יי'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי הא"לף נוסף כמו אל"ף [ב]אזרועי. מגזרת [ג]גרפם דבר שיגרוף בידו. והכה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על חז"ל כפשוטו. שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים. רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר: ופי' שבתו. מגזרת שביתה שבטלה מלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל [ד]שברו. כי התי"ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה [ה]הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו. וכן כתוב כי הוא [ו]יכאיב ויחבש. וכתוב באסא גם בחליו לא דרש את יי' [ז]כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפא [ח]ירפא מן הבנין [ט]הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו [י]דברים אחרים עם אלה [כ]שניהם. כאשר קבלו במים [ל]עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין ששמי בין נכרי שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם. מהם [מ]תקנו עבד ואמה. ובפתח בי"ת [י]בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה [ס]על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות [ע]קבלו כי זאת. כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו. הוא כמו ינקם שהוא ונבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו. ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה. ואם יומים לא יוקם כלל. וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת. אינה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אמר שאמר הכתוב יום או יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים [פ]נקם נקמת בני ישראל. והרגו המדיינים כולם. והנה אמר שמשון [צ]כי

אם

פירוש על אבן עזרא

[א](מ"ב ב' כ"ד). [ב](איוב ל"א כ"ב). [ג](שופטים ה' כ"א). [ד](בראשית מ"ד ב'). [ה](רות ב' ז'). [ו](איוב ה' י"ח). [ז](ד"ה ב' ט"ז י"ב). [ח]ר"ל כי לא אמר וְרָפֹא יִרְפָּא מהקל רק וְרַפֹּא יְרַפֵּא מהכבד. [ט]ר"ל כי הקל מזה הפעל הוא יוצא. כמו אל נא רפא נא לה. וזה הקל ראוי ליחסו לשם ית' כי הוא רופא על דרך הפלאה. אמנם ורפא ירפא שהוא מן הכבד והוא יוצא לשלישי. כלומר שגורם לרפאתו בסמים ובעניינים אחרים אבל אינו רופא ממש. [י](ב"ק פ"ה ע"א ובל) ר"ל נזק צער ובושת. [כ]רפוי ושבת. [ל]עיין מ"ש (להלן ל' ל"ד) [מ](ויקרא כ"ה מ"ד). [י]שהוא כמו בְּהַשֵּׁבֶט בה"א הידיעה. [ס]ר"ל לפי דעת החולקים שאומרים כך כמ"ש בסמוך. [ע]והוא בסנהדרין דף נ"ב ע"א רולה מנלן דסייף נקם ינקם. נקימה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה) הוי אומר נקימה זו סייף וכו' ע"ש. [פ](במדבר ל"א ב'). [צ]שופטים

ט"ו

פירוש רשב"ם

אנה לידו. כי חייב מיתה בידי שמי' היה: ושמתי לך מקום. כשיהיו ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר לא תרצח וגם כבד את אביך. לפיכך פי' כאן עונשן. גם וגונב איש ומכרו לפי שאמר לא תגנוב ופירשוהו חכמים בגונב נפש דבר הלמד מעניינו שמדבר בחייבי מיתות ב"ד: (טו) ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו: (יח) או באגרוף. לפי הפשט כתרגום מין אבן או לבנה שהרי בהשלכת אבן מדבר הכתוב. וכן מצאתי בתורת כהנים בנגעי בתים אצל והלצו האבנים. בלבנים או (בכורמזין) וכן להכות באגרוף רשע. באבן גדולה אשר ימות ויחבל בה: (יט) אם יקום והתהלך וגו'. ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו. אבל בעבדו אינו חייב אלא אם מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד

פטור

יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא׃ ס כב וְכִי־
יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ
יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ
כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן
בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה
נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן
תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃
כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע
חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה
אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ
וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃
כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ

אונקלוס

אֲרֵי כַּסְפֵּהּ הוּא׃ כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא
וְיִפְּקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגַּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּישַׁוֵּי
עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא
יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא
חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רַגְלָא חֲלָף רַגְלָא׃ כה כְּוָאָה חֲלָף
כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלָף מַשְׁקוֹפֵי׃ כו וַאֲרֵי
יִמְחֵי גְּבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵהּ וִיחַבְּלִנַּהּ
לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלָף עֵינֵהּ׃ כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּהּ אוֹ

שנא

מסרה יקם, ג' ב' פתח וא' קמץ [דין פתח]. כב ינצו, ב'. ונגפו, ל'. ויצאו, ז' רפין. ענוש, ל' [ומ"ו]. יענש, ל'. ישית, ז'. בעל האשה, ל'. בפללים, [ס"י קדמאה ומ"יסכין]. כג ונתתה, [מ"ל ה"א]. כו ושחתה, ל'. עינו, ע'. כז יפיל, ל' [ומ"י].

ת"א כי כספו הוא ב"ק שם בהלכ שם. וכי ינצו המותות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט. ויצאו ילדיה ב"ק מט. ולא יהיה אסון כתובות לג לד לה לז סנהדרין עד. כאשר ישית ב"ק מג ערכין ז. ונתן בפללים מגילה טו סנהדרין קיא. ואם אסון כתובות לג סנהדרין עד. נפש תחת חגיגה יא כתובות לג ב"ק מד סנהד' עט פז. עין תחת עין ב"ק פג פד. רגל תחת ב"ק פד. כויה תחת שם. פצע תחת שם כו פד פה. חבורה תחת ב"ק פד. וכי יכה איש קדושין כד. ושחתה קדושין כד ב"ק כו. תחת עינו ב"ק עד. ואם שן עבדו קדושין כד. לחפשי קדושין כד.

וכי

רש"י

יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חברו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמים בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו ענש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרנו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפר"דור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלע"ז כמו (ירמיה יג) ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדו"רא בלע"ז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא

בשן

רמב"ן

כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר. ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת. כי לא יקראו עבד ואמה סתם. אחיו העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל ואדון להיות בידו שבט. והזכיר כי אע"פ שהוא שבט מוסר. ואיננו מקל יד ישמר ממנו ולא יכה אותו בו אפילו העבד הכנעני מכת בלתי קרה. וזה טעם תחת ידו. שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הולך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם בנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת: ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד. שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הולך לומר יום או יומים. וטעמו אם ביום ההוא או גם ליום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם. ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום, או ליומים וכמהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד. ושב לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו. או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא. ועמד ביום המחרת יפטר האדון. אבל אם לא עמד כלל חייב אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא. שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות. וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם. ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים. ויהיה יעמוד שיתקיים. וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת: (כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך לשון רש"י ונכון הוא. וכן כאשר ייעב לך. ורבים

ככה

אבן עזרא

אם נקומתי בכם. ואחריו כתוב ויך אותם שוק. ואנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים. והם אמרו שלא ידעו טעמו. אם כן ישימו בו טעמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהייה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מלאנו שיאמר בשבט. שהוא שבט מוסר. כמו אתה בשבט תכנו. והנה האדון כלה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו. כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו!. כאשר יחמול אפי' על בהמתו. והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו. וכתב בדוד ודם לרוב שפכת. ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נלים מכה זה את זה. וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי' זה או זה. וכן באש ישרפו אותו ואתהן. זאת או זאת. ואם שניהם ישראלים דין אחד להם. וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שילאו ומתו: כאשר ישית עליו. אבי הילדים אם יעשה בספלו הנוגף. ואם לא יתן על פי ב"ד. כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת.

וראייתם

מְטוּל דִּכְסַף זְבִינֵיהּ הוּא: (כב) וַאֲרוּם יִנְצוּן גַּבְרִין וְיִמְחוּן אִיתְּתָא מְעַבְּרָא וְאַפִּילַת יַת וַלְדְהָא וְלָא יְהֵא בָהּ מוֹתָא מִתְקַנְסָא יִתְקְנַס וַלְדָא הֵיכְמָא דִּמְשַׁוֵּי עֲלֵיהּ בַּעֲלָא דְאִנְתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא: (כג) וְאִין מוֹתָא יְהָא בָהּ וּתְדִינוּן נַפְשָׁא דִקְטוֹלָא חוֹלַף נַפְשָׁא דְאִתְּתָא: (כד) דְּמֵי עֵינָא חוֹלַף עֵינָא דְּמֵי שִׁינָא חוֹלַף שִׁינָא דְּמֵי יְדָא חוֹלַף יְדָא דְּמֵי רִיגְלָא חוֹלַף רִיגְלָא: (כה) דְּמֵי צַעַר מַחֲרוֹךְ חוֹלַף מַחֲרוֹךְ דְּמֵי פּוֹדְעָא חוֹלַף פּוֹדְעָא דְּמֵי הֲלַכְשִׁישׁ חוֹלַף הֲלַכְשִׁישׁ: (כו) וַאֲרוּם יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ כְּנַעֲנָאֵי אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵּיהּ כְּנַעֲנִיתָא וְסַמִּינָהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חוֹלַף עֵינֵיהּ: (כז) וְאִין שִׁינָא

דעבדיה

בעל הטורים

קין שבעתים יקם. זהו שאמרו חז"ל המוכל עבדו לשלשים יום כמ"ש לשון ישנו בדי יום או יומים ולא שני דקין פירוש לשו כקנין הגוף דמי והוו לא יוקם כי כספו הוא ופירוש כסף יקם קין אותו שנותו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה'. כספו בגימ' כדין לבהמה. שאף בבהמה לריך מעת לעת לענין דיסוק איברים: (כב) וכי ינצו אנשים. ב' הכא ואידך כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו (פ' תלא) מה התם ממון דדרשינן וקלוסה את כפה ממון אף הכא נמי ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון: (כו) וכי יכה. אלו ב' פסוקים מתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו. וכי יכה תחת עינו ואם שן עבדו תחת שינו. הרי כ"ד כנגד כ"ד איברים שיולא בהם ויש בהם כ"ו אותיות כשאלרף עמהם שן ועין יהיו כ"ו איברים וכן בויאמר ארור כנען. ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו.

יונתן

(כה) לער מחרוך פי' לער שריפה בלא כמו חריך שקי: הלכשיש לפי הענין הוא תרגום

רמב"ן

ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים. כאלו אמר שיתפשר עמו לרלונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד ואינו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין בולדים הזה מכר כי מי יודע אם יגליחו. אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין השים עליו עונש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו. וכן ויתן עונש על הארץ. ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא מפץ בילדיו ומשודים הם אללו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירלה ת"ל ונתן בפלילים ואין בפלילים אלא דיינין: (כד) עין תחת עין. שידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון. ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו. והכתוב אוסר עלינו שלא נקח כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות. אבל נקח כופר בדמי שהוא רשע לכרות אבר מאיבריו. ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו. ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו ונגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפוא ירפא. ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן. והא גם הוא לריך שבת ורפוי. ואין הענה מפני המתרפא מהרה כי אין זה פשוטו של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם. וגם אם נתרפא יותר מהר. כבר לקחנו נקמתו ממנו כי

עשינו

אבן עזרא

ורא"יתם כי על הילדים כתוב *[ל]ענוש יענש. ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש. ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרנו שהם [ל]בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש [ס]הנפש יותר מהילדים הרבה מאד. ורא"יתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. והזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר בן שעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו והסיר שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו. ויותר קשה הכויה והפלע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זיטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם [י]כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו ב"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זיטא השיב לו כאשר *[י]עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי [ס]כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מלות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי

לביותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער. כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד. כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההווה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו. או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו. או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו. או ביד שבה ילחם. או ינגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י"א כי פצע. להוליא דם. וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פלע שבירת עלם. וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. לוה השם שילא העבד חפשי תחת עינו או שנו. שלא יהא אדניו אכזרי שיכנו מכה נוראה. כי אם ישחית עינו או אפי' שנו ילא מרשותו חפשי. ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההווה ברוב כאשר הזכרתי. וכן ילא בראשי [ע]איברים כפי הקבלה

פירוש על אבן עזרא

פ"ז ז'). [ק](שם פסוק ס'). *[ק](שם ע"ז כ"ח). [ק]קלא בחרב ולא בחנית. [ר](תהלים קמ"ט ו' ז'). [ש](דברים ל"ב מ"ג). [ת](דברים י"ט ע"ו). [א]ר"ל מעט ב' או ג' עדים ואמ"כ פ"פ שלשה עדים. [ב]ר"ל שגם טעם יום או יומים לא ידעו. [ג](משלי כ"ב י"ד). [ד]ר"ל כאשר ימיתנו בכוונה ובמזיד לא נזכר מה הדין יהי' על האדון כי מה שידבר הכתוב הוא כשימית במקרה כי האדון מייסרו ומה שלא זכר מה הדין יהיה על האדון אם ימית העבד בכוונה. כי זה דבר שאי אפשר כי מנהג אדם לחמול על כספו. [ה](ד"ה א' כ"ב ח'). [ו]ר"ל כי הנה מבואר כי כליה פניו בהכלאה. וכן אמר בזה ונגפו אשה הרה. הוא בלי ספק בהכותם זה לזה והכו לאשה. [ז](לעיל ב' י"ג). [ח](ויקרא כ' י"ד). [ט]ר"ל לא האם ולא אמר שאינו אבי הילדים. [י]ר"ל שיתפלה. הנוגף לאשר ישית עליו הבא. [כ](ש"א ב' כ"ה). *[כ]ר"ל כי בתחילה אמר כי ינלו. והוא נתכוין לעשות רע לרעהו. ואם לא נתכוין להרוג את האשה יהרג בעליה ולא על בניה כי לינם חיים עד לאתם לאויר העולם רק יענש עליהם כי אין העובר חי עומד בנפשו. והעד שמיעת השם וילא חלי העובר בטעם השמיעם בעוד לא השלים הברכה או אמרי הברכה הנה עד זה כאמן. גם חכמינו הוליאו הכל לאור ע"כ. [ל]ר"ל כי הילדים הם בני עונש מיתה. כלומר שבעבורם יומת הנוגף וזה שאמר ענוש יענש יהיה טעמו מות. מה טעם שנה הכתוב לשונו שאמר על מות האשה נפש תחת נפש אשר שניהם אנשי מות. [מ]ר"ל נפש האשה. [נ](ויקרא כ"ד כ'). *[נ](שם פסוק י"ט). [ס](שופטים ט"ו י"א). [ע]שהם כ"ד שמנו חז"ל בקידושין (דף כ"ה ע"א ובנגעים פ"ו משנה ז') ועיין פירש"י ז"ל ד"ה תחת עינו.

שנאמר

ספורנו

העבד כי לא הורשה האדון להכות מכת אכזרי כזאת אף על פי שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקלוף הרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור

שהיא

פירוש רשב"ם

פטור: שבתו. בטול מלאכתו: (כ) בשבט. בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו. אבל בחרב לפי הפשט אחר יום או יומים חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה. ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי ישראל אינו כספו אלא כשכיר כתושב יהיה עמך ודינו כישראל לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחה כנענית: (כא) כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) ולא יהיה אסון. באשה: בפלילים. בשומת הדייני': (כג) ונתת נפש תחת נפש. ופטור מדמי וולדות: (כד) עין תחת עין. דמי עין דכוותה. וכל אלו הדברים דרשו מה צורך עין תחת עין וגו'. פסוק זה כולו בחסרון אברים: (כה) כויה. תחת כויה אע"פ שאין בכלל אלו חסרון אבר חייב דמי צער ובשת ורפוי פצע מכת חרב וחבורה בציפורניו דבר מועט: (כו) תחת עינו. בעבד כנעני: (כח) סקול יסקל השור. לפי הפשט ולא יאכל את בשרו לא לנכרי ולא

כח וכי־יגח שור את־איש או את־אשה
ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את־
בשרו ובעל השור נקי: כט ואם שור
נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו
ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור
יסקל וגם־בעליו יומת: ל אם־כפר
יושת עליו ונתן פדין נפשו ככל אשר־
יושת עליו: לא או־בן יגח או־בת יגח
כמשפט הזה יעשה לו: לב אם־עבד
יגח השור או אמה כסף ׀ שלשים שקלים
יתן לאדניו והשור יסקל: ס לג וכי־
יפתח איש בור או כי־יכרה איש בר
ולא יכסנו ונפל־שמה שור או חמור:
לד בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו
והמת יהיה־לו: ס לה וכי־יגף שור־
איש את־שור רעהו ומת ומכרו את־
השור החי וחצו את־כספו וגם את־
המת

אונקלוס

שנא דאמתה יפל לבר חורין יפטרנה חלף שנה: כח וארי יגח תורא ית גברא או ית אתתא וימות אתרגמא יתרגם תורא ולא יתאכל ית בסרה ומרה דתורא יהי זכאה: כט ואם תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ואתסהד במרה ולא נטרה ויקטול גברא או אתתא תורא יתרגם ואף מרה יתקטל: ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשה ככל דישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעבד לה: לב אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כסף תלתין סלעין יתן לרבונה ותורא יתרגם: לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסנה ויפל תמן תורא או חמרא: לד מרי דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דילה: לה וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא
ויפלגון

מסרה כט סקול, ב' מלא לא תגע בו. ולא יאכל, ב'. כט ואם, כל אם ואם דעניינא במקף בר מן דין וסימן חמור פר מקנן [נ"ל הוא בקריאה כגירת טעם לא במקף]. [ס' מבין חידות]. מתמל, ד' חסר: שלשם, [מ"ו]. והועד, ל' ומ"ל. ל פדין, ל' חסר וחד מלא ויקר פדיון. ככל, מ' סבירין בכל וטעיין [בס' מנורת שלמה זה לשונו נ"ל דטועין וסבירין דכתיב בכל בצ"ה וטעת"כ כתיב וקרי ככל בכ"ף]. יושת, [מ"ו]. לא או בן יגח, [הגימ"ל קמוצה אף שלא בסמ"ך]. יעשה, ל"ו [נ"ע בס' קאנקארדאנץ מונה רק ל"ה]. יעשה לו, [בכל הספרים הלמ"ד דגושה כדין אתי מרחיק ובאמת הוא תמו' כי הה"א נרשית ולא שמושית ואין כאן דין אתי מרחיק לכ"ע אך לדעת החולקים על הרז"ה וחולם בסג"ד עם מ"מ כדפם הלמ"ד רפי והמ"ש לא העיר בזה, לכן אני אומר לזה שומעין שאמר כהלכה כך איתא בס' מנחת כליל]. לג כי יכרה איש בר, ל' חסר. שמה שור, [פ"ן שור דגושה מדין אתי מרחיק]. לד ישיב, כ"ד [ומ"י]. לבעליו, ג'. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לה יגף, [מ"ו]. יגף שור איש, י"ג זוגין מתחלפין בטעמא [נ"ל פיסקת הדגשא לתביר אף שאין ביניהם רק תנועה אחת].

ת"א וכי יגח שור ברכות כו ב"ק ב' לט מב. סקול יסקל קדושין כו ב"ק מא. ככל אשר ב"ק כו. או בן יגח ב"ק מג מד. כמשפט הזה ב"ק לג מב. יעשה לו ב"ק ה. אם עבד יגח ב"ק מג. כסף שלשים כתובות מב ב"ק מג. וכי יפתח ב"ק יע מט נ נא נה. או כי יכרה ב"ק מח מט נ נא. ולא יכסנו ב"ק מו נה זבחים סו. ונפל שמה ב"ק כח נ נג נד. בעל הבור זבחים סו. כסף ישיב ב"ק ז ט י יא יד נד. והמת יהיה ב"ק ג נא נג נד. וכי יגף ב"ק ב. את שור רעהו ב"ק ז לז לח. ומכרו את ב"ק לג לד. וחצו את כספו ב"ק כו. וגם את המת ב"ק לד.

רש"י

בשן ועין כמו שאערכנו אבל לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לו חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ג) ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום וזה מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמל שלשם. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. ובעיטה מנין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין טו): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדין נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב"ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובמופלא ברשות הרבים דבר הכתוב (ב"ק נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם. חמור ולא כלים (ב"ק נג): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב"ק ז'). (והא דכתיב וימעב שדהו וכתב רש"י שהניזקין נן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב"ק ז') לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור
איש

ספורנו

שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני חסרון השערתנו פן נסכל ונוסיף על המדה לאשמה בה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כופר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקבה כי כמוה ענין העבד בקיום המצות כדאיתא בחגיגה פ"ק: (ג) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה הוי רב
דלת

לעבדיה כנענאה או שינא דאמתיה כנעניתא יפיל לבר חורין יפטריניה חולף שיניה: (כח) וארום ינגש תור ית גבר או ית איתא וימות יתרגמא יתרגם תורא ולא יתנכס למיכול ית בשריה ומריה דתורא יהי זכאי מדין קטול ואוף מדמי עבדא ואמתא: (כט) ואין תור נגשן הוא מאיתמלי ומדקדמוי ואתסהד על אנפי מריה תלתי זמני ולא נטריה ומבתר כן קטל גברא או איתא תורא יתרגם ואוף מריה יתקטיל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא: (ל) ברם אין קנסא דממונא יתשוי עלוי ויתן פורקן נפשיה בכל מה דישוון עלוי סנהדרין דישראל: (לא) אין בר ישראל ינגח תורא אין לבת ישראל ינגח כדינא הדין יתעביד ליה: (לב) ברם אין עבד כנענאי נגח תורא או אמתא כנעניתא כסף תלתין סלעין יתן למריה דעבדא או דאמתא ותורא יתרגם: (לג) וארום יפתח איניש גוב או ארום יחפס איניש גוב בשוקא ולא יכסיניה ונפול תמן תורא או חמרא: (לד) מריה דגובא ישלם כסף יתיב למריה דמי תוריה וחמריה ונבילתא יהי דיליה: (לה) וארום ינגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חייא ויפלגון אוף ית דמי

סותא

בעל הטורים

סמ"ג. [(כח) ולא יאכל בגימ' ולא הנאה]: (כט) נגח. ב' במסורת הכא ואידך או נגח בי. שור נגח הוא כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן מקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים: (ל) פדיון. ב' במסורת הכא ואידך ויקר פדיון נפשם (תהלים מ"ט) כמו שמתן דאמר כופרא כפרה. בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה: פדיון נפשו. בגי' הדמים של מזיק ובגימ' הדמים של תם (והוא פלוגתא דרבנן ור"י בב"ק דף כ"ו ס"א בדניזק שיימינן או בדמזיק): (לד) לבעליו. ב' הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה') שזה ממשה עשרו כרה בור ברה"ר והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו

סובין

יונתן

[ס]תרגום של סבורה יגעתי ולא מצאתי לו דמיון: (כח) ולא יתנכס דקשה ליה פשיטא כמ"ש רש"י וכן תירץ והוא פשוט לי. ואוף מדמי עבדא ואמהו דה"א שחייב מק"ו לכן כתב דפטור וס"ל כר"ע דאמר ובעל השור נקי מדמי עבד בפ' שור שנגח ע"ש: (כט) דמשתלחא עלוי וכו' יעויין ברש"י. ומפרשים: (לג) יחפס לפי הענין הוא ל' חפירה וכן כתבנו לעיל בתרגום פסוק ויחפר בארעא שבל י"ל ג"כ חברא דשייך

לכאן

רמב"ן

פשוט לו כאשר עשה בשוה. ועל דרך הפשט אין הבדל מזאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו. כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם אז נעשה כמותה בגופו. והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלימה ולא נשאר בגופו מום. בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה. והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו. רצה לכלול כל המכות. שלא הצריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום. כי כל מכה יעשה מום לשעתו. ואפי' המתרפא נקרא מום. כאמרנו מום עובר. והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתוב ילדים אשר אין בהם כל מום. והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת: (כט) וגם בעליו יומת. קבלו רבותינו ז"ל שהיא מיתה בידי שמים. וכמוהו והזר הקרב יומת. ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד יומת בלבד. אבל מות יומת נאמר בכולן. ואין טענה ממכה אדם יומת ולא משבת ונביא המסית שכבר פי' בהם במקום אחר. ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל. ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר. או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת. יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח. כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקה ה' אותו. רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג. לא מיתה עצמו. כענין והרגתי אתכם בחרב. ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל. כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק: (ל) אם כפר יושת עליו. בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות. ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחין אותו לבא לב"ד לחייבו בכך. ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ומשיבו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם. ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בנבלת חיה טמאה. או עשיתי בנפשו שקר. או נודע כי שור נגח הוא. וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל נכח בעקומם. והוצרך הכתוב לפרש משפט הקטנים על דעת רבותינו ז"ל. בעבור כי הולך למעלה לומר לאיש או אשה. ללמד שהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה. ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת"ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים. וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר. אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך. ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם. ויעלה על הדעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו: (לד) והמת יהיה לו. לניזק. ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם

לו

אבן עזרא

הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה. בעבור אם יגח השור עבד או אמה. וזה האיש והאשה ישראלים. והזכיר האשה. ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת. כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה. והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום שיש השורים. שלא ישפוט אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג. ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח. כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים. שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו. כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק [ס]כי אין כופר למומתי ב"ד. על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת. מיתתו [צ]בידי שמים. הנה יהיה זה [ק]יומת לפי דעתי. כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת [ר]ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה ספק ולא תקחו כופר. כי הכתוב שם הוא רוצח גמור. וזה לא רצח רק נעשה בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור. או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי. או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן. או בת. שניהם ישראלים. כי כתוב אחריו אם [ש]עבד. והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו [ת]שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי. והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם. ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה. אע"פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה. ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל. בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור. ולא ראה כי שור איש סמוך הוא. וכן הוא שור רעהו. ואין לשור ריע. רק בן זוטא לבדו.

פירוש על אבן עזרא

[ס]שנאמר ולא תקחו כופר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א). [צ]כן הוא במכילתא. אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר אם כופר יושת עליו. הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם. והשוה שמכה ולא תקחו כופר לנפש רוצח. הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם. אבל נותנין פדיון בידי שמים ע"כ. [ק]ר"ל יומת הכתוב פה אין הכרע אם בידי אדם אם בידי שמים. כי מצאנו והזר הקרב יומת פי' בידי אדם. ומות יומת המכה (במדבר ל"ה כ"א) פי' בידי אדם. וכן הרבה. רק פירושו פה כמו עין תחת עין ע"ד שפי' לעיל (פסוק כ"ד) שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. ואם בכה ואין ביד ב"ד להמיתו. מיתתו בידי שמים. [ר]ר"ל דבנין שלא נזכר שם פועלו. ואלו רצה הכתוב שיומת בידי שמים היה אומר ימות. [ש]פי' כנעני וכן פירש"י ורשב"ם ז"ל. [ת]ר"ל אם כי קשה היה בעיני הבעלים אשר יקרה מעשה הזה וע"כ מפורש רק מאת השור

כי

פירוש רשב"ם

ולא לכלב לאחר שנסקל. ואע"פ שהנבלה וטריפה כתוב כבר או מכור לנכרי לכלב תשליכון אותו כאן אינו מותר בהנאה לאחר סקילה. וחכמים פירשו משנגמר דינו אסור אפילו שחטו לאחר נמר דין: ובעל השור נקי. כל זמן שלא הועד בו: (ל) וגם בעליו יומת. בידי שמים ואם יתן כופר פטור סמיתה בידי שמים: (לב) אם עבד. כנעני ינח השור המועד או שור תם פטור: (לג) כי יפתח איש בור. שהוא עמוק ונגמרה מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו. או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסנו בכל יום לעת ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד וטורח הוא לו לכסותו בכל יום אעפ"כ חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה: (לד) והמת יהיה לו. לפי הפשט כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהי' למזיק אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (לה) וחצו את כספו. חכמים פירשו כל הפסוק

כי

הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח
הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת
יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם
תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃
כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה
וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ
עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ
וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא
בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה
חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס שלישי ד כִּי
יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־
בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ
וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא
אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ
הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר

°בעירו ק
את

אונקלוס

וִיפַלְגוּן יַת־כַּסְפֵּהּ וְאַף יַת דְּמֵי מֵיתָא יְפַלְגוּן׃ לו אוֹ אִתְיְדַע
אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְלָא נַטְרֵהּ מָרֵהּ
שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמֵיתָא יְהֵא דִילֵהּ׃ לז אֲרֵי
יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִמַּר וְיִכְּסְנֵהּ אוֹ יְזַבְּנִנֵּהּ חַמְשָׁא תוֹרִין
יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִמְּרָא׃ א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא
יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵהּ דָּם׃ ב אִם עֵינָא
דְסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵהּ
וְיִזְדַּבַּן בִּגְנֵבְתֵהּ׃ ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ גְּנֵבְתָּא
מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִמַּר דְּאִנּוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃
ד אֲרֵי יְאַכֵּיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יַת בְּעִירֵהּ וִיֵיכוֹל
בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵהּ יְשַׁלֵּם׃ ה אֲרֵי
תִתַּפַּק נוּר וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיֵיכוֹל גְּדִישִׁין אוֹ קָמָא אוֹ חַקְלָא
שלמא

מסרה יחצון, ל'. לו נגח, ב' ובענין. מתמול, [מ"ו]. שלשם, [ס"ו]. מתמול שלשם, ב' ובענין. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לז יגנב, ב' דין חסר וא' מ"ל לא יגנבו [ושולא במקף לשנת המחנ]. וטבחו, ל'. וארבע צאן, [במקף ולא במרכא]. כב א במחתרת, ב' מלאפים. והכה, ל'. ב זרחה, ד' וחד וזרחה לכם יראי שמי. בגנבתו, ל'. ג עד חמור, ל'. עד שה, ל' וחד ועד שה. ד יבער, ל'. בעירה, ל' וכתיב כן [כ"ל בה"א] [ומ"י]. ובער, ב' בספרי ליש'. מיטב, ג'. ומיטב, ל'. כרמו, ל'. ה תצא, [מלרע ואינו כסג"א]. קצים, ד' ב' חסר [דין מ"ו ומ"י]. ונאכל, ל'. גדיש, הג' דגושה.

ת"א יחצון ב"ק לו. כי יגנב איש ב"ק סב סז. וטבחו או שה עז כתובות לג קדושין מב סח על עב עה עט. חמשה בקר ב"ק סז עח פד. תחת כתובות לג. וארבע צאן חולין קלז. אם במחתרת יומא פה סנהדרין עב. והכה ומת סנהדרין עב. אם זרחה סנהדרין עב. אם אין לו קדושין יח מכות ג. אם המצא גיטין נז ב"ק סד עה מליעא י נו. שנים ישלם ב"ק סד סה. ושלח ב"ק ב ג. שלח את בעירה ב"ק יז. ובער בשדה אחר גיטין מח ב"ק ג יד כא כב כה נח נט. מיטב שדהו גיטין מח מט ב"ק ו נח נט. ישלם ב"ק כו. כי תצא אש ב"ק כב ס. ומצאה קצים ב"ק ס. ונאכל גדיש שם. שלם ישלם המבער ב"ק כב נה ס סא.

רש"י

איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוין הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שאינה שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב ומכרו את החי אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שישא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שאם דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים זוז אינו נוטל אלא את השור שלו נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה'. שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. (ב"מ מז) שאין הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין עב) כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין שם) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב המחתר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. (ב"ק סה) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה וגו' ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי הרגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק ג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קצים. קרדו"נש בלע"ז: ונאכל גדיש. שלחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנית: שלם ישלם המבער. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא
ותזיק

סותא יִקְלְנוּן: (לו) אִין אִשְׁתְּמוֹדַע אֲרוּם תּוֹר נַגְחָן הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלְמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חוּלַף תּוֹרָא וּנְבִילְתָּא וּמוֹשְׁכָא יְהֵי דִּילֵיהּ: (לז) אֲרוּם יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְּסִינֵיהּ אוֹ זַבְּנֵיהּ חַמְשָׁא תּוֹרָא יְשַׁלֵּם חוּלַף תּוֹר חַד מִן בִּגְלַל דְּבַטְלֵיהּ מִן רִדְיֵיהּ וְאַרְבַּע עָנָא חוּלַף אִימַּר חַד מִן בִּגְלַל דְּאַקְטֵיהּ בִּגְנֵבוּתֵיהּ וְלֵית בֵּהּ עֲבִידְתָּא: (א) אִין בְּחַרְכָּא דְּכוּתְלָא מִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ חוֹבַת שְׁפִיכַת אֲדַם זַכַּאי: (ב) אִין בְּרִיר פִּתְגָמָא כְּשִׁמְשָׁא דְּלָא לְמִקְטוֹל נְפַשׁ אָעַל וְקַטְלֵיהּ חוֹבַת שְׁפִיכוּת אֲדַם זַכַּאי עֲלוֹי וְאִין אִישְׁתֵּיזֵב מִן יְדוֹי שַׁלְמָא יְשַׁלֵּם אִין לֵית לֵיהּ מַה דִּמְשַׁלֵּם וְיִזְדַּבַּן לֵיהּ בֵּית דִּינָא מִן גְּנֵיבוּתָא וְעַד שַׁתָּא דִּשְׁמִיטְתָּא: (ג) אִין בְּסַהֲדַיָּא מִשְׁתַּכְּחָא בִּרְשׁוּתֵיהּ גְּנֵיבוּתֵיהּ מִן תּוֹר עַד חֲמוֹר עַד אִימַּר עַד הִינוּן קַיָּמִין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם: (ד) אֲרוּם יַפְקֵר גְּבַר חֲקֵיל אוֹ כַּרְמָא וִישַׁלַּח יַת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוּל בַּחֲקַל גְּבַר אוּחֲרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם: (ה) אֲרוּם תִּתַּפֵּק נוּר וְתִשְׁכַּח כּוּבִין וְתִגְמַר גְּדִישׁ אוֹ מִידַּעַם דְּקָאֵי אוֹ חֲקֵיל

שלמא

בעל הטורים

פרין הכא נמי נס"ס שמרינן אפילו סוכין: (לו) והמת יהיה לו. בגימ' [אולי צ"ל גם] הבעלים מטפלין בנבילה: (א) במחתרת. ב' הכא ואידך לא במחתרת מלאתים (ירמיה ב') שהיה שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמלאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת (שם) מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא נמי כן: (ב) זרחה. ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים [וגו'] אדומים כדם (מ"ב ג') שמש זרחה ונדד (נחום ג') והצרעת זרחה במצחו (ד"ה ב' כ"ו) פירוש אם השמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהשמש זרחה על המים דמים לו. וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שהם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם (ושר וזרחה. וכ"ה במסורה) וזרחה לכם יראי שמי (מלאכי ג') פירוש לצדיקים שמתלפלפין בה כדכתיב ומרפא בכנפיה. אבל הרשעים מלקה ומשלהם (כ"ה ומשהגם וצ"ל שכל"ל) אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' ולהט אותם וגו' (מלאכי ג') ועל כן זרחה לו הצרעת במצחו: (ד) ובער. ב' הכא ואידך ובער עליה הכהן (פ' לו) אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרסה על הגיכום והזיקתן הוא הדין כל מיני היזק שאם היו לו שם עלים והשמידתן חייב עליהם: (ה) קלים. ד' הכא ואידך קולים כסוסים בלא ילאו (ישעיה ל"ג) ואל תזרעו אל קולים (ירמיה ד') דועכו כאש קולים (תהלים קי"ח)

זהו

יונתן

ל' סיפוס גבי כריית בור דכל מי שכורה בור מסתם לדבר כל דסו וק"ל: (לו) ומושכא כמלא בגמ' משמעו ל' עור: (לז) מן רדייה. בגמ' ב"ק אי לרדיה ופי' שם לגורך חרישה. וכן כאן שביטלו מהחרישה וק"ל. דאקטיה בגנבותיה לשון רז"ל פ"מ למיקם והוא לנער. וכן כאן שליערו לנושא אבתיתו וכדבי' רש"י. ויש מגיהים יציין שם שאין לורך: (א) בחרכא דכותלא. פי' בחור של הכותל כמו מליץ מן החרכים: (ב) בית דינא. בסימנים לאשונים היה כתוב בד והוא ב"ד. והיה כ"ס בית דינא שהב"ד שמכרוהו לריכים לשלם. והאמת יורה דרכו: (ד) יפקר גבר חקל. מתרגם אלא מזיד ל' המורגל בדברי רז"ל מוקר שעיסה במזיד. וכאן מירושי הוא לעלמי בדה וכרם ושלח בעירו וגו'. ודרש כי יבער מל' ובער סעושה מעשה במזיד. שכתב תהגה הפקר במדה

סנית

רמב"ן

נו המזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש"י. ולא ביאר את דינו כי אין לורך לאמר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם. שהרי אמרו לרבות שוה כסף אפילו סובין. אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה. אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה טפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל המקין וזה שקורין חכמים פחת נבלה ומעורש הוא בגמרא: (לו) ולא ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם אם ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור. וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד לריך שמירה מעולה מן התם. יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם. ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו שהשור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם זהו לשון רש"י כדרך רבותינו. ואם כן ראוי שיפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו. וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא תאכל און ועצרה. בעצרה. כאומרו שוא גזל בעולה. ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון ועל שני הלשונות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ומשעת מיתה תהיה עמו בחשבונו כדברי רבותינו: (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל וכו'. ואונקלוס תרגום אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי. לקח לו שטה אחרת לומר שאם מלאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו. דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואי' לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית לשון רש"י. ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפטרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצח חייב מיתה לעולם אלא בהתראה

ואם

אבן עזרא

לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק: (לו) או וגו'. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן השאל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יסתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש: ופי' אין לו. דמים אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים [א]חיים. אם כן מה הוא איש [ב]דמים. דמיו [ג]בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם [ד]נכרי. ואף לאתנך תעשה כן. כי הוא שב אל הפסוק העליון. [ה]הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור גניבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור. ואומר כי יבער איש מגזרת אכלו [ו]ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם [ז]בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת את תורה עליו וזאת הדרך לאות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו בלתי המשור [ח]משור מתורתים. רוכבים על שלשים עיירים *[ח]ושלשי' עיירים להם. וזאת השנית ערים.

והעד

פירוש על אבן עזרא

כי הוא מזיק במור והבעלים בעונש כופר כי היה להעלות בלבבם פן יקרה כזה ויתגלגל חובה ע"י חייב. [א]כמ"ש רש"י ז"ל על דמים לו כמי הוא' משוב. [ב](ש"ב ט"ז ח'). [ג](ויקרא כ' ט'). [ד](לעיל כ"א ח') שלא ימשיל למכרה שב אל האב ולא אל האדון. [ה](דברים ט"ו י"ד). [ו](במדבר כ' ד'). והיה צ"ל כי יבע"ר ע"פ כללי רא"ע. [ז](ישעיה ג' י"ד) טעמו רעיתם, לשון מרעה וכ"ל שהבהמות אכלו הכרם. [ח](שופטים ט"ו ט"ז). *[ח](שם י"ד ד') והראשון מלשון עיר פרא וכו' והשני מלשון. עיר חומה.

ספורנו

דלת העם גנבים שהם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר השב תגלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אף על פי שילאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות

הניזק

פירוש רשב"ם

כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק ופירשו שווי של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: (לז) חמשה בקר. אמרו חכמים שור שביטלו ממלאכתו חמשה: (א) אם במחתרת. ובלילה או להרוג או לידרוג בא. לפיכך אין לו דמים השלומי דמים אלא פטור הדורגו: (ב) אם זרחה השמש. שהיה נגנב ביום: (ג) אם המצא תמצא בידו. שלא טבחו אז שני' ישלם ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער מאכל את בעירו בשדה אחר: מיטב שדהו וגו'. מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף כך פירשו רבותינו. ולפי פשוטו: משמע לפי מיטב שדיהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק: (ה) כי תצא אש. שלא שמר בעל האש את אשו יפה והזיק ע"י רוח המצוי: גדיש

שנקרא

אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית
הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃
ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת
אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר
עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־
אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד
הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן
אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־
יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר
אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת יְהוָה
תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא
יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם
לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד
הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ

וכי

אונקלוס

שלמא ישלם דאדליק ית דלקתא: ו ארי יתן גבר לחבריה
כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח
גנבא ישלם על חד תרין: ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב
מרי דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במה דמסר
ליה חבריה: ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על
אמר על כסו על כל אבדתא די יימר ארי הוא דין לקדם
דיניא ייעול דין תרויהון די יחיבון דיניא ישלם על חד
תרין לחבריה: ט ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או
אמר וכל בעירא למטר ומית או אתבר או אשתבי לית
דחזי: י מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה
במה דמסר ליה חבריה ויקבל מריה מניה מומתא ולא ישלם:
יא ואם אתגנבא יתגנב מעמיה ישלם למרוהי: יב אם
אתברא יתבר ייתי סהדין דתבירא לא ישלם: יג וארי ישאל

גבר

מסרה המבער, ל' וחסר. הבערה, ל'. ו וגנב, ל'. ז אם לא' מ' כ"פ. ונקרב, ל'. ח על כל דבר, [לג"א על במסריך ובמקף]. שלמה, ד' בלישנא בתורה [כ"ל דקדם למ"ד למ"ס]. עד האלהים, ל'. דבר שניהם, ל'. ירשיען, ל' ומ"ו [ומ"י]. ט וכל בהמה, ג'. לשמר, [כו"ל מ"ו]. נשבה, ג'. אין ראה, ל'. י שבעת, ה' ד' חסר וא' מלא. ולא ישלם, ב' לוה רשע. יא גנב, ל'. [מ"ו]. לבעליו, ג'. יב טרף, ג' [מ"ו]. יבאהו, ל' חסר [ל"ל ל' וחסר] (במורה).

ת"א כי יתן איש קדושין יא ב"ק סג קו מציעא כז שבועות לט מב מג. **לשמר** ב"ק נג בכורות כ. **וגנב מבית האיש** ב"ק ע עו. בכורות יא. **אם ימצא** ב"ק סג סד קו. **אם לא ימצא** שם. **ונקרב** ב"ק סג קז מציעא מא סנהדרין ב ג נו. **אם לא שלח** קדושין מב ב"ק קז. **על כל** קדושין מב ב"ק כד סב סג מציעא מד כז שבועות מב. **על שור** ב"ק סב סג סד מציעא כז. **על כל אבדה** ב"ק קו מציעא ה. **כי הוא זה** ב"ק קז. מציעא ה. **עד האלהים** קמא קו סנהדרין ג. **אשר ירשיען** קמא סד עה סנהדרין ג ד. **כי יתן איש** נזיר לה שבועות מב. **ומת או נשבר** קמא כז. **אין ראה** מציעא פג. **שבעת ה'** מציעא שם שבועות לה לט מז תמורה ג. **אם לא שלח ידו** מציעא מג מד. **ולקח בעליו** קמא קו שבועות מה. **ואם גנב** מציעא לד. **אם טרף** קמא י.

רש"י

ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"ה: ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ לד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה לומר שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לימדך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול

להציל

אבן עזרא

והעד. להם יקראו חוות יאיר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שיצא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שיצא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: (ח) אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים. השומר כי הוא עצמו גנבו. או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: (ט) כי יתן. זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק השבועה: (יב) אם. על זה קבל שכרו:

יבאהו

ספורנו

הניזק (קמא פרק ראשון): (ו) כסף או כלים. שהם אלה ישמרם איש עשיר בביתו: (ז) אם לא שלח ידו. שאם שלח חייב אפילו באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא אשר טענתך וזהו מודה מקצת: עד האלהים יבא דבר שניהם. התובע והנתבע לשבועה. בין שהם מפקיד ונפקד. בין שהם מלוה ולוה שמודה בקצת: אשר ירשיעון. אלהים ישלם שנים. אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לפטור ישלם שנים כדין גנב: (ט) חמור או שור או שה. שהם אלה ישמרו אותם עניי עם בשכר: (יב) יביאהו עד. כאשר אמרו (שם) כל מקום שנא' עד אחד הרי כאן שנים. יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה כמה שהפסד יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים. הנה אז יביא את הנטרף ולא יזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס: הטרפה. באונס: לא

ישלם

שלמא ישלים מאן דאדליק ית דליקתא: (ו) ארום יתן גבר לחבריה כסף או מאנין למיטר בלא אגר נטיר ומתגנבין מן בית גבר אין משתכח גנבא איהו משלם על חד תרין: (ז) אין לא אשתכח גנבא ויתקרב מריה ביתא לקדם דיינא ויומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה: (ח) על כל מדעם דאתביר בכוסיא על תור על חמור על אימר על כסוי על כל אבידתא יומי עד ימר ארום הוא דין וכד משתכחא גניבותא בתר כן ביד גנבא קדם דייניא יועל דין תרויהום דין מריה דביתא ודין גנבא ולמאן דמחייבין דייניא ישלם גנבא על חד תרין לחבריה: (ט) ארום יתן גבר לחבריה חמור או תור או אימר וכל בעירא למנטור בלא אגר נטיר וימות או איתביר מן חיוא או אשתבי ולית סהיד חמי ומסהיד: (י) מומתא דיי תהי בין תרויהום יומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה ויקבל מריה מניה מומתא ולא ישלם: (יא) ואין יתגנבא יתגנב מניה דהוה ליה עמיה אגר נטיר ישלם למרוי: (יב) אין איתברא יתבר מן חיות ברא מייתי ליה סהדין או ימטיניה עד גופא דתביר לא ישלם:

[(יב) אם יתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם:]

וארום

בעל הטורים

זהו שאמרו חז"ל כי הלא אם אפי' מעלמה והיינו באם ילפו דמשמע מעלמא ומרבין ניסכה כינו תהו כינו לכם כיר ושל מזרעו של קולים. והתם דרשו על הרשעים. והיינו דוכנו כלא קולים דאיירי ברשעים: (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו רמז לאנשים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי כיון שאינו נמצא מי רוצה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו. אם לא ימצא הגנב. בגימ' הוא עצמו גנב: (ח) על חמור. ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור (זכריה ט') איירי במשיח. כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם כתי' איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר. בגימ' זה מין הטענה: אשר יאמר כי הוא זה. בגימ' מודה במקצת טענה (נ"ל תחשב האותיות והכולל עם ב' מהלשון): (ט) וכל בהמה. ג' הכא ואידך החיה וכל בהמה (תהלים קמ"ח) וכל בהמה מפרסת פרסה (פ' ראה) לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה

יונתן

חבירו או פי' שמשלח שלו ומזיק את חבירו: (ו) בלא אגר נטיר. פי' בלא שכר השמירה דהיינו רק ש"ח. דאלת"ה הרי היה ש"ש וחייב היה בגניבה: (ז) ויומי. וכן מומתא. הכל ל' שבועה: (ח) כל מדעם דאתביר בכוסיא. פי' כל מידי שנשבר בפשיעה אלא נמי פ' הגוזל בתרא אבדה בכסיא אין אמידה כו'. וכאן פי' ג"כ אפי' שעשה כהר או אבדה שהוא כל מידי דפשיעה. או פי' בכוסיא בסתר: (יב) מייתי סהדין או ימטי עד גופא דתביר. פ"ל שהוא לישנא דמשתמע לתרין אנפין. עד בגלילי או בפסה. וקשי אמה דלפניו ואמה דלאחריו. ור"ל שיביא עדים שמן חיות השדה טרפוה ויבאו על הטריפה וק"ל: ירושלמי הנה הגאון מהר"ד גרס ייתי מן חיות ברא שהיד קטילא וכו' והגיהו ויפטור ע"ז בעדים. וזה הדרך נראה לו יותר כי קרוב לדעת יונתן והוא הוא. ובעיני נראה ליישב הגירסא. ולומר שאם יביא אבר אחד שנראה מיניה וביה שנטרף ע"י חיה לא ישלם לפי שאין עדות בדבר שנטרף לכך

הברא

רמב"ן

ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו. זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב"ד בהתראה. והשני מחייבו בדין שניהם. ואולי יתכוין הרב לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם איננו בא על עסקי נפשות עכשיו. שהרי ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב"ד. ויהרגוהו: וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית ויברח. ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם ימצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים. ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו. אבל ישלם אם לקח משם דבר. ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו מדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והרוצחן שם פטור ומותר. אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מיטמר ויוצא ובורח לנפשו. ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית. ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור. בדמים קנינהו. ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו מחובר למעלה אל כי יגנוב איש. כדרך ואף לאמתך תעשה כן. ודרך הפשט ידוע יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת. בלילה יהרג. ואם זרחה השמש על הגנב והאדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת. בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטור בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו. ונזכר חנם בכתוב. מפני שדרך שומרי כסף או שור או כלים לשמרם בחנם. והפרשה השניה שבשומר שכר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה. ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר. וגונב מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו. לומר שהוא טוען כך. והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא. חנניה בן עזור הנביא. כי לא יקראנו בזה השם על האמת רק שהוא יאמר כן. ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים. ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ואשר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים. כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא. כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם: (ז) וטעם **אם לא שלח ידו במלאכת רעהו**. על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב. כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו. כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך. ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני. וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה. שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד נתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה. וזה לדברי הכל. ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא אם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה. ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר. הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו. וכנה שניהם ישלמו. אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב. וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה ושאר ענינים. ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות: (יב) אם טרוף יטרף. על

ידי

פירוש על אבן עזרא

חח(שם). ט(מ"ב ה' כ"ג). י(בראשית ל"ג י"ד).

עמום

פירוש רשב"ם

שנקצר כבר או אפי' הקמה מחוברת. או אפי' השדה ליחכה וסיכסכה אבניו: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. מטלטלים הם ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנו לו. לפיכך אם נגנבוהו בביתו פטור כי שמרו כשמירת חפציו. אבל פ' שניי' שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ודרך בהמות לרעו' בשדה. וודאי כשהפקידם ע"מ לשמרם מגנבים הפקידם לו. ולכן אם נגנבו חייב. (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו'. פירשו רבותינו אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו גנבו. ואם נקרב ונשבע בפני הדייני'. ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו. ואני לפי הפשט אפרשנו. אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית הוא השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנבה הימנו ויפטר: (ח) על כל דבר פשע. אבידה שנגנב הפיקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הסמון שנגנב הימנו. או הגנב או השומר אשר ירשיעון הדיינים ע"פ עדים ישלם שנים לרעהו: (ט) ומת או נשבר. שטרפו ארי או חיה רעה שכשם שמת או נשבה מדבר שאבדה כל הבהמות הוא הדין לנשבר. שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או חיה רעה. שכן מצינו בנביא שהרגו הארי וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה שבועת ה'. יפטור באונסים: (י) ולקח בעליו. השבועה: (יב) יביאהו עד. קצת מאברי הטריפה לעדות כדכתיב כאשר

יציל

יג וְכִֽי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר
אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃
יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר
הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִֽי־יְפַתֶּה
אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב
עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־
מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל
כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא
תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת
יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי
ליהוה

אונקלוס

גְּבַר מִן חַבְרֵהּ וְיִתְּבַר אוֹ מִית מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם:
יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵהּ:
טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתֻלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ
קְיָמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: טז אִם מְצַבָּא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא
לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתֻלְתָּא: יז חָרְשָׁא לָא
תְחֵי: יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יט דְּדַבַּח
לטעות

מסרה יג וכי, י"א כ"ע. ונשבר, ל'. טו יפתה, ד'. מהר, ל' ומסר. ימהרנה, ל'. ימהרנה לו, [הלמ"ד דגושה מדין אתי מרחיק]. טז מאן, ל'. ימאן, ל'. ישקל, [מ"ו]. כמהר, ל' [כל ליש' מ"ו]. הבתולת, [מ"ו קדמאה וס"ו תנין]. יז תחיה, ג' [אין כאן פסקא]. יח שכב, [כ"ל ליש' מ"ו]. יט זבח, [כו"ל מ"ו וס"י דקרי ולא כתיב]. לאלהים, ל'. יחרם, ג' ב' פתחין ודין קמץ.

ת"א וכי ישאל בבא מציעא לד לה לו. ונשבר או מת שם לד לה. בעליו אין עמו שם לד לה לו. אם בעליו שם. בתולה כתובות כט. אשר לא ארשה שם לח. מהר ימהרנה שם מ קדושין מו. אם מאן כתובות לט מד קדושין מו. כסף ישקל כתובות י כט לח. מכשפה ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז. כל שכב ברכות שם יבמות ד סנהדרין עו נד ס סז. זבח לאלהים גיטין מ סנהדרין ס.

רש"י

להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ צד): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ צה): אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששוכב עמה וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולת. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנא' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: [(יח) כל שכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהן בם:] (יט) לאלהים. לע"א אלו היה נקוד לאלהים (הלמד בצירי). היה צריך לפרש ולכתוב אחרי' עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר

רמב"ן

ידי היה רעה יביאהו עד. יביא עדים בטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בהם שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בטריפה. ואם אין לו עדים נשבע על כלן והוא משלם. ושמא כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לגוף ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ושבו מן העדר והלך לו אבל הארי והדוב כאשר יטרף יקרא עליו מלא רועים. ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר. או בספרים שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור. הא יש רואה יביא עדים ויפטר. ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין מאמינין על שבועתו וצריך להביא עדים. ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אוזן להיות לו לעד. וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים. שנא' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי' וגו': (טו) וכי יפתה איש. מדבר על לבה. וכן תרגמו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש: מהר ימהרנה לו לאשה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י ואיננו נכון. אבל ענין הפתוי הטיית הלב בשקר. וכן יפתה לבבכם. ויפת בסתר לבי. אם נפתה לבי על אשה. ולכן האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל. ויטעו לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר. והמפתה את הבתולה לשכב עמה יטה רצונה לפשעו בדברי שקר ונקרא מפתה. ואונקלוס חולק הלשון למחלוקת. אמר כאן ישדל והוא לשון השתדלות ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו רצונו. והיא השתדלותו בדברים או במעשה. כי כן אמר ויאבק איש עמו ואשתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך ואשדלינך. ובתרגום מגלת רות איפה לקטת היום ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד. ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאישתדלית עימיה. כי התחבולה. בענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות. ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמ' לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה ומשתדל לשיזבותיה (דניאל ו') משתדלו עושה התחבולות. ועל דעתי מזה הלשון הוא ומרד ואשתדור. מתעביד בגוים מרד ותחבולה בהם. כי ימליצו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות. כמלאו וכמרלו. תשלשי עב. תשרשי. וכן בארמי' ואלו עיינין. ואלו ארבע סיון. ובלשון הכתי' סרסר' שלשלת. ויש נסחאות שכתוב בהם במשנה השתדר להיות איש. ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל. ישדל ישובב את הבתולה בענינים רבים עד שישכב עמה. ובעבור כי פתוי הבתולות בענינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה פעם באמת. שרצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון. ועשאו השתדלות. אבל בפן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעי. ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה איננו אמת. שהמפתה אם ישאנה איננו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה. שהכתובה מדברי סופרים היא אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים וכך אמרו מוהרי הדרי. ואונקלוס אמר בהרבו עלי מאד מוהר ומתן. אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן. ולא היה נודר לשם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי. ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה. לפי שהוא כדבר כי הלשון המהר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא. ואחרי כן הולך בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודת הסבלונות. ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונו' ולצרכי חופה להיות לו לאשה כמו שהם יכולים לעכב. ואמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מלוה עליו שישאנה רק אם רצה וגם לא יקפוץ בה מתחלה יפרע. ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות בנשואות לשם והטעם כי נקלה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן וגם לא יתנו לה מהר. ולאוי הוא שיפרענו המפתה. ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס כי הוא חמשים כסף. ודין האונס והמפתה שוין בזה. אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה ששם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי' חזר ונפתים בתולות בנות הגדולים היפות. ואיננו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא ישאנה

ירושלמי

(יג) וַאֲרוּם יִשְׁאַל גְּבַר מִדַּעַם מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר מָנָא אוֹ מִית בְּעִירָא מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: (יד) אִין מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִין אֲגִירָא הוּא עָאַל פְּסֵידֵיהּ בְּאַגְרֵיהּ: (טו) וַאֲרוּם יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁמֵּשׁ עִמָּהּ מִפְרְנָא יִפְרְנִין יָתַהּ לֵיהּ לְאִינְתּוּ:

(טו) אֲרוּם יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְּה דְּלָא אָרֵסַת וְיִשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ מִפְרְנָא יִפְרַן לֵיהּ

יונתן בן עוזיאל

לְאִתָּא:

(טז) אִין לָא חֲמִיָא לֵיהּ אוֹ דְלָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּבָא לֵיהּ כְּסַף חַמְשִׁין סִלְעִין יִתְקְנֵס הֵי כְּמִפְרְנֵי בְּתוּלְתָא: (יז) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל עָבִיד חַרְשִׁיוּתָא לָא תְקַיְּימוּן: (יח) כָּל דְּיִשְׁכּוֹב עִם בְּעִירָא בְּאַטְלוּת אַבְנִין יִתְקַטְלוּן: (יט) כָּל מַאן דְּדַבַּח לְטַעֲוַת עַמְמַיָא יִתְקְטֵל בְּסַיְפָא וְנִכְסוֹי יִתְגַּמְרוּן בְּגִין כֵּן

לא

בעל הטורים

הגים וכל בהמה. ושפי' שבר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את השובר: (יז) מכשפה. לומיות המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדבר הכתוב בהווה וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה רוב עליות ע"י כשפים ד"א נתן לבלעם הקוסם ששכב עם אתונו. [ס"א] כל שוכב [ותיבה] עם. לומיות בלעם. וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב המכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים. תחיה ב' במסורה הכא ואידך לא תחיה כל נשמה (דברים כ). המכשפה תחיה בעליה (קהלת ז'). במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך לוה הקב"ה והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א ט"ו) וזהו בשביל מכמה שהיה בהם והלו לחיות עצמם בהכמתם לוה הכתוב לא תחיה כל נשמה [ומכשפה לא תחיה]: (יט) זבח. ב' במסורה זובח לאלהים. זובח תודה יכבדנני (תהלים נ) זובח ומודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים.

בלא

יונתן

הנרא שדי לו בשכר ועיין כ"שע וכן ברמב"ן ודעת נבונים סמלא ועיין במכילתא: (יד) עאל פסידיה באגריה. הכלון בזה שרק שכרו יתן לו. דלא ישלם כשאר שומרים הואיל ובשכר בא לו: (טו) ישדל. לפי הענין הוא לשון פיתוי. וכן בתה' פסחים ת"י שרגוביים: מפרנא. פירוש מהכתיבה כי כן[צ]"ל בגמ' פ' אליאה האשה נונה פורנא מהם פרש"י כתובה ונמלא הרבה בדרז"ל: (טז) אין לא המיה. פי' אם אינה ראויה לו: (יט) יתקטל בסייפא. פי' בחרב וכן דין ע"כום. ונכסוי יתגמרון. כי דורש אלום חרם

הנזכר

רמב״ן

ישלמנה על כרחה וישלם להם. ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישלמנה על כרחו ודי שישלם הקנס. ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה. וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם. ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו גם שם בין היא בין אביה יכולין לעכב. כי איננו כגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתים רעות. ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בתאלו והמשפט הישר שיהיו כנשואין בידם. ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו. שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע. והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס. אבל שם פי' הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה. והטעם כי הנערה הנזכרת שם אינו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה. אבל הקטנה גם היא בכלל. וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי נידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה. והאב אין לו בנפה שום זכות אחרי ימי הנעורי' כדכתיב בנעוריה בית אביה. ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו. לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה. כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתינו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונם. ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל. ועל דעתי אחר מהרו שהיו ממהרי לב לאל אחר. ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת. ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר. והטעם שנתנו לו זבח ומנחה: (יז) מכשפה לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת. והטעם שהוא חייב מיתה. ומלות עשה עלינו להמית אותו מאה שנאמר ובערת הרע מקרבך. או מזה בעלמו שיהיה יומת. אבל בכאן לא אמר מכשפה מות תומת כי הסמיך בה להזכיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני שהיא מומאת בשם רבת המהומה. והשוטים נפתים אחריה הסמיך בה בלאו. וכן בכל מרוגי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו. ואמר ברולח ולא תקחו כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות: (יט) זובח לאלהים יחרם. לעכו"ם. והוא נקוד פתח כלומר לאותן האלהים שהזכרתם עליהם במקום אשר זכו לשון רש"י.

וכ"א

אבן עזרא

יביאהו עד. יביא קנת הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים [ב]או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: (יד) אם. שהוא כאלו בעלמו איך נשבר או מת. והנה הסביר שבא עם השוכר בדרך. אחר השלים לדבר על גניבת ממון. ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה. כי [ל]הכווה לפתות הנערות שאין דעתם שלימה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת א שת רעהו' ומלת ימהרנה. כמו [מ]מוהר בענין [י]קשור. כמו אחר [מ]מהרו. כי גזרת מהרה לא תמלא בפעלים רק מהבנין [ע]הדגוש בכל המקרא: (טז) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם. והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת. גם הזכיר הבהמה שאין לה פה ללעוק כמו האשה והזכיר *[ע]שהאשה שיש לה פה ללעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל. כי כבר הזהיר על זה בדבור שני [ס]רק בעבור הגר. וכתוב אחריו נאמר זה. כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי. והנה על זה כתנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע"כום. ואמר לאלהים. שהיה רגיל לעבדו מקדם. ומלת

לאלהים

פירוש על אבן עזרא

[נ](עמוס ג' י"ב) והוא העדות אשר נטרפה. [ל]ר"ל שהוא שכים. [מ]ר"ל מחמת הכלה כמו מהר ומתן (בראשית ל"ד י"ב). [י]ר"ל קשור שדוכין. [ס](תהלים ט"ז ד'). [ע]כמו והפיש מַהֵר (ש"א ד' י"ד). *[ע](דברים כ"ב כ"ד). [ס]לא יהיה לך וכו' (לעיל כ' ג').

ע"כ

ספורנו

ישלם. אבל אכלוה חיות מהקרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל מליעא פ' השואל) זאב אחד אינו אונס. כלב אחד אינו אונס ואין לריך לומר הסול וגנבים ודומיהם שיכול להציל: (יד) אם בעליו עמו. במלאכתו בשעת שאלה: לא ישלם. שהתם משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזירו. כיון שלא התנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא במלאת בעין. שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקויים התנאי. אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהיא בידי המקבל היא שלו אף על פי שלא יחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שיארע בה אפילו בפשיעה ובכן באה הקבלה (שם) שהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים. לכל האלוהות יחדיו אף על פי שבכללם יכוין לכלול את האל ית': יחרם. מנתח

ועד

פירוש רשב״ם

יציל הרועה מפי הארי שני כרעים או בדל אוזן: (יג) וכי ישאל. בהמה לעשות בה מלאכתו: ונשבר או מת. נטרפה או מת. בעליו אין עמו. במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים אפי' במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מנשבר או מת: (יד) אם שכיר הוא. ששכר בהמת חבירו לעשות בה מלאכתו: בא בשכרו. כלומר שכר הוא נותן לו. ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין אבל בגניבה ואבידה חייב כשומר שכר. ויש מי שאמר שאף סגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב. אבל בפשיעה כשומר הנם. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא: (טו) אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה כדכתיב במשנה תורה: מהר ימהרנה. כמוהר הבתולות. חמשים כסף כאונס את הבתולה. ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. והוא הדין למפתה: (יז) מכשפה לא תחיה. לפי שדרך נשים כשפניות לעשות מעשיהם בסתר במהבואות במערות. כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון שתלה שמעון בן שטח. לכן הוא אומר לא תחיה. לא תתיאש מלחקור אחריהם. לא תניחם לחיות ע"י עצלות אלא הקור אחריהם להורגן: (יט) זבח לאלהים. פתח. אבל לאלהים משמע לשמו של

הקב"ה

לַיהוָה לְבַדּוֹ: כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן: כב אִם־
עַנֵּה תְעַנֵּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי
שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ: כג וְחָרָה אַפִּי
וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם
אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ
כד אִם־כֶּסֶף | תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי
עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן
עָלָיו נֶשֶׁךְ: כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת
רעך

אונקלוס

לְטַעֲוַת עַמְמַיָא יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיָי בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיוֹרָא
לָא תוֹנוּן וְלָא תְעִיקוּן אֲרֵי דַיָרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָאָה תְעַנֵּי יָתֵהּ
אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבֵּל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ: כג וְיִתְקַף
רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן
יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי לְעַנְיָא דִי עִמָּךְ לָא תְהֵי
לֵהּ כְּרָשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: כה אִם מַשְׁכּוֹנָא
תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנַּהּ לֵהּ:
ארי

מסרה כ תונה, [מ"ו]. תלחצנו, ל'. כא ויתום, ס'. תענון, ל' [מ"ו ונו"ן בסוף]. כב ענה תענה, ע"ו מלין מיחדין קמצ"ין [ר"ל ציר"י שהוא קמ"ץ קטן] [בס' מנין מידות זה לשונו. במסו' ערך אות קו"ף תונה כ"ה. וכתב בעל א"ש הכי דמנא המה אשר דרכן להיות בסגו"ל כו' ואף דהכא תענה בציר"י אבל מלות אשר אין מנהגם בסגו"ל בשום פעם ובאו בציר"י לא קחשיב הכא]. צעק, [ח"ו]. שמע ה' חסר. כג וחרה אפי, [צריך לכתוב בצד שיטה. מ"ם]. יתמים, ב' ח"ו. כד לא תהיה, [עמש"ל כ'.ג']. כנשה, ל'. לא תשימון, ג' סבירין ולא ואיכון לא [כ"ל הקוראים סוברים דל"ל ולא בוא"ו אבל המסור' היא בלא וא"ו. ס' מנין מידות]. תשימון, ג' [מ"י ו' נו"ן]. נשך, חד מן פתחין דספרא כ"ל בסגו"ל הנו"ן שהוא פתח קטן ולא ישתנה לקמ"ץ עבור הס"פ]. כה חבל, ל' וחסר. תחבל, [ח"ו]. שלמת, ד' בתורה [בלישנא].

ת"א בלתי לה' לבדו סוכה מה סנהדרין סג. וגר לא תונה מציעא נח נט. וחרה אפי מציעא לח. אם כסף תלוה מציעא עא. לא תהיה לו מציעא נע עה. לא תשימון כתובות מו עה. אם חבל מציע' לא קיג.

רש"י

לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר וכן למלכים ולרגלים במקרא צריך לפרש לאיזה ואם אינו נפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזו' עיר מדבר וכן לאלהי' לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במית' בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ר בלע"ז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם. ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמ' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עא) עמי ונכרי עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלו'. את עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכ' נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה את' חייב לי והרי נפשך עול' אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזיר' לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו.
כל

אבן עזרא

לאלהים כוללת אף המלאכים: ליי' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"כוס לא תוננו בארצך. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש. אם אחד יענה ואין עוזר. העונש על כלם. על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום. וכן דין האלמנה. רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר *°כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון °°שתוכל להלוות העני. והזכיר זאת הפרשה. כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי. כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה. והעד אליהו *ואלישע. שלא רצה לקבל מנחת נעמן. גם שמואל הרמתה. וטעם עמך. שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. *שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון. כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה. אמר תשיבנו. והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו. כי הטעם יש לך לחמול עליו: וטעם כי
חנון

ספורנו

ועד בשר. כי חרם הם. אסורים בהנאה כלם. ומלבד מה שיקבלוש לאלוה המקבל הוא חרם כאמור בהם. כאמרו והיית חרם כמוהו: ליי' לבדו. בלא שתוף אלהים אחרים: (כא) לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כוונתך לענותו בלבד. אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את אלמנה ויתום בהלותו יקבל על כרחו ענוי אשתו ובניו: (כד): אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא
יתקיים

יונתן בן עוזיאל

לא תדבחון פלחין אלהן לשמא דיי בלחודוי: (כ) וגיורא לא תקנטון במילין ולא תעיקון למסב ליה נכסוי עמי בני ישראל הוו דכירין ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים: (כא) כל ארמלא ויתום לא תסגפון: (כב) אין סגפא תסגף יתיה אזדהרון לכון ארום אין יקום ויצוח עליכון בצלו קדמי שמע אנא בקל צלותיה ופרע ליה: (כג) ויתקף רוגזי ואקטול יתכון בחרבא דמותא ויהון נשיכון ארמלן ובניכון יתמין: (כד) אין כספא תוזיף לעמי ית ענייא

ירושלמי

דעמך לא תהי ליה הי כרשיא לא תשוון דלהוי עלוי סהדין ומידי ערבנותא לא על שערין ולא ריבין:

(כד) אם כספא תוזפון לעמי ית מסכינא דעימכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא:

(כה) אין משכנא תמשכנון כסותא דחברך עד לא יטמע שמשא תתבינה ליה

בעל הטורים

הבל זובח לאלהים יחרם: יחרם. ג' הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה (פ' בחוקותי). יחרם כל רכושו (עזרא י') זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר המומר ומסן ציריד של ע"ז בהמה מעקר ואין לו תדיון דכתיב יחרם לא יפדה שמופקע אם דמיה: (כב) תענה. ב' אם ענה תענה. אם תענה את בנותי. זהו שדרשו אם תענה שמפסים דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יניחם לזרוח כאלמנות חיות: לא תענון. בגי' לשון רבים. אם ענה תענה אתו. לשון יחיד. לומר ס' ענוי מרובה וא' ענוי מעט. ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאלו ענו כלן: הנה תענה לשון יצעק. שמוע אשמע. הכל כפול לומר הכל במדה שמעשה לו נעשה לך: (כג) ובניכם יתומים. וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שנטון בניה ימותו ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל (יחזקאל י"ח) וחי לא יחיה: (כד) לא תשימון עליו נשך בגימ' [אחד] הלוה והמלוה [ואחד] הסופר [ואחד הערב] עוברים בלאו: (כה) אם חבל תחבל וסמוך ליה אלהים לא תקלל לפי שהמשכנא למשכן צריך ב"ד מזהיר

יונתן

הנזכר בעיר הנדחת וכאשר הדין שם, שמשמע שממון וגם ל' מיתה וק"ל: (כ) לא תקנטון. לא תלעיגון וכדפי' לעיל מלשון הקנטה. וכן אחז"ל לא תגנוב על מנת למיקט והוא ידוע: (כד) הי כרשיא. ר"ל שלא יחשב בעיניך כלוה שהלויתיו כעני. אלא ידמה לך כעשיר כאלו שאינו חייב לך כלום וק"ל: לא תשוון וכו' סהדין ומידי ערבנותא. פי' בא להזהיר העדים וערב שלא יהיו עדים וגם ערב בדבר ריבית כי לא תשימון קאי לעדים וערב במשמע הכי ק"ל. וכדאיתא בגמ' והוא דעת הסמ"ג להלכה. שערין ריביין, פעמים כמו כשער היוקר יותר מה שנשער השוק. כלומר בהיתר והוא לשון שבסוק לפי זה. או י"ל שערין מהנוס של נשך וריביין דתרבית. וכן משמע בירושלמי: נגידים

רמב"ן

ור"א פי' שעל דרך הפשט איננו מדבר לישראל. שהכתוב הזהיר על ע"כום בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי זה יגור בקהלנו שלא יזבח לאלהי' אשר היה עושה. והנכון בעיני כי בעשרת הדברות הזהיר על ע"כום בלאו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף. כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב"ד. וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ואמר יחרם כי מפני אשר זבח לאחרים יהיה חייב שיחרם. כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה. והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק איננו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עבודה בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור. והנכון במלת לאלהים בפתחות הלמד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות. ככתוב אין כמוך באלהים ה'. ה' האלהים ואדני האדונים. וישתחוו לו כל אלהים. ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה' לבדו. בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהיו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו. וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה' לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר. ואונקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנצח: (כ) כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן. ופי' רש"י כי הוא טעם ללא תונו אותו. יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה הגר ולא תלחצנו ותחשבו שאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים. וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו. וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם. שכל אלה אינם בוטחים בנפשם. ועלי יבטחו. ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כלומר לא בזכות' רק שרחם עליכם מן העבודה: (כא) וטעם כל אלמנה. אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה. ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם. על כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה ולצעקתה, ובניכם יתומים בצעקת היתום. והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זו מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים. שנאמר בהם ומתו בו כי יחללוהו. ולא תמותו. אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה יחד ונפשם בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזום ולא פי' ענשו. כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש. אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום. סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש"י. ואיננו נכון. וגם המקרא שהביא לא העיד כן. אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו. והכפל לאמץ הענין וחזוקו. כדרך המקראי אין קצרים. הרק אך במשה. והנכון בעיני שמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו. איננו צריך לדבר אחר כלל. כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך. והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים יבטחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והכל לא יצילו. וזה בצעקתו בלבד בוטח בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה. ויבא כענין הזה בכתובים רבים. כגון מה שאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים. ואל תדכא העני אשר בשעריך. כי ה' יריב בעבורם. וכן אמר ובשדה יתומים אל תבא כי גואלם חזק ה' צבאות שמו. שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם. אף כאן אמר כי בלבד בצעקתו יושיע. וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי. בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד. וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי. והנה הוא כטעם אלא. וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך: (כד) לא תהיה לו כנושה. הוא

פירוש על אבן עזרא

*פ"כ כי אם צעק וכו' ור"ל אם יבין היתום קטן וכו'. **ר"ל מלת אם שהוא לשון ספק. *צ(מ"ב ח' ח'). **צ(שם ה' ע"ז). ק(ש"א י"ב ג'). *קר"ל כח"א כרשיא והוא אינו מלשון הוי זהיר ברשות והוא מלשון הכרה.

פירוש רשב"ם

הקב"ה: לאלהים. לאותו שאמרתי לך לא יהיה לך אלהים אחרים: יחרם. יהרג: (כ) לא תונה. בדברים. שהרי בממון כתוב לא תונו איש את עמיתו אחיו. וה"ה לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בגירות: לא תלחצנו. לעשות מלאכתך. לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם: כי גרים הייתם. כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה: (כא) לא תענון. כמו למען ענותו בסבלותם ודיבר הכתוב בהווה: (כג) והיו נשיכם וגו' מדה כנגד מדה: (כד) לא תהיה לו כנושה. כשיגיע זמן מלוה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון כדכתיב והנושה בא לקחת וגו'. או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון: לא תשימון עליו נשך. למען הרחיב את זמנו: (כה) אם חבל

עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כו כִּי
הִוא כְסוּתֹה° לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ
בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי
כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי כז אֱלֹהִים לֹא
תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃
כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר
בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ
לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ
תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא
תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס
כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת

°כסותו קרי ידך

אונקלוס

כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבֵהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוֹב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵשׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעְבֵּד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָי׃ ל וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא־חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵהּ׃ א לָא תְקַבֵּל

שמע

מסרה בא, [ס"ו]. תשיבנו, [מ"י]. כו כסותה, [מ"ו] כסותו ק'. לערו, [חסר]. ישכב, ל' קמ"ץ בזקפא. אני, ל' מ"פ. כז אלהים, חלי הפסר [בפסוקים]. [משמש קודש וחול ערש"י ויקדש הקסם על תנאי]. לא חסר, [מ"ו]. כח מלאתך, ד'. בכור, [מ"ו]. כט כן תעשה, [מלת כן בלי מתג אף שהוא במקף כנגד כללי הדקדוק]. לשרך, ל' וחסר. ביום, מטעין ביה ספרי [כ"ל דטעין הקורין דל"ל וביום בוא"ו. וליתא כי הקבלה בלי וא"ו. פ' וגבין מידות]. תתנו, ל'. ואנשי, ד' כ"ם. תהיון, ל'. ובשר, מ'. לכלב, ל'. תשלכון, י"ג חסרים [יו"ד] בליש [מ"ו וכו"ן בסוף]. כג א תשא, כ"ם. שמע, ה' קמ"ץ [כ"ל הטי"ן בליל"י שהוא קמץ קטן].

ת"א עד בא השמש מציעא קיד. אלהים לא סנהדרין סו סו. ונשיא בעמך יבמות כב קמא לד מציעא מח סב בתרא ד סנהדרין פה מכות ח. מלאתך ודמעך בכורות כו תמורה ד ה. בכור בניך תתן בכורות כו כט. כן תעשה חולין פא בכורות כו כה. שבעת ימים נדה מ מא. ואנשי קדש פסחים כד קדושין נו חולין קטו קיז בכורות י. ובשר בשדה מכות יח זבחים פב מנחות קא חולין מב סח עב קב. לכלב תשלכון פסחים כב כא קיח קדושין נח מכות כב. לא תשא פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא. אל תשת ידך יבמות כה קמא עב סנהדרין ט כז.

רש"י

כל היום תשיבנו לו עד בא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את העור: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדי' את המאוחר שלא יקדים תרומ' לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה משהא בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמ' לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לתתו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו ביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתליש מן חיוא חיא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשלכון אתו. (מכילתא) אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו וללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנ' (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא

רמב"ן

הוא המלוה. יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה. כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה. אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם לא תשים עליו נשך. שהוא נשך כסף נשך אוכל. אבל תהיה בהלואה אליו חסד. לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון. (כו) ושמעתי כי חנון אני. חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון, מגזרת חנם. והענין שלא תחשוב לא אחבול שלמת הצדיק אבל שלמת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל. לפי' אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לו: (כז) אלהים לא תקלל. אמר אנקלוס על הדיין שלא יקלל אותו. כאשר יחייבנו בדין לא תקיל. לשון קללה הוא בארמית מיקל להו. יקרת ה' לאיש אשר יעשנה על ועונה. וכן הרבה בלשון ירושלמי: ונשיא בעמך לא תאור. הנשיא על העם והוא המלך. והזהיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו. ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכ' השם אפי' בכנוי. והנה הזהיר על המלך העליון יתברך ועל המולך בארץ. והם אמרו בגמ' כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ. ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ'. והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו. וכן נראה לי ממה ששאל ר' יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו'. ואם כן יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה ממשלת תורה. כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. מליאו מלאה בזרע. פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע. ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר. והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה. בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא גם כן אסיף. אוסף בלי יבא. וחג האסיף. ולכך תקרא מלאה כי לאוסף הדבר וקבוצו יקרא מלוי. אשר יקרא עליו מלא רועים. קראו אחריך מלא. יחד עלי יתמלאון. יאספו ויבאו. וכן וזרעו יהיה מלא הגוים. קבוץ ורבוי עמים. ועוד יתכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ובזולת. כי כאשר תקולל חלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. והמתברכים יקראו מלאה. ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר הנוזל מן דמעת העין בעבור שידמה בנזלתו טיפות היורדות משם דמעה. ותרד עיני דמעה. טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הגתות שתזל דמעתה והשיקו היקבים תירוש ויצהר. לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנם לי. כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך. ועל דעת רבותינו ז"ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם. ולא פי' איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל. ואחר כן יבארם והם סדרו בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני. ואנקלוס תרגם בכורך ודמעך. ופירוש רש"י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע. וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטלין מן המלא. ודמעך זו תרומה. ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום

ליה: (כו) אֲרוּם הוּא טְלֵית דְמִתְכַּסֵי בַּהּ בִּלְחוֹדָהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ דְנַפְלָא לְמוֹשְׁכֵיהּ וְאִין תֵּיסַב מַצַּע עַרְסֵיהּ בְּמָה יִשְׁכּוֹב וִיהֵי אִין יִקְבּוֹל קֳדָמַי וְאֶקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ אֲרוּם אֱלָהָא חַנְנָא אֲנָא: (כז) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַיָּינֵיכוֹן לָא תְקִילִין וְרַבְּנִין דְמִתְמַנַּן נְגוֹדִין בְּעַמָּךְ לָא תְלוּטוּן: (כח) בִּכּוּרֵי פֵּירָךְ וּבִכּוּרֵי חֲמַר נַעֲוָךְ לָא תְשַׁהֵי עַל זִמְנֵיהוֹן מִן לְאַסְקוּתְהוֹן לַאֲתַר שְׁכִינְתִּי בּוּכְרֵי דִבְרָךְ תַּפְרִישׁ קֳדָמַי: (כט) הֵיכְדֵין תַּעֲבֵד לְבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ שׁוּבְעָא יוֹמִין יְהֵי יָנִיק בָּתַר אִמֵּיהּ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרִישִׁינֵיהּ קֳדָמַי: (ל) וְאֻנְשִׁין קַדִּישִׁין טַעֲמִין חוּלִּין בְּרַבּוּתָא תְּהוֹן קֳדָמַי בְּרַם בְּשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוְותָא חַיְיָא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ בְּסוֹטְרֵיהּ: (א) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְקַבְּלוּן מִלֵּי שִׁיקְרָא מִגַּבְרָא דְּיֵיכוּל קוּרְצִין בְּחַבְרֵיהּ קֳדָמָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם רַשִׁיעָא

דיהי

בעל הטורים

מזהיר שלא יקלל הדיין. (כז) אלהים. בגימ' הוא דיין. ונשיא בגימ' וכל שהוא בעמך [סינס בעמך אינו מן המנין רק לבאר הענין שר"ל ע"ד יעשה בדורו כו']. וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכה השקיפה וגו' והמקלל אין הנך ברכה: (כט) לא שאמר בכור בניך שלא תאמר מיד אחר ל' יום: (ל) ואנשי ד' כ"ח הכא ואידך ואנשי חמיד יבדילו (יחזקאל ל"ע) ואנשי קדוש (ברכות י"ב) ואנשי בבל עשו את סוכות (מ"ב י"ז) כי אנשי קדוש עבדו ע"ז כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי

קדש

יונתן

(כז) נגידים נשיאים ל' שרים ונגידים: (כח) נעווך הוא פי' דמעך ל' דמעות העינים כ"כ יוצא היין מהיקב והוא ל' רז"ל בע"ז דע"ז נעוה אלפשו וכת"א פ' ויחי ועוען נעווהי וכו' שהוא ל' יקב יעויין שם: (ל) ואנשין קדישין טעמין חולין בדכוטא פי' שיתקדשו לאכול חולין בטהרה כדאיתא בגמרא. בשר תליש משיותא חייא פי' בשר התלוש מבהמה בחייה והכי איתא בפרק ג"ה ובשר בשדה טריפה לא תאכלו זה בשר מן החי: בסיטריה פי' בשכרו שלא הכך לשונו על ישראל כדפירש"י: (א) דייכול

קולין

רמב"ן

הזה הבכורים מלאה בעבור שימלין מן מלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיגלו אותה תירוש ויצהר לא פרי. והזכיר שני המינין מנוגה לרמוז כי דינה להפרי' תירוש ויצהר אין חיוב להקדימה בענבים וזתים והנה לא יזכיר המצות בכאן רק ברמז כי היה זה לכתבם לאלו המצות בספר הברית אשר יזכיר בפרשה האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקום אחר כל אחת: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזכיר בדברים המכוערים ועתה בשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים

שלא

אבן עזרא

חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני [ד]חנוני. והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך. ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן. כי מה יבקש דוד לאמר [ש]חנני אלהים כחסדך. רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש. כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי. כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי [*ש]שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי. ובמה יודע. כי שמע אשמע צעקתו בסכון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים. והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או בגלוי. והגאונים הפרישו בין קללה ומארה [שש]וזה הנשיא הוא המלך הכתוב' במשנה תורה. וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. מלאנו כולם בדברי העניים כאילו הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל. אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שהן שיוקח עבוטו: (כח) מלאתך. כנוי לתירוש: ודמעך. כנוי ליצהר. והגאון רב סעדיה אמר. כי מלת מלאתך המלאה מן הזרע. והמלאה מן היקב. ואמר כי דמעך רמז ליצהר. כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע. והנה פי' זה הכתוב במקום אחר. והוא ראשית דגנך תירושך [א]ויצהרך על כן עמו. בכור בניך תתן לי. כי הוא ראשית [ב]אונו. ובן זיטא אמר כי מלאתך על ההריון. ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הפשה. ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה. על כן אמריו בכור בניך תתן לי. וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך. כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה. ואחר כך תבא ההריון. ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבד ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני [*ב]לתת מה שהוא חייב. כך תעשה לתת הבכור לכהן: (ל) ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך ולאנך שהם מותרים לאכילה. הזהיר על הבשר שהוא נטרף. אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה, שהוא יותר. וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר. וכמוהו [ג]מקרה לילה. כפתח כלמ"ד. מהוא מומר שורך ולאנך. ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה. כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם. על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי. כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם אל תשת

ידך

פירוש על אבן עזרא

[ד](איוב י"ט כ"א). [ש](תהלים נ"א ג') ולפי פי' הגאון מגזרת מתנת חנם. ולפי זה מקשה רא"ע איך שייך לבקש חנני וגו' כי הכל מהקב"ה מתנת חנם כדרשת חז"ל אי הקדמני ואשלם. [*ש]וכל הליכות הלשון לספוקי מפי' טול עה"ם כ"ל אם שחזיר משכונו לעת ערב וילעק בתפילתו עבורך ישמע ה' על טוב לבך כי גם הקב"ה מדמו כן. ע"כ מביא כאיה מהפסוק (לעיל כ"ב) ומדויק מלת כמוס הוא מעורב דין ורחמים רק הרחמים גובר. [שש]עיין (ויקרא י"ג כ"ח) בפי' רא"ע והפי' שם ג"כ דברים (כ"ח כ') ס"כ טורם מארה מגזירת ארור. או מענין מסכון. ושורש מקלל מלשון קלים היו רודפנו (איכה ד' י"ע) ומשורש נקלון. ול"כ מדוייק הכתוב. אלל הדיין כתוב תקלל כי בנקל להקל בכבודו לבזותו. ומפני המלך אשר יראה המלך על פניו. מפרש הכתוב תאור כאשר אינו מקללו בגוף ונפש לנשיא מחסר ס"ע ממשבר עבדיו עבדו המלך. [ת](להלן כ"ג י"ב). [א](דברים י"ח ד'). [ב](שם כ"א י"ז). [*ב]והוא מלוה בלווי אלהים לא תקלל והוא הדיין. כי ע"י אשר ישלם העני לא ישבלו עבוטו וכו'. [ג](שם כ"ג י"א) כ"ל שם

פסוק

ספורנו

יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון ואז יקרה שאלוה: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לצעוק עליך מאחר שהכי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אלי על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קלת מעה שהייתי שוק אוחך יותר על שפקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני. והנני חונן כל נועק כשאין לו חונן זולתי. לפיכך טוב לך שאתה תתגלגל בסבת עבוט באופן שיתמיד לך הממון מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל. אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור. כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הכוב קבת רעם והזק ללבור כאמרו ירא את יי' בני ומלך ועם שונים אל תתערב: (כח) מלאתך. תרומת הדגן. כענין מלאו' ועובות: ודמעך. תרומת התירוש והיצהר הנוזלי': בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים. כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: (כט) כן תעשה לשורך לצאנך. שתתן לי הבכור כיון שילא מכלל נפל כאמרם בכורות כל ששהא שלשים יום אינו נפל. ס' ימים בבהמה אינו נפל: ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות הבני' ומתנותיהם לעבודתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשת' והייתם קדושים: ובשר בשדה טרפה. אפילו הטרפה שאינה טמאה כלל: (א) אל תשת ידך עם רשע. לשתום עמו

על

פירוש רשב"ם

חבל תחבל. ע"י ב"ד. כדכתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אותו החוצה. אבל אתה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וזהו לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש. כל היום השבהו לו כי חכמים פירשוהו בכסות] יום: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שמן הדין יש לו משכון אינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לו לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני. אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון כתו' שמוע אשמע צעקתו. הואיל ומן הדין שומע הקב"ה צעקתו לפיכך לא כתוב שם כי חנון אני: (כז) אלקים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. דבר הכתוב בהווה לפי שהמלכים והדייני' דנין דיני ממונות ונפשות רגילים בני אדם לקללם. וכן הוא אומר גם במדעך מלך אל תקלל. וכה"א כי קללת אלקים תלוי בשרואים את האדם תלוי מקללים את הדייני' לכך ציוה לא תלין נבלתו: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. זה הוא שכתוב ראשית דגנך תירשך ויצהרך. המלאה תרומת התבואה. כדכתיב המלאה הזרע. ודמעך הוא התירוש. ושמן זית יצהר שהם צלולים וכעין דמעה ומזוקקים. וכן פירש מנחם: לא תאחר אלא ראשית ותהלה לכל המעשרות. בכור בניך. כן תעשה לשורך וגו' כל אלו ענייני ראשית הם: (ל) ואנשי קדש. שלא לאכול דבר טמא כגון טרפה. וכ"כ לא תאכלו כל נבלה גו' כי עם קדוש אתה: (א) לא תשא שמע שוא.

יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־
תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה
עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃
ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע
שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב
תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר
שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב
לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא
תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־
שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי
לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח
כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי
צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם
יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע
אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃
והשביעת

אונקלוס

שמע דשקר לא תשוי ידך עם חיבא למהוי ליה סהיד שקר׃
ב לא תהי בתר סגיאין לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה
דבעינך על־דינא בתר סגיאי שלם דינא׃ ג ועל־מסכינא
לא תרחם בדיניה׃ ד ארי תפגע תורא דסנאך או חמריה
דטעי אתבא תתיבניה ליה׃ ה ארי תחזי חמרא דסנאך רביע
תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה
דבלבך־עלוהי ותפרק עמיה׃ ו לא תצלי דין מסכינך בדיניה׃
ז מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודזכי ודי־נפק (דכי) מן־דינא
לא תקטול ארי לא אזכי חיבא׃ ח ושוחדא לא תקביל ארי
שוחדא מעור חכימין ומקלקל פתגמין תריצין׃ ט וגיורא
לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין
הויתון בארעא דמצרים׃ י ושית שנין תזרע ית ארעך
ותכניש

מסרה להיות, ה' חסרים בליש' בתורה. ב לא תהיה, [ע"ל כ"ב כ"ד]. לרעת, ד' חסר בליש'. רב, ו' חסר בליש'. [ל"ל ה' וך ליתא ס' מסורת סלמה] לנטת, ל' חסר. להטת, [מ"ו]. ג לא תהדר, ל'. [אין מאריך בתי"ו]. בריבו, ד' [ומ"י]. ד כי, ה' כ"פ בטעם מונח לפני גריש [כ"ל בסורייתא אבל בנביאים טובא היכא. ס' מנין סידוס]. איבך, ז' [ל"ע בס' קסנקסרדלנץ מונה רק ב']. חמרו, [ס"ו]. תעה, ג' ב' חס' וא' מלא. תשיבנו, [מ"י]. ה כי, [במתג ומוקף]. שנאך, ב' חס רעב. רבץ, [כל או' ס"ו]. מעזב, [מ"ו]. עזב, ל' וחסר. תעזב, [כו"ל ס"ו]. ו אביונך, ב' חסר בליסנא כי לא יחדל ודין [ר"ל ולאבינך בארצך בפסוק כי לא יחדל אביון. ס' מנחת שי]. בריבו, ד'. ז ונקי, ג'. וצדיק, י'. תהרג, [כו"ל ס"ו]. אצדיק, [מ"י]. ח ויסלף, ב' בתורה. צדיקים, ל' מלא דמלא [ואחרי ח"י סכין]. ט תלחץ, ל'. י ושש, ג' כ"ש.

ת"א לא תהיה סנהדרין ב. ולא תענה על סנהדרין יח לו. לנטת סנהדרין ג. אחרי רבים מליעא נט סנהדרי' ב ג חולין יא. ודל לא תהדר חולין קלד. כי תפגע מליעא לב. כי תראה פסחים קיג מליעא לב. רבץ תחת מליעא לב לג. וחדלת מעזב מליעא לב. עזב תעזב שם לא לב. לא תטה כתובות קה סנהדרין לו. מדבר שקר שבועות ל לא. ונקי וצדיק סנהדרין לג מג. ושחד לא תקח פיאה יב כתובות קה. כי השחד כתובות קה. ויסלף שם. וגר לא תלחץ מליעא נט ס' הזוהר בדברי הפסא פי' נפלה.

רש"י

תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר המבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו ולא תענה על רב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטני' שבהן אומרין תחילה שיאמרו את דעתם. (סנהדרין ח) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעת לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטת. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין ומשמע שנא' לא תהי' אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש ולא תענה על רב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אפניו כפשוטו כך פתרונו לא תהי' אחרי רבים לרעת אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על רב לנטות וגו' ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת (מכילתא): עזב תעזב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אבינך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לב): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג זה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. (ב"מ קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון
הכנסה

אבן עזרא

ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי. אולי *העני יעשה זה למלאת חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו. לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתים מלות יש בפסוק הזה האחת מלות לא תעשה. והשנית מלות עשה. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות *כי חסר כי מלת להטות כמו *לנטות. ואיננו כן רק היא מחברין הדגוש הכבד. כמו אמור *מטה משפט. גם כמלאת בלא
משפט

ירושלמי

דיהי סהיד שקר: (ב) עמי בני ישראל לא תהוון בתר סגיאין למבאשא אלהן למטיבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו על חבריה בדינא למימר הא בתר סגיאי דינא סטי:

[(ב) עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא תתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תישרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי:]

(ג) ומסכנא דאתחייב בדיניה לא תיסב ליה אפין למרחמא עלוי ארום לית מסב אפין בדינא: (ד) אין תארע תורא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך או חמרא דטעי מן ארחא אתבא תתביניה ליה:

יונתן בן עוזיאל

(ה) אין תחמי חמרא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך רביע תחות טוניה ותמנע לנפשך מלמקרוב ליה משבוק תשבוק בההיא שעתא ית סנא דבלבך עלוי ותפרוק ותטעון עמיה: (ו) עמי בני ישראל לא תצלון דין מסכינא בדיניה: (ז) מפתגם שיקרא הוי רחיק ודי נפק זכאי מבי דינך ואשכחו ליה חובתיה ודי נפק חייב ואשכחו ליה זכו לא תקטיל ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא: (ח) ושוחדא לא תקביל ארום שוחדא מסמי עינוי נסבוי ומטלטל חכימיא מפותבניהון ומקלקל פתגמין תריצין דמכתבן באורייתא ומערבב מילי זכאין בפומהון בשעת דינא: (ט) ולגיורא לא תעיקון ואתון חכימתון ית אניק נפש גיורא ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים: (י) ושית שנין תדרע ית ארעך ותכנוש

יח

בעל הטורים

קדם שהיו לי ושמיד שבדילו הטומאה שיכנס כדכתיב ולכשי שמיד יבדילו: שמלכון אסו כ' יסירה ללמדך שמרחיקין הנבילים מן העיר נו"ן אמה. לכלב שמלכון אסו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים: (ג) ודל ב' במסורה הכא ואידך ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט) לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו ד' הכא ואידך לריק הראשון בריבו (משלי י"ח). לא ספה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו (איכה ג') לומר לך אף אם הוא דל לא שמע דבריו השלם להלדיקו בדינו ולעות בעל דינו הבא אחריו: (ד) תועה ב' במסורה שמורו תועה. והנה תועה בשדה (פ' וישב). אדם תועה מדרך (משלי כ"א) זהו שאמרו מלא תרה רועה אין זו אבידה. שמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה. תהו שמורו תועה שהוא תיעה בשדה וילא מהדרך: (ה) שנאך ב' במסורה חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם (שם כ"ה) משום דהכא מיירי בשני מיני שונאים בכרי ישראל דבשונא בכרי דרשינן וסדל מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו. רבץ ג' במסורה הכא ואידך לפתח חטאת רובץ (פ' בראשית) רובץ בין המשפתים (פ' ויחי) לפתח חטאת רובץ זה ילכ' הרע שאם הלך אחרי ילכו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו מאלי סקנתיה יעסוק בתורה כישכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבים המדרש: (י) את תבואתה והשביעים. לאסור פירות ערב שביעית

שנכנסו

יונתן

קורלין ענייני ידוע שהוא ככילות וכדפי' במסכת קדושים ע"ש: (ה) סני ליה על חובתא דאנת ידע בלחודך. פי' שאתה שונא אותו עבור שהוא חוטא ואינך לבינו ודייק הכי מדכתיב לא תשנא את אחיך. א"כ איך נאמר כאן שונאך ואי בעדים שראו עובר עבירה דאז מותר לשנאתו זה אינו. דמסתמא התרו בו והעידו בב"ד ונענש. ואפ"ה מותר לבזותו ואסור לשנאותו. אלא ודאי כתרגומו וק"ל. ועוד יש לפרש דקבל כבר כאן במכילתא דאמר בישראל הכתוב מדבר ומה ת"ל אויבך שאם הכה אדם את בנו או שעשה עמו מריבה נמצא אויבו לפי שעה וק"ל: (ח) מסמי עינוי נסבוי. פירוש שמסמא עיני המקבלו. ומערבב וכו' פי' מעביד דעת החכמים מישוב דעת וכו' והוא המקבל. ומטלטל חכימיא ממותבניהון. פי' כשקבל שוחד מטה את החכמים היושבים אצלו מדרך ישוב לדרכו השוה. פתגמין דמכתבין באורייתא פי' דברים הלודקים וישרים שנתקקו בתורה וכדפי' רש"י: (ט) אניק. פי' לער ויגון נפש הגר הכרתם וכו': (י) עללתא. כבר פי' שהוא תנובה: (יא) לא תגיסרא דתכלון ברמשא. פי' לא

מן

אבן עזרא

משפט ויתום גר ורז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא באמת. והאר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו. (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל. ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור אויבך. בחירק תחת היו"ד. והוא הפועל. כי מלת ואיבתי. מהפעלים היו"דיים. והטעם אע"פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך. ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך. אולי באה זו הפרשה אם היה האחור והסמוך של עני יהיה שהכך הרבה מאד שעשית מלות השם. וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו אדל ילך מעשות הדבר. וכן ושמרת. והטעם אדל שמעזוב הדבר לו לבדו. רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הכל ומזה הכל ויקום החמור. ויש אומר כמו ויעזבו את ירושלים. לשון המשא בדרך כמוקם: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר. וכמוהו לפני יי' אלהיך תאכלנו. הראוי לאכול. כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם. והאומר כי הוא בכור עדר. הבל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר. שלא ידין דין שקר. וכמוהו ילדק לדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר. אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר. שלא תאמר הואיל. וככה עשה רשע אחר קשה. אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך. כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה. כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי לדיקים תאר לדברי. ולא יתכן זה כי דברי סמוך: וטעם צדיקים. בדין שלא לדיקים במלות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה. בעבור ואכלו אביוני

עמך

פירוש על אבן עזרא

שהוא שכים גם ביום. זכר לילה ההווה יותר. א"ל שהוא תובע את חבירו שלא כדין מחמת דחקו. וכשבור אתה כי אין פשע להיות עד חמס. לכן מזהירך אל תשת ידך וכו' נלא השסר כי טוב שעשה בעזרך הדל כמ"ש לה (פסוק ג'). ב"ל הגאון. גכמו לנטות בל"א (כיינבן). ד(דברים כ"ז י"ט) בל"א (ביינען). ה(מלאכי ג' ה'). ו(ויקרא י"ט ט"ו) ומכש"כ שלא להדר הדל. זבחירק תחת יו"ד איבך. ר"ל ע"ד השלמים. וכן שנאך. חבינוני. ט(פסוק כ"ב). י(פיינדליך בעהאנדעלן). כונאמר איביך (שם) ביו"ד לרבים. גם ביחיד בלא יו"ד השני בהפסק כמו אשר יליק לך איבך (דברי' כ"ח נ"ג). לג"כ שנאיך בינוני. משנאיך יולא. מר"ל שמוכה לפסוק ודל לא תהדר בריבו. נ(ד"ה ב' כ"ה ע"ז). ס(נחמיה ג' ח') לשון עזיבה. ער"ל הפי' הזה למוק הוא. והנכון שהוא לשון פריקה וכן ארז"ל בב"מ (דף ל"א ע"א). פ(דברים ט"ו כ'). צר"ל על הגדול שבעדר כאמר מלת תאכלנו. שהקטנים נמשכים אחריו. ק(שם ט"ז כ'). רופי' דברים של לדיקים. ולפי' הגאון ז"ל לריך להיות דברים לדיקים. שר"ל בדין שבין אדם לחבירו. לא לדיקים במלות ה'.

כנמיה

ספורנו

על סער כאמרם על אנשי ירושלם שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעי' מי חותם עמהם (סנהדרין פר' זה בורר): להיות עד חמס. שמסים מעיד יחידי. שאין הרשע ראוי להעיד ויוליא הדיין כל הממון המכתבע על פיך בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין ע"פ דיין אחד בלבד לחובה: ולא תענה על ריב. כשישאלוך תגיד לדיינים את דעתך: לנטות אחרי רבים. לא מפני שתוכתך שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא אמור דעתך וסברתך. ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברא. אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע"פ שנים לחובה: (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. שלא יאמר כך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם: (ז) מדבר שקר תרחק. מכל דבר שיוכל להבב שקר כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר בדבריך

שמא

פירוש רשב"ם

כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר. כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ואפי' אם יש שני עדי שקר אל תצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיוגמר על פיהם כי אין מכחישים: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם הם דנין שלא כדין לפי דעתך ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם למרובים. ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות משפט ואפי' כשהם מזכים אדם ופוטרים ממיתה: (ג) ודל לא תהדר. כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא בצדק תשפוט עמיתך: (ה) חמור שנאך. דבר בהווה: עזוב תעזוב. לשון סיוע וחיזוק. כדכתיב ויעזבו את ירושלים עד החומה. ואפס עצור ועזוב: (ז) מדבר שקר תרחק. ואם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל. ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק בדין שכבר נגמר הדין לזכות אל תהרגו עוד מאחר שכבר קבלת העדים וגמרת הדין ולא נחת לבך על זה עד לסוף. שאם אתה הצדקתו אני לא אצדיקנו וחייב מיתה כדכתיב והאלהים אינה לידו: (ח) יעור פקחים. אצל פיקוח עין נופל לשון עיורון. ואצל צדיק סילוף: (י) ואספת את תבואתה. בביתך. ולא תניחנה הפקר אלא בשביעית

תשמטנה

יא והשבעת תשמטנה ונטשתה ואכלו
אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה
כן־תעשה לכרמך לזיתך: יב ששת
ימים תעשה מעשיך וביום השביעי
תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש
בן־אמתך והגר: יג ובכל אשר־אמרתי
אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים
לא תזכירו לא ישמע על־פיך: יד שלש
רגלים תחג לי בשנה: טו את־חג
המצות תשמר שבעת ימים תאכל
מצות כאשר צויתך למועד חדש
האביב כי־בו יצאת ממצרים ולא־יראו
פני ריקם: טז וחג הקציר בכורי מעשיך
אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת
השנה באספך את־מעשיך מן־השדה:
יז שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך
אל

אונקלוס

ותכנוש ית עללתה: יא ושביעתא תשמטנה ותרמשנה ויכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חות ברא כן תעבד לכרמך לזיתך: יב שתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר־אמתך וגיורא: יג ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומכון: יד תלת זמנין תחוג קדמי בשתא: טו ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא־דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי בה נפקת ממצרים ולא יתחזון קדמי ריקנין: טז וחגא דחצדא בכורי עובדיך די תזרע בחקלא וחגא דכנשא במפקא דשתא במכנשך ית עובדיך מן חקלא: יז תלת זמנין

מסרה יא והשביעת, ל' ומ"י חסין. תשמטנה, ל'. ונטשתה, ל'. אביני, ב' חסר [בליש' בענין]. ויתרם, ב' אכלה אש. כן תעשה, [חניכה במסג]. לזיתך, ל' [מ"י קדמאה ומ"י חסין]. יב תשבת, [כו"ל ח"ו]. שורך, [כו"ל מ"ל]. וחמרך, [כו"ל חסר]. וינפש, ל' וחד שבת וינפש [בס' מבין שידוע זה לשונו, אי לא דכתב בתקורה שבת וינפש הוה אמינא דמתסבר יותר לומר וינפש (שמואל ב' ע"ז י"ד)]. יג ובכל, ה' דמטעין דסבירין וכל. אליכם, [מ"י] תשמרו, ל'. ושם אלהים, [כל אלהים המורה על ע"ז אין פסיק אחריו]. תזכירו, [מ"י]. לא ישמע, [כ"כ לא בלי וא"ו המיבור]. ישמע, י'. יד תחג, ל' וחסר [בס' מנחת כליל איתא בשם ס"מ של"ל ב' וחסר]. טו המצות, [ב' בפסוק ומ"ו]. תשמר, [כו"ל מ"ו]. צויתך, [מ"י קדמאה וח"י חסין]. למועד, ז' רפין [כ"ל שהלמ"ד בשו"א] [מ"ו] בו, ס"א ב' מרכא [בס' מ"ם זה לשונו הטעם שלפנינו מלת בו בטעם טפחא שהוא טעם מפסיק, ומלת יצאת בטעם מונח שהוא רהוט למלת ממצרים, אבל ספרים אחרים אומרים כי מלת בו בטעם מירכא והוא רהוט למלת יצאת שהוא בטעם טפחא]. יראו, ה'. טז בכורי, [כו"ל מ"ו]. מעשיך, [כו"ל מ"י במ"ס פ' ראה]. האסף, ל' חסר וחד מלא תקופת השנה. יז יראה, י"ג. זכורך, [מ"ו].

ת"א והשביעית תשמטנה סוכה מד מועד קטן ב מציעא לט. וינפש בן יבמות מח. ובכל אשר אמרתי שבת יח. ושם אלהים אחרים סנהדרין סג קט. לא ישמע סנהדרין סג בכורות ב. שלש רגלים חגיגה ב ג. את חג חגיגה יח. ולא יראו חגיגה ז. וחג הקציר מלה עד בכורים עם חגיגה יח מנחות פד. וחג האסף חגיגה יח לחם השנה יג מנחות פד. יראה סנהדרין ד. כל זכורך חגיגה ז פ' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמור למעלה היינו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמרך. (מכילתא) תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד הערל הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (עכו"ם ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהי' אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו': וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הולך

אבן עזרא

עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה'. ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע. וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: (יב) ששת. גם הזכיר זה. בעבור וינפש בן אמתך. והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע"כום והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי. ולא כן. משפטי אלהים אחרים. ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם. גם שלא ישביעו בהם עובדיהם. וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים. שלא תאמר לעכו"ם השבע לי באלהיך: (יד) שלש [רגלים] פעמים. לי לבדי תהיה עבד. שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו. על כן כתוב אחריו (את) [אל] פני האדון יי' כמו פני האדון ה' וכן ולא יראו פני ריקם. והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם. על כן כתוב תחוג לי לבד: ומלת תחוג. תזבח. כמו אסרו חג בעבותים: רגלים. מגזרת רגל. כי רובם ברגלים הם: (טו) את חג המצות. הטעם ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה. והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות. כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים. והנה הוא *מיוחד. ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך. כי אחריו כתיב תשבות ביום השביעי. ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם. כמו ופני לא יראו. וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים. והעד ונראה את פני יי'. גם יראה כל זכורך את פני השם. כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים. והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטים כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת. והטל ממרחשון לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם. הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים

ית עללתא: (יא) ושביעיתא תשמטינא מפולחנא ותפקר פירהא וייכלון מסכיני עמא ושיורהון תיכול חיות ברא כדין תעביד לכרמך לזיתך: (יב) שיתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח מן בגלל דינוחון תורך וחמרך וישקוט בר אמתך ערלאה וגיורא: (יג) ובכל פקודייא דאמרית לכון תסתמרון ושום טעוות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומכון: (יד) תלתא זמנין תחגון קדמי בשתא: (טו) ית חגא דפטיריא תנטור שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום ביה נפקת ממצרים ולא יתחמון קדמי ריקנין: (טז) וחגא דחצדא בכורי עובדך דתיזרע בחקלא וחגא דכנשא במיפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא: (יז) תלתי זמנין בשתא יתחמון כל דכורך קדם רבון עלמא יי: (יח) עמי בני

בעל הטורים

שהכנסנו לשבעים: (יא) ויפרם ב' הכא ואידך ויפרם אכלה אש (איוב כ"ב) לומר שפירות שביעית אסורין בהנאה ומופקרים אם דמיהן וצריך לבערן: (יג) ושם אלהים אחרים שלא [illegible]. לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד עבודה זרה. וסמך פסח לע"ז לומר מה ע"ז אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסורה בהנאה ואוסר בכל שהוא. (טז) האסף. ב' במסורה הכא ואידך האסיף תקופת השנה (ש' פשה) והיינו דאיתא בפ"ק דסנהדרין וחג האסף תקופת השנה שיהא חג האסף בתקופה חדשה

רמב"ן

שלא יולידו עוני וגסות בנפש. על כן אמר ואנשי קדש תהיון לי כלומר אני השם שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תגעלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים. וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם. והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. והנה הטרפה משקצת הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה: (יא) תשמטנה ונטשתה. תשמטנה מעבודה. ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש"י. ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך העלו בתחלת מסכת מועד קטן דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא היא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. ור"א אמר תשמטנה. שמוט כל בעל משה ידו. ונטשתה שלא תזרע את הארץ. ואינו כלום אבל הכתוב דבק בראשון אמר שש שנים תזרע ואספת התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך וחיית השדה פרי העץ ותבואות הכרם וכן ונטשתה השנה השביעית: (יב) למען ינוח שורך וחמורך. ומפני שהוא למען כמו בעבור. נפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית השדה. בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית. כטעם את אשר אתו אתו. וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. פי' רש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה ושמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו. ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה. אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה ואם כן לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מאלהים אחרים תשמרו. כי הכתוב נקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדו ולא תשתחוו להם ותחרימו הזובח להם ולא תעשו פסל וכל תמונה. ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהי מואב. מלכום אלהי בני עמון. אשימא אלהי חמת. לא ישמע על פיך שמם. אפילו בלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל. אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון. או לא ישמע בפי עובדיו ועל דרך כענין שאמרו רבותינו שלא יעשה שותפות עם הגוי וישבע לו בע"כום שלו. ויתכן שיהיה לא תזכירו שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד. ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום. הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר: (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך. לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם בידיעה. כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה ואולי הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך. כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך. ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב. שתשמור לעשות חג בתחלת האביב. מזה ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר בכורי

פירוש על אבן עזרא

[ת](נחמיה י"ד ל"ד). [א](תהלים קי"ח כ"ז). [ב]נל"א (עזגעגנגער) כוו כשם מאות אלף רגלי (לעיל י"ב ל"ז). [ג](דברים ט"ז י"ג). *ר"ל דעת הא"ע כפי' רמב"ן וספורנו. אשר מלת תשמר שיהיה חג העלום בחודש האביב. כדרשת חז"ל על ג' דברים מעברים את השנה (לעיל י"ב ב') בפ"ק דסנהדרין (י"א ע"ב). ומציא (שם) ראיה מחג הסוכות אשר מפורש שבעת ימים באספך מגרנך. וא"כ לדעת הא"ע ככה פי' זאת אשר תאכל מצות ז' ימים כאשר צויתך תשמור אשר יהיה בחודש האביב כמובא בדברי חז"ל. ואם נפרש למה הדוחק הזה הלא נוכל לפרש כי השבעת ימים לאכול מצות הוא רשות כדרשת חז"ל באמת. ולראיה ע"ז ככה כתוב לעיל ששת ימים וכו' ואינו אלא רשות. ע"ז מתרץ כי אין ראיה משם כי שם מספר הכתוב אגבמבת אשר יוכל יום השבת ע"י עבודות ו' ימים. לא כן פה למה מביא זה הפסוק כלל. וזה פי' ואין ככה וכו'. ועוד אם נאמר כדרשת חז"ל אשר מורה הפסוק לאפוקי לא לאכול חמץ א"כ יפרש בפירוש שבעת ימים לא תאכל וכו'. ובאמת ג"כ דברי חז"ל נכונים לאן עליו עפהולא תעשה כי הל"ת מכלל עשה ג"כ עשה הוא. [גג](לעיל פס' י"ב). [ד]ר"ל כי אם הוא כאשר אמרו רז"ל שלילה הראשון חובה לבד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ כנ"ל [ה](לעיל י"ג ד'). [ו](להלן ל"ג כ"ג). [ז]וכן ת"א ולא יתחזון קדמי ריקנין. [ח](ש"א א' כ"ג). פי' שמואל יהיה נראה לפני ה'. [ט](דברים ט"ז ט"ז). [י](שם פסוק ט'). [כ]ר"ל שאין טעמו בעוד לאת השנה כי אין חג הסוכה בסוף אלול רק טעמו כאשר ילאה השנה ונכנס אחרת וזה תשרי עיין בפי'

ספורנו

שלא מתוכם ילמדו לשקר: (יא) תשמטנה. שמטת כספים. כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. נשמטת קרקע יאכלו גם העניים. ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבי' (ברכו'): (יב) תשבות. אפילו מדברים שאינם מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך וחמורך. כשתשבות גם הם כמו אלה. וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם כן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו תכבד העבודה על האנשים. ובזה תזכור יציאת מצרי' כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן. אבל באזהרת ע"כום לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפילו מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך. אפילו ע"י אחרים לא ישמע בהסכמתך: (יד) תחוג לי. כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך ויראו את העגל ומחולות: (טו) את חג המצות תשמור. כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמ' בזה למועד חדש האביב. שמור שיהיה בחדש האביב. על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: (טז) בצאת השנה. שכבר נאספו כל תבואותיה: (יז) שלש פעמים

פירוש רשב"ם

תשמטנה שלא תזרע. ונטשת שלא תאסוף תבואתה: (יא) לכרמך לזיתך. כמו מן תבואה. דרך המקרא להזכיר דגן ותירוש ויצהר וה"ה לכל אוכלין שהן גידולי קרקע כדכתיב בפ' בהר סיני: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. מיום התחלת הדברות עד עכשיו תשמרו. חוזר וכופל ושונה אזהרותיו. ורבותינו דרשו לרבות שביתת כלים: (טז) וחג הקציר. קרבנות הכתובים בפ' שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה: בכורי מעשיך. להתיר חדש במקדש: וחג האסיף חג הסוכות. בשעת אסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. וציוה הכתוב לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר. הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ. אביב. וקציר. ואסיף: (יז) האדון ה'. והארץ שלו שלא יחשוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא. שלש פעמים בשנה יראה כל

אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־
חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־
בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי
בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי
כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ
בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
הֲכִנֹתִי

אונקלוס

זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן־עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא
תִכּוּס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא־יְבִיתוּן בַּר־מִן־מַדְבְּחָא
תַּרְבֵּי נִכְסַת־חַגָּא עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ כ הָא
אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאָרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ
לְאַתְרָא

מסרה אל פני, ט'. האדן, ב' חסר ופסק. יח לא תזבח, ג' זוגין מתחלפין [כ"ל דהכא כתיב לא תזבח, ולקמן (ל"ד כ"ה לא תשחט), ועל דרך זה גם ב' הספרים. ס' מבין חידות]. ילין, [מ"י]. יט בכורי, [כו"ל מ"ו. הביא, י"ג. לא תבשל גדי בחלב אמו, ג'. כ שלח, [ח"ו וח"י דקרי ולא כתיב]. ולהביאך, ל' ומ"ל.

ת"א לא תזבח פסחי' סג לה. זבחי פסחים סד. ולא ילין הלב פסחים נט עא חגיגה י. ראשית בכורי בכורי' פט עט פסחים עא בהלכ' פה. לא תבשל קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו. בחלב אמו סנהדרין ד חולין קיד. הנה אנכי קמא לג עקרי' כד פלז.

רש"י

הוצרך לומר שלא יתעקרו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ (מכילתא פסחים סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בשול (פסחים כז חולין קטו): (כ) הנה אנכי שלח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך: אשר הכנתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי

רמב"ן

בכורי וטעמיך. והשלישי תשמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה והנה כלם על יגיעיו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים. שהוא שומר חקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב. וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובגללם מלפני יבאו אליו לראות מה ילוש והנה אל פני כמו לפני. ועל דרך האמת יהיה מן פנים. וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה אדון כברית ארון כל הארץ. מלפני אדון חולי ארץ: (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי. לא תשחט את הפסח. בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י. ולא תבין ממנו שירצה לדרשו על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון בפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא. שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם. כי בעוד חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפילו לאוכל לותו. אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ. וענינו שלא יהא חמץ לאחד מבני החבורה הנמנין על הפסח בשעת השחיטה. וכך כתב רש"י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על חמץ זבחי כי הדם איננו זבח נזבח אבל על דעת רבותינו הוא לרבות את הזורק שלא יזרק על חמץ. יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי. כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא: (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. כאן נתבשרו שעתידין

אבן עזרא

*[ב]חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי. הוא שה תמים שהוא מיטב. וכן כתוב [ל]בהעלות העולה והשלמים עד הבקר: (יט) ראשית. זהו ואם תקריב [מ]מנחת בכורים. כי טעם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכורים: אמרו חכמי הדעת כי גדי נגזרת מגד. ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש. והעד הנאמן עם פרי [י]מגדים. כי הנה לא ימלא [ם]בלשון הקדש. ועוד מה טעם לא תבשל. ואין כח ביד אדם לבשל [ע]המגד. וכתוב וממגד תבואת שמש. ומה טעם לומר בחלב. ואנה [פ]מצאנו כלשון הזה. ועוד מה טעם אמו. ואנה נקרא העץ [*]אם המגד. וכל זה שבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך. והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו [ק]כל נבלה. והוא [ר]הישר. רק הזכירה עם הבכורים. כי אז ירבו ויגדלו הגדיים. ויש אחר שאמר לא תבשל כמו *[י]לא תאחר. שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים. ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת [ש]פעם אחרת. ועוד כי ראייתם [ת]בשל הקציר. ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש. והנה הבשילו [א]אשכלותיה. ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש. וראייתו [ב]גדי עזים כי נוה לורך לשמכו. ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר. רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים. כי גדי גדול מגדי עזים. כי עודנו צריך היותו עם העזים. והנה שעיר ושעיר עזים. והחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב. ועתה אפרש. דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה. כמו [ג]בת היענה. למה שינה הכתוב לומר ככה ושהיה הבת כוללת כל המין. וכזה לא מצאנו. דע כי בשר יענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין. רק הבת כי היא נקבה וקטנה. יש בה מעט ליחה. ולא כן הזכר הקטן. והנה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב. והחלב איננו כן. כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב. בעבור שיש בחלב ליחה רבה. והנה בחלב. והנה הוא מזיק: על כן לא יאכל. ובעבור כי בשר הגדי אין

פירוש רשב"ם

כל זכורך את פני האדון ה' אלקי ישראל. וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו'. וכן בכל מקום לפי ענין המעשה (בהקב"ה) שבפרשה קורא את הקב"ה. וגם רבותי' דרשו הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוציא דיורין ומכנים דיורין: (יח) לא תזבח על חמץ. שתהא השבתת שאור קודמת לוא"ו שעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת פסח משבע ולמעלה: חלב חגי. הפסח. כתוב בו ולא תותירו ממנו עד בקר. וה"ה לאימורין: (יט) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא ולקחת מראשית כל פרי האדמה. בעלותך ברגלים אז תביא ביכוריך: לא תבשל גדי בחלב אמו. דרך העזים ללדת שני גדיי' יחד. ורגילים היו לשחוט אחד מהם ומתוך שרוב חלב בעזים. כדכתיב ודי חלב עזים ללחמך וגו'. היו רגילים לבשלו בחלב האם ולפי ההווה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדם ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן ללמדך דרך תרבות צוה הכתוב לפי שברגל היו אוכלים בהמות הרבה. הזהיר בפ' רגלים שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו. וה"ה לכל בשר בחלב כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין: (כ) שולח מלאך וגו'. כדכתיב ביהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי להושיע את ישראל: (כא) אל

תמר

בני ישראל לא תכסון עד דחמיע בבתיכון דם נכסת פיסחי ולא יבית בר מן מדבחא תרבי נכסת פסחי עד צפרא לא מן בשרא דתיכלון ברמשא: (יט) שירוי בכורי פירי ארעך תיתי לבית מוקדשא דיי אלהך עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכול בשר וחלב מערבין כחדא דלא יתקף רוגזי ואיבשיל עיבוריכון דגנא וקשא תרידון כחדא: (כ) הא אנא משגר מלאכא קדמך למטרך בארחא ולאעלותך לאתר שכינתי דאיתקינית

יונתן

מן הבקר שאכלו מערב שפסול בלינה כדאיתא בפסחים פ' תמיד נשחט. רב הונא רמי כתיב לא ילין חלב חגי עד בקר עד בקר הוא דלא הא כל הלילה ילין, וכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות הוא מוסיף והוא מפרק בשנוסרו וכו': (יט) ואיבשל עיבוריכון דגנא וקשא וכו'. פי' הקשה ליה הסמיכות ותילתו ועיין במזקני

מזכם

אבן עזרא

אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב. ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים. כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו. וכן אוכלים אותו בספרד ובאפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל. גם ככה היה מנהג הקדמונים, דשני גדי עזים עושים. ונעשה לפניך [ו]גדי עזים. והכהן [ז]יאוכל גדי עזים [ח]אחד לחטאת. ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו. ויש אומרים כי אין בשול כי אם *[י]באש והלא כתוב [ח]ובשל מבושל במים. ובדברי הימים [ט]ויבשלו בסירות. ואין לנו לורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם [י]מעיני הנבונים. אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו *[כ]לא תשחטו. גם לא תקח [ל]האם על הבנים. והמנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו [ס]ולכה אם קנה חלב אולי יש בו חלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה [סס]לחומרא. והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שום אז הוא יותר ערב.

והכתוב דבר על ההווה. והנה קדמונינו ז"ל העתיקו להסיר כל ספק. ואסרו בשר בחלב. והשם שנתן לכם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה. ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המלוה פעם שנית גם שלישית. במקום כל אחד מהם: (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל. כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתה תראים אז ינחם אל הארץ. ורבים השתבשו בזה. יש אומרים כי המלאך [הוא] ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו. ואחרים אמרו [הוא] ארון הברית. ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו. ואמרו לא ישא פשעכם לפשעכם. וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם. הוא ישלח *[מ]מלאכו לפניך. המלאך [נ]הגואל אותי מכל רע. ומשה אמר וישלח [ס]מלאך ויוציאנו ממצרים. ומלאך [ע]פניו הושיעם. ויבא [פ]מלאך יי'. ויאמר יי' [צ]למלאך המשחית בעם. אלפי שנאן [ק]מלאכים. דמה לבר [ר]אלהין. ורבים כאלה. ובספר דניאל שר יון [ש]ושר פרס. כן אם מיכאל [ת]שרכם. והוא הנקרא השר הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים. גם כתוב עליו. אחד השרים הראשונים *[א]בא לעזרני. שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה [ב]במלכות. וזה [ג]המלאך

הוא

פירוש על אבן עזרא

בפי' רא"ע (דברים פ"ו ס'). *[ל]כדרשם חז"ל (חגיגה ח' ע"ב). [ל](ד"ה ב' ל"ה י"ד)**. [מ](ויקרא ב' י"ג). [נ](שיר ד' י"ג). [ס]ר"ל שיהיה השם בלשון יחיד משונה מלשון רבים והכונה כי אסר שנמלא מגדים לא יהיה הנפרד ממנו כ"א מגד. כמו בגד בגדים. כבש כבשים וזולתם. [ע]ר"ל כי הפרי לא יוכל האדם לבשלו כי אם השמש. כאמרו (דברים ל"ג י"ד) וממגד תבואות שמש. שטעמו ומטוב תבואת השמש. ופמכה לשמש בעבור היות בשולם בסבת חום השמש. כי ידוע הוא שכל המזגה סבתה הבשול. וסבת הבשול היא החום. [פ]ר"ל חלב במקום ליחות אילן. [צ]אם המגד. אמו של מגד. [ק](שם כ"ד כ"א) כ"ל לא תבשל גדי נמלא עם לא תאכלו כל נבלה. [ר]ר"ל שהוא גדי ולא מגד כמו שהשוב הי"א. *[ר]ר"ל כמו הבשילו אשכולתיה וכו' (בראשית מ' י') וכ"ל אשר עכבו על האילן הזמן הראוי. ויהיה השורש מגזירם בושש רכבו (שופטים ה' כ"ח). [ש]פי' שכבר נאמר ז' ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (לעיל כ"ב כ"ח). [ת](יואל ד' י"ג) שטעמו עומד לקלור בל"א (לייפציג, רייף) וכן לדעת הי"א הגדי עומד לאחו לשם אסר ז' ימים בלי איחור. [א](בראשית מ' י"ד) שטעמו בשול ע"י חום השמש. [ב](שם ל"ח י"ז). [ג](ויקרא י"ח ע"ז) שאין מנהג לאכול בשר היונה ממין הזכר שהוא יבש כעץ. רק בשר הבת הקטנה ראוי לאכילה כי יש בו מעט ליחה. וכן דבר הכתוב בבהמה לא תבשל גדי שאין בו ליחה רק כשהוא קטן. והמנהג לבשל בשרו בחלב. ונאמת כל בשר בחלב אסור לישראל. [ד](בראשית כ"ז ט'). [ה](שופטים י"ג ט"ו). [ו]כמ"ש הכהן המחטא אותה יאכלנה (ויקרא ו' י"ט). [ז]כמ"ש שעיר עזים אחד לחטאת (שם ט' ג'). וגדי ושעיר עזים הוים בענין זה. *[ו]ר"ל כאיסם מאלו המקומות לאפוקי ע"י כבוש כ"ד שעות. [ח](לעיל י"ב ט'). [ט](ד"ה ב' ל"ה י"ג). [י]כי המלוה הזאת מספרי תורה כמ"ש רז"ל לעתיד לבא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה נוסה התורה בשר בחלב ופרה אדומה ושעיר המשתלח וכו' ועיין בתנחומא פ' חוקת. *[י](ויקרא כ"ב כ"ח). [כ](דברים כ"ב ו'). [ס]ועי' זה אשר יכול להיותבאליאות ע"פ רוצו שעשה התורה לא תבשל גדי בחלב אמו. [סס]והוא ג"כ כמו איסור מדאורייתא. כנגד דעת הרמב"ם אשר הספק מדאורייתא מן התורה לקולא *[מ](בראשית כ"ד ת'). [נ](שם מ"ח ע"ז). [ס](במדבר כ' ע"ז). [ע](ישעיה ס"ג ט'). [פ](שם ל"ז ל"ו). [צ](ש"ב כ"ד ע"ז). [ק](דניאל ו' כ"ג). [ר](שם ג' כ"ה). [ש](שם י"ד ב'). [ת](שם יו"ד ב'). [א](שם פסוק כ"ח). [א](שם פסוק י"ג). [ב](אסתר א' י"ד). [ג]פירש ממה שפירש בספר דניאל בשלשה העולמות. נראה כי הוא רומז אל המלאך המניע את הכוכב הפקיד על המחברת הגדולה כי הוא קבל כבוד וכח מהשם ונסמנה עליהם לפקיד כמלך על כסא. ושעמוד פקידתו כפי הימים שגזר השם על המערכת ההוא. ובפרשת יתרו בפסוק לא יהיה לך אחר שלא יאמין באומרם שהמלאך הכבוד הפקיד השם על העולם וכבר מבואר שם. והנה הנכון גם בכאן לאמר כי רמז אל השכל הפועל לולא שהוא רָמַז בכאן רָמַז באומרו שקבל הכבוד וכח מהשם. שמשמע שקבל מה שלא היה לו מעלה. והשכל הפועל איננו כן כי תמיד מנהיג ומסדר את העולם השפל ושומר הכללים להעמידם לעולם. ומה שאמר השר הגדול בח"א הידיעה. בעבור כי הוא הכתוב בספר דניאל בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך. והוא פירש שם כי שלשה עולמות הם והעולם האמצעי הם הגלגלים ושם מיכאל וגבריאל. ואמר עוד כי שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה ודניאל הזכיר זה הפקיד בשם המלאך עכ"ד. ואמר ששר פרס הוא הפקיד על המחברת. מזה נלמוד כי גם שר ישראל הוא פקיד על המחברת הגדולה שהיתה לפני יציאת מצרים. ומה שאמר אחד מהשרים הראשונים בא לעזרני שפירשו במעלה. כלומר הנבואים במעלה ולאסנו יודעים כי אין בכל הטבעה משרתים שהם של"ס חכ"ל גבוה משבתי וממשלתו חזקה מכולם. ובספר ראשית חכמה אמר כי שבתי ממונה על היהודים. ורא' לדבריו שהם מודים יום השבת שהוא בחלק שבתי. כלומר שהם בעלים בו ונכל מלאכה להודיע שאינם צריכים ממנו עזר ואינם מבקשים ממנו שיעזרם כי הם נשענים על אלהי האלהי' ים' אמו. ואמר עוד בספר דניאל כי מיכאל השר הגדול הוא עתיק יומין. והוא רואה אותו במראה כנושא שהיה זקן. ור"ל אם כי באמת ע"י הקב"ה הוא מכ"ז היה לריך מקך מבדיל לראות הנבואה ע"י. ככתוב כי בענן אראה על הכפורת. ושם היה נראה ה"י ע"י המלאך מכאל הוא מדרגה הקטנה בנבואה. ובספר ראשית חכמה פירש זה כי שבתי ממונה על הזקנים ועל הדברים הקדמונים והעתיקים. ובאמרו עתיק יומין רומז על הפקידות כלומר על היותו פקיד על המחברת הגדולה כי שנים רבות מאריך ממשלתו בעבור היות שנים רבות ממחברת גדולה עד מחברת גדולה. כי הקצו את העולם כפי חשבון המוכנים ל"ו אלף שנים עיין (בראשית ח' כ"ב) בפי' רא"ע. ושם בפי' על זה ואמר עוד ואל תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה. כלומר למלאך. כי הכל במלות השם הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה שמתיו משרתים שהם לבא השמים. וזה רומז על היותו פקיד על מחברת המשרתים כאשר אמרתי. כי גם הוא פירש שם כי מה שאמר דניאל אחד מהשרים הראשונים בא לעזרני הוא רמז אל המניע הנקרא מנע אהבה וכתיב ועתה אשיב להלחם עם שר פרס וזה מנע איבה. וענין מניע אהבה או איבה עיין (ויקרא כ"ג כ"ד) ע"ש כל ענין מבינהו. וכתיב עמדי למחזיק ולמעוז לו. וזה החוק הוא מנע אהבה. כי פירש לו שב למלאך. והוא מאריך שם לפרש איך יש בין המלאכים מלחמה ולמה הוא הלא אין להם קנאה. ואמר שהם סודות עמוקים לא יבינום רק מי שלמד סוד המולדות וחכמת הגלגלים ותנועתם על דברי המשרתים והתולות. ובמדרש חזית סמך לדברי כי כתוב שם בפסוק לאהה ולאהה. אמרי רבי שמעון בן יוחאי הרקיע של שלג שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע כעין קרח הנורא. והחיות של אש שנאמר ודמות החיות מראיהן כגחלי אש. מיכאל של שלג וגבריאל של אש ולא זה מכבה את זה. א"ר אבון לא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו בין מלאך שחציו שלג וחציו אש עושה הקב"ה שלום בו. אמר רבי יוחנן כתיב עושה שלום במרומיו הרקיע של מים והכוכבים של אש ואינן מזיקין זה לזה א"ר יעקב דכפר חנון כתיב המשל ופחד עמו וגו' המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל עמו משלימין עמו ע"כ. והנה מדבריהם מתן כי מיכאל הוא שבתי והראיה השלג שהזכירו. כי כן שבתי קר ויבש ומושל על השלג. וגבריאל הוא מאדים והעד האש שהזכירו כי כן מאדים כתולדות האש. ומה שאמר חציו שלג וחציו אש רמז אל הכוכבים הממוצעים שהם עונים בטבעם כמו לדק ונוגה. או רמז לכוכב הנקרא כוכב.

**ושם כתוב עד לילה הוא לכתחילה. ובדיעבד הוא עד הבוקר ככתוב פה.

וכן

ספורנו

פעמים בשנה יראה. להודות על הפירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי נמנו הכל: אל פני האדון. יאמר אדון על מנהיג עניינים הנפסדים. אמר אם בן שהוא אדון פני העם הנראים בפרע. ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו. והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ. כי גרים ותושבים אתם עמדי. ושלזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ: ולפיכך (יט) ראשית בכורי אדמתך. תגשר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו. נקובי ראשית הגוים. והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה: לא תבשל גדי בחלב אמו. לא תעשה כמו אלה הפעולות להרבות הפירות. כמחשבת עובדי כו"ס. אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל. וכל תרומת כל וגו'. להניח ברכה אל

ביתך

הכנתי: כא השמר מפניו ושמע בקלו
אל־תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי
שמי בקרבו: כב כי אם־שמוע תשמע
בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי
את־איביך וצרתי את־צרריך: כג כי־
ילך מלאכי לפניך והביאך אל־האמרי
והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי
והכחדתיו: כד לא־תשתחוה לאלהיהם
ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי
הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם:

ועבדתם

אונקלוס

לאתרא דאתקנית: כא אסתמר מן קדמוהי וקביל למימריה
לא תסרב לקבלה ארי לא ישבוק לחוביכון ארי בשמי
מימריה: כב ארי אם קבלא תקביל למימריה ותעביד כל
דאמליל ואסני ית סנאך ואעיק לדמעיקין לך: כג ארי יהך
מלאכי קדמך ויעלנך לות אמוראי וחתאי ופרזאי וכנענאי
חואי ויבוסאי ואשיצנון: כד לא תסגוד לטעותהון ולא
תפלחנון ולא תעביד כעובדיהון ארי פגרא תפגרנון ותברא

תתבר

מסרה הכנתי, ל' חסר דחסר. כא מפניו, כ"ג. בקלו, [ח"ו]. תמר, ל' [החי"ו בפתח והמ"ם דגושה]. כב שמוע, [מ"ו]. בקלו, [ח"ו]. ואיבתי, ל'. איביך, [ח"ו ומ"י]. וצרתי, ב' בב' לישנ' מוגה ודין. צרריך, [ח"ו ומ"י]. כג והביאך, [מ"י]. האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי, אחד פסוק סימן לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע [בס' מבין חידות זה לשונו, פסוק הוא (ירמי' א' י') ונתנו הכא לסימן כדי שלא נטעה בששה שמות אלו איזה מהם בוי"ו החבור ואיזה בלאו, יידע סימנם בפסוק הנזכר שהוא ששה מלות, הא' בלא וי"ו והא"כ ג' בוי"ו וא' בלא וי"ו וא' בוי"ו]. והכחדתיו, ל' ומלא. כד תעבדם, ג'. ולא תעשה, ג'. הרס, ל'. תהרסם, [הה"א בקמ"ץ רחב]. מצבתיהם, [ח"ו ומ"י] כל אורייתא כתיבי כן [בס' מבין חידות זה לשונו, מלת מצבתיהם לא נמצא זולת דין. ואמנם כוונתם על מלת מצבתם דכתיבי באורייתא כולהון חסירי וי"ו והלד"י בחמשה ליר"י].

ת"א אל תמר בו סנהדרין לח. כי שמי שם עקיד' שער מז.

רש"י

הכינותי. כבר מקומי ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלהות: מצבתיהם. אבנים שהם מקימין להשתחוות להם:

לא

רמב"ן

שעתידין לחטוא והכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך: (כב) כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקר' השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו. ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגימטריא שדי לשון רש"י. ובאלה שמות רבה גם כן יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל. ויש לשאול שהרי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. ונתרצה לו הקב"ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. וכך אמרו דאפילו בפרוקא לא קבליניה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה ההיא לא נתקיימה עם משה בימיו. הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך. ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם. ועוד אמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך. וזהו שאמר הכתוב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי. ושם תראה שאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו. ולא צוה דבר שנגלה אליו בעבורו. אלא שאמר לו של נעלך מעל רגליך ולא ביאר למה בא. אבל היתה המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לצאת בצאם במלחמה. וזהו שאמר עתה באתי. וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו. ומפורש אמרו בטל שלא ימסרו להם עד כל ימי משה וכיון שמת משה. חזר אותו השר למקומו. שכן יהושע רואה אותו. שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך. ועל דרך האמת. המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו. כי ביה ה' צור עולמים. והוא שאמר אנכי האל בית אל. כי דרך המלך לשכון בביתו. ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה ההיא. ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך. וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרעה. וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש. כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך. והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם השכינה שלם. ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו. והנה קולו הוא קול אלהים חיים. והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים. או הטעם שלא יקצצו בנטיעות ויעזבו תורה שבעל פה. כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה. והנה פירוש ושמע בקולו לדברי. וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרא כי בו ידבר. ואמר ואויבתי את אויביך שגם במדת הרחמים

אהיה

אבן עזרא

הוא [ד]המיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך. כדרך בהנחל עליון [ה]גוים. כאשר [ו]אפרש: (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם [ז]לא יוסיף ולא יגרע. והנה שטן איוב מלאך היה. והנה היוצא לקראת בלעם [ח]לשטן לו. והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ומלת אל תמר בו. קשה. והנה נראה הטעם. כמו [ט]וימרו בי. רק היה ראוי להיותו [י]תמרה. על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו. כי הוא מפעלי [כ]הכפל. ועל דרך [ל]ויסב אלהים את העם. כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל. כי ורחבה *[ל]ונסבה מבנין נפעל. כמו ונגלה שם [מ]מגזרת גלל. ונבקה [נ]רוח מצרים מגזרת [ס]בוקק. ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר [ע]בביתו. כי שרית [פ]עם אלהים. וכמוהו אל תמר בו [צ]ותמר ליולדתו. על משקל תכם. שהוא מגזרת [ק]תכוסו על השה. מפעלי [ר]הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ"ד. כמו שא נא [ש]לפשע עבדי: ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו. כמו ואף לאמתך [ת]תעשה כן. וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם [א]כי הוא לבדו. גם ימצא תאר [ב]השם כי הוא הכל [ג]ומאתו הכל. וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה [ד]היא קרובה אל כל מרחק. על כן היה כבוד השם [ה]בקרב המחנה. ונוסע בתוך המחנות; וכן כתוב כי אתה יי' [ו]בקרב העם הזה. וכתוב ויוצר רוח אדם [ז]בקרבו. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע [ח]בקולו. ואחר כן ועשית כל אשר [ט]אדבר. והנה אתן לך משל כי חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש. כי הוא בעצמו אין נוגה לו. ובעבור זה תקדר [י]השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום. ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות. ואין הקדרות רק שתהיה הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות. והנה פני הלבנה שהם נגד השמש כלם אור. ופניה שהם למעלה [כ]ממנו חשך ולא אור. והנה תסתיר אור השמש. גם במחצית חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור. והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר. והנה אם אמר האומר זה אור הלבנה יאמר אמת. ואם אמר שמעון זה אור השמש [ל]יאמר אמת: (כב) בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד. וכתוב ואיבתי את אויביך. גם [מ]ליד חיים. אמר [נ]ילידים. ודין עני [ס]לא דבו. וכתוב והיה יי' [ע]לדיין. על כן אמרו אין פועל השות מג' אותיות על כן [פ]איבה מעלומי העין: (כג) כי. נוה בעת בואה אל הארץ שיסירו כל ע"כום. והזכיר שש גוים ולא השם להזכיר הקטן שבהם. ובעבורו אמר והכחדתיו מיד. כי האמרים מעט מעט יגרשם. או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד. כמו בנות [צ]צעדה עלי שור: (כד) לא. זהו *[ק]שהזכרתי. שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזכיר

על

דאיתקנית: (כא) אזדהר מן קדמוי וקביל למימריה לא תסריב על מילוי ארום לא ישבוק לחוביכון ארום בשמי מימריה: (כב) ארום אין קבלא תקביל למימריה ותעביד כל דאמליל על ידוי ואסני ית סנאך ואעיק למעיקך: (כג) ארום יטייל מלאכי קדמך ויעילינך לות אמוראי וחתאי ופריזאי וכנענאי חואי ויבוסאי ואישיצינון: (כד) לא תסגדון לטעוותהון ולא תפלחינון ולא תעבדון כעובדיהון בישייא ארום סכרא תפכר בית

סגדרון

בעל הטורים

חדשה. והלא משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע בהיפך שיהא בתקופה ישנה אלא הכי פירושו חג האסיף מתחיל עם צאת השנה. אם כן צריך שיהא בתקופת השנה [חדשה]: (כב) וצרתי. ב' במסורה הכא ואידך וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצודות

רמב"ן

היה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני וגו' והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם נתבאר רבה כמו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי שהוא משמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשבירך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך. ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי ששימר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפ' אמר להם הקב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו מוותר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומכל מקום לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הולך לו מיכאל אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. יאמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי המאמר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ז בכמה מקומות ואף על פי שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שהכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שצויתיך שהכל תלוי בו. ויתכן שמזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ז שימלאו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ: ולא תעשה כמעשיהם. יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה היא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינו עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקוליס אם

נהגו

פירוש על אבן עזרא

וכן דעת רבינו חננאל ז"ל. והאריך בזה רבינו בחיי ז"ל ע"ש. [ד]ומפרש בפסוק בהנחל עליון גוים. (דברים ל"ב ח') פי' כי הראב"ע ז"ל אמר כי בעת דור הפלגה גזר הש"י לפיכך חלק מנעם גוים לישראל ע"מ בכס"ע ונפי' עליו. [ה]ר"ל בפרשת האזינו ופי' שם הראב"ע ז"ל וז"ל והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך אותם. כי כל חלק למטה יש לו חלק למעלה. ועבפ למספר בני ישראל כאשר אמרו קדמונינו ז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול ע"כ. [ו]פירש בעבור כי ה' שלחו לעשות מה שיעשה כמן לו כח וגבורה לעשות ובשמו הכח עושה מה שעושה וזה דומה למלך ששלח שר לעיר ונותן לו כתב בידו חתום בחותמו שישמעו דבריו ויעשו מצותיו. ועל דרך המשל הזה כתיב כי שמי בקרבו. והטעם כי מלת שמי רומזת אל הכח הבא למלאך מהש"י והשפע שמשפיע עליו. וזהו הטעם שאמר הכתוב גבי גדעון וירא מלאך ה' אל גדעון. ואח"כ כתיב ויאמר ה' אליו. והנה אם המלאך נראה אליו היה ראוי שיאמר הכתוב וירא מלאך ה' אל גדעון ויאמר אליו. כי אנחנו יודעים מדרך הסברא שהמלאך הנראה אליו דבר לגדעון ולא השם ואיך אמר ויאמר ה'. רק בעבור כי המלאך הוא מאור השם הולך בשליחותו ואין לו כח כי אם מכח השם. ע"כ ידענו כי מה שיאמר המלאך. השם אומרו כי השליח ישמר בלשון שולחו וע"כ כתוב על המלאך ויאמר ה' אליו. [ח](במדבר כ"ב כ"ג). [ט](יחזקאל כ' כ"ח). [י]כמו אשר ימרה את פיך (יהושע א' י"ח). [כ]משרש מרר. [ל](לעיל י"ג י"ח). שרשו סבב. *[ל]ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א ז'). [מ](בראשית י"א ז') שרשו בלל. [נ](ישעיה י"ט ג'). [ס](שם כ"ד א'). [ע](אסתר א' כ"ב). [פ](בראשית ל"ב כ"ח) שרשו שרר. [צ](משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר. ע"מ סבב (במדבר ל"ח כ"ח). [ק](לעיל י"ב ד'). [ר]כי שרשו כסס. [ש](בראשית ל' י"ז). [ת](דברים ט"ו י"ז) הדביק עם הענין שלפניו. [א]פירש השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאחר שיאיר לו או יעזרהו. והמלאכים הם דבקים בשם. פירש הם נמלאים בכח השם ועומדים בכחו ובגבורתו ואינם עומדים בעצמם כמוהו. והנה אמרו חכמי התולדות בספר הנפש ובספר החוש והמוחש המשל על האור שיש בעין איננו גוף רק שבא כח שלימות מהנפש אל העינים. וכן יקבלו צורת הדבר הנראה ואור הנפש צריך לאור אחר חיצוני. פירש אעפ"י שהעינים הם גוף בהיר ויש כח בעיניים לראות. לא יכלו לראות כל ימי היותו במקום חושך ואפלה עד שילך למקום שיש בו ניצוץ השמש ויופיע הניצוץ ההוא על עיניו ואז יצא מן הכח אל הפועל ויראה. והוא מן השפע הבא מהעולם העליון אל הנפש כי העין צריכה לאור הנפש. והנפש צריכה אור הכוכבים ולמלאכים הקדושים וכולם צריכים לאור השם הנכבד והנורא. והנה למשל העין תראה צורות רבות ברגע אחד. פירש כי בעבור היות העין גוף עכור כמעשה לבנת הספיר ויקבל האור באמצעות השמש ואז יצטיירו בו צורות הדברים כדרך המים וכדרך המראות המלובשות וזה לא יתכן כי אם ע"י אור חיצוני שיופיע על העין. והנה יש לדעת כי זה צריך לזה וזה לאחר וכולם אל הש"י כאשר באארתי ע"כ. [ב]ר"ל כמו שם אלהים ונקראים ג"כ המלאכים בזה השם כאשר התבאר בפ' שמות (לעיל ג' ט"ו). [ג]עיין מו"ע ומקור חיים בארוך. ומלת כי הוא הכל וכו' עיין (בראשית י"ח פסוק כ"א) ע"מ ואם לא אדע בפי' רא"ע ובצי' שם. [ד]עיין בספר מגלות יהודה דרוש ל"א ופרשה נפלאות מסכים אל דברי רבינו הראב"ע ז"ל ועיין בהקדמת רא"ע בראשית דרך (א' א') וא"כ הנקודה היא קוצה ורמוזה. [ה]כמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כ"ג ט"ו). [ו](במדבר י"ד י"ד). [ז](זכריה י"ב ח'). [ח]בלשון נסתר. [ט]ר"ל בלשון מדבר בעדו. [י](עיין לעיל י"ב ב'). [כ](איבער אונז). [ל]כי אור הלבנה הוא בעצמו אור השמש. וכן כל מה שנעשה ע"י מלאך הוא בעצמו מעשה השם. כי הוא הכל ומאתו הכל. והסתכל בזה המשל שכ' הראב"ע ז"ל כי כמו שאור הלבנה מאור השמש ואם אמר יאמר זה אור השמש יאמר אמת. כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצדו יאמר אמת. ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצד הש"י יאמר אמת. כיון שהשפעת המלאך יצא לו מאת הש"י כמו שאור הלבנה בא לו מאת השמש. ולפיכך אל תמרה אם יאמר בקולו שלא לנכח. ואחר אמר ועשית כל אשר אדבר שהוא לנכח. [מ](ויקרא י"ז י"ג). [נ]צַיָּדִים (ירמיה ט"ז ט"ז). [נ]הוא ערוב ב' פסוקים (ירמיה כ"ב ט"ז) כתיב דן דין עני. (ושם ה' כ"ח) כתיב דין לא דנו. [ס]לְדִין. (פ' כ"ד ט'). והדגוש מורה על הכפול. [ע]כי שרשו איב, והיו"ד עי"ן הפעל נעלם ונסתר בצירי שתחת אל"ף פ"א הפעל ואיננו מורגש במבטא. [פ](בראשית מ"ט כ"ב) בכוס לשון רבוס. ולעדה ימידה. והטעם כל אחת מהסבות. כן האמורי והחתי וכו' רבים. והכחדתיו לשון יחיד. וטעמו כל אחד ואחד. *[פ]ר"ל מלת עבודה

איננה

ספורנו

ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע: ושמע בקולו. ללכת בעקבותיו בלי ספק מה שאמרו אנה אנחנו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו. כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולו ואיבתי את אויביך. ולא אחוס עליהם כדרכי טובי. על הספק ואני לא אחוס על כיבוש: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. שלא תעשה כמו שעשה אמציהו אחר שהכה את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה. שאולי חשב לרצותם שלא יקצפו עליו על

שהרג

פירוש רשב"ם

תמר בו מגזירת אם המר ימירנו. ואם הוא דגש. הרי הוא וריחו לא נמר. כמו אל תפל דבר מגזירת נפל. אבל אינו מגזירת סרבנות מן מרה מריתם. שא"כ היה לומר אל תמרה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: כי שמי בקרבו. בשמי הוא מצוה לכם. אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות: (כג) כי ילך. שהרי ילך: (כד) כי הרס תהרסם. מדעתי הגהתיו תהרסם משקל דגש מנעורי. ושבשתי ספרי צרפת שנקד בהם תהרסם. והוא משקל רפי. כמו הרג תהרגנו. אבל מאחר כי הרס משקל דגש צ"ל כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר. ושוב מצאתי בכל ספרי אספמי' ואשכנז כמו שהגהתי משקל

דגש

כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ
אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה
מִקִּרְבֶּךָ: ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה
וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא:
כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־
כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־
כל

אונקלוס

תְּתַבַּר קָמָתְהוֹן: כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מיכלך וית משתיך ואעדי מרעין בישין מבינך: כו לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומיך אשלים: כז ית אימתי אשלח קדמך ואתבר (נ"א ואשגש) ית כל עמא דאת אתי לאגחא בהון ואמסר ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי
קדל

מסרה כה וברך, ג'. מימיך, ג' וכ"כ [כ"ל מלא דמלא]. והסרתי, ב' [מ"י וס"ו]. כו לא, [במרכא, ולא במקף]. משכלה, ל'. ועקרה, ב'. אמלא, ג' וסד ומלא. כז אימתי, מ"י. לפניך, כו"ל כ"כ במ"ב [בס' מבין חידות זה לשונו. בדקתי אחר כולם ולא מצאתי המחלפות ביניהם. לכן כתבה בכוונה המסורה על מלת אימתי, כל ליתנא כתיב כן בר מן ב' חסר יו"ד עי"ן הפעל. כי שרשו אים. א' יקראו להם אמים (דברים ב' י"א) ב' יהלך עליו אמים (איוב כ' כ"ה)]. והמתי, ל' וחסר. תבא, י"ז חסר.

ת"א ועבדתם את קמא לב מליעא קז. וברך את ברכות מה עכובין סה קמא לב מליעא קז עקרי' מב ומד פב. מחלה מליעא קז. את מספר כלש השנה יא יבמות מט סוטה יב קדושין לח. את אימתי סוטה לו.

רש"י

(כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רלוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות האחרונה כשתספוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והסותי מגזרת (ישעיה כח) והמס גלגל עגלתו. ושבותי מגזרת (שמואל א' ז') וסבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה י"ט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב (שמואל א יג) את מי רלותי מגזרת (איוב כ) רלץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקוד' מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש' לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת שאין מית' בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא והשלישי לשמוש: ערף. שינוסו מפניך
ויספכו

רמב"ן

כהנו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל ואמרו אף על גב דקא מכוין לבזויה לפעור ואף על גב דקא מכוין למירגמיה במרקולים: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וכו'. כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ז יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כונתם בע"ז רק שיחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמלאו לו ממשלת בתבואות ויריח במעיינות ובכל התהומות וכן כיולא בהם בכל לבא השמים וכל שכן שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ז לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימלא השכול והעקור יותר מן הזכרים ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי העקור מחלה בגופים ועם האנשים ידבר מן השתם ואחר כן הזכיר הנשים כמו שאמר (דברים ז') לא יהיה בך עקר ועקרה. וטעם בארצך להכניס גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך. ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם קיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך ובכל הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה באויביהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחדרים אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותו חכמים תדיר דבש דבורין דבש צרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה שבא במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל. וטעם וגרשה כי היא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללו' (דברים כ"ח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל. כן אמר בכאן שיעשה באויבינו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה. והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נסגרים במבצרים ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים
מפניך

אבן עזרא

על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא הסוף. כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר לוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף. ובסוף ספר הברית לוה להכרית ע"ז הנמלאה בארץ כנען שעשאום יושביה. כי העובד עכו"ם כאילו הוא עובר על כל מלות לא תעשה. ולא יועילוהו כל מלות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוליאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להלילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר לוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות. הנה שכרו יאתו והם ד' דברים בעולם הזה. הא' וברך את לחמך ואת מימיך. והב' והסירותי מחלה מקרבך. והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. והד' את מספר ימיך אמלא. והנה כל אלה בגוף האדם. ועוד כי הפך אלה הברכות העשה בכל אויביך. והוא את אימתי וגם את הצרעה:

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות. ולא התעסקו בחכמת התולדת. על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות. בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמלעיים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות. ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש. כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה ילא כח כל ההרגשות ותנועת הספץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה. והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה על תבהל ברוחך לכעוס. כל רוחו יוליא כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. והנה כתוב כי תאוה נפשך. ותאות המשגל ממנה. והנה יש אדם שנברא שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות. או זו מזקה וזו רפה. או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים. והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה. ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה. והנה אתן לך משל. ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנברא על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש. כי המרה האדומה דומה לה. והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול. גם נחשב אדם שאין חום בגופו. ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס. והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו. והשי' יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורה תורתו. וכאשר ישמרוה ימלאם חכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם. והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה. ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף. ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה. כי יש מארה באה לחסר כח התולדת. כדרך אתה תאכל ולא תשבע. והנה כל
שתמלואים

סגדתהון ותברא תתבר קמתי צילמהון: (כה) ותפלחון קדם יי אלהכון ויברך ית מזוני מיכלך ומשתייך ואעדי סחת מרירתא מגוך: (כו) לא תהי תכלא ועקרא בארעך ית מנין יומי חייך אשלם מיומא ליומא: (כז) ית אימתי אשדר קדמך ואשגש ית כל עמיא דאת אתי לסדרא בהון סדרי קרבא ואיתין

בעל הטורים

מצבותם (ישעיה כ"ז וע"ש) מלמד שבא על ז' אומות בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת. ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו. וברך ג' במסורה הכא ואידך וברך פרי בטנך (פ' עקב) וברך עלי את אלקנה ואת [אשתו] (ש"א ב') כדאי' בברכות בכוס של ברכה משגרו לאשתו כי היכי דתתברך בטנה וזהו וברך את לחמך ולא מימיך שבירך ברכת המזון ישגרו לאשתו וברך פרי בטנה. וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך. מימיך ג' הכא ואידך ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם (פ' חקת) מחוטב עציך עד שואב מימיך (פ' נצבים) ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאף עפ"י שבירך מימיהן ולא היו צריכין לגוים אחרים קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל אכסניא כדי להנותו: והסרתי. ב' במסו' הכא ואידך והסירותי את כפי (פ' תשא) בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה: והסרתי מחלה מקרבך. וסמיך ליה (כו) לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה. אמלא ג' במסורה הכא ואידך ואוצרותיהם אמלא (משלי ח') ופי אמלא תוכחות (איוב כ"ג) כשהצדיק נפטר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו גבי ר' אבהו וגבי ר' אלעזר בן פדת בתעניות וזהו מספר ימיך אמלא אוצרותיהם אמלא. ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח

יונתן

שדרש ג"כ סמיכות הפסוק בע"א קרוב לזה וק"ל: (כה) מחה מרירתא. ר"ל בלשונו זה מרירתא כדאיתא בב"ק פרק החובל זו מחלה מרה. ולמה נקרא שמה מחלה שפ"ג חלאים יש בה. מחלה בגימ' הכי הוא. בשם החכם מהר"ר שמואל אחידה י"ל ועבדתם את ככם בל' רבים ואח"כ בלשון יחיד השמיענו שבענין התפלה עושים המרובים כי ברוב עם הדרת מלך. ועבודה זו תפלה אמנם ענין המאכל לעולם לא יתקבצו לאכול אחד עם חבירו כי לא ימשך מזה שום דבר טוב. ולרמוז על זה אמרה בלש' יחיד ואמר וברך את וגו': (כו) מיומא ליומא. פי' באיזה יום שנולד באותו יום ימות. והכי איתא בפ"ק דסוטה היום מלאו ימי ושנותי. ללמדך שהקב"ה משלים שנות הצדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנא' את מספר ימיך אמלא: (כז) ואשגש. עיין ברש"י שמביא תרגומו והוא לש' נמרא

אבן עזרא

התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף. והנה לא יפחד שומר התורה מהם. וזהו וברך את לחמך. ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים. ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך. והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' [ר]כי אם ברופאים. והנה דברתי על חכמת הרפואות. ועתה אדבר על חכמת המזלות. דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך זה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו. וערך אלה *[ש]אל אלה והדבר עמוק מאד. והנה יהיה כפי מולד האשה [ח]שתהיה משכלה. כי תולדת הרחם להשכיל הילודים. או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם. במולדו *[ח]וכפי תולדתו שלא יוליד בנים. השם הנכבד אם היה דבק בו. יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים. על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני [ט]והיה תמים. וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל לא אצטגנינות שלך. ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד. כי אבטל התולדת. ואין זה נלוז במערכת הכוכבים. כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל. רק הולכים תמיד לעבודת השם כרצונו. ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והסכו על ידם. והנה אם נשמור [י]לא נקבל. ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא. והנה הברכה השלישית שיהי' כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות. והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדות. לא אם זכה וליחה נכריה כי היא הפך התולדת. והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת יי' [כ]תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו [ל]יעזבנו. וכתוב כי אם יי' יגפנו [מ]או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה. לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה. כי מחוץ באו לו מקרים. והנה השם שדבק בו יצילנו [נ]מכלם. ובתורה *[ס]פן ימות במלחמה. אמר שלמה למה תמות [ס]בלא עתך. ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים. כאשר אפרש בפסוק [ע]ונפלינו אני ועמך. על כן כתוב הנני [פ]יוסיף על ימיך. ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה. והנה תבוא לגוף חולשה מיד. וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם. והטעם שיברחו

פירוש על אבן עזרא

היינו באחרי עניינים זולת הפרי"ג מצוות כאשר הם נכללים באזהרת (פס' כ"ב) לעיל. וקורא בשם עבודה כי הם עובדים לאשר אינם מצווים. ואנו נהפך העבודה לכל אשר צוונו. *(לעיל כ"א א'). [ק](פסוק ל"ג). [ר]ר"ל הוא תורה בכתב ותורה שבעל פה. [רר](קהלת ז' ט'). [ש](משלי כ"ט י"א). [ת](דברים י"ב כ'). [א]פי' המין האחד בהיות נפש רוח ונשמה כולן חזקות. השני כולן רפות. הג' כולן לא חזקות ולא רפות. הרי ג' כסדרן. ושלא כסדרן הם כ"ד דהיינו א' נפש חזקה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ב' נפש רפה והאחרות חזקות. ד' נפש רפה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ה' נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות חזקות. ו' נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות רפות. ז' נפש חזקה. רוח רפה ונשמה לא חזקה ולא רפה. ח' נפש חזקה. רוח לא חזקה ולא רפה. ונשמה רפה. הרי ח' בנפש, ועד"ז ח' ברוח, וכ"כ ח' בנשמה הרי כ"ד, ועם ג' הראשונים הם כ"ז מינים. **ובס' יסוד מורא פ"ע כתב בקיצור וז"ל יש מי שלשתן חזקות בו ויש נהפוך. ויש רשמים בסמורה עכ"ל. [ב]פירש כי חכמי המחקר אמרו כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה. פירש דם. ולחה לבנה. ולחה שחורה. ולחה כרכומית או אדמונית ויש בהם ארבע תולדות ממוזגות כנגד ארבע יסודות. הדם חם ולח. כנגד האויר. הלחה הלבנה קרה ולחה כנגד המים. הלחה השחורה קרה ויבשה כנגד העפר. הלחה הכרכומית חמה ויבשה כנגד האש. ותוספות המזגים ומגרעונם היה בעניני הדם. והנה הדם נושא את כולם. [ג]מניעת התאוה. [ד]ר"ל יאמץ חכמתם. [ה]עיין במורה ח"א פרק ע"ב. [ו](מיכה ו' י"ד). [ז](ד"ה ב' ט"ז י"ב). *[ח]ר"ל כי ברגע בא הולד לעולם אין שולט כוכב אחד. כי לכל אחד יש בית מזל המשפיע עליו מי"ב מזלות. ואמר כא"ע בפי' על פס' בחודש השביעי (ויקרא כ"ג כ"ד) ובפי' שם. ומעורב עם הכוכב כמה כוחות רק זה הכוכב שולט ביותר. [ח]וכבר אמרו חכמי הרופאים כי סבת המשכלה רוע העכול הבא מחמת רוע המזג על שהמותר המתיליד מן המותר ההוא לא יהיה בו כח להתקיים זמן מרובה. וסבת העקרה לרוע מזג טפת זרעה או שלא שכב איש אותה זמן רב ונתקלקל מזג רחמה מחמת נטותה אל רבוי הקור או למיעוט דם ודמה שאין בדם הנדות שעור להיות חומר לולד. *[ח]ר"ל אפילו אם במולדו וכו'. רק אם הוא דבוק בה"י יגבור ה' הדבוק בו להוליד בנים. [ט](בראשית י"ז א'). [י]ואם נשמור התורה לא נקבל מהמזל מה שהוא הפך הטוב ואדרבה אם מורה על רעה יתהפך לטוב. [כ](משלי י' כ"ז). [ל](ירמיה י"ז י"א). [מ](ש"א כ"ו י"ד). [נ]ור"ל אפילו שאינם מצד המזג. *[נ]כמש"כ (דברים כ' ה'). [ס](קהלת ז' י"ז). [ע](להלן ל"ג ט"ז). [פ](ישעיה ל"ח ה'). ר"ל

**ככה פי' בע"מ צ"י חסר ג' נפש חזקה ואחרות רפויות הפי' ל"ע כי אינו מכוון ול"ל ע"פ כתבי הר"י כי לכל בחינה ג"כ ג' בחינות.

ספורנו

שהכנו את עובדיהם: (כה) ועבדתם את יי' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו. כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי: וברך את לחמך. שיזונו ולא יולידו מותרות מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתחיו כמדת השמן אשר בנר אלהים והוא הלחות הטבעי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלחות הטבעי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכת והיסודות. והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם. כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר הכתוב בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד. באמרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי. כמו

פירוש רשב"ם

דנש: (כה) והסירותי מחלה. שבאה ע"י מים רעים כמו שפירשתי במרה: (כו) לא תהיה משכלה. ואפי' בנודלו לא ימות. אלא את מספר ימיך אמלא. לבא בכלח אלי קבר: (כז) את אימתי. חתת אלהים על בעלי מלחמתך: והמתי. והממתי מהומת קולי. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם. וכן ברק ויהום. כמו מן סבב סבותי. אבל לשון מיתה יאמר והמתי כמו והמתתי. ושתי כמו ושתתי. וכן כרתי ברית כמו כרתתי

כל־איביך אליך ערף: כח ושלחתי
את־הצרעה לפניך וגרשה את־החוי
את־הכנעני ואת־החתי מלפניך:
כט לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן
תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית
השדה: ל מעט מעט אגרשנו מפניך
עד אשר תפרה ונחלת את־הארץ:
לא ושתי את־גבלך מים־סוף ועד־ים
פלשתים וממדבר עד־הנהר כי | אתן
בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו
מפניך: לב לא־תכרת להם ולאלהיהם
ברית: לג לא ישבו בארצך פן־יחטיאו
אתך לי כי תעבד את־אלהיהם כי־
יהיה לך למוקש: פ

כד א ואל־משה אמר עלה אל־יהוה
אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק:
ב ונגש משה לבדו אל־יהוה והם לא

ינשו

אונקלוס

קדל: כח ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתרך ית־חואי ית־
כנענאי וית־חתאי מן קדמך: כט לא אתרכנון מן קדמך
בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חית
ברא: ל זעיר זעיר אתריכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסן
ית ארעא: לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי
וממדברא עד פרת ארי אמסר בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכנון
מן קדמך: לב לא תגזר להון ולטעותהון קים: לג לא יתבון
בארעך דילמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי
יהון לך לתקלא: א ולמשה אמר סק לקדם יי את ואהרן
נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק:
ב ויתקרב משה בלחודוהי לקדם יי ואנון לא יתקרבון

עמא

מסרה כח הצרעה, ג'. וגרשה, [הכי"ם בשו"א לבד וכן שגרשנו]. את, ז' פסוקים את את את ואת. מלפניך, י'. כט ורבה, ד'. ל תפרה, ל'. ונחלת, ל'. לא ושתי, ל'. גבלך, ג' [מ"ן]. ועד, ג' פסוקים ועד עד. ישבי, [כו"ל מ"ן]. וגרשתמו, ל'. לב תכרת, [כו"ל מ"ן]. ולאלהיהם, ל'. לג ישבו, כ' [כ"ל שהיו"ד בליר"י]. יחטיאו, ל' ומ"ל. אתך, [מ"ן]. כי יהיה, ע"ל [כ"ב כ"ד]. למוקש, [כו"ל מ"ן]. כד א ואל, ל' ואשרה אל משה. מרחק, כל סו' חסר. ב ונגש, ג' בתורה [כ"ל ב'. ס' מבין מידות].

ת"א ושלחתי את שם. לא ישבו גיטין מה. ואל משה סנהדרין לח עקרים מג פכח.

רש"י

ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. ואף על פי שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עומדת וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה: (ב) ונגש

משה

רמב"ן

מפניך. והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך העלו במס' סוטה ואמרו שהיתה מטלת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע כ"ד ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם. וכתיב (שם) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכ' שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך. וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחתי הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים. ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה. ור"א אמר כי הצרעה חולי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך. וטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן העבודה לשם המיוחד. ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך ובכל פירשתיו והמשכיל יבינהו משם: (לב) לא תכרת להם ולאלהיהם ברית. הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ז שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיה' לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז רשאי הוא לקיימם: (לג) כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונו' שהכי משמש. שמצינו *בכמה מקומות וזהו אם משמש בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר (לקמן ל"ד) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' פן יהיה למוקש בקרבך. והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובעלילות הנשחתות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך ויסיתוך בכך: (א) ואל משה אמר וגו'. פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר' לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו לו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען

כלל

*בכמה מקומות אם משמש בלשון כו'. כצ"ל.

אבן עזרא

שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף. מגזרת צרעת שתחלת צרת הגוף. והזכיר מארבעה הגוים שלשה. והוא הדין לכלם. גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית. אז יכרתו כל השבעה עממין. ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת. וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה *מאד. ויושבי נכרים לא יוכל ליושבה כלה. כמו פן תקדם: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ. ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והנהר הוא נהר פרת. דין כך ודין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם. *שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל השבעה עממין. עד בא ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל. ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל יי' ואחר כך ונגש משה לבדו. ולא אמר ונגשת. כי כן מנהג הלשון. וה' המעיד על

סדום

יונתן בן עוזיאל

וְאִיתֵּן יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְהַזְרֵי קְדָל: (כח) וְאֶשַׁדַּר יַת אוּרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת חִוָּאֵי יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ: (כט) לָא אֲתָרְכִינוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִלְמָא תְּהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְיִסְגוּן עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא כַּד יֵיתוּן לְמֵיכוֹל פִּגְרֵיהוֹן וְיַזְקוּן בָּךְ: (ל) קְלִיל קְלִיל אֲתָרְכִינוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחְסִין יַת אַרְעָא: (לא) וַאֲשַׁוֵּי יַת תְּחוּמָךְ מִן יַמָּא דְסוּף עַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִן מַדְבְּרָא עַד פְּרַת אֲרוּם אֶמְסוֹר בִּידְכוֹן יַת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְאַנְתְּ תְּתָרֵיכִינוּן: (לב) לָא תִגְזְרוּן לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָים: (לג) לָא תַעֲבֵיד לְהוֹן שְׁכוּנָן בְּאַרְעָךְ דִּלְמָא יַטְעִינָךְ וִיחַיְיבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרוּם תִּפְלַח יַת טַעֲוָתְהוֹן אֲרוּם יְהוֹן לָךְ לְתוּקְלָא: (א) וּלְוָת מֹשֶׁה אֲמַר מִיכָאֵל סַרְכַן חָכְמְתָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לְיַרְחָא סַק קֳדָם יְיָ אַנְתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשׁוּבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: (ב) וְיִתְקָרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹי קֳדָם יְיָ וְהִינוּן לָא יתקרבון

בעל הטורים

לבוכים לפניהו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ושי שמלא טובים ותשלום מספר ימיך אמלא: (כט) ורבה ד' הכא ולידך ורבה העזובה (ישעי' ו') ורבה משמה (הושע ע') ורבה היא על האדם (קהל' ו') וזהו שיש במדרש וכי שעלה על דעתך שוד שיהיו יראים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא ויופקרו לחיות. וזהו יש רעה וגו' ורבה היא על האדם. מה היא ורבה משמה על כן ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תהא שמה ורבה עליך חית השדה: (לג) יהיה לך למוקש וסמיך ליה ואל משה אמר (וגו' נדב ואביהוא) שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ב) ונגש. ג' הכא

יונתן

גמרא כמה פעמים: (כט) כד ייתון למיכל פגריהון. מיושב ורבה עליך חיה. מטעם שיבאו לאכול הפגר: (א) סרכן לש' פסוק בדניאל וסרכין תלתא. פי' כאן שר הממונה. על החכמה. ועל פי הקבלה ידוע שמיכאל הוא נמשך מחסד שמקורו מהחכמה עליונה והבן

רמב"ן

כלל. ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנה המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי אינו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר הטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל להזהיר ולהזכיר על ע"ז לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ז שימלאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שאמר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב מאתמול וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך מכל אשר תצוה אותו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הולך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגו' ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגו' והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר ושמה נתעכב שם ארבעים יום והוא שפירש הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגו' ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיה עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשה הוא בעצמו כי צוה אותו אחר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו. וטעם עלה אל ה' דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך אל מקדשך השמם למען ה'. אבל בתלמוד (סנהדרין ל"ח ע"ב) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכוונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגד' ההיא כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין ההוא השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפילו בפרוונקא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה: (ב) ונגש משה לבדו אל ה'. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל

פירוש על אבן עזרא

*ר"ל יהיו הולכים הלוך וחסור עד שימותו ע"ד וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י') שפי' יחלש וימות. וטעם וגרשה שתהיה סבה להאבידם כמש"כ וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים מפניך (דברים ז' כ'). והמבאר לנתה"ע הבין כפשוטו ואמר שאין זה משמעות הכתוב שאולי הצרעה לא יגרש את יושבי הארץ. והביא דעת רז"ל שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים כמ"ש רש"י ז"ל. והרי גם המיתה לא תגרש את יושבי הארץ. ונוכח שטעם וגרשה כמו שפירשתי. ואפשר לומר שארס הצרעה הוליד חולי לרעת הממית. ולכן נקרא שרץ העוף לרעה. ואין כאן מחלוקת. קר"ל דעת הגאון כי זה המאמר היה סימן לישראל מתי יגיע עת הכרת שבעה עממים והוא כי אמר להם כי לא יגורשו כלם יחד בעבור היותם מועטים ולא יוכלו למלאת הארץ ואז המבאר להם כי כאשר יהיו רבים שיוכלו למלאתה אז יכרתו כלם. *קר"ל כי אנו רואים א"י כי היא קטנה ואינה ד' מאות פרסה. ע"כ מארץ הנגב כי הד' מאות פרסה תמלים ע"י סורך המדינה. רר"ל פן זה איננו כמו אולי (פילייכט) רק כמו למען לא (דאמיט ניכט) כי איננו יכול להיות ל"ת כי איננו עושה צידים השממון. ש(תהלים ע"ב ס'). תר"ל מיום התחילם לכבש בארץ עד גרש הכל. ואמר זה ז"ל כי הנה כתוב ונחלת את הארץ וגרשתמו מפניך שטעמו בלי ספק שלא ישאיר מהם עד אחד אם כן מה טעם אמר אחר זה לא תכרת להם ברית ולאלהיהם רק הטעם בין כך ובין כך. *תכי אין בהם דעת לכרות הברית עם הפסלים. תתכי אין הלוי עליהם רק עלנו הוא הלוי. *ר"ל כי כל המשפטים אמרם השם למשה כי עמו היה מדבר כאשר כתוב בתחלתה ויאמר ה' אל משה. א"כ מה טעם אמרו בזה ואל משה אמר רק הטעם כי כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם המצות שיספרם לבני ישראל. אבל זה היה צווי למשה לבדו שצוהו שיעלה אל ה'. ומה שאמר ואחר כן אמר למשה לבדו וכו' ר"ל כי משה היה עומד על ההר בדברו אליו השם המשפטים. א"כ מה טעם אמרו ואל משה אמר עלה רק טעמו כד לכרות אתם ברית. ואחר עלה אלי אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל. ב(נרשמים י"ע

ספורנו

כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם: (לא) כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו. הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם יי' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך. באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אתה. לא ישבו הם. הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר. וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבתם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם: (א) ואל משה אמר עלה. אחר שקיים אמר כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם. ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות. ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר וצוה בכלל

פירוש רשב"ם

כרתתי: (לא) מים סוף. שהוא בתחלת מזרח א"י כמו שמוכיח בפ' אלה הדברים: עד ים פלשתים. שהוא במערב כדכתיב ופלשתים מאחור. ומדבר שהלכו בו ישראל מדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון. כדכתיב מצפון תפתח הרעה כי בבל בצפון: (א) ואל משה אמר. משה נגש אל

יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת
כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת
הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים
שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה
חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק
עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית
וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה
דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר

וכעצם

אונקלוס

עַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּהּ׃ ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיב כָּל עַמָּא קָלָא חַד
וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד׃ ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי
טוּרָא וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמַן לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסַת
קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגּוּת דְּמָא וְשַׁוִּי
בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגּוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ ז וּנְסֵיב סִפְרָא
דִּקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד וּנְקַבֵּל׃
ח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא
וַאֲמַר הָא דֵין דַּם קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין׃ ט וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כֻּרְסֵא יְקָרֵהּ

בעובד

מסרה ג ויבא, [כו"ל ח"ו]. ויען, ד' פסוקים, ויען, ויאמרו. קול, [מ"ו]. ד ופסים, כו"ל כ"כ [כ"ל במ"ס בס"ף בסמיכות]. ה עלה, פלוגתא עלות [בס' מנחת שי איתא. דרבים טועים לומר דפלוגתא היא אם מלא או חסר וגם המדפיס הי' מהטועים. ואינו, כי לא נמלא ככה בשום ספר דיהא מלא. רק כוונת המסורה לענין פיסוק טעמים כמבואר חגיגה דף ו' ע"ב יעוי"ש]. ו ויקח, ג' פסוק זה אחד זה מתחילין ויקח. באגנת, ל' וחסר. ז ונשמע, ב' ב' פתח וא' קמץ. ח ויזרק, [ח"ו]. על העם, ח' וכל עזרא דכוותיה. י אלהי ישראל, כ"ח מיחדין [כ"ל דסמיכי כך ואין שם שם אחר. ס' מגורת שלמה]. לבנת, ב' בסרי לים'. הספיר, ל'.

ת"א וישלח את יומא כב מגילה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט. ויעלו עלת חגיגה ו. ויזבחו זבחים חגיגה שם זבחים קיו. ויקח משה חצי זבחים לג מכחות פב. נעשה ונשמע שבת פח פט גיטין ז עקיד' שער נה. ויקח משה את הדם יבמות מו כריתות ט. ויעל משה כלם השר' כה. ויראו את חולין פט עקיד שער לח.

רש"י

משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנת. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות ט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו

מיתה

רמב"ן

אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' מאת ה' והטעם מאתו. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו. וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות וגו' אל המלך שלמה. והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באותו קול ה' אומר למשה. עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק ואם כן היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח גם כן היה צריך לאמר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו למעט גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיורה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין: (ג) ויבא משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו שם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והלך לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו' קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל

המצות

אבן עזרא

סדום ועל עמורה' גפרית ואש מאת ה' מן השמים. והטעם מאתו. ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ולא אמר ואותי. ורבים כמהו: (ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר. כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך *מחנה ישראל. ויספר לעם את כל דברי ה'. מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם המזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: (ד) ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית. ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה. ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזבחו וזבחו עליו. והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: (ו) ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים: וישם באגנות. כלים עגולים. כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"אן: וחצי הדם. של עולה והשלמים. זרק על המזבח לשם. והנה באגנות ישמש לשנים. שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ז) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם. והם הזקנים. כי הם כנגד כל ישראל. כמו שכתוב בספר העלם דבר של צבור. וסמכו זקני העדה את ידיהם. שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה. כמו ויז על אהרן ועל בגדיו. וקראם

דם

יונתן בן עוזיאל

יתקרבון ועמא לא יסקון עמיה: (ג) ואתא משה ואשתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי וית כל דיניא ואתיב כל עמא קלא חד ואמרו כל דמליל יי נעביד: (ד) וכתב משה ית פתגמיא דיי ואקדים בצפרא ובנא מדבחא בשיפולי טורא ותרי סרי קמן לתרי סרי שבטיא דישראל: (ה) ושדר ית בוכרי בני ישראל ארום עד ההיא שעתא הות פולחנא בבוכריא דעד כדון לא איתעביד משכן זמנא ועד כדון לא איתיהבת כהונתא לאהרן ואסיקו עלוון ונכסת קודשין קדם יי תורין: (ו) ונסיב משה פלגות דם ניכסא ושוי במזרקיא ופלגות דם נכסא דרק על מדבחא: (ז) ונסיב ספרא דקיימא דאורייתא וקרא קדם עמא ואמרו כל פתגמיא דמליל יי נעביד ונקביל: (ח) ונסיב משה ית פלגות דמא דבמזרקיא ודרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דין דם קיימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא האלין:

ירושלמי

(ט) וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושובעין מסבי ישראל: (י) וזקפו נדב ואביהוא ית עיניהון וחמון ית יקר אלהא דישראל ותחות אפיפורין דריגלוי דמייצע תחות כורסיה הי כעובד אבן ספירינון מידכר שיעבודא דשעבידו מצראי ית בני ישראל בטינא ובליבנין והוון נשייא בטשן ית טינא עם גובריהון הוה תמן ריבא מפנקתא מעברתא ואפילת ית עוברא ואתבטש עם טינא נחת גבריאל ועבד מיניה לבינתא ואסקיה לשמי מרומא ואתקניה גילוגדק תחות אפיפורין דמרי עלמא זיויה הי כעובד אבן טבא והא כתקוף שפר שמיא כד הינון ברירין מן ענניא:

[(י) איפופרין דריגלוי כעובד לבן דספירינון וכחיזו שמיא כד הוו נקיין מן ענניא:]

ולות.

בעל הטורים

הכא ואידך ונגש הכהן (פ' שופטים) ונגש הורש בקוצר (עמוס ט') כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא כתקונה כדכתיב ונגש חורש בקוצר: יגשו ב' והם לא יגשו. אשר באחד יגשו (איוב מ"א) לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמרו משה מחיצה לעצמו וכו': (ג) כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ו' תיבות וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ו' תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות והוא שמע ישראל ויעקב פתח ו' תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: (י) ישראל ותחת רגליו מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד: ודמות פניהם פני אדם. ס"ת חמים וזהו שאמר יעקב התחת אלהים אנכי אנכי בגימ' כסא. לבנת ב' במס' הכא ואידך

יונתן

והבן. ביומא שביעאה. פ"ל בשבעה לחדש עלה משה ופלוגתא היא בגמרא: (י) אפיפורין. תרגום של הדום רגליו הוא. ונמצא בלשון רז"ל הרבה. ובמסכת פ' ס"ו דכלים פופירון של בעלי בתים. ופי' הערוך כורסא קטון תחת רגליהם ובלע"ז. הוא ספסל יותר קטון מתנו. ונמצא בגמרא פ' אין לדין זקן אחד היה בשכונתי ויולא בנדודגא שלו תמן ריבא מפנקתא וכו'. ואתבטש עם טינא. גמה גבריאל. עיין כל זה במדרש אבכיר וכאן הוא מספר כל לרת ישראל שסבלו במצרים וכדפי' רש"י. שלבן נראה כמעשה לבנת

ונשימור

רמב"ן

המלות כאשר דבר להם עשרת הדברים ועשה בה עמהם אל מקום העם וספר להם את כל דברי י"י והם אמרו נעשה כל דברי י"י אשר לוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר לוית או תלוה בשמו יתעלה וכאשר סור משה אחרי כן ועלה אל קלה ההר עם הזקנים כאשר לוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו הטיבו כל אשר דברו ונוהו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המלוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתור' והמלוה כי לך לבדך אתן את התורה והמלות אשר תלמדון ועשו אותה כאשר נדרו לעשות: (ה) נערי בני ישראל. הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלי' עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי. אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלהם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגעו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו'. וטעם לי"י פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת עוותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז גם פרה אדומה כן ובענין העגל הזכיר זה: (ו) וישם באגנות. הם כלים עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חלי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים ההם והחלי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור"א אמר כי באגנות ישמש בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס שתרגם במזרקיא: (י) ויראו את אלהי ישראל. פי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את י"י

אבן עזרא

דם הברית: (ט) ויעל. לא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה [ל]נבואה. כמו ראיתי [מ]את י"י יושב על כסא. אמר הגאון כי ספיר לבן. ראייתו לבנת הספיר. ואיננו רק אדום. והעד כי מנהג בלשון

פירוש על אבן עזרא

י"ט כ"ד) וכאלו לומר מאתו כי כבר הזכיר השם. [ג](ש"א י"ב י"א) ולמה לא אמר ואותי. *ר"ל היה ל"ל ויגש משה וכו' ע"כ פי' כי הוא מורה על ביאתו לעם. [ד]ודעתו של הרלב"ע ז"ל שמתחלת אתם ראיתם (לעיל כ' י"ט) עד הנה אנכי שולח מלאך (הכתוב בפרשה זו) היא פרשה אחת כאמרה למשה בזה אחר זה. וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך עד ואל משה אמר וגו', ואל תשמע לדברי המתחבט ורולה לשבש זולתו בפירוש דברי החכם ז"ל. [ה](לעיל סוף כ"ג). [ו]כבר פי' (פסוק א') כי השבעים מזקני ישראל הם הבכורים הקדושים. ר"ל שנבחרו לעבודת הכהונה. ועליהם נאמר וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (לעיל י"ט כ"ב). ובניהם הבחורים קרא הכתוב נערי בני ישראל שהם פרחי כהונה (עיין ברבינו בחיי ז"ל) וז"ש ויעלו עולות ויזבחו זבחים וכו'. [ז](לעיל כ' כ"א). [ח](שיר ז' ה'). [ט]ר"ל אגנות לחלי הדם מהעולות ואגנות לחלי הדם מהשלמים. ועיין פירש"י ז"ל. [י](ויקרא ד' ע"ו). [כ](שם ח' ל') פירש מה שאמר כמו ויז על אהרן כ"ל כי זאת הזריקה היתה על הבגדים אעפ"י שלא נזכר. [ל]לדע כי לא ישיגו העינים רק מקרי הגוף. ומה שאמר ויראו את אלהי ישראל וכן ויחזו את האלהים הוא בעין השכל. ומה שאמר ואל משה אמר עלה אל ה' וכן ונגש משה לבדו אל ה'. כבר נודע שהש"י אינו גוף ולא כח בגוף כמו שבא עליו המופת ולא הוא יתי' יגש ולא יקרב לדבר ולא דבר מן הדברים יקרב לו או יגע בו ית' כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום ומבטל כל נגיעה קרובה או כרוקה או התדבק או התפרד או משוש או סמיכות. ומה שאמר קרוב ה' לכל קוראיו. קרבת אלהים יחפצון (ישעיה נ"ח) קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג) קרב אתה ושמע (דברים ה'). וכן ונגש משה לבדו אל ה'. כ"ל קריבת מדע כלומר השגה מדעית לא קריבת מקום. (ועיין כמ"ש במורה נבוכים ח"א פרק כ"ח). [מ](מ"א כ"ב

ספורנו

בכלל ישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה אמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים. מתחלת ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית' לבדו לכרות הברית ובכן קבל חלי הדם ואליו האחר נזרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי י"י והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר: ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים: נעשה ונשמע. נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. אחר שקיים מה שלוהו ה' ית' באמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שלוהו אחר כך באמרו עלה אל י"י אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עלם נעדר כל הלורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עלם חמר האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחירי: ובעצם השמים לטוהר. ולאו

פירוש רשב"ם

אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר ה' אל משה כה תאמר. כל הפרשיות הללו עד כאן אל בני ישראל ביום ששמעו עשרת הדברים. ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל ה' למחר אתה ואהרן וגו' ואח"כ מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו'. ואח"כ ירד ולמחר בנה מזבח והקריב קרבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו': ואל משה אמר. מלאך. עלה אל ה' מדלא כתב אלי כמ"ש לפנינו עלה אלי ההרה: (ד) לשנים עשר שבטי ישראל. לעד שכולם נתרצו בקיום הברית: (ה) את נערי. בכורות: (ז) ספר הברית. דכתיב למעלה ויכתוב משה וגו': נעשה ונשמע. נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיצוינו עוד מכאן ולהבא ונקיים: (י) ויראו את אלהי ישראל. כעין

וראיתי

וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר: יא וְאֶל־אֲצִילֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־
הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: ס יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־
שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה
וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם
מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־
הר

אונקלוס

כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרִירוּ: יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַייָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקֻרְבָּנֵיהוֹן
דְּאִתְקַבַּלוּ כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתָן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי
לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא
וְתַפְקֶדְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן: יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
מְשֻׁמְּשָׁנֵהּ וּסְלֵק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ:
ולסביא

מסרה וכעצם, ל'. לטהר, [הלמ"ד בקמץ וס"ו]. יא אצילי, ל'. ויחזו, ב'. יב ויאמר ה', י"ב בטעם קדמא ואזלא בפרשה. ההרה, י"ג. והיה, ו' [הה"א בגו"ש פתוח]. ואתנה, ו' בתורה. לחת, [חסר דחסר]. לחת האבן, ל'. והתורה, ב'. והמצוה, ג'. להורתם, ל, וכ"כ [כ"ל מ"ו קדמאה וס"ו סכין]. יג אל הר, י"ו.

ת"א ותחת רגליו סוטה יז מנחות מג. וכעצם השמים יומא עו נט זבחים לה. ויחזו את ברכות יז. ההרה והיה ס' הוזר פ' שמיני. ואתנה לך ברכות ה מס.

רש"י

מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד. ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יא) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יומים: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה
מלוה

רמב"ן

י"י נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא: וכעצם השמים לטהר. שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כענין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד. ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שאביהם עמהם לזכותם במראה הזאת. ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו י"י אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום י"י אלהי ישראל והזכיר בשם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחיצת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו ית יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי לכון יקרא די"י כמנהגו במקומות אחרים: (יא) ואל אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלי' שנאצל עליכם רוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י"י פן יפרוץ בם הודיע בכאן שנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל י"י. וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם שישובו אל אהליהם כי השלמי' טעונין מחיצה ונאכלין בירושלם לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה. וטעם וישתו שעשו שמחה וי"ט כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבני' וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני י"י אלהיך וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה לגמרה של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום מתנת התורה כן עשו: (יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מתחלה עלה אל ה' ונגש משה לבדו אל ה' ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור כל הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש"י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור"א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמנה הנזכרים ואינו נכון כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית: (יג) ויקם משה ויהושע
משרתו

אבן עזרא

הלשון לכפול הטעם במלות שונות. והנה כתוב זכו נזיריה משלג [י]צחו מחלב. והנה הטעם כפול. אדמו עצם מפנינים *[כ]ספיר גזרתם. והנה ספיר כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה. היה ראוי לומר כמראה. והנכון כי לבנת מגזרת [ס]לבנה. כמו [ע]שפכת מים. מגזרת *[ע]שפכה. והנה לבנת הספיר. כאבן ספיר [פ]שראה יחזקאל במראות הנבואה ההוא [צ]דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל. והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי [ק]תחת אלהי ישראל. כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע. גם הוא תחת הכסא. והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו [ר]ומאציליה. ולא הזכיר זקנים להכניס עמהם [ש]נדב ואביהוא: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו. כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני [ת]האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה. ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו. כי הועילו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. ושב שם [א]עד שאתן לך. אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים. והטעם מתוקנים [ב]נבראו כמדת הארון. כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל. רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר [ג]לעשות אותו. ובעבור שהוא [ד]כתוב לוחות אבן. ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים. והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים. ושלש [ה]פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב [ו]רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה [ז]שבכתב: והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני ביומים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה [ח]עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון *[ט]והחמישי והמצוה השמנה דברים (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל
שנעשה

(יא) ולות נדב ואביהוא עולימיא שפיריא לא שדר מחתיה בההיא שעתא ברם אתנטרא להון ליום תמיניא לאשלמותא לאסערא עליהון וחמון ית איקר שכינתא דיי והוון חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא הי כאכלין והי כשתין: (יב) ואמר יי למשה סוק קדמי לטוורא והוי תמן ואתן לך ית לוחי אבנא דבהון רמיז שאר פתגמי אורייתא ושית מאה ותליסרי פקודייא דכתבית לאלופיהון: (יג) וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטוורא דאיתגלי

בעל הטורים

לבנת (ביהושע י"ע) והיא שם עיר ונקראת כן על שם שבנויה מלבנים וזהו שהיה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל: (יא) ויחזו ב' הכא ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים (איכה ב') הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא על ידי אכילה ושתיה דכתיב (יחזקאל י"ג) ותחללנה אותי וגו' בפתותי לחם שבשביל

יונתן

לבנת הספיר וכו' והיה נערה אחת שם מעוברת והפילה העובר ונשקע עם הטיט וכיון שראה הקב"ה צערי האומות מלמדין סניגוריא כמו לגבריאל ועשה לבינה והעלה לשמי שמים וכו' ע"ש: (יא) תמיניא. לאשלמותא. עי' שמיני למלואים כי כן מתרגם הוא לקמן ולכן המתין להם הש"י ולא שלח יד בם וכדפירש"י שם שלא לערבב השמחה: לאסערא עליהון. פירש לשון סערה ה' שענינו כמו היא סוער וכן סופה וסערה

פירוש על אבן עזרא

כ"ב י"ע. ד"ה צ' י"ח י"ח). [נ](איכה ד' ז'). *[נ](שם). [ס]פירש כי מלת לבנת איננו מגזרת לְבֵנָה כי אם מגזרת קח לך לְבֵנָה (יחזקאל ד' א') והעד באמר יחזקאל כמראה אבן. ונשיר השירים בפסוק מעולפת ספירים יפרשוהו. [ע](תהלים י"ח י"ב). מגזרת חֲשֵׁכָה. *[ע](בראשית ע"ו י"ב). [פ](יחזקאל יו"ד א'). [צ]צי' ידוע מדרך קבלה כי החיות שהזכיר יחזקאל הם הלוחות שבגלגל השמיני או הם שבעת המשרתים. וכתיב ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (שם א' כ"ב). וזה הרקיע הוא הגלגל השמיני בעצמו. וכתיב וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא והוא הגלגל התשיעי. וכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא השכל הפועל. וזה הכסא הוא הנטוי על השמים הנראים. פירש אמר השמים הנראים על הגלגל השמיני כי אשר שהכוכבים אשר בו המה נראים לעין. הנה גם הגלגל נראה, בעבור כי הוא גוף כמו הם. אך התשיעי איננו נראה. ואשר אמר וזה הכסא הנה מלת וזה רומזת שיש כסא אחר והוא כמו על השכל הפועל שהוא כסא השם ועליו נאמר כי שמי בקרבו. וידוע כי נפשות כל החיים השפלים הם ביד שכל הפועל. ורז"ל אמרו זה בפרק חלק באמרם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. ומלת גוף רומזת אל המציאות השפל שהוא ביד השכל הפועל כלומר נפשותם של בעלי הגוף העברים השוכנים בארץ. ולא נפשות העליונים שהם מושפעים בלי הרכבה. והכוונה שיכלה כוחם כדרך כי אזלת יד. ואז יבא בן דוד. וטעם שנקרא אלהי ישראל ולא אלהי העכו"ם בעבור כי הוא השר הממונה על ישראל והוא המשפיע עליהם רוח נבואה בכח הש"י. וע"כ אמר משה ונפלינו אני ועמך וגו' (ועיין כל זה בפרשת כי תשא) וזה הענין הנבואה שבקש מהשם שתהיה מיוחדת לישראל. וכבר פי' הראב"ע ז"ל בבראשית בפסוק ברא אלהים. כי אלהים כמו מלך. וע"כ אמר הכתוב ויראו את אלהי ישראל שפירשו השר המנהיג אותם וד"ל. זה הפי' מנע"מ אשר יוסף אשר לא ידע הוא וכיוצא בו ממפרשי רא"ע כי הם חכמי התוכנים אשר להם עיני בשר ולא עיני אור מלך חיים. ואולם לאנשי סגולה אשר נגה עליהם אור המקובלים יודע כי בכל דבר יש עצם ומקרה. העצם הוא הנפש המעמיד הדבר וכסברת הכוזרי אשר גם לדומם יש לו עצם והוא הנפש אשר בו והוא המנשאו לכבדו. ואם לא כן למה נשתנה למס מלבעדי למס. ואנו רואים אשר לכל עשב פעולה אחרת מפעלו. ואינו מצד הגשם רק מצד נפש הצומחת אשר בו והוא ממקור אחר. כמו כן בני אדם. אשר לכל אחד נפש אשר ע"כ פעולתו משונה מדעת חבירו. והרואה בעיני הגשם משיג להפריד יקרת הספיר ע"י מראית העין ולא יותר. לא כן המשתמש בראיית אור השכל ע"י מראה הנבואה שופע על יקרת האבן ע"י הנפש אשר בו ויודיע להעריך ערכו כי במרום תמריא לכבדו. וכ"כ היה המשכן מי"ג דברים כל דבר להראוי לו. ואפילו שערות עזים היה נלכד למעשה המשכן כי היה כתבנית עולם מלא. והשער מקורו ממין הטומאה כמאמר חז"ל שעיר בשעיר מחלף. וכ"כ יש לך אדם אשר מעשיו אינם ראוים למקום מכ"מ כשהוא ממקור הקדושה והקב"ה בעל המצות מסבבהו להיות ג"כ דבוק בקדושה. ועליו נאמר אשרי תבחר ותקרב. וכעין זה בבהמות. העזים הם ראוים לקרבן. ושערותיהם מורה על הטומאה ככתוב גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל (ויקרא ט"ז ח') ע"ש בפי' רא"ע ורמב"ן ז"ל. ושפע בעל הקיבוץ משתנה ע"י השכלים הנבדלים אשר הם מקבלים השפע מסיבות ומורידים למדרגות אשר הם למטה מהם והם כמו הנפש לגוף. והם הנקראים כסא הכבוד ויש כסא לכסא והם עשר כתות מלאכים הידועים ע"פ הרמב"ם והמקובלים כ"א בשם יקרא. והתוכנים אשר במחשיך עיניהם שופטים ע"פ עיני בשר לא השיגו רק אלו התמונות אשר כאו והבינו שומר המדרגה התחתונה והשכלים ואלהים המדרגה העליונה השכל הפועל. לא כן עמנו סור' מסה מורשה כי גבוה מעל גבוה ה'. והתורה מספרת מעלת ראיתם ע"פ השכל במראות הנבואה ונעשה לבנת הספיר ע"י הנפש אשר בו והוא מגביה ערכו לרומם האבן הזה ומשם רועה אבן ישראל. וזה האבן היה על לב אהרן אשר דוגמתו במרום מלאך מכסא הכהן הגדול מנהיג ב"י. ופי' לפי רא"ע את אלהי ישראל דרך קריה הפעולה ע"ש הפועל. ואולי נכלל במלת אֶת והוא לרבות אשר הוא עפל לאלהי ישראל וכמה מדרגות תחתיו. [ק](יחזקאל שם יו"ד כ'). [ר](ישעיה מ"א ע'). [ש]ר"ל כי אלו האצילים הם הזקנים ושנה לשונו כשאמר אצילי בני ישראל ולא אמר זקני בעבור כי במלת אצילי יכנסו נדב ואביהו ולא כן במלת זקני באשר אמר למעלה ונדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל. [ת](להלן ל"ג כ'). [א]ר"ל טעם והיה שם. שיתעכב שם ומלת והיה מורה ג"כ על עכוב רגע. [ב]ר"ל הלוחות הראשונים מקנם השם לכן נאמר בהם מעשה אלהים. והשניים אף שהם ג"כ מעשה אלהים שהוא בורא הכל. מ"מ לא תקנם השם כ"א משה לכן לא נאמר בהם מעשה אלהים. [ג](בראשית י"ח ז') בל"א (לו בעריינען). [ד]וגם זה דברי החכם הספרדי בכאן וגם להלן (סוף ל"א) לחות אבן ולא לוחות אבנים לחלק בין הראשונים לשניים. [ה]ובלוחות הכרה לקחם לוחות האבנים (דברים ע' ע') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים (שם פסוק יו"ד). נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים (שם פסוק י"א) ויש שם שלש פעמים האבנים והוא מדבר בלוחו' הראשונות וזה דבר הראב"ע ז"ל לסתור ונאמר הספרדי. [ו]ר"ל רק משה כתבה על פי ה'. לכן לא תוכל לפרש התורה והמצוה כי אם על הלוחות שהשם כתבם כמו שכתב אשר כתבתי להורותם כי השאל משה כתבם על פיו. ואל יקשה עליך אשר כתבתי להורותם כי לפי דעתי כי התורה והמצוה מסיבן יורו וידברו בדרך ישרה ע"כ כתוב אשר כתבתי להורותם. [ז]ר"ל כי הגאון אמר והתורה זו תורה שבכתב. וכן אמרו רז"ל התורה זו תורה שבכתב. והמצוה זו תורה שבעל פה. אשר כתבתי להורותם אלו נביאים וכתובים. [ח](שם ה' כ"ח). *[ח]כתב המו"ע וכבר ראיה בגרסת יתכן שטעם החכם שדבור אנכי איננו מהמנין והראשון הוא לא יהיה לך והתשיעי לא תרצח והעשירי הם המצוה עכ"ל. ובעהמ"ס ב"י כתב שר"ל אנכי וכבד (עיין לעיל כ' סוף פסוק א'). והרמב"ן ז"ל הביאי נוספת אחרת והיא. התורה הם ב' דברות לראשונות והמצוה ח' אחרונות ובלה לסתור דברין בעדות הכתוב. והרב בעל מעשה ה' כ' שאין בעדותו כלום. אבל מספקפק בענין והראשון

ספורנו

ולאו שזה העולם הוא נבדל מן החמר האנושי ועכור ממנו כמו שעולם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העולם הוא כעולם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. להוציאם מחושיהם כדי שיגיעו כענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד יי' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד אדני יי' כי אז יבטלו פעולות חושיהם כמו שקרה לשאול בהתנבאו כאמרו (ש"א י"ט) ויפשט גם הוא בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה. אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה אלי ההרה. לראש ההר שאמר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד יי' כאמרו ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר. וכן בזמן תורה אמר ויקרא יי' אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמוד שם איזה זמן ארוך כמו (דברים י') ואהיה שם כאשר לוני יי': והתורה. חלק העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה כתובה חתומה מיד הבורא ית' כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתא מרבבות קדש וכו'. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה. באמרו כאמרו אחר כך כתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורותם. אתנם לך כדי שתורה אותם כי אף על פי שהכל בכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי דכתיבי דלא רמיזא משה באורייתא וכמאמר קצתם (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה. הנה הרמזים אשר בה בעיון ובמעשה לא יובנו אצל רב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. ובזה צדק גם כן מאמר קצת

פירוש רשב"ם

וראית את אחורי: לבנת. לובן: וכעצ'. מרא' כמו (איכה ד') אדמו עצם מפנינים: לטהר. כשהשמי' ברור בלא עננ': (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל לא שלח הקב"ה ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל כמ"ש כבלע את הקדש ומתו. וכן באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'. ובמשה רבינו כי ירא מהביט וכאן חלק להם הקב"ה כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפרשתי בברית בין הבתרים אשר עבר בין הגזרים האלה. וכת' שם ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פ' כי תשא וראית את אחורי. וכתי' ויעבור ה' על פניו וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית: ויאכלו וישתו. העולות הקריבו והשלמים אכלו. שכתב למעלה ויזבחו זבחים שלמים: (יב) אשר כתבתי. הלוחות מכתב אלקים שנתן לו בסוף ארבעי': הסלת ואלה המשפטים מיסוד רבינו שמואל.

(פרשיות של משכן חשן ואפוד אקצר בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל):

הַר הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר
שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם
וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים
יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר
וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר: מפטיר טז וַיִּשְׁכֹּן
כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן
שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן: יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד
יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן
וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה:

ק"ס. עזיא"ל. סימן. הנכ"י סימן: ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמי' סי' ל"ד:

אונקלוס

יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ־לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא
אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵהּ דִּינָא יִתְקָרַב לִקְדָמֵיהוֹן:
טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא: טז וּשְׁרָא
יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא
לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא: יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּאֶשָּׁא
אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וְעָל מֹשֶׁה בְּגוֹ
עֲנָנָא וּסְלֵק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן:

פ פ פ

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן
קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ תִּסְּבוּן יָת
אפרשותי

מסרה יד ואל הזקנים, ל'. שבו, ה'. אליכם, [מ"י]. אהרן וחור, ב'. אלהם, [ח"י]. טז וישכן, ה' ד' חסר וא' מלא [דין ח"ו]. על הר סיני, ג'. ויקרא אל משה, ב'. יז ומראה, ז' קמץ [ר"ל שהאל"ף בציר"י שהוא קמץ קטן] וא' פתח [ר"ל שהאל"ף בסגו"ל שהוא פתח קטן]. אכלת, [ח"ו]. לעיני בני ישראל, ב'. כה ב דבר אל בני ישראל. ו' חסר לאמר. ויקחו, ו' רפין.

ת"א מי בעל ב"ק מו. וישכן כבוד יומא ג ד. ויקרא אל יומא ד תענית כח. ויבא משה יומא שם תענית שם ס' הזוהר בדברי הקבלה בתחילת זאת הפרש' ופ' פקודי. דבר אל בני סנהדרין לע האליליס כב.

פ פ פ

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי
תרומה

רש"י

מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנ' (ד"ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור: אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טו) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן:) ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים: (יח) בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה שביל בתוכו:

חסלת פרשת משפטים

(ב) ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור

רמב"ן

משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש"י ועל דעתי היה יהושע מכלל שבעים הזקנים כי אין בישראל שבעים זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום הסוף ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שיבאו אליהם. ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם ילוה לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה צוה שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר נחר לנו אנשים וזה פי' נכון. אבל רש"י כתב ואל
הזקנים

אבן עזרא

שנעשה. ואין טעם לשאול מה אכל כי המן הגיע למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו שם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה. ואולי היה חור. והוא מהשבעים והניחם ידיהו תחת משה עד שובו. וכבר פירשתי כי יתרו לא בא בשנה השנית: (טו) ויעל. ויכס. וכבר כסה הענן בשמש להדש: (טז) וישכן. וכבר שכן הכבוד. כי כן כתוב וירד יי' על הר סיני. ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה *ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי עם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן. ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר. הטעם. אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד. וכתוב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

חסלת פרשת משפטים

(אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה. יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה).

(א) וידבר. בעלותו אל ראש ההר *דבר לו על דבר המשכן. והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו. ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כנזירת **הורם אלי. שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו. וככה שיקח מאתו ויתן לי. וככה קחו
כא

דאיתגלי עלוי יקר שכינתא דיי׃ (יד) ולחכימייא אמר אמתינו לנא הכא עד זמן דנתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מאן דאית ליה עיסק דינא יתקרב לותהון׃ (טו) וסליק משה לטורא וחפא ענן יקרא ית טורא׃ (טז) ושרא איקר שכינתא דיי על טורא דסיני וחפהי ענן יקרא שיתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו ענגא׃ (יז) וחיזו זיו יקרא דיי הי כאשא בערא חיקוקי אישא אכלא אישא והוון חמן ותמהין בני ישראל׃ (יח) ועאל משה בגו ענגא וסליק לטורא והוה משה בטורא אליף פתגמי אורייתא מן פום קודשא יהי שמיה משבח ארבעין יממין וארבעין לילון׃

פ פ פ

(א) וידבר ומליל יי עם משה למימר׃ (ב) מליל עם בני ישראל ויסבון קדמי אפרשותא מן כל דיתרעי ליביה ולא באלמותא תסבון

אפרשותי

בעל הטורים

שבשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואת שקר : (טז) וישכן ה' במסו' הכא ואידך וישכן בענן במדבר פארן (פ' בהעלתך) וישכן ישראל בטח בדד (פ' ברכה) וישכון בירושלים עד לעולם (ד"ה א' כ"ג) וישכון ערים נכחדות (איוב ט"ו) לומר שכבוד ה' ששכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הכעיסו במעשיהם אבל משהכעיסו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה [העתידה לחזור לנו בב"א] :

(ג) ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם ואיתא במדרש אמר ר' אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלים את

יונתן

ומערה והוא לעורר עליהם או לדקדק עמהם כמו שאז"ל שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ית איקר שכינתיה כן ה"א גמי ית יקר שכינתא ועיין ברק"ע דל"ב ע"ב שכתב מה שרולה בזה ודעת המתרגמים להתרחק מתואר ועצמם אלילה ובאמת הוא דבר תמוה ותקוה לאל כי כוונתי האמת בדרך פשוט מה שעלו ואי"ה יעויין בדרשתי שדרשתי ברוב עם הדרת מלך ויבא לאור הדפוס אי"ה בזמן קרוב :

(ג) ולא באלמות'. פי' שלא יקחו בחזקה ובכח כתכר במשנה ימה פעמים אנס והזהיר בזה דלא פימא נדבתא דיתרעי לביה פי' רלון לבו דביכושו דומה דלרלונו דויקרא שכופין אותו עד שיאמר רולה אני אלא לא בחזקה ושום כפייה ולפיטומא

רמב"ן

הזקנים אמר בלאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם להיות נכונים לשמוע לכל איש ריבו ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו וכבר כתבנו שופטים :

כאשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הכינו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצוה על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדי' הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וסמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה. וסוד המשכן הוא שיהי' הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנא' שם וישכן כבוד י"י על הר סיני וכתיב הן הראנו י"י אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד י"י מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד י"י מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו והכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדביר ונקדש בכבודי והמשכיל יפה בכתובי' האמורים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש. י"י אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש י"י לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר (יחזקאל י') וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד (דה"י א' כ"ח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית י"י וכן יזכור תמיד בית המקדש לשם י"י לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל י"י דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך

ושמעת

פירוש על אבן עזרא

אמר . ולא אאריך בדבריהם . כי הנוסחא שלפנינו היא נכונה. ואין מקום לתלונה עכ"ל. [ט]מה אמר יהושע אבל משה תלילה והם שיאמר כי הכתוב יכחיש זה. [י]ר"ל שגם חור בכור היה . [כ]הבכורים כמ"ש לעיל (פסוק ה'). [ל]ר"ל משה העמיד אהרן וחור שהם ידיינו במקומו כל ימי היותו בהר. [מ]בתחלת פרשת יתרו. [נ]כלומר זה היה בשנה הראשונה. אבל בשנה השנית לא הולך לפי שבא יתרו ונתן העלה שיתן שופטים דהיינו שרי אלפים וכו' וזה נמשך עם מה שאמר ואלה שניהם יהיו תחת משה. [ס]ביכם ומה שאמר אשר כן ויכסהו הענן ששת ימים לבאר הימים שקדם כסוי הענן לקריאת משה. [ע](לעיל י"ט כ'). [פ](שם כ' י"ח). *[צ]כדעת ר"י הגלילי (יומא דף ד') ע"ש ועיין במזרחי. [ק](דברים ט' ט'). וזה מבואר בפ' עקב.

*[כ]ב כתוב בזוהר סלם פרשת ויקהל אשר נלטוה מ"ר בהעלותו ההרה על מעשה המשכן. רק קודם מעשה העגל היה הלווי לקבל נדבת המשכן ג"כ מערב רב. ואחר מעשה העגל לוה ה' להקהיל את ב"י ולקבל מהם נדבת המשכן ולא מערב רב. *[א](שופטים ד' י"ח) עיין (ברכות י"ט ב') בפי' רא"ש ובפי' עליו. [ב](מ"א י"ז י"ד).

ר"ל

ספורנו

קבלת רבותינו ז"ל באמרם רב בעל פה ומעוט בכתב : (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו משם לעלות אל ראש ההר כמו שלוהו האל ית' באמרו עלה אלי ההרה : (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהם ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות תחתיו שם הויה נכבדת ראויה לשמוע מפי הגב' מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה העלם בסוף ארבעים יום ראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעים יום אחרונים ובהם נלטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לשום ארון אלא שבריהם בלבד בלתי עדות כאמרם ז"ל לוחות נשברו ואותיות פרחו וזה בעלמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעלמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. אמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהם ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בו הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שסיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית' הלוחות הראשונות ולא שבר. הוא ית' שום אחור כי לא ענה עלבון אלא שישראל השחיתו עניינם כאמרו כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי קבלת רבותינו ז"ל היתה פרשת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד ולוה על מלאכת המשכן :

(ג) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שמפלתי שגבאי' יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה ברדתו מן ההר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה ובזה לוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל תכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שהשבו לגבו' זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדין : מאת כל איש. לוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד :

תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים

לאפד

אונקלוס

אַפְרָשׁוּתִי: ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעֲזֵי: ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא:

ויעבדון

מסרה ידבנו, ל'. תרומתי, ל'. ג זהב וכסף, ג'. ד ותכלת וארגמן, ה'. ותולעת, [מ"ו]. ושש ועזים, ג'. ה ועורת, [תרויהון דפסוקא חסר דחסר]. אילם, [מ"י קדמאה, וחסר תנין]. מאדמים, [האל"ף בקמץ לבד והוא סטוף]. ו שמן, מ' זוגין מתחלפין [בס' מבין חידות זה לשונו. כל זוג מנהון הוא ב' מלין קדמאה בלא וי"ו תניינא בוי"ו כמו שמן ושמן]. ז אבני, [קדמאה :אבני תיכלה (דויקהל) ואבני].

ת"א תחשים שבת כח.

רש"י

צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד): וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו לטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאר. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב

כמין

רמב"ן

ומעלת השמים ובאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמי' ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון (שמואל ב' ו') להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים (א' י"ג) להעלו' משם את ארון האלהי' ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם. כי השם יושב הכרובים: (ג) וזאת התרומה. על דרך האמת הוא כמו וה' נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב מאת ה' היתה זאת. והכבר רמוז זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן ומבין יתבונן. ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר הראה אותך רומז למראת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו יד ה': (ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה נקרא קלל בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו הסמים והזכירם בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם שם לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם המאכלים שיקראו מעדנים אשר להם בישום בריחם הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור שמינה הכתוב הלשון יתכן שנאמר כי השמנים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים ועניינו המובחרים והידועים בשמים כמו שאמר בשמים ראש. בראש כל בושם. גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור והמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד ואמר הכתוב (שיר ד') נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כלם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים אם כן כלם בכלל

הבושם

אבן עזרא

לא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה. אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה. והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה. לצורך שלחן כסף. כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מששה עשר דברים. כי הששה עשר היו נדבה. וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען. ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך. ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב. והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים. ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא. והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות. כי הוא תכלית כל הצבעים. והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום. ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן. וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת. כמו ומגור המלאים. חלמיש לאגם. והגאון אמר בו קרמ"ז. כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן. ובעבור תולעת אמרו רבים *כי הוא משי: ושש. הוא הבד. מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואיננו צבוע. שם ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר. וידוע הוא עד היום. ועזים. שער העזים: (ה) ועורות אלים. שהם גדולים. וזאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם. כי כן כתוב ואנעלך תחש. והנה ככר *היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאם ממצרים במצות משה. והראיה וכל אשר נמצא אתו. כמו התכלת והארגמן. ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו. לצרכו. ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים. כי מה צורך יש להם. ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן שאלום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם יתר אמות גם בריחים. והם עברו על מצרים מקום המלוכה. ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים. והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שהמצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם. ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת. ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים. ובצאם שם

אמר

(ג) וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְתִסְּבוּן מִנְהוֹן דַהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ד) וְתִיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעִזֵּי: (ה) וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמוֹשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְקִיסִין דְשִׁיטִין: (ו) וּמְשַׁח זֵיתָא לְאַנְהָרָא וּבוּסְמַיָא לִמְשַׁח רְבוּתָא וּלְפִיטוּמָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָא: (ז) מַרְגָלִיָין דְבוּרְלִין הִינוּן
מרגליין

בעל הטורים

אם אנוכים מה פסא עליהם: תרומה אותיות מ"ם תורה שהתורה שניתנה למ' יום היא לאוכלי תרומה כההיא דאמרי' לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה. תהו ויקחו לי לומר שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה בלבד ועל כן סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה. ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש אסר מנ' שבהר הבית כמו תרומה שהוא א' מחמשים שהרי הר הבית ת"ק על ת"ק ומקום המזבח היה ק' על ק' שהוא א' מנ' של ת"ק וה"ק. סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן מאימתי שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן משיצא לאת הכוכבים. ויקחו לי. לי עולה מ' היינו עין יפה אחד מה'. אחת כל. כל עולה חמשים היינו בינוני א' מנ'. אחת כל כ"ם עולה ס' היינו עין רעה א' מס'. אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימ' אך בני ישראל יהיו תורמין לא הגוים. סקסו את תרומתי ולא אמר תקח שאין גובין לדקה בפחות משנים תקחו בגימ' שנים קחו: (ו) שמן למאור חסר דלאו לאורה הוא לריך. וי"ג דברים נמנו כאן וכן יש י"ב מיני מלבושים ביחזקאל (טז) ואלבישך רקמה וגו'. ואעדך עדי וגו'. וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים ונזכות אלו י"ג
מינים

יונתן

(ו) ולפיטומא דקטרת בוסמיא. פי' עירוב הבשמים והוא לשון פטום הקטרת ופי' מכתש הקטרת: (ז) מרגליין דבורלין. כן הנהתיו ב"כ ת"י בע' אלוה אבני שהם מרגליין דבורלינא: היינו מרגליין דאשלמה. פי' דלא תימא מדכתיב ואבני מלואים
פרחי

רמב"ן

הבונם: (ז) אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן. על שם שעושין לפי זהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת. לאפוד ולחשן. השהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י. וכן פירש משובצים זהב יהיו במלואותם מוקפי' משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון מלואותם ובן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלאת בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שהדבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפתחין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם ואם היה פירוש במלואותם שימלאו האבנים את הגומות לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל ככל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הכתב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוליאין ממנו מזלג שלש שנים שיאחזו את האבן מלשון מכניס (שבת נ' ע"א) ומפקיליה ברמצא דפרזלא (שם ק"א ע"א) כגון דבזעא ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל לד ולא יטמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי שרשרות זהב התקועות בשתי הטבעות שנסשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל כן מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן. וממנו לפי דעתי (ש"ב א') כי אחזני השבץ. אנשים בידם הרמחים ובראשם מזלגות לתפוש הבורסים כמו שאמר (שם) והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו. ופי' מוקבות משבצות שיעשה רמלי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משקען. היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יולאין מהם רמלין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כחלוקי אבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא כתרגם מלוי ממש ותמלא כדס ומליאת וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן ימלא אותם חכמת לב אשלים כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרש' אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי
חותם

אבן עזרא

אמר להם שהם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי. אז עשה כל אחד קורה והנשיאים עשו כדמות מגרות כל א' כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו קורות. ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים. וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור *עכמשפט. אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך. וכן הוא הסמים בעבור פקטרת. אם כן צלוה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים. ועוד את הבושם קואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים *רלקטרת. וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד. ואחד מהחשן: מלואים.
עוד

פירוש על אבן עזרא

גר"ל זהב. כסף. נחשת. תכלת. ארגמן. תולעת שני. שש. שער העזים. עורות אלים מאדמים. עורות תחשים. עלי שטים. שמן למאור. בשמים לשמן המשחה. בשמים לקטורת הסמים. אבני שהם. ואבני מלואים (ועיין במזרחי). דר"ל והכסף מיוב בקע לגלגלת. והנה הזהב למלאכת כל דבר נכבד בעבור היום תולדתו יקרה והוא עומד. ואחריו כסף למלאכה שלמעלה כאשר הוא שני לזהב. ואחריו נחשת למלאכה התיכוני כי הוא למטה מהכסף. ה(בראשית ל"ה כ"ו) ככה ג"כ פה אם פרט אחד לא היה בנדבה מכ"ז בכללות מלורך ג"כ הכסף. ו(דברים יו"ד כ"ב). זפי' ידוע היא כי שבתי ומאדים הם משחיתים כי שבתי יורה על כל חורבן והשחתה. ומאדים יורה על שריפת אש ועל מכות ופלדים והולכים דם וע"כ לריך שישמרו ישראל מכל הדברים ההם בממשלת שני המזיקים האלה כדי שילאו מחמת ממשלתם ולא תבא עליהם רעה. וגם ידוע כי שבתי שולט על הברזל שיש עליו חלודה והוא הנקרא בלשון ישמעאל חדי"ד ובלשון לעז פיי"רו. ומאדים שולט על הברזל החזק הנקרא בלשון ישמעאל בולא"ר ובלשון לע"ז אסא"רו וגם הוא שולט על הנחושת האדום. וע"כ לוה השם בתורתו שלא יניפו הברזל על גבי המזבח. וכן עשה שלמה המלך ע"ה בבית המקדש ככתוב ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו' ז'). וכבר דרשו רז"ל שאין ראוי שיעלה הכורת והמחבל על מי שנברא לעשות שלום כמו שהזכיר רש"י ז"ל בסוף פרשת יתרו גם במדרש ילמדנו כתוב ככה והוא קרוב לדברי הראב"ע ז"ל ובעבור זה לא היה במשכן ברזל ולא נחושת אדום. ואל יקשה עליך כי מאדים שולט על ברזל. והתירוץ כי החלודה באה משבתי. וההכבד ולחמה ולבדן ממאדים. חוהנה התכלת דומה לשמים ע"כ פתיל תכלת דומה לזכרון במעשה לילית ויתכן שנקרא כן לפי שזאת העין הכלית כל העינים כי הלונן הוא הכלאים והשסור הוא האחרון. ט(ד"ה ב' ב' ו'). י(ויקרא י"ד ו'). כ(דברים ח' ע"ו). ל(שם ל"ב י"ג). *לויתכן היות פירש שני השני לעין הלונן כי זאת העין כמו מאמינים כי הוא הלונן והשחרות. והקרוב אל דעתו ז"ל כי הוא עין תכלת בפשתים. וי"א שהוא כלמר נפץ והארגמן כלמר ע"כ. זה פי' מ"מ (כ"ל) פי' רבים הוכחו לזה ממלת תולעים כי הוא מאי הנולד מתולעת. ובאמת הוא הלבע האדום העשוי ממיני תולעים הנקרא בלעז (קודש"כעלען). ט(יחזקאל ע"ז י"ג). ע(יחזקאל ע"ז י'). *ג"ל דקשה לראב"ע מלת חסם ולא בעור חסש. ס(להלן ל"ה כ"ד) כ"ל כי בפרשת ויקהל כתיב על עלי שיטים וכל אשר נמלא אתו כמו שכתוב על התכלת ועל הארגמן נראה לפי דעת קדמוניכו שהכל הוליאו ממלרים כי מבואר הוא שלא ימלא במדבר תכלת וארגמן. והוא ז"ל תמה מזה ואמר כי למה נאמר אשר נמלא אתו כי אם היה שהוליאום ממלרים בעלום מאה למה נאמר אשר נמלא אתו שנראה מזה כי בדרך מקרה נמלא עמם. וזה הוא התירוץ כי הוליאום ללרכם וכאשר היו במדבר חפש משה מי אשר נמלא אתו. כי לולי זה היה אומר וכל אשר הוליאו עלי שטים הביאום. עבעלי שטים (עיין במזרחי). *ער"ל דכתיב למאור בפת"ח והוא הידוע ע"כ מפרש כי הוא לאלי לוג שמן כמדת לילי עצם והוא ידוע. פר"ל כי הם סברו שאין הסמים בכלל הבשמים. שהרי בקטרת כתיב קח לך סמים (להלן ל' ל"ד). צר"ל אם היתה כוונת הכתוב שאין הסמים בכלל הבשמים שלמה לא נאמר בהפך ולשמן המשחה בשמים. שלא לטעות שהסמים בכלל הבשמים. ק(להלן ל"ה כ"ח) ר"ל שהבושם כתוב בתחלה וכולל כל מה שכתוב אחריו.
ובשמים

*ולא כדעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון החלבנה והלבונה.

ספורנו

(ג) וזאת התרומה. לוה שלא יקבלו כל שום כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת

פירוש רשב"ם

(ב) תרומה הפרשה ממונם: (ד) ותולעת שני. צמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת. והצבע קרוי שני. כדכתיב (נחום ב') אנשי חיל מתולעים. מלובשים בגדים צבועים. וכן האמונים עלי תולע. בגד צבוע. וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אם יאדימו כתולע כצמר יהיו השני והשלג שם של צבעים זה אדום וזה לבן. אבל תולע והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר צבוע והצמר הוא לבן בלא צבע. ושש. פשתן אבל שאר המינים הם צמר צבוע. ועזים. מטוה של שערי עזים: (ו) לשמן המשחה. מפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. כלו' לצורך קטרת הביאו סמים כדכתיב בקטרת קח לך סמים בכי תשא: (ז) מלאים. שהאבן ממלא עוסק המשבצות כעין אבני הטבעת:
מקדש

לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית: יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים

וצפית

אונקלוס

ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן: י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ: יא וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּו וּמִבָּרָא תַּחְפִּנֵּהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: יב וְתַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ תִּנְיָתָא: יג וְתַעְבֵּד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי

יתהון

מסרה לאפד, ל' ס'. ט ככל אשר, י"ע בתורה. אותך, י"ז מלאים בלשון זכר. וכן תעשו, ב'. ארון, [מ"ו]. קמתו, [ח"ו]. יא תצפנו, ל'. ועשית עליו, ל' ושלרה ועשית לו וסימן דארון כתר תורה על גביהן. יב ויצקת לו, [הלמ"ד דגש מדין אתי מרחוק]. פעמתיו, כל אור' חסר [ל"ל כולם חסר ור"ל ח"ו אבל מ"י]. טבעת, [מלמה בפסוקא וכולם ח"ו].

ת"א ועשו לי מקדש ערובין ב כתובות קב שבועות יו. ככל אשר אני מראה סנהדרין יו שבועות שם. ועשו ארון יומא ג עב סכה ה. אמתים וחצי סנהדרין כט. זר יומא עב.

רש"י

כמין גומא וכותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מרא' אותך: וכן תעשו. (סנהדרין יו שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמי' כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת לח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא הי' לו לכתוב וכן תעשו אלא כן וה' מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (שם. תנחומא שיר רבה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש מנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתיר' היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליישב כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת:

צלעו

רמב"ן

אותם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חריץ בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלאותם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלואותם. והאבנים על שמות בני ישראל הנה שתים עשרה על שמותם, לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מפסלין עליהן באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאיליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן. ולא חשו למה שהוזכר בהגדה היכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שהחשן יקראו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב כמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלם שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים: (ט) וכן תעשו. לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י. ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב. ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש. ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וזרוז אמר ועשו לי מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולכם בזריזות וחריצות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צווה אמר וכן תעשו:

(י) ועשו ארון. יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן ועשית אותו ויצקת לו וכולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישר' משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש ומשכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון אמר רבי יהודה ברבי שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר: (יב) ארבע פעמתיו. כתרגומו ארבע זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפורת היו נתונין: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש. אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפורת היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים. ור"א אמר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק רגל. מה יפו פעמיך. רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ארבע תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל ילוה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה. אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שאמר בתלמוד (ע"ז י"א ע"א) כמה נאות פסיעותיה של רביה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות

שנים

מרגלין דאשלמותא למכנשא ולמקבעא באיפודא ובחושנא: (ח) ויעבדון לשמי מוקדשא ואשרי שכינתי ביניהון: (ט) ככל מה דאנא מחמי יתך ית צורת משכנא וית צורת כל מנוי והיכדין תעבדון: (י) ויעבדון ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) ותחפי יתיה דהב דכי מגיו ומברא תחפיניה ותעביד

עלוי דיר דדהב חזור חזור:

(יא) [כליל דדהב חזר ומקף:]

(יב) ותתיך ליה ארבע עזקן דדהב ותתן על ארבע איתודוי ותרתין עזקן על ציטריה חד ותרתין עזקן על ציטריה תניינא: (יג) ותעביד אריחי דקיסי

שיטא

בעל הטורים

מינים שהתנדבו הוו כנגד י"ג: (ח) ושכנתי כמו לבית לאשון ושכן מ"י פנים וכן ולפה קודם יושב תהלות ישראל קדוש עולה מ"י שמכין קדוש היה תהלות בישראל. ויש בו מוסיום שני מ"כ כמו לפ"ך פנים של בית שני: (ט) מראה בגימטריא בבריאל מלמד שהיה מנור כמין בפיקים של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו (וכן תעשו כל כליו) [נ"ע דבמנחות דף כ"ט דכתו זה רק על המנורה וע"ש בכס"י ובמור ובמהרש"א בס"א ועיין פרשה בהעלותך ע"ב. ויל"ק]. וכן תעשו ב' הכא ואידך וכן תעשו דגדעון (שופטים ז') שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו. וברצם האשמורה התיכונה להזכיר זכות אלו הכלים. נתן הלפידים בכדים להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו סורחן את המזבח והיא העבודה לאשונה שהיו עושים בהם ביום: (י) ועשו ארון בכלם כתיב ועשית חוץ מארון דכתיב ועשו שבכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: לכך לומיות ארון שיש בם ארון של ישראל ולומיות נורא כי הוא את הוכלם. ארון בגימ' כזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתוב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו. כל מדותיו היו שבורים בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון י' פרשיות מתחילין בעשייה [נ"ע"ק כי י"ב הם] כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: (יא) זהב טהור מבית ומחוץ. ב' דזהב גם טהור מבית ומחוץ בגימ' הנה החכם יהיה תוכו כברו [סוג הראשון א' יותר ובא' לא דק. וא"כ לע"ק נמ"ל ללרף ב' דזהב ואולי כי החכם

מכוסה

יונתן

תרמי משמע שלא אבני שהם הם המלואים שתרגומו דאשלמותא: (יב) איתודוי. לפי הענין על ד' הזויות. אמנם נמלא שכן ס"י מ' ויקהל והוא כמו לאסתוידא כי שגור הוא בלשונו לאלף ל' בו' בקטיריה בלטרה לפי שמתולא אמה הם זשכר"ץ ולאסתודא מדובר על קלה א' וכאן על ד' קלוסיו ונמלא בדברי רז"ל ובתרגום ועיין בערוך בערכו:

וסומכה

אבן עזרא

עד אפכם: (ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה הענין כי מראות יחזקאל היו במשל נבואה. והוסיף כ"א בדעת ואחר המשכן. אחר שהזכיר מקדש ותוספת וי"ו: וכן תעשו. לעורך הכלים. כי בתחלה ועשו לי מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי הכל ככה. ועשו ארון ולא ידענו אם יש אמה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מלופה מבית ומחוץ מג' העבים "חצי אמה. עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב. ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה. תהיה כל אבן כבדה מאד. אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו "כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם. אולי כן "היה. כי הלוח הוא גוף "מעוקב שיש לו ששה עברים. וככה כתוב כי שלשה "ארונות היו. ויש לתמוה על הכבדות. ועוד כי עובי הכפרת "טפח. ועוד כי לאינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב "שהכין דוד. והנה הכרובים היו עלי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה טוב לפי הקבלה כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי. הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. ויוכיח "על הציפוי. כי הנה האולם "והבית לפני שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזירת "אכפי ורבעי זכים: (יב) פעמתיו. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי טעם שהוא זוית רק מלשון רגל. רגלי "עני פעמי דלים. וישם לדרך "פעמיו. מה יפו "פעמיך ורבים ככה. על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון. כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ. ועוד מה טעם לומר. ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו. ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות. להודיע שהשם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון. ויש מחכמי דורינו שהבין זה. ואמר כי הבדים היו תוקעים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים. וכאשר ילטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות. וכן כתוב "ושמו בדיו. ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם. כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים. וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו. על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו. ויאריכו "הבדים.

והנה

פירוש על אבן עזרא

ונשמים הם הגלגלים. "ולכאורה הוא שראה מ"כ במראות הענין אשר הוא ידוע. *"דהיינו חצי טפח לכל ארון. ולג' ארונות טפח וחצי לעבר האחד. וטפח וחצי לעבר השני. הרי ג' טפחים שהם חצי אמה (ועיין בב"ב דף י"ד ע"א). "כמ"ש וידי משה כבדים (לעיל י"ז י"ב). "ר"ל רק שני עברים פנים ואחור. ושאר העברים היו מסודרים. "אבל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא כן. "כמ"ש רז"ל (יומא דף ע"ב ע"ב) וכן בתנחומא. ואמרו המפרשים שזה רמוז בפסוק ועשו ארון עלי שטים שיש בו כל אותיות א"ב חוץ מאות ג' להורות על ג' ארונות. וכן נמצא ג' פעמים ארון בפסוקים ויעש בצלאל את הארון ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון (להלן ל"ז א' ה'). "כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"א). "כמ"ש והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף (ד"ה א' כ"ב י"ד) ואם נחלק המספר הזה לג' אלפים וד' מאות חלקים מגיע לכל חלק כ"ט אלף ועוד יותר מעליש ככר. וזהב התנופה תשע ועשרים ככר ז' מאות ושלשים שקל (להלן ל"ח כ"ד) שהם כ"ט אלף ועוד פחות מרביע ככר. כי ג' אלפים שקלים בככר של קודש כמ"ש להלן (ל"ח כ"ה). "ר"ל העץ היה באמצע הפנים של זהב. ויש כאן לפוי מבית ומחוץ. ואם לא היה רק אחד של זהב אין כאן לפוי. "כמ"ש (מ"א ו' כ"א כ"ב). "(תהלים קל"ע ג'). "(ישעיה כ"ו ו'). "(תהלים פ"ה י"ד). "(שיר ז' ד'). "ר"ל כי בפרשת במדבר סיני כתוב ושמו בדיו והנה הם היו תוקעים בארון מעת הוקם המשכן והנה הוא מדבר במה שיעשו הקהתים נושאי הארון א"כ מה טעם אמרו ושמו בדיו רק ענינו הקירוס מהטבעות השפלות והשימה בעליונות. "(מ"א ח' ח').

להלן

ספורנו

במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין: (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וכו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על כרובים שהם שרפים עומדים ממעל לו הנראים לנביאים והם בקדש והם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת צורכם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל ההמון להבין ולהורות ובקדש הקדשים נתן התורה תוך גוף מלופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת השלמת המושכל וקבלתו וזה בהביט אל התורה כאמרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים וזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו (משלי ט"ו) ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעשת האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: (ט) וכן תעשו. אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמתיו. זוית רגליו: ושתי טבעת על צלעו האחת. הלד הארוך יקרא צלע. לוה אם כן שארבעתם תהיינה על ד' זוית הרגלים ולוה גם כן שלא תוסמנה

על

פירוש רשב"ם

(ח) מקדש. לשון מועד שמתקדש ומזדמן אליהם לדבר מוכן כדכתיב ונועדתי שמה לבני ישראל: (ט) ככל אשר אני מראה. ככל הראיו' של כלים ושל בנינים הראה לו ה' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בבבל בכל מראות אלקים וגם בדיבור הראה לו ופי' לו כמה שכתוב וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר אם בדבור לבד היה אומר אשר אתה מראה למה הוצרך לומר בהר: (י) ועשו ארון עצי שטים לפי שהוא דבוק ארן של שטי' נקוד הטף פתח. ואע"פ שבמעש' בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן ואח"כ כלים ארון ומנורה ושלחן. שהיכן יכנים את הארון והשלחן כל זמן שאין משכן עשוי אלא בצווי הוצרך לפרש עשיית הארון והשלחן שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן: (יא) זהב טהור. מזוקק: (יב) ויצקת לו. בולטין מגוף הארון ולא מחוברות: ושתי טבעת. מן הארבע טבעות.

על

וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: יד וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם: טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ
הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ: טז וְנָתַתָּ אֶל־
הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ: שני
יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם
וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ:
יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה
תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת:
יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ
אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו: כ וְהָיוּ
הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ
אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים:
כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מלמעלה

אונקלוס

יָתְהוֹן דַּהֲבָא: יד וְתָעֵל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן: טו בְּעִזְקָתָא דַּאֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יְעִדּוֹן מִנֵּהּ: טז וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סָהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: יז וְתַעְבֵּד כַּפֻּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פְּתָיַהּ: יח וְתַעְבֵּד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפֻּרְתָּא: יט וַעְבֵד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפֻּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי: כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵלָּא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפֻּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵל חַד לָקֳבֵל כַּפֻּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא: כא וְתִתֵּן יָת כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְּעֵלָּא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סָהֲדוּתָא דִּי
אתן

מסרה יד בטבעת, [מ"ו]. צלעת, [כל או' חסר]. לשאת, כ"ד. טו בטבעת, [חסר]. יסרו, ל' חסר. ממנו, [מטעין ביה מהם]. טז ונתת, י"ט חסר [ס"א בתורה]. הארן, כל או' חסר וכל כ"ך מ"ל. העדת, [חסר]. יז רחבה, [אין מתג בכ"ס כי הוא קמץ חטוף]. יח שנים כרבים, ל'. כרבים, [כל או' מ"ו ומ"י]. אתם, [מ"ו]. קצות, [מ"ל]. יט ועשה, ג' ר"פ. קצותיו, [מ"ו ומ"י]. כ פרשי, [ב' חסר]. סככים, [מ"ו ומ"י והכ"ף בשו"א לבד]. על, י"ד פסוק על אל אל. ופניהם, ע'. אל הכפרת, ב' [הקדמה באל"ף לא בה"א של הכפרת]. כא ונתת, י"ט חסר [ה"א בתורה].

ת"א בטבעת יומא עב. לא יסרו שם מכות כב. כרבים חגיגה יג. והיו הכרבים סכה ה. ופניהם איש בתרא צט. אל הכפרת סוכה ה.

רש"י

צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסרו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארן. כמו בארון: העדת. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים הארבעה ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביים פרשו רבותינו שהיה עוביים טפח (סוכה ה): (יח) כרבים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדי"ץ. אלא הטל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע והראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטדי"ץ בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו
וכן

רמב"ן

שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם ובמסעת המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו': (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י. ואם היה זה לצוואה משמעו יותר שאמר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול גם כן למה הזכיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שילוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשם כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים לסוככות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר
ולתבנית

אבן עזרא

והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה. והם לוחות הברית. והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון. ועוד כי לא כתב משה ספר תורה. וספר התורה שמוהו הכהנים אצל ארון ברית ה' מחוץ. ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא. יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך. וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. והנה שברם ולא מלא מצות השם. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון. ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם. ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממלת אשר אתן אליך. כי הנה כתוב וגם עליהם. ויתנם ה' אלי. ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה. רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא. ועל דרך הפשט אינו רחוק בעיני. כי על הארון שעשה בצלאל ידבר. וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן. כי אין צורך להזכיר זה. והולכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם. למה יזכיר זה. והנה מה נעשה בכתוב אחר כך. ויהיו שם כאשר צוני. וזה לאות כי
ידבר

שיטא ותחפי יתהון דהבא: (יד) ותהנעל ית אריחיא בעזקתה על ציטרי ארונא למיטול ית ארונא בהון: (טו) בעזקתא דארונא יהון מחתן אריחיא לא יעדון מניה: (טז) ותתן בגו ארונא ית סהדותא דאיתן לך: (יז) ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה וסומכה יהי פושכא: (יח) ותעביד תרין כרובין דדהב דכי נגיד תעביד יתהון מתרין ציטרי כפורתא: (יט) ועיבד כרובא חד מציטרה מיכא וכרובא חד מציטרה מיכא מן כפורתא תעביד ית כרוביא מתרין ציטרוי: (כ) ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא כל קביל רישיהום מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד כל קביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא: (כא) ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובגו ארונא תתן ית לוחי סהדותא דאיתן לך:

ואיזמין

בעל הטורים

מכונה בשם זהב ע"ד דאי' בגמ' למה מ"ם דומה כו' בתחלה כקיתון של זהב כו']: (יח) שנים. כרבים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאין ונותנין בדברי תורה. כרובים [מלא] בגימ' מרכבה כבוד. כרבים [חסר] כרביא. כי נער ישראל ואוהבהו. שנים [ל"ל שני] כרובי' בגי' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: (יט) הכרובים ג' [חוץ מבין שני הכרבים שדרשו על משה] כנגד ג' אבות:

יונתן

(יז) וסומכה יהי פושכא. פי' שהעוביו של כפורת יהא טפח וכן פירש"י ועיין במפרשים

דיוקו

ונועדתי

אבן עזרא

ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה. וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה. גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון. ואחר כן הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב. [ב]יושב הכרובים. אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה. ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו. כמו [ג]כפוי מנחה. ולפי דעתי שמלת לכפר עליו ונגזרת כופר. והנה זה מפורש ונתנו איש [ד]כופר נפשו. ושם כתוב *[ד]לכפר על נפשותיכם. ועובי הכפורת [ה]לא הזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כפני נערים. ופירשו כרוביא בלשון ארמי. והכ"ף משרת. ונכון דברו שהיו כצורת ילדים [ו]אם היא קבלה. ושמו המלה לזכר [ז]כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש. והעד והיו [ח]הכרובים כי הה"א ה"א הדעת. ואינו לתימה כה"א [ט]הכמכת מכהו הכהו. וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות. כמו [י]את כרוב וממשח הסוכך אמר יחזקאל. כי ראה ד' פנים [כ]לחיה. ואחד מהם פני שור. ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור [ל]פני הכרוב. והטעם הצורה שהזכיר בטעם הראשונה ואמר באחרונה היא [מ]החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו [נ]שוה. וכמוהו תחת מעשה [ס]מקשה. ופי' מעשה. כמו לא [ע]עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה [פ]מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך. על כן הבדים על רוחב הארון. ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך. וראייתו ולצלע [צ]המשכן השנית. ותשובתו בלדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן [ק]לירכתים. והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית [ר]נצבת על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון. וכבר [ש]היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת

פירוש על אבן עזרא

[א](להלן מ' כ'). [ב]כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי. ויהי ככלות משה וכו' ויצו משה את הלוים וכו' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית וכו' (דברים ל"א כ"ד כ"ה כ"ו). [ס](מ"א ח' ט'). [ע](בב"ב דף י"ד ע"א). [פ](פסוק כ"א). [צ](להלן ל"א ל"ח). [ק]ר"ל על השניות. [ר](דברים יו"ד ד'). *[ר](שם יו"ד ס'). [ר]ר"ל כי לאעפ"י שהיה בצלאל לבדו העושה אמר ועשו ארון. וכן ענין אמרו ועשית. והנה הכל אחד כלומר שלא נעשה שם כי אם ארון שעשה משה אשר עמדו שם הלוחות קודם הקמת המשכן. [ש](לעיל פסוק י'). *[ש]ר"ל אמר שהמקום שהיו מושמות שם קודם הקמת המשכן לא התמיד אין צורך להזכירו. [ש]ר"ל אם אמרנו כדעת הקדמונים שמשה באמרו (דברים י"ד ה') ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. מספר המעשה כאשר היה שהוא עצמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן אעפ"י שלא נדע הטעם למה היה צריך זה אחר זה שלא היה להתמיד. הנה מה יעשה במה שכתוב אחר כן ויהי שם כאשר צוני וזה השנות דברים. אבל בלי ספק הכתוב ר"ל אמרו ויהי שם לאות כי אמרו ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ידבר על הלוחות אשר שם משה בארון הברית אשר עשה בצלאל ויהיו שם עד היום הזה (מ"א ח' ח') כלומר שעמדו שם לעולם. וזה טעם אמרו ויהיו שם כלומר כי ויהיו שם שעמדו שם בקביעות ובהתמדה כי טעמו כמו ויהיו שם עד היום הזה הכתוב בשלמה או בדבר יהושע שטעמו לעולם. וזה טעם השנותו אשר ואשים את הלוחות בארון. [ב](תהלים פ' ב'). [ג](תהלים ל"ב ח'). [ד](להלן ל' י"ב). *[ד](שם פסוק ט"ו). [ה]רק חז"ל אמרו ועביו טפח כפ"ש (לעיל פסוק יו"ד). [ו]הנה בפרשת בראשית בפסוק ויגרש את האדם אמר הראב"ע ז"ל כי מלת כרובים הוא שם כלל לכל הצורות. ובפרשת זו בפסוק ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' אמר הראב"ע ז"ל ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. והנה הקול יוצא מבין שני הכרובים ומזה נראה שהיו דומים למי שיש לו קול דבור. וידוע שאין בעולם מי שיש לו דבור רק האדם לבד. ומזה נודע שהיו הכרובים כצורת אדם. וזהו הטעם ודברתי אתך. כאלו אמר לו שיעשו דמיון שאני מדבר אתך. ובעבור כי צורת משה צורת אדם. ע"כ היתה צורת המדבר עמו ג"כ צורת אדם. ובפרשת כי תשא כתוב כי בעבור שהנכבד באדמה הוא האדם ע"כ היו הכרובים כצורת האדם ולא כצורת שאר בעלי חיים כי נשמת האדם דומה למלאכים. [ז]ר"ל שעשו ממנה מלה מיוחדת ושב הכ"ף להיות שורש. [ח](פסוק כ'). [ט](ישעיה כ"ז ז'). [י](יחזקאל כ"ח י"ד). [כ]שנאמר וארבעה פנים לאחת (שם א' ו'). [ל]שנאמר וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב. ופני השני פני אדם. והשלישי פני אריה. והרביעי פני נשר (שם יו"ד י"ד). [מ](שם פסוק יו"ד). ועיין מ"ש (בראשית ג' כ"ג) גם במזרחי. [נ]ר"ל בלי שום בליטה. [ס](ישעיה ג' כ"ג). [ע](ש"ב י"ט כ"ה). [פ]ר"ל משני קצות הכפרת. [צ](להלן כ"ו כ'). [ק](שם פסוק כ"ז) הרי גם לרוחב יקרא צלע. [ר]ר"ל קו אחד העומד על קו שוכב עושה זויות נצבת. [ש]וכן בהקמת המשכן ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הכפרת על הארון. (להלן מ' כ') וככה יש לפרש והבאת את הבדים בטבעות וכו' ונתת אל הארון את העדות (פסוק י"ד) אחר שנתת

אל

ספורנו

על הבדים הנזכרים אבל תושמנה על הארוכים הנקראים צלעות שתים מהן על צלעו האחת ושתים מהן על השנית: (טו) ונתת אל הארן. באר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות לעבודת שום זמן: (כ) והיו הכרבים. כבר בארו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים ושם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה וזה להביט אל האלהים. השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו וזה בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחמר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורות בתוספת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מהות הדבר ותורתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אצלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך. אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המלאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר בממליאו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעולת המלאת הכללים והפשטתם תביע ותכוין אל פעלת קבלת הכללים. המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמלאת הכללים והפשיטו אותם

מחומר

פירוש רשב"ם

על צלעו האחת. מצד רחבו שהרי בולטין היו הבדים לצד ההיכל. ובע"כ ארכו של ארון מצפון לדרום והבדים ממזרח למערב: (טו) את העדת. הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת. לשון כיסוי: אמתים וחצי ארכה וגו'. כמדת ארכו ורחבו של ארון: (יח) כרבים. עופות כדכתיב (יחזקאל כ"ח) את כרוב ממשח הסוכך. עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק: מקשה. מעובי זהב הכפורת. הקשו בקורנס להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: (יט) מקצה. מאמצעות גבול רחבו של כפורת שיהיו פני שכינה הנראה אליו לצד ההיכל: (כ) למעלה. לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו. שזה הוא אל אמצעות הכפורת. יהיו פני הכרובים: (כה) מסגרת

בעין

מִלְמָ֑עְלָה וְאֶל־הָ֣אָרֹ֔ן תִּתֵּן֙ אֶת־הָ֣עֵדֻ֔ת
אֲשֶׁ֥ר אֶתֵּ֖ן אֵלֶֽיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּ֣י לְךָ֮ שָׁם֒
וְדִבַּרְתִּ֨י אִתְּךָ֜ מֵעַ֣ל הַכַּפֹּ֗רֶת מִבֵּין֙ שְׁנֵ֣י
הַכְּרֻבִ֔ים אֲשֶׁ֖ר עַל־אֲר֣וֹן הָעֵדֻ֑ת אֵ֣ת כָּל־
אֲשֶׁ֧ר אֲצַוֶּ֛ה אוֹתְךָ֖ אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ
כג וְעָשִׂ֥יתָ שֻׁלְחָ֖ן עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים אַמָּתַ֤יִם
אָרְכּוֹ֙ וְאַמָּ֣ה רָחְבּ֔וֹ וְאַמָּ֥ה וָחֵ֖צִי קֹמָתֽוֹ׃
כד וְצִפִּיתָ֥ אֹת֖וֹ זָהָ֣ב טָה֑וֹר וְעָשִׂ֥יתָ לּ֛וֹ זֵ֥ר
זָהָ֖ב סָבִֽיב׃ כה וְעָשִׂ֨יתָ לּ֥וֹ מִסְגֶּ֛רֶת טֹ֖פַח
סָבִ֑יב וְעָשִׂ֧יתָ זֵר־זָהָ֛ב לְמִסְגַּרְתּ֖וֹ סָבִֽיב׃
כו וְעָשִׂ֣יתָ לּ֔וֹ אַרְבַּ֖ע טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וְנָתַתָּ֙
אֶת־הַטַּבָּעֹ֔ת עַ֚ל אַרְבַּ֣ע הַפֵּאֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר
לְאַרְבַּ֥ע רַגְלָֽיו׃ כז לְעֻמַּת֙ הַמִּסְגֶּ֔רֶת
תִּהְיֶ֖יןָ הַטַּבָּעֹ֑ת לְבָתִּ֣ים לְבַדִּ֔ים לָשֵׂ֖את
אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ כח וְעָשִׂ֤יתָ אֶת־הַבַּדִּים֙
עֲצֵ֣י שִׁטִּ֔ים וְצִפִּיתָ֥ אֹתָ֖ם זָהָ֑ב וְנִשָּׂא־בָ֖ם אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ כט וְעָשִׂ֨יתָ קְּעָרֹתָ֜יו וְכַפֹּתָ֗יו

אונקלוס

אֶתֵּן לָךְ׃ כב וְאֶזָּמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי
כַּפֻּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל־אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא יָת
כָּל דִּי אֲפַקֵּד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְתַעְבֵּד פָּתוֹרָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פֻּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא
רוּמֵהּ׃ כד וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּד לֵהּ זֵיר דִּדְהַב
סְחוֹר סְחוֹר׃ כה וְתַעְבֵּד לֵהּ גְּדַנְפָא רוּמֵהּ פֻּשְׁכָּא סְחוֹר
סְחוֹר וְתַעְבֵּד זֵיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כו וְתַעְבֵּד
לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא
דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ כז לָקֳבֵל גְּדַנְפָא יְהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא
לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ כח וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יָת פָּתוֹרָא׃
כט וְתַעְבֵּד מָגִיסוֹהִי וּבָזִכּוֹהִי וְקַסְוָתֵהּ וּמְכִילָתֵהּ דְּיִתְנַסַּךְ בְּהֵן
דהב

מסרה ואל הארן, ל׳. העדת, [חסר]. אתן אליך, ה׳. כב ונועדתי, ל׳ מ״ל וחד חסר. אתך, י״ז בתורה. ארון, [מ״ל]. העדת, [חסר]. את כל אשר אצוה, ג׳ לותה את כל אשר [ול״ל בל׳ עתיד]. אותך, [ט׳ מ״ל בתורה]. כג קמתו, כל או׳ חסר. כד ועשית לו, [כולם הלמ״ד דגושה מדין אתי מרחוק]. זר, [כל לית׳ חסר]. כה טפח, כו״ל חסר. למסגרתו, ל׳ [ל״ל ב׳ א׳ דין ב׳ חבירו ל״ז י״ב. ס׳ מבין מידות]. כו טבעת, [חסר]. ונתת, כ״ע חסר ה׳ בקריאה [י״ע באורייתא ושארא בכל קריאה]. הטבעת, [חסר]. הפאת, ב׳ חסר. כז תהיין, [כ״כ בתרין יודי״ן ונו״ן פתוחה]. הטבעת, [חסר]. לשאת, כ״ד. כח אתם, [חסר]. ונשא, [י״ב]. כט קערתיו, ל׳ וחק׳ דגש [ס״ז ומ״י]. וכפתיו, ל׳ [מ״ו ומ״י].

ת״א ונועדתי לך כאשר השנה לא סנהדרין ז הוריות יב. ועשית לו מסגרת ה. ועשית קערתיו מנחות לו.

וקשותיו

רש״י

וכן מלינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי״ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי׳ לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י״א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי״א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי׳ לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל׳ נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי

רמב״ן

ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה׳ כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם לורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם כביא והמזיר בשם הזה הכ״ף שרש כי כן השם בנערים להורות על ענייניהם ואם תחשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שהלה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין: (כד) זר זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן הם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש״י. וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית ומלא הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים. ובאליהו כד הקמח לא כלתה ולפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יצא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיעו כפול אוכל ושבע: (כט) פי׳ רש״י כי קערותיו דפוסיו. וכפותיו בזיכין שנותני׳ בהם הלבונה. וקשותיו כמין חצאי קנים. ומנקיותיו הם סניפין עפוללין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ׳ ואמר הרב ולשון מכילתי׳ סובלותיו מלשון כלאיתי הכיל נלאתי כלכל. ונחלקו בו חכמי ישראל יש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז״ל. ולא נתכונו אללי לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות. כמו האיפות וכיוצא בהם שכן תרגום איפת לדק מכילן דקשוט. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילתא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים כייל מיכל. במכילתא דכייל איניש בה מתכיל וכן נלאתי הכיל לשון מדה מחזקת מן (מ״א ז׳) אלפים בת יכיל (ישעי׳ מ׳) וכל בשלים (מ״א ח׳) קטון מהכיל את העולה וכן רבים וכן נלאתי כלכל על דעתי אינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעצמו נלאתי להכי׳ כלשון (עמוס ז׳) לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. וכן רוח איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו. הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קלב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי. מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוליא מהן כראוי. ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחם לפי הטף וכן כלם. אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי

יונתן בן עוזיאל

(כב) וְאִיזְמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וְאֵימַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא יַת כָּל מַה דְּאֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כג) וְתַעֲבֵיד פָּתוֹרָא דְּקֵיסֵי שִׁיטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: (כד) וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעֲבֵיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב חֲזוֹר חֲזוֹר: (כה) וְתַעֲבֵיד לֵיהּ גְּפוּף רוּמָא פּוּשְׁכָא חֲזוֹר חֲזוֹר וְתַעֲבֵיד דֵּיר דִּדְהַב לְגִיפוּפֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר:

ירושלמי

[(כה) גְּפוּף טוֹפַח חֲזוֹר וּמְקַף:]

(כו) וְתַעֲבֵיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָין דִּי לְאַרְבַּע רִיגְלוֹי: (כז) כָּל קֳבֵיל גְּפוּף תֶּהֱוְיָין עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטוֹל יַת פָּתוֹרָא: (כח) וְתַעֲבֵיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּקֵיסֵי שִׁיטָּא וְתַחֲפֵי יַתְהוֹן דְּדַהֲבָא וִיהוֹן נַטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא: (כט) וְתַעֲבֵיד פֵּילְוָתוֹי וּבָזִיכוֹי וְקִשְׁוָותוֹי וּמְכִילָתוֹי

די

בעל הטורים

(כב) ונועדתי. ב' במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל (פ' תלוה) זהו שאמרו שאמר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בנו ומהיכן ידעו מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי' על ידך. על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל: מבין שני הכרובים ר"ת משה: (כד) ועשית לו זר זהב. זהב בגימ' דוד

יונתן

דיוקו: (כג) דקיסי (שיטין). תרגומו של עליס והוא מתרז"ל עול קיסס: (כה) גפוף. תרגום של מסגרת וס"ת בדנפא והוא כיתע דומה: (כט) פיילתוי. לפי הענין הוא תרגומו של קערות ונראה ג"כ בל' המשנה בפרק היה מביא במסכת סוטה פיילי חרס ושם פירש"י פיילי כוס: ויתרק. תרגומו של יסך והוא כמו שמן תורק מורה על דבר המורק מכלי. ויש רוצים לפרש ל' קירוי שמתוך הקנים אלו העומדים בארץ יתקרר הלחם

רמב"ן

ואולי מנקיותיו לדעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה הסלת האפת ולא היו מודדין בעשרון של מנחות ולית ליה מתני' דקתני שתי מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון אבל לדעתו היו שם שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים. והנכון בעיני כי בדעתו המכילתא הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסי' היו שם נתנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל איננו צריך להיות בצורת הלחם וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לסמוך דפנותיו של לחם והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו משימין הבצק ומדדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה. ולשון מנקיות שם. כמו איפה ושאה כשם קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהם תאר. ואולי המדות המגודקו' איפת לדק והין לדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל וממנקות בעליהן מן האונאה והמעה והקשות שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור שאולן יקראו כן בחלוף הלדיק בשי"ן כמו (תהלים ס"ה) ויילאו יושבי קלוות מאותותיך בחלוף לדי"ק בשי"ן במלת שחוק. וכתב ר"א ויש שבוש בדברי היונים שהזכיר תחת קערות מזרקות. ותחת הכפות כפורי'. והזכיר הקשות כאשר הם. ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השולחן אולי כלים אחרים היו שלוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה. ואין ככה שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם השולחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שאמר הכתוב ולכל מלאכ' עבודת בית י"י ולכל כלי עבודת בית י"י. ואמר לזהב לכל כלי עבודה והזכיר המזלגות והמזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורי' למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל. ואמר הכל בכתב מיד י"י עלי השכיל

אבן עזרא

הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש א"זה הפסוק. פסוק וידבר י"י אליו מאהל מועד לאמר. כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין לורך להכריע. וטעם וי"ו ב ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת. כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים. ולא הזכיר הדבר המדובר. והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. ודברתי את כל אשר אלוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר שם הארון בתחלה. כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית ג כל כליו. ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו. כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ג ואתן לעשו. על כן החל ופירש כלי המשכן. והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה. והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון. ואין לורך ד שילמד אדם את משה. ויש לתמוה למה לא הזכיר ה מזבח הקטורת. והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש. על כן הארון דמות כסא. והנה מנורה ושולחן ערוך. על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזכיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ו ונסך. ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה ז וכן במעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי פני השולחן ח עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה ט כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב ולפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות: (כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל. כמו י ונקה המכה. כי כ הדגשות להתבלע ל פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז"ל

פירוש על אבן עזרא

הלכן את העדות וכו' פביא את הבדים בטבעות. וכן ויתן את העדות אל הארון ולח"כ וישם את הבדים על הארון (שם מ' כ'). א ר"ל מה שפירש"י ז"ל שהם ב' כתובים המכחישים זא"ז וכו' והרב מוהר"ל נתן שפירא ז"ל כתב בספרו אמרי שפר וז"ל. ואני אומר שלפי דעת רש"י אין ענינה זו ענינה כלל על דברי רז"ל. לפי שהוא ז"ל הרגיש מקושיא זו. ולפיכך כתב זה המשכן מחוץ לפרוכת כדי להורות שאין דעת רז"ל כדעת הראב"ע ז"ל שיהיה אוהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו. ולפיכך לריך להכריע. והרמב"ן ז"ל כתב כדמות ראיה לדבריהם ז"ל ממה שכתב בסוף פ' נשא וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו. והכל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו עכ"ל. א וכ"כ רש"י ז"ל שוי"ו זו יתירה. ובספרים שלנו כתוב בלא וי"ו. וכבר העיר על זה הרב המזרחי ז"ל ע"ש (נ"ל) ככה כונת רא"ע כמש"כ להלן משרת בעבור אחרת וכו' וא"כ כמש"כ ודברתי וכו' ואת כל אשר אלוה אותך יהיה אל ב"י. ב (פסוק ע') וזה תשובת השאלה. ג (יהושע כ"ד ב'). ד ר"ל כנגד דברי חז"ל שאמרו (בברכות בפ' הרואה) כי משה הפך דבר ה' לבצלאל וכו' תגלגל הזכירו. ה ר"ל למה לא הזכירו בזה אחר השלחן והמנורה. ו (להלן ל' ע'). ז (להלן ל"ז כ"ד). ח וכן פי' רש"י ז"ל. ט פירש לא כדעת סוברים כי זה מפלת מעה כדרך שלחנות של אדום (וכן פי' מועו"ע). י (לעיל כ"א י"ע). כ ר"ל דגשת השי"ן ונשא. ל כי שרשו נשא. נו"ן

ספורנו

מסומר וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו באמצעות העיון והסכמות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת. כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי. ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה תרבה השכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותו כמו שיעד באמרו והשכנתי בתוכ' ככל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמ' וכן תעשו כמו שהעידו ז"ל שקרה להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתה דורש במעשה מרכבה והשכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם. לוה על שלחן ומנורה כמנהג לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים. הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה. והב' להגין על המדינה מכל לר ואויב כאמרו (שמואל א' ח') ושפטנו מלכנו וגו' ונלחם את מלחמותנו. הורמו בשלחן ב' כתרים אחד מהם לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה. והב' למסגרת המורה

פירוש רשב"ם

כעין לביזבזין שעושין לשלחנות ויש מרבותינו שאומרים מסגרתו למטה היתה: (כז) לעמת המסגרת. בשלחן למטה מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה: (כט) קערתיו. דפוס כעין תיבה פרוצה לעשות בה הלחם: וכפתיו. לצורך שני בזיכי לבונה כדכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו ומנקיתיו. מפורשים במנחות. לפי שהיה הלחם שתים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מולגות מכאן ומכאן לשלחן. וקשותיו שהיו כחצאי קנים ממולג למולג והלחם על הקשו' וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראים במקום אחר קשות הנסך

וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב
טהור תעשה אתם: ל ונתת על־השלחן
לחם פנים לפני תמיד: פ
לא ועשית מנרת זהב טהור מקשה
תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה
כפתריה ופרחיה ממנה יהיו: לב וששה
קנים יצאים מצדיה שלשה | קני מנרה
מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה
השני: לג שלשה גבעים משקדים בקנה
האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים
משקדים בקנה האחד כפתר ופרח
כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה:
לד ובמנרה ארבעה גבעים משקדים
כפתריה ופרחיה: לה וכפתר תחת
שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני
הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים
ממנה לששת הקנים היצאים מן
המנרה: לו כפתריהם וקנתם ממנה
יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור:
לז ועשית את־נרתיה שבעה והעלה
את־נרתיה והאיר על־עבר פניה:
לח ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור:

ככר

דהב דכי תעבד יתהון: ל ותתן על פתורא לחם אפיא
קדמי תדירא: לא ותעבד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעבד
מנרתא שדה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון:
לב ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה
חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: לג תלתא כלידין
מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין
בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא:
לד ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא:
לה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור
תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: לו חזוריהון
וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי: לז ותעבד ית
בוצינהא שבעא ותדלק ית־בוצינהא ויהון מנהרין על־קבל
אפהא: לח וצבתהא ומחתיתהא דדהב דכי: לט ככרא דדהב

דכי

מסרה וקשותיו, ל' [מ"ו ומ"י והס"ן שמאלי]. ומנקיתיו, ל' [מ"ו ומ"י]. יסך, ב'. ל' ונתת, כ"ע מסר ה' בקריא. לחם פנים, ל'. לא מנרה, [מסר]. תיעשה, ל' מלא. המנורה, ג' מלא בתורה. וקנה, ו' בליש'. גביעיה, [מלא דמלא]. כפתריה, [מ"ו ומ"י]. ופרחיה, [מ"י]. לב יצאים, [כו"ל מ"ו ומ"י]. מצדיה, ב' וכ"כ [כ"ל מ"י]. קני, ד' כתיב יו"ד בתורה [והגיה המ"ם שכ"ל ובתורה כי ליכא ביו"ד גם בכ"ך. מנחת כליל]. מנרה, [סרין בפסוקא מ"ו]. לג גבעים, [כולם מ"י קדמא]. משקדים, [דין לחוד המ"ם בגעיא]. בקנה האחד, כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת, דסמיך אחד בשו"א תחת הבי"ת. כפתר, [כל לי' מ"ו]. היצאים, [כולם מ"ו ומ"י]. המנרה, [מסר]. לד ובמנרה, [מסר]. משקדים, ה' מלין דלית להון הכרע [מבואר בכת"י]. לה לששת, קדמאה כן לששת הקנים היצאים. תני' לששת הקנים. המנרה, [מ"ו]. לו כפתריהם, [מ"ו ומ"י]. וקנתם, ב' וחסר. מקשה, [הקו"ף בלא דגש]. לז נרתיה, [סרין בפסוקא מ"ו ומ"י] [קדמא הנו"ן בפתח תנין בקמץ]. על עבר, ל' וחד של עבר [כ"ל וי"ו מנחת שי בשם ת"ם]. לח ומחתתיה, כולם כ"כ [כ"ל מ"ו ומ"י].

ת"א ונתת על מנחות לו. לחם פנים שם עו. ועשית מנרת סכה כ מנחות כח עקידה שער מ. מקשה מנחות פח. וששה מנחות כח. שלשה גבעים שם. ארבעה גביעים יומא כב מנחות שם. ועשית את מנחות עח. ומלקחיה שם.

רש"י

עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה. נותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והי' עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קש"וה: ומנקיתיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אנקלוס שתרגם מכילתי' היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהם. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קנים ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולד"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך. מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטד"ץ בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה שעשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדיר"נש ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: (לב) יצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"ר:

ושלשה

די ישתמש ויתרק בהון דדהב דכי תעביד יתהון: (ל) ותסדר על פתורא לחמא גואה קדמי תדירא: (לא) ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תעביד מנרתא בסים דידה וקנהא כלידהא וחזורייה ושושנייה מנה יהון: (לב) ושיתא קנין נפקין מציטרהא תלתא קני מנרתא מציטרה חד ותלתא קני מנרתא מציטרה תניינא: (לג) תלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לד) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהון חיזורהא ושושנייהא: (לה) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לו) חיזוריהון וקנידהון מנה יהון כולה נגידא חדא דדהב דכי: (לז) ותעביד ית בוציניהא שבעא ודליק כהנא דמתמני ית בוציניהא ויהון מנהרין כל קביל אפהא: (לח) ומלקטייהא ומחתייהא דדהב
דכי

בעל הטורים

דת שהוא יתנה לזר של מלכים: (לא) ועשית מנרת. ז"פ כתיב מנורה (בלישנא ובענין) כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפר' מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר
במקום

רש"י

ושלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה: כפתר ופרח. היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה ופרחיה: (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כח) גובה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק. וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדי' מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פני' מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן
לישבן

רמב"ן

בהכיל כל מלאכות התבנית. והנה הוא כלל לכל צרכי בית המקדש: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו
לרחבו

אבן עזרא

רז"ל [מ]ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהן. שנה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו. וכמוהו משה ואהרן בכהניו [י]ושמואל בקוראי שמו. וכתוב בעמוד ענן [ס]ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל. והעד כי במעשה הזכיר הקשות *[ס]אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות [ע]הנסך. ומלת נסך לטעמים רבים. לא [פ]יסכו ליי' נסך. הפסל *[צ]נסך חרש. ואני [ק]נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. והמגיד לו [ר]לא ידע לשון ערבי כי כלעג היה. כי הקנים יקראו קנ"ב בל"די. גם בצ"ית. ויש שגוש בדברי הימים [ש]שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות. והככל זהב לנורך השלחן. אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה. ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים. בעבור הפי' שהוא [ת]אחריו. ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו [א]דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שלשה פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד כמו לעשרה מנורות שיעשה שלמה. והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה. ודרש כי נעשית מאליה. והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. כי הנה כתוב [ב]ויעש מנורת. כן עשה [ג]את המנורה. והנה על משקל בשמן [ד]תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו [ה]הכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כדמות שקדים. והנכון שהוא מגזרת [ו]לשקוד על דלתותי: (לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה ומכבר אחד כל הכלים: מלת מראה. זכר ואיננה כדרך [י]מושלך. כי אין פעול למלת ראה כי
אם

פירוש על אבן עזרא

[מ]נו"ן השורש נבלע בדגש. ונו"ן הנגלה הוא נו"ן הפעל. [ט](מנחות דף כ"ז ע"א). [י](תהלים כ"ט ו'). [ס](שם פסוק ז'). *[ס](להלן ל"ז ט"ז). [ע](במדבר ד' ז'). [פ](הושע ט' ד'). *[צ](ישעיה מ' י"ט). [ק](תהלים ב' ו'). [ר]הרב המזרחי ז"ל עמד לימין בעל הערוך לצדקו ע"ש. [ש](ד"ה א' כ"ח י"ז) שם כתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב וכו'. [ת]ר"ל אמרו אחריו לפני תמיד. [א]עיין מנחות (דף צ"ז ע"א). [ב]ר"ל ועשית מנורת. הכתוב פה. או ויעש את המנורה (להלן ל"ז י"ז). או מלרף רא"ע ב' פסוק בשתי מלות. [ג](במדבר ח' ד') ר"ל שעשה אותה כאשר הראהו השם. וכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. [ד]תעשה (ויקרא כ"ו י"ד). שכתוב בלא יו"ד. [ה](פסוק י"ח). [ו](משלי ח' ל"ד). [י]ר"ל מן השליך כאמר מושלך. אבל מן ראה (זעהען) בקל לא נוכל לומר כבנעל מוראה. ר"ל נראה (געזעהען ווערדען)
ומן

ספורנו

המולה היות סוגר בעדה ומכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות אז לשלחן מלכים: (לא) ועשית מנרת זהב טהור
אחר

פירוש רשב"ם

הנסך שמסככין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך. בקשוות. כמו שפירש: (ל) לחם פנים. לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים לחם נאה כדכתיב ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכתי' וישא משאת מאת פניו אליהם: וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים. חלק יפה מקערה של פני אלקנה החשובה שנותנים לפני בעל הבית. כי את חנה אהב לכך אפים חשוב. וה' סגר רחמה. לכך מנה אחת ולא שתים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיה לה בנים ובנות: (לא) ועשית מנרת וגו'. להאיר על השלחן. כדכתיב ואת המנורה נכח השלחן: מקשה. עשת זהב לקח ופועל בה קנים וגביעים בקורנס: ירכה. הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה: וקנה. הוא הקנה האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. בקנה האמצעי שמכל כפתור יוצאים שתי קנים כדכתיב וכפתור תחת שני הקנים ממנה: (לג) שלשה גבעים. חלולים כמין כוסות גומות גומות בקנה: משקדים. כעין שקדים של בליטות בכותלי הגביעים כעין שעושים כלי כסף מצויירים בליטות כעין כפות או כעין תפוחי' שקורין קולייר"ץ בלעז. ושוב שמעתי שכן מפרשים בנרבונא. אמונ"דליי"ץ בלע"ז לשון שקדים: כפתר ופרח. באמצע כל קנה לנוי: (לה) וכפתר תחת שני הקנים ממנה. היוצאים ממנה מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה. לששת הקנים. שלשה פעמים וכפתור וכפות לא הוצרך לכתוב כן לששת הקנים כאשר כתב בפסוק ראשון לפי שמנה את כולם: (לז) נרתיה. לוצי"ש בלע"ז שנותנים את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים: והאיר על עבר פניה. ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה שזהו לצד השלחן שכנגדו כדכתיב ואת המנורה נוכח השלחן וכן כתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפניה: (לח) ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתתיה. בהטיבו את הנרות בבקר
חותה

לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת
כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה
בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס
שלישי כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר
יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה
אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה
וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־
הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וַחֲמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת
אשה

אונקלוס

דְּכִי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת כָּל־מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ מ וַחֲזִי וַעֲבֵד בִּדְמוּתְהוֹן
דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ א וְיָת־מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ
שְׁזִיר וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן
תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ ב אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל
יְרִיעָתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ
יריען

מסרה לט ככר, [כ"ף שניה בפתח]. יעשה, [ב' סבירין תעשה. ככר מרובה כ"ף סימן] [כ"ל דיש טועין וסבירין דצ"ל תעשה לשון נוכח, ולא היא הקבלה יעשה לשון נסתר. ס' מבין חידות]. מ וראה, ב' ר"פ. בתבניתם, ל' ומטעין ביה [כ"ל הסופרים מטעין להמון עם דצ"ל בתבניתה, ולית. ס' מ"מ] [כ"כ בבי"מ ולא בכ"ף ומ"י] מראה, ל' [והוא ק"ם]. כו א יריעת, [כל חו' מ"י ומ"ו]. ותלעת, ב' חסרים בליש' כי מחכלנו. אתם, [חסר]. ב שמנה, [הנו"ן בקמו"ל כי הוא לשון נקבה דקאי על אמה]. ג חברת, כלהון כ"כ בר מן חבייב' דיחזקאל (א' י"ט).

ת"א ככר זהב שם וכח. את כל הכלים שם שם. וראה ועשה מנחות כט. ואת המשכן שבת לח. מעשה חשב יומא עב. ארך היריעה שבת לח.

רש"י

לישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ולצבתא שה"א ל' צבת טנליי"ש בלע"ז: ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פוישד"א בלע"ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (בברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"ש: (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחתה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון
נקבה

רמב"ן

להסבו של שולחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לשון רש"י. ולשון המשנה בן זומא אומר לשם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת אינו כן. ור"א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי תבין מלת לפני תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת י"י היא תעשיר כענין שנא' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן האמצעי ועליהם נר אלהים ומאירי' כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזהו מאמרם שנתקשה משה במנורה: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהא משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש"י. וכן הוא פשוטו של מקרא. אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת חצי הככר או יותר במלקחי' ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן למנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה. ועוד מה טעם שתשקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נתפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלי' האלה לרבות את הנרות כדברי רב יהודה. רבי נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות
מקשה

אבן עזרא

אם נראה לבדה. והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל [ח]דמות. ובעל התולדת יבין זה. ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה [ט]יריעות כרובים. אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק. והנה שש פאות. מהאורך יבאו פנים ואחור. ומהרוחב ימין ושמאל. ומהגובה מעלה ומטה. ויש יש שאינו גוף. והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו. ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף. אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר. גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. ויש דבר סמוך על יש. ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הנקרא. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים. והחכמה *[י]בנשמה. גם בגופות כחום האש וליחות המים. והדרך האחד מקרים אינם עומדים רק מתהפכים. [נ]ונחלפים. ונהרסים ונעדרים. וכאלה יכול האדם לעשות. על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה. לא עומדת ולא נעדרת. כי הוא ברא עצם כל דבר. כי כל צורה *[ל]עומדת או מקרה. ואתן לך משל אחד. קדרות הלבנה [ל]בהסתכלם כל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי [מ]או בזנבו. ואתן לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף. ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם *[מ]המקבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים. כמו העינים והאזנים. כי העצמות גם הכבד לא ירגישו. והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. על כן היו איברים רבים משרתים לו. וככה השם הנכבד. ידענו כי כבודו מלא כל העולם. רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים. ובעבור שני דברים. האחד כפי מתכונת תולדת המקבל. והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל. על כן נבחר מקום [נ]בית המקדש. ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת. והכרובים שהם פורשי כנפים. ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן. ומחוץ לפתח המשכן. מזבח העולה. ואת כליו. ואת הכיור ואת כנו. ואלה הדברים הם כבוד אלהים. ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יתאלו על דברי. והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון. כי האדם כדמות עולם קטן. והוא היה סוף בריאתו בארץ. וסימן לדבר בגדול הכל ובקטן כלה. והגאון הזכיר כי שמונה עשר [ס]דברים הם במשכן שהוא [ע]עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן. הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. גם בעבור [פ]שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת
המשכן

דכי ... (לט) קנטינר דדהב דכי יעביד יתה ית כל מניא דידה האלין: (מ) וחמי ועבד בציוריהון דאנת מתחמי בטורא: (א) וית משכנא תעביד עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגוונא וצבע זהורי ציור כרובין עובד אומן

תעביד יתהום: (ב) אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: (ג) חמש יריען תהוין מלפפן חדא עם חדא וחמש יריען חורניין מלפפן חדא עם חדא: (ד) ותעביד

ענובין

בעל הטורים

במקום כי אין שטן ואין מזיק. ובזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלהשטין: (מ) וראה. ג' במסורה הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי (תהלים קל"ט) ואידך וראה בנים לבניך (שם קכ"ח) פי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא לבנות הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך

כמו שאמר שלמה בתפלתו אם יחטא איש וגו' ובא וגו' בבית הזה (ד"ה ב' ו') ואם תעשה כן וראה בנים לבניך: (א) משכן. בגימ' הוא כפל שמונה. עשר יריעות כנגד עשרת הדברות: (ג) חמש וגו' חברת. כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח

השני

אבן עזרא

המשכן. כאשר הודיעו בתחלה [א]את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שני פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד. ונכון הוא. ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג. רק על דרך שעושין היום בגדי משי. כי הצורה שעלתה בלב היא תשכון. ומחשבתו. ויציירנה בלום. ויהיו שני מינין בחשבון למשוך מרחוק:

(ב) אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור *[א]כ"ח מחנות הלבנה. והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה [ב]שמים כיריעה. על כן היה מקום קדש הקדשים [ג]במשכון מעוקב: (ג) חוברת. כדמות תואר. או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת. והטעם [ד]חבור עצבים

אפרים

פירוש על אבן עזרא

ומן הראה (געוויזען) שלא נמצא בקל כ"א בהפעיל. ואמר מראה או הראה (געוויזען ווערדען). [ח]מאה שמראים לו. ור"ל דעתו כמו שפירשתי בפרשת משפטים בפסוק כי שמי בקרבו. [ט]כמ"ש ואת המשכן תעשה עשר יריעות וכו' כרובים מעשה חשב תעשה אותם (לקמן כ"ו א'). [י]ר"ל הוא הנפש אשר ילבש עליה הגוף. *[י]פירש הם משפטות החכמה והשכל כאשר רמז בפרשת כי תשא בפסוק הודיעני את דרכיך. והנה בעולם הם מלאכת השמים הם משפטי הכוכבים בארץ. כמו שכתוב הידעת חקות השמים אם תשים משטרו בארץ (איוב ל"ח) ופירש רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא הספרדי חוקת השמים הם תנועת הכוכבים בגלגליהם. והמשטר הוא המשפט היורד אל הארץ בסבת תנועתם. ובעבור המשפט הזכיר מלאכת השמים כנגד ארון ולוחות שבמשכן שבהם היה המשפט. וכן החכמה באדם כי היא עיקר המשפט. [כ]ר"ל המקרה הוא כגוף המלבישו הצורה. והצורה הוא אשר תראה הפעולה ע"י הגוף. והוא מתהפך מאיכות לאיכות כמו משחור ללובן. ונמלאים ר"ל כמו הנפש חלף הלך לו (שה"ש ב' י"א) והוא מוכן לזמן. וקרים הוא ממקום למקום כמו סורה אדוני (שופטים ד' י"ח) ונעדרים אשר הוא נתבטל מכל וכל. *[כ](זעלבסטשטענדיג) או מקרה (לופעלליג). [ל]כי הלבנה אין לה אור בעצמה רק מקבלת האור מן השמש. וכשנכנס לב הארץ בינה ובין השמש אין לה אור כלל. וזה נקרא בל"א (מאנדפינסטערניס). [מ]עיין מ"ש לעיל (ג' סוף ע"ו) והם הגלגלים אשר פונים לחסוף אחד תחת השני. *[מ]הם הוולדים הדקים אשר מושי הכנסה עוברים ע"י. הם הם מחרים. [נ]הנה דעתו של הראב"ע ז"ל להודיעך כי תבא היום שעולמים דומים זה לזה הוא שהשם צוה לעשות המשכן כדמות מערכות העולם העליון. ובעבור כי באמצעות המשכן יקבלו ישראל כח מהשם בשפע טובו בלא אמצעי כאשר יקבל העולם העליון. ורז"ל כמו זה במדרש שיר השירים בפסוק אגנה וכאשר שאמרו כי הקב"ה העלה את משה למעלה והראה לו העולם ואמר לו עשה לי כמשו. אמר לו היאך אני יכול לעשות כמוהו. אמר לו הקב"ה עשה כתבניתו כמו שאתה רואה למעלה כן עשה למטה ואם אתה עושה כזה למטה אני מניח סנקליטון של מעלה וארד למטה ואצמצם שכינתי ביניהם למטה. כיצד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים. מה למעלה כוכבים אף למטה כרובים. א"ר חייא בר אבא מלמד שהיה בכנפי הכרובים כלאין במשכן ככוכבים הכלאין ברקיע. ובסוף מדרש קהלת פירשו רז"ל איך דומה האדם לצורת הגלגל. ואולי מזה למד הראב"ע ז"ל שעשה המשכן היה לקבל כח העליון אך הוא העריך הדמיון בדרך אחרת. [ס]דע כי שלשה עולמות הם. זה העולם הוא הגדול. והמשכן אמצעי. והאדם הקטן. וכן ערכם אלה לנגד אלה. שמים בעולם. ויריעות במשכן. וכתיב נוטה שמים כיריעה. והראש הוא באדם. ורקיע המבדיל. ופרכת המבדיל. ובאדם קרום הכבד המבדיל בין כלי הנפש לכלי המאכל. גם אור בעולם. ואור השכינה ואור הנפש. גם הארץ גם אדני המשכן ועפר באדם. מלאכים בעולם. במשכן כרובים. ובאדם מחשבות. לחמים בעולם. ולחם הפנים. ומאכל האדם. מאורות וכוכבים ועינים. עוף בעולם. ועוף בקרבן. וכנפי ריאה באדם. בעולם בהמה. ובמשכן קרבן בהמה. ובאדם ידים ורגלים. בעולם שמחה ואנחה. ובמשכן כלי שיר ושמיעה ושריפה. ובאדם כבד ועמול. בעולם אדם. ובמשכן כהן גדול. ובאדם הלב. בעולם מלאכת השמים. ובמשכן ארון ולוחות. ובאדם חכמה. גם בעולם רוחות. ובמשכן קלעים ויתדים. ובאדם מיני הכח. בעולם מעשה יום שבת ובמשכן חנכת המזבח. ובאדם מילה ע"כ. עכ"ל מקור חיים. [ע]א"ל המחבר אבל יוסף ז"ל אמר יוסף המחבר אחר שהבין אלה צריך אני להשלים שלשת העולמות להודיע איך היה ערכם זה כנגד זה. המלאכים בעולם. והכרובים במשכן. ומחשבות החכמה באדם כדברי הגאון. ובעולם הכסא כבוד. ובמשכן הכפורת שהוא משכן הנשמה העליונה כמו שמפורש בספר יסוד מורא בשער השביעי. ובעולם הגלגל השביעי שהוא מקיף כל הגופות ומניע אותם. ובמשכן הארון שנושא הלוחות ובהנשאו ישאו. ובאדם הלב שהוא משכן החכמה ומתנועע תמיד ומניע כל הגוף. ובעולם הגלגל השמיני שהמשפט ממנו ונחלק לשנים. ובמשכן הלוחות שהם שבהם המשפטים. ובאדם שני חללים שבלב. ובעולם עשרה גלגלים ועשרה מלאכים המניעים אותם. ובמשכן עשרת הדברות שבלוחות הראשונות ועשרה בשכיות ועשרים אצבעות בידיו וברגליו. בעולם שבעה משרתים. ובמשכן שבעה נירות המנורה. ובאדם שבע מעלות בעין כמו שפירש בפרשת משפטים בסוד המלאכים. ובעולם רוב המדבר שממה בדרום מחום השמש גם מהלך המשרתים הדרומי כנגד היישוב ובמשכן המנורה בדרום. ובאדם המרה בימין כי בו הליחה הירוקה הדומה לאש. ובעולם היישוב בצפון ובמשכן השלחן בצפון. ובאדם הכבד שהגוף ניזון ממנו בעבור החום הבא אליו מתנועת הלב שהוא בשמאל. ובעולם הארץ תוך חציה שקוע במים. כי הים אוקינוס מקיף העולם באמצע ומלמעלה רוב היישוב ומלמטה הוא ארץ חדשה שנקרא (אמעריקא) ובמשכן מזבח הנחשת שהוא מזבח אדמה והכרכוב למטה עד חציו. ובאדם העמוד בתולדת העפר והוא בגוף מלמטה עד חציו או באמצעותה שהוא באמצע הבטן כאשר הארץ באמצע העולם. ובעולם השמש זורחת מפאת מזרח. ובמשכן הפתח במזרח. ובאדם העינים בפנים. ובעולם נהרות נובעין ומעיינות מקלחין. ובמשכן הכיור מקלח. ובאדם מי רגלים מקלח מהשבר. לנקות הגוף מטומאות וממנו תולדות האדם כדרשת חז"ל במראות הצובאות שהעמידו צבאות רבות לפני המקום. ובעולם שני סרני הגלגל. ובמשכן שני כתפות האפוד. ובאדם שתי הכליות כי כן פי' הראב"ע ז"ל במזמור ה' חקרתני (תהלים קל"ט) שהכליות הם רמז לסרני הגלגל ורז"ל אמרו במסכת ברכות כי אחת לימין ואחת לשמאל. ובמזמור אל נקמות (תהלים צ"ד) פי' הראב"ע ז"ל כי שתי האזנים כשתי הסרנים. עכ"ל. [פ]ר"ל אם הכרובים שאין בהם רוח חיים מקבלים כח העליון. אף כי האדם הנברא בצלם אלהים. והעינים הרומזים שהם כבוד אלהים. כאשר דברו בם הקדושים אשר בארץ החיים. אך גלו עמם וכבו עמיים. כי הסתר דבר כבוד אלהים חיים. ואם תעיין בחורי ובפירושיו תאמר ב' סימן כ"ו יהיו לך לעינים. [א]כמ"ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן (לעיל כ"ה ט') ור"ל דהוי לו לומר תעשה עשר יריעות למשכן. כי עדיין לא היה המשכן. *[א]שהם ד' שבועות בחודש ונחלק לארבע רבעים כי מהלך הלבנה עד סוף גלגלה הם ד' רבעים עיין הקדמת ראב"ע (דרך ב' אות קטן ח') (ויקרא י"ב ב') בענין טומאת ז' ימים. [ב](תהלים ק"ד ב') דמיון תנועת הגלגלים והשפירי קודם לה'. ובילקוט פ' בהעלותך א"ר יהודה ב"ר שלום אילו שהיה המשכן שקול כנגד מעשה בראשית. כי אל ביום הראשון נבראו שמים. וכתיב בהם נוטה שמים כיריעה ובמשכן כתיב ועשית יריעות עזים וכו' ע"כ. [ג]כי ארכו י' ורחבו י' וגבהו י' וכאשר פרשתי (לעיל כ"ה י') כל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא מעוקב. [ד](הושע ד' י"ז). בל"א (צוזאממענגעפיגט,

נעהעטעטע

ספורנו

אחר סדור שני הכתרים. והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר על עבר פניה. וזה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאירו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בבהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו' וזה מעשה המנורה מקשה. כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז כלה אור כי יהל מן המאור הגדול: (א) ואת המשכן תעשה. קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמי' עומד עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה: (ג) חמש היריעת תהיין חברת. במלאכות ציוריהן תהיה מלאכת כל אחת

מכן

פירוש רשב"ם

חותה בהן גחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: (מ) מראה. לשון מופעל על ידי אחרים. אמושט"ריץ בלע"ז. אשר אתה מראה. ממש הראו לו תבנית המנורה אמושט"ריץ בלע"ז. אבל לה' הנראה אליו (אליך) מעצמו סובד"וק בלע"ז: (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. חמש תחתונות קרוי משכן כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: (ג) חברת. נתפרות יחד במחט:

מקצה

אשה אל־אחתה: ד ועשית ללאת
תכלת על שפת היריעה האחת מקצה
בחברת וכן תעשה בשפת היריעה
הקיצונה במחברת השנית: ה חמשים
ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים
ללאת תעשה בקצה היריעה אשר
במחברת השנית מקבילת הללאת
אשה אל־אחתה: ו ועשית חמשים
קרסי זהב וחברת את־היריעת אשה
אל־אחתה בקרסים והיה המשכן
אחד: ז ועשית יריעת עזים לאהל על־
המשכן עשתי־עשרה יריעת תעשה
אתם: ח ארך | היריעה האחת שלשים
באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לעשתי עשרה
יריעת: ט וחברת את־חמש היריעת
לבד ואת־שש היריעת לבד וכפלת
את־היריעה הששית אל־מול פני
האהל: י ועשית חמשים ללאת על
שפת היריעה האחת הקיצנה בחברת
וחמשים ללאת על שפת היריעה
החברת השנית: יא ועשית קרסי
נחשת חמשים והבאת את־הקרסים
בללאת וחברת את־האהל והיה אחד:
יב וסרח העדף ביריעת האהל חצי

היריעה

יריען מלפפן חדא עם חדא: ד ותעבד ענובין דתכלא על שפתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי וכן תעבד בשפתא דיריעתא בסטרא דבית לופי תניתא: ה חמשין ענובין תעבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: ו ותעבד חמשין פורפין דדהב ותלפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד: ז ותעבד יריען מעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען תעבד יתהון: ח ארכא דיריעתא חדא תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען: ט ותלפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותיעוף ית יריעתא שתיתיתא לקבל אפי משכנא: י ותעבד חמשין ענובין על שפתא דיריעתא חדא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין על שפתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יא ותעבד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפף ית משכנא ויהי חד: יב וסרחא דיתירא ביריעת משכנא

פלנות

מסרה אחתה, כלהון חסר בר מ"ה [בס' מנין הידוע זה לשונו, מלות אחתה בלא' כלהון חסרים, ובכתובים כלהון מלאים ניניהו, וא"א לפרש כוונת המסורה על מלת אחותה (בראשית ל"ד כ"ז) שהוא מלא]. ד ללאת, ב' [כל לישנ' חסר דחסר] [ע"כ בא המחבר והשו"ה נע כי השורק בא במקום ח"ג וסימן זה הוא ג"כ לחירק ח"ק הבא במקום ח"ג]. מקצה, ו'. במחברת, ב'. וכן תעשה, ה'. הקיצונה, ב' מלא [דמלא] ויעש ללאת ודין. ה האחת, ג' קמצין וכל אתנחתא וזקפי' וס"פ דכו' במ"ב. בקצה, [מטעים ביה דכתיב בשפה]. מקבילת, דין חסר תניין מלא ובמסורה אחרת כמסר ב' וכתיב כן [כ"ל מ"י ומ"ו] [ואחרון עיקר]. ו אשה אל אחתה, משכנ' קדמ' אשה אל אחתה תנין אחת אל אחת [לקמן ל"ו י"ג]. ז לאהל, ה' [ל"ל ד', והכי לאהל דקתני הכא מלבד הכי דסמיכי לאהל מועד קא חשיב. ס' מנין הידוע]. ח ארך, כל ארך דלוחה במוגה דעשיה בגרש ופי' דפקיד יתיב, דעביד קאים [כ"ל מאן דפקיד ומלוה הוא אדון ודרכו לישב, גם המוגה לשון מנוחה תחת הלוח, ומאן דעביד קאים כעבדא קמי מריה, גם הגרש קאים על המלה. ס' מנין הידוע]. ט לבד, כל הדין סיפרא ותריסר קמץ [כ"ל מלת לבד בספר שמות ותרי עשר הוא קמץ אף לא באתנח ס' מנורת שלמה] וכל שאר קרייא פתח במ"א תליג לוחו לבד (שופטים ז' ה'). וכפלת, ל'. הששית, ב' וכ"כ ולויתי את בכתבי [כ"ל ה"י קדמאה ומ"י תנין]. י הקיצנה, [מ"י ומ"ו]. בחברת, קדמאה (לעיל ד') הקיצונה במחברת תנין (דין) הקיצנה בחברת תלתיהו דעשיה (ל"ו י"א) ובויעשה (ל"ו י"ז) הקיצנה במחברת ומטעין ביה. יב וסרח, ל' כתיב סמ"ך. ביריעת, ב' וחד כיריעת שלמה.

ת"א ועשית יריעת שם. עשתי עשרה סנהדרין כט. ארך היריעה שבת צח. וכפלת את שם.

רש"י

נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לנו"ש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה. מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור. קצות חמשת היריעות קרוי חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הללאת אשה אל אחתה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת ומכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברת' כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרי' קרשים לפאת נגב תימנ' וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשי' שגובהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודי' שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוס ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמי"ש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה החסויה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את

היריעה

עֲנוּבִין דְתִיכְלָא עַל אִמְרָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מִן צִיטְרֵיהּ בְּבֵית לֵיפוֹפָא וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּאִימְרָא דִירִיעֲתָא בְּבֵית לֵיפוֹפָא תִנְיָין: (ה) חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בְּצִיטְרָא דִירִיעֲתָא דִבְבֵית לֵיפוֹפָא תִנְיֵינָא מְכַוְונָן עֲנוּבַיָא חָד כָּל קֳבֵיל חָד: (ו) וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִדְהַב וְתִלְפֵּיף יַת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָיא וְיִתְחַבַּר מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חָד: (ז) וְתַעֲבֵיד יְרִיעָן דְמַעֲזֵי לִמְפְרַס עַל מַשְׁכְּנָא חַד סְרֵי יְרִיעָן תַּעֲבֵיד יַתְהֵין: (ח) אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִין דִירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחֲתָא חֲדָא לְחַד סְרֵי יְרִיעָן: (ט) וּתְלַפֵּף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד כָּל קֳבֵיל חַמְשָׁא סִפְרֵי אוֹרַיְיתָא וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד כָּל קֳבֵיל שִׁית סִידְרֵי מַתְנִיתָא וְתֵיעוּף יַת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא כָּל קֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא: (י) וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל אִימְרַת דִירִיעֲתָא חֲדָא מְצִיטְרָא בְּבֵית לֵיפוֹפָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל אִימְרָא דִירִיעֲתָא בְּבֵית לֵיפוֹפָא תִנְיֵינָא: (יא) וְתַעֲבֵיד פּוּרְפִּין דִנְחָשׁ חַמְשִׁין וְתֵיעוֹל יַת פּוּרְפַיָיא בַּעֲנוּבַיָא וְתַלְפֵּף יַת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חָד: (יב) וְשִׁיפּוּעַ מוֹתְרָא בִּירִיעוֹת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּשְׁפַּע עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא:

(יב) וְשִׁיפוּעָה:]

ואמתא

בעל הטורים

הפנים: (ו) חמשים קרסים כנגד ה' ספרי תורה. חמש דגי' של נגינות [נ"ל נגונים]: (ט) הששית ב' במסורה היריעה הששית. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (פ' בהר) בזכות השולחן

יונתן

הלחם וכדפי' רש"י עיין בו אבל האמת כמו שפי' וק"ל: (ט) חמש וגו' כל קביל חמשא ספרי אורייתא ויח שית וגו' כל קביל שית סדרי מתניתא. מפרש ודרש מנין הששה כמו נגד

רש"י

היריעת הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חציה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויין אהל כמו שנאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות וכן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות:

תסרח

רמב"ן

מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה. מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה. ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה. והנה על דעת כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה. לא כלים נפרדים ממנה כלל. ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור. כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור. ואין זהב טהור אמור רק על המלקחים והמחתות. וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות (במדבר ד') וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר (שם ח') עד ירכה עד פרחה מקשה הוא. כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי שטת הגמרא. אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים שנא' ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו. מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה. יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים. אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט. מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעים כפתורים ופרחים שאין נעשין עמה. ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הלבתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותי' ולהוציא את הלבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתעשין עמה ומוציא אני את הלבתים ואת המלקטאות שאין מתעשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כלים

מככר

אבן עזרא

אפרים הנה לו. שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו [ה]וגלולים יעלו אל התיכונה. כי הבי"ת [ו]משרת: הקיצונה. אחר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו [ז]קבל עם. ומשי [ח]קבלו. ופירוש אשה. עם דבר. וכן איש. על כן והאיש [ט]גבריאל: (ו) ועשית. קרסי. כמוהו כרע בל [י]קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן. והמשכן קרא אחד כולל הכל. כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים. והנה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטון והגדול: (ז) ועשית יריעות עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם. תוספת ביאור. כי היא שבה אל יריעות עזים: (ח) ארך. האחת. מלת [כ]אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת איננה מאותיות הנשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ת ותי"ו שהם [ל]מוצא אחד. יכבד על הלשון על דרך [מ]משרת את המלך. והסרו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח. דרך קרבה כמו שלש [נ]סאים. והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף. על כן כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות *[ג]ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו. רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי

המשכן

פירוש על אבן עזרא

בעהפספעט). [ה](מ"א ו' א'). [ו]כי שורש המלה לול. [ז](מ"ב ע"ו י'). [ח](יחזקאל כ"ז ט'). [ט](דניאל ט' כ"א). [י](ישעיה מ"ו א'). [כ]כי משפטה אַחֶדֶת. [ל]ר"ל דטלנ"ת. [מ](מ"א א' ט"ו). שמשפטה מְשָׁרֶתֶת. [נ](בראשית י"ח ו'). *[ג]ר"ל התשע אמות היה גובה הקרשים עד האדנים כי האדנים היו מכסים אמה. ועוד הקרשים אמה מזה ואמה

ספורנו

מהן מכוונת עם מלאכת חברתה. וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים ממונים מרועה אחד הם. אמנם בלתי שוים במדרגה: (ו) והיה המשכן אחד. כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעבודת אדון קונם כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: (ז) לאהל על המשכן. כי המשכן לא היתה כוונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא אלהי ומלכו: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. שגם באהל יש הבדל בין מדרגות קדשם כענין במניעי הגלגל הנקראים

אהל

פירוש רשב"ם

(ד) מקצה בחוברת. בשפת יריעה חמישית: (ו) וחברת. ע"י קרסים בלולאות תחבר שתי המחברות: והיה המשכן אחד. עשר היריעות הקרוי' משכן יהיה עתה אחד: (ט) וכפלת את היריעה הששית. לומר חציו תולה לסטה אל מול פני האהל וחצי' של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד עשר התחתונות כשנתחברו יחד ארכן מ' ורחבן עשרים ושמונה. והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה כי רוחב הקרש אמה וחצי כשפירש' על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה והרי עשר אמות תלויו' אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדים תלוי' תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי וכשפירש עליה יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן בשוה ליריעות התחתונות וי"ב הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה ליריעות התחתונות וחצי היריעה העודפת שהן שתי אמות יותר מן התחתונות. וכשפירש רחבו שהוא שלשים אמה לאחר שנתחברו אז כל רחבו של המשכן מהן עשר אמות. ועשר אמות תלויות לצד צפון וכן לצד דרום

ונמצאו

הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן: יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ: יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה: פ רביעי
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים: טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה: יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אדנים

אונקלוס

פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא: יג ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתירא בארכא יריעתא דמשכנא יהי סריח על סטרי משכנא מכא ומכא לכסיותה: יד ותעבד חופאה לפרסא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי דססגונא מלעלא: טו ותעבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין: טז עשר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: יז תרתין צירין לדפא חד משלבין חדא לקבל חדא כן תעבד לכל דפי משכנא: יח ותעבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא: יט וארבעין סמכין דכסף תעבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות
דפא

מסרה העדפת, ל'. על אחרי, [כ"כ על ולא אל]. יג על צדי, [בקמץ]. לכסתו, ב' חסר בליש'. יד מכסה, ב' בג"ל [דכסכד]. לאהל, ג'. מאדמים, [האל"ף בקמץ לבד והוא ק"ם]. ומכסה, ב' [דסמוך]. ערת, [כל סו' חסר דחסר במ"א]. מלמעלה, [כל מלמעלה דפי למ"ד וכל מלמטה דגש]. טו הקרשים, [הקו"ף דגושה]. עמדים, [ח"ו ומ"י]. טז ואמה וחצי האמה, ל' וכל קרייה חלוף אמה וחצי האמה. יז ידות, [מ"ו]. משלבת, ב' וחסר. יח נגבה תימנה, ל', סמין [בזיקה"ל] נגב תימנה.

ת"א חצי היריעה שם. והאמה מזה שם. ועשית את יומא עב. עצי שטים סוכה מה. עשר אמות שם ה נדרים לח זבחים מד.

רש"י

תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחרי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעל' ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהוד' מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הפייטן בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים. איסטנטי"ש בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק ג"ש שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רוחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכניס לאדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשה צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו למדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל
כל

רמב"ן

מככר שנא' ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה מקשה שאין המלקחים צבתים אבל הם שעושין על פי הנרות שם של זהב פותח וסוגר וסוכך עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני נודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו מלקוחים שהם לוקחים הלשון באמצעם והמחתות הם ספלי' שתחת כל נר ונר לחתות גילויי אש שיפלו ממנה והכל מקשה אחת ובאין מן הככר אבל הצבתים והמלקטאות שאין תמידין בעצמו אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן חבור בה אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעים כפתורים ופרחי' שאם רצה שלא לעשות' עמה מקשה רשאי ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראויין לה זהב והם הצבתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות תמידין וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולם מקשה עמה. ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצוואה ובכלן עצמם עשו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עשו אותם ומסרום לצבור ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר
הככר

(יג) וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוֹרֶךְ יְרִיעָתָא דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְשַׁפַּע עַל צִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסְיוּתֵיהּ: (יד) וְתַעֲבֵיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מוֹשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא: (טו) וְתַעֲבֵיד יַת לוּחַיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְקִיסֵי שִׁטָּא קָיְמִין הֵי כְאוֹרַח נְצִיבְהוֹן:

[(טו) הַקְּרָשִׁים לְוָחַי:]

(טז) עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְלוּחָא וְאַמְּתָא וּפַלְגָא דְאַמְּתָא פּוּתְיָא דְלוּחָא חַד:

(יז) תַּרְתֵּין צִירִין לְלוּחָא חַד מְכַוְּונִין צְטַר חַד בְּגוֹ חַד הֵיכְדֵין תַּעֲבֵיד לְכָל לוּחֵי מַשְׁכְּנָא: (יח) וְתַעֲבֵיד יַת לוּחַיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין לוּחִין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: (יט) וְאַרְבְּעִין חוּמְרִין דִּכְסַף תַּעֲבֵיד תְּחוֹת עַשְׂרִין לוּחִין תְּרֵין חוּמְרִין תְּחוֹת לוּחָא חַד לִתְרֵין צִירוֹי וּתְרֵין חוּמְרִין תְּחוֹת לוּחָא חַד לִתְרֵין צִירוֹי:

[(יט) חוּמְרִין דִּכְסַף:]

ולסטר

בעל הטורים

השכינה שתיה במשכן נשלמה ברכה בכל העולם: (יג) בארך ג' במסורה בארך יריעת האהל. ויוף בגדלו בארך דליותיו (יחזקאל ל"א) בארך רעים יפותה קלין (משלי כ"ה) פי' בארך אפים. המשכן שנאמר בו בארך יריעות האהל יפותה קלין שמפסיק הקדוש ברוך הוא ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל. ובשביל ישראל ונתגדל על כל ספירה שכינתו בתוכם. וזה וייף בגדלו בארך מאלמות נתגדל בארץ כמשכן שכתוב בו בארך: (טו) למשכן עצי שטים עמדים בגי' לכבוד [ה'] (על מעשה) [למעשה] שטים: כ"ד פעמים שטים בפרשה (כ"ל במלאכת המשכן. בפרשה זו י"א פעמים. ובפ' אלה ב"ם ובויקהל יג"ם. ונ"ל דחד דלוחות וחד דעשית לא קחשיב דליכי לגופו) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים: מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמורות כהונה ולויה. ויהיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם

יונתן

נגד ה' חומשי תורה. ומספר ששה מרמז נגד שית סדרי משנה ונפקא ליה מרבוי הליווי לנאמר הסמוך לנגד והשם לנגד ובוודאי אין דבר שילא מפי מאמרו יתברך ב"ה בהזדמן במקרה אלא הכל לכוונה ורמז נפלא הנסתרות לה' ולנו הדרש. שמרמז על שתי תורות הם תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (טו) כאורח נציבהון. כלומר כדרך שהן נטועים לאפוקי שכובים ודעתו כרש"י והכי הוא ביומא פרק בא לו תניא עומדים שעומדים דרך

רמב"ן

מכל לדברי הכל: (יז) שתי ידות לקרש האחד. כתב רש"י היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכניס באדנים שהיו חלולין והאדנים היו גבוהין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיק ביניהם וזהו שנא' יהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה עד כאן מצאתי לשון הרב. ואני תמה בו שאם הי' החריץ שבאמצע חצי רחב הקרש והם ד' טפחים ואני יתערך שיהי' עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים ממלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן ואם כן כשהוא חורץ הקרשים משלשה צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוות היו בכל צד. ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן. סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקים ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי משמעה יש בה תימה גדול שמוכלת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע עמה חריץ אליו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד וכל כלל. אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהי' חורץ את הקרש רביע אלו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע אלו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חציו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים

אבן עזרא

המשכן זהב כי הוא נכלל: והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם כלאים. כי ב' מכסים על האהל: (יב) וסרח. יש אלי שהוא בדרך קירוב. כמו ואלי שבע המנשה. ומעשה הקרשים תבין בלורך לפרש: (יג) והאמה. בעודף. כמו עודף. והוא תואר. כי הוא מלרע הטעם: (יד) ועשית. מכסה על מכסה. בעבור הגשם: (טו) ועשית. המשכן אינו רק היריעות והקרשים. והאשר הודיע המשכן כן הקרשים. ומלת עומדים. כפי תולדת העץ. כי האורך הוא בגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והסך זה בשבטו. או מלת עומדים על זויות הגלגות: (טז) עשר אמות. אמות המשכן לא ידענו אם הם באמות יחזקאל שהם אצילה. ובדרך סברא אמות בית הראשון כן היו. בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה הראשונה: (יז) שתי ידות. מגזרת יד: משולבות. אין לו אח. כי אם תבין השלבים: (יח) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש. והקדמונים אמרו שהיה אמה. א"כ הוא כותל הדרומי. היה שלשים אמות וככה הצפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק ארבע שמנה אמות. ולריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי הולרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה גם היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקלה אל הקלה לא אל הקלות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השנים הבריחים הם עליונים גם השפלים

פירוש על אבן עזרא

ואמה מזה. פ"ל אחר מלת ועשית. הטעם למה נחושת ולעילפס' (ו') קרסי זהב כי המכסה התחתונה משם משוך וכו' היה נקרא משכן וע"י יריעות העזים נעשה האוהל. עכמ"ש ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים. ומכסה עורות תחשים מלמעלה (פסוק י"ד). פ(יהושע כ"ב י"א) ושם לא היה אלי. וכ"ל כפירש"י כי לא נחלקה רוחב היריעה. רק המשבון העודף נחלק. *כ"ל הטעם שאמר הקרשים בה"א הידיעה. ועדיין לא זכרם. מפני שכבר אמר למשכן בפתח הלמ"ד שהוא כמו להמשכן. ואין משכן בלא קרשים. לכן אמר הקרשים ב"ב בה"א הידיעה. קפירשתי (לעיל כ"ה כ') והוא קו אחד על קו אחד שוכב כפי מדידת חומת שנך. רכמ"ש שם אמות אצילה (יחזקאל מ"א ח') שטעמו אמות גדולות במדת אצילי היד. שנ"ל במדה הראשונה (ד"ה ב' ג' ג') שפי' במדה שנעשה בה המשכן וכליו באותה אמה היא המדה הזאת. ותנן (כלים פרק י"ז משנה י') אמה שבנין שהם ששה טפחים ושל כלים חמשה. ועיין מנחות (דף צ"ז ע"א)**. ת(מ"ס ז' כ"ח) בפי' משולבות יש חלוקי דעות בברייתא דמלאכת המשכן במפרשי התורה. והאקלום לא מפרש כלום. ויב"ע סכנס מכוונן. וכן פי' מכלל יופי פה ובמלכים ע"ש. וז"ל המכלל יופי פה משלבת עניינו מדרגות ופירושו מכוונות זו כנגד זו שיהיו סדריהן שוים כי היו ללם כל קרש וקרש באמצע ונשאר לו יד מזה ומזה כמו שליבי סולם והיסה כל יד נכנס באדן שלה. וכן בדברי רז"ל בסולם הלך אחר שלבותיו בשבת פרק במה אשה. אולי הזוית הכותב י' אמות כמ"ש התוס' שבת (דף צ"ח ע"ב) ד"ה דל עשר וכו' דמנית עולמים ילפינן לה וכו' ולא נשאר רק ח' אמות בעבור עובי הכתלים בדרום ובצפון ב' אמות. בכמ"ש ליככסי המשכן ימה ששה קרשים שהם ט' אמות. ושני קרשים למקצעות המשכן בירכתים (פסוק כ"ב וכ"ג) אחד למקצוע לפונים מערבית ופ' למערבית דרומית א"ו החלל היה רוחב עשרה. ואלו השנים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזה וחצי אמה מזה נכלים בחלל לתשלום הרוחב עשר אמות. ואמה מזה ואמה מזה כנגד עובי קרשי המשכן בלפון ובדרום כדי שיהיה המקצוע מבחוץ שוה ולפיכך היה ב' אמות מב' הלדדים לכסות הקלוות כי היה הבריח התיכון נכנס בעובי הקרשים באמצע ע"כ היה לריך לכסות הקלוות מפני הבריח התיכון. יואיפה בשבת דף ועמוד הנ"ל ופי' רש"י ז"ל שאחר שהקרשים כולם נתונים באדנים לצפון למערב ולדרום היה נותנו ומבריח לשלשת הרוחות. ואין לך אומן שיכול לעשות כן ונס היה נכפף מאליו ע"כ. ע"פ דעת פ"י פס' כ"ח ולפי פירש"י פה היו ג' בריחים האמצעים. ואיך היו דבוקים ג' רוחות יחד א"כ היו דבוקים הרוחות ע"י נס. וע"ד הפשט נכון דעת רש"י אשר היו ג' בריחים באמצע. והראיה כי כתוב מן הקלה אל הקלה. ואם נפרש כדעת פ"י להלן (פסוק כ"ח) והיה מקיף ג' רוחות היה ל"ל הקלוות. דוכ"כ התוספתא (שם) ד"ה מבא וכו'. *דוהתיקון הוא כדעת תרגום יונתן להלן פסוק כ"ח לפרש ג' רוחות יחדיו להיות ככ"ל

**(ל"כ) הכי פי' שם כתוב במדה הלא שונה מכלל אשר שלל הבנין היה באמות אמרונות דיחזקאל.

ספורנו

אשר כאמרו לשמש שם אהל בהם: (טו) עצי שטים עמדים. לא שוכבים זה על זה כשורות הבנין: (כ) אל השבעת האחת. אל אותה הטבעת אשר

פירוש רשב"ם

ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות שהן נגררות תשע מכאן ואלו עשר. וזהו שכתוב והאמה מזה והאמה מזה וגו': (יג) על צדי המשכן. לכסות האמה של האדנים עד הקרקע. שהרי גובה הקרשים עשר אמות עם האדנים: (יד) ומכסה ערת תחשים מלמעלה. שלמעלה של עורות אילים וכן פשוטו משמע ויש מפרשים כך במס' שבת: (טו) עצי שטים עמדים. זקופים נותנים אותה ולא שוכבים: (יז) שתי ידות לקרש האחד. חרוצי' היו הקרשים באמצעיתן להניח שתי ידות בהן: משלבת. הידות זה כנגד זה. וכל סביב הידות היה הקרש חורץ

מכל

אדנים תחת־הקרש האחד לשתי
ידתיו: כ ולצלע המשכן השנית לפאת
צפון עשרים קרש: כא וארבעים
אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד:
כב ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה
קרשים: כג ושני קרשים תעשה
למקצעת המשכן בירכתים: כד ויהיו
תאמם מלמטה ויחדו יהיו תמים על־
ראשו אל־הטבעת האחת כן יהיה
לשניהם לשני המקצעת יהיו: כה והיו
שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה
עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד:
כו ועשית בריחם עצי שטים חמשה
לקרשי צלע־המשכן האחד: כז וחמשה
בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית
וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן
לירכתים ימה: כח והבריח התיכן בתוך הקרשים מברח מן־הקצה אל־
הקצה: כט ואת־הקרשים תצפה זהב ואת־טבעתיהם תעשה זהב בתים
לבריחם וצפית את־הבריחם זהב: ל והקמת את־המשכן כמשפטו אשר

הראית

אונקלוס

דפא חד לתרין צדוהי: כ ולסטר משכנא תניתא לרוח
צפונא עסרין דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין
תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי
משכנא מערבא תעבד שתא דפין: כג ותרין דפין תעבד
לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא
יהון מכונין על רישה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין
זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר
סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא
חד: כו ותעבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר
משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא
וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא:
כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית
דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעבד דדהבא אתרא
לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית משכנא

כהלכתה

מסרה יט ידתיו, כול' חסר [כ"ל מ"ו ומ"י]. כ ולצלע, ב'. כב ולירכתי, ב'. כג למקצעת, ב' וחסר. בירכתים, ב'. כד ויהיו, י"א כתיב [וי"ו שלי"ת קרוי בפי'] תאמם, ל' כ"כ [בסל"ף ומ"ו ומ"י]. ויחדו, ג' וכל ליתנא חסרים במ"ג. [כ"ל מלום יחדו בלא וי"ו החבור כלם חסרים יו"ד. ס' מבין מידום]. יהיו תמים, ב'. על ראשו, ל', חבין [דויקהל] של ראשו. המקצעת, [חסר דחסר]. כה שמנה, [הנו"ן בקמץ שלשון זכר הוא]. שני אדנים, [קדמא פס' י"ט קד"ו, תליסא פס' כ"א ופה שני אדנים במונח ורביעי שני אדנים]. כו בריחם, כלהון חס' יו"ד בחסרה במ"ס [דה"י ב' י"ד ו']. צלע, [כל צלע דמשכנא מלעיל ופת"ח, והלמ"ד דברכתים ויחזקאל מלרע וקמץ גליון מס"ג]. האחד, חבין דבעשיה האחת. כז לירכתים, כל לש' כתיבי כן בר"ס ביחזקאל (מ"ו י"ט) בירכתם. כח והבריח, ל'. התיכן, כולם כ"כ. גליון מס"ג [ור"ל מ"י ומ"ו]. מברח, ג' חסר בליש'. כט ואת, הוי"ו בגעיא והגעיא נקראת כמו החלק וכן כל געיא הסמוכה לשח"ע גליון מס"ג. טבעתיהם, [מ"ו ומ"י, וחבין טבעתם]. ל והקמת, ב' חסר [דחסר] לך סברים.

ת"א ולירכתי שבת צח. ושני קרשים שם. יהיו תמים שם. והבריח שם. והקמת את המשכן עי' עקיד' שער מ.

רש"י

כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמם מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו וזהו שפרשתי שיהיו לידי הידות חרוצי' מצידיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש הו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק.) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו ונמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצועות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקין. (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסול' והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדני' שנאמר שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תאמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הבנתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"רים: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משוקעים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי

שיהיו

ירושלמי

(כ) ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עשרין לוחין: (כא) וארבע חומריהון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כב) ולסייפי משכנא מערבאה תעביד שיתא לוחין: (כג) ותרין לוחין תעביד לזויית משכנא בסופידון: (כד) ויהון מזווגין מלרע וכחדא יהון מזוונין על רישיהון בעזקתא חדא היכדין יהי לתרויהון לתרין זויין יהון: (כה) ויהון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסרי חומרין תרי חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כו) ותעביד נגרין דקיסי שיטא חמשא ללוחי צטר משכנא חד: (כז) חמשא נגרין ללוחי צטר משכנא תניינא וחמשא נגרין ללוחי צטר משכנא לסופידון מערבא:

[(כז) וחמשא נגרין לוחין סטרוי דמשכנא: שיפוניא מן מערבא:]

יונתן בן עוזיאל

(כח) ונגרא מציעאה בגו לוחיא משלביש מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם בבירא דשבע וכד עברו ישראל ית ימא קטעו מלאכיא ית אילנא וטלקוהו לימא והות טפי על אנפי מיא והוה מלאכא מכריז ואמר דין הוא אילנא דנציב אברהם בבירא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דיי ונסבוהי בני ישראל ועבדו מניה נגרא מציעאה אורכיה שובעין אמין ופרישן מתעבדן ביה דכד הוו סוקמין ית משכנא הוה מתגלגל הי כעכנא חזור חזור מלגיו ללוחי משכנא וכד הוה מתפרק הוה פשיט הי כחוטרא: (כט) וית לוחיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לנגרין ותחפי ית נגריא דהבא: (ל) ותקים ית משכנא כהילכתא דאתחמיתא בטוורא: (לא) ותעביד פרגודא

דתכלא

בעל הטורים

מלברהם עד משה ושנעה רומים והנרים התיכון הוא דוד שמנרים האומות מן הקלה: (כד) ויסדו ב' במס' הכא וסבירו ויסדו כולם יכליון (ישעיה ל"ס) לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס תחת יולא אי נמי רמז למ"ד שהיו כלים עד כאלנבע תחת מסדו כלם יכליון שהיו כלים והולכי': (ל) הרלים ב' במס' הכא ואידך

ספה

יונתן

דרך גידוליהם: (כח) משלבים. כמו בליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם וכן לס' משולבות. ומי' המברים מקלה אל קלה. מאילנא דנליב אברהם. נפקא ליה מדכתיב הברים התיכון בה"א הידוע מימות אברהם דכתיב ביה ויטע אשל ואז"ל אילנות הרבה מינים נטע שם. והכי פי' ודייק מ' דהקרשים ע"ש מ"ש מסיכן היו להם עלי

שמים

רש"י

שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לברים התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנ' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתוני' שבלפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקלה אל הקלה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב ארך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת לח:) (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה

בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיות של זהב כמין ב' חלקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנו לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמלאו הבריחים מלופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל

סלק

רמב"ן

האדנים. ולדברי הכל לריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים שמכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך. ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מבפנים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא: משלבת אשה אל אחתה. עשויות כמין שליבות סולם. אשה אל אחותה מכוונת זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופים ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י. והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות בראשן ליכנס בחלל האדנים. ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיינה מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו. ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו וחריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים חוברות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בגלדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש. אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני הסנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין תלמוד לומר משולבות ומה

תלמוד לומר משולבות שעושה להם שלבי' כסולם המצרי. ופי' הענין כענין

שעושין

אבן עזרא

השפלים הם עד חצי [ד]הקיר. והברים התיכון שהוא בתוך הקרשים יהיה מברים מן הקלה אל הקלה. וכמוהו לעשות [ו]בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים [ז]בתוך הרמונים. ולולי זה לא היו תלפים הבריחים התיכונים [ח]זהב. ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב. כי השנים הקרשים שהם למקצועות המשכן פירושו [ט]כמו זוית. והנה היה חצי מקצוע המזבח. כי היה כנורת מרובע [י]ארוך. והנה יש לנו מקצועות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצועות אינם כמדת הקרשים הנזכרי'. על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם. לא הקרשים האחרי'. ובאלה שנים קרשים הם ונקימין המשכן. והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות. ולא ידענו אם היו קרשי המקצועות מרובעות [כ]או עגולות. כי אין לנו רק [ל]אמה אחת. ועל הדרך [*ל]שאמר רבינו שלמה לא תהיינה [מ]אלה הקרשים בעור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא [נ]ואינו בגד. ואחר כן ישימו קרשי לפון ודרום. והנה יצא חוץ מן המשכן כפי [ס]עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח [ע]המשכן. ובאלה יריעות עזים יהיה [פ]התיקון: (ל) והקמת. שיאמר

כן

פירוש על אבן עזרא

בנ"ל. וג"כ הנגד לנמוע הקלוות כנ"ל. [ד]זה מברים עד חלי הקיר וזה מברים עד סלי הקיר שכנגדו. [ו](להלן ל"ט ג') ובתוך הוא באמלע. [ז](שם פסוק כ"ה) כ"ל שגם הנבר הנראה לעין יסכן לומר בתוך ולא כדעת רש"י ז"ל אשר אינו מובל ננלא בתוך הקרשים כמו שם. [ח]כ"ל שאם היו מבריחים ונפרא אשר היו ג' בריחים באמלע חוץ עובי הקרשים. א"כ היה הלפוי ללא לורך. כיון שלא נראה לעינים ולפי דעת הזה נוכל לפרש ג"כ כדעת רש"י אשר היה בכל לד ה' בריחים זולת האמלעי כדעת ת"י. [ט]כ"ל כל אחד משני קרשי המקלעות היו לו שני ללעות. בנ"א (ווינקעלברעט). [י]עיין (להלן כ"ז א') כמ"ש אורך המזבח מאה באמה ורוחב חמשים בחמישים (להלן כ"ז י"ח) ולפי פירושו שם יגלה הכתוב שהיה הרוחב חמשים מכל לד כ"ל במזרח ובמערב בשוה. כמו שמפורש שם (פסוק י"ב) ורוחב החצר לפאת ים כ' אמה. ובפסוק י"ג ורוחב החצר לפאת קדמה מזרחה נ' אמה [כ]כ"ל ממוץ למשכן. כי בפנים אין ספק שהיו מרובעות. [ל]כ"ל חלי אמה מדרום ללפון. וחלי אמה מלפון לדרום להשלים עשרה רוחב. [*ל](שבת ל"ח ע"ב). [מ]כי חלי אמה יהיה בפנים. כ"ל מכל לד. ואמה מזה ואמה מזה נמוץ כנגד אמת עובי קרשי המשכן בלפון ובדרום. וא"כ כאשר כפי הנראה מבפנים היה נראה רוחב הקרש מבפנים אמה וחלי ומקרשי הקלוות לא נראה רק חלי אמה. [נ]כ"ל שאינו יכול לכפוף לאחר הזוים אשר יהיה המילון כמו הפנים עיין פי' יהונתן על מאמר פשיט הי כחוטרא. [ס]ולא בעובי אמה. [ע]כ"ל רוחב הקרש הילא

חוץ

ספורנו

אשר בעובי קרש המקלוע אשר הוא שוה בהנחה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה. וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי קרש המקלוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה נתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעתיהם. כי אחר שבריחים נכנסים בטבעות אם לא

פירש

פירוש רשב"ם

מכל צד כדי שיכנסו הידות של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד. וגם הארגים היו חלולים להכניס בהן הידות: (כב) ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים. שהן תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן ובאין שני הקרשים של מקצעות שהן אמה וחצי ומטלאים אחת לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי הקרש צפוני. וכן אמת קרש השני מכסה עובי קרש דרומי. תמצא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב ופנים של מקצעות מכוסה ושוה מכאן ומכאן מרובע לגמרי זווית המשכן מבחוץ: (כו) בריחים וגו' חמשה. חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת זה להכנים בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון

שבתוך

הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂיתָ
פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ
כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה
עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב
עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה
אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ
שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת
וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת
עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת
וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע
הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע
צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה
עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם
זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
עצי

כהלכתה די אתחזיתא בטורא׃ לא ותעבד פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעבד יתה צורת כרובין׃ לב ותתן יתה על ארבעא עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכי דכסף׃ לג ותתן ית פרכתא תחות פורפיא ותעיל תמן מגו לפרכתא ית ארונא דסהדותא ותפרש פרכתא לכון בין קודשא ובין קודש קודשיא׃ לד ותתן ית כפורתא על ארונא דסהדותא בקדש קודשיא׃ לה ותשוי ית פתורא מברא לפרכתא וית מנרתא לקבל פתורא על צדא דמשכנא דרומא ופתורא תתן על סטר צפונא׃ לו ותעבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציר׃ לז ותעבד לפרסא חמשא עמודי שטין ותחפי יתהון דהבא וויהון דהבא ותתיך להון חמשא סמכי נחשא׃ א ותעבד ית מדבחא דאעי שטין
חמש

מסרה הכלים, ל' מלא וחד חסר לדעת [הס"א בקמץ לבד והוא מטעה]. לא פרכת, [הפ"א רפי כי לית כאן אתי מרחוק]. ותולעת, [מ"ו]. יעשה, ב' סבירין תעשה כ"ף סימן ככל פרכם [מבואר לעיל כ"ה ל"ט]. לב ונתתה, [מלא ה"א]. עמודי [מ"ו]. מצפים, ל'. לג ונתתה, [מלא ה"א]. הקרסים, [הקו"ף דגושה]. ארון, [מ"ו]. העדות, ח' מלא [בתורה]. והבדילה, ל' ומלרע ומלא [נגד כללי הדקדוק כי בבנין הפעיל תמיד מלעיל] [הדלי"ת דגושה]. ובין קדש, ל'. קדש הקדשים, ו' בתורה בליש' [ר"ל הקדשים בה"א הידיעה. ס' מנורת שלמה]. הקדשים, [בקמץ לבד ובלא מתג והוא קמץ חטוף ובי"ס הקו"ף בשו"א קמץ]. לד ונתת, כ"ע חסר ה' [ר"ל בקריאה, י"ע בסוריי' ואמרה בכל קרייא]. ארון [מ"ו]. העדת, [ח"ו]. בקדש, ב' רפין [ר"ל שו"א ברא"ש] [בתורה]. לה. ואת המנרה, ב'. על צלע המשכן, ל' [הצד"י בסגו"ל]. והשלחן, ב' ומשמאלהם השלחן. לו מסך, ב' ... וסי' ועשית [דין] ולשער [כ"ז ע"ז] ויעש [ל"ו ל"ז] ואת המסך למסך דכו'. וארגמן, [הג' דגושה]. ותולעת, [מ"ו]. לז למסך, ל' דגש וחד פרש ענין למסך. עמודי, [מ"ו]. אתם, [ח"ו]. אדני, [במרכא לא במתג].

ת"א והבדילה יומא נא מנחות כז. ואת המנרה יומא לג מגילה כו מנחות לח. והשלחן תתן שם. מעשה רקם יומא עב.

רש"י

חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה. ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בו והאונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרושה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה ובהפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן וחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קמתו. (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי
רבוע

רמב"ן

שפוסין באורגזים להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במסכת כלים (פרק י') עשאן בכנין או בשוגמין אינו צריך למרח באמצע. ואומר בתלמוד (ב"מ קי"ז ע"א) קנים וסנין. וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כענין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחר נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו: משלבת אשה אל אחתה. שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים (מכות ז' ע"ב) נשמטה שליבה מתחתיו בכולם (שבת ז' ע"א) הלך אחר שליביתיו ואף על פי שמצינו (מ"א ז') בין השלבים הוא כמו כנים ופלגשים: (יח) ומעם קדמה מזרחה. כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנאמר (איוב כ"ג) הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו. וכן עד הים האחרון המערבי. ושניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים. ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני השמש ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם. ואמר נגבה בכנוי. ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכירנו בכנוי ים. כי יתפש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול לשם מערבי. והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא צפון אין השמש נראה בו לעולם. ויקרא התימן דרום כענין שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר רי"ש אחת להתחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרום ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות האלו נודע ממעשה המרכבה העליונה. וכן שם המערב יש מהם שאמרו שכינה במערב כי היה
חכמת

ירושלמי

תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעֲבֵיד יָתָהּ צוּרַן כְּרוּבִין: (לב) וְתִסְדַּר יָתֵיהּ עַל אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁיטָּא מְחַפַּיִן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָה חוּמְרִין דִּכְסַף:

[(לב) וְאַנְקְלָוָתֵיהוֹן דְּדַהַב:]

(לג) וְתִיתֵּן יָת פַּרְגּוֹדָא תְּחוֹת פּוּרְפַיָא וְתָעוֹל לְתַמָּן מִלְּגָיו לְפַרְגּוֹדָא יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פַּרְגּוֹדָא לְכוֹן בֵּינֵי קוּדְשָׁא וּבֵינֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: (לד) וְתִתֵּן

יונתן בן עוזיאל

יָת כַּפּוּרְתָּא בַּהֲדֵי כְּרוּבַיָּא דִּנְפָקִין נְגִיד מִנָּהּ בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: (לה) וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפַרְגּוֹדָא וְיָת מְנַרְתָּא כָּל קֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תְּסַדֵּר עַל סְטַר צִיפּוּנָא: (לו) וְתַעֲבֵיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּיר מַחְטָא: (לז) וְתַעֲבֵיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁיטָּא וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא חוּמְרִין דִּנְחָשָׁא: (א) וְתַעֲבֵיד יָת מַדְבְּחָא דְּקֵיסֵי שִׁיטָּא חֲמֵשׁ אַמִּין אורכא

יונתן

בעיס במדבר. דלשו מה שדרשו. ובכאן דרש שהמלאכים קללוהו והשליכוהו לימא והיה לך אל עני המים וכו': אורכיה שבעין אמין מפרש מקלה אל קלה כמשמעו. דס"ל כמ"ד בהורק מקלה מזרחי' דרומים אל קלה מזרחים לפונות נמלא שבב לארכו כל ג' אמות שהם כ' קרשים לדרום וכן ללפון כל קרש רוחבו אמה ואלי הרי ס' אמות ואח"כ ס' קרשים שהסכן י"ב שכר מהם ב' אמות שהיו מותלעים עובי הקרשים מגלרה כדפירש"י נמלא שהיה הבריח התיכון ע' אמות אורכו ופליג אברייתא דמלאכת המשכן ועיין ברש"י דהשיב אורכו ממזרח למערב ולא היה רק ל' אמות ודוק. ומכאן. שרגום של נסים ונפלאות נעשו בו ומה היו כדמשרגם ותזיל שהיה מתגלגל הי בעגלא פי' שנפעקס כנחש כך הולרך לכפוף לשבב המשכן בעת הקמתו ובפרקו מתפשט כנחש פשוט כמו שהיה בעת פרוקו עקימתו מתפשט והיה ישר כמטה. ותזל בזה לשיעורי' מקלה כותל א' עד קלה כותל ג' היה הכל בריח א' ולא בכל כותל בריח לבדו נמלא בנס היה. וכן תלא בנס היה עומד ועיין במ"ם רש"י שם בפ' החורק וז"ל מאחר שהקרשים כולם נתוני' באדנים ללפון מערב ודרום היה מבריח לג' רוחות ואין אומן יכול לעשות כן ולכן זולת הפסטעו כמוטלא לא היה אפשר לפנקו ולכן היה הכל בנסים ונפלאות: והכל מרמז לדברים עליונים כנודע ליודעי חן סוד מאמרם ז"ל מודים דרבנן ג"כ על אופן זה הבריעה כמיויאל וזקיפא כמוערב והכוונה לתקן קלקול הראשון שילא מוער משורש נחש וביחוד בענין המשכן שבכלליו ופרטיו כולם ורובם מרמזים לתקון ההוא והאשר תמלא נפלאות רז"ל במדרשים רבים ונכבדים אשר קלר המלע להליעם ככה לפניך וללמלם עלמי. אך ישמע חכם ויוסף לקח: (לד) בהדי כרוביא דנפקין כו'. פי' שהכרובים משוכים מכפורת מתחילתו מעשה מקשה ודייק

רמב"ן

הכנות שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם ירלמני לורי להגיע שם: (כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על דרך שכתב רש"י. הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שנים תואמים מלמטה לפרוץ הקרשים בלדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש. או ראשו רמז למשכן אל עליונו. וכן אל הטבעת האחת שבכלן. ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקלעות. ולא ידעתי למה לא פי' בכן הכתוב ואומר ועשרים כיבעות זהב תעשה ויזכיר שהריך שיעשה בקרשים ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידועה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לסכבן כן בטבעת אחת בלאחן קלר הכתוב. ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג. וכן וויהם זהב. ומלאתי בברייתא של מלאכת המשכן שהיה חורץ את הקרש מלמעלן אלבע מכאן ואלבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת. ומה ת"ל אל הטבעת האחת מקום שמכניסין את הבריח ולפי זה פי' הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחרץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיהיה החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחבר' אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה משה טבעות להם. ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקלעות לבדן: (לג) והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות. לא ילוו עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין עתה הלוואה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן

אבן עזרא

כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש נורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה נראה שיעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר *היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל [?]ועשרים הדביר. ואדני [?]כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה [?]כנגד מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תתמיהם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית [?]הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות [א]לפה זהב. (לג) ומלת והבדילה הפרוכת. זכר בעבור היותה מלרע. וכן והבית [ב]בלור: (לו) ועשית. מעשה רוקם. פתוח [ג]ממעשה חושב. והעמודים מלופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא [ד]אמלעי: (א) ועשית. כל נירה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע. וזה המרובע באמה כי על משה לירות הם [א]המרובעות. הנה

פירוש על אבן עזרא

מן מסלל המשכן הוא כרוחב העמוד בלד מזרח. ובודאי לא היו העמודים בפתח כמו הקרשים לדעת רש"י. דאם כן היו ממלאים כל הפתח המשכן. [פ]כמ"ש וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ובזה נשלם האוהל. ואם היו עובי הקרשים אמה א"כ היו היריעות לריכים לכסות עובי הקרשים אמה ואינו יכולים לכפול היריעה הששית לשלשין. [צ]וכ"כ רש"י ז"ל על פסוק ויעש את בית קה"ק וכו' (ד"ה ב' ג' ח') וז"ל אף בקה"ק בנה תחלה קירות של עץ. ועליו חפה הזהב וכו' ולא נזכר בקה"ק עץ מפוס גדולתו של בהמ"ק עכ"ל. ומדרך הבראה היה עץ שאינו עב כ"כ בעבור שהזכיר וכו'. [ק]ואם היה הקיר עב. א"א להיות חלל ההיכל מ' והדביר כ'. לפי שכל מדת הבית ששים. ובהכרח מדת ההיכל או מדת הדביר פחותה משיעור הנ"ל כפי עובי הקיר. [ר]הם מארבעה עמודים המפסיקים מקה"ק לאוהל מועד משא"כ האדנים שבחלל המשכן שהיו נחושת. [ש]ר"ל הדביר שעשה שלמה היה כפול ממקום קה"ק שבמשכן. שהי' רק עשר במשכן מעוקב כמ"ש (פסוק ב') והדביר עשרים. [ת]ואע"כ היה רק עשר בגובה. ע"ז מתרץ כת"בע כי עליות היו וכו'. ועם העליות היה גבוה עשרים כמ"ש ועשרים אמה קומתו (מ"א ו' כ') שם פירש"י ז"ל עליים של בית קה"ק נמוכים משל היכל. [א](ד"ה ב' ג' ט'). [ב](לעיל י"ז ו'). שהוא מלעיל. ולכאו להיות גם והבדילה מלעיל. [ג]ר"ל בפרכת כתיב מעשה חושב (פסוק ל"א) ובמסך תחת האהל ומסך שער החצר כתיב מעשה רוקם. [ד]ר"ל האהל. כי למעלה ממנו קה"ק. ולמטה ממנו החצר. והיתרון זה על זה כפי המעלה. [א]ואלו הן. מרובע שכל ד' גלגותיו שוות. והזויות כלבוש'

ספורנו

פורס הסכו כמו שפירש בבריח התיכון באמרו בתוך הקרשים שיהיה בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרכת. אחר שסדר את הכפרת בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב הכרובים וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך ימים

פירוש רשב"ם

שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכנים הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון. הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו א' בצפון ואחר בדרום וא' במערב מן הקצה אל הקצה. מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב וע"י המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד שהרי בריחי הצפון והדרום נכנסו גם במקצעות שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקוצעות. ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה ע"י נס: (לא) פרוכת. לפי ענינו לשון מחיצה והבדלה בין בית לבית: מעשה חושב. אומן כעין שעולי ציוריהן מעשה אורג אבל רוקם ציור מטוה במחט מבחוץ: (לב) וויהם. כעין מזלג בעמודים קבועים להכנים בהם שפת הפרוכת שלמעלה: (לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים. של זהב שהם לסוף עשרים אמה של יריעות הפרוכת בתחלת המשכן כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות נמצא עד הפרוכת עד פתח מזרח עשרים של היכל וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים: (לו) מסך לפתח האהל. שאין שם יריעה לבד חצי היריעה הכפולה למעלה: מסך. כמו מסיך. וכן מגן מגין. לפי' אפילו כשהם דבוקים אינן נחטפים בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכתיב מסך פתח אהל מועד. מגן של פתח. וכן (שמואל ב' א') מגן שאול בלי משיח בשמן. אבל דבר. בקר. שהוא שם דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמים. דבר השמיטה: (א) ועשית את המזבח. מזבח חיצון שבעזרה: סמנו

עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו:
ב ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו תהיין קרנתיו וצפית אתו נחשת:
ג ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת:
ד ועשית לו מכבר מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע קצותיו:
ה ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח:
ו ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וצפית אתם נחשת:
ז והובא את בדיו בטבעת והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו:
ח נבוב לחת תעשה אתו כאשר הראה אתך בהר כן יעשו: ס
שביעי ט ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה קלעים לחצר שש משזר מאה באמה ארך לפאה האחת:
י ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף:
יא וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדו° עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף:
יב ורחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה עמדיהם

°ועמדיו קרי

עשרה

אונקלוס

חמש אמין ארכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומה: ב ותעבד קרנוהי על ארבע זויתה מנה תהוין קרנוהי ותחפי יתה נחשא: ג ותעבד פסכתרותה למספי קטמה ומגרופיתה ומזרקתה וצנוריתה ומחתיתה לכל מנוהי תעבד נחשא: ד ותעבד לה סרדא עובד מצדתא דנחשא ותעבד על מצדתא ארבע עזקן דנחשא על ארבע סטרוהי: ה ותתן יתה תחות סובבי מדבחא מלרע ותהי מצדתא עד פלגות מדבחא: ו ותעבד אריחיא למדבחא אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון נחשא: ז ויעל ית אריחוהי בעזקתא ויהון אריחיא על תרין סטרי מדבחא במטל יתה: ח חליל לוחי תעבד יתה כמא די אחזי יתך בטורא כן יעבדון: ט ותעבד ית דרת משכנא לרוח עבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה באמין ארכא לעבר חד: י ועמודוהי עשרין וסמכיהון עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא וכן לרוח צפונא בארכא סרדין מאה ארכא ועמודוהי עשרין וסמכיהון עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: יב ופותיא דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא

וסמכהון

מסרה כז א חמש, כ"ה קמצין [ל"ל כ"ג]. קמתו, כל לי' חסר. ב קרנתיו, [כו"ל ח"ו ומ"י]. פנתיו, ג' חסר ל"ל ב' וחסר [ור"ל ח"ו אבל מ"י]. תהיין, [כ"כ בתרין יודי"ן ונו"ן]. ג סירתיו, ל' [הסמ"ך דגושה ומלא ב' יודי"ן וה"ו]. לדשנו, [השי"ן דגושה ועיין רש"י]. ומזרקתיו, ומזלגתיו, ומחתתיו, שלשתן ל' וח"ו [ומ"י]. לכל, ה' סבירין כל. ד מכבר, ל' קמץ בזקפא בתורה [ל"ל ב' קמץ בזקפא ובתורה]. הרשת, ג'. טבעת, [ח"ו]. קצותיו, [ח"ו ומ"י]. ה ונתתה, [מלא ה"א]. כרכב, כולה חסר. מלמטה, ל' קמץ וה' פתח [הט' דגושה]. ו בדי עצי שטים, ב'. אתם, [ח"ו]. ז והובא, כולה מלא. בטבעת, [ח"ו]. צלעת, [כולהון ח"ו]. בשאת, ל' מיקר ורפי וחד פתח ודגש גליון התמ"ג. ח נבוב, ב' עשה. לחת, [חסר תרין ווי"ן]. אתך, [ח"ו]. ט לפאת, ל' וחד לפאה. י ועמדיו' כולה חסר [ו' ומ"י] במ"ד מלא [דמלא] גליון תמ"ג. העמדים, י"א ח"ו בליש, [אבל מ"י]. יא ועמדו, ל' חסר דחסר ועמדיו ק'. וחשקיהם, ח"ו [ומ"י]. יב עמדיהם, כל משכנא קדמא חסר, תנין ד' מלא.

ת"א חמש אמות זבחים נט ס סב. רבוע שם נט סב. ושלש אמות שם נט ס'. ונתתה אתה זבחים סב. והיתה הרשת שם נג קיט. והובא את יומא עב.

רש"י

רבוע. מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנתיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אתו נחשת. לכפר על עזות מצח שנא' (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירתיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכם והוא שת"א למספי קטמיה לשון דשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מל' אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש. וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פארה מפסח סעיפיה' וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (מלכים א' כ"א) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניו וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדשנדר"יר: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז ווד"יל: ומזרקתיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגתיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכ' שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרולי"ש ובלשון חכמים צנוריות: ומחתתיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלומי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו ששפים סרגלין עגולין בקרשי דפני התיבות והספסלים העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו שאם אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. והיכן שמתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא יחלקו וזה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא

היה

אורכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומיה: (ב) ותעביד קרנוהי על ארבע זיויתיה מניה יהוין קרנוי זקיפין לעיל ותחפי יתיה נחשא: (ג) ותעביד דודוותיה למסדרא יתיה ומגרפתיה ומזירקוי ומשילייתיה ומחתייתיה כל מנוי תעביד נחשא:

[(ג) ותעביד דודוותה למסדרא יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתה ומחתייתה לכל מנוי תעביד נחשא:]

(ד) ותעביד ליה קנקל עובד מצרתא דנחשא ותעביד על מצרתא ארבע עזקן דנחשא על ארבע ציטרוי:

[(ד) קלקל:]

(ה) ותיתן יתה תחות סובבי מדבחא מלרע ותהי מצרתא עד פלגות מדבחא ואין נפיל גומא או גומרא דאשא מעילוי מדבחא נפיל עילוי קנקל ולא יתמטי לארעא ונתבין יתיה בהניא מעילוי קנקל ומהדרין יתיה על מדבחא: (ו) ותעביד אריחין דקיסי שיטא ותחפי יתהון נחשא: (ז) ויהנעל ית אריחוי בעזקתא ויהון אריחיא על תרין צטרי מדבחא במיטל מדבחא: (ח) חליל לוחין מלי עפרא תעביד יתיה היכמא דאחמיתך בטוורא היכדין יעבדון: (ט) ותעביד ית דרת משכנא לרוח עיבר דרומא וילוון לדרתא דבוץ שזיר מאה אמין אורכא לרוח חדא:

[(ט) ווילוון:]

(י) ועמודוי עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון כסף: (יא) והיכדין לרוח צפונא באורכא וילוון מאה אורכא ועמודיהון עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון כסף: (יב) ופותיא דדרתא לרוח מערבא וילוון חמשין אמין עמודיהון עשרא וחומריהון עשרא:

ופותיא

בעל הטורים

אתה הראת לדעת (פ' ואתחנן) פי' אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים ואין עוד שהראך שמי שמים על הארץ והראך שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים: (ח) נבוב לחת תעשה אתו. נבוב עולה ששים שעד ס' אמות יכולים להוסיף על המזבח:

יונתן

ודייק כרש"י עיין בו: (ג) למידרדא יתיה לפי הענין הוא תרגום של ודשנו וכדפי' רש"י ובל"ת הוא לשון הסרה והבדלה דבר הנדבק כמו וירדהו אל כפיו. ולשון חכמינו הרודה פת מהתנור וכן הרודה כוורת וכולם לשון הפרשה והבדלה: ומשלייתיה וכן בירושלמי. ופי' לשון כי ישל זיתך. וכן בל"ת משילין פירות. ולפי שמושכין הבשר ומהפכים ומשליכים האיברים הנה והנה לאחר שריפתן קרויין המזלגות משלייתא וק"ל: (ד) קנקל פי' הערוך הוא אבן גדול שיש בה חלונות הרבה. וכן המכבר היו בו נקבים הרבה וכל מה שעשוי נקבים קרוי על שמו קנקל: (ה) גומא. הוא לפי הענין מפורש על מסיכה וכמוהו גמו עם. ור"ל ספיכת בשר ולקמן ביחזקאל גרס גרמיא והוא שם לפי עלם וגם יכול להיות פירושו כפי לשון גחלים כמו האשר: (ח) מלי עפרא. כדפירש"י שאותו של נחשת חלול היה וממלאים אותו אדמה: (ט) וילוון לדרתא וכו'

רש"י

היה נתון לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו והכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה הכתוב שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השער' ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרו' כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במסכת מס' מדות וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוהו מן המקרא: (ז) בטבעת. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגום של מכבר שמתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד:

ואדניהם

אבן עזרא

הנה אם אמרנו כי אין אורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו. בעבור [ב]שאלה אמות קומה. הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו [*ב]עשר אמות. וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ג) והפנות. הם [ג]הזויות: (ג) ויעיו לדשנו. להסיר הדשן ממנו. ומלת [ד]ידשנה סלה. יעשה מענה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת. והנה [ה]תדשן עצם. מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש. והוא מגזרת מאשר [ו]שמנה לחמו: ויעיו. כמו [ז]ויעה ברד. ולמ"ד לכל כליו. נוסף. כמו [ח]למן היום אשר יוסד בית יי': (ד) מכבר. כמו [ט]כברה: ונחשת רבק. כאילו כתוב. מכבר נחשת. כמעשה רשת: (ה) ומלת ברכוב. אין ריע לו במקום אחר: (ח) ומלת נבוב לוחות. כמתורגם חלולים. וכמוהו ואיש נבוב [י]ילבב. שהוא ריק בלי לבב. על דרך האומרים ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם. על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: (ט) ועשית. מצאנו כתוב [כ]קדמה מזרחה. וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן. שהוא סוף נטות השמש לצפון. והנה [ל]נגבה תימנה דרום: ותימנה. מגזרת ימין. צפון [מ]וימין אתה בראתם: (י) ומלת חשוקיהם. דבוקיהם. כי הווים ידבקו אל העמודים. כי [נ]ותדבק נפשו. כמו [ס]חשקה נפשו: (יג) ורחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב. והנה רחבו חמשים. וזהו ורוחב חמשים [*ס]בחמשים. ולפי

דעתי

פירוש על אבן עזרא

נצבות ושוות (גלייכזייטיגעס פירעק, קוואדראטוס). מרובע ארוך. שד' זויות נצבות וכל ב' צלעותיו הנגדיות שוות. (גלייכווינקליכעס לענגליכעס פירעק, רעקטאנגולוס) מרובע נפתל. שד' צלעותיו שוות. אבל אין ד' זויותיו נצבות או שוות. רק הזויות הנגדיות שוות. (רויטע, ראהמבוס). מרובע נפתל ארוך. שב' מד' צלעותיו הנגדיות שוות ואין ד' זויותיו נצבות או שוות. רק זויותיו הנגדיות שוות. (לענגליכע רויטע, ראהמבאאידעס). מרובע מקוים פרים. ואינם שוים זה לזה (אונגלייכזייטיגעס פירעק, טראפעציום). והוא על אופנים שונים. [ב]במכילתא. לא תעלה במעלות וכו' לא תעשה לו מעלות בכבש שלו. אלא כבש חלק. למדנו שהיה לו כבש. והמכחישים אומרים שאין אורך לכבש. בעבור שקומת המזבח ג' אמות. וקומת אדם ד' אמות. [*ב]ובע"כ יודו שיש אורך לכבש. [ג]וכן ס"א ויב"ע זויתיה (ווינקעל). ומלת קרנותיו פי' (עקקען, שפיטצען). [ד](תהלים כ"ג ה'). [ה](משלי ט"ו ל'). [ו](בראשית מ"ט כ'). [ז](ישעיה כ"ח י"ז). [ח]שם כתוב היכל (חגי ב' י"ח). [ט](עמוס ט' ט'). [י](איוב י"א י"ב). [כ](פסוק י"ג). [ל](להלן כ"ז י"ח). [מ](תהלים פ"ט י"ג). [נ](בראשית ל"ד ג'). [ס](שם פסוק ח'). [*ס]ס"ל לדעת המפרשים חלל

החצר

ספורנו

ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: (ב) קרנותיו. הידועות לכל מזבח וכן באמרו ויעיו ומזלגותיו וכו': ברכוב המזבח. הרגיל להיות בכל כלי עץ. כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב: (ח) נבוב לוחות. כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה: כאשר הראה אותך בהר. שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש תמיד תוקד: (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים. כל חלל שבינייהם עם עמוד שלו היה חמשה

אמות

פירוש רשב"ם

(ב) קרנותיו ולא מחוברות: (ג) ויעיו. שקורין וודל בלע"ז לקבץ בהן הדשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן הדשן כאמור בצו את אהרן: ומזרקותיו. לקבל דמי הקרבנות לזרוק על המזבח: ומזלגותיו. לקחת בה אברי הקרבנות ולהפכן על גחלי המערכה להקטירן: ומחתותיו. לחתות בהן הגחלים כדכתיב לחתות אש מיקוד: (ד) מכבר. כברה. כדכתיב כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ: כרכב. כניסת המזבח. שמקצר למעלה ללכת על אות' הכניסה סביב המזבח. וגם בהלכה קרוי כן בשחוט' חולין עד שיכרכב בליטות וציורין שבכלי וגומות שעושין בהן קרויין כן: עד חצי המזבח להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים. וסימנך עולת העוף למעלה חטאת העוף למטה. ובבהמה למפרע חטאת למעלה ועולה למטה. הכל בפס' זבחים: (ח) נבוב לוחות. חלול. וכן ואיש נבוב ילבב. וכשחונים ממלאים אותו עפר ואח"כ מקריבים עליו: (ט) קלעים. פי' ר' מנחם ענין יריעות האהל ומחלוק' שניי' פי' קולע אליהם מקלעות. כרובים פקעים. ענין פיתוח המה. ואני אומר כי יש לומר שאף קלעים של חצר המשכן היו עשויים כענין מקלעות וציורים: (יא) עמודיהם עשרים. לכל חמש אמות

של

עֶשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה: יג וְרֹחַב הֶחָצֵר
לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה:
יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה:
טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה:
טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ | עֶשְׂרִים אַמָּה
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה: מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי
הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף
וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה
בָאַמָּה וְרֹחַב | חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה
חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם
נְחֹשֶׁת: יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל
עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר
נְחֹשֶׁת: ס ס ס

וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא: יג וּפוּתְיָא דְדָרְתָא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא
חַמְשִׁין אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי
סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דָּרְתָא
פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא: יז כָּל עַמּוּדֵי
דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא:
יח אָרְכָּא דְדָרְתָא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין
וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יט לְכֹל
מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדָרְתָא
נְחָשָׁא: ס ס ס
כ וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא זֵיתָא דַכְיָא
כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: כא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן
בני

מסרה יד וחמש, ל' ר"פ ושאלה וחמשה. טז ולשער, ל' מסך, ג'... ותולעת, כו"ל מלא במ"ד [ל"ל במ"ב]. יז עמודי, ד' מלא [בתורה]. מחשקים, כלהון כ"כ [ס"ו ומ"י]. יח וקמה, ל' מסר וחד מלא [בתורה]. יט לכל, ה' דמטעין דשנירין כל. בכל עבדתו, ל' [ח"ו]. וכל יתדתיו, ל' [ח"י קדמאה וגו"י חסין וס"ו]. יתדת, [ס"ו]. כ ואתה תצוה, ב' דסמיכי. ויקחו, ו' רפין [ר"ל שו"א נראה]. זך, ב' קמץ ותכרו [פ' אמור]. כתית, ב'. למאור, [מלא]. להעלת, ג' [ב' דבתורה ח"ו ודיהושע (כ"ב כ"ג) מ"ו]. כא לפרכת, ל' וחד פת"ח לפרכת. העדת, כולה חסר במ"ס. יערך, [ח"ו והעי"ן במ"פ]. חקת עולם לדרתם, ב'. לדרתם, [כל לו' חסר דספר.

ת"א וחמש עשרה ערובין ב. ארך החצר שם כג זבחים כט. ואתה תצוה מגילה כט ל. ויקחו אליך ברכות כז מנחות פו. להעלת נר שבת כא. באהל מועד מנחות פו. יערך אתו מנחות לח. מערב עד בקר פסחים כט יומא טו.

נו יעי"ן סימן של"ו סימן: ומפטירין וה' נתן חכמה לשלמה. במלכים א' בסימן ה':

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה | אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית
לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת
יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת
בני

רש"י

ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו אחד זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמדים. הם האונקליות: וחשקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור' שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטי' י"ט) ועמו צמד חמורי' חבושי' תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ים מערבא: חמשים אמה. אותן נ' אמ' לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שהם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בנתים כ' אמה וזהו שנ' ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו (ערובין כג): וקמה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים: יתדת. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שהשם מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת פרשת תרומה

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות (דף פו) מגרגר בראש הזית וכו': כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן ברחיים כדי שלא יהא בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לרחים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא
כתית

(יג) ופותיא דדרתא לרוח קידומא מדינחא חמשין אמין: (יד) וחמיסרי אמין וילון לעיברא עמודיהון תלתא וחומריהון תלתא: (טו) ולעיברא תניינא חמש עסרי סרדין עמודיהון תלתא וחומריהון תלתא: (טז) ולתרע דרתא פרסא עשרין אמין דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייור מחטא עמודיהון ארבעה וחומריהון ארבעה: (יז) כל עמודי דרתא חזור חזור מכבשין כסף ווידהון כסף וחומריהון דנחשא: (יח) אורכא דדרתא מאה אמין ופותיא חמשין למערבא וחמשין למדינחא ורומא חמש אמין דבוץ שזיר וחומריהון דנחשא: (יט) לכל מאני משכנא בכל פולחניה וכל סתחוי וכל סתחי דרתא חזור חזור דנחשא:

פ פ פ

(כ) ואתה ואנת תפקד ית בני ישראל ויסבון לך משחא דזיתא דכיא כתישא לאנהורי לאדלקא בוציניא תדירא: (כא) במשכן זימנא מברא לפרגודא דעל סהדותא יסדר יתיה אהרן ובנוי מן רמשא עד צפרא
קדם

בעל הטורים

הנחשת: (יח) ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים. פי' החלק אחד חמשים שנחלק הנים כדפריבית לעיל:
(כ) ואתה תצוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש שמשנה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה (נ"ל דמשנה תורה לא קשיא ואף ע"כ גם שם לא דבר רק הוא וה' יאיר עינינו) והטעם משום שאמר מחני לא מספרך
אשר

יונתן

וכו'. וכן בירושלמי וילון ופי' כמו וילון המוזכר בלשון חכמינו בתלמוד: (יט) ומתחי דרתא. פי' היתידות המכבידין ומושכים היריעות למטה תרגומו דמושכים מותחי וק"ל:
(כא) מבדלא לפרגודא. תרגום תרגום של פרכת. ונזכר בפ' הרומה כמה פעמים ובלשון חכמינו בתלמוד פ' מי שמתו מאחורי הפרגוד. ושם פרש"י מחילה
המבדלת

רש"י

כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר (ויקרא ו) תמיד ואינה אלא מחציתו בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי
טבת

רמב"ן

וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים. אין פירושו שיתן הכפורת על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיצוה אותו הכתוב שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיבא הארון שמה מבית לפרוכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קדש הקדשים. וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשהגיע לעשות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא את הארון אל המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך:
(כ) אמר הכתוב בכאן ואתה תצוה. בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית. והוא בלווי. אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור. כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת. והנשיאים הביאוהו. וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי. וכן נו את בני ישראל ויקחו אליך. וטעם מאת בני
ישראל

אבן עזרא

דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נלנות כי רחבו בכל לד חמשים. ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים [ע]מלד החלר. כי לא [פ]כפל האורך על [צ]הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן. כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החלר נחשת: וכן [ק]ההולמים: השלת פרשת תרומה
לדעת אמת אם לבבך יאוה: ראה כל גויה לנכבד בנוה. ואורים ותומים וסודם אחוה. בסתר בסדר ואתה תצוה:
(כ) ואתה תצוה. הזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה. כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל [ר]והמכסה. ומזבח העולה והחלר [ש]והמסך. השל לפרש ושרתי המשכן. ומה היא עבודתם בעלמם אין זר אתם. והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים ראויים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם. ואחר כן יסרחו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב. רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מלוה [ת]עוליית על הלבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תתמהו בעבור השמן שהביאו הנשיאים. כי הוא היה שמן המשחה. רק שמן למאור היה הלבור. ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הנגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קלתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים. על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות. ועל מנורת שלמה כתוב [א]לבערם כמשפט. וטעם תמיד. [ב]כל לילה ולילה. ויש מלת תמיד קשה מזאת. והיא על מלמו [ג]תמיד. כאשר הוסף המלכפת [*ו]על ראשו לעולם ישימו עליה ליץ הקדש: (כא) אשר על העדות. דרך קלרה על ארון
העדות

פירוש על אבן עזרא

החלר נמשכת עד המשכן רחבו כארכו חמשים אמה (עיין פירש"י ורשב"ם ז"ל). [ע]ר"ל לדעת המפרשים. [פ]הכתוב. [צ]ר"ל שאם היתה כוונת הכתוב שיהיה ארכו כרחבו הל"ל כמשפט הלשון חמשים על חמשים ולא חמשים בחמשים. [ק]ר"ל מקבות בל"א (שלעגעל) שהולמין בהם את היתדות מלשון הולם פעם (ישעיה מ"א ז'). [ר]ר"ל מכך המשכן. [ש]ר"ל מסך החלר. [ת]ר"ל כי היה לו לומר ולקחת שמן זית זך כאשר קדם ואמר ועשית מזבח ועשית פרוכת. אבל שנה הכתוב ואמר ואתה תלוה את בני ישראל בעבור היות המלוה הזאת עולמים לבני ישראל. לא כן בנין המשכן. [א](ד"ה ב' ד' כ'). מלשון בוער באש (לעיל ה' כ"ג). [ב]ר"ל כי תמיד הכלוי מעניינו שיהיה בלי העדר. [ג](להלן כ"ח ל"ח) כי לא היה עליו תמיד רק בשעת העבודה. [*ו]ר"ל אולי באמת היה הליץ על מלחו תמיד ככתוב להלן (כ"ח ל"ח) כנ"ל. ע"כ מביא ראיה ממלנפת אשר
היה

ספורנו

קלעים לא היו עשרים עמודי לפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר. אבל היתה התחלת הפאה האחת נמשכת מתחלת הפאה המנגדה כמות אחד מהם. ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד מהם: והשוקיהם. עגולים סובבים העמוד באמלעו כנוי: (יט) לכל כלי המשכן בכל עבודתו. הכלים הלריכים לעבודתו כגון סטים ומקבות. וזולתם הלריכים בשעת הורדה והקמה:
(כ) ואתה תצוה. הנה עד שאמר עד עכשיו ועשית יובן שיעשה על ידי אחר. וזה שילוה לאומנים שיעשו. ולפיכך בחלו הג' מלוות שלוה הנה אמר ואתה. להודיעו שיעשה הוא בעלמו שילוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך.
כשילטך.

פירוש רשב"ם

של פריש' עמוד אחד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף לצד מזרח בכנים' העזרה שיש רוחב חמשים אמה מצד זה קלעים וכן לצד השני ומסך עשרים באמצע. הרי חמשים אמות מכוסים ורוחב חמשים בחמשים. כיצד החצר אורכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. וצפון לדרום חמשים אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמשים מן האמצע ונשאר חצר מן המשכן חמשים בחמשים מרובעים ובשלשה רוחות חצר עשרים אמה שהרי אורכו שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן החמשים של אורך מאה אמה. ורוחבו עשרים ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב וכן לצד דרום: (יט) יתידותיו. הקשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח:
השלת תרומה מיסוד רבינו שמואל
(כ) ואתה תצוה. למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן, אבל כאן שצוה זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה לכך הוא אומר ואתה תצוה. שינה הלשון לפי שכל לשון צוואה לדורות ומיד. וכה"א בת"כ ובספרי כי כל לשון ציווי אינו אלא מיד ולדורות: זך. בלי שמרים הזתים כובשם במכתשת כי הטוחנים בריחים אינו זך כל כך: (כא) לפרוכת. לפני העדות:
ואלה

בני ישראל: ס כח א ואתה הקרב אליך את־אהרן אחיך ואת־בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו־לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ועשית בגדי־קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת: ג ואתה תדבר אל־כל־חכמי־לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את־בגדי אהרן לקדשו לכהנו־לי: ד ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי־קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי: ה והם יקחו את־הזהב ואת־התכלת ואת־הארגמן ואת־תולעת השני ואת־השש: פ

אונקלוס

בני ישראל: א ואת קרב לותך ית אהרן אחוך וית בנוהי עמה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ותעבד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתשבחן: ג ואת תמלל עם כל חכימי לבא דאשלמית עמה רוח חכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותה לשמשא קדמי: ד ואלין לבושיא דיעבדון חושנא ואפודא ומעילא וכתונא מרמצא מצנפתא והמינא ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ה ואנון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא

וית

מסרה כח א הקרב, ד' [הקו"ף רפי]. לכהנו לי, ג' ובענין [ר"ל כולם מוקפים ובענין]. ב בגדי קדש, ג' דסמיכי. לכבוד, [מ"ו]. ג מלאתיו, ל'. ועשו את בגדי אהרן, ל' דסמיך. ד ואלה, י"ז ר"פ. ואפוד, ט' מלאים בליש' [בס' מבין חידות בשם א"ם איתא דל"ל י']. וכתנת, ב'. תשבץ, ל'. בגדי קדש, ג' דסמיך. ה והם, ט' ר"פ. את הזהב, ו'. ואת התכלת, ל' וחד את התכלת. ואת תולעת, ל' וחד את תולעת

ת"א לכבוד מגילה יב. והם יקחו את בפרש ס.

ועשו

רש"י

טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנטדיי"אה בלע"ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא. וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (שמואל ב' י"ג) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: ומעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"נס: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (עי' יומא כ"ה): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב

ואת

רמב"ן

ישראל שיקחו אליך השמן מאת בני ישראל ומאת אשר ימלא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו. וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. כי אתה בעצמך תקראם ותבחרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכות התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא בעצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם. ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הולך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו': להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י. ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בסיפרי. יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים. ובתורת כהנים נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמסכת תמיד שנינו כך מי שזכה בדשון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר והתם משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות. מזרח ומערב היו מונחין. ולדעתו נר מערבי הוא השני. ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחו אללו. אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחין, נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו נדליק בבקר. ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה: (א) וטעם נדב ואביהו אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים. אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פנחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ותולדתם אשר יולידו אחרי כן: (ב) לכבוד ולתפארת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר. כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן. כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתנת פסים שפי' מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם. וכן הדרך במעיל וכתנת. וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים. ופי' כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילי' שמתעלפנה בהן. ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון. ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה. והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים. ולכן אמר הכתוב בכפול המלכות. הסר המצנפת והרם העטרה. וכן כתוב וצניף מלוכה. וכן יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם. שהם פאר וצבא למכתירים

בהם

יונתן בן עוזיאל

קדם ה' קיים עולם לדריהון מן בני ישראל: (א) ואנת קרב לוותך ית אהרן אחוך וית בנוי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בנוי דאהרן: (ב) ותעביד לבושא דקודשא לאהרן אחוך ליקר ולתושבחא: (ג) ואנת תמליל עם כל חכימי לבא דאשלימית עמהון רוחא דחכמתא ויעבדו ית לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא קדמי: (ד) ואלין לבושיא דיעבדון חושנא ואפודא ומעילא וכיתונין מרמצן מצינפן וקמורי ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוי לשמשא קדמי: (ה) והינון יסבון מן ממונהון ית דהבא וית תכלא וית ארגוונא וית צבע זהורי וית בוצא:

ויעבדון

בעל הטורים

אמר כהנה וקללם הכם אפילו על הכלי בלא ונתקיים בזה. וכתב לואה במנורה וכן בתמיד כי את בני ישראל לפי שנכנסו נוכגים בכל יום ויום ויש בהם מקרון כים לפיכך לכיך זירת לכן אמר בהם כ' לוסם. סלוה בגימ' נסים לוה. רמז להדלקת הנר לנסים מוכה בשבת: ויקחו אליך. אבל אני איני לריך לאורה. כסית רמז א"י פ"כ שנים היה נוהג הדלקת המנורה. להעלת תמר וי"ו לומר שוי"ו נרות מכנין אותם אבל נר מערבי דולק לעולם. למאור להעלות (מלאים דרש) בגימ' אלי לוג שמן לנר. נר תמיד בגימטריא בשבת: (א) הקרב. ד' הקרב אליך. ואת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (פ' לו) וגם את אחיך וגו' הקרב (פ' קרח) הקרב את מטה לוי (פ' במדבר). הקרב אליך ואח"כ המנחה. שאינו ראוי לכהונה עד שימתנך בבגדים. ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב נתונים נתונים המה לי. ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ב"ג אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שישארו והם אהרן אלעזר ואיתמר. וג"פ לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: (ג) חכמי לב אשר בגימ' יראים. מי שמלא יראת השם. והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה': (ד) ואלה הבגדים ולא הזכיר מכנסים [שלא היו] לכבוד ולתפארת. ולא

הזכיר

יונתן

המבדלא בין מקום השכינה והוא משוע: (ד) וקמורין. גם בב' ברלשית סלגום בפסוק

רמב"ן

בהם. והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך. והציץ נזר המלכים הוא. וכתיב יציץ נזרו. והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צואריך. והתכלת גם היום לא יריש איש את ידו ללבוש מון ממלך העכו"ם וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן. והתכריך הוא המעיל שיעטף בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן להיות בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עוזם כדכתיב כי תפארת עוזמו אתה. וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו. וקדשנו הוא הכבוד. ותפארתנו תפארת ישראל. ועוד כאמר עוז ותפארת במקדשו. וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד. שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם. וכן ובישראל אתפאר שיהיה מראה ומיסד בהם תפארתו. וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת. ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר. והנה המזבח כנגד הכבוד ובית תפארתו והיו הבגדים לריכין עשייה לשמן: ויתכן שיהיו לריכין כוונה. ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו. וכבר אמרו דמות דיוקנו מגלם לפני בבית מלחמתי: (ה) והם יקחו את

הזהב

אבן עזרא

העדות. אמר יפת כי יערוך. כמו [ד]בערכך הכהן. שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר. וככה נרות [ה]המערכה. ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות [ו]כאלי עגול. ועוד אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה. על כן טעם הקרב אליך. וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון. שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל. ואין [א]לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית. ועוד כי [ב]טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות [ג]ולדון כל דבר קשה. וי"ו לכהנו לי. נוסף. כוי"ו שיתו [ד]שדי. בנו [ה]בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי [ו]בנים אחרים היו לו חוץ מאלה. ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות [ז]ככתוב בספר יהושע: (ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש. או על דרך ולא יקדשו [ח]את העם בבגדיהם. ובגדי אהרן כלם המכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם. כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: (ג) ואתה. וי"ו מלאתיו שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן [ט]שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל. ואחר כן הכתנת והאבנט החוגר אותו. והמצנפת על ראשו. וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת [י]מעשה. כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו [כ]הכתנת. ואחר כן שם המצנפת על ראשו. ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש. ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש. כי איננו בגד. וקדמונינו [ל]הזכירו בעבור הרבים שמנה בגדי כהונה. ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים. ואחר כן חגר אותו באבנט. ואחר כן הלבישו המעיל. ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו. כי החשב [מ]מהאפוד. ובעבור החשב נקרא אפוד. והנה על [נ]הסדר שהוא בפסוק הזה. ואל תשתומם [ס]שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת. וכמוהו וילבישהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: (ה) והם. [ע]חכמי לב העושים נאמנים [פ]שהם:

וטעם

פירוש על אבן עזרא

היה אל ראשו עלם לבשת הכין. וא"כ היה מועל בו חוץ למקדש ובפרט בעת השיבה. ואין לה ביד ב"ד להמנות ולעקור דבר תורה בתמידות. ואין ראיה כמובא משמעון הצדיק (יומא ס"ט ע"א) שם היה רק הוראת שעה כמובא שם עת לעשות לה'. [ד](ויקרא כ"ז י"ב). [ה](להלן ל"ט ל"ז). [ו]כמ"ש רש"י ז"ל על פסוק והאיר אל עבר פניה (לעיל כ"ה ל"ז) עשה פי שפת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי וכו' ע"ש. אמנם זה מתואר בנוסחתו הראשונה בפרשת תרומה וז"ל והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע והששה בערכים זה אחר זה כמלי עגול ואחר שהכתוב אומר והאיר אל עבר פניה והטעם אל עבר אחד הנה הנורה ברוכה. [א]ר"ל על כי לא היתה אשתו כבדם כאשת אהרן שהיתה אחות נחשון. [ב]ר"ל זה טעם אחר למה נבחר אהרן ולא משה (וכן פי' מוהו"ע). [ג]לכן לא נתנה הכהונה למשה ולא בשביל שמשה מדינית. [ד](תהלים קי"ד י"ח). [ה](במדבר כ"ד י"ג). [ו]ר"ל אבל לא היה ראוים להקריב לו להיות כהנים. [ז](יהושע כ"א י"ט) כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן. [ח](יחזקאל מ"ד י"ט) כי בבגדים יש קדושה כאשר אמר יחזקאל ולא יקדשו את העם בבגדיהם. שנראה מזה כי הבגדים היו קדושים. וכל הנוגע בהם יקדש כמוהם. [ט]ר"ל טעמו לפי שהחשן הוא משבע האורים ע"כ הזכירו תחלה. כמו שזכר הארון תחלה מהלומות בעבור שבהן לוחות העדות. ועוד טעם למה הקדים החושן לאפ"ד. כי החשן הוא להיותו על הלב ועליו האורים והאפוד לשתי כתפותיו שיהיו על האבנים להיותם על שתי כתפיו של אהרן לזכרון. והלב נכבד משתי הכתפות. [י]ר"ל בשעת זכירת מעשה ההלבשה, פירש כאשר אמר הכתונת וגו' ולא זכר המכנסים רק זכרם באמרו ועשה להם מכנסי בד להודיע כי מבד יעשו. [כ]כמ"ש ויתן עליו את הכתנת וכו' עד ויאפד לו בו (ויקרא ח' ז'). [ל]ר"ל כי הם אמרו שמונה בגדי כהונה ואם אינם כולם בגדים אלא בעבור היות רובם בגדים. [מ]ר"ל כי לשון אפוד. חגור. כמו שאמר ויאפד לו בו כלומר חגור אותו בו. ור"ל בחשב כי הוא האפדה ובו חוגרים. והטעם שלא פירש מדת האפוד כי איננו צריך כי מדתו כנגד כתפות כל אדם האמצעי. כלומר שכן כתב כתונת כתפות האכן שהוא אדם בינוני. וע"כ לא נתן הכתוב בו מדה ידועה. [נ]ר"ל כי זכרם בפסוק זה אחר זה כסדר שהלבישם משה כאשר מפורש בפרשת צו. אבל לא זכרם כזה כסדר הוא בצוה וזה כי כאשר הלביש המלה לא זכר פה המלה. [ס]ר"ל אל תשתומם במה בכתוב בפרשת צו (ויקרא ח' ט') באמר באחרונה וישם המצנפת על ראשו ואני כבר שמלבישו הכתונת אחר כן המצנפת כסדר הפסוק שאמר מצנפת אחר הכתונת. כי טעם אמרו וישם המצנפת וכבר שם המצנפת וכמוהו אמרו וישימו הצניף הטהור על ראשו (זכריה ג' ה'). והנה לא היה הכרח לראב"ע ז"ל במה שאמר כי כסדר זה הפסוק היתה ההלבשה ולא כאשר כתוב בפרשת צו. ולכן פרשהו אומר אחר כן בזאת הפרשה גם שאינו כמוק שיהיה המצנפת באחרונה וכו'. [ע]ר"ל כי לא היה טעם לזכור פה זה הכתוב במקום הזה אלא א"כ לומר זה את אשר עשו באמונה. [פ]ע"ד כי באמונה

הם

ספורנו

כשילטרך וזה יהיה ככלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות שעה בשמן ההוא שהתנדבו בלבד: לכבוד. לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת. שיהיה כהן מורה נורא על כל מביניו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב. שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו. לשם

כך

פירוש רשב"ם

(ד) ואלה הבגדים וגו'. כולם מפורשים לפנינו: חשן. לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכים שהרי כפול היה: אפוד. לשון מלבוש שמתקשט בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ. כעין גימות גומות הוא עשוי: מצנפת. כובע בראש כדכתיב וצניף מלוכה: ואבנט. אזור. לפי המשפט. מכנסיי' לא הוצרך להזכיר כאן שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד: (ו) ועשו את האפוד. אפוד וחשן זקוקי פירושם.

אך

ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃
ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי
קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר
עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת
וארגמן

אתקלוס

וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן׃ ז תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף׃ ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדוֹהִי מִנֵּהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וצבע

מסרה ו האפד, [ח"ו]. זהב, ב' בטעם [ובענין]. תולעת שני, ג' [נ"ל ב'. מנ"כ בשם ת"ם]. ז כתפת חברת, [תרויהון ח"ו]. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. אל שני, ג'. קצותיו, [מ"ו ויו"ד]. וחבר, [ל' ותנין חבר]. ח אפדתו, ב'.

רש"י

ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויגע הקורא בצירופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד. עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועים במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותן חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות. את פתילי הזהב. בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פרשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריו דומות זו לזו: (ז) שתי כתפת וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחד כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני השהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. והחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין:
ממנו

אבן עזרא

(ו) וטעם [צ]האפוד. כי הוא [ק]גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב. יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן. כי משה לא עשה רק אפוד אחד. והנה כתוב [ר]אפוד ירד בידו. ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע. כמו הגישה *[ש]האפוד. ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד. כי יראה כי מקרה היה. וגם כתוב שמנים איש [ת]נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד. ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני השתים. ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני. ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו האורים והתומים. והנה כתוב במשפט [ח]האורים לפני יי'. ואין טענה מן הגישה האפוד. כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן. וכן כתוב עד עמוד הכהן [א]לאורים ולתומים. וכתוב [ב]תמיך ואוריך. והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד [ג]אביתר. והנה שאול בלכתו למלחמה שאל [ד]באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון. והנה דוד *[ד]שאל בצקלג [דד]באפוד אביתר. והנה איננו אפוד משה. וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן. כי הנה כתוב ומלאת בו [ה]מלואת אבן. וזהו מעשה החרש הוא. לא מעשה משה. ואחר כן אמר למשה ונתת [ו]אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ובמעשה האפוד כתוב ארבעה [ז]טורי אבן. והזכיר הטורים. ואמר על משה [ח]ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים. והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתאימים. כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם. והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות. כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו. ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצם התומים. כי כתוב לאורים [ט]ולתומים. ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים. והנה דברים רבים הם. ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש. ואלו ראה [י]תשובת רבינו האיי לא אמר ככה. וסוד עמוק [כ]הוא דבר האפוד והחשן. רק ארמוז קצת הסוד אולייבינהו מי שהוא ידע דעת עליון. והפתח שיוכל לבא אל הסוד. שתי הטבעות [ל]הנתונות על שתי המשבצות. וחשב האפוד הוא [מ]המישור על אמצעיתו. על כן [נ]השהם על כתף [ס]השנית. ואלה הם כפי [ע]המחשבה. על כן הם [פ]באבן אחת. על מספר [צ]בני ישראל. ועל שמותם [ק]כתולדותם. והנה השמה השניים. רק [ר]המשפט איננו כפי [ש]החלוק בלב. רק כפי החלוק [ת]למראה העין. ובעבור [א]הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת. והיה החשן. [ב]כמשל כי שם היו האורים [ג]והתומים שמורים עד עת הלוך. אז יתנום מחוץ אל החשן. והנה אבני שוהם [ד]שוות ומעין אחד. ואין ככה [ה]אבני החשן. כי השהם הם [ו]לזכרון. ומשפט בני ישראל [ז]על אבני החשן. ומלת אורים מגזרת שמותי ראיתי [ח]אור. ותומי' שהם [ט]תמימים. והאורים לא התומים [י]זהב וכסף היו. והתמספר [כ]ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל. והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים. ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל [ל]בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת. ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו. כי לא יבינהו מי שלא למד ספר
המדות

ספורנו

כך יעשו הבגדים: והם יקחו את הזהב. וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכונו כשיקחו את הזהב וכו': (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות. מכוונות במלאכת ציוריהם: אל שתי קצותיו. אל מלאכת שתי קצות רחבו: וחבר. האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו
עם

(ו) וְיַעַבְדוּן יַת אֵפוֹדָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָונָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן: (ז) תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהֶוְיָין לֵיהּ לְתַרֵין סִטְרוֹי וְיִתְלַפַּף: (ח) וְהֶמְיַן טִיכּוּסֵיהּ דְעִלוֹי

בעל הטורים

אלא היה מין בגד: (ו) ועשו את האפד (עם הלוחות) בגימ' מליסס בפסוק ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור קמורין ופירשנו מגורום ומכאן מוכח: ובכים סוסים (עם הכולל) וכנגד התורה שמסלם בבי"ת ומקיימם בלמ"ד: (ז) אל מהודע שני ב' הכא ואידך לך לשום אשר יבוא אל שני בניך. בעלי (ש"א ב') וילך ככרים וגו' ויסן אל שני נעריו. בנעמן (מ"ב ה') בזי עלי היו מבזין הכהונה שנא' בה אל כנפי שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שנקש לדמה לעשות מזבח ונקרב שחה

יונתן

פירוש על אבן עזרא

גם עופים (מ"ב י"ב ע"ו). ורלוים שיקבלו הם מן המתנדבים את הזהב וכו' כמ"ש רש"י ז"ל. [צ]ר"ל שהתחיל באפוד. ולעיל התחיל בחשן. [ק]ר"ל כבר אמר ואלה הבגדים אשר יעשו חשן וכו'. א"כ זכרו בזה אפוד תחלה. הוא בעבור כי גדול מהחושן והחושן לא יזח מעל החשב כאשר כתוב (פסוק כ"ח) ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד כי החשב הוא מהאפוד והנה זה הכתוב. ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד רלוי' כי האפוד גדול מהחושן כי הגדול ראוי להיותו מכיל הקטן. [ד](ש"א כ"ג ו'). [*ד](שם פסוק ט'). [ס](שם כ"ג י"ח) ואם בכתוב כתיב פ"ה נושאי. אולי כוון לדעת התוספת' כי היה אתם כה"ג ה' מדרגות. ואלו הן כה"ג. סגן. קתילוקי"ן. אמרכלין. גזבר. ואלו הם הלוים נישא אפוד. ע"כ אינו מביא ראיה רק מאלו שמונים עיין (שקלים פ"ה ב') וא"כ אפילו נומר כדעת הרד"ק שם אשר לא נשאו האפוד רק כהנים. והכהנים אינם רק אלו השמשה. והמפרשים אשר מביא רא"ע הם מאותם ב' הלוים אחר זמן כשימוש' אלו השמשה. [ת](במדבר כ"ז כ"א). [א](נחמיה ז' ס"ה). [ב](דברים ל"ג ח'). [ג](ש"א כ"ג י"ט). [ד](שם כ"א ו'). [*ד](שם ל' ז' ח') [דד]פי' כשברח אביתר אל דוד ורלה שאול לרדוף אחריו כתוב וידע דוד כי שאול עליו מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה לי האפוד. [ה](פסוק י"ז). [ו](פסוק ל'). [ז](להלן ל"ע י'). [ה](ויקרא ח' ח') שם כתוב וישם עליו וכו' אולי לפי פי' ככה כוונו אשר נתן האו"ם ערם אשר שם על החשן וכמ"כ ב' פעמים ויתן להקים לפסוקים לשניות. [ט](עזרא ב' ס"ג). [י]ר"ל מה שהשיב שפם המצרים ושמות המלאכים לא יוכלו להגיד עתידות ואין בהם הללמה. [כ]פי' פקח עיניך ועתה רומז לך סוד האפוד והחושן למה היה ככה. פי' כי אין דעתו של אב"ע ז"ל שהיה האורים והתומים בהם שמות ולא צלמיות בולטות כדעת רש"י ורמב"ן כי כבר השיב על דבריהם בפי' שמות בסוד השם. אבל דעתו היה שהש"י נתן חכמה בלבם לדעת העתידות בהיותו יודע חוקות שמים ומשטרם. וע"כ הראה השם למשה במראה כבנובואה סוד עמוק ונתן בו דעת ותבונה לעשות כלים שיוכלו ישראל לדעת בהם העתידות בכל עת שירצו. והנה לנהו שיעשה לורות האפוד כנגד הגלגל התשיעי שהוא גלגל המזלות כאשר בארתם ואלה המשפטים והגלגל הזה מלוי בשני קדנים ורוצב עליהם כאשר חשוב אדלה על ליבה. וכנגדם היו שתי כתפות האפוד. וכאשר היה הכהן הכבוד למעלה מהשמיני והוא נעלם מהעין עד שאין עין יכול לראותם. כן היה מעיל האפוד למעלה מכל הבגדים אפורי כתפות הכהן ולא יראוהו והחשב הוא הקו הישר. כ"ז כפי דעת הפוכנים. ועפ"ז דברי המקובלים יש ככה ע"פ הנהגת האורות העליונים ומה שיש בכוכבים והגלגלים הפועלים. ככה כל הענינים בכח העליון וכאשר עשה הכהן כל ההכנות למטה לדבק נפשו באורות העליונים ואלה עליו הרוח הקודש. [ל]ר"ל בא לרמוז על הוראת מולדת מערכת אשר בראש עלה ואמונים והוראות הפנים עשר בנקודות ידועים ולכל זה משפט ידוע. והתומים. כל זה בכח הנבואה נודע מה שאין בכח אדם לידע. [מ]ר"ל הקו הישר המדומה שהוא באמצע. וכוונתו כמעשה האפוד והחשן הוא על דמיון הגלגל העליון וגלגל המזלות. והנה העצמותו והחשב שהם ארוכים כדמות לבונה דומים לקו האמצעי המחלק הגלגל העליון מחשבה. וגלגל המזלות הנחלק לשנים. ובכל חלק שש מזלות. וכן שתי כתפות שבכל אחת אבן שוהם בנו מקומים שתה שבעים. [נ]פי' כי בספר יסוד מורא כתב כי שתי האבנים שהם ממולאים גם ימיניים שש שמות בכל אבן והנה הסיהם אבן שוהם ואין בהם לורה וזה כנגד המחשבה. ע"כ. ואח"כ אמר כי חשב האפוד הוא הקו הגדול התיכון שאיננה נוטה. ע"כ. והנה כל אלה מדבר על השמיני כי הקדמונים חלקוהו באמצעתם שני חלקים שוים חלי לדרום וחלי' לצפון. והקו המחלק אותו הוא הקו העגולה הגדולה מכל עגולות בגלגל השמיני. בעבור כי מרחקה משני הקדנים מרחק שוה וזאת החלוקה עשאוה במחשבה לבד. כי במראה העין לא יסכן לחלקו בעבור כי אין בו חלוקה כלל. וע"כ היה באפוד אפי' אבני שוהם סוים במדם ובמראיהם כשני חלקי הגלגל. גם בעבור כי כל אחד משני החלקים נחלק לששה חלקים שקראום בתים גם קראום מזלות ע"כ היה שש שמות על האבן האחת. ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם. ואין עם חילוק אחר כי את השמות לבדם והשמות הם לזכרון. וכן השמות המעוטרים באבני החשן היו לזכרון כדי לדעת סדרם רק בחושן שהוא משפט עליו הם כלים. ועתה אבאר דבריו על כל פרט ופרט. [ס]ר"ל שעל כתף אחת לא היו כל י"ב שבטים רק שש מהם. והששה הנותרים על כתף השנית. [ע]כי האפוד דומה לגלגל העליון שאין בו כוכב. רק נחלק לי"ב חלקים כפי המחשבה. [פ]ר"ל ששה מהם. [צ]שהם י"ב שבטים. [ק]ר"ל כסדר תולדותם. [ר]ר"ל חשן משפט. [ש]ר"ל במחשבת הלב. [ת]ר"ל כמו שהמזלות הכלולים בגלגל י"ב לורות נחלקים לד' רבועים. כן השבטים בחשן בד' טורים והכהן לריך לראות בעיניו הוכן המלות כלם יחד להיותם קדושים לפניו. [א]ר"ל בהם שהמזלות קבועים בגלגל ולכים נושים. כן הי"ב שבטים בחשן. וז"ש ויכסו את החשן וכו' כלומר שלא יפה החושן לבלדים. וגם הוא שלא יוגיע להוכן הכפיה שהיה במחשבת רק להוכן האמת שהם בעלמם קדושים על נכון לכך אמר ויכסו את החושן. ובספר המולדות שחיבר החכם הכולב"ע ז"ל קורא חשב אפודות הגלגל מנורת המזלות. [ב]ר"ל כי מקומות הכוכבים יודעו מהלכם בגלגליהם כנגד גלגל המזלות. [ג]דמיון כוכבי אור שהם פעם נכלים ופעם נסתרים. [ד]ר"ל שוות בליכות ובמראה. ור"ל כי יש הפרש ביניהם והוא ההפרש שזכר. ר"ל שאלו לזכרון. ולכך היו חלוקים כפי המחשבה. ואלה למשפט. [ה]כי היתה כל אבן משונה מחברתה כמו המזלות. [ו]כמ"ש אבני זכרון וכן על שתי כתפיו לזכרון (פסוק י"ב). [ז]שמהם יולא משפט בני ישראל לאור. [ח](ישעיה מ"ד ע"ז) ופי' כאלו היה בחולם. [ט]כי הם כנגד חמשה כוכבי לכת שלמע"כ. והמספר הזה הוא מספר שלם כי הוא בחשבון עגול. ה' פעם ה' כ"ה ס' פעם כ"ה הם קכ"ה וגו' א"כ נשלל כל פעם ה'. וכ"כ בס' יסוד מורא שער ע'. זהב וכסף היו. ר"ל האורים הם דמיון שני המאורות הגדולים. חמה מראיה כזהב. ולבנה ככסף. והתומים הם שאר כוכבי לכת כמבואר. ע"כ אומר א"ח האורים לא התומים. ור"ל כי האורים אינם התומים כמו הזהב אינו מראה הכסף. והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל אבר ר"א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן זהב וכסף והאריך בענינים. ר"ל כי בשם שם על הלורות שיושג אלי הכוכבים לדעת משפט השואל. ולא אמר כלום עכ"ל. וכפי הנראה שלפניו אין ארוכים ואין כמו מעשה אומן כלל. מה שא"א לחשוב כן שעשה משה מה שלא לוהו השם. והכתוב מוכיח שהיו מעשה אלהים ונתנה למשה כמו שנכון לו בלוחות. שנאמר והחת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים בה"א הידעה. ועדיין לא נזכרו. הרי שבשעת הלווי נמסרו למשה. והוא כאלו אמר את האורים ואת התומים אשר. [כ]פי' דע כי היו בחושן י"ב אבנים כנגד י"ב לורות שבגלגל השמיני והם הנקראים מזלות בפי כל המון. ואמר שהם נכלים כי הכוכבים בגלגל השמיני הם בלי ספק. ונקראו בשלה השמות בעבור כי מכוכבים רבים יש בגלגל לורות כלורות בעלי השמות ההם. כמו מזל טלה על לורות טלה. ומזל שור על לורות שור וכן כולם והנה נכלים לעין והמשפט תלוי בהם כפי היות מעמדם כנגד הפנים עשר הקבועים בתשיעי שהזכרנו למעלה. וכן היה המשפט בחושן כפי מלמד עגולתו כנגד חשב האפוד. כי יש הפרש ביניהם. פירושו הוא פי' זה בספר יסוד מורא בשער תשיעי שאמר והחושן כמעשה האפוד והיה רבוע כנגד הנקודות הארבע ע"כ לא הדמה אבן על אבן זה הטעם לא יזח החושן מעל האפוד למעלה כי שניהם דבוקים ולא יתפרדו. והנה אבני האפוד ואבני השוהם לזכרון לבדם ולרקיע הכתוב בספר יחזקאל שהוא על ראשי החיות. וככל באלהי זה כפ' ואלה המשפטים ומשם פניהו. ובעבור כי דבר המערכה לא יכור כאשר כמו שם' בא אל פרעה ע"כ ארז"ל (במסכת יומא בסוף פרק בא לו) כי אף על פי שנגזרה גזרה כגיא מוזרה בזרה אורים ותומים אינם חוזרת שנאמר כמשפט האורים ודי בזה למבין. ואם תעיין בהקדמת מגלת אסתר תבין זה למה מקיים ע"י או"ת יותר מפי הנביא. א"כ אין לפקוד דברי רא"ע אחרי אשר סתר הרמב"ן דבריו כאשר היו תמימים דבריהם להיות בזיכה ומולעת ע"כ היו שניים ב"ב ע"מ מהמלוכות הכוכבים וע"כ מקיים ואומר אלה. מהעליון והשפל ר"ל מאורות העליונים המנהיגי הגלגלים. והשפלים הם הגלגלים אשר שולט עליהם עיני בשר. וכן נגד ז' מיני מחכות למטה יש למעלה ז"ן כוכבי נבוכה הם שלי"ס מכנ"ל כל כוכב שולט על מין מחכות אחר. [ל]זה לשון בעי"מ מקור חיים. הנה איננו מבין. דעתו בזה שאמר. כי אינו יודע איך מתאמת מבטע הכוכבים מן גלגל התשיעי לבדו שאין בו כוכב. אלא אם ירלה לומר כי בהיות השמש בנקודות השוי ובנקודות ההפוך שהם בערך אל גלגל התשיעי שאין בו כוכב יוכל להשיב לשואל מה ירצה באלו הזמנים כשיודע מקומות הכוכבים בעת שתהיה השמש באותן הנקודות וזה מה שרמז אליו באמרו ואשר היה לבגיל בדברי האורים והתומים. ר"ל שיודע מקומות הכוכבים. ואמרו רק לא בכל עת. ר"ל כי זה לא יהיה בכל עת רק בהיות השמש באלו הנקודות שהם מורים על הדברים כי כן דעת חכמי המשפט. אבל השואל על הדברים הפרטיים כגון מוליד אדם או על ענין אחר לא יהיה המשפט אמת באפוד לבדו אלא לפי מקומות הכוכבים בגלגל השמיני שהוא גלגל המזלות לפי דעתו. וזה כי בהיות השמש באלו הנקודות ממנו יקחו חכמי משפטי הכוכבים הוראה על עניני העולם והמלכים והמלחמות והיוקר השבע והולאו. ובאלו הענינים הכלליים יהיה המשפט באפוד לבדו למי שיודע מקומות הכוכבים. לא כן הדבר מן הענינים הפרטיים. ומפני זה הודיעו אביתר לדוד עניני שלמה מהאפוד לבדו כי עניני המלכים יודע כמו שאמרתי מעת היום השמש בנקודת ההשויה וההפוך. ומפני שהאפוד רמז לגלגל התשיעי שהוא עליון על כל הגלגלים היה

פירוש רשב"ם

אך אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו: (ז) שתי כתפות וגו'. האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו. וזהו שכתוב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו. שהחשב עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בגוף האפוד והכתפות הללו שתיהם חוברות ממש מכל וכל ומכסי' את כל הגוף של אדם. ואהריו ממתניו ולמעלה. וזהו שכתב פעם שנית וחובר שמלבד שהיו הכתפות אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה. חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד והחשן לפניו על לבו זרת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ומלמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד. תמצא כל גוף הכהן מכוסה באפוד המחובר לחשן ולכתפות האפוד. שאם לא היו חוברת הכתפות יחד אלא באו שתים רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו. א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות. והחשן נופל. אל שני קצותיו שמחברין לאחריו של כהן. קצות האפוד העליונות מעל החשב: (ח) וחשב אפודתו

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ
עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה
מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת
הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית
כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי
חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־
שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת
זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם
לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס
שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי
שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה
אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת
הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ
חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃
טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת
רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן
אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה
וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי
נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי
לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב
יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
עַל

אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאָרוּ עַל אַבְנָא תִּנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אֻמָּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָן תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא׃ יג וְתַעְבֵּד מְרַמְּצָן דִּדְהָב׃ יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא׃ טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵהּ׃ טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אָרְכֵּהּ וְזַרְתָּא פְתָיֵהּ׃ יז וְתַשְׁלֵם בֵּהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָה סִדְרִין אֶבֶן־טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חַד׃ יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין וְשַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃ יט וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּרֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא׃ כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם־יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְטֵרֵי מְרַמְּצָן דִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ כא וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהָתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵהּ תְּהֶוְיָן לִתְרֵין
עסר

מסרה ט ופתחת, ג'. שמות, [מ"ו]. י משמתם, ל' [מ"ו]. שמות, [מ"ו]. הנותרים, [מלא דמלא]. כתולדתם, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. יא חרש ג'. חתם, ז' חסר בליש'. שמת, ב' חסר בתורה. מסבת, [חסר דחסר]. משבצות ג' [מלא בליש"א]. יב כתפת האפד, [תרויהון חסר]. זכרן, ג' חסר [בליש"א]. ונשא ע"ז [ל"ל י"ח. פ' מבין מידות]. שמותם, ב' מלא בתורה ואלה. לזכרן, [ח"ו]. יג משבצת, [ח"ו]. יד שרשרת, כל ליש' חסר במ"ג [(מלכים א' ז' י"ז) (דה"י ב' ג' ט"ז)]. מגבלת, ל' חסר [ל"ל וחסר]. עבת, כלהון חס' [במ"ב [בנ"ך] וכל או' ח"ע במ"ס. פ' מבין מידות בשם המסורה, אבל בס' מנחת כליל איתא כך כלהון חסר, והו לא]. ונתתה [מלא ה"א]. העבתת, כל ליש' חסר [דחסר] במ"ס בעבותות זהבה. המשבצת, [ח"ו]. טו חשן משפט, ל' וסד חשן המשפט. תעשנו, ל'. זהב, ב' בטעמא ובענין. יז מלאת, ל' וחסר. טורים [כולם מ"ל במ"ס]. יח ויהלם, ב' וחסר [היו"ד בקמץ מ"ש וס"ח]. יט ואחלמה, ב' [מלעיל]. כ ושהם, ב' ומב' לישני [כ"ל דין שם אבן טוב ודה"י א' כ"ד כ"ז, שם איש]. וישפה, ב' [נקודו קמץ כתב מסג, סו"א נע, ליר"י עיין מ"ש]. במלואתם, ב' דין ח"ו קדמאה וחד חסר דחסר. כא תהיין, [בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה]. שמת, ג' חסר.

ת"א ששה משמתם סוטה לו. כתולדתם שם. פתוחי חתם שם מח. ועשית יומא עב. ועשית חשן יומא עב זבחים פח ערכין טז. במעשה אפד יומא עב. תרשיש ושהם מגילה יח. במלואתם סוטה מח.

רש"י

ממנו יהיה. עמו יהיה מחובר ולא יחברנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמת. כמו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפות האפוד: (יב) לזכרן. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור לצדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לעלדסקאות שקורין אינשנסייר"ש (בלע"ז): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצו' על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר שהמשבצות הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקעם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריישנ"ט בלע"ז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות
הנדונים

דעלוי הי בעובדיה מניה יהי דדהבא תיכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: (ט) ותיסב ית תרתין מרגלין דבורלא ותגלוף עליהון שמהת בני ישראל: (י) שיתא מן קצת שמהתהון על מרגליא חדא וית שמהת שיתא דמשתיירין על מרגליתא תנייתא מסדרין הי כילדותהון: (יא) עובד אומן יהודין מרגליתא גליף חקיק ומפרש הי כגלוף דעיזקא תגלוף ית תרתין מרגליתא על שמהת בני ישראל מקפן באומנותהון מרמצן דדהב תעביד יתהון: (יב) ותסדר ית תרתין מרגליתא על כתפי אפודא מרגליית מדכרן זכותא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל על תרין כתפוי לדוכרנא: (יג) ותעביד מרמצן דדהב: (יד) ותרתין שישלן דדהב דכי מתחמן תעביד יתהון עובד קליעא ותתן ית שושילתא קליעתא על מרמצתא:

נ(יד) שישלן:

(טו) ותעביד חושן דינא דביה מהודע דיניהון דישראל דאתכסי מן דייניא וסדרי נצחן קרביהון ולמכפרא על דייניא עובד אומן הי עובד אפודא תעבדיניה דדהבא תיכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה:

(טז) מרבע יהי עיף זרתא אורכיה וזרתא פותייה:

נ(טז) פשך:

(יז) ותשלים ביה אשלמות דמרגלין טבאן ארבעא סידרין דמרגלין טבאן כל קביל ארבע טריגונין דעלמא סדרא קדמאה סמוקתא ירקתא וברקתא

סדרא חד ועליהון חקיק ומפרש שמהת שבטיא ראובן שמעון ולוי:

נ(יז) ותשלים עמיה אשלמו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא ירקתא וברקתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא ראובן שמעון לוי:

(יח) ושום סדרא תניינא איזמורד וספירינון וכדכודי ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא יהודה דן ונפתלי:

נ(יח) וסידרא תנינא כדכדנא וסמפוליגא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולון:

(יט) ושום סדרא תליתאה קנכירינון וטרקין ועין עיגל ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא גד ואשר ויששכר:

נ(יט) וסידרא תליתאה זוזין ובירולין ומרגניין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן נפתלי וגד:

(כ) ושום סדרא רביעאה כרום ימא רבא ובירליוות חלא ומרגניית אפנטורע ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא זבולן יוסף ובנימין משקעין בדהב יהון באשלמותהון:

נ(כ) וסידרא רביעאה כרום ימא בדולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימין משקעין דהב יהון באשלמותהון:

(כא) ומרגלייתא תהוין מתנסבן על שמהת בני ישראל הינון תרתיסרי על

שמהתהון

בעל הטורים

כנפי השכינה ואבני בניו למדו תורה ברבים: (ט) שתי אבני שהם. כנגד ב' לוחות. שהם במילוי שי"ן ה"א מ"ם [נ"ל שי"ן ה"י מ"ם. ס' מיעוט בכורים] בגי' הלוחות: (י) ששה משמותם על. ר"ת שמע שאמר שמע ישראל וכו': (יב) שמות ב' במסורה הכא ואידך אלה שמות. במרגלים. מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ומשה בירכם על פי השם: (טו) חשן משפט. שמכפר על עוונות משפט. ומה משפט ביום אף שלשה טורים ביום. חשן משפט בגי' מכפר על הרהור הלב [אולי צ"ל בגי' מכפר הרהור לב כ"כ בס' מיעוט בכורים]: (יז) ד' טורים כנגד ד' דגלי' וד' אמהות. ובכל אבן היה שש אותיות. כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וס' דאברהם. שמעון ב'. לוי רה"ם. יהודה י' דיצחק. יששכר צ'. זבלון ח'. דן ק' יעק'. נפתלי ב'. גד שבטי. אשר ישו. יוסף רן. ובנימין לא היה צריך לצירוף כי היה בו ששה אותיות: (כ) ישפה בגימ' [בנימין] בן יעקב. שישפה היה לבנימין:

אורים

יונתן

(טו) מהודע דיניהון עיין פי' רמ"י ושמלא: (טז) ירושלמי פשך תרגומו של זרת. מ"ש יונתן זרת בדבריו פשך ומה שכתב אליבא ירושלמי בטור השני יהודה יששכר זבולן דלא כמאן דלא מסתברא ליה שקדמו בני השפחות לבני הגבירות' כדעת יונתן הגם שהם קודמי' במעלה שהם בני הגבירות ולפ"ז כתולדותם פירש במעלות ויחוסם מצד התולדה ולכן מתרגם שבטור הג' היו דן נפתלי גד. הן הם בני השפחות לבדם ואל אשר ופקטני מאשר שהיה עם בני הגבירות בטור הרביעי. כדם רגם אשר יוסף בנימין דלק"מ כי א"ש להיות לו עם בני השפחות שהן ד' ובכל טור הי' רק ג' לבד ולכך בע"כ הוכרח להיות עם יוסף בנימין: (יח) איזמורד וספירינון כו' והכולה בעיין לקמן

בבמדבר

רש"י

הבעלי דינים וגמר הדין ועונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפר' ומברר דבריו: כמעשה אפד. מעשה חושב ומעשה מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות ובטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואתם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואתם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש

על

אבן עזרא

העמודות. וסוד מלאכת שמים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (כ) ואבן השהם לבנה. ובארמית בורלא. ולשון ישמעאל בלאור. ואין לנו דרך בעבור לדעת אבני המלואים. כי הגאון תרגמם כלשונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה. כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום. ואין טענה מאודם הכתוב באחונה. כי ידוע כי שמם הם גווני העינים. הלבן והירקת והאדום וירוק ושחור. והנה בעבור היות האדום האמצעי ימלא על מינים רבים. ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ותשם בפוך עיניה. וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נוסף שרש. כי הוא על משקל אודם. וחכם גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח. מגזרת יהולם פעם: והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר. גם אחלמה אל אלמס. והוא אבן שכל מי שהאבן הזאת באצבעו לעולם יראה חלומות. ואין לתמוה על זה כי כם ימצא בתולדת כל אבן ואבן. כי יש אבן שמושכת את הברזל. והמעמדת את הדם. והבורחת מהחומץ. והנסבבת לעולם על משולש: ומלא: (יד) שרשרות. כפול הע"ין. ואם לא יכפלוהו הוא הוא שלשות גבלות. ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה

החשן

פירוש על אבן עזרא

היה מגבו הכהן למעלה. מבגדי כהונה והיה נושא החשב כמלוא האפוד מפני שעגולת הקו המישור שהחשב כמו לה מחלקת זה הגלגל במלויו בשוה וזה לפי המחשבה, עד כאן כתב הכ"ל שלמה בן יעי"ש ז"ל. (ועיין כתב"ם במורה נבוכים חלק ב' פרק מ"ה). ולפי זה מבואר מאמר חז"ל אין נשאלין אלא למלך ולמי שהצבור וכו' (יומא ע"ג ע"ב ע' ב'). (ישעיה מ"א ז'). ר"ל הרי"ם כי שורש המלה שרש. ע"כ אף אם לא יכפלוהו כמו שלשות גבלות (פסוק כ"ב) שזה הוא בענין לשרשרות בכפילה

הרי"ם

ספורנו

עם מלאכת הכתפות: (יב) על שתי כתפיו לזכרון. להשיג רחמים על ישראל בזכותם: (יג) מוגבלות. מכוונות מקצה הכתפות אל קצה החשן בגלמים: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל. כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדש לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: שתים עשרה

על

פירוש רשב"ם

אפודתו. שבחשב הי' חגורו ומחברו. כדכתיב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: (יא) מעשה חרש אבן. דבוק הוא לכך הרי"ש פתח חרש של אבן. אומן לפתח ומשקל דגש הוא כמו גנב לכן החי"ת קמוצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פתוחי עורות של חותמות שעושים בטבעות: (יב) על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צווארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות יש בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שמפרש לפנינו אצל ציץ שכתוב בו קודש לה': (יג) ועשית משבצות זהב טהור. כעין טס של זהב שיש גומות באמצעותיו להכניס בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת נסה שדומה לנבול לסוף. כעין נומין שעושין בראשי התגורות של משי כדי שתכנס במשבצות: (יד) מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בתוך זו כעין לולאות לכך צריך לפרש שלא היו עשויות כעין חבלים שלנו: ונתת את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעום. ולפנינו מפרש ששני ראשיהם של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנותנים במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: (טו) חשן משפט. לפי שנותנים בהם האורים והתומים שמגידים משפט ישראל וצרכיהם כדכתיב ושאל לו במשפט האורים לכן קרוי משפט: כפול. כענין כיס. לפי

עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃
כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃
כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃
כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃
כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃
כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו° אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃
כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃
ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב

°מטבעתיו ק'

אונקלוס

עֲסַר שִׁבְטִין׃ כב וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמַן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא לְסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כה וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תַּרְתֵּין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו׃ כז וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל תַּרְתֵּין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהִמְיַן אֵפוֹדָא׃ כח וְיַחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקְתֵהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכַלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ל וְתִתֵּן בְּחוּשֶׁן

דינא

מסרה, שמתם, ס"ו. חותם, ב' מ"ל בתורה. לשני עשר, ו' בליש' [בלא מ"ס]. כב שרשת, ל' וחסר. גבלת, ב' וחסר. עבת, [ח"ו]. כג טבעות, ז' מלא [בליש']. ונתת, [חסר ה"א]. הטבעות, ז' מלא [בליש']. כד ונתתה, [מלא ה"א]. עבתת, [תנין העבתת וחסר דחסר]. הטבעת, [חסר]. אל קצות, [דין אל תנין על]. כה ואת שתי, ו' וכל הכליות דכוות'. העבתת, [חסר דחסר]. המשבצות, ב' מלא. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, ב' מלא. האפד, [ח"ו]. כו ועשית, [קדמא לביע תנין זרקא]. טבעות, [מלא]. ושמת, ב' בטעם זקף גדול דין וחבירו דפקודי האפוד, [מלא]. כז טבעות, [מלא]. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, [הכ"ף רפי ב' מלא]. האפוד, [תרין בפסוקא ואינון מן המלאים]. כח וירכסו, ל' רפי [וי"ו שורק קרוי רפי] וחד פתח. מטבעתו [חסר דחסר] מטבעתיו ק'. טבעת [חסר]. האפוד, ט'. מלאים, [ל"ל י'. מכאן כליל בהם ס"ם] ג' בפסוק. להיות, [מלא]. ולא יזח, ב'. כט שמות, [מלא]. לזכרן, ס' ו' מלא וב' חסר [דין חסר]. ל ונתת, כ"ט חסר ה' בקריא [י"ט בתורייתא ושארא בכל קריא]. אל חשן המשפט, ל'. האורים, [מלא דמלא]. התמים, [ח"ו ומ"י]. על, י"ט פסוקים אל על אל.

ת"א ולא יזח יומא עב מכות כב חולין ז.

רש"י

על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבע' בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבסלעם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן שכל גבול לשון קצה אשמוי"ל בלעז: מעשה עבת. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את נרכן ואת מקומ' עכשיו מפרש שיתקע בכן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובכן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו. שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא' ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל החשן לפני הכהן על מתניו דבקות כריסו ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו מוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא של' ממעל לחשב האפוד וזהו כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ומוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרוכסי איש מגזרי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שקשה

לירד

שמהתהון גליף חקיק ומפרש הי כגלוף גבר מרגליתיה על שמיה תהוין לתריסר שבטין: (כב) ותעביד על חושנא שישלן מתחמן עובד קליעא דדהב דכי: (כג) ותעביד על חושנא תרתין עיזקן דדהב דכי ותיתן ית תרתין עיזקתא על תרין סטרי חושנא: (כד) ותתן ית תרתין קליען דדהב על תרתין עיזקתא בסיטרי חושנא: (כה) וית תרתין קליען דעל תרין סטרוי תיתן על תרתין מרמצתא ותיתן על כתפי אפודא כל קביל אנפוי: (כו) ותעביד תרתין עזקן דדהב ותיתן יתהון על תרין סיטרי חושנא על שיפמיה דלעברא לאפודא לגיו: (כז) ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהון על תרין כתפי אפודא מלרע מקביל אפוי כל קביל בית לופי מעילוי להמיין אפודא: (כח) ויטכסון ית חושנא מעזקתיה לעזקת איפודא בשזיר חוטא דתיכלא למהוי אדיק על המיין אפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי אפודא: (כט) ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחשן דינא על ליביה בזמן מעליה לקודשא לדוכרן טב קדם יי תדירא: (ל) ותתן בחשן דינא ית אוריא דמנהרין מליהון ומפרסמן טמירן דבית ישראל וית תומיא דמשלימין בעובדיהון לכהנא רבא דתבע אולפן מן קדם יי בהון דבהון חקיק ומפרש שמא רבא וקדישא דביה אתברין תלת מאה ועישרתי עלמיא וחקיק ומפרש

מרגליין

בעל הטורים

(ל) אורים תמים בגימ' טוב ישראל: את האורים ואת התומים בגימ' שם (של) [בן] מבעי' נ' פסוקים בסדר.

יונתן

במדבר בת"י לאמרגדין מבזיז ומבהלים כדמתרגם כאן אונקלוס: (כח) ויטכסו הוא ענין קישוט או תיקון כי כן תרגם לקמן על ולפדם ופטרם: אדיק פי' דבוק לי דמנהרין מליהון. כדאיתא במסכת ברכות למה נקרא שמם אורים שמאירים דבריהם וכו'. דבה חקיק וכו' עיין היומא רבא מן סדייא פי' בתפלת

בכיתם

רש"י

ליד עגיא שניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ומתוקה יפין לנקמה מישור ונוטה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר

בגדים

רמב"ן

הזהב. הנה כל המלאכות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה. עתה צוה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים. ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הגזבר ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא ישקלו להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים הם. כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים. וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא במשכן לקחו הכל מלפניו. ובאשר הימים הביאו אליהם. ולכך כתיב ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם. אבל הם לאחר שגבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו': (כח) ולא יזח החושן. לשון נתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י. והקרוב אלי כי הוא כמו יסח. מן בית גאים יסח ה'. וזונים יקחו ממנו. ענין נתילה ונתוק נחלף הסמ"ך והז"ן. כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים. ונתלתם את מזבחותם עם נתצו נתיצתי. וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהכמץ. יזהירם שלא יפרד אחד מהם ויגמץ את המשמר. ואולי גם כן ולמזח תמיד יתגרה להרס ונתילה. יאמר שיתגבר הקללה תמיד עד שיהרס וינתץ בה כאשר אחרים מתאזרים בגבורתם. אין מזח עוד אין הריסה עוד. יאמר שלא עברי באנשי הארץ כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה קושרתן ואין הריסה ופירוד עוד שלא יפרד אחד מהכלכם מהם ולא ישוב לבור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד מזיכיו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' לראות. וכתיב וממעמדך יהרסך. וכן ומזים אפיקים רפה (איוב י"ב) נתילת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והאיות. ומזח בשקל עגל שנים בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נלוות כי פוזק הכאה במלה: (ל) ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. הבר ר"א במסכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בעניינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת עסקות השואל. ולא אמר כלום אבל הם כדברי רש"י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היה מעשה חרש וחכם היה מאריך בהם יותר מן הכל. ואם אולי ירצה לקבל בהם לנעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר זהב טהור מעשה אותם או כסף מזוקק. ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר אבל אמר ועשו ארון ועשית שולחן ועשית מנורת וכן כלם. ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצואה ונתת אל חשן המשפט. ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל. אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ונידעה. כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד. והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת

התומים

אבן עזרא

החשן. גם מלת חשן קשה. (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי *איש כדרך יעוות: (ל) ונתת. טעם משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות

כי

פירוש על אבן עזרא

יר"ע. נ"ל עצום (ונ"ל) כי כן הגרסא נכונה כי עוד מלות רבות בענין החושן אשר אין להם פי'. *(תהלים ל"א כ"א). נ"ל מחברת פועלי און כפירש"י ז"ל.

זבחים

ספורנו

על שמותם. ותהיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו. וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכונה מזה לזה: (כג) גבלות. לא סרסרות להאריך ולקצר: (כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. כלא מסכתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד: (כט) לזכרון לפני יי' תמיד. שיזכור יי' זכותם ויפקוד את בניהם לפלוס בזכותם: (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם שיזכו במשפט: (לב) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר כפתח לארכו

לפניו

פירוש רשב"ם

שנותנים בתוכם האורים והתומים: (יז) ומלאת בו. גומות להושיב בהן האבנים: (כב) ועשית על החשן שרשות גבלות. הם שרשרות של המשבצות האמורים למעלה: (כג) ועשית על החשן. על שתי קצותיו העליונים שתי טבעות להכנים בהן שתי העבותות ושתי קצותם החונים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד ועדיין צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה. עד שמחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות א' מכאן וא' מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על סוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד והחשן מלמעלה. הוו של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה. כשיבא פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן *מלמעלה והאפוד מלמעלה האפוד מלמטה: (כח) וירכסו. ויחגרו: מעיל **האפוד. שלובש עליו את האפוד: (ל) את האורים ואת התומים. כעין השבעות של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בהחשן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה

הבדלות

*אולי צ"ל והחושן **שייך לפס' (לא).

אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי
יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־
מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה
פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא
יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב
וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן
זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי
הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת
וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי
חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־
פתיל

אונקלוס

דִינָא יַת אוּרַיָא וְיַת תֻּמַיָא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵהּ
קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת דִינָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּהּ קֳדָם
יְיָ תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּד יַת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃
לב וִיהֵי פוּם־רֵישֵׁהּ כְּפִיל לְגַוֵּהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵּהּ
סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ לָא יִתְבְּזַע׃
לג וְתַעְבֵּד עַל שִׁיפוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
עַל שִׁיפוּלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַבָא בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר
סְחוֹר׃ לד זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁיפוּלֵי
מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע
קָלֵהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵהּ וְלָא יְמוּת׃ לו וְתַעְבֵּד
צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ׃
לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵהּ עַל־חוּטָא דִתְכִלְתָּא וִיהֵי עַל־מִצְנַפְתָּא לְקָבֵל
אפי

מסרה על לבו, ב'. לא האפוד, פ' [נ"ל י'] מלא. כליל תכלת, ג'. לב מעשה, [העיין בסטף פסח]. תחרא, ב' כתיב אל"ף [הסי"ט בשו"א פשוט]. יהיה לו, הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לג רמני, פ' חסר [דחסר] בליסנא וכל הרמנים דסו' ודמלכים דכוו' חסר במ"א (מלכים א' ז' כ') וכל שאר קרייה דכוו' מלא במ"ב חסר [הטעם פשטא ולא קדמא ולכן מלת תכלת הסי"ו דגושה]. ופעמני, [כל ליש' חסר]. לד ורמון, [הרין במסוקא ואיכון מ"ו וס"י]. לה על אהרן, ה'. ונשמע, ג' ב' פתח וא' קמץ. קולו, [דין למוד מ"ו באורייתא]. בבאו אל הקדש, ג'. ובצאתו, ב'. לו ציץ, [הצד"י דגושה והצד"י השרוכה סיננה רבתי]. ופתחת, ג'. חתם, ג' חסר.

ת"א והיו על לב ערכין יו. ועשית את מעיל יומא עב. כליל תכלת מנחות מב. מעשה ארג יומא עב זבחים פח. לא יקרע יומא עב. פעמן זהב סוטה ט. קדש לה' שבת סג סוכה ה ושמת אתו חולין קלח.

רש"י

בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו שנאמר בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. פעמון זהב ורמון. אצלו: (לה) ולא ימות מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן.
ובשחיטת

רמב"ן

התומים כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קודשים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו. או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר קדמו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה. או הי על יהודה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדשים אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוין בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שסדורם יהודה יעלה. וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה ובו חשן כדמות חשן הקדש אבל כלאים שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים ושמונה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ותולים בו הענין לפעמים. כאשר הטב בזה ר"א. ומה שאמר שאלו לא היה תשובת רבינו הקי לא אמר ככה כבר ראינוה והשבנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכוין אליה: (לא) מעיל. כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון. ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה. דכתיב עוטה אור כשלמה. כי הוא עטוף. וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב כדרונין כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו שני הגוף שלפני רגליו. כי אם היה חלוק אינן דומין זה לזה כלל וראיה עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה. יש לו כנפים ואינו כמין חלוק. אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מלמעלה ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל. ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל. ולזה הכתוב שיהא ארוג עמו. והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו וכמלא צוארו מגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים נכנס בו ומגלה כרצונו כענין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו המפירש שלפניה מקמי שפה ולמטה. ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם. ולא ידעתי גם כן למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שתי רמונים. כי אם כן לא היו הרמונים משמשין כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים סתומים יעשם כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן. אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים טמונים
בהן

ירושלמי

באבן שתיה דבה חתם מארי עלמא פום תהומא רבא מן שירויא וכל מאן דמדכר הדוא שמא קדישא בשעת אניקי משתזיב ומטמרן מגליין וידון על לבא דאהרן בזמן מיעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני ישראל על לביה קדם יי תדירא: (לא) ותעביד ית מנטר מעילא דאפודא שזיר חוטא דתיכלא: (לב) ויהי פום רישיה במיצעיה תורא בשיפמיה יהי מקיף לפומיה חזור חזור עובד גרדאי הי כפום לשיריא יהי ליה לא יתבזע:

(לב) ויהי פום רישיה במצעא ספוא יהוי מקיף לפומיה חזורא עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע:)

יונתן בן עוזיאל

(לג) ותעביד על שיפולוי רומניין דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי על שיפולוי חזור חזור וחיזורין דדהבא במיצעיהון חזור חזור: (לד) חיזורא דדהבא ורומנא דתכלתא וצבע זהורי חיזורא דדהבא ורימונא דתכלתא וצבע זהורי על שיפולי מנטר מעילא חזור חזור סכומהון שבעין ותרין: (לה) ויהי עטיף על אהרן לשמשא וישתמע קליה בזמן מיעליה לקודשא קדם יי ובזמן מיפקיה ולא ימות באישא מצלהבא: (לו) ותעביד ציצא דדהב דכי ותגלוף עלוי חקיק ומפרש קדש ליי: (לז) ותשוי יתיה על שזיר חוטא דתכלתא לכפרא על חציפי אפיא ויהי על מצנפתא מעילוי תפילת רישא

כל

בעל הטורים

שבעי' ושמים: (לא) מעיל בגימ' מלאך. שהי' מלובש כמלאך: (לב) שפה יהי' לפיו. שהמעיל מכפר על לשון הרע שפה שפה בלה"ר יעשה שפה לפיו שימנע מלה"ר ויעשה תשובה ויתכפר לו: (לג) ועשית על שוליו רמוני תכלת וגו' ופעמוני זהב בתוכם. היו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעי' (עפ"ש מ"ד דנגעי') שהמעיל מכפר על לשה"ר ולרעת בא בעון לשה"ר: (לד) זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימ' המה שבעים ושנים: (לה) ונשמע ג' במסורה הכא ולידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (פ' משפטים) ונשמע פתגם המלך (אסתר א) והיינו דאמרינן במגילה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף. מקרא מגילה ועבודה מקרא מגילה עדיף. והיינו כל אשר דבר השם נעשה ונשמע דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו. ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה ובמקדש כי רבה היא אלמא דעדיף טפי. וגם רבה קאמר לה (מגילה ג' וע"ש).

ובצאתו

יונתן

בבריאת העולם חתם בו הקב"ה את פי התהום: בשעת אניקי משתזיב, פי' המזכיר בשם הוא בעת צרה משתזיב על ידו: (לא) מנטר מעילא. לכאורה הפי' שמירת המעיל ומנטר ל' נטירי. אמנם נראה שהוא שינה את טעם מעיל. דלעיל לא תרגם אלא מעילא לפי שלא כתוב אלא מעיל אך כאן דכתיב מעיל האפוד לכן תרגם מנטר לפי שהמעיל הוא לבוש העליון שקרוי מנטר מעיל כמו שקורין הגלימא. ועיין במהר"ד שכתב בו בדברים הרבה אבל הלשון ירצה שגם לקמן על אלה מעיל לבד תרגם ג"כ מנטר מעיל ודו"ק: (לד) סכומהון שבעים ותרי. כוונה דכאן וב' פקודי בשני מקומות טעות היא וצ"ל שבעין ותרין דאלת"ה ליכא לומר דפליג אתלמודא דידן בזבחים פרק המזבח מקדש (פ"ח ע"ב) דאיתא התם ומביא שבעים וב' זגין ובהם עינבלי ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה ר' דוסא אומר משום ר' יהודה ל"ו י"ח מצד זה וי"ח מצד זה. וא"כ דעת המתרגם כאן דלא כמאן וע"ק דבפ' פקודי כתיב שהיו שבעי'

ודוק כי לע"ס: (לז) למכפרא על חציפי אפיא. כ"ה בגמ' פ' יש בערכין ונפקא להו מדכתיב הכא והיה על מצח אהרן וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך. מעלוי

תפלת

רמב"ן

בהן ובאין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן. אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים עינבלין ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח. ומכאן תלמוד שאינו כמין סלוק וכתנת אלא יש לו כנפים. וכן כתב רש"י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אשר קורא לה מגבעת ומתרגמינן כובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין לניף שכורך בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל. ומצנפת של כהן גדול איננה קרויה מגבעת בשום מקום. אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס. כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ בחלופי הגי"מל והק"וף אלא שהמגבעת כמו המצנפת. ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים. ובמסכת יומא שנינו כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכתונת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת. ועוד כתוב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשמיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקושין ותלויין בו בשני ראשיו ואמצעיתו אחד במקומות הללו. פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים

כנגדו

אבן עזרא

כי בעבור כן שואלים באורים ותומים; (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל מנסר כדמות הנקרא סרבל. רק פי ראשו בתוך המעיל. וקדמונינו ז"ל [ו]אמרו. כי רמון סביב המעיל. ופעמון בין שני רמונים. כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו קול: (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עלאבה. והיא נקובה על המצנפת. ואיננה כדמות כתר. כי הוא על המצח לבדו. כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת. כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש. שיכסו הראש והם גבוהים. והמצנפת. היא בגד דק ארוך לנוף סביב הראש לבדו. מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומות. כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד. המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל והכשדיים אינו כמנהג אלה המקומות. והולך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח: וטעם (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני לצדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו [ש]עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת *[ש]מקום המצח. ואל תתמה על מלת [ת]על. כי כמוהו ויבואו האנשים [א]על הנשים. על לחם [ב]הבכורים תנופה לפני ה'. על שני *[ב]כבשים. את החלב [ג]על המזח. ורבים ככה. והנה לא [ד]תמלא [ה]לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת [ו]גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו. וכן כתוב לנוף יצנפך [ז]צנפה. ועוטך *[ז]עטה. ויודע דרך לנוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה [ח]והגבוה השפל. כי אומנות היא. והנה כתוב ושמת [ט]המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יציץ [י]נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר [כ]נראה. וככה [ל]מציץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים ששם בשום על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות. ושם תחל המחשבה. ע"כ כתוב על הציץ לשאת [מ]את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתונת [נ]תשבץ. שהיא מסובבת לבדה. ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן [ס]עליו

הכתונת

פירוש על אבן עזרא

[ו](זבחים דף פ"ח ע"ב) ועיין במזרחי. [ש](להלן ל"ט ל"א). *[ש]אולי כונתו אשר הסימן שהיו עושים על המצנפת שיהיה זה הלד לנד המצח. [ת]ר"ל אומרו ושמת אותו על פתיל תכלת שעתה יקשור אותו על הפתיל. [א](להלן ל"ה כ"ב). [ב](ויקרא כ"ג כ'). *[ב](שם). [ג](שם ז' ל'). [ד]והנה לא תמצא. ר"ל המגבעת הב"י גורם ל"ל לבולם. [ה](בראשית מ"ט כ"ו). [ז](ישעיה כ"ב י"ח). *[ז](שם י"ז). [ח](יחזקאל כ"א כ"ו) וכיפא דקרא הסיר המצנפת וכו' והשפלה והגבהה הזאת. היא ענין הכניסה. [ט](להלן כ"ט ו'). [י](תהלים קל"ב י"ח). [כ]וכן פי' הרשב"ם ז"ל. [ל](שיר ב' ט'). [מ]כמ"ש ונשא אהרן את עון הקדשים אחרי כן (פסוק ל"ח). [נ](פסוק ד') ומלינו הכתנים שם פסוק ל"ט. [ס](ויקרא ח' ז')

פירוש רשב"ם

הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שמנדת: (א) כליל תכלת כולה תכלת ונראה בעיני לפי שהיא נראית תחת האפוד והחשן שבאים לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמ"ש רבותינו אצל תכלת שבציצית שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד לפיכך הוא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת השני: (לב) לא יקרע. לא יפתח בית צווארו למטה כעין מלבושים שלנו אלא למעלה שבשעת ארינה מניחי' בו צוואר: (לג) בתוכם. בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו בבאו אל הקדש. שפעמונים נוקשים ומכים זה לזה אע"פ שבליטת הרימונים ביניהם ולפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו לכך ציוה הקב"ה ונשמע קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם: (לו) ועשית ציץ. לפי שנותנו על מצח מקום ראוי' בני אדם קרוי ציץ כמו מציץ מן החרכים כמו שפרשתי על המשקוף כך נראה בעיני: קדש לה'. על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל לזכרון שכפר הקב"ה על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחשן: קדש לה', כלומר הקב"ה מרצה עון הקדשים: (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת

פתיל

פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־
מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־
מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ
תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת
שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ
לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם
אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְכִהֲנוּ־לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד
לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ
חקת

אונקלוס

אַפֵּי־מִצְנֶפְתָּא יְהֵי׃ לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ לט וּתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא בוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָנָא תַּעְבֵּד עוֹבַד צַיָּר׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּד לְהוֹן לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן׃ מא וְתַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵב יָת קֻרְבָּנְהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי׃ מב וַעֲבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָּן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא
וִימוּתוּן

מסרה לח מלא, ב׳ [המ״ס בליר״י]. ונשא, ע״ז [ל״ל י״ס. ס׳ מצין מידוס לפיל על פסוק י״ב]. מתנת, ל׳ חסר [ל״ל וחסר וכ״ל במיכות]. על מצחו, ל׳. לט ושבצת, ל׳. הכתנת, ב׳ בנך. מ כתנת, הת״ו בחטף קמץ ומ״ו]. אבנטים, ל׳. ומגבעות, ב׳ מלא [בליש׳] בתורה. לכבוד ולתפארת, ב׳. מא אתם, כל הפרשה חסרים בפ״ב (י״ד ע׳. כ״ע ג׳). וכהנו, [במרכא ומלרע לא במקף]. מב ועשה, ג׳ ר״פ. לכסות, [מ״ו]. ערוה, ב׳ לגלות. ממתנים, [בקמץ לבד והוא חטוף]. מג ועל בניו, ב׳ בבאם, ג׳ פסקים במסורתה. אל המזבח, ע׳. ולא ישאו, ד׳. ומתו, ה׳.

ת״א והיה על מצח זבחים פח ערכין יו. ונשא אהרן פסחים יז יומא ז ס. שבועות ט זבחים כג מנחות כה. והיה על מצחו שבת יב יומא ח. מנחות לו. תמיד לרצון יומא ז יבמות ק זבחים מה מנחות כה. ועשה להם זבחים פח ערכין יו נדה ־ג. בד יומא עא.

רש״י

ובפתיחת קדשים (זבחים יט) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שהם בג׳ מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצא בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ״כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא *יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א״א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ד׳ בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ ומצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אתם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לע״ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ״ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוי״סטיר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח׳ בגדים לכ״ג וד׳ לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת
עולם

*כך גרס רש״י פסחים ע״ז ע״ב ומ״ת איפכא גרס.

רמב״ן

כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד. והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע. ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת. והיה נותן את הציץ על ראשו ועל ידי פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו. נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש״י. ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה שש. ועוד שהוא מצריך המקראות של הצואה והעשייה ומרבה פתילים כנגד כלן וכן תוכל למנות בארון ושולחן ומנורה. ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת. ואנה צוו לעשות כן. ומה צורך לקושרן שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים. אבל אין הדבר כמו שאמר הרב. ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה נותן המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער. ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה הכניסה בגובה שבראש כולו כנגד המוח האמצעי והוא מכסה בה כל הראש כנגד אחוריו והרי הכניסה בגובה שבראש כנגד המוח בשפוע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה. וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכניס הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף
אל

יונתן בן עוזיאל

כל קבל אפי מצנפתא יהי: (לח) ויהי על פדחתא דבית אפוי דאהרן מן צדעא לצידעא תמטי ויטול אהרן ית עוית קודשיא דיקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון דמשקרין בהון ויהי על פדחתיה תדירא לרעוא להון קדם יי: (לט) ותרמץ כיתונא דבוצא למכפרא על שידי אדמא ותעביד מצנפתא דבוצא למכפרא על מניסי רעיונהון וקמור תעביד עובד ציור: (מ) ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון קמורין וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחא: (מא) ותלבש ית אהרן אחוך וית בנוי עמיה ותרבי

ירושלמי

יתהון ותקרב ית קורבניהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי: (מב) ועביד להון אוורקסין דבוץ לכסאה בער עיריא מן אתר קמור חרציהון ועד ירכיהון יהון:

[(מב) אברקסין דבוץ:]

(מג) ויהון על אהרן ועל בנוי בזמן מעלהון למשכן זימנא או במקרביהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא ולא ימותון באשא מצלהבא קיים

בעל הטורים

תגלחו שרים במס' ונלאסו ולא ימות. והיו את המלך בבואו ובלאסו גבי יואש בדברי הימים (ב' כ"ב), שהיו סומכי' אותו שלא יהרגוהו תהו ובלאסו ולא ימות: (לח) מלח ב' במסורה הכא ואידך וישראל קשי עורף חזקי מלח [נ"ל בית ישראל חזקי מלח וקשי לב] (יחזקאל ב' שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם וחוזק מלחן של ישראל: (מב) ערוה ב' במסורה הכא ואידך לא תקרבו לגלות ערוה (פ' אחרי) רמז שבגדי כהונה מכפרין על

יונתן

תפלה רישיה ולא ס"ל כמ"ד בשחיטת קדשים שהתפילין היו בין ציץ למצנפת אלא שהציץ היה למעלה מן התפילין שעם שם המפורש דקדושתן חמורה מקדושת תפילין ומעליו בקודש: (לח) מן לדעא לצדעא. בשבת (פ' ע"ב) השי סכדיפי לידעא ופ' תקוס הפיאה בל"ש של"יף: (לט) שידי אדמא זכאה פי' על שופך דם נקי שנא' ויע בלו את הכתנת בדם ולכן הכתנת מכפר על כתנת בני יוסף. מניסי רעיוניהון. פי' על גסות הרוח כי יצא דבר שבגובה ויכפר אמעשה גובה הגם בדעתו גבוה כך דרשו רז"ל בויקרא ב'

ונעשה עיגולין: (מח) ותקרב ית קרבניהון אע"פ דכתיב וקדשתם מיד אחר ומלאת מ"מ תרגום הוא ואנקלוס הכי ממה דכתיב ומלאת יד אהרן וגו' ואח"כ והקרבם ואם"כ באש וקזים דהייגו קודם ולכן אף כאן תרגומו כן דלא היה קידום אלא אחר שהקריב משה קרבנם ולא סכף ומיד וק"ל: (מב) אוורקסין וכן בירושלמי אברקסין פי' מכנסיים

רמב"ן

אל מול פני המצנפת יהיה הציץ והיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזהו שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלומר למעלה בעליון שבראשו לא כמו המצנפות שבא' בהן ושבטת להם מגבעות שהם סובבות הראש כמי שחובש כובעו וסובבו באזוק. ואמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקדשו מאסוריו. וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם יתנן בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב בשם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב. והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה. אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח. ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כלך ונתת אותם על סל אחד בסל. וכמוהו המלט על נפשך. או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו אליו פתיל תכלת. כי הפתיל בתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך. והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכנסו הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ. וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא הש"י ראיה ממנו. פתיל אחד הוא שהיו מכניסי"ן פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו. וכן בקלה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל אחד בפתיל אחד ירכסו אותו: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש"י. וטעם אותו שביום אחד ילבישם כלם וימשחם: ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון סנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י. ולא הבינותי בדבריו זה איך יצא לשון מלוי ידים לחנוכה כל דבר. ומה שאמר הרב כי בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ"ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מלוי ידים. לא ידעתי אם ילבש הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן השוטים. ודע כי הענין הזה להם יצא מן התורה שהוא אללם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו משולף הגל"ע שלו. והם אומרי' שהנואל נתן נעלו וזה מנהגם הזוכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות. כלשון כי מלאו ימי. ובמלאת הימים האלה. עד יום מלאת בה. בהשלימם. וכן בכסף מלא תתיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בעבודתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלימה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידיכם היום כי עתה ידיכם מלאה בכל עבודת השם. כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו. או שירמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד, עבודתם י"י במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל י"י את שבט הלוי. ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לי"י. כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלימה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל בקרב"ם שלימה אלא בבית המקדש. וכן איל המלואים בעבור הזאת שמלואי הכהנים בו כי חטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בקרבנם. ויש אומרי' ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כלומר מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופירוש החפץ ימלא את ידו ויהיו ככהני הבמות שיביא מלואי' לו בקרבן כאשר בדא מלבו לסגנו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו: [נ"ל ומתו] ולא ימות. מכלל לאו את שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יחסר מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהי' לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת ומצנפת ואבנט ומכנסים. וכן אמר ובבאתו ולא ימות ואין ביציאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן. והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויין לו והאמורי' בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה. וכן כלאה זה בדרך הפשט. אבל לפי העולה מן הסוגיו' שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אלאם המצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים. והטעם ג"כ בהם כי לא בעשייה ועשה להם מכנסי בד ולא על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי באחר הבגדים לא למעלה בעשיית' ולא בלבישה והלבשת

אבן עזרא

הכתנת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם [ע]כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה [פ]כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושבצת תעיין. והוא כדמות נורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכותנות שאינם משובצות. והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור. כמו טמא [צ]יטמאנו: (מב) ומכנסי הבד. יהיו קצרים שלא יכסו בהם: (מג) בבואם. להקטיר

פירוש על אבן עזרא

ז') פירוש שהוא כתונת תשבץ הנזכר. [ע](שם פסוק י"ג). [פ](פסוק מ'). [צ](ויקרא י"ג מ"ד) פי' שצריך לומר לו טמא אתה. וכן וקדשת אותם. לריך לומר להם קדושים אתם

ספורנו

לפניו אבל יהיה עגול. ולשון יקרע יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני שהיתה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את

פירוש רשב"ם

פתיל אחד הי' בשני ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהא הציץ מקושר בהן וג' חוטין מלמעלה על הראש והיה עשוי על החוטין כעין כובע על המצנפת: אל מול פני המצנפת יהיה. הציץ על מצחו מקף מאזן לאזן: (לח) ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דבר הכתוב בטומאת הקדשים אלא כך פירושו כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הקב"ה שיהא לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם: (מ) לכבוד ולתפארת. לפי שהמגבעות על הראש צריכי' יפוי נאה ביותר: (מא) והלבשת אותם

חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו: ס רביעי
כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם: ב וְלֶחֶם
מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי
מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה
אֹתָם: ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד
וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי
הָאֵילִם: ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם:
ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד
וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ
בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד: ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־
רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־
הַמִּצְנָפֶת: ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ: ח וְאֶת־
בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת:
ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו
וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם
כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן
וְיַד־בָּנָיו: י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי
אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ הַפָּר: יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהֹוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יב וְלָקַחְתָּ
מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־
יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־
הכבד

אונקלוס

וימותון קים עלם לה ולבנוהי בתרוהי: א ודין פתגמא די תעבד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודכרין תרין שלמין: ב ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סלתא חטין תעבד יתהון: ג ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין: ד וית אהרן וית בנוהי תקרב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ה ותסב ית לבושיא ותלבש ית אהרן ית כתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקן לה בהמין אפודא: ו ותשוי מצנפתא על רישה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ז ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישה ותרבי יתה: ח וית בנוהי תקרב ותלבשנון כתונין: ט ותזרז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהנתא לקים עלם ותקרב קרבנא דאהרן וקרבנא דבנוהי: י ותקרב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: יא ותכוס ית תורא קדם יי לתרע משכן זמנא: יב ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תישוד ליסודא דמדבחא: יג ותסב ית כל תרבא דחפי ית גוא וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא:
וית

מסרה לו, [בטעמה]. [ולזרעו, במרכא]. כט א וזה, הדבר, ד' כ"ס. לקח, ב' בגדו. ואילם, ז' [מ"י קדמאה ות"י תנין]. תמימם, כל בעירה מ' [כ"ל י"ד תנין] במ"ס [יחזקאל מ"ג כ"ה]. ב ולחם, ד' כ"ס. מצות, [מלא]. וחלת, [חסר]. מצת, ד' חס' בתורה. בלולת, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. מצות, [מלא]. משחים, כולהון חסר [כ"ל מ"ו חסר מ"י]. ג ונתת, כ"ס חס' ה"א. אותם, מ"ל מלא] מלא בתורה. והקרבת אתם, [חסר]. ואת הפר, ג'. האילם [מ"י קדמאה ות"י תנין]. ד את, ג' פסוק אית בהון ג' את וג' ואת. האפד, [מלאה בפסוקא וכו"ל מ"ו]. ואת האפד, ב'. ואת החשן, ל'. ואפדת, ל' [מלרע ולכך מלת לו הלמ"ד רפי שאין כאן דין אתי מרחוק תנחת כליב]. ו ונתת, כ"ס חסר פ"א. ח והלבשתם, ב' והפשט את אהרן. כתנת, [כ"ל חסר והקמץ חטף]. ט מגבעת, [חסר]. כהנה, כל לישנא חסר. י לפני אהל מועד, ז' דסמיכי. וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' האיל השני. יב ונתתה, [מלא ה"א]. קרנת, כל חו' חסר במ"ב. באצבעך, ל'. ואת כל הדם, ב' שפך. אל יסוד המזבח, ג'. יג המכסה, [הס"א במתג והמ"ס רפי].

ת"א וזה הדבר יומא ה. ושמת המצנפת זבחים יט ערכין ג. וחגרת אתם יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז. ולקחת מדם זבחים כד. את כל החלב חולין מט.

רש"י

עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עח): בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עה): משחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יוונית) שהוא עשוי כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו ששנינו למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלאחר מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אתו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד בניו. במלוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנת. (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב
המכסה

פרוש רשב"ם

אותם. כשאקי' המשכן: (ב) ולחם מצות. אפוי בתנור קרוי לחם. וגם שמו היה כן כי הוא להם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מילואים בפ' צו את אהרן. חלות ורקיקין מפורשים במסכת מנחות ומכל מין ומין עשר הם: (ג) והקרבת אותם. תביאם לעזרה: (ט) וחגרת אותם אבנט
אהרן

קדם עלה ליה ולבנוי בתרוי: (א) ודין פתגמא דתעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תור דלא עירובין ודכרין תרין שלמין: (ב) ולחים פטיר וגריצן פטירן דפתיכן במשח זיתא ועירובין דלחים פטיר דמשיחין במשח זיתא סמידא דחיטין תעביד יתהון: (ג) ותיתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין יסוברון באסלא: (ד) וית אהרן וית בנוי תקרב לתרע משכן זמנא ותטבול יתהון בארבעין סאין דמיין חיין: (ה) ותסב ית לבושיא ותלבש ית אהרן ית כיתונא וית מנטר מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותטכס יתיה בהמיין אפודא: (ו) ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דביה חקיק שמא דקודשא על מצנפתא: (ז) ותיסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה: (ח) וית בנוי תקריב ותלבשינון כיתונין: (ט) ותטכס יתהון בקמורין לאהרן ובנוי ותכבוש להון כובעין ותהי להון כהונתא לקיים עלם ותקרב קורבנא דאהרן וקורבנא דבנוי: (י) ותקריב ית תורא קדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוי ית ידיהון על ריש תורא: (יא) ותיכוס ית תורא קדם יי לתרע משכן זמנא: (יב) ותיסב מאדמא דתורא ותיתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא: (יג) ותיסב ית כל תרבא דחפי על בני

גוא

בעל הטורים

כל הפריזם: ממתנים ועד ירכים יהיו וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל: (א) וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם בדבור שאמר להם אשרי הנשר והקרב. לקח ב' במסורה הכא ואידך לקח בגדו כי ערב זר (משלי כ') בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להפשיט מעליו בגדים הלואים לפי שבגדי ע"ז מפשיטין אותו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו כי ערב זר: (ח) והלבשתם ב' במסורה הכא

ויקהל: והקרב קורבניהון כו' ס"ל דמילוי ידים היינו קרבן וכדכתבנו לעיל:

יונתן

מכנסיים עיין במהר"ד ועוד לאלוה מילין וקלר המלע ללמלם בין הדבקים: (א) דלא עירובין (באסלא): (ב) פירוש סמידא דחיטין כמו סולת דחיטין. וכ"ה בערוך (ערך ע') מנעי' כורי' אלא ופירש"י חיטין: (ג) יסוברון באסלא ישאו בסל או באסלא פי' במוט כי כן הרגום של במוט במ' שלח עיין בס"י: (ד) בארבעין סאין דמיי"ש כי כן הוא שיעור מקוה: (ט) ותטכס לשון זה מתרגם על וירכסו ועל ואפדת וכאן הוא כדפירשנו לעיל לשון קישוט ותיקון. או מכשיטין. לשון רז"ל ונעביד ליה מכשיטי בכבה (יג) בני גוואה. פי' בני מעים ושהם בתוך הגוף בפנים לשון רז"ל בבתי גוואי שפי' בבתים

רמב"ן

והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו' אם כן הלואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש. למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים שעימש מנא לן דכתיב אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן ומטו בה משמיה דרבי אלעזר בר' שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה. ואם היה הכתוב הזה אלא בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כנאמר הרב. אבל הוא במכנסים בכלל והכתוב האמר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים. כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הנכבדים להעשות להם כן לכך אמר כי נוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו באלו ברשות. כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בנימוסי המלכות כענין אחשורוש. וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באוהל מועד על כן נוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוליאו כל איש מעלי ויצא לעבוד את המלך ביחוד. וכן ובצאתו לצאת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לבוא לפניו שם. ובפרקי היכלות יודע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכהן גדול למעלתו וזה נעם לפני יי' כי זה העובד לפניו שמשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך השם צבאות הוא כי ההדיוטי' לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באגדה ששאן מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה פדגוג נכנס אצלו מלמד על בנו סניגוריא והיה מתירא מן העומדים עליו שלא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקדש שנאמר וילבש צדקה כשריון ע"כ אגדה זו. ואע"פ שלא היה נכנס לפני לפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הולך לכך ביום הכפורים שהרי כתוב וכל אדם לא יהיה באהל מועד: (ג) והקרבת אותם בסל וכו'. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד: (ד) ורחצת אותם במים. לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הפתח הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יבוא לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים: (ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו וכו'. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן. ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן. ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשחנו כמין כ"י: (ט) וחגרת אותם אבנט וגו'. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו

כמו

אבן עזרא

להקטיר או להעלות הנרות: (א) וזה. אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או [א]לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם יצק [ב]בו מים: בעבור שהזכיר עם [ג]פר בן בקר. יורה כי איננו גדול. וככה [ד]בני יונה. שעיר *[ד]עזים. והאיל גדול מהכבש. ובעד הנסך [ה]שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם [ו]חלות. עבות. ובעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. [ז]הוא שמן זית כתשפט. ומלת סולת. בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו. ורבים פי' מגזרת [ח]סלית כל שוגים מחוקיך. [ט]סלה כל אבירי יי'. ואמר כי כמוהו חטים [י]מכולת לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. וגם בסל כמשמען. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש. כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רפוק שיהיה [כ]המצנפת באחרונה. והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על [ל]הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח [מ]אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים. ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו. כמו ותפתח ותראהו [נ]את הילד: ומלא וחבשת. כמו לא אהיה [ס]חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית. כמו [ע]ומלאו ידיו. רק מה נעשה במלת [פ]מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו *[צ]ידיו: (י) והקרבת. כבר [צ]הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך [ק]אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר [ר]היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני יי'. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה. (יב) ישפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת.

אין

פירוש על אבן עזרא

אהם. [א]כי קח שרשו לקח. ובא ע"ד המקרים וכן צק שרשו יצק כמו לך לעם ויאכלו (מ"ב ד' מ"א). [ב]יצק וכו' (יחזקאל כ"ד ג'). [ג]ר"ל שהזכיר בן בקר עם פר. ככה פי' ב"י [ד](ויקרא ה' ז'). *[ד](שם ד' כ"ג). [ה]כמ"ש ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין (במדבר כ"ח י"ד). [ו]ר"ל ולחם מצות וחלות מצות שניהם עבות. מדכתיב אחר זה ורקיקי מצות. [ז]והזכיר בשמן. ר"ל בפת"ח הבי"ת כמו בהשמן הידוע. והוא שמן זית הנזכר (לעיל כ"ז ח'). [ח](תהלים קי"ט קי"ח). [ט](איכה א' ט"ו). [י](מ"א ה' כ"ה) שאין החי"ו מורם. וכן מלת סלת. [כ]ויהיה פירושו בפסוק שלא"ו ולקחת וכו' אחר שילקח על ראשו שמן המשחה שהיה המצנפת על ראשו וכו' וז"ש והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. [ל](תהלים קל"ג ב'). [מ]כמ"ש (פסוק ד') ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אה"מ. [נ](לעיל ב' ו'). [ס](ישעיה ג' ז'). [ע](יחזקאל מ"ג כ"ו) וזה בלי ספק מענין הקרבה. [פ](להלן ל"ב כ"ט) שא"א לפרש להקריב קרבן. *[פ]ואם כדברי אחרים להיות שלמים וכו' מה יעשו במלת ומלאו ידיו שפי' הקרבה לדברי הכל. *[צ](פסוק ג'). [ק]לפי שאמר בלשון יחיד. והכי על האיל האחד כתוב וסמכו לשון רבים (פסוק ט"ו) ובעל טעם הי"א. [ר]ר"ל כאשר היה באמת. שכן

כתוב

הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־
בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף
בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃
טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ
וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל
תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו
וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ
אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא
לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃
חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ
וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־
הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ
מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו
וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃
כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת
יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי
אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד
מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ

אתם

ת"א עלה הוא זבחים יג.

אונקלוס

יד וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבָרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל־אֵבָרוֹהִי וְעַל־רֵישֵׁהּ׃ יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ הוּא׃ יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ כ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵהּ וְתִתֵּן עַל־רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ׃ כב וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר קֻרְבָּנַיָּא הוּא׃ כג וּפִתָּא דִלְחֵם חַד וּגְרִיצְתָּא דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃ כד וּתְשַׁוֵּי כֹּלָּא עַל יְדָא דְאַהֲרֹן וְעַל יְדָא דִבְנוֹהִי וּתְרִים

יתהון

מסרה, הכליות, [כולה חסר במ"ב בג' ויקרא]. עליהן, י"ד [ומלא במ"ג שם]. המזבחה, ל"ב. יד פרשו, ב'. תשרף, ג' וחסר. חטאת הוא, ד' בתורה. טו ואת האיל, ה'. אהרן, [גם דין חסר והכתב מלא לריך לתקן לעשותו חסר]. יז ואת האיל, ה'. תנתח, ל'. קרבו וכרעיו, ל' ומד וקרבו וכרעיו, ונתת, [חסר ה"א]. יח ניחוח, ב' מלא [דמלא] בתורה. יט וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' ובענין. כ ונתתה, [מלא ה"א]. כא אשר, י"ח מטיילין מסריכין בין אזלא לזרקא בסורייתא [מבואר בס' מבין חידות (בכללים ל' ע"ז)]. והזית, ל'. על אהרן, ה'. ועל בניו, ב'. וקדש, ל'. ובגדיו, ד'. כג וככר בתם, ל' [ואין כמו נסג"א]. וחלת, [הוי"ו בגעיא]. ורקיק, ב'. מסל, ב' [ל"ל ... ל'. ס' מ"א].

רש"י

המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא: ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איבר"ש: על הכבד. אף מן הכבד יטול עמה (ת"כ): (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. (ת"כ פ' נו) הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו"ס: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי:

(כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג') שנא' לעומת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאימורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האימורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין. לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח.

ירושלמי

נַא וְיַת דְּמִשְׁתְּאַר עַל חֲצַר כַּבְדָא וְיַת תַּרְתֵּין כּוֹלְיַין וְיַת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן תְּסַדֵּר עַל מַדְבְּחָא: (יד) וְיַת בִּשְׂרָא דְתוֹרָא וְיַת מוּשְׁכֵיהּ וְיַת רַיְעֵיהּ תּוֹקֵד בְּנוּרָא סְבַרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הִיא: (טו) וְיַת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: (טז) וְתִכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב יַת אַדְמֵיהּ וְתִדְרוֹק עַל מַדְבְּחָא חֲזוֹר חֲזוֹר: (יז) וְיַת דִּכְרָא תְּפַסֵּג לְפִסְגוֹי וּתְחַלֵּיל בְּנֵי גַוֵּיהּ וּכְרָעוֹי וּתְסַדֵּר עַל אֵיבְרוֹי וְעַל רֵישֵׁיהּ:

(יז) וְיַת דִּיכְרָא תִּפְסֵק לְפִסְגוֹי וְתַשְׁזֵג בְּנֵי גַוֵּיהּ וְרִיגְלוֹי וְתִתֵּן עַל פִּסְגוֹי וְעַל רֵישֵׁיהּ:]

(יח) וְתַסִּיק יַת כָּל דִּיכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא: (יט) וְתִיסַּב יַת דִּכְרָא תִּנְיָינָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן

יונתן בן עוזיאל

וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: (כ) וְתִיכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב מִן אַדְמֵיהּ וְתִתֵּן עַל חַסְחוּס אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל חַסְחוּס אוּדְנָא דִבְנוֹי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִיגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִדְרוֹק יַת מוֹתַר אַדְמָא עַל מַדְבְּחָא חֲזוֹר חֲזוֹר: (כא) וְתִיסַּב מִן אַדְמָא דְּעַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹי וְעַל בְּנוֹי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ: (כב) וְתִיסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלִּיתָא וְיַת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יַת בְּנֵי גַוָּא וְיַת דְּמִשְׁתְּאַר עַל חֲצַר כַּבְדָא וְיַת תַּרְתֵּין כּוּלְיַין וְיַת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן וְיַת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא אֲרוּם דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא הוּא: (כג) וַעֲגוּל דִּלְחֵים חַד וּגְרִיץ דִּלְחֵים פְּתִיךְ בִּמְשַׁח חַד וְעָרִיךְ חַד מִסַּלָּא דְּפַטִּירָא דִּקְדָם יְיָ: (כד) וּתְשַׁוֵּי כּוּלָּא עַל יְדֵי אַהֲרֹן וְעַל יְדֵי בְנוֹי

ותרים

בעל הטורים

סכה ולידך והלבשתם את אלעזר (פ' חקת) ליכא מאן דאמר כהן גדול בן כה"ג פעוך משיחה חכו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כה"ג לריך משיחה כשם שהלבשתם כמנוס היו במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה:

יונתן

בגפים הפנימיים: (כג) ועגול דלחים. פי' לשון הגמ' במסכת מועד פ"ק ומלקט לשן שני עגולי כו' עי' שם כעין ככר עגול נעשה להן גם. ועריך חד. לפי הענין הוא

סרבום

(יד) משרף בלשון ב' הכא ולידך ואת מרכבותיהם משרף באש ביהושע (יא) ואת העיר הזאת משרף באש גבי לדקיה (ירמיה ל"ח) שזכות הקרבנות עמד ליהושע לכלת האומות אבל כשבטלו הקרבנות כשלכו על ירושלים נחרבה העיר ההו ואת העיר הזאת משרף באש: (כח) ובגדיו ד' וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים (ש"ב א') ובגדיו לא יפרום (פ' אמר) ובגדיו לא משרפנה (משלי ו') אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל. על הרינם שאול כה"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום

וקדם

רמב"ן

כמו יניפם את תרומת י"י. אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנאצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור ומצות להם מגבעות למקלתם כי אהרן אין לו מגבעת והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהי' שיעור הכתוב ומגרת אותם אבנט. ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרי' אבנט ואהרן עלמו עם בניו, ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והולך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הולך כאשר פירשתי. והטעם שהפריש המכנסים מאלה הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שלוה והלבשתם. אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהלנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך הפרישם בצוה ובמעשה כמו שהזכרתי למעלה: (י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד. אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי שהם ילוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח אהל המשכן ועכשיו הלריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם: (יג) החלב המכסה את הקרב וגו'. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא בלשון רש"י. ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום. אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרום הזה ולחלב הגם אשר על הקרב כמו שנא' בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. והנה על הקרב שני חלבים פעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל. והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה הלואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב. ולמטה בפרש' זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב. והלשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב: (יד) תשרף באש. לא מלינו חטאת חילונה נשרפת אלא זו לשון רש"י

והורלת

אבן עזרא

אין לפר שולהעיר אליה. ויש אומרים כי נקראו כליות. מגזרת נכספה תוגם כלתה נפשי. כי שם אכח התאוה למשגל: (יד) ואת בשר. כולל הראש והנתחים. ופי' דרך הגרא ירמלוהו ואח"כ ישרפוהו. בוהקטיר. גהאמורי'. ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאה נקראת כן. וככה האשם. על כן דוחטאו את המזבח ישירו חטא מעליו: (טו) ואת. האחד מהשנים האי זה מהן שילה: (טז) ושחטת (וכו'). על המזבח לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחנו. על כן כלו כאשר הוא נשרף. על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. יבלוי: (יח) והקטרת את כל האיל. על כן לא הזכיר *יהאליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא לאיל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין-לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים חבהונות. ואיננו על משקל מהלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים. ורבים ככה בשמות: ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם נהנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. לתחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר. הוא אשר על הקרב מככתוב בפרשת ויקרא: שוק. הלד *סהימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו עהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק *עהחזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו פולחם מלות: (כד) והנפת אותם. עוהם

בידם

פירוש על אבן עזרא

בסות ויסמוך אהרן ובניו (ויקרא ח' י"ד) ויסמכו אהרן ובניו (שם פסוק י"ח וכ"ב) וטעם וסמך. כל אחד ואחד. כמשמע הלשון במקומות רבים. שלכן לא נזכר פה כמו שאמר (פסוק כ"ב) באיל החלב והאליה ועיין רש"י ז"ל (פסוק כ"ב). ת(תהלים פ"ד ג'). אר"ל בכליות כאשר משם יוסר חלקו המימי מהזרע היולד מהמוח ונפרש למקום השמן והזרע נעשה כמו לובן בילה ומקום הדעת מהרלאש יש לו התקשרות בכליות ואזי האיש בעל העלה ככתוב הבילו עלה מרחוק. והוא כתבנית המרלה אם יתקרב הכלאה להמראה אין נראה כלל אם לא שעומד מרחוק אזי נראה בעומק המראה ובזה תבין למה הקרים פסול מלהיות בסנהדרין. ומאמר חז"ל כליות יועצות. בר"ל והקטרת. הכה פי' בע"מ ג"י (כ"ל) סינו שנוש. כי באמת הכי קשה למה ונויא כבינו זה פה בפסוק י"ד ולא בפסוק י"ג. כך הוא כאיה על פי' אשר מפרש. מתחלה ירמלהו ואח"כ ישרפהו. ע"כ שלא המברה כאשר היה לריך להסיר החלב מעל הקרב בודאי היה מוכרח להוליא הקרבים המולה וזה אינו דרך. כבוד אשר יהיה הרעי בתוכו. ובודאי היה מוליא מתחילה הרעי מתוך הקרבים שלא לענף החלבים וכאשר הוסר הפרש בודאי היו כוחלים אותו והיה מסיר החלבים והדר היה מקריב. החלבים. ופי' ואת פרשו. הוא מקום הפרש והם הבני מעים ע"כ פ"א והוכליה ות"י מפרש ויות ריעיה כ"ל כפשוטו אשר לא היו כוחלו ואלם והקטיר שייך להפירוש. גר"ל החלבים הנזכרים. או ר"ל האימורים שהם החלבים. כמ"ש הערוך בערך מר. למה נקראו החלבים אמורים שהם מורים ואדוכים על כל האיברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם ונכ"ל. דר"ל ויחטא את המזבח (ויקרא ח' ט"ו) ככה פי' בע"מ ב"י. (ול"ג) בכונה כתב רבנו ככה. דמסרך המילות רש"י ע"ש. ע"כ ר"ל כי אינה כמו כל החטאות. כי הם באים להזכיר את האדם על גודל חטאו אשר ישוב בתשובה. לא כן. הפר הזה כי אהרן קדוש ה' לא היה חוטא כי עשה המזבח לא עבור העגל רק לש"ש כאומרו חג לה' מחר. ע"כ פי' להסיר חטאת הקהל אשר כונו לשם עכו"ם בהמזבח ושרפו בסוף שיכירו חטאם כי חטאת הקהל הוא ע"כ נשרף מחוץ למחנה. ופי' חטאת הוא כמו וחטא את המזבח וכמו במשנה (יומא פ"ה) התחיל מחטא ויורד. הדכתיב ואילים שנים (פסוק א'). ור"ל משה ילוה לאחר שירכן. *וכי הם בכלל כל האיל. זכמ"ש כי איל מלואים הוא (פסוק כ"ב). חכמו בהנות ידיהם ורגליהם (שופטים א' ז'). טכי בהן ראוי להיות ברבים בהנות. יעל המזבח סביב (פסוק ע"ז). כמחובר אל הפסוק הסמוך. לפי' על גופו. ור"ל כי והזית על אהרן הוא פי' על גופו כי לריך שיזה על בשרו ועל בגדיו אחר שלבשם כי כבר קדם לו שילבש אהרן הבגדים הנזכרים ואחר יקריב הקרבנות הנזכרין א"כ והזית על אהרן ועל בגדיו שהוא לובשם. הכוונה שיזה על אהרן תחת בגדיו וגם יזה על בגדיו. מ(ויקרא שם ג' ע' י"ד). *עכר"ל שוק לשון נקבה לכן חסר מלת הלד. נכמ"ש כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן ולבניו לחק עולם וכו' (שם ז' ל"ד). כי החק וחק בניך וכו' (שם י' י"ד). *סג(שם ח' כ"ט). ס(פסוק ב'). עכר"ל מניח ידו תחת ידם ומניף.

ויקרא

ספורנו

את ידם. תשלים אותה בענין שתהיה שלמה ורלויה לעבוד עבודת הקדש: (כג) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח. ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקום היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח. מלואי יד. ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת.

ככה

אתם תנופה לפני יהוה: כה ולקחת
אתם מידם והקטרת המזבחה על־
העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה
הוא ליהוה: כו ולקחת את־החזה מאיל
המלאים אשר לאהרן והנפת אתו
תנופה לפני יהוה והיה לך למנה:
כז וקדשת את | חזה התנופה ואת שוק
התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל
המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו:
כח והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת
בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה
יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם
תרומתם ליהוה: כט ובגדי הקדש
אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה
בהם ולמלא־בם את־ידם: ל שבעת
ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר
יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש:
לא ואת איל המלאים תקח ובשלת
את־בשרו במקם קדש: לב ואכל אהרן
ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר
בסל פתח אהל מועד: לג ואכלו אתם
אשר כפר בהם למלא את־ידם לקדש
אתם וזר לא־יאכל כי־קדש הם:
לד ואם־יותר מבשר המלאים ומן־הלחם
עד־הבקר ושרפת את־הנותר באש לא יאכל כי־קדש הוא: לה ועשית
לאהרן ולבניו ככה ככל אשר־צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: לו ופר
חטאת תעשה ליום על־הכפרים וחטאת על־המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו

לקדשו

אונקלוס

יתהון ארמותא קדם יי: כה ותסב יתהון מידיהון ותסק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קרבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קרבניא די לאהרן ותרים יתה ארמותא קדם יי ויהי לך לחלק: כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קרבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית־קרבנהון: ל שבעת יומין ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית בסרה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא לתרע משכן זמנא: לג וייכלון יתהון די יתכפר בהון לקרבא ית־קרבנהון לקדשא יתהון וחלוני לא ייכול ארי קודשא אנון: לד ואם ישתאר מבסר קרבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכל ארי קודשא הוא: לה ותעבד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די־פקדית יתך שבעת יומין תקרב קרבנהון: לו ותורא דחטאתא תעבד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתה

לקדושתה

מסרה כה לריח, ע"ז. ניחוח, ג' מלא בתורה וה' מלא בלישנא. כו המלאים, כול' חסר במ"ב [והכוונה על הוי"ו כי היו"ד מלא בכולם]. למנה, ב' [נ"ל ג' דין, ויקרא ז' ל"ג. ת' כ"ט]. [ואפשר דכוונת המסורה על ב' דסוף פסוק. פ' מבין מידות]. כז הונף, ל' ומלא. הורם, ל' קמץ וס' פתח ומלעל, ב' לאביהו. כח לחק עולם, י"א בלישנא [הסי"ה בקמץ לבד והוא בסוף]. תרומה הוא, ה' דמטעין דסבירין היא. והרומה, ל'. כט ולמלא, ל'. ל שבעת, ג' פסוק רישיהון וסופיהון שי"ן. יבא, [ח"ו]. לא ובשלת, פשי"ן דנושה]. במקם, ל' חסר. קדש, י"ג חסר. לב ואת הלחם, כל קריא ואת הלחם במ"א את הלחם. לד ואם, [הוי"ו בגעיא]. לה אככה, ל' [וכ"כ ר"ל ה"א בסוף]. תמלא ידם, מטעין דכתיב את. לו ליום, כ' דגש [ר"ל היו"ד, כדין אסר ת"ק]. ומעשם, ג'. בכפרך, ל'.

ת"א אשר הונף סוטה לא מנחות סא. לחק עולם זבחים נח. ובגדי הקדש יומא ה עב. שבעת ימים יומא עג. ואכלו אתם פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יח זבחים מד מנחות עג ערכין ג'. לא יאכל כי פסחים כד מכות יח מעילה יז. ואם יותר פסחים שם. ושרפת את פסחים שם סוטה מט זבחים כח כריתות מעילה יח.

רש"י

מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה ויינטל"ר בלע"ז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד"ה א טז) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן לכנס לפני ולפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך נגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקם קדש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם כל זרות

ותעוב

ותרים יתהון ארמא קדם יי: (כה) ותיסב יתהון מידיהון ותסדר במדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי: (כו) ותיסב ית חדיא מדכר קורבניא דלאהרן ותרים יתיה ארמא קדם יי ויהי לך להוליק: (כז) ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא דאיתרם ודאיתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: (כח) ויהי לאהרן ולבנוי לקיים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: (כט) ולבושי קודשא דלאהרן יהון לבנוי בתרוי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבניהון: (ל) שובעא יומין ילבשינון כהנא דיקום בתרוי מן בנוי ולא מן ליואי בזמן דיעול למשכן זימנא לשמשא בקודשא: (לא) וית דכר קורבניא תיסב ותבשל ית בשריה באתר קדיש: (לב) וייכול אהרן ובנוי ית בשרא דדיכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זימנא: (לג) וייכלון יתהון דאתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון למקדשא יתהון לשמשא קדמי וחילוני לא ייכול ארום קודשא הינון: (לד) ואין ישתייר מבשר בניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דמשתייר בנורא לא יתאכיל ארום קודשא הוא: (לה) ותעביד לאהרן ולבנוהי הכדין ככל די פקידית יתך שובעא יומין תקרב קורבנהון: (לו) ותורא דחטאתא תעביד

ליומא

בעל הטורים

...קק סוס ובגדיו. ועל כן ובגדיו לא תפרקנה שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: (כז) ומאשר ב' במסורה

ומאשר

יונתן

תרגום של ורקיק לעיל תרגום של רקיקין ערוכין בב"ח. וא"כ או ל"ל כאן ועריך בב"ח או לעיל ל"ל ועירוכין בכ"ף וק"ל: (ל) מבנוי ולא מן ליואי. מטעם דבנו

קודם

רש"י

ותנוך: למלא את ידם. באיל ובסל הללו: לקדש אתם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת

ימים

רמב"ן

והוראת שעה היתה כדברי רבותינו. והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם יצוה להביא את דמו אל מול פרכת ולא רצה עתה להכניסו שם. אמר בטעם אל פני פרכת הקדש. וכאן עדיין לא נתקדש ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש. והנה המילון בפנימי והסמיכה בבניו. מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא כלוי בניו הוצרכו גם הם להתכפר בו. וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה וסודה ידוע מן השעיר המשתלח: (כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו. והאיל הוא מלואים לכלם. והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים. ואמר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם. ולמטה אמר ואשר לאהרן ומאשר לבניו לטעם כאשר לוקח מקרבן העם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה. כמו לך נתתים למשחה. אל תגעו במשיחי. לשון רש"י. ואולי כן הוא כי בעבור שררת ישראל למשוחים היא למלך ולכהן גדול ישאילו הלשון לכל שררה. וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו. ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות. וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי. וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח יי' העתידים לצאת מהם. כמו שאמר ומלכים ממלכיך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שנא' עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר יי' הוא. ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם. ומשח אלישע לנביא תחתך. ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור יי'. ולכך אמר למשיחו לכרש. ורבותינו אמרו וכי כרש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שיאציל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום קדש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיאכל בשר המלואים בעזרה כי יהיה ובשלת צווי כמו ונטך אשר הכית בו את היאור. ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א. והליך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב. ובמדרש תורת כהנים אומר

כברת

אבן עזרא

בידם: (כה) ולקחת. כמו מידם. ובמקום אחר [פ]מעל כפיהם והדבר [צ]שוה: ניחוח. [ק]כפול המ"ת. והמבין סוד [ר]נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש. ובמקום אחר [ש]מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר. ומלת למנה. [ת]לחלק: (כז) וקדשת. מהיות והלאה. ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה. ולא [א]יונף. ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. יהיו לבנו כמשפט תמתיו. וטעם אחריו. במותו: (ל) שבעת. מלת ילבשם. בקמץ גדול תחת קטן. וכמוהו בשם יי' כי [ב]אמילם: (לא) ובשלת. בצווי כמו והכית [ג]בצור. ויבן שלמה [ד]את הבית. (לב) ואכל. ואת הלחם. הנותר [ה]מהסל: (לג) ואכלו אותם. אשר כופר. דרך [ו]קצרה. ומלת אותם. בעבור [ז]אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל [ח]מלואים. כי בו [ט]ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מסוכרת מן אותך [י]בקמץ גדול תחת הצי"ו. ומן כי אותך ראיתי: (לו) ופר. תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים. [כ]על שני האילים. וכתוב כאשר עשה

ביום

פירוש על אבן עזרא

[פ](ויקרא ח' כ"ח). [צ]שכן פה כתיב על כפי אהרן ועל כפי בניו כמו שם. [ק]כי שרשו נוח. [ר]עיין כוזרי (מאמר ג' סימן כ"ו) בפי' אוצר נחמד. [ש](במדבר י"ח ט'). [ת]כמו מנה אחת אפים (ש"א א' ה'). [א]שהוא הולכה והבאה. [ב](תהלים קי"ח י' י"א י"ב). [ג](לעיל י"ז ו') ע"ש. [ד](מ"א ו' י"ד) אף שהוא עדיין לא בנה. [ה]השאלה יבוא לידי נותר דקשה לרא"ע למה אשר בסל א"ו אשר לא יבא לידי נותר. [ו]פי' כי ראוי להיות ימי אשר כופר בהם. [ז]כאלו כתוב וזר לא יאכל אותם. [ח]הואיל אמר מבשר האיל. [ט]וכן פי' הרמב"ן ז"ל על איל מלואים הוא. וז"ל האיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים עכ"ל. [י]אותך בקמ"ץ ומן כי אותך ראיתי (בראשית ז' א'). [כ]ר"ל חוץ משני האילים

ספורנו

הנה התנופה תפול על חלקי הכהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכאן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא יצטרכו בניהם לקרבנות מלואים הכתובים כאן:

ושכנתי

פירוש רשב"ם

אהרן ובניו. כן נחלקו במסכת יומא לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן בס' צו את אהרן. ולפי הפשט אין לדקדק: (כז) אשר הונף ואשר הורם. הוא שניהם לשון הפרשה אפס החזה קורין תנופה כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של כאן נקטר. אבל של דורות שניהם נאכלין: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם כעין משיחת שמן וגם בכל מקום קורא הגדולים משוחים. אל תגעו במשיחי. ילבשם הכהן בהתחנכם להיות כהן גדול: (ל) שבעת ימים. תמלא ידם. שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו. היה משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי כדכתיב באלה פקודי. ומכאן ואילך עבודה באהרן

ובניו

לַקֹּדֶשׁ: לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ
יִקְדָּשׁ: ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם
לַיּוֹם תָּמִיד: לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת
בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ
רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: מא וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם
כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ
לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: מב עֹלַת
תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר
אֵלֶיךָ שָׁם: מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי: מד וְקִדַּשְׁתִּי
אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי: מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי
לָהֶם לֵאלֹהִים: מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ שביעי

לקדשותה: לז שבעת יומין תכפר על מדבחא ותקדש
יתה ויהי מדבחא קדש קודשיא כל דיקרב במדבחא
יתקדש: לח ודין די תעבד על מדבחא אמרין בני שנא
תרין ליומא תדירא: לט ית אמרא חד תעבד בצפרא וית
אמרא תנינא תעבד בין שמשיא: מ ועסרונא סלתא דפילא
במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא
לאמרא חד: מא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא
כמנחת צפרא וכנסכה תעבד לה לאתקבלא ברעוא קרבנא
קדם יי: מב עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם
יי דאזמן מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: מג ואזמן
מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: מד ואקדש ית
משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדש
לשמשא קדמי: מה ואשרי שכנתי בגו בני ישראל ואהוי
להון לאלה: מו וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון
מארעא דמצרים לאשראה שכנתי ביניהון אנא יי אלההון:

ותעבד

מסרה לז שבעת ימים, ב' בענין בטעם רביע. קדשים, [כולהון הקו"ף בלי מתג כי הקמץ חטוף]*. לח וזה, כ"ג ר"פ. וזה אשר תעשה, ג' [ג' הה, סבין בראשית ו' ט"ו, ודין, אם לא דימא פסוא מונה עמהם וזה הדבר אשר תעשה לעיל א'. א' מבין סידום]. לט את הכבש האחד, ל'. מ ועשרן, ה' ב' מנהון חסר [דין חסר, ואין כאן נסב"א]. בלול, ד'. בשמן, ו' רפין [ר"ל שהבי"ת בשו"א]. ונסך, ב' בטעם ז"ג בענין לא הסכו [והכו"ן בליר"י]. רביעת, [כולהון ח"י חבין במ"א מלא דאלא]. מא וכנסכה, ל'. תעשה לה, [הלמ"ד דגש מדין דחיק]. לריח ניחח, ע"ז. מב עלת תמיד, ד'. לדרתיכם, [כולהון חסר דחסר ומ"י]. שם, ל' פ"פ בפרשה. מג ונעדתי, ל' חסר וחד מלא. ונקדש [הדל"ת בפתח והוא כנגד דעת המ"ס. ס' מנ"כ]. בכבדי, [חסר]. מד ואת המזבח, ד'. מה והייתי להם לאלהים, ג'. מו לשכני, ל'. אני ה' אלהיהם, ח'. *כו"ה הכריע הקוף במתג.

ת"א וכל הנגע סנהדרין לד זבחים פג פז. וזה אשר תעשה מנחות כט. כבשים בני סנהדרין לד זבחים פג. שנים ליום תמיד לה. ועשרן סלת מנחות פו. ואת הכבש פסחים נט תמיד לא. ונעדתי שמה זבחים קטו.

ועשית

רש"י

ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילי' והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הולרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הולרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באלבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ' כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא הי' פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטריפ' וכיולא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' נו) מה עולה ראויה אף כל ראוי' שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזר' כגון הלן והיולא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיולא בהן (זבחים כז פד): (מ) ועשרן סלת. עשירית האיפה מ"ג בלים וחומש בילה: בשמן כתית. לא למובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית מאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתי' ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין לריך כתית שאף הטחון כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויולא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנא' עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונעדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבדי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל תקרי בכבודי אלא בכבודי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש וגו' והיכן דבר ונקדש בכבדי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

מקטר

רמב"ן

כפרת המזבח הולרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח לרש"י. והנכון כי על הכפורים על שני האלים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה לוה ה' לעשות לכפר עליהם כדברי ר"א:

לשכני

אבן עזרא

ביום הזה לוה יי' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד *הקדשים. כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. ובטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור.

וכן

ליומא על כיפוריא ותרבי על מדבחא בכפרותך עלוי ותרבי עליה לקדשותיה: (לז) שובעא יומין תכפר על מדבחא ותקדש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשין כל דיקרב במדבחא יתקדש מן בני אהרן ברם מן שאר עמא לית אפשר להון למקרב דלמא יתוקדון באשא מצלהבא דנפיק מן קודשיא: (לח) ודין קורבנא דתעביד על מדבחא אמרין בני שנה תרין ליומא תדירא: (לט) ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תניינא תעביד ביני שימשתא: (מ) ועשרונא סמידא פתיך במשח זיתא כתישא רבעות הינא וניסוכא רבעות הינא חמרא מאימרא חד: (מא) וית אמרא תניינא תעביד ביני שמשתא הי כמנחת צפרא והי כניסוכה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (מב) עלת תדירא לדריכון בתרע משכן זימנא קדם יי דאזמין מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: (מג) ואיזמן מימרי תמן לבני ישראל ואיתקדש ברבניהון בגין יקרי: (מד) ואקדש ית משכן זימנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוי איקדש לשמשא קדמי: (מה) ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלהא: (מו) וידעון

בני

בעל הטורים

מאשר לבניו. ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו ליום כהונים: (לח) על המזבח כבשים בני. ס"ת למפרע. שנה שנים ל"ה וס"ת השמש. שהיו שוחטין אותו כנגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס הנסיך לומר שנים ליום עולה תמיד. קרי ביה ליום עולה. פירש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש. שנים ליום תמיד כ"ה עולה תש"ל. דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד הכל כתיב האחד שעולה י"ה כנגד ל"ה בכוס שבתפלה תקנו כנגד תמידין. והתם כתיב אחד דמנין אחד היו הכהנים עסוקים בתמיד לפעמים (דשמיעה כשרה בזוג) כדאיתא במס' יומא (פ"ב מ"ג). את הכבש האחד תעשה בבקר. תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים (שלשה) בתמיד של שחר (ע"ש פ"ב מ"ה) ובערב מוסיף עליהם (שנים) [נ"ל של"ל שנים ודרש סמוכים השני תעשה ר"ל שני תשעה] שבידם שני גזרי עצים. וכתיב כאן תעשה ל' יחיד ובפנחס כתיב תעשו ל' רבים לומר שהיחיד יכול לשחוט תמידין תפלו כלבור. כבשים הכבש הכבש לכבש הכבש הרי ששה (דמיעוט כבשים שנים) אין שוחטין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עולה בפרשת עקידה: הכא כתיב ועשרן ובפנחס כתיב ועשירית רמז לפ"י שנים שעמוד בית ראשון והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה

רמז

יונתן

קודש לכל אדם כדכתבנו: (לז) ברם מן שאר עמא כדאיתא בפ' המזבח מקדש דדוקא כל הראוי לקדש מזרע אהרן ולא ישראל וזהו לא כרבי עקיבא ולא כרבי יוסי הגלילי בת"כ שקאי על קרבן ועיין ברש"י וברמב"ן זה נדרש אליביה על הכהן וק"ל:

דין

רמב"ן

(מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י. ושמוש הלמד באחרי כזה איננו נמצא. ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כי נושא אשה לבן ישי. על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם. אבל ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש. ואם כן יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר. ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו פה אשב

כי

אבן עזרא

וכן וזה אשר תעשה אותם. משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים. ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ע"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד. ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: (מ) ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת וכנסכה. שב אל הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען. כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני. וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני. כי המשכן הושם בתחתית ההר בקצה המחנה. כי מעורבים היו השבטים. כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני. היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה סוכה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו. ויום הכפורים בשנה השנית. כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה יי' את משה. וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר. כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל וישימון כמו שמונה ושלשים שנה. ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין. ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום. ותוספת בשבת ובמועדים. ואין שנה מעלת. אמנם ונעירנו. כי בקדש היו ושם בישוב קנו וגזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש הטעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים. וכמו לדבר אליך למשה תמיד. ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל. המשכן ואת כל כליו. הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד. והיה האהל נקדש בכבודי שיושב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד. והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים: (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות. ומחילה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחילה. ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל. גם יד לא היה להם לשבת חוץ למחנה. רק המצוה באה על מחנה ישראל בלאתו למלחמה על האויב. וכן כי ה' הלא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מחילה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם. וזהו תעבדון את האלהים על ההר

הזה

פירוש על אבן עזרא

וכפי' הרמב"ן ז"ל. ל(ויקרא ח' ל"ד). *לר"ל כי הוא מזבח המלון ואיך נאמר עליו קודש קדשים. א"ו מורה שיהיה כמו כל הקדשים כ"כ פי' בא"ע (ברכות ע' כ"ה). מ(ויקרא ו' כ'). נ(להלן ל' י"ג). ס(ברכות ו' ע"ו). ע ספר כאן אלו המיבות. ובפ' פנחס את הכבש אחד. ועל זה פי' ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת וכו'. וכ"א מפ' מלת אחד שייך למעלה וכאלו כתב כבש פעם ב' פל"ע שבאל כמנחת הבקר. צ(במדבר כ"ח ו'). *צ(שם א' א'). צצ(שם י' ל"ג). ק(ויקרא סוף פ"ו). ר(עמוס ה' כ"ה). ש(במדבר כ' ד'). *שר"ל מפרש ע"פ הפשט. אך חז"ל אמרו אשר הבאר היו מעלה להם מעינות ומעלה למחים ומעלה להם אילנות טובות והיו להם ג"כ בהמות. תר"ל ממה שכתוב אשר אועד לכם שמה. ונועדתי שמה. א(שם א' ע"ו) שם כתיב ונועדו אליך כל העדה. בא"כ שב לכם על משה ואהרן. גר"ל בכבודי שיושב על הכרובים יהיה האהל (שהוא מקום המועד) נקדש. דר"ל האהל הנקדש בכבודי. והמזבח שהוא לפתחו. יהיה קדוש בעבור הכבוד אשר ישכון בתוך בני ישראל כדמפרש. *דר"ל כי הכלים והאהל לא היו בעלמם קדושים רק מקדושת המשכן. אך ב"י הם קדושים מפאת נפשם בקדושת העלם. דדעיין כ"ז בהקדמת סדר במדבר באורך. ה(דברים כ"ג י'). וכמ"ש וישלח אותם משה וכו' ואת פנחס וכו' וכלי הקדש וכו' (במדבר ל"א ו') שם פי' וכלי הקדש זה הארון. ו(לעיל ג') אחר שאמר בהוציאך את העם ממצרים. ופי' שם וטעם להוציאם שיעבדוני וכו' והסכים עמו הרמב"ן ז"ל והוסיף בזה"ל. וא"כ יש בענין סוד גדול. כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט (כדעת רש"י ז"ל) ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט ג') ואמר (יהושע ז' ט') ומה תעשה לשמך הגדול. ופסוקים רבים באו כן. אוה למושב לו (תהלים קל"ב י"ג) פה אשב כי אויתיה (שם פסוק

י"ד

ספורנו

(מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברלון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים. מנהיג ענינם בלתי אמלעי ומאותות

השמים

פירוש רשב"ם

ובניו: (לז) כל הנוגע. וקרב אל המזבח נקדש בכבודי. שהאש נראה לישראל כשאקים המשכן ותבא אש מלמעלה ותאכל את הקרבנות כדכתיב ביום שמיני כי היום ה' נראה אליכם. וכתיב וירא כבוד ה' אל כל העם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העלה וגו': (מו) הוצאתי אותם

מא"ץ

ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי
שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ
וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ
מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי
צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ
בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה
אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת
לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן
קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ
אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה
קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃
ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה
וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר
אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם
חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו
לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃

אונקלוס

א וְתַעְבֵּד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין תַּעְבֵּד יָתֵהּ׃ ב אַמְּתָא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ מְרַבַּע
יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵהּ מִנֵּהּ קַרְנוֹהִי׃ ג וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב
דְּכֵי יָת אִגָּרֵהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּד
לֵהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד
לֵהּ מִלְּרַע לְדֵירֵהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵהּ תַּעְבֵּד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי
וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעְבֵּד יָת
אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵהּ קֳדָם
פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקְדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל
סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן
קְטֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַסְּקִנַּהּ׃
ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַסְּקִנַּהּ קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת
בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכָּא לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי׃
י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנוֹהִי חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדְּמָא חַטָּאת
כִּפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא קֳדָם יְיָ׃

פ פ פ

יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פֻּרְקַן נַפְשֵׁהּ
קדם

מסרה ל א מקטר, ל' [חס' בפסוק כלין, קטיכות]. ב קמתו, כולהון ס"ו. ג גגו, ד' בליש'. קירתיו, ד' בליש' ב' מ"ו [ומלא ב' יודי"ן] וב' מלא [דין מ"ו]. קרנתיו, [כולם מ"ו ומ"י]. ועשית לו, [הלמ"ד דגש מדין אחי מכהוק]. ד תעשה לו, [הלמ"ד דגש מדין דחיק]. לזרו ב' [וחסר]. צלעתיו, [כולם מ"ו ומ"י] לשלח, כ"ד. בהמה, ג' [חבין דויקהל בהם]. ו ונתתה, [מלא ה"א]. ארן, ג' חסר בתורה. העדת, [חבין בפסוקא וחסרין בת"מ מלאים בתורה]. ז קטרת סמים, ה'. בבקר בבקר, י"ג. בהיטיבו, ל' ומלא דמלא [בסביר לא במרכא והה"א במתג]. הנרת, [מ"ו]. ח ובהעלת, ל' וחסר. הנרת, [מ"ו]. לדרתיכם, [כולם חסר ב' ווי"ן ומלא יו"ד]. ט ועלה, ב' וחסר. ונסך, ב' בטעם זקף גדול ובענין. י קרנתיו, [כולם מ"ו ומ"י]. חטאת, ז' פסוקין, לדרתיכם, [כולם חסר ב' ווי"ן ומ"י]. קדש קדשים הוא, ו'. קדשים, [הקו"ף בלא תשג והקמץ חטוף]. יב כי תשא, ה' כ"ף בטעם מונח לעני גריש [לא במקף]. את ראש בני ישראל, סד מן י"א מקומות [בס' עין הקורא איתא ע'] דמסרת המיכלא לזרקא.

ת"א ועשית מזבח מגילה כ'. רבוע זבחים נט. אשר אועד לך כריתות ה'. בבקר בבקר פסחים נט יומא יד לג מנחות ג. בהיטיבו את יומא לג. ובהעלת אהרן פסחים נט יומא עו זבחים יב. לא תעלו מנחות ג. וכפר אהרן על יומא נח שבועות ח י. מדם חטאת יומא קח. כי תשא את ראש בני ישראל ברכות סב מגילה כט ל.

ק"א. מיכאל סימן: ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל. ביחזקאל בסימן מ"ג:

פ פ פ

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לפקדיהם

רש"י

(א) מקטר קטרת. להעלות עליו קיטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתם: זר זהב. סימן הוא לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זוית כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנור' מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר. הנרת. לו"ש בלע"ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלת. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטרת זרה. שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועלה ומנחה. ולא עולה ומנחה. עולה של בהמה ועוף. מנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא יו) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפרים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית
השקל

רמב"ן

כי אותיות וכתוב והארץ אזכור: (א) ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה
המזבח

אבן עזרא

כזה: (א) ועשית מקטר. שם הפעל. כמו ומשלוח מנות: (ב) אמה.
המזבח

בני ישראל ארום אנא יי אלההון די הנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא הוא יי אלההון: (א) ותעביד מדבחא לאסקא עלוי קטורת בוסמיא דקיסי שיטא תעביד יתיה: (ב) אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהא ותרתין אמין רומיה מניה יהון קרנוי זקיפין: (ג) ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ותעביד ליה זיר דדהב חזור חזור: (ד) ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זיויתיה תעביד על תרין ציטרוי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהום: (ה) ותעביד ית אריחיא דקיסי שיטא ותחפי יתהון דהבא: (ו) ותתין יתיה קדם פרגודא דעל ארונא דסהדותא קדם כפורתא דעל סהדותא דאזמן מימרי לך תמן: (ז) ויקטר עלוי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: (ח) ובאדלקות אהרן ית בוציניא בני שמשתא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: (ט) לא תסקון עלוי קטורת בוסמין דעממין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסובין לא תנסכון עלוי: (י) ויכפר אהרן על קרנוי חדא בשתא מן אדם חטאתא דכפוריא חדא זמנא בשתא יכפר עלוי ביומא דכפורי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי:

(יא) ודבר ומליל יי עם משה למימר: (יב) ארום תקבל ית חושבן בני ישראל לסכומיהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהא בהון ניזקא דמותא כד תמני יתהון:

[(יב) ארום תקביל ית ריש חושבן סכומהון דבני ישראל:]

דין

בעל הטורים

נה לה' מיני מכמות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות: (ד) בהמה ג' במסורת הכא ואידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה (פ' ויקהל) כי בהמה שמן חלקו (חבקוק א') זהו שכתוב החכמה תחיה בעליה. חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשלת אתו בשמם. (יב) כי תשא. סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו (ב"ב ד' י') כמה קרנו של ישראל בכי תשא. וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורים צריך

ליסן

רמב"ן

מזבח הקטרת וגו' הכלים הפנימיים היה ראוי שיזכירנו עם השולחן והמנורה מקום מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל. אבל הטעם שהזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בהשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל. אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן וחרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה. ועל פני כל הטעם כנגד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזכרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי לא צרך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו: (ז) והקטיר עליו אהרן. אין המצוה הזו בכהן גדול בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים. כדין הדלקת הנרות שנלמד שאמר גם כן ובהעלות אהרן את הנרות ואינה בכהן גדול בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר בניו. ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד. או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה: (ט) קטרת זרה. שום קטרת של מדה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י. אבל אנקלוס אמר קטורת בוסמין

נוכראין

אבן עזרא

המזבח גבוה על השלחן חצי אמה. *[א]אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב. והנה השלחן [ב]טהור. כמו המנורה [ג]טהורה: (ד) על שתי צדיו. תוספת [ד]לבאר. וה"א בהטה. נוסף כי המלה מלעיל [ה]כאשר פירשתי: (ה) ועשית. [ו]הבדים מצופים זהב כבדי הארון: (ו) ונתת. לפני *[ז]הפרוכת: מחוץ. [יו]לפני הכפורת היא כנגדה נחון: (ז) והקטיר. קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר. או להפריש בין שתי המרקחות. כי האחד בשמים בלי סמים: ופי' בהטיבו. לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן. והנה בהעלות [י]פעל יוצא: קטורת תמיד. בעשותה עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא. קטורת זרה. שאיננה *[יא]כמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה. בעבור לשם השביעי. וטעם כפורים. על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בחטאם. כי איננו תמיד רק לפקים מעטים:

חסלת פרשת תצוה

ברוך לעד שם אל נישא. עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשת היא כי תשא:

(יב) החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה [יב]נדבה. והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים.

וכסף

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וכתיב והארץ אזכור (ויקרא כ"ו מ"ב) עכ"ל. [א](אסתר ט' י"ס). *[א]ר"ל אולי. בעבור שלא נכתב שיעור גובה המנורה א"כ לפי הפשט נוכל לפרש ככה. [ב](ויקרא כ"ד ו'). [ג](שם פסוק ד') והכונה בזה שים הפרש בין קדוש וטהור קדוש הפכו חול. וטהור הפכו טמא. ומן ההפוך יודע ההפוך. וכתב הר"ע בפ' לו כי קדוש הונכר תמיד גבי המשכן. הוא נאמר בצירוף אל אחר. אבל טהור לא נוכל לומר כן. וזה שלא נוכל לומר טהור בשולחן ובמנורה שהוא טהור נגד אחרים כי הכל בלי ספק נקיים מטומאה. אבל נקראו אלו טהורים בעבור היותם זהב טהור כלומר זך ובהיר. וכן הענין בשולחן בעבור היותו מצופה זהב וזרו זהב. [ד]ר"ל לבאר פירושו לו. [ה](בראשית ל' ה'). [ו]ר"ל הבדים שמוזכר ה' הידועה. והיה ל"ל ועשיתה בדים. *[ז]ר"ל כי לפי הנראה וכפרש"י. א"כ היה השולחן והמנורה סמוך לפרוכת והמזבח היה משוך לצד חוץ. ולמה כתוב ונתתה אותו וכו'. א"כ מפרש כ"א ככה. ונתתה לפני הפרוכת אותו אשר על ארון העדות. ולא לפני הפרוכת אשר על אהל מועד. [יו]אולי ר"ל שלם לפני הפרוכת באוהלים מרובעים וע"ז מפרש ולפני פי' מחוץ לכפורת. [י]וכן פירש"י ז"ל כשידליקם להעלות להבתן. *[יא]ר"ל מספר אחת מסמניה ופסולה כמו זר שפסול לעבודה. ואנקלוס [יב]מרגם נוכראין ר"ל שלא לש"ם. כמ"ש (פסוק ל"ז) קדש תהיה לך לה' פירש"י שלא תעשנה אלא לשמי. ואף שהיא במתכונתה פסולה. וזה כחוק מפי' רבינו ז"ל. דלא כמ"ש הונכר לכתה"ם ע"ש.

*[יב]ר"ל כי תרומה הוא חיוב כי כתיב ונתנו איש כופר נפשו ואח"כ כתוב ונתת אותו על עבודת אוהל מועד וכל תרומת המשכן נדבה לפי שכתוב וכל איש אשר ידבנו לבו.

ר"ל

ספורנו

הסמים לא יפחתו להיותם נכבדים לפני יותר מן הסמים שהכהנתם על ידי מניעיהם ומזה יתקיים כלחיותם: (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטרת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל יהיה כלא בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גגו במזבח שהיה של עץ. ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין כבוד האל ית' בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל. וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי'. אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשמח פניו במנחת קטרת על דרך הבו ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) שתי צלעותיו. פאות הגובה: שני צדיו. לדי הרוחב:

(יב) כי תשא. ונתנו איש כופר נפשו. כי הכרת המנין באישי האדם הוא מגלה הסתכלות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה גבה חטאם

כשאמרם

פירוש רשב"ם

מארץ מצרים. כדי לשוכני בתוכם: (א) מקטר קטרת. ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים: (ו) ונתת אותו לפני הפרכת. בהיכל. אשר על ארון העדות היא הפרכת להבדיל בינו להיכל: (י) אחת בשנה ביום הכפורים. כדכתיב באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטרת: חסלת תצוה מיסוד רבינו שמואל

(יא) וידבר וגו' כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומות המשכן שנאם וזה הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכתיב באלה פקודי וכסף פקודי העדה

לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה
בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד
אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל
תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן

תרומת .

אונקלוס

קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי בהון מותא כד תמני יתהון:
יג דין יתנון כל דעבר על מנינא פלגות סלעא בסלעי
קודשא עסרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא קדם
יי: יד כל דעבר על מנינא מבר עסרין שנין ולעלא יתן

אפרשותא

מסרה לפקדיהם, [כל ליש׳ מ"ו ומ"י]. בפקד, ב׳ ובפסוק [ומ"ו]. ולא יהיה, [ע"ל כ, ג׳]. יג זה, ב׳ ר"פ בטעם מונח לפני לגרמיה, מס"ג. העבר, [כל ליתכה עבר העבר ס"ו]. הפקדים, [כו"ל מ"ו ומ"י].

ת"א עשרים גרה. בכורות נ.

רש"י

השקל ותמנה את השקלים ותדע מניינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העבר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנימנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלי׳ האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא. גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל א ב) יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם: עשרים גרה השקל. השקל הזה ד׳ זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות ועלתה לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה׳: (יד) מבן

רמב"ן

נוכראין ולא תרגם נוכריתא. רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמנים אחרים זולתי הקטורת אשר יצוה אותה וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה:

חסלת ואתה תצוה.

כי תשא (ב) צוה הקב"ה את משה כאשר תשא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמוד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה ולפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיכנס בכלל כל פעם שימנם. והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות לוה עליהם שכל שיודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הסך הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא אמר רק ונתת את כסף הכפורים כלומר הנה צויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכן לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו. ואין טעמה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה לנסה במדבר טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה׳ חטאתי מאד אשר עשיתי. ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות נרמזו במקראות. וכן נראה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלם את משאת משה עבד ה׳ והקהל לאהל העדות. יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם. וכן בקרבנות כדברי חכמים. וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישי׳ השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאת לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו. מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמסכת שקלים שנינו שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין. ופירושה שכשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולי׳ מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון אחד [חזרו] לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין. ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין ובקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן. שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במשנת מסכת שקלים ומכל מקום אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו׳. ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלשה פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלשה פעמים בשנה. וכתב רש"י לפי שרמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנא׳ וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו׳ והשנים אף היא על ידי מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל לקנות מהן קרבנות לצבור. ואם תאמר וכי איפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו. ואי איפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני עשרים. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים של יציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי. נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהיו אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלימות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת. בקדשים מנא לן. אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו׳ ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין. והטעם מפני שכתוב בבן ומעלה. ובכל מניני המדבר כך כתוב בבן ג"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין. אם כן כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בנתים ונכנסו בין שני המניינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג אל"ף ותק"ן ומתו מהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המניינים האלה. שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המניינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף *וזה דבר ברור. כי מנה שהולך לומר במניין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך. והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות. ומתו מהם עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם. ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל. כי הוא להוציא הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף. וכן נראה לי כי שלש תרומות נרמז כאן האחת

*נ"ע כי חשבון ב"י היה מבן עשרים עד ס׳ וחשבון הלוים מבן חודש ומעלה (עיין במדבר)

לקרבנות

(יג) דין שיעורא איתחמי למשה בטוורא הי כדינרא דאשא והיכדין אמר ליה כדין יתנון כל מאן דעבר על מניינייא פלגות סילעא בסילעא דטבעא דקודשא עשרין מנין סילעא פלגות סילעא אפרשותא קדם יי: (יד) כל מן דעבר על מניינייא מבר עשרין שנין ולעילא יתן אפרשותא קדם יי:

העתיר

בעל הטורים

(יב) כופר נפשו כי אז כל העם נמנין וצבורין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ: ששת אלף ראש בני כ"ח עולה כמנין סכ"ג שכך היו האלפים שש מאות אלף ושלשת אלפים וכן בני ישראל עולה תר"ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו. לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: (יג) פקודים. ב' במ'. וג"פ מחצית השקל במ'. וג"פ כופר נפשו ונתנו איש לכפר. וג"פ בני ישראל לכפר על שלשה דברים על המלחמה ורעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל (ש"ב כ"ד) שלש אני נוטל עליך: זה יתנו כל העובר על בגימ' זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו כמנין ז"ה פירוש י"ב שבטים יתנו. דאיכא למ"ד שבט לוי לא נמנו. עשרים בגימ' עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה. שקל בגימ' נפש שבא לכפר על הנפש: (יד) מבן כ' שנה. ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן. שנה ומעלה בגימ' לעונשים. עשרים שנה ומעלה ר"ת

עשו

יונתן

(יג) דין שיעורא דאתחמי בטוורא. פירוש נראה למשה כמין מטבע של אש וכמו שפירש"י ודייק מלת זה אלא שהיה מתקשה עד שהראה לו הקב"ה וכו' עיין ברש"י ובמפרשים:

בגעילא

רמב"ן

לקרבנות הצבור איננו על ידי המנין האמור בשום הפקודים כדברי הרב. כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לויים חייבים בהם לדברי הכל. וכדברי חכמים אף הכהנים. וכן הלכה בהן משנה במסכת שקלים ועוד כי השקלי' לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם. אבל טעם הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט מתחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות: (יג) מחצית השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים. ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא הם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם. והרב אמר במורה הנבוכים אל תחשוב שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותינו או לטעותינו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימצא בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לעצם ולשתן ולצואה רק בכנוי. ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח. אשה לפילגש והנה אין צורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי. והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עלם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה. ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין שכינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בלשון נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים: ופירש הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף. ותרגם אנקלוס מעין. כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע נמי בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא חצי אוקיא למשקל

היסר

אבן עזרא

וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש. ואחר כן הכיור וכנו [ב]שלא יעשו מגדנת הלבונה רק [ג]ממראות הצובאות לבד גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום והזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים. גם הזכיר האומן [ד]הגדול שהוא הרוקם ואמר יעשה מעלתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב. והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת. ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר. והולך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל. ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם. והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל. ויש אומרים כי הכתוב *[ה]יספר מה שהיה. ואחר כן הזכיר [ו]כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית. והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים. ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו. והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם. וראיתו [ז]ומשאת משה במדבר. ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור. ותקון הכיור. ויעשו שמן המשחה וקטרת הסמים גם יתנו ממנו לסנהדרין. וזה רמז בצלאל [ח]ואהליאב. כי מנהג [ח]המוסדים שהם בעלי סוד המשכן לכתוב באגרות. השרכים בראש [ט]האגרות יכתבו הכלל הנקבר מן הפרטים. י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם. ואם זה אמת [י]היא תשובה על הגאון: וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרה ברגע הפקידה אז יבא הנגף. ויפת אמר אם לא יתנו כפרה בצאת למלחמה ויספרו [כ]ינגפו לפני האויב: (יג) זה. השיעור. כמו וזה [ל]אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים. והם כמו שלשה שבועות [מ]שנים. אז הוא האדם תמים דעת. גם גופו לא יגבה [נ]עוד בקומה. ואלה

הגרות

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר"ל הטעם שהזכיר כיור הנחשת יותר משאר הכלים כי לא נעשה מנחושת ישראל האמור זהב וכסף ונחושת רק מנחושת [ג]מראות הצובאות אם מעט ואם הרבה. [ד]ר"ל לפי הכתוב אשר מפרש קח לך (להלן כ"ג) עשה מ"ר בעלמו פטום הקטורת. וע"י עלת מ"ר עשה המשכן ומי הוא העושה הוא בצלאל. *[ה]ר"ל כי בספרו ומשה יקח את האהל הוא מספר מה שהיה. לא שיהיה זה בעבור מעשה העגל כאשר כתב הרלב"ע ז"ל במקומו. [ו]פי' זה דבריו של הרלב"ע ז"ל להשלים דבריו. [ז]ר"ל פסוק הוא (ד"ה ב' כ"ד ט') ויתנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר. ור"ל כי דעת הגאון. כי משה מנה את העם במדבר סיני ולא לקח מחצית השקל. א"כ מבואר כי אין הכסף בעבור הפקידה וזהו דעתו שאמר כי כסף הכפורים לעולם והוא חיוב לישראל ומפרש ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור וכו'. [ח]ר"ל שהיו חכמי לב ובעלי רוה"ק. [ט]ר"ל כי אמרו כי תשא הוא בעבור הכלל הנשיא עליון בראש האגרת. [י]זה טעם כי תשא את ראש וכו' שהוא כלל המספר. [י]שאם היה כסף כפורים חיוב. הרי נתנו כופר נפשם. [כ]פי' כי הנגף במלחמה לא בא יומו וזה מבואר בתחלת ספרו הנקרא ספר המזלות והוא מספרי ומשפטי המזלות שאמר שם כי דיני הכללים יבטלו דיני הפרטים בשמונה דרכים. והזכיר כי דרך השלישי הוא הכלל הבא מהמחברת הגדולה על כל מדינה ומדינה. והנה אם היה בכח המחברת שתבוא חרב על המדינה ידוע שע"פ שיש בנולדים בה אנשים רבים שאין במולדם שימותו בחרב בבוא פקודת המדינה יהרגו כולם. עוד הזכיר כי הדרך השביעי מפאת המולדות כי אם יכנס אדם בספינה בימי הקור בתוך הים והים הולך וסוער שע"פ שיסוב למעלה הצומחות לדק ונוגה שהם הכוכבים העוזרים לא ינצל. כי המולדות היא כלליה. והפרט שבאר לא יועילנו. וכמה אלף אנשים שהמה בים בספינה אחת ולא נמצא במולד אחד שימות בהיותו בשנה רק ימצא במולד אחד מהם שהגיע (לו נזק) אחד. מפקיד החיים אל מקום מסוכן. ואלו לא היה בתוך הים שהוא מקום מסוכן ישלם לו מעט נזק וינצל עכ"ד. והנראה מדבריו הוא כי ההולכים למלחמה יתכן שיש במערכת שיבא עליהם נגף הנה אם יתנו כופר נפשם כדרך סוד הקרבן שהוא נפש תחת נפש. ולא יהיה בהם נגף במלחמה שע"י שיהיו נספרים. ואם לא יתנו כופר נפשם הנה יהיה בהם נגף בגופם במלחמה שע"י שלא יקבצו. (ועיין עקידה פ' כי תשא ועיין אברבנאל פ' הנ"ל). [ל](בראשית ו' ט"ו). [מ]ר"ל ג' שבועות שהם כ"א שנים. [נ]ר"ל פסק כח הגידול

ממנו

ספורנו

כאמרם (שבת פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא רחום יכפר עון כאמרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי בזה לא נכר שוע לפני דל:

ועשית

פירוש רשב"ם

מאת וגו': (יג) עשרים גרה. מין מטבע הוא:

כסף

תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה
וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת
אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃
טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי
יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ
כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ
אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ
שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ
אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ
אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר
אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם
וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה
קח

אונקלוס

אפרשותא קדם יי: טו דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער
מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על
נפשתיכון: טז ותסב ית כסף כפוריא מן בני ישראל ותתן
יתה על פלחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם
יי לכפרא על נפשתיכון: יז ומליל יי עם משה למימר:
יח ותעבד כיורא דנחשא ובסיסה נחשא לקדוש ותתן יתה
בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: יט ויקדשון
אהרן ובנוהי מנה ית ידיהון וית רגליהון: כ במיעלהון
למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון
למדבחא לשמשא לאסקא קרבנא קדם יי: כא ויקדשון
ידיהון ורגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם לה ולבנוהי
לדריהון: כב ומליל יי עם משה למימר: כג ואת סב לך
בו סמין

מסרה טו העשיר, ל׳. והדל, ל׳ ופת״ח וי״ב פת״ח בלישנא. ימעיט, [מ״י]. את תרומת, ה׳. נפשתיכם, [כו״ל ח״ו ומ״י]. טז ונתת, כ״ט חסר [ה״א בסוף]. עבדת, [כו״ל ח״ו]. לזכרון, ח׳ ו׳ מלא ב׳ חסר [דין מלא]. יח כיור, ג׳ מלא בתורה. לרחצה, ה׳ [ל״ל ד׳ ס׳ מבין מידום] [בלא מפיק]. ונתת, [תרין בפסוקא וחסרין ה״א בסוף]. יט ורחצו, קדמא ורחצו אהרן ובניו, סכין [פסוק כ״א] ורחצו ידיהם ואחד פסוק סימן ויסמך אהרן ובניו את ידיהם (ויקרא ח׳ י״ד) [כ״ל בתחלה. ויסמך אהרן ובניו, סמוך ורחצו לאהרן ובניו, ואח״כ את ידיהם, סמוך ורחצו לידיהם, ס׳ מבין מידום]. כ בבאם, כלהון חסרים במ״ג. אל המזבח, [בפעטא אחד לבד. בס״ם]. כא ולא ימתו, [כו״ל ח״ו]. חק עולם, י״א בלישנא. לדרתם, [כל אוריתא חסר דחסר].

ת״א ולקחת את ברכות סב. ועשית כיור מגילה ל זבחים כב. ורחצו אהרן זבחים כא. בבאם אל סנהדרין פג זבחים יט. או בגשתם זבחים שם קיט. לשרת זבחים יט. להקטיר אשה שם. והיתה להם שם. ואתה קח לך מגילה ו׳.

רש״י

עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד״א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג׳ תרומות שנכתב כאן תרומת ה׳ ג׳ פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו׳ והשנית אף היא ע״י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד. למדת שנצטוה למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה׳ את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא״א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנא׳ (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו׳ ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגומר הא למדת ששתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו׳ מאות אלף וג׳ אלפים וה׳ מאות ונ׳ שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא״א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י״ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ׳. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ר״ה בניסן ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר. על עבדת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיה מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר (לקמן מ׳) ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע״ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע״ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת״כ) פ׳ (שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע״ז: ולא ימתו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימתו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב
ויש

רמב״ן

היסר של קולוניא. אלא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינרין וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בבבא קמא הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא הזהוב דינר וכל זה אמת הוא. אבל שיער הרב בזהובים המצויים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן. כי מלכי הגוים שמו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר
הנזכר

(טו) דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִיתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (טז) וְתִיסַב יַת כַּסְפָּא דְכִיפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִיתֵּן יָתֵיהּ עַל עֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוּכְרַן טַב קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יח) וְתַעְבֵּיד כִּיוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וּתְסַדֵּר יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִיתֵּן תַּמָן מוֹי: (יט) וְיִסְבוּן מִנֵּיהּ בְּנַטְלָא דְכֵיָא וִיקַדְּשׁוּן בְּמוֹהִי אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רִגְלֵיהוֹן: (כ) בְּזִמַן מֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מוֹי וְלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבְּנָא קֳדָם יְיָ: (כא) וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹי לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כג) וְאַתְּ

סב

בעל הטורים

(טו) והדל לא ימעיט (עיין ברכות דף ס"ב): (טז) הכפרים ב' במסורה (ר"ל בעניני המשכן) הכא ואידך מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר. וגם זה רמז לפסוק לדקה ביום הכפורים. והיה לבני ישראל לזכרון מלא וי"ו על שני כתפיו לזכרן חסר וי"ו שלא היו לזכרון אלא בעודם על כתפיו אבל כל זמן שהן קיימין ועומדין לא מיו לזכרון [ר"ל אבל כסף הכפורים תמיד לזכרון עי' ברכות דף ס"ב ע"ב ובר"ף שם]: (יח) ועשית כיור. סמך כיור לפרשת שקלים לומר שהגשמים נעצרים בשביל פוסקי לדקה ואינן נותנין: לרחצה ד' במסורה שכל בור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו

יונתן

(יט) בנטילא דכיא ויקדשון במוהי. פי' בכלי טהור וכו ק' נעלם כמ"ש רז"ל. ותקנו בכהם נטילת ידים או טירוף בנטילה טהורה שבכך נטהרו ידיהם מכוח הטומאה השורה על ידיהם. ולכן לא להסיר רוח הטומאה מהידים בלושן המים שהכי נתקדשו לגבוה ואין ראוי להשתמש בהן לחול אלא ליטול מהם ידיו שבורות והו שתרגום ויקדשון

רמב"ן

בשקל בכל מקום בתלמוד הוא דינר שסד"נ והוא יתר על דינר ערבי שמת. ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים המצויים בזמנו קרוב לשליש והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והוא האוקיא שהזכירה הרב ז"ל. ודע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון שחייבו שקל הלויתני עליו והסלע היה שוה סלע הלויתך עליו ושקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע. וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר השקל שישראל שוקלים. ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו. ויש אומרי' כי הטעם ממה שאמרו מנה של קדש כפול היה וכן וכל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה הינם של קדש: (טו) וטעם העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיתנו השקלים בשויה הנזכרת. והנראה מן הכתוב הזה שאם נתן הדל בשקלו פחות ממשקלו השקל שהוא עובר בלאו הזה שבכתוב הזה מניעה. שאם נאמר והעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בודאי לא ימעיט. ואם כן שתיכן מניעות אם שקל העשיר היתידי יותר ושקל הדל פחות עברו בלאו. ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה. כי הדל הממעיט בנותר עתיד לגבות הוא. ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין בותרון ולא יהו מזכין במותרות. וראיתי לבעל הלכות ולכל המונים המצות שלא הזכירו הלאו הזה: (יט) ורחצו אהרן ובניו וכו'. הרחיצה הזו דרך כבוד שלמעלה. כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפת בג המלך ובייין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות. והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שים ברגליהם זוהמא וכיעור. ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופו הידים והרגלים. כי הידים למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה. והם בצורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם. וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור ועליך נלמוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים. והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס. ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתפלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפי' והרחיצה היא המצוה. אבל הכיור נוה בו להזמנה ואיננו מעכב ולא מצוה כי ביום הכפורים כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו. אבל למדנו מן הכיור כי נריכה כלי: (כג) מר דרור חמש מאות. הסכימו המפרשים. והרב רבי משה עגלגם כי המור הוא הנקרא מוסק. ור"א השיב כי איננו בשם אע"פ שריחו טוב. ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט. ואומרים המצילים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי. ועוד מן הכתוב וידי נטפו מר ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נאגר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול עוברת בנפת הכוהא והדם יוצא לבור ולוקטים אותו מן האחו. ואמר וידי נטפו מר כי הכתוב ידמה ריחו כאלו ידיו תטופנה ברית ההוא נטפי מים ואחרים

אבן עזרא

[ס]הגרות גרגרות [ע]מרוב כם: כל התקידים. [פ]הפועלים: (טו) העשיר הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט. כי [צ]כפר נפש הוא: (טז) ולקחת. זה מפורש [ק]בפרשת אלה פקודי. כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת [ר]פרשה היא: (יח) ועשית *כנו: כמו [ש]מכונתו. והעד [ת]מכונות שלמה. והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו. והנו באמצע נוכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים. ולא [א]הזכירו הכתוב. כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא נוכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר לורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם. ולא הזכיר משה עתה [ב]כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי. אבל הזכיר זה בטעת [ג]מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם [ד]רחילת מים. כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. טעם אחרת שיעשו כן תמיד. או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן [ה]יהם בני מות: (כב) וידבר. פרשה [ו]בפני עצמה: (כג) ואתה

קח

פירוש על אבן עזרא

ממנו. [ס]ר"ל הענפים גבה. [ע]ר"ל גבעיני המכוב שקורין (בלקקהאלן, פעמים גרעקוס). [פ]על הפקודים כל"ל. הפועלים. אמר זה כנגד רש"י ז"ל שדעתו כמו הפוקדים. (ולפי הגרסא שלפנינו ברלב"ע ז"ל איננו נגד דעת רש"י ז"ל. ויתכן שהיה הגרסא ברלב"ע ז"ל הפעולים וכן הוא במקור חיים). [צ]ר"ל כי אמר שהוא כופר נפש אין יתרון בין עשיר לעני כי לכולם נפש אחת. ולענין הכפת לא ניכר שוע לפני דל. ויש שואלין מדוע בזו המלוה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. והתשובה כי בא להודיע שהעושר הוא ענין מדומה וכי העשיר איננו חשוב לפני הש"י כי אם כמו העני. והעני אין לו לדאוג בעבור עניו כי חשוב הוא לפני הקב"ה כמו העשיר. [ק]ר"ל מה שכתוב שם כן מכסף פקודי העדה עשה כל האדנים והווים. [ר]ר"ל כי אמרו בזה וידבר ה' ואם כבר קדם זכרו בתחלת הפרשה הזאת הוא בעבור כי זה תחלת פרשה. כלומר תחלת ענין בפני עצמו עם הענין אשר קדם. אבל עתה לא אמר רק ועשית אם כי היותם כולם מתיחסים כי הכל ענין בנין המשכן. *ר"ל מושך אחר עמו ובמש"כ ועשיתה כיור ועשיתה כנו. [ש](פוסגעשטעלל). [ת]כמ"ש ואת הכיורות עשרה על המכונות (מ"א ז' מ"ג). [א]ר"ל כי אמר ובין המזבח ולא פירש איזה מזבח. ובודאי הדעת נוטה ג"כ כי איננו מזבח הזהב דא"כ היה הכיור בין המזבח ובין פרוכת קדש הקדשים ואיך נכנס לשם בלא רחוץ ידים ורגלים. [ב]ר"ל כי משה היה רוחץ ידיו ורגליו בכל עת בואו אל הקודש. ר"ל אל אהל מועד לדבר עם הש"י וזה לא היה לדורות רק כל ימי היות משה חי אבל הזכיר זה במעשה אלה פקודי. [ג]כמ"ש ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו (להלן מ' ל"א). [ד]ר"ל ורחצו רחילת מים. ורחצו כמוב במים. כי המים הם הרוחצים ידיהם ורגליהם. כמו ורחץ במים (ויקרא ע"ו ה') וכמש"כ ורחצו ידיהם ורגליהם עם מים. [ה]ר"ל כי כבר הזכיר עונש מות בבואם אל אהל מועד אם לא ירחצו. רק על גשתם אל המזבח לא זכר. [ו]ר"ל כי מה שזכר למעלה הוא מעשה כלי וזה היה ענין פעולת הבשמים

ספורנו

(יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינה במקדש כענין הכונה באותם הכלים

פירוש רשב"ם

(טז) כסף הכפורי'. כסף כופר נפש: על עבודת אהל מועד. כדכתיב מאת אדנים למאת

קח־לך בשמים ראש מר־דרור חמש
מאות וקנמן־בשם מחציתו חמשים
ומאתים וקנה־בשם חמשים ומאתים:
כד וקדה חמש מאות בשקל הקדש
ושמן זית הין: כה ועשית אתו שמן
משחת־קדש רקח מרקחת מעשה
רקח שמן משחת־קדש יהיה: כו ומשחת
בו את־אהל מועד ואת ארון העדת:
כז ואת־השלחן ואת־כל־כליו ואת־
המנרה ואת־כליה ואת מזבח הקטרת:
כח ואת־מזבח העלה ואת־כל־כליו
ואת־הכיר ואת־כנו: כט וקדשת אתם
והיו קדש קדשים כל־הנגע בהם
יקדש: ל ואת־אהרן ואת־בניו תמשח
וקדשת אתם לכהן לי: לא ואל־בני
ישראל תדבר לאמר שמן משחת־
קדש יהיה זה לי לדרתיכם: לב על־
בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה
לכם

אונקלוס

בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן בשם פלגותה מתקל מאתן וחמשין וקנה בוסמא מתקל מאתן וחמשין: כד וקציעתא מתקל חמש מאה בסלעי קודשא ומשח זיתא מלא הינא: כה ותעבד יתה משח רבות קודשא בסם מבסם עובד בוסמנו משח רבות קודשא יהא: כו ותרבי בה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא: כז וית פתורא וית־כל־מנוהי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטרת בוסמיא: כח וית מדבח דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסה: כט ותקדש יתהון ויהון קדש קודשיא כל דיקרב בהון יתקדש: ל וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי: לא ועם בני ישראל תמלל למימר משח רבות קודשא יהי דין קדמי לדריכון: לב על בסרא דאנשא לא יתנסך ובדמותה לא תעבדון כותה
וקדשא

מסרה כג מר, ז' חסר בליש"א [דין בקמץ חטף ולא כמסר רק מחמש ששה דפסר קריא]. מר דרור, ל' [כו"ל מ"ז]. וקנמן, ל' [וסקמץ מטוף]. וקנה, ל' [ל"ל ב'. ס' מ"ח]. בשם, [ח"ו]. כד וקדה, ל'. כה מעשה רקח, [כל אורייתא ס"ו במ"ש בסמוך פסוק ל"ה]. כו ומשחת, ב' [מלא ומשחת הטעם מלרע, ולכן מלא בו הבי"ת רפי, כי אין כאן דין אחי ורחוק]. ארון, [מלא]. העדת [חסר]. ארון העדת, י"ב. כז ואת השלחן, ג'. ואת המנרה, ב' [ח"ו]. הקטרת, [ח"ו]. כח ואת מזבח, ט' [ל"ל יו"ד. ס' סבין מידות]. מזבח העלה ואת כל כליו, ג'. ואת הכיר, ג' [ח"ו]. כט קדשים, [הקו"ף בלא מתג והקמץ חטף וכולם דכו'. מ"ש]. לא ואל בני ישראל תדבר לאמר, ד'. יהיה זה, ב'. לדרתיכם, [כול' חסר ב' וי"ן ומ"י]. לב ייסך, ל' מלא [ל"ל ומלא] וזקף קמץ.

ת"א מר דרור חולין קלט כריתות ה. ושמן זית הין כל הנגע זבחים פז. שמן משחת הוריות יא מנחות פט כריתות ה. לדרתיכם הוריות יא כריתות ה. על בשר אדם כריתות ו ז. ובמתכנתו כריתות ה. קדש יהיה כריתות ו.

רש"י

ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור. א"כ למה נאמר בו מחציתו גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין לרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. שקל כולו: (כד) וקדה. שם שורש עשב ובלשון המשנה קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שראום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעיה נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא וליכה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנ' (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין דרך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה סוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו) וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יא) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה') בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סמנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. לשון חשבון כמו
שמות

רמב"ן

ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה. גם זו אינה קושיא כי הלכות הבשר הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום. ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת. ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי. לומר שיוקח מן החיה ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מובחר וזה דבר ברור. ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק. שהם אמרו במדרש חזית מור אינבר"כון והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי גם כן שמו בלשון יון. ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין. והנה המוסק ריחו נודף בלא אור. ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא נתקבץ אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפילו על המרדעת. והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין
מור

ירושלמי

סב לך בוסמין בשרוייא מור בחיר מתקל חמש מאה מנין וקינמון בושם פלגותיה מתקל מאתן וחמשין מנין וקני בושמא מתקל מאתן וחמשין מנין:

(כג) ואת סב לך רישיה בוסמנין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין: (כד) וקציעתא מתקל חמש מאה מנין סילעין בסלעי קודשא ומשח זיתא מלי קסטא דסכומיה תריסר לוגין לוגא לכל שיבטא לתריסר שבטין: (כה) ותעביד יתיה משח רבות קודשא בושם מתבשם עובד מתבשם

יונתן בן עוזיאל

בשמא ממזיג משח רבות קודשא יהא: (כו) ותרבי ביה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא: (כז) וית פתורא וית כל מנוי וית מנרתא וית מניהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: (כח) וית מדבחא דעלתא וית כל מנוי וית כיורא וית בסיסיה: (כט) ותקדש יתהון ויהון קודש קודשין כל דיקרב בהון מן כהניא יתקדש ומשאר שבטיא יתוקד באשא מצלהבא קדם יי: (ל) וית אהרן וית בנוי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי: (לא) ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא יהי דין קדמי לדריכון: (לב) על בישרא

בעל הטורים

ממנו שרבעה כהנים כאחד אינו כיור: (לב) קדש הוא קדש יהיה לכם בגי' למלכות בית דוד [כ"ל דדכם אם למקלה קודש עלא וי"ו]: (לד) קח לך סמים ס"ם מכס ממכה וריחני פקחין

יונתן

ויקדשון שמוהי דלוחן מים שיכם אלא לקדוש ידים ורגלים לעצות ולא לנטהר מרוב הטומאה וק"ל: (כג) בשרויה. הוא לשון תחילה ר"ל בראשונה ומלת ראש לשון חשיבות שיקח בראשונה מור דרור וכן משמע ממלת בשרויה שיהא נמשך ראש ומלא מר דלא יהיה נמשך למלת בשמים הוה מתרגם שירויא לא בשרויה בבי"ת אלא כפירש"י וק"ל: (כד) מלא קסטא. היא שם מדה כלי המחזיק הין. וכן ת"י בפסוק לה לדק קסה בקושט ועיין שם: (כה) ממזיג. פי' לשון עירוב ותערובת ועי' בל"ח פי' מ"ם ומאריך במלת מזיגה וכי רבים עמדו במלה זו וע"ש: (כט) יתקדש וכו' יתוקד באשא

רמב"ן

מור אמאר ואבין וכו מקטירין וריחו מפיק באור ביותר. והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו. ובלשון אגד' פרסית או יונית נקראת אמתכון קרוב לזה. וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלטינות בו כלאה שהוא המין ההוא והוא ימשב בפתים. ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתו תורה ברֹאשם או שהוא בהקטרה מעורב מכולם. ואפשר שיגלא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור. והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה. ושנו בספרא דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומוס הנקרא למג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד. ויתכן כי לשון דרור בכל מקום נקיות. וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל הטוב נקי. ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש עפוי שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקיין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו. ויתכן כי יוציא מן המור שנין כאשר נעשה בעלע"כי וזולתו מן הלמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור: וקנמון בשם מחציתו. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הולרך לומר קנמון מן הטוב לשון רש"י. והרב רבי נסה אמר שהוא קשר קליכ"ה והמרים אמרו שהוא בעץ הטוב הנקרא עוט"ייב ואינו כדברי כולם. שהרי אמרו בנבלאשים רבה ובגודרם, הזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים ולבלים אוכלים אותו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הלאן. ולפי דעתי הוא התבן המבושם והנקרא בערבי אדבר ובלשון הרומיים אסקיננט והוא בלבנו פליקה דניקא והוא מרעה לגמלים במקומו. ורבינו בעל ההלכות כתב בפסחים כגון קנמון והכבל שדומים לתבן והקדש ידועה מלשון הארמית שהיא קניעה וכן בערבי: (כה) ועשית אותו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה כמעשה השמן כדברי

אבן עזרא

קח לך. כדרך [י]לך לך. וקחו [ח]לכם לאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה [ט]לך שרף. גם השל [י]לך כי כן דרך הלשון. ומלת מר. קשה. והגאון תרגמה [כ]מוס"ק. והנה [ל]איננו מעלים אע"פ שיש לו ריח טוב. אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי [מ]עם בשמי. והנה הוא מלוקט. והאומרים במציאים אותו כי הוא נעשה בגרון הלבי. והנה כתוב וידי [*ס]נטפו מר. אולי כן הוא בהיותו לח. וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם. כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה. ואחר שאמר קנמון בשם. מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה. וככה נקבל. רק לא ידענו [ע]טעם למה הזכיר מחציתו. וטעם המאתים [פ]לא אבין. כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל מדלל. ואף כי בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו שהיא [ע]קליעה: (כה) ועשית. רקח [']מרקחת. כמו מקטר [פ]קטרת. וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו [צ]כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן [ק]המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. כלמדנו מן [ר]הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו. כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב [ש]קדש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה [ת]במתכונת זה למשוח זרע אהרן: (לב) לא יסך

פירוש על אבן עזרא

[ז]הבשמים לכן נאמר וידבר פעם אחרת. [ז](בראשית י"ב). ופי' להנאתך. [ח](לעיל י"ב כ"א) [ט](במדבר כ"א ח').[י](להלן ל"ד א') ואמר זה כנגד רש"י ז"ל שאמר לך המסולת יהיה שלך. [כ]פירש ככה הוא נקרא בלשון לעז. אך בלשון ישמעאל מס"ך ולפי דעתי שהוא כמשמעו בלשון קדר שירש הנקרא מור וכן בלשון רומי פירש מיר"א. [ל]ר"ל זה לשונו של הראב"ע ז"ל וכ"ל כי אם הוא כאשר אמר הגאון ז"ל הנה אינו מעלים כמבירין שהם קנמון בשם וקנה בשם. אעפ"י שיתכן דברי הגאון בעבור היותו בעל ריח טוב כמבירין. ולבאר הכתוב ר"ל כל זה מוכלא בפי' שיר השירים. [מ](שיר ה' א'). [*ס](שם פסוק ה'). [נ]ר"ל ע"ד הפשט. ורז"ל אמרו גזירת הכתוב היא להביאו למאזין להרבות בו ב' הכרעות וכו'. כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל ועיין כריתות (דף ה' ע"א). [ס]אמר זה כנגד רש"י ז"ל שכתב כי טעם המאזין לרבות שתי הכרעות. [ע](כריתות דף ו' ע"א) וכן ת"א ויב"ע קליעתא. וכן פי' הרמב"ן ז"ל. [פ](פסוק א'). [צ]ר"ל כי בעבור זה אמר עליו ואת כל כליו ולא אמר כן במזבח הקטורת. [ק]ר"ל כי הוא היה מקדש אותם במשחה משמן המשחה הנזכר בזה שהוא משחת קודש. כי לא נעשה כי אם שני שמנים האחד למאור והשני למשחה שהיא שמן הקודש כאמרו בזה שמן משחת קודש. ומזה השמן היו נמשחים אהרן ובניו כאשר מפורש בזה. אבל אהרן בעבור היותו כהן גדול היה משוח בראש וכן כל כהן גדול הקם תחתיו. אבל המשח בניו עתה לא היה על הראש כאשר כתב הרא"בע ז"ל לפני' בפרשה הקודמות וזהו הבדלה ביניהם א"כ אמרו בו אלה פקודי ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם. לא היה הדמיון שוה מכל צד. [ר](חגי ב' י"ב) וכמשמעו פי' אם ישא בשר קודש בבגדו האם יתקדש. ואם ישא בשר עומא אשר הוא אב הטומאה יקבל טומאה ככה בנקל לקבל טומאה מאשר יקבל הקדושה. אך המאכל מקבל הקדושה [ש](לעיל כ"ט ל"ג). גם להלן מ' י') ונכלל פה בוקדשת אותם והיו קדש קדשים. [ת]ר"ל כי א"א שיספיק השמן הזה לדורות. א"ו הכוונה במתכונת זה על הנעשה להגא בראשית

ספורנו

הכלים כמבואר למעלה. אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבדתם: (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקלבה והשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קלבת אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הליפוהו על מי שרייתם עד תום המים על ידי בשול או על ידי תום מועט מתוך המים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להליפו על מי שרייתם ולהתיכם באיד על ידי חום מועט: רוקח מרקחת. רקוח של רקוח שנרקח השמן במים המרוקחים: (לא) יהיה זה לדורותיכם. שלא יקבל הפסד: קח

פירוש רשב"ם

למאת ככר ככר לאדן: (כג) בשמים ראש. השובים כדכתיב עם כל ראשי בשמים. ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכתיב הפיחי גני יזלו בשמיו. אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברי' שמוציאין מן הקרקע: מר דרור. חשוב וכן מר עובר. חשוב בכל סוחרי מדינות: מחציתו. מפורש בבריתו': (כה) רוקח מרקחת. לפי הפשט כתושי' ונתוני' בשמן ועירבם יפה: (כט) כל הנוגע בהם יקדש. לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו: (לב) ובמתכנתו. בחשבון הבשמים של פרשה זו: (לג) ואשר יתן ממנו. משמן שעשה משה: (לד) סמים. כבר פירשתיו למעלה

לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר
יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים
נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה
זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ
קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר
קדש

אונקלוס

קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתַהּ
וְדִי יִתֵּן מִנַּהּ עַל חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּהּ׃ לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָּא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָּא
דַּכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא׃ לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין
בסם

מסרה לג איש, י' כ"פ בתורה. ואשר, ז'. ונכרת, ה'. לד נטף ושחלת, ו' פסוקים בטעמא [ר"ל בכל חד ב' מלות שהם שם דבר והם בטעם מהפך פשטא ופסק ביניהם. ס' מבין סידוס]. זכה, ג'. בבד, ב' [ר"ל ליה. מ"ס]. לה מעשה רוקח, ב' מלאים זבובי מות.

ת"א ואשר יתן כריתות דף מעילה יט. קח לך סמים יומא ג כריתות ו. בד בבד יהיה, כריתות ה.

רש"י

(שמות ה') מתכונת הלבנים וכן במתכנתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א והצרי קורין לו טריאק"ה: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו) מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני. מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' ששבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיה זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בבזך. ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה

רמב"ן

כדברי ר' יהודה שאמר שרתחו במים שלא יבלעו את השמן ואין השרייה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פי' המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתים בשקלים ירושלמי. ר' יהודה אומר שולקן היה במי' ונותן שמן מלמעלה עשבים קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמי' עושין עכשי' ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח: (לג) על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש"י. ור"א הטיב כי זר במקום הזה כל שאינו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כאן והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהוליכו לגיחון קרן השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה על פי הנבואה. ואין כן דעת רבותינו. ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו. או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם. כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם. וכן אמר על בשר אדם לא ייסך. והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר צוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא יסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא יסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר סכין הבשר בשמנים הטובים ומוריקין בהן הבשר בידים משוחות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת. וארחצך במים ואסיכך בשמן. וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך: (לד) קח לך סמים. אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להזכיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים שהן כן תמיד. והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים. וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב. ואולי יאמר הכתוב קח לך שנים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבי' ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבעה כי בהם ענן עשן הקטורת עולה רק צוה שיתן עמהם סמים רבי' אשר להן ריח טוב כדי שיהיו' בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסיף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי אשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחי' ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחי' בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשייה אשר הם עושין ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קרא בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמ' אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא צוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה בסיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אף על פי שתלאו במנהג הרוקחים ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד ולבונה זכה ותעשה קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטורת וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דרסליני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שצוה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים. ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה הארבעה שהזכיר אבל במה שצוה להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקצר במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שצוה שיעשנו כמעשה רוקח. ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראנו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמר והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת. והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים תן וכפרת אותה שרף כדבק. והמתרגם הירושלמי אמר מר ואהלות אקסי לי אליאן והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליגיו אלואי. כי אקסי עץ
בארמית

יונתן בן עוזיאל

גּוּשְׁמָא דֶאֱנָשָׁא לָא יִתְמְרַק וּבִדְמוּיֵיהּ לָא תַעַבְדוּן בְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵא לְכוֹן: (לג) גְּבַר דִּי יְמַזֵּג בְּוָתֵיהּ וּדְיִתֵּן מִנֵּהּ עַל חִילוֹנִי דְּלָא מִבְּנֵי דְאַהֲרֹן וִישְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמֵי קְטַף

ירושלמי

וּבְשַׁת וְחֶלְבְּנָא בּוּסְמִין בְּחִירִין דַּכְיְתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי:
(לד) קְטַב וְשׁוּבְלָא מוֹרַיָא וְחֶלְבְּנָא:
(לה) וְתַעֲבִיד יָתֵיהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמָנִן בּוֹשֶׂם עוֹבַד מְמֵזִיג מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: ותיבתוש

בעל הטורים

ניקסין. זכה ב' במסו' ולבונה. זכה ונתנו על המערכת לבונה זכה (פ' אמור) ושפלמי זכה (איוב ט"ז) זה הוא שאמר הכתו' שכון שפלמי קטור' לפניך שהשפל' דומ' לקטור' כמם שזהם זכה כך השפלה לכבלם שתכיה זכה: (לה) רוקח ב' מלאים. מעשה רוקח. זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י') זהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר בה שמו נדב ואביהוא בה מתו עדת קרח שנאמר מות ע"י רוקח דהיינו קטרת ואמר.

יונתן

בלשון הזה מתרגם יקדם בתרי לבנין אחד כמשמעה ודרש נמי יתוקד והוא הזר הנוגע בהם יומת וק"ל: (לד) קטף ונשת לא מלאתי פירוש. ולפי גירסת הערוך הוא כמו קושט

רמב"ן

נאמים לאלוהין כשמו. ובלשון יון נקרא כן משם אקסי לואין וכן שמו נקרי אל ערץ אל מיז. אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע י"י כבוסמיא לא יסד לו שם: נטף. הוא צרי. וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לו טריאקא ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף. ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כתב לו כי הטריאקה איננה שם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים. כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאקא כי הארס בלשון יון טריאק. ובלשון רבותינו תמיד טרקיה סויא. וכן החכרה המרקחת בלשונם. כי טוריאקה לכולה גופה. וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון הכמים קטף. והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוצצים ענפיו בימי החום והצרי זה מהקטיפה הבא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף. ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב המשוב הנזכר. ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף. וכן מעט צרי קטף ותרגם נטף כסופא ולא תרגם נטף כצרי. ויונתן תרגם צרי בכל מקום שעף והוא לשון שמן משחה ובלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בלעא והוא מבולע בעי"ן שעיפא דשייף ליה מהכוא מילא בפומיה דשעיף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקדש כשם תאנה ורמון ואפרוג וזולתם רבים. והנכאת אצלם הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם ולכך אמר ויראם את כל בית נכאתה. שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהנאת מבחר הסגולה. ושם כתוב ואת שמן הטוב. ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משי' השמן המשוב הזה. והביאו מענפי העץ שהוא הצרי שנקרא קטף. ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף. ותרגם אונקלוס נטף נטופא. והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף משברי הענפים ואין כאן מקום לתרגומו שעף כי איננו בקטרת למשיחה. וראיתי לרב רבי משה שמכניס בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן. נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלוק ולומר שאין הצרי משמני הקטורת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו: (לה) ממולח טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. ואונקלוס תרגם מעורב יכלה לומר שמנגלם כמתק. שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכל שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו

אבן עזרא

יסך. אמר רבי מריעום כי יסך כמו יוסך. וכמוהו [א]וייסם באהרון כמו ויושם. והטעם כי מנהג ישראל היה לקודמין [ב]שהזכרים גם הנקבות כי כן כתוב. ושמן [ג]לא תסוך. ולסוף מזה השמן אסור [ד]לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. בשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח [ה]צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה [ו]והזר הקרב יומת. ופירשו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה [ז]גם זה איננו נראה בעיני. כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו. וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המצות אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה [ט]גדעון [ח]ושמואל גם [ט]אליהו בהר הכרמל העלו עולות. והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת שעה. גם ככה נוכל לאמר [י]בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד. נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם. והנה הכתוב [כ]לבשמים שהם לקטרת הסמים [ל]לא פירשם הכתוב. והזכיר [מ]הסמים כי לא הזכיר [נ]משקלם. וטעם סמים. פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא מלח [ס]סדומית.

וי"א

פירוש על אבן עזרא

[א](נחמיה ב' כ"ו). ע"ש בפי'. [ב]ר"ל מלינו גבי דניאל וסוך לא סכתי (דניאל י') וכן מלינו בכוס וכחלת וסכה. [ג](דברים כ"ח מ'). [ד]ר"ל זולת הכהן המשוח והוא הגדול. [ה]כמ"ש ויקח לדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה וכו' (מ"א א' ל"ט). [ו](במדבר ג' י'). ופי', ר"ל הפירוש בלדו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא (שם י"ז ה'). [ז]ר"ל לפי פי' (פסוק לג) דומה כא"ע הפי' הזה כי אין הפרש בין זה או זה כי הכל שוה ואין מפורש הכתוב להפריש זרע דוד. [ח](שופטים ו' כ"ו). [ח](ש"א ז' ט'). [ט](מ"א י"ח כ"ג). [י]ר"ל כי מה שכ' (במ"א א' ל"ט) על שלמה ויקח לדוק הכהן את קרן השמן מן האהל ועעמו מאהל מועד וזהו שמן המשחה. ואכר הרא"בע ז"ל דברי שלמה ולא דוד בעבור היות הדבר יותר מבואר בו מדוד כי כתוב עליו מן האהל. גם זכר גדעון לפי שהעלה עולות ואיננו כהן אלא הוראת שעה היתה. ע"כ נוכל לומר בדברי שלמה ג"כ כי הוראת שעה היתה. [כ]כי בתוך י"א סמנים היו ג"כ בשמים כמ"ש ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים (להלן ל"ה ח'). [ל]ר"ל מה שכתוב בריקמו לי תכונה בשמים לקטורת הסמים ולא פירש הבשמים. [מ]ולא הבשמים. [נ]והבשמים הם במשקל שיערו חז"ל (כריתות דף ו' ע"ב). [ס]כמ"ש חז"ל (שם) במרגליות

ספורנו

(לד) קח לך סמים. הוזכר בשמן המשחה ושם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהסגולת דרך משל הוא מתקן הריאות"כבידה ואבן המלח מתקן האגר"יקו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקשט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים שמנו רבותינו ז"ל בפטום הקטרת: (לה) רקח. שילקטו כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה: ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל: טהור. מנוקה מכל פסולת

פירוש רשב"ם

למעלה: סמים. ולבונה זכה. לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים נטף ושחלת והלבנה הרי אילו סמים שצויתי שתקח לך מרקחת: ולבונה זכה לפי הפשט לבונה זכה אינה סמים וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך. וכן בנח ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי וגו': (לה) ממולח. מעורב כמנהיגי ספינות בים שקורין:

קדש: לו ושחקת ממנה הדק ונתתה
ממנה לפני העדת באהל מועד אשר
אועד לך שמה קדש קדשים תהיה
לכם: לז והקטרת אשר תעשה
במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה
לך ליהוה: לח איש אשר יעשה כמוה
להריח בה ונכרת מעמיו: ס
לא א וידבר יהוה אל משה לאמר:
ב ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי
בן חור למטה יהודה: ג ואמלא אתו
רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת
ובכל מלאכה: ד לחשב מחשבת
לעשות בזהב ובכסף ובנחשת:
ה ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ
לעשות בכל מלאכה: ו ואני הנה
נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך
למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי
חכמה ועשו את כל אשר צויתך:
ז את אהל מועד ואת הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו ואת כל כלי
האהל: ח ואת השלחן ואת כליו ואת המנרה הטהרה ואת כל כליה ואת
מזבח הקטרת: ט ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו:

ואת

אונקלוס

בסם עובד בוסמנו מערב דכי קודשא: לו ותשחוק מנה ותדיק ותתן מנה קדם סהדותא במשכן זמנא די אזמן מימרי לך תמן קדש קודשין תהי לכון: לז וקטרת בוסמין די תעבד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי: לח גבר דיעבד דכותה לארחא בה וישתצי מעמה:
א ומליל יי עם משה למימר: ב חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ג ואשלמית עמה רוח מן קדם יי בחכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא:
ד לאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא:
ה ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידא: ו ואנא הא יהבית עמה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלבא כל חכימי לבא יהבית חכמתא ויעבדון ית כל די פקדתך: ז ית משכן זמנא וית ארונא לסהדותא וית כפרתא די עלוהי וית כל מני משכנא:
ח וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא וית מדבחא דקטרת בוסמיא: ט וית מדבחא דעלתא וית

כל

מסרה לו ושחקת, ל'. ונתתה, [מלא ה"א]. קדשים, [הקמץ חטוף ונלא תסג]. לז והקטרה, ל'. במתכנתה, ל'. לח כמוה, ד'. לא ג ואמלא, ל' וקמץ. ובדעת ה'. ד לחשב מחשבת, [הרויהון ח"ו]. ה למלאת, ו' ב' חסר ד' מלא [דין ס"ו ודע שהא' כמה והמולם הוא הנועה הלמ"ד]. ו את אהליאב, [מלא את במוגם ולא במקף]. אהליאב, אחיסמך, [חדא מלא כתיבי]. את כל אשר, ד' [כ"ל דסמיכי ללשון לווי דלעבר, ולעיל כ"ה כ"ג מקור ג' כ"ל דסמיכי ללשון לווי דלהבא, ומאי דמניה הכא ז' לא משתבש כי לעבר ולהבא ז' המה בכלל. ס' מבין מידום]. לוזסך [מ"י קדמא וחסר הכין]. ז לעדת, ל' [ח"ו]. ח ואת השלחן, ג'. ואת כליו, ב' [מעעין ביה סימני דל"ל כל, ולא היא]. המנרה הטהרה, ב' [הרויהון ח"ו]. ט ואת מזבח, ע' [ל"ל י' ס' מבין סידום לעיל ל' כ"ח]. הכיור, ב' מלא בתורה.

ת"א ושחקת ממנה יומא מה כריתות ו. והקטרת אשר כריתות ה ו. במתכנתה כריתות ה. לא תעשו שם. ראה קראתי ברכות נה. בצלאל בן סנהדרין סט: ואמלא אתו ברכות נה. אתו את ערכין טו. ובלב כל חכם לב ברכות נה.

רש"י

יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקו': (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי למסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעי' מ') חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה: לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה.

על

רמב"ן

נמלחו. וכן בלויי המלחים. ארץ פרי למלחה. כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך. על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המלחינים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות לכולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתוב בצור יושבי צידון וארוד היו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך. כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתוב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו. הנה הם שלשה. תופשי משוט והמלחים והחובלים. וכן ארץ פרי למלחה. לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמחו כענין שכתוב גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח. וכתיב ויזרע מלח. ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן

נמלחו

אבן עזרא

וי"א שחוק *אין מאד'. מגזרת ^ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על ^מזבח הזהב: (לז) והקטרת אשר תעשה. כמו למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם ^בינו: (לח) איש. הזכיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: (א) וידבר. אמר הגאון למה נזכר בצלאל ואהליאב. והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב ^לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה ^לגור אריה. והאריך גל מאחוריו וככה היה ^הבית. וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית. ורוחב המשכן שעשו היה שוה. ואין טעם למאמרו כי נזכרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. ^דבין כבוד. והקרוא הוא בצלאל. והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה ^האיננו כלב בן חצרון בראיות גמורות. והמשכילים יבינום: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון ^מלא רוח חכמה, וכתוב ^ונחה עליו רוח ה'. ופירושו מה היא רוח ה'. והיא רוח חכמה ^ובינה.

החכמה

ירושלמי

(לו) וְתִכְתּוֹשׁ מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּאִתְמַן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵא לְכוֹן: (לז) וּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּן דְּתַעֲבִיד בְּדִמוּיָהּ לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵא לְכוֹן קֳדָם יְיָ: (לח) גְּבַר דְּיַעֲבִיד דִּכְוָותָהּ לְאָרְחָא בָהּ וְיִשְׁתֵּצֵי מַעֲמֵיהּ: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) חֲמֵי מֹשֶׁה דְּקָרִיית בְּשׁוּם טַב בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה:

[(ב) חֲמֵי מֹשֶׁה הָא רַבֵּיית וְקָרְיָיא בְּשֵׁם טַב בְּצַלְאֵל:]

יונתן בן עוזיאל

(ג) וְאַשְׁלְמִית עִמֵּיהּ רוּחַ קוּדְשָׁא מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַנְדְּעָא וּבְכָל עִיבִידְתָּא: (ד) לְמִחְשַׁב בְּרַעְיוֹנֵיהוֹן הֵיךְ לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (ה) וּבְאַגְלָפוּת מַרְגְּלִיתָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד כָּל עִיבִידְתָּא: (ו) וַאֲנָא הָא מַנִּיית עִמֵּיהּ יַת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְּדָן וּבְלִבָּא דְּכָל חַכִּימֵי לִבָּא אוֹסֵפִית רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יַת כָּל מַה דְּאַפְקֵידִיתָךְ: (ז) יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דַּעֲלוֹי וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: (ח) וְיַת פָּתוּרָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת מְנָרְתָא דְּכִיתָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ט) וְיַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת כָּל מנוי

בעל הטורים

ואמר להם משה רלו שאין הקטרת תמית אלא לדרבה מחיה שנאמר ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתיב. טהור קדש אלא הטעם ענים: (לז) והקטרת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק כנגד י"א סמים שבקטרת: (ד) לחשב מחשבת חסר וי"ו שבשבה

יונתן

קושע בדברי חכמינו: (ב) בשום טב יש לפרש דרכו ודייק בשמו בשם בצלאל שהיה בצלו. יאים

רמב"ן

המלחו ויקרא לומר נמסו. כמו בלהוטים. כלו שלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג): (לו) ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אשר יקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום. והאשר אועד לך שמה יחזור על העדות. ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מונח לפני ארון העדות. כי כן יאמר בפרשת ויקהל: (ב) ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ותשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כלם והיודעים ורגילים בהם בלא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה. ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ומה הם ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו בראו כי הוא קורא הדורות מראש. כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ובלשון הזה ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא' ראה קראתי בשם בצלאל. והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ

אבן עזרא

החכמה היא הצורות האצורות בצאספונים מוח הראש. ונלת תבונה. גם צינה מגזרת בין. והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי. במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון. והדעת המתחברת בנקבי המוח על המלא מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלא"כייל. והתבונה אל"פכרה. והחכמה אל"חכמה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה במחשבן. ומדות וערכים. ומלאכת כשמים. וחכמת להתולדת. וסוד מהנשמה. וטיפ לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו. (ו) ואתו. כמוהו במלאכות. ולא בחכמת מלאכת שמים. והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות. ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימלא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את וכו'. האהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים. והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי

פירוש על אבן עזרא

*ס במרגליות סוחה גורם וי"א שחוק מאד. ור"ל שחוק כפירש"י מגזירת ויראו המלחים. ומלח ממולח אין פי' מעלמו. ע(ירמיה י"ז ו'). עיין רמב"ן (ויקרא ב' פס' י"ג) וח"ל פי' ד"ה נכרת כמו מלח המכרים המקום שלא גדל בו צמחים. פכמ"ש (פסוק ס') והקטר עליו אהרן קטרת סמים וכו' קטרת תמיד לפני ה' האמור במזבח הזהב שהוא מזבח הפנימי שנקרא כן בעבור שהוא מלופה זהב כמ"ש (פסוק ג'). צ(דברים ל"ב ז') זכור ליחיד ובינו לרבים. וכן כאן לא תעשו לכם. לרבים. קדש תהיה לך ליחיד. ופי' שם חכמן חו לכל אחד מישראל. א(ברכשים מ"ע ע') פירש בצלאל היה בן אורי בן חור למטה יהודה ואהליאב היה בן אחיסמך למטה דן וכתיב דן גור אריה ובית המקדש דומה לאריה. פירש שכתוב הוי אריאל (ישעיה כ"ט. וביחזקאל מ"ג) והאריאל שתים עשרה זרתות. ע"ז משיב רא"ע כי איננו כך דרש כמו דורש ולא ע"פ הפשט. ב(דברים ל"ג כ"ג). ג ר"ל שבנה שלמה. ד כלומר שהנהוג לו כבוד. ה והרא"ס ז"ל העתיק. איננו כלב בן יפונה כ"א כלב בן חצרון. ועיין תמורה (דף ע"ו ע"א) שכן כתוב וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה וכו' ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל (ד"ה א' ב' י"ח י"ט כ'. ועיין בראשית ל"ה א'). (עיין מקור חיים). כי דעתו כנגד הגמרא אשר הוא ע"פ סדרו הולידו בני ח' שנים כאשר השלימו מאמרם בברק בן סוכר ומורה ואם הם שנים אין זה ראיה. והם אמרו פחות מבן ע' אין בידו ביאה. ו(דברים ל"ד ט'). ז(ישעיה י"א ב'). *ו(שם). ה פירש מלאתי כתוב על שמו של הרלב"ע ז"ל כי שלשה חללים יש במוח. האחד כנגד המצח והוא משכן החכמה והוא המקבל והמצייר בלבו מה שיראה ומזה ילמוד אותו ויש בה ליחה מתנשלת בקלות ויורדת דרך העינים והיא הדמעה. והשני באמצע המוח והוא משכן הבינה והוא המבין הדבר כאשר הוא ויש בו ליחה שאינה לא יבשה ולא לחה ויורדת דרך החוטם ונקראת בינה בעבור שהוא בין החכמה והדעת. והשלישי באחורי הראש והוא משכן הדעת שהוא הזכרון כי בו יזכור כל דבר וישמרהו לעת הצורך ויש בו ליחה קשה להתבשל ויורדת דרך השדרה אל הכליות ואל הסתבי' לצאת דרך אבר המשגל. ונקראת דעת מלשון וידע אלקנה. וידע אדם את חוה אשתו כאשר פירש בבראשית. ואני מצאתי בדבריו קצת ראי' שדעתו היתה בזה הפירוש כי הנה בפרשת ואתה תצוה בפסוק ונשא המשכן את עון הקדשים. כי המחשבה היא החכמה. וכן הוא פי' בענין חציו שרף במו אש וגו' לא ידעו ולא יבינו כי טח עיניהם מראות וגו' (ישעיה מ"ד) אמר הדעה היא בנקבים הקלפים של המוח (ר"ל מאחוריו) והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש: גם בפרשת יתרו בפסוק זכור את יום השבת כתוב דע כי באחרונים הראש היא הזכירה והמקום מקום משמר הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה. ט חכמת המספר (רעכענקונסט. אריטמעטיק). י חכמת המדידה והשעורים (מעסקונסט. געאמעטריא). כ חכמת כוכבים ומזלות (שטערנקונדע. אסטראנאמיא). ל חכמת הטבע (נאטורקונדע. פיזיק). מ חכמת האלהים הנקראת ג"כ מה שאחר הטבע. ובכללה ידיעת הנפש ומקור הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל ותולדותיה (גייסטעס בעשאפפענהייט. מעטאפיזיק). נ זהו לשונו של הרלב"ע ז"ל כדמות ביאור שיצא אחר זה. והכוונה היתה כי בצלאל היה מלא בחכמה ובמלאכה את פי' לעשות בזהב ובכסף וזה שהוא היה יודע לעשות הצורה בציור מעשה ובציור שכלי. וזה פי' ובמחשבת הוא מחשבה. מגזירת חרשתם רשע [הושע י' י"ג] כי היה יודע לעשותם בשעור ידועה ובמדות ובערכים כפי החכמה. אבל אהליאב שהיה אתו היה כמוהו במלאכות אבל לא בחכמה. ולזה תמצא בפרשת ויקהל כאשר חיבר שניהם אמר מלא אותם חכמת

ספורנו

שפוגה. והולך לזה מפני שההקטרה היתה נעשית בעולם הכופם אבל בזמן השמשה לא הולך לזה ומפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בזמן כלל: (ב) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י בחיר ה' המכוין

פירוש רשב"ם

שקורין מלחים מפני שמערבים המים בלבתם: (לו) ושחקת ממנה וגו': לקיים ביום הכפורים מה שכתוב באחרי מות וקטרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת: (ו) ובלב כל חכם לב. שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו': (י) בגדי השרד. כמין קליעות והם בגדים שמצפי'

י ואת בגדי השרד ואת־בגדי הקדש
לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן:
יא ואת שמן המשחה ואת־קטרת הסמים
לקדש ככל אשר־צויתך יעשו: פ
יב ויאמר יהוה אל־משה לאמר: יג ואתה
דבר אל־בני ישראל לאמר אך את־
שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני
וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יהוה
מקדשכם: יד ושמרתם את־השבת
כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת
כי כל־העשה בה מלאכה ונכרתה
הנפש ההוא מקרב עמיה: טו ששת
ימים יעשה מלאכה וביום השביעי
שבת שבתון קדש ליהוה כל־העשה
מלאכה ביום השבת מות יומת:
טז ושמרו בני־ישראל את־השבת
לעשות את־השבת לדרתם ברית עולם: יז ביני ובין בני ישראל אות

הוא

אונקלוס

כל מנוהי וית כיורא וית בסיסה: י וית לבושי שמושא
וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא:
יא וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא לקודשא ככל
די פקדתך יעבדון: יב ואמר יי למשה למימר: יג ואת
מלל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא די לי
תטרון ארי את היא בין מימרי וביניכון לדריכון למדע
ארי אנא יי מקדשכון: יד ותטרון ית שבתא ארי קודשא
היא לכון מחללנה אתקטלא יתקטל ארי כל דיעבד בה
עבידא וישתצי אנשא ההוא מגו עמה: טו שתא יומין
יתעבד עבידא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם
יי כל דיעבד עבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטל:
טז ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון
קים עלם: יז בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם

ארו

מסרה יא ואת שמן, ז' כפין [כ"ל בלא ה"א הידיעה ולכך השי"ן רפי]. ככל אשר צויתך, ד' [מ"י קדמא ומהר פזין]. יב ויאמר ה'. קדמא [לעיל א'] וידבר ה' אל משה לאמר, פזין [דין] ויאמר סימן דבר ואמרת. יג תשמרו, [כולהון ח"ו]. לדרתיכם, [כולם חסר ב' וי"ו ומ"י]. אני ה' מקדשכם, ד'. יד את השבת, ד'. הוא, [כ"ב בוי"ו]. מחלליה, ל' [בקצת ס' הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו מ"ש]. יומת, ד' קמץ [ג' זקף וא' רביע (דברים י"ג ו')]. מקרב עמיה, ל' וחסרה מקרב עמה. טו יעשה, בויקהל תעשה, סימן זכר ונקבה בראש [כ"ל קדמא לשון זכר, הכין לשון נקבה]. טז לדרתם, [חסר דחסר].

ת"א ואת שמן מנחות כ. את שבתתי יומא פה. לדעת כי אני שבת י ביצה יו. ושמרתם את חגיגה יח. כי קדש הוא יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו. מחלליה מות שבת לב ע קלב יבמות ז כתובות לד בבא קמא קיט סנהדרין נה עח. כל העשה שבת ע. ושמרו בני שבת קיח יומא פה עקרי' מב פ"ט ס' הזוהר פ' ויקהל. ביני ובין בני עקיד' שער סח ס' הזוהר פ' ויקהל ביצה יו.

רש"י

על שם זהב טהור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לי"דין בלע"ז: (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו

ונשימתו

רמב"ן

וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו: (י) ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה תחלה לעשות הבגדים האלה כאשר צוה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו. כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן. ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה. ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כלולם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא כלו בשש כי איננו נכבד כמותם. ואחרי שנעשו כן רצה השם שיהיו התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הצואה בקבלה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו כגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י. אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין אחד כדברי ר"א. ואת בגדי השרד כלל. והעולה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והוזכר זה במסכת יומא. ואם כן הנכון שנקר' בגדי השרד בגדי היחיד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו. כמו מן ובשרידים אשר י"י קורא. השרידים אשר שרדו מהם. מן פליט ושריד. וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא ידו ללבוש הבגדים. והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת. בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש. ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות. וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר, וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן. ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבואו לשרת בקדש. ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה ווין יתירות בכתוב. ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי. ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם. ואמר כך אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב. ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב וגמר הענין: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין בזריזות המלאכה אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט

שבת

מנוי ית צוורא ית בסיסה: (י) וית לבושי שמושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (יא) וית משח רבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא הי ככל מה דפקידתך יעבדון: (יב) ואמר יי למשה למימר: (יג) ואנת תמליל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא די לי תנטרון ארום את הוא בין מימרי וביניכון לדריכון למידוע ארום אנא הוא יי מקדישכון: (יד) ותנטרון ית שבתא ארום קודשא היא לכון דיפסינה איתקטלא יתקטיל ארום כל מאן דיעביד בה עיבידתא וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (טו) שיתא יומין יתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל מאן דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל במטלות אבנין: (טז) וינטרון בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא לדריהון קיים עלם: (יז) בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארום בשיתא יומין ברא יי ושכליל ית שמיא וית ארעא וביומא שביעאה

בעל הטורים

ימים יש לחשוב ולעשות ולא בשביעי: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות לבור. (ועוד כדאה) [נ"ל ועוד דרשה] אפילו בשבת (עיין שבת דף י"ט) שכל אלו דוחין שבת: סמוך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן: (יד) את השבת ד' ב' בהאי ענינא ואחד בעזרא (נחמיה י"ג) לחלל את השבת והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין דאוי היה שהכהן מורה ע"י גזרה שלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהכא מהכא: (טז) את השבת לעשות ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: (יז) בני ישראל אות הוא ר"ת ביאה שביאתו

יונתן

בללו של הבורא והיא שעמדה לו וק"ל: (טו) במטלות אבנין. זהו סקילה וראיה לזה ממקושש והכי הוא בגמרא במ"ב: (טז) תפנוקי שבתא. קשה ליה מאי לעשות את השבת והלא שב ואל תעשה הוא אלא שלא להתבטל בשבת ולעשות תפנוקיהן והענוגים ועי"ל מה' דהשבת מורה על דבר המיוחד בו והוא תענוגים מה שאינם בימים אחרים

רמב"ן

שבת ממלאכת המשכן לשון רש"י. ולא נתכון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת. כי המיעוטים אלאם בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותם בשבת. אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו. וכך אמרו במסכת יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט. ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו בכאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד. אבל שבתותי תשמורו לעולם. ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'. וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים. ועל דרך האמת נוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי. ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת. ואמר ושמרתם השבת וסייב במחלליה כרת כי הכוס תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת נפש. ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' בעבור שהוא יסוד עולם. והזכיר בשבת שהוא ברית עולם ושוב ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי. והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם שבת וינפש והיא נשמה יתירה כנאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי. והנה הפרשה מבוארת וכבר

אבן עזרא

שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה. והכה מפורש ומן התכלת [ס]והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו. ככתוב בפרשת [ע]במדבר סיני עשו בגדי שרד. ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש. ואחר כן פי' אותם. והנה מלת שרד מגזרת. פליט [*][פ]ושריד: (יא) לקדש. לצרך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו. רק זה [ס]לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך. בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי. והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת. גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מלאנו מפורש במועדים שבת רק [צ]שכתובה. ומחלוקת יש בפי' ממחרת [ק]השבת. והאמת דברי הקבלה. רק נריכים תיקון כאשר אפרש במקומו. ויום הכפורים נקרא שבת. רק לישראל לא לגם: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות. מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי [ר]ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם. אולי יומת זה. כמו וגם [*][ר]בעליו יומת. והעד כל [ש]העושה בו מלאכה. בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים [*][ש]מותרים לעשות מלאכה: ובא מלת יעשה עם [ת]מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם:

(טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע [*][ת]שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת. ושיתקן לרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי' לעשות השבת. כמו ויאהב [א]לעשות אותו: (יז) ביני וגו'. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימלא נמול בפריצ' ידעו המולים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא [ב]כי ששת ימים

פירוש על אבן עזרא

מכמם לב לעשות וגו' וכן בצלה פקודי אמר ואהו אהליאב בן אחיסמך חכם ומושב לא זכר חכם. [ס](להלן ל"ע א'). [ע]עיין (במדבר ד' ח') ובפי' על רא"ע. [*][פ](ירמיה מ"ד י"ד). [ס]ויתכן שאמר זה לפי שאין כתוב פה וידבר רק ויאמר. תה כי יתכן לומר וידבר ה' אל משה לאמר ויהיה עמו וידבר ה' לאמר אל משה. ולא יתכן לומר ויאמר ה' לאמר אל משה. ואולי באמת בעבור אמרו אחריו ואתה דבר אל בני ישראל כי זה הצווי היה לישראל לבדם שלא יעשו מלאכת המשכן בשבת. והראשון נכון. [צ]נ"ל [*][*]שבתון. [ק](ויקרא כ"ג י"א) ר"ל באמרו ממחרת השבת שספרו חמשים יום שפירשוהו חז"ל ממחרת יום טוב וכן תרגומו. [ר]ור"ל שעשו כמוני וזה יהיה האות אשר גם אתם קדושים. [*][ר](לעיל כ"א כ"ט) שפי' מיתתו בידי שמים כמש"ש. ואם אינו כבה למה מוזר ומענים ונכרתה וכו'. [ש](להלן ל"ה ב' וע"ש) וגם זה הפס' לעד. [*][ש]אולי כונת רא"ע לדבר חז"ל המהלך במדבר מונה ו' ימים ומשמר יום ש"ק וכו' ומקשה שם ואלא מאי האי יומא יזום ברעב. ומתרץ שם אשר מותר ג"כ בהאי יומא וכו' (שבת ס"ט ע"ב) ע"ש. [ת]ר"ל מלאכה לשון נקבה. והי' ראוי לומר תעשה ויחסר מלת כל או דבר או מעשה. [*][ת]וגם זה ראיה לפירושי (לעיל פס' ט"ו) א"ק [*][ש]. [א](בראשית י"ח ז') לשון תקון. [ב]ר"ל אם לא יעשה מלאכה רק בששה ימים

[*][*](נ"ל) אינו ע"ם ופי' בעבור שכתובה ממחרת השבת ול"ל יו"ט.

ספורנו

המכוין בפעלתו שיושג תכלית המצוה: (יג) אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה: כי אות היא ביני וביניכם. ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעבודת משכן לשכני בתוככם: (יד) ושמרתם את השבת. ועוד מפני טעם אשר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן: כי קדש היא לכם. במצות עשה: מחלליה מות יומת. במצות לא תעשה ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בו מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן. כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין מלוכה הוא רב הענש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו: מקרב עמיה. ממדרגת נפשות העם אשר כערכה לחיי עד: (טו) ששת ימים יעשה מלאכה. הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן ואם כן אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר איננה דוחה את השבת כלל: שבת שבתון. הנה נאסר בה אפילו דבר שאינו מכלל המלאכות באמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש ליי'. שיהיה האדם בו פונה לגמרי ונחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו: כל העושה מלאכה יומת. ולכן דין הוא שהמבטל כונה זאת בעשיית מלאכה יומת: (טז) ושמרו בני ישראל את השבת. בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת: (יז) וביום השביעי שבת. בו היתה המלאכה שלמה והשלמות תהיה מנוחה: וינפש. ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת

פירוש רשב"ם

שמצפים בהם הארון והשלחן והמנרה המפורשים בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת בגד ארגמן בגד תולעת שני. מאותן בגדים עשויים כעין שרד וקליעות: (יג) אך את שבתותי. אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת. כי אות היא. שאתם שובתים כמוני לפי שאתם עמי

הוא לעלם כי־ששת ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ וביום השביעי שבת וינפש: ס שני יח ויתן אל־משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלהים

אונקלוס

ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא וביומא שביעאה שבת ונח: יח ויהב למשה כד שיצי למללא עמה בטורא דסיני תרין לוחי סהדותא לוחי אבנא כתיבין באצבעא

מסרה יז לעלם, י"ם חסר. את השמים, י"ג. וינפש, ב' ופתח וחד וינפש. יח ככלתו, [מ"ו והטעם פשטא לא קדמא]. לחת [חרין בפסוקא וחסר דחסר]. העדת, [חסר]. לחת העדת, ג'. לחת אבן, ב' [נ"ל ג'ם. ס' מ"ס]. כתבים, ה' חסר [נ"ל ד' מ"ו [ומ"י] בתורה, ס' אנגלת שלמה בשם ח"ם]. באצבע, ב' [נ"ל ב' דין ודברים ע' י'. ס' מ"ח] וחד אצבע אלהים.

ת"א שבת וינפש ביצה טז תענית כז. ויתן אל משה נדרים לח. לחת אבן עירובין נד.

רש"י

ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורי' נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי המקדש ברוך הוא למשה היה בארבעי' ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצי' להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים. שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהי' משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: כי

רמב"ן

וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין: (יח) ויתן אל משה. כמשך לפניו אל אלהים. הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה. ובמעשה ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה: (א) אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלם גם לא ידענו מה היה לו עתה נצטרך לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו לרמ"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים. ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר. אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים על פי ה' ביד משה הנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ועל פי ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש. והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו ע"כום ועשאה להם בידיו ולמה לא יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו. אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן ענין כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדוני. שלא ידעו מה היה לך. ואם תשוב אם לא. ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם. ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל. וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו מעמו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מאנו כלל. ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש. הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו. והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם. וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלוהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם. והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן ושממות עולם יבואו מן הצפון כדכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ. שאין הכוונה

במלך

אבן עזרא

ימים עשה. והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית. והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא יגע. כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה. ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם. ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו איך עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה. וכפל כפלו שנים. לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שלוהו. כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו רק הלבב והמעשה. והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. וראש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו. וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים. וידע דרכיו. והנה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ. ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו. אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. והנה עתה השכל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום. ופי' דבר זה על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. והנה כי הוא טוב ונבראו. ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד. ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג. והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם. והנה נביאי הבעל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחוייה. והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי אינו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לקחת פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור חטאת העגל. כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני

איתמר

שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: (יח) וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד פְּסַק לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי דְאֶבֶן סַפִּירִינוּן מִכּוּרְסֵי יְקָרָא מַתְקַלְהוֹן אַרְבְּעִין סָאִין כתיבין

בעל הטורים

שביתתו של מ"ם מערב שבת לערב שבת. אות הוא לעולם כי ר"ת אלך על שם ודעת כי אלוה אהלך (איוב כ"ט) דדרשינן מיניה (שבת ל"ד) הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש ק"ם פעמים שמים נפשות יש לאדם בשבת וע"כ ע"ש דוינפש כשולה משוב ב' נפשות: וינפש בגימ' אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש בגי' דבוין שהוא שבת אבדה נפש (עיין ביצה דף ט"ז): שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש וי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנסתייבו איבדו נפשם: (יח) ויתן אל משה (תיבת משה הוא תוספת ביאור ואינו בספנון) בגימטריא זה התלמוד. שני לחת. כנגד שמים וארץ. חתן וכלה. ב' תורות ושני עולמות. לחת ע"ב שיניעים בלחי. לחת בא"ס ב"ם כתב מלמד שנלקחו מכסא הכבוד

יונתן

אחרים: (יח) דאבן ספירינון הכי הוא בב' כ"ה בלוחות לא נכר לו מן הארץ אלא מן השמים ושל ספירין הוא ועיין בבקנדי דף ק"ג ע"ב מה שכתב בזה: מתקלהון מ' סאין: הכי הוא ירושלמי דשקלים. רבי יודן הלוחות היו משוי מ' סאין וכו' ונפקא להו מע"ד לוחות אבן מכוה עקיה משקל מ' סאין לפי שמלינו באבנים שהקימו בגלגל דהקמיבו הרימו לכם איש אבן מהירדן ואכז"ל משקל כל א' מ' סאין ולא כאנס שקלו אלא לידע משקל הלוחות שנאמר בהם ג"כ לוחות אבנים ובמ' לגזירה שוה וקי"ל: ועל.

רמב"ן

במלך בבל בלכד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לפורענות להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם. ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה לדרך מקום הפרכן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום כאשר נאצל על משה. וזהו שאמר חג לה' מחר שיבין העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הטורה כי בהיותו לפניהם יכוונו אל עיניה. ורבותי' למדו אותנו הענין הזה והם שגלו סודן אמרו ראה ראיתי את עני עמי. אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה האיך מתבוננין בי שאני יוצא בקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטרמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. טטרמולין ארבע פרדות. טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטראגון ארבע. מולין פרדות כמו מולאות של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה. ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הקב"ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא לה'. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת גויה. ואם תשים לבך אל המשמעות הראשון תבין זה. ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או, שדבר רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה. וכבר פירשתי סוד המעשה הראשון. וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה ונפעם

אבן עזרא

איתמר וככה נולד פנחס. ועוד בפרשת שיחטו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יגזור שלא ידע כי בסופו יעבוד ע"ז. ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך אלהים חסידך. והנה לא הזכיר דבר העגל. רק לא מצא בו אלא מה שנגלה במסה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישראל כמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגים. וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך נמלו השם אם היה עמא שירמוהו פתאים. ועוד למה בנה מזבח לפניו ולוה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל הכהן תחת משה. וכן כתוב והנה אהרן וחור. ואם היה אחר למה לא הרגו. אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו. כי איננו נכון שיעשה *מסית ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו. גם אומרים רבים כי פי' חג לי"י מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה. כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל לוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה. כמו אסרו חג בעבותים. וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות. והמחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. והמפרש אנכי עשו בכורך. אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך אינו פשט ולא יצא ממשמעות הדבור. ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני. לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יומר. גם ככה דברי דניאל לנבוכדנאצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר. כי אהרן עשה בחכמה כאשר עשה יהוא. על כן בנה מזבח. והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בבאו. גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לי"י מחר. וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם. ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים. ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש. ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז. גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו במות משה שהשביעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שמשה איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה. וככה אמרו אשר ילכו לפנינו. ואם

פירוש על אבן עזרא

יחזם אות היא שהוא מאמין כי ששת ימים עשה ה' וכו' וביום השביעי שבת וינפש. כי בו ית' אין שייך עשיה שהכל נהיה בדברו. (ישעיה מ' כ"ח). ולא ייעפו ולא ייגעו. אף כי וכו'. ארבעים שנה לילה ויום. שהם ק"ם שנים לא יוכל לדעת וכו'. (דברים ל' י"ד). ר"ל הדבקות בו ית'. אין בשלמות אם לא יכיר מעשיו וכו'. (ירמיה מ' כ"ג). *(שם). (דברים ג' כ"ד) שהי' הכל רק התפלה. (תהלים קמ"ה ג'). (עיין רמב"ם במורה נבוכים פרק ס"ו מחלק ראשון. (תהלים קמ"ח ה'). (שם קי"ט פ"ע). *כי המשתחוה מאהבה או מיראה איננו חייב. כדין מדיח הרבים. (ויקרא ט' א'). (שם ע"ז ב'). ר"ל העא אהרן במעשה העגל והלא כל בניו נולדו קודם החטא וג"כ פנחס. (שם ט' ג') ר"ל כי בפרשת ויהי ביום השמיני כאשר נזכר בו שיאמר לאהרן שיקח עגל בן בקר לחטאת ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. א"כ בשנה אשר בעבורה לוה אהרן לקחת עגל. לוה ישראל לקחת שעיר לחטאת. ואיך יתכן שיהיה שעיר על דבר העגל. כמ"ש (בראשית כ"ז י"ע) שהנביאים יתחלקו לב' חלקים. הא' שליח במלות. והב' נביאי העתיד. ואם יעברו הנביאים לומר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק. אבל השליח לא יתכן שיכזב כלל. (דברים ל"ג ח'). (להלן ל"ב כ"ד). (לעיל כ"ד י"ד). *זה תשובה לאומר כי תחת על ישראל שהש"י יחתם כולם. (תהלים קי"ט כ"ז). (להלן פסוק ו'). א"כ מורה אשר אין כונתו על ההרגים. (דברים י"ג י"ד). (בראשית כ"ז י"ע). (דניאל ד' ט"ז) שאין פשוטו שאמר כן להשם (עיין בראשית כ"ו י"ט) רק דרך מוסר לנבוכדנצר. כמ"ש ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י' י"ט) שעשה עצמו כאלו הוא עובד לבעל למען דעת מי הם העובדים. ר"ל יהוא כמ"ש שם (פסוק כ"ה) ככה פי' ב"י (ול"ג) כי ק"ב כאשר עשה משה בבאו מהר היה לריך אהרן לעשות מיד אחר עבודתם קודם מ"ר. ואילו עשה בערמה היה אמר חג לאלהים מחר. פירש כבר באלהי בפ' ואלה שמות בפסוק ראה ראיתי ושם פירש כי מלת אלהים הוא המוליכו ממקום למקום ונותן לו כל צרכו. וע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי. האלהים הרועה אותי. ר"ל שאם ענהו שבשה בערמה היהם תשובה מעליא. לעיל והיה שם (לעיל כ"ד י"ב) ושם פי' כי רא"ע איננו מביא הפס' ככתוב רק כפי'. ר"ל מה שאמרו עשה לנו אלהים היתה כוונתם לעשות לורה מוכשרת לקבל שפע אלהים ממעל וכח עליון ללכת לפניהם להנהיגם תחת משה. וזהו שאמרו אשר ילכו לפנינו ולהבין הדבר בטוב עיין בסוף ויקרא בתשלום החלק. בשם ספ' העלמים לרא"ע. פירש שים לבך להבין מה שאמרו שילך לפניהם כדי לחור להם מנוחה, זה הוא הטעם בעבור שבקש להכנס בממשלת נוגה שהוא ממונה על התענוגים כדי שינוחו ויתענגו על רוב השלום. כי מלת נוגה כמו עונג והה"א מתחלף בעיי"ן ע"י אותיות אה"חע. ובית נוגה הוא מזל שור ע"כ עשו צורת שור ולא צורה אחרת ואמר כי לא בקשו לעבדו רק

ספורנו

תוספת שכנה להשיג מה שכיון האל ית' בשלמות פעלתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים ששהה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אבא אליך עד שהלך לעשות משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות מעשה אלקי' לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב והמה מהרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן

אֱלֹהִים׃ לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ
מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־
אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ
אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה
הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא
יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי
נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃
ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃
ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ
עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא
אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן
וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ
מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ

וידבר

אונקלוס

באצבעא דיי׃ א וחזא עמא ארי אוחר משה למחת מן
טורא ואתכנש עמא על אהרן ואמרו לה קום עבד־לנא
דחלן דיהכון קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא
דמצרים לא ידענא מה הוה לה׃ ב ואמר להון אהרן פריקו
קדשי דדהבא די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתיו
לותי׃ ג ואתפריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון
ואיתיאו לאהרן׃ ד ונסיב מידיהון וצר יתה בזיפא ועבדה
עגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא
דמצרים׃ ה וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן
ואמר חגא קדם יי מחר׃ ו ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו
עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחיכא׃

ומליל

מסרה לב א בשש, ב' רכתו [מ"ו]. ויקהל, ג'. על אהרן, ה'. זה, כ"ד פתחי"ן [כ"ל סגו"ל ססוף פתח קטן]. היה לו, [הלמ"ד רפי']. ב פרקו, ל'. ובנתיכם, [כולם מ"ו ומ"י]. והביאו, ו' [מ"י]. ג ויתפרקו, ל'. באזניהם, מ' ויביאו, ל"ו [מ"י]. ד ויצר, ב' [כ"ל מלשון צורה וקשירה]. בחרט, ל' וחד בחרט. העלוך, ג' [מ"ו]. ה ויקרא אהרן ויאמר, י"ח פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר. [בס' מנין מילות איתא דל"ל ז' דכך הוא במס"ג שופטים ע"ו י"ס. וכך הוא ג"כ בס' מנורת שלמה. אמנם המגיה דמס"ג משופטים הנ"ל כתב על המ"ס דנפלא ממנו המס"ג מלכים א' י"ז כ'. דמוכח שם י']. ו וישכימו, [מ"י]. ממחרת, [מ"ס שני' במסג]. עלת, [חסר דחסר]. ויגשו, [מ"י]. ושתו, י"ס ושתו, [ולא כן בס' דיקי ואולי הוא כ"מ יש שבירין]. לצחק, ל' בטעם [כ"ל סוף פסוק במג"ל. אמנם בכל תקוני סופרים ללחק בליל"י כתיב. ס' מ"ח].

ת"א. וירא העם כי שבת פט. כי זה משה שבת שם מנחות כט. אלה אלהיך כתלילים כג. אשר העלוך סנהדרין סג. וירא אהרן סנהדרין ז.

רש"י

(א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו שהרי עמו בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בששה עשר בתמוז בי"ו בא השטן ועירבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במ"ס (דף פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדי' חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקריי"ר בלע"ז: את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אתו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים ושקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא וגו' חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשוי' בבת א' מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמי' בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט)

פירוש רשב"ם

עמי: (א) אשר ילכו לפנינו. כעין תרפי' העשויי' במכשפות שיגידו צרכיהם: (ד) ויצר אותו בחרט. הזהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את כולם בבגד עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה עגל. כדכתיב ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וכתיב ויצר ככרים כסף בשני הריטים: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנולד היום לא יעלום ממצרים. כל עובדי עכו"ם יודעים שאלהינו בשמים ברא את העולם. אך בזה היו טועים שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה מדבר ברוח הטומאה כאלו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. כלומר רוח הקדש יש בו וכאלו רוח הקדש הולך לפנינו. וכן לבן אמר על התרפים למה גנבת את אלהי. ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה. שלכל מיני מכשפות ואוב וידעוני כח בו להכחיש פמליא של מעלה ולהגיד נולדות לדעת אם היו תמים לה'

אלהיהם

כתיבין באצבעא דיי: (א) וחמא עמא ארום אשתהי משה מן למיחות מן טורא ואתכנש עמא על אהרן כד חמון דעבר זמנא דקבע להון ואזל סטנא ואטעינון והפך לבהון זחוחין ואמרו ליה קום עיבד לנא דחלן דיטיילן קדמנא ארום דין משה גברא דאסקנא מארעא דמצרים אישתלהב בטוורא דאשא מצלהבא מן קדם יי לא אישתמודענא מה הוה ליה בסופיה: (ב) ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא דבאודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואייתו לותי: (ג) וסריבו נשיא למיתן תכשיטיהון לגבריהון ומן יד פריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואייתיו לאהרן: (ד) ונסיב מידיהון וצר יתיה בשושיפא ורמא יתיה בטופרא ועבדיה עיגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל דהנפקוך מארעא דמצרים: (ה) וחמא אהרן ית חור נכים קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן בקל עציב ואמר חגא דיי מחר מנכסת קטול בעלי דבבוי אלין דכפרין במרידהון ופרגו איקר שכינתיה דיי בעיגלא הדין:

נ(ה) וחמא אהרן ית חור נכים קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי. וקרא אהרן ואמר חגא:]

(ו) ואקדימו ביומא מחרא ואסיקו עלון וקריבו ניכסין ואסחר עמא למיכול ולמשתי וקמו להון למגחכא בפולחנא נוכראה:

נ(ו) וקמו להון מגחכין בפולחנא נוכראה:]

וסליל

בעל הטורים

הכבוד. ככלתו כתיב מה כלה מקושטת בכ"ד קישוטין המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים: (א) כי בשש משה חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות. בשש ב' הכא ואידך מדוע בשש רכבו לבא (שופטים ה') מה התם אף הכא היו סבורים שמת כמו שדרשו חז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו בגימ' שהראה להם השטן מטתו של מש"ה: (ד) אלה אלהיך. שאוו לאלוהות הרבה: (ה) מזבח לפניו. בגימטריא זבח שור דדרשי' מזבח לפניו: (ו) ויעלו עולת בגי' בכורות [נ"ל דדרש אם למקרא עולות.

ועשרה

רמב"ן

מטעם מלך המדה הזאת והמשכיל יבין: (ג) פרקו נזמי הזהב. בחר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקדשים כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף: (ד) ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין שטה בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם. אבל יאמרו במקומות רבי' אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דברו אשר נוס והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה: (ה) וירא אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך להם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגישו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים. והענין מפני שהיו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר שהם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין: (ו) טעם וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעלזיהם ולשמחה. וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע. כי משה מלאך משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם

יונתן

(א) ואזל סטנא וכו' עיין הרמז בבעל הטורים. לבהון זחוחין עיין בנחום ונבוס הכוונה מלשון גאוה דעתם וכן כמלא בפרק עגלה ערופה משרבו זחוחי הלב: אשתלהב בטוורא דאשא כן אחז"ל במסכת שבת שהראה להם השטן דמות מטתו בענן ולכך היו סבורים שמת את בשריפת אשא מלהבא: (ג) וסריבו נשיא. מפרקים היו הנשים לשון תכשיטיהן ויליף הכי מדכתיב אשר באזניהם ולא כתיב באזני נשיהם כדלעיל אלא פירושו באזני עצמם: (ד) בטופרא. מהר"ד פי' מ"ש. אמנם באמת הוא דמות וצלם של גוי וכן הוא בויקרא רבה: (ה) נכים. נשחט ועיין ברש"י כי עניהם לדבר

אחד

אבן עזרא

ואם שמים לבך אל המשל [ס]הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צוה. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא גנאי. ואם אחריה אל היא לטוב. כמו [ע]ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו [ס]אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אני לא עשיתי רע להם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי [*פ]ברע הוא. ולא אמר רע הוא וחטאו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר [צ]כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל [ק]גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חלי עשירות עשירית המחנה. והכלל כי [ר]לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם [ש]לא האמנתם בי [ת]מריתם [א]מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני [ב]העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת מזלות היא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחלי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין [ג]הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב [ד]במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות. והנשים הזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה. כמו [ה]ויצר את שני העמודים. ויצר בחרט. כמו דמות. וכן בחרט [ו]אנוש. בדמות אנוש. ואין טעם להיותו מגזרת [ז]החריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך

חרש

פירוש על אבן עזרא

רק בקשו לקבל משפט טובו אשר נתן לו הש"י כדי שינוחו ויתענגו על רוב השלום. ואשר שאין דעתם לעבדו הנה לא היה ע"א. וזהו הטעם מה שאמר בספר יסוד מורא בשער ט' שאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם ולא ראיתם שום תמונה. גם אמר משה לא תעשון אתי אלהי כסף כלומר אין לכם צורך עמי לעשות צורה לעבדו. [ס]ר"ל כי לא בקשו רק מנהיג. ועיין לעיל (ע"ו כ"ב) שם פי' שהסיעם משה ע"פ השם. כי פסקו עמודי הענן והאש אחר שעברו את הים. והנה חשבו שמת משה לכן בקשו מנהיג אחר ע"פ ה'. ועיין ברמב"ן ורבינו בחיי ז"ל שהאריכו בזה. [ע](מ"א ח' ב'). [ס](להלן ל"ב כ"ב). [*פ]פירש בעבור שהאספסוף הוא הערב רב היה מנהגם במצרים לעשות צורות ולעבדם כאשר כתוב כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. וזהו ענין השעירים שהיו עובדים כאשר פירש הוא בפרשת אחרי מות. ע"כ כשראה העגל עבדוהו כי חשבו שהוא ע"ז כמנהגם הראשון. והנה בעבור שלא נשמר אהרן במעשהו נכשלו רבים ע"י אהרן אע"פ שלא עשהו לשם ע"ז וע"כ כעס השם על אהרן כאשר כתוב ובאהרן התאנף ה' להשמידו. ואלו היה עושה ע"ז לא היה השם סולח לו ולא היה נותן לו ולזרעו הכהונה ולא היה מכניסו אל הקודש לכפר על בני ישראל. ואני אגלה לך סוד העגל בכמיזום למה עשו צורת שור כי המבין סוד מלאכת השמים ידע זה כי כבר פירשתי כי מזל שור הוא בית נוגה ומלאכת שמים היא חכמת משפטי המזלות כשידע האדם מנהיגו ההולך לפניו בשמים יוכל להשמר מן המקרים ע"כ עשו צורת שור וד"ל ע"כ פי' האהל יוסף. [צ](להלן ל"ב פסוק ז' ח'). [ק](יהושע ז' י"א). [ר]ר"ל אכמנו לא נעשה כהוגן אם כמשנה לפסלים שהאמינו שהיה ע"ז. [ש](במדבר כ' י"ב). [ת](שם כ"ז י"ד). [א](דברים ל"ב כ"א). [ב]עיין להלן ל"ג ענין המחברות. ועיין בפי' מקור חיים). [ג]ר"ל מבנין פקד וראוי להיות פ"א חירק וע"א דגש. ולפי שע"א רי"ש שאינו מקבל דגש. בא פ"א בקמץ גדול וע"א בשוא נע כמשפטו בלווי. [ד]כמ"ש כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם (שופטים ח' כ"ד) והישמעאלים הם המדינים. והעד ויעברו אנשים מדינים (בראשית ל"ז כ"ח) ואח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים ויביאו את יוסף מצרימה (שם פסוק כ"ח) והמדנים מכרו אותו אל מצרים (שם פסוק ל"ו). [ה](מ"א ז' ט"ו). [ו](ישעיה מ' י"ט) ושם פירש שהוא צורה יציקה כדמות אדם. [ז](שם ג' כ"ב)

שענינו

ספורנו

האבן ועלם תתו התורה והמצות אשר כתב כאשר יעד התחילו במעשה העגל ואמר למשה לך רד כי שחת עמך: (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יהיו

אלך

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת
עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ
לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־
לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה
עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה
לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־
פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה
יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה
יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם
לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־
הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם
בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ
לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ

ויפן

אונקלוס

ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֱזֵל־חוּת אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַסֶּקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ח סָטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַּקֵּדְתִּנּוּן
עֲבָדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וַאֲמָרוּ אִלֵּין
דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְהָא עַמָּא קְשֵׁי קְדָל הוּא׃
י וּכְעַן הַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵף רוּגְזִי בְּהוֹן וֶאֱשֵׁיצֵנּוּן
וְאֶעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי׃ יא וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר
לְמָא יְיָ יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃ יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר
בְּבִישְׁתָא אַפֶּקְתִּנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא
דְמַלֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ יג אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל
עַבְדָיךְ דִּי קַיֵּמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֶּלְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת
בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן
לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּיל

למעבד

מסרה ז העלית, [מ"קדין בליק"י ותניכא (דלקמן ל"ג א') בסיריק]. ח סרו, ב' פסוקים דישיהון סמ"ך בתורה סלא ודין. לויאם, [מ"י קדמאה וספר תנין]. העלוך, ב' [מ"ו]. ט ויאמר ה' אל משה ראיתי, [אין כאן פיסקא כלל]. י הניחה, ב' שמשון [מ"י]. לי, [הלמ"ד דגושה מדין אתי מרחוק] ואכלם, [הוי"ו בפתח]. אותך, י"ג מלא, גדול, [הג' דגושה]. יא ויחל, ד'. למה ה', [מלת למה מלרע והמ"ם בפי]. יחרה, ב'. גדול, [הג' דגושה]. יב למה יאמרו, [מלת למה מלעיל והמ"ם דגושה]. הוציאם, [מלא דמלא]. להרג, [ח"ו]. ולכלתם, ל' [וחסר]. מחרון, [מ"ו]. והנחם, ב' על עבדיך. יג זכר, [כל ליסרא דלויי ס"ו]. ולישראל, ז'. להם, [במתב ובמקף]. את זרעכם, ל'. ככוכבי, [כולהון מ"ו]. וכל הארץ, ה'. לעלם, י"ח חסר.

ת"א וידבר ה' אל ברכות לב. כי שחת עמך עקיי' מג פי"ב. סרו מהר סנהדרין נו. ועתה הניחה ברכות לב. ויחל משה ברכות ל לב. זכר לאברהם ברכות י לב שבת ל ס' הזוהר פ' ויקרא. וינחם ה' על סנהדרין קס.

רש"י

לט) לצחק בו ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת' ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אבותיהם אבותיהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם

ליצחק

אבן עזרא

חרם: (ה) וירא אהרן. בלב. כמו וראיתי אני בלבי. וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שבנהו המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה ערף. שלא ישמע מה שלום. משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז. והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב. ומשה ספר זה המעשה לבניהם לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות. כתוב לך רד כי שחת עמך. וכתוב קום רד. ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך. וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני. וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם. ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם. וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם. על כן הולך להתפלל. (יא) ויחל משה. זאת שגזרה לא מצאנו מזה הטעם. כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב. ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה. על כן אסור לומר קליתיך או אחלך. כי יבא מגזרת אשר חלה ייי בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת *והיה עקב. וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר. על כן וינחם ייי אשר שהתפלל והתנפל מ' יום. ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם. כי ידע ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל. ובעד אהרן שהיה בסכנה. ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש. כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל. וישק את בני ישראל. ויהרוג עובדיו. רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו וישרף העגל. על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת. כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי. הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראוי' להכתב אחר וישב משה אל ייי. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי. עם ועתה לך נחה את העם. וכתוב ויגוף ייי את

העם

(ז) ומליל יי עם משה איזל חות מן רבות יקרך דלא יהבית לך רבותא אלהן בגין ישראל וכדון חבילו עובדיהון עמך דאפיקתא מארעא דמצרים: (ח) סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון בסיני לא תעבדון לכון צלם וצורה וכל דמו וכדון עבדו להון עיגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואכריזו קדמוי אלין דחלתך ישראל דאסקוך מארעא דמצרים: (ט) ואמר יי למשה גלי קדמי זדונהון דעמא הדין והא עם קשי קדל הוא: (י) וכדון אנח בעותך ולא תפגין עליהון קדמי ואנתח רגז אשתא תקיפתא בהון ואשיצינון ואעבד יתך לעם סגי: (יא) ואתחלחל משה מן רתיתא ושרי לצלאה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקוף רוגזך בעמך דהנפקת מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: (יב) למא דין יימרון מצראי דמשתיירין למימר בבישא אנפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא תבור וחרמון ושריון וסיני ובגין לשיצאה יתהון מעל אנפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ויהוי תוהו קדמך על בישתא דמלילת למעבד לעמך: (יג) הוי דכיר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך דקיימתא להון במימרך ומלילתא להון אסגי ית בניכון הי ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא דאמרית לכון איתן לבניכון ויחסנון לעלם: (יד) והוה תוהו מן קדם

יי

בעל הטורים

מלא] שהכרובים העלו עולם לפניו: (י) הניחה שני במס' הניחה לי הניחה אותי והמישני על העמודים גבי שמשון (שופטי' ט"ז) לומר שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו. וזה הול הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכילם והמית כל שריהם. ואכלם ב' במסורה הכא ואידך ואכלם ואמחצם (ש"ב כ"ב). זהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל. ואעשה אותך מלא וי"ו שיצאו ממך שש מאות אלף: (יא) ויחל ד' במסו' הכא ואידך ויחל איש האלהים בענין ירבעם (מ"א י"ג) ויחל יהואחז (מ"ב י"ג) ויחל חזקיהו [ר"ל גבי חזקיה ירמיה כ"ו] והיינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד' פעמים ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כאן

הקדים

יונתן

אחד נתכוונו. מכרזת קטול בעלי דבבי וכו'. פי' חג לה'. יהיה שמחה שהיתה מיתה בעלי דבבי שונאי ה' אלה שכופרים במציאותו. ופרגו. הפליגו כבוד השכינה בפניהם חור חזהו קרא אהרן באזניהם דאל"כ יגדל התמיה על איש כמותו ירבה בישראל גם זו מעשה העגל אף זו שקרא חג אלא הסך יהיה חמס לה' כי בלבוד רשעים רבה וק"ל: (ז) דלא יהבית לך רבותא. פי' לא נתתי לך גדולה וכבוד אלא בעבור ישראל. כדפי' רש"י וע"ש: (י) תפגין. לשון צעקה בשווקים וי"ג תפגיע ויחל. בברכות ל"ב

תפלה

רמב"ן

מלפניכם ולפרטו לפניהם ויפק אותו להם והשלים הכתוב כל מה שעשו בעגל ואחר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד. אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו ובירדת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ומבואר בפסוק. וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא כאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך. אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו. הנני מביא הכל משחית. בכלי ההורס כל חומה ומגדל ופירש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקצץ בנטיעות. והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב. והשנית מעשה הזובחים המועלים שבהם כאשר פירשתי והנה רוב העם חטאו במעשה העגל. כי כן כתוב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב. ולולי זה לא היה העם בכולם לכלותם והנה ההרגים והנגפים מועטים כי בכולם היה החטאת במחשבה רעה כמו שפירשתי. וטעם אשר העלית מארץ מצרים. מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף. או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים. וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים. ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרועך הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע. ואין טעם שיאמר הניחה לי והכעוס כי אם לא חרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם. ועל דרך האמת הניח רחמי ומדת הדין שלי תתחרה בהם ואכלם בה כי עמי אין כחות בהם. וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל וכך הזכיר במשנה תורה ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אחריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תפלה ובין ותדע: (יא) למה ה' יחרה אפך. הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה

שיתפלל

אבן עזרא

העם: ויחל. הנה כתוב ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם. וזהו הרף ממני ואשמידם. כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועכו"ם ביניהם עד שהשמיד אותה: והנה למה יי' יחרה אפך בעמך. כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית. בכחך הגדול ובזרועך הנטויה. וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה. וכתוב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת. והטעם שתזכור להם שבועתך. ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך. כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם. בעבור הלמ"ד. והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם. וזה כמו למה יאמרו מצרים לאמר. (יב) וטעם ברעה הוציאם. כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכלת לשם להציל כח המזל להציל הדבקים בו. ובראותו כי אין יכולת לו הרגם. וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום. והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך. והנה לא ירשו הארץ. ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי. ואחר כן נוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר. אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים. על כן כתוב בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ. והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם. רק דברה תורה כלשון בני אדם. כמו ויעל *וירד. ישמח יי' במעשיו. ויתעצב אל לבו. והנה שמואל

אמר

פירוש על אבן עזרא

שפנינו סורר. [ח](שם ט' י"ט). [ט](קהלת ג' י"ג). [י](בראשית מ"ב ח'). [כ]ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ' ג'). [ל](פסוק ז') [מ](דברים ט' י"ב). [נ]ע"ש הוא וכ"ל פה כתוב סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וכו' (פסוק ח') ככה פי' ב"י (כ"ל) איננו ע"ש כי בספר דברים שם מקצר בספור המעשה ואומר קום רד וקונך מ"כ על המעשה פה אשר עשו העגל והשתחוו לו. ופי' סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם מסכה וכמ"כ שם וישתחוו וכו' [ס]פה כתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (פסוק י') ושם הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (דברים שם פסוק י"ד). [ע]כ"ל שאמר לו הניחה לי. ועדיין לא התפלל עליהם. [פ](משלי י"ט ו'). [צ](ש"א א' י"ח) פי' כמו שפירש בפסוק פני ילכו שהוא לשון קלף וכפר פירש כן בפרשת ויגלח בפסוק אכפרה פניו. ועוד יזכירם בפרשת ואם במקומי בפסוק ונתתי את פני בכם. [ק](דברים כ"ט כ"ח). [*ק](שם ט' כ"ו). [ק]קשם כ"ה. [ר]פה (פסוק ל'). [ש](דברים ט' כ"ח). [ת](פסוק ל"א). [א](פסוק ל"ג) ר"ל כי אחר שזאת התפלה מוקדמת מדוע כתב קצתה מוקדמת וקצתה במקום הראוי אחר וישב משה שכתוב שם ועתה אם תשא חטאתם וגו' ויאמר ה' וגו' ור"ל למה לא שם אלה הפסוקים מוקדמים עם ויחל משה ויהיה הכל יחד כראוי להיות מחובר. לכן נתן הראב"ע ז"ל טעם לזה כי רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם הזה ובפסוק ויגוף וגו' כי ענינו נדבק זה בזה כאשר תפרש הראב"ע ז"ל במקומו. [ב](פסוק ל"ד). [ג](פסוק ל"ה). [ד](דברים ט' כ"ה). [ה](שם פסוק כ"ט). [ו](שם פסוק כ"ו). [ז](שם פסוק י"ד). [ח](כאן פסוק כ"ז). [ט](שם פסוק י"ח). [י](כאן פסוק י"ב). [כ](תהלים ע"ד ב'). [ל]ממלא לעבדיך. פי' כי זכור לעבדיך הוא בקשר למד. מה שאין כן זכור עדתך. לכן אין ענינם שוה כי זכור לעבדיך מורה שיזכור להם דבר השבועה או ברית. אבל זכור עדתך ענינו שיזכירם וזה דומה למה שכתב ז"ל ואהבת לרעך כמוך שיאהב הטוב לרעהו כי יש הפרש בין ואהבת לרעך ובין ואהבתם את הגר. [מ](דברים ט' כ"ח). [נ](כאן פסוק י"ב). [ס](להלן ל"ג ג'). [ע](שם פסוק י"ב). [פ](דברים י' א'). [צ](בראשית ל"ה י"ג). [*צ](שם י"א ה'). [ק](תהלים ק"ד ל"א). [ר](בראשית ו' ו').

ש"א

ספורנו

אלהיך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך: (ה) חג לה' מחר. ולא תערבבו שמחתו באל אחר: (ח) סרו מהר. קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת והם התורה והמצוה אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה: (יא) למה יי' יחרה אפך בעמך. באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי

אתן

פירוש רשב"ם

אלהיהם. ולא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של רוח הטומאה כדכתיב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם וגו': (יא) עמך אשר הוצאת. עמך ולא עמי: אשר הוצאת. ולא אני העליתי אלא אתה (יב) למה יאמרו. עשה למען שמך

שלא

טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת
הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם
מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת
מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב
אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־
מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר
אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת
חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־
הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ
מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת
הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ
וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמָּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

°ברעו ק'. °מידיו ק'.

אונקלוס

למעבד לעמה: טו ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אנון כתיבין: טז ולוחיא עובדא דיי אנון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא: יז ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא: יח ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחיכין אנא שמע: יט והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחנגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשפולי טורא: כ ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק וזרא

על

מסרה, טו ושני לחת העדת, ג' דסמיכי. לחת, [חסרין בפסוקא וחסר דחסר]. כתבים, [חסרין בפסוקא מ"ו ומ"י]. טז והלחת, י"א פסוק ליתא וסיפא מדנחורה [חסרין דפסוקא מסר דחסר]. מכתב ד'. חרות, ל'. יז ברעה, ברעו ק'. יח אין, י' פסוקים אית בהון אין ואין מלעות פסוק. ענות, ב' בב' לישנא אדם כפשו דין [חלחא דפסוקא מ"ו]. יט ומחלת, ל' ומחר [דחסר]. מידו, מידיו ק' ה' כ"כ [בלישנא]. הלחת, [מד"ח]. כ וישרף, [חסר]. ויטחן, ל'.

ת"א מזה ומזה הם מגילה עו. והלחת אבות עו ס' הזוהר פ' משפטים. חרות על ערובין נד. וישמע יהושע ס' הזוהר פ' ויקהל. ויהי כאשר פסחים כח עקרי' מד פטו. ויזר על פני המים מד ס' הזוהר פ' משפטים.

ויאמר

רש"י

ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לשרוף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד (ברכות ל"ב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא' (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כ') והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב אמר (שם לה) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקי' נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא' אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ. וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוין לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה

רמב"ן

שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה. ואין טעם שיאמר למה י"י. ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם. ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה י"י למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל י"י ואומר י"י אלהים אל תשחת עמך. כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר"א כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בסוגו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות. ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני י"י ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה י"י יחרה אפך בעמך. וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל ואירד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריה וכו' והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר לעשות אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה. וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל י"י אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם. אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר י"י שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד. והטעם לפי שהיה משה מספר להם שם כל חטאיהם והטרח שטרח עליהם. והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה. וגם על אהרן. ושטרח לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח י"י אותם מקדש ברנע. ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם י"י מיום דעתי אתכם חזר אל ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות. ואמר ואתנפל לפני י"י את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר י"י להשמיד אתכם ואתפלל אל י"י ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך וכו' כאומר הוצרכתי להתפלל לפני י"י בעבורכם ארבעים יום. כי מתחלה אמר י"י להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום. ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני י"י אלהיו ובסוף התנפל לפני י"י ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל י"י. והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף י"י ואתפלל

יי על בישתא דחשיב לסעבד לעמיה: (טו) ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידיה לוחין כתובין מתרין ציטריהון מיכא ומיכא אינון כתיבן: (טז) ולוחיא עובדא דיי הינון וכתבא כתבא דיי הוא חקיק ומפרש על לוחיא: (יז) ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין בחדווא קדם עיגלא ואמר למשה קל סדרי קרבא במשריתא:

[(יז) סבעשין:]

(יח) ואמר לא קל גיברין דנצחין בסדרי קרבא ולא קל חלשין דמתנצחין מן בעלי דבביהון בסדרי קרבא קל פלחי פולחנא נוכראה ומגחכן קדמאה אנא שמע:

[(יח) קל מקלסין בפולחנא נוכראה:]

(יט) והוה כד קריב משה למשריתא וחמא ית עיגלא וחננין בידיהון דרשיעיא מחנגין ומגחנין קדמוי וסטנא הוה בגויה מטפז ומשוור קדם עמא ומן יד תקוף רתח רוגזיה דמשה וטלק מן ידוי ית לוחיא ותבר יתהון בשיפולי טוורא ברם כתבא קדישא די בהון הוה פרח וטייס לאויר שמיא והוה צוח ואמר חבל על עמא דשמעו בסיני מן פום קודשא לא תעבדון לכון צלם וצורה וכל דמו ולסוף ארבעין יומין עבדו עיגל מתכא דלית ביה מששא: (כ) ונסיב ית עיגלא דעבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרי על אנפי מוי דנחלא ואשקי ית בני ישראל וכל מאן דיהב תמן כל מאנא דדהבא הוה

סימא

בעל הטורים

הקדים שנא' לעבדיך וכתיב התם [ב' עקב] זכור לעבדיך לאברהם וגו' והקדים עבדיך לשנא לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד (שם) דוד עבדי: (יז) ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות: (יח) קול ענות אנכי שמע בגימטריא שנסכו. סוף ועבדו עבודה זרה: ענות. ב' קול ענות. יום ענות אדם נפשו (ישעיה נ"ח) זהו הענות לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו אסר יו"ד שכפרו ביו"ד דברות ועשרה

יונתן

תפלת השחר אר"א מלמד שעמד משה בתפלה עד שאחזתו אחילו: (י"ג) דמשתיירין דלא שקעי והלא כולן נטבעו בים אלא ר"ל הנשארים והוא פרעה שנשאר כדכתי' לא נשאר עד אחד אבל אחד נשאר עיין ברש"י שמה: (יד) ויהוי תוהו קדמך. ר"ל שיתחרט על מחשבה הראשונה והוא לשון רצוהינו תוהא על הראשונות והוא חרטה: (יז) מיבבין בחדוא ר"ל אף שבכל מקום יבבא שהיא תרועה מורה על הצער וכן כאן דכתיב ברעה מ"מ הזה יבבא של שמחה: (יט) מטפז ומשוור פי' מדלג ומרקד מלשון משווראה דעורא עיין ברש"י שם: חבל ווי כמו חבל על דאבדין: (כ) וכל מאן דיהב תמן כל מאנא כו' פי' כל שנותן לעגל כלי זהב הי' יוצא סימן בפניו דקשה על פירש"י דא"כ למה נהרגו ישראל לשתות מאותן מים אלא שלא המיתו

אלא

רמב"ן

גם באהרן בעת ההיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא יגוע. ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה: (טז) והלחות מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו בכאן לספר שבחן לומר כי לא נמנע משה בכל זה מלשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק. או הענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והשטה. וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא. אבל הטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו. וכך אמרו בהגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול והנה משה בענוותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל. אבל אמר לו כי קול שמוק הוא: (כ) ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. אמרי שהיה דק לעפר זרקו על פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה

אבן עזרא

אמר [ש]וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ושם [ת]כתוב נחמתי. ויש מפרשים אותו לשון [*ת]וועד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה [א]וההר בוער באש. וטעם ויפן. כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה. כדרך ויפן כה [ב]וכה: וטעם בידו ברשותו. כמו ולקחת בידך [ג]עשרה אנשים. כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד. ואף כי שנים ביד אחד. ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם. איננו אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן. כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר. ואין פי' כתובים נראים. רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני. והנה הלוח עב. ואין צריך [ד]מ"ם וסמ"ך שבלוחות שעומדו בנס. כי מחלוקת היא בפירוש תלת אשורית. אם מאושר באותיותיו. או על שם שעלה עמהם מאשור. ועוד אלו היו נראים [ה]יראו הפוכים. ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות. והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם. כי היו צריכים להיות עבות. והנה ימצא אבן יקרה מאד והרכה אמה ורחבה אמה וחצי. ואמה קומתה. ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים. והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם. אחר שאמר כתובים משני עבריהם. על כן כתוב [ו]מזה ומזה הם כתובים. ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שורין. כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק. ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לבקשותינו: (טז) והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית. ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראויה נבראים. והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוט. ויש מהפכים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות [*י]פתום: (יז) וישמע יהושע. שנאמר בתחתית ההר: ברעו. מגזרת [ז]תרועה. כמו אשא [ח]דעי שהוא מן ידע. ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע. ולפי דעתי שהם דברי משה. והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם. כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות. וזהו [ט]ויקומו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחולות. ה"א העגל תסרת בעבור האחרת. כמו ויקח את העגל והמחולות [י]סביביו. וטעם קראת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו ספר עדות. והנה קרע שטר התנאים. וזה היה לעיני כל ישראל כי כן [**]כתוב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו [כ]ויתך באש. ואין

צריך

פירוש על אבן עזרא

[ש](ש"א ט"ו כ"ט). [ת](פסוק י"ד). [*ת](עיין סוף פ' בראשית). [א]ר"ל כאשר הזכיר במקום אחר וההר וגו' וזה כמש"כ בשנותו (דברים ט' ט"ו). אמר ואפן וארד מן ההר. וההר בוער באש. [ב](לעיל ב' י"ב). [ג]נ"ל עשרה לחם (מ"א י"ד ג'). זה טעם ב' אשר הגיה בע"מ ב' וטעה בכונת רבנו ר"ל ר"ע כי עשרה לחם הוא הכונה על עשרה אנשים עיין ר"ס מ"ט). [ד]ר"ל שאמרו רז"ל מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים כי היה כתוב חרות והם מרובעות. ודעתם ז"ל כי החריתות עוברות מלד אל לד כי לא היו האבנים עבות ע"כ מה שיש במ"ם וסמ"ך בפנים היה מחויב שיפול אבל היה עומד בנס ודעתו של הראב"ע ז"ל כי היה הלוח עב ולא היתה החריתות עוברת. וזהו שאמר ועוד כי לא ידענו הכתב איך היה וכו' וזה כתוב במסכת מגילה בירושלמי ונחלקו שם אם הכתיבה הוא כתב מאושר באותיותיה כלומר שהיו ישרות ושוות ומרובעות כדרך הכתיבה עכשיו או הכתיבה שעלה עמהם מאשור. [ה]ר"ל זה טעם להרחיק מה שקדם לו מהיות אבני הלוחות כאבני החושן: כלומר כי אלו היו כמוהם היו מזהירות כי הם מבהיקים ונראה מה שיכתוב מעבר אחד יראה הפוך בעבר האחר. [ו]ר"ל כי אלו הדברות הכתובות בב' יתרו נכתבו בעבר אחד וכמוהם בעבר השני בשוה בלתי התהפכות ושנוי וכו' מה שיכתוב הכתוב ר"ל על זה בנוסחא הראשונה. [*י]כמו פתוחי חותם (לעיל כ"ח י"א). [ז]ר"ל מלת ברעה משורש ירע. וענינו כמו תרועה שהשרש רוע. והן ב' שרשים ובענין אחד. [ח](איוב ל"ו ב') ובלא כנוי דע שהוא שם נגזר מן ידע. וככה רעה מן ירע. ובלא כנוי רע כמו למה תריעי רע (מיכה ד' ט') שהוא ענין תרועה. וכ"כ בעל מכלל יופי ח"ל רע שם. וממנו אם קול העם ברעה עכ"ל. [ט](לעיל פסוק ו'). [י]ר"ל שהיה ראוי לומר והמחולות. או ומחולות סביביו. ולא הוכיח כי הה"א ממלת העגל מושך א"ע ג"כ למעה. [**]ולשברם לעיניכם (דברים ט' י"ז). [כ]כמו נתכה כאש (נחום א' ו') (לערשמעללען).

במדבר

ספורנו

אתן לזרעכם ונחלו. בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא יתקיים בזולתי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי חשב

שבשובו

פירוש רשב"ם

שלא יתהלל: (טז) מעשה אלהים המה. ולא פסל אותם משה. אבל האחרונים כתוב בהם פסל לך: חרות. כמו חרט: (יח) חלושה. נצחון. כדכתיב ויחלוש יהושע: (יט) וישלח מידיו. כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח להשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגליו בנפלם כדרך כל משליכי משוי כשאין בהם כח לשאת. וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר ועיקר פשוטו כך: (כ) ויזר. ויזר ויפזר. ויקן.

מן

כא ויאמר משה אל־אהרן מה־עשה לך
העם הזה כי־הבאת עליו חטאה גדלה:
כב ויאמר אהרן אל־יחר אף אדני אתה
ידעת את־העם כי ברע הוא: כג ויאמרו
לי עשה־לנו אלהים אשר ילכו לפנינו
כי־זה | משה האיש אשר העלנו מארץ
מצרים לא ידענו מה־היה לו: כד ואמר
להם למי זהב התפרקו ויתנו־לי
ואשלכהו באש ויצא העגל הזה:
כה וירא משה את־העם כי פרע הוא
כי־פרעה אהרן לשמצה בקמיהם:
כו ויעמד משה בשער המחנה ויאמר
מי ליהוה אלי ויאספו אליו כל־בני
לוי: כז ויאמר להם כה־אמר יהוה
אלהי ישראל שימו איש־חרבו על־ירכו
עברו ושובו משער לשער במחנה
והרגו איש־את־אחיו ואיש את־רעהו
ואיש את־קרבו: כח ויעשו בני־לוי כדבר משה ויפל מן־העם ביום ההוא
כשלשת

אונקלוס

על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל: כא ואמר משה לאהרן
מה עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא:
כב ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דרבוני את ידעת ית עמא
ארי בביש הוא: כג ואמרו לי עביד לנא דחלן די יהכן
קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים
לא ידענא מה הוה לה: כד ואמרית להון למן דדהבא פריקו
ויהבו לי ורמיתה בנורא ונפק עגלא הדין: כה וחזא משה
ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילנון אהרן לאסבותהון
שום ביש לדריהון: כו וקם משה בתרע משריתא ואמר
מן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותה כל בני לוי:
כז ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרבה
על ירכה עברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר
ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריבה: כח ועבדו בני
לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא
אלפין

מסרה כא גדלה, [חסר]. כב ברע, ג' וקמץ [בלורי'. ס' מנורת שלמה בשם מ"ס]. כג ויאמרו לי, ב'. מה, כ"ד פתחי"ן [כ"ל שנו"ל שהוא פתח קטן]. היה לו, [הלמ"ד רפי]. כד התפרקו, ל'. ואשלכהו, ליה וכ"כ [מ"י] ומ"ג חסר בליש"א. כה פרע, ב' חד מלא ודין חסר. כי פרעה, [מלא כי במתג ובמקף]. פרעה, [כ"כ בה"א בסוף]. לשמצה, ל'. בקמיהם, ב' קופי"ן דבוקין בתורה [בס' מנורת שלמה זה לשונו, וכתב המ"ס בשם א"ת שהוא טעות גדול ול"ל ככל הקופי"ן שאינן דבוקין] [מ"י]. כו ויעמד, [כולהון מ"ו]. ויאספו, י"ב. כז ויאמר להם, כ"ג. כה אמר ה' אלהי ישראל, כ"ד. שימו, [מ"י] ושובו, ל' ומלא. לשער, ל'. קרבו, ג' וחסר. כח ויפל, [כל יפל ויפל באורייתא מ"ו].

ת"א ויאמר משה אל אהרן מגילה כה. ואשלכהו שם. וירא משה מגילה שם. כי פרע הוא שבת קיט. ויעמד משה יומא סו.

רש"י

התראה במגפה שנ' ויגוף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ונפחו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו: ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא:
אחיו

רמב"ן

והשקה אותם מאותן המים. ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר"א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם. או היה זורה אותו על הנהר ממנו שואב ומשק' להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה נתן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאוהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו. ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ולבתה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת: (כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש"י. ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו. והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה פשעי ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי. יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי סבבת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שימוש ויריב עליהם אמר לו כן. כלומר נהגת עמהם כאויב החפץ ברעתם לא פשעו ולא חטאו לך והנה היה ראוי משה לאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים. וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ממנו ולא הזכיר לו רק מכשול העם. ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא השיב שהטעוהו בדבריהם: (כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא. יאמר הם בדרך רעה. כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ישוב. ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו בו מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו. ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בסורחנן קצר ואמר ויצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה: (כה) וירא משה את העם. לומר כי אע"פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי. כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בי"י. כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים באין יועץ ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם מודים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה ולא ידעו הדרך ילכו בה ובמעשה אשר יעשון כי מהם חשבוהו לטובה כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו. ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה. והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם. ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא. וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיה' לאפקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומצאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלי' הנה אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרי' ראה משה כי לדורות
יפשעו

יונתן בן עזיאל

סימא נפקא באנפא: (כא) ואמר משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארום אתיתא עלוי חובא רבא: (כב) ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דריבוני אנת ידעת ית עמא ארום בני צדיקיא אינון ברם יצרא בישא הוא דאטעינון: (כג) ואמרו לי עיבד לנא דחלן דיטיילון קדמנא ארום דין משה גברא דאסקנא מארעא דמצרים אישתלהב בטורא באישא מצלהבא מן קדם יי ולא אשתמודענא מה הוה ליה בסיפיה: (כד) ואמרית להון למאן אית דהב פריקו ויהבו לי וטלקתיה בנורא ועאל סטנא בגויה ונפק מניה דמות עיגלא הדין: (כה) וחמא משה ית עמא ארום פריעין הינון ארום פריעו על ידוי דאהרן ית כלילא קדישא דהוה ברישיהון והוה שמא רבא ויקירא חקיק

ירושלמי

ומפרש ביה ונפק טבדון ביש בעממי ארעא וקנון בהון שום ביש לדריהון: (כה) וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהבא דהוה ברישיהון דהוה שמא מפרשא חקיק עלידון מן טורא דחורב: (כו) וקם משה בתרע סנהדרין דמשריתא ואמר מאן הוא דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בנוי דלוי: (כז) ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל כל מאן דדבח לטעוות עממיא יתקטל בסייפא וכדון עיברו ותובו מתרע סנהדרין לתרע בי דינא במשריתא ובעו מן קדם יי דישתביק לכון חובא דא ואתפרעו מן רשיעיא פלחי פולחנא נוכראה וקטולו אפילו גבר ית אחוי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה: (כח) ועבדו בני לוי הי

כפתגמא

בעל הטורים

ועשרה פעמים עגל בתורה. וי' פעמים הועבה ה' במשלי: (כב) כי ברע אותיות ערב שערב רב גרמו להם לפשותו: (כה) פרע. ב' כי פרע הוא. ובאשר יהיה פרוע

פ'

יונתן

אלא היו המים בודקים ונותנים סימן בגופני זהב לעגל: (כב) בני צדיקיא וכו' פי' דסבר שאהרן היה מליץ יושר מול מגיד פשע ישראל. שהיצה"ר הוא השטן המעגה אותם. דאל"כ אלא ישלה כל הפרחון בהם כדצירכ"י היה קשה מאת העם הוא מיותר ולא הל"ל אלא אתה ידעת כי ברע הוא. אלא העם דייקא שאלך עבדם הם רעים ולא מלך גנוב אבותם כי בני צדיקים הם. או פי' העם כי ברע הוא על הערב רב. ומה שתרגם בני צדיקיא הוא כמו בני פסולים לשון נמרס דגיפין פרק. המגרש עבדא דנן מולדק לעבדות. שפי' עבד זה פסול לעדות וק"ל: (כד) ועאל סטנא בגויה. דיוקו כדאיתא במגילה פ' הקורא רשב"א אומר לעולם יהא אדם נזהר בתשובה בתוך תשובה שהשיב אהרן ויצא העגל הזה פקרו המינים. לכן מתרגם ועאל השטן בתוכו אלא היה כן בטבע כמשמעות פשוטיה דקרא אלא שהשטן היה גרמא בנזקי': (כה) כלילא קדישא כו'. פירוש אותם כתרים שקשרו המלאכים בראשי ישראל כיון שמעו

רמב"ן

יפשעו בו. ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס. והוא לשון מורגל לרבותינו בדברי רבותי' שמץ פסול. ואולי לדעתם זה שאמר הכתוב ותקח אזני שמץ מנהו. שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה. ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט. לקח אזני מעט ממנו. ומה שמץ דבר נשמע בו. שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל (מעשי) מעשיו. וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנא' והמעטתים לבלתי רדות בגוים. או כענין שנא' יסרני י"י אך במשפט אל באפך פן תמעיטני: (כו) וטעם ויעמוד משה בשער המחנה. דבק במה שאמר כי כיון שראה את העם שהיו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו: (כז) ואמר אלהי ישראל. בעבור שחטאו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקלקלו בטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר ללוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשונו נבדלו בזכות הזאת: שימו. חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לבית דין על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה

שתוכל

אבן עזרא

צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור. ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר ונוה שישתו כל ישראל מאלה המים. וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים. והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שנפחה בטנם. כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל מי היו. וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: (כא) ויאמר וכו'. הנה משה שאל למה הולך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו. וכבר פירשתי כי ברע הוא. והנה ויאמרו לי *והומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון יפרע עם. *ותפרעו כל עצתי: ואלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל. להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם. כמו רבים קמים עלי. אף מן *קמי דרך קלרה. ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: (כו) ויעמוד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה. כי אין צורך לסוס יד מחוץ למחנה: מי ליי'. יגש אלי. או יקרב. או יבא *או יתאסף: בני לוי. שהם ממשפחתו: (כז) ויאמר. טעם אלהי ישראל. בעבור שחטאו עובדיו שהיא ע"ז: והרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו. ורבים פירשו כאומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם. ואין צורך כאשר אפרש *במקומו: (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי: (כט) ויאמר משה. וכבר אמר

להם

פירוש על אבן עזרא

(במדבר ה' י"ז) שעשו המים רושם בסוטה כמ"ש ולבתה בטנה ונפלה ירכה (שם פסוק כ"ז). ועיין מ"ש הרא"בע ז"ל שם. כמו שאמר השם ואתה תהיה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז) לכן קראו אדוני. וכן ויאמר אהרן אל משה בי אדוני (במדבר י"ב י"א) *(לעיל פס' א' וב'). (משלי כ"ט י"ח). *(שם א' כ"ה). (תהלים ג' ב'). *(שם י"ח מ"ט). כי אנקלוס ויב"ע תרגמו דיהון ר"ל לבניהם שאחריהם כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד). כי ויד תהיה לך מחוץ למחנה (דברים כ"ג י"ג) וזהו המחנה שילא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ולוינו מחנה. גדול כי שם מחילות עשויות כדפירש (לעיל כ"ט מ"ה). *ע"ז נכלל במלת אלי. כי אמרו אלה אלהיך ישראל. לכן אמר כה אמר ה' אלהי ישראל. (דברים ל"ג ט'). *(שם). ר"ל אמר זה בעבור אמרו ויאספו אליו כל בני לוי. ובמעשיה לא כתיב כל. וזה ג"כ ראיה לפי' הפשט

הכנו

ספורנו

שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניהם כדי שיחזרו בתשובה: (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקלף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראוים לאותן הלוחות: (כא) הבאת עליו חטאה גדולה. שמתו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל. ועל זה בקש רחמים יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה. וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו. ולכן אמר אף על פי שנתקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל. מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעשייתו: (כב) כי ברע הוא. שכבר היו בענין רע נלמדים לגלולי מצרים: (כד) ואומר להם למי זהב. שחשבתי שהדבר לנמנע שאין זהב מוכן: התפרקו ויתנו לי. והם התנדבו הזהב מסיכות: ואשליכהו באש. בקשתי לאבד את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת תחבולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב: ויצא העגל הזה. בלתי פעלת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל לומר עשה אותו העושה כענין וקצץ את ידו ושפט סלוגו וסמך המקריב ושפט השופט. וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שלייכו והשליך הזהב באש: (כה) כי פרוע הוא. מגולה ומפורסם לכל בהתגלות לבו בזה: כי פרעה אהרן. גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל: לשמצה בקמיהם. לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ושביניהם

אין

פירוש רשב"ם

מן קנה. ויזר מן זרה. הנה הוא זורה. ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל. בדקן כסוטות: (כד) ויצא העגל הזה. נגמרה מלאכתו. כדכתיב ויצא לצורף כלי. ומוציא כלי למעשהו: (כה) כי פרוע הוא. בטל מן המצות משמצות בוראו. כדכתיב ותפרעו כל עצתי. פרעהו אל תעבר בו. לשמצה. לדברי לעג וקלס בשנאיהם. כמו ותקח אזני שמץ מנהו. כאין דיבור: (כז) איש את אחיו. החוטא בעגל: (כט) מלאו ידכם היום.

לשעבר

בִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ
וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃
ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם
אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה
אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד
חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה
גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה
אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא
מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ
מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם
אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ
לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם
חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר
העלית

אונקלוס

אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קרבנא יומא
דין קדם יי ארי גבר בברה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא
דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון
חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על
חוביכון: לא ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין
חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: לב וכען אם שבקת
לחוביהון ואם לא מחני כען מספרך די כתבתא: לג ואמר
יי למשה מן די חב קדמי אמחניה מספרי: לד וכען איזיל
דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך
וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: לה ומחא יי ית
עמא על די אשתעבדו לעגלא די עבד אהרן: א ומליל יי
עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים
לארעא

מסרה אלפי, ד' מטעין קבירין אלפים [נ"ל דים טועין וקובוין דל"ל אלפים ולא היא. ס' מ"מ]. כט ידכם, ו' בתורה. ולתת, ס'. עליכם, [כל אוריתא מלא במ"ס ועשמתי עלכם פ' בא]. ל ממחרת, [מ"כ סניה במסג]. גדלה, [ח"ו והגימ"ל רפי]. אכפרה, ב' סגיו. לא ויאמר, ל"ס. אנא, ה' מלין בטעמא דמסרת מונס לחיבתו [נ"ל התוכה מסרת לרביע בחד מיבה. ס' מבין סידות]. גדלה, [ס"ו והגימ"ל רפי]. לב מחני, ל'. מספרך, ל'. לג אמחנו, ל' [הנו"ן דגושה] מספרי, ל'. לד נחה, ל' ומד נהה (יחזקאל ל"ב י"ח). אל אשר, ה'. הנה, ד' סבירין והנה [נ"ל דים קובוין דל"ל והנה, וליתא, הקבלה בלא וי"ו הסבור. ס' מ"מ]. פקדי, [הפ"א בקמץ לבד והוא סטוף]. עלהם, י"ג חסר בתורה. לה ויגף, כל יגף ויגף באורייתא ח"ו]. לג א וידבר ה' אל משה, י' חסר לאמר [נ"ל ע' ס' מנורת שלמה בשם ת"ם].

ת"א אנא חטא יומא פו ערכין פו. ויעשו להם יומא פו. ואם אין מחני ברכות לב. כתב השנה יו סוטה יד. וביום פקדי סנהדרין קב.

רש"י

אחיו. אמנו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו על אדוניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה
א"י

רמב"ן

שתוכל. והנה זה הוראת טעם לקדם השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם. אבל היו בני לוי מכירין באלו הנהרגים שהם היו עובדיו. ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש"י ואמר שטוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב"ד לפני משה או סנהדרין ואשר מלאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע"ז. או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת. והנה כל בני לוי היו לה' ומתריי בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא צוה לחוג בלתי לה' לבדו כאשר פירשתי והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמא בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא. והנה הכל מעשה טעם כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות. וטעם והרגו איש את אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב. וטעם כה אמר י"י אלהי ישראל. איננו נמצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר כעס השם הנכבד על הרעה נוה אותו כיון שאין אתה רוצה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לי"י נגד השמש וישוב חרון אף י"י מישראל. והנה זאת המצוה כמצות כה אמר י"י מלא העומר ממנו. וכבר הזכרתי כיוצא בהם: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. לשון רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. ואם כן מה תשובה השיבו הקב"ה
מי

אבן עזרא

[ש]להם כמו ויילך [ח]יי' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו. דקדוקו זר. כי פעם הוא פעל יוצא [א]ופעם עומד והבנין קל: וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו. והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא [ב]הבדיל יי' את שבט הלוי. והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני. על כן אמר [ג]ואלה תולדות אהרן ומשה. ביום דבר יי' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים. אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים. בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: (ל) ויהי ממחרת. יום כדתו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי. אולי יכתוב [ד]לומות אחרות לכרות ברית עם ישראל. וזהו הנה אנכי [ה]כורת ברית כי הלוחות כספר עדות: (לא) וישב. אמר הגאון כי אנא מבולע הלמ"ד. כמו אל נא. ופירוש אל מגזרת הואיל. וזה רחוק רק נאנא אל נא תעשה ככה. ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה. וככה אנא ה' כי אני עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל. [ו]וספרין פתיחין. כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם [ח]במערכות שמים. וככה הודו חכמים בני חיי *[ח]ומזוני. רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר וכו'. אמר הגאון זהו וינחם [ט]יי'. כי אמר להשמיד הכל. והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו. על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא נהרגו כי לא עבדו.
וזהו

בפתגמא דמשה ונפלו מן עמא דההיא סימן כאפיהון בקטילת סייפא ביומא ההוא כמנין תלתא אלפין גברא: (כט) ואמר משה קריבו קורבנכון על שיכוות אדמא די בידיכון ויתכפר לכון קדם יי ארום נגעתון גבר בבריה ובאחוי ולאייתא עליכון יומא דין ברכתא: (ל) והוה ביומא אחרי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבה וכדון איסק ואצלי קדם יי הלואי איכפר על חוביכון: (לא) ותב משה וצלי קדם יי ואמר במטו מנך רבון כל עלמיא גלי קדמך חשוכא הי כנהורא וכדון חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: (לב) וכדון אין תשבוק לחוביהון שבוק ואין לא מחיני כדון מן ספר צדיקיא דכתבת שמי בגויה: (לג) ואמר יי למשה לא תמי למימחי שמך אלהן מאן דחב קדמי אמחיניה מספרי: (לד) וכדון איזיל דבר ית עמא לאתר דמלילית לך הא מלאכי יטייל קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: (לה) וחבל מימרא דיי ית עמא על דהנון לעיגלא דעבד אהרן: (א) ומליל יי עם משה איזל איסתליק מכא דלמא יתקף רתח רוגזי בעמא ואשיצינון בגין כן טייל אנת ועמא דאסיקתא מארעא

בעל הטורים

מתחתו ילדו ק"ך. רמז מלאכי חבלה ועקוס כדאיתא בשבת פ' ר"ע וגם בלוחה בגמ' חנא דבי"ר זיין היה להם לישראל בסיני והיה שם המפורש כתוב עליו (פ' מוכיס) מה מלורע טמא לף ע"ז מטמא: (ל) אכפרה ב' הכא ואידך אכפרה פניו במנחה (פ' ויטלח) זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי עולה בגי' מלה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה. רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעל ידי כן ילך ההלכה לפניו. גם הכה. עולה כמנין הלכה. גם ישקני מנשיקות פיהו (ר"ל מלת פיהו). עולה מאה ואחד. הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: (א) העלית ב' מלא הכא. לידך

יונתן

ובחטאתו כיעל אהם חתו מה שמרגם והיא שמא רבה ויקילם סקוק ותעלם בים וכו' וכדמתרגם בכבודו ובעלמו בפסוק ויללכו: ונפק מנהון בים. פי' מם רע שמם עולה. והוא לשון המלמוד בכתובות מה טיבו של פלוני איש פלוני והכן הוא. וכבר פירשנו יעויין שם: (כז) מתרע סנהדרין לחרע בי דינא וכו'. ובעי מן קדם ה' וכו'. הוא דורם סמלום תעשר לגשר זו שער סנהדרין. ומלום עבגו שילעבו בתפלה ובעגו. עימשו סשובה וק"ל: (כח) דהוה סימן באפיהון. ר"ל מלותם שילא סימן בפניהם כדלעיל: (ל) דלמא יתקף רתח רוגזי. הכנם הכי מצני שקשה יאורא עלה מזה. לא הל"ל רק עלה

רמב"ן

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אשר למחות מספרו. ואולי יאמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ואתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור"ל אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלויין בהם. ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהרגו. והוא מה שאמר ויגוף יי"י את העם ואיננו נכון בעיני. כי מלבד ההרוגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא

אבן עזרא

וזהו ויגוף יי"י את העם בעבור שעשו העגל. ובא "ספק נאמנים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום "הכנעני. וזה כדרך כעם כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שהכנת אותם "ככה לך נחה אותם: וביום. *"תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה. רק אחר הכתוב וזה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא. על כן יורד אברם "מצרימה. כי הוא "בדרום. כל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם

חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא מחתם מספר החיים ואקבול אני ענשם. כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקדוש ברוך הוא השיבו. החוטאים אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת: (לד) ועתה לך נחה את העם. כי אסרי שהממתי מלכלותם נשם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו'. אבל לא ירצה להזכיר כן שזה דרך כעת שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ. וזה רמז ממנו לעת הגלות או כמו שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל: (לה) ויגף יי"י את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר ההרוגים ביד בני לוי. וכאשר פי' במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור. אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם השם למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם יי"י יגפנו או יומו יבא. ואולי לא חשב למנותם כי כן לא מנה המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנא' ויך יי"י בעם מכה רבה

פירוש על אבן עזרא

פקנו וכו' אמיו ממש. "קודם ההריגה. "(בראשית ב' ז'). "כמו ומלאו את המים (שם א' כ"ב) ומלאו ידכם מעל עומד כי הוא לשון חנוך. כלומר בזה תתחנכו להיות משרתי השם. "(דברים י' ח'). "ר"ל כי להורות שהשם אמר לו בהר סיני להבדיל שבט הלוי כתוב בברכת במדבר סיני (במדבר ג' א') ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אמר לו הקרב את מטה לוי. "רמז הראב"ע ז"ל כי דעתו בארבעים יום אשר התנפל לפני ה' כתב הלוחות השניים. א"כ לא עמד שם רק ארבעים יום וכ"ז לפי הפשט. "(להלן ל"ד י'). "(תהלים קל"ט ט"ז). "(דניאל ז' י') הנה רבינו ז"ל פי' זה בב' משמעים כי הנה זה הספר הוא ספרו של אדה"כ והוא כמו שאמר ועל ספרך כולם יכתבו. "פירש במזמור הושיעני אלהים בפסוק ימחו מספר החיים (תהלים ס"ט) אמר כבר בארתי ספרי החיים הם השמים ששם כל הגזרות הפקידות להיותן שם עתידות ביום הגלמם. ובמזמור השמים מספרים בפסוק בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט) אמר כי מלת קום הוא מגזרת קו לקו (ישעיה כ"ח) והוא המכתב. והמ"ם קום שב אל השמים. והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל קלות מקומות הארץ. ובקלה תבל הוא הארץ המיושבת אליהם ישמיעו. והנה ספור וקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר. וספר. וסיפור. כי אלה שלשתם עקרי "כל החכמים עכ"ד. והנה פירש הספרים הם השמים ומזה הוא מבואר כי מחנה אלהים הוא לבא השמים שהם הכוכבים. *"וגו' אלא במזלא תליא מלתא. "(פסוק י"ד). "(יחזקאל י"ד ה'). "ר"ל כי אלה המועטים במשפחה לבד. לא נהרגו ע"י בני לוי רק על ידי הש"י. "ר"ל הלוים היו מסופקים באותן שמעשו בשפחתם. לכן ויגוף ה' וכו' (פסוק ל"ה). "(לעיל ג' ח'). "ואולי ר"ל כל כך. *"הנה הראב"ע ז"ל כתב בפסוק לעת תמוט רגלם שהוא כמו וגם רשע ליום רעה (משלי ט"ז). והוא סוד. ודעתו העת שיהיה רעה במערכת מזלו אז יפקד הש"י הנגשמו ממנו ויפעל המערכה פעולתו ובס' הזהר מרמז זה ע"פ ואל יבא בכל עת אל הקודש (זהר ח"ג דף נ"ח ע"ב). (ועיין אהל יוסף). "(בראשית י"ב י'). "כמ"ש הלוך

ספורנו

אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא בתוכם. וזה כי אף על פי שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם נשאים על שלא מחו בקמים: (כז) עברו ושובו משער לשער. לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים. וזה שכמו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום ליי'. הקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבדו במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו. כי כל אחד מכם כבר הוקדש ליי' בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר. ובאחיו. בהריגת היום. ולכן מלאו ידכם בעוד הכונה והשלימו ההכנתכם ליי' לעבודתו: ולתת עליהם היום ברכה. ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית' עליכם היום ברכה וזה שתהיה מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך יי' חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה. דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך. (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמח' מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם. כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל א' עונם עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מלוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחשבונם: (לד) אל אשר דברתי לך. באמרי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ זובה וגו'. וביום פקדי. שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה החטא ולא אוסיף עוד עבור לו. כענין ואם רעה תמלא בו ומת. וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה. כי מאשר שמנו באותם הם מוחזקים להוסיף לאשמה גם באמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורי') כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוליא לפעל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה

פירוש רשב"ם

לשעבר היום לה'. חנכו כל יד ויד שלכם כקרבן לה'. שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים: (לב) מספרך. ספר חיים: אשר כתבתי. כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים: (לד) נחה. לארץ ישראל: וביום פקדי. כלומר לפרקים לכשארצה ולא הכל ביחד: (ג) פן אכלך. כמו אכלך

הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה: ב וְשָׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי
הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:
ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא
אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה
פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ: ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ
אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו: ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ
וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ
וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ: ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב: ז וּמֹשֶׁה
יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד

אונקלוס

לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנננה: ב ואשלח קדמך מלאכא ואתרך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופרזאי חואי ויבוסאי: ג לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסלק שכנתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצנך בארחא: ד ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויו גבר תקון זינה עלוהי: ה ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכנתי מבינך ואשיצנך וכען אעדי תקון זינך מנך גלי קדמי מה אעבד לך: ו ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב: ז ומשה נסיב ית משכנא ופרסה לה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי לה משכן בית אולפנא

ויהי

מסורה העליה, ג' [דין הלמ"ד בחירק]. ב הכנעני, חסד פסוק סימן ואלה יעמדו וגו' לראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי (דברים כ"ז י"ג) [ר"ל ששה אומות ב' קדמאי בלא וי"ו, ב' באמצעים בוי"ו, ב' בתראי, קדמאה בלא וי"ו, בתרא בוי"ו, כמו שמות ששה שבטים דבפסוק הנ"ל. ס' מבין חידות]. כמתפו"ס סימן [ר"ל סימן לסדר ו' אומות כ' כנעני, א' אמרי, ת' חתי, פ' פרזי, ו' חוי, ס' יבוסי. ס' מ"ס]. החוי והיבוסי, ז' [ר"ל דכתיב החוי בלא וי"ו החבור. ס' מנורת שלמה]. ג אתה, [הטעם מלעיל]. הכלך, ל'. ד ויתאבלו, ל'. שתו, ד' מלעיל [כי הוא מגזרת שי"ן] עדיו, ג'. ה ויאמר ה' אל משה, [אין כאן פיסקא]. אמר, [כל לשון ציווי דכוו' חסר]. וכליתיך, ל' ומלא [דמלא]. הורד, ג' ומלא. ואדעה, ו'. ו ויתנצלו, ל'. חורב, ל' מלא בתורה. ז ומשה, ז' ר"פ.

ת"א הורד עדיך ס' הזוהר פ' נח. ויתנצלו בני שבת פח. מהר חורב שבת פט. ומשה יקח בכורות סג שבת פח סנהדרין קי ס' הזוהר פ' ברכות ופ' בחקתי.

רש"י

א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכשהשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנא' (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה:

והיה

כל

רמב"ן

רבה מאד. אבל הנוגפים על יד בני לוי פרט לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פגעו מהם כי על ה' בטחו: ואמר על אשר עשו את העגל. שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו. כלומר מן המקהלים על אהרן והמביאים לו הזהב. ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו. פי' שעשה אהרן להם במצותם. ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן. ירצה לומר כי המגפפים והמנשקים ושפלי' בו הם שהיו במגפה. ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים. וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה. תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד. והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא. כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך ורצה לנכות להם מן העון הגדול כדי שיהיו ראויים לזה. ושלח המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן ונסל הכנף. ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם. והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. ואמר וגרשתי את הכנעני וגו'. כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביא אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש. כמו לו שלא תשחת הארץ ולא תחנף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל ששה העממים שהובטחו מתחלה עליהם. ואמר דרך רצוי כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך. והנה בכאן לישראל שתי פורעניות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם. והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות. אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפילו במלאך לעזור להם. כי לכך הזכיר בדרך. ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים. והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם. ועתה יזכירם בשמם החביב ורוצה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל הטיבו אשר עשו לבכות ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם. כלומר אפקוד חטאתם. לדעתי כמו המתאבלים והנחמים על עונם. כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא אדעה. וכבר פרשתיו: (ו) וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים. כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה. ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זין. דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זיינאות חגר להם. כלומר שחגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות. כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקדוש ברוך הוא. והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה בבלון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם: (ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיום הכפורים עד שהוקם המשכן לא יותר. שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים. בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום בראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות. ועשה שם מ' יום אחרים. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד. התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו בתחלת ניסן

ומשהוקם

מצרים דמצרים לארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה: (ב) ואיזמן קדמך מלאך ואתריך על ידוי ית כנענאי אמוראי חיתאי ופריזאי חיואי ויבוסאי: (ג) לארע עבדא חלב ודבש ארום לית אנשר דאיסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהא יקרי שרי במדור משריתיהון ארום עם קשי קדל אנת דילמא אישיצינכון בארחא: (ד) ושמע עמא ית פיתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שוויו גבר ית תיקון זיניה דאתיהב להון בסיני דביה שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי:

(ה) ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא קלילא איסליק איקר שכינתי מביניכון ואישיצינכון וכדון אעדי תיקון זינך מנך דאתגלי קדמי מאן אעבד לך: (ו) ואתרוקנו בני ישראל מן תיקון זיניהון דשמא רבא מפרש כתיב בהון דאתיהבו להון למתנה מן טוורא חורב: (ז) ומשה נסיבון ופרסיה למשריתא ארחיק יתיה מן משירית עמא דאתנדרון תרין אלפין אמין והוא קרי ליה משכן בית אולפנא והוי כל משכנא נסב מתמן ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק יתיה מן משירית עמא דאתנדרון תרין אלפין אמין והוא קרי ליה משכן בית אולפנא והוי כל

מאן

בעל הטורים

לידך ומסעו מלכים כי העלים בכסך (פ' שלח) העלים מן שאול נפשי (תהלים ל') מלמד שמקיל מכוח מלכיות כנגד ניכנס חוו העלים מארץ מלכים העלית מן שאול נפשי: (ד) עדיו ב' במסורה הכא ולידך ולבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') במעוג תקן עדיו לגאון (תהלים ל"ב) בשביל שנתגאו בלבי עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל כת זכו ובכסף שנתנו להם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונתאבלו פירש שלא היה להם מתחלה כמו מסג ורכן שנאלם עדיו של קום: (ה) הורד. ג' הורד עדיך. בלף עמים הורד אלהים (תהלים נ"ו) הורד אותם אל המים בגדעון (שופטים ז') על שאמר לו הורד עדיך היה משה יכול מפני הלף והמחה כדכתיב בלף עמים הורד וכמו דהכא היה ע"ז הםם כמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי ע"ז שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ז והליגם לבדם: (ז) והיה כל מבקש ה' ילא.

מכאן

יונתן

עלה אל הארץ אלא כדמתרגם: (ג) לית אפשר דאסלק שכינת יקרי וכו'. כלא דבריו שוה לדעת אונקלוס ובזה שניהם לדבר אחד נתכוונו שלא לפרש כדפרש"י דקשה לדידיה אמאי פן אכלך בדרך. והא אדרבה יותר יש לירא ממלאך דכתיב כי לא ישא לפשעכם וכדפירש"י ש"ז שהוא שליח ואין עושה אלא שליחותו. לכן יותר נראה לע' לשון המקלקום ופי' הפסוק לדעת אונקלוס הלא הוא כתוב בספר המסורגנן וגולם מהמבררים כולם מצריכין למצביאם יעיין בדבריהם. ודעת יונתן לפרש מלת אעלה לכמה פוסקים לשון סילוק כמו ויעל מעל אברהם ולשון עליה. וגם נדרש לפניו ולאחריו בפסוק שאין לו הכרעה וקבל סמלא מהשתרע והבן ודוק: (ד) תיקון זיניה. יש לפרש דעשו הזיין כדר"ש וע"ל ולקמן: (ז) דאתנדון ב' אלפין אמין. פיין ברש"י ומקורו במכילתא שנידוי העובדי ע"ז לכבוד המקום ב"ס היה הנדוי נשנה

משלך

רמב"ן

ומשכים המשכן לא נדבר עמו אלא משם. וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהורדו את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה כאן באמצע הפרשה. ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל. דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יום הכפורים הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו. אבל הנראה כי ביום לדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו. ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל יי' לכפר עליהם ועלה אל ההר שמה הכבוד. וזהו וישב משה אל יי' והתפלל תפלה קצרה אבל חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם. והפיל בהם המגף ונוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים. אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם. ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר והיה כל מבקש יי'. טעם שיהיה כל מבקש יי' יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיום הכפורים עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפירקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר. קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ. והכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר. וכן התקינו חכמים

אבן עזרא

לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך. ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשה פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא כדגש הלמ"ד כי כמשפט להיותו כן. כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר יי' אל משה אמור אל בני ישראל. וכמוהו ויאמר יי' אל משה במדין. וככר פירשתי הגם לאם יוכל את. כי כמוהו ויבו שמקים מעגל וככר נוה שמקים וככה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים. והם בגדי ספהלת ותכשיטים. כמו הנזמים והטבעות. על דרך ואעדך עדי. כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח. עתיד תחת עבר. על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו. כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות האחרונים כתובים. והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד. כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב הנה

היה

מיהיו

פירוש על אבן עזרא

בלוך ונסוע הנגבה (שם פסוק ט'). [ב]ר"ל כי השם בקרב המלאך הנודע להם. לכן לא הלך עמהם זה המלאך כי כבר אמר הש"י כי לא אעלה בקרבך. [ד]כי משפטו אכלך בפסק הכ"ף ודגש הלמ"ד והוקל כמו אחיך שמע לי (איוב ט"ו י"ז). [ה](לעיל ד' י"ט). [ו](תהלים ע"ח כ"ג). ר"ל. הרשב"ע ז"ל פירש שם ויבו כי כבר נוה והולך לפרש כן בעבור שהפסוקים אינם כסדרם כי כתוב ששלה ויכנו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם. ואח"כ כתוב לכן שמע אל ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. וידוע כי המן היה קודם בשר השלוה כי הנה המן יורד להם במדבר סין אשר בין אלים ובין סיני קודם שהגיעו להר סיני והבשר היה אחר נסעם מסיני כשבאו במדבר פארן שהוא תבערה והוא קברות התאוה. ע"כ הולך לפרש כי לא האמינו בו בקברות התאוה אשר שהוריד להם המן במדבר סין. [ז](יחזקאל ע"ז י"א). [ח](תהלים ק"ו י"ט). [ט]הידוע. [י](לעיל י"ח ז'). [כ]כי באחד בניסן הוקם המשכן והדגלים נסעו בעשרים לחדש אייר כמ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן וכו' (במדבר י' י"א) וכתיב ובהעלות הענן מעל

המשכן

ספורנו

עמם בו מעשה אהרן בגייתו ובהשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה' שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב ונריכים אתם להתפרנס בו על ידי נס שאינכם ראוים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ולא תמתינו לחנות ולנסוע על פי יי' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אתם ומשכלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך. והוא אמנם טוב לכם שאם אעלה בקרבך. אכלה אותך בהיותך עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אשר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד. להודיע ששם יועד אליו ה' ית' ולא במחנה ישראל:

פנים

פירוש רשב"ם

אכלך אוכל אותך. כי ה' אש אוכלה הוא: (ד) עדיו. מיני תכשיטין. לפי שנהגו אבלות כדכתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. שהרי אמר להן הקב"ה הורד עדיך: (ז) יקח. לקח: הרחק. שנוהג בהן כמנודים שלא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

ראה

וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה
כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם
וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי
מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה כְּבֹא
מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד
פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה
כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ
הָאֹהֶל׃ פ שלישי
יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה
אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה
לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ
הגוי

אונקלוס

ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא: ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכנא ומסתכלין אחורי משה עד דעלל למשכנא: ט והוה כד עלל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאם בתרע משכנא ומתמלל עם משה: י וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאם בתרע משכנא וקימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכנה: יא ומתמלל יי עם משה ממלל כמא דממלל גבר עם חברה ותאב למשריתא ומשומשנה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: יב ואמר משה קדם יי חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחתא רחמין קדמי: יג וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל דאשכח
רחמין

מסרה ח כלהם, ג'. יקומו, ג' מלא בתורה. והביטו, ב' חד חסר דקר (זכריה י"ב י'). האהלה, ה'. ט כבא, ו' חסר בליש"א [כבא וכבאו] [ל"ל ז'. ס' מנורת שלמה בשם ה"ם]. י עמד פתח, [כולהון חסר במ"ס (שמות ב' ה')]. והשתחוו, ז'. יא ודבר ה', ל'. פנים אל פנים, ה'. ימיש, ג'. יב ויאמר משה אל ה', ה'. העל, כולם מלעיל ב"מ ב' רבשקה (מלכים ב' י"ח כ"ו) סנבלט (נחמיה ב' י"ט) שם הה"א שמוש למלת על]. הודעתני, ב' די בעינה (דניאל ב' כ"ג). ידעתיך, ל'. בשם, [הב"ת רפי שלא כדין אחי מכשול וכן וקראתי בשם]. יג הודעני, ח"י [ומ"ו]. דרכך, ג' חסר [בליש"א] סנ"ך. ואדעך, ל'.

ת"א והביטו אחרי קדושין לג. ודבר ה' אל ברכות סג עקרי' מב פ"ח ס' הזהר פ' ואתחנן. ושב אל ברכות שם. ומשרתו ברכות שם פסחים קיט מנחות לט תמורה טז. הודיעני נא ברכות ז עקיד' שער ע עקרים מב פכ"ג.

רש"י

כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנא' בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן. ונצבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אמר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו
במסכת

רמב"ן

שיהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי אגדה זו. ואמר כך יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סוף ארבעים. ומיום הכפורים עד אחד בניסן. אבל לא יצא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה' כבראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנא' לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם: (יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך
יקראהו

כאן דהוי בתתובא בלב שלים קדם יי הוה נפיק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא מודי על חוביה ומצלי על חוביה ומצלי ומשתבק ליה: (ח) והוה כד הוה נפיק משה מן משריתא ואזיל למשכנא קיימין כל רשיעי עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין בעינא בישא אחורי משה עד זמן מיעליה למשכנא: (ט) והוה כד עאיל משה למשכנא נחית עמודא דענן יקרא וקאי בתרע משכנא ומתמליל מימרא דיי עם משה: (י) וחמן כל עמא ית עמודא דעננא קאי בתרע משכנא ומן יד קיימין כל עמא וסגדין כל קבל משכנא בדקיימין בתרע משכניה: (יא) ומתמליל יי עם משה ממלל קבל ממלל קל דבורא הוה שמע ברם זיו אפין לא הוה חמי היכמא דממליל גבר עם חבריה ומן בתר דאסתליק קל דבורא תאיב למשריתא ומתני פתגמיא לכנישתהון דישראל ברם משומשניה יהושע בר נון הוה טלי לא הוה זייע מגו משכניה:

[(יא) ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא:]

(יב) ואמר משה קדם יי חמי מה דאנת אמר לי סליק ית עמא הדין ואנת לא אודעתני ית מאן דאנת שלח עמי ואנת במימרך אמרת רביית יתך בשום טב ואוף אשכחת רחמין קדמי: (יג) וכדון אין בבעו אשכחית רחמין קדמך אודעני כדון ית אורח טובך ואנדע רחמך היך אנת מדבר עם בני נשא זכאין מטי להון הי כחייבין ולחייבין הי כזכאין ותוב זכאין מטי להון

בעל הטורים

משכן שילך אדם לגלות כדי שילמוד תורה: (יא) ידבר איש אל רעהו בגימ' שהוא מסביר

יונתן

משלר נידוי שסיכו רק ד' אמות אבל מ"מ לא יותר מב' אלפים כדי שיוכלו לילך בשבת עם להתפלל. כמ"ש: (ז) דהדר במתנה. פי' דהוה בספנ': (ח) מתה בלבו

בעירלי ביאה. כפ"י מפרשו לשכם. וליה לא ס"ל אלא לנגלי ואלוגתא רבי אמי ור' יצחק הוא בפ"ק דקדושין ואמרו כמה שוקיו כמה לואבו ענה ופר': (יח) ממלל קבל ממלל. וכן פ"ל בתן. וגבי מתן תורה נמי בא' ואמתן פסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם. ומה שפירה עעמם. אלא מרגמו לכנין באנפין. כוונו בזה לרמן כפלא על דברות אלקים. שאחת דבר ושתים כשמע. תכו פנים מכי לאנפין משמע וכמו פנים אל פנים. כן בלא הסונם' בלדם והמשל אחי שפיר שם וישם לפניהם ולא נאמר ויגד להם דברי קשה. וכן מדוקדק היטב וישב ויגד וכמה בעלים והערום חזקות בלים על נכון ואין כאן מקום להאריך כאשר עם לנבי בהרחב הענין כמו שדרשתי ברוב עם הדרם את פ"ס במקן טרה בס"לם מה ורנקנורנו. ואם ינמ"ל השם בעדי הוליאם לאור הדעות בעזר אלהי שפה קלבו הרלה מזה וכולו עם מדרשנו: (י"ג) ומתני פי' ומצר: עלי עבר מתכם: (יג) היך אנת מדבר וכו'. פי' הליך את מנהג עם בני אדם. ולמה יש לדיק ורע לו ויש לדיק וטוב לו רשע וטוב לו. וכן הוא במסכת ברכות והוא מקדרם בע"א:

פד

רמב"ן

יקראהו הכתוב נער. וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקדש שיקרא כל משרת נער. כי בעל השררה הנכבד הוא האיש. והמשרת לו יקרא נער. וכן גחזי נערו. יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, וכן עשרה נערים נושאי כלי יואב. כי יואב לא יחסור כליו רק לאנשים גבורי חיל שעמדו על ידו. וכן כהים. וכן נערי המלך משרתיו. ביאר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי ההיכל. וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימוש מתוך האהל. וטעם בן נון לא בפירוש תמורת סגול. וכן דברי אגור בן יקה. שבן לילה היה ובן לילה אבד. אני בן חכות הכסא. ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחר שיצא כמנהג. ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו. ויקראו לו בינון כלומר הנבון. כי אין כנון והכם כמוהו. או יהיה ענייננו יהושע שהשכינה תוליד יעשו נון ונאמן לפני שמש ינון שמו: (יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. היה זה אחר שני בעלותו שם בי"ט בתמוז. ולא הולך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי. כי כל עת היות הכבוד שוכן בכל שיני ידוע אשם הדבור. וכן אמר ועתה אעלה אל ה'. שבא אל המקום אשר עמד שם את פני ה': ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו לרש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב. ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו. וכי יבקש עתה להרויח בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך. ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון שאמך בקרבו. וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ותרוממני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יזכרו בו הוא מיכאל. הבין בסוד אלו בפסוקים כי המלאך הראשון גלוי למשה ולישראל. אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא יגלה:

וטעם

אבן עזרא

היה המשכן לפני שיקימו הדגלים המשמים יום: (ט) והיה: גם זה היה לאות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה המעשה היה אחר שלשת לאה אתה אומר אלי. כי היה היתה בקרב הארבעים יום שהתפלל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו. ויגיד לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער והוא היה מאה ועשר שנים. והכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער. וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: (יב) ויאמר משה. ראה: כאומר ראה הכרם שאני עומד בו ועתה אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך. כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך *כאשר

ידעתני

פירוש על אבן עזרא

המשכן יקמו וכו' (להלן מ' ל"ו). ל"ל היה פלא. מ(פסוק כ"ג). נכ"ל כל מה שפירש אח"כ בפסוק (כ"א). ע"כ פי' ואני אעביר כל טובי על פניך שהם הבינייים. ס"ל דעתו כי חכמינו אמרו שבע שנים כבש. ושבע שנים חלק ולאחר כן מת. א"כ היה בן חמשים ושש שנה. וא"כ ע"פ החשבון הזה היה אחרי בן חמשים וארבע. היינו ארבעים שעמדו במדבר. וי"ד שנים שכבש וחלק. הרי כ"ד לא יתכן שיקרא נער והיה בן נ"ו שנה. אלא הפירוש הוא שירות נער. כי כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה. *ס"ל אם פי' כדעת הגאון א"כ ג"כ פי' בפסוק י"ב אחריו פי' אכבדך כאשר הכבדני. ואין אלוי זה בזה. או פי' עם' הוא (בירמיה י"ב ג') ידעתני תראני וכו'. ושם, אין נכון

לפרש

ספורנו

(יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו. כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות: לא ימיש מתוך האהל· למען שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז. והמקום היה מוכן בשריית שכינה כענין אל תקרב הלום שנא' למשה בהיותו אז בלתי מוכן כמספיק למקום: (יב) ראה. התבונן ואל תסתיר פניך ממנו בזאת: אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך עלה מזה אתה והעם: ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ. אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך: ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב שהשגחתך עלי לנפותם הדרך לא היה זה ע"ב עזיבה כענין ואומר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד (זכרי' י"א ט') אבל תפלת שתהיה אני המלאך ההולך לפני מחנה ישראל: (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך: הודיעני נא את דרכיך. הודיעני שני דרכיך הנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר בתוספת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר גדר טבע האפשר והבחירה: ואדעך. כי אמנה בידיעת הפעולת תהיה ידיעת מה מהבורא אשר ימשכו ממנה אותן הפעולות: למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים. כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי: וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האמות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני חטאתם

כאמרם

פירוש רשב"ם

(יב) ראה אתה אומר אלי העל. כדכתיב לעיל לך נחה את העם: ואתה לא הודעתני. אלא הנה מלאכי ילך לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך: (יג) הודיעני נא את דרכך. אתה עצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראני דרכך ואני אלך אחריך: (יד) פני ילכו. אני בעצמי אלך

כמו

הגוי הזה: יד ויאמר פני ילכו והנחתי
לך: טו ויאמר אליו אם־אין פניך הלכים
אל־תעלנו מזה: טז ובמה | יודע אפוא
כי־מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא
בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל־
העם אשר על־פני האדמה: פ רביעי
יז ויאמר יהוה אל־משה גם את־הדבר
הזה אשר דברת אעשה כי־מצאת חן
בעיני ואדעך בשם: יח ויאמר הראני
נא את־כבדך: יט ויאמר אני אעביר
כל־טובי על־פניך וקראתי בשם יהוה
לפניך וחנתי את־אשר אחן ורחמתי
את־אשר ארחם: כ ויאמר לא תוכל
לראת את־פני כי לא־יראני האדם
וחי

אונקלוס

רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין: יד ואמר שכנתי תהך ואניח לך: טו ואמר קדמוהי אם לית שכנתך מהלכא בינגא לא תסקיננא מכא: טז ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכנתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן לי ולעמך משני מכל עמא די על אפי ארעא: יז ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מללתא אעבד ארי אשכחתא רחמין קדמי ורביתך בשום: יח ואמר אחזיני כען ית יקרך: יט ואמר אנא אעבר כל טובי על אפיך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למן דאחון וארחם על מן דארחם: כ ואמר לא תיכול למחזי

ית

מסרה, יד ויאמר, נ"ח. [חסנת דל"ת נקרא עבד והוא סתום ממצרם]. והנחתי, ל' בתורה וחסר [דהסר]. טו הלכים, [כולם ס"ו ומ"י במ"ח (ברלשים ל"ז כ"ה)]. טז ובמה, ב' מידין [כ"ל דלא כתיב בתחלה איזה מלה שיהי' נופל עליו ובמה בוי"ו השבור, והבי הוא (ס"ח כ"ט ד'). ס' מבין מידות] וכל במה ובמה דכוותיה [כ"ל המ"ס בסגו"ל]. אפוא, [מ"ו ואל"ף בסוף]. הלוא, י"ב מלא בתורה. [כ"ל י"ג. ס'. מבין מידות בשם מס"ב (במדבר י"ד ב')] ונפלינו. ל'. ועמך, ב' פסוקים אית בהון ועמך ועמך. יז ואדעך, ל'. יח כבדך, ב' חסר, יט אעביר, ג'. טובי, ב' ישבעו. וחנתי, ב' לבני בעני [ס"ו]. אחן, ל' וחסר כ לראת, ב' חסר. יראני, ל' [האל"ף נפתח].

ת"א פני ילכו ברכות שם. אין פניך סנהדרין לח. ובמה יודע בפרק טו. ונפלינו אני ברכות ז בתרא טוע קרי' מג פ"כ. וחנתי את ברכות שם. כי לא יראני מגילה יט יבמות מט.

רש"י

במסכת ברכות (דף ז') ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב' י"ז) ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על ע"א אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד') ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה י"ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך

רמב"ן

(יד) וטעם פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך. והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב. וטעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה. וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור"א פי' כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך. כי עמך לבדך אלך. ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה. ולכך אמר תעלנו בלשון רבים. גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד. והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך. ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו. והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו. והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו. אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה. וכך הוא הענין על דרך האמת. כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו האחד. ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי. והדבור השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא חן והוא דבקות הדעות. ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליסדך למען אמצא החן הגדול. וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך. ולזה יתכוון אונקלוס שאומר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך. אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים שבו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עזה אלא במדה כלולה במדת הרחמים. מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך. והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם. אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו המתאוין בפרשת ואלה וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה. והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בשם ממצרים: (טז) ונפלינו אני ועמך.

שיהא

אבן עזרא

ידעתני: (יד) אמר הגאון פני. חמתי. כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים. ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי. כמו ופניך הולכים בקרב: (טז) ונפלינו. מגזרת והפלה י"י. מבעלי הכפ"ל: (יח) כבודך. כמו עצמך. כי כן כתוב בעבור כבודי [וכו']. עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם י"י: ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם. על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד. ואין ככה ויקרא בשם י"י. כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם י"י לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ. כמו ואמר אין רואי להוציאנו ממצרים. אם שוב ישיבני י"י: ופי' וחי. כמו ויחיה. כי מיד ימות. כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו. גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יהיה לעולם וזה הפך הלשון. והחכמים אומרים פי' מלת לא ישרת בעבור אחר. וכן הוא לא יראני האדם ולא חי והטעם המלאכים:

ושבותי

יונתן בן עוזיאל

להון הי כ(בותהון) ותיבתי. סטי להון די כתוביהון מן בגלל דאשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארום עמך עמא הדין: (יד) ואמר אמתן עד דיהכון סבר אפין דרוגזא ומן בתר כדון אנוח לך: (טו) ואמר ליה אין לית אפין מהלכא סגנא לא תסלקיננא מיכא בסבר אפין דרוגזא: (טז) ובמה יתידע כדון ארום אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך אלהן במללות שכינתך עימן ויתעבדן לנא פרישן בסלקותך רוח נבואה מעילוי אומיא ותהי מתמליל ברוח קודשא לי ולעמך מן בגלל דנהי משניי מכל עממיא דעל אנפי ארעא: (יז) ואמר יי למשה אוף ית פתגמא הדין דמלילתא אעבד ארום

ירושלמי

אשכחתא רחמין קדמי ומנית יתך בשום טב: (יח) ואמר אחמי כדון יתי ית יקרך: (יט) ואמר אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשום מימרי דיי קדמך ואיחוס על מאן דחמי ליה למיחוס וארחים על מאן דחמי ליה למתרחמא:

(יט) ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשם טב דיי קדמך ואחוס על מה דחמי ליה למחס ואתרחם על מה דחמי לנה למתרחמא:

(כ) ואמר לית אפשר לך למיחמי ית סבר אפי ארום לא יחמינני אינשא ויתקיים

בעל הטורים

מעביר לו פנים: (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך [עם הסיבות והאותיות] בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח ציבור [עם האותיות

יונתן

(יד) עד דיהכון סבר אפין כו'. פי' כמש"כ ז"ל שם בפ"ק דברכות שאמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם: (טו) אין לית אפין מהלכא עימנא. פי' אם לא ילכו ממנו פנים של זעם וסיכה אם מרגומו עמ"א: (טז) במללות שכינתך כל זה גם ב' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו וכו' יע"ש ועיין ברש"י כי דכך אמד להם: (יט) כל מכילות טובי. פי' כל מדות טובי. ולחוס על מאן דחמי ליה למיחוס

רמב"ן

היכא שלקטו במופלא ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה הרצון הזה נוסף הכמים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו הקדוש ברוך הוא ואמר מכל נך שני לוסות אבנים כראשונים: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם. ויתכן כי יהיה כבודך בכאן בכבוד הגדול האספקלריא המאירה והשם ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים שאלת לא תוכל לראותם: (יט) וקראתי בשם ה' לפניך. שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראות: וחנותי בו את אשר אחון, ורחמתי בו את אשר ארחם. שתדע בקריאה ההיא מדת הסכינה ומדת הרחמים אשר ישיגנו ויראוהו בשני ובטובי. ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו. ואין טעם כי לא יראני האדם וחי היראה

פירוש על אבן עזרא

גמרם באופן. אשר רק על הידיעה. [ע](ע"א א' י"ם). [פ]ס"ב י"ז י"א בל"א (נעגענוואדע). [צ](לעיל ט' ד'). קכי מרשו סלה. [ק](פסוק כ"ב). [ש]ר"ל כי יש הבדש גדול בין ויקרא הכתוב באברהם (בראשית י"ב ח') ובין ויקרא הכתוב פה (להלן ל"ד ה'). כי ויקרא הכתוב באברהם שערתה במלת ויקרא עלמה. ר"ל התפלל בשמו כתרגומו. או הכרים להודיע יסודו לאשר לא ידעו כפי' רא"ע שם. אבל ויקרא הכתוב במשה הטעם במלת השם. ר"ל קרא הקורא הבורא בשמותיו המורים על פעולותיו. ובאחד מלה עם הקריאה ובשני מלת הבורא. יש לומר שהבורא ית' הודיע פעולותיו ושמותיו למשה. והוא היה הקורא והמודיע דרכיו למשה. והנה הבורא יתברך היה הקורא קורא. ובאברהם היה הקרוא קורא. פי' שהשם הכתוב בפרשה אברהם השם הוא הקרוא. ובכאן במשה השם הוא הקורא. ר"ל שמשה קרא השם בשמו כאשר קרא משה ויבושו בשפתיה ואומו השם שהיה מבאר הוא היה קורא הבורא כי בעוי הקריאה כאוי ליחסו למשה שהוא ההוה ובאוי ליחסו לשם. שבו נקרא עם תיקרא. [ת]אין רואני (ישעיה מ"ז י'). אלהציאנו וכו' (לעיל י"ד י"א). [ב](ש"ב ט"ו מ'). שם כתוב ישוב ישבני ובספרים שלפנינו פתח תחת האל"ף. וכ"כ מכלל יופי. לא בפתח גדול תחת קמץ קטן. והראוי יראני. [ג](שופטים י"ג כ"ב). [ד](בראשית ל"ב ל"א). כמו

ספורנו

כאמרם ז"ל הכה פרק היסן) שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי בכך: (יד) פני ילכו. בנסעכם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בטח: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו פונים אם אין פניך שהלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה מונה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע איפא. אף על פי שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה יודע שיהיה זה דבר אלהי. הלא כן מנהג כל המלחמות שתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נסית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. שמעו עמים ירגזון. כי בראות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל שאר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף וכו'. ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם. כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: (יח) את כבודך. איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותך עם רוחק היחס ביניהם. כאמרו מלא כל הארץ כבודו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך. לא יומנע זה מצד היותי בלתי חונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך: וקראתי בשם ה' לפניך. הנה קורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו. אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך. ועם זה אלמדך להועיל קנת דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעלמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי': וחנותי את אשר אחון. אתן לך אותו הסן שדרכי לתת לכל מוכא מן בעיני שהוא בשפע רב לבלתי שום כילות ובלתי צרות עין: ורחמתי את אשר ארחם. ארחם עליך שלא תמות לגנה בכך כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הנגן וראוי לכך כאמרו. ושכותי כפי עליך עד עברי: (כ) ויאמר לא תוכל לראות לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור: (כא) הנה מקום אתי. מקום מוכן למראות אלהים

פירוש רשב"ם

כמו שבקשת כדכתיב ופני הולכים בקרב: והניחותי לך. אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך מסביב כדכתיב עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם. והיה בהניח ה' אלהיך מכל אויביך וגו'. והמפרש והניחותי לך הנחת רוח אעשה. כמו שאעשה בקשתך שטות הוא. וכי כל דברים שהיה הקב"ה מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך והלא יתור *לשון חכמה: (טו) אם אין **יתור פניך וגו'. כלומר שאם אין אתה בא עמנו: (טז) במה. איפ' וגו'. ונפלינו אני ועמך וגו'. תחלת בקשה אחרת היא. עוד אני מבקש ממך שיופלא וינבדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעין לדברי. וגם עמך יהיה נפלא במה שתלך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת. אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר וזהו קירון פנים שכתוב בו לפנינו נגד כל עמך אעשה נפלאות. הכל כמו שמפורש שם: (יח) הראיני נא את כבודיך. תמה על עצמך האיך מלאו לבו למשה רבינו ליהנו' מזיו השכינה והלא הכתוב משבחו ויסתר משה פניו כי ירא מהבט אל האלהים. ח"ו לא נתכוון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הק"בה על קרון שלו ונפלינו אני ועמך. ושל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר הראני נא את כבודך. בכריתת ברית על מה שהבטחתני כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע. וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וסמיך לי' ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להק"בה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית כדכתיב ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו'. וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגומר כי נורא הוא כדכתיב וייראו מגשת אליו: (יט) וחנותי את אשר אחון וגו'. שם אפרש לך את מידותי: (כג) וראית את אחורי. לאחר שאעבור על פניך

*לינו **ר"ל הקב"ה בעלמו הנעימו כ"כ

וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ

יָת אַפֵּי שְׁכִנְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתַּחֲזוּן׃

ואמר

מסרה כא הצור [כולהון מ"ו]. כב בעבר, ל' ומסר. בנקרת, ל'. ושכתי, ל' [הסי"ן שמאלי' ומסר]. כפי, ס' בליש'. כג והסרתי, [חסר דחסר]. אחרי, [חסר]. ופני, ג'. יראו, ס'.

ת"א והסרתי את כפי ז מנחות לה. וראית את ס' הזוהר פ' פקודי.

ויאמר

רש"י

לך כשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל) יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים נזכה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכתי כפי. (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי:

רמב"ן

שיראה אותו וימות אבל כי קדם שיגיע לראיה תפרד נפשו מעליו כי אפילו במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי: (כא) הנה מקום אתי. בהר הזה אשר שכינתי שם. ונצבת על הצור. שהיה בהר כמו שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב: (כג) וטעם ופני לא יראו. הפנים המאירים כאשר פירשתי ויתכן שיהיה מלת אחרי כלשון אחור

אבן עזרא

(כב) ושכותי. בשי"ן או בסמ"ך טוב הטעם. והמפרשים אמרו כי כפי, עב. כמו על כפים כסה אור. כן על כפים שקותיך. ואינו רק כמשמעו (כג) ופני לא יראו. הם הנראים. ולא כן ולא יראו פני ריקם. כי הזכרים הם הנראים: (כא) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר. ואמר שהוא יחילנו שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרות הצור. כי כן כתוב ושמתיך. לא שיכנס הוא בעצמו. ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו. ובמקום אשר אמרה להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך. אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו. והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך בדרך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל. על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה. וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים ושעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני. ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא יי' בקרבנו. הפך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש לראות השם. והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי. וזהו האמת כי ההסתכלות הינם מרגישות רק המקרים. על כן ויראו את אלהי ישראל. גם והראה את יי'. וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית את אחורי. ובמקום אחר ותמונת יי' יביט. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור. והמשל פני השמש. והאחורים הנשאר מהאור המדבק באחד ואין צורך לכל זאת. ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה. ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תפלת נבואתו על ידי המלאך כנראה בסנה. ושם כתוב ויאמר יי'. וככה ויי' הולך לפניהם יומם. כי השליח ידבר על לשון השולח. וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום. מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם. והעצם הוא הכבוד. וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לפנים ושנים. על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש. וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי. באמת יהיה כמספר השם. גם כן מחברות השבעה כוכבי לכת. גם במהפך האותיות שיצא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם. ובהפך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה. יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם. וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי. אז תמלא מרובעי הנפרדים. ובהפך מרובע הראשון ממרובע השנים. אז יצא בחשבון מעוקב האות השני. ואם תחבר מרובע השנים ממרבע השלשה. אז יצא בחשבון מעוקב האות השלישי. הנה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד. ואין לו צורך לאחר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל. וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל. על כן סוד התפילות והתהלות. וטעם והתגדלתי והתקדשתי. ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור. אף כי לנשמת האדם העליונה. ואף כי לאמרתי עליון. אף כי לעליון העליונים. והנה ההפרש בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל של הפנים ושל הכה. והנקודה האחרת סוף הכה. ותנועת האדם לפנים. והגוף העליון אל הימין. והנשמה אל העליון. והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקראת אחורים. ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה. וזהו כי לא יראני האדם וחי. בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם. והנה משה בו כללי. על כן אמר השם ידעתיך בשם. כי הוא לבדו יודע הפרטים והכללים בדרך כלל. ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם. על כן צורת הכרובים. והנכבד באדם ישראל. על כן דבר קשר של תפילין. ועל כן כתוב בשיעור קומה. כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף. והנכזה מהגוף הוא המקרה. ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו. ודע כי כל הנמצאים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והכמה וכל אדם קשורים בעליונים. כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל. וזהו אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים. והמוסיפים להאיר עיניהם. מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים. והעד הנאמן ולא חלק להם. וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השנים. והמחברת הגדולה במספר כלם. היא אחת. והמחברת השנייה היא אחת ועשרים. וכנגדה מחברת השמשה ככה.

פירוש על אבן עזרא

וזה

כמו ובצלמות ונידים תשוככני (איוב י' י"א) וככה ושכותי ח"א ויצ"ע ואגין. כי שרש שניהם שכך. ענין כסוי והגנה כמו וסכות על הארון (להלן מ' ג') מכוסה לאלפי (תהלים קמ"ח ח'). (איוב ל"ו ל"ב). (ישעיה מ"ט מ"ו) פי' עבים ועננים. ר"ל כף יד. בע"מ ב"י גורם עם וכו' ור"ל א"ש לראותם כשאר הנראים. (להלן ל"ד כ'). לכמ"ש יראה כל זכורך (שם פסוק כ"ג). ר"ל חז"ל דרשו בחגיגה יראה יראה וגו'. ובזה משמע שרואה ונראה. ע"כ מפרש פה מלת יראו אשר הנראה לא יראה פני ה'. ושם פי' יראה כל זכורך הוא אשר יראו פ"ע לפני ה'. (לעיל פסוק כ'). (לעיל כ"ג כ"א) פי' כבר באלפי בפרשת ואלה המשפטים שהיתה דעתו שהיה מיכאל הוא השכל הפועל ואמר שזה המלאך השלוח עמהם איננו מיכאל. הנה הוא קטן ממיכאל. ומזה הבין כי הוא היה שר ישראל על דעת חכמי המזלות והוא שבתי. ומזה ידע שאם שהשם היה מניח את ישראל אלה תחת המזל. וע"כ אמר משה להשם אם אין פניך הולכים. כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג) כלומר אם מלאך פניך לא ילך בקרבנו אל תעלנו מזה. (לעיל פס' י"ד). (פסוק ט"ו). (פסוק י"ג). (להלן ל"ד ט'). (פסוק כ'). (פסוק ב'). (פסוק כ') כלומר אמתת מלאכותי כמו שהיא לא תושג כי לא יראני האדם כלומר האדם שהוא חומרי לא יוכל להשיגני ואפילו החי שהוא המלאך והוא שאמר וחי. ר"ל המוחש. (לעיל כ"ד י'). (ישעיה ו' א'). (יחזקאל מ' ב'). (פסוק כ"ג).

במדבר

ויתקנים: (כא) ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותהי מעתד על טינרא: (כב) ויהי במעיבר יקר שכינתי ואשוינך באספלידא דטינרא ואגין במימרי עלך עד זמן דאעיבר: [(כב) ואטיל ית ידי:]

(כג) ואעבר ית כתי מלאכיא דקיימין קדמי ותחמי ית קטור דבידא דתפילי איקר שכינתי ואפי איקר שכינתי לית אפשר לך למיחמי: [(כג) ואעבר ית כיתי מלאכיא דקיימין ומשמשין קדמי ואחמי ית דבירא דאיקר שכינתי לית אפשר לך למיחמי:]

ואמר

יונתן

למיסום דלא ס"ל כר"מ דאמר ומנותי סע"ם שאינו הגון. וכו': (כב) באספלידא יש לגרוס בדלי"ת והוא תרגום של נקרת הצור וכן בלשון כז"ל פ"ק דנדרים אסוחא דאספלידא. ומפרשים הפסוק׳ בשם ערוך שהוא מערה ושם בר"ס: (כג) קיטור דבידא. שם הגירסא בדלת ופירושו קשר תפילין של יד וכן גם בגמרא פ"ק דברכות

סמאא

פירוש על אבן עזרא

[ה](במדבר י"ב ח'). [ו]פי' האור הנברא שנקרא כבוד או שכינה (עיין במורה ח"א פרק י"ט ופרק ס"ד). [ז]אא"א לראות בעצמות אור השמש כ"א פי' מסך. [ח]אלא מהם כשמשה בדפוס. ולכן כ' המפרש ס' האמונות והדעות להגאון ר' סעדי' ז"ל בפירושו שקל דעת (מאמר ב' פ"ז) על דברי רבינו ז"ל בכאן. וז"ל מ"ש המדבק באחד לא ידעתי מה כוון. כי כאן לא נשמע ולא נראה וזה כלל וכו' עכ"ל ובאמת א"ל הפדבק באחד ממש. ואלה דברי הגאון ז"ל שם על ורואים את הקול ופני לא יראו. ולומר בגלוס כל זה. ופירושו כי יש לברוא אור בראהו. והראהו לנביאים להעיד לבלתי׳ להם כל דברי הנבואה אשר ישמיעום שם מאת הבורא. וכאשר יראה אותו אמר מהם. אמר לאיפי את כבוד ה' וכו' אבל כשהם רואים האור ההוא אינם יכולים להסתכל בו מפני רב כחו ובהירותו וכו' ושאל מרע"ה שיחזקהו הבורא שיסתכל באור קבוע. והשיבו כי תחלת האור הפוא עלומה וכו' אך יקף עליו עד יעבור תחלת האור ההוא וכו' וכאשר עבר תחלת האור. גלה מעל משה דבר הסוכך עד שהסתכל באחריתו כמ"ש והסירותי את כפי וראית את אחורי. אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראה אותו אחד הם עכ"ל. ר"ל אחד מהנביאים שזכר לעיל שם. או ר"ל אין צריך לומר על הקב"ה פנים או אחור ואפילו על המלאכים נאמר ד' פנים לאחד אשר לכל לד הפנים. אלא שהמדבקים באור ההמדום מהבורא כמו אור הלבנה אשר באה מאור השמש נקרא אחורים. [ט](לעיל ב' ז'). [י](שם י"ג כ"א). [כ]כלומר שהראהו האיך נקשרים כל הנבראים זה עם זה כמו שהתפילין מונחים בראשים המוח ולועום יוצאם מהם ומסקערום בסוף המוח כן הוא יתברך שורש הכל ומשתלשלין ממנו כל הנבראים ממנו מן הראשון ועד האחרון ובל אחד נקשר באחד והוא מגלה למשה ולא נמנע ממנו זולתי שהתפילין שהם על העיניים שהוא שורש הכל ונרמז בפנים. אך הקשר כולו הראה לו. וי"א כי על של הפנים אמר שמשו כשם רבו. או שאה יש אחד למעלה ממנו נאצל מן הסבה הראשונה ויש בו כח עליון והוא שהראה לו למשה ויחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה. והוא שהראה לנביאים. אבל עלת העלות לא נראה לשום אדם לא בימין ולא בשמאל לא בפנים ולא לאחור. וזהו שאמר הראב"ע ז"ל אחר זה כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ושזהו נעשה אדם בצלמנו עכ"ד. [ל]כלומר השם הנכבד יהוה ואינו נקרא ככתבו. כי היה ראוי שיקרא יהוה שהוא מורה הויה והוא שם העצם כי פעם נקרא שם תואר ופעם שם העצם כמו שכתב רבינו ז"ל בפ' שמות. [מ]ר"ל עצמות שמו הוא כבודו. (כ"ל) למה לא נמשוך אשר כותבו ב"כ כי כבוד במספר ל"ב והוא ל"ב נתיבות חכמה. וע"ז פי' וס' כסן חכמה לשלמה כי העדה נקרא שכינה הקדושה. ונקראת כבוד אלהים. וה' הוא אלהים. [נ]כזה: י, יה, ידה, יהוה, או כזה: יוד, הי, ויו, הי, יעלה לשנים ושבעים. [ס]ר"ל במערכת הראשונה מן א' עד י' היינו ע' הפרטים. הה"א האמצעי. הנה מרובע הראשון א' פעם א' הוא א', ומרובע האמצעי ה' פעם ה' כ"ה. אבל המרובעים עולה כ"ו כמספר השם. [ע]שהם על כ"ו אופנים. כמספר השם הנכבד. כבר הראיתי מה שהקדמנו בפרשת בראשית שענין ז' כוכבי לכת שיש להם פעולות משמנות בגופם תחת המזל שלהם. ולכל א' יש לו ב' בתים היינו ב' מזלות מן י"ב מזלות בגלגל השמיני. רק לחמה וללבנה אין להם רק בית אחד. ע"כ נשארו על ה' כוכבי נבוכה. שה"ם כ"כ לכ"א ב' בתים. וכן יש להם ב"כ פעולות אחרות בגופם זה משם זה. כי לכ"א גלגל אחר. וכ"א מזה הגלגל עם הכוכב שלו תחת העליון. למשל שבתי הוא העליון. ולדק למטה ממנו. ויש לו הקיף אחר ולפי ששבתון הקיבוץ פוגע שמה שבתי ונעשה מעניהם פעולה אחת והוא השנוי. ובהמחברים ב' ג'. או ג' ב'. או ד' ד'. או ה' ה'. או ו' ו' כאשר עיינו בעלי החכמה באלה המחברות מלאום ק"כ כשנספר אותם ע"פ מספר השבע כולם. אך מחברות חמשה בהוליכנו השמש והירח הם כ"ו לא פחות ולא יותר. וזה בהמחבר כי כל המשמש על נקודה אחת היא מחברת הראשונה. וכשיהיו הב' מחוברים ולא יותר יהיה מחוברים על חמשה דרכים. וכשיהיו שלשה מחוברים ולא יותר יהיה מחוברים על עשרה דרכים. וכשיהיו שנים מחוברים ולא יותר יהיה מחוברים ג"כ על יו"ד דרכים. וגילוף זה החבור הראשון אין צריך ביאור. וחבור ד' מהם בלא השמש הוא ה' אופנים ע"ד זה שלמ"ן שלמ"כ שלנ"כ שמנ"כ למנ"כ. ומחברות שלשה מהם הם יו"ד דרכים באופן זה של"מ של"כ של"כ שמ"כ שמ"כ שנ"כ למ"כ למ"כ לנ"כ מנ"כ. ומחברת שניים שהוא ג"כ על יו"ד דרכים באופן זה. ש"ל ש"מ ש"נ ש"כ. ל"מ ל"נ ל"ח. מ"נ מ"כ. נ"כ. נמלאו לחמשים אחד לרביעים חמשה לשלישים עשרה לשנים עשרה הם במספר כ"ו כמספר השם הויה. ונע"מ מ"ח מפרש בזה האופן. ש"ל ש"מ ש"ח ש"כ ש"ל. ל"מ ל"ח ל"כ ל"כ ל"ל. מ"ח מ"כ מ"כ מ"ל. ח"כ ח"כ ח"ל. כ"כ כ"ל. כ"ל הכי עולה כא. ושם אהיה עולה ג"כ כ"א. [פ]ר"ל יו"ד ה"א עולה כ"ו. [צ]שהם. ב', ד, ו, ח, דהיינו ב' פעם ב' ד', ד' פעם ד' ע"ז. ו' פעם ו' ל"ו, ח' פעם ח' ס"ד, עולה ק"כ. [ק]ר"ל א' עם ב' הוא ג'. ועם ג' הוא ו'. ועם ד' י'. ועם ה' ט"ו, ועם ו' כ"א. ועם ז' כ"ח. ועם ח' ל"ו. ועם ט' מ"ה. ועם י' נ"ה. ועם י"א ס"ו. ועם י"ב ע"ח. ועם י"ג צ"א. ועם י"ד ק"ה. ועם ט"ו שהוא מלוי השם עולה ג"כ ק"כ. [ר]ר"ל ע"ו פעם י"א עולה קס"ה. [ש]שהם א, ג, ה, ז, ט, באמרך א' פעם א' א, ג' פעם ג' ט, ה' פעם ה' כ"ה. ז' פעם ז' מ"ט. ט' פעם ט' פ"א. עולה ג"כ קס"ה. [ת]של השם. ר"ל י' פעם י' שהוא ק. [א]ר"ל י"ה, פעם י"ה שהם רכ"ה נשאר קכ"ה. [ב]שהוא ה' פעם ה' כ"ה, ה' פעם כ"ה קכ"ה. [ג]ר"ל י"ה פעם י"ה שהם רכ"ה. [ד]ר"ל יהו שמספרם כ"א. והמרובע כ"א פעם כ"א עולה תמ"א נשאר רמז. *והוא המעוקב מן אות ב' של השם שהוא ו' הנה ו' פעם ו' ל"ו, ו' פעם ל"ו הרי רמז. [ה]כי הוא יש' מספסק במליאות עלמו כמ"ש בספר יצירה. ולפני אחד מה אתה סופר. [ו]ר"ל עשרה. אלה אלף ורבבה עד אין סוף. כולם נקבלים מאחד שהוא הכל. [ז]ר"ל ליחד שמו הגדול והקדוש. [ח](יחזקאל ל"ח כ"ג). [ט](ישעיה מ"ע ג'). [י]כמשל כל הגידולים הם בדלים מהמים ע"כ אין למים שום תמונה ומתהפך לכל גוון. *כי הם עגולים. ואמר זה על מה שאמר הקב"ה למשה פני ילכו. [כ]שהיא רומזים. [ל]שהוא בלי ראשית ובלי תכלית. *[ל]ופעם ורואים את אחורי ופני לא יראו. בדמיון ההולך מלמעלה למטה לפי השגתנו הפלושה. [מ]ר"ל הקו שממנו יבואו פנים ואחור כמ"ש לעיל (כ"ה מ'). [נ]ר"ל התחלה וסוף. [ס]מלאך הדומה פני המלך העליון ב"ה נקרא שר הפנים. והקרוב אליו הוא מט"ע. וכ"כ בסוף ספר יסוד מורא. ורבינו בחיי ז"ל פ' משפטים כתן מעט לפס זה ע"ם. [ע]כלמר ש"ל ראשית הכח. שמקבל מעליון העליונים להשפיע על התחתונים שהוא סוף הכח. ככה פי' בע"מ ב"י. ואולם לא ראה דעת המקובלים. אשר הוא בתיכם לדיק והוא המדה השמים. ובנכבנו הוא הברית. וממשיך הכח מכעיון האדם ואח"כ יורה כמן ובא להמדה המקבלת הכיון ומוליד תולדות והיא הנקודה האחרונה. [פ]ר"ל מגמת פניו קדימה. כי קרבת אלהים יחפץ ואת פניו יבקש. וזאת היתה בקשת מרע"ה הראני נא את כבודך. פי' פניך. שהרי השיבו השם לא תוכל לראות פני. *הוא דמות אדם במרכבה. וע"פ דעת מקובלים נקרא תפארת ונקרא עולם ככתוב עולם חסד יבנה. וכולל ו' קצוות והוא שם ע"ב אשר הוא פנים ואחור מאותיות פסוק ויסע. ויבא. ויט. והאותיות ההולכים למפרע הוא דין ומכ"ז מקורו הוא רחמים. [ק]כמ"ש ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין (יחזקאל א' י') וזאת מעלה האדם ברמוזו עליון במראה כמ"ש רש"י ז"ל על ודמות אדם להנה (שם פסוק ה') לפי שזה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו. [ר]ר"ל נקשר בכח עליון ואליו תשוקתו שנועים לבמות על פיו. כמ"ש רז"ל אין לך עשב למטה שאין לו מזל למעלה המכה בו ואומר לו גדל. אף כי האדם שמלך נשמתו העליונה משוקק לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו כבוד אומר כולו. [ש]ר"ל לראות עלם כבודו שהוא פניו יש' כמ"ש לעיל. [ת]פי' הגוף לא יוכל להשיג כ"א הגוף בעבור כי השגתו עם ה' הכנסות ולא יוכלו הכנסות להשיג השכל. ואין השכל נודע כי אם לשכל אחר כמוהו. וע"כ לא יתכן בחי להדבק בשכל שהוא המלאך כמו שאין העיניים יכולים לראות עלם השמש מפני לטיפת אור הגדול. כן הגוף לא יכול בהכנסותיו לראות השכל. ואם תדבק הנשמה בשכל ישאר הגוף כמת ולא ירגיש. וזה מפורש (מ"ב ע' י"א) מדוע בא המשוגע וכו'. וכמו נשמה לא נשארה בי וכו' (דניאל י' י"ח) *[ת]בעבור הדבקו בשם השיג מה שלא השיגו אדם לפניו ולאחריו וידיעתו היתה בפרטי הילודים ובכללם. [א]עיין כ"ז (ברכות י"ח כ"א אות קען כ') בפי' על הא"ע. ופירושו כאשר יאחר למטה בענין יודע ודעת וידוע. [ב]שהיו בצורת אדם. [ג]כמ"ש והייתם לי סגולה מכל העמים (לעיל י"ט ה'). [ד]כי הקשר הוא באחורי הראש שמשם משתלשלות הכלוואת למטה. כמו לשורש של מעלה שמשם נמשכים הלגוונות להוריד השפע על התחתונים. [ה]ר"ל השתלשלות השלמות מלמעלה למטה (עיין במורה ח"א פ' ע"ב). [ו]ר"ל הנשמה. [ז]על כן דבר וכו' כי הגוף הוא הכלים. והמקרה עשל לו (עיין מלת הגיון שער י'). [ח]עיין ספר רזיאל ר"ל כל המאליום מהגלגל העליון עד מכוז הארץ שהוא ככל אחד. וחיה אחת. ויודע מכוכנם ומלאכיהם ומשפיע המאירים מעל בעלי הסומר ומייחד בצורות ומשכל בעלולים מעלה אחר מעלה עד שמשיב מעלות. מובטח לו שהוא בן העולם הבא ונפשו דבקה ביולרה ויחיה חיי העולם. וזהו שאמר ואני ועקיבא. שהיו שלמים ומחסדים בצורות. עכבים בדבר. וזהו נעשה אדם בצלמינו כדמותינו. כלומר בצלם שכלי ובדמות המלאכים בגשם ובתבונה. ודע כי מה שאינו מסוער כשהוא דבר מסוער. אפשר לומר שהוא משוער. כי המקרים שאינם גופים מושערים מצד היותם בגופים כמו הגוונים והתכניות. ומה שאמר על כן כתוב בשיעור קומה. הוא מה שאמרו רז"ל אמר ר' ישמעאל כל היודע לשער שיעור קומתו קונו ומשערו בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב (וכן פי' מוהו"ע). [י](ברכות א' כ"ו) ר"ל שיוכל האדם לעלות למדרגת המלאכים. [כ]חכמי המזלות אלאו בדמיונם מ"ם לורום שהם קבילת כוכבים בתמונות שונות מעל פיהם ילאו כל הנבויים בעולם השפל. והראב"ע ז"ל פי' זה בהתחלת ספר קהלת והוא אלו הסודות שאמר כי הפסוק מה שהיה הוא שיהיה וגו' נאמר על הגלגלים ולבאים. כי הם כמו עגולות חתרת מלילה ולראשיתם כסופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה נאמר על הכללים שהם שמורים כמו מין אדם ומין סוס ומין כל מי ומין כל למח ותולדות אלה מתכועות עליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם כתבנית מערכות הלבאים. ושענין שעפ"י שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים. ועל זה הדרך תראה עולם של מעלה ושל מטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש עכ"ל (ועיין בהאל יוסף). [ל](דברים ד' י"ט). [מ](שם כ"ע כ"ה) ר"ל לישראל. כי השם לבדו הוא מנהיגם וז"ם רז"ל אין מזל לישראל. [נ]הן ז' כוכבי לכת. [ס]ר"ל שצ"ם חנכ"ל. [ע]ר"ל מחברת אחת בעשפר שבעה. [פ]ר"ל שני כוכבים משם אשפר שיתחלף מבורר על כ"א אופנים כזה: ש"צ, ש"ם, ש"ח, ש"נ, ש"כ, ש"ל, צ"ם, צ"ח, צ"נ, צ"כ, צ"ל, מ"ח, מ"נ, מ"כ, מ"ל, ח"נ, ח"כ, ח"ל, נ"כ, נ"ל, כ"ל. [צ]ר"ל ג"כ כ"א. והם. שצמח"נ, שצמח"כ, שצמח"ל, שצמנ"כ, שצמנ"ל, שצמכ"ל, שצחנ"כ, שצחנ"ל,

ספורנו

אלהים כאמרם ז"ל (מגלה פרק הקורא) על מערה שעמדו בה משה ואליהו שהיא מי' דברים שנבראו בין השמשות: (כג) וראית את אחורי. תראה

חמישי לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל

רחום

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְבַרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחְזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵל טוּרָא הַהוּא׃ ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים משֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַייָ׃ ו וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק

רגז:

מסרה, לד א פסל [הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף]. לחת, [וכן הלחת שבזיהון דפסוקא חסר דחסר]. כראשנים, ד'. את הדברים [בס"פ הקדמה בה"א לא בסל"ק על אח]. שברת, כל לישנא פתח [גם בסא"ק]. ב והיה, נ' [ה"א השמינה בצו"ם לבד]. ונצבת. [הטעם מלרע ולכן מלא לי רפי כי אין כאן דין אתי מרחיק]. על ראש ההר, ה', ג וגם, ד' פסוק וגם גם [א' דין, ב' (מלכים ב' כ"ג ע"ו)], ג' יחזקאל כ"ד ה'. ד' לא מלאתי. א' מבין מידוה]. אל ירא, ב'. ד ויפסל, [חסר]. לחת, [חסר דחסר]. כראשנים, ד'. אל הר, י"ז. לחת, [חסר דחסר]. ו ויעבר, [כולהון חסר]. ה' על פניו, [השם במרכא ופסיק]. ה' ה', [פסיק בגווייהו].

ת"א פסל לך שני. נדרים לח. אשר שברת. שבת פז יבמות סב. בבא בתרא יד. הצאן והבקר. ביצה ה תענית כח. וישכם משה. שבת פו. ה' ה'. ר"ה יז.

רש"י

יקרי. כשתסתלק הכוונת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להרגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי. כן המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקולות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) יי יי. (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר

למדת

אבן עזרא

וזה המספר יצא [ט]משבעה. ומחברת השלשה [י]חמשה ושלשים. שגם זה המספר יוצא [ש]משבעה מחברות. וככה מחברת [ת]הארבעה. והנה מחברות הששה [א]שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול [ב]משבעה גבולות שהם כל הישוב. ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ [ג]קיץ וחורף. שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום. והנה המחברת השניים העליונים במזל [ד]טלה היא בכל תשע מאות ושתים שנה. ושניהם שובים למזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה. ככה יתגלגלו [ה]שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה. ושם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך [ו]הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח. גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדת הם בשמים. ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי. חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן. ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו [ז]ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבר. רק נקראו ככה בעבור המקבלים. והנה לא יוכלו המשרתים. לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם. גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם. על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוים למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו. חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו. אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב. שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו. ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא היה גזירת השם והוא הצילם. ומשל כי [ח]המשרתים ידמו כסוסים עוברים במסלה ולא ירצו להרע. או להטיב. רק ככה דרכם. ומשל כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל. והוא נשען על פקח שידע הדרך. והנה הוא ישמרנו כי ברוכם בלב זה יוליך העור לצד האחר. ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט. ובעבור זה אמר השם אמר אשר [ט]חלק. ואתכם לקח יי להיות לו לעם נחלה. ככה לא כאלה [י]חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו [כ]ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרום ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יצא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם. וכאשר יקרא לכלל כן יקרה ליחיד. על כן שומר [ל]תורה אשרהו. והנה [מ]ידעתיך בשם. כמו [נ]יודע יי' דרך צדיקים: והנה [ס]הראני נא. אינו במראית העין. והנה על [ע]פניך. על פניך הפנימים והם פני הלב. וטעם כל [פ]טובי. שאינו כמו [צ]הכל ולא בכל ולא עם הכל. וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה. כי אעביר כל טובי על פניך. ולפני עברי ארחמך. וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש. והכף כדמות סתר כמסתיר עינם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו. והנה וראית את אחורי ומאת שהוא הכל [ק]וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל. וזהו ותמונת יי' [ר]יביט: (א) ויאמר. פסל לך. כמו [ש]לך לך. ואתה [ת]קח לך. וטעם בראשונים. כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים. כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול. ויש עם השניים זכר [א]שלש בריתות. ובשניים כתוב [ב]ולמען ייטב לך. והראשונים נשברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין. כי מכתב אלהים היו שניהם. ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים. והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית.

זאת

יונתן בן עוזיאל

(א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין הֵי כְקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָא יַת פִּתְגָמַיָא דַהֲווֹ עַל לוּחַיָא קַדְמָאֵי דִי תְבַרְתָּא: (ב) וַהֲוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִיסוֹק לְצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא: (ג) וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאוּף אֱנָשׁ לָא יִתְחֲמֵי בְּכָל טוּרָא אוּף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן כָּל קֳבֵיל טוּרָא הַהוּא: (ד) וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין הֵי כְקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים משֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַנְנֵי אִיקָר שְׁכִינְתֵּיהּ וְאִתְעַתַּד משֶׁה עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא משֶׁה בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ: (ו) וְאַעֲבַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא אֲרִיךְ רוּחַ וּקָרִיב רַחֲמִין וּסְגֵי לְמֶעְבַּד חֶסֶד וּקְשׁוֹט:

ירושלמי

(ו) וְעָבְרַת יְקָר שְׁכִינְתֵּיהּ דַּיְיָ קֳדָמוֹי וְצַלֵּי משֶׁה וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא דְחֵיק רְגַז וּקָרִיב רַחֲמִין וּסְגֵי לְמֶעְבַּד חֶסֶד וּקְשׁוֹט:

בעל הטורים

(ג) וגם איש. שניה וגם איש אל ירא. וגם איש היה מתנבא (ירמיה ... הכתב גם הרקנטי דף ק"ד ע"ב כתב להדיא שקשר ש"ס רמז לתפילין של יד. שכל הספירות נקשרו בה והביא סייע לדבריו בפיב"ע יע"ש. ויש גורסים לגמה תופנים דבירם קיפור כמו שהוא בירושלמי סו קיעור דברא. ור"ל קשר של מוך שהיא בשל רגש בתסוכיו וק"ל: (ג) ולמעמד נ"ל. יהוא תרגומו של ויתיצב. תגבהת קמנו. ונסעודד

נמיר

יונתן

ססמא אמר ר"ש עלמד ססרבא לו קשר תפילין גם כי מג' אמורי פסוק ישבשל רשם קא מסמסי. מ"ת אין תימא לפרש ששל יד דכן משמע נמי מדברי הכתב"ס שסניא ססמא ...

רמב"ן

אסור וקדש לרמוני על פירוש רבותינו: (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות. וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם הכהן והנקל אל ירעו אל מול ההר ההוא מנגד. כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אם בהמה אם איש. והנה עדין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה הסתיר בשעת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון. והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון: (ה) ויתיצב עמו שם. ה' נתיצב. כענין ויבא י"י ויתיצב עמו. עם משה שבא בענן כאשר בראשונה: (ו) וטעם ויעבר ה' על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי ה' ה' אל. שלש תיבות הללו הן שמות הקדש. והחכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו. והשם המיוחד לא יתרבה בהן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מלך אחד ושלא אחד הן שמות עלם. והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות. כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון. על כן לא אמר מרחם ומונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו. ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורותו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. או נוצר מלאים. מן ונצר מצרפיו יפרה וגטודו הוא נושא עון ופשע וחטאה. מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו'. ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים. פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה ההיא. ומפני כי הנשיאות איננו טוב בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד עטן מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המורדים רק שיטא

אבן עזרא

זאת היא הפעם השלישית. שבכל פעם ישב ארבעים. יום. וארבעים לילה: (ג) ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני. וילד עמהם. גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: בכל ההר. אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות. כמו וי"י המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת י"י. ולא אמר מאתו. וככה בפסוק אחד בני ישראל שמא פעמים. והנה הוא דרך נחות: (ה) וירד. י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בשר העליונים והנכבדים מהגופות. כאשר הוא השר עליון על האדמה; ויקרא בשם י"י. הנה השם הוא הקורא. והנה למדנו איך יקרא משה: (ו) ויעבור. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם. כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד: אמר הגאון כי השם הראשון

פירוש על אבן עזרא

שצחכ"ל, שצנכ"ל, שמחנ"כ, שמחנ"ל, שמנכ"ל, שחנכ"ל, צמחנ"כ, צמחנ"ל, צמחכ"ל, צמנכ"ל, צחנכ"ל, מחנכ"ל. קכי במספר כ"א יש ג' פעמים ז' והם שצ"מ שצ"ח שצ"נ שצ"ב שצ"ל, שמ"ח, שמ"נ, שמ"כ, שמ"ל, שח"נ, שח"כ, שח"ל, שנ"כ, שנ"ל, צמ"ח, צמ"נ, צמ"כ, צמ"ל, צח"נ, צח"כ, צח"ל, צנ"כ, צנ"ל, צכ"ל, מח"נ, מח"כ, מח"ל, מנ"כ, מנ"ל, מכ"ל, חנ"כ, חנ"ל, חכ"ל, נכ"ל. שכי במספר ל"ה יש ה' פעמים ז'. תר"ל ג"כ ל"ה. והם. שלמ"ח, שלמ"נ, שלמ"כ, שלח"נ, שלח"כ, שלנ"כ, שלכ"ל, שמח"נ, שמח"כ, שמנ"כ, שמנ"ל, שמכ"ל, שחנ"כ, שחנ"ל, שנכ"ל, למח"נ, למח"כ, למנ"כ, למנ"ל, למכ"ל, לחנ"כ, לחנ"ל, לחכ"ל, לנכ"ל, מחנ"כ, מחנ"ל, מנכ"ל, חנכ"ל. אוהם שלמחנ"כ, שלמחנ"ל, שלמחכ"ל, שלמנכ"ל, שלחנכ"ל, שמחנכ"ל, למחנכ"ל. בכ"ה ק"כ מחברות. בהם ז' כוכבים. מן יפה נוף (תהלים מ"ח ג') ובלשון חכמי המחקר ז' אקלימים ובלה"ע (קלימאטא). ג(שם ע"ד י"ז) ומפרש רש"ע מיד אח"ז פי' שהם קיץ וחורף. דהוא רמז מזלות הרום שהם עולה אליה קשת. הוהנה י"ב פעמים עשרים הם מאתים וארבעים. וכ"ל הנזכר במזלות העבר שהם שור בתולה גדי. ובמזלות הרום. תאומים מאזנים דלי. ובמזלות המים. סרטן עקרב דגים. ד' היסודות בד' רבעי הגלגל. והנה ד' פעמים מאתים וארבעים עולים תשע מאות וששים. ז(תהלים קמ"ח ו'). חשהם ז' כוכבי לכת. ט(דברים ד' י"ט) אמר ואחכם לקח ה' (שם פסוק כ'). י(ירמיה כ"א י"ט). כ(פסוק י"ז). ל(משלי כ"ט י"ז). מלעיל (פסוק י"ב). נ(תהלים ח' ו') ור"ל ה' משגיח עליהם. ס(פסוק י"ח) פי' אמר משה הראיני נא את כבודך פי' כמו שלמך זה יראה במראה הבכל שהוא מלאה הכבואה ולא היה במראה העין. ע(פסוק י"ט). פר"ל שאין פי' כל טובי כל הטוב. או בכל הטוב או עם כל הטוב. רק הכוונה על מ"ש בכל אחד מיוחדי בראשית וירא אלהים כי טוב. וכאשר ראה אלהים את כל אשר עשה. ר"ל בכללם וקשורם זה בזה נאמר והנה טוב מאוד. וזה רמז למעלה והנה משה שב כללי. צאלו ג' פעמים הכל מובא ג"כ כמה פעמים ברמב"ן ועיין מקובלים. *צ(במדבר י"ב ח') ר"ל מחזה שדי יחזה בפועל כפיו ומעשהו. ע"ד ומצפרי אחזה אלוה (איוב י"ט כ"ו). א(בראשית י"ב א'). ב(שם ו' כ"א). לעיל ל' כ"ג). גר"ל כוונת הגאון כי הכתובות בפ' יתרו נכתבו בלוחות הראשונות. ובשניות נכתבו הכתובות בפ' ואתחנן ואמר הגאון כי על השניות ג"כ כרת שלש בריתות והם הנזכרים בפרשת פסל לך והוא אמרו הנה אנכי כורת ברית. וכן ככתוב אחר ברית. ויכתוב על הלוחות את דברי הברית. *דוזה ג"כ לראיה לדברי הגאון אשר הלוחות השניים נכבדים. דר"ל קודם מעמד הר סיני נאמר לו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. *דר"ל אם היה כתוב הלוחות בה"א הידועה היה מורה על הלוחות אשר לפניכו כי הם הראשונים. ובלא ה"א מורה אשר עשה לווי ה'. א"כ למה מזכיר אשר לקח הלוחות היה נ"ל ויעש כן משה כמו שאין מזכיר פרטים אחרים ובודאי עשה. ע"כ מביא ראיה מהפסוק מאת ה'. ה(בראשית י"ט כ"ד). ו(במדבר מ' י"ט). זר"ל ויתיצב שב על הענן ולא על השם. כי השם היה עובר וכמ"ש ויעבור ה' וכו'. *זכי עשה ונלבחה לי שם וכו' להיות גלב על העליונים והנכבדים והם הגויות הנכבדות ולכותיהן. חכי מלת בשם בטעם עמחה ודבק עם מלת ויקרא. טר"ל השם קרא בשם להורות איך יקרא משה. יכי אלו ית' שכל ומשכיל ומושכל דבר אחד (עיין במורה ח"א פרק מ"ח). והוא כמשל לאות העין אשר הוא רכב

ספורנו

איך תהיה פעולת כל מה שלמעלה ממני: ופני לא יראו. אבל לא יהיה כראה אבל זולתי איך נמציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו שמאלת: (ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונצבת לי שם: ויקרא. האל ית': בשם ה'. קריאה מודיעה פעולת אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית'. יו' יו' הוא הממציא שעמה איכו ישנו. והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו: אל. יכול על זה. כמו פועל רצוני. על הפך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מגד יכולת בחירי: רחום. על המייצים להקל עונשם בקראם אליו כאמרו פני ה' בעושי רע וגו' צעקו וה' שמע. וכואה בעוני כדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. עושה חן ונותן טוב לשואלים

פירוש רשב"ם

פניך בריתות ברית לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך עברה היו כורתים ברית: (ה) ויתיצב עמו. עם משה היה הנצב שם כדכתיב ונצבת על הצור. ויקרא בשם ה'. הקב"ה קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש. שכן כתוב למעלה וקראתי בשם ה'

רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד
ואמת: ז נצר חסד לאלפים נשא עון
ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד | עון
אבות על־בנים ועל־בני בנים על־
שלשים ועל־רבעים: ח וימהר משה
ויקד ארצה וישתחו: ט ויאמר אם־נא
מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני
בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת
לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ששי
י ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד
כל־עמך אעשה נפלאת אשר לא־

נ' רבתי
נבראו

רַגְז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: ז נָטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבֵק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לְדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵהּ וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי: ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד: ט וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וְלַחֲטָאָנָא וְתַחְסְנִנָּנָא: י וַאֲמַר הָא אֲנָא

גזר

מסרה רחום וחנון, ג' [ר"ל דקדים רחום לחנון]. ורב חסד ואמת, ב'. ז נצר, ל' נו"ן רבתי. לאלפים, ל' קמץ [ר"ל להורות על חסרון ה"א הידיעה הרומזת על העושים מאהבה. כמבואר החילוק בסוטה דף ל"א ע"א כתיב הלמ"ד בקמץ. ומש"כ כל לאלפים שמסורת גביה לאהבי, דלא צריך לה"א הידיעה, כתיב הלמ"ד בשבא כדין לפני אותיות אחה"ע. ס' מנחת כליל]. נשא, [כל נשא הנשא בסורייתא חסר במ"ס (ויקרא ע"ו י')]. וחטאה, ל' ומד וחטאה. פקד, [כל אור' ס"ו]. עון, [כל אור' במד וי"ו]. אבות, [מלא]. ועל בני בנים ל'. שלשים, ה'. ח ויקד, [כל אורייי' ס"ו]. ט ויאמר, י"ד בטעם פזר. אדני, קל"ד. לעוננו, ל' וחסר יו"ד. ולחטאתנו, ל'. ונחלתנו ל'. י כרת, [מ"ו]. נפלאת, ל' [בסורה] וחסר.

ת"א אל רחום שם. ארך אפים עירובין כב בבא קמא כ סנהדרין קיא. ורב חסד ראש השנה יז. נשא עון יומא לו. ונקה שבועות לט יומא פו. וימהר משה סנהדרין קיא. הנה אנכי ר"ה יז.

רש"י

למדת הדין. למה עזבתני כך מלאתי במכילתא: ארך אפים: (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר"ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורז"ל דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לאחת מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות עכו"ם: (י) כרת

ברית

אבן עזרא

הראשון דבק עם ויקרא. ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים. והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה וכה תקרא וכתוב. כי שלש עשרה מדות הם. והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה. והשנית שהוא אדון. וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון. רק כנוי הוא כפי שמדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון. כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה. עד הנה מספר י"ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת. כי ונקה שם הפעל היא. כמו אם ענה תענה אותו. רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לעובדים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים. על כן הוסיפה מלת ונקה ממספר המדות. ומלת פוקד עון אבות. גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהאין כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. והכה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם. וכבר הזכרתי בפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים. ומלת אל. שלישית: רחום. רביעית: וחנון. חמישית: ארך אפים. ששית: ורב חסד. שביעית: ומלת רב. תארת בעבור אמת. ורב אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית: נושא עון. עשירית: ונושא פשע. אחת עשרה: ונושא חטאה. שתים עשרה: ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום. כדרך כרחם אב על בנים. שישמרם שלא יפלו: וחנון. כדרך כי חנון אני. להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע. ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שיש לבך לדברי. הנה כתוב וזקנת והיית לאיש והלא איש היה. רק טעמו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה. והנה ואבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא. והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא. וככה הטופא ונשא עונו. לא יכופר חטאת לו. רק העונש שיבא עליו. על דרך ולא לבדך תשא. ועתה שא נא חטאתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לנגאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח ולנשוא העון. והדרך האחרת שיהי' נושא העון אחד לשע. והנה לנושא עון היה לגנאי ולנשוא העון לשבח. כמו ונשא את עונם. כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו; ונשא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות. כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה. והנ' עון פחות ממנו והוא בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת. והוא ג"כ שם דבר. ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה השתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר יי' שהוא שם העצם. והמדות הסמוכות עליו נאמרות. ולא הזכיר קצת השני שהוא תאר. כי השם הלכה להעמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים. ולא חנון כי לא נעש' לפח מהם שילעקו אל השם להושיעם. והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים. ורב חסד. לכל הוא. ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים. והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים. ומכוב בעבור שהיתה במשה הכנים נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. ולא הזכיר פשעינו. בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר: רבעים. שלא יאמר חמשים. וזאת טעות גדולה כי אין הדעת מוכלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו. רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות. והנה כל ישראל שמעו זה. ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים. ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הולך לומר לשונאיו. ומלת ויקד. בעלי הכפל מגזרת קדקד. שהשם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכתף. ויקדו כמו ויתמו. ואל תשמע אל המוסיפין שרשים תלבש בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר ישעו

כמו

(ז) נטיר חסד וטיבו לאלפי דרין שרי ושביק על חובין ומעבר על מרודין ומכפר על חטאין סלח לדתייבין לאורייתא ולדלא תייבין לא מזכי ביום דינא רבא מסער חובי אבהן על בנין מרודין על דר תליתאי ועל רביעאי:

[(ז) נטיר טיבו לאלפי דרין שרי ושביק לחובין ולסרחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חייביא ביום דינא רבא ומדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי:]

(ח) ואוחי משה וגחן על ארעא וסגיד:

[(ח) וזריז משה ואקד על ארעא ואודי ושבח:]

(ט) ואמר אין בבעו אשכחית רחמין קדמך יי תהך כדון שכינת יקרך יי ביננא ארום עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסנינא ית ארעא דקיימית לאבהתנא דלא תשלחפיננא בעם אוחרי: (י) ואמר הא אנא גזר קים דלא אשלחיף עמה הדין בעם אוחרן ברם מנך יפקון אוכלוסין

דצדיקין

יונתן

וכן מתרגם על ויפלג לקמן: (ז) לדתייבין לאורייתא. עיין ברש"י ומ"ש לאורייתא י"ל דרש מלא לאלפים מלשון אאלפך חכמה: (ט) ותחסנינא. פי' לשון חילוף והוא אשר יחליפם לאומה אחרת וכ"ה לשון תלמוד בשבת פרק הזורק ומחלפי גבי משכן: (י) ברם מינך יפקון אוכלוסין לדיקים פי' חיילות

נפקא

רמב"ן

הישא חוטא ולא יכלה בהם. ולא יתעלם ממך למה נכתבו בו שני השמות כללו בקל"ף דל"ת. ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה' כי נורא הוא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. כפשוטו ילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף. כי אשר שנתגלה להם הש"ס היה ה' טוב לקושי

ערפם

אבן עזרא

כמו והתהלכתי *בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא. וכן רפאה נפשי [ב]כי חטאתי לך. אף אל פי שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור סלחי הסליתני. וככה זה אני מודה כי עם קשה הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר

הנה

פירוש על אבן עזרא

בכח לראות אם יזרח השמש או אור הלבנה. ובעודו בחושך. העיניים הם בכח לראות אם יזרח השמש. וזה במקום ראות השכל. והוא השכל והמשכיל והמושכל. ור"ל השכל הוא פרס יזרח עליו אור החכמה כי איננו רק בכח להתהפך בשלימות. וכמו העין אשר יזרח השמש עליו והוא המוציא מכח אל הפועל ככה נקרא במקום השכל בשם משכיל. כי אחרי למודו יצא שכלו מכח אל הפועל. וכמו כאשר העין אחרי אשר זרחה השמש עליו מתאחד כח השמש עם כח העין ונעשה אחד לראות א"ע ככה אלל השכל והמשכיל נתחבר להיות אחד ונקרא מושכל. והמקובלים מכנים בשם חכמה בינה ודעת. כי ע"י הבינה יצא החכמה מכח אל הפועל. ומשניהם נעשה בחינת דעת. ובזה יובן מאמר חז"ל כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. וגדולה דעה שנתנה בין ב' אותיות (ברכות ל"ג ע"א) כי בחינת דעת כמו המושכל להשכיל א"ע. ע"כ לא יועיל עליו הרחמים אם אינו משכיל על עצמו. ובפרט אם לא זכה למדת הבינה אשר הוא נגד בחינת משכיל. ורא"ע מכנה אלו ג' בחינות בשם יודע ודעת וידוע. והמחקרים אומרים אשר משפיע השכל הוא השכל הפועל וממנו באים אוצרי השכל לכל המכין א"ע והראוי לזה השפע. כמו העין הוא הראוי והשמש הוא המשפיע עליה. וא"כ גם השכל הפועל תלוי ברצון העליון ולוגה להשיב שפעו ויש עליו משפיע להפליא. כמו הגדול והוא תלוי בדעת העליון. לא כן הקב"ה הוא המשפיע והוא הכח והוא המכיר ערכו הגדול כי הכל אחד הוא בכוחו הגדול. לא כן כל המקבלים אם מכירים א"ע ומכירים מה שתחתיהם. מכ"ז אינם מכירים מה למעלה מהם וקיבת הטבע אשר שם המשפיע עליהם. כמו שאין אדם מכיר נפשו איך ומה היא ומה מהותה. ובזה יובן המאמר רא"ע בספר העלמים בתפלות ספר ויקרא בסופו מדרך ה' מדרכי הנבואה. וז"ל וזה עלוי השמות שהם עמה אלל ההמון בהפך האמת וגו'. פי' כי לא הזכרת השם פעל כ"ז. רק כאשר הזכיר המזכיר השם הקדוש. בזה הדביק נפשו במקום מקור העליון ומוריד משם השפע. ופירושו האדם מכיר השם בשמו הגדול להדביק נפשו למעלה. ע"כ עשה קיבת כל הסיבות הפעולה להדביק נשמת מ"כ ע"ה להמקור העליון. לפ"ז פי' הפסוק ויכד ה' בענן כי הנלבש המקור בבחינת ענן. ויתילב עמו. פי' מורה על הקב"ה או על מ"כ אשר יקבל וידבק נפשו למקור העליון. וה' קרא השמות אשר הם מסוגלים להדביק השפל בעליון וגם זה א"א בתמידיות רק בדרך העברה ע"כ קבל מ"כ מפי ה' אלו י"ג מדות. מכ"ז הוא עמוק איך הסגולה מהשמות להדביק התחתון בעליון וד"ל. [י]ר"ל ויקרא ואלי הוא הקורא הוא השם יתברך בשם ה'. א"כ השם הראשון אינו מהמנין ע"כ יש פסק ביניהם. [כ](לעיל כ"ב כ"ב) פי' כי דעת הרא"ע ז"ל כי ונקה ר"ל לטובים ולא ינקה לטובים כתרגומו. והוא שאמר הפסוק ע"כ הוסמה אלה ונקה ממספר המדות וכו'. ומה שאמר ואלה פוקד עון לרשע. כלומר פוקד עון לטוב. ומאמר שהוא פוקד רע לרשעים פוקד טוב לטובים זהו שאמר גם הוא מדת רחמים. *[ל]כמש"כ כל פשעיו אשר פעל לא תזכרנה לו. משפט ולדקה עשה חיו יחיה (יחזקאל ל"ג ט"ז). [ל]ר"ל זהו תשובה. אם שאמר שאינו מדה אלה ונקה למה היא במספר שלש עשרה מדות. ע"ז השיב הרא"ע ז"ל כי לאינו כזה. הליץ שאינו בגד מתש ונתנה עם שמונה בגדים. וכן ונקה אף שלפי פשוטו הוא מקור מחובר לפעל לא ינקה שהוא מדת הדין. למדנו מכפל הלשון. שהוא מדת רחמים לטובים. והוסם במספר המדות. ולפשר דעתו כי שם העולם אינה מדה כלל כי פעמים השם הנכבד שם תואר ופעמים שם העלם. והשם השני שהוא תואר הוא מדה ולעפ"י שהראשון אינו מדה הנה הוא במספר. [ט](בראשית ל"ה כ"ו). [נ](דברים י' כ"ב). [ס]פירש פעם הוא שם העלם ויהיה עימו כמו אהיה אשר אהיה והוא רמז אל הש"י. ופעם שם מדה ר"ל ויורה על ההויה כי הכל הוה בדברו ובכחו והוא הבורא הכל והמוליד לפועל את אשר בכח בכח לעשות בעמו. ולפ"ז בהיות זה השם שם מדה. הוא רמז אל הכח הבא מהש"י גם הוא רמז אל השכל הפועל וזה כדברי רז"ל שאמרו כי שמי בקרבו זה מטטרון ששמו כשם רבו. [ע](תהלים ק"ג י"ג). [פ](לעיל כ"ב כ"ו). [צ](מ"א ב' ב') ר"ל איש בשני פנים האחד לעפ"י שהוא פשוע לנו שהוא איש ומכ"ז ר"ל איש חיל. והשני כי ממה שהוא איש נקרא בלשון איש. כמו מהיות לאיש (רות א' י"ב) שר"ל מהיותו בעולם. וככה המושא בשני פנים. האחד ונשא עונו. ר"ל שישא העון בעצמו ואינו מכופר. והשני ועתה אם לא תעשה שמירות פירושו כפר לי. ועוד אמר הרא"ע ז"ל כי משה לדיק היה. א"כ לשון כפרה הוא. ונשיאות חטא ג"כ על שני פנים. האחד לשבח בין לנשוא כמו זה שלמעלה. והאחר יהיה לנושא לגנאי ולנשוא לשבח. שיהיה זה נושא עון הרשע. ויהיה פירושו לשון משא כמו ונשא את עונה. ולנשוא הוא לשבח כי לנשוא לשון כפרה כי יסור מעליו העונש ויהיה על הנושא. [ק](בראשית כ"ט כ"א). [ר](שם י"ט ה'). [ש](ויקרא ה' י"ז) תלא עונו פי' עונש הבא על החטא (עיין בראשית ד' י"ג). [ת]ר"ל תלא ונשא לגנאי שהוא כפרה סליחה. [א]ר"ל ישא העונש שיבא עליו ע"ד ולא לבדך תשא (משלי ט' י"ב) (ליידען). [ב](לעיל י' י"ז) הוא לשון סליחה. [ג]וא"ש לומר שישא עליו החטא. כ"א שימחול על החטא (פערלייהען). [ד]כמו ואת העם היושב בה נשוא עון (ישעיה ל"ג כ"ד). [ה]ר"ל שיש נושא העון אחד. שהוא רשע הסובל העונש. [ו](במדבר ל' ט"ז) מוקצ לנושא העון שהוא לגנאי. [ז](מ"ב ח' כ"ב. ד"ה ב' כ"א י') והוא מחובר מב' פסוקים. [ח](זינדע). [ט](עמוס ט' ח') ומם כמוב בממלכה וגו'. [י](פערברעכעריך). [כ]ר"ל בפ' שלח לך שאמר משה בתפילתו ה' רחום וחנון הזכיר שם העלם. כי איך נזכר שם התואר שמורה הויה וקיום. [ל]ואם הויה שהוא תואר מורה גם על השחתה כמו הנה יד ה' הויה (לעיל ט' ג') מדבר הוות (תהלים צ"א ג') לכן לא זכרו. [מ]ר"ל לא הזכיר שם אלא אל. [נ]שכבר פי' אל כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ואין ענין לו אלל המרגלים. [ס]שיהיו ראוים לרחם עליהם. ע"ד שומר פתאים ה' (תהלים קט"ז ו'). [ע]ר"ל כטעם ושמעתי כי חנון אני. [פ]כלומר הכל לריבים חסד ואין חשש אם הזכירו. [צ]ר"ל כי כבר התבאר כי ואמת עמנו שיקיים וימלא דברו. והנה במעשה הכוה אמר השם אכנו בדבר ולא היה רצוי שיתלה פניו ממה שיקיים אז דברו. *[צ]ובודאי לא יחזור הקב"ה מדבורו כאשר נשמע לישראל ע"י מ"כ. [ק]כי ערפו קדד. [ר](בראשית מ"ז ע"ו) ושכמו חמס מהכפולים ואע"פ שלא עשה זה יוסף כי הכסף כלה רק אמליו. כ"כ מה אם כי השתחוה על אפיו וימלא הוליד ג"כ הקדקוד. [ש]ויקדו (לעיל ד' ל"א) או (בראשית מ"ג כ"ח) כמו ויתמו (דברים ל"ד ח'). כפי דברי רא"ע (בראשית מ"ג כ"ח) פי' וישתחו מקודם ערם אשר יקדו היה ר"ל ויקדו בשו"א ע"כ הראיה כמו ויתמו הוא מהכפולים. [ת](לעיל ע"ו ע"ז) וידמו ג"כ מהכפולים דמם והשומרים ויקוד משורש יקוד אש כמאמר רז"ל מלמד שאחזו אמילו (ברכות ל"ב ע"א). ואם הוא בלשון הוה היה ג"כ וא"ו ופמ"מ. [א](ויקרא כ"ו י"ב). [ב](תהלים מ"א ה').

פסוק

ספורנו

לשוללים אף על פי שאינם ראוים לו: ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו: ורב חסד. מטה כלפי חסד דדינו כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון. וכך היא המדה: ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה. כאמרם ז"ל (שם) ועון עצמו אינו נמחק. וכאמרם אשר לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים. להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד במלכות: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי. אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אף על פי שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שעונות נחשבים להם כזכיות שנאמר עליהם חיו יחיה. מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד. כאמרם ז"ל שזדונות נחשבים להם כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם. וזה המלוי הוא שיגיע עונם למדרגה מן הרע שלא תהיה עמה תקות תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה: על שלשים. כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יתמידו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכנעה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדלות הדבר אשר לו יכנע המשתחוה. כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע כרע כי חיזרא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. ויעשה אל כל פנים. ואף על פי שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו

שאמרת

פירוש רשב"ם

ה' לפניך: (ח) וימהר משה. משראה הקב"ה עובר ושמע קולו מיד התחיל להשתחוות: (ט) כי עם קשה עורף הוא. יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן ורחמן אתה: (י) הנה אנכי כורת ברית. על זאת שאלך עמהם. וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. שאמרת ונפלינו אני

ועמך

נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה
כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה
יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עִמָּךְ: יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־
הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי: יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת
בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא
עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: יג כִּי
אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם
תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן: יד כִּי
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא
שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם
וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ
מִזִּבְחוֹ: טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא
תַעֲשֶׂה־לָּךְ: יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה:

°ר' רבתי'

אונקלוס

גזר קים קדם כל עמך אעבד פרישן די לא אתבריאו
בכל ארעא ובכל עממיא ויחזי כל עמא די את ביניהון
ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא עבד עמך: יא טר
לך ית די אנא מפקדך יומא דין הא אנא מתריך מן קדמך
ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופרזאי וחואי ויבוסאי:
יב אסתמר לך דילמא תגזר קים ליתב ארעא די את עלל
עלה דילמא יהי לתקלא בינך: יג ארי ית אגוריהון תתרעון
וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: יד ארי לא
תסגוד לטעות עממיא ארי יי קנא שמה אל קנא הוא:
טו דילמא תגזר קים ליתב ארעא ויטעון בתר טעותהון
וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון: טז ותסב
מבנתהון לבניך ויטען בנתהון בתר טעותהון ויטען ית
בנך בתר טעותהון: יז דחלן דמתכא לא תעבד לך: יח ית
חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די
פקדתך לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקתא
ממצרים: יט כל פתח ולדא דילי וכל בעירך דכרין תקדש

ממצרים

מסרה ובכל הגוים, ל'. מעשה ה', ב'. יא שמר לך, ברמש הדף תיקון עזרא [המ"ס בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפי]. הגילה לשנות תמונת האותיות בכדי לאמרם טיבות תיבה שמר בריש דפא ואפילו אם יזדמן באמצע הדף אין כאן בית מיחוש]. גרש, ל'. האמרי, מכתפו"ם סימן [מבואר לעיל ל"ג ב']. יב ליושב, י"ז מלא בתורה. יג מזבחתם, [ח"ו]. תתצון, ב' חסר [ל"ל וחסר. מנ"כ בהם ח"ם, וכ"ל ח"ו קדמאה]. מצבתם, ב' חסר. תשברון, ל' [כל"ג]. תכרתון, [ח"ו קדמאה וח"ו תנין וכו"ן בסוף]. יד אחר, ל' רי"ש רבתי. טו תכרת, [כולהון ח"ו]. ליושב, [מן י"ז מ"ו בתורה]. וקרא לך, י"ד זקפין בתורה. טז מבנתיו, [ח"ו ומ"י]. בנתיו, [ח"ו ומ"י]. אלהיהן, ה' בלישנא. יז לא, [במרכא]. תעשה, [במקף]. יח למועד, ז' רפין [ל"ל וי"ו. מנחה בליל בהם ח"ם] [ר"ל הלמ"ד בשו"א]. יט תזכר, ל' וקמץ זקף.

ת"א וראה כל העם עקיד' שער יב. כי לא תשתחוה גיטין נז סנהדרין סג הוריות ד חולין סב. הפלילים ח. אלהי מסכה פסחים קיח מכות כב. את חג פסחים שם מכות שם. וכל מקנך בכורות ג ו.

ופטר

רש"י

ברית. על זאת: אעשה נפלאת. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע"ז מ"ד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ב"מ ס): (יח) חדש האביב. חדש הבכור שהתבואות מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את הרחם: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון.

תי"ו

ספורנו

שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו: וסלחת לעוננו. כי עמך הסליחה ונקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אף על פי שעון העגל בו לא יהיה כ"כ גדול. מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ' בני העיר) גלו לעילם שכינה עמהם. גלו לבבל שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי מדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה יי' הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיכלו את מעשי יי': אשר אני עושה עמך. בזכותך. כאמרו כי מצאת חן בעיני וכו': (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזהירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל. אבל אזהירך גם כן שלא תניח אחרים לעבוד לזולתי: (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר. להיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי: כי יי'. קנא שמו. כי שמו מורה על מין מציאות שלא ייוחס לשום נמצא זולתו להיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו: (טו) פן תכרות ברית. והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על א' משני פנים. אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו להפיק רצונו. ואם שתטעה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור: (יז) אלהי מסכה. הם הטלסמאות הנעשות בשעות ידועות בסבור הכבים וכו'. ולזה עושין אותן על ידי התוך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדיו באותו רגע וגם יעשו עושיהם להשיג קניינים ולרכי הגופות. ואולי יחשוב החושב שאין זה מרד באל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו כאלוה והוא אמנם הפך רצונו כי אמן שלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתו כאמרו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: (יח) את חג המצות תשמור. אחר שאסר אלהי מסכה אשר בם עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר מהן ימשכו מיני הצלחות מדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעסקי הקניינים. וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל. הראשונה מהן היא חג המצות למועד חדש האביב אשר בו יבורך האביב. שנית ענין הבכורות אשר בם יבורך המקנה והיא המצוה שניתנה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים. שלישית היא מצות

הסכת

יונתן בן עוזיאל

דצדיקין קביל כל עמך אעביד פרישן להון בזמן דיהכון בשביתא על נהרוות בבל ואפיליקינון מתמן ואשרינון מן לגיו לנהר סמבטיון וכהוונן פרישן לא אתברייו בכל דיירי ארעא ובכל עממיא ויחמון כל עמא דאנת שרי ביניהון ביומא ההוא ית עובדא דיי ארום דחיל הוא דאנא עביד עמך: (יא) טור לך ית מה דאנא מפקיד לך יומא דין האנא מתריך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי: (יב) איסתמר לך דילמא תגזור קיים ליתיב ארעא דאנת עליל עלה דילמא יהי לתקלא בינך: (יג) ארום ית אגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: (יד) ארום לית לכון רשו למסגוד לאלהא אוחרן ארום יי קנאי ופורען שמיה אלה קנאי ופורען הוא: (טו) דילמא תגזור קיים ליתיב

ירושלמי

ארעא ויטעון בתר טעוותהון וידבחון לטעוותהון ויזמנון לך ותיכול מן דיבחי טעוותהון:

[(טו) ויטעין:]

(טז) ותיסב מבנתהון לבנך וכד טעיין בנתהון בתר טעוותהון מטעיין אוף ית בנך בתר טעוותהון: (יז) דחלן דמתכא לא תעבדון לכון: (יח) ית חגא דפטיריא תנטרון שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום בירחא דאביבא נפקתון פריקין ממצרים: (יט) כל פתח וולדא דילי הוא וכל בעירך תקדיש מנהון דכריא דתורי ואמרי:

[(יט) כל קדמוי פלחי וולדא תפרשון לשמי כל פטריכון דכריא קדמוי פלחי וולדא דתורא ודאימרא:]

ובוכרא

בעל הטורים

ד"ו) לומר אפי' אם יהיה נביא לא יסמוך על נביאתו לעבור על הלאוי: (יב) פן תכרות ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וי"ו דמשה היו מזהיר עליהם שנרגשי. עמד ופרש: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה. רמז שיעשו כמין זכרות מעולם לע"ז וגם עשו כמין זכרות לצלמי ע"ז כדכתיב ותזני בם (יחזקאל ט"ז): (יח) סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שע"ז אסורה בהנאה כחמץ בפסח:

ולא

יונתן

נפקא ליה הכא מפיסקא דקרא אשר אני עשה עמך. משמע כמשמעו דוקא עמך וס"ל כר"י בפ"ק דברכות כל דיבור שילא מהקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר מנלן ממשה שנאמר הרף ואעשה אותך לגוי גדול. ואע"ג דבעא משה רחמי ובטל א"ה אוקמי בזרעו. שנאמר ובני משה גרשם ואליעזר ויהיו בני אליעזר וגומר. ובני רחביה רבו למעלה ותני ר"י למעלה מן ס' רבוא וכו'. וכן ס"ל ולכן מתרגם הכי אף שלא

אשליפס

רמב"ן

ערפם יותר ממלאך. ובקש להגדיל עונם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה טוב להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף, כמו שאמר פן אכלך. כן בעת הרצון טוב להם השכינה בעבור שהם עם קשי עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך: (י) וראה כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו. והטעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים. אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות. אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי. והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך. ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא תעשה בהן כאשר עשית במה שציויך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ז והבטיח לגרש העמים ולהזהיר על ע"ז שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיזהרו על התנאים הראשונים. והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת הטועים אותו חייב לפניהם. והזכיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז וכבר פירשתיו בסוף וישמע יתרו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת ע"כום שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מצינו בו אלא זה. וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות

ומסכות

אבן עזרא

הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי על פי הדברים האלה [ג]כרתי אתך ברית. והם התנאים הכתובים מתחלת [ד]שמר לך. ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כספר עדות וכל זה שאלתי לעונש היה בעבור כבודך. על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קירנות פניו. והנה כתוב במותו לא כהתה עינו [ה]ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם. ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל. על דרך [ו]שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו. ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך. וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה [ז]אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ומלת גרש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא. וככה אלמנה [ח]וגרושה. (יב) השמר לך. הנה זה כמו [ט]לא תשתחוה לאלהיהם: (יג) כי את מזבחותם. כמו כי [י]הרס תהרסם. (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת [כ]הדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות [ל]להם ולאלהיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים *כוללת בעבור עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה [מ]בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק [נ]ובקצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת [ס]קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ותלד מקנך. בא במקום הזה על לשון [ע]נקבה. ושמות רבים

ככה

פירוש על אבן עזרא

[ג](פסוק כ"ז). [ד](פסוק י"א). [ה](דברים ל"ד ז'). [ו](תהלים צ"ט ז'). [ז](לעיל כ"ג כ') ר"ל והנני שולח מלאך אמר להם קודם מעשה העגל והבטיחם להכחיד אותם הגוים והזהירם על ע"א. ועתה אחר אשר שמע תפלת משה לכפר על מעשה העגל ולתת לו לוחות שניות. ואמר הנני גורש מפניך. וכל מה שאמר שם כמו שמפרש והולך. ור"ל זאת פרשת הנני גורש וכו' דבוקה עם פרשה שהיא למעלה והיא הנה אנכי שולח וכו'. או ר"ל. זה מפרש הנה אנכי שולח מלאך. [ח](ויקרא כ"א י"ד) ואם כי היה ר"ל אגרש מב"ן הוא פועל יוצא. [ט](לעיל כ"ג כ"ד). [י](שם). [כ](לעיל כ' ה'). [ל](שם כ"ג ל"ב). *ר"ל למה מפרש דוקא אלהי מסכה ע"כ מתרץ כי הם אלהים ע"י המעשה. [מ](שם פסוק ט"ו). [נ](ויקרא כ"ג כ"ב). [ס](שם י' ט'). [ע]פירש בעבור חי"ו

הזכר

ספורנו

השבת שנתנה במרה ובו יבורכו ימי המעשה. כאמרו ששת ימי' תעשה מעשיך ועמה דבר על השנה השביעית המברכת השנים באמרו שש שנים תזרע. רביעית היא חג הקציר אשר בו שבועות חקות קציר ישמור לנו. חמשית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך. ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך. ואחר כך הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין. ואחר כך בא כיב. מצוה מיוחדת על הבכור לחג הקציר והיא ראשית בכורי אדמתך. כאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הבכור לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים. כמו שאמרו קדמונינו ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד באלול ר"ה למעשר בהמה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם ובבהמה הטהורה ובנקבת הטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים. ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. וזה כי בפטר שור ושה תזכר. שהם נזכר בשלך הקרבן הנקרא אזכרה. כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק ואת חלבם

תקטיר

פירוש רשב"ם

ועמך. שנגד כל עמך אעשה לך הפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא כדכתיב ויראו מגשת אליו וכת' ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': (יט) כל פטר רחם לי. לפי שע"י מכת בכורות נתקדשו כל בכור ביציאתו ממצרים נכתב כאן: (כא) ששת ימים תעבוד.

עבודת

כ ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא
תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה
ולא־יראו פני ריקם: כא ששת ימים
תעבד וביום השביעי תשבת בחריש
ובקציר תשבת: כב וחג שבעת תעשה
לך בכורי קציר חטים וחג האסיף
תקופת השנה: כג שלש פעמים בשנה
יראה כל־זכורך את־פני האדן ׀ יהוה
אלהי ישראל: כד כי־אוריש גוים מפניך
והרחבתי את־גבלך ולא־יחמד איש
את־ארצך בעלתך לראות את־פני
יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה:
כה לא־תשחט על־חמץ דם־זבחי ולא־
ילין לבקר זבח חג הפסח: כו ראשית
בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך
לא־תבשל גדי בחלב אמו: פ שביעי

ויאמר

אונקלוס

בכור תור ואימר: כ ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם
לא תפרוק ותנקפה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון
קדמי ריקנין: כא שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח
בזרועא ובחצדא תנוח: כב וחגא דשבועיא תעבד לך
בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במפקא דשתא: כג תלת
זמנין בשתא יתחזון כל דכוריך קדם רבון עלמא יי אלהא
דישראל: כד ארי אתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך
ולא יחמד אנש ית ארעך במסקך לאתחזאה קדם יי אלהך
תלת זמנין בשתא: כה לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא
יביתון לצפרא בר ממדבחא תרבי נכסת חגא דפסחא:
כו ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא

תיכלון

מסרה כ כל, ד' פצילין וכל [כ"ל יש טועין וסוברין דל"ל וכל, ולא היא]. בכור, [מ"ו]. יראו, ה'. כא תעבד תשבת, [כולהון מ"ו]. כב שבעת, ב' חסר [דחסר]. לך, י"ד זקפין בטורה. האסיף, ב' חד חסר וחד מלא [דין מלא, והה"א במונח לא במתג]. כג יראה, י"ג. האדן, [ב' מ"ו ונפסק]. כד אוריש, [מלא דמלא]. והרחבתי, ל'. גבלך, [מ"ו]. יחמד, [מ"ו והמי"ם במו"א לבד]. בעלתך, ל' וחסר וג' חסר בליש' [כ"ל בשמות בי"ת בראש וכינוי בסוף המלה. פ' מבין סידום]. לראות, ב' ומלא. כה לא תשחט, ג' זוגין מתחלפין קדמא זיין, [לעיל כ"ג י"ח] תנין [דין] שי"ן. כו ראשית, [אין הרי"ש זעירא]. תביא, י"ג. לא תבשל גדי בחלב אמו, ג' בטורה.

ת"א ופטר חמור בכורות ה ו. כל בכור קדושין כט בכורות נא. ולא יראו פני קדושין כט בכורות נא. ריקם קדושין יז. בחריש שבת ט ראש השנה ט מועד קטן ג מכות ח הוריות ד. וחג שבעת מנחות פד. וחג האסיף סנהדרין יג. יראה חגיגה ד. כל זכורך קדושין לד. את פני האדן חגיגה ד. ולא יחמד פסחים ח. לא תשחט פסחים ה. זבחי שם סג. ולא ילין שם נט עא.

רש"י

תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנא' (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהר' אחרת היא. וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנ' לגזרה שוה ללמד על הענקת של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת ומה חריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) ביכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' ואני בא לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינים האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם

כל.

רמב"ן

כמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית: (כא) בחריש ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית. כי ביציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות. ועוד כי הכתוב אמר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעה"ש יתברך ויתרומם: (כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו

אלא

אבן עזרא

[ס]הכה. על לשון זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. הנה כתוב [צ]בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. [ק]שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימ"ח שמו כענן. כי זה על משכב האשה. והלא תכחשו בושה. כי אם אמרנו כי ציד הנבל הכרים [ר]הלא במלת קציר יקרים: ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת [ש]השמיטה. כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות. ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום. כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתוב בשני [ש]מקומות. ושם בצאת השנה. כי סוף השנה הוא [ת]תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תהיה במזל [א]המאזנים סמוך ליום העשור. ולא [ב]יתאחר

עד

(כ) ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואין לא תפרוק ותנקפיה בקופיץ וכל בוכרא דברך תפרוק ולא יתחמון קדמי ריקנין: (כא) שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח ברידיא ובחצדא תנוח: (כב) וחגא דשבועיא תעביד לך בזמן בכורי חצד חינטין וחגא דכנשא במיפקא דשתא: (כג) תלת זמנין בשתא יתחמון כל דכורך קדם רבון עלמיא יי אלהא דישראל: (כד) ארום איתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך ולא יחמיד איניש ית ארעך בזמן מיסקך לאתחמאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: (כה) לא תכסון קדם עד לא תבטלין חמיע נכסת פסחי

ולא יביתון לצפרא בר מטדבחא תרבי נכסת פיסחא:

[(כ) עמי בית ישראל לית אתון רשאין למיחמי קדם יי אלהיכון ריקנין מן כל מצוה: (כא) בידירא:]

[(כה) לא תכסון על חמיע אדם ניכסת דפסחא לא יבית מן בשרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא:]

(כו) שירוי בוכרת פירי ארעכון תיתון לבית מוקדשא דיי אלהכון לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכול בשר וחלב תרידון מערבין כחדא דלא יתקוף רוגזי בכון ואירשין פירי אילניכון עם בוסרא בלבלוביהון ושרפיהון כחדא:

[(כו) שירוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא:]

בעל הטורים

(כ) ולא יראו פני ריקם. וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קריבים ביום טוב: (כה) סמך לפסח וזבחי בני' משלי היום: (כז) כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים

יונתן

אחליפם בלוחה אחרת. ומשמע שבטל הדיבור לגמרי מכל מקום מעך ילאו טוכלופין ויקיים למלאים. ר"ל דיבור ולעשה לוסך לגוי גדול. בזמן דיהכון בשביופא. פי' כשילכו בשביה ובגלות ולז הוליאם חהו לעתיד לבא. ונפקא ליה הכי ממ"ם שסר לא נכתאו בכל הפרק משמע שקאי על עתיד: (כו) ואירשין וכו' עם בוסרא וכו'. הוא ל' השרה וקלקול. והכה לעיל בג' משפטים גרסינן ואיתבל עבוריכון וגו' וכאן מתרגם שלא יפלו הפירות בעודם בוסר עם העלים ודרס מיכות כדכתיבנא לעיל [לו משורש רם]: (יע) ירושלמי כל קדמוי פלטי ולדא. פי' כל לאשון הנוסה. פלטי כמו פולט ובוקע. פי' הכי לראשון ובקע

רמב"ן

אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר. כי כל המלות האלה שנויות וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. זבח חג הפסח אמוריו. ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ובפרשת לו אבאר זה בע"ה. ולינה בראשו של מזבח מסלוקה הוא בגמרא. ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם האיברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אפילו לנו בקרקע ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרק המזבח (פז): (כו) ראשית בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיביאו בכורי כל אשר באדמה לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו. כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים והטלאים ובעת הביאה יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות. והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים. ולכך הזכיר אסורם עם הבכורים. אבל במשנה תורה הזכיר המצוה הזו עם אסור המאכלים אחר

אבן עזרא

עד לאת סוכות שלא תכנס השנה האחרת. על כן כתוב [ו]תקופת השנה. ואל תסמוך על תקופת שמואל [ז]רק על תקופת רב אדא. אע"פי שהיא נריכה [ח]לשני תקונים. האחד בעבור מהלך השמש פעם [ט]באלוכה ופעם [י]בקלרה. וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם. רק הוא כנגד מראה [כ]הנקודה בגלגל המזלות. והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן [ל]בראש טלה. (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל. בעבור דבר העגל (כד) כי אוריש פירש בפרשה הזאת למה. שלא הזכיר [מ]בראשונה כי לא הולך כי. אחר שהשם נוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארלם מפני האויב אחר שכל ישראל עוסים לרונו. וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמוד איש את ארצך. כל כך השלא אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ. אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: (כו) ראשית. כמו בפרשה הראשונה. ואלה הם התנאים. ומתחלת ואלה המשפטים עד שש שנים משפטים הם. והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם [נ]חייבים ללמדם ולדעתם. וחיוב הלבור הם

פירוש על אבן עזרא

מזכר. [ס]פירש כבר הזכיר מהם בפר' ויהי בפסוק מאשר שמנה לחמו. [ע](לעיל כ"ג י"ב). [פ]ר"ל מה שהולרך להוסיף אזכרה בהם. ע"ז אמר לפי שהם עיקר חיי האדם. ויבואו לחרוש ולקצור, לכן הזהיר הכתוב בהם ביחוד. [צ]וככה פי' בן זיעא על פסוק מלאתך ודמעך (לעיל כ"ב כ"ח) ומקיים שם כי דבר הראשון וכו'. [ק]ר"ל עם השבת כמו בפ' ראשונה והשביעים מתמונה וכו' (שם פסוק י"א) כי וביום השביעי הכתוב כאן משמע לאחרי אפי. יום השביעי כפשוטו. שעור תנועת הגלגל בכ"ד שעות. ויום שהוא שנת השמשה ר"ל קבולת הימים שבשנה כפי מהלך השמש כמו ימים או עשור (בראשית כ"ד נ"ה). [ש](ר"ל שה ולעיל כ"ג ע"ז). [ת]ר"ל הוא מה שאמרו רז"ל יום שקופה מתחיל. [א]שהוא אשרי שלש שנה האחרת. [ב]ר"ל מהלך השמש. [ג]כי הדבר תלוי בתקופה (עיין סנהדרין דף י"ג ע"א) והנה על דעת שמואל בעירובין (דף נ"ו ע"א) שנת החמה שס"ה ימים ו' שעות. וע"ד רב אדא בברייתא הנקראת על שמו. שס"ה ימים ה' שעות השמ"ע חלקים מ"ח רגעים. נמצא בין תקופה לתקופה לשמואל ל"א יום ז' שעות ומחצה. ולרב אדא ל"א יום ז' שעות תקי"ע חלקים ל"א רגעים (ועיין בפי' מועו"ע). [ד]וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהל' קה"ח (פרק י' הלכה ו') וז"ל לפי שחשבון תקופה זו היא יותר אמת מחשבון שמואל והוא קרוב מדברים שנתבארו באלטגניגות יותר מחשבון שמואל עכ"ל. [ה]כי תקופת ר"א היא על המהלך האמתי שאין אחת מהן דומה לחברתה. ולריכים להוסיף ולגרוע במדת הימים כפי חלב השמש ותנועתה במהלכה האמתי. משא"כ תקופת שמואל שהיא על המהלך האמצעי. ושנת החמה נחלקת לד' חלקים שוים. [ו]ר"ל לממיכות. [ז]ר"ל במהיכות עיין כ"ה (דף כ"ד ע"ב) בסוף' ד"ה לאינוהו. ובתי"ע פ"ב דר"ה משנה ח' ד"ה קיבלן ר"ג וכו' ועיין בהקדמת רא"ע על בראשית דרך ג'. [ח]ר"ל הנקודה המדומה במחשבה. [ט]הוא גלגל הקפה שהוא סובב חוץ שוני גרס הגלגל הגדול. והוא סבת השנוי במהלך. עיין בפירושי המורה סכ"ד ח"ב. גם זה עיין בהקדמת בראשית לרא"ע דרך ג' סוף קטן ך'. [י]ר"ל (לעיל כ"ג י"ז) לא הזכיר ההבטחת כי הוריש וכו' ולא יחמוד וגו' כי שם היה [הלווי קודם מעשה העגל. ופה הבטיח ג"כ אשר יהיו בשמרים אפילו אחר מעשה. אם יעלו לרגל ויקיימו המלווה הזאת כתקונה. [כ]ר"ל כי המשפטים הם חיוב על הכהן ועל המלך ללמוד אותם. וחיוב הלבור הם המלות הנזכרות

ספורנו

הקטיר ופטר חמור תפדה בשה: (כ) וכל בכור בניך תפדה. בפדיון ערכו הקלוב: (כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה הגלחתך כשתעבוד ששת ימים כאשר תשבות בשביעי: בחריש ובקציר תשבות. וכן כשתשבות אחת לשבע שנים בחרים ובקליר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תלוים בחרים ובקליר כאמרו שש שנים תזרע את ארלך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון. המסדר ענייניך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו: אלהי ישראל. מסדר ענייני ישראל בעניינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יאותו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם. וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חומר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי הסוסים. כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ולזה נקרא האל ית' אלהי האלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיי' והם הנבדלים מחומר. ואדוני האדונים. מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיי'. אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל. והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית כל בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי. כמעשה

פירוש רשב"ם

עבודת קרקע כדכתיב כי תעבוד את האדמה. עובד אדמתו ישבע להם: בחריש ובקציר תשבות. שהיא חשובה וערובה לבריות. וכ"ש שאר מלאכות (כג) את פני האדון. כבר פירשתיו באלה המשפטי'. (כו) לא תבשל וגו'. כבר פירשתיו. (כז) כתב לך את הדברים האלה.

כז ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־
הדברים האלה כי על־פי | הדברים
האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל:
כח ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום
וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא
שתה ויכתב על־הלחת את דברי
הברית עשרת הדברים: כט ויהי ברדת
משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־
משה ברדתו מן־ההר ומשה לא־ידע
כי קרן עור פניו בדברו אתו: ל ויירא
אהרן וכל־בני ישראל את־משה והנה
קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:
לא ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן
וכל־הנשאים בעדה וידבר משה
אלהם: לב ואחרי־כן נגשו כל־בני
ישראל ויצום את כל־אשר דבר יהוה אתו בהר סיני: מפטיר לג ויכל משה

מדבר

אונקלוס

תיכלון בשר בחלב: כז ואמר יי למשה כתב לך ית פתגמיא האלין ארי על מימר פתגמיא האלין גזרית עמך קים ועם ישראל: כח והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא שתי וכתב על לוחיא ית פתגמי קימא עשרא פתגמין: כט והוה כד נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במחתה מן טורא ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותה עמה: ל וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותה: לא וקרא להון משה ותבו לותה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומליל משה עמהון: לב ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדנון ית כל די מליל יי עמה בטורא דסיני: לג ושיצי משה

מלמללא

מסרה כו על פי הדברים האלה, ג' בתורה. ואת ישראל, ל'. כח לחם לא אכל, ג'. הלחם, [חסר דחסר]. כט ברדת, ל' [ל"ע ברדת עובא ליכא, ואפשר כוונתו על ברדת משה]. מהר סיני, ל'. ושני לחת העדת, ג'. לחת, [חסר דחסר]. העדת, [חסר]. ברדתו, ל'. ומשה, ז' [צ"ל ע"ו. ס' מנין מידום]. קרן, ג' גמצמון. בדברו, ל'. ל ויראו, [היו"ד במתג וכל לשון יראה ומורא בתורה בסגין יודי"ן]. מגשת, ל'. לא אלהם, [ח"י]. וישבו, מ"ו וכולהון דכוו' במ"א (בדלאשים ע"ו פ"ז). הנשאים, [ח"י קדמאה]. לב וילוס, ד'. לג ויכל, ה' בתורה [במוגם]. משה, [בז"ק].

ת"א כתב לך נדרים לח גיטין ס סמוכה יד. כי על פי נדרים לז גיטין ס תמורה יד. ויהי שם עם סוטה יג. ומשה לא ידע שבת י. וייראו מגשת בכורות ז.

רש"י

כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו' נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין (נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא (כתובות ס"ב) סוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל עינם היה

נותן

רמב"ן

אשר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבשול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת: (כז) כתב לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לעשותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן. אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאין. וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עולתם במסורת הברית הזאת אבל הוא יתברך הצריך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאין: (כח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר מ' יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית. אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את

העם

אבן עזרא

הם הנזכרים אשר כן כמו אלה: (כז) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים.. על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם. רבים חשבו שמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה. רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים. וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום [ג]וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את [ל]ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. אז אמר משה פרשת [מ]ראה אתה אומר אלי. ואחר כן ירד ופסל הלוחות ועלה עמו אל הר סיני. והנה כתוב ויעבור ה' על פניו. ואחר כך ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית: ויכתוב על הלוחות. השם כתבם. כי כן כתוב וכתבתי [י]על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם. וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע: ומלת קרן. מגזרת קרנים [פ]מידו לו. כי כן כתוב בתחלת הפסוק [ע]ונגה כאור תהיה. והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט: ישחקו עלמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מכוערות. ויסף לא

פקס

יונתן בן עזיאל

(כז) ואמר יי' למשה כתוב לך ית פתגמיא האלין ארום על מימר פתגמיא האילין גזרית עמך קיים ועם ישראל: (כח) והוה תמן קדם יי' ארבעין יממין וארבעין לילוון לחמא לא אכל ומוי לא אשתי וכתב על לוחיא חורנייתא ית פתגמי קיימא עשרתי דבורייא דהוו כתיבין על לוחיא קדמאי: (כט) והוה בזמן מיחת משה מן טורא דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טורא ומשה לא חכים ארום אשתבהר זיו איקונין דאנפוי דהות ליה מן זיו איקר שכינתא דיי' בזמן מללותיה עמיה:

ירושלמי

[(כט) ארי שבחו זיוהון דאפיה:]

(ל) וחמא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא אשתבהר זיו איקונין דאנפוי ודחילו מן למקרבא לותיה: (לא) וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא דאתמנון נגדין בכנישתא ומליל משה עמהון: (לב) ומבתר כדין איתקריבו כל בני ישראל ופקידינון ית כל מה דמליל יי' עמיה בטורא דסיני: (לג) ופסק משה מן למללא עמהון ויהב על איקונין דבית אנפוי סודרא:

[(לג) סודרא:]

וכה

בעל הטורים

ארבעים יום. לומר שבשביל דברים שבעל פה שהה שם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כבשי אסך ברים אלו דברים שבעל פה. על כן בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס"ת ברים וסמיך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כבשי אסך ברים ס"ת בגימ' התלמוד: (כט) כי קרן עור פניו זכה לקירון פנים משכותי כפי עליך ויש אומרים מכתיבת הלוחות זכה לקירון. קרנים מידו לו ושם חביון עזו (חבקוק ג') ר"ת אלום:

כסיב

יונתן

ותקע רחמה. וכן אלה רכב. פירושו לבן של רחיים: ירושלמי (כח) בגרידא. וכן בגמ' בגרידא. פי' בחבישה והוא לשון התלמוד דזבין לגרידא וכן ת"י לא תסרוט: (כט) אשתבהר. תרגום של נשא ולאשתבהא הוא לשבהורא הוא לשון אור בהיר: דהוה ליה מן זיו איקר כו'. פ"ל כרבי ברכיה מהיכן נטל קרני הוד מן המערה: ירושלמי (כט) ארי שבחו זיוהון וכו'. הוא ג"כ לשון שבח:

מססי

רמב"ן

הטעם הזה ונבאר כאשר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פי' כמה ימי התפלה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו על ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות. אבל סיפר כי היה ענין הלוחות השניות כפל ענין הראשונות בכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם אלא שהוצרך לומר שתורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתב אלהים על הלוחות. פי' ה' ולא יחזור למשה. כי כן אמר וכתבתי על הלוחות. וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פי' וכתבתי באצבעי. וידעת פי' אצבע מן היד: (לא) וידבר משה אלהם. לשון סוף הוא כל הענין הזה. ואחרי כן נגשו. אשר שלמד לזקנים סוזר ותלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רש"י. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בראות כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד פחדו מגשת אליו וחזרו לאחוריהם אולי חשבו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה'. וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום ונשרם בשליחות עונש ובלוחות שהוריד. ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני וגוה עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו בתפלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה. והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל. ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הסכל ונתן על פניו מסוה כי התבונן בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואשר מספר מעשה היום הבוא אמר ובבא משה וזהו טעם הענין ההווה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם:

ויקהל

אבן עזרא

פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו. ואין אדם שלא ראה פני המת *ולא יירא מגשת אליו. ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו. ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל. ואלה ראיה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר הי' בן שמונים: (ל) וירא אהרן. שהוא הראש; וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם. וכן כתוב ויקרא אליהם משה: (לא) וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי לאתם לקראתו. ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה המצות הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות. ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה. ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית. ואת כן וי"ו סותה כי כנה צעולתה קועולתה רעול ימים. גם שעוילים וגו'. אל תתוך המחנה. גם וינחל אותם *תבתוך. יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא. והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם. ובכלותו ישים המסוה עד שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה. ובבואו לדבר אל השם **ישים המסוה לקבל האור. והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור ***שלא יפחדו ישראל בראותם זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד השם שאדם בשם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם. ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים. וזה

טעם

פירוש על אבן עזרא

התנכות אשר ושש שנים הזרע וכו'. כר"ל שלא עמד שם רק פ' יום שנשתנה. והם ארבעים בלוחות הראשונות. וארבעים יום שהתנפל ובהם כתב הלוחות השניות. וזהו דעתו של החכם רא"ע כאשר הוא בפרשת עקב (יו"ד א'). כב(לעיל כ"ד י"ח). ל(דברים ט' כ"ה). מ(לעיל ל"ג י"ב). נ(פסוק א') וכן במשנה תורה ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון (דברים י' ד'). ס(חבקוק ג' ד'). ע(שם). *עומכ"ז. פ(בראשית מ"ט י"א). צעולתה (תהלים ל"ב ע"ז). קעולתה (איוב ה' ט"ז). ר(ישעיה מ"ה כ'). ש(איוב י"ט י"ח). ת(דברים כ"ג י"ח). *ת(בראשית ט"ו י'). **אולי צ"ל יסיר המסוה ואם אין טעות ספר צ"ל ובבא משה שיתעלה (פסוק ל"ג) ויתן על פניו מסוה. כי לא יכול לראות פני השכינה כל פעם. ומלת יסיר המסוה מפסוק ל"ד היה בעוד הזמן לאתו לדבר אל ה'. ועד כמו בעוד. כ"כ (איוב א' י"ח). ת"תויתלבלבו בעננותיהם.

כמ"ש

ספורנו

כמעשה בני נכר המושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או במקנה: (כז) כתב לך את הדברים האלה. אף על פי שקודם העגל אמרתי אתה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי. עכשיו שחטאו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך גם כן התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה: (כח) ויהי שם עם יי'. בטעם הראשונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר יי' אתו. מלאכת המשכן ומשרתיו ותרומת בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם. אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ואי חזיתיה מקמיה הוינא מחדדנא טפי:

ויקהל

פירוש רשב"ם

האמורי׳ בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה. שלא תלכו אחרי אלקים אחרים ושלא תכרות ברית ליושב הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגל: (כח) ויכתב על הלוחות. שכן אמר למעלה וכתבתי על הלוחות כמכתב הראשון: (כט) כי קרן. לשון הוד והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות. כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה וגם מנחם כן פירש: (לב) את כל אשר דבר ה' אתו.

מלפני

מדבר אתם ויתן על־פניו מסוה:
לד ובבא משה לפני יהוה לדבר אתו
יסיר את־המסוה עד־צאתו ויצא ודבר
אל־בני ישראל את אשר יצוה: לה וראו
בני־ישראל את־פני משה כי קרן עור
פני משה והשיב משה את־המסוה
על־פניו עד־באו לדבר אתו:

קל"ט. סנג"ל סימן: ומפטירין וישלח אחאב. במלכים א' סימן י"ח:

ס ס ס

לה א ויקהל משה את־כל־עדת בני
ישראל ויאמר אלהם אלה
הדברים אשר־צוה יהוה לעשת אתם:
ב ששת ימים תעשה מלאכה וביום
השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון
ליהוה כל־העשה בו מלאכה יומת:
ג לא־תבערו אש בכל משבתיכם ביום
השבת: פ
ד ויאמר משה אל־כל־עדת בני־ישראל
לאמר זה הדבר אשר־צוה יהוה
לאמר: ה קחו מאתכם תרומה ליהוה
כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת: ו ותכלת וארגמן
ותולעת שני ושש ועזים: ז וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים:
ח ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: ט ואבני־שהם ואבני
מלאים

אונקלוס

מלמלָלא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: לד וכד עלל משה לקדם יי למללא עמה אעדי ית בית אפוהי עד מפקה ונפק וממלל עם בני ישראל ית די מתפקד: לה וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ואתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעלל למללא עמה:

ס ס ס

א ואכנש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון: ב שתא יומין תתעבד עבדתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיתעבד בה עבדתא יתקטל: ג לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא: ד ואמר משה לכל כנשתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי למימר: ה סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לבה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא: ו ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ז ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שטין: ח ומשחא לאנהרותא ובוסמיא למשח רבותא ולקטרת בוסמיא: ט ואבני בורלא
ואבני

מסרה. מדבר, [בטעמא]. מדבר אתם, ו' בליש' [כ"ל דלשון דבור סמוך למלת אתם, ס' מ"מ]. לד ובבא, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. המסוה, ב' ובענין. יסור ל'. לה באו, כולם חסר במ"א ומי מכל כל את יום בואו (מלאכי ג' ב'). לה א בני, [במרכא לא במקף]. אלה הדברים, ה'. לעשת, י"ג חסר. [ל"ל י"ב ס' מנורה שלמה בשם מ"ס]. ב תעשה, ז'. תעשה בו, [היינו כסג"א לכן מלא בו כפי]. ג משבתיכם, ג' כ"כ חסר וי"ו [כ"ל חסר ב' ווי"ן ומ"י]. ד אל, [במקף ולא במתג]. ה קחו, ה' כ"ע. יביאה, [מ"י קדמא וחסר תכין]. את תרומת ה', ס'. זהב וכסף ונחשת, ג'. ז מאדמים, [הסל"ף בקמ"ץ לבד והוא מעף]. ח ושמן למאור, ל' וחד מה' זוגין מתחלפין [ל"ל מח'. ס' מבין סידום] [מבואר לעיל כ"ה ו'] [דין מלא]. ט ואבני שהם, ל' [ומוקף].

ת"א ויקהל משה שבת ע מגילה ל. אלה הדברים שבת ע לז. ימים שם ע. שבת שבתון שבת כד. לא תבערו שבת כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה. כל נדיב לבו חגיגה י שבועות כו.

רש"י

נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. ורואין קרני ההוד בפניו. וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטל מעל פניו: חסלת פרשת כי תשא

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (סנהדרין לה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן

רמב"ן

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן. והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילם אליו כל העדה אנשים ונשים וטף. ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה ככל מה שנצטוה מתחלה: (א ב) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה'

אבן עזרא

טעם ובבא משה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה. וכן עשה תמיד. וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כנוח השם אליו. ולא נודע קבורתו במעלת יי' עליו. ברוך אשר בחר בו ושם הוד קדש בקרבו:

חסלת פרשת כי תשא.

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל: לצורו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ו קהל:

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות. על כן כתוב לעשות אותם. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזכיר אתכם אע"פ שמעשה שונים אתם מיידים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת

יונתן בן עוזיאל

(לד) וְכַד עָלֵיל משֶׁה לְקֳדָם יְיָ לְמַלָלָא עִמֵיהּ מַעְדֵי יַת סוּדְרָא דְעַל אִיקוּנִין דְבֵית אַנְפּוֹי עַד מִיפְקֵיהּ וְנָפִיק וּמְמַלֵיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַה דְאִתְפַּקַד: (לה) וְחָמָן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת אִיקוּנִין דְמשֶׁה אֲרוּם אִשְׁתַּבְהַר זִיו אִיקוּנִין דְאַנְפֵּי משֶׁה וְאָתֵיב משֶׁה יַת סוּדְרָא עַל בֵּית אַפּוֹי עַד זְמַן מֵיעֲלֵיהּ לְמַלָלָא עִמֵיהּ:

ס ס ס

(א) ויקהל וּכְנַשׁ משֶׁה יַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵין פִּתְגָמַיָא דְפַקֵיד יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן: (ב) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבְּתָא נְיָחָא קֳדָם יְיָ כָּל דְיַעֲבֵיד

ירושלמי

עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל בְּמַטְלוּת אַבְנִין: (ג) עַמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְּבַעֲרוּן אִשְׁתָּא בְּכָל אֲתַר מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא:

[(ג) לָא תְבַעֲרוּן אִשְׁתָּא בְּכָל אֲתַר בֵּית מְדוֹרֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא:]

(ד) וַאֲמַר משֶׁה לְכָל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵין פִּתְגָמָא דְפַקֵיד יְיָ לְמֵימַר: (ה) סַבוּ מִנְכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כָּל מַאן דְאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי אַפְרָשׁוּת דַיְיָ דַהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ו) וְתִיכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ וּמְעַזֵי: (ז) וּמַשְׁכֵי דְדִיכְרֵי מְסַמְקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְקֵיסֵי דְשִׁיטָא: (ח) וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא: (ט) מַרְגָלִין דְבוּרְלִין הִינוּן וּמַרְגָלִין דְאַשְׁלָמוּתָא לְמִשְׁקְעָא בְּאֵפוֹדָא

וּבְחוּשְׁנָא

בעל הטורים

(ה) כתיב לעיל כי קרן עור פני וסמך לו פרשת שבת שאינו דומה קירון פניו של שבת לשאר ימים. ואמר ויקהל לפי שבא לומר פרשת שבת כאן בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה. אלה הדברים דרשו מכאן לל"ט מלאכות לשבת כמנין אלה. הדברים משמע שנים וכו' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט. ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשות אותיות ל' תשע ושבר וא"ו לומר ל"ט מלאכות יכנו אותם בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בריכלו שאגא קשיות ובריאות ומלאכות והויות והולדות והבדלות כלם ל"ט לומר ל"ט מלאכות כן הוא מתולדות וכן תמלא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ מתלת השבת. הזכיר לא תבערו (ר"ל כעין שדרשו בגמ' למה יצאה הבערה מן הכלל) לפי שצריך הבערה את למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב (וכעין זה כ' בס' פענח רזא שהזהיר על ההבערה ביותר לפי שהיא צריכה תדיר): (ב) ששת צבי' ארבעים חסר אחת: (ג) לא תבערו אש אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת (ד) ויאמר כ"ח וק"ח תורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: (ה) יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים בכתיעי זהב

וכסף

רמב"ן

ה' לעשות. על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו. והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים. ולא ביום השביעי שהוא קדש לה'. ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא מודרש אך כמו שפרשתי בסדר כי תשא: (ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת. ופי' שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה'. ואמר מלאכה סתם והנה איפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש. כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו. ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו. וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק נר את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון. ורבה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. אבל עדין כל מלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת. לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל. ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת. אמרו שיצאה בה להקל להיותה בלאו. ויש אומר שיצאה לחלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה: (ה) יביאה את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש. וכן ותפתח ותראהו את הילד. כנואו

הלים

אבן עזרא

בשבת וסעובר בפני עדים יומיתוהו בית דין. ובמקום אחר יפרש שהוא [א]בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה [ב]לא יעשה בהם [ג]להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על הצדוקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו. רק בהיות [ד]מ"ם אשר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה. קחי [נא] לי מעט [ה]מים. פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי. והנה קחו מאתכם תרומה ליי'. ומלת כל נדיב לבו. [ו]זרה. כל אשר נדבו לבו. כמו [ו]בגדול זרועך. בזרועך הגדול. זכר רב טובך [ז]זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו [*ז]נוסף. כמו [ח]חיתו שדי. בנו [ט]בעור. ואשר שהזכיר יביאה. פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת יי'. וכמוהו רבים [י]והוא נוה לי אפי: יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת [כ]נכספה. גם נחשת כי הנחש [*ל]מנחשות בנחשת. (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם. אם יהיו. חטאיכם [ל]כשנים. אולי לשון רבים הם: (ז) וערת. זכרים. כמו [מ]לוחות. ובכורות בקרך: שטים. [י]במ"ם. כמו. [ס]נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא. על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם. ומי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו. והחל מהמשכן כי הוא כולל. והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל [ע]שנים

ונכסים

פירוש על אבן עזרא

[א]כמ"ש לגוש אותו באבנים (במדבר ט"ו ל"ה). [ב](לעיל י"ב ט"ז). [ג]כמ"ש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שם). [ד]ר"ל למ"ד. ככה הגיה בע"מ ב"י (ור"ל) כה פי'. אם כי קחו הפך תנו. ופי' קחו לעצמכם. מכ"ז פה פי' בעבור המ"ם אחריו מגלה מאתכם הוא כמו בלמ"ד קחי נא לי. והוא כמו תנו. כי הלקיחה אשר יקחו הוא עבור שמו הגדול. [ה](מ"א י"ז י'). [ו]כי הנדיב אינו נותן הלב רק. המתנה והיה ל"ל בלבו. [ו](לעיל ע"ו ע"ו) הזי' הפוך. [ז](תהלים קמ"ה ז') ג"כ פי' הפוך כמש"כ. [*ז]ר"ל כי היה ראוי להיות כל נדיב לב. והוא כי נדיב לב תואר לאיש לא ללב. והוא סמוך וכמש"כ כל איש נדיב לב. [ח](שם ק"ד י"א). [ט](במדבר כ"ד ג'). [י](ש"א כ' כ"ט) ור"ל כמו והוא אתי נוה לי כ"כ פה. [כ](תהלים פ"ד ג'). [*ל]ר"ל מנקות תואר מקויהן בו. ולמטה אלל בעולות הלובאות. פי' כי מגמע כל הנשים להתיפות לראות פניהן. בכל בוקר במראות נחושת או זכוכית וגו'. [ל](ישעיה א' י"ח). [מ]רבים לשון נקבה. וביחיד לוח לשון זכר. וכן בכורות בקרך (דברים י"ד כ"ג) ל"כ. ובכור ל"ז. וככה עור יחיד לשון זכר. ועורות ל"נ. [י]רבים לשון זכר. וביחיד שטה (ישעיה מ"א י"ט) לשון נקבה. [ס]וכן נשים ע"ד לשון זכר. ויחידה אשה לשון נקבה. [ע]מכסה עורות אילים

ותחשים

ספורנו

(א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשלוחי אתכם את כל אשר דבר ה' אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפילו מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אף על פי שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אף על פי שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותה כלי לכל המלאכות או לרובן היא אסורה בשבת (ה) קחו מאתכם. אתם במרו הנשיא שיקבלו מאתכם תרומה ליי'. כל נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה

את

פירוש רשב"ם

שלפני העגל כל מה שכתוב בפ' תרומה עד כי בשש משה וכל האמור בפ' זו: (לד) מסוה. בגד הקרוי כן והוי"ו בו עיקר כמו וי"ו של מקוה ישראל. וגם וי"א של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני גזרות. וכן פתר דונש והדין עמו: יסיר את המסוה. בגילוי פנים לישראל את אשר יצוה ואח"כ חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם שכינה: (לה) עד באו לדבר את:. עם השכינה חוזר ומתגלה: הכלת כי תשא מיסוד רבינו שמואל.

(א) ויקהל. לקחת מכל אחד לגלגלת. וגם להזהירם על מלאכת המשכן: (ג) לא תבערו אש. לפי שבימים טובים כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל. אבל בשבת כתב את אשר תאפו אפו מבעוד יום. ואת אשר תבשלו בשלו לכך מוזהר כי בשבת לא תבערו אש למלאכת אוכל נפש וכ"ש שאר מלאכות שאסורים אפילו ביום טוב: (ה) ולקטרת. לצורך קטורת תביאו: הסמים

כל

מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב
בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־
מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו° אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־
הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת
פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃
יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־
נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־
מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־
כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃
יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר
וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני
כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־
תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד
וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ
הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב
הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי

אונקלוס

וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ י וְכָל חַכִּימֵי
לִבָּא בְּכוֹן יֵיתוּן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ יא יָת מַשְׁכְּנָא
יָת פְּרָסֵהּ וְיָת חוּפָאֵהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְּרוֹהִי יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי׃ יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפֻּרְתָּא וְיָת
פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃ יג יָת פָּתוּרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא׃ יד וְיָת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנַהָא וְיָת
בּוֹצִינַהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ טו וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז יָת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל
מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃ יז יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי
וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא
וְיָת סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן׃ יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת
לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִן קֳדָם מֹשֶׁה׃ כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ וְכֹל דִּי
אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת
מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ כב וּמַיְתַן
גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין
וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרִים אֲרָמוּת דַּהֲבָא
קֳדָם יְיָ׃ כג וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרֵי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סָסְגוֹנָא
אַיְתִיאוּ׃ כד כָּל דַּאֲרִים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל
עֲבִידַת פָּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידַהָא
מְעַזְּלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תַּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרֵי
וְיָת

מסרה לאפוד, ג׳ ב׳ מלא וחד חסר וט׳ מלא בליטנא [דין מלא]. י וכל חכם, [בנוקף לא במרכא]. ויעשו, ג׳ רפין [ר״ל שהוי״ו בשו״א]. אשר לוה ה׳, ב׳ פ״ג. יא בכיסו, בריחיו ק׳. עמדיו, [ח״ו ומ״י]. יב ואת בדיו, ד׳. יג ואת לחם הפנים, ב׳. יד מנרת, [ח״ו]. נרתיה, [ח״ו ומ״י]. ואת שמן, ז׳. טו ואת מזבח, ע׳. טז את מזבח העלה וגו׳, סימן לחמי ומימי למרי ופשתי שמני ושקויי (הושע ב׳ ז׳) [ר״ל סימן על את ואת וג׳ דפסוקא חד לא כתיב וי״ו. ס׳ מנחת שי]. הכיר, [ח״ו]. יז את, ע׳ פסוקים בפרשה את את ואת ואת. [ל״ל ג׳. ס׳ מבין חידות] יח את יתדת, י״א זוגין מן ב״ב חד את וחדה ואת [ר״ל י״א פסוקים בכל חד כתיב את ואת, ולותה מלה אשר מלה את משמש לה גם מלה ואת משמש, כמו את המאור ואת המאור, את יתדת ואת יתדת דהכא, וכן חבריהם. ס׳ מ״ח]. יתדת, [חרין דפסוקא וחסרים]. מיתריהם, [כולהון מלא דמלא]. יט ואת בגדי, ז׳. כ מלפני משה, ב׳ ובענין. כא הביאו, [כולהון מ״י]. עבדתו, [כולהון ח״ו]. ולבגדי הקדש, ל׳. כב חח, ל׳ וחד הה [יחזקאל ל׳ ב׳]. וכומז, ב׳. כלי, י״א בליטנא [ר״ל שהלמ״ד בחירק]. כג וכל איש, ע״ז. כד מרים, ג׳. כסף ונחשת, ג׳ [ל״ל ב׳ דין, ויחזקאל כ״ב כ׳. ס׳ מבין חידות]. מלאכת העבדה, ב׳. העבדה, [כולהון ח״ו]. כה וכל אשה, ג׳. חכמת, ב׳ [דין החי״ת בפתח לפי שהוא שם התאר על האשה אבל מלא אשר חכמת לב (לקמן פסוק ל״ה) קאי על שם דבר לכך החי״ת קמוצה]. טוו, ב׳ [בענין]. ויביאו, ל״ו. מטוה, ב׳ בענין [ל״ל ל׳. ס׳ מבין חידות]. את התכלת, ל׳.

זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל
אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה
חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת

°בריחיו ק׳

השני

רש״י

המשכן ומלאכתו במקום לוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג:

ירושלמי

ובחושנא: (י) וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוּן וְיַעַבְדוּן יַת כָּל דְּפַקִּיד יְיָ: (יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת פַּרְסֵיהּ וְיַת חוֹפָאָה דִּילֵהּ יַת פּוּרְפּוֹי וְיַת לוּחוֹי יַת נַגְּרוֹי יַת עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרוֹי:

(יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיַת חֲפוּיֵהּ יַת פּוּרְפּוֹי וְיַת לוּחוֹי יַת נַגְּרוֹי יַת עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרֵיהּ:

(יב) יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹי יַת כַּפּוּרְתָּא וְיַת פַּרְגּוֹדָא דִּפְרָסָא: (יג) יַת פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת לְחֵם דְּאַפַּיָּא: (יד) וְיַת מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיַת מָנָהָא וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: (טו) וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (טז) יַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת קַנְקַל דִּנְחָשָׁא דִּילֵיהּ יַת אֲרִיחוֹי וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ: (יז) יַת וִילָוַת דָּרְתָּא יַת עַמּוּדוֹי וְיַת

יונתן בן עוזיאל

חוּמְרָנָהָא וְיַת פְּרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָּא: (יח) יַת מַתְחֵי מַשְׁכְּנָא וְיַת מַתְחֵי דָּרְתָּא וְיַת אַטּוּנֵיהוֹן: (יט) יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן כָּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְּנוֹי לְשַׁמָּשָׁא: (כ) וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: (כא) וְאָתוּ כָּל גְּבַר דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְכָל דְּאַשְׁלִימַת רוּחֵיהּ בִּנְבוּאָתָא דְּעִמֵּיהּ הַיְיתִיוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא לִקְדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: (כב) וְאָתוּ גּוּבְרַיָּא עִם נְשַׁיָּא כָּל מַאן דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ הַיְתִיוּ שֵׁירִין וְשִׁזְיָן עִזְקָן וּמָחוֹכִין וְכָל תַּכְשִׁיט דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דְּאָרִים אַרְמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: (כג) וְכָל גְּבַר דְּהִישְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמוֹשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא הַיְתִיוּ: (כד) כָּל דְּאָרִים אַרְמוּת כַּסְפָּא וּנְחָשָׁא הַיְתִיוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל מַאן דְּהִשְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ קֵיסִין דְּשִׁטָּא לְכָל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא הַיְתִיוּ: (כה) וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא הֲוַת עָזְלָא וּמַתְיָין כָּל עֲזִיל יַת תִּיכְלָא וְיַת

בעל הטורים

(כא) כל ללי הנשים אמר יביאה פי' שלא יביא משל הכשיפי אשה אלא מרלונה. לבו ידיבנו. בגימ' לב הוא והיא: (כב) האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימ' אז אים ואשתו בחים יחד: (כה) וכל אשה. ג' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש (במדבר לא) וכל אשה יודעת משכב זכר הסריגו (שופטים כ"א) הסם מלוה להרוג לנשים

יונתן

(יט) מתחי משכנא. המה היתדות שנכם עורכים היריעות. ולעיל סוף סרומה כתיב מתחי. והוא ל"ה ויתמסס כאהל לשבת וק"ל: (כא) כוסיה בנבואה' וכו הכתל הכריעו לדרוש זה דמאי נשאו לבו ונדבה רוחו. אלא רמז לרוח נבואה כמו נימלא אותו רוח אלקים וגו' וק"ל: (כב) י"ג ושבכן פי' כובע של זהב ואין להק' בזה כי ה"מ הייפין

רש"י

לגוי ואת מכסהו. מכסה עורות אלים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרכת המחילה. כל דבר המגין בין מתעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני סך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרתיה. לוצי"ש בלעז בזיכי' שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא לריך פירוש לפי שהוא מסונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות שמגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני הפתח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה. כבר פלג קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוס לצד המזרח עשרי' אמה אמצעיות של רוחב החצר שהי' אמתי' רחב ושתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמ' וכן לדרום שנאמר וחמש עשר' אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרג' לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן. ורלה לומר שהביאו הם ונשם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים

רמב"ן

הקים. אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר. אשר אני נותן להם לבני ישראל. ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה' כמו עם תרומת ה'. שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה. ופרשתיו. ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה הולך לספר לכל העדה כל המלאכה שלוה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל. וטעם את המשכן את הארון את השלחן וכל הנזכרים בה"א הידיעה כאומר את המשכן ואת הכלים אשר אגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובשעורן. כי עתה לכל העדם לא יגידם אלא בשמותם בכלל: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. על החכמים העושים במלאכה. ואמר כן כי לא מלינו על המתנדבים שיאמר לב אבל יזכיר בהם נדיבות. וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה. כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי שאמן בהן ידיו כלל. אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן ויגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר. וכבר הזכרתי זה בספר האחר. והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה. והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה: (כב) וטעם ויבואו האנשים

אבן עזרא

מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו *ועמודיו ואדניו. שהם עמודי הפרכת והמסך. ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפנים מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. השלים להזכיר כלי הקדש. ואחר כך את מסך הפתח. והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו נכונים. כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן (טז) את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו כוס גדולה וחזק. תאכלהו אם לא נופח: (יט) את בגדי השרד. לצורך הנסיעה: (כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב וטעם שיש לו לב רם: (כב) ומלת על הנשים. כמו עם הנשים. כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כב) כל נדיב לב. או נדיבת לב. כדרך הספן. שור שם כשבים: חח: באוזן: ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז: *בזרוע: (כג) וכל איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם

פירוש על אבן עזרא

ומסים כמ"ש ופנית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים מלמעלה (לעיל כ"ו ז'). *עכפי' למעלה המשכן הם מ"מ קרשים. א"כ עמודיו הם וגו'. כ"ל השלחן נעשה בעבור לחם הפנים. ע"כ הזכירו במלאכת המשכן. ג"ל הכלים הנזכרים שהם קודם יהיו נכונים במקום קודש בין הפרוכת והמסך פתח המשכן. לשון זכר. לשון נקבה. לשון נקבה. לשון זכר. (מ"א י"ט י"ח) תאכלהו לשון נקבה. כושם לשון זכר. במדכתיב ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה. ואח"כ ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו וכו' ואח"כ ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו וכו'. ואח"כ וכל איש אשר נמצא אתו וכו' הביאו. כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו. ואח"כ וכל אשר נמצא אתו עלי שטים וכו' הביאו. וזהו אשר נשאו לבו לענין המלאכה. ועניין נדבת לב לשם תרומה. (ויקרא כ"ג כ'). היכי ה נשים בכלל האנשים שבאו עמהם. (שם י"א ה') הכולל זכר ונקבה. (דברים י"ד ד') שור כולל גם פרה. הכולל כשבה. כי הנקבה בכלל הזכר כמ"ש שם. *עיין (במדבר ל"א נ') ושם.

ספורנו

את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת יי' שאינה נדבה והיא תרומת בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שכבר פי' לישראל באמרו ויגוס את כל אשר דבר יי' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה

פרוש רשב"ם

(יט) לשרת בקדש. לכסות כלי המשכן בעת שנוסעים: (כא) למלאכת אהל מועד. יריעות המשכן והפרוכת ולכל קלעי החצר וכלי הקדש: (כה) חכמת לב. אשה

הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר
נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־
הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי
הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד
וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן
לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת
הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב
לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה
הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ
שלישי (שני כשהן מחוברין) ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם
בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃
לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה
בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃
לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב
וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן
לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־
מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת נָתַן
בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ
לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב
לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי
וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי
מַחֲשָׁבֹת׃ לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ
חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד
נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת

אונקלוס

וְיָת בּוּצָא׃ כו וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעִי לִבְּהֵן עִמְּהֵן בְּחָכְמְתָא
עֲזַלָן יָת מַעֲזַיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת
אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיָת
בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה
לְכָל עֲבִדְתָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ
דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃
לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ
וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא
וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא
וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָנָן׃ לד וּלְאַלָּפָא
יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃
לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגָּר
וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי
עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְּפֵי אוּמָנָן׃ א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן
לְמִדַּע לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקֵּיד
יְיָ׃ ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים
לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב
לַעֲבִדְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל
אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא
לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃
ד וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר
גבר

מסרה כו וכל, [מוקף ובקדמא]. וכל הנשים, ג'. לבן, ל'. אתנה, ב' חד חסר וחד מלא [דין חסר]. כז והנשאם, ל' חסר דחסר. המלאים, [ח"ו ומ"י]. לאפוד, ג' ב' מלא. כח הבשם, [ח"ו]. למאור, ל' כפי [כ"ל הלמ"ד בסו"א] ומלא. כט נדב, ל' [במונח ולא במאיילא]. אתם, כל ספרא חסר במ"ב. לא וימלא, פ'. רוח אלהים, ח' בליש"א. בתבונה, ד' [כל"ל] [כ"כ בלא וי"ו העטוף]. ובדעת, ה'. לב ולחשב, ג' [ל"ל ב'. ס' מ"ח] וחסר. מחשבת, ג' חסר. לעשת, י"ג חסר [ל"ל י"ב. ס' מנורת שלמה בשם ת"ס]. לג למלאת, ו' ד' מ"ל וב' חסר [דין חסר]. מחשבת, ב'. לד ולהורת, ב' ח"ו בתרא. לה בתולעת השני, ו' [בליש"א]. עשי, ע"ז כתיב יו"ד. מחשבת, ג' חסר. לו א ועשה בצלאל, [הני"ם רפי כדין אחר אהו"י בלא מבטל]. בהמה, ג'. לעשת, י"ג חסר [ל"ל י"ב. ס' מנורת שלמה בשם ת"ס]. אחר לוה ה', ג' ק"ע. ב נשאו, ב'. לקרבה, ל'. לעשת, י"ג חסר [ל"ל י"ב]. בבקר בבקר, י"ג. ד החכמים, ל'. העשים, [כל עשים העשים, באורייתא ח"ו ומ"י].

ת"א טוו את העזים שבת עד לט. והנשאם יומא עה ס' הזוהר פ' ויקהל. והם הביאו אליו עוד יומא עה.

רש"י

אילם הן תמהים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. (שבת עד) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: (כז) והנשאם הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו

צבור

ויַת אַרְגְוָנָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת בּוּצָא: (כו) וְכָל נְשַׁיָא דְאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְהוֹן בְּחָכְמְתָא הֲווֹ עָזְלָן יַת מַעְזַיָא עַל גְוַייתְהוֹן וּמְנַפְּסַן יַתְהוֹן כַּד הִינוּן חַיִין: (כז) וַעֲנָנֵי שְׁמַיָא אָזְלִין לְפִישׁוֹן וְדָלִין מִתַּמָן יַת אַבְנֵי בּוּרְלְוָות חֵילָא וְיַת אַבְנֵי אַשְׁלְמוּתָא לְשַׁקְעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא וּמַחְתִּין יַתְהוֹן בְּאַנְפֵּי מַדְבְּרָא אָזְלִין רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל וּמַיְיתַן יַתְהוֹן לְצָרוֹךְ עֲבִידְתָּא: (כח) וְתַיְיבִין עֲנָנֵי שְׁמַיָא וְאָזְלִין לְגַן עֵדֶן וְנַסְבִין מִתַּמָן יַת בּוּסְמָא בְחִירָא וְיַת מִשְׁחָא דְזֵיתָא לְאַנְהָרוּתָא וְיַת אַפַּרְסְמָא דַכְיָא לְמִשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא: (כט) כָּל גְבַר בַּר יִשְׂרָאֵל וְאִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל דְאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְהוֹן לְאַיְיתָאָה לְכָל עֲבִידְתָא דְפַקִיד לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמשֶׁה הַיְתִיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ:

[(כט) נְסִיבָה:]

(ל) וַאֲמַר משֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמוֹן דְמַנֵי יְיָ בְּשׁוּם טַב בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: (לא) וְאַשְׁלִים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַנְדְעָא וּבְכָל עֲבִידְתָּא: (לב) וּלְאַלְפָא אוּמָנְוָון לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (לג) וּבְאַגְלָפוּת מַרְגָלִיתָא טַבְתָּא לְאַשְׁלָמוּת בְּדְהוֹן יַת עֲבִידְתָּא וּבְנַגָרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמְנָוָן:

[(לד) וּבְגִלְפִית אַבְנַיָא טַבְתָּא דְאַשְׁלְמָא וְנַגְרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא דְאוּמְנוּ:]

(לד) וּלְמֵילַף אוּמְנָוָתָא לְמִשְׁאַר אוּמָנַיָא יְהַב מַנְדְעָא בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן: (לה) אַשְׁלִים עִמְהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַר וְאוּמָן וְצַיָיר בְּתִיכְלָא וּבְאַרְגְוָונָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וְגַרְדֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידְתָּא וּמַלְפֵי אוּמְנָוָן: (א) וְיַעֲבֵד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יַת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכָל מַה דְפַקִיד יְיָ: (ב) וּקְרָא משֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב יְיָ חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל מַאן דְאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתָהּ: (ג) וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם משֶׁה יַת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דְאַיְיתִיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתָהּ וְהִינוּן מַיְיתִין לֵיהּ תּוּב נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר מִן מָמוֹנְהוֹן: (ד) וְאָתוּ כָּל חַכִּימַיָא דְעָבְדִין יַת כל

בעל הטורים

נשים. אבל כאן שהיא חכמת השינוי והיינו שנאמר והחכמה תחיה בעליה: (כו) וכל הנשים. ג' במסורה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר (אסתר א) וכל הנשים העומדות (ירמיה מד) בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מע"ז. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר. אבל אותם האחרות שמקטרים למלכת השמים גרמו שגלו והיו לגלות ולשביה. אתנה ב' הכא ואידך עד אשר הפילוסם חוסנה (ביחזקאל לד) נשיאים הרועים שהולכין במרמס רגליהם. אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים שמטילין ישראל גורמים לשכינה שנסתלקה מישראל: (כז) והנשאם. ב' הכא חסר. וישב פינחס וגו' והנשיאים (יהושע כב) מלא. אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכך חסר. אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא. והנשאם הביאו תרגום ירושלמי ועננים איסיאו מלפון מעלה נשאים (תהלים קלה): (ל) ראו קרא ה'. שאין מעמידין פרנס על הצבור עננים

יונתן

הייתיו שיכין שיבוש הביאו גזמים. ושוין עזקן יפירו' חותמיו וכלי שחוק כדפירש"י על כומז והן מחוכין ודוק: (כו) עזלן. על גויתהון. פי' שבעודם בגופם של עזים טוו: ומנפסין. כמו ומנפצן והוא לשון במרא פרק הכותש ונפץ: (כז) ועננא שמיא וכו'. וכן הוא בתרגום נשיאים מתמן וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין. ומ"מ פירשו כמי לפי פשוטו נשיאי השבטים כי כפלים לתושיה. ור"ל שהלכו העננים לפישון לקחו משם אבני שהם המלאים בחול הים והשליכו אותם סמוך למחנה ישראל ונשיאי ישראל הלכו ולקטום והביאום למשכן: (כח) ותייבין עננא שמיא וכו'. דייק הכי דאם פי' נשיאים נשיאי ישראל מהיכן נטלו בושם אלא מג"ע. ומי נטלום משם עננים

רש"י

צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנ' (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים

רמב"ן

האנשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר. וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ונתנו תחלה. והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם. כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה היא לאפרים. ולא שתם על צאן לבן. ועליו מטה מנשה. והדומים להם. ואמר שבאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז ובכל כלי זהב בצמידים ועגילים כי נמנו לכלם כלי התכשיט. ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע. ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו אצלם רק למקנתם. ומזו ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים. מצידם. עצי שטים. ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת במטבעות וכלים. אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב. בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב לא היו רבים כמביאי הכסף והנחשת. ולא היתה תרומת הזהב מרובה ככסף והנחשת. על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה. כי המביא זהב יניף ידו להסיבות הנדבה. או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו. ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה. ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר ונחשת מוצהב טובה שנים חמודות כזהב: (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו כל

אבן עזרא

גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר: (כז) והנשיאים. כי בצאתם ממצרים ונצלו [ט]כל איש שאל כפי מעלתו. והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר שנים רבים שיצאו ממצרים. ואמר כן כלל כל איש ואשה. ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר [י]הראות שכלם יהיו חרים אל מתמעטו כי אין בהם חכם כמוהו: (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת. ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: (לג) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן. כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובצלאל היה שלם: (לד) ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים. והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה. על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו [א]יעשה הכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה. נוסף כמו [ב]ולדבקה בו. וחכם גדול טעם שאמר כי כוונו לשמור את בריתי [ג]לעמדה. כי הוא [ד]מפיק ה"א ומלת [ה]עומד עומדת. על כן הפי' לעמוד בה: (ג) ויקחו. את כל התרומה [ו]אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ואמרו

פירוש על אבן עזרא

ושם מעלם כמבואר ע"ם. [ט]כמ"ש וינצלו את מצרים (לעיל י"ב ל"ו). [י]ר"ל במלת לעשות. כי הוסיפו על הנדבות. שטוו בידיהן. [כ]ר"ל בצלאל. [א]אפי' כן על מלת ועשה לשון יחיד כמשמעות הפסוקים הקודמים. כאו קרא ה' בשם בצלאל וכו' ואח"כ ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב (לעיל ל"ה ל' ל"ד). [ב](דברים י"א כ"ב). [ג]לעמדה (יחזקאל י"ז י"ד). [ד]המורה על מלת בה ואיננו נוסף. [ה]ר"ל פעל עומד. ופי' לעמדה. לעמוד בה. וכ"כ מכלל יופי. אבל ה"א לקרבה נוסף. [ו]ויכמש"כ קמו אם כל התרומה

ספורנו

נקלים כדי שיקבלו הגבאין משם שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב. ועם הנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב באו גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרו מורה שכולה כסף כסף. שכלה זהב זהב לא היו מעורבים. (כו) טוו את העזים. מעל העזים. כדבריהם ז"ל למען יהיה בטווי זהב נוסף כי בהרבה מהשמוטים ימעט קצת מטוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דבורים ובקאסי"אה ובחלב ובזולתם: (ד) איש איש ממלאכתו. ספר אמונת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל אמת

פירוש רשב"ם

אשה חכמה. אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר. כמו חכמת מצרים: בידיה. כל אחת ואחת טוו. כמו ידה ליתד תשלחנה: (כו) והנשיאים הביאו את אבני השהם. שהרי שמות שבטיהם כתובי' עליהם: (כח) ולשמן המשחה. שמן זית הין: (לד) ולהורות. לאחרים:

הקדש איש איש ממלאכתו אשר
המה עשים: ה ויאמרו אל־משה לאמר
מרבים העם להביא מדי העבדה
למלאכה אשר־צוה יהוה לעשת
אתה: ו ויצו משה ויעבירו קול במחנה
לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד
מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם
מהביא: ז והמלאכה היתה דים לכל־
המלאכה לעשות אתה והותר: ס
רביעי ח ויעשו כל־חכם־לב בעשי
המלאכה את־המשכן עשר יריעת
שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת
שני כרבים מעשה חשב עשה אתם:
ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים
באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לכל־היריעת:
י ויחבר את־חמש היריעת אחת אל־
אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־
אחת: יא ויעש ללאת תכלת על
שפת היריעה האחת מקצה במחברת
כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית: יב חמשים ללאת
עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת
השנית מקבילת הללאת אחת אל־אחת: יג ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר
את־היריעת אחת אל־אחת בקרסים ויהי המשכן אחד: פ

אונקלוס

גבר מעבדתה דאנון עבדין: ה ואמרו למשה למימר מסגן
עמא לאיתאה מסת פלחנא לעבדתא דפקד יי למעבד
יתה: ו ופקד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר
ואתתא לא יעבדון עוד עבדתא לאפרשות קודשא ופסק
עמא מלאיתאה: ז ועבדתא הות מסת לכל עבדתא למעבד
יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עבדתא ית
משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי
צורת כרובין עובד אמן עבד יתהון: ט ארכא דיריעתא
חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא
משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפף ית חמש יריען חדא עם
חדא וחמש יריען לפף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא
על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא
דיריעתא בסטרא בית לופי תניתא: יב חמשין ענובין עבד
ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית
לופי תניתא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: יג ועבד
חמשין פורפין דדהב ולפף ית יריעתא חדא עם חדא

בפורפיא

מסרה, איש איש, [קדמא הוא במקף ע"כ הוא במהג נ"כ]. המה עשים, ה'. ה מרבים, ג' וחד ומרבים. למלאכה, [למ"ד קדמא בפתח]. לעשת [ס"ו]. ו ויעבירו, ד' ג' מלא חד חסר [דין מלא]. קול, [במאיילא]. ויכלא, ב'. ז והמלאכה, ג'. דים, ב'. לעשות, [דין מלא]. והותר, ג'. ח בעשי, ג'. ותכלת וארגמן, ה'. כרבים, כל אורייתא ח"ו. ט ארך, [כל היריות ויריעות בתרי פרשיות אלו ויקהל פקודי כבר נתפרשו בתרומה תלוה, ולכן לא אפרש אלא מה שיתחדש בהם. מכנת כליל]. האחת, ג' קמצין וכל הס"ף וזקפין דכוו' בג"ב [שייך לפסוק י"ב]. י היריעת, [כולהון מ"י חנין וס"ו]. חבר, [הבי"ת בפתח וזקף]. יא הקיצונה, ב' מלא [דמלא]. יב מקבילת, ב' וכ"כ [מ"י וס"ו]. אחת אל אחת, ב' [ר"ל סוף פסוק, לעיל פסוק י' ודין, אבל לקמן פסוק כ"ב לאו סוף פסוק הוא. ס' מבין אידוה, ובאמת המעיין במסורה גדולה יראה כי אין זה כוונת המסורה קטנה אמנם בס' מנורת שלמה איתא דכוונת המסורה זו על פסוק י"ב אחת אל אחת, ב' וכ"ל דין וזכריה ח' כ"א].

ת"א איש איש ממלאכתו שבת לו סנהדרין קט. ויצו משה שבת לו כלים הטהרה לד סוטה ג'. והמלאכה היתה דים שבת מט לו.

ויעש

רש"י

שהנדבים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל: (ה) מדי העבדה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר.

כמו

רמב"ן

כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה. והחכמים לקחו בו ביום מלפניו. ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה. והוא נוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהם מרבים להביא. והיתה דים והותר. ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו. אולי היה מונח באוצר לחזק בו את בדק המשכן או לעשות בו כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות. והזכיר הכתוב מרבים העם להביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולאחר החכמים באמונתם. וגם הגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמים. כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי: (ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. ההבאה יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. לרגל המלאכה אשר לפני. וכל המלאכה נמבזה ונמס. והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש. אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה להכנים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל: (ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה הזכיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכר את כלם בצואה בפרט ובכלל. תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כן הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שיהיה [illegible] למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה. ואחרי כן יקרא אליו לעשותה כי לא יבהלו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה. ובשעת המעשה הזכיר אותה תחלה בדרך הכלל הנזכר. ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו'. ויחסר מכאן פרט אחד כי בודאי הולך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה. ולא הזכיר הכתוב זה כי נודע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא

הולך

כל עבידת קודשא גבר גבר מעיבידתיה דהינון עבדין: (ה) ואמרו למשה מסגין עמא למיתיא מסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יי למעבד יתה: (ו) ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון תוב עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: (ז) ועיבידתא הות כמיסת לכל עיבידתא ועבדו יתה וברם שיירו: (ח) ועבדו כל חכימי לבא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגוונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון: (ט) אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין סכום דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: (י) ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: (יא) ועבד ענובין דתיכלא על שיפתא דיריעתא חדא מסיטרא בית לופי כן עבד בשיפתא דיריעתא בית לופי תנייגא: (יב) חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנייגא מכוונן ענוביא חדא לקביל חדא: (יג) ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא

עם

בעל הטורים

הנותנת אלא מדעתם: (לד) ולהורת. ב' הכא ואידך ולהורות את בני ישראל (פרשת שמיני) שהיה יודע בצלאל להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה: (ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה אח"כ יום הכפורים של אותה שנה היה יום שלישי. ובגימ' ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה. איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש בגימ' (אל יוציאו) ושבו אל יוציאו המשא מרשות היחיד לרשות הרבים. ויכלא. שנים הכא ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי' העננים שמביאים אותם. כשכלו מלהביא האבנים הטובות אז כלו מלהביא: (ז) והמלאכה. ב' והמלאכה היתה דים והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים בעזרא: (י) והמלאכה גדולה (דה"א כט) בענין בנין הבית אעפ"י שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם. דים. ג' היתה דים. הלא יגנבו דים (עובדיה א'). אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמיה מט) במפלת אדום. באדום נאמר המה יגנבו ואני אחרום אבל ביעקב והמלאכה היתה דים. והותר ג' הכא ואידך כי כה אמר ה' אכול והותר (מ"ב ד) מאכל הפרושה לבית בית ה' אכול ושבוע והותר (דה"ב ל"א) שבזכות התורה ובית המקדש בא שובע לעולם כדכתיב למן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' מן היום הזה אברך (חגי ב): (ח) בעשי. ג' ביו"ד הכא ואידך פני ה' בעושי רע (תהלים לד) אל תקנא בעושי עולה (שם לז)

ובמי

רמב"ן

הולך משה לפרוש להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה. אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חמש כנגד חמש. והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצרה רמז להם הענין והם הבינו הכל על כן לא האריך. ואמר בזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם. ואחר כן הזכיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו'. והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה' אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו ויבא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו אותה ויברך אותם משה. אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל. כי נתכוון בזה שיתנדבו העם כדי שיעמדו למלאכה הגדולה. ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו אמונתה באשר נצטוה. ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן. וזהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את עשר יריעות. ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים. והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון: והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה הראויה כי אין במעשהו אומנות גדולה. אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו. ושוב ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר"א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש. ואין כן דעתי שגם באמר המשכן לא אמר כן. אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן. ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל

ואמר

אבן עזרא

ואמרו מרבים העם: (ה) מ"ם מדי. נותר. כמ"ם [ו]מכל מלמדי השכלתי כאשר [ז]פירשתיו: (ו) ויעבירו קול. כמו [ח]ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ"ם דים. שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל. וטעם והותר [ט]הותירה: (ח) ויעשו. הבל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אורך. דע כי דקדוק מספר *[ט]האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים. וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א. רק בשנוי מלת [י]עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה. תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת [כ]האנשים האלה. ושלשת [ל]נשי בניו. והנה [מ]שמונה לזכרים כמשפט. ושנוי לנקבה לומר [נ]שמונה כדרך [ס]עשתי עשרה: (ט) אולי טעם באמה. [ע]היא הידועה. אולי היתה כמדת בית האמון שהיתה [פ]אצילה: (יב) תי"ו הלולאות. סימן הנקבה ואחת לולה. ובא תחת האל"ף ה"א. ויש אומרים כי מזאת

הגזרה

פירוש על אבן עזרא

הפרותה מלפני משה וכו'. [ו](תהלים קי"ט צ"ט) ור"ל יותר וכן זה. ופי' יותר מאשר די. [ז]שם. וז"ל בעבור כי כל שיחתי היא תורתך. הנה היא מלמדני יותר מאשר למדו ולמדוני מלמדי עכ"ל. וכן פירש"י ז"ל יותר מכדי צורך העבודה (מעהר אלס מאן בעדארף). [ח](מ"א כ"ב ל"ו). [ט]ר"ל כי שב אל המלאכה שהיא לשון נקבה והחכמים עמו המדבר לנסה"ם. ורצוי לתרגם (דיא מאססע דעם פאררלטהעם ליעפערטע גענוגזאמען שטאף צור פערפערטיגונג דעם גאנצען ווערקעס אונד נאך איינען איבערפלוס). ופלוני המסכנד שם לא בדעת ידבר. ודעת לנבון נקל כי והותר יוצא מחביריו. ואין צורך להגיה כי כן נמצא הותירה משבעה (רות ב' י"ח). *[ט](ובגירסת המחבר כתב הספדים) ר"ל כל המספרים שהם עד עשרה. כי הוא הקצר הראשון כמו שכתב בספר הקדמה (ובהגהת מ"ע) כתוב כי הוא שייך להפסוק ויעש יריעת עזים שמזכר שם מלת עשתי עשרה. [י]עֶשְׂרֵה ובזכר עֲשָׂרָה. ור"ל בהיות לנקבה מחובר עם מספר אחר תהיה הרי"ש בציר"י כמו שתים עֶשְׂרֵה אבנים (יהושע ד' ג'). וכל עשרה הנאמר על זכר נקבה"ן כאמרו עֲשָׂרָה אנשים (רות ד' ב') רק לא נמצא עשרה בה"א על זכר שיהיה מחובר עם מספר אחד כי לא יתכן לומר שנים עשרה. [כ](יחזקאל י"ד י"ח). [ל](בראשית ז' י"ג). [מ]הנו"ן בקמץ. [נ]הנו"ן בסגול. [ס]לנקיבות. ר"ל כי לנקבה נאמר עשתי עשרה. ועשתי עָשָׂר לזכרים. [ע]כמו בְּהָאַמָּה. [פ](יחזקאל מ"א ח') ר"ל כמדת אצילות היד (גרעספערע עללע).

ללת

ספורנו

איש ממלאכתם: (ה) למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו. עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע. לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כללונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטווים שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העצים שאמר עצי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לנמנם אופן עשייתם מדאגה פן יחסר המותר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות משני עבריהם כמו שהזכירו ז"ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי נדבת תרומה להודיע שעשו הכל בכיון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו. והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה ע"י בצלאל שהיה הגדול שבכלם

כאמרם

פירוש רשב"ם

(ו) אל יעשו עוד מלאכה. שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה: (ז) דים. כמו מ"ם מן ריקם. ותהי הכנם: (ח) ויעשו כל חכם לב וגו' תחלה עשו המשכן ואח"כ כלים כמו שפירשתי בפ' ויקחו לי תרומה:

יד ויעש יריעת עזים לאהל על־המשכן
עשתי־עשרה יריעת עשה אתם:
טו ארך היריעה האחת שלשים באמה
וארבע אמות רחב היריעה האחת
מדה אחת לעשתי עשרה יריעת:
טז ויחבר את־חמש היריעת לבד ואת־
שש היריעת לבד: יז ויעש ללאת
חמשים על שפת היריעה הקיצנה
במחברת וחמשים ללאת עשה על־
שפת היריעה החברת השנית: יח ויעש
קרסי נחשת חמשים לחבר את־האהל
להית אחד: יט ויעש מכסה לאהל
ערת אילם מאדמים ומכסה ערת
תחשים מלמעלה: ס חמישי כ ויעש
את־הקרשים למשכן עצי שטים
עמדים: כא עשר אמת ארך הקרש
ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד:
כב שתי ידת לקרש האחד משלבת
אחת אל־אחת כן עשה לכל קרשי
המשכן: כג ויעש את־הקרשים למשכן
עשרים קרשים לפאת נגב תימנה:
כד וארבעים אדני־כסף עשה תחת
עשרים הקרשים שני אדנים תחת־
הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים
תחת־הקרש האחד לשתי ידתיו:
כה ולצלע המשכן השנית לפאת צפון
עשה עשרים קרשים: כו וארבעים
אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד: כז ולירכתי המשכן ימה עשה ששה
קרשים: כח ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים: כט והיו תואמם
מלמטה ויחדו יהיו תמים אל־ראשו אל־הטבעת האחת כן עשה לשניהם
לשני המקצעת: ל והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני
אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד: לא ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי
צלע־המשכן האחת: לב וחמשה בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית וחמשה
בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה: לג ויעש את־הבריח התיכן לברח בתוך

בפורפיא והוה משכנא חד: יד ועבד יריען דמעזי לפרסא
על משכנא חד עסר יריען עבד יתהן: טו ארכא דיריעתא
חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא
משחתא חדא לחד עסר יריען: טז ולפף ית חמש יריען
לחוד וית שת יריען לחוד: יז ועבד ענובין חמשין על ספתא
דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא
דיריעתא דבית לופי תניתא: יח ועבד פורפין דנחשא
חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד: יט ועבד חופאה
למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי דססגונא
מלעלא: כ ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין:
כא עסר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא
דדפא חד: כב תרתין צירין לדפא חד משלבין חדא לקבל
חדא כן עבד לכל דפי משכנא: כג ועבד ית דפיא למשכנא
עסרין דפין לרוח עבר דרומא: כד וארבעין סמכין דכסף
עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין
צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כה ולסטר
משכנא תניתא לרוח צפונא עבד עסרין דפין: כו וארבעין
סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין
תחות דפא חד: כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא
דפין: כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: כט והוו
מכונין מלרע וכחדא הוו מכונין על רישה לעזקתא חדא
כן עבד לתרויהון לתרין זוין: ל והוו תמניא דפין וסמכיהון
דכסף שתא עסר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות
דפא חד: לא ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר
משכנא חד: לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא
וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא: לג ועבד
ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי:
ויתֿ

מסרה יד לאהל, ה׳ מיחדין [נ״ל ד׳ ס׳ מבין סידוה לעיל כ״ו ז׳] [ר״ל דסית סמוך למלה אחרת כמו מועד כך הוא יסידי ועכ״ז הלמ״ד בשו״א. ס׳ ממרת שלמה]. טו ארך, כול׳ חסר. יריעת, כולה ח״ן [בליטנה] בע״ה [בנ״ד]. יז הקיצנה, [דין מ״י וח״ו]. יח להית, ס׳ חסר בליטנה [בתורה]. יט מכסה, ב׳. לאהל, ג׳. ומכסה, [הקת״ך בליני]. כא אמת, ל׳ חס׳ קדמה [דתרומה] מלה. כב ידת, ג׳ חסר בליטנה. משלבת, ב׳ וחד חסר [ל״ל ב׳ וחסר. ס׳ מבין סידוה]. כג ויעש, [בספרי דילן לית הכא פרשה כלל ובס׳ סני אליגי עליה ההכדעי וסורלי הלין אמרין פ׳ והלין אמרין ס׳ ולא פשיטא לן עד דייתי אליה לאלמא דאתי ולימא]. כד ידתיו, [כולה ח״ו]. כו ולירכתי, ב׳. כח למקצעת, [חסר דחסר]. בירכתים, [הכ״ף רפי]. כט והיו, ב׳ סבירין ויהיו. תואמם, [מ״ו וח״י]. מלמטה, ו׳ פסוקין וחד קמץ [ל״ל ו׳ ה׳ פסוקין. ס׳ מ״ס]. ויחדו, ג׳. תמים, ב׳. המקצעת, [הלד״י והעי״ן סרויהון במולם וחסר דחסר]. ל שני אדנים שני אדנים, ל׳ דסמיך. לא האחת, [דין האחת קדמה (כ״ו כ״ו) האחד]. לב בריחם, [כו״ל ח״י חכין]. לירכתים, [הכ״ף רפי]. לג התיכן, [מ״י וח״ו]. לברח, ג׳ וחסר [ל״ל חסר כי יש עוד א׳ מלא. מנ״כ בשם מ״ס].

ת״א עשר אמת ארך הקרש שבת לג.

הקרשים מן־הקצה אל־הקצה: לד ואת־
הקרשים צפה זהב ואת־טבעתם עשה
זהב בתים לבריחם ויצף את־הבריחם
זהב: לה ויעש את־הפרכת תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה
חשב עשה אתה כרבים: לו ויעש לה
ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם
זהב ויצק להם ארבעה אדני־כסף:
לז ויעש מסך לפתח האהל תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם: לח ואת־עמודיו חמשה ואת־
וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת: פ
לז א ויעש בצלאל את־הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו
ואמה

אונקלוס

לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא ניויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר: לח וית עמודוהי חמשא וית ווייהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא נחשא: א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא
ארכה

מסרה הקלה, [תרויהון הלד"י בסגו"ל כי תרק ל"ז]. לד ואת הקרשים, [הוי"ו בנעיא]. תבעתם, [ס"ו]. לו ויצק, [כלם חסר]. לז מסך, ג. לח עמודיו, ד' מלא [דמלא]. וחשקיהם, [כלם ס"ו בת"ג].

יונתן בן עוזיאל

עם חדא בפורפיא הוה משכנא חד: (יד) ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדסרי יריען עבד יתהון: (טו) אורכא דיריעתא חדא תלתין אמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדסרי יריען: (טז) ולפיף ית חמש יריען לחוד כל קביל חמשא ספרי אורייתא וית שית יריען לחוד כל קביל שיתא סדרי מתנייתא: (יז) ועבד ענובין חמשין על סיפתא דיריעתא בציטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על סיפתא דיריעתא דבית לופי תניינא: (יח) ועבד פורפין דנחשא ללפפא ית משכנא למהוי חד: (יט) ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא לטללא מלעילא: (כ) ועבד ית לוחיא למשכנא מן קיסי שיטא קיימין הי כאורח נציבהון: (כא) עשר אמין אורכא דלוחא ואמתא ופלגא דאמתא פותיה דלוחא חד: (כב) תרין צירין ללוחא חד מכוונן סטר חד בגו סטר חד היכדין עבד לכל לוחי משכנא: (כג) ועבד ית לוחיא למשכנא עשרין לוחין לרוח עיבר דרומא: (כד) וארבעין חומרין דכסף עבד תחות עשרין לוחיא תרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי ותרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי: (כה) ולסטר משכנא תניינא לרוח ציפונא עבד עשרין לוחין: (כו) וארבעין חומריהון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כז) ולסייפי משכנא מערבא עבד שיתא לוחין: (כח) ותרין לוחין עבד

ירושלמי.

לזוית משכנא בסופיהון: (כט) והוון מזוגין מלרע וכחדא הוון מזוגין ברישיהון בעזקתא חדא היכדין עבד לתרידהון לתרתין זוויין: (ל) והוון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסר חומרין תרין חומרין תרין חומרין תחות לוחא חד: (לא) ועבד נגרין דקיסי שטא חמשא ללוחי סטר משכנא חד: (לב) וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא תנינא וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא לסופיהון מערבא: (לג) ועבד ית נגרא מציעאה לשלבשא בגו לוחיא מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם אבונן בבירא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דיי אלהא עלמא:
[(לג) ועבד ית ניגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא:]
(לד) וית לוחיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לנגרין וחפא ית נגרין דהבא: (לה) ועבד ית פרגודא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה כרובין ציורין: (לו) ועבד לה ארבעה עמודי קיסי שיטא וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתך להון ארבעה חומרין דכסף: (לז) ועבד וילון פרים לתרע משכנא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: (לח) וית עמודוי חמשא וית וויהון וחפי רישיהון וכיבושיהון דהבא וחומריהון חמשא דנחשא: (א) ועבד בצלאל ית ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא
רומיה

בעל הטורים

ותני תקנה בעושי כל חכם לב: (א) ויעש בצלאל את הארון בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד. וג"ם ארון בפרשה שג' ארונות עשה ומתך לארון השלחן אשר לפני ה':
במלאת

עמודים שעומדים דרך גדילתם ופירש"י התחתון למטה ועליון למעלה כנטיעתן:

יונתן

ענבים ויהיה ב"כ הפסוק זה מסובב למעלה דכתיב ביה והכשלים חסר יו"ד כלשונה ומזה נלמוד פי' ענבים כדפירשנו: (טז) ה' ספרי אורייתא יכבל מפורש בדברינו לעיל הרמז נגד חמשה חומשי תורה ושיתא סדרי משנה: (יט) לטללא. פירש לסכך מלמעלה: (כ) כאורח נציבהון. כן הוא בגמרא פ' לולב הגזול ונפקא להו מעלי (לג) ירושלמי לברדוק ביני לוחיא. י"מ שהוא לשון גמרא פ' הכונס הכנס והברדקנים
ושנים

רש"י

כמו (שמות ח) והכבד את לבו: (מלכים ב ג) והכות את מואב: (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על
שמו

רמב"ן

ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו' להגיד שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שהשלימו כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ואחרי שהשלימו הביאו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה. רבינו
הנה

אבן עזרא

הנזכרת הרה *ללת: (יט) לאהל. להיות אהל: (לג) ומלת לברוח. מהבנין הקל. וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד. כמו ירה *ויורהו ורבים כמה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון. גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד
להם

פירוש על אבן עזרא

*ללת (מ"ב ד' י"ע) ענין אחיזה. ר"ל שאחוזה מבלי ליפרד כמו לולאות שהם בתי אחיזה שנאחזים בהם הקרסים. ק(מ"ב י"ג י"ז). ושם כתוב ויורו. ומורה על הפעולה לאחרים.

ואמה וחצי קמתו: ב ויצפהו זהב טהור
מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב:
ג ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע
פעמתיו ושתי טבעת על־צלעו האחת
ושתי טבעת על־צלעו השנית: ד ויעש
בדי עצי שטים ויצף אתם זהב: ה ויבא
את־הבדים בטבעת על צלעת הארן
לשאת את־הארן: ו ויעש כפרת זהב
טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי
רחבה: ז ויעש שני כרבים זהב מקשה
עשה אתם משני קצות הכפרת:
ח כרוב־אחד מקצה מזה וכרוב־אחד
מקצה מזה מן־הכפרת עשה את־
הכרבים משני קצוותו°: ט ויהיו הכרבים
פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם
על־הכפרת ופניהם איש אל־אחיו אל־
הכפרת היו פני הכרבים: פ
י ויעש את־השלחן עצי שטים אמתים
ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו:
יא ויצף אתו זהב טהור ויעש לו זר זהב
סביב: יב ויעש לו מסגרת טפח סביב
ויעש זר־זהב למסגרתו סביב: יג ויצק
לו ארבע טבעת זהב ויתן את־הטבעת
על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:
יד לעמת המסגרת היו הטבעת בתים
לבדים לשאת את־השלחן: טו ויעש
את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב
לשאת את־השלחן: טז ויעש את־הכלים אשר על־השלחן את־קערתיו
ואת־כפתיו ואת מנקיתיו ואת־הקשות אשר יסך בהן זהב טהור: פ ששי
(שלישי כשהן מחוברין) יז ויעש את־המנרה זהב טהור מקשה עשה את־המנרה ירכה
וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו: יח וששה קנים יצאים מצדיה
שלשה ׀ קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני:
יט שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים
בקנה אחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה: כ ובמנרה

°קצותיו ק'

ארבעה

אונקלוס

ארכה ואמתא ופלגא פתיה ואמתא ופלגא רומה: ב וחפהי
דהב דכי מגו ומברא ועבד לה דיר דדהב סחור סחור:
ג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתה ותרתין
עזקן על סטרה חד ותרתין עזקן על סטרה תנינא:
ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ה ואעיל
ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא:
ו ועבד כפרתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא
ופלגא פתיה: ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון
מתרין סטרי כפרתא: ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא
חד מסטרא מכא מן כפרתא עבד ית כרוביא מתרין
סטרוהי: ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין
בגדפיהון על־כפרתא ואפיהון חד לקבל־חד לקבל כפרתא
הוו אפי כרוביא: י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין
אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומה: יא וחפא
יתה דהב דכי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: יב ועבד
לה גדנפא רומה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב
לגדנפה סחור סחור: יג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב
ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי:
יד לקבל גדנפא הוו עזקתא אתרא לאריחיא למטל ית־
פתורא: טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון
דהבא למטל ית־פתורא: טז ועבד ית מניא די על פתורא
ית מגיסוהי וית בזכוהי וית מכילתה וית קשותא די יתנסך
בהין דהב דכי: יז ועבד ית מנרתא דהב דכי נגיד עבד
ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה
הוו: יח ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא
מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: יט תלתא
כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין
בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא:

ובמנרתא

מסרה לז ג טבעת, [כל טבעת דסדין פרשתא ודפ' פקודי ח"ו]. פעמתיו, [ח"ו ומ"י]. ה ויבא, כ"א. הארן, כל סורי' חסר. ח קצוותו, [כ"כ במנין ווי"ן וח"י] קצותיו ק'. ט למעלה סככים, [הטי"ן והכ"ף בשו"א מטעם מ"ם]. אל, י"ד פסוקים אית בהון ג' על אל אל. היו, [קדמא דתרומה יהיו דין היו]. יב למסגרתו, ב'. יג הפאת, [ח"ו]. יד בתים לבדים, ב' ובענין. לשאת, כ"ד. טז את, י"ד פסוקים אית בהון את את ואת ואת ואת. על השלחן, [מלא על במתג ובמקף מ"ס]. קערתיו, כפתיו, מנקיתיו, [שלשתן, ח"ו ומ"י, ואת דמנקיתיו בפשטא והא' בליכי]. הקשות, ל' [וכ"כ בחד וס"ו, ואת דהקשות במקף וסגול והקדמא בה"א דהקשות והטי"ן שתלי מ"ס]. יסך, ב'. בהן, י"ח ע"ו קמץ [כ"ל הה"א בליכי, שהוא קמץ קטן] וג' פתח [כ"ל סגול שהוא פתח קטן]. יח מצדיה, ב' ומלא. קני ד' כתיבי יו"ד ובתורה. יט גבעים, [כולם ח"י קדמא]. משקדים, [דין לבד המ"ס בגעיא]. בקנה אחד, ג' רפין [כ"ל הבי"ת בשו"א].

ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: כא וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים ממנה: כב כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת זהב טהור: כג ויעש את־נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: כד ככר זהב טהור עשה אתה ואת כל־כליה: פ

כה ויעש את־מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו ממנו היו קרנתיו: כו ויצף אתו זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ויעש לו זר זהב סביב: כז ושתי טבעת זהב עשה־לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו על שני צדיו לבתים לבדים לשאת אתו בהם: כח ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב: כט ויעש את־שמן המשחה קדש ואת־קטרת הסמים טהור מעשה רקח

אונקלוס

כ ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: כא וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מנה: כב חזוריהון וקניהון מנה הוו כלה נגידא חדא דדהב דכי: כג ועבד ית בוצינהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: כד ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: כה ועבד ית מדבחא דקטרת בוסמיא דאעי שטין אמתא ארכה ואמתא פתיה מרבע ותרתין אמין רומה מנה הוו קרנוהי: כו וחפא יתה דדהב דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: כז ותרתין עזקן דדהב עבד לה מלרע לדירה על תרתין זויתה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: כח ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: כט ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטרת בוסמיא דכי עובד וית

מסרה כא הילפים ממנה, ל׳. כד ככר, [דין כ״ף סניה בקמץ]. כה קמתו, [הקו״ף במתג ולא במוכח]. כו גגו, ד׳ בלישנא. קירתיו, ד׳ בלישנא ב׳ ס״ו [ומלא ב׳ יודי״ן], וב׳ מלא [דין ס״ו]. כז לזרו, ב׳. על שני צדיו, [מלא על בטפחא לא במקף]. לשאת, כ״ד בהס, [קדמא (לעיל ל׳ ד׳) בהמה, דין בהס]. כט שמן המשחה קדש, ל׳. קטרת הסמים טהור, ל׳.

ירושלמי

רומיה: (ב) וחפייה דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (ג) ואתיך ליה ארבע עיזקן דדהב על ארבע אסתוורוי ותרתין עיזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: (ד) ועבד אריחי דקיסא שיטא וחפא יתהון דהבא: (ה) ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סיטרא דארונא למיטל ית ארונא: (ו) ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכא ואמתא ופלגא פותיא קרם סומכה הוות פושכא: (ז) ועבד תרין כרובין דדהב דכי נגיד עבד יתהון מתרי סטרי כפורתא: (ח) כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא נגידין ואדיקין הוון כרוביא ולא מתפרשין מן כפורתא ארום בחוכמת רוח נבואה עבד ית כרוביא מתרין סטרוי: (ט) והוון כרוביא פריסין גדפיהון בגדי רישיהון לעילא מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד כל קביל כפורתא הוון אנפי כרוביא: (י) ועבד ית פתורא דקיסי שיטא תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (יב) ועבד ליה גפוף רומיה פושכא חזור חזור ועבד דדהב לגפופיה חזור חזור:

(יב) גיפוף פשך חזר וסקף ועביד כליל דדהב לגפופא חזור וסקף:

(יג) ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זוייתא דלארבע ריגלוי: (יד) כל קביל גפוף הואה עיזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: (טו) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא למיטל ית

יונתן בן עוזיאל

פתורא: (טז) ועבד ית מניא דעל פתורא ית פיילוותיה וית בזיכוי וית מכילתיה וית קסוותא דמתחפין בהון דדהב דכי: (יז) ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא בסיס דידה וקנהא כלידהא חזוריהא ושושנהא מנה הוון: (יח) ושיתא קנין נפקין מסיטרהא תלתא קני מנרתא מסיטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תניינא: (יט) תלתא כלידין משקעין בציוריהן בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציורידהון בקניא חד חזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (כ) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהן חזורהא ושושנהא: (כא) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מנה: (כב) חיזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: (כג) ועבד ית בוצינהא שבעא ומלקטייהא ומחתיתהא דדהב דכי: (כד) קנטינר דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: (כה) ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא מן קיסי שיטא אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הוון קרנוי זקיפין: (כו) וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (כז) ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לדיריה על תרין זוויתיה על תרין סיטרוי לאתרא לאריחיא למיטול יתה בהון: (כח) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא: (כט) ועבד ית מישחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו

יונתן

ומנים אלו הם מני הסכיים. ולפי הענין דכאן נמי ברים התיכון הי׳ יותר ארוך מאלו הבריחים. וק״ל. (ו) ברם סומכה הוות פושכא. פי׳ לבד עוביה היה טפח: (עז) קסוותא דמתחפין. לשון כיסוי ועיין במה שפרש״י פ׳ תרומה וק״ל: גומריס

רמב״ן

הנה האוהל והנה כליו. ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן. וכל כליו כאשר צוה י״י את משה. אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה י״י את משה. ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל הכלל כל זה דרך הנה והנך. מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב״ה מתורתם של בניהם שהרי פרשת של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אומרה: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש ואת

רֹקֵחַ: ס שביעי (רביעי כשהן מחוברין) לח א וַיַּעַשׂ
אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ
אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ
וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו
עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו
וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת וְאֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת
כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת: ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ
מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת
כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: ה וַיִּצֹק
אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים: ו וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת:
ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת
עָשָׂה אֹתוֹ: ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר
נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת
הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת
נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר
מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה
בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים
בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף: יג וְלִפְאַת
קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר
סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר: יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף
וצפוי

אונקלוס

בוסמנו: א ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש
אמין ארכה וחמש אמין פתיה מרבע ותלתא אמין רומה:
ב ועבד קרנוהי על ארבע זויתה מנה הוו קרנוהי וחפא יתה
נחשא: ג ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתרותא וית
מגרופיתא וית מזרקתא ית צנוריתא וית מחתיתא כל מנוהי
עבד נחשא: ד ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא
תחות סובבה מלרע עד פלגה: ה ואתיך ארבע עזקתא
בארבע סטרתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ו ועבד
ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ז ואעיל ית
אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למטל יתה בהון חליל
לוחין עבד יתה: ח ועבד ית כיורא נחשא וית בסיסה
נחשא במחזין נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא:
ט ועבד ית דרתא לרוח עבר דרומא סרדי דרתא דבוץ
שזיר מאה באמין: י עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין
נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא ולרוח צפונא מאה
אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא
וכבושיהון דכסף: יב ולרוח מערבא סרדין חמשין באמין
עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי עמודיא וכבושיהון
דכסף: יג ולרוח קדומא מדינחא חמשין אמין: יד סרדין
חמש עסרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא:
טו ולעברא תנייתא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש
עסרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: טז כל סרדי
דדרתא סחור דבוץ שזיר: יז וסמכיא לעמודיא נחשא
ווי

מסרה רקח, [דין ס"ו]. לח א העלה, כל סו' חסר במ"א דבכורים (במדבר כ"ח כ"ז). וחמש אמות, [מלא וחמש במקף לא בקדמא ותנא בחי"ס]. ג הסירת, [מ"י וס"ו]. המזרקת, המזלגת המחתת, [שלשתן ס"ו]. ד מכבר, ב'. [ג"ל ב'.. ס' מ"ס]. כרכבו, ל'. מלמטה, ו' [כ"ל ס' פססין וחד קמץ, ס' מבין סידום (לעיל ל"ו כ"ט)]. ה הקצות, [ל' וכ"ב בחד ו']. בתים לבדים, ב'. ז ללעת, [כולהון ס"ו]. נבוב לחת, ב'. לחת, [חסר דחסר]. ח הכיור, ב' מלא בתורה. במראת, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. הצבאת, ב' חד חסר [דחסר והוא דין] וחד מלא [וי"ו מבין (שמואל א' ב' כ"ב)]. י עמודיהם, ד' מלא [דמלא בענין]. העמודים, ד' מלא [דמלא] [מלאים טובא סיכא בנביאים. אמנם הכא בפרשה סימנהו ב' מלאים, דין וי"ס וי"ו, וכ"ס לעמודים: ס' מבין סידום]. וחשקיהם, [ח"ו וח"י]. יב עמודיהם, [מלא דמלא]. העמדים, [דין ס"ו וח"י]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא]. יד עמודיהם, מלא דמלא. טו עמדיהם, [ס"ו וח"י]. יז לעמדים, [ס"ו וח"י]. העמודים, [מלא דמלא]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא] בענין.

ת"א תחות כרכבו זבחים סג.

רמב"ן

את קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך שאמר באוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח. והטעם כי בעבור שלא נאמר' בהם שנואה בתשלום כמעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים ושמן עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כולם אבל אמר שיעשוהו על דעת הרקחים
הם

יונתן בן עזיאל

ובוסמנוי: (א) וַעֲבַד יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְקִיסֵי שִׁיטָא חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלַת אַמִּין רוּמֵיהּ: (ב) וַעֲבַד קַרְנוֹי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹי זְקִיפִין לְעֵיל וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: (ג) וַעֲבַד יַת כָּל מָאנֵי מַדְבְּחָא יַת דוּדְוָתֵיהּ וְיַת מַגְרוּפְיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָא וְיַת מַשִׁילְיָיתָא וְיַת מַחְתְּיָיתָא לְכָל מָנוֹי עֲבַד נְחָשָׁא: (ד) וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא קַנְקַל עוֹבַד מְצַרְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְרַע עַד פַּלְגֵיהּ מְטוּל לְקַבָּלָא גוּמְרַיָא וְגַרְמַיָא דְנַפְלִין מִן מַדְבְּחָא: (ה) וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָן בְּאַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ לְקַנְקַל דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָא: (ו) וַעֲבַד יַת אֲרִיחַיָא דְקִיסֵי שִׁיטָא וַחֲפָא יַתְהוֹן נְחָשָׁא: (ז) וְהַנְעֵל יַת אֲרִיחַיָא בְעִזְקָתָא עַל סְטַר מַדְבְּחָא לְמִיטַל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין מְלֵי עַפְרָא עֲבַד יָתֵיהּ: (ח) וַעֲבַד יַת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיַת בְּסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא מִן אַסְפַּקְלָרֵי נְחָשָׁא נְשַׁיָא צְנִיעָתָא וּבְעִדַּן דְאַתְיָן לְצַלָאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא הֲוָאָן קַיְימָן עַל קָרְבַּן אַדְמוּתְהוֹן וּמְשַׁבְּחָן וּמוֹדְן וְתַיְיבָן לְגוּבְרֵיהוֹן וְיָלְדָן בְּנִין

ירושלמי

צַדִּיקִין בְּזִמַּן דְמִידַּכְּיָן מִן סוֹאֲבוּת דִּימְהוֹן:

(ח) וַעֲבַד יַת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיַת בְּסִיס דִּידֵיהּ דִּנְחַשׁ בְּחֵיזוּת נְשַׁיָא צְנִיעָתָא דַּהֲוָן צַנְיָען בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא:

(ט) וַעֲבַד יַת דַּרְתָּא לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא וִילָוֵי דַּרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה אַמִּין: (י) עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יא) וְלִרוּחַ צִיפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִיבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יב) וְלִרוּחַ מַעַרְבָא וִילָוִן חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרָא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יג) וְלִרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: (יד) וִילָוִן חֲמֵיסְרֵי אַמִּין לְעִיבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִיכָּא וּמִיכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא וִילָוִן חֲמֵיסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) כָּל וִילָוֵי דַּרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר: (יז) וְחוּמְרַיָא לְעַמּוּדַיָא דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִיבּוּשֵׁיהוֹן

כסף

בעל הטורים

(ח) במראת. ד' במסורה במראת הלילה. ויאמר אלהים לישראל במראות (פ' ויגש) במראת אלהים הרי (ביחזקאל בסי' מ' ובסימן מ') שאלו הנשים שהו מאלות שלהם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים. הצבאת. ב' הכא ואידך אשר ישכבון את הנשים הצבאות גבי בני עלי (ש"א ב') כמו הנשים ישכבון הנשים

יונתן

(ד) גומרים וגרמים. גחלים ועצמות ולכן היה המכבר כדי לקבל גחלים ועצמות שנושרות (ח) מאספקלריא נחשת. פי' מעוז לאות הנחשת. והוא ל' רז"ל אספקלריא המאירה ומה שמתרגם שהנשים חסידות התפללו שם וכו'. יכול להיות שדרש המסורה הכתובה בבעל הטורים וע"ש:

פקודי

רש"י

(ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראת הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות' ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגיעי' בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שה"ש ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצבאות. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה' ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחושת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירואי"ש בלע"ז. וכן

מצינו

רמב"ן

וזה טעם קדש טהור מעשה רקח: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו. והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקנא לה בעלה ונסתר' לרש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והכומז כפי מדרשו יותר מגונה. אבל שם נתערבה כל הנדבה. אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה רוצה בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה. ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד. אולי יאמר שהביאו הנשים המראות הביא אל אהל מועד משה שקראו אהל מועד והוא עשהו קבל מהן על פי הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין. ואונקלוס תרגם דאתיין לצלאה לתרע משכן זימנא. נוטים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות י"י וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן שנא' בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן לצבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד. ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה. והנשים בראותן כן נאספות ובאות לצבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו. וגם נכון הוא שיתכוונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה. והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

אבן עזרא

להם. ואחר כן הזכיר [א]שמן המשחה עם קטורת הסמים. כי יש בשמים בשמן המשחה [אא]גם בקטורת הסמים: (ח) וני"ת במראות. מחת *[א]מ"ם כי נכון הוא בלשון הקדש. כמו והנותר [ב]בבשר ובלחם. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן פאריהם שעל ראשיהם. הם הנזכרים [ג]בספר ישעיה. כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם עוד צורך להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אהל מועד [ד]להתפלל ולשמוע דברי המצות: וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה [ה]בכל המראות שהביאו. והכן שהוא [ו]המכונה. לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים [ז]ירכים. וקרא הקרונים אל הפתח [ח]כתפיים ככתפות איש:

חסלת פרשת ויקהל

אלה

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל לא הזכיר עם מעשה בצלאל פה כמו (לעיל ל"ה ט"ו) כי היה סמים ג"כ בשמן המשחה וזה היה מעשה מ"כ כמפורש (לעיל ל' כ"ג) בפי' כס"ע וז"ל כמו קמו נכה לכן. [אא]כי בשמים כולל סמים. כמו שת"א ויב"ע מרוייהו בוסמים. *[א]וכן פירש"י ז"ל. והוא כמש"כ ממראות הלוצאות. [ב](ויקרא ח' ל"ב) והעד ולפס יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבוקר ושרפת את הנותר באש (לעיל כ"ט ל"ד). [ג](ישעיה ג' כ"ג). הגליונים שתרגומו מסוייתא. בל"א (שפיגעל). [ד]כמ"ש אונקלוס ויב"ע וירושלמי דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא. [ה]וכ"כ הרמב"ן ז"ל (להלן פסוק כ"ח). [ו]המכונה (מ"א ז' כ"ז) בל"א (פוסגעשטעלל). [ז]כמ"ם ולירכתי המשכן ימה (לעיל כ"ו כ"ז כ"ב). [ח](פסוק י"ד וט"ו) כ"ל

ספורנו

כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמי' טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו'. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשי' ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש יי' יצא אל אהל מועד ואותן הנשים מאסו עניני תכשיטיהן והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן:

וצפוי ראשיהם כסף והם מחשקים
כסף כל עמדי החצר: מפטיר
יח ומסך
שער החצר מעשה רקם תכלת וארגמן
ותולעת שני ושש משזר ועשרים אמה
ארך וקומה ברחב חמש אמות לעמת
קלעי החצר:
יט ועמדיהם ארבעה
ואדניהם ארבעה נחשת וויהם כסף
וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף:
כ וכל־היתדת למשכן ולחצר סביב
נחשת:

קכ"ג. פסוקים סימן. ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

ס ס ס

כא אלה פקודי המשכן משכן העדת
אשר פקד על־פי משה עבדת
הלוים ביד איתמר בן־אהרן הכהן:
כב ובצלאל בן־אורי בן־חור למטה
יהודה עשה את כל־אשר־צוה יהוה
את־משה:
כג ואתו אהליאב בן
אחיסמך למטה־דן חרש וחשב ורקם
בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש: ס
כד כל־הזהב העשוי
למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי | זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע
מאות ושלשים שקל בשקל הקדש:
כה וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף
ושבע

אונקלוס

ווי עמודיא וכבושיהון דכסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין דכסף כל עמודי דרתא: יח ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועסרין אמין ארכא ורומא בפותיא חמש אמין לקבל סרדי דרתא: יט ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא נחשא וויהון דכסף וחפוי רישיהון וכבושיהון דכסף: כ וכל סכיא למשכנא ולדרתה סחור סחור דנחשא:

ס ס ס

כא אלין מניני משכנא משכנא דסהדותא די אתמני על מימרא דמשה פלחן ליואי בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא. כב ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל־די־פקיד יי־ית־משה: כג ועמה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואמן וצייר בתכלא ובארגונא ובצבע זהורי ובבוצא: כד כל דהבא דיתעבד לעבידא בכל עבידת קודשא והוה | דהב ארמותא עסרין ותשע ככרין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא: כה וכסף מניני כנשתא מאה ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין וחמשא סלעין בסלעי קודשא

מסרה ולפוי, ה' בליסנא. לאשיהם, י"ג. עמדי, ב' חסר. יח ומסך, [הסמ"ך בפסס]. וקומה, ב' חד מלא וחד חסר דין מלא. יט ועמדיהם, ל' ל"פ [ס"ו ומ"י]. ולפוי, ה' בליסנא. לאשיהם, י"ג. וחשקיהם, [ס"ו ומ"י]. כ וכל, ס' ל"פ בקמלא [הוס"ד בנעיא]. היתדת, ס"ו.
כא פקודי, כל ליסנא מלא במ"א חסר וילו יהוידע וגו' (מלכים ב' י"א ע"ו) [ספ"א לפי]. המשכן משכן, ז' פסוקים דמיין אית בהון ב' מלין חד קמץ וחד פתח. העדת, ס"ו. פקד, ל' ודגש [הקי"ף]. כב ובצלאל, ל' ר"פ. יהודה עשה, ל'. כג השני, ו' בליש'. כד העשוי, ב' דסיפרא. למלאכה, [הלמ"ד דלמוגה בספ"א הידיעה]. זהב, ד' וא' וזהב. זהב התנופה, קדמא דולגה שמוש [הוא דין] זהב התנופה, סכין דוידבר זהב התרומה (במדבר ל"א כ"ב) ואחד פסוק סימן אסר הונף ואסר הורס.

ת"א וכסף פקודי בכורות שם.

רש"י

מלינו בישעיה (ישעיה ג') הגליונים ותרגומינן ומחזיתא: אשר צבאו. לשביא נדבתן: (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החלר:

חסלת פרשת ויקהל

(כא) אלה פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה את משה. אשר לוה אין כתיב כאן אלא כל אשר לוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה לוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן [לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך לוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות אח"כ ציוי הקרשים וציווי משה רבינו ע"ה ביום ויקהל המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ציווי לפועל איך יפעול בסדר. ותמצא בפרש"י כי משה רבינו קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר תחלה אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נה) וא"ת מנלן שמרע"ה לוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקצר מה שידבר עמהם. והאי קרא מדכתיב כל אשר לוה ה' את משה מוכח דהיה מצוה להם בהיפוך. ודוק היטב]. אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחל' בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי הככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין

רמב"ן

(כא) אלה פקודי אמר המשכן משכן העדות. בעבור כי יריעות שם משכן הם שיקראו משכן במלוה ובמעשה. אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות. ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה. יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבדת הלוים שפקדם משה ביד איתמר. ואין כלי הקדש הארון והשולחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר. ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת. אבל אלה פקודי ירמוז אל אשר יזכיר בפרשה למטה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר נעשה בו האדנים והווים לעמודים ולפוייהם וחשוקיהם. ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר
מעשה

כסף ותיפוי רישיהון כסף והינון מכבשן כסף היכדין הוו מתעבדין כל עמודי דרתא: (יח) ופרסא דתרע דרתא עובד צייור מחטא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועשרין אמין אורכא ורומיה בפותיה חמש אמין כל קביל ווילוי דרתא: (יט) ועמודיהון ארבעא וחומריהון ארבעא דנחשא ווויהון כסף וחיפוי רישיהון וכיבושיהון כסף: (כ) וכל מתחיא למשכנא ולדרתא חזור חזור דנחשא:

ס ס ס

(כא) אלה אלין מנייני מתקלון וסכומהון דמשכנא דסהדותא דאתמניו על פום מימרא דמשה ברם פולחן ליואי הוות בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: (כב) ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל דפקיד יי ית משה: (כג) ועמיה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתיכלא ובארגוונא ובצבע זהורי ובבוצא: (כד) כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה סכום דהב ארמותא עשרין ותשע קנטירין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא דין הוא דהב ארמותא דארימו בני ישראל כל גבר דאתרעי ליביה לאפרשא: (כה) וכסף מנייני דבני ישראל דיהבו בזמן דמנינון משה גבר פורקן נפשיה מאה קינטרין

בעל הטורים

כנשים הלבשות גם בכאן ע"י מראות היו שוכבין הנשים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ומקקין להם:

(כא) אלה פקודי מלא וי"ו שפקד לכל ו' מאות אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף. המשכן משכן שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו. קך כמנין משכן שנים היה עדות שהשכינה שורה בישראל שנים ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור ג"פ בתורה כחייהם כנגד שלשה מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת: (כג) ואתו אהליאב. פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל החשבון שקבל: (כד) כל הזהב. ה' מיני זהב הם

יונתן

(כא) פקודי מנייני מתקלון וכו'. עיין ברש"י במקומו: (כד) דין הוא דהב ארמותא וכו'. תיקן ביאור לשונו זה. דלא תימא מדכתיב אלה פקודי. אשר פקד על פי משה שזה מנין השקלים של בקע לכך מתרגם שם גא בתורה נדבה. משא"כ כסף פקודי

רמב"ן

שעשה בה מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות ויתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר. ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב מתנו ביד איתמר ליפוי הקרשים והבריחים. וממנו ביד אלעזר הארון והכפרת והמנורה והשולחן ומזבח הזהב. והנה בעבור שלא יודע לפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות. ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה. ולא ימוש לסופו דבר אחר מכלל הדברים שאמר בכן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה. ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. כי בכיור וכנו ישרתו למזבח. והנה איננו בחשבון הפרשה הזו: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה י"י. הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ונראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו. אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן. ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל הנעשה

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה: בהגיעך לראש אלה פקודי:

(כא) אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אחז דרך [א]קצרה. וזהו האמת בעבור מכתב אלהים. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר. כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר. שהיה פוקד בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה. והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין *[א]זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם. והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה כב ורחבה כב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים. והנה הזכיר כי על כסף הפיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים. וזה לזכרון לבני ישראל. ומי [אא]יוכל לשער כמה זהב לפוי כל כלי המשכן: (כה) וכסף. הנה ידענו [ב]מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים. והעד וכסף

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל שהיה ראוי לומר משכן לוחות העדות. *[א]ר"ל כי מה שאמר הגאון אשר הזכיר מה שעשו מזהב המנורה בזכרו ענין התנופה והארון והמזבח אינו נכון. כי המנורה ידענו שהיא ככר זהב. והכפורת ככר ושבע מאות ושלשים שקל. כי לא היו שם לבד אלו רק צפויים. שידענו הכלים שהיו מצופים זהב לא נוכל לשער כמה זהב לפוי כל כלי וכלי עד שנוכל לאמת כי שם נכנס הכל. רק הטעם כי לא חשש להזכיר רק מהכסף בעבור היותו זכרון לבני ישראל. [אא]וכ"כ הרמב"ן ז"ל שעל כן לא ספר הכתוב שנתנו משה להם במנין ובמשקל. [ב]עיין פירש"י והרשב"ם ז"ל. לעיל

ספורנו

(כא) אלה פקודי המשכן. כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנאמר עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר. וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם באשר הוא זה הפרטי. לא בלבד באשר הוא מזה המין. וכל שכן שלדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת. ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סברם ובטל סכוין ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים. וגם כן לא נפל בו להם ביד האויבי' על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעניני משכן מ"כ ע"ש: משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. הראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלויים ביד איתמר. כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור. ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים. אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים. כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות. ולא פוקד כי אם ע"פ כורש. ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא כאמרו ואבינה בעם ובכהנים. ומבני לוי לא מצאתי שם. ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא: (כד) כל הזהב. העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורודוס (בסוטה פרק הנוטל) ועכ"ז יותר התמיד מלאת כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני. ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל.

פירוש רשב"ם

אלה פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת: (כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו'. כי השש מאות אלף בקע לגלגלותם שלש מאות אלף שקלים ומנה

וְשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר
הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת
אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת
הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף
וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה
וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים
כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃
ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃
לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי
שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־
הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ
בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני (חמישי כשהן מחוברין)
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־
פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו
חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ

ט קצותיו

אונקלוס

קוּדְשָׁא: כו תִּקְלָא לְגֻלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
לְכֹל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְשִׁית־
מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: כז וַהֲוָה מְאָה
כַּכְּרִין דִּכְסַף לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי דְּפָרֻכְתָּא
מְאָה סַמְכִין לִמְאָה כַּכְּרִין כַּכְּרָא לְסַמְכָא: כח וְיָת אַלְפָא
וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא
רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן: כט וּנְחָשָׁא דַּאֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כַּכְּרִין
וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין: ל וַעֲבַד בַּהּ יָת סַמְכֵי
תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִּנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִּנְחָשָׁא
דִּי לֵהּ וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא: לא וְיָת סַמְכֵי דְּדָרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דָּרְתָּא וְיָת כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
סִכֵּי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר: א וּמִן תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ב וַעֲבַד יָת
אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר:
וְרַדִּידוּ יָת טַסֵּי דְּדַהֲבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תַּכְלָא
וּבְגוֹ אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אֻמָּן: ד כַּתְּפָן
עֲבַדוּ לֵהּ מְלַפְּפָן עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי יִתְלַפַּף: ה וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ
דִּי עֲלוֹהִי מִנֵּהּ הוּא כְּעוֹבָדוֹהִי דְּדַהֲבָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ו וַעֲבַדוּ יָת
אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב גְּלִיפָן כְּתַב מְפָרַשׁ
עַל שְׁמָהָן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וְשַׁוִּי יָתְהוֹן עַל כַּתְפָא דְאֵפוֹדָא
אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:
ח וַעֲבַד יָת חוּשְׁנָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבָדֵי אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תַּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ
יָת

מסרה כה וחמשה ושבעים, ב' ובענין. כו בקע, ב'. לגלגלת, ג' וחסר [והגימלי"ן דגושים]. הפקדים, [הדלי"ת רפי]. לשש מלוא, ל'. כז ויהי מלא, [לית כלה פיסקא]. ככר, [דין פתח ותרין דס"פ קמץ]. לככר, ל'. למאת הככר, ב'. לאדן, ל'. כח האלף, ג'. ווים, ל'. לעמודים, ל' ומלא [נ"ל ל' מלא. וכ"כ בפס ת"ס]. כט ואלפים, ל'. ל אדני, [בפתחא ופסקיה יתיב]. ואת מזבח, ט'. ואת כל, [מלא ואת בפתחא וליכי]. לט א ומן התכלת, ל'. ב האפד, [כולהון דפרשתא דא חסרים]. ג וירקעו, ל'. וקצץ, ב' וחד קלץ. פתילם, [כ"כ מ"י קדמאה וס"י סכין]. בתוך, ב' פסוק דליה בכון ד' מילין דמיין קדמאה לא כתיב וי"ו וב' כתבין וי"ו ובתוך. ד כתפת, [חסר דחסר]. קצותו, קצותיו ק'. חד מן י"ב מלין כתיבין ב' ווי"ן [כ"כ ס"י]. חבר, [כ"כ בלא וי"ו המיבור]. ו אבני השהם, ב' והנשאם הביאו (לעיל ל"ה כ"ז). מסבת [חסר דחסר]. משבצת, [חסר]. מפתחת, ל' וחסר. חותם, ג' מלא במורש. ז כתפת, [חסר]. זכרון [מלא]. ח חשב, כלם חסר במ"א מלא [ד"ה ב' כ"ו ט"ו]

ת"א וקצץ פתילם יומא עב. לעשות בתוך שם. בקע לגלגלת ה. ויהי מאת ככר הכסף שם. ואת האלף שם. ונחשת התנופה שם.

את

אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃

הטור

אונקלוס

יַת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אֻרְכֵּהּ וְזַרְתָּא פְּתָיֵהּ עִיף׃ י וְאַשְׁלִימוּ בֵהּ אַרְבְּעָא סִדְרֵי אֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן

סדרא

מסרה י וימלא; [הקדמא במ"ס]. טורי, ג' ומלא [דין מלעיל].

יונתן בן עוזיאל

קִנְטְרִין וְאַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (כו) דַּרְכְּמוֹנָא לְגֻלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעָא דְקוּדְשָׁא לְכָל מַאן דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (כז) וַהֲוָאָה מְאָת קִנְטִירִין דִּכְסַפָּא לְאַתָּכָא יַת חוּמְרֵי קוּדְשָׁא וְיַת חוּמְרֵי פַּרְגוֹדָא מְאָה חוּמְרִין כָּל קְבֵיל קִנְטֵינָרִין קִנְטֵינָר לְחוּמְרָא׃ (כח) וְיַת אַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וּכְבַשׁ יַתְהוֹן׃ (כט) וּנְחָשָׁא דַּאֲרָמוּתָא שִׁבְעִין קִנְטִירִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין׃ (ל) וַעֲבַד בָּהּ יַת חוּמְרֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיַת קַנְקַלֵּי דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ וְיַת כָּל מָאנֵי מַדְבְּחָא׃ (לא) וְיַת חוּמְרֵי דְרָתָא חֲזוֹר חֲזוֹר וְיַת חוּמְרֵי תְּרַע דְּרָתָא וְיַת כָּל סִתְּחֵי מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל חוּמְרֵי דְרָתָא חֲזוֹר חֲזוֹר׃ (א) וּמִן תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרֵי עֲבָדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא וַעֲבָדוּ יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא הֵי כְמָא דְפַקֵּיד

ירושלמי

יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (ב) וַעֲבַד יַת אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר׃ (ג) וְרַדִּידוּ יַת טַסֵּי דְּדַהֲבָא וְקַטְעוּ יַתְהוֹן שְׁזִירִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תִּיכְלָא וּבְגוֹ אַרְגְּוָונָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרֵי וּבְגוֹ בּוּצָא עוֹבַד אוּמָן׃ (ד) כַּתְפִין עֲבָדוּ לֵיהּ מְלַפְּפָן עַל תְּרֵין צִיטְרוֹי מִתְלַפֵּף׃ (ה) וְהֶמְיַן טִיכּוּסֵיהּ דְּעִלּוֹי מִנֵּיהּ הוּא הֵי כְּעוֹבְדוֹי דְּדַהֲבָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (ו) וַעֲבָדוּ יַת מַרְגָּלִיָּן דְּבוּרְלַת חַלָּא מְשַׁקְעִין מְרַמְּצָן גְּלִיפָן כְּתַב חָקִיק מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ז) וְשַׁוִּי יַתְהוֹן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (ח) וַעֲבַד יַת חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמָן הֵי כְּעוֹבַד אֵיפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר׃ (ט) מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבָדוּ יַת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵהּ עִיף׃

[(ט) פְּשַׁךְ אוּרְכֵּיהּ וּפְשַׁךְ פּוּתְיֵהּ כְּפִיל׃]

(י) וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָא סִדְרִין מַרְגָּלִיָּן טָבָן כָּל קְבֵיל אַרְבַּעַת טְרִיגוֹנִין

דעלמא

בעל הטורים

סס, ונזס, וטבעס, וכומז. וכל כלי זהב. כנגד העשוי להס ה' עגוין. פרך. מרר. עגוי. למץ. עבודה קשה: (כו) בקע. ב' בקע לגלגלת. בקע משקלו (פ' חיי שרה) שרמז לה שמסידין בניה לשקול בקע לגלגלת: (כז) מאת אדנים. כנגד מיוקדים על אדני מו [ר"ל על בי' ק' ופו י"ל שקלי על הקרשים שהיו מלופים זהב וה"ק הכתוב מיוקדים מו על אדני] וכנגדם תקנו ק' ברכות בכל יום: (ג) וקלץ ב' וקלץ פתילם וקלץ פרים (תהלים מ"ו) ומד קלץ עבות כשעים (שם קכ"ע) שבזכות המשכן היו מתגברים על אויביהם ומקללים פניותיהם [(י) אודם פטדה וגו'. ג'. ב' דלפוד ואידך בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' (יחזקאל כ"ח)

יונתן

פקודי העדה בא בחיוב: (לא) סומרי סרע דרתא. הוא התרגום של יסדות שער החלר ושל יסדות החלר סומרי דרתא וא"ם לפי הנסחינו וק"ל: (ו) דבורלת חלא. כבר מפורש לעיל בדברינו יבוקש משם: (י) קביל ד' טריגונין דעלמא. הוא לשון גמרא פ"ק

דהזיר

כלמדו

רש"י

שמסותין במניינס עם ג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מניינס אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין מחצי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כילד שש מאות אלף מחצין הרי הן ש' אלף שלימי' הרי מאה ככר והשלשת אלפי' ושמש מאות וחמשים חצאי' עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבטולן כתיב ולפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שם לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים המכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו פחין היו מרדדין מן הזהב אטטנ"דלא בלע"ז טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס

לעשות

רמב"ן

הנעשה על ידו כל אשר לוה י"י את משה. ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר י"י אל משה. כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר י"י והוא שנה הסדר בהם ממה שאמר לו משה. ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה: (כז) את אדני הקדש ואת אדני הפרכת. יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן. והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וכו' ונעשה סוסב כתפות עשו לו וגו' כי כן הדרך בכולם. ויתכן שספר בכאן המחשבה

שחדשו

אבן עזרא

וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חצי שקל. וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חליו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלמות. וכבר הזכרתי [ג]טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי [ד]היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלא השלים ככר: (כט) ונחשת. *[ד]גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בגדי שרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני. כי לוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו. ועל הפרוכת כסוי עור תחש. ועל זה הכסוי [ה]בגד כליל תכלת. ועל דרך הסברא כי התכלת לעבור כבוד הארון אם היה האויר זך. ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש. ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש. ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב. וארגמן *[ו]על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם: (ב) ויעש את האפוד. איך **שמו הזהב בתוך התכלת: (ו) וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך תקון כמו ויאהב [הה]לעשות אותו:

ומלת

פירוש על אבן עזרא

[ג](לעיל ל' י"ג). [ד]כי שרשו יצק כמו לרדת ששרשו ירד. ומלת ללקת מקור עם למ"ד בכל"ס. *[ד]ר"ל לאפוקי נמוסת הכיור שנתנו הנשים שלא נכנס בחשבון רק עשו מכולו כיור. [ה]עיין פי' רא"ע (במדבר ד' ס') ובפי' על רא"ע שם. *[ו]הכתוב שם פסוק י"ג. **מפורש להלן וירקעו את פחי הזהב. [הה](בראשית י"ט י"ז) (לוטעריטען, לורעכע

מלכען

ספורנו

בישראל אבל רואה ה' את יריאיו ומעשיהם. לשכנו בתוכם: (א) בגדי השרד. בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המלוייר בגבר, כמספיק לכסות הכלים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. המתנדבי' שהתנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים להיותם מוכנים שיעשו האומנין מהם פתילים: וקצץ פתילים. האומן קלץ פתילים מאותם הפחים המרוקעים שהתנדבו: (ה) כאשר צוה ה' את משה. בכל עשיה שעשו האומנין

היתה

פירוש רשב"ם

ומנה כ"ה שקלים ומנה של קודש כפול הי' חמשים שקל והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל ולמאת הככר ג' מאות

אלפים

יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃
יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃
יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה
מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃
יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃
טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת
מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי
מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ
אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי
קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד
אֶל־מוּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־
שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃
כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־
שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו
לְעֻמַּת מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־
טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת
עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל
הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל
הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת׃
כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה
לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ
הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַכֻּתֳּנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי
הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר

אונקלוס

סִדְרָא חַד׃ יא וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃
יב וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא׃ יג וְסִדְרָא
רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב
בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ יד וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנִּין
תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר
עַל שְׁמֵהּ לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטִין׃ טו וַעֲבַדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין
מְתַחְמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי׃ טז וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן
דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַבוּ יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין
סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ יז וִיהַבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָתָא דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין
עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ יח וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָא דְּעַל תַּרְתֵּין
סִטְרוֹהִי יְהַבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וִיהַבְנוּן עַל כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא
לָקֳבֵל אַפּוֹהִי׃ יט וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל
תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו׃
כ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַבְנוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא
מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃
כא וְאַחֲדוּן יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא
דִתְכַלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי
אֵפוֹדָא כְּמָא־דִי פַּקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כב וַעֲבַד יַת מְעִילָא
דְאֵפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר תִּכְלָא׃ כג וּפוּם מְעִילָא כָּפִיל
לְגַוֵּהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר לָא יִתְבְּזַע׃
כד וַעֲבַדוּ עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי שְׁזִיר׃ כה וַעֲבַדוּ זַגַּיָּא דִּדְהַב דְּכֵי וִיהַבוּ יַת זַגַּיָּא בְּגוֹ
רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא׃ כו זַגָּא
וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא
כְּמָא־דִי פַּקִּיד יְיָ יַת־מֹשֶׁה׃ כז וַעֲבַדוּ יַת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא
עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ כח וְיַת מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְיַת
שְׁבַח כּוֹבְעַיָּא דְבוּצָא וְיַת מִכְנְסֵי בוּצָא דְּבוּץ שְׁזִיר׃ כט וְיַת
הֶמְיָנָא דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר

כמא

מסרה יא ויהלם, ג' וחסר. יג וישפה, ג'. מוסבת, ב' חסר וי"ו בתרא. במלאתם, ל' חסר דחסר. יד שמה, ג' חסר [בתורה]. שמתם, [חסר]. חתם, [ג' חסר]. [בתורה]. לשנים, [כ"כ במ"ס]. טו שרשרת גבלת, ל' [תרויהון ח"ו]. עבת, [כולהון ח"ו]. יז העבתת, [חסר דחסר]. העבתת הזהב, ל'. יח ואת שתי, ו'. ויתנם, ג' ב' [דעבידה חסר, וחד מלא]. יט אל עבר, ח' דסמיכי. כא וירכסו, [דין וי"ו לאתוכה בפתח]. מטבעתיו, [כ"כ ס"ו ומ"י ואין כאן קרי וכתיב כלל]. להית, ח' חסר בליש'. ולא יזח, ב'. כב כליל תכלת, ג'. כג כפי תחרא, ב'. כד רמוני, [דין מלא]. שני משזר, ל' חסר שש זולת דין. כה פעמני, הפעמנים, [תרויהון ח"ו]. הרמנים, [ס"ו ומ"י וכן תמין]. כו ורמן, ט' חסר בליש'. כז הכתנת, ל' וחסר [הכ"ף בקמץ לבד]. כח פארי, ב' פטחים (יחזקאל ונ"ד י"ח). המגבעת, [ח"ו]. כט ואת האבנט, [מלא ואת הוי"ו בגעיא].

ת"א ויעש את מעיל האפד זבחים פח. ויעשו על שולי המעיל יומא עב. ויעש את הכתנת שש שם עב.

ותכלת

ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה
רקם כאשר צוה יהוה את משה: ס
ל ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור
ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש
ליהוה: לא ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר
צוה

אונקלוס

כמא די פקיד יי ית משה: ל ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוהי גליפן כתב מפרש קדש ליי: לא ויהבו עלוהי חוטא תכלתא למתן על מצנפתא
מלעלא

מסרה ותכלת וארגמן, ה'. ל נזר, [בשני סגלין, והזי"ן במתג]. מכתב, ד' [כ"ל ב' פתח הפ"ו וב' קמץ]. חותם, ג' מלא.

יונתן בן עוזיאל

דעלמא סדרא קדמיתא סמוקתא ירוקתא וברקתא סדרא חד ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא ראובן שמעון ולוי: (יא) ושום סידרא תנינא איזמורד וספירינון וכדכודין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה דן ונפתלי: (יב) ושום סידרא תליתא קנכירין וטרקין ועין עיגל ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא גד אשר ויששכר: (יג) ושום סידרא רביעאה כרום ימא רבא ובורלת חלא ופנינית אפנטורין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא זבולן יוסף ובנימין משקען מרמצן בדהב באשלמותהון: (יד) ומרגליתא על שמהת בני ישראל תריסרי על שמהתהון כתב גליף חקיק ומפרש הי כגלוף דעיזקא גבר מרגליתיה על שמיה לתריסר שבטיא: (טו) ועבדו על חושנא שלשלן מתחמן עובד קליעא דדהב דכי: (טז) ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין ציטרי חושנא: (יז) ויהבו תרתין קליען דדהב על תרתין עזקתא על ציטרי חושנא: (יח) וית תרתין קליען דססדרן על תרין ציטרוי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבונון על כתפי אפודא כל קבל אנפוי: (יט) ועבדו תרתין עיזקן דדהב ושויאו על תרתין ציטרי חושנא על שיפמיה דלעברא דאפודא לגיו: (כ) ועבדו תרתין עיזקן דדהב וסדרינון על תרין כתפי איפודא מלרע מלקבל אנפוי כל קבל בית לופי מעילוי להמיין אפודא: (כא) וטכיסו ית חושנא מעזקתא לעיזקת איפודא בשזיר תיכלא למהוי אדיק על המיין אפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ועבד ית מנטר מעילא עובד גרדי שזיר תיכלא: (כג) ופום מנטר מעילא כפיל במיצעיה דא כפום שיריא תורא בשיפמיה מקף לפומיה חזור חזור מטול דלא יתבזע: (כד) ועבדו על שפולי מנטר מעילא רומנין דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי שזיר: (כה) ועבדו חיזורין דדהב ויהבו ית חיזורא במציעות רומניא על שיפולי מינטר מעילא חזור חזור במציעות רומניא: (כו) חיזורא ורומנא חיזורא ורומנא בולדון שבעין על שפולי מנטר מעילא חזור חזור לשמשא היכמא דפקיד יי ית משה: (כז) ועבדו ית כתונין דבוץ עובד גרדי לאהרן ולבנוי: (כח) וית מצנפתא דבוצא וית ברצוץ כובעיא דבוצא וית אוורקסי בוצא דבוץ שזיר: (כט) וית קמורא דבוץ שזיר ותיכלא וארגוונא וצבע זהורי עובד ציור היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ועבדו ית ציצת כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוי גליף חקיק ומפרש קודש ליי: (לא) וסדרו עלוי שזיר חוטא דתיכלא מטול למיתן על מצנפתא מן לעילא דתפילתא דרישא היכמא דפקיד יי ית משה:
ושלימת

בעל הטורים

מלמד שנזדמנו להם אבני אפוד מגן עדן]: (כז) את הכתנת וגו' את לין. כל הכך אחין
לנוס העליון וכדפירשנו לעיל וע"ש: (כו) כולהן שבעין ל"ל שבעין ותרין וכן כתבנו לעיל פ' אלה פקודי מסס תדרשו ומלאת ד' ייד: (כח) בכלין כובעיא. לשון זה גמלא מדובר
על

יונתן

דנזיר דנון עליגון טלעיגון הרי ארבע והם ד' כוסות העולם: (כא) אדיק על המיין. כדבק באפוד. וכבר פירשתי שהוא לשון גמ' שניס אדוקים בשער: (כג) מנטר. הוא

רש"י

לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחשן ובאפוד שכ' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: (כח) ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבו על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת הרי בשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מבפנים ואחת מבחוץ לכל צד וכן באמצעו שכך הוא כוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השניים כול' יחד מאחוריו לתוך עורפו ומושיבו על המצנפת. וגם תמצא שלא נאמר פתילי תכלת הואיל
ומכוין

רמב"ן

מקדשו בפוטי הזהב כי היה שוה בעיניהם להיות זהב טווי ושזור כאשר צוה בדבר ופתאים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (כד) ועשו ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור וישימו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל. והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלום וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם. ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב. וגם זו ראייה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה: (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנת שוות באהרן ובבנים. אף על פי שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות. כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת. וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שם שוים בכולם. וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש כלל אהרן ובניו. כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן ילוף אותה ובניו יחבשו בהן כאשר פירשתי: (כח) ולשון פארי המגבעות. שהיו עולות על הראש כפארים. מלשון הפארים והצעדות. פארי פשתים יהיו על ראשם: (כט) ופי' באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר ואבנט מעשה רוקם נודע שהוא רקום באבנט ועניין הללו כמו שנא' במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם. והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של
כהן

אבן עזרא

(כג) ומלת כליל תכלת. כלו תכלת והוא סמוך: (כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו
המגבעות

פירוש על אבן עזרא

ואהרן). ועיין לעיל (כ"ח ל"ז).
בראשים

פירוש רשב"ם

אלפים שקל: (כט) ואת האבנט שש משזר. בדבר הזה נחלקו רבותינו א"ז מדבר מאבנט של הדיוט או בכהן גדול לבדו: (לב) ותכל. כמו
תרב

צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס לב וַתֵּ֕כֶל
כָּל־עֲבֹדַ֕ת מִשְׁכַּ֖ן אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַֽיַּעֲשׂוּ֙
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כְּ֠כֹל אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֶת־
מֹשֶׁ֖ה כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִ֤יאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה אֶת־
הָאֹ֖הֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו קְרָסָ֣יו קְרָשָׁ֔יו
בְּרִיחָ֖ו וְעַמֻּדָ֥יו וַאֲדָנָֽיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵ֞ה
עוֹרֹ֤ת הָֽאֵילִם֙ הַמְאָדָּמִ֔ים וְאֶת־מִכְסֵ֖ה
עֹרֹ֣ת הַתְּחָשִׁ֑ים וְאֵ֖ת פָּרֹ֥כֶת הַמָּסָֽךְ׃
לה אֶת־אֲר֥וֹן הָעֵדֻ֖ת וְאֶת־בַּדָּ֑יו וְאֵ֖ת
הַכַּפֹּֽרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ אֶת־כָּל־כֵּלָ֔יו
וְאֵ֖ת לֶ֥חֶם הַפָּנִֽים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָ֨ה
הַטְּהֹרָ֜ה אֶת־נֵרֹתֶ֗יהָ נֵרֹ֛ת הַמַּעֲרָכָ֖ה
וְאֶת־כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת שֶׁ֥מֶן הַמָּאֽוֹר׃
לח וְאֵת֙ מִזְבַּ֣ח הַזָּהָ֔ב וְאֵת֙ שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה
וְאֵ֖ת קְטֹ֣רֶת הַסַּמִּ֑ים וְאֵ֕ת מָסַ֖ךְ פֶּ֥תַח
הָאֹֽהֶל׃ לט אֵ֣ת ׀ מִזְבַּ֣ח הַנְּחֹ֗שֶׁת וְאֶת־
מִכְבַּ֤ר הַנְּחֹ֙שֶׁת֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ אֶת־בַּדָּ֖יו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָ֑יו אֶת־הַכִּיֹּ֖ר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ מ אֶת֩
קַלְעֵ֨י הֶחָצֵ֜ר אֶת־עַמֻּדֶ֣יהָ וְאֶת־אֲדָנֶ֗יהָ
וְאֶת־הַמָּסָךְ֙ לְשַׁ֣עַר הֶחָצֵ֔ר אֶת־מֵיתָרָ֖יו
וִיתֵדֹתֶ֑יהָ וְאֵ֗ת כָּל־כְּלֵ֛י עֲבֹדַ֥ת הַמִּשְׁכָּ֖ן
לְאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ מא אֶת־בִּגְדֵ֥י הַשְּׂרָ֖ד
לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֑דֶשׁ אֶת־בִּגְדֵ֤י הַקֹּ֙דֶשׁ֙ לְאַהֲרֹ֣ן
הַכֹּהֵ֔ן וְאֶת־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו לְכַהֵֽן׃ מב כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה כֵּ֤ן עָשׂוּ֙ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת כָּל־הָעֲבֹדָֽה׃ מג וַיַּ֨רְא מֹשֶׁ֜ה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָ֗ה וְהִנֵּה֙ עָשׂ֣וּ אֹתָ֔הּ
כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה כֵּ֣ן עָשׂ֑וּ וַיְבָ֥רֶךְ אֹתָ֖ם מֹשֶֽׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין)
מ א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹ֥דֶשׁ הָרִאשׁ֖וֹן בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ

° בריחיו ק'

תקים

אתקלוס

מלעלא כמא די פקיד יי ית משה: לב ושלים כל פלחן
משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי
ית משה כן עבדו: לג ואיתיו ית משכנא למשה ית משכנא
וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי:
לד וית חופאה משכי דדכרי מסמקי וית חופאה משכי
דססגונא וית פרכתא דפרסא: לה ית ארונא דסהדותא
וית אריחוהי וית כפרתא: לו ית פתורא ית כל מנוהי וית
לחם אפיא: לז ית מנרתא דכיתא ית בוצינהא בוציני
סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהורותא: לח וית מדבחא
דדהבא וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא וית פרסא
דתרע משכנא: לט ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא
דילה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסה:
מ ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא
לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פלחן משכנא
למשכן זמנא: מא ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא
ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא:
מב ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל
פלחנא: מג וחזא משה ית כל עבדתא והא עבדו יתה כמא
די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: א ומליל יי עם
משה למימר: ב ביומא ירחא קדמאה בחד לירחא תקים

ית

מסרה לב ותכל, ל'. לג ויביאו, כ"ו. ברישו, בריחיו ק'. ועמדיו, [ס"ו ומ"י]. לד ואת מכסה, ב'. עורת, ל' כ"כ [מ"ו קדמא ותסר חרין]. האילם, [מ"י קדמא ותסר חרין]. המאדמים, [הה"א במתג והמ"ם רפי]. לה ארון, [מלא]. העדת, [חסר]. ארון העדת, י"ב. ואת הכפרת, ב'. לו את כל כליו, ב' מטעין ביה [נ"ל דיש טועין לומר דל"ל ואת בוי"ו המחבר ולא היא. וכוונת המסורה רק על דין דהכא דליכא טעותא אבל על הב' (במדבר ד' י"ד) שם שפיר כתיב את בלא וי"ו. ולהכי מדייק בלישנא מטעין ביה לשון יחיד. ס' מבין סידוה]. ואת לחם, ב'. לז נרת, ל' וכ"כ [חסר דחסר]. לח ואת מזבח, ט'. לט את מזבח, סימן הפסוק כי זנתה אמם הובישה הורתם (הושע ב' ז') [נ"ל הסיפא דקרא משם לאתי בלא וי"ו ומיתי בוי"ו. למרי בלא וי"ו ופשתי בוי"ו. שמני בלא וי"ו ושקויי בוי"ו. הוא סימן על הך דהכא ג' פעמים את ואת בפסוק, חד בלא וי"ו וחד בוי"ו. ס' מ"ח]. מכבר, [הבי"ת בפת"ח]. מ את קלעי, סימן הפסוק ואלה יעמדו וגו' ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי (דברים כ"ז י"ג) [נ"ל סימן לאת דפסוקא דהא חרין קדמאי ותמשאי לא נסבי וי"ו]. עמדיה, ד' ג' מלא וחד חסר דין ס"ו [ומ"י]. מיתריו, [כולהון מלא דמלא]. ויתדתיה, ל' [מלא ב' יודי"ן וס"ו]. מא את בגדי, ט' פסוקים בפרשה את את ואת [נ"ל י'. ס' מ"ח]. מב העבדה, [ס"ו]. מג אתם, [ס"ו]. מ ב ביום החדש, ג' בקריא. [נ"ל ב'. ס' מ"ח] הראשון, ס"ג.

ת"א ויביאו את המשכן ס' הזוהר פ' ויחי. את בגדי יומא עב.

רש"י

ומכוונין כן שהרי אמינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ שמות תמנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ שמות תמנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנא' הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר"ת: (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה

ידיכם

רמב"ן

כהן הדיוט. פי' בשל אבנט שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שם כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שם ככתוב: (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא"ו ויביאו את המשכן אל משה [אולי צ"ל ואת] את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן שמהן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר. ואמר כאן

ושברת

(לב) ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זימנא ועבדו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה היכדין עבדו: (לג) ואייתיו ית משכנא לות משה לבית מדרשיה דהוו תמן יתבין משה ואהרן ובנוי והוה מתרץ להון סדר כהונתא תמן יתבין סבי ישראל ואחויאו ליה ית משכנא וית כל מנוי פורפוי לוחוי נגרוי עמודוי וחומרוי: (לד) וית חופאה דמשכי דדכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרגודא דפרסא: (לה) וית ארונא דסהדותא וית אריחוי וית כפורתא וכרוביא דנפקין נגיד מנה חד מיכא וחד מיכא: (לו) וית פתורא וית כל מנוי וית לחם אפיא: (לז) וית מנרתא וית בוציניהא בוציני סדורא דמסדרין כל קביל שבעתי כוכביא דנהורין בשיטריהון ברקיעא ביממא ובליליא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: (לח) וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דבתרע משכנא: (לט) ית מדבחא דנחשא וית קנקיל דנחשא דיליה ית אריחוי וית כל מנוי ית כיורא וית בסיסיה: (מ) ית וילוי דרתא ית עמודהא וית חומרהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוי ומתחהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זימנא: (מא) ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (מב) הי ככל מה דפקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: (מג) וחמא משה ית כל פולחנא והא עבדו יתה היכמא דפקיד יי היכדין עבדו ובריך יתהון משה ואמר תשרי שכינתא דיי בעובדי ידיכון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) ביומא דירחא קמאה הוא ירחא דניסן בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זימנא:

ותשוי

בעל הטורים

אסין לכתוב שהיה לכל אחד ואחד הפיק אלו: (לב) ותכל כל עבדת משכן. בגימ' בעשרים וחמשה בכסלו נגמר. ותכל. פי' לומר כי עשה כלה מלאכת כל העולם [ולכך לא שייך לומר עוד ותכל וגם קודם לזה עדיין לא כלתה. ולכך נמסר במסורה לית כ"ל שלים עוד בכל המקרא מלה זו]: (מ) עמדיה. ד' במסורה את עמודיה.

אככי

יונתן

על הדבר שיוצא לחוץ. ומה הם שוליים היפים שיוצאים מן הלך: (לג) דהוו תמן משה ואהרן וכו'. דייק הכי מכח קושיא דאיך לא הלך משה אל האהל וכליו והמתין עד שהביאו אליו כל כלי קודש אלה. וזהו תימה גדול מתאים משה עניו מאוד לכן תרגום מ"ה דאלו היו אצלו וכל זקני סנהדרי ישראל: (לז) בשיטריהון ברקיעא. פי' ממשלתם

רמב"ן

והנכרת את היריעות והיה המשכן אחד. ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בכן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן והנכרת את האהל והיה אחד. וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו. ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כאשר יזכיר שמות הכל. ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות. כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד: (לז) את נרותיה נרות המערכה. יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים. (מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבדה. כל מלאכת המשכן. ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד. כענין ועבדתם את י"י אלהיכם. ואותו תעבודו. ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים. כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש. והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפילו בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם. ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה: (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים. טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמד כן לא תורידנו ולא תקימנו עוד. כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. ולכן שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה שם ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד. ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו ילמדו וכן יעשו. או היה להכתיר היום בעטרה זו. ונראה לדעתם כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה. ובעלות השחר היה מוריד אותו ושוב ומקימו מיד. כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק. ואמרו שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול. וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב. ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים. ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום שנא' תקים הוקם ויקם. אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים. ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל. והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד י"י מלא את המשכן. על דעתם הי' זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן: וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם. לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והיה משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה כל

הטורח

אבן עזרא

המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל [י]ותחרב מסחת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את [ח]מיתריו [ט]ויתדותיה. כמו את קלעי החצר ואת [י]עמודיו ואת [כ]אדניה: (ב) ביום. מחלוקת [א]היא וי"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן. והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן. והנה יום תחלת המלואים היה משה מותרו ובונה להרגיל הכהנים. ואמרו כי השעיר שדרש משה [ב]והנה שורף. הוא שעיר ראש חדש. והנה לוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם. והנה יום שמיני למלואים הוא [ג]שמיני לחדש. ויש כדמות ראיה על זה. האמת למה לא הזכיר הכתוב [ד]שהיה משה מקים את המשכן ומותרו. ואנה יהיה פתח אהל מועד אשר שיהיה נסתר. כי כתוב ופתח אהל מועד [ה]תשבו יומם ולילה. ועוד כתוב ואל בני ישראל תדבר לאמר [ו]קחו שעיר עזים לחטאת. וזהו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר [ז]מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון שיהיה תחלת הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון. והשלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני [ח]בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו. כי אין בין שנה פשוטה [ט]לתחלת שנה אחרת שמות משלשה ימים. כי שנת חסרון שנ"ג [י]וש"כ יצאו בשביעית. ואם [כ]מעוברות

הם

פירוש על אבן עזרא

[י](בראשית מ"ג ל"ד). [ח]לשון זכר (להלן פס' מ'). [ט]לשון נקבה. [י]ל"ז (לעיל ל"ה י"ז). [כ]לשון נקבה. ע"ם בכה"ע. [א]עיין בסדר עולם פ"ז. ובמזרחי פ' לו בפסוק קח את אהרן וכו' ובפ' שמיני פסוק לאשון בהליכות. [ב](ויקרא י' ט"ז). [ג]שבו נתנו נדב ואביהוא. והיו מישאל ואלצפן עוסקים בי"ד בו טומאת שבעה. [ד]כ"ג בכ"ג אדר תחלת המלואים. [ה](שם ח' ל"ה) ואין לומר ומקום פתח אה"מ כמ"ש הרא"ש ז"ל. כי שהכריו כתוב ותבאת אה"מ לא תכלו. ולא שייך יליאה מעקים שאין בו פתח. [ו](שם ט' ג'). [ז](במדבר כ"ח כ"ג). [ח](ד"ה ב' ג' ב'). [ט]עיין בשבת (דף פ"ז ע"ב) ובסוכה (דף כ"ד ע"ב) וברש"י שם. [י]פי' אם יהיו ג' ימים בין ר"ה לר"ה כגון שר"ה זה הוא ביום ז' ור"ה הבא יום ב' אין בשנה ההיא רק שנ"ג ימים. כי ש"ן ימים הולכים בשביעיות שהם מנשים שביעיות שלמות. ונשארו ג' ימים על השביעיות. היינו אם חשון וכסליו שניהם חסרים. כי העודף משבוע ד' שבועות הוא יום ומלי ותשל"ב חלקים

חמכ"פ

ספורנו

היתה כונתם לעשות רצון האל ית' שלוה זה למשה: (לב) ותכל. ויעשו בני ישראל. הפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יתר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרסים והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כסדר שלוה ה' את משה אחר כך. בהקמת המשכן: (מג) כן עשו. באותו הסדר עצמו עשו

האומנים

תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ
שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן
אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה
וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־
מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח
מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם
מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ
אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃
יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם
בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם
כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם
מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן
עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם

המשכן

אונקלוס

ית משכנא משכן זמנא: ג ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא
ותטל על ארונא ית פרכתא: ד ותעל ית פתורא ותסדר
ית סדרה ותעל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ה ותתן
ית מדבחא דדהבא לקטרת בוסמיא קדם ארונא דסהדותא
ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ו ותתן ית מדבחא
דעלתא קדם תרע משכנא משכן זמנא: ז ותתן ית כיורא
בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ח ותשוי ית
דרתא סחור־סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ט ותסב
ית משחא דרבותא ותרבי ית־משכנא וית כל די בה ותקדש
יתה וית כל מנוהי ויהי קודשא: י ותרבי ית מדבחא דעלתא
וית כל מנוהי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קדש
קודשין: יא ותרבי ית־כיורא וית בסיסה ותקדש יתה:
יב ותקרב ית אהרן וית־בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי
יתהון במיא: יג ותלבש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי
יתה ותקדש יתה וישמש קדמי: יד וית בנוהי תקרב ותלבש
יתהון כתונין: טו ותרבי יתהון כמא־די רביתא ית־אבוהון
וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם
לדריהון: טז ועבד משה ככל די פקיד יי יתה כן עבד:
יז והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם

משכנא

מסרה ג ארון, [מ"ו]. העדות, ס' מלא בתורה. ארון העדות, י"ב. וסכת, ל' וכ"כ [כ"ל בוי"ו השרוק ומ"ו וחסר ה"א בסוף]. ד ערכו, ג'. והעלית, ל' [בליר"י ומלרע. ה ונתתה, [מלא ה"א]. ארון, [מ"ו]. העדת, [ח"ו]. ו ונתתה, [מלא ה"א]. משכן, [הכ"ף בפתח]. ז ונתת, כ"ט חסר [ה"א בסוף, י"ט בחולייי ושלשה בכל קרייא]. הכיר, [ח"ו]. ונתת שם, ז' בליש' [כ"ל דסמיך לשון נתינה למלת שם. מלת ונתת חסר ה"א ומלרע, ושם השי"ן רפי]. ח ונתת, [חסר ה"א]. י קדשים, [הקו"ף בלא מתג ובקמץ לבד והוא חטף, מ"ש]. יא הכיר, כל אוריי' חסר במ"ג. יג וכהן, ל'. יד כתנת, [ח"ו והתי"ו בח"ק]. טו וכהנו לי, ד' [ל"ל ב'. ק' מ"ס]. להיות, ס' חסר בליש'. משחתם, ב' בב' לישנא [המ"ם בקמץ לבד]. יז הראשון, ס"ג. הוקם, ג' ב' מלא וא' חסר [דין מלא].

ת"א וסכת על הארן סוכה ז סוטה לז מנחות סב. ונתתה את מזבח זבחים נח. ונתת את הכיר זבחים כח. ומשחת את מזבח שם פז. ויהי בחדש שבת פז ראש השנה ג תענית כט.

רש"י

ידיכם (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על הארן. לשון הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. מערכות של לחם הפנים:

ויפרש

רמב"ן

הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל. אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בנו שכינה. ובפרשת מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני למלואים ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן. הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים היה והוא אחד בניסן. אם כן תהיה כל הפרשה הזאת למעשה ביום השמיני. והיה זה מפני שהכתוב יספר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש. ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד. וחזר הכתוב אל תחלת הדיבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה. וכל זה בסדר נכון ובדמות ראיה לזה מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוליד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד הקים וכלה. והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן. ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה י"י תעשו וירא אליכם כבוד י"י. וירא כבוד י"י אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד י"י את המשכן ומכל מקום ביום ראשון של מלואים נדבר למשה משה כל הפרשיות הנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא היה הענן מכסה אותו והיו סבורין שהיה הדבור למשה שם מן השמים כאשר היה בארץ מצרים. אבל במדרש חזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה היה ראוי להיות תחלת הספר. ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד

י"י

(ג) ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטליל על ארונא ית כפורתא: (ד) ותעיל ית פתורא בסטר צפונא מטול דמתמן מתיהיב עותרא דמתמן ולחן דסיסי מלקושין על עיסבין למתפרנסא בהון דיירי עלמא ותסדר ית סדרוי תרין סדרי לחמא גואה שית עגולין בסידרא כל קביל שבטוי דיעקב ותעיל ית מנרתא בסטר דרומא מטול דמתמן שבילי שמשא וסיהרא ומתמן איסרטוון דנהורי ותמן גנזי חכמתא דמתילין לנהורי ותדליק ית בוציניהא שובעא כל קביל שבעתי כוכביא דמתילין לצדיקיא דמנהרין לעלמא בזכותהון: (ה) ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא קדם ארונא דסהדותא מטול חכימיא דעסיקין באורייתא וריחיהון נדיף הי כקטורת בוסמיא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא מטול צדיקיא דחפין בזכותהון על עמא בית ישראל: (ו) ותתן ית מדבחא דעלתא קדם תרע משכן זימנא מטול עתירייא דמסדרין פתורא קדם תרעיהון ומפרנסין מסכניא ומשתביק להון חוביהון כאילו מקרבין עלתא על מדבחא: (ז) ותתן ית כיורא ביני משכן זימנא וביני מדבחא ותתן תמן מוי מטול חוביא דהדרין בתיובתא ושדיין עקמומיתהון הי כמיא: (ח) ותשוי ית דרתא חזור חזור מטול זכוות אבהת עלמא דמחזרין חזור חזור לעמא בית ישראל ותתן ית פרסא דתרע דרתא מטול זכוות אמהת עלמא דפרים בתרע גיהנם מן בגלל דלא יעלון תמן נפשת דרדקי עמא דישראל: (ט) ותסיב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל דביה ותקדש יתיה מטול כליל דמלכותא דבית יהודה ומלכא משיחא דעתיד למפרק ית ישראל בסוף יומיא: (י) ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשין מטול כלילא דכהונתא דאהרן ובנוי ואליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא בסוף גלוותא: (יא) ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדש יתיה מטול יהושע משומשנך רבא דסנהדרין דעמיה דעל ידוי עתידא ארעא דישראל לאתפלגא ומשיחא בר אפרים דנפיק מניה דעל ידוי עתידין בית ישראל למנצחא לגוג ולסיעתיה בסוף יומיא: (יב) ותקריב ית אהרן וית בנוי לתרע משכן זימנא ותסחי יתהון במיא: (יג) ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: (יד) וית בנוי תקריב ותלבשינון כיתונין: (טו) ותרבי יתהון היכמא דרבית ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהונת עלם לדריהון: (טז) ועבד משה הי ככל מה דפקיד יי יתיה היכדין עבד: (יז) והוה בירחא קמאה הוא ירחא דניסן בשתא תנייתא

בהד

בעל הטורים

אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה) חצבה עמודיה (משלי ט') ועמודיה יתפלצון (איוב ט') שעמודי המשכן הם עמודי עולם שבזכותם עולם עומד: (טו) משחתם. ב' הכא ואידך כי משחתם בהם מום בם (פ' אמור), פי' בזמן שהם תמימים יהיה להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיו: (יז) הוקם. ג' הוקם המשכן הוקם על גבי דוד (ש"ב כ"ג) הוקם את דברי יהונדב בן רכב (ירמיה ל"ה) בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב (ש"ב ז') ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על. בני יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר

ירמיה

יונתן

משתלהם והוא לשון הכתוב באיוב שם משטרו בארץ: (ד) והנעל ית פתורא. כמו ועייל השלחן. דמתמן מתיהיב עותרא. עותרא. על שם הפסו' כי מצפון זהב יאתה והרקנטי פי' זה ע"ד הקבלה יע"ש בדף כ"ו ע"ג. ולחן דסיסי מלקושין פי' משם נוזלין מטר לשון גמרא בכמה דוכתי צולמא דמערבא. עגולין גם זה לשון גמ' ב' עיגולין א' של דבש ואחד של שמן ופי' כיכרים. איסרטוון. ולפי הענין פי' כאן שבילין דנהורי ואביכו במס' שבת ואולמי פירוש מנורה וסעודה. דמתילין לנהורא ע"ש הכ' ויהיו יתרון החכם וגו' כיתרון האור וכו'. דמתילין לצדיקיא. הכוכבים נמשלו לצדיקים עש"ה ומצדיקי הרבים ככוכבים וגו': (ו) עתירייא דמסדרין. פי' העשירים מישראל שנותנים מלחמם לדלים ונמחלים עונותם כי שלחן דומה למזבח: (ז) עקמומיתהון כמיא. פי' משליכים עקמומיות הלב ועלאתם עש"ה שפכי כמים לבך או. ע"ש הכתוב השליך במצולות ים כל חטאתם וק"ל: (יא) יהושע משומשנך. פי' שדרש הכיור רמז ליהושע אשר יצק מים ע"י משה רבינו. גם למד תורה שנמשל למים וכמה פנים לתורה דרושים

לכל

רמב"ן

י"י אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח. ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת. כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה. ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם: תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצוא' זו כיצד סדר ההקמה כאשר פי' במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמה במראית העין כמו שאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן הזכיר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות. כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה. כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות. וכבר נצטוה מתחלה ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן הזכיר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם. והזכיר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובניו תקריב והלבשתם כתנות כי כבר אמר צוה ה' אותו. בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנות שבהן יתחיל הלבישה. (ג) וטעם וסכות על הארון מלמעלה במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן וישם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות: (י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן. אע"פ שהיה בחצר. ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון. כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש. כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש: (יז) ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר צוה. ואמרו

ויקם

אבן עזרא

הם [ל]למשה במסרון. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה [מ]ביום שני הוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראיה גמורה. כי יוכל הטוען להשיב [נ]ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי [ס]בשני המקצועות. והלוים שהם ממשמשתו הקימוהו *[ס]כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל. ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו והקהלה העדה אל פתח אהל מועד. ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב [ע]ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. לכל יום. ומשחת [פ]המזבח [צ]לקדשו. וכתוב *[צ]שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו. והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים. וכתוב ויהי ביום [ק]כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים. אז החלו השמיניים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן [ר]עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו. והעלה גם

האיל

פירוש על אבן עזרא

משהכ"פ בשעה וקח לך י"ב פעמים ככה עולה ח"י ימים ח' שעות התע"ו חלקים קח. י"ד ימים למלאות חמשים שבועות והמותר הוא ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים מתתר"ף חלקים בשעה ואם תחסר יום א' מן י"ב פעמים כ"ע י"ב תשל"ג שהם שכ"ד ימים. נקראת השנה ההיא חסרה וזה אם השנה ההיא פשוטה. [כ]כי אז נתוסף ח"ע הם משה בחסרון היינו אם בשנה מעוברת חשון וכסליו שניהם חסרים. [ל]כדעת בעל ספר יוחסין מ"א (דף ד' ע"ב). חדש העבור שהוא שלשים יום. הנה כ"ח ימים הולכים בשביעיות נשארו ב' ימים יותר בין כ"ה לכ"ה. א"כ יהיו ה' ימים בין כ"ה לכ"ה. וידוע במלות שר"ח ניסן בשנה השנית היה ביום א' כמ"ש בסדר עולם (פרק ז') ואם יצאו ממצרים ביום ה' ע"ו ניסן. היה אז כ"ה ניסן ביום ה' א"כ לא היו בין שנה לאשונה לשניה רק ב' ימים הינו אם נאמר כהדעתאשר כ"ח היה בשבת כהראיה אשר מביא רא"ע. [מ]כ"ל אפשר שהוקם המשכן פעמיים ביום ו' ולא הוקם בשבת. גם אפשר שהוקם ביום שבת וערך משה הלחם בו. *[מ]ומ"ש אע"פ שאין זה ראי' וכו' הוא כמו מאמר מוסגר. [נ](ויקרא כ"ד ה'). [ס]עיין לעיל (כ"ו י"ח). *[ס]כ"ל לפי הפשט. כי לפי דעת חז"ל הקים מ"ר בעצמו בלותו היום. [ע](לעיל כ"ט ל"ו) למ"ד ליום בפת"ח וטעמו לכל יום משבעת הימים הנזכרים בפסוק שלפניו. [פ]כ"ל ומשחת (שם) שב אל המזבח הנזכר לפניו. [צ]בכל יום ויום. *[צ]וכן כתיב אחריו (לעיל כ"ט ל"ז) שבעת ימים וכו'. [ק](במדבר ז' א'). [ר](ויקרא ט' ב' ז').

כ"ל

המשכן: יח ויקם משה את־המשכן
ויתן את־אדניו וישם את־קרשיו ויתן
את־בריחיו ויקם את־עמודיו: יט ויפרש
את־האהל על־המשכן וישם את־
מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר
צוה יהוה את־משה: ס כ ויקח ויתן
את־העדת אל־הארן וישם את־הבדים
על־הארן ויתן את־הכפרת על־הארן
מלמעלה: כא ויבא את־הארן אל־
המשכן וישם את פרכת המסך ויסך
על ארון העדות כאשר צוה יהוה את־
משה: ס כב ויתן את־השלחן באהל
מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ
לפרכת: כג ויערך עליו ערך לחם לפני
יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס
כד וישם את־המנרה באהל מועד נכח
השלחן על ירך המשכן נגבה: כה ויעל
הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־
משה: ס כו וישם את־מזבח הזהב
באהל מועד לפני הפרכת: כז ויקטר
עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה
את־משה: ס שביעי כח וישם את־מסך
הפתח למשכן: כט ואת מזבח העלה
שם פתח משכן אהל־מועד ויעל עליו
את־העלה ואת־המנחה כאשר צוה
יהוה את־משה: ס ל וישם את־הכיר בין־אהל מועד ובין המזבח ויתן
שמה מים לרחצה: לא ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את־ידיהם ואת־
רגליהם: לב בבאם אל־אהל מועד ובקרבתם אל־המזבח ירחצו כאשר
צוה יהוה את־משה: ס לג ויקם את־החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן
את־מסך שער החצר ויכל משה את־המלאכה: פ מפטיר
לד ויכס הענן את־אהל מועד וכבוד יהוה מלא את־המשכן: לה ולא־יכל
משה

אונקלוס

משכנא: יח ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי
ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: יט ופרס ית
פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעלא
כמא־די פקיד יי ית משה: כ ונסיב ויהב ית סהדותא לארונא
ושוי ית־אריחיא על־ארונא ויהב ית כפרתא על ארונא
מלעלא: כא ואעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרכתא
דפרסא ואטל על ארונא דסהדותא כמא־די פקיד יי ית־
משה: כב ויהב ית פתורא במשכן זמנא על שדא דמשכנא
צפונא מברא לפרכתא: כג וסדר עלוהי סדור דלחם קדם
יי כמא־די פקיד יי ית־משה: כד ושוי ית־מנרתא במשכן
זמנא לקבל פתורא על שדא דמשכנא לדרומא: כה ואדלק
בוצינהא קדם יי כמא־די פקיד יי ית משה: כו ושוי ית
מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרכתא: כז ואקטר עלוהי
קטרת בוסמין כמא־די פקיד יי ית משה: כח ושוי ית פרסא
דתרעא למשכנא: כט וית מדבחא דעלתא שוי בתרע
משכנא משכן זמנא ואסק עלוהי ית עלתא וית מנחתא
כמא־די פקיד יי ית משה: ל ושוי ית כיורא בין משכן
זמנא ובין מדבחא ויהב תמן מיא לקדוש: לא ויקדשון מנה
משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: לב במעלהון
למשכן זמנא ובמקרבהון למדבחא יקדשון כמא־די פקיד
יי ית משה: לג ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא
ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושיצי משה ית
עבידא: לד וחפא ענגא ית משכן זמנא ויקרא דיי אתמלי
ית

מסרה יח ויקם, ג' [ריש פסוק, דין ולקמן פסוק ל"ג. ב' דפסוקא דא ודלקמן פסוק ל"ג שלשתן הקו"ף בסגו"ל]. את המשכן, ד' פסוקים מיסדין אית בהון ה' את. עמודיו, ד' מלא. יט ויפרש, [חסר והשי"ן שמאלי כי הוא לשון פריסה ולא לשון פרישה]. את מכסה, ב'. כ העדת, [ח"ו]. אל הארן, י"א פסוק אית בהון אל על על [נ"ל י"ע. ס' מנורת שלמה]. הארן [ח"ו]. כא ויבא, כ"א. ויסך, ד' דפין [נ"ל היו"ד בקמץ ואחריו דפי]. ארון, [מלא]. העדות, ח' מלא בתורה. כג ויערך, [ח"ו]. ערך, ל' ומד וערך בגדים [העי"ן בציר"י]. כד המנרה, [ח"ו]. נגבה, כ"ע [נ"ל בליגנא. ס' מ"א]. כה הנרת, [ח"ו]. כז ויקטר, ד' וליח כ"ע [בתורה]. קטרת סמים, ה'. כט פתח, [בפתחא]. משכן, [במוכס]. אהל, [במקף ומתג באל"ף]. ואת המנחה, ח'. ל הכיר, [ח"ו]. לרחצה, ה' [נ"ל ד'. ס' מ"א לעיל ל' י"ח] [החי"ת בשו"א לבד]. לא ואהרן ובניו, ב'. לב בבאם, [חסר]. ובקרבתם, ל' ומד בקרבתם. לג ויקם, ג' [כ"ע]. ולמזבח, ב' האולם (יואל ב' י"ז). לה ולא, ז' כ"ע בסיפרא. יכל, [ח"ו וכל סורייתא דכוותה במ"א מלא].

ת"א ויקם משה את המשכן מנחות לט. ויפרש את שבת כח לג סוכה כח נדרים לח בכורות מד. ורחצו ממנו זבחים יט כא. ובקרבתם אל זבחים כב.

רש"י

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדת. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפנה. (יומא לג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנא' (שמות ל) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו':

(כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנא' (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו': את העלה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (שמות כט) ועשרון סלת בלול בשמן וגו'

ירושלמי

בחד לירחא איתקם משכנא: (יח) ואקים משה ית משכנא ויהב ית חומרוי ושוי ית לוחוי ויהב ית נגרוי ואקים ית עמודוי: (יט) ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוי מן לעילא היכמא דפקיד יי ית משה: (כ) ונסיב ית תרין לוחי אבנא לוחי קימא דאתיהיבו ליה בחורב והוו קייסין על את בבית אולפנא הגון לוחי סהדותא ותברי לוחיא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא בהדי כרוביא דנפקין נגיד מנה על ארונא מלעילא: (כא) והנעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרגודא דפרסא ושללית על ארונא דסהדותא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ויהב ית פתורא במשכן זימנא על שידא דמשכנא ציפונא מברא לפרגודא: (כג) וסדר עלוהי סדורין דלחים קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה:

[(כג) וסדר עלוהי לחים סדר אפיא קדם יי:]

(כד) ושוי ית מנרתא במשכן זימנא כל קביל פתורא על שידא דמשכנא

יונתן בן עוזיאל

דרומא: (כה) ואדליק ית בוציניא קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה: (כו) ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרגודא: (כז) ואסיק עלוי קטורת בוסמין היכמא דפקיד יי ית משה: (כח) ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: (כט) וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא ואסיק עלוי ית עלתא וית מנחתא היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ושוי ית כיורא על בסיסיה ביני משכן זימנא וביני מדבחא ויהב תמן מיין חיין לקידוש ולא פסקין ולא סריין כל יומיא: (לא) ונסבין משה ואהרן ובנוי מניה בנטלא ומקדשין מניה ית ידיהון וית ריגליהון: (לב) בזמן מיעלהון למשכן זימנא ובמיקרבהון למדבחא מקדשין היכמא דפקיד יי ית משה: (לג) ואקים ית דרתא חזור חזור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דבתרע משכנא וגמר משה ית עיבידתא: (לד) וחפא ענן יקרא ית משכן זימנא ואיקר שכינתא דיי איתמלי ית משכנא: (לה) ולא הוה אפשר למשה למיעל למשכן זימנא ארום שרא

עלוי

בעל הטורים

(ירמיה ל"ה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן (בה"א הידיעה) לרבות משכן של מעלה דאיתא בפסיקתא שאוה הקב"ה למלאכים שלמעלה להקים משכן למעלה: (כא) ויסך. ד' הכא ואידך ויסך אלוה בעדו (איוב ג') ויסך בדלתים (שם ל"ח) ויכסך ויסך גבי דוד (ש"ב י"ב) בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה סוגן לא נכנס לנוקדש [ע"כ חסר כאן ונ"ל שכל"ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ"ז שהיה סוגן עד ויכסך ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו]: (לג) ולמזבח. ב' למשכן ולמזבח. בין האולם ולמזבח (יואל ב') רמז למ"ד שמעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה פי' למשכן ולמזבח ששכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך. ששם היו עומדים ומתפללים. כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מפני לא הרבה להזכירו. והם י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' [וככל אשר צוה ה' את משה] וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואחד [נ"ל ואחד] כאשר צוה ה'

יונתן

לכל חפליהם: ומה סדרם על השיח. נ"ל דדייק מגלת ומשחת לשון משיח הוא. ונפרע דכתיב אח"כ לכהונת עולם לדורותם וגו' וק"ל תאי וקדשת סוחו דהא קאי אכיור וכנו וכל"ל וקדשת אותם אלא דקאי אמשיח: (כ) והוה קיימין על את. פי' ע"ד שאז"ל במס' שבת מ"ס ופתך שבלוחות בנס היו עומדים. ובקלת חומשים מלאסי על אתר. פי' על מקומם המיוחד להם ולשון עיקר. ותברי לוחיא. כי הלוחות ושברי לוחות מונחים בארון: (ל) לא פסקין ולא סריין. פי' מעט שכהן שם המים עומדו מאדם ולא חסרו ולא הסריחו. ונפקא ליה מדכתיב ורחצו ממנו וגו' א"כ ובקרבתם אל המזבח ירחצו למה לי. אלא דלכך כתיב עוד הפעם ורחצו דקאי אעתיד שבכל פעם שקומם המשכן רחצו מן המים שנתן משה בתחלה ולא סרו כל היום אבל בלילה היו פוסקים (דס"ל) דפליג אר"י בפ"ב דזבחים ואמר דליכא פוסלא במי כיור וכו' יעויין משם נפקא ליה הלשון ויתן שמה פירושו עולמית והיו שם עד היום: (לו) ובאישון. פי' בערב ובזמן: חסלת ספר ואלה שמות.

את

רש"י

וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מני' בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומר (במדבר ז) ובבא

משה

רמב"ן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ"ג באדר. ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים. כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונלמוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה. כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי' ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנם אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר גם כן למעלה והבאת את השולחן וערכת את ערכו. יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה. וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנם. כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם: (כ) וטעם ויקח ויתן את העדת. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן: (כז) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי

אבן עזרא

האיל שלו. ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת ומטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים. רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה. וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון ומנחתו. והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר [ש]תשעה עשר יום לחודש הראשון. ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אם מתי עשה קרבנות החג. כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד. ולא שמרו חג המצות. כי כן כתוב והיה כי יביאך יי' [ת]שבעת ימים תאכל מצות. ופירוש והיה היום [א]הזה לכם לזכרון. לדור הבא אחרי כן לקבוע יום לאתכם מקרא קדש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים. אף על פי שהיו קרובים מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה. כי עם רב היה מאד. והנה על דרך הסברא

היה

המלואים ואע"פ שלא אמר בלואה. ותקטיר עליו קטורת סמים. הדין זה מאשר העבודות כלן שהרי לוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה. משה הוא המעלה שכן נלטוה וזה אשר תעשה על המזבח. שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים. כי הלוחות כולן שם על עבודת משה. ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות. ולכך אמר בה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון. ולפיכך הקטיר גם הקטורת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בלואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים לדורות על עניינו מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם. שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן לוה למשה בפי' והעלית את נרותיה. ובפי' רש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים: (לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו'. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל לד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד יי' מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד. כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן. כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים.

ואמר

פירוש על אבן עזרא

[ש]ר"ל ז' ימי המלואים וי"ב לחנוכת הנשיאים. [ת](לעיל י"ג ה' ו'). [א](שם י"ב י"ד).

כ"ל

ספורנו

האומנים בעשייתם ומביאי המשכן בהבאתם. (יח) ויקם משה את המשכן. עשר היריעות מעשה חושב שנקראו משכן הוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל ועל זה הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עקר בנין המשכן ושאר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף

אחר

פירוש רשב"ם

ותרב משאת בנימן: (כט) ויעל עליו. אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. בשעת

הקטתו

משֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן
עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל
הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃
לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם
הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן
יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־
בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

אונקלוס

יַת מַשְׁכְּנָא: לה וְלָא־יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא
עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיָי אִתְמְלִי יַת מַשְׁכְּנָא: לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת
עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן:
לז וְאִם לָא יִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ:
לח אֲרֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַיָי עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא
הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַטְלָנֵיהוֹן:

ח ז ק

מסרה לבוא, [מ"ו]. לו ובהעלות, ל' ומלא וחד בהעלות. לז יעלה, ל'. העלתו, ל' [וס"ו]. לח ענן, ד' כמין בקריאה [ר"ל העי"ן בסגול פתח]. ואש, צ' בטעם זקף גדול [במסורה]:

ת"א ולא יכל יומא ד.

ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז':

חזק.

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה; **אר"ט** סימן וחציו אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז). ופרשיותיו **י"א**; **אי זה בית אשר** תבנו לי סימן. וסדריו **כ"ט**; ולילה ללילה **יחוה**דעת סימן. ופסקתותיו י"ד ופרקיו מ'; תורת אלהיו **בלבו** סימן. מנין הפתוחות **תשע וששים**. והסתומות **חמש ותשעים**. הכל **מאה וששים וארבע פרשיות**. ישלח עזרך מקדש ומציון **יסעדך** סימן.

רש"י

משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהי' עליו הענן לא הי' יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי. לפי שממקום החניה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

חסלת פרשת פקודי

פירוש על אבן עזרא

*א"ר"ל וזה שנאמר (יחזקאל מ"ו ד'). וקראו המשנה כי גודלי שלא בהמוסיו להקריב קודם ש"ק כי רק קרבן פסח היו מביאים ביום ש"ק כי היו עם רב.[ב](יהושע ו' ע'). וא"כ היו ס' רבו ונוהג שם דין רה"כ. איך היו נושאים אלולות הכרוע. ע"כ מביא ראיה דוקא מהחלון.[ג](מ"א ח' מ"ה). נגד גמרא (מ"ק ח' ע"א)[ד] דכמ"ש ותא אהרן ובניו בכסות המחנה והורידו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדות (במדבר ד' ה'). [ה](פסוק ל"ח). *[ה]ר"ל מה שכתוב (במדבר ט' כ"ב) או יומים ולילה וכו'. אין פי' (שם) ולילה מייד למעלה. רק למטה. ולילה ונעלה הענן ונסעו. כי אין טעם המקרא סובל ככה אשר ישמע כי נסעו בלילה. רק פי' אשר היה הענן יום שלם והוא כ"ד שעות והוא יום ולילה אחריו וא"כ נסעו בבוקר. וע"ז הקשה הרא"ע הלא פה מפורש אשר האש היה בלילה לכל מסעיהם א"כ ש"מ שהיו נוסעים ג"כ בלילה. [ו]כי בהכותם היה הענן על המשכן. ועיין א"ס הרשב"ם ז"ל. [ז](לעיל כ"א י"ז) טעמו אביו או אמו. [ח](במדבר י"ד י"ד) וכבר פי' אלה יומם (לעיל י"ג כ"ב) שלא נמלא במקרא רק על עת היום השמש על הארץ ע"ש.

פירוש רשב"ם

הקמתו: כי שכן עליו הענן. מיד להראות חיבתו של הקב"ה על ישראל אח"כ היה מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון כדכתיב ונועדתי שמה ודברתי אתך מבין שני הכרובים. ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים שנדבר אליו. וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' בשעת השלמת הבית הי' הקב"ה מקדשו בענן ואח"כ היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים:

חסלת ספר ואלה שמות מימוד רבינו שמואל:

עלוי ענן יקרא ואיקר שכינתא דיי איתמלי ית משכנא: (לו) ובאישון אסתלקות ענן יקרא מעלוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון: (לז) ואין לא מסתלק ענן יקרא ולא נטלין עד יום אסתלקותיה: (לח) ארום ענן יקרא דיי הוה מטלל על משכנא ביממא ועמודא דאישתא הוה מנהר בליליא חמיין כל בני ישראל בכל מטלניהון:

(לח) ארום ענן יקר שכינתיה דיי הוה מטלל על משכנא ביממין ואישתא הוה מנהרא עלוויה ליליא חמיין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

חזק

יונתן

(סס משה) כן עשו ותקנו כנגדו ברכת המינים. ויש בהם קי"ג תיבות וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה י"י מגן אברהם ברוך אתה י"י מחיה המתים וכו קי"ג תיבות וקי"ג פעמים לב בחומש שצריכין כוונת הלב: השלמת ספר ואלה שמות

רמב"ן

ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה הענן מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן. ועוד כי המשכן מלא כבוד י"י ואיך יכנס בו. והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן. ועל דרך הפשט בעבור שנאמר וידבר י"י אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו. ורבותינו אמרו כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. וכתוב אחד אומר ונבוא משה אל אהל מועד. הכריעו כי שכן עליו הענן. כי לדעתם ונבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מדעתו. או מפני שאמר שם וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הפרכת וכל עת היות כבוד השם מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו. ולכך יאמרו שהיה זה לאחר שנסתלק הענן. כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי לא היה זה רק ביום השמיני נרדת שם הכבוד. והקריאה שאמר ויקרא אל משה וידבר י"י אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר פירשתי למעלה. ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד י"י מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו. והנה נשלם ספר הגאולה אשר י"י אלהי ישראל בא בו. לבני ישראל עם קרובו. הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו. וברוך י"י המפק שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא. המקדש נעוריו בשיבו. המשביע בתוכתו רעבו. ויניקהו דבש וחלבו. כי הכין כל לבבו. ולשמו יברך בקרו וערבו. ברוך שהכלנו משלו וחיינו בטובו: השלמת ספר ואלה שמות. תהלה לשוכן מרומות.

אבן עזרא

היה ונקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד. וביום השבת שני כבשים אף זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת. ואחר כן קרבן המלואים. וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת. יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח. ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין. וראייתם כי הנה הנשיא שהוא **המעלה יקריב ביום שבת שתה כבשים. חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונים אומרת כי הנה ששת ימים שהקיפו יריחו [ג]והחלוץ הולך. דלגו יום שבת. והנה שבעת ימים שבוע. וכך אמרו על [ג]ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים. ולא הכניסוהו במספר. ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויבא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא. והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת שם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד. והנה מהנעשה. כאשר [ד]יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת. ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת. ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו. ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו. ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון. ובעבור שמלא בו כתוב ואם תהי' [ה]לילה בו. ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה. והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש *[ה]או יומם ולילה יום אחד. והנה מה יעשה במלת מסעיהם. ולא יאמר מקניהם. רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה. כמו ומקלל אביו [ו]אמו מות יומת. והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם [ח]ובעמוד אש לילה:

נשלם ספר שמות. תהלה לשוכן במרומות:

ספורנו

אשר שכלה משה את המלאכה להשרות השכינה והיא מלאכה ההקמה והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה: מלא את המשכן. נגלה בכל חלק מהמשכן ולא מולה לו כלל: (לה) אל אהל מועד. תוך היריעות מחוץ לפרכת: (לו) ובהעלות הענן. וכ"כ היתה שריית השכינה קבע במשכן שלא היה מסתלק כלל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע. וזה לא היה בשילה ולא בבית שני אבל יותר מזה יהיה בבית שלישי יוב"ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

בהיות כי קצר המצע מהשתרע להדפיס תוך החומש השירה כהלכתה. על כן הוכרחנו להדפיס עתה אחר ספר שמות בשלשים שורות. ושש שורות קודם השירה. ושש שורות אחריה. וסימניך אדני ב"ס. והא לך.

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה שורה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס
ורכבו רמה בים עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה זה אלי ואנוהו אלהי
אבי וארממנהו יהוה איש מלחמה יהוה
שמו מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך
יהוה תרעץ אויב וברב גאונך תהרס
קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש וברוח
אפיך נערמו מים נצבו כמו נד
נזלים קפאו תהמת בלב ים אמר
אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו
נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת
ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים

אדירים מי כמכה באלם יהוה מי
כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה
פלא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית
בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה
קדשך שמעו עמים ירגזון חיל
אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו
כל ישבי כנען תפל עליהם אימתה
ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד
יעבר עמך יהוה עד יעבר עם זו
קנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון
לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו
ידיך יהוה ימלך לעלם ועד כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את מי
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

פתוחה שורה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים ס ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

מז. מ״ר הקדימא לשי״ן וסימן כיה סור במושבתם ואת בל עריהם במושבתם דמדין ותקיפי עליהם. מרין כמיתין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ״א רפה: גם. הגימ״ל בדגש: (בו) נעבד. חסר: (כח) אל הסף. עיין מ״ש ברי״ש ואתחנן: לאסף עם. הפ״א רפה: יא (א) כשלחו. קדמא בשי״ן: גרש. הגימ״ל דגושה וכן גם כולם וקרוג דגל: (ו) אשר כמהו לא נהיתה וכמהו. ב׳ סבירין כמוה בענין: וכמהו לא תסף. עיין מ״ש בפתוח ה׳: (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא״ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע״כ ואע״ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר מזיגא למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) לא אחר. נוסח א׳ מלומיום בנתום לד״י לא רבפי וכן בתיקון ס״ת ישן. ואיגו כן בשאר ספרים ועיין מ״ש בזכריה כ״ד: מעם פרעה. מאריך במ״ס: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הללי אלכם ירושלמי אליכם עכ״ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו׳ חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ וכמוסם כתבם הרמ״ה ז״ל. ופסוק: ולא ישמע אליכם פרעה הנז׳ במסורות הנז׳ הוא בפר׳ וארא:

יב (ז) ונתנו על שתי המזוזת. כל מזוזת דואלה שמות חסר וא״ו בתראה ומלא וא״ו קדמאה ופלתא סימן בהאי פרשה דבא ודשמע ישראל חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה דוכים אם שמע מלא דמלא ובפ׳ ואתחנן בשמע ישראל כתב רש״י ז״ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא א׳ וכן הביאו ר׳ אליה המדקדק בס׳ מסורת המסורת בדיבור שמיני בשם הגמרא וכתב שמלינו פעמים רבות שהגמרא חולקת על המסורה עלט כגון ולבני הפלגשים שכתב רש״י ז״ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורה כי נמסר עליו ב׳ מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כמ״ש שם ונמסר עליו לית מלא עכ״ל. ובנדה פ׳ בנות עכו״ם א״ר הגרם לא טומא יכבס בגדיו ורמז אם בשרו פ׳ מצורע אמרינן הסס והנשא כתיב חסר וא״ו וכתבו התוספות תימא דבמסורת הוא מלא מיהו מלינו שהמסורת חולקת על הגמרא במקבם שבם גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ״ל וכן הביא דבריהם מהר״ר יודא מינץ בתשובותיו סימן ה׳. ועיין מ״ש שם בשמואל א׳ ב׳ ותפ׳ מצורע ע״פ והכונה הנ״ל. ובעל א״ת בפ׳ ואתחנן השיג על דברי ר׳ אליה הלוי בהקדמה הפרוזיח לס׳ מסורת המסורת וגם על מ״ש המגיה בהקדמת תמ״ב ועל פי׳ רש״י על התורה שהבאתי לעיל וגם בפירושו לסוגית הגמ׳ דפ׳ הקומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר ערם עורם גדול ליישב דברי רש״י ז״ל על התורה ע״ש מסכים למ״ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה א׳ כך פרש״י ובמנחות פ׳ הקומץ אכילה זומע אני וכו׳ עד. שיפרוש לך הכתוב שתים עכ״ל. רבה וילקוט פ׳ ואתחנן רמז תתמ״ד. אמנם בפי׳ סוגיית הגמ׳ לעיל דבבלי פי׳ אגם מן שלא כפי׳ רש״י ז״ל ורואיה גדולה מלאתי לפירושו מלשון ספרי ומכילתא פ׳ ואתחנן עיין. עלינו אבל מה שהשיג לר׳ אליה הלוי אינה השגה שמה שכתוב בהקדמה הפרוזית הוא לפי דרך רש״י בפי׳ החומש והמחבר עלמו כתב בדבור שמיני שלפי המסורה הוא מלא. אח״כ מלאתי במרדכי להלכות קטנות גירסא אחרת בסוגיים בגמ׳ וגל״ם מ״ע דר׳ מאיר מזוזת כתיב מ״ע דרבנן מזוזות כתיב ע״כ אולי זאת גירסת רש״י ז״ל בגמ׳ ומ״ם על התורה שאין לריך אלא אחת היינו פליס א׳ ודעתו לפסוק ככ׳ מאיר כמו שפסק ג״כ הרא״ש ז״ל עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים וגר׳ לר״י עיקר כמו שמלינו בגויל מצורגונייא דפ׳ שמע כתיב מזזת ופ׳ והיה אם שמוע מזוזות ע״כ. וכן מלאתים בהעתק הללי וכן דעת הרי״ף והרמב״ם וסמ״ג וטו״ר ורבינו ישעיה הראשון ורי״ז וס׳ התרומה ואבן ירחי והרמ״ס והמאירי ז״ל. וכן מעידות כל תקנות הדפוס וכ״י בפ׳ לו ופ׳ ואתחנן. ומה שכתב במדרש רום הנעלם מזוזת כתיב מאותיותיו משמע מות זז וכו׳ איכו הפך כוונתינו כי גם אם כתוב מזוזות הדרשה אדרש וניחא עפי דליח וא״ו מפסיק בין זז: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג׳ הבתים בתרי טעמי וסימנהון נמסרה במ״ג ועיין מ״ש ן׳ עזרא: (י) והנתר ממנו. כל לישנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דהוא חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד״ק בשרש כה שהמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי אבל מהר״ר נסה פרוביגצאלי זל״ל כתב זל״ע ובמסורת שאללנו בדפוס וגם בכ״י כתוב עליו ב׳ וסנכו בנחמיה ה׳ י״ב וכפה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. משמע שגם וככה תאכלו אתו מלעיל וכן מלאתי עליו בספרים ישנים שסי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה והקדימו לה הסתרה להורות על קריאת המלה שהיא מלעיל כזה וככה עכ״ל. וגם בעל רב פעלים בשער המלי׳ הביא מקרה הנזכרת ואח״כ כתב ואם כן הקורא וככה תאכלו אותו מלרע טועה מדרך השכל כי הה״א נוספת שכך חז״ל נשתמשו הרבה בלשון כך וכך ודוגמה לו במשקלו אך הלכתם עד אך המלל אלה שבגומם בה״א נוספ׳ כולם מלעיל. אכה הלך דודך. אכה פנה דודך. עד אכה ימאנו יגאלוני העם הזה. ועד אכה לא יאמינו בי. וב׳ מהם הנמלאים דרך זרות מלרע כבר העיד בעל המסורת עליהם שהם אכה אכה אכנו עולים. אכה אלך מרוחק. ועל אלה ב׳ וככה היה לו לומר ב׳ א׳ מלעיל וא׳ מלרע כמו שהעיד על מלת יאבד ב׳. א׳ מלעיל יאבד יום אולד בו ואחד מלרע יאבד לב המלך והשרים. ולא יקשך לבך לקרוא וככה מלרע בעבור הזרקא שבאות האחרונה כי כן מנהג הזרקא והתרסא והסגולה לבא כל א׳ מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל וכן תלשא ברלש התיבה אפילו בתיבה מלרע מנקדם וכן תמלאים ע״כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ט׳ פ׳ ה׳ בביאור המלות המסתילות מכ״ף והסכים לדבריו ועיין מ״ש בסוף פ׳ וילא על ואם אתה: מפניכם מגריס. החכם ריקאנטי כתב שמלת מגרס חסר יו״ד. ובעל הלבושים בס׳ לור יקרות פי׳ דבריו שכ״ל מגור שלהם כלומר במם וכן פי׳ בפ׳ בראשית ע״ם ויעשו להם מגרת. ואולם בכל הספרים מלת מגריס חסר וא״ו ומלא יו״ד וכ״כ הרמ״ה ז״ל: מגרים. בזקף קטון במ״ס: (יד) וחגתם. הגימ״ל דגושה וכן תחגהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בס׳ הזוהר אמר כ״ם מצת כתיב כד״ס מכסת אלהים וגו׳ ומסורתא וספרי דילן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ״ש בפ׳ בהעלותך׳ משביתו שאר. אסר וא״ו וכולהון דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל שהוא אסור: אכל. חסר וא״ו על פי המסורת שאינו מהד׳ מלאים שנמסר סימנם בתילים מ״א וסוף נחום במ״ג והכי משמע מכללי הרמ״ה ז״ל ואלו הן לבלתי אכל ממנו אכלת חטף וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם אע״ג דקריה חולם חסר וכל אורייתא חסר היא נמנה ני מן העץ ואכל חסר וא״ו וחסר אל״ף תניין דהוא סזי למיהוי מלא אל״ף או וא״ו מילואי אל״ף תניין וכתיב חסר בלא וא״ו ובלא אל״ף דכתיבא ביה סימן לעתיד היא ולאו מעיקר לישנא דאכילה וכל אכל ואכל באורייתא בין דקריא כ״ף דידיה בליירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל עד אם דברתי ואכל מכל ספר כתיב בר מן א׳ שהוא מלא וא״ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו׳ הלחם אשר הוא אוכל דין לחוד מלא וא״ו: מיום הראשון. חסר וא״ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס׳ מנחת כהן וכן מספר הרמ״ה ז״ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל״ף קדים לשי״ן ומלא וא״ו בתריה וכל לישנא דראשון באורייתא דכותא מלא דמלא בר מן ב׳ חסרים וא״ו בלישנא וסימן מיום הראשון עד יום השבעי בראשן בארבעה עשר יום לחדש ואהרא כולהון מלאים וא״ו וכולהון מלאים אל״ף: (יז) המצות. הצד״י דגושה: (יח) בערב תאכלו מצת. חסר וא״ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים. כ״כ הרמ״ה ובעל הטורים והוא חד מן ד׳ חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ״ג וכן מספר הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי״ן בשוא לבדו והמ״ם בנתג וספרים מדוייקים במתגים אלו נבוכים הם ואכתוב עליהם מאמר ערוך באריכה בסוף הספר אם יסכים ה׳ על ידי. ועיין מ״ש ביחזקאל סימן ל״ב על משכו אותה ומלכים א׳ י״ח: (כה) והיה כי תבאו. טעו המדפיס שעשו פה פתוחה כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ״א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו לאו. חד מן ה׳ דגשיב בתר יהו״א בלא מבעל וסימן כסדר במסורת דניאל ה׳: (לג) מרעמסס. בפתח תחת הרי״ש ושוא תחת העי״ן ן׳ עזרא ועיין מ״ש על זה בסוף פ׳ ויגש וריש ס׳ שמות: (לט) ענת. הגימ״ל רפה. וכתב הרמ״ה ז״ל לוטי ועשי עגות חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה כתיב ודכותא ועשו אתו עגות דשטו העם ולקטו וחד חסר דחסר עגת מצות כי לא חמץ ונמסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דשאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון עגות דשטו העם חסר דחסר וביגושא הוא דמסורת דעגת מצות פליגא עלייהו ורובא דנוסחי דיקי נמי כמסורת סלקי: (מב) ליל. מלא יו״ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועצם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה. פסח. הפ״א רפה שאין כאן אתי מרחוק: כל. דזכר רפה: והיה. מלרע שהטרחא ביו״ד: יג (ג) בחזק. הבי״ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן שום פיסקא: והיה כי. הכ״ף רפה: (י) למועדה. מלא וא״ו כמו למו עדה שתי מלות עדות היא לישראל ששם ה׳ נקרא עליהם: (יא) יבאך. הבי״ת חסר יו״ד והוא חד מן מלין דחסר יו״ד בלישן ביאה וסימן נמסר במ״ג ירמיה י״ח וטעו המדפיס לכתוב ובאך בוא״ו ובגליון יבאך ק׳ שאין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ליש ד״ה לא נמנה עם מלין דכתיבין וא״ו בריש תיבותא וקריין יו״ד וכן הכריע מוהר״ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י״ד ופי׳ שעיר מ״ש מוהר״י קארו ז״ל בטור א״ח סימן ל״ב בשם הר״י אלכסנדרי וכ״כ הרמ״ה ז״ל יבאך א׳ לחוד באורייתא חסר יו״ד תנייגא דענייגא החסר וסימן והיה כי יבאך ה׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך דמאלא מלאים כתיבי ועיין מ״ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במירכא לבסוף לא בתביר: כל. רפה: (יג) חמר. חסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ״כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ״ג פ׳ ויחי ובהלכות דבר הדיא פ׳ הרואה א״ל רבא וא״ו דפטר חמור נהיט בתפילך ופי׳ רש״י שהוא חסר וא״ו ובתפילין של רבא כתבו הסופר מלא ואח״כ מחק הוא״ו פי׳ נהיט מחוק עכ״ל. והביאו ג״כ ס׳ התרומה ובערוך פ׳ נהט גרים פטר חמור נהיט מתפילך ופי׳ חסר מתפילך. מדבריו משמע שלריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע״כ ופי׳ רש״י ז״ל עיקר וכן פי׳ הרמ״ה ז״ל שהבי ד׳ בלישנא דחמר חסרים וא״ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח״כ כתב והיא דגרסי׳ בפ׳ הרואה א״ל וא״ו דפטר חמר נהיט מתפילין עיין רבא ושכח דנהיט לא למימרא דאיכא וא״ו בפטר חמר דתפילין אלא למימרא דמעיקר׳ טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה לגויה ואתקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוא״ו אחר הרי״ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרי׳ בהקומץ רבא רמי איפסיקא ליה כרעא דוא״ו ויהרג בנוקבא פי׳ וא״ו אירע במקום נקב ונראה כמין יו״ד אתא לקמיה דר׳ זירא א״ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי׳ דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר ייהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופר״י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא״ו בין רי״ש לגימ״ל ע״כ באגודה ועיין ג״כ במרדכי פ׳ הקומץ וכן במסורת ד׳ מלאין בלשון הריגה וכל שריה אהרוג דעמום עת להרוג כי נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשונאיהם ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ״כ ס׳ התרומה והרמ״ה ז״ל: ה׳ כל בכור. מלא כל דגושה מדין מפיק ואין פסיק בין ה״א למלת כל כמו שנמלא באיזה ספר ועיין הכלל שאכתוב בתילים מזמור ב׳ בס״ד: מבכר. חסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב׳ חסרים ע״פ המסורת ומצרו ויהי בחלי הלילה דפרשה וכ״כ הפוסקים והרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ״ה ז״ל והיה לאות על ידכה כ״ף כפופה ומלא ה״א בתראה ושארא אורייתא חסר ה״א ע״כ. וכן במסורה דילן נמסר כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ״א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פרים בהדיא והיה לאות תניינא ואהא דרים רב אשי בפ׳ הקומץ רבה ידכה יד כהה וכ״כ רש״י בפי׳ התורה בפ׳ קדש לי כל בכור על ידך שמאל לפי׳ ידכה מלא בפ׳ שנייה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר הזוהר דמייתי הך דרשא בפ׳ ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ״ש בס׳ תילים מזמור מ״ו ומזמור פ״ב אין לתמוה על זה עיין שם ומ״ש בפרשת ואתחנן. אבל בריקאנטי מייתי הך דרשא הכא ועיין שערי אורה דף י׳ ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניינא כמ״ש בפ׳ עקב:

פרשת בשלח

(יז) כי קרוב. הכ״ף דגושה: (יח) אלהים. דויקב בפסק מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי״ן רפה בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא״ו אחר הת״ם ע״פ המסורה. ובמכילתא וחמשים אלו א׳ מחמשה וי״א א׳ מחמשים וי״א א׳ מחמשים ויש אומרים מאות וכו׳. ובירושלמי פ׳ במה אשה מלמד שהיו מזויינים בחמשה

בממשה מיני זיין וכו'. וכתב רבינו בחיי וחמשים כתיב חסר וא"ו ללמדך שהמסורה שניסנה לחמשים יום היתה הכלים מה שעלו בני ישראל מארץ מצרים. ועוד יש בו רמז לחמשים פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה עכ"ל. ועיין עוד בבעל הטורים: (יט) ויקח. הקו"ף דגושה: (כ) מסכת. חסר ג"כ וא"ו בתחלה בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ"ג עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת וישלח במ"ג ועיין מ"ש בפ' אמור וזה לך גם לשון הרמ"ה ז"ל. ולמקנהו עשה סכת דוישלח חסר דסכל כתיב ומסר עליה כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב' מלאים וא"ו בתרלה וסימן כי בסכות הושבתי דאמור. על כן קרא שם המקום סכות דוישלח. ויעקב נסע סכתה חסר וא"ו כתיב ודכותא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה חסר וא"ו. הסכת י"א לסוד באורייתא חסר דחסר וסימן חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא"ו תניין: (כא) לנחתם. אין בלמ"ד מאריך: יד (א) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ה) ויגד. הגימ"ל דגושה: (ו) ויאסר. האל"ף נחה בשוא לבדו מכלול דף קי"ד עיין מ"ש במקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם. ויאסר הל"ל בלא מאריך ביו"ד ובלא גם בסמ"ך: (ז) ושלשם. בהעתק הללי ושלשים ירושלמי ושלשם ואומר המסורה לית חסר דחסר עכ"ל. וכן נמסר עליו חסר דחסר במסורת הדפוס וכ"י. גם הרמ"ה ז"ל כתב ומנחר שלשיו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ושלשם על כלו חסר דחסר כתיב: כלו. כן כתיב בוא"ו כי לא נמנה עם הכתובים ה"א בסוף תיבה וסימן נמסר במ"ג שמואל ב' ב'. ובזוהר דשיר השירים נראה שהוא בה"א ובעל א"ת נדחק לפרשו ולא נמסור אללי ובכר הודעתי פעמים רבות דקים לן כמסורה: (ח) ויחזק ה'. רביע על ה': (י) והנה. בלא מק"ף: (יא) המבלי. כתב רבי יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמך עליו כי הה"א בפתח לבדו וכן מלאתי בס' א' כ"י. ורד"ק כתב במכלול שבכל הספרים המדוייקים בשוא ופתח עיין שם דף כ"ח וכן בעל שברי לוחות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר' יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד"ק. ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלם ימים רבים וכמ"ש הרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת עכ"ל. ועיין מ"ש בתילים ק"מ ע"פ מאויי רשע. ובס"ס יש מאריך בה"א כמ"ש במלכים ב' א' וד' הם במסורת: (יב) מצרים. הסמוך לממנו הרי"ש בפתח: (יג) כי אשר ראיתם. ה' סבירין כאשר וקרינן אשר וסימן במ"ג פרשת לו: (יח) ה' בהכבדי בפרעה. הבי"ת דגושה: (כא) לְחָרָבָה כ"כ: (כה) ויאמר מצרים. במסורת חשיב ליה בהדי י"ב דסבירין ויאמרו. ועיין מ"ש בסוף פרשת מטות:

הגהת השירה

זכר להדפיסה בעמוד אחד מתחלת הבאים עד קרא וכל הלוכה כמו שהיא בס' א"ת וכן היא בהעתק מדפוס איטליה. ובכל ספרי הדפוס לא דקדקו לכתוב שירה זו כהוגן. ולכן הלגהי לפניך צורה זו שהביא דעת הרמב"ם ז"ל גם כי בספרו עמו המדפיסים וזהו גם כן דעת הרמ"ה והמאירי ז"ל ומסכת סופרים וס' תגי. ואין חילוק ביניהם רק מעט מזער. ואני החזקתי בדעת הרמ"ה ז"ל בכל פרטיה ודקדוקיה כי כן מלאתי בס"ת ספרדים הפשוטים והקדמונים וכן נהגו סופרי עירנו והככי הולך ג"כ בדרך ר"ת ז"ל לענין אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח כמ"ש הר"ן ז"ל סוף פ"ק דמגילה. ואולי הוא גם דעת רש"י ז"ל אלא שלדבריו צריך שיהיה לעולם הפלק כפלים מן הכתב שהוא קורא לחלק לבינה ולכתב אריח. וממסכת סופרים נראה שאפילו צורת שירת עשרת בני המן ומלכי כנען לעיכובא וכן כתב המרדכי בשם הירושלמי וכ"ש שירות האחרות שתורה עלינו לכותבם כדין וכהלכה. וכתב הריב"ש בתשובותיו סימן רפ"ו אין ספק אצלי שבשירה צריך להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה דהיינו ט' אותיות וכ"כ הרמב"ם ז"ל בצורת שירת האזינו כל שטה ושטה יש באמצעה ריוח אחד כצורת הפרשה הסתומה עכ"ל. ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה שני אריחין מניח שעור הריוח בין שניהם וכ"כ הוא ז"ל בשירת הים ושאר השיטות אתה מניחין באמצעה ריוח א' ואתה מניחין הריוח בשני מקומות וכו'. ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שטה חולק אותו לשני אוירין:

(כח) הבאים אחריהם. הבאים בראש הדף כי זו היא ה"א של סימן בי"ה שמ"ו: לא נשאר בהם עד אחד. הא דמסיק בדפוסים לית אורייתא בהם שופטים בם. לא ידענא מאי קאמר דמסורת הכי קא מסיק בפ' ואלה ובשופטים ד' ג' פסוקים מטעין בהון (א"כ מתחלפין). פרעה. לא נשאר בהם עד א'. מיכאל. לא נשאר עד אחד. ערוב. לא נשאר אחד: (כט) הלכו ביבשה. בי"ת לאשונה רפה: בתוך הים והמים להם חמה. בילקוט ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ. אבל במכילתא כתוב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חֵמָה ע"כ. ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזהו לשון הרמ"ה ז"ל והמים להם חומה דויבאו בני ישראל מלא וא"ו כתיבי וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן להם חמה דובני ישראל הלכו ביבשה. אשר לא חמה למיתות דוקס הבים אשר בעיר. אשר אין להם חמה דובחי המצרים עכ"ל וכן הוא במסורת שלנו. וכתב בעל הטורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חימה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמ"ה שהוא בגמטריא פסל מיכה ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך הים סופי תיבות מיכה. וכתב רבינו בחיי שדרשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצריים וכן דרשו באילו של סנחריב והיה אור ישראל לאש. אור לישראל אש לסנחריב ע"כ: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במדבר רבה ריש פ' ב' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. וישע כתיב כביכול ישראל נגאלו וכאילו הוא נגאל. ופירש בעל מתנות כהונה וישע כתיב כלומר נוכל לקראתו וישע ע"כ. משמע דדריש ליה כאלו היה נקוד וישע בחירק היו"ד. ויותר נראין לי גירסת הספרים דגרסי ויושע כתיב כי הוא מלא וא"ו וע"פ המסורת ודרשינן ליה כאילו היה נקוד וַיִּוָּשַׁע כמו שייסד הפייט לנוסח אלוינת וַיִּוָּשַׁע כמו שכתבתי בישעיה מ"ג אלל שלמתי בגלה. וכן הוא במדרש ילמדנו סוף פרשת אחרי מות וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקע"ז בשם מדרש תנחומא: (לא) ויאמינו. כן נ"ל המאריך

בוא"ו: טו (א) ישיר. במקף: גאה גאה. חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מפסק ע"פ המסורת ונסדר הסימן במ"ג דניאל ה' וכן גאה גאה דומען להם מרים. ובמסורת אילין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן דדו כי גאה. גאה מי כמכה באלים ה' מי כמכה לקחת לו גוי מקרב גוי שמח לו לא: (ב) עזי וזמרת יה. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן שבאין להורות על משקל עי"ן הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה עזי וזמרת דתילים ותשעיה י"ב בעזך ישמח מלך (תילים כ"א) אתה פוררת בעזך ים (תילים ע"ד) ועיין מ"ש בתילים מחמול קי"ח: וארממנהו. מ"ם ראשונה בשוא לבדו: (ה) יכסימו. שורק. כמ"ש ששם חולם חהן מ"ש רש"י ואין דומה לה במקרא בנקודתה שדינה מלא פום פי' בחולם ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד: במצולת. בהעתק הללי במצלת ירוש' במצלות עכ"ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן הוא במסורת ובהרמ"ה ז"ל והלד"י בחולם וכמו כן שרש האחרים המזכרים במסורת דתילים פ"ח ודנחמיה ט' הלד"י בחולם לפי שהם במוכרת ובסמוך בשורק כמו במצולות ים (מיכה ז'). ועיין עוד מ"ש בתילים ובנחמיה: (ז) גאונך בתיקון ס"ת ישן גאונך ס"א גאנך ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא וברב גאונך מלא. וא"ו כתיב: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. ב' מלאים יו"ד ועיין מה שכתבתי בפ' בראשית על בזעת אפיך תאכל: נערמו מים. במקצת ספרים במקף. וכן הוא אצלי: (י) ללו. הלמ"ד בשוא לבד כמנהגנו: כעופרת. הכ"ף בפתח בס"ס: כעופרת. בכולהו נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב וחד חסר ואת העפרת דאך את הזהב הרמ"ה ז"ל: (יא) מי כמכה. הראשון ברפי הכ"ף והשני בדגש בתר יהו"א בלא מבעל עפ"י המסורת ונתנו טעם לדבר שלא לנמגם מיכה אלל השם ועיין מ"ש בתילים ל"ה ומה שכתב מהר"ר יוסף קארו בא"ח סוף סימן נ"א בשם אורחות חיים ומדרש לקח טוב מי כמכה הראשון רפי והשני דגש לפי שבתחלה היו משבחין בשפה רפה ולבסוף מקירות לבם בפה מלא: כמכה באלם. בלא פסק באמצע ודלא כקצת המדפיס ובכל ספרים מדוייקים בי"ת באלם דגושה ובעל מקנה אברהם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבעל רק יהו"א. ובס' דקדוק ישן כ"י מלאתי לשון זה רוב דוקים שמדגישים בל מי כמכה באלם וכן קו"ף קפאותיו סמך אל ועשית פירותיו וכן הרבה מבני המהג אשר משבין לנגינה עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן מי כמכה במעתח הגיה מלאתי במדויק כמוכה שניהם מלאים ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב כל כמוך באורייתא מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א ותרויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלים ה' ועיין מ"ש בפ' תרומה על קערותיו ובספר לקוטי שכחה ופאה דפוס פירארה דף ה' ובפירוש הפסוקות לריקאנטי בפי' השירה. וברבינו בחיי: באלם. חסר דחסר כלומר מי כמכה באלמים כן דרשו רבותינו בפ' הניזקין ובמכילתא. ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שונים. ובמסורת ב' בחרי לישני חד חסר וחד מלא ואידך הנאמים באלים (ישעיה כ"ז) מלא יו"ד תניינא: נאדר. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף ע"ב: (יג) עם זו גאלת. דגש בתר יהו"א בלא מבעל עפ"י המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים וברוקח שהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה כדאה בלומר לשון מגואל ונמלא מחרף ב"ח: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטוף: (טז) עליהם. בלא פסק: זרועך. בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת הוא מלא וכן הוא בכל הספרים ובהרמ"ה ז"ל: ידמו כאבן. הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבעל על פי המסורה שלא יהא נראה כאומר מי ידמה אבן: (יז) מקדש. הקו"ף בדגש להפלאה ועיין מ"ש פ' שמות סימן ב' על הלפינו: (יח) לעלם ועד. הוא"ו מפותח לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן: (כ) ותצאן כל. הכ"ף רפה:

זאת היא השירה כפי דעת המחבר. לבד כי היא בשני עמודים לקוצר גליון הדפוס. ובס"ת צריך להיות בעמוד אחד עם ה' שיטין בתחלה וה' ג"כ בסופה:

(כו) מקיו. הקו"ף בדגש: כל המחלה. מלת כל במאריך ובמקף בס"ס ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור: המחלה. אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א: טז (א) אל מדבר סין. כל סין במ"ך מלא וכל צין בצד"י חסר: בחמשה. הקדמאה בשי"ן לא בה"א: (ב) וילינו. וילונו ק': כל עדת. הכ"ף בדגש: (ג) באכלנו. הלמ"ד במאריך: (ד) לחם. הלמ"ד בפתח: (ז) כי תלונו. תלינו ק': (יב) שמעתי את תלונת. דגש הת"ן תמורת הנח שהיה ראוי לבא אחר המ"ן בעלת תבונות מכלול דף קמ"ז ועיין מ"ש בפ' בראשית על ערומים. ומה שנמסר המקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא ור"ל לית כתיב כן דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושאר כלהון כתיבי תלנות וא"ו בין נו"ן לתי"ו מלא וא"ו תניינא וחסר וא"ו קדמאה. ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מסתפרין מזכיותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת לכך נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהם מתלוננים בני ישראל הם. בני אהובי הם. בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל בני בכורי: (יג) השלו. בכל ספרים מדויקים חסר יו"ד ולשון הרמ"ה ותעל השלו לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו פ' בהעלתך עכ"ל. ויש לתמוה על החזקוני שכתב על השלו דבהעלותך חסר יו"ד ועל זה לא כתב מאומה. עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו"ד וגם במסורת כ"י נמנה כ"ו מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא ובסופם כתיב שלו ויבא שלו ויאספו את השלו ולא נמנה זה עמהם ועיין בתילים כ"ד על לשוא נפשו. ומה דאמרינן פ' בתרא דיומא כתיב שליו וקרינן סליו לאו לענין דקדוק האותיות אמר אלא לענין הקריאה בסי"ן שמאל כדאמרינן התם לדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כסלוים פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאיב: (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו. קדמאה ותניינא לפי אכלו אליספלה כפי אכלו וסי' ללכת. עוד יש סימן אחר במסורת: לגלגלת. שני הגימ"ל דגושות: (יז) וילקטו. היו"ד בלא קדמא: (יח) ולא העדיף ולא החסיר. אין בשום אחד מהם מאריך בה"א: (כ) וירם. הרי"ש בשלש נקודות ובמסורת שלנו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. וכתוב במכלול דף קע"ו שהיה משפטו וירם בקמץ חטוף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וַיָּרָם כבוד ה' (יחזקאל י') שהוא ענין אחר: (כא) וחמם. כתב ר' אליה המדקדק בס' הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ"ם בפתח והוא פתח דספרא

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א אלה. בכניע: (יא) ואת רעמסס. במסרה קטנה כתיב עליו לית רפי. פירוש שהמ"ם בשוא נע לפי שהעי"ן בפתח וכמ"ש ן עזרא ושאר רעמסס בשני שואין כמ"ש בסוף פרשת ויגש וכן כתב בעל רב פעלים את פתם ואת רעמסס הרי"ש והעין פתחים והסמ"ך לרויה ע"מ שעמנו; אבל בארץ רעמסס מרעמסס סגולה ע"מ תשמנם: (יד) וימררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (טו) המילדת. במקרא גדולה מסור כאן לית וחסר ועשום הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי. וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר הַמְיַלְּדֹת. וגם הרמ"ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. בזקף קטן למילדת: ויאמר להן. בזקף קטן להן: (יט) בטרם תבא אלהן המילדת. הדין לחוד כתיב אלהן חסר יו"ד ושאר אורייתא כולהון מלאים: (כ) וירב. היו"ד בחירק וכן משמע מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יו"ד כתיב ודכותיה וירב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהדגש במלת בתים להפריד בינו ובין זלעפה בתים (ישעיה ה') שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי"ו רפה: (כב) וכל הבת. הבי"ת בדגש: ב (ג) כי טוב הוא. בהעתק ספר תורה ט' רבתי. ולא ראיתי זה כי אם בנוסחא א' כתיבת יד מאלפא ביתא רבתי משונה ממסורת מסורת שלנו ועיין מ"ש באיוב סוף סימן ט': (ג) ולא יכלה. מקף באמצע בכל הספרים ובלי מאריך במלת לא במקצת ספרים: הצפינו. דגש הצד"י לתפארת מכלול משקל פָּעַל ושרשים. ובמסורת ג' מלין דגשין ורפין מתחלפין וסי' הצפינו. מקדם' ה'. משפי עיני (שופטים ע"ו). ובעל א"ת פי' מתחלפים כי במלת אלפם שלנו היה ראוי להיות אות שנייה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאת השנית דגושה והשלישית רפה עוד כתב ורשב"ע ז"ל כתב ולא נדגש הצד"י הצפינו וכו' ולא נהירא עכ"ל. ואומר אני כי טעה המדפיס וצ"ל ונדגש הצד"י וזה פשוט תוכל מתוך דבריו ובעל א"ת אי הוה שייל למיפיה דליטנא הוה נהירא ליה: תבת. חסר ו"ו בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תבת עלי גופר חסר יו"ד כתיב קנים שעלה את התבה חסר יו"ד כתיב וכל ליטנא באורייתא דכותה: גמא. הגימ"ל דגושה: ובזפת. פ"א הכינוי נחה ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב וביחזקאל סימן מ"ו. ולכן בי"ת בשמר כראוי שאין כאן דין מחיק: (ה) אמתה. בב"ק דסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה וכו' והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך להיות האל"ף בפתח ובמ"ם דגושה כגירסת רבינו סעדיה וכ"כ מהתרגום ולמאן דדריש לשון שפחה האל"ף בחטף פתח והמ"ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו וכן כתבו רש"י ורשב"ע וחזקוני ועיין מזרחי ושרשים: (ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. יש מקף בין ותאמר לה: (ט) והניקהו. הקו"ף בחירק בספרים מדויקים וכ"כ החזקוני ומנחת כהן וכ"כ בס' בעל הלשון בזורם ילך היליכי את הילד הזה ומשקלו אללו והניקהו לי עכ"ל וכך כן דברי אבן עזרא ומסר יו"ד אחר הנו"ן בהעתק הללי ובספרים מדויקים והכי מכח עבו מסרה דמסרה ה' מלא בלישן יניקה וסימן נמסר בפרשת ויחי ודין לא נמסר בהון ובמסורה הרמ"ה ז"ל לאו מכללא בלחוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא הֵינִיקָה בנים שרה מלא דמלא בתרין יודין חד קדים לנו"ן וחד בתריה ומסור עליה חמשה מלאים בלישנא בתרין יודי"ן ותרין מנהון באורייתא וסימן היניקה בנים שרה. גמלים מיניקות ושאר בנביאי וכתובי. גמלים מיניקות מלא בתרין יודי"ן ומלא וא"ו כתיב. ושמת דברה מינקת רבקה מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר יו"ד בתרא והיניקהו לי מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר תרין יודי"ן בתראי כתיב. ותקח האשה הילד ותניקהו מלא חד יו"ד קדימא לקו"ף כתיב. ועיין עוד מ"ש בפ' האזינו בס"ד: ותקח האשה הילד. מטעים ביה איניש דאמרי את: (י) משיתהו. בהעתק ישן משיתהו ירושלמי משתיהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב כי מן המים משיתהו מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא: (יב) כי אין. בס"ם כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ"ד רפה והה"א בלא מאריך בס"ם וכן במכלול דף פ"א: (יז) ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליה לית ומלא הרמ"ה ז"ל כתב מלא בכתבא דנוסחי דיקי וליא מגלא מסורת דמסרי ביה לית כותיה וחסר: ויושען. חסר יו"ד בספרים מדויקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויקם משה ויושען מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב וכ"כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הזי"ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא"ו ונמסר עליה אלפא ביתא חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דויתרו. ולית דמסרי עליה חסרין וטעותא הוא דכולה אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשם. חד מן ג' דסבירין ותקרא וקרינן ויקרא וסימן מסרתי בפ' וישב סימן ל"ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים: ג (א) רעה. בצירי: (ב) אכל. כתוב בשרשים שרש אכל בלשון הזה ושלא נזכר עם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א') ובא מלא' והסנה איננו אכל ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכתב אוכל מלא אבל במכלול דף פ' נכתב חסר וא"ו וכן הוב' בדף רי"ב בכלל החסרים וכמו לקח תאסף (מלכים ב' ב') ואמר כן הביא אותם שבאו בוא"ו עם הדגש וכן הוא בכל הספרים שלנו בשלם נקודות וחסר. וכ"כ בעל המסורה לית וחסר גם במנחת כהן כתוב חסר וא"ו והכ"ף דגושה ושב למקרא הרמ"ה ז"ל כתב גם כן והסנה איננו אכל חסר וא"ו כתיב. אחר זמן מצאתי שטעות נפל בשרשים ובאת הטעות היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא וסופר טעה וכתב שמלת מלא מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וגו'. ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד"ק וכתב בספרו אכל ושלא נזכר עם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא. והסנה איננו אכל וזה ברור כמו שמצאתי: (ד) ויאמר משה

משה. שמות רבה פ' ב' משה משה באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנתון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע"כ. ובזוהר סוף פרשת ויקרא ויקרא מלאך ה' וגו' פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתייליד לא אעדי מיניה שכינתא ע"כ. ועיין עוד באדרא דנשא ריש דף קל"ח ובזוהר פ' בלק דף קפ"ו ומקרא גדולה שמואל א' ג' ד' שמות מוכפלים ופסקים ב"מ משה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע"כ. עוד מצאתי מסרה כ"י זה לשונו ד' שמות מוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה משה עסקא ולמה שמע מפי הדיבור באיספקלריא המאירה על כן הוא בעסקא עכ"ל ועיין מסורת בסוף גמרא דפרק הספון ובויקרא רבה פרשה א' ובס' הזהר פ' וישלח ופ' יתרו ופ' שלח לך דף קע"ד. ריקאנטי פ' וארא. שערי אורה דף כ"ח ל'. ערוך ע' אספקלר גור אריה ריש פ' תמות. ועיין מ"ש בירמיה כ"ג על ה' צדקנו. ומ"ש על לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. והמבין לדעת סוד הטעם להכפלת שמות של ד' אנשים שזכרנו יעיין בס' הזוהר ריש פרשת נח בתוספתא ובס' נשמת שבת הלוי שער ה' ודעת לנפשו ינעם: (ה) מעל רגליך. בנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותיה מלא וכל משנה תורה חסר יו"ד ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתילים דמעט מינה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים הרמ"ה ואשכחנא נמי מסרה אחרינא ביהושע ה' ומסרה ה' חסר בלישנא וכו' ודא ודא חדא היא: עומד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (י) ועתה לכה. ויקרא רבה פ' א' א"ר אלעזר ה"א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ופי' בעל מתנות כהונה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ אתה הכ"ף כלומר השליחות לך הוא מה שאין כן אילו היה כתוב לך שהוא לקרותו כמו לך לך ע"כ. ובשמות רבה פ' ג' אמר ר"א לכה וודאית הה"א שבסוף התיבה לומר וכו' כדלעיל. ופי' שם המפרש הנ"ל שהה"א שבסוף מורה על הברור והודאי כמו שדרשו ישובו רשעים לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול והנה רבות ועיין במיי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלת כי במאריך ובמקף ואל"ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי אבותיכם. דין לחוד מלא דתלא באורייתא מלא וא"ו ומלא יו"ד: (טו) זה שמי. השי"ן דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא"ו שלא יהגה אדם את ה' באותיותיו ע"כ פ' ג' ותנן נמי בריש פ' חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה' באותיותיו. ובפסחים פ' אלו עוברין ובקדושין פ' עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב ר' אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ובשוחר טוב מזמור ל"ו ר' אבינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפי' ובמדינה בכינויו לקיים את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדבר בך ואין איתמר בקרייתא שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ' אמר להם הממונה כשהיה כ"ג מזכיר את השם יו"ד פעמים בי"ה הקרובים היו נופלין על פניהם. והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהם זה שמי לעולם זה שמי לעלם ע"כ. ובפי' הוגה את ה' באותיותיו פי' רש"י בפ' ק' דע"ז שהיה דורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שחפץ. וי"מ שהיה קורא בפי' אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים ובקדושין וזהו דעת התוספות ופירש רש"י הוא כדעת רבינו האי גאון ז"ל הנזכר באשרי דיומא פרק יום הכפורים ע"ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו ומפיים ביה וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירוש' ועיין מ"ש בקהלת ג' פסוק גם את העלם נתן בלבם. ואף על גב דאשכחן י"א לעולם חסר בקריה וסימנהון בתילים ע"ש. היכא דאיכא למידרש דרשינן ועיין שערי אורה דף י': (כ) והכתי את מצרים. מלא יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דנוסחי דיקי דכותה מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת אחרת מסר עליה ארבעה מלאים ולית דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכתי כל בכור בתרא מלא. ולית דמסר עליה דכתב לית כותיה מלא מכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא ניהו דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (כא) חן. במאריך לא נתביר: העם הזה. במקף ומאריך בה"א בספרים כ"י: (כב) ומגרת. הגימ"ל דגושה: ד (ב) מזה בידך. מה זה ק' והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ז. וגם הרמ"ה ז"ל כתיב מזה בידך חסר ה"א בתר מ"ם וחדא מלה וק' תרתי. ומפיר עליה מזה כתיב מה זה קריה ונדרש בשמות רבה פ"ג מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו': (ג) השליכהו. טעו המדפיסים שהדפיסו חסר יו"ד שהוא מלא ע"פ המסורת כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מנאו בעל מנחת כהן בפרשת וישב בכלל המלאים בלישנא בתורה וגם פה כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישלכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתיבת יד מדויקים ומה שכתוב במסרת גדולה במנין החסרים השליכהו ארצה ב' בו לא אהשליכהו קאי אלא על וישליכהו ופי' ב' בו ר"ל השני שבפסוק שהוא חסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב בפי' השליכהו ארצה מלא יו"ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ"ד דידיה איכא כל אורייתא מלא בר מן א' ומנה כל שכתובים במסרה גדולה שהם שבעה באורייתא ובתוכם ארצה וישליכהו ארצה כמו

שהגהתי. עוד הוסיף וישלכו אותו הברה דפרשה וישב שהם ח' ספרים בין כולם כמו שכתבתי שם: (ח) האחרון. מלא וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי בס"א כתיב והורכתך ונמסר עליו ליה וכ"כ עכ"ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי"ן ואב למסורת הרמ"ה כתב בהדיא והוריתיך חסר תדבר מלא וא"ו ותרין יודי"ן כתיב: (כג) שלח נא. בגעיא השי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדוייקים כ"י: (עז) והיה הוא. מלעיל: יהיה לך. הלמ"ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא במקף: (ל) אהרן את. בלא פסק: ה (ז) תבן לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כאברו שבסמוך: ומדפיס המסורת טעה כמ"ש בפ' וילא סימן ל"א. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר האריכתי שם כל הצורך: וקששו. השי"ן בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי"ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו"ד ע"פ המסורת. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסורה גדולה פרשה ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טו) וילעקו אל פרעה. הפ"א דגושה: למה תעשה כה. טעם תרין טוערין אף על פי שיש לו נעימה כמו הסביר אינו מפסיק לפי שהוא נקשר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. כמ"ש לפה: הרעתה. בהעתק הללי הרעתה ירושלמי הרעת חסרה עכ"ל. ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה. ולשון המאירי הרעתה חסר וא"ו וה"א לבסוף וכ"כ הרמ"ה וספר אמן שמון. עוד מלאתי מסרה כ"י ז"ל. הרעתה ג' חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות דויטב הרעתה כתיב לעבדך פ' בהעלתך הרעת כתיב להמית את (מלכים א' י"ז) הרעות כתיב ע"כ. וכן במלכים ובפרשה בהעלתך נמסר ג' ומשתניין באתיהון. וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בלישנא חסר דחסר דכותא בענין אחרים וסימן והרעתם באללרות. למה הרעתה לעם כזה חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב ולא הרעתי את אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל: הזה. בדגש:

פרשת וארא

ו (ג) וארא. סתומה: (ד) מגריהם. בתיקון ס"ת מגריהם ס"א מגוריהם וכן במפתח ע"כ. וכבר נתבאר ענין זה על תשלומו בפ' וישלח סימן ל"ו. ומה שכתוב במסורה קטנה שנדפס כאן ושם טעות הוא ואין לסמוך עליה: גכו. הגימ"ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב המכלול בשער אותיות או"י למ"ד אל משה לאמר דגושה לעולם למ"ד אל משה ואל אהרן לאמר אינה דגושה לעולם עכ"ל. וכן מלאתי בספרים כ"י מדוייקים. וכתב א"ת למ"ד-משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמרו בני גד ובני ראובן פ' מטות והאריך הרבה בענין ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי"ת רפה: (יט) מחלי. החי"ת בשוא לבדו וכן כמשון. וכן מלאתי בספר דקדוק כ"י שאלו הן מהשמות שאין בהחה"ע שבהם כי אם בחטף לבד על פי הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל: עמינדב. חדא מלה כתיב מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: (כד) ואביאסף. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. הקרחי. הקו"ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ"ש בס"ד שמואל א' א' על פסוק חפני ופנחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה: ז (א) ויאמר ראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אשר תדבר. כתב בעל אור תורה שהתי"ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדוייקים כתיבת יד אבן בספר אחר כ"י דגושה. וחילוף כזה ראיתי בספרים על אל תרבו תדברו (שמואל א' ב') כפש ברכה תדבן (משלי י"א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת ממולא אחד והראשונה בשוא שווכה לאהו"י משפעה להדגש כמ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמוך ליהו"א. ורד"ק בס' מכלול דרך אמרת אתו בכלל זה ורלה לחלק בין אות לאות וגם כי נבוכים דבריו וקשיין אהדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שהוי"ן כאלו דינן להדגש שעל מלת דהבריא (דניאל ב') כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מ״כלל ואח"כ אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו שהם שתי אותיות בג"ד כפ"ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ"ל. והי"ו זה שהיא שמושית נכון שתדגש. עוד כתב שקשה היא קריאת הדל"ת רפה סמוך לתי"ו רפה לפיכך הדגישו הדל"ת של דהבריא עכ"ל. וה"ה הכא דהכוויהו חד טעמא ניכהו. ויען רבו הספרים הרפויים על הדגושים במלות אלו שכתבנו וכן השב באחיך תדבר (תילים נ') ודומיהן בהכייהו אזלינן וכמו שהורה זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת חיי שרה גבי ובני דדן ובפרשת כי תלא על לא תתעב ובמלכים א' כ"ב ותילים כ"ד ואיוב ל"ט: (ג) והרביתי. בתיקון ספר תורה ישן והרביתי במפתח הגיה והרבתי ע"כ. והרמ"ה כתב והרביתי את דוליטמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ה) את בני ישראל מתוכם. בני ישראל במקף במקלת ספרים: (י) ויהי לתנין. נו"ן דגושה: (יד) לשלח העם. לית דמטעין ביה דקבירין לשלח את העם: (טז) ואמרת אליו. בס"ם אליו ברביע: (יז) והפכו. הה"א בסגול חזקוני: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה חסרים שמסרתי בפ' חיי שרה והמדפים נשתבש: (יט) ויאמר ד' אמר אל אהרן קח את מטך. פרשה סתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. הכ"ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים במסורת כל ענייגא לד"י רפה במ"א דגש וחטל הצפרדע וכן כתב רד"ק במכלול דף כ"א ולוית חן פ' י"ט מהשער הראשון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר וא"ו עכ"ל ובכל הספרים מלא ונמסר עליו לית ומלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד משארתם לרורת חסר וא"ו כתיב תשביתו שאר מבתיכם חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותה: (כט) ובכה. מלא ה"א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר וכתב רבינו בחיי כי תוספת הה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. ומאריך בוא"ו: ח (א) ויאמר דאמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ"י אין שום פיסקא בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה כמו שאכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב א"ם שכן מלא ברמב"ם א' כ"י שהיה מהר"י הלוי ובשנים אחרים כ"י ג"כ ושכן דעת המאירי ע"ם: (ב) הצפרדע. הה"א בלא מאריך בס"ם והלד"י דגושה כמ"ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הרא"ש ורד"ק במכלול דף קל"ה: ומבתיך. השני הבי"ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד' חסר בלישנא וסימן נמסר במ"ג ריש פרשת מסעי והביאה גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. שניהם חסרים יו"ד ודפ' בהעלותך אסף שמקש חמרים מלא כבמסורת שם והביאה כאן בעל מנחת כהן וכ"כ המדפים כאן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ"ה תמ' כמ"ם: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין למוד חסר יו"ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא נו"ן דודיס בסירק מלא יו"ד בתריה הרמ"ה ז"ל ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו"ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר מעשר המכות והוא שאמרו רז"ל שאין השד יכול לברוא פחות מכשעורה ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן שאין המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא"ו דקבירין וכל. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמים. בהעתק הללי החרטומים ירושלמי החרטמים עכ"ל. ובספרים מדוייקים חסר יו"ד וגם במסורת נמסר ב' חסר יו"ד וסימן ויאמרו החרטמם דאלבע. כי היה השחין בחרטומם וכ"כ מנחת כהן סימן כנים שחין ולזה הסכים הרמ"ה ז"ל גם שחרטומי מצרים דויסי בבקר והפעם כוסו חסר. וא"ו כתיב וכל חרטומי דכותא ואף על גב דמ"ש דידיה דגם אילטריכינן למימסר עליה דחסר משום סירכא דמסורת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים. בחרטמים חסר וא"ו כתיב וכל לישנא החרטמים דכותא מלא יו"ד בר מן ב' חסרים וענין וסימן ויאמרו החרטמם אל פרעה כי היה השחין בחרטמם ומסר עליה תרין חסרים אכלל דשארא מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. ובשמות רבה פ' ע"ו מהו שאמר בשחין בחרטומם שנגע בשר של מעלן כדי שלא יטא להם עמידה פי' כמה דאת אמר על יסקוד על לבא המרוס במכוס ואח"כ על מלכי האדמה באדמה ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי על עתה הזכיר החרטמים מלא ביו"ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם ובטל כחם והודו על כחם. ועוד יורה חסרון היו"ד על מה שדרשו רז"ל י' קבין מכשפות ירדו לעולם ע' נטלו מצרים וא' כל העולם כלו: (טז) ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: (כ) פרעה. הפ"א רפה: ובית עבדיו. זה א' מן ד' בית ובית דקבירין בבית ובבית וסימן בימסורת: ובכל ארץ מצרים. ה' דמטעין בהון דקבירין וכל וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז במ"ג: ט (ד) והפלה. בה"א ובפ' כי תבא והפלא באלף ומסורת כאן ובתילים סימן יו"ד: (ה) את הדבר. הדל"ת דגושה: (ו) ממקנה. מ"ם שנייה בלא גלגל בס"ם: (ט) לאבק. הלמ"ד בשוא וסאל"ף בקמץ חזקוני: אבעבעת. בי"ת ראשונה רפה וכן חברו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי"ם בשוא חזקוני: (יח) הוסדה. לא תניק ה"א ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן ע"ז ובמכלול דף ל"ב ובשרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ"ש ביהושע סימן ו': (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כט) ולא תספון. עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפ' שופטים סימן י"ז: לעמד. בתיקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במפתח ע"כ ויש להוכיח שהוא חסר ממה שאכתוב במגילה סימן ח' בס"ד עוד כתב הרמ"ה ליעמד לפני משה חסר וא"ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותא חסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הללי הקלות מלא וא"ו אחרון ירושלמי הקלת עכ"ל. ובכל הספרים מלא וא"ו בתראה וכן הקלות והברד שבסמוך וכ"כ הרמ"ה על שנים אלו ב' כתיבין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא באורייתא וכן הוא במסורת חיך ו' הכתובים כן חסר וא"ו קדמאה וסימן נמסר במסרה גדולה תילים ל"ג:

פרשת בא. פתוחה

י (ד) בגבלך. מלאים וא"ו באורייתא וסימן נמסר במסרה גדולה פ' וארא ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם. הלין ג' מלאים ושארא אורייתא בין דקרי בשוא בין דקרי בקבול חסר וא"ו כתיב ולית סד דפליגי ביה נוסחי. הגני מנילא מחר ארבע בגבולך אית סלין נוסחי דכתיב ביה מלא ואלבעה דכתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות. ועוד דמסורתא מסייעא לרובא: (ו) ובתי כל. הכ"ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא"ו בכל ספרי דיוקני וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם כל ההלכים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא דהלכים באורייתא דכותיה במ"א מלא וא"ו וסימן לרי ולט הולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו"ד אחר הנו"ן בכל ספרים מדוייקים ולם כמסירי שנסתפק בו ולא כמ"ש בתיקון ס"ת ישן ובזקנינו במפתח ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שגם מלת בנערנו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויאמר משה בנערינו מלא יו"ד כתיב ובזקנינו כלך מלא יו"ד בין סרין נונין בתיב במוספי דיקי ואית דמסרין עליה לית כותיה חסר ומסברא דטעותא הוא עד כאן לשונו: ובבנותינו. בהעתק הללי ובבנותינו ירושלמי ובבנותנו ובספר זנזוק חסר יו"ד עכ"ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי כייל הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בלאננו ובבקרנו כלך דין למוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יא) מבקשים. הקו"ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יז) היה כן. מלעיל שהקדמה בה"א: יהיה כן. הכ"ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר בכל שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי' משה נקרא מלך כדכתיב ויהי בישורון מלך: (כג) בתושבתם מלא וא"ו קדמאה בהעתק הללי ובכל ספרים כתיבת יד מדוייקים ובמסורת כ"י ג' וסימן היה אור ולא כל עליהם במושבתם דמצות וגם הוא מלא וא"ו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למושבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ודין בלישנא מלאים

כל

בין שהיא במלרע כמקלה ספרים ותין שהיא במונח שהוא במקום מאריך וכ"כ הטוב
טעם בע"ה שלפעמים יבא מונח חקף בשיבא אחת והוא במקום מהפך וכן היא מלה
מלין פרשת בלק כמ"ש שם ומלה בשמה פ' תולדת יצחק. וכן נמלא
בלשון שניים שבא כמונח במקום מהפך כמ"ש בת"ג ערך פשט ח"ל כל לשון עשייה
נקמץ בע"ד מותם ותימנהון בל כעשה ארץ (ישעיה כ"ו) ומרליהם ומעשיהם
דיחזקאל ויאמרו אליו מה כעשה לך דיונה וירא אלהים את מעשיהם שם ועיין
ב"ב פ"א בסוף קהלת על מלת כדרכנים: (ט) לא תהיה. בלא מקף באתנח:
(כח) והכנעני. הכי"ם בשוא לבדו: את הכנעני. בהפסק אלא את הכנעני ירושלמי
ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את
את את ואת: (לא) וגרשתמו. הרי"ש בשוא לבדו: (לג) בגלך. עיין מ"ש פרשת
ויצא על בכבתי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך: כד (ה) ויעלו
עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר
ובמ"ב בגליון כתוב עליו פלוגתא עלת ע"כ. רצים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא
מלא או חסר והמדפיסים בכלל היו מהטועים שכתב פלוגתא עלות עם וא"ו ואחריו
כלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ.
וטועים כל האומרים כן שלא נמלא בשום ספר מלא גם הללי כתבו חסר דחסר וכן
כלוי לסיום ע"פי המסורת וסימן נמסר ברי"ש פרשת ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ
הסמ"ג ז"ל ויעל עלת במזבח דגם חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין דקרבנות
דכותיה חסר דחסר בר מן ה' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין אבנים שלמות תבנה
וגו' והעלית עליו עולת וכל עלת בענין עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג'
ספרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין פי' במ"נ פרשת מקץ וכמ"ש שם
ובתוך אלכי אתם אשר הכתני בדרך שמם לדעת אשר דבר העם אזנך ושמע והוא מאי
דאמרינן בפ' כולהו לו ובפ"ק דחגיגה והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין
ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים)
ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה
לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ועי' הס"י לפיסוק טעמים בנגינות אם אחר
שני מיכך לריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו
ומפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין אתנחתא במלת עלת אלא
אחר שלשה טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לאל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם
דאתפשטא כמי לאיסי נבי ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית
ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית. מפנימה הכין לתתו שם או דלמא
הכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מינה אם הדביר דהיינו המחילה
מבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתיה כלפנים או כלחוץ ולא פשיט ליה
איסי בהדי חמשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן. שאת. ארור. מחר. משקדים.
וקם. וסימנם מ"ש שו"א דהכהו באורייתא ודין בנביא. והא דויעלו עלת דהוא כמי
באורייתא לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה ועיין שם ביפה מראה וביפה
תואר ב"ר פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו. ומדרש חזית פסוק כי
טובים דודיך מיין. ובעל העקידה פ' וישלח על פ' כשמעם ויתעצבו האנשים. ועיין
מ"ש על פסוק ובמנרה ארבעה גבעים משקדים ופרשת וילך על פסוק הנך שוכב וגו' וקם:
(ו) באגנת. חסר וא"ו ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנות כתיב לא
זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב
שררך אגן הסהר וגו': (י) לטהר. הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה: (יב) והיה שם.
בספרים כתיבת יד מדוייקים ה"א הפועל בשוא וקגול וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ב
חס מלא כדברי רב ספרים שכתבו בשוא לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא:
להורתם. חסר וא"ו תניין ורמז לו הקב"ה שמחלוקות חכמים עתידות לרבות בישראל
ואין הוראה שלימה ומלאה ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכך כתיב חסר כאלו
הכל הוראה אחת ובספר הזוהר פ' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ולא חדר
הורתי תורה שבעל פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו: (יד) מי בעל. הבי"ת רפה:

פרשת תרומה

כה (ד) ותולעת שני. כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל
לישנא באורייתא דכות' מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה
סרין חסרין בלישנא וסימן ותלעת שני דוחת המשכן תעשה כי אחכלנו התלעת מכלל
דאמר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסר' בהון אלפא מלאים שבושא
הוא דעל כרחך מלאים עוכא הוא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי: (ה) מאדמים.
האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם: (ו) שמן למאר. דין
מאור חסר וא"ו: (ז) אבני שהם. סימן קדמאה אבני שהם תניין ואבני וחד
פסוק סימן אבני עשר אמות ואבני (מלכים א' ז'): (יג) ועשית בדי. הבי"ת רפה:
(טו) לא יסרו ממנו. מטעים ביה עיין במסורת במסורה דדפוסא קמא ממנו ט'
דמטעים וכו' וכולהו חשיב להו בר מן חד דהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו'
וילקט ממנו (מלכים ב' ד') וטעותא דדפוסא היא. ותימא מה ענין לאלתא
מינייהו הכא ואיכן בטבעת הארון. ואם השכל ישכל דפרשה לו ולדקת לדיקים יסירו
ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר ממנה כדאיתא למיטעי באחריני
וגם במסורת כי"ת פרשה לו נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלשון
תרגום וליכא בהדייהו הנך תלתא דאמרן וכי אשכחנא במסורת כתיבת יד וכ"ל דהכי
מפרשא לא פליגי אהדדי ותרוייהו איתנהו הא דחשיב ו' סבירין ממנה שפיר והא
דחשיב ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דליכא למיטעי בהון ולא פריש מאי טעותא
שיחא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה והלתא אחריני איכא למיטעי ולמימר מהם
שע"ג דשפיר כתיבין ממנו: (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה. בהרבה
נוסחאות מהדפוס יש מאריך ברי"ש וטעות הוא אלא ובספרים כתיבת יד אינגו גם
לא בדפוס ישן: (כ) סככים. הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומנהג קצת ספרים: אל
הכפרת. קדמא באל"ף לא בה"א של הכפרת: (כב) אשר על ארון. בהעתק הללי
ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו. ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך ארן חסר בכל אתר
ארון העדות מכן עדות עד כאן לשונו. ואנן לא לייסינן להני כללי אלא כדאיתמר
במסרה דילן ודין דהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מפלתא חסרים דנמסר
סימנם במסרה גדולה סוף פ' תלוה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את כל אשר. סמוכי על

שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים. אבן עזרא ורמ"י וחזקוני. שפירשו ואת כל
אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם כבר עיינינן להאי מילתא ואשכחנא לה
במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו לוחה את כל אשר.
ותרתי אחריני אינון את כל אשר אנכי מלוה אתכם דראה. את כל אשר אלונו
דשופטים הלא אמרה דהדין כמי כתיב את בלא וא"ו. וליכא דוכתא לפלוגתא. וכן
כתב הר' מזרחי על רש"י שפשטי בכמה ס"ת ולא מלאתי זה: (כד) זר זהב. כל
לישנא חסר ובמסכת יומא פרק בא לו ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשים
לו זיר לא זכה נעשים לו זרה הימנו: (כו) לו ארבע. לו בדגש הלמ"ד: (כט) ועשית
קערתיו. במסורת דניאל ה' נמנה עם מלין דנסיב בתר יהו"ה בלא מבטל וכתב
במכלול שהקו"ף בדגש כדין אתי מרחיק שהעיין קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו
נחטף וכן ועשית קירותיו שבפרשה. ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים. ועיין
מ"ש לעיל על מי כמכה באלם. וקשותיו. בשי"ן שאלית ובהעתק הללי וקשותיו
ירושלמי וקשתיו עכ"ל. ותיקון ס"ת ישן וקשתיו מלאתי מוגה במפסח וקשותיו ע"כ.
אבל בספרים מדוייקים מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וקשותיו דשלחן קדמאה מלא
וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין. ואת
קשות הנסך מלא וא"ו כתיב: (לא) תיעשה. יש מחלוקת גדולה בספרים מבנים
קדמוניות אם מלה זאת חסר יו"ד או מלא כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה
ירושלמי תעשה חסר יו"ד. והחכם אבן עזרא כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי
טבריה ונשבעו שמשה עשר מזקניהם שלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל
מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מלאתי כך בספרי ספרד ולרפת
ועבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שעשה שלמה
הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל. ולא הכריע. גם הרמ"ה נסתפק בדבר
וזה לשונו ומקרות דמסרי עליה לית מלא שמכי אהאי דדריש בילמדנו פרשת שמיני
תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאליה ודייקי מינה
דמלא יו"ד ואכן לא צריך לן דאיכא למימר דדרשא לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי
דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן
תעשה בפתח תבנין הק' אלא קרינן תעשה בצירי תבנין נפעל דמשמע בנעשית מעלמה
והאי דאמרינן בדרשא תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה קרי משום איכא דנקודות
דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל. ואור תורה הכריע דמלא יו"ד הוא שכן מלא בתוספות
על התורה ובמאירי גם ראה מסרה מדוייקת כתיבת יד וזה לשונה תעשה ז' קמצין
בקריאה כ"ל בצירי וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה דין מלא יו"ד וכו'.
וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה לית מלא וכו'.
ושכן העיד בעל ס' שמן ששון שכתבי המסרת הוא מלא ובמדרש אחר דילמדנו פ'
בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר מקשה
תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שחיסר מדרש הלשון מילא זה וככר
העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה תעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ. עוד
מלאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלתך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא
כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש. וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא
חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת: (לג) שלשה גבעים
משקדים. זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל: בקנה
האחד. פי' כל דסמיך האחד בקנה בפתח הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת
הבי"ת. ג' פסוקים משתנות מקן בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה
בקנה האחד בקנה האחד בפתח. ויקהל בקנה האחד בפתח.
בקנה אחד בשוא: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה.
טעה המדפיס במקרא גדולה שכתב על פסוק שלשה גבעים וגו'. ה' מלין דליה להון הכרע
כי אין שם מקומו רק על פסוק זה. ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו'
נמסר לסימן חמשה כתובים הללו אותיבו שבעיא ליהושע בגהולא דמשה. ועיין מ"ש
בסוף פ' משפטים ע"פ ויעלו עלת ומ"ש בס"ד בפרשת וילך: (לו) מקשה. הקו"ף
בלא דגש: (לט) ככר זהב טהור יעשה אתה. ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף
סימן: (מ) בתבניתם. בי"ת רפויה דגושה: בתבניתם. בבי"ת וכ"כ החזקוני גם
הרמ"ה ז"ל כתב בתבניתם מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה: מראה. המ"ם
בקמץ לבד והוא חטוף: כו (א) ואת המשכן וגו' ותלעת. חסרים וסברו כי אחכלנו
התלעת ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ד טעות ח"ל הרמ"ה
ז"ל וירם תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא
וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה סרין
חסרין בלישנא וסימן ותלעת שני דוחת משכן תעשה. כי אחכלנו התלעת. ומוכרחא
דמסר' בהון אלפא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים שתא איכא ונוסחי דיקי
כמסורתא קמייתא סלקי: (ד) ללאת. ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה
דגש או שוא נח ולכן כשנמלא קבוץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ח"ק ממש אבל
כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר
החירק אם ח"ק מחירק של ח"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת
המסורת דבור רביעי ודבור חמישי וכיון שאמרנו כל ללאת שבענין למ"ד שניה רפה
יש לנו לומר שקבוץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה
המסרה. ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקבוץ הוא במקום שורק כי
שרשו לול כמ"ש במלכים א' ו' ובלולים יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת
ויצא אצל בכבתי יום: (ה) וחמשים ללאת תעשה בקלה. מטעים ביה דכתיב
בשפת: בקלה. הכ"ל הבי"ת דגושה: במחברת. המ"ם בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך:
מקבילת. במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרה אחרת נמסר ב'
וכתוב כן עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י
ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל ולא חמשים ללאת
תעשה וגו' מקבילת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו וחבריה דויקהל ומסיר עליה
תרין וחסר כלומר חסר וא"ו: הללאת. למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה: (י) הקילנם
במחברת וחמשים, בתיקון ס"ת ישן הקילנם במפסח הקילונה ע"כ והעיקר כמו שמסר
הרמ"ה ז"ל הקילנם במחברת השנית דועשית ללאת תכלת על שפת מלא דמלא
מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב וחבריה דויקהל דכותיה ויעש ללאת תכלת על שפת וגו'
היריעה הקילונה במחברת השנית הלין ב' מלאים ושארא מלא יו"ד
וחסר וא"ו כתיב ע"כ. וגם במס"ג נמסר על אלו השני' ב' מלא והסימן שנמסר

במקרא גדולה קדמאה. הקילונה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא ממלות הקילונה איסתמר אלא מענין במחברת או בסברת קא מסיר: (יד) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד: מלמעלה. כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש: (טו) הקרשים. הקו"ף דגושה: (כד) על ראשו אל הטבעת. ובפ' ויקהל אל ראשו. בפ' תרומה ואת טבעתיהם ובויקהל ואת טבעותם: (כו) ועשית בריחם. סי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן האחד מכייל' דויעש לקרשי צלע המשכן האחת וחד פסוק סימן להון וישלכהו באחד ההרים או באחת הגאיות (מלכים ב' ב'): (כט) ואת הקרשים. הוא"ו בגעיא: (ל) והקמת. במסורת ב' חסר וא"ו ותנייה והקמת לך אבנים ואית דמסרי עליה דקדמאה תרין חד חסר וחד מלא ולא מקיימי ושיבושא הוא דתרוויהו בנוסחי דיקי ספרים כתיב הרמ"ה ז"ל: הראית. הה"א בקמץ לבד והוא מטעף: (לא) מעשה חשב יעשה. ב' סבירין מעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה: (לג) הקרשים. הקו"ף דגושה: והבדילה. מלרע שלא כמשפט והדל"ת דגושה: לכם. הלמ"ד בקמ"ץ: (לה) לצלע המשכן. הלד"י בסגול: (לו) וארגמן. הגימ"ל דגושה: (לז) ועשית למסך. אילים פרש ענן לָמסך כפי והדין דתרומה לַמסך דגש: אדני. בלא מקף: כז (ג) ממנו. הנו"ן דגושה: (ג) סירתיו. הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו ועיין מ"ש למעלה על קערתיו: לכל כליו. ה' סבירין כל מסורת סוף הפרשה ובפרשת ויקהל כל כליו: (ה) מלמטה. הטי"ת דגושה: (ו) בדים. הבי"ת רפה: (ט) לפאת הנגב. עיין מ"ש בנחמיה ט': (יא) וכן לפאת צפון וגו' ועמדו. ועמדיו ק' וח"ל הרמ"ה ז"ל ועמדיו עשרים ליכא פסוק דמיין דועשית את חצר המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרי' דוכן לפאת צפון דו כתיב דיו ק' ותלתא מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל: (יב) עמדיהם עשרה דורחב החצר לפאת ים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת דיקהא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים עשרה שלשה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דרים פסוק דמיין דויעש את החצר במשכנא תנייניא עמודיהם דמיין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאסוקי דולכתף השנית דבתריה וא"ת נמי דמפיק תרין עמדיהם שלשה דויקהו לי והאי דנקט שלשה קדמאה. קדמאה דויקהל נקט. אדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הכך תלתא דויקהל נקט מדנקטיה בסופא ונוסחי דיקי נמי הכין דייקי כדאמרן הרמ"ה ז"ל: (יט) לכל כלי המשכן. ה' דמטעין דסבירין כל: יתדתיו. חסר יו"ד בין תי"ו לאסונה לדל"ת ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו:

פרשת תצוה

כ תצוה. סתומה: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בתורה וסי' קדמאה' מ' מלין בב' אהי אסירכיפיהון ואהי בסופיהון בתראה תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורה. וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון. והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו מ' מלין מתחילין מועד עד אהרו וא"ה בריסיהון היא מלה באהל שיש בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלה אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ובפסוק השני דאמור יש בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן שיש בם אל"ף וה"א. וצ"ל להגיה מ' מלין בב' א"ה א"ה בריסהון וא"ה בסופיהון בתר' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיוצא בזה מצאתי אח"כ במסורת הגבים הגירסא והפירוש: מחוץ לְפרכת. לית וחד לַפרכת: יערך. העי"ן בחטף פתח: כח (א) הקרב. הקו"ף בלא דגש: (ד) ואפוד. מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים ע"פי המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד: (ו) ועשו את האפוד. פ' פתוחה: (ז) כתפות. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני כתפותיו דסוף פסוק דועשה כרוב א' מקצה מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכוותה בר מן ב' כתיבי תרין ווי"ן בין לד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בתראה וסימן משני קצותו דכרובים דויקהל על שני קצותו דאפוד דואלה פקודי: (יא) פתוחי חתם. בהעתק הללי חתם ירושלמי חותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון והמסרים שנמנו כאן במסורת אך עשה המדפיס שהב' במניינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן וכ"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם ב' חסרים וא"ו באוריי' וסי' מעשה חרש. ועשים אתך. והאבנים על שמת. ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל: (יב) ונשא אהרן את שמותם. כל ליתנא באוריי' חסר וא"ו בר מן ג' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמותם דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסר' דמסר עליהון תלתא חסירים שבושא הוא דחסרים עוגא הוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא אלקי דהלין תרין מלאים ושארא ליתנא חסר הרמ"ה ז"ל: (יח) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא בת"ם: (כ) וישפה. במקצת ס"ס הפ"א בליר כמ"ש ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן וכ"כ בעל א"ת והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתוב במכלול דף קפ"ח אבל בשר הקרבן ולהליב הדרבן. כדרבונות. וישפה ובדקת וזהב. ושדי במכומים. יזל מים מדליו. קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת. וכתב המכלל יופי על וישפה כל' שאין ביו"ד געיא ע"כ. ואין דבריו נראין כי במקלחם כתב רד"ק בגידור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהליב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן: (כא) לשני עשר. ב' בליתנא באורייתא דין ואידך ושני עשר-בקר דויביאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב וליכא אחריני באתר קריא: (כב) מעשה עבת. ה"א בסוף תיבת מעשה שמק' קענים מתנת פ"ד נכתב מעשה בסי"ו: (כד) ונתתה את שתי עבתת. בס"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פ' תרומה

לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ע חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתיב שם ועשית על החשן שרשרות ועבות הוא וכ"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ע חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי אלקי: (כה) ונתתה על כתפות האפד. בהעתק הללי כתבת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מצאתי במסורת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כו) אל עבר האפוד ביתה. בתקלת ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורת שלהם ע' מלאים בליתנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ם הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ם וכתב שכן מלא במסורת מדוייקת כ"י עשרה מלאים בליתנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בס' שמן ששון וגם הרמ"ה ז"ל כתב ואית מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל ששה מלאים והוא שבושא דעל כרחיך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל: (כז) על שתי כתפות. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדגמו בספרים כ"י מדוייקים והתימא על האפד שבטבעותיו שכד"ק *) כתב בפ' ל"א שהוא רפה וכן וקראו בחבנים ובאותו הפרק עצמו מנה שמיהן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מגן דוד בטענת כ"ז כ"ע גם בעל אור תורה כתב הכ"ף רפה: על שתי כתפות האפוד. בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים. ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו כ"ל הא' והשני שבפסוק זה דשניהם מלאים וכן במסורת כ"י ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל: ממעל. בזקף גדול לא בפזר: לחשב האפוד. מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורת עם המלאים: (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק': להיות על חשב. מלא וא"ו וכל ליתנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' ישרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט: (ל) ונתת אל חשן. אין כאן פסקא: (לב) מעשה. העי"ן בחטף פתח: ארג. בסגול. בהם בלגד בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן סבירו ספר' פקודי: (לה) ונשמע קולו. כל ליתנא דקולו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן ח' מלא ונשמע קולו: הקדש. הקו"ף דגושה. (לו) ציץ. הצד"י דגושה וכן במכלול ובקלת תיקוני ס"ת הצד"י אמרוגה רבתא וכן מצאתי בנוסח א' מלוחיות רבתות ולא נמצא כן בנסחאות ספרדיות: חתם. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר והוא חד מן ז' חסרים ע"פי המסורת וסימן נמסר בריש סידרא במ"ג ובמ"ש בפ' אלוה: (לט) מלה. בלא מאריך בלד"י בס"ם: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. הכ"ף רפה. כתנת הנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכוותה ובקלת ספרים כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשת אתם כתנת שבפ' פקודי וילבשם כתנת דפ' לו. ומקצת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ. ובשרשים ויעשה ככתנתם דפרשת שמיני והתי"ו בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ ומעילא יתמעט שהאחרים בחטף קמץ כדינם: ומגבעות. בהעתק הללי ומגבעות ירוש' ומגבעת עכ"ל. ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ב' מלאים ויחבש לכם דפ' לו ודין וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (מא) וכהנו לי. כתב אור תורה שבס"ם בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מצאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי: (מב) ממתנים. מ"ם שניה בקמץ לבד והוא מטוף: (מג) אל המזבח. בס"ם בחי"ת לבד פתח: חקת עולם לו ולזרעו אחריו. בספרים כ"י ואף בדפוס ישן הטפחא במלת לו והמירכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"ש: כט (א) אשר. ברוב הספרים הוא בלא מקף והמי"ן בקדמא: (ב) ולחם מצות וגו'. אלפא מלות כתיבי בפסוקא הדין מליעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא ליתנא דמלות מלאים וא"ו הרמ"ה ז"ל: בשמן. הבי"ת דגושה: (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם. בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במקרא גדולה במנין ל"ע אותם מלא בתורה נמלא על סל אחד תניינא דפסוק ושבוש הוא וכ"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המקרא הזאת והיא כמו שכתבתי. ובפרשת לך לך תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם ע"ל מלא בתורה ע"ש. ויש לי עוד ראיה ממסורת אחרת שמלאתי בספר א' כתיבת יד פרשת ראה זה מוחלה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא תניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד את על תודה פ' לו כי יכרית ה' אלהיך פרשת ראה ומהם עוד סקת (יחזקאל ה' ד') וימרו בי הבנים (יחזקאל כ') בשונאי אותם (יחזקאל ל"ע כ"ז) וס' פסוקים בס' ברא' ועיין מ"ש ביחזקאל כ': (ו) הקדש. הקו"ף דגושה: (טו) וסמכו אהרן. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כמבירין שבתורה וכן כתב א"ת שכן הוא בכל ס"ם וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אוריי' חסר: (יז) תנתח. תי"ו ראשונה גם היא דגושה: (כב) המכסה. הס"ם בלא דגש: (כג) וחלת לחם. הוא"ו בגעיא: (כח) לחק. החי"ת בקמץ לבד והוא מטעף: כי תרומה הוא. ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומסרה אחרת כי תרומה היא במסרה אחרת כי תרומה הוא: (לד) ואם יותר. הוא"ו בגעיא: (לה) תמלא ידם. ימפה חסר את ומטעים ביה: (לז) והיה המזבח קדש קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פֹּעַל ז"ל: ובכלל ישוב החולם לחטף קמץ קֳדָשִׁים קֳדָשִׁים ופעמים יקרא בקמץ רחב כמו קָדָשֵׁי בשרשים. וח"ל אבן עזרא בספר צחות דף קנ"ח ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף בזית רק קֳדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן קָדְשׁוֹ קֳדָשִׁים ע"כ. וכ"כ הלוים חן בפ"ו ע"ש ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ חטוף שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קֳדָשִׁים בקמץ רחב. ועוד האריך בענין זה בעזרת העזר בכללי הקמץ חטוף ע"ש: (לט) את הכבש האחד. התימה על פי' אבן עזרא שכתב בפרשה שלום את הכבש אחד הגהת המדקדק במכלול דף כ"ג. ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד לית וחד את הכבש האחד דואלה שמות: תעשה בין. העי"ן בחטף פתח: (מא) תעשה לה. הלמ"ד דגושה: (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן: (מד) בכיו. הבי"ת דגושה: ל (ד) לבתים לשאת אתו בהמה. קדמאה לשאת אתו בהמה סנייא לשאת אתו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מהמהם ולא מה בהם (יחזקאל ז'): (ו) לפני הפרכת אשר על העדות. בחומש קטן עם תרגום אונקלוס כתוב ולא כי כוא"ו וטעות נפל צלותו

*אולי צ"ל שבטבעותיו על כד"ק.

דהפרה על פי המסורת ובס' מסורת המסורת מאמר ג' ביאר מהו פתח דהפרה. ובכל הספרים שלנו בקמץ וכן כתב בן עזרא בס' צחות דף קע"ו שהוא קמץ בעבור שהוא סוף פסוק וכן כתב במכלול דף קע"ו ובלוית חן ס"ה פ"ה: (כד) ורמה לא היתה בו. בכל הספרים. הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בגלא מאריך במקלתם: (כג) ראו כי ה' נתן לכם השבת. מטעים ביה תרי דכתיבי אתא: (ל) השבעי. דוישבתו חסר יו"ד והוא מן הספרים שנמסר סימנם בפרשת בא במ"ג וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל השביעי כל אורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' ושם הכתובים במסורת פרשת בא: (לא) כזרע. הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול מזקוף: (לד) כאשר צוה ה' אל משה. עיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג': יז (ג) תנו לנו מים. מטעין ביה תרי: מה תריבון מה תנסון. מרוייהו בלא וא"ו מזקוף. וזהו אחד מן ה' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אהל ואמרו לי מה שמו מה אמר: (ד) עוד מעט וסקלני. חסר וא"ו אחר הלמ"ד וכתיב יו"ד בתר נו"ן ולית קרי. ותסורלי וסקלני כתיב וא"ו בסוף תיבותא וקרי יו"ד ולית דכולהו נוסחי דיקי יו"ד כתיב ויו"ד קרי הרמ"ה ז"ל: (ו) על הצור. במאריך ובמקף וכן הוא בבן אשר: (י) ומשה אהרן וחור. מטעים ביה דכתיבי ואהרן: (יא) ויהי ידיו אמונה. ריקאנטי פרשת תצוה ויגש אהרן את ידו אל העם וגו' כתב ידו חסר רמז ליד יעקב שהיא למעלה מן המאלים וכן ויהי ידו אמונה ע"כ. וכן במערכת פ' י"ג ובלקוטי שכחה ופאה דף י"ג והגהה מימונים פ' י"ד מהלכות תפלה. וליכא למיטעה פותא דבכולהו ספרי כתיב ויהי ידיו אמונה מלא יו"ד וכן מוכח מהמסורת ולדידי חזי לי דטעותא נפל בספרי ריקאנטי וגם אחרים טעו בהו וצריך לומר ויהי ידיו. ועקר דרשא מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוה ליה למיכתב ויהיו. וכ"כ החכם אבן עזרא ויהי ידין אמונה כל א' מידיו כמו בנות צעדה וכמו ולדיקים ככפיר יבטח ע"כ. וגדולי הלוי הוא בגירסא דמילתא דהכי איתמר בספר הזוהר ויהי ידיו אמונה ויהיין ידין מבעי ליה אלא בגין דהליא כלא בימינא כתיב ויהי וכתיב ידיו בגין דהוא עקרא דכלא וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כ. ובספר אוהל מכבוד המילואים כתיב של כהן י' אלבעות להמשיך מי' מאמרות ויד ימין גבוה משמאל תהו כוס ידיהו נשא עכ"ל. ועיין מ"ש בפרשת שמיני: עד בא השמש. במסורה גדולה (יחזקאל כ"ג) י"ד בוא מלא בקריאה ומני כולהו הסס במסורת סימה באורייתא וטעה בנביאים ובהנהו דאורייתא חשיב אם מבל מתבל שלמה רעך עד בוא השמש. ובר מן כולהו איכא עד בא השמש דוידי משה כבדים פליגא על דין. וכן כתב בעל מנחת כהן בפרשת חיי שרה זה לשונו. בוא ברוך ה'. ה' מלאים וסימן דין. עד בוא יוסף. והנה בגדו אלה עד בוא. עד בוא תבואתה. אם תבל תתבל שלמה רעיך עד בוא השמש עכ"ל. ואולם במסורה מלכים ב' ע"ז ויסעיה ב' ויחזקאל כ"ג נמסר י"ג מלא ולא חשבי בהדייהו עד בוא השמש דמשפטים ולא דבשלח מכלל שהם חסרים וכן בכל הספרים שניהם חסרים וכן כתב המכריע לפני חכמים הרמ"ה ז"ל. לאה דבריו טובים ונכונים בא אתה וכל ביתך חסר וא"ו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף וסימן בוא ברוך ה'. עד בוא אדוניו אל ביתו. עד בוא יוסף בלבבים. עד בוא תבואתה עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים במסורה זו בין מסורת בדפוס לכ"י ובדפוס נמסר בכלל המלאים לבלתי בוא בגוים (יהושע כ"ג) כל אשר ידבר בוא יבוא (שמואל א' ט') ובמסורה כ"י לא נמנו שום אחד משניהם אלו. ובחילופים נמסר ויהי לעת בוא השמש (יהושע י') השמש יהפך לחשך וגו' לפני בוא יום ה' (יואל ג') ובכה"ג אמור כבנן ז"ל בתר רובא: (טו) ה' נסי. עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק אשר יקראו ה' לדקנו: (טז) כס | יה. כתב רד"ק בשרשים שרש כסא שהסמ"ך בשוא והיא מלה אחת. ולפי דבריו הכ"ף היתה ראויה להיות בסגול. ובחומש כ"י קדמון מלאתי למערבאי כסיה מלה חדא למדנחאי כס יה תרין מלין למערבאי ידידיה מלה חדא למדנחאי ידיד יה תרין מלין ועיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ אשר יקראו ה' לדקנו. ובגמ' פ' ערבי פסחים פלוגתא דאמוראי היא לרב חסדא בשם ר' יוחנן מלה אחת וכן לרב ולרבה ב' מלין. והרמ"ה ז"ל כתב כס יה בנוסחי דיקי ב' מלין עכ"ל. וכ"כ המאירי ז"ל מסכימים למליאות הספרים ולרוב נוסחי המסורות שמנו ו' פסוקים דאית בהו ה' מלין מן ב' ב' אתין חד אחד מהם. ובמסורת כ"י ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין דלופין מן ב' ב' אתין וחד פלוגתא דרב נחמן וסימנהון נא אא שם אא אם. כי גם זה לך בן. כי יד על כס יה דין פלוגתא דרב נחמן. על כן לא בא אל שלחן. גם לי גם לך לא יהיה גזרו. אין זה כי אם רע לב. ובמסורה דילן נחשיה ב' אותא להאי סימנא בלא פלוגתא. ברם אית בה טעותא דבליר מינייהו חדא פסוקא ומשום הכי בדירנא לה. עוד כתב בעל המסורת כס יה פליגא אם הוא חד מן תלין דלא מפקא ה"א וכו' מדר דר. תרויהון חסרים וא"ו ועיין מ"ש בפרשת האזינו בס"ד:

פרשת יתרו

יח (א) וישמע. פתוחה והיו"ד דגושה: (ה) ויבא יתרו. קדמא בריי"ש: (ח) על אודת. בהעתק הללי אודת ירושלמי אדות עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים כתוב אודת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכן הוא במסורת שנמסרה בפ' וירא במ"ג. ודע כי במסורה שם נפל טעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על אודת בנו כתוב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על אודת הבאר דפ' תולדות ילחק יתה איננו שהוא אדות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה בכל ספרים המדוייקים ומסורת האמיתית היא משלשה האחרים בלבד וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ע. אודת ג' כתיב כן וסימנהון וירע הדבר מאד ויספר משה לחתנו ואמר לו אל אודת הרעה (שמואל ב' י"ג). אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי זל"ע אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו. ויספר משה לחתנו וגו' על אודת ישראל. וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה. וידוע שהרמ"ה לא דבר רק על החומש: וילכם ה'. ג' חסר יו"ד בלישנא באורייתא וסימן וישמע לאוזן ויללהו. ויללכי מחרב פרעה. אשר הללתם בדרך מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יו"ד מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובמסורת דילן ז' חסר בלישנא בכול' קרי' וסימן בפרשת ויצא: (ט) ויחד. הדל"ת דגושה ושוא ונחה מכלול דף קנ"ה. ובמסורה ליס וחד אל ימד בימי שנה (איוב ג'): אשר הלילו. חסור הלילם וקריא הלילו: (י) ברוך ה'. בזקף קטן: (יז) לא טוב הדבר אשר אתה עשה. אשר במאריך אתה בטעמא: (יח) כי כבד. כ"ף של מלת כי בדגש: עשהו. חסר וא"ו כתיב ולית במסרה עליה לית כוסיה ומלא ותשובה הוא דרובא דמסורת ורובא דנוסחי דיקי חסר וא"ו הרמ"ה ז"ל: (כ) והזהרתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוותיה בקרי'. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם: החקים. הקו"ף בדגש: את הדרך ילכו בה. מטעים ביה דכתיבי אשר: (כא) שנאי בצע. בס"א כ"י שנאי־בצע. עשרת. חסר וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושרי עשרת חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה חסר: (כב) הגדל. חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' נח וכן חסר הרמ"ה ז"ל: (כד) לקול. מלא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דחסרים וכו' עיין במ"ג פרשת תולדות: (כה) מכל. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי ע"פי המסורת כי לא נמנה בג' חסרים שסימנם מפרתי בסוף בראשית: (כו) ישפוטו הם. מלרע מכלול דף כ"ג ודף קל"ח ושרשים ולוית חן פרשת י"ט מהשער השלישי: יט (ב) מרפידים. בהעתק הללי מרפידים ירושלמי מרפידם עכ"ל. ובמדוייקים מלא. דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ברפידים ואין מים. מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב ודכותא ויסעו מרפידים ויבאו הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח. (ג) ותגיד. כל לישנא תגד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין ובמדרש לקח טוב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים שלום לומר לנשים בנחת ולהגניע המצות ודקדוקיהם ולאנשים דברים קשים כגידים וראיה לדבר שלא תמלא בכל המקרא כמוהו ותגיד ביו"ד לשון גידים ע"כ. ובשבת פ' ר"ע באשלה פירש מאן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמשיכין דעתו של אדם ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ע"כ. ומ"מ נראה דעקר דרשה ילפינן מקרא דותגיד מיתורא דיו"ד ופשיטא דמשה עבד מאי דפקיד עליה רחמנא וזכיתא נמי לרבינו שלמה ז"ל דמייתי הך דרשא אקרא דותגיד כדמפרש בהדיא וכ"כ רבינו בחיי: (ד) אשר עשיתי למצרים. בתיקון ס"ת ישן למצרים ס"א במצרים וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרים מדוייקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל. והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב. וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק למצרים וכתוב עליו מטעים ביה אינשי וספרי: ואבא אתכם אלי. ב' חסר יו"ד ועיין מ"ש בירמיה סימן ל"ה: (ה) ועתה אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל. ויאמר אם שמוע תשמע דמרה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן שמע תשמע לעקבו דאם ענה תענה. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע דקריאת שמע ושאר אורייתא מלאים וא"ו כולהון שמוע דקרי שי"ן דידיה בקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים: (יא) כי ביום השלישי. חסר יו"ד ע"פי המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויהי בבקר יום שלישי כל לישנא דתליתי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ח' חסר וסימן כי ביום השלשי ירד: (טו) תגשו. הגימ"ל דגושה: (טז) ויהי קלת. חד מן ד' חסרים דחסרים ועיין בספר הזוהר דף פ"א: (יג) בהמתים. בספרים כ"י מדוייקים המי"ם בשוא לבדו ודגשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן. וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתילבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותיה וסיקד עד שאול תחתים: (יט) ויהי קול השפר. חד מן ט' חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. מלא ועיין במ"ג ריש פ' בא ומ"ש בפרשת כי תבא: וירד ה' לראות: (כג) לעלת אל הר סיני. וכן אל יהרסו לעלת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ירושלמי שניהם מלאים עכ"ל. ובספרים מדוייקים שניהם חסרים. וכ"כ במסורת לעלת ד' חסרים בתורה וסימן לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת. ולא הביאם לעלת דואלה הדברים. והמדפיס שכח לכתוב הרביעי והוא ותהינו לעלת. הלין ד' חסרים וב' מלאים וסי' לא נוכל לעלות אל העם. ויעפילו לעלות: העדתה: ה"א בסוף תיבה רמז להם לשונות של התראה בחיי: (כד) לך. הלמ"ד בסגול: יפרץ בם. הרי"ש בקמץ והוא סגול מפני המקף:

עשרת הדברות

ברוב הפסוקים שבעשרת הדברות יש בכל תיבה ב' טעמים ובארבע תיבות מהן דגש ורפה. ואלו הן תיבת כל של ועשית כל מלאכתך. ותי"ו של תעבדם. תשא. תרצח. ויש גם כן ג' אותיות בשתי נקודות והן נו"ן של פני. חיו של בארץ מתחת. לד"י של תעבדם שלשתם בקמץ ופתח. וכתב הר"י ן' חביב בפי' ע"י בירושלמי דשקלים פ' י' שהטעם האמת לכל זה מפורסם שיש ב' קריאות בדברות האחד כשקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרות כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים בסדר כנון קריאתו. ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום. וד' דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכולם פסוק אחד. אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן. ומתחייב מזה שינוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאות כפי סדר הנקודה. ובעל א"ח ביאר הדבר יותר וכתב בלשון הזה כמו מלת פני יש בה רביע וסוף פסוק היחיד קורא בסוף פסוק והקורא בצבור קורא ברביע ולכן הוצרכו לנקוד נו"ן פני בקמץ ובפתח. הקמץ לקורא בס"ת כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשתבא בסוף פסוק או באתנח תנקד בקמץ. והפתח לקורא ברביע אבל לא שיהיה ליו"ד של פני נקודה כלל. ומזה הטעם יש לחי"ו של בארץ מתחת ולד"י של תעבדם קמץ ופתח. הקמץ לקורא מתחת באתנח. תעבדם בסוף פסוק. והפתח לקורא מתחת בזולא. תעבדם בטרחא עד כאן. וכתב המקובל האלהי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה שהקורא שתי הנקודות לנו"ן ויו"ד של פני. ולל"די ותי"ו של תעבדם. וכן חי"ו ותי"ו של מתחת. טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנזיפה עליו ליתן את הדין: עוד כתב ראיתי למקצת נקדנים מי שמדקדק בקדימת הקמץ לפתח במלת פני וכן במלת מתחת ובהפך במלת תעבדם לפי שטעמו קרית הפסוקים עיקר עכ"ל. ותה הטעם מספיק גם כן לד' אותיות רפין ודגשין שזכרתי למעלה. שלקורא ביחיד כ"ף של כל מלאכתך דגושה מפני

הטעמא שבמלת ועשית הקודמת לסוף פסוק ושלשה. תוי"ן רפין שאין טעמא לפני שום.
אות מהן במלת לא ולקורא בצבור כ"ף של כל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק
לפניה ושלשה תוי"ן דגושין מפני הטעמא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא
טעמא בכל הני אלת ת"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין
ויהא אסיר לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא אבל במה דפסקא
טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לאו דפסקא טעמא אסיר אפילו לבולדא או למחדי
באתתיה אחרא דמלוה ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא
טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרבוה באורייתא או דעתא דחכם לאיסתכלא
ביה או דייניא דדיינא דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב
דעתא דסכסוכיהו לאפקא דינא לנהורא ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי ועיין שם
ובלקח טוב למהר"י משה גאגורה. והחזקוני כתב טעם אשר ו"ל יש ברוב הדברות
שתי נגינות ללמד שבעשרה ש"א דוגמת מתן תורה. ומתרגמינן הדברות קורין כל
דברה לא יהיה לך וכל דברה זכור בנגינות הגדולות לעשות כל א' מהן פסוק אחד
שכל אחד מהן דבר' א' לעצמו ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים
בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבט שקורין בפרשה
יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל
אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות
לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות
דוקא כמו שפירשתי למעלה גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן
שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כילד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך
זקף קטון ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע
עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין ויכוין הקורא בהן ביחיד
ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ת על טוב יזכר שמו ודע כי תיבות אשר
הוצאתיך מארץ מצרים. לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע
ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:
כ (ב) אשר הוצאתיך. ג' מלאים דמלאים מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא אל"ף קדים
לוי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וסימן הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר
הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך והבנו במשנה תורה הרמ"ה ז"ל
וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ן'
סביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמים שהגמרא חולקת
עם ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה:
בארץ מתחת. תי"ו של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. צד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ:
ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש
ורפה: ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ת: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ
מצרים. בלא קדמא אזלא: עבדים. בלא רביע. לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגלגל:
לא תעשה. מקף במלעל ותחת השי"ן תירכא במקצת ספרים לא בגלגל: משאת
ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא: בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן ימנית:
מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן ק' וכתיב כלל. תרצח. הפסק קודם ואלו עמהם
ואחר כך הקמץ ואלו מאריך וי"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. המאריך תחת האל"ף
אלא האתנח. וגם זה י"ל שהוא סוף פסוק: לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך
בתיו. לא תחמוד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן
נמצא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצריים וירושלמיים ובכל ארץ הצבי ובארץ המזרח והתוגרמה.
ובדפוס מדויק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד
את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמד בית. לא תחמוד אשת. ובפרשת ואלה אין
שום הפסק בין יעלו הלפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מצא ברמב"ם
כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס בהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן
מקום לטעות ולומר שלא תחמד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת
רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי איננו מעשרת הדברים
או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' וסמכו דעתם ג"כ לראותם כי בפסוק אנכי במקצת
ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו
עליהם הראב"ע ון' שועיב שנשתבשה טעמם ואת כלם ישא רוח והאמת כקבלת רז"ל
שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום:
(טו) הקולת. מלא וא"ו אחר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק
הללי. וע"פי המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' ואתחנן וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלמוד מלא
וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי ועיין ריקאנטי כאן ובריש הפרשה:
הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתרא' ובמ"ג נחום ב' נמסר
בלפידים. ג' מלא בלישנא בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים
ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אח"כ כתב
וכל העם רואים הלפידים ואחרא לפידם כתיב עכ"ל. והמדפיס נשתבש אחד בין
במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא וי"ל שצריך להגיה
וכל העם רואים הלפידם כתיב ואחרא לפדים כתיב גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם
מלא יו"ד קדמא וחסר יו"ד תניינא: (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בציר"י
ובמקצתן בסגול ובעל א"ת כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"א מהשער השלישי
ובמקף בסגול דבר כה (שמות י"ח): (יז) הסעמו. הסי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי
כסף. חד מן ג' מלעיל ע"פי המסורת כמ"ש בפ' נח ע"ש אלהי שם: (כב) וַתְּחַלְּלֶהָ.
אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כג) תעלה. המירכא אחר הסגול: ולא תעלה
במעלת. בעל רב פעלים כתב שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל
הספרים כדינו: במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ס:

פרשת משפטים

כא (א) המשפטים. בזקף קטן: (ב) ובשבעת. השי"ן דגושה והבי"ת בלא
קדמא בס"ם: (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא
מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן: וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש
של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים: (ח) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן
ט"ו באורייתא דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר
לא כרעים. וכולהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה
דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרגם אונקלוס דקיימה ליה. דאלמא יעידה קודמת
למצות פדייה ואף ע"ג דכתיב באל"ף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה
ואינו כגלה והפדה והיינו טעמא דלמא לי למיכתב אשר לא יעדה משיפא דבלא יעדה
משמעי קרא דאם יעדה היתה צריכה גט וגם לא היתה צריכה פדיית אב שבשעת יעוד
פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בקונט' סוף פ'
כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר העיקר נתה
שאכתוב בפרשה בהר סיני על פסוק אשר לא חמה וישעיה מ"ע על פסוק וישראל
לא יאסף וישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' על ולא אנחנו: בבגדו
בה. במקף ולא במירכא לדלי"ת: (יא) שלש אלה: הלמ"ד בקמץ והוא מעוף: לא
יעשה. בלא מקף במלעל: (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא אך
הנביא אשר יזיד. דפ' שופטי': (יח) והכה איש. במקצת ספרים שהכתים מאריך
בה"א והכה איש: (כב) ענוש. בהעתק הללי ענוש ירושלמי ענש עכ"ל ובכל הספרים
יש מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב: בפללים. בהעתק
הללי בפללים ירושלמי בפלילם עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים במפתח. בפליל
ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה. וכן הוא המסורה עיין עליו
וכ"כ מנחם כהן. ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד: (כח) וכי יגח שור. פ' פסוקה:
(כט) תמול. בהעתק הללי תמול ירושלמי תמוול עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן
הוא ע"פ המסורה שכתבתי בפ' ויצא בשם הרמ"ה: (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור
דגושה בס"ם: (לו) תמול. בהעתק הללי תמוול ירושלמי תמול עכ"ל ובכל
הספרים מלא שלא כמנהג במסורת בגוונין התאריס כמ"ש בפ' ויצא בשם הרמ"ה
והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון: (לז) כי יגנב איש פרשה סתומה
ונשאר המונח עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שנשאר
עמו כמ"ש ביהושע י"ם: וארבע צאן. מקף במלעל ולא במירכא בניס: כב (ג) המצא
תמצא. התי"ו רפה: (ד) בגניבה. בגניבו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלם אח' ב' עי' כה מלא יו"ד
וכתיב ה"א בסוף תיבתא אחלוף וא"ו: (ה) כי תצא אש. הקדמא בגל"י: גדיש. הגימ"ל
דגושה: (ח) על כל דבר. ע"ל במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: ירשיען. חסר. וא"ן ע"פ
המסורה והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין וכן כדרש במדבר רבה סוף פ"ט ועיין מה
שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן: (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש: (יח) כל
שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתב כאן פרשה סתומה וכן עשה המדפיס המ"ג ונתב
אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם
ז"ל עכ"ל. אמנם בס' אני היא פתוחה: (כ) גרים. הגימ"ל רפה: (כב) תענון.
בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתב שהוא בציר"י ע"פי המסורת שאלף ועיין
מ"ש בסוף פרשת ויצא: (כג) וחרה אפי. במסכת סופרים וחרה אפי בשיטה אחת
כך מצאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ' ה': (כד) לא תשימון עליו נשך.
ג' דסבירין ולא וקריין לא במ"ש לקמן על לא ישמע על פיך: (כה) תשבנו. אין
מאריך בתי"ו עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף בשלח גבי פסוק עד בא השמש:
(כו) כסותה. כסותו ק': (כז) אלהים לא תקלל. אלי המפר בפסוקים: אלהים
לא תקלל. במס' סופרים פ' ד' אלהים לא תקלל משמש קדש וחול כ"ש חומר קדש
ובסנהדרין פ' ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל
חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה
לקללת דיין ועיין. נזכרתי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף כ"ג. ומ"ש לעיל
סוף פ' ויצא: (כט) ביום השמיני תתנו לי. מטעים ביה מפני' דאמרי וביום:
כג (ב) ולא תענה על רב. כל לישנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד
וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מושיבין
מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על. רב כתיב פי' ואי אמר מלך מונה הן לא
אלו. אינך למחזי ליה זכותא. וילפינן מיניה כמי שפם בת' ד' דדיני נפשות
מתחילים מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לא תחלוק על מופלא
של ב"ד לפי' שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם: (ג) לא תהדר.
אין מאריך בתי"ו: (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בלישנא כי לא
יחדל ודין ע"כ פי' ולא אבינך בארצך דפסוק כי לא יחדל אביון וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא
תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכוותא ולא אבינך בארצך ודכוותא ואלו
אביוני עמך הלין שלשה חסרים בלישנא אחר כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו
כתיב וכל לישנא אביון האביון מלא דכוותיה: (ח) ויסלף דברי צדיקים. כל
צדיקים הצדיקם באוריי' מלא יו"ד קדמא' וחסר יו"ד בתרא' בר מן חד. מלא
דמלא ופי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים
גמורים שוחד מטיים: (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם
ה' דמטעי' דסבירים וכל מסורת יחזקאל כ"ז: לא ישמע על פיך. בפי' ן' עזרא כתוב
וזהו לא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ע' עבר דעד דורות קרובים להשתא הוו
משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא תקרי בוא"ו עכ"ל. עוד
במסורת ג' סבירים ולא ואינון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא
תכיר פנים: (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' תצוה שבעת ימים אילין
לאו אינון כשבעת הימים דסכות דאינון עילאין ואלין תתאין ועל דאינון לתתא כתיב
שבעת ימים תאכל מצות מלא כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל: ובספרים שלנו כתוב מצות
בוא"ו וכן ראוי ע"פי המסורת שאינו מהארבעה חסרים שבמסר סימנם במ"ג פרשת
בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדש לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן
החסרים: לויתך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תניינא ודלא כמאירי
שכתב שהוא מלא ב' יודין וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תניינא בר מן ב'
ואינון בפרשת בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובעניין וכ"כ הרמ"ה על
אלו ודין ב' מלאים ושארא חסרים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא כתיב:
(יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים ובפסק וסבריה דכי תשא ועיין מ"ש בתילים. על
אמין יה במזמור פ"ט: (כא) אל תמר בו. בכל ספרי ספרדיא נקוד תַּמֵּר דגש המ"ם
וכן הגיה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תָּמֵר מ"ם רפה: (כב) כי אם שמוע.
בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה
בכלל החסרים וסימן נמסר במסרה גדולה פ' זו על פסוק שמע שמע לעקבו וכמ"ש
בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע: איביך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל בכל
אורייתא איביך כתב חסר וא"ו ומלא יו"ד במסרה ב' מסרי' דספרים חסר יו"ד
תניין וחסר וא"ו כמ"ש בריש פ' כי תצא: (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ רחב
בין

בלומר כחומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני וככתב בגליון מטעים ביה ותהו הטעות דכתבי ולפני: (ז) בהיטיבו. בתביר לא במאריך: (י) קדשים. בכתוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך:

פרשת תשא

(יב) כי תשא. פתוחה: בני ישראל. במקף: (יג) הקדש. הקו"ף דגושה: (יח) לרחצה. ה"א בלא מפיק: (כ) אל המזבח. בפשט אחד לבד בספרי ספרד: (כג) מר דרור. המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם והם מטועים: (כה) מעשה רוקח. כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח וקטורת קדמאה: (כו) ואת ארון העדת. בהעתק הללי העדות. ירושלמי העדת עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים שאינו מהמסורה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכתובים הביאם הרמ"ה ז"ל: (כט) והיו קדש קדשים. אין צורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך: לא (ו) את אהליאב. בס"ס א"ת בגירי ובגלגל בלא מקף: אהליאב. אדא מלא כתיב הרמ"ה ז"ל. אחיסמך. אדא מלא כתיב הרמ"ה ז"ל: (ח) ואת השלחן ואת כליו. מטעים ביה אינשי דאומרים ואת כל כליו: כל כליה. במקף: (יד) כי קדש הוא. הוא כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים היא ביו"ד בתורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת ויצא וכן במסרה פרשת אמור כל קדש הוא במסרה אסרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקצת ספרים כמנהגנו: (טז) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה י"א חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהילים ע"ה נמסר גם כן י"א חסירים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שבדפוס כתוב לעלם י"ח וחסר וסימן נמסר בתילים ע"ה ונמצא קרא מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורה כתיבת יד בפרשת בראשית מצאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מצאתים על פס' לעלם בשגם הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם. ונחלו לעלם. והנחלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל: כל זה כתבתי להתלמד ולהציל המכשולות. ועיין א"ם בתהלים ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ובב"ר פ' מ"א דרשוהו על אותיות רבים מענין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשת מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורת דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבתי ע' ל"ח ונוסחי דיקי נמי כוותה סלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתובים כתבים באורייתא דכוותה ומסורת דמסרה עליה אלהא חסר שבושא הוא דאי כתבים בידך חסיר תרבעה הוו חד דין ותרין לויפן ויהד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי ככתבי' קא חשיב טובא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודאי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן: לב (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ' ד' דתעניות שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסורת בשש ב' וסימן משה. סיסרא. ובבראשית רבה סוף פרשת י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן אדם וישראל וסיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשלותו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות באתרבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא. ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ובתיקוני הזוהר תיקונא תליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שאכתוב בפרשת נצבים בס"ד אצל מה חרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והנו"ן בגירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: וישתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') לשה הכלבים (ישעיה כ"א) אשר אין משפטם לשתה (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו לצחק וא"ו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דנעלמא בשאר קריא בה"א: לצחק. הצד"י בגירי: (ז) העלית. קדמאה בגירי תניינא בחירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימא לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאצלנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה הסמנים מצאתי כתוב בס' תגי שיש כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בס"ת מהר"ר יודא מינץ סימן (ח) מ': (י) גדול. הגימ"ל דגושה וכן קבלנו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ האגודה והמרדכי בשמם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמצא כן בספרים שלנו. ולתיקוני כמהר"ר שמואל ז"ל וויקיו כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו עמזיין כתיקון כ"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמצא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יב) להרג אתם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכוותא ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג לפרוב ד' מלאים בלישנא וכו' ואין שנים אלו מהם: מחרון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ששלם סהנך חסר וא"ו כתיב. שוב מחרון אפך מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דחרון באורייתא דכותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזי"ן בלא קדמה. ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכוותה מלא דמלא. ככוכבי השמים דהכא דבנך אברכך מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותה מלא. דרך כוכב מיעקב

מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי וכתב ברעה בה"א כמד"א ברעה הוציאם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורת ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה שכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפסו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה שבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו אחוזות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשארו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושא את נושאיו. עלמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזק שעיין על אלות עשה מהסמ"ג בהלכות ס"ת ז"ל: מצאתי לשמאלה בקמיהם העומדים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעי' הרגל בב' הקופי"ן הללו כזה ק קבלה איש מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי נכתב עליהם ב' קופי"ן לריכות ליגע ולא מזייני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העומדים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמצא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרה רבתא כתוב שקו"ף לשמאלה בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא מטוף: ופקדתי עלהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר במסורה גדולה פרשה ויגש וכהרמ"ה ז"ל: לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורה: (ב) והפרזי. הזי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמר אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבי"ת רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין לאתי מרחיק: (יג) את דרכך. דין לחוד חסר יו"ד באורייתא ושארא כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל מקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגת הבשם שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא פסקא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קוץ שהוא פסוק ממשרת: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת את פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וסימן ולא יוכל לראת דובקה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרים בפתח: לד (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא מטוף: את הדברים. בס"ס הקדמאה בה"א לא באל"ף של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) ויכל. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשמא ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך וצלי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן טפחא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטפחא במלת ויקרא וכאן במלת בשם. ויותר נראה כי פירוש ן' עזרא כמ"ש כאן וברש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ אבודרה"ם בסדר תפלות של תעניות ז"ל. וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ומ"ש הראב"ע בספר מאזני לשון הקודש דף כ'. (ו) ויקרא ה' ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגוייהו ורזא דמילתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ח: (ז) נצר. נו"ן רבתי: וחטאה. לית ומד עולה וחטאה לא שללה: ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיראררה וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי מצאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנה שה לבית אבת. פקד עון אבת על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תניינא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות שגם הוא בספר ואלה שמות והוא החסר וזה ושל דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת. פקד עון אבת דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשת בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בפזר גדול לא בשני גרישין: (יא) שמר לך. המ"ם בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזי"ן דגושה: (יד) אחר. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שבילא וקיפא וזעירא מכל רישין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יח) מצות לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור באתנח וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת ואלה: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאם הרמ"ה ז"ל: (כד) ירשה. הסי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במס"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במסרת כ"י ולא בספרים: (כט) ברדת. הבי"ת דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ס ויכל בגלגל משה בזקף קטן מדבר בטפחא:

פרשת ויקהל

לה (א) בני. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן חבריו: תחשים. התי"ו דגושה: (ט) ואבני שהם. מקף באמצע וכן חכם לב: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ומסיר עליה בכולהו מסורתא דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובתראי מפרשא לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חס. וסימנהון אבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים תנינו דויקהל ודכותיה והנשאם הביאו ובצוצא דנסחי דיקי הכין כתיב ולית דמסרין בהון תרין חסרים

חסרים

הספרים וחד מלא דאבני שהם הכתובים חסר דוהנשאים מלא וליתא דבהאי מסורתא גופים מסיר גבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא סלקי. ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בשום בר נש חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנם חשן ואפוד ומעיל ושבעה האפוד דמסיר עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ועשית שתי טבעות תנין תרין בפסוקא וירכסו דואתה תלוה תלתא בפסוקא ועשית את מעיל האפוד הא שבעה וחד ולאפוד דאמרן הא תמניא ותרין לאפוד דויקהל כדאמרן הא עשרה ואחר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד וחשב אפדתו חסר וא"ו ודכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ. ועיין מ"ש בפרשת תצוה: (י) יבאו. שורק בוא"ו: (יא) את המשכן את אהלו וגו'. סימן את את ואת. את ואת. את את ואת. בס"ת ואת ואחרנא את וחד פסוק סימן כי אלעי ומלודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: בריחו. בריחיו קרי: (טו) הקטרת. בשני מטעין: (טז) את מזבח העלה וגו'. סימן את ואת. את ואת. את ואת. וחד פסוק סימן לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. פסוק אחר בנערנו ובזקננו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד כתיב וא"ו וחד לא כתיב וא"ו וכה"ג איתנהו בפ' פקודי: (יח) מיתריהם. מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לה"א וחד קדים לתי"ו וכל מיתריהם באורייתא דכותא ומסורת דמסרא עליהון בני מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבושא הוא דכולא בנוסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין הרמ"ה ז"ל: (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז. שמות רבה סוף פ' מ"ח אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח ונזם טבעת ועגיל וכומז ע"כ. וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין: (כז) והנשאם. לית חסר דחסר עיין במ"ג סוף פ' לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאים את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב בהרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שאחרו יכתב שהביאו והוסר והנשיאם שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשאם חסר יו"ד ע"כ. ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא כמי דקאמר חיסר אות א' משמם דקנצא דהאי לישנא באורייתא מלא חד יו"ד: (כט) לעשת. הפי"ן בתביר לא בטעמא: (לב) לעשת בזהב ובכסף. בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן ניחא ביה מילתא ללמוד ללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסרות מצאתי חילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ומסורה שבדפוס היה לא פסקה בחכמה שבריש פדלא וגם בנחמיה י"ב נמסר לעשת י"ג חסר וסימן ולחשב מחשבת ומגרו. וזה לא יתכן שסבירו הוא בפ' כי תשא וגם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מניין י"ג. והא לך סימן שמצאתי במסרות כ"י לעשות י"ג חסר וסימניהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הנשמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר. והך מסורה בתראה ניחא טפי ונשלם מנין י"ג וכן צריך להגיה מסורת הדפוס. עוד מעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אחר בלא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ע' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ע' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דכלו קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות. ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל המשנה שבתורה כמ"ש וההפרש הוא בכתובים שלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ז') ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח'). והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). ובמסורת שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ע"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז'. כללא דנקטינן מכל הכך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ע' חסרים וליכא בהון פלוגתא כלל (לד) ואהליאב בן אחיסמך. עיין מ"ש בפ' כי תשא: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל. בחומש עם התרגום דפוס סביוניטא כתוב בגליון יש ספרים בכל ע"כ. וספרים מוטעים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת: חרש. יש גם כן טעם פסק: לו (א) חכמה. החי"ת בקמץ לבד: ותבונה בהמה. בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תלוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה: (ז) והמלאכה היתה דים. אין בוא"ו געיא: (י) חמש היריעת. טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יו"ד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלם חסר וא"ו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד. עוד בפירוש איתמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותא היריעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל לישנא מלא יו"ד: חבר. במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ומסורת עליו לית קמץ זקף: (יא) ויעש ללאת. עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה: במחברת. המ"ם בשו"א לבדו וכל במחברת שבענין המ"ם בלא מאריך בספרים כ"י: (יב) מקבילת. חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה: (כא) עשר אמת ארך הקרש. א' לאוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמשכנא תנייתא: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים. בסיפרי דילן לית הכא תרמתא כלל ובספר סגי פליגי עליה מדנחאי ומערבאי הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פסיקא לן עד דייתי עזרא לעלמא דספי ולימא: (כט) והיו תאמים. ב' סבירין ויהיו הדין ולידך והיו שמנה קרשים דבתריה: והיו תואמם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם מלמטה ב' דין תאמם בפרשה. והיו תואמם כתיב. והנה תומם בבטנה כתיב. ויהי בעת לדתה והנה תואמים ע"כ. והוא ג"כ חד מן ה' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי ובכל שעשה זה בעל מנחת כהן בפ' וישב שכתב ויהיו תואמם חסר יו"ד והיו תאמם חסר דחסר אך בפרשת ויקהל חזר בו דבריו ותיקן המעוות וכתב קדמאה דתרומה חסר דחסר דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש: (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת. קדמאה דלואה האחד בדל"ת והדין דעשייה האחת בתי"ו וסימן באחד הכרים לו באחת.

הגליונות: (לג) לברח. בפשט האמצעי לבד: (לד) ואת הקרשים. ואת בגעיא:

לז (ג) על צלעו האחת. על במקף לא ביתיב: צלעו. בפשט לא בגלגל: (ח) כרוב אחד: כן הוא בספרים כ"י: קצותו. קצותיו קרי וכן קצותו שבפ' פקודי תלויים כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא ודא מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסורת וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר התי"ו ועיין ג"כ מ"ש בריש פרשת תלוה: (ט) למעלה. הע"ן בשוא לבדו: סככים. הכ"ף בשוא לבדו כפי דקדוקו: אל הכפרת. קדמא באל"ף: היו פני. כתב הרשב"א ז"ל בתשובת שים בס"ת בין בפרשת תרומה בין בפרשת ויקהל יהיו פני הכרובים. ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו כך כתוב בספרינו בפ' תרומה שסוף צואה כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשייה כתוב היו: (טז) על השלחן. על במאריך ובמקף: ואת מנקיתיו. בס"ם האל"ף בצירי ובפשט לא במקף: ואת הקשות. במקף לא בקדמא: הקשות. בוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמא בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דשולחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דמדבר מלא וא"ו כתיב: (יט) שלשה גבעים משקדים. זה הראשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפ' תרומה: בקנה האחד. הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא ועיין הסי' שמסרתי בפ' תרומה: (כא) קנתו. בלא גלגל: (כז) על שני. בלא מקף באמצע: לח (א) ואמת אמות. בחילופי הדפוס לב"נ הטעם בת"ו ולב"א הטעם במ"ם וכן הוא בס"ם כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובחילופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א: (ד) למזבח. בפשט א' לבד בבי"ת: (יא) עמודיהם עשרים. ד' מלא בענין ועיין מ"ש בסוף תרומה: (יז) כל עמדי החצר. כתוב במסורת ב' חסר וסבלו ועמדי החצר סביב ואדניהם דמבדבר ליש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי ומסור' דמסור' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שבוש' הוא: (כ) וכל היתדת. הוא"ו בגעיא:

פרשת פקודי

(כא) אלה פקודי. הפ"א רפה: (כד) כל הזהב העשוי. פרשה סתומה:
(כו) לגלגלת. שני הגימ"ל דגושים: הפקדים. אין בדל"ת דגש:
(כז) ויהי מאת ככר. אין כאן פיסקא כלל: לט (א) ומן התכלת. בלא מאריך במלת ומן: (ד) קצותו. קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם לתי"ו וחסר יו"ד וכן חברו שבפ' ויקהל. ע"ש ובריש תלוה: חבר. קדמאה דתלוה וחבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו: (י) וימלאו בו. קדמא במ"ם: טורי אבן. הטעם בטי"ת: (יא) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יז) על קצות החשן. קדמאה דצואה על קצות תניינא דעשייה על קלות וסימן ואל פה יקראהו:
(כא) מטבעתיו. בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ודפ' תלוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואתה תלוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים לתי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומסיר עליה הו כתיב היו ק' וחברו דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. וחשו חד מן ה' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג. והמדפיס טעה בזה ועיין א"ת. גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו. ואח"כ בלוח הטעיות תקן המעוות וזל"ש צריך להיות קדמאה חסר ותרלה מלא: להית על חשב האפד. במסורת פ' יתרו חשיב בהיה ה' חסר בלישנא וחד מינייהו להית על חשב האפד והוא זה דפקודי אבל דפ' תלוה מלא:
(כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני מושזר. בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש: (כו) ורמן. המ"ם דגושה: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד:
(כח) המגבעת. בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תלוה: (כט) ואת האבנט. ואת בגעיא: (לג) ויביאו את המשכן. פתוחה: בריחו. כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו תרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו. בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן. ואחרא דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן. בריחו הנ"ל בלא זקף גדול: (לד) ואת מכסה עורת. כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ה' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דברובא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותניין דפסוק חסר דחסר. ואשכחן חד נוסחא דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא: המאדמים. האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם ובמקצת ספרים הה"א במאריך: (לה) את ארון. מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהשלשה חסרים עפ"י המסורת שנמנו במ"ג סוף פ' תלוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל: העדת. חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ה' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) את השלחן את כל כליו. כן כתיב את כל כליו בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ג' דין ולידך סוף פ' במדבר: (לט) את מזבח הנחשת וגו'. סימנן של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו': מכבר. הבי"ת בפתח: (מ) את קלעי החצר וגו'. סימן את את ואת ואת את ואת תרין קדמאי ומשאי לא נסבי וא"ו וסימן ראובן גד ואשר חצלן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה: (מג) ויברך אתם משה. בהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ט מלאים בתורה: מ (ג) ושמת שם ארון העדות. בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל. ובכל הספרים מלא שהוא א' משמנה מלאים כדלעיל: (ו) משכן. הכ"ף בפתח: (ז) ונתת שם מים. המ"ם שנייה דגושה: (ט) כל אשר. הכ"ף דגושה: (י) קדש קדשים. הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תלוה: (יד) כתנת. הסי"ן בפשט קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תלוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנים: (טו) משחת. המ"ם בקמץ לבד:
(יח) ויקם משה. ומביאו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף פירקא שלמטה בקבוץ ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת ב' בקריאה ונמסר במ"ב מלכים. א' י"ח ותהלים מ': (ל) לרחצה. הה"א בשוא לבדו: (לג) ויקם את החצר. פ' סתומה: ולמזבח. המ"ם דגושה: (לה) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שאינו ממנין המחסרים שמנינם במ"ג ריש פ' ויחי:

סוף ספר ואלה שמות

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זרקא סגול מנח|מנח רביע פזר תלישא גדולה תלישא קטנה קדמא ואזלא מהפך פשטא זקף קטן זקף גדול דרגא תביר מרכא טפחא אתנחתא אזלא גרש גרשים יתיב פסיק | שלשלת ירח בן־יומו קרני־פרה מרכא־כפולה טפחא מתג מקף־ סוף פסוק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יי הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם צור כל־העולמים צדיק בכל־הדורות האל הנאמן האומר ועשה המדבר ומקים שכל־דבריו אמת וצדק:

נאמן אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא־ישוב ריקם כי אל מלך נאמן (ורחמן) אתה. ברוך אתה יי האל הנאמן בכל־דבריו: רחם על־ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו. ברוך אתה יי משמח ציון בבניה: שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על־כסאו לא־ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את־כבודו. כי בשם קדשך נשבעת־לו שלא יכבה נרו לעולם ועד. ברוך אתה יי מגן דוד:

על־התורה ועל־העבודה ועל־הנביאים ועל־יום השבת הזה שנתת־לנו יי אלהינו לקדשה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על־הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל־חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יי מקדש השבת:

הפטרת שמות

כמנהג האשכנזים. בישעיה סמן כ"ז.

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו
פני־תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו אם־כהרג
הרגיו הרג: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה
ברוחו הקשה ביום קדים: לכן בזאת יכפר עון
יעקב וזה כל־פרי הסר חטאתו בשומו | כל־אבני
מזבח כאבני־גר מנפצות לא־יקמו אשרים
וחמנים: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב
כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה:
ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה
כי לא עם־בינות הוא על־כן לא־ירחמנו עשהו
ויצרו לא יחננו: והיה ביום ההוא יחבט יהוה
משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד
אחד בני ישראל: והיה | ביום ההוא יתקע בשופר
גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ
מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם:
הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי
תפארתו אשר על־ראש גיא־שמנים הלומי יין:
הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם
מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: ברגלים
תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: והיתה ציצת
נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא שמנים
כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה
בכפו יבלענה: ביום ההוא יהיה יהוה צבאות
לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: ולרוח
משפט ליושב על־המשפט ולגבורה משיבי
מלחמה שערה: וגם־אלה ביין שגו ובשכר תעו
כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן־היין תעו מן־
השכר שגו בראה פקו פליליה: כי כל־שלחנות
מלאו קיא צאה בלי מקום: את־מי יורה דעה ואת־
מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים: כי
צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם:
כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל־העם
הזה: אשר | אמר אליהם זאת המנוחה הניחו
לעיף וזאת המרגעה ולא אבוא שמוע: והיה להם
דבר־יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם
זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו
ונלכדו: לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב אשר
פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב ולא עתה
פניו יחורו: כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו
יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי
ישראל יעריצו:

*תבואתו ק' °אצוד ק'

הפטרת שמות

כמנהג הספרדים. בירמיה סמן א'.

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר
בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו
בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה
שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך
יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן
יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש
החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם
אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך
נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה
לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי
אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך
ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם
כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־
ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי
בפיך: ראה הפקדתיך | היום הזה על־הגוים ועל־
הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות
ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה
ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר
יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי
לעשתו: ויהי דבר־יהוה | אלי שנית לאמר מה
אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני
צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על
כל־ישבי הארץ: כי | הנני קרא לכל־משפחות
ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו

פתח

פירוש המלות

הבאים. ימים הבאים זמן הישועה: ישרש. יתן שורש: בסאסאה. במדה מדה: הגה. בדיבורו הקשה: קדים. רוח קדים: אבני גר. אבן לבנה כמו: מאירות. מבעירות: משבלת הנהר. מן הגלות: הלומי יין. מוכים מיין: שער. רוח סערה: קטב. כרת: מלחמה. מלחמת של תורה: שגו בראה. בדברי הנביאים: פליליה. הכשילו המשפט: קיא צואה. ל' ולא תקיא: בלי מקום. אין מקום נקי: גמולי. ל' ויגמל: עתיקי. ל' ויעתק: צו לצו. נביא ויצוה להם. ולהם לו של ע"ז: קו לקו. כנגד קו הלזה. ים להם קו מסקלות משפטי רשע: זעיר שם. עוד מעט אביא עליהם רעה: המרגעה. המנוחה: בענתות. עיר מערי הכהנים: אצורך. ל' צורה: הקדשתיך. זמנתיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. רותח: ופניו. רתיחותיו: מצפון. היא בבל:

פתח | שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה° כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

הפטרת וארא

ביחזקאל סמן כ״ח.

כה־אמר אדני יהוה בקבצי | את־בית ישראל מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב: וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי־אני יהוה אלהיהם: בשנה העשרית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם שים פניך על־פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה: דבר ואמרת כה־אמר | אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך־מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני: ונתתי החיים° בלחייך והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק: ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל־ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת

°תבואתו ק׳ °חחים ק׳ °בכף ק׳

קנה לבית ישראל: בתפשם בך בכפך° תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי: לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש: לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך | ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה: ושבתי את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים: ולא־יהיה־עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה אשר־עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך־בבל את־ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־עבד בה נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה בתוכם וידעו כי־אני יהוה:

הפטרת בא

בירמיה סמן מ״ו.

הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא

לבוא

פירוש המלות

אחתך ל׳ שבירה: ירושלים. יושבי ירושלים: כלולתיך. שהכנסתיך תחת החופה: השאטים. הבוזזים: התנים. לפי שהם גדולים ע״י נילוס: חחים. פי׳ שתופסין בה הדג: תרוץ. ל׳ שבירה: מכורתם. מגורתם: אל צר. כמו על: מקרח. ל׳ קרחה: פעלתו. שכר פעלתו:

לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את־ארץ
מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול
והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך
כי־אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא
עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם־נפל איש
אל־רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל־עמנו ואל
ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה
מלך־מצרים שאון העביר המועד: חי־אני נאם־
המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל
בים יבוא: כלי גולה עשי־לך יושבת בת־מצרים
כי־נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה
יפה־פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם־שכריה
בקרבה כעגלי מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו
לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם:
קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו
לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם־יהוה כי לא
יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה
בת־מצרים נתנה ביד עם־צפון: אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל־אמון מנא
ועל־פרעה ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה
ועל־פרעה ועל הבטחים בו: ונתתים ביד מבקשי
נפשם וביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד עבדיו
ואחרי־כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה: ואתה אל־
תירא עבדי יעקב ואל־תחת ישראל כי הנני
מושעך מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקוב
ושקט ושאנן ואין מחריד: אתה אל־תירא עבדי
יעקב נאם־יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל־
הגוים | אשר הדחתיך שמה ואתך לא־אעשה
כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

הפטרת בשלח

בשופטים סמן ד'. והספרדים מפטירין לכן ותשר.

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה
את־ישראל בעת ההיא: והיא יושבת תחת־תמר
דבורה בין הרמה ובין בית־אל בהר אפרים
ויעלו אליה בני ישראל למשפט: ותשלח ותקרא
לברק בן־אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו
הלא־צוה | יהוה אלהי־ישראל לך ומשכת בהר
תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני
נפתלי ומבני זבלון: ומשכתי אליך אל־נחל קישון
את־סיסרא שר־צבא יבין ואת־רכבו ואת־המונו
ונתתיהו בידך: ויאמר אליה ברק אם־תלכי עמי
והלכתי ואם־לא תלכי עמי לא אלך: ותאמר הלך
אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על־הדרך
אשר אתה הולך כי ביד־אשה ימכר יהוה את־
סיסרא ותקם דבורה ותלך עם־ברק קדשה: ויזעק
ברק את־זבולן ואת־נפתלי קדשה ויעל ברגליו
עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני
נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד־
אלון בצענים* אשר את־קדש: ויגדו לסיסרא כי
עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור: ויזעק סיסרא
את־כל־רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם
אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון: ותאמר
דברה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה
את־סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק
מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה
את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־
חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס
ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה
עד חרשת הגוים ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־
חרב לא נשאר עד־אחד: וסיסרא נס ברגליו אל־
אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־
חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא יעל לקראת
סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־
תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה:
ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמאתי
ותפתח את־נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר
אליה עמד פתח האהל והיה אם־איש יבוא ושאלך
ואמר היש־פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת־
חבר את־יתד האהל ותשם את־המקבת בידה
ותבוא אליו בלאט ותתקע את־היתד ברקתו
ותצנח בארץ והוא־נרדם ויעף וימת: והנה ברק

*בצעננים ק'

רדף

פירוש המלות

נסחף. נשטעט: הרבה כושל. הקנ"ס: הרב היונה. מכלא דסנלס: פרעה. על פרעה: ונצתה. ל' ניס: קרץ. ל' חתוך: שכריה. סריס:
מרבק. ל' פטים: הפנו. הפנו עורף: יערה. עלי היער: אל אמון. על הסר אמון: ונקה. ל' הסמד: ויזעק. ויאסוף: ברגליו. ל"ע עמו:
בצעננים. כמין גומות: בשמיכה. נלדרת: המקבת. פטיש: ברקתו. נלדעים: ותצנח. ותתקע:

פלעות

רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

כאן מתחילים הספרדים.

וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

הפטרת יתרו

בישעיה סמן ו׳.

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ

כבודו

פירוש המלות

פרעת. נקמות: בצעדך. ל׳ הליכה: עקלקלות. מעוותים: יבחר. כשיבחר: לחם. מלחמה: שערים. לשערים. לחוקקי. אלו הפוקים: צחורות. לבנות: שיחו. ל׳ שיח ושבחה: מחצצים. ל׳ חץ: משאבים. מולאים: יתנו. יתנו: פרזונו. ל׳ פרזון: ירד. המושיל: בעמך. עמך: בשבט. פי׳ החכמים והסופרים: ושרי. כמו שרים: בפלגות. ל׳ חלוק: חקקי. ל׳ ממשלה: יגור. ל׳ אסיפה: חרף. בזה נפשו: למות. במלחמה: על. כמו עד: בצע. ל׳ שכר. ממסלותם. ל׳ מולו לכוכב: גרפם. שטפם: עז. את גבורי כנען: הלמו. כשברו: מדהרות. מדליקין: אביריו. הם הסוסים: אורו. קללו: מרוז. שם עיר: בספל. מזרק: להלמות. לכתת: מחקה. הסירה: ומחצה. ל׳ מכה: והלפה. העבירה: ותיבב. ל׳ יבבה: האשנב. חלון: רחם רחמתים. נערה או נערות: גבר. לכל גבר: יאבדו. דבורה אומרת זאת: אדני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל׳ סמוך לו: לו. לעבודתו:

הפסים

כְּבוֹדוֹ: וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת
יִמָּלֵא עָשָׁן: וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ
טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי
יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: וַיָּעָף
אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה
עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר: וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ
וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי: וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ:
הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע
פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב
וְרָפָא לוֹ: וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר
אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם
וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה: וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם
וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה
וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת
מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

כאן מסיימים הספרדים. אבל האשכנזים מוסיפין ויהי בימי.

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם
עָלֶיהָ: וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם
וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז
אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס: וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי
זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין
וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ: יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה
אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר: נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה
וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־
טָבְאַל: כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה
עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־
עַד שַׂר־שָׁלוֹם: לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ
עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ
בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה
צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת:

הפטרת משפטים

אבל בפ' שקלים מפטירים של שקלים. אפילו אם הוא ר"ח או מחר חדש.

בירמיה סמן ל"ד.

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי
כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר: לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים
לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ: וַיִּשְׁמְעוּ
כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח
אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי
עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ: וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן
וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ
חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת: וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם
בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים
לֵאמֹר: מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו
הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ
חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ
אֶת־אָזְנָם: וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר
בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית
לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו: וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ
אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־
שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ
אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת: לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְּרוֹר
אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר
נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי
אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ: וְנָתַתִּי אֶת־
הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ
לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו: שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי

°למרבה ק' °ויכבשום ק' °לזועה ק'

ירושל

פירוש המלות

הספים. מזוזות ההיכל: נדמתי. נכרתי: טמא. מאוס: רצפה. גחלת אש: במלקחים. צבתות: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. וגונו: שאו. ל' שממה: ורבה. ויגדל: עשיריה. כולל עשרה מלכים: לבעל. לשון הבער הדם: בשלכת. הוא שער כלכלת הבירושלים: נחה. חסכר: וינע. לשון נע: תעלת. אמת המים: השמר. ל' שמרים: האודים. לפידים: נתן לנו. זה חזקיה: המשרה. לשון שררה: ויקרא. הקב"ה קורא הוא שהוא יועץ וכו': את. כמו עם כל העם: דרור. חפשי: לזועה. ענין תנועה: לשנים. זהו כריתות ברית:

סגל

יְרוּשָׁלַם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל: וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ: וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם: הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב: כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי: גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־°אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים:

הפטרת תרומה

במלכים א׳ סמן ה׳.

וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם: וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ: וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס: וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר: לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית: וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת: וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה: וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ: וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת: וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים: וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת °יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב: °הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת: וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ: פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים: וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים: וַיִּבֶן אֶת־°הַיָּצוּעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר: הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ: וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל:

הפטרת תצוה

אבל בפרשת זכור מפטירים של פרשת זכור.

ביחזקאל סמן מ״ג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית: וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו ׀ וְכָל־°צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־°תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם: זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת: וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ: וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה

°אשיב ק׳ °יציע ק׳ °היציע ק׳ °היציע ק׳ °צורתיו ק׳ °תורתיו ק׳

פירוש המלות

סבל. כמו משׂא: הנצבים. כנוגשים: ויסעו. ל׳ עקירה: יקרות. כבדות: גזית. גשכלות: ויפסלו. צהכים: והגבלים. לוית שטאט גבל: זיו. כול לייר: שקופים. פתוחין מבחוץ: אטומים. סתומין מבפנים: יציע. קלר: התיכנה. האמטעים: מסע. כמו שהסיעו מן ההר: ומקבות. פטיש: ויספן. ל׳ כסוי: גבים. שמי תקרות היו: ויאחז. כמו ויספון: ויכלמו. שעמען: תכנית. כמו תכונה: צורתו. כלונים והתמונות: וטפח. כול טפח: וחיק. חלמע: וגבולה. המסגרת לו סזר: ומחיק. מחלמע:

שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה
עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה:
וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות
ארבע: והאראיל שתים עשרה ארך בשתים
עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה
ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת
רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק
לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי
בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח
ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו
דם: ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע
צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר
בן־בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע
קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב
וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת
ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום
השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו
את־המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא
תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים:
והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם
מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים
תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־
הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו את־
המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: ויכלו את־הימים
והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־
המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי
אתכם נאם אדני יהוה:

הפטרת כי תשא

מנה׳ בק״ק פפ״דם מתחילים לקמן וישלח אחאב וכמנהג ספרדים.

במלכים א׳ סמן י״ח.

ויהי ימים רבים ודבר־יהוה היה אל־אליהו
בשנה השלישית לאמר לך הראה אל־אחאב
ואתנה מטר על־פני האדמה: וילך אליהו
להראות אל־אחאב והרעב חזק בשמרון: ויקרא
אחאב אל־עבדיהו אשר על־הבית ועבדיהו היה
ירא את־יהוה מאד: ויהי בהכרית איזבל את

נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם
חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים: ויאמר
אחאב אל־עבדיהו לך בארץ אל־כל־מעיני המים
ואל כל־הנחלים אולי ׀ נמצא חציר ונחיה סוס
ופרד ולוא נכרית מהבהמה: ויחלקו להם את־
הארץ לעבר־בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו
ועבדיהו הלך בדרך־אחד לבדו: ויהי עבדיהו
בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על־
פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ויאמר לו אני
לך אמר לאדניך הנה אליהו: ויאמר מה חטאתי
כי־אתה נתן את־עבדך ביד־אחאב להמיתני:
חי ׀ יהוה אלהיך אם־יש־גוי וממלכה אשר לא־
שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את־
הממלכה ואת־הגוי כי לא ימצאכה: ועתה אתה
אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: והיה אני ׀
אלך מאתך ורוח יהוה ישאך על אשר לא־אדע
ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך
ירא את־יהוה מנערי: הלא־הגד לאדני את אשר־
עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא
מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש
במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר
לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו
חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה
אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך
אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את־
אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל:
ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית
אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי
הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל
אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע מאות
וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי
שלחן איזבל:

כאן מתחילים הספרדים והאיטלאני וק״ק פפד״ם.

וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־
הנביאים אל־הר הכרמל: ויגש אליהו אל־כל־
העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים

אם

°ומהריאל ק׳ °והאריאל ק׳ °יכפרו ק׳ °ידיו ק׳

פירוש המלות

וההראל. גובה המזבח: ומעלותהו. המעלות שהיו עולים במזבח סובים למזבח: במפקד. במקום המוכן: ומלאו. ל׳ חינוך: השלישית. לבצורת
הגשמים: וכלכלם. פרנסם: ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ימצאכה. תמיד במקום עבר: מנערי. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תהא
לידי מיתה: עוכר. ל׳ מים עכורים: פסחים. לשון ופסחתי: הסעיפים. לשון מחשבות: ויסקסו

אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ °וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי

°ובדברך ק׳ °השבכה ק׳ °וקו ק׳

יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

הפטרת ויקהל

כמנהג הספרדים. במלכים א׳ סמן ז׳.

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־°הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ °וְקוֹה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃

ופקעים

פירוש המלות

ויפסחו. ויפצעו: ויהתל. וילעג: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור עם אחר: שיג. או להשיג צרכים: דרך. או הלך לדרך: ויתגדדו. ויפצעו: בחרבות. הוא תער: וברמחים. רומחים קטנים שבהם מקיזים דם: קשב. כמו והקשיב: וירפא. ויתקן: ההרוס. שהיה שם מקדש שנבנה לשם ה׳: תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים: וינתח. נתחו לאברים: ויצקו. הוא צווי: שנו. תשנו: ובדברך. במצותיך: לבם. לבם שהיו מוכנות: להבה. יבשה: חורש. אומן: כתרות. עטרות: שבכים. כמו נאחז בסבך: טורים. רמונים: שושן. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ד׳ אמות: הבטן. באמצע: מוצק. הוא כלי גדול:

הפטרת ויקהל

ופקעים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את־הים סביב שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו׃ עמד על־שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל־אחריהם ביתה׃ ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת־כוס פרח שושן אלפים בת יכיל׃

הפטרת ויקהל

כמנהג האשכנזים

והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני. ואם הוא פ׳ שקלים מפטירים על שקלים בן שבע שנים. אפילו בר״ח או מחר חדש. ואז מפטירים ויעש חירום לפ׳ פקודי. ובק״ק פפ״ד ויעש חירום היא הפטרת ויקהל בכפלדים.

במלכים א׳ סמן ז׳

ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה׃ עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים׃ ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־פני העמודים׃ ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־המכנות׃ ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים׃ ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל° אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט׃ בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן׃ וינח שלמה את־כל־הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת׃ ויעש שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב׃ ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב׃ והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב׃

°האלה ק׳

הפטרת פקודי

כמנהג האשכנזים. בין בנפרד בין במחובר. אבל אם היה חל פ׳ שקלים בפ׳ ויקהל אז מפטירין לפקודי ויעש חירום של פ׳ ויקהל.

במלכים א׳ סמן ז׳.

ותשלם כל־המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יהוה ויבא שלמה את־קדשי דוד אביו את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים נתן באצרות בית יהוה׃ אז יקהל שלמה את־זקני ישראל את־כל־ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל־המלך שלמה ירושלם להעלות את־ארון ברית־יהוה מעיר דוד היא ציון׃ ויקהלו אל־המלך שלמה כל־איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי׃ ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את־הארון׃ ויעלו את־ארון יהוה ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל ויעלו אתם הכהנים והלוים׃ והמלך שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו מרב׃ ויבאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים׃ כי הכרובים פרשים כנפים אל־מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה׃ ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה׃ אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים׃ ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית יהוה׃ ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה׃ אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל׃ בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים׃ ויסב המלך את־פניו ויברך את כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל עמד׃ ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר׃ מן־היום

אשר

פירוש המלות

ופקעים. כמו שקועות: יצוקים. מותכים. אחריהם. של הבקרים: ביתה. לפנים: בת. סאה: יכיל. מחזיק אלפים: הכירות. הסירות: היעים. מגרפות: וגלות. שבוצים: הכתרות. עטרות: והשבכות. כמו נאמז דבנך: המכונות. מושבות: הסירות. הדודים: ממרט. מלוטש: בככר. במישור: במעבה. בעובי ר״ל עפר לורה באדמה: בית. כמו בבית. והפרח. פרחי המנורה: והספות. כדים: והמזמרות. כלים שמזמרים בו: והפתות. הצירים: יקהל. הקהיל: האתנים. הוא תשרי: עליו. כמו אליו: זבול. מסכן: עולמים. כי גלגל ושילה ונוב לא היו לעולמים: את. כמו עם:

בין

אשר הוצאתי את־עמי את־ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל: ויהי עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב | על־כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים:

הפטרת פרשת שקלים

למפטיר קורים מתחלת פ׳ כי תשא עד לכפר על נפשתיכם (שמות ל׳ י״א ט״ז).

כאן מתחילים הספרדים במלכים ב׳ סימן י״א.

ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתו° ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה: ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת | כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על־כסא המלכים: וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית °מלך:

כאן מתחילים האשכנזים.

בן־שבע שנים יהואש במלכו: בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים

°מזבחתיו ק׳ °המלך ק׳ °מימין ק׳ °ידי ק׳ °המפקדים ק׳

בבמות: ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח °בימין בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: ונתנו את־הכסף המתכן על־°יד עשי המלאכה °הפקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי זהב וכלי־כסף מן־הכסף המובא בית־יהוה: כי־לעשי המלאכה יתנהו וחזקו־בו את־בית יהוה: ולא יחשבו את־האנשים אשר יתנו את־הכסף על־ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

קריאה למפטיר פרשת זכור. בסוף פ׳ כי תצא.

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך | לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ויאמר

פירוש המלות

בין ה׳. להיותם לעבודת ה׳: מתן. כך שמו: הכרי. פירוש השרים: מכרו. פירוש מכירו: ויאתו. נתפייסו: חור. נקב: בדלתו. בכיסוי הארון: ויצרו. ל׳ קשירה: המתכן. המנוי: ספות. כלים: מזמרות. כלי שיר:

הפטרת פרשת זכור

בשמואל א' סמן ט"ו.

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה
למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע
לקול דברי יהוה׃ כאן מתחילים הספרדים.

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה
עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו
ממצרים׃ עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם
את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש
עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל
ועד־חמור׃ וישמע שאול את־העם ויפקדם
בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־
איש יהודה׃ ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב
בנחל׃ ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו
מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד
עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני
מתוך עמלק׃ ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך
שור אשר על־פני מצרים׃ ויתפש את־אגג מלך־
עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב׃ ויחמל
שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר
והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו
החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו׃
ויהי דבר יהוה אל־שמואל לאמר׃ נחמתי כי־
המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־
דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־
הלילה׃ וישכם שמואל לקראת שאול בבקר
ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה
מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל׃ ויבא שמואל
אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה
הקימתי את־דבר יהוה׃ ויאמר שמואל ומה קול־
הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע׃
ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם
על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך
ואת־היותר החרמנו׃ ויאמר שמואל אל־שאול
הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה
ויאמרו° לו דבר׃ ויאמר שמואל הלוא אם־קטן
אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך

°ויאמר ק'

יהוה למלך על־ישראל׃ וישלחך יהוה בדרך
ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק
ונלחמת בו עד־כלותם אתם׃ ולמה לא־שמעת
בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני
יהוה׃ ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי
בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא
את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי׃ ויקח
העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח
ליהוה אלהיך בגלגל׃ ויאמר שמואל החפץ
ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה
שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים׃ כי
חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת
את־דבר יהוה וימאסך ממלך׃ ויאמר שאול אל־
שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־
דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם׃ ועתה
שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה׃
ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה
את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־
ישראל׃ ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו
ויקרע׃ ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־
ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב
ממך׃ וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי
לא אדם הוא להנחם׃ ויאמר חטאתי עתה כבדני
נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי
והשתחויתי ליהוה אלהיך׃ וישב שמואל אחרי
שאול וישתחו שאול ליהוה׃ ויאמר שמואל
הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג
מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות׃ ויאמר
שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל
מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה
בגלגל׃ וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־
ביתו גבעת שאול׃

קריאה למפטיר בפרשת פרה

מתחלת פרשת זאת חקת התורה (במדבר י"ט) עד סוף פסקא.

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ זאת חקת

התורה

פירוש המלות

שם לו. אורבים: בטלאים. נתן כל א' טלה ומנה הטלאים: וירב. כמו ויריב: והמשנים. השמנים: הכרים. המפוטמים: נמבזה. כמו מבוזה: ותעט. ל' ותסכר: חטאת. חטאת הקסם כן המרי: הפצר. ל' מניעה: נצח. חזק: מעדנות. בשלשלאות: וישסף. ויבקע:

כנדס

הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהֹוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהֹוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה

ביחזקאל סמן ל״ו.

וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהֹוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהֹוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

פירוש המלות

הנדה. לפי שישראל נמשלו לנדה: ונקטתם בפניכם. תהיו נכלמים בעיני עצמיכם:

הפטרת פרשת פרה

כאן מסיימים הספרדים.

כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי אני יהוה:

הפטרת פרשת החדש

קוראים למפטיר בפ' בא מפרשת החדש הזה לכם (שמות י"ב א' כ').

ומפטירין ביחזקאל סמן מ"ה.

כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל: ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים לכפר בעד בית ישראל:

כאן מתחילים הספרדים.

כה אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש: ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ועל מזוזת שער החצר הפנימית: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את הבית: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת: ושבעת ימי החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: כה אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב: והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: והעלה אשר יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: וביום החדש פר בן בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו: ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: ובבוא עם הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו: והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עלתו ואת שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו: וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: ועשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד: ע"כ לספרדים. כה אמר אדני יהוה כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו למען אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו:

°יצא ק' °יעשו ק'

(מנהג הספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש)

ר"ח ניסן שחל להיות בשבת

מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדי' ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו הכתוב לעיל וקדיש לעילא. ובספר שלישי קורא המפטיר פ' החדש וקדיש לעילא ומפטירין הפטרת החדש. (ומנהג ספרדים לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח)

פירוש המלות

בראשון. בחדש ניסן: הבית. הוא ההיכל: לעזרה. הסמוכה למזבח: שגה. ל' שגגה: וכפרתם. ועשיתם: בשביעי. הוא תשרי: על. אצל

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָֹה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָֹה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הפטרת שבת ראש חדש

בשבת ור"ח מפטירין השמים כסאי. ונדחה הפטרה זו מפני הפטרה שבת חנוכה ופ' שקלים ופ' החדש, גם מפני הפטרת שמעו דפ' מסעי, אבל בפ' ראה ור"ח מפטירין השמים כסאי ואח"כ מפטירין גבי הלא רני עקרה ולבסוף עניה סערה:

בישעיה סימן ס"ו.

כֹּה אָמַר יְהוָֹה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָֹה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָֹה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָֹה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָֹה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָֹה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר

יְהוָֹה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָֹה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָֹה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָֹה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָֹה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָֹה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָֹה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַיִם אָמַר יְהוָֹה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָֹה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָֹה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָֹה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָֹה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָֹה׃

הפטרה לערב ר"ח שחל בשבת

בשבת וערב ר"ח מפטירין של מחר חדש. ונדחה הפטרה זו מפני פ' שקלים ופ' החדש, וברוב קהלות פולין ובוהם נדחה גם מפני עניה סערה בפ' ראה, אבל בק"ק פפ"ד ורוב אשכנז מפטירין של מחר חדש בפ' ראה ועל"ח וממשכין עניה סערה, עם רני עקרה בפ' כי תצא.

בשמואל א' סימן כ'.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן

האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח-לי
למטרה: והנה אשלח את-הנער לך מצא את-
החצים אם-אמר אמר לנער הנה החצים ׀ ממך
והנה קחנו ׀ ובאה כי-שלום לך ואין דבר חי-יהוה:
ואם-כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך
כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה
הנה יהוה ביני ובינך עד-עולם: ויסתר דוד בשדה
ויהי החדש וישב המלך על-הלחם לאכול: וישב
המלך על-מושבו כפעם ׀ בפעם אל-מושב הקיר
ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום
דוד: ולא-דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר
מקרה הוא בלתי טהור הוא כי-לא טהור: ויהי
ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר
שאול אל-יהונתן בנו מדוע לא-בא בן-ישי גם-
תמול גם-היום אל-הלחם: ויען יהונתן את-שאול
נשאל נשאל דוד מעמדי עד-בית לחם: ויאמר
שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה-
לי אחי ועתה אם-מצאתי חן בעיניך אמלטה נא
ואראה את-אחי על-כן לא-בא אל-שלחן המלך:
ויחר-אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן-נעות
המרדות הלוא ידעתי כי-בחר אתה לבן-ישי
לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל-הימים אשר
בן-ישי חי על-האדמה לא תכון אתה ומלכותך

ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן-מות הוא: ויען
יהונתן את-שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה
עשה: ויטל שאול את-החנית עליו להכתו וידע
יהונתן כי-כלה היא מעם אביו להמית את-דוד:
ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי-אף ולא-אכל ביום-
החדש השני לחם כי נעצב אל-דוד כי הכלמו
אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד
ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא-נא את-
החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא-ירה החצי
להעברו: ויבא הנער עד-מקום החצי אשר ירה
יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי
ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה
חושה אל-תעמד וילקט נער יהונתן את-החצי°
ויבא אל-אדניו: והנער לא-ידע מאומה אך יהונתן
ודוד ידעו את-הדבר: ויתן יהונתן את-כליו אל-
הנער אשר-לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער
בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה
וישתחו שלש פעמים וישקו ׀ איש את-רעהו ויבכו
איש את-רעהו עד-דוד הגדיל: ויאמר יהונתן
לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם
יהוה לאמר יהוה יהיה ׀ ביני ובינך ובין זרעי ובין
זרעך עד-עולם:

°אל כ׳ °החצים ק׳

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חיבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה. ונרשמו בו ג"כ סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות			שנים מעוברות		
בחג	מחוברות	(בו)	בחה	נפרדות	(דד)
בשה	מחוברות	(דד)	בשז	נפרדות	(וביו)
גכה	מחוברות	(דד)	גכז	נפרדות	(וביו)
הכז	מחוברות	(וביו)	החא	נפרדות	(זטו)
השא	נפרדות	(זטו)	השג	נפרדות	(בו)
זחא	מחוברות	(זטו)	זחג	נפרדות	(בו)
זשג	מחוברות	(בו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו ויבא בשלום

הקדמת מגלת אסתר

רבו המפרשים הקשו על טוב ספור המגילה הזאת על מעשה אחשורוש אשר עשה משתה שמונים ומאת יום. ואשר פזר הון רב ללא צורך. האם זה יהי' נוסף על כתבי קודש אשר ישמח הידים. ואם המגלה ספרה הספור הזה אזי לא יצא ידי חובת קריאת המגילה: ג"כ נבין הענין אשר יסדו לנו אנשי כה"ג לעשות משתה ושמחה וכו' בהראות על פדות גופנו ממות לחיים. ואולי היה הנס ג"כ להציל נפשם אם היו עובדי עכו"ם ע"י אונס להציל א"ע ממות. וע"כ נראה ג"כ מזה פדיון הנפש משחת עולם. אך למה תקנו מלוא שלוח מנות ומתנות לאביונים יותר משארי רגלים אשר החיוב עלינו ושמחת וכו' והלוי והגר וכו' (דברים ט"ז י"א) וכ"כ בהרבה מקומות. ונבין ג"כ מה זה אמרם לאחשורוש עבור דבר נקלה להסכים אשר השטין המן על ב"י על אשר לא מרדו במלך. ודריוש אביו היו אוהב לישראל. וגם מרדכי היהודי היה אהוב ויושב בשער המלך. ובן רגע יתהפך לאויב ואכזר להשמיד ולהרוג על אשר אינו נוגע להכ... מלכותו. ונבין בדברי המן אשר פרש למלך ח"ו. ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וכו' (ג' ח'). ולמה תרגם המסלה ישנו עם אחד. אלא זה הוא לשבחם קאמר. ע"כ מלאו מקום רז"ל (במגלה י"ג ע"ב) לדרוש ישנו מן המצות ע"ש. כי הדרש הוא מצד הקושי הנ"ל. ומסיים (שם) ולמלך וכו' יותר מוקשה על מה מורה הפת"ח ולמלך אשר ע"פ הדקדוק הוא כמו ולהמלך. והוא הידוע. למאי נ"מ אם הוא ידוע או אינו יודע. ואם אינני רק מושל בעם אחד ונמצא שם מורדי מלכות מחויב לעקור בילאם.

ונבא להבין ענין צלם של נבוכדנצר אשר עשה (דניאל ג' א') ע"פ כל הספור לאיזה צורך עשה אחרי הכירו גדולת הבורא באמרו. מן קשוט די אלהכון הוא וכו' (שם ב' מ"ז): כי הנה ידוע דעת רמב"ן בענין ברית בין הבתרים. כאשר הגזירה היוצאת מהקב"ה יכול להשתנות לרע ולטוב. ואין גזירה מוחלטת יורד מהשמים למות או לחיים. כי אם מאמר מופגר אשר משתנה לאחר אפין. וככה פי' בע"מ יע"ד הפיוט כן לחיים והן למות מי חי יזכור ע"ש. וע"פ מעשה התחתונים הגזירה מקוימת כפי מעשיהם להכריע העליונים לטוב ולרע. וככה רמזו בפי' רש"י (שמות י"ז ט"ז) ע"פ כי יד על כס וכו' ומביא ר"א ראייה מהפסוק כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). ור"ל אם הגזירה בשמים עדיין במקום גבוה בהיכל ישתנה הגזירה. אך כאשר יורד הגזירה למטה בארץ. והוא עולם הפרוד הוא עולם המלאכים אזי מתוקנת ומקוימת הגזירה יותר. ואם יורד הגזירה לנגד השמים היא יותר מקוימת. וכאשר ירד לארץ אז היא מקוימת בלי שנוי. כמו הנפש היורדת להתגשם תְּרָאֶה פעולותיה בלא שנוי. ע"כ צוה ה' אם יקיים יהושע למטה הגזירה בארץ והגזירה ירדה למטה מה"י לעולם העשיה. אזי תהיו הגזירה מקוימת לעולמי עד. וככה צוה הנביא למלך ישראל יכה ויורה. להכות ארם ע"ש (מ"ב י"ג י"ז) כדי לקיים הגזירה מן השמים. וכאשר לא מלא רצון הנביא ולא השלים המעשה. אזי ויקצוף עליו איש האלקים (שם י"ט) כי כאשר לא קיים הגזירה בעת הרצון נתבטלה הגזיר' העונה. וככה הראה לנו הדרך בע"מ עשרה מלכות על מאמר. ראיתי את כל ישראל וכו' כצאן אשר אין להם רועה (מ"א כ"ב י"ז) אשר היא אינה גזירה קיימת. ואם לא הי' עובדי כו"ם הי' מקוים עליהם המאמר אז"ל שמעוני אחי ועמי (ד"ה א' כ"ח ב'). דרשו חז"ל אם שמעו בקול ה' אתם אחי. א"כ אין המלך רק מקרב אחיו לכלם. ואם לאו עמי. אקח מקל ואכה על קדקדכם. וכאשר הראו להנביא מכיהו לא אדונים לאלה (מ"א כ"ב י"ז) גזר במאמר נבואתו כפשוטו. אשר ימות אחאב במלחמה ולא יהיה אדון על ב"י ע"כ הכניסו המלך ככתוב לא יתנבא עלי (שם י"ח).

והנה נבוכדנאצר כאשר שמע מפי דניאל הגזירה אשר הוא ראשה די דהבא. רצה לקיים זאת הגזירה לעולמי עד ויתקיים מלכותו דור דור. ע"כ התחכם לעשות הצלם ככתוב (שם ג'). וישתחוו אליו לאומים. ובכן יהיה הגזירה מקוימת. וכאשר חנניה מישאל ועזרי' פגמו מעשיו כן נתבטל פעולתו מהרה: וכפי זה היתה כונת אחשורוש להקים מלכותו לעולמי עד. עשה משתה הגדול כ"כ ימים אשר יהיה אהבה ורעות בין העמים ובזה יכון מלכותו לעולמי עולמים. ומלך אחד יהיה לכולם. וכאשר הזמין ה' קלקול בסעודתו ונהרגה המלכה ושתי כן נחלש חצי מלכותו מידו. כמאמר ויהיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד). ואשתו כגופו דמי. ע"כ פירש לאסתר המלכה עד חצי המלכות ותעש (להלן ז' ב'). ומקודם אמר לה מה שאלתך ותנתן לך. ואמר לאסתר ומה בקשתך וכו' וינתן לך (לעיל ה' ג'). כי מתחלה חשב אשר המלכה מבקשת לתת לה במתנה חצי המלכות אשר לא לו יהיה. ע"כ הקדים לפרש אם הבקשה עד חצי המלכות ינתן לך במתנ' גמור'. וראה המלך אשר לא נתכונה לזה בגופה. ע"כ הוסיף לפרש לה (שם ז' ב') אם שאלה בתורת שאלה אשר חוזרת לבעליה. ינתן לך בלי שום עכוב כל המלכות. ואם הוא המבוקש אשר הוא הכליסים. יעשה לך בקיום גמור למתן עולם רק עד חצי המלכות. וכאשר התחכם הצורר להשמיד היהודים. הקדים להרגיז האדון על עבדיו היהודים בזה האופן. כי ידוע. ה' בחר בנו מכל העמים להיות עם סגולה. וכהנים לה'. ואשר נהיה כהן לכל העמים. ככתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח י'). וכערך הכהנים בין עם סגולה. אשר עליהם לקיים יורו משפטיך ליעקב (שם ל"ג י'). כן אנו ב"י מחויבים לפרסם שמו הגדול גם בעת פזורנו ביניהם אשר ידעו כלם שם ה'. ויראו בעיניהם חכמת ה' בקרבנו ויושר מעשינו לזכות כל העולם בשם ה' ללכת בדרכיו. וזה ידוע בעלי חיים נראים ונדמים. וכל הגדול מחבירו אם מקלקל מעשיו רבה היא פרי פשעו. כאשר ממנו יראו וילמדו. וע"כ צותה התורה להמית זקן ממרא על דקדוק קטן מד"ס. כי רבה רעתו אשר ממנו ילמדו להפרד זה בבית זה. ולא יהיה רוח אחד לכולנו אשר יצמיח השלום בינינו. והאי תגרא דמיא לבדקי דמייא כיון דרוח רוח. ואמרו חז"ל על פסוק מעוות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ו) דרשו חז"ל אין קורין מעוות אלא מי שהיה מתוקן תחלה. זה ת"ח שפירש מדברי תורה (יבמות ע' ע"ב). ע"כ כפי גדולת האיש או העם. כ"כ ההשחתה גדולה. ע"כ הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ולא נתן למחילה. כענין יען לא האמנתם בי (במדבר כ' י"ב). וכן הגדילו חטא דוד המלך אף שלא היתה אשת איש רק לפנים. כי היתה גרושה בספר. אך כאשר היו עוסקים בנגעים ואהלות. ודוד המלך היה עדינו העצני. ומורה לעמו. וה' עמו שהלכה כמותו. הי' מגדילים חטא אשר הוא לפנים כערך הבא על אשת איש. כאשר לא היה ידוע בעולם הגט כריתות אשר היה ביד ב"ש: וכן היה טענת צורר ישראל. ישנו עם אחד. ר"ל כי התורה הם גוי אחד. וראוים להיות מוט המסוך בעולם. אשר ע"פ מעשיהם. אליהם גוים ידרשו להיות עם אחד ורצה אחד לכולם. ובזה היה מכון מלכותך לעולמי עד. אכן לא כן הוא כי הם פזורי הנפש. כ"א דורש טובת עצמו. לא לקיים ככתוב וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו). ומטה ידו והחזקת בו (שם שם ל"ה). ובזה גזר אומר אשר ע"י מפוזר בין העמים. והם ג"כ בעצמם פזורי הדעות אשר אין שלום ביניהם. הם הם יגרמו בטול מלכותך אשר לא משקיים. כאשר יתגברו אחת זה בזה לבטל השלום. ע"כ שבט הצורר. ומפורד בין העמים. ר"ל אשר יעשו פרוד בין העמים. ולמלך אשר מנוקד בפתח. ר"ל כאשר הנך המלך הידוע מושל בכיפה. אשר הנך ראוי להחזיק השלום לקיים המלוכה לנצח. ובפרט אחרי פזור כ"כ הון יקר על משתה ושמחה להקים הממלכה. הם הם ישבתו שלום מלכותך ולא תכון מלכותך בידך. וע"כ גזר אומר לה שמיד ולהרג וכו' כדין זקן ממרא הנ"ל. אך מרדכי היהודי אם כי היה יכול להציל א"ע ע"י בשו בבית המלך. והוא בעצמו ישב בשער המלך. ובפרט המלכה היא עם המלך. מכ"ז השתתפו בצרת ישראל ועשו להם אבל יחיד. אשר הם יחד. וגוי אחד הם בארץ. ואם יוסר רוב בנין הגוף ימוטו כל האברים. ובזה הראה המלכה אחדות עמה כאשר ענתה. ואלו לעבדים ולשפחות וכו'. כי אין הצר שוה בנזק המלך (מגילת אסתר ז' ד') ר"ל הצר סותר דבריו מראשו לסופו. הקדים אשר ישנו עם אחד. אשר כונתו מקור מולדתם עם אחד הוא. וסיים אשר דעתנו להיות פזורי הנפש. והנך רואה המלך גודל אהבתנו זה לזה. הלא אני האסתר בבית המלך. ואני נותן נפשי עליהם אפילו אם ישתחוו לעבדים ושפחות. וככה סדרה ענותה. ואלו לעבדים וכו' נמכרנו. זאת אשר נמכרנו לעבדים ע"ז הייתי מחרשת כי גם אני עשיתי כמותם להשוות להם למען הקים העולם על תלה. אך זה אשר הצר המסטין טוען להרוג היהודים. בזה יבטל מלכותך ואם אין ישראל אין שלום בעולם. ובזה סדרה ענותה בפס' הקודם ואם על המלך טוב. ר"ל טובת המלך הוא לקיים השאלה והבקשה אשר אגזור להחיות נפשי ועמי. ואבקש רצות המלך לקרוע חוט התחוך ובזה העירה חמת המלך.

ע"כ מעשה המשתה מפורש בתחלה היא סיבת טענת הצורר. ובזה התחכמו מרדכי ואסתר להראות לפני עמים. גודל ערך ב"י לעולמי עולמים אשר לא כדברי הצר. אנו בני אברהם אע"ה. מסוגלים לחונן דלים. ולהיות עם אחד. כה היינו וכן נהיה. ויש בינינו אהבה ואחוה ורעות. ולהמלך שוה להניח. כי לנו ובידנו השלום. אשר יראו העמים וישמעו. מי דומה בני עמו כמונו היום. מי הוא התומך עני לבני אמונתו כמונו. ובמקום הגלות ישראל כל אשר בשם ישראל יכונה מקריב חלבו ודמו להציל פדויי חרב. ע"כ תקנו ביתר שאת במנהג הזה. אשר לא יפסוק לעולמי עולמים. לשלוח מנות איש לרעהו להראות כי כ"א הוא חלק מעמו. ומי הוא מנת חלקו כמונו היום. להשתתף עם עמו מכורי בלא כסף. פזורים ונדוחים לאפסי העולם. ומתנות לאביונים. כאשר זה נשאר בידינו לאות ולהראות לכל העולם טוב לבב עם סגולה. וצדקה תרומם גוי. וכן הבטיח לנו ה' אפרים לא יקנא את יהודה וכו' (ישעיה י"א י"ג) וכתוב וישבו לבטח בעשותו שפטים בכל השאטים מסביבותם (יחזקאל כ"ח כ"ו). ר"ל אשר מלעיזים עלינו כי אינינו דורשים שלום המדינה אשר אנו שוכנים בה. לא כן עמנו אנחנו עם ה'. בכל מקום אשר גלו. משפיע הקב"ה שפע וברכה. ויקבץ פזורינו מהרה אוכי"ר.

מגלת אסתר א

מגילת אסתר צריכה לעשותה כדיני ספר תורה ובה שש עשרה פרשיות סתומות. ויש אומרים י״ז. ואם עשאן פתוחות פסולה וכדי שלא לערבב שמנו לסימן אות ס כמו חמשה חומשי תורה:

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ
מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃
ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא
מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ
אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ
יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים
הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים
בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת
אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי
שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר
וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים
שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה
כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ
לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ס ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן
אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים
אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה
וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים
וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ ס יג וַיֹּאמֶר

°ובמלאות ק׳ °ח׳ רבתי

המלך

מסרה א בימי, ה׳. הוא, ל׳. המלך, ב׳ וחסר. ב כשבת, ל׳. מלכותו, מלא עד הדרש. ג שלוש, [מלא]. הפרתמים, ג׳. ד בהראותו, ל׳ וחסר. מלכותו, ל׳. יקר, [הקוף קמץ]. גדולתו, ל׳ ומ״ל [הלמד דגושה אחר ס״ג]. שמונים, ו׳ ומלא. ה ובמלאות, הא׳ נסה ולית כלן קרי וכתיב. האלה, ה׳. לכל, ו׳ מלין דכתיב מוקדם ומאוחר. בקלם פ׳ הלמד בגעיא. הנמצאים, ב׳. והלדי בשו״א. קטן, ה׳ וכל אס״פ. ביתן, ל׳. ו חור, חי״ס לבתי. כרפס, ל׳. אחוז, ד׳ ומלא. בחבלי, ד׳. גלילי, ב׳ ול׳ בטעם. ועמודי, [מלא]. מטות, ל׳. כלפס, ב׳ [השו״א נע אחר המתג] והפא רפי. בהט, ל׳. ודר, ל׳. וסוחרת, ל׳. ז והשקות, ל׳ ומ״ל. שונים, [ב׳ ומלא]. ויין מלכות, י׳ בלי׳. כב, ג׳ ל׳. כיד, ס׳. ח כדת, ב׳. אנס, ל׳ וחסר וסד לא אנס. יסד, ד׳. ולאיש, ל׳. ט ושתי, ד׳. י ביום, ב׳ כ״ב. כטוב, ד׳. למהומן, ל׳. בזתא, ל׳ דגש [כ״ל הזי״ן]. סרבונא, ב׳ דין א׳ וחד ה׳. וכרכס, ל׳. המשרתים, [השין במוכח וס״א הה״א במתג והמס רפי]. יא להראות, ג׳ ומלא. יפיה, ב׳ אל סממוד. טובת, [מלא]. היא, [כ״כ וקרי ביוד]. יב לבוא, [מלא]. בדבר, ג׳ בכתובים.

ת״א ויהי בימי אחשורוש מגלה סא. הוא אחשורוש המלך שם. מהדו ועד כוש שם. שבע ועשרים ומאה מדינה שם. בימים ההם שם. בשנת שלוש למלכו שם. חיל פרס ומדי שם. בהראותו את עשר כבוד מלכותו שם. ואת יקר תפארת שם. ובמלאת הימים האלה שם. בחצר גנת ביתן המלך שם. חור כרפס ותכלת שם. על גלילי כסף ועמודי שש שם. בהט ושש ודר מגלה יב. וסחרת שם. והשקות בכלי זהב שם. ויין מלכות רב שם. והשתיה כדת אין אנס שם. לעשות כרצון איש ואיש שם. גם ושתי המלכה שם. ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שם. ותמאן המלכה ושתי מגלה יב. ויקצף המלך מאד שם. וחמתו בערה בו שם.

רש״י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו׳. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו׳. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים לצבועים פירש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה של האופים ושל הטבחים ושל המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד לרצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. שהלעיגה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יֶאֱתֶה כָּל־הַגְּדוּלָּה. מְאֹד הוּא נַעֲלֶה עַל כָּל־תְּהִלָּה:
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצַו עֹז. אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא. אין עזרה כי אם מהשם המוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו. והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה. וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו. ועוד מה טעם למלת אחר. והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקו הפרסיים וכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

(א) ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בנית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס לפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר

(א) ויהי הוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהו על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כדו אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דהות מאה ועשרין ושבע שנין אתיהיבת ליה צרבא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש דמן מדינחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין: תוספתא חמשה כתיב בדין הוי לישנא דוי ואלו אינון ויהי בימי עמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל וי דהוה ביומיהון ומן וי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז וי הוה ביומוי ומן וי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למר כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דוי הוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל דהון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע: (ב) ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למתב על כורסי מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחת לבבל וכד צדא כורש מדאה ית דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ערע מניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: (ג) בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח חמן כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עמיה ואתו קדמוי מאה ועשרין ושבע מלכין מן מאה ועשרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין ושתיין קדם מלכא והון פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הוו בכין ומספדן תמן: (ד) ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחוי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרה בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשה מלין דהב טב יוחרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עותרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין: (ה) ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן בירנתא דאתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עלוידהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: (ו) ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חור כספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף ורשין סנלגלין דכסף בסיסן עלוי עמודי מרמרין סמקין ירקין ובורקין ומרוקין וחוורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמחתן על דרגשין דנקלטידיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור: (ז) ופקיד לאשקאה יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבד ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו הוו שתן חמר עסיס דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחסרנא אלהן כמסת ידא דמלכא: (ח) ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאניס ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפוטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן: (ט) אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדא משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש: (י) ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוה שבתא עלת קבלתיה וקבלת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא ביזתא בזו ביתא חרבונא צחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון בגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש: (יא) וגזר מלכא על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על עיסק דהות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתי ערטילתא ברם כלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבא ית דניאל ארגוונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חיזו היא: (יב) וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה: (יג) ואמר מלכא לחכימיא בני יששכר דחכימין מנדעא בעדניא חמניא

בספר

אבן עזרא

שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל. וטעם בשנת המלך אחשורוש שספקו מהמלחמות הודו וכוש כי גבול היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם הארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמלא במגלה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שמשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל. וי"א שספקו מהמלחמות. וי"א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הלמ"ד ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט. והטעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומצוע והוא דלך קלרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וככה פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לגעל ויעבור לפניכו: חור. עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס. עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עניים במצי והעבד אמוז: בחבלי. פתוח המ"ם בפתח גדול איננו כמו סבלי יולדה: בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן בגמר: גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש. כמו שיש וככה עם ועים והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים בזוכרים: רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה: בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות: (ז) שונים. מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן וטעם שונים: כיד המלך. כמה כי הכח ביד יראה: (ח) והשתיה. על משקל בכה האכילה כי דגשות הי"וד בעבור הי"וד המובלע שהוא תחת ה"א השורש: כדת. כחוק והיא לשון נקבה ומוברה על הזכרים כמו נשים ופילגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. חסר בי"ת כמו הבאה בית יי': (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במגלה כי לא כמו עתה. גם יש במדרש שהיה אליהו. והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו. והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות כמלאים על מתכונת אמת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו בריעה ונח מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך נוה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או ששנה שהוא הכור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש: (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים

שעברו

המלך לחכמים ידעי העתים כי־כן דבר המלך
לפני כל־ידעי דת ודין: יד והקרב אליו כרשנא
שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת
שרי ׀ פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה
במלכות: טו כדת מה־לעשות במלכה ושתי
על ׀ אשר לא־עשתה את־מאמר המלך אחשורוש
ביד הסריסים: ס טז ויאמר מומכן° לפני המלך
והשרים לא על־המלך לבדו עותה ושתי המלכה
כי על־כל־השרים ועל־כל־העמים אשר בכל־
מדינות המלך אחשורוש: יז כי־יצא דבר־המלכה
על־כל־הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם
המלך אחשורוש אמר להביא את־ושתי המלכה
לפניו ולא־באה: יח והיום הזה תאמרנה ׀ שרות
פרס־ומדי אשר שמעו את־דבר המלכה לכל
שרי המלך וכדי בזיון וקצף: יט אם־על־המלך
טוב יצא דבר־מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס־
ומדי ולא יעבור אשר לא־תבוא ושתי לפני
המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה
הטובה ממנה: כ ונשמע פתגם המלך אשר־
יעשה בכל־מלכותו כי רבה היא וכל־הנשים
יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד־קטן: כא וייטב
הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר
ממוכן: כב וישלח ספרים אל־כל־מדינות המלך
אל־מדינה ומדינה ככתבה ואל־עם ועם כלשונו
להיות כל־איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו: ס

°ממוכן ק'

ב א אחר הדברים האלה כשך חמת המלך
אחשורוש זכר את־ושתי ואת אשר־עשתה ואת
אשר־נגזר עליה: ב ויאמרו נערי־המלך משרתיו
יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה:
ג ויפקד המלך פקידים בכל־מדינות מלכותו
ויקבצו את־כל־נערה־בתולה טובת מראה אל־
שושן הבירה אל־בית הנשים אל־יד הגא סריס
המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן: ד והנערה
אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב
הדבר בעיני המלך ויעש כן: ס ה איש יהודי
היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן־
שמעי בן־קיש איש ימיני: ו אשר הגלה מירושלים
עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך־יהודה
אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל: ז ויהי אמן
את־הדסה היא אסתר בת־דדו כי אין לה אב
ואם והנערה יפת־תאר וטובת מראה ובמות
אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת: ח ויהי בהשמע
דבר־המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל־שושן
הבירה אל־יד הגי ותלקח אסתר אל־בית המלך
אל־יד הגי שמר הנשים: ט ותיטב הנערה בעיניו
ותשא חסד לפניו ויבהל את־תמרוקיה ואת־
מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־
לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית
הנשים: י לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־
מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד:

ובכל

מסרה יג כל ידעי [חסר] ל'. ודין, ל'. יד והקרוב, ב' ליר"י חד מלא וחד חסר. שתר, [קמץ הסי"ן]. כרש, ב' ליר"י חד כתיב ה' ודין י'. הישבים, [מ"ו]. לעשות, ו' וס"ו. טו את, ל'. טז מומכן, ממוכן קרי. על, מ' וכל טוב דקומי' במ"ג. עותה, ל'. מדינות, י'. יז להבזות, ל'. בעליהן, ל' [בס' כ"י ודפוס ישן העין בשוא לבד וכן לבעליהן דפסוק כ' בחמון]. באמרם, ל' בטעם בקיפלא. יח והיום, ב' כ"פ ובגעיא. וכדי, ל', בזיון, ל'. וקצף, ב'. יט מלפניו, מ'. יעבור, ג' מלא בכתובים. הטוב, [מלא]. ומלכותה, ל'. לרעותה, ל'. כ ונשמע, ג' ב' וא' דין פתח. פתגם, הגימל בקמץ. וכל, ג'. יקר, הקוף בקמץ. לבעליהן, ל' וחד בעליהן. כב אל כל, י"ח בכתובים. מדינות, ו'. אל, ל'. מדינה, ו'. ועם, ל'. כלשונו, כל קיפלא מלא בנ"ח בתרא. שרר, [חסר ולית כתיב שין]. א אחר, ג' כ"פ. כשך, ל'. עשתה, ה'. ב ויאמרו, ל'. למלך, ג' בקיפלא. בתולות, מלא דמלא. טובות, ב' מלא דמלא. ג ויפקד, ב'. פקידים, [ד' ב' מלא דמלא וב' חסר י' קדמא]. ויקבצו, ב'. הגא, ל'. שומר, [חסר]. ונתון, ז' ומלא. תמרוקיהן, ל' וכ"כ כ"ל ח"ו ומ"י. ד תיטב, ל'. ה מרדכי, [כל מרדכי שבמגלה הד' שוא במ"ב. ד' י"ב י"ג. שהד' מ"ק ובס"ם כולם הד' בשוא פשוט]. בן, ז' במלכיך בלא מקף ומתמין. ו מירושלים, ה' מלא דמלא בליטנא. הגלה, ד' חסר בליטנא. ז אמן, ל' (וחסר). הדסה, ל'. ואם, ב'. וטובת, ל'. ובמות, ל'. ח בהשמע, ל'. ובהקבץ, ב' ובקיפלא [בס"ם מדויקים הוא במסג ועי"ז החטף שאחריו נוטה לס"ס]. ותלקח, ב' ובקיפלא. ט ותיטב, ל' וחד ותיטב. ויבהל, ל'. תמרוקיה, [מ"ו ומ"י]. מנותיה, ל' וכ"כ [מ"ו ומ"י]. לתת, ל' ובטעמא. הראיות, ל' [וכ"כ היוד כפי מ"ו קדמא]. וישנה, ל'. נערותיה, ל' ומלא [דמלא]. י את עמה, ל' וחד את עמה ובספרא.

ת"א אמר המלך לחכמים שם. והקרב אליו שם. שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך מגלה כג סנהדרין י. ויאמר מומכן שם יב. ונשמע פתגם המלך מגלה ט. וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן שם. להיות כל איש שרר בביתו שם יב. אחר הדברים האלה כשך שם. ויפקד המלך פקידים שם. איש יהודי שם יב ים ויע. אשר הגלה מירושלים שם יג. ויהי אמן את הדסה שם י. כי אין לה אב ואם שם יג. ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו שם. ותלקח אסתר אל בית המלך כלה השנה ז. ואת שבע הנערות הראיות מגלה יג. ואת נערותיה שם.

רש"י

לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כהנא שתר וגו': (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהם: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבוא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (א) זכר את ושתי. את יפיה ונעלב: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המחלחלין כמו ומורק ושוטף. שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש

יהודי

תרגום

בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא: (יד) וקריבו בנוי דיששכר למדן ית דינא דהוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתדהון דהני דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן וכחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתהר מלכא ותב ושאל עיטתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשינא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא: (טו) באוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלה ביד רברבניא: (טז) ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלויי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: (יז) ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת: (יח) ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן יכול לסוברא כמיסת חוך הין ורגיז: (יט) אין קדם מלכא שפיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתב בגזרין דפרסאי ומדאי ולא יתבטל חדא גזירתא די לא תעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחברתה דשפירא מנה: (כ) וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא: (כא) ושפר פתגמא קדם מלכא ורברביא ועבד מלכא כפתגם ממוכן: (כב) ושלח פיטקין כתיבן והתימן בעזקתיה לכל פלחי מלכא לפלך ופלך במכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דירין בכל משלתי אודהרו למהוי כל גבר מסרבן על אתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה: (א) בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתרך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן דרברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר לדון מלכא אנא לא גזרית למקטלה אלהן די תעול קדמי ולא עלת ופקדית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהן דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקיף רוגזיה וגזרי למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא: (ב) ואמרו עולמי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחיזו: (ג) וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאין די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהיב סמתר משיתהון: (ד) ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: (ה) גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימן הוא שמעי דאקל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאחתוסי מרדכי ואסתר לספק מניה וכדו פסק שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: (ו) די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צרא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר בשושן בירנתא: (ז) והוה מרבי ית הדסא היא אסתר ברת אחבוי ואמא הוו קרין לה הדסה על די הות צדקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאתעבידת לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא עולמתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעדן דמית אבוהא אשתארת במעין דאמה וכד ילידת יתה מיתה אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת: (ח) והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזרתיה ובאתכנשות עולמן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר נשיא: (ט) ושפרת עולמתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקד לאתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהבין לה וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא: (י) לא חויאת אסתר ית עמה וית ולדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צבית

דייתי

רש"י

יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה: (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן: הראיות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא

ממשפחה

אבן עזרא

שעברו על המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טז) עותה. ישרת עצמו ואמר עמו וכן היא כי על כל השרים עותה ומה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר. שלא יסור זה הפסוק: לרעותה. הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקבלה ובארמית: כי רבה. אע"פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת. ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. נפה ויתכן שזכר את יופיה על כן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו. בנוח הע"ין וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. אשר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין. ודרשו ירקרוקת מטעם הדסה: לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. החסד נשא עמה לא יסור ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות. המשרתות אותה: הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל: וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה. ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל. והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם ידע הדבר שמא המלך יכריחנה

או

יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־
הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃
יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר
חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים
בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי
הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים
עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא
שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס
הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ
כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ
תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל ׀ דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־
לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם
אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים
וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח
אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ
בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע
לְמַלְכוּתוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים
וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־
מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה
אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד
הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב
בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־
עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי
אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס
כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף
בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ
לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר
לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ
בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ
שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ׃ ס ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ
וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים
וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי
לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר
אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ
דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃
ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ
וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי
לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן
לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־
חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ

°כאמרם ק'
לחדש

מסרה יא יום, ל'. שלום, ו'. יעשה, ל"ו. יב ובהגיע, ב' ובסיפרא. תר, [חסר]. לבוא, מלא. ימלאו, ב' החטופים. מרוקיהן, לית ומלא [דמלא]. בשמן, ו'. המר, ב' חסר. ובתמרוקי, ל'. יג ובזה, ל'. הנערה, [כ"ב וקרי]. באה, י"א בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכוו' במ"ב. ינתן, [בתרי טעמי ובליריי]. יד באה, [מלרע]. ובבקר, ו' מלרע. שבה, ג' מלרע בב' ליש. שני, ב' סבירין שנית. שעשגז, ל'. הפילגשים, [מלא דמלא]. תבוא, [מלא]. ונקראה, ב' [הרים בשום לבד]. טו תר, חסר. אביחיל, ד'. דד, ב' וחסר. לבוא, [מלא]. בקשה, [הקוף רפי]. אם, מתחלפין את. כל את, ל'. ראה, ל'. טז ותלקח, ב' ובספרא. טבת, ל'. יז בתולות, מלא דמלא ובסיפרא וחסר ה'. בראשה, ל'. יח משתה, ב' ביום הגמל. משאת, ה'. כיד, ג'. יט ובהקבץ, ב'. בתולות, [מלא דמלא]. ישב, ל' מ' בסיפרא. כ ואת, ל' וחד את עמה. מאמר, ב'. עשה, י'. באמנה, ל' [והה"א איננה מפיק]. כא בימים, ב' ובספרא. יושב, מלא. בגתן, ל'. הסף, י"א. אחשורש, ד' מ"ן בסרא. כב לאסתר, י"ד. כג ויבקש, ל' יסד יבקש. וימצא, ב'. על עץ, ג'. א אחר, ג' כ"פ. גדל, ב'. וינשאהו, ל'. ב וכל עבדי, ד' דסמיכא. ישתחוה, ג'. ג ויאמרו, לית בסיפרא. עובר, ע"ו מלא. ד כאמרם קרי. יום, ו'. היעמדו, ל'. ה כרע, ל' וחסר. וימלא, ו'. ו ויבז, ב' עשו. ז בחדש, ו' כ"פ. הראשון, פ"ג. ניסן, ב'. פור, לית. ומחדש, לית.

ת"א ובהגיע תר נערה ונערה. עקידה שער ס. ששה חדשים בשמן המר שבת פ פסחים מג מגלה יג מנחות פו. בערב היא באה מגלה יג. ובהגיע תר אסתר עקידה שער ס. ותהי אסתר נשאת חן מגלה שם. ותלקח אסתר שם. ויאהב המלך את אסתר שם. ויעש המלך משתה גדול שם. ובהקבץ בתולות שנית שם. אין אסתר מגדת שם. ואת מאמר מרדכי אסתר עשה שם. בימים ההם שם. ויודע הדבר למרדכי שם. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי שם עו אבות ו חולין קד. ויבקש הדבר וימצא מגלה יג. אחר הדברים האלה שם. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה מגלה יט. ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו שם יג. בחדש הראשון הוא חדש ניסן ר"ה השנה ז. הפיל פור הוא הגורל שם מגלה יג.

רש"י

ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים הבעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה. ואף על פי כן (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך הוגברה והמלכותה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: (א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו' את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן

הייתי למחמי שופרה למלכא ולשליטיא דן יתה דינך בישין וקטיל יתה לפדה לא חויאת אסתר עמה דתלדותה דלמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מניה לכן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה: (יא) ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה וכד מטא סדור עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתורידהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא: (יג) ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי שתא עולימתא עילא לות מלכא ית כל רב ורקן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: (יד) בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן צפרא הות תיבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא אלהין דהיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: (טו) וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל מדעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: (טז) ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה: (יז) ורחם מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תנין ואמליך יתה חלף ושתי: (יח) ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפלכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמסת ידא דמלכא: (יט) ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתב בתרע מלכא: (כ) בזמנא חדא הוה שאל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרה על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עמיה: (כא) ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא כפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנטרין ולאוקמא חד בכין אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבית דמוכיה: (כב) ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי: (כג) ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא: (א) בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בניין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: (ב) וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא נחנין לאנדרטא די הקים בהדריה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה נחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: (ג) ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא דמלכא: (ד) והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קבל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הות סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדריה לא הוה נחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא נחנין ליה: (ה) וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה ואתמלי המן עלוי דמרדכי רתחא: (ו) והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורותא וית ברכתא ויהודאי אנון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: (ז) בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל פורא הוא

ערבא

רש"י

למכתן של ישראל קודם שיבא המכה עליהם: (ג) כרעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. כלומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"א: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא:

הוא

אבן עזרא

או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה. והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) את שלום אסתר. אם היא צריכה לרפואים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יצא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף. מקץ שבע שנים תחלה: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה חוץ בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כמוסה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני וזה הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה: וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מלא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור אביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יט) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והשתהה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עלמה: (כא) משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: (א) אחר. אחר מעט שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות הסריסים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ז היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו. והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו. והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: (ז) הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הספק הוא חדש ניסן. ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד. ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל. והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: כ"ן ישנו. נוסף ויש אומרים גם היו"ו: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה

כל

לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר׃ ס ח ויאמר
המן למלך אחשורוש ישנו עם־אחד מפזר ומפרד
בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות
מכל־עם ואת־דתי המלך אינם עשים ולמלך אין־
שוה להניחם׃ ט אם־על־המלך טוב יכתב לאבדם
ועשרת אלפים ככר־כסף אשקול על־ידי עשי
המלאכה להביא אל־גנזי המלך׃ י ויסר המלך
את־טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן־המדתא
האגגי צרר היהודים׃ יא ויאמר המלך להמן הכסף
נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך׃ יב ויקראו
ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום
בו ויכתב ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני־
המלך ואל־הפחות אשר ׀ על־מדינה ומדינה ואל־
שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם
כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם
בטבעת המלך׃ יג ונשלוח ספרים ביד הרצים
אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את־
כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד
בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר
ושללם לבוז׃ יד פתשגן הכתב להנתן דת בכל־
מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות עתדים
ליום הזה׃ טו הרצים יצאו דחופים בדבר המלך
והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו
לשתות והעיר שושן נבוכה׃ ס ד א ומרדכי
ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־
בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק
זעקה גדלה ומרה׃ ב ויבוא עד לפני שער־המלך

°יתיר יו״ד °יתיר יו״ד

כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק׃ ג ובכל־
מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו
מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק
ואפר יצע לרבים׃ ד ותבואינה נערות אסתר
וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח
בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו
ולא קבל׃ ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך
אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת
מה־זה ועל־מה־זה׃ ו ויצא התך אל־מרדכי אל־
רחוב העיר אשר לפני שער־המלך׃ ז ויגד־לו
מרדכי את כל־אשר קרהו ואת ׀ פרשת הכסף
אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים
לאבדם׃ ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן
בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר
ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך
להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה׃ ט ויבוא
התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי׃ י ותאמר
אסתר להתך ותצוהו אל־מרדכי׃ יא כל־עבדי
המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר כל־איש
ואשה אשר־יבוא אל־המלך אל־החצר הפנימית
אשר לא־יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר
יושיט־לו המלך את־שרביט הזהב וחיה ואני לא
נקראתי לבוא אל־המלך זה שלושים יום׃ יב ויגידו
למרדכי את דברי אסתר׃ יג ויאמר מרדכי להשיב
אל־אסתר אל־תדמי בנפשך להמלט בית־המלך
מכל־היהודים׃ יד כי אם־החרש תחרישי בעת
הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת

ובית

מסרה ח ישנו, ד׳. מפורד, ל׳. ומפרד ל׳ וחסר. שנות, ל׳ כ״כ [מ״ו קדמא ומ״י חנין]. עם, ע״ז. ולמלך, ב׳. שוה, ג׳ ובסיפרא. ט אשקול, ו׳ מלא. עשי, מ״ז [ביו״ד בסוף]. אל׳ גנזי, ל׳ וא׳ על גנזי ובסיפרא. יא נתון, ב׳ מלא. כטוב, ה׳ דגשין. יב ויקראו, מ׳ פסוקים אית בהון מ׳ מלין. ככל, [כף לאשונה במתג]. על מדינה, ל׳ וא׳ אל מדינה ובסיפרא. שרי, [מלעיל כי הוא כנ״א]. אחשורוש, ד׳ ח׳. נכתב, ח׳ קמץ בז״ק. ונחתם, ל׳. יג ונשלוח, [ב׳ מלא בלישנא]. אל כל, ד׳ בסיפרא. לבוז, ג׳ [מ״ו]. יד פתשגן, ב׳ כ״ם. להנתן, [בב׳ טעמי ובליבי]. עתדים, ב׳ [חסר יוד קדמא]. ליום, ב׳. טו דחופים, ל׳ וחד ודחופים. בדבר, ב׳. והדת, ל׳. והמלך, ל׳. נבוכה, ל׳ ומלא. א ומרדכי, ב׳ כ״ם ובסיפרא. נעשה, [השין בקמץ כדין עבר מנל״כ]. זעקה, ל׳. גדולה, [כולה מלא]. ב ויבוא, כל סיפרא מלא במ״ב [ס׳ ה׳ ו׳ ח׳]. לבוא, מלא. ג ולבוש, ל׳. ומספד, ב׳. יצע, ב׳ כמה. ד ותבואינה, ס׳ ד׳ חסר דין מ״ו ויוד וקרי ותבואנה. ותתחלחל, ל׳. ולהסיר, ל׳. ה על מרדכי, ב׳ וימלא המן. ז קרהו, ב׳. לשקול, ו׳ מלא בלישנא. ביהודיים, יתיר יוד. ח כתב, [השין בקמץ]הדת, במתג ומקף. נתן, י״ז. להראות, ג׳. ולהגיד, ל׳. ולצוות, ל׳ מלא. לבוא, מלא. ולבקש, ד׳. מלפניו, ה׳. על עמה, ל׳. ט ויבוא, [מלא]. י אל מרדכי, מטעין ביה. יא כל עבדי, ל׳ כ״ם בסיפרא. ידעים, ס״ו. יבוא, [מלא]. יקרא, כ״ח. וחיה, [הוא בשוא]. נקראתי, ב׳ חד כתיב יוד דין ח׳. שלשים, ב׳ מלא. יב למרדכי, לית בזקף, בד׳ בק״ח וע״ל ב׳. יג תדמי, ל׳. יד החרש, [חסר]. תחרישי, [מלא ומלעיל]. רוח, ל׳ וסד ורוח. יעמוד. ב׳ מלא.

ת״א ישנו עם אחד מפזר מגלה שם. אם על המלך טוב שם. ויסר המלך את טבעתו שם יד. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה מגלה טו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ברכות פט. ותתחלחל המלכה מאד מגלה טו סוטה כ נדה עא. ותקרא אסתר להתך מגלה טו בתרא ד. ויגידו למרדכי את דברי אסתר מגלה טו.

רש״י

הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יכלים: מיום ליום. באיזה יום בחדש יכלים: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין הנאה כלומר אין בנע: (ט) יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים איש״טרא טרמ״ם בלע״ז וכוה מגזרת (שופטי׳ יא) אם נלחום נלחם (ש״א א ב) הנגלה נגליתי (הושע י) נדמה נדמה: בשלושה עשר לחדש שנים עשר. ביום י״ג לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסמא״נט בלע״ז: להנתן דת. ליווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק

עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עשר דהוא ירח אדר: (ח) ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולשניא ומקצת מנהון דירין בכל פלכי מלכותא וגזירת אוריתהון שנין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתתון שתן יומי גנוסיא די לנא ליתיהון נטרין וניסוסנא לא מקימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא: (ט) אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדה יתהון ועשרת אלפין כברין דכסף אתקול על ידוי עבדי עבידתא למיתי לבית גנזי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי: (י) ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעלוי ידיה ויהבא להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי: (יא) ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: (יב) ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה ואתכתיב בכל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא פלכיא ופלכיא ברושם כתבהון ועמא ועמא במלל לישניה בשום מלכא אחשורוש מפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: (יג) ולשדרא מטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עשר יומין לירח תרי עשר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה: (יד) דיטגמא דכתבא למהוי מתיהבא בכל גזרתיה בכל פלכא ופלכא מפרסם לכל עממיא למהויהון זמינן ליומא הדין: (טו) ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: (א) ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי מרומא ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא היכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עצב: (ב) ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: (ג) פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: (ד) ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלוי ולא קבל: (ה) וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קבל לבושי מלכותא דשדרית ליה: (ו) ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטרין דמלכא: (ז) וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עסק דלא סגיד להמן ולא נחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין כברין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון: (ח) וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשציותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפיסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: (ט) ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: (י) ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטר ליה: (יא) ושויאת אסתר מלין בפום התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדירין בפלכי מלכא ידעין די כל גבר ואנתתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבד ממן די יושיט ליה מלכא ית תגדא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: (יב) וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקף רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: (יג) ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תמרון לה לא תחשבי בנפשייכי למהך לאשתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: (יד) ארום אם משתק שתוקי בעדנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רוחא ושזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות

אבהת

רש"י

בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי. אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן:

אבן עזרא

כל עם ועם ישמרו חוץ מהן: (ח) אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (ט) ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך. אוצרות וכמוהו אשר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והטעם לעשות בו חפצך. והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן. והקדמונים אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים. מלה פרסית מחמש אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי"ו השורש והנכון שהאחד פחה כה"א פחת יהודה סמוך ותלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דקופים במהירות: והעיר שושן. שהם היהודים נבוכ' כי מה תמוה הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתגע ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון המלכות: (ג) ומספד. קינות: יוצע. הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו"ד כיו"ד אפוק מים. והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שהם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו: (ט) בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי הוא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד. יצא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בן מכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרשרת ואיננו אמת כי הרי"ש איננו מאותיות המשרתות רק ככפל ככפל ה"א ונאספים גם רי"ש מגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי והטעם מגזרת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות צד"י והצלה. לחסרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים ממקום אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי את תאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע

שמא

ובית־אביך תאבדו ומי יודע אם־לעת כזאת הגעת
למלכות׃ טו ותאמר אסתר להשיב אל־מרדכי׃
טז לך כנוס את־כל־היהודים הנמצאים בשושן
וצומו עלי ואל־תאכלו ואל־תשתו שלשת ימים
לילה ויום גם־אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא
אל־המלך אשר לא־כדת וכאשר אבדתי אבדתי׃
יז ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר־צותה עליו
אסתר׃ ה א ויהי ׀ ביום השלישי ותלבש אסתר
מלכות ותעמד בחצר בית־המלך הפנימית נכח
בית־המלך והמלך יושב על־כסא מלכותו בבית
המלכות נכח פתח הבית׃ ב ויהי כראות המלך
את־אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו
ויושט המלך לאסתר את־שרביט הזהב אשר
בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט׃
ג ויאמר לה המלך מה־לך אסתר המלכה ומה־
בקשתך עד־חצי המלכות וינתן לך׃ ד ותאמר
אסתר אם־על־המלך טוב יבוא המלך והמן היום
אל־המשתה אשר־עשיתי לו׃ ה ויאמר המלך
מהרו את־המן לעשות את־דבר אסתר ויבא
המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר׃
ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך
וינתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש׃
ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי׃ ח אם־
מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת
את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך
והמן אל־המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה
כדבר המלך׃ ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב
לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־
קם ולא־זע ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה׃
י ויתאפק המן ויבוא אל־ביתו וישלח ויבא את־
אהביו ואת־זרש אשתו׃ יא ויספר להם המן את־
כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך
ואת אשר נשאו על־השרים ועבדי המלך׃
יב ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר המלכה עם־
המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־אותי
וגם־למחר אני קרוא־לה עם־המלך׃ יג וכל־זה
איננו שוה לי בכל־עת אשר אני ראה את־מרדכי
היהודי יושב בשער המלך׃ יד ותאמר לו זרש
אשתו וכל־אהביו יעשו־עץ גבה חמשים אמה
ובבקר ׀ אמר למלך ויתלו את־מרדכי עליו ובא
עם־המלך אל־המשתה שמח וייטב הדבר לפני
המן ויעש העץ׃ ס ו א בלילה ההוא נדדה
שנת

מסרה יודע, ג' מלא. הגעת, ל'. טז כנוס, ב' ומלא. הנמצאים, ב' ובסיפרא. בשושן. [השין בקמץ]. וצומו ל'. ואל תאכלו, ל'. לילה, ג'. ונערתי, ב' חסר. ובכן, ב'. אבוא, [מ"ו]. אבדתי, ל'. יז ויעבר, [חסר וכל קרי כן]. ה א ותעמד, [חסר וכל קריא כן במ"א] (כוס ב' זיין). יושב, [מלא]. בבית, ל'. ב כראות, הכף רפי. אסתר המלכה, י"ד. עמדת, חסר. נשאה, ל'. השרביט, ל"ה. אסתר המלכה, י"ד. ויתן, [בתרי טעמי ובליכי]. ד יבוא, [מלא]. ה מהרו, ד'. ויבא, ב' חסר בספרא. ו ויתן. [בתרי טעמי ובליכי] ופסוק זה הוא חצי הספר בפסוקים. ז ותאמר, ס'. ח את בקשתי, ט"ו. יבוא, [מ"ל] ומחר. ו'. המלך, ב' ובסיפרא. ט וטוב, י"ז. וכראות, ב' שאול את דוד. זע, ליה. ז חמה, ב'. י ויתאפק, ב' שימו לשם. ויבוא, מלא. ויבא, ל"ם. יא ורב, ל' [וחסר]. גדלו, ל'. נשאו, ל'. על השרים, ב' ופקדתי. יב הביאה, ג'. אסתר המלכה, י"ד. עשתה, ס"'. אותי, ל' מ"ל בסיפרא. למחר, ה'. קרואה, ל'. יג וכל זה, ל'. שוה, ג' ובסיפרא. יושב, מלא. יד אהביו, ל'. ויתלו, ל'. הכין ויתלו. ובא, ב' וחסר. ו א בלילה ב' ל"ס. נדדה, ב'.

ת"א לך כנוס את כל היהודים שם. וצומו עלי וגו' ואל תשתו יבמות קכא. וכאשר אבדתי אבדתי מגלה ו. ויעבר מרדכי שם. ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות שם יד והכל פ' מקמ. ותעמד בחצר בית המלך הפנימית מגלה טו דף טו. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה שם. ויאמר לה המלך מה לך שם. יבוא המלך והמן שם. ויספר להם המן שם. אף לא הביאה אסתר זוהר פ' תלוה. וכל זה איננו שוה לי מגלה שם. בלילה ההוא נדדה שנת המלך שם ויט.

רש"י

לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות. (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן הסכנה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן הסכנה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענו י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א י"ב) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חושק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. איסטנ"כיר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על
שזימנה

אבן עזרא

שמא לא תגיעי למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. העיר: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהים על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתנים אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד
לגמרי

אבדת עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על ההיא חובתא ומן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעדנא חדא את מטיא למחסן מלכותא: (טו) ואמרת אסתר למיכאל ונבריאל לאתבא לות מרדכי: (טז) איזיל כנוש ית כל יהודאי די אשתכחון בשושן וצומו עלי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולימתי נצום הכדין וכתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמה דהובדית מן בית נשי ואדברית סנק באונסא כדין אוביד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל: (יז) ונסס וכנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתב על קטמא ועבד ככל די פקדת עלוי אסתר: (א) והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלה רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקבל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסי מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קבל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת רבון דעלמא לא תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צביא מן שמיא דכל יומא ויומא הוא מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן ופומה הוה סרי להדא ואפיקו יתה בבהילו ומנה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעבר צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בגוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: (ב) והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אשכחת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא: (ג) ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנניה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט הורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אגזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך: (ד) ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדת לכון: (ה) ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: (ו) ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט הורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי: (ז) ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: (ח) אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם גזירת מלכא: (ט) ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: (י) ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: (יא) ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי מניאת בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא וכר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבני ועבדוי דמלכא: (יב) ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא: (יג) וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא: (יד) ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מלתא הדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ותתרמי עלנא נהב יתיה לרגומא כבר רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגויה נרמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעבודהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא נתרמי על צואריה כבר דהוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עיניה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה דנברא הדין לא ידעינן מה נעבד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן ביצין וחדין זרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהבן ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסגינן בכל יומא ויומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מנגף ואמר מן אנון יהודאי כבן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זמנא דיפרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: (א) ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך

אבן עזרא

לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על ונקבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לבדה נכנסה אל המלך הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) וינתן לך. חסלך או דבקך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה אות שהיא דם הנס בעבור תענית ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום רך אחר ונגזרת יחגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא נגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: (יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא. בדרך שנת מלכו של עולם והטעם שהשם

שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת
דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ב וַיִּמָּצֵא
כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי
סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד
בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר
וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו
לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר
וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ
לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃
ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ
מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר
הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר
מִמֶּנִּי׃ ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־
בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן
כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־
יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּשׁוּ אֶת־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־
הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ
אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן
מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ
אַל־תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן
אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי
וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה
לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי
אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי
רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו
אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל
לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃
יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ
לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃
ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה
הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי
בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג
וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי
כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס ה וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא
זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה

ההמן

מסרה שנת, ה' בטעמ'. הזכרנות, ל' וכ"כ [מ"ו קדמא]. ויהיו, רפי, (כ"ל בשו"א) [הוי"ו בפתח כי הוא עבר ומס"ק ל"ע ואולי קאי על בקשו]. נקראים, ל' וחד הנקראים. ב וימצא, ו'. הסף, י"א פסקין [פתח באתנח]. בקשו, [מקף רפה]. לשלח, [חסר]. ג וגדולה, [מלא ודגש בלמד]. נערי המלך, ג' בספרא. ד החיצונה, [מלא דמלא]. לאמר למלך, ל'. לתלות, ב' לתלות עליו כל כלי [ומלא]. ה נערי המלך, ג'. עמד, חסר. יבוא, [מלא]. ו ויבוא, [מלא]. ויאמר המן, ג' בטעמי אמירה בלב. יותר, ז' מלא. ח יביאו, ע'. ואשר, ל'. נתן, ע"ז. פתח. ט ונתון, ד' [ומלא]. יד איש, ל' בספרא. הפרתמים, ג'. והלבשו, ו' חסר בליש'. והרכיבהו, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו]. ככה, ד'. יעשה, ל"ו. לאיש, ל"ב. י היושב, [מלא]. תפל, לית וחד ותפל חללה. יא וירכיבהו, [מ"י קדמא]. ככה יעשה, כמסר לעיל. יב נדחף, ב' וגם הוא. יג קרהו, ב' ובספרא. לו, [הלמד דגש בלא מפסיק] ע"פ המסורה. החלות, ב' [ומ"ו]. לנפל, ד' [וחסר]. נפול, [מלא]. תפול, ד' מלא. יד ויבהלו, ל' ו חסר. ז א ויבא, ב' חסר בספרא. לאסתר המלכה, י"ד. ב לאסתר המלכה, י"ד. ותנתן, ב' היא ומביאה [ובספרי טעמי ובליכי]. ג ותאמר, מ'. תנתן, [בחד טעמא מלעיל ובקבול] [לדעתי הוא מלרע כמו שכירו מ"ש]. ועמי, י"א. ד להרוג, ד' מלא בליש'. ואלו, ב' מיה. הלכ, ב'. שוה, ג'. ה לאסתר המלכה, י"ד. אסתר, ב'.

ת"א ויאמר להביא את ספר הזכרנות מגלה טו. לא נעשה עמו דבר שם יו. הכין לו שם. ויאמר המן בלבו שם. ועשה כן למרדכי מגלה טז. ויקח המן את הלבוש שם. ויקרא לפניו ככה יעשה שם. וישב מרדכי שם. ויספר המן שם. אם מזרע היהודים שם עקידה שער כז. וסריסי המלך מגלה שם. אם מצאתי חן בעיניך שפה השקפות בשלשה עקידה שער מד. כי נמכרנו אני ועמי מגלה שם. כי אין הצר שוה בנזק המלך זוהר פ' תלוה. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מגלה פא דף יו. איש צר ואויב המן שם דף יב ע"ו.

רש"י

שזימנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגנו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כששנתן נודדת אומרים לפניהם משלים וסיפורים עד ששנתם חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי. לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתן הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפל וגו'. אמרו אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא תהרג בשלשה עשר באדר שנגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. אינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינו חושש בנזק המלך שאילו כדף אמר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או השיא אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך

אחשורוש

אבן עזרא

לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא קיימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר והיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

הסמוך

דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרא דמצראי ביה בליליא ההוא אתנלין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזויא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה סדינן וכל דיירהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עילמין אסירין בסקין סבין וסבן שקפין על לבהון וכולהון צוחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו וסמדונא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סגאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כחדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשיצותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה חא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי הס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטן בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שנתית דמרדכי צדיקא דהוה שהיר ולא שכיב הוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעוותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקין מניה כולהון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחשבת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיר ולא שכיב הוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקמא למלכי וחבטת יתיה פולי ליליא ענו וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעשין עלי ושמי שמיא מרימין בקלידון הדיא סתנן אמרית למשבק לסדיניתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דבין אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונגדת ית שנתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עבדי דינידון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה הלופך הא מקדים בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אמר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותהוי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: (ב) ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה: (ג) ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדו עמיה שום מידעם: (ד) ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: (ה) ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא ייעול: (ו) ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: (ז) ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: (ח) ישים מלכא טעם ויתון לבוש ארגוונא די לביש ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: (ט) ויהא מתיהב לבוש ארגוונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין ויילבשון תורבייני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכבונהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה: (י) ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגוונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דתרעת אסתר אמר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמללתא: (יא) ודבר המן ית לבוש ארגוונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכביה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה: (יב) ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגוונא מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה: (יג) ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשרית למפל קדמוי היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תכול דאבאישו ליה ארום מפל תפול קדמוי: (יד) עוד כען אנון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר: (א) ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: (ב) ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתנניה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהיכדין קיימית בשבועה לגשם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסן מלכותא ותתעבד: (ג) וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעל דבביה בבעותי: (ד) ארום אזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאשתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואלולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באניקא דמלכא: (ה) ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא חייבא ומרודא די אמלכיה לבביה למעבד כדין: (ו) ואמרת גברא מעיקא ובעל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא

אבן עזרא

הסמוך יקר הוא איש תבונה והטעם יפרים דיניהם: (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו. יש דברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך קבלה או המן גילה סודו אחר כן או ביום עלמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו. והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה. ונלאנו למי יספוון וגם ודרכו יספק שני משקלים: (ח) יביאו. המשכתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהכגים שמרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני סוי"ו בראשו שב על הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעלמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויספהו והם הוא דבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. דבוא איך הכהן לא יתנהאו אוהביו עליו טוב: (ג) תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה ככבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר נמכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עלמם ואין קונה: (ג) ואלו. כמו ואלו היה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעיניני ואתהומו הע"פ שאין למעלה ממנה אחר הכינם כדי שלא יבא המלך לידי נזק במשמעתו והנה הכל שם כמו צר ומלוק מלאתי או פי' כלל שם הפתואר כי אין הטויב שוה פיבא נזק למלך ושלא נזק בלשון ארמית לא יהוי ניזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומבוז כעסו אמר במסירות מי הוא זה פעמים

וְהָמָן נִבְעָת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם
בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד
לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־
כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב
מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל
עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם
לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי
הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד
מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־
עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ
עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
תְּלֻהוּ עָלָיו׃ י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין
לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס ח א בַּיּוֹם
הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־
בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִיִּים° וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי
וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס
ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו
וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי
וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר
וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב
וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים
מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר כָּתַב לְאַבֵּד
אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי
אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בָּרָעָה אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי
וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃ ס
ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר
וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיִּים°׃
ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם
הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב
בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃
ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי
הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־
אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ
שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ
וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃
י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי
הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן
הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר ׀ בְּכָל־עִיר וָעִיר לְהִקָּהֵל
וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־
כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם
לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ
אֲדָר׃ יג פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה
וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיִּים° עֲתוּדִים°
לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ יד הָרָצִים רֹכְבֵי
הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר
הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי
יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר
וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר

°יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °עתידים ק'

שושן

מסרה נבעת, ב'. ז והמלך, י' פסוקים דמיין [ס"א בכביע, וס"א בקדמא]. מאסתר המלכה, י"ד. כלתה, ב' בלישנא. ח נפל, חסר. על המטה, ב'. הגם, ה'. לכבוש, ב' חד חסר דין מלא. ילא, [ב' ובסי]. ט חרבונה, ב' בסיפרא חד א' דין ה'. אשר עשה, י"ז בטעם. למרדכי, [הלמד בגעיא]. דבר טוב, ב'. עמד, חסר. בבית המן, ל'. תלהו, ל' וחסר. י ויתלו, ב' על הבככה וחד ויתלו את מרדכי. ח א לאסתר המלכה, י"ד. היהודיים, יתיר י'. ב העביר, [זעין בת"ס]. מהמן, ל'. על בית, י"ג. ג ותוסף, ב' מלא המלחמה את תנומתיה ודיק, ובגידן הסתומה פליגי ביה ספרי ולית דמשגח בהון. ותפל, [חסר]. ד שרבט, ל' וחסיר ה' ואם, [הו' בגעיא]. ואם מלאתי, ל'. וטובה, ב' [ומלא]. את הספרים, ב' ומטעין בהון. המדתא, [בת"ס כ"י המ"ס רפי]. ו איככה, ב' ומלרע ובפסוק. וראיתי, י"ב [ופרין דפסוקא הו' בגעיא]. ברעה, ב' אינה. באבדן, ל'. ז אחשורש, ד' חסר. לאסתר המלכה, י"ד. על העץ, י"ח פסוק על על ומלה ביניהם, ביהודיים יתיר י'. ח וחתמו, ל'. ונחתום, ל' וחד ונחתם וד' מלא בלישנא. ט ויקראו, ב'. סיון, ל'. בשלושה, כל סיפרא מלא. ככל, כף לאשונה בגעיא. והפחות ג'. ועד כוש, ג'. שבע ועשרים, ב'. כלשנו, ל' חסר בסיפרא. י אחשורש, ד' חסר. האחשתרנים, ב' ובסיפרא. יא להקהל, ל' [גב"א הלמ"ד בגעיא]. ולעמוד, ג' [וחסר]. להרג, [ג"ל ולהרג בוא החסור ומ"ו בין ריש לגימל מ"ס]. לבוז, ג'. יב מדינות, ד'. בשלשה, [מ"ל]. יג להנתן, [בתרי עממי ובליכי]. ולהיות, ב'. היהודיים, יתיר יוד. עתודים, עתידים קרי. ליום, ב'. יד האחשתרנים, ב'. ודחופים, ל'. בדבר המלך, ג'. טו ומרדכי, ב' כ"פ בסיפרא. יצא, י"ס. מלפני, י"ע. ובו. ל' קמץ בלא אס"ף. [גדולה, מלא]. ותכריך, ל'.

ת"א והמלך קם מגלה פא דף יו. והמלך שב שם. והמן נפל על המטה שם סנהדרין קה. הגם לכבוש את המלכה פסחים ק. וחמת המלך ראש השנה יב מגלה יו סנהדרין קה זבחים קיג. ותשם אסתר את מרדכי על בית המן מגילה י. ותאמר אם על המלך טוב עקידה שער לג. ויקראו ספרי המלך ראש השנה ז. מהדו ועד כוש מגלה ב. מדינה ומדינה ככתבה שם. ככתבם כל שונם כם. האחשתרנים בני הרמכים. שם פב. ומרדכי יצא מלפני המלך מגלה יו. והעיר שושן צהלה ושמחה שם יח.

רש"י

אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נפל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה:

הגם

דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמסב מנך מלכותא ואסתקפת מלתא מן שמיא ואתעביד ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עוזה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימין בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעל דבבא המן בי״ש הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: (ז) ומלכא זקף ית עינוי והא עסרתי מלאכין דמין לעסרתי בנוי דהמן קטעין אילניא די בגנתא גואה בכן קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגנתא גואה למחמי מה הוא דין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: (ח) ומלכא תב ברתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עלי דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אלהן למשכיב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא בען כל עממיא ואומיא ולישניא דנו מה אית למעבד ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: (ט) ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמן המן למצלב ית מרדכי דמלל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאם בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: (י) וצליבו ית המן על קיסא די זמן למרדכי ורתחא דמלכא אשתדיכת: (א) ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אנשי ביתיה וית כל טמברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: (ב) ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן יהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: (ג) ואוסיפת אסתר ומללת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיניה די חשיב על יהודאין: (ד) ואושיט מלכא לאסתר ית תיגדא דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: (ה) ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא ושבתא אנא קדמוי בעינוי יפקד מלכא וישים טעם למכתב לסתרי תיבין פטקיא זמיני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פלכי מלכא: (ו) ארום איכדין אכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תתרן ית עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: (ז) ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: (ח) ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא ושימו בעזקתא דסיטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: (ט) ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב בכל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה עסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: (י) ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סטומתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוסון ורכבי רכשא ערטולוני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואתקדרו פסת כף רגליהון: (יא) דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא לאתכנשא ולקימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: (יב) ביומא חד בכל פלכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: (יג) דיטגמא דכתבא לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריד לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: (יד) רהטנין דרכיבין על רכשא ערטולוני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: (טו) ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא כד חדי ושפיר לביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא

דמלכותא

רש״י

הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מפח המות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו׳. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין כאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה: כלשנו. הוא הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שהוא להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים המובהרים לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רגלים הראשונים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי

להתעטף

אבן עזרא

באומרו בכעסו מי זה את אמור מי זה אמור מוסרה: (ו) ת״ו נבעת. מורא. והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: (ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה. כינוי למשכבה שהשיה תחת רשותו והנה יכריענה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני לאיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז״ל נדמה למלך כדמות פרים: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בניינים: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: (ג) העביר. מלה יוצאה בעבור שהוא נאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרות: (ו) כ״ף איככה אוכל. כפול. ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מלאכו איכה תרעה שטעמו כטעם איכה איככה אוכל לחיות. כ״ן באבדן. במקום מ״ם הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו״ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם בתשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולבסוף שימלטו. דע כי אחר גדולתו והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוליך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך נוח להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בו שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הסך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד שהאמין שכתבה המן וצוה המלך לכתוב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: (ט) מהודו. סוף שאלית מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י״א הפרדים: הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות. (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז״ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שהם היהודים. והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש להלה כטעם אורה

כאדם

שושן צהלה ושמחה: טז ליהודים היתה אורה
ושמחה וששן ויקר: יז ובכל־מדינה ומדינה
ובכל־עיר ועיר מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע
שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים
מעמי הארץ מתיהדים כי־נפל פחד־היהודים
עליהם: ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר
בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך
ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים
לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים
המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־
מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי
רעתם ואיש לא־עמד לפניהם כי־נפל פחדם על־
כל־העמים: ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים
והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים
את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם:
ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך
בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול:
ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב
והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן
הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות
איש: ז ואת |
פרשנדתא ואת |
דלפון ואת |
אספתא: ח ואת |
פורתא ואת |
אדליא ואת |
ארידתא: ט ואת |
פרמשתא ואת |
אריסי ואת |
ארידי ואת |
ויזתא: י עשרת
בני המן בן־המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה
לא שלחו את־ידם: יא ביום ההוא בא מספר
ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: יב ויאמר
המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו
היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני־
המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה־שאלתך
וינתן לך ומה־בקשתך עוד ותעש: יג ותאמר
אסתר אם־על־המלך טוב ינתן גם־מחר ליהודים
אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני־
המן יתלו על־העץ: יד ויאמר המלך להעשות כן
ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני־המן תלו:
טו ויקהלו היהודיים אשר־בשושן גם ביום ארבעה
עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות
איש ובבזה לא שלחו את־ידם: טז ושאר היהודים
אשר במדינות המלך נקהלו | ועמד על־נפשם
ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים
אלף ובבזה לא שלחו את־ידם: יז ביום־שלושה
עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה
אתו יום משתה ושמחה: יח והיהודיים אשר־
בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר
בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה
ושמחה: יט על־כן היהודים הפרוזים הישבים
בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש

°ת' זעירא °ש' זעירא °ר' רבתי °ז' זעירא °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °הפרזים ק'

אדר

מסרה ושמחה, ל'. טז אורה, ל'. ושמחה, ל'. וששן, ל' חסר. ויקר, ב'. וכל אלמים דכו'. יז ובכל, ה' פסוק ובכל ובכל. שמחה וששון, ל'. ורבים, ב'. מתיהדים, ל'. ט א בשלושה, [מלא]. להעשות, ב' [ומלא]. שברו, ל'. לשלוט, ל' ומלא. ונהפוך, ל' ומלא. ב מדינות המלך, ה'. [בשנאיהם, בכ"י ישן בשם הללי של"ל לפניהם וכ' הלוחשלנו ע"פ המסורה יהושע כ"א שכן עיקר וכ"ה במחזור קדמון. ג וכל שרי, ו'. והאחשדרפנים, ג' מלין מן י"א אתוון. והפחות, ג'. מנשאים, ב'. ד גדול, [מלא]. בבית המלך, ג'. ושמעו, ל'. הולך, ב' מלא בסיפרא ובפסוק. וגדול, ח' מלא. ה והרג, ל'. ו ובשושן, ל' פתח. איש, בראש הדף ולריך לכותבם כעין שירת האזינו בדף אחד לבדו וכל שמות אלו לים. ז ואת, כל ואת דבני המן בלי געיה. פרשנדתא, [ת' זעירא]. ט פרמשתא, ש' זעירא. ארידי, ז"ל המ"ס מאן סליק לעילא ואתא ואמר מלה ארידי מלא או ח"י. במקרא גדולה חסר ונמסר ליה וחסר וכ"ה במקרא כ"י ואולם בס"א ישנים דפוס וכ"י מלא יוד וכ"כ כ' אליה במגלותיו והעירי מנחה הכריע שדעת המ"ס בסיומו ואולם של"ל מ"ל. ויזתא, בסוף דפא והו' רבתי וז' זעירא. י את ידם, ד'. יב לאסתר המלכה, י"ד. ואת עשרת, ד'. מדינות המלך, ד'. מה, ל'. ויכתן, [בתרי טעמא ובליבי]. יג ואת עשרת, ד'. יד להעשות, ב' מלא ובסיפרא. ותנתן, ל'. [בחד טעמא ומלעיל והתי"ו בסגול]. ואת עשרת, ג' בסיפרא. טו ויקהלו, ב' בטעם. היהודיים, ו' יתיר י'. טז במדינות, ל' וחד במדינות. והרוג, ל' וד' מלא בליסנא. יז ביום שלושה, [מלא]. יח והיהודיים יתיר י'. יט הפרוזים, יתיר ו'. הפרזות, ג' בליסנא.

ת"א ליהודים היתה אורה ושמחה שם יו עקרים מג פכט. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שם דף כ. שמחה וששון ליהודים סכה מח. ואת פרשנדתא מגלה יו. ויזתא שם. עשרת בני המן שם. ובבזה לא שם. ויאמר המלך לאסתר המלכה שם. יום משתה ושמחה פסחים סח. על כן היהודים הפרוזים מגלה ב ויט.

רש"י

להשתעף: (יז) מתיהדים. מתגיירים: (ג) ועשי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו בנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והפסילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרוזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט"ו. כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו

דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בדהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבן לגו מן סרבלא לביש מינקא דכרום ימא מערבא לגו מניה לבושא כתונא דארגון דצירין עלה כל צפר גרפא ועופי שמיא והן דמיה דכתונא ארבע מאה תסרין כברי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא סוקי פרתיאן דמי ברגליה מחתן בסוקדונין דדהבא ומתחתמן בקטרגדין ושפסרא מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה הספסרא צייר עלה גרא דמחוא חיורא מדאה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מינה כלילא רבא דדהבא סוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודי למקומא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באפיא מכיכן ודרתא בארגונא נגיר טולא בחבלי בוצא עולמן מתחן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתין לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי חרמין יתעבד וביתיה נולי ישתוה ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואולין חמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין (ומשבחין) למן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאתרחיץ בעתריה ועל יקריה: (ת"א) מרדכי ענותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא סדיקא מן חרבא דלית אפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עיטוהי והוא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סניאין מבני נשא הוו חדין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא: (טז) ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: (יז) ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרתא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחות לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסניאין מעמא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון: (א) ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאהבתא די ישלטון יהודאין אנון בסנאיהון: (ב) אתכנשו יהודאין בקרויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: (ג) וכל רבני פילכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא מטנן עליהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עליהון: (ד) ארום אפוטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזיל ומתרברב: (ה) ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: (ו) ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין פולדון רופילין מדבית עמלק: (ז) וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: (ח) וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: (ט) וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא: (י) עשרתי בני דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יא) ביומא ההוא עלא מנין קטילין בשושן קדם מלכא: (יב) ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופלין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד: (ת"א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עברו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד:) (יג) ואמרת אסתר אן על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא דניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: (ת"א ואמרת אסתר אן על מלכא שפיר יתיהיב. אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא: (יד) ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: תרין סרור. צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דתקן למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא: פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא הוה צליבא בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא יכול מניה. עופא חרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו דרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (טז) ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשהון ואשכחו ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יז) ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית העמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: (יח) ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדוה: (יט) בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: (כ) וכתב מרדכי ית פתגמיא דאילי ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: (כא) לקיימא גזירת דינא עילויהון למהוי עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר וית חמשא עשר ביה בכל שתא ושתא בזמן יומיא די נחו

בהון

אבן עזרא

כאדם שהוא יושב במושב ויצא לאויר העולם שהוא הסך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל: (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה ללמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יסודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדים ומלים הכו כמו את מוצאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי"ו מבואך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדלו ואין כן מ"ם מדים ומלים ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שהתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו; ונהפוך הוא. שם התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערים בשושן: (ד) הולך וגדול. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד ושמשו. על טעם ארידתא וכן פורתא וגם הטעמים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו. שם מפעלי הכפל על משקל כנה גם זאת עלה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך ברצותו: (יג) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ונמצאו הנני משליח בך: מנות. חלקים. כמו מנה אחת אפים: (כ) ויכתוב מרדכי. לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם

אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש
לרעהו: כ ויכתב מרדכי את־הדברים האלה
וישלח ספרים אל־כל־היהודים אשר בכל־מדינות
המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: כא לקים
עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש
אדר ואת יום־חמשה עשר בו בכל־שנה ושנה:
כב כימים אשר־נחו בהם היהודים מאיביהם
והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל
ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה
ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים:
כג וקבל היהודים את אשר־החלו לעשות ואת
אשר־כתב מרדכי אליהם: כד כי המן בן־המדתא
האגגי צרר כל־היהודים חשב על־היהודים
לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם:
כה ובבאה לפני המלך אמר עם־הספר ישוב
מחשבתו הרעה אשר־חשב על־היהודים על־
ראשו ותלו אתו ואת־בניו על־העץ: כו על־כן
קראו לימים האלה פורים על־שם הפור על־כן
על־כל־דברי האגרת הזאת ומה־ראו על־ככה
ומה הגיע אליהם: כז קימו וקבל היהודים ׀
עליהם ׀ ועל־זרעם ועל כל־הנלוים עליהם ולא
יעבור להיות עשים את־שני הימים האלה ככתבם
וכזמנם בכל־שנה ושנה: כח והימים האלה
נזכרים ונעשים בכל־דור ודור משפחה ומשפחה
מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא
יעברו מתוך היהודים וזכרם לא־יסוף מזרעם: ס
כט ותכתב אסתר המלכה בת־אביחיל ומרדכי
היהודי את־כל־תקף לקים את אגרת הפרים
הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים
אל־שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש
דברי שלום ואמת: לא לקים את־ימי הפרים
האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי
ואסתר המלכה וכאשר קימו על־נפשם ועל־זרעם
דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים
דברי הפרים האלה ונכתב בספר: ס
י א וישם המלך אחשרש ׀ מס על־הארץ ואיי
הים: ב וכל־מעשה תקפו וגבורתו ופרשת
גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא־הם כתובים
על־ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי ׀
מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול
ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר
שלום לכל־זרעו:

°יתיר יו״ד °יתיר יו״ד °הפרוים ק׳ °וקבלו ק׳ °אחשורש ק׳

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה. וסמן פגואל. וחציו ותען אסתר (ז׳ ג׳). וסדריו ה׳.

מסרה ומשלוח, ב׳ חד מלא ובענין דין חסר [בס׳ דיקי ומסורה בכילא דין מלא ודלא כמק״ק וכ״כ בל״מ וכ״ה במחזור קדמון מ״ס]. כ אל כל, ל״א בכתוב. הקרובים, ס׳ מלא. והרחוקים, ז׳ מלא. כא לקים, [כ״פ בחד י׳]. כב כימים, ד׳ דגשים. כמו, ל׳ בטעם. לעשות, [מלא]. אותם, ד׳ מלא. משתה, ב׳. ומשלוח, ב׳ דין מלא [בין חסר ומס״ק מלא], ומתנות, ל׳ ומלא. לאביונים, ג׳ חסר. כג וקבל, ל׳ [כ״כ וקרי וקבל]. החלו, הלמד בדגש. לעשות, [מלא]. כד והפל, ב׳ חד מלא דין חסר. כה ובבאה, ב׳ הנה בלה. להמם, ב׳ מקלב. כו על כן, ה׳ כ״פ בטעם. לימים, ה׳. האגרת, ל׳. ומה ראו, ל׳. ועל, ו׳ פסוק ועל ועל ומלה סדל ביניהון. יעבור, [מלא]. הימים, ה׳. כח והימים, ס׳ [כ״ל ע׳]. ונעשים, ל׳ [הו׳ בגעיא]. דור ודור, ס׳ מלא בכתובים. ועיר, ל׳. וימי, ב׳ בניכם. הפורים, [דין לחוד מ״ו]. יסוף, ל׳. כט ותכתב, ל׳ ת׳ רבתי, אסתר המלכה, י״ד. תקף, ל׳ וחסר. [לקים, בחד י׳]. הפרים, ד׳ בסיפלא. לא לקיים, [דין כתוב בתרין יודין]. קים, ב׳ ובסיפלא [ותי׳ בפסם]. ואסתר המלכה, י״ד הצומות, ל׳ ומלא [דמלא]. לב ומאמר, ל׳. קים, ב׳. י א אחשרש, אחשורוש קרי. ב וכל מעשה, ב׳. תקפו, ל׳ [עפ״י כללי הדקדוק ל״ל פ״ש דגושה כי השוא נס כדין אסר ס״ק לך עמ״ס בס׳ בא י״ב כ״ז]. ופרשת, ל׳. גדלו, ב׳. הלא הם, ג׳. כתובים, ט׳ מלא בכתובים. מדי ופרס, ל׳. ג וגדול, מ׳ [ומלא]. ורצוי, ל׳. לרב, [ל׳ וחסר]. ודבר, ס׳ חסר.

ת״א שמחה ומשתה ויום טוב מגלה ס. ומשלח מנות איש לרעהו מגילה ז. להיות עשים את יום ארבעה עשר מגלה ב. כימים אשר נחו בהם היהודים שם. לעשות אותם ימי משתה ושמחה שם דף ה. וקבל היהודים זוהר פ׳ כי תשא. ותלו אתו ואת בניו על העץ מגלה יט. ומה ראו על ככה ומה הגיע שם. קימו וקבל היהודים שבת פח, מגלה ז מכות כג שבועות לט. ולא יעבור מגלה ב. להיות עשים את שני הימים האלה שם ט. בכל שנה ושנה שם דף ד׳ ודף ג. והימים האלה מגלה יז גדף יח כ. משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר שם ב ג. וימי הפורים האלה לא יעברו שם ז. וזכרם לא יסוף מזרעם עקידה שער סט. ותכתב אסתר המלכה וגו׳ ומרדכי שם יט. לקים את אגרת הפרים הזאת השנית מגלה ו. דברי שלום ואמת שם יו. ומאמר אסתר קים שם. וישם המלך אחשרש מס על הארץ מגלה יא חגיגה ס. על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס מגלה ז ודף יג. כי מרדכי היהודי מגלה יו.

רש״י

ולמדו רבותינו: ומשלח. שם דבר כמו ממאר ממשע לפיכך הסי״ן נקודה רפי: (כ) ויכתב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע עליהם שבא השטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים שעתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יסוף דמתרגם על תום עד דסף וא״א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א׳ כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

חסלת מגלת אסתר

בהון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדונא להדוא
לחדוא ומאבלא ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא
דורון איניש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיבי: (כג) וקבילו עליהון
כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון:
(כד) ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על
יהודאין להובדותהון צבע פסא אתו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון:
(כה) וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמיניה בישא
דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על
קיסא: (כו) בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן נטרין
ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי ניסא ופתגמי מגלתא הדא
לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהוידון ידעין מה חזו למקבע יומי
פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא
דמטת להון: (כז) קימו וקבילו יהודאין קימא עלויהון ועלוי בניהון ועלוי כל
גיורי דמתוספין עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין
למקרי ית מגלתא במכתב רושם עבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי
עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בנו פציחיא ולחיתא דפלכיא
בקרניא כפום זמניהון: (כח) ויומיא האילין אתחיבו למהוי להון דכרנא
ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל
בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא דדיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא
האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: (כט) וכתבת
אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית כל מגלתא הדא וית תקפא
דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תנינותא: (ל) ושדר פטקין לות כל
יהודאין למאה ועסרין ושבע פילכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא:
(לא) לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמה דקים
עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון
ועל בניהון למהוידון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: (לב) ועל
מימר אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת מגלתא
בפטקא: (א) ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא וחפרכי ימא: (ב) וכל
עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון
כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי: (ג) משום מרדכי
יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גוברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא
ומשוק עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה
וכד מדכרין ליה מודעוען מניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני
כוכביא ודמי לשפרפרא די נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי
בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

ח ז ק

אבן עזרא

היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יומשך בסוף המחזור בשנת השמש
רק שחדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים
בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר
שני על כן הולך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה
הסימן לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש
על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר
ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון
ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שהספר
מלא. כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא
יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו
אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי.
לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין
הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זכרם ויזכרו אותה
בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ"ם להמם.
להספקן מ"ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב
לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עונה אמר המלך
שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים
פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה
בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים:
ומה הגיע. בתלאות האזכים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור.
אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא
הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז"ל שלא
יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת
והנה עתה הזכיר אם שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם:
(כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות
וכל המדינות שלא ישוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה
שם יהודי בימי הניסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו
והם מהשניים כי תמלא בעלומו הלמ"ד והנה זאת הפרשה הגיד' שאמרו
ישראל זאת המצוה ואחר כך נטשוה על כן הולך מרדכי שתכתוב אסתר
בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו
האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי
שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו
עלות פורים: וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על
נפשם והעד על זה כפי' שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים
והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על
נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר.
והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל
ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו התענית
יום הספד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז
ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי
הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר
הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא ליום שיתענו כאשר אמרם
במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: (לא) הצומות וזעקתם.
להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל
דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בפתחות הבי"ת הוא הידוע בימיהם
ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים
למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש
מס על הארץ. שהיתה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים
הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הגלים בכל דרכיו והראה
גבורתו אחר היות מרדכי נר למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף:
ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו
והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו בשלשה: (ג) ורצוי לרב אחיו.
כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו.
דילו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו.
הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום
בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב
גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה
עניו מאד מכל האדם:

חסלת מגלת אסתר.

תרגום שני

על מגלת אסתר

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואלין אינון עסר מלכין. מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד. תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל. חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל. שתיתאה דאחשורוש. שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דויד משיחא. עשיריתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא. כד מטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אינשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין. מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודינחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דתתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל וכבש ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון: בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודא ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבן וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי.

ודריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דנגיין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנוי דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואיתקריין רשיען וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא. אלין חמשא צדיקין: חמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש ועל דאמר ולא עבר אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון דכותיה את משכח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הויין חדא להדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הויין קריבין הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית. באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה. ונבוכדנצר ואחשורוש. אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן: בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם בר

אתתא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שבמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו'. עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני היראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים שהמית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמת בתמים וגם הוא מפני דאגה זו כשיצא מבית אסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם ובדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים ובזכותו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתתחמדתא. פירוש איש חמודות: דלא שם עלוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו וה"נ ולא גרסינן שבל רעות וכדפירש מהכ"ד מה שפי' ע"ש ושנחזור השוב והיטב בעיניך: ואסחי יתי'. פירוש ורחץ אותו: דנגיין קדמוי.

י"ת היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון נגיין כמו דגנא אפרקדן ויותר נכון לפרש המשתעשעים בכבוד סוסות המלכים ופאר תפארתם כי כן תרגום יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמלל בגינוניה וכן לאלים ללבו תרגם טלליא גנינים וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה אר"א מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא יזיקהו: תבטל מלכותי וכו'. י"ת שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי יש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו שטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד חצי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשבות הגזירה אחרונה שרצה לבטל רבים מעמים מלכותו ולהשמידם מיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שרוצה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי. פי' מדכתיב ויאמר ממוכן זה המן וא"כ הרג אשתו ושתי מפני אוהבו עצת המן וא"כ הרג את המן מחמת אשתו אסתר המלכה וכך הוא במדרש וק"ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה

אתתא ארמלתא דצור בחכמתא רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בחר יי ביה עד לא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחוי ליה סתרין עמיקין. דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית. הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי ועד אנון לא יכלין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא. הוא הדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבד כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח. בן הוו קרן ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך. איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם. יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו. כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון שדין ומזיקין חיוין ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסן הוו מסקין ליה כל נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין להדא. פשר מתלין ומחוי טמירין ומודע רזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמעון ליה. קמו כולהום למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי. שמיה מהלך בנו מלכותא וגבורתיה בנו חכימין תמים וקשוט. מטי מן ביש ידע ברזי שמיא חכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלנותיה מכל בני מחול. שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחומו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהן דהשין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פומיה וחוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל כרביהון וסנאין אנון אתריהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה כחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא. רמא ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טבין ואיילין דהטין קדמוי ארזין תמרין אחידו זינא חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא ועין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא ולית אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הות ריש כל מלכיא. ומלכותא לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלה ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין להוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושישא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודנין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה תרין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבלידהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכוונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפיה נשרא דדהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דהכין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא. ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא. ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא. ולקיבליה אינקא די דהבא. ועל דרגא רביעא רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא. ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא. ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונה די דהבא. ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה ואף כדין עתידין כל אומיא ולישניא יתמסרון ביד מלכא משיחא ובית ישראל. ועיל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא. ובבוצינהא ובהזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעה קנין דמנרתא די דהבא דצירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא אברהם יצחק ויעקב. ואיוב ביניהם. ולקביל סטרא תניינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד. וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמיניה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מיניה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוציניא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובנו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבה דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינין דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה נפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתיתא לרביעתא ומרביעתא לחמישתא

ומחמישתא

ביאור

הנבואה כי הוא היה האומן אצלו בבניין הבית ולא המלך חירם ומן דור שלא עליהו בו יותר שהלא לו לבנין ב"ה הוא כב: עד דלא אתיליד מעוי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד בבטן אמו הקב"ה הראה אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו'. וזו הנבואה על שלמה נאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שהיה עטרת נאה וקלעה ושמחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו'. כדאיתא בספר הבהיר והובא בספר הפרדס שער מעוט הירח פ"ג ע"ש כי הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מבראשית וכו'. פירש מהר"ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו'. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב זהו בינות לבא וק"ל: כבר תלת עשרין שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יתיה. פי' גבה ונשא הוא השי"ת רוממהו כי תרגום של נשא מנטלא: מטיון ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סור מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידים וכו'. י"מ כל העשירים וי"מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דידן קדמוי פירושו העתידים לבקש ולשכן לפניו: יבסרון כל כרביהון. פי' יבזון וימאסון כי כן תרגום של דבר ה' בזה בסר וק"ל: איך מאחה וכו'. עיין במהר"ד שפירש מה שפי' ויותר נכון גירסתינו מודה ויהיב וכו'. מאחה יש ליישב ולפרש נעימת פיו שמחה ונותן שבחות להש"י מלשון האח האח: וזהו. שמחיים כשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים כקול מנוגנות: סבר כל מתיבתא. פי' שהבין והשכיל לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי' שוהם: אבני ציצא, פי' אבנים המתנוצצים: ריש סגלגל לכורסיה. פירוש ראשו עגול בכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין. זמרגדין: נפך. כדכודין. מרגליות: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי' דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו': טווסא. הוא מן עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשיב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וכו': בר נצא. שהוא עוף הנקרא נץ: ויונה די דהבא. רמז לישראל וכן הוא עוף הדורס והכל רמזים וסודות ולכן היו ע"ב נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחוורדא. פירוש כפתורים: ובצביותיה. מלקחים: וכלידהא. גביעים: כדנא דדהבא כו'. פי' כדה שמלאה שמן. ואין צריך להגיה כמהר"ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: במוכנוי אזל. פי' בגלגל בגמרא דיומא דף ל"ז אף הוא עושה

מוכנה

ומחמשיתא לשתיתיתא ומשתיתא עד דנחתין גשרין וחטפין ית מלכא שלמה ומסקק ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא הד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא חדא וכל אומה ואומה לא יכלין למתקנא כותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נחתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב על כורסיה דמלכותא הוה חזר נישרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיב ית כתרא ברישיה ומן כתר בן הוה תנינא רבא מספקע במנגנון הדין ארזין ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה וזונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה ספרא דאורייתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא ובנוי בגו ישראל ג'. וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה וכל סביא הוו יסבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה ודיינין דינא דעמא וכד הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין גלגליא חזרין תורין געיין אריותא נהמין דובין הספין אמרין פעין נמרין בעיין אנקין כבין שונרין טייסין טוסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מקשקשין צפורין מיללין למהשוף לבהון דסהדיא דלא יסחרון סהדותא דשקרא והון סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל שני תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריותא והלין פוסמנן במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיה דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בו יהיב ית קרתא דירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמליה והוה מחגיד מיניה עד יום מותיה. ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד הוא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משובח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אנטיוכוס בר אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושבא ית כורסיה מלכא שלמה ואייתי יתה בתפינן ואישתמטת ברעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קיניי למתקנא ית ברעיה דכורסיה ולא יכלו למיתקנא יתיה עד יומא הדין. וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה דיסוק ויתיב על דהוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הוות לכולהון מלכיא: בשנת

בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמחין ואמרין וי לן אתגבר עלן שנאה בו ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ורברבנן בגלותא אגלי עולמתן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחן אתנסיב מינן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואגון ידעין במללתיה דהכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לבה דמלכא שלמה בחמרא שדר ומן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו ממיכין ליה לארעא דישראל ואנני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב כד שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין וצלצלין ותופין וכינרין דהוה מנגן בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאייתא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחוי רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וספרין דמלכא קריין יתהון בשמהתהון וכולהון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דבר יתהון בהשעתא אתבעי תרנגולא ברא בין עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה בקונא ובעא לחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית עיטא בלבי ומלכין קשישין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיות ושיטית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שלטתא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא ברכא דקיטור שמיה בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אגון שתיין מיא את תמן אוכלוסין סגיאין כלילין ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין למחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתיה אתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכא איסר חרצי היך גיברא ואיקום ואזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתהון לות מרי מלכא. ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרין דמלכא וכתבו אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה. ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד לימא ואחשיכו עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון והות תמהא ומתמהא (וכד תמהת) נחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירת בגפיה שרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבניכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלמי. כען אין תצבין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל מלכיא דגנין קדמי ואין לא תצבין

ולא

ביאור

מוכנס לכיור ומפרש דגמרא מוכנס גלגלא וכן היה תנין שם דגלגל ומפרש ואזיל למה היה שם: מספקע במנגנון. פירוש מתגלגל בחכמה וכן הוא בערוך מניגנון בדרך עלמה וי"א במשקולות היה התנין מסבב ועולה ויורד כענין המורה שעות העשוי על פי משקולות בחכמה גדולה וזהו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בחכמה מתגלגלים: גלגליא חוזרים. פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים: תורין געיין כצ"ל. ופי' געיין ידוע וכן אצל כל אחד ואחד לפי ענייני כראות קול זעקה הוא וק"ל: ואילא. כנר' הגהגו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא כראה פירושו כמו אבל שמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט: איטמיה. כנ"ל והוא לשון אטמא דשוף מדוכתיה וכן מלה דלא אטמא דבקא בתרלה ופירושו ירכה וק"ל: בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן לקמן בפסוק דסנת: אומני קניגיא. פי' צורפים וכן נמצא בתרגום לאשון גבי המן פסוק ותאמר לו זרש וע"ש: אתגבר עלן. כך מצאתי בכתב ישן: ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא. כנ"ל פירוש לא כהוגן עשה בנו שהזקנים הוליך בשלשלאות: וכד קמו. פי' ובזמן שהתחיל מלכות בית דוד: ואנני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך וכן תרגום אונקלוס אצל ארגוב ע"ש: בדלא זקיקין. פירוש בלא אונס ותפיסות. וזהו בדלא אסירין ולא מי שהכניסם רק מעצמם: למחבלא יתיה. פי' שרצה להוכיח לייסרו ולהענישו: מלכין קשישין. פירוש עצות ישרות עם דעתי: וכספא כזביל בשווקים. פירוש כסף בחוצות כזבל כמלא שכיח ואפילו העפר יותר חשוב מן זהב טוב: למימחי בקושטא לא יכלין. י"מ וגורסים בקשתא ופי' שאינם יכולים להכות בקשת ומצאתין ראיה מהערוך והמקור משנה דכלים פכ"א בקטניות שפירושו כמין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם בקרבא לית הינון ידעין למחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה וקר' להכות בקוסטא באמת שכן הוא וק"ל: וי"מ למחי. לשון מי שיש בידו למחות ואינו מוחה והכל אחד: צנף צניפא. פי' שאג בין העופות ונלחם שיעופו עמו: למיסגד לימא. ובס"י מצאתי ליומא ונכון דעיני סר"ל לשמש ואור היום הלכה ולאתה מושך: ורמא ידת על לבושא ובזעת יתהון. פירוש שפכרה ידיה כדרך המצער ועל כן קרעה בגדיה והיתה מתמהת על השינוי והסתך ובתוך שתמיהה ירד אליה התרנגול וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש התורה ופתחה הכתב והיתה קוראת אותו: אין תצביין ותתון. פירוש אם תרצי ותבואי וכדלעיל בפסוק לראשון לא הוא כדין והוא ידוע: דגנין. כגר פירשנו: תוב תניית

רמת

ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עליכי מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אנון מלכין ולגיונין ופרשין ואין תמרין מה פרשין עופי שמיא אנון פרשין חיילי אנון רוחין ושידין ולילין אנון לגיונין דיחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון וכד שמעת מלכא שבא ית פתגמי אגרתא תוב תנית רמת ידה על לבושא ובמעת יתון שלחת וקרת לסבייא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה. והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתון אשכרין ומרגלין ואבני טבין ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטליתא וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעה חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קציצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגוונא וכתבת איגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך איתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכא שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעידן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דסנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנה דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובתא. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכוביך מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאה לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אי לא חזי לכון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליזת חילוזה דתעבר וחזא לה סערא בריגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את. ואי לא את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה ליה מהו נהגריין דעא ודולין דפרזל דדלו אבנא ומשקי מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צוחא רבא ומרירא רישיה כאגמון. שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדיי לציפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסי דמלכותא למעבד צדקתא ודינא יהבת למלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבית. ומלכי מערבא ומדנחא וציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וכרבו רבא ודהב וכסף ובאבניא טבין ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואה סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחרבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתא שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחריב וחילוותא דכשדאי מקפן לה הוה ירמיה נביא צוח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ויכילתא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבשת קרתא ירושלם כניש כל חילוותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכא מן מרומא וקטל בהון תמני עשר רברבנוי וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשיריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותיב לרבלה בארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים. שדא גירא למערבא נהדר ונפל לגו ירושלם. שדא גירא למדינחא נהדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא נהדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדי רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סריס רב מג. וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקבליה

ביאור

רמת ידא. כצ"ל. ופירושו שוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת: אשכרין. מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גורלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז הוא אצ"ל כעין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא ושבא אשכר יקריבו: ובני טבין. כ"א בהשיבת יד נוסן וא"צ לדוחקים כמ"ש מהר"ר מה שפירש: טלין וטליתיא. פירוש נערים ונערות: בבי קציצא חדא. י"מ על שם שראויים למות בשעה אחת והיה מלשון קיצוץ אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ועדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה להון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלכך אמהר בואי לשלשה שנים בשביל השאלה ובקשת חכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלא לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע שדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפירא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרלודי דתותי קלא ופירוש פרי. ולפי הגירסא פרידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מים כי תרגום של אפיקי פלודים ועיין בערוך בערכו: אתרבינת. פירוש ירדה ונשמטה: מרובעותיה. מהר"ד פירש מלשון רביעה ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם האריה יכולים לידע ולהשיג ענייני ומהותו ממקום ששכב כ"ל ממהות אחד ממשרתיו מאז ניכר ליור ארכו ורמזו של המלך בעצמו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים וילדיו שגידל: בבי זגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: וחליזת חילוזה. פירוש שהגביה בגדיה לשון שלזון הנזכר אצל מועין שפירושו מתעקם וכן שנעקמה בגדיה: גרגרוי דעאן. ל"ג היא גרגותא באר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקה מיא ופתרונו נובלא דכוחלא פירוש שפופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' ששכף שלוקחין הכחול הוא של ברזל והכחול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוציא מים ומשקין כמין מים כדאיתא בגמרא ולבדיה בגובתא ופירוש קנה חלילה. ומאכלו עפר וגו'. פירוש שיגא ממשיכת הקרקע. ונשפך כמים שהוא כעין עפר הנשפך. כנפש חי ומניע לבית כדאיתא בגמרא פרק במה מדליקין נפט מפני שהוא עף ופירש"י נדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלון. כתב המתורגם שאינו יודע לפי שאינו חכם כשלמה ומצאתי פירושו רוח סערה: שבח לחורין. לשרים: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לעניים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין השוים למתים: גנאי לחיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפורין. שהוא שמחה לעופות שאוכלי' זרע פשתן: ונסים לנונין. פירוש נגד לדגים שמפשתן עושין רשתות ופחים ללוכדם: טרכונא. כבר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישתא. פירוש פתה והתיכה אותו סכום וכו': באנטוכי רבלתה. כדאיתא בגמ' לק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירוש ושבר החומות: תקיפתא יתיה ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה במה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהיה מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו'

לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חיילותא דכשדאי ואייתין עמהון תלת מאה ושיתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פגדתא (בתי"ק פדותא) ברייתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא נחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה נביא חד הוה בינגא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתהון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא. אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קדש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא. ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קדש קודשיא (וחזא) שבחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קודשיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן עד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלין דפרזל ואוביל יתהון ערטילאין כד טעינין על צואריהון חלא. וירמיה נביא אזל עמהון. עד דמטא קברי אבהתא תנית ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קדישא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נביא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קיברי אומתא. עני וכן אמר אמהתא מהימניא (בתי"ק מרחמניא) שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאגא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נבייא עני וכן אמר נבייא נבייא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאגא מתיבא רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמוד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא (ואזל) ונפל על קברי (מרזחיא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והוה ירמיה ספיד ובכי ומיליל על

בית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתהון. עני ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל חיילותיה דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתהון בקושטא תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שביא שביתון. והוו מדברין ואזלין עד די מטו להדוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתגנח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון וזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינוריהון ובערבתא דקיימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר על ערבים בתוכה וגומר ועניאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא הוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך לא איתמסרינן. השתא איך נשבח קדמך שבחא די מרנן. דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה מלכא ואעבירו מניה ית שלשלוון דפרזל ונחש ושני ית לבושיה ייסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן באיצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחוי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו והוא (עתריה) די אחוי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא ליה עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך הוא דהיכדין כתיב דירי כספא ודירי דהבא אמר יי מרי חלוותא. שיתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שיתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סעודא חורנא לגרמיהון: ובמלאת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משתיא לבני אתרוי (לכל עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משתיא שבעא יומיא) ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין (כאן חסר פסוק): והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה להוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קוסקסי וכסי לא הוו דמיין לחדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מא

דשתי

ביאור

וגו'. לשון פסוק הוא דיחזקאל ועניינו קסתים ותכפים: פגרתא ברייתא. פירוש שער השילון של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרותא כי תרגום של דלתי פרתי וק"ל ועיין במתורגמן: ונכס חזירא. כבר פירש שהוא השיטה: פרניטוס. שם של אחד: למרתע וכו'. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש"י בוילא פסוק ויסתכה. כהנים לאסור וכן הרבה: יהיב ביתא ומשלם למרוי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צורך לכתוב בדוסקים כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מה שפירש ולגרסתינו הוא כפשוטו מרוי הוא מרי עלמא הקב"ה שא"ל הכהן גדול הרי מפתחות ההיכל ומשלם למרוי שהוא יהיה הגזבר ונפל לתוך האש: וחזא שבחיה דמלך כו'. כך מצאתי בתי"ק ולפ"ז א"צ לכל הדוסקים שהקודם קדשים היא שבח המלך על דרך מי כמוך באלים וכו'. וע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו פשוט שהוא שבח של השי"ת: טעינין על צואריהון חלא. פירוש נושאים על צווארם משא חול ואבנים לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרזחיא. כך מצאתי בנוסחא ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל של שנא בית מרזח וגו'. ופירושו בית האבל וכן פירש לעיל: בקושטא

תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תתאמרו לומר שכחכם וידיכם המה עשה החיל הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרה הגזירה מהשמים וכמ"ש בישעיה קמי רמים ועמוי קמה כלומר שכבר נעשה וכן כאן: עד די מטו להדוא מדינתא. כצ"ל וכ"ה ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ונפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינוריהון. עיין במהר"ד שפירש תלו כנורותיהם וע"ש ויותר נכון לפרש זרקו וק"ל: בידי דידך. לא אתמסרינן כצ"ל ופירושו אילו היינו משבחים להקב"ה כדקא יאות בידך לא היינו נמסרים: ענא די מסרא מרה ביד רעיא ואתא דיבא וכו'. פירוש צאן שמסר הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן כתוב בקלף ולפ"ז הוא כפשוטו שהביאו לפניו לצדקיהו המלך והעבירו ממנו השלשלאות של ברזל ושינוהו בבגדים וכן גילה בדרך השפיטים ואסורי ברזל וזהו יסוריה פירוש אסוריה ועיין במלכים כ"ד: לית עתרא. כצ"ל ואין צורך לפירוש מהר"ד ודוסקיו: מרי חלוותא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו'. דכתיב מייתי כאלים דהא כתיב ששה תיבות וק"ל: סעודא חורנא. פירוש נוה המלך לעשות מקום מיוחד וכל הסעודה. אבל המלך מתאוה בהביבה היה ולכן אמר השכה: טורנא חדתא מטול כן כתיב. פירוש דרכם ממש

שונים

דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי דהוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת הוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקן ליה חמרא בר ארבעין שנין חמתיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה. ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזקין מטול מן כסא דאנשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקריה שמיה פיתקא הוין משקין ביה לכל גברא חד ולי: הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד. ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר דהוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכח גברא דשתי רמי ליה למזוגא עבירוהי מינאי ולך זיפלן וזוזין מטול דלא הוה משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הגי כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת: גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עתרא דמלכא והויין משאלן לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה נשי בען דידעון כל מדי והות אמרה להון מגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר ליביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועשרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמרידהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בגו טרכונא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דילכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כותך. בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בליביה. ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען אזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובדנא ית שופריך מניך. וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזרתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא אינש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביר ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי. בההיא שעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי: ויאמר ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזירין ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין. כרשנא מן אפריקי. שתר מן הנדקי. אדמתא מן אדום. תרשיש מן מצרים. מרס מרסנא (מן מרס מארעא רחיקא. ממוכן) מן ירושלם. שבעתי רברבניא דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין קדמאה בטלכותא. פקודתיה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא: ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוא דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיטא הוו שליטין ועידי עייצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין יתה. ואין לא שפירת עיטתא. די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא והות עתירא מניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אישתכח עלעיתא למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי ארום יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: היום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי: אם ובזמן הגזר ממוכן גזירתא חדא דחיל מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזירתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחויה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואזמי יתה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתיב מזמי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא

תיעול

ביאור

שונים כיון ששתה בכוס פ"א היו גוזזין ומוציאים אחרים: רב מאן דשתוי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים יותר משותה ודרש מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבוד צעיר: דהוה למוד. ארבעה או חמשה המינון. פי' שהיה נמדד ומשוער ארבעה חמשה מדות כי כן פירוש של למוד ולא לכוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן המינון פירוש מדות ואם כן א"צ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה כך על שם שמשליך ודוחה ומשכר חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו פתקיה ד' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הנ"ל: זופלן וזוזין. פירוש שם מטבע הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש מעילים וזורקים דאי כדברי הנ"ל זלפין: דלא משכח רשתי וכו'. פירוש מפוש שלא היה נמצא מי שיכול לשתות הכוס ולכך נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'. פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרה להם מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לכא אכיל וכו'. פירוש כאן הוא אוכל וכאן הוא שותה וכאן הוא ישן וק"ל. וסיים מטול כן כתיב בית המלכות רוצה לומר בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי עלך פנימית: תיגרא ומצי. פירוש שנפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא: בגו טרכונא. כבר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. וערטולא לשון ידוע ומורגל הוא: דאוף אתון שטיתין. כנ"ל וכך מצאתי בפ"י ופשוט הוא: דליק בליביה ותוב שלח לה. כנ"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים בעיניה להיות חשה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת וישב ספונים חשובים: רבתא דפרסיאתה. פירוש השרות דפרס שהיו חשובים אלא אמרו וכו' ומבואר הכל: דרחיקין ודקריבין. פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר והקרוב אליו לשון יחיד ומשום שבעה: הינדקי. עיין בת"י בלבושי הנדקי וע"ש פרשת נח: סבין עצתה. פירוש שולו עלה: ממוכן מתהנן. ר"ל שהיה מוכן לטובת הכבוד לנבואה ולהעשות על ידו ניסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם ממוכן מן ירושלים: וממוכן הוא זעירא דכולהון. דייק מדכתיב לבסוף כולם בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן נמי בנדון דידן היה העלה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"כ מן הצד מן הקטן שבהם: שקיל איתתא פרסיתא. פירוש שהיה ממוכן נושא אשה מבנות שרי פרסיים והיתה חשובה ממנו בעושר ולכן יעץ עצה זו וכ"ה בתוספות דמגילה פ"ק ע"ש: עלעיתא. פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר כמלא כך: שייטין. פירוש להבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושט וכן בסירא לשון בזוי: אחויה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לכתבו ממוכן שמא תבוא המלכה ותשמע עלתו ויהרג הוא לכן ראה עלה בלבבו שישבע

תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה: ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה יהיא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא: וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושילטוניא ועבד מלכא (כפתגמי מלוי) ממוכן: וישלח ושדר מלכא איגראתא על כולהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה (רגזתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירתא דדינא דקטלא אלא מן מרומא הוה דיסיף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל: ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתן יאין שפירן בחזוא: ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כולהין עולימא בתולתן דשפירן בחזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקוניהון: והנערה ועולימתא דתשפר (באפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן: איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוהי איתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל) ומן הוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת (בר יהונתן) בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עזיה בר ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חושים בר שחורה (בר גזה) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד איזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר. קטול יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: אשר מרדכי ואסתר הוה מירושלם בגלותא דיגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה נחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זימנין תרתין ותוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה יהוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא היא אסתר דהיך שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבריא ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה איתנבי ישעיה נביא. (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ הינתא היא חלוף הינתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחילוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית איסתירא והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלותא. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא האיך דלא אסא יבש קיישא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דמרדכי. היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא ושלותה הוה יאיא בריוא ושפירא וחסודא בחזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה. וטמרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הון שלוחיא עוברין (תמן) הון מרקדין ומחזיין שופרידהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית אסתר עם הגון בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחיזוא וחסודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדיגטסים דכל בתולתא דתטשו מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה (ואייתא) לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טליתא בעינוי ואתנטלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הוה יהבא להון לפום עולימתא עממיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תולדותהא ארום מרדכי

פקיד

ביאור

המלך בשנה שתרצה לבוא לא יביאוהו לפניו. וזהו ואומי יתיה במומתא פי' שהשביעו בשבועה גדולה ונוראה וק"ל: אדכרית ושתי. פירוש שאלתה זכורה והגזירה: ודלא הוות שויא. פירוש שלא היתה ראויה לזה. ולכך נהרגו היועצים אלה ומה שלא נהרג דניאל הוא ממוכן שהיה ראש המדברים בעצה זו לפי שלא אמר להרגה רק שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנו וק"ל: ואתיהבו תיקוניהון. פירוש נתנו תמרוקי הנשים שמסיר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא יסיר שער בית השחי ועיין ברש"י שם: יומא הדין ימית גברא מישראל. ועיין בשמואל ב' י"ט: בריה בוכרא יעקב. כצ"ל וכן מצאתי: אזל אסב. כצ"ל ופירושו שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל: בארבע גלותהון. כתב מהר"ד שנכון להגיה בארע ופירושו בארץ גלותם ויפה דיבר אך יש ליישב ולפרש באחד מארבע גליות: הני תרי צדוקיא. לפי הענין המה מרדכי ואסתר: היך שמה כדין עובדה. פירוש דייק בשמה נאה לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל פירושו ושוב הגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מדכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה כ"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: היגתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית היזמי והיגי וכן הרבה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא. כצ"ל וכ"מ בס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפה לשון מאן דאית ליה זקיפא בדיותא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולה וטעותם מפורסם ועיין במהר"ד שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילהי דיקלי אורבני מאי בעי ופירושו אילן ערבה ואהח"ע מתחלפים וי"מ עץ קטן ולא חשוב וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש דק"ל מאחר שמרדכי היה עולה עם זרובבל כדכתב עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר משאהיה בארץ ישראל וק"ל: והסודא בחזוא. פירוש שנושאת חן בעיני כל רואיה תרגום חן חסדא: וטימרה בגו קייטון. פירוש החביאה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש ראו יופיה מהחלונות: והינון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מנן לעינן. פירוש לאנס טרחנו ויגענו: דתטשו מן קדם שלוח וכו'. פירוש שנסתרה מפני שלוחי המלך חכו לשון גמרא דבנה מדליקין עשו בי מדרשא: ואתנטלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביתהא. י"מ רצונה שהיו ממלאים רצונה וטעות הוא וכ"ל שהיו ממהרים לה מזונותיה לשון נביתו לי זוודא או לשון מזונות כמו אורחא רחיקא וזוודא זבימן והמתורגמן כתב לשון

יופי

פקיד עלהא די לא תחוי: ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא: ובהגיע וכד מטא זמנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה כגזירת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת שיתא ירחין במשחא דמירא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא וית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוה עלא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תניינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תיב לותיה דמלכא אלא אין איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מדעם אלא מידי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כל חזיאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתנטלת חינא וחסדא קדמוי מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי: ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי הידין עמיך והידין תולדתיך ואמירת לית אנא הכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא ואמא ושבקון יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מטיב לכולהון אומיא ומלכותא מטול די עמא דאסתר בניהון איתיו: ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינות ולא אתכנשון בתולן תניינות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה. ובתולתא האילין למה אתכנשו תניינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תניינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא: אין ולית אסתר מחויא ית עמא ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף בר אתכנשו בתולתא לא גליית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בטליותא מכיכתא הות וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכין אמר כתבא וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמא דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה בינידון דישוואו חיויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כדיבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומחוי חויא ויקטליה: ויודע בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא בשמיה דמרדכי: ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרום בר מעדי בר בלעקן בר אנתימרום בר הרידום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג בר סומקי) בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקיד עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעתא קדמוי מטול מה את מעבר על פוקדנא דמלכא עני מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לביה שמעון מני מלתא חדא ואמרו לי פחימי מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב והוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין ובתולדותיה בכיא ואליא ורבותיה עקתא ואינחתא וכל יומוי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא. אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא ובחכמתיה עבד ימא סגיתיה בחלא. במזופתיה שוי טעים מויי במלחא וריחא לגלוי בחוזרא אסר יתיה (היך זיקן סבריה) פתוריה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא יתה רעיש ולא עבר תהומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך עננא באוירא פריס איך ערפילא על עלמא מנין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דלעיל ודלרע. רהטין קדמוי שמשא וסהרא כימה וכוכביא ומזליא לא בטלין שעא חדא לא נייחין אלא (כולהון) רהטין קדמוי כאזגדין אזלין לימינא ולשמאלא למעבד רעותיה. למן די ברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי והא אשכחנן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן עני מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן. אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא יליד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קיים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין וסגדין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין: ויהי והוה כד הון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דניחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע

ולמסגוד

ביאור

יופי והדר מלשון עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהן ומהטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת דציבתהא מלשון לעטרת צבי שפירש ענייני קישוט ויופי והידור וק"ל: מידי דהגי. כצ"ל. ופירוש מן ידיו של הגי ויש כאן לפרש כמו מדי והנה לומר כל מה שהגי רצה ובקש בשבילה יתן לה. ויש הגיהו אמיכן ואת כולה ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תבקשנו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעודה גדולה לשון גמרא דשבת בצע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בלהבים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה תתכנשו תניינות. כלה לומר דקשה מדאהב את אסתר לא היה צריך שוב שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואם כן כולי האי ואולי תגלה משפחתה וק"ל: במכיכותא. לשון כי ימוך ר"ל שתגיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חיויא חורמנא. פירוש הוא תרגום דשפיפון ור"ל אדם נחש שאין לו רפואה כמו חויא עכקי' דלית אסותא: ומחי הויא. כצ"ל ופירוש ייכשו וישכהו הנחש וימיתהו. וס"א בארסיה והוא נבחר לגירסא זו. וגם בצותא מה גדולה ויקר: בספר דכרן יומתא. פירוש דברי הימים וספר הזכרונות: אמרו לי פחימי. כתב מהר"ד שלא מצא לו דמיון והיה בדברים אפשר שהוא לשון רז"ל פחמי כדאיתא ברבה פרשת וישב וכן ברש"י ע"ש ופירש עושה נחלים ולפי הענין כ"ל היאך אשתחוה לשפל ועושה פחמים ושחור. וכך היה ר"ל במושכל הלשון אונס ונלאתי כתוב שהוא תשובה לפי הענין וגם ואיזה שיווי יש לבר נש די מתגאה וכן תרגום של תפליך לא ישוו בם לא פחימים מ"כ בחומש של הגאון מהר"ן כצ"ו מק"ק: בכיא ואיילא. פירוש בוכה ומיילל לשון אלי כבתולה והוא יללה. ורבותיה עקתא ואנחתא. פירוש יגון ואנחה בגידולו ובכיה בהולדו: לא. פירוש לא אעשה כן ח"ו: תלה ארעא באדרעיה. פירוש נושא עולם בזרועו: מחשיך שמשא. ברצונו ומחשיך השמש: עבד ימא סגיתיה. פירוש מהר"ד עשה לים סייג וגדר שלו והוא החול וע"ש ואינו נ"ל והוא חול בעיני והאמת שעשה הים הגדול וזהו יומא סגיתא לשון שגי וכמוהו הרבה: במזופתיה. פירוש בגערתו יעמדו לשון נזיפה: טעם מויי במלחא וריחא. פירוש קלחם מלוחים וקלחם מתוקים כמו שמן אפרסמון שקולטין אותו מע"ג מים. וי"מ וריחא דגלוי. ר"ל רוח הגלים במומרא על ידו סומר כנשו: ובחוזרא. פירשו בקשר או בטיט ואני מצאתי בחוזרא אסר ופירושו כמו של הקב"ה קשר אותם: סבריה. פירש סותמו: דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן. ר"ל כמו דמתרגם ואזיל שיעקב מפני עשו היה כורע: נטר יתיה. קיים עלמא ה"ג. ופירושו שמומרי הברכה עולם יתברך במעי אמו שאמר שלא בתחלה לאדם מעולם ולכן יבנה המקדש בחלקו כדכתיב ובין כתפיו שכן וכל העמים הר יקראו שם ויכרעו וישתחוו בחלקו: ותניאו. פירשו היו מספרים וס"א ומויאו לשון הגדה:

קליל

ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חימתא: ויבז והוה קליל בעינוי למושיטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחוויאו ליה ית עמא במרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסאה לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא ערב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסאה דעדבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארעא. בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו רקיעא. בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן. בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא. בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא. בשתא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו אדם וחוה. בשבא לא על מן בגלל דאיהו קיים בין מימרא דיי ובין עמא דישראל. פסק מן יומיא. ושרי בירחיא. בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא. באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא. בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהב אוריתא בסיני. בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלים ולא חזי למקם עקתא תרין זמנין. באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מיתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה. באלול לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוחרניתא. בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל. במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה. בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסר בית מקדשא. בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא. בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא. כד מטא לסוף תריסר ירחא שתא דאיהו ירחא דאדר חדא ואמר בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילין לנוני דימא דהכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל מדינן מלכותא גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בחצבי תמוז ועובדיהון שניין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשהון. ועיבידתיה דמלכא לית אנון עבדין וכד חזיין לנא רקיקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למיטר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין (וסלקין) ועלין בחדרין ונפקין בפריצין. וכד אנחנא רחמין מתפוס יתון. ומהדרין וקיימין מבריקין עיניהון וחרקין בשיניהון ומבטשין ברגליהון ומכהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון. מן בנתיהון לית אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דדבר מנהון למעבד עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיחי פיהי. ויומא דאנון צביין למזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צביין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא. (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואסרין שוקין.) בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן. בתניתא אמרין צלויי מצלינן. בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן. ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא ומיא. בחמישיתא נפקין. ובשתיתיתא תייבין. ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא גרוסיא דעקת לכון בעובדתא דמלכא רשיעא. חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין (הוא יומא שביעא) דנח ביה אלהא רבא. וגדתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבן ית מיא. ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין מבני עממיא. ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא. בירח ניסן תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומדכותא. וגרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנישתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמתגרף חמירא מן קדם פטירא הכדין תתגריף מלכותא דרשיעא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא הדין. בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באוריתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית אלההון ושדין חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין הזורי הכדין יתלקטו בניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבא אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני. לצידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא קדם אבונא די בשמיא דכרנא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעול וכד מטא בתשעה ביה נכסין היון ואווזין ואכלין ושתין ומתפנקין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וצייטין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף טפליהון (יונקיא) ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא וחובי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון בנביאיהון ומתרגמין ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעיין רחמין ומתחננין דימות מלכא ויתבר שלטניה. בחמשא עשר ביה מטללין

מטלתא

ביאור

קליל בעינוי למושיטא. י"א. פירוש שהיה מעט ושפל בעיניו לשלוח ידו במרדכי לבדו: צבע פייסא. לשון המשנה אמר להם הצביעו ומפורש בגמרא דאצבע על מי נפל הגורל וכן פייסא הוא לשון גורל כדיסדו הפייטן בטלו פייסות וכמוהו הרבה: בתיובתא. פירוש בתשובה: חד בשבא וכו'. אתבריאו שמיא וארעא. ור"ל שלא נבראו אלא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ וגו'. וכי גינתא דעדן דכתיב זה השער לה' צדיקים יבאו בו וכתיב ועמך כולם צדיקים. וכן המאורות שמברכין על קידוש הירח וכן הלויתן והתרנגול ברא נבראו בשביל סעודת הצדיקים לעתיד ואם כן אם יכלו ישראל חס ושלום כל אלה יהיה הבריאה לבטלה וק"ל: בגלל דאיהו קיים וכו'. פירוש השבת הוא ברית בין הקב"ה ובין ישראל ואמר הכונה לשבות ידוע עונשו כמשל דההוא מטרוניתא מלכא: פסק מן יומא. פירוש כשראה שאין יום מימים מוכן לזה הפסיק מהם ושרי בירחא. פירוש שהתחיל להפיל גורלות בחדשים: בתמוז לא דאתפקעו שור ירושלים. פירוש כיון שבחדש תמוז נבקעו חומות ירושלים וכתוב לא תקום פעמים צרה: ומיסת לעקתה. פירוש ודי לצרה זו לשון במסת נדבת ידך. היכנוני ימא. פירוש כמו דגים שנים: מלקטין פשרי דטבת. פירש מהר"ד מה שפירש ויגעתי ומצאתי במתורגמן אפס קלהו שם וכולי ר"ל לפרש שאמר שהם כותבים ומפונקים בעלי תענוגים שביומי טבת מרשילים בפושרים אז שהימים ימי קרירות: ויתיבן בחצבי תמוז. ר"ל שאז ימי החום יושבים בבורים הקרים וכל מגמתו ליתן טעם לפגם שכולם מעונגים ואין למלך הנאה מהם: וחשבן לנא כמדעם. כו' עיין במהר"ד שפירש מ"ש ולגירסתנו מבואר: מבריקין. לשון להטין בעינים כמו ברק: מבטשין ברגליהון. פירוש בועטין בגמרא דשבת בטשא לפרגא: בשיהי פיהי. שאומרים לשהות הימים באומרם יום טוב הוא שבת היום כדאיתא פ"ק דמגילה: אמרין עלן שוקין. ה"ג ועיין מ"ש מהר"ד חוץ מכבודו ול"נ פשוט שהפירוש הוא כשהם רוצים לקנות ממנו אומרים שהוא יומא דהתירא. וכשאנחנו רוצים לקנות מהם אומרים שהוא יומא דאסורא ואוסרים עליהם יומא דשוקא להסתפר בו וק"ל: איתא גרוסיא. עיין במהר"ד שפירש מ"ש ונראה לפרש שהביאו הנשים לבעליהם מגרשים ומיני מאכל ביום המנוחה מלכותיהם של שוק א"כ יש לומר שהוא לשון הגמרא יצמות הכל נאמנים דאכלה לגורסניא דבי נשא ודוק: ועבדין הדליקה ומדוכתא. פירוש שעושים שריפה לחמץ ומטהרין הכלים בהגעלה: וגרפין חמירא מקדם פשירא. פירוש שמסלקים החמץ מלפני המלות: ושריין הזורי תפוחים. כ"ה גירסת קלף ופירושו שזורקין תפוחים לשמחה: בניהון מבינגא. עיין במהר"ד מה שפירש ואין צריך לפי נוסחאותינו שר"ל בנים' ובניכו ודו"ק: על דוכרנא כו'. פי' שיעלה זכרון אבותינו כהנם לפניו ית': נכסין היוון וכו'. פירוש שוחטים חיות ואווזים בתענית בו שמעלה הכתוב כאילו התענה וק"ל: מעיקין טפליא. פירוש שמצערים גם התינוקות להכנס בתענית קצת ואין מרחמים עליהם: תתכפר. לשון קינוח וסילוק לפי הענין: בחמשה עשר מטללין מטלתא. כ"ה גי' קלף ופי' בט"ו בו עושין חג הסוכות

כי

משלתא מאינר ביתיהון ונפקין לבוסתננא ושמטין לולבננא וקטפין אתרוננגא ומפשחין חילפוננא והדבין בוסתננא. ועקרין סייניהון ולא חייסין. ועבדין הושענא. ואמרין כמדעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון. ומצלין והדין. והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעינן אם מלט לייטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקריין יתיה חגא דמטללתא ולא עבדין עיבידתא דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומספקין לשתא בשהי פיהי. ולא יעבדון בה עיבידתא דמלכא. לחמשין שנין קרין יובלא לשבעא שנין קרין שביעה לתרין עסר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא. ועבדין יומא טבא. לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכא ביה. כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד הוד הוה שמיה חשיב עלנן מחשבין בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימין וחד שבק חדי שבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתב ויסדרם בחבל השכב אותם ארצה. ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובז ית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא ועדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין נפתיהון ואמרין בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין ומגידין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איגרתהון אזלין ומטן למבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתברי שולטננא ולית אנחנא ידעין. כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעים נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מידעם ואמרין בני חסידין וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין והסורין בעלמא כוותהון. ועמא הדין מבהר ביני קרייתא מנהון מזבני קירא (ומנהון תליין בוצין) ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשוויאו ובנימוס מלכא לא מהלכין וית גזרתיה דמלכא לית אינון עבדין ומלכא לא שוה למקיימא (ולמשבק) יתהון (בחיין): אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין כברין דכסף (והשתא אין צבי מלכא אייתינון מבית גנזי דילי לבית גנזי דילך) לחוד קולמוסא אתיהב לי וכספא (אתקול) יהי מתיהיב על ידוי דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנזי דמלכא עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוי מאה כברין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי: ויאמר ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבדתא זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא יהבת עזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כתבא דכתיב קדשיה דדהבא בנחיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשי לחזירא כדין לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא: ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהיטיא לכולהון מדינאתא דמלכא לשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עסר יומין לירחא דתרי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: פתשגן ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא לכל מדינתא ומדינתא איתגלי לכל עממיא די חזון אישומום עבידין ליומא הדין על כל דין למדעא יתך דמדה במדה לא בטיל. אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכריתא בני בניהון אזדבנו לארעא נוכריתא. ובנימין לא אשתותף עם אחוי. מטול כן נפקי מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים רהטיא נפקו טרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שדר מלכא להיכליה ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאין תמן על שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתבניא ביה שבעין ותרין מגדלין. שדר אחשורוש רשיעא ואייתי מאה ועשרין ושבעה סופרין מן מאה ועשרין ושבעה מדינן גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזירתא קשיתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמיה דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באיגרתא ובפוגני ניגמי (נגעיסי בתי"ק) אנון דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא די דיירין בכל ארעא שלמיכון יסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא ולא מן מדינתנא הוא ואתא לאתוספא עלנא ולאתגברא על בעלי דדבבנא בדקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו בר שליטין ומרי נכסין

ועתירי

ביאור

כי כן ת"י דהכות: לבוסתננא. פירוש לגו פרידסא לשון גנ' דגמה מדליקין הוה ליה בוסתנא וכן בפ' עושין פסין ההוא בוסתנא ופירש"י פרדס: ומפשחין חילפוננא. פירוש מנקעין ערבה: ועקרין סייניהון. פירוש עוקרים ענפיהם: כמידעם דעבד מלכא בגו סדרי. פי' כענין שהמלך עושה בתלמה כן אנחנו עושים: והדרין בהושענא. פי' שמקיפים: ושוורין ומרקדין. לשון גשרוותא דפוריא שקופצים בעת הקפה וק"ל: שהי פיהי. כבר פי' שהוא נוטריקון שבת היום פסח היום: יומא טבא דניחא מרי עלמא. פי' שעושין השבת ליום מיוחד וטוב בשביל שבו שבת השם יתברך מרי עלמא מכל מלאכתו וק"ל: פטימין. י"מ לשון מדידה ולפי הענין על שם שמודדין בשבל וכו'. ועיין במהר"ד שפירש גם שפירש. ונראה משום שכולו פיטומי מילתא וכן י"מ לשון חתיכות וחלקים וי"מ שהוא מלשון כרים מלאן תרגומו פטימין מעגלא ור"ל שהרגם והמעשה ידוע שהאחד שבק והוא לעבדות: לא שבקין נפתיהון. פירוש אינם מניחים גבות רומה והגאוה אפי' בתפלותם: מזבני קירא. פירוש מוכרים שעוה ומהם עושין נרות וזהו תליין בולין לשון בולינא דנהורא: ומנהון רברביא. פירוש שרים ויש גורסים רבנים: ולא זבנין בשויאו. פירוש שאינם מוכרים במקח השוה וכל המקחים האלו ידועים והמפורסם א"צ לראיה. ועיין ברכות בפסוק זה: עני מרי עלמא וכו'. יהבי סלעא לגולגלתא. פירוש שבת קול ענהו שכבר קדמוהו ישראל באחד באדר משמיעים על השקלים ומגיע סלע לגלגלת והשקל הוא מבטל שקלי המן וק"ל: ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבידתא. פירוש שהמלך לא עשה לא כלוקח ולא כמוכר שדרך הלוקח השקונה חפץ או דבר מה זוכה בחפץ ההוא אבל המלך אחשורוש הפקיר את ישראל. ונראה שדברי הענינה הם ולכן היה באומנתו קדשא דהבא בנזירים דחזירא פירוש של נזם זהב באף חזיר וכן לא יאתא שפירא ושרי טעמא ר"ל שאינו יודע להתנהג במלכותו: יקרוי דמלכא. ר"ל משוביו ממונים לפקידי המלך: מן טליא ועד סבא. כבר מבואר מנער ועד זקן: ובתיהון לביזו. כן צריך להיות ועיין בפנים: ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י בקלף ומבואר שנתגלה ונתפרסם ענין הכתב ולא כמ"ש מהר"ד ז"ל כלומר נחתם האיגרות ונפרש כפי נוסחתו ואמתונה לשון חתימה ונסתם ממנו הנוסחא האמיתית שלפנינו: אוטימום. מוכן ומזומן בלשון יון וכן פירש בערוך ועיין בת"י בהעלותך דף ע"ו פסוק ויאמרו וע"ש: למידעי יתך דמדה במדה כו'. ר"ל שהקב"ה בא להודיע שמדה במדה לא בטל כדכתיב בשאלה בשלמה והתרגום דרש להיות עתידים על שני אופנים לשון הכנה שיהיו מוכנים וזהו אטימום גם לשון עתיד וסוף שישלם מדה במדה: אח"כ שדר מלכא. כצ"ל ופירושו ששלח להיכליה וכו'. ולא כמ"ש מהר"ד לשון שכוי התקלה והאשית ונכנס בדוחק מדרשות הפסוקים כפשוטו: על שורא רבתא. פירוש על בנין חומת בית שני שבימי עזרא: ומתבר דאתבניא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י ופי' אמר שנבאו בירושלים ע"ב מגדלים כנגד ע' סנהדרין ומופלא שבב"ד ונשיא כדאיתא במס' סנהדרין וע"ש וכן ומתנבאין יש גורסים ומתנבאין והכל אחד גם לנוסחתינו: ושדר אחשורוש רשיעא וגו'. פי' שהוא שלח לבטל הבנין כדכתיב בעזרא סימן ד' במלכות אחשורוש כתבו שטנה על יהודה וירושלים: ובפוגני ניגמי וכו'. פירש מהר"ד פוגני לשון הדיוט ניגמי לשון מקולקל ור"ל הדיוטים ומקולקלים אף הם ישלטו ביהודים כרצונם.

ויותר

תרגום שני

ועתירי ארעאן. ושאל מני שאילתא זעירא וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן לך שיתין ריבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש סני הדיתי ודעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען אכולו ושתו והדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליהוד בקשתא דאחיד בסיפא ליהוד בסיפא ופוקו ושלוטו בהון. לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא ולא תחוסון לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על הדרקיהון אלהן יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר גבר לנפשיה דמני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא ולכל אתר ואתר ולכל מדינה ומדינה ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי זרעי ולכל קריא וקריא די משתכח תמן עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון רברבניהון על תרעי דההיא קריא מטול דלא קבילו גזירתהא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי. וכד חזא מרדכי צדיקיא ית גזירתא די איתגזרת וית איגרתא דאיתחתימת צרא לבושי מן קדמוי ומן אחורוי. ואתכסי שקא ואיתפלפל בקיטמא וארים בקליה ואמר. וי מה רבא היא גזירתא הדא דאתגזר עלנא די גזר מלכא והמן. לא על פלגא גזר ופלגא שבק. ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנא מלכא והמן למעקר ולשיציא יתנא מן שרשוי וכד חזו עמא דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב והיטיב עליהון. כולהון אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא להדא דלית להון מניין. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה דהוה ולא שמעיתון מה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא. לית לן מלכא דנתמיך עלוי. אוף לא נביא דבעי רחמין עלנא. אתר לית לנא למערוק. אוף לא מדינתא דנשתזיב תמן. בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא. ובכל מדינא ומדינא אשתדר עלנא הוינא כענא דליה לה רעי. וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. והוינא כיתמין דלית להון אבא. וכד אינון ינקין אמהון מיתת. בהשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן. ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא כד סביך בסקא ומפלפל בקיטמא. והוין קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונחזי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמיתי נביא למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה. וקם מכורסיה יקריה ואעדי תגא דמלכותא מניה. ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי וענא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון. ותבון מן אורחתהון בישתא ומן חטפא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד. ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם. וכד אתחייב שנאיהון דבית ישראל אתא בת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר כשדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא. בהא שעתא נבוכדנצר רשיעא מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משרייתיה דסנחריב. כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין ולא אשתייר במשרייתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידבר) בזע מרדכי ית לבושוי ולביש סקא ואתיב בעפרא ואתפלפל בקיטמא שרי למחתא דמעין וכן אמר בריש בכייתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון. ונפק בגו קרתא וצוח צווחתא רבתא ומרירא עד לחדא: ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אינש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא. הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך נהוי אנא ובנוי ואתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא. אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כוותיה. בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא. בהשעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמא אית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואינה ואתיין עולימתהא דאסתר וסריסהא ותניאו לה ואתזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי (לפותיא) דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה למחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולמתחננא מניה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה:

ביאור

ויותר נראה לפרש פגן לשון צעקה כדאיתא ג"כ בערוך ובמתורגמן וכ"ל כאן שהיה מפרסם הדבר בהכרזה ובקול צעקה ושועה ובקול נעימה כמ"ש בכתב ישן וק"ל: דאחיד בקשתא וכו'. פירוש האוחז בקשת יתפוש בו וכן הרגיל לאחוז בחרב וכן כולם כ"כ תרגום של אחיזה ועיין לעיל פ' גם בת"י דף י"ב פסוק מהעוף וע"ש: יתנכסין רברבניהון כו'. פירוש ישחטו גדוליהם סף ונסים על שער העיר ק"ו: צרה לבושיה. פירוש בלע וקרע לבושו לשון פסוק ביהושע ונידות יין מבוקעים פי' רש"י לשון ביקוע כמו ניבי זיקי: ואתפלפל בקיטמא. כמו מתגלגל בעפר: ובענא דליה לה רעי. פירוש כצאן אשר אין להם רועה: וכספינה דלית לה מדבר. פירוש מנהיג הוא רב החובל: ולשיציא יתנא. כך מצאתי נוסחאות קלף ולא כנה ויש רצו לעייל פילא בקופא דמחטא ולפרש ע"ד וכנה נטעה ימינך ולפשט זה אין בפים ולא כן הוא: וכד אינון ינקין אימהון מיתת. פירוש כיתומים שאין להם אב ובעוד שהם יונקי שדים אמם מתו ור"ל כלומר שתמה זכות אבות ואמהות ה"ז לזרע אבותינו: אפיקו ית ארונו וכו'. ואפיקו ספר אורייתא כד מכרך בסקא. פי' שהוציאו בהשעתא את הארון הקדש לשער העיר שושן והוציאו על התיבה הס"ת מונחת כד מכרך בסקא ר"ל שכרכוה בשק ומפה שלהם שוה וגזירות תענית כמו שראוי לעשות על כל צרה שלא תבוא כדאיתא בגמרא דתענית והובא בטור א"ח תקע"ט: נחזי מאנשי נינוה. כך מצאתי הנוסחא: ומן חטפא די בידיהון. פירוש ומן הגזל שבידיהם כי אין תקנה בכל תשובה וכל אילי נכיאות אם לא בהשבת הגזילה שגזל: גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא. כך מצאתי כתוב בכתב ישן ופירושו ידוע שאיש ישראל הלך אל איש אחד מהאומות ורצה להשתעבד אצלו הוא ובני ביתו אך את נפשו ישמור ובמה יקרא עליו ולא נתרצה ומפני קושי הגזירה ולפי זה אין צריך לפרש כמו שכתב מהר"ד לית עמוניא וי"מ בתיך הענים כאשר מצאתי בכתב יד איזו שבשבי' מתפרשים מאליהם. וכן יש פירוש מלשון כלידו ויש שרצו להגיה לידו לעשות ממנו בידוי ורצה לומר שימצא בידו יהודי שרוצה לקנותו לעבד ויש רצו ליישב הנוסחא נידוי מלשון ניד וקירוב כמו שכתב בת"י בפסוק ואם לבנו ייעדנה שמות כ"א ע"ש לביאוריכו: לציר בריה כו'. וכן כאן ר"ל מי שנמצא אצלו בר ישראל וכל זה אין צריך לפי הניסחא שמצאתי בספר ישן דמשתכח בגוי גברא יהודאי ופירוש אשר ימצא אצלו איש יהודי גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש: גברא וגברא אזיל וקרי כו'. כמה אית להו נייחא ר"ל שכל איש ואיש מזרע ישראל הלכו לקרות ולראות כמה עוד שני חייהם וזמן שלהם בעוה"ז. או שקאי אשאר אומות שהיו רוצים ומקוים ומצפים מתי יבוא יומם עד כי השקיף השם ונהפך פניהם כשולי קדירה וכי"ר מעתה ועד עולם אמן: לאשקקי דקרתא. ומ"כ בכתב ישן לפותיא ובכל מדא פי' לרחוב העיר ועיין במתורגמן בערכו כן על פני חוץ אפי אשקק: מטול עמא. כצ"ל. ולא כמ"ש בדאשונים וק"ל: הדא היא גזירתיה. יש מגיהים מדא היא וכו'. ואין צריך כי הוא תרגום של אחת היא דתו: מן.

ופקדתיה מטול מרדכי: כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתיה דמלכא
ידעין די כל גבר ואתתא די ייעול לות מלכא לפלטרין גויתא בדלא מתקרי
חדא היא גזרתיה למקטל. אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא
וחי. ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא וחשי יתי דכד
הוית מתרביא לותך הויתא אמר לי דכל אתתא דתשכבי מן בנת ישראל
ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה הולק ואחסנתא ביני שבטיא
דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן
(עלוי) וקטל יתיה: ויגידו ותניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר: ויאמר
ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תדמין בנפשיך ותמרין די אנא
אתמנית למלכות למהוי מלכתא דילמא תחשבין בלביך ותימרין לית אנא
צריכה למיבעי רחמין על בית ישראל. דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא
לא תחשבין בנפשיך דאנת משתיזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי
דאבוך גרם לדון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מדעם דאמר ליה
שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל
יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא
בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא
בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון
דבית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע
בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן
עלמא. ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית
ישראל. דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא
תקיף המן רשיעא או מן מאן אתקיימית גזרתיה. מן עמלק אבוי דאתא
עליהון על דבית ישראל ושצי יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא. מן מאן
הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל
ונפק עליהון יהושע בר נון במלתא דשמיא וקטל יתהון. מן מאן הוא תקיף
מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין
דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במדעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא
לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא. ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד
אתתא וקטלת יתיה. מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גולית דאתא וחסיד
ית סדרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה. מן מאן הוא תקיף
מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו
ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלוי ושבחיתיך
מן למבעי רחמין מן בריך ומלצלי דבזכות אבהתנא אשתיזבו ישראל מן
קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן ועידן הוא ימסור ית שנאנא
בידנא ונעבד בהום כרעות נפשנא. ברם לא תדמין בנפשך אסתר דאנת
משתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: כי אלא אם משלא תשלין בעידנא

הדא קדישהון ופורקניהון דיהודאי (דבכל שעתא) מצמח להון פורקנא
מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דלמא דהשבין חובי בית
אבוך קריבת למלכותא: ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא
למרדכי: לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא
תיכלון ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילוותא ואוף אנא ועולימתי אצום
כותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין
בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי. דעד השתא אזלית לות מלכא בלא
רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה
ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גננה כד רישה
מפלפל בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי וענא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקין
מן חדי אמהתהון. בהושעתא ברירו ביה בקהלא. ואשכחו ביה תרי עסר
אלפי כהנא בחדי ואנקיטו יתהון שופרי בידיהון ואוריתא בסמאליהון.
בכיין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא. אלהא דישראל הא אוריתא די יהבת
לנא. הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על שמך.
שמשא וסיהרא יתחשך נהוריהון ולא יגהור דהא לא אתבריאו אלא בדיל
עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו אבינו עננו. עננו מלכנו עננו.
ושופרי תקעין עמהון ועמא עניין בתריהון עד די בכון חיילי שמיא ונדו
אבהתנא מן קבריהון: ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי
אסתר: ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלת צומין צומא בתר
צומא. קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה. ולא פשיטא ואיתקנת
בתיקונהא כמידעם דמתקנן מלכאתא לבישה לבושא דמלכותא מטקס
בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרגנו טבא דמטקס באבנין טבין ומרגלין
די אייתין יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמת
בריגלה מסנאה דאובריזין וכתר בן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת
הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דשפירא
אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין. אלהין על עמך בית ישראל
דלא יבדון מן עלמא. המטול ישראל בריתא ית עלמא כוליה דאין ישראל
יבדון מן עלמא מן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת
זמנין. במדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא וית
דניאל מן גובא דאריותא כן את שזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין.
ונטיל עמי חינא וחסדא בעינוי בדמעין אמרת אסתר מלתא. ובתחנונין
הדרת צלותא: בבעו מינך שמע צלוין שמע צלותי בעידנא הדין גלינן
וטרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא
דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ודתא
נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטילא ולשציא גמירא כחדא.
זרעיה דאברהם לבישין סקין. וקטמא רמי להון על רישיהון. אין חטו
אבהתא

ביאור

מן צבת נפשה. מרצון נפשה ובלא אונס: הולק ואחסנתא. פי' חלק לעולם הבא. ונמלאו בין שבטי יה. והכתובה היתה שים לה ליהרג ולא תעבור: מתנקפא. לשון גמרא אין אדם נוקף אצבעו למטה ופי' כאן שיאמר לה אם ינקף פרסת רגל אחד מן ישראל אל תחשוב להמלט וק"ל: דאם קיים מידעם. ר"ל דבר מה כמו מאומה ובגזר ממלת מידי וכן לקמן גבי סיסרא גובין דמיא במידעם וכמוהו הרבה והוא מן המלות. ולפי הענין א"ל אלמלא היה מקיים שאול הדבר שצוהו שמואל הנביא לא היו לנו כל זאת שהדבר היה נמחה שם וזכר עמלק שממנו בא המן: דמאן דעבד דינא בקדמאה יעביד דינא בבתראי. ר"ל כעושה דין בראשון היינו בעמלק הוא יעשה דין בזרעו האחרונים היינו המן וסיעתו וק"ל: במילתא דשמיא. פי' ה' ונגזרת השמים: ארתיכין דפרזלא. תרגום של רכב ברזל: ואחד עליהון גובין וכו'. ופירוש שהאסיר ונעל בורות ומי מקוואות: במידעם דלא יטבלון. ר"ל בשביל איזה דבר מה עילה וסיבה כדי שלא יקיימו הטבילות ולא ילכו הנשים לבעליהם ולא ירבו ויפרו: והסיד ית סדרי קרביא. ר"ל וחירף מערכת ישראל כי לשון ארמי חרפה חסודא וכן כתיב כי חסד הוא: משלא תשלין. פירוש תעשה עצמך כשגגה ושכחה לפייס לבקש על ישראל: קדושהון ופורקנהון. ר"ל הקב"ה הוא קדוש ישראל וגואלם וגו': ומאן ידע דלמא דהשבין חובי בית אביך וכו'. כך מצאתי בכתב קלף ופי' ושמא על שהיו חושבין ומזכירין עון בית אביך היינו שאול שהשאיר את עמלק ולכן קריבת למלכות להכרית זכרו. ואמנם לנוסחת דמסכין בכף

או מסכון. פירוש ג"כ ושמא בשביל זה נתקרבת למלכות שימכנו וימסרו ויבוטל עון אביך ומסכון הוא לשון מניעה כמו חשוכי בנים בין כך וב"כ פירוש של מהר"כ מגומגם ולפי דבריו יצטרך להגיה הרבה: תלתא יומין ותלתא לילותא. כצ"ל. והוא שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ויכול להיות ולומר טוב טעמא בתענית זה לכפרת עון על מה שנהנו מן הסעודה ושתו יין נסיכה וכבר נודע ליודעי חן מתוך תקוני תשובה שהשותה יין נסך יתענה ע"ג תעניות וגם זה נודע שהפסקה משלשה ימים רצופים עולה לע"ג ימים ובזה יכופר ויתוקן מספר יין עם ג' אותיותיו שהוא ע"ג ויעלה תיקונו עד שם ס"ג ועשר אותיותיו שבתשובה וזהו כוונת התרגום מ"ש שלשה ימים שהיו רצופים דוקא ולכן א"ש נמי שדייקא באמרה להיות כל היהודים הנמצאים בשושן. בדעת אחת בגמרא שדוקא אלו שבשושן חטאו בהנאת הסעודה ודי בזה למבין ומוזה ומגלי רזא: מן חדי אמהתהון. פי' משדי אמם וכן יונקי שדים תרגום ינקי חדאי וכן רבים: כמידעם דמתקנן מלכותא. פי' בדבר שמקשטת המלכה: מטקס בדהבא טבא. פי' כמו מעכס והוא לשון קישוט ולצור וכן ומדדו תכנית וימשחון טיקוסים וכן תוכן אחד טיקוס חד וכסף המתוכן כספא דמטקס: שיראה פרגנן. מהר"ד גרס סירקה פרנדא לשון גמרא דשירי סוטה ופירש מין משי וי"מ כמו פרגלא ופי' הערוך בערך פרגקא שהוא חתיכת בגד ואת הנלע"ד אכתוב לקמן בסדר: אובריזין. פי' שהנעילה ברגלה משאנה כמו ערקתא דמסאנא ופי' מנעל של זהב ופז יקר וכן תרגום מכתם אופיר מאובריזון דמן אופיר וכן ביקרך
מכון

אבהתנא מה חטו בניא. אם נשתיצי מן מורי קדמך טפליא אם חטו וארגיזו מה עבדו ינקי חדיא (מה חטו קדמך) יתבי ירושלם נעי מן קבריהון דמסרת בניהון למתנכסא כעני שמיא את מעבר יתנא מה קלילין אינון יומי הדוותן להמן רשיעא מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא. מדכרא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחימוי דתעיל יתהון בחותם קיימא עולבננא תבע מן המן. ופורענותא מן בר המדתא פרע מיניה על ידא דעמך ישראל די בעא לשיצי יתנא כחדא אימר צר ותשניק לעמך דהוה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרוחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתיה ואריבת אסתר קלא וצוחת צוחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת מלתא ובתחנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צוחת פומה ועינהא אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרת דלמא אעול קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא וחסדא וזכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי וחסדא דיעקב תתיהב בפומי. וחיניה דיוסף על לישני טוביה לאנש דמתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישראל בעין עלי רחמין (דעל טובתכון אנא קא סמיכנא) עליהון אנא בעיא רחמין דמידעם דמתחנן אנש קדם קודשא בריך הוא משתמעא צלותיה בעידן עקתיה. נחזי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידה בצאוריה דיצחק וימיניה על סכינא. עבד ברעוא. רעותא מימרך ולא עכיב מן שליחותך. פתחת רקיעא כוין למיתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין חבל לעלמא אם כן יעביד. אנא קריא קדמך ענני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק ליה ולכל מאן דעייקין ליה. ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוין ולחובין. נטר קיימא וחסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי (אורייתא) לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוא קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והות בכיא ויתיבת כאתתא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרוחא. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אכיל למעבד דבון כל עלמא משכחת הויתא צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתהון ותוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהני ליואי וישראל בשיפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתהון מן עקא הדין. וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילותא בדיק לבבין וכליין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתחדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: ותאמר וכד שמעית אסתר מליא האילין אתרטטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אלהין אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן (סרחיבו) יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חינא וחסדא ורחמין קדמך ואין על מלכא שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקור סנאתא מלביה ותוב אירמי טנאנא בין אחשורוש להמן ודייםר

מלכא

ביאור

הכרוז באוכרזין הניין וכן מכרוז ומזה מדהבא סגיא ומאוכרזין: יונקי חדיא. יונקי שדים וכמוהו הרבה: יתבי ירושלם נעי מן קבריהון כצ"ל. ור"ל שקראה לשוכני עפר דקבריהם יזועו ולא כמ"ש המהר"ד ע"ש: למתנכסא. לשחיטה: קלילין אינון יומי הדוותא. פי' מעטים המה ימי הששון והשמחה וק"ל: מן אברהם אשרי למימר וכו'. פי' מזכות אברהם התחיל לומר ולהזכיר צדקתו וזהו סעיד וסמיך לבני רחימוי פירוש הוי תומך לבני אוהביו אברהם יצחק ויעקב: לשיציותנא כהדא אימר. פי' לכלותינו כשה אחד לשון אימרא וגדיא: ותשניק לעמך. פי' תחנוק ותשוק כי תרגום לחץ ולוחץ חנקא וזהו לכופפתינו לך ותשניק וק"ל: עקא להון בכל אתריהון פי' לצרה בכל מושבותיהון: קיים עלמא. קיימא שבועת ברית עולם לזכור עקידת יצחק: רמא המן כספא. פירוש הטיל וזרק הכסף: תבר תקיפין. הקב"ה שובר אנשים חזקים הוא ישבר המן ולא יהיה תקומה למפלתו: גרונה איתחר מן קדם צווחת. פי' לשון הפסוק נחר גרוני: ועינהא אסתמין. פי' לצרה בכל מושבותיהון. עקידת יצחק תזקוף יתי. פי' זכות עקידת יצחק יזקיף ויקים בעדי: וחיניה דיוסף על לישני. פי' חן לשון יוסף לפני מלך פרעה: טוביה לאינש דמתרחיץ. פי' טוב לאיש הבוטח על ה' ולא בהית ואינו נבוש: ימיניה ושמאליה וגו'. פי' ימין ה' ושמאלו שבהן ברא את כל העולם כדכתיב ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים כך מפורשים הדברים לפי פשוטן והדברים עתיקים. ויש לפרש מאמר שהזכירה השלשה אבות לכן כוללם בימין ושמאל של מעלה שהם אברהם ויצחק אמרה דבהון ברא עלמא והכלולים מהם התפללה על חן וחסד. ודי בזה ליודעי חן וזהו סוד אסתר ירקרקת היתה כי הירוק כלול בלובן ואודם וחוט של חסד משוך עליה והמשכיל ישכיל: פתחת רקיעא כוין. פירוש פתחת חלוני הרקיע כמו כוין פתיחין ליה: למיתן אתר. פי' ליתן מקום למלאכי מרום שצעקו בבכיה ואמרו א"כ יעשה אברהם חבל לעולם ועל כן: אנא קריא קדמך. פי' אני קראתי לפניך בתפלה ענני כמו שאתה עונה לכל הרחוקים וכל דעייקין כל המצירין להם: רחמנא וחננא אתקריא. פי' נקראת חנון ורחום: נטר קיימא. השומר הברית: הדין הוא קיימא וכו'. פי' הוא הברית שכרת עמהם: שמעת לקל יונה. כצ"ל. ופי' כמו ששומעת בקול יונה במעי הדגה כן תשמע לקול ישראל המשולים ליונה וכו': דנעלין בניך לאננקי. שיעלו בניך כשיכנסו לצרה ולעקה וילעקו: ותוב צמית תלתא יומין. כמו השלשה ימים שאמורים נגד שלשה ימים של אברהם שלשה ימים עוד נגד שלשה ימים דסיני במתן תורה לישראל: מרי חילותא בדיק לבבין וכליין. פי' ה' צבאות בוחן לבבות וכליות: דרא גוויתא. חצר הפנימי: ואיתגמלת חינא. נושאת חן: וקמו אספקלוטרי. כן ת"י על שר הטבחים לעיל ע"ש פירוש ממוני המלך על הריגת בני אדם וכן פי' רש"י בפרשת שמות ואספקלטורין ההורגים את חייבי מיתות וכו': איתרטטא. ענין רעדה ורתת ופירוש שנחרדה לשון ירעש המדבר וכן תרגום של יחיל מדבר יחיל ה' מרטט מדברא ועיין במתורגמן בערך זו ותמיהני שלא הביא מכאן ראיה: ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא. כצ"ל: ומטול תלתא פתגמין. פי' בשביל שלשה דברים: דידעת אסתר רחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא. כך מצאתי כתיב בכתב ישן לפ"ז פירושו כפשוטו לפי שידעה אסתר שראה המן שהתך הולך בשליחות בין אסתר למרדכי והיתה מתיירא ממנו שידמה היא שונאת המן ואוהבת מרדכי ע"כ הזמינה את המן לסעודה לבל יחשוב מחשבה זו דהא מזמינה אותו וזהו מטול דאעקר שנאתא מלביה: וזהו פתגמא קדמאה. ואח"כ פתגמא תניינא ותוב אירמי טנאנא. וגם לפי הנוסחא שהבנתי לפניך ג"כ המכוון אחד והוא דעת רבי מאיר במגילה דף ט"ו שהזמינוהו שלא יתן עצה וימרוד בה מאחר שהרג שלוחה ולא השגיח בה: ופתגמא תניינא. מלפנינו מטול דאעקור שנאתיה מלביה הוא הליצה דרבי יהודה התם אמר לו פנים ואז בשביל זה יסור ויסלק שנאתו מכל ישראל בעבור המלכה מאחר שהוא מזרע ישראל כך יש לדחוק וליישב הגירסא שלפנינו. אמנם יותר נכון בעיני כמ"ש שפתגמא תניינא נמחק מכאן ואין זה מקומו כי מטול דאעקר שנאתו היום פתגמא קדמאה ופתגמא תניינא יהא נכתב על אירמי

מלכא מה היא הדא מלתא דמבולהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דבית ישראל עינהון עלי תלין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן. אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל תתפנן לות אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: ויתאפק ואתחסם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינת אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזמנית לה עם מלכא: וכל זה וכל כדין לא סליק חדותא (קדמי) ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מיניה אברהם אבוי. בסייפא לא תיכול למקטליה דאשתזיב מניה יצחק אבוי. במיא לא תיכול לשנקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל. בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מיניה דניאל. ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אומר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב מן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדוא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה: בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדין ועזין עד דאתנגדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אילין לאילין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על שינושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן יומות עלם וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פציטי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פציטיא מאליהם והוו מתקרין מליא מן גו פציטיא קדם מלכא: וימצא והוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: ויאמר ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מלתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה מידעם: ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא ברייתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה: ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא יעול: ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמא יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ויאמר עני ואמר המן למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה: ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבינון יתיה על סוסיא באשקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמא די חזית בחזוא: ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגוונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבן ומרגלין ותליין בארבע קרנתיה דידיה חוגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא. וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קריין ומדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא. וסב מתמן ספסירא ושריינא דילי דאייתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דמרגליאתא דאייתיאון יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ודבר סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרנז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא. ואלין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל ותעביד למרדכי. עני המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי. וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי חיויה אשתני ועינוי אתחשבא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה אשתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא אמר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא. עני המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי. עסרא אלפין ככרין כספא יתיהבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיך אנא משליט ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא עסרא בנין דאית לי ירהטון קדם סוסיא (בתי"ק כורסיא דידך) והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה

והדין

ביאור

אירמי ענאנא ופירוש טינא וקנאה שנאה דינו ודין המלך: תליתאה. ככתוב לפנינו ודו"ק: לשניקיה. פי' לא תוכל לחנקו במים וכן תרגום ויטבע והניק ע"ש בת"א ובת"י פ"א: קבילת ריביא. פי' צעקת נערי בית ישראל מלשון קובלנא וכן לעיל ביונתן פרשת ויצא: דאיתנגדו כל אנגלי מרומא. פי' כל מלאכים שבשמים וכן יקרא אל השמים. תהלים נ' תרגומו יקרא לאנגלי מרומא וכמוהו הרבה: סיטומתא. וכן בתרגום ראשון ויסר המלך טבעתו ואעדי מלכא סיטומתא והוא לשון חותם: די ממנא על שינושתא. פי' מלאך הממונה על מהומה ובלבול וטירדה וכן תרגם ויהם ה' והמם ה' וכן והמה מהומה גדולה והמם שיגושא רבא לעיל: נסים אפין. פי' פניו זועפים וכן לעיל נסים לנוכין וכן ויתעלבו ונסיסו: פציטי ספרא. וכן ואתגיללו פצימיא ופירוש הדפים של הספר לרז"ל פרץ פצומיו ונקראו כן לשווים ומיושרים ומזה תרגום של פ' ויהי בקריא יסודי ג' או ד' דלתות דירמיה ל"ו ע"ש וק"ל. מאן בדרתא. פי' באהל וכן ורוחב החצר פותיא דדרתא עיין שלהי פרשת תרומה וע"ש: פרנתאי. כדמצאתי בכתב ישן בקלף ולפי נוסחא זו היא כפשוטו של אחד מן הפרתמים וכן בתרגום ראשון הפרתמים פרתונאן ויכול להיות שזה שם השרים היושבים על נהר פרת כ"כ המתורגמן: סרהיב. כבר פי' למעלה: שיראה טבא. הוא מלבוש משי ומהר"ד מגיה שיראה

פרנדאה לשון רז"ל ואם כיון השוה לשניה היה נלע"ד שהוזן דערכה באצבא עבן ושבילו בשיר השירים ה' פסוק גלילי זהב באשר גליף על תרוזב והוא ענין קישוט ותכשיט של אבנים טובות וק"ל ועיין במתורגם: מן קריין ומדינתא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. ואל ישיאך לבך להטות אזנך לשמוע בדברי המתורגמן שהטעהו הנוסחא הראשונה קרקמדינתא וכתב מה שכתב דבר היוצא חוץ משיטת השכל ואינו כדאי להעתיק שיבושי דבריו וע"ש ולפי נוסחתינו מן קריין ומדינתא פירושו מבואר המקומות ומדינות גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מ"ש: ספסירא ושריאנה. פי' חרב ושריוני: ותרי רדינין וכו'. עיין מ"ש מהר"ד שני שלטונים מלשון רודה ענין שליטה וכו'. ויותר היה נלע"ד רדינין לשון לבוש מרוקע ומרוקם וכן תרגום רקועה פחים רדודי טסין וכן בפסוק המכוני באשישות והבו רדידין על צוארי וכן לעיל בת"י ותקח הצעיף ונסיבת רדידה וע"ש ובת"י וישב: ופוק לאוריא דמלכא. פירוש בית הסוסים לשון פסוק ארוות סוסים: ופומיה אסתלף. פי' כך והלוף בשפותיו שנתעקם פיו שלא היה יכול לדבר ומחשבתו נתבלבל: וקטרי חרציה אשתריין. היא תרגום של וארכובתיה דא לדא נקשן וכו': ריסתקא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. והיא לשון גמרא דפרק השוכר את הפועלים ריסתקא דמחוזא שכיחי בשן אינשי ופי' הוא שוק. ולפי הענין הוא השמות מחוז ושוקים והכנסה

והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן גברא די אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל (בכל עלמא) בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא פרורתקין ואיגרתא אישתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (ויתבטלון) והדין יקרא היך יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן איגרן ופרורתקינן די שדרית אנא מבטל יתהון וכל הדין יקרא לא יתמנע מיניה תניינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המן) המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מילוי לא משתמעין על לבי גנזי דמלכא כד כפיפא קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד ליביה מטמטם וכד (מעוהי) מבזעין וכד קטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן. ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאייתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מיני מלכותא כמידעם דאתפקד. ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין ביה מחטפין דדהבא ואחד בריסניה דסוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפוי ומקטרין קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבי גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא. עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעא בר זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן. ובתר כן אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא. עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה. השתא (קום לך מרדכי) לביש לבושא דמלכותא ורכוב על סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל. עני מרדכי ואמר להמן מן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא. כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא. ואוביל יתיה מן כעודא דשדרת ליה אסתר מלכתא. ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולימוי בחירי וכסין דדהבא בימיניהון וכוזא דדהבא] בסמליהון (דמכריזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה. וכד חזון בית ישראל. אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ומענין ואמרין הכדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה ואדיקת אסתר וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאית ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין. כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני מעיקן ובהיא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קודשי מקים מעפרא מסכינא ומן קיקלתא למכיכי רוחא למותבא יתהון עם שליטינן וכורסיה יקרא מחסין יתהון. ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא ספירא דידי לחדותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא. אשבח יתך יי על פורקני ולא חדית ית (לבדוף) בעלי דבבי עלי: וישב ובכן חזר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר ובידבו סגיאה והמן אתחסף ואזיל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הדה בידוי דהמן ארבע אומנן ספרא דספריה למרדכי. ובבניא דאסחי יתיה. גוליר דהוה נגיד לסוסיא. כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ויספר ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוהי ית כל מה די ארע יתיה. ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא הדין תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי (מלכא) דנבוכדנצר שרא יתהון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא. ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא ואוקיד למאן דאכלו קורציהון ואתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא. והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: עודם עוד הינון ממללין עמיה ושילטונוי דמלכא קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר: ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך ומה בעותך דמן פלגות מלכותא ויתעביד: ותען וענת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: כי ארום אזדבנית אנא ועמי למישציא ולמתקטלא ולמובדא ואילו לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן ובר מה יודן גברא דחשיב לביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתהון והמן אתזיע מן קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בהימתיה מן משקיא דחמרא ועל לגינת ביתן והון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנוח חמתיה מיניה ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום שלימת עלוי בישתא

מן

ביאור

השגיע מהם: פרורתקין. י"מ שהוא מלשון פרוונקא ועניינו שליחות והם נושאות מ"כ פרוהקין ואז היה נראה לפרשו מלשון גמרא דערובין פרק בכל מערבין הא בפרהגנא ופירש רש"י ממונה לענוש בני אדם או לגבות המס וכן בפרק השוכר את הפועלים בב"מ ואשכחיה להנהו פרהגנא דקא תפיס גנבי וכן נראה לפי הענין אמר שכבר אנשים כאילו הכלים יצאו דפוסים וק"ל: אודניה מרטשן. פי' מהר"ד שנעשו מכהם כמו אם על בנים רוטשה. ויותר נכון לפרש אזניו נדקעו ומזועין ומטורפין ועיין במתורגמן בערכו: דמתליין ביה מחטפין. המתורגמן הביאו ולא פי' בו דבר ונראה שהוא מלשון רז"ל בכלים מחוסר שפה שפי' מחוסר גרידה וכן כאן הוא הכלי שגורדין בו הסוסים ועיין בערוך: ומחלזון חלזוי. פי' מהר"ד שעיניו כהו ולא ייתי מן תרגום מכלילי עינים ע"ש ול"נ פירושו שקאי אלעיל בו מקטרין קטרוי פירוש שהנגד מלכות קשורים בקשריהם ומחלזון חולזוי פירוש חגורים חגורותיו וכדלעיל בפסוק בימים ההם גבי מלכות שבא ושלחה פילוזא. וע"ש וכאן ר"ל שהיה הכל מוכן: אריך שעה חדא. פי' המתן זמן מה: לחמא דגידין. פי' לחם של עונה ורוח תרגום שלו גידין: ואסחי. כבר בא ביאורו ועניינו רחיצה וק"ל: אדיקת אסתר. פי' הביטה וראתה: סקא על גושמיה. פי' שק על בשרו לשון הפסוק דניאל והודר גושמיה וכן נוכל בגושמיהון ורגיל לבוא זה הלשון בפי הפילוסופים ופי' ועניינו גשמיות הפך רוחניות: ומן קיקלתא. פי' ע"ד מאשפות ירים אביון ורגיל לבוא לשון זה בדרז"ל קולקלא דמתא וכמוהו טונא: למכיכי רוחא. הם נמוכי ושפלי רוח: וכורסיה יקרא מחסין יתון. ע"ד המקרא וכסא כבוד ינחילם: והמן אתחסף. פי' שהתבייש ונעשו פניו משתנים כחספא בעלמא: הוו בידוי דהמן ארבע אומנון. שהיה בידו ועמדו ארבע אומנים אחד שהיה מספר אותו: ובנייא. פי' מלשון בי בניא והוא אומן המרחץ: וגולייר. ברבות הוא פי' שעל רכב שהיה מושך הסוס ורץ לפני הסוסים: לאתונא דנורא. כבשן האש: ואוקיד למאן דאכלו קורציהון. פי' אלו שהרכילו עליהם ומסרו אותם למלכות לשון גמרא ליכול קורצא כו': פלטון מן נורא. פי' הלכו ונמלטו לפליטה ונמלטו: היך דאת שרית. כאשר החלות: וסרהיבו. כבר ביארנו שהוא לשון היה מהר: דמן פלגות. דמלכותא. כנ"ל. וכמ"ש בכ"י ופי' הבקשה שתהיה מחצי המלכות והלאה וק"ל: בטננא דמלכא. כבר פי' כמו בנזק המלך ובערוך מפרשו לשון רוגז וקנאה והכל הולך למקום אחד: ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה. אמר תורגמניה וכו'. די קמפרש ויאמר והכין הוא במדרש ויאמר המלך ויאמר לאסתר ויאמר ל"ל אמר כדי אמרו בתחלה ע"י מתורגמן כיון דאמרה ליה בת מלכים אנא ומשאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר: מה יודן וכו'. כמו מן הוא דין תרגום של מי הוא זה וק"ל: אתזיע. לשון רתת וזיע:

והא

מִן קֳדָם מַלְכָּא: והמלך וּמַלְכָּא תַּב מִגִּינַּת בִּיתָנָא לְבֵית מַשְׁקְיָא דְּחַמְרָא מִסְתַּכַּל וַחֲמִי יַת הָמָן דָּמֵי עַל עַרְסָא דַּהֲוָת אֶסְתֵּר יָתִיבָא עֲלָהּ וְאָמַר לֵיהּ מַלְכָּא אוּף לְמִכְבַּשׁ יַת מַלְכְּתָא עִמִּי בְּטַרְקְלוֹנָא אַתְּ בָּעֵית. פִּתְגָּמָא נְפַק מִן פּוּמָא דְמַלְכָּא וְאַפּוֹי דְּהָמָן דְּוַיִין הֲפַיִין: ויאמר וַאֲמַר חַרְבוֹנָא חַד מִן סָרִיסַיָּא קֳדָם מַלְכָּא הָא הַרְבוֹנָא דְּכִיר לְבִישְׁתָּא אֶלָּא עַל הָדָא דְּכִיר לְטַב מְטוּל דְּעִם הָמָן הֲוָה בַּעֲצָתָא דִּי נְסִיב (עֲצָתָא) לְמֶעְבַּד צְלִיבָא לְמָרְדְּכַי. וְכַד חֲמָא דִּשְׁלִימַת בִּישְׁתָא עַל הָמָן וְעַל בֵּיתֵיהּ אֲזַל אוּף הוּא לְגַרְמֵיהּ וְאָמַר לֵיהּ לְמַלְכָּא אוּף לָךְ מַלְכָּא בָּעֵי הָמָן נִקְטוֹל וְנִיסַּב יַת מַלְכוּתָא מִינָּךְ. וְאִם לָא מְהֵימְנַת לִי שְׁדַר וַחֲזֵי יַת צְלִיבָא דַּעֲבַד הָמָן לְמָרְדְּכַי דְּמַלִּיל טַבְתָּא עַל מַלְכָּא. וְהָא קָאִים בְּבֵיתֵיהּ רוּמֵיהּ חַמְשִׁין אַמִּין. עֲנֵי מַלְכָּא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי צְלוֹב יָתֵיהּ עֲלוֹי. וְעַל מָרְדְּכַי אִיתְקַיַּים מַה דִּכְתִיב בִּכְתָבֵי קַדִּישֵׁי כַּד רָעֵי מִן קֳדָם יְיָ אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא אַף בַּעֲלֵי דְבָבוֹי יִתְּסַכּוֹן עִמֵּיהּ. עֲנֵי מַלְכָּא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי דִּי שֵׁיזֵיב לְמַלְכָּא מִקְטוֹל קוּם אֱזִיל וְסַב יַת הָמָן בְּעֵיל דְּבָבָא בִּישָׁא מְעִיקְנְהוֹן דִּיהוּדָאֵי וּצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא דְּאַתְקִין לְנַפְשֵׁיהּ וְדוּן יָתֵיהּ דִּינִין בִּישִׁין וַעֲבֵיד בֵּיהּ הֵיךְ דְּשַׁפִּיר בְּאַפָּךְ. בְּהַהִיא שַׁעְתָּא נְפַק מָרְדְּכַי מִן מַלְכָּא וְנָסַב יַת הָמָן מִן תְּרַע בֵּית מַלְכָּא עֲנֵי מָרְדְּכַי וְאָמַר לְהָמָן אִיתָא לָךְ עִמִּי הָמָן סַנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא בִּישָׁא (דידי) וּמְעִיקְנְהוֹן דִּיהוּדָאֵי וְנִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא דִּי אַתְקֵינְתָּא לְגַרְמָךְ: ויתלו עֲנֵי הָמָן רַשִׁיעָא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי צַדִּיקָא קֳדָם עַד לָא יִסְקוּן יָתִי עַל צְלִיבָא. בְּבָעוּ מִינָּךְ מָרְדְּכַי צַדִּיקָא לָא תִּצְלְבִינַנִי כְּהֵדֵין דִּצְלִיבִין לְגַבְרִין הֶדְיוֹטִין. גַּבְרֵי עַלְמָא לָא סְפָנִית יָתוֹן וְרַבְרְבָנֵי מְדִינָתָא אִשְׁתַּעְבִּידוּ קֳדָמוֹי אַרְגִּישִׁית מַלְכִין בְּמֵימַר פּוּמִי וּבְמַלַּל סִיפְוָתִי אַבְהֵילִית מְדִינָן. וַאֲנָא הָמָן פַּתְשֶׁגֶר דְּמַלְכָּא הֲוָה שְׁמִי וַהֲוֵית מִתְקְרֵי אַבָּא לְמַלְכָּא. זָיַע אֲנָא מִינָּךְ דְּלָא תַעֲבֵיד לִי הֵיךְ מַה דַּחֲשִׁיבַת לְמֶעְבַּד לָךְ. חוּס עַל יְקָרִי וְלָא תִקְטְלַנִי וְתִחַבְּלַנִי כְּאַגַג אַבָּא סָב. אַתְּ מָרְדְּכַי עֲבֵיד הֵיךְ טִיבוּתָךְ בִּקְטוֹל נַפְשׁ לָא תִקְטְלַנִי כְּמָא דְלֵית בְּכוֹן קָטוֹלֵי נָפֶשׁ. לָא תִדְכַּר לִי סִנְאָתָא דַאֲגַג וְקִנְאָתָא דַעֲמָלֵק וְלָא תַקְנֵי לִי כִּבְעֵיל דְּבָבוֹי בְּלִבָּךְ וְלָא תִנְטַר לִי כְּמָא דִנְטַר (ונקם) עֵשָׂו אַבָּא. נִיסִין רַבְרְבִין אִתְעֲבִידוּ לָךְ כְּמָא דְּאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהָתָךְ כַּד עֲבָרוּ בְיַמָּא. עַיְינַי כַּהֲתָן לְמֶחֱמֵי אַפָּךְ (ופומי לית) אֲנָא יָכִיל לְמִפְתַּח מִן קֳדָמָךְ. עַל דִּי נְסִיבִית עֲלָךְ עֵיצְתָא מִן רְחִימַי וּמִן זֶרֶשׁ אִנְתְּתִי. בְּבָעוּ מִינָּךְ חוּס עַל נַפְשִׁי מָרֵי מָרְדְּכַי צַדִּיקָא לָא תִמְחֵי שְׁמִי בִּפְרִיעַ כַּעֲמָלֵק אַבָּא וְסִיבוּתִי עַל צְלִיבָא לָא תִצְלוֹב וְהֵיךְ דִּי אַתְּ בָּעֵי קְטוֹל יָתִי. בְּרֵישִׁי תַעְדֵי בְּסַיְיפֵיהּ דְּמַלְכָּא דִּי בֵיהּ מִתְקַטְלִין כָּל רַבְרְבָנֵי דִּמְדִינְתָּא. שָׁרֵי הָמָן צָוַח וּבָכֵי וְלָא אַרְכִּין מָרְדְּכַי אוּדְנֵיהּ לֵיהּ. וְכַד חֲזָא הָמָן דְּלָא מִשְׁתַּמְּעִין מִלּוֹי נְטַל אִילְיָא וּבְכִיתָא עַל נַפְשֵׁיהּ בִּמְצִיעוּת גִּינַּת בִּיתָנָא. מָתִיב וְכֵן אָמַר אֲצִיתוּ לִי אִילָנַיָּא וְכָל שְׁתִילַיָּא דִּי שְׁתָלִית מִן יוֹמֵי בְרֵאשִׁית דְּבַר הַמְּדָתָא בָּעֵי מִיסוּק לְאַכְסַנְדְּרַיָּא דְּבַר פַּנְדִּירָא אִתְכַּנַּשׁוּ כּוּלְהוֹן וְעָצוּ עֵצָה מִן דְּרוּמֵיהּ חַמְשִׁין אַמִּין יִצְטְלִיב הָמָן עַל רֵישֵׁיהּ. גּוּפְנָא אֲמַר קוּצְרָא אֲנָא וְלֵית אֲנָא יְכִלָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי מֵהֲמַת דְּמִנִּי נָסְבִין חֲמַר דְּנִיסוּכִין. אַדְרָא אֲמַר יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא דְּיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי דְּמִנִּי נָסְבִין לְבִכּוּרַיָּא וּמִנִּי לְבַשׁ אָדָם וְחַוָּה. זֵיתָא אֲמַר יִצְטְלִיבוּ בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי דְּמִנִּי נָסְבִין מִשְׁחָא לִמְנַרְתָּא. חַכִּים רַזַיָּא בְּרָא יָתִי לְמִפְרַע שְׁטָרָא דְעוֹבַדְיָא נְבִיָּא. סַב חֲרִינָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישֵׁיהּ. אֲמַר דִּיקְלָא קֳדָם נְטוּרֵיהּ. יָדְעִין כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּהוּא הָמָן רַשִׁיעָא בַּר בְּרֵיהּ דַּאֲגַג דַּעֲמָלֵק כָּל מַלְכַיָּא יוֹדוּן קֳדָמָךְ דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא וְלֵית בַּר מִינָּךְ וְלָךְ יָאֵה לְמִפְרַק בְּנַיָּא כְּמָא דִפְרִיקְתָּא יַת אֲבָהָתָא. מָתִיב קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יְשַׁר חֵילָךְ כָּל מַה דַאֲמַרְתְּ נְסַב יָתָךְ בְּעֵצָה דְיִצְטְלֵיב בְּרֵישָׁךְ דְּאַתְּ זוּגָא לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן סְבִירָא. אֲמַרַת אֶתְרוֹגָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי (לָא יְכִילְנָא) דִּי עֲלַי אָתוּ כָּל עַמַּיָּא כּוּלְהוֹן לְמִיסַּב מִן אִיבִּי לְשַׁבְּחָא קֳדָמָךְ. פָּתַח אָסָא פּוּמֵיהּ וְאָמַר דִּי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא. דִּי עֲלַי אָמְרִין שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה. וְעוֹד דִּי אֲנָא שׁוּתָּף עִם אֶתְרוֹנָא. צְוַח בְּלוּטָא וְאָמַר דִּי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא דִּדְבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה קְבוּרָה תְּחוֹתוֹי. קְרָא בוּטְמָא וְאָמַר דִּי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא דְּאַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ דְּדָוִד אִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי. רוּמָנָא אֲמַר דִּי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יְכִילְנָא דְּצַדִּיקַיָּא מְתִילִין לְקַבְּלִי. שְׁמָעוּ מִנִּי אֲמַר אַרְזָא וּזְקוּפוּ יָתֵיהּ לְהָמָן רַשִׁיעָא וּלְעַשְׂרָא בְנוֹי עַל זְקִיפָא דִּי אַסְקֵין לְנַפְשֵׁיהּ: ויתלו וּזְקִיפוּ יַת הָמָן עַל קֵיסָא דְּאַתְקִין לְמָרְדְּכַי וְחֶמְתֵּיהּ דְּמַלְכָּא דְּשָׁרֵי בִמְרוֹמָא נְחַת וְעַל מָרְדְּכַי אִתְקַיַּים מַה דִּכְתִיב בִּכְתָבֵי קַדִּישִׁין. צַדִּיקָא מִן עָקְתָא אִשְׁתֵּזֵיב וְעַל רַשִׁיעָא חִלְּפוֹי: ביום בְּיוֹמָא הַהוּא יְהַב מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא יַת בֵּיתֵיהּ דְּהָמָן בְּעֵיל דְּבָבֵי דִּיהוּדָאֵי וּמָרְדְּכַי עַל קֳדָם מַלְכָּא מְטוּל דְּחַוִּיאַת אֶסְתֵּר מַה הוּא לָהּ: ויסר וְאַעְבַּר מַלְכָּא יַת עִזְקְתֵיהּ דִּי אַעְבִּיר מֵהָמָן וִיהָבַהּ לְמָרְדְּכַי וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר יַת מָרְדְּכַי עַל בֵּיתֵיהּ דְּהָמָן: ותוסף וְאוֹסִיפַת אֶסְתֵּר וּמַלִּילַת קֳדָם מַלְכָּא וּנְפַלַת קֳדָם רִיגְלוֹי וּבְכַת וְאִתְחַנְּנַת לֵיהּ לְמֶעְבְּרָא יַת בִּישָׁא דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא אֲגָגָאָה וְיַת מַחְשַׁבְתֵּיהּ דִּי חֲשַׁב עַל יְהוּדָאֵי: ויושט וְאוֹשִׁיט מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר יַת שַׁרְבִיטָא דְדַהֲבָא וְקָמַת אֶסְתֵּר וְעָלַת קֳדָם מַלְכָּא: ותאמר וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר וְאִין אַשְׁכַּחִית חִסְדָּא וְרַחֲמִין קֳדָמוֹי וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וְתַקְנָא אֲנָא בְּעֵינוֹי יִתְכְּתִיב כְּתָבָא לְמִבְטַל יַת אִגַּרְתָּא מַחְשַׁבְתֵּיהּ דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא אֲגָגָאָה דִּכְתַב לְהוֹבָדָא יַת יְהוּדָאֵי דְּאִיתוּ בְּכָל מְדִינָתֵיהּ דְּמַלְכָּא: כי מְטוּל דְּהֵיךְ אֲנָא יְכִילָא לְמֶחֱמֵי בְּבִישְׁתָּא דִּי תְעָרַע יַת עַמִּי וְהֵיךְ אוּכַל לְמֶחֱזֵי בְּאַבְדָנָא דְתוֹלַדְתִּי: ויאמר וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְמָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי הָא אַנְתְּ סְרַחַתְּ מִן שֵׁירוּיָא דְּשָׁאֵלְתִּיךְ וַאֲמַרַתְּ לִיךְ מִן הֵידֵי אוּמָּא אִיתִּיךְ אַעֲבִיר מִינֵּיךְ מַלְכִין וְשַׁלִּיטִין וּמִן הֵידֵי זַרְעִיתָא אַעֲבִיד מִנְּהוֹן הֶגְמוֹנִים וּפוֹלִימַרְכִין וַאֲמַרַת לִי לֵית חַכִּימָא אֲנָא דִּידַעָא אַבָּא וְאִמָּא מֵיתָן וְטַלְיְיתָא זְעוּרְתָּא שַׁבְקוּן יָתִי. וְהַשְׁתָּא הָא בֵּיתֵיהּ דְּהָמָן יְהָבִית לְאֶסְתֵּר וְיָתֵיהּ צְלִיבוּ

עַל

ביאור

והא חרבונא דכיר לבישתא. עיין בתרגום לאשון שכל שבעה סריסים נזכרים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי: אוף הוא לגרמיה. פי' אף בעצמו: כד רעי מן קדם ה' וגו'. הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וקאי אהרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל: אתקינת לגרמך. פי' אשר הכינות לעצמך: גברי עלמא לא ספנית. פי' אנשי שם אשר מעולם לא תשבית וכבר פירשתי מלת ספנית: זיוע אנא מינך. פי' מתפחד אני ממך: כמא דנטר עשו וכו'. כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דבין עשו לי עקב נטר ליה: בפריע. במהרה: סיבותי. פי' שיבתי: שרי. התחיל: ארכין מרדכי אודניה. פי' שלא הטה אוזן מרדכי לו: איליא ובכיתא. כבר ביארנו לשון יללה: גופנא אמר קוצרה. פי' מהר"ד לשון מיאוס ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו: אדרא. פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה: חכם רזיא וכו'. למפרע שטריה דעובדיה נביא פי' הקב"ה שהוא מגלה רזים ברא אותי בשביל הנס שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהר"ד וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה. ואין להם שורש כלל וכבואה דבבואה: סב חרינא. פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא לאשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ואיני חמור לישא בכתפי כתבי טעותיהם ודעתיהם: אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא. פי' אמר התמר כי תרגום של כתמר יפרח היך דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהר"ד ולא דקדק היטב וקרא עיכוב פירושו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מצות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובעטי: מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך. פי' השיב הקב"ה ישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו'. וא"א להתלות בך מפני שאת זוגא לבת ציון הלויה ומקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ צבי וק"ל: בלוטא. ביטמא. הוא נמצא לפסוק אחד כאלה וכאלון תרגום הם כבוטמא וכבלוטא. והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בן דוד וק"ל: רומנא. הוא רימון. וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין כמ"ש כפלח הרמון: אמר ארזא כו'. יש מגיהים ומוחקים דאיתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות וראוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ מונד: על זקיפא. על עץ התליה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא: וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת. פי' חמת מלך הדר במרום נח רוגזיה במה שצדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו': ועל רשיעא חלפוי. פי' ועייל ובא רשע תחתיו: די תערע. תרגום על אשר ימצא מלשון מענין המאורע: סרחת מן שירויא. פי' שחטאה בזה מתחילתה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היה עושה מהם דוכסים ושרים וזהו הגמונים ופולמרכין מיני מלכות הידועים: וסרחת. לשון סירחא ורגיל לבא למי שטעות ומוטא בענין: ואמרת ליה חכימא אנא דידעא דאבא ואמא מיתן וכו'. פי' שאמרה איני יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודי

קטנה

סמני ר"ת במסורה ומנחת כליל ומנחת שי: והנוסף ממנחת כליל ומ"ש הם בסמן הזה [ ]

א"ב, ר"ת אלפ"א בית"א ובעלי המסורה כונו בזה כוונה כפולה כאשר מוסרים המלות כסדר א"ב א"ב א"ג וכו' או א"ב מאותיות הגדולות וקטנות: א"ב ר"ת אחד בתורה, אחד בנביאים, אחד בכתובים: א"ת א"ס. ר"ת אחד חסר אחד מלא: אמ, ר"ת איוב משלי תהלים, ותהיפוך היא אמ"ת, או ר"ת אלה הדברים מלכים תרי עשר: אס"ף. ר"ת אתנחתא סוף פסוק, או אחד סוף פסוק: אר"ף. ר"ת אחד ראש פסוק: אפ"ס. ר"ת אחד פסוק סמן: אדכרה. או אזכרה בעלי המסורה קוראים לשם בן ד': אופן ועגלה, קורים לטעם קרני פרה [ᵒᵒ] כזה: אנדרוגינוס, ר"ל נמצאות בתנ"ך מלות שהן תואר זכר ונקיב' כאחת, היינו היו"ד מאותיות אי"תן בהתחלתן שהוא מסוג הזכרים, ובסופן אותיות נו"ן ה"א המשמשות לנקבה, ונקראות אנדרוגינוס כי המלה כוללת זכר ונקיבה, כמו ויחמנה [בראשית ל' ל"ח]: א"ת ב"ש. ר"ל ריש סוף: (ב) ב"ט: ר"ת בטעמא: בכתו'. ר"ל בכתובים: בליש'. ר"ל בלשונו לשון בין שהוא עם שמוש או בלתו: במ"א. ר"ת בר מן אחד. וכן במ"ב וכן במ"ג ולפעמים הוא ר"ת בר מן דין. במ"צ. ר"ל במצעות דהיינו באמצע: בספ'. כונתם בספרא היינו בחומש ספר: בע'. בעינא היינו בחומש סמן: בקרי"א. ר"ל במקראי קודש: (ג) גברא. מוסרים כן במלות מסופקות אם הם פעלים או שמות האנשים, כמו אחוזת מרעהו [בראשית כ"ו כ"ו] בתמ"ק לי' שום בר אינש, ור"ל אחוזת הוא שם אחד מאוהביו ושמו אחזת: (ד) דחסר. היינו דחסר אותיות הנחות וי"ו או יו"ד ודומיהם: (ה) הלילא. הוא ס' תהילים: הללי. הוא ספר המקרא מעורבם שבספרד: (ז) זוגין. הוראתו לזוגין שיש להם יחוס שוה, כמו תאומים תומים, פותה פוה': (ח) ח'. ר"ת חסר: חד"ח. ר"ת חסר דחסר ר"ל אם ב' אותיות נחות או יותר חסרים במלה אחת: ח"י. ר"ת חומש יריחו והוא מוגה מאוד או חסר יו"ד: חטף. בעל מסורה מיחסין כן ֲ או ֱ ולפעמים גם לשו"א עלמה ולפעמים מיחסים השו"א לבדה: (ט) טרחא. נקרא הטעם כן: (י) יהב"י. ר"ת יקותיאל הכהן בן יהודה מדקדק מעורבם: ימ"ה. ר"ת יוצא מן הכלל: י"ס, ר"ת יש ספרים: יחיד אין או מיחדין. ר"ל עד היום [בראשית י"ט ל"ז] נמסר ט' מיחדין ר"ל בלא מלת הזה כי ברוב כתוב עד היום הזה: (כ) כ"ד. ר"ת כן דינו: כ"כ. ר"ת כן כתיב: (ל) לית. או ל' ר"ל המלה הזאת אינה עוד במליצות: לב"ט. ר"ת לית בטעם ור"ל אינה בנגינה הזאת עוד: (מ) מ"ד או מדינחאי. ר"ל והם בני א"י לפי שהם במערב להם, ובני בבל קוראים מערבאי ועם למ"ד השמוש למ"ד או למ"ע ר"ת לדעת מדנחאי או לדעת מערבאי: מל'. ר"ת מלא: מד"מ. ר"ת מלא דמלא וברבוי מלאים דמלאים: מ"פ. ר"ת מצעת פסוק: מ"ת. ר"ת מלא תניינא או משנה תורה: מ"ק. ר"ת מלא קדמאי: מ"ל. ר"ת מסור לעיל: מאיילא. הוא קו א' וצורתו כצורת הטפחא והוא משרת לאתנחתא אף שהטעמה על הרוב הוא מלך והמונח תמיד משרת האתנחתא: מפיק. דהיינו מפיק הא' או ה' או כמו תאומים ותומים [בראשית כ"ה כ"ד ומ"ג]: (נ) נ"כ. ר"ת נביאים כתובים: נסימ"ב, נסבין. ענינו נקודה אשר האות כתיב ולא נקרא כמו ההספון [בשמות ה' ז'] והוא חד מן מ"ח מלין נסבין א' במלאות מיבוסא: נקדימון. הוא אחד מן בעלי מסורה שהיה מנקד גדול: (ס) ס"ת. ר"ת ספר תורה או סופי תיבות. סמוכ'. האתנחתא נקרא כן לפי שצורתו כמו כוס הפוך, או לפי שדרכו להפך הטעשות, כמו שנמסר [ויקרא י"ח ט"ו] על מלות לא תְגַלֶה כל סמוכי בלר"י: סיני. אחד מבעלי המסורה שהגיה ס"ת כאלו נתנה מסיני:

(ע) עטור סופרים פי' הסרה שתרגום של הסרה הוא עטור עיין [במדבר ל"ז] רש"י והרא"ש: עתיר ועתירים. הוראתם על מלות המלאות ויתיר אות כמו מלת דִישׁן [בראשית ל"ו] פי' עתירים מקמצין דהיינו המלאים יו"ד נקמצים והפוכו עני:

(ק) קמץ. לפעמים קוראים לציר"י קמ"ץ קטן: (ר) ר"ס. ר"ת ריש סמן או ריש פרשה או ריש סדרא: ר"פ. ר"ת ריש פסוק ובלשון רבים לראשי פסוקים: רבוי. יורה על מלות אותיות הנחות במס"ק למלת והעמדה לפני ה', ל' וחסר והוא חד מן ז' זוגין חד מיעוט וחד רבוי ביו"ד: רם. הוא סי' לטעם שעל האות, כמו במס"ק משפחת רם ר"ל פקודי הסמוך אצל משפחות הוא בזק"ף שרשום למעלה: (ש) שב"ן. ר"ת שום בר נש: שבר. הוראה על טעם תביר שהוא ענין שבר בלשון ארמית: (ת) תריסר, הוא כנוי לתרי עשר: ת"כ. ר"ת תורת כהנים והוא ספר ויקרא: ת"ל. ר"ת תרי לישנא, ר"ל המלה בשני באורים.

לסיים עם מאמר מוסגר בפי' רא"ע חלק ויקרא סמן י"ב פסוק ז

על צווי והקריבו לפני ה'. תמה רא"ע וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף, כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: והמאמר הוא סותר משנה ערוכה (בזבחים דף ס"ד ע"ב) ת"ל חטאת העוף וכו' אין למזבח אלא דמה, א"כ הוא כשארי חטאות, ואיך ס"ד אשר הכהן איננו אוכל אותה, והלא המליקה בעוף כמו שחיטה בבהמה, ובאמת נוכל לומר כי רא"ע מדייק ע"פ הפשט כמו שנודע רא"ע בחמשה דרכים בהקדמת בראשית למה כתיב והקריבו ולא והקריבם, אלא ודאי חטאת עוף אינו בכלל הזה, וכאשר רא"ע מביא כמה פעמים דעת התלמוד ומפרש לחז"ל ראשית הקבלה כי דעתם גדול מדעתנו. ואיך יסתור פה משנה וגמרא. ע"כ צריך לפרש כאשר פי' רא"ע (שמות ל"א י"ח) במאמר אמר אהרן וכו' כי העגל בן בקר לחטאת איננו על דבר העגל אשר עשו ב"י מהראיות אשר מביא שם, א"כ מלת לחטאת איננו ע"ש החטא רק משורש נקוי כמו לחטא את המזבח (יחזקאל מ"ג כ"ב) וכפי תרגומו שם פי' ותדכי, והוא כטעם חנוך המזבח, וכ"כ היה הפר לטהר ולחנך את אהרן, ע"כ נוכל לפרש כי החטאת אשר מביאה האשה הוא או ב"י אחרי ימי טהרתה איננה על חטא אשר נשבעה לא להזדקק לבעלה, רק הוא נקוי ממקור דמי', והפי' הנ"ל בפירוש רא"ע (שם פס' וא"ו) מביא בשם י"א ולא דעת עצמו, והרב בעל דורש לציון מקש' על מאמר רבינא ונבילה וטריפה לא יאכלו וגו' כהנים איצטריך לי, ס"ד אמינא הואיל ואישתרי מליקה לגביהן תשתרי נמי נבלה וטריפה קמ"ל עיין (מנחות מ"ה ע"א) ואיכא ס"ד הלא אכילת חטאות היא מצות עשה ואכלו אתם אשר כופר בהם (שמות כ"ט ל"ג), ואיסור נבלה הוא ל"ת והעשה דוחה ל"ת ע"ש הסירוץ ע"ז, ומכ"ז יש לפלפל ע"ז, ע"כ נראה דעת רא"ע כטעם בע"מ דורש לציון כי המליקה לא הותרה לאכול לכהנים רק שאכילת חטאת היא מצות עשה ודוחה אכילת נבלה אשר היא ל"ת. ואם הי' טעם החטאת מפני חטא השבועה הי' מותר לאכול לכהנים מפני מצות עשה הנ"ל, ואולם לפעמים נופל הטעם הזה אם שתה כוס עיקרים אחר הלידה או הולד יצא דופן. אשר לדעת רבנן דר"י אמו טמאה לידה ואע"פ שאינה ראויה עוד ללד, ולמה תשבע אשר תביא חטאת א"ו טעם חטאת העוף איננו על חטא רק פי' לדכאה ממקור דמי'. ע"כ פי' רא"ע כי הכהן איננו אוכל חטאת העוף הזה כי אינו לכפר ואין בו מצות ואכלו אותה אשר כפר בהם (שמות כ"ט ל"ג), ושם מפרש רא"ע דרך קצרה ור"ל האיש אשר כופר בו ע"ש. ע"כ אינו סותר רבינו דעת התלמוד והמשנה הנ"ל. והפסוק עולה כפי פשוטו כהוגן:

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים

Gebet

für Ihre Majestäten den Kaiser und die Kaiserin, wie auch für das erhabene Kaiserhaus.*)

Herr der Welt und König der Könige! der Du Herrscher und Gebieter berufst, sie ausrüstest mit Kraft und Stärke und ihnen mittheilst von Deinem Geiste, daß sie walten in Gerechtigkeit, daß sie ihre Völkerschaften regieren mit Weisheit und Milde und sie leiten zur Wohlfahrt und Blüthe — Dich, Allregierer und Allbeherrscher, flehen wir an: beschütze, schirme und segne unsern allgeliebten Landesvater, Kaiser und König

Franz Joseph den Ersten!

Nimm ihn, Herr, unter Deine Obhut, leite ihn auf ebener Bahn, daß er nicht strauchle! Halte von seinem geheiligten Haupte fern jedes Trübsal, jedes Ungemach! lasse ihn zum Segen der Völker werden, die Deine Vorsehung ihm untergeben hat!

Segne und erhalte seine durchlauchtigste Gemahlin, die erhabene Kaiserin

Elisabeth Amalie Eugenie!

Beseele sie mit Freude und Frohsinn an der Seite ihres erhabenen Gemahls! auf daß Beide gemeinschaftlich sich eines langen und beglückten Lebens vor Dir erfreuen!

Segne Se. glorreiche Majestät

Kaiser Ferdinand den Gütigen,

und die erlauchte Kaiserin

Maria Anna Karolina,

und verleihe Heil und Segen dem gesammten hohen Kaiserhause, dem erhabenen Geschlechte Habsburg's!

Beschütze, schirme und segne das gesammte Vaterland! lasse es blühen und gedeihen durch Deine Gnade und Barmherzigkeit! möge Friede und Eintracht zwischen seinen Bewohnern walten, auf daß ihr Wohlstand wachse und ihr Glück sich vermehre zur Freude des mildliebenden Herrschers, und zum Frommen des ganzen Reichs!

Also sei es Dir wohlgefällig! Amen.

---

*) Verfaßt und eingeführt im isr. Tempel in Prag, von Dr. **S. J. Kaempf**, Prediger und Rabbiner der Tempelgemeinde, Docent an der k. k. Universität in Prag, und ordentl. Mitglied der deutsch-morgenländischen Gesellschaft zu Leipzig-Halle.

1854. Buchdruckerei des M. J. Landau in Prag, lange Gasse 923—1.

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027

חמשה חומשי תורה :

VOL.2 C.2

000203257249

GGI

ספר

ויקרא

עם שלשה תרגומים ופירוש רש״י

תולדות אהרן ובעל הטורים

מסורה קטנה ומנחת שי

נדפס בהוצאות הרב

מוהר״ר שלמה נעטטער מו״ץ

אבן עזרא	רמב״ן
פירוש על אבן עזרא	פירוש על תרגום יונתן וירושלמי
רשב״ם	ספורנו

Wien 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch)

Tom. III.

ווין
בשנת תרי״ט לפ״ק.

76 - 23

S2° 22 V 4027.

כונות התורה

מהגאון הכולל האלקי המהר"ר עובדיה ספורנו אביר הרופאים זצ"ל

בהיות הגדל מעלת כל פעלת משכיל בין רב למעט כפי מעלת התכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות גדלו וטובו יהיה תכלית נכבד מאד מאד הידיעה והמודיע כאשר באר היות כן בפעל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי:

ובכן ראוי להתבונן כי אמנם התורה אשר שם משה מצוה ועושה לפני בני עמנו היה המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומאושרים לחיי עולם לרצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי באמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמות. וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת באמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. **ועמהם** חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאות עשה אשר קצתם שם זכר לנו תמיד ולדורות כענין רקיע של יום שני שהכרחי בירידת המטר וגובה הים על החול ולא יעברנהו. ומקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשי בראשית וענין נטיית מהלך השמש בענין המבול וענין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנו שלא יכבשנו. זולתי איזה עקב מנקם להכחים את המוחש ומודיע קצת פעלות לאשורים **ואיך** קצתם השיגו ארכות חיים וקצת' נפלו בהפכם למען יתבונן קורא גם איזה הדרך שכן אור: אמנם המכוון בחלק העיוני ממנו הקודם בזמן במעלה **ובסבה** כאמר' ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול. הוא בלי ספק להבין ולהורות במופתים שכליים את מציאות האל ית' ושהוא עצם משכיל נבדל מחומר ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם. יודע כל זולתו בידיעת עצמו. ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת ענש. אבל בהכיר רוב גדלו אמנם בידיעה על היותו גומל ומעניש תהיה יראתו יראת ענש ותקות שכר בלבם: ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובפרט על המין האנושי אשר ברא בצלמו בדמותו למען ישתדל המעיין בהכירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא ומזה יומשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק ובפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו. ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו ההיולאני אשר אין לו מציאות בפעל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפעל ויחיה עוד לנצח כפי טבעו כאמור ית' כי הוא חייכם: וממנה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להיטיב אל זולת כפי האפשר לרצון לפניו ולדבקה בו כאמרו ית' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהבינו ממלת ואנוהו אני והוא כלומר אהיה כמוהו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן לה' אלהיך השמים כו' רק באבותיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו ית' במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו: אמנם המכוון בחלק המעשי ממנה הוא על לב הכונה השנית וזה לכונן האדם. בפרט האומה ישראלית ולהדריכם אל הכונה הראשונה והנמשך ממנה והנה זאת הכונה השנית בחלק המעשי הלא חצבה עמודיה שבעה:

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדשיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו וטהרת' ומתנות המשרתים בה. הם כלם לכונן לב טהור. אל הכונה הראשונה בהכנעת מביא הקרבן בהתפללו עליו ובכונתו בפרטי העבודה בו. ובתפלתו ווידויו בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מעיק ומטמא כמו חברת השדים ורוח הטומאה וזולתם ולעורר לתשובה בכל אלה ווידוי י"ה וענויו: ב ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחק' ע"ז וחקות עכו"ם וקצת מלבושיהם ומיני תגלחתם ואופני עבודתם בשדה ובשמירה מקראי קדש לקרוא בהם בשם ה' גם להמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קשט אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' והדמות אליו כפי כח המקבלים בגמילות חסדים וזולתה: ג ומהם לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באסורי עריות ונדה וזבה וזולתם: ד ומהם לתקנם בענין מזונם באסורי מאכלות: ה ומהם לאות כי חלק ה' עמו כענין מילה ושבת: ו ומהם לזכרון לעובד כענין ציצית ותפלין ומזוזה: ז ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינה כענין המשפטים וזולתם:

והמכוון בחלק הספורי בה הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלה למשכיל וזה בהודיע דרכי צדיקי הדורות ופרטי פעלותם אשר בם מצאו חן בעיני האל ית' למען ילך האדם בעקבותיהם ולהודיע כמו כן קצת פעלות רשעי הדורות אשר סרו מן הדרך המכוון מאת האל ית' אל הפכו למצוא עונש לשנוא למען ירחק המעיין מכל דרכיהם ויתן תמים דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקים מאתו ית' לשעונים להודיע בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגיד כי ישר ה' בתתו לצדיקים מעלה על מ"ה ובכן אמר המלאך לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בבחירתך וזה כי לא חשכת את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמר למען ענתך ואמר למען נסותך להיטיבך באחריתך ואמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וזהו שידעו מלאכי השרת ויצדיקו דיני בתתי לכם מעלה עליהם. ולהודיע איך רשעי ארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהיה סבה להשתנות הזמנים וקלקול היסודות והמזונות וקצור הימים וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות ותוספת בקצור ימי חייהם. וחטא סדום ובנותיה שהיו אז נבחר הישוב ונחרבו בה כל פניה וחטא ישראל בעגל אשר שהשיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמרו ז"ל פ"ק דעכו"ם חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות. ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הודיע איך ברב רחמיו הטה כלפי חסד לתקן את אשר עותו בצד מה ותקן קצת ענין' אדם הראשון בהוציא לחם מן הארץ נאות למזונו מכל זולתו להאריך ימיו בצד מה כאמרם ז"ל כשא"ל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו. וענין דור המבול תקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל ב"ח זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים. ותקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטומאה ובמיני הטהרה מהם בטבילה ובזאת מי הנדה ובכפרת קצת הטומאו' בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו י"ת ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וזה עם תבנית המשכן וכליו כלו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעל' השוכן אתם בתוך טומאת': ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תכף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכי' לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכ' ולא נצטוו על עשיי' משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי את אבותיכ' ולא צויתי' ביו' הוציאי אות' מארץ מצרים על דברי עולה וזבח אבל הודיעם אז תכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהי' כענין בתי מדרשות וזולת' אבא אליך וברכתיך. וכל אלה באר תכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כו' ואחרי כן תכף נתן המשפטים ובכן ברדת משה רבינו אז מן ההר אל העם אשר עמדו מרחוק ביראת' הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרש' כה תאמר הנזכר ואת המשפטים אשר תכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודתיו ומשרתיו כלל. אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם משתמשים בחושיהם כאמרו ויאכלו וישתו: אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וכו' ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם: ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישיגו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד הדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם ואשורם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו: והורה על אופן השגת זה בצוותו לעשות ארון עץ המורה על גוף נפסד על נקלה מצופה זהב מבית ומחוץ להורות על חכם בתורת קדשו המאיר בפעלותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמר ז"ל (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנ' מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה. ועליו כפרת עם כרובים מורים על עצמים נבדלים מחמר כמו המלאכים לנביאים והם פורשים כנפים למעלה להורות על התבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו. ופניהם איש אל אחיו מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והתפעלות וזה בהשפעת המודיע אל הכח השכלי מן המדומה וקבלתו על אופן מופשט מחמר והם פונים אל הכפרת להורות על היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביטו אל התורה המכוסה בכפרת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעד על הראות השכינה שם במקום קנין השלמות ההוא כאמרו יתברך ונועדתי לך שם וקרוב לזה מה שאז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד: ובכן נוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא יושם שם זולתו ולזה שיהיו פניו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים: וחוצה לו מקום הקדש עם יריעות וכרובים ובתוכה מנורה בדרום

כונות התורה

שהוא יותר מורה על תלמידים מעולים כי תמיד בעיון ומזבח לקטרת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות. ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המבוקש בשמאלה ע"ל הכונה השניה ולפני הקדש מסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין ההיכל אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה': וסביב למשכן מרחוק חצר המשכן אשר שם מקום ההמון בתוכו מזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי בעת הסמיכה וזולתו ובמיני הקרבנות עם כונת המביא והכנעתו. ולו קרנות מורים להרים קרן לעמו ולידות את קרנות עכו"ם ועמים ינגח ומורדי אור. ומקומו לפני ה' כי לפונו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו: ושם משרתי המקדש הכהני' והלוים. כראשם הכהן הגדול לבוש בגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהי' מפואר ונחשב בעיני תלמידיו אשר שמות אבותם בין שתי כתפיו ועל לבו מפותחי' על האבנים. אמנם האבנים אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להוראה בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו ובכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות: ואחרי כהן הראש הכהנים ההדיוטי' והלוים שכלם בכלל תלמידיו ישולו מעינותיו. מורה להמון. בעיון ובמעשה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל: ובכן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש היו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל ונתנה עבודת הקרבנות לכהנים בלבד ומשמרת הקדש גם ללוים עם עבודת עבודה בשיר: ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלף עבודתם ולכהנים מתנות כהנה ותרומה כל על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם: אמנם מיני הקרבנות הם עולה וחטאת ואשם ושלמים ותמיד. ממיני הבהמות ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד. וסולת חטים ושעורים. וקמח שעורי' ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח: וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המינים היותר נמצאים ומועילים לאדם בהמציא לו לחם ושמלה ומזון וחלב והיותר נאותי' בבשרם למזונו בהיו' מזגם וכחם החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר ב"ח. ולזה יאות שיהיה דמם הנושא לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר. וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נמצאים ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל: ויחד לעולה שהיא כלה לגבוה הזכר בכל מין. ולשלמי' שהם קדשים קלים את זכר את נקבה. ויחד לחטאת בחטאת הגדולים שבדור והם הכהן המשיח. והסנהדרי' את הפר שהוא הנכבד מכל מיני המזבחי' בגדלו וכחו ותועלתו לאדם ובדמותו למזגו בזכר ולבעבור תולדתו ולחטאת המלך וחטאו' הצבור יחד שעיר עזים כי אמנם מין העזים רב ההיזק לאדם בשדות וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקראו השדים שעירים לרב היזקן לאדם במה שאפשר להם ולזה קראום רבותינו ז"ל מזיקין ולזה נבחר מין העזים לכפר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כונת המקריב בהכירו נזק החטא עם היותו מסכים להכניע יצרו הרע או לאבדו מכאן והלאה ונבחר זכר העזים השלם במינו. לחטאת המלך והצבור. ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה מחטאת המלך והצבור יחד. כשבה או שעירה: אמנם קרבן עולה ויורד הושם בחטא שבועות וטומאת מקדש וקדשיו: ויולדת ומצורע כי הם יקרו הרבה בבכורי דלים הנכשלים בכמו אלה לשוב אל ה' תועה ולתת תפלה בצרת עניים ומרודים: ובענין פרטי עבודת הקרבנות עם כונת המקריב ראוי להתבונן שהכונה בהם היא שיקנה מביא הקרבן קביעות תכונה בנפשו בהשיבלו על קרבנו והיותו מכוין אל פרטי הנעשה אז בפעל. יותר ממה שיקנה בדיבורו ובמחשבתו בזולת אלה כי אמנם הפעולות בעת העשותן בפעל להורות על דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבעו תכונה בנפש כענין קנין סודר לקיים כל דבר: ובכן בדבר הכפרה בדם ראוי להתבונן. ראשונה שהנושא לכח החיוני הוא האיד הדק הנמצא בדם. שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות הב"ח. גם כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמ' זולתי שזה הכח החיוני בו והכל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלקים אשר בו ע"ל הכונה הראשונה ולקיום המצות אשר על צד הכונה השנית ובכן ישכי' לכוננו לזה מכאן ואילך וזה יצייר בתת בפעל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהיה זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפר: ואחריו הקטרת החלב הנושא למות' בב"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריא זולתו. או במעט ממנו. הנה יכוין המקריב בתתו אותו למזבח שראוי שיהי' העודף אצלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהים זהב ככרים מאה אלף וכו': ואחריו אברי החוש והתנועה והמזון אשר בם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעולותם מכוונות לרצון לפני ה' בעיון ובמעשה ובזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באי' נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורו' אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאו' וקצתם ליחיד בלבד והם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור עכו"ם נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז יותר מקולקלים: ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות נתן דמם על בין הבדי' ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליהם הארון והם אשר תכלית כל פעלות' לכבוד קונם להביע נפלאות מתורתו ולהיות' דומים לו ית' כפי האפשר ע"ל הכונה הראשונה וזה בהבין יראת ה' ודעת הקדושי' משרתיו שהם העלמי' נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים: ובקצתם יהיה נותן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה' כנז' והיו ההזאות בקצתם שבע להזכיר עסקם גם בשבע מיני המעשיות אשר ע"ל הכונה השנית כנז' ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אשר נגד ההיכל להזכיר זכות ההמון העוסקים בחלק המעשי גם כי אולי יהיה עסקם בו ע"ל ההרגל בלבד: אמנם בכל חטאות אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכולת אש חוץ למחנה שכינה. ואל המזבח לא יעלו להורו' על כובד אשמת ההמון אשר פעולותם מכוונות לחיי שעה ולבקשת מותרות אצל הענין האלהי בעיון ובמעשה ובריית שכינתו בתוכם רחוק מכליותיהם ולא יעלו על לב אצלם כלל: ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד. מהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד' בהם יתבונן מביא הקרבן שראוי שתהיי' כל פעלות הכח החיוני סובבו' לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. ובכן תהיינה כל פעלות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל ית' ובזה יהיו לריח ניחוח: ואחר הקטרת האיד הדק מן העולה על המזבח יהיה קצת העב הנשרף לתרומת הדשן אצל המזבח. וקצתו היותר שרוף יובל אל מחוץ למחנה שכינה אך אל מקום טהור להורו' על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות לרצון לפני ה': וממיני הקרבנות קרבן החטאת הבא על חייבי כרת אשר נתן ד' מתנות על ד' קרנות המזבח מדמו שהם שתים במערב נגד ההיכל הנקר' לפני ה' מורי' להרים קרן לעמו ולשבי פשע ובכן לא הבדיל מקום שחיטה בין חטא' לעולה כדבריהם ז"ל ושתים מהן במזרח נגד חוץ מורים לידות את קרנו' עכו"ם והבלתי שבי': ואף גם זאת מביא המקריב עם העולה וכן עם השלמים מנחה לכהני' מורי צדק ומכפרים בעבודתם ונסכי יין שנצטוו לצבור אחר מעשה העגל לקרבנותם ונצטוו בקרבן יחיד אחר מעשה המרגלים מורים על היות מביא הקרבן מכאן והלאה משליך מנגד כל תאות תענוג בלתי ההכרחי לרצון לו לפני ה'. לא כן בחטאת ואשם בהיות מביא הקרבן בבואו מזוף קצת. ושירי דם החטאת היה שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני שהם לפני ה' ובזה יכוין מביא הקרבן שיצטרך לעשות לב חדש ודם חדש לרוח חדשה להבא שיהיה ראוי להיות קרב אל משכן ה' ולא ישוב לכסלה: ומהם האשם אשר דמו בשתי מתנות שהן ארבע כמו העולה והשלמים לא על קרנותיו כמו החטאת ולא ישפוך שירי הדם כי אינו בא על חיוב כרת אבל על מעילה בקדשים בלבד שהיא למטה מחיוב כרת: ובחטאת ובאשם צוה להקטיר על המזבח החלב והכליות והיותרת שהיא המסך בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימה והכליות שהם ראשית אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעולותם מכוונות לעבודת האל ית' מכאן ואילך והכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקו' קדוש אשר שם עדת אל מורים ומיסרים בתורת חסד על נמוסם בשלחן אשר לפני ה' ויהיה בזה תשלום כפר' למביא הקרבן כאז"ל הכהנים אוכלים ובעלי' מתכפרים: ומהם השלמים אשר כלם דורון לאל ית' בהכיר המקריב המתנדב דרכי טובו ותגמולוהי עלינו תמיד: ובכן דמם על המזבח סביב בשתי מתנות שהן ד' כמו העולה והאמורי' למזבח כמו בחטאת ואשם עם הכונה בהם כמו הכונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטון מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום. ומשאר הקרבן זכו הכהנים בחזה אשר התנופה מורה על קבלתם הדבר מאתו י"ת והשוק נותן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית' ובעלי' ירימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכי' כמו בעולה עם כונת המקריב בהם כמו בעולה: ואם על תודה יקריב שהיא להורות על איזה נס וחסד פרטי שקבל מביא הקרבן יקרב בה לחם חמץ ומצה להרבות אוכלין לשמיע בקול תודה ולהורות בחמץ על תשועת הנס הנפקד בחמלת ה' עליו: ובכל הנאכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יבטל בו טוב הכונ' הראוי' באכילה ההיא. ובכן האריך זמן שלמי' בכור מעש' שהם לשמחה. בה ישמח ישראל בעושיו ויאריך יותר זמן הכונה בהם ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קצר הזמן כי לא תארך כ"כ הכונה בו: ועורות כל הזבחים הבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליהם ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים: אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל ית' שיתן למשרתיו והוא רמוז מורה על היות המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע"ג המזבח ושירי המנחה נותן לכהנים משרתיו. והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי המין שהוא יותר חביב אצל המקריב ונותן לדורון את היותר חביב

בעיניו

בעיניו כמשפט. אפס כי במנחות חוטא וסוטה שהם לכפרה לא יהיה שמן ולבונה. ומנחת העומר שעורים לתת תודה על הבכורים ומנחת סוטה קמח שעורים לכפר על מעשה בהמה בהסתר' גם אם לא קלקלה. אבל במנחות הובא שעם הזבחים אין שם מיני מאפה תנור ומרחשת ומחבת אלא סולת שמן ולבונה אשר הקומץ מהם והלבונה למזבח והשאר לכהנים ורשאים לאכלם בכל מאכל כרצונם כי אין עניינם תלוי ברצון המקריב: ועל כל מיני הזבחים והמנחו' צוה לתת מלח להורות על היות התכלי' המכוון בהם דבר בלתי נפסד אבל נצחי ומציל מן ההפסד כענין המלח: אמנם המלואים היו חטאת עולה ושלמים אפס כי נשרף החטאת שלא היה ראוי שיתכפרו באכלם הם עצמם את חטאתם הבא לכהן אתם וכמו כן נתן השוק ע"ג המזבח כי לא היה שם כהן זולתם שיהיה ראוי שירימו השוק לתת לו תרומה: אמנם בעניני קרבנו' המוספין ראוי להתבונן כי עם היות בקלתם לעולה פרי' אלי' וכבשים ושעיר לחטאת ומנחה ונסכים הנה במוסף השבת אין בו קרבן חטאת כלל כי אם עולות כבשי' לכפל התמיד להיות בו לחם משנה למזבח להורות על מעלת השבת בברכה וקדוש על כל שאר הימים להיותו יום מיוחד לתכלית המכוון בכל ששת ימי בראשית ומעשיהם אשר כלו בו ובכן היה מן הראוי ליחדו להשתדל בו להשיג אותו התכלית. ובכן ראוי להתבונן מיני המוספין אשר בהם פרי' אלי' וכבשים לעולה ושעיר לחטאת ומספרם: אמנם ראוי להתבונן כי מין השור הוא היותר נכבד מכל מיני הבהמו' הנבחרו' לקרבן וזה בגודל גופו וכמו כאמרם ז"ל מלך בבהמות שור וכמו כן תועלתו למין האנושי כאמרו ורב תבואות בכח שור ובטוב מזונו כאמרם ז"ל מובחר שבבהמות שור. ואחריו במעלה הוא מין האיל ברב תועלתו למין האנושי באמרו לשמלה ומזונו וגם בקרנותיו ועצמותיו כמו שהזכירו חז"ל בשלהי קינין. ואחריו במעלה הכבש שהוא ממין האיל אלא שהוא בלתי שלם אמנם הוא נכבד מן העז בתועלתו לאד' ויותר נבחר לקרבן מן העז כאמרם ז"ל כבשים קודמים לעזים. ואחריהם מין העזים ובכן נבחר לחטאת בפרט בחטאת נשיא ובחטאות צבור: ובכן במוסף ר"ח וחג המצות וחג השבועות היו פרי' שנים מורים על שני החלקים הראשונים המכוונים בתורה בכללה ע"ל הכונה הראשונה כמ' שהם יראת האל ית' ואהבתו הנמשכי' לחלק העיוני מהמנה. והאיל אשר אחריהם במעלה מורה על החלק השלישי בכונה הראשונה והוא התכונ' בנפש ללכת בדרכיו בפרט במשפט ובצדקה למען הדמות אליו כפי האפשר לרצון לפניו. והכבשים אשר הם אחריו במעלה הם שבעה במספר להורות על שבע' חלקי המעשי הנ' לעיל אשר הם ע"ל הכונ' השנית. ואחריהם במעלה מין העזים והוא נבחר להעביר את רעת חטאת הצבור בפרט בטומא' מקדש וקדשיו כמו שאמרו ז"ל: אמנם בר"ה וי"כ יהיה הפר במוספין אחד בלבד כי היה עקר העסק בהם בחלק יראת ה' בלבד ולא בהלל וזמרה אשר הם מאהבה כמו בשאר המועדי' כאמרם ז"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים לפניו נפתחים וישראל אומרים שירה: וכן בשמיני עצרת אשר הוא מור' על ימות המשיח או העולם הבא אין שם אלא פר אחד בלבד וזה כי אמנם יהיה רב העסק אז באהבתו ית' בלבד כאמר' העולם הבא כלו בי"וד ה"א שהוא מדת רחמים שממנה האהבה ואז"ל והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא מזדעזעים ממני: וענין הכבש לעולה בהניף את העומר הוא דורון לאל ית' על ראשית הקציר להתירו להדיוט כענין ברכת הנהנין: וענין קרבן שתי הלחם שהוא ביום מתן תורה שהיה ענינו ואופן הגלותו ית' לעבד לנו יראת גדלו כמו שאמר באמרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיה כן כמו שהעיד באמרו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה' אותי לכן היה הקרבן במוסף פר אחד בלבד ובהיות כי אז היה לישרא' הדמות לאל ית' לא בלבד בתכונת הנפש להיטיב לזולת אבל גם בהיותם אז נמלא בלתי נפסד כמ' לכן היו האילים אז שנים והשבעה כבשים להורות על שבעה חלקי המעשי הנז' על לד הכונה השנית: וזבח השלמים היה שם לשמחה על הבכורים המתירי' הקדש למנחו' לחלק המזבח ולחלק הכהנים: וענין חטאת כהן גדול והצבור ביום הכפורים עם עולותם והקטרת לפני ולפני' היה שיזכה כהן גדול להכנס ולכפר בעדו ובעד העם הכפרה הצריכה ביום גזר הדין כי באופן אחר לא הורשה כהן גדול להכנס שם כאמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש: ומכוונות השעיר המשתלח הוא להודיע להמון את כובד פשעיה' שילמדך לתת אותם על ראש השעיר בסמיכת הכהן המשיח ובתפלתו ולזה יהיה ייראה השעיר תמורתם להמיתו במיתה משונה מסורה ולטמא המשלחו לטעינו כבוס בגדים ואל המזבח לא יעלה לריח ניחוח שום חלק ממנו ולהגיד כי מקיד האל ית' ומגביר עלינו חסדו ומדת רחמיו לתת נפש תחת נפש: אמנם המעט פרי החג עד שבעה הורה על היות ידיע' החלק העיוני הולכ' ומתמעטת בהמון עד מולאי שביעות שבן דוד בא והכבשים היו כפל בו ממה שהיו בשאר המועדות להורות כי הכפל בהמון עסק הכונה השנית ברוב קרבנותם ובגזרות דרבנן במעט הבטה אל הכונה הראשונה: ובענין פרה אדומה ראוי להתבונן איך היא מטמאה כל העוסקים בה ומטהרת את הטמאים בעפר שרפתה בלבד וזה באותם שהם טמאים לנפש אדם בלבד זולתי המזה והמקדש את העפר במים שהם טהורים כפי מה שקבלו רבותינו ז"ל עם היות כל אלה חקת התורה לא נודעו אלינו כל טעמי פרטיה אל נכון עד שאז"ל שעליה אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ועם כל זה אין לנו רשות להרהר אחריה בטובה היא אם רעה כי מלות המלך היא הטוב והמטיב בלי ספק: אמנם כי אלינו דבר יגונב ונקח שמץ מנהו כאשר נתבונן איך ענינה מעורר אל התשובה והטהרה מן המות הנלאי. וזה כי הנה יקרה בעניניה כמו שיקרה בתרופות הגופו' והנפשות כאשר נבקש למשכם מן הקצה אל הקצ' כדי להעמיד' על הממוצע וזאת ההנהגה גם שתרפא את החולה תזיק לבריאים בלי ספק וזה כי תמשכם מן הממוצע אשר הם עליו ותדחה אותם אל אחד הקצוות הבלתי נאותי' כאמרו ונעקש דרכי' יפול באחת: ובכן ראוי להתבונן כי הפרה באדמימותה תורה על החטא אשר לפעמים נחשב בעיני ההמון החוטא בו לדבר מאיר ומועיל בחיי שעה כענין ערב לאיש לחם שקר והוא אמנם אם אוכלה לגוף ולנפש וכבן דמה הנביא את החטא לשני כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים: וכמו כן ראוי להתבונן איך עץ הארז והאזוב הם שתי קצוות בגובה ושפלות ועמהם שני התולעת המורה על היות שניהם חטא והכל נשרף עם הפרה: ובכן ראוי שכל המתעסקים בזאת המורים על חטא בהיותם קצוות יהיו טמאי'. ונבחרו לטהר מי חטאת המורכבים משני הקצוות שהם מים ואפר שרפה המורים על אופן המשיכה אל הממוצע ולזה ראוי שהמקדש ומרכיב והמזה שהניהם יורו על המלמדים דרכי התשובה יהיו טהורים ושתהיה ההזאה באזוב המורה על שפלות הרוח והנטיה אל ההכנעה לפניו ית' כאמרו זבחי אלהים רוח נשברה. ושתהיה ההזאה בשלישי ובשביעי להורות על הכרח קביעות זאת התכונה בנפש. וכל אלה לא יטהרו זולתו בטומאת מת המורה על העסק בנפסדי' בלבד: ובהיות כל כונות המקדש וקדשיו לתכלית נצחי בכונ' לב טהו' מכוון לדרכי חיי עולם ראוי להרחיק בהם כל מיני הטומאות המביאו' לידי רוח הטומאה אשר ענינם ללכוד כונות לב טהור והעתקתו מן התכלית הנצחי אל תכלית נפסד בהגדת עתידות להשתדל להשיג מותרו' בחיי שעה ואל קברות ודעות משובשת בעיון כאמרו אל הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: ובכן ראוי להתבונן איך בטומאה ובכל טומא יתחברו השדי' שהם מדיחים את האדם מן הדרך כפי האפשר אללם ומשרים עליו רוח הטומאה במקום הטומאה אשר שם רב ומשכנם כמו שהזכירו ר"ז"ל פ"ד מיתות הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה: ונראה שהשדים הם נשמות רשעי ארץ נבדלות זו מזו לרוע כפי מה שהיה רב רשעם בעולם הזה ולזה אמרו רז"ל בערוכין פ"ב כל ק"ל שנה שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין ולזה נטו קצת קדמוני האומות: ושהם לגופים גוף מורכב מאש ואויר כדברי הרמב"ן ז"ל בפרשת אמור וזה לזמן קבוע להם בגזרת האל ית' כפי מדרגת רשעם למען ישאו את עונם ברעב ובצמא ובחוסר כאמרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וכו' ואתם תצעקו מכאב לב וכו': ושבהיותם מורכבים משני יסודות הם נמצאים בהפרד הרכבת' או בהתכ' קלתם ובהיות אותם היסודות דקים וקלים ובלתי סובלים שום אחד מהמאכלות הם בלתי נראי' ושטין באויר כדברי רבותינו ז"ל פ"ק דחגיגה ובהיו' החלק האוירי בהם נתך מן החלק האשיי בהם הם בהכרח אוכלים ושותים תמורת הנתך כדאיתא התם: ובכן נראה שמיני המזונות הנתוני' להם מאת השופט יתעלה הם מיני אבות הטומאה בראשם לחיות האדם אחר מותו: וכן כל המין האנושי היותר נבחרים אללם הם מתי ישראל בהיות מיני הלחיות בהם יותר נקיות בתולדתם בהשמרם ממיני הנדות ובמזונם בהרחיק' אסורי מאכלות עד שיבחרו גם באחר העולם מהם באהל המת. ויבחרו כמו כן בקצת לחיות המין הישראלי בחייהם כמו נדה וזבה זב ומצורע ובכן היתה טומאתן וטומאת מדרס ואחריהם בעל קרי המטמא במגע בלבד: ואחר המין הישראלי יבחרו בליחות עכו"ם אחר מותם בלבד בהיותם ממין האדם וזה במגע בלבד לא באהל ובכן לא יטמאו באהל: וכמו כן לא יבחרו במותרו' לחיותיהם בחייהם ובכן לא יטמא דם נדותם וזובתם ושכבת זרע שלהם מדאורייתא כמו שאמרו חכמים ז"ל: ואחר ליחות המין האנושי יבחרו בליחות כל בהמה וחיה ומיני השרצים אשר בהם דם והם הח' שרצים הכתובים בתורה כאשר באר הם ז"ל (שבת פרק שמונה שרצים) אמנם יבחרו יותר בנבלת בהמה וחיה שהם רבות הדם והעצמות גם בחייהם ובכן מטמאות במגע ובמשא בלבד לא במדרס: ולזה נראה שהם מתחברים לכל טומא ליהנות בריח טומאתו ויותר לטמא לנפש אשר טומאתו יותר נבחרת אללם ובכן הם משרים רוח הטומאה על הלן בבית הקברות להודיעו איזה דרך נודע אללם להשיג מותרות לחיי שעה ולפתותו בשה לאבדו וזה בעוד רשעם בם ואין אללם דרך לתשובה: ובהיות כל מגמתם השחית לקדשת דרכי חיי העולם המכוונים במקדש וקדשיו אסרה התורה האלהית בהם כל מיני הטומאה: ובהיות היותר נבחרת אצל השדים היא טומאת מת אסרה אותה תורת אלהינו לכהנים גם חוץ למקדש ונותנה להיות הטהרה ממנה בהזאת מי חטא' שלישי ושביעי ולא כן הצריכ' לעשות בשאר מיני הטומאות:

ויקרא א

א וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֵלָ֔יו מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם אָדָ֗ם כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן־הַצֹּ֔אן תַּקְרִ֖יבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶֽם׃ ג אִם־עֹלָ֤ה קָרְבָּנוֹ֙ מִן־הַבָּקָ֔ר זָכָ֥ר תָּמִ֖ים יַקְרִיבֶ֑נּוּ אֶל־פֶּ֜תַח אֹ֤הֶל מוֹעֵד֙

יקריב

אונקלוס

א וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת קֻרְבַּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִנֵּיהּ

לתרע

מסרה א ויקרא יניס ד' שיעין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה חמישית. האלף במלת ויקרא זעירא ועי' זוהר ח"א ד' כל"ו רל"ט ועי' בעה"ט. אל, ב'. מאהל, ד'. מועד, כלם מלא בלי במ"א והוא בפ' וילך דברים ל"א י' ופי' במעד שנת השמטה. ב אל, י"ג בתורה. אלהם, ח"י. יקריב, מ"י. מן, ד' פסוק דאית בהון מן מן ומן. ג עלה, ח"ו. יקריבנו, מלא יוד בין ריש לבית וכל דכוותי'.

ת"א ויקרא אל משה. יומא ד סנהדרין קא: וידבר ה' יומא שם. דבר אל ערובין לו ר"ה לג חגיגה ז קדושין לו מנחות לג: אדם כי סוכה ל מנחות קד. מכם ערובין סט חולין ה יג. קרבן לה' נדרים י'. מן הבהמה נזיר לה ב"ק מ זבחים לד. מנחות ה ל. אם עלה, מנחו' לה. קרבנו ב"ק סו סז מנחות לד. זכר תמים בכורות מא מג. יקריב אותו ר"ה ו' יבמות קו קדושין נ בתרא מח ערכין כא כריתות ז.

רש"י

(א) ויקרא אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים. קדמה קריאה לשון חבה (יומא ד' ויקרא ר') לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה אבל לנביאי אוה"ע נגלה עליהם בלשון עראי וטומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם: ויקרא אל משה. (יומא ד' ת"כ) הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין. יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקו' ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלמד מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו ונדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (ת"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המייחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר ממאלו היה כתוב לו שגם כן הורה על יחוד הדיבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שגם כן הוא תיבה המייחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודו"ק ומלאתי): מאהל מועד. (ת"כ) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאוהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר (במדבר ז' תהלי' כ"ט) את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו (יחזקאל י"ד) וקול כנפי הכרובים נשמע עד חצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל (שם) כקול אל שדי בדברו א"כ למה נאמר (שם) עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל (במדבר ז') מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה ת"ל (שם) מבין שני הכרובים: לאמר. צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר (דברים ב') ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר. אלי היה הדיבור. דבר אחר לא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר (שמות י"ט) וישב משה את דברי העם וגו': (ב) אדם כי יקריב מכם. כשיקריב (ת"כ) בקרבנות נדבה דבר הענין: אדם. למה נאמר (וי"ר. רבה ב'. וא"ל שבא למעט עכו"ם דבנדבה דבר הכתוב ומנדבה לא מימעטו עכו"ם ולכך מהפך רש"י ומפ' מקודם כי יקריב ועי' חולין ד' י"ג) מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה. יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן: מן הבהמה. ולא כולה (כל הענין בת"כ) להוציא את הרובע ואת הנרבע: מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן. להוציא את המוקצה (שהוקצה ונבדל לעכו"ם): ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית (תמורה ד' כ"ט) כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטריפה (תמורה שם): תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: (ג) זכר. ולא נקבה (ת"כ) כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס (בכורות מ"א): תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. (ת"כ) מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולה לאחר בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו: יקריב אותו. (ת"כ זבחים קיט) מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני:

לפני

ספורנו

(א) ויקרא אל משה. תגיד מתוך הענן כענין בהר סיני כאמרו ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן כי לא יכנס שם לעולם בלי רשות: מאהל מועד. שלא נכנס אז משה באהל מועד בעוד הכבוד שם וזה הי' ביום שכלה משה את הקמת המשכן שאז ירד הכבוד לקדש את המקום ומשרתיו כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו וכן עשה במקדש שלמה כאמרו ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' ובזה קדש את המקום כאמרו הקדשתי את הבית הזה אשר בניתה. אבל מן היום הראשון ואילך נכנס משה באהל מועד מחוץ לפרוכת והי' אליו הדבור מעל הכפרת כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת: (ב) אדם כי יקריב מכם. כי יקריב מעלמכם בודוי דברים והכנעה על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת וכבר אמרו ז"ל מכם ולא כלכם להוציא את המומר: מן הבהמה. אם יקריב בהמה לא יהי' רק ממין בקר או צאן ולא שום מין חיה אע"פ שהיא בכלל בהמה כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' איל וצבי וגו'. והמכוון באלה הפרשיות הוא לפרט מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות ובבות הקרבה. ופירש שקרבנות נדבה מקבלים אותם מכל אדם אפי' מן עכו"ם. כמו שביאר אחר כן באומרו ומיד בן נכר לא תקריבו את

לחם

פירוש רשב"ם

וזה יסוד רבינו שמואל ב"מ נבדו. ואשר שם לבו לדבר יולדינו אל יזוז מעמוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות והלשון ויש ללמוד כולם וטוב אשר תאחז בזה אשר פירשתי וגם מזה אל תנח ידיך ספר ויקרא הלכות ארוכות בו והתבוננו החכמים בפירושי זקני כי לא האריך אלא במקומות שיש לפרש פשוטי מקראות:

(א) ויקרא אל משה לפי שכתב למעלה בסוף הספר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' לכך קראהו הקב"ה מתוך אהל מועד. וכן פירוש המקרא ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו לאמר: מאהל. מוסב על ויקרא כמו ויקרא אליו יי' מן ההר לאמר. וישמע את הקול מדבר מאהל. מעל האהל שמע את הקול. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה לאמר. כפל לשון של וידבר כמו שפרשתי בפרשת נה. כאשר יאמר דבר אל אהרן ואמרת. כן יאמר וידבר למשה לאמר למשה: (ב) כי יקריב. כשיתנדב קרבן שאינו חובה בשביל חטא: (ג) אם עלה. שהתנדב בלשון זה. ולפנינו מפרש ואם זבח שלמים: לרצנו. אם זכר תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד אז יהיה לו לרצון. אבל בחולה

ובעל

ירושלמי

וא ויקרא וַהֲוָה כַּד כַּיוָן דְאַשְׁלִים מֹשֶׁה לְמִקְמָא יַת מַשְׁכְּנָא וּרְבִי יָתֵיהּ וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיַת כָּל מָנוֹי וַחֲשִׁיב מֹשֶׁה בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר טוּרָא דְסִינַי דְרִיבּוּיֵיהּ רִיבּוּי שָׁעָה וְקִידּוּשֵׁיהּ קִידּוּשׁ שָׁעָה לָא סְלֵיקִית לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דִּי יִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ בְּרַם מַשְׁכְּנָא זִמְנָא דְרִיבּוּיֵיהּ רִיבּוּי עָלַם וְקִידּוּשֵׁיהּ קִידּוּשׁ עָלַם דִּינָא הוּא דְּלָא נֵיעוֹל לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דְאִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ וּקְרָא דִבְּרָא דַיְיָ לְמֹשֶׁה וְכָל מֵימְרָא דַיְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ מִן מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר:

יונתן בן עוזיאל

א וִיקְרָא וַהֲוָה בְּיוֹן דְאַשְׁלִים מֹשֶׁה לְמִיקְמָא יַת מַשְׁכְּנָא חֲשִׁיב מֹשֶׁה וְאִידְּיַן בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר טוּרָא דְסִינַי דַהֲוָה רִיבּוּיֵהּ רִיבּוּי דְשַׁעְתָּא וְקִידּוּשֵׁיהּ קִידּוּשׁ דִתְלָת יוֹמִין לָא הֲוָה אֶפְשַׁר לִי דְאִיסּוּק לְוָתֵיהּ עַד דְהֲוָה דִבּוּרָא מִתְמַלֵּיל עִמִּי בְּרַם מַשְׁכַּן זִמְנָא הָדֵין דְרִיבּוּיֵהּ רִיבּוּי לְעָלַם וְקִידּוּשֵׁיהּ קִידּוּשׁ לְעָלַם מִן דִּינָא הֲוָה דְלָא אֵיעוֹל לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דִּי יִתְמַלֵּיל עִמִּי מִן קֳדָם יְיָ וּבְכֵן קְרָא דִבּוּרָא דַיְיָ לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל מֵימְרָא דַיְיָ עִמֵּיהּ מִן מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ דִּי יְקָרֵב מִנְּכוֹן וְלָא מִן מוּמְרַיָּא פַּלְחֵי אֱלִילַיָּא קָרְבְּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא דַכְיָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא וְלָא מִן חַיְתָא תְּקָרְבוּן יַת קָרְבְּנֵיכוֹן: (ג) אִין עֲלָתָא הִיא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ לִתְרַע
משכן

בעל הטורים

(א) ויקרא אל משה כתוב לעיל ולא תהיה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כלפיד: בכל מסעיהם. ויקרא אל משה לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאמר שיסעו כדכתיב על פי ה' יסעו: אל"ף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה וא"ל הקב"ה לכתוב גם האל"ף וכתבה קטנה. ויקרא אל משה ר"ת אמו בעטרה שעטרה לו אמו [יעקפ"ד דתענית]. הקדים משה לשם כביכול כאחד שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר. חמשה אלפי"ן בפסוק כנגד ה' חומשי תורה ותשעה תיבות יש בו וכן יש ע' תיבות בפ' אנכי ה' אלהיך לומר שכל הלומד תורה כאלו הקריב כל
הקרבנות

יונתן

(א) כיון דאשלים וכו' חשיב ואיידין בלביה וכו' פירוש כשהוקם המשכן היה משה מחשב בדעתו ודן בלבו ק"ו מהר סיני. דהוה ריבוייה וכו' פי' שהיה מקודש לפי שעה ונסקדש רק שלשה ימים כדכתיב היו נכונים לשלשת ימים ואעפ"כ לא היה באפשר לו לעלות עד שקראו כדכתיב ויקרא אליו מן ההר מכ"ש אהל מועד שקדושתו לעולם וכו' ובכן קרא וכו' וכל זה דייק מויקרא ולמה צריך לקוראו ולא עייל ביה מעצמו דהא לבן הקים המשכן כדי ליכנס בו אלא שהיה דן ק"ו כאמור ולכן לא מלאו לבו לעלות עד יקראהו וק"ל (ב) מומרים פלחי אליליא פי' שלא לקבל קרבן מן העובד עכו"ם ומה שא' פלחי אליליא דקדק וכיון למה שאחז"ל בשחיטת חולין ודלא להוי הא גופא קשיא וע"ש כי אין כאן
מקומו

רמב"ן

אמר הכתוב בכאן ויקרא אל משה וידבר י"י אליו. ולא כן בשאר המקומות בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו כאשר נאמר למשה ודברתי אתך מעל הכפורת אשר אועד לך שמה וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם נתירא לבא באהל כלל עד שקרא אליו כאשר בהר סיני שנאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו ואחרי הקריאה בא משה באהל לפני לפנים כמו שדרשו אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבא וזה דרך פשט בכתוב הזה וכבר פירשתיו למעלה ורבותינו אמרו כי לכל הדברות ולכל האמירות ולכל הצוויים קדמה קריאה כלומר שיאמר אליו משה משה ויאמר הנני וזה דרך חבה וזרוז למשה והנה על דעתם הזכיר זה בכאן בעבור שהוא תחלת הדבור אשר היה אליו מאהל מועד ללמוד על כלם כי כן יהיה משפטו כל הימים בכל התורה ומאהל מועד לדעתם הוא מוקדם ויקרא אליו מאהל מועד וידבר ה' אליו באהל כי משה שם היה ושיעור הכתוב כפי פשוטו ומשמעו ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' סודו ידוע ומעמד הר סיני ובעשרת הדברות וכבר רמזתי לו: (ב) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה. שיעור הכתוב הזה אדם מכם כי יקריב מן הבהמה קרבן לה' מן הבקר ומן הצאן תקריבו והענין בעבור שילוה אחרי כן בקרבן העוף ובקרבן המנחה אמר כאן כי כשיקריב אדם קרבן בהמה יקריב מאלה השני' לא חיה ולא שאר בהמות והנה זה לאו הבא מכלל עשה במקריב חי' כמו שאמרו בזבחים פרק שלישי המועל' איברי חיה ר' יוחנן אומר עובר בעשה: תקריבו. וילמד שהשנים מתנדבים עולה בשותפות קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבא' מן המותרות לשון רש"י פי' הרב כן לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא ומה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עורה והלף שנשתתפו בו אבל קיץ המזבח הבא' מן המותרות לב ב"ד מתנה עליהן ולפיכך היא עולת צבור: והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים חוץ מן המותרות דינה כדין השותפין וטעונה סמיכה בכלם ונסכים קרבים משלהם ואולי לדעתו עולת העוף שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור וכן השלמים שאמרו בהם שהשותפין מביאין אותם נדב' ואין הצבור מביא אותם נדב' בכאן יכולין הרבים להתנדב להם בתחל' דעולת השותפין היא נקראת ושלמי שותפין הם נקראין לא מעטו אלא שלא יביאו אותן מן הקופות ואפשר שנאמר שאם רצו לבור להפריש בתחל' לנדב' וינדבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין שתהי' נדבת לבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה שנתרבה מן הכתוב הזה וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת לבור ואינה כעולת העוף ולא כשלמים ומעוטן נדונין כיחידים והוא העיקר:
ומכך

אבן עזרא

(א) ויקרא. [א]ומלאכו ברית יחיד [ב]בעבור שני דברים [ג]גם יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים [ד]כמלות העולה והקרבן [ה]כי בתת כל חלק בעתו ימלט [ו]החלק שיש לו חלק [ז]לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת [ח]כופר [ט]ובעד ומתחלת כי תשא על כן [י]כתוב פן יפגעטו בדבר גם יש בעולות סודות [כ]לעתידות גם [ל]יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאות והמלות להחיות [מ]מורי התורה. וטעם ויקרא אל משה. אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת ה' יביט. וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש [נ]לו סוד: (ב) מכם. מאומר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממונכם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל: (ג) אם עלה קרבנו. פרט ועולה [ס]מפורשת: מן הבקר. גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים. בלא מום. ואחר שאמר יקרבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני יי. [ע]דבק בטעם אם אל פתח אהל
מועד

פירוש על אבן עזרא

[א]ברית ימילהוא ברית אברהם שנקרא אחד כי אחד קראתיו אחד היה אברהם והנה הודיע האחדות בעולם והטעם על המילה וכן קראו בעל ספר יצירה. [ב]פירש האחד להיותו תמימכמו שכתוב התהלך לפני והיה תמים וזה יהיה בהיותו ממנע המשגל, ובעבור כי ערלת הבשר היא כובד וכיסוי ותוקיף חום הנה תרבה תאות המשגל וע"כ ליוהו לכרות הערלה כדי שתמנע התאוה ואז יהיה תמים לעסוק בעבודת השם. והשני להיותו בריתו בבשרינו לאות ברית עולם. והטעם להיות לעד שאלהינו עמו ועבדיו עד עולם ולא עשה כן לכל עכו"ם [ג]פי' כמו שמלות מילה היתה בעבור שני דברים כן יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים יותר משנים כדרך שאמרו על מלות לא תאכלו על הדם שהיא כוללת דברים ... ועל כן קראוהו לאו שבכללות. [ד]פי' שבאה בעבור דברים רבים. אחד לכפר על המחשבה הרעה העולה על הרוח כמו שיבא בפסוק וסמך ידו. והשני כי בהגלנו מהעונג ... לאכול נפשו להדבק ביוצר ברלאשים ותחי' לעולם. והג' להוריד כח העליון. והד' כי בעבור מנהגו כן לעשות במצרים לא יכלו להמנע מהקריב קרבנות ואמר השם טוב שיקריבם לשמי אשר יקריבום לשם אלהי נכר כדרך שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו'. [ה]כבר פי' זה בפרשת בא אל פרעה בפסוק ולקחו מן הדם שאמר כי דבר המערכה להזכיר כי אם בתת כופר ושם באלהיו ומזה תבין כי פירש כל חלק בעתו הוא שאם תקריב איברי העולה תמורה איברך שבגלל אשה מגזרת שגזרו עליך מן השמים. [ו]פי' הוא קורא הצלק אל אדם הפלעי שהוא איש אחד כי הוא חלק א' ממין האדם. [ז]פירש שעדיין לא הגיע זמנו למות רק יש לו זמן להשתדל בעבודת השם ולהשלים נפשו לנחול חיי עולם הבא. [ח]פי' כפש תחת נפש. [ט]פי' שכתוב שם ונתנו איש כופר נפשו ושם מצורש שהכופר הזה הוא שיתן כל איש ישראל מחלית השקל בכל שנה והיו קונים בהמות לקרבן. [י]פי' אם מו נזבח הקרבן כי הוא נפש תחת נפש כי הדם בנפש יכפר. [כ]פי' כי אם יהיה תמיד לאלהיו יביא כופר נפשו שהוא הקרבן וע"כ יעבור השם מעליו הרעות העתידות לבוא עלי אע"פ שדבר המערכה לא יוסר כי המערכה לא תשחת רק תעשה פעולתו והש"י יסבב סבות לקיים הגזרה באחר כדי להציל את זה. ועוד כי הקרבן דומה כמו קנס ועונש שענשוהו בממונו כדי שימנע עצמו מחטוא כדי שלא יפרע בנפשו. [ל]פי' כי נבחרו הנקרבים לעלות אל המזבח יותר משאר בהמות ועופות בעבור היותם נקיים וטהורים בתולדותם ואינם מזיקים גם לא יקרבו מהם כי אם הדברים המעטיאים כמו הדם והחלב. וכשיתבונן האדם לדעת למה יקריב אלה האברים יותר מאחרים והנה אז יחקור על תולדותם וכשיחקור על תולדותם יבוא בדבר התולדות שהיא חכמת הטבע וכשיחקור עליה יבין כי התולדות משתנה כי השתנות תנועות היסודות בגלגל הכוכבים גם אלה ישתנה בכל רגע כפי השתנות המערכת ומתוך חקירות זה תכסוף נפשו ללמוד חכמיות השכליות והנה תבוא לו מהקרבן תועלת גדולה. [מ]פי' שהם הכהנים בני לוי כי כן כתוב יורו משפטיך ליעקב. [נ]פי' מה שרמזלמעלה שהוא להציל את נפשותינו ממות בתת איש כופר נפשו נפש תחת נפש להוציא אותנו מממשלת המערכה לקרב אותנו לעבודת. [ס]פי' מפורש הוא למה
נקראת

יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְסָמַךְ
יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר
עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה
וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם
וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה
וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־
הָאֵשׁ׃ ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת
הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־
הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃
ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר
הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה

ריח

אונקלוס

לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא ליה קדם יי׃ ד ויסמוך
ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי׃ ה ויכוס
ית בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית דמא ויזרקון
ית דמא על מדבחא סחור סחור דבתרע משכן זמנא׃
ו וישלח ית עלתא ויפלג יתה לאיברהא׃ ז ויתנון בני אהרן
כהניא אישתא על מדבחא ויסדרון אעיא על אישתא׃
ח ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא ית רישא וית תרבא
על אעיא דעל אישתא דעל מדבחא׃ ט וגויה וכרעוהי יחליל
במיא ויסק כהנא ית כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל
ברעוא

מסורה אתו, ח"ו. לרצנו, ח"ו. ה והקריבו, מלא יוד וכל דכותי' באורייתא ו והפשיט, לית ול' כבודי מעלי הפשיט והוא מ"י. ונתח, ב'. אתה, ח"ו בר מ"ב והסי' ואותה החייתי, ואם ביום שמוע אשה יניא אותה. לנתחיה, מ"י. ח הכהנים, הכף במונח. הנתחים, מ"י. את, ל' ט וקרבו, ב' ועכשו. וכרעיו, כלם מ"י בתורה. ירחץ, ד' פתחין וא' קמץ. המזבחה, ל"ב. אשה, כל ויקרא בחביר במ"ב דהחביר תחת עלה ודין חד מנהון.

ת"א לרצונו ערכין כא. לפני ה' זבחים קיט. וסמך ערובין לו יומא ז כז מגלה כ חגיגה י קדושין לו זבחים לב לג קיט חולין ב מנחות יט לג. ונרצה לו פסחים סב יומא ה זבחים ד חולין ב מנחות לג. ושחט יומא כז מגלה ח ס זבחים לב לג מח מנחות יט חולין יג יז. לפני ה' זבחים לב מז. והקריבו בני ברכות לג יומא כז חגיגה יא קדושין לו זבחים יג לג לה פא מנחות י יט. וזרקו את זבחים כו קיט מנחות יט. סביב זבחים כג כז סב. והפשיט זבחים קג חולין כז. ונתח אותה זבחים פה חולין יא. ונתנו בני ערובין סג יומא כא כו מה נג זבחים יח. וערכו עצים יומא כו. וערכו בני סם כז זבחי' יח חולין כז. את הראש יומא סח. הפדר חולין כח. על העצים זבחים סב מנחות כב כו כז. תמיד כט. וקרבו יומא סח.

רש"י

לפני ה'. וסמך. אין סמיכה בבמה (ת"כ): (ד) על ראש העלה. להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הבקר: העולה. (בס"א הידיעה) פרט לעולת העוף: ונרצה לו. (ת"כ) על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. (זבחי' ל"ב) מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה'. בעזרה: והקריבו. (זבחים ד') זו קבלה שהוא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני הכהן: בני אהרן. (ת"כ) יכול חללים ת"ל הכהנים: את הדם וזרקו את הדם: (זבחי' פר"ח) מה ת"ל דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצונות שאלו למעלה ואלו למטה ת"ל במקום אחר את דמו: וזרקו. (ת"כ) עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם ניתן בד' רוחות המזבח. או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד': אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק: (ו) והפשיט. (ת"כ) מה תלמוד לומר העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח: אתה לנתחיה. (ת"כ) ולא נתחיה לנתחים: (ז) ונתנו אש. (חולין פ"א) אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. (ת"כ) לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. (שם חולין כ"ז) למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עלה. (זבחים פ"ד) לשם עולה יקטירנו: אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון

ספורנו

לשם אלהיהם מכל אלה כי משחתם בם מום בם והנה התועים גרועים מן העכו"ם בפרט התועי' לעכ"ם ולאלה שבתות בפרשה זו ופירש שמיני הנקרבים יש בקר ולאן בבהמה ותורים ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה. ופירש שמיני הקרבן מהם עולה ושלמי' ומנחה הבאים לפעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה. ומזה התבאר ענין קין באמרו ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי הי' הוא מכת האפיקורסין שאין מקבלין מהם קרבן כמו שהוכיח סופו על תחלתו ושהיתה מנחתו ממין בלתי ראוי להקרבה וכן בנח באמרו וירח ה' את ריח הניחוח אמר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהי' ראוי לריח ניחוח בהיותו מן המין הראוי להקרב' אבל לא קבל כל קרבנות שהי' מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. ויובן ג"כ מה שאלה באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו למה לי רב זבחיכם וכאלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהי' המביא הקרבן אדם כשר להביא ובוחר במין הראוי לקרבן הנאות להשיג התכלית אשר בעבורו בא להקריב ויסמוך את ידו על קרבנו כמתנפל ומתפלל שיהי' עונו על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח וזה ילך לאיזה פעל של הכנעה את מחשבת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו. ובהיות מיני החטא קצתם במחשבת הלב בלבד וקצתם גם במעשה הנה לכפרת הרהור הלב

פירוש רשב"ם

ובעל מום כתיב הירצך או הישא פניך. וכן מנחה לא ארצה מידכם: (ה) והקריבו. קבלת הדם והולכתו כדי לזורקו אל המזבח. גם רבותי כך פירשוהו: אשר פתח אהל מועד. ולא מזבח הזהב שבתוך אהל מועד: (ח) הפדר. חלב: (ט) וכרעיו. רגליו: מדכתיב

רמב"ן

(ד) וסמך ידו. בשתי ידיו כי מצאנו וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל ודרשו בו ידי כל יחיד ויחיד והנה היא בשתי ידיו ובשעיר המשתלח מפורש וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולא ידעתי א"כ למה הכתוב כתב בכל שאר הסמיכות את ידו ואולי

אבן עזרא

מועד יקריב אותו: לרצנו לפני יי. שיקריבנו ברצונו ולא באונס: (ד) וסמך ידו. היה נראה מהפשט שבידו האחת יסמון כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן על כן שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם הגוף הקרב לכפר על

פירוש על אבן עזרא

נקבלה כן ואין צריך לפרש והוא יפרש זה בפסוק וסמך ידו גם בתחלת פרשה זו. שכאלו כתוב יקריב אותו לפני ד' לרצונו. שם כתוב וסמך אהרן את שת ידיו על ראש השעיר החי

מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרִיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא עֲלוֹי קֳדָם יְיָ: (ד) וְיִסְמוֹךְ בְּתוּקְפָא יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא מְטוּל דְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹי: (ה) וְיִכּוֹס טַבָּחָא בְּבֵית מַטְבְּחַיָא יַת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא יַת אַדְמָא בְּמָנַיָא וְיִזְרְקוּן יַת אַדְמָא מִמְזְרַקְיָא עַל מַדְבְּחָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִבְתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא:

(ו) וְיִשְׁלַח יַת מַשְׁכָּא מִן עֲלָתָא וִיפַסַג יָתֵהּ לְפִסְגָהָא:

[(ו) וְיַחֲלִישׁ יַת עֲלָתָא וִיפַסַג יָתֵהּ לְפִסְגָהָא:]

(ז) וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אִשְׁתָּא עַל מַדְבְּחָא וְיִסַדְרוּן קִיסִין עַל אִישְׁתָּא: (ח) וִיסַדְרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָא יַת פִּסְגַיָא יַת רֵישָׁא וְיַת פְּרִיסוּתָא דְתַרְבָּא עַל קִיסִין דְעַל אִשְׁתָּא דְעַל מַדְבְּחָא: (ט) וּכְרֵיסָא וְרִיגְלוֹי יְחַלֵיל בְּמַיָא וְיַסֵק כַּהֲנָא יַת כּוּלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הִיא קָרְבַּן דְמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ:

[(ט) יְרַחֵיץ. יִשְׁזוֹג:]

בעל הטורים

הקרבנות וכן כ' מיבות בפסוק זלת המורה לנועלה: (ה) בן בקר עולה בג"ד. שלריך להיות בן שנה [ופסם שנה בכ"ד ימים]. תרקו את הדם. בבן הבקר כתיב את הדם ובגלאן כתיב את דמו לפי שדמו של לאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו: (ט) בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים ואיתא במסכת דבי אליהו [עי' ברבה פ"ב] לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי

ערב

יונתן

ואין מקומו להאריך. מן בעירא דכיא פי' מן בהמה טהורה ודיוקו כרש"י וגם מ"ש ולא מן חייתא נפקא לי' מנקר ולאן כפירש"י. (ד) בתוקפא פ"ל כדאיתא פ' אין דורשין סמיכה בכל כחו בעינן: (ה) בבית מטבחייא ר"ל דהשחיטה כשירה אפי' בזר אפי' בבית מטבחיים וכדפירש"י ודיוקו מדלא כתיב לפני ה' את פני המערכה. (ו) ויפסג וכו' כבר פירשתי בפרשת לך לך: (ח) פריסותא דתרבא פי' המלודה שהחלב מונח בתוכה ולפי שהוא פרוש

על

רמב"ן

ואולי להוליא ממנו מה שדרשו ידו ולא יד שלוחו כי שאם היה במשמע ידיו להביא את שתיהן ולא נמעט בו השליח אבל עכשיו שהסמיכה בשתי ידיו לא כתב לשון יחיד אלא למעט השליח שאף על פי ששלוחו כוונתו בשאר המקומות לא נדון כן בסמיכה ובתורת כהנים וסומך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכה בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שתהיו בשתי ידים: ונרצה לו לכפר עליו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה לשון רש"י ובריית' היא בתורת כהנים ואני תמה וכי היכן ענשו אמור כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין ועל חייבי מלקות שוגגין ועל חייבי מיתות בית דין שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת כגון מכה אביו ואמו ומקלל בשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין. ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב"ד ובחייבי כריתות עונשן המזיד ובשוגג ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה ובחייבי לאוין למלקות ולא פירש להם שום עונש בשוגג נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פרשו הכתוב כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג ויפרש עונש האחרים במזיד ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה ולכך ראוי שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד אבל בשוגג אין עליהם נשיאות חטא ואין לריכין כפרה כלל. וזהו שאמרו כבר ענשן אמור שכל העונש שראוי להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בו שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם בזה ירלה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו ויתכן לומר כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדב' לכפר עליו על שגגתו אשר שגג כאשר בקרבנות שחטא והוזר ונראה היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על המזידים שאינה ראוי' לפניו כי השוגג אע"פ שחטא ראוי הפסח הוא אם כן אי אפשר לכפר לו במזידים זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה שלא נגזר בהם עונש אלא שאינם ראויים למלך שעברו על מלותו ובזה יתרלו אל אדוניהם בדורון הזה: ובאיתי באגדה בויקרא רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם היה לא תהי' העול' מכפרת על העול' על רוחכם וכן באיוב הוא אומר והעל' עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה אין העול' באה אלא על הרהורי הלב והטעם שלפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה' לפיכך כולה כליל לה' ולשון ונרלה לו יחזיר אל השם הנזכר בנזכר שיתרל' לו בקרבן הזה לכפר עליו מלשון ובמה יתרלה זה אל אדוניו ואור פניך כי רליתם וכן רבים ויתכן כי ונרלה כנוי לחטא שנרלה לו חטאו לכפר עליו מלשון כי נרל' עונה עד רלתה הארץ את שבתותי' והם ירלו את עונם לשון השלמ' ויתכן שהוא כענין הראשון כאלו העון רלוי לפני השם לא יזכר אפו בו עוד: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מלות כהונ' למד על השחיט' שכשרה בזר והקריבו זו קבל' ומשמע' לשון הולכ' למדנו ששתיהן בבני אהרן לשון רש"י ואיננו נכון אבל מדרש רבותינו והקריבו זו קבלת הדם שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא ההולכ' אבל הוא לשון קרבן שיעשו מן הדם קרבן והוא לקבלו ולזרקו על גבי המזבח כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיט' ואחרי השחיט' הזכיר בני אהרן מיד אם כן אף הקבלה עלויה מלות כהונ' ואי' אלא בכהן כשר ובכלי שרת וכל שכן הולכ' וזריק' ועוד שהולכת אברים לכבש פסולה לזר שכך דרשו והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבח' זו הולכת אברים לכבש אם כן אף הולכת הדם לריכה כהן בכיהונו: (ו) והפשיט את העלה. מלוה שיפשיטנה כולה ואחרי כן ינתח אותה ואמר והפשיט ונתח כי בבעל הקרבן ידבר כאשר אמר וסמך ושחט כי ההפשט' והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר. ולכך הזר אח"כ ואמר ונתנו בני אהרן וכן רחילת הקרבי' כשרה בזר ולכך אמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים בבעל הקרבן ואחרי כן והקטיר, הכהן ואמר לשון רבים ונתנו וערכו כי בכל מלות הכהונ' יאמר כן בעבור שהכהנים רבים יתאספו בבית השם לעשות העול' וברב עם הדרת מלך אבל איננו עכוב שהרי למד למטה וערך הכהן אותם והפשיט ונתח ונתנו בני אהרן הם אין זה הסדר שהלוי' שיערכו הכהנים המערכ' בתמיד וכן מה שאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העלים אשר על האש ואחרי כן והקרב והכרעים ירחץ במים אין הלוה' שיעשה בסדר הזה כי העריכה היא הקטרת הנתחים שלוה למעה והקטיר הכהן את הכל ואם כן אין הסדר שיעלה הנתחים והראש והפדר על האש שבמזבח ואחרי כן ירחץ הקרב והכרעים ויקטירם אבל תחלה ינתח וירחץ ואחרי כן יעלה הכל על האש ויקטיר אבל ענין הכתוב שהקדים זריקת הדם ללמד שהיא קודמת לכל דבר ואחרי כן לוה בהקטר' האברים ואמר שיפשיט וינתח להעריך אותם על האש אחרי רחילת הקרב והכרעים ואז יקטיר הכל כאחת וזהו שאמר את הכל והכונה שמנה הכתוב האברים לומר וערכו על האש והקטיר ללמד שאחר שיסדרם על האש לא יניחם עד שיבער בהם האש ויאכל אותם ותעלה מהם הקטורת וכן מה שהקדים הפשט ונתוח למערכת האש ללמד שאין בעולת הנדבה מובה להקדים לה מערכה כעולת התמיד שנלטוינו ובער עליה הכהן עלים בבקר בבקר והיא קודמת לכל דבר המזבח כמו שמפורש במסכת יומא: (ח) ואת הפדר. תרגם אונקלוס תרבא וכן דברי כל המפרשים שם אחד ואין למלה חבר. ולפי דעתי שאיננו שם לחלבים כולם רק לחלב הדק הפרוס ומבדיל בין הקרבים והעולה מן הספוכים סדר סדר שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים. ולכך אמרו רבותינו שיהא תורם הפדר על בית השחיטה שזהו דרך כבוד של מעלה שהחלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הכלי ואם יהיה שם לחלבים כולם יקרא החלב כן בעבור שהוא השומן הנפרד מן הבשר וכן הוא כנויו בפי חכמי הטבע כאשר אזכיר: (ט) עולה. לשם עולה: אשה. כשישחטנו יהא שוחט

לשם

אבן עזרא

על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו. יפיק רלון מהשם: לכפר עליו. להיות כופר עונש שים עליו. (ה) לפני יי. כמו עולת הלאן: על ירך המזבח צפונה. כנגד השלחן: וטעם ושחט. הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימליאו בני אהרן: וטעם אשר פתח אהל. להוליא מזבח הקטרת: (ו) והפשיט. כהן או הלוי גלוה אליו: (ז) ונתנו בני אהרן. שלא יגשו הלוים וזאת מלוה על הכהנים ולא פחותים משנים: (ח) הפדר. רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהי' הפדר החלבים וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבי' ויחסר אות וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: וערכו. על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: (ט) ירחץ במים. כהן או לוי על כן הולרך להוסיף עם והקטיר מלת הכהן: אשה. שם התאר

וטעמו

פירוש על אבן עזרא

שתי. צלומר שהתי' סמיכתו בשתי ידים. קב"ל שהקטיר תחלה את הראש ואח"כ את הנתחים ואת הפדר, הרי הראש איננו בכלל הנתחים. ואין בהן אחד מספיק, בבן נאמר

וערכו

רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה׃ ס י וְאִם־מִן־הַצֹּאן
קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה
זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל
יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים
אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃
יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב
הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה
הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ שני פ יד וְאִם
מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב
מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־
קָרְבָּנוֹ׃ טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ

ומלק

אונקלוס

בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: י וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ: יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְּמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵבָרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דְּעַל אִשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא: יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ: טו וִיקָרְבִינֵּיהּ

כהנא

מסרה ניחוח, ג' מלא דמלא בתורה. י ואם, י"ד ר"פ. הכשבים, ל' הוא מן ז' דשין קדים לב' בחולי' ומ"י. יא ח' בטעם מחליכין בקי'. לפנה, ח"ו וכל דכוותיה. וזרקו כל וזרקו דבתי' הכהנים פזר ודליתא הכהנים בתלשא. יב אתם, ח"ג בב' ד ל"ע מלאים בהורייתא. יג ירחץ, ד' פתחין וא' בקמץ. והקריב' מ"י וכן והקטיר. המזבחה, ל"ב. עלה, ב' ואינו כסוג אחור חולי מפני הכח נסתר. ניחח, מ"י וח"ו. יד העוף, כל לי' בחולי' מ"ו. והקריב, מ"י. התרים, כולם ח"ו מ"י. מן, ד'. היונה, כולם מ"ו. טו והקריבו, ג' הב' בחולם ערש"י ומ"י. אל, ע'. המזבחה, ל"ב.

ת"א אשה ריח שבועות עו מנחות קי עקיד' שער לב: ואם מן הצאן תמיד לה זבחים מז בכורות מא זכר תמים בכורות מא מב ושחט אותו זבחים מז מע נע סב קיט מנחות מ. וזרקו בני אהרן פסחים סד זבחים פא. ואת ראשו יומא כה זבחים כא חולין כז. והקרב והכרעים זבחים כב נה. והקריב הכהן פסחים סה יומא כו מגילה יא זבחים ד יד כד פו מנחות י חולין ל. עלה הוא זבחים יג. ואם מן העוף קדושין כד. והקריב מן זבחים סה חולין כב: והקריבו הכהן זבחים סה סו חולין כא כריתות ע.

רש"י

לשון אש פוליי"ר בלע"ז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. (ת"כ זבחים פר"ה) וי"ו מוסיף על ענין ראשון. (וילמוד תחתון מעליון לסמיכה והפשט ונתוח ואם כן ה"ל כחדא פרשה א"כ ק' למה הפסיק. מזרחי) ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הצאן מן הכשבים או מן העזי'. (ת"כ בכורו' נ"א) הרי אלו ג' מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח: צפנה לפני ה'. (זבחי' ק"ע) ואין צפון בעוף: (יד) מן העוף. ולא כל העוף (קדושין כ"ד) לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים: (חולין כב): מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. (חולין סה) אפי' פרידה אחת יביא: הכהן ומלק. (שם) אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצץ (שם כא): ונמצה דמו. לשון מיץ אפים (משלי ל) כי אפס המץ (ישעיה טז) כותש בית השחיטה על קיר המזבח והדם נתמצה ויורד (זבחים ס"ה): ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולק אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק

והקטיר

ספורנו

בלב יאות אותו החלק אשר יעלה בלהב המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת המעשה יאותו חלקי הקרבן הנתן לכהנים וזה לתמורת איברי החוטא שהתעסקו בפעולת הרע יתן חלק איברי הקרבן לעובדי האל המתעסקים בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכן אז"ל שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובזבחי הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קלתו עם כובד עון כמו חייבי כריתות וקלתו קל מה אצל עם איזה חלול בקדש. הנה לחלק הראשון יאות החטאת לחטא את הנפש שנטמאה בחיוב כרת כאמרו ונכרתה הנפש ההיא. ולחלק הב' יאות האשם להעביר חלול אשר אשם בו וזה בהכנעת הקרבן עם התשובה ותורה אחת לכם אמנם קרבן השלמים הוא כמשתף הבעלים עם משרתי האל לעבדו שכם אחד ובזבחי הקועלים על מדרגות מתחלפות מהם מוכנים להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה ויקרה בהם על המעט. היה הדבור בהם על אופנים

מתחלפים

רמב"ן

לשם האש וכל אשה לשון אש: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני לשון רש"י ולא פי' הרב מהו לשם האש. ובגמרא אמרו לאפוקי גבבא דלא ופירשו בו שישחטנו על מנת להעלותו על גבי אש בוערת במערכה לא להעלות על גבי גחלים אוממות שמתכבות והולכות ולי נראה שצריך לכוין שתאכלנו האש לגמרי לא שיצלה שם מעט והוא מלשונם בבן סורר ומורה בבשר כיבא דאכלי גנבי ובמסכת ערובי' וכביצ' ויכול ויש שגורסין שם לאפוקי גבבא דלא שיתכוין להעלותו על גבי אש של עצים כדכתיב על העצים אשר על האש ולא יתכוין להעלותו על גבי אש של קש ושל גבבא כענין שמצינו כירה שהסיקוה בקש ובגבבא והנה בכתוב הזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח ניחוח לה' ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם הקרבנות בעבור שהמצרים והכשדים אשר היו בישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן כי המצרים עובדים מזל טלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה הוא אשר יקריבו לבורא ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש כי כל מדוי וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן אלה דבריו ובהם האריך והנה הם דברי הבאי ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה ישימו שולחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם והכתוב אומר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא

מחלתם

אבן עזרא

וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת [ש]סכל: ניחוח. [ת]מפורש: (יא) על ירך המזבח. ממזרח וכן [א]ירכתי צפון כי רבים טעו ואמרו [ב]שמגדל ציון היה בתוך ירושלים: (יד) מן התרים. גדולים ולא קטנים: בני היונה. להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: (טו) ומלק. אין לו אח במקרא ומשפט

המליקה

פירוש על אבן עזרא

יעלכנו לשון רבים. [ש]ר"ל לא למלת עולה שהוא לשון נקבה. ואשה לשון זכר שטעמו קרבן אש. [ת]עיין ברכאשית. [א]ששי' ממזרח לירושלים בצד צפון. [ב]למכח הפסוק שאמר הר ציון

ירכתי

(י) ואן מן בני ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שלים יקרבינה: (יא) ויכוס יתיה טבחא על שיפולי מדבחא בסטר ציפונא קדם יי וידרקון בני אהרן כהניא ית אדמיה במזרקיא על מדבחא חזור חזור: (יב) ופסיג יתיה לפסגוי ית רישיה וית נופיה ויסדר כהנא יתהון על קיסין דעל אישתא דעל מדבחא: (יג) וכריסא ודיגלוי יחליל במיא ויקרב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא היא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (יד) ואם מן עופא עלתא

קורבניה קדם יי ויקרב מן שפניניא או מן בני יוניא ית קורבניה ברם שפניניא יקריב מן רברבין ובני יוניא מן נחלין: (טו) ויקרביניה כהנא למדבחא ויחזום ית רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי אדמיה על כותל מדבחא:

[(טו) ויקריב יתיה כהנא על גבי מדבחא ויעזם רישי ויסדר על גבי מדבחא וימצי דמיה על שיפולי מדבחא:]

ויעדי

בעל הטורים

וערב אבל בהמ' גסה מגבהת כרעיה ללדיה ולכך בהמ' דקה משתנה מאכל' בבט.ה וע"כ לוססס ג"כ משונה מבהמה גסה. בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובלאן כתיב והקריב והקטיר לפי שלאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת. בבן בקר לא כתיב הוא ובלאן ובעוף כתיב עולה הוא לפי שעולת העוף בא תחת הכבש בדלות יוכל אם עשאו בכבש יהא כשר ת"ל הוא. בבן בקר כתיב לרלונו ולא בלאן ובעוף לפי שמרבה להביא (יא) לפנה כדי להגין ממה שנאמר מלפון תפתח הרעה. כתיב לפון בלאן כנגד ילחק שאסרו לפון. וכן בעזים כתיב לפון כנגד יעקב שנאמר בו ואת עורות גדיי העזים (בראשית כ"ז): (טו) ומלק את ראשו מליקה מן הצואר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנין על גבי הצואר. ועולת העוף למעלה (נעשה למעלה מחוט הסיקרא) על שם ילחק שנקרא יונת אלם

יונתן

על הכרע קרוי פדר או פריסותא וכן לקמן סי' ג' ושם מוכיח מדכתיב בהדיא אח"כ והחלב אלא משמע כדאמרן: (יד) ברם שפניניא וכו' פי' מן הקטני' ודרים תורי' גדולי' ולא קטני' בני יונה קטני' ולא גדולי' והכי הוא בשחיטת חולין אמר רבא וכו' ודיוקי דקרא נקוט תורים דומי' דבני יונה: (טו) ויחזום תרגום דומלק וכן בירושלמי תרגום ויעזם והוא כמו ויחזם בהתחלף אותיות אחה"ע וא"כ הוא לשון המשנה פרק ג' דמאי לחזום עלי ירק ופירשו המפרשים מלשון כריתה ולא מלאתי לבי להניחו כדכתיב ביונתן מפני

שהועלה

רמב"ן

מחלתם בזה אבל תוסיף מכאוב כי נמשכת הרשעים הנזכרים לעבוד לעזאל עלה ואל שור שים להם כן בהם כפי מחשבתם. ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כמם ויסודם אבל אם יזבחו אותם לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה והם עלומם כך הם נוהגים כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ועושי העגל יזבחו לו והרב מזכיר שהיו מקריבים ללבנה בכל ראשי חדשיהם ולשמש בעלותה במזלות הידועים להם בספריהם ויותר תתרפא המחלה באכלינו מהם לשובע שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם והנה נח בלאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות לאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדין בעולם שמץ ע"ז כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשלול ממנו אמונות רעות כי לא נלטוה בכך אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדבור ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי. וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורלון רק שוללת לעכו"ם מדעת השוטי' ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה לוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה. ויתודה בפיו כנגד הדבור. וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה. והתאוה והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו. ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה. וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד בעבור שלא ינללו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים הלב כדברי אגדה ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות אמר שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא לבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא לריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רלוני ובתחלת ת"כ רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינים. לרדות אלו דבריהם ז"ל והאמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מנחתו והעלית עולות לה' אלהיך וכתיב לחם אלהיהם הם מקריבים וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור המכר זבח לאלהים תודה ועוד כתוב כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר את קרבני לחמי לאשי ואמר לחם אשה שהם לחם לאשי וממנו לאשים ואשה לשון אש ואמר כ"א אשה שם התואר וטעמו קרבן אש והוא תואר למלות הכל ובמנחה שאמר והקטיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח נחוח לה' וכן כלם כי טעמם כמו לאש אשה אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראם אותך בסך במתן תורה והנה הקרבן במדת הדין והזביחה לשם ה' לבדו שלא יתכון לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו וזה טעם עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב כי את אשה ה' לחם אלהיהם הם מקריבי' והיו קדש כי לאשה ה' קרבן אלהים ולכך אמרו שלא יזכיר בנוסחות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה לה' ריח נחוח לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכון המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד. והוא מאמר המכונים ריקן כל העבודות ככן לשם המיוחד בת"כ לה' לשם מי שעשה את העולם והוא מה שאמר המזמור זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך כי ה' עליון נורא ומלך גדול על כל אלהים. ואין נודרין אלא לשמו המיוחד והוא מה שאמר אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך כאשר אמר אנכי ה' אלהיך וזה טעם המזמור כולו שאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו' שהזכיר שם מלא על עולם מלא והזכיר בהם הקרבנות והוא שנאמר יעלו על רלון מזבחי ובית תפארתי אפאר לאמר שיהיו הקרבנות על הרלון שהוא ומזבחו ובית תפארתו יפאר בעלותם לריח ניחוח מן נשה רוח אליהו על אלישע ותנח עליהם הרוח וכל קרבן לשון קריבה ואחדות ולכך אמר ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל כי העולה בקדש תהיה לאלהי ישראל והמלאך למד למנוח ענין הקרבנות אמר אם תעלרני לא אוכל בלחמך שאם יעשה לו לחם לא יקבל ממנו כי הוא פגול וזבח תועבה לשם אבל אם תעשה עולה לה' לבדו תעלנה ותהיה לרלון על אשה ה' ואז עלה בלהב המזבח והנה הענין מפורש ומבואר וה' הטוב יכפר בעד: (י) ואם מן הצאן קרבנו. הפרשה זו בעולת הלאן ודינה כדין עולת הבקר בכל ומעשה ולכך קלר בכאן ולא הזכיר וסמך ונרלה והוסיף לומר על ירך המזבח לפנה לפני ה' לבאר כי לפני ה' שכתוב בבן הבקר הוא ירך המזבח בלפן ופי' ירך המזבח לדו והוא בלפן למד כי כבש המזבח בדרום ושם פני המזבח שנאמר בכן לפני ה' אל פני המזבח וטעם השחיטה שיהא בלפן כבר פרשתי ואמר סתם על המזבח סביב כי הוא המזבח הנזכר אשר פתח אהל מועד ולא הזכיר והפשיט שכבר הוזכר ואמר וערך הכהן אתם ללמד כי די בכהן אחד כמו שפירשתי כי הפרשיות למדות זו ממזו מה שיחסר באחת יבאר באחרת: (טו) והקריבו הכהן אל המזבח. הסקרב' הזו היא העלאה שיעלה העוף אל המזבח ושם ימלוק אותו שהמליק' אינה אלא בראשו של מזבח ומפני זה דרשו הכהן וכי עולה על הלב שהזר קרב לגבי המזבח א"כ למה נאמר הכהן ומלק ללמד שלא תהא המליק' אלא בעלמו של כהן ומלק והקטיר ונמלה אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולה אלא מה הקטר' הראש בעלמו והגוף בעלמו אף מליק' הראש בעלמו והגוף בעלמו. ופשוטו של מקר' מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטר' ונמלה דמו כדבר לשון רש"י ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירנו ואחרי כן ונמלה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו לפי שאין מקריבים אברים לעולם בשום קרבן אלא לאחר הולאת דמים כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות. ולפי' דרשו כן שלא בא הכתוב אלא להקים מליק' להקטר' שיהא בשניהם הראש בעלמו והגוף בעלמו. אבל פשוטו של מקרא ומלק את ראשו להקטיר המזבח ילמד על המליקה שתהיה להקטיר הראש כאשר יקטיר הגוף כמו שאמר והקטיר אותו הכהן כי דרך הכתוב בכל הקרבנות לומר כן כמו שפירשתי בנתחי העולה. אבל אמר בכאן והקטיר אותו הכהן ולא אמר והקטיר את הכל כי שתי הקטרות הן יקטיר הראש ויקטיר המורלה

וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה
וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ טז וְהֵסִיר
אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל
הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ יז וְשִׁסַּע
אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־
הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
ס ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה
לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן
וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ
מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ
וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה
אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־
הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן
מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת
בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן׃ ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת

קרבנך

אונקלוס

כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי
דְּמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃ טז וְיַעְדֵּי יָת זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי
יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא בְּאַתַר דְּמוֹקְדִין* קִטְמָא׃
יז וִיפָרֵק יָתֵיהּ בְּגַדְפּוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא
עַל אָעַיָּא דְּעַל אִישָׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא
קֳדָם יְיָ׃ א וֶאֱנַשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא
יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוּנְתָּא׃ ב וְיַיְתִינַהּ
לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ
וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוּנְתַּהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכָּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא
קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ׃ ד וַאֲרֵי תְקָרֵיב
קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן
בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח׃ ה וְאִם מִנְחָתָא

* (ע"פ ח"ג) נ"ל דמושדיו.

על

מסרה ונמלק, ל'. קיר, מ"י וכלם דכוותיה. טז והסיר, מ"י. מראתו, ל' וחסר. בנצתה, ל' וחסר. והשליך, מ"י. המזבח, אין בב' פסוקין. מקום, כולם מ"ו במ"א. יז ושסע, ב'. בכנפיו, ל' הב' רפי ומ"י. לא, ל' וא' ולא יבדיל. יבדיל, כל ל"י בחו' מ"י במ"א. הוא, ב' ושארא חסר הוא. א א תקריב, מלא יוד בחורי' במ"א. סלת, ח"ו וכל דכותי' בחורייתא. עליה, מ"י וכ"דכו. לבנה, ח"ו בחורייתא. ב והביאה, הוי"ו בסגול והה"א בח"ס ומ"י וה"א בתרא במפיק וב'. מלא, ל' וח"ו. קמצו, ח"ו. ג והנותרת, מ"ו וכל דכן בחורייתא. קדש, ח"ו. וכל בחורי' כן. קדשים, הקוף בלא מתג. ד תקרב, ח"י. תנור, מ"ו וכל דכותי' בחורי'. חלות, ב' מ"ו. מלת, ד' וח"ו. בלולת, מ"ו קדמא וח"ו תניין וכל תורה כולהון כתיבין כן. ורקיקי, מ"י. מלות, מ"ו. משחים, ח"ו ומ"י.

* ע"פ מסורה הקו"ף בלא מתג וע"פ הדק' נ"ל במתג.

ת"א ומלק את ראשו קדושין לו זבחים סה חולין כא כב. ונמצה דמו זבחים סח. והסיר את מראתו זבחים סה מעילה יב. ושסע אתו זבחים סה. בכנפיו שבת קח. לא יבדיל זבחים סה. עלה הוא זבחי' ס"ו. אשה ריח ניחוח מנחות יג. ונפש כי תקריב מנחות ה. קרבן מנחה זבחים לא מנחות כ קו. ויצק עליה שמן פסחים לו סוטה יד מנחות ט. והביאה אל בני פסחים שם סוטה שם קדושין לו מנחות ט יח. וקמץ זבחים סג מנחות ב ח. מלא קמצו יומא מז מנחות יא יט כז. מסלתה ומשמנה סוטה יד מנחות כז מעילה ט בכורות מא תמורה כח כט נדה מא. אשה ריח ניחוח שבועות טו. והנותרת מן המנחה יומא סא סוטה טו מנחות ט' מעילה ח ט. וכי תקריב מנחות סג. מאפה תנור שם. חלות מצות שם עה. ורקיקי מצות שם עג.

רש"י

הקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנצתה. (ת"כ) עם בני מעיה ונוצה ל' דבר המאוס כמו (איכה ד') כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמר' קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל. (וי"ר) אצל המזבח קדמה. (ת"כ) במזרחו של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעי' שם במקומן (מעילה יב): (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא או' בשמשון (שופטים י"ד) וישסעו כשסע הגדי: בכנפיו. (וי"ר עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו. (שבת קח) נוצ' ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפי' ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתו' יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכו' אלא קורעו מגבו (מנחו' קי"א) נא' בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת (מנחות ק"ד) שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין (ת"כ) שנאמר סלת חטים (שמות כ"ט) ואין מנחה פחותה מעשרון שנא' (ויקרא י"ד) ועשרון סלת (אולי צ"ל וגו' ועי' במזרחי') למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה (ת"כ): ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה בצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנא' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה י"ד): ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר (ת"כ מנחות י"ח): (ב) הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה (מנחות ט ת"כ): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מדות ה'): מלא קמצו. יכול מבורץ מבלבץ [הוא פי' של מבורץ] ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו [ויקרא ו'] לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו [מנחות י"א] וזהו קומץ במשמע ל' העברית: על כל לבנתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבנתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה (ת"כ): מלא קמצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסול' (מנחות י"א): אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת (ת"כ): קדש קדשים. היא להם: מאשי ה'. אין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האישים (יומא י"ד): (ד) וכי תקריב וגו' שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור (מנחות ע"ו) ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלו' בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושח עד שכלה כל השמן שבלוג. שכל המנחו' טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהני' מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנור' שנאמר בו זך (ת"כ) ושנינו במנחות (דף ע"ו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות ואמור בה רקיקין באה עשר

רקיקין

(טז) וְיַעֲדֵי יַת זְרוּקְפֵיהּ בְּלִקְטֵיהּ וְיִטְלֵק יָתֵיהּ לִסְטַר מַדְבְּחָא קִדּוּמָא בַּאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִיטְמָא: (יז) וְיִתְלַע יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹי וְלָא יַפְרִישׁ גַּדְפוֹי מִנֵּיהּ וְיַסִּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל קִיסִין דְּעַל אִישָּׁתָא עֲלָתָא הִיא קָרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ:

(טז) וְיַעֲבַר יַת קוּרְקְבָנֵיהּ בְּנִטְשָׁא וְיִטְלֵק יָתֵיהּ סְמִיךְ לְמַדְבְּחָא מִן מַדִּינְחָא לַאֲתַר בֵּית שְׁפִיכוּת קִיטְמָא:

(יז) וְיִתְלַע יָתֵיהּ בְּכַנְפוֹי לָא יַפְרִישׁ וְיִסַּדַּר יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא עַל קִיסַיָּא דְאִית עַל אִשָּׁתָא:

(א) וּבַר נָשׁ אֲרוּם יְקָרֵב קָרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ קִמְחָא סִמִּידָא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא: (ב) וְיַיְתִינַהּ לְוַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִן קִמְחָא סִמִּידָא וּמִן טוּב מִשְׁחָא עַל כָּל לְבוֹנְתָּא וְיַסִּיק כַּהֲנָא יַת שְׁפַר אַדְכַּרְתָּא לְמַדְבְּחָא קָרְבְּנָא דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (ג) וּמַה דְּמִשְׁתְּיַיר מִן מִנְחָתָא יְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקָּרְבָּנַיָּא דַיְיָ: (ד) וַאֲרוּם תְּקָרֵיב קָרְבַּן מִנְחָתָא דְּמִתְאַפֵּי בְּתַנּוּרָא סִמִּידָא גְּרִיצָן פַּטִּירִין וּפְתִיכָן בִּמְשַׁח וְסַפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח: (ה) וְאִין מִנְחָתָא עַל מַסְרִיתָא קוּרְבָּנָךְ סִמִּידָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי:

(ה) וְעָרִיכֵי פַּטִּיר:

בעל הטורים

שהועלה למעלה על המזבח: (א) ונפש כי תקריב קרבן מנחה. אמר נפש במנחה לפי שבנפש היא באה שהעני עורכה בנפשו עד שהשיג להביאה. בעוף ובמנחה לא נאמר לפני ה' כמו בבן בקר לפי שעניים מביאים. אותם מתביישים להביא אותם לפני הכל לכך אמר במנחה לאהרן ולבניו שאינו בפרהסיא. והזכיר לאהרן לומר

עוד משחא פי' מקום שנתרבה שומנה: ית שפר לדכרתא פי' המשובח שבה לאפוקי אם

יונתן

מפני שכן מצינו המתורגמן בערוך ענין זה: (טז) זרוקפיה לפי הענין מוכרח פירושו מקום ריעי העוף ויש מגיהים זפקיה וק"ל: בלקטיה הולך לשיטת רש"י לפרש בנוצתה המעים ולפי שהעוף מלקט בכל מקום אף מן הגזל לכן תרגם בלקטיה וק"ל: (יז) ויתלע לפי הענין הוא לשון ביקוע כמו התולעת שהוא מבקע בפיו וק"ל ויותר היה נראה לפרש שהוא כמו ויתלה שהוא לשון חתיכה כמו ונפל תילי גבי ריאה במסכת חולין: (ב) ומן רסיק עלה

רש"י

רקיקין: (ה) ואם מנח' על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת (מנחות ס"ג) וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן (שם ע"ד). וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי

רמב"ן

ושסע אותו ויקטיר הגוף כמו שמצינו בזבחים: (טז) והסיר את מראתו בנצת'. מקום הריעי זה הזפק בנוצת' עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס וכן כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אנקלוס בזפקה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר את הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה לשון רש"י. ואיננו נכון שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש וכי נצו גם נעו יאמר כי הטלו נוצה לעופף ממקומותם אל הגול' וגם ינועו שם שלא מצאו מנוס וכמוהו כי נצא תצא והמתרגם הירושלמי אמר בו אחרי יתקוטטו אף יטלטלו עשאו מן כי ינצו אנשים יאמר כי הם נצים בכל העמים ונודדים מהם ולא יוסיפו לגור בתוכם ויפ' פי'. אבל לשון נוצה לא יוצא כדברי הרב ומדרשו של אבא יוסי שהלריך ליטול אף הקרקבן עמה מפני שהזפק והושט עם הקרקבן כלי המאכל בכלל מראתו כי בקרקבן יעשה הריעי ולא חלק אבא יוסי כלל למה שאמר תנא קמא יטלנו עם הנוצה שהרי שנינו במשנ' במסכת זבחים פרק שתי בא לו לגוף והסיר את המראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה והשליכם לבית הדשן ומשנ' זו משנת אבא יוסי הוא וקתני נוצה. דעת אונק' כדעת חכמים שאינו מסיר רק הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהו' המוראה ולפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה אמר ית זקפיה באוכלי' כאלו הוא אוכליה בזפקי' כי אוכלי' הכנוס מוראתו וזפקיה תרגום נוצת' שהכתוב אמר שיסיר המוראה שהוא האוכל בנוצ' שעליה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו וכך אמר אונק' אחרי בשמי מינורי' וכפי העברי יאמר אחרי שתי במימרי' אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו ותרגם ואת שתי קלות שתי העבותות כן בהפוך וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי וכן רבים: (יז) בכנפיו. עם כנפיו אינו לריך למרוט כנפי נולתו כנפיו נולה ממש לשון רש"י ואיננו נכון שאם כן לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו. אבל פירושו ושסע אותו במקום כנפיו כי הבי"ת בי"ת הכלי כאמרך בארון בבית או בשד' ואין כנפיו נולה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו ונולה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצ'. וכן שנינו הכנפים והנוצ' טמאות ומטמאות ומלטרפות ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצ': (א) ויצק ונתן והביאה. מלמד שיליקה ובליל' כשרה בזר: (ב) הכהנים וקמץ מקמיל' ואילך מלות כהונ' לשון רש"י. ולריך שנבאר שאין מלות כהונ' מתחלת בקמיל' שהרי הגשה קודמת לקמיל' והיא פסולה בזר כמו שאמר והקריבה אל הכהן והגיש' אל המזבח ואח"כ והרים הכהן את אזכרת' שהוא הקומץ הרי שהכהן הוא מגיש' אל המזבח לקרן מערבית דרומית ואח"כ קומץ. וכך שנינו הסמיכות והתנופות וההגשות והקמילות נוהגות באנשים. ואין נוהגות בנשים ואמר הגשות דכתיב זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ולא בנות אהרן א"כ ההגש' בבני אהרן היא. אבל מה שאמרו מקמיל' ואילך מלות כהונ' כונתם כי מקמיל' זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מלות כהונ' לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיל' שהרי בפרש' זו הזכיר יליק' ונתינת לבונ' והבאה

אבן עזרא

שמליקה מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזרת מלית: (טז) מראתו. ידוע וכמוהו הוי [ג]מוראה ונגאלה: בנצתה. עם הנוצה שלו וכן מלא [ד]הנוצה: אצל המזבח. מחוץ: קדמה. כי [ה]הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקום הדשן. גם [ו]שם ישימוהו: (יז) ושסע. מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע (א) ונפש כי תקריב. [ז]נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקי' והיא הנקראת בלשון קדר סמי"ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: (ב) וקמץ. מגזרת [ח]לקמצים [ט]וקדמונינו פירשו קמץ מלא ודבריהם אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן משמנה רק כל הלבונה יקטיר: אזכרתה. האל"ף נוסף והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבי' פירשוהו כריח קטורת כמו זכרו כיין לבנון: (ג) לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה: (ד) חלות. עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: המחבת

פירוש על אבן עזרא

יוכשר לפון. [ג]המ"ס נוסף כי שרשו ראה. ונקרא הזפק בשם זה, לפי שיש בו לכלוך וטנוף, ורא' מן ומשתיך כראי (נחום ג' ו') ובלשון חכמים בחילוף הה"מע, גרף של רעי. [ד]שרשו נלה (יחזקאל יז ג') מלא הנולה. [ה]ר"ל מקום הדשן הוא מחוץ למחנה כ"ש והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה. [ו]מדכתיב והשליך אותה אל מקום הדשן, הא שישליכוה סמוך למקום הדשן לכן פי' גם שם ישימוה ומלת אל במקום על. [ז]לפי שידבר על מנחה הבאה נדבה מחסה לנפש, ובעבור הנפש היא נד"בה תקרא נדיבה. [ח]פי' קבוץ ואסיפה: [ט]ביומא ד'

פירוש רשב"ם

(טז) ומלק. חכמים פירשו האיך מדכתיב ומלק את ראשו ולא כתיב ומלק אותו כמו שכתב ושחט אותו. פירש דונ"ש. כי ראייה הוא לדברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורנו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה. בדבר רך ראוי לומר כך בדכתיב את קובעת כוס התרעלה שתית מצית אך שמריה ימצו: (טז) מראתו. כמו ושמתיך כראי. הוי מוראה ונגאלה. עניין טנוף הםה. ותרגומו. זפקיה. והוא כריעי נזבל. בנצתה. גם הנוצה עם הזפק: (א) מנחה. כבר פירשתי לשון דורון בבראשית. מגזרת נחח את העם: (ב) מלא קמצו. חכמים פירשו במסכת יומא שקומץ בשלש אצבעותיו האמצעיים: אזכרתה. לשון זכר רגיל לומר בלבנה מפני הריח העולה וכן כתיב מזכיר לבנה. וכן והיתה ללחם לאזכרה. מיני מנחות הכתובות כאן מפורשים במנחות מנין חלותיהם וכמה לבנה וכמה

קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃
ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן
מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת
קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה
וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה
אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה
רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃
יא כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא
תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ
לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן
רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־
הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־
קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית
מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל
כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־
תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב
קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת
מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃ טו וְנָתַתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן
וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה הִוא׃ טז וְהִקְטִיר
הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי

ואם

עַל מַסְרֵיתָא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי׃ ו בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא׃ ז וְאִם מִנְחָתָא דְרַדְתָּא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא בִמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד׃ ח וְתַיְתֵי יַת מִנְחָתָא דְיִתְעֲבֵד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרְבִינַהּ לְמַדְבְּחָא׃ ט וְיַפְרֵישׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יַת אַדְכָּרְתַהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ י וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ׃ יא כָּל מִנְחָתָא דִי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ יב קוּרְבַּן קַדְמַאי תְקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְּקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ יג וְכָל קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא׃ יד וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ אָבִיב קְלֵי בְנוּר פֵּירוּכָן רַכִּיכָן תְּקָרֵב יַת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ׃ טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוּנְתָּא מִנְחָתָא הִיא׃ טז וְיַסֵּק כַּהֲנָא יַת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּרוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ

על

מסרה ה קרבנך ח"י וכל חו', דכ'. בלולה, מ"ו. ו פתות, מ"ו, אתה ח"ו. פתים, ה"י קדמא ומ"י סכין. מנחה הו' הוא בוי"ו ואינו מן י"א דכתיבין יו"ד. ז תעשה, ח"י. בשמן, ב' דגושא. ח והקריבה, מ"י. והגישה, מ"י. ט והרים, מ"י וכל דכותי' באורי' כ"כ. י מאשי, יוד בסוף תיבותא. יא שאר, ח"ו. תקטירו, הטי"ת בדרגא מ"י. יב לאשית, מ"א ומ"י וכל דאורי' כ"כ במ"א מ"א ומ"י. אתם, ח"ו. יג תשבית, מ"י. ברית, מ"י. יד בכורים, ג' ומלאים דמלאים. גרש בשין שמאלית. טו מנחה הוא, כתיב בוי"ו. טז מגרשה, הגימל דגושה.

ת"א קרבנך שם עד. סלת בלולה שם עה. מצה תהיה נג פתות אותה שם עה. ואם מנחת שם עד. מרחשת שם סג. והבאת את שם ס. והקריבה אל סוטה יד מנחות ח סג. והגישה אל סוטה שם זבחים סג סד מנחות ס. והרים הכהן מנחות ע סח. כל המנחה מנחות כז. לא תעשה שבת קיא מנחות כה כו. כי כל שאר פסחים מג יומא מז נזיר לו סוטה כג שבועות יב זבחים עו מנחות כז כח. לא תקטירו מנחות קו תמורה ז. קרבן ראשית זבחים עז מנחות מ נח פד. ואל המזבח זבחים עז מנחות כז. לריח ניחח יומא מז סוטה כג זבחים עו מנחות קו. וכל קרבן סוטה עו מנחות כ כא. ולא תשבית ברכות ה ס' הזוהר פ' ויחי. על כל קרבנך מנחות כ. ואם תקריב מנחות סח עג. אביב קלוי באש מנחות סו סוטה פד. כרמל שבת קה מנחות סד תקריב את מנחות פג פד. ונתת עליה שמן מנחות נט. והקטיר הכהן סוטה טו. מגרשה ומשמנה מנחות יט. על כל לבונת' מנחות כז.

רש"י

בכלי קודש לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן כשהן סלת (ת"כ): (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה (שם): ויצקת עליה שמן מנחה הוא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה הוציא את החלות ולא הוציא את הרקיקין ת"ל הוא (שם): (ז) מרחשת. (פי' המנחות) כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המיני' הללו (ת"כ): והקריבה. בעליה אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבי' של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל דבש. כל מתיקת (מדהתיר בהביא דבש מבכורי' ע"כ) פרי קרוי דבש: (שאין פירושו דבש דבורים דהא אין מביאין ממנו בכורים): (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאי' מן השאור שנאמר חמץ תאפינה (ויקרא כ"ג) ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרי': (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתוני' ליקרב במזבח במלח (שהוא תולדות המים) וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשו' שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר ל"ו) ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר (ת"כ) שהיא באה אביב בשעת בישול התבוא' ומן השעורי' היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב (שמות ט'): קלוי באש. שמייבשין אותו על האור באבוב של קלעים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה: גרש. לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גרוסו' כמו ויגרס בחצץ (איכה ג) וכן גרסה נפשי (תהלים קי"ט): כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן וכרמל בצקלונו (מלכים

ב'

פירוש רשב"ם

וכמה שמן בכל אחת ומהו מחבת ומה היא מרחשת: מרחשת. כלי עמוק ומעשיה רוחשין. אבל מחבת אינו עמוק וכולן באות מצה כמ"ש בצו את אהרן: (יא) וכל דבש. פירות האילן. תמרים קרויין דבש: (יב) קרבן ראשית. שתי הלחם בעצרת הקרויין מנחה חדשה. ובכורי פירות המפורשים בכי תבא: תקריבו אותם ליי'. בעזרה תביאו אותם לתנופה ולא לקרבן המזבח: (יד) ואם תקריב. לכשתקריב מנחת העומר: גרש. כמו ויגרס בחצץ שיהא טחון ברחים של גרוסות:

שלמים

(ו) רסיק יתה ריסוקין ותריק עלה משחא מנחתא היא:
[(ו) ותרסק יתה ריסוקין ותריק עלה משחא:]
(ז) ואין מנחת מרתחא קרבנך סמידא רתח במשח תתעביד: (ח) ותהנעל ית מנחתא דתתעבד מן סמידא ומשחא האלין לקדם יי ויקרבינה גברא דמייתי יתה לבת כהנא וכהנא יסטינה למדבחא: (ט) ויפריש כהנא מן מנחתא ית שבח אדכרתא ויסיק למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (י) ומה דמשתייר מן מנחתא יהי לאהרן ולבנוי קודש קודשין מקרבנייא דיי: (יא) כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעביד חמיע ארום כל חמיר וכל דבש לא תקרבון מניה קרבנא קדם יי:
[(יא) ארום כל דמחמע וכל דחלי:]
(יב) קרבן שירוייא תקרבון יתהון קדם יי דלחים ביכורייא חמיר מתקרב ותמרי בזמן ביכורי אבא עם דובשיה מתקריב ויכלון יתהון כהניא ברם למדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא: (יג) וכל קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטל מלח קיים אלהך מעלוי מנחתך מטול דעשרין וארבע מוהבתא דכהניא אתגזרו בקיים מילחא בגין כן על כל קרבנך תקריב מילחא: (יד) ואין תקרב מנחת ביכורין קדם יי מהבהב קלי בנורא קמח קלי ופירוכין תקרב ית מנחת ביכוריך: (טו) ותתן עלה משח זיתא ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא: (טז) ויסיק כהנא ית שבח אדכרתא מן פירוכייא ומטוב משחא
על

בעל הטורים

לומר שאף הכהן הגדול לא יבזה מנחת הדל: (יא) לא תעשה חמץ. לפי שיצר הרע דומה לשאור ומעטם זה ג"כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש: (יג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו' ג' פעמים הזכיר מלח בפסוק משום דבשלשה מקומות המלח נתון בלשכת המלח. ועל הכבש. ועל המזבח: תקריב מלח. בגימטר' זה יביא מלח משל צבור: (ג) וסמך ידו. כתיב בבקר ובצאן ובעז כתיב את ידו לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה שצריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן בצאן ובעז לכך כתיב את דמשמע צרפיון (כי את מורה לפעמים על דבר שאינו עיקר כדדרשינן בכ"מ את הטפל). בבקר כתיב אם זכר אם נקב' ובצאן כתיב זכר או נקבה לפי שהולכך לכתוב או לרבות המפלגם ואם לא משמע ריבוי ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד והסתמא ישמוט הזכר וישאיר הנקבה לפרנסת ביתו. בבן בקר כתיב והקריבו אותו בני אהרן לשון רבים ובצאן כתיב והקטירו הכהן לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים.

יונתן

עלה בידו נרגיל ולרוך וכו' כן הוא בת"כ ורש"י הביאו ג"כ: (ו) רסיק יתה ריסוקין לשון רבותינו בעלי תלמוד במקומות הרבה ריסוק אברים וכדומה: (ח) דמתעבד מן סמידא פי' העשויה מהסולת והשמן וכדומה לריבים הגשה להפוקי אחרים כדאמר ר' שמעון במס' מנחות פ' בלות מלו' ונפקא ליה מאלה משמע מיעוט כלומר אין ענין הגשה אלא הדומה לאלה והכי פירש"י וק"ל: ויקרבינה גברא כפירש"י ודיוקו עיון: (יב) דלחים בכורייא חמיר וכו' ותמרי וכו' כל זה עיין ברש"י ומשם תבין: (יג) מטול דעשרין וארבעה מוהבתא כי תרגום ויתן ויהב וה"פ כ"ד מתנות כהונה נתגזרו בקיום ברית שכרת השם לאהרן שהברית כרותה למלח משמת ימי בראשית וכו' עיין ברש"י: ירושלמי דמחמע
וכל

רמב"ן

והבא' אל הכהן וקמיצ' ולא הוזכר' כאן הגש' אל המזבח נמלא שכל המאוחרין כאן קודם קמיצ' כשרין בזר שהם יציק' ובליל' והבא': (יא) כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעש' חמץ. אסר להביא המנח' חמץ ואחר כך אמר לא תקטירו ממנו לאסור שלא יחמיץ הקומץ ויקטירנו ויכנס בכלל לא תקטירו ממנו אשה כל הקטרה לשון קטרת הסמים שהפטמי' אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה ואמר ממנו לאסר ונקלתו כלומר הלי חומץ וכן על עירובו לוקה ומריבוי הכתוב שאמר כי כל שאור וכל דבש כמו שמפורש במנחות ובפסחים. וטעם הכתוב שיזכיר מנחה היא ויכתוב הוא וכן בכל מקום מפרשת הנה אנכי שולח מלאך וכן האשה ההיא בעבור שהנקבה בכלל הזכר בכם. וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במו"נ אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה בעובדי ע"ז להקריב כל מנחתם חמץ ולערב הדבש בכל קרבניהם ולכן אסרם לגבוה. ורז' אמרו רבותינו במלב' שהיתה נבחרת בעיני האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לע"ז כמו שאמר אשר שנא ה' אלהיך. ובטעם המלח אמר כן בעבור שהם ימאסו אותו ולא יקריבוהו כלל. ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לחם השם טפל מבלי מלח כטעם הקריבהו נא לפחתך ולפיכך מעטו העלים והדם שאין טעונין מלח או שיש בכל אלה סוד נעלם ממנו ואמר הכתוב בשאור ודבש לשון רבים כי עם אהרן ובניו ידבר. וחזר ואמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כי יחזור אל מביא המנחה שאמר בו בתחלת הפרש' ואם מנחת מרחשת קרבנך. והטעם כי המליח' בהרה בזר כמו יציק' ובליל'. וטעם על כל קרבנך על כל קרבנותיך שכל הקרבנות טעונין מלח כמו המנח': (יג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך. שהברית כרות' למלח משמת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב. במזבח במלח וניסוך המים בחג לשון רש"י. ומדרש חכמים הוא. ור"א אמר על דרך הפשט הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב טפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות ויאמר במתנות כהונה ובמלכות דוד ברית מלח כי הוא קיים בברית. מלח בקרבנות. אבל ר' אברהם פירש ברית כרות' מגזרת ארץ מלח' ומקום המלח נכרת. ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה' כלשון הפרש' וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה' אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח השמש הבא בהם יעש' מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמחו ואחרי היותם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלול' מכל המדות והמים והאש באים בה ועליה תחתה ובאה המשכל' בראשונה ומלכות השם כמלח שיתן טעם בכל המאכלי' ותקיים ותברית במליקות' והנה המלח כברית. ולכן אמר הכתוב הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכ' לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד ולכן אמר בקרבנות ברית מלח עולם היא כי הברית מלח העולם בו יתקיים ויכרת וכבר הוריתיך להתבונן מדברינו במקומות אחרים פי' שלש תיבות הללו ברית מלח עולם היא: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. עד ואם זבח הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן אם יהי' היובל לבני ישראל לשון רש"י. והנכון כי בעבור שלא ילוה עתה לעשות המצוה הזאת אמר כן יאמר כי תקריב מנחת המחב' תעשנה כן ואם תקריב מנחת מרחשת ככה תעשה ואם מנחת בכורי' תהיה המנחה אשר תקריב כמשפט הזה תעשה אותה. והנה האם כפשוטו וטעם ואם יהיה היובל לבני ישראל כי אמרו גם אם ינחלו בני ישראל את הארץ כל הימים ויזכו לקדש את שנת היובל לא תחזור לנו הנחלה. ואפשר גם כן שאמר ואם תקריב מנחת בכורים כן תעשה כאומר אם יביאך י"י אלהיך אל הארץ ותקצור את קצירה ותביא מנחת בכורים כן תעשה אותה כי ירושת הארץ בתנאי יזכרנה להם כמו שאמר אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש י"י את כל הגוים מלפניכם וכן במקומות רבים:
ואם

אבן עזרא

(ה) מחבת. [ב]קערה מכוסה בקערה והמ"ם תחת ה"א כמיו ושנת לנשיא: (ז) מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: (י) לאהרן ולבניו. אחריו. והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב [ג]על שתי המנחות: (יא) שאור. הוא המחמיץ [ד]גם כן הדבש ורבים אמרו שפירושו דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמות ראיה [ה]בספר עזרא: (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם לה'. כטעם שתים שני עשרונים [ו]המונפים [ז]לפני השם בחג השבועות וזה פירוש לה' אע"פ שהם קדש לה' הם למאכל הכהן: (יג) ברית אלהיך. הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא [ח]הבכורים והרשות להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש. טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי
ואם

פירוש על אבן עזרא

ד' מ"ז שקומץ בב' אלבעותיו האמצעיים. [ב]כלומר מגזרת המחבולות אשר התחבאו שם. [ג]האחת וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכו' המקריב אותה לו תהי' והשנית וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן וכו'. [ד]וכן תרגם הירושלמי. וכל דחלי. לשנא דמשמע לתרי אפי, מתוק וחומץ, ובשאר מקומות תרגם דבשא. [ה]ר"ל דברי הימים שכתב עזרא כמ"ש רז"ל ב"ב ד' י"ד ור"שי ור"דק ז"ל בתחלת ד"ה כתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. ופי' רש"י ז"ל דבש תמרים. [ו]כמ"ש ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים להלן כג י"ז ושם כתיב חמץ תאפינה בכורים ל"ד [ז]ונאכלים לכהנים כך המנחה הזאת שהיא ממחמץ או שאור או דבש, אף על פי שנאמר בה קרבן ראשית תקריבו אותם ל"ד. [ח]ר"ל להביא מנחה מבכורים אינו חיוב.
ר"ל

ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־
הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה
תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ
עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם
עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח
הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב
הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־
הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־
הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־
אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־
הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ פ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח
שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים
יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־
קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־
דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח
הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־
הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־

עז

עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: א וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵיב אִם דְּכַר אִם נוּקְבָּא שְׁלִים
יְקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ: ב וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִינֵיהּ
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: ג וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא:
ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָין וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּסְסַיָּא וְיָת
חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יֶעְדֵּינַהּ: ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי
אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דְּעַל אָעַיָּא דְּעַל אֶשָּׁתָא קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ו וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ: ז אִם
אִימַּר הוּא מְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵיב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ:
ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר:
ט וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אֲלִיתָא
שַׁלְמְתָא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָא יֶעְדֵּינַהּ וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא
וְיָת כָּל תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא: י וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָין וְיָת תַּרְבָּא
דִּי עֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא
יֶעְדֵּינַהּ: יא וְיַסְּקִינֵיהּ כָּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵים קוּרְבָּנָא קֳדָם
יְיָ: יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָּא קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ:
ויסמוך

מסרה ג א שלמים, מ"י. מקריב, מ"י. תמים, מ"י. ג השלמים, ה"א בלשם תיבה. המכסה, ה"א קדמאה במתג והמ"ס רפה. ד הכליות, מ"ו. עלהן, ג' מ"י. היתרת, מ"ו. ו ואם מן, במקף. ז כשב חד מן ז"ן דהשין קודם לבי"ת. אתו, מ"ו. ט לעמת, מ"ו.

ת"א ואם זבח שלמים זבחים ד תמורה יח. שלמים מועד קטן טו זבחים לט. קרבנו מנחות לב ערכין ב עב תמורה ב. אם מן הבקר בכורות לא. אם זכר אם נקבה בכורות טו מב תמורה יז יח. את קרבנו ערכין ב תמורה ב. ושחטו פתח עירובין ב יומא סב בזי' מה קדושין נו זבחים כה סב מנחות ח. את החלב חולין מט. ואת שתי הכליות בכורות לט. יסירנה בכורות לט. והקטירו פסחים סד. והקטירו אותו קדושין נו מנחות ע. ואם מן הצאן זבחים ח ע מנחות פב תמורה ב. אם כשב פסחים נז נו לז זבחים ע לז מנחות פב תמורה יח כריתות כח. ושחט אותו קדושין נו כח זבחים כה. וזרקו בני עירובין נז. חלבו האליה זבחים כ חולין יא קיז. לעמת העצה חולין יא. אשה לה' כריתות כג. ואם

רש"י

ב' ד'): (א) שלמים. שמטילים שלום בעולם. ד"א שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים (ת"כ): (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א להביא חלב שעל הדקין (חולין פ"ג): (ד) הכסלים. (פלנק"ין בלע"ז) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה וזה החלב שתחת המתני' שקורין בלע"ז לונבי"לש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלי' ובתחתיתו הבשר חופהו: היתרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ט'): על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ה) על העלה. מלבד העלה למדנו שמקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה [לאו מעל ספי' לבד דייק זה אלא מעל העצים אשר על האש מוכח כן להדיא]: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד' וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא מחטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל
וכן

פירוש רשב"ם

(א) שלמים. כאחר שאינו לשון עולה אינו כליל אלא לשון שלמים. שמשמע לשון נדר וצריך לשלם את נדריו שהוא לשון תשלומים אז יהא דינו כמו שמפרש והולך ורבותינו פירשו לשון שלום שהכל זכין בו אימוריו לגבוה חזה ושוק לכהנים בשרו נאכל לבעלים: (ד) היתרת. שמיותר וגדל על הכבד: (ו) הכליות. חכמים פירשו בשחיטת חולין האיך מסירין אותו:
בכל

יונתן בן עוזיאל

על כל לבונתה קורבנא קדם יי: (א) ואין נכסת קודשיא קורבניה אין מן תורי הוא מקרב אין דכר אין נוקבא שלים יקרביניה: (ב) ויסמוך ית ימיניה בתוקפא על ריש קורבניה ויכסיניה טבחא בתרע משכן זימנא וידרקון בני אהרן כהניא ית אדמא על מדבחא חזור חזור: (ג) ויקריב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא: (ד) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כוליתא יעדינא: (ה) ויסקון יתיה בני אהרן למדבחא על עלתא דעל קיסין דעל אישתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (ו) ואין מן ענא קורבניה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרביניה: (ז) אין אימר הוא מקריב ית קורבניה ויקריב יתיה קדם יי: (ח) ויסמוך בתוקפא יד ימיניה על ריש קורבניה ויכוס יתיה טבחא קדם משכן זימנא וידרקון בני אהרן ית אדמיה על מדבחא חזור חזור: (ט) ויקרב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי טוב שומניה אליתא שלימתא כל קביל דקיתא יעביד יתיה ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא:

ירושלמי

[(ט) תרבא וניעא שלימה לקביל עציא יעבר יתיה וית תרב דחפי על כריסא:]

(י) וית תרתין כוליין וית תרבא דעלידהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינא: (יא) ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קורבנא קדם יי: (יב) ואין מן בני עזא קורבניה ויקריביניה קדם יי: (יג) ויסמוך יד ימיניה על

רישיה

בעל הטורים

כהנים (ג) אם החלב המכסה את הקרב לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתי' שמנת עבית כשית (האזינו). וכתיב וישמן ישורון ויבעט (שם) לכך מביא החלב וכאלו הקריב חלבו: (ז) אם כשב והוא יותר גדול כדכתיב והכשבים הפריד יעקב

בראשית

יונתן

וכל דחלי פי' דבר חימוץ ודבר מתוק כדברי רז"ל מורפי' מחלי' ליה: (ט) שומניה אליתא פי' מובחר השומן שהוא האליה. כל קביל דקיתא ר"ל החלב שעל הדקים כמו שדרש ר"ע כל החלב לרבות חלב שעל הדקין: ירושלמי תרבא וניעא שליטה הכי מתרגם על חלבו האליה תמימה ומה שמתרגם לקמן על החלב על החזה בלשון הזה תרבא דעל ניעא

הריסר

הלכן בזה שבכל מקום את המובחר שבשומן קרא מיעא יהיה באיזה מקום שיהיה וק"ל

רמב"ן

(א) ואם זבח שלמים קרבנו אם זכר אם נקבה. עד והקטירו אותו טעם בעולה שיהיה זכר ובשלמים שיהיו אם זכר אם נקבה ובחטאת שתהיה נקבה דבר ברור הוא כי העולה כשמה והשלמים מלשון וכל הפלי ישלים אבנים שלימות והחטאת לכפר פניו במנחה ההולכת לפניו וכבר כתבתי זה והאשם זכר בעבור כי החטאת בחייבי הכריתות שתשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאלו הוא לריח ניחח בעולה ושעיר הנשיא בעבור כי הוא המולך אשר לו המשפט והלוחם מלחמות השם ועל חרבו יחיה כדרך שעירי עכו"ם: (ה) והקטירו אותו בני אהרן. עד והקריב מזבח השלמים אשה לי"י והוא שוה עם מה שאמר למטה והקטירם כי שם ירמוז לכל האמורין ומדרשו והקטירו והקטירם מה ת"ל והקטירו אותו הכשר ולא הפסול והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כלם אחת: (ט) חלבו האליה. עד ואם עז קרבנו שם חלב בלשון הקדש השומן הנפרד שאינו עם הבשר בדבר אחד כי השומן המתערב בבשר שאינו נפרד ממנו יקרא שומן כענין שאמר הכתוב וישמן ישורון ויאכלו וישבעו וישמינו השמן לב העם הזה ובשרי כחש משמן והיה דשן ושמן כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכן בכל מקום והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב הלשון בהן בשום מקום כאמרנו בשר שמן לא בשר חלב וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו כי הטוב אשר יורם מן התבואה יכנה אותו בחלב כאשר החלב מורם בקרבנות חלב כליות חטה ידמה החטה לכליות ואת החלב אשר גם כאשר יאמר ודם ענב תשתה חמר ואין היין דם ואכלו את חלב הארץ שיאכלו כל חלב שור וכשב ועז וכל החיה דרך משל זה והנה אין באליה חלב כלל אבל יש בה שומן שאינו נפרד כמו שיש בכל נתח כגון ירך וכתף וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא בבשר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר בלבנות ובגלדין ובאליה הוא חם ולח והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגם ועבה וקשה להתבשל באסטומכ' ונמהר לכלות ויוליד לחה לבנה ופותם וא"כ הכתוב שאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו אין שומן שעל גבי האלי' בכלל כי איננו חלב בשמו ובטבעו ואם היה כל שומן חלב א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפות ובגלדין כי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה' לא תאכלו אבל אמר כי כל בהמה אשר תקרב על המזבח יאסר כל חלב שבה ולא יתכן שנאמר אשר מה שנקריב מן הבהמה שאם כן יהיו הכליות והיותרת על הכבד אסורים אבל כל הנקרא חלב נאסר אע"פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על הטחול ושאינו נקרא חלב מותר אע"פ שהוא קרב כגון הכליות והיותר' מן הכבד וכן האלי' וכן אמר הכתוב במלואים בצווי ולקחת מן האיל החלב והאלי' ובמעשה ויקח את החלב ואת האלי' כי אין האלי' חלב והכתוב הזה שאמר חלבו באליה תמימה פי' שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה כי כאשר יסיר האליה תמימה עד העצ' יוסר עמה חלב רב אשר הוא מחובר בה בצד הפנימי וכן אמרו בת"כ להביא את החלב הסמוך לאלי' וזהו חלב שבין הפקוקלות ועל דעתי עוד שיעור הכתוב הזה כמו הכתוב האחר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האלי' אף כאן יאמר והקריב מזבח השלמים אשה לה' כל חלבו בשני הפסוקים יכלול שהוא שיקריב כל חלבו ואחרי כן פרט והזכיר כל מה שיקריב ממנו ואין כל הנפרטים חלב כי שתי הכליות והיותרת על הכבד אינן בכלל חלב כלל וכך אמרו בפרשת ביום השמיני ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד הזכיר החלב לבדו ושאר הקרבי' לבדו כאשר אמר מן האיל החלב והאלי' א"כ אף האלי' אינה קריב' בכלל חלבו אבל אמר שיקריב מזבח השלמים כל חלבו וא"כ פי' כל הקרבי' אשר הם חלב ואשר אינם חלב והכתוב שאמר בחטאת ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב ומעל זבח השלמים אין ענינו בחלב לבדו שאם כן לא יהיו הכליות והיותר' על הכבד קרבים בחטאת. אבל ענינו שיסיר החלב עם כל המוסרים עמו בזבח השלמים. וכן ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים שיסירנו בהסרתו בזבח השלמים עם כל המוסרים שם להיות האלי' בחלב' וכן וישימו את החלבים על החזות ויקטר את החלבים המזבח עם כל המוסרים עמהם והוצרכתי להאריך בזה לסתום פיהם של צדוקי' ימחם שמם כי בדברי תור' נאמר ענה כסיל כאולתו ואמרו הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס והגאון רב סעדי' ברח להם שאמר כי חלבו האלי' יחסר וי"ו והאלי' ור"א השיב שהיה ראוי להיות חלבו אליתו או החלב והאלי' ואינ' תשובה כי מצינו וכל ישראל וזקניו ושופטיו ושוטריו ועוד אזכי' טעות גדולה שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מה' אבל פירו' הגאון איננו נכון וכ"ש שאיננו מוכרח להתיר בו והמדרש שעשו רבותינו כל חלב שור וכשב ועז שלא אסר אלא חלב השור בכלם מדרש הגון הוא אבל שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק הוצרכנו לראיות וטענות שכתבנו: (יב) ואם עז קרבנו עד דבר אל וכו'. טעם כי וטעם הזכיר המין אם ממין העזים קרבנו כדעת אונקלוס שאמר מן בני עזיא וכן מה שאמר בעולה מן הכשבים או מן העזים ממינם ועל דעתי לא יקפיד לשון הקדש בשם הבהמות כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר ובעופות יונה ותור וגם במינים אשר להם שמות לזכר ולנקבה כגון שור ופרה כשב כשבה תיש ועז לא יקפיד ואמר כשב שור לנקבה כענין שכתוב ושור או שה אותו ואת בנו והוא בפרה וכשבה בלבד כדעת האומר אין

שוחטין

אבן עזרא

ואם הוא בסמ"ך: כרמל. כמו וכרמל בצקלונו. (א) שלמים. [ס]מפורש: (ד) על הכסלים. ידוע והוא מגזרת [צ]כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם. ונקראו כליות בעבור כי תאות המשגל והיא מגזר' נכספה וגם כלתה נפשי: (ט) חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב [ר]ותעו הצדוקי' כאשר אפרש לך בפרשת השמיני גם תעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות [ר]חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא [ש]מגזרת עץ בדרך רחוקה: (יא) לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל [ת]וימלא על הפרי ועל הבשר: (יב) ואם עז. ממין

העז

פירוש על אבן עזרא

[ס]צ"ל במ"ב, ועיין רש"י ורשב"ם ז"ל. [צ]ישעיה י"ג י' שם פי' שהם שני כוכבים בשני הקדים (עיין שמות י"ב ו') ונקרא אחד מהם כסיל והוא האדום ההורג את הגמלים אם יאכלוהו ועעם וכסיליהם קרוב מגזרת על הכסלים ע"כל, ר"ל ב' הכוכבים האלה הם בשני צדי הגלגל, וכן הכסלים בשני צדדי הבטן סמוך לכליות תחת המתנים והם עקבי הירכים. ולכן ת"א על גיסקיא פי' לצדים כתרגום על צד מחמנה ישעיה ס' ד' על גססיא דאשתכו לאכל אליה. [ר]ואמר[*] ואינה תשובה, כי מצינו וכל ישראל וזקניו ושופטיו ושוטריו והוא פ"ס. ור"ל וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו (יהושע ח' לג'). ובאמת גם זה אינו מדקדוק הלשון. [ש]ר"ל שהעדרה כתמונת עץ, והוא רחוק. [ת]נשחיתה עץ בלחמו שטעם

נשחיתה

[*]הוא הרמב"ן. המ"ל.

עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי
אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ
עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ
קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־
הַקָּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃
טז וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה
לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־
חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי
ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא
בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא
תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם
הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם
וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־
בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא
אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט
אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ ה וְלָקַח הַכֹּהֵן
הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה
אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים
לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת | כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה
אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב
הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־
הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל
מזבח

אונקלוס

יג ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זימנא
ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור:
יד ויקריב מניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי
ית גווא וית כל תרבא דעל גווא: טו וית תרתין כולין וית
תרבא די עליהון דעל גיססיא וית חצרא דעל כבדא על
כוליתא יעדינה: טז ויסיקינון כהנא למדבחא לחם קורבנא
לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: יז קים עלם לדריכון
בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: א ומליל
יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל למימר אינש
ארי יחוב בשלו מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא
ויעבד מחד מנהון: ג אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא
ויקריב על חובתיה דחב תור בר תורי שלים קדם יי
לחטאתא: ד ויתי ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם יי
ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי:
ה ויסב כהנא רבא מדמא דתורא וייתי יתיה למשכן זימנא:
ו ויטבול כהנא ית איצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין
קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ז ויתן כהנא מן דמא על
קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי דבמשכן זימנא וית
כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע
משכן זימנא: ח וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה
ית תרבא דחפי על גווא וית כל תרבא די על גווא: ט וית
תרתין כולין וית תרבא די עליהון דעל גיססיא וית חצרא
דעל כבדא על כוליתא יעדינה: י כמא דמתפרש מתור
נכסת

מסורה יז עולם, מ'. לדרתיכם, חסר תרין וזין ומ'. מושבותיכם, מ"ו קדים לשין וס"ו תנין ומ"י וכל ל' דכוותי' במ"ג. ד ב מלות, בחד וי"ו. תחטא, החים בח"ס. תעשינה, מ"י. ג אם, במונח. והקריב, מ"י. על, ה' מאריכין בטעמא. ד הפר, ברביע. פתח, בתביר ולא במקף. מועד, ב' סבירין אשר. ה המשיח, ד' מלא בתורה. ו הכהן, קדמאה את אלבעו בדם תנין אלבעו מן הדם. פעמים, כל אורי' מ"י. פרכת, כל ליסנא באור' ח"ו. ז קרנות, ד' מלא בתורה. קטרת, כו"ל ח"ו. הסמים, כו"ל מ"י. ישפך, כלם ח"ו. יסוד, כל אור' מ"ו. ח ואת, ו' פסוקים ואת את ואת ובמקף ובסגול. ירים, כל אור' מ"י. על הקרב, ל' דכהן משיח על הקרב סי' משיחה על. ט הכליה, ח"ו. עליהן, מ"י. הכליות, ב' מלא בתורה. י יורם ל' ומלא. משור, מ"ו. והקטירם, ב' ובסידר'.

ת"א ואם עז פסחים לו לז זבחים ע מנחות פג תמורה ג כריתות כח. ושחט אתו קדושין כז כח. כל חלב לה' חולין קיז תמורה לג מעילה טו. חקת עולם כריתות ד. כל חלב שם ד כג. נפש כי תחט' יומא לו. ועשה מאח' שבת ע קג. אם הכהן מגילה ט. לאשמת העם יבמות ע. מזבח קטרת יומא כח.

רש"י

וכן נטעית' עץ בלחמו (ירמי' י"א) עבד לחם רב (דניאל ה') לשחוק עושים לחם (קהל' י'): (יז) חקת עולם. יפה מפורש בת"כ כל הפסו' הזה: (ב) מכל מצות ה', פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטא' (כריתו' כ"ג): מאחת מהנה. ממקצ' אחת מהן כגון הכותב בשב' שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. (ת"כ) מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגג' מעשה כמ"ש לאשמת העם ונעל' דבר
מעיני

יונתן בן עוזיאל

דישיה ויכוס יתיה טבחא קדם משכן זימנא וידרקון בני אהרן ית אדמיה על מדבחא חזור חזור: (יד) ויקריב מיניה קורבניה קורבנא קדם יי ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא: (טו) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כולייתא יעדינה: (טז) ויסקינון כהנא למדבחא לחים קורבנא לאתקבלא ברעוא כל תריב קדם יי: (יז) קיים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תריב וכל אדם לא תיכלון על גבי מדבחא יתקריב לשמא דיי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל למימר בר נש ארום יחוב בשלו מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאיתעבדא ויעבד מן חד מנהון: (ג) אין כהנא רבא דמתרבי במשחא יחוב במקרביה קרבן חובת עמא דלא כהלכתיה ויקרב בגין חובתיה תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: (ד) ויעול ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם

ירושלמי

יי ויסמוך יד ימיניה על ריש תורא ויכוס טבחא ית תורא קדם יי: (ה) ויסב כהנא רבא דמתרבי במשחא מדמא דתורא ויהנעל יתיה למשכן זימנא: (ו) ויטמש כהנא ית אצבעיה באדמא וידי מן אדמא שבע זימנין קדם יי קביל פרגודא דקודשא:

[(ו) ויצבע כהנא אצבעיה מן אידמא וידי שובעא זמנין:]

(ז) ויתן כהנא מן אדמא על קרנת מדבחא דקטרת בוסמיא דקדם יי דבמשכן זימנא וית כל אדמא דתורא יישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרא משכן זימנא: (ח) וית כל תריב תורא דחטאתא יפרש מניה ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא: (ט) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא על כולייתא יעדינה: (י) היכמא דמתפרש מתור נכסת קודשיא היכדין יתפרשון מן אימרא ומן עיזא ויסקיון כהנא על

מדבחא

רש"י

ממיני הקהל ועמו. ופשוטו לפי אגד' כשכהן גדו' חוטא אשמת העם היא זה שהן תלויין בו לכפר עליה' להתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. (ת"כ) יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד זה פר בן ג': (ה) אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקודש. (שם) כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים ולא היו נוגעי' דמים בפרוכת ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם (זבחים כ"ה): (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה ת"ל פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת. להביא שעירי ע"ז לכליות ולחלבים

ויותרת: ירים ממנו. מן המחובר שלא יתחכנו קודם הסרת חלבו (ת"כ): כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים ג') מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשי' הצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים [ולהכי כ' כאשר יורם לומר דאם אינו ענין לגופי' תנהו ענין לפר העלם של צבור ולמדין ממנו שפיר שעירי עכו"ם] בפ' איזהו מקומן: (ט) על הכבד על הכליות. על ראשו

ועל

בעל הטורים

(ברלשי'). כשב בא"ם ב"ם לבש על שם לבשו כרים הלאן (תהלי') (בשם הפענח רזא כ"מ שנא' כשב הוא גדול כ"מ שנא' כבש הוא קטן): (ז) מזבח קטרת הסמי' בפ' כהן משיח כתיב קטרת הסמים ובפרש' שאחריה כתיב מזבח הקטרת לפי שכה"ג מתעשר בקטורת הוסיף לומר סמים. בכל הכפרות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכה"ג לפי ששגגת תלמוד עולה זדון:

על

רמב"ן

מוספין לזרע אבא וכן מן העזי' זכר תמים יקריבנו מן התישים ואם עז קרבנו זכר או נקבה וכן אם לא הגיע ידו די שה כשבה או שעירת עזים: (ב) נפש כי תחטא בשגגה. עד ונודעה החטא' וכו' בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש. וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת מפני שכל העונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש וכטותינו דרשו נפש לרבות הגרים והעבדים. ולא הזכיר בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר באחר המוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך יי' צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים ולא הזכיר כאן בפרים הנשרפים בהקטרת האמורים ריח ניחוח ולא אשה לי"י. והטעם בעבור היות תפס חלק בחוץ איננו לאשה לי"י ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה

ריח

אבן עזרא

הפוז זכר או נקבה אכמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהן בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: (טז) כל חלב לה'. בזה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם וופרשה השניה אחריך לבאר דחוקת עולם: (ב) נפש כי תחטא. לעשות בשגגה אחת ממלות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן הכתוב. ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: (ג) לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם והזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עלמו נשמר וקדוש לשם. על חטאתו. בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: (ו) וטבל הכהן. הוא המשיח בעלמו. וטעם שבע פעמים. תמלאנו בפרשת ויקרא בלק ובעבור גודל ומעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבים

ישרוף

פירוש על אבן עזרא

כשמיתה בעז לחמו שפי' פריו. אשהוא המין כמ"ש לעיל. בר"ל חלב כולל כל הקרבן. לכן הזכירו הכתוב ביחוד. גהיא פרשה לו. דעל פסוק כל חלב שור וכשב ועז. הר"ל הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר וכו' (במדבר ט"ו ע"ו. ושכתב שם על מזבחות יש סודות עמוקים ולא יבינום כי אם מתי מספר ושביעית בימים ובחדשים ובשנים, ושבעה כבשי העולה ושבע האלות וגם השם אמר לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובחת השלם לשלם אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין. וטעם השבעה מבואר וטעם השלם לשלם מבואר וטעם אז תתחדש רוח בינה כי הליור והמחשבה עם מעשה העבודה מיוסו כך.

כת"א

ספורנו

מתחלפים וקרבנותיהם מתחלפין ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמר: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. כלומר שלא תקרה לו שגגת חטאת זולתי מאומקי עם כאמרם (ברכות פ' אין עומדין) המתפלל וטועה סימן רע לו ואם ש"ל הוא סימן רע לשולחיו. וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק בו ולכן לא כתב בו ואשם כמו שכתב בכל שאר החוטאים כי אמנם באמרו ואשם יורה אזהרה על התשובה וזה לא יפול על הכהן המשיח כי לא תלבו הי' החטא כלל אבל קרה לו לאשמת העם ובשגגת סנהדרין שהוא ג"כ רחוק אמר:

ישנו

פירוש רשב"ם

(יז) בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. אפילו בכל מושבתיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח: (ב) אשר לא תעשינה. בכל חייבי כריתות שהם בלא תעשה פירשו הכמים בכריתות ובהוריות חוץ מפסח ומילה שהם מצות עשה. מאחת מהנה. פירושו חכמים מקצת של אחת מהנה כגון שם משמעון: (ג) אם הכהן המשיח יחטא. בהוראתו גם להחטיא את העם עמו: לאשמת העם. חכמים דרשו הרי משיח כציבור בהוריות. אך לפי הפשט משמע לפי שבכהנים נאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וכל שכן כהן גדול שהוא סומכה לרבים: והקריב על חטאתו וגו' אל שפך הדשן. דכתיב בצו את אהרן והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: (ו) את פני פרכת. לפי פשט את פני הפרוכת הקדש. פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדשי הקדשים. ומה הפריש שם פרכת הקדש משמע שיהיו ההזאות כנגד אמצעות הפרוכת מבחוץ שכנגד ארון הקודש שמבפנים:

אשר

מִזְבַּח הָעֹלָה׃ יא וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־
כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ
וּפִרְשׁוֹ׃ יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־
שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים בָּאֵשׁ
עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף׃ פ יג וְאִם כָּל־
עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי
הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה
אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ׃ יד וְנוֹדְעָה
הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ
הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה
וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ טז וְהֵבִיא
הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם
וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי
הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל
מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה׃ כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה
לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם
הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת
מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ כג אוֹ־הוֹדַע
אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ כד וְסָמַךְ
ידו

אונקלוס

נכסת קודשיא ויסיקינון כהנא על מדבחא דעלתא: יא וית
משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה
ואוכליה: יב ויפק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר
דכי לאתר בית מישד קטמא ויוקיד יתיה על אעיא באשתא
על אתר בית מישד קטמא יתוקד: יג ואם כל כנשתא
דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון
חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון:
יד ותתידע חובתא דחבו עלה ויקרבון קהלא תור בר
תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא: טו ויסמכון
סבי כנשתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית
תורא קדם יי: טז וייתי כהנא רבא מן דמא דתורא למשכן
זמנא: יז ויטבול כהנא אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין
קדם יי ית קדם פרוכתא: יח ומן דמא יתן על קרנת
מדבחא די קדם יי דבמשכן זמנא וית כל דמא ישוד
ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע משכן זמנא: יט וית
כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: כ ויעבד לתורא
כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון
כהנא וישתביק להון: כא ויפק ית תורא למברא למשריתא
ויוקד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא
הוא: כב אם רבא יחוב ויעבד חד מכל פקודיא דיי אלהיה
דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: כג או אתידע ליה
חובתיה דחב בה וייתי ית קורבניה צפיר בר עזין דכר
שלים: כד ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא
דיכוס

מסורה יא עור, כל עו' מ"ו. וקרבו, צ'. ופרשו, ל'. יב והוציא, מלא דמלא. אל מקום, ט'. אל שפך, ל' והשין בקמץ וכן תניין. על שפך, ל' ומשמש א"ב מן חד ומן חד אל ומן על ול' דכוותיה. יג ישגו, השין ימנית כי הוא לשון שגגה. ועשו בת"ג קדמא דרגא תביר תנין ועשה פזר מונח. ס"ק קדמא אזלא. ואשמו, ל'. יד ונודעה, ב' ומ"ו. והקריבו, מ"י. והביאו, ד' מ"י תנין. טז המשיח, ד' ומלא. יז הכהן, ל' חסר את ומטעין ני'. פני הפרכת ל'. יח קרנות, כו"ל מ"ו במ"ד. יט ואת, מרכא ולירי. כ עשה לפר, ל'. החטאת בז"ק כל"ל ובכ"י ורמ"ב ברביע ד"א. יעשה לו, במקף והלגד דגושא מד"ד. עליהם, י"ג חסר. כא הראשון, ס"ג. חטאת, ז' פתחין. כב תעשינה, כולם מלא. כג הודע, כל לישנא מלא. חטא בה, ל'. את קרבנו, קדמא אם ודרגא תביר תנין מטעין בי את וקדמא אזלא.

ת"א וא' עור הפר יומא סז. וקרבו ופרשו שם סח. ראשו וכרעיו שם. והוציא את שם נ. והוציא את יומא סח. אל שפך שם. ושרף אותו פסחים עה. על שפך שם עב יומא סח. מעיני יבמות ט. ונודע' החטא' שם ט עח. זקני העדה סוטה מד. ואת כל הדם יומא מח נו נע. אל יסוד פסחים סה. אל מחוץ סנהדרין מב. ושרף אותו יומא סח סנהדרין מב. ועשה אחת הוריות ט יא כריתות כו. אשר לא שבת סט. יומא פ הוריות ב יא חולין ה. או הודע כריתות יט כו. או הודע אליו חטאתו יבמות פז שבועות יח כריתות ז יא אשר חט' בה כריתות יט. וסמך ידו זבחים מט מנחות נה לג. ושחט אותו זבחים מט.

רש"י

כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנא' (ויקרא ו') והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף (ת"כ) שאין ת"ל אלא ללמד שאפי' אין שם דשן: (יג) עדת ישראל. (שם) אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. (שם) שעשו צבור על פיהם: (אבל צ"ד שעשו ע"פ עצמן פטורים (ת"כ) וה"ה הפ' ונעלם דבר מעיני והם סנהדרין והקהל ועשו. ק"א): (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש (זבחים מ"א) משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מועטת סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש כשחטאו כולם ח"ו
נסתלקה

מדבחא דעלתא: (יא) וית כל משך תורא וית בישריה על רישיה ועל ריגלוי בני גויה ורעייה: (יב) ויפוק ית כל תורא לאתר דכי לסברא למשריתא לאתר בית מישד קיטמא ויוקד יתיה על קיסין בנורא על אתר בית מישד קיטמא יתוקד: (יג) ואין כל כנשתא דישראל ישתלון ויתכסי פתגם מן מחמי קהלא ויעבדון בשלו מן חד מן כל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויתחייבון: (יד) ותשתמודע להון חובתא דאתחייבון עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זימנא: (טו) ויסמכון תריסר סבי כנשתא דמתמנן אמרכולין על תריסר שבטיא ית ידיהון בתוקפא על ריש תורא ויכוס טבחא ית תורא קדם יי: (טז) ויעול כהנא רבא מן אדמא דתורא למשכן זימנא: (יז) ויטמוש כהנא אצבעיה מן אדמא וידי מניה שבע זימנין קדם יי קדם פרגודא: (יח) ומן אדמא יתן על קרנת מדבחא דקדם יי דבמשכן זימנא וית כל אדמא ישוד ליסודא דמדבח עלתא דבתרע משכן זימנא: (יט) וית כל תרביה יפריש מניה ויסק למדבחא: (כ) ויעביד לתורא היכמא דעבד לתורא דחטאתא דכהנא רבא היכדין יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: (כא) ויפוק ית תורא לסברא למשריתא ויוקד יתיה היכמא דאוקיד ית תורא קדמאה דכהנא רבא מטול דישתבוק הובין דישראל ביה וברם חטאת קהלא הוא: (כב) בזימנא דרבא בעמא יחוב ויעבד חד מן כל פקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויתחייב: (כג) או אשתמודע ליה חובתיה דחב וייתי קורבניה צפיר בר עזי דכר שלים: (כד) ויסמוך בתוקפא יד ימיניה על ריש צפירא ויכוס יתיה טבחא באתר דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא היא

רש"י

נתלקה הקודש: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. (ת"כ הם פל"ב) זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. אף ע"פ שלא פי' כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ר"י משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: (כ) ועשה לפר. זה. כאשר עשה לפר הכהן משיח. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו במתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן במתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. (ת"כ הוריות פ"ג) לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו ק"ו שמתחרט על זדונותיו: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר. הרבה או יש משמשין בל' אם. ואם במקום או וכן (שמות כ"א) או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו

בעל הטורים

(יב) על שפך הדשן ישרף. לומר תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתוודות על חטאו שהרי כה"ג חטא והודה והביא קרבן על חטאו: (יג) ישגו ב' במסורה הכא ואידך ישגו לאחי ביחזקאל על רועי ישראל המתעי' את הלאן הכא נמי איירי בלבור ששגגו ע"פ ב"ד שטעו בהוראה: מעיני ד' הכא ואידך בגאי' עינכא אם מעיני העדה ונעלמה מעיני אשה ונעלמו מעיני כל חי (איוב ד"ח) איירי בחורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מאין תמלא הכי נמי נעלמה החכמה מעיני ב"ד שטעו בהוראה ונעלם מעיני אישה זה היא שאמרו אפי' שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת סוג אין המים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים שאפילו שמע מעוף השמים והעלים עלמו כאלו לא ידע סוב אין המים בודקין אותה: (יד) ונודעה ב' הכא ואידך ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו (ישעיה ס"ו) שאפילו על השוגג שיש לו להביא חטאת ולא הביא הקב"ה נפרע ממנו וזהו ונודעה יד ה' את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל מועד. ד' במסורה והביאו אבנים אחרות גבי מלורע. והביאו בגיך בחולן (שם מט) והביאו את כל אחיכם (שם סו) לומר מי שמחוייב להביא קרבן לה' ואינו מביאו לכהן סוף שלריך כהן שיבא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זכה למה שנאמר והביאו בניך בחולן הביאו את כל אחיכם מכל וכו': (כא) חטאת הקהל הוא [אולי ר"ל דהו"ל לי כתב היא כדמלינו כ"מ אלל חטאת וכתיב הוא בוא"ו] וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חטא: (כג) את קרבנו. נאמ' בקרבן נשיא ריבוי לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל מטעמות ולא יהא שלחנו מלא ושלחן בנו ריקם. בנא כתיב שעיר עזים זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו חילוק לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך לריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק כבש לזכר כשבה

יונתן

(טו) תריסר סבי כנישתא דמתמנין אמר כולין וכו' פי' י"ב זקנים שממונין אמרכולין פי' נשיאים כן תיב"ע נשיא אחד לכל שבט ושבט ונשיא נשיאי הלוי תמרגם אמרכולין וחיפא בתב' שבת פרק המלניע איזהו אמרכולין שהיא מר על הכל וכן פירש"י כאן עדת ישראל סנהדרין דהכי איתא פ"ק דסנהדרין מדכתיב זקני העדה משמע מיוחדים שבעדה ולא ס"ל לא כרבי ולא כר"ש דחד אמר שלשה וחד אמר חמשה היו הסומכים דדייק מדכתיב זקני העדה משמע ליה זקני כל העדה והכי מסתבר דהא כל הקהל חטאו ולמה יהיו הסומכים ה' או ג'

רמב"ן

ריח ניחוח לי"י בעבור היות הקרבן שעיר. ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לי"י ולא הזכיר אשה. כי ידוע שהוא אשה כי הכוונה כולה באשה לי"י והמשכיל יבין: (יד) ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. על אשר נשיא ידוע שלא יקריבו חטאת עד שידעו שחטאו אבל דרך הלשון שיאמר וכאשר יודע להם שחטאו יביאו קרבנם ולא הזכיר כן במשיח כי אין לורך. ויתכן שיורה שלא יתחייבו בחטאת הזו אלא בידיעה לא על הספק כאשם תלוי. ורבותינו דרשו שאם ידעו שהורו ולא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבים ת"ל ונודעה החטאת ולא ידעו המוטאי' ולא הזכירו כן במשיח בעבור שאמר לאשמת העם הרי משיח כלבור: (כב) אשר נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא מביא כפרה על שגגתו תורת כהני'. או הודע אליו אם הודע הרבה או יש משמש בלשון אם ואם במקום או. וכן או נודע כי שור נגח הוא לשון רש"י. ור"א כתב אשר נשיא יחטא כמו הפך אשר יחטא נשיא והוא דבק למעלה ואם כל עדת בני ישראל ישגו כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא הנשיא או הודע אליו חטאתו הכתוב אחז דרך קלרה. והטעם שיודע לנשיא מעלמו אשר חטא. או הודע אליו הודיע איש אחר שראהו. ויהיה דקדוק הודע פועל עבר כמו והלר לך

אבן עזרא

ישרוף בחוץ כי איננה עולה: (יב) על שפך הדשן. שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: (יד) ונודעה החטאת. וכן משפט הכהן הגדול ואם [ח]איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת. ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא. והזכיר עם כל עדת ישראל ונודע' החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי [ט]שיודיע לכהן רק מעלמו. וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה. והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: (טו) זקני העדה. הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: (כא) חטאת הקהל הוא. הפר ואם ישגו ישראל ולא יעשו אחת ממלות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר יחטא [י]הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: (כג) או הודע אליו. אחז הכתוב דרך קלרה כמו [ל]לכהן והטעם

פירוש על אבן עזרא

[ז]בס"א ויב"ע על אתר בית מישד קיטמא יתוקד. כי הכוונה על המקום לא על הדשן. [ח]ר"ל אף שלא נזכר אלל הכהן ונודעה וכו'. [ט]כי מי כמוהו מורה. ואחז"ל ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה וכו'. [י]כמ"ש והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וכו'. [כ]הנשיא הוא כמו מלך שאין עליו שום רק של ד' אלהיו כפי' הגאון בס' מפלי שפי' שהם נכבדים בעיניהם מאשר שמכם למלך. ומטעם שהנשיא נכבד בתוך עמיו יבא שעיר איש נכבד במינו. [ל]פסוק י"ד

ספורנו

(יג) ישגו ונעלם מעיני הקהל. שעם היותם עיני הקהל הראוי' לראות בעד אחרי' לא היטיבו לראות לעלמם וג"כ עליהם אמר: (כא) חטאת הקהל הוא. כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן. אמנם כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו וחטאתם גם כן נשרפת ולהורות עון שהיה סובא דמם אל הקדש פנימה. ועל עון הנשיא אמר: (כב) אשר נשיא יחטא. כי אמנם זה דבר מלוי שיחטא כאמרו וישמן ישורון ויבעט. ואמר בו ואשם. שמעלמו יכיר עונו: (כג) או הודע אליו. ע"י אחרים והמול"ס במלת הודע הוא בו תמורת השור"ק. ואמר ועל עם הארץ: ואם

פירוש רשב"ם

(כב) אשר נשיא יחטא. כמו ואשר ניתן כתר מלכות בראשו. כמו וכתר מלכות אשר ניתן בראשו: מצות ה' אלהיו. כלומר אם ירא שמים הוא ולא במזיד אלא בשוגג: (כג) או הודע. כמו אם הודע. כך רגילין לפרש. ואני אומר ואשם או הודע אליו על ידי אחרים:

ידו על־ראש השעיר ושחט אתו במקום
אשר־ישחט את־העלה לפני יהוה
חטאת הוא׃ כה ולקח הכהן מדם
החטאת באצבעו ונתן על־קרנת מזבח
העלה ואת־דמו ישפך אל־יסוד מזבח
העלה׃ כו ואת־כל־חלבו יקטיר
המזבחה כחלב זבח השלמים וכפר
עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו׃ פ ששי
כז ואם־נפש אחת תחטא בשגגה מעם
הארץ בעשתה אחת ממצות יהוה אשר
לא־תעשינה ואשם׃ כח או הודע אליו
חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת
עזים תמימה נקבה על־חטאתו אשר
חטא׃ כט וסמך את־ידו על ראש החטאת
ושחט את־החטאת במקום העלה׃
ל ולקח הכהן מדמה באצבעו ונתן על־
קרנת מזבח העלה ואת־כל־דמה ישפך
אל־יסוד המזבח׃ לא ואת־כל־חלבה
יסיר כאשר הוסר חלב מעל־זבח
השלמים והקטיר הכהן המזבחה לריח
ניחח ליהוה וכפר עליו הכהן ונסלח
לו׃ לב ואם־כבש יביא קרבנו לחטאת
נקבה תמימה יביאנה׃ לג וסמך את־
ידו על ראש החטאת ושחט אתה
לחטאת במקום אשר ישחט את־העלה׃
לד ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו
ונתן על־קרנת מזבח העלה ואת־כל־
דמה ישפך אל־יסוד המזבח׃ לה ואת־
כל־חלבה יסיר כאשר יוסר חלב־הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן
אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על־חטאתו אשר־חטא ונסלח
לו׃ פ ה א ונפש כי־תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם־לוא
יגיד ונשא עונו׃ ב או נפש אשר תגע בכל־דבר טמא או בנבלת חיה טמאה

או

אונקלוס

דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא׃ כה ויסב כהנא
מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא
וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא׃ כו וית כל
תרביה יסיק למדבחא כתרב נכסת קודשיא ויכפר עלוהי
כהנא מחובתיה וישתביק ליה׃ כז ואם אינש חד יחוב
בשלו מעמא דארעא במעבדיה חד מפקודיא דיי דלא
כשרין לאתעבדא ויחוב׃ כח או אתידע ליה חובתיה דחב
וייתי קורבניה צפירת עזי שלמא נוקבא על חובתיה דחב׃
כט ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא
באתרא דעלתא׃ ל ויסב כהנא מדמא באצבעיה ויתן על
קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא׃
לא וית כל תרבא יעדי כמא דאתעדא תרב מעל נכסת
קודשיא ויסיק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי
ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה׃ לב ואם אימר ייתי
קורבניה לחטאתא נוקבא שלמתא ייתינה׃ לג ויסמוך ית
ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא דיכוס ית
עלתא׃ לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על
קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא׃
לה וית כל תרבא יעדי כמא דמתעדא תרב אימר
מנכסת קודשיא ויסיק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא
דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה דחב וישתביק ליה׃
א ואינש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או
ידע אם לא יחוי ויקבל חוביה׃ ב או אינש דיקרב בכל
מדעם

מסרה כד הוא, כל ויקרא הוא במ"ד היא. כה קרנת, כולם ח"ו במ"ד. כו כחלב, ל' וחד כ. ומשמש ח"ב. כז בעשתה, מפיק ה' ול' וחסר. ממלום, ל'. כח קרבנו דין דמטעין ב' אח. כט וסמך, כל וסמך דעניכא הפוך במ"ב דמטלא. ל מדמה, ו', קרנת, ח"ו. לא הוסר, מ"ו ואינו כסג"א לפי שהוא אחר מטרת. לריח, כ"כ בלמד. ניחח, מ"י וס"ו. לב כבש, ב' קדים לשין. יביא, מ"י. תמימה, הסי"ו כפי ומ"י. יביאנה, מ"י וה"א בסוף. לג החטאת, הט' דגושא. לד קרנת, ח"ו נגד דרז"ל זבחים ל"ג ועיין בש"ות הרמב"ן סי' כל"ב. לה יוסר, ל' וא' יוסר ומשמש ח"ב מ"ו ומלרע הכשב, דין מן ו' דשין קדים לב'. מזבח, הזי"ן דגושא. אשי, ז' כתיב י' בתורה וכל ומאשי דכו'. ה א ושמעה, ל'. קול, מ"ו. לוא, ב' מלא בתורה ול"ה מלא בלי'. יגיד, מ"י. עונו, כולם בחד ו' בתר העי"ן. ב נפש, קדמא כביע מנין פזה. או בנבלת יתיב י"א בטעמא לאחור.

ת"א חטאת הוא זבחים ו י. ולקח הכהן זבחים ח יד כד מע מנחות א ג. קרנת זבחים לז. וכפר סנהדרין ד זבחים לח. מחטאתו ונסלח לו שבת עא זבחים ח. ואם נפש אחת שבת לג הוריות ב ז ח. מעם הארץ סנה סט הוריות יא חולין ה. בעשתה שבת ב לג הוריות ג. ממצות ה' הוריות ח כריתות כו. ואשם הוריות ס. והביא קרבנו שבת עא נזיר כז כח כריתות כז. על חטאתו נזיר כח. ושחט את החטאת זבחים מט. קרנת זבחים לז. ואת כל דמה ישפך יומא כז זבחי' לד. ושחט אותה זבחים ד ה ז ח ט מנחות ג ד נה. קרנת זבחים לז. ואת כל דמה יומא כז זבחים לד. וכפר עליו סנהדרין ד זבחים דף לח. ונפש כי סוטה לג שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט. והוא עד או סנהדרין ל לז שבועות לג לד ערכין יז יח. אם לא יגיד יומא עד בבא קמא נה סנהדרין ל לז שבועות לה מנחות ד' ערכין יח. ונשא עונו הוריות ח. בכל דבר שבועות יח. חיה טמאה שבועות ז. או בנבלת חולין ע.

רש"י

אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום אשר ישחט את העלה. (זבחים מ"ט) בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. (שם נ"ו) לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) ואת דמו. שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן אמורין המפורשין בעז האמור אצל

(כה) ויסב כהנא מן אדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית אדמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: (כו) וית כל תרביה יסיק למדבחא הי כתריב ניכסת קודשיא ויכפר עלוי כהנא מחובתיה וישתביק ליה: (כז) ואין בר נש חד יחוב בשלו מן עמא דארעא במעבדיה חד מן פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויתחייב: (כח) או אשתמודע ליה חובתיה דחב וייתי ית קורבניה צפירתא דעזי שלימתא מטול חובתיה דחב: (כט) ויסמוך יד ימיניה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא: (ל) ויסב כהנא מן אדמא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל אדמא ישוד ליסודא דמדבחא: (לא) וית כל תרביה יעדי היכמא דאיתעדא תריב מעילוי נכסת קודשיא ויסק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוי כהנא וישתבק ליה: (לב) ואין אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלימתא ייתינה: (לג) ויסמוך יד ימיניה על ריש חטאתא ויכוס יתה מטול קורבן חטאתא באתרא דיכוס ית עלתא: (לד) ויסב כהנא מן אדם חטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל אדמא יישוד ליסודא דמדבחא: (לה) וית כל תרבא יעדי היכמא דאתעדא תריב אימר מניכסת קודשיא ויסק יתהון כהנא למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוי כהנא על חובתיה דחב וישתבק ליה: (א) ובר נש ארום יחוב וישמע קל אומאה דלווט ואיהו סהיד או חמא חד מעלמא דעבר על פתגמי מומתא או ידע בחבריה דבטיל שבועא ולווט אין לא יהוי יקבל חוביה: (ב) או בר נש די יקרב בכל מדעם דמסאיב או בניבלת חיוא מסאבתא או בניבלת בעירא מסאבתא או בניבלת רחיש מסאב

רש"י

שלמים. (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אתה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אימוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האימורין: אשי ה'. כל מדורות האש ה"ת נשם (פי' ולא אש שמן השמים דעליו אין שייך לומר אשי ל' רבים) סואיליי"ש בלע"ז: (א) ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו (מיטולא דוקא עד דכשיך לי' בת"כ ולאפוקי קרוב או פסול או עד מפי עד וכיולא בו) שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו'. (כל הענין בת"כ) ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות (י"ד) מדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה

בעל הטורים

נקבה: (כח) בגמטריא בני' אם כולה ולא מקלתה: (לא) הוסר ב' הכא ואידך הוסר המיד (דניאל יב לומר שמעת הוסר התמיד הוסר כל חלב שבזכותו משלם הכל: (א) אם לוא יגיד ונשא עונו אם לוא יגיד מלא וי"ו קרי בי אם לו יגיד בוי"ו

יונתן

ג' אלא דפגים עשר הין דהיינו מכל שבע ושבע אחד ודוק: (א) וישמע קל אומאה דלווט וכו' פי' שבועה דקללה והכי דייקו בת"כ קול אלה אין אלה אלא שבועה וכדפירש"י. או סהא סד מעלמא דכא או כלה שבלה או שמע בעלמו את אחד מן עולם שעבר על דבר

רמב"ן

לך ויספר המודיע כמו אשר ילדה ללוי ואין לריך לכל זה כי שימוש אשר רבים יש מהם יורו על הזמן כגון כאשר בא יוסף אל אחיו כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם. אף כאן כאשר נשיא יחטא ויספר כ"ף הדעת וכן את הברכה אשר תשמעו אל מלות י"י אלהיכם כאשר תשמעו. אשר ראיתם את מלרים היום לא תוסיפו לראותם עוד כאשר ראיתם. שבעת ימים תאכל מלות אשר לויתיך כאשר לויתיך. ופעמים תחסר הגולה הזו בי"ת ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלנת לאשרה כאשר עשתה מפלנת לאשרה כטעם בעבור כמו באשר את אשתו. וטעם או הודע אליו על האשם יאמר כשיעשה אחת מכל מלות י"י אשר לא תעשינה ואשם להיות עליו עונש או יודע אליו ויתכפר לו בקרבן והטעם או יהיה אשם או יביא קרבן ויתכפר לו. וטעם י"י אלהיו לומר כי אע"פ שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר ודם יש לו ליראה מי"י אלהיו כי הוא אדוני האדונים וכן למען ילמד ליראה את י"י אלהיו כלומר שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו נפשו ומלכותו: (כה) ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העלה. הוא המחבר אבל דרך הלשון להזכיר השם במקום הידוע וכן וסמך את ידו על ראש השר במשמע את השר ולרבותינו בהם מדרשים כי תורת י"י תמימה אין בה

אבן עזרא

והטעם שידע הנשיא מעלמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו. דקדוק הודע אליו פועל עבר כמו °והלר לך ויספר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מלרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זכר מתמים או חים כפירוש הגאון ׳בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמה לפני' °המקדש והכהני' יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: (כז) מעם הארץ. והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם. פעל עבר כמו כי זקן ילחק: (כח) שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא: וטעם ׳ונסלח לו בפרשת שלא לך: (לב) ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים. וטעם באשר יוסר חלב הכשב. °להביא האליה כי ׳אין עם השעירה אליה: (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא החרם ׳וכן ואת אלית והכתוב אמר ׳דרך קללה והזכיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואחר כך זכר לו: (ב) או נפש אשר תגע. בנבלת הארבעה החכרים והם חזיר

סבר ויותר: (א) והוא עד או ראה או ידע. אינם שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם שמע קול אלה שהשביעו עליו לשאלותו בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה אם לא יגיד יש עליו עון והנה לא יתחייב בקרבן הזה אלא אם כן יודע עדות שיזכה ממנו המשביע בדינו. וכך פירשו רבותינו כי יש עדות שמועיל בראיה בלא ידיעה ויש שמועיל בידיעה בלא ראיה כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני וטוען לא כיו דברים מעולם יבואו ויעידו זו היא ראיה בלא ידיעה מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זה היא ידיעה בלא ראיה ועל דרך הפשט אין לריך לראיה בלא ידיעה אבל או ראה שהוא ראה הגלואה או המקח לגמרי או ידע ששמע אותם מודים במעשה ההוא בפני עדים ולא ראה המעשה. ולא אמר כאן ונעלם ממנו כי הוא חייב במזיד או בשגגת השבועה עם זדון העדות אבל אם היה שכוח בעדות בשעת שבועה אין עלינו כלום: ונעלם

פירוש על אבן עזרא

י"ב °פי' מגזרם. תהצר לך וגם ויצר לו ׳שהם הפלועים במיניהם כמו המלך שובר שם. °ור"ל כאשר יעשה לפר חטאת הקהל. ׳שפי' שם בפסוק שלם לא שהיא אליהוא אף. שלריך להביר. ׳שאמר למעלה בו כאשר יוסר חלב הכבש מעל זבח השלמים. ׳כי פי' עברה על הפלגה. ׳כי הוא פועל יוצא. וטעמו הוצאת מעיך אלה. וכן פה וקמעה קול אדם שהוליא מפיו אלה.

ספורנו

(כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. כי זה אפשרי קרוב שאחד מעם הארץ יחטא. ובזה ובענין חטא הנשיא אמר ואשם שהיא אזהרה על תשובה קודמת לקרבן ובשניהם ובכל האשמות נתן חלק לכהנים כי אכיל' הכהנים מועיל בהם לכפרת המועלים:

פירוש רשב"ם

(כה) מזבח העולה. החיצון ולא על הפנימית כמשיח וציבור: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. חלבו האליה תמימה לעמת העצה:

אוֹ בְנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת
שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא
וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל
טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ
וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע
לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀ אוֹ לְהֵיטִיב
לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם
מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃
ה וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה
אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃ ו וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ
לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן
הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא
תַגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר
חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה
אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא
אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר
לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ
מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם
הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם
יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃
י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח
לוֹ׃ ס שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי
תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־
קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת
לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן
עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ
אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה
עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת
מאלה

אונקלוס

מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבתא או בנבלת בעירא
מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מניה והוא
מסאב וחב׃ ג או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה
דיסתאב בה ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב׃ ד או אינש
ארי יקיים לפרשא בסיפון לאבאשא או לאוטבא לכל די
יפרש אנשא בקיום ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב לחדא
מאילין׃ ה ויהי ארי יחוב לחדא מאילין ויודי די חב עלה׃
ו וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה דחב נוקבא מן
ענא אימרתא או צפירת עזי לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא
מחובתיה׃ ז ואם לא תימטי ידיה כמיסת אימרא וייתי ית
חובתיה דחב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי
חד לחטאתא וחד לעלתא׃ ח וייתי יתהון לות כהנא ויקריב
ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה
ולא יפריש׃ ט ויַדי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא
ודישתאר בדמא יתמצי ליסודה דמדבחא חטאתא הוא׃
י וית תניינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא
מחובתיה דחב וישתביק ליה׃ יא ואם לא תדביק ידיה
לתרתין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה
דחב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי
עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא׃
יב וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית
אדכרתה ויסיק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא׃
יג ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה דחב מחדא מאלין
וישתביק

מסרה בנבלת, ב' ראשונה דגושה ודין מפסיק, ונעלם, העין בשוא פשוט. והוא טמא ל'. ג כי, כפי במקפך. בטמאת, כולם ח"ו. ונעלם, העין בשוא פשוט. ד תשבע מלרע. לבטא, ל'. להרע י'. להיטיב מ"ל דמ"ל. יבטא, כ' וס' ויבטא בשפתיו. בשבעה, ח"ו וכולם דשבועה דכו'. ונעלם, העין בשוא פשוט. ה יאשם, האלף בשוא פשוט. והתודה, ב' בתורה. ו על, ח' בטעם מארכין בסיפרא. שעירת, מ"י. ז ידו ו' בלי' יוד בסוף. ח לחטאת ל'. ראשונה, י"ג מלא, וב' מלא בלי' דתורה. ומלק, ב'. ולא, ל' וקדמא ולא יבדיל. ט והזה, הזין דגושה. ימצה, ל' כתיב ה' והלדי בלירי. חטאת הוא, ד' והקרי בוי"ו וכולם דעופות בל"ז. י את' ל' וס' ואם. יא תשיג, מ"י. עשירת, כולם כ"כ מ"י קדמא וה"י תניין במ"ג. האפה, ב' חסר. ולא יתן, ג'. הוא ב' בענין דכתי' הוא וקרי היא. יב והביאה, ב' ומ"י ומפיק ה"א והוין בסגול. מלוא, ב' ל' מלא ובתורה. אשי, ע' כתיב י' באנ"ך. חטאת הוא, ב' בענין. יג מאלה, מלעיל. כמנחה, ל' בתורה.

ת"א או בנבלת שרץ טמא שבועות יד יח. ונעלם ממנו שבועות ד ה כריתות יט נדה כח. או כי יגע שבועות ז. לכל טמאתו שבועות ז נדה נה. ונעלם ממנו שבועות ד ה כריתות יט. או נפש כי תשבע מליעא לה שבועות כ כו. להרע או להיטיב נדרים יז נזיר סב בב"ק נא שבועות כה כו כז. לכל אשר יבטא שבועות כ כו. ונעלם ממנו שם כו לא. והיה כי יאש' שם לג לד הוריות ח ט. והתודה כריתות יב. מחטאתו כריתות כו. וא' לא תגיע הוריות ט. והקריב את אשר פסחים נט הוריות יג זבחים ל. ומלק את ראשו זבחים סה חולין יט כז. והזה מדם החטאת זבחים סד. והנשאר בדם ימצה שם נז נב סד מעילה ח. ואת השני יעשה פסחים נט הוריות יג זבחים ל חולין כא כב. וכפר כריתות כו. מחטאתו מנחות קא כריתות כז. וא' לא תשיג הוריות ט. לא ישים סוטה טו זבחים סג מנחות ד נב נט ס קח. וכפר עליו הוריות ט מנחות קא כריתות כז.

רש"י

הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטמאת אדם. זו טומאת מת: לכל טמאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור: ונעלם ולא ידע. (נ"ל שט"ס הוא נ"ל והוא ידע. והוא דבור בפ"ע וס"פ והוא ידע ר"ל עכשיו נודע לו שכשאכל הקודש שכח הטומאה. נח"י) ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש. (ד) בשפתים. ולא בלב: להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו (שבועות כ"ז) כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם: (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת
לעולה

ירושלמי

מסאב ויתכסי מניה והוא מסאב ויקרב בכל קודשיא ויתחייב: (ג) או ארום יקרב בסואבית אינשא לכל סובתיה דמסתאב בה ויתכסי מניה ויקרב בכל קודשיא ומן בתר כדין אתגלי ליה ואיהו ידע דמסאב ולא אידכיה ויתחייב: (ד) או בר נש ארום יומי לפרשא בשיפוון לאבאשא או לאטבא לכל גוון דיפרש אינשא לדהוה ולדעתיד למיתי באומתא ומשקר ביה ויתכסי מניה ומבתר דעבד איתגלי ליה ואיהו ידע דישקר ולא תב ואתחייב לחדא מן אילין:

[(ד) לסבאישא או למיטבא:]

(ה) ויהי ארום יחוב בחדא מארבעתי אלין ובתר כן תהא ויודי חובתא דחב עלה: (ו) וייתי ית קרבן אשמיה לקדם יי מטול חובתיה דחב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירתא דעיזי לחטאתא ויכפר עלוי כהנא מן חובתיה: (ז) ואין לא תארע ידיה כמיסת למייתיא אימרא וייתי ית קרבן אשמה דחב תרין

יונתן בן עוזיאל

שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יוניא קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: (ח) וייתי יתהון לות כהנא ויקרב ית מאן דאתבחר לחטאתא בשרויא ויחזום ית רישיה לקביל קודליה ולא יפרש רישיה מן קדליה: (ט) וידי מן אדם חטאתא על כותל מדבחא ודאשתייר באדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: (י) וית עוף תניין יעביד עלתא הי כהילכת עופא דאתבחר בשירויא לחטאתא ולא כהלכת חטאתא דתורא ודאיתמר כר עזי ויכפר עלוי כהנא מהובתיה דחב וישתבק ליה: (יא) ואין לא תארע ידיה כמיסת למייתיא תרין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יוניא וייתי ית קורבני דחב חד מן עשרא בתלת סאין סמידא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארום חטאתא היא: (יב) וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית שבח אדכרתא ויסק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: (יג) ויכפר עלוי כהנא על חובתיה דחב מחד מאילין וישתביק ליה ותהי לכהנא

כמנחתא

רש"י

לעול' (זבחים ז') למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אחד: עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף. מול הרוא' את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטא' הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת הוא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת הוא. ואין בדין שיהא קרבנה מהודר: (יב) חטאת הוא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:

(יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ"ח) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפרים מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה (לכך נאמר מחטאתו) הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (ת"כ): ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף

והקלי

יונתן

דבר שחייבים עליה מיתה או ידע בחבירו שביטל שבועה ואלה וגומר: (ג) סובתיה דמסתאב פי' טומאתו שנטמא והאלו כתוב שאוביה ומכאן מוכח שפירש לאשון עיקר בפ' רילה בראשית י"מ שכתבנו בפסוק ואברהם ושרה זקנים וגו' וע"ש: ויקרב בכל קודשיא פי' שאכל בטומאה קדשים או נכנס למקדש: ומן בתר כדין אתגלי ליה הכי מתרגם על ונעלם דמשמע מכלל דידע כדאיתא בשבועות פ"ק: ידע דמסאב ולא אדכי פירוש ידע שנטמא ולא טיהר את עצמו: (ד) לכל גוון דיפרש אנשא לדהוה ולדעתיד פירוש שנשבע שבועת ביטוי לדהוה בלשון התרגום דהוה שכבר הוה והוא לשעבר. ולדעתיד והכי איתא בתמ' שבועות פ' שבועת ביטוי כי תשבע לבטא וגומר אין לי אלא להבא לשעבר מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשבועה וכדפירש"י וק"ל: (ה) בחדא מארבעתי אילין וכו' פירוש מאלו ד' דברים העלמת עדות והעלם טומאת בהמה ושרץ והעלם טומאת אדם והעלם שבועת שוא. ובתר כן תהא. פירוש ואח"כ הוא תוהא ומתחרט ומודה על פשעיו: (י) הי כהלכת עופא וכו' פירוש כמשפט האמורה בחטאת העוף כדבה בראש הפרשה ולא כמשפט חטאת דפר והיינו מה חטאת העוף ממול עורף אף עולת העוף כן וס"ל כרבי ישמעאל וכ"א בר שמעון בתמ' חולין דסבירא להו כמשפט חטאת העוף. וע"ש:

הי

רמב"ן

(ג) ונעלם ממנו והוא טמא. עד והיה כי יאשם וכו' והתודה שנעלמה ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או ביאת מקדש לשון רש"י. ואין הכונה שיהיו אכילת קדשים וביאת מקדש נלמדים מן ואשם כי בכל הקרבנות למעלה נאמר כן אבל הפרש' הזו תקצר בדבר המובן כי מפני שאין בנגיע' נבלה ושרץ חטא ולא הוזכרו ממנה אפי' הכהנים אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלה ממנו השבועה ויחטא בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן ונידוע שאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש אין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה וזה ישוב פשוטו של מקראות בפרשה זו ולרבותינו בה עוד מדרשים לחזק הענין הזה:

אבן עזרא

[ה]חזיר ומחביריו: או בנבלת בהמה טמאה. למאכל [ש]כסוס וחמור ושרץ טמא ונשמונה המזכרים. ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה: (ד) לבטא בשפתים. דבור שפה: להרע. למי שהוא חייב או לפי הגאון להתענות. וטעם להזכיר [ת]אלה שהוא חייב להודות ועל האסרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה [א]לפני הכהן [ב]והקרבן אחד: (ז) ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: אחד לחטאת ואחד לעולה. ויאמר רב יצחק כי טעם אחד עול' בעבור שלא תגיע ידו [ג]אולי עלה אל רוחו מחשבה והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורי' והשני חטאת כמשפט: (יא) עשירית האיפה. ומאכל לאיש אחד ביום אחד:

תמעל

(ה) והתודה אשר חטא עליה והביא את אשמו. עד ואם לא וכו' אין הסדר כן אבל הוא מביא החטאת וסומך עליה והתודה כענין שנא' להלן וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל אבל לא אמר כאן וסומך ידו בעבור שפירש בכל החטאות למעל' שהם טעונים סמיכה וכן בקרבנות הנדבה ולא פירש הוידוי למעלה בשאר החטאות. ועל דרך הפשט יראה שאמר בכאן והתודה בעבור כי בשבועת העדות יביאו קרבן על זדונה וכן בשבוע' הפקדון הזכיר והתודו את חטאתם אשר עשו אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידוי. אבל על דעת רבותינו והתודה אשר חטא עליה על כל המזכרים בפרשה אף טומאת מקדש וקדשיו ושבועות ביטוי שהן בשוגג ושאר כל חטאות למדנו מכאן אם הזכיר הוידוי בכאן מפני ששבועת העדות ושבועת ביטוי אין בזדונן כרת והכריכו וידוי וכ"ש למעלה בחטאות קבועות שיתודה על חייבי כריתות ורבותינו אמרו כי והתודה את אשר חטא עליה כלל לכל חטאות שטעונה וידוי והכתוב בפר' נשא ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו להביא כל האשמות כך מפורש בספרי ושם דרשו ואשמה הנפש ההיא והתודו בנין אב לכל המתים שיטענו וידוי: (ז) ואם לא תגיע ידו די שה. הקל הכתוב על המוטא באלו להביא קרבן עולה ויורד ויתכן שהטעם בשבועות מפני שאינן חייבי כריתות ובטומאת מקדש וקדשיו מפני שהוא טועה בדבר מצוה כי הכהן האוכל קדשים והבא למקדש בהשתחוות או להקריב קרבן עוסק הוא במצוה ודעתו לשמים ולפיכך אע"פ שחטא בהעלמת הטומאה ריבה לו הכתוב כפרות ואמר ר"א כי טעם אחד

לעולה

פירוש על אבן עזרא

[י]שכמות בהם מגשרים לא אכלו ובנבלתם לא תגעו עמהם הם לכם. [ש]שלא נזכרו בכתוב בפירוש. רק נכללו בבהמה טמאה. [ת]ר"ל מאחת מאלה [א]אבל יתודה בפה בברהמיא כמ"ש והתודו את חטאתם. [ב]כלומר שהם שוים בכל. [ג]שילטער על שאין ידו משגת ויהרהר אחר מדותיו ית'.

ר"ל

פירוש רשב"ם

(ב) ונעלם והוא טמא ואשם. על ששכח שהוא טמא ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד בכרת: (ג) והוא ידע ואשם. שנודע לו עכשיו שהוא טמא ויודע שהוא אשם: (ח) ולא יבדיל. סימן אחד מלק ולא שנים: (ט) והזה מדם החטאת. אוחז בבת ומזה מרחוק והנשאר ימצה אבל עולת העוף אין בו הזיה אלא ונמצה: (יג) מאחת מאלה. על אחת משלש עבירות אלה: ושמעה קול אלה. ושבועת ביטוי. וטומאת מקדש וקדשיו:

מקדשי

מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃
ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה
מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה
אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־
שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת
אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־
חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן
וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח
לוֹ׃ פ יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה
אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא
תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃
יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ
לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל
שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח
לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ
כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ
כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ
בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ
בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־מָצָא
אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־
אחת

וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵא לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃ יד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ טו אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא
דַּייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ
כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃ טז וְיָת דְּחָב מִן קוּדְשָׁא
יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא
יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִיכְרָא דַּאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יז וְאִם אֱנָשׁ
אֲרֵי יֵחוֹב וְיַעֲבֵיד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין
לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ יח וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים
מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם
יְיָ׃ כ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי יֵחוֹב וְיִשַּׁקַּר
שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּיב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקְדוֹנָא אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא
אוֹ בִגְזֵלָא אוֹ אֲנַס יָת חַבְרֵיהּ׃ כב אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא וִיכַדֵּיב
בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דְּיַעֲבֵד אֱנָשָׁא
למיחב

מסרה טו נפש, ג' ר"פ בטעם. תמעל, מ"ו. כסף, הכף בחטף והמלה מוקפת. טז חמישתו, ג' חסר יוד חכין. יוסף, ג' מלא מל' לוסופי באלפ"ק וכל שב"כ דכו'. באיל, בליגי ומ"י. יז מצות, כל לשו' בחד ו' כתיב. ולוא ידע, י"א. ונשא, י"ז. יח על, ח' בטעם מאריכין בסיפרא. שגגתו, הג' בשוא והשין בלי געיא ולפי מה שעשו געי' בכל הנכי לאוי ג"כ כאן ד"א. שגג, כולו קמץ. יט אשם, ב' חד מלא דין חסר והשין בחולם. אשם, בד־. כא נפש, ג' ר"פ בטעם. וכחש, ג' ב' מלעיל דין מלרע והשית בליגי. בעמיתו, מ"י. בפקדון, ח"י ומ"ו. בתשומת, מלעיל וסגול וה' כפי ושין שמאל ומ"ו. כב וכחש, בסגול ומלעיל.

ת"א והיתה לכהן מנחות עג. נפש כי תמעל תמורה ג' לג כריתות יח מעילה יט יח עו. וחטאה פסחים לג זבחים מה. איל תמים כריתות י כג. ואת אשר מליעא לה הוריות י כריתות כו. באיל האשם זבחים מט. ואם נפש כי כריתות יט כג. מכל מצות ה' אשר לא הוריות ח זבחים מח כריתו' יז כה. ולא ידע ואשם נזיר כג קדושין פא הוריות ח כריתות יט. על שגגתו אשר שגג כריתות יח. בערכך זבחים מח. וכפר עליו הכהן הוריות ז ח. והוא לא ידע כריתות כד. אשם הוא אשם שקלים ט זבחים יב קג תמורה יז יח. נפש כי תחטא סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט. ומעלה מעל כתובות מג קדושין נב בבא קמא יב בתרא קכג זבחים קיד בכורות נג תמורה ח. וכחש בעמיתו כתובות מג קיז מליעא מח נח שבועות לג לז. בפקדון או בתשומת יד בב"ק קג מליעא מח. או מצא אבדה כתובות מג בב"ק קג קה.

רש"י

והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכבשה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו (ת"כ) והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: (טו) כי תמעל מעל. (ת"כ) אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר (ד"ה א' ה') וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה (במדבר ה') ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש. והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה (ויקרא כ"ב) ולא ישאו עליו חטא מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל. לשון קשה כמו (מלכי' ב' כ"ד) ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים. בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקודש ישלם. (כריתות כו) קרן וחומש להקדש: (יז) ולא ידע ואשם והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. (ת"כ) ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענוש את שידע רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפיגולין והנותר' והמתענה ביוה"כ עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רע"א הרי הוא אומר ע"פ ב' עדים או ג' עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשני' למה פרט לך הכתוב בג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע. אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. (ת"כ) הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זו דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל [והאמצעי הוא ל' מקור כענין משנה הקודמת למעשה וכ"מ תמיד שיבוא מקור קודם הפעל כמו פקד פקדתי בא"ר] וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל (בן שתי שנים) [פ"ס הוא
דנמסקס

יונתן בן עוזיאל

במנחתא: (יד) ומליל ייי עם משה למימר: (טו) בר נש ארום ישקר שקר ויחוב בשלו ויתהני מן קודשיא דייי וייתי ית קורבן אשמיה לקדם ייי דכר שלים מן ענא בעילוייה כסף הי כדמי הנית קודשא דאתהני סילעין בסלעי קודשא לקרבן אשמא: (טז) וית הנית קודשא דחב מן קודשא ישלים וית חומשיה דדמוי יוסיף עלוי ויתן יתיה לכהנא וכהנא יכפר עלוי בדיכרא דאשמא וישתביק ליה: (יז) ואין בר נש ארום יחוב ויעבד חדא מכל פיקודיא דייי דלא כשרין לאתעובדא ולא ידע ואתחייב ויקבל חוביה: (יח) וייתי דכר שלים מן ענא בעילוייה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוי כהנא על שלותיה דאשתלי והוא לא ידע וחב וישתביק ליה: (יט) קורבן אשמא הוא כל דאתחייב לקרבן אשמא ייתי קורבן לאשמא לשמיה דייי על חובתיה דחב: (כ) ומליל ייי עם משה למימר: (כא) בר נש ארום יחוב וישקר שיקרין לשום מימרא דייי ויכפור בחבריה בפקדונא דאפקיד גביה או בשותפות ידא או בגזולא או דיטלום ית חבריה:

ירושלמי

((כא) או עצא ית חבריה:)

(כב) או אשכח אבדתא ויכפור בה ואשתבע על שיקרא על חדא מכל דיעביד
אינשא

רש"י

דבשפחה חרופה ג"כ כתיב איל שהוא ב' קשה וא"ל לימוד. ובת"כ הגי' שיהא בכסף שקלים. מזהיר] יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא [ומה ראית כו' עי' בת"כ]: (כא) נפש כי תחטא. (ת"כ) אמר ר"ע מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו [צ"ל אינו וכ"ה בת"כ ובמזרחי] רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם' [וא"ו או דלקמי' הוכחש בעמיתו לשודי' קאי ולא אמעל בה']: ובתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: (כב) וכחש בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע
על

בעל הטורים

בו"ו פירוש שהגיד לו כבר שם שוב אינו חוזר ומגיד: (כא) ביי' וכחש בעמיתו הוא"ו וכחש בין ביי' ובין בעמיתו שהכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב"ה וחבירו: (כד) לאשר הוא לו יתננו ב' במסו' הכא ואידך (ולאדם שלא) עמל בו יתננו חלקו (קהלת ב') והיינו כדאי' בהגוזל הגזל מחבירו לפי' שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפילו למדי:
משה

יונתן

(טו) כי כדמי הינית קודשא וכו' פירוש שמין כמה היה שוה מה דאתהני מן הקדשים וישלם ערכו ויוסיף חמישית של שווא ההיא וכן משמע בפירש"י יעויין שם: (יט) כל דאתחייב לקרבן אשמא וכו'. דקשה ליה מאי אשם הוא אשם אשם אלא לדרשא כדדרש: (כא) דיטלום פי' בערוך כל איש בליעל והוהב בלע נקרא גבר עולמא:
ויתחייב

רמב"ן

לעולה שיקריב על המזבח כנגד האמורין בחטאת הבהמה ויפה פירש:
(כו) והביא את אשמו לי"י. עד סוף כל הפרשה נקרא הקרבן הזה אשם כמו שאמר בשקל הקדש לאשם אבל והביא את אשמו לי"י האמור למעלה בקרבן עולה ויורד טעמו והביא את קרבנו לי"י כי הקרבן ההוא חטאת הוא כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת. ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם וכולן יבאו על חטא ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה כי יש חטאת זכר שעירים ופרים ואין לומר שיהא מפני הזוכר החטא כי הנה המצורע מביא שני קרבנות שם האחד חטאת ושני אשם. והנראה בעיני כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר הענשו יתחייב להיות שמם נאבד בו מלשון תאשים אלהים ויאשמו נאות מדבר וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה וכן אשמים נענשים וחטאת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון אל השערה ולא יחטיא והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופ' בעבור ששם באים אף על המזיד יקרא קרבנם אשם וכן אשם הנזיר אבל אשם מעילות אע"פ שהוא בשוגג בעבור שהוא בקדשי י"י יקרא הקרבן אשם כי החטא הגדול יתחייב להיותו אשם בו כאשר יקרא מעילה וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת והנה הוא כבר שמם בה. ויקרא קרבנו הראשון אשם שיגין עליו מן האשמה אשר הוא שמם בה ושני החטאת שהוא מכפר שגגותיו וטעם אשם תלוי מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע שחטא מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאי והצריכו איל בכסף שקלים ואלו נודע חטאו היה מביא חטאת בת דנקא וקראו אשם לאמר שהוא בספק בעיניו ולא יביא כפרתו יהיה שמם בעונו וזה טעם אשם הוא אשם אשם לי"י יאמר כי הקרבן הזה אע"פ שהוא בא על הספק אשם הוא כי אשם אשם לי"י היודע כל תעלומות ואם אולי חטא לו יענישנו. וכן מה שאמר למעלה והביא את אשמו בעבור כי מן הנזכרים ומזידין כגון שבועת העדות יזכיר בו אשם והוא חטאת. ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא נקבה על חטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרי' יקראו גם כן חטאת בעבור ששם לחטאת: חסלת פרשת ויקרא
אמר

אבן עזרא

(טו) תמעל מעל. דבר [ד]שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא [ה]בקדשי השם יביא איל שהוא שוה [ו]כסף שקלים ומיעוט רבים שנים. (טז) וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישתו וזה היא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: (יז) ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחיל' לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהיא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן זכר או אשם תלוי: (יט) אשם אשם ליי'. הוא פירושו אשם הוא: (כ) ומעלה מעל ביי'. שעבר על מצות לא תעש' מדבר שהוא בינו ובין אדם: (כא) או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו: בגזל. בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק. בסתר: ועמיתו. רעהו. [ז]ויתכן שהוא בעומתו. וה"א בהנה נוסף: (כב) ונשבע על שקר. [ח]פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר:
בראשו

פירוש על אבן עזרא

[ד]ר"ל שנתכסה החול במעיל הקודש בל"א (בעמענטעלט). [ה]ר"ל אם הכנים קדשי השם לרשות החול אפי' בשוגג ולא נהנה מיד מעל. וחייב להביא איל תחת העלם. [ו]ר"ל כסף הב' בערכך נוסף. כי אינינו כנוי לנוכח. והוא כאלו כתוב בערך. [ז]כלומר כי מלת עמיתו הוא מגזרת עומת לפי שהדעות בין שנים אינו נגמר עד שיכריחו דיעותיהם זה לזה שיהיה זה מגמת פניו למול פני חבירו ולכן נקרא עמית. [ח]פי' מלת על עומדת במקום הדבר שיבקש חבירו ממנו ונשבע עליו לשקר כי מלת ונשבע אין נופלת על שקר רק על דבר שהוא מכחש וזה טעם אמרו והעד מכל אשר ישבע עליו לשקר.
ר"ל

ספורנו

(יז) ואשם ונשא עונו. כבר קבלו ז"ל (יומא פרק יוה"כ) שזה מדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי לו אם חטא בשוגג או לא נפל בחטא אבל היה עונו שלא נזהר עד שנפל בספק וכפי עונו ישא העונש: (יט) אשם הוא. אע"פ שלפעמים יוצא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשב המושב שמכניס בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם עכ"פ אע"פ שלא נכשל באותו החטא שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשם אשם לה' כשלא נזהר בדבר עד שנפל בספק:
והשיב

פירוש רשב"ם

(טו) מקדשי ה'. נהנה מן הקדש חדו אשם מעילות: (טז) ונתן אותו לכהן. את איל אשם יתן לכהן לכפר בו: (יז) ולא ידע ואשם. באשם תלוי מדבר כמו שנאמר על שגגתו אשר שגג: (יח) והוא לא ידע. כשנתחלף לו חלב בשומן ואכלו ולא ידע שיש כאן חלב. אבל לבסוף כשהוא שמע שספק חלב ספק שומן אכל ואשם והביא איל תמים מן הצאן לאשם עד שנודע שודאי חלב אכל יביא חטאת: (כא) וכחש בעמיתו וגומר.

אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא
בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב
אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק
אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד
אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר
כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר
וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו
לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃
כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים
מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃
כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח
לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה
בָהּ׃ פ

ומפטירין עם זו יצרתי בישעיה סי' מ"ג: ק"א דעואל. ליוס סימן:

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו
אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר
זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל
מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־
הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־
בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל

המזבח

אונקלוס

לְמֵיחַב בְּהֵן׃ כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וִיחוּב וְיָתֵיב יָת גְּזֵילָא
דִּגְזַל אוֹ יָת עוּשְׁקָא דַּעֲשַׁק אוֹ יָת פּוּקְדָנָא דְּאִתְפְּקַד
לְוָתֵיהּ אוֹ יָת אֲבֵידְתָא דְּאַשְׁכַּח׃ כד אוֹ מִכּוֹלָא דְּאִשְׁתְּבַע
עֲלוֹהִי לְשִׁיקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי
לִדְהוּא דִילֵיהּ יִתְּנִנֵּיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃ כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ
יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת
כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל
חֲדָא מִכֹּל דְּיַעְבֵּד לְמֵיחַב בַּהּ׃ פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּיד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי
לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דַעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא
עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי
יָקְדָא בֵיהּ׃ ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ
יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ וְיַפְרֵישׁ יָת קִטְמָא דְּתֵיכוֹל אֶשָּׁתָא יָת

עלתא

מסרה על אחם, י"ח פסוק על על ומל' חדא ביניהון. לחטא, ה"ו ומ"א. בהנה, ג'. כג והשיב, מ"י תכין. גזל ב' קמץ. העשק. ח"ו. עשק, כולו קמץ. הפקד, הה"א בק"מ והקוף בפתח וב' בתרי לישני ישבע, מלרע. הלמד בפתח. ושלם, ג'. אתו, ח"ו. בראשו, ח"ו. וחמשתיו, ב' וחסר ב' יודין קדמאי והמם בתהג. יתננו, ב'. כה יביא, מ"י. כו יעשה, קדמא יעשה האדם לחטא בהנה תנין יעשה לאשמה בה. לאשמה, הה"א נחה ולכן בה רפי הני"ת. ב היא, כ' בוי"ו וקרי ביו"ד. מוקדה, מ"ם זעירא. ולית ומלא ההא נחה ולאוי במפיק. תוקד, ה' ונו"ו ונסג"א. ג מדו, ב'. ושמו, ל' וד' שמו.

ת"א והיה כי יחטא ואשם מליעא מח. והשיב את הגזלה בב"ק ס ס"ז לד לח קד קיב מכות טז חולין קמ"א תמורה ו: או לכל אשר מליעא מח בראשו בב"ק סה. והמשיתיו יוסף עליו שם קח מנחות מז. לאשר הוא לו בב"ק קג מליעא מג. ואת אשמו ב"ק סה ערכין ד. בערכך זבחי' מח כריתות מז.

צו את אהרן ס' הזוהר פ' פקודי. זאת תורת זבחים כז סה כט פד כג ומנחות ז כו ודף מט נדה מ. היא העלה על מוקדה יומא לג מה סנהדרין לד הוריות ג זבחים כז פג ודף פד תמורה יד. כל הלילה עד הבקר מגילה כא חגיגה י זבחים כז. מדו בד פסחים סה יומא כג. ומכנסי בד ילבש יומא כג ערכין ו. והרים יומא כ כד זבחים פו. אשר תאכל האש זבחים פג מנחות כו.

רש"י

על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. (שבועות כ"ד) כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהתודות כי יחטא (גי' ס"א ובדעתו להתודות כי חטא) ואשם: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון: וחמשתיו. (ב"ק ק"ג) רבתה תורה חומשים הרבה לקרן אחת שאם כפר בחומש ונשבע והודה חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע לו פחות משוה פרוטה: לאשר הוא לו. [לאפוקי בנו ושלוחו ת"כ] למי שהממון שלו (ב"ק שם): השלמת פרשת ויקרא.

(ב) צו את אהרן. (ת"כ) אין צו אלא ל' זירוז מיד ולדורות [דשורש צו לא נמצא רק מבנין הכבד נשמע שהוא ל' זרוז ומדלא כתיב תצוה ל' עתיד נשמע מיד. בא"כ. ולדורות ילפי' ליה בגמ' (קדושין כ"ט) בג"ש] א"ר שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס [ובעולה יש ח"כ לכהן שכולה כליל]: זאת תורת העלה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפי' פסולין שאם עלו לא ירדו: הוא העלה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שפסלו קודם שבאו לעזרה כל הענין בת"כ וזבחים (פג פד): (ג) מדו בד. היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו: על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בנתיים (ת"כ ערכין ג'): והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש (תמיד כח): הדשן אשר תאכל האש את העלה. (ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: על המזבח. אלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירו על המזבח לאחר שחתה

גחלים

ספורנו

(כג) והשיב את הגזלה. ואת אשמו יביא. שאין הקרבן מכפר אלא א"כ פייס את הניזק קודם שהביא הקרבן כאומרם ז"ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

(ב) צו את אהרן. זאת תורת העלה. אחר שהגיד מעשה הקרבנות אמר התורה הראויה לכל אחד ואחד אשר בה רמז חלק עיוני בהם. ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיהם וכוונותיהם דומה להבדל אשר בין מיני הקרבנות. והזכיר בעולה שכולה על המזבח לריח ניחוח אמנם קצתה עולה בלהב המזבח ואמר שהיא העולה באמת וחלק ממנה אל המזבח והוא הדשן שיש בה קצת לאלוקות באופן שהאש בוערת בו עם אותו החלק העולה באמת כאומרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקצת ממנה והוא הדשן הגמור יוציאוהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים ובכל מקום יהי' מוצאו אל מקום טהור והזכיר תורה במנחה ואמר שיגישו כולה לפני המזבח כי לאל ית' בלבד הביא המקריב את כל קרבנו והכהנים משלחן גבוה קא זכו. ושחלק ממנה נכולה הוא הנקטר לריח ניחוח ושחלק הכהנים גם הוא מכפר ונשמר מחמוץ כמו חלק גבוה ושמנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק ממנה בלבד כמו שהוא במנחת הכהן. והזכיר תורה בחטאת ואמר שאותו החטאת אשר לכובד עונו לא יכופר זולתי בהכנס דמו אל הקדש פנימה לא תאכל כי הוא כפרה באכילת הכהנים כשאר חטאות אבל תשרף בשרפתו. ובהאשם אף על פי שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת. הנה להיות חטאו מעילה בקדש תורה

אחת

אתשא לאתחייבא בהון: (כג) ויהי ארום יחטי ויתחייב ויומי ויתיב ית גזילא דגזל או ית עציא די עצא או ית פקדונא די אתפקד גביה או ית אבדתא דאשכח: (כד) או מכל מדעם דאשתבע עלוי לשיקרא וישלים יתיה ברישיה וחומש דמוי יוסף עלוי למריה הוא דיליה יתנינה ביומא דתהא על חובתיה: (כה) וית קורבן אשמיה ייתי לקדם יי דכר שלים מן ענא בעילוייה לאשמא לות כהנא: (כו) ויכפר עלוי כהנא קדם יי וישתביק ליה על חדא מכל דיעביד לאתחייבא בה: פ פ פ

א ודבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית אהרן וית בנוי למימר דא אורייתא דעלתא דאתיא למכפרא על הירהורי לבא היא עלתא דמתעבדא בעלתא בטוורא בסיני וקיימא על אתר בית יקידתא על מדבח כל ליליא עד צפרא ברם אישתא דמדבחא תהי יוקדא ביה: (ג) וילבוש כהנא לבושין דבוץ ואורקטין דבוץ ילבוש על בישריה ויפרוש ית קיטמא דתיכול אישתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בצטר מדבחא:

[(ג) ומכנסי ואברסקין:]

וישלח

בעל הטורים

(ב) משה לאמר לו את פ"ת תורה לומר אותם שיעסקו בתורה. צו את אהרן מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה צו את אהרן לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות שבגנת הלמוד עולה זדון. זאת תורת העולה היא העולה לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. הקרבנות נקראו אשה והתורה נקראת אש שנא' (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש. מימינו אש דת למו אותיות תלמוד [זה רמז על תושבע"פ] הקרבנות נקראו לחם את קרבני לחמי והתורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט') כשם שא"א לעולם בלא לחם כך א"א לעולם בלי תורה. (ג) מדו בד ב' הכא ואידך ויואב חגור מדו לבושו (ש"ב כ) שבגדי כהונה היו כעין בגדי מלחמה וכן המעיל כפי התורה ובזכותם היו מתגברים במלחמה

יונתן

(כג) ויתחייב ויומי פירוש שנשבע שלא ידע כלום והוא ידע כמלא שעבר על שבועתו: ית עלים די עלא פי' או שיגן לו דבר רע וכן תרגום ירושלמי או עלה ית חבריה: (כד) ביומא דתהא על חובתיה פי' ביום שמתחרט על עונותיו לשון גמרא תוהא על הראשונות: (ב) למכפרא על הרהורי לבא פי' שבא לכפר על הרהורי לב כדאיתא בויקרא רבה אין העולה באה אלא על הרהורי לב ורמז דכתיב העולה על רוחכם היה לא תהיה יחזקאל כ"ו. דמתעבדא בעלתא בטוורא בסיני קשה ליה מאי העולה פי' שטעונה כלי כמו עולת הר סיני וע"ז מורה ה' הידוע וכן הוא בת"כ מנין לעולות הדורות שטעונים כלי ת"ל עולת תמיד העשויה בהר סיני וכו' ומביאו רש"י בפ' פנחס וז"ל היא העולה שהקריבו

קודם מתן תורה דכתיב ויעשו עולות וגו' ויקח משה חצי הדם וגו' וישם באגנות אף עולות הדורות טעונות כלי ולאחר פי' דרש"י (שם) היא העולה שהקריבו בימי מלואים בלבד

שהיה בהר סיני: (ג) בלבש כמו בשער פי' בגדי המזבח.

רמב"ן

(ב) אמר הכתוב בפרשה דבר אל בני ישראל. כי שם ילוה נדבות הקרבנות וישראל מביאים אותם וכאן אמר צו את אהרן. כי ידבר במעשה הקרבנות והכהנים יעשו אותם. וכתב רש"י אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר רבי שמעון ביותר היה צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. ומדרשו של רבי שמעון איננו על זו הלשון כי כאן אין בו חסרון כיס לבני אהרן המצווי' בה אבל יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות גם בעולה אבל אמר תנא קמא אין צו אלא זירוז מיד ולדורות לומר שהפרשיות שילוה הכתוב לזרז בהם ולומר שיעשה מיד וינהג הדבר לדורות יאמר בהן צו ובשאר הפרשיות יאמר דבר אל בני ישראל או אמור להם. ובא רבי שמעון לחלוק ולומר שפעמים יבא הלשון הזה בדבר שאינו מיד ולדורות בעבור שיש בו חסרון כיס כגון הצואה האמורה בשמן המאור וכגון שאמר הכתוב צו את בני ישראל ונתנו ללוים ערים לשבת. ויתכן שנא' שיש בלו זה חסרון כיס לכהנים בעבור זה קרבן אהרן ובניו. המנחה בלולה זו אבל בתחלת ספרי בענין מחלוקת היא שנויה שם: זאת תורת העלה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שהוא כשר כל הלילה וללמד על הפסולי' איזה מהם אם עלה ירד ואי זה מהם אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא תורה אחת לכל העולים ואפי' פסולים שאם עלו לא ירדו לשון רש"י ואין התורה הזו לכל העולים אלא לכל העולות שהנסכים אם עלו ירדו ואפי' נסכים כשרים והזבח פסול או הזבח כשר והנסכים פסולים וכ"ש שניהם פסולי' בכולן הזבח לא ירד והנסכים ירדו שזהו ריבויו של מקרא תורת העולה תורה אחת לכל העולות ולא לנסכים ולא לדם כדברי ר' יהושע והנה הכתוב הזה ילמד שלא נקריב העולה בלילה אבל אם נשחטה וזרק דמה ביום נקטיר אבריה כל הלילה וכן חלבי השלמים פי' היא העולה כמו תהיה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה ואמר היא למיעוט שדרשו בו וכפי המדרש אין הכתוב מלמד שנעלה האברים מן הארץ למזבח בלילה שהרי למדו זה מפסוק אחר לא ילין חלב חגי עד בקר כי משם ילמדו שיהיו פסולין בלילה על גבי הרצפ' ומעלן כל הלילה וכאן ידבר באברים שהן כבר על גבי המזבח ביום שמהפכין בהן כל הלילה עד הבקר ולכך אמר העולה שהיא כבר עולה על גבי המזבח ולמד עוד שאפי' פסולין לא ירדו ובלבד שיהו פסולין בקדש והנסכים ירדו וכן הדם כמו שכתבתי: ואש המזבח תוקד בו. יאמר שתוקד במזבח כל הלילה כי מלוה שישימו ביום עלי' הרבה כדי שלא יתאכלו לגמרי ויכבה האש ממנו. ולפי דעתי מה שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה מלוה לכהנים בקיום האש כמו שאמר ובער עליה הכהן עצים ולוה שיזכרו בזה ויערכו אש ועצים הרבה שתוקד האש תמיד כל היום וכל הלילה והזהיר בלאו שלא תכבה לעולם והנה אם נתעצלו הכהנים וכבתה האש עברו בלאו ומפני זה אמרו רבותינו שהיתה מערכה שניה לקיום האש. ומה שאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה מקרא יתר ודרשו רבותינו בכל אתר ולמד שכל המכב' עובר בלא תעשה ואפי' כבה מן המערכ' גחלת אחת לוקה. בין שכבה אותה בראשו של מזבח בין שהורידה וכבה אותה למטה. וכמודו' לי שאינו עובר אלא בלאו אחד: (ג) ולבש הכהן מדו בד. היא הכתונת עד מולין בנתיים ל' רש"י והנה תרומת הדשן לריכה בגדי כהונה. ואין עבוד' בשני הבגדים מהם. אבל הזכיר אלה השני' לדבר שנתחדש בהם כאן. לומר שתהא הכתונת כמדתו. והענין לומר שאם היו מסולקין קצרים ואינן מגיעין עד רגליו ועבד בהן עבודתו פסולה. ולמד שלא יהא בינו ולא בין המכנסים לבשרו כלום. והוא הדין שצריך כל בגדי כהונה כי כיון שהזכיר הכתוב שהיא צריכה בגדים למדנו שהיא צריכה ארבעה להדיוט ושמונה לכהן גדול. וכן מפורש במסכת יומא בפרק שני ובתורת כהנים מה ת"ל ילבש להביא את המצנפת ואת האבנט. ואונקלוס תרגם מדו לבושין ונראה כי אילו מדו יכלול שם כל בגדיו כאלו אמר ולבש הכהן בגדי בד וכן מדיו קרועים שיורד על פי מדותיו על פי מלבושיו חגור מדו לבושו ויהיה זה כדעת האומר אבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו

של

אבן עזרא

(כד) בראשו. בעצמו או שם שהוא שוה. וחמשתיו. מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו. טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: (כה) בערכך. [ט]כראשון [י]ויוסיף מומחים בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה. שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

(ב) הוא העלה. נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח וכאן רמז [א]שלא יעלה עולה בלילה [ב]רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה. [ג]ויו"א מוקדה [ד]נוסף [ה]או מוקד ומוקדה הם שנים שמות: ואש המזבח תוקד בו. ולא חוץ ממנו: (ג) מדו. [ו]חלוק וחכמים אמרו שהוא חלוק [ז]כנגד מדתו: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש. הנשאר מאכילת

האש

פירוש על אבן עזרא

[ט]ר"ל בערך כסף שקלים כאשר מבואר במגילת קדשי השם [י]ר"ל לפי פשט הכתוב שהם ב' חמישיות כמו שמפרש לפני זה. וכ"כ במדבר (ה' ו') אם הוא מתודה מעלמו יוסיף חומש אחד, ואם יש עדים עליו יוסיף ב' חמשיות, ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתנו עכ"ל. הרי שביטל דעתו מפני דעת חז"ל. ובעל מ"ם המגלה לנתה"ם ע"ש. [א]ר"ל כי אין דרך העבודה. [ב]על המזבח כל הלילה ורז"ל למדו זה מציום לוותו את בני ישראל האמור בזאת הפרשה. [ג]כי יש לו להיות מוקד. [ד]ואיננו כנוי כי הוא בלא מפיק. [ה]לשון זכר ולשון נקבה והרבה כן במקרא. [ו]והוי"ו נוסף כוי"ו בנו בעור. [ז]ולפילוסם הוי"ו בנוי.

דה"א

פירוש רשב"ם

אשם גזילות בפ' זו: (כד) ביום אשמתו. כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה פקדון או גזל או עושק או אבידה: (ב) צו את אהרן. זאת תורת העולה. כל הקרבנות האמורים בפרשת ויקרא חוזר וגומר כל דיניהם: הוא העלה. הנקטרת ביום. כדכתיב ביום זבחיכם ביום הקריבו את זבחו: כל הלילה. תמור הקטרתה: ואש המזבח תוקד בו. בלילה כמו ביום: (ג) מדו. כמו בגדו ומדיו קרועים. לשון בגדים: והרים את הדשן. וזהי מצותה בכל יום לתמיד של שחר אבל והוציא את הדשן הוא לזמן מרובה לפנות את המזבח מרוב

דשן

המזבח: ד ופשט את־בגדיו ולבש
בגדים אחרים והוציא את־הדשן אל־
מחוץ למחנה אל־מקום טהור: ה והאש
על־המזבח תוקד־בו לא תכבה ובער
עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך
עליה העלה והקטיר עליה חלבי
השלמים: ו אש תמיד תוקד על־
המזבח לא תכבה: ס ז וזאת תורת
המנחה הקרב אתה בני־אהרן לפני
יהוה אל־פני המזבח: ח והרים ממנו
בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת
כל־הלבנה אשר על־המנחה והקטיר
המזבח ריח ניחח אזכרתה ליהוה:
ט והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו
מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל־
מועד יאכלוה: י לא תאפה חמץ חלקם
נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא
כחטאת וכאשם: יא כל־זכר בבני
אהרן יאכלנה חק־עולם לדרתיכם
מאשי יהוה כל אשר־יגע בהם יקדש: פ
שני יב וידבר יהוה אל־משה לאמר: יג זה
קרבן אהרן ובניו אשר־יקריבו ליהוה
ביום המשח אתו עשירת האפה סלת
מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה
בערב: יד על־מחבת בשמן תעשה
מרבכת תביאנה תפיני מנחת פתים
תקריב

אונקלוס

עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא: ד וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ה ואישתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא: ו אישתא תדירא תהי יקדה על מדבחא לא תטפי: ז ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ח ויפריש מניה בקומציה מסולתא דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא דעל מנחתא ויסק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתא קדם יי: ט ודאשתאר מנה יכלון אהרן ובנוהי פטירא תתאכל באתר קדיש בדרת משכן זמנא יכלונה: י לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודשין היא כחטאתא וכאשמא: יא כל דכורא בבני אהרן ייכלינה קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: יב ומליל יי עם משה למימר: יג דין קורבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותא ברמשא: יד על מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופיני מנחת ביצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי:
וכהנא

מסרה ד והוציא, מלא דמלא מקום, מ"ו. טהור, כל אור' מ"ו. ה והאש, ג'. תוקד, ה'. לא, ו'. ובער, ב' בתרי לי'. בבקר, י"ג. חלבי, הב' רפי כי הסגול הוא תמורה קלה. ו תוקד, ה'. לא ו'. ז וזאת, י"ז ר"פ. הקרב, ד'. אל פני, ע'. ח ממנו, ו' סבירין ממנה. ומשמנה ג'. הלבנה, ח"ו. ריח, ח' יתידאין בתורה ר"ל דלא קדים לה' סיבת אשה. ניחח, מ"י וח"ו. ט והנותרת, כולם מ"ו. מצות, מ"ו. תאכל, ע'. במקום. מ"ו. קדש, דין מן יג ח'. יאכלוה, ל' ומ"ו בתר הלמד. י תאפה, הפא בסגול תאפי, ל"ד. קדשים, הקוף בלא מתג והוא ק"ח. הוא כ"כ בויו וקרי ביוד. כחטאת, ל' וחד כחטאת כאשם. יא זכר, ל' ושארא בכהנים. יאכלנה, ב'. חק, הק"ח. עולם, מלא י"א בליסנא. לדרתיכם, כולם ח' ב' ווין ומ"י. מאשי, ז' כתיב יוד בסופן. יג קרבן, הב' בפתח. עשירת, כולם ח"י חנין, במ"ב. האפה, ב' ח"י. מחציתה ל' ומ"י. ומחציתה. ל' ומ"י. יד על מחבת, ל'. תעשה, ז' מרבכת, ב' ובסידרם. תביאנה, ב' לית דגש מ"י בתר ה' והנו"ן בדגש. תפיני, ל' ח"ו ומ"י בר מן יוד דסוף תיבותא. פתים, ב'. ניחח, מ"י וח"ו.

ת"א ופשט את בגדיו ולבש יומא כג. והוציא את הדשן יומא שם סנהדרין מב זבחים קה מעילה יב. ושמו אצל המזבח פסחים כו כז זבחים מו חולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב. ופשט את שבת קיד. והאש על המזבח יומא מה. ובער עליה הכהן פסחים נט יומא כו לג. וערך עליה העולה פסחים נח יומא לד בב"ק קיא מנחות מט תמיד כח. הקטיר עליה פסחים נט יומא לג. אש תמיד תוקד יומא מה. וזאת תורת המנחה סוטה יד קדושין לו זבחים ע מנחות ב ד יט כג. בני אהרן קדושין לו זבחים קיט. לפני ה' אל פני המזבח זבחים סג מנחות יט. והרים ממנו יומא מז זבחים סג מנחות יא יט סא קו. את כל הלבונה סוטה יד מנחות יא כז. והנותרת ממנה מנחות נב פב. מצות תאכל יבמות לט מ. במקום קדש זבחי' נו סג מנחות ע. לא תאפה שבת קיא יבמות מ סוטה טו שבועות טו מנחות נב נה. קדש קדשים זבחים י יב מנחות נה. כל זכר בבני סוטה כג זבחים קב יקדש זבחים לו. זה קרבן יומא ה הוריות ט מנחות נא עח. מנחה תמיד מנחות ח ודף ג נא נב. תעשה מנחות נא. תפיני שם.

רש"י

גחלים הילך והילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח (בכ"י): (ד) ופשט את בגדיו. (יומא כ"ג) אין זו חובה אלא ד"א שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבישל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדי' אחרים פחותין מהן: והוציא את הדשן. (תמיד כח) הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. ריבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במס' יומא (ד' מה) שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים (פסחים נח) [בכ"י מנין שלא יהא דבר קודם על המערכה לתמיד של שחר ת"ל העולה עולה ראשונה]: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו (שם) למדו מכאן עליה על עולת הבוקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים: (ו) אש תמיד. (יומא מד) אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה (שמות כ"ז) להעלות נר תמיד אף היא מעל המזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת: הקרב אתה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית (ת"כ סוטה י"ד): לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת בשעת קמיצה (בכ"י): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא מ"ז): מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה (סוטה י"ד).
המנחה

יונתן בן עוזיאל

(ד) וישלח ית לבושוי וילבש לבושין חורנין ויהנפק ית קיטמא למברא למשריתא לאתר דכי: (ה) ואישתא על מדבחא תהי יוקדא ביה לא תיטפי וילפי עלה כהנא אעין בצפר בצפר עד ארבע שעין דיומא ויסדר עלה עלתא ויסיק עלה תרבי נכסת קודשיא: (ו) אישתא תדירא תהי יוקדא על מדבחא לא תיטפי: (ז) ודא אורייתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן כהנא קדם יי לקדם מדבחא: (ח) ויפריש מניה בקומציה מן סמידה דמנחתא ומן טובה על כל לבונתא דעל מנחתא ויסיק למדבחא לאתקבלא ברעוא שבח אדכרתה קדם יי: (ט) ומה דמשתיירא מנה ייכלון אהרן ובנוי פטירי תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא ייכלונה: (י) לא תתאפי חמיע חולקהון מן מותר

ירושלמי

מנחתא דיהבית להון מקרבני קדש קודשין היא הי כחטאתא הי כאשמא: (יא) כל דכורא בבני אהרן ייכלינה קים עלם לדריכון מקרבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: (יב) ומליל יי עם משה למימר: (יג) דין קורבנא דאהרן ודבנוי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה למחכן כהונתא רבתא חד מן עשרא בתלת סאין סמידא מנחתא פלגותא בצפרא ופלגותא ברמשא:

(יג) מרתחא תעיל יתה מרסקא מנחת ריכוכין תקרבון ריח דרעוא לשמא דיי:

(יד) על מסריתא במשח דתא פתיכא תתעבד מטגנא תעיל יתיה מרסקא מנחת

רש"י

המנחה. (ת"כ) שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. (ת"כ) מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום קדש. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. (מנחות נ"ה) אף השירים אסורים בחמץ: כחטאת וכאשם. (שם ב') מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה. מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: (יא) כל זכר. (ת"כ) אפי' בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת (זבחים ק"ב): כל אשר יגע וגו'. (ת"כ) קדשי' קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש. (ת"כ) להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו (מנחות ע"ח) אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד וגו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו': (יד) מרבכת. (ת"כ) חלוטה ברותחין כל צרכה: תפיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת [דרש תפיני נוטריקון תופי נאה

בעל הטורים

במלחמה. (ד) ושמו בגי' ונבלע במקומו. אחרי' והוציא בגי' כהנים בעלי מומין [אולי צ"ל הכהנים ועי' מעילה ד' י"ב שדרשו כן מתשעה דקרא] בבעל מום כשר להוציא הדשן. (ה) והאש ג' הכא ואידך והאש ירדה מן השמים (ד"ה ב' ז') מהאש ילאו והאש תאכלם (יחזקאל כו) כתו למ"ד שמתו נדב ואביהוא על שהורו לפני רבם. ואמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ"כ והאש על המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט על כן מהאש ילאו שהורו בזה והאש תאכלם. והאש על המזבח תוקד בו שהוא כמו סולם למלאכים לעלות כענין שנא' (שופטים י"ג) ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכן (ביחזקאל ט') הנה ששה אנשים וגו' ויעמדו אצל המזבח הנחושת וע"כ היה נחשת על שם ורגליה' כעין נחשת קלל (שם א') אב' מזבח הפנימי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב. ולכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אותה החטאת שאין אכילה למעלה. (ט) בחצר בגימ' זו העזרה: (י) תאפה חמץ חלקם ס"ת מלה שלא תאפה אלא מלה. (יג) זה קרבן אהרן ובניו בגי' זהו מחלה לאהרן ומחלה לבניו. עשירת. בגימ' עשרן משלם שהיה מביא עשרן שלם ומילוהו ומביא מחלה בבקר ומחלה בערב. מחליפה בגימ' מחלה משלם. (יד) מרבכת (תביאנה) בגי' רותחין. שמולטין

יונתן

(ה) בלפר עד ד' שעין פי' ד' שעות על היום ודייק שזהו זמן בוקר כדדייקו בברכות פרק תפלת השחר ועיין לעי' בפרשת בשלח פסוק וילקטו. (ח) ומן טובה פי' מטוב השמן דהיינו מקום שנתרבה השמן וכדפירש"י ודיוקי עיין במזרחי. לאתקבלא ברעוא שבח אדכרתה פי' שיהא מקובל ברצון טוב שבח אזכרתה לפני ה' וק"ל: (י) מן מותר מנחתא פי' אפי' שיריי' הנותרים מן המנחה אסורים בחמץ ודי כדדייקינן במנחות פרק בלות מלה אם החמילו שירים עובר בל"ת מנה"מ אמר ריש לקיש אמר קרא לא תאפה חמץ [חלקם אפי' חלקם לא תאפה חמץ וכו': (יג) למיחכן כהונתא רבתא פי' ליגחל הכהונה גדולה. חד מן עשרא וכו' פי' בת"כ א' מן וגו' בג' סאין שהם ז' רבעין

חופס

רמב"ן

של כהן גדול: (ד) ופשט את בגדיו עד וזאת תורת המנחה אין זה חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בגדים שהוא משמש בהם בהוצאת הדשן בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך אמר ולבש בגדים אחרים פחותים מהם לשון רש"י. והכונה לרבותינו בזה לומר שהוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין בגדים אחרים בגדי חול אבל לא ידעתי ממי אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שיעשה בהם הקרבנות גם תרומת הדשן יהיו בגדים נקיים לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן והמצוה מדרך מוסר העבד לרבו. ולכך יהיו לכהנים הבגדים המעולים לעבודות והפחותים להוצאת הדשן וכל זה לפי הסברא הזו שכתבה הרב אבל יש מרבותינו שם במס' יומא אומרים שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ויאמר ולבש בגדים אחרים בגדי חול ופשוטו של מקרא בכך הוא ופירוש עליו שלא ילכלך בגדי הבד בגדי הקדש בהוצאת הדשן אבל ילבש בגדי חול: (ז) וזאת תורת המנחה עד וידבר י"י אל משה לאמר

אבן עזרא

האש: אצל המזבח. ומחוץ לפאת מזרח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. פעם שנית להוסיף. לא תכבה. [ח]ביום. וטעם בבקר בבקר. בכל בקר ובקר. ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים: (ו) אש תמיד תוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: (ז) הקרב אותה. [ט]שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן וטעמו [י]אחד מבני אהרן על כן [כ]והרי' ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתוב' בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדש. והנה שתים מלות. וכל זכר [ל]שלישית. וטעם לא תאפה. [מ]הוא העקר במלות פסח: (י) כחטאת וכאשם. כן [י]המנחה: (יא) כל אשר יגע. במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: (יג) זה קרבן אהרן. או אחד ומבניו תחתיו: (יג) ביום המשח אותו. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בית תחת מ"ם והטע' כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד ומנחתו: (יד) מרבכת. אין לו אח ויש מי שאומרים [ס]רכה ויש

דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת הוסיפ' הפרשה הזו כפי פשוטה ארבע מלות במנחה שתהא נאכלת מצו' ושתהא נאכלת בחצר אהל מועד ושיאכל אותה כל זכר בבני אהרן ושיקדש כל אשר יגע בהן וכפי מדרשו דברים הרבה מחודשים בה שאפי' מנחת כהנים נקמלת ושיגיש אותה לפני י"י שהוא קרן מערבית ואל פני המזבח שהוא קרן דרומית ונמלא שטעו' הגשה לקרן מערבית דרומית והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים ושלא יעשה מדה לקומץ ואמר לא תאפה חמץ להקים כל מלאכות לאפיה שאף לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שבה עובר בלאו ולוקה עליו בפני עצמו: (י) חלקם נתתי אתה מאשי. שאף חלקם אינם רשאין אלא לאח' מתנות האישי' ומכאן למדנו לכל הקדשים דכתיב כי קדש הקדשים היא לא תאפה חמץ חלקם שאף השירי' אסורי' בחימוץ כחטאת וכאשם לימד מה חטאת מן חולין ביום וביד ימנית אף זו מן החולין ביום

פירוש על אבן עזרא

[ח]דק"א שמוסב לכבות מדכתיב למעלה עד הבקר. [ט]ר"ל שהוא מקור מבנין הפעיל שקראוהו המדקדקים שם הפועל ונופל על רבים כמו על יחיד ומדכתיב בני אהרן עעמו יקריבו. [י]וטעמו יקריב. [כ]לשון יחיד ודוגמתו והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם וכו' והקטיר הכהן וכו' (לעיל ב' ב'). [ל]ר"ל מלוה שלישית וכל אשר יגע רביעית. [מ]שהזכיר הכתוב יותר מהלישה. [נ]לענין מגע כדמפרש ואזיל. [ס]עיין רש"ב ז"ל. ע"ש

פירוש רשב"ם

דשן שעליו: (ט) בחצר אהל מועד. בעזרה ולא בירושלים: (יא) יקדש. קודם הנגיעה יהיה טהור: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. לפי הפשט. בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו. וחכמים דרשו על כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה: (יד) מרבכת. לפי ענינו רכה בשמן ולפי שהיה מאפה תנור צריך לרבכה בשמן: תפיני. לשון אפייה. אלף חסירה. והרבה יש לא יהל ערבי. לא יאהל. וימש חשך כמו

תַּקְרִ֖יב רֵֽיחַ־נִיחֹ֥חַ לַֽיהוָֽה׃ טו וְהַכֹּהֵ֨ן
הַמָּשִׁ֧יחַ תַּחְתָּ֛יו מִבָּנָ֖יו יַעֲשֶׂ֣ה אֹתָ֑הּ חָק־
עוֹלָ֕ם לַֽיהוָ֖ה כָּלִ֥יל תָּקְטָֽר׃ טז וְכָל־מִנְחַ֥ת
כֹּהֵ֛ן כָּלִ֥יל תִּהְיֶ֖ה לֹ֥א תֵאָכֵֽל׃ פ יז וַיְדַבֵּ֥ר
יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יח דַּבֵּ֤ר אֶֽל־
אַהֲרֹן֙ וְאֶל־בָּנָ֣יו לֵאמֹ֔ר זֹ֖את תּוֹרַ֣ת
הַֽחַטָּ֑את בִּמְק֡וֹם אֲשֶׁ֣ר תִּשָּׁחֵ֣ט הָעֹלָ֡ה
תִּשָּׁחֵ֨ט הַֽחַטָּ֜את לִפְנֵ֣י יְהוָ֗ה קֹ֛דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים
הִֽוא׃ יט הַכֹּהֵ֛ן הַֽמְחַטֵּ֥א אֹתָ֖הּ יֹֽאכְלֶ֑נָּה
בְּמָק֤וֹם קָדֹשׁ֙ תֵּֽאָכֵ֔ל בַּחֲצַ֖ר אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
כ כֹּ֛ל אֲשֶׁר־יִגַּ֥ע בִּבְשָׂרָ֖הּ יִקְדָּ֑שׁ וַאֲשֶׁ֨ר
יִזֶּ֤ה מִדָּמָהּ֙ עַל־הַבֶּ֔גֶד אֲשֶׁר֙ יִזֶּ֣ה עָלֶ֔יהָ
תְּכַבֵּ֖ס בְּמָק֥וֹם קָדֹֽשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶ֛רֶשׂ
אֲשֶׁ֥ר תְּבֻשַּׁל־בּ֖וֹ יִשָּׁבֵ֑ר וְאִם־בִּכְלִ֤י
נְחֹ֙שֶׁת֙ בֻּשָּׁ֔לָה וּמֹרַ֥ק וְשֻׁטַּ֖ף בַּמָּֽיִם׃
כב כָּל־זָכָ֥ר בַּכֹּהֲנִ֖ים יֹאכַ֣ל אֹתָ֑הּ קֹ֥דֶשׁ
קָֽדָשִׁ֖ים הִֽוא׃ כג וְכָל־חַ֠טָּאת אֲשֶׁ֨ר יוּבָ֜א
מִדָּמָ֛הּ אֶל־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֛ד לְכַפֵּ֥ר בַּקֹּ֖דֶשׁ
לֹ֣א תֵאָכֵ֑ל בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ פ ז א וְזֹ֥את
תּוֹרַ֖ת הָֽאָשָׁ֑ם קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים הֽוּא׃
ב בִּמְק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יִשְׁחֲטוּ֙ אֶת־הָ֣עֹלָ֔ה
יִשְׁחֲט֖וּ אֶת־הָאָשָׁ֑ם וְאֶת־דָּמ֛וֹ יִזְרֹ֥ק עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃ ג וְאֶת־כָּל־חֶלְבּ֖וֹ יַקְרִ֣יב
ממנו

אונקלוס

טו וכהנא דאתרבא תחותוהי מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: טז וכל מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכיל: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא באתרא דתתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קודש קודשין היא: יט כהנא דמכפר בדמה ייכלינה באתר קדיש תתאכיל בדרת משכן זמנא: כ כל דיקרב בבסרה יתקדש ודידי מדמה על לבושא דידי עלה תתחור באתר קדיש: כא ומן דחסף דתתבשל ביה יתבר ואם במנא דנחשא תתבשל ויתמריק וישתטיף במיא: כב כל דכורא בכהניא ייכול יתה קודש קודשין היא: כג וכל חטאתא דיתעל מדמה למשכן זמנא לכפרא בקודשא לא תתאכיל בנורא תתוקד: א ודא אוריתא דאשמא קודש קודשין הוא: ב באתרא דיכסון ית עלתא יכסון ית אשמא וית דמיה יזרוק על מדבחא סחור סחור: ג וית כל תרביה יקריב מניה ית אליתא וית תרבא דחפי
ית

מסרה טו והכהן, הקדמא מלרע. המשיח, ד׳. חק, י"א בלי׳ הק"מ. עולם, מלא. הקטר, ל׳ והתי"ו בקמץ לבד והוא חטוף. טז תאכל, ע׳. יח דבר, ג. תורת, כל תור׳ מ"ו. במקום, מ"ו. קדשים, בקמץ לבד והוא ק"מ בלא מתג. יט הכהן, ל׳ כ"ע. המחטא, ל׳ הה"א במתג והמ"ם רפי ובש"ם בח"ג. אתה, ח"ו יאכלנה, ב׳ יוד חסר. במקום, מ"ו. קדש חסר. כ יזה, ב׳ ובפסוק. מדמה, ו׳. אשר יזה, ח׳ פסוקי׳ דמיין. קדש, י׳ ח"ו. כא תבשל ל׳. ואם בכלי, ב׳. בשלה ל׳. והשין בקמץ ומכונן. ומרק, ל׳ ומ"ו. ושטף, ל׳ וח"ו. כב קדשים, אין בהקוף מתג והק"מ. הוא, כ"כ בוי"ו וקרי ביו"ד. כג יובא, ה׳ ומלא: ז א וזאת, י"ז ר"פ, קדשים, הק"מ ובלא מתג. א הוא, ז׳ ושארא היא. ב יזרק, כולם ח"ו.

ת"א והכהן המשיח הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה. חק עולם מנחות ח נא כו. וכל מנחת כהן שקלים ב סוכה נג מנחות מו נא ענ עד חולין קלא קלב ערכין ד. זאת תורת החטאת זבחים ט נב מנחות ג יג. במקום אשר זבחים מט מנחות נה עקידה שער עט. תשחט זבחים לג. קדש קדשים שם ל לה. הכהן המחטא שם י נב לב נג קב. במקום קדוש תאכל שם לג. כל אשר יגע פסחים מה נזיר לז זבחים לז חולין לט. ואשר יזה זבחים לא לב לג מעילה ה. מדמה זבחים לב לג. על הבגד זבחים לג לד. אשר יזה עליה תכבס שם לג לד. תכבס במקום שם לד. וכלי חרש שם לה. ישבר שם לו. ואם בכלי נחשת שם לד לז. כל זכר בכהנים שם לו לז לט קב. וכל חטאת פסחים לג זבחים פב. לכפר בקדש שם מג. בקדש באש תשרף פסחים כד זבחים לג. וזאת תורת האשם שם מח מנחות קי כריתות כב. קדש קדשים זבחי׳ ל. במקום אשר ישחטו שם מט. ואת דמו יזרוק שם כ.

רש"י

נאה (כר"י בת"ב) והחליט׳ בפת נני אפיי׳ נקראת. ושתיכן צ"ל בעודה נאה א"כ ע"כ שהטיגון בא לבסוף ק"א.]: מנחת פתים. מלמד שטעונ׳ פתיתה [אע"ג דלא כתי׳ בהדיא פתות אותה. ומדקרי׳ מנחת פתים מלמד כו׳ מזרחי. ועיין מנחות ע"ה): [בכ"י ולא פתיתה ממש בילוען ופרורין לפי שאינה נקמצת אלא כופלה לשנים וחוזר וכופלה לד׳ שתי וערב ואינו מבדיל וכן מקטיר לאחי׳ בת"כ ונפרש לה]: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המושח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: (טז) כליל. כולה שוה לגבוה: (יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. (זבחים ק"ב) הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. (שם צ"ז) כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסול ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד (ת"כ) אותו מקום דם (הבגד אשר יזה עליה) [שבבגד. כצ"ל מזרחי] תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יהא הזה כמו (איוב ט"ו) ולא יטה לארץ מנלם. יהא נטוי: (כא) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר. והוא הדין לכל הקדשים: ומרק. לשון תמרוקי הנשים. (אסתר ב׳) אשקורמ"נט בלע"ז: ומרק ושטף. לפלוט את בליעתן אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: (כב) כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו׳. (זבחים פ"ב) שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה. וכל לרבות שאר קדשים: (א) קדש קדשים הוא. (תמורה יז. ת"כ) הוא קרב ואין תמורתו קריבה: (ב) ישחטו. ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים. ותלאו בעולה להביא עולת צבור לצפון [ר"ל לעיכובא דאי למצוה כבר נאמר צפון בעולה גופי׳ וכ"ל דל"ג צבור דלכל מין עולה ריבה. ק"א ומה שתלה החטאת בעולה למדו בת"כ עולת חובה לצפון ור"ל למצוה. ועיכובא דאשם למדוהו בת"כ מן אשם הוא. אך במזרחי ל"ג כלל ברש"י כל דיבור זה]: (ג) ואת כל חלבו וגו׳.
עד

ספורנו

אחת להם. ואמר וזאת תורת זבח השלמים והודיע שאעפ"י שכל השלמים קדשים קלים מ"מ יש חלוק ביניהם שאם הם על אודות הודאה יהיה עמהם לחם בתוכו מין חמץ. כי אמנם קצת הסכנה אשר עליה ההודאה הוא שהוא בצעיקה מ"מ מיני הגאלה רבות עליו וברבות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים וכלם נאכלים בזמן קדשי קדשים שהם ליום ולילה. אבל כשהם שלמים פשוטים שלא לתודה זמנן לשני ימים ולילה אחד ועם היות כלם קדשים קלים נאסרה
הכוונה

מנחת ריסוקין תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: (טו) וכהנא רבא דמתרבי במשחא וברם תחותוי מבנוי יקומון לכהנין אדהו יעביד יתה קיים עלם קדם יי גמירא תתסדר ותיתסק: (טז) וכל מנחתא דכהנא גמירא תתסדר ותיתהוי לא תיתאכל: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם אהרן ועם בנוי למימר דא אורייתא דחטאתא באתרא דתתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קודש קודשין הוא: (יט) כהנא די מכפר באדמא ייכלונה באתר קדיש תתאכל בדרת משכן זימנא: (כ) כל די מקרב בבישרה יתקדש ודיהדי מן אדמה על לבושא דיהדי עלה תתחוור באתר קדיש: (כא) וכל מאן דפחר דתתבשל ביה יתבר מטול דלא יבשלון ביה חולי ואין במנא דנחשא תתבשל ויסתפן בגרגישתא וישתטיף במוי: (כב) כל דכורא בכהניא ייכול יתיה קודש קודשין היא: (כג) וכל חטאתא דאיתעל מן אדמה למשכן זימנא מטול לכפרא בקודשא לא תתאכיל בנורא תיתוקד: (א) ודא אורייתא דאשמא קודש קודשין הוא: (ב) באתרא דיכסון ית עלתא יכסון ית אשמא וית אדמיה ידרוק על מדבחא חזור חזור: (ג) וית כל תרביה יקרב מניה ית אליתא וית

תרבי

בעל הטורים

אופה ברותחין כל צרכה. (א) וזאת תורת האשם ה"פ כתיב' אשם בפרשה כנגד ה' אשמות ודאוס

יונתן

רבעין: (טו) וברם תחותוי מבנוי לכהונא אם יקומו' פי' שהבן קודם לכהונה אם ממלא מקומו ועיין בפ' מלוה הכי איתא ביומא פ' בא לו מבניו יעשה אותה מלמד הבן קודם לכל אדם כשהוא ממלא מקום אביו וגמקא להו מאשר ימלא את ידו וכן לכל שררה ודבר שבקדושה בעולם כמ"ש המרדכי סוף פרק הקובל בשם תשובת מהר"ם וע"ש גם מ"ש מספרי פ' שופטים: (יט) די מכפר באדמא פי' כהן שעושה עבודתו ומכפר בזריקת אדם והיינו דוקא הכאוי כדפירש"י: (כא) יתבר מטול דלא וכו' פי' לכך ישבר כדי שלא יבשלו בו חולין וכדפירש"י. ויסתפן כל דבר המעביר כמם או אלודה קרני פפון בגרגישתא פ' במעבה האדמה ויש גורסין ומגיהים ויסתפג והיה אלשון ל"ג מקספג בעשר אלונעית כדאיתא במסכת שבת וכן בפ' אלו מגלחין מעטה הספג ופי' שמנגבין בו בני אדם והנה פירוש שינגבו כלי נחושת בתא ומים כמ"ש רז"ל לענין כלי של נכרים שצריכה

רמב"ן

ביום וביד היומי' וכל זכר בבני אהרן שהפי' בעלי מומין במחלוקת והוספה בכהנים: (כז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה וידמה שלא הקריב קרבן כלל ולכך ישרפו את כלה: (יח) זאת תורת החטאת. היה ראוי בסדר ויקרא עולה ומנחה וזבח ושלמים והחטאת והאשם כי בתחלה דבר בקרבנות הנדבה ואחרי כן בקרבנות החובה על החוטא אבל בכאן היה הביאור לעולה ולמנחה ואח"כ בחטאת ובאשם כי רצה לבאר דיני קדשי קדשים כי המשפט אחד להם כמו שאמר במנחה קדש קדשים היא כחטאת וכאשם ואחרי כן יבאר דין קדשים קלים. ויקדם בפרשה זו דברים רבים זאת תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות שאף החטאות הפנימיות דינן טעון כיבוס יכול אף חטאת העוף ת"ל זאת ואמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני י"י שכל החטאות לא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שלא נאמר כן בפרשת ויקרא אלא בחטאת נשיא ויחיד. וכאן נתרבו כולן חטאות הצבור והחטאות הפנימיות עוד דרשו קדש קדשים לרבות שלמי הציבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שבכל קדשי הקדשים טעון צפון הוא פרט לתודה ואיל נזיר. ועוד נתן עתה בשר החטאות לבני אהרן וצוה שיאכלוה בחצר אהל מועד הזכרים מהן ולא בנות אהרן וקידם דינין הרבה בנבלעים מן החטאת: (כ) תכבס במקום קדש עד וכל חטאת. הזהיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כאשר היה קודש הזה שלא יצא חוץ לקלעים ואמר וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואף במקום קדוש הוא נשבר והחרסים נבלעין במקומם ואין עושין בו מריק' ושטיפה כלל וכן המריקה והשטיפה בכלי נחשת במקום קדוש הוא כי כל הכתובים נמשכים אל מקום קדוש שהזכיר: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה עד והכהן המקריב. שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה כ' רש"י. וכפי הדעת הזו מה שאמר לכפר בקדש אינו כמשמעו בזו אינה מכפרת שהרי נפסלה בבואה זו ומפני

אבן עזרא

ויש מי שאומרים [ע]במורה. ותי"ו תפיאנה סי' לאהרן וכן תי"ו תקריב. ועל דעתי כי כן הוא תי"ו תפיני וטעמו תקון ואין ריע לו והקדמונים אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא. ויאמר רבי יונה המדקדק שהוא על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: (טו) כליל. כמו כלה כליל תהיה לשם: (טז) לא תאכל. ככל המנחות כי [פ]איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו. ומקום שחיטת כל חטאת לצפונה: (יח) קדש קדשים. [צ]כי הוא כאחד הקדשים: (יט) הכהן המחטא. טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבים המפרשים אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תמסאני באזוב ואטהר: (כ) כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל [ק]אחיו: יזה. א"כ משה הכהן שהוא כמו [ר]יטה מבנין קל [ש]ובפתחות היו"ד מהכבד והאות [ת]המובלע נו"ן וכן ויז ונדמה על הקיר בחירק עם ויז [א]בפתח [ב]רק במלת נטה מראה על הקיר בחירק [ג]עם ויז הוא בלי ספק מבנין הקל וכן מנאמו ויז נצחם מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש לוה השם לכבס המקום שנפל ונדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד [ד]כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. [ה]ויחסר מקום או. [ו]והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו [ח]המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון [ט]נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו. ותי"ו תכבס לכהן: (כא) תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו וזה ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם במקוממות מועטים [כ]במשקל לא זורק עליו ומגזרת ומרקו הרמחים כי הם"ם שרש. וטעם קדש קדשים. שיא עם כל זכר שאין ראוי לאכול המטאת שהקריבו מוסה ויוצא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים והנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש. והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי ההלך ואם היה קדש כנגד אהל מועד חול הנה גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש [ל]וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: (א) וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין

[מ]חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת. וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת:

עלת

פירוש על אבן עזרא

[ע]ע"פ מ"ש בספרא בפי' ענין מרבכת מלמד שכל מעשיה ברותחין. וכ"פ רש"י ז"ל מלוגה ברותחין כל צרכה, ר"ל שיהיה כל שמן שעושין עמה רותח ונעשה במהירות שלא יתקרר. [פ]שאם לא יקריב רק הלבונה והקומץ ויאכל השאר. ידמה שלא הקריב דבר, ועיין במורה (ח"ג פרק מ"ו). [צ]ר"ל במעלה עליונה. [ק]רז"ל אמרו כי פירוש המחטא אותה יאכלנה מראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת הדם שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר הכהנים במכילת החוץ שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכלנה. [ר]משכתבו נטה, כן יזה שרשו נזה. [ש]ר"ל מלת יטה בפתח כמו ולי' ישה ידו (ישעיה ל"א). [ת]ר"ל ישה בפתח היוד מבנין הכבד כמו ינטה ומלת יזה כמו ינזה. [א]ר"ל שהוא ג"כ מן הכבד. [ב]ר"ל רק במלת ויז מדמה על הקיר (מ"ב ע' לג') בחיריק. [ג]ר"ל גם ויז שהוא בלירי בבנין הקל וכן מלאמו ויז נצחם (ישעיה ס"ג מ'). מבנין הקל. [ד]ר"ל קדוש. המוכו חול וטהור הפוכו טמא, א"כ תכבס במקום קדוש אין פי' במקום טהור רק כמו במקום קדוש תאכל בחצר אוהל מועד. [ה]כלומר מקום ההזיה שלא זכר אלא עליה ולא ידענו על מה. [ו]ע"ד ויפקד מקום דוד. [ז]ר"ל אם אדם אחר יזה על בשר החטאת תכבס אתה הכהן את הבשר וכו'. [ח]ר"ל מקום הבגד אשר יזה. ומלת עליה מורה על הבגד שהוא פה לשון נקבה, ולהלן (י"ג מ"ז) והבגד כי יהי' בו, הוא לשון זכר. [ט]כי מלת תשיג לשון נקבה, וידו לשון זכר והי' לו לומר ישיג וכן זה היה לו לומר אשר יזה עליו. [י]ר"ל ראוי לנכח שהוא הכהן המחטא הנזכר בפסוק שלפניו. [כ]כי משפטו זרק דגש בריש עין הפעל כמו בשל ששה מבנין פקד, ולפי שהרי"ש לא נדגש רק במקומות מועטים בא חולם בפ"א הפעל זרק וכן ומרק שהחלם מוסף אחריו וי"ו והוא נח במקום דגש. [ל]ולמעלה כתיב ולא יצא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וכן ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ד' שהוא ק"ק, ולמטה ממנו אהל מועד שנקרא ג"כ קודש כמ"ש והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כ"ו ל"ג), והחלל למטה מכולן וגם הוא קודש כמ"ש מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד (פ' ע') ונאמר כאן אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש כמשפט הכתוב בחטאת כה"ג או הקהל. כמ"ש ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אותו אל אהל מועד (לעיל ד' ה' וט"ז) [מ]בפר' ויקרא.

ר"ב

פירוש רשב"ם

כמו ויאמש: (כ) תכבס. שלא יהא נאסר בנותר שבשריפה: (כג) כל חטאת אשר יובא מדמה וגו'. חטאות הפנימיות. פר כהן המשיח ופר העלם דבר של ציבור ופר ושעיר של יום הכיפורים ושעיר עבו"ם כל אלו כתיב בהם מתנות לפנים בהיכל על הפרכת ומזבח הזהב.

וזהו

מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים
וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת
יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃
ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃
ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם
הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ ח וְהַכֹּהֵן
הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה
אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ ט וְכָל־
מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה
בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב
אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃ י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־
בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה
אִישׁ כְּאָחִיו׃ פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ יב אִם
עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח
הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן
וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת
מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ יג עַל־
חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד
מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר

זבח

אונקלוס

ית גוא: ד וית תרתין כולין וית תרבא דעליהון דעל גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: ה ויסק יתהון כהנא למדבחא קורבנא קדם יי אשמא הוא: ו כל דכורא בכהניא ייכלוניה באתר קדיש יתאכיל קודש קודשין הוא: ז כחטאתא כן אשמא אוריתא חדא להון כהנא דיכפר ביה דיליה יהי: ח וכהנא דמקרב ית עלת גבר משך עלתא דיקריב לכהנא דיליה יהי: ט וכל מנחתא די תתאפי בתנורא וכל דיתעביד ב*רדתא ועל מסריתא לכהנא דמקריב יתה דיליה יהי: י וכל מנחתא דפילא במשח ודלא פילא לכל בני אהרן תהי גבר כאחוהי: יא ודא אוריתא דנכסת קודשיא דיקריב קדם יי: יב אם על תודתא יקרבינה ויקריב על ניכסת תודתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח וסולתא רביכא גריצן דפילן במשח: יג על גריצן דלחם חמיע יקריב קורבניה על נכסת תודת קודשוהי: יד ויקרב מניה חד מכל קורבנא אפרשותא קדם יי לכהנא דזרוק ית דם ניכסת קודשיא דיליה יהי: טו ובסר נכסת תודת קודשוהי

* כן נ"ל ע"פ ס' א"ג.

ביום

מסרה, ג ולח, במרכא ותירי. ד הכליות, כולם ח"ו במ"ב. עליהן, מ"י. היתרת, כל לו' ח"ו. הכליות, ח"ו. ה אשה, סגול. ו קדוש, דין מ"ו. קדש, ז'. קדשים, הק"מ ובלי מתג. ז כחטאת, י"א זוגין קדמאה כתיב ו' בענין ותנין לא כתיב ו'. תורה, כל ל' בלו' מ"ו. ח והכהן, ג' ר"פ עלה, ח"ו ובסג"א. ט תאפה, הפא בסגול. נעשה, ח וכל מגילות דכו' במ"ב. במרחשת, כפי הב'. י וחרבה, הב' בקמץ. כאחיו, ב'. יא וזאת י"ז ר"פ. יב אם ז' ר"פ בפידרא ובמונח, חלות, ג' מלא. מלות מ"ו. בלולת, מו"ק וחו"ס. מלות מ"ו. משחים, ח"ו ומ"י. וסלת. ל'. מרבכת, ב' ובענין. חלת, ח"ו. בלולת, מו"ק. יג חלת, ח"ו. על זבח, ב' ובענין. תודת, מלא. שלמיו מ"י. יד הזרק, ח"ו. דם השלמים, ב'. טו ובשר, ה'.

ת"א אשם הוא נזיר כה זבחים ה י יב יהיה שם סו קנ. כל זכר שם לז קכ. קדש קדשים שם יא כה. כחטאת כאשם שם י יא כה סו פח. לו יהיה שם קג. עולת איש שם קג. עור העלה שם. אשר הקריב שם. וכל מנחה קדושין כג מנחות כב סג. לכהן המקריב זבחים קכ מנחות כג. וכל מנחה קדושין שם מנחות ג עב עג קג. והרבה שם ל עג. וחרבה לכל בני אהרן קדושין שם מנחות יג. איש כאחיו קדושין שם מנחות שם. וזאת תורת זבחים נ קכ. אם על תודה קדושין שם זבחים נ מנחות עז עט תמורה יח. והקריב על זבח מנחות עט פ. חלות מצות מנחות עו עח. סלת מרבכת זבחים נא. על חלות שם נז מנחות עה עח. על זבח שם יט נז עו עח. והקריב ממנו אחד פסחים לז מנחות עז עח. הזרק את דם זבחים ד קב. ובשר זבח שם ד ז לו.

רש"י

עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שהאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר (זבחים ד' ד'. וע"ש ברש"י): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש [בת"כ דריש גם לאיך דכתיבי גבי חטאת אך לפי פשוטו של מקרא צריכין הן לעצמן וק"ל. מזרחי]: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקים בעורות (זבחים ק"ג): (ט) לכהן המקריב אתה וגו'. (ת"כ) יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של אותו יום שמקריבין אותה: (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: (יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים קז) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר. שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואינן נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם. חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות (ד' ע"ז) ושיעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כ' עשרון: מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: (יג) יקריב קרבנו על זבח. (שם ד' ע"ו. ת"כ) מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלאכת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודה שלמיו. (זבחים ל"ו ת"כ) יש כאן ריבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד [הכא פי' אליבא דבן תימא ובפ' כהאי ע"ש ולא ילין פי' כרבנן

וכן

ירושלמי

תרבא דחפי ית בני גווא: (ד) וית תרתין כולין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כולייתא יעדינה: (ה) ויסיק יתהון כהנא למדבחא קרבנא קדם יי אשמא הוא: (ו) כל דכורא בכהניא יכלונה באתר קדיש יתאכל קדש קודשין היא: (ז) כהלכת חטאתא היכדין הלכת אשמא אורייתא חדא לדהון כהנא די יכפר ביה דיליה יהי: [(ז) חייא חדא:] (ח) וכהנא דמקריב ית עולת גבר אוהרן משך עלתא דיקרב לכהנא דיליה יהי: (ט) וכל מנחתא דתתאפי בתנורא וכל דתתעבד במרתחא ועל מסריתא

יונתן בן עוזיאל

לכהנא דמקרב יתה דיליה יהי: (י) וכל מנחתא פתיכא במשח ומנגבא לכל בני אהרן תהי גבר כאחוי: (יא) ודא אורייתא דנכסת קודשיא די יקרב קדם יי: (יב) אין על תודתא יקרביניה ויקרב על נכסת תודתא גריצן פטירן פתיכן במשח זיתא ועריכין פטירין משיחין במשח זיתא וקמחא מטגנא פתיכא במשח זיתא: (יג) על גריצתא דלחים חמיע יקרב קורבניה על ניכסת תודת קודשוי: (יד) ויקרב מניה חד מכל קורבנא אפרשותא קדם יי לכהנא דזריק ית אדם נכסת קודשיא דיליה יהי: (טו) ובשר נכסת תודת קודשוי ביום קורבניה יתאכיל

בעל הטורים

תלים. (י) לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו וסמיך ליה וזאת תורת לומר שכנים שעוסקין בתורה לפרש שהירושלמי מפרש מלת תודה: (יב) ואמר ערוכין בכ"ף כי ת"י רקיקים ערוכין וכ"כ הערוך ועיין

יונתן

ירושלמי (ז) חויא חדא פי' הגאון מהר"ד שהוא לשון שלריכה כינוס בנים: דיבור מלשון יחוה דעה וכן הכונה כולם ענין הגדה וכן ת"א מגיד תחוה ונראה שרלונו בו

רמב"ן

ומפני זה הפסוק שלה היא נשרפת אבל אמר לכפר שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית אע"פ שלא כפר בה כלומר שלא הזה ממנה כלום נפסלה. משעת כניסה ותשרף ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להזות ממנה כלל שתהא כשרה וכדברי ר' שמעון אינה פסולה אא"כ כפר בדומה שעשה בה הזאות כמעשה חטאת פנימית ולכך אמר הכתוב לכפר לא שכפרה אלא שהוא הזיא מדמה לכפר בה וכפר כפי מחשבתו ופי' לפנים שהכניס הדם להיכל וכן הכניס מדם פר כהן משיח והעלם דבר ושעירי עכו"ם לפני לפנים שכולן לפנים ממקומן הכשירן ופסולין ואמר מדמה שאפי' מקלת דמה פוסל שאם קבל דמה בשני כוסות והכניס אחת מהן לפנים פסולה. ועל דרך הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שלוה כבר בשריפתן ובא כאן ליתן לא תעשה על אכילתן כי הפרש' להשלים דיני החטאות וזהו מדרשו של ר' יוסי הגלילי בתורת כהנים ובזבחים: (ח) והכהן המקריב את עולת איש. הדין הזה נוהג בכל הקדשים. ואמר הכתוב עולה והוא הדין לחטאת ואשם המזכרים למעלה ואין זבחי השלמים כן ולכך הזכיר הכתוב ונספקת הכהנים באמצע הקרבנות קודש שידבר בשלמים ומדרשו בתורת כהנים אין לי אלא עולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר יקריב או יכול שאני מרבה עורות קדשים קלים ת"ל עולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. ועל דרך הפשט לא הוצרך לומר כן בחטאת ואשם שהם מתנות הכהונה והכהנים זוכים בבשר וזוכים בעור אבל בעולה הוצרך לומר שיזכו בעור וזהו מדרשו של רבי שאמר כל עלמינו לא נרבו אלא לעור העולה שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר וכן בתורת כהנים: (ט) וכל מנחה אשר תאפה בתנור עד וזאת תורת זבח השלמים. דרך הפשט ידוע בזה שיצוה בנודר אחת משלש מנחות מאפה תנור והמרחשת והמחבת שיהי' לכהן כלם המקריב אותם לבדו ויאמר בכל שאר המנחות כגון הנודר מנחה סתם שהוא מנחת סלת ובמנחת הבכורים שהן בלולות ובמנחת חוטא וסוטה שהן חריבות שיהו מתחלקות לכל בני אהרן כלומר לכל בית אב שלהם ופירוש וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה מנחה שאין בה אלא סולת בלולה או חרבה לא מאלה המזכרות ויהיה טעם הספרש ביניהן מפני שערך הכהן באפיית' ובאוי' להרבות שכרו אבל רבותינו לא כלו בכך ומפני שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שכל המנחות שבעולם יכלול זה שהם כולם בלולות או חרבות ולכך באוי' ספי' לכהן המקריב אותה לכהנים המשמרים המגלאים שם וכן מה שאמר את עולת איש והכהן אשר יכפר בו לו יהיה כולם לא באו אלא לומר שלא יהיו לבעלים אבל יהיו בשכר הסקרבה לכהני' המשמרי' המגלאים שם שכלם הם מקריבים ביד או בלוי כי היחיד מהם או השני' ושלש' המקריבים בדבות כולם הם עושים ובשליחותם כולם עומדים על הקרבן כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ואחר שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם חזר ובאר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שהוא כלל המנחות לכל בני אהרן המקריבים המזכרים: תהיה איש כאחיו כלומר לבית אב המשמרים מהם שכלם הם המקריבים המזכרי' והזכיר הכתוב למנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת ואחר כך חזר וכלל לומר איש כאחיו שלא יהא לזה אלא מנה שיש לזה ואפי' מנחת הסולת בה יחלוקו ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות ובכל שכן בשאר הקרבנות שדומיהן מרובין והקבלה הכריע ותקנת הכהנים היא ושלום הבית. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב כפי הדעת הזו וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת וכל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כן ולכל בני אהרן תהי' איש כאחיו: (יב) והקריב על זבח התודה. בכאן מתחיל וזאת תורת זבח השלמים עד והקריב ממנו פי' עם זבח התודה וכן על חלות לחם חמץ ממנו. והנכון שהוא על חלות לחם כמשמעו שיוסיף על הזבח לחם וכן על חלות לחם חמץ יקריב קרבנות שיביא חלות לחם חמץ ועליהם יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם המלה הנזכר והכל יביא על הזבח ועשה עיקר לחם החמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין ושיהיה הכתוב לומר על זבח תודת שלמיו למה מדרשו בו שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח ושיחשב עליו כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה. וכתב רש"י והקריב על זבח התודה ארבעה מינים לחם חלות ורקיקים ורבוכה שלשת מיני' מלה וכתיב על חלות לחם חמץ וכל מין ומין עשר חלות כך מפרש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרים עשרון ולא הזכיר הרב בעשרים עשרונות הללו שמהן עשרה לחמץ עשרון לחלה. ועשרה למלה שלש חלות לעשרון דרשו כן מן הכתוב הזה על חלות לחם חמץ כנגד המץ הבא מלה כמלאו עשרים עשרון עשר' לחמץ ועשרה למלה עשרה לחמץ עשרון לחלה ועשרה למלה שלש חלות לעשרון נמלאו ארבעים חלות: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן. חלה אחת שליטה נמלא נוטל תרומה ארבע חלות. ואני תמה בשהוציא הכתוב ונלאו השאור קרבן ראשית תקריבו למה לא אמר גם כן וקרבן תודה וזו איננה שהלה כי הכתוב אמר ועל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום שאינו אלא מעון תנופה ואע"פ שאמר בלחם הפנים שעובר עליו במחולו ומפני שהלבונה שעליו הוא ללחם לאזכרה אשה לי"י אבל לחם התודה אין ממנו למזבח כלום ואולי לא הוצרך הכתוב לשיור הוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש באכורי' שיבאו מן הדבש וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין לורך לכרות אותו כי לא יתנה הכתוב במנחלליה מות יומת חוץ ממעבודת הקרבנות ובערות אשה אהיך חוץ מן היבמה: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבע עשר

אבן עזרא

(ח) עלת איש. מלעיל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפטו. וטעם לו. אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר: (ט) וכל נעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד: (י) והרבה. [ג]כמנחת היורד [ד]ומנחת הקנאות: (יב) [ה]אם על תודה. טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מלרה: חלות מצות. [ו]כרלונו אך לא פתותים משנים וכן רקיקי מלות: מרבכת. הנזכר בפירושים בעיני [ס]שהיא מוזכרת. וחלות מלות ורקיקים אפויים וסלת [צ]המורבכת אינה כן: (יג) על חלת. כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן. הנה ארבע חלות בפתותים

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל היורד ונכבקיו. [ד]ר"ל מנחת סוטה כמ"ש כי מנחת קנאות הוא (במדבר ה' ט"ו). [ה]ר"ל שיכול להוסיף. אבל לא לגרוע משנים כי מעוט רבים שנים. [ס]ר"ל מרבכה בהפוך אחוון מבכרת לשון בכורה ומבחר עיין להלן (כ"ז ל"ב.) [צ]כי היא מלוטה ברותחין ומטוגנת כמו שתרגם וב"ע וקמחא מטגנא. והירושלמי מרתחא. כי

פירוש רשב"ם

וזהו פשוטו: (י) והרבה. מנחת חוטא ומנחת סוטה: (יב) אם על תודה. שנדר בלשון תודה. ולא הזכיר לשון שלמים. וסתם תודה מביא קרב על שניצל מצרותיו כמו שאמרו חכמים ארבעה צריכין להודות. ורבותינו פרשו כל החלות ארבעים הם ופירשו שמנן כמה וכמה עשרונים:

זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל
לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר ׀
אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ
אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ
יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל
יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ
פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ
תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא
לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר
יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל
בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה
וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא
בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ ׀ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ
בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃
כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה
לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃
כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה
הנפש

אונקלוס

ביום קורבניה יתאכיל לא יצנע מניה עד צפרא: טז ואם
נדרא או נדבתא נכסת קורבניה ביומא דיקריב נכסתיה
יתאכיל וביומא דבתרוהי ודישתאר מניה יתאכיל:
יז ודישתאר מבסר נכסתא ביומא תליתאה בנורא יתוקד:
יח ואם אתאכלא יתאכיל מבסר נכסת קודשוהי ביומא
תליתאה לא יהי לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשב ליה
מרחק יהי ואינש דייכול מניה חוביה יקביל: יט ובסר
קודשא דיקרב בכל מסאב לא יתאכיל בנורא יתוקד ובסר
קודשא כל דידכי לקודשא ייכול בסר קודשא: כ ואנש
דייכול בסרא מנכסת קודשיא דקדם יי וסאובתיה עלוהי
וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כא ואנש ארי יקרב בכל
מסאב בסואבת אינשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש
מסאב וייכול מבסר נכסת קודשיא דקדם יי וישתצי אנשא
ההוא מעמיה: כב ומליל יי עם משה למימר: כג מליל עם
בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועזא לא תיכלון:
כד ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל עבידתא ומיכל
לא תיכלוניה: כה ארי כל דייכול תרבא מן בעירא דיקרבון
מנה

מסרה יניח, היו"ד בפתח והנו"ן בדגש ומ"י. טז הקריבו, ל- ומ"י. וממחרת, ב' ובמתג ולא במוכח. והנותר, מ"ו. יאכל, כ"ג. יז והנותר, מ"ו. השלישי, מ"י. ישרף כ"ב י' ולא ת"ו. יח ואם, בטוכח. האכל, ח"ו. יאכל, כ"ג. אתו, ח"ו. והנפש, ל'. האכלת, ח"ו. יט והבשר, י' פסוק בתורה רישיהון וסופיהון חד. אשר, במקף. כ וטמאתו, ב'. מעמיה, כל דמ"ס בסגול ומ"י. כא ונפש, ג' כ"פ. בבהמה, ד' כפין. שקץ ל' ושהלא שרץ. כב וידבר, בין זה הפסוק ולקודם לו ל' כאן פיסקא וסי' הלבמו סגלו. כג דבר, ד' כ"פ בסיפר' בטע'. וכשב ל' ושין קדים לב'. ועז, ל'. כד טרפה, ח"י. ואכל, ח"ו. תאכלהו, ל' וח"ו אחר הלמ"ד. כה אכל, ח"ו וכולם דליכי ודפתח דכו' במ"א ויש ב ל"ע ו'. אשה, סגול.

ת"א לא יניח ממנו זבחים לו. ואם נדר פסחים עא כ"ה ה. ביום הקריבו זבחים כו. והנותר מבשר פסחים ג זבחים כח פב. ואם האכל יאכל שם יג כז כח כט מד מנחות יז חולין פא. לא ירצה זבחים כג כט מנחות כה. המקריב אתו כ"ה ו זבחים יג. לא יחשב פסחים יו יומא ז נדרים לו זבחים כג כט מנחות כה. פגול הוא זבחים כה. והנפש האוכלת ממנו מנחות יג תמורה ג כריתות ה. והבשר אשר יגע פסחים יו כד עט פב חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו. והבשר כל טהור פסחים כד לה עט סוטה כט מנחות כה. והנפש אשר תאכל פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב. אשר לה' פסחים לו זבחים לו מנחות כה. וטמאתו עליו מכות יד זבחים לג לד מג מו. בבהמ' טמא' שבועות ו חולין עח. ואכל מבשר זבחים מג מד. כל חלב יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא. וחלב נבלה זבחים סט חולין לז. יעשה לכל פסחים כג. ואכל לא זבחים ע. כי כל אוכל פסחים מג בכורות טו כריתות ד. ונכרתה הנפש חולין קכ.

רש"י

וכן דרכו של הרב בכ"מ] שהיו נאכלין ליום ולילה: ביום קרבנו יאכל. וכזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר. אבל אוכל הוא כל הלילה א"כ למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (ריש ברכות): (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאו על הודאה שלהם אינה טעונה לחם ונאכלת לב' ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו. בראשון יאכל. [פי' יאכל בשני] (ס"א והנותר ממנו יאכל). וי"ו זו יתירה היא ויש כמותו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית ל"ו) תת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח): (יח) ואם האכל יאכל וגו'. (ת"כ) במחשב שחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים. אשר יגע בכל טמא לא יאכל: והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. (פסחים ע"ט) מה ת"ל לפי שנאמר (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר כל מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שאם יצאו חוץ לקלעים אסורה כמו שכתוב בחצר אהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר): (כ) וטמאתו עליו. (זבחים מ"ג. ת"כ) בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה (ת"כ). ג' כריתות אמורים [הכא שנים ואע"פ אמור כל איש אשר יקריב וגו' ופי' חז"ל דהאי יקריב אכילה היא] באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות (ד' ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (כד) יעשה לכל מלאכה. (פסחים כ"ג. ת"כ) בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. (חולין פ' ג"ה) אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו
יתחייב

ירושלמי

יתאכיל לית אפשר לאצטענא מניה עד צפרא: (טז) ואין נדרא או נדבתא נכסת קורבניה ביומא דיקרב ית נכסתיה יתאכיל וביום מחרן ומה דמשתייר מניה יתאכיל בפניא: (יז) ומה דמשתייר מבשר נכסת קודשיא ביומא תליתאה בנורא יתוקד: (יח) ואין יתאכלא יתאכיל מבשר נכסת קודשוי ביומא תליתאה לא יתרעי מן דמקרב יתיה לא יתחשב ליה לזכו פסל יהי ואינש דיכול מניה חוביה יקבל:

[(יח) פגול פסול יהי:]

(יט) ובשר קודשיא די יקרב בכל מסאב לית אפשר דמיתאכיל בנורא יתוקד ובשר קודשא כל דדכי לקודשא ייכול בשר קודשא: (כ) ובר נש

יונתן בן עוזיאל

דייכול בסרא מנכסת קודשיא דמתקרבין קדם יי וסובתיה עלוי וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (כא) ובר נש ארום יקריב בכל מסאב בסואבות אינשא או בבעירא מסאבא או בכל שיקוץ מסאב וייכול מבשר נכסת קודשיא דמתקרבין קדם יי וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (כב) ומליל יי עם משה למימר: (כג) מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועזא לא תיכלון: (כד) ותריב חיוא דמקלקלא בשעת ניכסתא ודמית נבלא במותנא ותריב חיוא תבירא אפשר דיתעבד לכל עבידתא ברם תריב חיוא דמכשרא יתסק על מדבחא ומיכל לא תיכלוניה: (כה) ארום כל דייכול תריב מן בעירא דמתכשרא למיקרב מניה קרבנא קדם יי וישתצי בר נשא ההוא דייכול

ית

בעל הטורים

בתורה נעשים כאחים ולא הם מקטרגים זה את זה כדדרשינן את והב בסופה (יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו

יונתן

בו: (טז) יתאכל בפניא פי' יאכל בערב דהיינו ערב של אחר יום שני ולא יום שלישי וגם לא ליל שלישי כדאיתא בפסחים פ"ח: (כד) ותריב חיוא דמתקלקלא בשעת ניכסתא פי' חלב בהמה שנתנבלה בשעת שחיטתה וגם שמתנבלת במיתה ונקראת חיוא כמו שמתרגם בפרשת משפטים בפסוק ואנשי קודש בשר דתליש מחיותא וקלי אבהמה וכדפירש"י ז"ל שם ועיין בהגהות שלי כפי אשר הגהתי ע"ש ודוק. גרס תריב חיוא דמכשרא

רמב"ן

עשר שהיו נאכלין ליום ולילה לשון רש"י. ואין זה נכון שחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד כשאר שלמים וכן שנינו במסכת פסחים אשר תזבח בערב ביום הראשון בחגיגת ארבעה עשר הכתוב מדבר שנאכלת לשני ימים ולילה אחד שכשהוא אומר ביום הראשון עד בקר הרי בקר שני אמור. ורש"י עצמו כתב זה בסדר ראה אנכי אבל כאן סבר הרב כדברי בן תימא דאמר חגיגת ארבע' עשר שהיא באה עם הפסח הרי היא כפסח ונאכלת ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי עד חצות ואינה נאכלת אלא בלילה אבל לדברי בן תימא אינה באה ברבויין הללו אלא שהיא כפסח לכל דבר ואינה באה אלא מן הצאן וזכר ובן שנה ומדכתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח וכו' כדאית' שם אבל כתב הרב זה מברייתא השנויה בתורת כהנים דקתני ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל הרי זה בא ללמד על הנאכלין ליום אחד שיהיו נאכלין ליום אחד אין לי אלא תודה ומניין לרבות הלחם תלמוד לומר קרבנו ומניין לרבות את הוולדות ואת התמורות תלמוד לומר ובשר ומנין לרבות החטאות והאשמות ת"ל זבח ומנין לרבות שלמי ציר ושלמי' הבאים מחמת הפסח ת"ל שלמיו זו היא הברייתא הזו ופי' הרב בשלמים הבאים מחמת הפסח שהיא חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח וכן מצאתי במסכת פסחים בפרק מי שהיה טמא' לשם שני למוכות בשלמים הבאים מחמת הפסח וכתב לשון אחר חגיגת ארבעה עשר וזו שמעתי וסמך הרב בכאן על שמועתו ואין הדבר כן אלא שלמים הבאים מחמת הפסח היינו מותר הפסח כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אין סופו כן אבל חגיגת ארבע' עשר נאכלת היא לשני ימים כדברי חכמים וכן שנינו בתורת כהנים באותה ברייתא גופה דקתני סופה ומנחת הרי זה בא ללמד על הנאכלי' לשני ימי' שיהיו נאכלים לשני ימים אין לי אלא שלמים מניין לרבות את החגיגה שבאה בזמנה ארבה את החגיגה שבאה בזמנה מניין לחגיגה הבאה עם הפסח וכו': (טז) וממחרת והנותר ממנו יאכל. וא"ו יתרה היא זו ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה וכן תת וקדש וצבא מרמס לשון רש"י וכן פי' ר"א. ולפי דעתי ענין שאמר הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והיה במשמע שתהיה מצוה שיאכל בשני ימים יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחר' לא שישאר ממנו בכונה ולא שיהא רשאי להניח כולו ליום המחרת אבל מצוה שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת הנזכר והענין הזה מדברי רבותינו למדנוהו אמרו בתורת כהנים ביום הקריבו יאכל מצוה להאכל ממנו יום ראשון יכול כולו ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכלו בשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יהא פסול ת"ל יאכל אפי' כלו ואם תעשה הוי"ו יתרה ג"כ יתפרש וממחרת הנותר ממנו יאכל לא שיותיר לדעת ולא ידעתי למה היתה הוי"ו בתת וקדש וצבא מרמס יתרה אלא רש"י כי ענין הכתוב שיאכל עד מתי את הפשע שומם ועד מתי קדש וצבא מרמס: (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי עד ונפש כי תגע בכל טמא. אין ענין הכתוב שיהי' הנותר ליום השלישי נשרף ויאכל בלילה שהרי למדו רבותינו מן הכתוב בפרש' קדושים תהיו והנותר ביום השלישי באש ישרף שכל מה שישאר מב' ימים כלל טעון שרפה אבל ביום השלישי אינו דבק עם והנותר אבל הוא דבוק עם באש תשרף יאמר כי הנותר ומבשר הזבח שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת ישרף באש ביום השלישי בבקר וזהו שאמרו נאכלין לשני ימים ולילה אחד כי בלילה השני' אינו נאכל ולא נשרף כי הצריך הכתוב לשריפ' פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום כמו שהקרב' הכשרים ביום: (כא) או בבהמה טמאה. אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים והוא הדין לכולן כי אף בנבלת בהמה טהורה עם נגע בה ואכל

אבן עזרא

[ק]בפסחים [ז]והאמת שהם עשרה: (טו) ביום קרבנו יאכל. שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים: (טז) ואם נדר. שהוא בשפתיו בלא לו: ונדבה. שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: ביום הקריבו. שם הפעל ומשקלו הכבד הנוסף וממחרת אותו היום. וי"ו. והנותר ממנו. [ש]כפ"א רפ"ה בלשון ישמעאל וכמוהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו ובהו: (יז) באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח: (יח) וטעם [ת]המקריב אותו לא יחשב. אחר שהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאמר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבנים שלמות: פגול. כדברי [א]המתרגם ארמית וכן ומרק [ב]פגולים כליהם. ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם [ג]על המחשבה כי ונחשב השלמי' להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא [ד]שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא. עונש ולא הזכירו הכתוב. והכרת על טמא שיאכל בשר קדש: (כ) וטעם וטומאתו. להיותו טמא ומשלו כזב ומצורע גם בעבור מקר' ליל' כי כן כתב כי אמר ונקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינה נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ. ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם החלב אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב [ה]חלבו האליה תמימה רק קדמונינו העתיקו ואסרו כל חלב

אז

פירוש על אבן עזרא

[ק]כי הם ד'. [ז]כלומר והאמת כדברי הקבלה שהם עשרה וכך מפורש במנחות. [ש]שאינו לתוספת דבר רק לתשלום הענין שהתחיל. [ת]שהוא לכאורה מיותר. [א]כי יב"ע והירושלמי תרגמו פסול יהי. [ב](ישעיה ס"ה ד'). [ג]ר"ל שחשב בשעת ההקרבה לאכול הנותר ביום ג'. [ד]והוא כאילו לא הקריב כלל. [ה](לעיל ג' ט') שהאליה בעצמה תקרא חלב. שקבלו

פירוש רשב"ם

(טז) ואם נדר או נדבה. שאמר הרי עלי שלמים שזהו לשון נדר ותשלומים כמו שפרשתי למעלה. כלומר שאינו תודה אלא נדר: ביום הקריבו. ביום שהקריב הוא כבר את זבחו יאכל לאחר הקרבה: (יח) ואם האכל יאכל. חכמים עקרוהו מפשוטו. ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי באחד מד' עבודות שחישב בשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה או בזריקה: (יט) כל טהור יאכל בשר. טהור: (כה) מן הבהמה אשר יקריב. סמין אותה הבהמה: אשה לה'. ואפילו חולין:

בכל

הנפש האכלת מעמיה: כו וכל־דם
לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף
ולבהמה: כז כל־נפש אשר־תאכל כל־
דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: פ
כח וידבר יהוה אל־משה לאמר: כט דבר
אל־בני ישראל לאמר המקריב את־
זבח שלמיו ליהוה יביא את־קרבנו
ליהוה מזבח שלמיו: ל ידיו תביאינה
את אשי יהוה את־החלב על־החזה
יביאנו את החזה להניף אתו תנופה
לפני יהוה: לא והקטיר הכהן את־
החלב המזבחה והיה החזה לאהרן
ולבניו: לב ואת שוק הימין תתנו תרומה
לכהן מזבחי שלמיכם: לג המקריב
את־דם השלמים ואת־החלב מבני
אהרן לו תהיה שוק הימין למנה:
לד כי את־חזה התנופה ואת | שוק
התרומה לקחתי מאת בני־ישראל
מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן
הכהן ולבניו לחק־עולם מאת בני
ישראל: לה זאת משחת אהרן ומשחת
בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה: לו אשר צוה יהוה לתת
להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם: לז זאת
התורה

אונקלוס

מנה קורבנא קדם יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: כו וכל
דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא: כז כל
אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה:
כח ומליל יי עם משה למימר: כט מליל עם בני ישראל
למימר דמקריב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קורבניה
קדם יי מנכסת קודשוהי: ל ידוהי ייתין ית קורבניא דיי
ית תרבא דעל חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה
ארמותא קדם יי: לא ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי
חדיא לאהרן ולבנוהי: לב וית שוקא דימינא תתנון אפרשותא
לכהנא מנכסת קודשיכון: לג דמקריב ית דם נכסת קודשיא
וית תרבא מבני אהרן דליה יהי שוקא דימינא לחולק:
לד ארי ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא נסיבית
מן בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן
כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: לה דא רבות
אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון
לכהנא קדם יי: לו די פקיד יי למתן להון ביומא דירבון
יתהון מן בני ישראל קיים עלם לדריהון: לז דא אוריתא
לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת
קודשיא

מסרה האכלת, כולה ח"ו וקדמא. חניגו. רביע. הנפש מעמיה. דין תליתאה האכלת. כו וכל דם, ל' ר"פ. מושבתיכם, ח"ו הכין, ומ"י. לעוף, ל. ולבהמה, ג דגש. כט דבר, ד' ר"פ בסיפרא. המקריב, מלא. יביא, ע"ו מ"י. ל ידיו, מ"י. תביאינה, ל' מלא דמלא ורפי. אשי, ע' כתיב י'. יביאנו, מ"י, קדים לאלף. להניף, מ"י. לא המזבחה, ל"ב. לב שלמיכם, ל' מ"י. לג את דם, ב'. ואת החלב, ה' וכל ואת שתי הכליות דכוותיה. שוק, כולה מ"ו בחורייתא. לד מזבחי שלמיהם. קדמא ושוק הימין מזבחי שלמיכם תניין ושוק התרומה מזבחי שלמיהם. שלמיהם, מ"י. אתם, ח"ו. לה משחת, כ"כ י' בסוף. לו חסר, ה' סבירין כאשר. חקת עולם, ב' ס"פ [דהיינו ג' ת']. לדרתם, כולה ח' דמ'.

ת"א וכל דם לא כריתות ד כא כב. ולבהמה כריתות כא. דבר אל בני קדושין לו מנחות סא. ידיו תביאנה סוכה מז סוטה יט קדושין לו מכות יח מנחות סא לג. את החלב על מנחות סב. להניף קדושין לו. לפני ה' מנחות פא חולין קל. והקטיר הכהן פסחים נט. המקריב את דם זבחים ד לח קב מנחות ב ג חולין קלב בכורות ל. מבני אהרן חולין קלג. שוק הימין שם קלד. כי את חזה התנופה יבמות פז. שלמיהם מנחות סב. ואתן אותם חולין קל. זאת משחת אהרן ס' הזוהר פ' ויקרא. זאת התורה זבחים ד ה ח לו מנחות פב קי.

רש"י

יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) לעוף ולבהמה. (שם כ') פרט לדם דגים וחגבים: בכל מושבתיכם. לפי שהוא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות [דא"ל דפירושו בכל מה שבמושבותיכם דהא כבר איִמעטו דגים וחגבים. ולהכי מהפך רש"י סדר הקרא] ובמסכת קידושין בפ"א (דף ל"ז) מפר' למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאינה וגו'. (מנחות ס"א) שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר (ויקרא י') שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר (שם ט') וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאשי' לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאשי' [ואע"ג דכתיב והיה החזה לאהרן וגו' ה"א דמקצתן לאישים ומקצתן לאהרן כמו גדי כבד. ג"א] לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב. ואח"כ והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורי' למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: (לג) המקריב את דם השלמים וגו'. (פסחים נ"ט) מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבו שאינו חולק בבשר: (לד) תנופה תרומה. (סוכה ל"ז) מוליך ומביא מעלה ומוריד: (לז) ולמלואים. ליום חינוך הכהונה:

ספורנו

הטומאה באוכלים ובנאכלים וחיוב הכרת הוא בטמא שאכל את הטהור הקרב לאכול מהקדש הטהור וטומאתו עליו שהוא מחלל את הקדש: (ל) ידיו תביאנה את אשי ה'. לפי שהשאר לבעלים הנה הבאתם תורה שהבעלים נותנים לה' את הכל החלב והחזה והכהנים משלחן גבוה קא זכו: את החזה להניף אתו. אע"פ שנותן החלב על החזה בשעת תנופה מ"מ עיקר התנופה היא בשביל החזה להודיע שהוא נתון לגבוה. אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא לה' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. מחלק בעלים כמקדימים פני המשרת במנחה לכבוד המלך:

ואת

ירושלמי

ית תרבא מעמיה: (כו) וכל אדמא לא תיכלון בכל מותבניכון לעופא ולבעירא: (כז) כל בר נש דייכול כל אדם מן דכל חי וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (כח) ומליל יי עם משה למימר: (כט) מליל עם בני ישראל למימר כל מאן דמקרב ית נכסת קודשוי קדם יי ייתיה בגרמיה ית קורבניה לקדם יי מן נכסת קודשוי: (ל) ידוי ייתין ית קורבניא דיי די יפרש מנכסת קודשה ית תרבא שומנוניתא דעל חדיא וית חדיא כד מחתך בתרין עלעין מיכא ותרין עלעין מיכא לקביל אפקותא ייתיניה לארמא יתיה ארמא קדם יי: [(ל) ידוי יתעלן ית קורבנא דיי ית תרבא דעל ניעא יהב יתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפוי קדם יי: ההוא ניעא:]

יונתן בן עוזיאל

(לא) ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוי: (לב) וית שקא דימינא מן כתפא ועד דרועא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: (לג) מאן דמקרב ית אדם נכסת קודשיא וית תריב מן בני אהרן דיליה תהי שקא דימינא לחולק: (לד) ארום ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא נסבית מן בני ישראל מן נכסת קודשיכון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוי לקיים עלם מן בני ישראל: (לה) דא רבותא דאהרן ורבותא דבנוי על כל אחוהון ליואי דיכלון מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי: (לו) דפקיד יי למתן להום ביומא דרבי יתהון מעם בני ישראל קים עלם לדריהון: (לז) דא אורייתא לעלתא דאתיא לכפרא על הרהורי לבא למנחתא

ולחטאתא

בעל הטורים

מקלסו נעמא כולו. (ל) להניף אותו בגי' מוליך ומביא מעלה ומוריד לכן בפרשה ג' פעמים תנופה ואחד מהם התנופה והה"א אתי לרבויי עוד אחד ויהיה ארבע שמוליך ומביא

יונתן

דמכשרא וכו' קשה ליה מאי ואכל לא תאכלוהו והרי כבר נאמר לא תאכל אלא בא לאשמועינן דחלב של בהמה כשרה שלא נטרפה לא בשעת שחיטתו ולא לאחר שחיטה יעלה על המזבח והיא דוקא כשר לקרבן ולא יתאכל וק"ל: (כז) כל אדם מן דכל חי פי' מכל החי אפילו דם הדגים כשכנוס במקום אחד אסור מפני מראית עין כדאיתא במסכת חולין פ' דם שחיטה גבי דם דגים ודם שעל גבי ככר וכו': (ל) וית חדיא כד מחסך פי' החזה שמחסכים אותו. וסרין עלעין בב' לנשה ככתוב בדניאל ותלת עילעין בפומא וכבר פי' בספר בראשית כי עילעין הן ללבות וה"פ שני ללעות מלד זה

וכן

רמב"ן

ואכל קדשים חייב הכרת הזה וענין הכריתות אבאר אותו בפרש' עריות בע"ה: (כה) כי כל אוכל הלב. בכאן מתחיל וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וכו' עד וידבר ה' וכו' דבר אל בני ישראל המקריב מן הבהמה אשר יקריב ממנו לא יתכן שיהי' פירוש מן הבהמ' שהיא עלמ' קרבן ולהוציא את החולין כי הכתוב כבר אסר בסדר ויקרא סתם כל חלב ואין שם תנאי ושיור וגם כאן אסר תחלה כל חלב שור וכשב ועז ואסר חלב הנבלה והטרפה באסור החלב ואין קרבנות לשם ועוד שאמר שם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ולא ימצא בכל עניני הקרבנות בכל מושבותיכם ובמתנות כהונה א"ר לחק עולם פעמים רבות ולא הזכיר בכל מושבותיכם מפני שאין הקרבנות חקת עולם בכל מושבותיכם רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה' ואל יעור עיני המסתבך בפסוק ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום כי אמר הכתוב שלא נאכל לחם וקלי וכרמל לעולם בכל מושבותיכם עד עצם היום שנביא הקרבן בבית הבחירה ואם אין קרבן לא יאסר מכאן ואילך כי לא אמר לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם אבל האיסור הוא עד עצם היום הזה בלבד אבל פירש עד עצם היום הזה שתביאו הקרבן כשתוכלו להביא אותו והוא טעם כדי שיהי' הקרבן מנחה חדשה ויתכן שיהי' היום נמשך עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם והראי' הגמורה שפי' מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' מן המין הקרב כי כן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנ' קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהי' קדש ופי' בהמ' שמקריבין ממנ' קרבן לה' וכך ואם כל בהמ' טמא' אשר לא יקריבו ממנ' קרבן לה' ואמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנ' ואין הפרש ושום חילוק בין שמזכיר בלשון רבים אשר יקריבו ואשר לא יקריבו ובין שיאמר בלשון יחיד אשר יקריב כי פי' אשר יקריב אדם ממנה וכן אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכל' המין הנאכל לא שהיא עלמ' תאכל ולפי שאסר כל חלב מן הבהמה אשר יביא הקרבן ממנו לא מן המין שלא יתקרב ושמא יעלה על הדעת לומר כי הנבל' והטרפ' יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו הוצרך להזכיר שיהא אסור וזהו שנאמר ואכול לא תאכלוהו שיהיו בכרת כשאר כל חלב כי כל המין הקרב יאסור ואפילו הנבלות והטרפות ממנו ואמר יעשה לכל מלאכה לומר שאין בו טומאת נבלות כי יאמר בנבלות ובנבלתם לא תגעו ובחלב שלכן יאמר שיגעו בו ויעשה ממנו כל מלאכ' ואם היה אסור החלב בקרבנות בלבד למה הוצרך לומר בו כל חלב לא תאכלו שם בפרשת ויקרא וכבר מה שיעלה על המזבח לריח ניחוח ואיך נאכל אשה ה' ולמה לא הזכיר גם יותרת הכבד ושתי הכליות מן הקרבנות ועוד למה הוצרך להזכיר שור וכשב ועז כי בידוע שלא יביא קרבן אלא מהן ומה שאמר הכתוב בפסולי המוקדשין רק את דמו לא תאכל ולא הזכיר החלב יגיעני המקום למקומו ואפרשנו: (ל) את החלב על החזה. הנרא' מן הכתוב הזה על דרך פשט שהחזה שהוא מונף עם החלבים ולא השוק והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן ולדעתם הזכיר תנופה בחזה לבדו לדרוש מה שאמר כענין ונשתייר אחד מהם ומנין שהוא טעון תנופה תלמוד לומר חזה להניף אותו: (לו) לתת להם ביום משחו אותם עד אשר צוה ה' את

משה

אבן עזרא

יאז ענה שלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחל' כתיב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראי' גמור' כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם וא"כ לא נאכל לחם בגלו' כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמים והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזכיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובא' זאת הפ' לבאר עונש שאוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופלה בשפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים: (לג) שוק הימין. לזורק הדם והחזה לכל הכהנים: (לה) זאת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו כגדולה: (לו) ביום משחו. מיו' וכן בבשר ובלחם: (לז) ולמלואים. ככתוב בפר' ואתה תצוה: (לח) להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על מלחמת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשרה ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולות כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל גם לא עשו פסח כי אם במולים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואשר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים

ובעבור

פירוש על אבן עזרא

ישקבלו כן הלכה למשה מסיני דלא אסרה התורה אלא חלב סתם וזה מיקרי חלב האליה. ועיין כריתות (דף ד' ע"א. פסחים דף מ"ג ע"ב ילקוט רמז תק"ה) ושקר ענה המבאר לנתה"ם שרבינו ז"ל נטה בפירושו מן הדרך הישר ואמר שחלב חולין מותר ואינו כן. רק השיב לאפיקורס שלולי קבלת חז"ל יוכל לטעות ולומר שחלב חולין לא נאסר בתורה. וככתבו דבריו בלב השואל עד שפלה פיו בשבועה שלא יסמוך על דעתו רק ישען על העתקת הפירושים. ועיין מ"ש בפ' ראה בענין זה. והרמב"ן ז"ל כ' שיזכיר טעות גדולה שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מהם ולא הזכיר כלום ואם רע בעיניו אמרו שחלב חולין אין איסורו מפורש והצדוקי טען הפוכ'. ברור הוא שטען

פירוש רשב"ם

(כו) בכל מושבתיכם. אע"פ שודאי הן חולין בגבולין: (לה) זאת משחת אהרן ובניו. שכר משחת אהרן ובניו כמו שנאמר בצו את אהרן עור העולה בשר חטאת ואשם לחמי תודה וחזה ושוק של שלמי' הנותרת מן המנחה:

ויהי

הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם
וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ לח אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם
צַוֺּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־
קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ
רביעי ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת
הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר
הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל
הַמַּצּוֹת׃ ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃
ו וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ
אֹתָם בַּמָּיִם׃ ז וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת
וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ אֶת־
הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר
אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ׃
ח וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל־הַחֹשֶׁן
אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים׃ ט וַיָּשֶׂם אֶת־
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת
אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר
הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח
אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃
יב וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה
אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת
כאשר

אונקלוס

קודשיא: לח דפקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקיד
ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי במדברא
דסיני: א ומליל יי עם משה למימר: ב קריב ית אהרן
וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא
דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: ג וית כל
כנשתא כנוש לתרע משכן זמנא: ד ועבד משה כמא
די פקיד יי יתיה ואתכנישת כנשתא לתרע משכן זמנא:
ה ואמר משה לכנשתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד:
ו וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא:
ז ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמינא ואלביש יתיה
ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמין אפודא
ואתקן ליה ביה: ח ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא
ית אוריא וית תומיא: ט ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי
על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא
כמא דפקיד יי ית משה: י ונסיב משה ית משחא דרבותא
ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: יא ואדי מניה
על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית
כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: יב ואריק ממשחא דרבותא
על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: יג וקריב משה
ית בני אהרן ואלבישנון כיתונין וזריז יתהון המיינין ואתקין
להון

מסרה לז לעלה, ה׳. ולמלואים, ב׳ מלא בלי׳ [תכין אבני שהם ומלואי׳ ד״ה כ״ט]. לח אשר, ה׳ סבירין כאשר. צותו, בחד וי״ו. להקריב, מ״י וכל והקריב בהו׳ דכו׳. קרבניהם, ל׳ מ״י והב׳ בשוא. במדבר סיני, ל׳ בסיפרא ומארא בהר. ח ב קח, י״ב כ״פ. אתו, ז׳ פסוק חד את ושם ואת. האילים ד׳ מלא דמלא בתורה. המצות. מ״ו. ג הקהל, ג׳. ד ותקהל העדה, ב׳. ה לעשות. מ״ו. ו ויקרב א מונח ז״ק. ב קדמא אזלא. ג ז״ג. ד פשטא. ה שני גרישין. (אמר המגיה כל אלה ה׳ ויקרב כמלאי׳ זה אחר זה בפרשה זו. דין פ׳. י״ג. י״ח, כ״ב, כ״ד). ז הכתנת, ג׳ והכף בשורק והתיו דגש וח״ו. ויחגר, כלם ח״ו. באבנט, ל׳. האפד, ח״ו. ויחגר, ח״ו. ויאפד, ח״ו. והא׳ בשו״א והפא דגושה ופה הוא חצי תורה בפסוקים. ח החשן, כל תו׳ ח״ו. האורים, מלא דמלא. התמים. ח״ו ומ״י. ט פניו, ל׳. ציץ הזהב, ל׳. י את שמן, קדמא את שמן תכין ונשמן (לקמן בפ׳ ל׳). יא ויז ב׳. הכיר, ח״ו. יב ויצק, כולם חסר דחסר והצדי רפי. יג וילבשם, ב׳ וחסר. כתנת, התי״ו בק״מ וחסר דחסר. ויחבש. כלם ח״ו. מגבעות, ב׳ מלא בתורה.

ת״א ביום צותו שבת קלב מגילה כ זבחים ז יא מנחות פג. ויאמר משה אל העדה יומא ה. ויחגור אתו שם. ויקח משה כריתות ה. ויצק משמן הוריות יא יב כריתות ה. ויחגר אותם יומא ה.

רש״י

(ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו׳. אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אוהל מועד. זה א׳ מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (ה) זה הדבר. דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקב״ה לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה. כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה: (ח) את האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: (יב) ויצק וימשח. בתחלה יוצק על ראשו ואח״כ נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש
לשון

ספורנו

(ב) ואת פר החטאת ואת שני האלים. הקדים פר החטאת כאמרם ז״ל כל חטאת קודמת לעולה הבאה עמה כי עד אחר שיכופר החטא אין מקום כלל
לעולה

דלחטאתא ולאשמא ולאשלמותא ולנכסת קודשיא: (לח) דפקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקיד ית בני ישראל לקרבא קורבניהון קדם יי במשכנא דעבדו ליה במדברא דסיני: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) קריב ית אהרן דאתרחק על עובדא דעיגלא וטול ית לבושיא דפקידתך וית מישחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דכרין וית סלא דפטיריא: (ג) וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא: (ד) ועבד משה היכמא דפקיד יי ואתכנישת כנישתא בעשרין ותלתא יומין לירחא דאדר לתרע משכן זמנא: (ה) ואמר משה לכנישתא דין פתגמא דפקיד יי למעבד: (ו) וקריב משה ית אהרן וית בנוי ואסחי יתהון במוי: (ז) וסדר עלוי ית כתונא וזריז יתיה בקמורא ואלביש יתיה ית מנטר מעילא ויהב עלוי ית איפודא וזריז יתיה בהמיין איפודא ואתקין ליה ביה: (ח) ושוי עלוי ית חושנא וסדר בחושנא ית אוריא וית תומיא: (ט) ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא כל קביל אנפוי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא היכמא דפקיד יי ית משה: (י) ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתיה: (יא) ואדי מניה על מדבחא שבע זימנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: (יב) ואריק מן משחא דרבותא על ריש אהרן ורבי יתיה בתר דאלבשיה מטול לקדשותיה: (יג) וקריב משה ית אהרן וית בנוי ואלבשינון כתונין וזריז יתהון קמורין וכבש להון כובעין היכמא דפקיד יי ית משה:

וקריב

יונתן

זכן מלד הב': אפקותא. מפרקת או צואר קרוי אפקותא וכאן פי' לבד מפרקת דהיינו שהחלבנות קשורים בו וכן תרגום של ותשבר מפרקתו ואתתבר אפקותיה וכן הוא לשון הגמ' פי' הסכלת אפקותא דדיקלא ופי' צואר הדקל ויש מפרשים לקביל אפקותא הוא כמו לעומת העלה פי' תרגום לעומת העלה קביל רקיתא כ"כ הגאון מהר"ד: (ב) דאתרחק פי' לכן צוה השם ליקח את אהרן שהיה מתרחק מהעבודה מפני עון העגל דאל"כ מה ת"ל קח וגו' וכן הוא בת"כ: ית לבושיא דפקידתך כמ"ש אלה הבגדים אשר יעשו: (ד) ואתכנישת כנישתא בכ"ג יומין וגו' עיין ברש"י שפ' זו נאמרה ז' ימים קודם הקמת המשכן וכו' והקמת המשכן היה יום א' דר"ח ניסן וא' ימי מילואים כמלאת שמשיחת אהרן ולבישתם בכ"ג ועיין בהרא"ם: (ז) מנטר כמו גלימא לבוש העליון קרוי מנטר: (יג) ורבי יתיה בתר דאלבשיה שלא תפרש וימשח אותו ממש גופו ל"פ

בתר

רמב"ן

משה. שיעורו אשר צוה ה' ביום משחו אותו לתת להם מאת בני ישראל חוקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיח' וכן ביום הקריב אותם לכהן בעת הביא כאשר הבדילם ורבי אברהם אמר כי ביום משחו מיום משחו וכן הנותר בבשר ובלחם: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני. על דרך רבותינו כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן ונשנו מהן באהל מועד והנה מצות ויקרא שנויות ועל דרך הפשט שיעורו אשר צוה ה' משה בהר סיני וביום צוותו את בני ישראל במדבר סיני להקריב את קרבניה' לה' כי צוה במלואים בהר סיני וכן בעול' ובחטאת וצוה במנח' ואשם ובזבחי השלמים במדבר סיני באהל מועד. ויתכן כי טעם בהר סיני במקום הזה לפני הר סיני והוא באהל מועד וכן עולת תמיד העשוי' בהר סיני כי איננו בהר ממש כי עולת התמיד לא התחילו בה רק באהל מועד וכתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגומר וכן ויסעו מהר ההר דרך וכו' וכן רב לכם שבת בהר הזה. והטעם בכל אלה כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו דכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן והנה עשו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במזרחו ושם התחילו בעולת התמיד ובשנ' השנית נצטוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התור' לעול' ולכל הקרבנות צוה משה בהר סיני ביום צוותו במדבר סיני יגיד כי היה בהר סיני ובמדבר סיני להודיע שלא הית' בהר ממש במקו' הכבוד ששם דבר עמו עשרת הדברות ולא במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר אבל היה במדבר סיני ולפני ההר בתחומו וקרוב לו ושם אהל מועד כמו שאמר בתחלת הענין ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד: (ב) קח את אהרן עד ויקרב משה. פרש' זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתור' לשון רש"י. ולמה נהפכו דברי אלהים חיים ועוד כי צוה בפרש' ביום החדש הראשון בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ובמשיחת כולם וספר שם מעשה משה בענין ההקמ' ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה והיך הפריש ענין אחד בשתי פרשיות ואיחר המוקדם אבל הנכון שנאמר כי נצטו' בהקמ' המשכן בכ"ג באדר והקים אותו וכאשר עמד המשכן על מעמדו ונוד קרא לו הש"י שהוא יושב הכרובים וצוה אותו על מעש' הקרבנות כל הפרשיות האל' שמתחלת ויקרא עד כאן כי רצה ללמדו מעש' כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל כי יש בקרבנות המלואים חטאת ועולה ושלמים ולא יודעו כל דיניהם רק מן הפרשיות האל' שהקדים ואחר כן אמר לו קח את אהרן ואת בניו אתו לזרז אותו במעש' ובשבעת מעש' במה שאמר לו מתחל' וזה הדב' אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי וגו' והוסיף לו בכאן ואת כל העד' הקהל אל פתח אהל מועד שיעש' במעמד כלם שידעו שהש"י בחר באהרן ובזרעו. ועל דרך הישר נצטו' משה במלאכת המשכן קודם למעש' העגל וכשנתרצ' לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שמצות המשכן במקומ' עומדת וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל ואחרי שהשלימו המלאכ' נאמר לו פרשת ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושם נאמר לו והקרבת את אהרן ואת בניו וגו' והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם ובהיצבם לפני המקום ועכשו חזר והזכיר ביום ראשון של מלואים ובשבעת מעשה והנה כל הפרשיות כסדרן אלא שהקדים ויכם הענין את אהל מועד שהוא ביום שמיני למלואי' כדעת רבותינו לסדר כל ענין הקמת המשכן כי כן דרך הכתובים בכל מקום להשלים ענין אשר התחיל בו: (ו) וירחץ אתם במים. הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכלם רחץ אבל לא הית' רחיצתם כאחת אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו ואחרי כן רחץ בניו וילבישם: (ז) ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט עד ויקח משה את שמן המשחה. זה היה הסדר מעש' בו משה אבל בצואה אמר והלבשת את אהרן את הכתנת את מעיל האפוד כי רצה שם לכלול את האבנט בכלם בצווא' אחת ואמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו והנה הלבישו הכתונות עם האבנט ואחר כן המעיל והאפוד כסדר האמור שם והקדים בכאן ויחגור אותו בחשב האפוד קודם שישים עליו החשן כי משה יודע דרך הלבישה כי לעולם הבגדים תכף ללבישת הבגד יחגור אותו בחגור' העשוי' לו באבנט תכף לכתונת ובחשב תכף לאפוד ואין ראוי שתהי' לבישת האפוד בהפסקות אבל שם נאמר ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד לפי שהקדי' שם בענין החשן ולא אמר שיתן אותו באפוד ולא שישים שם האורים והתומים שהכל צוה כל זה במעש' האפוד והחשן: (י) ויקח משה את שמן המשחה. כשמשח את המשכן ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן. גם זה עשה משה בסדר נכון כי נצטו' במעש' השמן ומשחת בו את אהל וגו' ואת אהרן ואת בניו תמשח על כן לא רצה למשוח המשכן עד שהלבים אהרן ומשח אותם כאח' כדי שיהי' המקריב מזומן לעבוד לבא אל המוקדש והיה די באהרן שהוא קדוש ה' אף על פי שכתוב במצות הקמת המשכן ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו ואח"כ והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם והלבשת את אהרן כי שם הסדיר כל הנעשה לאהרן ולבניו כאחת: (יא) ויז ממנו על המזבח עד וישחט ויקח משה את הדם. כתב רש"י ולא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו. ואפשר כי מה שאמר במזבח וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות ואינו במשיחה בלבד כי והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף אליו קדוש יותר משאר המשכני' במשכן וכל כליו נעשים לו קידוש כקידוש אשר נצטוה לעשות במקריבים שאמר והזית על אהרן ועל בגדיו כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי שמקריבים וק"ו הדבר וכן נאמר ביום הכפורים והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל שכל קדוש המזבח בהזאות וכ"ש בתחלה שצריך

קדוש

אבן עזרא

ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: (ב) ואת פר החטאת. בה"א כי כבר הזכירו וכן האלים וכן המצות: (ג) ואת כל העדה. ראשי השבטים והזקנים: ויאפד. כמו ויחגור וכאשר ציץ הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החושן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: (ו) ויקרב משה את אהרן. אל הכיור. וירחץ אותם. [ח]בלווי: (י) ויקח משה את שמן המשחה. טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: (יג) ויקרב משה את בני אהרן. פעם שנית בעבור שארכו הדברים או טעמו כאשר [ט]הקריב משה את

בני

פירוש על אבן עזרא

שעבן כן להכחיש הקבלה. ורבינו ז"ל הוכיח שהקבלה מוכרחת ולב המין הפך להאמין בדרז"ל. [ז]ר"ל ע"ד הפשט. שכן כתוב בעשי' ותקהל העדה ולא כל העדה. לולא דברי חכמינו ז"ל כמ"ש רש"י ז"ל. [ח]ר"ל לא משה עצמו. [ט]ויותר נראה שכוונה נצטווה. כי בפרשת תצוה כתיב ואת אהרן ואת בניו תקריב וכו' (שמות כ"ט ד') ואח"כ ואת בניו תקריב (שם

פסוק

כאשר צוה יהוה את־משה׃ חמישי יד ויגש
את פר החטאת ויסמך אהרן ובניו
את־ידיהם על־ראש פר החטאת׃
טו וישחט ויקח משה את־הדם ויתן
על־קרנות המזבח סביב באצבעו
ויחטא את־המזבח ואת־הדם יצק אל־
יסוד המזבח ויקדשהו לכפר עליו׃
טז ויקח את־כל־החלב אשר על־הקרב
ואת יתרת הכבד ואת־שתי הכלית
ואת־חלבהן ויקטר משה המזבחה׃
יז ואת־הפר ואת־ערו ואת־בשרו ואת־
פרשו שרף באש מחוץ למחנה כאשר
צוה יהוה את־משה׃ יח ויקרב את איל
העלה ויסמכו אהרן ובניו את־ידיהם
על־ראש האיל׃ יט וישחט ויזרק משה
את־הדם על־המזבח סביב׃ כ ואת־
האיל נתח לנתחיו ויקטר משה את־
הראש ואת־הנתחים ואת־הפדר׃
כא ואת־הקרב ואת־הכרעים רחץ במים
ויקטר משה את־כל־האיל המזבחה
עלה הוא לריח־ניחח אשה הוא ליהוה
כאשר צוה יהוה את־משה׃ ששי כב ויקרב
את־האיל השני איל המלאים ויסמכו
אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל׃
כג וישחט ׀ ויקח משה מדמו ויתן על־תנוך אזן־אהרן הימנית ועל־בהן ידו
הימנית ועל־בהן רגלו הימנית׃ כד ויקרב את־בני אהרן ויתן משה מן־הדם על־
תנוך אזנם הימנית ועל־בהן ידם הימנית ועל־בהן רגלם הימנית ויזרק משה
את־הדם על־המזבח סביב׃ כה ויקח את־החלב ואת־האליה ואת־כל־
החלב אשר על־הקרב ואת יתרת הכבד ואת־שתי הכלית ואת־חלבהן
ואת שוק הימין׃ כו ומסל המצות אשר ׀ לפני יהוה לקח חלת מצה אחת
וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד וישם על־החלבים ועל שוק הימין׃

ויתן

אונקלוס

להון קובעין כמא דפקיד יי ית משה: יד וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: טו ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: טז ונסיב ית כל תרבא דעל גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא: יז וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא דפקיד יי ית משה: יח וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: יט ונכיס וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כ וית דיכרא פליג לאיברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא: כא וית גווא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי כמא דפקיד יי ית משה: כב וקריב ית דיכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: כג ונכיס ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כד וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודנהון דימינא ועל אליון ידהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כה ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא דעל גווא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן וית שוקא דימינא: כו ומסלא דפטיריא דקדם יי נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על תרביא ועל שוקא דימינא: כז ויהב ית כולא על ידי דאהרן ועל

ידי

מסרה יד ויגש, ה'... ו וישחט, ג"ד ובעינין ומשתכין בטעמ' קדמ' ל' תניין להכהת' תלים' שלשלה וסי' ישן יושב עומד. קרנות' ד' מ"ו. עליו, ז'. טז ויקח, כל הו' מ"ו, הכליה, ה"ו. הלבהן, ב' ובעינין. המזבחה, ל"ב. יז ואת הפר, ג'. ערו, ח"ו קדמה. יח ויסמכו, סי' יקיד אחד רבים שנים. יט וישחט ג"ד ובעינין. תנין יושב. כ ואת האיל, ה'. כא ואת הקרב, ל'. המזבחה' ל"ב. לריח, י"ז. ניחח, מ"י וס"ו. כב המלאי', ח"ו ומ"י תנין. כג וישחט, ג"ד ובעינין שליתא עומד והוא חד מן ז' בטעם מרעימין. תנוך, כולם מ"ו. אזן, כל לי' ח"ו. בהן, כולם ח"ו. כד אזנם, ח'. ויזרק, כולם מ"ו. כה את החלב. ז' פסוקי' אח את ושת ואת. הכליות, ח"ו. חלבהן, ב' ובעינין. כו ומסל, ל' ומשמש א"ב. המצות, מלא. חלת וחלת, תרויהון מלרע והוי"ו בגעיה. ורקיק, מ"י.
ת"א ומסל המצות מנקות עם.

רש"י

לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו. בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה כל הכפרות: (טז) ואת יותרת הכבד. לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה [דבפ' תצוה כתי' על הכבד ופי' מן הכבד (כדפי' לעיל ג' ד') מזרחי]: (כב) איל המלואים. איל השלמים [דאי פירושו מל' מילוי למה פרט ל' זה רק באיל השני וע"ל פ' תצוה ולולי י"ל שהשלמות והשלום ענין א'. מזרחי] שמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם: (כו) וחלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות:

ויקטר

(יד) וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוי ית ידיהון ימיני על ריש תורא דחטאתא דילהון: (טו) ונכס משה ית תורא ונסיב משה ית אדמא ויהב על קרנת מדבחא חזור חזור באצבעיה ורבי ית מדבחא מן כל ספק אנוס וחטופין מטול דחשיב בלבביה דלמא נסיבא סרכיא דבני ישראל אפרשותא מן אחידהון באונסא וקריבו לעבידת משכנא או דלמא השתיכח בבני ישראל דלא הוה בלביה למיתייא לעיבידתא ושמע קל כרוזא ואיסתפי ואייתי בלא צבו מטול כן דכי יתיה באדם תורא וית מותר אדמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוי: (טז) ונסיב ית כל תרבא דעל בני גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרביהון ואסיק משה למדבחא: (יז) וית תורא וית מושכא וית בישריה וית רעייה אוקד בנורא מברא למשריתא היכמא דפקיד יי ית משה: (יח) וקרב ית דכר עלתא וסמכו אהרן ובנוי ית יד ימינהון על ריש דיכרא: (יט) ונכס ית דיכרא ודרק משה ית אדמא על מדבחא חזור חזור: (כ) וית דיכרא פסיג לפסגוי ואסיק משה ית רישא וית פסגויא וית תרבא: (כא) וית בני גווא וית ריגלאה חליל במוי ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא היא לאתקבלא ברעוא קרבנא הוא קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) וקריב ית דיכרא תניינא דכר אשלמותא דשליס בכולא וסמכו אהרן ובנוי ית ידיהון על ריש דיכרא: (כג) ונכס ית דיכרא ונסיב משה מן אדמיה ויהב על חסחוס אודנא דאהרן דהוא גדירא דמציעאה דאודן ימינא ועל פירקא דידיהון דימינא ועל פירקא מציעאה דריגליה ימינא: (כד) וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן אדמא על גדירא מיצעא דאודניהון ימינא ועל פרקא מיצעא דידיהון ימינא ועל פרקא מיצעא דריגליהון דימינא ודרק משה ית כל מותר אדמא על מדבחא חזור חזור: (כה) ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא דעל בני גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרביהון וית שקא דימינא: (כו) ומסלא דפטיריא דקדם יי נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחים פתיך במשח חדא ועריך

חד

יונתן

בפר דלבש לא משח גופו אלא בין ריסי עיניו כדפירש"י: (טו) ורבי ית מדבחא מכל ספק אנוס וחטופין פי' טיהר המזבח מכל ספק גזל ואונס: מטול דחשיב בלבביה פי' הרהר בלבו שמא לקחו סרכי ישראל המה השוטרים בעלו תרומה מהם באונס וקרבום לעבודת המשכן או שמא ימלא בישראל שמחמת מורא הכרוז הביאו שלא ברצונו וכתב מאשר ידבנו לבו לכן טיהר משה המזבח וק"ל: (כב) דכר אשלמותא דשליס בכולא פי' איל המלואים נקרא שלמים שבשלמים בהם הכל כדפירש"י מת"כ: (כג) הסחוס אודנא דאהרן גדולה דמליעא פי' גדר האמצעי שבאוזן וכ"ה בת"כ גבי מצורע על תנוך יכול על ודאי ת"ל על תנוך האוזן אי על תנוך האוזן יכול על הגבוה שבאוזן

רמב"ן

קדוש מטומאה וזרות ולא הזכיר בכאן משיחת בניו כי בידוע שעשה להם כאשר צוה להביאם כאשר נצטווה ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכלל זה במה שאמר בבנים כאשר צוה י"י את משה. והנראה בעיני כי לא היתה משיחת הבנים ביציקת שמן על ראשם כי לא נאמר זה אלא בכהן ויצק על ראשו ומשחת אותו ולא הזכיר שם משיחת הבנים כלל שלא היתה ביציקה כמוהו ויתכן שלא היתה בבנים משיחה זולתי ההזאות שהזה משמן המשחה על בניו ועל בגדיהם וכן תראה בפרשת וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם שצוה למשוח אהרן ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ולא צוה למשוח הבנים כלל לא ביציקה ולא במשיחה. אבל בפרשת הקמת המשכן אומר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם שלא הזכיר שם הזאות כלל. וכן בפרשת השמן. ולא הוזכרו משיחה והזאות בבנים במקום אחר לכך אני אומר שלא עשה בהם אלא אחת מהן והן ההזאות: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס על כל הכפרות לשון רש"י. ואם כן הכתוב יספר כי בזה נתקדש וראוי לכפר עליו מכאן ואילך וזה כענין שנא' ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו את ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורציתי אתכם נאם י"י. וילמד בכאן כי בדם נעשה זה ואין הקטר' האמורים מעכבת בחנוך המזבח שכן לדורות אינה מעכבת בכפרה. אבל בתוספתא של פרשת מלואים ראיתי כפרה זו איני יודע מה היא ומנין אתה אומר שלא היתה כפרה זו אלא שאמר משה בשעה שיצא הכרוז להנדב במקדש דחקו ישראל איש ואשה והביאו שלא ברצונן תהא כפרה זו שלא יתנדבו דבר גזול למקדש. וכן הוא אומר כי אני י"י אוהב משפט שונא גזל בעולה וכבר הזכיר רש"י גם זה בפרש' ואתה תצוה: (יז) ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו. יכלול בשר הקרב שאינו בכלל בשרו עלונות וגידים קרום ועלפים שהם נלבד עורו ובשרו ופרשו. או יהיה הוא"ו מן המשתמש ביותר. והוא כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף: (כ) ואת האיל נתח לנתחיו. אין כתוב אלא לאחר הפשט אבל קבר בהפשט' בכאן שכבר צוה בזה בפרשת העולה ואמר ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה והוא אחר ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים. וזהו שאמר ויקטר משה את כל האיל כי הכל הקטיר כאחת אחר הרחיצה אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה: (כב) ויקרב את האיל השני איל המלואים. וכבר פי' כי ענין המלואים שתהיה להם יד שלמה לעבוד את עבודת י"י ויאמר כן במזבח עצמו והעובדים. והנה כל הקרבנות האלו באים למלא את ידם כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים. אבל נקרא האיל השני איל המלואים בעבור שהוא סוף קרבנות האלו ובו תמלא ידם והכהנו לפניו יתברך כי כלם מעכבין בענין. ויתכן כי החטאת לכפר על המזבח ולקדשו כי כן כתיב והעולה להרצאה על הכהני' בכפר' כל עולת נדבה והשלמי' תודה לשם שנתן להם בניתו ובמזונותיו יד ושם והנה השלמים לבדם באים על מלוי הידים. ולכך יקראו מלואים ויאמר מלואים ולא מלוי בעבור כי החלבים והשוק גם תרומת הלחם הכל קרב:

ויקח

אבן עזרא

בני אהרן הלבישם כתנות. ומלת וילבשם. יוצאה לשנים פועלים: (טו) ויחטא. כבר [י]פירשתיו: ויקדשהו. לכפר עליו כל העונות. (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב. וכתוב בתחלה [כ]המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב [ל]דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך [מ]קצרה: (יז) שרף באש. [נ]יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בצווי והאייתם כאשר צוה ה' את משה ואיננה ראיה כי כן דרך [ס]לשון הקדש: (כב) ויקרב את האיל השני איל המלואים. ויסמכו אהרן ובניו. ובכתוב הראשון וסומך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסומך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסומך הוא לבדו ואחר כן בניו וסומכו כלם יחד: (כג) הימנית. כמו [ע]הפנימית. וטעם על תנוך. ובכן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש [פ]תחת נפש וקרוב מזה הטעם [צ]ותגע לרגליו: (כו) חלת מצה אחת. היא [ק]ככר לחם אחת ויתכן היות [ר]ככר משקל ואיננו כמשקל [ש]הככר והזהב. וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירו' המלה כמו מה יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק החלים היא חלב: (כז) וינף אותם. הניף אהרן ובניו כאשר

יניף

פירוש על אבן עזרא

פסוק י"ד). [י]שמות כ"ט י"ד. [כ]לעיל ז' ג'. [ל]שם ג' ג'. [מ]כי את כל החלב וכו' כולל גם המכסה. [נ]שהי"ל וכאשר צוה ה' אותו, שכבר נזכר שמו. [ס]שיצא השם תמורת הכנוי כלפי' בסמוך (פסוק ל"ד). [ע]מ"א ז' י"ב. [פ]שמות כ"ח כ"ג. [צ]שם ד' כ"ה שם פי' שהוא כדרך ורואה את הדם וכו' ולא יתן המשחית וכו' שם י"ב כ"ג [ק]שם כ"ט כ"ג. [ר]ר"ל הלחם יש לו משקל מה בפ"ע. [ש]ר"ל ככר כסף (אסתר ג' ט') וכן ככר זהב (שמות כ"ה ל"ט) אבל ככר לחם משקלו לפי גדלו והוא בלתי משוים בלא"ח (לייב ברוד).

ר"ל

ספורנו

לעולה כאמרו עולה וחטאה לא שאלת והיתה חטאתו אחר המשחו פר כמשפט כהן משיח אבל לא נכנס דמו לפנים כי לא היה חטאו במדרגת רוע שיצטרך לזה כמו שהיה צריך בהוראת כהן משיח והוראת ב"ד שהחטיאו. ופר ושעיר של יוה"כ שמכפרים על טומאת מקדש ועל חטאים עונות ופשעים כמו שמבואר בענין. והקדים העולה למלואים כי גם בעולה תהיה איזו כפרה כאמרו ונרצה לו לכפר עליו ואחר שלמות הכפרה נעשו ראוים למלא את ידם להשלימם לעבודה. והנה בכל השלמים יהי' שוק הימין לכהן ובשלמי נזיר יהי' לכהן השוק והזרוע שהם היד והרגל ובאלו המלואים הי' השוק על גבי המזבח כי אמנם הזר המקריב על הרוב יתן השוק שהוא עם הרגל לכהן הנכנס לפנים ממחילת הזר המקריב. והנזיר יתן גם הזרוע שהוא היד כמוסר לכהן את פועל ידיו שהיה

כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי
בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר
הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ
נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח
מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר
עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־
בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי
בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם
אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר
אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃ לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר
וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר לג וּמִפֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד
יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים
יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם
הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם
וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃
לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס

צ"ו סימן: ומפטירין כה אמר ה' צבאות עולותיכם ספו בסימן ז'.

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר
אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב
לפני

אונקלוס

יְדֵי דִבְנוֹהִי וַאֲרֵים לְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ כח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָּא אִינּוּן לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ כט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָא לְחוּלָק כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ל וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דְעַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ לא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּסְרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת לַחְמָא דִּבְסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דְאִתְפַּקֵּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ׃ לב וּדְיִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִיפְּקוּן שַׁבְעָה יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שַׁבְעָא יוֹמִין יְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דַעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעֱבַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תִּיתְּבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שַׁבְעָה יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֵּדִית׃ לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי
לחטאתא

מסרה כז בניו, הב' רפי. כח כפיהם, מלא. המזבחה, ל"ב, מלאים, ח"ו ומ"י תכין. לריח, כ"כ בלמ"ד, ניחח, מ"י וח"ו. אשה, סגול. כט החזה, הה"א במונס. ויניפהו, מלא יו"ד אחר הנו"ן. מאיל, כל הדין לי' בתו' מלא. המלאים, ח"ו ומ"י תכין. ל ויז, ב־ ובסי'. על אהרן על בגדיו, ג' קדמאין בלא וי"ו וג' בתרשין בוי"ו וכן את. על בגדיו, בתלוה ועל. בניו, כלם מ"י במ"ב. את אהרן, י"ע פסוקים ב' את ב' ואת. לא בשלו, ל' ודגש. המלאים, ח"ו ומ"י תכין. צויתי, הוי"ו בליר' ואחרי' מ"י. יאכלהו, ג' ח"ו אחר הלמ"ד. לב והנותר, מלא. ובלחם, ל"ז. תשרפו, ח"ו. לג ומפתח, י' כ"פ בטעמא ובסיפרא. מועד, מלא. ימים, מ"י. מלאת, כולם מלא א' וח"ו. מלאיכם, ח"ו ומ"י. ימלא, ז' חד מנהון הוא בסוף תיבותא. לד לעשת, י"ב חסר. עליכם, מלא. לה מועד, מלא וי"ו. יומם, כולם מ"ו בתו'. ימים, מלא. ולם, ג'. תמותו ג' מלא. צויתי, ה' ומלא והלדי בשורק והוי"ו בליר'. לו לוה, לווי ביד משה י'.

ט א השמיני, כל תו' מ"י. ב אהרן, ברביעי. לעלה, ח"ו. תמימם, כל סו' כ"כ מ"י קדמאה וח"י תכין. והקרב, ל'.

ת"א מאיל המלואים זבחים קא. בשלו את זבחים כו. כאשר עשה יומא ג ג ד. תשבו סכה מג.
ויהי ביום מגילה יה. קח לך יומא ג.

רש"י

(כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן [קא"י על כל הענין רק שהמתין לפ' עד סוף כל שמושו של משה]: על העלה. אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: (לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים ורבותינו ז"ל (ריש יומא) דרשו לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יום הכפורים וללמד שהכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל [אע"פ שלא שמעו מפי הקב"ה רק מפי משה. ס"א. וכן דייק ל' הת"כ שהיו שמחים לקבל מפי משה כשומעים מפי הקב"ה]: השלמת פרשת צו:
(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם (ומובא בשבת פ"ז): ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיע [דאל"כ הא סגלת
של

פירוש רשב"ם

(א) ויהי ביום השמיני. למילואים שהוקם המשכן ונתחנכו כבר אהרן ובניו לעבודה:
כי

חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָא וְעַל שַׁקָא דְיַמִּינָא: (כז) וְסַדַּר יַת כּוֹלָא עַל יְדֵי אַהֲרֹן וְעַל יְדֵי בְּנוֹי וַאֲרִים יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: (כח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסִּיק עַל מַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קָרְבַּן אַשְׁלְמוּתָא הִינוּן דִּשְׁלָמִין בְּכוֹלָא מְטוֹל לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (כט) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָא אִתְפְּרַשׁ לְמֹשֶׁה הֲוָה לְחוּלָק הֵי כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: (ל) וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא וּמִן אַדְמָא דְּעַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹי וְעַל בְּנוֹי וְעַל לְבוּשֵׁי בְּנוֹי עִמֵּיהּ וְקַדִּישׁ יַת אַהֲרֹן וְיַת לְבוּשׁוֹי וְיַת בְּנוֹי וְיַת לְבוּשֵׁי בְּנוֹי עִמֵּיהּ: (לא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי בַּשִּׁילוּ יַת בְּשַׂר קוּרְבָּנַיָא בְּדוּדְוָותַיָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיַת לַחְמָא דִּבְסַל קוּרְבָּנַיָא הֵיכְמָא דְּפַקֵּידִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ: (לב) וּמַה דְּמִשְׁתַּיַּיר בְּבִישְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן: (לג) וּמִתְּרַע מַשְׁכְּנָא לָא תִפְקוּן שׁוּבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִישְׁלַם יוֹמֵי אַשְׁלְמוּתְכוֹן אֲרוּם שׁוּבְעָא יוֹמִין יִתּוֹקַם מַשְׁכְּנָא וְיִתְפָּרַק וְיִתְקָרַב קוּרְבַּנְכוֹן: (לד) הֵי כְּמָא דַּעֲבַד וְסַדַּר יַת סֵדֶר קוּרְבָּנַיָא בְּיוֹמָא הָדֵין הֵיכְדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד אַתּוּן בָּתַר יוֹמֵי אַשְׁלְמוּתָא לְמִיכְפְּרָא עֲלֵיכוֹן: (לה) וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא תִּיתְּבוּן יְמָם וְלֵילֵי שׁוּבְעָא יוֹמִין וְתִיטְרוּן יַת מַטְרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרוּם הֵיכְדֵין אִתְפַּקְדִית: (לו) וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

א ויהי וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה לִרְבוּת אַהֲרֹן וּבְנוֹי וְיוֹם תְּמִינָאָה לְאַשְׁלָמוּתָא הוּא יוֹמָא קַדְמָאָה לְיַרְחָא דְנִיסָן אָקִים מֹשֶׁה יַת מַשְׁכְּנָא וְלָא פַרְקֵיהּ וְלָא שַׁמֵּשׁ תּוּב עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא בְּכֵן קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי וּלְסָבֵי סַנְהֶדְרֵי יִשְׂרָאֵל: (ב) וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא מְטוּל דְּלָא יִשְׁתָּעֵי עֲלָךְ סִטְנָא לִישַׁן תְּלִיתָאֵי עַל עֵיסַק עֵיגְלָא דַּעֲבַדְתָּא בְּחוֹרֵב וּדְכַר לַעֲלָתָא

תיסב

בעל הטורים

ומביא לארבע רוחות וב' פעמים תרומה במעלה ומוריד. (כח) מלאים חסר [כ"ל] ח"ו כתיב. כי נהפך להם לתוגה [שמתו נדב ואביהו]: (לד) לעשות חסר וי"ו דאמר בפ"ק דיומא לעשות זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעת הימים ולא היו מזין עליו בשבת: (א) ויהי ביום השמיני קרא משה בגימ' היה ביום ראש חודש ניסן אמר משה לפי שקבלתי ז' ימים בסנה לכך לא זכיתי לשמש אלא ז'. (ב) עגל בן בקר בגי' לכפר חטא העגל.

ועגל

יונתן

שבאותן ת"ל על תנוך הא כיצד זהו גדר האמצעי וכן כאן על פרקא מיצעא פירוש על אבר האמצעי: (לא) בדודוותיא פי' בסירות תרגום של סיר בשר דוד ביסלא ובגמרא הרבה כדומה: (לג) ארום בשבעא יומין יתוקם ויתפרק פי' בשבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן בכל בוקר ומקריב קרבנות ומקימו ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פירקו וק"ל כנודע: (לד) היכדין פקיד ה' למיעבד בתר יומי אשלמותא פי' כמו שעבד סדר עבודה וקרבנותיה שפירש שבעה ושמש יום אחד כך כ"ג ביום הכפורים שפירש ז' ושמש יום אחד וכן הוא ביומא פ"ק בזאת יבוא אהרן אל הקודש כמו שאמר בענין המלואים מה אהרן פירש ז' ושמש יום ח' שמשה רבינו שמש לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה אף לדורות כ"ג פורש ז' ומשמש יום ח' וכו' ע"ש: (א) לרבות פי' משחה וכן בת"כ שהוא יום ח' לקדושת אהרן ובניו ומשיחותם היה בכ"ג באדר כדתרגם לעיל פרשם לו גבי ותקהל העדה לאשלמותא פי' למילואים כדפרש"י. הוא יומא קדמאה לירחא דניסן אקים משה ולא פרקיה ר"ל דקודם לכן אקים ופריק אותו כדפי' לעיל פ' לו בפסוק ומפתח וכן הוא בת"כ ומביאו רש"י ומוכח בהדיא ממה שקרא משה ביום השמיני ואמר לאהרן קח לך עגל ולא קראו מיד כשנמשחו אלא ז' ימים היה משה משמש וכו' ועתה ביום ח' שהיתה על ידי אהרן לא פירקו עוד. ולסבי סנהדרין דכש מלת זקן לישנא דמשמע לחרי חכמין: (ב) דלא ישתעי עלך סיטנא לישנא

תליתאי

רמב"ן

(ל) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. לא ידעתי אם נערכן להזאות הללו כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח. וכן לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטר' של מלואים. כי בצואה הקדים ההזאות ואח"כ אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה. ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו לומר משה כי הוא הדבר המאומר הנעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות. וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי עד שעשה ההזאות ואמר בכן ויקדש את אהרן ואת בניו והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו. וכך אמרו בת"כ ויקדש את אהרן הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם: (לב) והנותר בבשר ובלחם. הבי"ת כשתי המלות תשמש כמו מ"ם והנותר מן הבשר ומן הלחם וכן ביום השמיני והלאה בבנה הבית שמונה עשרה שנה ולא פי' הכתוב והנותר עד הבקר כי כבר למדו משפט הקרבנות וידעו שהשלמי' הללו מורין כתמורין שבכן שנאכלין ליום ולילה. או שאמר הכתוב כאן בעבור שהוא מפורש בצואה ואם יותר מבשר המלואים עד הבקר: (לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת י"י ולא תמותו. על דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת עבודה. כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותו העת והיא מצוה הנוהגת לדורות שלא יניח כהן עבודה ויצא ומחייבין עליה מיתה. והוא שאמר בכהן גדול ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אמרו אימתי אינו יוצא ואינו מחלל בזמן שאמר בשעת עבודה ודרשו מן תמותו ומשמע לאו אתה שומע הן אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו משמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות. ת"ל כי שמן משחת י"י עליכם פי' שלא אמר כי בשמן משחת י"י אתם משוחים. אמר עליכם כמו והיתה להיות להם משחתה לכהונת עולם לדורותם: (לו) ויעש אהרן ובניו את כל הדברים האלה אשר צוה י"י ביד משה. אמר בכל מקום כאשר צוה י"י את משה אבל בכאן ומפני שהוסיפו על המצוה לא אמר כן כי לא נעשו כאשר צוה י"י אבל עשו כל הדברים אשר צוה י"י. ועוד נוסף עליהם מה שאמר באש זרה אשר לא צוה אותם: חסלת פרשת צו.

(ב) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר. נלמוד מעשה רבינו בקרבנות הללו כמו שאמר בסוף זה הדבר אשר צוה י"י תעשו ואם לא נזכר זה. וכן

ויאמר

אבן עזרא

יניף [ת]אהרן את הלוים: (לא) בשלו את הבשר. הם בעצמם כי ובשלת [א]את בשרו בלוי: (לב) והנותר בבשר ובלחם. עד בקר כי כן [ב]כתוב: (לג) ימלא את ידכם. תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן. יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשבעת הלוך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חסרו מקום בשער אהל מועד וזהו הפסוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא [ג]כאשר אפרש: (לד) כאשר עשה ביום הזה. פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה י"י לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי אלא כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם. ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה י"י לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבי' כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שנתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: (לה) ופתח אהל מועד תשבו. להזכיר ולא תמותו: צויתי. פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אוהל מועד:

(א) ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהי' ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד: קרא משה לאהרן ולבניו. [ד]ויצאו מפתח אהל מועד או [א]העדה נכנסה אל החצר: (ב) עגל בן בקר. בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם

איל

פירוש על אבן עזרא

[ת]ר"ל משה הניף להורות איך יניף אהרן. [א]שמות כ"ט ל"א. [ב]ואם יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבקר (שם פסוק ל"ד). [ג]שם פי' כי יהכן שלא יצא מן המקדש כ"א לדבר מצוה. [ד]ויצאו מפתח אהל מועד כי לא יצאו משם כל שבעת ימי המילואים כמו שכתוב ומפתח אהל מועד לא תצאו. [א]ר"ל לפי שלא נזכר מקום האסיפה ר"ל דרך קצרה כך או כך ויותר נראה להביא והעדה והוא פשוט שאהרן ובניו יצאו מפתח אהל מועד אל החצר והעדה נכנסה ג"כ לשם.

ועגל

ספורנו

עד הנה להזהיר לה' ימים במלואי' אשר הי' קרבן מכשיר לכהן להכנס לפנים כתן הפסוק ע"ג המזבח: (לה) יומם ולילה. כי הידיעות לא התפרקו כמבואר למעלה:

(א) ויהי ביום השמיני. כי ביום ה' נראה אליכם. כבר נראה במעשה ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן ולאוי שתכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו:

לפני יהוה: ג ואל־בני ישראל תדבר
לאמר קחו שעיר־עזים לחטאת ועגל
וכבש בני־שנה תמימם לעלה: ד ושור
ואיל לשלמים לזבח לפני יהוה ומנחה
בלולה בשמן כי היום יהוה נראה
אליכם: ה ויקחו את אשר צוה משה
אל־פני אהל מועד ויקרבו כל־העדה
ויעמדו לפני יהוה: ו ויאמר משה זה
הדבר אשר־צוה יהוה תעשו וירא
אליכם כבוד יהוה: ז ויאמר משה אל־
אהרן קרב אל־המזבח ועשה את־
חטאתך ואת־עלתך וכפר בעדך ובעד
העם ועשה את־קרבן העם וכפר
בעדם כאשר צוה יהוה: ח ויקרב אהרן
אל־המזבח וישחט את־עגל החטאת
אשר־לו: ט ויקרבו בני אהרן את־הדם
אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על־קרנות
המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד
המזבח: י ואת־החלב ואת־הכלית
ואת־היתרת מן־הכבד מן־החטאת
הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את־
משה: יא ואת־הבשר ואת־העור שרף באש מחוץ למחנה: יב וישחט את־
העלה וימצאו בני אהרן אליו את־הדם ויזרקהו על־המזבח סביב: יג ואת־
העלה המציאו אליו לנתחיה ואת־הראש ויקטר על־המזבח: יד וירחץ את־
הקרב ואת־הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה: טו ויקרב את קרבן העם
ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון: טז ויקרב
את

אונקלוס

לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם יי: ג ועם בני
ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין לחטאתא ועיגל
ואימר בני שנא שלמין לעלתא: ד ותור ודכר לנכסת
קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא
דין יקרא דיי מתגלי לכון: ה ונסיבו ית דפקיד משה
לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנישתא וקמו קדם יי: ו ואמר
משה דין פתגמא דפקיד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי:
ז ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועיבד ית חטאתך וית
עלתך וכפר עלך ועל עמא ועיבד ית קורבן עמא וכפר
עליהון כמא דפקיד יי: ח וקרב אהרן למדבחא ונכיס ית
עגלא דחטאתא דליה: ט וקריבו בני אהרן ית דמא ליה
וטבל אצבעיה בדמא ויהב על קרנת מדבחא וית דמא
אריק ליסודא דמדבחא: י וית תרבא וית כוליתא וית חצרא
מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא דפקיד יי ית
משה: יא וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא
למשריתא: יב ונכיס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית
דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור: יג וית עלתא אמטיאו
ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על מדבחא: יד וחליל ית
גוא וית כרעיא ואסיק על עלתא למדבחא: טו וקריב ית קורבן
עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא דלעמא ונכסיה וכפר
בדמיה כקדמאה: טז וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי:
וקריב

מסרה ג ואל בני ישראל, ל'. ד ושור, ה' מנהון ג' כ"פ. לזבח, ח"ו דקרי. נראה, האלף בקמץ כי הוא עבר במקום עתיד. אליכם, מ"י. ה אל פני, ע'. ויעמדו, הפתח שבעין היא תנועה קלה. ו ויאמר, ל' וחד. ירא אל. ־יכם, מ"י. כבוד, מ"ו. ז חטאתך, ב'. עלתך, ג' כ"כ חסר דחסר והתיו בסגול והעי"ן במוכה. וכפר, ד'. כאשר לוה, ג' ס"פ. ח ויקרב, ה'. אל המזבח, ט'. ט ויקרבו ב' מ"י. קדמאה ותליתאה. את הדם אליו, הגייתא אליו את הדם. ויטבל, מ"ו. קרנות, ד' מלא בתורה. יסוד, מ"ו. י ואת החלב, ה'. הכלית, מ"ו. היתרת, מ"ו. מן הכבד, ל'. הקטיר, מלא. המזבחה, ל"ב. יא ואת הבשר, ל'. יב העלה, מ"ו. וימצאו, מ"י. יג ואת העלה, ב'. המציאו, ל' מלא. לנתחיה, מ"י. על המזבח, ג'. יד המזבחה, ל"ב. טו וישחטהו, ל'. ויחטאהו, ל'. כראשון, ל'.

ת"א ואל בני ישראל תדבר סס עג. ויקריבו בני מועד קטן כח.

רש"י

של כהן הוא פר] שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה [ת"כ. ואל דאין קטיגור נעשה סניגור היינו דווקא בעבודת פנים]: (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח. (ת"כ) שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך. עגל בן בקר: ואת עולתך. איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש. כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: [כדמפ' קרא בני שנה וא"כ ע"כ בן בקר בן ב' שנים (כ"ה בת"כ) ובזה ניחא דלא כלל הקרא גם גבי אהרן החטאת והעולה ולכתוב קרבנך משום דאז היינו יכולין לטעות ולומר דהיינו בן בקר היינו פר דהתם קרבן הכהן פר בן ג' הוא]: (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: (יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו.
עשהו

ספורנו

(ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לסמוך ידיכם על החטאת ועל העולה של נדור: וירא אליכם כבוד ה'. מלבד גלוי השכינה שהי' במשכן כאמרו וירא כבוד ה' אל כל העם: (יג) וימציאו. כדי שיתחנכו בהתעסקם בקרבן אביהם: (טו) כראשון. שנשרף אע"פ שהיתה חטאת חיצונה.
כמשפט

פירוש רשב"ם

(ד) כי היום הזה נראה. ויוציא אש מן השמים להקטיר קרבנות:
ויקטר

תיסב מן בגלל די ידכר לך זכותא דיצחק דכפתיה אבוי כדיכרא בטוור פולחנא תרויהון יהון שלמין וקריב קדם יי: (ג) ועם בני ישראל תמליל למימר סבו ברם אתון צפיר בר עיזי מטול דסטנא מימתיל ביה מטול דלא ישתעי עליכון לישן תליתאי על עיסק צפיר בר עיזי דנכיסו שבטוי דיעקב ורמיו יתיה ועבד יתיה לחטאתא ועיגלא מטול דאשתעבדתון לעיגלא ואמר בר שתיה מטול דידכר לכון זכותא דיצחק דכפתיה אבוי הי כאימרא תרויהון שלמין לעלתא: (ד) ותור ואמרא לנכסת קודשא לדבחא קדם יי מן בגלל דיתרעי בכון ומנחתא פתיכא במשח זיתא ארום יומא דין איקר שכינתא דיי מתגלי לכון: (ה) ואדברון אהרן ובנוי וכל בני ישראל ונסיבו ית מה דפקיד משה והייתיו לקדם משכן זימנא וקריבו כל כנישתא וקמון בלב שלים קדם יי: (ו) ואמר משה דין פתגמא דתעבדון אעברו ית יצרא בישא מן לבכון ומן יד יתגלי לכון איקר שכינתא דיי: (ז) והוה כיון דחמא אהרן מדבחא בקרנוי מדמי לעיגלא איסתפי למיקרב לגביה בכן אמר ליה משה אנים מנדעך וקריב למדבחא ולא תסתפי ועיבד ית חטאתך וית עלתך וכפר אמטולתך ואמטול עמא ועיבד ית קרבן עמא וכפר עליהון הי כמא דפקיד יי: (ח) וקריב אהרן למדבחא בזריזותא ונכיס ית עיגלא דחטאתא דידיה: (ט) וקריבו בני אהרן ית אדמא ליתיה וטבל אדבעיה באדם תורא ויהב על קרנת מדבחא וית שאר אדמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה למכפרא עלוי: (י) וית תריב וית כוליין וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא הי כמא דפקיד יי ית משה: (יא) וית בישרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: (יב) ונכס ית עלתא ואקריבו בני אהרן ליה ית אדמא ודרקיה על מדבחא חזור חזור: (יג) וית עלתא אקריבו יתה לפסגהא וית רישא ואסיק על מדבחא: (יד) וחליל ית בני גווא וית ריגליא ואסיק על עלתא למדבחא: (טו) וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר באדמיה דצפירא הי כמא דכפר באדם עיגלא דחטאתא דיליה דקריב בשירויא: (טז) וקריב ית עלתא

ועבדא

בעל הטורים

(ג) ועגל וכבש כבש לכבוש מעשה עגל ואיל שהיה מרקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב וירקידם כמו עגל. (ז) קרב אל המזבח ג' תגין על ר' [ובס' פענח רזא משמע שהתגין על הק' נוטריקון קדושה] שהיה אהרן מתבייש ואמר ליה משה אשריך שנבחר והקרב קרב כי בך בחר ה' ועוד שנראה לו המזבח כקרני השור בשביל חטא העגל. וכפר ג' [הכא בחד פסוקא לחד חשיבי לענין הרמז] ואידך וכפר על העם גבי קטרת וכפר על חטאתיכו

לומר

יונתן

תליתאי כדאיתא בת"כ אמר משה אהרן אחי אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון לפניך עד שלא תכנס למקדש שלא ישנאך בבואך למקדש ומה שנקרא לישנא תליתאי כבר פירשנו זה כמה פעמים ע"ש המעשה שהיה בגמרא שהורג את שלשה וכן מביאו הרקנ"ט דף קי"ד: (ג) ורמיו יתיה הוא לשון הרמה כן הוא כתב דבר מילואים מדמי לעיגלא: (ח) בזריזותא דייק מדכתיב אל המזבח לא צריך דפשיטא דלמזבח קרב דעליה קאי אלא ע"ש שהיה מסייעא מן המזבח כנודע אפ"ה קרב בזריזות וק"ל: (ט) וטבל אדבעיה וכו' פירוש אלבעו טבל בדם השור וגם שעגל היתה נקט שור לפי שהעבירה ג"כ נעשית בשני מינים בעגל ובשור בעגל כדכתיב ויעשו להם עגל מסכה ובשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור ולכך תרגם באדם תורא כדי שיבא שור ויכפר על מעשה שור וק"ל: (יד) וחליל ית בני גווא מה דמתרגם על וירחץ דהכא וחליל ובשאר וירחץ ומחוור או ויסחי דגבי אדם שייך לומר סחייה וגבי בגד שייך לשון חיוור ואמנם גבי קרב לאו שייך לומר אלו שניהם רק וחליל שמריקים ומשללים אותו מזבלו ונעשו חלולים וכן גבי בשר שייך לומר וחליל כך מלינו בתלמוד דחללי בי טבחא וק"ל: (טו) כמא דכפר באדם עיגלא דחטאתא דיליה פי' שכפר בדם שעיר כמו שכפר בדם עגל חטאת שלו זהו לשון ויחטאהו ל' חטוי פי' שקאי אנתינת הדם מדכתיב כראשון אמאי קאי אי אהקרבה ושחיטה הרי בהדיא נאמר ויקרב וישחטהו אלא על נתינת הדם למזבח בעגל שלו כדאיתא בת"כ בהדיא: (טז) כהלכת עלתא דקריב אמטולתיה פי' בשבילו ולא

ק"ל

רמב"ן

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' מלא העומר ממנו למשמרת. וכן אנכי האל בית אל. ספר יעקב זה ואם לא נזכרה האמירה לו. וכבר הראיתיך בפרשיות של מצות הפסח כאלה רבות וטעם ואל בני ישראל תדבר לאמר שיאמר להם אהרן כן כי רצה שיהיה אהרן המצווה בשם יי' והוא המקריב הקרבנות לגדלו בעיני העם. והנכון שטעמו ואל בני ישראל תדבר אתה והזקנים המזכרים כי לכך קראם שידברו לישראל כדרך ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו או אמר לכל אחד מן הזקנים ואל בני ישראל תדבר ושיעור הפרשה ויאמר אל אהרן קח לך ואל הזקנים אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר כי המדבר לרבים יאמר סתם לכל אחד מאתו כדרך ואצו אתכם בעת ההיא לאמר חלוצים תעברו וכן רבים במשנה תורה. ור"א אמר כי טעם ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' תעשו שכבר אמר להם משה זה הדבר. ואם כן יתכן שיהיה שיעור הפסוקים האלה כך קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' אותי תעשו וירא אליכם כבוד יי' ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים. והנה קדר בתחלה ופירש בסוף. ואיננו נכון. אבל אחר שהזכיר להם הקרבנות ויקחו את אשר צוה משה חזר ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שיקרבו הקרבנות על הסדר שיאמר ואחר כך יראה להם הכבוד ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם חזר ואמר שיראה להם בכבודו והנה הקרבנות האלו לא הוזכרו בפרשת זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי כי שם לא צוה רק על המלואים ושבעת הימים וקרבנותיהם ומלאו ימי מלואיכם כי עתה ביום השמיני הם עצמם יקריבו הקרבנות. והנה הקרבנות הללו כחנוכה להם כענין מנחת חביתי' לדורות ביום המשח אותו ויתכן כי לכפר על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות הללו. כי כאשר צוה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם עדין לא נעשה העגל כאשר פירשתי לכך לא הזכירם שם ולא כדברי רש"י שאמר שם כי הפר לכפר על מעשה העגל אבל היו הפרים ההם לחטא על המזבח ועל אהרן ועל בניו לקדש אותם והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל והנה קרבן אהרן כקרבנו ביום הכפורים בשו' וחטאת העם כחטאתם ביום הכפורים שעיר עזים אחד לחטאת וכן אמר בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שהעגל הזה לכפר על מעש' העגל. ודרשו כי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף יש בידכם בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יביאו שעיר ויכפר על מעשה שעיר יביאו עגל ויכפר על מעשה העגל. ונראה כי בעבור היות טעם החטאת של אהרן כטעמו ביום הכפורים שרף אותו כאשר ישרף של יום הכפורים. אף על פי שהיה זה חטאת חיצונה כי לא פירש משה שיעשה כן. ואולי נצטוה בכך והכתוב לא רצה להאריך כי לא יעשה רק מה שיאמר משה ולא יאמר משה רק מה שצוה ה': (ז) וטעם קרב אל המזבח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט. ועל דעתי בדרך הפשט יאמר קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה כי הם שחיטתן בצפון. ואמר משה כן בדרך קריה שכבר ידע אהרן זה. אבל בת"כ נתעוררו רבותינו בזה ומשלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אחותה אצלה אמרה לה אחותי למה נכנסת לדבר זה לא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי שמשי את המלך כך אמר לו משה לאהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הגס דעתך ובוא ועבוד עבודתך.

ויש

אבן עזרא

איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו [ב]עגל בלא זכר שנה: (ג) תמימים. על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח [ג]וזה העגל לכפר על אהרן וכפר פירשתי זאת [ד]המלה: שעיר עזים לחטאת: על הקהל ועגל [ה]שאין לו שנה תמימה וכן כבש לעולה: (ד) ושור ואיל: גדולים: ומנחה. היא סלת לכל אחד ואחד: (ו) וטעם ויאמר משה כאשר [ו]הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד ה' והטעם על האם [ז]שילא: (ז) וכפר בעדך ובעד העם. שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל ובפר החטאת תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: (ח) אשר לו. משלו היה וכן פר יום הכפורים: (ט) ואת הדם. הנשאר יצק: (י) ואת החלב. המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: (יב) וימציאו. מגזרת [ח]מצא שמצאו בשעת הצורך: (טו) ויקרב את קרבן העם. [ט]על המזבח: ויחטאהו כראשון. הוא עגל

החטאת

פירוש על אבן עזרא

[ב]ועגל בן בקר כמו פר בן בקר (שמות כ"ט א'). [ג]כלומר כדרך וכפר בעדו ולא כדרך הדרש שאומר שעל מעשה העגל. [ד]הטעם בפ' תשא. [ה]מדכתיב בני שנה. כי עגל בן שנה תמימה הוא בן בקר כמ"ש (פסוק ב'). [ו](בראשית כ"ד י"ד) שם פי' ויאמר בת מי את וכבר אמר לה. וכן אמר ואשאל אותה ואשים וכו'. [ז]כמ"ש וירא כבוד ד' (פסוק כ"ג ואלא אם (פסוק כ"ד). [ח]מגזרת מצא (פינדען) והפעיל (פינדען לאססען). שהם המציאו לו הספל שימצא הדם בשעת הצורך. [ט]המגאל לנחה"ש כ' ואיך יתכן זה ואחריו נזכרה השחיטה והחטוי. והרמ"ד ז"ל השיב שהוא דרך כלל ואחריו מעשה שאינו אלא פרטו של כאשון כמשפט הלשון יאמר עתה הקריב את קרבן העם. כיצד. לקח שעיר החטאת וכו'

ולכן

את־העלה ויעשה כמשפט: שני יז ויקרב
את־המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר
על־המזבח מלבד עלת הבקר:
יח וישחט את־השור ואת־האיל זבח
השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן
את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח
סביב: יט ואת־החלבים מן־השור ומן־
האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת
הכבד: כ וישימו את־החלבים על־
החזות ויקטר החלבים המזבחה: כא ואת
החזות ואת שוק הימין הניף אהרן
תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה:
כב וישא אהרן את־ידו אל־העם ויברכם
וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים:
כג ויבא משה ואהרן אל־אהל מועד
ויצאו ויברכו את־העם וירא כבוד־
יהוה אל־כל־העם: שלישי כד ותצא אש
מלפני יהוה ותאכל על־המזבח את־העלה ואת־החלבים וירא כל־העם
וירנו ויפלו על־פניהם: י א ויקחו בני־אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו
ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא
צוה

יז וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר
מעלת צפרא: יח ונכס ית תורא וית דכרא לנכסת קודשיא
דלעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על
מדבחא סחור סחור: יט וית תרביא מן תורא ומן דכרא
אליתא וחפי גוא וכוליתא וחצר כבדא: כ ושויאו ית תרביא
על חדותא ואסיק תרביא למדבחא: כא וית חדותא וית
שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא דפקיד
משה: כב וארים אהרן ית ידוהי על עמא ובריכינון ונחת
מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: כג ועל משה
ואהרן למשכן זימנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא
דיי לכל עמא: כד ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על
מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו
על אפיהון: א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה
ויהבו בהין אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו
קדם

מסרה טז ויעשה, ב' וחסר והעין במ"פ. יז וימלא, ע' דגש. ויקטר על, ג'. יח וימצאו, ב' מ"י ובענין. יט ואת החלבים, ל' כ"פ. והמכסה, ל'. והכלית, ח"ו. כ וישימו, כלם מ"י. החזות, כלם מ"ו. המזבחה, ל"ב. כא ואת החזות, ל'. שוק, מ"ו. כאשר צוה, ג' מיחדין. כב את ידו, ה' כ"כ בלי' וקרי ידיו. ויברכם, הכיש בסוף לבד. מעשת, ה' ח"ו. כג ויברכו, הכיש בסוף לבד. וירא, כ'. כד ותאכל, כסג"א אע"פ שיכול להיות במרכא ד"א. וירא, ב. כל העם, הכף בדגש. וירנו, ח"ו והנון בדגש למסרון אות הכפל. י א ואביהוא, הדא מלא כתיב ומלא דמלא ואף בסוף. ויתנו בהן, ע"ו. עליה, בקרא עליהם ומ"י. קטרת, ח"ו. ויקריבו, מ"י. אשר לא, צוה.

ת"א ויקרב את העלה ביצה ב' מנחות לג. ויקרב את מנחות ע יט. וישימו את החלבים על מנחות סב. וישא אהרן את ידיו מגילה יח סוטה לח תמיד לג. וירד מעשות החטאת סוטה לח.

רש"י

עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (פרשה ג): (יז) וימלא כפו. היא קמיצה: מלבד עלת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב: (כ) וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה (ע"ל ז' ל' ברש"י): (כב) ויברכם. (ת"כ. סוטה ל"ח) ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח [ז"ל הת"כ ה"ז מקרא מסורס וירד מעשות וגו'. וישא וגו'. דאל"כ הול"ל וירד מעשות וגו' ומלברך. ק"א. ועי' מגילה יח]: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונ' ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו:
ותצא

פירוש רשב"ם

(יז) ויקטר על המזבח. שם אותם על המזבח ובבא איש מעלה נקטר: (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. להתפלל שתרד האש: וירא כבוד ה' אל כל העם. כיצד: (כד) ותצא אש מלפני ה'. מבית קודש הקדשים דרך מזבח הזהב להקטיר קטורת שהוא קודם להקטורת תמיד כדאמר במסכת יומא. ושם מצא בני אהרן אצל מזבח הזהב ושרפם ואח"כ יצא ובא לו על המזבח ותאכל על המזבח את העולה ואת השלמים: (א) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא. קודם שיצא האש מלפני ה' כבר לקחו איש מחתתו להקטיר קטורת לפנים על מזבח הזהב שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים ונתנו בהן אש זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה שאף ע"פ שבשאר ימים כתיב ונתנו אהרן הכהן אש על המזבח היום
לא

ספורנו

(טז) כמשפט. שבני אהרן זכו וערכו והקטירו: (יז) מלבד עלת הבקר. ומלבד מנחת עולת הבוקר: (יח) וימציאו. התחכמו גם בשלמי צבור: (א) ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו. חשבו שכמו שאחר התמיד אשר בו תשרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה תצא הקטרת כך הי' ראוי להקטיר קטרת חדשה עתה על הגלות כבוד ה' אל כל העם ועל ירידת האש ולכן הקריבוהו לפני ה' במזבח הפנימי שהא'

יונתן בן עוזיאל

ועבדה כהלכת עלתא דקריב אמטולתיה: (יז) וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מינה ונסיב סינה צריר ארכבתה ואסיק על מדבחא בר מן עולת צפרא: (יח) ונכיס ית תורא וית דיכרא ניכסת קודשיא די לעמא ואקריבו בני אהרן ית אדמא ליה ודרקיה על מדבחא חזור חזור: (יט) וית תרביא מן תורא ומן דיכרא אליתא ודחפי בני גווא וכולייתא וחצר כבדא: (כ) ושויו ית תרביא על חדוותא ואסיק תרביא למדבחא: (כא) וית חדוותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי היכמא דפקיד משה: (כב) ופרס אהרן ית ידוי לקבל עמא ובריכינון ונחת מן מדבחא בחדוא מן דפסק למעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: (כג) וכיון דאתעבידו קורבניא ולא איתגליית שכינתא הוה אהרן מיבהית ואמר למשה דלמא לא אתרעי מימרא דיי בעובדי ידי בכן

ירושלמי

עלו משה ואהרן למשכן זימנא וצלו על עמא בית ישראל ונפקו ובריכו ית עמא ואמר יקביל מימרא דיי ברעוא ית קורבנכון וישרי וישבוק על חוביכון ומן יד איתגלי איקר שכינתא דיי לכל עמא: (כד) ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחמון כל עמא ואודון ואיתרכינו בצלו על אנפיהון:

[(כד) ואיתרכינו בצלו על אפיהון:]

(א) ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אישתא נוכרתא מן תפיין מה דלא פקיד יתהון:

[(א) אישא בריא:]

תפקת

בעל הטורים

לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כך הקטרת מכפר על חטא. (טז) ויעשה ב' הכא ואידך (ש"ב י"ב) ויעשה לאיש הבא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא בעצמו חרץ משפטו ואם הכבשה ישלם ארבעתים. (כא) תנופה ותמיד ליה דישא ידיו שהנושא כפיו צריך להניף בידיו. (כב) וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה. ויברכם ג' ברכות ברכם כנגד ג' מיני קרבנות ברכה אחד כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר בעלותך לראות. שלום כנגד שלמים. (א) אשר לא צוה אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו אלא פירש אשר לווי של לא. צוה סותם [פי' שא"ל שלא הי' ליווי כלל על שהבאה

יונתן

ס"ל כהאי תנא שמביא רש"י כמשמע המפורש בעולה בויקרא אחרי טעמי הדא דס"ל כבית הלל דילפינן שלמי חובה משלמי נדבה א"כ ילפינן ג"כ עולת חובה מן נדבה ולא אצטריך קרא עליה כדאיתא בפ"ק דביצה ע"ש וא"כ כמשפט צ"ל אלא כמשפט עולתו דקרב בשבילו ועוד מטעם אחר דאילו בא כמשפט ללמד על עולת חובה שטעונה סמיכה ותפשט כעולת נדבה הא ילפינן מקרא דסמך ידו על ראש דפ' ויקרא כדפירש"י שמה א"כ כמשפט צ"ל אלא לדרשה כדמתרגם ודחיית הרא"ם עיין בו וסברא בעלמא היא ואדרבה י"ל מדאמר כבר בראשון אמר כאן כמשפט ג"כ דרך הלשון מתחילה לומר בהדיא כראשון ואחר כראשון אינו אם לפרש בהדיא ולומר כראשון אלא כמשפט דהיינו כמשפט הראשונה שהיא עולתו: (יז) צריר ארכבתה פי' שאינה בלולה בשמן והוא לשון גמרא פ"ק דפסחים ופ"ק דחולין דבעי כ"ל צריך של מנחות וכו' ודיוק מדלא כתיב כדלעיל בויקרא מסלתה ומשמנה ס"ל: (כב) ונחת מן מדבחא בחדוותא הכי איתא בת"כ דיוק מדכתיב וירד מעשות החטאת וגו' מדתלי ירידתו בעשיית הקרבנות ש"מ שהיה עליו עול כבד קודם עשייתן ולכן אח"כ היה שמח משנפנה מקרבנותיו: (כג) מיבהית פי' נבהל. דלמא לא אתרעי פי' שמא לא נתרצה. בעובדי ידי פי' במעשה ידי. וצלו פי' והתפללו. וישרי פי' ויתחיל. וישבוק פי' ויעזוב וכל ענין פסוק זה מבואר בדרז"ל על כל גדותיהם דלכך התפלל ויהי נועם וכן תרגם כאן ויהא רעוא: (כד) ואתרכינו גם מה שינה התרגום כאן מכל שאר ויפלו היה דלא תימא שלא יכלו לראות כבוד השכינה ולכן נפלו ולפ"ז יהיה מלשון נופל וגלוי עינים וכדכתב באברהם ויפול על פניו ממורא השכינה וזה א"א לפרש כאן דהא אמר להם משה להעביר היצה"ר וירא כבוד ה' ושכבר ראו א"כ למה נפלו לכן תרגם ואתרכינו בצלו וכן תרגם הירושלמי והוא לשון השתחויה וירידה בתפלה מלשון ארכין שמיא דכתיבי כ"פ וכאן כ"ל שירדו בתפלתם בכריעה והשתחויה המעורר כוונה גדולה כמו העלימת עינים וכ"ש השתחויה על זאת. היתה הנפילה וירידה זו עליה היא לנביהון וק"ל: (א) אישתא נוכראה מן תפיין פי' מן כירים כי תרגום דכיריים הוא תפיין וכלה בזה דלא תימא שהקריבו אש זרה ממש ס"ו מע"ז מאחר שתרגם נוכראה לכן פי' נוכראה מן תפיין להורתך שמה

שנקרא

רמב"ן

ויש אומרים היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה נתירא ממנו נכנס משה אלולי אמר לו אהרן אחי אל תירא ממה שאתה מתירא הגבה דעתך ובא קרב אליו לכך אמר קרב אל המזבח ויקרב אל המזבח בזריזות. וטעם זה כי בעבור שהיה אהרן קדוש ה' ואין בנפשו חטא זולתי מעשה העגל היה החטא הזה קבוע לו במחשבתו כענין שנאמר וחטאתי נגדי תמיד והיה נדמה לו כאלו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ולכך אמר לו הגבה דעתך שלא יהיה שפל רוח כל כך שכבר רצה אלהים את מעשיו. והאחרים מפרשים שהיה השטן מלאה לו כן כמו שאמרו שם אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שמא ישטינך בביאתך למקדש וכו' בתורת כהנים: וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשו' כל הקרבנות ועשה תחלה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחלה בקרבנותיך. ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם לימד אותו שיהא זכאי ויכפר על הכייב: (יז) מלבד עולת הבקר. הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד ולא קודמת לה לא הוצרך להזכיר כן בימי המלואים לפי שהם קרבנות יחיד למלא יד הכהנים ובידוע שלא פטרו את התמיד ולא קדמו אליו. ובתורת כהנים שנו ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה בא זה ללמדנו אם ללמד שאם לא מלא מנחה יביא בהמה והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת על העולה ואחת בפני עצמה ופירושו שאלו אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט מלבד עולת הבקר היה ללמד שהתמיד קודם כמו שאומר בפרשת המוספין על עולת התמיד יעשה ונסכו מלבד עולת התמיד. אבל כשהזכיר המנחה ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר נראה שעל המנחה הוא אומר. ולפיכך דקדקו שאם בא לומר שהקריב זו המנחה לבדה ולא הקריב מנחת נסכים לתמיד ולא לעולת העם שלא מלא אלא לנדבה זו. והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שקרבה כמשפטה בנסכים ואם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר לומר שהקריב המנחה הזו מלבד עולת הבקר ומנחתה שאין המנחה הזו מנחת נסכים אלא מנחת נדבה של ישראל: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב לרש"י ואיננו נכון בעיני כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים. אבל על דעתי המכסה שם לכלם. כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה כי האחד חלב המכסה את הקרב והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה והחלב אשר על הכליות יכסה עליהן. וכן אשר על הכסלים. וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר שעל הכסלים אמר רחמנא ולא שבתוך הכסלים והנה הכתוב הזה כמסך למעלה וימציאו בני אהרן אליו את הדם של שור ואיל הנזכרים ואת החלבים מן השור. אבל מן האיל המציאו אליו האליה והחלב ומשניהם הכליות ויותרת הכבד ואחר וישימו את החלבים על החזות כי האליה והכליות ויותרת הכבד יתנו למטה והחלבים עליהן והכל על החזות והנה החלבים לבדם יראו למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה ויקטר החלבים המזבחה עם שאר הנזכרים. אבל בעבור היות ההקטרה גדולה בחלבים יזכירם וכן ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ברכת כהנים יברכך. יאר. ישא. לשון רש"י ואם כן יהי' פרשת דבר אל אהרן

ואל

אבן עזרא

החטאת ׳וטעם ויחטאהו. ׳כפר בו החטאת: (כ) וישימו את החלבים. עם הכליות ויותרת הכבד כאשר ׳הראיתיך: (כא) ואת החזות. חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין. ממזה וממזה ׳ושוק סמוך אל הפאה או הצד: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם. אל ׳פי' נכחם וקדמוננו העתיקו מכאן נורת נשיאות כפים: וירד. כאשר הראיתיך רבים ׳וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים: וטעם וירד. בעבור המזבח שהיה שלש אמות קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על העם שתבא ונלאתם ברכו שניהם את העם: (כד) את העולה: עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב ׳מלבד עולת הבקר: ואת החלבים. מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל. וירנו. הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: (א) איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני ובעד כן היום הקריבו את חטאתם: ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה:

וטעם

פירוש על אבן עזרא

ולכן בתחלת הפרשה נאמר שנית אשר לעם. להורות שאינו אלא פרטו של האמור למעלה. ׳כמ"ש וישחט את עגל החטאת אשר לו (פסוק ח'). ׳כ"ל מלת ויחטאהו ענינו כפרה והסרת החטא. ׳לעיל פסוק י'. ׳ר"ל שוק פאת הימין או צד הימין, ר"ל כי בעבור היות מלת שוק לשון נקבה היה ראוי לומר ואת שוק הימינית: רק הוא סמוך כאילו אמר שוק פאת הימין או צד הימין וימין לשון זכר ושוק לשון נקבה כמו את השוק והעליה. ׳נשא ידיו למעלה נוכח העם. ׳וכ"כ מכלל יופי ז"ל, וי"ו זו מורה על הזמן שכבר עבר קודם הפועל אשר לפניו עכ"ל. ׳(במדבר כ"ח כ"ג) ר"ל במלת העולה נכלל גם עולת התמיד.

ולא

צִוָּה אֹתָם׃ ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה
וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי
כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא
מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי
עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ
שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם
בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
מֹשֶׁה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר
וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀
וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל
כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ

פן

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אִישָׁתָא נוּכְרֵיתָא דְּלָא פַקֵּיד יָתְהוֹן׃ ב וּנְפַקַת
אִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃ ג וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דְּמַלִּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל
אַפֵּי כָּל עַמָּא אֶתְיְקַר וּשְׁתִיק אַהֲרֹן׃ ד וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל
וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבּוּהִי דְּאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ
טוּלוּ יָת אֲחוּכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃
ה וּקְרִיבוּ וּנְטַלוּם בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְּמַלִּיל
מֹשֶׁה׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי
רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוֹן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא
תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִישְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל
יִבְכּוּן יָת יְקֵידְתָּא דְּאוֹקֵיד יְיָ׃ ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא

תפקון

מסרה י"ד אתם, ח"ו. ב אותם, ע"ל מלא בתורה. וימתו, כולם ח"ו. ג בין השם ומלת לאמר יש פסיק. בקרבי, ל' ח"ו. אקדש, ל'. וידם, ב' בתרי לי' ח"ו. ד מישאל, מ"י קדמאה. עזיאל, ח"ו ומי"ק. דד, ב' ח"ו. אלהם, מ"י. קרבו, ה' מילין בתרי טעמי. אחיכם, כולם מ"י. ה וישאם, ב' א' מלא דין חסר. בכתנתם, ל' ח"ו והסי"ו לאשונה בק"ח. ו ולאלעזר, ל'. ולאיתמר, מלא מלה ומ"י. ראשיכם, מלא א' ומ"י. אחר מלת תפרעו פסיק. ובגדיכם, מ"י. תפרמו, ח"ו. תמתו, ח"ו. יקצף, ח"ו. כל בית ע'. ז ומפתח, ב' ר"פ בטעם בסידרה.

ת"א ותאכל אותם סנהדרין נב. וימותו לפני ה' שם. הוא אשר דבר זבחים קטו. וידם אהרן שם. ראשיכם אל מ"ק יד יע כד. ובגדיכם לא שם טו.

רש"י

(ב) ותצא אש. רבי אליעזר אומר שלא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש [ואמר לא זה אינו כדת ונתתם אלא להודיע שמעלתם התגדלו בו] תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. (זבחים קטו) היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) א"ת בכבודי אלא במכובדי א"ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (ת"כ. וי"ר): וידום אהרן. (שם ושם) קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרבי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כ"ש ברשעים וכן הוא אומר (תהלי' סח) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר (שמות ו') ובני קהת וגו': שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנתם. של מתים [דכל כתנת האמור בת"כ של בגדי כהונה. ומישאל ואלצפן לוים היו אע"כ של מתים] מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהד' נב ת"כ). (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת (מ"ק טו) אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו. הא אם תעשו כן

תמותו'

ספורנו

בו ולא תעלו עליו קטרת זרה וגם אם ראוי לעשות כך אם היו מצווים בזה חטאו לעשותו עתה: אשר לא צוה אותם. כאמרם ז"ל עירובין פרק הדר שהורו הלכה בפני משה רבם: (ג) וידום אהרן. שהתנחם בקדוש ה' שנקדש במותם: (ה) בכתנתם אל מחוץ למחנה. שלא חששו לפשט את כתנות הקדש מאחר שכבר נטמאו: (ו) ראשיכם אל תפרעו. אע"פ שהיו המתים מהקרובים שמטמא להם כהן הדיוט. השגיח על אלה מפני שהיו משוחים כאמרו כי שמן משחת ה' עליכם: כל בית ישראל יבכו. שהשכו שני צדיקים גדולים וכן לא יגרע יקרא דשכבי:

ולהבדיל

פירוש רשב"ם

לא ציוה ולא רצה משה שיביאו אש של הדיוט לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה ולא טוב היום להביא את זה כדי להתקדש שם שמים שידעו הכל כי אש בא מן השמים. כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו לפי שהיה רוצה לקדש שם שמים בירידת האש מלמעלה: (ב) ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. והוא ותצא אש של פסוק ראשון. כמו שפרשתי אצל וישב משה את דברי העם. וכן ויישב את הכסף לאמו. שכתוב שני פעמים כפסל מיכה ששניהם אחד הם. אף כאן שני הפסוקים אחד הם. כשיצא האש ותאכל את השלמים של מזבח החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו אש זרה על המזבח הפנימי ותצא אש מלפני יי' להקטיר קטורת לפנים תחילה ופגעה בבני אהרן שם ומתו ואחר כך יצאה משם ובאה אל מזבח החיצון ותאכל את העולה. וימותו לפני יי'. ומיד כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו: (ג) ויאמר משה אל אהרן. אל תתאבל ואל תבכה ואל תהדל מן העבודה. כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש. בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש ולא שיתחלל שמי ועבודתי שכן אמר לי הקב"ה והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם. ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו. הא אם לא יצא קודש. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ולכך אל תניח העבודה שאתה כהן גדול ולא תצא ולא תחלל אלא יתקדש הקב"ה ועבודתו על ידך: ועל פני כל העם אכבד. זהו כבוד השכינה שרואה בניו מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו: וידום אהרן. מאבילותו ולא בכה ולא התאבל שכן כתיב ביחזקאל בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וגו' האנק דום מתים אבל לא תעשה. אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאבל ולבכות. וזה מוסר ואמיתת פשוטו: אבל האגדה שאומר שהיה מנחמו משה לאהר"ן על שאמר לו הקב"ה ונקדש בכבודי וסבר הייתי או אני או אתה עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממך אין זה לפי הפשט וכי היה מבשר הקב"ה למשה עשו לי משכן ובו ביום ימותו הגדולים שבכם: (ו) ראשיכם אל תפרעו וגו'. כך אמר לאלעזר ולאיתמר. אע"פ שכהנים הדיוטים אתם ואין אתם מצוים בפריעת ראש ובפרימת בגדים כי בכהן גדול כן ולא בהדיוט הרי אתם היום ככהן גדול לדורות. למה:

כי

(ב) וּנְפַקַת שַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגָז וְאִתְפַּלִּיגַת לְאַרְבְּעָתֵּי חוּטִין וְעָלַת בְּגוֹ אַפֵּיהוֹן וְאוֹקִידַת יַת נִשְׁמַתְהוֹן בְּרַם גּוּפֵיהוֹן לָא אִתְחֲרַכוּ וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ: (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה הוּא דְמַלִּיל יְיָ עִמִּי בְּסִינַי לְמֵימַר בִּדְקָרִיבֵי קֳדָמַי אֲנָא מְקַדֵּשׁ מַשְׁכְּנָא דְאִין לָא מִזְדַהֲרִין בְּעִבִידַת קוּרְבָּנַיָא אוֹקִידִינוּן בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא מִן קֳדָמַי מְטוּל דְעַל מִיחֲמֵי כָּל עַמָּא אִתְיַקַּר וּשְׁמַע אַהֲרֹן וּשְׁתִיק וְקַבֵּל אֲגַר טַב עַל מִשְׁתּוּקֵיהּ: (ד) וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי דְעוּזִיאֵל לֵיוָאֵי חֲבִיבָא דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת אֲחוּכוֹן מִן קוּדְשָׁא וְתִסוֹבְרוּנוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: (ה) וּקְרִיבוּ וְסוֹבְרוּנוּן בְּאוּנְקְלְוָון דְפַרְזְלָא בִּכְתוּנֵיהוֹן וְקַבְרוּנוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא הֵיכְמָא דְמַלִּיל מֹשֶׁה: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוּן פְּרוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבִזְעוּן וְלָא תְמוּתוּן בִּיקִידַת אִישָׁתָא וְעִילוֹי כָּל כְּנִישְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא בְּרַם שְׁתוּקוּ וְתִזְכּוּן יַת דִּינָא עֲלֵיכוֹן וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יַת יְקִידְתָּא דְאוֹקִיד יְיָ: (ז) וּמִתְּרַע

משכן

בעל הטורים

ההבאה כן להביא הן שלא להביא דס"כ למה מתו שלא פי' אשר לוה אותם לא פי' שאמר להם בפי' שלא להביא. וכ"ה הפי' אשר לא לויתי בפ' שופטים עי' פירש"י שם] וכן לכל מצות שמים אשר לא לויתי: (ב) ותאכל אותם בגימ' זה הנפש. אותם עולה ויו"ו. שסעלו בשתי דברים. אש זרה. הורו בפני רבם. שתויי יין. בנים לא היו להם [וזה הי' ע"י שלא הי"ל נשים עי' יבמות דס"ד] נתנו עיניהם בשררות. לא נטלו עלה: (ג) וידם ב' במס' וידך וידם השמש (הושע י') רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב"ד שמת ובני אהרן היו אב ב"ד: (ד) קרבו יש בו שני טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל שלא יטילו בהם חנית של ברזל וגרירום והוליאו אותם לחוץ (כי הת"ג נקרא תרמא הוא מלשון תרים ותנית. וגרש הוא מלשון גרירה): (ה) וישאום ב' במסרה הכא ואידך וישאום בני קיש אחיהם (ד"ה א' כ"ג) הנושא אשה חייב להלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע תהו וישאום בני קיש וישאם בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנותם: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר. הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתוב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל: ולאיתמר בניו פסק (כ"ל שיש פסיק ביניהם) לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקה מהם הגזירה מה הוא שנאמר בקרובי וגם הכהנים ה' כהנים אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו: תפרעו ב' במסרה הכא ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (משלי ח') בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לבשארים שנלטוו באל תפרעו: ועל כל העדה יקצוף לפי שהיו שלוחי לבור ושליח לבור שטעה סימן רע לשולחיו: ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו

יונתן

שנקראת זרה הוא ע"ש שאינו קודש אלא משפט חמר ולכן נקרא אש זרה: (ב) שלהובית אישתא פי' להב אש ונפקת מג"ש כתיב ותצא אש ובמשאוננים כתיב. אש מה להלן להב דהא כתיב ותשקע משמע שמתחלה היה להב אף כאן היה להב אש והודיענו גודל הנס דאפ"ה לא נשרפו גופיהם אפי' בלבת אש גדול וק"ל: ברגז אפשר לומר דיליף בג"ש כאן כתיב מלפני ה' ונאמר להלן כי ילא הקלף מלפני ה' מה להלן רוגז אף כאן רוגז ועי"ל דדרש מלפני ה' משמע מ"ש בתורה לפני השם של ה' והוא אלקים שהוא מדת הדין וממנו ילא רוגז דהא במעשה בראשית נזכר אלהים מתחלה ולכן נאמר עליו לפני ה' וק"ל. לארבעת חוטין פי' הנילוץ נתחלק לד' חוטין של אש ונכנס ב' לב' נחירי אפיהון כדאיתא בסנהדרין פ' ד' מיתות ב' חוטים של אש יצאו ונתחלקה לד' ב' בחוטמו של זה וב' בחוטמו של זה. וגופיהן לא איתחרכו פי' לא נתהבהבו לשון יחרוך רמיה וכן סריך שקי בר"ז ודייק מדכתיב לפני ה' משמע דוקא לפניו מתו ולא לפני העם שנשמתם נשרפה וגופם קיים וכל זה שם בגמרא ע"ש: (ג) בדקריבי קדמי אנא מקדש משכנא דייק ממה דכתיב אקדש ובמאי אלא כדפירש: (ד) בנוי דעזיאל ליואי. גם כי בפסוק לא נזכר שם לויים הודיענו בזה שמכאן נלמד דכהנים אינם מטמאים למתים אלא לויים וכן הוא בת"כ בפסוק זה. ותסוברונון פי' ותשאו אותם ובו בפסוק שאחריו וקריבו וסוברונון באונקלוון דפרזלא פי' בחניתות נקראים בל"א (האקן) של ברזל וכן היא בסנהד' ודייק דהא וימותו לפני ה' משמע שמתו לפני ולפנים בקדשי קדשים וא"כ איך הותרו הלוים לבא לשם שנאמר ויקרבו אלא שהוליאם באונקלי: (ו) ביקידת אישתא פי' בשרפה ודייק מדכתיב תמותו ולמד מיתה מעל ואונן בגמרא: וכל

רמב"ן

ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבחומש הפקודים מוקדמת לזה ואולי כן הוא כי יסמך למה שנאמר שם ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים ובירך את העם כאשר עשה שלמה שנאמר ויעמד שלמה לפני מזבח י"י ויפרוש כפיו השמים ושם נאמר ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ולפיכך לא הזכיר הכתוב אלוה אותו משה לעשות כן ובברית' של פרשת מלואים בת"כ ראיתי ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודע מזו הכתוב ופירש להלן יברכך י"י וישמרך. יאר י"י פניו אליך ויחנך. ישא י"י פניו אליך וגו' ועדין יש לי לומר שכך אמרו ברכה זו שברך אהרן את העם מעלמו סתומה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא אבל ברכ' שנלטוו הכהנים לדורו' נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם או שהם סבורים שכאן נוה אותו בנשיאות כפי' ליום זה ולהלן נתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות: (ב) ותצא אש מלפני יי' ותאכל על המזבח.

אבן עזרא

וטעם אשר לא צוה אותם. [פ]שמדעתם עשו ולא בלווי להקטיר קטורת גם באש זרה: (ב) וימותו לפני יי'. כי השבו שעשו דבר ללוי לפניו: (ג) הוא אשר דבר יי'. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתיו וכאשר הראה בם קדושתי אז הוא נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני: (ד) שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת. ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש. [צ]הוא האהל כנגד המחנה כאשר פירשתי: (ו) ראשיכם אל תפרעו. יש אומרים לגדל פרע: תפרומו. תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים ולאשו יהיו פרוע ורבים אמרו מכוס' ואחרי' אמרו מגולה והאמת דברי [ק]הקבלה: ולא תמותו. מלת ולא מוסבת עלמה כמו ולא [ר]למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם. וטעם ואחיכם

לפני ה' כמו מאת פני ה' והמשכיל יתבונן שכבר פירשתי זה המקרא בגדר ואביהוא תדענו מנה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא לוה אותם. והנה הם שמו קטרת על האש כענין שאמר הכתוב ישימו קטורה באפך ולא שמו לבם רק לזאת. והנה לא היה אשה ריח ניחוח. וזה טעם וישימו עליה קטרת שלא אמר וישימו עליהן קטרת כאשר נאמר בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת ושם עוד ונתתם עליהן קטרת אבל אמר בכאן עליה לרמוז כי על האש בלבד שמו קטרת ותלא אש מלפני ה' ותאכל אותם ויתכן שירמוז לזה מה שאמר לא תעלו עליו קטרת זרה שלא יעשוה זרה והוא מה שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו כי בהקריבם לפניו מתו: (ג) הוא אשר דבר ה' לאמר. היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של הקב"ה והייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם קדושים ממני וממך לשון רש"י ממדרש רבותינו ואם כן יהיה טעם ונקדש בכבודי שיהיה קדוש בעיני כל העם ובמכובדי וידעו כי אני שוכן בו. ור"א ג"כ אמר הוא אשר דבר ה' לאמר כבר אמר לי השם שיראה קדושתו בקרובים אליו כטעם ג' ,' אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכאשר הראה בם קדושתי זו אז אהי' נכבד על פני כל העם ויראו ממני ואם כן הוא דבור ולא נכתב כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו. ולדעתי בדרך הפשט אין לורך לכל זה כי דבר השם גזרותיו ומחשבתו וענין דרכיו והדבור יאמר בכל אלה דברתי אני עם לבי השבתי מחשבה זו וכן וזה הדבר אשר מל יהושע וזה הענין על דבר הכסף וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' גזר וכמוהו באבירם בכורו יסדה ובשגוב לעירו הליב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון והנה אמר משה המקרא הזה הוא אשר גזר השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש שלא יהרסו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני וטעם וידום אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק. או כטעם ואל תדום בת עיניך: (ד) קרבו שאו את אחיכם. מלאתי בת"כ בפרשת מלואים רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני ה' כגפם שמלאך והוליאם לחוץ רבי עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה' אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם שהטילו בהם חכות של ברזל וגררום והוליאום לחוץ עד כאן בברייתא. והטעם שאע"פ שגם הכהנים אסורין לבא בהיכל אלא בשעת עבודה אינו אלא לביאה ריקנית אבל להוליא משם טומאה או לבדק הבית יכנס שכך שנינו בתורת כהנים יכול לא יכנס לעשות רקיעות תלמוד לומר אך כך היא מלותן הכהנים נכנסין אם אין שם כהנים נכנסין שם לוים אם אין טהורים נכנסין שם טמאים אם אין תמימים נכנסין שם בעלי מומין. ועכשיו היום הזה שם כהנים שהרי נלטוו שלא יטמאו להם. אבל כיון שהיה אפשר בחכות ובגרירה לא היו רשאין ליכנס שם ועל דעת רבי אליעזר מפני שאמר הכתוב ויקרבו סבר שהיא בחוץ ולכן לא אמר ויגרר בכתנותם וטעם בכתנותם כי היו לובשים בגדי כהונה והנה לוה משה להוליא אותם

פירוש על אבן עזרא

[פ]ולא בלווי להקעיר לפניו קטרת ולא הקטרת הראוי לכך. [צ]הוא האהל כאשר פרשתי כבר בראש הפרשה שהעבודה היתה באהל ושם היו השרופים. [ק](מ"ק דף ע"ו עא) שפי' קריעה וכן ת"א ויב"ע לא תבזעון. [ר](משלי ל' ג') ואחריו ודעת קדושים אדע פי' ולא דעת קדושים וכו'. שם

פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם
וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀
אַתָּה ׀ וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃
י וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין
הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ יא וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יב וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀
בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת
מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ
כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ
בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא
מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ יד וְאֵת חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ

במקום

אונקלוס

תִסְקוּן דִילְמָא תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה׃ ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ט חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ י וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָּא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא׃ יא וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קְיָמַיָּא דְמַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחָתָא דְאִשְׁתְּאָרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ יג וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֶּדִית׃ יד וְיָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן

באתר

מסרה תמתו, כלם ח"ו במ"ז. עליכם, מ"י. ח וידבר ג'. ט יין, ל' ר"פ. בבאכם, ג' ומ"ו. תמתו. ח"ו. חקת, כלם ח"ו. עולם, מ"ו. לדרתיכם, חסר ב' ווין ומ"י. י ולהבדיל, ב'. הקדש, ח"ו. החל, ב' בב' לישנא חד מלא דין ח"ו. הטהור, ג' מלא. יא ולהורת, ח"ו חכין. החקים, כולם ח"ו. אליהם, י"ז מלא בתורה. יב ואל, ירושלמי ובס"א כמלא ואל" ונ"ל במוגה. איתמר, ג' מלין בטעמא ר"ל קדמאה ומונח או ערכא בתיבה" א' משרתים לזרקא. הנותרים, מלא דמלא. הנותרת, מ"ו. מאשי ז' כפי' י'. ואכלוה, מ"ו. מצות, מ"ו. קדשים, הק"מ ובלא מתג. הוא, בוא"ו ומיקר. יג אתה ח"ו. במקום, מ"ו. קדוש, כולם מלא במ"ג הוא, בוא"ו ומיקר לוסי, ה' קובץ וליכי ומ"י.

ת"א יין ושכר אל תענית יז חיל ד מליעא ל סנהד' כב פג זבחים יז כריתות יג. חקת עולם זבחים יח. ולהבדיל בין מליעה ל זבחים יז. שבועות יח זבחים יז יח כריתות יג. ולהורות שבועות יח כריתות יג. וידבר משה אל אהרן בכורות קא יומא פז פסחים יו. ואכלוה מצות זבחים ק. ואכלתם אותה שם נה. כי כן צויתי יומא ה זבחים קא. ואת חזה זבחים נה. שוק התרומה מנחות סב.

רש"י

תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. (ת"כ. כריתות יג) יין דרך שכרותו: בבאכם אל אהל מועד. (ת"כ) אין לי אלא בבואם להיכל בגשת' למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד [שמות ל' וע"ש ברש"י פסוק כ] מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה (זבחים י"ז) (ת"כ): (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה (ת"כ) יכול יהא חייב מיתה ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמד' אלא כלוי בנים שנאמר (עמוס ב') ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר (דברים ט) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע"פ שאתם אוננין וקדשים אסורים לאונן [דאל"כ למה הוצרך לומר להם הא כבר נאמר בפ' צו והנותרת וגו' יאכלו אהרן ובניו]: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון [אבל לא הזכיר להם מנחת שעיר ר"ח כדמוכח מסוף הענין]: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה (ת"כ זבחים קא): (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי

לבור

רמב"ן

אותם אל מחוץ למחנה והם יפשיטום בגדי הכהונה וילבישום תכריכי המתים ויקברו אותם כמנהגם בשאר המתים במדבר והנה אחר כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים: (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ולא תמותו הא אם תעשו תמותו לשון רש"י. וזה שאמר ומכאן שאבל אסור בתספורת הסמכתא בעלמא היא ועוד כי לפי זה לא ידרש הא אם תעשו תמותו אבל יהיה רשות בבני אהרן שיאמר אליכם חייבין לפרוע ראשיכם ולקרוע בגדיכם כשאר האבלים ולא תמותו שלא תהיו חייבין מיתה בכך כי שאר האבלים חייבי' מיתה אם לא עשו כן וכך אמרו בגמרא במשקין אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה. וכל זה כדרך האסמכתות בתלמוד. ואין פריעה ופרימה באבלות אלא מדברי סופרים או שיהיה יום ראשון הלכה למשה מסיני כלמד מן האנינות כפי דעת הגאונים אבל עיקר הכתוב הזה אזהרה בבני אהרן ושמא פירושו כבר אמרו רבותינו

אבן עזרא

ואחיכם כל בית ישראל. תמלאנו כמוז בפרשת [ש]ראה אנכי: (ח) וידבר יי' אל אהרן. כי נביא היה וי"א ע"י משה כמו דבר אל אחז [ת]והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: (ט) ושכר. העשוי ממין חטה או דבש או תמרי' כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים: (י) על כן ולהבדיל כי את' כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קודש לחול: ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן נכתבה אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחר כן טומאת היולדת ולרעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: (יא) ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: (יג) קחו את המנחה. אחר שהקטירו [א]ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי הם מקודשים [ב]ועת' תהלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי יי' ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם הוא חוץ השאר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה שהיה

ואשר

פירוש על אבן עזרא

[ש]שם פי' כל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וכו' עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני ע"ד רבים. ובכורות בקרך ולאנך עם הכהנים ידבר. כי הלוים והכהנים הם בכלל ישראל (דברים י"ב י"ז) וזהו הטעם פה שאמר לכהנים ולוים ואחיכם כל בית ישראל. [ת]ר"ל ויוסף ה' דבר אל אחז ורוצה לומר ע"י ישעיה. [א]כמ"ש ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (לעיל ט' יז). [ב]ר"ל ואכלוה מלות אצל המזבח כי קדש קדשים היא ואכלתם אותה במקום קדוש וכו'. ור"ל

משכן זמנא לא תפקון דלמא תמותון ארום משח רבותא דיי עליכון ועבדו הי כפתגמא דמשה: (ח) ומליל יי עם אהרן למימר: (ט) חמר וכל מדעם מרוי לא תשתי אנת ובנך עמך בזמן מיעלכון למשכן זמנא היכמא דעבדו בנך דמיתו ביקידת אישתא קיים עלם לדריכון: (י) ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: (יא) ולאלפא ית בני ישראל ית כל קיימא דמליל יי להון בידא דמשה: (יב) ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוי דאישתיירו מן יקידתא סיבו ית מנחתא דאשתיירת מקורבניא דיי ואכלוה פטיר בסטר מדבחא ארום קדש קודשין היא: (יג) ותיכלון יתה באתר קדיש ארום חולקך וחולק בנך היא מקורבניא דיי ארום היכדין איתפקדית: (יד) וית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא תיכלון באתר

דכי

בעל הטורים

קסתיו: (ט) יין ושכר וגו' סמך כדי רביעית יין אסור להורות. שמת נוטריקון ש"פלה מ"כור ת"עבה. לפה ובניך בגימ' ילדו החללים ובעלי מומין: יין ושכר אין פסוק מתחיל יין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכך מתו: (י) הבדל ב' הכא ואידך כתב הלבן ונטל החול (משלי כז) כיון שנבדל בין קודש לחול למוצאי שבת איכא כותב הלבן ונטל החול שאדם כבד במוצאי שבת בשביל נשמה שאבדה (דמייא קליל ממיסא): יין ושכר ומיך ליה ולהבדיל שמבדילין על היין: (יא) ולהורת אותיות ולתורה: אליהם בגימטריא זהו ההלכה (עם ג' התיבות והכולל). ביד משה בגימ' הוא המקרא (כל"ל):

ספר

יונתן

(ט) וכל מדעם מרוי פי' כל מידי דמשכר. כמה דעבדו בנך דס"ל לא מתו בזיון של אהרן אלא שנכנסו שתויי יין וק"ל: (יב) דאשתיירו מן יקידתא דנתו כדפירש"י:

חלם

רמב"ן

רבותינו שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ואם מת לו מת אסור לפרוע ולפרום עליו ולהטמא לו שנא' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא ובעבור שהוא רשאי להיות מקריב כשהיא אונן אמר בו הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו הטעם שיזהיר אותו שלא יצא מן המקדש ויניח העבודה כי זה חלול יי' הוא. והנה זו האזהרה שלא יצא מן המקדש בשעת העבודה נוהגת בכל הכהנים אבל למד בכהן גדול שמקריב אונן וכיון שכהן הוא אם הניח העבודה ויצא באנינות יתחייב ככל כהן שמניח עבודה ויוצא לרצות. והנה משה הזהיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול. אבל בניו שהיו משאר הכהנים לא היו רשאין להקריב ביום הזה כי היו אוננין ואונן שעבד חלל והיו חייבים להטמא לאחיהם. וכן היו רשאין או חייבין לפרוע ולפרום ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה ולכן צוה אל מישאל ואלצפן שיטמאו למתים הם ולא הכהנים. וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרמו כאביהם ולא יבכו כלל: וזה טעם ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה ולא אתם והנה הכל שלא לערבב שמחתו של מקום והסמיך בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל. ויתכן שנלמוד משה בכך מפי הגבורה ואע"פ שלא נכתב או שלמד זה ממה שנלטוה ושמרתם את משמרת יי' ולא תמותו כי משמרת יי' יוסיף גם היום השמיני והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי עתידין בני אהרן להיות אוננין ואע"פ כן צוה שלא יניחו המקדש א"כ לא יטמאו ולא יתאבלו כלל. והנה בני אהרן הכהנים המשוחים אע"פ שהם כהנים הדיוטים עשה דינם כדיני המלואים כדין משוח מלחמה לדורות שהוא אינו פורע ואינו פורם ולא מיטמא לקרובים ככהן גדול אבל אינו מקריב אונן וגם הם לא הקריבו באותו היום כמו שדרשו כן היום הקריבו את חטאתם וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול והנה בכל המקרא הזה לא נתבלבל דבר במלואים שכבר קרבו הקרבנות ולערב אכלו כלם הראוי לאכילה. ואפשר שיהיה זה נוהג בכל משיחים באלעזר ואיתמר שיהיה דינם כמשוח מלחמה בעבור שנמשחו בשמן המשחה ויהיה זה טעם כי שמן משחת יי' אליכם וכבר הזכרתי הברייתא של תורת כהנים שאמרו ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת העבודה ושלא בשעת העבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי לא יצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת העבודה: (ז) פן תמותו. משמע לאו אחר מונע כן: כי שמן משחת יי' עליכם. מה ת"ל שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת יי' עליכם. וכן ראיתי עוד בתוספתא של סנהדרין אמרו לו לר' יהודה אין ומן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד. והנה לפי זה האזהרה הזו והעונש היו באהרן ובניו שאם יצאו מפתח אוהל מועד בשעת עבודה יהיו חייבין ואהרן היה מקריב ביום הזה והזהירו שלא יניח העבודה ויצא אבל בניו ביום הזה אוננין היו ואינם עובדין ואיך יהיו בכלל זה. ואולי נאמר שמשה אמר לכלם ומפתח אהל מועד לא תצאו בשעת עבודה פן תמותו והם היודעים כי אהרן מקריב אונן והוא באזהרתו מעתה ובניו בכלל האזהרה והעונש כשיהיו ראויי' לעבודה מיום זה ואילך. ומפני זה אמר בכאן אתם ומפתח אהל מועד לא תצאו ולא פירש עד מתי אם עד הערב או למשמרתו כי הכונה שלא יניחו העבודה והיא מצוה נוהגת לדורות. ויתכן שיהיה לבניו הוראת שעה שלא יצאו משם ביום הזה כאביהם לכבוד המשחה אבל הכהנים שבכל הדורות מוזהרים שלא יניחו עבודה מן הכתוב שאמר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל כי כל כהן שיצא ויניח עבודתו מחלל ולא הוצרכו ללמוד מכאן אלא העונש שנתרבה כל מניח עבודה ויוצא למיתה מכי שמן משחת יי' עליכם שהמשיחה לדורות היא עליהם שנא' והיתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותיכם. וכך שנו שם בברייתא של תורת כהנים מכאן אמרו הרוגי ב"ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר שמא תאמרו הרי אנו הולכים לבתינו ומתאבלין אוננין ובוכין והלא כבר פקדנו המקום שלא תצאו מן המקדש נראה מכאן שהיתה הוראת שעה שיהיו המתים כב"ד של מעלה כנהרגין בב"ד על העבירות שבאין ושואלין בשלום הדיינין ובשלום העדים. אף כאן יעמדו לפני השם ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה יום סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד: (ט) יין ושכר אל תשת. יין דרך שכרותו לשון רש"י ופירושו שאם הפסיק בו או שנתן לתוכו מעט מים פטור ודעתו של הרב שלא הוזכרו אלא על היין לא שאר המשכרי' ונלמוד שכר מן הנזיר וכן הדבר לפי דעתי אבל על דעת הרב ר' משה על שאר המשכרים באזהרה ושכר כפשוטו והטעם בצואה הזאת עתה שלא יתעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי משגה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו. ויתכן כי מה שדרשו שהיו נדב ואביהוא שתויי יין לומר כי מפני היין נעו באש זרה לא שיהיה העונש מפני היין כי עדיין לא הוזהרו ממנו אבל עונשם שטעו באש יי' כאשר רמזתי: בבאכם אל אהל מועד. אין אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל. מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל לשון רש"י ותורת כהנים. והנראה לפי הפשט הזה שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בביאת האהל אלא אם כן עבד שם עבודה כדרך קידוש ידים שאין האזהרה שם אלא שלא יעבוד כדרך שנאמר או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי' ובלשון הזה שנוי שם בספרא. רבי אומר נאמר כאן בבאכם אל אהל מועד ונאמר להלן בבואם אל אהל מועד מה להלן עשה את הילוכם כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה אף כאן עשה את הילוכם כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה כלומר שאין החיוב אלא שלא יעבוד בין שנכנס שכור או ששתה שם ועבד. ושם אמרו חקת עולם לרבות הליקות והבלילות והתנופות והגשות והקמיצות והקטרות המליקות והזאות. כי מפני שאמר הכתוב להקטיר אשה ליי' הוצרכו אלו לרבותם. ונראה עוד שאין החיוב הזה במקריב בבמה ולכך יאמרו שם אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חקת עולם כי האזהרה לכהנים בעבודתם ואין כהן מקריב בבמה. והנה פי' בבאכם כאשר תעבדו עבודה. ואמר בלשון הזה כי כל העבודות שם היו או בתוך האהל או במזבח העולה אשר פתח אהל מועד. והכלל כי האזהרה והעונש באלו אינם אלא שלא יעבוד שתוי יין או שאינו רחוץ ידים ורגלים וכן ומחוסר בגדים. אבל על הכניסה אין בה בתורה שום מניעה מאלו. ומה ששנינו רבי יוסי אומר בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין

לשם

ספורנו

(י) ולהבדיל ולהורות. כי יין ותירוש יקח לב כאמרו אל למלכים ישתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק:

יבואו

פירוש רשב"ם

(ז) כי שמן משחת יי' עליכם. אתם נמשכים מחדש עם אביכם ובכהן גדול כתיב טעם זה ראשו לא יפרע וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו. כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יי': (י) ולהבדיל. ולהורות. כמו שאמרו חכמים שכור אל יורה:

ואת

במקום טהור אתה ובניך ובנתיך אתך
כי־חקך וחק־בניך נתנו מזבחי שלמי
בני ישראל: טו שוק התרומה וחזה
התנופה על אשי החלבים יביאו להניף
תנופה לפני יהוה והיה לך ולבניך אתך
לחק־עולם כאשר צוה יהוה: חמישי
טז ואת | שעיר החטאת דרש דרש משה
והנה שרף ויקצף על־אלעזר ועל־
איתמר בני אהרן הנותרם לאמר:
יז מדוע לא־אכלתם את־החטאת במקום
הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה |
נתן לכם לשאת את־עון העדה לכפר
עליהם לפני יהוה: יח הן לא־הובא
את־דמה אל־הקדש פנימה אכול
תאכלו אתה בקדש כאשר צויתי:
יט וידבר אהרן אל־משה הן היום
הקריבו את־חטאתם ואת־עלתם לפני יהוה ותקראנה אתי כאלה ואכלתי

חטאת

באתר דכי את ובנך ובנתך עמך ארי חולקך וחולק בנך
אתיהיבו מנכסת קודשי בני ישראל: טו שקא דאפרשותא
וחדיא דארמותא על קורבני תרביא ייתון לארמא ארמא
קדם יי ויהי לך ולבנך עמך לקים עלם כמא דפקיד יי:
טז וית צפירא דחטאתא מתבע תבעיה משה והא איתוקד
ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאישתארו למימר:
יז מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קדש
קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנישתא
לכפרה עליהון קדם יי: יח הא לא אתעל מדמיה לבית
קודשא גואה מיכל תיכלון יתה בקודשא כמא דפקידית:
יט ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית חטותהון
וית עלותהון קדם יי וערעא יתי עקן כאלין אלופון אכלית

חטאתא

מסרה יד ובנתיך, כולה ח"ו ומ"י במ"א מלא דמלא בראשים ל"א. נתנו, קדמא היא תכין כתבו. טו חזה, ע' כ' יו"ד. יביאו, ע' כולה מ"י. להניף, מ"י. אתך, י"ו. לחק, י"א בלי'. כאשר לוה, ג' ס"פ. טז דרש, ח"ו. דרש, ל'. שרף, ח"ו. על אלעזר, ל'. ויקצף, כולה ח"ו. הנותרם, ל' ח"י. יז קדשים, הק"מ ועי' בהשמטה לפ' שמות. הוא, בו"או וסירק. ואתה, ד' וח"ו. לשאת, כ"ד. עון, ח"ו. לכפר, ב'. עליהם, מ"י. יח הובא, ח"ו. פנימה, מ"י. אכול, י' מלא. לויתי, ה. יט הקריבו, מ"י. חטאתם, מלא א'. עלתם, ל' וחסר. ותקראנה, ג' כ"כ מלא א' וה"א בסוף. אתי, כל א' ח"ו במ"א. ואכלתי, מלעיל כי היא וי"ו המיבור.

ת"א כאשר צוה ה' יומא ה זבחים קא. ואת שעיר זבחים קא. דרש דרש קדושין ל. והנה שורף פסחים כב. מדוע לא פסחים פב זבחים קא. ואותה נתן שבועות ע י ז זבחים קא מנחות ד. הן לא הובא פסחים פב פג זבחים פב קא. אכול תאכלו זבחים קא. כאשר צויתי יומא ה זבחים קא. הן היום זבחים יז קא. ותקראנה אותי זבחים קא.

רש"י

לבור [וה"ה מנחת נחשון עי' ג"א]: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים (שם נה) ומכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. (ת"כ) אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק ת"ל כי חקך וחק בניך חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ר"ח. ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל (בת"כ) י"א מפני הטומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בת"כ [ועי' זבחים קי"א סנ' ואלו מונחות וכן גרס הרא"ם הכא ומפני מה לא נאכלו]. על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים הוא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים. ובעלים מתכפרים (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים באותו פעם. ומבואר בסוד הגלגול ע"פ בוצינא קדישא האלהי מהור"ר יצחק לורי"א זלה"ה): לשאת את עון העדה. מכאן למדנו שהשעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר (ויקרא ו') וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכול תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אע"פ שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז [במקום דלא כתי' אחריו לאמר] שנאמר (במדבר כא) וידבר העם וגו'. אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל (שם לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר (זבחים קא) אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמם אוננין שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרש' כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי

חטאת

פירוש רשב"ם

(טז) ואת שעיר החטאת. הכמים פירשו בשעיר של ר"ח שהוא קדשי דורות. אבל שעיר העדה ושעיר נחשון נאכלו: (יז) לשאת את עון העדה. טומאת מקדש וקדשיו. כמפורש בשבועות: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה בהיכל. שכל חטאת הפנימיות נשרפין כמו שכתוב וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. אבל זו חטאת חיצונה היא: (יט) הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם. היא העולה והחטאת של אהרן ובניו שכתוב למעלה קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והבנים סייעו לאהרן בקבלת הדם כאמור למעלה. וכן אמר אהרן למה קצפת על בני הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנתחנכנו בהם לעבודה ובתוך הגדולה הזאת באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי כאלה והאיך אוכל חטאת של קדשי קדשים ביום הזה שנתקלקל ונתערבה שמחתינו דוגמת עלובה כלה שזינתה תוך חופתה: לאמר

יונתן בן עוזיאל

דכי אנת ובנך ובנתך עמך ארום חולקך וחולק בנך איתיהיבו מנכסת קודשיא דבני ישראל: (טו) שקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קורבניה תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי ויהי לך ולבנך עמך לקיים עלם היכמא דפקיד יי: (טז) וית תלתא צפיריא אתקריבו ביומא ההוא צפירא דריש ירחא וצפירא דחטאתא דלעמא וצפירא דחטאתא דקריב נחשון בר עמינדב לחנכת מדבחא אזל אהרן ובנוי ואוקידו תלתיהון אתא משה ותבע ית צפירא דחטאתא די לעמא ותבעיה והא איתוקד ורתח על אלעזר ועל איתמר בנוי דאהרן דאשתיירו למימר: (יז) מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארום קדש קודשין

ירושלמי

היא ויתה יהב לכון למשרי על סרחנות כנישתא לכפרא עליכון קדם יי: (יח) הא לא איתעל מן אדמא לית קודשא גואה מיכל תיכלון יתיה בקודשא הי כמא דאתפקידית: (יט) ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו בני ישראל ית קרבן חטאתהון ועלוותהון קדם יי וארע יתי סקול באילין בתרין בני הלא מעשרא תניינא אתפקיד די לא למיכול אביל מיניה כל דכן קרבן חטאתא ומה אילו אשתליית ואכלית מן קרבן חטאתא יומא דין אוף תרין בני דאשתיירו הוה להון מן דינא דייתוקדון דלית אפשר די שפר קדם יי: [(יט) קריבו ית חטוותיהון וית עלוותהון קדם יי ואיתילפא יתהון דחטאתא

חמירא

יונתן

(טז) תלת צפירי אתקריבו ביומא ההוא כלו' שעירי חטאות נקרבו ביומא ההוא וכדמביא בת"י במ"כ הלימוד שעיר זה שעיר נחשון חטאת זו חטאת שמיני דרש זה שעיר של ר"ח, ואוקידו תלתיהון וכו' בכאן מקום לתמוה קשה ההבנה בכן ארמיב הדבור קלת והכתוב כל דשות המפרשים המאריכים למעניהם והנה הגאון מהור"ד פי' ואוקידו תלתיהון הכלון אהרן ושני בניו הם שלשתן יחדיו שרפו השעיר ולכך קצף משה על שלשתן אלא שהפך פניו כנגד אהרן כדפירש"י בשביל כבודו של אהרן וכו' והביאו לזה הדוחק הקושיא המפורסמת לכל מבין לפי פי' תלתיהון השלשה שעירים הא בהדיא כתוב והנה שורף לשון יחיד ולא כתיב נשרפו ומזה למדו ודייקו לימודם ר' נחמיה ור' יהודה ור' שמעון ואליבייהו דכ"ע הכי הוא וא"כ איך יחלוק על כולהון ולכן נראה דהא דמתרגם אוקידו תלתיהון סבירא ליה דבאמת שלשתן נשרפו דדרים משעיר זה שעיר נחשון ומחטאת זה חטאת שמיני ומן דרש זה שעיר דר"ח ומיד כתוב והנה שורף ומשמע שלשתן נשרפו והא דכתיב הנה שורף בלשון יחיד קאי על משה שדרשתו לא היה אלא על אחד מהם ודייק הפ"י דבאמת שלשתן נשרפו ולא נאכלו דס"ל כר' נחמיה דאמר מפני האנינות נשרפה וכיון שהטעם כן לכן נשרפו שלשתן כדתניא בת"כ ר' יהודה ור' שמעון אמרו מפני הטומאה נשרפו דאי מפני אנינות נשרפו היה לו שלשתן לישרף משמע מזה דהאי דסבר מפני אנינו' נשרפו סברא הוא דשלשתן באמת נשרפו וא"כ זו הסברא אמתית לפי התרגום דשלשתן נשרפו מפני האנינות דסבירא ליה דהא דלוה משה לאכול באנינות מנחה דוקא לוה להם שנאמר קחו את המנחה או שלמים כדכתיב חקך ומן בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל אבל שעירים לא נלטוו בשום מקום לאכול באנינות והיכא דגלי גלי והיכא דלא גלי לא גלי ומשה הבין שנים מהם נשרפו בדין א' דהיינו שעיר נחשון מפני טומאה שנגע בו ואחד דהיינו שעיר ר"ח מפני אנינות דהוא קדשי דורות ואסורה לאכול באנינות והשלישי דהיינו שעיר העם דרש לשריפתו מפני מה נשרף אם מפני אנינותו הא קדשי שעה הוא ומותרים ואם מפני הטומאה נמי לא חיישינן דמכיון ששעיר העם היו מזהרים בו דכיון דרבים הוא משא"כ בשעיר נחשון והיינו דמתרגם ותבע לפירא דחטאתא די לעם והוא איתוקד דס"ל דדוקא אזה דרש ולא אאחר דמדכתיב ואותה נתן לכם לשאת עון העדה דהיינו דוקא שעיר העם דס"ל שבא לכפר על מעשה שעיר שהביאו השבטים לבני יעקב וכדמתרגם לעיל ורמיו יתיה פי' שרימו את אביהם באומרם חיה רעה אכלתהו ולכן נרמז בעון העדה דכל עדה הם עשרה והיינו י' מהשבטים שהיו במכירת יוסף וסבירא להם"י דזהו היה מכפר שעיר העם דשעיר דר"ח היה מכפר על שמיעט את הירח כדאיתא בחולין ובמסכת שבועות והגם דשעיר נחשון ג"כ היה מכפר אמכירת יוסף מ"מ לא היה מכפר רק על שבט יהודה כדפירש"י בפ' נשא ולכן מתרגם דקאי הדרישה על חטאת העם ועל זה השיב לו אהרן הן היום הקריבו חטאתם ועולתם וגו' פירוש ומה אתה מתרעם עלינו על שלא אכלנו את חטאת העם הלא לא לויתני לאכול באנינות כי אם שלמים ומנחה וחטאת לא לוית והרי היום הקריבו חטאת ועלה ועל זה לא היה ליווחן לאכול באנינות דאם מפני שקדשי שעה הם מותרים זה אינו דאפילו קדשי שעה הן אסורים מק"ו ממעשר שני ומה מעשר שני דקיל אין אוכלים אותם באנינות שנאמר לא אכלתי באוני ממנו קל וחומר לקדשים שהן חמורים דאסור לאכול באנינות דמה לי קדשי שעה ומה לי קדשי דורות בזה וזהו דמתרגם נמי הלא מעשר תניינא אתפקיד דלא למיכל אכול מיניה כל דכן חטאת פי' כ"ש חטאת ולכך מתרגם סטאתא בהם בין חטאת העם שהיא לשעה ובין חטאת ר"ח שהיא לדורות כיון דקדושי' הן ממעשר וכן שעיר נחשון נמי דאתו תרווייהו בק"ו ממעשר ודו"ק היטב כי כל דברי' אלו כמסיני נתנו: (יט) סקול. תרגום של אסון סקול. וכ"ת וקראהו אסון. ויי"מ ל' תקלה. ומה אלו אשתליית פי' אלו שגגתי ואכלתי בשוגג. אף ב' בני וכו' דייק מדכתיב ותקראנה אותי כאלה משמע כי היה אירע לו באלו כבאלו: ואכלתי כמו אם אכלתי חטאת היום

ולפיק

רמב"ן

לשם וכולה מתני' ומעלות דרבנן הם. וע"ד הרב ר' משה יש בכניסה בלא עבודה לאו שאין בו מיתה: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה. לשון אשר הונף ואשר הורם תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד. ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה לשון רש"י. והנכון אלי בטעם זה כי במלואים היה השוק תרומה לי"י והוקטר עם החלבים ועם הכליות והמורם ומן השלמים יקרא תרומה כמו של' והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לי"י וכל שכן אלו שהעלו אותם לגבוה שהם כלם תרומת י"י ולא יקרא בשם תנופה כי תנופתו היתה עם החלבי' והלחם כדי להקטירם לי"י. אבל החזה הונף בפני עצמו ולא היה חלוק ונשאר הבשר אלא בתנופה ובתנופה זו בלבד נתקדש וזכה בו משה להיות לו למנה. ומפני שזכות אהרן ובניו בחזה ושוק לדורות היה מיום המלואים וזכו בשוק בתרומתו לי"י ובחזה בתנופתו ושאר הבשר לבעלים יקרא לדורות השוק תרומה והחזה תנופה כאשר היה בהם ביום הזכות: על אשי החלבים. כמו על חלבי האשים מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה לשון רש"י. ואין צורך כי אשי תואר לחלבי' כמו שאמר אשי י"י ונחלתו יאכלון. ופירוש הכתוב הזה שהוא טעם למה שאמר כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל ואמר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו אותם בני ישראל המזכירים להניף תנופה לפני השם שיהיו קדושים לפניו ויהיו לך ולבניך לחק עולם כי בלוקח בתנופה אין זה מקומה אבל לפני דרכנו למדנו בה שהחלבים למטה בשעת תנופה: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חדש. ושלשה שעירים קרבו בו ביום קחו שעיר עזים לחטאת ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכלם לא נשרף אלא זה: ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרי' מפני טומאה שנגעה בו נשרף. ויש אומרים מפני אנינות נשרף לשון רש"י. ועל דעת האומר מפני טומאה נשרף כתב הרב בפסוק ואכלתי חטאת היום האסור אבל אנינות לילה ומותר שאין אונן אלא יום קבורה כי לפי זה אם מפני אנינות היה להם לאכלו בערב אלא קסבר אנינות לילה דאורייתא: (יט) הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני

הקרבתי

אבן עזרא

וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם המק לקחתו מכל זבחי השלמים: (טז) שורף. מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף: (יז) במקום הקדש. פתח אהל מועד כי כן כתוב [ו]ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העד' או פירושו [ז]אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדיש פנימה. כפר הבא על כל המנות שהוא לכהן ולקהל. ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף [ח]ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא להטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן: אכול תאכלו. היה ראוי שתאכלו אותה. (יט) יש מדקדקים שאמרו שה"א של התימה לא יהיה אחריו דגש עם אחד מבז' מלכים כי אם עם [ט]השוא הנע ימלא [י]וה"א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שוא"ן נעים ובעבור שמלאו יו"ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה"א לידיעה כה"א השבה [כ]עם נעוני [ל]המגלאו פה [מ]השעיר הסולל' ואלה הבי"ן במקום אשר הנה כן פירוש הייטב [נ]ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו הי' עתיד היה מלרע כמו [ס]ודברתי אל הנביאים ודבלתי אתך והטעם כי [ע]בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו: ותקראנה אותי כאלה. פירושו לרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה

לא

פירוש על אבן עזרא

[ו]ור"ל בלו את אהרן. [ז]ר"ל כי יהיה השם נושא. ולדעת השני הם הנושאים. [ח]הכמ"ש בחטאת המלואים ואת בשר הפר ואת עורו תשרוף באש וכו' חטאת הוא. [ט]פי' הדגש הכמכת מכהו. [י]של הכונכת מכהו. [כ](כוה א' ו'). [ל](ד"ה א' כ"ע י"ז). [מ](יחזקאל כ"ו י"ז) ה"א העיר קמוץ בעבור הע"ין שאינו מקבל דגש. ונקודת הדגש המחברה עם הפתח ונעשה קמץ. [נ]ר"ל בה"א הידיעה. [ס](הושע י"ב י"א) הטעם מלרע. [ע]ובעבור שמתו בני אכלתי מן החטאת רק קלה מה הייטב בעיני ד' לאכל ידי מובחי.

בעבור

ספורנו

(טו) יביאו להניף והיה לך ולבניך. שלא תזכו בהם עד אחר הנפה שאז תזכו בהם משלחן גבוה: (טז) ואת שעיר החטאת. אותו השעיר שהי' לחק עולם והוא שעיר ר"ח שהי' קדשי דורות: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. אע"פ שנתנה לכם לא הי' לכם רשות לשרפה כי לא נתנה לכם אלא לאכלה לשאת את עון העדה: (יט) הן היום הקריבו. כמו הן ישלח איש את אשתו. הן ישא איש בשר קדש. וטעמו אם הי' הענין כן שהיו אלה מקריבים

חטאתם

חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע
מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי יא א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃
ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת
הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה
בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־זֶה
לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי
הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא
וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃
ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא
וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃
ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃
ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר
טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃

את

אונקלוס

חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר
בְּעֵינוֹהִי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן׃
ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דְּתֵיכְלוּן מִכָּל
בְּעִירָא דְּעַל אַרְעָא׃ ג כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסְתָא וּמְטַלְפָא טִילְפִין
פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ ד בְּרַם
יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְדִיקֵי פַּרְסְתָא יָת גַּמְלָא
אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא
לְכוֹן׃ ה וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתָא לָא
אַסְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ו וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא פִשְׁרָא
הִיא וּפַרְסְתָא לָא אַסְדִיקַת מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ ז וְיָת חֲזִירָא
אֲרֵי סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וּמְטַלֵּיף טִילְפִין פַּרְסְתָא וְהוּא
פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ח מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן

ובנבילתהון

מסרה הייטב, ל' ודגש והוא בפתח לבד ומ"י עי' א"ע. כ בעיניו, כולם מלא דמלא. יא א וידבר ה', ה' בטעם דרגא תביר. לאמר ל'. אלהם, ח"י. ב דברו, ג' ר"פ. ג כל, י"ט ר"פ. ושסעת, כולם ח"ו. פרסת, ל' וחסר. בבהמה, ו' דגשים. ד אך, ב' ר"פ בענין. ממעלי ב' כתיב יו"ד בהדין לישנא. וממפריסי, ב' חד מלא ודין חסר, מעלה. ג' כ' ה' בב' לישנא. מפריס כל סו' מ"י. ה מעלה, ה' בסוף. יפריס, ל' ומלא וחד יפריש. ו ואת הארנבת, ב'. הוא, בוא"ו וסירק. הפריסה, ל' ומ"י. הוא, בוא"ו וסירק. ז החזיר, מ"י. הוא, ג' הוא והוא הוא. ושסע, ח"ו. גרה, הג' דגושה. יגר, ב"ד והגימל דגושה. ח תגעו' הג' דגושה.

ת"א ואכלתי חטא' שם. וישמע משה שם קא. זאת החי' חולין מב עא. מכל הבהמ' שם עא. וכל בהמה מפרסת פרסה מכות יח חולין שם. אותה תאכלו זבחים כד. אך את זה לא בכורות ו ז יז. וממפרסי בכורות יז. את הגמל חולין סט בכורות ו ז. ואת השפן בכורות ו. ואת הארנבת שם. ואת החזיר חולין שם בכורות שם.

רש"י

חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. (שם) אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. (ת"כ) הודה ולא בוש לומר לא שמעתי [אלא אמר שמעתי ושכחתי כ"ה בכדי' בגמ' שם]: (א) אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן [עי' רש"י ויקרא]: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים [דאל"כ זאת הבהמה מבע"ל. מזרחי] לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: זאת החיה. (ת"כ חולין מב) מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם וכן בעוף את אלה תשקצו מן העוף וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. (חולין ע') מלמד שהבהמה בכלל חיה: (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא [ואינו מל' פרסה כי לכולן יש פרסה שדורכים בו על הארץ: פרסה. פלאנ"טא בלע"ז]: ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפורנין כתרגומו ומטלפא טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות (חולין ע"א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיותו מגזרת מים הנגרים (ש"ב י"ד) שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ת"כ. שם פ"ד): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה (זבחי' ל"ד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורו' וכו' (כל הענין בת"כ): מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וכו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה

לא

ספורנו

חטאתם של חובה ואת עולתם של נדבה אע"פ שאינם קדשי דור לדורות והיינו אוכלים החטאת היום בהיותנו אוננים: הייטב בעיני ה'. שנאכל קדשי דורות באנינות. הלא דבר ידוע הוא שאין אכילת אונן בכוונה ראויה לכפר כאמרו בקדשים קלים לא אכלתי באוני ממנו ואע"פ שהותר שנאכל באנינות את המנחה שהיא קדשי שעה לא יתחייב זה בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. שמח על טוב סברת אחיו ובניו שהשיגו לראות ולהורות: (ב) זאת החיה אשר תאכלו. הנה אחר שהתנצלו ישראל את עדים הרועי? שקנו במתן תורה אשר בו היו ראויים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך כמו שיהיה הענין לעתיד באמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. ומאס האל ית' אח"כ מהשבות עוד שכינתו ביניהם ככל כאמרו כי לא אעלה בקרבך והשיג משה רבינו בתפלתו איזה תקון שתשרה השכינה בתוך באמצעות המשכן וכליו ומשרתיו וחכמיו עד שהשיגו וזכו אל וירא כבוד ה' אל כל העם ואל ירידת אש מן השמים ובכן רצה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים וזה בתקון המזונות והתולדה. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות כאמרו ונטמתם בם וכאמרו אל תשקצו את נפשותיכם וכאמרו ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ. כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והתקדשתם והייתם קדושים פי' נצחיים מתדמים לבורא ית' כאמרו כי קדוש אני. ואסר הנדה והזבה והיולדת לקדש את הזרע ולטהרו מכל טומאה כאמרו והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. והזכיר ל' טומאה בנבלת בהמה וחיה טמאה ובח' שרצים ובנבלת בהמה טהורה שבכל א' מאלו יש טומאת מגע ובקצתם טומאת משא. אמנם המטמאים את הנפש בלבד והם דגים ועופות וחגבים ושאר שרצים שאין בהם טומאת מגע בכלל יזכור בהם שקוץ כאמרו שקץ הם

לכם

ירושלמי

חמירא מן מעשרא תנינא ולית אפשר לאבילא למיכל מיניה ואנא דארע יתי אבילא רובא יומא הדין דמיתו תרין בני נדב ואביהוא ואנא אביל עליהון הא אילו אכלית חטאת יומא דין האית אפשר דשפיר ותקין קדם יי:]

(כ) ושמע משה ושפר קדמוי ואפיק כרוזא במשריתא למימר אנא הוא דאיתעלמת הלכתא מני ואהרן אחי אדכר יתה לי:

[(כ) כיון דשמע משה ושפר פתגמא באפוי ואפיק כרוז בכל משריתהון דישראל ואמר אנא הוא דאיתעלמית הילכתא מיני ואהרן אחוי אליף יתה לי ועל דאשפל משה וגרמיה קביל עליה אגר טבי ושמע משה ושפר פתגמא באפוי:]

(א) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר להון לבני אהרן דיזהרון ית בני ישראל די טעמון בדכותא מיכלהון ויתפרשון מסואבות תמני סירי טריפן:

(ב) מלילו עם בני ישראל למימר דא חיתא דמכשרא למיכלהון מן כל בעירא דעל ארעא: (ג) כל דסדיקא פרסתא ומטלפן טילפין פרסתא ודאית לה קרנין מסקא פישרא בבעירא יתה תיכלון: (ד) ברם ית דין לא תיכלון מסקי פשרא וסדיקי פרסתא דאיתיליד מסאבתא ברם ית גמלא אדי מסיק פישרא ופרסתיה לא סדיקא מסאב הוא לכון: (ה) וית טווזא ארום מסיק פישרא ופרסתיה לא סדיקא מסאב הוא לכון: (ו) וית ארנבא ארום מסיק פישרא הוא ופרסתא לא סדיקא מסאבא היא לכון: (ז) וית חזירא ארום סדיק פרסתא הוא ומטליף טילפין פרסתא והוא פישרא לא פשר מסאב הוא לכון: (ח) מבשריהון לא תיכלון ובניבלתיהון לא תקרבון מסאבין אינון לכון: (ט) ית דין:

בעל הטורים

(ג) אשר תאכלו בגימ' היא אכול ושאינה היא לא תאכל אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ למעוטי שור הים פורא דימא אסור: (ד) ממעלי הגרה מלא יו"ד (כ"ל ממעלי היא ציו"ד ולא בה"א) י' מינין מעלה גרה שור כבש ועז וז' מיני חיות (המנוין בפ' ראה): (ח) מאלים הם לכם ומשיך ליה אם זה תאכלו כמו מהרא דימא שרי: לא הזכיר בדגים שמות

יונתן

(כ) ואפיק כרוזא וכו' פי' הוליא כרוז במחנה ואמר שנתעלמה הלכה ממני ואהרן הזכירני וכן אוא ברבה. וי"ל שדייק מוייטב בעיניו משמע שמשה שמע וייטב בעיני אהרן ובמה ייטב לו במה שהוליא כרוז וק"ל: (א) למימר להון וכו' דעתו כדפירש"י דא"א לפרש דלאמר קאי אישראל דהא כתיב דברו אל בני ישראל אלא כדפי' וכ"ה ברבתי: די טעמון בדכותא פי' דאכלון בטהרה ממני סרי פי' שמונה עשר טריפות הנזכר במשנה: (ג) ודאית לה קרנין ר"ל אפילו חיה כמו לבי ויחמור שיש להם קרנים גדולים וכדתניא בפרק בהמה המקשה ע"ש: (ד) דאתיליד ממסאבתא פי' הנולד מטמאה והכי איתא בפ"ק דבכורות אך את זה לא תאכלו וגו' יש לך שהוא מעלה גרה ומפרים פרסה שאין אתה אוכל ואיזה זה טהור הנולד מן הטמאה וכו' ודייק דאל"כ ליכתוב

רמב"ן

הקרבתי שאני כהן גדול. ומקריב אונן לאון רש"י. וכך הוא בגמרא בפרק טבול יום ודלמא אקריבתיה ופסלתיה. ואני תמה שהרי קודם האנינות עשו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ואחר כן נכנסו לאהל מועד והתפללו. ואחרי כן ירדה האש לקרבנות ואז הקטירו חלב ואביהוא קטרת זו ומאה לא היה משה רואה את מעשיהם ואשם שמא מלאו דם השעיר הזה שלא חרק עדיין וזרקוהו. ואהרן אמר לו שלא הזריקה שלי היא והשנזרקה מידי נזרקה ולא נפסלה באנינות ומשה ומתן של הלכה היה אבל לא נעשה בכן דבר באנינות כלל: (א) אל משה ואל אהרן עד דברו אל בני ישראל. והמלות בפרשיות האלה נוהגות בישראל ובכהנים. אבל ענין' מרובה כי בכהנים הם לריכים להשמר תמיד מנגיעת הטומאה בעבור שילטרכו לבא במקדש ולאכול בקדשים ועוד כי אם טנגו ישראל בהם הייבין להביא עליהם קרבן שיקריבוהו הכהנים. ועוד שלוה אותם להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. והנה הם לריכים להורות לישראל הטמא והטהור שיזהרו בהם. על כן היה הדבור בזה אל משה ואל אהרן שניהם או למשה שיאמר לאהרן. ולוה לשניהם דברו אל בני ישראל. ולכך נאמרו בספר תורת כהנים. ויזהיר בפרשה באכילה ובטומאה שלא יטמאו המשכן וקדשיו: (ג) מכל הבהמה אשר על הארץ. פשוטו מכל הבהמה אשר על פני הארץ כטעם מכל אשר בעולם. ומדרשו מפני שיש חיות בים ואין תורתן בסימנין הללו אלא כדגים. לפיכך אומר אשר על הארץ להוליא מה שבים: (ג) כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה. טעם הכתוב הזה שכל בהמה שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו באחד מהם והיה ראוי שיאמר כן בדרך כלל אלא שפרט הגמל והשפן והארנבת בגרה והחזיר בפרסה מפני שאין אחרים בעולם בסימן האחד לבדו. וחזר ואמר עבשרם לא תאכלו ללאו. וכתב רש"י אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קל והומר מה אלו שיש בהם קלת סימני טהרה וכו' ולשון סיפרא מה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הם בלא תעשה על אכילתם. שאר בהמה טמאה שאין לה סימן טהרה אינו דין שתהא בלא תעשה על אכילתה כמאמר הגמל והשפן והארנבת והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר כמאמר מלות עשה שלהן מן הכתוב מלות לא תעשה מק"ו עד כאן הברייתא. אבל לפי דעתי איננה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד. שאם כן לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה שאינה באה אלא מדין קל וחומר שאין מזהירין מן הדין וכך אמרו בת"כ באחותו שאסר הכתוב אחותו בת אביו או בת אמו והולך לרבות בכתוב אחותו שהוא בת אביו ובת אמו אע"פ שבאה בק"ו ויש בה שם שתיכן לומר שאין מזהירין מן הדין כדאיתא ביבמות בפרק כילד אבל הברייתא הזו או שהיא שנויה כדברי האומר עונשין מן הדין במסכת סנהדרין או שהיא מתרלתא והטעם במלקות שאר בהמה טמאה מפני שאמר הכתוב באיסור השפן מפני שאין מפרים פרסה ובחזיר מפני שאינו מעלה גרה אם כן כל שאינו מעלה גרה ומפרים פרסה הוא בשם האיסור הזה אין לורך לק"ו כלל: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה לשון רש"י וכך היא בת"כ והרב רבי משה אמר שהוא למעט בשר האדם אותה תאכלו ולא אדם. בשרו וחלבו בעשה ולא מליט שידרש כן לרבותינו ושמא הטב זה ממה ששנינו שם בת"כ יכול אף בשר מהלכי שתים חלב מהלכי שתים יהיו בלא תעשה על אכילתן ת"ל זה לא תאכלו זה בלא תעשה על אכילתן ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בלא תעשה על אכילתן וידון הרב מזה שאינו בלא תעשה אבל הוא בעשה ודרשו מן הכתוב אותה תאכלו ואין הדבר כן שבפי' אמרו הכוים בדם מהלכי שתים וחלב מהלכי שתי' שאפי' מלות פכוס

אבן עזרא

לא יכולתי לאכול כל החטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוליאני לידי חובה על דעת המעתיקים שה"א הייטב לתמה והוא מלה זר' [ג]גם על הפירוש שהזכרתי היא זר' כי לא מלאנו בכל המקרא ה"א בדעת עם פועל עתיד. ומלת ואכלתי חטאת. כאילו אמר ואילו אכלתי מעלת גם מלאנו מלות לעתיד וכן מלעיל פן אורם וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני: (א) וידבר יי' אל משה ואל אהרן. בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: (ג) מפרסת. שם התואר וכן מקרין מפרים והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע. שם התאר והטעם שפרסותיה חלוקות: מעלת גרה. מגזרת גרון ומעלת פועל. והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימלא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: (ח) ובנבלתם לא תגעו. והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה [ד]ידענו זה והנה הנוגע

פירוש על אבן עזרא

[ג]בעבור הדגש. והל"זה ז"ל בלוהל הסיבה סיבת הדגש. וביסוד הנקוד שער הדגש האריך להוכיח שאיננה זרה ע"ש. [ד]דתניא (ר"ה דף ט"ז ע"ב) ובנבלתם לא תגעו יכול יהי ישראל

פירוש רשב"ם

(א) לאמר אליהם. למשה ולאהרן. ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב וידבר ה' אל משה כי פירושו לאמר למשה ולפי שלמעלה נתייחד הדיבור לאהרן לבדו נאמר כאן לאמר אליהם לשניהם: (ג) מפרסת פרסה. ציפורן אחד כעין מנעל ולא ציפורנים בכל אצבע כארנבת ושפן. ושסעת שסע. מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס וחמור. ולפי פשוטו של מקרא ותשובת המינים. כל הבהמות והחיות והעופות והדגים ומיני ארבה ושרצים שאסר הקב"ה לישראל מאוסים הם ומקלקלים ומחממים את הגוף ולפיכך נקראו טמאים. ואף בתלמוד. עכ"ום שאוכלים שקצים ורמשים חבול גופייהו: מעלת גרה. מעלת את מאכלה בגרגרת לאחר אכילתה: (ח) ובנבלתם לא תגעו. בשעה שאתם צריכים ליגע בקודש או לאכול קודש כדכתיב

ט את־זה תאכלו מכל אשר במים כל
אשר־לו סנפיר וקשקשת במים בימים
ובנחלים אתם תאכלו: י וכל אשר
אין־לו סנפיר וקשקשת בימים
ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש
החיה אשר במים שקץ הם לכם:
יא ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו
ואת־נבלתם תשקצו: יב כל אשר אין־
לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא
לכם: יג ואת־אלה תשקצו מן־העוף
לא יאכלו שקץ הם את־הנשר ואת־
הפרס ואת העזניה: יד ואת־הדאה
ואת־האיה למינה: טו את כל־ערב
למינו: טז ואת בת היענה ואת־התחמס
ואת־השחף ואת־הנץ למינהו: יז ואת־
הכוס ואת־השלך ואת־הינשוף: יח ואת־התנשמת ואת־הקאת ואת־
הרחם: יט ואת החסידה האנפה למינה

ואת

ובנבילתהון לא תקרבון מסאבין אנון לכון: ט ית דין
תיכלון מכל דבמיא כל דליה ציצין וקלפין במיא ביממיא
ובנחליא יתהון תיכלון: י וכל דלית ליה ציצין וקלפין
בימיא ובנחליא מכל ריחשא דמיא ומכל נפשא חיתא
דבמיא שקצא אנון לכון: יא ושקצא יהון לכון מבסרהון
לא תיכלון וית נבילתהון תשקצון: יב כל דלית ליה ציצין
וקלפין במיא שקצא הוא לכון: יג וית אלין תשקצון מן
עופא לא יתאכלון שקצא אנון נשרא ועד ועזיא: יד ודיתא
וטרפיתא לזנה: טו וית כל עורבא לזניה: טז וית בת נעמיתא
וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: יז וית קריא ושלינונא
וקפופא: יח וכיתא וקאתא וירקריקא: יט וית חוריתא ואבו

לזנה

מסרה ט סנפיר, כל או' מ"י. וקשקשת, כולם השינין שמאלית. בימים, ה' דגשים. אתם, מ"ו. י קדמא וכל חכיין כל. בימים, ה'. יא תשקצו, הק' דגושה. יב כל, י"ע ל"פ. יג שקץ הם, ג' ושאלא הוא. העזניה, העין בקמץ לבד והיו"ד דגושה. יד הדאה, דין כ' ד'. טו ערב, כל או' מ"ו. למינו, ד'. טז ואת בת, ה דסמיך. התחמס, ב'. הנץ, י"ד בתורה. למינהו, כולם מ"י קדמא. יז ואת הכוס, מלא כל שם עופא מלא. השלך, ב'. הינשוף, מ"ו וב'. יח ואת התנשמת, ג'. ואת הקאת ל'. ואת הרחם, ל'. יט החסידה, מ"י. האנפה, ל'. הדוכיפת, ל' ומלא דמלא.

ת"א תאכלו מכל חולין סו סז. מכל אשר שבועות ה. סנפיר וקשקשת חולין סג נדה נא. במים בימים שבועו' ה. ואת נבלתם חולין סו. וכל אשר אין שם. ובנבלתם לא ר"ה ט"ז. נשר חולין סא. את הפרס חולין סב. דאה שם סג. איה שם עג. למינה שם סג. את כל עורב שם סב סג. ואת בת שם סד. הנץ שם סג. למינהו שם. השלך שם. תנשמת שם. קאת שם. רחם שם. החסידה שם. האנפה שם. למינה שם.

רש"י

לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כ"ש ומה ת"ל לא תגעו ברגל (ר"ה ט"ז) (וזהו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל): (ט) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר (ש"א י"ז) ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ. בכ"מ משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם (חולין צ"ט): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. (שם ס"ו) לרבות יבחושין [שמתגדלין במים שבכלים] שסיננן. יבחושין מושיילו"נש בלע"ז: (יב) כל אשר אין לו וגו'. (ת"כ) מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימניו שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקש' במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: (יג) לא יאכלו. (שבת קי"ד) לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל (דברי' י"ד) לא תאכלו באכילה אסורין בהנאה מותרין. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. אישפרוי"ר: (יז) שלך. פירשו רבותינו (חולין ס"ג) זה השולה (פי' מוציא) דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואיט"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם. ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן: (יח) תנשמת. היא קלב"א סוריי"ץ ודומה לעכבר ופורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א: (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"יה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה

רגזנית

רמב"ן

פירוש מדבריהם אין בו ואם היה בשרו אסור כל היוצא מן הטמא טמא ודם השרץ ודם האדם מעטו אותן הכתובים מאסור דם ואמר דם השרץ כבשרו לוקה עליו משום שרץ שאין בו משום דם ועשאוהו כבשר. אבל מה שאמרו שאינן בלא תעשה על אכילתן לומר שלא תמעט ממנו והן מותרין. אבל לפי דעתי יהיה זה בבשר מן החי. אבל הנה למדו בו ג"ש מעגלה ערופה שאסור בהנאה: (ו) ואת הארנבת. מין שיקראו כן בלשון הקדש הזכר והנקבה ממנו וכן היענה ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה ויש רבים שמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר גמל שפן חזיר דוב עורב פרה ודוב תרעינה וכן תור בעופות. ולכך אמר הכתוב שתי תורים או שני בני יונה יזכיר בתורי' שהן בלשון זכר שתי וביונה שני להודיע שאין קפידא בהם. ואל תשיב עלי מלשון רבותינו שיאמרו פרה וחזירה ויאמרו גמל הבא מן הגמלה כי ישאילו בהם לשון לבאר כוונתם וטעם האסור באלו שאינן בעלי שני הסימנין: (ח) ובנבלתם לא תגעו. איננה אזהרה לאסור לנו הנגיעה. אבל יאמר ובנבלתם לא תגעו כי טמאים הם לכם כלומר לא תגעו בהם בלתי אם תטמאו. והענין לומר שיחשוב כל נוגע בהם שהוא טמא ויזהר מן המקדש ומן הקדשים וטמא המדרש שאמרו רבותינו ובנבלתם לא תגעו ברגל כלומר שלא תגעו בו בשעה שאתם חפצים להיות טהורים כי טמאים הם ולא תעלו בהם לרגל

אבל

אבן עזרא

הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה: (ט) ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים: סנפיר וקשקשת. כדברי המתרגם [ע]ארמית: (י) שרץ המים. הם הקטנים שיבראו מן המים ובמים נפש חיה מזכר ונקבה. ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל [פ]בנדרים הוא על מנהג דברי אלה [צ]הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: (יג) הנשר. ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהיא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה. אף ע"פ שיש דברי [ק]יחיד שאיננה ביישוב טעם הגאון שתרגם אותה [ר]אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסר השם הדבר שלא היה: (יד) הדאה. שם כלל לשני מינים והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל וסכ' לדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה ופרה [ש]טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השומר לך משאריה והלים. ויש אומרים שנשר מן אשורנו [ת]ופרס מן הלא [א]פרס לרעב. ועזניה מן [ב]עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עק"בא ודאה מן כאשר ידאה

הנשר

הָדֵין תֵּיכְלוּן מִכָּל דִּבְמַיָּא כָּל דְּלֵיהּ צִיצִין וְחַרְסְפִיתִין בְּיַמַּיָּא וּבְנַחְלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן: (י) וְכָל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְחַרְסְפִיתִין בְּיַמַּיָּא וּבְנַחְלַיָּא מִכָּל רִיחְשָׁא דִּי בְּמַיָּא שִׁיקְצָא הִינוּן לְכוֹן: (יא) וְשִׁיקְצָא יְהוֹן לְכוֹן צִירֵיהוֹן וְרוֹעֲדֵיהוֹן וּמִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיַת נִבְלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן וּמִן הֲנָיָיתְהוֹן תִּתְרַחְקוּן: (יב) כָּל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְחַרְסְפִיתִין בְּמַיָּא שִׁיקְצָא הוּא לְכוֹן: (יג) וְיַת אִלֵּין מִינַיָּא תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא דְּלֵית לְהוֹן צִיבְעָא יַתִּירָא וּדְלֵית לֵיהּ זַפְקָא וְדִקּוּרְקְבָנֵיהּ לִיתוֹי מְקַלִּיף לָא יִתְאַכְלוּן שִׁיקְצָא הִינוּן יַת נִשְׁרָא וְיַת עוֹזָא וְיַת בַּר גַּזָא: (יד) וְיַת דַּיְיתָא וְיַת דַּהֲוָא טְרָפִיתָא לִזְנַהּ: (טו) יַת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ: (טז) וְיַת בַּת נַעֲמִיתָא וְיַת חַטְפִיתָא וְיַת צִיפַּר שַׁחְפָּא וְיַת בַּר נִצְצָא לִזְנֵיהּ: (יז) וְיַת צַיְדָא וְיַת שָׁלֵינוּנָא מִן יַמָּא וְיַת קִיפּוּפָא: (יח) וְיַת אוּתְיָא וְיַת קָקָא וְיַת שְׂרַקְרְקָא

בעל הטורים

שמות לפני המכוסים מבני אדם אין להם שמות: (יג) את הנשר פסח בנשר שהוא מלך בעופות: נשר נושר נולתו דכתיב תתחדש כנשר נעוריכי: (עו) עורב למינו בגמ' זרזר: בשרלים לא המיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא עמהם: (עז) התחמס היינו ונוכל. העין. השלך שעולה דגים מן הים. הינשוף עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש:

יונתן

ליכתוב הכא אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי פרסה. למה לי אלא יש מעלה

הנץ בעל נולה הרבה ומגלה שאר העופות וסופחס: (יז) הכוס ככוס חרבות ונכסה מן (יח) התנשמת כל הרואה אותה ישום. הקאת דרכו להקיא מאכלו. הרחם שמרחם על בניו

רמב"ן

אבל אין הנגיעה ממנה בלאו שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל מצוה מדברי סופרים. ואין בזה מן התורה עשה או לאו תנעם זולתי מצות הטלייה או טיהא ובנבלתם לא תגעו ברגל אסמכתא כשאר אסמכתו' הרבה שמצויות שם בת"כ ועוד שנוי שם אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים ת"ל ותאלה תטמאו. יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו והא כילד הוי אומר רשות וזה עיקר הדין מן התורה: (י) סנפיר וקשקשת. סנפירים אלו השט בהם קשקשת אלו הקבועים בו לשון רש"י וכן הוא בגמ' במסכת חולין. אבל לא תבין מלשונם שהן קבועים בגופם ממש ודבוקים בעור הדג אבל קראום קבועים שאינן נדין ממנו ולא מזדעזעין בו כסנפיר והם הקליפין העגולין שגלד' דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בסכין אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואינו נעדר מן העור כלל אינו קשקשת ובעליו אסור הוא ולכך אמרו בגמ' דקשקשת לבושא הוא ולשון תוספתא אלו הן הקשקשי' שמלובש בהן וסנפירי' שטפ בהן וזהו תרגומו של אונקלוס שאמר קלפין שהן קליפין מעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האלנות והפירות. וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש. שהשריונות כולן עשויים מן המטבעות ויש שעושים בהם קלפים לסתום פיות הטבעות שלא יכנס בהן חץ דק והקליפין ההם נקראו קשקשים. וכך הזכירו חכמים בגמרא בפרק חלק לבושי שריון קליפה ויונתן ב"ע תרגום ושריון גלבין ומלשון תער הגלבי' הם הרלענין יתכוין לומר כי היה כסוי פי טבעת השריון ההוא כקליפי עור הדג שמגבלין העור החזק ומכסים השריונות בהן כי כן עושים גם היום והבן זה וטעם הסנפיר והקשקש' כי בעליהן סוכני' לעולם בעליון המים ובגלוליהן ויקבלו גידול באויר הנכנס שם ולכן יש בהם קצת חום דוחה מהם שפעת הלחו' כאשר יעשה הלומר והשער וגם הצפרנים באדם ובבהמה ושאין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתיות המים ובעכורי' ולרוב הלחות ואפיסת החום לא ידחה מהם דבר ועל כן הם בעלי לחה קרה דבקה קרובה להמית והיא מתה בקצת המיוחות כהגונים המנופשי': מכל שרץ המים. אמר ר"א כי שרץ הקטנים שיגדלו מן המים ונפש החיה הזכר ונקבה ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים השטים במים כי כל לשון שריצה תנועה ומכל נפש החיה הם חיות שבים שיש בהם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה והנה לכלם דין אחד. ומדרש ת"כ חיה זו חית הים נפש להביא בן הפירני יכול יהא מטמא באהל כדברי בן חכינאי ת"ל שקץ תשקצו: (יא) ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן יבחושין שקורין מושקליוס"ש בלעז לשון רש"י. ולפי תומה בו שסמין ההוא פורש מן היין תמיד ופורח באויר וגם על הארץ ואפילו משעת פריחתו נאסר כדאמרי' בפרק אלו טרפות בעי רב יוסף פרשה לאויר העולם מהו וכ"ש שהוא גם על הכלים ועל הארץ למתקוק בכל בית האוצר כל היום תדיר וקריאה ביה השורץ על הארץ אבל המין ההוא יתום ממנו ונעשה ביין כדאמרי' באגדה של טיטוס הרשע ויבחושי' שהוזכרו כאן מין שמעון במי' ובושסין אותו בכף ומוציאין אותו מלשון אין בושסי' את השתית בשבת ובגמ' דזבחים פרק שני אמר כל המשלים לתי ונקום משלים לתי כיור לרביעית אין משלים. ושאלו הי למעוטי יבחושים אדומי' אפילו בעייניהו כמי דתניא רשב"ג אומר כל שתחלתו מן המים ומטיבלי' בו שהוא מין שתחלתו מן המים וכן כמי מגלהים בשמרי יין תדיר תולעים לבנים מאד שהם נבראים ומגבות היין ומבכנין אותן וראיתי בפרושין שם שכתוב יבחושי' אדומים כמין יתושי' בלא כנפים כדרך שגדלים בשולי חביות יין שלנו מבחוץ יבחושי' דקים אף כן נבראו מן המים. ואולי בכך נתכוון בכאן למין שאין לו כנפים ואינו נפרש מן המים אלא ע"י סינון. וגם הם באותו שם בלעז הם נקראים אבל הרב אבל בפי' מסכת חולין כתב יבחושי' כמו יתושים דקים המגלהים בנתהפות של יין והכלל שהוא מין שאינו שורץ על הארץ כלל ואת אלה תשקצו מן העוף לא נאכלו ומכל העופות אלא אלו הנזכרים בפרשה זו בלבד עם מיניהם ולמינה כי הכתוב לא הזכיר סימן בעוף מותר לאיסור או בטהור להיתר אבל אמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא אחרים מלבד אלה וכן בשרלים המותרים שהזכירם בפרט אינן כדין הזה בלתי אלה הנקובי' בפרשה בשמות ורבותינו למדו סימנים בעופות וכן להכיר בהן שאין בעל אותן הסימנין מן המינין האלה האסורים והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה בהסיקתו מפני שדמו מהונ' לאכזריותו ושחור וגם ומוליד המרירה השרופה השחמרות ונותן אכזריות בלב ואין בכל העולם עוף שידרוס מלבד הנזכרים בפרשה והנה כל עוף שידרוס ידוע שהוא מאלו הנזכרים ואם ידוע שאינו דורס ודאי מותר שאין בכל האסורים עוף

אבן עזרא

הנשר ואיש שמנהגו לשבת בציים ידועים. ועורב מלשון ערב בעבור [ג]שחרותו: (טז) בת היענה. יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו האדמת ואין מלת כיעני' טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים. ואת התחמס. מגזרת חמס: ואת השחף. מוליד השחפת: והנץ. יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת [ד]דרום כי יבקש מקום חם: (יז) הכוס. ככוס [ה]חרבות וי"א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם יישוב: השלך. י"א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף. עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום תמכי לבש או הגשם: (יח) התנשמת. כל רואהו ישום גם זה השם נגזר בשרלים: והקאת. י"א שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו. הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף הי"ת בכ"ף כי בכתב' הוא אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: (יט) החסידה. היא הנראית למועדים [ו]ידועים בשנה וי"א [ז]שהיא נפזרת חסד בדרך [ח]רחוקים: האנפה. שיתאנף מהרה: הדוכיפת. אמרו הלדוקים שהיא

פירוש על אבן עזרא

ישראל מוזהרין על מגע נבילה ת"ל אמור אל הכהנים בני אהרן בני אהרן מוזהרין. בני ישראל אין מוזהרין. והלא דברים ק"ו וכו'. אלא מה ת"ל ובנבלתם לא תגעו. ברגל. ע"כ כדאמר ר' יצחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל. והטובל לריך הערב שמש. [ע]עלילין כנפים. פי' ליליו כנפים וכן אשא כנפי שחר (תהלים קל"ט ט') תרגומו אזקיף ליליו. [פ]הנודר מן הבשר מותר בבשר דגים וחגבים (חולין דף ק"ד ע"א) פי' רש"י ז"ל כל הנודר אין דעתו אלא אחר לשון בני אדם שהוא קורא שם הדבר כך. [צ]שאינם קוראים בשר רק בשר בהמה חיה ועוף. [ק](חולין דף ס"ב ע"א) הפרס והעזניה ליתנהו ביישוב. [ר](פאגעלגרייף) אשר בדאו מושלי משלים מלבם. [ש]ר"ל כי בפ' ראה כתוב ראה ודיה הוא כי הדאה שם כלל להם וכאן ענות ר"י שאמר: איך יתכן לומר השמר לך מן האיה והלים כלומר מה שכתוב בפרשה ראה: ואת הדאה ב"דלת היא הדיה והראה בר"יש היא הדאה בדל"ת שהיה הראה בר"ש הדיה עלמה וכבר הוסיף האחד על השניו' באיסור זה מה שאינו ראוי לבני אדם כמש"כ בדברי ה"י כי זה מדברים בעלים השמר לך מן האריה והלים כי הלים הוא האריה בעלמו כ"ז אומר ר"י היותו מופש על דברי חז"ל במה שאמרו כי הראה והדיה אחת היא: ושכן אמר אבן עזרא מסייע כדברי חז"ל כי באמר כונתם כי דיה וראה שני מינים מתחלפים ואמנם אמרם הם ראה ר"ל כי הם נכנסים תחתיו כי הוא סוגם כמו תור וגוזל שהם ב' מינים ונכנסים תחת סוג לפור כי הוא שם כולל. [ת](במדבר ל"ד י"ז) ענין לאיה. כי העוף ההוא רואה ביותר. (חולין דף ס"ג ע"ב). [א](ישעיה נ"ח ז'). ענינו שבירה. כי הוא שובר עלמות בע"ח (בייגנבערגער) [ב]שים לו כח גדול. [ג]כמ"ש שחורות כעורב (שיר ה' י"א) והשם מושאל מן ערב. [ד]כמ"ש המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל"ט כ"ו). [ה](תהלים ק"ב ז') להיותו מכוסה מעיני ב"א כי משכנו בחרבות. [ו]כמ"ש גם חסידה בשמים ידעה מועדיה (ירמיה ח' ז'). [ז]כמ"ש רש"י ז"ל והוא בחולין (דף ס"ג ע"א) החסידה זו דיה לבנה. ולמה נקרא שמה חסידה שעשה חסידות עם חברותיה במזונות. [ח]כי במשנה תורה הדיה בפ"ע. (דברים י"ד י"ג) והחסידה בפ"ע (שם פסוק י"ח). ור"ל

וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל
שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא
לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ
הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא°
כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־
הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־
הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ
וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב
לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ
אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה
תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס
בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה
שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם
לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ כז וְכֹל ׀
הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ
בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־
הערב

°לו ק׳

אונקלוס

לזנה ונגר טורא ועטלפא: כ כל ריחשא דעופא דמהליך על ארבע שקצא הוא לכון: כא ברם ית דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על ארבע דליה קרסולין מעלוי רגלוהי לקפצא בהון על ארעא: כב ית אלין מנהון תיכלון ית גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: כג וכל ריחשא דעופא דליה ארבע רגלין שקצא הוא לכון: כד ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד רמשא: כה וכל דיטול מנבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: כו לכל בעירא דהיא סדיקא פרסתא וטילפין לא איתהא מטליפא ופשרא לא איתהא מסקא מסאבין אנון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב: כז וכל דמהליך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבע מסאבין אנון לכון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד רמשא: כח ודיטול ית נבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב
עד

מסרה וזה, ל׳. כ ההלך, מ״ו. כא אשר לא, ע״ו כתיב לא וקרי לו. כרעים, כולה מלא בחד. לרגלי׳, ד׳ וכל לשנא בתו׳ מלא. בהן, י״ס. כב למינו, ד׳. הסלעם, הסמך בקמץ לבד. למינהו, י״ד. החרגל, ח״ו והגימל דגושה. כג הוא לכם, אחר זה הפסוק אין כאן פיסקא כלל. כד ולאלה, ג׳ ר״פ חטמאו, הט׳ דגושה. הנגע, כל תו׳ ח״ו וס״י דקרי ולא כתיב בר מן ס׳ מ״ו. כה הנשא, כל לישנא בתו׳ מ״ו במ״א. כו לכל, הלמד בגעיא. ושסע, ל׳. שסעת, ל׳ וח״ו. מעלה, ג׳ הלמ״ד בקמץ כי הוא בינוני הפעול לנקבה. כז הולך, ע׳ מלא בתו׳ וחד והולך. ההלכת, ג׳ ב׳ חסר וחד מלא דין חסר. כח והנשא, ג׳. נבלתם, ל׳.

ת״א דוכיפת שם. אשר לו כרעים שם סה. לנתר בהם ב״ק לם. את אלה מהם חולין סה. הארבה שם סו. למינהו שם. סלעם שם. וכל הולך על שם ע.

רש״י

רגזית ונראה לי שקורין אותו ריצ״ן. הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע״ז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכ׳ גיטין בפרק מי שאחזו (ד׳ ס״ח): (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד׳ רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגו״סטא אבל אין אנו בקיאין בהן שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וד׳ כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רבו וכל סימנים הללו מצויין באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו׳. (ת״כ) בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: (כד) ולאלה. (ת״כ) העתידין לאמר בענין למטה: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה: (כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונ׳ כבוס בגדי׳ [ת״כ וסלא דין הוא מה משא כו׳ מגע לא כ״ש ת״ל כו׳ וזהו שבא רש״י להשמיענו מזרחי]: (כו) מפרסת פרסה, ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת. כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פי׳ על בהמה טהורה [וסילקן הכתוב שטמאה אין שחיטתה מטהרת׳ מידי נבל׳ שם]: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם.
למגע

רמב״ן

עוף שאינו דורס זולתי אחד והוא פרס או עזניה ולא חשו לו חכמים מפני שאינו מצוי בישוב אלא במדברות הוא שוכן תמיד ואולי מפני שהוא שוכן במדברות דמו נסרף ורע כדורסין ואסרתו תורה עמהם. ועוד מנו חכמים בסימנין שאם נמצא עוף שיש לו אצבע יתרה וזפק וקרקבן נקלף בידוע טהור הוא כי ידוע להם שאינו דורס. אבל כשיש בו שני סימנין מן השלשה החכרים נאסור אותו כי העורב יש בו אצבע יתרה וקרקבן נקלף ואנו חוששין לו ולמיניו שהם כולם בעלי שני סימנין ואין צריך לומר שאם לא היה לו
אלא

אבן עזרא

שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה והוא מלה מורכבה: ר״ל בת ד׳ אותיות: (כ) ודע כי מלת תשקצו מן העוף. בדקדוק הטעם היא מגע רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי הנפשות פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: (כא) אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר. אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ ועם דולג ואמת תרגם: (כב) נקרא ארבה. מלשון ריבוי:
הסלעם

פירוש רשב״ם

כדכתיב כל הנוגע בהם יקדש. יקדש את עצמו. גם בכל שרת גם במזבח גם בבשר חטאת כולם כתיב כל הנוגע בהם יקדש יקדש ויטהר תחילה. שאם נגע בנבילה או בשאר טמאות הכתובות בתורה יקדש ויטהר ויטבול תחלה קודם נגיעתו בקודש: (כא) ההולך על ארבע. כעין דבורים: לנתר. כתרגום ויתר גוים. כמו וינתר. כמו ויפל. מן נפל: על כפיו. כגון הדוב והכלב: (כד) ולאלה תטמאו הנגע בנבלתם. ומפרשי והולך בהמות טמאות. הבהמה אע״פי שהיא מפרסת פרסה. אבל שסע אינה סדוקה כגון סוס וחמור: (כו) וגרה איננה מעלה. כל הנוגע בהן. בין מתים בין שחוטים וכאן לא פירש במותם. אבל בבהמה טהורה כתיב לפנינו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו׳ דוקא מתה אבל שחוטה טהורה ואפי׳ טריפה: (כח) והנושא. מסיט ממקומה אע״פי שלא נגעו. אבל אם טענוהו נבילה על כתיפו ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא. וכן שנינו במסכת זבחים. ואפילו מת מוטל על המטה ותחתיו נייר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו טהורים הם שמת אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט וכן שנינו שם. ובתרגום
ירושלמי

שַׁרְקְרְקָא: (יט) וְיָת דַּיְיתָא חִוַּורְתָּא וְאִכְמְתָא לִזְנָהּ וְיָת נַגַּר טוּרָא וְיָת עַטַּלֵּפָא: (כ) וְכָל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּיךְ עַל אַרְבַּע זְנֵי דִיבָבֵי וּזְנֵי אֻתְפֵּיָה וּזְנֵי זִיבוּרֵי שִׁיקְצָא הוּא לְכוֹן בְּרַם דוּבְשָׁא דְזִיבוּרָא יִתְאֲכִיל: (כא) בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִן כָּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּיךְ עַל אַרְבַּע כָּל דְּאִית לֵיהּ קַרְסוּלִין מִלְּעֵיל לְרִיגְלוֹי לְמִשְׁוָרָא בְּהוֹן עַל אַרְעָא: (כב) יָת אִלֵּין מִינַּיְיא מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יָת גּוּבָאֵי לִזְנֵיהּ וְיָת רְשׁוֹנָא לִזְנֵיהּ וְיָת נִיפוֹלָא לִזְנֵיהּ וְיָת כַּרְזְבָא דְהִיא גְדוֹנָא לִזְנֵיהּ: (כג) וְכָל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דְלֵיהּ אַרְבַּע רִיגְלִין שִׁיקְצָא הוּא לְכוֹן: (כד) וּלְאִלֵּין תִּסְתָּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: (כה) וְכָל דְּיוֹסִיט מִן נְבִילַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹי וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: (כו) לְכָל בְּעִירָא דְהִיא סְדִיקָא פַּרְסָתָא וְטִילְפִין לֵיתָהּ מְטַלְפָא וּפִשְׁרָא לֵיתָהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין הִינוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב: (כז) וְכָל דְּמְטַיֵּיל עַל יְדוֹי בְּכָל חַיְיתָא דִמְהַלְּכָא עַל אַרְבַּע מְסָאֲבִין הִינוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתֵּיהוֹן יְהֵי מְסָאָב עַד רמשא

בעל הטורים

בכיו: (כז) הנגע בנבלתם יטמא בגימ' זהו הנוגע אפילו כעדשה: (כט) השורץ בגימ' כשעורה

יונתן

מעלה גרה ומפרסת פרסה שג"כ טמא והוא טהור הנולד מן הטמא כדאמרן: (כ) זני דיבבי יש מגיהים יביבא ואומרים שהוא מין תולעת הגדילה בצבדי למר כדאיתא בגמרא פרק השולח ואין לורך דהכי פירושו דעתו שיש כמה מינים זני דיבבי פי' מיני שרצים שמיבבין מלשון יבבה ויליל ועושין כן כשפורחים באויר כמפורסם לכל תני אתפיה ר"ל מיני צרעי' כי תרגום של הצרעה אשלח אתפיתא חני זיבורי פי' מיני דבורים לשון גמרא בכמה דוכתי. ברם דובשא וכו' דבריו בנויים ע"פ גמרא פ"ק דבכורות את זה תאכלו וגו' תניא ר' עקיבא שרץ העוף טמא אי אתה אוכל אבל אתה אוכל מה ששף טמא משריץ ואיזו זה דבש הדבורים וכו' לכן פירש ג"כ שהדבש היוצא ממנו אינו בכלל שרץ העוף: (כב) גובאי רשונא כיפולא הכי איתא פ' אלו טריפות תנא דבי ר' ישמעאל ארבה זה גובין. סלעם זה רשון חרגל זה כפל. כרותא תרגום של ושקומים בחנמל בכרזונא

רמב"ן

אלא סימן אחד מן השלשה האלו המזכים שנאסור אותו כי שאר העופות האסורין כולן כך הם בסימן אחד בלתי הנשר שאין בו אחד מכל אלו השלשה: וענין הדריסה הוא הלד ליד שידרוס העופות ויתפשם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה המין הגם הנקרא אסטור והמין הדק הנקרא אספרויר בלעז ובערבי בין וזה משפט העופות באסורים והתירים על הדרך הנכון והמתקוור בגמרא ואשר סקרנוהו ומלאנוהו כן בבדיקת העופות והנה טעם אסור העופות מפני אכזריות תולדותם והבהמות יתכן שיהיו כן מפני שאין בבעלי הגרה והפרסה השסועה דורס והשאר כלם יטרופו והנה נמצא בתולדתם שנוי מה שהזכירו חכמים שכל אלב הטהורים עומד ואלב הטמאים כלם איננו נקפא ולא יתגבן לעולם והנה הם משונים ויתכן מזה שיזיקו באידרי הזרע המתאסף מן הלחם שבהם קרה ולחה ולא תוליד כלל או לא תוליד בטוב ונכון מלבד שיש במותרי' טובה ידועה בדרך הרפואות וראיתי בקצת ספרי הנסיונות שחלב החזיר אם ינק היו נקמנו יהיה מנורע וזה לאות שיש בכלם סגולות רעות מאד: (כ) שרץ העוף. הן הדקין הנמוכי' ורוחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבין לשון רש"י. ואיננו נכון אבלי כי לא יקרא העוף שרץ בעבור קטנו ולא יהיה שמו עוף סתם בעבור גודל גופו והעטלף קטן הרגלים ורבים ממיני הארבה אשר רגליו גדולים ממנו ולמה לא יקרא שרץ העוף כהם. אבל שרץ העוף פירו' בלדו ההולך על ארבע כי כל עוף שילך על שני רגלים נואחרו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו המעופף תמיד ולכן יקרא עוף כנף ועוף כתם אבל בעלי ד' רגלים הולכי' נמוכים ונואחרם וראשם למטה כשרצים ולכך יקראו שרץ העוף כאשר פירשתי בסדר בראשית. וכן חזר כאן ופי' וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם ופי' כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים בלבד ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם. ומדרשו בתורת כהנים רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים הא אם יש חמש טהור והנה אין בפרשה הזו בשרץ העוף אלא מלות עשה. אבל במשנה התורה נאמרה בו אזהרה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו ומשם לוקים עליו: (כד) ולאלה תטמאו. לאלה העתידין להאמר למטה בענין תטמאו כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה לשון רש"י וא"כ למה חלקן הכתוב ולמה פרט בהם היה ראוי שיאמר כל הנוגע בנבלת בהמה טהורה לרש"י יטמא עד הערב וכל הנושא מנבלת' יכבס בגדיו ויטמא עד הערב והנכון כי כאן הזכיר בנבלתם סתם ולא הזכיר בהם מיתה ללמד שאין בהם שחיטה וכל הנוגע בהן בזמן שאינם חיים יטמא. אבל שם אמר וכי ימות מן הבהמה לומר שאם נשחט איננה מטמאה. וענין הפרשה הזכיר ולאלה תטמאו לומר שאין בנזכרים בדגים ובעופות ובחגבים הטומאה הזו רק לאלה אשר יזכיר והם הבהמה אשר איננה שוסעת שסע ומעלת גרה.•ואמר טמאים כל הנוגע בהם יטמא בטומאה הנזכרת ומזר ואמר שכל הולך על כפיו בחיה גם כן יטמא הנוגע עד הערב והנושא יוסיף לכבס בגדיו וכן וזה להם הטמא בשרץ על העתיד להזכיר ונשתבש רבי אברהם בכאן והנה למעלה בענין אסור המאכל הזכיר הבהמה שאינה שוסעת שסע ומעלת גרה ולא הזכיר הולך על כפיו בחיה אולי בעבור שאין דרך לאכלם לא פרט בהם והכניסם בתוך הכלל שאמר שנאכל הבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה ולא אחרת וחיה בכלל בהמה כמו שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור ולרבותינו בתורת כהנים בפרשת כל המדרשים לכל הבהמה טמאים הם לכם באבר מן החי וכל הולך על כפיו באבר מן המת כי יצריך הכתוב ויזכיר בהם טומאות רבות לרמוז שיטמאו כלם ומקלתם במיתת כל הגוף ובמיתת האבר ממנו כשיתלש מן הגוף החי וטעם יטמא עד הערב בכל הפרשה כי בערב יטהר אם רחץ בשרו במים אבל קלר ברמילה בעבור שהזכיר כבוס בגדי הנושא שהוא הטבילה וכ"ש שירחץ גופו והשאלים להזכיר כל הטמאות בנבלות ובשרלים הזכיר הטבילה במים יובא וטמא עד הערב וטהר והוא הדין לאדם כי ממנו נלמוד לפרשה אחרת פי' וכל הנפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר

אבן עזרא

הסלעם. מין יעלה בסלעים: החרגול. אם היא מרוצעת אין לו יאה ואם היא שתי מלות כמלת סלפלמוני המדבר תהיה תולדתו עהפך תולדת הסלעם: החגב. ידוע מלשון ישמעאל: (כג) וטעם אשר לו ארבע רגלים. וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד' רגלים ולא ילך בהן רק פיעוף לבדו: (כד) ולאלה תטמאו. לכל צשרץ העוף בעל ד' רגלים ואת אלה תשקלו מן העוף ודעת אחרים שפי' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל קהנזכרים למעלה: תטמאו. מבנין התפעל ודגשות רהטי"ת להתבלע התי"ו וכן וישמע את הקול שמדבר אליו וכבם תהמטהר: יטמא אעד הערב. אחז הכתוב דרך קלרה כי הוא לריך שירחץ במים: (כה) והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קלרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננו מעלה או גרה מעלה ושסע איננו שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאי' הם לכם: (כו) וטעם כל הנוגע בהם. והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הלדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין לורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אמר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: (כז) וכל הולך על כפיו. בתחלה המשפט אחד גוכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק יישר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם דבפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם. להכניס כל

פירוש על אבן עזרא

טור"ל בת ד' אותיות. ידע כי מלת תשקלו את. בכ"ל. כר"ל אל תשקלו נפשותיכם (פסוק מ"ג) פירושו (אבשייליך מאכען). ואת אלה תשקלו מן העוף (פסוק י"ג) פי' (פערלאבשייען). לכי לא נמלא עוד עם כ"ון שורש כרלה רק נבלע הנ"ון בדגש הת"יו כמו וַיִּתַּר ממקומו (איוב ל"ז א') ומשפטו וַיִּנָּתֵר. משיר ב' א'. ינלא נמלא שם זה עוד במקרא. סדניאל ח' י"ג) מורכב מן פלוני אלמוני (רות ד' א') עכי סלעם עולה סלע והוא קל בברגליו. וחרגל מורכב מן חרב רגל שהוא פסח ברגליו. כמו ויחגרו (תהלים י"ח מ"ו) ובהפך אחוון ויחגרו ש"ב כ"ב מ"ו) ותרגום פסח חגר. פלכן אמר אשר לו ארבע רגלים. אף שאינו הולך בהן שקל הוא. צאשר מלת י"א כי אין זאת דעת רבינו ז"ל כמו שאשב המבאר לנחה"ש. שהרי אח"ז אמר ולפי דעתי וכו'. וגם שב למעלה שאמר ואת אלה תשקלו מן העוף. קוקשה פירושו. ולאלה הקודמים שנאמר בהם טמא הוא לכם טמאים הם לכם. מטמאו כמשפט הזה. הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב, והנושא יכבס בדיו וגו'. רכי ראוי להיות תִתְטַמְּאוּ כמשפט בנין התפעל. ש(במדבר ו' פ"ט) הראוי מדבר. תוכבם הַמִּטַּהֵר (להלן י"ד ח') תחת המתטהר. א"ל לכל הבהמה אשר היא מפרס פרסה וכו' (פסוק כ"ו) אף שלא נאמר שם רק טמאים הם לכם כל הנוגע בהם יטמא. המשפט אחד לענין הערב שמש וכבוס בגדים. כי הוא בעלמו מה שכתוב למעלה (פסוק ח') ומה שלא אמר בכאן או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת הוא דרך קלרה. שכבר אמר זה (שם) ואמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. והוא עד הערב כמבואר. ואמר כאן כל הנוגע בהם. והם בעלמם הנזכרות למעלה. יטמא כמשפטם עד הערב. בר"ל כל הנוגע הכתוב בתחלה פה. המשפט אחד עם כל הנוגע הכתוב בתחלה (פסוק כ"ד). גשבפסוק כ"ח. המשפט אחד עם וכל הנושא מנבלתם שבפסוק כ"ה. דהאם ולאלה תטמאו על האמורים למעה יהיה אחד אך למוסר. והמבאר לנחה"ש עשן שאם ולאלה על האמורין למעלה הל"ל וכל הבהמה. ע"ז השיב הרמ"ד ז"ל.

הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה
לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ
הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃
ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט
וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם
בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל
עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־
עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי
אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא
וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־
כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ
כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃
לד מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא
עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה
בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל
מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם
יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃
לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר
וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל

מנבלתם

אונקלוס

עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: כט וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִחְשָׁא
דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא הוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי: ל וְיַלָּא
וְכוֹחָא וְהַלְטָתָא וְהוּמְטָא וְאָשׁוּתָא: לא אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן
בְּכָל רִיחְשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא:
לב וְכֹל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב מִכָּל מָאן
דְּאָעָא אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דְּתִתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי:
לג וְכָל מָאן דַּחֲסַף דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּבְגַוֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב
וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן: לד מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל דְּיֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא
יְהֵי מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי דְּיִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי מְסָאַב: לה וְכָל
דְּיִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתָּרְעוּן
מְסָאֲבִין אִנּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן: לו בְּרַם מַעְיָן וְגוֹב בֵּית
כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי וּדְיִקְרַב בִּנְבִילַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב: לז וַאֲרֵי

יפל

מסרה המה, ובאלה הס. כט כ"נ ר"פ. השרץ, כל אוי ח"ו. החלד, ל' וס"ו. והעכבר, ב'. ל והאנקה, ל'. והכח, ל' ח"ו. והלטאה, ל' אין הלמד רבתא. והחמט, ח"ו. לא במתם, כלם ח"ו במ"ב. לב יפל, כולם ח"ו בזוגרם. מהם, אחר נולה זו פסיק. במתם, ח"ו. מכל כלי עץ, כולם מקפין. שק, ד"ד וכל אס"ף. יעשה, ל"ו. יובא, ה' מלא. לג חרש, בשין שמאלי. יפל, כל נפילה על במי"ן אל. תוכו, כל תוכו בסוכו באו' ח"ו. תשברו, הג' בחולם. לד האכל, ח"ו. יבוא, ז' מלא באו' וי"ד קבירין ולזה כוון המרבוס. משקה, כלם פתחין במ"ד וחד מנהון באו' המשקה והאופה. לה מנבלתם, ה"א פסק בקידמא. וכירים, ל' ומלא. יתץ, ל'. וטמאים, ל'. לו מעין, ה"ז. ובור, מ"ו. מקוה, הוי"ו בליי וה"א בסוף תיבותא. ונגע, ל' וחסר.

ת"א וזה לכם הטמא מנחות כט כריתות ד כב מעילה יז. בשרץ השרץ חולין קכז. עכבר חולין קכו הצב שם: למינהו שם קכב. אלה הטמאים שם ודף קכו. כל הנוגע שביעה יא נזיר נא נדה נו. במותם יטמא חולין עד קכח נדה נו. יפול עליו חגיגה יא נזיר נא חולין עד נדה נו. או בגד שבת סג. או בגד או עור שם סד מנחות לט. או שק שבת סד. כל כלי שם. במים יובא יבמות עה. וכל כלי חרש פסחים יח סוטה כז חולין כד. תוכו נדה מג. כל אשר בתוכו יטמא פסחים כ סוטה כז חולין כד לג. מכל האוכל אשר יאכל שבת קלה פסחים יח כ יומא פ מנחות קא חולין לו קכט בכורות ט. וכל משקה שבת יד פסחים יו יח. וכי יפול חולין קכז. תנור וכרים יתץ שבת קכח חולין קיח. וטמאים יהיו לכם שבת קכה. אך מעין ובור פסחים יו נזיר כד זבחים כה חולין פד.

רש"י

למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: החולד. מוסטי"לה. והצב. פויי"ט שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצ"ון: הלטאה. לייסר"דה: חומט. לימצ"ה: תנשמת. טלפ"א: (לב) במים יובא. (יבמות ע"ה) ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש: (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו (חולין כד): כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (ס"א נ"ל בתוכו): ואותו תשברו. (ת"כ) למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא. (פסחים כ) מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברי' הרב' למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומא' לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משק' מכשיר זרעים לטומא' כמי' שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משק' אשר ישת' בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומא' מטמא כלי' שכך שנינו יכול יהו כל הכלי' מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשק' מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלי' מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומא' והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד ששרץ שנפל לאויר התנו' והפ' בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפ' שניי' ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומא' ותהא הפת תחיל' שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלי' מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עלמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שהיא' מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה (ת"כ יומא פ) שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים. (כלים יא) כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדר' ושניהם פיהם למעל': יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה. וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד: יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא. (ת"כ) שלא

תאמר

פירוש רשב"ם

ירושלמי מתורגם נושא מסיט: (לב) מכל כלי עץ. ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה: שק. טלית של ניצת עזים: אשר יעשה מלאכה בהם. ולא תשמיש כיסוי שאין עושין בתוכם כלום: (לד) אשר יבא עליו מים יטמא. מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין לא הזקיק הקב"ה טומאה למיני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל ונתינת מים היא תחילת תיקונם ועיקר חשיבותם לצורך אבילה: (לו) אך מעין ובור. לפי הפשט אין מקבלים טומאה מים המכונסים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: (לז) אשר יזרע טהור.

כל

יונתן בן עזיאל

רַמְשָׁא: (כח) וּדְיוֹסֵיט יַת נְבִילַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין הִינוּן לְכוֹן: (כט) וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב דְּמֵיהּ וּמַשְׁכֵיהּ וּבִשְׂרֵיהּ בְּרִיחְשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא כִּרְפוּשְׁתָּא וְעַכְבְּרָא אוּכְמָא וְסַמּוֹקָא וְחִיוָּרָא וְהַדְּרוֹנָא לִזְנוֹי: (ל) וּמִינָקַת חִוְיָא וְכֹחָא וּשְׁמַמִיתָא וְקִיצוֹנָא וְסַלְמַנְדְּרָא: (לא) אִלֵּין תְּמַנְיָא מִינַיָּא דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחְשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן וּבְמוֹשְׁכֵיהוֹן וּבְאַדְמֵיהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (לב) וְכָל מִדַּעַם דְּיִפּוֹל עֲלוֹי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן דְּאִיבְרַיָּא דִּידְהוֹן דְּאִתְפְּשַׁח מִנְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד כָּל מָאן דְּקִיסָא אוֹ לְבוּשׁ אוֹ צַלָּא אוֹ שַׂק כָּל מָאן דְּתִתְעֲבֵיד בְּהוֹן עִיבִידְתָּא בְּאַרְבְּעִין סָאִין דְּמוֹי יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב לְכָל צְרוֹךְ עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: (לג) וּמָאן דְּפָחַר דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כָּל מָאן דִּי בְגַוֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן: (לד) מִכָּל מֵיכְלָא דְּמִתְאֲכִיל דִּי יֵיעֲלוּן עֲלוֹי מוֹי יְהֵי מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי דְּיִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָן יְהֵי מְסָאַב: (לה) וְכָל מִדַּעַם דְּיִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּרִין וְתַפְיָין יִסְתַּרוּן מְסָאֲבִין הִינוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן:

[(לה) יוּתַּץ יִתַּרְעוּן:]

(לו) לְחוּד עִינְוָון וְגוֹבִין בֵּית כְּנִישׁוּת מַיִין נַבְעִין יְהֵי דְּכֵי בְּרַם דִּי יִקְרַב בִּנְבִילַתְהוֹן בְּגוֹ מַיָּא הָאִילֵין יְהֵי מְסָאַב: (לז) וַאֲרוּם אִין יִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עַל כל

יונתן

בכרעבה. כמולה שעיפש"ע. חגב זה כדיי: (כט) דמיה ומשכיה פי' דמו ועורו ובשרו ודייק מדכתיב וזה לכם הטמא כדאיתא בזבחים פרק קדשי מזבח: ועכברה חוכמה וכו' הכי איתא בחולין פרק העור והרוטב נאמר טומאה בחולד וטומאה בעכבר מה חולדה כל שהוא מולדה אף עכבר כל שהוא עכבר כן לבנה אדומה או שחורה: (ל) ומינקת חויה י"ל מין שרץ שיונקת מן חויה. וכחה וממיתה וכו' זה פשוט שהוא תרגום של כח והמיתים יכול להיות כנזכר במשלי שממית בידיה תתפש שהיא עכביש. וסלמנדרא היא מין שרץ הנברא מתולדות האש כשמסיקין התנור שבע שנים בעלי הדם: (לא) ובמושכיהון פיהם בעורותיהם ובאדמיהון בדם שלהם וכדאיתא בשבת פרק שמונה שרצים אלה הטמאים לרבות את עורותיהם וכו' ע"ש: (לב) מדעם פי' וכל מאומה כמו כל מידי. דאתפשח לשון רז"ל פשח דקלא ועניינו שבירה וקלילה וה"פ כשנתלש אבר מהבהמה בחייה ה"ז מטמא כנבלה ודייק כדאיתא בגמרא בפסוק זה במה הכתוב מדבר אי במתים הרי מיתסן אמור אם באבר מן החי הרי אבר מן המת אמור למעלה אלא באבר מן קמי. בארבעין סאוין דמוי יתעל אגב אורחא אודיענו שיעור מקוה מ' סאים מים לטבילה: (לו) בנבלתהון בגו מיא וכו' פי' שאילו בתוך המים טמא וכדפירש"י דיוקו וס"ל כהלל כדאיתא בת"כ ולא

רמב"ן

ונגע וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב והזכיר גם העונש ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו והוא כלל לכל טומאת הנבלות וממנו נלמוד לשרצים ונבר הוזכרה כאן הרחיצה בשרצים כמו שכתבתי והסמיך הכתוב במשא יותר מן המגע בכבוס הבגדים מפני שדרך הנוגעים ליגע בידו בנבלת אבל הנושא אותה ודרך משא שיכביד עליו ובגדיו יקייעו אותו בכוב הפעמים: (לג) וכל אשר יפול עליו. מהם במות' יטמא מכל כלי עץ הקרוב אלי בזה כי מהם במותם ירמוז כל הנזכרים למעלה בבהמה טמאה השרץ והיה כי למה יזכיר טומאת הכלים והבגדים בשרצים ביחוד והיא נוהגת גם בנבלות וכן כל המשפטים אשר יזכיר בהכשר האוכלין כולן שוין בכל הטומאות ובכללן דבר הכתוב ואל יקשה עליך היות בהם במותם שבכתוב הראשון בשרצים ומהם במותם בכתוב השני בכולן כי כן במקומות רבים. ויתכן לומר שהמתין הכתוב עד שהזכירו כל הטמאים בבהמה ובחיה ובשרצים ואח"כ בסוף הזכיר הטומאה בכלים כאחד אשר ישלים בו ללמוד ממנו לכל האחרים כי דעת רבותינו שיהיה מהם במותם בשרצים ולמדו על השרץ שהוא מטמא בכעדשה וכן נהג הכתוב בטבילה שהזכיר בסוף הטומאות טומאת הכלים וטבילתן וממנו נלמוד לאדם וכלים בכל שאר הטומאות המזכרת במים יובא ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב השמש ואחר כך הוא נטהר בהערב שמשו לשון רש"י ומדרש בתורת כהנים וטמא עד הערב יכול לכל תלמוד לומר וטהר אי וטהר יכול לכל דבר תלמוד לומר וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין ומעוד יום ולתרומה משתחשך ושיעור הכתוב לפי המדרש במים יובא וטמא עד הערב וטהר בערב ועל דרך הפשט במים יובא וטמא עד הערב והנה הזכיר בכל הפרשיות עד הערב כי יתפרש הטהרה לתרומת הקדשים כמו שאמר וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא אבל הטהרה לחולין או למעשר הוא בטבילה בלבד ולא יזכירנה בכאן כי איננו נגוע להכשר לחולין ואם רצה אוכלן בטומאה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. פי' רש"י הכתוב הזה כפי מדרשו ולמד בו דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן וכו' ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו וכו' ולמדנו עוד על ביאת מים שאינו מכשרת וכו' ובכללם אמר ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר יאכל אכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצ' תרנגולת זה לשון הרב ויש בו קצור כי הכתוב הזה בטומאת האוכלין עצמה הוא ואינו מדבר בטומאתן לאחרים אבל הוציא הרב זה ממה שאמרו בתורת כהנים אכל יטמא ונלמד שמטמא בכל שהוא יכול יטמא לאחרים בכל שהוא תלמוד לומר אשר יאכל. הא איזה מטמאה אלא בכביצה וכבר חלקו על הרב והביאו ראיות שאין האוכלין מקבלין טומאה מן התורה כלל אלא בכביצה והמדרש בתורת כהנים אסמכתא ומדבריהם שהרי הוסיפו שיקבלו טומאה בכל שהוא ועיקר הכתוב ידרש במה שאמר שם האוכל להוציא אוכלי בהמה מכל האוכל להביא אוכל בהמה שחשב עליהם למאכל אדם אשר יאכל פרט לאוכל סרוח: (לה) תנור וכירים יותץ. בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מן הטיט ומסיקין האור בתוכו ואופין הפת בהן במחובר לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות שאופין בהן וכן מטלטלין שאף הם יקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה ואמר יותץ ולא אמר ישבר ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ישאר במכתתו חרש לחתות אש מיקוד אלא יהרסם ולא יכנס לעשות מלאכתם וללמד עוד שהם מקבלין טומאה אף על פי שמחוברין בארץ ויתוץ אשר בנה כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו הבתים ונתץ הבית אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור ואמר שאין המים במקוה מקבלין טומאה במחובר לקרקע אם יפול בהן הטומאה: (לו) ואמר והנוגע בנבלתם יטמא. שיעורו ומים אשר נוגע בנבלתם יטמא כי המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו כי במקוה לא יגעו המים בנבלתם אבל נבלתם יפול אל תוכו. והזכיר המים בלשון יחיד כדרך וגו' כדה לא זורק עליו. או שיאמר הכתוב וכל נוגע בנבלתם יטמא. והכונה לרבות המים והמשקים המחברים. ועל הכלל כי בא זה ללמד על המים שהם מקבלין טומאה בתלום ולא במחובר שלא הוזכר זה עד עתה. ובתורת כהנים רבי יוסי הגלילי אומר כנוגע בנבלתם יטמא במגע הן מטמאין ולא במשא וגם זה יתכן שיחזור אל כל הענינים המזכרים. ויאמר שאין לשרצים רק טומא' מגע: ועוד לרבותינו בכתוב הזה מדרשים ביתור הלשון וכלם הלכה למשה מסיני. והזכיר טהרת המקוה והמים המחוברים בשרצים והוא הדין הנבלות אך המתין עד שהשלים להזכיר כל מיני המטמאין. או בעבור שדרך השרצים למות במעין ובור וכבר הזכרתי דעתי: (לז) זרע זרוע. זרע של מיני זרעונים זרוע שם דבר ויתנו לנו מן הזרעונים: טהור הוא. למדך שלא הוכשר ונתקן להיות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים לשון רש"י והנה למעלה הזכיר הכתוב מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ללמד על הכשר אבל פה אמרו שאין האוכל מטמא מאויר כלי חרס אלא בהכשר מים וכאן הוסיף שאף מן השרצים עצמם אין מקבל טומאה אלא בהכשר כך מפורש בתורת כהנים. ויתכן עוד לומר כי מכל האוכל אשר יאכל הנזכר למעלה הנשר

אבן עזרא

כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד לכם: (כט) וזה לכם הטמא. [ד]בנוגע גם אלה השמונה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה: (לא) וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם: וטעם יטמא עד הערב. אחר שירחץ: (לב) במים יובא. כנגד או שק או הכלי שהיא מקבל טומאה וצריכין אנו למסורת: (לג) אשר יפול מהם אל תוכו. מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: (לד) וכל משקה. [ה]שם ואני הייתי [ו]משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך: (לו) באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן הסקיר בור מימיה ובור קרוי או חפור לנוטר המים אם כן תהיה הבאר כמו מעין ואין צורך להזכיר הבאר ויהיה מקוה מים סמוך אל [ט]בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו האוכלן מעון שמש ירח: ונוגע

פירוש על אבן עזרא

אין טעם הלמ"ד בזה כמו למ"ד ולאלה מטמאו שהרי נשוא המאמר טמאים הם לכם. אבל הוא למ"ד הכללי שענינו בל"א (איבערהויפט) כמו לכל יתדות. [ג]"ל לכל כלי המשכן ולכל יסדות המלך (שמות כ"ז י"ע) עכ"ל. ונראיה לדבריו וכל הולך על כפיו שהוא בלא למ"ד מטעם טמאים הם לכם כנ"ל. ומ"ש המבאר הנ"ל שדבריו סותרים קבלת רבותינו אין בו ממש למ"ש בתחלת פסוק כ"ד. [ד]הכי האכילה נאסרה להכן (פסוק מ"א) וכל השרץ וכו' שקץ הוא לא יאכל. [ה]"ל דיני טומאה שנמסרו למשה מסיני. [ו](געטרעכק). [ח](נחמיה ל' י"ס) פי' (מונדעענק). [ט]וטעמו בור שהוא מקוה מים. כ"ל

מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ
טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע
וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם
לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־
הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא
לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀
הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם
לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא
תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא
תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם
לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ
אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל

יפל מנבילתהון על כל בר זרע זירוע דיזדרע דכי הוא:
לח וארי יתיהבון מיא על בר זרעא ויפל מנבילתהון עלוהי
מסאב הוא לכון: לט וארי ימות מן בעירא דהיא לכון
למיכל דיקרב בנבילתה יהי מסאב עד רמשא: מ ודייכול
מנבילתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול
ית נבילתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: מא וכל
ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכיל: מב כל
דמהליך על מעוהי וכל דמהליך על ארבע עד כל סגיאות
רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלינון ארי
שיקצא אנון: מג לא תשקצון ית נפשתכון בכל ריחשא
דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון: מד ארי
אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא
ולא תסאבון ית נפשתכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא:
מה ארי אנא יי דאסיק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון
לאלהא ותהון קדישין ארי קדיש אנא: מו דא אוריתא
דבעירא ודעופא ודכל נפשא חיתא דרחשא במיא ולכל
נפשא דרחישא על ארעא: מז לאפרשא בין מסאבא ובין
דכיא ובין חיתא דמתאכלא ובין חיתא דלא מתאכלא:

פ פ פ

מסרה לז זרוע, ל' ומ"ו. יזרע, ב' ח"ס. לח יתן, ב'. לט וכי ימות, ב' ובלו'. היא, י"א כתיב יוד בלו'. מב הולך, מ"ו. מרבה, לחוד והוא חד מן כ"ה מלין מיסדין קמץ. תאכלום, ל' מ"א ומ"ו ומ"ס בסוף. שקץ הם, ג'. מג נפשתיכם, כל אור' ח"ו ומ"י. תטמאו, התי"ו בחירק והטית בדגש. ונטמתם, ל' וחסר א'. מד והייתם, כולם בלו' בב' יודין במ"א דברים ל"א כ"ו. קדשים, כל אור' ח"ו. קדוש, ב' בענין ומ"ו. תטמאו, ל' שוא ורפי סמכיו. השרץ, לחוד ושארא השרץ. הרמש, ל' שארא הרמש הרומש. מה המעלה, מאריך בה"א ולא במ"ס. להית, ח' חסר בלי'. קדשים, ח"ו ומ"י. קדוש, מ"ו. מו תורת, מ"ו. והעוף, ג. הרמשת, ג' ומ"ו. השרצת, ל' וחסר.

ת"א על כל זרע שבת לה זבחים קה מנחות ע חולין קיז קיח קיט כריתות כא נדה כא. וכי יתן שבת יא עוקצין פב פסחים יח חגיגה יח קדושין נט מציעא כב חולין יב יז לו קיח קכא כריתות עו ומכשירין סו סז עג. וכי ימות מן הבהמה שבת קלו זבחים סט חולין לג ע עד פה קיח קכא נדה נו. הנוגע בנבלתה שם קיז קכד קכה קכו. והאוכל מנבלתה שם על נדה מב. והנושא את נבלתה חולין קכד קכה. וכל השרץ ביצה ו נזיר נסד חולין סד סז. שקץ הוא לא יאכל פסחים כג. גחון קדושין ל חולין סז. לא תאכלום יבמות קיד. אל תשקצו שבת ל מכות יו. בכל השרץ השרץ שם. ולא תטמאו יומא לט עקרים מג פ ס. והתקדשתם שבועות יח. זאת תורת פסחים מט זבחים סט חולין כז. ולהבדיל בין שבועות יח. ובין החיה חולין מב.

נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ מז לְהַבְדִּיל בֵּין
הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ

○ ויו רבתי

ומפטירין ויוסף עוד דוד. בשמואל ב' בסימן ו': ל"א עבדי"ם סימן.

רש"י

תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר יציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א) ויתנו לנו מן הזרעונים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים: (לח) וכי יותן מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין שהם על הזרע בין נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו. אף משנתלש מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. (חולין קיח ת"כ) ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: (מ) והנושא את נבלתה. חמור' טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור (ויקר' כ"ב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית (נדה מב): וטמא עד הערב. אע"פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) השורץ על הארץ. (חולין סז) להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקרבו"ט בלע"ז ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה כל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציינטפי"דש: (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי

ירושלמי

כל זרע זרעונין באורחא די יזדרע בנוגביה דכי הוא: (לח) וארום אין מתיהיב מוי על בר זרעא ויפיל מנבילתהון עלוי ברוטביה מסאב הוא לכון: (לט) וארום אין יתפשח איברא וימות מן בעירא דכיא דחזיא לכון למיכול דיקרב בנבילתה יהי מסאב עד רמשא: (מ) ודייכול מנבילתה יצבע לבושוי ויהי מסאב עד רמשא ודיוסיט ית נבילתה יצבע ית לבושוי ויהי מסאב עד רמשא: (מא) וכל ריחשא דרחיש על ארעא שיקצא הוא לא יתאכיל: (מב) כל דמהליך על מעוי וכל דמהליך על ארבע מן חיויא ועד נדל דמסגי ריגלין בכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלונון ארום שיקצא הינון: (מב) כל דשחף על מעוי בכל חייתא:

יונתן בן עוזיאל

(מג) לא תשקצון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון דילמא תסתאבון פון בהון: (מד) ארום אנא יי הוא אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארום קדיש אנא ולא תסתאבון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: (מה) ארום אנא הוא יי דאסיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצרים מטול למהוי לכון לאלהא ותהוון קדישין ארום קדיש אנא: (מו) דא היא גזירת אורייתא דבעירא ועופא וכל נפשת חייתא דרחשא במיא ולכל נפשא דרחישא על ארעא: (מז) לאפרשא ביני מסאבא וביני דכיא ביני חייתא דמיכשרא לאיתאכלא וביני חייתא דלא מיכשרא לאיתאכלא: פ פ פ

בעל הטורים

כשעורה שעיסוהו כשעורה: (לז) (זרע זרוע) אשר יזרע טהור (הוא) בגימ' זרעים שזרען מהורום: (מז) להבדיל הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד רמז לרוב איסורין שישנן בה': ובין החיה הנאכלת (ובין החיה) אשר לא תאכל בגי' זה משמנה עשר טרפות:

יונתן

ולא דמי לארץ שמעלה העומאה מעומאתן ומללם על הטהור מלטמא מקוה אין מללמו (לז) יזדרע בנוגביה פי' ביבשה ואלו היו בשעת זריעתן במקום לחים אם כן נמלא שה טמאים דסלותין הוי ומקבלין טומאה ולכן תרגם ג"כ באורחא פי' בדרך שלול שבני אדם הולכין שם ומייבשין הקרקע: (לט) יתפשח הוא לשון גמרא פשח דיקלא וענינו לשון

אשה

קלילה ומדיקא דהיינו לפי הענין אם נקלץ אבר מן החי ה"ז מטמאה והכי איתא בגמרא הא במה מדבר באבר מבהמה חיה וכדפירש"י כאן דיוקו מדכתיב מן הבהמה משמע דקאי על האבר וק"ל. דכיא מדכתיב אשר לכם לאכלה משמע שבהמה טהורה היא: (מב) מן חיויא ועד נדל פירוש מן הנחש מרבה רגלים זה נדל כדאיתא בחולין בכמה מקומות בשלמות מכר נדל גבי מגוי: ירושלמי (מב) דשחף על מעוי פי' תערוך כי על גחונך תלך ת"י תהא שחף וכפי ענין דכאן נתי הכי פי' וק"ל: (מז) דמיכשרא ודלא מיכשרא דיוקי כפש"י דאל"כ קשה לריכא למימר אלא בין שנולד בו סימני טרפה וכו' וזהו דמיכשרא: תזריע

רש"י

העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והולאתי וכאן כתיב המעלה תניא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא היא גבייהו זהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. לריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהור' לך בין נשחט חליו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צ"ל בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

אשה

רמב"ן

הבשר והמאכלים הנזכרים וכאן אמר שאף הזרעים כאשר יוציא אותם לזריעה יטמאו בהכשר מים. וטעם ההכשר בעבור כי לכלוך הארץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות ולא כן ביבשים ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים ונגעו שלא ניתן דבריגו לשיעורין. והנה גם דין הכשר טובנת בטומאת הנבלות והזכיר הכתוב כאן לענין שאמרנו: (מ) והאוכל מנבלתה. על דרך הפשט ידבר באוכל כדרך האוכלים שנוגע ונושא גם שהוא אוכל ונטמא בנגע ובמשא והולך להזכיר זה שלא יעלה על דעת שתהיה טומאתו יותר גדולה בעבור האכילה. והזכיר זה בבהמה טהורה בעבור שיטעה אדם בה ויאכלנה שיחשוב שהוא שחוטה. ואין דרך לטעות כל כך במינים האסורים ודרך התורה לדבר בהווה. וכפי מדרשו שלא ניתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והיא כזית גם כן הזכיר זה בנבלת בהמה טהורה והוא הדין לטומאה הנזכרת כי השלים כאן דין הטומאות. ועל דעת מדרש תורת כהנים כל טומאת נבלות נתרבו מכאן ופרשה של מעלה באברים הוא וכבר הזכרתי מזה: (מא) וכל השרץ השורץ על הארץ. טעם הכתוב הזה כי הזכיר למעלה השרצים לענין הטומאה ופרט הטמאים ולא דבר שם בענין אסור אכילה כלל ולכך אמר עתה וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל לומר כי בענין האכילה אין הפרש ביניהן שכולן אסורין. וחזר ופרט בהן והרבה בהן לאוין למלקיות כמו שהזכיר רש"י: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. שהבדיל מכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה ובין החיה הנאכלת נמשך לנפש הנזכרת

אבן עזרא

ונוגע בנבלתם. הנים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים: (לז) זרוע. שם התאר כמו פעול או הם ב' שמות והעד ונתן להם זרעונים: (לח) וכי יותן מים. שישקו את השדה ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המים ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבנין הכבד הנוסף: (לט) אשר היא לכם. מותרת לאכול: יטמא עד הערב. אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים. וטעם כל השרץ השורץ על הארץ. כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו: (מב) גחון. כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ מים: מרבה רגלים. שם התאר והוא סמוך: (מג) אל תשקצו את נפשותיכם. בהיותם מטונפות ומגועלות. ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ונטמתם בם. חסר אל"ף כמו ונרפית השנה וי"א שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: (מה) והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן הוריתי לכם ולא תטמאו והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני יי'. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: (מז) להבדיל מן הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה. אשר לא תאכל. ע"פ התורה: השלם פרשת שמיני:

אשה

פירוש על אבן עזרא

ר"ל בתמונת פעול והוא תואר (לור אויסזאהט געזייגנגטע) וגמלאים בפרשה אחת. ויתנו לנו מן הזרעים (דניאל א' י"ב) ונתן להם זרעונים (שם פסוק ט"ז). ונקראת ג"כ בבנין שלא תזכר שם פועלו. כלומר כן הוא מדרך הפשט ודעת רז"ל נבלת בהמה טמאה אינה מטמאה בגדים באכילתה כגון שתחבה לו חבירו בבית הבליעה. והאוכל שכתב ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילתו. (פיעלפיקיג). עמא. טמן. (איוב י"א ג') בל"א (פערדוממט). פירשתי. כי הבהמה חיתניה מעורבים (עמן במזכרי). שורציה

ספורנו

לכם: (מב) לא יאכלו שקץ הם. שקץ הוא לא יאכל לא תאכלום כי שקץ הם: (מג) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם. והתקדשתם אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומטומטמים גם וזה יקרה באכילתם כי אומנם בהיותי אלהיכם הפלתי שתתקדשו ותכינו עלמכם אל הקדושה: (מד) והייתם קדושים כי קדוש אני. כדי שתהיו קדושים ונלחיים בהכירכם את בוראכם והלכתם בדרכיו וזה חפלתי כדי שתתדמו אלי כי קדוש אני. וכל זה תשיגו כשתתקדשו ותשמרו מהאסורים ומאכלות כאמרם ז"ל (יומא סוף פרק אמר להם הממונה) אדם מקדש עלמו מעט מקדשים אותו הרבה וכו': (מה) כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. וראוי לכם שתעשו זה ההשתדלות להתקדש ולהיות קדושים כדי להפיק רלוני כי אומנם כונתי בהולאתי אתכם מארץ מצרים הי' כדי שתשיגו זה שאהיה לכם לאלהים בלתי אמלעי ותהיו קדושים ונלחיים בהדמותכם אלי במדות ובמושכלות כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף. זאת היא כונת וטעם איסורי מאכלות שהזכיר למעלה: אשה

פירוש רשב"ם

כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה: זרע זרוע. זרע של זרעונים. כמו ויתנו מן הזרעונים בדניאל לשון רבים. זרוע לשון יחיד: (לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו'. אבל אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טריפה אבל בנבילת בהמה טמאה לא הזכיר בה מיתה לפי שאפילו אם נשחטה היא נבלה ומטמאה. וחכמים דרשו מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינה מטמאה. זו טריפה ששחטה טהורה מידי נבלה: (מ) והאוכל מנבלתה. פירשו חכמים שיעור הוא שאם נושא שיעור אכילה או נוגע טמא. וזהו כזית. ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בידיו כמו שכתוב נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה: אשה

יב א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃
ב דבר אל־בני ישראל לאמר
אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה
שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא׃
ג וביום השמיני ימול בשר ערלתו׃
ד ושלשים יום ושלשת ימים תשב
בדמי טהרה בכל־קדש לא־תגע
ואל־המקדש לא תבא עד־מלאת ימי
טהרה׃ ה ואם־נקבה תלד וטמאה
שבעים כנדתה וששים יום וששת
ימים תשב על־דמי טהרה׃ ו ובמלאת
ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש
בן־שנתו לעלה ובן־יונה או־תר
לחטאת אל־פתח אהל־מועד אל־
הכהן

אונקלוס

א ומליל יי עם משה למימר׃ ב מליל עם בני ישראל
למימר אתתא ארי תעדי ותליד דכר ותהי מסאבא
שבעא יומין כיומי ריחוק סאובתה תהי מסאבא׃ ג וביומא
תמינאה יתגזר בסרא דעורלתיה׃ ד ותלתין ותלתא יומין
תתיב בדם דכו בכל קודשא לא תקרב ולמקדשא לא תיעול
עד דמשלם יומי דכותה׃ ה ואם נוקבתא תליד ותהי מסאבא
ארבעה עסר כריחוקה ושתין ושתא יומין תתיב על דם
דכו׃ ו ובמשלם יומי דכותה לברא או לברתא תיתי אימר
בר שתיה לעלתא ובר יונה או שפנינא לחטאתא בתרע
משכן

מסרה נדת, ל׳. דותה, ל׳ כ״כ בחד וי״ו. ג ימול, מ״ו. ימול בשר, ב׳ חסר את. ד ושלשי׳ ושלשת, כל חו׳ מ״ו. טהרה, דסמיך לימי מפיק לדמי לא מפיק וסימן וכסינו. את דמו סגע, ל״ד והב׳ דגושה. תבא, י״ד חסר וכל מעלי דכו׳ במ״ד. מלאת, מ״א ומ״ו. טהרה, ב׳ מפיק ה״א ובענין. ה שבעים, מ״ו ומ״י עי׳ סנהדרין ד׳. דמי, הד׳ דגושה. ו ובמלאת, ל׳ חסר וחד מלא וזה מ״א ומ״ו. תביא, י״ג ומלא.

ת״א דבר אל בני ישראל יבמות עד. כריתות ז. אשה כי תזריע ברכות ס שבת קלה שבועות יח כריתות ז נדה כד. וילדה זכר בתרא קכז נדה כז לא מ. כימי נדת דותה תטמא. שם לה לז. וביום השמיני ימול שבת קלב קלג קלה פסחים ד יומא כח לד מגילה כ יבמות ג בתרא קכז סנהדרין נט נדה כד. ערלתו שבת קח. יום כריתות י. תשב בתרא קכז נדה לו לח מ. בכל קדש לא תגע יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד. ואל המקדש לא תבוא שבועות יז. עד מלאת ימי טהרה יבמות עד עה נזיר סד. לבת כריתות ח. כבש בן שנתו בכורות כז ערכין יח. ואם נקבה תלד בכורות מז כריתות ז נדה ל. וטמאה שבועים כנדתה זבחים לז לח נדה לו לח. וששים יום כריתות י. וששת ימים שם עב. ובמלאת ימי טהרה נזיר סד. לבן או לבת נדה מ. כבש בן שנתו שם מז. ובן יונה כריתות כח. ולקחה שתי יומא מח.

רש״י

(ב) אשה כי תזריע. (ויקרא רבה) א״ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. (נדה כז) לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה (נדה כג): כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה. ואבריה כבדין עליה: (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה כמו (דברים א) ותשבו בקדש. (בראשית יג) וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה. אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה״א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק ה״א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל. וכולי כמו שמנויה ביבמות (דף עה): בכל קדש. (מכות יד יבמות שם) לרבות את התרומה לפי שזו טבלת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין השמש מעריב לטהרה עד שקיעת החמ׳ של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת
טהרתה

ספורנו

(ב) אשה כי תזריע וילדה זכר. כבר אמרו (במסכ׳ נדה סוף פרק המפלת) אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וזה כי אמנם זרע האשה והיא הליחות הנפלט ממנה לפעמים בעת החיבור לא יכנס ביצירת הזכר כלל אבל דמה יתפעל ויקפא בזרע האיש וכאשר יכנס מזרעה הלחותיי בדמה הנקפא יהיה בו ללחות מותריי ויהיה הולד נקבה: כימי נדת דותה. כי בז׳ ימים הראשונים יגר הנדות אשר לא התעפש עדיין ולא הפקיד צורת טומאתו: (ג) וביום השמיני ימול: כי אז נתעכל דם הנדות הטמא אשר ממנו נזון הולד במעי אמו ויהיה הולד להכנס בברית קדש: (ד) בדמי טהרה. כי עם היותו דם נדות אינו מגואלת של עכשיו אבל הוא מן הוסתות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפשה ונפסדה צורת דם אותם הוסתות וטומאתם: שבועים. כי המותרות ירבו
בלידת

רמב״ן

הנזכרת ובין נפש החיה הנאכלת ויאמר שנבדיל לענין אכילה בנפש החי׳ הנאכלת על פי התורה בנוים ועל הארץ ובין החיה אשר לא תאכל בהם ובתורת כהנים אמרו חכמים אומרים בין החי׳ אשר לא תאכל ליתן אזהרה להיה ואם כן הוא לאו: לשון רש״י בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לערוד והלא כבר מפורשין הן אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין שנשחט חציו של קנה לנשחט רובו וקתני התם וכמה הוא בין רובו לחציו כמלא שערה ולא תמוה בזה ממה שאמרו בגמרא רוב הנראה לעיניים בעינן שאין פירושו אלא לבוליא מדברי האומר ממלה על מקלה כרוב. ולכך אמרו דבעי שיהא השחוט רוב ממש כדי שיראה לעיניים לא המחלה שנחשוב אותו בלבנו כרוב ונאמר רוב הוא השחוט ומאחר שאין בזה שלא נשחט יותר ממנו. אבל כל בישחטו ממנו יותר מן החצי כשר הוא ואפי׳ כמלא חוט השערה כדמפורש בזו הבריתא ואף בגמרא כך הוא עולה:

(ב) כתב רש״י כי תזריע וילדה וכו׳. לרבות ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה ופירוש הענין שמולד הולד כצורת אדם
ואחר

אבן עזרא

(ב) אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא בנאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחל׳ ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי׳ תזריע תתן זרע כי הוא כמו [א]הארץ. וי״ו וטמאה כפ״א רפה בלשון ישמעאל: וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל [ב]המרובע וכן ימלא [ג]בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז׳: נדת. שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי [ד]הכפל: דותה. טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: (ג) וביום השמיני. אמרו חז״ל ביום ולא בלילה והנה הנולד חלי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת: ימול. מבנין [ה]נפעל כמו לא [ו]יכון והיה מגזרת [ז]מולים היו ויתכן להיותו חסר נו״ן מגזרת ונמלתם כמו אים [ח]כי ידור נדר ויהסר המל כמו אביו או בית דין: ערלתו. ידועה כי היא בערוה ואין כאן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים: (ה) ה״א טהרה נח נעלם והיה ראוי
לברכות

פירוש רשב״ם

(ב) אשה כי תזריע. כי תתעבר בין זכר בין נקבה: אם זכר תלד. יהא דינו כך. ואם נקבה תלד כך וכך דינה. כולל ואחר כך מפרש. שבעת ימים. אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה. כימי ריחוק הלייה המפורש לפנינו על ידי ראיית דם טמא ראיית דם לידה: נדת. לשון נדוד ומרוחק מבעלה: דותה. לשון חולי. כמו לבי דוי: (ד) בדמי טהרה. פשוטו כמאן דאמר שני מעיינות הן. שאינו דם נידות. זה של ל״ג ימים מעין טהור הוא:
וטהרה

(א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרוּם תְּעַדֵּי וְתֵלִיד בִּיד דְּכַר וּתְהֵי מִסָּאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין הֵי כְּיוֹמֵי רִיחוּק סְאוֹבְתָּא הוֹכְדֵין תִּסְתָּאַב: (ג) וּבְיוֹמָא תְּמִינָאֵי תִּשְׁתְּרֵי וּבְרָא יִתְגְּזַר בְּשַׂר עֻרְלְתֵיהּ: (ד) וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין רְצִיפִין תְּהֵי כָּל דְּמָהָא דָּכְיָין בְּרַם בְּכָל קוּדְשַׁיָּא לָא תִקְרַב וּלְבֵי מַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוּל עַד זְמַן מִישְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתָא: (ה) וְאִין בְּרַת נוּקְבָא תְּלִיד וּתְהֵי מִסָּאֲבָא אַרְבְּעָתֵי יוֹמִין רְצִיפִין הֵי כְּרִיחוּקָהּ וּבְהָמֵיסַר תִּשְׁתְּרֵי וְשִׁיתִין וְשִׁיתָא יוֹמִין רְצִיפִין תְּהֵי עַל דְּמָהָא דָּכְיָין: (ו) וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכִיתָא לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְיתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וְגוֹזַל בַּר יוֹנָן אוֹ שַׁפְנִינָא.

בעל הטורים

(ב) אשה כי תזריע סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש. וכתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשי' מיניה שלא ישהא אם נקביו כדי לבא מבית הכסא אל ישמש מטתו מיד. להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסתה. תזריע וילדה בגימ' לורת אדם. זכר בגימ' ברכה. וטמאה שבעת ימים וכן ז' ימי אבילות כל עומת שבא כן ילך: (ג) וביום השמיני. פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו שבפסוק ויכולו לומר שמילה דוחה שבת. וביום השמיני ימול בשר בגימ' שבכל היום יהיה כשר למול: (ד) ושלשים בגימ' כלם סמוכים ולא מפוזרים: (ו) ובן יונה או תור. בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד. ואם ימלא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר: ממקר

יונתן

(ג) תזריע ביר דכר הוסיף מלת ביר והוא מלשון גמרא מעברה ביר וכן ת"י ופי' בר זכר וכן ברתה נוקבא והרבה לנו בזה מדוקא בר קיימא בצורת אדם וכן נקבה שהיא בת קיימא לאפוקי המפלת דברים שאינם בצורת אדם כדהשב בגמרא ודייק מהכא: (ג) וביומא תמינאי תשתרי פי' מותרת לבעלה דוקא ע"י טבילה ונפקא מדהפסיק במילה שאינו ענין לכאן אלא הוא נתינת טעם מפני מה המילה בח' ימים כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים כדאיתא בגמרא: (ה) ובחמיסר השתרי דייק מייתור בנדתה דבשלמא לעיל גבי זכר לא נלמד שמותרת לבעלה ע"י טבילה אח"כ אלא מדכתיב וביום השמיני וכדפרשנו מפני שהוכרח כימי נדת דותה כדלמוד בגמרא שיהו כלופים מה נדה סמוכים דה"א אי לא כתיב שיכול אפילו מפסיק מדכתיב שבעת ימים אבל הכא דכתיב שבועים ולא ימים ממילא א"ל ללמוד סמוכים דמשמע מעלמה מדלא כתיב ימים א"כ ל"ל בנדתה אלא בא ללמוד דביום ט"ו תכף תטבול ותהא מותרה לבעלה

אבן עזרא

לבהלות כה"א [ו]ויקרא לה נדה. וטעם דמי טהרה. שהוא דם ביהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן [ז]והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה: (ד) בכל קדש לא תגע. כמו המעשר והתרומה [ל]ובשר שלמים: ואל המקדש. אל אהל מועד או אל העזרה בבית המקדש: (ו) בדמי טהרה. או על דמי טהרה אחד הוא: בן שנתו. לולי הקבלה מי היה נפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספות [לל]וי"א שטעם הכבש לעולה סונה

רמב"ן

ואמר כך נמוס שכל מי שאין בו מלורת אדם איננו ולד וכל מי שאינו ראוי לברית שמים איט ולד אבל בשעת הלידה אפי' נחוי נטמא אם אינן מכירין לורתו כגון שפיר מרוקם טמאה ודאי ואם לאו בספק וזהו כנוי של מקרא זה כדברי רבותינו ובמשמעותו אמרו אשה כי תזריע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואין כוונתם שיעשה הולד מזרע האשה כי האשה אע"פ שיש לה בלי' כבילי זכר או שלא יעשה בבן זרע כלל או שזרע ההוא נקפא ולא עושה דבר בעובר אבל אמרם מזרעת על דם ההרס שיתאסף בשעת גמר ביאה באם ומתאחז בזרע הזכר כי לדעתם הולד נוצר מדם הנקבה ומלובן הזכר ושניהם יקראו זרע וכן אמרו ג' שותפין יש בו באדם איש מזריע בו לובן שממנו גידים ועלמות ולובן שבעין אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין וגם דעת הרופאים בלידה כך היא וע"ד פילוסופי היונים כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונ' היולי שהוא נותן לורה בחומר כי אין בין בילת התכונות בנקבה מן הזכר לנולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש וזו תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תלמיח בהמנע ממנו החום היסודי שהוא לה היולי וא"כ יהיה מלת תזריע כמו זרועיה תלמיח וכן אמר אונקלוס ארי תעדי: (ג) דותה. לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה ואולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ורחשה ואיבריה כבדין עליה לשון רש"י ולא ידעתי מאיזה מולא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש. אבל יתכן שיהיה לשון מדוה ממה שאמרו וראשה ואבריה כבדין עליה וכן דעת ר"א שאומר כי דותה שם וטעמו חולי כי הדם היולא חולי באשה ובהיות שהוא ניקוי במותרות ומפני שראשה ואבריה כבדין עליה חולי יקרא חולי. והנכון לשון מדוה שהוא כמו נגע ולער כמו עלי לבי דוי היה דוה לבנו כמו נגע לבנו והנה הזיבה נגע באשה אע"פ שהוא בתולדותה וכן על ערש דוי: (ד) תשב. אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא לשון רש"י ואם כן יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עוד עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש אע"פ שהם ימי טוהר אבל הבעל וזה טעם בדמי טהרה. ואמר בלשון הזה להודיע כי אפילו לא תראה בימים האלה תמתין בבן מפני הלידה. ויתכן כי לשון תשב בכאן כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהי' לאיש כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו ולפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעה אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר אבל לא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש אף ע"פ שלא תראה ותשב עם בעלה אע"פ שתראה והנכון בעיני כי האשה בימי לאייתה תקרא נדה בעבור סינדוה וריחוקיה כל בני אדם והאנשים והנשים ירחקו ממנה ויוכב' בדד לא תספר עם בני אדם כי גם דבור' טמא אלא ובעבור אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עלמות המת והזכירו גם זה רבותינו ואף מבע שלה מוליד היזק וכבר הזכרתי זה בסדר ויצא יעקב והיה משפטו הנדות לשבת באהל מיוחד והוא מאמר רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ. ולכך המשיל' התורה במושב הנדה והמשכב יותר מן המגע וכן אמר הכתוב במלורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולא אמר כאשר אמר בשאר הטמאים וילא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה כי הזכיר בו ישיבה שלא ילך כלל כי ריחו והבלו מזיקי' ולכך אמר הכתוב בכאן כי גם שלשים ושלשת ימים תשב בדמי טהרה על מושבה אשר ישבה בימי נדות הלידה. והזהיר בלאו שלא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש. ומדרשו תשב להביא המקשה בימי אחד עשר שתהא טהורה מן הזיבה יכול תהא טהורה מן הנדה תלמוד לומר דותה תטמא: וטעם דמי טהרה. על דעת רש"י לומר שאע"פ שרואה טהורה מן התורה וכך אמר ר"א כי הטעם שהוא דם טוהר כנגד דם הנדה ואינו מטמא. והשם גזר על הזכר כמספר הימים שתשלם לורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה ולפי דעתי כי טעם טהרה נקיון כלשון זהב טהור לרוף ומזוקק וכן וישב מלרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם. והענין כי לוה ביולד' זכר שתטמא שבעה בנדתה כי המנהג שתהיה שופעת דם מן המקור ולוה שתוסיל עוד שלשים ושלשה ימים תשב בביתה לנקות גופה כי בכל אלה תוליא תמלית הדמים והלחו' העכורות המעופשות הבאות ומתמלית הדם ואז תנקה מלידה ותבטן ומהריון ותבא בית ה'. ורבותינו קבלו שהיא טהורה לבעלה בימים האלו מפני שאמר בשבעה שהם כימי נדת דותה באלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל וכמו שאמרו בעלה חולין הוא וטעם הכפל בנקבה או כדברי ר"א על דעת ר' ישמעאל שאמר שהזכר נגמר לארבעים ואחד יום והנקבה לשמונים ואחד אבל לדעת חכמים שאמרו אחד זכר ואחד נקבה לארבעים ואחד הטעם בעבור כי טבע הנקבה קר ולח והלבנה ברחם האם רבה מאד וקרה ועל כן לריכה ילדה נקבה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעופש שבהן ומפני קרירות כידוע כי הלחים הקרים לריכין

פירוש על אבן עזרא

[א]מזורעים בתוכה והיא תחת פני תבואה. או ע"ד שפירש רוקמתי בתחתיות ארץ (תהלי' קל"ע טו) וז"ל דמה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ עכ"ל. [ב]עיין מה שכתבתי (בראשית ל"ד כ"ה). [ג]דע כי במרובעים ישתנה החולי אל טוב או אל רע מפני שהלבנה אז במזל מתהפך בשתי איכותיו ובסוף יום ג' שהיא חלי מרובע לפי שאין הלבנה אז אלא במזל מתהפך באיכות אחת. המשל אם תתחיל החולה במזל טלה שהוא אש שהוא אשיי והוא חם ויבש כשתהיה בשור שהיא חלי המרובע שהוא קר ויבש לא נחלף אלא באחד מאיכותיו שהוא הקרירות ולפיכך יהיה החולי בו בתכלית הקושי לפי שנלחמים בו חוניס בו הטבע והחולי מי ינלח. והשנוי שירלה על סוף כל שבע והוא על דרך רבוע הלבנה כי בכל רביע תהיה במזל מתחלף בשתי איכותיו המשל אם היה תחלת החולי כשה חולי כשהלבנה במזל טלה שהוא חם ויבש לסוף שבעה תהיה הלבנה בסוף סרטן שהוא קר ולח שהיה הפכו בשתי אכיותיו ולכן תרלה השנוי בחלאים ברבוע הלבנה. [ד]כי נִדָּת שרשו נדד. בְּזַּת שרשו בזז. [ה](בנעזניטען ווערדען) ושרשו מול. [ו](תהלים ק"ח ז'). שרשו כון. [ז](יהושע ה' ה') [ט](במדבר ל' ג') משפטו יְגַדּוֹר כי שרשו נדר. וכן יִמּוֹל הראוי יִנָּמוֹל כי שרשו נמל לדעתו. [י]ר"ל עור החופה את עטרת גיד הערוה נקרא ערלה. [כ](במדבר ל"ג מ"ב) בלא מפיק ה"א. [כב]ורבינו בחיי ז"ל הוסיף על דבריו וז"ל. שנגמרה לשמונים. ולפיכך. עומאת הנקבה כמשכת כפליים. גם הע הרה. נמשכת כפליים. [ל]ר"ל אחר שלא תכנס למקדש למה הולרך לאסור שאין יואלים חוץ למקדש. [לל]כמ"ש רז"ל בשעה שהיא כורעת לילדת קופלת ונשבעת לא אזדקק עוד לבעלי- ע"כ

הכהן: ז והקריבו לפני יהוה וכפר
עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת
הילדת לזכר או לנקבה: ח ואם־לא
תמצא ידה די שה ולקחה שתי־תרים
או שני בני יונה אחד לעלה ואחד
לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה: פ
יג א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: ב אדם כי־יהיה בעור־בשרו
שאת או־ספחת או בהרת והיה בעור־
בשרו לנגע צרעת והובא אל־אהרן
הכהן או אל־אחד מבניו הכהנים:
ג וראה הכהן את־הנגע בעור־הבשר
ושער בנגע הפך | לבן ומראה הנגע
עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו: ד ואם־בהרת
לבנה

אונקלוס

משכן זמנא לות כהנא: ז ויקרביניה קדם יי ויכפר עלה ותדכי מסואבת דמהא דא אוריתא דילדתא לדכר או לנוקבא: ח ואם לא תשכח ידה כמיסת אימרא ותסב תרין שפנינין או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותדכי: א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב אינש ארי יהי במשך בסריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך בסריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ג ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בסרא ושערא במכתשא אתהפיך למחור ומחזי מכתשא עמיק ממשך בסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאב יתיה: ד ואם בהרא חורא היא במשך בסריה
ועמיק

מסרה ז והקריבו, ז' ו' חכין בחולם. וטהרה, ל' ־. ממקר, ל' וחסר וחד מלא. דמיה, ג' וכל סו' מלא. הילדת, ח"ו. ח די, ז' בקרי' והד' דגושה. אחד לעולה וכו', ג'. וטהרה, ל'. יג א וידבר, י"ח דסמי'. ב אדם, י' ר"פ. לנגע, ל'. והובא, כולם מלא. אחד, כ"ם. אחר זה הפסוק אין פסקא. ג הפך, אחרי' פסק. ומראה, ז' ־. עמק, כולם ח' במ"ב. הוא, ד' ושארם היא.

ת"א וטהרה ממקר נדה יע לא. זאת תורת נדרים לה כריתות ע נדה מ. ולקחה שתי כריתות כח. וכפר עליה הכהן וטהרה יבמות עד סנהדרין פג זבחים יע. אדם כי יהיה הוריות י ערכין ג נדה מד. והובא אל אהרן הכהן סנהדרין לד נדה ו. ואם בהרת שבועות ז.

רש"י

טהרתה: (ז) והקריבו. (זבחים יג סנהדרין פג) ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא חטאת שנ' וכפר עלי' הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (זבחים פט): (ב) שאת או ספחת וגו'. (נגעים פא) שמות נגעים הם ולבנות זו מזו: בהרת. חברבורות טיי"אר בלע"ז וכן (איוב לז) בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגו'. (איוב לז) גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן (ת"כ): (ג) הפך לבן. מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים (ת"כ): עמוק מעור בשרו. (ת"כ) כל מראה לבן עמוק הוא

רמב"ן

לריכין בנקיון אריכות זמן יותר מן הסמים: (ז) והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה. יאמר שתקריב כופר נפשה לפני ה' שתטהר ממקור דמיה כי האשה בלדתה תהיה לה מעין נרפס מקו"ר משחת. ואחרי עמדה בימי הנקיון או בימי יולדת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמד נקורה ושתטהר כי השם ית' רופא לבשר ומפליא לעשות. ורבותינו אמרו בשעת שכורעת לילד קופלת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי. ועיקר הכונה בזה כי בעבור שהיא נשבעת מתוך הלער ואין השבועה ראויה להתקיים ונפני היותה משועבדת לבעלה רלתה התורה לכפר לה מעלות רוחה ומחשבות השם יתברך עוונות ורחמיו מרובים שהוא רולה להלדיק בריותיו: (א) אל משה ואל אהרן. בעבור כי על פי הכהן יהיה כל ריב וכל נגע היה הדבור גם אל אהרן או למשה שיאמר לאהרן על דעת רבותינו. ולא אמר בכאן דבר אל בני ישראל כי הכהנים בראותם הטמאים יכריחום להסגר ולהטהר ואמר בפרשת הטהרה אל משה לאמר זאת תהיה תורת המלורע כי אין לריך להזהיר ישראל בטהרה וגם לא לכהן להקריב הקרבנות כי ברלון יעשו כן. ובפרשת הזב אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בעבור שהוא דבר סתום ואין מכיר בו יזהירם שיודיע כל אחד אליו לכהן: (ב) שאת או ספחת או' בהרת. שמות נגעים הם ולבנים זה מזה לשון רש"י. ואמר ר"א כי

אבן עזרא

שמא עלת' שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הלער חטאת שמא דברה בפי': (ז) והקריבו. זה וזה הכבש והתור או בן יונה, והכתוב אמז דרך קלרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה. כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה. זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: (ח) תמצא ידה. כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה. זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ: (א) וידבר יי' אל משה ואל אהרן. וטעם אהרן. כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: (ב) אדם. ולא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות גם כן והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הלרעת היא מתחליים הנדבקים מהמולה אל השלם: והובא. ברלונו ושלא ברלונו כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים. טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימלאו חוץ למקדש ככהני ענתות: וטעם הכהנים. שלא יהיו מחפפולים: ומלת שאת. כמו שרפה וכן והמשאת הסלה ויסאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהאדם תולדתה להנשא למעלה: ספחת. מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב אולי שיתחבר אל מקום אחד: (ד) בהרת. מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה כדמות אות וסימן:
הפך

פירוש על אבן עזרא

ע"כ ילריכנה הכתוב קרבן עולה לכפר על חטא זה אם היה רק במחשבה. ומעלת שמא דברה בפיה. מכי מלת והקריבו לשון יחיד ר"ל העולה כמשפטה והחטאת כמשפטה. נאמר והקריבו כי עמו לכבש ולבן יונה. סכלומר של בן יונה או תור. עבפרשת ויקרא ה' ד'. פאבל חולה לארץ לא שאין הארץ קדושה ואין לורך לקרבן ומי מקוה בלבד הם מטהרים. צעיין להלן (י"ם כ"ו). קואם אמר הכתוב איש איש מבית ישראל ה"א שבא להוליא מי שאינו מבית ישראל והוא הגר. ודינו כעכו"ם שאינו מטמא. לכן אמר אדם להכנים את הגר וכו'. והמבאר לנחה"ם לא דק ע"ש. רר"ל הבריא שהוא שלם בגופו. שר"ל שלא היה לכם כשאר הכהנים אלא שהיו כעפלים לאחרים והיו מבני עלי וכן נאמר לאביתר ענתות לך אל שדך. תוטעם שאת כפול
נגע

פירוש רשב"ם

(ח) וטהרה. לאכול קדשים. כך פירשו הכמים. כי מחוסר כיפורים הוא אוכל תרומה מבערב. כשהעריב שמשו. אבל בקדשים אינו אוכל עד לאחר כפרה: (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיתן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער שחור וצהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום ולא על בקיאות דדרך ארץ של בני אדם אלא המדרש של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהן מפי החכמים הראשונים
הוא

יונתן בן עוזיאל

שפנינא לחטאתא לתרע משכן זמנא לות כהנא: (ז) ויקרבינה קדם יי ויכפר עלה כהנא ותידכי מבוע תרין דמהא דא היא אורייתא דילידתא לדכר או לנוקבא: (ח) ואין לא השכח ידה די כמיסת למיתייא אימרא ותיסב תרין שפנינין או תרין גוזלין בני יונן חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותידכי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) בר נש ארום יהי במשך בסריה

ירושלמי

שומא זקיפא או קלופי או בהקי יהי במשך בישריה למיכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבני כהניא: (ב) שומא או קלפא או בהקי: (ג) ויחמי כהנא ית מכתשא במשך בישרא ושערא במכתשא איתהפיך לחיוור וחיזוי דמכתשא עמיק למחוור כתלגא יתיר ממשך בישריה מכתש סגירותא הוא ויחמיניה כהנא ויסאיב יתיה: (ד) ואם בהקי חיוורתא בסידא היא

בעל הטורים

(ז) ממקר מסל אוסיו' מרקס וממיך ליה וטהרה רמז כתמים הבאים מרקס מהורים: ומכרה ממקר דמיה צגי' חמשה מיני דמים טמאים בה. ממקר צ' הכא. ואידך י"י ממקור ישראל (כישי' דקרא במקהל' וגו') דורש מכאן שברכת חתנים בעשרה משום דכתיב וטהרה ממקור דמיה אין דמים טהורים הוי אומר דם בתולים אלמא דלוידי בעמן. דמים ג' במס' הכא ואידך והיא גלתה את מקור דמיה וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה. (ישעיה כו) דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמים כדכתיב

יונתן

לבעלה כמו הנדה שמותרת לבעלה ע"י טבילה תוך: (ז) מבוע הרין דמהא פי' מקור של שני דמים שבאשה דם טהור ודם טמא כדאיתא בגמ' ודייק מדכתיב דמיה לשון רבים ולא כתיב דמה ל' יחיד וק"ל: (ב) שומא זקיפא הכי הוא בגמ' אין שאת אלא גבוה שנ' על ההרים ועל הגבעות הנישאות ויכול להיות כי שומא הוא יבלת חקיפא היא גבוה כי בעמק הבהרת היא גבוה שאין לבנוניתה כלבנונים הבהרה שכל שיותר לבן יותר עמוק: (ד) מיזורפא כפידא וכן בפסוק דלקמי' למחוור כתלגא פי' כדאיתא בפ"ק דשבועות בהרת עזה כשלג שניה כסיד וכו' ולכן תרגם הפסוק עמוק אין מראה מן העור מיורם כפידא ולית חיוורא כתלגא יתיר מן משכא ור"ל יותר מהעור דס"ל כת"ק דפנא מה לשון בהרת כמראה הצל שהן גבוהים ממראה חמה וגם פגר דדוקא לבנונים של שלג עמוק מן העור ולא של סיד ואע"פ דכתיב בהרת לבנה א"כ א"ח שלא תהא עמוקה מהעור מ"מ מדכתיב ועמוק אין מראה מן העור משמע שלבנונית אינה כל כך נוהה כשלג רק כסיד שהיא שנייה לפי' פי' הגמ' ולכן תרגם כפידא ולפי דרכו ופי' זה תימא על דברי הרמב"ן והרא"ם בחיקונס דברי רש"י שכתב כאן לא ידעתי פירושו יעויין בדבריהם ויראה היכי נעלם מהם דברי המתרגם וכמ"ש וא"כ למה כתב לא ידעתי וכדברינו אלה כתב הרב רבי עובדיה וי"ל ועמוק אין מראה מן

רמב"ן

כי שאת לשון שריפה מן והמשאת המלה וישאם דוד. ויתכן שנקרא כן בעבור שהאם בתולדתה להנשא למעלה. וספחת מגזרת ספחני נא וספחו על בית יעקב. אולי שיתחבר אל מקום אחד. בהרת מגזרת בהיר הוא בשחקים שיעבה כדמות אות וסימן ואם כן תהיה שאת שם הנגע הנעשה מן המרה הירוקה השרפת. והבהרת מן הליחה הלבנה והספחת הנאספת משתיהן. ורבותינו אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה וכן הוא אומר על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה. וכן היא אומר ספחני נא: (ג) עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל לשון רש"י. ומפני זה כשהגיע הרב אל הכתוב השני שאמר ואם בהרת לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור כתב הרב לא ידעתי פירושו פי' קושיא אלו כיון שהי' בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראה עמוק כמראה' חמה עמוקה מן הצל. והנה אנחנו יכולין לתקן הקושיא הזו שלא יאמרו הכתובים במראה נגע שיהיה עמוק מן העור אלא כשיהפך בהן שער לבן אבל כשאמר ושערה לא הפך לבן יאמר ועמוק אין מראה מן העור שבן מראה המנה אם יהיה במקום ההוא דבר שחור מפוזר בו לא יהיה המראה נחס להסתכל בו עמוק והנה השער בתולדתו שחור ומבטל עומק הנגע וכשיהפכו' לבן או לכוב יהיה הלובן כלו מזהיר ויראה כעמוק לכל מביט בו מרחוק. עם כל זה מה שאמר הרב כל מראה לבן עמוק הוא אינו כבן בעיני שהרי אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה והשאת לבנה היא כדכתיב שאת לבנה ואמרו שאת כאמר לבן שניה לה כקרום ביצה והנה היא לבנה הרבה. וראוי שתהיה עמוק'. ולמה יקראוה גבוהה והכתוב גם כן לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. ובתורת כהנים אמרו מה לשון שאת מוגבהת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה ואם כל מראה לובן עמוק הנה הדבר בהפך. ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת הוא כנגד הבהרת שאם תקיף את שתיהן תהיה הבהרת כמראה החמה והשאת בלדה כמראה הצל שהן כנגד העור שתיהן עמוקות אבל הכתוב לא אמר כמראה השאת עמוק מן העור. אבל כך נר' לי הענין הזה שיש לובן מוזהר ולטישות בעיני' כמראה החמה והעין איננו מקבל גוון הלובן ההוא ולכן יראה אלנו כעומק כמראה' החמה שהיא עמוק' מן הצל בעבור שהעין מקבל גוון השחרות וכקבע בו וגוון הלובן מפזר כח הראות ויתפסק לו ולכן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראותו נחלש ממנו כאשר יחלש במקום החמה ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפשט כח הראות בשחרות וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא יפליא הראות ויתפשט ויתקרב אליו ויראה כקרוב' אלא ומוגבה' כענין הראו' בכוכבים שהן נראים כמו גבוהין ברקיע והזכיר הכתוב בשחין שני מראות שאת לבנה או בהרת בתוכה אדמדמות ואמר בה מראה שפל לא עמוק כי הבהרת ההיא אע"פ שהיא לבנה עזה האדמדמות שבתוכה מגרע ממנו העומק ויחזור לשפלות מעט. ועל דרך הפשט לא יחזור והנה מראה שפל מן העור רק לבהרת אבל בשאת לבנה לא יאמר כן. ואמר בשתיהן ואם אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה כי בעבור שיש בה מראה האדמדמות ושחרות השער אבד ממנה גם השפלות והיא כהה והזכיר במכוה לבנה אדמדמ' או לבנה ואמר מראה עמוק על הלבנה וחזר ואמר והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור כי הזכיר ענין השפלות ללבנה אדמדמת ללמד כי העומק והשפלות שניהם סימן טומאה ואין בהם טהרה רק כשאין בהן שפלות כלל והיא כהה והתורה רלתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם והרחקת החולי הזה בתחלתו כי המראות האלו אינן עדין צרעת גמורה. אבל תבאנה לידי כך ויאמרו הרופאים בספריהם הבהרות כראה מהן מהצרעת ולכך יאמר הכתוב בהן בתחלתן נגע צרעת הוא כלומר מכה של צרעת איננה צרעת גמורה ובהיות סימני הטומאה גוזרין לאחר ההסגר שיאמר צרעת היא יתכן שהיא צרעת גמורה ופעם יאמר בטומאה וטמאו הכהן נגע צרעת היא והכונה לומר שיטמא בו ועכשיו כי הוא נגע צרעת שיבא ודאי לידי צרעת וראוי להבדל מעתה מן העם וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא ואמר שהוא נגע גדול שלא יתרפא אבל יגדל כל היום ויפשה כאשר פשה עתה. ומה שאמר רש"י בשער לבן שהוא סימן טומאה וגזרת הכתוב הוא דלא פסריה דמלתא וגזירת עילאה היא די מטא על גברא ההוא כי הנגע שלא יהפוך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור לא ליחה שתחליא כלל

ספורנו

בלידת הנקבה: (ז) וכפר עליה. כי כל ימי זוב טומאתה תהיינה כל מחשבותיה פונות אל עסקי כלי הזרע ופעולתם ולא תהיה ראויה למקדש וקדשיו עד שתביא כפרתה ותפנה אל הקדש: (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. וזה יהיה ברוב אם לא יעכל הזרע ימדס הכלות: שאת או ספחת או בהרת. כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה. ואין בהן ממיני הצרעת שספרו הרופאים זולתי המורפיא"ה והאלבהר"ס והנתק. אמנם שאר מיני הצרעת המזיקים שספרו שהם סרטן לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התורה כלל. כי אלה הד' מראות לבדם שספרו ז"ל שהן שאת ותולדתה בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) כל שיש בו א' מד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שספרו הרופאים לא יהיו בעוונו כלל ע"כ מזבח כפרה אם לא יהיה עוונו בתכלית הקלקול ח"ו כאשר מדוי מצרים הרעים או מגל חטא בהנהגת המאכל והמשתה וזולתם ולא תהיה בהם טומאה כלל: והובא. כי כל מי שילך אל מקום להתפעל לא יקרא בא אז. אבל יקרא מובא כמכין תובל למולך רעותיה מובאות לך. והגישו אדוניו והביאה האלהים את אשתו. והפך ונגשו אל המשפט ונקרב בעל הבית. עד האלהים יבא דבר שניהם: (ג) נגע צרעת הוא. הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא. ופעמים צרעת היא. ופעמים נגע הוא. כי אמנם יש לצרעת כמו לשאר החלאים עתות התחלה ותוספת ותכלית ואם ירפא בחולי תהיה לו ירידה ג"כ ויקרא להתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולתכלית צרעת וכאשר תתישן תקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר כרפא הנגע כרפא הנתק. ובהיות זה הנגע מן החולי לעונש כאמרם ז"ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר לעורר אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: (ד) ועמוק אין מראה מן העור. אע"פ שאמרו כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה העמוקה מן הצל מ"מ בהיות גם העור באיזו

לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין־
מראה מן־העור ושערה לא־הפך לבן
והסגיר הכהן את־הנגע שבעת ימים:
ה וראהו הכהן ביום השביעי והנה
הנגע עמד בעיניו לא־פשה הנגע בעור
והסגירו הכהן שבעת ימים שנית שני
ו וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית
והנה כהה הנגע ולא־פשה הנגע בעור
וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו
וטהר: ז ואם־פשה תפשה המספחת
בעור אחרי הראתו אל־הכהן לטהרתו
ונראה שנית אל־הכהן: ח וראה הכהן
והנה פשתה המספחת בעור וטמאו
הכהן צרעת הוא: פ ט נגע צרעת
כי תהיה באדם והובא אל־הכהן:
י וראה הכהן והנה שאת־לבנה בעור
והיא הפכה שער לבן ומחית בשר
חי בשאת: יא צרעת נושנת הוא בעור
בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא: יב ואם־פרוח תפרח הצרעת בעור
וכסתה הצרעת את כל־עור הנגע מראשו ועד־רגליו לכל־מראה עיני
הכהן: יג וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את־כל־בשרו וטהר את־הנגע
כלו

אונקלוס

ועמיק לית מחזאה מן משכא ושערה לא אתהפיך למחור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעא יומין: ה ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כדהוה לא אוסיף מכתשא במשכא ויסגריניה כהנא שבעא יומין תנינות: ו ויחזי כהנא יתיה ביומא שביעאה תנינות והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי: ז ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דיתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא: ח ויחזי כהנא והא אוסיפת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא: ט מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא: י ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת שערא מחור ורושם בשרא חיא בעמיקתא: יא סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא: יב ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: יג ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה איתהפיך למחור
דכי

מסרה ד הוא, בשו"א וחירק. מראה, כולם חסר. ושערה, ל' כתי' וחד מפיק דאפי' לא הי"ל שער כלל ד"ס. והסגיר, כל אוי' מ"י. ה וראהו, ה'. השביעי, כולם מלא במ"א. ימים שנית, ג'. ו מספחת, כל לי' בקיפ' כ"כ. הוא, בשו"א וחירק וכבס, ט' בקיפלא. ז פשה, השי"ן בחולם ומ"ו. הראתו, ל' ומ' דמ'. ונראה, ה'י. ח הוא, בשו"א וחירק וכן נושנת. ט נגע, י"א פסוק רישי' וסופיה נו"ן. באדם, ד' מטעין. י היא, י"א כ"כ בתורה. ומחית, ל'. בשאת, ל' ומשמש א"ב והבי"ת בלא מתג והשי"ן כפי והיה משמשו להכבד והוקל. יא נושנת, ל' ומלא. הוא, בשו"א וחירק. לא, כ"כ בלא וא"ו. יסגרנו, ה' חסר בלי'. יב פרוח, ב' חד מ' דין מלא. וכסתה, ל'. כל, ל' וחד וכל. מראשו, ל'.

ת"א כהה כתובות עה. וטהרו הכהן מגילה ח. מראשו ועד רגליו זבחים כ ערכין יח. לכל מראה מ"ק ח' סנהדרין לד ערכין יח נדה כ.

רש"י

הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה שהשער לבן סימן טומאה היא גזירת הכתוב: (ד) ועמוק אין מראה. לא ידעתי פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא. המספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון זכר: (י) ומחית. שיימי"נט בלע"ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף היא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה ונראית זו כבריאה למעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: (יג) מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה
עיני

רמב"ן

כלל: (ה) והנה הנגע עמד בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון לשון רש"י וכמוהו ועינו כעין הבדולח וכן כעין הקרח הנורא אבל בתורת כהנים שנינו אין לי אלא בעיני עצמו בעיני תלמידו מנין תלמוד לומר ואם בעיניו עמד הנגע אם כן פי' ואם בעיני הכהן הנזכר עמד הנגע כלומר שעמד על עמדו לא שינה את מקומו ולא פשה לעיני מראה הכהן ולשון מורגל בדברי חכמים כך נראה בעיני וכן ועתה תיקר נא נפשי בעיניך בדעתך ובמחשבתך. ויכוון הכתוב כי לפי מראות עיניו ישפוט בפשיון אינו צריך למדוד את הנגע: (ו) והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע. כתב רש"י כהה שהוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו ולא פשה טמא הוא והוא באמת משמעות הכתוב. אבל לפי מדרש רבותינו אינו כן שהרי שנינו להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון ולפטור את העומד בסוף שבוע שניה ובביאור אמרו בת"כ שבנגעים עומדים בראשון מסגיר ובשני
פוטרו

אבן עזרא

הפך לבן. [א]טעמו נהפך ללבן: עמוק. יותר [ב]יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו [ג]שפל וטמא אותו. בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. האדם יהיה נסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: (ה) עמד. בעיניו הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה. כענין [ד]נפוש: (ו) שנית. פעם שנית: כהה הנגע. רבים החכמים אמרו כמו חשך ועמותם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שהיה בו שניהם ולפי דעתי שמלת [ה]כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא [ו]כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר וכ' הם שני סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם: וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אמר כן הנו טמא: (ט) והובא. האדם [ז]כמשפטו: (י) והיא הפכה. השער השחור [ח]ללבן: ומחית. פירוש [ט]בשר חי והנה הבשר
שלא

הוא במשך בישריה ועמיק לית חזויה למחוור כתלגא יתיר ממשכא ושערה לא אתהפיך לחיוור כסידא ויסגר כהנא מכתשא שבעא יומין: (ה) ויחמיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה לא הליך פסיונא דמכתשא במשכא ויסגריניה כהנא שבעא יומין תניינות: (ו) ויחמי כהנא יתיה ביומא שביעאה תניינות והא עמא מכתשא לא הליך פסיונא דמכתשא במשכא וידכיניה כהנא קלופי מטפלא הוא ויצבע לבושוי וידכי: (ז) ואם הלוכי הליך פסיונא דקילופי דמיטפלא במשכא בתר דאיתחמי לכהנא לדכותיה ויתחמי תניינות לכהנא: (ח) ויחמי כהנא והא הליכת פסיונא דקילופי מיטפלא במשכא ויסאביניה כהנא מטול דסגירותא הוא: (ט) מכתש סגירו ארום יהי בבר נש ויתיתיה לות כהנא: (י) ויחמי כהנא והא שומא זקיפא חיורא במושכא כעמר נקי והיא הפכת שערא למחוור כקרום ביעתא ורושם בישרא חייא בשומא: (יא) סגירותא עתיקתא היא במשך בישריה ויסאביניה ויהלטיניה כהנא לא יסגיריניה ארום מסאב הוא: (יב) ואין מסגיא תסגי סגירותא במושכא ותחפי סגירותא ית כל משך בישריה מרישיה ועד ריגלוי לכל חיזיו דחמין עיני דכהנא ומתבונן בין למדכיא ובין לסאבא: (יג) ויחמי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בישריה וידכי ית מכתשא כוליה

אתהפיך

בעל הטורים

כדכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה: (ה) והנה הנגע לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו בכאן שהיה סגור עד עתה וכן (ויהי בבקר) והנה היא לאה. (עי' מגלה ד' י"ג): (ט) באדם ד' הכא ואידך או באדם אשר יטמא לו (פ' אמר) ובוגדים באדם תוסיף (משלי כג) אשר שלט האדם (באדם). ובוגדים באדם תוסיף איירי באשה זונה שמפתה האדם עד שיטמא לה וזהו אשר שלט האדם באדם שהיא שולטת בו ואם יטמא לה סוף שילק' בצרעת ויטמא כמה. סמך נגעים ליולדת לומר בכל מי שאינו שומר נדות הולד מצורע. (הוא כמו ד"א) הקב"ה אומר לולד אם תטיב מעשיך ראה מה ברכתי למעלה ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעות מעשיך הרי נגעים בלדך. עזה בגימ' לבן: (יב) פרוח פרחת ב' במסרה הכא ואידך פרוח תפרח ותגל (ישעיה לה) לומר כשפרוח תפרח

הצרעת

יונתן

מן העור אע"פ שאמרו כל מראה לבן עמוק כמראה חמה עמוקה מהצל מ"מ בהיות גם באיזה מדרגת הלובן לא יהיה כל לבן עמוק אלא זולתי בהיותו שעבר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה ע"כ: (ה) פסיוני. פי' לא הלך הנגע שהוא פסיוני ע"ש פשה בעור וכו': (ז) דקילופי דמטפלי ר"ל קליפת הבצים מדובקת בעור ולא שיהיה נגע טמא ומתרגם מספחת מיטפלא כדאיתא בגמ' שם אין ספחת אלא לשון טפילה שנאמר ספחני נא וגומר והא דלא תרגם הכי לעיל גבי ספחת הנזכר שם דקשה כאן המ"ם של מספחת ר"ל דהל"ל וטהרו הכהן ספחת היא אלא מספחת במ"ם השימוש ויורה שהוא שם נגע טהור שטפילה לספחת ולא ספחת גמור מה שלא מצי לפרש לעיל וק"ל: (י) כעמר נקי פי' כצמר נקי שהוא בן יומו דס"ל כחכמים דאמרי שאת כצמר לבן ואמר ר' ביצי כצמר נקי בן יומו. כקרום ביעתא פי' כקליפה של ביצה הכי איתא בגמ' דבעיד למר לבן כקרום ביצה ולכך מתרגם על והיא הפכה שער לבן: (יא) ויהלטיניה. הוסיף ההלטה מדיוקיה דקרא לא יסגירנו ר"ל לימא וטמא וליסתוק אלא הורה לנו דדק מצורע מוחלט הוא ולא מוסגר: (יב) בין למדכיא ובין

לסאבא

רמב"ן

פוסקו ועוד אמרו במגלה יצא מצורע מוסגר שאין צרעתו תלויה בגופו אלא בימים ואלו היה צריך שתהיה כהה היתה טהרתו תלויה בגופו ורש"י עצמו פי' שם כלשון הזה שאין תלויה בגופו שאם לא ימצא בשביעי סימן טומאה שער לבן או פסיון יטהרנו אע"פ שנגעו עומד בעיניו כגון בסוף שבוע שני. אבל כך אמרו חכמים שבסוף שבוע שני בין שכהה הנגע ממראה השלג לסיד ההיכל או שידמה לקרום ביצה ואפי' העזה שהיתה כסיד וחזרה לשלג וכל שכן עומדת במראיתה כל שלא פשה מטהר' ואם כן פירוש הכתוב והנה כהה הנגע שחזר למראה נגע אחר כגון משלג לסיד הואיל ולא פשה ומספחת היא שלא תאמר כיון שנשתנית הנגע למראה נגע אחר תהיה כתחלה בא הכתוב ולמד שהוא טהור והוא הדין אם העזה שכבר למדך הכתוב שאין השנוי ממראה למראה סימן טומאה אלא כעומד בעיניו הוא וכל שלא פשה טהור הוא ואם תשאל ולמה לא הזכיר הכתוב העזה וכל שכן כהה בא ללמדך שאף על פי שכהה אם פשה טמא ופירוש כהה שהוכהה לאחד ממראות נגעים כגון משלג ועד קרום ביצה שעדין נגע הוא אבל למטה ממראות נגעים ככר נתרפא ואין כאן נגע ואין פסיון בזה וטמאהו כלל וכענין הזה הוא ומתבאר בתורת כהנים: (י) והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן. פי' הכתוב הזה אינו שיהיה צריך לשניהם לשער לבן ומחי' שהרי טמא הכתוב בשער לבן לבדו בפרשה הראשונה וכן המחיה לבדה סימן טומאה היא אם כן פירושו והיא הפכה שער לבן או מחית בשר חי בשאת והזכיר שער לבן בשאת אע"פ שכבר הזכירו בבהרת ללמד שבשאתין הוא סימן טומאה. ורבותינו דרשו ליתן שיעור למחיה שתהא כדי לקבל שער לבן שהוא שתי שערות: (יב) ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע. הנה הפריחה איננה סימן טהרה עד שתפרח בכל הגוף חוץ מן המקומות שמנו הכהנים במשנה שאין מעכבין את ההופך כולו לבן אם כן מהו את כל עור הנגע אבל פירושו וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו יאמר שהפך לבן מקום הנגע וכל הגוף הנה

אם

אבן עזרא

שלא ירגיש איננו כן: (יא) נושנת. קדמונית. מלת יסגירנו. יוצאת לשנים פעולים והטעם שילוה שיסגר: (יג) וטהר את הנגע. כי [כ]כאשר יצא הנגע כולו לחוץ והוא כל ממנו: וטעם וטהר את הנגע. [ל]בדבור שאותו הנגע לא יטמא

אחרים

פירוש על אבן עזרא

נגע שולפת ומוגבהת. [א]ר"ל טעמו כמו להלן (פסוק ע"ז) כי בנדון זה שנמצא הפעל בבנין הקל ובבנין הנפעל. שניהם שוים בהוראתם כידוע למדקדקים. והמבאר לנפה"ש פי' שהנגע הפך השער השחור ללבן. והוא דוחק ללא צורך. כי אינו דומה למ"ש להלן (פסוק י') וכן מתורגם בל"א הפך (ווייס געווארדען) והפכה (ווייס געמאכט). [ב]עמוק פי' לבן. ומ"ש מעור הוא מ"ם היתרון. ור"ל נראה הנגע לבן יותר מלובן העור. וכן תיב"ע וחיזוו דמכתשא עמיק למחוור כתלגא יתיר ממשך בישרי'. ועיין ברשב"ם ז"ל. והמבאר לנפה"ש לא ירד לעמקו. [ג]ר"ל כי עמוק הוא יותר ושפל אולם הכוון לפרש שפל כמו מטה לכן אמרו שפל מן העור כאלו אמר למטה ממנו והיה א"כ המתנגד לשפל עליון על צד ההצטרפות כמו מעלה ומטה אבל לא יתכן לומר עמוק ממנו אלא אם כן' ענינו יותר ממנו כאמר שחור ממנו ולבן ממנו והיה המתנגד לעמוק גבהן או גבה (פי' הרים גבנונים) על צד ההפך לכן אמר ז"ל יש בעמקו מעוינק העור. [ד](נחום ג' י"ח) ענינו התפשטות. ואף שזה בפי"ן וזה בסי"ן ענינם אחד. וכן מיודעי מחשך (תהלים פ"ח י"ט) בשי"ן ולא חשך ממני (בראשית ל"ט ט') בסי"ן. חדא נינהו. [ה]כי כהה ענינו פחיתות וקמוט. ופשה ענינו התפשטות כמ"ש לפני זה. [ו](ש"א ג' י"ג) פי' שלא השחיר בפחיתות כבודם. [ז](לעיל פסוק ב'). [ח]כי מלת והיא שבה אל השאת. [ט]ר"ל בריאות בשר חי. וכן הוא במכלל יופי. [י]ר"ל שאיננו בריא. [כ]ר"ל כי הטבע הוציאו לחוץ וזה נראה שהטבע הוא חזק והחולי הוא חלש ולפיכך הוציאו לחוץ שאם היה הטבע חלוש לא היה מוציאו לחוץ. [ל]הטעם הוא כמו שאמר למעלה וטמא אותו בדבור והנה מה שאמר הכתוב וביום הראות בו בשר חי יטמא ואם תשאל ותאמר היה לו לאמור יטהר כיון שנראה בו בשר חי שהוא הבשר המבריא דע כי כשהעפוש הוא מרובה והדם הצלול הוא מועט העפוש יורד למטה והצלול לפי מיעוטו וקלותו עולה למעלה ולפיכך נראה למעלה בשר חי ולפיכך יטמא וכן אמר גם כן ומחית בשר חי בשאת צרעת נושנת וכו' עד טמא הוא. אבל כשהדם הצלול הוא מרובה מן המעופש דוחה הטבע את המעופש למעלה ולפיכך אמר ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל העור וכו' עד וטהר הוא. אבל אם נראה בשר חי ונראה בו הכהן הבשר עד צרעת הוא. כי המעופש דחה אותו הצלול המעט למעלה.

ר"ל

ספורנו

באיזו מדרגה מן הלובן לא יהיה כל לבן עמוק אלא זולתי בהיותו עובר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה: (ה) וראהו הכהן. גזרת הכתוב שלא תהי' טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן כי שפתי כהן ישמרו דעת ויורו למנוגע לפשפש במעשיו ויתפלל על עונו

ויתפלל

פירוש רשב"ם

הוא העיקר: (ד) כי יהיה בעור בשרו. לפי שלפנינו יאמר כי יהיה בו נגע בראש או בזקן הוצרך כאן לומר בעור בשרו: שאת. לשון גובה. שאינה לבנה כל כך כבהרת. אבל הבהרת לבנה היא כדכתיב בהיר הוא בשחקים ונראית עמוקה יותר מבהרת (נ"ל מעור) כמראה חמה עמוקה מן הצל: (ו) ספחת. טפילה לשאת. או טפילה לבהרת. תולדת שאת. וגם יש תולדת לבהרת להצטרף עמה כדכתיב ספחני נא אל אחת הכהונות. לשון טפילה וצירוף. כך פירשו הכמים: (ט) לנגע צרעת. שיהיה מקום הנגע בשר לבן כדכתיב מצורעת כשלג. כך נקרא הנגע כשהוא לבן:

ומראה

כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא: יד וּבְיוֹם
הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: טו וְרָאָה
הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר
הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא: טז אוֹ כִי
יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא
אֶל־הַכֹּהֵן: יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ
הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע
טָהוֹר הוּא: פ שלישי יח וּבָשָׂר כִּי־
יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא: יט וְהָיָה
בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת
לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן:
כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־
הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן
נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה: כא וְאִם ׀
יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן
וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה
וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים: כב וְאִם־
פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ
נֶגַע הִוא: כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת
לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ
הַכֹּהֵן: ס רביעי (שני כשהן מחוברין) כד אוֹ בָשָׂר
כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת
הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ
לְבָנָה: כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק
מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה
וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא:
כו וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת
שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת
יָמִים: כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן
אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא: כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא
כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא: פ חמישי כט וְאִישׁ
אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן: ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה

מראהו

דכי הוא: יד וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב:
טו ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב
הוא סגירותא הוא: טז או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך
למחור וייתי לות כהנא: יז ויחזיניה כהנא והא אתהפיך
מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא:
יח ואינש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואתסיא: יט ויהי
באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי
לכהנא: כ ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא
ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא
היא בשיחנא סגיאה: כא ואם יחזינה כהנא והא לית בה
שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה
כהנא שבעת יומין: כב ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב
כהנא יתיה מכתשא היא: כג ואם באתרהא קמת בהרתא
לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: כד או
אינש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה
בהרא חורא סמקא או חורא: כה ויחזי יתה כהנא והא
איתהפיך שערא לחורא בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא
סגירותא היא בכואה סגיאה ויסאב יתיה כהנא מכתש
סגירותא היא: כו ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא
שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה
כהנא שבעת יומין: כז ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה
אם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתש
סגירותא היא: כח ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת
במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי
רושם כואה היא: כט וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא
בריש או בדקן: ל ויחזי כהנא ית מכתשא והא
מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק

ויסאב

מסרה יד הראות, ד' מלא בליש'. טו הוא, ד' הוא. טז כי, במרכא. ללבן, ב' ובעינין וכל שוא בר חינא דכו'. יז וראהו, ב' בעינין ונהפך ובעינין פשה. יח ובשר, ח'. בו, כל תזריע יהיה בו כתי'. בערו, ח"ו. יט במקום, מ"ו. ונראה, ד"ז. כ ומראה, דין מפיק ה'. הוא, וא"ו וחירק. בשחין, ל'. כא ואם, ב' ר"פ בטעמא ובעינין. והיא, מן י"א דכתיב יו"ד. והסגירו, ד'. כב הכהן אתו, ג'. הוא, כתיב בוא"ו, וקרי בחירק. כג תחתיה, כל סו' ת"י. תעמד, כל ליסנא ח"ו. פשתה, קמץ וז"ק. הוא, בוא"ו וחירק. כד בערו, ח"ו. מכות, ל'. והיתה, במ"ס הוא"ו בגעיא. כה ומראה, ל'. הוא, תרין בפסוק בוי"ו וקרי בחירק. פרחה, ב'. כו ואם, ב' ר"פ בטעם בעינין (עי' לעיל פ' כ"א). והוא, כתוב וא"ו וקרי בחירק. כהה, ה'. והסגירו, ד'. כז הוא, כתיב וא"ו וקרי בחירק. כח ואם תחתיה, ג' ר"פ. והוא, תלתא בפסוק כתיב בוא"ו וקרי בחירק. כט או, קדמא מונח תרין מקף וסי' לא תקיפו פאת ראשכם (עי' לקמן פ' ל"א).

ת"א כלו הפך לבן סנהדרין לז נדה יט. וביום הראות מ"ק ז ח סנהדרין לד נדה כ. ונרפא סוטה ה. שאת לבנה שבועות ו. ואם תחתיה תמורה כז. מכות פסחים עה. מכות אש שם. ומראה עמק נזיר סה שבועות ו חולין סב בכורו' מא. ואיש או אשה קדושין לה.

אתהפיך לחיור דכי הוא: (יד) ברם ביומא דיתחמי ביה בישרא חייא דביה יהי מסאב: (טו) ויחמי כהנא ית בישרא חייא ויסאיביניה מטול דבישרא חייא דביה מסאב הוא סגירותא הוא: (טז) או ארום יתוב בישרא חייא ויתהפיך לחיור וייתי לות כהנא: (יז) ויחמיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למיחוור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא: (יח) וגבר נש ארום יהי ביה במושכיה שיחנא ואיתסי: (יט) ויהי באתר שיחנא שומא זקיפא חיוורא או בהקי מיטפלא חיוורא סמקא מערבין ויתחמי לות כהנא: (כ) ויחמי כהנא והא חיזווהא מכיך מן מושכא למחוור ושערה אתהפיך למחוור ויסאיביניה כהנא מטול דמכתש סגירותא הוא בשיחנא סגיאת: (כא) ואין יחמינה כהנא והא לית בה שער חיוור ומכיכא לא איתא למחוור יתיר מן משכא מטול דהיא עמיא ויסגירינה כהנא שובעא יומין: (כב) ואין הלכא תהליך פסיונא במושכא ויסאב כהנא יתיה מכתשא הוא: (כג) ואין באתרה קמת בהקי לא הליכת פסיונא צולקת שיחנא הוא וידכיניה כהנא: (כד) או בר נש ארום יהי במושכיה כוואה דנור ותהי רושם כוואה בהקי חוורא כומקא מערבין או חוורא בלחודא: (כה) ויחמי יתה כהנא והא אתהפיך שערא למיחוור כסידא וחזויה עמיק למיחוור כתלגא יתיר מן משכא סגירותא הוא בכואה סגיאת ויסאב יתיה כהנא מכתש סגירותא הוא: (כו) ואין יחמינה כהנא והא לית בבהקי שער חוור ומכיכא לא איתא למיחוור יתיר מן מושכא מטול דהיא עמיא ויסגרינה כהנא שובעא יומין: (כז) ויחמיניה כהנא ביומא שביעאה אין הלכא תהליך פסיונא במושכא ויסאיב כהנא יתיה מטול דמכתש סגירותא הוא: (כח) ואין באתרה קמת בהקי לא הליכת פסיינתא במושכא והיא עמיא שומת כואה היא וידכאיניה כהנא ארום צולקת כואה היא: (כט) וגבר או איתא ארום יהי ביה מכתשא בריש או בדקן: (ל) ויחמי כהנא ית מכתשא והא חזויה עמיק למחוור יתיר מן משכא וביה שער מצלהב כחיזו

הדב

יונתן

לפספס פי' בין לטהר ובין לטמא ודייק דהל"ל למראה עיני הכהן לכל יתורא בכ"מ כצריית הוא וכאן בא לרבות כהן המסכוין הן לטהר והן להפך וק"ל: (יט) בהקי מיטפלא וכו' פי' אפי בהרת עפלא היא כבהרת שהיא לבנה כשלג והיא עיקר והא עפלה כשאין לבנוניתה חלוק אלא פתוך כמתכר במתני וזהו שאמר מיוורא סומקא מעורבין פי' לובן ואודם מעורבין יחד זהו פתוך וק"ל: (כג) צולקת שיחנא וכן לעיל שמות כ' ה' כתב כן ולשון נמכה הוא בכ' המדיר דאיתא שם גבי ונשכו כלב ונעשה מקומו צלקת ופירש"י משמיטה המכה נשאר במקום המכה רושם זמן מה וק"ל וכדפירש"י: (ל) שער מוצהב תרגום של זהב והוא מראה הנוטה אל האדום וכן פ"י באם להבה אשא ללהבה ופי'

פי

רש"י

עיני הכהן. פרט לכהן שסמך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם נמשה בו מחיה כבר פירש שהמחיה סימן טומאה (ת"כ) אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחי' לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד שמופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעש' רחב ונראית בו מחיה למדנו הכתוב שמטמא: וביום. (ת"ק טו בכורות לו) מה תלמוד לומר ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין את' רואה בו מכאן אמרו חתן שנותנין לו שבע' ימי המשת' לו ולאיצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל: (טו) צרעת הוא. הבשר הוא: בשר. לשון זכר: (יח) שחין. (חולין ח) לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העל' נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: (כ) מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רשם שימתא אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים ריטרי"ר בלע"ז: צרבת. רייטי"שמנט בלע"ז: (כד) מחית המכוה. שנימנ"ט כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם (חולין ח) ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גרים בשחין וחצי גרים במכוה לא ידונו כגרים: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום

בשר

רמב"ן

אם הפך לבן כל הגוף ומראה הנגע חזר לבהק או נתרפא טמא הוא: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב נתק הוא כך שמו של נגע שבמקום שער: (ל) לשון רש"י והנראה מן הלשון הזה שהפרש שבין נגע הראש והזקן לנגע עור הבשר הוא זה שהזכיר כגון השער הלבן והצהוב כי הנגע בארבע מראותיו כשהו' בתוך שער הראש והזקן אם נהפך בו שער טמא כאשר הוא טמא בעור הבשר אם הוא לבן וכי היאך אפשר לומר כן והלא הוא עצמו כתב כמרא' נגעת עור בשר שמטמא בארבע מראות ולא כמרא' נתקי' של מקום שער שאין מטמאים בארבע מראות שאת ותולדת' בהרת ותולדת' ואם בארבע מראות אין מטמא בהיזה מראה ובאיזה ענין הוא מטמא ולא הזכיר

בו

אבן עזרא

אחרים: (טז) או כי ישוב. שיתכן שישוב: (יט) לבנה אדמדמת: מעורבת משני העינים או קנאים כן: מלת צרעת. מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: (כ) והנה מראה. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האל"ף והה"א במפיק כמו ידה רגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות הנו"ן עירא' כמו ישגילנ' לספרון הה"א הנוסף וכן מלת ממנה ווגנכו: (כג) ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת. כמו ונצרבה בו כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: (כד) או לבנה. לבדה: (כח) ואם תחתיה תעמוד הבהרת והיא כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתי' תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה: (כט) ואיש או אשה. בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרחת והגבחת איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי' (פי' מ"ח ואיש או אשה כ"ל אחר שלקח לשון איש שאינו כולל לאשה כמו מלת אדם. הולכך לומר אשה בעבור הראש לא בעבור הזקן כי הזקן שב לאיש

ולא

פירוש על אבן עזרא

כ"ל קנא לבן וקנא אדמדם. כ"ל כי מלת צרעה אינו מין עוף כמו שאמרו חז"ל אלא מחלה. וא"ת מלת ושלחתי תורה שהוא כדבריהם כ"ל שגולח דבר חי לפניהם כמו שאמר וישלח את היונה הולכים רבים. לומר ז"ל שזה אינה טענה כי כבר מלאנו מלת שלוח בדבר שאינו חי כמו שאמר ישלח דברו וירפאם וכו'. כ"ל מראה שרשו ראה. ולא יתכן לומר מַרְאָה כ"א מַרָאָה. כי הכלוי יְרַאֲגְדָה בתוספה נו"ן ה"א. ונפל ה"א הכנוי ונתבלע בדגש הנון. תחת מִמֶּנָּה. מִמֶּנּוּ. (יחזקאל כ"א ג'). קר"ל כי לא הזכיר כן בפסוק כ"ב מלת והיא כהה שעינינו חסר. כי כונתו שם שיעמוד על עמדה לא פשתה ולא חסרה. אבל בזה כונתו שחסר וכבר פי' ז"ל כי לפי דעתו מלת כהה הפך פשה.

שהוא

ספורנו

ויתפלל גם הכהן עליו ובלעדי זאת בהיות על פיהם כל נגע יקנו עדיעות עין במדרגות המראו' להבחין בין נגע לנגע: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה. שאין אותו המקום כדון בסימני עור בשר של מעלה וכן מקום מכות אש כי אמנם העור הטבעי שנאבד בשחין או במכוה לא ישוב עוד כמאז אבל

יולד

פירוש רשב"ם

(ג) ומראה הנגע עמוק. לבן. ועמוק אין מראהו. שאינו לב מאחד ממראות נגעים המפורש במסכת נגעים: (ח) צרעת היא. ומוחלט היא וישב בדד עד שיתרפא ויביא צפרים: (י) ומחית בשר חי. לא כמו בשר מבושל כי אם חי שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע: (יח) שחין פירשו רבותינו שבא על ידי חמימות מלקות שהכוהו אבל שחין של מכות אש הוא שבא על ידי חמימות אש:

נתק

מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב
דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת
הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ לא וְכִי־יִרְאֶה
הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ
עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ
וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת
יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־
הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין
עָמֹק מִן־הָעוֹר לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק
לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק
שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן
אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־
פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק
מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו
וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר
אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן
לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ לז וְאִם־בְּעֵינָיו
עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס
לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ לט וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס
ששי (שלישי כשהן מחוברין) מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם מִפְּאַת
פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע
לבן

ס ג׳ רבתי

אונקלוס

וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִיקְנָא הוּא׃ לא וַאֲרֵי יֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָּא וְשַׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ לב וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוּמָק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית עָמִיק מִן מַשְׁכָּא׃ לג וִיגַלַּח סַחֲרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ לד וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ לה וְאִם אוֹסָפָא יוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ׃ לו וְיֶחֱזִינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאַב הוּא׃ לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וְשַׂעַר אוּכָם צְמַח בֵּיהּ אִתְּסֵי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא׃ לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּסְרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוָּרָן׃ לט וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּסְרְהוֹן בַּהֲרָן עָמְיָן חִוָּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגִי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא׃ מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קָרֵחַ הוּא דְּכֵי הוּא׃ מא וְאִם מִקְּבֵיל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוּשׁ הוּא דְּכֵי הוּא׃ מב וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרְחוּתָא
או

מסרה ל להב, כ"ל מ"ו. הזקן, ג'. הוא, כ"כ וקרי בוא"ו סוכן. לא וכי יראה, ל'. אין, י"ז פסוקי' אין אין מלעות פסוק. שחר, כולם מ' בלי במ"ב. נגע הנתק, ב'. לב הנגע, ל'. בטעם בעניין, והנה, כל דפסיון מלך. ומראה ז. לג והתגלח והב' והלמ"ד דגושים והג' רבתי. יגלח, ח"י דקרי ולא כתיב. לד עמק כלם חסר במ"ב. וכבס, ט'. לו יבקר, ב'. לשער, ל' דגש. לז שחר, כולם חסר בלי' במ"ב. וטהרו, ד'. לח בהרת בהרת, כל חו' מ"ו. לבנות, ד' בלי' ב' חסר ב' מלא. לט כהות, ב' ומלא. לבנת, ח"ו. בהק, ח"ו. מ ימרט, ב' ובענין. קרח, ח' דח' וחנין ק' ולא כתיב. מא גבח, ח"י דקרי ולא כתיב. מב וכי יהיה, ד' כ"פ בתורה. בקרחת, ל'. בגבחת, ל'.

ת"א והתגלח עם ל.

רש"י

בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער לצהוב: (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו של נגע (ת"כ) במקום שער: (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. (ת"כ) מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא לחוץ: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו לצהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב לצהוב כמו זהוב הו"ר בלע"ז: טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהר (מ"ק ז): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו"ש בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמדם. פתוך מנין שאף המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור
בשר

ספורנו

יולד במקומו דבר דומה לעור שאין עור מחליף כדאיתא בפרק ב"א סימן. וכמו שספרו הרופאים: (ל) נתק הוא. שיש בתוך מקום שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח החולי לא בכח אדם ולא בכח שם ואע"פ שאין שם שום מראה כמו שקבלו רז"ל וכן הוא מין נגעת אצל הרופאים. אמר אם כן שאע"פ שתהיינה במקום הנתק מראות כמראות ופשיון המחליטין שלא במקום שער הנה השער השחור מגיד במקום שער מין המראה לבן וזמן הפשיון: (לט) כהות לבנות. לגמרי ממראה קרוב בילה שהנו הכהים:
והנגד

דהב דקיק מסאב יתיה כהנא ניתקא הוא סגירות רישא או דיקנא הוא: (לא) וארום יחמי כהנא ית מכתש ניתקא והא לית חיזויה עמיק למחזור יתיר מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש ניתקא שובעא יומין: (לב) ויחמי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא הליך פסיון מכתשא ולא הוה ביה שער מצלהב כחיזו דהב וחיזוי ניתקא לית עמיק יתיר מן משכא: (לג) ויספר ית שערא דחזרנות ניתקא ברם דעם ניתקא לא יספר ויסגר כהנא ית ניתקא שובעא יומין: (לד) ויחמי כהנא ית ניתקא ביומא שביעאה והא לא הליך פסיון ניתקא במשכא וחיזויה ליתוי עמיק למחזור יתיר מן משכא ודכי יתיה כהנא ויצבע לבושוי ודכי: (לה) ואין הליך תתהלך פיסיונא דניתקא במשכא בתר דכותיה: (לו) ויחמיניה כהנא והא הליך פסיון ניתקא במשכא לא יפשפש כהנא לשער מצלהב מטול דמסאב הוא: (לז) ואם כד הוה קם ניתקא ושער אוכם צמח ביה איתסי ניתקא דכי הוא וידכיניה כהנא: (לח) וגבר או איתא ארום יהי במשך בישרהון בהקי בהקי חיורן: (לט) ויחמי כהנא והא במשך בישריהון בהקי עמיין חוורן צהר הוא סגי במשכא דכי הוא: (מ) וגבר ארום יתר שער רישיה קרוח הוא דכי הוא: (מא) ואין מקביל אנפוי יתר שער רישיה גלשלשן הוא דכי הוא: (מב) וארום יהי בקרוחתא

או

בעל הטורים

בלרעם בכולו יגיל כי אז יתכר: (ל) הזקן ב' במס' הכא ואידך הזקן זקן אהרן. ונם שם הזקן מספה במפלת סנחריב (ישעיה ז') מלמד שלקו בלרעם ובשביל שאהרן רודף שלום הכנעים ומטהרם בלגון שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו: (לג) והתגלח גימ"ל גדולה. שג' לריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער [מאח"כ ביפס מוסר] כזיר ומלורע. ולוים: (לו) לא יבקר שנים במסו' הכא ואידך לא יבקר בין טוב לרע. בשביל לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן

ריטמאו

יונתן

כי השער לבוב דומה לזהבה: (לג) דתרגום ויספח פי' שסביב הנתק וכן מתרגם אח"כ דעם ויספח נמי ה"ע מה שעם הנתק והוא סביבותיו כדפירש"י ונפקא ליה שיכים ב' שערות שיהי' ניכר כדאיתא בת"כ: (לט) לשר כמו בהיר ולח: (מא) ומקבל אנפוי פי' מנגד עיניו והוא תרגום של מפאת וק"ל גלשלשן תרגום של גבח הוא בכא ולפי הענין מפרש גבח מל' גבוה שכן אותיות אח"ע מתחלפים וכן נמצא יותר שמתורגם על ענין גבהות כמו הרים גלשותא וכן מתרגם על שגלשו מהר גלעד יעקב ובנוי דעבדו גלישוותא

רמב"ן

בו הכתוב אלא בשיער הבהרת שנהפך שער לבן ופשיון אבל השב הכר שבע הראש והזקן הודיעו הכתוב בשמו שאמר נתק הוא והוא השם הידוע לו ובשם הזה הוא נכר והזכיר בנגעים שמותם ומראיהן בהרת לבנה שאת לבנה ובראש הזכיר שמו ובשמו הוא נודע וכל השם הזה הוא טומאה הכתו' וחזר ופירש סימני המלוט' בסוף זו היא קברת הרב בנתק וכן נראה עוד מדבריו כי טעם הפרש' השני': (מ) ואיש כי ימרט ראשו. לומר כי כאשר ימרטו הראש שיפשר השער ויקרח יהיה טהור מטומאות נתקים מראש ואין טומאה בלותו נגע הנקרא נתק ויהי' מדין כדיני עור בשר שאת ותולדת בהרת ותולדתם דכיון שאין כאן שער יצא מכלל דין ראש וזקן וכל זה איננו כן שהראש או הזקן בעוד שער בהן אין מטמאין במראות נגעים כלל אבל כאשר ימרט מקום בראש ויפשר השער שבו מעיקרו עד שנעשה' המקום חלק ופנוי מכל שער ונולד במקום הנתוק ההוא שער לבן ודק הוא הנגע הטמא ולכך נקרא נתק בעבור שנתק משם השער לא שהוא שם נלבד כמו שאמר הרב ז"ל אבל כשמו כן הוא שצריך נתוק השער ההוא נגרים. ואחר נתוק השער הראשון התולדי מן המקום ההוא אם נולד שם השער הזה הלבן הדק הלקוי הוא סימן טומאה' לא כשנולד תחלה קודם הנתוק: וכן שנינו נולד בראש או בזקן שזר הראש והזקן ונקרחו הראש והזקן עד שלא העלו שער והעלו שער ונקרחו רבי אליעזר בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין ולענין שער לבן הקודם נמי שנינו שער לבן שקדם לנתק טהור ורבי יהודה מטמא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מטמא ולא מציל וכן הענין הזה כלו עוד שנוי בספרא וטעם הכתוב שלא הזכיר הכתוב בתחלה ומפני שהזכיר נגע בראש או בזקן במראה עמוק ושער לבן ולא יתכן שיהיה המראה עמוק כמראה המה עמוקה מן הכל בעוד השער השחור התולדתי עליו ולפיכך תפש כתם נהוג בבני אדם כי בבא הנגעים בראשם יתקר מתחלה ויולד בנתק נגע וילמנה בו השער הלבן הדק הקלר ואחר כך פירש נתק הוא לבאר בבירום שלא יטמא עד שיהיה נתוק ודעת רובי המפרשים שהנגע הזה שהוא הנתק אינו צריך שיהא בו בהרת ושאת ולא שום שנוי בעור הראש ולא תולדותיהן אבל כיון שניתק השער בגרים בראש או בזקן ויעקר משרשו לגמרי הוא הנגע ואם נולד בו שער לבוב דק טמא וזהו לרעת הראש או הזקן שהרי טמא הכתוב בתחלה מראהו עמוק בשער לבוב וחזר והזכיר שאיננו עמוק הסגר וטמא אותו בפשיון ומשמעות זה שאין מראה הנתק עמוק ולא משונה כלל בודאי שני הסימנים האלו שכן הפשיון והשער בלבוב שוים הם בדינם וא"כ באו הכתובים ללמד שבין מראהו עמוק כמראה הבהרת או שאיננו עמוק ולא משונה כלל כיון שנתק מטמא בשער לבוב או בפשיון וברייתות הרבה שנויות בספרא בענין הזה אבל היה נראה שאחר שימרט המקום בראש אינו נגע עד שתוליד במקום החלק בהרת ותולדת' או שאת ותולדת' ואז תטמא הבהרת והשאת בשער לבוב כמו שמטמא בעור הבשר ההפך לבן כי הכתוב שהזכיר נגע בראש או בזקן ואמר והנה מראהו עמוק מן העור ירמוז למראות הנגעים המוזכרים למעלה והזכיר בהרת ותולדת' וכן שאת ותולדת' ואין הפרש' הזאת אלא לשנון טעם אחר שלא כענינו והוא שלא יטמאו מראות נגעים בראש אלא אחרי הנתוק ויש בו להקל ולהחמיר להקל שלא יטמאו בשער לבן ולהחמיר שידונו בשער לבוב והכתוב שאמר וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור ושער שחור אין בו והסגיר את נגע הנתק פי' כמו ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור כי נגע הנתק ירמוז שהיו מראות נגעים בנתוק וזה צריך עיון בתוספתא במסכת נגעים לפי ששנינו שם והנתקים מטמאים בכל מראה ואפילו לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער לבוב דק שמראיו כתבנית הזהב ע"כ נראה מזה שצריך שיהיה בנתוק מראה נגע או לבן בעור הראש השחור כענין מראות הנגעים או אפי' נגע שחור בעור הראש הלבן כענין המורפיאה השחור' שהזכירו הרופאים כי הכתוב לעולם מזכיר נגע הנתק שצריך שיהיה נגע בנתק אבל לא ייחד להם מראות כמו בעור הבשר והפרש' השני' ואיש כי ימרט ראשו לימד' כי אין דין הנתקין אלא כאשר ימרט אמצעות הראש וישאר השער מקיף את הנתק מכל צד אבל אם ימרט אחורי הראש או פאת הפנים וינתק מכל הצד ההוא אינו נידון בסימני הראש וזקן אלא בסימני עור ובשר והטעם כי בטבעי בני אדם רבים שיקרה להם ונימוט

השער

אבן עזרא

ולא לאשה ונקרח ונגבח אמר כמו שאמר ואיש כי ימרט ראשו ולא הזכיר בו אשה כי לא תמלא קרחה וגבחת באשה מפני שלחות שנה כמו שנפרש למטה. ומה שאמר ולא אדם. ר"ל ולא אמר אדם שהוא כלל לאיש ולאשה ע"כ) כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש: (ל) צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן: נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם [ט]על השער: (לג) והתגלח. הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: (לד) וכבס בגדיו. ואין צורך לאמר שירחץ [ת]במים: (לו) לא יבקר הכהן. הטעם יבקש וכן [א]ובקרתם וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע: (לט) בהק הוא. זאת המלה ידועה בלשון [ב]הז"ל ואין ריע לו במקרא: (מ) ימרט. כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים: קרח. מגזרת לא תשימו קרחה: ונטעם ראשו. כלו: (מא) גבח. אין לו [ג]חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של [ד]הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלח' הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב:

כמראה

פירוש על אבן עזרא

[ט]שהוא מתנתק למולשתו. [ת]שאם בגדיו לריכים כבוס גופו לא כ"ש. [א](יחזקאל ל"ד י"א). [ב]מבהיק וגוף העולם ועד קופו. בל"א (גלענלט) והיה בהק הוא מין נגע לבן ונוגה לו הרבה. אבל פחות מבהרת ומשאת וספחת. וכן אמרו בספרא בהק הוא טהור הוא. הוא טהור וממנו ולמעלה טמא. ודומה לו בענין הטגה מה שתרגם יונתן מנגה נגהו (ש"ב כ"ב י"ג תהלים י"ח י"ג) מזיו יקריה מבהיקין שמי שמיא (מכלל יופי) [ג]כתב הרד"ק בשרשים שרש גבח וז"ל. הגבחת הוא מקום שלא היה בו שער אבל הקרחת הוא שהיה בו שער ונמרט. וכן גבחת הבגד שעדיין הבגד חדש ואין בו שער מפני הלרעת. אבל קרחת הבגד שנמרט שער שבו מפני ישנו והלרעת בו עכ"ל. [ד]לפי שאמר הכתוב ואם מפאת פניו ימרט גבח הוא. יתכן שקרח הוא במעלה על הראש

פירוש רשב"ם

(ל) נתק צרעת מקום שער קורא נתק שעל כך מתנתק השער: (לא) ושער שחור אין בו. והסגיר שאם היה בו שער שחור הרי הוא טהור לגמרי

לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא
בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ: מג וְרָאָה אֹתוֹ
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת
בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת
עוֹר בָּשָׂר: מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא
טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ:
מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ
פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם
יַעְטֶה וְטָמֵא | טָמֵא יִקְרָא: מו כָּל־יְמֵי
אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד
יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ: ס מז וְהַבֶּגֶד
כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ
בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים: מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־
מְלֶאכֶת עוֹר: מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק | אוֹ
אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־
בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת
הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן: נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת
יָמִים: נא וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־

בערב

אונקלוס

או בגלושתא מכתש חור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושותיה: מג ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חור סמוק בקרחותיה או בגלושותיה כמחזי סגירות משך בסרא: מד גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבה יסאבניה כהנא ברישיה מכתשיה: מה וסגירא דביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבילא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי: מו כל יומין דמכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה: מז ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כתן: מח או בשתיא או בערבא לכתנא ולעמרא או במשכא או בכל עבידת משך: מט ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: נ ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: נא ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או

במשכא

מסרה, פכחת, ל׳ וכל אוי ח״ו. הוא, וא״ו ומיקר. בקרחתו, ג׳. בגבחתו, ג׳. מד צרוע, כל הדין לי׳ מ״ו. טמא, ב׳ דגש. יטמאנו, ל׳. בראשו, י״ד. נגעו, ב׳. מה והצרוע, ב׳. פרמים, ל׳ וח״ו והתם רפי. וראשו, ד׳. פרוע, ב׳ חד חסר דין מלא. יעטה, ד׳ הע״ין בשוא לבד. וטמא, פסיק. מו בדד, ח׳. מושבו, ב׳ וח״ו. מז והבגד, כ״פ ב׳ בענין. מח בשתי, ל׳ הב׳ בחירק ובלא מתג והשי״ן רפי׳ בערב. ב׳ בב׳ לשנא בכסף. מט ירקרק, ל׳ וחד בירקרק. אדמדם, ד׳ שניס בקמץ ודגוש. כלי עור, במקף. הוא, במלאפוס. והראה, ל״ד והה׳ בקמץ לבד והוא חטוף.

ת״א בקרחתו שם עב נדה יט. איש צרוע הוא סוטה כג ערכין ג כריתות ח. ועל שפם מ״ק טו סנהדרין כו. וטמא טמא יקרא שבת סו מ״ק ה סוטה לב ב״ק לח חולין עח נדה סו. כל ימי אשר מגילה ח. בדד ישב ברכות כה פסחים סז זבחים קיז ערכין טז. בגד צמר או בגד פשתים שבת כו כז מנחות לט בכורות יז.

רש״י

בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה אומר בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמרא׳ צרעת האמור בשחין ומכו׳ שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמרא׳ נתקין של מקו׳ שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולד׳ בהרת ותולד׳: (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת״ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גר״ון בלע״ז: וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ״ק ה): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנ׳ משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בל׳ הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג׳ מחנות (פסחים סז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת. עור שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת

ממארת

ספורנו

(מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ממה שאין ספק בו שלא יהיה זה בטבע בשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות המשונות אם לא מצד מלאכה תשימם בו בצבעים שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה סבה שיקרה בסמים הצובעים או במלאכת האומן או בהתפעלות הבגד הלבוש ובכן באה הקבלה שלא ידונו בנגעי בגדים זולתי הלבנים בלתי צבועים כלל. אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה כפלא בבגדים ובבתי׳ וזה להעיר אזן הבעלי׳ על עבירות שבידם כמו שספרו ז״ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו׳. וכ״ז בחמלת ה׳ על עמו שומרי מצותיו וכן קבלו חז״ל. שאין בגדי עובדי עכו״ם מטמאין בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיות דומה לבורא במושכלו׳ ובמעשיות כאשר העיד הוא ית׳ באמרו בצלמנו כדמותנו ויצדק זה בכל א׳ מאישי האדם בשכלו האישיי הנקרא צלם אלהי׳ ובכחו הבחיריי הנקרא דמות אלהים כי האדם לבדו בנבראים הוא בעל בחירה וכאשר יתעורר להתבונן מציאות בוראו וגדלו וטובו אשר בו הוא רב חסד ואמת ובהם עושה צדקה ומשפט. ואחר שהתבונן והכיר זה ילך בדרכיו לעשות רצונו כרצונו הנה זה בלי ספק דומה לבוראו יותר מכל שאר הנבראים והוא התכלית המכוון מאת הבורא המעולה כאמרו וצדיק יסוד עולם. וכאשר לא הועיל הטוב את האדם מזה בהיותו נמשך אל הכח המתאוה הגשמיי בכל פעולותיו או בקצתם להתרשל מרצון בוראו או להתקומם עליו יהיה העונש עליו נצחי או בלתי נצחי כפי המשפט האלהי כאמרו כי לא אצדיק רשע וכאשר יקרה זה לאדם כשגגה שיוצא מאתו הנה יתייסר בממונו או בגופו כפי החכמה האלהית להעיר אזנו כאמרו ויגל אזנם למוסר אמנם הנרדמים אשר לא ידעו כלל ולא התעוררו כלל לדעת דבר מזה והם כל בני עכו״ם ורוב האומה הישראלית זולתי יחידי סגולה הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע והגרמים השמימיים הנכבדים מאותם בני אדם כשאר מיני בעלי חיים אשר לא תפול השגחה אלהית באישיהם אבל במיניהם בלבד כי בהם תשלם כונת המעולה ית׳. וכאשר בחר באומה הישראלית כאומרו בך בחר ה׳ אלהיך להיות לו לעם סגולה וזה מפני שתקות המכוון מאתו ית׳ היא יותר ראויה ומצויה באישי זאת האומה ממה שתהיה באישי זולתה כי אמנם מציאות הבורא ואחדותו נודע בקצתם ומקובל בכולם מאבות כאמרו

נודע

או בגלשולשתא מכתש חיור סמוקרי מערב סגירות סגיא הוא בקורחתיה או בגלשלושתיה: (מג) ויחמי יתיה כהנא והא שומת מכתשא חיורא סמקא מערבן בקורחתיה או בגלשלשותיה הי כחיזו סגירות משך בישרא: (מד) גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאביניה כהנא מטול דברישיה מכתשיה: (מה) ומצורעא דביה מכתשא לבושוי יהון מבזעין ורישיה יהי מרבי פרוע ועל ספריא יהי מהלך ועל שיפמיה יהי מעטף והי כאבילא יהי לבוש וכרוזא סבריז ואמר רחוקו רחוקו מן מסאבא: (מו) כל יומין דמכתשא ביה יהי מסאב מטול דמסאב הוא בלחודוי יתיב ולצד אינתתיה לא יתקרב מברא למשריתא מותביה: (מז) ולבושא ארום יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן: (מח) או בשיתיא או בערבא לכיתנא ולעמרא או בצלא או בכל עיבידת צלא: (מט) ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או בצלא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דיצלא מכתש סגירותא היא ויתחמי לכהנא: (נ) ויחמי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שובעא יומין: (נא) ויחמי ית מכתשא ביומא שביעאה ארום הליך פסיון מכתשא בלבושא או בשיתיא
או

בעל הטורים

ריפסלנו שעל ז' דברים נגעים באים (רבה ר"פ מצורע): (מד) טמא ב' במסורה הכא ואידך. למען טמא את מקדשי (פ' קדושים) כמה לזר שנימא שלוקה בלרעת פי' למען טמא את מקדשי שזר שנכנס בו לעבוד טמא יטמאנו והיינו דכתיב בעזיהו (ד"ה ב' כ"ו) ובידו מקטרת להקטיר והלרעת זרחה במלחו. נגעו ב' במסו' הכא ואידך אשר ידעו איש נגעו בענין (תפלת שלמה) (ד"ה ב' ו') פירוש דראשו נגעו במסלת הענין לריך שידע נגעו ויטהר ממנו בתשובה קודם שיתפלל: (מה) וראשו ד' במס' הכא ואידך מגדל וראשו בשמים: וראשו מגיע השמימה. וראשו לעב יגיע (איוב כ') בשביל שהגיע ראשו עד לשמים על כן נגעים באים עליו וראשו יהיה פרוע: (מו) בדד ישב לפי שעשה מדנים בין אחים בלשון הרע ונרם ליפרד לכך בדד ולכך

יונתן

נלישושוא בעולם דנלעד וכן כאן לפי עניינו כדפירשנו וכ"כ המתורגמן בערכו וע"ש: (מג) סמוקרי וכן תרגם לעיל פ' בראשית כ"ה על אדמוני ע"ש: (מה) סבריא יש מפרשים על שפה היס ילך ור"ל כלומר מחוץ למחנה ואין בו לא טעם ולא ריח והגאון מהר"ד מגיה ספדיא בד' מלשון המקרא בשוק הסופדים ור"ל שילך כאבל במקום ספדיא וקרוב לראשון ונראה ביותר לריך להיות ספדיא ופי' שאסור ליטול גם לפרכין דדמי לאבל כמו שאבל אסור בנעילת לפרכים גם מלורע אסור ומ"ל כר"י דפליג אדר' יוסי בפרק אלו מגלחין ואמר כשם שאבל אסור לגלח ה"כ אסור ליטול לפרניו והכי קי"ל אם לא ע"י שינוי כדכתב הטור י"ד סי' ש"ן: (מו) ולצד אנתתי' לא יתקריב כדפירש"י יע"ש והוא מדה כנגד מדה וכן הוא במס' ערכין וברכות ג"כ וכן בפ' אלו מגלחין נפקא להו מדכתיב וישב מחוץ לאהלו ואין אהל אלא אשתו שנאמר שובו לאהליכם

זק"ל: (מט) בגלה. פי' בעור וגמלא בדרז"ל ערפא דגלא ובי' מעה של עור ומה דלא תרגם משכיה י"ל כי משכי' היא עור של אדם אבל גלא הוא עור בהמה:
לורעת

רמב"ן

השער בגלדי הראש לאסור או לפנים ואין הנתוק בהם טולי אחר אלא הכי הוא כשאר הגוף אבל כאשר ינתק השער במלמעות מקום השער אינו אלא כגע והוא הנגע שקורין לעוזו' שלנו טיי"א ובערבי אל סעפה ומיעוט הכתו' שנתרם מפאת פניו ומאחוריו שכן דרך בני אדם להקרח: וטעם הכתוב שאמר דוכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם שיטמא כשאר הגוף במראות נגעים בפתוך ובחלק ואמר כמראה לרעת עור בשר שיהיה וומלט בתסים או בפסיון שהוא מראה הלרעת האלוע' בעור הבשר והזכירו כרותינו שאינו מטמא בשער לבן כמו ששנינו שהמחי' מטמא בקרחת או בגבחת מה שאין כן בשער לבן וידרוש כן בת"כ ויש מן המפרשים שאומרים כי טעם הפרשיות להבדיל בין הנתוק ובין המריט' והענין הוא כי קרחת וגבחת הוא שיעקר השער בענין שאינו עתיד לחזור כגון שסך שער ראשו בסם מסיר השער או שנעקר בטבעו ביבוש הליחה וענין הפרשה כפי הדעת הזו כי מתחלה דבר הכתוב בנתק והוא שנשר השער ונכרת מלשון ונתוק וכרות נתקו כפות רגלי הכהנים ואחר כך אמר כי כאשר ימרט ראשו שיעקר השער במריטה שישאר הראש חלק ומלובן כענין נחשת ממורט וכענין שכתוב למען יהיה לה ברק מרוטה שבידוע שלא יחזור שם שער לעולם אין זה נתק אבל האיש הזה קרח הוא או גבח כדרך בני אדם הקרחים וטהור הוא אבל יהיה אם בקרחת או בגבחת ממראות הנגעים יהיה טמא כמראה לרעת עור בשר ובסימניהון מחיה ופסיון אלא שמעטו חכמים ממנו במדרשם שער לבן וטעם הדבר לפי שכבר נמרט הראש ואין ראוי לגדל שער כלל ואם יולד שם מעט שער במקרה לעולם לא יהיה שחור ולא בתכונת שער אלא לקוי ולבן וזה דעת חכמי הגלפתי' בפי' מסכת נגעים וענין המשניות והברייתות השנויות שם נוטה לדבריהם ואם כן יהיה הנתק חולי השעף' או החליים הידועי' הנקראים מאלת טועל ושבילי הנחש וכל החליים יש להם עזר ורפואה כלל: (מג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח. כפי פשוטו יזהיר שלא יעביר תער על מקום הנתק שאע"פ שאין בו שער אם יעביר התער על המקום ההוא יתגדל העור והנה סבה להצמיח בו שער שכן דרך בעלי מטעין שבראש וכל המשירי שערותיהן לגדול המקום וגם לעשות בכן באזמיל תגורות חתיכות. אבל בתורת כהנים דרשו ואת הנתק לא יגלח וכי מה יש בו כלומר והלא כיתק השער ממנו אלא סמוך לנתק לא יגלח הא כילד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לנתק כדי שיהא ניכר אם פשה וזהו שתרגם אונקלוס ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח שיהיה בכל סביביו שתי שערות להכיר בהם הפסיון ויהיה טעם ואת כמו ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום שבא סמוך להם ולא בא בתוכם או טעמו כטעם עם ויחסר מלת אשר יאמר ואשר עם הנתק לא יגלח וכמוהו רבים: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. זה הענין איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם וכן נגעי הבתי' אבל בהיות ישראל שלמי' לה' יהיה רוח השם עליה' תמיד להעמיד גופם ובגדיה' ובתיה' במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו לראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב ונתתי נגע לרעת בבית ארץ אחוזתכם כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג אלא בארץ שהוא נחלת ה' כמו שאמר וכי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה: ובתורת כהנים
דרשו

אבן עזרא

(מג) כמראה צרעת עור בשר. שאר הגוף: (מה) בגדיו יהיו פרומים. כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משוגה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם. למעלה מהשפה וסמ"ס מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה. בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא. פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא. כי טמא הוא באות מלת בדד ומפורשת במגלת איכה: (מח) או בשתי או בערב. ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת ושתופי בת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור. כאשר הוא: בכל מלאכת עור. כמו מכבר ונאד: (מט) ירקרק. מגזרת ירק כי הענין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי"א הפך הדבר: (נא) ממארת.
כמו

פירוש על אבן עזרא

הראש. ר"ל מראה שאת הנגע בקרחת ובגבחת כמראה לרעת שאר עור הבשר בגוף. ועיין פירש"י ז"ל (פסוק מ"ב) שבגדיו קרועים. (ש"ב י"ט כ"ה) הוא השער שעל השפה. ושפמו שפם (ליפפענבארט). שהוא סכנה למתקרבים אליו אף שלא יגעו בו. ר"ל מ"ם טמא טמא יקרא לאו דוקא. רק כל פעם שבני אדם יתקרבו אליו יאמר טמא אני. אם פי' שהוא שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובמקומו וכן מלת בעת. ור"ל בדד ישב לשון זכר. ישבה בדד. לשון נקבה לבדד לבטח (תהלים ד' ט') בטח בדד (דברים ל"ג כ"ח) ל"ז. היושבת לבטח (לפניה ב' ט"ו) ל"נ. (ישעיה כ' ד') שלא נעשה בו מלאכה. (מ"ב ח' ט"ו) בל"א (פאלטער). שנעשים מן העור. ר"ל גון הירק כמראה הירק (גרין). ע"ל ירקרק מורה על מראה חלושה (גרינליכט). (שיר א' ו') שפי' שחרות מעט (שווערליך). ר"ל מראה
חזקה

ספורנו

נודע ביהודה אלהים וגו'. כתב להורות' התורה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם והזהיר שבנפותם מזה יעיר אזנם ביסורין כאמרו אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ובמחלתו עליהם כשיהיה הרוב מהם נרצון לפניו אמר לעורר היחידים מהם לתשובה בנגעי בגדים אשר עליהם בזה הקבלה שאין בגדי עכו"ם מטמאין בנגעים וכשלא יספיק זה יעוררם בנגעי בתים אשר בהם ג"כ לא יבא נגע לרעת בטבע כלל. ולזה ראויה שלא יהיו בגדי עכו"ם מטמאין ולא בתיהם מטמאים בנגעים כלל. כמו שקבלו חז"ל וכאשר לא שבו הדורות למדרגה הראויה למחלה זו אין זכרון לראשונים שנמצאו לעולם נגעי בתים עד שאמרו קצתם ז"ל שלא היו לעולם:

בָּעֵרֶב אוֹ בְעוֹר לְכָל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר
לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא
הוּא: נב וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־
הַשְּׁתִי | אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ
בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־
יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא
בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: נג וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ
בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר: נד וְצִוָּה הַכֹּהֵן
וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ
שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית: שביעי (ד' כשמחוברין) נה וְרָאָה
הַכֹּהֵן אַחֲרֵי | הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־
הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה
טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא
בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ: נו וְאִם רָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס
אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר
אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב: מפטיר נז וְאִם־
תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב
אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ
תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע: נח וְהַבֶּגֶד
אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס
שֵׁנִית וְטָהֵר: נט זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר | אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי
אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ: פ

ע"ג. בנ"ס סימן: ומפטירין ואיש בא מבעל שלישה. במלכים ב' ד'.

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ
וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן: ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
נרפא

אונקלוס

בְּמַשְׁכָא לְכָל דְּיִתְעֲבֵיד מַשְׁכָא לַעֲבִידְתָּא סְגִירוּת מְחַסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאַב הוּא: נב וְיוֹקֵד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בְּעַמְרָא אוֹ בְּכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָן דִּמְשַׁךְ דִּיהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: נג וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ: נד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: נה וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתּוּתֵיהּ: נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָא: נז וְאִם תִּתַּחְזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָן דִּמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ יָת דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא: נח וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָן דִּמְשַׁךְ וְיִתְחַוַּר וְיַעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי: נט דָּא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָּל מָן דִּמְשַׁךְ לְדַכָּיוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֲבוּתֵיהּ:

פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב דָּא תְּהֵי אוֹרָיְתָא דִּסְגִירָא בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵיהּ וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא: ג וְיִפּוֹק כַּהֲנָא
למברא

מסרה נא למלאכה, ל'. וכל, יחזקאל דכוו'. הוא, במלאפום. נב הוא, בוי"ו וקרי בחירק וכן דמסמת ופלחת פ' כ"ה כ"ז. נג ואם, ב' בטעם ובענין. הנגע, הג' כפה. כלי עור, במקף. נד ולוה, ב'. וכבסו, ב'. נה הכבס, ב' ובענין. עינו, ע'. פחתת, ל'. הוא, בוא"ו וחירק. בקרחתו, ג'. בגבחתו, ג'. נו כהה, ח'. הכבס, ב'. נז תראה, ב' פרחת, ח"ו. הוא, בוא"ו וחירק. נח והבגד, ב'. הערב, כולם קמץ (כ"ל לירי). דכל רמשא, כגול. כלי, במהפך. וכבס, ב'. נט הלמר, ל'. או השתי, ב'.
ב המצרע, כל לי' הכר במ"א. והובא, כולם מלא.

ה"א או בעור שנת כה. ושרף את יבמות קג. בקרחתו או בגבחתו נדה יט. והבגד אין זבחים לד. וכבס שנית חולין לח. לטהרו או נזיר סה. או יומא כריתות כח. זאת תהיה מגילה כא נדרים לז מנחות ה' יע כו כריתות ע. ויצא הכהן מגילה ח.

רש"י

ממארת. לשון סילון ממאיר פוי"נט בלע"ז. ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתי' להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר. (פסקים הם) אומריות לשון שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופש' הפך ולא פשה איני יודע מה יעש' ת"ל והכביל את הנגע ומכל מקום דברי רבי יהוד' וחכמים אומרי' וכו' כדאיתא בתורת כהנים ורבותינו כאן ליסד המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו (שמואל ב י"ז) באחת הפחתים כלומר שפלו' היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותי' או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבח' באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך הוצרך הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישני' וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחוריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורי' והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגומר והקרחת כל משופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אתו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש
תשרפנו

או בערבא או בצלא לכל דיתעביד צלא לעיבידתא צורעא מחלטא מכתשא מסאב הוא: (נב) ויוקיד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא בעמרא או בכתנא או ית כל מן דיצלא דיהי ביה מכתשא ארי סגירות מחסרא היא בנורא תתוקד: (נג) ואין יחמי כהנא והא לא הליך פסיון מכתשא בלבושא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן די צלא: (נד) ויפקיד כהנא ויחוורון ית עיסקא דביה מכתשא ויסגרינה שובעא יומין תניינות: (נה) ויחמי כהנא בתר דיחוורו ית מכתשא והא לא שנא מכתשא מן כד הוות ומכתשא לא הליך פיסיוניה מסאב הוא בנורא תוקדוניה מטול דצורעא שקיעא היא ברדדיה או בלבדיה: (נו) ואין חמא כהנא והא עמא מכתשא בתר דחוורו יתה ויבזע יתיה מן לבושא או מן צלא או מן שיתיא או מן ערבא: (נז) ואין תתחמי תוב בלבושא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דיצלא סגיא היא בנורא תוקדיניה ית עיסקא דביה מכתשא: (נח) ולבושא או שיתיא או ערבא או כל מאן דיצלא דתתחוור ויעדיה מניה מכתשא ויצטבע תניינות וידכי: (נט) דא אורייתא דמכתש סגירו לבוש עמר או דכיתן או שיתיא או ערבא או כל מאן דיצלא לדכאותיה או לסאבותיה: פפפ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) דא תהי אורייתא דמצורעא ביומא דדכותיה ויתיתי לות כהנא: (ג) ויפוק כהנא למברא למשריתא ויחמי

והא

בעל הטורים

זלזה לבד: (נב) ושרף את הבגד הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שכל האסורים בהנאה טעונין שריפה [מיוחס לרבי' קדמ"ש. אך הוי כללא ל"ד עי' סוף תמורה]: (נד) וכבסו בגי' כל אדם. הלוי בכהן והכיעור בכל אדם: (נה) בקרחתו אלו השחקי' כשנפסק בגד כשער ונעשה כמו קרח: בגבחתו אלו החדשים שכשהוא חדש שערותיו בולטות [וגבח מענין גבהות וכ"פ בת"י]. י"פ כתיב נגע לרעת בכי תזריע ובפ' זאת תהיה שעל ידי יו"ד דברים נגעים באים [עי' ויק"ר פי"ז]. זאת תורת נגע. תורת המצורע. תורת אשר בו. זאת התורה. תורת הצרעת. ה"פ כנגד ה' חומשים לומר שהמספר לשה"ר כאלו עובר על ה' חומשי תורה. עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם ובין נגעי בגדים ונגעי בתים [בהרת. שאת. שחין. מכוה. נתק הראש. נתק הזקן. קרחת. גבחת. בגדים. בתים] שאם יקיימו יו"ד דברות יכללו מאלו יו"ד: (ג) זאת תהיה תורת המצורע. שתי צפרים ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו

דכתיב

יונתן

(נא) צורעא מחלטא שהיא מוחלטת שהוא כמו אשר מוחלט וק"ל: (נד) ית עיסקא דביה מכתש' דלא תימא דקאי על האדם לכך תרגם עיסקא: (נה) ברדדי' או בלבדי' על בקרחתו מתרגם ברדדיה כי הוא לשון אחורי' כל שופע ויורד וכו' כדפרש"י ושם מסיימים שהצעיף שתרגומו רדיד כדלעיל פ' בראשית כ"ד. ולבדי' הוא צמר שמלפפים בו התינוקות והוא בגד עב כשהוא חדש והוא לשון מורגל בדרז"ל ברבת איכה: (נח) ויצטבע הורנו בזה כדפירש"י דהאי וכבס אינו ללובנן אלא לטבילה:

בית

רש"י

תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים. שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע: (ב) זאת תהיה תורת וגו'. (מגילה כא) מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלשה מחנות שנשתלח שם בימי

חלוטו

רמב"ן

דרשו עוד. שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק ושיכיר כל אחד ואחד מכיר את שלו. והטעם כי אז נתיישבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם. וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ ולא הוצרך למעט משם חוצה לארץ כי לא יארעו שם לעולם ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא בצבועים כי אולי הצבע הוציא הכיעור ההוא במקום ההוא בטבעו ולא אצבע אלהים היא ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי רבי שמעון. ועל דרך הפשט מפני זה יחזירו הכתוב בכל פסוק ופסוק הבגד או העור או השתי והערב כי הדבר כן ולרבותינו בהם מדרשים וכלם בתורת כהנים: (נב) צרעת ממארת היא. לשון סלון ממאיר. ומדרשו תן לו מארה שלא תהנה ממנו לשון רש"י. ואנקלוס תרגם סגירות מחסרא שעשאו כן מן סלון ממאיר שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים חזרי כחזרא בגבבא דעמרא שקילי מינך ושדי אחזרי והאמת שהוא לשון מארה כלומר שהיא קללת אלהים בבגד ובבית כאשר הזכרתי. והמדרש שאמר שהוא אסור בהנאה מיתור הלשון וכן הדין בבית המנוגע ונלמד מנותץ את הבית וכך מצאתי במסכת ערלה ירושלמי אבנים המנוגעות שעשאן סיד אית תניי תני עלו מידי טומאתן ואית תניי תני לא עלו מידי טומאתן מאן דאמר עלו מותרות ומאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב צרעת ממארת היא תן בו מארה ואל תהנה בו. רבי אבהו אמר בשם רבי יוחנן כל הנשרפים אפרן מותר חוץ מאפר ע"ז איתיב רבי חייא בר יוסי קומי רבי יוחנן הרי אפר הבי' אינו בא מכח ע"ז ותימר אסור אמר ליה שניה היא דכתיב בי' נתיצה: חסלת אשה כי תזריע:

(ב) והובא אל הכהן. יאמר שתהיה זאת תורת המצורע ביום שיגלה לטהר שיובא אל הכהן כי אין לו טהרה לעולם אלא על פיו. וא"כ פי' כי הכהן יצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה והוא לא יצא אליו

אבן עזרא

כמו סילון [ק]ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהי' ממאיר כמו מכאיב והשם הב' במלת ממארת שורש ואינה מגזרת [ר]מארה: וטעם שלא הזכיר משי ונמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנוהג כטעם כי תראה חמור שונאך וכן ומשפט השור והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר פשתים: (נה) הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד [ש]הנוסף: פחתת. אין לה אח במקרא והיא ידוע' בלשון [ת]חז"ל וטעמו חסרון [א]והוא שיארע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפירש בקרחת שפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אם כן יהיה קרח מאחור הראש ויפה פירש: (נז) ואם תראה עוד. שפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו [ב]ישרף: (נח) וכבס שנית. מגזרת לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: (נט) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע [ג]סמוכים ויש במקרא חמש [ד]גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה' וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל [ה]הנופלים:

חסלת פרשת תזריע

(א) אמר וידבר השם כי יקל תורת המטהר ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך היה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתוב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע: וטעם והובא. כמו [א]הגידו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא יגלה להביא מה שמחוייב: (ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה

עד

פירוש על אבן עזרא

חזקה (דונקעלגרין). [ק](יחזקאל כ"ח כ"ד) כי ממארת ענינו מכאבת. ומארה ענינו קללה וחסרון. [ר](דברים כ"ח כ"ד). [ש]והיא מלה מורכבת מבנין הפעל והתפעל והוא מקול. ואם היתה כולה מהפעל היתה הֻכְבַּס או הֻכֻּבַּס על משקל וְהָמְלֵחַ לא הֻמְלַחַתְּ (יחזקאל ט"ז ד') כי החטף קמץ והקבוץ אחים הם. ואם היתה כולה מהתפעל היתה הִכַּבֵּס או הִתְכַּבֵּס וכן הוא במלת הֻטַּמָּאָה (דברי' כ"ד ד') רא"ב בספר ההרכבה. [ת]אין פוחתין את הנר. לא פחות ולא יותר. [א]וכן פי' הרשב"ם ז"ל והמצפר לנחה"ם תמה ע"ז שלמעלה כבר אמר צרעת ממארת הוא ומה טעם לחזור ולאמרו ולשנות מלשון מארה לשון מארה אחרת וכו'. ושכח שפי' רבינו ז"ל ממארת מכאבת ואינה מגזרת מארה (פסוק כ"ח) והרשב"ם ז"ל הוא שפי' ממארת כמו מארה. [ב]דאל"כ יאמר באש תשרפנו לבד. כמו בפסוק כ"ה וידענו שישרף כולו. ומדהוסיף את אשר בו הנגע. ביאר לנו שמלת תשרפנו לא שבה על הבגד כולו. [ג]כלומר שעמם קשור כי כן פי' צרעת הבגד בגד הצמר או בגד הפשתים ובבגד הפשתים בשתי או בערב או צרעת כל כלי עור. [ד](בד"ה א' ט' ג') גבורי חיל מלאכת שהיא עבודת בית שהוא בית ד'. [ה]דרך לחות. ר"ל שם האלהים הוא הסומך. לכל הקודמים הנסמכים ונופלים זה אחר זה. על הסומך שהוא השם. [א](לעיל י"ג ב' ט'). ר"ל בעל כרחו אם לא יגלה וכו'. ר"ל

ספורנו

(ב) והובא אל הכהן. אל מקום קרוב חוץ למחנה שיוכל הכהן בכבוד ובלי רב טורח ללכת לראותו:

וטהרו

פירוש רשב"ם

ואין צריך הסגר שכך כתוב לפנינו ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן: (נב) צרעת ממארת. כמו סילון ממאיר וקוץ מכאיב. וכן המארה והמהומה. לשון קללה וחסרון: (נה) פחתת. לשון מאירה שמפחתת ומחסר:

זאת

נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה
הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת
טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃
ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת
אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־
הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז
וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל
אוֹתָם וְאֵת | הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר
הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ ז וְהִזָּה עַל
הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים
וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־
פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־
בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב
מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־
שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ
אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת
בת

אונקלוס

לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִחְזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתַּסִּי מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
מִן סְגִירָא׃ ד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיָּן
דַּכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ ה וִיפַקֵּד כַּהֲנָא
וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ו יָת צִפְּרָא
חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵזוֹבָא
וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִּנְכִסְתָּא
עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ז וְיַדֵּי עַל דְּמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין
וִידַכֵּינֵיהּ וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ ח וִיצַבַּע
דְּמִדַּכֵּי יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְּמַיָּא
וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ
שַׁבְעָא יוֹמִין׃ ט וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ
יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ
יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃
י וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִימַּרְתָּא חֲדָא
בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא
במשח

מסרה ג נגע, ב' וא' בנגע. ד חיות, כולם מלא והיוד דגש. טהרות, כולם ח"ו קדמאה, תולעת, מ"ו. ואזב, ח"י וח"ו. ה הצפור, מלא. על מים, ד'. ו את, י"ח פסוק' את וד'. ואת הצפר, ב' דפסוקא ח"ו. יקח, הק' דגוש. ואת עץ, ל'. התולעת, מלא. האזב, ח' דח'. אותם, ע"ל מלא. ואת, ד' וחד את. השחטה, ב' א' חסר וא' מלא. על המים, ד'. ז והזה, הה' דגושה. על, ח' מחליפין בקיפ'. המטהר, ג'. הצפר, ח"ו. ח וכבס, ע' בקיפ'. יבוא, מלא. ט ואת, בפשטא וזירי. גבת, ל' וח"ו וב' והג' דגושה. ואת כל שערו, ל'. את בגדיו, ב'. י תמימם, כולם מ"י קדמאה וח"י תנין. וכבשה, כל קרי' כבשה וכל שמואל כבשה.

ת"א שתי צפרים חולין קמ. ושני תולעת מנחות מב. ושחט את סוטה טו ע. וטבל אותם סוטה טז. ושלח את קדושין כז. וישב מחוץ מ"ק ז טו חולין קמא כריתות ח'. והיה ביום השביעי יגלח סוטה טז. את ראשו יבמות ה' נזיר מא נז. ואת זקנו יבמות ה' נזיר מ' מא נח. ורחץ את בשרו במים סוכה ו' חגיגה יא קדושין כה קמא פב. וביום השמיני שבת קלב. יקח שני יומא סב.

רש"י

חלוטו: (ד) חיות. (חולין קמ) פרט לטריפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע (חולין קמ ערכין טו) שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון של צמר צבוע זהורית (ב"מ כט): (ה) על מים חיים. נותן אותם תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפריסה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כן לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד (ת"כ) שאסור בתשמיש המטה: (ט) את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: (י) וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה
עשרונים

רמב"ן

אליו אע"פ שנתרפא. ומדרשו בתורת כהנים והובא אל הכהן שלא ישהא ואם כן יאמר כי ביום שיבשר שנתרפא מנגעו יובא על כרחו אל הכהן וכן וכי יטהר הזב מזובו ואם טהרה מזובה כשיפסקו ויהיו מנוקים ממנו כאשר פירשתי והוא הנכון: (ד) חיות. פרט לטרפות טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעי' באים על לשון הרע שהוא מעשה פטפוט לפי' הוצרכו בטהרתו צפרי' שמפטפטין תמיד בצפצוף קול לרש"י. ומפני שאמר טהורות פרט לעוף טמא נלמד שאין הצפרים מין ידוע אבל הוא שם כולל כל העופות אם כן מהו הפטפוט הזה שמצאו להם כי עופות רבים אין בהם פוצה פה ומצפצף. ועוד כי מדרש חיות פרט לטרפות יצא במחלוקת ולמאן דאמר טרפה חיה אינו כן ובתורת כהנים חיות לא שחוטות טהורות לא טמאו' טהורות לא טרפות. ובעלי הפשט אומרים כי כל עוף יקרא צפור ממה שאמר צפור שמים ודגי הים כל צפור כל כנף בן אדם אמור לצפור כל כנף וכן ואת הצפור לא בתר על תורים ובני יונה והנכון בעיני שהשם צפור כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולמורר מלשון ארמית צפרא. וכן ישוב ויצפור ישכים בבקר. אמר צפור שמים עליהם כי הם לרובם יגביהו לעוף בשמים וכלל צפור כל כנף שני מינין כל הקטנים וכל
הגדולים

אבן עזרא

עד שיתן טהרתו וישלם כל אשר לוס: ויצא הכהן. איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים: (ד) ולקח למטהר. הכהן יקח [ג]משלו ויש אומר המצורע יתנם ותי"ו התפעל [ג]מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל אים מתהלל: שתי צפרים. כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא: חיות. ולא מתות: טהורות. שלא יקח מהטמאות: ועץ ארז ואזוב. הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי [ד]חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה. והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת [ה]קרובים והנה גם הם כדמות פסח [ו]מצרים: (ה) וצוה הכהן ושחט. כהן אחר או [ז]ישראל וי"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש. כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים. לקוחים [ח]ממקום נובע: (ו) וטבל אותם. הארז והשני והאזוב: על המים. שהדם מעורב עמהם: (ז) והזה. מהדם המעורב אשר טבול גם הצפור החיה והנזכרים: על פני השדה. מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת. והזי' בשלשתן או באזוב לבדו [ט]כטומאת המת: (ח) וכבס וגלח את כל שערו. כלל: ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה [י]וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי ויאמר
כל

הבא איתסי סגירותא מן סגירא: (ד) ויפקד כהנא ויסב לדמדכי תרתין ציפורין חיין דכיין וקיסא דארזא וצבע זהורי ואזובא: (ה) ויפקד כהנא לטבחא ויכוס ית צפורא חדא למאן דחסף על מי מבועי: (ו) ית צפרא חייתא יסב יתה וית קיסא דארזא וית צבע זהורי וית איזובא ויטמש יתהון וית צפרא חייתא באדמא דצפורא דנכיסא ובמי מבוע: (ז) ויַדי על בית אפוהי דמדכי מן סגירותא שבעתי זמנין ודכיניה ויפטור ית צפורא חייתא על אנפי חקלא ויהי אין איטימוס ההוא גברא למלקי תוב בצורעא חייבא צפורא חייתא לביתיה ביומא ההוא ומתבשרא למיכלא וית צפורא נכיסא דהוה מקבר כהנא בסיחמי מצורע: (ח) ויצבע דמדכי ית לבושוי ויספר ית כל שעריה ויסחי במיא וידכי ובתר כן ייעול למשריתא ויתיב מברא למשכן בית מותביה ולא יקרב לציד אינתתיה שובעא יומין: (ט) ויהי ביומא שביעאה יספר ית כל שעריה ית רישיה וית דיקניה וית גביני עינוי וית כל שעריה יספר ויצבע ית לבושוי ויסחי ית בישריה במוי וידכי: (י) וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין ואמרתא חדא בר שתא שלימתא ותלתא עשרונין סמידא למנחתא פתיכא במשחא דזיתא

ולוגא

בעל הטורים

דכתיב ביה בדד ישב לכך טהרתו בצפרים: (ה) על מים חיים. כמו שמצינו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים. ולכן זב צריך טבילה במים חיים משא"כ בשאר טמאים. שצריך להתרפאות ע"י מים חיים. על מים חיים בגימ' לא במים מלוחים: (ז) והזה על המטהר שבע פעמים כנגד ז' דברים שנגעים באים עליהם מזה עליו ז' פעמים: ושלח את הצפור כמו שנפטרה ממנו הצרעת. וצפור אחת שחוטה כן לא תבוא עוד הצרעת וא' משולחת לומר שאם יוסיף לחטא תחזור הצרעת כמו הצפור המשולחת [עי' במסכת לח"י]:

נראה

יונתן

(ז) בית אפוהי דמידכי י"ל פירושו כדאיתא בת"כ וי"א על מצחו: ויהי אין איטימוס ההוא גברא לשון עתיד וכן הוא בערוך והביא תרגום של להיות עתידים ליום הזה דיהון אטימוס וכו' ופי' כאן אם היה מוכן האיש ההוא להלקות עוד בצרעת וכו' דהכי איתא בתנחומא למה נקט אחת ומניח אחת אלא סימנא הוא אם יעשה תשובה אין הצרעת חוזרת עליו משמע דאם לא עשה תשובה שצרעת חוזרת וגם הצפור המשולחת וכן אר"ל כל צפור טהורה לרבות המשולחת: וכן כתב הרקנטי"י ע"ד הקבלה שסוד שניים צפרים בסוד שעיר המשתלח וע"ש דף ק"ס ע"א: ומתבשרא למיכלא כדאיתא בת"כ אל פני השדה מלמד שאם שלחה וחזרה לתוך ידיו תהא מותר באכילה וית צפורא נכיסא פי' הצפור השחוטה היה הכהן קובר אותה: למיחמי מצורע פי' לפני המצורע כי כן הוא במשנה שלימה פרק י"ד דנגעים וקוברה בפניו ופי' שם רע"ב בפניו לפי שאסור בהנאה: (ח) ולא יקרב לצד איתתיה כ"ה במ"ק פרק ג' ומ"מ ודייק מדכתיב מחוץ לאהלו ואין אהל אלא אשתו שנאמר שובו לכם לאהליכם: (ט) ויצבע. ויסחי. זה מדבר בטבילה כדכתיב לעיל פ' תזריע:

ויש

רמב"ן

הגדולים כי יקרא קן צפור לפניך הם הקטנים שכן רבים שאפילו בקטניהם יתום וכן אשר שם צפרים יקננו כי הם השוכני' בענפי ארזי הלבנון. אמור לצפור כל כנף שיתאספו אפי' הקטנים עליהם כי העורפים יבאו מעליהם. וכן התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך כי דרך הנערים לשחק בעוף הקטן. ולשון חכמים כך הוא כל שיש בידו מקל או צפור. האורג משער הנזיר כמלא הסיט בנגד כצפורתא ואמרו צפירת כרמים ואמרו בשר צפרים מחזירין הקולה לאליו. ואמר בכתוב כל צפור טהורה תאכלו על המינין הרבים ההם ונתרבה של מצורע מכל. ואמר וזה אשר לא תאכלו מהם כאומר ואלה אשר לא תאכלו מהעופות. ולכך דרשו טהורות לא טמאות. ומכל מקום כלם בעלי פטפוט הם. וכן גם כן גם צפור מצאה בית ודרור קן לה כך כי' שאינו שם כולל העופות כולם. וכן אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה. והנראה מדברי רבותינו שכל עופות טהורים נקראים צפור אבל מצותו של מצורע בצפרי דרור דתניא בתורת כהנים ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה רבי יוסי הגלילי אומר צפור שהיא חוץ לכל עיר ואי זו זה דרור. ומן המדרש הזה הזכירו הפטפוט ויתכן שאינו אלא למצוה ודיעבד כלם כשרין בו. ולפיכך הוצרכו בת"כ למעט טמאות וכן שנינו במשנת מסכת נגעים ומצוה שתי צפרים דרור ושנו עוד שם שתי צפרים מצותן שיהיו שוות במראה בקומ' ובדמים ולקיחתן כאחת אע"פ שאינן שוות כשרות שחט אחת מהן ונמצאת שלא דרור יקח זוג לשניה. והטעם בזה שאף על פי שבדיעבד כלן כשרות כשהן שני מינים פסולות. ובפרק אלו טרפות אמרו עוף המסרס כשר לטהר בו את המצורע וזו היא סנוני' לבנה שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים ומכאן שאין צפרי המצורע מין אחד בלבד ושאין מטהרין בכל עוף טהור אבל מצותו בכל עוף דרור כלומר שדרה בבית כבשדה. ולפיכך אמרו בסנונית דכיון שהיא טהורה לדעת חכמים כשרה לטהר בה שהיא בכלל דרור. ומכל מקום כל הטהורין כשרים בדיעבד שכלן בכלל שתי צפרים טהורות. ושנו בספרי אמר ר' יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר ואמר רבי יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור וטמא לא נקרא אלא עוף וכך הזכירו בגמרא בפרק שלוח הקן ושם העלו כי חיות שחיין ראשי אברים שלהם למעוטי מחוסרות אבר וכן הטרפות פסולות בהן ודרשו טהורות למעט אסורות כגון צפרי עיר הנדחת ועוף שהרג את הנפש והחליפן בעבודה זרה ומדרשם זה שם מן הלשון עצמו שאין צפור אלא עוף טהור ומשמע מכאן שכל עוף טהור בכלל צפור. וראיתי עוד בירושלמי במסכת נזיר שאמרו וכי נזיר טמא צפרים הוא מביא תורים ובני יונה הוא מביא אית תניי תני כל עוף טהור קרוי צפרים אית תניי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרים והנה נשאר בידינו ממנו מחלוקת ומכל מקום יתכן שיהיה השם בקטנים בלבד ובגמרא כך הוא נראה ממה שאמרו במסכת סוטה הבא מים שדם צפור נכר בהם וכמה הם רביעית ואלו גדולה שדוחה את המים קטנה ונדחת מפני המים מהו ופירשו כל שיעורי חכמים כך הם בצפור דרור שעשו חכמים אין לך גדולה שדוחה את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים ואלו היה כל עוף טהור כשר בו היה מהם מי שדמו דוחה כמה לוגין. ואולי אמרו כן בצפור דרור שהוא מצוה לכתחלה וממדרשו של ר' יוסי הגלילי. וכבר הזכירו בגמרא ודילמא צפורא רבא מזה ואסיק שמיה גמל. והנכון שיעלה מכל זה הוא שנאמר שכל צפור שאינו דרור פסול אפילו בדיעבד מן המדרש הזה. שלא שנו במשנתו מצותן שיהיו דרור אע"פ שאינן דרור כשרות כמו ששנינו בשוות וכל הדרורים בעלי פטפוט הם ומה שאמרו בת"כ לא טמאות מפני שיש אף בטמאין מינין שהם דרור כגון הסנונית לדברי אליעזר או יהיה פירושו למעט טמאות לך שהן האסורות והטרפות כמו שהעלו בגמרא בפר' שלוח הקן וזהו ההגון בעיני. ובהגדה דרבה אמר רבי יהודה בר' סימון אילין צפריא קולנין זה האומר לשון הרע אמר הקב"ה יבא קול ויכפר על קול. ור' יהושע בן לוי אמר צפרים צפרי דרור שהלכה מפתו ושתה מן מימיו והלא דברים קל וחומר וכו': (כז) ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. אמר ר"א הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה והנה המצורע ותורת הבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה הם כדמות פסח מצרים. וטעם על פני השדה מקום אשר אין שם ישוב שלא תדבק הצרעת. ובת"כ אמרו אל פני השדה שלא יעמוד בגינת ויסלקנה לים שלא יעמוד ביפו וישלחנה למדבר. ואם כן יהיה הטעם כסוד השעיר המשתלח ושם ישתלח לעזאזל המדבר' וכאן לפורחות השדה ועוד אפרש זה בע"ה: (ח) את כל שערו. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס

שער

אבן עזרא

כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קבוצה ונגזרת [ל]גב: (ט) ואת כל שערו. שער הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והזהו: (י) שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על [מ]מעשה

הלשון

פירוש על אבן עזרא

[ב]כ"ל אשר המצורע ע"פ ציוויו כמו שקדם וצוה הכהן וכו'. [ג]כ"ל המטהר משם המתטהר. [ד]כמ"ש וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יוצא בקיר. [ה]שכולם טמאים ומטמאים. ושבות כולם שטאים ועוונות כמ"ש הרמב"ן ז"ל על והבגד כי יהיה בו וכו' (לעיל י"ג מ"ז). [ו]שע"י האזוב הנטבל בדם וההזאה על שתי המזוזות ועל המשקוף פסח ד' על הפתח ולא נתן המשחית בישראל. וכן ע"י האזוב ושאר המינים הנטבלים בדם וההזאה על הטמאים. סרה הטומאה והלכה לה וסר עוונם ונטהרו מכל שמטאו. כי בזדוני עשו מטובה כאשר יד ד' נגעה בם. [ז]מדכתיב וצוה הכהן ואין אדם מצוה לעצמו. [ח]שמשמעו תמיד כמו. [ט]כמ"ש ולקח אזוב וטבל במים וכו' והזה וכו' (במדבר י"ט י"ח). [י]כ"ל הפסק אחר וכבס. כי הוא רק כובס. מלה ראשונה מן הפסוק. [כ]שאם גם קודם ז' יגלח לא יצמח השער כ"כ שיוכל לגלח ביום ז'. [ל]שפי' גובה (העבע) כמו וזה גב המזבח. (יחזקאל מ"ג י"ג). [מ]כמ"ש רז"ל זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע.

כ"ל

ספורנו

(ז) וטהרו. מענין פריעה ופרימה: (ח) ורחץ במים וטהר. מענין נמוץ למחנה מושבו: (ט) ורחץ את בשרו במים וטהר. מענין וישב מחוץ לאהלו:

והקריב

פירוש רשב"ם

(ז) תהיה. והזה שבע פעמים. על אותו המטהר מצרעתו

שקערורות

בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד
שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת
הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג
הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
שני יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם
הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן
הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן
הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ
הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ
הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ
שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר
הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־
תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל
דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־
כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה׃ יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן
אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר

אונקלוס

במשח ולוגא חד דמשחא׃ יא ויקים כהנא דמדכי ית
גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא׃ יב ויסב
כהנא ית אימרא חד ויקרב יתיה לאשמא וית לוגא
דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי׃ יג ויכוס ית אימרא
באתר דיכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי
כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא׃
יד ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא
דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה
דימינא׃ טו ויסב כהנא מלוגא דמשחא וירק על ידא
דכהנא דשמאלא׃ טז ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא
מן משחא דעל ידיה דשמאלא וידי מן משחא באצבעיה
שבע זמנין קדם יי׃ יז ומשאר משחא דעל ידיה יתן כהנא
על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל
אליון רגליה דימינא על דמא דאשמא׃ יח ודישתאר
במשחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר
עלוהי כהנא קדם יי׃ יט ויעבד כהנא ית חטאתא ויכפר
על דמדכי מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא׃ כ ויסק
כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא
וידכי׃ כא ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אימר
חד דאשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא חד
דפיל במשח למנחתא ולוגא דמשחא׃ כב ותרתין שפנינין
או תרין בני יונה דתדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד
עלתא׃ כג וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא
לתרע משכן זמנא קדם יי׃ כד ויסב כהנא ית אמרא דאשמא
וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי׃ כה ויכוס
ית

מסרה ולג, ס"ו. יא והעמיד, עלח. המטהר, ל' המ"ס בסוח. ואתם, ב' ב' מלא דין חסר. יב לאשם, הלמ"ד שולים. אתם, ח"ו. יג ואת העלה, ב'. במקום, מלא. הקדש, ח"ו. כי, כ"ד בטעם. קדש וכו', ו' בלו'. קדשים, הקוף צלא מתג והק"מ. יד תנוך, ס' בלו'. הימנית, כל לי' מלא. טו וולג, כל לי' חסר. יז תנוך, ח'. יח והנותר, כלם מלא במ"ח. יט ועשה, כל ועשה דפרשה הפוך. כ ואת המנחה, ח'. המזבחה, ל"ב וכל הקטרה דכו' במ"ג המזבח. כא לתנופה, ל'. ועשרון, מ"ו. בלול, ד'. ולג, כל לי' חסר. כב והאחד, ד'. כג אתם, ח"ו. פתח, במרכא לא בתביר.

ת"א ושלשה מנחות לא. והעמיד הכהן סוטה ח. והקריב אתו יומא סא מנחות סא. ושחט את יבמות ז זבחים כ'. כחטאת וכאשם יומא סא יבמות סס זבחים מז מנחות עב. ולקח הכהן יומא סא זבחים מז. ולקח הכהן מנחות ט. וטבל הכהן מנחות י. ומיתר השמן יומא סא. תנוך אזן קדושין טו. רגלו יבמות קד. על דם האשם מנחות י. ועשה הכהן זבחים סס. וכפר על סס. והעלה הכהן פסחים נט מנחות לא. אם דל הוא ערכין יז. כריתות כח. ואין ידו משגת ערכין יז. לתנופה לכפר יומא ה מנחות לב לד. ועשרון סלת מנחות עט קו. על תנוך אזן יבמות קד.

מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה
הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס שלישי (חמישי במחוברין) כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין
יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת
אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר
תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃ כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־
כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְשָׁחַט
אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר

הימנית.

ולוגא חדא דמשח זיתא: (יא) ויוקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי וית אימריא קדם יי בתרע משכן זימנא: (יב) ויסב כהנא ית אימרא חד ויקריב יתיה לקרבן אשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: (יג) ויכוס טבחא ית אימרא באתרא דיכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארום הי כחטאתא היכדין אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: (יד) ויסב כהנא מן אדמא דאשמא ויתן על גדירא מיצעא דאודנא דמדכי דימינא ועל פירקא מיצעא דידיה דימינא ועל פירקא מיצעא דריגליה דימינא: (טו) ויסב כהנא בידיה ימינא מלוגא דמשחא ויריק על ידא דכהנא דשמאלא: (טז) ויטמש כהנא ית אצבעיה ימינא מן משחא דעל ידיה שמאלא וידי משחא באדבעיה שבעתא זימנין: (יז) ומה דמשתייר ממשחא דעל ידיה יתן כהנא על חסחוס דאודנא דמדכי דימינא ועל פירקא מיצעא דידיה ימינא ועל פירקא מיצעא דריגליה ימינא עלוי אתר דיהב מן שירויא אדם קרבן אשמא: (יח) ומה דמשתייר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוי כהנא קדם יי: (יט) ויעבד כהנא ית קרבן חטאתא ויכפר על דמידכי מסואבותיה ובתר כן יכוס ית עלתא: (כ) ויסיק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוי כהנא וידכי: (כא) ואין מסכן הוא ולית ידיה מספקא ויסב אימר חד אשמא לארמא מטול למכפרא עלוי ועשרונא סמידא חד פסיך במשח זיתא למנחתא ולוגא דמשח זיתא: (כב) ותרתין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יון מה דתספוק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: (כג) וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זימנא קדם יי: (כד) ויסב כהנא ית אימרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: (כה) ויכוס טבחא ית אימרא דאשמא ויסב כהנא מן אדמא דאשמא ויתן על גדירא מיצעא
דאודנא

יונתן

(יא) ויש שמגיה לאפוקי דלא נאמר דקאי ג"כ אמנחות דאינו שייך גבי מנחות לשון והעמיד אלא דקאי אכבשים וק"ל: (יג) ויכוס טבחא פ"ל דלוי דכהן שסימה בכל אדם ואבל כרבי דפליג אר"י: (יד) פרקא מילעי פי' אבר אמלעי שביד: (טו) בידיה ימיניה דייק מדכתיב בסריה על כף השמאלית מדפרט הכתוב דוקא שמאלי. ס"מ היכא דלא פירש ימינא היא: (יז) עלוי אתר דיהב מן שרויא פירוש על מקום שנתן לכתחלה: (כב) שפניינין רברבין תרגם הכי גם כי לא נאמר כאן מן התורים למעט קטנים ובתזריע גבי יולדת ובן יונה או תור מתרגם רברבין דדייק מדכתיב בתריה ובני יונה היינו דוקא נחלין שהם קטנים א"כ ה"ה תורים דילפי' מבני יונה שדוקא קטנים ה"ה תורים דוקא גדולים ולא קטנים והכין הוא בגמרא בשסיעת חולין ע"ש אבל ביולדת כתיב בן יונה בריש׳יה להכי לא מתרגם רברבין
מדאקדים

רש"י

עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו ששלמו ואשמו של מלורע טעונין נסכים (סוטה יז): ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני יי'. (מנחות לא כלים ו) בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו': על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת לו את אהרן שהאשם טעון שחיט' בצפון לפי שילא זה מכלל האשות לידון בהעמד' (זבחים כ) יכול תהא שחיטתו במקו' העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל וילא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך. גדר אמלעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנד"רום: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. (ת"כ) כנגד בית קדשי הקדשים: (כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבוהנות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני
לנפרים

רמב"ן

שער הנראה לשון רש"י. אבל בת"כ ויגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרי' תלמוד לומר גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה אף כל שערו בנרא' פרט לבית הסתרים. אי מה גבות עיניו מקום כנוס שער בנראה אף כל מקום כנוס שער במראה מנין כנוס שער בשאינו נראה פזר שער בנראה פזר שער בשאינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח אבל הרב תפס מדרשו של ר' ישמעאל מה הביא שער הרגלים ומה הוליא דבית השחי ודכולי גופא אבל בכאן הלכה מגלח כדלעת. או מפני שהלכה עוקבת את המדרש. או מפני שהלכה כר"ע. וריבה דכולי גופא ומיעוט שבתוך החוטם בלבד וכן שנינו במשנתינו והעביר שער על כל בשרו. ומפורש בפ"ב דסוטה: (י) יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת. לא פי' הכתוב מה יעשה בשני הכבשים והכבשה אבל הזכיר בכבש האחד שיקריב אותו לאשם והזכיר שיעשה החטאת ואמר ישחט העולה. וזה בעבור שכבר הזכיר בפרשת ויקרא בחטאת שתהיה נקבה והזכיר בכל עולה שהוא זכר לכך לא הולרך להאריך כי בידוע שהכבש השני יהיה העולה והכבשה היא החטאת: (יח) יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה'. במעשה דם האשם והשמן תהיה הכפרה הזאת וכן לכפר עליו לפני ה' ובתורת כהנים והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא רבי יוחנן בן נורי אומר שירי מלוה הם בין שנתן בין שלא נתן כפר. וא"כ על דעת ר' יוחנן בן נורי יהיה לכפר עליו על האשם. והנה אמר הכתוב באשם וכפר וחזר ואמר בחטאת וכפר על המטהר מטומאתו. ואמר עוד בעולה ובמנח' וכפר עליו הכהן וטהר ולא ידענו מה ענין הכפרות הללו כולן. אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודש נגעו והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע אולי בלבו נתן תפלה לאלהים. וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש שיזכה לטהר ולבוא אל אהלו ולכך אמר וכפר עליו הכהן וטהר. ובת"כ ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר
לפי

אבן עזרא

הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוב ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח וטעם ואותם הכבשים והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: (יד) על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהלרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הלרעת בנפש והבהן מקו' חבור יסוד עקר כל המעשי' והימנית בעבור כח הלד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר טוב. (טו) על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן [ס]דרך לשון הקדש והעד [ע]הפסוק הבא [פ]אחריו: (טז) לפני יי'. אל פתח אהל מועד: (יז) אל מקום דם האשם. שהוא תנוך ובהונות: (יט) ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה כתורת כל חטאת: (כ) והעלה את העולה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנח' יקריב לעולה ובתחל' האשם שהוא החמור: וטהר. אז היה טהור ככל הטהורים: (כא) דל. יש בגוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל
שאין

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל שאין לו חבר אלא ידוע טעמו ממקומו כלומר שנאמר פה אזן ומזה נבין שמלת תנוך ר"ל אותו המקום שאין לו הרגשה כ"כ והוא שקורין בלע"ז טינו"רודא (אהרקנאלפעל). [ס]לומר השם תחת הכנוי. [ע]שהוא כף הכהן המטהר. [פ]ועצל הכהן וכו' מן השמן אשר על כפו השמאלית.] ר"ל

ספורנו

(יב) והקריב אותו לאשם. כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו החטאת על חיוב כרת וכבר אמרו שהלרעת היא על לשון הרע ועל גסות הרוח שמביאים מעילה בקדש. כי אמנם לה"ר עקרו בסתר כמעמיק מה' לסתיר עלה כאמרם (בברכות העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי שכינה) ועל המתגאה כא' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אמר הקב"ה זה גונב מלבושי אין אני והוא יכולים לעמוד בעולם אחד וכבר ספר הכתוב על עזיהו באמרו ובחזקתו גבה לבו עד. להשחית וימעול מעל באלהי אבותיו והלרעת זרחה במלחו: (כ) וכפר עליו הכהן וטהר. לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז"ל (סם פ"ק) הביא כפרתו אוכל בקדשים:
ופנו

הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
רַגְלוֹ הַיְמָנִית: כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן יִצֹק הַכֹּהֵן
עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית: כז וְהִזָּה
הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר
עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי
יְהוָה: כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן׀ אֲשֶׁר
עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ
הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם הָאָשָׁם: כט וְהַנּוֹתָר
מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־
רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה:
ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־
בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ: לא אֵת
אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־
הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן
עַל־הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה: לב זֹאת תּוֹרַת
אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג
יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ: פ רביעי (ששי כשהן מחוברין)
לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר: לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת
בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם: לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ
הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה
לִי בַּבָּיִת: לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת
בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע
וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן
יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת: לז וְרָאָה
אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת
שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר: לח וְיָצָא הַכֹּהֵן
מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים: לט וְשָׁב הַכֹּהֵן
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת: מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ
אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא:
מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־
מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא: מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת

אונקלוס

ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: כז וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא דעל ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: כח ויתן כהנא מן משחא דעל ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: כט ודישתאר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ל ויעביד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדתדביק ידיה: לא ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: לב דא אורייתא דביה מכתש סגירו דלא תדביק ידיה בדכותיה: לג ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: לד ארי תעלון לארעא דכנען דאנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: לה וייעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: לו ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא ייעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל דבביתא ובתר כן ייעול כהנא למחזי ית ביתא: לז ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא: לח ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: לט ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: מ ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא דבהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: מא וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא דקליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: מב ויסבון

אבנין

מסרה כה הימנית, כלס מלא. כו ומן השמן, ל'. יצק, בחד י' וח"ו. כח תנוך, ח' בא'. על מקום, ל' בטעם וג' דסמיכין. ל מן התרים, ד' פסוק מן ומן (ול"ע דליס' רק ג') וכל ד"ה דכו' במ"ז. לא ואת האחד, ד'. על המטהר, ל' בטעם ואיכון ג' דסמיכי. לב בטהרתו, ל'. לג וידבר וכו' לאמר, י"ב דסמיך. (ל"ע דליכא רק י"א) וא' מנהון חסר לאמר. לד תבאו, כל או' ח"ו. לאחזה, כל או' ח"ו והז' דגושה. כנע, הנון בסגול. אחזתכם, ח"ו והזיין דגושה. לה ובא, י"ו כ"פ. כנגע, ל' וא' בנגע. כלסה, ב' והא' קמוצה. לו ופנו, ל'. יבא, ח"ו. לראות, מלא. ואחר כן, ב' פסוק אליה. יבא, ח"ו. לראות, מלא. לז בקירת, ב' וח"ו ומ"י. שקערורת, ל' וח"ו חכין. ירקרקת, ח"ו. אדמדמת, ל' וח'. ומראיהן, ד' ומלא. לט פשה, ב'. מ וחלצו, ל'. בהן, טו. והשליכו, מלא. מא ואת הבית, ח'. יקצע, ל' ומסר דהיינו ח"י דקרי ולא כתיב. מב אחרות, מלא. והביאו, ד' ומלא.

ת"א ועל בהן ידו מנחות ע. באצבעו זבחים כד. על מקום דם מנחות י נגעים מה. והנותר מן יומא סא זבחים ו נגעים סס. אשר לא תשיג ערכין יז כריתות ע. לאחזה יומא יב. ונתתי נגע הוריות י. בבית ארץ יומא יא יב מגילה כו גיטין פב בב"ק פב. ובא אשר לו יומא יא יב ערכין טז. כנגע נראה לי נגעים מד. וצוה הכהן מ"ק ז ח ערכין טז נגעים מד. ויצא הכהן נדרים נו חולין י נגעי' מד. והסגיר את נדרים נו. ושב הכהן ערובין נא יומא ב יבמות יז נזיר ה מכות יב הוריות ח מנחות ד מה חולין פה בכורות לב נדה כב. וחלצו את האבנים יבמות קכ נגעי' מד. ולקחו אבנים אחרות נגעים מד.

האבנים

יונתן בן עוזיאל

דאודנא דמדכי ימינא ועל פרקא מיצעא דידיה ימינא ועל פרקא מיצעא דריגליה ימינא: (כו) ומן משחא יריק כהנא ביד ימיניה על ידא דכהנא דשמאלא: (כז) ויהי כהנא באדבעיה דימינא ממשחא דעל ידיה דשמאלא שבעתי זמנין קדם יי: (כח) ויתן כהנא ממשחא דעל ידיה על גדירא מיצעא דאודנא דמדכי ימינא ועל פירקא מיצעא דידיה ימינא ועל פרקא מיצעא דריגליה ימינא על אתרי דיהב מן שירויא אדם קרבן אשמא: (כט) ומה דמשתייר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוי קדם יי: (ל) ויעבד ית חד מן שפניניא רברביא או מן גוזלין בני יון מן מה דמספקא ידיה: (לא) ית מה דמספקא ידיה לאיתיא ייתי ית חד חטאתא וית חד עלתא על קרבן מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: (לב) דא תהוי גזירת אחויית דביה מכתש צורעתא אין לא ספיקת בין ידוי למייתיא מן קרבניא רברביא ייתי מן קרבניא קליליא האילין דמיפרשין הכא ליום דכותיה: (לג) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (לד) ארום תיעלון לארעא דכנען דאנא יהיב לכון לאחסנא

ירושלמי

ומשתכח גבר דבני ביתא בחטופין ואתן מכתש כתרג. בבית ארע אחסנתכון: (לה) וייתי דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר הי כמכתשא אתחמי לי בביתא: (לו) ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא ייעול כהנא למחמי ית ביתא מטול דלא יסתאב כל דבביתא ומן בתר כדין ייעול כהנא למחמי ית ביתא: (לז) ויחמי כהנא והא מכתשא כתרין גריסין מן אבני דילוה ארבע כותלין משקען יורקן או סומקן וחיזויהון מכיך יתיר מן כותלא: (לח) ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא מלבר ויסגר ית ביתא שובעא יומין: (לט) ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחמי והא הליך פיסיון מכתשא בכותלי ביתא: (מ) ויפקד כהנא וישמטון ית אבניא דבהון מכתשא ויטלקון יתהון למברא לקרתא לאתר מסאב: (מא) וית ביתא יקלפון מגויה חזור חזור ויטלקון ית עפרא דקליפו מברא לקרתא לאתר מסאב: (מב) ויסבון אבנין חורנין ויעלון באתר אבניא ועפרא חורן יסב ויתטש ית ביתא:

[(מב) ויטשון ית ביתא:]

ואין

בעל הטורים

(לה) נראה לי ב' במס' הכא ולידך מפסוק ה' נראה לי זהו שאמרו חכמינו ז"ל שאפילו ת"ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מפסוק נראה שיקח הדבר מפסוק (כ"ל כמו העומד מפסוק לא יוכל להחליטו מה הוא רואה) ולא יפסוק לומר נגע: (לו) ואחר כן ב' במס' הכא ולידך ואחר כן תבא אליה ובעלתה כמו הכא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו אף הכא נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יבעלה

יונתן

מדקדקים קרא בן יונה דכתיב בן יונה או תור לא תלי למילף מבן יונה דכל שמקדים קרא תורים ילפינן מבני יונה דבתריה ולכך מתרגם רברבין ודוק: (לג) גזירת אחויית פי' תורת מראות הנגעים שהכהן בקי בהן בגווניהון ובמראוהיהן: (לד) בחטופין פי' בגזילה שהנגעים באים בעון גזילה שגזל הבתים ושאינו שלו כמ"ש גבי עתיהו וכן היה ברבה ודייק הכי מדכתיב ונתתי ולא כתיב כי יהיה אלא שע"כ לוה הקב"ה ליתן בבביל שמורה כזה טומאה מחמת עון הגזילה שבו וכן משמע בזוהר:

(לז) והא מכתשא כתרין גריסין וכו' ארבע כותלין כן הוא ממס נזיר פ"ק שאין הנגע מטמא אלא כשיעור שני גריסין שהוא אלי פ"ל ודוקא בארבע כתלים ולא בג' וה' כתלים ועיין ת"כ

רש"י

לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כט) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: (לד) ונתתי נגע צרעת. (ויקרא ר') בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית. (נגעים פי"ב ת"כ) שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן זקוק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. (ת"כ) שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע זקוק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: (לז) שקערורות. (ת"כ) שוקעות במראיהן: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו ויטלפון יטלם משם כמו (דברים כה) וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא. (ת"כ) מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע. רדוני"ר בלעז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. (ת"כ) מבפנים: סביב. סביבות הנגע בת"כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קלה אשר קצעו בקצוע הנגע

רמב"ן

לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולן מעכבים אותו ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר מלמד שכפרה תלויה בחטאת. ויתכן כי וכפר עליו הכהן וטהר רמז לכל הנעשה בו כי גם הצפרים יבואו לכפרה ולטהרה כי כן אמר בנגע הבית וכפר על הבית וטהר: (לד) אמר הכתוב בנגעי הבתים ונתתי נגע צרעת. לרמוז כי יד ה' תעשה זאת לא טבע כלל כמו שפירשתי ואמר כי תבואו אל הארץ בבית ארץ אחוזתכם כי עם כל ישראל ידבר והיה ראוי אחרי וידבר ה' אל משה ואל אהרן שיאמר דברו אל בני ישראל אבל יקצר הכתוב בענין או שידבר עמהם במקום כל ישראל. וירמוז כי אין הכונה עתה רק ללמד להם דיני הצרעת כולם ושילמדו אותם לכהנים ולא יזהיר משה עתה את ישראל בה רק בבואם לארץ יזהיר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד וגומר כי להם לוה מתחלה

אבן עזרא

שאין לו [צ]ממון: (לג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. החל לבאר צרעת הבית: וטעם כי תבאו אל ארץ כנען. כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכה והכבוד בתוך המקדש: (לד) ונתתי. הדבר תלוי בנתינת ה'. ובא אשר לו הבית. מלוה שיבא אל הכהן: (לו) ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו. וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק ופרס בואו [ק]יספקו: (לז) שקערורות. אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפול' האות [ר]האחרון או נחמשת אותיות ופירושים לפי טעם המקום וי"א כדמות סיננין או מוטין וי"א שהיא מלה מורכבת מטע' ותשקע [ש]שהם ורודות מגזרת רר [ת]בשרו וזה רחוק: ומראיהן. ומראה [א]כל אחד משם שפל: (מ) וחלצו את האבנים. יסירו וכן חלצנו ה' [ב]מאדם רע: אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם שיהיו ניכרים שהם טמאים: (מא) ואת הבית יקציע. מגזרת [ג]מקצעות וכן מר ואהלות [ד]קציעות וטעמו פלולות וי"א שיפלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע [ה]הכל הבית: וטעם מבית. מבפנים: הקצו. מגזרת קלה כי קלתו הסוה למעלה הסירו

פירוש על אבן עזרא

[צ]ר"ל הדל שכתב בכאן הוא שאין לו ממון. [ק]ומפני הספק הזה צריכים לפנות את הבית מהרה. [ר]ר"ל שקערורות מן המרובעים כי שרשו ד' אותיות שקער. והרי"ש האחרון כפול. [ש](במדבר י"א ב'). [ת](להלן ט"ו ג'). [א]פי' כן בעבור שמלת מראיהן לשון נקבה לרבות. ומלת שפל לשון זכר יחיד. [ב](תהלים ק"מ ב') פי' הוציאנו. [ג](ישעיה מ"ד י"ג). [ד](תהלים מ"ה ט'). [ה]הפשטות הכתוב ואת הבית יקציע מבית סביב וכמ"א ויב"ע. ובת"כ דרשו סביב. שיקלוף הטיח סביב אבני הנגע כמ"ש רש"י ז"ל. שפי'

ספורנו

(לו) ופנו את הבית בטרם יבא. ולא יבא קודם לכן ובין כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים וזמן תפלה לכהן. ועם זה נתן זמן הסגר. ובאגדה אמרו בכל זה רמז לחורבן הראשון ותקונו בשני. וסתירתו בחורבן שני וטהרתו בבנין ג' שיובב"א:

וזאת

פירוש רשב"ם

(לז) שקערורות. מין אחד מן המראות הוא שחביריו מוכיחים עליו ירקרקות אדמדמות. בוכרים כמו שמצינו אמוצים ברודים. בתרי עשר מיני מראות:
(מא) יקציע. יקליף. כמו ועשהו במקוצעות. ובתלמוד המקצע מכולן טפח: אשר הקצו. הקצית את הבית. מחטופי פעל היה הוא. מן קצה יאמר הקצו:
וי"ל שפתרונו לשון קיצוע מדכתיב אחרי הקצות את הבית נמצא שהקיצוע קרוי הקצות שהרי הלשון כתב למעלה ואת הבית יקציע:

ולבהרות

הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת:
מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר
חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־
הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ: מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה
וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת
הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא: מה וְנָתַץ אֶת־
הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־
עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר
אֶל־מָקוֹם טָמֵא: מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־
יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב:
מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו
וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו: מח וְאִם־
בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה
הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת
וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע:
מט וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים
וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב: נ וְשָׁחַט
אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־
מַיִם חַיִּים: נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־
הָאֵזֹב וְאֵת | שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר
הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע
פְּעָמִים: נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה
וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת: נג וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ
לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר: חמישי נד זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע
הצרעת

אונקלוס

אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפרא אוחרן יסב
וישוע ית ביתא: מג ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר
דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא דאתשע:
מד ויעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות
מחסרא היא בביתא מסאב הוא: מה ויתרע ית ביתא ית
אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא
לקרתא לאתר מסאב: מו ודיעול לביתא כל יומין דיסגר
יתיה יהי מסאב עד רמשא: מז ודישכוב בביתא יצבע ית
לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי: מח ואם
מעל ייעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא
בתר דאתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי
מכתשא: מט ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואע דארזא
וצבע זהורי ואזובא: נ ויכוס ית צפרא חדא למן דחסף על
מי מבוע: נא ויסב ית אעא דארזא וית אזובא וית צבע
זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא
ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין: נב וידכי ית ביתא
בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא
ובאזובא ובצבע זהורי: נג וישלח ית צפרא חיתא למברא
לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: נד דא אוריתא
לכל

מסרה ועם, ב' קמץ וחד עם מלאום. מג ואם ישוב, ל'. ישוב, מ"ו. חלץ, ל'. הקצות, ל' ומלא. הטוח, ל' ומלא וא' חסר ובענין. מד הוא, בוא"ו ובמיכק. מה את אבניו וכו', ל' וא' ואכלתו ואת עליו את אבניו. מז והשכב, מ"ו. והאכל, מ"ו. מח בא יבא, ה' דסמיכי ותרוייהון מ"ו. הטח, ל' חסר וא' מלא ובענין. מט לחטא, ל'. ואזב, חסר. נ הצפר, מ"ו. על המים, ז'. נא האזב, מ'. התולעת, מלא. ואת הצפר, מ"ו. הצפר, מ"ו. השחוט', ב' קדמא מ' דין מלא. נב וחטא, ל'. הצפור, מלא. ובצפר, כאו' חסר במ"ג. ובאזב, חסר. התולעת, מלא. נג הצפר, מ"ו. אל פני, ע'. נד התורה, מלא. לכל נגע, ל'.

ת"א ועפר אחר יקח וטח שם. ובא הכהן ערובין כח יומא ב יבמות יז נזיר ה מכות יג הוריות ח חולין פה בכורות לב נדה כב. ונתץ את הבית יבמות קג. וחטא את הבית חולין כז נדה נא. ושלח את נגעים מה.

רש"י

הנגע סביב: (מג) הקצות. לשון העשות וכן הטוח אצל חלץ את האבנים נופל בלשון אל האדם שחלצן והוא נפעל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. (ת"כ) יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. (ת"כ) יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טימא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טימא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופש' בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ ואם לא חזר טהור (ת"כ) ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר (ובא) ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשונ' הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. זה העומד ומה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי ומה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונ' כן וכולי כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מו) כל ימי הסגיר אותו. (ת"כ) ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב. (ת"כ) מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה בכדי אכילת פרס (ערובין ר' פ"ג) ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל
ושוכב

(מג) ואין יתוב מכתשא ויסגי בביתא מן בתר דשמיטן ית אבניא ומן בתר דקליפו ית ביתא ומן בתר דאיתטש: (מד) וייתי כהנא ויחמי והא הליך פיסיון מכתשא בביתא סגירות מחלטא היא בביתא מסאב הוא: (מה) ויפכרון ית ביתא ית אבנוי וית קיסוי וית כל עפרא דביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב: (מו) ומאן דייעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא: (מז) ודישכיב בביתא יצבע ית לבושוי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוי: (מח) ואין מעל ייעול כהנא ויחמי והא לא הליך פיסיון מכתשא בביתא בתר דאיתטש ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארום איתסי מכתשא: (מט) ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין וקיסא דארזא וצבע זהורי ואיזובא: (נ) ויכוס מבחתא ית ציפרא חדא למנא דפחר על מי מבוע: (נא) ויסב ית קיסא דארזא וית איזובא וית צבע זהורי וית צפרא חייתא ויטמוש יתיה באדמא דציפרא נכיסתא ובמי מבוע ויהי לביתא שבע זמנין: (נב) וידכי ית ביתא באדמא דצפרא חייתא ובקיסא דארזא ובאיזובא ובצבע זהורי: (נג) ויפטור ית צפורא חייתא למברא לקרתא על אנפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי ברם אין איטימוס ביתא למילקי תוב בצורעא תייבא צפורא תמן ביומא ההוא ומתכשרא למיכלא וית ציפרא נכיסתא הוה מקבר כהנא במיחמי מרי ביתא: (נד) דא תהוי גזירת אחויית אורייתא לכל מכתש סגירותא ולניתקא ולצורעא

יונתן

ס"ב כל סדיוקים מה שדייקו בהדיא הכל ממוך הפסוקים היטב באר יפה: (מה) ויפכרון ענין שבירה הוא כמו פכר ידיו וכיולא ולפעמים מתרגם ויפככון הוא גם כן לשון שבירה כמו פגרא בתלמוד פי' הפ' של (נג) ויפטר כולי ע"ל בכים הפ' מבואר היטב: (נד) אחויית אורייתא ג"כ לעיל מבואר: למלפא

רש"י

דשוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס כידה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (ברכו' מא): (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא ועבר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא

רמב"ן

מתחלה במשפטים האלה: (מג) ואם ישוב הנגע ופרח בבית. הנה הנגע הזה שבא באבנים האחרות ובעפר האחר איננו הנגע הראשון ואיננו דומה לפרים' האמורה באדם ולפשיון שהוא שב למקומו הראשון שהוא שב בעצמו כי פעמים רבים תסתתר הליחה תחת העור ותשוב אל פנימי הגוף ואחרי כן תשוב ותמשך אל העור ואל חיצוניו אבל הענין הוא כאשר כתבתי בסדר אשה כי תזריע שהוא נגע ומכת אלהים שתהיה רוח רעה במקום ההוא. ובת"כ אמרו ואם ישוב הנגע ופרח בבית משל חזר אין פלוני למקומו והכוונה לומר שאין ופרח האמור כאן פשיון כמו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור אלא שהוא צומח במקום ההוא כענין פרח מטה אהרן והמשל שהזכירו לרמוז הענין שאמרנו שאין זה נגע נולד ופושה אלא צומח ומוזר וצומח כאיש שהלך לו וחזר לישב למקומו הראשון בכסא אחר אשר הוכן לו שם. וטעם הפריחה כבר פירשתיה וכן צרעת פורחת היא בבגדים ולא אמר הכתוב ואם ישוב הנגע ופרח באבנים ההם אלא אפי' נולד במקום אחר מן הבית ואפי' ממראה אחר שאינו כמראה הנגע הראשון נדון אותו כחוזר ופורח ואינו נדון כנגע הנולד מתחלה. וזהו טעם בבית כי בכל הבית יהיה דינו כן. והטעם כי הרוח הרעה לא תסור מן הבית ההוא אבל תמיד תהיה בבית ההוא באחת המקומות להבעית את בעליו. וכן אמר בת"כ אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית ת"ל בבית אין לי אלא במראיו שלא במראיו מנין ת"ל ופרח וענין הכתובים האלה כפי המדרש ואם ישוב הנגע ביום השביעי וחזר בבית אחר חלץ את האבנים והקצות והטוח או בא הכהן ביום שנית וראה והנה עתה פשה הנגע בבית כמשפט הראשון צרעת ממארת היא ונתץ את הבית לומר כי הפושה בראשון או הפושה בשני משפט אחד להם. ולא הוצרך לומר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית ונוה וחלצו את האבנים וכל הפרשה כי הכתוב נמשך למעלה לומר אם ישוב הנגע אחר חלץ האבנים בראשון או בשני כאשר בא הכהן וראה כפשיון צרעת ממארת היא. ואמר עוד ואם בא יבוא הכהן בביאה השנית הנזכרת וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית ועבר הכהן את הבית כאשר נרפא הנגע ממנו כלומר שלא חזר בו ונלמד עתה שהעומד בעיניו בראשון ובשני חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ. וזה תקון המקראות במדרשם שאי אפשר לתתכם בענין להקדים ולאחר בדבר שאינו כלל במשמע ויתכן עוד שנאמר בתקון הענין הזה כי פשה במקום הזה כטעם פרח והניחם ענין לטיחה כי כשים שם נגע יאמר פשה בגדולו והתפשטו וכשאין שם נגע יאמר פשה בצמיחתו ושובו כי הכל ענין גדול וכן אונקלוס פתר בכולן אוסיף ולשון תוספת יאמר בדבר הגדול ונוסף על האחר כגון ונוסף גם הוא על שונאינו ונוספה נחלתן ויאמר בדבר החוזר כגון יוסיף ה' שנית ידו ויתנבאו ולא יספו לא חזרו עוד להנבא. והנה ענינו שחזר בנגע והנה אחר חלץ האבני' כשיזכי' הכתוב פשיון יהיה ענינו כטעם צמיחה כאשר הזכרתי במלת פריחה וא"כ יאמר הכתוב ואם ישוב הנגע וצמח בבית אחר חלץ האבנים ובא הכהן וראה והנה צמח הנגע בבית ונתץ אותו כי כל נגע החוזר טמא מוחלט ואם בא יבוא הכהן וראה שלא צמח הנגע כלל בבית אחרי הטוח יטהרנו כי נרפא בחליצה וטיחה והנה נתפרש כאן דין הבית בפושה הראשון שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ ואם לא חזר טהור אבל העומד בעיניו בראשון ופושה בשני לא נתפרש בתורה דינו אבל נדון בו ג"ש זו היא ביאה זו היא שיבה לומר שדין הביאה שהיא אמורה בסוף שבוע שני' כדין השיבה שהיא אמורה בסוף שבוע ראשון שבשתיהן אם פשה בו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכן העומד בעיניו בראשון ובשני ופושה בשלישי לא הוזכר בתורה אבל נלמד מג"ש אחרת שאמר ואם בא יבא הכהן שהדון ביאה שלישית כביאה שניה והנה הכתובים כמשמעם והנדרשות למדו אותן מג"ש למשה מסיני ונזה שיאמרו בת"כ בזה הכתוב ונדבר וכו' שמך מדבריהם שילנו להזכיר בכתוב הענין המקובל להם בג"ש וכן מה שאמרו שם אם סופנו לרבות את החוזר אע"פ שאינו פושה מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו לומר שנכיח הכתוב כמשמעותו ונלך אחר המדרש לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר. וזהו בנראה אלי בענין הפרשה הזאת כדי שיהיו דברי חכמים קיימים והוא דבר נאה ומתקבל: (נג) וכפר על הבית וטהר. הנה הכפרה הזאת הלפוף כמשתלח' שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה כענין הכפרה בשעיר המשתלח. ובעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנגע שבגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת כי די לו בכפרה הראשונה שיצאה המנורע לטהרתו שהם הצפרים ועץ הארז והאזוב: (נד) זאת התורה לכל נגע הצרעת

אבן עזרא

הסירו לבדו: (מב) וטח. הספך יקליע והוא מגזרת טחים אותו טפל: (מג) אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה: ומלת ולקחו. והביאו רבים במסרה: ועפר אחר יקח. בעל הבית שילכה לדור בו ואם הנגע ישוב יבא הכהן: (מה) ונתץ את הבית. בלוי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשניה: (מו) יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו כמשפט: (מז) והשוכב. חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: (מט) ולקח. בחבירו: ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או

פירוש על אבן עזרא

[י]שפי' בל"א (אבקראטצען) ומה פי' (בעטינכען). [ז](יחזקאל י"ג י'). [ח](פסוק מ"ג). [ט](פסוק מ"ד). [י](פסוק מ"ו) מלות כל ימי הסגיר כוללות הסגירה הראשונה והשניה. [כ]לכל טמא טומאת ערב. וזה אם ילא מיד ולא שהה בו כדי אכילת פרס. [ל]וכן האוכל חמור מן הבא ויצא מיד. שהם טעונים כבוס בגדים. [מ]בפירוש אבל השוכב יטמא וכו' כי בודאי בא לבית והוא מפורש (פסוק מ"ו). [נ]ר"ל בלוי כדלעיל

ספורנו

(נד) זאת התורה. מי שיצא להורות בנגעים צריך שידע להבדיל בין שני ויניים אע"פ שהם א' בסוג כאומרו בין נגע לנגע: לכל

הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד
וְלַבָּיִת׃ נו וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃
נז לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת
תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ
כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃
ג וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ
אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ
טֻמְאָתוֹ הִוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר
יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־
יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע
בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי
אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃° ז וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר
הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו
הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר
יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמַּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ

° חצי הספר בפסוקים

אונקלוס

לכל מכתש סגירותא ולנתקא: נה ולסגירות לבושא ולביתא:
נו ולעמקא ולעדיא ולבהרא: נז לאלפא ביום מסאבא וביום
דכיא דא אוריתא דסגירותא: א ומליל יי עם משה ועם
אהרן למימר: ב מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר
גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא: ג ודא תהא
סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או חתים בסריה
מדוביה סאובתיה היא: ד כל משכבא דישכוב עלוהי דובנא
יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב: ה וגבר דיקרב
במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא:
ו ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי
במיא ויהי מסאב עד רמשא: ז ודיקרב בבשר דובנא יצבע
לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ח וארי ירוק
דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: ט וכל מרכבא דירכב עלוהי דובנא יהי מסאב:
י וכל דיקרב בכל דיהי תחותוהי יהי מסאב עד רמשא
ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: יא וכל דיקרב ביה דובנא וידוהי לא שטף במיא

ויצבע

מסרה ולנתק, ל'. נה ולצרעת, ל'. נו ולשאת, ל' השין רפי והלמד בלא מתג. ולספחת, ל'. ולבהרת, ל'. ואלה שני פסוקים מן יוד פסוקא מן ב' מלין בתורה. נז להורת, מ"ו קדמא ומ"ו תנין. הטהר, ה' חסר בתורה. טו א וידבר וכו', י"ב דסמיכי. ב דברו, ג' ר"פ. ואמרתם, ל'. אלהם, ח"י. זובו, כולם מלא. ג החתים, ל' ומלא. הוא, וא"ו וחירק. ו והישב, כל לי' חסר במ"ה והרמ"ה מסר י"ז מלא בתורה: בלי' במ"ב בנ"ך. על הכלי, ב'. בסוף זה הפסוק חצי הספר בפסוקים. ז והנגע, חסר דחסר. ח ירק, ג' ב' חסר וא' מלא בלי'. בטהור, מלא. ט המרכב, הכ"ף בקמץ. י והנושא, ל' ומלא וכנגד הדרש נדה ל"ו ועי' בא"ח שתירץ ומ"כ די"ל והנושא כתיב במלאפום הוי"ו דיש אם למסורת ועי' בר"ש פ"ק דכלים מ"ג. אותם, ל"ט מלא. יא וידיו, ג' ומלא.

ת"א ולשאת ולספחת שבת סב סוטה ד קדושין ע שבועות ו. דברו אל בני שבת פג. איש איש כי ערכין ג כריתות ח נדה לב לד מג ומד. מבשרו חולין כא נדה ח. זובו טמא הוא נדה לד לה לו. וזאת תהיה ב"ק כד נה נג. טמאתו בזובו נדה מג. רר בשרו את נדה מג ח. או החתים שם מג. וכל המשכב שבת פד נדה לב. הזב נדה לה. אשר ישב שבת כט. ואיש אשר יגע שבת פד ב"ק סו נדה לב. והישב על חגיגה כג נדה מט. וכי ירוק הזב שבת טו נדה לה לו. בטהור נדה לה. וכל הנוגע שם לג. והנושא שם לג לה. וכל אשר יגע קדושין כה חולין קו נדה מג.

רש"י

המקרא נדרש ואם בא יבא בשני ורואה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיהר בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטיהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פי' על החוזר שטעון נתיצה: (נז) להורת ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו (ת"כ נדה מג) אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמ' טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. (ת"כ) למד על הטפה שהיא מטמאה. (נדה לה) זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו את זובו. כמו ריר שיוצא ללול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו (מגילה ח נדה מג) מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנ' הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנא' טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומא' ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והיושב על הכלי. (ת"כ) אפילו לא נגע אפילו עשרה כלי' זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: (ח) וכי ירוק הזב בטהור. (ת"כ נדה נה) ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אל"ויש טמא טומאת מושב: (י) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו. (ת"כ) של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים וזה חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת

גופו

ירושלמי

(נה) ולצורעא דלבושא ולביתא: (נו) ולשומא ולקלופי ולבהקי:
[(נו) ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא:]
(נז) למלפא בדינא לעמא בין יומא קבילא דלא למחמי ביה מכתשא לבין יומא נהירא ובין בר נשא מסאבא לבין בר נשא דכיא דא תהוי גזירת אחויית מכתש צורעתא: (א) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (ב) מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר טלי או גבר סיב ארום יהי דאיב מבשריה דוויה חמשא תלת זמני מסאב הוא: (ג) ודא תהי סאובתיה גון חיור בדוייה דריר בישריה ית דוייה או דאיתסתם בישריה מדוויה סאובתיה היא: (ד) כל משכבא דמתיחד למשכוב עלוי דובנא יהי מסאב וכל מנא דמתיחד למיתב

יונתן בן עוזיאל

עלוי יהי מסאב: (ה) וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ו) ודי יתיב על מאנא דמייחד למיתב עלוי דובנא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ז) ודיקרב בבשר דובנא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ח) וארום אין יריק דובנא בדכיא ויצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ט) וכל זונא ומרכבא דירכוב עלוי דובנא יהי מסאב וכל דיקרב בכל מאן דיהי תחותוי יהי מסאב עד רמשא: (י) ודיוסיט יתהון יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (יא) וכל מדעם דיקרב ביה דובנא וידוי לא שטף במיא יהי מסאב
ואין

בעל הטורים

בס: (ב) דברו אל בני ישראל. ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שע"י העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל. וסמך פ' זב למצורע לפי שע"י הנחש נתקללה האשה בזיבה והנחש בצרעת: (ג) החתים בשרו מזובו בגימ' זה בחתימת פי האמה ישכב עליו בגי' זה מיוחד לשכיבה: (ד) וכל הכלי בגי' אבל לא האבן: (ו) ורחץ במים בגי' ובארבעים סאה ד"א במים במי מ' פי' מ' סאה: (יא) שטף ב' הכא ואידך ואלף ביהודה שטף ועבר
על סוסים המאזרים בו ונמלא בכלים פרק י"ז הזין והבורכי וכן בתנחומא פרשת ואתחנן אהרן הכיר זובי של עול או

יונתן

(נז) לאלפא כהנא פי' ללמוד כהנא זמן ראית הנגעים. קבילא פי' חושך ואופל. לבין יומא נהירא פי' שאין רואין הנגעים ביום מעונן אלא יומא נהירא ודייק מביום הטמא והטהור ביום ר"ל אלא בין יום ליום לחלק וכן בת"כ נפקא בפסוק ולהורות: (ב) גבר טלי כבר כתבנו פירושו איש לצעיר וגבר סיב פי' איש זקן ונפקא ליה מכפל איש איש. תלת זימני מסאב הוא כן בגמ' כמה פעמים דכתיב כי יהיה זב מבשרו זובו מנה הכתוב שתים לטומאה שלש לקרבן וק"ל: (ט) זונא ומרכבא יש לפרש שהוא אזור כשרוכבין
י"ל

רמב"ן

הצרעת. הוא לרעת השחין והמכוה. והזכירם בכאן תחלה מפני תדירותן ואחרי כן הזכיר הנתק שהוא ג"כ מצוי ואחרי כן הזכיר לרעת הבגד והבית ואחרי כן אמר ולשאת ולספחת ולבהרת הם הנגעים הראשונים שפתח בהם אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' ובכל מקום יאמר הבהרת בעבור שהיא העזה והקשה שבכולן: (יא) וידיו לא שטף במים. יקרא הכתוב הטבילה שטיפה באמר בכאן וכל כלי עץ ישטף במים וכן יקראנה בבגדים כבוס וכבס שמה וטהר. והטעם בעבור כי הטבילה צריכה שלא יהיה בה דבר חוצץ אלא ישטוף גופו במים כלשון ומורק ושוטף במים. וכן כנחל שוטף. ועניין הכתוב בעבור כי הנגיעה בידים אמר כי כאשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא שטף אותם בשטיפת כל גופו במים יהיה טמא כאלו אמר וכל אשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא רחץ במים ביום טהרתו יכבס בגדיו והוצרך לומר לשון שטיפה ללמד על הטבילה שיזכיר ורחץ בשרו במים חיים שהיא בשטיפה ושפשוף להסיר החציצה כמו שפירשתי. ואיננו נכון שיאמר כי אשר יגע בו הזב אחרי שישטוף ידיו במים לא יטמא שכבר אמר כי כל הנוגע בבשר הזב בלי זה מקום שיהיה ממנו יטמא וכן במשכבו ומרכבו ובכלי אשר ישב עליו עד אשר יטהר מזובו ורחץ בשרו במים חיים וטהר אבל הכתוב ירמוז לטהרתו בטבילה גמורה כמו שפירשתי. ורבותינו אמרו
שהוציא

אבן עזרא

או הבגד או הבית טמא או טהור: (א) וידבר יי' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי: (ב) זב. כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. [ס]שם: (ג) וזאת תהיה טומאתו. [ע]הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכים: רר בשרו. מגזרת [פ]ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו נסגר מגזרת כי [צ]חתום הוא והטעם שהתקבץ הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפט אחד לו: (ז) והנוגע בבשר הזב. באיזה [ק]אבר שיהיה: (ח) ירק. ידוע מפעלי [ר]הכפל והעד [ש]דגשות קו"ף רקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מחליים הנדבקים ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: (ט) וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: (י) בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה [ת]קלה וטומאת הנושא אותם יותר חמורה: (יא) וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה
לו

פירוש על אבן עזרא

[ס]כדעיל (פסוק מ"ה). [ס](זיין אויספלוס). [ע]בכונה ובלא כונה ולכן הקדים וזאת כו' כי ע"ד אחד מהכב הכתוב להתחיל בו מיד. [פ](שמואל א' כ"א י"ד). [צ](ישעיה כ"ט י"א). [ק]כי בנוגע לא יאות לפרש שהוא כנוי לערוה כדעיל (פסוק ב') אלא דרך ארץ. [ר]כי שרשו רקק. [ש](איוב ז' י"ט). [ת]שהוא טמא עד הערב. והנושא טעון ג"כ כבוס בגדים
ורחיצת

ספורנו

לכל נגע הצרעת ולנתק. שאע"פ שסימניהם לרעת בעור האדם מ"מ הם נבדלים בזה שהנתק נדון בלתי מראות אבל דינו כנסירת שער וכשער שחור ואחרי כל מיני הצרעת אינם נדונים בלתי מראות: (נה) ולצרעת הבגד ולבית. שאע"פ שסימניהם שוים במראה ירקרק או אדמדם ופשיון על אופן בלתי טבעי מ"מ הם נבדלים בזה שהפושה בבגד בסוף שבוע ראשון נשרף כלו והפושה בבית בסוף שבוע ראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: (נו) ולשאת ולספחת ולבהרת. אע"פ שהם דומים בזה שכל אחד מהן לבן ושדיניהם שוים ומצטרפים כפי מה שבא בקבלה מ"מ צריך שתבא להורות שבנגעים יהיה בקי במדרגות הלובן ומקומותיהם כי מקום שחין ומכוה נדונים במראות מעורבות ולרבת ומקום שער היינו נדון במראה כלל: (נז) זאת תורת הצרעת. אין להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אע"פ שהם אצלנו מיני לרעת רבים נאלה כאמרו אל תוסף על דבריו כי אונס עם כל רעתם לא נדון אותם כדין לרעת כלל כמו שטהר הכתוב כשהפך כלו לבן שעבר גבול הצרעת הטמא לרוע בעניין הטומאה הנשלפת שנפסדה צורתה: (ב) זב מבשרו. כבר באה הקבלה מבשרו ולא מחמת אונסו וזה שיהיה הזב שותת בקנת בשרו שהוא כמים או לכלי הזרע ולא מחמת סבה אחרת מגרת את הזוב וכאשר פירשו ז"ל שהזוב הוא כמו לובן ביצה המוזרת וכאשר יקרה זה מבשרו בקנת חולי כלי הזרע בלבד הנה זה יורה על הכוב בקנת רוב התמדת המשגל והרהוריו אשר
בו

פירוש רשב"ם

(נו) ולבהרת ה"י אה"ע גורמת להפוך את התיבה באתנחתא. וסוף הפסוק בהרת בהרת: השעיר החי. באתנחתא השעיר החי. כזה וכזה תאכל החרב: וכבסו בגדיהם והטהרו. והטהרו בלא אתנחתא: (ב) זב מבשרו. רבותינו פירשו מראה זוב ומראה קרי: (ג) רר בשרו את זובו. כמו ויורד רירו על זקנו. כל מר אם מריר ומטפטף בשרו את זובו. שהזוב קלוש כעין קרי: או החתים. שהוא מודבק על הבשר: (ד) אשר ישכב עליו. אפילו הוא תחת האבן שלא נגע בו כלל. כללו של דבר זב וזבה ונידה כולן מטמאין מה שתחתיהם טומאה המורה לטמא אדם ובגדים אם הכלים שתחתיו מיוחדין לישיבה אעפ"י שלא נגע בהם כלל: (יא) וידיו לא שטף במים. הזב לא טבל. כך דרשו חכמים. ולי נראה לפי פשוטו לפי שאמר למעלה רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוגלד. ונדבק על בשרו. לכך דבר לשון נקייה וידיו לא שטף במים שאם לא שיפשף יפה את בשרו וגם פי האמה שהחתים כמפורש במסכת נדה אעפ"י שטבל עדיין טמא הואיל ולא שיפשף יפה קודם טבילה כל הנוגע בו יטמא. ולפי שדרך פי האמה הזוב יוצא וצריך שישפשף דיבר לשון שטיפת ידיו למשל כעין מה שכתוב אצל זונה אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און. וכן אך מסיך הוא את רגליו. לפי שמדבר על יציאת חוץ. אף כאן שטיפת ידים על מקום. יציאת הזוב מאותו מקום. וגם לשון שטף
מוכיח

בַּמַּ֛יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶ֛רֶשׂ
אֲשֶׁר־יִגַּע־בּ֥וֹ הַזָּ֖ב יִשָּׁבֵ֑ר וְכָל־כְּלִי־עֵ֕ץ
יִשָּׁטֵ֖ף בַּמָּֽיִם׃ יג וְכִֽי־יִטְהַ֤ר הַזָּב֙ מִזּוֹב֔וֹ
וְסָ֨פַר ל֜וֹ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים לְטָהֳרָת֖וֹ וְכִבֶּ֣ס
בְּגָדָ֑יו וְרָחַ֧ץ בְּשָׂר֛וֹ בְּמַ֥יִם חַיִּ֖ים וְטָהֵֽר׃
יד וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֗י יִֽקַּֽח־לוֹ֙ שְׁתֵּ֣י תֹרִ֔ים א֥וֹ
שְׁנֵ֖י בְּנֵ֣י יוֹנָ֑ה וּבָ֣א ׀ לִפְנֵ֣י יְהוָ֗ה אֶל־
פֶּ֨תַח֙ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וּנְתָנָ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃
טו וְעָשָׂ֤ה אֹתָם֙ הַכֹּהֵ֔ן אֶחָ֣ד חַטָּ֔את
וְהָאֶחָ֖ד עֹלָ֑ה וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן לִפְנֵ֥י
יְהוָ֖ה מִזּוֹבֽוֹ׃ ס ששי (שביעי כשמחוברין) טז וְאִ֕ישׁ
כִּֽי־תֵצֵ֥א מִמֶּ֖נּוּ שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחַ֤ץ
בַּמַּ֙יִם֙ אֶת־כָּל־בְּשָׂר֔וֹ וְטָמֵ֖א עַד־הָעָֽרֶב׃
יז וְכָל־בֶּ֣גֶד וְכָל־ע֔וֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶ֥ה עָלָ֖יו
שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְכֻבַּ֥ס בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־
הָעָֽרֶב׃ יח וְאִשָּׁה֙ אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֥ב אִ֛ישׁ אֹתָ֖הּ
שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחֲצ֣וּ בַמַּ֔יִם וְטָמְא֖וּ עַד־
הָעָֽרֶב׃ פ יט וְאִשָּׁה֙ כִּֽי־תִהְיֶ֣ה זָבָ֔ה דָּ֛ם
יִהְיֶ֥ה זֹבָ֖הּ בִּבְשָׂרָ֑הּ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ תִּהְיֶ֣ה
בְנִדָּתָ֔הּ וְכָל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּ֖הּ יִטְמָ֥א עַד־
הָעָֽרֶב׃ כ וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר תִּשְׁכַּ֥ב עָלָ֛יו בְּנִדָּתָ֖הּ
יִטְמָ֑א וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁ֥ב עָלָ֖יו יִטְמָֽא׃

אונקלוס

וְיִצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ יב וּמָאן דַּחֲסַף דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתָּבַר וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטִיף בְּמַיָא׃ יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין לְדָכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִּסְרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ יד וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא׃ טו וְיַעְבֵּיד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃ טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּיהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יח וְאִתְּתָא דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃ יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דַּיְבָא דַּם יְהֵי דּוֹבַהּ בְּבִשְׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְּרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כ וְכֹל דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דְּתִתֵּיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ כא וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כב וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאן דְּתִתֵּיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דְּהִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב

שבעא

מסרה יג מזובו, מלא. וספר, ל' וס' ספר. ורחץ בשרו, ד' חסר את. במים, ז' רפין. טו ועשה, ל'. והאחד, ד'. מזובו, מלא. טז במים, מים חיים לבשרו ב'. יז וכל עור, ל' וחד כל. וכבס, ג'. יח ורחצו, ל'. יט זבה, ל' חסר וחד מלא. כ וכל, י"א [נ"ל יוד] ר"פ ומליעא וכל. כא הנגע, כולם חסר במ"ג. כב וכל, מוקף ובלי קדמא. כג על המשכב, מוקף ובמתג. הוא, וא"ו וחירק. ישבת, ע' חסר. כד שכב, חסר. ותהי, י"ד.

ת"א וכי יטהר הזב מגילה יז נדה לז. ובא לפני ה' מ"ק מד. לטהרתו שם לג. וכבס בגדיו מגילה ח. ורחץ בשרו ערובין יד. ועשה אותם יומא מא. וכפר עליו מגילה ח. ואיש כי תצא ב"ק פב הפלילים שם נדה מג. ירחץ במים ערובין ד. כל בגד וכל שבת פד פו ב"ק כה. אתה שכבת יבמות לד. ורחצו במים נדה מא מג. ואשה שם לב מד. ואשה כי תהיה זבה שם לו עג. דם יהיה זובה שם מ כד נה. בבשרה שם כא סא ח. שבעת ימים פסחי' ל. אשר היא יושבת עליו נדה כל. ותהי נדתה עליו יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג. וטמא שבעת ימים נדה שם.

כא וְכָל־הַנֹּגֵ֖עַ בְּמִשְׁכָּבָ֑הּ יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ כב וְכָל־
הַנֹּגֵ֔עַ בְּכָל־כְּלִ֖י אֲשֶׁר־תֵּשֵׁ֣ב עָלָ֑יו יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃
כג וְאִ֨ם עַל־הַמִּשְׁכָּ֜ב ה֗וּא א֛וֹ עַֽל־הַכְּלִ֛י אֲשֶׁר־הִ֥וא יֹשֶֽׁבֶת־עָלָ֖יו בְּנָגְעוֹ־ב֑וֹ יִטְמָ֖א
עַד־הָעָֽרֶב׃ כד וְאִ֨ם שָׁכֹ֜ב יִשְׁכַּ֥ב אִישׁ֙ אֹתָ֔הּ וּתְהִ֥י נִדָּתָ֖הּ עָלָ֑יו וְטָמֵ֖א שִׁבְעַ֣ת

ימים

רש"י

גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים (ת"כ נדה סו): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו וכו' כדאיתא בתורת כהנים עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין (נדה סח): (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: (יט) כי תהיה זבה. (ת"כ) יכול מאחד מכל אבריה תלמוד לומר והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (נדה יז): דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו (איוב יח) ומתבל ינידוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. (ת"כ) השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בו אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. (ת"כ נדה) יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלש ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם

וכלי

ספורנו

בו לא תחדל זמת אולת חטאת ובכן ראוי שיספור ז' נקיים אשר בם יסורו הרהוריו מלבו ויעבור מן הטומאה ויכפר בחטאת ועולה על מה

שפעל

ואין גברא הוא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (יב) ומאן דפחר דיקרב בגויה דובנא יתבר וכל מאן דקיסא ישתטיף במיא: (יג) וארום אין פסק מדובנא דוביה ויסני ליה שובעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוי ויסחי בישריה במי מבוע ויִדכי: (יד) וביומא תמינאה יסב ליה תרין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יון וייתי יתהון לקדם יי לתרע משכן זימנא ויתנינון לכהנא: (טו) ויעבד כהנא חד קורבן חטאתא וחד קורבן עלתא ויכפר עלוי כהנא קדם יי וידכי מן דוביה: (טז) וגבר ארום אשתלי ויפוק מיניה שוכבת זרעא ויסחי בארבעין סאוין דמוי ית כל בישריה ויהי מסאב עד רמשא: (יז) וכל לבושא וכל צלא די יהוי עלוי שכבת זרעא ויצטבע במוי ויהי מסאב עד רמשא: (יח) ואתתא תניתא די ישמש גבר עמה שכבת זרעא ויסחון בארבעין סאוין דמוי ויהון מסאבין עד רמשא: (יט) ואנתתא ארום תהוי דייבא אדם סמוק ואוכם וסוריק הי כנון ועפרנא או הי כמוי דגרגישתא או הי כמזג חמר סמוק בתרין חולקין דמוי אדם מסאב דמי דובא בבישרא שובעא יומין תהי יתבא בריחוקה כל דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: (כ) וכל מדעם דמייחד למשכב עלוי בעידוני ריחוקה יהי מסאב וכל מדעם דמייחד למיתב עלוי בעידוני ריחוקה יהי מסאב: (כא) וכל מאן דיקרב במשכבא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כב) וכל דיקרב בכל מאנא דמייחד למיתב עלוי יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כג) ואין על משכבא הוא כדובא דגופיה או על מאנא דהיא יתבא על קצתיה בזמן מיקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: (כד) ואין שמשא ישמש

בעל הטורים

נעבר (ישעיה ס') שזב לריך מים חיים (דלעיל מיניה כתיב מי הנהר): (יג) יגע בגימ' הקים. איזהו מגע מקלתו שהוא ככולו זה הסיטו: (יד) ובא לפני ה' אל פתח בגי' הנה מלמד שהזב הוא עוזל מעמוד יום. חלא ממנו בגי' זה זרע יורה כחן: (טז) כי תלא ממנו בגי' זרע לם לא יגע: ורחץ במים את כל בשרו בגי' נלא יהא בו חלילה בבשרו ושערו: (יט) דם יהיה עוה בבשרה בגימ' ה' דם כדם מטמאים לם ויגע. תהיה בנדתה [עם הלותיום] בגימ' עד שהיא תבא במים עם

הדינים הנאמרים בזב נכונים גם בזה וי"ג כרוצא ור"ל שיהיה כזב נוגע על המשכב ומושב. יומין סלקא דייק בת"כ מדנאמר ימים רבים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה יכול שנים וג' הרי ה' וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים הא כיצד רבים האלו יהיו מרובים על הב' וכמה הן

יונתן

י"ל זוכא מין מרכב ובתרגם למיכהו לזנוכי: (יא) אין גברא ילבע לבושוי מתקן בהא דקשה אלי וכבם בגדיו דהא ריפא דקרא קאי על שום חפץ שנגע בזה דכתיב וכל אשר יגע בו הזב אלא כדתרגם: (יח) ואתתא תנייתא פי' פעם שניה שישכב האיש עמה לאפוקי ביאה ראשונה שאינה מטמאה דס"ל כר' יודא במס' יבמות דדרש אותם פרט לכלה דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה לכן אינה מטמאה בראשונה וק"ל: (יט) כמזג חמר סמוק פי' כמראה יין אדום המעורב ב' חלקי מים וכל המראות הללו ס"ל כבית הלל דודקא אלו המראות טמאות הן: (כג) כדובא דגופי' פי' כזב בגופיה דכל

רמב"ן

שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמד שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הנגלוי כמו הידים: וטעם טומאת הזוב באיש. מפני היותו חולה חולי כבד מן החליי' הדבקי' והריך קרבן לתת הודאה לשם שריפא אותו ויטהרו. והריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי: וטעם טומאת שכבת זרע. אע"פ שהוא בטבע התולדה כטעם טומאת המת כי המקור תוספת והשוכב לא יודע אם ישחית זרעו או יהיה ממנו ולד נולד ובזוכרי טומאת המת בעזר' המית והמחיה יתבאר לך הקרי ועוד אזכיר נדה טומאת עקרים הקל הכתוב בזוב האשה בעת נדתה ולא חייב בה קרבן בעבור שהוא בטבעה ולא נתרפאת מחולי וטמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד או כל השבעה אבל הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולתי בהיות בהן שפע יתר בחולי אבל כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת הידוע לה או שתוסיף על העת ויזוב זוב דמה ימים רבים אחרי השבעה הנה הוא חולי כזוב האיש והצריך אותה קרבן בהתרפאותה כדין הזב ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה כי הזכיר זוב האיש וכמותו ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר ומזה ואמר באשה ואם כי תהיה זבה כאיש הזב דם יהיה הזוב שלה לא לובן כאיש והזכיר

אבן עזרא

לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופות אינני טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: (יג) לטהרתו. מיום טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסר על עון: (טז) כי תצא ממנו. שלא [א]ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת [ב]הטל מגזרת מי [ג]ישכיב. היה נראה לנו שצריך רחילה הבגד או העור אם היה בו זרע לא או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי (בהמה) (ס"א [ד]בסוסה) דבר הכתוב והמשפט [ה]אחד: (יט) בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד [ו]כל: (כד) ואם שכב ישכב איש אתה. בלא זדון רק שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם [ז]עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן הוא משפט הזבה ואם [ח]לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי

הטומאה בנדה ובזבה ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה כאשר יטהר הזב מזובו וספרה לה שבעת ימים כאשר יספור הזב ואחר תטהר כטהרת הזב. ועל דרך הפשט שתהיה צריכה רחילה במים חיים כזב. אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה. והטעם להם מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר שבכלל האיש היא שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין בלא עתה ולפיכך ספרו שבא הכתוב לרבות לה טהרה לומר ואחר תטהר כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים:
וטעם

פירוש על אבן עזרא

וכמילת הגוף. [א]מדלא כתיב הוליא ש"ז. [ב](שמות ט"ז י"ג). [ג](איוב ל"ח ל"ז) ענינו שפיכה. [ד]כי דרכו של איש לרכוב. [ה]אם יאהע שתרכב. דינה כאיש. [ו]ר"ל כי טעו בפירושם ורחץ במים את כל בשרו שר"ל האבר לבד. בעבור שראו שאומרו בבשרה שר"ל ערותה וכן כל בשרו ערותו ובזה טעו והעד אלה כל באמרו את כל בשרו. [ז]ר"ל עמו. כמו ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) והכוונה בשכבו אותה באה נדתה. והיתה עמו והוא שוגג. [ח]אף שלא נזכר. ר"ל

ספורנו

שפעל והרהר: (יח) ואשה אשר ישכב איש אתה. לא כתב ואיש כי ישכב את אשה כי העיד על האשה שלא תטמא ומחמת שום זוב בלתי אדום או קרי כמו שטמא באיש אונס טומאת האשה בקרי לא תהיה אלא כאשר ישכב איש אותה אע"פ שהוא בית הסתרים: (יט) ואשה כי תהיה זבה דם. לימד דיני הנדה והזבה והטעין את הזבה קרבן חטאת ועולה ובזה העיד כי לא יקרה זה בזבות עמו זולתי להעיד אונן על מרי קדם בפועל ובמחשבה כי הוא אונס הרבות העונש שענש את מוה על פעולת' ומחשבת' שנכלל באומרו הרבה ארבה עצבונך ובכן ראוי שתספור ז' נקיים עד יערה עליה רוח תשובה וטהרה ואז תטבול ותכופר בחטאת על פעולת הרע ובעולה על המחשבה:
זאת

פירוש רשב"ם

מוכיח שהוא להעביר ליכלוך שום דבר ממקומו. כמו ומורק ושוטף במים. להעביר שומן של חטאת שבכלי. וכן מים כבירים שוטפים. וכן תשטף ספיחיה עפר ארץ. אף כאן להעביר את הזוב שעל בשרו: (יט) דם יהיה זבה. אדמדמות מטמא בה ולא לובן כזוב ושכבת זרע שהם לבנים: (כג) ואם על המשכב הוא וגו'. השוכב או היושב על מדרס שלו אעפ"י שאינו נוגע בו יטמא עד הערב. לטמא אוכלין ומשקין כמ"ש בנגעו בו. וטמא עד הערב כמו ששנינו במסכת נדה שעליונו של זב מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין: בנגעו בו יטמא עד הערב. כלומר או אפילו נגע במרכב יטמא עד הערב. ולא יטמא לטמא בגדים שהמרכב חלק מגעו ממשאו. שהנושאו מטמא אדם לטמא בגדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם ולא בגדים: אשר היא ישבת עליו. פרשו חכמים במרכב: (כד) אשר ישכב עליו יטמא. אוכלין ומשקין. תחתונו של בועל נדה כעליונה של זב בפרק בנות כותיים:
בלא

יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו
יִטְמָא: ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ
יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב
עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי
נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא: כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב
אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב
נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב
עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ: כז וְכָל־
הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: כח וְאִם־טָהֲרָה
מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה־לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר
תִּטְהָר: שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ
שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה
אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:
ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־
הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי
יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ: מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ
בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר
בְּתוֹכָם: לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר
תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ:
לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר
וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה: פ

אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דְּיִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב:
כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדָּן רִיחוּקַהּ
אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סָאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי
רִיחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: כו כָּל מִשְׁכְּבָא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי
כָּל יוֹמֵי דּוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דְּתִתֵּב
עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ: כז וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן
יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא: כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר
כֵּן תִּדְכֵּי: כט וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ
תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתֵיתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא:
ל וְיַעֲבֵיד כַּהֲנָא יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ
כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סָאוֹבְתַהּ: לא וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִסּוֹאֲבָתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבָתְהוֹן בְּסַאָבֵיהוֹן יָת מַשְׁכְּנִי
דְּבֵינֵיהוֹן: לב דָּא אוֹרָיְתָא דְּדוֹבָנָא וּדְתִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכָבַת
זַרְעָא לְאִסְתָּאָבָא בַהּ: לג וּלְדְסָאוֹבְתָא בְּרִיחוּקַהּ וּלְדְדָאֵיב
יָת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וּלְגְבַר דְּיִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא:

פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן
אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ: ב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִדָּן לְקוּדְשָׁא

מניו

מסרה כה יזוב, מלא. זוב, מלא. עת, ג' פתחין. [ר"ל סגול]. תזוב, מלא. זוב, מלא. תהיה טעמה, טפחא מוכרח. הוא, וא"ו וחירק. כו זובה, ל' ומלא וחד חסר. לה, הלמד בדגש מד"ד. וכל הכלי, ב'. כטמאת, ב' והס"ס כפי. כז הנוגע, ג' מלא בל"י, וכולם ח"י דקרי ולא כתיב. וכבס, ע'. כח טהרה, ל'. וספרה, ל'. לה, דגש מדין דחיק. כט והביאה, מ"י ומלרע. אותם, פ"ל מלא בתורה. ל ואת האחד, ד'. לא והזרתם, ל'. ימתו, חסר. בטמאתם, ב'. בטמאם, ל'. משכני, ג'. בתוכם, מלא. לב ואשר תצא, ל'. בה, ב' רפי. לג והדוה, ל' וג' דוה. והזב, ל'. ולאיש, ב' והלמ"ד בשוא.

טז א אחרי, ג' בטעם. מות, כולם מלא. בקרבתם, ל'. וימתו, חסר. ב ואל יבא, ב' חסר.

ת"א ואשה. שם מד. כי יזוב זוב דמה. שם כב נו נה. בלא עת נדתה. שם עג. או כי יזוב. שם. על נדתה. שם. כל ימי זוב. שם נח עג. כל ימי זובה. מגילה כ הוריות ד. כמשכב נדתה. שבת פד נדה עג. מזובה. נדה לז. וספרה לה. שבעת ימים. כתובות עב הוריות כד. ואחר תטהר. נדה לג לז סז סח. והזרתם את בני ישראל. מ"ק ה שבועות יח נדה סג. זאת תורת. מגילה כ נדרים לה נדה כב לד לה. והדוה בנדתה. שבת סד שבועות יח נדה נד. והזב את זובו. נזיר כט' סה. קמא כד ערכין ג נדה כח לה. לזכר ולנקבה. נדה לב לד לה מד. אחרי מות. יומא נב סח מגילה ל לא סוטה מ שבועות יח. דבר אל אהרן מנחות כז.

ל' ע"ידו סימן: ומפכירין וארבעה אנשים מלכים ב' סימן ז':

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה
וַיָּמֻתוּ: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־

עת

רש"י

וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: (כה) ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. (נדה יט) מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין. שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן (ישעיה א) נזורו אחור וכן (בראשית מט) נזיר אחיו: ולא ימותו בטמאת'. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה: חסלת זאת תהיה.

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעי' מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות

כדרך

ספורנו

(לב) זאת תורת הזב. זה הוא מה שראוי לעיין בכל אלה הראשונה שבהיו' הזב טעון קרבן חטאת יורה שבא על חטא במעשה ובמחשבה. וכאשר

תבא

יונתן בן עוזיאל

ישמש גבר עמה ותהוי ריחוקה עלוי ויהי מסאב שובעא יומין וכל משכבא דמיחד למשכביה עלוי יהי מסאב: (כה) ואינתתא ארום ידוב דוב אדמא יומין תלתא בלא אשוני ריחוקה או ארום תדוב בתר יומי ריחוקה כל יומי דוב סאובתא תהי מסאבא לדמשמש עמה מטול דמסאבא היא: (כו) וכל משכבא דמייחד למשכוב עלוי כל יומי דובה הי כמשכבא דמייחד לריחוקה יתחשב לה וכל מאנא דמייחד למיתב עלוי מסאב יהי הי כריחוק סאובתא: (כז) וכל מאן דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כח) ואין אידכיית מדובה ותמני לה שובעא יומין ובתר כדין תטבול בארבעין סאוין דמוי ותדכי: (כט) וביומא תמינאה תסב תרין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יוון ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זימנא: (ל) ויעבד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה

ירושלמי

כהנא קדם יי מדוב סאובתה: (לא) ותפרשון ית בני ישראל מן סאובתהון ויתפרשין מן נשיהון סמיך לוסתהון ולא יסתקף עליהון הימותון מטול סאובתהון בסאובהון ית משכני דתמן איקר שכינתי שריא ביניהון: (לב) דא גזירת אחויית דובנא ומן דיפוק מיניה שובבת זרעא לאיסתאבא ביה: (לג) ולדסאובתא בעידוני ריחוקה ולדדייב ית דוביה לדכר או לנוקבא ולגבר די ישמש עם מסאבתא כל אלין יהון זהירין בסואבתהון וכד ידכון ייתון ית קורבניהון מטול למכפרא עליהון: פ פ פ

(א) ודבר ומליל יי עם משה מן בתר דמיתו תרין בנוי דאהרן כהניא רבניא בזמן קרובהון אישא בריא קדם יי ומיתו באשא מצלהבא:

(ב) תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא:

(ב) ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עידן לקודשא מן

בעל הטורים

[עם הסימום]: (כו) כנידת ב' הכא ואידך כטומאת הנדה היתה וגו' כדאיתא במדרש. שמדמה טומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו'. אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם שנא' השוכן אתם בתוך טומאותם ולא כמה שאין הכהן נכנס עמו בבית. י"א פעמים כתיב בפרשה זבה זובו זובה כנגד י"א יום שבין נדה לנדה: (לג) ולאיש ג' במסורה הכא ואידך (יחזקאל א') ולאיש שתים מכסות להנה (ש"ב ב') ולאיש נושא בן שאול כי הם ב' מינות ולאיש אשר ישכב יש לו להתגיים כדכתיב ולאיש נושא וכילד יעשה כמו שאמרינו בדברי אלעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה כמו שכפאו שד וזהו ולאיש שתים מכסות: (א) ויהי אחרי מות כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם הטהורה ופירשה נדה תמתיו לא יפרוש באבר חי אלא ימתין עד שימות האבר ויפרוש. ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן. ועוד כתיב לעיל מטמאי אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרבתי אקדש. וסמיך פר' יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה טובלת ז' ימים קודם שטהרה אף בע"בב מפרישין הכהן ז' ימים קודם שיכנס לפנים: (ג) ויאמר ה' אל משה והלא כבר נאמר וידבר אלא הדבור הא' לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז' ימים קודם. אחרי מות שני ר"ת בגלוי' פרה.

יונתן

הן הוי אומר ג': (כה) ומסאבא לדמשמש עמה דייק כיומי נדתה ל"ל הדי נאמר למטה על המשכב וכל הדינים האמורים גבי זה אלא לאשמועינן דמסאבא לבעלה כנדה: (לא) ולא יסתקף עליהון דימותון דייק המיתה מדכתיב והזרתם ולא ימותו וכן הוא במסכת שבועות מאים רשב"י כל שאינו פורש סמוך לוסת אפי' הויין לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והזרתם וסמיך ליה אחרי מות וכו': (לג) וכד ידכון ייתון קרבניא וכו' יליף כן מקבסיב זאת תורת להגרגת תורת טומאה ועהרה.

(א) כהניא רבניא מה שפירש שכהנים גדולים היו. וק"ל למה שתמן הכתוב בני אהרן ולא הזכירן בשמותם אלא להורות שלא נטעה לומר שמתו מפני שקרבו האש למזבח והיו סגנים ולכך נשרפו על שם והזר הקרב יומת אלא רצונו שהיו כהנים גדולים ומיתתן היה כמו שהכנס בזמן קרוביהון אישא בריא גם כי לא כתיב בקרא רק בקרבתם אשם

רמב"ן

(א) וטעם אחרי מות שני בני אהרן. כי מיד כאשר מתו בניו הזהיר את אהרן מן היין ומן השכר שלא ימות. ואמר עוד למשה שיזהיר אותו שלא ימות בקרבתו לפני ה' והקרוב שהיו שתי המלות האלה ביום המסרת למיתתם כי בו ביום אונן היה ואין רוח הקדש שורה מתוך עצבות. ואזהרת היין הדבור לאהרן היה ובאותו היום היתה גם זאת המצוה למשה. אבל הקדים הכתוב האזהרות שהזהיר את ישראל שלא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. ואחרי כן כתב אזהרת היחוד. ועל דעתי כל התורה כסדר שבכל המקומות אשר בהם יאחר המוקדם יפרש בו כגון וידבר ה' אל משה בהר סיני בספר הזה וכגון ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן בספר השני וכיוצא בהן. ולכך אמר בכאן אחרי מות להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד. ועל דברי רבותינו שאמרו שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון יהיה טעם הכתוב שאמר השם למשה בלשון הזה אחרי שמתו שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' אמור אליו שלא יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות: (ב) וטעם אחיך. שתזהירנו כי אחיך הוא ואע"פ שאתה אינך בבל יבא אהרן אחיך בבל יבא

אבן עזרא

כי הוא כמו טומאת שבעה וגם ימנה ספרים ואם לא נכתב: (כה) ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה [a]עתים ידועות אם יאלע ילכ זול פל מתה: (כט) והביאה אותם. נלרע והיא מלה זרה: (לא) והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם בחסרון [b]הה"א וזה לא יתכן כי הה"א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו [c]וינזרו מקדשי בני ישראל כעין [d]והרחקתם וממנו נזיר שהפריש נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם [e]את הארץ כי הנו"ן מובלע בדגש: בטמאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: (לג) לטמאה בה. שמלוה היא שישב טמא ועוד אפרש [f]זה: וטעם לזכר. פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה. זבה או נדה: השלמת פרשת מצורע

(א) אחרי מות. אשר שהזכיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם. שם [g]הפעל וה"א לקרבה אל המלאכה שנה [h]תי"ו כמנהג ה"א הנקב' וטעם רבי ישועה שאמר שהוא שם במשקל [i]חכמתם: (ב) אל הקדש. [k]כנגד אהל מועד: כי בענן

פירוש על אבן עזרא

[a]ר"ל וסת קבוע. [h]כ"כ רד"ק ז"ל במכלול דף ע"ה וז"ל כל בנין הפעיל מלעיל ושנים יולאים מן הכלל מלרע. והבדילה הפרכת (שמות כ' ל"ג) והציאה אותם עכ"ל. [b]כמו והזהרת אתהם (שם י"ח כ') פרשו זהר (ווארנען) [c]שפרשו נזר. [d](ענטפערנען). [e](יחזקאל מ"ה א') שפרשו נפל. והנון מובלע בדגש הפ"א. וכן והזהרתם נו"ן השורש נבלע בדגש הזין. [f](להלן י"ט כ"א). [g]אר"ל מקור בפעל עומד. [h]כי מלת לקרבה (שמות ל"ו ב') מקור בה"א נוסף ל"כ. ודומה לו בקרבתם. ורלוי להיות הה' אחר בי"ת לת"ד הפעל. ולפי שאין הה"א נח במלעל היתה כמנהג ה"א הנקבה. בא תי"ו במקום ה"א [i]ר"ל שם המקרה שקראו המדקדקי' הראשוני' שם הפעולה. ואלינו ברוב שם המקרה. במקום המקור לפי שהם קרובים בענין. ואין הבדל ביניהם. רק שזה מקור הפעלים. וזה מקור השמות. [k]ר"ל יותר קודם מאהל מועד. מ"ח

ספורנו

תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. כי אמנם טעם טומאת הקרי הוא שכונת המוציאו הוא לטמאה בה בעניו של נפש לא לקיום המין שאולי זה לא היתה בזרע שום טומאה כמו שאין טומאה בפרש ובשתן: (לג) והדוה בנדתה. כי דותה מורה שהיה זה על חטא ולפיכך היא טמאה: והזב. והעיון בדבר הזב הוא שהוא להעיר אזן על חטא שקדם את זובו: לזכר ולנקבה. וגם זה ראוי להתבונן שבדל זוב הזכר מזוב הנקבה כי זוב הנקבה לא יטמא זולתי האדום וזוב הזכר לא יטמא זולתי בהיותו בלתי אדום: ולאיש אשר ישכב עם טמאה. ג"כ ראוי להתבונן שבעל האיש השוכב עם טמאה אמר ותהי נדתה עליו ולא כן יאמר על הטהורה שישכב הזב אותה כי בזה יורה שהזכר מתקלקל יותר בשכיבת הדוה ממה שתתקלקל האשה בשכיבת החולה כמו שבא הנסיון במצורעת וזולתה: (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות. הנה תיבת וידבר בלשון הקדש לא תפול ברוב על חלקי הדבור אבל תפול על ממשך הדבור בכללו ולכן אחר לשון הדבור יבא ברוב לשון האומרה הפרטית. אמר אם כן וידבר ה' אל משה אחרי מות ויאמר אליו דבר אל אהרן אחיך ומפני שהאריך בספור אחרי מות לא כתב ויאמר אליו אבל חזר והזכיר האל ית' האומר ומשה השומע. אמנם לדברי קלת

פירוש רשב"ם

(כה) בלא עת נדתה, לאחר ימי נדתה. כמפורש במסכת נדה או אשה קרויה זבה להביא קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה בין אם תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום בתחילתו בין בסופו צריך שבעת ימים נקיים רצופים וקרבן בשמיני: (א) אחרי מות הזהיר את אהרן שלא ימות

עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני
הכפרת אשר על־הארן ולא ימות כי
בענן אראה על־הכפרת: ג בזאת יבא
אהרן אל־הקדש בפר בן־בקר לחטאת
ואיל לעלה: ד כתנת־בד קדש ילבש
ומכנסי־בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד
יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש
הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם:
ה ומאת עדת בני ישראל יקח שני־
שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה:
ו והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־
לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ז ולקח
את־שני השעירם והעמיד אתם לפני
יהוה פתח אהל מועד: ח ונתן אהרן
על־שני השעירם גרלות גורל אחד
ליהוה וגורל אחד לעזאזל: ט והקריב
אהרן

אונקלוס

מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא דעל ארונא ולא ימות ארי
בעננא אנא מתגלי על בית כפורתא: ג בדא יהי עליל
אהרן לקודשא בתור בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא:
ד כתונא דבוצא דקודשא ילבש ומכנסין דבוץ יהון על
בסריה ובהמינא דבוצא ייסר ומצנפתא דבוצא יחית ברישיה
לבושי קודשא אנון ויסחי במיא ית בסריה וילבשינון:
ה ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי עזין לחטאתא
ודכר חד לעלתא: ו ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא דליה
ויכפר עלוהי ועל אנש ביתה: ז ויסב ית תרין צפירין ויקים
יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ח ויתן אהרן על תרין
צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל:
ט ויקריב אהרן ית צפירא דסליק עלוהי עדבא לשמא דיי
ויעבדיניה

מסרה לפרכת, חסר. אל פני, ב׳. הכפרת, חסר. הארן, חסר. ימות, מלא. אראה, ב׳. וחד ולראה. ג יבא, חסר. ד כתנת, חסר. בד, ע״ו פסוקין במ״א. ילבש, ל״ד. ובאבנט, ל׳. יחגר, חסר. ובמצנפת, ל׳. יצנף, חסר. ולבשם, ל׳. ה שעירי, מלא דמלא. עזים, חסר י״ק. לעלה, כל או׳ חסר במ״א *הכפורים. ז השעירם, כל או׳ ח״י חגין במ״ב מלא דמלא. והעמיד, מלא. אתם, חסר. ח שני, בראש עמוד בי״ה שמו סי׳ ובי״ם שמר דפ׳ ראה, ובי״ם שמר לך דפ׳ תשא ועמס״ש. גרלות, ד׳ חסר בלי׳ ומ״ו חגין. גורל, מלא והגימל דגושה. וגורל, ב׳ ומלא. לעזאזל, ד׳ ואין כאן פיסקא. * נ״ל הכפורים.

ת״א ולא ימות יומא נג. כי בענן יומא יט נג. בזאת יבא יומא ג ד ה. בפר יומא סע ב מנחות עז. כתנת בד קדש ילבש יומא לב זבחים יח יט. ומכנסי בד יומא כה סנהדרין מט. בשרו יומא יב. בגדי קדש הם יומא יט זבחים פח. ומאת עדת בני ישראל יומא ג סב שבועות יד. איל אחד יומא ג ע. ולקח את שני שבועות יג חולין יא. ונתן אהרן יומא לז קדושין יד. לעזאזל יומא סז. את השעיר יומא מ. ועשהו חטאת יומא מ מא קדושין יד חולין כד כריתות כח.

רש״י

כדרך שמתו בניו: ולא ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: (ג) בזאת. גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו׳. ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה (ויקרא י״ו) בחדש השביעי בעשור לחדש: (ד) כתנת בד וגו׳. מגיד שאינו משמש לפני׳ בשמנ׳ בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור (ר״ה כו) אלא בארבע ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. (ת״כ) שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו ישית ברישיה ינית בראשו כמו (בראשית לט) ותנח בגדו ואמתתיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. (יומא ל) וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים. ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור: (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. (יומא לו ת״כ) מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. (יומא כז ת״כ) הוא הר עז וקש׳ זוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. (ת״כ) כשמניח הגורל

רמב״ן

יבא. ואמר ר״א שזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו אש הקטרת לפנים. ואינו כן על דעתי כי הכתו׳ שמזכיר תמיד העון אומר בהקריב׳ אש זרה. ואם תהיה ראיה שנכנסו לפנים בעבור האזהרה שהזהיר למשה על אחיהם שלא ימות כל שכן שתהיה ראיה שנכנסו שתויי יין בעבור האזהרה שנאמרה לאהרן עלמו מיד. ועוד כי איך עלה על דעתם לבא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם כי אהרן הקטיר הקטורת על מזבח הפנימה ולמה יכניסו הם הקטורת שלהם לפנים משלו. וכבר רמזתי על חטאם ולשון הכתובים יורה עליו על מלת בקרבתם כפי הפשט כמו הו׳ בקרבתם אל המזבח לשרת אמר כי בשרתם לפני ה׳ מתו אם כן יזהיר אהרן שלא ישרת אלא במקום אשר ינוה ובעת אשר ינוה. ויתכן שיהיה טעמו כטעם שאמרו רבותינו שהיו מליזין אחרי הקטרת שעל ידו מתו נדב ואביהוא וכו׳ ויאמר כי אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה׳ בקטרת אמר לאהרן כי הוא יקרב יותר מהם אל ה׳ בקטרת וימות אם יבא אל הקדש זולתי בקטרת כי בו יכנס תחלה כמו שאמר והביא מבית לפרכת וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות וזה טעם כי בענן אראה על הכפרת שלא יכנס רק בקטרת שיעלה עמו שם כמו שאמר וכסה ענן הקטרת את הכפרת: וטעם בכל עת. בעבור שכבר הזכיר יום הכפורים שאמר (בפ׳ תלוה) וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה
מדם

אבן עזרא

בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת. שיעשה ענן ולא יראה׳ הכבוד פן ימות והנה טעמו לא תהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפור׳ כטעם ״יי׳ אמר לשכון בערפל: (ג) בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו פר בתחלה הטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמלאו ואת שם ׳אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישרא׳: (ד) כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש וזה הכתוב למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורים ״ותורים גם נביאים היו °שם. (ו) והקריב אהרן את פר החטאת. אל פתח אהל מועד כמשפט: וטעם וכפר בעדו. כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי״א כי העמדתו היא כפרה: (ח) גרלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו. אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי מעם זכר השם כטעם כהררי ׳אל יקותיאל ״והגאון הלוי תפשו כי הא״לף במלת עזאזל בין זי״ן לזי״ן ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם נוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישחט ואחר כן היו מוליכים אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאמר ויעש ׳אהרן וכן בחג °שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי״א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי שיה הכהן מתוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ׳ אמר כי השעיר ישלח
במדברו

מן לגו לפרגודא לקדם כפורתא ארום בענני איקרי שכינתי מתגלי על בית כפורי: (ג) בהדא מדה יהי עליל אהרן לקודשא בתור בר תורי דלא עירובין לקרבן חטאתא ודכר לעלתא: (ד) כיתונא דבוץ מילת קודשא ילבש ואוורקסין דבוץ מילת יהון על בישריה ובקמורא דבוץ מילת יצר ומצניפא דבוץ מילת נשיכם ברישיה לבושי קודשא הינון ברם בלבושי דהבא לא יהי עליל מטול דלא ידכר חובת עיגלא דדהבא ובזמן מעליה יסחי ית בישריה בארבעין סאוין דמוי וילבישינון: (ה) ומן כנישתא דבני ישראל יסב תרין צפירי בני עזי דלא עירובין לקרבן חטאתא ודכר חד לעלתא: (ו) ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא דהוא מן ממוניה ויכפר באשתעות מיליא עלוי ועל אינש ביתיה: (ז) ויסב ית תרין צפירין ויקים יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: (ח) ויתן אהרן על תרין צפירין עדבין שוין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל ויטרף בקלפי ויפקינון ויטלקינון על צפירא: (ט) ויקרב אהרן ית

צפירא

בעל הטורים

פרה אדומה: (ג) בזאת עולה ת"י רמז לבית ראשון שעמד ת"י שנה: (ד) ולבשם אוסיום בלו שם שמעונין גניזה [עי' יומא ד' י"ב] וכפר בגימ' זה בוידוי דברים שמתודה על פרו: (ח) וגורל ב' במסרה הכא ואידך (ישעי' י"ז) וגורל לבוזזינו דהיינו המן שכל' בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה אינו שוה לך כבר הפלתי גורלות ונפל חבלי בישראל מכל ע' אומות וזהו שכתוב גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא שעונותם עונות שם הוא מכפר. ג"פ כתיב לעזאזל

כ"ל

יונתן

קמס וק"ל: (ד) בלבושי דהבא לא יהי עליל הכין הוא בהדיא בר"ה פרק ראהו ב"ד ודייק מדכתיב בה בגי י"כ משמע שאין משמש בפנים במ' בגדים שמשמש בחוץ והרקנט"י פי' עד"ה כי בו רומז לת"ת שעולה בד בגד רמז לחוט של חסד המשוך עליו וע"כ היו בגדים לבנים בעבודת היום ולא זהב ע"ש דף קי"ח ע"ד: (ה) דלא עירובין עיין במהר"ל ועי"ל דלא כלאים כי תרגום של כלאים ערובין ועי' כאן שצריך להיות דוקא מין במינו לאפוקי מין שלא במינו דממעט מבן הבקר רובע ונרבע מפני שנעבדה בה עבירה פסול לגבוה וכן מבן הבקר דוקא ולא מבר שאר מינים וכן תרגום בני עזי דלא עירובין דייק כמי מדכתיב בני עזים שיהו מין במינו ולא שעיר בן שאר מינים: (ו) מן ממוניה כן הוא בגמ' מסכת שבועות נפקא ליה מאשר לו ממש. באשתעות מליא פי' בוידוי דבריב: (ח) עדבין שוין פי' גורלות שוות כי כן איתא במסכת יומא שלא יעשה אחד של כסף ואחד של זהב מדכתיב גורלות או שהשעירים היו שוים. ויטרוף בקלפי ויפקינון משמע בהוא מטרם ויטריף ויערב ולא כפרש"י שהוא מלשון חניף לחוץ דהא תרגם יפקין הוא הולאה ור"ל שערבב בקלפי פי' בתוך תיבה קטנה המחזקת שני ידים והוליא שלא בכוונה.

ויעלקינון

רמבן

מדם שנאת הכפורים אחת בשנה אמר בכאן ואל יבא בשום עת אל הקדש רק בזאת כלומר ביום אשר יקריב הקרבנות האלה לכפורים ואחרי כן יפרש בפרשה במה יכנס כמו שאמר והביא מבית לפרוכת ויפרש היום שיהיה בעשור לחדש השביעי וימזור ויאמר כי יהיה אחת בשנה. וסוד בזאת יבא אהרן אל הקדש כסוד זאת אות הברית אשר הקימותי וכבר פירשתיו. ורבותינו רמזו בו אמרו בויקרא רבה רבי יודן פתח קריה בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים שבילות חבילות של מצות בידו. בזכות התורה וזאת התורה ובזכות מילה זאת בריתי אשר תשמרו. בזכות שבת אשרי אנוש יעשה זאת. בזכות ירושלים זאת ירושלים. בזכות שבטים וזאת אשר דבר להם אביהם. בזכות יהודה וזאת ליהודה. בזכות כנסת ישראל זאת קומתך דמתה לתמר. בזכות התרומה וזאת התרומה. בזכות המעשרות ובכנוי כל בזאת. בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן. וזה צריך פירוש ארוך אבל כבר הכל מבואר בדברינו: (ד) כתנת בד קדש ילבש. שיהיו משל קדש לשון רש"י ויאמר בגדי קדש הם שיהיו כן כולם של קדש. ובת"כ קדש ילבש שיהיו משל קדש. אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים. תלמוד לומר בגדי קודש הם בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש. ועל דרך הפשט כאשר אמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר שגם אלה בגדי קדש. ובודם כמו האיש לבוש הבדים ולכך הודיעו כי בגדי קדש הם ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן. מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים. כך שירות של מטן כתנת בד קדש: ילבש. יחגור יצנוף נדרש בת"כ לפי שסופינו לרבות לו כלים אחרים בין הערבים. אין לו יכול לא ילבש של שחרית תלמוד לומר ילבש יחגור יצנוף וכתב רש"י ז"ל יצנוף יחית כרישים יניח בראשו וכמו ותנח בגדו אצלה ואחתתיה. ולא נתברר לי דעת אונקלוס בזה כי הצניפ' שבוב שיגלגלנה בראשו כצניף ולמה יתרגם אותה בבהמה בלבד ולא יתרגם בה הלשון שמיוחד לו לצניפה ממש ואולי איננו בלשון הארמית כי גם הצניפות והרדידים שבישעיה תרגם יונתן ב"ע כתריא ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת רק לשון הקדש שניהם מצנפתא: (ח) וגורל אחד לעזאזל. הר גבוה וזק קשה שנ' ארץ גזרה לשון רש"י ובת"כ לעזאזל למקום הקשה שבהרים יכול בישוב תלמוד לומר המדברה. ומנין שיהא זוק ת"ל אל ארץ גזרה. ולפי זה יהיה פי' מלת לעזאזל לקשה והוא כפול הזין כמו עזוז וגבור. ור"א כתב אמר כב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין לורך כי המשתלח איננו קרבן שלא ישחט ואם יכלת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קלת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלם תדענו והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר אבל אני הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו במקומו' רבים אמרו בבראשי' רבה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול לפי' היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים שלא לבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום

הכפורים

פירוש על אבן עזרא

ה(מ"א ח' י"ג). יכ"ל שמחוך המתבוננת הנכון והליור האמתי המתבודד בו והמשיג מתוך ערפל תחול עליו רוח הנבואה כן הענין בכפורת ובכרוב. י(במדבר י"ז י"ח) חלפי שלא תכנו פה. טשתם חורים ותומים. י(תהלים ל"ו ז'). כ(ד"ה א' ד' י"ח). לשהוא מיוחד שהרי פרט הכתוב כל העבודות שעשה כסדרן. וקמ"ל שבמדבר עשה אהרן כאשר צוה ד' את משה. נשלח את השעיר לעזאזל המדברה. אבל בזמן המקדש יכולים להוליכו להר אחר. סר"ל להלן (כ"ב י"ז) כתוב ת"ל. יתכן ששינה הכתוב בשנה הראשונה. בעבור שהוא תחלת ההתחלה ע"כ.

וכ"כ

ספורנו

קנאת מרבותינו ז"ל היו שני דבורים ויהיה שעור הכתוב וידבר ה' אל משה ויאמר אליו דבר אל אהרן ואל יבא ולא ימות ואחרי מות שני בני אהרן אמר למשה דבר אל אהרן ולא יבא שלא יכנס יותר ממה שלוה ולא ימות כדרך שמתו בניו בהיותם הורסים לעשות קטרת יותר ממה שלוו וזה לזרזו יותר מן הראשון: (ב) כי בענן אראה. בזה הדור לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכנים לנבואה כענין שמואל באמרו ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים ויקרא ה' אל שמואל: (ג) בזאת יבא בפר בן בקר. בהקדמת פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת הבדים שאין בהם זהב ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאחר כהן גדול להכנס לפנים עד אחר הקרבת העולה אבל יכנס להקטיר הקטורת תכף אחר שחיטת החטאת: (ד) בגדי קדש הם. בכמותם יראו המלאכים אל הנביאים כי הם נראים אז במלבושי הבדים: (ה) שני שעירי עזים לחטאת. הראשון על טמאות במקדש והמשתלח על שאר חטאי לבור אשר לרב טומאתו לא יאות לזבח וטמאה תשלחנו: (ח) גרלות. כי הגורל בפרט על ידי איש מקידו

הוא

פירוש רשב"ם

ימות כבניו על ביאת מקדש שלא כדת: (ב) כי בענן אראה על הכפרת. לפיכך פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפרת כדכתיב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשנכנס ביום הכיפורים ציוהו הקב"ה להקטיר קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר והקריב אהרן בעזרה את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו יתוודה עלי מיד. ולפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה כמו שמפרש לפנינו ושחט את פר החטאת אשר לו:

לשלח

אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו
הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת: י וְהַשָּׂעִיר
אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־
חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ
לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה: יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן
אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ
וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר־לוֹ: יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־
אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא
חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית
לַפָּרֹכֶת: יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ
לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה | עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־
הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת:
יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־
פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה
שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ:
טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם
וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר
וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת: טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ומפשעיהם

אונקלוס

ויעבדיניה חטאתא: י וצפירא דסליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל למדברא: יא ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא דליה ויכפר עלוהי ועל אינש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא דליה: יב ויסב מלי מחתתא גומרין דאשא מעלוי מדבחא מן קדם יי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא: יג ויתן ית קטורת בוסמיא על אשתא קדם יי ויחפי ענן קטורתא ית כפורתא דעל סהדותא ולא ימות: יד ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה על אפי כפורתא קדומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן דמא באצבעיה: טו ויכוס ית צפירא דחטאתא דלעמא ויעיל ית דמיה למגיו לפרוכתא ויעביד לדמיה כמא דעבד לדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא: טז ויכפר על קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל חוביהון וכן יעביד למשכן
זמנא

מסרה י והשעיר, מלא. יעמד, ל'. המדברה, יב יב מלא, ס"ו. ומלא ס"ו. חפניו, מלא. קטרת, חסר, וחד קטורת. דקה, ג'. יג ענן, ד'. העדות, ח' מלא בתורה. יד על פני, י'. ולפני, י"ו יחידאין. יזה, ג' גויס כדים. טו על הקדש, ג'.

ת"א והשעיר אשר יומא לט. יעמד חי יומא מ סד סה עא. לכפר עליו יומא מ סה. לעזאזל המדברה יומא סז. אשר לו שם כא שבועות יג. ושחט את פר מנחות יט. אשר לו שבועות יד. ולקח מלא המחתה יומא מה מט זבחים כח. גחלי אש פסחים עה. ומלא חפניו יומא מו מז זבחים קט. והביא מבית יומא מז מט מנחות יט. ונתן את הקטרת יומא נג. וכסה ענן שם נג. על פני הכפרת שם נה סנהדרין ה מנחות כז. ולפני הכפרת יזה יומא נה. אשר לעם שבועות יג יד. ועשה את דמו יומא נה. והזה אתו שם. וכפר על הקדש מכות ז ס יג.

רש"י

הגורל עליו קורא לו שם והואיל לה' חטאת: (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי. (ת"כ) מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן שסילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר: (יא) וכפר בעדו וגו'. (ת"כ) וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנאמר (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה' וגו' מכאן שהכהנים מתכפרין בו (ת"כ) וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו': (יב) מעל המזבח. החיצון (יומא מה): מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. (יומא מו) מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטורת דקה היא שנאמר (שמות ל') ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת: (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה: (טז) מטמאת בני ישראל. (ת"כ) על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא' לכל.

רמב"ן

הכפורים אמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש וגו' ע"כ אגדה זו והנה הודיענו שמו ומעשהו וזה סוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והם לה' לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי להם נאם ה' אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת
והנה

אבן עזרא

במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם לפור המטהר מהצרעת [נ]שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ [ס]גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וידוף אחריו עד שידחה ויפל על הצור [ע]על כן אמרו חז"ל ודוחפו [פ]ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא [צ]אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים [ק]במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים [ר]ושלש תדענו: (ט) ועשהו חטאת: [ש]שישחטנה: (י) יעמד חי. מהבנין הכבד הנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד לאוי להיותו מאוסף [ת]במורק רק נרהב [א]בעבור אות הגרון וכן יחרם כל רכושו: לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו [ב]ופירושו לשלח אותו: (יא) והקריב אהרן. בעבור שהלכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו: (יב) המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא המזכרת היה נראה לנו
כי

צפירא דסלק עלוי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה קרבן חטאתא: (י) וצפירא דסלק עלוי עדבא לעזאזל יתוקם בחיין קדם יי לכפרא על סורחנות עמא בית ישראל לשדרא יתיה לממת באתר תקיף וקשי דבמדברא דצוק דהוא בית הדורי: (יא) ויקרב אהרן ית תורא דיליה ויכפר באישתעות מליא עלוי ועל אינש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא דיליה: (יב) ויסב מלי מחתיתא גומרין לחשן דאישא מעילוי מדבחא מן קדם יי ומלי חופנוי קטורת בוסמין כתישין ויעיל מן לגיו לפרגודא: (יג) ויתן ית קטורת בוסמיא על אישתא קדם יי ויחפי ענן תנן קטורתא ית כפורתא דעל סהדותא ולא ימות באישא בצלהבא קדם יי: (יד) ויסב מן אדמא דתורא וידי באדבעיה ימינא על אפי כפורתא לרוח קידומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן אדמא באדבעיה ימינא: (טו) ויכוס ית צפירא דחטאתא דמן ממונא דעמא ויעיל ית אדמא דצפירא מלגיו לפרגודא ויעביד לאדמיה היכמא דעבד לאדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא: (טז) ויכפר על קודשא באישתעות מליא מסואבות בני ישראל ומסרודיהון לכל חטאיהון והיכדין יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון

בגו

בעל הטורים

[נ"ל דלא הסיב דמשלם] כנגד נושא עון ועובר על פשע ומשלה בזכות שלשה אבות: (יב) ומלא חפניו ב' הכא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב על מלחמות מואב (ש"ב ח') שבזכות עבודת יום כפור היו נוצחים במלחמה. קמיה דקה ב' דקה מדקה. דקה ב' הכא ואידך ואחר הרעש קול דממה דקה (מ"א י"ט) והו כי בענן אראה על הכפרת פי' כי בענן הקטרת שנא' בה דקה יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד ה': (יד) יזה ב' הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרשה הנה ישכיל עבדי (ישעי' נ"ב) שמדבר בענין תמים, שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשפחות. שכשיבא מלך המשיח תחזיר ב"כ משפחת כהונה לעבודתם [ומשפחת בית דוד]: ולפני הכפרת יזה ז' פעמים למה מתן א' למעלה וז' למטה כי די לסתפוכים שיהי' אחד משבעה בעליונים וכן אמר דוד ב' הללו את ה' מן השמים וז' הללו את ה' מן הארץ וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר. כ"א תיבות אחר די שאהיה וז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות. ע"ז הזאות על הכפרת [נ"ל בין הבדים דפר ודשעיר] כנגד ע"ז בריאתו שנכרתו בסיני. וע"ז על הפרכת כנגד פ"ז שבאהל מועד [כדעת ר"ע סוטה ל"ז ופ"ש כל הענין] ע"ז על מתנת הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד ע"ז בערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית. וה' טבילות כנגד ה' עבודה שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ וכנגד ה' תפלות והן כנגד ה"פ מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלוה ובאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות ועשרה קדושין כנגד י"פ שמזכיר השם בו ביום ובפסוק י"פ השם עד לפני ה' תטהרו [נ"ל דלא עד בכלל] וכ"ד כפרות כתובים בענין י"הכ כותבה אלוה ובהר סיני וכאן ובאמור אל הכהנים ובנגחם לכפר על כ"ד עבירות שביחזקאל בפרש'

הודע

יונתן

ויסלקון ויזרקם על השעירים: (י) לאתר תקיף וקשה פי' למקום עז וקשה דורש נוטריקון עז אל שלשון אילי הארץ וכן הוא בש' שני שעירי. בית חדורי ים מפרשים מלשון בית דירה ששם דירתו של עזאזל ועיין ב"כ במהר"ד ול"נ בשבועות לגרוס בית הידודי שהוא מקום שהשעיר היה נתקיים שם ושם נעשה אברים וכן תנן בפרק בא לו, אמר ר' יודא והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חידודים ג' מילין וכו' וע"ש שפירש"י בית חדוד הוא ראש המדבר וק"ל: (טו) דמן ממונא דעמא דייק הכי כמו מאי אשר לעם וכי לא ידעינן דמשל העם היה אלא ר"ל משל ממוניה כן הוא בגמרא: (יח) ויגדל ויפוק פירוש שיהא שוהא ומגדל אהורגיה זהו דרך כבוד כלפי מעלה או שכן היה צריך לסבב המזבח ולגדלו ולהזות וכן הוא ביומא פרק הוציאו לו שהתחיל מקרן מזרחית דרומית וכו'. כד הימון מערבין דייק מדכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר היך דמיין

מעורבין

רמב"ן

והנה בתורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם. אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר השולט במקומות החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יצא חורב ושממון כי הוא העולה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן והכלל נפש בגלגל מאדים וחלקו מן האומות עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל שתהיה כונתינו לעשות רצון בוראנו שצונו בכך והמשל בזה למי שעשה סעודה למלך וצוה המלך את האיש העושה תן מנה אחת לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן למלך והמלך נותן פרס לעבדו ושמר זה מצותו ועשה לכבוד המלך כל אשר צוהו ואמנם המלך לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספרו בשבחו ולא בגנותו וזה טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדים אותם בפה לה' ולעזאזל היה כעובד אליו ונודר לשמו אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יצא לו ומאת השם הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם כענין שנאמר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון השם כמו שאמר יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו וגו' ולכך לא נשחטו אותו אנחנו כלל ותרגם אונקלוס לשמא דה' ולעזאזל כי האחד לשם ה' ולא לו. והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ומפני זה אמרו רבותינו אם נזקקתי דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם לבישת שעטנז ופרה אדומה ושעיר המשתלח ולא נמנו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו כי הם על אשי ה' אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם וכן בפרה אדומה מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה ועגלה ערופה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה כענין שנאמר בעתיד ואת הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ובזה תבין טעם

כנוס

אבן עזרא

כי על פני הכפורת ולפני הכפורת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפורת הוא על בין הבדי' ולפני הכפורת ידוע מדבריהם [ד]והוא אמת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. [ו]ועתה ישמעו באחו כי י"א שהוא ישמעו קודם הפר ואיננו אמת: (טז) וכפר אל הקדש. הוא קדש

הקדשים

פירוש על אבן עזרא

[נ]וכ"כ בס' יסוד מורה ודבר עזאזל כמעשה הצרעת. ר"ל כמ"ש ושלח את הצפור החיה על פני השדה. (לעיל י"ד ז') מקום שאין בו ישוב להעביר טומאת הצרעת. כן ישלח את השעיר במדבר מקום שאין בו ישוב להעביר טומאת החטאים כמ"ש והתודה עליו את כל עונות ב"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר (פסוק כ"א) ונשא השעיר עליו וכו' (פסוק כ"ב) וכן כתוב אצל השעיר הנשחט וכפר על הקדש מטומאת ב"י ומפשעיהם לכל חטאתם (פסוק ט"ז). [ס]ולפ"ד המפרש ארץ גזרה הוא המדבר. [ע]ר"ל הצוק. [פ](יומא דף ס"ז ע"א). [צ]ר"ל מלת המדברה רומז למאדים שר המדבר כמ"ש הרמב"ן ז"ל. [ק]הם השעירים והשדים כמו שיתבאר. [ר]פי' רבינו בחיי ז"ל שהכוונה על ג' פסוקים שמן לעזאזל הראשון (סוף פסוק ח') עד ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וכו' (להלן י"ז ז') שם פי' לשעירים הם השדים. ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים וכן א"א לשדין כמו יזבחו לשדים (דברים ל"ב י"ז) ונקרא עזאזל שהוא שם מורכב מן עז אזל לפי שהעז הלך לשם. (רד"ק בשרשים שרש עז) או עז אזל ע"ש הצוק. והוא מקום השעירים כמ"ש ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג כ"א) ושעיר על רעהו יקרא (שם ל"ד י"ד) ועיין ברמב"ן ז"ל וברבינו בחיי ז"ל שהאריכו בזה. [ש]אין כוונתו כמ"ש המבאר לנפה"ש שישחטנו מיד רק שיהיה עומד לשחיטה. והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי. ועיין (פסוק ט"ו). [ת]הנקרא קטן. ור"ל יועמד מבנין הפעל. [א]ר"ל בקמץ יעמד. וכן יחרם כל רכושו (עזרא י' ח'). [ב]ר"ל במה יכפר. [ג](בשמות ל' פסוק ז' ופסוק ל"ד) ואמרז"ל (יומא דף מ"ה ע"ב) כל היום דקה והיום דקה מן הדקה. [ד](שם דף נ"ג ע"א) אנא כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד עוביה של כפרת. ופי' רש"י ז"ל אינו מזה על הכפרת על גבה. אלא כנגד עוביה. ולא היו הדמים נוגעים בה. [ה]וזה מוכח מה שפי' לעיל (פסוק ט').

אין

ספורנו

הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו: (ט) ועשהו חטאת. הגורל יעשה את השעיר חטאת כאומרם ז"ל הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת: (יא) וכפר בעדו. כבר בא בקבלה ששתי הכפרה בעדו הם כפרת דברים בודוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת: (יב) ולקח מלא המחתה. כי תכף שנשחט חטאת והתודה וסר עונו נעשה מוכן לבוא באור פני מלך והנה המלך יראה לכל מוכן לבואו כאמרו כי בענן אראה ורצוי לכבדו בקטרת כמו הענין אחר התמידים כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד אשר אועד לכם שמה ובזה טעו בני אהרן בהקריבו אשר לא צוה אותם: (טו) חטאת אשר לעם. אחר שהשלים לכפר בעדו בחטאתו כענין התקוששו וקושו ועם

זה

פירוש רשב"ם

(י) לשלח אותו לעזאזל המדברה. לפי פשוטו לשלח אותו חי אל ההרים אשר במדבר כמו שמצינו בצפורי מצורע ושלח את הצפור החיה על פני השדה לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות כדכתיב וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד מדבריות בייתות. בס' ביצה: לעזאזל. למ"ד יתירה כלמ"ד בית ארבאל שהיא מלשון וארב לו. וכן מ"ם של ריקם והנם יתירה לתיקון

פעולה

וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה
לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ
טֻמְאֹתָם: יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה | בְּאֹהֶל
מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ
וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל: שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר
לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר
וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב: יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ
שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב
אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי: כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־
שְׁתֵּי °יָדָו עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה
עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם
עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי
הַמִּדְבָּרָה: כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־
כָּל־עֲוֹנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־
הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר: כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם: כד וְרָחַץ
אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־

עלת

° ידיו קרי.

אונקלוס

זִמְנָא דִּשְׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבַתְהוֹן: יז וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר
עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְּיִשְׂרָאֵל: יח וְיִפּוֹק
לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְּתוֹרָא וּמִדְּמָא
דִּצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי
מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵיב יָת צְפִירָא חַיָּא: כא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת
תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כָּל מְרָדֵיהוֹן לְכָל חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל
רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דִּזְמִין לְמֵהַךְ לְמַדְבְּרָא: כב וְיִטּוֹל
צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָתְהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח יָת
צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: כג וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת
לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּילְבַשׁ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינּוּן תַּמָּן:
כד וְיַסְחֵי יָת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשׁוֹהִי
וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּיד יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל

עמא

מסרה מטמאת, כולם חסר דחסר. ומפשעיהם, מלא. חטאתם, ט' כ"כ מלא א' וח"ו. לאהל מועד, ה'. השכן, כולם ח"ו. טמאתם, חסר דחסר ל'. יז וכל אדם, ל'. בבאו, כל לי' חסר במ"ג. יח אל המזבח, ט'. השעיר, מ"י. קרנות, ד' מלא בתורה. יט וקדשו, ל'. מטמאת, חסר דחסר. כ וכלה, ו'. מכפר, ה' בלי'. ואת אהל מועד, ה'. ואת המזבח, ד'. החי, קדמאה החי תנין החי וסי' הסצג. כא ידו, ידיו קרי. עונת, בחד ו'. חטאתם, ח"ו ט'. עתי, ל'. המדברה, י"ג. כב ונשא, י"ג. עונתם, כל או' כ"כ בחד וי"ו. גזרה, חסר ול'. כג ובא, י"ז ר"פ. הבד, קמץ. בבאו, ח"ו. הקדש, ס"ו. והניחם, מ"י. שם, ל' ס"פ בקיפלא. כד את בשרו, ז"פ ב' אה וחד ואם. במקום, מלא. קדוש, מלא. עלתו, ח"ו.

ת"א ומפשעיהם לכל מכות ז א כריתות כה. ולקח מדם הפר ומדם השעיר יומא נז נח זבחים פא מנחות כב חולין לא תמורה ה. וטהרו וקדשו יומא נט. וכלה מכפר את הקדש יומא נז ס סא זבחים מ נב. וסמך אהרן מנחות צג. החי שם לב. והתודה עליו יומא לו כריתות כה. ואת כל כריתות כה כו. איש עתי יומא סו כריתות יד. המדברה יומא סז יבמות יג. אל ארץ גזרה יומא סז. במדבר שם. ובא אהרן אל שם לב ע. ופשט את שם עא. ורחץ בשרו שם ג. ולבש את שם עא. והניחם שם פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קטו כריתות ו מעילה יח. ויצא ועשה יומא ע עא.

רש"י

לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. (יומא נז) כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעל' ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טמאתם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והז' ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא נח): וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו (ת"כ): וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי. (יומא סו) המוכן לכך מיום אתמול: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא (דף לב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר הנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו'. ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יבא אל המחנה ואחרי כן ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגו'. (יומא לב) למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. (ת"כ יומא שם) המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות מוכח ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו. שמונה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח

העולה

ספורנו

זה נראה את פני המלך: (כג) והניחם שם. כי הקריבם לפני ה' ויקדשו קדושה יתירה ולא יהיו ראוי' לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו: (כד) ורחץ את בשרו. אחר שסמך על השעיר המשתלח. ועשה את עלתו. אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בב' חטאות שגם שעיר המשתלח:

נקרא

בגו סאובתהון: (יז) וכל אינש לא יהי במשכן זמנא בזמן מיעליה לכפרא בקודשא על חוביהון ישראל עד זמן מפקיה ויכפר עלוי ועל אנש ביתיה ועל כל קהלא דישראל: (יח) ויצדד ויפוק מן קודשא למדבחא דקדם יי ויכפר עלוי באשתעות מליא ויסב מאדמא דתורא ומאדמא דצפירא כד הינון מערבין ויתן על קרנת מדבחא חזור חזור: (יט) וידי עלוי מן אדמא באידבעיה ימינא שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבות בני ישראל: (כ) ויפסוק מן למכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא באשתעות מליא ויקרב ית צפירא חייא: (כא) ויסמוך אהרן ית תרתין ידוי בסידרא חדא ית ימיניה על שמאליה על ריש צפירא חייא ויודי עלוי ית כל עויית בני ישראל וית מרודיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון בשבועה אמירא ומפרשא בשמא רבא ויקירא על ריש צפירא ויפטור ביד גבר די מזמן מן אשתקד למהך למדברא דצוק דהוא בית חדורי: (כב) ויסובר צפירא עלוי ית כל חוביהון לאתר צדיא ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טוריא דבית חדורי וידחיניה רוח זיקא מן קדם יי וימות: (כג) ויעול אהרן ובנוי למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא דמילת דלבש בזמן מיעליה לקודשא ויצניעינון תמן: (כד) ויסחי ית בישריה במוי באתר קדיש וילבש ית לבושוי ויצדד ויפוק

ויעביד

בעל הטורים

כולו עם ירושלים וכ"ל עריות הכתובים בזה הסדר: (טז) השכן אתם בתוך בגימטריא ספר"ע שהם אין ממחים השכינה ביניהם: (כג) והניחם שם אותיות וי"ש מנה בבקר היה לבוש

בגדי

יונתן

מעורבין זו בזו וכן הוא ביומא: (כא) ית ימיני' על שמאליה הכי איתא במסכת יומא א"א שהיו מונחות זו אצל זו שאין יכול להחזיק שטח בין ב' קרנותיו רק שהיו מונחות זו ע"ג זו כמו יד אחד ויכול להחזיק אותה וק"ל. אשתקד פי' שנה שעברה יהיה מזומן כזה מסיתו דייק בשמיה שקבלו איש עתי שמורגל ללכת ומזומן לכך ועיין במזרחי: (כב) דבית חדורי כבר גלינו דעתינו שבכל מקום הנזכר נראה לגרום בית חדודי וכדפירשנו. ידחיניה רוח זיקא פי' הכי דלפי הגמ' משמע שיכול להיות שלפעמים לא ימות כדאיתא בפ' שני שעירי דף ולא מת מהו שילך אחריו לכן מתרגם שהרוח דוחפו בחזק ולא ימלט מיד מת מהדחיפה וברקנט"י משמע הכי' בו רוח זיקא ופי' שהיה דוחפו לתוך הרוח ונכון הוא וע"ש: (כג) ויצניעינון תמן הכי הוא בת"כ והניחם שם מלמד שטעוני'

נגיזה

רמב"ן

כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה ומה שהזכירו רבותינו בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים. והנה למד לך ר"א שתדע מודו כשתגיע לפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והמלה מורכבת ושניהם רבים והנה הענין מבואר זולתי אם תסקול מהענין לשכלים הנבדלים ולרוחות בקרבן וזה יודע ברוחות בחכמת נגרומ"נסיא ויודע גם בשכלים ברזי התורה למבין קודש ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לסתום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו והגיס לו דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו'. הזאות שלפני הכפרת מכפרות על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים והזאות שעל הכפרת באהל מועד מכפרת על טומאת היכל וקדשיו כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים ופרוכת עצמה ומתנות מזבח הפנימי והזאות שעליו מכפרת על טומאת

אבן עזרא

הקדשים: וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטורת: וטעם וכפר על הקדש. להיות הדם כופר שלא ישמת בעבור טומאת הטמאים: (יז) וכל אדם. מהכהנים: לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם: (יח) ויצא אל המזבח. [ו]הוא מזבח העולה: (כא) ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי. מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו הכם [ז]איננו נכון בעיני ומז"ל אמרו שהנושא הוא [ח]כהן ודבריהם אמת: (כד) במקום קדוש. בחצר אהל מועד ושדין היו פורסין לו: בגדיו. שישמש בהן בכל [ט]יום וי"א שהם המזכרים והעד שלא נכתב ולבש [י]בגדים אחרים: עלתו. הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעה כבשים כי כן [כ]כתוב:

ואת

מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת ולכן הכתוב נחלק בהן ומזכיר כל כפרה לבדה. ובת"כ דורש זה מן הכתוב בסוף וכלה מכפר את הקדש וגו'. ואמרו מכפר את הקדש זה לפני ולפנים אהל מועד זה היכל המזבח הפנימי ולמד שכל אחד כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקלת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים גמר את המתנות מבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות המזבח וכו': (כא) ונתן אתם על ראש השעיר. לא כאשר בפרו של אהרן ולא כשעיר הטאת של שם ולא בשום סמיכה שבקרבנות כלשון הזה ומפני שהקרבנות לרצון על אשי ה' והנה מרצים ומכפרים אבל זה שאינן לשם והמקבלו אינו מכפר ולא מרצה אינו אלא נושא עונותם ועונה אותן בעל כרחו והיות ישראל נקיים מכל חטא ופשע הוא ישא חטאתם כאשר בא בפסוקים רבים בתורה ובנביאים וזהו ונשא השעיר עליו ולכך לשון של זהורית מלבין בשעת שלוחו של שעיר בדחייתו לצוק כשנעשה אברים אברים כמו שמוזכר בדברי חכמים: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שביאה אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטר' אימורי פר ושעיר שנעשין בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקד' ופושטן ולובש בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים ופשט את בגדי הבד אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים לשון רש"י. ובאמת שהכתוב הזה אומר לנו דרשני שלא יתכן בשום פנים שיהיה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הולך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה. וטעם הכתוב כי הזכיר בתחלה ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות לומר שיתן הקטרת על האש עד שיעלה ענן הקטרת וילך לו ויצא והנה הכף והמחתה שם ועל כל פנים יצטרך להוציא' ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד לבא אל מבית לפרכת למה שהניח שם והנה הפרשה לא הזכירה כלל מה שיעשה הכהן בתחלה בבגדי זהב כגון תמיד של שחר אבל התחילה בעבודת היום בבגדי לבן וסדרה הפרשה שיעשה בהם קטרת שלפני ולפנים ופר ושעיר הפנימי וענין השעיר המשתלח וכל זה עשוי בסדר אחד ולא נשאר לעשות בבגדים האלו לבד הוצאת הכף והמחתה. ודרך הכתובים בכל מקום להשלים הענין אשר התחיל בו. ואעפ"י שיש בו קצת ענין מאוחר למה שיזכיר אחר כן ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד בבגדים האלה להשלים עבודותיו והיא הוצאת הכף והמחתה שהוא צריך להוציאם ומשם ופשט אחרי צאתו את בגדיו אשר לבש בבקר בעת בואו אל הקדש והניחם שם במקו' אשר יפשיטם ללמד שלא ילבש אותם ביום הכפורים אחר והנה השלים כל הנעשה בבגדי לבן בכל היום בסדר אחד וחזר ואמר ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הידועים לו שבהם ויעבוד כל השנה ללמד שהוא טעון טבילה בין בגדים לבגדים ואמר ויצא ועשה את עולתו כי כל הנעשה קודם לזה בבגדי הלבן הכל נעשה פנים ואילו ואיל העם שיזכיר הם נעשים על המזבח החיצון. והנה הזכירה הפרשה הלבישה הראשונה של בגדי הלבן והצריך בה טבילה והזכיר' הפשיטה האחרונה והצריך בה טבילה ולמדנו שהוא טעון טבילה בכל חליפות בגדים. ועל דעת רש"י תהיה הטבילה הזאת של הוצאת כף ומחתה אחרי אילו ואיל העם בין המוספין לתמיד של בין הערבים וכן דעת כל הגאונים. וכן ירצה מן הברייתא השנויה בת"כ בפשוטה. אבל אנו מצאנו בירושלמי אמר רבי יוחנן הכל

מודים

פירוש על אבן עזרא

[ו]אין כאן מקומו רק בסמוך (פסוק כד) שם כתוב ויצא. הולך לפרש שיצא אל המזבח. ואיזהו זה מזבח העולה כמ"ש ועשה את עולתו וכו'. אבל בכאן אין צורך לפרש להיכן יצא. שהרי כתוב אלא אל המזבח אשר לפני ד'. והוא מזבח הזהב הנקרא ב"כ מזבח הפנימי ומזבח הקטורת. ומיושב בזה מה שהשיג עליו המבאר לנחמ"ם ע"ש. [ז]ר"ל יודע העתים כמו יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב ל"ב). [ח]כדאיתא ביומא (דף ס"ו ע"א). [ט]מדכתיב בגדיו ולא הבגדים. [י]כמו שכתב לעיל (ו' ד'). [כ]פר בן בקר אחד איל

אחד

פירוש רשב"ם

פעולה כמו נון של שגעון ועצבון ועשרון: (כא) ביד איש עתי הבקי בדרכים ובמדברות ורגיל בכל עת ששולחין אותו: (כב) גזרה. ארץ חריבה שאין

עלת העם וכפר בעדו ובעד העם:
שלישי (שני במחוברין) כה ואת חלב החטאת
יקטיר המזבחה: כו והמשלח את־
השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את־
בשרו במים ואחרי־כן יבוא אל־המחנה:
כז ואת פר החטאת ואת | שעיר החטאת
אשר הובא את־דמם לכפר בקדש
יוציא אל־מחוץ למחנה ושרפו באש
את־ערתם ואת־בשרם ואת־פרשם:
כח והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את־
בשרו במים ואחרי־כן יבוא אל־
המחנה: כט והיתה לכם לחקת עולם
בחדש השביעי בעשור לחדש תענו
את־נפשתיכם וכל־מלאכה לא תעשו
האזרח והגר הגר בתוככם: ל כי־ביום
הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל
חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: לא שבת
שבתון היא לכם ועניתם את־נפשתיכם
חקת עולם: לב וכפר הכהן אשר־ימשח
אתו ואשר ימלא את־ידו לכהן תחת
אביו ולבש את־בגדי הבד בגדי הקדש:
לג וכפר את־מקדש הקדש ואת־אהל מועד ואת־המזבח יכפר ועל הכהנים
ועל־כל־עם הקהל יכפר: לד והיתה־זאת לכם לחקת עולם לכפר על־בני
ישראל מכל־חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את־משה: פ רביעי
יז א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל
ואמרת

אונקלוס

עמא: כה וית תרבא דחטאתא יסיק למדבחא: כו ודמוביל
ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא
ובתר כן ייעול למשריתא: כז וית תורא דחטאתא וית צפירא
דחטאתא דאתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא
למשריתא ויוקדון בנורא ית משכהון וית בסרהון וית
אוכליהון: כח ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה
במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כט ותהי לכון לקים עלם
בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל
עבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: ל ארי
ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם
יי תדכון: לא שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתכון
קים עלם: לב ויכפר כהנא דירבי יתיה ודיקריב ית קורבניה
לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא:
לג ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא
יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: לד ותהי דא
לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא
בשתא ועבד כמא דפקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה
למימר: ב מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל
ותימר

מסרה כה ואת חלב, ל' וחד אם חלב. כו והמשלח, ל' וה' בגעי' והמ"ס בשוא לבד ורפי. יבוא, ז' מלא. כז ואת שעיר, ב' דרם. הובא, כולם מלא בלי'. יוציא, מלא דמלא. ערתם, ל' וח' דח'. ואת בשרם, ו'. כח והשרף, ח"ו. אתם, ח"ו. יבוא, ז' מלא בתורה. כט בחדש, ח"ו. השביעי, מלא. לחדש, ח"ו. נפשתיכם, כולם ח"ו ומ"י. וכל מלאכה, ג'. בתוככם, י"ב בתורה ומלא. ל ביום, ו'. עליכם, מלא. חטאתיכם, כולם חסר במ"ד. לא שבתון, כולם מ"ו. היא, י"א כתיב יוד בתורה. ועניתם, ונ"י תגין. לב ואשר ימלא, י'. הבד, הב' בקמץ. לג ואת אהל מועד, ה'. לד זאת, הז' דגושה מדין דחיק. על בני ע'. חטאתם, ח"ו.

ת"א ואת חלב שם עא. והמשלח את שם סז עא. ואת פר שם כ זבחים פג. לכפר בקדש שם. יוציא אל מחוץ למחנה יומא סח זבחים קד. את ערתם ואת בשרם יומא סז. והשרף שם סח עא זבחים פג. תענו את נפשותיכם יומא עד נדרים פ. כי ביום הזה יומא לה מא פו. שבת שבתון שם עו הולין קא. ועניתם את נפשותיכם יומא עד. וכפר הכהן שם ה.

רש"י

בעולה שם: ועשה את עלתו. איל לעולה האמור' למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עלת העם. (יומא עג) ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': (כה) ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים: (לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. (ת"כ) כפרה זו של יום הכפורים אינ' כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמותו: ואשר ימלא את ידו. (ת"כ) אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגומר ובן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה: לכהן תחת אביו. (ת"כ) ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: (לד) כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה
כסדר

ספורנו

נקרא חטאת כאמרו שני שעירי עזים לחטאת ושניה' יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכ"מ לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד העם. כפרת הכהונים הבא הראויה לנקיי כפים ובר לבב וזה בעולה: (כט) לחקת עולם. אע"פ שיש מקדש לעבודה מ"מ צריך שתקיימו גם שביתה וענוי: (ל) כי ביום הזה יכפר. והטעם שתצטרכו עם זה גם לשביתה וענוי הוא כי אמנם הכהן בעבודתו יכפר בלבד ועניין הכפור הוא הקטנת החטא והכנתו לקבל סליחה: לפני ה' תטהרו. אבל השגת הטהרה והסליחה הגמורה תהיה לפני ה' בלבד וזה בוידוי ותשובה שהוא לבדו יודע אמתתם ובשביל כך שבת שבתון היא לכם. על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ: (לא) חקת עולם. וגם בזמן שאין בית המקדש קיים תשמרו שביתה ועינוי: (לב) ואשר ימלא את ידו ולבש. אף המרובה בגדים בלבד יכפר: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם. לכפר שהיום עצמו יכפר אע"פ שלא יהיה מקדש ועבודה
כאמרם

ויעבד ית עלתיה וית עלת עמיה ויכפר עלוי ועל עמיה: (כה) וית תרבא דחטאתא יסיק למדבחא: (כו) ודיפטור ית צפירא לעזאזל יצבע ית לבושוי ויסחי ית בישריה בארבעין סאוין דמוי ומן בתר כדין ייעול למשריתא: (כז) וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא דאיתעל מן אדמהון לכפרא בקודשא יתפקון באסלין על ידיהון דטלא דכהניא ויסוברונון למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בישריהון וית רעיהון:

[(כז) וית מרעיהון:]

(כח) ודסוקיד יתהון יצבע לבושוי ויסחי ית בשריה בארבעין סאוין דמוי ומן בתר כן ייעול למשריתא: (כט) ותהוי דא לכון לקיים עלם בירחא שביעאה הוא ירח תשרי בעשרא יומין לירחא תענון ית נפשתיכון מן מיכלא ומן משתיא ומן הנית בני ותמרוקא ומסנא ותשמיש ערסא וכל עיבידתא לא תעבדון יציבא וגיורא דיתגייר ביניכון: (ל) ארום ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון ואתון קדם יי תודון סורחנותכון ותדכון: (לא) שבת שבתא הוא לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון ותענון ית נפשתיכון קיים עלם:

[(לא) ותצומו בה על נפשתיכון:]

(לב) ויכפר כהנא די רבי יתיה ודיקרב קורבניה לשמשא תחות אבוי וילבש ית לבושי בוץ מילת לבושי קודשא: (לג) ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר באישתעות מיליא: (לד) ותהי דא לכון לקיים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא זימנא בשתא ועבד אהרן היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם אהרן ועם בנוי ועם בני ישראל ותימר להון דין פתגמא דפקיד יי

יונתן

בריזה שלינו לובש כ"ג לי"ה הנס ולא כהן הדיוט בכל ימות השנה: (כז) באסלין כבר פירשנו שפירושו במוט וכן הוא בגמ' פ' שני שעירים. ע"י דטלא דכהניא פי' נערי הכהנים וק"ל: (כט) ומסנא פי' נעילת הסנדל. ותשמיש ערסא תשמיש המטה וכן הוא בגמ' פ' יוה"כ: (ל) תודון סורחנותכון פי' שיתוודו את חטאתם ואז דוקא מכפר ונפקא מלפני ה' וק"ל: (לא) כל עיבידת פולחנא דקשה ליה אם שבת הוא למה צריך להתענות והלא אסור בשבת אלא לענין איסור מלאכה נקרא שבת: ונבית

רמב"ן

עודים בהולאת הכף והמחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים וכן כתב הרב ר' משה וכן הסדר השנוי במשנתינו קדש ופשט וירד וטבל הביאו לו בגדי זהב נכנס להקטיר את הקטורת אלא כך הוא הסדר סדר היום בבגדי לבן ואילו ואיל העם והמוספין ואמורי החטאת ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב בטבילה שלישית והולאת כף ומחתה בבגדי לבן בטבילה רביעית קטרת הביתים ונסכים ונרות בבגדי זהב בטבילה חמישית. והטעם בזה לפי שאינה עבודה ואמרו אותה לאחר כל מעשה היום ובלבד שנקיים בה חמש טבילות. ולכך הפסיק בסדר התמיד של בין הערבים ומוליאין כף ומחתה בין התמיד לקטרת: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. יוליא אהרן הנזכר בגוי על דעת ר"א והנכון יוליא המוליא וכן ושרפו השורפים ואמר הכתוב ושרפו בלשון רבים ללמד שאם נתעסקו רבים בשריפה אחד מביא את האור ואחד מסדר עלי המערכה ואחד מבעיר את האש לא יטמאו בגדים אלא המולית האור בפרים עלינו ומשליכתו ברובי ולכך הזר ואמר בלשון יחיד והשורף אותם: (כט) תענו את נפשתיכם. כבר ביאר רבי אברהם כי כל ענוי שימלא במקרא דבק עם הנפש הוא הלום לסתום פיהם של הקראים ומוקי שם: (לב) ואשר ימלא את ידו. פירוש אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו ללבוש את הבגדים וכן כל הכהנים הגדולים שעומדו ומשיחו ואילך שבימיו נגנזה הצלוחית של שמן המשחה לשון רש"י ואין הכונה לרבות שלא יהא במקדש כהן גדול ומרוב' בבגדים אלא ממשיחו ואילך שהרי בגמרא אמרו משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים איזה מהן קודם ואמרו בבגדים במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן הוא חוזר שכלן מנהגים בזמן א' אבל בכל הזמנים אם נתרבה בבגדים כשר לעבודת יום הכפורים שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביום הכפורים ואין מושחין אותו ואם אירע פסול בכהן גדול מושם זה תחתיו שהוא כשר בריבוי הבגדים בלא משיחה. וטעם ויעש כאשר לוה ה' את משה שקיים אהרן כל מה שנלטוה והזהר כל ימיו שלא יבא אל מבית לפרוכת זולתי ביום הכפורים ועשה ביו"ה קרבנותיו ככל אשר ילוה השם את משה: (ב) אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. בעבור היות הפרשה אזהרה להקריב כל הקרבנות באהל מועד יזהיר הכהנים שהם המקריבים הקרבן שלא יקריבום בחוץ ויזהיר גם ישראל שיביאום להם שם ולא יקריבו אותם בחוץ על ידי עצמם. והנכון בפרשה מה שהזכירו רבותינו שאסר בשר תאוה לישראל במדבר ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה'. ולכך אמר שכל מי שישחט משלשת מיני הבהמות אשר מהן יביאו כל הקרבנות שהם שור וכשב ועז שיביאום כולם אל פתח אהל מועד ויעשו אותם זבחי שלמים ולהקריב החלב והדם על מזבח ה' ואז יאכל הוא הבשר כמשפט ואמר שאם ישחטם במקום אחר
יהיה

אבן עזרא

(כה) ואת חלב החטאת. חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף וזה בפרשת [ל]פנחס: ורחץ את בשרו במים. ודי לו כי לא יטמא עד הערב: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. בגוי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ במים ומיד יצא אל המחנה והטעם שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה לורך לאמרו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה. בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם. אחר שהכתוב אומר [ס]והתענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הלום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק [ע]לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין לורך לחפש ואין עמיתי בלום נפשי ראיה בעבור זכר לום והכלל כל עינוי שימלא במקרא דבק עם נפש הוא הלום: האזרח והגר הגר בתוככם. [ע]לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על [פ]הלום: (ל) יכפר עליכם. [צ]הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי בעמדתו היא [ק]כפרה: מכל חטאתיכם. [ר]כאשר פירשתי שהם חטאתי שם [ש]כלל על כן תמלא על השגגה ועל הזדון: (לא) שבת שבתון. [ת]יש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרים אמרו שהוא שביתת השביתה [ת]שאין למעלה ממנה ושניהם שמות [א]פעם יבא זה קודש זה והם שוים ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות: (לב) וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אתו. המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו: ולבש. [ב]הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם: (לג) את מקדש הקדש. היא מבית לפרכת: ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: (לד) והיתה זאת לכם. וכבר אמר כן להוסיף אחת בשנה: ויעש. אהרן: (ב) דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה ומותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המלו' תלוי' גם בבית המקדש רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב [ג]ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב [ד]ורבים אמרו כי [ה]הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר [ו]ויין לא בא
אל

פירוש על אבן עזרא

אחד כבשים בני שנה שבעה. (במדבר כ"ט ח'). [ל]שעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים (שם פסוק י"א). [מ](ישעיה נ"ח י"א). [נ]שם. [ס](תהלים לה י"ג). [ע]שאסור ילכה לעשות מלאכה יש בידינו למחות. [פ]פי' לאסור שעושה א"ע כמתענה. ובכלל אוכל ושותה. [צ]פי' ע"י העבודה והוידוי יכפר. [ק]ר"ל בעמדו חי מתוודה הכהן עליו והוי הכפרה. [ר]על נושא עון ופשע וחטאה (שמות ל"ד ז'). [ש]כי כל עון ופשע ואשם הוא חטא. לשון מכון (פעהלער) כמו אני ובני שלמה חטאים (מ"א א' כ"א). [ת]ר"ל האמת כי יום הכפורים שביתה לגוף ולנפש בהיותו מזומן לכפרת העונות שהם סבת אבדון גוף ונפש. [א]ר"ל שישראל פירושים ומוגדרים כמלאכי השרת ומה שאמר ופעם יבא זה קודש זה כ"ל שבתון שבת קדש. [ב]הכהן אשר מילא ידו לכהן תחת אביו הוא ילבש את בגדי הקדש ולא אחר. [ג]כי ירחק ממך המקום חבחת בריחוק מקום אתה זובח. ולפי אתה זובח במקום קרוב פרע לחולין שלא ישחטו בעזרה (קדושין דף נ"ז ע"ב ובספרי פ' ראה). [ד]כי ירחק ממך וכו' ואכלת בשעריך וכו' (דברים י"ב כ"א). [ה]אפי' כל מין בשר אפי' בשר הדג. [ו](דניאל י' ג').
כ"ל

פירוש רשב"ם

בה שום תבואה שהיא גזרה ונכרתת מכל טוב: (לב) וכפר הכהן אשר ימשח אותו. לפי שאמר בזאת יבא אהרן. ואם אין אהרן תהיה עבודת יום הכפורים בכהן המשיח תחתיו: (לד) ויעש. אהרן כשהגיע יום הכפורים כאשר צוה ה' את משה:
דם

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לֵאמֹר׃ ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז
בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
ד וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ
לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן
יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ
וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃
ה לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי
הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים
לַיהוָה אוֹתָם׃ ו וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם
עַל־מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר
הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ
עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם
זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת
לָהֶם לְדֹרֹתָם׃ חמישי (שלישי כשהן מחוברין)
ח וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ ט וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
לא

אונקלוס

ותימר להון דין פתגמא דפקיד יי למימר: ג גבר גבר מבית
ישראל דיכוס תור או אימר או עזא במשריתא או דיכוס
מברא למשריתא: ד ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא
קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא
ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ה בדיל
דייתון בני ישראל ית דבחיהון דאנון דבחין על אפי חקלא
וייתינון קדם יי לתרע משכן זמנא לות כהנא ויכסון נכסת
קודשין קדם יי יתהון: ו ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא
דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם
יי: ז ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשידים דאנון טען
בתריהון קים עלם תהי דא להון לדריהון: ח ולהון תימר
גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון דיסק
עלתא או נכסת קודשיא: ט ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה
למעבד

מסרה יז ב אליהם, י"ז מלא בתורה. ג מבית, ו. שור או כשב, ב'. כי יולד. כשב, ו' שין קדים באו'. ישחט, ל' ז"ק. ד הביאו, ובכתב ס"ם ובהללי פתח. הביאו, מלא וב' מאחר עלות. לפני, ל"ב. שפך, ב' ק"ז. ונכרת, ה'. מקרב, ג'. ה יביאו, ע' ומלא. זבחיהם, מלא יוד קדמאה וכן דפ' ז'. זבחים, ח"ו ומ"י. הביאום, ג' ב' מלא דמלא דין ח"ו. אותם, ע"ל מלא. ו לריח, ע"ז. ניחח, מ"י וח"ו. ז ולא, ה' כ"פ בסיפרא. עוד, מלא. לשעירם, מלא י"ק. זנים, כלם ח"ו. אחריהם, כולם מלא. זאת, הזיין דגושה מד"ד. לדרתם, חסר דחסר. ח ואלהם, חסר. איש איש, ב' בטעם בענין. יגור, מלא.

ת"א זה הדבר נדרים עח בתרא קט זבחים קז. איש איש מבית ישראל יומא סג זבחים קז קח. שור או כשב שם קטו. במחנה שם קז. או אשר ישחט שם. מחוץ למחנה שם. ואל פתח אהל מועד יומא סג קדושין נז חולין כא זבחים קו קז קיב קיג קטו תמורה ו יג. קרבן לה' יומא סג זבחים קיג. לה' יומא שם זבחים קח קיג. לפני משכן ה' שם קיג. דם יחשב קדושין מג סנהדרין כד זבחים קז קח. ונכרת האיש קדושין מג. למען אשר חולין כא זבחים קו. והביאם לה' חולין שם זבחים כו מה קו תמורה יב. וזרק הכהן זבחים קח קיח. והקטיר החלב פסחים עט זבחים קיג מנחות כו. ולא יזבחו עוד סנהדרין סא חולין כא זבחים קו. חקת עולם שם. לדרתם בתרא קכ. ואלהם תאמר זבחים קז קיט. איש איש שם קח. אשר יעלה עלה שם קט קטו. או זבח שם קז. ואל פתח אהל מועד שם קו קט.

רש"י

הסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך (ת"כ): (ג) אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן: במחנה. (זבחים קו) חוץ לעזרה: (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. (ת"כ) לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זבחים. אשר הם רגילים לזבוח: (ז) לשעירם. לשדים כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם: (ח) אשר יעלה עלה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ (עיין בלח"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ חולין קט): (ט) ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין

ספורנו

כאמרם תשובה תולה ויום הכפורים מכפר: (ג) זה הדבר. כאמר והזהרתם את בני ישראל מטומאתם הזהיר שיפרישם ג"כ מטומאת רוח הטומאה והשדים: (ד) דם יחשב. כמו שהיה בענין קודם המבול שלא הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלם: (ז) חקת עולם תהיה זאת. שלא יזבחו לשעירים אע"פ שלא היו מקבלים אותם לאלוה בשום פנים אבל היו חפצים בחברתם להיות השדים להם משרתים ומסייעים בעסקיהם או שליחותם אל ארץ רחוקה כמו שהזכירו (חולין פרק כל הבשר) על יוסף שדא ועל שדא דהוה שכיח בי רב אשי. אמנם בדבר השדים אשר לא נזכרה בריאתם ראוי להתבונן שהם ז"ל קראום מזיקים והזכירו שהם אוכלים ושותים פרים ורבים ומתים ועכ"ז רואים ואינם נראים וכל אלו לא יאות בהם זולתי בהיותם מורכבים מעלמים דקים נעדרי המראה ובהיותם אוכלים ושותים יהיה בהכרח מזונם על מורכב דק מאד שישתנה לעצם הנזון ואין במורכבים אצלנו יותר דק מאותו איד הדם אשר ממנו יתהוה רוח נושא לכח החיוני וזה הכח הנשוא בו הוא נפש החי באמר הוא חי ובהיות שזה הכח לא יהיה בלתי זה הנושא יקרא זה הנושא לפעמים נפש כאמרו כי הדם הוא הנפש ובהיותו מזון לשדים הנה המקריב להם דם אשר בו. זה העצם שאין כח בידם לקחתו כאמרם (שם) כל מידי דצייר וחתים ושקיל ומני לית לן רשות למשקל יקנה אהבתם והאוכלו יקנה מזג נוטה לטבעם ויאהבו חברתו וכאשר היו רבים חפצים בחברת השדים ואהבתם כדי שיסייעוהו בהשגת הערב הבלתי מועיל אשר תאותו נקנת באכילת עץ הדעת היו מגישים דם למנחה לשדים ואוכלים אותו להתחבר עמהם וקצתם היו אוכלים אצל בית מקום דמים בשבם שעירי' ירקדו שם כדי למשוך אהבתם והתחברות עמהם. וכאשר קדשנו האל ית' והרחיק את עמו כפי האפשר מרדוף אחרי ערב בלתי מועיל הרחיק מהם את השדי' ומחברתם בהיותם מזיקים באמת כמו שקראו אותם רז"ל ואסר את הדם וענש עליו כרת כמו שענש מיתה על אכילת עץ הדעת ונתן טעם לזה באמרו כי נפש הבשר בדם היא כי אמנם הכח אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האידי והדק שבדם ואותו החלק האידי הנושא הנקרא ג"כ נפש שוא בעצם כל הדם והוסיף ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח ואני לא בחרתי בו לכפר מפני היותו אהוב אצלי אבל בהיותו נפש בצד מה ויכפר על הנפש כענין הקטר שאר אברי הנקרב לכפר על אברי המקריב:
אשר

יי למימר: (ג) גבר טלי או סיב מבית גניסת ישראל די יכוס נכסת תור או אימר או עיזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: (ד) ולתרע משכן זימנא לא איתיה לקרבא קרבנא קדם יי קדם משכנא דיי אדם קטול יתחשב לגברא ההוא ותהי ליה כאילו אדם זכאי אשד וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה: (ה) מן בגלל דייתון בני ישראל ניכסתהון דהינון דבחין על אנפי חקלא וייתונון קדם יי לתרע משכן זימנא לות כהנא ויכסון נכסת קודשין קדם יי יתהון: (ו) ויזרוק כהנא ית אדמא על מדבחא דיי בתרע משכן זימנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: (ז) ולא ידבחון תוב ית דבחיהון לטעוון המתילין לשידין דהינון טען בתריהון קיים עלם תהי דא לדרהון: (ח) ולהון תימר גבר גבר טלי וגבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיורא דיתגיירון למיתב ביניכון די יסיק עלתא או ניכסת קודשיא: (ט) ולתרע משכן זימנא לא ייתיניה למעבד יתיה קורבנא קדם יי וישתיצי בר נשא ההוא

מעמה

בעל הטורים

בגדי של י"ח מנה: (ג) ואמרת אליהם מלא יו"ד לומר לך שלריך לפרסם הדבר בעשרה: (ג) אשר ישחט מחוץ למחנה. סמך פרשת שחוטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע"פ שהפרתי לך שעיר המשתלח בחוץ צדחייתו לצוק ופירש לוק הם סלעים שיש להם כמין פינים בולטין וזו היא שפיטתו אעפ"כ השמר בשאר קדשי' לשוחטן בחוץ: (ה) והביאם ג' במסרה הכא ואידך (ירמיה כ) והביאום בבלה בנבואת ירמיה על הגולה ואידך (ישעיה יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם בשביל שהיו מביאים זבחים לשעירים שהין עע"ז והביאום בבלה ואיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב והביאום אל מקומם:

ושפך

יונתן

(ג) מבית גניסת פי' ממשפחה ומתולד כמה פעמי': (ד) אדם זכאי אשד פי' כאלו שפך דם אדם לדיק: (ז) לטעון דמתילין לשדין פי' לע"ז הדומין לשדים כפקח מאבר זונים אחריהם

לרבות

רמב"ן

יהיה חייב כרת. והקרוב בלשון הכתוב כי מתחלה חייב כרת כל שוחט בחוץ אפילו החולין והוא האיסור בבשר התאוה. ונתן הטעם בעבור שיקדישום לה' ויזרוק הכהן הדם על מזבח ה' ויקטיר עליו החלב. ואחרי כן הזכיר שלא יעשה מזבח לה' בחוץ ויקריב עליו השלמי' הנזכרים או עולה כענין הנעשה במוקדשין בשעת היתר הבמות רק בפתח אהל מועד יעלה אותם לשם והנה ריקן כל השחיטות בחולין ובמוקדשין להיות כלן בפנים ולכך אמר במשנה תורה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' להיות איסור שחוטי חוץ במוקדשין עומד במקומו בשעת בית הבחירה אבל התיר אותו בחולין וזהו שאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו' לומר שלא תתנהג בארץ המניעה הנאמרת כאן שלא ישחוט חולין כלל ושיעשה הכל זבחי שלמים על מזבח ה' ופירש שם הטעם כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' לומר כי היה האיסור ומתחלה בהיותם במדבר שיקל עליהם להביא כל זבחיהם אל פתח אהל מועד אבל אחרי שירחיב גבולם יאכלו בשר תאוה וישחטו בשעריהם אך לא המוקדשין וזה טעם מה שהזכיר בכאן אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה יזכיר גם השוחטים ומחוץ למחנה שהיו שיירים להביא אותם אל פתח מועד כי אע"פ שיתיר בשר תאוה כשירחיב השם גבולם ומפני שהיא במקום המקדש לא יתיר כן במדבר אפי' חוץ למחנה לפי שאינם רחוקים מן המזבח כאשר יהיו בארץ שירחיב השם גבולם כי אז יתיר להם בשר תאוה והוא הנאות בכתוב וזהו דעתו של רבי ישמעאל בפרשיות הללו. ומכאן אמר דוויעקדה איתסר להו בשר תאוה והוא הנאות בכתוב על דרך הפשט ומאמרם בהגדה רבנין אמרין הרבה דברים אסר אותם הקב"ה וחזר והתירם במקום אחר. תדע לך אסר הקב"ה לשחוט ולאכול לישראל עד שיביאנו פתח אהל מועד וגו' ומה כתיב שם דם יחשב לאיש ההוא וגו'. וכאן חזר והתירו להם שנאמר בכל אות נפשך תאכל בשר ממין מוה שקראו בענין כי ירחיב י"י אלהיך. ומה שכתב רש"י במוקדשין הכתוב מדבר וגו' הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל. ועל דעתו נשנית הברייתא שבתורת כהנים אבל דרך ישוב המקראות על אופניהם ולדרך מכונים בהגדות וברוב המקומות כמו שפירשנו: (ד) וטעם דם יחשב ממעשה בראשית יאמר הנה בכל בעלי חיים זולתי אדם עשיתי דמם כמים ולחומם כגללים כמו שאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. אבל אם ישחט מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים: (ז) לשעירים. לשדים. וכן הוא אומר ושעירים ירקדו שם לשון רש"י בת"כ. ואמר ר"א שנקראו השדים כן בעבור שיתשער הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים בדמות שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים. אשר הם זונים כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שמטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכבר רמז ר"א במלת עוד. האמת כאשר כתבתי למעלה וכן שם השעירים יתברר לך ממה ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מגילות' בקצוות כגון פאת לפון המדבר מפני הקור ודע כי כאשר הבריאה מתחלה במעשה בראשית בגוף האדם וכל בעלי הנפש והלמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גם מורגש לכל חוש הכרגשות לעביו ולגבותו כך היתה יצירה משתי יסודות מן האש והאויר והיה מהם גוף איננו מורגש ולא מושג לאחת מן הכרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה והגוף הזה הוא רוחני יעוס לדקותו וקלותו באש ובאויר וכאשר ההרכבה בכל דבר סבת ההויה וההפסד במורכבי' מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת וכך אמרו רבותינו ששה דברים נאמרו בשדים. שלשה כמלאכי השרת. ושלשה כבני אדם. שלשה כמלאכי השרת. יש להם כנפים כמלאכי השרת ועפים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין ס"ד. אלא איגא שומעין מה שעתיד להיות. שלשה כבני אדם. אוכלין ושותין כבני אדם. פרין ורבין כבני אדם. ומתים כבני אדם. ובינת המיתה פירוד החבור היא הסיבה בכל המורכבים וסבת הטיסה בקלות יסודותם כאשר נרא' גם בעוף כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים הוא עף ופורח. וכ"ש אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה יעופו ולא יגעו וענין האכיל' ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין הקטורות שיעשו בעלי נגרומנקיא' לשדים קבתה היונה אשר תיבש האש אשר באויר בגופן ולריך להמזירה כאשר היא האכיל' באדם ללורך מה שנתך ממנו. וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות כי מעיקרן באויר השמים יקבלו העתידות מסרי המזלות הסוככים באויר והם נגידי התלי ומשם יגידו שם בעלי הכנפים בעתידות כאשר הוא מנחש' בנחשים וכאשר אפרש במקומו בע"ה ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעו בכיוונותם שיקבלו מן השדים בנגזל לבא ולכך תרגם אנקלוס יזבחו לשדים לא אלוה. דבחו לשדין דלית בהון לרוך. יאמר שאין בהם שום לורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו בדחוק שישמור ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאלו אמר לא כח ומנוסלה כי אלהים לשון אילות וכח אלהים. ויאמר שאין בשדים אילות ושום כח ולכך אין לורך להם כי לא ידעו גם היטב אין אותם:

אבן עזרא

אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רולה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המלוה הזאת ופירוש על פני השדה ולא יזבחו עוד את זבחיהם: (ז) לשעירים. הם השדים ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרוא' אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תור' שכן היו ישראל עושין במצרים: אשר הם זנים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו היחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא. ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המלוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לע"ז בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הוא והאמת כי הנפש שבה יחי' האדם הוא בדם הלב:

בנפש

כי

פירוש על אבן עזרא

יר"ל אשר להם שחוטי חוץ למען וכו'. חר"ל לשעירים השוכנים בשדה כמ"ש ולא יזבחו וכו' (פסוק ז').

ר"ל

פירוש רשב"ם

(ד) דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. חיוב מיתה. יחשב משמים לאיש ההוא אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוץ: (ה) אשר הם זבחים על פני השדה. ויש מהם שטועים לשעירים ולא שמים:

וכסהו

לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת
הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו: י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית
יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר
יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת
אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ:
יא כִּי־נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו
לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם
כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר: יב עַל־כֵּן
אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם
לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם
לֹא־יֹאכַל דָּם: יג וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד
חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־
דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר: יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־
בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־
בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת:
טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר: טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ: פ

אונקלוס

למעבד יתיה קדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: י וגבר
גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון דייכול כל
דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשיצי יתיה
מגו עמיה: יא ארי נפש בסרא בדמא היא ואנא יהביתיה
לכון על מדבחא לכפרא על נפשתכון ארי דמא הוא על
נפשא מכפר: יב על כן אמרית לבני ישראל כל אינש
מנכון לא ייכול דם וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דם:
יג וגבר גבר מן בני ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון
דיצוד צידא חיתא או עופא דמתאכיל וישוד ית דמיה
ויכסיניה בעפרא: יד ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה
הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בסרא לא תיכלון ארי
נפש כל בסרא דמיה היא כל דיכלניה ישתיצי: טו וכל
אינש דייכול נבילא ותבירא ביציביא ובגיוריא ויצבע
לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי: טז ואם
לא

מסרה ט יביאנו, מלא י"ק. לעשות, מלא. מעמיו, מ"י קדיס כו"ו. י ואיש איש, ב' בטעם ואשר ילוד. ונתתי פני, ד' חסר אח. האוכלת, ח"ו. עמה, ג'. יא הוא, קדמאה ובתרא' הוא וב' מליעא הוא וסי' נקנה המוצב גבר. נפשתיכם, ח"ו ומ"י. יב אמרתי, אמירה לבני ישראל ה'. בתוככם, מלא. יג ואיש איש, ג' בטעם בענין. בתוכם, מלא. יצוד, ל' מלא וא"ו. ציד, ל'. יאכל, כ"ב. יד ואמר, ה'. דמו, ל'. הוא, סימן. אכליו, ח"ו ומ"י. טו וכל נפש, ג'. אשר, בקדמאה. וכבס, כ'. בגדיו, ה'. טז ירחץ, ל'. עונו, במד וי"ו קדיס לנון.

ת"א לעשות אתו שם קז קמ קע. לה' שם קמ המורה ו. כל דם חולין עד. כל נפש מכם פסחים כב יבמות קיד חולין קכ. כי נפש כל בשר יומא נט זבחים כו מז חולין קיז מעילה יא. כי הדם הוא פסחים סה יומא ה זבחים ו מו מנחות לג חולין קיז כריתות כב מעילה יא. אשר יצוד חולין פד. חיה או עוף חולין פד פו. אשר יאכל שם פה. ושפך את דמו שם פד פז שבת כב ביצה ז ב"ק לח. וכסהו בעפר חולין ל פג פד פז. כי נפש כל בשר חולין פו. ואמר לבני ישראל שם פז. והנפש אשר תאכל נבלה וטרפה זבחים סע ע.

רש"י

נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשי' ת"ל כל דם: ונתתי פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. (ת"כ חולין פד) אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מכל מקו' אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל. פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש היא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליע' ולמדך כאן שמטמאה באכילת' והיכה ומטמא' במגע. וטרפה האמור' כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: (טז) ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות:

רמב"ן

(יא) כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו על המזבח. המשמע מן הכתוב הזה שיאסר לנו הדם מפני שנתנו לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו והוא חלק השם כטעם החלב. ואם נקשה למה אסר דם החיה והעוף אשר לא יקרב. נדחה את השואל לאמר לו שרצה להרחיקנו מכל דם שלא נשגה בו אע"פ שלא עשה כן בחלב כי נכר הוא. והרב כתב במורה הנבוכים כי היו הכשדים אוכלי' הדם ויחשבוהו להם לטומאה אבל יאכלו ממנו היוצים להתחבר לשדים ולהגיד מהם העתידות והתורה תכוין להם לעולם להרוס בעיני סכלותם להפוך מחשבותיה' ולכך אסרה הדם באכילה ובפרה בו לטהר בהזאות ולזרקו על המזבח לכפרה ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מביא לדין מיני עבודה זרה כי לא נאמר כן במלוא האחרת ואילו דברים מיושבים אבל הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד כטעם האסור כי נפש כל בשר דמו בנפשו כי נפש הבשר בדם הוא והזהיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר והראוי שנפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו ואף ע"פ כן לא התיר להם באכילה ונתמלה רק
הלוחמ

אבן עזרא

(יא) בנפש יכפר בנפש שיש בו יכפר. והטעם נפש תחת נפש וי"א כנגד על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר לכפר על נפשותיכם: (יג) אשר יצוד ציד חיה. כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל. גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל באהלנו חזיר או שום או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם ציוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח נזבח לע"ז ובפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק: (יד) דמו בנפשו. הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחלי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור: ואמר לבני ישראל. טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא גם הזכירה בעבור הגיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם יען טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה בתשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבוא בשעריטו כתן אותה לו ויאכל אותה לפוץ: (טז) ונשא עונו. תמיד והוא ישלם עונו בעונש שיביא השם
עליו

יונתן בן עזיאל

מַעַמֵּיהּ: (י) וּגְבַר טְלֵי וּגְבַר סִיב מִבֵּית גְּנִיסַת יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּמִתְגַּיְּירִין לְמִיתַּב בֵּינֵיהוֹן דִּי יֵיכוּל כָּל אַדְמָא וְאֶתֵּן יַת פְּנוּיְיָתָא לְמֶעֱסוֹק בְּבַר נָשָׁא הַהוּא דִּי יֵיכוּל כָּל אַדְמָא וְאֵישֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ: (יא) אֲרוּם קְיוּם נְפַשׁ כָּל בִּישְׂרָא בְּאַדְמָא הוּא וַאֲנָא יְהַבְתֵּיהּ לְכוֹן לְגַזֵּירְתָא דְּתִתְּנוּן אֲדַם נִיכְסָא עַל מַדְבְּחָא מְטוּל לְמִכַפְּרָא עַל אֲדַם נַפְשָׁתְכוֹן אֲרוּם אֲדַם נִיכְסָא הוּא עַל חוֹבֵי נַפְשָׁא מְכַפֵּר: (יב) בְּגִין כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַזְהָרוּן דְּכָל בַּר נַשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל אַדְמָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּמִתְגַּיְּירִין לְמִיתַּב בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכְלוּן אַדְמָא: (יג) וּגְבַר טְלֵי אוֹ גְּבַר סִיב מִבֵּית גְּנִיסַת יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּירוּן לְמִתַּב בֵּינֵיכוֹן דִּי יְצוּד צֵדָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דְּמִכַּשְּׁרִין לְמֵיכַל וְיִשׁוֹד יַת אַדְמֵיהּ בְּנִיכְסְתָא וְאִין לָא מִתְקַלְקְלָא נִיכְסְתֵיהּ יְכַסִּינֵיהּ בְּעַפְרָא: (יד) אֲרוּם קְיוּם נְפַשׁ כָּל בִּישְׂרָא אַדְמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲדַם כָּל בִּישְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרוּם קְיוּם נְפַשׁ כָּל בִּישְׂרָא אַדְמֵיהּ הוּא כָּל מַן דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: (טו) וְכָל בַּר נַשׁ דְּיֵיכוּל בִּיסְרָא דְּמִטַּלַּק בְּקִילְקוּל נִיכְסְתָא וּבְשַׂר תְּבִירָא בְּצֵיבָא וּבְנִיזְרָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹי וְיַסְחֵי בְּאַרְבְּעִין סָאוִין דְּמוֹי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: (טז) וְאִין אַרְשַׁע וְלָא יְצַבַּע וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ:

ירושלמי

[(טז) וְאִין לָא חִוּוֹר וּבִשְׂרֵיהּ לָא יִשְׁזַג תְּקַבֵּל חוֹבֵיהּ:]

וּמַלֵּיל

בעל הטורים

(יג) ושפך את דמו וכסהו בעפר. דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח [אין מסורים ובנ"י ולא פלוג בעופות] שלא ההא מדה"ד מקטרגם איך דם יאכל

יונתן

לרצות ע"ז שנאמר שעירים וכתיב ושעירים ירקדו שם וכ"ה בת"כ: (י) ואתן ית פנוייתא פנייה מלשון פנאי שיפנה מעסקיו לעסוק באיש ההוא וכן הוא בת"כ: (יא) יהבתיה לכון לגזירתא דקשה ליה מאי נתתיו וכי הקב"ה בכבודו ובעצמו אלא הגזירה נתן על חובי נפש מכפר דם. בנפש בשביל הנפש: (יג) ואין לא מתקלקלא ניכסתיה יכסיניה בעפר פי' דוקא אם לא נתקלקל היינו שלא נטרפה בשעת שחיטה אז הוא חייב לכסות אבל אם נטרפה פטור מכיסוי ודייק מדאמר יאכל משמע דוקא שהוא כשר לאכילה וס"ל כר"ש ולא כר"מ דפליגי בפ' כיסוי דם: (טו) דמטלק בקילקול ניכסתא פירוש המושלך באשפה מחמת נבלות השחיטה אף היא ונימא בבית הבליעה דהכי יליף בפרק המקבה מאשר תאכל: (טז) ואין ארשע פי' ואם הרשיע במזיד ולא יכבס ודייק מדילפינן גזירה שוה

רמב"ן

הטומאה לא בעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנא' הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו'. וכאשר היה במבול שנצלו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לא התיר להם השחיטה כמו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כי היותם בעבור האדם. והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם. ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם בקרבים לפניו ית' לא שיאכלוהו כי אין לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כלן לאל הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ועל הדרך שיאמרוהו חוקרי היוני' מן השכל הפועל המגולן זיו חוצב לא מאוד ובהיר וממנו יצא נצוץ נפש הבהמה והנה היא נפש נמורה במ..מן הפנים. ולכך יש בה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחרי הנאו' לה וסיכר בהגילים ואהבה להם כאהבת הכלבים לבעליהן. והכר ימופלא בהמשי דעת בעליהם וכן ליונים דעת והיכר מן הידוע עוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל והיו לבשר אחד ואם יאכל אדם נפש כל בשר והוא יתחבר והיו לאחדי' בלב תהיה עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמות אשר בנאכל כי הדם לא יעדך עכול כשאר הנאכלים שישתנו בעכולים ויתלה בו נפש האדם בדם בהמה והכתוב אומר ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ ולכך אמר כי נפש כל בשר בדם היא כי לכל בשר באדם ובבהמה נפש בדם ואין ראוי לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימות. אבל תהיה לה כפרה על המזבח כרצון לפני י"י. וזה טעם על כן אמרתי לבני ישראל בעבור שהדם הוא הנפש ואין ראוי שתאכל הנפש את הנפש. ואני חמלתי על נפש האדם ונתתיו להם על המזבח שתהיה נפש הבהמה ונכפרת על נפשו. ושנו בספרי רק חזק לבלתי אכול הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם וכו'. כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם ולא תאכל הנפש עם הבשר. זה אחר מן השי זה רמז וראיה למה שפירשנו. ולכך צוה עוד לכסות כל דם בחיה ובעוף כי לא יתקרב דמם על המזבח. כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינין בלבד וגם הם אינם נשחטים אבל בבהמות רוב המנויי' נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא חשב לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר וגם אחרי כן על הרוב ינוח: (יד) דמו בנפשו היא. דמו לו במקום נפש. כי הנפש תלויה בו לשון רש"י ואיננו נכון. אבל אפשר לפרש שיהיה בנפשו כמו כגופו. יאמר כי נפש כל בשר דמו בגופו הוא וכן ברזל בלה בנפשו שבעים נפש על נפש מת לא יבא בגוף כי גוף בעל נפש יקרא נפש. ועל דעתי הזכיר הכתוב בדם שלשה דברים והם טעם אחד. אמר תחלה כי נפש הבשר בדם היא. אחר כך ספך ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא לומר כי הדם בנפש והנפש היא בדם ששניהם מעורבין יחד יהיה זה כענין יין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד בחבירו. ואח"כ פירש כי הדם הוא הנפש עצמו לומר שהיו לבשר אחד לא יתפרדו. לא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם. כי ידוע ברוח אשר תחלתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כולן. וממנו יצא הזן שביבה מדם והדם הוא המולידו והמקיימו כענין הגולם והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא האחד בלתי האחר ורבותינו דרשו שלשה כריתות בדם אחת לדם הנפש. ואחת לדם כסוי. וזה טעמם לכריתות אבל הטעם בשנוי הלשון בנפש ובדם כאשר פירשתי: (ב) אמר בעריות דבר אל בני ישראל בלבד בעבור היות אזהרת העריות שוה בכל ישראל לא יתיחקו בה הכהנים ולכן כללם כאחד. ואמר בתחלה אל י"י אלהיכם כטעם בעשרת הדברות. וטעם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני י"י אלהיכם כאלו הוא ואמרת אליהם בשמי אני י"י אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני י"י אלהיכם. ואפשר כי הטעם כי בנאות משה ולפני השם בלא מקוה ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה איננו צריך לומר להם כה אמר י"י כי ידוע להם כי ריהו ידבר בו ומלתו על לשונו לא ידבר מעצמו וכן במקומות רבים במשנה תורה כך ידבר עמו כמו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ונתתי מטר ארצכם ונתתי עשב בשדך ואין משה הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ומצמיח עשב בשדה אלא י"י יתברך וכן ולא נתן י"י לכם לב לדעת ואולך אתכם במדבר לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם למען תדעו כי אני י"י אלהיכם. וטעם לאהבה את י"י אלהיכם. כבר נתפרש. ועל דעת ר"א הזכיר כמעשה ארץ מצרים על השעירים הנזכרים וכמעשה ארץ כנען על העריות שהיו הכנענים

פירוש על אבן עזרא

ם ר"ל בדם. ו והטעם כי בנפש שיש בדם יכפר על נפשותיכם אבל לי"א שהוא כמו על נפשותיכם אין טעם למלת כי. אחר שכבר אמר וכו'. נ בהאור נקשר בפתילה שבשמן. וכן הכוח החיוני קשור בדם הלב שהוא מקור החיים. ל(מפסוק ו' עד פסוק י"ג). מ(דברים י"ד כ"א). נ(פסוק י"ג). ר"ל

ספורנו

(יג) אשר יצוד ציד. בהיות מקום הציד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמור ושכנו שם בנות יענה ושעירי' ירקדו שם אמר להניח שם דם מגולה ונוח לכסותו בעפר להסיר הכנת המצא השדים שם. ואמר (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כי נפש בעל חי הוא דמו רוצה לומר הציד הדמיי בנפשו. עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי המנס הדם האידיי והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבנגרמים הנפקדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמנקבים חברתם: ואמר לבני ישראל. ובלעדי זאת אע"פ שהתרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשת לו ומפני שהיה נפש החי בחייו ומשיב הכזון וממנו אל טבעו הבהמי: (טו) וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. אמר שכתב ענין אסור הדם המושך חברת השדים דבר על האוכל נבלה וטרפה המוכן אל שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם בסנהדרין פרק ד' מיתות ודורש אל המתים זה הלן בב"הק בשביל שתשרה עליו רוח טומאה: (טז) ונשא עונו. כפי שיסתא בטומאתו אם שיאכל קדש או יגע בלבד או יטמא טהרות של חולין: איש

פירוש רשב"ם

(יג) וכסהו בעפר. כי אז לא יהא ראוי לאכילה: (טו) אשר תאכל נבלה. אפילו קטן יטמא: (טז) ונשא עונו. אם יאכל קודש או נכנס למקדש: וחי

יח א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם
אני יהוה אלהיכם: ג כמעשה ארץ־
מצרים אשר ישבתם־בה לא תעשו
וכמעשה ארץ־כנען אשר אני מביא
אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם
לא תלכו: ד את־משפטי תעשו ואת־
חקתי תשמרו ללכת בהם אני יהוה
אלהיכם: ה ושמרתם את־חקתי ואת־
משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי
בהם אני יהוה: ס ששי ו איש איש אל־
כל־שאר בשרו לא תקרבו לגלות
ערוה אני יהוה: ס ז ערות אביך וערות
אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה
ערותה: ס ח ערות אשת־אביך לא
תגלה ערות אביך הוא: ס ט ערות אחותך בת־אביך או בת־אמך מולדת

בית

אונקלוס

לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה: א ומליל יי עם
משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי
אלהכון: ג כעובדי עמא דארעא דמצרים דיתיתבון בה
לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען דאנא מעיל יתכון
לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון: ד ית דיני תעבדון
וית קימי תטרון למהך בהון אנא יי אלהכון: ה ותטרון ית
קימי וית דיני דיעבד יתהון אינשא ויחי בהון בחיי עלמא
אנא יי: ו גבר גבר לכל קריב בשריה לא תקרבון לגלאה
עריא אנא יי: ז ערית אבוך וערית אמך לא תגלי אמך
היא לא תגלי עריתה: ח ערית אתת אבוך לא תגלי עריתא
דאבוך היא: ט ערית אחתך בת אבוך או בת אמך דילידא

מן

מסרה יח ב דבר, ל' בטעם פשט' בספר וכל וידבר דכוו' במ"א דליליא בסבי גריסין. אלהם, חסר. ג וכמעשה, ב' בטעלם. מביא, כולם ג"י בא'. ובחקתיהם, חסר תרין ווי"ן ומ"י ד' א' בלי' אולי ר"ל בר מן חקתי. ד משפטי, ג'. חקתי, ה' ד' חסר וחד מלא יחזקאל ה'. חס' תרין ווי"ן וכן דבסמוך. ה חקתי, חסר. אתם, חסר. אני ה', כ' ס"פ בסיפרא. ו איש, י' ר"פ בתורה. לגלות, כולם מלא. ז ערות, י"ב ר"פ. וערות, ג'. תגלה, כל חסרם בליר'. אמך, ל'. הוא כל עניגא דערוה חירק בוא"ו. ט אחותך, ב' ובענין ומלא. מולדת, מלא.

ת"א ובחקתיהם לא תלכו סנהדרין נב השלישים יח חולין מא. את חקתי יומא סז. ושמרתם את עקרים מד מה. אשר יעשה ב"ק לח סנהדרין נט מכות כג. השלישים ג. וחי בהם יומא פה סנהדרין עד השלישים כז עקיד' שער ע. אני ה' יומא סז. איש איש אל כל שאר בשרו שבת יג חגיגה יא כתובות מז סנהדרין כז השלישים יז. ערות אביך סנהדרין כד. וערות אמך שם נג כד. אמך הוא שם עד עה. ערותה שם נג. ערות אשת שם כד. ערות אחותך יבמות כב כג.

רש"י

(ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני (שמות כ) אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי. ר' אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. (ת"כ) מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכולם (ת"כ): ובחקתיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן: ואת חקתי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העול' משיבין עליה' כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: (ה) ושמרתם את חקתי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם. (ת"כ) דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. (סנהדרין נד) זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן (ויקרא כ) ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: (ט) בת אביך.

אף

רמב"ן

הכנענים בהם רעים וחטאים ואשר אמר בסוף כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ ועל דעת רבותינו בת"כ היו גם המצריים שטופים בזמה בכל העריות ובזכור ובבהמה והוא האמת כי גם קדם היה בארץ בזכור מאז ועד עתה והכתוב מעיד בהן בני מצרים ערלי בשר ואומר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם' והבשר כנוי וכן זב מבשרו דם יהיה זובה בבשרה: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן לשון רש"י ובת"כ אלו דברי' הכתובים בתורה שאלולי לא נכתבו הדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות ועכו"ם ושפיכות דמים וקללת השם ועל דרך הפשט משפטי כמשמעו הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה ולכך יאמר אשר יעשה אותם האד' וחי בהם כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ובשלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו וכן יחזקאל הזכיר פעמים רבות במשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ובשבתות אומר להיות לאות ביני וביניכם וכן בעזרא ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ורבותינו אמרו וחי בהם ולא שימות בהם ללמד על פקוח נפש שדוחה המצות ומדרשו עוד וחי בהם לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת ואם כן יחזור אשר יעשה אותם האדם גם על חוקותי. ודע כי חיי האדם במצות

כפי

אבן עזרא

עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרי' כמוכח זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף: וטעם אני ה' אלהיכם. על זה כתנאי אהיה אלהיכם: (ג) ובחקתיהם לא תלכו. שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעשה ארץ מצרים. על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים: (ד) אני יי' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקתי ואת משפטי. לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחייהו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני יי' אלהיכם כאשר פירשתיו: (ו) איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט. ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערוה. דבר מגונה נכסף וצריך להתכסות: וטעם אני יי'. שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל המגולאות עמו בכל עת ובפרשה כי תלא תמהיה

אגלה

(א) ומליל ה' עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא הוא ה' אלהכון: (ג) כעובדין בישין דעמא דארעא דמצרים די תיתבון בה לא תעבדון והי כעובדין בישין דעמא דארעא דכנען דאנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון: (ד) ית סדרי דיני תעבדון וית קיימי תיטרון להלכא בהון אנא ה' אלהכון: (ה) ותטרון ית קיימי וית סדרי דיני דאין יעבד יתהון אינשא ויחי בהון בחיי עלמא וחולקיה עם צדיקיא אנא ה':

(ו) גבר טלי וגבר סיב לכל קריבת בישריה לא תקרבון לבזאה עריתא בתשמישתא ובפירסומי עירא אנא ה': (ז) עריית אבוך ועריית אמך לא תבזי איתא לא תשמש עם אבוהא וגבר לא ישמש עם אמיה אמך היא לא תגלי עירייתה: (ח) עריית איתת אבוך לא תבזי מטול דעריתא דאבוך היא: (ט) עריית אחתך בת אבוך או בת אמך מה דיוליד אבך מן איתא אוחרי או מן אמך או מה דילידת אמך מן אבך או מן גבר חורן לא תבזי עריתהן:

עריית

בעל הטורים

יאכל דם לכך לוה לכסותו: סמך לפרשת דם (ג) וכחקותיהם לא תלכו רמז שאין מושיבין בתוך הנומה שלא יסקה את המינין בחולין. [ר"ל במסכת חולין מבואר זה]: (ה) וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע"פ שאמרתי וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: (ו) אני ה' ערות אביך וערות אמך כי

שלשה

יונתן

הוה דעונו ישא שהוא בכרת א"כ ע"כ אתה אומר שהוא פושע וכן בת"כ: (ה) בחיי עלמא וחולקיה עם לדיקיא וכו' עיין בת"י ומאלה פירושך בליך: (ו) בתשמישתא ובפרסומי עיריה פי' שלא לגלות ערוה הן בתשמיש הן בפרסום ערוה דהיינו נשיקה דס"ל כאביך דעולא בפ"ק דע"ז: (ט) מה דיוליד אבך מן איתא אוחרי וכו' דרש מה דכתיב מולדת

בית

רמב"ן

כפי הכנתו להם כי העושה המצות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים ובכבוד ועל זה נאמר ובשמאלה עושר וכבוד. ופירשו למשמאילים בה עושר וכבוד. וכן אותם אשר הם מתעסקין במצו' על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדי' מיראה זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשם בטובה תלין. והעוסקין במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי והשיג לכם דיש את בציר וגו' יזכו בעולם הזה לקיום טובים כמנהגו של עולם ובחיי העולם הבא זכות שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאלו אינם בעלי גוף וכוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באליהו בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו וכידוע ממנו בקבלה וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בכלל המצות למען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד ואחד: (ו) אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. טעם איסור העריות בשאר הבשר איננו מפורש. והרב אמר במורה הנבוכים כי הוא למעט המשגל ולמאוס אותו ולהסתפק ממנו במעט. והנשים האלה אשר אסר הכתוב בשאר האדם הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עלמו מצויות לו והות נסתר עמהן. והטעם הזה יגיד הרב על כולן. וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות. לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל המצויות עמו בכל עת. וזה טעם חלוש מאד שיתחייב הכתוב כרת על אלה בעבור המלאכה עמו לפעמים והתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר לבני נח. וישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה ויחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו. כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפשם והוא מכלל סוד העבור שבכל כמוזנו לו ודע כי המשגל דבר נרחק ונמאס בתורה זולתי לקיום המין ואשר לא יולד ממנו הוא אסור. וכן אשר איננו טוב בקיום ולא יצלח בו' תאסור אותו התורה וזה טעם אל כל שאר בשרו כי את שארו הערה יחריק הדבר מפני השאר והלשון נגזר מן הנשאר בציון והנותר בירושלם. ולכך יאמר שארה הנה זמה היא כלומר אינם נשואין ואישות כי לא יצליח אבל היא זמה ומחשבת תאוה בלבד והנה העריות מכלל החוקים שהם גזירת מלך והגזרה הוא הדבר העולה על דעת המלך שהוא חכם בהנהג' מלכותו והוא היודע הצורך והתועלת במצו' ההיא שיצו' בה ולא יגיד אותו לעם זולתי לחכמי יועציו: (ז) ערות אביך וערות אמך. לשון רש"י ערות אביך זו אשת אביך: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו ערות אשת אביך לרבות לאחר מיתה וכן פירוש ערות אחי אביך לא תגלה ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב. וכן הוא אומר באמת כפי משמעות הכתוב. אבל בגמרא במסכת סנהדרין העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש ולחייבו בשוגג שתים ואני תמה לדעתם למה לא יזהיר כן בבן ובאח עם ערות נשיהם אולי חששה התורה בכבוד הזקנים יותר אבל כל פסוק ופסוק בפרש' אזהרה אחת לא באו בפרש' שתי אזהרות באלו אחד כי האחיות כלן וכן הבנות אחת הנה. והנכון בעיני על דרך הפשט כי ערות אביך וערות אמך לאו אחד הוא ואזהרה אחת ימנע שלא יבא על אמו כי בבואו עליה יגלה ערות אביו וערות אמו וזהו שאמר אמך היא כי עשית בה שתים רעות שגלית ערות אם וערות אב ואחרי שהזהיר על ערות אביו שהוא אמו חזר והזהיר על ערות אשת אביו שאינה אמו ואמר אשת אביו ערות אביך היא. וכן ערות אחי אביך לא תגלה פירושו אל אשתו לא תקרב ולכך לא אמר ואל: (ט) מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרי' לאביך קיים את אמך בין שאומרים לאביך הוצא את אמך כגון ממזרת או נתינה לשון רש"י. ואינו נכון כי יצא מזה שאחותו מן העריות לא תהיה בכלל האיסור הזה וכן כולן בכרת חוץ מן הנולדת משפחה ונכרית ואני תמה על הרב שהרי

בגמרא

אבן עזרא

אגלה לך סוד סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם [א]שמקובל על כן הזכיר אני יי': (ז) ערות אביך. והטעם מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת אם: (ט) מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין:

מולדת

פירוש על אבן עזרא

[ס]ר"ל אחר שאמר בפרשה (י"ח פסוק ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכו'. אמר בסוף אל תטמאו בכל אלה וכו' עד ונכרתו הנפשות העושת מקרב עמם שם). [ע]ר"ל וחי בהם פי' אף לעה"ב יחי'. וכן ת"א ויב"ע ויחי בהון בחיי עלמא. [פ](ישעי' ח' ב'). [צ](ישעיה ח' ג'). [ק]קנגלה כמו מחשוף הלבן (בראשית ל' ל"ז). [ר]כמ"ש היו נכונים ליום השלישי אל תגשו אל אשה. זו פרישות דרך ארץ כדי לקבל התורה בטהרה. [ש]ר"ל כי כן הוא הענין בכל אדם שוה שעל ידי האשה ואכילת עץ הדעת והמשך אחר התאוה גורם מגן עדן ובהתרחק ממנה יחול נזר אלהיו על ראשו. [ת]שם כתוב ונשמרת מכל דבר רע פי' רע לנפש ולגוף כמו הקרי. כי טמא מקרה משמיה. [א]כמ"ש כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וכו' ולא יבאה בך וכו' ושב מאחריך פי' שלא ילך לפניך ע"ש.

אחות

ספורנו

(ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. הנה התולדות הטוב נשאר בשר בהיות אז הפועל והמתפעל קרובים במזג ראוי שתהיה יותר הגונה ומתמזגת כמו שקרה בתולדות משה ואהרן ומרים מעמרם ויוכבד דודתו וכמו שאמרו ז"ל על נשואי בת אחותו וזה יצדק כאשר יהיו הפועל והמתפעל מוכנים להספיק רצון קונם בלבד. אמנם כי זה יקרה על המעט כי אמנם מה שיקרה בכל המון האנושי הוא ברובו כזה הוא שיהיו מוכנים לתענוג בלבד כאמרו הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובהיות שאר הבשר מוכן מאד וההרהור והתענוג בו רב מאד הנה כאשר יהיו מושבים שניהם שחבורם בלתי אסור ירבה ההרהור והחבור ביניהם לתענוג בלבד ובכן יזנו ולא יפרו ומלאה הארץ זמה ולכך אמר לגלות ערוה כי אמנם תענוג בגלוי בלבד הוא המכוון ברוב ובכן אסרה תורה בשאר בשר כל יוצא ירך והקרובים לזה הקו במדרגה אחת. ומדרגות הקורבה תמשכם התורה מן האיש והאשה בבעלה ולזה אסר אחות האב שהיא במדרגה ראשונה אצל האב והתיר בת האח שהיא במדרגה שנית אצלו ואסר אשת האב ואשת האח ואשת הדוד אפי' לאחר מיתת בעליהן אע"פ שאינן שאר בשר כלל מפני שהן נחשבות במדרגת בעליהן. וע"ז הדרך נראה היות אסור כל

העריות

פירוש רשב"ם

(ה) וחי בהם. אבל אם לא יעשה. ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם: (ט) מולדת בית. או מולדת חוץ פנוייה כך נראה בעיני לפי פשוטו:

לצרר

בֵּית אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃
ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא
תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס
יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ
אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר
אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא
תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת
אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא
תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ
לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה
עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא
תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס יז עֶרְוַת
אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ
וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ
שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־
אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת
טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ
לזרע

אונקלוס

מן אבוך מן אתא אוחרי או מן אמך מן גבר אוחרן לא
תגלי עריתהן: י עריית בת ברך או בת ברתך לא תגלי
עריתהן ארי עריתך אנון: יא עריית בת אתת אבוך דילידא
מן אבוך אחתך היא לא תגלי עריתה: יב עריית אחת אבוך
לא תגלי קריבת אבוך היא: יג עריית אחת אמך לא תגלי
ארי קריבת אמך היא: יד עריית אחי אבוך לא תגלי לאתתיה
לא תקרב אתת אחי אבוך היא: טו עריית כלתך לא תגלי
אתת ברך היא לא תגלי עריתה: טז עריית אתת אחוך לא תגלי
עריתא דאחוך היא: יז עריית אתתא וברתה לא תגלי ית בת
ברה וית בת ברתה לא תסב לגלאה עריתה קריבין אנין עצת
חטאין היא: יח ואתתא עם אחתה לא תסב לאעקא לה לגלאה
עריתה עלה בחיהא: יט ולאתתא בריחוק סאובתה לא תקרב
לגלאה עריתה: כ ובאתת חברך לא תתן שכובתך לזרעא
לאסתאבא

מסרה, מולדת מלא. ערותן, ל' ובטעמין. יא מולדת, מלא. יב ערות, מכאן עד סוף הענין במרכא. יג אחות, כלם מלא. יד תקרב, דין קמץ בז"ק. דדתך, ח"ו. יז ואת בת, ה'. שארה, ל' ול' שארה כקוהה ול' ובתו שארה. יח אחתה, ח"ו. לצרר, ח"ו. לגלות, מלא. בחייה, ג' מלא בלי'. יט תקרב, דין פתח בז"ק. כ עמיתך, מלא.

ת"א ערות בת בנך שם כב לו. ערות בת אשת אביך יבמות כב. ערות אחות אביך שם כג. שאר אביך הוא בסלא קמ. שאר אמך הוא שם. ערות אחי אביך סנהדרין כט. ערות כלתך לא תגלה יבמות כא. אשת בנך הוא סנהדרין נג עו. ערות אשת אחיך יבמות כה. ערות אחיך היא שם. ערות אשה ובתה שם כב לו. את בת בנה שם כא. שארה הנה חגיגה יא יבמו' ג כריתות ה. זמה הוא חגיגה יא יבמו' ג סנהדרין עה כריתות ה טו. ואשה אל אחתה יבמות ג יט כח קדושין נ. לצרר עליה בחייה יבמות ח ט יג. לגלות ערותה עליה הוריות ח. ואל אשה בנדת שבת יג מכות יד שבועות יח כריתות ג. לא תקרב שבועות יח.

רש"י

אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. (יבמות כג) בין שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: (י) ערות בת בנך וגו'. (יבמות כב) בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנא' בהן לא תגל' בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות (יבמות ג סנהדרין עה): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך הוא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית (סנהדרין עה): (יז) ערות אשה ובתה. (יבמות לז) לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיח' אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: (יח) אל אחתה. (קדושין נ) שתיהן כאחת: לצרר. לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא
ישא

רמב"ן

בגמרא במסכת יבמות בפר' שני מפורש וליתא פרט לאחותו מחייבי לאוין אמר רב פפא חייבי לאוין תפסי בהו קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה לפני המקו' ויש שנוא' לפני המקום אלא אהובה בנשואיה שנואה שנוא' בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין לאיש וליתא פרט לאחותו מחייבי כריתות א"כ אמר קרא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרין לאביך קיים בין שאומרין לאביך הוציא ואמר רחמנא אחותך היא והנה פירושו שאומר לו הוציאה שתוציאנה מביתך שאינה אשתך. ואין קדושין תופסין בה שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין ואעפ"כ חייב עליה משום אחותו אבל אחותו מן השפחה ומן הנכרית איננה בכלל האיסור הזה מפני שהולד כמוה ועל דרך הפשט יאמר ערות אחותך בת אמך מולדת מן הנשואין שהכניס' האיש לו לבית או מולדת חוץ שמלא איש אותה בחוץ ותפשה ושכב עמה וילדה לו לא תגלה ערותה הזכיר בבת אמו בין שנולד מן הנשואין או מן הזנו' כי אעפ"י שכל אשת משתיכן בת אמו ולא בת אביו יעלה על הדעת שראוי לנהוג כבוד האחוה במולדת מן הנשואין ולא בבאים מן הזנות שהכל הפקר ולכך הוצרך הכתוב להזכיר על הכל ועוד הזכיר באחותו מן האב כתוב אחר ערות בת אשת אביך מולדת אביך והיא אחותו בת אביו מן הנשואין
והוצרך

אבן עזרא

מולדת חוץ. חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך. ואחר כך הזכיר בת בנך: (יא) ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהוא האחות האב והם והנכון ידענו כי השוכב עמ' עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר והלאיתם כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת אין צורך להשיב על הבודאים מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוסה. ומלת שאר ובשר. קרובים בטעם: (יד) דודתך הוא. ששונה היא כדודתך וכן הנה הנמאל דודי והנה מה יעשו הסומכים במלות על התורה לבדם כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם. הכתוב דבר על ההוה: (טז) ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בת וכי אסר ששכב עם האם נאסרה הבת: (יז) שארה הנה. הם שני שמות שאר
עם

(י) ערית ברת ברך או ברת ברתך לא תבזי עריתהן ארום הי כעריתך הינון: (יא) ערית בת אתת אבוך דילידת מן אבך אחתך היא לא תבזי עריתה: (יב) ערית אחת אבך לא תבזי קריבת בשר אבך היא: (יג) ערית אחת אמך לא תבזי ארום קריבת בשר אמך היא: (יד) ערית אחבוך לא תבזי ולות אינתתיה לא תקרב בתשמיש ערסא איתת אחבוך היא: (טו) ערית כלתך לא תבזי אתת ברך היא לא תבזי עריתה: (טז) ערית אתת אחוך לא תבזי בחיי אחוך ובתר מותיה אין אית ליה בנין עריתא דאחוך היא: (יז) ערית אתא וברתה לא תבזי ית ברת ברה וית ברת ברתה לא תיסב לבזאה עריתא קריבת בישרא הינון זנו היא: (יח) ואתתא בחיי אחתא לא תיסב לאעקא לה לבזאה עריתה עלה כל יומי חיהא: (יט) ולציד אתתא בזמן ריחוק סאובתה לא תקרב לבזאה עריתה: (כ) ולציד איתת חברך

בעל הטורים

שלשה שומעין יש בפרשה: (יח) עליה בחייה [דרש חסרי י'] בגימ' זה יבום: (יט) ואל אשה ב' במסורה הכא ואידך ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל יח) וכן בנדת ב' הכא ואידך (בעזרא ט') בנדת עמי הארצות שאם לא יקרב אל אשה נדה כתיב ביה יחזקאל

יונתן

בית היום לידה אשתו לאשתה, ואשה הראשונה ומולדת חוץ היינו אשתו שאינה ולאשה השניה: (יח) וכתב ותהיה אין ליה לית בנין דייק ואלו יבמה יבא עליה דתעא קמה לאחר מיתה: (יט) ריחוק סאובתה לא תקרב פעלום אפילו קירוב בשר אסור: וגו'

רמב"ן

והוצרך להזכיר זה בעבור שהזכיר ערות אחותך בת אביך סתם. ופי' בבת אמו מולדת בית בנשואין או מולדת חוץ בזנות ויתפש מזה בבת האב כך שאות שחייב עליה כי אולי לא תאסר התורה לאחד שאינה הבת מן הזנות בעבור שאין הוולדים יחוסים לו ולכך ביאר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך להגיד כי בת אביו המוכרת בתחלה איננה בת אשת אביו ובעבור שהיה בבני נח איסור באחות מן האם ולא מן האב יפרש הכתוב כי בישראל כולן שוות באיסור. והנכון בפשט הכתוב הזה מה שאמרו חכמים בגמרא במסכת יבמות הבא על אחותו והיא בת אשת אביו שאינה אמו חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו ומפרש שם מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך בת אשת אביך מולדת אביך למה לי שמע מינה משום אחותו ומשום בת אשת אביו ויכפול הכתוב בלאוין לחייב על כל שם ושם כי אפילו בשרצים יכפול לאוין רבים בשם אחד ללקות עליהם: (יז) זמה היא. תרגום אונקלוס עצת חטאין היא. וכתב רש"י שיצרך יועצך לחטוא ולא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העברות האחרות היצר יועצו לחטוא אבל הענין הוא כי שם זמה גזרו מן כאשר זמם לעשות לאחיו ולמחשבה הכתוב' יקראנו מזמה ולא יבצר מהם וזמה ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה כמנין אם נפתה לבי על אשה כי הוא זמה והוא עון פלילי וכן זמתך ותזנותיך וזמת זנותך הגילוף בסתר ובגלוי ולפי דעתי אמר הכתוב זמה באשה ובבתה ואשה ואמה לגנות הענין לומר כי כשישכב עם אשה שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם והנה תהיה שכבת שניהם לו זמה והוא הענין שהזכירו רבותינו ובכותי מכם המורדים והפושעים כי אלו בני תשע מדות וכו' ולכך אמר הכתוב ערות אשה ובתה וכן יאמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה וערות אם אשתך וטעם הכתוב כי מתחלת הפרשה אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כי אשר הקרובות לו משום שארו. ונתן בהם טעם כי ערותך הנה ועכשיו כשאשר קרובות אשתו אמר שארה הנה לומר שגם המה אסורות ומפני שכן שאר זו לזו ותהיה משכבן בשתיהן זמה כמו שפירשתי וכן אמר הכתוב ואיש את כלתו מות יומתו תבל עשו בעבור שהאחד בן אביו וכן קרא הכתוב שכיבת הבהמה תבל הוא שיבלבל זרע אדם וזרע בהמה וכן אמר בשכיבת הכלה תבל הוא שיתערב האב והבן להיות לה כאיש אחד תשכב עם שניהם יחד במשכב': (יח) לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. בכאן יפרש הכתוב טעם האיסור יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה כי הנה שאר ואסורות אפי' לאחר מיתה: (יט) ואל אשה בנדת טמאתה. אסר הכתוב הנדה מפני טעם שהזכרתי שלא התיר התורה המשכב רק לקיום הזרע והנה הולד נולד מדם האשה כולו או רובו כאשר הזכרתי כבר ומדם הנדות לא יהיה נולד כלל ואיך יעשה ממנו ולד והוא דם המות יומת כל בעלי חיים שישתה אותו או יאכלנו והנה בהיות בדמה דם נדה הרבה לא תתעבר ממנו כי לא יולד כלל ואף אם תתעבר מדם אחר ויהיה מזון מזה הוא יוניקנו וכבר הזכירו הרופאים עוד שאם יהיה מזון מדם מתועב וכל מזונו מדם טוב אלא שנתפקע בתוכו מדם הנדות יסניק אותו ויוליד בולד שחין ולבעבועו' לנמיכסם. ועל דעת רבותינו אם ישאר ממנו בגופו קלת יהיה הולד מצורע. ומכל הפנים האלו ראוי שתפסיק התורה משכב הנדה. ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחלת זובה אם תביט במראה ותתליך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם וכ"ש במראה של ברזל כי הטבע הרע המזיק שבה תוליד גנאי ורוע האויר ידבק במראה. והנה היא כאפעה המזיק שבעבעתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גוף' ומחשבת' בו ובמחשבתו ולכך גזר עליו הכתוב ותפי לתה עליו כי לעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה כי יזכיר בה לעול' טומא' שהיא כארץ וכאיש המצורע שטומא' להם בנופם. ויתכן שזהו טעם ואת מקורה הערה והוא גלתה את מקור דמיה כי המקור המושחת ההוא ראוי להסתר לא שיגלה וישאבו ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר זרע הקדש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה ותהיה נקיה לגמרי: (כ) ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. אמר ר"א כי המשגל לשלשה חלקים נחלק האחד לפריה ורביה והשני להקל מלחות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות. ואמר הכתוב לזרע וטעמו אפילו לזרע והיא אסורה לגמרי ואתפר שאמר לזרע להזכיר טעם באיסור כי לא יודע הזרע לגני הוא ויבאו מזה תועבות גדולות ורעות לשניהם ולא הזכיר זה בעונם כי אפילו העקרה בה ולא הולי' זרע יתחייב ולכך אמר ושכב איש אותה שכבת זרע כי בעבור הזרע תהיה קנאתו וכן בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע כי האיסור בעבור שיוליד זרע מן השפחה. והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי לא יצטרך לומר לזרע שאם אמר לא תתן שכבתך בלבד היה כראה שיזהיר אפי' השוכב עמה לספק ולגסק וכאן בחייבי כריתות כל הטגע בה הוצרך לומר לזרע יזהיר

פירוש על אבן עזרא

בלחום אבשלום. ג(שמואל ב' י"ג י"ג). ד"ל הנה חנמאל בן שלום דודך (ירמיה ל"ב ז'). היכי יכולים לומר שאשה אחי האם ואם האב ואם האם מותרת לגמרי. כי לא אסרם הכתוב. י"ל שיכולים לומר ג"כ היפך זה. שאשת אחי האם כלמוד מאשת אחי האב והיא בכלל ערות דודו גלה גם הנזכרות כ"ל אם האב ואם האם עריות הן. אע"פ שלא הזכירן הכתוב. כי דבר על ההוה. שנמלאות עם האדם עפ"י רוב. זרחוי להיות שארה האלף כה. ולהרכתה אות הגרון נקוד בשו"א ופת"ח כמשפט. ח(שמואל א' ו'). ט(דברים ל"א ע"ח) אם כתב כי מעבודת השם לשמור כח הקיבול כפי המקום כ"ל ארץ ישראל. ע"כ אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר וכו' כי בהיותו

ספורנו

העריות: (יז) זמה הוא. סבור נולד מהרהור ערוה בלבד: (יח) לא תקח לצרר. אמר כי לולא זה לא היה אוסר אחות אשה מאחר שאינה יוצאת יקך האשה והאשה עלמה מותרת אבל אוסר אותה כדי שלא תהיינה צרות ולכן לא אסרה זולתי בחיי אחותה ולא כן בכל שאר העריות: ומזרעך

פירוש רשב"ם

(יח) לצרר כמו וכעסתה צרתה. שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו: קדשים

לְזֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן
לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם
אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שביעי (רביעי כשהן מחוברין)
כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה
תּוֹעֵבָה הִוא׃ כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן
שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד
לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃
כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה
נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃ כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ

אונקלוס

לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ כא וּמִבְּנָךְ לָא תִתֵּן לְאַעְבָּרָא לְמוֹלֵךְ וְלָא תַחֵיל
יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוֹב מִשְׁכְּבֵי
אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא׃ כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ
לְאִסְתַּאָבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ
תִּבְלָא הוּא׃ כד לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי בְכָל אִלֵּין
אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דַאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ כה וְאִסְתַּאֲבַת
ארעא

מסרה לטמאה, הט' בק"מ. בה, הב' רפי. כא ומזרעך, ל' וחד מזרעו. להעביר, מלא. למלך, מ"ו. כב ואת זכר, ל' וחד את. משכבי, ב'. תועבה, כל ליתנא מלא. הוא, וי"ו וסירק. כג לטמאה, הט' בק"מ. בה, הב' רפי. תעמד, מ"ו. לרבעה, דין מפיק. הוא, במלאפום. כה ואפקד, מ"ו. עונה, כל ליתנא חד וי"ו.

ת"א ומזרעך לא תתן מגילה כה סנהדרין סד. משכבי אשה יבמות נג סוטה כו קדושין כב סנהדרין נד נה הוריות ד. ובכל בהמה לא תתן סנהדרין נד. אל תטמאו בכל אלה סנהדרין פא מכות כג. ותטמא הארץ שבת לג.

ותקא

רש"י

ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למלך. ע"ז היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים (סנהדרין סד) ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למלך. זו העברת האש: (כג) תבל הוא

רמב"ן

יזהיר על כן הוצרך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשגל יזהיר והוא הטעם בשפחה חרופה שהיא כאשת איש וכן יאמר באשת איש אשר ינאף את אשת רעהו ולא אמר ישכב כי לא בשכיבה לבד יזהיר ולא אמר בכאן לגלות ערותה כי לא יזהיר כן רק בשאר הבשר ובנדה ובשאסור בהן בעבור הגלוי כמו שאמר כי את שארו הערה. ורבותינו דרשו באשת איש למעט משמש בדבר מת ואמרו בשפחה חרופה שאינו חייב אלא בגומר ביאתו כמו שמפורש ביבמות: (כא) למלך. ע"ז ששמה מולך והזכירו הכתוב בשם הידיעה כי היה במצרים וידוע להם ור"א אמר כי יתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. וכן נראה כי כתוב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב ולמולך שקוץ בני עמון וגם הוא היה ידוע להם. וכתב רש"י וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים והכומרים עושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות אש: לא תתן. זהו מסירתו לכומרים: להעביר למלך. והוא העברת מדורת האש. וזה אינו נכון שהרי אמרו בגמרא סנהדרין העבירו ברגל פטור אלא כמשוורתא דפוריא שהוא מעבירו בתוך האש ממש. והזכיר בו הכתוב נתינה והעברה באש שאינו חייב עד שימסרנו לכומרים ויעבירו באש כמו שמפורש בסנהדרין. וכן מה שאמר הרב שמוסרו לכומרים והם מעבירין אותו וכך כתב אף בפירושיו במסכת סנהדרין ואינו נראה כן מלשונם שם בגמרא. ועוד איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים. ולשון הכתוב עצמו מעביר בנו ובתו כך נדרש שהאב בעצמו מעבירו. אבל הענין כך הוא שהאב עצמו מוסרו לכומרים לשם שקולם. וזהו שכתב נתן למולך כגון שנעשין בפנים כדכתיב ונתנם אל הכהן ואולי הכומרים עושין בו תנופה או הגשה לפני המולך והם מחזירין אותו לידי האב והוא לוקחו ומעבירו בלהב האש והו מעביר בנו ובתו באש וכך אמרו בירושלמי לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרי' ויטלנו ויעבירנו כלומר שיטלנו מהם ויעבירנו הוא. אבל לא היה שורפו שהרי אמרו המעביר את עצמו פטור אע"פ שהוא חי אף לאחר העברה וכך פי' רש"י. ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש שהכתוב אומר וגם את בניהם העבירו באש לאכלה. והם נאמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם שהיו מעבירין אותו באש עד שישרף או שימות באש והיא שמיתתו כי הלשון הזה העבירו להם למולך במולך הוא ואמר בו הכתוב לאכלה. והזכיר בו שמיתה אם כן מה שאמר כמשוורתא דפוריא לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש. והנה הוא חייב בדין התורה משעת העברה הראשונה שמשתמש בו האור כגון שנתפש האש באחד מאיבריו. ולכך הוצרכו לומר שהמעביר עצמו פטור אבל היה האש אוכלת בו פטור כי זה היה קרבנם למולך ולשון מעביר באש יאמר בכל מקום על הדבר שהוא בוער באש ואיננו אוכל מפני שנותנים אותו באש ומעבירים אותו ממנו ואינו נעשה אפר כנשרפים כענין כלי הגוים שמלבנין אותו באש שנאמר בהן תעבירו באש וטהר ואמר בבני עמון והעביר אותן במלבן לומר ששרף אותן כאשר יעשו הלבנים במלבן אם כן מעביר בנו ובתו באש היא נתינתו באש שתמשול בו האור לא העברה בעלמא והיא העברה הנזכרת במולך שהיא באש על דעת רבותינו שלמדו בג"ש העברה העברה מה להלן באש אף כאן באש מה כאן למולך אף להלן למולך וראיה לדבריהם שכתוב ביאשיה ויטמא את התפת אשר בגיא בן הנום לבלתי העביר איש את בנו ואת בתו באש למולך אם כן העברה הנזכרת במולך היא באש וכן כתוב במנשה והוא העביר את בניו באש

אבן עזרא

כבר היתה אסורה ואשר גברה תאות ילכם על דעת לכם תעו בפי' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואשר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפי' לזרע הנה היא אסורה אסור מאוד ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד. והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפי' הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבויה כי היא מתייהדת: (כא) למלך. שם כלל ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון. ומלת להעביר. כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת המולך ומלת השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחרים הזכר שכל הענין אסור ואחריה ערות אשת אב ובזכירה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות: (כב) ואת זכר. אחר שמלאכו מכן שכבתי אותם את אני הנה הזכרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיהדם בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדה ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הנער הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המלות כפשוטים גם אנשי התושיה חייבו מיתה עליה והכתב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כך מלת משכבי לשון רבים ואין ראוי להאריך. והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפי' בתולדת. ומלת שכבתך. כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקרה קרי וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: (כג) ובכל בהמה. נקבה: לפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה כי האשה הוא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמך ויהלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמה אשת איש ונכרים ואסר שלא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: (כד) אל תטמאו. דגשות הטי"ת להתבלע תי"ו התפעל ולא נו"ן בנין נפעל והעד דגשות המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה
מתים

ירושלמי

חברך לא תתן תשמישך לזרעא לאסתאבא בה: (כא) ומן זרעך לא תתן בתשמישתה לציד בת עממין למעברא לפולחנא אוחרא ולא תפיס ית שמא דאלהך אנא ה':

(כא) ולא תפסון ית שמא דאלהכון כדין אמר ה':

יונתן בן עוזיאל

(כב) ועם דכורי לא תשכוב בתשמישי אתא דאיתא סרחקא היא: (כג) ובכל בעירא לא תתן תשמישתך לאיסתאבא בה ואתתא לא תקרב קדם בעירא לאתהניא מניה תבלא היא: (כד) לא תסתאבון בחדא מכל אילין ארום בכל אילין איסתאבו עממיא דאנא מגלי מן קדמיכון: (כה) ואסתאבא ארעא ואסערית

בעל הטורים

(יחזקאל שם) לריק הוא היה יהיה אבל אם יקרב אליה בנדת טומאתה הרי הוא כנדת עמי

יונתן

(כא) לציד בת עממין וכו' הנה מה שמקשים העול' שבכאן התנא הוא נגד משנה שלימה במסכת מגילה דליתא שם האומר ומזרעך. לא תתן להעביר למולך ומזרעך לא תתן לא לתעברא בארמיותא ומשתקין אותו בנזיפה הנה עיין בספר הערוך בערך ארמאה ואז יחיל מעליך משום הקושיא והיתלא כדי רוות למולך:

רמב"ן

באש. בגיא בן הנום. ומצאתי שכתוב באחז וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני ישראל. ובדברי הימים נאמר ויבער את בניו באש כתועבות הגוים אשר הוריש אם כן ההעברה היא הבערה באש ממש. ומה שאמר הכתוב והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והיא ע"ז אחרת שעבודתה לשרוף אותה לגמרי כעולה וכן היו עושין לבעל כמו שכתוב בירמיהו ויצאת אל גיא בן הנום. ושם כתיב ומלאו את המקום הזה דם נקיים ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. ועוד כתיב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך. אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת. אבל מפני ששני הפסוקים האלה בבמות הבעל ושניהם בגיא בן הנום והאזכרה בשניהם אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי ושם במקום ההוא התפת היה שם מולך כמו שכתוב ביאשיהו נראה מכל זה שהיו שורפין את בניהם עולות למולך והוא הבעל ושניהם לשון קרוב מלכות ואדנות ואיננו בעל פעור ובעל זבוב כי זה קרא הבעל סתם כאשר יקרא המולך. אבל הזכיר בו הכתוב העברה כי עיקר עבודתו בהעברה שמשמש בו האור ותקרא שריפה כי ימותו שם ולכך יקראו עולות. וכן אני סובר כי אלהי ספרוים הוא המולך כי הכנוי בהם מלך אבל היו שניהם נעבדים כנו לאחד אדר בלשון כבוד ולשני מלשון ענה ושתפו בשניהם מלך והוא כמו מולך והשריפה היא מיתתם באש כאשר פירשתי. ואם נאמר שבפסוקים האלה אינה המולך. יתכן כי בעבור היות עבודת' בבנים ובבנות להביאם באש כענין שאמר במולך ישתפו בהם שמו מלך ובעל ואין עבודת' שוה כי המולך בהעבר' ואלהי ספרוים בשריפה והבעל בשחיטה ושריפה כעולות ונאמר שהיו במקום התופת אשר בגיא בן הנום במות לבעל ושם נאמר עוד מולך. וזה שאמר הכתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם למולך יהיה פירושו ולהעביר את בניהם למולך ורבותינו אמרו אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן שישרוף אותו באש אלא שסכתו אמו בסמן בלמנדרא והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל וזהו הלשון הכתוב במולך אם כן הוא העברה שמשמש בו האור וימות ויציל הצדיק בסלמנדרא הזו שבלא' הקב"ה בעבורו ואל דרך הפשט אמרו כי מעביר בנו ובתו באש מין ממיני הכשפים כי בענין הכשוף נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ואמר במנשה והוא העביר את בנו באש בגיא בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני וכתיב ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו. והמולך היא ע"ז שמקריבין לו הקטנים אבל אחר שמצאנו כתוב לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך נאמרו דברי רבותינו שהכל למולך באש. אבל יתכן שהיתה

העבודה ההיא להם לקסום שוא והיו מתנבאים בה כפי סכלותם והם נביאי הבעל המקריבים לו הבנים והבנות. ויחזו להם חלומות שוא ומקסם כזב. ולכן תיחס התורה ענין המולך בענין הקסמים כי בכאן סמך אל הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים ובמשנה תורה כל הפרשה במתנבאים לדעת העתידות בשקר. והנה הזכיר הכתוב כי העברת הזרע למולך הוא חלול השם ובפרשה האחרת הוסיף למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. ואולי טעמו למען טמא את העם המקודש לשמי ולחלל את שם קדשי בעברכם על העבירה החמורה לפני כי כן יאמר בעבירות החמורות איש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי ויתכן שיאמר כן מפני שהמקריב מזרעו למולך ואחר כן יבא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את המקדש כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם והוא עונו טמא לעולם שנטמא ברעה שעש' כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם וכתיב ובגלוליהם טמאוה והזכיר בו חלול השם כי כאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו ויקריב מנחתו קרבן לשם הוא חלול השם וזהו שאמר הנביא וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי ועל דרך האמת ישראל זרע הקדש נולדים בבית ה' וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשי ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא והמשכיל יבין וטעם הזכר והבהמה מפורסם כי הוא דבר נתעב ואיננו בקיום המינין כי אדם ובהמה לא יולידו וכתב ר' אברהם אחר שמצאנו כן שכבתי אמש את אבי הנה לא תשכב אזהרה לשוכב ולנשכב. ואם כדבריו למה לא היתה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך כי הנשים בכלל בכל האזהרות שבכל התורה אבל טעם שכבתי אמש את אבי בעבור שכן השוכבות כדי שיצא ממנו הזרע כידוע שהזרע יצא מן התנועה או מן הגוף כולו כמו שיתהוה הקלף בפיות השוקים במרולתם או שיתילד בגידים הקרובים ויאסף שם בחמום התנוע' ויצא ואם לא שכבו אותו לא יצא ממנו זרע כי היה כאבן דומם בשכבותו: (כה) ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ. הזכיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ אבל סוד הדבר בכתוב שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגומר והענין כי השם הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם ועם בארצותם לגויהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות. וזהו שנאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי חלק לכלם מזלות בשמים ובגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתיב והנה שר יון בא ונקראים עליהם מלאכים כדכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס. והנה

פירוש על אבן עזרא

בהיותו בה"ל לא חל עליו איסור שאר. ולכן נשא ב' אחיות. וכן עמרם דודתו ועיין להלן (פסוק כ"ו וברמב"ן ז"ל פ' וילא). ימשום נשג"ז. כר"ל שכיבה לפריה ורביה בלא תאוה ואף שאינה מגונה כ"כ כשאר החלקים. למלה (לא) עומדת להמחק. מ(ברכות י"ט ל"ד) שהיא היתה נשכבת ואמר' שכבתי. הרי גם הנשכב נקרא שוכב. והאזהרה לשניהם ורז"ל דרשו ואת זכר לא תשכב קרי בי' לא תשכב מכאן אזהרה לשוכב ונשכב (סנהדרין ד' נ"ד ע"ב). ניבמות (דף פ"ב ע"ב) אמר רב קימא איזה זכר שיש לו ב' משכבות הוי אומר זה אנדרוגינוס. סכי הוא לשון שפיכה כמו ונבלי שמים מי ישכיב (איוב ל"ח ל"ז). ער"ל בטבע. פר"ל לפי פשטות לשון שכיבה (בייוואהנען) שמובן ממנו שכבת זרע. צע"פ ד' רגלים שיש לבהמה. ק(תהלים נ"ח ח') שבלול תמס. וכן תבל שרשו בלל. רשהוא מאותיות האמנתי"ו כידוע. שר"ל מין בשאינו מינו כמו שמבאר והולך. תכי הכלוי תתטמאו (אייך פערלוינרייניגען). אתנטמאו כמו נטמאו שאחר זה (פערלונרייניגט ווערדען). בלפי שהעי"ת

ספורנו

(כא) ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך. כי אמנם בהקריבך לאל ית' שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את הבן הנה יראה שיהיה המולך רב המעלה ממנו ח"ו: אני ה'. לא שניתי שנשבעתי להיות אלהיך באמרי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהיה ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבים להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל השלמות ואמר כי בעבודתו יהיה חלול השם וגורם לסלוק שכינתו מעל שאר הזרע: (כד) אל תטמאו בכל אלה. אפי' בקריבה לגלות ערוה: כי בכל אלה נטמאו הגוים. כי תחלת פשעי הכנענים בעריות לא היה בפועל ממש אבל היה בקריבה בלבד: (כה) ותטמא הארץ. ומן הקריבה

וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ כו וּשְׁמַרְתֶּם
אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא
תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח
וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ מפטיר כז כִּי אֶת־
כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ כח וְלֹא־
תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃
כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת
הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב
עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ

לפניכם

אונקלוס

ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא:
כו ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא
האלין יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: כז ארי ית כל תועבתא
האלין עבדו אנשי ארעא דקדמיכון ואסתאבת ארעא:
כח ולא תרוקין ארעא יתכון בסאביכון יתה כמא דרוקינת
ית עמא דקדמיכון: כט ארי כל דיעבד מכל תועבתא האלין
וישתיצון נפשתא דיעבדן מגו עמהין: ל ותטרון ית מטרת

מימרי

מסרה ותקא, ל' וחסר. ישביה, ח"ו ומ"י. כו התועבת, מ"ו קדמאה ומ"ות וכל אנ' דכו'. בתוככם, מלא. כז האל, ס' בלשון מול. כח ולא, מ' כ"פ בסיפרא. תקיא, ל' ומלא (ב' מלא והמס"ק ע"ס). בטמאכם, ל'. קאה, ל'. כט כי כל וכו', ג' דסמיכי. אשר יעשה, ב' בטעם. הנפשות, דין מן ב' במלא. העשת, ל' וח' דח' וה' חסר בלי'. ל עשות, מלא. מחקות, סו"ק ות"ת.

ת"א ושמרתם את סנהדרין ס. כי את כל שבת לג יבמות כא בתרא פח תמורה כט. ולא תקיא שבת לג. כי כל אשר יבמות א לך קדושין סז בתרא פח בכורות כו כריתות עב. ונכרתו קדושין כ בב"ק לב מכות כג כריתות ב. ושמרתם את מועד קטן ה חגיגה יא יבמות כא שבועות ז. לבלתי עשות חגיגה יא שבועות ז.

רש"י

הוא. לשון קדש וערוה ונאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעי' י'). דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העשת. הזכר והנקבה במשמע: (ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני ה'

רמב"ן

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לה' כל הארץ. וכתיב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל והנה קדש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיות לשמו ולכך אמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא הארץ אתכם. וכתיב ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה. אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות. והפרשה הזאת הזכיר' המולך בכלל ע"ז עם זכרון העריות ועל כלם אמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותקיא הארץ את יושביה וכן אמר בפרש' השניה ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי שהוא חומר איסור ע"ז ולכך אמר כי מפני שהם מיוחדים לשמו בעבור כן נתן להם הארץ שנאמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים והנה בחולה לארץ אע"פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלמה בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ולכך יאמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום במרום להסיר ממשלת העליונים ולהרוס מערכת המשרתים. ואחרי כן יפקוד על מלכי האדמה באדמה וזהו ענין הכתוב שאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא. יאמר כי הדבר ההוא הנגזר על נבוכדנצר היא גזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא שגזרו על הכוחות האצלין מהן לעשות כך ויקראו עירין כי מאצילות תעוררו הכחות בכל הפעולות כמו שאמר ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גודו אילנא וגו' ומאמר קדישין שאלתא כלומר ששאלו מה' העליון עליו ואחרי כן גזרו להעשות כן וזהו שאמר לו דניאל וגזרת עילאה היא כי הכל מאתו יתברך והנה השם הנכבד ית' אלהי האלהים בחולה לארץ ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה' וזהו טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו וזהו שנאמר לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והנה הכותיים לא היו ענושים בארצם בעבדם את אלהיהם נשלח בהם את האריות ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא ולא תקיא הארץ אתכם וגו' ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בכם כענין שנאמ' ואני יוצא והנה שר יון וגומר והוא שאמרם כל הדר בחולה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים ואומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ואמרו בתוספתא דע"ז הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים וכן הוא אומר בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ואומר ונכבשה הארץ לפני השם ולפני עמו וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאלו היא מכובשת הא אינם עליה אינה מכובשת. ומן הענין הזה אמרו בספרי ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהי' עליכם חדשים משל למלך שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים כן אמר ירמיה הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצוינין בהם והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו' אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות ופירשו בהן כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה' ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכך הוא בתוספתא דע"ז וזו היא מחשבת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש עליו כלום שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן וזו הוא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והשם לו לבדו תתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחלת בואה בארץ כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור האחות וכראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם ולא נגע בה בארץ כלל מפני הענין שהזכרנו אמר הנביא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבות בכתובים ותראנו מפורש בהם אשר שפקחתי בו עיניך וכתב ר"א בפרשת וילך ידענו כי השם אחד והשנוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמ' ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את

אלהי

יונתן בן עוזיאל

ואסתאבת הַאֲרָעָא עֲלַהּ וּפָלְטַת אַרְעָא יָת דְּיָירָהָא: (כו) וְתִיטְרוּן אַתּוּן כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל יָת קְיָימַי וְיָת סִדְרֵי דִינַי וְלָא תַעַבְדוּן חֲדָא מִכָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין יַצִּיבַיָא וְגִיּוֹרַיָא דְּיִתְגַּיְירוּן בֵּינֵיכוֹן: (כז) אֲרוּם יָת תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין עֲבָדוּ אֱינָשֵׁי אַרְעָא דְּקַדְמֵיכוֹן וְאִסְתָּאֲבַת אַרְעָא: (כח) וְלָא תְפַלּוֹט אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבְכוֹן

ירושלמי

יָתָהּ הֵיכְמָא דִּפְלַטַת יָת עַמָּא דְּקַדְמֵיכוֹן:
[(כח) וְלָא תְפַלּוֹט אַרְעָא יָתְכוֹן:]
(כט) אֲרוּם כָּל מַאן דְּיַעֲבֵד חֲדָא מִכָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְּיַעַבְדוּן הֵיכְדֵין מִגּוֹ עַמְּהוֹן: (ל) וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי לְאַזְהָרָא מְטוּל

למעבד

בעל הטורים

עמי הארצות: (כט) הנפשות העשת כתיב חסר לומר שחייב אפילו בלא הנאה:

קדשים

רמב"ן

אלהי הכל והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין אלו דבריו ז"ל ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם כי הוא שר משרת לנקם רממים על ישראל לא שר מלכות וממשלה וגם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אם בחוקותי תדע סוד נשגב ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ והנה הזכיר הכתוב כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות ורבותינו אמרו שהוזהרו עליהן מעת הילדה לאדם ולנח שלא ענש אלא אם כן הזהיר אבל הכתוב לא יזכיר האזהר' אבל יאמר כי הארץ תקיא אותם כי הארץ תתעב כל התועבות האלו. והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מן המוזהרים והפרשה הזכיר במעשה ארץ מצרים שהיו גם הם עושים בכל התועבות האלה ולא תקיא אותם ארץ מצרים ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם אבל הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה. ואמר הכתוב ותקיא הארץ כי מעת שפקד עונה עליה שנגזר על הכנענים להכרת כאלו כבר הקיאה אותם או ותקיא למעלה כענין סר צלם מעליהם:

אבן עזרא

ימתים או מגורשים: (כה) ותקיא הארץ. כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: (כו) ושמרתם את חקתי. אלה שאמרתי לגם אלה שהיינה אסורות: ואת משפטי תעשו. שתעשו המשפט בזנות על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכניס הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם. וטעם כי את כל התועבת האל. שתדעו זה גם אתם גם בניכם שנטמאו אותם ותהיה הארץ טמאה ולא תקיא הארץ אתכם: (כז) האל. עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: (כח) כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שתו ושכרו [ד]וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כמו ארץ [ה]ולא [ו]נשא אותם הארץ או: אשר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה [ז]עם הגאון: ונכרתו הנפשות העשת. [ח]בפרשיה שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם: (ל) ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות

וטעם

רמב"ן

(כט) ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם. זרעו נכרת וימיו נכרתין לשון רש"י. והנה בכריתות בתורה שלשה ענינים האחד שנאמר בו ונכרת האיש ההוא. והשני שנאמר בו ונכרתו הנפשות העושות ונכרת' הנפש ההיא מלפני. והשלישי שנאמר בו הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ואמר ביום הכפורים והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואמרו בספרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא וכשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן. וביאור הענין כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל גברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה ואין נפשו בהכרת אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה ובזה אמר ונכרת האיש ההוא ואשר עם הנפש השמור ההוא יהיו עונותיו מזכיותיו מרובין עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאמר שתפרד מן הגוף והיה נכרתת מחיי עולם הנשמות ובמחויבי הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתיב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה כענין שכתוב ויש רשע מאריך ברעתו וזהו מה שאמרו רבותינו. אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי אומות העולם בגופן ואמר רב פפא בעבירה כלומר בערוה מן העריות יורדים לגיהנם ונדונין שנים עשר חדש ולאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפה ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' ויש כרת שמור שנכרת גופו ונפשו והוא שנאמר בו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שהוא ימות בנוער וחיתו הקדושים שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם הבא ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעובדי ע"ז ומגדף ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר אבל אינו בכל הכריתות והם מבואר זה בגמרא שאין הכפל הכרת תכרת בשאר חייבי כריתות שבתורה אלא באלו המדרשים מן הכתוב הזה כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע"ז והם הוסיפו במדרשם הכופרים בעיקר והרשעים המופלגים וכמו שנאמר בהם בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והם אותם שמנו במשנה ובברייתא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בעריות אין כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן ערירים. ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו. כתב ר"א יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש יחשוב החכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש ותדע ותשכיל כי הכריתות המזכרים בנפש בטחון בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ונכרתה הנפש ההיא מלפני יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון. ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונ' בה כי העון אשר בה הוא יכריתנ'. וטעם זה הענין כי נשמת האדם נר ה' אשר נופחה באפינו מפי עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. והנה היא בעיניה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה קצת הויה והפסד במורכבים אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד בקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצו' יהיה קיומ' אבל יאמר כי בעונש העבירו' תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלשון שתפסה בכאן התורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יחיה שרשו. הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמה שהם בשלום. וכבר פירשנו כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בקללות כולם מופתיי מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי תבטיח ותזהיר התורה לעולם וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי ולא תבטיח

בקיום

פירוש על אבן עזרא

שהעי"ם בפס"ם בא התי"ם בדגש. [ג]במניהם שייך לשון שלוש. [ד](ירמיה כ"ה כ"ז) וקיו שכמו קוא או קאה. [ה](ישעיה ע' י"ח) [ו](בראשית י"ג ו') ויהי' קאה ע"מ ראה גאה לשון זכר [ז](שם כ"ע ע') וכן קאה בחסרון מלת היא לשון נקבה. [ח]ר"ל שנכלל במלת ונכרתו מיתת בית דין וכרת שהוא בידי שמים ואין לפרש שמלת ונכרתו בזה המקו' כמו ונכרתה או ונכרת הכתוב במקום אחר שר"ל בידי שמים. כ"ל

ספורנו

הקריבה באו לידי כך שנטמאה הארץ בגלוי עריות ממש: (כו) ושמרתם אתם את חקתי. שלא תקרבו לגלות ערוה: ואת משפטי. להעניש את המוטעים: ולא תעשו מכל התועבות. ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות: (כז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ. כי הכנענים אשר לא נשמרו מהקריבה ולא ענשו את המוטעים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי מרעה אל רעה יצאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אותם: (כח) ולא תקיא אתכם באשר קאה את הגוי. ובזה האופן לא תקיא הארץ אתכם באותו ענין רע שהיא קאה עתה את הכנענים: (כט) כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות. והטעם שבעשותכם אחת מכל אלה תקיא אתכם הארץ באותו אופן רע הוא כי כל אחת מאלה ראויה לעונש כרת: (ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת. שמרו גם את המצות שניותי לשמירה וגדר שלא תכשלו בכל אלה כמו איסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת וזולתם ובזה האופן לא תטמאו בהם:

דבר

לִפְנֵיכֶ֑ם וְלֹ֥א תִֽטַּמְּא֖וּ בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ פ

פ'. כי"כ סימן. עד"ו סימן: ומפטירין ויהי דבר וגו' התשפוט ביחזקאל בסימן כב:

יט א וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
ב דַּבֵּ֞ר אֶל־כָּל־עֲדַ֧ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל
וְאָמַרְתָּ֥ אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ
אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג אִ֣ישׁ אִמּ֤וֹ וְאָבִיו֙
תִּירָ֔אוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה
אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ד אַל־תִּפְנוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלִילִ֔ם וֵֽאלֹהֵי֙
מַסֵּכָ֔ה לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ה וְכִ֧י תִזְבְּח֛וּ זֶ֥בַח שְׁלָמִ֖ים
ליהוה

אונקלוס

מֵימְרִי בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד מִנִימוֹסֵי תוֹעֲבָתָא דְאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ פ פ פ
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דַּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ׃
ביומא

מסרה תטמאו, ג' בסיפרא. אני ה', כ"כ ס"פ בסיפרא. יט ב דבר, בשני גרשין. קדשים, כל לי' ח"ו במ"ג. קדוש, מלא. ג איש, י' ר"פ בתו'. אמו, ג' דקדם לאביו. תיראו, מלא. שבתתי, ח"ו. תשמרו, בחולם ח"ו. ד האלילם, ב' ח"י תנין בלי' והה"א במונח.

ת"א קדשים תהיו עקידה שער כד. איש אמו ואביו תיראו יבמות ה ו קדושין כט ל מליצה לב כריתות כח. ואת שבתתי תשמרו שבת קט יבמות ו. אל תפנו אל האלילם שבת קמט.

רש"י

ה' אלהיכם. הלא אם תטמאו אינני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

הפטרת אחרי מות

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. (ויקרא ר' ת"כ) מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה (ויקרא ר') שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויקרא כא) אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם. (שם) ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. (שם) קדושים יהיו. אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו. (ת"כ קידושין כט) ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברי': ואת שבתתי תשמרו. סמוך שבת למורא אב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל מצות: אני ה' אלהיכם. (יבמות ה) אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי (ב"מ לב קידושין לו) איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתיר את דבריו. ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: (ד) אל תפנו אל האלילם. לעבדם (ת"כ). אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר (שמות כ) לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת להאכל בתוך הזמן הזה שאני קובע להם זמן אכילה הרי כבר
נאמר

רמב"ן

בקיום שהוא לאוי והנה הכריתות שבתורה הם שלשים ושש ומהם רבים באיסורי הערוה ר"ל על בעילה האסורה וכן מיתות ב"ד בענין הבעילה הם עשרה ואין באיסור המאכלים מיתה כלל והטעם בהיות העונשין הגדולים במיתת ב"ד והכרת בעניני הבעילה מפני שגלוי העריות דבר נמאס ומאד אבל התורה כאשר בזאת הפרשה ובמקומות רבים בכתוב וחכמים מזכירין לעולם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים יזכירו אותה אחר ע"ז וקודם שפיכות דמים וכמו שאמרו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ויש לענין סוד גדול בסוד היצירה והרב אמר במורה הנבוכים בעבור היות יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה והדברים שהם בני המכשולות לרבים עונש גדול ליסר אותם וגם זה אמת:

הפטרת אחרי מות

(ב) אל כל עדת בני ישראל. כבר אמרו רבותינו שהפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה רש"י וזה טעם אל כל עדת בני ישראל. אבל הוזכרה כאן בתורת הכהנים מפני שידבר בה על קרבן התודה ומפני שיזכיר בה המשפט שלוה לעשות בעושי התועבות הנזכרות והעריות והתועבות הוזכרו בספר הזה מפני הטעם שכתבנו בתחלת הספר: קדשים תהיו. היו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה לשון רש"י אבל בת"כ ראיתי סתם פרושי' תהיו וכן שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י"י כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה. והנה יהיה נבל ברשות התורה לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וצוה
בדבר

אבן עזרא

וטעם אשר נעשו לפניכם. שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני י"י אלהיכם. דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני י"י אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם:

הפטרת אחרי מות

(ב) טעם אל כל עדת בני ישראל. להכניס את הגרים בעבור שהם מוזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהרה על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני י"י כי היא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים ולא תשבעו בשמי. הוא דבור לא תשא: (ג) ואת שבתתי תשמרו. זכור את יום השבת. גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך. גם לא תעמוד על דם רעך. דבור לא תרצח. ודבר השפחה הנחרפת אזכרת לא תנאף עם שהיא חפשית. גם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים. והנה פי' קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והנה אמר כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלל על כן אמר תיראו. וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה. ואמר איש פעם אחת דרך קצרה. ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת. וטעם אני י"י אלהיכם. שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: (ד) אל תפנו. אפי' בלב להסתכל: האלילם. הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו
יש

למעבד מנימוסי תועיבתא דאתעבידו בארעא קדמיכון ולא תסתאבון בהון אנא הוא יי אלהכון: פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם כל כנישתא דבני ישראל תימר להון קדישין תהון ארום קדיש אנא יי אלהכון: (ג) גבר מן אימיה ומן אבוי תהון דחלין וית יומי שביא דילי תנטרון אנא יי אלהכון: (ד) לא תסטון לפולחן טעוון ודחלן דמתכא לא תעבדון לכון אנא יי אלהכון: (ה) וארום תיכסון ניכסת קודשיא קדם יי לרעוא לכון תיכסוניה: (ו) ביומא דיתנכס

בעל הטורים

(ג) קדושים תהיו לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמיך ליה קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן המעט טוב אין חטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה. אני י"י אלהיכם וסמיך ליה דבר אל [כל עדת] בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו ה' אחד. עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה. וכן י"פ אני ה' אלהיכם בפר' זו. אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד השם ומוראו: וסמיך ליה (ג) ואת שבתותי תשמורו שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו. וסמיך לשבת ע"ז ששקולים הם מנסך יין לע"ז ומחלל שבת כדאי' בפ"ק דחולין: אלהיכם וסמיך ליה (ד) אל תפנו כלומר אל שעשיתם מדעתיכם אל תפנו לו: ה' אלהיכם (ה) וכי תזבחו שצריך לזבוח לשם. תזבחהו חסר וי"ו

רמב"ן

דבר כללי שנהיה פרושי' מן המותרו' ימעט במשגל כענין שאמרו שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומא' אע"פ שלא הוזהרנו ממנה בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר הקדוש בשמרו מטומאת המת גם כן וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצואה הנקיות בידיו וגופו כמו שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב. כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים. וכן דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי אזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכניס בעשה היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בהגיעי למקומו ברצון הקב"ה. וכן בענין השבת אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות. ועוד אפרש זה בע"ה. וטעם הכתוב שאמר כי קדוש אני י"י אלהיכם. לומר שנזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות וצוה איש אמו ואביו תיראו כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא ואמר ואת שבתותי תשמורו כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה וכבר פירשנו ענין שניהם ואמר אל תפנו אל האלילים והוא מלשון ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה היום יאמר שלא יפנה לבו באלילים להאמין שיהיה בהם תועלת או שיבאו העתידות אשר יתנבאו מהם אבל יהיו הם וכל מעשיהם אפס ותוהו בעיניו ולא תבא עתידה רק בגזרת עליון וכך אמרו רבותינו דיוקנות עצמן אסור להסתכל בהן משום שנא' אל תפנו אל האלילים שכיונו אפי' ההסתכלות בהן בכלל האיסור שלא יתן דעתו בעניינם כלל ואמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם להזהיר עליהם מעשות עשיה והאזהרות בע"ז יבאו בתורה במקומות רבים. ובוידבר ויקרא רבה הזכירו על הפרשה הזו רבי לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה. אנכי י"י אלהיך וכתיב הכא אני י"י אלהיכם. לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר. זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתותי תשמורו. כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף וכתיב הכא אל תחלל את בתך להזנותה. לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנבו. לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמך. לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ע"כ בוידבר ואמר וכי תזבחו זבח שלמים כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ואלהי מסכה וריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו וירצה בכם כענין יתרצה אל אדניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו לכפר עליו ואור פניך כי רציתם. והטעם שלא תחשבו שיהיה בעבודת השלמים שום תועלת ולא תעשו עבודת י"י הנכבד ע"מ לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמחייב ואמר זה בשלמים שהם הקדשים קלים הנאכלים

אבן עזרא

יס: ואלהי מסכה. לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כתוב אני י"י אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: (ה) וכי תזבחו זבח שלמים. דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו. וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד. וטעם לרצנכם

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל כי הולך לפרש כל עדת ב"י כי במה שעבר היו הגרים בכלל כמו שאמר ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם. [ב] שאמרו כי דבר אנכי אינו מעשרת הדברים כמ"ש בפ' יתרו (שמות כ' א') ודבור לא יהי' לך הוא הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. והוא ז"ל אמר שאינו נכון. כי מענין אחד הוא זה. ועל דעתו ז"ל קדושים תהיו כי קדוש וכו' כולל ב' דבורים אנכי ד' אלהיך בדיבור. ולא יהי' לך אלהים אחרים לפי הוראת מלת קדושה שכנגד הטמאה והחולין. וע"ז מטמאה כנדה כמו ששנינו בשבת פרק ר"ע. ולא תעשה לך פסל מפורש במ"ש אל תפנו אל האלילים וכו' ולא תשבעו בשמי כנגד לא תשא. [ג] כי רגיל לומר איש איש. [ד] (איוב י"ב ד'). כי

ספורנו

(ג) דבר אל כל עדת. קדושים תהיו. אחר שהורה שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהים והייתם קדושים והבדילם מטומאת המאכלות ומטומאת הנדה והנגעים המשמכין ונוגה ומטומאת הזבה וטומאת החטאי' כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ומתכרת השדים ורוח הטומאה ומטומאת העריות כאמרו אל תטמאו בכל אלה. אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם כאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וזה באר עתה באמרו כי קדוש אני ה' אלהיכם וראוי שתדמו אלי כפי האפשר בעיון ובמעשה ולהשיג זה ההדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבאר בסופם כאמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לבו בהם אע"פ שיכבדם במאכל ובמשתה ובמלבוש כמו שהזכירו ז"ל (פ"ק דקדושין) כאמרו יש מאכיל אביו פסיוני וטורדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד נוראים אצלו למעלתם עליו. ואח"כ באר ענין שבת באמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשית בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם וכאמרו אח"כ אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל שלא בלבד אסר לקבלם עליו לאלהים אבל אסר אפי' לכבדם ולעשותם בשעות ידועות להשיג בהם הצלחות קניינים ונדוני' וזולתם: (ה) וכי תזבחו. באר שכאשר אמר אנכי ה' אלהיך שיקבלו לאלוה אותו לבדו כמו שקבלו ביציאת מצרים באמרם זהו אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמר שישמרו מצותיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך ושיתפללו אליו

פירוש רשב"ם

(א) קדשים תהיו. מפני שהרבה מצות הוזהרו להתקדש ולשמור: (ג) ואת שבתותי תשמרו. כשם שבעשרת הדברות נאמר כיבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוו כבודם לכבוד המקום אף כאן סמכן הכתוב. לפי פשוטו: לרצנכם

ליהוה לרצנכם תזבחהו: ו ביום
זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד־
יום השלישי באש ישרף: ז ואם האכל
יאכל ביום השלישי פגול הוא לא
ירצה: ח ואכליו עונו ישא כי־את־קדש
יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה:
ט ובקצרכם את־קציר ארצכם לא
תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך
לא תלקט: י וכרמך לא תעולל ופרט
כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב
אתם אני יהוה אלהיכם: יא לא תגנבו
ולא־תכחשו ולא־תשקרו איש בעמיתו:
יב ולא־תשבעו בשמי לשקר וחללת
את־שם אלהיך אני יהוה: יג לא־תעשק
את־רעך ולא תגזל לא־תלין פעלת
שכיר אתך עד־בקר: יד לא־תקלל
חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת
מאלהיך אני יהוה: שני (חמישי כשהן מחוברין)
טו לא־תעשו עול במשפט לא־תשא
פני

אונקלוס

ו ביומא דיתנכיס יתאכיל וביומא דבתרוהי ודישתאר עד
יומא תליתאה בנורא יתוקד: ז ואם מתאכלא יתאכיל
ביומא תליתאה מרחק הוא לא יהי לרעוא: ח ודייכלניה
חוביה יקביל ארי ית קודשא דיי אחיל וישתיצי אנשא
ההוא מעמיה: ט ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי
פאתא דחקלך למחצד ולקטא דחצדך לא תלקט: י וכרמך
לא תעליל ונתרא דכרמך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק
יתהון אנא יי אלהכון: יא לא תגנבון ולא תכדבון ולא
תשקרון אינש בחבריה: יב ולא תשתבעון בשמי לשקרא
ותחיל ית שמא דאלהך אנא יי: יג לא תעשוק ית חברך
ולא תינוס לא תבית אגרא דאגירא לותך עד צפרא: יד לא
תלוט דלא שמע וקדם דלא חזי לא תשים תקלא ותדחל
מאלהך אנא יי: טו לא תעבדון שקר בדין לא תסב אפי
מסכינא

מסרה ה לרצנכם, ד' וחסר. תזבחהו, ל' והמית בשורק וס"ו. ו יאכל, כ"ג. וממחרת, ג'. והנותר, מלא. השלישי, מלא. ז ואם, כל סיפרא כ"פ ואם במ"ג אם. האכל, הכף בחולם וח"ו. השלישי, מלא. ח ואכליו, ח"ו ומ"י. כי את קדש, מקיף. קדש, ח"ו. מעמיה, מ"ם שניין בסגול ויוד אחריה. ט ובקצרכם, ח"ו וב' בסיפרי'. לקצר, ח"ו. קצירך, מלא. י תעולל, ב' כולם מ"ו. ופרט, ל'. תעזב, כולם ח"ו. אתם, ח"ו. אני ה' אלהיכם, מן ריש ס"כ ע"כ ס"פ אני ה' אלהיכם במ"ג אני ה' (יח) ה' ו' כא' ומכאן עד וקראתם בעלם אני ה' במ"ד (יט) ל"י י"ד ג"ד (כ) ז' ומשם עד סופא דסיפ' דכוו' במ"ב אני ה' (כו) ב'. יא תגנבו, ח"ו. תשקרו, ל'. בעמיתו, מלא. יב ולא, ח' כ"פ בסיפרא. יג לא, ג' כ"פ לא ולא לא. תעשק, ח"ו. תגזל, ח"ו והג' כפי'. אתך, י"ז בתורה. בקר, כל לי' ח"ו. יד חרש, ג' מלרע. מכשל, ל' וחסר. מאלהיך, לפי שהמסג שבמ"ס הוא בשוא ג' מהטעם נידון כטעם ולכך המ"ס דגושה מדין אחי מרחוק. טו תשא, כה.

ת"א לרצונכם תזבחהו זבחים מז מנחות קי חולין יג כט. ביום זבחכם יאכל פסחים ג מגילה כ. והנותר עד יום זבחים נו. השלישי זבחים כח כט. לא ירצה, פסחים עז יומא ז. ואכליו עונו ישא זבחים כח תמורה ג כריתות ה. כי את קדש ה' חלל זבחים כח מד מה. לא תכלה שבת כג חולין קמא תמורה ו. פאת שדך נדרים ו. לקצור חולין קלז. וכרמך לא פיאה י חולין קלא. לא תלקט גיטין יב חולין קלא קלד. תעזוב יומא לו ב"ב קמא לד תמורה ו. לא תגנבו מציעא סא סנהדרין פו. ולא תשקרו ב"ק קה שבועות לו. לא תשבעו שבת לג שבועות כ כא לו. לא תעשק מציעא קיא. ולא תגזל מציעא כז קיב מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו. לא תלין פעלת שכיר ב"ק לט מציעא קי קיא קיב שבועות מה. אתך מציעא קיא. לא תקלל חרש סנהדרין סו שבועות לה תמורה ד. ולפני עור לא תתן מכשל פסחים כב מ"ק ה יז נדרים סב קדושין לב מציעא עה ע"ז ו כב חולין ז נדה נז. ויראת מאלהיך ס' הזוהר פ' ויקהל.

רש"י

נאמר (ויקרא ו) אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו': לרצנכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצנכם. אפיי"מינטו זהו לפי פשוטו. (חולין יג) ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר (ויקרא ז) ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל (שם) והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: פגול. מתועב כמו (ישעיה סה) ומרק פגולים כליהם: (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו (זבחים כח) שכבר מיעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדה (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט (ת"כ פאה ח): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף (פאה ו): ופרט כרמך. גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנ' (משלי כב) אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון אבל לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: ולא תכחשו. (ב"ק קה) לפי שנ' (ויקרא ה) וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר (שם) ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשק. (ת"כ) זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר (דברים כד) ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שכלתה פעולתו משיעלה עמוד השחר (ב"מ קי) לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל (שמות כב) בעמך לא תאר א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים (ת"כ): ולפני עור לא תתן מכשל. (ת"כ) לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר (דברים כ"ה) כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר (שם ז) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. (ת"כ) שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא
מתפרנס

דְיִתְנְכֵס יִתְאֲכַל וּבְיוֹמָא חוֹרָן וּמַה דְמִשְׁתַּיַיר עַד יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד:
(ז) וְאִין אִיתְאֲכָלָא יִתְאֲכִיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה פְּסִיל הוּא לָא יְהֵוֵי לְרַעֲוָא:
(ח) וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרוּם יַת קוּדְשָׁא דַיְיָ אַפֵּיס וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נְשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: ט וּבְזִמַן מַחֲצַדְכוֹן יַת חַצְדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְסַיְּפוּן אוּמַנָא חַדָא דְאִית בְּחַקְלָךְ לְמַחְזוֹר וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט:

נ(ט) וּבְחַצְדְכוֹן יַת חֲצַד אַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצוּן אוּמַן אוֹחֲרַיָא דְאִית בְּחַקְלֵיכוֹן לְמִיתְצוֹד וְלֶקֶט חֲצַדְכוֹן לָא תְלַקְטוּן:

(י) וְכַרְמֵיכוֹן לָא תְבַעֲרוּן טוּטְלָהַתְהוֹן וְתַרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵי וּלְגִיוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן בְּחִבּוּרֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

נ(י) וְכַרְמֵיכוֹן לָא תְבַעֲרוּן טוּטְלָהַתְהוֹן וּפֶרֶט כַּרְמֵיכוֹן לָא תְלַקְטוּן:

(יא) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהֲוֹן גַּנְבִין וְלָא תְכַפְּרוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֵינַשׁ בְּחַבְרֵיהּ:
(יב) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יִשְׁתַּבַּע חַד מִנְּכוֹן בִּשְׁמִי לְשִׁיקְרָא לְאַפָּסָא יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (יג) לָא תִטְלוּם יַת חַבְרָךְ וְלָא תְנִים וְלָא תְבִית סוּטְרָא דַאֲגִירָא לִמְעַכְּבָא גַּבָּךְ עַד צַפְרָא: (יד) לָא תְלוּטוּן מַן דְלָא שְׁמַע וְקָדָם סִימַיָא לָא תְשַׁוּוֹן תּוּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (טו) לָא תַעַבְדוּן שְׁקַר בְּסֵדֶר
דינא

בעל הטורים

וי"ו שלא יהיו שנים שוחטין זבח אחד: (ח) ונכרתה וסמיך ליה ובקצרכם מי שגוזל את העניים וקובע את קובעיהם נפש: (ט) ובקצרכם קרי ביה ובקציר כם שצריך להניח א' מששים שהוא שיעור של פאה וד"א לשון קציר בפסוק למעוטי קצירהו לפעין וכרשמוהו כתלים שעוקרן הרוח שכלכן בהמה. פאת שדך בגי' הפאה אחד מששים: לא תלקט וסמיך ליה (יא) לא תגנבו להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים. וכן להזהיר לעני שלא יגנוב משל בעה"ב יותר מהראוי כדתנן ב' לקט ג' אינו לקט. לא תגנבו וסמיך ליה לא תכחשו (וגו') שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו: (יג) לא תלין פעלת שכיר וסמיך ליה (יד) לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעהו בב"ד. לא תתן מכשול חסר וי"ו לומר אפי' אינו נותן מכשול ממש אלא אפילו ליעצו לפי דרכו. ויראת מאלהיך וסמיך ליה (טו) לא
תעשו

יונתן

(ט) לא תסייפון לשון סוף כלומר שלא יסיים לקצור כל השדה עד סופו וכן פ"י פרשת אמור. אומנא חדא פי' שורה אחת מכל השדה וס"ל כדאיתא במשנה דפיאה פ"ד וע"ש בפירוש רש"י דהיינו שהיו קושרין תבל וכו' ומשמע דנשארה חד שורה בכל שטח השדה בשתי או בערב וק"ל: ירושלמי אומן אוחריא פי' אומן שבסוף השדה ואוחריא מל' סוף ור"ל כר"ש דפ"ק דפליג את"ק וסבר ובלבד שיתן בסוף כשיעור דוקא לא שיתן הפיאה בתוך השדה: (י) לא תבערון טוטלוותהון פי' עוללות הן ענפים שאין בהם לא כתף ולא נטף כן הוא במסכת פיאה פ"ז ופי' שם רע"ב שנקראו כן מפני שהם כעולל נגד איש כך הם נגד האשכלות דהיינו ענפים קטנים. בחבוריהון כן הוא במשנה פ"ד דפיאה ודייק מקרא שצריך להיות במחובר ולא בתלוש: (יב) חד מנכון מתקן בזה דלא תימא מדכתיב לא תשבעו בלשון רבים ה"א דדוקא רבים דמפרסמא מלתא ואיכא חלול השם קמ"ל אפילו חד מנכון אסור לישבע בשם: (יג) למעכבא גבך פירש דיש לך רק לעכב אצלך אסור ודייק מדכתיב אתך וכן הוא בב"מ אתך ויש לך ואל תאמר לו לך ושוב: (יד) דלא שמע לאפוקי דלא תימא דוקא חרש:
ליטנא

רמב"ן

הנאכלים לבעלים בעלמם שישמרו במחשבותם להיותם בכונה רצויה וכ"ש בקדשי הקדשים או מפני שהשלמים מדתן של ישראל כמו שאמרו רבותינו לא הקריבו בני נח שלמים והמשכיל יבין ורבותינו אמרו לרצונכם זבחהו לדעתכם זבחהו שהמתעסק בקדשים פסול: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר. למה נאמר לפי שנא' לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על השם המיוחד מנין לרבות כל הכנוין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש"י מת"כ. ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד וחללת את שם ה' אלהיך הוא האלהים שממנו נתרבו כל הכנוין ושם נאמר וחללת שם ה' אלהיך וכי לא ינקה ה' בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת כי כאשר ישבע בשם המיוחד בשקר יהיה מחלל שם אלהיו. (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לשון רש"י והוא שנוי בת"כ אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. וחזר והזהיר באמללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב אל כל שאר העם כי מן הראש ועד הסוף הכל בכלל האזהר' ומלת בעמך מדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעי' ועל דרך הפשט הזכיר החרש בקללה כי אע"פ שלא ישמע ולא יתקנף בקללתו הזהירה התורה עליו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויחר להם מאד. ועוד כי יזהיר בזוה שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא יירא מהם כי לא ידעו ולא יבינו על כן ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות והוסיף לאו אחר במושלים הנשיא והדיין בעבור שדרך האנשים לקללם בחדרי משכבם כאשר בהשפטו יצא רשע ובקללת הנשיא והדיין תקלות
רבות

אבן עזרא

לרצונכם. שיהיו הזבח ברצונכם ולא בהכרח: (ח) ואכליו. כל אחד מאוכליו וכן ולדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש יי' חלל. אחר שהקריב האימורים לגבוה הנה כל הבשר קדש. וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרת' הנפש ההיא. וטעם ובקצרכם. אחר זבח שלמים כאשר נתתה לשם האימורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר. ודקדוק בקצרכם זר והיא [ד]שם הפעל מן הקל: (ט) פאת שדך. שיעזוב פאה בשדה: ולקט. ידוע: (י) תעולל. תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו [ו]יונקות וזאת המלה כמו [ז]ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פארה [ח]יכרות הסעיף: ופרט. ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי [ט]הנבל. לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם: (יא) וטעם לא תגנבו. אחר כך. כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרי': וטעם תגנבו. כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והידוע ואיננו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנבו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו. להכנים המשביע. וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: (יג) לא תעשק את רעך. בסתר: ולא תגזל. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו [י]על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים [כ]והנעתיקי' אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבוא עליו [ל]השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: (יד) ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעניש לסומך חרש ועור: (טו) לא תעשו עול.
על

פירוש על אבן עזרא

[ד]כי ראוי להיות נקוד קו"ף קמץ חטף. [ו]כמו עולל ויונק (איכה ב' י"א) [ז](תהלים נ"ב ז'). [ח](ישעיה י' ל"ג). [ט](עמוס ו' ה') שם פרש"י ז"ל שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור במבטאו הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך. [י]נ"ל שכיר לילה. [כ]מהטעם שכן אמרו ז"ל שיציאת שכיר יום משקיעת חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה. [ל]שכן אמרו לפי שהשלמת פעולתו משיעלה השמש לפיכך זמן גביית שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה אחת לבקש מעות.
עליו

ספורנו

אליו לבדו בכל גרותם אבל הזהיר עם זה שיחוסו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפי' במחשבה: (ט) ובקצרכם. לעני ולגר תעזב אתם. באר שאחר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשות צדקה ומשפט וממיני הצדקה הם לקט שכחה ופאה האמור בענין וזה באר באמרו אני ה' אלהיכם. כלומר ומכיון שאני אלהיכם וכל ארחותי חסד ואמת ראוי לכם לשמור מיני הצדקה אלה הרצויה לפני. ואח"כ באר מיני המשפט שקצתם בין פרטי ההמון וקצתם בין שופט להמון וקצתם בין ראשי העם. ועל המין אשר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנבו לא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו ולא תשבעו בשמי לשקר להפטר מחיוב ממון. ולזה הוסיף ואמר
וחללת

פירוש רשב"ם

(ה) לרצנכם. שיהא תמימים לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכמו שמפרש והולך: (ז) ואם האכל יאכל. במחשבה לאוכלו חוץ ממקומו פירשו חכמים: (י) לא תעולל. פאה משמע כדכתיב עולל יעוללו בגפן: (יא) לא תגנבו. ממון: לא תכחשו. כפירת הממון המופקד בידו. כדכתיב וכחש בה: לא תשקרו. ממון שהלוהו: (יב) ולא תשבעו. אפילו בלא כפירת ממון: (יג) לא תעשק. עושק שכר שכיר וממוגר. לא תגזול. כעין ויגזול את החנית מידו: ולא תלין. שכיר לילה: (יד) לא תקלל חרש. כהווה דבר הכתוב. וטעמו בריש כי משקל דגש הוא. כמו עור גבן:
לא

פני־דל ולא תהדר פני גדול בצדק
תשפט עמיתך: טז לא־תלך רכיל
בעמיך לא תעמד על־דם רעך אני
יהוה: יז לא־תשנא את־אחיך בלבבך
הוכח תוכיח את־עמיתך ולא־תשא
עליו חטא: יח לא־תקם ולא־תטר את־
בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יהוה:
יט את־חקתי תשמרו בהמתך לא־

תרביע

אונקלוס

מסכינא ולא תהדר אפי רבא בקושטא תדיניה לחברך: טז לא תיכול קורצין בעמך לא תקום על דמא דחברך אנא יי: יז לא תשני ית אחוך בלבך אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דליה חובא: יח לא תקום ולא תטר דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך כותך אנא יי: יט ית קימי

תטרק

מסרה תהדר, ל'. גדול, מלא. תשפט, חסר. עמיתך, כולם מ"י קדמאה. טז רכיל, מלא. בעמיך, ה' מלא בליטנא. תעמד, כולם חסר. רעך, חסר דחסר. יז הוכח, מ"ו וח"י. תוכיח, מלא דמלא. חטא, ג'. יח תקם, ל' וחסר. תטר, חסר. עמך, חסר. כמוך, מלא וכל כמוך דכוו'. יט חקתי, חסר דחסר. תשמרו, המ"ס בחולם מ"ו. בהמתך, ד'.

ת"א בצדק תשפוט עמיתך סנהדרין ח לב שבועות ל. לא תלך רכיל כתובות מו סנהדרין ל לא. לא תעמד על דם רעך סנהדרין עג. לא תשנא פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין טז. הוכח תוכיח מליעא לא. לא תקם ולא תטר יומא כג. ואהבת לרעך כמוך פסחים עה כתובות לז נדרים סה סוטה ח קדושין מא בב"ק נא סנהדרין נה נח פב נדה יז עקרים מד פ מה עקידה שער ח ושער כב. את חקתי תשמרו קדושין לט מליעא לא סנהדרין ס חולין קטו.

רש"י

מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות (סנהדרין ל"ב): (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אספיי"מנט בלע"ז. וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל. סורי רכיל נחושת וברזל (ירמיה ו) ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה (תהלים ק"א) מלשני בסתר רעהו (שם ק"ג) לשון רמיה (שם י"ב) לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שה"כף נחלפת בגי"מל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות' זו בזו בי"ת בפ"א וגי"מל בכ"ף וק"וף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצ"די וכן (שמואל ב י"ד) וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה וכן (תהלים ט"ו) לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגומו לא תיכול קורצין כמו (דניאל ג') ואכלו קרציהון די יהודאי אכל קורצא בי' מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו (ת"כ) כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקם. (יומא כ"ג) אומר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילנו קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימ' ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיב' בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. (ת"כ) אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר

דברים

רמב"ן

רבות כי המון העם בכלותם ישנאו אותם ויתעוררו לקום עליהם והם בהשפטם יעמידו ארץ: (טז) לא תלך רכיל בעמך. ואומר אני על שם שכל משלחי מדני' ומספרי לשון הרע הולכים בבית ריעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה וכו'. וכן תרגם אונקלוס לא תיכול קורצין אכלו קורציהון דיהודאי אכלו קורצא די מלכא כו' בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצי' לשון קורץ בעיניו. שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים כל זה לשון הרב ואין בזה ספק' בתרגם הזה טעם או ריח כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו שיאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת גם המלשין עבד אל אדוניו לא יבטיחנו האדון שישמע אליו ומה טעם לאכילה הזאת ובנבוכדנאצר בהוראת הצדיקים עשה מה שעשה להאכילם למלשינים ולא נשבע להם וגם לא האמין להם אבל שאל הגדא שדרך מישך וגו' שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעבר ודריוש לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל ואפי' אם אמת הדבר שיעשו כן בזמנים ההם אחר שהכתוב אמר לא תלך. רכיל בעמך למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות ההוא ואין לאזכרה ענין בו אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול והוא מורגל בדברי חכמים ועיזא לאו אכלויי מכלוליה ולאו גברא בעי לאכלויי ות"י קרא בגרון אכלי ושרק לו מקצה הארץ ויכליליה וינהום עליו כנהמת ים ויכלי עליהון וכן במקומות רבים והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע חפצו בלא חתוך מלות ולכן יאמר כן בצועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגמו כן השורק והכוסס והצועק ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל וינהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שישאלו בהם ויגידו אותן על כן נקראים אוכלי קורצין נוהמים ברמזים. ואונקלוס תרגם רכילות ענינו וכן שמו בלשון הארמית ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד כי להבין הענין הוא מתכוין אבל בלשון הקדש היו קורין אותם הולכי רכיל מן אבקת רוכל רכולתך כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן. והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן כמו שמזכירין חכמים רוכלין המחזירין בעיירות. וזה טעם בעמך כי הוא הולך ברבים ולהבדיל

אבן עזרא

על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. במומון [ט]כברזילי: (טז) רכיל. כמו [י]רכולתך מבל אבקת רוכל [ט]והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה שמע מזה: ולא תעמד על דם רעך. שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרלחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד. [ע]וטעם אני יי'. רואה מה שאתה עושה בסתר: (יז) לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן. וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: (יח) לא תקם ולא תטר. מפורש בדברי חז"ל: ואהבת לרעך. על דעת רבי' שהלמ"ד נוסף כל"מד לאבנר [ט]ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. וטעם אני יי'. כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים. להזכיר אחר היותך קדוש שלא תעשה שמש לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חקתי

תשמרו

פירוש על אבן עזרא

[ט]עליו נאמר כי איש גדול הוא מאוד (ש"ב י"ט לב'). [י](יחזקאל כ"ז י"ב) ופרש"י בעושר. [ט](שיר ג' ו'). [ע]שאמר לשאול ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך (ש"א כ"ב ט') וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב (שם פסוק י"ח וי"ט). [ט](שמואל ב' ג' ל'). שלא

דינא לא תסבון אפין למסכנא ולא תייקרון אפי רבא בקושטא תדונון חבריכון: (טז) לא תהוון אזלין בתר לישן תליתאי דהוא קשי הי כחרבא דקטיל מן תרין חורפוי למיכול קורצין למעיקא לבר עמך לא תמנע זכו דחברך למסהדא עלוי בדינא אנא יי:

(טז) עמי בית ישראל לא תהוין בתר לישנא תליתיא על חבריכון ולא תשתוק אדמא דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא כדין אמר יי:

(יז) לא תמללון שעיעא בפומכון למיסני ית אחוכון בליבכון אוכחא תוכחון ית חבריכון ברם אין מיבהית לא תקבלון מטולתיה חובא: (יח) לא תהוון נקמין ולא נטרין דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך דמן אנת סני לך לא תעביד ליה אנא יי: (יט) ית קיימי תטרון בעירך לא תרבעיניה עירבובין

חקלך

בעל הטורים

(טו) לא תעשו עול במשפט כי לא לאדם תשפטו כי אם לה'. בצדק תשפוט עמיתך רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי בצדק פי' בצ"ל צדק וצדק משמש ביום ב' וביום ה' בהתחלתו. בצדק תשפוט עמיתך וסמיך ליה (טז) לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין. רכיל בעמיך מלא יו"ד שהרכיל עובר בי' הדברות. בירושלמי אוסר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנא' לא תלך רכיל [בעמיך בעושה מעשה עמך כ"ל] אבל לא תעמוד על דם רעך וכן מצינו בנתן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך. ולא תשא עליו חטא וסמיך ליה (יח) לא תקם רמז לת"ח שאינו

יונתן

(טז) לישן תליתאי כבר פירשתי זה כמה פעמים שלכך נקרא כן שהורג ג' וכן בתרגום ירושלמי כאן. דהוא קשי הי כחרבא דקטל מן תרי חורפוי פירש שהוא קשה כחרב ההורג בשני פיפיות כמו שדרשו רז"ל בפסוק יש בוטה כמדקרות חרב. למיכל קורצין למעיקא וכו' פי' לאכול עוגה כי כן משפט מעשה הרוכלים והמוסרים לאכול שום הלעטה בבית המקבל. למעיקא פי' למיצר. לא תמנע וכו' פי' כשידעת זכות של חברך אל תמנע מלהעיד וכן הוא בגמרא סנהדרין פרק בן סורר ומורה: (יז) שעיעא פי' דברי חלקלקות בפה ולא בלב שהוא עון גדול. ברם אין מיבהית וכו' פי' אם נתבייש מן תוכחתו אין עליו חטא והכי דייקא במסכת ערכין הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים סוכים ולא קבל מינך שיסור ויוכיח ה"ל לא תשא פי' שלא יסבול המוכיח: (יח) דמן אנת סני לך לא תעביד ליה כדאמר ר' עקיבא וזהו כלל גדול בתורה ובההוא גר דהלל דילפיה כל התורה בלומרו מאי דסני לך לחברך לא תעביד

רמב"ן

ולהבדיל בין שניהם היה שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל שם תאר בעצמו כמו קלים כזיל ירמוז השם כי בנפשו הוא ועליו תשוב: (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. ובעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר בשפתיו ינכר שונא הזכיר הכתוב בהווה ואמר הוכח תוכיח את עמיתך מצוה אחרת ללמדו תוכחת מוסר. ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. וגם יש לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דליה חובא שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו ואחרי כן צוה שתאהב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו והאוהב לו מקיים עשה. והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך. ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו. אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו ועוד שכבר בא ר' עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך אלא מצות התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך והשוה אותם במלת לרעך. וכן ואהבת לו כמוך דגר שיהיה פירוש להשוות אהבת שניהם בדעתו כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים ובכבוד ובדעת ובחכמה ולא שישוה אליו. אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה וע"כ אמר ביהונתן כי אהבת נפשו אהבו בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר כי אתה תמלוך על ישראל וגו'. וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני קרדומך כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזיקין וכיוצא בהן אינו מחויב להכניס לו. אבל יתבענו בב"ד וישולם ממנו מספוק כאשר עשה כן יעשה לו והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל וכל שכן בענין נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו על פי ב"ד המורים במשפטי התורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגומר. חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר לשון רש"י. ולא הזכירו רבותינו שיהיה הטעם נעלם ושיהו יצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז לא בכלאי הבהמה ואין הכונה בהם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם כי כל אמרת אלוה צרופה רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם הארץ ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות וכן חוקי הקב"ה הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במחשבתם נהנים בהם כמשפטים אבל כלם בטעם נכון ותועלת שלימה. והטעם בכלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה ונתן בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בכלם למינהו. והנה קצת המשכב שמרביע הבהמות זו עם זו לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה. והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות והמינים

בב"ה

ספורנו

וחללת את שם אלהיך כלומר עם זה שתזיק לחברך בהפסדך ונסיונו לשקר הנה תחלל את שם אלהיך. אח"כ הזהיר שלא יזיקהו בחלול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואח"כ הזהיר שלא יגרום בנזקיו וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאע"פ שלא תזיק בידים הנה תגרום הנזק. ואח"כ באל חלק המשפט הנופל בין השופטים להמון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד וא' יושב וכל הדומים לאלה ואחר כך אמר החלק הנופל בין השופט ובין ראשי העם והוא השנאה והרכילות למלך כענין דואג ומדבריו הלשינו דוד לשאול וממנו ימשך להכנס ולגמור כמו שהעיד הנביא באמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם והורה כלל גדול על אלה באמרו ואהבת לרעך כמוך. אהוב בעד רעך מה שהיית אוהב בעדך אם היית מגיע למקומו. ובהיות שמכלל יראת האל ית' היא שמירת החוקים כי אמנם השומרם למען לא יחטא לו לא יהיה זה אלא מבכר הכיר גדלו ושאין ראוי למרות את דברו ומכבד הכיר טובו יודע שלא יצוה אלא הראוי והטוב אע"פ שלא נתפרסם טעם המצוה אמר את חקותי תשמורו. והזכיר חוקים במלאכת המרעה ובעבודת האדמה ובמלבוש ובמשתה ובמאכל ובמשגל ובהגדת העתידות שבכל אלה היתה הנהגת הגוים אלו. והנה רב מה שאמר הם ענינים מנגדים לכוונת הטבע המכוונת מאת האל יתעלה במסדרו. אמנם על ענין שפחה חרופה עם היותו חק שהיא לוקה והוא לא לוקה והוא מביא קרבן על המזיד ושתי אלו לא יקרו בכל שאר מצות שבתורה. מ"מ נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חפשה. כלומר החטא נקל בזה שלא תפשו קדושי המאורס ועקר החטא היינו הלא שחלל את קדש ה' לקרב אל חלי שפחה. ובהיות הפעל הזה נגד כבוד האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיא הרגילתו וראויה ללקות. והנה המזיד בזה שעשה זה הכבלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג

פירוש רשב"ם

(טז) לא תלך רכיל. המחזר בעיירות מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה. ותרגום לא תיכול קורצין. לא תכריז רכילות. וכן בדניאל. אכלו קורציהון דיהודאי. הבריזו. וכן ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמייא. לשון השמעת קול: ולא תעמוד על דם רעך. לא תעמוד מנגד אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. אם גמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב. ובקרבו ישים ארבו לא טוב אל תשנאהו בלבבך אלא הוכיח תוכיחהו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום: ולא תשא עליו חטא. בלבבך: (יח) לא תקם. לגמול לו רעה תחת רעה: ולא תטר. אפילו בלבבך אלא עבור על מדתך: ואהבת לרעך כמוך. רעך הוא אם טוב הוא אבל לא אם הוא רשע כדכתיב יראת ה' שנאת רע: (יט) בהמתך

לא

תרביע כלאים שדך לא־תזרע כלאים
ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך:
כ ואיש כי־ישכב את־אשה שכבת־זרע
והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה
לא נפדתה או חפשה לא נתן־לה
בקרת תהיה לא יומתו כי־לא חפשה:
כא והביא את־אשמו ליהוה אל־פתח
אהל מועד איל אשם: כב וכפר עליו
הכהן באיל האשם לפני יהוה על־
חטאתו אשר חטא ונסלח לו מחטאתו
אשר חטא: פ שלישי כג וכי־תבאו אל־
הארץ ונטעתם כל־עץ מאכל וערלתם
ערלתו

תטרון בעירך לא תרכיב עירובין חקלך לא תזרע עירובין ולבוש עירובין שעטנזא לא יסק עלך: כ וגבר ארי ישכוב ית אתתא שכבת זרעא והיא אמא אחידא לגבר ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חירותא לא אתיהיבת לה בשטר בקורתא תהי בה לא ימותון ארי לא אתחררה: כא וייתיה ית אשמיה קדם יי לתרע משכן זמנא דכרא לאשמא: כב ויכפר עלוהי כהנא בדכרא דאשמא קדם יי על חובתיה דחב וישתביק ליה מחובתיה דחב: כג וארי תיעלון לארעא ותצבון כל אילן דמיכל ותרחקון ריחקא ית אביה תלת
שנין

מסרה לא תרביע מ"ז פסוק אית בהון ג' לא. תרביע, מ"י דכתיב וקרי. שעטנז, ב'. כ ואיש, כל כ"ע בקדושים ואיש ברביע במ"ג. והוא, וא"ו וחירק. נחרפת, ל'. והפדה ל' והא בקמץ לבד והד' דגוש. לא, ס' פסוק דאית בהון ד' לא. נפדתה, ל'. חפשה, ל' ולא מפיק וחסר והפא רפי. בקרת, ל' וחסר. יומתו, כולם מלא. חפשה, ל' וחסר והפ"א דגושה. כא והביא, מלא י' וא'. כג וכי, ב' מלחמה. תבאו, כולם חו"ק. אל הארץ, ב' בסיפרא. כל עץ, ל'. וערלתם, ל'.

ת"א שדך לא תזרע מ"ק ב מכות כא הקליני' סד. ובגד כלאים שעטנז יבמות ד נדה סא. לא יעלה עליך יומא סט ביצה יד תמיד כז. ואיש כי ישכב את אשה סנהדרין סט כריתות ט יא. שכבת זרע כריתות יא. והוא שפחה קדושין ו כריתות יא. והפדה לא נפדתה גיטין לט וגו כריתות יא. בקרת תהיה שם. לא יומתו גיטין מג כריתות שם. והביא את שם. איל אשם שם כב. באיל האשם ב"ק קיא זבחים מא כריתות ט. ונטעתם פסחים כב סכה לה. וערלתם ברכות לו יומא עט קדושין נו ב"ק קא חולין קכא.

רש"י

(דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלל ושזור זה עם זה לחברו מיסט"יר בלע"ז (מ"ק י"ב) כמו חזיין לנאזי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמה פליסט"רא ולשון שעטנז פי' מנכס מחברת צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואינו יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית (קדושין ו') שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדוי' ומשם פדיון בכסף (ת"כ גיטין לט): או חפשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו (כריתות יא) למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריא' שהדיינים המלקין קורין על הלוקה (דברים כח) אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו': כי לא חפשה. (מכות כג) לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. (גיטין לט כריתות ט) לרבות את המזיד כשוגג: (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם

רמב"ן

ב"ה לא יולידו מין משאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו. והנה מצד הדברים האלה פעולת ההרכבה במינים מעשה נמאס ובטל. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרי נוטה אחרי כן ויהיו באיסורם שני טעמים הנזכרים. וזה טעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת רבותינו. ואסר אף כלאי זרעים מפני שישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה. ויהיה כל גרעין מהם כאלו הורכב משני מינין. ואסור לחרוש בשור ובחמור מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא לצמדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה ומחבריהו מי שמוסיף בטעם הכלאים כי הוא שלא לערבב הכחות המגדלים הצמחים להיות יונקים זה מזה ממה שאמרו בב"ר. אמר רבי סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ. והנה המרכיב כלאים או זורען בכדי שיינקו זה מזה ומבטל חקות שמים. ולכך אמר בהם את חקותי תשמורו כי הם חקות שמים וכך אמר רבי חנינא משום רבי פנחס משום חקים שחקקתי בהם את עולמי. וכבר כתבתי בסדר בראשית שהצומחים כולם יסודותם בעליונים ומשם צוה להם השם את הברכה חיים עד העולם. והנה המערב כלאים מכחיש ומערבב במעשה בראשית: ובגד כלאים שעטנז. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות את הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלל ושזור זה עם זה לחברו לשון רש"י ואינו נכון בעיני שהלבדים אין איסורם מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאינן אלא שוע בלבד וכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שוע. ובגמרא אמרו ואימא או שוע או טווי או נוז והעלו והלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא. אבל הברייתא השנוי' בת"כ אין לי אלא בגד ומנין לרבות הלבדי' תלמוד לומר שעטנז בא לרבות הדברים שאינן בגד ולא תלבש שעטנז שלא הזכיר בגד והמדרש הוא עיקר שאפי' דבר שאינו בגד אסור בכלאים מן התורה כגון הקולע חוטין ועושה מהן חגור' וכיוצא בזה ובלבד שיהו שוע וטווי ונוז ותפס לו הלבדים לאסמכתא בעלמא שהם אסורים מדבריהם ואינן בגד. וכן מה שפירש הרב בשוע שהוא דבר המלל ושזור זה עם זה והפירוש הזה כתב עוד בפירושיו בגמרא כבר השיבו עליו שאין פירושו עולה ממה שאמרו ש"מ קשר העליון בציצית דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים דשרא רחמנא בציצית למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. והנה גלו לנו שהבגד שהוא מין פשתים וקשור בו ציצית של צמר בשני קשרים הוא כלאים מן התורה אע"פ שאינו ממלל ושזור זה עם זה. אבל הענין כך הוא שאמר הכתוב ובגד כלאים שעטנז לומר שכל בגד העשוי ממה שהוא שוע וטווי ושזור לא ילבש אותו כלאים. שהוא ערובים ובמשנה תורה הוסיף לבאר שלא ילבש שוע טווי ונוז מצמר ופשתים שיהיו יחדו כלומר מחוברים יחד בשתי תכיפות לומר שהצמר והפשתים שכל מין מהם שוע טווי ונוז בפני עצמו לא נחברם יחדו כי יחדו הוא הכלאים כמו שאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כלומר קשורים ומחוברים. והחבור בבגדים בשתי תכיפות כי מלשון יחדו למדו כן כי שתי תכיפות הן חבור ומשם למדו שהכלאים אסורין אע"פ שאינן בגד אלא אפילו בקולע החוטין מעשה עבות ועושה מהן אבנטי' אף על פי שאינו ארוג וכענין ששנינו לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו ולשון נוז מלה מקוצרת בתיבה המורכבת הזאת כמו הטווי שאין ממנו בה אלא הטי"ת ועניינה כפי דעתי נלוז מלשון תועבת ה' נלוז מטה ומעקש דרכיו. ונלוזים במעגלותם פתלתולים ומטים כי כן הדבר השזור פתול ומעוקם וכמו ששנינו רבי שמעון אומר נלוז ומליז אביו שבשמים עליו מטה השם הנכבד מדרכי רחמיו עליו כענין שנאמר ועם עקש תתפל ובלשון חכמים ישמשו בו בקולר לבן מלכים שנוז לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו שנטה לבו לדרך רעה ומזה אמרו בתלמוד סנהדרין מנזייתיה דמר לא אמרי ביה ולא מידי כלומר אם היית רוצה להתעקש ולהטות הדברים לא היינו יודעים לנגדך כלום מנזייתיה כמו נלוזיתיה כלומר העזיתו
וזהו

יונתן בן עוזיאל

חקלך לא תזרע עירבובין ולבוש עירבובין כלאי עמר וכיתן לא יסוק עלך: (כ) וגבר ארום ישכוב עם איתא תשמיש זרעא והיא אמתא וחרתא מתארסא לגבר חרי ומתפרקא כולה עד כדון לא איתפריקאת בכספא או שטר שחרורה לא איתיהיב לה פשפוש יהי בדינא למלקי היא מחייבא ולא הוא ברם סדר קטולין לית הינון חשיבין ארום לא איתחרת כולא:

ירושלמי

[(כ) מרדו אינון חייבין:]

(כא) וייתי גבר דשמיש עמה ולא היא ית קרבן אשמיה לתרע משכן זמנא דיכרא לאשמא: (כב) ויכפר עלוי כהנא בדיכרא דאשמא קדם יי משול חובתיה דחב וישתבק ליה מחובתיה דחב: (כג) וארום תיעלון לארעא ותנצבון כל אילן דמיכלא ותגזרון גזרא ית איבביה תלת שנין יהי לכון מרחק

לאבדא

בעל הטורים

שאינו טעה טעה אם נוקם ונוטר. ואהבת לרעך כמוך וסמיך ליה (יט) לא תרביע כלאים שהוא שאהוב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת. ולא יכוונה לתשמיש. לא תרביע כלאים וסמיך ליה (כ) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין. וסמך לשפחה חרופה ערלתו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע. ועוד דאמרינן (נדה כ"ה ע"ב) נטיעה מקטע רגליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה. לא נפדתה בגימ' יהיה בכסף ונשוה כסף: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא וסמיך ליה (כג) וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בא"י שרוי בלא עון. כל עץ מאכל בגימ'

יונתן

המגיד: (כ) אמתא וחרתא פי' שפחה ובת חורין דהיינו חציה שפחה וחציה בת חורין ומאורסה לעבד חורין דהיינו לעבד עברי. ומתפרקא כולה פי' נפדתה כולה רק שלא נפדתה בכסף וס"ל כר' עקיבא וכר' אליעזר בן עזריה ונפקא ליה מוהפדה לא נפדתה וק"ל. פשפוש יהוי פי' דרישה וחקירה יהא בדין למלקא מלקות ארבעים ודרש בקרת מלשון מבקרין היינו פשפוש למלקות: (כג) מרחק לאבדא פי' שיהא מרחק ממנו לאבד אותם

רמב"ן

האמת והנכון בענין הזה ולפיכך הוצרך להתיר כלאים בציצית אע"פ שאין הציצית ארוג ואינו בגד וזהו דין תורה אבל חכמים אסרו אפילו מה שאינו עשוי אלא בדבר אחד מהם או שוע או טווי או נוז ולפי' שינו הלבדים האסורין מפני שהן שועים פיף של צמר בשל פשתן אסורין מפני שהן חוגרין בארוג והכל מדרבנן וטעם כלאי הבגדים להרחיק התערובות במינין והאסר הכהנים להעשות מהן בגד. והרב אמר במורה הנבוכים טעם השעטנז מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרי בעלי הכשפים שבהם היו עושים כל מעשיהם ואמר שמצא זה כתוב בספריהם ולפי שהיה ענין גדול ורצוי להם אמר שיפעלו בו פעולותם הידועות לעבודה זרה ולאסרים תרחיק אותו התורה מכל אדם כי התורה תבא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם: (כ) והוא שפחה נחרפת. לאיש מיועדת לאיש ואינו יודע לו דמיון במקרא לשון רש"י והנראה אלי כי הוא מלשון כאשר הייתי בימי חרפי בימי נעורי וכן לא יחרף לבבי מימי שלא יהיה לי לב נער ויקראו ימי הנעורים ימי החרף כי החרף בראשית השנים. וימי הזקנה כנגד הקיץ שהם ימי האסיף יאמר הכתוב שהיא שפחה נערה לאיש ידוע כי הפלגש אשר היא משרת את האיש וישכב עמה תקרא נערה לו כי גם כל משרת האדם יקרא נערו ומורגל בלשון חכמים לאמר על השוכבת עם האיש משמשת עמו והיא נחרפת שנעשית נערה לאיש וידועה לו מנקיפדה בלע"ז וכן בלשון חכמים דקרו לה רביתא דפלניא והענין שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קדושין והיא לו לנערה משמשת: בקרת תהיה. יש על בית דין לבקר הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין לשון רש"י. וכן אמרו כל המפרשים ואם כן יזכיר הכתוב בבקור הזה מפני שהיא דומה לאשת איש אולי יטעו בה ואין פירושם מחוק בפי כי ידוע שיבוקר הדבר ולא ימיתו האדם חנם. וכן יבקרו בכל חייבי המיתות ואני סבור שהיא מלה יחידית בכתוב אבל היא מורגלת בלשון ארמית ובדברי רבותינו מלשון הפקר כי עיקר הלשון הבקר כמו שאמרו ב"ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב"ה אומר עד שיפקיר אף לעשירים כשמט' ותנן נמי אוכלין על המובקר אבל לא על השמור ותרגם יונתן אנשים רקים ופוחזין סריקין ובקירין כלומר בעלי הבקר בשקריהם ובפחזותם ובקריתהון ואמרו כי תשמטנה ונטשתה תרגומו הירושלמי ותבקרנה. וכן בכל מקום במשנה הלשון בבי"ת אבל הרגילו בגמרא לומר ממנו הפקר. כי האותיות האלה מתחלפות אצלם תמיד כאשר אומרים מן עפשו פרודות. עבשו וכן בכתוב במקומות הרבה כמו שהזכרתי בפסוק נשפת ברוחך ופירוש הפסוק הזה שאמר בשפחה הזאת אע"פ שהיא נחרפת לאיש לא תהיה לו לאשה כי בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו ולא יומתו כמשפט הנואף והנואפת

באשת

אבן עזרא

תשמרו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: (יט) כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לזכרון [צ]כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית ושופר ומזוזה ותפילין [ק]ופה ארמוז לך סוד [ר]דע כי השם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי [ש]ותורותי: שעטנז. המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות [ת]או מחוברת [א]ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: (כ) והוא שפחה. אמרו [ב]המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חפשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות. ומלת נחרפת. על דעת רבים [ג]יעודה לפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואינו מאורסה: והפדה. שם הפועל מהבנין שלא נקרא שם פועלו ונכבד [ד]הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה. השו"רק מקום קמץ חטף כי [ה]האחד [ו]חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוב והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא אמת: בקרת תהיה. יש אומרים שפירושו כמו פילגש אמרו כי כן בנות [ז]מלכים ביקרותיך ולא פרשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם היו"ד בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור המחברות שני שו"אין כעי' האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון [ח]נקבות ואין [ט]כה בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלת ורבים [י]מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי. ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אמכתא. וטעם להזכיר זאת הפרש' כי הוא עוסק אדני השפחה ע"כ יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים חפשי עם שפחה: (כב) ונסלח לו. אפרשנו עוד. [כ]וטעם להזכיר ערלת הפרי. בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל [ל]עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין. וטעם (כג) וערלתם ערלתו. שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר. וטעם וערלתם. שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם [מ]בארמית: יהיה לכם ערלים. פירוש [נ]וערלתם:

קדש

פירוש על אבן עזרא

[צ]שלא לשנות מעשה השם. [ק]כי כולם הינם מכוונת לעולמן בלבד גם לעקרים גדולים כל אחד ואחד כפי ענינו. [ר]ר"ל השם בדעתו ועושה הכל בטוב טעם ודעת כאשר יחייב השכל. הוא גם שלם לשמור מאוד פקודי השם וחקותיו אף שלא יתחייבם השכל. [ש](בראשית כ"ו ה'). [ת]שוע וטווי ונוז. [א]ר"ל מלה אחת בת חמש אותיות. [ב]ר"ל המעתיקים. [ג]בל"א (פערלאבטע). [ד]ר"ל מבנין הפעל. [ה]ר"ל בלא כנוי. [ו]כמו בגדי חופש (יחזקאל כ"ז כ') על משקל פֹּעַל הפא בחולם. וכן את כל תָּקְפּוֹ (אסתר ט' כ"ט) ובכנוי כל מעשה תקפו וראוי להיות חָפְשָׁה בקמ"ח, ובא שורק במקומו. [ז](תהלים מ"ה י') [ח]ר"ל יקרות. [ט]ר"ל בשני שואין נעים כלופים בִּיקְּרוֹתֶיךָ [י](דניאל י"ב ב') שהיו"ד נע שלא כמנהג. [כ](במדבר י"ד י"ט). [ל]כי ידוע כי הכזון יתחדש לו מזג ממין המזון ולמזג כח גדול בזכות הנפש וכוון הדעת או בהפכו וכבר ראית מה שכתב בפרש' משפטים בזה. [מ]ותרחקון ריחקא. [נ]כלומר כי טעם יהיו לכם ערלים הוא פי' למלת וערלתם ערלתו.

נ"ל

פירוש רשב"ם

לא תרביע כלאים. לפי דרך ארץ ותשובת המינין. כשם שציוה הכתוב של כל אחד ואחד יוציא פרי למינהו במעשה בראשית כך ציוה להנהיג את העולם בבהמות בשדות ואילנות וגם בחרישת שור וחמור שהם שני מינים. וגם בצמר ופשתים אחר שזה מין בהמות וזה מן קרקע וגידוליו. ולמינים אמרתי הצמר צבוע והפשתן אינו צבוע וקפיד בבגד של שני מראות והודו לי: (כ) נחרפת. מסורה ומיוחדת לעבד עברי אם אדוניו יתן לו אשה. ודומה לו עם חרף נפשו למות מסר נפשו. וגם בתרגום: לא נפדתה. שאינה משוחררת. ואיננה כאשת איש לידון בחנק: בקרת תהיה. במו לא יבקר הכהן. כן פתרוהו דונ"ש ומנחם. יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש: (כג) וערלתם

לשון

עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה
לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל: כד וּבַשָּׁנָה
הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים
לַיהוָה: כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ
אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם
לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ: כז לֹא תַקִּפוּ
פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת
זְקָנֶךָ: כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ
בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם
אֲנִי יְהוָה: כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ
לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה

הארץ

שנין יהי לכון מרחק לאבדא לא יתאכיל: כד ובשתא
רביעתא יהי כל אביה קודש תושבחן קדם יי: כה ובשתא
חמישתא תיכלון ית אביה לאוספא לכון עללתיה אנא יי
אלהכון: כו לא תיכלון על דמא לא תנחשון ולא תענון:
כז לא תקפון פאתא דרישכון ולא תחבל ית פאתא דדיקנך:
כח וחבול על מית לא תתנון בבסרכון ורושמין חריתין לא
תתנון בכון אנא יי: כט לא תחיל ית ברתך לאטעיותה ולא

תטעי

מסרה שלש, חסר. יאכל, כ"ג. כד הרביעת, מלא י"ק וחסר הבין וכן החמישת. הלולים, ג' ומלא דמלא. כה החמישת, ה' ולכ"כ. להוסיף, כולם מלא דמלא במ"א. תבואתו, מ"ו וכן בסוף תיבות בוי"ו. כו לא תאכלו, ז' כ"פ לא לא ולא. תנחשו, ל'. תעוננו, ל' ומ"ו. כז תקפו, ל'. ראשכם, ל' וחסר. ולא, ל'. תשחית, כל דמיקך מלא. זקנך, חסר. כח ושרט, ל'. וכתבת, ל' וחסר. קעקע, ל'. לא תתנו, כ"ו כט להזנותה, ל' ומלא.

ת"א ערלתו שבת קח. שלש שנים ר"ה השנה ט. ערלים לא פסחים כב קדושין כו נב"ק קא. ובשנה הרביעית כ"ה י. קדש הלולים לה' ברכות לה. נב"ק סט. ובשנה החמישית כ"ה י. להוסיף לכם תבואתו ברכות לה. לא תאכלו על הדם ברכות י מ"ק יד סנהדרין סג ספר הזוהר פ' ויקהל. לא תנחשו ולא תעוננו סנהדרין סו. לא תקיפו פאת ראשכם יבמות ה נזיר מא כז קדושין כט לה מכות כ. ולא תשחית שבת סז קכט נזיר נח קדושין כט לב לה נב"ק לא מכות כא חולין ז. ושרט לנפש לא תתנו מכות כ. וכתבת קעקע שם כא. אל תחלל את בתך סנהדרין עו.

רש"י

ונסתם מליהנות ממנו. שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתן (ת"כ) יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר ת"ל יהיה בהוייתו יהא: (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ וגו': קדש לה'. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים (קידושין כד) אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין (סנהדרין סג) שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהר' לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפש' ועוד הרבה: לא תנחשו. (סנהדרין סו) כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (כז) לא תקפו פאת ראשכם. (מכות כ) זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך. (מכות כא) סוף הזקן וגבוליו והן חמש פאות בכל לחי ולחי למטה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתבת קעקע. (מכות כא) כתב המקוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע. לשון (במדבר כה) והוקע אותם (שמואל ב כא) והוקענום תוקעין עץ בארץ ותולין אות' עליה' ונמצאו מקוקין ותחובין בקרקע פורפויי"נט בלע"ז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה

לעשותן

רמב"ן

באשת איש כי לא חפשה להיות אשתו גמורה אבל יביא זה עליה אשם בעבור שהיא נחרפת אליו. ואונקלוס שאמר בקורתא תהא לשונו כלשון יונתן ב"ע במלת בקרין: (כג) וערלתם ערלתו את פריו. ואטמתם אטימתו יהא אטו' ונסתם מליהנות בו לשון רש"י ויפה פירש ואם כן יהיה ערל לב סגור לב כמו שנאמר ואקרע סגור לבם וכן ערלה אזנם שהיא סגורה ואטומה אין הקול נכנס בה. וערל שפתים סגור שפתים כי העלגות אוטם וסגירות בגידי הלשון ופעמים בגידי השפתים שלא יפתחו כראוי והדבור יקרא פתיחה פתח פיך לאלם פתח איוב את פיהו ומפתח שפתי מישרים ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והזכיר הכתוב אטומות בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה ולא יאמר כן בשאר אסורי הנאה כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח המדבר ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים כאלו הפירות סגורים באילנות לא הוציאו פרח ולא פתחו המדבר: וטעם המצוה הזאת. לכבד את ד' מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה' והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד לפי שהוא מועט ואין האילן נותן בפריו טעם או ריח טוב בתוך שלש שנים ורובן הם נרקבים ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית. ולכך נמתין לכולן ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו כל פריו הראשון הטוב קדש לפני השם ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה' והמצוה הזאת דומה למצות הבכורים ואמת הדבר עוד כי הפרי בתחלת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה כדג שאין לו קשקשת והמאכלים האסורים בתורה שהם רעים גם לגוף והרב נתן בזה טעם במורה הנבוכים כטעמו ברוב המצות כי היו לחרטומים ולמכשפים בזמן ההוא ומיני כשוף יעשו אותם בעת נטיעות האילנות ויחשבו כי בהם יתהר האילן להוציא פריו קודם זמנו הידוע במנהגו של עולם ובזאת יקריבו את הפרי לפני הע"ז שעשו בשמה הכשוף ההוא ולכך צותה התורה באסור הפרי הבא קודם לשלש שנים שלא יבואו לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יביאו פירות בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני השם הפך אכלם אותו לפני ע"ז: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין לשון רש"י. והעולה משם לפי הסוגיא ששם כולם מן התורה שכלל הכתוב כל אכילות הדם בלאו אחד ואם כן מה שאמר הכתוב בשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהיו חוטאים באחד מן השמות הנכללים בלאו הזה. כי היו אוכלים מן הבהמה קודם שתצא נפשה וזהו מה שאמר ויעט העם אל השלל שהוא כעיט הדורס ואוכל. ויקחו צאן ובקר וגו' וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם מרוב השלל בבהמות כשהיו שופכים דמם ארצה היו תולשים אבריהם ואוכלין קודם מיתתו. ועל דרך הפשט הוא מין ממיני הכשוף או הקסמים כי הוא דבר למד מעניינו והיו שופכים הדם ואוספים אותו בגומא והשדים מתקבלים שם כפי דעתם ואוכלין על שולחנם להגיד להם העתידות. וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלתי שאלת אורים ותומים כמו שנאמר נקרבה הלום אל האלהים והעם היו שואלין בשדים או בכשפי' לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלים על הדם לעשות המעשה ההוא ולכך אמר הכתוב ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם לומר הנה השם עשה לכם תשועה גדולה היום ואתם שואלים ללא אלהים בגידה היא זו. ועוד אפרש איסור מעונן ומנחש: (כט) אל

תחלל

לְאַבָּרָא לָא יִתְאֲכַל: (כד) וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִינְבֵּיהּ קוּדְשֵׁי תוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ מִתְפָּרַק מִן כַּהֲנָא: (כה) וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁיתָא תֵּיכְלוּן יַת אִינְבֵּיהּ מְטוּל דְיוֹסְפוּן לְכוֹן מִן שְׁמַיָּא עֲלַלְתָּא אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כו) לָא תֵיכְלוּן מִבְּשַׂר כָּל נִכְסְתָא עַד דְאַדְמָא קַיֵּים בְּמִזְרְקַיָא לָא תָהֲוֹן נַטְרֵי נַחְשִׁין וְלָא אֲחוֹרֵי סַנְהֶדְרִין עֵיְינִין: (כז) לָא תַקְפוּן צִדְדֵי רֵישֵׁיכוֹן וְלָא תְגַלְּבוּן יַת שׁוּמַת דִּיקְנֵיכוֹן: (כח) וְשׂוֹרְטַת חִיבּוּל עַל נַפְשׁ דְּמִית לָא תִתְּנוּן בְּבִשְׂרְכוֹן וּכְתַב חֲקִיק לְרֻשַׁם חֲרִית צִיוּרָא לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ: (כט) לָא תִּיפְסוּן יַת בְּנָתֵיכוֹן לְמִסְבָּא יַתְהוֹן לִזְנוּ וְלָא תִשְׁהוֹן לְמִסְבָּא בְּנָתֵיכוֹן לְגוּבְרִין סְמִיךְ לְפִירְקֵיהוֹן דְּלָא יִטְעַן בְּזְנוּ

בעל הטורים

בגימ' זה בפלפלין ממך (כו) לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא חילול. לא תאכלו על הדם, וסמיך ליה לא תנחשו שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הכומרים שאוכלין לדם על ההרוג שלא יקומו גואלי ההרוג: (כז) לא תקפו בגימ' אחד המקיף ואחד הניקף חייבים הם. ולא תשחית בגימ' זהו תער ולא מספרים. פאת זקניך וסמיך ליה (כח) ושרט לנפש לומר כשם שחייב על השחתה בה' פאות כך חייב אם שרט ה' שריטות בה' אלבעות. קעקע בגימ' אם שכותב שם העבודה כדאיתא

יונתן

אותם לומר שהן אסורין בהנאה כמו אבד תאבדון וכן הוא בת"כ: (כה) מטול דיוספון עללתא כ"ל שלא יאמר האדם הרי ארבע שנים מצטער אני בו הנס לכך נאמר להוסיף וגו' וכן הוא בברכות פ' כילד מברכין: (כו) מבשר כל נכסתא וכו' פי' שלא לאכול מבשר שחוטה ועוד הדם קיים בגידין וכן הוא בפרק ד' מיתות. לא תהון נטרי נחשין פי' שלא יהיו שומרים ניחושים אחרים. ולא אחורי סנהד' פי' שלא יעיינו וילמדו בזה מסנהדרין גם שהם בקיאים בניחושים ומעשה כישוף דאלוי להתלמד כדי להבין ולהורות כמה מעשיהם מקולקלים כדאיתא בפ' ד' מיתות לא תלמד לעשות דוקא וק"ל: (כז) תגלבון יה שומת דיקניכון פי' הכגוס של תער גלב ור"ל דדוקא גילוח שיש בו השחתה וזהו תער ודייק נמי תפלה משמע סוף זקנו והיינו שבגלוח של זקנו היינו שומת: (כט) ולא תשהון למסבא פי' של תשילו (תשהו) בנותיכם לאישות סמוך לפירקהון לזמנן דהיינו עד עם שיהיו בוגרות שמתוך כך תבא לידי זנות וכן סבר רבי עקיבא בסנהדרין ע"ש: וכל

רמב"ן

תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה שלא לשם קדושין ולא תזנה הארץ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותה במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו' לשון רש"י ולא הבינותי דעתו שאין זנות באמורה בפנויה שהלכה פסוקה היא פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה. ומפורש אמרו בסנהדרין ובת איש כהן כי תחל לזנות יכול אפילו פנויה. והקשו והא לזנות כתיב. ותירצו כרבי אליעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה וכן אמרו אשה זונה וחללה לא יקחו שאינו בפנויה אלא גיורת ומשוחררת או שנבעלה בעילת זנות מפני שאין קדושין תופסין בה כמו שמפורש ביבמות ובספרא אשה זונה רבי יהודה אומר זו אילונית. וחכמים אומרים אין זונה אלא הגיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות. רבי אליעזר אומר אף פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות וכך אמרו לענין ולא תהיה אתנן זונה שאינו בפנויה כלל אבל הברייתא השנויה בת"כ והנזכרת במסכת סנהדרין או שהיא כרבי אליעזר ואינה הלכה או שהיא במוסר את בתו למי שאין לו אישות כגון גוי ועבד וחייבי כריתות ומיתות' ב"ד שזה נקרא זנות לדעת חכמים וזהו שאמרו במוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות כלומר לאי שאי אפשר להיות אישות ביניהם וכן מה ששנינו שם בספרא ולא תזנה הארץ מזנים הם הפירות והוא דרך אגדה כדרש ממלת הארץ מדלא כתיב ולא יזנו אנשי הארץ אבל עיקר הכתוב שהוא לאו שני וכבר מנאו בעל הלכות גדולות במשבון הלאוין והיא אזהרה לאיש הזונה ולבת עצמה שלא תמסור עצמה לשם זנות ומכאן הוא שאמרו שם בברייתא וכן היא המוסר' עצמה שלא לשם אישות וטעם הכתוב כי בעבור שהבת ברשות אביה והוא רשאי בנעוריה לקדש אותה ולהכניס' לחופה והאונס והמפתה אותה נותן קנסה לאביה פירש הכתוב שאיננו רשאי למוסרה למי שיהיה זנות. והזהירו מזה בלאו. ואחרי אזהרת האב הזהיר גם הזונים עצמם האיש והאשה ורש"י כתב בפרשת אמור אל הכהנים. זונה שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר וזו הוראה ממנו שאין זנות בכשרין אלא שהוא מרבה בה אף חייבי לאוין. וזה דעתו גם בפירושיו בגמרא וגם זה איננו נכון אלא מחייבי כריתות ועכו"ם ועבד שאין להם קדושין בה היא נעשית זונה וכהן לוקה עליה משום זונה אבל מחייבי לאוין ממזר וגר ועמוני ומואבי אינה זונה ואינו לוקה עליה אלא שנפסלה מן התרומה

אבן עזרא

(כה) קדש הלולים. להלל השם והכהן יאכלנו. וטעם להוסיף לכם תבואתו. תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ודבים כמוהם. וטעם אני יי' אלהיכם. שאוסיף ברכה בתבואה: (כו) לא תאכלו על הדם. דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלו מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקום הקדש ובעל הנאמן דברי שאול כי האדון היה עמו כי כן כתוב הנה העם חוטאים לד' לאכול על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירי' כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען. ומלת מנחש. מנסה כמו נחשתי ויברכני יי' כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובעינים ובעות: תעוננו. יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר וישה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק וי"א מעונן לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבנו כי מנאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכבד והעד ומעונן ומנחש. וטעם להזכיר לא תקפו פאת ראשיכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם ואחר שטעם הראש והזקן לתפארת נכרא אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: (כח) ושרט. גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה. ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כדגם הגאו"ן להקל על הלשון: וכתבת קעקע. יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שיכתוב גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניה' להיותם ניכרים. ומלת קעקע. כפולה כמו רוקע הארץ ואנאי' והוא מגזרת והוקע אות' ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון. וטעם להזכיר אל תחלל את בתך. בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל

פירוש על אבן עזרא

סג"ל הנה העם חוטאים לד' לאכול על הדם (ש"א י"ד ל"ג) עכי אין טעם לכפילת הגאו"ן תעוננו. פר"ל ממלת עונה לשון ועונתה לא יגרע. צוקראת ענן. כמו תסובבנו שסבבו סבב. קר"ל שיהי' ראוי להיות לנפש תחת להנפש יוע"ד המתרגם הוא מלה זרה כי א"ת וכותבין חריתין שהמלה בת ד' אותיות קעקע כדעת קצת המדקדקים. יחזקאל

ספורנו

לשוגג ומקריב אשם על חלול הקדש: (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת עתידות בקוסם ומדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי האל וכבודו שלא לחלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקפו ולוה שלא יחללם בהקפת הראש כמעשה שוטים ושכורים. ולא בגלוח הזקן כאמרם הדרת פנים זקן: ולא בשרט לנפש כמחשידים אחד מיתה האדם ומתאבלים מאד עליה. וכן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית. ולא הזנות הבת אפי' פנויה אשר הוא חלול לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת

פירוש רשב"ם

לשון סתימה ואטימה והרחקה. ערלה אזנם. ערל לב. שתה גם אתה והערל: (כד) קדש הלולים. קודש כמעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל לבורא שכן מצינו במעשר שני שיאכלוהו במקום אשר יבחר למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. לכך תזכו אם תעשו כאשר צויתי: (כו) לא תאכלו על הדם. לפי פשוטו דבר למד מענייננו. לא תנחשו ולא תעוננו. אף זה יעשו כחוקות הגוים שאוכלים על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא ינקום או מכשפות אחר כעין שאנו אומרים כמסמר מן הצלוב. ורבותינו דרשוהו בכמה עניינים במסכת סנהדרין: (כט) להזנות

הָאָרֶץ זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ
אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ
לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן
וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי (ששי כשמחוברין)
לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ
אֹתוֹ׃ לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀
הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים
הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה
בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק
אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה
לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי
כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם
הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב
עמו

אונקלוס

תטעי ארעא ותתמלי ארעא עיצת חטאין׃ ל ית יומי
שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי׃
לא לא תתפנון בתר בידין ודכורו לא תתבעון לאסתאבא
בהון אנא יי אלהכון׃ לב מן קדם דסבר באוריתא תקום
ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי׃ לג וארי יתגייר
עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה׃ לד כיציבא מנכון
יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דיירין
הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון׃ לה לא תעבדון
שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכילתא׃ לו מאזנון
דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינין דקשוט יהון
לכון אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים׃
לז ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון אנא יי׃
א ומליל יי עם משה למימר׃ ב ולבני ישראל תימר גבר
גבר מבני ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל דיתן מזרעיה
למולך יתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה באבנא׃
ג ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה
ארי

מסרה ל שבתתי, חסר. תשמרו, חולם ומ"ו. תיראו, מלא. לא אל תפנו, כ"ג פסוק רישיהון ומציעתהון אל אל. האבת, ו' חסר דחסר בלי'. הידענים, כולם ח"ו ומ"י. תבקשו הקוף רפה. לטמאה, כולם הט' בק"ח. לב שיבה, כל אורי' מלא. תקום, מלא. והדרת, ל' וחסר ה'. מאלהיך, המ"ם דגושה עמש"ל פ' י"ב. לג וכי יגור, ב' מלא. תונו, מלא. אתו, חסר. לד כאזרח, ג' קמצין. הייתם, מלא. לה במשפט, ח' דגשים. במדה, ג' דגשים. במשקל, ד' דגשים. ובמשורה, ל' והשין שמאלי ומלא. לו מאזני, כמה בחולם א' וה"ו. איפת, מלא. והין, מלא. הוצאתי, מ"ו וא'. לז חקתי, חסר דחסר. אתם, חסר. אני ה', כ' פ"פ. כ ב למלך, כולם כ"כ ח"ו. ירגמהו, כולם חסר. ג אתן, ב'. באיש, מד'. מקרב עמו, ג'.

ת"א ומלאה הארץ זמה יומא יח יבמות לז נזיר מ. את שבתתי תשמרו ס' הזוהר פ' בראשית. מפני שיבה תקום והדרת מגילה יז קדשין לב לג. זקן ויראת מאלהיך שם לב לג מציעא כח. וכי יגור אתך גר מגילה יז יבמות מו. בארצכם לא תונו אותו מציעא נט. לא תעשו עול במשפט מציעא סא בתרא פט. מאזני צדק סנהדרין לט. הין צדק מציעא מט. אשר יתן חגיגה יא.

רש"י

לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר (ירמיה ג) וימנעו רביבים וגו': (ל) ומקדשי תיראו. (יבמות ו) לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: (לא) אל תפנו אל האבת. אזהרה לבעל אוב וידעוני (סנהדרין סה) בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. (ת"כ קידושין לב) יכול זקן אשמאי. ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד ע"א ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחבירך:

אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ (ב"מ סא ב"ב כט): במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח: (לו) אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפת. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. (ת"כ) בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ. (ת"כ) שבגינו נבראת הארץ עתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: (ג) אתן את פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל
עסקי

ספורנו

מחללת. ואחר שהזהיר מהענינים המחללים צוה לכבד את הימים והמקומות והאנשים הקדושים. ואמר (ל) את שבתתי תשמרו. שהם השבת ומקרא קדש: ומקדשי תיראו. והוא כל מקום מקודש לתורה ולתפלה ולעבודה. ובהיות דרישת האובות היה אצל הכנענים דרישה אלהית בעד החיים אל המתים. אמר (לא) אל תפנו אל האבת. אל תפנו אליהם אבל תתנו עורף ולא פנים אין צריך לומר שלא תכבדום: אל תבקשו לטמאה בהם. אל תבקשו אותם כדי להטמא בהם אבל תבקשו לדעת טובם להורות כאמרם ז"ל לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות: (לב) מפני שיבה תקום. אבל תהדרו קדושי עליון ומהם השיבה ברוב כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: והדרת פני זקן. והם תופשי התורה
כעו

יונתן בן עוזיאל

בנוי בתר עממי ארעא ותיתמלי ארעא זנו: (ל) ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מוקדשי תהון אזלין בדחלתא אנא יי: (לא) לא תסטון בתר שאלי בידין ומסיק זכורו ותבעי גרם ידוע ולא תתבעון לאיסתאבא בהון אנא יי אלהכון: (לב) מן קדם סבין דסבירין באורייתא תקומון ותייקר אפי חכימא ותדחל מאלהך אנא יי: (לג) וארום אין איתגייר ואתחזק עמכון גיורא בארעכון לא תונו יתיה במילין קשין: (לד) כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דמתגייר עמכון ותרחם ליה כוותך דמא את סני לך לא תעביד ליה ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא הוא יי אלהכון: (לה) לא תעבדון שיקרא בסידרא

ירושלמי

דינא במשחתא דקייטא וסיתווא במתקלא ובמכילתא בגדישותא ובמחקא:
[(לד) ובמוזניא:]

(לו) מוזנון דקשוט מתקלין דקשוט מכילו דקשוט וקסטין דקשוט יהי לכון אנא יי אלהכון דאנפקית יתכון פריקין מארעא דמצרים: (לז) ותיטרון ית כל קיימי וית כל סדרי דיני ותעבדון יתהון אנא יי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) ועם בני ישראל תמליל למימר גבר טלי או סיב מן גניסת בני ישראל דיעבר מזרעיה למולך למיתוקדא בנורא איתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל יחיבון יתיה במטלות אבנין: (ג) ואנא אתן פנוייתא למעסוק בגברא
ההוא

בעל הטורים

[כדאיתא במסכת מכות כ"ח]: (כט) ומלאה הארץ זמה וסמיך ליה (ל) את שבתותי לומר שקבלת דמאה ריגלא [שמחה של כל השנה הרגל כלומר כיון שאוכלין ושותין ונעלין ממלאכתן מיסדין ובאין לידי עבירה ערוך. ופרש"י (קדושין ד' פ"א ע"א) שאוכלין ושותין ושמחין בשבתות. והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב. סמך שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האבת שהשואל אוב אינו מודה בשבת [שידוע שאינו מודה בשבת כדאיתא בסנהדרין (דס"ה) ואעפ"כ הוא שואל באוב ע"כ שאינו מודה בשבת]. אני יי' וסמיך ליי' (לב) מפני שיבה תקום אמר הקב"ה אני כבדתי זקנים שנא' ונגד זקניו כבוד. זקן ויראת אזהרה לזקן שלא יטריח. מפני שיבה תקום וסמיך (לג) וכי יגור אתך גר לומר אפי' מפני זקן אשמאי. אני יי' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של הקב"ה: (לה) במדה ג' דין ואידך אך כחוק יהיה ביניכם וביני כאלפים אמה במדה (יהושע ג) במדה הראשונה באורך (ד"ה ב' ג') מה התם איירי במדת קרקע אף הכא איירי במדת קרקע: (לו) והין צדק יהיה לכם וסמיך ליה (לז) ושמרתם את כל חקותי לומר שהמטעות המדות כאלו עובר על המצוה כלה: (ג) ואני
אתן

יונתן

וכל מה שמתרגם בענין ידוע והדרת פני זקן וכיולא עיין ברש"י: (לד) דמא את סני לך וכו' כדפירש"י ג"כ: (לה) במשחתא דקייטא וסיתווא פי' במדת החבל ובימי הקיץ ובימי החורף כדתני באיזהו נשך וע"ש ברש"י ג"כ במכילתא. בגדישותא ובמחקא פי' לזה בגודש מקום שגודשין במחק כדאיתא בב"ב המוכר את הספינה: (ב) למיתוקדא בנורא פי' לישרף באש ס"ל כאביי ועיין ברש"י שלהי פרשת אחרי מות. עמא בית ישראל ס"ל כר"ג דדרש עם הארץ עם שעתידין לירש הארץ ואיזהו אלו ישראל: (ג) אתן
פנוייתא

רמב"ן

השרועה ומן הכהונה דכתיב כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסולה ומחייבי לאוין שבכהונה נעשית חללה: (ל) את שבתתי תשמרו. האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בע"ז מפני שגם היא שקולה כנגד כל המצות כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל. ולרבותינו בזה מדרש אמרו בכאן יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' בת"כ ועל דרך האמת יכוין בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו ולזה בו שמירה ומורא דהנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש ואם תשכיל תבין: (לב) מפני שיבה תקום. לשון רש"י יכול מפני זקן אשמאי תלמוד לומר זקן אין זקן אלא שקנה חכמה ולשון ת"כ והוא השנוי בגמרא במסכת קדושין ת"ל זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ורבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר יי'
קנני

אבן עזרא

הכל כי קול שנאסר ערוה ואף כי שרט: (כט) ולא תזנה הארץ. הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ [ש]כי תחטא לי: וטעם להזכיר (ל) את שבתתי תשמרו. בעבור שמת שאין אבל בשבת. וטעם ומקדשי תיראו. על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים וכן אזהרה על כל אנשי המקדש. וטעם אני יי'. שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם. וטעם להזכיר האובות וידענים. בעבור שמת וכן כתוב בישעיה [ת]בעד החיים אל המתים: (לא) האבת. מגזרת [א]וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידענים. מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרה הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד [ב]האלילים והפסילים ולולי שאין כאן מקום להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות. וטעם אל תפנו. לידע האומנות. וטעם אל תבקשו. לשאול [ג]כשאול. וטעם אני יי' אלהיכם. שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמא' כי נפש המונה והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם. וטעם להזכיר מפני שיבה תקום. בעבור שמת כי הזקן קרוב למיתה כי גופו כמת כמשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך. שיעשך בימי הזקנה: (לג) וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכמך גדול מכמו או בעבור שאין לו כח שהוא בארץ ברשותך: (לד) ואהבת לו. [ד]מפורש. וטעם לא תעשו עול. בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מכונה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: (לו) מאזני צדק אבני צדק. פירוש במשקל: איפת צדק. בינה: והין צדק. בלא פי' במסורה: וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם. בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם. וטעם אני יי'. שתרדפו אחרי החקות ששמתי בהם כי כלם צדק. וטעם (א) וידבר יי' אל משה לאמר. בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישראל ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע"ז וטעם עם הארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי
שהוא

פירוש על אבן עזרא

[ש](יחזקאל י"ד י"ג) טעמו אנשי הארץ. [ת](ס' י"ט) וכי יאמרו אליכם וכו'. [א](איוב ל"ב י"ט). [ב](פסוק ד'). [ג]שאמר לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כ"ח ז'). [ד](פסוק י"ח).
ר"ל

ספורנו

כמו שאמרו רבותינו ז"ל איזה זקן מי שקנה חכמה. ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבזות את השפלים. ואמר (לג) וכי יגור אתך גר לא תונו אותו. אפילו אונאת דברים והוסיף ואמר לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה. וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזהיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם: (לז) ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי. תעיינו בהם ותכירו היותם הגונים. ועשיתם אתם. ובזה האופן תעשו אותם: אני ה'. באר שכל שמירת החוקים והמשפטים ראוי שתהיה בלי תוספת ובלי גרעון כי אמנם מעשי ה' ומצותיו הם בתכלית שלמות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע: (ב) אשר יתן מזרעו למלך. אחר שבאר הכוונה האלהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונת מאת האל ית' והזהיר בהפכה דבר בעונש המטמאים בג' מג' מיני טומאות המתנגדות לקדושה הנזכר. האחת היא הטומאה בדעות כענין המולך שאמר בו למען טמא את מקדשי וכענין האובות והידעונים שאמר עליהם למעלה אל תפנו לטמאה בהם. והשני' היא הטומאה בזרע וזה בעריות שאמר עליהם למעלה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותטמא הארץ. והג' הטומאה במאכלות האסורות שאמר עליהם בסוף זאת הפרשה אשר הבדלתי לכם לטמא. אמנם בפ' אמור דבר על הטומאה במת ומלול הזרע והמומין והמעילה אשר אין להם ענין זולתי בקדשים בלבד והתחיל לדבר במולך ואמר עם הארץ ירגמוהו באבן וזה יעשה הממון בקנאו לכבוד קונו וזה כשיש עדים והתראה: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם לא ישוב מרשעו באופן שלא תהא מיתתו כפרתו: והכרתי
אתו

פירוש רשב"ם

זנות של פנויה להיות כקדשה: (לה) במדה. במדת קרקע: ובמשורה. מדת הלח. כמו שאמרו ומים במשורה תשתה: (לו) והין. מדת הלח:
את

עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא
אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃
ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־
עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ
לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי
אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ
וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו
לִזְנוֹת אַחֲרֵי הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם׃
ו וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־
הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־
פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב
עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי (שביעי כשמחוברין)

אונקלוס

אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל לְסָאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא
יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ ד וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל
יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא הַהוּא בְּדִיהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ בְּדִיל
דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ ה וַאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא
וּבְסַעֲדוֹהִי וְאֵישֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיָת כָּל דְּטָעַן בָּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר
מוֹלֶךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ ו וֶאֱנָשׁ דְּיִתְפְּנֵי בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ
לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יָת רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ
מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ ז וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ח וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ ט אֲרֵי גְּבַר
גְּבַר דִּילוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
לָט קְטָלָא חַיָּב׃ י וּגְבַר דִּיגוּף יָת אִתַּת גְּבַר דִּיגוּף יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ
אתקטלא

מסרה טמא, צ' דגשים. ולחלל, ל'. ד העלם, ל'. העיינין, בסוף פסוק. יעלימו, ל' ומלא. עיניהם, מד"מ. המית, מלא. ה ובמשפחתו, ל'. הזנים, ח"ו ומ"י. לזנות, מלא. ו האבת, ו' חסר בלי'. לזנת, ל' חסר. ההוא, וא"ו וסירק. מקרב עמו, ג'. ז אני ה' וכו', כ"ב ס"פ בסיפרא. ח אני ה' וכו', ד'. ט ואת אמו, ג'. קלל, ב'. דמיו בו, ל' במו'. י הנאף, ל' וחסר.

ת"א כי מזרעו סנהדרין כד. למען טמא שבועות ז. ואם העלם כתובות ל. בתתו מזרעו סנהדרין סד. ושמתי אני שבועות לט. והכרתי אותו שם לו. והתקדשתם ברכות נג יומא לט יבמות כ. איש איש סנהדרין פה שבועות כז. אביו ואמו מליעא לד סנהדרין פה שבועות כז חולין עח. ואיש אשר קדושין יט סנהדרין נא נב.

ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ
אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃ י וְאִישׁ
אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף
והנאפת

רש"י

עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למלך. (ת"כ סנהדרין סד) לפי שנאמר מעביר בנו ובתו נאמר בן בנו ובן בתו מניין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת"ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון (ויקרא כא) ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אתו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפח' בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המלך. (ת"כ) לרבות שאר ע"א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: (ז) והתקדשתם. זו פרישות ע"א: (ט) אביו ואמו קלל. (ת"כ סנהדרין סה) לרבות לאחר מיתה: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אות' דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. (קידושין יט סנהדרין נב) פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת נכרי למדנו שאין קדושין לנכרי: מות יומת הנאף והנאפת. כל מיתה האמורה בתורה
סתם

רמב"ן

קנני ראשית דרכו והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם. ואונקלוס אמר מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא. ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן ועם כל זה העולה מן הגמרא לפי פסק הלכה איננו כן שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה והנה יצוה בכל שיבה אפי' על אשמאי שהוא הבור ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפי' יניק וחכים ויתכן שיהיה ג"כ דעת אונקלוס אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים: (ג) למען טמא את מקדשי. לשון רש"י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי. וכבר רמזתי זה איך טומאת כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול באיש אחד אשר יחטא וכבר אמרו זה במדרשים שאמרו כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו וגו' אין אביו אלא הקב"ה. ואין אמו אלא כנסת ישראל. חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול ומשם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ותסתלק השכינה מישראל וכ"ש כשיקריב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו. וזה טעם עם הארץ ירגמוהו באבן כי לא אמר מות יומת באבן ירגמו אותו כאשר אמר בכולן אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל ולכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירמוז לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר העובד יושב בה בלבד וכענין כי לי כל הארץ. ועוד תוכל להבין סודו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני נתתי את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין: (ה) לזנות אחרי המלך. לרבות שאר ע"ז שעבדה בכך ואפי' אין זו דרך עבודתה לשון רש"י וכבר כתב עוד בסדר אחרי מות שהמולך היא ע"ז ששמה מולך וזו היא עבודת' שמוסר בנו לכומרים וכו' וכל זה איננו עולה ומתוקן כהוגן לפי העולה בגמרא כי לדברי האומר מולך ע"ז הוא אין עבודתו של אותו ע"ז בהעברת הבנים לה שאם כן לא הוצרך הכתוב להזכיר זה כלל שהרי הוא באזהרת עובד ע"ז שבאו בה כמה אזהרות בתורה כלליות והוא גם כן בכלל העונש הנאמר בפרשת כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני י"י אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם אבל על כרחנו נדרוש שכל עיקר לא בא הכתוב אלא לחייב על העבודה הזאת של העברת הזרע בשלא כדרכה וכך אמרו בגמרא ולמאן דאמר מולך ע"ז הוא כרת דמולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה והוא הדין לעונש ואזהרה
האמורין

דְהוּא וְאִישֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגוֹ עַמֵיהּ אֲרוּם מִזַרְעֵיהּ יְהַב לְפוּלְחָנָא אוּחֲרָא מִן בְּגַלַל לְסָאָבָא יַת מַקְדְשִׁי וּלְאַפָּסָא יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: (ד) וְאִין מִכְבַּשׁ יְכַבְּשׁוּן עַמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת עֵינֵיהוֹן מִן גַבְרָא הַהוּא בְּדִיתַן מִזַרְעֵיהּ לְפוּלְחָנָא אוּחֲרָא מְטוּל דְלָא לְמִקְטוּל יָתֵיהּ: (ה) וְאֶשַׁוֵי אֲנָא פְּנוּיָתָא לְמֶעֱסַק בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְגִנִיסְתֵּיהּ דִמְחַפְיָין עֲלוֹי לְאִתְרְדָאָה בְּיִסוּרֵי וְיָתֵיהּ אִישֵׁיצֵי וְיַת כָּל דְטָעַן בַּתְרוֹי לְמִטְעֵי בָּתַר פּוּלְחָנָא אוּחֲרָא מִגוֹ עַמְהוֹן: (ו) וּבַר נַשׁ דְיִסְטֵי בָּתַר שָׁאֲלֵי בִּידִין וּמַסְקֵי זְכוּרוּ וְתַבְעֵי גָרַם יְדוֹעַ לְמִטְעֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאִתֵּן פְּנוּיָתָא לְמֶעֱסַק בְּבַר נָשָׁא הַהוּא וְאִישֵׁיצֵי יָתֵיהּ בְּמוֹתָנָא מִגוֹ עַמֵיהּ: (ז) וְתִתְקַדְשׁוּן וּתְהוֹן קַדִישִׁין בְּגוּפֵיכוֹן מְטוּל דְאֶקַבֵּל בְּרַעֲוָא צְלוֹתְכוֹן אֲנָא הוּא מְקַדִשְׁכוֹן: (ח) וְתִיטְרוּן יַת קְיָימֵי וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן אֲנָא הוּא יְיָ מְקַדִשְׁכוֹן: (ט) אֲרוּם גְבַר טְלֵי וּגְבַר סִיב דְיֵילוּט יַת אֲבוֹי וְיַת אִמֵיהּ בִּשְׁמָא מְפָרַשׁ אִתְקַטָלָא יִתְקְטִיל בְּאַטְלוּת אַבְנִין מְטוּל דְאָבוֹי וְאִמֵיהּ לָט קְטָלָא חַיָיב: (י) וּגְבַר דִי יְגוּר יַת אִתַּת גְבַר מְאָרְסָא אוֹ דִי
יגור

בעל הטורים

אמן ב׳ במסורה ואני אתן את פני באיש ההוא ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן שכרך שעונותיו נחשבין כזכיות: (ח) אני י״י מקדשכם סמך אלל אביו ואמו כי ג׳ שותפין יש באדם: סמך (י) איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו

יונתן

שגוייתא כבר פירשתי: (ה) בגברא ההוא ובגניסתיה פי׳ הוא צכרת ומשפחתו בלדות ביסורין משום דחופין עליו וכן בשבועת הדיינין בריש פרקין ואמר שם אם הוא מעא משפחתו מה חטאו אלא ללמדך וכו׳ שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין ולסטים שאין כולם לסטים מפני שמחפין עליו וק״ל: (ו) ואשילי יתיה במותנא פי׳ שימות קודם זמנו: (ז) קדישין בגופיכון וכו׳ פי׳ שיהיו קדושים בגוף כדי שיקבל ברלון את תפלתינו ויכול לכוון ע״ד מ״ש מ״ו הותני הגאון כ״י בספר עמק ברכה על מ״ש ז״ל הרולה לקבל מ״ש שלימה יפנה וכו׳ וק״ל למעיין שם. (ט) בשמא מפרש פי׳ שאינו חייב מיתה עד שיקלל בשם המפורש מדכתיב ונוקב וכן דייק בתכילתא משעטים: (י) וגבר די יגור ית אתת גבר מארסא פי׳ ארוסה ובעולה ודייק מדכתיב תרי פעמים אשר ינאף. על מיבעלא בשינוק פודרא אקושא בגו רכיכא פי׳ כל הבועלה חייב חנק דהיינו שינוק סידרא פי׳ ביעור הסידר כדמפרש בפ״ד מיתות וע״ש

רמב״ן

האומרין בו שלא הוליכו אלא למעביר בנו שלא כדרכה. ונראה שלפי הדעת הזו לשון מולך אינו שם לפסל ולצלם מיוחד אלא שם לכל נעבד בכללם כל שתמליכהו ותקבלנו עליך כאלוה והנה כפי הדעת הזו יקראו בני עמון לשקוץ שלהן מולך כי הוא מלכם והוא שם כולל לכל נעבד כי הוא מלשון מלכות ולא כדברי הרב ז״ל שאומר שהוא ע״ז ששמה מולך ועבודתה בכך. וכן מה שכתוב שהולך לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע״ז שעבודה בכך ואפי׳ אין זו דרך עבודתה גם כן אי אפשר מן הטעם שהזכרנו שבכל עלמו לא נאמר הכרת במולך אלא לחייבו בשאין דרכו וכל ע״ז במשמע ולא יתכן שתאמר חייב הכתיב כרת באותה ע״ז ששמה מולך במעביר לו שלא כדרכו וחזר ורבה בו אף פעור ומרקולים לכרת כי למה ינתק הכתוב לכך מאי שנא אותה ע״ז משאר כל הע״ז שבעולם. ועוד שאם כן היה לריך לרבות עוד מעביר בנו לפעור ומרקולים בסקילה כשם שריבה אותו לכרת אלא לא הזכיר הכתוב מולך כל עיקר בין באזהרה בין בעונש כרת וסקילה אלא במעביר בנו בשלא כדרכ׳ לכל ע״ז שבעולם ובין שתאמר שהמולך הוא שם לכל ע״ז כמו שפירשנו או שתאמר שהיא ע״ז ידועה שתקרא כך הזכיר הכתוב אותה ע״ז בשלא כדרכה והוא הדין לכולן שהסומך הזה הוא בעבור העבודה הקשה הזו וכן מוכיח כל זה בגמרא במסכת סנהדרין לפי הדעת הזו שכתב הרב שהמולך ע״ז הוא. אבל משנתינו היא שנויה כדברי האומר מולך לאו ע״ז היא כלומר שאינו כנעבד שיקובל עליהם כאלוה כלל אבל הוא כמעשה כישוף לדרוש בעד החיי׳ אל הכלב במת הסוא. ולפי הדעת הזו העביר בנו לפעור או למרקולי׳ פטור גם דברי רש״י בפירושיו בסנהדרין כך הם כמו שכתבנו והברייתא השנויה בתורת כהנים: והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המלך. לרבות שאר ע״ז בהכרת ואין לזנות אחרי המולך ומיותר כמשמע ומדברי הרב אבל יאמר כי הכרת הזה כאלו מיותר הוא ונדרוש אותו לשאר ע״ז. והוא מה שאמרו בגמר׳ שלש כריתות בע״ז למה. אחת כדרכה ואחת לשלא כדרכה כלומר לזנות וקטור ונסוך והשתחויה שנאמרו שלא כדרכה במיתה ומחייב אותן בכאן בהכרת ואחת למולך ולמאן דאמר מולך ע״ז הוא למעביר בנו שלא כדרכה כלומר בכל ע״ז שבעולם כמו שהזכרנו: (ט) וטעם כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו. יחזור לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו. ואמר כאן כי איש איש אשר לא ישמע וכו׳ ומקלל אביו ואמו מות יומת. ועל דרך האמת בעבור שאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י״י אלהיכם ואומר אני י״י מקדישכם כי השם הנכבד הוא המקדש אותנו כי הוא אבינו וגואלנו מעולם הוא שמו אם כן המקלל את המשתתפין ביצירה חייב מיתה וזה
טעם

אבן עזרא

שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם בהבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם [ה]אמת. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ״ע כי פי׳ ובמשפחתו הדומה אליו ומי שהיא בגל׳ הזאת רק פי׳ כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם (ה) ואת כל הזונים אחריו. שאם לא יומת יזנו אחרים: (ו) והנפש אשר תפנה אל האבת. טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ואלאנו [ו]נפשים גם כל נפש ארבעה [ז]עשר וכן והכרתי [ח]אותו: (ז) והתקדשתם כי אני יי׳ אלהיכם. קדש ונתתי לכם חקות לשמרם כדי לקדשכם ובגר הזכיר זה [ט]הכתוב והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה. והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו. וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מלוה: (ט) אשר יקלל את אביו. מוסף עלמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו. וטעם אביו ואמו קלל. כאומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו. כמו דמו בראשו והנסקלים גם [י]הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי לריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוליאם להמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מלוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה. וטעם אשר ינאף את אשת רעהו. כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: (י) והנאפת. אם היתה אנוסה לא תקרא
נפש

פירוש על אבן עזרא

[ה]ר״ל שמלת בהבן כמשמעה אבן אחת כדאיתא בסנהדרין (דף מ״ה ע״ב). [ו]ר״ל מלודדת את נפשים (יחזקאל י״ג כ׳) מקובץ בצ״ז. כמו נשים פלגשים. [ז](בראשית מ״ו כ״ב) כי ארבעה מספר לשון זכר. [ח]משב על בנפש ההיא. ואמר אותו לשון זכר. הנה מלת נפש פעם זכר ופעם נקבה. [ט](לעיל י״ח מ״ד). [י]ר״ל לפי שקול דעתו. אבל אנחנו לריכים למסורות אבותינו וכו׳. עיין
כריתות

ספורנו

אתו. וזה בהכרת יובן לחיי עולם אחר שגרמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי. לסלק השכינה מישראל וראוי שהם יכגמוהו: ולחלל את שם קדשי. לפיכך אתן פני בו אע״פ שאינה ע״ז: (ה) ובמשפחתו. כי לא תהיה העלמת עיני עם הארץ זולתי מיד משפחתו המחזיקים בידו: (ז) והתקדשתם. בפרישה מן העריות: והייתם קדושים. שיהיה הזרע מוכן לשרות שכינה בתוכו כאמרם ז״ל (קדושין פרק י׳ יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות: כי אני ה׳ אלהיכם. שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך לזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז״ל (שם): (ח) ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם. ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו ותעשו לדורות כי אם לא תקדשו אתם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בטמא כענין בן בעון חוללתי: אני ה׳ מקדשכם. כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי: (ט) כי איש איש אשר יקלל. והאות על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדושה בזרע שהרי ענשתי מיתת ב״ד את המקלל הוריו שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה שכתוב שמע בני מוסר אביך וכו׳. ואיש כזה לא ישמור חקים ומשפטים
כי

פירוש רשב״ם

(ט) דמיו בו. דמיו בראשו. הוא חייב עצמו מיתה: (י) את אשת רעהו. ולא גוי:

וְהַנֹּאָפֶת: יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־
אֵשֶׁת אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־
יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם: יב וְאִישׁ
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ
שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם: יג וְאִישׁ
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה
תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם
בָּם: יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־
אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ
וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם:
טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה
מוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ:
טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה
לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־
הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם:
יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו
אוֹ בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא
תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ
לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ
יִשָּׂא: יח וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה
דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ
הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם: יט וְעֶרְוַת
אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ: כ וְאִישׁ

אשר

אונקלוס

אתקטלא יתקטיל גיפא וגיפתא: יא וגבר דישכוב ית אתת אבוהי עריתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חיבין: יב וגבר דישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חיבין: יג וגבר דישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: יד וגבר דיסב ית אתתא וית אמה עצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עיצת חטאין בניכון: טו וגבר דיתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון: טז ואתתא דתתקרב לות בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: יז וגבר דיסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון ערית אחתיה גלי חוביה יקבל: יח וגבר דישכוב ית אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון: יט וערית אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריביה גלי חוביהון יקבלון: כ וגבר די ישכוב עם אתת אח אבוהי

עריתא

מסרה והנאפת, ל' וחסר. יא גלה, הג' דגושה. יומתו, ב' וסי' דסמיך לשניהם שוא ושלכא קמץ ומלא. דמיהם, מלא. יג את זכר, ל' וחד ואת. משכבי, ב' וסד אביך. תועבה, מלא. יומתו, ג בענין זכר. לרבעה, בלשן. יד הוא, ואו' ומיקר. ואתהן, ל'. ולא תהיה, ח'. בתוככם, י"ב בתורה ב' מנהון חסר דין מלא. טו בבהמה, ד' כפי. תהרגו, חסר. טז לרבעה, ל' דלא מפיק. אתה, חסר. יומתו, ג. יז אחתו, כולם חסר. והיא, י"א כתי' יו"ד בתור' וברוב ס' במקף לא בקדמא. חסד, ל'. יח את אשה, ע"ז פסוק ד' את. דוה, ג'. מקרה, חסר. הערה, ג'. והוא, וא"ו ומיקר. גלתה, ל'. מקור, מלא. דמיה, ג'. יט וערות, ג'. אחות, כולם מלא. הערה, ג'. ישאו, ו'.

ת"א איש אשר שם כד. ערות אביו שם עא. דמיהם בם שם כריתות ה. ואיש אשר ישכב את זכר סנהדרין שם. את אשה ואת חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה הפלילים יז כריתות ה. באש ישרפו יבמות לד לה סנהדרין עו. ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה שם תמורה כח. ואת הבהמה תהרגו סנהדרין ב. והרגת את האשה ואת הבהמה שם עו. ואיש אשר יקח יבמות עז סנהדרין מ מכות ה יד. חסד הוא עקידה שער סד. ערות אחתו מכות יד כריתות ב טו. ואיש אשר ישכב את יבמות כל מכות יד נדה מא. והיא גלתה נדה יט. וערות אחות אמך יבמות כד. את מקרה הוריות ד'.

רש"י

שתם אינה אלא סנק: (יב) תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: (יג) משכבי אשה. (סנהדרין נד) מכניס כמכחול בשפופרת: (יד) ישרפו אותו ואתהן. (סנהדרין עו) אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמ' הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל וכו' קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר (דברים ה) אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמר' תורה השחת שרוף וכלה המט' את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. (סנהדרין נח) ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר (תהלים פט) עולם חסד יבנה: (יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו צוה מגזרת (אסתר ה) לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת את והערה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות נד) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליה' בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דדתו. (יבמות כד) המקרא

הזה

רמב"ן

טעם משפט הנואף והנואפת אשר סמך לכאן והקדימו לכל העריות. וכבר רמזתי זה למעלה. והזכיר הכתוב קצת העריות לחייב בהם מיתה והן אשת איש ואשת אב והכלה והזכר ואשה ואמה והוא הדין אשה ובתה ובת בתה כי הזכיר קצת שאר האשה והוא הדין לכל הנזכרים שם באזהרה וכל שכן שאר עצמו בת בנו ובת בתו הנזכרים ואין צריך לומר בתו ובכל זה עוד מדרשים רבים לחייב אותם וכן הזכיר חיוב הרביעה במיתה והזכיר כרת אחר בנדה לחייבו בהערה בלא גמר ביאה. הוא שאמר את מקורה הערה וכן באחות אם ואחות אב כי את שארו הערה והזכיר דודתו וכן אשת אחיו לחייבם בעריריות בין שלא היו לו בנים או היו לו והכרת הבא באחותו הוא מיוחד ונדרש לרבותינו למה יצא כרת באחותו

וכו'

ירושלמי

יעור ית איתת חבריה מבעלא איתקטלא יתקטל על מיבעלא בשינוק סודרא אקושא בגו רכיכא ועל מארסא באטלות אבנין גיורא וגיורתא: (יא) וגבר די ישמש עם אתת אבוי בין דהיא אמיה בין דהיא חורנייתא ערייתא דאבוי בזי איתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חייבין באטלות אבנין:

[(יא) אידמהון ברישיהון:]

(יב) וגבר די ישמש עם כלתיה איתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חייבין באטלות אבנין: (יג) וגבר די ישמש עם דכורא תשמישין דאיתא תועיבתא עבדו תרויהון איתקטלא יתקטלון באטלות אבנין: (יד) וגבר דיסב ית איתא וית אימה זנו היא בנורא יוקדון יתיה ויתהון באתכות אבר לפמהון ולא תהי זנו ביניכון: (טו) וגבר די יתן תשמישיה בבעירא איתקטלא יתקטיל באטלות אבנין וית בעירא תקטלון בקולפי: (טז) ואתתא די תקרב

יונתן בן עוזיאל

לציד כל בעירא למתהנא מנה ותקטלון ית איתתא באטלות אבנין וית בעירא בקולפי אתקטלא יתקטלון דין קטול חייבין: (יז) וגבר די ישמש עם אחתיה ברת אבוי או ברת אמיה ויבזי ית עריתה והיא תבזי ית ערייתיה גניי הוא ארום חסדא עבדית עם קדמאי מן בגלל דיתמלי עלמא מנהון עד לא אתיהיב קיימא בעלמא ומן דאתיהיב קיימא בעלמא כל דיעבד כדין וישתיצון במותנא וחמיין בבישתהון בני עמהון מטול דעריית אחתיה בזי חוביה יקבל: (יח) וגבר די ישמש עם אתתא דוותא ובזי ית ערייתה וית מבוע אדם סובתא בזי והיא בזיית ית מבוע אדמהא וישתיצון תרויהון במותנא מגו עמהון: (יט) ועריית אחת אמך ואחת אבך לא תבזי ארום ית קריביה בישריה בזי חוביהון יקבלון במותנא יסופון: (כ) וגבר די ישמש עם אתת אחבוי עריית אחבוי בזי חוביהון יקבלון במותנא יסופון דלא ולד ימותון:

וגבר

בעל הטורים

ואמו לפי שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו: (יז) ואיש אשר יקח את אחותו סמך אחותו לבהמה לפי שהיהם מלויין עמו בבית. וסמיך ליה נדה שגם היא מלויה עמו תמיד. והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הויין לו בנים סומין תהו וראה את ערותה שהמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני. שהבנים יכרתו עיניהם: (יח) דוה ג' הכא ואידך הזרם כמו דוה (ישעי' ל') כל היום דוה (איכה א') שע"ז מטמאה כנדה. ובעון שעבדו ע"ז גרמו להיות כל היום דוה. מקרם ב' הכא ואידך. והובשתי את מקורה (ירמי' נ"א) שבשביל שהערה את מקורה יבש מקורה כדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד. הערה ג' הכא ואידך. כי את שארו הערה. אשר הערה למות נפשו (ישעי' נג) שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה. מקור דמיה קרי ביה דמי ה'. שה' דמים טמאים באשה. בכלם לא נא' ינאף

אלא

יונתן

וכ"מ ברש"י הטעם שיתכן סודרין קשה לתוך הרכה. מארסא באטלות אבנין פי' על ארוסה חייב סקילה ודייק מדכתיב פרשת כי תהא גבי נערה וסקלתם: (יא) בין חורנייתא פי' בין שהיא אמו ממש ובין שהיא אמו חורגה ודייק מדכתיב אשת אביו: (יד) באתכת אבר לפומהון פי' שמפיקין עופרת רותחת בפיהם כדאיתא בד' מיתות ושקעין אותו בזבל ונותנין סודר קשה לתוך רכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וכו' עד שפותח פיו ומדליק הפתילה של אבר דאתיא שריפה שריפה מבני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן: (טו) תקטלון בקולפי פי' שיהרגנו הבהמה בשבט של עץ שראשו עב והוא לשון גמרא דפרק הרואה יהבו ליה קולפא ופרק שום היתומים קולפי עבו בלעי נפקא ליה מדכתיב גבי בהמה תהרגו וגבי אדם מות יומת ש"מ דמיתת בהמה משונה משל אדם: (יז) חסדא עבדית עם קדמאי בגלל כו' עיין ברש"י ודייק מדכתיב חסד ולא אמר לשונות דחנינה. עד לא אתיהיב קיימא פי' עד שלא נתנה התורה היא כל זה מותר: (כ) אשת אחבוי ל"ל ופי' בחיי אחיו אבל לאחר מיתה יבמה יבא עליה וק"ל. במותנא יסופון פי' יסובלו עונותיהם עליהם עד שימותו והמיתה ממרק' ולשון

רמב"ן

וכו'. ועל דרך הפשט הוסיף בכרת לעיני בני עמם לומר שתמות בנוער כשהם בענין שיראו ויבינו וישכילו יחד כי יד י"י עשתה זאת וקדוש ישראל גזרה. וטעם עונו ישא שיהיה החטא הזה דבק בו ומן העת ההוא מעשיו לא יצליחו ורבצה בו האלה כי יכהו השם בתחלואי' רעים עד השמידו בכרת כענין שאמרו סימן לעבירה הדרוקן ולא הוצרך להזכיר חייבי הכרת האחרים כגון אמו ואחות אשה שכבר למדנו מן הנזכרים כל הצריך: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו. הזכיר הכתוב קיחה באחותו אע"פ שאין לו בה קידושין בעבור כי האח עם אחותו בבית אחד שוכבים יחד וכאשר יגבר עליו תאותו יקחנה ויאסוף אותה אליו ואינו צריך לבוא אליה כבא אל אשה זונה וכן דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כולן עמו בבית וכן לא יקח איש את אשת אביו. ואמ' וראה את ערותה דרך מוסר כי הכתוב יכנה בעריות פעם יקרא הבעילה גלוי ערוה כאשר יאמר ברובן לא תגלה ערותה וזה ממנהג הזונים שהם מגלים שוליה כענין שנאמר וגליתי שוליך על פניך ופעם יכנה אותה ביאה ובא אליה ושכבה לבא עליו ויבא אליה ותהר לו ופעמים רבים יקראנה שכיבה ובכאן יכנה אותה בראיה כי האח עם אחותו ישני' יחד ואין צריך לגלות שולי' וכן יכנה אותה בידיעה כלשון והאדם ידע את חוה אשתו. ולא יסף עוד לדעתה בתולה ואיש לא ידעה ואמר והיא תראה את ערותו. שגם היא חמדה בלבה ערותו. ורצתה לעשות כן והזכיר זה באחות בלבד בעבור כי כל העריות כאשר יקרב האיש לגלות ערותה ברצונ' הוא כי אם לא יהיה ברצונה תתחזק מידו ותצעק אבל באח הישן עמה אולי שלא מדעתה יערה בה. על כן הזכיר שהיא גם היא תראה ערותו: וטעם חסד הוא. על דעת המפרשים חרפה כי האנשים כלם בטבעם יהיה להם בושת וכלימה בחטא המכוער הזה והוא בלשון ארמית שתרגם אנקלוס כי חרפה הוא לנו ארי חסודא היא. וי"מ ושמתיה חרפה חיסודא. ובלשון חכמים מפני שחסדו ברבים וכן פן יחסדך שומע יעשה לך חרפה בגלותך סוד אחר. וטעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר אתה תעשה זה בסתר וה' יגלה עונך בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך והזכיר כן בחטא הנעשה בחדרי חדרים והוא הדין בכל הכריתות כאשר הזכרתי: וטעם ערות אחותו גלה עונו ישא. ואם גלה ערות אחותו באונס עונו ישא הוא לבדו כדברי ר"א. ועל דעתי טעמו כי ערות אחותו גלה עונו ישא כל אחד מן הנזכרים כמו כי את שארו הערה עונם ישאו והנכון בעיני במלת חסד שהוא כמשמעו וכן דעת רבותינו ז"ל יאמר כי שאר האחים חסד הוא

ואין

אבן עזרא

בשם הזה: (יא) ערות אביו גלה. דבר גדול עשה: (יב) כלתו. אשת בנו: תבל. פירשתיו: (יג) תועבה עשו. אם השכב איננו אנוס: (יד) ואיש אשר יקח את אשה וגו' זמה היא. כטעם זנות [כ]במחשבה: ואתהן. זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: (טו) ואת הבהמה תהרגו. שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: (טז) לרבעה. שם הפעל [ל]וא' הוא נחרק כמו בשברי לבם כי ומשקלי שמות הפועלים הם משתנים: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו. במקום שאינ' יודעים בו ואח"כ נודע הדבר. וטעם וראה את ערותה. או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה. וטעם והיא תראה את ערותו. שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא. נגזרת פן יחסדך [ס]שומע וטעמו תוספת [י]בזנות: ערות אחתו גלה. באונס: עונו ישא לבדו. וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד והם נערי' משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירם בעבור מוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: (יח) דוה. היא חולה בעבור הדם. וטעם מקרה הערה. שעשה תועבה גדולה. וטעם והוא גלתה. ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: (יט) וערות אחות אמך. טעמו כבר הזכרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו. אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות [ס]והמשכיל יבין גם דברי הקבלה [ע]אמת: (כ) את דדתו. היא

אשת

פירוש על אבן עזרא

כריתות (דף ה' ע"א.) [כ]ר"ל זמה שרשו זמם ענינו מחשבה כמו כאשר זמם (דברים י"ט י"ט) וע"פ רוב הוא לרעה. [ל]כי ראוי להיות הרי"ש בקמץ לְרְבְעָה. [ס](משלי כ"ה י'). [י]ר"ל כמו שחסד הוא תוספת הטוב ויתכן גמול. כן הוא ג"כ תוספת זנות ויתכן נבלה. [ס]שלא ליתן פ"פ נגד יעקב שנשא ב' אחיות ועמרם שנשא דודתו. [ע](בסנהדרין דף כ"ח ע"ב)

אחיה

פירוש רשב"ם

(יז) חסד הוא. כמו פן יחסדך שומע וכן וחסד לאומים חטאת. קלון לאומים על ידי חטאת וכן תירגם יוסף והיסוד דעמא חטאוהי:

ערירים

אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה
חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ
אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא
עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת
בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי
אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־
אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם
אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה
לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר
כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה
לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־
תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף
וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי
קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל
אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי
מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

עריתא דאח אבוהי גלי חוביהון יקבלון בלא ולד ימותון:
כא וגבר דיסב ית אתת אחוהי מרחקא היא עריתא דאחוהי
גלי בלא ולד יהון: כב ותטרון ית כל קימי וית כל דיני
ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא דאנא מעיל יתכון
תמן למתב בה: כג ולא תהכון בנימוסי עממיא דאנא מגלי
מן קדמיכון ארי ית כל אלין עבדו ורחיק מימרי יתהון:
כד ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתננא לכון
למירת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון
דאפרישית יתכון מן עממיא: כה ותפרשון בין בעירא דכיא
למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא תשקצון ית נפשתכון
בבעירא ובעופא ובכל דתרחיש ארעא דאפרשית לכון
לסאבא: כו ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא יי ואפרשית
יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי: כז וגבר או אתתא ארי
יהי בהון בידין או דכורו אתקטלא יתקטלון באבנא ירגמון
יתהון קטלא חייבין: פ פ פ

א ואמר יי למשה אימר לכהניא בני אהרן ותימר להון
על מית לא יסתאב בעמיה: ב אלהן לקריביה
דקריב

מסרה כ דדתו, חסר. דדו, חסר. גלה, הג' דגושה. ערירים, ב' ובענין ומלא דמלא. ימתו, חסר. כא אשר יקח, ג'. הוא, וא"ו וחירק. גלה, ג' דגושה. כב ועשיתם, מלא. אתם, חסר. ולא תקיא, ב' מלא. מביא, מלא. כג ולא תלכו, ב' דסמיך. בחקת, ד' חסר דחסר בלי' וכל חקתיו דכו'. מפניכם, מלא. ואקץ, ל' וחסר. כד ואמר, חסר. תירשו, כולם מלא. אתה, חסר. כה והבדלתם, ל'. הטהרה, חסר. לטמאה, לי'. לטהר, ל' וחסר. נפשתיכם, ח"ו ומ"י. בבהמה, ו' דגשים וכל קרי' חלוף בעוף ובבהמה. תרמש. חסר. לטמא, לי'. כו והייתם, ל' כולם דסמיכי מלעיל ומלא. קדוש, מלא. ואבדל, ל' חסר בלי'. להיות, מלא. כז אוב, מלא. ידעני, ד' חסר וה' מלא בלי' וכל ידענים הידענים דכו' חסר. מות, מלא. יומתו, מלא.

כא א אמר, כולם חסר. הכהנים בני, ב'. אלהם, חסר. ב לשארו, ב'. הקרב, ב' חסר בלי'.

ת"א ערות דדו יבמות כד. ערירים ימותו שם נה. ואיש אשר שם כד. ערות אחיו שם נה. ערירים יהיו שם נה. והבדלתם בין מעילה יו. תרמש האדמה מכות יו. איש או אשה סנהדרין סו. אוב או ידעני ברכות כא סנהדרין סה. מות יומתו באבן סנהדרין נג נד סו כריתות ה.

אמר אל הכהנים בני אהרן כ"ה יו יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו. אמור ואמרת יבמות קיד. לנפש לא יטמא בעמיו סוטה ג קדושין כט סנהדרין מז. כי אם לשארו יבמות כב סוטה ג. לאמו ולאביו נזיר מג מד זבחים ק.

ס"ד. וכ"גס. מ"י זס"ב סימן: ומפטירין וארבעה אנשים. מלכי' ב' סימן ז':

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ
ולאביו

רש"י

הזה בא ללמוד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עביר' לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי' יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנוד' היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כנדה שהערוה מפורשת בה את מקורה הערה: (כג) ואקוץ. לשון מיאוס כמו (בראשית כז) קצתי בחיי אדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהור' לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העביר' ומקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התרא' בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת:

חסלת קדושים תהיו

(א) אמר אל הכהנים. (יבמות קיד ת"כ) אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן. (קדושין לה) יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. (ת"כ) בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: (ב) כי אם לשארו. (ת"כ) אין שארו אלא אשתו: (ג) הקרובה.
לרבות

(כא) וּגְבַר דִּי יִסַּב יַת אִתַּת אֲחוּהִי בְּחַיוֹי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְיתָא דַּאֲחוּי בְּזִי הֲלָא וְלָד יְהוֹן: (כב) וְתִיטְרוּן אַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת כָּל קְיָימַי וְיַת כָּל סִדְרֵי דִּינַי וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְלָא תִפְלוֹט יַתְכוֹן אַרְעָא דַּאֲנָא מָעִיל יַתְכוֹן לְתַמָּן לְמִיתַב בָּהּ: (כג) וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דַּאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרוּם יַת כָּל מְרַחֲקָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ וְרָחִיק מֵימְרִי יַתְהוֹן: (כד) וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן מִן תּוֹעֵיבְתָא אִילֵּין מִן בִּגְלַל דְּתֵירְתוּן יַת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתָהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפְרֵשִׁית יַתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא: (כה) וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דְּמִכְשְׁרָא לְמֵיכַל לִדְמִיפַסְלָא לְמֵיכַל וּבֵין עוֹפָא דְמִכְשַׁר לְמֵיכַל לִדְמִכְשַׁר לְמֵיכַל וְלָא תְשַׁקְּצוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן בִּבְעִירָא דְּרִיסַת חַיְתָא וּבְעוֹפָא דְרִיס בַּר גִּיצְצָא וּבְכָל מִן דְּתַרְחֵישׁ אַרְעָא דְּאַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסוֹאֲבִידוֹן: (כו) וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרוּם קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ דִּבְחָרִית בְּכוֹן וְאַפְרֵשִׁית יַתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא מְטוּל לְמֶהֱוֵי פָּלְחִין קֳדָמַי: (כז) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרוּם יְהֵי בְהוֹן בִּדִּין אוֹ זְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יְאַטְלוּן יַתְהוֹן קַטְלָא חַיָּבִין: ס ס ס

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן דְּכוּרַיָּא דְּאִתְפַּרְשׁוּן מִן מָאִיב וְכַהֲנָא תִּימַר לְהוֹן עַל בַּר נָשׁ דְּמִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ: (ב) אֱלָהֵן לְאִנְתְּתָא דְקָרִיבָא

בעל הטורים

אלא על אחת כמה וכמה, שבקב"ה מלא עליו לך שמסורה על נעלה: (כד) אשר הבדלתי אתכם שבעים מלות בפרשת קדושים [כ"ה ברבה ול"ע גם שם] כנגד ע' אומות שהבדלהי אתכם מהם: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים וסמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והפריתי בבינתי בניכם ואינכם צריכים לאוב וידעוני, כאשר אומות שאין עמהם נביא ולא ידעו עד מה עלך לריכין לאוב ולידעוני: (א) אמר אל הכהנים. סמך לזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב שגם בן כאמר אזהרה שלא לטמא בו. אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשילכה לשאול באוב שצריכים ליטמא כשעולין בו. א"נ להכי סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שהם שאמרו ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כאן שישאל לך באורים ותומים והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני זה מאוב

יונתן

ולשון יקוטון מלשון בשער יקטה וכדומה כנים: (כג) משרכון וכו' בנגלא דהירסא פיסוס הון יקיבין בהועבוס האלה כדי שארבו אכן דקשה איך אלה מזאת ואומר הליכם וגו' במאמר ולא תלכו במקוסיהם: (כה) בעירא דמיכשרא למיכל וכו' בין בבהמה הבדק למיכל ושנפסל לאכול ע"י שחיטה וכן פירש"י. בבעירא דריסא חייסא וכו' ר"ל בבהמה הטרפה מחמת דריסת החיה והעוף שנטרף מחמת דריסת הנץ ודייק כן מדכתיב סרי פעמים בקרא והבדלתם ולא השקנו אלא הך קרי אנעלפה בשעת שחיטה ואנ שנעלפת קודם שחיטה וק"ל:

רמב"ן

ואין הענין בגלוי ערוה כי בקרובים יזכיר טעם מפני שאר הבשר ובאחים יזכיר החסד אשר ביניהם ויהיה איש מוכך עלמו ואחר עמו או הוא כדרך ואני אמלה כי אמודות אתה בנני הליך זדון שיקבר ונכן מלת איש או שיכנה באיש בתגלו יאמר ואיש אשר יקח את אחותו וראה את ערותה חיש חסד הוא וככתו כי ערות אחותו גלה עונו ישא הזכיר כי היה ראוי לביתו גומל חסד כאשר איש חסד והוא עוכר שארו אכזרי כי היה ראוי שיעשה עמה החסד שעשו האחרים להשיאה לבעל והוא פוגם ועוכר אותה וככתי' יתלכו הכרפון בזכר כמו ערות אחיו גלה ערירים יהיו. וכן על דעתי פן יחסדך שומע יכיר ממך כל חסד שלא שמרת חסדך את רעך שמסר לך סודו. כמלת לדבו ובכל תבואתי תשרש וכיולא בהן כי רחוק הוא שלא להיות מלת חסד בלשון הקדש ונותם בפסוקים האלה ובכתובים מגנאים ומתפללים במלת חסד אבל היסודה בלשון ארמית לשון אחרת וגם אותו בלשון מבדיל ביניהם זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא וכתב רבינו חננאל כי חסד לאומים חטאת לשון חרפה. ולפי דעתי גם זה לשון ההפוכות. כי לדקה וחסד נזכרים בפסוק ההוא והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום כמו רודף לדקה וחסד אני ה' עושה חסד ומשפט ולדקה בארץ אבל פשט הכתוב על דעתי לדקה תרומם גוי כאשר יעשה וחסד לאומים חטאת כאשר לא יעשוהו יאמר כי בלדקה ובחסד רוממות כל גוי ומכשולם או יאמר לדקה תרומם הגוי המיוחד שיעשנה ולאומים רבים חוטאים בחסד ואינם עושים אותו. ודמיון הפסוק הזה הוא סמוך לו בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע. שפירשו תודע שאינה נקרבם. כי כל רואיהם יכירום במעשיהם כי כסילים הם ואין בהם תבונה והם שניהם בשוללות הענין:

(א) אמר ואמרת. להזהיר גדולים על הקטנים לשון רש"י מדברי רבותינו והאזהרה הזאת לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים ואלו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מדרש רבותינו בדם ובשרלים וטומאה' והם ללמוד לכל איסורין שבתורה שלא נסייע באחת מהם שיעברו עליו הקטנים אבל אם יעשו הם לדעת עלמן אין אנו מלווין עליהם להפרישם וטעם הכתוב על פי מדרשו אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר אליהם שלא יטמאו

אבן עזרא

אתם טובה: ערירים ימותו. אמרו הגדולים שהוא כמו עדומים ופי' ימותו כמו ימותו ולא אמרו אמת והנכון שהוא מדברי התרגום ארמית והכל פירשתי בספר את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי. ואמר על אשת אח כדה והטעם להוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח ובגלה אמורה גם תבוא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת כאח כאשר אפרש בפרשה כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב והקורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי הערוות הזכרים הם. והמנהגים ואין מי יכריעם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יאחז לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: (כב) ושמרתם את כל חקתי. שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי. ומשפטי העונש. וטעם ולא תקיא הארץ. אפרש בפרשת וילך: (כג) ואקץ בם. דרך משל כמו ותקצר נפשו. וטעם ארץ זבת חלב. שאין כמוה: (כד) אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה. וטעם הטהרה. העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים. וטעם העוף הטמא. הנזכר וכל האחרי' טהורים. וטעם לטמא. שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקלו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר לויתי אתכם אז תהיו קדושי' כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני. וטעם ואיש או אשה. בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושים וכמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא. וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה: (א) אמר אל הכהנים. אחר שהזכיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבי' להשמר מדברי' אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם. טעמי המלות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש. הוא המת. מלת יטמא. מבנין התפעל ודגשת הטי"ת להתבלע התי"ו. וטעם בעמיו. בכל ישראל שהם עמיו: (ג) כי אם

פירוש על אבן עזרא

אסיא הנה הגה אסיא ומה זמה. ע"ש (ירמיה כ"ב ל') (ישעיה ס"ו ה'). כלומר לכך נלטוו הם לבלתי קחת ערוה ובמה שלא נלטוו עליו הזכרים אין לנקבות כך להמשך אחרי מה שנלטוו עליו הזכרים ולא יותר. כלומר שהיה לנו להתבונן שאמרי שיש להם ערך ידוע מערך הזכרים עם בפני עלמן הן ומוזהרות הן במקלת ערס אלל הזכרים. (שופטים ע"ז ע"ז). ההנזכרים בפ' כלה וזולתם טמאים. א"ל מן הבהמה ומן העוף. כי מה פנו יתטמא מבנין התפעל.

ספורנו

כי לא יקבלם מאביו ומאמו כלל: (כה) ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה. ממיני הטמאים אשר הבדלתי לכם מן הטהורים: לטמא. בענין שיהיה השקוץ מטמא את הנפש. וזה באכילתם לא במגע ובמשא בלבד: (כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. ואמר שהיתה הכונה בכל אלה לקדש את ישראל הנה מי שיסור מזה באוב או ידעוני אשר ענינם כלו בכוח טומאה לתעב הנפש על הפך כל המכוון ראוי שיסקל בלי ספק: (א) ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים. מה שנאמר למעלה להבין ולהורות כל מיני הטומאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא

פירוש רשב"ם

(ב) ערירים ימותו. לא יניחוהו מהשמים להחיות להוליד בניב: (א) לנפש לא יטמא בעמיו. איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם. כמו בתולה מעמיו

ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו: ג ולאחתו
הבתולה הקרובה אליו אשר לא־
היתה לאיש לה יטמא: ד לא יטמא
בעל בעמיו להחלו: ה לא־יקרחה
קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו
ובבשרם לא ישרטו שרטת: ו קדשים
יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם
אלהיהם כי את־אשי יהוה לחם
אלהיהם הם מקריבם והיו קדש:
ז אשה זנה וחללה לא יקחו ואשה
גרושה מאישה לא יקחו כי־קדש הוא
לאלהיו: ח וקדשתו כי־את־לחם
אלהיך הוא מקריב קדש יהיה־לך כי
קדוש אני יהוה מקדשכם: ט ובת איש
כהן כי תחל לזנות את־אביה היא
מחללת באש תשרף: ס י והכהן

ס יקרחו קרי

הגדול

אתקלוס

דקריב ליה לאמיה ולאבוהי ולבריה ולברתיה ולאחוהי:
ג ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה דלא הות לגבר לה
יסתאב: ד לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה: ה לא
ימרטון מרט ברישיהון ופאתא דדקנהון לא יגלחון
ובבשרהון לא יחבלון חבול: ו קדישין יהון קדם אלההון
ולא יחלון שמא דאלההון ארי ית קורבניא דיי קורבן
אלההון אנון מקרבין ויהון קדישין: ז אתתא מטעיא
ומחללא לא יסבון ואתתא דמתרכא מבעלה לא יסבון
ארי קדיש הוא קדם אלהיה: ח ותקדשיניה ארי ית קורבן
אלהך הוא מקריב קדיש יהי לך ארי קדיש אנא יי
מקדשכון: ט ובת גבר כהן ארי תתחל למטעי מקדושת
אבוהא היא מתחלא בנורא תתוקד: י וכהנא דיתרבא

מאחוהי

מסרה ג ולאחתו, ל' וחסר. הבתולה, כולם מ"ו. הקרובה, ל' ומלא בתורה וחד ח'. ד להחלו, ה' מילין בטעמא מלייל (נ"ל עפסס) וס"פ בחד תיבה והעפסס שלו דין משרת. ה יקרחה, יקרחו קרי. ובבשרם, ל'. ישרטו, ל'. שרטת, ל'. ו אשי, ט' כתיב יוד. מקריבם, ל' וחסר י' תנין. ז זנה, ג' חסר. יקחו, י' בקרי' וקמליין. גרושה, הג' דגושה ומ"י. קדש, חסר. ח וקדשתו, ב' א' ר"פ וא' ס"פ והקוף בלא קדמא. כי את, במקף ובתרו. מקריב, מלא. קדש, י"ג חסר. קדוש, מלא. אני ה', ד'. ט לזנות, מלא. היא, י"א בתורה כתיב יו"ד.

ת"א ולאחתו ברכות יט מגילה ג נזיר מח זבחים ק. ולאחתו הבתולה יבמות ס. לה יטמא נזיר מג סוטה ג. לא יטמא יבמות כב ל קדושין עו זבחים ק. להחלו נזיר מג. לא יקרחו קדושין לו מכות כ. ופאת זקנם יבמות ה נזיר מ מא נח קדושין לה מכות כא. קדושים יהיו יבמות כ סנהדרין נג פג זבחים יז. הם מקריבים סנהדרין נא. ואשה גרושה יבמות נג לג לד גיטין פב קדושין עח. גרושה יבמות כד. לא יקחו יבמות פד פה. וקדשתו מ"ק כח יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג. ובת איש כהן סנהדרין נ נא סו עז. את אביה היא מחללת שם נ נב עו. באש תשרף פסחים עה.

רש"י

לרבות את הארוסה (ת"כ יבמות ס): אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה (ת"כ יבמות כב): (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. (ת"כ) לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחה קרחה. (ת"כ) על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל (קידושין לו מכות כ) בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזר' שוה נאמר כאן קרח' ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל (ויקרא יט) לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחת' וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל (ויקרא שם) ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתיר' היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו. (ת"כ) על כרחם יקדישום ב"ד בכך: (ז) זנה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמות סא): חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט (קידושין עז) וכן שנתחלל' מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולי' לכהונה: (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש (יבמות פח): קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת"כ): (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל ונזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין. (סנהדרין נא) ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את

אביה

רמב"ן

ימשאו ורבוי האזהרות שלוה להזהירם שיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה גם הקטנים ואמר ר"א כדרך הפשט אמור אל הכהנים הפרשה הנזכרת למעלה כי הם מורי התורה והמזהירים את העם ואמרת להם המצות שהם לבדם חייבים לשמרם ואינו נכון. ועל דעתי בפשט הכתוב טעם אמור כמו דבר. אמרי האזינה ה' דברי וכן אמרי' אמת. וכן כי היא שמעה את כל אמרי ה' וכתיב בא אל פרעה ודברת אליו כמו ואמרת וידבר משה אל אהרן ואל בניו קחו את המנחה כמו ויאמר וכן במקומות הרבה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להזהיר להם מאד או לומר הענין או להיותם מורגלים למצוה בבנה וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם וכמוהו כה אמר ה' אלהי ישראל הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה כה אמר ה' וגו' שטעמו דבר אל צדקיהו. וכן ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על פניה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך כמו ותדבר האשה אל המלך ותאמר הושיעה המלך והנה טעם אמור אל הכהנים ואמרת אליהם כטעם דבר אל הכהנים ואמרת אליהם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועניינו דבר

אל

אבן עזרא

אם לשארו הקרוב אליו. היה נרא' לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו: וטעם בעל בעמיו. שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך האמנתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו בטל הפי' הראשון. וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר אין יותר מהנקבה בדרך: הקרובה אליו. להיות אחותו מאב והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהספרים: להחלו. דגשות הלמ"ד להתבלע אחר יהוא שם הפעל מבנין נפעל: (ה) לא יקרחו קרחה בראשם. על הנוס: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומות בארץ כשדים והנה התברר פי' את פאת זקנך: וטעם שרטת. אפילו אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה: וטעם הזכירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם: (ו) ולא יחללו שם אלהיהם. פי' כי את אשי י"י: (ז) אשה זנה. לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונ' כאשר פירשתיו: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנות

כהן

יונתן בן עזיאל

בקריבא לגופיה לאימיה ולאבוי ולבריה ולברתיה ולאחוי: (ג) ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה ולא מארסא ועד כדון לא הות מיבעלא לגבר לא יסתאב: (ד) לא יסתאב בעלא לאיתתיה אלהן כד כשרא ליה ברם לקריבא דהינון עבדין עובדי עמיה יתחל עלידהון: (ה) לא ירשמון בין עיניהון ולא רושם ברישיהון ואומנא דיקניהון לא יספרון ובבשרהון לא יחבלון חבול: (ו) קדישין יהון קדם אלההון ולא יפסון ית שמא דאלההון ארום ית קורבניא דיי תקרובתא דאלההון הינון מקריבין ויהון קדישין בגופיהון:

ירושלמי

[(ו) ולא יסכון:]

(ז) איתתא מטעיא בזנו ודאיתילדא מן פסוליא לא יסבון ואיתתא דמפטרא בין מגברא בין מן יבמה לא יסבון ארום קדיש הוא קדם אלהיה:

[(ז) איתתא זנו ופסקה:]

(ח) ותקדשיניה לכהנא ארום ית קרבן אלהך הוא מקריב קדיש יהי לך ולא תפסיניה ארום קדיש אנא יי מקדשכון: (ט) וברת גבר כהין מארסא ארום תפים גרמה למטעי בזני עד דהיא עם בית אבוהא חניית בנורא תתוקד:

וכדגא

בעל הטורים

אמור. וסמך בגלה אוב וסמך לו אמור אל הכהנים. א"ל לוי יפה היה לך לשאול באורים ותומים האמורים למטה ולא באוב האמור למעל'. לעיל מיניה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא. שאם יטמא דמיו בו. והיינו דאמרינן כהן שמשמש בטומאה אחיו הכהנים מוציאים את מוחו. אל הכהנים בני' זה לא חללים. בני אהרן בני' זהו גם בעלי מומין למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות. אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת. ואמרת בני' לדורות. ואמרת הם אותיות למפרע שהורות אמור ואמרת. אמירה רכה כדי שלא ליטמא במת ואמירה שניה לטמא למת מצוה. לנפש לא בגימ' בדם אתם: (ה) לא יקרחה כתיב בה"א לחייב על ה' קרחות אפילו קרא חמישתן בבת אחת [ר"ל אפי' במלא התרלה ועי' מכות ד' ך' דכשוהו מיתורא דקרא והרמז בא למלות שחייב ה' בה"א]. ופאת זקנם בגימ' זו בתער: (ח) וקדשתו ג' קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטן לו מנה יפה ראשון: (ט) באש תשרף. לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתתה באש: (י) והכהן הגדול ה' גדול מאחיו. בגוי בכח. בעושר. בחכמה.

יונתן

(ד) כד כשרא ליה פירוש כדפירש"י דוקא באשתו הכשרה מחוייב לטמא ולא באשתו שהיא פסולה לו כגון גרושה וחלולה תולתא וכ"ה באשה רבה וכן בכמה פוסקים אלו לשיטת רש"י. עבדין עובדי עמיה פי' שדוקא בעושין מעשה עמו אז מטמא הוא להם לאפוקי כשפירשו מדרכי לבור וכן בת"כ ודייקו מבעמיו: (ה) לא ירשמון וכו' ולא רושם בריסיהון פי' שלא יקרחו קרחה בין עיניהם ולא בראשם דס"ל ג"ש לילף ישראל מכהנים שיתחייבו על הראש כמו הכהנים א"כ ע"כ לריך לתרגם חד יקרחו על עינים וא"כ קרא יתירה הוא דקשה והלא סף ישראל אסרו על העינים אלא בא לאשמועינן דגם ישראל חייבים על הראש לאפוקי אי לא תרגם חד קרחה על העינים ה"א דקאי על הראש יקרחו קרחה תרי זמני מוקמינן לחייב על כל קרחה כדאיתא במסכת מכות ישראל לא היו חייבים אהראש דמהיכי תיתי לחייבם כיון דקרא דבני כהנים לא מיותר ואצטריך לגופיה לחייב כהנים אהראש מה שא"כ בישראל לכך תרגם דקאי על עינים וא"כ קשה לריכא למימר והלא גם ישראל התהרו על העינים אלא דבא לאשמועינן שגם ישראל חייבין על העינים ועל הראש: (ו) קדישין בגופיהון פי' קדושים מעלתם שלא יכריחו אותם ב"ד בהכרח לזה ודרש מדכתיב ברישא דקרא שהיו: (ז) ודאיתילידו מפסולים כדפירש"י וכן הוא בפרק הבא על יבמתו: בין מן גברא בין מן יבמה פי' שנתגרשה בין מבעלה או מן יבמה זו חלוצה וכן דייקו ביבמות מוכחא: (ח) ולא תפסיניה פירושו שלא יחללו כדפירש"י לנהוג בו קדושה וכן בגמרא דמסכת נדרים: (ט) וברת גבר כהין מארסא פי' דס"ל דוקא ארוסה בשריפה ולא נשואה ונשואה וכן הוא בפ' ארבע מיתות תהו דמתרגם עד דהיא עם בית אבוהא ר"ל לאפוקי נשואה

דלאו

רמב"ן

אל הטעם בטמי' ותאמר להם ככה כענין בא אל פרעה ואמרת אליו. ורבים יאמרו כי טעם דבר אל בני ישראל כטעם קריאה דבר אל בני ישראל שיתקבצו אליך ותאמר אליהם ככה וכן אמור אל הכהנים שיקבצו וישמעו: וטעם הכהנים. כי במצות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר אל אהרן ואל בניו. ולא יזכירם בשם הכהנים כי הענינים ההם בקרבנות או במעלות הקדש אבל בכאן יזהיר שלא יטמאו במת לעולם אפי' בעת שלא יבואו במקדש והוא מעלה להם בעצמם ולכך הזכיר הכתוב הכהנים לאמר כי בעבור שהם כהני ה' ומשרתי אלהינו יאמר להם שיתנהגו כבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם והנה החללים מוצאים מן הכלל הזה: וטעם לא יטמא שתאמר להם שלא יטמא אחד מהם לנפש בעמיו או ימשך אל בעל בעמיו המוזכר למטה ושיעורו לנפש לא יטמא הבעל בעמיו וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה בעלי גוים הנכבדים בהם או האדונים מלשון בעליו אין עמו. בעל הבית. כי הנכבדים יקראו אדונים יאמר לא יטמא נכבד בעמיו להחל את כבודו יפרש הכתוב כי במעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים ויתכוין הכתוב בזה שלא יעלה על דעתנו לומר שאין האזהרה אלא בבואם אל אהל מועד לשרת בקדש וכן בכל הפרשה יזהיר כי הכל למעלת' את אביה היא מחללת ולא יחלל זרעו וכל תרגומו של אונקלוס לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה ובתורת כהנים נדרש בבעל באשתו כמו שכתב רש"י: (ו) קדשים יהיו לאלהיכם. הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה יאמר שאפי' במותר לישראל יהיו הכהנים פרושי' יבדלו מטומאת המתים ונשואי הנשים שאינם הגונות להם בעבירה ובנקיו' וטעם כי אני יי' מקדשכם עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני יי' מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי תאמר

שהוא

אבן עזרא

כהן מותרות לכהנים לכן דברי הקבלה הוא הנכון: (ח) וקדשתו. במשמרה ונדבור: לחם אלהיך. מאכל שהוא קרב לשם: אני יי' מקדשכם. כלכם: (ט) כי תחל. לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק היא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה החל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לגלתי הסל: ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף. בעולה

או

פירוש על אבן עזרא

כי הנקבה עלולה לגער ומכאובים. ר"ל למ"ד אחר. כי שרשו חלל. (יואל ד' ג') פי' בשכר הזונה ואתננה. (מ"ד כ"ב) שנאמר והאלמנה אשר תהי' אלמנה מכהן יקחו שפי' מכהן יקחו. יש מן הכהנים שמותרים באלמנה כגון הדיוטים אבל כהנים גדולים אסורים. להשוב תמיד שהוא נעלה מאוד בקדושה ולשמור בטוי שפתים נגד כבודו. והכלוי תחל כמו אחל את (דברים ב' כ"ד) ובא בקמץ קטן (שהוא לירי) תחת קמץ גדול. שרשו חלל. ר"ל מבנין הפעיל. כי תי"ו איה"ן שלה בלירי תמורת פת"ח. ר"ל בעתיד מבנין הפעיל. כי בעבר מזה הבנין מענין תחלה ג"כ האיתן בלירי כמו כי החל האדם (בראשית ו' א') הוא החל (שם י' ח') בגדול החל (שם מ"ד י"ב). (יחזקאל כ' ט' וי"ד כ"ב) מענין חלול הה"א בלירי מטעם שלא יתערב עם טעם תחלה. והכז"ה ז"ל בפ' יסוד הנקוד שער הפעלים יסוד ע"א האריך לסתור טעם זה ע"ש.

כ"ל

ספורנו

הטמא לטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות: ואמרת אליהם. שצריכים הם ליזהר בלעדי אלה גם מטומאת מת ומחלול הזרע שהם מעלות קדושה לכהנים בלבד: לנפש לא יטמא בעמיו. שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהוא כל מת מן ההמון שאינו קרובו אלא שהוא מעמו בלבד: (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. והטעם שלא יטמא הכהן כ"א לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלישתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים הבלתי קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) שהקבורה וההספד למת הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים התיר להטמא כי בכבודם הוא כבודו: (ה) לא יקרחו. אע"פ שהתרתי להם הטומאה על מתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו באבלו' להרבות כבוד מתיהם ע"י קרחה ושריטה כאמרם ז"ל מה להלן על מת אף כאן על מת: (ו) ולא יחללו את שם אלהיהם. ואע"פ שכל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הכהונה בכבוד הכהנים הוא לכבוד האל ית' וכשימחלו על זה יחללו את שמו: (ז) כי קדוש הוא לאלהיו. כל זרע הכהונה שהוא בעל בעמיו

הוא

פירוש רשב"ם

עמיו יקח אשה. אבל אילו היה כתוב לעמיו היה משמע לא יטמא לעמיו. כמו שכתוב לנפש לא יטמא: לאחיו ולאחותו לא יטמאו להם. ולא נאמר להם. גם יש לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא: (ד) לא יטמא בעל בעמיו. שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו: להחלו. שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים. לא מטמא לאשתו פסולה וחללה אבל מטמא לאשתו כשירה: (ה) לא יקרחו. על מת. והוא הדין לישראל: (ז) וחללה. באותן שכתוב בהן ולא יחלל זרעו: (ט) ובת איש כהן. ארוסה. ומפורש בסנהדרין:

חרם

הגדול מאחיו אשר־יוצק על־ראשו |
שמן המשחה ומלא את־ידו ללבש
את־הבגדים את־ראשו לא יפרע ובגדיו
לא יפרם: יא ועל כל־נפשת מת לא
יבא לאביו ולאמו לא יטמא: יב ומן־
המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש
אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו
אני יהוה: יג והוא אשה בבתוליה יקח:
יד אלמנה וגרושה וחללה זנה את־
אלה לא יקח כי אם־בתולה מעמיו
יקח אשה: טו ולא־יחלל זרעו בעמיו כי
אני יהוה מקדשו: ס שני טז וידבר יהוה
אל־משה לאמר: יז דבר אל־אהרן
לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה
בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו:
יח כי כל־איש אשר־בו מום לא יקרב
איש עור או פסח או חרם או שרוע:
יט או איש אשר־יהיה בו שבר רגל או

שבר

מאחוהי דיתרק על רישיה משחא דרבותא ודיקריב ית קורבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פרוע ולבושוהי לא יבזע: יא ועל כל נפשת מיתא לא ייעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב: יב ומן מקדשא לא יפוק ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי: יג והוא אתתא בבתולהא יסב: יד ארמלא ומתרכא וחלילא מטעיא ית אלין לא יסב אלהין בתולתא מעמיה יסב אתתא: טו ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה: טז ומליל יי עם משה למימר: יז מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון דיהי ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה: יח ארי כל גבר דביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: יט או

גבר

מסרה י יוצק, מלא. ראשו, ג' מלין בטעמא. בין מלה ראשו לשמן פסיק. ומלא, ל'. ללבש, ב' וחסר. יפרע, ל' ובגדיו, ד'. יפרם, ל' וחסר. יא נפשת, ל' וחסר. יבא, חסר. יב ומן המקדש, ל'. כי, כ"ד בטעם פזר. נזר, בת"ג. יג והוא, ל"ב כ"פ. בבתוליה, ל' ומלא דמלא וח' בתוליה וחרין ביתין כפין. יד וגרושה, מלא. זנה, ב' ח' בתורה. טו ולא, ח' ר"פ בפס'. ה' מקדשו, ל'. יז מזרעך, ל'. לדרתם, כולם חסר דחסר. להקריב, מלא. יח אשר בו, כולם בלא מקף. פסח, מ"י דקו"ם. חרם, ל' וחסר. שרוע, ב' ומלא.

ת"א והכהן הגדול מאחיו יומא יח הוריות ט יב חולין קלד. את ראשו לא יפרע הוריות יב יג. ועל כל נפשות מת לא סנהדרין ד הוריות יב מו מח מט נג חולין עב. לאביו נזיר מז. לאביו ולאם לא יטמא שם מח. ומן המקדש לא יצא סנהדרין יח יט פד זבחים יו. כי נזר שמן הוריות יב. והוא אשה בבתוליה יקח יבמות נט כתובות לו הוריות יב. אלמנה יבמות נט. אלמנה וגרושה וחללה שם ס כתובות כט קדושין סד עז עח תמורה ה. בתולה מעמיו יקח אשה יבמות עח עז קדושין עז. יקח אשה יבמות סח. ולא יחלל זרעו בעמיו יבמות ס סט כתובות כט נזיר מג סוטה כג כו מד קדושין סד סח עז עח בכורות כו תמורה ה כט. איש מזרעך חולין כד. איש עור בכורות מד. או חרם שם. שבר רגל שם מה.

רש"י

אביה היא מחללת. (סנהדרין נב) חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל: (י) לא יפרע. (ת"כ) לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: (יא) ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. (נזיר לח) להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. (סנהדרין ד ת"כ) לא בא אלא להתיר לו את מת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא. (ת"כ נזיר לז) אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: (יד) חללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך: חרם. (בכורות מג) שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחד מאבריו גדול מחבירו עינו אחת גדולה ועינו

אחת

רמב"ן

שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ומשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש: (י) את ראשו לא יפרע וגו'. ועל כל נפשות מת כמנהג לפניו עם נפשות מת יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו: (יב) ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש אלהיו. שאינו מחלל בכך את העבודה אם עבד כשהוא אונן שהתיר לו הכתוב לעבוד הא הדיוט שעבד אונן חלל. לשון רש"י ושני המדרשים הללו חלוקים הם זה על זה שאם הכתוב התיר בכהן גדול שאינו צריך לצאת מן המקדש מפני אנינותו כהדיוט אבל יכול הוא לעבוד כשהוא אונן אם כן אין בכאן אזהרה כלל שלא יצא אחר המטה וכן לא יחלל את מקדש אלהיו כפי הלשון הזה אינו אלא לומר שאין עבודתו מחוללת בכלמה שבהדיוט שעבד אונן חלל ואם כן הכתוב הזה שלילות לא אזהרה ובעלי ההלכות מנאוהו בלאוין בהלכות גדולות ועוד שהכל כשנתי בברייתא שהיא שנויה בתורת כהנים ומפורש בה שהוא לאו גמור כדקתני ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת עבודה ושלא בשעת

עבודה

אבן עזרא

או אחוזה: (י) את הבגדים. והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם. מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות: (יא) ועל כל נפשת מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התואר וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה תחסר שה. וטעם לא יבא. באהל או בבית שיש המת. וטעם לאביו ולאמו. שהיא חיה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: (יב) ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו ג"כ יתכן שלא יצא מן המקדש. כי אם לדבר מצוה: (יג) בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כסף ו[illegible] וזהב וברזל: (יד) אלמנה וגרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זנה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה. וטעם להוסיף כי אם בתולה. להזכיר עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו: (טו) ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרוש' בעבור כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: (טז) לחם אלהיו. הוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: (יט) חרם. הפך שרוע והנה חרם מגזרת חרם:

שרוע

(י) וכהנא רבא דמתרברב על אחוי די יתרוק על רישיה משחא דרבותא
דתקרב ית קורבניה למלבוש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פירוע ולבושוי
לא יבזע בשעת ציבחר: (יא) ולות כל בר נש דמית לא ייעול לאבוי ולאמיה
לא יסתאב: (יב) ומן מקדשא לא יפוק ולא יפיס ית מקדשא דאלהיה ארום
משח רבות אלהיה עלוי אנא יי: (יג) והוא איתא דאית בה בתולהא יסב:
(יד) ארמלא מפטרא ודאיתלידא מן פיסוליא ומטעיא בזנו ית אלין לא יסב
אלהן בתולתא מכשרא מבנת עמיה יסב אתתא: (טו) ולא יפיס זרעיה בעמיה
ארום אנא יי מקדשיה: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) מליל עם אהרן
למימר גבר מבנך לזרעיית דריהון דיהי ביה מומא לא יתכשר לקרבא קורבן
אלהיה: (יח) ארום כל גבר דביה מומא לא יקרב גבר דסמי או חגיר או
דלקי בחוטמיה או דמישתמטיש ירכיה: (יט) או גבר דיהי ביה תביר דרגל
או

בעל הטורים

ובגדים. יולך ב' במס' הכא ולידך (איוב כ"ב) ונהר יולך יקודס. מלמד ששמן המשחה שמשח משה היה מושך בנהר וממנו היה מושחין כל המלכים: ללבש ב' הכא ולידך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. כדדרשינן גדלהו משל אחיו וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז נתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יח) ועל כל נפשות מת וכו' כל הפסוק של סופי תיבות כגולות רמז לרביעית דם הבא משני מתים שמטמא: (יג) והוא אשה בבתולי'. והוא עולה י"ח רמז בן י"ח שנה לחופה. וכן והוא כחתן יוצא מחופתו. בבתוליה ב"ם ויו"ד יתירין דהוי הלוי למכתב בתולה. רמז עד י"ג שנים בתולה שלמים לאם

יונתן

דלאו ברשות אביה היא אז היא במנק כשלך אשת איש וע"ם. חפים גרמא פי' שמללה בעלמה בזלונה לזנות לאפוקי אנוסה דלאו ברשתה: (י) בשעת סניקי פי' בשעת צרה: (יג) דאית בה בתולהא דוקא שיש לה בתולים לאפוקי בוגרת שכלו בתוליה ולא ס"ל כר"ש ורבי אלעזר דמכשירים בוגרת: (יח) דלקי בחוטמיה וכל שלן דהמשיב עיין ברש"י

רמב"ן

עבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ואין מחלל הוי אומר בשעת עבודה וקתני אין לי אלא הכהן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים מכלל הקורות וכו' והרי הוא לאו גמור והזהרה שלא יניח עבודה ויצא לפיכך אני אומר כדי לקיים כל דברי חכמים שעיקר הכתוב הזה יזהיר בכהן גדול שלא יצא מן המקדש בשעת עבודה על כל נפשות מת ולא יחלל את המקדש שיעזוב עבודתו לכבוד המת אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת ואהבתו אותו וכ"ש שאם מניח עבודתו ללא דבר ויוצא שעובר בלאו הזה אבל הזכירו הכתוב בענין המת להתיר לו העבודה כשהוא אונן ומאחר שהיא מותרת לו אם יניחנה מחלל עצמו יהיה מחלל המקדש. וזה הוא פי' הכתוב הזה וככר כתבתיו בסדר ויהי ביום השמיני. ועוד מצינו שנחלקו רבותינו בפרק שני של מסכת זבחים ואמרו אונן מנא לן דמחיל עבודה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל ורבי יהודה אמר מהכא הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני הקרבתי מכלל דאי איהו אקרבו חליל וכו' ורבי אלעאי מאי טעמא לא אמר ומן המקדש לא יצא אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חלל. והענין לומר כי כיון שאמר הכתוב אזהרה בכהן גדול שלא יצא ולא יחלל העבודה בהניחו אותה אין לכהן הדיוט במשמעות הזה שיחלל כשיעבוד. ומכאן ראיה עוד שאינו רשות להתיר העבודה לכהן גדול ולהודיעו שאין עבודתו מחוללת בכך כי היה יוצא מזה בודאי שכהן הדיוט מחלל אותה. והנה יראה מזה בפשוטו כי על דעת הפירוק הראשון הוא שלילות בכהן גדול שאינו מחלל עבודתו כלשון רש"י אבל מפני שהבריתא מפורשת שהוא אזהרה נאמר שהם יסברו כי מאחר שאין האזהרה אלא בכהן גדול ומכלל שההדיוט יוצא ומניח העבודה מזה כלמוד שהוא מחוללת ואלו היתה כשרה לא יתיר לו להניחה. וכך שנויה בתורת כהנים בפרשה הזאת. ומניין שאם עבד עבודתו כשרה תלמוד לומר ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד עבודתו פסולה. והסוגיא שנויה בסנהדרין ומן המקדש לא יצא שאינו יוצא אחר המטה עמהם אלא הם נכסין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה דברי רבי מאיר ורבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש כלל שנאמר ומן המקדש לא יצא. ופירושו כטעמו של רבי מאיר. ומן המקדש מקדושתו לא יצא וכיון דאית ליה היכירא לא אתי למנגע ורבי יהודה אגב טרדי' דילמא מיקרי ונגע כל זה אסמכתא מדבריהם. הם הצריכו שיבדל בכהן גדול שלא יצא אחר המטה לפי שהוא מטמא לקרובים והאדם בהול על מתו שמא יגע בכהן בענין ויפול יוסף על פני אביו אבל כהן הדיוט על קרוביו הוא מטמא ועל אחרים אינו בהול שיטמא לכן וכל זה בכהן גדול מעלה מדבריהם וסמכו אותה לכתוב הזה כדרך האסמכתו' בתלמוד וכך מצאתי בתוספתא בסנהדרין אמר לו רבי יהודה אין מן המקדש יצא אלא בשעת עבודה בלבד ועוד שם בירושלמי ראיות אין כאן מקום הזכרתם: (יג) והוא אשה בבתוליה יקח. פי' אבל לא בעולה והוא לאו הבא מכלל עשה. ואחרי כן הזהיר בלאו על האלמנה והפסולות. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה לצוות עליו שיקחנה וזהו שאמרו רבותינו מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה וכך שנו בתורת כהנים כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנה חלל מדין קדושת כהונה לשון רש"י פירשו הרב לשלילות בלבד את אלה לא יקח שלא יתחלל זרעו. ועל דעת רבותינו הוא לאו שני. וכך אמרו קדש ובעל לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל ואמרו בעל ולא קדש לוקה משום לא יחלל והנה הם שני לאוין ונדרש להם גם כן כטעם קדש ולא בעל אינו לוקה מה טעם לא יקח משום לא יחלל אם כן פירוש את אלה לא יקח כי אני מזהירו בלא יחלל זרעו ומאלינו נלמוד שהזרע מן הפסולות הוא מחולל: (יז) דבר אל אהרן איש מזרעך. לא אמר בכאן דבר אל הכהן ואל בניו. כאשר יאמר בפרשיות כלן והטעם כי שם צוה בפרשיות הקרבנות זאת תורת העולה וזאת תורת החטאת והאשם וכיוצא בזה אבל בכאן אם אמר דבר אל הכהן ואל בניו לאוי שיאמר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזהיר את הכהן עצמו בתורת המומין כי הכהן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהיה בו אבל יזהירנו על זרעו שיורם ויזהיר אותם לדורותם ובפרשת הטומאה בסמוך דבר אל הכהן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל כי יתכן שגם בהכהן יארע טומאת המגע במת או בשרץ, וכאשר בא להזכיר הצרעת והזוב אזור ואמר איש איש מזרע הכהן כי לא יארע זה בגופו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר בסוף הפרשה וידבר משה אל הכהן ואל בניו שהלכה משה להזהיר גם את בניו שיקחו מפיו תורה ואמר כן לבני ישראל להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ובת"כ מצאתי כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע הכהן אין לי אלא זרעו הכהן עצמו מנין ת"ל כל אשר בו מום וכן שנו שם זרע הכהן אין לי אלא זרעו הכהן עצמו מנין תלמוד לומר גבוה כרוע או זב ופי' הכהן עצמו הכהן גדול תחתיו מבניו כי בעבור שהתיר האנינות לכהן גדול אולי יתיר לו המום והצרעת והוצרך לרבות או שתרמוז דין הכהן עצמו כי לא תסמוך התורה באזהרותיה על הנס אבל כתבה על הכהן לכבודו ולרמוז לנו שלא יארע לו כן: (יח) חרם או שרוע. כל שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת לשון רש"י ובתור' כהנים ובגמרא דבכורות שנינו חרום שחוטמו שקוע חוטמו בולט חוטמו קולט חוטמו נוטף מניין תלמוד לומר או חרום אבא יוסי אומר אין חרום אלא

פירוש על אבן עזרא

נ"ב גדול שער וקריעה. ס(משלי י"ח כ"ג) טעמו דברי עזות. ע(חבקוק א' ע"ז) ר"ל שם בריאה. פויודע כי ז' ימים ימלא את ידו ולא יצא מן המקדש כמו שעשה אהרן בז' ימי המלואים דכתיב ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים ואין לריכים עוד להזכיר על ככה. צכי הם תמיד בלשון רבים. ק(חבקוק ג' י"ח) הכלוי עמם וירכם. רכי שלוע עיניו כתב

ספורנו

הוא מקודם לאלהיו ואם ישא את אלה כנסים חלל את כבודו וזרעו שלא יהי' ראוי לאותה הקדושה: (יב) ומן המקדש לא יצא. בשביל המת: ולא יחלל את מקדש אלהיו. שיראה שהוא מחשיב יותר כבוד המת מכבוד המקדש והקודש שנתנה לו: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: איש עור. והם המומים אשר בתולדה מתחלון האמר או הכה המליץ: (יט) שבר רגל. והם מומים קורים.

פירוש רשב"ם

(יח) חרם ושרוע. מפורש בבכורות:

סרוח

שבר יד: כ או־גבן או־דק או תבלל
בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך:
כא כל־איש אשר־בו מום מזרע אהרן
הכהן לא יגש להקריב את־אשי יהוה
מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב:
כב לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן־
הקדשים יאכל: כג אך אל־הפרכת
לא יבא ואל־המזבח לא יגש כי־מום
בו ולא יחלל את־מקדשי כי אני יהוה
מקדשם: כד וידבר משה אל־אהרן
ואל־בניו ואל־כל־בני ישראל: פ
כב א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב דבר אל־אהרן ואל־בניו וינזרו
מקדשי בני־ישראל ולא יחללו את־שם
קדשי אשר הם מקדשים לי אני יהוה:
ג אמר אלהם לדרתיכם כל־איש | אשר־
יקרב מכל־זרעכם אל־הקדשים אשר
יקדישו בני־ישראל ליהוה וטמאתו
עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני
יהוה: ד איש איש מזרע אהרן והוא
צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד
אשר יטהר והנגע בכל־טמא־נפש או
איש אשר־תצא ממנו שכבת־זרע:
ה או־איש אשר יגע בכל־שרץ אשר
יטמא־לו או באדם אשר יטמא־לו לכל טמאתו: ו נפש אשר תגע־בו וטמאה
עד

אונקלוס

גבר דיהי ביה תבר רגלא או תבר ידא: כ או גבין או דוקא
או חליז בעינוהי או גרבן או חזזן או מרים פחדין: כא כל
גבר דביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא
ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב
לקרבא: כב קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא
ייכול: כג ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי
מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון:
כד ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל:
א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם אהרן ועם בנוהי
ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי
די אנון מקדשין קדמי אנא יי: ג אימר להון לדריכון כל
גבר די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל
קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי
אנא יי: ד גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב
בקודשיא לא ייכול עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא
או גבר די תפוק מניה שוכבת זרעא: ה או גבר דיקרב
בכל ריחשא דיסתאב ליה או באנשא דיסתאב ליה לכל
סאובתיה: ו אינש דיקרב ביה ויהי מסאב עד רמשא
ולא

מסרה כ או, ג' פסוק אית בהון ו' מלין דמיין. גבן, ל' וחסר. תבלל, ל'. גרב, ב'. ילפת, ל'. מרוח, ל' ומלא. אשך, ל'. כא יגש, ב' בפסוק. הגימלין דגושין. להקריב, מלא. אשי, ע"ו כתיב י'. להקריב, מלא. כב מקדשי, ל' והקמץ לבד והוא בסוף, עמ"ש בהשמטה דס' שמות כב. יאכל, י"ג. כג יבא, חסר. ואל המזבח, י"ג. יגש, הג' דגש. מקדשי, ל' והשין בפתח ל"ל כי מורה על הקרבנות ועל המקדש. אני ה', ל' במכלם. כב ב וינזרו, ל' וס"ו והוא חד מן כ"ב זוגין מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל. מקדשי, הק' בקמץ לבד והוא מטוף. מקדשים, כולם חסר י"ק. ג אמר, כל לי' דליוי דכוו' חסר. אלהם, חסר. לדרתיכם, חסר. הקדשים עי' בהשמטה לס' שמות. יקדישו, מלא. וטמאתו, ג' וחסר. ההוא, ואו וחירק. מלפני, י"פ. ד איש, י' ר"פ בתורה. צרוע, כולם מלא. והנגע, חסר דחסר. טמא נפש, ד'. ה באדם, ד' רפין וס' ובאדם. ו נפש, ג' ר"פ. תגע, הג' דגושה.

ת"א או גבן או דק מגילה כד בכורות מג. או תבלל בכורות לח מד. בעינו שם מד. או גרב בכורות מא מג. או מרוח אשך שם מד. כל איש אשר בו מום שם מג. לחם אלהיו זבחים קא קב. אך אל הפרכת ערכין קט. ולא יחלל בכורות מג. דבר אל אהרן סנהדרין פג זבחים טו עז יז תמורה ג. בני ישראל זבחים מה. ולא יחללו שבת לג הא"ל כז כד זבחים מד מה. אמר אליהם נדה קב. אשר יקרב זבחים מה מעילה י. איש איש מזרע אהרן חגיגה ד יבמות ע עד עב נדה מכות יד בכורות ג. עד אשר יטהר יבמות מד עה. והנוגע בכל טמא נפש ב"ק כה. או איש אשר תצא שבת סד ב"ק שם בתרא ע נדה מג. או איש אשר יגע שבת שם ב"ק שם בתרא שם נדה מג. נפש אשר תגע בו יבמות עה מכות יד.

רש"י

אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: (כ) או גבן. שורצי"לש בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. (בכורות לח) שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו (ישעיה מ) הנוטה כדוק: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוני"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגו' תבלול חליז לשון חלזון שהוא דומ' לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב (בכורות לח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית' והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר (דברים כח) ובגרב ובחרס הסמוך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב והסמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות (בכורות מד): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שבליס שלו כתותין פחדין כמו (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו: (כא) כל איש אשר בו מום. (ת"כ) לרבות שאר מומין: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים (ת"כ זבחים קא) אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי' יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים (ת"כ): (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר (יחזקאל יד) וינזרו מאחרי (ישעיה א) נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו

ירושלמי

או תביר דרגא: (כ) או דגביני שכבן חפיין עינוי או לית שער בגביניי או דחלזון בעיני דמעורב חיורא באוכמא או דמלי חרסין יבישין או דמלי חזזיתא מצריתא או דפחדוי נפיחין וקליטין:

(כ) או דגביני חפיין עינוי או דלית ליה שער בגביניי או דגביני או דגנים או תלוזה בעינו או דמלי גרב או דמלי חזזין או דחסר בוליא:

(כא) כל גבר כהן דביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יתכשר לקרבא קרבנייא דיי מומא ביה ית קרבן אלהיה לא יתכשר לקרבא: (כב) ברם מותרי קרבניא דאלהיה מה דמשתייר מן קודשי קודשיא ומן קודשיא יתפרנס: (כג) להוד לפרגודא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארום מומא

יונתן בן עוזיאל

ביה ולא יפיס ית מקדשי ארום אנא יי מקדשהון: (כד) ומליל משה עם אהרן ועם בנוי ועם כל בני ישראל: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם אהרן ועם בנוי ויתפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יפסון ית שמא דקודשי דהינון מקדשין קדמי אנא יי: (ג) אימר להון אורחתכון לדריכון כל גבר דיקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסובתיה עלוי וישתיצי בר נשא ההוא במותנא מן קדמי אנא יי: (ד) גבר טלי או גבר סיב מזרעא דאהרן והוא מצרעא או דייב בקודשיא לא יכול עד זמן דמידכי ודיקרב בכל סואבת בר נש או גבר דתפוק מניה שכבת זרעא: (ה) או גבר די יקרב בכל ריחשא דיסתאב ליה או באינשא דמית דיסתאב ליה לכל סאובתיה בחייוי: (ו) בר נש כהן דיקרב ביה יהי מסאב עד רמשא ולא יכול מן

בעל הטורים

(כב) גם אלהיו הפסוק מתחיל בג' ומסיים בג' כנגד לעשים מומין באדם: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. אך מיעוטא היא שלפעמים יבא כההיא דאמר אם אין כהנים נכנסין

יונתן

ברש"י: (כ) דגביני שכבן חפיין עינוי או ליח שער כל חסר או יתיר הם"ב מום וכן כתבו הפילוסופיים באותות גבות עינים שבזה האופן מורות על מדות מגונות קצות פסוקים. דחלזון בעינוי וכו' דמלי חרסין דפחדוי נפיחין כל זה עיין ברש"י ובמפרשי

ופי' בר"ש בפרק אלו מומין ולא קאידך דשם דקאמר ליה אכולהו וע"ש: (כב) ברם מותרי קורבניא פי' ממה שנשאר מהקרבנות ומהקדשים יאכל לאפוקי שאינו אוכל מן המחלוקות דהיינו חלק שאר הכהנים דיליף בק"ו מטבול יום ומחוסר כפורים שהן כשרין לעבודה למחר ואינן אוכלים במחלוקות בעל מום שאינו כשר לעבודה למחר אינו דין שאינו אוכל במחלוקות וק"ל: ירושלמי דגנים פי' קצר. דגביה פי' כמו גיבה שהוא ארוך ונהון או דחסר בוליא ר"ל שהקטינה בבולייא או פי' חסר ביצה: (ג) וישתיצי במותנא פי' ונכרתה בעיקר לאפוקי דלא הבטב יכרת ממקומו מצד זה לצד זה ויתיישב במקום אחר ודייק מדכתיב אני ה' וכדפרש"י: (ה) ולכל סאובתיה בחייוי פי' לכל טומאה שמטמא בחיים לאפוקי
בחיים לדפירש"י: (ו) בר נש כהן הוא מפרש שקלי אכהן מדכתיב בתריה ולא יאכל מן הקדשים. באתרפין סאווין דמוי לי

רש"י

יחללו את שם קדשי הפך המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה (זבחים לג) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה תלמוד לומר יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום פגול אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' (שבועות ז): וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו את' למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה (ת"כ): או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נגע בזב וזבה נדה ויולדת: (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים

כללו

רמב"ן

אלא הכוחל שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת אע"פ שאינו יכול לכחול שתי עיניו כאחת ולשון חרום מלשון כל חרם אשר יחרם והחרבתי עריהם ענין חרבן ויקרא חרום כי החוטם הדרת פנים כמו שאמר אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואשר אין חוטמו כאשר בני האדם נקרא חרבה: וטעם (כ) או גבן. נמשך אל מלת בעינו או שהוא גבן בעינו או דק או תבלול בעינו והוא שגבות עיניו סוככות עליהן מלשון גבי המזבח על גבי אלשו חורשים והזכיר תחלה המום במספרון האברים עור או פסח. ואחרי כן בקטנות כגון החרום ובגודל כגון השרוע ואח"כ בשברון העצמו' אע"פ שכל אבריו עמו כגון שנשבר העצם פסול ואח"כ פסל אפילו כיעור המראה כגון הגבן בעיניו ואשר בעיניו הנרעיבין ואחר כך בבשר הגוף כי צריך שיהיה נקי וחלק ואח"כ הוסיף בעל הרוח אשר ביציו נפוחי' בו אע"פ שהוא חולי נכון בזקני' ואינו מום בעולם או בבשר ורבותינו ביארו מומים רבים נלמדם מאלה כי המזכרים בתורה אבות להן: (ג) ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. הפך המקרא ודרשהו וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש"י ולא נפרש אשר הם

מקדישים

אבן עזרא

שרוע. מגזרת מהשתרע: (כ) או גבן. קרוב מגזרת הרים [ש]גבנונים והנו"ן שרש והוא שם [ת]התאר וכן [א]דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו. יש אומרים מגזרת [ב]תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלול [ג]בשמן והתי"ו על שני הפירושי' נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן; ילפת. כטעם דבק ונגזרת וילפת [ד]שמשון ויש אומרים עוות מגזרת וילפת [ה]האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד [ו]יצהר: מרוח. שם התאר מגזרת [ז]לוח: אשך. הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם מום בו. כמו אביו ואמו [ח]קלל: (כב) לחם אלהיו. לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדשי קדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. כמעשר [ט]והבכור: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב: (כד) וטעם ואל כל בני ישראל. שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי [י]הקבלה ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזכיר שיהיה האוכל טהור: (ג) וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מושכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. וטעם אני יי'. קדוש. [ל]וטעם מלפני אני יי' כי אשר תכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם: (ד) עד אשר יטהר. ימי טהרתו: (ה) אשר יטמא לו. בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה

כנזכרים

פירוש על אבן עזרא

רחב וגדול מגזרת מהשתרע (ישעיה כ"ח כ') והרום מגזרת חרס עניינו השחתה שמועמו כשחת ושקוע. [ש](תהלים ס"ח י"ז) עניינו גובה. תלאים שסדרתו כפופה ושבה סדרתו עליונה כמו גב הבהמה. בל"א (בוקעל). [א]ג"כ שם תואר לקצר קומה והוא ננס (לווערג). [ב]שרשו בלה ענין השחתה. [ג]שרשו בלל. [ד](שופטים ט"ז כ"ט) ענין אחיזה ותפיסה (אומגרייפען, אומפאססען). [ה](רות ג' ח') עניינו עוות והתהפכות (ערשיטטערט) ושניהם שרש לפת. [ו]שרשו צהר. [ז]ר"ל שהרוח באשכיו ועי"כ ביציו נפוחות נפוחים. [ח]שם פי' כאלו אמר תועבה גדולה עשה. וכן כאן אזר ואמר מום בו כלומר חלול גדול הוא. לכן לא יגש להקריב. [ט]שהם קדשים קלים. [י]ר"ל אם נפל בו מום לא יתיר בעצמו לבא אל הפרוכת וכן אל המזבח לא יגש. [כ]כמ"ש רש"י ז"ל. [ל]ר"ל שיש לו להתבודד ולהדבק בשם ולהתיחד בו כאשר כתב בסוד השם בפ' כי תשא על ונפלינו אני ועמך.

אמר

ספורנו

מקרים מכאובות מחוץ לגוף: (כ) או גבן. והם מומים באים ממקרה בלחות הגוף והפסדם: (ג) וינזרו מקדשי בני ישראל. שלא יחשבו שלגודל מעלתם יהיו קדשי העם כחולין אצלם כענין מגודל לתלמיד אינו מנודה לרב (מכות פ' אלו הן הגולין): ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי.

ולא

פירוש רשב"ם

(כ) מרוח אשך. מעוך בציב; (ב) וינזרו. מאכילת קדשים בטומאת הגוף: (ג) אשר יקריב. לאכול:

גבלה

עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי
אם רחץ בשרו במים: ז ובא השמש
וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו
הוא: ח נבלה וטרפה לא יאכל
לטמאה בה אני יהוה: ט ושמרו את
משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו
בו כי יחללהו אני יהוה מקדשם: י וכל
זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר
לא יאכל קדש: יא וכהן כי יקנה נפש
קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו
הם יאכלו בלחמו: יב ובת כהן כי
תהיה לאיש זר הוא בתרומת הקדשים
לא תאכל: יג ובת כהן כי תהיה
אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה
אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה
תאכל וכל זר לא יאכל בו: יד ואיש
כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו
עליו ונתן לכהן את הקדש: טו ולא
יחללו את קדשי בני ישראל את אשר
ירימו ליהוה: טז והשיאו אותם עון
אשמה באכלם את קדשיהם כי אני
יהוה

אונקלוס

ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא: ז ובמיעל
שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה
הוא: ח נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי:
ט ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון
ביה ארי יחלוניה אנא יי מקדשהון: י וכל חילוני לא ייכול
קודשא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא: יא וכהנא
ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה
אינון ייכלון בלחמיה: יב ובת כהנא ארי תהי לגבר חילוני
היא באפרשות קודשיא לא תיכול: יג ובת כהנא ארי
תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא
כרביותה מלחמא דאבוהא תיכול וכל חילוני לא ייכול
ביה: יד וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה
עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: טו ולא יחלון ית קודשיא
דבני ישראל ית דיפרשון קדם יי: טז ויקבלון עליהון
עוין חובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי
מקדשהון

מסרה כמן בשרו, ד' חסר את. ז ובא, י"ז ר"פ. ח בה, הב' רפי. אני ה', ב' ס"פ בספר'. ט יחללהו, ל' וחסר. אני ה'. ד'. י תושב, מלא ול'. יא וכהן, ל' ר"פ וחד ס"פ. ויליד, ל' מלא. בלחמו, ג'. יב הוא, וי"ו וחירק. בתרומת, מלא. תאכל, י"ז. יג ובת כהן, ה'. ושבה, ב' מלרע שלא כמנהג. אלמנה וחד היא שבה. כנעוריה, מלא. דגולא. יד יאכל, ל', מלרע דסמיך. חמשיתו, חסר י"ק. טו ולא, מ' ר"פ. ירימו, מלא. טז והשיאו, ב' כל ישראל אל העיר ומ"י חנין. אותם, ע"ל מלא בתורה. עון, חד ו'. קדשיהם, הק' בקמץ לבד והוא מטוף ומלא, אני ה', ד'.

ת"א ולא יאכל מן הקדשים יבמות עד. ובא השמש וטהר ברכות ב שבת יד: יבמות עה. ואחר יאכל מן הקדשים יבמות עד. נבלה וטרפה חולין ק נדה מג. ושמרו את סנהדרין פג. ולא ישאו זבחים מה. ומתו בו יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז. אני ה' סנהדרין פג. וכל זר לא יאכל קדש פסחים כג יבמות סח ע על כתובות כה קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד. תושב כהן יבמות ע על קדושין ד זבחים פג. וכהן כי יקנה יבמות מ סו כתובות מ. קנין כספו יבמות סז כתובות נח גיטין מב פה קדושין ה. ויליד ביתו גיטין מג נדה מד. ובת כהן יבמות סח סט עז כתובות כה סוטה כו סנהדרין נא ספר הזוהר פ' משפטים ופ' קדושים ופ' ויקרא. הוא בתרומת הקדשים יבמות פז קדושין סט. ובת כהן כי תהיה אלמנה יבמות סח סוטה כו קדושין עד. וזרע אין לה יבמות ע קדושין ד עד נדה מד. ושבה אל בית אביה יבמות סח פו סנהדרין נא נדה מד. מלחם אביה תאכל יבמות פז. זר לא יאכל בו שם שם. ואיש כי יאכל ערכין לב יבמות ס מליעא נד מעילה יט. ויסף חמשיתו עליו יבמות פו מליעא נד חולין קלו. ונתן לכהן את הקדש פסחים לב מליעא נד. ולא יחללו סנהדרין פג זבחים ג יב מה תמורה ג נדה לב. והשיאו אותם עון אשמה סנהדרין ל.

רש"י

כללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. (יבמות עד) נדרשת ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. (סנהדרין פג) למדנו שהיא מיתה בידי שמים: (י) לא יאכל קדש. (סנהדרין פג) בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקנה קנין עולם. ושכיר זה קנוי קנין שנים ויוצא בשש בא הכתוב ולמדך כהן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו (יבמות פז): ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש. (ת"כ) דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן (דברים לד) ויקבור אותו בגיא הוא קבר את

ספורנו

ולא יחללו את שם אותו ההקדש שישראל מקדישין לי שקראו עליו שם קדש: (ז) כי לחמו הוא. ולא יצטרך להמתין כפרתו קודם שיאכל לחמו כאמרם (פרק קמא דברכות) כעריב שמשו אוכל בתרומה: (ט) אני ה' מקדשם. אני קדשתי אותם הקדשים מכיון שהקדישום ישראל וראוי שיענשו הכהנים על חלולם: (טז) והשיאו אותם עון אשמה, הם עצמם כשהקדישו ההקדש עשו שיהיו אשמים כשיהיו מועלים בו ליהנות ממנו ולא נאמר הפה שאסר הוא הפה שהתיר

פירוש רשב"ם

(ח) נבלה וטריפה לא יאכל אע"פ שמליקת העוף הותרה להם. שדומה לנבלה: (י) וכל זר לא יאכל קודש. תרומה. (יד) כי יאכל קודש. תרומה: (טז) באכלם. הזרים: את קדשיהם. תרומה:

וקלוט

מן קודשיא אלהן אין אסחי בשריה בארבעין סאוין דמוי: (ז) ויטמוע שמשא ויתכשר ובתר כדין ייכול מן קודשיא ארום מזוניה הוא: (ח) נבילא וקטולא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי: (ט) ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוי חובא ולא ימותון ביה באישא מצלהבא ארום יפסוניה אנא יי מקדשהון: (י) וכל חילוני לא ייכול קודשא בר ישראל דהוא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא: (יא) וכהנא ארום יקני בר נש נוכראה קנין כספיה הוא ייכול ביה ומרביני ביתיה הינון ייכלון בלחמיה: (יב) וברת כהן ארום תהי מתנסבא לגבר חילוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול: (יג) וברת כהן ארום תהי ארמלא או מיסרכא וולד לית לה מניה ותתוב לבית איבהא דלא מינטרא יבם הי כיומי טליותא ולא מעברא מן מזוניה דאיבהא תיכול וכל חילוני לא ייכול ביה: (יד) וגבר ישראל ארום ייכול קודשא בשלו ויוסיף חומש דמוי עלוי ויתן לכהנא ית קודשא: (טו) ולא יפסון ית קודשא דבני ישראל ית דיפרשון לשמא דיי: (טז) ויארעון יתהון חובי אשמתהון במיכלהון

בסואבא

בעל הטורים

ככהנים נגעים. אם אין שקוצין ככהנים טמאים אם אין טמאים ככהנים בעלי מומין: (י) תושב כהן ושכיר [עם הפיוטא] בגימ׳ [זהו] קנוי קנין עולם [וקנוי] קנין שנים: (יא) וכהן ב׳ במסורה הכא ואידך ויגאץ בזעם אפו מלך וכהן. זהו שאמרו בפ׳ מקום שנהגו ד׳ צווחות צווחה עזרה. שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פיאבי וישמש בכהונה גדולה שהיה צדיק ורבים אוכלי שולחנו ולא נמצא נותר בימיו. אהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני נפשות ולכך הוא ראש פסוק שהיה צדיק. אבל ויגאץ בזעם אפו הוא ינאי המלך שהיה רשע לכן הוא סוף פסוק. ד״א לפי שהיו מהם כהני׳ רשעי׳ לקנות כהנים מאשר לא נהם על כן ויגאץ בזעם אפו מלך וכהן. בלחמו ג׳ במסורה הכא ואידך נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י״א) (על כן) בלחמו קדמו נודד (ישעיה כא) (שע״כ הלכו) שהלכו בגולה מפני קשת דרוכה וחרב נטושה: (יג) כנעוריה מלא וי״ו לומר לך שאין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד: (טז) והשיאו ב׳ הכא ואידך (ש״ב י״ז) והשיאו כל ישראל אל העיר בענין אבשלום בעצה שנתן לו חושי שיעץ לו לרעתו אהו והשיאו אותם עון אשמה. י״א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרש׳ [מן איש איש מזרע אהרן שמדבר בטומאה עד כי אני ה׳ מקדשם דמד צריך לגופי׳] כנגד י׳ דברים שבין תרומה לקודש (עפ״ג דחגיגה ת״א ב׳ ג׳). באכלם ב׳ הכא ואידך באכלם מעבור הארץ (יהושע ה׳)

לאוכל

יונתן

כי זה היא שיעור המקוה וק״ל: (ט) באישא מצלהבא פירשתי כבר באש של שלהבת דכתיב גבי אהרן ולא ימותו וגבי חלול קדשים נמי: (יא) בר נש נוכראה כרש״י: (יג) דלא מינטרא ליבם ואינה מעוברת שאם זקוקה ליבם אינה שבה לאכול תרומה וכן הוא במסכת תמורה: (טז) בתוספת עיין ברמב״ן על רש״י שאמר כי יש צורך לתרגם

כן

רמב״ן

מקדישים לי בכהנים עצמן אין צריך לפרוש הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהן את שם קדשי אשר הם מקדישים לי שלא יחללו את אשר אהרן ובניו הם עצמם מקדישים לי ובתורת כהנים כך הוא נדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי עכו״ם משום פיגול נותר וטמא קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עצמן מנין. ת״ל אשר הם מקדישים לי אני יי׳ לרבות את כולם ולא הוזכר שם פרוש המקרא כלל. ועל דרך האמת אשר הם מקדישים לי אני יי׳ שלא יחללו השם המקודש לו כי שמו במקדש יי׳ וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה שלא יטמא בה. ונצרך לאסור מן הקדשים. ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר. והטעם בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טומאותיו כי הזכיר הצרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ וחזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות והזכיר בהם דרך התחלה באכילתן. והטעם כי בעבור שנפש האדם קצה באכילת הטרפים ולא תקוץ בנבלה ובטרפה הזהיר על הטומאה בהווה והטריפה הנזכרת כאן טריפת הארי והדוב שהמית אותם בשדה כי מחיים לא תטמא כי מעת שנטרף הבהמה מן הארי תקרא טריפה בין מחיים בין לאחר שתמות והנה הזכיר כאן כל הטומאות כלם כי הבהמה הטמאה אחרי שאמר בה שאין לה שחיטה כאשר פירשתי בסדר ויהי ביום השמיני הנה היא בכלל נבלה וזה דרך פשוטו ומדרשו גם כן לענין הקדשים בטומא׳ והזכיר כאן ובנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת בית הבליעה ואסרו לאכול בקדשים וצריך לומר וטריפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טריפה לשון רש״י ובטומאת שאר נבלות ריבו אותם בת״כ אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת״ל בכל: (יד) ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאין פורע לו מעות אלא פירות של חולין והם נעשים תרומה לשון רש״י והנה טעם הכתוב כי יאכל קדש ויסף חמישיתו על הקדש ההוא ונתן לכהן את הקדש הזה שהוא הקרן והחומש ומפני שקראו קדש למדנו שהוא נעשה כתרומה בדבר הראוי לכך וזהו הנכון בפשוטו ומדרשו וכך כתב ר״א ונתן לכהן את הקדש טעמו עם הקדש או שתהיה מלת ונתן מוסבת עלנוה ואחרת עמה וכן הוא אומר ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן את הקדש ולפי דעתי אין צריך בעבור מלת עליו: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. את עצמם שיטענו עון באכלם את הקדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהם במיכליהון וא״ת בתוספת שלא לצורך תרגומו כן לשון רש״י ז״ל ולא הבינותי דעתו כי ירצה ומדבריו שזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים ואם כן ראוי שנפרש שישיאו אותם כנוי לישראל שיטענו הכהנים את ישראל עון אשמה כאשר יאכלו הקדשים ולמה הוצרך רבי ישמעאל לדרשו בעצמם ועוד שלא הוזכר זה הלאו בתלמוד אלא הוא אסור לעשות כן כבאשר כל האיסורין אבל טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליי׳ והוא אזהרה שנית בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש ואמר והשיאו את עצמם וגו׳ כאשר יאכלו את קדשיהם ורבותינו דרשו מפני יתורי באוכל טבל אמרו מנין לאוכל טבל שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליי׳ בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חלול חלול מתרומה אבל בת״כ אמרו ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה את קדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין קרן וחומש ואין חייבין על קדשי עכו״ם קרן וחומש יכול יהו חייבין על התרומה שבטבל ת״ל את אשר ירימו ליי׳ על המורם הם

חייבין

אבן עזרא

הנזכרים יטמאו עד הערב: (ז) ובא השמש וטהר. ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז״ל העתיקו אפילו שיבוא השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טבל יומא: כי לחמו. מאכלו וכבר פירשתיו ורקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהני׳ כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הכ׳ בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא: (ט) ושמרו את משמרתי. רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו: (י) וכל זר. שאינו מזרע אהרן: (יא) הם יאכלו בלחמו. זכרים ונקבות: (יב) בתרומת הקדשים. השוק והחזה: (יג) מלחם אביה תאכל. כמו בראשונה וכל זר לא יאכל בו. על בן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא: (יד) ונתן לכהן את הקדש. טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מוסבת עלנוה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו: (טו) והשיאו אותם. שעל יוצא לשנים פעולים והטעם שיזהירו ויורום עד שלא ישגו ואסכי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין: ושעם (יח) ומן הגר. כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב והחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וכל

קרבן

פירוש על אבן עזרא

אמר זה לפי שרז״ל אמרו כי שב אל היום ושלא יאכל מן הקדשים עד סור האור והביא ראי׳ מן וכפר עליה הכהן וכו׳ ולא נזכר שם יום כדי שנאמר שטב מלת וטהרה ליום. (יחזקאל מ״ד ל״א). ר״ל כמנבל ונטרף מן העוף או מן הבהמה דאל״כ מה חידש הנביא בזה? ר״ל כי זה הבל כי בתורה כתוב שאם כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם הוא שאם יאכל הכהן נבלה וטרפה לא יטמא ודומה זה למה שכתב למעלה כי כבר נזהרו ישראל על הקרחה אבל יחד זה לכהנים לומר שאם הוא דלא מוקרח או זקן מגולח או בשר שרוט לא יטמא לפני השם אף בזה אע״פ שיחד נבלה וטרפה לכהנים אין לומר כמו שהם אומרים שהוא כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות ודעתם שאם היה ענין נבלה וטרפה ממש למה ייחד זה לכהנים. ר״ל עליו וגם בו רומז למקדש. והו משמרתי. משא״כ במנחה שפרט הכתוב כל זכר וכו׳. שאם יש לה בן והוא זר. גם היא לא תאכל בעבורו. ופי׳ ויסף חמישיתו על הקדש ויהי׳ הכל קדש וזהו ונתן לכהן את הקדש. שהאוכל הוא הפועל. והתרומה הנאכלת והעון הנטען עליו הם הפעולים. ר״ל לזרים. ר״ל לאכול קדש בשגגה. כמ״ש רש״י ז״ל. שאם לא ידבנו לבו לא יזור. כמ״ש (לעיל ז׳ ט״ז). שנדבה רוצה אותו להביא זמן לשם לא לנדר ולא לתודה.

כלומר

יהוה מקדשם: פ
שלישי יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח דבר אל־אהרן
ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת
אלהם איש איש מבית ישראל ומן־הגר
בישראל אשר יקריב קרבנו לכל־
נדריהם ולכל־נדבותם אשר־יקריבו
ליהוה לעלה: יט לרצנכם תמים זכר
בבקר בכשבים ובעזים: כ כל אשר־
בו מום לא תקריבו כי־לא לרצון יהיה
לכם: כא ואיש כי־יקריב זבח־שלמים
ליהוה לפלא־נדר או לנדבה בבקר
או בצאן תמים יהיה לרצון כל־מום
לא יהיה־בו: כב עורת או שבור או־
חרוץ או־יבלת או גרב או ילפת לא־
תקריבו אלה ליהוה ואשה לא־תתנו
מהם על־המזבח ליהוה: כג ושור ושה
שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר
לא ירצה: כד ומעוך וכתות ונתוק
וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם
לא תעשו: כה ומיד בן־נכר לא תקריבו
את־לחם אלהיכם מכל־אלה כי
משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס כו וידבר יהוה אל־משה לאמר:

מקדשהון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל דיקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון דיקרבון קדם יי לעלתא: יט לרעוא לכון שלים דכר בתוריא באמריא ובעזיא: כ כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון: כא וגבר ארי יקריב נכסת קודשיא קדם יי לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: כב עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון אלין קדם יי וקורבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי: כג ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יתרעי: כד ודימרים ודירסים ודישליף ודיגזיר לא תקרבון קדם יי ובארעכון לא תעבדון: כה ומיד בר עממין לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אלין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהי לכון: כו ומליל יי עם משה למימר: כז תור או אימר או עזא
ארי

מסרה יח אלהם, חסר. מבית, ו'. ומן הגר, ב'. נדבותם, ב' מלא בתורה. יט לרצנכם, ד' וחסר. בכשבים, ז' בתורה שין קדים. ובעזים, ב' ומטעים פי' המסורה לי' ובעזים בתר כשבים ובתרי או בעזים. כ כל, י"ע כ"פ בסיפרא. תקריבו, מלא. לרצון, מלא. כא יקריב, מלא. זבח שלמים, ו' בתורה. לפלא, ח' בסוף. או לנדבה, ב"י. לרצון, מלא. בו, הב' דגושה מד"ד. כב שבור, ב' ומלא. חרוץ, מלא. יבלת, ב'. ילפת, ב'. תתנו, י"ו בתורה. כג ושור, ה' ג' מנהון כ"פ. ושה, ה'. שרוע, ב' מלא. וקלוט, ב' ומלא. אתו, חסר. כד ומעוך, ארבעתן מלא. וכרות, ב'. כה ומיד, ב' כ"פ. משחתם, ב' בתרי לשנא.

ת"א וידבר ה' אל משה לאמר פסחים נג תמורה ז. איש איש מבית ישראל נזיר סב מנחות עג חולין יג. אשר יקריב קרבנו מנחות קד. לכל נדריהם ולכל נדבותם נזיר כה. אשר יקריבו לה' מנחות עג. לעולה נזיר סא. כל אשר מום תמורה ה ו. כי לא לרצון מנחות כה. תמים יהיה לרצון מנחות ח בכורות לג לט. כל מום יהיה בו מנחות נז בכורות לג. עורת או שבור סוטה מו בכורות יד תמורה ו. או חרוץ בכורות מא. או גרב או ילפת בכורות מא. ואשה לא תתנו מהם יומא סג. על המזבח תמורה ז. ושור ושה שרוע פסחים מג חולין פ. נדבה תעשו אתו תמורה ז. ולנדר לא ירצה שם ס. ומעוך וכתות שבת קיא קדושין כה מנחות נו בכורות לט תמורה ז. לא תקריבו שם. ובארצכם לא תעשו חגיגה יד. ומיד בן נכר סוטה מו תמורה ז. כי משחתם בהם מום בם יומא סד חולין כג זבחים עו חולין כג בכורות כז תמורה כח.

שור

רש"י

את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. (חולין ב) הרי עלי: נדבותם. הרי זו: (יט) לרצנכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיי"מנט בלעז ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. (בכורות לח) ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. וורו"ה בלעז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו (שופטים טז) וילפת שמשון שאוחזת בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלש פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו): ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אתו. לבדק הבית: ולנדר. (ת"כ) למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בבצים או בגיד: מעוך. ביציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך (בכורות לט): נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלוי' בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגומו ודימרים זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודירסים כמו (עמוס ו) הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסר בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות (תמורה ו) אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבום אבל תמימים תקבלו מהם (חולין יג) לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא
ירצה

רמב"ן

חייבין ואין חייבין על התרומה שבטבל והשיאו אותם עון אשמה ללמד שאף על הטבל חייבין מיתה וזה אינו כדרך הגמרא אלא שאני אומר כבוי הסך והסוחט אסמכתא כי שתייה בכלל אכילה וסיכה מדרבנן כך מפורש בירושלמי ומפני שאמר בטבל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעבור שהם עתידין להרים ממנו ל"י דרשו מזה שהמורם הוא הנקרא קדש לא הטבל וא"כ איננו בכלל כי יאכל קדש בשגגה שיתחייב בחומש ולכך חזר ושנה והשיאו אותם עון אשמה ללמד שאף על הטבל חייבין מיתה כי התרומה שבטבל היא שהזכיר כאן והכלל כי הכתוב הזה בטבל
והזכיר

בסואבא ית קודשיהון ארום אנא יי מקדישיהון: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם אהרן ועם בנוי ועם כל בני ישראל גבר טלי או גבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיורא דבישראל דיקרב קורבניה לכל נדריהון ולכל נסיבתהון דיקרבון קדם יי לעלתא: (יט) לרעוא לכון שלים דכר בתורי באימריא ובבני עזיא: (כ) כל דביה מומא לא תקרבון ארום לא לרעוא יהי לכון: (כא) וגבר ארום יקרב נכסת קודשיא קדם יי לאפרשא נדרא או נסיבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: (כב) דסמי או דתביר גרמא או דריסוי לקיין או דעיטי לקיין דמערב חיורא באוכמא או דמלי חרסין יבשין או חזזיתא מצריתא לא תקרבון אלין קדם יי וקורבנא לא תקרבון מנהון על מדבחא קדם יי: (כג) ותור ואימר יתיר כוליא או דחסיר כוליא נסיבא תעביד יתיה ולנידרא לא יהי לרעוא: (כד) ודמעיך ודכתישן פחדוי ודשחית ודמרסים גידוי לא תקרבון לשמא דיי ובארעכון לא תסרסון: (כה) ומן יד בר עממין לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אלין ארום חבולהון בהון מומא בהון פסילין הינון לא לרעוא יהון לכון (כו) ומליל יי עם משה למימר:

עידן

בעל הטורים

דאוכל תרומה בטומאת הגוף. (עי' קידושין דל"ד): (כד) ובארצכם לא תעשו וסמיך ליה

יונתן

כן: (כב) דריסוי לקיין פי' ריס של עין נלקה כדפירש"י פי' ריס עור לשון גמרא מצין ריסי

רמב"ן

והזהיר וענש תחלה על הקדש המורם ומזר והזהיר עד שוריו בעתיד כפי מדרש רבותינו: (יח) לכל נדריהם ולכל נדבותם. נדריהם האומר הרי עלי נדבותם האומר הרי זו לשון רש"י. והנראה בעיני בעבור שאמר הכתוב לפלא נדר או לנדבה וכן יאמר בכל מקום בפרשת נסכים וכן כי יפליא נדר בערכך נפשות וכן בפרשת נזיר כי הנדר הוא הבא על דבר שיפליא ממנו שידור ליי' בדבר לו אם תעשה עמי להפליא להצילני מן הצרה הזאת אביא עולה ושלמים כענין וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וידר ישראל נדר ליי' ויאמר אם נתון תתן וידרו נדרים וכן כולם ורבותינו אמרו אי זהו נדר האומר הרי עלי עולה נדבה האומר הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו וכו' להגיד החלוק שביניהם כי דרך הנודרים בצרתם לאמר אם יהיה אלהים עמדי בזה עלי לעשות עולה או זבח וזה לא יקרא נדבה סתם ואשר יפרישו ויתן מיד הוא נדבה כי בעת הנתן נדבה רוחו אותו והנה אומר הכתוב כי בין שיקריב עולה או שלמים אשר נדר על צרתו או שיקריב אותם בנדבת רוחו יהיה תמים אולי נחשוב כי הנדר ראוי להיותו תמים יותר מן הנדבה וזה טעם הכתוב: (כב) עורת או שבור. אשר בו עורון בשכבת' עינו והשבור ואין צריך לומר בעל הגרב והילפת ויתכן כי הכתוב דבק עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת וכל שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה לכל אחד ומאלה ולנדר לא ירצה אחד מהן שאפילו עלו ירדו ובת"כ מנין לרבו' כל הפסולין שבשור ושה תלמוד לומר ושור ושה שרוע וקלוט לרבות כל הפסולין שבשור ושה וכללו רבותינו עוד בכלל נדבה תעשה אותו שהוא יעשה לנדבה לכל אשר ירצה אבל לא התמימים שהמוקדשים אותן לבדק הבית עובר בעשה: (כג) נדבה תעשה אתו. לבדק הבית ולנדר לא ירצה למזבח אי זהו הקדש שבא נרצות הוי אומר זה הקדש מזבח לשון רש"י ולפי זה צריך שנדרוש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה יאמר שנעשה אותו נדבה או נדר לבדק הבית אבל לא לרצון על המזבח כי אין בין נדר ונדבה בענין הזה כלום שניהם מותרין לבדק הבית ואסורין למזבח וכבר הזכיר זה הכתוב בעולה לכל נדריהם ולכל נדבותם ובשלמים לפלא נדר או לנדבה וכן מדרש רבותינו בת"כ ויתכן שנתקן בישוב לשון המקרא כי בעבור שרוב הנדבות לבדק הבית כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת יי' וכן במקדש אני ביושר לבבי התנדבתי וכן בבית שני עם הנדבה לבית אלהים וכן כתוב בבדק בבית כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי' והוא הנדבה והטעם כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש ומנהג הכותנים לבדק הבית כי בנדבה יביאו הרי זו לבנין לפיכך כל מקום שיזכיר נדבה סתם הוא לבדק הבית עד שיפרש בו לעולה או לזבח שלמים כמו שהזכיר למעלה והנדר יאמר סתם לקדשי המזבח לך אזבח זבח תודה נדרי ליי' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית יי' אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך והכותנים במזבח בנדרים יביאו אם יצליחני אלהים אבא לפניו בעולה ולפיכך יאמר הכתוב

בכאן

אבן עזרא

קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום: (כא) לפלא. לפרש: (כב) עורת. שם [ה]הפתאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטיך את' חרצת [ו]כמו גזור: יבלת. [ז]כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו הספקה: לא תקריבו אלה ליי'. לפלא נדר ולא יקם ומלה האמורים: (כג) שרוע. [ח]כהאסון וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר [ט]מקלט: (כד) ומעוך. מגזרת [י]מעכו שדיכן: וכתות. מגזרת והכות [כ]אותו טחון ושניהם [ל]בצילים: ונתוק. מגזרת. כאשר ינתק פתיל [מ]הנעורת: ובארצכם לא תעשו. [נ]לשנות מעשה השם: (כה) ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם. המ"ם נוסף והת"ו שרש מגזרת [ס]השחת' ומ"ם להיות להם ומשחתם [ע]שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא

ירצה

פירוש על אבן עזרא

[ה]כלומר ולא לבהמה. [ו](מ"א כ' מ'). [ז]כ"ל השחתה או בלבול. [ח]במומי אדם. [ט](יהושע כ"א י"ג) פי' עיר שנקבלו בתוכה הנסים שם. וכן קלוט פי' שפרסותיו או איבריו קבולות וקלוטות. בל"א (לאאממענגעוואקסען) והוא הפך שרוע שפי' (אויסגעדעהנט). [י](יחזקאל כ"ג ג'). [כ](דברים ע' כ"ח). [ל]שהם מעוכים או כתותים. [מ](שופטים ע"ז ע'). [נ]להטיל מום בבעלי חיים השלם. [ס]כי שרשו שחת והמ"ם נוסף. [ע](שמות מ' ע"ו) שרשו משח והת"ו נוסף.

כי

ספורנו

שהתיר והטעם בזה הוא כי אני ה' מקדשם שכיון שהקדישו את הדבר אני ה' מקדשו ואין לאל ידם להפקיע את קדושתו: (יח) אשר יקריב קרבנו. אחר שדבר בכהנים המקריבים וקדושתם דבר בתנאי הנקרבי' ואמר לכל נדריהם ולכל נדבותם שאע"פ שהם קרבנות נדבה ויחשוב שכל מה שיתנדב אפי' בעל מום יהיה לרצון כיון שלא היה זה שנתן חובה עליו כמו שחשבו קצת מישראל והראה טעותם הנביא באמרו וכי תגישון עוד לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך: (יט) לרצנכם. לקרבן שיהיה לרצון לכם ולא לבדק הבית: תמים זכר. שיהיה תמים כי אמנם הצור תמים פעלו ותמים ירצה וזה באר באמרו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כענין הירצך או הישא פניך. ואחר שהזהיר על העולה שהיא קדשי קדשים שיהיה זכר ושלא יהיה בו מום ובאר שזה אינו מחוייב זולתי בבקר ובצאן כאמרם ז"ל תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. אמר (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה'. באר שאע"פ שהם קדשים קלים ובהם לא יתחייב זכרות כמו שבאר למעל' באמרו אם זכר אם נקבה מכל מקום יתחייב בהם התמות ובאר הטעם בזה באמרו לא תקריבו אלה לה' שאין ראוי להקריב בעל מום לאל ית'. והוסיף טעם שני באמרו ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' אם אולי נפל בו מום אחר שהקדישוהו הבעלים לא יעלו האימורים למזבח כי אין ראוי שיהיה בקרבן מום המאוס לפניו: (כג) נדבה תעשה אתו. אע"פ שהם מומין נראים הרבה ויחשוב המושב שאפי' לבדק הבית אינן ראויים אמר שלנדבת בדק הבית הם ראוים כמו שבא בקבלה מאחר שאין למזבח חלק בהם ואין קדושה עליו אלא קדושת דמים שימכר ויצא לחולין: (כד) ומעוך וכתות. אחר שדבר במומים המקריים אשר ענינם בקדשים בלבד שאסור להקריב בעלי מומין למזבח ולהטיל בהם מום אחר הקדשן דבר על מומים מלאכותיים שאסור להטילם אפי' בבהמות חולין: (כה) ומיד בן נכר לא תקריבו. אע"פ שקבלו מהם נדרים ונדבות לא קבלו מהם בעלי מומין אפי' ע"י כרום אע"פ שהיו הסריסים בבהמות ומובחים אצלם ושאין בזה משום הקריבהו נא לפחתך והטעם שלא יהיה הסריס ראוי למזבח הוא: כי משחתם בהם מום בם. שאף על פי שהוא מום שנסתר

הוא

פירוש רשב"ם

(כג) וקלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה. לבדק הבית: ולנדר. לקרבן:

אשר

כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה
שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי
וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃
כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא
תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־
תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם
הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־
שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי
יְהוָה׃ פ רביעי כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־

תקראו

אונקלוס

אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהַלָּא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חָד׃ כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ לב וְלָא תַחֲלוּן יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן

מועדיא

מסרה כז ומיום ל' ומשמש א"ב. כח ושור, ה' ג' מנהון ר"פ. כט תודה, מלא. לרצנכם ד, וחסר. תזבחו, דין כ"כ ודקדושים תזבחהו. ל יאכל, כ"נ. תותירו ל' ומלא דמלא. אני ה', כ' ס"פ. לא מצותי, בחד ו' ויוד בתר ת'. ועשיתם, מלא. אתם, חסר. לב ולא, ס' כ"פ בסיפ'. אני ה', ד'. לג המוציא, ב' כ"פ ומלא דמלא. להיות, מלא. כג ב דבר אל וכו', י"ג בתורה. אלהם, חסר. מועדי, כולם מלא במ"ב.

ת"א שור או כשב ב"ק סה עז עח חולין לח עח בכורות יב י"ז כז נדה מ מא. והיה שבעת זבחים יב חולין פא בכורות יב כד כז נדה מ מא. ומיום השמיני שבת קלה זבחים יב חולין פא. ירצה לקרבן יומא סג. ושור ושה אותו ואת בנו חולין עח עט פב קטו. לא תשחטו יומא סד חולין פב. ביום אחד חולין פג. ולא תחללו סנהדרין עד. ונקדשתי ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד.

רש"י

ירצה לכם. לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן: (כח) אותו ואת בנו. (ת"כ חולין עח) נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: אתו ואת בנו. (חולין פב) אף בנו ואותו במשמע: (כט) לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב (ויקרא ו) ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. (ת"כ) זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין וממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנני' מישאל ועזרי' שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג) והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': (לג) המוציא אתכם. על מנת כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם

שמעברים

רמב"ן

בכאן ושור או שה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו לכל אשר ידבנו לבו ולנדר לי"י לא ירצה כמו שאמר לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כי לא אמר הכתוב נדבה תקריב אותו כלשון הבא בכל הפרשה אבל אמר תעשה אותה ממנו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך אבל לנדר לרצון לא יהיה והוצרכו חכמים לאמר כך. כי לא יתכן בשום פנים שיהיו המומים כלם הגרב והילפת ואפילו המעוך והכתות אסורין בכל קרבן בין בנדר בין בנדבה. ויהיה השרוע והקלוט אסורין במקצתן ומותרין במקצתן ולא ימצא ככה בתורה במומי המקריבים ובטומאה לחלק בקרבנות. ולכך אמרו כי תעשה אותו איננו כמו תקריב אותו והוא האמת בלי ספק ויתכן שאמר כי שור ושה שרוע וקלוט מותר לעשותו נדבה לאמר ה"ז אבל אם נדר הרי עלי שור או שה אם יביאנו משחת לא ירצה לו ואיננו פטור מנדרו והזכיר הכתוב היתר הנדבה לבדק הבית בשרוע וקלוט שהן מומין בגלויה מן הבטן וכל שכן מומי המקרה הקטנים: (כח) אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או האם והבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן לשון רש"י. פוסק הרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב וכן דעת אנקלוס והוא הנכון בגמרא בדין אותו ואת בנו אבל דרך הכתוב כשמזכיר הנקבה ביחוד לקרות אותה פרה ואם כן היה ראוי שיאמר הכתוב ופרה או כשבה אותה ואת בנה אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז כי יולד והזכיר האם והבן והיה שבעת ימים תחת אמו אמר כי

במינן

אבן עזרא

ירצה: (כז) שור או כשב או עז. [ס]נקראים על שם סופם כמו ובגדי ערומים [צ]תפשיט יונת המת כי יפול הנופל [ק]אז הטעם זכר המין. וטעם ומיום [ר]השמיני כמו הכמול עד [ש]המרובע: והלאה. [ת]אחריו והעד חן [א]יהונתן: (כח) ושור או שה. פירשתיו והמצוה על זכר [ב]ונקבה. וטעם (כט) וכי תזבחו זבח תודה. שיאכל ביום [ג]אחד בעבור שהזכיר ושור או [ד]שה שלא ישחט ביו' אחד והוסיף על הפרש' הכתוב צו את אהרן מל' לרצונכ'. וטעם אני יי'. להיות התודה [ה]שלימה: (לא) ושמרתם מצותי. בלב: ועשיתם אתם אני יי'. שאחקור מה שים בלב ואראה כל המעשי. וטעם (לב) ולא תחללו את שם קדשי. עם בני [ו]אהרן ידבר כי הפרש' דבקה והם המלווים שלא ישחטו להם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמלות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהאל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל והעד שני ונקדשתי בתוך בני [ז]ישראל: (לג) המוציא אתכם. והסוף אני יי' שהוא הדבור הראשון [ח]והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והאל משבת. (ב) וטעם

אלה

פירוש על אבן עזרא

[ס]כי בהוולדם נקראים עגל ושה. [צ](איוב כ"ב ו'). [ק](דברים י"ז ו'). [ר](שם כ"ב ח'). [ש]ר"ל חלק רביעי מן החדש שהוא ז' ימים שכבר קבל הגוף חוזק ואומץ בשבוע' הז' עליו. [ת]באמרו הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך ד' שמשמעו אחריך. [א]כמ"ש הלא החצי ממך והלאה (ש"א כ"ז ל"ז) שפי' רחוק ממך (וויטער היין). [ב]כלומר אם יודע שהם אב ובנו. ורז"ל שנוהגת בנקבות ואינו נוהג בזכרים. [ג]כלומר סמוך זבחי תודה שדינם לאכול ביום אחד. [ד]שדינם שלא לשחוט אותם ביום אחד. [ה]ר"ל כאשר צויתי אני ד' משפט התודה בשלימות (לעיל ז' י"ב) מן אם על וכו' עד לא יניח עד בקר. [ו]ור"ל מה שסמך לאמר זאת הפרשה ולא תחללו את שם וכו' עם בני אהרן ידבר כמו שכתב בראש הפרשה דבר אל אהרן ואל בניו וגו' שאם הי' מדבר עם ישראל היה אומר ונקדשתי בתוככם. [ז]שנראה שמדבר עם זולתם שאל"כ הי' אומר בתוככם. [ח]אנכי ד' אלהיך וגו'.

ועטמו

(כז) עידן דתידכר לן סדרי קורבנינן מה דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו
קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חובינא ולית לן מה נקרבא מן עדרי
ענינן תורא אתבחר קדמוי בגין מדכר זכות סבא דאתא ממדינחא פטיר כולי
קריב לשמך בר תורין רכיך שמין אימרא אתבחר תנין בגין מדכר זכותיה
דשייה דאתעקד על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו
חמא יצחק ית שכלולידון וכהין עינוי מפרוסיא מן בגין כדין זכה ואזדמן ליה
אמרא תחותוי לעלתא גדי בר עזי אתבחר תחותא בגין מדכר זכות שלימא
דעבד גדיי בר עזי תבשילין ואוביל לאבוי וזכה למקבלא סדר ברכתא בגין
כן פריש משה נביא ואמר עמי בני ישראל תור או אימר או גדיא ארום
יתיליד באורח עלמא ויהי שבעתא יומין בתר אמיה מטול דישתמודע דלא
נפיל ומיומא תמינאה ולהלאה יתרעי לקרבא קורבנא לשמא דיי:

(כז) עידן דתתכר לן סדרי קורבנינן מה דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו
קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי
ענינן תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא מדינחא פטיר כוליה קרב
לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר תורין רכיך ועב ויהב יתיה לרביא
ואוחי רביא למיעבד יתיה ופטירין אפא וייכול מלאכין חזה למתבשרא דהא
שרה ילדה ליצחק אמרא אתבחר תנין בגין למדכרא זכותיה דישייה דעקד

גרמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמא
יצחק ית שכלולידון וכהין עינוי מפרוסיא מן בגין כדין זכה ואזדמן ליה תמן
אמר תחותוי לעלתא: ותו זכו תליתאי גדי בר עזין למדכרא זכותיה דתמימא
דלביש משכין גדיין ועבד תבשילין ואייתי לאבוי מן תבשילוי וחמר אשקי
יתיה וזכה למתקבלא סדר בירכתא מן יצחק אבוי ולמוקמא תרי עשר שבטין
קדישין לשמך: הא בכן פרש משה נביא דיי ואמר עמי בית ישראל תור או
אימר או גדי ארום דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה
ולהלן יהי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דיי:

(כח) עמי בני ישראל היכמא דאבונן רחמן בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא
תורתא או רחלא יתה וית ברה לא תיכסון ביומא חד: (כט) וארום תכסון
נכסת נכסא לשמא דיי לרעוא לכון תיכסון: (ל) ביומא ההוא יתאכל לא
תשיירון מניה עד צפרא אנא יי: (לא) ותיטרון ית פיקודי ותעבדון יתהון
אנא יי דיהב אגר טב לנטרי פקודי ואורייתי: (לב) ולא תפסון ית שמא
דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל אנא יי מקדישכון: (לג) דהנפיק יתכון
פריקין מארעא דמצרים מטול למהוי לכון לאלהא אנא יי: (א) ומליל יי עם
משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון זמן סדורי מועדיא דיי

דתארעון

בעל הטורים

ליה ומיד בן נכר לומר שאסור לקרבם אפי' ע"י נכרי: (כז) שור או כשב או עז סמך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן מנכרי אלא מישראל. והיה שבעת ימים וכו' אמר הקב"ה אם ישחט ביום ראשון יהא נראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאלו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים ולדשא וביום ד' לשם מאורות וביום ה' לשם שרצים וביום ו' לשם אדם אלא ימתין עד ז' ימים ויהא שבראשי העולם בז' ימים ונעשה בז' וישחט לשמי: (כח) (אתו) ואת בנו ב' הכא ואידך (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו (וגו') ואת בנו גבי נבוכדנצר בשביל שנאמר (בו) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע"כ נאמר בו ועבדו אותו (וגו') ואת בניו עד בא (עת) ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים שנהרג בלשצר וניטלה ממנו המלכות. סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין: (כט) וכי תזבחו סמך לאותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד' פרקים בשנה צריך להודיע אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלים (עי' חולין פ"ה מ"ג) לכך סמך אותו לרגלים: (ל) לא תותירו ממנו עד בקר וסמיך ליה אני ה' ושמרתם מצותי לומר שאין מעבירין על המצות כלומר לא תותירו המצות: (לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל בגי' זהו אין אומרים קדושה פחות מעשרה: בתוך בני ישראל וסמיך ליה מועדים שבמועדים מתקבצים כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך. מקדשכם וסמיך ליה מועדי ה' חייב אדם לטהר את עצמו ברגל: (ב) מועדי ה' מלא וי"ו כל ו' חדשים שלומים יוצאים: (ג) מקרא קדש בגימ' ושמחה. מקרא קדש בגי' במאכל בכסות נקיה:

יונתן

ריסי עיניך ניכר: (כד) ודכתישין פחדוי מפרש דמעוך וכתות מייך דוקא גבי בצים ונתוק וכרות דוקא בגיד וס"ל כר"י ולא כר"א: (כו) עידן דמידכר לן וכו' כל הפסוק הא לך פירושו עתה שחרב בית המקדש שור נבחר לנו בזכות הזקן זה אברהם דאתא ממזרח כדכתיב מי העיר ממזרח. פטיר כולי פי' אדון ושר לשון גמרא בדאם בן נתינא ראש פטיר כולי היה וכן ל' פטרון. קרב לשמך בר תורין רכיך ושמין פי' בן בקר רך וטוב אימרא אתבחר פי' שה. נבחר שנית בזכות יצחק הנעקד על גבי המזבח. וחמא יצחק שכלוליהון פי' ראה כלילת יופי שלהם וכהו עיניו. גדי בר עיזי פ' זה נבחר יעקב שלימא פי' תם על שם הפסוק ויעקב איש תם. ואוביל לאבוי פי' והביא לאבוי גדי לקבל סדר הברכות. דישתמודע דלא נפיל פי' שיכירו שאינו נפל כדאיתא בש"ס ע"ש: (כח) היכמא דאבונן רחמן פי' כמו שאבינו שבשמים רחמן אף אתה כן בויקרא רבה מביא הפסוק יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה וכו' ורחוי והלכת בדרכיו כמ"ש ז"ל. תורתא או רחלא פי' פרה ורחל לאפוקי זכר שאינו נוהג ס"ל כרבנן: **ירושלמי** לבקרותיה פי' לעדר של בקר ששם שרוים הבהמות. ויהב יתיה לרביא פי' ויתן בן הבקר לנער. ואוחי וימהר לעשות. פטירין פי' מצות. תליתאי פי' השלישי הוא יעקב דלבש עור הגדי. וחמר אשקי יין השקהו וכל פסוק זה עיין בויקרא רבה שכך הוא. לעת

הזאת

רמב"ן

בעניין הנזכרים האלו שהם שור ושה עוד מצוה אחרת בהן כי אותו ואת בנו הנזכרים לא ישחטו ביום אחד: (לא) וטעם ושמרתם מצותי. בכאן יזהיר את ישראל לשמור המצות שיזהרו בקרבנות בתומים ובמחוסרי הזמן קודם שבעה ויום שנשחטה האם ולעשות הזבחים והתודה ולשמוה לרצון ויכלול כל המצות ביחד וכבר הזכיר למעלה בחוקים ובמשפטים ושמרתם את חקותי ואת כל משפטי ואמר לא תחללו את שם קדשי להיות בכם טבל וזובח משחת לה' כמו שאמר בבני אהרן ולא יחללו את שם קדשי שיזהיר בקרבנות מן הטומאה או מן המומין: (לב) וטעם ונקדשתי בתוך בני ישראל. על דעת רבותינו מצות עשה שנקדש את שמו במצות ליהרג עליהן ולא נעבור וזה טעם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים שהוא טעם יכלול כל המצות שראוי לקדש שמו עליהם בעבור שאנחנו עבדיו אשר גאלנו ממצרים: (ב) דבר אל בני ישראל. אין לכהנים עסק בענין המועדות יותר מאשר לישראל בהם על כן לא הזכיר בפרשה הזאת אהרן ובניו רק בני ישראל שיכלול את כלם באחד כי לא פי' קרבנות המוספים בפרשה הזאת אבל הזכיר המועדים כאן בתורת כהנים בעבור שהם ימי הקרבנות וירמוז אליהם כמו שאמר והקרבתם אשה לה' ואמר בסוף הפ' אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים אבל לא האריך לבאר המוספים שלא רצה שינהגו להם במדבר ואחרי שמנה בני הארץ במנין הפקודים וצוה לאלה תחלק הארץ ביאר המוספים כלם בפרשת פנחס שעשו אותם בארץ מיד ולדורות ועל כן אמר ביום הכפורים ויעש כאשר צוה ה' את משה שעשה כן במדבר והזכיר בפרשה הזו כבש העומר וכבשי עצרת כי בידוע שלא ינהגו אלא בארץ שהן באים בגלל הלחם שאמר בו כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו' אבל הימים עצמם נוהגים

מיד

ספורנו

הוא משחיתם משלימותם המכוון והוא שיוכל להוליד כדומה: (כז) שור או כשב. אחר שהזכיר כל מיני המומים בקדשים והרחיק אותם מן המזבח אע"פ שלפעמי' יהיה התמים טוב שלא והבעל מום טוב שחים לגדלו ושמנו ושלפעמים יהיה מום נחשב עלוי למנחת מלך בו"ד וזה כי הכוונה תמים פעלו חפץ בתמימו' ושלמות הנקרב והמקריב שיהיה הנקרב על שלימותו הטבעי והמקריב על שלימותו האלהי להדמות ליוצרו כפי האפשר אמר שכמו כן בענין גבול הזמנים שהגביל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. והזכיר איסור מחוסר זמן ואיסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד ואיסור מחשבת חוץ לזמנו אפי' בקדשים קלים. והזכיר התודה שאע"פ שהיא מכלל השלמים הוגבל זמנה ליום ולילה אחד בלבד ולא לב' ימים ולילה כשאר השלמים: (כט) לרצנכם תזבחו ביום ההוא יאכל. יהי לרצונכם וכוונתם בעת שתזבחו שביום ההוא יאכל. וזה כי אני ה'. פועל פעלתי תמימה ונותן גבול על שלמו' בלתי מקבל הפחות והיתר: (לב) ולא תחללו את שם קדשי. ומאחר שאתם רואים את פעולתו על זה השלמות אם כן אתם המקודשים ללכת בדרכי אל תחללו את שם קדשי בפעולות חסרות ומגונות כענין ויבא אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי: ונקדשתי בתוך בני ישראל. לעשות עמכם נפלאות כמו שנדרשתי באמרי הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות והטעם בזה כי אמנם אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי' להיות מנהיג אתכם בלתי אמצעי כמשפט הנבדלים מחומר בהיותכם הולכים בדרכי קדושתי כאומרו אל דרך הגוים אל תלמדו. ומאותות השמים אל תחתו: אני ה'. לא שניתי ולעתה כמאז אם לא יהיו עונותיכם מבדילי' ביניכם ובין אלהיכם כאמרו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: (ב) מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אחר שדבר בענין הקרבנות ומקריביהם שהכוונה בהם השרות השכינה בישראל כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח

אהל

תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם
מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת
הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ
ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־
תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ ה בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין
הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה
שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם
אשה

אונקלוס

מועדיא דיי דתערעון יתהון מערעי קדיש אלין אנון מועדיא:
ג שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה שבא
שבתא מערע קדיש כל עבידא לא תעבדון שבתא היא
קדם יי בכל מותבניכון: ד אלין מועדיא דיי מערעי קדיש
דתערעון יתהון בזמניהון: ה בירחא קדמאה בארבעת
עשרא לירחא בין שמשיא פסחא קדם יי: ו ובחמשת עשרא
יומא לירחא הדין חגא דפטיריא קדם יי שבעא יומין פטירא
תיכלון: ז ביומא קדמאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת
פולחן לא תעבדון: ח ותקרבון קורבנא קדם יי שבעא
יומין

מסרה אתם, חסר. מקראי, אינו נקוד אחור אולי מפני שמורה לרבים ד"א. מועדי, מלא. ג תעשה, ז'. השביעי, מלא. שבת, במהפך, שבתון מלא. הוא, וא"ו ומיבק [?] מושבתיכם, כולם כ"כ מו"ק ומ"י במ"ג חסר ו"ק וב' מלא דמלא בלי'. ד מועדי מלא. במועדם, מלא. ה בחדש, ז' ר"פ. כל ל' חסר. הראשון, ס"ג בקרייה מלא דמלא. ו ובחמשה עשר, ג' ר"פ. המצות, מלא. מצות, מלא. ז קדש, חסר. עבדה, כל מו' חסר. לא, במרכא.

ת"א אשר תקראו ראש השנה כד. אלה הם מועדי שם. שבת הוא חולין קא. אלה מועדי ה' ר"ה כא כב כד כה. ובחמשה עשר יום סכה כז כח.

רש"י

שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיי' את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעל' מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח: (ח) והקרבתם
אשה

רמב"ן

מיד והזכיר השבת במועדי י"י אשר תקראו אותם מקראי קדש שגם הוא יום ונקרא אותו מקרא קדש ואחרי כן הבדיל שאר המועדות ממנו ואמר אשר תקראו אותם במועדם כלומר באי זה יום מן השבוע שיגיעו בו כי השבת קבוע הוא ביומו יבא ולא נצטרך לקרוא אותו במועדו ועל דעת רבותינו אשר תקראו אותם במועדם רמז לעבורי' שתקראו אותם להם מועדים והנכון בעיני כי פירוש אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי על המחברים למטה בפרשיות בחדש הראשון וגו' ולכן חזר שם פעם אחרת אלה מועדי י"י בעבור שהפסיק בענין השבת והנה אמר אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם כי יזהיר בשבת פעמים רבות וירמוז עוד בכאן כי גם בבואו בא"ח מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכמוהו אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם על המשכן וכליו אשר יזכיר בפרשה השניה והפסיק בשבת ששת ימים תעשה מלאכה וגו' וחזר ואמר זה הדבר אשר צוה י"י קחו מאתכם תרומה והוא המצוה הראשונה כי בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה וראיה לפי' הזה שלא הזכיר בשבת והקרבתם אשה לי"י כאשר יזכיר בכל מועד ומועד ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי י"י מקראי קדש להקריב אשה לי"י מלבד שבתות י"י שאין שבתות בכלל מועדי י"י וראיה עוד כי לא אמר בפרשת השניה וידבר י"י אל משה לאמר כאשר אמר בכל מועד ומועד כי הדבור הראשון הוא היה מצות המועדים אלא
שהזכיר

אבן עזרא

אלה הם מועדי. טבעבור היות שבתות רבות בשנה: (ג) בכל מושבתיכם. בארצכם ומחוץ לארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת הוא ליי'. יפירשתיו. ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי כובמועדים אומר לבמועדם והטעם באיז' יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך מואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו נחכמינו ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברי' רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי סשנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראי' איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו עסמכי' איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהי' פפסח בבד"ו גם שני מעשיות שם צועבור השנים קרוב ומתוספת שנת החמה על הלבנה קואיננו על דרך רהקדמונים ותחל' החשבון וי"ד שפי' שים עם לבהר"ד ד"מ תתע"ו יצא המולד וי"ד כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא הית' והכ' העבור אחר שנה ואלי שנה תועבור בבוי
על

פירוש על אבן עזרא

טוטעמו על השבת. יכי אין לפרש שמדבר על המועדים כי לבסוף אלה מועדי ד'. כ(שמות ט"ז כ"ג). כי השבת קבע השם שיהי' תמיד ביום השביעי. לשמספר הקביעות לחכמי הדור כדאמרינן אותם חסר. קרי אַתֶּם ר"ה (דף כ"ד ע"א). מ(ד"ה ב' ל' ב'). נעיין בסנהדרין (דף י"ב ע"א). סר"ל שלש שנים. כן הוא בסנהדרין (דף י"ב ע"א) מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורים ועיבר שלש שנים זה אחר זה עיין פרש"י שם. ער"ל כמו שאנו מחשבין בזמן הזה ונקרא עיבור כמ"ש הרמב"ם ז"ל בה' קדה"ח (פ"ו הל' א'). פמה שאין אנו עושין כן ע"פ העבור ודע כי בראשונה בזמן המקדש ועוד זמן מרובה אחר חורבן בית שני עד שלא נשאר ב"ד סמוך לארץ ישראל ללמד ולהורות ולא היה קובעים ראשי חדשים ומועדים על פי חשבון המולד כמו שהוא נוהג בזמני' אלו ב"ד הסמוכים שבבית הועד היו בכל הזמן ההוא מקדשים החדשים וקובעים המועדים לישראל על פי ראיית הלבנה החדשה וישראל כולם היו נשמעים לב"ד בכל הזמן ההוא אשר יבחר ד' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך וכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכל ימי השבוע הי' בזמן הראייה כשרים וראויים לקבוע בהם יום הכפורים וכל אחד ומשאר המועדים כמו שנתבאר בתלמוד ר"ה. צכלומר שב"ד של ארץ ישראל קובעים בענין אחד ולפעמים של בבל לא היו מכוונים כמוהם ואולי רושם מעשים האלה הם מאותם שזכר בר"ה שיתברר מהם זה כי דאיקלע לבבל בחד סר בתשרי אמר להו כמה בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבה במערבא ורבי אבין נגרא ור"ז בר אבא איקלעו לבבל בתשרי אמרו להו למחר יומא רבה דמערבאי וכן מעשה דר"נ ור"י ששלח לו גוזרני עליך שתבא לפני במקלך ובמעותיך בי"ה שחל להיות בחשבונך הלך ר"ע והיו קובעין ע"פ הראיה שיראו הלבנה בחידושה בשום ברורה נכרת לכל והיכן הקשה הדקה הנראית בלבנה כמין חוט של זכר לחדש כיון המנוי ע"פ הראיה וזה כמו שאמרנו הוא כדי שיהיו חדשי השנה לצורך קביעות המועדים בזמנן כדין תורה מלויים מערב עד ערב. קר"ל שאנו עתה מעברים הוא קרוב מתוספת שנת החמה על שנת הלבנה ר"ל ולא מכוון בצמצום כי בי"ט שנה שאנו קוראים מחזור אנו מעברין מעוברות גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט וזה תוספת שנת החמה על הלבנה בהכ"ד וכשיתקבץ לנו מתוספת הזאת שלשים יום או פחות או יותר מעט אנו מעברין ומוסיפין חדש וזה טעם הז' מעוברות שבכל מחזור ולפי שאין חשבון התוספת מכוון להדש שאנו מוסיפין בצמצום אמר בו שהוא קרוב. ר"ל כשהיו מקדשים ע"פ הראיה. שופסלת החשבון וי"ד כלומר מעת בריאת האדם שנברא יום ששי י"ד שעות והוא כ"ח ניסן וה"א ימים שקדמו הם מחדש אדר של שנת תהו ואנו מושבין. שסימן הוא מוגר שנה. שלמה מטעם שיום בשנה חשוב שנה וכשנסור מוי"ד ד"מ תתע"ו שהוא עוסר שנה שעוטה יאמר
בהכ"ד

דתערעון יתהון מארעי קדיש אלין הינון זמן סדורי מועדי: (ג) שתא יומין תתעבד עבידתא וביומא שביעאה שבא וניחא מארע קדיש כל עיבדא לא תעבדון שבתא היא ליי בכל אתר מותבניכון: (ד) אלין זמני סדורי מועדיא דיי מארעי קדיש די יתרעון יתהון בזמנידון: (ה) בירחא דניסן בארביסר לירחא ביני שמשתא זמן ניכסת פיסחא לשמא דיי: (ו) ובחמיסר יומין לירחא הדין חגא דפטיריא לשמא דיי שבעתי יומין פטירי תיכלון: (ז) ביומא קדמאה דחגא מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (ח) ותקרבון קרבנא לשמא דיי שבעתי יומין ביומא שביעאה דחגא מארע קדיש כל עיבדת

יונתן

הואיל שאין-לנו להקריב כאשר היה לראשונה שזכו סדר הקרבנות בכל שנה ושמכבין על הכפורים וק"ל וע"ש: (ג) אחר מותבניכון מה דמתרגם גבי שבת בכל אתר וכו' וגבי מדת בכל מותבניכון ולא אתר יש לומר שהלא לומר דשבת נוהג הן בארץ הן בחוצה לארץ לאפוקי מדת דסברי שאין נוהג. אלא בארץ ויכול להיות דגם ליה ס"ל הכי: (כ) ביני שמשיא ק"ל בין השמשות ממש ולא בפיהמ"ש דפי' משש שעות ובן מבר-מ"ק דכבי במכילתא: (ה) ביומא קדמאה דחגא דקשה ליה וכי לאשון הוא שאלא ממשה

רמב"ן

שהזכיר להם השבת לשלול ממנו דין המועדים לא לבאר מלותיו ותוכותיו ולכן לא אמר בו והקרבתם אשה לי"י כאשר אמר במועדים והזכירה בסוף עם הנדרים והנדבות. שלא הזכרו כאן כאשר פירשתי וזהו מדרש חכמים שאמרו מה ענין שבת אצל המועדות וכו' כי אין השבת בכלל מועדי י"י כלל רק שמנו הכתוב להם וטעם מקראי קדש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מלוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהי' ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר בקבלה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות י"י היא מעוזכם. והנה מקרא קדש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באסיפת הימים לשון מאורע בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש: ור"ל אמרו הרעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה כלומר שלא יהא חוקה אלנך כסף שאר הימים אבל תעשה להם מקרא כל קדש לשנות במאכל ובמלבוש מסול לקדם וגם זה דעת אונקלוס: (ז) כל מלאכת עבודה. אפי' המלאכות הספוקות לכם עבודה ולורך שיש חסרון כים בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו' לשון רש"י איננו נכון כלל כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכה דבר האבד ויבאו שאר המלאכו' מק"ו ואם כן ראוי שיאמר אף בשבת כן ועוד שא"כ הרי חולו של מועד רמוז בתורה שמותר בדבר האבד והם אמרו לא מסרה הכתוב-אלא לחכמים שאין בתורה רמז אי זו מלאכה מותרת ואי זו מלאכה אסורה ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשמושים עובד אדמתו ישבע לחם עבדך שם מים ועבדת את אויבך ואינו משמש בשום מקום בדבר האבד בלבד שאם לא תעשה היום תעשה למחר אבל פי' מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתיך ובכל עבודה בשדה ונעבדתם ונזרעתם וקין היה עובד אדמה ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה וזה מתבאר בתור' כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה לכם הולך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ובשאר כל ימים טובים יקלר

ויאמר

אבן עזרא

על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שנה בארוכה ונקצרה [א]ואין הקביעות כולף אשר ראית הלבנה בירושלים או בקצ' מזרח או במערב כלל והפך ומקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות החדש היה ליל שלישי וכן אירע לשלש' חדשים קודם ניסן חג נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחי' גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעו' בנוי על עת התחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנ' [ב]בטור"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה המסורה שהוא נולד קודם חצות והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה שעשינו ב' ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם אל המולד היה ראוי שיתענה בשמונה לקביעותינו וכי למה נעוות אנחנו החשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם על הראיה: (ה) בין הערבים פירשתיו: (ח) אשה ליי'. בפרשת

פנחס

פירוש על אבן עזרא

בהכ"ד מולד לאשון לעולם שאנו מדמין בשנת תהו ושהוספנו עליו מותר שנה אחת ויאלא לנו וי"ד וזה בעבור הה' ימים שקדמו לבריאת אדם והוא העבור אחר שנה ואלי כלומר העבור שאנו נוהגים עכשיו לפעמים יהיה של סוף שנה ואלי אנו מעברין וזה יהיה בשנה השמינית ובשנת הי"ט מן המחזור ולא כן היו עושים ע"פ הראיה. [א]הכבר ראיה בפרשת בראשית וכפ' תשא כי השמש גם הלבנה מהלך אמצי ומהלך אמלעי והוא הטעם בעלמו שבא לפעמים בארוכה ופעם בקלרה. [ב]אלריך ביאור רחב לידיעת עקרים ממהלכי השמש והירח והמחלוקת שיש בין המעיינים בהם ומספר יסוד עולם יהבונן המעיין בו כוב דברי החכם ז"ל. ובפרט במאמר הרביעי. [ב]פי' ב' ימים ע"ו שעות ר"ד חלקים שהוא חשבון האמור של ד' מ' שספע"ו יתכון שנת פשוטה. ויותר נראה שר"ל ב' ע"ו תקפ"ט. וכן בטר"ד ר"ל גטר"ד. כי חשבון העבור שלנו מיוסד ע"ד דחיות שהם לא אד"ו בה"ם. מולד זקן. פי' כשהל מולד תשרי מחלות יום ולילך. גטר"ד פי' אם חל מולד תשרי בליל ג' ט' שעות ר"ד חלקים בלילה. והשנה פשוטה. ב' ע"ו תקפ"ט. פי' אם חל המולד ביום ב' ט"ו שעות תקפ"ט חלקים והשנה מעוברת. כל אלו המולדות בלתי מוכשרות לקבוע בהם כמבואר בס' קה"ח פ"ז. ובעבור אלו הדחיות נקבעו השנים פעם שלמים פעם כסדרן ופעם חסרים. דהיינו כל החדשים כסדרן חוץ חשון וכסלו. וכשתהי' השנה שלימה יהיו חשון וכסלו שניהם מלאים ל' יום. ואם השנה חסרה חשון וכסלו שניהם חסרים יום אחד. ואם בכסדרן חשון חסר וכסלו מלא. ומטעם זה שנה פשוטה פעם שנ"ג יום והיא חסרה. ופעם שנ"ד והלא כסדרן. ופעם שנ"ה והיא מלאה כמספר שנה. והמעוברת פעם שפ"ג. פעם שפ"ד. ופעם שפ"ה. וידוע שמחזור קטן י"ט שנה. ובו י"ב פשוטות וז' מעוברת וסימנם גו"ח אדז"ט. [ג](שמות י"ב ו').

כ"ל

ספורנו

אבל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה. דבר במועדים אשר בשביתתם יכוין לשבות ממעשה הדיוט בקלתם לגמרי כענין בשבת ויום הכפורים ולעסוק בכולם בתורה ועסקי קדש כאמרו ששת ימים תעבוד וכו' ויום השביעי שבת שתשבות ממלאכתך ויהיה עסקך כלו לה' אלהיך ובקלתם תהיה השביתה ממלאכת עבודה בלבד כמו שהוא הענין בשאר המועדים. והכוונה בהם טעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו יהיה העסק בקלתו בעסקי קדש כאמרם ז"ל יום טוב חליו לה' וחליו לכם וזה תשרה שכינה על ישראל בלי ספק כאמרו אלהים נלב בעדת אל אמר אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש פי' אסיפות עם לעסקי קדש כי אסיפת העם תקרא מקרא כמו הדם ושבת קרוא מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה: אלה הם מועדי. הם אותם המועדים שהלכה בם אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש אבל יהיו מקראי חול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד לא יהיו מועדי אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי: (ג) שבת היא לה'. הוא היולר אור ובורא חשך קובע אותה בכל מושבותיכם. אע"פ שמשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות ומתחלפות ועם זה היתה השבת הראשונ' משוערת כפי איזה אורך מיוחד בהכרח מ"מ תהיה תחלת השבת וקופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא: (ד) אלה מועדי ה'. אחר שדבר בשבת שמועדים כבר נקבע כאמרם ז"ל (פסחים פרק ע"פ) שבת היא דקבעה אנפשה התחיל בענין המועדות אשר מועדם הוא ע"י קריאת ב"ד כמו שנה בקבלה (ר"ה פ' א"ס) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין: (ה) בין הערבים פסח לה'. הזכיר ענין הפסח אע"פ שאין יומו מקרא קדש כי היא שבת השבתות זמני המועדים כי אמנם היות הכוונה שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכון עם הזמן שהי' הוצא של אותה פסיקה שנעשית בהלי אותה הלילה בכוון היא קבה שיהי' זה ממקור לב"ד ועבוריהם ומשבונם כמו שבאר באמרו שמור את חדש האביב

ועשית

פירוש רשב"ם

(ב) אשר תקראו אותם מקראי קדש. אשר תזמנו אותם זמני קודש. כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא. כמו קרא עלי מועד. וכן התרגום מערעי קדיש. ולשון כמקרה הכסיל:

ממחרת

אשה ליהוה שבעת ימים ביום השביעי
מקרא־קדש כל־מלאכת עבדה לא
תעשו: פ ט וידבר יהוה אל־משה
לאמר: י דבר אל־בני ישראל ואמרת
אלהם כי־תבאו אל־הארץ אשר אני
נתן לכם וקצרתם את־קצירה והבאתם
את־עמר ראשית קצירכם אל־הכהן:
יא והניף את־העמר לפני יהוה לרצנכם
ממחרת השבת יניפנו הכהן: יב ועשיתם

ביום

אונקלוס

יומין ביומא שביעאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא
תעבדון: ט ומליל יי עם משה למימר: י מליל עם בני ישראל
ותימר להון ארי תעלון לארעא דאנא יהיב לכון ותחצדון
ית חצדה ותיתון ית עומרא ריש חצדכון לכהנא: יא ויריס
ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימיניה
כהנא: יב ותעבדון ביום ארמתכון ית עומרא אימר שלים

בר

מסרה ח השביעי, כל או' מלא במ"א. עבדה, חסר. י דבר, ס' ר"פ בטעם בסיפרא. אלהם, חסר. תבאו, כל או' חסר. אל הארץ, ג' בספרא. נתן, חסר. קצירה, ב' ומלא. עמר, חסר. ראשית, כ"א מלא דמלא. קצירכם, מלא. יא והניף, מלא. לרצנכם, ד' וחסר. יניפנו, מלא. יב ועשיתם, מלא ובזקף ודסעיר עמים לקמן י"ע בסביר.

ת"א כי תבאו אל הארץ מנחות פד. וקצרתם חגיגה יז. מנחות עא. והבאתם את שבת קלא מנחות ס"ע עב פג פד. קצירכם פסחים כג כלאם השנה יג.

רש"י

אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. כל מקו' שנאמר שבעת הם דבר הוא שבוע של ימי' סטי"נא בלעז וכן כל לשון שמונה ששה חמשה שלשה: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו': (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עמר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו (שמות טז) וימודו בעומר: (יא) והניף. (מנחות סא) כל תנופ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעל' ומוריד לעצור טללים רעים: לרצנכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. (מנחות סה) ממחרת יום

טוב

רמב"ן

ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בכן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו כל מלאכת עבודה והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה כמו שנאמר בשבת ויום הכפורים הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה וכתב רבי אברהם כל מלאכת עבודה מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם ומפני שמזכיר שם כל מלאכה הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש מלאכת עבודה מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וספירה וכיוצא בהם אבל אוכל נפש איננה מלאכת עבודה זה לשונו. והברית' שבתורת כהנים כך היא שנויה בנוסחאות המדוקדקות כל מלאכה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שהן במלאכה יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא. הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים הרי כבר ימים טובים אמורים א"כ למה נאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלו ימי מועד שהן אסורין בעשיית מלאכה. יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא וכו' ופירושה של רבי יוסי הגלילי דורש לא תעשו אלה מועדי ה' לומר שהכתוב אוסר עשייה במועדי ה' כולם. יכול שיהו כולן שוין באיסור ויאסרו בכל מלאכת עבודה כראשון ושמיני ונדרוש כל מלאכת עבודה לא תעשו אלה מועדי ה' שהמקרא נדרש לפניו ולפני פניו. מיעט הכתוב עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו שמיני עצור כמוהו בכל מלאכת עבודה ואין חולו של מועד אסור כמוהו בכל מלאכת עבודה אלא במלאכה בלבד עד שאמר לא תעשו ולא הזכירה הכתוב ולא רמז לה כלל ומסרה לחכמים. ולפי גרסת רש"י גם כן כך היא מתפרשת. והברייתא הזו היא השנויה בגמרא במסכת חגיגה דקתני כל מלאכת עבודה לא תעשו. לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר וכו' והם שנו עוד מה שביעי אסור אף ששי אסור. אי מה שביעי אסור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים וכו'. שנו בגמרא בכל מלאכה ושנו בת"כ בכל מלאכת עבודה שתפשו להם במדרש לשון הכתוב שאין לומר ביום טוב בכל מלאכה אלא בכל מלאכת עבודה. ושניהם לדבר אחד נתכונו. שיום טוב אסור בכל מלאכת עבודה וחולו של מועד אינו אסור בכל מלאכת עבודה. אבל אסור הוא בכל מלאכה שלא נתפרשה בתורה ומסרה הכתוב לחכמים. ובספרי רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורין במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה. וגם זו כפי השטה שאמרנו הרי הארכנו הברייתות השנויות בענין הזה להעלות דברי הרז"ל עם הפירוש הברור והנכון מה שאמרנו בכתובים האלו ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו מברייתא השנויה בספרי כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה מנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש ונראה לי כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר מלשון עבדות עבד עבדים יהיה לאחיו עבדו את כדרלעומר וכן עבודת עבודה ועבודת משא עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף ואם כן היה באפשר שמלאכו' קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרות ואע"פ שאינה אוכל נפש ושיהיה אוכל נפש מרובה שהשמש עובד בו לרבו אסור. ועל כן שאל מנין שההיתר הזה הוא באוכל נפש עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח ונאסור כל שאר המלאכות שאפי' הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו ת"ל מקרא קדש לג"ש שהם בזאת כל מלאכה לאיסור וכל אוכל נפש להתיר. וראיתי במכילתא דתני אך אשר יאכל לכל נפש. כל אוכל נפש דוחה י"ט. ואין כל עבודה דוחה י"ט ויהא מקלת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט מקום שמקלת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ת"ל אשר יאכל לכל נפש מקלת עבודה דוחה את השבת ואין מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ופי' מקלת עבודה כגון מוצת היום תמידין ומוספין ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה אבל מקלת אוכל נפש לא נתברר לי פירושו אלא שירמוז למה שאמרנו שהבא בטורח גדול בדומה לעבודה יהיה בכלל איסור והבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר או מקלתו כדי חייו ומקלתו תבשילין מרובין לתענוג והכלל במלאכה עבודה שהוא להתיר אוכל נפש: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. יאמר שיהיו כל שבעת הימים חג להקריב אשה לה' לא להאסר במלאכה כראשון ושביעי ולא פי' הטעם כי הוא עתיד

להזכירו

עיבידת פולחנא לא תעבדון: (ט) ומליל יי עם משה למימר: (י) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארעא דאנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדא ותייתון ית עומרא שירוי חצדכון לות כהנא: (יא) וירים ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא קמאה דפסחא ירימיניה כהנא: (יב) ותעבדון ביום

בעל הטורים

(י) קצירה שנים וקצרתם את קצירה ביבש קצירה (ישעיה כ"ז) שאם מביאו העומר וקצרתם

יונתן

עשר הוא אלא ראשון ליום טוב: (טו) מבתר יומא טבא וכו' ס"ל אז הוא זמן הנפת העומר

רמב"ן

להזכירו בפרשה מיוחדת לכל אחד מהמועדים כאשר רצה שיתנהגו בהן וכפי מה שפי' ומדרש רבותינו לומר שנקריב בהן אשה מכל מקום אף על פי שאין בו כל המוספין שלימים וכן הוא: (י) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ. בעבור שיפרש בכאן בכל אחד מן המועדים מצוה חדשה מלבד השבתון. ומקרא קודש תמיד בכל מועד פרשה בפני עצמה שיזכיר בה דבר אל בני ישראל ומפני שחג השבועות זמנו תלוי בעומר אמר הכל בפרשה אחת בעבור שיום הזכרון ויום הכפורים בחדש אחד ושניהם מענין אחד בדין העונות וכפרתם לשנים. לא אמר ביום הכפורים דבר אל בני ישראל כי יספיק לו בדבור הראשון ועשה מהן שתי פרשיות שהם ענינים שונים: וטעם וקצרתם את קצירה שלא תקצרו בארץ קציר עד שתקצרו העומר ותביאו אותו ראשית קצירכם אל הכהן וכן מהחל חרמש בקמה תחל לספור מהחל לך חרמש בשום קמה כי אסור להניף חרמש על הקמה עד יום שתחל לספור: (יא) ממחרת השבת יניפנו הכהן. ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו לרש"י. ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא כי מה טעם שיאמר הכתוב כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה תביאו העומר ממחרת שבת בראשית כי יש במשמע שבאי זה זמן מן השנה שנבוא לארץ ונקצור קצירה יניף הכהן העומר ממחרת השבת וכי יש במשמע שבאי זה זמן מן השנה הראשונה שתהיה אחרי ביאתינו לארץ. והנה אין לחג השבועות זמן שנמנה ממנו ועוד על דרך הזה לא נדע בשנים הבאות אחרי כן מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תוהו אבל אם יהיה ממחרת השבת יום טוב כפי קבלת רבותינו יבוא הענין כהוגן כי צוה הכתוב תחלה שנעשה בחדש הראשון חג המצות שבעת ימים וביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון וכל מלאכת עבודה לא נעשה ואחר כן אמר כי כאשר נבוא אל הארץ נביא ממחרת השבת הזאת הנזכרת עומר התנופה והיא השבת הראשונה הנזכרת כאן ולימד שלא ינהג העומר במדבר. ובבואם לארץ אבל ממחרת השבת השביעית ושבע שבתות לא יתכן לפרש אותם יום טוב. אבל אמר בו אונקלוס לשון שבוע וא"כ יהיו שתי לשונות בפסוק אחד. והמפרשים אמרו כי הוא דרך צחות כמו רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם ובמקום אחר פירש שבעה שבועות וכן באי השבת עם יוצאי השבת שבוע וכן ומתי יעבור החדש ונשברה שבר
והשבת

אבן עזרא

שנים. וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי א' הפרשה סמוכה להקמת המשכן. וטעם דבר אל בני ישראל. שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם: (יא) ממחרת השבת. אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמיני' הביאו ראיות משבת השמט' והיובל וכהן הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושי' בפסוק אחד וכו' שלשים עיירים וראייתם תמימות ומהם כדמי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום *חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופ' העומר. והגאון אמר ששני פסחים הם פסח יי' ופסח ישראל ופסח יי' בליל חמש' עשר וכו' ממחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחר' זבח הפסח ולא אמר כלו' כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמש' עשר וכן כתוב כל היום ההוא וכל הליל' וכל יום המחרת. ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי הי' מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהי' מהחל חרמש בקמ' ואם תנופת העומר היתה יום חמש' עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש להשנה שעברה. וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא אחר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלוי ועוד יש להשיב ומאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור שבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעו מאיזה שבת נחל לספור וישועה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופ' באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא הזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות
על

*עיין ר"ה דף י"ג תוספת מתחיל דאקריבו וכו'.

פירוש על אבן עזרא

ר"ל אחר שבת ופסח. שכולם נקראו שבת ויום תרועה נקרא שבתון. ר"ל שנאמר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון וכן נאמר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. (מ"ב י"א ט') שפי' שבוע (וואכע). ר"ל ממחרת השבת פי' יו"ט (פייערטאג. פעסט) גם כתוב בו שבע שבתות פי' שבועות (וואכען). והם ב' פי' בפסוק אחד כמו אמור אמרתים וכן כוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. לדעת המאמינים ממחרת הפסח מצות וקלוי ודעתו להוכיח שלא היה שבת מאשר אמר בו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח כי לא יעשון כן בשבת ולא ידע כי בנפשו הוא כי אם היה יכול להוכיח שכנגדו שהיה שבת כי ממחרת הפסח הוא יום ט"ו. (במדבר ל"ג ג') הרי מבואר שממחרת הפסח הוא יום ט"ו. כלומר שכולם הקלוי שאמר הפסוק שיאכלו ממחרת הפסח שהוא יום ט"ו קשה עלינו כי אסור לאכול קלי עד התנופה שהוא יום י"ו ואין לומר שבאותו יום עצמו היתה תנופת העומר ואכלו אחר כן מצות וקלוי מן החדש כי מתי קצרו ועשו מצות. (במדבר י"א ל"ב). (דברים ע"ז ע'). ראוי לאכול ממנו מצות וקלוי. (לעיל ב' י"ד) פי' בל"א (רייפע קארנעהרען אם פייער געזענגט) הנה קלוי אחר המעשה. והם לא היו חייבים להניף העומר מתבואת ארץ כנען. ומחלוקת היא לחכמים בתורת הכהנים יש מי שאומר שהקריבו עומר בגלגל ויש מי שאומר שלא הקריבו. י"ח ימים הם שיש בהם קרבן והם המוכרים בפרשה שנקראו מועדים מלבד שבתות ד' ואלו הן ז' ימי המצות ויום שבועות ויום הזכרון וי"ה ושמונה ימי סוכה. ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר כלומר ולא הזכיר עם אלה ימי הקרבנות לאות כי תנופה באחת מימות ח' מועד האביב שהם שבעת ימי המצה ולכן נחל לספור מהשבת שבתוך הפסח והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו וג"כ מוכח שלא זכר זה ואין להוכיח מאומה מכאן. כי אפי' לדברינו כך היה צריך שיאמר הפסוק רק שאנחנו
נסמוך

ספורנו

ועשית פסח לה' אלהיך. וכו' ובאה הקבלה על זה שיקבעו חדוש הלבנה של פסח שיהיה באביב: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. להודיע שאין חול המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן צבור נוסף על התמיד כמו ביום מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא באר ענין המוספין בזה שאין זאת הכוונה עתה כמו שלא באר ענינם גם בשאר המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדושת חול המועד אמנם בר"ה הזכיר גם כן אשה לה' להורות שיש מוסף נוסף על של ר"ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשבת וחג השבועות ויה"כ לא הזכיר ענין המוספי' כלל כי מה שכתב ביה"כ והקרבתם אשה לה' הם עולות וחטאות כהן גדול והצבור המפורשים בפ' אחרי מות וכלל שבת ופסח וחג המצות בדבור אחד כי שלשתם נצטוו קודם מתן תורה אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור בעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר בעומר וספירת השבועות שהם מענין החג הנקרא חג קציר וחג השבועות שבו נתן הודאה לאל ית' על שבועות חקות קציר שמר לנו כי אמנם מכוונת הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על הגאולה. ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה
הספירה

פירוש רשב"ם

(יא) ממחרת השבת. ממחרת יום ראשון של פסח:
מנחה

בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ
שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ °וְנִסְכֹּה יַיִן
רְבִיעִת הַהִין׃ יד וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל
לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד
הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס
טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם
הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע
שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ טז עַד מִמָּחֳרַת
הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם
וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃
יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם °תָּבִיאּוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה
שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ
תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם

בני

° ונסכו ק׳ ° א׳ דגושה

אונקלוס

בר שתיה לעלתא קדם יי: יג ומנחתיה תרין עשרונין סלתא דפילא במשח קורבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא: יד ולחם וקלי ופירוכן לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד איתואיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: טו ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית עומרא דארמותא שבע שבוען שלמין יהוין: טז עד מבתר שבועתא שביעתא תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי: יז ממותבניכון תייתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סולתא יהוין חמיע יתאפיין בכורין קדם יי: יח ותקרבון על לחמא שבעא

אימרין

מסרה הניפכם, ל׳ ומלא. יג עשרנים, ז׳ ח״ו ומ״י. אשה, סגול לדין נסלד. ריח, ט׳ מיוחדין, ונסכה ונסכו ק׳. רביעת, מלא י״ק וחסר תנין. יד ולחם, ד׳ ר״פ. וקלי, ג׳. הביאכם, מלא. משבתיכם, ג׳ חסר ב׳ וי״ן ומ״י. טו ממחרת, כל דסמיך לה״א פתח. הביאכם, מלא. עמר, חסר. התנופה, מלא. שבתות, ל׳ ומלא. תמימת, ל׳ וכ״כ מ״י ומ״ו. תהיינה, ב׳ בסיפרא, כ״מ מלא ב׳ יודין וה״א בסוף. טז השביעת, מלא י״ק וח׳ תנין. תספרו בטעמא. יז ממושבתיכם, ל׳ ומלא י״ק וח״ת. תביאו, מלא וא׳ דגושה. תהיינה, י׳ כ״כ. תאפינה, ל׳ ומ״י וה״א בסוף. בכורים, ג׳ מלא דמלא בלי׳. יח על הלחם, ב׳ מטעים. תמימם, כל חו׳ מלא י״ק וח׳ תנין.

ת״א ביום הניפכם מגילה כ. ומנחתו שני מנחות כט. ונסכה יין שם. ולחם וקלי פסחים כג כריתות ה. עד עצם היום סכה מא ר״ה השנה ל מנחות סח. עד הביאכם מנחות סח שבת קלט. לדרתיכם מנחות פד. וספרתם שם סה. ממחרת השבת שם סה. מיום הביאכם שם סו. שבע שבתות שם סה סו. תספרו חמשים חגיגה יז מנחות סה. מנחה חדשה מנחות פג פד. ממושבתיכם תביאו לחם תנופה זבחים כז מנחות מו כז סט עז עח פג פד. סלת תהיינה מנחות מה עז. והקרבתם על הלחם מנחות מה.

רש״י

טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו: (יב) ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרנים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעת ההין. (מנחות פט) אע״פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: (יד) וקלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרנייל״ש: בכל משבתיכם. (קידושין לז) נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימת תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השבת השביעת. כתרגומו שבועתא שביעתא:

עד ממחרת השבת השביעת תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳. ביום החמשים תקריבוהו ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא״ת הרי קרב׳ מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא בא׳ מן השעורים: (יז) ממושבתיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומ׳ המורם לשם גבוה וזו היא המנח׳ החדש׳ האמורה למעלה: בכורים. ראשונ׳ לכל המנחות אף למנחת קנאות הבא׳ מן שעורי׳ לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם בחובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת

נסכים

רמב״ן

והשבת ונפתח׳ בו כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת וחשבון הימי׳ ממנו יקרא שבוע אחד שבת אחד והוא לשון ידוע ומורגל בדברי רבותינו שמעונים בשבת בתי דינין יושבין בעיירות. ויתכן שיהיה כל השבת הנזכר בפרשה שבוע. ויהיה טעם ממחרת השבת לומר כי ביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו אם כן יהיה היום ההוא ממחרת השבוע שעבר כאלו אמר יהיה יום התנופה ממחרת שבוע לימים העוברים והראשון לשבוע׳ שיספור עד שיהיו שבע שבתות. ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר ויספור ממנו שבע שבתות ואין לטעות ביום הארבעה עשר כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים. וטעם תמימות תהיינה כי השבת עם ששת ימים תקרא שבת שלימה. ופירוש ממחרת השבת כמו בממחרת השבת וכן עד ממחרת השבת השביעית תספרו. וכן ביום ההוא יאכל וממחרת ואמרו כי לא יצא ב״י בתלת מחר ומחרת ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת וכן כולם: (טו) וטעם וספרתם לכם. כמו ולקחתם לכם שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד שימנה בפיו ויזכיר. השבונו כאשר קבלו רבותינו ואין כן וספר לו וספרה לה. דזבין סברי אם כלו עומדים בטומאתם אלא שלא יטהרו וכן וספרת לך דיובל שתזכר במספר שלא תשכח. ובת״כ וספרת לך בב״ד ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב״ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שעושה

בספירת העומר או לומר שיזכרו ב״ד במנין ויקדשו שנת החמשים. והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמיטה עד היובל והטעם בהם אחד על כן תספרו חמשים יום שיספור שבע שבתות תשע והארבעים ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל. וזה טעם תמימות שתהיינה מכוונות לא פחות ולא יותר כטעם תמימים יהיו שהיתר כמו החסר אינו תמים. והנה טעם הפרשה שיתחיל לספור בתחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו וכרמל מנחה לשם ויקריב עליו קרבן וישלים ומספרו התחלת קציר חטים כעלות גדיש בעתו ויביא ממנו סולת חטים מנחה לשם ויביא קרבן עליו. ולכך הזכיר הקרבנות האלה בפרשה כי הם בגלל המנחות שהם העיקר בחג הזה ולא הזכיר המוספין. כאשר לא הזכירם בשאר המועדי׳: (טז) וטעם מנחה חדשה. שלא יובא בית ה׳ מנחה עד שיביאו זאת כמו שפירשו רבותינו והוצרך לומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור החדש ובשביתת חג השבועות מפני שהוא תלוי בהנפת העומר ובמלאכה קדשה לומר שאפי׳ אחרי גלותינו בחוצה לארץ שאין עומר ומנחה יהיה בהם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום ולא הוצרך להזכיר כן ביום הזכרון וכן בחג הסוכות לא הזכיר בכל מושבותיכם והזכיר כן ביום הכפורים. כי בעבור שתלה כפרתנו בקרבנות כאשר הזכיר בפרשת אחרי מות אמר בכאן כי איסורו נוהג בכל מקום כי יום כפורים הוא לכפר עליכם בעינוי ובשביתת המלאכה

ואין

קֳדָם אַרְמוּתְכוֹן יַת עוּמְרָא אִימַר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא לִשְׁמָא דַיְיָ: (יג) וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סַמִידָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא קוּרְבְּנָא לִשְׁמָא דַיְיָ מְטוּל לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא וְנִסּוּכֵיהּ חֲמַר עִינְבֵי רַבְעוּת הִינָא: (יד) וּלְחֵם וְקָלֵי וּפֵירוּכִין חַדְתִּין לָא תֵיכְלוּן עַד כְּרַן יוֹמָא הָדֵין עַד זְמַן אַיְתוֹאֵיכוֹן יַת קָרְבַּן אֱלָהֲכוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן: (טו) וְתִימְנוּן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא קַמָּאָה דְפִסְחָא מִן יוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יַת עוּמְרָא דְאַרְמוּתָא שְׁבַע שְׁבוּעִין שַׁלְמִין יְהוֹיָין: (טז) עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעָאָה תִּמְנוּן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחָתָא דִלְחֵם חַדְתָּא לִשְׁמָא דַיְיָ: (יז) מֵאַתְרֵי מוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוּן לְחֵם אַרְמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סַמִידָא יְהוֹיָין חֲמִיעַ יִתְאַפְיָין בִּיכּוּרִין לִשְׁמָא דַיְיָ: (יח) וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא הָהוּא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָה וְתוֹר בַּר תּוֹרִין

דלא

בעל הטורים

והקרבתם עולה קלויה וקלי לסו בימין קליים: (יח) על הלחם ג' במסורה הכא ואידך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים כי אכילת

המזבח

יונתן

העומר ועיין ברש"י ובמפרשים היטב: (טו) שבועתא פי' שבוע ממש לאפוקי יום טוב. מנחתא דלחם פי' מנחת הלחם שאילו בשל שעורים נקרא לחם וכן הוא במנחות: (יז) גריצן פירוש חלות:

דלא

רמב"ן

ואין הקרבנות מעכבין כפרש מעמו. וכן לא הוזכר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן מפני שהלא שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הוצרך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם והזכיר בשבת בכל מושבותיכם. והטעם מפני שהותרה מלאכה במקדש בתמידין ומוספין אמר שיהיה האיסור בכל מושבותיכם כי לא נאמר בו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לא בבית הבית וכך אמרו במכילתא במושבות אי אתה מעביר אבל אתה מעביר בבית המקדש וכן נאמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור חלב ודם כי הוא נאמר מפני הקרבנות וכן אמרו במנחות קודשין מושבותיכם דכתב רחמנא בחלב ודם למה לי קד"א הואיל ובעניינא דקרבנות כתיב בזמן דאיכא קרבן אין בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל. וכם אומרו מושבותיכם דכתב רחמנא בשבת למה לי קד"א הואיל ובעניינא דמועדות כתיבא תיבעי קדוש בית דין כמועדות קמ"ל והכלל כי לא יזכיר בתורה כן בכל המצות שהן חובת הגוף רק מפני צורך ענין. ואין ממושבותיכם תביאו לחם תנופה כמו מכל מושבותיכם אבל טעמו מארץ מושבותיכם להוציא חוצה לארץ כמו שנאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם. ובעבור שמנה כל קרבנות הרגל והיסיף בהן מן הארץ ושולה לארץ חוץ מן העומר ושתי הלחם. ואפילו לדברי האומר עומר בא מחוצה לארץ מודה בשתי הלחם שאינן באין אלא מן הארץ: (יז) חמץ תאפינה. לוה הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות קציר שומר לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ. ואולי אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת הדין כי נקרא שמן כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר והלשון יגזר מלשון מעול וחומץ כי כגזל מהם טעמם ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי יכעוס ויאבד טעמו מוגבו. ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים אשר להם כיד החזקה לשנות הטבעים וכן לא יובאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים הממוזגים כאשר אמרו בבריאת העולם שיתף מדת רחמים במדת הדין ובראו. והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תורה כי סוא יום העצרת והמשכיל יבין וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל

הקרבנות

אבן עזרא

על הקבלה והם ביום שבועות ולא הוזכר בפרשת פנחס ונלבד לבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שניים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע ביום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות ובעבור ומערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואם"כ אמר [ב]בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון [ת]ועושה שבועים יוכיח [א]והכה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדים תלויים ביום ידוע מהקדם [ב]ולא נאמר בחג השבועות (ונסתר) (ס"א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מלוה [ג]וחז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג יי' [ד]לנו. יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני יי' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם [ה]והטעם שתמנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנ' תמימה והנ' לא קראו בחנוכת המזבח כבש אחד [ו]בן שנתו לעולה ובפרשה האחרונה כבשים [ז]בני שנה שנים עשר: (יד) ולחם. מפסח והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים [ח]בשבתות היובל והמכחישים אמרו כי טעם תמימות שלא תעל' במספר השבת [ט]בראשונה. שיהל ומוסלתה: (טז) תספרו חמשים יום. כי כן מספר [י]התורה וכן וביום השמיני בכל מקום. ממת (יז) תביאו. זרם בעבור דגשות הא"לף כי לא נדע לו טעם: ממושבתיכם. צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יוקח: לחם תנופה. [כ]לכהן עם כבשי השלמים [ל]ויתכן שזה הכתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחל' ויש אומרים כי יקרב פר ואילים שני' או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו וגו' [מ]כזאת ובפנחס אפרש האמת [נ]ואחר שחיטת השלמים ביום חג שבועות והוא יום ומקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים הזכיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם. וטעם להזכיר וידבר יי' עם יום התרועה בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי ביום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול

ועם

פירוש על אבן עזרא

נסמוך על הקבלה אבל הם שאינם סומכים עליה רק מגזירת הכתוב מה יעשו בזה. [ר]לפי שידע כי ביום השבת תהי' הקמת המשכן שבו ערך הלחם לדעת רז"ל. [ש](דברים ט"ז ט'). [ת](לעיל י"ב ה') שפי' ב' שבועות מיום התחלת טומאתה. לא משבת לשבת. [א]אחרי שאין לנו להביט לתחלת ימי השבוע רק ליום שמתחיל בה טומאתה. [ב]ר"ל חג המצות בט"ו לחדש הראשון. ר"ה באחד לחדש השביעי. וי"כ בעשור לחדש. וסוכות בט"ו לחדש. [ג]מספר בעבור הספירה שהיא מלוה כך היא הגירסא הנכונה והטעם יתבאר. ודעם החכם כי כל המועדים תלויים ביום ר"ח ניסן שבו שמול השמש במזל טלה ומתגלגלת בו כל אותו החדש וכן תעשה בכל מזל בשאר המועדים ובר"ח תשרי שמול במזל מאזנים ומתגלגלת בו כל אותו החדש וכן תעשה בשאר המזלות והחדשים כסדר עד השוב למקומה הראשון בכל שנה ושנה ולכך נאמר בו החדש הזה לכם ראש חדשים ונלמוינו לעשות בו ידוע חקת הפסח ואכילת המצה והנפת העומר לטעם ידוע וסודות עליונים ומיום הנפת העומר לספור שבעה שבועות ולהקריב קרבן מנחה חדשה ושבעה כבשים תמימים ופר בן בקר ואילים שנים ולכך לא הוצרך לזכור לנו יום ידוע בשבועות ומקביעות ניסן נודע לנו אבל הימים הצריכים בו קרבנות ועבודת הקדש והמקדש מטומאת הגוף והנפש ולשמוח ולעשות עלרת הוצרך להודיענו אותם הימים ומשפטיהם וחקם; [ד](שמות י' ט'). [ה]כלומר בקרבן אשר אתם נרצים ומקובלים לפני ד' וזהו אמרו והטעם שתמנו כבש בן שנתו שיניפו. [ו](במדבר ז' ט"ו). [ז](שם פסוק פ"ז). [ח]כלומר שלא היינו צריכים למיננו יומי ולמימנו שבוע שחייבנו רז"ל. רק שמנינת שבועות כמו שמונין שנת היובל: [ט]כלומר לפי פי' שבת ממש נולא כשיהי' מחרת המועד באמצע ימי השבוע אין לנו למנות רק עד שיעבור יום השבת ולמחרתו נחל לספור ואז יהיו השבתות כולם לומר השבועות תמימות. [י]ר"ל אין הכונה לספור חמשים יום. שהרי כבר נאמר שבע שבתות תמימות תהיינה. רק פירושו עד ממחרת השבת השביעית שתספרו יום חמשים כמ"ש רש"י ז"ל (דנן פינעליגעטען טאג) וכן ביום השמיני (אם אכטען טאג). [כ]שהם לכהן כדכתיב קדש יהי' לד' לכהן. [ל]שאמר פה ופר בן בקר אחד ואילים שנים. ובפ' פנחס פרים שנים ואיל אחד. ורז"ל אילו שאלו קרבין לעצמן ואלו קרבין לעצמן אלה באו לגלל הלחם ואלה למוספין. [מ]שתהי' הצריכה ביד הכהן. [נ]וגם פי' שהעולה הנזכר שם היא

מובח

ספורנו

הספירה זכרון לתפלה יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף: (יד) בכל מושבתיכם. אסור החדש עד עלות יום ששה עשר בניסן אע"פ שאין קרבן ולא מקדש: (יז) חמץ תאפינה בכורים. העומר היה בכורי שעורים ואלה היו בכורי קציר חטים ועל שמם נקרא חג יום הבכורים באמרו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה. ואמר לה' כי בהם הותר החדש להקדש ובהיות זה בענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבהם היתה מכנת התנואה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על מלות לחם חמץ:

חקת

פירוש רשב"ם

(טז) מנחה חדשה. להתיר חדש במקדש כי הוא זמן בישול תבואות:

בקצרכם

בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם
שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃
יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃
כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן | אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים
קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃ כא וּקְרָאתֶם
בְּעֶצֶם | הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר
אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ
וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר
תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ
חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃
כל

אונקלוס

אימרין שלמין בני שנה ותור בר תורי חד ודכרין תרין יהון עלתא קדם יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:
יט ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אימרין בני שנה לנכסת קודשיא:
כ וירים כהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי על תרין אימרין קודשא יהון קדם יי לכהנא:
כא ותערעון בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל מותבניכון לדריכון:
כב ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי אלהכון:
כג ומליל יי עם משה למימר:
כד מליל עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהי לכון ניחא דוכרן
יבבא

מסרה בן בקר, ב'. ואילם, ז' ומלא י"ק וס"ה. שנה, ליתי. יט ועשיתם, סי' עומרא סליק לפירא נמים. כ הכהן, בינו ובין אותם ס' פסק בסיפרא. אתם, חסר. לחם, ב'. הבכרים, ח"ו ומ"י. תנופה, מלא. קדש, חסר. כא וקראתם, ג' ר"פ. קדש, חסר. עבדה, חסר. מושבתיכם, ח' מלין נהרין ספמי ומו"ק ומ"י. כב ובקצרכם, ל' בטעם וחד בפשטא וחסר. בקצרך, חסר דחסר. קצירך, מלא. תעזב, חסר. אתם, חסר. כד דבר, ב' בטעם הכיר ל"ע בסיפרא. שבתון, כולם מלא. זכרון, מלא. תרועה, מלא.

ת"א יהיו עלה סס. ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת זבחים כה. והניף הכהן אתם מנחות סא מו סב. על שני כבשים מנחות מה מו סב. קדש יהיו ערכין כט. וקראתם חגיגה יז. ובקצריכם שם חולין קלא קלה. לא תכלה פאת מכות טז חולין קלא. שדך שם קלה. בקצרך שם קלו. ולקט קצירך שם קלא. תעזב ב"ק לד תמורה ו. בחדש השביעי באחד לחדש מגילה ל. שבתון זכרון תרועה ר"ה יא עו כט כט לב לד.

רש"י

נסכים (במדבר כח) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: (יט) ועשיתם שעיר עזים. (ת"כ מנחות מה) יכול שבעה כבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורי' בחומש הפקודי' כשאתה מגיע אצל פרי' ואילי' אינם הם אמור מעת' אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: (כ) והניף הכהן אתם תנופה. (מנחות סב) מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל שני כבשים: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדש קדשים: (כב) ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אודימס ברבי יוסי מה ראה הכתוב ליתנ' באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. (פאה פרק ד') הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם (פאה פרק ד'): אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה.

רמב"ן

הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו' כי בו מלה וחמץ כענין בעולם הבא: (כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה. לשון רש"י. חזר ושנה בהם לעבור עליהם בשני לאוין. ור"א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם. והנכון בעיני כי ובקצרכם את קציר ארצכם רמז לקציר השכר בראש הפרשה יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה: (כד) יהיה לכם שבתון. שיהיה יום שביתה לנוח בו. ואמרו רבותינו שבתון עשה הוא. והנה העושה מלאכה בי"ט עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה. ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת. ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש ושמרתם את היום הזה למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה. דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן תלמוד לומר ביום הראשון שבתון והנה ידרשו שבתון לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן אבל לא נתברר לי זה שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה כי שבות בלשונם נאמר לעולם על שם דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דברים' מנין שיהו אסורין מן הכתוב ודרך האסמכתות לשנות שהם מן התורה לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרי' מנין מן התורה אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין ת"ל שבתון ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט אפי' מדברים שאינן מלאכה לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירי' עצמם כחול לדברי' אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח ממלאכה וזה פי' טוב ויפה. ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנה בה לשון אחר אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבי' על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקי' ולא מטפחין ת"ל כל מלאכה אין לי אלא ברשות במצוה מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות. ת"ל שבתון שבות וכענין זה היא שנויה בת"כ ביום הכפורים. ואע"פ שאלו הבריתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן שמא לדבר
אסר

דלא עדיבן חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנה לנכסת קודשיא: (יט) ותעבדון צפיר בר עזי דלא עדיבן חד לחטאתא ותרין אימרין בני שנה לנכסת קודשיא: (כ) וירים כהנא יתהון על לחמא דבכוריא ארמא קדם יי על תרין אימרין קודשא יהון לשמא דיי לכהנא: (כא) ותערעון חיין וקיימין הדין בזמן בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחנא לא תעבדון קיים עלם בכל מותבניכון לדריכון: (כב) ובזמן מחצדכון ית חצד ארעכון לא תסייפון אומנא חדא דאית בחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא הוא יי אלהכון: (כג) ומליל יי עם משה למימר: (כד) מליל עם בני ישראל למימר בתשרי דהוא ירחא שביעאה יהי לכון יומא

טבא

בעל הטורים

המזבח מעין אכילת אדם כדאמרי' גבי נסכים (פ"ב דמגילה) מה אכילת אדם אכילה מכובה מפתיה וכו': (כד) שבתון זכרון תרועה. שבשבת אין תוקעין שאין מקיימת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה אבל במקדש תוקעין. תקעו שופר בגימ' ר"ה שבת שבגבולין תוקעין אפי' בשבת. זכרון ג' במסורה זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד ג' ספרים שנפתחים בר"ה של בין בינונים כתיב אין זכרון דהיינו לצדיקים ורשעים שאין צריכין להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה. והיינו אין זכרון לחכם וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינונים שתלויין ועומדין

וצריך

יונתן

(יח) דלא עירובין כבר פירשנו בפ' אמור: (כא) ותערעון חיין וקיימין פי' דקשה לי' מלי בעצם היום הזה אלא כמו שמפרש יומא דין: (כב) לא תסייפון אומנא חדא פירשתי בפ' קדושים בפסוק לא תכלה: (כד) בתשרי דהוא. יראה שיעלה דס"ל דבניסן נברא

העולם

רמב"ן

אחר נתכונו להביא המלאכות לשבות דרבנן. ומכל מקום דין שיהיה פי' הברייתא הראשונה כמו שאמרנו או שהן כולן אסמכתות. אבל פי' שבתון כך הוא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שאמרנו. והוא ענין הגון וטוב מאד. והנה הוזהרו על המלאכות בשבת בלאו ועונש כרת ומיתה והטרחים והעמל בעשה הזה וביו"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה. וממנו אמר הנביא מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל חוץ מה שדרשו שאין בסולו של מועד משום שבות וזה מן התורה שאלו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה שאפילו בשבות דאמירה השמירו בו: זכרון תרועה. פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל לשון רש"י. והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות. וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני יי' אלהיכם שאין ת"ל אני יי' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות כדאיתא בת"כ ובמסכת ראש השנה. אבל כל זה אסמכתא מדבריהם ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן לא צריכא דהא"ג דהא ודאי והא ספק אבל זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם. יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני השם אלהיכם ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכאן לוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד ואחרי כן אמר והקרבתם אשה. הנה התרועה הזאת איננה התרועה ההיא שהיא בחצוצרות על הקרבן. וזאת איננה על הקרבן אבל היא חובה בכל ישראל והיא בשופר. כי לא נוהו עדיין לעשות חצוצרות וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה. ולא פי' הכתוב טעם המצוה הזאת למה התרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים. ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני שהוא באחדו של יום הכפורים בראש

חדש

אבן עזרא

ושם חג הסכות: (כד) בחדש השביעי. כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים בהיותם בימים הנזכרי' ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנ' זכרון תרועה גם יום תרועה מלוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם: אמרו המעתיקים. שיום ראש השנה יום הדין ופעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח הי' ר"ח ניסן ככתוב כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופעם שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויו' הכפורים הקטן במסכת נוכח

סכות

פירוש על אבן עזרא

חוגג ביום ופם לחם התנופה ז' כבשים ופר בן בקר אחד ואילים שנים ושני כבשים תמימים. כלומר לבנין החשבון הטבע שיבואו באותם הימים הידועים. כלומר אם יקשה לך מה הוסיף ביום ההוא. גם יום תרועה מלוה לתקוע בשופר כלומר שהתרועה האמורה היא בחצוצרות ואת היא בשופר. וכתב רבינו בחיי ז"ל מה שהוא יום הדין נרמז במלת זכרון. כי הוא לשון נופל על הדין כמו מזכרת עון (במדבר ה' ט"ו). וכן לשון הפקידה מדת הדין מלשון פוקד עון אבות (שמות כ' ה') ובפירוש אמרו רז"ל פקדונות הרי הן כזכרונות. נמלא הכתוב ביאר ברמז כי יום הזה הוא יום הדין. ראוי לשמוע בו קול תרועה בשופר כמו שקבלו רבותינו ז"ל עכ"ל. ודע כי יש לכוכבים קבולים וידועים קראום אקפ"רואת ומחקדם בזמנם אותות ועניינים ועמת הספלתם ידינו האצטגנינים דברים עתידים להיות מהשנויים ויתעוררו על מה שכבר עבר מהם ואלה התקבולים ידועים אצלם ואמר שהם שנה ובגדול הוא המורה להם על אשר יהי' בכל אלף שנה בקרוב והאורלה ההוא תהיה על המלכות ועל השעבוד. והקטן הוא המורה על אשר יהיה בכל שני חדש מתחדשי הלבנה והוא קבול הב' מאורות והתנגדותם והם המורה להם על אשר יתחדש בכל יום מכל חודש וחדש ומהם שעורה על מה שיהיה בכל שנה כשתחול השמש בראש מזל טלה שלומדים ממנה על מה שיהי' מן ההויות באותה השנה מזול ויוקר וגשמים ובצורת ודבר וזולתו וזה שער משערי משפטי הכוכבים ודעת החכם ז"ל שמה שאמרו ז"ל שר"ה הוא יום הדין שכתבו לזה שהוא יום שבו נידונים עניני העולם כי היתה דעתם ז"ל שתחלת חשבון תנועת הגלגל ממזל מאזנים ותחזורו משאר המזלות לפי שהוא לורת בן אדם ומאזנים בידו הימנית ובשמאליות ספרים פתוחים והיתה הורלתו מכוונת לעיני האדם יותר ממזל טלה וכ"ש לבני ישראל שמאזנים בית כבוד שבתאי ועלה בית קלונו ולכן שמו מאזנים תחלה וראש ואמר וטעם התרועה זכר למלכות ד' כלומר שימרדו הלבבות ויכונו המחשבות לשם הנכבד והנורא המושל על הכל אשר בהתבודד אליו ינלחו המערכת כי התרועה מעיר אותנו שאלה המשפטים הנגזרים ביום ההוא מכח לבא השמים שאינם להם מעלמם כי הם מלאה האחד העליון הנותן להם הכח לעשות חיל ולכן היתה התרועה קולות משתלשלים לרמוז כי גבוה שומר וגבוהים עליהם. כלומר אחר שענין זה ב"ב בכל ר"ח רק בזה גדול וזה קטן מה טעם ר"ח ניסן משאר חדשים. (יחזקאל מ"ה יח). (שם פסוק כ'). ר"ל רביעית הפסח שהוא ז' ימים. שהוא אמלע החדש שאז הלבנה נוכח השמש. ר"ל ז' של פסח שני היו מייבין לעשותו אשר היו טמאין או בדרך רחוקה בחדש השני הוא חדש אייר ועצמו שיתחלפו אז עניני הימים בגדלם ובקטנם שהימים שהיו ערם התשועה שהיתה בניסן קטנים מן הלילות ישוב עתה הדבר בהיפך ויהיה הימים גדולים מלילות. ויהיה לפ"ז אמרו הגדול והקטן ר"ל היום. שהוא בא' לחדש תחלת רבוע הראשון שבו נברא העולם כאשר יסדו קדמונינו ז"ל בתפלת ר"ה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. כמ"ש ויביאו עזרא הכהן את התורה וכו' ביום אחד לחדש השביעי (נחמי' ח' ב') ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדונינו (שם פסוק י'). ובספר יסוד מורא שער ע' כתב וז"ל. החדש הזה לכם ראש חדשים. יום המולד הוא הראש באמת. ובו הוקם המשכן. ובעבור דבר סוד המעולם זה בכבוד זה בבית וככה בעבור לחדש השביעי. וביאר זה. דע כי האצטגנינים יחסו י"ב המזלות לשבעה כוכבי לכת ובנו להם בתים. ואמרו בית השמש מזל אריה. ובית הלבנה מזל

סרטן

ספורנו

(כא) חקת עולם בכל מושבתיכם. אע"פ שאין קרבים מיני הקרבן במוספות ח"ל לא יחדל ענין הספירה וענין מקרא קדש: (כב) ובקצרכם. אחר ההודאה על הקציר והצלחתו הזהיר על מתנות לקיום הממון המושג בהצלחה ולוה על לקט ופאה כאמרם מלח ממון חסר ואמרי לה חסד: אני ה' אלהיכם. אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לעניים ואיטיב למטיבים. להם כדי לעשות רלוני: (כד) זכרון תרועה. זכרון תרועת מלך בה יבינו מלכים כאמרו הריעו לאלהים עוזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ולאוי לנו לשמוע אז יותר על שהוא מלכנו שיטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו

הוא

פירוש רשב"ם

(כב) בקצרכם. שמחרת הפסח לאחר הקרבת העומר: (כד) זכרון תרועה. ע"י התרועה תזכרו למקום. כדכתיב והריעותם בחצוצרות וגו'. ונזכרתם וגו'

אך

כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־
נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃
כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב
עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃
לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב
מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ
שש לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג
הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת

עבדה

אונקלוס

יְבָבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ כה כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן
וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
כז בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא
מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ כח וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי
יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כט אֲרֵי
כָּל אֱנָשׁ דְּלָא יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃
ל וְכָל אֱנָשׁ דְּיַעֲבֵד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד
יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן
קְיָם עָלָם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ לב שַׁבָּא שַׁבְּתָא הוּא
לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא
עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחַכוֹן׃ לג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
לד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָּא שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ לה בְּיוֹמָא
קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃

שבעא

מסרה כה חסר, סגול וכן בסמוך. כז בעשור, מלא. בחדש, ל' ומשמש חד נסיב ה' ונסד לא נסיב ב' וכולם חסר. השביעי, מלא. הכפורים, ח"ו. קדש, חסר. ועניתם, כולם מי"ק. נפשתיכם, כולם ח"ו ומ"י. אשה, סגול. כח וכל מלאכה, ג'. בפרים, ח"ו. עליכם, מלא. כט כל הנפש, ד' בתורה. ונכרתה, ל'. מעמיה, מלא. ל וכל הנפש, ל'. ההוא, וחו וסימן. לא כל מלאכה, י"ע ל"פ בקיפלא. משבתיכם, ב' חסר דחסר בתורה ומ"י. לב הוא, במלאפום. בערב, ד'. לד דבר, צ' בטעם ל"פ בענין סבועה וסכות. השביעי, מלא. הסכות, כולם חסר במ"ב. וסוף ע"ח כי כל הסכות. ח"ו תכין במ"ח. לה הראשון, ס"ג. קדש, ב' חסר יהיה לכם.

ת"א כל מלאכת עבדה לא תעשו כ"ה כט. אך בעשור, יומא עח פו קוטה. מ שבועות יג. כריתות ז מ' הזוהר פ' סלוק. יום הכפרים הוא שבועות יג חולין קס. ועניתם את יומא פא. וכל מלאכה לא תעשו שם. כי כל הנפש אשר לא תענה שם. לא תעונה שם יבמות מ. וכל הנפש אשר תעשה יומא פא. והאבדתי את יומא קד. שבת שבתון שם פו. ועניתם את נפשתיכם ברכות ח פסחים סח יומא פא ר"ה השנה ט. תשבתו יומא פא. בחמשה עשר סכה כז כח. חג הסכות שם ט ביצה ל. ביום הראשון פסחים ס מגילה יח.

רש"י

תרועה. (ר"ה לב) זכרונות פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים: (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטים מכפר היא לשבים ואינו מכפר על שאינם שבים: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) וכל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: (לה) מקרא קדש. קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ובתפלה

רמב"ן

חדש גדלה שבו יהיה דין לפניו יתב'. כי בם ידין עמים בראש השנה ישב לכסא שופט צדק. ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו כרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים. ואבות קדושים ועל דרך האמת תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה והענין שכתוב תרועת מלחמה כי השם איש מלחמה אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קודש ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום הדין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שבכך קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד מפי משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. וגמה הזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרוע' כשמה. ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה. והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין ומן הענין שפירשנו תבין טעם הכתוב במסעות תרועה יתקעו למסעיהם ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי במסעיהם כתוב ויסע מלאך האלהים וכתיב ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כטעם פני י"י בעושי רע ובהקהיל את הקהל נאמר טובה י"י רבבות. כטעם ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד. ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ירמוז לעשר ספירות כי ביום הכפורים יתעלה בהם ויגבה י"י לצבאות במשפט כידוע בקבלה וגם יש בזה אות בשמים שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לי"י: (כז) אך בעשור לחדש. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא על השבים ואינו מכפר על שאינן שבים' לשון רש"י מדברי רבותינו ואם כן יהיה טעם הכתוב כי באחד בחדש יהיה לכם לכולכם יום זכרון תרועה שתהיו כולכם נדונין לפניו אך יהיה למקלתכם בעשור לחדש הזה יום הכפורים. והנה הוא כטעם בלבד וכן אם לא מצאתי אך הפעם וכן הרק אך במשה הבלבד במשה וכן אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה יאמר בלבד בחמשה עשר תחוגו את חג י"י שבעת ימים לא כנוצים שאין חגיגה דוחה שבת ובדרך הזה

תפרשנו

מבא דוכרן יבבא מארע קדיש: (כה) כל עיבידת פולחנא לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי לשמא דיי: (כו) ומליל יי עם משה למימר: (כז) ברם בעשרא יומין לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מארע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון מסיכלא ומשתיא והניית בין בני ותמרוקין ותשמיש ערסא וסנדלא ותקרבון קרבנא קדם יי: (כח) וכל עיבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארום יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: (כט) ארום כל בר נש דייכול לציימא ולא יצום בכרן יומא הדין וישתיצי במותנא מגו עמיה:

[(כט) ארום כל נפש דכספת למצום ולא ציימא ביום צום כפוריה:]

(ל) וכל בר נש דיעביד כל עבידא בכרן יומא הדין ואוביד ית בר נשא ההוא במותנא מגו עמיה: (לא) כל עיבידת פולחנא לא תעבדון קיים עלם לדריכון בכל אתר מותבניכון: (לב) שבא וניחא הוא לכון ותענון ית נפשתיכון ותשרון לצומא בתשעא יומין לירחא בעידוני רמשא מן רמשא הדין עד רמשא חורן תהון צימין צומכון ושבתין שוביכון עבדין ומנן מועדיכון בחדוה:

[(לב) מן רמשא עד רמשא תהוון צימין צומכון ושבתין שובתיכון תעבדון זמנת מועדיכון בחדוא:]

(לג) ומליל יי עם משה למימר: (לד) מליל עם בני ישראל בחמיסר יומין לירחא שביעאה הדין חגא דמטליא שובעא יומין לשמא דיי: (לה) ביומא קדמאה

בעל הטורים

וצריך להזכירם עוד ביום הכפורים: (כז) אך בעשור לחדש אך מיעוט הוא מכפר לשבי' ואינו מכפר לשאינן שבים וחמשה עינוים הן אכילה ושתיה ורחיצה. וסיכה. ונעילת הסנדל. ותשמיש המטה כנגד ה"פ נפש דכתיבי בפ' וכנגד ה' שמות שיש לנפש וחמשה טבילות

יונתן

השולם נמלא שמסרי הוא השביעי לאפוקי שכיחן: (כט) דיכול לציימא פי' שהוא בריא לאפוקי חולה ומסוכן או יולדת וכיוצא: (לב) ותשרון לציימא פי' ומתחילין להתענות בערב קודם ביאת השמש שמוסיפין מחול על הקודש כדאיתא ביומא פרק יום הכפורים וזהו שתרגם בעידוני רמשא פי' לא ערב ממש. צייכין צומכון ושבתין שוביכון פי' כמו יוה"כ תלמוד מן המזכיר להוסיף מחול על הקדש כדאמרן וכן שבתות ויו"ט מדכתיב שבתכם דכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקודש: ירושלמי דכספת למצום פי' שיש

רמב"ן

תפרשנו בכל המלות כפי קבלת רבותינו וכמוהו אך טרף טורף שלא נעשה בו ענין אחר לבד הטרף. וכן כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני ה' מנעוריהם כי בני ישראל אך מכעיסים אותי שלא יעשו דבר אחר. ועל דרך הפשט אך טעמו אכן לאמת הענין אכן נודע הדבר אכן כאדם תמותון אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא הבטחה באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין אמנם בעשור לחודש יום כפורים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו. וכן אך פלאי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וככה פי' אך את שבתותי תשמורו הנה לויתי אתכם במלאכת המשכן אכן את שבתותי תשמרו לעולם וכן כולם יתפרשו לך בדרך הזה אם תשכיל בהם: (כח) בעצם היום הזה. אמרו המפרשים שפירושו בגוף היום הזה וכן ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד גוף היום. וכן ובעצם השמים לטוהר גוף השמים. ולא יוכל לפרש שירמוז אל עצם היום הזה וכמו כמו שאמרו רבותינו בפסוק בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה הוציא ה' את צבאותיכם. כי כתוב בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב וכן וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש גם בלילה בכלל והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא במועדים רק בחג השבועות וביום הכפורים וכן באיסור חדש אמר עד עצם היום הזה והנראה בטעם הדבר כי בעבור שאמר בשבועות מיום הביאכם את עומר התנופה

אבן עזרא

סכות כתב [ח]פסח רק שמיני ואין שביעי [ט]ומזה יתברר לך הסוד וסוד השבת. [י]וטעם אך בעשור. בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה [כ]וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים: (כז) ועניתם. [ל]פירשתיו: (כח) לכפר עליכם. [מ]פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם: (כט) כי כל הנפש אשר לא תענה. זה מנהג שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי אין שנדע [נ]שאינו שומר זו המצוה כאשר תמצא בכריתות להתענות: וטעם שלא יעשו מלאכה. שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות: (ל) והאברתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל [ס]לפרש. וטעם (לא) כל מלאכה. לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם [ע]לדורותיכם: (לב) תשבתו שבתכם. זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה'

פירוש על אבן עזרא

סרטן. ולפאר החכמה יחסו לכל א' שני בתים. בית אחד ליום ובית אחד ללילה. דהיינו לשבתאי דלי ביום וגדי בלילה לצדק קשת ביום דגים בלילה. למאדים טלה ביום ועקרב בלילה. לנוגה מאזנים ביום שור בלילה. לכוכב תאומים ביום בתולה בלילה. ולדבריהם כשיגיע כל כוכב מכוכבי לכת בתנועתו ביום תחת המזל המיוחד לו. וכן כשיגיע בלילה תחת המזל המיוחד לו ללילה. תתחזק פעולתו ביותר. גם חלקו המזלות למצעים. דהיינו טלה ומאזנים שלאחד למעלה מן הארץ. והשני מכוון כנגדו למטה מן הארץ קראו מצע ככה. והכוכבים שהם זה כנגד זה קראו מצעים ימיניים. והשה בלד שמאל נקראים מצעים שמאליים. ואם נניח ד"מ שכוכב לצדק תחת מזל טלה. ומאדים תחת מזל מאזנים שכנגדו. יורה זה המצע על איבה גמורה. כי הם בתכלית הריחוק שהוא ק"פ מעלות מש"ס מעלות שבגלגל. לפי שיש בין טלה ומאזנים מרחק ששה מזלות. ולכל מזל שלשים מעלות. וששה פעמים שלשים הם ק"פ. ואם בין הכוכבים הנכחיים ג' מזלות ר"ל צ' מעלות שהם חלק רביעי מן הגלגל. נקרא מצע רביעי ומורה על חצי איבה. ואם המרחק הוא ד' מזלות שהם ק"כ מעלות חלק שלישי מן הגלגל נקרא מצע שלישי ומורה על אהבה גמורה. ואם המרחק רק ב' מזלות שהוא ס' מעלות מורה על חצי אהבה. והדברים ארוכים בספריהם. והנה בעבור לחדש כבר הלכה הלבנה שליש הגלגל שהוא ד' מזלות ממאזנים עד גדי שהוא נוכח מזל הסרטן בית הלבנה המורה על אהבה גמורה כאמור ות"ם הקטן במחברת ר"ל המאור הקטן הוא במחברת הנ"ל בשלים הגלגל. וזה שרמז ביסוד מורא במ"ם ובעבור דבר החוט המשולש ע"ם הפסוק בקהלת (ד' י"ב) שלא ינתק במהרה כי הוא עם כלון. ובקרוב לזה נרמז בתכונות חה לשונו עכ"ה גדולי הדור מתענין והקב"ה מוחל להם שלים מעוונותיהם. ומר"ה עד יוה"כ יחידים מתענים ומוחל להם שלים. וביוה"כ כל ישראל מתענים והקב"ה מוחל להם את הכל עכ"ל. [ח]ר"ל בע"ו לחדש. [ט]ר"ל בפסח נאמר ביום השביעי מ"ק. ובסכות אין שביעי רק שמיני כמ"ש ביום השמיני עצרת תהיה לכם (במדבר כ"ט ל"ה) והוא רגל בפני עצמו. [י]ר"ל ממה שרמז לנו ענין השביעיות שבהם יהיו שמורים בעולם. נבין שמפני זה נקבעו המועדים לעבודת השם בחדש הראשון פסח ז' ימים ברבוע השלישי. ושבועות אחר שבעה שבועות וסוכות בחדש השביעי ז' ימים ברבוע השלישי וש"ע בתחלת רבוע האחרון. ור"ה באחד לחדש השביעי יום הדין הגדול בבחינת הבכור. ויום הכפורים בעשור לחדש בבחינת המעשר קדש לה' וכל יום שביעי שבת לה'. [כ]ובאה מלת אך למעט. [ל]לעיל (ע"ז כ"ט). [מ]ר"ל לכפר עליכם הוא פי' על כי יום כפורים. כלומר לכפר עליכם לבדכם. ואם לא אמר רק כי יום כפורים הוא ה"א לכל העולם. [נ]ר"ל מאחר שכתב אשר לא תענה שלא הזכיר שם פועלו אלא כתב סתם אשר לא תענה הוא אות שנכרית למי שנדע שאינו שומר. זאת המצוה להתענות. [ס]ר"ל בהחלט. כי לפי מה שפי' על מלת ונכרתה (ברלשית י"ז יד) שהוא מיתה בידי שמים. דוחק הוא לפרש גם והאבדתי כן שהוי על ויאבדו מתוך הקהל (במדבר ט"ז ל"ג) פי' בפשיעות בעבור מות בניהם העומדים מקמם. וכן פי' ויאבדם ד' (דברים י"א ד') הטעם כי לא קמו עוד בניהם מתחתיהם להיות במקום. והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו מלת ונכרתה וישתיצי. ומלת ויאבדו הניחו בלי שנוי. לכן אמר רבינו ז"ל לא אוכל לפרש. [ע]ר"ל שחזר והזכיר על המלאכה להזהיר זה החק על הדורות הבאים

ספורנו

הוא ישיבנו: (כז) אך בעשור לחדש השביעי. אע"פ שבאחד מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם באכילה ושתיה כאמרם אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו מכל מקום בעשור לחדש הוא יום הכפורים להתודות ולהתחנן גבר על חטאיו ואינו יום שמחה ותענוג. אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנות כהן גדול וקרבנות לצור הבאים לכפרה: (כח) וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפרים הוא. כי ראוי ביום כזה לפנות משאר עסקים לתת לב להשיב ומחילה ובפרט על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו. ובהיות שרוב מי שיחטא בענין הענוי יעשה זה לתאבון בלבד ורוב מי שיחטא בעשות מלאכה חוטא להכעיס. ענש כרת על בלתי מתענה וענש האבדן הנפש על עשיית מלאכה: (לא) בכל מושבותיכם. אע"פ שאין שם כפרת מזבח שהוא הודאת היום כמו שקרה בח"ל: עצרת

פירוש רשב"ם

(כז) אך בעשור וגו'. בשאר ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרה מלאכת עבודה. אבל יום הכפורים שהוא יום עינוי כל מלאכה אסורה בשבת: והקרבתם אשה. כדכתיב באחרי מות ובפנחס: אך

עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: לו שִׁבְעַת יָמִים
תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם
אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה
אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ
לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה
זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לח מִלְּבַד
שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד
כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה: לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם
אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה
שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן: מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם
ביום

אונקלוס

לו שבעא יומין תקרבון קורבנא קדם יי ביומא תמינאה
מערע קדיש יהי לכון ותקרבון קורבנא קדם יי כנישין תהון
כל עבידת פולחן לא תעבדון: לז אלין מועדיא דיי דתערעון
יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא קדם יי עלתא ומנחתא
נכסת קודשין ונסוכין פתגם יום ביומיה: לח בר משביא
דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתכון
דתתנון קדם יי: לט ברם בחמשא עשרא יומא לירחא
שביעאה במכנשכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא
דיי שבעא יומין ביומא קדמאה ניחא וביומא תמינאה ניחא:
מ ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין
הדסין

מסרה לו אשה דסמיך להל"ע סגול. השמיני, מלא. הוא, וא"ו וחירק. לז מועדי' מלא. אתם, חסר. קדש, חסר. ונסכים, ל'. לח שבתת, חסר. מתנותיכם, ד' ב' מלא. נדריכם, מלא. נדבתיכם, כולם מ"ו מ"י. תתנו, י"ג בתורה. לט תחגו, חסר והג' דגושה וכו' דסמוך. שבתון, מלא. השמיני, מלא. וביום, ב' מלעיל פסוק. שבתון, מלא. מ ולקחתם, ו'.

ת"א כל מלאכת עבדה לא תעשו שם. עלה ומנחה מנחות מד. זבח ונסכים שם בכורות יז תמורה יד. מלבד שבתות ה' שם. בחמשה עשר יום לחדש ר"ה ז. ביום הראשון שבתון פסחים ה.

רש"י

ובמסלה: (לו) עצרת הוא. עלרתי אתכם אללי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבדה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עלה ומנחה. (מנחות מד) מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חק הקלוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת תלמוד לומר אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנלטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. (חגיגה י) אם לא הביא
בזה

רמב"ן

בתשפה תספרו חמשים יום. יאמר והקרבתם מנחה חדשה. ממושבותיכם תביאו ונאמר הענין שהאריך לגות בקרבנות הולך לומר וקראתם בעלם היום הזה מקרא קדש כי גוף היום הוא קדוש ואסור בעשיית מלאכה איננו תלוי בעומר ולא בקרבנות וכן ביום הכפורים מפני שאמר ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לי"י ובפרשת אחרי מות תלה עוד הכפרה בקרבנות ובשעיר המשתלח מפני כן הולך לומר וכל מלאכה לא תעשו בגוף היום הזה כי יום כפורים הוא בגופו לכפר עליכם מלבד כפרת הקרבנות. וכן עד עלם היום הזה במקדש עד גוף היום הזה שהוא יום הביאכם את קרבן אלהיכם שאפילו לא יבא הקרבן המתיר נוהגת בגוף היום הזה בהיות המקדש אסור לפניו ומותר לאחריו. וזה טעם אמרו חקת עולם לדורותיכ' בכל מושבותיכם כמו שפירשתו ומלאתו עוד שהזכיר הכתוב בעלם היום הזה בענינים נגזרים לעתים מזומנים אמר בנח בעלם היום הזה בא נח וגו' ויהי בעלם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. וידבר ה' אל משה בעלם היום הזה עלה אל הר העברים והטעם באלו מפני שיתכן שהכנים נח בתיבה קודם לכן הרבה מן החיה והעוף וכן יתכן שילאו מקלת ישראל ממצרים קודם לכן וביום ההוא נגמר הענין וכן קודם ליום ההוא היתה לוואה למשה רבינו בעלייה ההיא וביום ההוא עלה. לכך פירש הכתוב בכולן שהיו בגוף היום ההוא לא שהותחל בהם מתחלה ונשלם עניינם ביום ההוא רק הכל היה בגוף היום הזה וכן בעלם היום הזה נמול אברהם וגו' שנמולו עם רב ביום אחד להגיד זריזותו במלות וכן נראה לי עוד כי עלם כל דבר כחו ותקפו נגזר מלשון כחי ועולם ידי עוז ותעלומות. וכן זה ימות בעלם תומו בתוקף שלמותו. ובעבור שהעלמות מוסדות הגוף ותקפו יקראו כן. והנה כעלם השמים לטוהר שמסכת הדבר שלא ברורה ומזקה כחוזק טוהר השמים. ולכך יזכיר בימים הנזכרים עלם היום כי הענין בהם בעלמם לא בדבר אשר נוסף בהם שהוא הקרבנות אשר יקריבו בהם וכן אמר אונקלוס בקרן יומא הדין בקרנו של יום בגופו וכחו מלשון וכל קרני רשעים אגדע מגני וקרן ישעי כי בעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו ותלשון חכמים משלם את הקרן. ואינו משלם את החומש ויש גורסין בתרגום בכרן בכ"ף. והכל אחד כי בכתוב כובע וקובע שוים וישתמשו חכמים בכל לשון עכבה בכ"ף כנגד מולא יעקבם כי ישמע קולו ויאמרו מתקשע מן תכסיטין ואמרו קלסמוה נמלים מן יכלסמוה חזיר מיער והנאמר במקומות הנזכרים בעלם היום הזה גם כן פירושו בכח היום ההוא שהם ענינים לא יעשו ביום אחד כמנהגו של עולם לפיכך אמר כי כל החיה וכל הבהמה וכל העוף וכל רומש על האדמה נאספו בכח היום ההוא בגזרת האל עליהם כי פיו הוא לוה ורוחו הוא קבלן וכן לא יאספו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ויצאו כאיש אחד מארץ מצרים רק בכח היום הנגזר עליו כן מפי עליון וכן בענין משה רבינו להגיד כי ביום שנלטוה בשירה וכתבה ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ויכל לדבר את כל הדברים האלה נגזר עליו שיעלה בכח היום ההוא שהגזרה בו אל הר העברים ואמר וזאת הברכה ועלה שם והוא ענין ראוי לימים רבים אבל נעשה בכוחו ועלומו של יום. וכן מלת שלש מאות ושמנה עשר איש ביום אחד בבית אברהם מה' היא ואמר יחזקאל המה ואבותם פשעו בי עד עלם היום הזה להכנים היום בכלל ההוא וכן עד עלם היום הזה דקדק שהוא עד ועד בכלל כי גוף הדבר כחו ותקפו. ורבותינו דרשו מלשון בעלם היום הזה למועדים עלומו של יום. כלומר מעת לאת הכוכבים עד לאחם בליל המחרת למעט התוספת שלמדו להוסיף מחול על הקודש וידרשו בנח וביליאת מצרים ומשה בעלומו של יום במלי היום כדאיתא בספרי וכתבו רש"י בפרשת האזינו: (לו) עצרת הוא. עלרתי אתכם לפני כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בבקשה מכם עכבו עמי יום אחד שקשה עלי פרידתכם לשון רש"י. ודברי אגדה הם בויקרא רבה ועל דרך האמת ששת ימים
עשה

קַדְמָאָה דְחַגָּא מְאַרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן: (לו) שִׁבְעָתֵי יוֹמִין תְּקַרְבוּן קוּרְבָּנָא לִשְׁמָא דַיְיָ בְּנִישִׁין תְּהוֹן לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ עַל מִיטְרָא כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן בְּיוֹמָא תְמִינָאָה מְאַרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (לז) אִילֵין זִמְנֵי סִדְרֵי מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דְתַעַרְעוּן יַתְהוֹן מְאַרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרְבָא קוּרְבָּנָא לִשְׁמָא דַיְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִיסוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: (לח) בַּר מִן יוֹמֵי שַׁבַּיָא דַיְיָ בַּר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִנִּדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נְסִיבָתֵיכוֹן דְתִתְּנוּן קֳדָם יְיָ: (לט) בְּרַם בְּחַמֵישַׁר יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בִּזְמַן מִכְנַשְׁכוֹן יַת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תְּחַגּוּן יַת חַגָּא דַיְיָ שׁוּבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַמָּאָה נְיָחָא וּבְיוֹם תְּמִינָאָה נְיָחָא: (מ) וְתִסְבוּן מִן דִילְכוֹן בְּיוֹמָא קַמָּאָה דְחַגָּא

פידי

יונתן

שיש ביטולסו ובכאו להשמעות כדפירשנו וכן מרגם על די שה כמשמע וק"ל: (לו) כניש סכון לצלאה קדם ה' על מיטלא פי' עלכו מללאה להתפלל על מטר וכן הוא בפסיקתא בפסח אני כופל בפניכם הרומות והגשמים שהותקנו למלאכת השדה בחג אתם מעלים עלמכם לפני ואני פוסח לכם האוללות והרוחות שבהם וכך מפרש עלרת: (מ) מן דלכון

פירוש

רמב"ן

עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישראל היא בת זוגו שנאמר ואת הארץ. והנה היא שמינית עלרת היא כי שם נעלר הכל והוא בחג המלות שבעה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כולם קדושי' ובתוכם יי' ומנה ממנו תשעה וארבעי' יום והשבועות כימי עולם וקדש יום שמיני כשמיני של חג והימים הספורים בנתים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו חכמים בכל מקום חג השבועות עלרת היא כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עלמו הוא לענין פז"ר קש"ב ותשלומין דראשון הוא כי גם הוא אלילות הראשונים ואינו באחדות שלהם ולכך יזכיר בפרשת כל הזכור בשלש רגלים חג המלות וחג השבועות וחג הסוכות שבעת ימים ולא יזכיר השמיני כי שם אמר יראה כל זכורך וגו' והנה זה מבואר: (לט) באספכם את תבואת הארץ. פירוש חדש שביעי זה בזמן אסיפ' מכאן שנלטוו לעבר את השני' שאם אין העבור פעמים שהוא בא באמלע הקיץ או החורף לשון רש"י ולשון ת"כ עבר את השנים שתעשה החג באסיפת הפירות יכול באסיפת כל הפירות ת"ל מגרנך ומיקבך. מגרנך לא כל גרנך. ומיקבך לא כל יקבך. אי באספך מגרנך. יכול מקלת ת"ל באספכם את תבואת הארץ הא כילד השתדל לעבר את השנה שתעשה החג ברוב אסיפת כל הפירות. וכבר למדו העבור מחדש האביב אבל שם לימד על האביב וכאן לימד על פירות האילן שכך שנו חכמים על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה והנה העבור נלמד מאליו שהחג הזה בזמן אסיפה אבל ענין שטת הכתוב שיאמר אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם כלם מקראי קדש להקריב בכולם אשה לי"י אכן ביום חמשה עשר לחדש השביעי הזה בעבור שהוא עת אספכם את תבואת הארץ תחוגו. את חג השם שבעת ימים והוסיף לומר בכאן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון שתשבתו ותנוחו בהם כאשר פירשתי ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני השם בלולב ואתרוג שבעת ימים כי הוא זמן שמחה שברכך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח לפניו. וטעם תחוגו את חג יי' שתחוגו לפניו לתת הודאה לשמו על מעשיכם אוסף כי בא ומזר ואמר עוד ותחוגו אותו חג לי"י לסמוך אליו בסוכות תשבו וטעמו ותחוגו אותו חג שבעת ימים בשנה שתשבו בסוכות

וכל

אבן עזרא

[פ]יי': (לו) שבעת ימים תקריבו אשה. [צ]ואם איננו טוב כאשר חג פסח: עצרת הוא. יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עלרת בוגדים [ק]וטעמם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכונה כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עלרת [ר]וכתוב ופנית בבקר והלכת לאהליך [ש]והקרוב שהוא כמו נעלר [ת]לפני יי' שיהי' בטל מכל עסקי העולם ופירוש עלרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעלרת מועד [א]בפסח: (לז) אלה מועדי יי'. [ב]שאתם חייבי' להקריב בהם אשה ופי' כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכי' כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבד ויתכן להיות עולה לבדה או מנחה לבדה: (לח) מתנותיכם. [ג]בג' רגלי' ונדרי הלבור והיחיד ונדבותיהם. וטעם אך בעבור שהזכי' בפרש' שהיא קודש זאת ענוי הנפש אסר להתענו' בחג הסכו' כי בו כתובו' [ד]ושמחת ושמחתם והיית אך [ה]שמח: (לט) באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים: תחגו. [ו]מפעלי הכפל והטעם על [ז]הזבחים: ביום הראשון שבתון. [ח]שם ויחסר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה ה"א תחת [ט]בי"ת: (מ) ולקחתם לכם. אנחנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו [י]הכתוב אף על פי שמלאנו ויקחו להם איש שה [כ]לבית אבות גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והלדוקים אמרו כי

מאלה

פירוש על אבן עזרא

הבלים כי כבר כתוב למעלה וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה. [פ]ר"ל זה השבת שהוא יה"כ הוא שבת שלכם כמ"ש לפני זה שבת שבתון הוא לכם. כי שבת בראשית לא יקרא שבת ישראל כ"א שבת לה' כמ"ש שבת היא לה' (לעיל פסוק ג'). [צ]ר"ל אף שאיננו שוה. כי בפסח נאמר אשה עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה (במדבר כ"ח י"ט) ובסוכות ביום הראשון עולה אשה ריח ניחוח לה' פרים בני בקר שלשה עשר אלים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר. ובשאר הימים פוחת והולך בפרים. [ק](ירמיה ט' א'). [ר](דברים ט"ז ח'). [ש](שם פסוק ז'). [ת](ש"א כ"א ח') וכן פי' הרמב"ם ז"ל עלירת מניעת מלאכה. [א]כמ"ש וביום השביעי עלרה לה' אלהיך לא תעשה מלאכה (דברים ט"ז ח'). [ב]ומלת אשר תקראו אותם מקראי קדש כמו מאמר מוסגר. [ג]שכתב בהם איש כמתנת ידו (שם פסוק י"ז). [ד](שם פסוק י"ד) [ה]שם פסוק ט"ו. [ו]כי שרשו חגג. [ז]כמו אסרו חג (תהלי' קי"ח פ"ז) שפי' קרבן. [ח](כוהעטאב). [ט]ר"ל היום הראשון להיות שבתון תואר ליום, ומדכתיב ביום אין שבתון תואר ליום רק טעמו שביתה יתירה. [י]ר"ל דבריהם ז"ל לא יכחישו הכתוב, כי לשון ולקחתם סובל לקיחה וגם קניה ואחז"ל שתהא לקיחה ביד כל א' וא'. (סוכה דף מ"א ע"ב). [כ](שמות י"ב ג') כי שם אפשר

לפרש

ספורנו

(לו) עצרת הוא. ענין העלירה הוא לא בלבד לשבות ממלאכת הדיוט אבל היא עם זה אזהרת עמידה איזה זמן במקומו' הקדש לעבוד במקומות ההם את כאל ית' בתורה או בתפלה או בעבודה כענין ושם איש מעבדי שאול נעלר לפני ה' ביום ההוא והוא אמרו קדשו לום קראו עלרה ועל זה הדרך אמר יהוא קדשו עלרה לבעל. אמר א"כ שזה היום אחר חג הסכות אשר בו שלמו כל שמחות הרגלים הוא קדש להיות יום עלרת שיעלרו במקומות הקדש ותהיה שמחתו שמחה של תורה ומעשים טובים כאמרו ישמח ישראל בעושיו וזה כענין ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכו'. וזה מפני השמחה הקודמת ובהיות שביום שביעי של פסח נעלרו ישראל עם משה יחדיו לשורר לאל ית' כאמרו אז ישיר משה ובני ישראל. קדש אותו היום להיות עלרת לה' אע"פ שלא היתה התשועה בתחלת היום וזה באר במשנה תורה באמרו וביום השביעי עלרת לה' אלהיך לא תעש' מלאכה ובהיות שהיה יום החמשים ליליאת מלרים יום מתן תורה אשר בו נעלרו ישראל יחדיו לעבודת האל ית' קראוהו רבותינו ז"ל (מועד קטן פרק ואלו מגלחין) עלרת אמנם בתורה לא הוזכר אותו היום בזה השם כלל וזה מפני שקלקלו ישראל את המושג בעלירתם ויתנללו את עדים מהר חורב: (לט) אך בחמשה עשר יום. אחר שהזכיר את הדברים הכללים שבכל המועדים מסכימים בהם וזה במה שכלם מקראי קדש ושעונים קרבן מוסף כאמרו אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה וכו'. אמר אך בחמשה עשר יום וכו'. והודיע שחג הסכות נבדל משאר המועדים כאשונה שהשמיני שלו מקרא קדש כאמרו וביום השמיני שבתון לא כן בימי השבועות ובימי חג המלות וכן בחדשים ובשנים שבהם קדש השביעי לא השמיני. שנית במה שזה החג טעון שנוי דירה כאמרו בסכות תשבו. שלישית שטעון נענוע ארבע מינים כאמרו ולקחתם

לכם

פירוש רשב"ם

(לט) אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה. אע"פ שראש השנה ויום הכיפורים באים לזכרון לכפרה אבל סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה: עצרת. עצירת מניעת מלאכה:

וענף

ביום הראשון פרי עץ הדר כפת
תמרים וענף עץ־עבת וערבי־נחל
ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת
ימים: מא וחגתם אתו חג ליהוה שבעת
ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם
בחדש השביעי תחגו אתו: מב בסכת
תשבו שבעת ימים כל־האזרח בישראל
ישבו בסכת: מג למען ידעו דרתיכם
כי בסכות הושבתי את־בני ישראל
בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה
אלהיכם: מד וידבר משה את־מעדי
יהוה אל־בני ישראל: פ שביעי כד א וידבר
יהוה אל־משה לאמר: ב צו את־בני
ישראל

והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין:
מא ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם
לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: מב במטליא תתבון
שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא: מג בדיל
דידעון דריכון ארי במטלת ענני אותיבית ית בני ישראל
באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: מד ומליל
משה ית סדר מועדיא דיי ואלפינון לבני ישראל: א ומליל
יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח
זיתא

מסרה הראשון, מלא א' ומ"ו. כפת, ל' וחסר בתורה. עבת, כולם חסר במ"ב. וערבי, ל"י' וס' ערבי והעין בקמץ. מא וחגתם, כל אתו' חסר. אתו, חסר. השביעי, מלא. מב בסכת, י"א פסוק רישיהון וסופיהון סך וחסר דחסר. ישבו, ב'. בסכת, חסר דחסר. מג ידעו, י"ב. דרתיכם, חסר דחסר ומ"י. בסכות, ב' מלא ו' חנין. הושבתי, מלא. בהוציאי, מ"ו ותרין יודין. אותם, ע"ל מלא בתורה. מד מעדי, ג' חסר בלי'.

ת"א ולקחתם לכם ביום ראשון שם לא סכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגילה כ מנחות כז ס' הזוהר פ' נח ענין נקמד על ד' מיני' בלולב שבאים לרצות על המים ופ' תלוה ופ' ויקרא. פרי עץ הדר ברכות כז סכה לד לה. כפת תמרים שם לא לב לד יח. וענף עץ עבות שם לב. וערבי נחל שם לג מד. ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבת קלא פסחים ה סכה מג. וחגתם אותו חג לה' פסחים ע חגיגה ט י. בחדש השביעי תחגו אתו חגיגה ט. בסכת תשבו סכה ב ו ט כו כז כח לו לז קדושין לד סנהדרין ד זבחים לז ערכין ג ס' הזוהר פ' בראשית ופ' תלוה. כל האזרח בישראל סכה כז כח זבחים לז. למען ידעו דרתיכם ערובין ג סכה ב זבחים לז. כי בסכות הושבתי סכה יא. וידבר משה את מעדי ה' ר"ה כד מגילה לא לב נדרים עח בתרא קכ מנחות עב.

רש"י

בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר. (סוכה לה) עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבת. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים. וזהו הדס העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. (ת"כ) לרבות את הגרים: (מג) כי בסכות הושבתי. (סוכה יא) ענני כבוד: (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה

רמב"ן

וכל האזרח בישראל ישבו בהם לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה ומדרשו וחגותם אותו חג לה' מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך. יכול יטעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו וכו' בתורת כהנים: (מ) פרי עץ הדר. שטעם עצו ופריו שוה. הדר הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג לשון רש"י וכן המסכתות שעשו רבותינו לקבלתם ור"א כתב והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא. והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר כי פי' אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למיחזי לא תחמוד לא תרוג ואמרי' מכל שפר אתרג. ככסין ולשון חמדה והדר שוים בטעם ונקרא העץ והפרי בשם אחד כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם וכן זה שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר. ופשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל והנה הם אחד מכל מין כי כפו' תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים כי הלכ' היא כרבי עקיבא שאומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. ולכך תרגם אונקלוס בכלן בלשון רבים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים ובטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים. ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל. והנה החטא בו לבדו והנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש קו אמצעי כפול וגבוה על כולם וענף עץ עבות רמז לשלש ספירות בצד אחד כענין שנאמ' מידי אביר יעקב וערבי נחל כענין שנאמר סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים ומכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העטרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא אחד בפועל וכבר פרשתי טעם זה והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעשה בראשית ותסמכו להם השמיני עצרת כענין שנאמר למעלה על השמינית וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה מלשון ומחוג סויים. ובמחוגה יתארהו וכן המון חוגג וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה אמרו בויקרא רבה פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו כפות תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. וערבי נחל זה הקב"ה כד"א סולו לרוכב בערבות ובמדרשו של רבי נחוניה בן הקנה מאי פרי עץ הדר כמתרגמינן פירי אילנא אתרוגין ולולבין. ומאי הדר היינו הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו מי זאת הנשקפ' כמו שחר וגו' ולמה נקרא שמו הדר אל תיקרי הדר אלא הדור זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כולם יחד הוא ומאי לולב כנגד חוט השדרה. וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין נמצא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שהוא שורש האילן ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים וגומר ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו'. והמדרש הזה על דעת שלש הדסי' ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם: (מב) אזרח. זה אזרח האזרח להוציא את הגרים שלא תלמוד ממאמר עשר של חג המצות לחייבן בסוכה כמלה. בישראל לרבות הגרים לשון רש"י. ובת"כ אזרח זה אזרח באזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים ופשוטו של מקרא על דרך הקבלה מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לגר ולאזרח הארץ ואמר ככם כגר יהיה לפני ה' לא ינעלך להשיב ולהזכיר בכל מקום כל האזרח והגר ואמר כל האזרח בישראל כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולים ועד קטני' שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה והשא' ישבו בבתי' אבל כלם ישבו בסוכות. ויתכן שיאמר כל האזרח כל אשר כאזרח רענן בביתו להוציא מפרשי ימים והולכי על דרך: (מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל. ענני כבוד לשון רש"י.

והוא

ירושלמי

פירי אילן משבח תרוגין ולולבין והדסין וערבין דמרביין על נחלין ותיחדון קדם יי אלהכון שבעתי יומין:

[(מ) תרוגין ולולבין:]

(מא) ותחגון יתיה חגא קדם יי שובעא יומין בשתא קיים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: (מב) במטללתא דתרי דופניתא כהלכתהון ותליתייא עד פושך וטולה סגי משימשה מתעבדא לטולא לשום חגא מן זינין דמרביין מן ארעא ותלישין משחתהא עד שבעא פושכי והללא דרומא

יונתן בן עוזיאל

עשרא פושכי תיתבון בה שובעא יומין כל דכוריא בישראל ואפילו זעירי דלא צריכין לאימהון יתבון במטליא מברכין לברייהון כל אימת דעיילין תמן: (מג) מן בגלל דידעון דריכון ארום במטלת ענני יקרא אותיבית ית בני ישראל בזמן דהנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים אנא הוא יי אלהכון: (מד) ומליל משה ית זמן סידורי מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ויסבון מן דילך משח זיתא זכיך כתיש לאנהרא.

בעל הטורים

פסולות בב"הג ומעשה הסלות: (מ) פרי עץ הדר כפת תמרים פרי עץ הדר. בגימ' אתרוגים. ענף עבות וי"ו בשביל ששה דברים הפוסלים בו ואלו הן יבש גזול אשירה עיר הנדחת נקטם ראשו ושל ע"ז. כפת תמרים היינו לולב לולב בגימ' חיים לכך יבש פסול. עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים וכן תודיעני אורח חיים: (מב) בסכות תשבו שבעת ימים כנגד שבעה ענני כבוד וכנגד שבעת הימים שישראל יושבין בסוכות זוכין לז' חופות ואלו הן ענן עשן נוגה אש להבה. כבוד שכינה וסכות לויתן ולזה לעשות סוכות בזמנם הסוכך שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה כעושין אותן לצל: (מג) למען ידעו כי בסוכות הושבתי סמין על כ"ף דבסוכות דבעד כ'

יונתן

פירוש משלכם ולא מן הגזל וכן בסוכה פרק לולב הגזול: (מג) במטללתא פי' בסוכה של שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפי' טפח וסימניך סכת חסר כתיב והבן זה: ומעלה סגי משמשה פי' צלתה מרובה מחמתה. מתעבדא לטולא לשום חגא פי' סוכה העשויה לשם חג לאפוקי סוכה ישנה כב"ש בגמרא והוא ידוע ועיין כל פסוק זה בביאור מהרכ"ד כי אפוקי מטרתם למה לי: (מד) ואליפינון לבני ישראל פי' ולמדם. תדירא

רמב"ן

והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי צוה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא שסכך אותם בענני כבודו בסוכה כענין שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם מחרב וגו'. ומפני שהזכיר פי' שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה אמר סתם כי בסוכות הושבתי שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם והנה צוה בתחלת ימות הסתו בזכרון יציאת מצרים בקדשו ובמועדו וצוה בזכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידת' במדבר בתחלת ימות הגשמים ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם החלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות ולכן צוה בהן בזמן הזה והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה והשם היה עמהם לא חסרו דבר: (מד) וטעם וידבר משה את מעדי ה' אל בני ישראל. כי הפרשיות של מעלה אזהרות באהרן ובניו ומשה ידבר בהן אל אהרן ואל בניו ופעמים יזכיר אחריהם גם בני ישראל כמו שאמר בסוף פרשת מומין. וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כי הע"פ שלא נצטוה אלא דבר אל אהרן איש מזרעך רצה להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ואולי הטעם מפני שאדם מכסה על מומיו ואין הכהן חפץ עוד להפסל מן העבודה כי בושת היא לו וכלימה. ועל כן יזהיר ב"ד בענין הזה אבל בכאן אמר שדבר את מועדי ה' אל בני ישראל לכלם כאחד לא ייחד בהם בני אהרן והטעם ומפני שהאזהרה בכול' שוה כי עיקר הפרשיות לשבות בשבתות ובמועדים ולקרותם מקרא קדש ולא נזכר בהן מן הקרבנות לבד קרבן העומר ושתי הלחם שהם הנזכרים ובפרשת עיקר הקרבנות של יום הכפורים אמר דבר אל אהרן אחיך. ורבותינו דרשו בו וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. ולשון הכתוב שומע בו כלשון ההוא אומר להם כל הפרשיות. ואונקלוס גם הוא נתכוון לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה' ואלפינון והנראה כי דעתו לרמוז שלמדם סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לו על פה בסיני ונרמז כאשר תקראו אותם מקראי קדש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור: (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכך משמעה ואחר כך הוסיף לצוות את בני ישראל על כך בלשון רש"י ואיננו נכון בעיני שאין הפרשה הזאת סמוכה לפרשת המנורה וכבר נאמר ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה' את משה. והנה המצוה והמעשה נזכרים ונעשים כבר אבל צורך הפרשה הזאת לשני דברים שצוה ויקחו אליך שמן זית זך מאת בני ישראל כלומר מאת כל איש אשר נשאו לבו שמן זית זך למאור עם שאר תרומת המשכן וכן עשו

אבן עזרא

מאלה תעשו סוכות והביאו ראי' מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ הדר רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: (מג) כי בסכות. שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה נס זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן יי' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: (מד) אל בני ישראל. ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה (עשו) (נ"ל זהב) כלה מעשה בצלאל ולא אחרת

פירוש על אבן עזרא

לפרש יקחו אם אין שם בעדר שהוא בער"ש, אבל כאן כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון שא"א לקנות ביו"ט. [ל]ר"ל ח"ש מס' עזרא והוא ס' נחמי' (ח' ע"ו) לאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב. [מ]ר"ל מזה שנזכר שם עלי הדס וכו' אין טענה על חז"ל. [נ]נ"ל כי מין הדס אין אילנו גבוה ועץ עבות הוא גבוה. [ס]עץ עבות גבוה, והדס נמוך, והתורה אמרה ענף עץ עבות לבד. [ע]אין זה מקומו כ"א בפסוק ביאורו אחר מלת המחנות. [פ]מארץ קדר שהיה רוה ושנה לארץ אדום שהוא בהפך יבין סוד המצוה הזאת שהיתה להודות לשם הנכבד והנורא על כל הטובה. יש מפרשים בהפך אבל הטעם אחד והטעם כי הסכות גם אלו המינים באו לזכור מעשי ד' שעשה עמהם בהוציאם ממצרים. [צ]ר"ל בכוב הפרשיות. קרק הגדולים והחשובים כמ"ש להלן (כ"ד ע"ז). ר"ל

ספורנו

לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו': (מג) אני ה' אלהיכם. באר שכל אלה לתכלית נאות לנו מכוון מאתו ית' כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו: צו

פירוש רשב"ם

(מ) וענף עץ עבות. קמץ הוא. כמו קדוש. טהור. עמוק גדול. כלומר ענף של עץ מעובה הרבה: (מב) כל האזרח אפילו איתן שיש להם בתים. ישבו בסוכות: (מג) למען ידעו דורותיכם. פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה. סוכה ממש. וזה טעמו של דבר חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפ' עקב תשמעון. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה וגו'. ויאכלך את המן וגו'. ולמה אני מצוה לך לעשות זאת. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ הטובה ואכלת ושבעת. ורם לבבך. ושכחת את ה' וגו'. ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון. שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב. לבלתי רום לבבן

יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית
לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: ג מִחוּץ
לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ
אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם: ד עַל הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה
תָּמִיד: פ ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה
הַחַלָּה הָאֶחָת: ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם
מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן
הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה: ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת
לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה
אִשֶּׁה לַיהוָה: ח בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: ט וְהָיְתָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ
כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה
חָק־עוֹלָם: ס י וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית
וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי: יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה
הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־
דברי

אונקלוס

זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָא תְּדִירָא: ג מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: ד עַל מְנַרְתָּא דְכֵיתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ה וְתִסַּב סוּלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין תְּהֵי גְרִיצְתָּא חֲדָא: ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדְרִין שִׁית סִדְרָא עַל פָּתוֹרָא דַכְיָא קֳדָם יְיָ: ז וְתִתֵּן עַל סִדְרַיָא לְבוֹנְתָא דְכֵיתָא וּתְהֵי לְלַחְמָא לְאַדְכָּרָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ח בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְסַדְּרִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם: ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וְיֵכְלוּנֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ קְיָם עָלַם: י וּנְפַק בַּר אִתְּתָא בַת יִשְׂרָאֵל וְהוּא בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנְצִיאוּ בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל: יא וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי
לשבטא

מסרה כד ב ויקחו, ז' רפין. זך, ב' קמץ. למאור, מלא. להעלות, ב' חסר בתורה. ג לפרכת, ל' וחד ל' ומשמש ח"ב וחסר. העדת, חסר. יערך, כולם חסר. אתו, חסר. ד המנרה, חסר. הטהרה, חסר. הנרות, ב' מלא ו' בתורה. ה ואפית, ל' בטעם מלרע שלא כמנהג ומלא. אתה, חסר. חלות, ג' מלא בתורה. ו אותם, ע"ל מלא בתו'. מערכות, מלא. הטהר, ה' חסר בלי'. ז ונתת, כ"ע חסר ה'. לבנה, ה' חסר. זכה, ג'. ללחם, ד' דגשים. לאזכרה, ל'. יערכנו, וחד יעריכנו. ט ואכלהו, ג' ב' חסר. במקום, מלא. קדש, י' חסר. קדשים, הק' בק"מ ובלא מהג ועי' בסוף שמות. הוא, ה' דמטעי'. מאשי, ה'. חק עולם, י"א בלי'. י וינצו, מלרע. בן, כל בן המנגנן קמץ במ"ז סגול. ואיש, בטפחא. יא ויקב, ב'. בתרי לישנא וחסר. ויקלל, ד'. ויביאו, ל"ו ומלא. אתו, חסר.

ת"א מערב עד בקר זבחים יב מנחות פט. על המנרה מנחות כט. ולקחת סלת מנחות סו לח. שני עשרונים מנחות לד לה. ושמת אותם מנחות לד לה. על השלחן חגיגה כה מנחות כט כ. ונתת על סוטה לז מנחות סב נו לח. ביום השבת יומא לד. מאת בני ישראל ברית מנחות כח. והיתה לאהרן יומא יז בתרא קמג סנהדרין כא חלילים י. חק עולם מנחות עו. ויקב את ה' סנהדרין נו.

רש"י

המנורה וכן משמע ואחר כך אמר לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין (ת"כ מנחות פו) במנחות ובת"כ: תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) לפרכת העדת. שלפני הארון שהוא קרוי עדות. (שבת כב ת"כ) ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים: יערך אתו אהרן מערב עד בקר. (ת"כ) יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם: (ד) המנרה הטהרה. שהיא זהב טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהר. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן (מנחות צו ת"כ): (ז) ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה היא: (ט) ואכלהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אשה ישראלית. (ת"כ) מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנ' דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש (סנהדרין נו) שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלמית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמ' הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלמית. דהוה פטפטה
שלם

ספורנו

(ב) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן וכו'. אחר שכלה השמן שהתנדבו במלאכת המשכן לוה שיביאו לדורות: (ג) יערך אותו אהרן. אע"פ שהיתה הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות כפי מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר בשניהם אהרן כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כענייננו לדורות ביה"כ שנא' בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלקת הנרות בו הנעשות בפנים נעשים ע"י כהן גדול כמו שנעשי' לדורות ביום הכפורים: (ה) ולקחת סלת. גם זה כלה שנא' אחר שלמה קצבת לחם הפנים של נדבת המשכן המבוארת בספור ויביאו את המשכן אל משה: (י) והוא בן איש
מצרי

יונתן בן עוזיאל

לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָא תְּדִירָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְיוֹמָא דְעוּבְדָא: (ג) מִבָּרָא לְפַרְגּוֹדָא דְסַהֲדוּתָא לְעָלְמָא דִשְׁכִינְתָּא שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדֵּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָים עָלַם לְדָרֵיכוֹן: (ד) עַל מְנַרְתָּא דַכְיָתָא יְסַדֵּר יַת בּוֹצִינַיָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: (ה) וְתִיסַּב סְמִידָא וְתֵיפֵי יָתָהּ תַּרְתֵּיסַרֵי גְּרִיצָן שָׁוִין לִתְלֵיסַר שִׁבְטַיָא תְּרֵי עֶשְׂרוֹנִין תְּהֵי גְרִיצְתָּא חֲדָא: (ו) וְתִסַּדֵּר יַתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדּוּרִין שִׁית בְּסִדְרָא חֲדָא וְשִׁית בְּסִדְרָא חֲדָא עַל פְּתוֹרָא בְּטַהֲרֵיהּ דְמִסַּדַּר קֳדָם יְיָ: (ז) וְתִתֵּן עַל סִדּוּרַיָא צְרִיד לְבוֹנְתָּא בְּרִירְתָּא וּתְהֵי לִלְחֵמָא לְאַדְכָּרָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (ח) בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְסַדְּרִינֵיהּ חֲדַת קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָים עָלַם: (ט) וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי וְיֵיכְלוּנֵיהּ מִן בָּתַר אִסְתַּלְּקוּתֵיהּ מֵעַל פְּתוֹרָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרוּם קוֹדֶשׁ

ירושלמי

קוּדְשִׁין הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָא דַיְיָ קְיָים עָלַם: (י) גַּבְרָא חַיָּיבָא מָרוֹד בֶּאֱלָהָא שְׁמַיָא נְפַק מִמִּצְרַיִם בַּר גַּבְרָא מִצְרָאָה דִּקְטַל גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וְעָאַל עַל אִינְתְּתֵיהּ וְאִתְעַבְּרַת וִילֵידַת בַּר בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכַד הֲווֹ יִשְׂרָאֵל שָׁרַיִין בְּמַדְבְּרָא בְּעָא לְמִפְרוֹס מַשְׁכְּנֵיהּ בְּגוֹ שִׁבְטָא דִבְנֵי דָן וְלָא שַׁבְקוּהּ מִן בִּגְלַל דְּטִיכְסִין דְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל טִיכְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְיִחוּס אֲבָהַתְהוֹן שָׁרַיִין וְאִתְקוֹטְטוּ כַּחֲדָא בְּמַשְׁרִיתָא וַאֲזָלוּ לְבֵי דִינָא בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל דְּמִן שִׁבְטָא דְדָן: (יא) וְכַד נְפַק מִבֵּי דִינָא כַּד מִחַיַּיב פָּרִישׁ וְחָרִיף בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל יַת שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא דְמִתְפָּרַשׁ דִּשְׁמַע בְּסִינַי וְאַוִּיד וְאַרְגֵּיז וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן:

[(יא) וְחָרַף בְּרָהּ דְאִיתָא יִשְׂרָאֵל יַת שְׁמָא מְפָרְשָׁא וּבְזַי:]

דין

בעל הטורים

כ' שמה אדם יודע שיושב בצל קורה: (ב) ויקחו אליך שמן זית לקורה לומר שגומרין הלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג. להעלות נר ואחר כך כתיב נרות והיינו כבית הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך: (ג) מחוץ לפרכת העדות וכן בואתה סלוב אשר על העדות וזהו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינה בישראל. מחוץ לפרכת הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם שההיכל היה ארכו מ' אמה. (וכן הפרוכת היה מדתה מ"כ). יערך אותו אהרן ובואתה סלוב כמוב אהרן ובניו לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסה להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרה: (ה) ואפית אותה בגימ' כמין תיבה. פרוצה וגימ' ספינה רוקדת (עי' מנחות ד' צ"ד) בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרין אלילה בכ"ד שעות שביום ושם שש מערכות כנגד ששה ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל: (י) ויצא בן אשה ישראלית סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן א' ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר. ויכלו ב' הכא ואידך ויכלו שניהם בשדה (ש"ב י"ד) רמז למאן דאמר שילא חייב מב"ד של משה על שרלה ליטע אהלו במחנה דן תהו ויכלו בשדה על עסקי שדה: (יא) ויקב ב' במסרה אחרי לישני ויקב את השם ויקב חור בדלתו (מ"ב י"ב) והיינו דאיתא בסנהד' (דף כ"ז וע"ש ולע"ק) ולימא דבריה מברו מלמד שפתים רעות עשה: ויקלל ד' במסרה הכא ואידך. ושמעי הלך בצלע ההר הלוך ויקלל (ש"ב י"ו) ויקלל הפלשתי את דוד (ש"א י"ז) ויקלל את יומו: (באיוב ג') דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב כאחת הנבלות

יונתן

(ב) סדירא פי' תמיד אף בשב' ובחול: (ג) מברא לפרגודא דסהדותא לעלמא פי' הפרוכ' מעיד לעולם שהשכינה שרויה בישראל כן הוא במסכת זבחים: (ה) לתליסר שבטיא קשה ל"ל דוקא במספר זה אלא לכל שבט ושבט אחד: (ז) צריד לבונתא עיין פירושו בפרשת שמיני פסוק וימלא כפו: (ח) יסדרינה חדא פירש לחם חם לכל שבת ושבת כדתני בת"כ בשבת עורך חדשה ומקטיר ישנה: (ט) אסתלקותיה מעל פתורא פירוש ויאכל לאחר שמסלקים הלחם מן השלחן ודייק מדכתיב בתריה במקום קדוש וס"ל ע"כ מה אינו מקום השלחן דמהאי קרא נפקא דלישתן ואפייתן היא ג"כ במקום קדוש כדתניא בת"כ ע"ש דזה אינו דרך כבוד לגבוה ללוש במקום השלחן ששם מערכתו אלא ודאי במקום קדוש דכתיב היינו מקום אחר ולא השלחן וזהו לאחר שסלקוהו מעל פתורא: (י) גברא חייבא פי' איש מומר שמרד באלהי דשמיא דקטל גברא וכו' פי' הרג איש בר ישראל ובא על אשתו וילדה בן בתוך בני ישראל וכשהיו ישראל שרויים במדבר רצה לפרוש אהלו בתוך מחנה דן שהי' אומר משבט דן אני ולא הניחוהו מפני שדגל ישראל איש על דגלו בית אבותם ולא יחסו אחר משפחת אמם ויצאו במחנה והלכו לב"ד של משה זה הבן אשה ישראלית ובעל דינו בר ישראל מזה וכשילא מב"ד של משה חייב היה בן המצרי מחרף שם המפורש ששמע בסיני ועשה כן בזדון בכעס הא לך פי' הפסוק וכן הוא בפרקי ר"א ע"ש

רמב"ן

עמו כמו שנאמר והנשיאים הביאו וכו' את הבושם ואת השמן למאור. ואע"פ שאמר שם חוקת עולם לדורותיכם הוא על הסדלק' ועכשיו כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים כנדבה ולוה שיקחו בני ישראל משלהם לדורותם שמן זית זך כתית כשמן הראשון כטעם ויקחו אליך פרה אדומה שיבקשו אותה ויביאוה הלבור. ושם עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגומר והיה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בזמנם מן הגולה. ועכשו אמר בפי' על המנורה הטהורה שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה ומדרש רבותינו על המנורה הטהור' על טהרה של מנורה שלא יתחכם בקנוים ובגלגלות. יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס: תמיד אף בשבת תמיד אף בטומא': (ט) והיתה לאהרן ולבניו. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא. ואכלוהו מוסב על הלחם לשון רש"י ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם כדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום: (י) ויצא בן אשה ישראלית. טעמו ויצא בתוך בני ישראל וכן ויצא בתוך העיר כי יצא מביתו או ממקום מושבו אל העיר וכן זה יצא מאהלו ממקומו ובא בתוך העם וינצו שם וטעם במחנה כי היתה המריבה במחנה ושמע רבים ותפשו בו ויביאו אותו אל משה האהלה וטעם הזכיר זה בכאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא כי מטא בשפתיו על אשה ה' והוכיחו האיש הישראלי וינצו שניהם ויחר אפו וקלל בנפשו וטעם בן הישראלית ואיש הישראלי להורות כי הגוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי. ואע"פ שפסקו בגמרא דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגם לכהונה וכל שכן שאיננו ישראלי בשמי לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ כי לשמות מטות אבותם כתוב בהן ומה שאמר בת"כ בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר אינו שילטרך בגירות אלא בכל ישראל שנכנסו לברית במילה וטבילה והרלאת דמים בשעת מתן תורה אבל נתכוונו לומר שהלך אחרי אמו ונדבק בישראל. וזה טעם בתוך בני ישראל שהיה עמהם ולא רלה ללכת אחרי אביו להיות נכרי וכן מה שאמרו בת"כ אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר כדברי יחיד היא שנויה והלכה הולד כשר והגרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שאמרו באומות הלך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מלרי היה בדינו אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול ואין דעתי כך כי נעת שבא אברהם בברית היו ישראלי' ובגוים לא יתחשבו וכמו שאמר בעשו ודילמא ישראל משומד שאני וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהגוי הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין הוא מקוה טהורה לאומות

אבן עזרא

אחרת ואשר עשוה מברזל [י]בשעת הלורך על פי הנביאים עשוה: (ה) ולקחת סלת. בלווי וכך ואפית אות' ובאה זו המלה מלרע והיא [ש]זכר: (ו) שתים מערכות. [ת]במספר השבטים כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהר. כנגד שאמרו אחרים שיש שם והוא לבדו מלופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: (ט) לאהרן ולבניו. כל בני ביתו: (י) ויצא בן אשה ישראלי'. מאהלו כמו יצאו נלבים [א]פתח אהליהם: בן איש מצרי. מתיהד: ואיש הישראלי. [ב]כמו לאיש העשיר את יום השביעי [ג]ולא נדע למה נסמכ' זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: (יא) ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו [ד]אשר פי' יי' יקבנו אשר נקבו בשמות [ה]ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב [ו]והראשון קרוב

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל בית החשמונאי כדאיתא בע"ז (דף מ"ג ע"א). שפודין של ברזל היו וחופין בבעץ. פי' בדיל. וע"ש. [ש]כי שרשה אפה ונחי ל"ה בקל. שהטעם מלעיל גם בוי"ו ההפוך. [ת]שהם כנגד י"ב מזלות וזה טעם בסוד החושן והאפוד במספר. [א](במדבר ט"ז כ"ז). [ב](ש"ב י"ב ד') איש שהוא עשיר. [ג]יום שהוא שביעי. וכן כאן איש שהוא ישראל. לא איש של ישראל. [ד](ישעיה ס"ב ב'). [ה](במדבר א' י"ז). [ו](שם כ"ג ח').

לפי

פירוש רשב"ם

על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשה לנו את החיל הזה: (ב) ויקחו אליך שמן זית זך. פרשה זו נשניה לפי שהמנורה נוכח השלחן להאיר אל השלחן שעליו להם הפנים שמפורש כאן שכל זה מתיקון השולחן ומנורה. השמן להאיר. והפת לערוך: (יא) ויקב הזכיר את השם

ואח"כ

דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃ יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר
לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה׃ פ יג וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יד הוֹצֵא אֶת־
הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־
הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ
אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה׃ טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל
אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃ טז וְנֹקֵב שֵׁם־יְהוָה
מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה
כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת׃ יז וְאִישׁ
כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת׃
יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ
תַּחַת נָפֶשׁ׃ יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ כ שֶׁבֶר תַּחַת
שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר
יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ׃ מפטיר
כא וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם
יוּמָת׃ כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ
אתו

לְשִׁבְטָא דְדָן׃ יב וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְרָא עַד דְּיִתְפָּרֵשׁ לְהוֹן
עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ׃ יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יד אַפֵּק
יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמַעוּ יָת יְדֵיהוֹן
עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ טו וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל
לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃
טז וְדִיפָרֵישׁ שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מִרְגַּם יִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל
כְּנִישְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל׃ יז וּגְבַר
אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יח וְדִיִקְטוֹל
נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְּמִינַהּ נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ יט וּגְבַר אֲרֵי
יִתֵּן מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ כ תַּבְרָא
חֲלָף תַּבְרָא עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא כְּמָא דִיהַב מוּמָא
בֶּאֱנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵיב בֵּיהּ׃ כא וְדִיִקְטוֹל בְּעִירָא יְשַׁלְּמִינַהּ
וְדִיִקְטוֹל אֱנָשָׁא יִתְקְטֵל׃ כב דִּינָא חַד יְהֵי לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא
כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי
ישראל

מסרה יב ויניחהו, ב' וח"ו ומ"י. לפרש, שין ימנים וחסר. יד הוצא, ה' ומלא. השמעים, ח"ו ומ"י. אתו, חסר. טו ואל בני, ד'. טז ונקב, ל' וחסר. יומת, ד' וכל אס"ף דכו'. רגום, כולם מלא. כגר, ג'. יח ומכה, ד' קמץ ג' מנהון כ"פ. ישלמנה, ג'. יט בעמיתו, מלא. יעשה לו, נסג"א והל' דגושא דלא כב"ש. כ ינתן בו, נסג"א. כא ומכה, ד' קמץ. ישלמנה, ג'. ומכה, ד' קמץ. כב משפט, ל' ונפתח וב"ם בקמץ. אני, במרכא. אני ה' וכו', כ"ג ס"פ בסיפרא. כג ויוציאו, י"ג ומנהון ד' מלא דמלא ודין חד מנהון. וירגמו, רגימת אבן ה' בקרי'.

ת"א הוצא את המקלל שם מב מג כו. ורגמו אותו סוטה כג סנהדרין מה. איש כי יקלל אלהיו חגיגה יא קדושין ל סנהדרין נו שבועות לו. ונשא חטאו פסחים לג. ונקב שם ה' סנהדרין נו שבועות לו. כגר כאזרח סנהדרין נו. בנקבו שם יומת שם סו שבועות לו. ואיש כי יכה קמא פג סנהדרין עח נדה מד. ומכה נפש בהמה בילה כא כתובות לה נזיר מח ב"ק יב פג. נפש תחת נפש שם פד. ואיש כי יתן מום כתובות לה ב"ק כו לג פג פד. כאשר עשה כן יעשה לו כתובות לב קמא פד. עין תחת עין כתובות לב קמא שם. כאשר יתן מום באדם קמא שם עקידה שער מו. כן ינתן בו כתובות לב קמא פד. ומכה בהמה כתובות לה לח קמא י לה פג סנהדרין פד. ומכה אדם יומת שם. משפט אחד יבמות קכב כתובות לג קמא פד סנהדרין ג כח. לג. ויוציאו את סנהדרין מב מג. וירגמו אתו שם מג.

רש"י

שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו (שמות לא) כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניה' היו בפרק אחד ויודעי' היו שהמקושש במית' (סנהדרין עח) אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר (במדבר טו) כי לא פורש מה יעשה לו. אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומר לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. (ת"כ) במעמד כל העדה ומכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: (טז) ונקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונקב. לשון קללה כמו (במדבר כג) מה אקוב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר (שמות כא) ומכה איש וגומר אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמ' בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעש' בו חבור': (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני
ישראל

ספורנו

מצרי. ובכן העז פניו לברך את השם דישראל לא פקידי כולי האי: (טו) כי יקלל אלהיו. ויעבור על לאו אלהים לא תקלל: ונשא חטאו. ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט כשלא קלל בשם או שגדף ובזה בלבד כתרגומו דייכין לא תקלל: (טז) ונקב שם ה' מות יומת. אבל נוקב שם ה' לא יהיה ענשו כעונש קללת שאר אלהים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מינינו אבל הוא במיתה: כגר כאזרח. ואין זה העונש לזה המברך עתה ומפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה שוה לו בנקבו שם: (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם. בהיות קללת אלהים אבל קלת אומות דבר נקל מאוד כאמרו והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו וכאמרם ז"ל (סנהדרין) השומע אזכרה כו' שאם אין אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ועם זה כלאם שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת בנמליאות האל ית'. באר הטעם ואמר כי אמנם הפעול הרע כאשר יהי' נעשה בנושאים מתחלפים אע"פ שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים עד שיהיה העונש בהיות המטה באיזה נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה בנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון. ועל זה נתן משלם בהיות אחד בהורג שההורג נפש אדם הי' חייב מיתה וההורג בהמת חבירו חייב ממון בלבד. שהית בחובל שהמחבל אדם היה ראוי ליענש בגוף לולי הסכון יכולתנו לגמרם כמו שקבלו רז"ל (קמא פרק החובל) והולך לענשו ממון.
ועם

(יב) דין הוא חד מן ארבעתי דינין דיעלו קדם משה נביא ודן יתהון על פום מימרא דלעיל סינהון דינא ממונא ומנהון דיני נפשתא בדיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה מתין ובאילין אמר משה לא שמעית מן בגלל למילפא רישי סנהדריתא דישראל דעתידין למקום בתריה דיהוון זריזין בדיני ממונא ומתונין בדיני נפשתא ולא יבהתון למישאלא דינא דמתקשי להון ארום משה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן אצנעו יתיה בבית מטרא עד זמן דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי:

[(יב) דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון הוה משה מתון ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דחריף שמא קדישא בגידופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל דהוה דיניהון דיני נפשן ובמסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניה ובגין בנת צלפחד הוה משה זריז מן בגלל דהוה דיניהון דיני ממון: ובאילין אמר לא שמעית למילפא דיני דעתידין למיקם בתר משה למיהוון מתינין בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון דלא יבהתון למימר לא שמעינן ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצנעון במטרא יתיה קדם עד לא יתפרש להון מן קדם יי באילין דיניה יתעבד ביה:]

(יג) ומליל יי עם משה למימר: (יד) הנפק ית מרגזא למברא למשריתא ויסמכון כל סהדיא דשמעו בארגזותיה ודייניא ית ידיהון על רישיה ויאטלון יתיה באבנין כל כנישתא: (טו) ועם בני ישראל תמליל למימר גבר טלי או גבר סיב דירגז ויחרף שום כינוי אלהיה ויקבל חוביה: (טז) ברם מאן דמפרש ומחרף שמא דיי אתקטלא יתקטל אטלא יאטלון יתיה אבנין כל כנישתא כגיורא כיציבא בזמן דיחרף שמא דמייחד יתקטיל: (יז) וגבר ארום יקטיל כל נפשתי דבר נשא מבני ישראל אתקטלא יתקטל בסייפא: (יח) ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: (יט) וגבר ארו יתן מומא בחבריה היכמא דעבד היכדין יתעביד ליה: (כ) דמי תברא חולף תברא דמי עינא חולף עינא דמי שינא חולף שינא היכדין דיתן מומא באינשא הכדין יתיהב ביה:

[(כ) תבר תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך דיהב מום בבר נשא כן יתיהב ביה:]

(כא) ומאן דיקטול בעירא ישלמינה ומאן דיקטול אינשא יתקטל: (כב) דינא חדא יהי לכון כגיורא כיציבא יהי ארום אנא יי אלהכון: (כג) ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית מרגזא למברא למשריתא ואטלו יתיה אבנין ובני ישראל.

בעל הטורים

הנבלות לדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לחיוב למסכה: (יב) ויניחהו ב' במס' הכא ולידך ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחוהו מחוץ לעיר למה ויניחהו במשמר כדי לשמרו: (טז) בנקבו שם וסמיך ליה איש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי ד"א בנקבו שם ואיש כי יכה לומר כל הקוטע לועו של ישראל כאילו סוטר לחיי של שכינה. סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שהמקלל קלל השם ששמע בסיני ועוד כאשר צוה ה' את משה וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקול יסקל ויהא ייהה כן עשה לו:

בהר

יונתן

ע"ש ונפקא הכי כדאיתא בת"כ מאי וילא שילא מב"ד של משה וע"ש באורך: (יב) דין הוא חד פי' ד' דינים שהיה משה דן על פי ה' ומנהון דיני ממונות ומנהון דיני נפשות מקושש ומחרף דיני נפשות בנות צלפחד וטומאת פסח דיני ממונות ובדיני נפשות היה מתון כי כן מתחילין מן הגדול ובדינו ממונות היה זריז ואעפ"כ היה אומר לא שמעתי ללמוד לסנהדרין ודורות אחריו יעשו כן ולא יהיו בושים לומר לא שמענו מק"ו ממשה וק"ל: (יד) סהדיא ודייניא כדפירש"י: (טו) ויחרף שום כינוי פי' אפי' כשיחרף שום כינוי ולא שם המפורש אפילו הכי חייב: (טז) שמא דמייחד שם המיוחד וס"ל כר"מ בפ' ד' מיתות ע"ש האיך נפקא ליה מקרא: (יז) בסייפא פי' בחרב אע"פ שכל מיתה האמורה בתורה סתם היא חנק מ"מ כאן דבהריגה מיירי היא בסייף: (כ) דמי תברא דמי עינא וכו' ע"ש ברש"י ובתרגום פרשת משפטים: למסמך

רמב"ן

לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה לא כל שכן קודם התורה שהבא מטכסת ולדה להיות כמוה לקיימו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל: (יח) אין נפש תחת נפש. בבהמה מגגם שיצטרך לקנות לו בהמה כבהמתו אבל שישלם לו דמים בשווי הנזק אשר עשה לו וכן שבר תחת שבר עין תחת עין על דעת רבותי': (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא תלין נבלתו על העץ תורת כהנים ור"א אמר כפשוטו של מקרא כי עשו אותו היום והלאה כמשפט הזה במקלל ואינו נכון שיהיה כתוב על העתיד ופשוטו ויגמו אותו אבן כי עשו בני ישראל המצוה אשר צוה ה' את משה כי כן יכפול בכל השומרים מצות השם כמו שנאמר בפרשת הפסח. וכמו שנאמר בפרשת הפקודים ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו

אבן עזרא

קרוב לפי דעתי: (יב) במשמר. [ז]במקום ידוע במחנה: (יד) וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: (טז) כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכי' יקראו אלהי' וכן הדייני' ומי יוכל לדעת [ח]מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו [ט]והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש [י]השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא הכר [כ]ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנכים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: (יח) ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת [ל]נפש משוגע לשנים הפסוקי': (יט) כן יעשה לו. ואמר שמשון כן עשיתי להם [מ]והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שהיו שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' כל אלו שיש עליו כופר ולאוי להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טעו עלינו אם היה החובל עני ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל סעין עור: (כ) כן ינתן בו. יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב [נ]בה ורבים כן או [ס]פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמה. פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינת המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר [ע]שני כפי"ן היא דרך קצרה אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה. ופירוש אחר [פ]הזכיר בתחלה נפש והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן אמר כלל ומי שימית יומת בין שהכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש. וטעם אלהיכם. אלהי האזרח

פירוש על אבן עזרא

[ז]לפי שבי"ת במשמר בפתח, והוא כמו בהמשמר. [ח]אולי אין כוונתו על השם רק על המלאכים או הדיינים. לכן ונשא חטאו שעבר על אלהים לא מקלל. [ט]ר"ל השם הנכבד הוא לבדו ואין שם אחר מתערב עמו כמו במלת אלהים. [י]ר"ל כי יקלל אלהיו שאינו שם העצם. ונשא עונו. אך אם יפרש השם הנכבד בעת שיקלל. חייב מיתה. [כ]השם הנכבד. [ל]לפסוק זה ולפסוק כ"א. [מ]ולא עשה להם המעשה ההוא ממש רק שגמלם על מעשיהם. [נ](נחמי' ב' י"ב) פי' רוכב עליה, וכן ינתן בו. פי' עליו. [ס]ראוי שינתן בו כן. [ע]הגר כאזרח והאזרח כגר. [פ]ואיש כי יכה כל נפש אדם שמשמע במקום מסוכן ואח"כ אמר כלל. כי

ספורנו

ועם כל זה הנה הממון כב שחייב במעשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט. שלישית במחבל אדם שחובל באביו ובאמו חייב מית' ומחבל באדם אחר חייב ממון ואין צריך לומר מכה בהמה בזה האופן שיהיה ענשו מועט מאד ולא הזכיר קללת אביו ואמו כי היא בלתי דומה לזאת הקללה שהוא דבור בטל לגמרי ולא כן קללת האב: (כב) כגר כאזרח יהיה. כי אני ה' אלהיכם אלהי הגר ואלהי האזרח ולא נכר שוע לפני

פירוש רשב"ם

ואח"כ בירכו: (טו) איש איש כי יקלל אלהיו. סתם בכינוי בלא פירוש שם המובהק ומפרש ה' המובהק יתברך שמו. ואחר כך מקללו: (טז) מות יומת. לפי פשוטו יש לפרש כן: (יח) ומכה נפש בהמה. שמיתה לגמרי: (כא) ומכה בהמה ישלמנה חובל. אע"פ שאינו מיתה לגמרי: בהר

אתו אבן ובני ישראל עשו כאשר צוה
יהוה את משה: פ פ פ

קכ"ד עוזיאל סימן ומפטירין והכהנים הלוים ביחזקאל בסימן מ"ד:

כה א וידבר יהוה אל משה בהר סיני
לאמר: ב דבר אל בני ישראל
ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ
אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ
שבת ליהוה: ג שש שנים תזרע שדך
ושש שנים תזמר כרמך ואספת את
תבואתה: ד ובשנה השביעת שבת
שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: ה את
ספיח

אונקלוס

ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה
אבנא ובני ישראל עבדו כמא דפקיד יי ית משה: פ פ פ
א ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר: ב מליל
עם בני ישראל ותימר להון ארי תיעלון לארעא
דאנא יהיב לכון ותשמיט ארעא שמיטתא קדם יי:
ג שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך
ותכנוש ית עללתה: ד ובשתא שביעתא ניח שמטתא
יהי לארעא דתשמיט קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך
לא תכסח: ה ית כתא דחצדך לא תחצד וית ענבי
שבקך

מסרה אתו, חסר. אבן, ע"ו. כה א וידבר ה' וכו', י'. חסר לאמר. בהר סיני, י"ג. ב דבר, ג. אלהם, חסר. תבאו, חסר. אל הארץ, ג' בטעם. נתן, חסר. ושבתה, ל'. ג שדך, כלם חסר. תזמר, כולם חסר. ואספת, כולם חסר ה' במ"א ואספתה כפסך. תבואתה, כל לו' מלא. ד השביעת, מ"י קדמא וחסר חנין.

ת"א ובני ישראל עשו פס. שש שנים נדרים סס. ובשנה השביעית כ"ה ח מ"ק ג. שדך לא תזרע כ"ה ט מ"ק ג מכות ח.

רש"י

ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דהיינו רגימה ותלייה: חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה (ופרטותיה) ודקדוקי' מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ. ונ"ל שכך פירוש' לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשני' בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית: (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים: לא תזמר. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו (ישעיה לג) קוצים כסוחים (תהלים פ) שרופה באש כסוחה: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא

רמב"ן

עשו וכן במצות הנשיאים ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כן עשה והנכון בעיני בכאן מפני שפרט בתחלה הסקילה ואחר כן חזר ואמר ובני ישראל עשו כי טעם הכתוב לומר כי כאשר דבר משה אל בני ישראל הוציאו מיד את המקלל ורגמו אותו ועשו כן כל בני ישראל לשמור ולעשות כאשר צוה השם את משה לא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראלי אלא לבער הפגום מתוכם:

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. מה ענין שמטה לענין הר סיני והלא נאמרו כל המצות מסיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולימד כאן על כל דיבור שנדבר למשה בסיני שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב לשון רש"י ואינו נכון בעיני כלל שהרבה מצות נשנו כשמטה שלא נשנו בערבות מואב ונדע בהן שנאמרו כללותיהן ופרטיהן מסיני או באוהל מועד. ועוד מנין שהוקשו שאר הדברות שנשנו בערבות מואב לשמטה ולא יהיו כללותיהן מסיני ופרטיהם בערבות מואב וכן היה ראוי יותר לומר כי השנויות נשנו לבאר פרטיהם כי לא נאמרו בסיני אלא כללותיה אבל בברייתא בת"כ פי' בדבור שהשמט' נאמרו כללותי' מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטי' והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגומר ואלו דיני השמטה בדרך כלל ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני עוד נאמרו כל פרטיה שהרי כלם נזכרו בפרשה הזאת ובסוף הענין כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני להקיש כל המצות אל השמטה הנזכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני וכן שנו שם בת"כ אלה המצות אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה אשר צוה ה' את משה כדי השליח לשלחו את משה אל בני ישראל זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולה נאמרו מסיני עד כאן בת"כ אבל ענין ערבות מואב שנלמוה שם משה לבאר התורה לבנים כך נראה לי וזה כפתור ופרח וענין הפרש' הזאת שנכתב בכאן אמר ר"א כי זאת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והשקבלו על נפשם נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר לכן כל הפרשה הזאת והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ כי כאשר אמר על העריות כי בעבור' תקיא אותם הארץ כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והולך תחלה להזכיר השבתות. ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פי' בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות ויאמר הענין כי בתחלת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אצל הב"ה וכשנתרצה הב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנ' הנה אנכי כורת ברית והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונ' ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ורצה הקב"ה להחזיר אליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה את כל דברי ה' ואת כל המשפטי' ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחו' אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כלן בברי' הזאת והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו' ועתה בברית הזאת השנית נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונ' נצטוה משה אל המשכן וכשנתרצה לו הקב"ה וצוהו לכרות להם ברית שנית ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כתחלה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן והנה קבלו הדבר בשמחה ויצאו מלפניו מיד ובאו כלם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהני' ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמטה והיובל ולכרו' לכם על כל המצו' והמשפטי' ברית חדשה באלה ובשבוע' ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה אבל קבלו עליהם הברית הראשונ' באלות ובקללות אלה וזה טעם אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני כי הוא הנותן להם הברית הזאת כי מחל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא וכן ברית ערבות מואב כן היה שקבלו עליהם התורה באלות ובקללות ההם והיא הברית כמו שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל

ישראל עברו למסמך ידיהון ולמדחף ולמצלב ולמקבור היכמא דפקיד יי ית משה: פ פ פ

ודבר ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארעא דאנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמיטתא קדם יי: (ג) שית שנין תזרעון חקליכון ושית שנין תגזרון כרמיכון ותכנשון ית עללתא: (ד) ובשתא שביעתא נייח דשמיטתא יהי לארעא די תשמיט קדם יי חקליכון לא תזרעון וכרמיכון לא תגזרון: (ה) ית כתי שביק חצדכון לא

תחצדון

בעל הטורים

(א) בהר סיני סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא נזהר ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם

יונתן

(כג) למסמך ולמדחף וכו' פירוש שעשו ליוויו בסמיכה שהיו דוחפים אותו למטה ולצליבה שתלוהו ואמנם למקבור שלא מלינים נבלתו על העץ וכן פירש"י ז"ל:

טופל

רמב"ן

ישראל בארץ מושב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואמת אמרו כי בתנאי הארץ השמטה והיובל כאשר יזכיר בתוכחות ועל כן נתפרשו בברית הזאת השנית: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית לשון רש"י ורבותינו לא כך נתכוונו במדרשים כי כל השבתו' גם במועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם לה' אבל יאמר יהיה לכם שבתון ואמר ביום הכפורים שבת שבתון הוא לכם ולשון הברייתא בתורת כהנים שבת לה' כשם שנ' בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה' אבל פירוש שבת לה' אלהיך הוא האמור בשבת בראשית כי בו שבת וינפש על כן לא תעשה כל מלאכה ולכך אמרו כי כן נאמר בשמטה כי היא שביעית בשנים. והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התור' כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' ביום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה. וכוף אזנך לשמוע מה שאוכל להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך ואם תזכה תתבונן. כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי יהיה שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם ועל כן החמיר הכתוב בשמט' יותר מכל חייבי לאוין וחייב הגלות עלי' כמו שהחמיר בעריות שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותי' והזכיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותי' וכן שנינו גלות בא על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל שמטת הארץ מפני שהוא ככופר בה ואינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן הזכיר הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבור שביעית ויובל והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכולו כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא מוסד המאמין יחכים וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון שנה נאמר והארץ אזכור וכבר זכרתי זה פעמים. ושמא לזה רמזו רבותי' באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד כי כל שמטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל הקדש: (ג) שש שנים תזרע שדך. דרך הכתוב לומר כן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבו' ועל דרך רבותינו שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעש' ומדרש אגדה ר' ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ד' שמיטין בשבוע אחד כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעת והיא צמחה מן הזרע שנפל בשעת הקציר והוא קרוי ספיח לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל נזירך שהנזרת והפרש' אותה מבני אדם ולא הפקרת' לא תבצור אותם איכך בוצר אלא מן המופקר לשון רש"י. והכוונה לרב בזה שהוא סובר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכן כתוב בפירושיו במסכת יבמות ובמס' סוכה וכן הדבר הזה כדין התורה בראיות ברורות וזו שהשנויה בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצר מן השמור בארץ אין אתה בוצר

אבל

אבן עזרא

האזרח ואולי הגר: (כג) ובני ישראל עשו. מאותו היום כמשפט הזה *במקלל: חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ואח' כרת הברית הכתוב' בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי *הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור' תקיא הארץ אות' וכן אמר בפרשת אם בחקתי על שבתות הארץ והזכיר בתחל' פי' השבתות: (ב) ושבתה הארץ שבת ליי'. מצוה על ישראל שלא יעזוב גר [ב]לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותינו. וטעם שבת לי"י. [ג]כיום השבת [ד]וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה: (ג) את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון: (ד) שבת שבתון. פירשתיו: (ה) ספיח.

ידוע

פירוש על אבן עזרא

*כי במקלל כבר אמר ויגמו אותו אבן בהפסק. ח"כ ובני ישראל עשו פי' שעשו מאותו היום כמשפט הזה במקלל. [א]ר"ל מלות שמטה ויובל. [ב]דעתו ז"ל כי מאחר שכ' ושבתה הארץ שבת ולא כתב והשבתו מוכיח שהוא מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע בשנת השמטה כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת. [ג]שהוא יום השביעי. כן השמטה שנה שביעית. [ד]כלומר כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שבועות בשנים והנה מלה כי כמו שנתנה השבת להבין מעשה הש"י ולהגות בתורתו כ"ש כי שמחתני ד' בפעליך במ"י אכן וזה הפסוק הוא במזמור שיר ליום השבת כי כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום צריך להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק אפי' לשום בצרכיו ובעסקיו שעברו או מה יועץ לעשות כמ"ש הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל לילך בשבת אצל הנביאים כמו שאמר מדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת. וכן שנת

השמטה

ספורנו

לפני דל: (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. שלא רגמוהו מפני שנאה על היותו גר והתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה:

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. הנה לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי זולתי כאשר קרה חדוש אז באותו המקום אבל באשר שנאמר האל יתעלה בסיני והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם כו'. פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהורות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שאע"פ שנאמר בקצתם מקצת מועד היה הדבור אז כמו בשאר היטב כאמרם ז"ל מה ענין שמטה לענין הר סיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם. והזכיר משה רבינו זאת הפרשה בזה המקום כי אחר שיכנסו תכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. והזהיר על שמטת קרקע בפרט כי בחטאם בשמיטתה יגלו ממנה כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד"ה באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה: (ב) כי תבואו אל הארץ. אל גליל הגוים: ושבתה הארץ. הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה: שבת לה'. שתהיה כל השנה הבטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שהיון בשבת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך: (ג) שש שנים תזרע שדך. אז תוכל לזרוע שדה אחד בעצמו שש שנים לרופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי אמנם המנהג בה הוא שיזרי' נרה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מליעא): ואספת את תבואתה. שלא כמנהג בעבודת האדמה שאם יזרעו חלקה אחת בעצמה שנים רבות לא תוסיף תת כחה: (ד) שבת שבתון יהיה לארץ. גם מכל מכשירי עבודת האדמה כגון זומת הנטיעות ומשיסה וקיצת הסנים ודומיהם שהזכירו ז"ל: שבת לה'. שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה' באופן שיהיו:

והיו

פירוש רשב"ם

(א) בהר סיני. קודם שהוקם אהל מועד: (ב) ושבתה. לשון ביטול: (ג) ואספת. שלא תפקור:

סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר

תרועה

אונקלוס

שבקך לא תקטוף שנת שמטתא יהי לארעא׃ ו ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדירין עמך׃ ז ולבעירך ולחיתא דבארעך תהי כל עללתה למיכל׃ ח ותמני לך שבע שמטין דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמטין דשנין ארבעין ותשע שנין׃ ט ותעבר שופר יבבא

ביבחא

מסרה ה ספיח, ל'. תקצור, ג' מלא בלי'. ענבי, ב' ענבי רוש והנון בדגש לתפארת. נזירך, מ"י קדמא וחסר הכין. תבצר, כולה חסר. ו שבת, ד' וכל שנת שבתו' דכוו'. ולאמתך, כולה חסר. ולשכירך, ל' ומלא. ולתושבך, ל' ומלא. הגרים, כולה מלא יו"ד. ז ולבהמתך, ל'. הלמד בגעיא לא בקדמא. ולחיה, ל'. לאכל, כולה חסר וס"ו במ"ג. ח שבתת, ל'. ימי, פשטא. שבתת, ל' ומשמש א"ב וחסר. ט שופר, ב' מלא בתורה ובענין ודין פסח.

ת"א לכם ב"ק קב. לאכלה פסחים נב סכה מא קמא קא קב האלילים כב מנחות פד בכורות יב. ולבהמתך פסחים נב תענית ו. תהיה קמא כא נדה נא. שבתת שנים עקידה שער נט. והעברת שופר שבת לו ר"ה כז לג לד ספר הזוהר פ' אמור.

רש"י

והיא עלתה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצר. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. (ת"כ) מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. (ת"כ) לפי שנ' (שמות כג) ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. (ת"כ) אף הגוים: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותי' עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחי' כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: (ת"כ תענית ו): (ח) שבתת שנים. שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה (ת"כ): והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון (שמות לו) ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום

הכפרים

רמב"ן

אבל בוצר אתה מן המופקר ופירש הרב לומ' ענבי נזירות לא תבצור אותם בנזירותם אבל תפקירם הכל ותבצר עם העניים. והנכון בפירש הכתו' שענבי נזירך כמו ספיח קצירך ולא תבצור כמו ולא תקצור כי הענין בכל הפרשה יכפול הדין בשניהם ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם תזרע שדך ותזמור כרמך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וכן ושש שנים תזרע את ארצך והשביעית תשמטנה ונטשת' כן תעשה לכרמך ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קצירו שהוא נספח אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו כאלו איננו שלו מגזרת אשר נזורו מעלי בגלוליהם פירשו ממני וכן וינזרו מקדשי בני ישראל ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ולשית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתוך לא יזמר ולא יעבד ועלה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כי כן יקראו השער הארוך על ראש הנזיר גזי נזרך והשליכי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחי' מבלי עבודת הכרם והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן ופי' הלאוים שלא תקצור אותן אתה לבדך לאוצרך עמך ולא תבצור אותן לעצמך אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריע' והזמיר' ותהיה שבת הארץ כל אשר תוציא בשביעית' מן הספיח והנזיר לכולכ' יחד לאכל' לך ולעניך ולחיה ולבהמה. ועכשיו אשוב לפרש הבריתות השנויות בת"כ בענין הזה שנו שם בפסוק הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו אם אין זורעין מה אוספין אמר רבי עקיבא מכאן סמכו לספיחין שהן אסורין בשביעית ושנה לזו בגמרא בפרק מקום שנהגו וקתני בת"כ וחכמים אומרים אין ספיחים אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף אמרת לנו לא תזרעו מה אנו אוספין ואין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הביעור ואילך עד כאן. הרי לדברי חכמים אין איסור הספיחים אלא מדבריהם כלומר שגזרו בהן לאיסורן לגמרי משום חשד שלא יזרעו ויאמרו ספיחים הם ולכך אמרו בירושלמי אמר ר' ינאי כל הספיחים אסורין חוץ מן העולי' בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם בשדה זרע שדה בור דלא משגח עליה שדה ניר דהוא בעי מתקני מקצים שדה כרם שלא לאסור כרמו שדה' זרע שאינו רוצה בקיומו ומן המחלוקת הזה שנו שם בת"כ את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו לספיחים שיהיו אסורין בשביעית שנו משנתינו כדברי רבי עקיבא דלא תקצור כלל כדברי חכמים שלא תעשה אותה קציר לעצמן ולא תעשה' אותם בציר לעצמך אלא נוהג בהם מנהג הפקר וכן לא נאסוף את תבואתינו שלא נאסוף אל בתינו פירות האילן והספיחים כי בהפקירם לעניי' ולחיה ולבהמה ובביעור לא נוכל לחיות בהן והספיחין האלו האסורי' הם הגדלים בזמן האסור בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית וכן הירקות כל שנלקטו בשביעית אסורין מן התורה לדברי רבי עקיבא ולדברי חכמים אסורין מדברי סופרים חוץ מן העולים באותן שדות שהזכירו בירושלמי שכתבנו למעל' אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחור' ולביעור. ואע"פ שגדלו לגמרי בששי מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית אבל אין בהם משום ספיחי' שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית צמחו ואפי' הוסיפו בשביעית אין בהן דין ספיחי' ובהם שנינו האומר לפועל הילך איסר זה ולקט לי ירק היום וכו' וכן שנינו לא יהא לוקט ירקו' שדה ומוכר בשוק אבל לוקט הוא ובנו מוכר על ידו ותנן נמי הפיגם והירבוזין וכולה מתני' עד וניקחי' מכל אדם בשביעי' שאין כיוצא בהם נשמר וי"א שאלו המוכרים וכל כיוצא בזה שאין דרך בני אדם לזורען אבל הם מאליהן יוצאים בהרים ובנהרות אין בהן איסור ספיחים כלל אע"פ שצמחו בשביעי' שלא גזרו אלא בנזרעים כדי שלא יבאו לזורעם וכן נראה זה מן הגמ' מירושלמי וזהו ענין הספיחי' שהזכירו חכמים בכל מקום וכן מן התור' שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניי' בשביעית ואפי' רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים כך שנו במכילתא ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשת' מגיד שהוא פורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם והגדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם אבל לא יהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך וזהו ששנינו ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא

בהן

תחצדון וית ענבי רדופיכון לא תקטפון שנת שמיטתא יהי לארעא: (ו) ותהי שמיטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדיירין עמך: (ז) ולבעירך ולחיתא די בארעך תהי כל עללתא למיכל: (ח) ותמני לך שבע שמיטין דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך סכום יומי שבע שמיטין דשנין ארבעין ותשע שנין: (ט) ותעבר קל שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון קל שופר חירותא בכל
ארעכון

צ"ל פרודיכון

בעל הטורים

לתלמידיהם פעם א' בשבוע לכך סמך לו שמטה: (ה) ענבי ב' במסורה הכא ואידך ענבימו ענבי רוש שאם תבצור בשביעית יהיו ענבי רוש שבעון שביעית גלו ישראל:
בחודש

יונתן

(ט) שופר חירותא פי' דוקא של חירות מעבירו בכל הארץ ספי' שלא בב"ד סומה תקיעת דומה יום כפורים שופר שאינו של חירות כתקיעת ר"ה אינו דומה אלא בב"ד ולא
בכל

רמב"ן

בכן נאמר ואמרו במסכת סוכה שאין מוכרי' דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי' כמלא איסר אסור או שידוע שהביאם מן המקום המופקר והטעם מפני שהלוקח מן המופקר כלומר דברים שדרך בני אדם להביאם מן ההפקר בהיתר הוא לוקח ממנו אלא שאם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לנו ביום חוששין בעם הארץ שמא יעשה בהן סחורה אבל לוקח דברים שדרכן להשמר אפי' בכמלא איסר חוששין שמא שמרן ואסור ליקח ממנו הא בלוקח בפרוטה ופחות מכמלא איסר לא גזרו מפני שדרך בני אדם ללקטן בכל מקום ואפי' בשאר שני שבוע וזה שאמרו גבי שהי' מוכר פירות בשוק ואומר פירות הללו של ערלה הם של עזקה הם לא אמר כלום לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו ופירש"י בהם בהאשונים מפרדס מעוזק וגדר לו קציר והיא שנה שביעית ואם היו מאמינים לו היה אסור ליקח ממנו בעיר שרובה ישראל שמא הוא אריס לישראל ומשמר לו שדהו או חוששין שמא משל ישראל לקח ומוכר או שהפירות של ישראל ומוכר על ידו או שמא אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית וגזרו עליו כישראל ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם אלא שלא יקחו אותם מן המשומר ולכך שנו בת"כ ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאני' של שביעי' אין קוצצין אותן במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה ופירשו מדלא כתיב ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב נזירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותם עם העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים בהפקר וינהוג בהם ג"כ כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה וקתני התם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייבה ב"ש אומר אין אוכלין פירותיה שביעית וב"ה אומרי' אוכלין כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו ב"ש שהפירות עצמן נאסרין וב"ה סוברין שאין הפירות נאסרין שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנו' במקצע ולא דורכין הענבי' בגת גדר והמשמרת ומדברים כדי שלא יבואו לידי שימור והקיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים וזה הענין השנוי כאן בבריתו' הללו והוא דרך טוב ומחוור בסוגיות שבגמרא הבבלית והירושלמית והחכם הבקי ישכיל וימצא: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. בעבור שאמר שנת שבתון יהיה לארץ אמר שתהיה השביתה המזכרת לכם לאכלה ותהיו בה כלכם אתה ועבדך והבהמה והחיה שתחיו כולכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה או שהשנה תקרא שבת הארץ כאשר יקרא היום שבת י"י ושבת שתם והטעם על תבואת השבת כי השבת לא תאכל: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך הקש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית לשון רש"י מת"כ. והכילוי הזה לא פי' הרב מהו ענינו שיכלה הפירות אחר זמן מניחו להפקירן והוא שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנא' ובאכילה ויהא מחויב לאבדם ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין בערתי הקדש מן הבית וכן שנינו העניי' אוכלין אחר הביעור ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם ורבי יהודה אסרן להם מדבריה' מפני חסד ור' יוסי מתיר והלכה כדבריו ושנו בת"כ בתוספתא בראשונ' היו שלוחי ב"ד מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועודרי' אותן ועושי' אותם דבילה וכו' הגיע זמן זתים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ומוסקי' אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי ב"ד שוכרי' פועלים ובוצרים אותם ודורכים אות' בגת וכונסים אותם בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר ומחלק להן מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור רבי שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו כל זה שנוי בתוספתא. ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקיר' ועשו להם תקנות מדבריהם בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר מתחלת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהם ומכניסין אותן לאוצר וכשיבא זמן לקיטות כל אותו המין כגון שבא זמן של קציר ועת הבציר הגיע ב"ד שוכרי' פועלים ובוצרין ומוסקי' ולוקטי' כל אותו המין ודורכים ומוסקי' בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים ונותני' לאוצר שלהן ואלו הפירות המכונסי' לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן וכל זו התקנה והטורח של ב"ד מפני חסד שלא
יבאו

אבן עזרא

ידוע שהוא מגזרת הפחתי לא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזר: שנת שבתון. הטעם [ו]כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ היתה ברשותך בשנה הזאת: (ו) והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה [ז]מעצמה: וטעם לכם. לכל העולם. וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי': (ז) ולבהמתך. שהיא [ז]ברשותך: ולחיה. שאינה [ח]ברשותך: (ט) והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנ' זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנ' בעינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען [ט]ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה ([י]ועוד וחג האסף בצאת [כ]השנה וכן תקופת [ל]השנה) (במ"ע אינו) והעד הנאמן שנת השבת [מ]שכתוב לא תזרעו ובמרחשון ישבו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמט' היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים. [ס]והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהוד' הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שנ' תמימ' כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציא' לאור כי חכמי הודו
מוסיפים

פירוש על אבן עזרא

הטעם מאמר שלא יעשה שום מלאכה בשדה יהי' כאוי להתבודד בדרכי הש"י ובמלואיו ולהגות בתורתו. [ו]ר"ל אחר מלת כי. [ז]בעת השביתה. [ז]מדכתיב ולבהמתך בכנוי. [ח]מדכתיב חיה סתם בלי כנוי. [ט](דברים ל"א י"). [י]כלומר אם יהיה ר"ה בניסן. [כ]שהרי כתיב מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחה"ס (דברים ל"א י') ופי' מקץ תחלת השנה. [ל](שמות כ"ג ט"ז). [מ](שם ל"ד כ"ב). [נ]ר"ל כל שנה שביעית ויובל בי"הכ. [ס]לפי שלא יוכלו לקצור זרע שנה ששית לא יזרעו כלל בששית.
ר"ל

ספורנו

(ח) והיו לך ימי שבע שבתות השנים וגו'. לא תמנה ליובלות את שנות הלבנה פשוטו' להשבון שנים עשר חדשי' לשנה אבל תהיינה פשוטות ומעוברות כתקון חכמים באופן שיכוונו עם תשע וארבעים שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלויה בחרישה וזריעה כמו שהתבאר בה:
שופר

תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ
בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־
אַרְצְכֶם: י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים
שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ
יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ
אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ:
יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה
לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־
סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ: יב כִּי
יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה
תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: יג בִּשְׁנַת
הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ:
שני יד וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ

קנה

אונקלוס

בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון: י ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותיקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון: יא יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא: יב ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה: יג בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: יד וארי תזבין זבינין לחברך או תזבן מן יד חברך לא

תונון

מסרה תרועה, מלא. השבעי, ח' חסר בקרי'. בעשור, מלא ו'. הכפרים, חסר. תעבירו, מלא. שופר ב' מלא בתורה ודין קמץ. י החמשים, ח'. דרור, כולה מלא. ישביה, ב' ח"ו ומ"י. יובל, ח' מלא בלי'. הוא, וא"ו ומירק. אחזתו, חסר. תשבו, חסר ו' קדמא. יא יובל, מלא. הוא, מירק וא"ו. תזרעו, ב' זוגים לא תזרעו וכו'. ספיחיה, ב' מלא דמלא. נזריה, ב' א' מלא ודין חסר י"ק. יב היובל, מלא. הוא, וא"ו ומירק. יג היובל, ח' מלא בלי'. תשבו, חסר וא"ו קדמא ובסוף זה הפסוק אין פסקא. יד לעמיתך, ל' מי"ק וחי"ם.

ת"א בחדש השבעי שם לג. ביום הכפרים שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח. וקדשתם את ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י. וקראתם דרור ר"ה ט קדושין לא ערכין לג. ושבתם איש קדושין טו. כי יובל הוא סכה מ ר"ה ח ט קדושין לח נג נח הגלילים כד. בשנת היובל סכה מ קדושין כ בכורות כב ערכין ל כח. וכי תמכרו סכה מ קדושין כ כו מליעא מו נא נח בכורות יג ערכין ל.

רש"י

הכפרים. (ת"כ) ממשמע שנ' ביום הכפרי' איני יודע שהוא בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוח' שבת בכל ארצכם ואין תקיע' ר"ה דוחה שבת בכל ארצכ' אלא בבית דין בלבד: (י) וקדשתם. (ת"כ) בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר (ר"ה ט) א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל הוא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשבו. לרבות את הנרצע: (יא) יובל הוא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגומר כדאיתא בראש השנה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כמו שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. (ת"כ) תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא: מן השדה תאכלו. (ת"כ) על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמו שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יג) תשבו איש אל אחזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחזתו. אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל: (יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר

מכור

רמב"ן

יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה וכשאין אוכל בעיר ולא ב"ד והפירות ביד המלקט אות' מן ההפקר הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור ומפקיר' על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במס' נדרי' מפני שיש לה היתר בביעו' מביתו ומצאתי לשון רש"י שכתב במסכת פסחים וזהו ביעורם שמפקיר' במקו' דריסת רגלי אדם ובהמה אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך והפליג ומכל מקום אין נאסרין באכילה כלל וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה והרב רבי משה והרבה מן החכמים סבורין שהביעור אסור לגמרי וטעונין שריפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים ואינו כן כמו שנתבאר אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן אסורין הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי אפי' הביעור כולו מוזכר' מדברי סופרים והבריתות השנויות בת"כ בענין הביעור אסמכתא מדרבנן ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחד וכו' וכן משנת שלש ארצות לשביעית דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה והוזכר בירושלמי חד בר נש הוה חשיד על שמטת' אמר לאתתיה אפקין חלתא אמרה ליה ההוא גברא חשיד על שמיטתא ואת מפקין חלתא אמר לה חלה דבר תורה שביעית מן ר"ג וחביריו אותו ריקם היה חשוד לעכב פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואמר שאיסור אכילת הטבל והביעור מן התורה ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחביריו או שהביעור מן התורה ואיסור האכילה מדבריהם ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אנוס או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי שמעון דאמר בשתי שמטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"פ שחלה דאורייתא: (ט) ביום הכפורים. ממשמע שנא' ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא תקיע' בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכ' ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד לשון רש"י והנה הרב מפני בקיאותו בתלמוד והכל לפניו כשולחן ערוך אינו חושש וכותב הבריתות וכן מטעות לשאר בני אדם שידוע הוא וברור בגמ' כי התקיעות כולן של ר"ה ויום הכפורים ואפילו של רשות מותרות הן בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכפורים בכל מקום וענין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היא משחרב בית המקדש לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים והתיר לנו רבי יוחנן בן זכאי בב"ד בלבד ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל ומה שהזכירו תקיעה בעשור דוחה שבת לומר שהיא נעשית בכל יום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא שיום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות ומכל מקום רצה הרב ללמדנו שתקיעת שופר ביום הכפורים נעשית בכל מקום שפירש תעבירו שופר בכל ארצכם ללמד שכל יחיד חייב לתקוע ואין התקיעה בבית דין בלבד כמו הספירה: (י) יובל הוא. שנה זו נבדלת משאר השנים בנקיבת שמה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם התקיעה בשופר לשון רש"י וכן דעת המפרשים מלשון בקרן היובל שופרות היובלים ואינו מחוור לי בעבור תהיה לכם כי מה טעם שיאמר בשנה תקיעה היא תהיה לכם ושבתם ואולי יאמר הכתוב יובל הוא

נקובה

ארעכון: (י) ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותכרזון חירותא בארעא דישראל לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנותיה וגבר לייחוסיה תתובון: (יא) יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון באותהא ולא תקטפון ית ענבי שמיטהא: (יב) ארום יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתא: (יג) בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: (יד) וארום תזבנון זביני לחבריכון או תזבנון עסקא

בעל הטורים

(ט) בחדש השביעי הכר יו"ד כלו' שהשנ בשלום. העבירו שופר בכל כ"ת שבת לומר דוקא מקיעה יובל שהוא בבית דין (כ"ל בזמן שיושבין במקומן הוקעי' בב"מ וע' כס"י פ' ע' ובר"ב ד"ל). דומה שבת: (י) דרור עולה במנין ס"י כמו שמנין דרור שנים היו דרורים באלץ מסנגנה הבים: (יא) ספיחיה ב' הכא ולידך (איוב י"ד) חשטף ספיחיה עפר ארץ והיינו דליתא בתוספתא בספיחיה מורץ אדם כרמו וקמה גדרו והיינו דכתיב (שם) אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לה גדר אבנים ישחקו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה. נזיריה ב' במסורה הכא ולידך זכו נזיריה משלג כמו שמור סמור אומרים לנזירה לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תבלבו את נזיריה. שבעים שמיעום ויובלים בטלו ישראל בארץ ובנגדם גלו שבעים שנה זה הוא. ומשלה כנדמה שבעים שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדמה על כן היו כנדה דכתיב סביביו לכיו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיוסי אסך של שנה הלמבון סשת שנה (ערכ"י): (יג) איש אל אחזתו ושמך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועת שמך של סונו איש

יונתן

בכל הארץ וכן נפקא להו בת"כ מקראי דהדיא ע"ש: (י) בארעא דישראל פי' בזמן שאתה קורא דרור בח"י אז גם בח"ל בת"כ לאסוקי אם אין נוהג בארץ אין נוהג בח"ל כדאיתא:

רמב"ן

נקובה בשם הזה שקראתי לה ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיעה שתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו בה איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו וכן יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם יובל שלא תזרעו ולא תקצרו כלומר ידועה בשם להיות בה ככה וכל זה איננו נכון בעיני כי פי' שופרות היובלים קרני האלים וגם תרגום יונתן שופרא דקרן דכרא וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא שכן בערבי קורין לדיכר' יובלא והשופר ביום הכפורים אינו מיוחד להיותו מהאיל אבל כל השופרות כשרין בו ועל דעת משנתינו וכל התנאין מצותו בשל יעלים א"כ למה תקרא השנה שנת האיל ור"א אמר כי יובל כטעם שלוח ולפי דעתי לא קראו הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור כי לא הזכיר השם הזה בכתוב הראשון שאמר והעברת שופר תרועה אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו ואמר יובל הוא שבה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור ונשתמשו בלשון הזה בענינים רבים יובל שי לי"י אלהים לבאות והמרו ועל יובל ישלח שרשיו פלגים יבלי מים הם המעמקים ששם יובלו המים ונתנה הארץ יבולה ואין יבול בגפנים ענין הבאה ג"כ כמו שיקרא תבואה וכן בארמית והולך מסכה והוביל בפריע ויהיה פירוש יובל היא ותהיה כן לכם הבאה היא ותהיה כן לכולכם כי תבאו ותשובו איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו וחזר ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שנת החמשים ליובל ולא לדבר אחר ולא תזרעו ולא תקצרו אבל תהיה קדש ותשובו איש אל אחזתו להיות לכלכם יובל כשמה ועל דרך האמת דרור מלשון דור הולך ודור בא וכן יובל שישוב אל היובל אשר שם שרשיו והיא תהיה לכם: (יב) מן השדה תאכלו. על ידי השדה תאכלו מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמו שנאמר בשביעית לשון רש"י ואם כן לא יהיה הפסוק מחובר אבל יאמר לא תזרעו ולא תקצרו כי יובל היא קדש תהיה לכם ומן השדה תאכלנה את תבואתה לא מן הבית ור"א אמר מן השדה תאכלו ממה שתוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמטה ולדעתו יאמר לא תקצרו ולא תבצרו בשנה הזאת כי יובל היא וקדש תהיה לכם מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתלאו השדה ללקוט ולאכול עם עניים והאביונים החיה והבהמה לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואת שאר השנים ומה ששנו בת"כ ומכאן אמר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון ורבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית והלכה כדבריו ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור וכל זה נדרש מפני שלא אמר מן השדה תביאו ותאכלו וסמך האכילה בשדה שלא יאכלו אלא בו ויתכן שהוא סמך מדבריהם ולכך היה ר' יהושע מיקל בו ורבן גמליאל מיקל בטעמו וכבר כתבתי זה למעלה והפסק לדברי ר"ג שאינו הביעור מן התורה אבל הטעם כיון שנבלע מתחלה ומבוער הוא: (יד) אל תונו. זו אונאת ממון. במספר שנים אחר היובל פשוטו של מקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל

אבן עזרא

מוסיפים על רביעית היום סומך של' ותלמי וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאות בינ' והוא קרוב מנהג העבור והנאים. אחריו תמרג חלק ממא' ושם ואחרים מאה נעשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש עד שהיה שנתו לשלמת המזלות. מנקודה כראית ויש מנקודה הגלגל הנטוי לימין ולשמאל והנחנו נר"לים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכאים הפרסי והכלדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה: דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומלאום י"ב כאשר קין למחה חדש והמחשב' בקשו מספר לחדש שיהיה נתלק קרוב לחדש מימו' חדשי הלבנ' ע"כ חדשינו הם ללבנ' ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמ' על כן העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שנה עבורים בכל המחזור הלכה למשה מסיני אע"פ שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה ושנה המחזור ידוע ונסכמת המזלות וטעם שעבירו שיתקעו שופר בכל המזלות: (י) וקדשתם את שנת החמשים. בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור. ידועה שהוא כמו חפשי והדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל. כמו שלוח ורז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר. וטעם תהיה לכם. לישראלים לבדם: ושבתם איש אל אחזתו. כאשר יפלם כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו. העבד הנמכר לישראל: (יא) יובל הוא. אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו: (יב) קדש תהיה לכם. כי הוא נפורסמת בינות השנים: מן השדה תאכלו. מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמטה: (יג) בשנת היובל הזאת. טעמו בתחלת השנה: (יד) או קנה

פירוש על אבן עזרא

ע"ל מנקודה שהשמש בנמחברת עם כוכב אחד והמזלות הולך סובב הגלגל כולו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא. ר"ל ממקום שמתחיל השמש לנטות מלנון המשוה ולדרומו עד שגמל מהלכו בגלגל זה ושב למקומו הראשון. שנקראה כן בעבור חדוש הלבנה קל"ל בכל המזלות. ר"ל קדוש שנת החמשים הוא שלא מתפסקו בעבודת הארץ נקראו דרור לכל יושביה. (משלי כ"ו ב'). ר"ל שלוח חפשי כטעם יובל שי. שבה יובל איש אל אחזתו ואל משפחתו. (יהושע ו' ד') ר"ל שופרות שנעשו מקרן. הכבשים שנקראים יובלים: ר"ל עבד עברי הנמכר לישראל.

ספורנו

(ט) שופר תרועה. לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם: (ז) יובל הוא תהיה לכם. שתהיו גם אתם בני חורין משעבוד המלכות על ספק מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר: (יא) יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם. כמו שילאה הקרקע לחירות מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים השנים אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה השנה: (יב) קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו. אע"פ שאסרתי לבעלים להשתמש בה בזריעה וקצירה ושלא יאסוף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו. לא אסרתי לבעלים לאכול מפריה אבל עותרים הם לאכול פירותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית: (יג) תשבו איש אל אחזתו. ומותר לבעלים השנים אליה להחזיק בה לאחוזה ולהשתמש בה בבנין בתים ושובכים וגדרות לאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ומכירת פירותיה: (יד) וכי תמכרו. בשום ממכר לא תהיה שום מין אונאה כמו שאמרו (מציעא פרק הזהב) לא

פירוש רשב"ם

(י) ושבתם איש. לירושתו. כמו שמפורש לפנינו שהמוכר שדה חוזר לו בחנם ביובל: ואיש אל משפחתו. עבד עברי חוזר חפשי ביובל: (יא) נזריה. גידולי ענבים שנשרו לא תבצרו. וכן ספיחים בתבואה: (יב) מן השדה תאכלו. ולא מן הנאסף אל הבית שאסור לאוספו:

קנה מיד עמיתך אל־תונו איש את־
אחיו: טו במספר שנים אחר היובל
תקנה מאת עמיתך במספר שני־
תבואת ימכר־לך: טז לפי | רב השנים
תרבה מקנתו ולפי מעט השנים
תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא
מכר לך: יז ולא תונו איש את־עמיתו
ויראת מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם:
יח ועשיתם את־חקתי ואת־משפטי
תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על־
הארץ לבטח: שלישי (שני כשהן מחוברין) יט ונתנה
הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם
לבטח עליה: כ וכי תאמרו מה־נאכל
בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את־תבואתנו: כא וצויתי את־ברכתי
לכם

אונקלוס

תונון גבר ית אחוהי: טו במנין שניא בתר יובלא תזבון מן חברך במנין שני עללתא יזבין לך: טז לפום סגיות שניא תסגי זבינוהי ולפום זערות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבין לך: יז ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא יי אלהיכון: יח ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן: יט ותתן ארעא אבה ותיכלון למשבע ותיתבון לרוחצן עלה: כ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתיתא ותעביד ית עללתא
לתלת

מסרה קנה, ג' א' כתיב ו' וב' ה' ודין חד מנהון. תונו, מלא. טו היובל, ה' מלא. תבואת, ז' חסר בלי' ומלא וא"ו קדמא. טז רב, חסר. מעט, ל' וחסר. תמעיט, ב' ומלא. תבואת מ"וק. מכר, חסר. יז ולא, ל'. תונו, מלא. עמיתו, מלא. מאלהיך, המס כפי. לגי ה' וכו' כ"ב ק"פ בסיפרא. יח חקתי, חסר דחסר. אתם, חסר. יט לשבע, ד' חסר. כ נאכל, הכון דגומה מדין דחיק. השביעת, מ"ק. נזרע, ל"ז. נאסף, חסר. תבואתנו, מ"ו וח"י. כא וצויתי, מלא. ברכתי, ב'.

ת"א או קנה מליעא מז נו ·נח. בכורות יג. אל תונו איש את אחיו מליעא נח נח בכורות יג. במספר שנים גיטין מח מליעא קו ערכין יד יח כט ל לג נדה מז. לפי רוב השנים ערכין כט. ולא תונו איש את עמיתו מליעא נח נט. ויראת מאלהיך שם נח. הן לא נזרע פסחים נא.

רש"י

מכור לישראל שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל שנאמר או קנה מיד עמיתך: אל תונו. (ת"כ ב"מ נח) זו אונאת ממון: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנות' לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואו' שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו (ערכין כ) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שני' שתעמוד שתי שני' ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שני' כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שנים: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמים: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. (ת"כ) כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנ' (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשבע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן
וספיחין

רמב"ן

היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנא' במספר שני תבואת ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים אפי' יש שלש תבואות באות' שתי שנים ואינו יוצא מפשוטו מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שתים לשון רש"י ובאמת שהוא הנכון ביסוד המקרא אבל רבותינו אמרו שאין אונאה לקרקעות שנא' או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא אבל על כרחינו נצטרך להטות מקראו' מפשוטן ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו יאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו ויחזור ויאמר במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך לפי השנים תרבה ותמעיט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל וכל זה אזהרה ביובל שיזהרו בו לעולם
וחזר

אבן עזרא

קנה. [ג]שם הפעל ויחסר מקום קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם: וטעם תמכרו. לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו. רק כמספר שנים: (טז) תרבה מקנתו. [ד]הפך תמעיט. וטעם אל תונו איש את עמיתו. אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: (יז) כי אני יי' אלהיכם. ואחר שאני אלהיכ' אפרע משניהם מאשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה. וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות [ה]אמרו הצדוקים כי תבואתינו [ו]להי' כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואתינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבוא' כי אם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת [ז]היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך [ח]כי בעבור התחברות שנים תוי"ן חסרו האחד להקל על
הלשון

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל מקור. וראוי להיות קניתם קנה. [ד]כלומר מלת תרבה פי' להרבות. במקום הזה אין פי' להרבות לקנותו בדמים מרובים לו פעמים הרבה רק פי' להרבות בסכומו כפי השנים שהוא הפך תמעיט כי בהכרח פי' ממעיט לא יספרם אלא מן הכום שלאחר שיהיה פעם נקנה אין בידו להמעיט מאשר קנהו רק שפי' תמעיט מסכומו. לפי מעוט השנים קודם שתקננו. [ה]ר"ל הצדוקים אומרים כי לא תקרא תבואה אלא מה שהוציא הארץ בזריעה. [ו]מדכתיב תבואתנו. משמע התבואה שזרענו שכתנו קודם ניסן. לא נאכל משנכנס ניסן שהוא משלם השנה השביעית לדעתם. [ז]כלומר אם כ"ה הוא מניסן הנה נאסר להם לזרוע במלחשון שקדם שילטרך לאספו אחר ניסן שהוא תחלת השביעית וגם לא יזרעו במרחשון של השביעית כי פירות שגדלו בשביעית אסורין ובמרחשון הבא שהיה להם לזרוע הוא שנת היובל וא"כ לא יוכלו לזרוע רק בתשיעית ויקצרו בעשיר והיה לו לומר ועשת את התבואה לארבעת השנים. [ח](מ"ס ס' ע"ו) הכאוי משרתת בשני ת"וין. וכן פה כאוי להיות ועשתם בשני ת"וין. ומסרו להקל על הלשון.
טעמו

עסקא דמטלטלא מן יד חבריכון לית אתון רשאין לאונאה גבר ית חבריה: (טו) עמי בני ישראל אין אתון זבנין חקיל או כרמא במנין תכום שניא בתר יובלא תזבנון מן חבריכון במנין שניא דכנישות עללתא תזבנון לכון: (טז) לפום סכום סוגי שניא תסגי זבינוי ולפום סכום זעירות שניא תזעיר זבינוי ארום מנין כנישת עללתא הוא מזבן לך: (יז) ולא תונון גבר ית חבריה במילין קשין ותדחל מאלהך אנא הוא יי אלהכון: (יח) ותעבדון ית קיימי ית סדרי דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן: (יט) ותתן ארעא איבה ותיכלון ותשבעון ותיתבון על ארעא לרוחצן: (כ) וארום אין תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית בתי עללתנא: (כא) ואפקיד ית ברכתי לכון מן אוצרי טבין דבשמי שכינתי בשתא

שתיתיתא

בעל הטורים

איש לאחיו לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו: (יד) קנה ג' הכא ואידך גבי דוד לא כי קנה אקנה בכסף מלא (ד"ה א' כ"א) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כ"ד) שקנה הגורן מארונ' אע"ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד הכנענים אעפ"כ קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל. אל תונו איש את אחיו וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ומשקל אין בו אונאה: (יז) איש את עמיתו ויראת ס"ת שתות לומר לך שאונאה עד שתות. אני ה' אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקותי יעשה המלך' לנס עולם. וישבתם לבטח בטח בא"ם ב"ש

שנ"ם

יונתן

כדאיתא בגמרא ר"פ פ"ק: (יד) עסקא דמטלטלא פי' אמר רבי בר חנינא כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר בשנת היובל וסמיך ליה וכי תמכרו או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד והוא מטלטלין: (יז) במילין קשין כן הוא בב"מ פ' הזהב ולא תונו באונאת דברים; הכתוב מדבר וכו' ועיין פה ברש"י: (כ) כמי עללתנא פי' פירות תבואותינו וכן הוא בת"כ וכי עתידין אתם לומר מה נאכל כו' הן לא נזרע ולא נאסוף אמר ר' עקיבא אם אינם זורעים מה הם אוספים מכאן לספיחים שהם אסורים. (כא) מן אוצרי טבין וכו' דק"ל וכי פייך

לשון

רמב"ן

ועוד ואמר ולא תונו איש את עמיתו בדברים. ואני חושב עוד שבלא שואלי המלאכה את חבירו לדעת עובר בלאו בין במטלטלים בין בקרקעות שבכן דבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו אבל רבותינו דרשו באונאת תשלומים בשתות המקח ובישול מקח ביותר משתות ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפי' ביתר משתות מחילה כמו שהוא מחילה במטלטלים בפחות משתות אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועט' כזו ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו למדנו שיש באונא' דין מיוח' במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות והוא חזרת הממון אבל אזהרת הלאו נוהגת בכולן ולכך אמר וכי תמכרו ממכר לשון רבים למוכר הקרקעות ולמוכר המטלטלין או קנה מיד עמיתך היחיד מהם המוכר מטלטלין מיד ליד ואמר לכולן אל תונו וכיון שיסד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה והוא בחזרת התשלומין וזה הדבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו ברמזי התורה ואולי יהיה כל זה אסמכתא כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין וחזרת הממון מידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו דבר הטוב לכל כסף כי השיעורים כלם בשתו' ויתר על שתות כפי דעות בני אדם ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן. וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל ולפיהם ימכרו בהם ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהוא לחלוטין ויטעהו בכך אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר כי המכירה היא במספר שנים עד היובל שגם בקרקעו' יש אונאה בטועים במדה ובמנין ואפי' בפחות משתות וכל שכן במטלטלין: (יח) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו. יזהיר בחוקים מפני השמטה והיובל החקותי' לפי שהם מכלל החוקים והמשפטים מפני דין חזרת הממכרים והעבדים ביובל והאונאה ואמר וישבתם על הארץ לבטח שבעון שמטה ויובל ישראל גולים וחזר ואמר ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה שלא תצטרכו לצאת ממנה בשביעית לגור בארץ אחרת מפני מוסר לכם: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל כי הדאגה להם בעבור השמינית כי כיון שתחלת שנות השמטה והיובל מתשרי תפירות הששית יאכלו בשביעית כמנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות וגם אחרי כן עד כלות מלאכת התבואות לזרות ולהבר ועל כן הנכון בפירוש ועשת את התבואה לשלש השנים בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו והנסים שבתוב כי תפחדו בשנה השביעית לאמר מה נאכל אני אצוה את ברכתי בשנה הששית שתעשה התבואה לשלש השנים הבאים אחריהם והיא תוספת ברכה כדי שתספיק גם בשמטה והיובל ואמר וזרעתם את השנה השמינית לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ ולא תמהרו להרוש ולזרוע ולא לבצור כי עד בא תבואתה לבית בעת אוסף השנים בחג הסוכות תאכלו ישן. ובתורת כהנים לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית דבר אחר לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא לוקח כובשה לשון רש"י. ואם כן למה יזהיר במכירה והראוי לא תקנה לצמתת ואולי יאמר לא תמכר לכם לצמתת וכן לא ימכרו ממכרת עבד אזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל כפי פשוטו. ויתכן שיהיה לא תמכר לצמתת לאו במוכר שלא ימכור אותם לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל ואע"פ שהיובל מפקיעה הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמתת ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה ולא יועיל להם כי תחזור ביובל וכך פירשו הרב רבי משה והטעם בזה בידוע כי בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה מאד ויהיה כענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עבד לא מהני ולקי משום דעבר

אדרחמנא

ספורנו

לא יעבור על פי המגורה שלא יגנוב את העין: או קנה. כאשר לא ידע המוכר שויו של דבר אע"פ שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות להכירותו לתגר או לקרובו: אל תונו. ואע"פ שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מ"מ במספר שנים תקנה לא תהיה האונאה במנין השנים כאמרם ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפי' פחות מכדי אונאה חוזר: (טו) אחר היובל תקנה. שאין ראוי לקנות ביובל באופן שלפעמים לא תספיק ביד הבעלים השנים אליה שום זמן והיו כלא היו שנים אל אחוזתם כלל: שני תבואות. ולא שני שדפון וירקון כמשפט במכירת קרקע ומכירותו: (טז) תרבה מקנתו. תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת מכירות לשנה כי אתה כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשנים רבות גדרות לאלן ושובכים וזולתם ונלבד התבואה: תמעיט מקנתו. שלא תקנה לפי השבון ממה שהיית מוכר ואין לריך לומר קונה לשנים מועטות. והטעם כי מספר תבואות הוא מוכר לך. כי כשתקנה לשנים מועטו' לא תוכל להשתמש בה אלא בתבוא' לבדם ולא בדבר מכחים את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשוב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פרק השוכר) המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן: (יז) ולא תונו. אפי' בדברים ובגניבת דעת ועלום רעות אפי' בלתי שום דרכא דממונא: כי אני ה' אלהיכם. אלהי הקונה ואלהי המוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם: (יח) את חקותי. ענין השביעית והיובל: ואת משפטי תשמרו. בענין המכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהי' שם אונא': וישבתם על הארץ לבטח. שלא תגלו ממנה על השך ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם ועל השך בעון בלעו קלפתי: (יט) ואכלתם לשבע. שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה במוצר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות הששית גם לשביעית: וישבתם לבטח עליה. ולא תשאו חרפת רעב שלא תצטרכו ללכת בארצות אחרות לקנות התבואה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל. וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה

הטעם

פירוש רשב"ם

(טז) כי מספר תבואת. שעד היובל הוא מוכר ולא גוף הקרקע:

לשלש

לכם בשנה הששית ועשת את־
התבואה לשלש השנים: כב וזרעתם
את השנה השמינת ואכלתם מן־
התבואה ישן עד | השנה התשיעת
עד־בוא תבואתה תאכלו ישן:
כג והארץ לא תמכר לצמתת כי־לי
הארץ כי־גרים ותושבים אתם עמדי:
כד ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו
לארץ: ס רביעי כה כי־ימוך אחיך ומכר
מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל
את ממכר אחיו: כו ואיש כי לא יהיה־
לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו:
כז וחשב את־שני ממכרו והשיב את־
העדף לאיש אשר מכר־לו ושב
לאחזתו: כח ואם לא־מצאה ידו די
השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו
עד שנת היובל ויצא ביבל ושב
לאחזתו: ס חמישי (שלישי כשהן מחוברין) כט ואיש
כי־ימכר בית־מושב עיר חומה והיתה
גאלתו עד־תם שנת ממכרו ימים
תהיה גאלתו: ל ואם לא־יגאל עד־
מלאת לו שנה תמימה וקם הבית
אשר־בעיר אשר־לא° חמה לצמיתת
לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל:
לא ובתי החצרים אשר אין־להם חמה
סביב על־שדה הארץ יחשב גאלה
תהיה־לו וביבל יצא: לב וערי הלוים
בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה

°לו ק

ללוים

אונקלוס

לתלת שנין: כב ותזרעון ית שתא תמינתא ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: כג וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי: כד ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: כה ארי יתמסכן אחוך ויזבן מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוהי: כו וגבר ארי לא יהי ליה פריק ותדביק ידיה וישכח כמיסת פורקניה: כז ויחשב ית שני זבינוהי ויתיב ית מותרא לגבר דזבין ליה ויתוב לאחסנתיה: כח ואם לא אשכחת ידיה כמסת דיתיב ליה ויהון זבינוהי בידא דזבן יתיה עד שתא דיובלא ויפוק ביובלא ויתוב לאחסנתיה: כט וגבר ארי יזבין בית מותב קרתא מקפא שור ויהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוהי עידן בעידן יהי פורקניה: ל ואם לא יתפרק עד משלם ליה שתא שלמתא ויקום ביתא דבקרתא דליה שורא לחלוטין לדזבן יתיה לדרוהי לא יפק ביובלא: לא ובתי פצחיא דלית להון שור מקף סחור סחור על חקל ארעא יתחשבון פורקנא יהי ליה וביובלא יפקון: לב וקרוי ליואי בתי קרוי אחסנתהון פורקן עלם תהי לליואי:

ודיפרוק

מסרה הששית, ב' מ"ק ומ"ת. ועשת, ל'. התבואה, מלא. לשלש, ג' וא' ולשלש קלמון וחסר. כב וזרעתם, ל' ריש פסוק וחד וזרעתם הרבה. השמינת, מ"ק וס"ת ל' כ"כ. התבואה, מלא. התשיעת, ל' כ"כ מ"ק חסר תנין. בוא, י"ג מלא. תבואתה, מלא. כג והארץ, ח' ר"פ. לצמתת, קדמא מירק תנין פתח סי' לי לקנה וחסר דחסר. כי לי, מקף. ותושבים, כל לי' מלא במ"ג. כד ארץ, ה'. כה כי ימוך, חד מן ד' זוגין מן ג' ב' קדמא לא כתיב ו' תנין ותליתאה כתיב ו' דין כי ולא וכי. ימוך, כולם מלא. גאלו, חסר. הקרב, חסר. כו גאל. כל או' חסר. והשיגה, ל' וחד או, השיגה ומלא. כז העדף, כל או' חסר דחסר. לאיש, ל"ב. כח ואם, בקדמא. לא, במתג ומקף. די, ו'. השיב, מלא. הקנה, כל לי' חסר במ"ד. היובל, ח' מלא. ביבל, חסר. כט ימכר, כולם חסר. בית מושב, ל' מלא ופתח. חומה, מלא. גאלתו, הג' דגושה. תם, ה' וחסר. גאלתו, הג' רפי. ל ואם, במונח. מלאת, מלא א' וח"ו. תמימה, מלא. אשר לא, ע"ז כ"כ בא' וקרי בוי"ו. חמה, חסר. לצמיתת, סי' ומכר אלא קונה מזק ומ"י וח"ו. לצמיתת לקנה, בפתח ל' כבד כ"ל קנין עלמין. לדרתיו, חסר ב' ווי"ן. ביבל, חסר. לא וביבל, חסר.

ת"א ועשת את התבואה ר"ה יג נדרים סא. וזרעתם את השנה השמינת לחם השנה שם. ואכלתם מן התבואה ישן נדרים נח. עד בוא תבואתה שם. והארץ לא תמכר לצמתת מגילה עט סנהדרין קו ערכין טו: כי לי הארץ גיטין מז. ובכל ארץ אחזתכם גאלה קדושין כא. כי ימוך אחיך שם כ ערכין ל. ומכר מאחזתו קדושין ע. וגאל את שם כא. ואיש כי לא יהיה לו גאל שם. גאלתו שם כ כא ערכין ל. וחשב את שני ממכרו ערכין שם. והשיב את העדף שם. לאיש אשר מכר לו שם. ויצא ביובל שם כט. ושב לאחזתו שם יד. ואיש כי ימכר מגילה ג קדושין כ ערכין לא לב. עד תם שנת שם יט לא נדה מח. ימים תהיה כתובות נז קדושין כ כט. עד מלאת לו שנה ערכין לא. תמימה שם. וקם הבית אשר בעיר קמא כב ערכין ל לא לב. אשר לא חמה מגילה ב ה י שבועות יו ערכין לב. לקונה אתו שם לא. לא יצא ביובל שם כט לא. ובתי החצרים שם לג. על שדה הארץ יחשב קדושין כא ערכין שם. גאלה תהיה לו קדושין כ ערכין ל לג. גאלת עולם תהיה ללוים שם לג.

רש"י

והפירות נפחתים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. (ת"כ) ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. (ת"כ) אל תרע עיניך בה שאינה שלך: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. (ת"כ) לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש (קדושין כא) בקדושין בפרק ראשון. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. (ת"כ) מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מפני דוחק עוני: מאחזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. (ת"כ) ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. (שם ת"כ) וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו

שתיתיתא ותעביד ית עללתא דתספוק לתלת שנין: (כב) ותזרעון ית שתא תמינתא ותיכלון מן עללתא עתיקתא דהדוא שתא שתיתיתא עד שתא תשיעתא עד זמן מיעל עללתא תיכלון עתיקתא: (כג) וארעא דישראל לא תזדבן לחלוטין ארום דילי ארעא ארום דיירין ותותבין אתון עמי: (כד) ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: (כה) ארום אין יתמסכן אחוך ויזבון מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוי: (כו) וגבר ארום לא יהי ליה מאן דחמי למפרוק ותארע ידיה וישכח הכמיסת פורקניה: (כז) וידייק ית סכום שני זביניה ויתיב ית מותרא לגבר דזבין ליה ויתוב לאחסנתיה: (כח) ואין לא תארע ידיה הי כמיסת דיתיב ליה ויהי זביניה ביד מאן דזבין יתיה עד שתא דיובלא ויפוק בלא כסף ויתוב לאחסנתיה: (כט) וגבר ארום יזבון בית מותבא בבירנין דמקפן שור ויהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוי מן עדן לעדן יהי פורקניה: (ל) ואין לא יתפריק עד זמן מישלם ליה שתא שלימתא ויקום ביתא דבקרתא דליה שורין לחלוטין לדיזבן יתיה לדרוי לא יפוק ביובלא: (לא) ובתי כופרניא דלית להון שור מקף חזור חזור הי כשינדיסין דפריסן על חקל ארעא יתחשבון פורקנא תהי להון וביובלא יפקון: (לב) וקירוי ליואי בתי קירוי אחסנתהון
פורקן

בעל הטורים

ס"ה שמשנן ס"ם עמד שנים. ויקנו בגם: (כג) כי גרים ותושבים אתם עמדי סמיך ליה ובכל ארץ אחוזתכם לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם: (כה) מלאה ב' במסורה הכא ואזלך גם לשוב מלאה בית. דרוך קן. לה פי' אם לא מלאה ידו שאינו יכול לגאול
יאמר

יונתן

לשון ליווי גבי ברכה ולא הי"ל כי אם ושלחתי את ברכתי אלא דקאי הליווי על האוכלום שיאספום: (כו) מאן דחמי למפרוק פי' גואל הראוי לגאול וגם מרגים בקנוי' שכתב רש"י: (כט) מן עידן לעידן פי' מעת לעת וס"ל כרבנן פלק המוכר וימים שיבעי ליה למעת לעת דלי מעד תום שנה ממכרו ה"א מיום לסשון אין מעת לעת קמשמע לן יע"ש: (לא) כשינדיסין וכו' פירוש כאוהלים הפירוסים על השדה ודומהו נמלא בפרקי ר"א גבי משה שנגלין בהר וכולו בשמים כענדם שהוא פרוסה ובני אדם עומדים אחוכה וכו' ע"ש

רש"י

עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיר' ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי החשבון של כל שנ' אכלת אות' שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר חבו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכל' ויתננו ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. (ערכין ל) מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. (ת"כ) שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: (כט) בית מושב עיר חומה. (ת"כ) בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאלתו. לפי שנאמר בשד' שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצ' ובתוך שתי שני' הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה הראשונה גואלה ולאחר מכאן אינ' גואלה: והיתה גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן (בראשית כד) תשב הנערה אתנו ימים: (ל) וקם הבית לצמיתת. יצא מרשות המוכר ועומד ברשות של קונה: (אשר לא חמה. לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל שאין לו עכשיו חומה והיה' לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שהוצרך לכתוב לא בספרים תקנו לו. במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביבל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו שאין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע (יהושע יג) הערים וחצריהם (בראשית כה) בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלי' עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. (ת"כ) מיד אם ירצה. וזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי
הלוים

רמב"ן

אחורמנה דמלכה. הנכון בעיני שאין זה לאו ללקות עליו אבל הוא טעם יאמר הכהינו ביניכם היובל ולא יקשה בעיניכם כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כאשר הממכרי' וזו היא כונתם בת"כ לצמיתת לחלוטין כי לי הארץ אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם אל תעשו עצמכם עיקר אתם עמדי דיו לעבד שיהא כרבו כשהי"ה שלי הרי היא שלכם וטעם כי לי הארץ על דרך האמת כמו ויקחו לי תרומה וזהו שרמזו כאן דיו לעבד שיהא כרבו כי ימיה היובל נוהג בעולם והמשכיל יבין: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך על פרשה של אחריו שהמוכר רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב לשון רש"י ואינו נכון בעיני שיכלול בפרשת היובל ובכל ארץ אחזתכם תתנו גאולה ויאמר בפרשת השנים כי ימוך אחיך וגו' והנכון בעיני שיאמר ובכל ארץ אחזתכם הארץ אשר אני נותן לכם לאחזה תתנו הגאולה הזאת של היובל ואמר גאולה כמו גאל יי' עבדו יעקב שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו וכן וגאלתי אתכם בזרוע נטויה אף זה תתנו גאולה לארץ שאני רוצה לגאול אותה מיד המחזיקים בה שלא נתתיה אני להם בחלק אחזתם והוצרך לומר כן בעבור שאמר כי לי הארץ והנה כל הארץ לו היא לפיכך חזר ואמר שינהוג היובל בארץ אחזתינו בלבד לא בחוצה לארץ ואמר ובכל שהיא תנהג בכל אחזתינו גם בעבר הירדן ובכל מקום האחוזה לא בארץ כ' אשר שם המקדש בלבד: (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה. בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו רצתה התורה שיגאלנו בתוך השנה הראשונה ובעבור כי האדם לשדה נעבד וממנו יצא לחם למחיתו
רצה

אבן עזרא

על הלשון: (כב) ישן. [ס]שב אל מן וטעמו כעלם וכן מן הכפרת [י]תעשו את הכרובים: (כג) לצמתת. כמו כריתות [כ]ותי"ו שרש מגזרת יצמיתם יי' [ל]אלהינו: כי לי כל הארץ. זה טעם נכבד וכן אמר משה לתפלתו יי' מעון אתה היית [מ]לנו את' כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: (כד) ארץ אחזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: (כה) ימוך. מהשפלים [נ]השנים הנראים ונח נעלם ביניהם וטעמו דל ואביון: הקרב אליו. ממשפחתו: (כז) וחשב. מהבנין הכבד [ס]הדגוש: (כח) ויצא. הממכר. והנה [ע]שם תחת תאר השם ורבים כמוהו והאר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחזתו שדה או כרם: (כט) עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שנתם שוב השמש למקומו והנה אמרנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: (לא) על שדה הארץ יחשב. כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי' עם: גאלה תהיה לו. [פ]לכל בית ובית כמו בנות צעדה על [צ]שור וכמו על בנים כי [ק]אהיבנו: (לב) גאלת עולם. נכחי ובעבור שאמר גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי. וי"ו ויצא כפ"א [ר]רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר ממשפט אחד: (לה) ומטה ידו. מגזרת לא ימוט
והמ"ס

פירוש על אבן עזרא

[ס]טעמו כי מלת ישן ל"ז ותבואה ל"נ והיה לו לומר ישנה רק שהב אל מלת מן שהוא ל"ז כאלו אמר מן עלם התבואה. [י]טעמו מן הכפרת עצמו. [כ]כי שרשו צמת. [ל](תהלים צ"ד כ"ג). [מ](שם צ' א'). [נ]ר"ל מגזרת נחי ע"נ כי שרשו מוך. [ס]ר"ל מבנין פקד הדגש. [ע]כי ממכר הסמוך אומר לשדה או כרם הנמכר כמו ויצא וממכר בית וכאן שאיננו סמוך הוא שם. [פ]פי' כן לפי' שבתי החצרים לשון רבים וגאולה תהיה לו לשון יחיד. [צ](בראשית מ"ט כ"ב). [ק](ירמיה ל"א ע"ו). [ר]בל"ח (זח).
תהלים

ספורנו

המעט מספיק באיכותו: (כא) ועשת את התבואה. באופן שתשבע עין מראות ותראו שיספיק הכמות: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. הקרקע הנעבד: כי לי הארץ. הגליל הוא ארץ ה': כי גרים ותושבים אתם עמדי. באותו הגליל שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם: (כד) ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ. אבל בח"ל אין שם דין שמטין ויובלות:
והחזקת

פירוש רשב"ם

(כא) לשלש השנים. לפי הפשט. זריעת ששית תפרנס ששית. ושביעית ושמינית יזרעו ויאכלו מתבואת ששית עד תחלת תשיעית שיתפרנסו מתבואה הנזרעת בשמינית: (כד) גאלה תתנו לארץ. אם ירצה המוכר לפדותה לפני היובל: (כז) והשיב את העודף. מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין העודף. המעדיף. תדע על שנים שאכל כבר:
ואשר

לַלְוִיִּם: לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא
מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי
עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא
יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם: ס
לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ
וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ: לו אַל־
תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ
מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ: לז אֶת־כַּסְפְּךָ
לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן
אָכְלֶךָ: לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת
לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם
לֵאלֹהִים: ס ששי (רביעי כשהן מחוברין) לט וְכִי־
יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד
בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד: מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב
יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ:
מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב
אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב:
מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד:

אונקלוס

לג ודי יפרוק מן ליואי ויפקון זביני ביתא וקרוי אחסנתיה ביובלא ארי בתי קרוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: לד וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי אחסנת עלם הוא להון: לה וארי יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקף ביה דיר ותותב ויחי עמך: לו לא תסב מניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: לז ית כספך לא תתן ליה בחבוליא וברביתא לא תתן מיכלך: לח אנא יי אלהכון דאפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: לט וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין: מ כאגירא כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: מא ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתיה ולאחסנת אבהתוהי יתוב: מב ארי עבדי אנון דאפקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין:

* הרמב"ן גרס ידור ויתותב.

לא

מסרה לג ואשר, י"ב כ"פ. ביבל, חסר. הוא, וא"ו וסירק. לד ושדה, הפ"ין בס"פ. עריהם, מלא. אחזת, פזי"ן דגוש'. הוא, ס' דמטעין דסברין הנא. לה וכי ימוך, ב' ומטה, ב'. והחזקת, לי' מלעיל. בו, הב' דגושה' מדין אחי מרחוק. לו ותרבית, ג' ומלא. מאלהיך, המ"ס כפי ובמאלהיך. לז את, במקף לא בקדמא. כספך, ל'. בנשך, י"ג מתחין בקיפרא ואס"ק. ובמרבית, מלא. לח אני, ל' כ"ם בטעם בקיפרא. הוצאתי, מלא דמלא. לאלהים, מלא. לט וכי, ב'. תעבד, חסר. עבדת, ב' וחסר. מ כשכיר ב'. כתושב, מלא. היבל, חסר. יעבד, חסר. מא אבתיו, כולם חסר במ"ג. ישוב, מלא. מב ממכרת, ל'.

ת"א אשר יגאל מן הלוים שם. ויצא ממכר בית שם. כי בתי ערי הלוים שם. ושדה מגרש עריהם שם. כי אחזת עולם שם כח לד. וכי ימוך אחיך קדושין כ מציעא פא קיד ערכין ל. אל תקח מאתו נשך ותרבית קדושין כ ב"ק קיב מציעא עה סא ערכין ל. את כספך לא תתן לו בנשך מציעא ס סא עה. ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך מציעא סב תמורה ו נדרים פב מציעא סב פז. לתת לכם כתובות קי. וכי ימוך אחיך עמך קדושין כ מציעא עא ערכין ל. עד שנת היובל יעבד עמך קדושין כ. ויצא מעמך הוא ובניו עמו קדושין כב. ושב אל שם טו כח מציעא עא מכות יג. לא ימכרו ממכרת עבד סנהדרין פו עק ידה מער ס.

רש"י

הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה' הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם. ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל. וגאול' זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאלת עולם תהי' ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצא' ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאול' כשדות כדי שלא יופקעו נחלותיהם מהם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכר' גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל (ויקרא כז) ואם מכר את השד' לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהי' קשה להקימו אלא חזקהו משעת נטית היד למה זה דומ' למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: (לו) נשך ותרבית. חד שוויניהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין: ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך (ב"מ סא) או התולה מעותיו בנכרי להלוות' לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אד' והמחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לח) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלו' מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכ' מארץ מצרי' על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. (ת"כ) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א: (לט) עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא נכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעלו: (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: (מא) הוא ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: ואל אחזת אבתיו. (ת"כ מכות יג) אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי

עבדי

רמב"ן

רצה שלא השדה ביובל אבל הבית לאחר היאוש שהנה דירתו ועמד שנה בבית אחר לא איכפת לו כי לא תמנע מיתו אם יחלט ובתי החצרים עשויים לסמיכת השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה ועל כן דינם כשדה הארץ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. הנרא' בפשוטו של פסוק זה כי אמר גאלת עולם תהיה ללוים לגאול מיד ולגאול לעולם ולא פירש בהם אם יגאלו הקרובים ולא אם ינהג בהם יובל לפיכך חזר ואמר ואשר יגאל מן הלוים

יהיה

פירקן עלם יהי לליואי: (לג) ומאן דיפרוק מן ליואי ויפוק זביני ביתא וקירוי אחסנתהון ביובלא ארום בתי קירוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: (לד) וברם חקיל פרוילי קירויהון לא יזבנון ארום אחסנת עלם הוא להון:
[(לד) וחקל פרווילי קירייהון לא יזדבן ארום אחסנת:]
(לה) וארום יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקיף ביה ותהנייה יהור ותותב ויתפרנס עמך: (לו) עמי בית ישראל לא תיסבון מניה לא שערין ולא ריבין ותדחל מאלהך ויתפרנס אחוך עמך: (לז) עמי בני ישראל ית כספיכון לא תיתנון ליה בשערין וריבין לא תתנון עבוריכון:

[(לז) ית כספך לא תתן ליה בשערין וברבין לא תתן מזונך:]
(לח) אנא הוא יי אלהכון די פריקית ואפיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצרים מטול למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: (לט) וארום יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה הי כנימוסי פולחנות עבדיא: (מ) הי כאגירא הי כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: (מא) ויפוק לבר חורין מעמך הוא ובנוי עמיה ויתיב לגניסתיה ולאחסנת אבהתוי יתוב: (מב) ארום עבדי הינון דהנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים לא יזדבנון
דהי

בעל הטורים

יעמד ביד הלוקח עד שנת הדרור חם הוא מלאה בית ודרור שנשנה הדרור ימלא ביתו: (לד) ושדה ב' במסורה הכא ואידך (ש"ב א) ושדי תרומות היינו דאמרינן בערכין (ד' ל"ג) שדה מגרש עריהם לא ימכר פי' לא ישונה. וכמו כן שדי תרומות לא ישונה כדכתיב (שם) אל טל ואל מטר: (לו) ומי אחיך עמך ומחזיק ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית כמו שכל המלוה ברבית אינו חי וכה"א (יחזקאל יח) בנשך נתן וחי לא יחיה. נשך בגימ' זה נחש לעשיד לבא אין הנחש מתרצא כדכתיב ונחש עפר לחמו כן הלוקח רבית לא יחיה. ד"א שדומה רבית לנחש שנושך כנחש. רבית עולה תרי"ב ששקול כנגד תרי"ג מצות (עי' רבה שמות פ' מח): (מ) כשכיר ב' במסורת הכא ואידך עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד) כמו למה שאמרו חכמים פועל מוזל לפי' בחצי היום פי' כשכיר
יהיה

יונתן

ע"ש: (לו) ויתפרנס אחוך עמך פי' שלא תבין מיתתו ממש אלא פרנסתו היינו חיותו
רש"י: (לז) בשערין כו' שיעור נוסף על הקרן והכי דייק. ליתנא דתרגום ירושלמי:
סותביל

רמב"ן

ושיר הגואל שיגאל הוא עצמו או הלוי הקרוב אליו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל מיד הקונה על דעת כן יגאל שישוב שני ממכרו והשיב את העודף לומר שיובל נוהג בהם ותהיה גאולת הלויים כאשר אמר בישראל וחשב את שני ממכרו וגו' ורבותינו אמרו שהכתוב מדבר בלוי שקנה מלוי ולפי דבריהם יראה לי בפי' הפסוק כי היה לפני' בישראל כשצריך אדם למכור שדהו שיגאל הקרוב בירושתו ויקנה אותה והוא הנקרא גאולה שנא' קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות וכן מפורש שם בענין בועז ונראה בעיני שהיו דנים לו דין קדימה כאשר הנהיגו לנו רבותינו בדינא דבר מצרא והיו קונים מן הגואל הראשון בקנין סודר כמו שעשה בועז והנה יאמר הכתוב בכאן כי כאשר יגאל מלוי נחלת לוי קרובו כלומר שיקנה אותה ממנו כדין הגאולה יצא הממכר ההוא ביובל לימד שיהא יובל נוהג בהם בגאולה כמכירה אחרת ולא היה צריך להזכיר הדין במכירה לבדה כי הם בכלל ישראל אלא שיפה כחם בגאולת עולם והדין הזה של גאולה גם בישראל יהיה נוהג אבל הזכירו הכתוב בלוים שלא תאמר לא נתנו הערים אלא לשבט הלוי כלו ולכן יצאו מישראל אבל לא מלוי וכל שכן מגואל קרוב שאנחנו מייבמוהו לקנות ולכך אמר שאף הגאולה תצא ביובל ומן הלוי נלמד בישראל ואפשר גם כן שאין הלוים רשאין למכור בעריהם לישראל בשום מכר ולכן מקרא כל קנייתן גאולה: (לו) וטעם וחי אחיך עמך. שיהיה עמך והיא מצות עשה להחיותו שממנה נלמדנו על פקוח נפש במצות עשה ומכאן אמרו וחי אחיך עמך זו דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותה הוא מגיע לישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים דרש בן פטורי מוטב ישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתתו של חבירו עד שבא רבי עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך וחזר ואמר וחי אחיך עמך לחזק ולהזהיר ומדרשו אהדר ליה רבית דליחיי עמך נוה בהמזכת רבית קצוצה כענין שאמר בגזל והשיב את הגזילה אשר גזל ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן הענין ידור ויתותב ויחי עמך אבל על דעת רבותינו בגמרא והחזקת בו ובגר ותושב וחי כל אחד מהם עמך: נשך ותרבית. אל שויהם רבנן ולעבור עליו בשני לאוין לשון רש"י. ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילוהו מנה ליתן לו ברביתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבלבל ועולה. התרבית הוא שילוהו עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים ואין בו רבית אחר הזמן ההוא כי זה איננו נושך שלא יעלה יותר מן הסך ההוא אבל הוא רבית ולכך אמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבי' לא תתן אכלך כי המנהג להלוות את הכסף בנשך בכל שנה יתן כך והאוכל ילוהו עד הקציר ואז יפרענו מגרנו בתוספת קצוב: (מ) וטעם כשכיר כתושב יהיה עמך. שלא יהיה עמך בביתך כעבד אלא כשכיר שנה שהוא הנשכר לעבודת בני חורין ולא יכבידו עליו או כתושב שדרך התושבים הבאים לגור בארץ שיעבדו את בעל הבית אשר הם מתגוררים עמם לכבודם כענין יעקב עם לבן שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך. ובת"כ כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו כתושב מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו. יהיה עמך. עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה וכו': (מז) משפחת גר. זה עכו"ם כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעכו"ם עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב לה עצים ולשאוב לה מים לשון רש"י מת"כ. ואם כן יאמר או לעקר משפחת גר וקרא עכו"ם עקר בעבור שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה. ואונקלוס תרגם לארמאי והוא הנכון והזכיר הכתוב נמכר לגר
התושב

אבן עזרא

ושמ"ס שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך. ישראל: עמך. שאתה חייב להמציא עמך שאתה רואה: גר ותושב. ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי. כמו יחיה: והחזקת בו. הסך ומטה ידו שלא יפול: (לו) נשך ותרבית. מפורש בדברי הקבלה. תי"ו תרבית נוסף כמו תרמית וזהו מגזר' כי רק הוא מהפעלי' שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאה ואחר כן פי' הנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית: (לח) וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה וטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאולת הארץ. והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר שישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשה הסדר דבקה: (לט) ונמכר לך. הוא מעצמו או גנב ונמכר ומכרוהו בית דין: (מא) הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם: (מב) וטעם כי עבדי הם. כי אני קניתים מבית עבדים:
תרדה

פירוש על אבן עזרא

(תהלים קי"ב ו'). (שם ל"ד י"ח). (ב"מ ד' ס' ע"ב). (ירמיה כ"ג כ"ו). ר"ל תרבית שרשו רבה. (תהלים קל"ע כ"ב) שרשו כלה. שרשו שכה. ר"ל נגד צפון.
אף

ספורנו

(לה) והחזקת בו. להקימו: (לו) אל תקח מאתו. כי זה דרך נאות להקימו כשתלוהו בלי נשך ותרבית: וחי אחיך עמך. וזה תעשה כשיש לאל ידך די לחיות אתה ולהלותו כאמרם ז"ל (מציעא פרק אלו מציאות) חייך קודמים לחיי חברך: (לח) להיות לכם לאלהים. שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולכן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזרו זה את זה להשלים המכוון: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך. הקנוי קנין שם שנים יהיה אצלך כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שהתישב עמך לשנים רבות: (מב) כי עבדי הם. אע"פ שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לכל שעבוד מכל מקום מלך מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות
מושלט

פירוש רשב"ם

(לג) ואשר יגאל מן הלוים. כמו שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים. והוא ירצה לגאול. ואין לו בזה לגאול. ויצא ממכר בית וגו' כלומר תשוב לו בחנם: ושדה מגרש. כמפורש באלה מסעי: (לט) עבדת עבד. לרדותו בפרך כעבד כנען:
או

מג לא־תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך:
מד ועבדך ואמתך אשר יהיו־לך מאת
הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו
עבד ואמה: מה וגם מבני התושבים
הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם
אשר עמכם אשר הולידו בארצכם
והיו לכם לאחזה: מו והתנחלתם אתם
לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם
בהם תעבדו ובאחיכם בני־ישראל
איש באחיו לא־תרדה בו בפרך: ס
שביעי מז וכי תשיג יד גר ותושב עמך
ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב
עמך או לעקר משפחת גר: מח אחרי
נמכר גאלה תהיה־לו אחד מאחיו
יגאלנו: מט או־דדו או בן־דדו יגאלנו
או־משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו
או־השיגה ידו ונגאל: נ וחשב עם־
קנהו משנת המכרו לו עד שנת
היבל והיה כסף ממכרו במספר
שנים כימי שכיר יהיה עמו: נא אם־
עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו
מכסף מקנתו: נב ואם־מעט נשאר
בשנים עד־שנת היבל וחשב־לו כפי
שניו ישיב את־גאלתו: נג כשכיר שנה
בשנה יהיה עמו לא־ירדנו בפרך
לעיניך: נד ואם־לא יגאל באלה ויצא
בשנת היבל הוא ובניו עמו: מפטיר
נה כי־לי בני־ישראל עבדים עבדי הם אשר־הוצאתי אותם מארץ מצרים

אני

אונקלוס

מג לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך: מד ועבדך ואמתך
דיהון לך מן עממיא דבסחרניכון מנהון תקנון עבדין
ואמהן: מה ואף מבני תותביא ערליא דדירין עמכון
מנהון תקנון ומזרעיתהון דעמכון דאתילידו בארעכון
ויהון לכון לאחסנא: מו ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון
למירת אחסנא לעלם בהון תפלחון ובאחיכון בני ישראל
גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו: מז וארי תדביק יד
ערל ותותב דעמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל
תותב דעמך או לארמאי מזרעית גיורא: מח בתר דיזדבן
פורקנא תהא ליה חד מאחוהי יפרקניה: מט או אחבוהי
או בר אחבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה
יפרקיניה או דתדבק ידיה ויתפרק: נ ויחשב עם זבניה
משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי
במנין שניא כיומי אגירא יהי עמיה: נא אם עוד סגיאות
בשניא לפומהן יתיב פורקניה מכסף זבינוהי: נב ואם
זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויחשב ליה
כפום שנוהי יתיב ית פורקניה: נג כאגיר שנה בשנה
יהי עמיה לא יפלח ביה בקשיו לעינך: נד ואם לא
יתפרק באילין ויפוק בשתא דיובלא הוא ובנוהי עמיה:
נה ארי די לי בני ישראל עבדין עבדי אנון דאפקית יתהון

מארעא

מסרה, מג בפרך, ג'. מאלהיך, המ"ם רפי ובמאלהיך. מד סביבתיכם, ב' ח"ו ומלא ב' יודין. מה וגם, י"ג ר"פ. התושבים, מלא דמלא. הגרים, ד' מלא. וממשפחתם, ל' ומ' ממשפחתם. הולידו, ב' א' חסר דין מלא דמלא. מו והתנחלתם, בס"פ אין בנו"ן מתב. אתם, חסר. לבניכם, מלא. אחריכם, מלא. לעלם, י"א חסר. בהם תעבדו, ב' בלי'. תעבדו, חסר. ובאחיכם, ב' מלין בקדמא ומהפך בחד תיבה ומלא. לא תרדה, ב' ובענין. מז תשיג, מלא. ותושב, בפסוק. ומך, ל'. ומ' ואם מך. ונמכר, ה"כך בפס"ח. לגר, ל'. לעקר, ל'. משפחת, ל' בסיפרא. מח נמכר, הכף בפתח. לו, דגוש מד"ד. מט דדו, כולם חסר במ"ה. השיגה, ל' ומלא ומ' והשיגה. נ קנהו, חסר דחסר. היבל, חסר. נא אם, ז' ר"פ בסיפרא. רבות, מלא. לפיהן, מלא משמש ה"ב מן חד חד ן וחד מ'. ישיב, מלא. נב ואם, ברוב ס' אין הוי"ו בגעיא. היבל, חסר. שניו, ג' ומלא. ישיב, כ"ד. נג כשכיר, ל' מלא. בפרך, הב' דגש מדין א"מ כנודע. לעיניך, מ' נד באלה, הב' בשוא. היבל, חסר. ובניו, ב' ומלא. נה כי לי, בהעלותך כי לי כל בכור, כי במונח ודין במקף וסי' עבדים זכיזין בוכריא מתיכין. הוצאתי, מלא דמלא. אותם, מלא.

ת"א וגם מבני יבמות מו עם סוטה ג גיטין לז קדושין סו. אשר הולידו יבמות עח סוטה ט. והתנחלתם מגילה כג כתובות מג ח"ר סא גיטין לח קדושין יו כב בתרא קי. לרשת אחוזה בכורות יג. לעלם בהם תעבדו ברכות מו סוטה ג גיטין לח קדושין כב נדה מז. וכי תשיג קדושין יד. לגר תושב עמך או לעקר שם כ ב"ק קיג ערכין ל. אחד מאחיו קדושין כא. או דדו או בן דדו יגאלנו יבמות כב קדושין טו כא. או השיגה ידו שם טו. ממשפחתו יגאלנו יבמות כב קדושין טו כא. וחשב עם קנהו שם יז יח קמא קיג. כימי שכיר קדושין כ כא ערכין ל. אם עוד רבות בשנים קדושין כ ערכין ל. ישיב גאלתו קדושין ח יו. מכסף מקנתו קדושין ח יד יו ערכין ל. ואם מעט נשאר בשנים קדושין כ. כפי שניו קדושין שם ערכין שם. ואם לא יגאל באלה קדושין שם. ויצא בשנת היובל שם. כי לי בני ישראל עבדים שם כב קמא קיז מליעא י בתרא י.

רש"י

עבדי הם. (ת"כ) שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל. באומות איני נוחל. שהרי הזהרתני (דברים כ) לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבתיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. (קדושין סז) שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם: והתנחלתם. כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל ותותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו

עמו

הי כנימוסי ובין עבדיא: (מג) לא תשתעבדון ביה בקשיו ותדחל מאלהך:
(מד) ברם עבדיכון ואמהתיכון דיהון לכון מן אמהתכון דסחר עממיא די
בחורנותיכון מנהון תזבנון עבדין ואמהן: (מה) ואוף מבני תותביא ערליא
דדיירין עמכון מנהון תזבנון ומן יחוסיהון דעמכון דאתילידו בארעכון ולא מן
כנענאי ויהון לכון לאחסנא: (מו) ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון לירותת
אחסנא לעלם בהון תפלחון ובאחוכון בני ישראל גבר בחבריה לא תשתעבדון
בהון בקשיו: (מז) וארום תארע ית ערל ותותב דעמך ויתמסכן אחוך עמיה
ויזדבן לערל תותב דעמך או לשריש פולחנא נוכראה למשמשא לה ולפלחהא
דמזרעית גיורא: (מח) בתר דישתמודע לכון דיזדבן מן יד פורקנא יהי ליה
חד מן אחוי יפרקיניה: (מט) או אחבוי או בר אחבוי יפרקיניה או מקריב
בישריה מזרעיתיה יפרקיניה או תארע ידיה או ידא דציבורא ויתפריק:
(נ) וידייק עם ערלאה דזבניה משתא דיזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף
זבינוי במנין שניא הי כיומי אגירא יהי עמיה: (נא) אין עד כדון אית סגוי
בשניא לפום סכומהון יתיב פורקניה מכסף זבינוי: (נב) ואם קליל ישתיירון
בשניא עד שתא דיובלא ויחשב ליה כפום סכום שנוי יתיב ית פורקניה:
(נג) הי כאגיר שנא בשנא יהי עמיה לא ישעביד ביה בקשיו ואנת חמי ליה:
(נד) ואין לא יתפרק באילין שנייא יפוק בר חורין בשתא דיובלא הוא ובנוי
עמיה: (נה) ארום דילי הינון בני ישראל משתעבדין לאורייתי עבדי הינון
דאפיקית

בעל הטורים

עמך עד שילכה ואפי' ביומו אם ירצה יחזור: (מה) הולידו ב' במסו' הכא ואידך
הולידו בהם במוכרים (ביתקלב מז) בבנין שלוקום שארץ שלוה. ליתן לגרים חלק
בארץ שאע"פ שבגלילם הארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לע"ל יטלו חלק בארץ:
(מו) והתנחלתם אותם לבניכם ב' הכא ואידך והתנחלתם את הארץ זה שאמרו חכמים
עבד אתקש לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה: (מט) בן דדו ח"ו אותיות בן דוד:
(נא) אם עוד רבות בשנים רבות בגי' יובל בגרעון כסף: (נב) שניו ג' הכא ואידך
(קהלת ו) ורב שיהיו ימי שניו (איוב לו) מספר שניו ולא חקר פי' כפי שניו בין אם
הם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו או מועטים כמו אתי מספר לעולם ישיב גאולתו. י"ד פעמים כתיב יובל כנגד י"ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה ושמעה
ספר

יונתן

(מה) תותבים ערילאה פי' תושב ערל כדכתיב בספרים גר ותושב וכן בת"כ אייק מקראי
ע"ש: (מז) לשריש פולחנא נוכראה למשמשא וכו' ל"ל. פירושא כדמפרש רש"י:
(מח) בתר דישתמודע פי' תכף שהכרי שיודע להם שנמכר יגאלהו ואין להמתין עד
שיטמע וכן בת"כ: (מט) ידא דציבורא פי' אם לא יגאלהו אחד ממשפחתו מחויב
הציבור לפדותו מדכתיב אחד מאחיו: (נג) ואנת חמי מדכתיב לעיניך כדפירש"י:
(נה) משתעבדין לאורייתא פי' ישראל משועבדים לאורייתי לקנות בה יומם ולילה
לשמרה

רש"י

עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. (קדושין כ ב"מ עא) זה הגוי
כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות
אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאלה תהיה לו. מיד אל תניחהו
שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי
ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידיך הכתוב
מדבר ואעפ"כ לא תבא עליו (ב"ק קי"ג) בעקיפין מפני חלול השם אלא
כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו
אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה
הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שני' ובא ליגאל ינכה לו
חמש' מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וזהו והי' כסף ממכרו במספר שנים:
(נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר
עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) ואם עוד רבות בשנים. עד היובל:
לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה
רואה: (נד) (הוא ובניו עמו. הגוי חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל
באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי
קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה:
לא

רמב"ן

המושב עמנו והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא עכו"ם עצמו. והוא מלשון
עקר שרשוי. ואמר משפחת גר שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו הוא
חבור כאשר שמך עמו שימכר לעקר משפחתו וצוה הכתוב שתהיה לו גאולה
והיא מצות עשה לכל ישראל שיגאל אותו ואמר כך לוה בקרובים שהם
קודמים. וטעם המצוה בגר כדי שלא יטמע וילמד ממעשיהם כי בשאר
הנמכרים הגאולה בקרובים רשות. ולכך אמר כאן כי לי בני ישראל
עבדים עבדי הם לומר אע"פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל
לה

אבן עזרא

(מג) תרדה בו. כטעם וממשלה: בפרך. כדברי המתרגם ארמית: (מד) מאת
הגוים אשר סביבתיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: (מה) וגם מבני
התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או
מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוי' כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמ'
והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני כל הגר הגר
בארץ כנען ואיננו כנעני בייחוסו או הם ידעו. להוציא זה הדבר לאמתו כי
דעתנו נקלה כנגד דעתם: (מו) והתנחלתם. [ז]מבנין התפעל וכמוהו [ח]והתאויתם
לכם: לעולם בהם תעבדו. [ט]מותרים רק אסר מנאנו חז"ל שאמרו כי
היא מלוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל. שהטעם הפרש בין אחיך ובין הנכרי: (מז) או לעקר. כמו שרש והטעם שהב לדת ישראל הוא
ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך [י]הפך וכן ואת סוקיהם [כ]תעקר: (מט) או השיגה ידו. שמלא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו.
והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב: (נ) קנהו. בה"א ובלא ה"א שוה: המכרו. שם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד
עמו כימי שכיר יהיה: (נא) וי"ו ואם עוד רבות בשנים. [ל]כפ"א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השני' הנשארות רבות או מועטות: לפיהן ישיב
גאלתו. [מ]על כסף מקנתו כן יחשב לו: (נג) כשכיר שנה. [נ]להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך [ס]לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך: (נד) ואם לא יגאל
באלה. בשנים הנאמרו' ליובל וי"א על ידי אלה המכרים: (נה) כי לי בני ישראל [ע]עניס שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי: (א) לא תעשו
לכם

פירוש על אבן עזרא

[ז]אף שהוא פעל יוצא. [ח](במדבר ל"ד י'). [ט]ר"ל כמות לעבוד בהם לעולם. [י](תהלים כ"ב ז'). [כ](יהושע י"א י'). [ל]יש כאן שבוש בדפוס בעלין לריך תקון וכצ"ל: (מט) עוד רבות בשנים. ואם מעט נשאר בשנים. והטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות. [מ]לפיהן ישיב גאלתו על כסף מקנתו. וחשב לו. וי"ו וחשב כפ"א רפה בלשון ישמעאל. והטעם כן יחשב לו.) [נ]כבר אמר כימי שכיר יהיה עמו. וחזר ואמר כשכיר שנה בשנה יהי' עמו, להוסיף לא ירדנו בפרך. [ס]ר"ל שלא נעזוב הגר לרדות בו בפרך אם עינינו רואות כך. וכן הוא בפ"כ אין אתה מצוה אלא לעיניך. [ע]ר"ל להודיעו שמוכרים לו העבד עד היובל. כי רק ל"ה אנחנו עבדים לעולם. כ"ל

ספורנו

מוקלט: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו. כבר באמרו ז"ל (סנהדרין) שלא תאמר מאחר שהלך זה ונטמע מעמם לע"ז אדחם אבן אחר הנופל
ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו: (נ) וחשב עם קונהו. אע"פ שהקונה הוא כותי כבוש תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימסכנו ויצא: (נא) אם
עוד רבות בשנים. אין ספק שאחר שהשא העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעולתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחלת הכנסו לעבוד לכך אמר
שאע"פ שיש זמן הרבה על סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעולתו על אותו השלימות שהיתה עתידה להיות אם היה שוהה כל הזמן מ"מ יגרע
מדמי הממכר כפי כסף מקנתו כאמרם ז"ל בשני מערכים נתרבה כספו מכסף מקנתו: (נב) ואם מעט נשאר. באופן שהכר שני הפעולה הטובה שעבדו
עודף על הלוי כפי חשבון הממכר יגרע הלוי לפעולת השנים שעבדו כאמרם שם נתמעט כספו כפי שניו:
לא

פירוש רשב"ם

(מז) או לעקר. שנעקר מזה המלכות רחוק מארציכם. לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח:
משכית

אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו א לֹא־תַעֲשׂוּ
לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ
לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם
לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ
אֲנִי יְהֹוָה׃ פ פ פ

נ"ז פסו"ל לאמח"ס סימן: ומפטירין ואמר ירמיהו בירמיה בסי' ל"ב:

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי
תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי
גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ
וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם
דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע
וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם
לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם
בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי
חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם
ונפלו

אונקלוס

מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: כו לא תעבדון לכון טעון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון בארעכון למסגד עלה ארי אנא יי אלהכון: ב ית יומי שביא די לי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי:
פ פ פ
ג אם בקימי תהכון וית פקודי תטרון ותעבדון יתהון:
ד ואתן מטריכון בעדנהון ותתן ארעא עללתה ואילן חקלא יתן אביה: ה ויערע לכון דישא לקטפא וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמכון למשבע ותיתבון לרוחצן בארעכון: ו ואתן שלמא בארעא ותשרון ולית דמניד ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ודקטלין בחרבא לא יעדון בארעכון: ז ותרדפון ית בעלי דבביכון ויפלון קדמיכון
לחרבא

מסרה כו א לא תעשו, מ"ז פסוקי' ב' לא-אלילם, מלא י"ק ומ"ח וב' כ"כ. ופסל, ל'. תקימו, מלא. משכית, מלא והשין שמאלי. להשתחות, בחד ו'. אני ס', כ"ב ס"פ בסיפרא. ב שבתתי, כולם חסר. תשמרו, כולם ח"ו. תיראו, כולם מלא. אני ס', ו' ס"פ. ג אם, ז' כ"פ בסיפרא. בחקתי, חקום דקדי' למלות ו'. מלותי, כולם חסר. ועשיתם, מלא. ד גשמיכם, ל' ומלא. ונתנה, כתיבה יבולה ד'. יבולה, מלא. השדה, ל'. ה והשיג. מלא. דיש, חד י' כתיב. בציר, מלא. ובציר, מלא. ישיג, מלא. לשבע, ד' וחסר. ו שלום, מלא. מחריד, מלא. והשבתי, י"ב. תעבר, כולם חסר. ז איביכם, כולם חסר ו'.

ת"א ואבן משכית לא תתנו בארצכם מגילה כב. אם בחקתי תלכו קדושין סא בהרא פס האליליס ה. ונתתי גשמיכם בעתם תענית כב. ונתתי שלום בארץ סס. וחרב לא תעבר סס.

רש"י

(א) לא תעשו לכם אלילם. (ת"כ) כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"א אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו-לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו (שמות לג) ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבני': להשתחות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא והתורה אסרה לעשות כן חוץ מן המקדש: (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:
חסלת פרשת בהר.

(ג) אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיי' אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנא' (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשות: (ד) בעתם. (ת"כ תענית כב) בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית. רש"י ישן) בלילי שבתות: ועץ השדה. (ת"כ) הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. (ת"כ) אוכל קמעא והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלו' בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר (ישעיה מה) *עושה שלום ובורא את הכל: וחרב לא תעבר בארצכם. (ת"כ) אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו
לעבור

ספורנו

(א) לא תעשו לכם. אע"פ שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לעכו"ם לא תמירו כבודכם בלא יועיל וזה שלא יטעו כמו שהזכירו ז"ל שטעו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום. וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו חז"ל שהשיבו הנביאים ע"ז כאמרם, כורש עבדי נבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים נכסים עבד למי נכסים למי: כי אני ה' אלהיכם. אפילו בימי השעבוד כאמרו ואף גם זאת לא מאסתים כי אני ה' אלהיהם: (ב) את שבתתי תשמרו. אף בימי השעבוד אע"פ שהמנוחה בהם זכר לחרות אף בימי גלותכם בארץ אויביכם: ומקדשי תיראו. המקומות המקודשים בגלות והם בתי כנסיות ובתי מדרשות אע"פ שחרב בה"מ כאמרו ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (מגלה פרק בני העיר) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות:

(ג) אם בחקתי תלכו. חוקות הם גזרות מלך שיתנהג האדם בהם בהשתדלות עסקי חייו והתנהגו בהם יקרא הליכה כאמרו בחוקותיהם לא תלכו וכן ואת חקותי תשמרו ללכת בהם וכן בחקות החיים הלך: ואת מצותי תשמרו. הנה השמירה במצות היא ההשגחה באופן עשייתם ובמכוון מהם וזה בעיון כאמרם ז"ל שמור זו משנה. אמר אם כן אם תתנהגו בדרכי האל ית' הנכללים בחלק המעשי בתורתו ותעיינו במצות לדעת אופן עשייתן ותכליתן ובזה תשלימו כונתו להיותכם בצלמו כדמותו: ועשיתם אתם. ואז יהי' לכם זה השלימות בקנין באופן שתעשו אותם כמו פועלים הטוב ברצון נפשכם לא כמצווים ועושי' מיראה אשר בזה יהיה העושה מתפעל בלא מה אבל תעשו מאהבה חפצים ברצון האל ית' כאמר' (אבות) עשה רצונו כרצונך: (ז) ורדפתם את אויביכם. חוץ לגבולכם: ונפלו לפניכם לחרב. בזולת מלחמתכם כאמרו כי בלאם ה' נשפט ובאברו את כל בשר ובנו
אלאי

פירוש רשב"ם

(א) משכית מן שכה כמו מרבית מן רבה. ואינו מוצא לו חבר כי אם חברו עברו משכיות לבב. לשון ראיות לבבו. אף כאן אבן רואה שיש לו בה צלמים וציורים להסתכל בהן:
וישן

* לא מלאנו בכל המקרא לשון זה, אבל מלאנו עושה שלום ובורא רע. גם בתפלה גרס וכן הוא אומר עושה שלום ובורא רע, מגיד שהשלום שקול כנגד הכל.

ירושלמי

דאפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים אנא הוא יי אלהכון: (א) לא תעבדון לכון טעון צלמין וקמתין מסוף סגדא לא תקומון לכון ואבן מצייר לא תתנון בארעכון למגחן עלה ברם ססיו חקיק בציורין ודיוקנין תשוון בארעית מקדשיכון ולא למסגוד לה ארום אנא יי אלהכון:

[(א) ואבן דטעו:]

(ב) ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מוקדשי תהון אזלין בדחלתי אנא יי:

פ פ פ

יונתן בן עוזיאל

אם בחקתי אין בקיימי אורייתי תהכון וית סדרי דיני תנטרון ותעבדון יתהון: (ד) ואתן מטריא דארעכון בעידנהון בעידן בכיר ולקיש ותתן ארעא פירי עללתא ואילן דאנפי ברא יצלח בפירוי: (ה) ויארע לכון דרכא ית קטפא וקטפא יארע אפקות בר זרעא ותיכלון לחמיכון ותשבעון ותתבון לרוחצן בארעכון: (ו) ואתן שלמא בארעא דישראל ותשרון ולית דמניט ואבטול רשות חיות ברא מן ארעא דישראל ושלופי חרב לא יעדון בארעכון: (ז) ותתרדפון ית בעלי דבבכון ויפלון קדמיכון תבירי חרב: (ח) וירדפון מנכון חמשא

בעל הטורים

עשר פעמים גאולה ינאלנו וגאלו כנגד שמנה עשר ברכות לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה: (א) ופסל הפ"ס פתוחה לומר לך המודה בע"ז כאילו כופר בכל התורה כולה שנאמרה מפיהו של הקב"ה: (ב) את שבתותי תשמרו סמך לע"ז ששקולה שבת כנגד ע"ז וסמיך לו את מקדשי תיראו שאין בנין ב"ה דוחה שבת. את שבתותי תשמרו הרי שכתב שבת שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו בצריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו תוספות מחול על הקודש:

(ג) אם בחקתי (הלכו) בגי' עמלים בדברי תורה. סמך אם בחקתי לשבת וע"ז לומר שהנותן את כל המצות והחקים ועוד סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות. אם בחקתי הלכו לאחר סיבוב שבע שהלכו בדרכי אבות. בחקתי הלכו הוא וכתיב ירא את י"י היא הולכו. אם תלכו הולכותי שהלא הולכותיכם יפסח י"י לך את הולכו. ועשיתם אותם הוסיות אמם אי נמי שמעמקו בתורה דכתיב בה עשייה שכל מה לכל עושיהם. עשרה פסוקים מאם בחקתי (ר"ל מן ונתתי וק"ל) עד ואולך אתכם קוממיות. כנגד עשרה ברכות שנויין לך. וכנגד עשרת הדברות: (ה) לשבע ד' במסרה הבא (ואידך והכלתם לשבע דפ' בהר) ואידך בשבתו על איל הבשר בשלכלנו אכס לשבע ואידך לידה שלא להם לשבע בכולן תכיר שוגע על הלחם לו על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקום ישוב אבל כשהיו במדבר אומר לידה שלא להם לשבע שהולכך ליתן כל לידתם לשבע. לשבע בגי' אפילו אוכל קימעה: (ו) שלום אותיות לשמו ששמו שלום. והשבתי חיה רעה (עם הסיבוס) בגי' אלו הרבעים מלכיות בבל

רמב"ן

לא יקנו את עבדי להם לעבדים: (א) לא תעשו לכם אלילם. כנגד זה הנמכר לגוי הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני אעבוד ע"ז הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת ת"ל לא תעשו לכם אלילים: (ב) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. הזהיר כן הכתוב על המצות לשון ת"כ. ופירושו שהזכיר הכתוב ע"ז ושבת שיזהר בהן העבד הנמכר לגוי ועולה המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו והוא הדין לכל המצות. אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן ויש גורסין הזהיר כאן ואם הנכרה כך רמזו שכל המצות בכלל השבת והמקדש והמשכיל יבין:

חסלת בהר סיני

(ד) ונתתי גשמיכם בעתם. הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב והמעיינות והנהרות טובים ויהיה זה סבת בריאות לגופים והפירות כלם ירבו ויתברכו בהן כאשר יאמר ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו כימי האדם והנה היא גדולה שבברכות והנה אמר כי השמים יענו את הארץ בגשמים בעתם והארץ תענה את יבולה והיא הלחם ובעלי נפש התנועה בהמה וחיה ורמש ועוף גם הדגים כי הארץ תכלול הכדור התחתון כלו כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ויכלו השמים והארץ וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות' וכן בכל מקומות הכתוב והנה כל התולדות שבתחתונים יובל הארץ: (ו) ונתתי שלום בארץ. שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו. או השלום הוא שיהיה חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם כלל אבל אתם תרדפו את אויביכם לצאת אליהם למלחמה וינוסו. ועל דרך האמת שיתן השלום מחובר בארץ והוא שלום הכל השקול כנגד הכל: והשבתי חיה רעה מן הארץ. על דעת ר' יהודה שאמר מעבירן מן העולם הוא כפשוטו שלא יגוסו חיות רעות בארצכם כי בהיות הטבע ובברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות בישוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו יאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחלתו קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש ממית האדם כמו שאמרו

אבן עזרא

לכם אלילם. בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע"ז שלא ישמע לאדוניו בפסל ולא יעבוד לאדוניו בשבת וזהו [פ]יקנהו הנכרי: (ב) ומקדשי תיראו. שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואמר השם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים: ופסל. ידוע. ומלבה לפסל: משכית. שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזרת עברו משכיות [צ]לבב שכיות [ק]החמדה: לא תתנו בארצכם. זה משפט ע"ז [ר]במרקולים: כי אני ה' אלהיכם. לי תשתחוו ונתרגם [ש]ירושלמי כן: (ב) את שבתותי תשמרו. שנות השמיטה: ומקדשי תיראו. שנת היובל כי כן כתוב קדש תהי' לכם [ת]ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי משעם ומדי [א]שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר' להשתחוות עליו והטעם שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנכבד [ב]כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר [ג]פירשתי וגם הזכיר המקום הנכבד. וטעם אני ה'. ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת [ד]תיראו: חסלת בהר סיני

(ג) אם בחקתי. תשמרו ועשיתם. מלוה ללמוד [ה]וללמד ולעשות. וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר המל' מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ מאחי [ז]מעט: (ד) יבולה. מן כי בול הרי' ישאו לו [י]ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש [כ]כתלת יקום: (ה) דיש את בציר. והנ' התבאר באסף את מעשיך מן [ה]השדה' וכו': לשבע. שם הפועל: לבטח. בלמ"ד ובמקומו שוא [ל]וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר. וטעם וישבתם לבטח. כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומו' כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד: (ז) ונתתי שלום בארץ. [מ]בניכם: ואין מחריד. לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבי' וכבר הודעתיך בספר מאזני' כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סף [ס]חשבון. ומנהג המדבר לומר אחד לעשר כמו כי עתה [ע]כמונו עשר' אלפים ושם

פירוש על אבן עזרא

[פ]ר"ל בתחלתו זה. [צ](תהלים ע"ג). [ק](ישעיה ב' ט"ז). [ר]ידוע שעבודת מרקולים היה שמשימין שתי אבנים זו בצד זו וזו על גביהן וזורקין מרחוק אבנים עליהם כמו שהיא בגמ' ע"ז. [ש]אינכנו בירושלמי. אולי הבין כן מפי' ע"ז. [ת](לעיל כ"ה י"ב). [א](ישעיה ס"ו כ"ג). [ב]ר"ל השבת. [ג](בראשית ב' ג'). [ד]ר"ל שאין הכוונה שייראו מן המקדש אלא שייראו ויקדשו את השבת כמו הש"י שעבד מכל מלאכה וכבודו דר במקדש. [א]כתב זה ז"ל לפי שאמר תשמרו שר"ל בלב ותדעו הכוונה בהם וכן אמר למען תשכילו את כל אשר תעשון, ואמר ולמדתם ועשיתם, ואמרו רבותינו ז"ל למדו בעבור שתעשו. [ב]בנחי ל"א בקל כמו ומצאתי שני אנשים (ש"א י' ב') וכן בנחי ל"ה כמו ושמרת ועשית (דברים ע"ז י"ב). [ג](איוב מ' כ'). [ד](בראשית ז' ד'. דברים י"א י'). [ה](שמות כ"ג ט"ז) ר"ל שזה כולל תבואת גורן ותבואת יקב. וזה התבאר ממ"ש והשיב לכם דיש את בציר. [י]ר"ל בלא למ"ד כמו וישבתם בטח. ובלא למ"ד בטח בדד. (דברים ל"ג כ"ח). [כ](בראשית ד' י"ב). [ח]כי השלום עם האומות כבר אמר וישבתם לבטח בארצכם. [מ]לפי שעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל החשבון יבא פעמים לסף חשבון עד גחמה. [ע]והם היו אלף ונשלו להרגות אמר לעשרה.

וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: ח וְרָדְפוּ מִכֶּם
חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ
וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: ט וּפָנִיתִי
אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם
וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם: שלישי (חמישי
כשהן מחוברין) י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי
חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: יא וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם
וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם: יב וְהִתְהַלַּכְתִּי
בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם
תִּהְיוּ־לִי לְעָם: יג אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מהיות

אונקלוס

לחרבא: ח וירדפון מנכון חמשא מאה ומאה מנכון לרבותא
יערקון ויפלון בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא: ט ואתפני
במימרי לאוטבא לכון ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית
קימי עמכון: י ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא
תפנון: יא ואתן משכני ביניכון ולא תרחק מימרי יתכון:
יב ואשרי שכינתי ביניכון ואהוי לכון לאלהא ואתון תהון
קדמי לעם: יג אנא יי אלהכון דאפיקית יתכון מארעא דמצרים
מלמהוי

מסרה לפניכם, כולם מלא. ח רבבה, ד'. ירדפו, ח"ו. ט ופניתי, מלא ומלעיל. אליכם, מלא. והפריתי, ב' מלא ושלשתן מלרע. והרביתי, מלא. והקימתי, ו' כ"כ ח"ו דין לחוד מ"י. י נושן, ל' ומלא. וישן, ל'. תוציאו, מלא דמלא. יא משכני, ב'. בתוככם, י"ב בתורה. ומלא והכף בשוא פשוט ע"פ א"ת וכן הכין. יב והתהלכתי, ב' באמצע. והייתי, כולם מלא. יג אני ה', ב' בטעם ר"פ ליליה. הוצאתי, מלא דמלא.

ת"א ואכלתם ישן. בפרק גה. ונתתי משכני ערובין ב שבועות יז.

רש"י

לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה: (ז) לפניכם לחרב. (ת"כ) איש בחרב רעהו: (ח) ורדפו מכם. (ת"כ) מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה. (ת"כ) וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואחריו' וכי כך הוא החשבון והלא לא הי' צ"ל. וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים והשוביהם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש בישוב' וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל בס' פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבבה המספר מרובה על שם ריבוי וז' הפירוש סובל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: (ט) ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל"ד למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ: והפריתי אתכם. (ת"כ) בפריה ורביה: והרביתי אתכם. (ת"כ) בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכם. (ת"כ) ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר (ירמיה לא) וכרתי את בית ישראל ואת בית יהוד' ברית חדשה לא כברית וגו': (י) ואכלתם ישן נושן. (ת"כ) הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: (יא) ונתתי משכני. זה בה"מ: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו (שמואל ב א) כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מטת.
כמין

רמב"ן

שאמרו אין עבוד מיתה אלא חטא ממית וזה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתן וכן פרה ודוב תרעינה ואריה כבקר יאכל תבן כי לא היה הטורף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לפניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר וכן אמר הכתוב וילמד לטרוף טרף אדם אכל והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה דכתיב ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית כאשר פירשתי וכשהותר שחיטת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש את נפש האדם ולא נפש חיה מיד חיה בסברתם נשארו על מנהגם לטרוף ובהיות ארץ ישראל על השלמות תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירת'. וכבר הזכרתי ענין זה בסדר תולדות נח. ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שיסוב השלום בעולם ויחדל הטרף ודעת הבהמה וכל חיה ורמש כאשר היה בטבעם תחלה והכוונה היתה בו על מזקיהו שבקש הקב"ה לעשותו משיח ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח תחלה לעתיד לבא: (ח) ונפלו איביכם לפניכם לחרב. הבטיח תחלה כי ירדפו את אויביהם ויפלו בחרבם ואחר וכפל ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיתן להם אומץ לב וגבורה לרדוף חמשה מאה ויתן מורך בלב האויבים שינוסו מאה מפני חמשה ויפלו כולם בחרב החמשה כי יתכן שינוסו מפני החרב ומפני הפחד ולא יוכלו להמית אותם בחרב מפני מיעוטם ור"א אמר כי הכפל שיפלו פעם אחר פעם תמיד בלי תקומה ופעם והפריתי שיעשו כולם פירות פרי הבטן לא יהיה בהם עקר ועקרה. ואחר ואמר והרביתי שיעשו פירות רבים ולא ישכלו וימלאו ימיהם ולכך יהיו עם רב: (יא) ונתתי משכני בתוככם. זה בית המקדש ולא תגעל נפשי אתכם אין רוחי קצה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כגון כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכות חץ או חנית שלא יקוב העור לשון רש"י ולא ידעתי מה הטעם בזה שיאמר הקב"ה כי בשמרנו כל המצות ועשותנו רצונו לא ימאס אותנו בגעול נפשו וכן בעברנו על בריתו ועשותנו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים. ואמר הנביא בשעת הקללה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך. אבל הענין סוד מסתרי התורה אמר שיתן משכנו בתוכנו והנפש אשר ממנה יצא המשכן לא תגעל אותנו ככלי שמגעילין אותו ברותחין אבל בכל עת יהיו בגדינו לבנים וחדשים כי הגעילה פליטה כדברי רש"י מלשון שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ואמר נפשי כדרך נשבע ה' אלהים בנפשו והנביא אמר בתחנוניו אם בציון געלה נפשך שהיא עיר ואם בישראל והשלכת אותה מלפניך להיות כל בניה לבושים בגדי' צואים ונגאלים. והנה הברכות האלה כפי פשוטן עם היותן רבות כלליות כענין המטר השובע והשלום ופריה ורבי' אינן כמו הברכות שברך כבר בקללה וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך כי שם יבטיח במאכל ומשתה שיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו ועל כן היו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונקיה ימים מלאים כמו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא וכן אמר תחלה כי אני ה' רופאך. והטעם בזה כי הברכות ההן אע"פ שהם נסים הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהן כאשר פירשתי והם אפילו ליחיד העובד כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו ישמרהו האל מן החולי והעקרו' והשכול וימלאו ימיו בטובה. אבל אלו הברכות שבפרשה' הזאת הן כלליות בעם והן בהיות כל עמינו כולם צדיקים. ולכך יזכיר תמיד בכאן ונתנה וגו' לבטח בארצכם שלום בארץ חיה רעה מן הארץ לא תעברו' בארצכם וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסי' אין בטבע שיבאו הגשמים ויהי' השלום לנו מן האויבים ויבא מורך
בלבבם

חַמְשָׁא לִמְאַתָא וּמְאַתָא מִנְכוֹן לִרְבְבוּתָא יַעֲרִיקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן תְּבִירֵי חָרֶב: (ט) וְאֶתְפְּנֵי מִן אַגַר עַמְמַיָא לְמִשְׁלְמָא לְכוֹן אַגַר עוֹבָדֵיכוֹן טָבַיָא וְאַתְקֵף יַתְכוֹן וְאַסְגֵי יַתְכוֹן וְאָקִים יַת קְיָימִי עִמְכוֹן: (י) וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְמַעַתַּק וְלָא תַּסְלְמַנְסוֹן וּבְרַם עַתִּיקָא מִן קֳדָם עִבּוּרָא חַדְתָּא תְּפַנּוּן מִן אוֹצְרֵיכוֹן: (יא) וְאֶתֵּן שְׁכִינַת יְקָרִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן: (יב) וְאַשְׁרֵי אִיקַר שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וִיהֵי מֵימְרִי לְכוֹן לֶאֱלָהָא פָּרוֹק וְאַתּוּן תְּהוֹן לִשְׁמִי לְאוּמָא קַדִּישָׁא: (יג) אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן פְּרִיקִין מִן אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְהוֹן מִשְׁעַבְּדִין וְתַבְרִית נִיר שִׁעְבּוּדְהוֹן מֵעֲלֵיכוֹן וְדַבְּרִית יַתְכוֹן מִבֵּינֵיהוֹן בְּנֵי חוֹרֵי

בעל הטורים

צבא מדי יון אדום. ולדמו אלם צבי׳ חלמים שנכפ: (ח) רבבה ד׳ ככם ולידך לסוהינו לם כבו בלגלי בכבב. רבבה כלנם השדה, ושנים יניסו רבבה שהתפללו עליה שיהיה זכמה מלוסס שנלמר בהם רבבה כלמח ורבבה ירדופו (וע״ל פ׳ ס״י): (ט) ופניתי אליכם פני ח״י שם״ר פרים שעמד הבית היו פני שם כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים סבל למחר שנלו לנה פנה רודך: (יח) ונתתי משכני מנין בריס של משכני עמד בית שני ומתיך ליה וסכלהס ישן שנזכות ב״המק בל השובע: (יב) והתהלכתי ב׳ הכה ולידך והתהלכתי בלמתך בזכות והתהלכתי בלמתך והתהלכתי בתוככם. מלס בסוקסי עד קוממיות כל הללפל ביתל חוץ מסנ״ך ופ״ל (ר״ל ק׳) וכן בויתן לך חסר סיוד וב״ח (והגם שסס חסר ב״כ י׳ וקוף היכי דליכל למדרש דרשינן) כי לין שם״ן ולנו לף וקלף

יונתן

והלכית

בעם הקשם לם ונלו בקנת, הכרב כי סים בלפין ובעסו וישגיעו וחזו לם יעידון וק״ל: (י) ולם תסלמנסון פי׳ שלכלו ישן נושן בלם שיבה כלשיתח בב״ב פרק המוכר לת הספינה ותכלתם הסבוחה ישן בלם סלמנטון: (יב) סיקר שכינתי ביניכון דקשה ליה בתיכם״י והגם כתיב בתוכם ולידך סבסר שקפי על עולם הבם גם על שיס״ן לי למסר דכתיב נבים לם חוכלה לם וילך בתוך ב״ן לללם לשריית השכינה: (יג) ודברים יסכון מביניהון בני חורי פי׳ מתפלה ילכו להילוס ולח״כ ילכו בקוממיות וקוסה כדעירש״י דלס

רמב״ן

בלנם לנוס ולם מפני המשה בעשותינו החוקים והמלות ולם שיהיה הכל הפך מפני זרענו השנה השביעית ולע״פ שהם נכים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם. לבל הם מתפרסמי׳ מלד היות׳ תמיד לעולם בכל הלרץ כי לם הלדיק ספחד יחיה ויסיר ה׳ מחלה מקרבו ויומלא ימיו יקרה גם זה בקלי׳ לשנים לבל שתהיה לרץ למת כלה ועם לחד תמיד ברדת הגשם בעתו והשבע והשלוה והשלום והבריאות והגבורה והנצחון הלויבים בענין שלין כמוהו בכל העולם ידוע לכל כי מלת ה׳ היתה זלת ועל כן למר ורלו כל עמי הלרץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך והפך זה יהיה בקללות בעונש הלרץ שלמר והיו שמיכם כברזל ועשיתי בחלי׳ כמו שלמר ותלאים בעים ונלמנים שיקולל המלכל וימלית ויתפרסם בהם בהיותו תמיד קיים בעולם על כן כתוב ולמר הדור הלחרון בניכם לשר יקומו מלחריכם והנכרי לשר יבא מלרץ רחוקה ורלו לת מכות הלרץ ההיא ולת תחלואיה שלא יתמהו בלים הבולא לשר רבלה בו כל הללה כי כן יהי׳ פעמים רבים במנהגו של עולם בכל הלומות שיבאו מקרים רעים בלים לחד רק בלרץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה׳ ככה ללרץ הזלת כי כלם יראו וידעו כי יד ה׳ עשת׳ זלת ויאמרו על לשר עזבו לת ברית ה׳ לסבי לבותם והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג עניינם בטבע כלל לא בגופם ולא בלרלם לא בכללם ולא ביחיד מהם כי יברך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולא להשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל כמו שאמר כי לני ה׳ רופלך וכן היו הלדיקים עושים בזמן הנבואה גם כי יקרם עון שיחלו לא ידרשו ברופאי׳ רק בנביאים כאשר היה ענין חזקיהו בחלותו ולמר הכתוב גם בחליו לא דרש לת ה׳ כי אם ברופאי׳ ואלו היה דבר הרופאים נהגו בהם מה טעם שיזכיר הרופאים לין הלשם רק בעבור שלא דרש השם לבל הוא כאשר יאמר לדם לא לוכל מלה בחג המצות כי אם המגן לבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאי׳ ומה חלק לרופאים בבית עושי רלון השם לחר שהבטיח וברך לת לחמך ולת מימיך והסירותי מחלה מקרבך והרופלים לין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו וכך למרו כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה בר רב יוסף לפי׳ לומנא לביתיה לא קרא והמשל להם תרגמ דלא פתיח לאסיא והוא מאמר׳ שלין דרכ׳ של בני לדם ברפואות לבל שנהגו שאלו לא היה דרכם ברפואות יחלה הלדם כפי לשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה״י לבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעים וזו היא כוונת׳ בלמרם ורפא ירפא מכלן שנתנה רשות לרופא לרפאות לא למרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם ושלקם בחיים לין לרופא לאסור עלמו ברפואתו לא מפני חשש שמא ימות בידו לחרי שהוא בקי במלאכה ההיא ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר שכבר נהגו ועל כן הלנשים הנלים שכתו זה לת זה באגרוף יש על המכה משלומי הרפואה כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים כאשר למרה כי לא יחדל לביון מקרב הלרץ ומדעתו שכן יהיה לבל ברלות השם דרכי לים לין לו עסק ברפואות: (יב) וטעם והתהלכתי בתוככם. שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב ממלכו מספיק להם כל לרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטן והוא למת וכך יעשה בכן אולי׳ ולא הזכיר הכתוב בכאן שכר קיום הנפשות בעולם הנשמות ובעולם הבא לחרי תחית המתים כי קיומן ממויב בדרך הילירה כמו שפירשתי בבריאות והעונש הוא שמכרית המייבים

פירוש על אבן עזרא

י(ש״ב י״ח ג׳). ילכומר שמחזק בהם בהיותם לגודה עד שיוסיף מספר הנרדפים על ידם. מ(דברים ל״ג ל׳). נוהטעם כי מלת והפרתי לסבם ברכה נחונה וכם במעי הנקבות ויאכלו לקבל ובזכרים להזריע והפך זה עולר רחם.

אבן עזרא

יופס הוסיף כי חמשה ירדפום מאה והנה כפל מאה המאה׳ וכל אחד למאות׳ ירדוף מאה וי״א כי בנגבר התגברות המוסדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד מאלף ואין לורך: (ח) ונפלו איביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: (ט) ופניתי אליכם. להרבות עושריכם ולפרות ולהרבות אתכם בבני׳ ובבנות והכנון בעיני להיות והפריתי הפך עולר רחם: והקימותי את בריתי אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הלרץ: (י) ואכלתם ישן נושן. התבואה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירלה ישן גם עתה יותר מהישן והוא נפעל ויש מי שיאמר הישן מהיותו ממלוי המקום כי אין לו מקום להניחו שם ונפרש אמר כי טעם תוליאו אל השדה: (יא) ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם והנכון כן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתי אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והכ׳ אני אהי׳ לכם

ספורנו

קללי ה׳: (ט) ופניתי אליכם. אחר אבדן האומות כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: והקימותי את בריתי. אותו הברית שאמרתי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: אתכם. הקימותו עמכם בזכותכם לא שאזכור לכם ברית אבות בלבד כאמרו וזכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וכאמרו וברית שלומי לא תמוט: (י) ואכלתם ישן נושן. אחר שימעטו אכריכם וכורמיכם ירבה הדגן שנה לשנים כדי שיספיק המעט משארית העכו״ם לפרנסכם לאסוף תבואות וזולת זה תתפרנסו שלא בלער כענין יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וכאמרם (פ׳ בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: וישן מפני חדש תוציאו. יהי׳ לכם מהמוסן די לרכיכם אע״פ שמאז שיהי׳ ישן תוציאו ממנו לפלטה התמונות לפרנסם כאמרו כי בגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והטעם שתוציאו דבר שיש בו חיי נפש ומאכלכם אל האומות הוא מפני שכבר בא החדש ולא תדאגו שיחסר להם כמו שהי׳ כאמרם (כתובו׳ פ״ב דייני גזרות) לא היו מוליאין מארץ ישראל דבר שיש בו חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות: (יא) ונתתי משכני בתוככם. תהיה שכינתי בתוככם בכל מקום שתהיו כמו שיעד קודם העגל באמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך: ולא תגעל נפשי אתכם. לעולם כאמרו לא יוסיף להגלותך וכאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך: (יב) והתהלכתי בתוככם. ענין המתהלך הוא ההולך אנה ואנה לא אל מקום אחד בלבד, אמר א״כ אתהלך בתוככם כי לא אל מקום אחד בלבד ילך שפע הכבוד כמו שהיה במשכן ובמקדש כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. כלומר בזה האופן ובאותו המקום בלבד אשכון בתוכם ובאהל זה באמרו אשר אועד לך שמה ונועדתי שמה לבני ישראל אבל אתהלך בתוככם ויראה כבודי בכל מקום שתהיו שם כי אמנם בכל מקום שיהיו שם לדיקי הדור הוא קדוש ומשכני עליון שבו תשלם כוונתי באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: והייתי לכם לאלהים. אהיה לאלהים מיוחד לכם לא יהיה לכם אלהים ומנהיג זולתי ובכן..

פירוש רשב״ם

(י) וישן מפני חדש תוציאו, מהגרנות למכור כדכתיב הוציא את כל מעשר תבואתך ונתת ללוים וגו׳:

מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת
עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת: פ
יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת
כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה: טו וְאִם־בְּחֻקֹּתַי
תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם
לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם
אֶת־בְּרִיתִי: טז אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת
לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־
הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם
וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם
וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם: יז וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם
וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם
שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם:
יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי

אונקלוס

מִלְמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן
בְּחֵירוּתָא: יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל
פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין: טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יַת דִּינַי תְּרַחֵק
נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יַת
קְיָמִי: טז אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָא
שַׁחַפְתָּא וְקַדַּחְתָּא מְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ
זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן: יז וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְרוּן
קֳדָם בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתַעְרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף
יַתְכוֹן: יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵף לְמִרְדֵּי
יתכון

מסרה מהית, ח' חסר בלי'. ואשבר, חסר. מטת, ל' חסר דחסר. עלכם, העין בקבוץ ס"ו. ואולך, מלא. קוממיות, ל' מלא דמלא. יד ולא תעשו, ג'. טו אם משפטי, ג'. עשות, מלא. מצותי, בחד ו'. להפרכם, ל'. טז זאת, הדין בדגש מד"ד. לכם, ברביע. והפקדתי, ל' בתורה. בהלה, ל'. ואת הקדחת, ל'. מכלות, ל' מלא. עינים, כ"ע. ומדיבת, ל' מ"י וח"ו. ואכלהו, ב' חסר. יז ונתתי, ד'. ונגפתם, ל'. ורדו, ב'. אויביכם. שנאיכם, ח"ו ומ"י. רדף, כל סו' חסר. יח ואם עד אלה, ג' בתורה.

ת"א ואולך אתכם קוממיות. בתרא פב. סנהדרין ק. ואם לא תשמעו לי מגילה לא. ואם בחקתי תמאסו קדושין מא בתרא פח. אף אני אעשה. שבת לב.

רש"י

כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו (ירמיה כז) עשה לך מוסרות ומוטות קביליי"א בלע"ז: קוממיות. בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלי' בתור' ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד (בראשית י) גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום (שם יג) רעים וחטאים לה' מאד מכירים את רבונם ומתכונים למרוד בו: ולא תעשו. (ת"כ) משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות: (טו) ואם בחקתי תמאסו. מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו (דברים לב) כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאו' שאינ' באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שנאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא באף וכן אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם ממזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדים ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדים או עתים שהוא מקדים וסבור הוא בעצמו שיחי' ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחי' אבל אחרים סבורים שיחי' ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינ' מצמחת ומעתה מה אויביכ' באים ואוכלים תלמוד לומ' ואכלוהו איביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונ' ואינה מצמחת שנה שניי' מצמח' ואויבים באים ומוצאים תבוא' ליוני המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלם אותם שנאמר (איכה ב) אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. (ת"כ) שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שנאיכם. (ת"כ) שאינו מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו': ונסתם. מפני אימה: ואין רדף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין אחרים: שבע על חטאתיכם. (ת"כ) שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות

רמב"ן

המייבי' מהם והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירת' אבל על דרך האמת הברכות האלה עוד הם ברכות שוים בעליונים כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם וכן והתהלכתי בתוככם רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכן ונתתי משכני בתוככם ואמר שכינה שורה בישראל ואמרו בב"ר עיקר שכינה בתחתונים היתה והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו ואלה הברכות בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים והארץ שלם על מכונתו ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה ובינינו. ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך כמו שאמרו על דוד והוא עורך את מניתו על *שמונה מאות חלל והיה מצטער על מאתי' יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי ועל כן תמצא לרבותנו שיזכירו בפסוקי' האלה לעתיד לבוא מלמד שתמוק מישראל עתיד להיות מוסיף וכו' עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות: (טו) ואם בחקתי תמאסו. בעבור היות החקים מצות לא נתגלה טעמם להמון יואמרו הכסילי' יאמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה מועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל מפלי' בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת וכי ינצו ודיני השור והבור והשומרי' וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעוברי המצות כאיש אשר יבעול הערוות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעי' ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את

* עיין רד"ק שמואל ב' כ"ג פ' ח':

והלכית יתכון בקומא זקיפא: (יד) ואם לא תצבון למשמע לאולפן מאלפי אוריתא ולא תעבדון מן רעותיכון ית כל פיקודיא האלין: (טו) ואין בקיימי אורייתי תקיצון ואין ית סדרי דיני תרחיק נפשתיכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודיי וסופכון למבטלא ית קיימי: (טז) לחוד אנא אעביד דא לכון ואגרי עליכון מחת מותנא ית שחפותא וית קדחותא מכליא עיינין ומפחא נפש ותדרעון לריקנו זרעכון דלא יצמח וכתיא ניכלון יתהון בעלי דבביכון: (יז) ואתן פניתא למעסק בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף יתכון: (יח) ואין בתר אלין מרדותא לא תצבון למשמע

בעל הטורים

וקללה ונגף ומכה בברכות שלו: (יג) קוממיות [ב] (ג) תגין על הקוף שעתידים להיות קומתן ק' אמה ולמ"ד (סנהדרין ד' ק') ר' אמה לכך יש בה שני תגין: (יז) ורדו ב' במס' שבת ואידך ורדו בשונאיהם (ישעי' יד) מכאן שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם: (יח) ואם עד אלה קופי מינים מדה שאמדוד לכם מדה כנגד מדה. ואכלוהו ג' במסור' ואכלוהו בריה"כ ואכלוהו במקו' קדו' ואכלוהו ויגלוהו (ירמי' י') פי' אני אמכה ואכלוהו במקום

יונתן

דאם לא אלו מתהלך בסירוס א"א ב"כ ליגך בקומה זקופה: (יד) למשמע לאולפן מאלפי אורייתא פי' לשמוע בדברי חכמים המלמדים תורתי וכן הי' בת"כ. ולא תעבדון מן רעותיכון פי' אם לא תעשו ברצון טוב ונפש חפיצה: (טז) מחת מותנא פי' מכת מות כדפירש"י והוא גחלת דנמה מדליקין. וכהייא פירוש הפניסם כדלעיל וכאן קשה ליה עדכתיב וזרעתם לריק היינו שלא יצמיח א"כ איך ינוחו סוטים ויאכלו ולכן

רמב"ן

את כל מצותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המצות: וטעם להפרכם את בריתי. שתופר הברית לגמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם ועל דרך האמת שתופר זאת הברית ותבטל השך ונתתי שלום בארץ והוא מה שאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי גם בעצמם: (טז) וטעם אף אני אעשה זאת לכם. על דרך האמת כמו בהפוך אף אני אעשה זאת לכם וזהו שמזכיר תמיד בפרשה אני והלכתי גם אני והכתי אתכם גם אני ויסרתי אתכם גם אני והשמותי אני אף אני אלך עמם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה לא די שאני אדון הדין אלא אף אני אייסר וכו' והכלל כי הקב"ה כורת הברית לזאת וזה טעם שבע על חטאתכ' שבע כחטאתיכם והאלות כן אלות הברית כי הדבור מפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי הכתי ולכך אמר אשר נתן י"י בינו ובין בני ישראל כי הוא בשמו הגדול כתן הברית הזאת אבל במשנה תורה אמר אם לא תשמע בקול י"י אלהיך לשמור לעשו' את כל מצותיו ויזכיר שם תמיד לשון אדירה ופתח בכן ארור אתה כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן י"י וזהו מאמר רבותינו קללות שבת"כ בלשון רבים ומשה כי אמרן מפי הגבורה אמרן ובמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן הגבור' עשתה אתו שליח בינם ובין כל ישראל. ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות הראשון כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו שכן תראה בתוכחות שאמר אם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם ואמר להפרכם את בריתי והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים כי היו עובדי עכו"ם ועושים כל הרעות והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב וגלות בסוף כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ואמר בגלות אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמטות וכן אמר הכתוב בגלות ההוא למלאות דבר י"י מפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה וכן התרה בהם וכן הגיע אליהם א"כ דבר י"י ברור הוא שעל הגלות ההוא דבר הכתוב. והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכות הארץ לא ימחול עונם ויכלה חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם ולא שיאסוף את נדחיהם כי היה כן בעלות' מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והכהנים והלוים עליהם ומעט מקצת השבטים אשר גלו לבבל ושבו בדלו' ועבודה מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה שלימה

אבן עזרא

לכם לאלהים ואת' עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יג) מטת עולכם. משל כפר הסורח שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן °כתוב: קוממיות. ע"בקומה זקופה וריקי' מוס אמרו כי הקללו' רבות מהברכו' ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכו' כלל ונאמרו הקללות פרטי' ליראה ולהפחיד השומעי' והמשכיל היטב יתברר לו דברי: (יד) את כל המצות. אלה הכתובים: (טו) להפרכם. °מלה זרה בדקדוק כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (טז) והפקדתי עליכם. כאדם שקיד על אשר יעשה אשלו בו: בהלה את השחפת ואת הקדחת. חליים ידועים. וטעם את. עם: וטעם בהלה. שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א בהלכן כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעת' לריק ואין צורך כי פירושו שיבואו להם חליים ואם בקו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם: וטעם מכלות עינים. שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והא"לף חסר ממלת צומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: (יז) ונתתי פני. קלצי ואפי °כמו ופני' לא היו לה והטעם כי הנשארים שאין להם חליים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם ונהנה °אחרים: (יח) ואם עד אלה.
המכות

פירוש על אבן עזרא

°ויתכרו אם חייהם וכו' עכלומר אחר שהיו כפופים בעבודת האדמה. °כי משפטו להַפִירְכֶם שהרי בלא למ"ד בכלם לאוי הֲפִירְכֶם כמו הֲקִימְכֶם, הֲשִׁיבְכֶם וכאשר הקלו המלה הפילו היו"ד, כמו שעשו במלת וַיַּדְבֵּקוּ פלשתים (ש"א ל"א ב') תחת וַיַּדְבִּיקוּ (שופטים כ' מ"ח). ולהקל המלה הסבו הוא ה"א תחת הלמ"ד ועם"ה הלמ"ד תחת הה"א (מכלל יופי). צכי משפטו מַדְאִיבוֹת הנפש. כמו שקר מזין (משלי י"ז ד') תחת מַאֲזִין. ק(שמואל א' א' י"ח) פי' כעסה אחר שאמרה כי מכוב פיהי וכעסי וכו'. רכמ"ש וינוסו אל נפשם (מ"ב ז' ז').

ספורנו

ובכן יהיה גלסיות אלהותכם מנגי בלתי אמצעי וכמו שהוא לשאר הנבדלים הנלחיים בהיותכם אז בצלמי כדמותי כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם ובמתן תורה ולזה אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כי אמנם במתן תורה לולי השחיתו היתה הכונה לשום אותם במעלת ימות המשיח ועולם הבא שיעד בזאת הפרשה בלי ספק. אמנם בפרשת אתם נצבים אמר שהכוונה שיקים אותם לעם כדי שיהיה הוא לאלהים אבל לא יעד שיהיה כן אז אבל פעולת התמיד של ומשכן כאמרו ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים יעד בכל ענין זאת הפרשה אבל בשאר המקומות אמר להיות לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם שתהיה כל מגמת פניכם לעשות רצוני ולעבדני שכם אחד בלי ספק כמו שראוי שיעשה כל עם למלכו באמת: (יג) קוממיות. על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך: (יד) ואם לא תשמעו לי. ללכת בחקותי כמבואר למעלה: ולא תעשו את כל המצות האלה. ומאחר שלא תלכו בחקותי לא תעשו את כל המצות אלא תעשו מהם הנראה בעיניכם בלבד: (טו) ואם בחקתי תמאסו. שלא בלבד תבטלום אבל תמאסו גם: ואם את משפטי תגעל נפשכם. תגעל אותם כמו שמקיא אדם בכוונה מוסכמת ובלי היין דרך למאום אותם בהיות טעמם נודע והגון: לבלתי עשות את כל מצותי. וזאת הגעילה למשפטים לא תהיה אלא כדי לפרוק מעליכם עול כל המצות כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' ד' מיתות) יודעים היו ישראל בעכו"ם שאין בה ממש ולא עבדו עכו"ם אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא וכן העיד הנביא באמרו לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם: להפרכם את בריתי. כדי להיות כשאר עכו"ם הממלכות בעולם הזה בלי שום עול תורה ומצות כאומרו העולה על רוחכם היו לא תהיה נהיה כגויי הארץ לשרת עץ ואבן: (טז) אף אני אעשה זאת לכם. אעשה מה שחשבתם לעשות שיהי' הברית מופר ובטל גם אני כמו שאמרתי שבהיותכם לי לעם אהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי: והפקדתי עליכם בהלה. אמנה עליכם פקידי בהלה כענין ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עיניכם ואל תחמולו: ואכלוהו אויביכם. כמו שהי' הענין בימי השופטים כאמרו והיה אם זרע ישראל ועלה
מדין

פירוש רשב"ם

(יג) מטת עלכם. כדכתיב עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מוטות. לפי שמטה ומרכין את צואר השור: קוממיות. בשהוסר העול זוקף את ראשו:
שבע

לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃
יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־
שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃
כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם
אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃
כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ
לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע
כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־
חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה
אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ
דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי
וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי
עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי
שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם
חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־
עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם
בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד
והשיבו

אונקלוס

יתכון שבע על חוביכון: יט ואתבר ית יקר תוקפיכון ואתין ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: כ ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה: כא ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: כב ואגרי בכון ית חיות ברא ותחביל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדיין אורחתכון: כג ואם באלין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: כד ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: כה ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מנכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקרויכון ואגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה: כו כד אתבר לכון סעיד מיכלא וייפין עשר נשין לחמיכון בתנורא חד ויתיבון לחמכון במתקלא ותיכלון ולא
תשבעון

מסרה ליסרה, ל'. על חטאתיכם, ג' בענין. יט גאון, מלא. עזכם, העין בקמץ ח"ו והז' דגושה. שמיכם, מלא. כברזל, ל'. כנחשה, ל' וחסר. כ לריק, מלא. כחכם, ל' ולסד ומכחם וחסר. יבולה, ח' ומלא. כא קרי, ג' בענין. תאבו, כ"כ בחל"ף. לשמע, כולם חסר ו' דקרי גלא כ' בנ"ד. כב והשלחתי, ב'. ושכלה, ל' וב' שכלה. והכריתה, מלא. והמעיטה, ל' ומלא. דרכיכם, מלא וב' הכפין רפות. כג קרי, ג' בענין. כד והכיתי, כולם מלא. כה נקמת, ג' בענין. נקם ברית, ב'. עריכם, מלא. ושלחתי, ל'. בתוככם, י"ג בתורה. ונתתם, ב' כתו"ין דגושות. כו ואפו, בח"ג. בתנור, ל' וח' בתנור ומלא.

ת"א ושברתי את גאון עזכם גיטין לו. ואפו עשר פס' יס לג. והשלחתי שבת לג. ואם באלה לא תוסרו לי שם. סנהדרין כב. והבאתי עליכם חרב שם. בשברי לכם שבת לג.

רש"י

האמורות למעלה: (יט) ושברתי את גאון עזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה שהם הוא אומר (דברים כח) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע' כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותי': (כ) ותם לריק כחכם. (ת"כ) הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שיניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. (ת"כ) אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. (ת"כ) אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן. משמש למעלה ולמטה העץ והפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות. ומנחם פירש לשון מניעה וכן (משלי כה) הוקר רגלך וכן יקר רוח (משלי יז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם להמנע מהתקרב אלי:

שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם: (כב) והשלחתי. לשון גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל (שם) עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שני' בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ. והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כד) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הבאים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנים ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו (ירמי' מ') מטה עז: בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל משען אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת
בתנור

רמב"ן

שליוה לפניו רק שיתודו בעונם ועון אבותם ומלינו אנשי בית שני עושים כן כמו שיתוד' דניאל חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך עד למלכינו לשרינו ולאבותינו וכתיב כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכן נחמיה התודה ועזרא אמר מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתיך כי כולם למדו מן התורה שיתודו עונם ועון אבותם וכל אלה דברים גדולים בברית הזאת שהוא באמת ירמוז לגלו' הראשון והגאולה ממנו אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותינו זה ולגאולה שנגאל ממנו כי כשתסתכל תמצא שלא נרמז שם קץ וקבוץ אלא הבטיח בגאולה רק תלה אותה בתשובה ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ויעבדו

עכו"ם כלל אבל אמר והיה אם לא תשמעו בקול י"י אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקיו ומשפטיו לומר כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו שכך היה בבית שני כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב מפני עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא ושם אמר בקללות ישא י"י עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר שבאו עליהם עם רומי הרשעים מהם ומאד
ואמר

למשמע לאולפן אוריתי ואוסיף למרדי יתכון שבע מאחתא על שבע
עבירן די חטיתון קדמי: (יט) ואתבר ית איקר תקוף מקדשיכון ואתן ית
שמיא דעיליכון ברירן הי כפרזלא דלא מטע מן דלא למחתא לכון טלן
ומטרין וארעא דתחותיכון הי כנחשא דמזיע למובדא פירהא: (כ) ויסוף
לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית מה דאתון מעלין לגוה ואילן דאנפי ברא
יעבדון פירוי: (כא) ואין תהכון עמי בעראי ולא תצבון למשמע לאולפן אוריתא
ואוסיף לאיתאה עליכון שבעתא מחא על שבע עבירן די חטיתון קדמי:

(כב) ואגרי בכון רשות חיות ברא ותתכל יתכון ותשיצי ית בעיריכון סגרא
ותזעיר יתכון מלוי ויצדון אורחתכון: (כג) ואין באלין מרדותא לא תתרדון
קדמי ותהכון קדמי בעראי: (כד) ואידכר אוף אנא יתכון בעראי בעלמא
ואמחי יתכון לחוד אנא שבע מחן על שבע עבירן די חטיתון קדמי:
(כה) ואיתי עליכון עם שלופי חרב למתפרע מנכון על דבטלתון ית קיימי
ותתכנשון מן ציירא לקורייכון ואגרי מותנא ביניכון ותתמסרון כד מיתין ביד
סנאיכון: (כו) כד אתבור לכון חוטר כל סעדי מזונא ויאפיין עשר נשין
לחמיכון

בעל הטורים

קודש שמטמאו מעשי ושהלו בארץ במקום קדוש והפס לא עשיבם. כן על כן
ושבלגוהו ולם גוהו השמו ולבגנו מויבכם: (יט) את גאון בגימ' זה המקדש.
עזכם בגי' זה ירושלים: (כח) כחטאתיכם בגי' בין בשוגג בין במזיד: (כה) נקם
נקם ברית נקם לאחת משתי עיני בני שמשון (שופטים טז) כדאיתא בסוטה
שהלפסים על שבועתם וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה דבשביל השבועה שעברו
הנקמה

יונתן

ולכן מתרגם כדמתרגם: (יט) תקוף מקדשיכון פי' בית המקדש כדפירש"י. ואתן
שמיא ברירן הי כפרזלא וכו' פי' שמים חזקים כברזל דלא מזיע בשביל שלא ירד טל
ומטר וכל זה עיין ברש"י: (כ) ולא תתן לערכך מה דאתון מעלין לגווה אפילו הזרע
שמעלה בה כרש"י: (כה) מן ציירא פי' מחמת המצולה. כד מיתין לדפירש"י וכן
(כו) חוטר כל סעדי ומזונא ג"כ כדפירש"י ומכנוס מעט חוטר. מדהוא שביר פי' ממתי
קמונהן

רמב"ן

ואמר גם אל גוי אשר לא ידעת גוי אשר לא תשמע לשונו ומפני רוב
השוקים שאלבנו וכן בדברי הברית הזאת ומפני שגלו לבבל ואמר שהם
קרובים לארץ ונלקחים בהם תמיד ויחום ישראל ועם היה ויודעים
לשונם כענין שאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו
וכן והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ היא גלותינו היום
שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ואמר והשיבך ה' מצרים באניות
ובגלותנו זה היה שגולה טיטוס מהם ספינות וכן כתוב בספר הרומיים וכן
מה שאמר בם בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות בנים ובנות
תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי איננו הגלות שגלו אבות ובנים רק השבי
ההוא לבנים לבדם והאבות נשארים בארץ ולא נאמר כן בברית הראשון
ומפני שגלו גלות שלימה אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים
בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם וכן ועבדת את אויבך אשר
ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא היא עבדותינו. שעבדנו הרומיים בארצנו
ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עליהם עול כבד ולוקחים גופם וממונם
כאשר הוא ידוע בספרים ועוד ראיה שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר
תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי הלך אגריפס המלך
בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית ולא אמר הכתוב המלך
אשר ימלוך עליך אבל אמר מלכך אשר תקים. רמז לנו ית' שלא היה ראוי
למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה אבל הקימו עליהם
הוא ואבותיו שלא כדת כמו שהזכיר זה במסכ' סוטה וכל אלה רומזים
כאשר יזכירו בפירוש ענין גלותינו זה והגאולה בברית הזאת בשנת גאולה
שלמה

אבן עזרא

המכות: שבע. בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון ריבוי וכן כי
שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף
שבעה רק ויספתי טעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף. וטעם על חטאתיכם.
בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והגאון אמר נכון כי אם נחשת ושברתי
אחד שמים כברזל הנה והארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה
שש ומכת חית השדה הנה שבע: (יט) גאון עזכם. כמו כטעם ויסוף
יפורון והגאה אם ישגב יפול ויסף: (כ) ותם לריק כחכם. שיגעתם
בעבודת האדמה: (כא) קרי. אמרו רבים שפירושו גזירה ונראה כאילו
שיחזק לבו ולא יפקד לנגוע שלא ידעם ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל
הקורות וישעו שאמר בדברי הפלשתי כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל
שני הפירושים יחסר בי"ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי בהליכת
קרי כאשר הלאיתך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם
ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם וטעם בעבור חטאתיכ': (כב) והשלחתי
בכם. מגזרת הנני משלח בך: ושכלה אתכם. בהריגת קטנים: והמעיטה
אתכם. בהריגת הגדולים: ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בשיא מספר
החיות שאינם ברשות האדם כאשר פירשתי: (כג) תוסרו. עתיד מבנין
נפעל: (כד) על חטאתיכם. דבק עם והכתי: (כה) נקם ברית. על
כן נעלמתי בי זאת בנקית ההרוסה בבני הכתוב בפרשת אלה המשפטים
יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל
הפרשה הזאת: ונאספתם אל עריכם. מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב
עד שתלכו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין
נפעל: (כו) בשברי. שם הפעל ואין שמור כמו בשכבה ובקומה וטעם
השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל וכמשען משען להם כי הלחם לבב אנוש יסעד: עשר נשים. כי הוא סך החשבון כי מנהג ישראל היה לאפות
כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח: והשיבו לחמכם במשקל. בעבור שהיא מעט: ואכלתם ולא תשבעו. יש רעב
ויסבע

פירוש על אבן עזרא

בין מספרים עד ז' יש ג' זוגים וג' נפרדים. הזוג הראשון הוא שנים. והזוג הב' הוא ד', הנפרד הראשון הוא ג'. והנפרד השני הוא ה', ואם תחבר הזוג הראשון עם הנפרד
השני הוא ז', והזוג השני עם הנפרד הראשון הוא ג"כ ז', מש"ה נשלם המספרים. ורבותינו ז"ל דרשו זה החשבון כמשמעו ואמרו כי בזאת הפרשה יש בה שבע עבירות
וכנגדם שבע פורעניות ואלו הן ואם לא תשמעו לי ולא תעשו הרי ב' עבירות. אם בחקותי תמאסו מואס באחרים העושים הרי שלישית, אם משפטי תגעל
נפשכם שונא את הדיינים הרי רביעית. לבלתי עשות מונע אחרים מעשות הרי חמישית, את כל מצותי כופר שלא צוה הרי ששית. להפר בריתי כפר בעיקר הרי שבע עבירות.
הראשונה גוררת השניה והשניה לשלישית וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה, מואס באחרים העושים שונא את החכמים, מונע את אחרים, כופר בעיקר, וכנגד
אלו העבירות באים שבע פורעניות ודוק בפרשה ותמצא. הכלומר ל"ד שבע אלא מספר רב. א(משלי כד טז). ב(ש"א ב' ה'). ג(דברים ה' י"ט). ד(שם ל"ב ט"ו). ה(בראשית
ע"ו). י(ש"א ו' ט'). יר"ל בקרי. כשרשו יסר. ואל ני"ן במקום כמו פן תוקש (דברים ז' כה) שכרשו יקש. לבפתלת פ'
בכי. מכי שרש המלה נתן הנו"ן הראשון לקיום הבנין ושני נוני"ן שרשיים נבלעים בדגשות ב' חוי"ן והאחר ונתנתם יר"ל בחירק שנקרא שבר. ס(ישעיה נ"ח). עלעת
האין הכרחי להיות מערכת לחם הפנים הם רק שכן דרכם לאפות בע"ש לאכול עד ער"ש אחר וכן היו משימים מערכת דעה היותר נכון נבחר לשם.
איכה

ספורנו

ומדין ועמלק וכל בני קדם: (יט) ושברתי את גאון עזכם. בחרבן מקדש שילה כאמרו ויתן לשבי עזו: (כה) והבאתי עליכם חרב. כמו שהיה בענין
ביוני מלכי ישראל כאמרו כי ידעתי אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב תהרוג: נוקמת נקם ברית. נוקמת באותה
הנקמה הכתובה בספר הברית באמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד') אע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו: ונתתם ביד אויב. כענין עצרת
השבטים

פירוש רשב"ם

(יח) שבע על חטאתיכם. כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו שבע יפול צדיק וקם. ואור החמה יהיה שבעתים. והחזיקו שבע נשים. (יט) ושברתי
את גאון עזכם: כדכתיב בשברי לכם מטה לחם. וכדכתיב גאון. ובאגדה היא בית המקדש. כדכתיב הנני מחלל את מקדשי
גאון עזכם. לפי הפשט כמו שפירשתי שבך מוכיח סוף המקרא. ונתתי את שמיכם וגו' (כ) כחכם: כי האדמה לא תוסף לתת את כחה לכם: (כא) ואם
תלכו עמי קרי. מנחם פי' לשון מניעה מגזרת הוקר רגלך. והבל הוא. כי הוקר מגזרת חשופי פ"א הפעל כמו הושב את אביך. מן אברם ישב.
וקרי מן קרה: מגזרת אקרה כה: וזהו פירושו. אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו: (כה) נקם ברית. שעברתם.
כמו שכתוב למעלה להפרכם את בריתי: (כו) עשר נשים: כלומר הרבה. כמו זה עשר פעמים תכלימוני: בתנור אחד. כי אשה אחת לא תוכל לטלא
את

וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא
תִשְׂבָּעוּ: כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי
וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי: כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם
בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי
שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר
בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ:
ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־
חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי
גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם: לא וְנָתַתִּי
אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־
מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם:
לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ
עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ: לג וְאֶתְכֶם
אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב
וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ
חָרְבָּה: לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־
שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ
אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־
שַׁבְּתֹתֶיהָ: לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת
אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ: לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם
וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־

חרב

אונקלוס

תשבעון: כז ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי
בקשיו: כח ואהך עמכון בתקוף רגז וארדי יתכון אף אנא
שבע על חוביכון: כט ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתיכון
תיכלון: ל ואשיצי ית במותכון ואקציץ ית חניסניכון ואתן
ית פגריכון על פגרי טעותכון וירחק מימרי יתכון: לא ואתן
ית קרויכון חרבא ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא
קורבן כנישתכון: לב ואצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה
בעלי דבביכון דיתבין בה: לג ויתכון אבדר בין עממיא
ואיגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון
יהון חרבא: לד בכן תרעי ארעא ית שמטהא כל יומי
דצדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא
ותרעי ית שמיטהא: לה כל יומי דצדיאת תשמט ית דלא
שמטא בשמיטיכון כד הויתון יתבין עלה: לו ודישתארון
בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דשנאיהון וירדוף יתהון
קל טרפא דשקיף ויערקון כמיערוק מן קדם דקטלין בחרבא

ויפלון

מסרה והשיבו, מ"י. במשקל, ד' דגשים. **כז** ואם בזאת, ל' וחד אם בזאת. בקרי ח' ב' ה' קרי ג' ד' ו' ז' בקרי. **כח** אף אני, כל אני דענין קמץ זקף ואתנח מ"פ. **כט** בנתיכם, כולם ח"ו ומ"י. **ל** במתיכם, ג' חסר ו' ומ"י. חמניכם, ל' ומלא. פגריכם, מלא. גלוליכם, הג' והלמ"ד דגושים מד"מ. **לא** והשמותי. ב' מלא ו' וח"י ק'. מקדשיכם, מלא. אריח, ב' בעלרתיכם ומלא. ניחחכם, ל' וחסר ו' ומ"י. **לב** והשמתי, חסר דחסר. איביכם, כולם ח"ו ומ"י. הישבים, כולם ח"ו ומ"י. אזרה, ג'. והריקתי, ג' וח"ו ומ"י. אחריכם, כולם מלא. **לד** תרצה, ל'. שבתתיה, ד' א' מלא דמלא וב' ח"ו ובענין. השמה, ג' הה"א בקמ' לבד והוא מעוף והפי"ס אחרונה לא עביק שלא כדין וכן הכין. תשבת ב' למה תשבת המלאכה. והרצת, ל'. **לה** תשבת, חסר. בשבתתיכם, ל' ח"ו ומ"י. בשבתכם, ל'. **לו** והבאתי, בס"פ הפי"ו בגעיא. מרך, ל' וחסר. בארצת, ב' חסר ובענין. איביהם. ד' ח"ו ומ"י. אתם, חסר. קול, מלא. עלה, העי"ן בקמץ והל' בסגול. מנסת, ח"ו.

ת"א בחמת קרי פ' הזוהר פ' תרומה. ונתתי את פגריכם שבת לג סנהדרין כג סד. והשמתי את שבת שם מגלה כח. ואתכם אזרה שבת שם. אז תרצה הארץ שם. עקידה שער סח. כל ימי השמה שבת שם לג.

רש"י

בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב אלא דבר שבר מטה לחם הוסר עליה פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין פי' החרב: (ל) במתיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"א שמעמידין על הגגות וע"ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם ונושקים ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: ונעלה נפשי אתכם. (ת"כ) זה סילוק שכינה: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורי' הא מה אני מקיי' והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמני' אין כאן פורענות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמני' שבראשי הגגו' ויכרתו. ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש. סלוק שכינה ארבע. חרבן ערים חמשה. שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמתי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם היו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון העפלה ומ"ם דגש במקום כפל שממה:) (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד ע' שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל (יחזקאל ד') ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה שמונים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנס בשמיטה המשלמת לשבעים (כ"א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים של שלמי' וכן הוא אומר בדברי הימים (ד"ה ב לו) עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאות שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו

מנסת

ירושלמי

לחמיכון בתנורא חד מדהיא זער ומדדין ומפלגין לכון כד מינפל במתקלא ותיכלון ולא תשבעין: (כז) ואין בהדא תוכחתא לא תשמעון לאולפן אורייתי ותהלכון קדמי בעראי: (כח) ואדבר אוף אנא יתכון בעראי בעלמא ואיידי יתכון לחוד אנא שבע מחן על שבע עבירן די הטיתון קדמי: (כט) ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתיכון אמר משה נביא כמה קשיין הינון חוביא ומה מרירן אינון חטייאי די גרמו לאבהתנא למיכל בשר בניהון ובנתיהון על דלא נטרו מצותא דאורייתא:

(כט) אי מה בישין אינון חוביא ומה מרירן אינון חטייא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר בניהון ובנתיהון:]

(ל) ואשיצי ית במותיכון ואפכר ית מנחשיכון וקסמיכון ואשוי ית פגריכון

יונתן בן עוזיאל

דמאן על פגרי טעוותיכון ותירחיק מימרי יתכון: (לא) ואתן ית קורייכון צדיין ואשעמם ית מוקדשיכון ולא אקבל ברעוא ריח קורבניכון: (לב) ואצדי לחוד אנא ית ארעא דלא יהי עלה נייח רוחא ויצדון היידין עלה סנאיכון דשריין בה: (לג) ויתכון אדרי ביני עממיא ואיגרי בתריכון עם שלופי חרב ותהי ארעכון צדייא וקורייכון יהוויין צדיאן (לד) הא בכן תרעי ארעא ית שני שמיטהא כל יומין דהיא צדיא מנכון ואתון תהוון מיטלטלין בארע בעלי דבביכון בכן תתנייח ארעא ותרעי ית שני שמיטהא: (לה) כל יומין דהיא צדיא מנכון תתנייח הי כמא דלא אתנייחת ית שני שמיטיכון כד הייתון שריין עלה: (לו) ודישתיירון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון ויהי רדיף יתהון קל טרפא דנתיר מן אילן ויערקון הי כמערוקי חרבא ויפלון ולית

בעל הטורים

מנקבה נקס לסס: (לג) ולמכס לזרס במין עקומה לומר לך שנסמי לכס סרץ ז' עממין לקיים הפורה שהלכה עמודיה שבעה (כדפרשי' שבת ד' קע"ז) ולמס שבעה מועטום בלבבכם לכך לסכם לזרה. והריקותי ג' במסו' הכא ואידך והריקוסי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג) אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די אתם לא רציתם לקיום מלוהי

יונתן

קטמוהן תהו הקלסם. ומדדין ומפלגין פי' הכל מעין קללה שיהא נמכר במדה ובמשקל ומחלקים אז מריבין זה עם זה מהוך שהמנור קטן ויכול להיות של"ל ומרדיין לשון הרודה פת הרודה דנש וק"ל: (כט) אמר משה נביא כמה קשיין וכו' י"ל דקשה להתרגום למה אמר ואכלתם לשון עבר ומהופך לעתיד בוי"ו ההיפוך אלא שמרע"ה ידע בנבואה שכך יהיה וק"ל: (ל) ואשכר פי' ואשבר ואחרם כישוף שלהם כי כן היו נענשים בשביל כישוף וניחושים. פגריכון רמאין פי' מעולעלים ונפולים כמעשה דההוא פסוק ו,"ל: (לא) ואשעמם לשון שממות המתכל בדברי רז"ל ועניינו מהומה ומבוכה: (לג) דלא יהא עלה נייח רוחא פי' להאומות היושבים עליה כדפירש"י ועיין במפרשים: (לד) שמיטהא פי' שבתות שמיטה: (לו) טרפא דנתיר מן אילן פי' עלים הנושרים

רמב"ן

שלמה מעולה על כלנו אמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכ' והקללה וגו' והבטים והפיצך והרנך ומהנותיך שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל לא נשיית העם ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו שנאמר ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך והנה אויביך ושונאיך רמז לב' האומות אשר רדפו תמיד אחרינו ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה מכל חזיונות דניאל. וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה ונבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראיה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכלם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם והנה הברית הראשונה אשר נפרשה הזאת הקב"ה כרת אותה כי בן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון והברית השני' שנפרשה והיה כי תבא

אבן עזרא

וישבע האוכל וממעט ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו: (כז) ואם בזאת. במכה הזאת. וכן ואם באלה. באלה המכות הנזכרות: (כח) על חטאתיכם. דבק עם ויסרתי: (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם. אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים: (ל) חמניכם. מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והנו"ן נוסף כנו"ן [ס]נסים דמוניות: פגריכם. גופותיכם כמו פגר [צ]מובס: גלולים. שם נגלי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל [ק]והטע' כי בהתחבר' לבתי ע"ז שם תהרגו וישקיתו אויביכם נוכח גלוליכם ואני לא אושיעכם: וגעלה נפשי אתכם. שתקול השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו מקדשי' שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: (לא) ולא אריח בריח. והטעם כי כבוד השם מלא שמים והארץ וכתוב על נח וירח יי' את [ר]ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם. ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: (לב) וישממו עליה. כל כך תהיה שממה שגם האויבים [ש]הדרים ישוממו עליה הפך משוש לכל הארץ: (לג) אזרה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב. וטעם [ת]מגדנה: והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד [א]יומו כי נכלם [ב]עונה: (לד) שבתתיה. שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה [ג]וכם פירשתיו: השמה. [ד]שם ומשקלי הסמות עשתנים: וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם. שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמלא ממוחה למלאת שבתותיה. וטעם (לה) כל ימי השמה תשבות. מספר השנים שתשבות ובחזקאל מפורש: (לו) והנשארים בכם. בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך. [ה]מפעלי הכפל וכן במועל [ו]ידיה' מגזרת וכן [ז]הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין

פירוש על אבן עזרא

[ס](איכה ד' י'). [צ](ישעיה י"ד י"ט). [ק](מ"א י"ד י'). [ר](בראשית ח' כ"א). [ש]ר"ל גם האויבים לא ימלאו נחת בה, הפך משוש לכל הארץ (איכה ב' ט"ו). [ת]כי הולאת החרב כמו הרקה הכלי ממה שהיה בתוכו. [א](איוב י"ד ו'). [ב](ישעיה מ' ב') ר"ל השלמה. [ג](ד"ה ב' ל"ו כ"א). [ד]כתב רא"ב ז"ל בס' ההכבנה וז"ל: השמה מקור מבנין הפעל עם ההכפם. ולע"ע שאין הה"א במפיק. ורבים כן ומכין עפ"י המסורה. או אפשר שהה"א נוספת, ובלי ה"א תהיה השם או השם בדגשות השי"ן לחסרון הכפל כי שרשו שמם. ולע"ע שאין דגש מורה למעה ממנו. אלא לפי שאין מקום אחר לדגש. שמוהו בפ"א הפעל. ועכשיו שנתוספה בה הה"א יש מקום לדגש להככם במ"ם. ומ"ם הדגש שבשי"ן לא סר. והיה יכול לומר הושמה השי"ן רפויה ע"כ. [ה]כי שרשו רכך. [ו](נחמי' ח' ז') ר"ל המ"ם נוסף. כי שרשו עלה. [ז](דברים כ' ח') בדגשות

ספורנו

הסבעים ביד מלך אשור: (ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. בהיות העיר במצור כמו שספרו על אליהו הלדיק שמצא תינוק מוטל ברעב וכשאמר לו אמור שמע ישראל ותחיה השיב הס כי לא להזכיר בשם ה' והוציא יראתו ונשקו ונשקה ומת עליה: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. על ידי מלך בבל וסריו: והשימותי את מקדשיכם. על ידי נבוזראדן: ולא אריח בריח ניחחכם. אע"פ שהיו בו אז הכהנים בני לדוק שהיה קרבנם ריח ניחוח בלי ספק מ"מ לא היה לרצון להשבית העם: (לג) ואתכם אזרה בגוים. בלכתם למצרים אחר החרבן: והריקותי אחריכם חרב. מרב נבוכדנצר במצרים כאמרו החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים: (לד) אז תרצה הארץ. תשלם ותפרע: את שבתתיה. שמנין

פירוש רשב"ם

את התנור פת: השיבו את לחמכם במשקל. כי במשקל הביאוהו לתנור ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים ובמשקל ובצמצום לחם צר ומים לחץ. כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ויאכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה. אף כאן כתיב בשברי לכם מטה להם יאפה ויאכל במשקל: ואכלתם ולא תשבעו. כי במשקל ובצמצום יאכלוהו. וגם י"ל שאותו לחם אע"פ שאוכל ממנו הרבה לא ישביע מסעד האדם כי מארה תמצא בו: (כה) ויסרתי. מן ייסר איש את בנו יאמר ויסרתי. וכן מן ישב יאמר וישבו טירותיהם כך ביחזקאל: (ל) על פיגרי גלוליכם. כי בבית במותיכם תהרגו. כדכתיב בירמיה כי אם גיא ההריגה וקברו בתופת מאין מקום: (לב) ושממו עליה אויביכם. כשבאים לשבת בה כדכתיב כל עובר עליה ישומו וישרוק על מכותיה: (לה) כל ימי השמה תשבות. כל שבעים שנה של גלות בבל. פירשו רבותינו כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה. תשבות מלא פום באתנחתא. אבל בלא אתנחתא. אז תשבת הארץ פתח. וכן וימת וינס באתנחתא כולם מלאפים. וימת. הים ראה וינס: (לו) מרך בלבבם. אינו לשון רך הלבב. ואל הרך לבי. כי המ"ם של מרך עיקר שהרי הניגון במ"ם. כמו אהל אוכל בכסף. וקראת לשבת עונג. ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין נתטרך באלו טריפות. יסכו

חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף: לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־
בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־
תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם:
לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ
אֹיְבֵיכֶם: לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ
בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת
אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ: מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־
עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר
מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי:
מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי
אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם
הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם: מב וְזָכַרְתִּי
אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי
יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר
וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם
וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם
וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי
מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: מד וְאַף
גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־
מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם:

אונקלוס

ויפלון ולית רדיף: לז ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין
בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון:
לח ותבדון ביני עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון:
לט ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי
דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון
יתמסון: מ ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקריהון
דשקרו קדמי ואף דהליכו קדמי בקשיו: מא אף אנא איהך
עמהון בקשיו ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן
יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון: מב ודכירנא
ית קימי דעם יעקוב ואף ית קימי דעם יצחק ואף ית קימי
דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר: מג וארעא
תתרטיש מנהון ותרעי ית שמיטהא בדצדיאת מנהון ואנון
ירעון ית חוביהון לוטין חלף ברכן איתי עליהון דבדיני
קצו וית קימי רחיקת נפשהון: מד ואף ברם בדא במהויהון
בארע בעלי דבביהון לא ארטישינון ולא ארחיקינון
לשיציותהון לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון:
ודכירנא:

מסרה רדף, כל חו' חסר. לז כמפני, ל'. ורדף, ג' חסר ולא תהיה, ס'. תקומה, ל' גמלא. לח איביכם, ממעי' ב' איבהם. לט בעונם, כולם חסר בח'. בארצת, חסר. ואף, חד מן י"ו זוגין חד סליק לרמא וחד נחית לתהומא. קדמא לעונת ואף בתביר תכין אשר הלכו ואף בזקף סי' עון למטה הליכה למעלה. בעונת, חסר דחסר. אבתם, חסר. ימקו, הק' דגושה. מ עונם, חד ו'. עון, חד ו'. אבתם, חסר. מא אתם, חסר. איביהם, ג' בענין מ"ו ומ"י. הערל, ל'. ירצו, ד'. מב יעקוב, ה' מלא ני"ן. אזכר, חסר. אזכר, חסר. מג והארץ, מ' כ"ם. ותרץ, ל'. שבתתיה, ד'. בהשמה, הב' בקמץ לבד והוא הטעם והה בשוא נה ובס"ס ה"א רפויה מפיק והא אחרונה לא מפיק. ירצו, ד'. יען ב' היעצו את עמי. מד ואף גם, ע' ר"פ. בהיותם, מלא. איביהם, ג' בענין. מ"ו ומ"י. מאסתים, ל' ומלא. געלתים, ל' ומלא. לכלתם, חסר.

ת"א וכשלו איש באחיו סנהדרין כו שבועות לט. ואבדתם מכות כד. ואכלה אתכם שם. ואף בעונת אבתם אתם סנהדרין כז. וזכרתי את בריתי יעקוב ס' הזוהר פ' ויקרא. ותרץ את שבתתיה עקידה שער סח. יען וביען שבת לג. געלה נפשם בתרא פח. ואף גם זאת ס' הזוהר פ' האזינו. לא מאסתים ולא געלתים מגילה יא.

רש"י

מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח הודפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון הכאה שדופות קדים שקיפן קידום. לשון משקוף מקום הכאת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. (ת"כ) ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבותם אתם. (ת"כ) כשעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיה' בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו (זכריה יד) תמקנה בחוריהן (תהלים לח) נמקו חבורותי: (מא) והבאתי אתם. (ת"כ) אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע. כמו (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא. אם אז יכנע לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמר זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות

רמב"ן

תבוא ונפי משה לסלק בבינתו לגזרי שלא היה בבית שני דרך כבוד שמו שהאומר וארצה בו ואכבדה ותוספת הה"א רמז לשניה שבשם הגדול וכבר דרשו בו רבותינו אמר. ג"כ רמז לחמשה דברים שהיו בבית בשני חסר וכו': (מא) או אז יכנע לבבם הערל. כמו או נודע כי שור נגח הוא לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם יכפרו על עונם ביסוריה' לשון רש"י. ונכון בעיני שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם או עד זמן יכנע לבבם הערל או זמן ירצו את עונם באורך הגלות. והנה אמר והתודו את עונם היה גלוי שיאמר וזכרתי את בריתי יעקב כי מה טעם והבאתי אותם בארץ אויביהם עכשיו במקום הזה ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם. ופירש ר"א אף אני כן עשיתי עמהם ויקרתים להביאם

אבן עזרא

מבנין נפעל ונו"ן השרש נבלע: (לז) איש באחיו. הטעם אחיהו: תקומה. מבנין כבד נוסף ומשקל עצ"ן וי"ו בעבור הה"א וכן תרועה: (לח) ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: (לט) והנשארי'. מהנשארים ימקו בעונם על משקל ימקו ושניהם מפעלי הכפל ונגזרת המק בשרו ומק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: (מ) והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי: (מא) אף אני. כן עשיתי עמהם ובקשתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: (מא) ואז ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: (מב) וזכרתי את בריתי. מוסף עליו ואחר עמו

ירושלמי

ולית דרדיף: (לז) ויתקלון גבר באחוי הי כמן קדם שלופי חרבא ורדיף לא אית ולא תהי לכון תייקא למקום קדם בעלי דבביכון: (לח) ותיבדון ביני עממיא ותגמר יתכון בסותנא ארע בעלי דבביכון: (לט) ודמשתייר מנכון יתימסון בחוביהון בארעתא דסנאיכון ואוף בחובי אבהתהון בישיא דאחידן בידיהון עמהון יתימסון: (מ) ויחוון בשעת אניקהון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשיקריהון דשקרו במימרי ואוף דהליכו עמי בעראי: (מא) ברם אנא אדבר יתהון בעראי בעלמא ואעיל יתהון בגלותא בארע בעלי דבביהון הא בכן יתבר לבהון זדנא ובכן ירעון ית חוביהון: (מב) ואדכר ברחמין ית קיימא דקיימית עם יעקב בבית אל ואוף ית קיימא דקיימית עם יצחק בטור מוריה ואוף ית קיימי דקיימית עם אברהם ביני פיסוגיא אדכור וארעא דישראל אדכור ברחמים:

(מב) ואידכר ברחמין קיימא דקיימית עם יעקב בבית אל וקימא די קיימית עם יצחק בטור מוריה וקיימא די קיימית עם אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא דישראל אדכר ברחמין:

יונתן בן עוזיאל

(מג) וארעא תתרטיש ותשתביק מנהון ותירעי ית שובי שמיטהא כל יומין דהיא צדיא מנכון והינון ירעון ית חוביהון לווטין חלף בירכן ימטון עליהון מכלא כל קביל מכלא היא מטול דהינון בסדרי דיני קצו וית קיימי אורייתי רחיקת נפשיהון:

(מג) וארעא תשבוק מנהון ותרעי ית שובי שמיטהא כל יומין דהות צדיא מנהון ואינון ימרקו ית חוביהון מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית סדר דיני מאסו:

(מד) ואוף על כל דא ארחים יתהון במימרי כד יהוון גליין בארע בעלי דבביהון לא אמאסינון במלכותא דבבל ולא ירחק מימרי יתהון במלכותא דמדי למשיציא יתהון במלכותא דיון למפסוק קיימי עמהון במלכותא דאדום ארום אנא הוא יי אלהכון ביומוי דגוג:

(מד) ולחוד בהדא כי הויתון שרין בארעא בעלי דבביכון לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון במלכותא דמדי ולא שצית יתהון במלכותא דיון למיפסי קימי עמהון במלכותא דאדום ארום הוא יי אלהכון ביומי גוג:

ודכירנא

בעל הטורים

מלוסי ע"כ והליקותי לחריכס סרב. ו"פ כתיב בפרשה עון ועונס וכנגדם גלו ו"פ ג' ע"י-פנסרב וג' ע"י כ"כ: (לו) ורודף ג' במסרה הכא ואידך (ישעיה א) כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים ואידך (הושע יב) אפרים רועה רוח ורודף קדים בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן ונסו ניס בפניו כמפני חרב ורודף אין: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו לצור ומונח לפני הקב"ה. האבות מכוונין למטה אומר הקב"ה אני זוכר אפין באחם ומונה וממשמש היחס עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם. בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת. וזכרתי הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יזכור זכות אבות. אברהם נקרא עבדו כדכתיב זכור לעבדיך וסמיך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי משא"כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בא"י בין בח"ל משא"כ ביצחק (שלא הותר לו לילך לח"ל) אברהם ויעקב הוזכרו רמז לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום ברמז לפי שרצה לומר לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו כמו ליעקב: (מג) והארץ תעזב מהם ז"ן עקומה שז' שנים נתקיים בא"י גפרית ומלח. מתחלת התוכחה עד געלה נפשם ס"ן תיבות כנגד ס"ן שנים שמטה עשרה שבעים ותכלם לא תזכר בהם השם לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל ולכך כתיב (בד"ה יח עז) ושבועתו ליצחק (ובתהלים קה) כתיב ליצחק שנשבע הקב"ה כל זמן שלא מעלו בניו

יונתן

הכושרים מן האילנות מחמת רוח המנשב: (לח) ותגמר יתכון במוסכא עיין ברש"י: (לט) ואוף בחובי אבהתהון דאחידין ג"כ ברש"י דוקא שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: (מ) בשעת אניקהון פי' בעת צרותיכן: (מב) ביני פיסוגיא פי' בין הבתרים שכרת ברית אתו ואת זרעו. אדכור ברחמין ע"ש בגי הארץ ברחמין ידוע לי"ח: (מג) וארעא תתרטיש פי' לשון אם על בנים רוטשה ולשון נכסי רטושין בב"מ פרק המפקיד: מיכלא קביל מיכלא ביזוע מדה כנגד מדה. בסדרי דיני קצו כן הוא בת"כ פרשה משפטים תמאסו אלו הדינים ואם חקותי תגעל נפשכם אלו מדרשות וכו'

רמב"ן

להביאם בארץ אויביהם להכניע לבבם הערל והזכיר זה בכאן כי התודו את עונם בעבור שאני המשגב להם כי גם בשעת קלקלתם נתכוונתי בהם שיעשו תשובה ויתודו ועל דעתי ירמוז כי אחר הוידוי ילך עמם בקרי ויביא אותם עוד בארץ אויביה' עד שיכנע לבבם הערל והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכנעה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם כמו שנא' ויאמרו צרינו ויהי כאשר שמעו אויבינו והארץ ביד העמים היתה כמו שאמר עזרא בתפלתו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו ועל גויתינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. אמר ר"א כי הוא מוסף עלמו ואחר עמו וזכרתי את בריתי ברית יעקב. וכן והנבואה עודד הנביא ראשיכם שבטיכם: והארץ אזכר. טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם כלו את עונם. ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל למלך שהיו לו שלש בנות ושפחה אחת מגדלתן כל זמן שהמלך שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן. ופירוש והארץ תעזב מהם כי גם אחרי הזכירה תעזב מהם רמז כי אחרי פקודת כורש נעזבה מהם ולכלתה השממות עד אחרי תשע עשרה שנה שנבנה הבית וקדשו העיר בשתי תודות ושירה קדושת הארץ וכרתו אמנה ויאמרו ונטש את השנה השביעית ומשא כל

אבן עזרא

עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבוא' עודד [ע]הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא [פ]ראשיכם שבטיכם שהוא ראשי ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות מטותיו [צ]כלם בברית: (מג) והארץ תעזב מהם. טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכור שהם רצו את עונם: יען וביען. האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געל' נפשי [ק]והב"ת נוסף כבי"ת בראשונה: (מד) ואף גם זאת. לשון לאות והאחד יספיק וכל המקרא כך וכן הרק אך במשה [ר]כמבלי אין [ש]קברים: לא מאסתים לכלתם. רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלתים. סרתי מהם או בשלם כמשי [ת]מהם: להפר בריתי. שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן [א]כתוב. אני לא אפר

פירוש על אבן עזרא

[ח]בדגשות הלמ"ד ומספוינדף. [ט]ר"ל ל"ד את ממש כמו כי אנשים אחים אנחנו. [י]כי שרשו קום והה"ו נוסף כמו תרומה ששרשו רום. [כ](יחזקאל ט' ע'): ששרשו סבב. וכן ימקו שרשו מקק. [ל](זכריה י"ד י"ב). [מ]כמק יהיה (ישעיה ה' כ"ד). [נ](מיכה ה' ו') שם פ' זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עוונותינו שהתחברנו עם עוונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו. כטעם פוקד עון אבות על בנים. [ס](פסוק מ"ד). [ע](ד"ה ב' ע"ו). [פ](דברים כ"ט ט'). [צ]טעם הגאון שלא התחיל מאברהם בעבור שלא היו שנותיו כלם בברית יצחק אע"פ שנותיו כלם בברית התחיל מיעקב לפי שהתחיל לאהובה להשיג מעלות הנבואה כי מיד בלאתו מחרנה פגע במקום ויחלום חלום של נבואה ולא כן יצחק כי קודם נשא אשה והתעסקו עמו עבדי אבימלך על אודות המים וכז"ל נתנו טעם אחר שאמרו שטעמו כדאי יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם כדאי. [ק]אל וביען נוסף כבי"ת בראשונה (בראשית יג' ד'). [ר](במדבר י"ב ב'). [ש](שמות י"ד י"א). [ת]לשון הכתוב (זכריה י"א ח'). [א]להפרכם את בריתי (פסוק ע"ו).

בעבור

ספורנו

שמטין ויובלות כמו שבאר באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה: (מ) והתודו את עונם. קלתם כמו דניאל ועזרא וזולתם: (מא) והבאתי אתם בארץ אויביהם. כשחזרו בני הגולה לא"י במלכות כורש מלך פרס היתה הארץ תחת ממשלת האומות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו: (מב) וזכרתי את בריתי. בבנין בית שני: (מג) והארץ תעזב מהם. בחרבנו:

וזכרתי

פירוש רשב"ם

(לט) ימקו. מן נמקו חבורותי כמו מן נסע יסעו: (מב) וזכרתי וגו'. אם יכנע לבבם: (מג) והארץ תעזב. כחשבון ביטול שבועות שיתרצה ויכופר עונם. ואז וזכרתי וגו'. ותרץ. מן רצה כמו ויבן מן בנה:

ברית

מה וזכרתי להם ברית ראשנים אשר
הוצאתי־אתם מארץ מצרים לעיני הגוים
להיות להם לאלהים אני יהוה: מו אלה
החקים והמשפטים והתורת אשר נתן
יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני
ביד־משה: פ רביעי (ששי כשהן מחוברין)
כז א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם
איש כי יפלא נדר בערכך נפשת
ליהוה: ג והיה ערכך הזכר מבן עשרים
שנה ועד בן־ששים שנה והיה ערכך
חמשים שקל כסף בשקל הקדש:
ד ואם־נקבה הוא והיה ערכך שלשים
שקל: ה ואם מבן־חמש שנים ועד
בן־עשרים שנה והיה ערכך הזכר
עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים:
ו ואם מבן־חדש ועד בן־חמש שנים
והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף
ולנקבה ערכך שלשת שקלים כסף:
ז ואם מבן־ששים שנה ומעלה אם־זכר
והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה
עשרה שקלים: ח ואם־מך הוא
מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך
אתו הכהן על־פי אשר תשיג יד
הנדר יעריכנו הכהן: ס ט ואם־
בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה־קדש:
י לא יחליפנו ולא־ימיר אתו טוב ברע או־רע בטוב ואם־המר ימיר בהמה
בבהמה

אונקלוס

מה ודכירנא להון קים קדמאי דאפיקית יתהון מארעא
דמצרים לעיני עממיא למהוי להון לאלהא אנא יי: מו אלין
קימיא ודיניא ואוריתא דיהב יי בין מימריה ובין בני ישראל
בטורא דסיני בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר:
ב מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארי יפריש נדר
בפורסן נפשתא קדם יי: ג ויהי פורסניה דדכרא מבר
עשרין שנין ועד בר שתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין
דכסף בסלעי קודשא: ד ואם נוקבתא היא ויהי פורסנה
תלתין סלעין: ה ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין
ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עשר סלעין:
ו ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכרא
חמש סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף:
ז ואם מבר שתין שנין ולעלא אם דכורא ויהי פורסניה
חמש עסר סלעין ולנקבתא עשר סלעין: ח ואם מסכן הוא
מפורסניה ויקימניה קדם כהנא ויפרוס יתיה כהנא על
מימר דתדביק ית נדרא יפרסיניה כהנא: ט ואם בעירא
דיקרבון מנה קורבנא קדם יי כל דיתן מניה קדם יי קודשא:
י לא יחליפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב
ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחילופיה יהי
קדשא

מסרה מה ראשנים, ה'. מלא א' וח"ו ומ"י. הוצאתי, מלא דמלא. אתם, חסר. להיות, מלא. אני ה', ב' ס"פ בסיפרא. מו החקים, כולה ח"ו. והתורת, מלא ו"ק וחסר תנין. בינו, מלא. בהר סיני, כל סיפרא בהר סיני במ"א. **כז** ב דבר וגו' י"ג. אלהם, חסר. יפלא, ב' חסר יו"ד בתר הלמ"ד. נפשת, ב' חסר. ג והיה, ב' בטעם בענין קדמא ומאיילא. שקל, ל' בענין. ד ואם נקבה, כולה כ"ע ואם במ"ז אם. הוא, וא"ו ויתיר. שלשים, ח"ו. ה עשרת, ל'. מגיילא עשרה. ו ולנקבה, ב' בענין. ז אם זכר, ל'. והיה ערכך, ז' דסמיך בענין. וסי' פ"רע ס"ף ז"ס. ח מך, ל' וס' ומך אחיך ומשמש ה"ב. והעמידו, מלא. והעריך, מלא. אתו. חסר. השיג, מלא. הנדר, חסר. יעריכנו, ל' ומלא וח' יעריכנו. ט יקריבו, מלא. קרבן ה'. ממנו, ז' סבירין ממנה. י יחליפנו, מלא י'. ימיר, מלא. אתו, חסר. ברע, ג'. רע, י"א. בטוב, ד'. ימיר, מלא וכ"ד.

ת"א דבר אל בני נזיר סב ערכין ה. איש כי יפלא נזיר סב תמורה ג ג. כי יפלא חגיגה י. כי יפלא נדר נזיר סב בכורות לח. בערכך נפשת ערכין ג ב. והיה ערכך ערכין ד כדה כח. הזכר שנה קט בכורות מז. ואם נקבה הוא שנה קנז בכורות מב ערכין ד כד ה כח. ואם מבן חמש ערכין יח. ואם מבן חדש שם. ואם מבן ששים שנה שם ב. ומעלה בהלא קלא בכורות מט. ואם מך הוא מערכך פסחים ז' מגילה יח מליעא קיד ערכין ז' כד. והעמידו לפני הכהן ערכין ד. והעריך אתו הכהן שם. תשיג יד הנדר שם ז י. ואם בהמה אשר יקריבו תמורה לג. קרבן שם יא יג. כל אשר יתן ממנו חולין פ"ט ערכין ד תמורה יח. לא יחליפנו ולא ימיר מליעא מז חולין ג בכורות יד תמורה ב ג ה ט יג. ואם המר ימיר זבחים ז מנחות לג ערכין ב' תמורה א ה. בהמה בבהמה שם ט יח.

רש"י

הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשנים. של שבטים: (מו) והתורת. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: (ב) כי יפלא. יפריש בפיו: בערכך נפשת. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול. כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפ"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שני' עלי: (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינו פוחתת אלא שליש בערכה (ערכין יט) דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא (וסימנא טבא בביתא): (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום: או רע בטוב. (ת"כ תמורה

ט"ם

יונתן בן עוזיאל

(מה) ודכירנא להון קיים דקיימית עם אבהתהון קדמי בזמן דפריקית ואפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים וחמיין כל עממיא ית כל גבורתא דעבדית להון מטול למהוי להון לאלהא אנא יי: (מו) אלין קימייא וסדרי דיניא וגזירת אורייתא דיהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטוורא דסיני על ידא דמשה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארום יפריש פירוש דנדרא בעלוי נפשתא לשמא דיי: (ג) ויהי עלוייה דביר דכר מן בר עשרין שנין ועד בר שתין שנין ויהי עלוייה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא: (ד) ואין ברת נוקבא היא ויהי עלוייה תלתין סלעין: (ה) ואין מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי עלוייה דביר דכר עשרין סלעין ולנוקבא עשר סלעין: (ו) ואין מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי עלוייה דביר דכר חמש סלעין דכסף ודברתא נוקבא עלוייה תלתא סלעין דכסף: (ז) ואין מבר שתין שנין ולעילא אין ביר דכר ויהי עלוייה חמיסר סלעין ולברתא נוקבא עשר סלעין: (ח) ואין מסכן הוא מסימת עלוייה ויוקמיניה קדם כהנא ויעליניה כהנא כמיסת דתדביק ית נודירא היכדין יעליניה כהנא: (ט) ואין בעירא דיקרבון מינה קורבנא קדם יי כל דיתן מיניה קדם יי יהי קודשא: (י) לא ישלחפיניה ולא יפרג יתיה שלים בדביה מומא ודביה מומא בשלים ואין מפרוג יפרג בעירא בבעירא ויהי הוא ופירוניה יהי קודשא:

ירושלמי

(י) ולא יפרג יתיה טב בביש או ביש בטב ואין מפרגא יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופירוניה יהי קדיש:

בעל הטורים

בניו יותר מח"ץ שנים שלא יגלם: (ג) בפרשת ערכין יש נ' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלים וי' שקלים בין זכר לנקבה שהוא קמ"ג שקלים לכפר על מ"ה קללות שבת"כ ול"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג

יונתן

וכו' ע"ש: (מה) אבהתהון דפריקית ולאפיקית דקשה ליה מאי ברית ראשונים אשר הוצאתי דאי אאבות קאי וכי הוציא האבות אלא כדפירש נמי רש"י: (ז) ביר דכר פי' בן זכר לשון הנמצא דין נראה דעטירלא ביר: (י) ישלחפיניה פי' לשון חילוף וכן

רמב"ן

כל יד. כל הקורות אותם למצות בפרשה הזאת: (מה) וטעם וזכרתי להם ברית ראשונים. שאזכור להם כן בין בארץ בין בחוצה לארץ בגלות הכלמות כאן ובכל הדורות וזה טעם לעיני הגוים כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים ולא למענכם כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עונותם. וכך אמרו רבותינו לא מאסתים בימי אספסינוס ולא געלתים בימי טורקן לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן כי אני ה' אלהיכם בימי גוג ומגוג: (א) וידבר י"י אל משה לאמר איש כי יפליא. גם זו הפרשה דבקה שהיתה בהר סיני מחוברת אל התוכחות היא במשפטי היובל כמו שהזכיר במקדיש שדה מקנה ושדה אחוזה אלא שכלל משפטי כל הנדרים בפרשה אחת ולכך אמר בסוף אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני על כל הנאמרות למעלה כי מכאן ואילך

אבן עזרא

אשר בריתי אתם כי אלהים אני: (מה) וזכרתי להם. [ג]לעולם: ברית ראשונים. זאת הברית הכרות' בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומרים על אבות העולם. וטעם אשר הוצאתי אתם. אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות והראשון נכון בעיני: (מו) אלה החקים והמשפטים. הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני: אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונ' [ד]כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר [ה]ויקרא: (ב) יפליא. יפריש ויבאר: בערכך נפשת. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה והכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקים נוסף והטעם בערך ויש אומרים כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א [ו]הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך [ז]האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי [ח]וכן הערכך. וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: (ג) מבן עשרים שנה. הסל מההוא ככהם בפקודים: בן ששים זקן ודעת [ח]רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף של חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע [ט]בחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת שמנה ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנ' חשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש [יא]והנה מי שהוא פחות מחדש ימי' אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור. ועוד מה יעש' אחר השמונים שנה אם יתן כך תמיד וכל אל' שבושים והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי [יב]עשיריתו: (ח) והעריך. שיועם הנערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך [יג]ומלת העריך מהבנין הכבד [יד]הנוסף וכן [טו]יעריכנו הכהן להפרים בינו ובין [טז]יעריכנו לפני יי': והעמידו הכהן. כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי וילך על כף [יז]הכהן המאהלית ויהיה

פירוש על אבן עזרא

[ב]בעבור שאמר וזכרתי שהוא עבר המהופך לעתיד ר"ל תמיד כל ימי עולם. [ג]אלה המצות אשר צוה ד' את משה אל ב"י בהר סיני (להלן כ"ז ל"ד). [ד](ס' ס') וידבר ד' אליו באוהל מועד. [ה]ר"ל אשה הכהן: [ו](יהושע ז' כ"ח). [ז]בידיעה וכו'. [ח]ר"ל והם האומרים שהיא גזירת מלך וכו'. [ט]שהם ארבעה בחלקי השנים. הערכים הם ארבעה ערך מבן חדש ועד ה'. וערך מבן ה' ועד עשרים. וערך מבן כ' ועד ס' וערך מבן ס' ומעלה. וחלקי השנים כן היונקות עד ה' שנים והילדות עד כ'. והבחרות מכ' עד ס' והזקנה מס' ולמעלה. וא"כ י"ט שלימות ול"כ ע"ו לשוב אל מקום שהחל כך היא הגירסא הנכונה. והטעם כי מבן ה' ועד שיגיע לבן י"ט ואפי' שלימות לעולם לא יהיה ערכו יותר מבן ה'. לישוב למקום שהחל. שהוא הערך הראשון כן יעשה עד שיגיע לבן כ' וכן בן כ' עד שיגיע לבן נ"ט לעולם ישוב לערכו שהחל ממנו ויפדנו כבן כ' עד שיגיע לס'. והט"ו שנותן כ"ל מבן ס' ומעלה לא באו מטעם זה רק הם להשלמת ע"ה כנגד החלקים וזה כי החלקים שנימות האדם כבר אמרנו שהינקות ה' והילדות ט"ו והבחרות מ' והכל ס' ולפי שמס' ולמעלה הוא החלק הרביעי נותן רביעים מנין השנים של הג' הקודמים להשלמת הע"ה כאלו החלק ההוא הוא ע"ו שנה לתת כנגדם ע"ו שקלים. וזה דעת רבים ולא כדעת הגאון שאמר שיתן שקל לכל שנה בשנים החלקים הראשונים ולפי האמת שכל אלה שלימות כלומר בהכרח הוא שנכפי' להיות אלה הערכים שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ובהכרח בן י"ט ויום אחד בשנת כ' חשוב שנה וכן בן נ"ט בשנת ס' שיתחייב ליתן לאותו הערך. ולא נסמוך רק על הקבלה. כ"א היה כדעת הגאון מה צורך לחלק מבן חדש עד ה' ומבן ה' עד כ' אחר שיתן לכל שנה שקל. [יא]ר"ל אם קשה לד"ר אחר שעד ה' לעולם הוא נותן ה' למה חלק מבן חדש הל"ל מיום שנולד ועד ה' שנים יתן ה' שקלים. [יב]שהלי חמש ב' וחלי. ועשירים הוא חלי שקל. [י](תהלים מ' ו'). [כ]ר"ל במנין הפעול. [ל]בל"א (אבשעלען). [מ](לעיל כ"ד מ'). בל"א (ורעכעמאכען.) [נ]אחת על כמו לעיל י"ד ע"ו. בל"א

[סט]ר"ל המ"ל פיה"ם קושית רא"ע ע"ד הגאון על דבר החודש כי אין לו ערך הי' לו ליתן עבור שנת לאשונה שקל פחות חלק י"ב. ועוד קושיא עד שנת כ' נותן חמשים שקל וכן עד ס' ולמה משנת ס' שב לאחור:

ספורנו

(מה) וזכרתי להם. בקבוץ גליות: אשר הוצאתי וגו' להיות להם לאלהים. שהוצאתים כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ומה שהפסיקו אז יתקיים אחר קבוץ גליות לימות המשיח וע"ה: אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם ואשלים כוונתי בסור כל קלקולם לעתיד לבא: (מו) אלה החקים. כל המצות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב: ביני ובין בני ישראל. שסדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכו

פירוש רשב"ם

(מה) ברית ראשונים. אשר למענם הוצאתי אותם: (מו) בהר סיני ביד משה. שכן התחילה פרשת שמיטה וידבר יי' אל משה בהר סיני. וגם נמר התוכחות האלה בשביל השמיטה הם כדכתיב כל ימי השמה תשבות כי כל מצות של פרשת בהר סיני בשמיטות ויבלות מדבר ושליחות עבדים וחזרת קרקעות לכך נאמר כאן התוכחות של עבירות השמיטות בהר סיני הכל בפעם אחת: (ב) כי יפליא. יבדיל כמו לשון מפרש שהנודר צריך לפרש באיזה העניין הוא נודר וכמה הוא נודר: (ג) ערכך. שני הכפין כפל הוא כמו שתאמר מאודם אדמומות מן לבן לבנונית: (ט) כל אשר יתן ממנו לה'. אם הקדישו סתם. יהיה קודש קרבן ולא בדק הבית: ואם

בבהמה והיה־הוא ותמורתו יהיה־
קדש: יא ואם כל־בהמה טמאה אשר
לא־יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד
את־הבהמה לפני הכהן: יב והעריך
הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך
הכהן כן יהיה: יג ואם־גאל יגאלנה
ויסף חמישתו על־ערכך: יד ואיש כי־
יקדש את־ביתו קדש ליהוה והעריכו
הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך
אתו הכהן כן יקום: טו ואם־המקדיש
יגאל את־ביתו ויסף חמישית כסף־
ערכך עליו והיה לו: חמישי (שביעי כשמחוברין)
טז ואם | משדה אחזתו יקדיש איש
ליהוה והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר
שערים בחמשים שקל כסף: יז אם־
משנת היבל יקדיש שדהו כערכך
יקום: יח ואם־אחר היבל יקדיש שדהו
וחשב־לו הכהן את־הכסף על־פי
השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע
מערכך: יט ואם־גאל יגאל את־השדה
המקדיש אתו ויסף חמשית כסף־
ערכך עליו וקם לו: כ ואם־לא יגאל
את־השדה ואם־מכר את־השדה
לאיש אחר לא־יגאל עוד: כא והיה
השדה בצאתו ביבל קדש ליהוה
כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו:
ששי כב ואם את־שדה מקנתו אשר לא
משדה אחזתו יקדיש ליהוה: כג וחשב־
לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את־הערכך ביום ההוא
קדש ליהוה: כד בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר־
לו

קודשא: יא ואם כל בעירא מסאבא דלא יקרבון מנה
קורבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא: יב ויפרוס
כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: יג ואם
מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסניה: יד וגבר ארי
יקדש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסניה כהנא בין טב ובין
ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום: טו ואם דאקדש יפרוק
ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: טז ואם
מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום
זרעיה בית זרע כור שעורין בחמשין סלעין דכסף: יז אם
משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום: יח ואם בתר
יובלא יקדש חקליה ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום
שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה:
יט ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש
כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה: כ ואם לא יפרוק ית חקלא
ואם זבין ית חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד: כא ויהי
חקלא במפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא
תהי אחסנתיה: כב ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל אחסנתיה
יקדש קדם יי: כג ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד
שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם
יי: כד בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מניה לדדיליה
אחסנת

מסרה, בבהמה, ד' רפי'. ותמורתו, מלא. יא יקריבו, מלא. קרבן, הי וסי' בר נשא דלקריב בעירא קמי הרעא. והעמיד, מלא. יב והעריך, מלא. כערכך, ג'. יהיה, קדמאה יהיה תנין יקום. יג גאל ג' בענין במולם וס"ו והג' דגושה. חמישתו, ג' כ"כ חי"ם. יד יקדש, דין לחוד ס'. והעריכו, מלא. יעריך, מלא. טו המקדיש, הקדמאה בה"א לפי ס"ה ומלא. חמישית, מלא דמלא. והיה, קדמאה והי' לו תנין וקם לו. טז חמר, חסר. שערים, כולם חסר במ"ב. יז אם, ז' ר"פ בסיפרא. משנת, ג'. היבל, חסר. כערכך, ב'. יח היבל, חסר. הנותרת ב. מלא ו"ק וחסר תנין. פי, כל עד דענין בטעמא. היבל, חסר. יט גאל, ג' חסר ובענין. חמשית, חסר י"ק והשי"ן רפי. כ יגאל, הג' דגושה. כא ביבל, חסר. כב שדה, ב' דסמיכא ויליהו הכנג. כג הערכך, ב' בפסוק. היבל, חסר. כד היובל, ס' מלא. ישוב, כולם מלא. לאשר לו, ב'.

ת"א והיה הוא ותמורתו זבחים ט בכורות יד גא תמורה ה ט יג יז. ואם כל בהמה טמאה מנחות עא בכורות לג תמורה יז לב לג. והעריך הכהן אתה בכורות יד תמורה לג. כערכך הכהן כן יהיה ערכין יט. ואיש כי יקדש את ביתו קדש קמא סח סט החלילים סג חולין קלט ערכין כה תמורה ט סט. ואם המקדיש יגאל מליעא נד תמורה ט. אם משדה קדושין סא ערכין יד כה. אם משנת היבל ערכין כד. אם אחר היבל שם. זרע חמר קדושין סא בתרא קג ערכין ה ז יד כה. וחשב לו הכהן ערכין יד כה. ונגרע מערכך שבת פז ערכין כה. ויסף חמשית בכורות מט שבת קכח ערכין לא פסחים לה קדושין ה יא נד מליעא נד בכורות יא יב ערכין ג. ואם לא יגאל את השדה ערכין כה כו. ואם מכר את השדה שם כו. לא יגאל עוד שם. והיה השדה בצאתו שם יד כה כה לג. ביבל קדש שם כה. כשדה החרם לכהן תהיה סנהדרין פח ערכין כט לד. לכהן תהיה אחזתו בב"ק קט ערכין כה כח. ואם את שדה מקנתו גיטין מח בתרא עב ערכין יד כו כו. וחשב לו הכהן שם יד. את מכסת שם. ונתן את הערכך חולין קלט. בשנת היובל ישוב השדה ערכין כו.

רש"י

ט) וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה. (ת"כ תמורה לב) בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקריבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת"כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה. לפי שאין הקדש אלא למנין שנות היובל
שהם

(יא) ואין כל בעירא מסאבא דלא יקרבון מיניה קורבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא:

[(יא) ואין כל בעיר מסאב דלא יקרבון מיניה קרבן לשמא דיי:]

(יב) ויעלי כהנא יתיה בין טב לבין ביש היכמא דיעלי כהנא היכדין יהי:

[(יב) ויסדר כהנא יתיה בין טב ובין ביש בעילויה דכהנא כן יהי:]

(יג) ואין מפרוק יפרקיניה יוסיף חומש דמיה על עלוייה:

[(יג) ויוסף חומשיה דמוי על עילוייה:]

(יד) וגבר ארום יקדש ית ביתיה קודשא קדם יי ויעליניה כהנא בין טב לבין ביש היכמא דמעלי כהנא היכדין יקום:

[(יד) קודשא לשמא דיי ויסדר כהנא: היך מה די סדר יתיה:]

(טו) ואם דין דמקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסיף חומש כסף עלוייה עלוי ויהי דיליה:

[(טו) ואין די דאקדיש: חומש כסף עילוייה עלוהי ויהי דידיה:]

(טז) ואין מן חקיל אחסנתיה יקדש גבר קדם יי ויהי עלוייה כמיסת זרעיה אתר דמזדרע ביה כור שעורין בחמשין סלעין דכסף:

[(טז) ואין מחקל אחסנתיה יפרש גבר לשמא דיי ויהוי עילוייה לפום זרעיה זרע חומר דשעורין:]

(יז) אין משתא דיובלא יקדיש חקלא הי כעילוייה יקום:

[(יז) ואין משתא דיובלא יפריש חקליה בעילוייה יקום:]

(יח) ואין בתר יובלא יקדיש חקליה וידייק ליה כהנא ית סכום כספא כמיסת שניא דמשתיירן עד שתא דיובלא ומנכי ליה מן עלוייה:

(יט) ואין מפרוק יפרוק ית חקלא דין דאקדיש יתיה ויוסיף חומש כסף עלוייה עלוי ויקום ליה:

[(יט) ואין מיפרק יפרוק ית חקלא דין דמקדיש יתיה ויסף חומש סלעין דכסף עילוייה עלוהי ויהוי ליה:]

(כ) ואין לא יפרוק ית חקלא ואין זבין ית חקלא לגבר חורן לא יתפרק תוב:

(כא) ויהי חקלא במפקיה ביובלא קודשא קדם יי הי כחקל אפרשא לכהנא תהי אחסנתיה:

[(כא) קודשא לשמא דיי כחקל אפרשו:]

(כב) ואין ית חקיל זבינוי דלא מן חקיל אחסנתיה יקדיש קדם יי:

[(כא) ואין ית חקל זביניה יקדיש לשמא דיי:]

(כג) וידייק ליה כהנא ית סכום דמי עלוייה עד שתא דיובלא ויתן ית עילוייה ביומא ההוא קודשא קדם יי:

[(כג) ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עלוייה עד שתא דיובלא ויתן ית אפרשות עלוייה ביומא הדין קודש לשמא דיי:]

(כד) בשתא דיובלא יתוב חקלא למן דזבניה מניה למן דיליה אחסנת ארעא:

[(כד) בשתא דיובלא יחזור חקלא לדין דזבן יתיה מן גביה לדין דאית ליה אחסנות ארעא:]

וכל

יונתן

וכן פ"י לעיל פרשת ויקרא. שליש בדביה ונומא וכן להיפך פי' בבעל מום וכן להיפך. יפרב הרבנה של תמורה: (יג) חומש דמיה פי' חומש דמיה שמעין הבהמה כמה היא שוה

רש"י

שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכר' בדמי' הללו לאחר ועומד' ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדו' המכורו' וכשהיא יוצא' מידו חוזרת לכהני' של אותו משמר שהיובל פוגע בו ונתחלקת ביניהם וזהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היבל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היבל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל וישתה' ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שני' חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונ' פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנ' אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביבל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר (במדבר יח) כל חרם בישראל לך יהי' אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוז' ששדה מקנ' לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישו אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתיד' לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובי' לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנ' גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השד' לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש וכן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזה הגזבר לכך

אבן עזרא

ויהיה דרך למות או יחיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו: (יד) כן יקום. כמו [ס]יעמוד: (טז) ואם משדה אחזתו. [ע]שירש עם ישראל: חמר שעורים. וכתוב כי עשרת [פ]הבתים חומר ושם כתוב האיפה [צ]והבת והנה זרע איפת שעורים בחמשים שקלים וזו גזרת המלך בדיני העבד: (יז) אם משנת היבל. [ק]בעבור השנה: (יח) ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל ו"ו ואם גאול יגאל כמ"א רפה [ר]בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: (כ) ואם מכר. טעמו [ש]או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש לה': (כא) בצאתו ביבל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם. שידור נדר להחרימו [ת]גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן [א]גדול. (כג) מכסת. כמו מכסת [ב]נפשות: (כד) לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחוזת

פירוש על אבן עזרא

[ס]בל"א (בעשטעהען). [ע]ר"ל שירש עם ישראל יורשת נחלה בא"י. והרמ"בם ז"ל ריש פ"ד מה' ערכין פי' שדה אחוזה שירש אדם ממורישיו. [פ](יחזקאל מ"ה י"ד.) [צ](שם פסוק י"א) האפה זו מדת היבש. והבת מדת הלח. [ק]זו סברת רב בערכין (דף כ"ד ע"א) דאמר המקדיש שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר קדושה ונותן חמשים. ושמואל אמר אינה קדושה כל עיקר מ"ט דרב דאמר קרא אם משנת היובל והיובל בכלל. ועיין בתו"ס שם ד"ה מ"ט גם כנראה שהיתה לפניו הגירסא במתני' (שם כ"ה ע"א) המקדיש שדהו בשנת היובל. [ר]שמעתו כמו הנה בלה"ק. וכן תרגם המתרגם אשכנזי (ווען נון). [ש]ר"ל ו"ו ואם במקום או. [ת]כשדה החרם שהוא לכהן. [א]כי כהני המשמר שנכנס בו יובל זוכים בזה ומתחלק ביניהם כמ"ש רש"י ז"ל פה ובב"ק (דף ק"ע ע"ב). [ב](שמות י"ב ד'). כ"ל

ספורנו

לכשיזכו וקבלו הם האלות אם לא ישמעו. אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים ומעשר בהמה כלם נאמרו אחר זה הברית אע"פ שנאמרו גם הם בהר סיני כאמרו אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית:

נשלם ספר ויקרא

פירוש רשב"ם

(יא) ואם כל בהמה טמאה. של קדש שהוקדשה לקרבן ונעשה טמאה בעלת מום: והעמיד את הבהמה לפני הכהן. ויביא בדמיה קרבן. ואם מכר הגזבר לאיש אחר. לא יוכל בעלה לפדותה עוד אלא מתחלקת לכהנים ביובל. לכהנים של אותה משמר: (כא) תהיה אחזתו. של מקדיש: (כד) לאשר קנהו מאתו. שהקונה אותו לא היה יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו בו עד היובל:

לא

לו אחזת הארץ: כה וכל־ערכך יהיה
בשקל הקדש עשרים גרה יהיה
השקל: כו אך־בכור אשר יבכר ליהוה
בבהמה לא־יקדיש איש אתו אם־שור
אם־שה ליהוה הוא: כז ואם בבהמה
הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו
עליו ואם־לא יגאל ונמכר בערכך:
כח אך כל־חרם אשר יחרם איש ליהוה
מכל־אשר־לו מאדם ובהמה ומשדה
אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל־חרם
קדש־קדשים הוא ליהוה: שביעי כט כל־
חרם אשר יחרם מן־האדם לא יפדה
מות יומת: ל וכל־מעשר הארץ מזרע
הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש
ליהוה: לא ואם־גאל יגאל איש ממעשרו
חמשיתו יסף עליו: מפטיר לב וכל־מעשר
בקר וצאן כל אשר־יעבר תחת השבט
העשירי יהיה־קדש ליהוה: לג לא יבקר
בין

אונקלוס

אחסנת ארעא: כה וכל פורסניה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין יהי סלעא: כו ברם בוכרא דיתבכר קדם יי בבעירא לא יקדש גבר יתיה אם תור אם אימר דיי הוא: כז ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפרק ויזדבן בפורסניה: כח ברם כל חרמא דיחרים גבר קדם יי מכל דליה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי: כט כל חרמא דיתחרם מן אנשא לא יתפרק אתקטלא יתקטיל: ל וכל מעשרא דארעא מזרעא דארעא מפרי אילנא דיי הוא קודשא קדם יי: לא ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה יוסף עלוהי: לב וכל מעשר תורין ועאן כל דיעבר תחות חוטרא עשיראה יהי קודשא קדם יי: לג לא יבקר בין טב לביש ולא יחלפיניה ואם חלפא
יחלפיניה

מסרה כה וכל ערכך, ל'. כו בכור, מלא. יבכר, ל'. בבהמה, ד' רפין. אתו, חסר. כז בבהמה, ו' דגשין. חמשתו, ל' חסר דס'. כח יחרם, ל' חסר. קדש קדשים, ו'. כט כל, י"ט ר"פ בסיפרא. יחרם, ב' ב' פתח וא' קמץ. יפדה, ל'. ל וכל מעשר, ג' והעין בשוא לבד והשין בפתח וכן חבירו. לא גאל, ב' חסר. ממעשרו, ל'. חמשיתו, ב' כ"כ ח' י"ק ומ"ח. לב ולאן, ד'. יעבר, חסר. העשירי, מלא. קדש, הקוף בדגש. לג יבקר, ב' לשער.

ת"א וכל ערכך יהיה בשקל הקדש בכורות י ערכין ד ז. אך בכור אשר יבכר בכורות עו. לא יקדיש ערכין נט תמורה כה. אם שור אם שה זבחים פח. ואם בבהמה הטמאה, מנחות קח. ואם לא יגאל בכורות יג. אך כל הרם ערכין כח. מכל אשר לו שם. ובהמה שם. לא ימכר ולא יגאל זבחים ע בכורות נג תמורה ה. ולא יגאל מליעה מו בכורות לח לב תמורה ה. כל חרם קדש קדשים הוא סנהדרין פח בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב. כל חרם אשר יחרם כתובות לז לט ערכין ו. לה' הוא קדושין מג. וכל מעשר הארץ מזרע הארץ שם. מזרע הארץ ספרי העץ קמא סט. ואם גאל יגאל איש קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל. איש ממעשרו קדושין כד קמא סט מליעה נג. וכל מעשר בקר וצאן בכורות נג כד ב. כל אשר יעבר זבחים ט לז מנחות ג בכורות כא מס נז נט תמורה כט מעילה יג. תחת בכורות יב כד נו. העשירי מליעה ז זבחים ט סולין קלו בכורות כד נח נט. יהיה קדש בכורות נג.

רש"י

לכך הולך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שם מנה כסף דיבר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אתו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: (כז) ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנ' לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעל' דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים (ת"כ): ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו'. (ת"כ) נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים (במדבר יח) כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים (ערכין כח) שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבו' נכסים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראי' מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשי' הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. (ערכין כח שם) כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים: (כט) כל חרם אשר יחרם וגו'. (ת"כ) היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה' הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר (דברים יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו': (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכיל' בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר (שם יד) ונתת בכסף וגו': (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסקרא להיות ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו.

רמב"ן

ואילך ידבר במלות אהל מועד: (כו) לא יקדיש איש אתו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לשון רש"י. והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות ובמשנה תורה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך שיהא קדש ותנהוג בו קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז אותו ותאכלנו לפני השם כאשר יפרש: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. אין מקרא זה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו הקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממ' וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לשון רש"י. ויתכן שנחלץ כי לפי שאמר אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו שור ואמ' ואם בבהמה הטמאה הוא הבכור שהקדיש ופדה בערכך לפרש שאין בכור נוהג בבהמה טמאה אלא בפטר חמור שהבכור נתפרש דינו ולמד שאפילו הקדישו אינו קדוש כדין בכור אלא כשאר הקדש הוא ונפדה ולכך אמר שיפדה אותו המקדיש בתוספות חומש ואשר יקנה אותו בערך והכתוב של מעלה ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה על פי פשוטו בבהמה
טמאה

(כו) וכל עלוייה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין הויא סלעא:

[(כה) וכל עלוייה יהוי בסלעי קודשא:]

(כו) ברם בוכרא דיתפרש לשמא דיי בבעירא לית אפשר דיקדיש גבר יתיה אין תור אין אימר לשמא דיי הוא:

[(כו) לחוד בוכרא דיפריש קדם יי בבעירא אין תור אין אימר לשמא דיי הוא:]

(כז) ואין בבעירא מסאבא יפרוק בעילוייה ויוסיף חומש דמוי עלוי ואין לא מתפרק יזדבן בדמי עלוייה:

[(כז) ואין בבעירא מסאבא ויפרוק בעילוייה ויוסיף חמשין דמוי עלוי ואין לא יתפריק ויזדבן בעילוייה:]

(כח) ברם כל אפרשא די יפריש גבר קדם יי מן כל דאית ליה מאנשא ובעירא ומחקיל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל אפרשא קודש קודשין הוא קדם יי:

[(כח) לחוד כל אפרשו די יפריש גבר לשמא דיי מן כל דאית ליה מן בני אנשא ובעירא: כל אפרשות קודש קודשין הוא לשמא דיי:]

(כט) כל אפרשא די יתפרש מן אינשא לא יתפרק בכספא אלהן בעלוון ובניכסת קודשין ובמבעי רחמין קדם יי מטול דדין קטול מתחייב:

[(כט) כל אפרשו דאפריש מן בני אנשא לא תתפרק מתקטלא יתקטיל:]

(ל) וכל מעשרא דארעא מזרעא דארעא ומפירי אילנא דיי הוא קודש קודשין הוא קדם יי:

[(ל) לשמא דיי הוא קודשא לשמא דיי:]

(לא) ואין מפרוק יפרוק גבר ממעשריה חומש דמוי יוסף עלוי:

[(לא) ואין מפרק יפרוק גבר מן מעשריה חומש דמוי יוסף עלוי:]

(לב) וכל מעשרא דתורי ועני כל דחלפין תחות שרביטא עשיריה יהי קודשא קדם יי:

[(לב) וכל מעשרא דתורא ודענא כל דיעיבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דיי:]

(לג) לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרגיניה ואין מפרג יפרגינית ויהי הוא ופירוניה יהי קודשא לא יתפריק:

לא

בעל הטורים

קמ"ל ולכך סמך ערכין לקללות: (כט) יחרם ג' הכא ואידך זובח לאלהים יחרם יחרם כל רכושו (עזרא י') לומר מה חייבי מיתות לא נשקיל ממונא ונפטריה אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם והאי יחרם כל רכושו דאיירי בחייבי ממון שיספק לזובח לאלהים

יונתן

שוה ומוסיפין חומשה: (כט) לא יתפרק בכספא וכו' פי' כמו שפירש"י ולכן לא יתכפר בכופר ממון מפני היותו מחוייבי מיתה בידי שמים ואין לו תקנה כי אם בעולות ונכסים והוי ניכסת קודשא שחיטת קדשים שהוקדשו לשמים. ובמבעי רחמים שיתפלל ויבקש

רמב"ן

טמאה ועל מדרש רבותינו הכתוב מיותר בעבור שכפל טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לפיכך ידרש ואם כל בהמה טמאה ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לרבות בעלי מומין קבועי' שאין מקריבי' מהן קרבן לה': (כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם. היוצא ליהרג ואומר אחד ערכו עלי לא אמר כלום מות יומת הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לשון רש"י ורבותינו נחלקו בדבר ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטרן ויתכן שהזכיר זה בכאן לומר שלא יתן ממון לשם כמאמר החרמי' ויפטר ועל דרך הפשט יאמר הכתוב כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קדש לשם שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון אבל המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרי' נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם יומתו כל האדם הנמצא בהם והטעם שאין דעת הנודר כן לתתו לכהנים רק שיהיה ככל האסור בהנאה כי נתכוון להכרית האויבי' ולכלות' ומזה אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה וכתיב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש לכו והכיתם את יושבי גלעד לפי חרב ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשי' רבים מישראל שאינם חייבים מיתה ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא ועוד מצאתי באגדה בילמדנו תניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם. אנשי יבש עברו על החרם ונתחייבו מיתה ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יוצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר להלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר העובר עליו חייב מיתה והוא שיובן של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן שאמר לו אביו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן הכתוב הזה וזה היה טעותו של יפתח בבתו כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל מלוקים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' ח"ו ולכך אמר בב"ר שאפילו הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה. ואל תהיה נפתה בהבלי ר"א שאומר והעליתיהו עולה לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה' קדש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם י"י בתפלה והודו' לאלהים ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו לרוחה ואלה דברי רוח כי אם נדר שיהיה לה' איננו שיהיה פרוש אבל יהיה כמו שמואל שאמר' אמו ונתתיו לה' והיה משרת בבית י"י לא פרוש וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושי' כאשר אין בידו להעלות' עולה ואם הדבר כן היתה בתו בוכה על בתוליה' ורעותיה עמה בזונות לקלם אמנן וש"ו שיהיה

אבן עזרא

אחוזת הארץ: (כו) יבכר ליי'. טעם שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו [ג]שאומר אתן הבכור לשם: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב [ד]אם לא יקדישנו. [ה]ונמכר ופטר חמור. [ו]בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן. (כח) מכל אשר לו. שהוא ברשותו: מאדם. כמו והחרמתי את [ז]עריהם. יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו [ח]יעמד חי: (לב) תחת השבט. שבט הרועה והנה הנבחר הוא הי' [ט]והעשירי שוה כמו [י]זה רק העשירי ינחלנו ואין כן [כ]הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבואות הבכורים והמעשר: יבקר

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל שיובכר ע"י האומר כן שהוא הפועל שלא נזכר שמו כי אף שהוא קדוש מרחם מלוה להקדישו. [ד]ופטר חמור תפדה בשה. [ה]לבדק הבית, ובעבור שהקדישו לכך צריך שיפדנו עם תוספת חומש. וגם השה יתן. ואם הוא לא ינחלנו. נמכר הפטר הרחם לאחרים. [ו]בלי תוספת חומש, והוא יתן השה לכהן. [ז](במדבר כ"א ב'). [ח](לעיל ט"ז י'). [ט]ר"ל הבכור שהוא קדוש שנאמר קדש לי כל בכור. [י]שגם הוא קדש. [כ]אם שור אם שה לי"י הוא (פסוק כ"ו). ר"ל

פירוש רשב"ם

(כו) לא יקדיש איש אתו. לקרבן אחר כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור: (כז) ואם בבהמה הטמאה. ממש יקדיש אדם. באותה יש פדיון ובבהמה טמאה ממש פירשו חכמים שלמים בבעלי מומים כמו שפירשתי דין אין לו פדיון: (ל) מעשר הארץ. מעשר שני:

חסלת ספר ויקרא מיסוד רבינו שמואל

חסלת תורת כהנים

חסלת בחקתי. שבח לאלהי אבותי:
ונשלם ספר ויקרא. קולי אל אלהים אקרא:

בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק.

ומפטירין בירמיה בסימן י"ו: עז"א סימן

אונקלוס

יְחַלְּפִינֵיהּ וִיהֵי הוּא וְחִילוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק׃ לד אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃

מסרה לרע, ז' ג' קמצין ד' פתחין. ימירנו, ב' ובפסוק ומלא. קדש, הקוף בדגש. לד המצות, במד ו'.

ת"א לא יבקר בין טוב לרע שם יד לו נג תמורה יג. והיה הוא ותמורתו יהיה קדש בכורות לג. לא יגאל קמא יג בכורות לג. אלה המצות שבת קד יומא פ תמורה ג. אל בני ישראל עקרים מג פ' י"ב:

ירושלמי יונתן בן עוזיאל ירושלמי

(לג) לא יפשפש בין טבן לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא ופירוניה יהוי קודשא ולא יתפרק: (לד) אלין פקודיא דפקיד ה' ית משה ולית אפשר לחדתא בהון מדעם ופקדינון מטול לאחוואותהון לות בני ישראל בטורא דסיני:

(לד) אלין פיקודיא:

חזק

רש"י

ולמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו'. לפי שנאמר (שם יב) וכל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקריב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור לגזז ולהעבד:

חסלת ספר ויקרא

בעל הטורים

לאלהים יקחם דהיינו חייבי מיתות דבשניהם אני אומר לא יפדה: (לד) אלה המצות. אלף במילוי. ת"ס לד"י וי"ו סי"ו עולה תרי"ב והוא בגי' תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות (משלי יד):

יונתן

ויבקש רחמים לפני הקב"ה כדכתיב זבחי אלהים רוח נשברה. מטול דלית קטול מתחייב פי' משום שזה חייב מיתה בידי שמים כגון ההורג בלא עדים והתראה וכיוצא: (לד) ולית אפשר לחדתא פי' לא אפשר לחדש בהם מידי כדאמרו חכמינו ז"ל אלה המצות מלמד שאין נביא רשאי לחדש בהם דבר וזה עיקר גדול באמונתנו כמ"ש הרמב"ם בהקדמה. ופקדינון מטול לאחוואותהון פי' ולוה למשה להראותם לכל בני ישראל:

רמב"ן

שיהיה חק בישראל לתנות לבת יפתח ד' ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה אבל כדבר כפשוטו וטעותו היה ממה שאמרתי ולדעת רבותינו ז"ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו לא תאכלו על הדם וכמו לא יומתו אבות על בנים שהם דורשים אותו בפסול עדות הקרובים והכתוב אומר בו עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וכן זה יכלול דין המעריך מחוייב מיתה ודין מי שמחרימין אותו בעת המלחמה כמו שאמרנו העובר על החרם של ב"ד הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול וזהו שנא' שם ויפדו העם את יונתן ולא מת כי לפי שאמר' בו תורה לא יפדה מות יומת אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת. כי בעבור שהיה רע גם על ידו ידעו כי בשוגג עשה. וזה טעם אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל וכן ת"י בן עוזיאל ארי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן:

ונשלם ספר תורת הכהנים וקרבנותן ומנותן. ישובב אל עליון דברים להויתן. לוים לשירן וכהנים לעבודתן. וישראל אל נוה איתן. עינינו תראנה ירושלם גנת ביתן. וארמון על משפטו היכל ודביר על מכונתן. ובנות יהודה בשלוותן. וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם וכשנים בקדמותן. יעלו על רצון מזבחו תמידין כסדרן ומוספי' כהלכתן:

אבן עזרא

(לג) יבקר. כמו יבדיל וכבר פירשתי השמלה מגזרת בקר: (לד) בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והב' אברה' נתן מעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני שם יעזרני אחד ואין לו שני:

חסלת פרשת בחקתי

פירוש על אבן עזרא

לכ"ל מבין המעלות שהם עשר יבין סוד הבכור והעשירי. ובפ' ראה אכתוב כמו ודע כי אם תחל מלמעלה הנה האחד ראש ואם מלמטה הנה העשירי זה סוד הבכור והמעשר ובפסוק מלמטה הוא סוד המעשר. ודע כי הגלגלים הם עשרה הראשון גלגל הלבנה ולמעלה ממנו גלגל שני ובו כוכב. ולמעלה ממנו גלגל שלישי ובו נוגה ולמעלה ממנו גלגל רביעי ובו חמה. ולמעלה ממנו גלגל חמישי ובו מאדים. ולמעלה ממנו גלגל ששי ובו צדק. ולמעלה ממנו גלגל שביעי ובו שבתאי. ולמעלה ממנו גלגל שמיני והוא סובב י"ב מזלות שהם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. וכל כוכבי שחק העליונים קבוע בזה הגלגל. ולמעלה ממנו גלגל התשיעי המקיף כל הגלגלים והוא הנקרא ערבות מלשון ערבה כלומר יושר וזכן קראוהו חכמי המחקר הגלגל הישר. ולמעלה ממנו גלגל השכל שהוא העשירי. והר' שלמה בן גבירול ז"ל כתב יבין סוד בריאותיך בהרימך על גלגל התשיעי גלגל השכל והוא ההיכל לפני. והעשירי יהיה קודש לה' והמשכל כי הע"ד הוא עשירים לאל"ף והמחקקים להשים שלשה יודי"ן במקום השם הנכבד שנים נערכים ואחד למעלה מהם רמזו לסוד עמוק. וי"א כי ר"ל בסוד הבכור והמעשר כי כשתמנה השכלים הנבדלים ותחל מלמעלה הנה האחד ראש המספר ואם תחל משכל הפועל יהי' הוא אחד ומי שהיה אחד הוא עשירי וזהו סוד הבכור והמעשר.

סליק ספר ויקרא. בעזר אל גדול ונורא.

סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה **נט"ף** סימן: וחציו והנגע בבשר הזב: ופרשיותיו עשרה. **בא ג"ד** סימן: וסדריו **כ"ג**. ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן: ופסקתותיו **ח'**. ופרקיו **כ"ז ואהיה** עמך ואברכך סימן: מניין הפתוחות **שתים וחמשים**. והסתומות **שש וארבעים** הכל **שמנה ותשעים פרשיות:** דודי **צ"ח** ואדום סימן:

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבתורה.

אין בס' ויקרא מאותיות רבתי כ"א שתים והם הוי"ו של גחון דכל הולך על גחון בפ' שמיני, והגימל של והתגלח בפ' תזריע. ומאותיות הזעירות גם הם שתים בספרא והם אלף של ויקרא דריש ספרא, והמ"ם של הוא העולה על מוקדה. ומאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספרא. ויש סופרין שכותבין כצאת הלמ"ד של והלטאה ואין דעת המדייקים נוחה מהם.

הספר הזה הוא תורת כהנים והלוים יאמר בו ענייני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן כי כאשר היה ספר אחד בענין הגלות והגאולה ממנו והשלימו בענין אהל מועד וכבוד השם אשר מלא את המשכן צוה בקרבנות ובשמירת המשכן שיהיו הקרבנות כפרה להם ולא יגרמו העונות לסלוק השכינה וצוה בכהנים הנגשים אל יי׳ שיתקדשו שהזהיר על טומאת מקדש וקדשיו וגם שלא יהרסו לעלות אל יי׳ כמו שאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת כאזהרת פן יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב ואחר כך יגביל המשכן כהגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד אלהי ישראל. והנה רוב הספר הזה בקרבנות בתורת הקרבן והמקריבים ובמקום שיתקרב בו ויצואו בו קצת מצות נכרות עם אלה כי מתחלה צוה בקרבנות הנדבה ואסר החלב והדם בעבורם ואחרי כן בקרבנות החטא ונגרר אחר זה להזכיר המאכלים האסורים בעבור שהם מטמאים והאוכל או הנוגע בהם בכל קדש לא יגע ואל המקדש לא יבא ואם נכנס שם בטומאה יהיה חייב קרבן עולה ויורד שהזכירו כבר והולך להזכיר תורת המצורע ומשפטי היולדת והזב והזבה לחייב אותם בקרבן ולהזהיר עוד מטומאתם כאשר אמר בסופם והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם ונגרר אחר זה שיזהיר על העריות כי משכבם מטמא ועונם יקרא טומאה גורמת לסלוק השכינה ולגלות׳ ועוד כי השוגג בהן מחויב החטאת שהזכיר כבר בואם כנפש אחת תחטא בשגגה ואחרי כן הזכיר מצות השבת ומועדי יי׳ בעבור הקרבן כמו שאמר אלה מועדי יי׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה ליי׳ עולה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו ורוב פרשיות הספר הזה ידבר בהן עם הכהנים דבר אל אהרן ואל בניו או את אהרן ואת בניו ובפרשת קדושים תהיו קצת מצות לבני ישראל רובן נכרות עם ענייני הקרבנות או בדומים להם ובמקומם אפרש בעזרתו של הקב״ה:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָׁא גְּדוֹלָה תְּלִישָׁא קְטַנָּה קַדְמָא וְאַזְלָא
מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְּחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא
גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק | שַׁלְשֶׁלֶת יֶרַח בֶּן־יוֹמוֹ קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה
טִפְּחָא מֶתֶג מַקַּף־ סוֹף פָּסוּק:

ברכות ההפטרות

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת.
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

הפטרת ויקרא

בישעיה סימן מ״ג

עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ° הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם° הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן° וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

הפטרת צו

בירמיה סימן ז׳

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיא° אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם

° נון זעירא ° יתיר ו ° הוציאי ק׳

את

פירוש המלות

תהלתי. סבל למען : קראת. ביזמי לכתך : בי. בעגודתך : ובחיך. פירוש ובזבחיך : העבדתיך. הכרחתיך : הרויתני. סוף דקד מטל : מחה. מוחק : ספר. סעגותך : ומליציך. סריך : עשך. מגדילך : כי אצק. כמס סתליק מים וכו׳ כן תליק : חציר. עסב : בערבים. לסון ערבי נחל : יכנה. יכנס עלמו : יקרא. העוברות והעתידות : עם. ונבריאת עולם : ואותיות. דברי מופת : תרהו. תתחו : יוצרי. הלומנים סעוסין : נסך. לסון יליקס : מעצד. כלי ברזל סמותכין בו : ובמקבות. בפטיש : כחו. בכל כחו. קו. קו המדה : יתארהו. יגבלהו : שרד. מין לבע : במקצעות. כלי סמסליך : ובמחוגה. קונס״לם : תרזה. מיני אילני סרק : יער. לבקש מהם הטוב : ארן. סם אילן : לבער. לסון הבערה : ישיק. יסיק התנור : ויסגד. לסון יכרע : האח. לסון קרילת סמחה. לבול. לענף עץ : הותל. כמו הליכם התל : תנשני. תסכח ממני : ספו. ענין תוספות : במעצות. בעלה סלהסם:

אֶת־כׇּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחׇרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃ בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה °וְיוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת־שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀ עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלָ͏ִם מִקִּבְרֵיהֶם׃ וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀ צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכׇל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחׇכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעׇשְׁרוֹ׃ כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמיני

בשמואל ב׳ סימן ו׳

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כׇּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקׇם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכׇל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ וְדָוִד ׀ וְכׇל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כׇּל־בֵּיתוֹ׃ וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כׇּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃ וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכׇל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ וְדָוִד וְכׇל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃ וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וַיְחַלֵּק לְכׇל־הָעָם לְכׇל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ

° יוציאו ק׳

ועד

פירוש המלות

נזי. תלשי שערך: שפים. מקומות גבוהים: ויטוש. ויעזוב: התופת. שם המולך: לדומן. לזבל: ויסף. כמו ויאסף: אל. כמו על: משחקים. מרקדים: ברושים. כלי זמר עשויים מברושים: ובמנענים. מיני כלי שיר: וישלח. ויושט ידו. השל. על השגגה: להסיר. להסביב: על. כמו אל עיר: צעדו. הלכו: ומריא. תרגום ופטים: מכרכר. מרקד: מפזז. מדלג: ותבז. לשון בזיון:

ואשפר

ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו:

כאן מסיימין הספרדים ויש מוסיפין ג' פסוקים מהאחרונים ונאמן ביתך:

וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה: ויהי כי־ישב המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו: ויאמר המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: ויאמר נתן אל־המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: כאן מסיימים האיטלאנים. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר: לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי: כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: בכל אשר־התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים: ועתה כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על־עמי על־ישראל: ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את־כל־איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ: ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר בראשונה: ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה: כי ׀ ימלאו ימיך

ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו: הוא יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם: אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא־יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך וממלכתך עד־עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד־עולם: ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל־דוד:

הפטרת תזריע

במלכים ב' בסימן ד' אם הפרשיות נכללות.

ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים־לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו: ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכל והותר: ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה: ונעמן שר־צבא מלך־ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע: וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן: ותאמר אל־גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ויאמר מלך־ארם לך־בא ואשלחה ספר אל־מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ויבא הספר אל־מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי־זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־מתאנה הוא לי: ויהי כשמע ׀ אלישע איש־האלהים כי־קרע מלך־

ישראל

פירוש המלות

ואשפר. חתיכת בשר: ואשישה. גרבא דחמרא: ונקלותי. לשון קלון ובזיון: הנוה. גדרות צאן: ירגז. שלא יגלה ממקומו: בהעותו. לשון עון: שלשה. שם מקום: וכרמל. מלילות: בצקלונו. שם כולל לכלים: בו. על ידו. נערה. ריבה קטנה מגיל נערות: אחלי. לשון תפלה: ספר. אגרת: זהב. דינרי זהב: חליפות. מלבושים: מתאנה. מתעולל עלילות:

אמרתי

יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה
קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃
וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת
לֶאֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ
וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ
וּטְהָר׃ וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי
אֵלַי ׀ יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו
וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃ הֲלֹא טוֹב
אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל
הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ וַיִּגְּשׁוּ
עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא
דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ
וּטְהָר׃ וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃
וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא
וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים
בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה
מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו
אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן
וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה
כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה
לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה
וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן
בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ
בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ
כִּבְרַת־אָרֶץ׃

הפטרת מצרע

במלכים ב׳ סימן ז׳ בין בנפלד בין במסתר.

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־
מָתְנוּ׃ אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ
שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־
מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃
וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה
מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀
אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃
וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־
סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא
וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־
קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ
וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ
וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ
וַיַּטְמִנוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ
עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים
וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ
וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר
הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם
וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר
וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ וַיִּקְרָא
הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ
לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־
עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־
הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בהשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר
וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו
וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים
אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־ההָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ
וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח
הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ וַיֵּלְכוּ
אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה
בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בהחְפְזָם וַיָּשֻׁבוּ
הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה
אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים
בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ
אֲשֶׁר נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם

° בסוסיו ק׳. ° אמנה ק׳. ° כתיב ולא ק׳ ° בשדה ק׳ ° המון ק׳. ° בחפזם ק׳

בשער

פירוש המלות

אמרתי. חשבתי: וטהרתי. בתמיה: אבי. כמו אדוני: דבר. אם דבר גדול היה מדבר וכו׳: ואף. מכל שכן: ברכה. מנחת שלום: ולא. דרך שאלה: צמד. זוג פרדים: אדמה. מאדמת ארץ ישראל ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: רמון. שם ע״ז: כברת. שעור מיל: וארבעה. גיחזי וג׳ בניו: השער. חוץ לעיר: מתנו. עד אשר מתנו: בנשף. בלילה בעוד חושך גדול: השמיע. לפני בא המצורעים. באותו לילה: וישאו. ויקחו: לא כן. לא טוב. מחשים. מחרישים: וחכינו. אם נמתין: בית. לבית: תמו. סימן כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים ולא נשארו כי אם חמשה: השליש. פקיד שר וגדול:

התשפוט

בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־
סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַן
הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה
עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר
הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ וַיְהִי־לוֹ כֵּן
וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

הפטרת אחרי מות

לאשכנזים ביחזקאל סימן כ״ב, ויש מפטירין אותה בסדר קדושים ובק״ק פפ״ד לעולם מפטירין בפ׳ אחרי, הלא כבני כושיים דלקמן, ובפ׳ קדשים מפטירין זה ויהי דבר יי, ואם נדחה הפטרה הלא כבני כושיים מן פ׳ אחרי בשביל מחר חדש אז מפטירין בפ׳ קדשים, הלא כבני כשיים.

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם
הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת
כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר
שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים
עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ
וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ
וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם
וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ
יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה
נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃
אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם
וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי
חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־
הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ עֶרְוַת־אָב
גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה
וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ שֹׁחַד לָקְחוּ־
בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי
רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהִנֵּה
הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר
הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ
לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי
וְעָשִׂיתִי׃ וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת

וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם
וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ עד כאן לספרדים׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל לְסוּג
כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת בְּתוֹךְ כּוּר
סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן הֱיוֹת
כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ
יְרוּשָׁלָםִ׃

הפטרת קדשים

כמנהג האיטליאנים והספרדים, ביחזקאל סימן כ׳.
ויש מפטירין אותה בסדר אחרי מות.

וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ
אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃
כאן מתחילין הספרדים וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם
דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־
אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם
הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי
בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ וָאֹמַר אֲלֵהֶם
אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־
תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ
לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ
וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי
עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־
מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם
וָחַי בָּהֶם׃ וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת
לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃

° לסיג ק׳

וימרו

פירוש המלות

התשפוט. הכפל לחזק הענין: הדמים. ירושלים: שפכת. עיר שאנשים שופכות דם: ועשתה. ואחר עשתה: עליה. בגוה: השם. שים לך שם טומאה בגוים: לזרועו. לגבורתו: הונו. ל׳ עשק: בזית. ל׳ עסק: זמה. עצה של רשעה: ותבצעי. ל׳ בלע: אל. כמו על: היעמוד. היוכל לעמוד לבך: אותך. כמו אתך: וזריתיך. ופזרתיך: והתמותי. וכליתי: ונחלת. תתחללי בעצמך: וידעת. אז תדעי: התשפוט. כלו׳ תרצה לשפוטו אותם הוכח אותם: הודיעם. כלומר הודיעם ג״כ תועבות אבותם: צבי. חמדה:

החל

וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ וְגַם־אֲנִי נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ יַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ כִּי אַחֲרֵי גִלּוּלֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ׃ וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם מִשַּׁחֲתָם וְלֹא־עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר׃ וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

הפטרת קדשים

כמנהג האשכנזים בת״ע בעמוס סי׳ ט׳ וי״ש מפטירין לופה בסדר אחרי מות עיין בלבוש החור סי׳ תצ״ג.

הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

הפטרת אמור

ביחזקאל סימן מ״ד.

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ °לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי °וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃ וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ וְאַחֲרֵי

° למשפט ק׳. ° ישפטהו ק׳.

טהרתו

פירוש המלות

החל. ענין חילול: משחתם. מכלה: כבני כשיים. הם הכושיים שהם עבדים מבני חם: החטאה. הוא מלכות אפרים: והנעותי. ל׳ תנועה: בכברה. כלי שכוברים בו הקמח: ותקדים. שהיו מתייאשים מן הפורענות: ביום ההוא. ביום הגאולה: בקוצר. יתעסקו בקצירה עד שיגיע זמן הבצירה: ההרים. מרוב היין והפירות: תתמוגגנה. ל׳ נמיסה: ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז: וביתה. לפנים: פארי. מגבעות: ביזע. לא יחגרו במקום שמזיעין: וראשם. כל שער הראש: ישלחו. לא יוסיפו: יכסמו. הוא גילוח הכהנים: ואל. ועל מת: לאב. בעבור אלה:

חכסף

טהרתו שבעת ימים יספרו־לו: וביום באו אל־
הקדש אל־החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב
חטאתו נאם אדני יהוה: והיתה להם לנחלה
אני נחלתם ואחזה לא־תתנו להם בישראל אני
אחזתם: המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום
וכל־חרם בישראל להם יהיה: וראשית כל־
בכורי כל וכל־תרומת כל מכל תרומותיכם
לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן
להניח ברכה אל־ביתך: כל־נבלה וטרפה מן
העוף ומן־הבהמה לא יאכלו הכהנים:

הפטרת בהר סיני

ירמיה סימן ל"ב כשהפטרים נפרדים.

ויאמר ירמיהו היה דבר־יהוה אלי לאמר: הנה
חנמאל בן־שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך
את־שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה
לקנות: ויבא אלי חנמאל בן־דדי כדבר יהוה אל־
חצר המטרה ויאמר אלי קנה־נא את־שדי
אשר־בענתות אשר בארץ בנימין כי־לך משפט
הירשה ולך הגאלה קנה־לך ואדע כי דבר־יהוה
הוא: ואקנה את־השדה מאת חנמאל בן־דדי
אשר בענתות ואשקלה־לו את־הכסף שבעה
שקלים ועשרה הכסף: ואכתב בספר ואחתם
ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים: ואקח
את־ספר המקנה את־החתום המצוה והחקים
ואת־הגלוי: ואתן את־הספר המקנה אל־ברוך
בן־נריה בן־מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני
העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל־
היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את־
ברוך לעיניהם לאמר: כה־אמר יהוה צבאות
אלהי ישראל לקוח את־הספרים האלה את־ספר
המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה
ונתתם בכלי־חרש למען יעמדו ימים רבים: כי
כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו
בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: ואתפלל

אל־יהוה אחרי תתי את־ספר המקנה אל־ברוך
בן־נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה | אתה
עשית את־השמים ואת־הארץ בכחך הגדול
ובזרעך הנטויה לא־יפלא ממך כל־דבר: עשה
חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל־חיק בניהם
אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו:
גדל העצה ורב העליליה אשר־עיניך פקחות
על־כל־דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי
מעלליו: אשר שמת אתות ומפתים בארץ
מצרים עד־היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה־
לך שם כיום הזה: ותצא את־עמך את־ישראל
מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה
ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את־
הארץ הזאת אשר־נשבעת לאבותם לתת להם
ארץ זבת חלב ודבש: בהרבה קהלות מסיימין כאן ויבאו
וירשו אתה ולא־שמעו בקולך ובתרותך* לא־
הלכו את כל־אשר צויתה להם לעשות לא עשו
ותקרא אתם את כל־הרעה הזאת: הנה הסללות
באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים
הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר
דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני
יהוה קנה־לך השדה בכסף והעד עדים והעיר
נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו
לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל־בשר הממני
יפלא כל־דבר:

הפטרת בחקתי

ירמיה סימן ט"ז בין במחובר בין בנפרד, ולאיטלאני היא הפטרה בהר.

יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו
מאפסי־ארץ ויאמרו אך־שקר נחלו אבותינו
הבל ואין־בם מועיל: היעשה־לו אדם אלהים
והמה לא אלהים: לכן הנני מודיעם בפעם הזאת
אודיעם את־ידי ואת־גבורתי וידעו כי־שמי יהוה:
חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר
חרושה על־לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם:

* ובתורתך ק'.

כזכר

פירוש המלות

הכסף. שהסכמתי עמו: הכסף. עשרה שקלים: דדי. בן דודי: ספר המקנה. הוא החתום. הכתבים. החותמים. יעמדו. יתקיימו: רבים. עד סוף הגולה: לא יפלא. לא יתכסה: כל. שום דבר: העליליה. המעשה: ובאדם. בשאר בני אדם בעבור ישראל: ובאזרוע. אל"ף נוספת: הסללות. הם העפרים שמוליכים האבני' במקומות העיר לכבשה: ומנוסי. שאנוס אליך וידעתי שיבא זמן שאפסי' גוים אליך וגו': ואין בם. פי' באלהים אחרים: בעט ברזל. הוא דבר קיים: שמיר. ברזל חזק: חרושה. כמו חקוקה:

בניהם

כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא °יִרָא כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ °כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי °יָמָו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ °יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

במדבר בפנחס. סדר שולחן. בני ספרים נכתבין קורין בענה גברי. בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

ישעיה סימן ס״ו.

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר °אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ

והעכבר

°יראה ק׳. °כדרכיו ק׳. °ימיו ק׳. °וסורי ק׳. °אחת ק׳.

פירוש המלות

בניהם. המזכירים עליהם כן מזכיר עליהם לזכור מזבחותם. הררי. יושבי ההר: בחטאת. בעבור חטאתם: ובך. ת״י ונכון לעביד פורענות דיליך: קדחתם. נבערתם: בשר. כמו נבשר: כערער. עץ שגדל במדבר יחיד: בערבה. ל׳ מישור: חררים. לשון יובש: מלחה. כמלו זרוע במלח: תשב. ל׳ ישוב: יובל. פלגי מים: הלב. הלב מלא מרמה יותר מן הכל: ואנש. ל׳ חלי: קרא. עוף: דגר. חוף לגלוף: עשה. ל׳ אסיפה: מקוה. תקוה: וסורי בארץ. אותם הסרים ממני ולא יחיו לכם שלא נכנסו בשמים:

שם

וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לִפְנֵי אָמַר יְהוָה׃

מנהג ספרדים גם כשחל ר״ח ביום ש״ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

הפטרה לערב ר״ח שחל בשבת

בשמואל א׳ סימן כ׳

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר° אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

° אל ק׳. ° החצים ק׳.

קריאה למפטיר פרשת זכור

בסוף פרשת כי תצא:

בשבת שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו:

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

הפטרת פרשת זכור

בשמואל א' סימן ט"ו סנ"ל האשכנזים מתחילין כה אמר.

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה:

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם: עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר: וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה: וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה: וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל: וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ* לוֹ דַּבֵּר: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם: וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי: וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים: כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם: וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע: וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ: וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם: וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל

* ויאמר ק'.

מנשים

פירוש המלות

שם לו. הורגים: בטלאים. כמו כל ח' טלה ומנה טלאים: וירב. כמו ויריב: והמשנים. סמנים: הכרים. המפוטמים: נמבזה. כמו מבוזה: ותעט ל' ותסר: מערנות. בשלשלאות: חטאת קסם. כחטאת הקסם כן המרי: הפצר. ל' מניעה: נצח. חזק: וישסף. ויבקע: הנדה.

מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

פורים שושן לבני כרכים שחל להיות בשבת

מוציאין שני ספרים. בראשון קורין שבעה גברי בפ' השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פ' זו:

וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה נִסִּי׃ וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃

קדיש לעילא ומפטירין הפטרת זכור ככתוב לעיל

קריאה למפטיר בפרשת פרה

בשבת שקודם שבת הסמוכה לר"ח ניסן (ואם חל ר"ח ניסן בשבת אזי בשבת הסמוכה של סדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפ' השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה

ביחזקאל סימן ל"ו.

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי

לכם

פירוש המלות

הנדה. לשון שיסולק ונשבט לנדה:

ונקטתם

לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי
את־לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר:
ואת־רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי
תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: וישבתם בארץ
אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי
אהיה לכם לאלהים: והושעתי אתכם מכל
טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־
אתן עליכם רעב: והרביתי את־פרי העץ ותנובת
השדה למען אשר לא־תקחו עוד חרפת רעב
בגוים: וזכרתם את־דרכיכם הרעים ומעלליכם
אשר לא־טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם
ועל תועבותיכם: לא למענכם אני־עשה נאם
אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית
ישראל: כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם
מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו
החרבות: והארץ הנשמה תעבד תחת אשר
היתה שממה לעיני כל־עובר: ואמרו הארץ הלזו
הנשמה היתה כגן־עדן והערים החרבות
והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: וידעו הגוים
אשר ישארו סביבותיכם כי | אני יהוה בניתי
הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי
ועשיתי: כאן מסיימין הספרדים: כה אמר אדני יהוה עוד
זאת אדרש לבית־ישראל לעשות להם ארבה
אתם כצאן אדם: כצאן קדשים כצאן ירושלם
במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות
צאן אדם וידעו כי־אני יהוה:

קריאה למפטיר בפרשת החדש

בשבת שלפני ר"ח ניסן (ואם חל ר"ח בשבת בו ביום וכמו שכתבנו לקמן) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפ' השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו:

ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר:
החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי
השנה: דברו אל־כל־עדת ישראל לאמר בעשר לחדש
הזה ויקחו להם איש שה לבית־אבת שה לבית: ואם־
ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל־
ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על־השה:
שה תמים זכר בן־שנה יהיה לכם מן־הכבשים ומן־
העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר
יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת־ישראל בין
הערבים: ולקחו מן־הדם ונתנו על־שתי המזוזת ועל־
המשקוף על הבתים אשר־יאכלו אתו בהם: ואכלו
את־הבשר בלילה הזה צלי־אש ומצות על־מררים
יאכלהו: אל־תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי
אם־צלי־אש ראשו על־כרעיו ועל־קרבו: ולא־תותירו
ממנו עד־בקר והנתר ממנו עד־בקר באש תשרפו:
וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם
ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה:
ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה והכיתי כל־בכור
בארץ מצרים מאדם ועד־בהמה ובכל־אלהי מצרים אעשה
שפטים אני יהוה: והיה הדם לכם לאת על הבתים
אשר אתם שם וראיתי את־הדם ופסחתי עלכם ולא־
יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים:
והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה
לדרתיכם חקת עולם תחגהו: שבעת ימים מצות
תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי |
כל־אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן
עד־יום השבעי: וביום הראשון מקרא־קדש וביום
השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכה לא־יעשה
בהם אך אשר יאכל לכל־נפש הוא לבדו יעשה לכם:
ושמרתם את־המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את־
צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את־היום הזה
לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום
לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים
לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם
כי | כל־אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת
ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל־מחמצת לא תאכלו
בכל מושבתיכם תאכלו מצות:

הפטרת פרשת החדש

ביחזקאל סימן מ"ה אשכנזים מתחילין כה אמר ולקמן מסיימין בכ"ם לו מ"מ:

כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא
בישראל: ועל־הנשיא יהיה העולות והמנחה
והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי
בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה
ואת־העולה ואת־השלמים לכפר בעד בית־
ישראל:

כאן מתחילין הספרדים:

כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח
פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש: ולקח
הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע

פנות

פירוש המלות

ונקטתם בפניכם. תהיו נכלמים בעיני עצמיכם: בראשון. בחדש ניסן: הבית. הוא ההיכל:

למזבח

פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב: והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: והעלה אשר־יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: וביום החדש פר בן־בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו: ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו*: והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת

ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: ועשו* את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד: ע״כ לספרדים כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

(מנהג ספרדים אם חל ר״ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:)

ר״ח ניסן שחל להיות בשבת

מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו הכתוב לעיל וקדיש לעילא. ובספר שלישי קורא המפטיר פ׳ החדש וקדיש לעילא ומפטירין הפטרת החדש (ומנהג ספרדים לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור״ח).

הפטרת שבת הגדול

והוא שבת שלפני הפסח שמפטירין הפטרה זו בתרי עשר במלאכי סימן ג׳.

וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות: כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם: למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו: הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד־בלי־די: וגערתי

לכם

* יצא ק׳ * יעשו ק׳

פירוש המלות

למזבח. הסמוכה למזבח: שגה. לא מבין: וכפרתם. וטהרתם: בשביעי. סוף תשרי: על. אצל: וערבה. תהא ערב לו: ממהר. למהר גמולם: ואמרתם. ואם תאמרו: היקבע. הינזול: טרף. מזון:

באכל

לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה
וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃
וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ
אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהֹוָה
וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד
אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ
קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה אֲנַחְנוּ
מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ
אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהֹוָה אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהֹוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו
לְיִרְאֵי יְהֹוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ וְהָיוּ לִי אָמַר יְהֹוָה
צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי
עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃
וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים
לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר
וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם
הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם
שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה
וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃
וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם
בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ זִכְרוּ
תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל
כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ
לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהֹוָה הַגָּדוֹל
וְהַנּוֹרָא׃ וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים
עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהֹוָה
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃

° ז׳ רבתי

פירוש המלות

באוכל. הארבה שאוכל התבואה: ואשרו. ל׳ אושר: חפץ. שהתבואה מרובה: קדרנית. בשפל רוח: ולחשבי. ל׳ מחשבות: ופשתם. ענין ריבוי: מרבק. ל׳ פטימה: ועסותם. ל׳ דריסה: עשה. עושה משפט: חרם. לפיכך יזהירם כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא:

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר״ח אדר בשנים פשוטות או אדר במעוברות ביום שבת הוא **זט״ו**. אם חל ביום ב׳ הוא **ב״ו**. אם חל ביום ד׳ הוא **ד״ד**. ואם חל ביום ו׳ הוא **ובי״ו** כלומר שתי הפסקות.

סימני פרשיות

תזריע ומצורע. אחרי מות וקדושים. בהר ובחקתי

חיבורידהן	והפרדתן
בשנים פשוטות	בשנים מעוברות
כולן מחוברות	כולן נפרדות

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

מנחת שי

כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו

צריך להניח ריוח ד' שיטין.

א (א) ויקרא. אל"ף זעירא עיין זוהר פ' ויחי דף רל"ד ודף רל"ט וגם מאמר דף כ"ב שערי אורה הקדמה באמונה דף י"א וריקאנטי פ' זו ובספר אמנה רזא ומסורת הנביא הגדול בלא גוים ד"ה. וכתב במאמר מה נתגלה שהקורא הוא הכבוד הנזכר בפרשה שלמעלה וכבוד ה' מלא את המשכן והיינו אל"ף זעירא דויקרא לאודעיה מגו ויקרא. הגי"ל בטעמה: (ג) ומן הצאן. בלא קדמא: (ה) הדם על המזבח. הדל"ת דגושה והבי"ת רפה: (ח) הכהנים את הנתחים. הכ"ף בגלגל והה"א בלא קדמא: (ט) ביום. הבשון כתוב בהעתק הללי קדמאה מלא עכ"ל. והוא חד מן ג' מלאים ע"פ המסורת וג' באחרים הם בפ' אליה כמו שמספר שם במ"ג ושלשתם הם בראשונים שבתורה ונמ' מלאים בזה ר"ל מלאים והן חסר לענין היו"ד כולם מלאים ומי שכתב זה חסר יו"ד אינו אלא טועה והשני בפרשה שהוא מכלל החסרים חסר וא"ו ומלא יו"ד בלאוי וכן כתב הרמ"ה. וספר שמן ששון שלא כדברי המאירי שכתב כולו חסר וז"ל הרמ"ה ז"ל כל ניחח באורייתא מלא יו"ד וחסר וא"ו דקרי ולא כתיב בר מן ב' מלאים דמלאים מלא יו"ד ומלא חד וא"ו דקרי וכתיב וסימן וכו' כמ"ש במסורת בלבו. ועיין מ"ש בפ' בראשית על מלת רקיע: (י) מן הכשבים. כן צריך להיות בשי"ן קודם לבית וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל כשב וי"ו כתיב כן באורייתא וסימן אם כשב הוא מקריב. כאשר יוסר מזבח השלמים. שור וכשב ועז. איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה דאחרי מות. שור או כשב או עז כי יולד דאמור. אך בכור שור או בכור כשב. ושארא כתוב כבש בלישנא. וכל שה שוה בכשבים מלא יו"ד כתיב וכל כבשים באורייתא דכוותא כבשים ז' כתיב כן באורייתא וסימן וכל שה שוה בכשבים. והוא בכשבים. וכל שוה בכשבים. והכשבים הפריד יעקב. ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים. בנקר בכשבים ובעתים: שה כשבים ושה עזים. ושארא כבשים כתיב בלישנא: (יא) אל המזבח. אין בבי"ת שבא זהו בס"ת: (יז) בכנפיו. הבי"ת רפה: ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב ודכוותא ממול ערפו ולא יבדיל דסוף פרשתא וכל אורייתא דכוותא מלא ואית חדא נוסחא דכתיב בה יבדל קדמאה חסר ומקיר עליה בהך נוסחא גופא לית כותיה חסר ושיבושא הוא ומנו מסורתא אחריתי משמע דהדין יבדל קדמה נמי מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובסוף דבריו אחר שהביא כל לשונות של בדלה כתב לשכחא השתא דכל לישנא באורייתא לשון הבדלה כל היכא דקריא דג"ש דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים: ב (ב) והביא. מפיק בה"א והחזקוני כתב וא"ו ה"א נקודים בסגול ובספרים שלנו הה"א בחטף סגול: הכהן דאם אזכרתה. והניח לא בשופר הפוך בס"ס: (ג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (ד) וכי תקרב. כתוב במסורת חסר יו"ד בלישנא וכו' ה' מנהון באורייתא וכן עלמו מסר הרמ"ה ז"ל ואח"כ כתב כמלא לשון דהקרבה משיב במסרה חמשה חסרים יו"ד באורייתא בין ריש לבית ושארא אורייתא כל לישנא דהקרבה דקריא בי"ת דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב וכולו נוסחי דיקי כי הכי מפורשא סלקי: חלות מלא. בהעתק הללי מלא ירושלמי מלות עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן במסרה גדולה פרשת נח: (ז) סלת בשמן. הבי"ת דגושה: (ט) המנחה דוהרים. ה"א כתיב בסוף תיבותא: (י) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (יא) תקטירו. בדרגא: (יג) קרבנך. במקצת ספרים הבי"ת במאריך: (טו) מנחה הוא. הוא כתיב בוא"ו שאינו מן א' עשר דכתיבין יו"ד כמו שאמרתי בפרשת לך לך: (טז) מגרשה. הגימ"ל דגושה: ג (ג) השלמים. השני ה"א כתיב ברגש סיגה: המכסה את הקרב. המ"ם רפה והה"א כמוכה בגעיא מכלול דף ג' וכן כתב הלוים מן שער א' ס"ע וכן כלם: (יז) בכל מושבותיכם. בהעתק הללי מושבותיכם ירושלמי מושבתיכם עכ"ל ובספרים מדויקים חסר וא"ו תנייתא וכן ראוי להיות כבמסורת פ' ויקהל ע"פ לא תבערו אש בכל מ ש ב ת י כ ם וז"ל מושבתיכם ג' חסר וא"ו ר"ל גם אחר המ"ם. וסי' לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דלך בעשור לחדש. וב' מלא דמלא בכל מושבותיכם הערים ההרגנה. ממדבר דבלקה בכל מושבותיכם ובריהון ביחזקאל ו'. ושארא מושבותיכם כתבן ע"כ. וטעם נפל בדפוס ורולה לומר ושארא מושבתיכם חסר וא"ו תנייתא וטעות נפל גם בפסוק ממדבר דבלקה דההוא מושבותיכם כתי' בה"א וכן כתוב במסרה על כל א' משניהם לית מלא מפני שא' הוא בכ"ף והאחד בה"א וכן מלאכי מקורה כ"י בפרשת אמור ע"פ שבת הוא לה' בכל מושבתיכם ז"ל מושבתיכם כל' כתב כן במ"ה וסימנהון לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה דיום הבכורים הלין ג' מושבתיכם כתיב בפסו' דהישמנה. מושבותיכם כתיב דדבלקה. מושבותיכם כתיב מלא דמלא עכ"ל. והיינו הך דלעיל בלישנא קלולא וכ"כ הרמ"ה ז"ל בכל מושבתיכם אהכלו מלות מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא בר מן ג' חסרים הרין ווי"ן ומלאים יו"ד ומסר עליהם כלהא חסר וסימן לא תבערו אש בכל מושבתיכם. מושבתיכם דלחם וקלי וכרמל. לדרתיכם בכל מושבתיכם דכל מלאכה לא תעשו דלך בעשור לחדש: ד (ב) תחטא. התי"ו בחטף סגול: (ג) אם. בגלגל לא במקף: יחטא. החי"ת בחטף סגול: (ד) והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני ה'. ג' סבירין אשר לפני ה' וסימן והביא את הפר דנפש קדמאה. ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני ה' (ד"ה ב' א'): (יב) אל שפך. בס"א כ"י קדמון השי"ן בצירי. ורב פעלים כתב שפך מלאכתו בב' נקודות ורד"ק העיד שהוא בב' נקודות: (יז) וטבל הכהן אצבעו מן הדם. מטעים דאחרי אס. דקדמאה כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם בפ' נפש כי תחטא ודין כתיב בלא את: (יח) יסוד. דבפ' ואם נפש מלא כחבריו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל יסוד דאורייתא מלא וא"ו כתיב: (לא) כאשר הוסר חלב. ס"א הוסר ובמסורת הוסר ב' ומלא וסי' הוסר חלב ושעם הוסר התמיד ובספר אחד ספרדי כתוב הוסר חלב הטעם בה"א

ונמסר עליו ב' מלא א' מלעיל וא' מלרע וגם במ"ג סוף דניאל נמסר ב' חד מלעיל: (לב) נקבה תמימה יביאנה. התי"ו רפה: (לג) החטאת. הטי"ת דגושה: (לד) קרנת. שבע' ואם כבש יביא בריש פ"ד דזבחים בש"א כל הניתנין על מזבח החיצון שנתן במתנה אחת כיפר. ובחטאת שתי מתנות ובה"א אף חטאת שנתנה מתנה אחת כיפר ואמרי' עלה א"ר הונא מ"ט דב"ש קרנת קרנת קרנות אלמא קרנות קרנות קרנות הרי כאן שש ארבע למצוה ושתים לעכב וב"ה קרנת קרנת קרנות הרי כאן ארבע שלש למצוה ואחת לעכב ואימא כולהו למצוה בעינן קרא בכדי לא אכתבן וקב"ה וכו' ועיין בילקוט פ' ויקרא רמז ת"ע וקרבן אהרן פ' תזריע דף כ"ד ע"ב. ופרש"י שלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא אחת בשעיר נשיא ושתים בחטאת יחיד אחת בכשבה ואחת בשעירה בשתים כתיב על קרנת חסר והאחד מלא וב"ש אית להו יש אם למקרא הרי כאן שש והיין במזבח אלא ארבע והשתים יתירות לא נאמרו אלא שנה עליהם הכתוב לעכב ארבע נאמרו למצוה שמצוה בארבע מתנות ושתים מהן שנו לעכב וב"ה סברי יש אם למסורת הילכך הרי ד' ג' מהן למצוה כאמרו שמצוה לכתחילה ליתן אף עליהן והא' מעכבת כדפרש ואזיל ואימא' כולהו למצו' ואין כאן א' לעכב שהרי לא שנה באחת מהן. ואימא אע"פ שלא נתן כלום כיפר. בכדי בלא כלום כלו' בלא מתן דמים ע"כ. משמע ודאי מהגמ' ומפרש"י שאחד מן הג' פסוקים של קרנת מזבח העולה הכתובים בפ' ז' מלא וא"ו ואינו כאחו בהדיא איתמר לא בגמ' ולא ברש"י איזה מהם מלא ובריש פ"ק דסנהד' מייתי לה נמי אגב גררא והתם גרסינן וב"ה קרנות קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו' כרא' מתם הרלב"ן דהיינו דפרש' נשיא הוא המלא לך רש"י ז"ל פי' שם בשעיר דנשיא כתיב קרנת חסר ובכבשה דיחיד כתיב קרנות מלא ובשעיר דיחיד כתיב קרנת חסר עכ"ל. ולדבריו המלא הוא הג' דהיינו דפ' ואם כבש כו'. דגירסתו בגמ' היתה וב"ה קרנת קרנת קרנות ולכן כתב שהג' מלא וכן גורס בעל מנחת אהרן והיא כגירסתנו דזבחים. וכתב בעל ס"ת שכן מלא בגמ' דסנהדרין כ"י אך לא ידע למה הקדים שם רש"י הג' לב'. לאמנם כל הספרים ותרגומיהם שוים דכל שלשת קרנות האמורים חסרים שאין בהם א' מהם מהד' מלאים ע"פ המסורת כמו שבאו בפ' זו במ"ג וכ"כ הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. וכבר קדמתי לך כי בכל מקום שהגמ' או המדרש חולק על המסורת בספרים ויתירות אנו הולכים אחר המסורת ולא מבעיא בדרשות של אגדה כגון פלגשם כלם ודומה אלא אפי' היכא דנפיק מיניה דינא כגון הכא אליבא דב"ש וב"ה וכל מן דין דכולהו ספרי ומפרשי הכי סבירא להו ולית בהון פלוגתא כלל. ובש"ס הרמב"ן ז"ל סימן כל"ב נשאל על זה. ודברי השואל תמוהים מאד בעיני כי לא שאל כהוגן ומהפך גירסת הגמ' וגם נסחת הספרים. אולי היתה השגגה היוצאת. והשיב לו הרמב"ן ז"ל דבכל מקום אפילו בחסרות ויתירות מתקנים מיעוט ספרים ע"פ הרוב דמקרא מלא דבר הכתוב אחרי רבים להטות. ובעל ס"ת נדחק לפרש סוגיית הגמ' בלשון שיסכים למליאות הספרים והוא עלמו הכיר בדוחק יעויין שם וכבר הארכתי יותר מדאי ואו לא מידי: (לה) מזבח. הזי"ן דגושה: ה (א) אם לוא יגיד. מלא בוא"ו אל"ף ע"פי הגמ' והמסורת. ודרשינן מיניה בפ' שבועת העדות אם לו לא יגיד כלומר לתובע ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור ועיין בחיי. ועיין עוד מ"ש בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא אמה: (ב) או בנבלת בהמה. או ביתיב לא בשופר הפוך והבי"ת דגושה: (ג) או כי יגע. כי רפה ובשופר הפוך: (ט) והזה. הזין דגושה: ימצה. לשון החזקוני ימצא באל"ף כתיב דמשמע נמי לענין הזאה דמיירי יצא הדם מלוי אלא אל הקיר הכי מתניא והכי פירש"י בזבחים בפ' קדשי קדשים עכ"ל. ובכל הספרים כתוב ימצה בה"א והמסור' עליו לית כתיב ה"א הוא בשרשים שרש מצה. ואפלא מאד מהחזקוני דאלי תניא בגמרא והלי נמי נוקי פריקי ברש"י ז"ל ואם ליה דלימא כי הכי מיני ממוליאה וכד מעיינת במעמקא שפיר מתחזי לך דלאו כדקאמר איהו בגייתא מסיימא בהדיא עלה דמהני' דקתני חטאת העוף כיצד היתה נעשית וכו' ת"ר והזה מדם החטאת מנוף כחטאת היא כיצד אוחז בראש קנה ובגוף ומזה על קיר המזבח ולא על קיר הכבש ולא על קיר ההיכל ולא על קיר האולם ואיזה זה קיר התחתון או אינו אלא קיר העליון ודין הוא ומה בהמה שעולתה למטה חטאתה למעלה עוף שעולתו למעלה אינו דין שתהא חטאתו למטה ת"ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח קיר שהשירין שלו מתמלין ליסוד ואיזה זה קיר התחתון והכי איתא בת"כ פ' ויקרא. ובגמ' פריך ונעביד מעילאי והדר נעביד מתתאי אמר רבא מי כתיב ימצה ימצה כתיב דממילא משמע ע"כ ופירש"י ונעביד מעילאה הזאה יעשה למעלה והדין נותן כדאמרן והדר נעביד מילוי מתתאי כדכתיב מי כתיב ימצה ימצה כתיב אי הוה כתיב ימלה הוה משמע שמגיר את הכהן שיחזור וימצה אחר הזאה השתא דכתיב ימצה משמע נמי לענין הזאה דממילא יהיה דם מלוי אל היסוד עכ"ל הרי לך מפורש דדרשא דקרא נפקא מדלא כתיב ימצה בפתח היו"ד ובוא המ"ם וכתיב ימצה. וכן פי' החכם מהר' משה נלגארה בעל לקח טוב על התורה ובעל קרבן אהרן בת"כ ובעל תוספת י"ט על המשנה הזה לשון הרמ"ה ז"ל אשר ימצא להו אל"ף כתיב בסוף תיבותא ודכוותה וימצא הגביע וכל אורייתא דכוותה בר מן א' כתיב ה"א בענין אחרי' ימצה אל יסוד המזבח עוד כתב במקום אחר ונמצה דמו על קיר המזבח ה"א בסוף תיבות, כתי' ודכוותה בלישנא ימצה אל יסוד המזבח ה"א בסוף תיבותא כדאמרן ע"כ. והחזקוני נשתבש בין בקריאת המלה בין בהבנת הענין אולי נגרסהו היה כתוב מי כתיב ימלא ימלא כתיב וכן בילק"ע כתוב ימלא באל"ף וטעות הוא בלי ספק. ומה שכתבתי הוא העיקר והולרכתי לכל זה לנקות השגיאות ה' יצילני מהן אמן: (יא) כי חטאת הוא. הוא כתיב בוא"ו דליתיה מי"א דכתיבין יו"ד כמ"ש בפ' לך לך: (יב) והניחה. הה"א במפיק: מלוא קמצו. כל מלא באורייתא חסר וא"ו ומלא אל"ף בר מן מלוא קמצו

דקרבן עולה ויורד דומטעם קל הלה: (יג) מאלה. הטעמה באל"ף: (טו) כסף. מאריך בכ"ף: (טז) ואת חמישתו יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל יוסף ה' לי בן אחר חסר וא"ו כתיב וכל לישנא בהדין עניינא דכותה חסר באורייתא בר מן א' מלא וא"ו יוסף עליו דמעילה וכל יוסף נבדי כולהון מלאים כתיבי. ובמסורה נמי גבי יוסף עליו דמעילה חסר עליה לית כותיה מלא בתורה בהאי לישנא דאוסופי ואמן דחסר עליה אלפא מלאים בתורה משתבשא עכ"ל. ועיין במסורת פ' ויצא על פסוק יוסף ה' לי בן אחר: (יח) שגגתו. הגימ"ל בשוא: (יט) אשם אשם. חסר וא"ו ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ה: (כ) וידבר דנפש כי תחטא. פתוחה: (כא) וכחש בעמיתו. כתוב במקרא קטנה בגליון ג' ב' מלעיל וא' מלרע כ"ל זה הוא מלרע ונקוד ליר"י והב' מלעיל הם וכחש גם שבפרשה ושבירו באיוב מ' וכחש בו לא ראיתיך והם בסגול. ומה שכתב במסורה על פסוק זה וגם במסכה גדולה ב' מלרע פתח ור"ל ב' מלעיל: בתשומת יד. כתב המפרשים שהמ"ם בסגול שלא כמנהג ובספר הללי חסר בעוליטולא הוא בפתח: בתשומת. סכ"ל הבי"ת רפה: (כו) לאשמה בה. לאשמה הה"א נחה. בה. הבי"ת רפה:

פרשת צו

ו (ב) מוקדה. מ"ם זעירא והה"א נחה והיסה לרוה במפיק מכלול דף ל"ב: (ג) בד. ברביע: ומכנסי בד. במקף לא בשופר: (ה) בבקר. השני בסגנתא: (ח) והרים ממנו. ו' סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת פ' לו וכן ל"ל בשופטים י"א ועיין מה שכתבתי בפ' תרומה סי' כ"ה: (י) לא תאפה חמץ. כתב ר' יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אחר בעוליטולא לא תאפה חמץ בלירי ולא מלאנוהו אנחנו כן בספרים המדוייקים מכלול דף קכ"ו. ובעל מכלול יופי כתב זה על וכל מנחה אשר תאפה בתנור שבסמוך ואין שם מקומו: משי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ם: (יא) חק עולם. המי"ם בקמץ לבד: (יב) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה: (יג) זה קרבן. הבי"ת בפתח: (יד) תביאנה. מה שנמסר במסורת א' מלין דגשין יתידלין ופי' מחסנה תביאנה וכו' עיין ביאורם במסורת ריש פ' נח: (טו) והכהן. הקדמא בה"א שניה: תקטר. התי"ו בקמץ לבד: (יח) בניו. הבי"ת דגושה: (כ) אשר יזה עליה. הטעם בר"ש: (כב) יאכל אותה קדש קדשים. אין מאריך בקו"ף בס"ם ועיין מ"ש בפ' צלוה סימן כ"ט: ז (ד) ואת שתי הכליות. בס"א כ"י מלא וא"ו וכן בהעתק הללי הכליות ירוש' הכליות ואומר המסרה ב' מלאים בתורה עכ"ל. וברוב הספרים חסר וכן במסורה פלטת ויקרא הכליות כולם חסרים במ"ב וכו' ואין זה מהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. עוד כתב זה לשונו ואית מדא נוסחא דמוספא ואת שתי הכליות דואת תורת האשם ומסיר עליה תלתא מלאים ומסורת קדמיתא דיקא דכותא דנסחי כוסים אלקי דכל אורייתא הכליות חסר בר מן ב' מלאים על הכליות דשלמים על הכליות דפר כהן משיח כדאמרן: (ו) קודש דכל זכר בכהנים. בס"א כתיבי יד מלאחיו חסר ובהעתק הללי קדש ירושלמי קדוש וכן ראיתי מחלוקת זה בין מקצת החכמים ולא הכריעו. אמנם ס' שמן ששון כתב בפירוש שהוא מלא וכן הוא בס"ם המדוייקים גם כפי המסורות שראיתי בדפוס וכתובי יד ראוי להיות מלא יען לא נמנה בכלל י"ג חסרים וסימנם עיין במ"ג פ' צלוה ופ' נשא ואינון עשרה באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל קודש באורייתא מלא בר מן עשרה חסרים וכו' כמו שהם במסרות שלנו: יאכל קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ם ועיין מ"ש בפ' צלוה סימן כ"ט: (ח) עלת איש. מלעיל מטעם בעי"ן וכן כתב אבן עזרא: (ט) תאפה בתנור. עיין מ"ש לעיל על לא תאפה חמץ: במרחשת. הבי"ת רפה: (י) וחרבה. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון הבי"ת בקמץ גם במסרה לא נמנה עם מלין דפתחין באתנח: (יא) וזאת תורת זבח השלמים. פתוחה: (יב) אם על תודה יקריבנו וגו' חלות מצות. כתוב בספר הזוהר פרשת ויקרא שלת מלת שניהם חסרים ע"כ. אך בספרים שלנו שניהם מלאים וכן ראויים להיות ע"פ המסורת דחלות קדמאה דפסוק הוא א' משלשה מלאים הנזכרים במ"ג סדר ויקרא ומלת מצות אינה מהארבע חסר שבמ"ג פ' בא וכן מסרם הרמ"ה ז"ל והכי איתא במנחות פ' שלו מנחות ילקוט פרשת ויקרא כמו תמ"ע אמר רב הונא מאפה תנור פי' שדינה להיות עשר חלות שאפאה חלה אחת יצא מ"ע מלת כתיב פי' חסר וא"ו מתקיף לה רב פפא טעמא דכתיב מלת הא כתיב מלות לא והא גבי לחמי תודה דכתיב מלות בכל מין ואמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל לחמי תודה שאפאן ארבע חלות יצא ההיא פליגא: (טז) וממחרת. מ"ם שניה בלא געיא בס"ם: (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. כן כתיב באש ישרף ואצטריכנא להכי משום דחזינא בחומש עתיק דעתיקין דכתוב ביה תשרף בתי"ו ותרגום דידיה נמי בנורא תתוקד וכתוב עליו במ' כ"מ ובס' כ"ג ישרף ובספר זקן כתוב תשרף ומוגה ישרף ובמקלת ספרים תשרף ע"כ. ואנן לא שמענא פלוגתא בהאי מידי וכבר איבעליא ההיא נוסחא מעלמא ולית דחש ליה: (יח) ירצה. סגי בה"א: והנפש האכלת ממנו. במסורת ריש פ' תרומה מסיר ט' ממנו דמטעים בהו וחד מינייהו ואם האכל יאכל ולא ידענא מאי מטעין שייך הכא. אמנם ברים האי פרשתא איכא מסרה אחריתי דמסר ו' ממנו דסבירין ממנה ולא מני דין בגווייהו ומסתברא דטפי עדיפא וסמנא מילתא היא ועיין עוד מ"ש בריש פ' תרומה אלל לא יקרו ממנו: (יט) אשר יגע. ברוב ס"ס אשר במקף לא בקדמא: (כג) וידבר דדבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וגו'. בספרים רבים יש כאן פ' פתוחה וכן כתיב בהגהה מיימונית ובספר תגי גם המאירי לוה לעשות כן בס"ם שלו. אמנה הוא עצמו כתב שבספר הרמ"ה אין זו פרשה ולזה הסכים מהר"ר קארו ז"ל וכתב שכן מלא בס' הרמב"ם מוגה וכן ראיתי אני בס"ם מדוייקים כ"י. ולזר תורה האריך ע"ם: (ל) תביאינה. בתרי יודי"ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל ידיו תביאינה מלא בתרין יודי"ן דין לחוד ומלא ה"א בסוף: (לו) אשר לוה ה' לתת להם. חד מן ה' דסבירין כאשר וקריין אשר וסימן נמסר במ"ג על זה הפסוק: (לז) ולמלואים. האי דמסיר הכא במסרה דילן ולמלואים ב' מלא בלישנא אבני שהם קדמאה לא ידענא מאי קאמר דההוא חסר וא"ו כתיב וכן מסיר הרמ"ה ז"ל ואבני מלאים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' ומלא דמלא בלישנא וסימן ולמלואים ולזבח השלמים: (לה) אשר לוה ה' את משה. ה' סבירין כאשר וקריא אשר כמ"ש לעיל: קרבניהם. הבי"ת בשוא בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים:

ח (א) וידבר דקח את אהרן. פתוחה: (ז) ויאפד. האל"ף בשוא לבדו והפ"א בדגש

וכ"כ החזקוני וכן לריך להגיה בשרשים: (ח) וישם עליו את החשן. אלי התורה בפסוקים כן כתוב בספרים. ול"נ שכן לריך להגיה במס' סופרים פ"ט וקשיא לי הא דאמרינן בפ"ק דקדושין לפיכך נקראו הראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו דגחון חליין של אותיות של ס"ת דרש דרש חליין של תיבות והתגלח של פסוקים. יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חליין של תהלים באותיות והוא רחום יכפר עון חליו דפסוקים. ועוד קשה הא דתניא התם תנו רבנן ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים הויין ס"ת יתר עליו ס' תהלי' ח' חסר ממנו ד"ה ס' ופסוקי דידן חסרים ממנין זה למאות *) ולאלפים ולאלי דקסבר רב במגלה פ' הקורא עומד (די"ד ז"ל שם) כל פסיקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה קשה טפי איך נפל הפרש גדול כזה במניינים ונוכל לומר שאין אנו בקיאין בפסוקים כי הא דאמרינן התם בקידושין בעי רב יוסף (ילקוט סוף פרשת שמיני) והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא אמר ליה אביי פסוקי מיהא ליתו לי מיניה בפסוקי נמי לא בקיאינן דכי אתא רב אחא בריה דרב אדא אמר במערבא פסקי להאי קרא לתלתא פסוקי. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. ומייתי לה נמי בנדרים פ' אין בין המודר. ועדיין אין דעתי נוחה בזה כי ההפרש גדול מאד מלבד שפסוקי תילים הם קלרים ולא שייך בהו הפסק כשל תורה. ותשבי יתכן: (יג) וילבשם כתנת. במקלת ספרים כ"י התי"ו בשוא ובמקלתן בחטף קמץ ועיין מה שכתבתי מזה בפרשת אלוה: (כו) חלת מלה אחת ורקיק. שניהם מלרע והוא"ו בגעיא: (כז) כפי בניו. הבי"ת רפה: (כט) ויניפהו. במפתח ויניפהו מחק היו"ד אבל הרמ"ה כתב ויניפהו תנופה דויקא משה את החזה מלא יו"ד כתיב: (לה) מועד תשבו. גרים בעי"ן:

פרשת שמיני

ט (ב) אהרן. ברביע: (ד) לזבח. בפשט האחרון לבד וכן המזבח ולא מאריך בחי"ת של המזבח כן הוא בס"ם: (ז) עלתך. געגל בעי"ן: (י) ואת הכליות. בהעתק הללי הכליות ירושלמי הכליות ואומר המסרה ב' מלאים בתורה עכ"ל. ושניהם הנם בפ' ויקרא כמו שזכר שם במסורת וזהו חסר בכל הספרים: המעלה. החי"ת בפתח: (טז) ויעשה. העי"ן בחטף פתח: (כב) ידו. ידיו ק' והוא חד מן ג' חסרים יו"ד באורייתא כמו שמסר הרמ"ה ז"ל והנה כתובים במ"ג פ' כי תשא ובזוהר פ' בשלח דף ר"נ ידו כתיב חסר דהא בימינא תליא כלא ובריש פ' יתרו כתיב ידו חד בנין דבעי לארמא ימינא על שמאלא וכן בפ' אמור דף ל"ב ע"ב ופ' נשא דף קכ"ו ועיין מ"ש בסוף פ' בשלח אלל ויהי ידו אמונה: ויברכם. הרי"ש בשוא לבדו וכן ויברכו: י (ה) וישאם בכתנתם. התי"ו בשוא לבדו ודינה בחטף קמץ. ובס' א' מדויק מלאתי התי"ו בחטף קמץ כ"כ רד"ק במכלול דף ר"כ ושרשים שרש כתן: (ח) וידבר דיין ושכר. פתוח': (י) ולהבדיל. מאריך בוא"ו והלמ"ד בשוא לבדו: (יב) ואל אלעזר. בגלגל לא במקף: איתמר. הקדמא באל"ף והת"ס בגלגל: כי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ם: (יג) קדוש. כתב המאירי שהוא חסר אך בכל הספרים הוא מלא וכ"כ שמן ששון גם לא נמנה במ"ג עם החסרים כמ"ש בפרשת לו: (טז) דרש דרש. אלי התורה בתיבות. דרש מכאן ודרש מכאן פ"ק דקדושין. ובמסכת סופרים פ"ט דרש סוף שיטה דרש ראש שיטה: הנותרם. המסורת עליו לית חסר יו"ד. קדמאה הנותרים כתיב תניינא הנותרם כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובספרי' מדוייקים והוא חד מן ה' חסר בלישנא וסי' נמסר במ"ג פ' בשלח וכן כתב במנחת כהן שם ויותרו האנשים ג' חסר יו"ד בלישנא פי' בתורה וסי' והותרך ה' לטובה. הנותרם לאמר. ודין. וגם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא ואת שמות הנותרים ודכותא הנותרים קדמאה דקחו את המנחה דפ' שמיני תרויהון מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב וחד מלא וא"ו וחסר יו"ד הנותרם דויקלוף: (יז) הקדש. הקוף דגושה: כי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ם ועיין מ"ש סוף פ' תלוה: ואתה נתן לכם. עיין מ"ש ביחזקאל סי' כ"ג: (יח) בקדש. בפתח: (יט) הייטב. הה"א בפתח לבד והיו"ד דגושה והטי"ת רפויה. עיין אבן עזר' וספר הרכבה אות ה"א: יא (ד) וממפרסי. בהעתק הללי וממפרסי ירושלמי וממפריסי עכ"ל. ובכל הספרי' חסר. ואומר המסרה ב' חד חסר וחד מלא דין חסר ועיין מ"ש בפ' ראה בס"ד: הגמל. תלשא אחת בלבד בה"א: (ה) גרה דשפן. הגימ"ל רפה: (ו) גרה לא יגר. הגימ"לין דגושות. וכן תגעו בפסו' ח': (ט) וקשקשת. השלשי שי"ן כתשובה רפה כמבירין: (יג) תשקלו מן. הקו"ף דגושה: העזניה. העי"ן בקמץ לבד והיו"ד דגושה: (יד) ואת הדאה. בדל"ת כמ"ש בפ' ראה: (כא) אשר לא כרעים. לא כתיב באל"ף וק' בוא"ו ודרשינן מיניה בפ' אלו טרפות אף על פי שאין לו עכשיו ועתיד ליגדל לאחר זמן כגון הזחל ולא מלי' למימר שאין לו כרעים כלל דאדרבא יש להם כדקתני בגמ' ועיין מ"ש בפ' משפטים ע"פ אשר לא יעדה ומ"ש בס"ד בפ' בהר סיני על פ' אשר לא חמה: (כב) הסלעם. המ"ד בקמץ לבד: החרגל. הגימ"ל דגושה: (כד) ולאלה תטמאו. טעו המדפיסים לעשות פה פסקא ועשאוה סתומה כי בכל ספרים כ"י מדוייקים אין כאן שום פסקא גם הרמב"ם והמאירי לא הזכירו מזה כלום אולי יצא להם שבוש זה שראו כתוב במסרות ולאלה ג' ראש פס' וטעו בין פסקא לפסוק. שוב מלאתי בספר תגי אך את זה תאכלו מכל שרץ ולאלה תטמאו שנמנו עם הסתומות ואין אנו נוהגים כך: (כה) בגדיו. הבי"ת דגושה: (כו) לכל הבהמה. הלמ"ד בגעיא: (ל) והלטאה. במקלת ספרי הדפוס הלמ"ד רבתי ולא נמלא כן בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים ולא בשום נוסח מאלפא ביתא רבתא: (לא) כל הנגע בהם במתם. כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר ואית דמסרין בהון כולהון חסרים בר מן ב' מלאים ולא מסייעי ודילמא בתר קריא דאילו באורייתא כולהון דנסחי דיקי חסרים וא"ו כתיבי: (לב) יפל דעליו. בס"ם כת"י ובדפוסים ישנים במקף ובמאריך ונראה שהוא דעת בן אשר. ומ"ש בחילופי הדפוס ב"א יפול עליו בוא"ו טעות הוא. אך במקלת ס"ם כתוב בגליון כ"א יפל בגלגל: מהם במתם. בפסק: מכל כלי עץ. מכל במקף לא בשופר הפוך והכ"ף בקמץ לא בחולם: (לד) אשר יבוא עליו. בהעתק הללי יבוא ירושלמי יבא עכ"ל. ובכל הספרים מלא והוא חד מן ז' מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' אחרי מות וכן כתבם הרמ"ה ז"ל. ותהו ג"כ אחד מן י"ד יבוא דסבירין יבואו ונמנו כלם במ"ג במקום הזה. ומה שתרגם אונקלוס יעלון פירושא הוא: (לו) מעין. יו"ד בקמץ: (לח) וכי יתן מים על זרע. רב פפא רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן הא כילד כי יותן דומיא דכי יתן מה יתן דניחא ליה

*) כי כפי חשבון הנמסר בכל החומשין עולה פסוקי התורה חמשת אלפים תת"מה.

אף יוסף דכיפא ליה ילקוט רמז תקמ"ב מפרק אלו מציאות. ומייתי ליה נמי בפ"ב דפסחים ופ"ב דקדושין. ועיין כ"מ פ"א מהלכות טומאת אוכלין ופ"ח מהלכות כלים רבי' שמשון ותוספתא י"ט סוף פ' כ"ה דכלים לקח טוב סוף פ' שמיני: (מב) גחון. וא"ו רבתי ולא יותר מן הגו"ן אלא פתוח מעט. והיא גם כן חצי התורה באותיות כדאיתא בפ"ק דקדושין ואמרינן התם בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי וניתי ס"ת ונימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן לא זזו משם עד שהביאו ס"ת ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסרות ויתרות אנן לא בקיאינן ועיין מ"ש בפתיחת הסידור בשם ריקאנטי ובכפולות יהודה דף פ': (מג) ונטמתם בם. חסר אל"ף וביומא פ' אמר להם הממונה תנא דבי ר' ישמעאל עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמתם כך היא הגירסא בילקוט וכן משמע מדברי רד"ק בשרשים שרש טמם והכי מוכח לישנא דזוהר סוף פרשת משפטים ונטמתם בם חסר אל"ף מאתוותא אטימא מכולא דלית רשו לאתדכאה הכי כמה זיני דמסאבותא דמתדכין ועיין עוד בזוהר סוף פ' צו וכן בריקאנטי פ' עקב ולא סעמא ונטמתם בלא אל"ף כל מי שמורה עליו רוח הטומאה מקבל טומאה חמורה שאין לה פתח ועיין עוד בזוהר סוף פ' צו עכ"ל: (מד) ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש. דין לחוד כתיב השרץ הרמש ואחרא כתיב השרץ השרץ הרמש: (מה) המעלה. מאריך בה"א לא במ"ס וכן הוא בנ"ס:

פרשת תזריע

יב (ב) תזריע. פתוחה: (ד) בדמי טהרה. טהרה דסמיך לדמי לא מפיק ה"א דסמיך לימי מפיק וסימנין יהודה פי' הה"א שאחר יו"ד של יהודה היא נעה והה"א שאח' הדל"ת נחה כן ה"א של טהרה הסמוכ' אצל ימי נעה והסמוכה אצל דמי היא נחה. ופי' אחר וכסינו את דמו. ובס' הזוהר טהרה חסיר ולא אדכיר ה"א בפרשה: תנע. הגימ"ל דגושה: (ה) דמי טהרה. הדל"ת דגושה: (ז) וטהרה. הה"א בחטף פתח: (ח) די. הדל"ת בדגש: יג (א) וידבר לאדם כי יהיה. פתוחה: (ג) וראה הכהן. בלא פסק אחר הכהן: בעור הבשר. אין בבי"ת מאריך: וטמא. בסי"ן: (ד) ואם בהרת לבנה הוא וגו' ושערה לא הפך לבן. לא מפיק ה"א וחברו שבפסוק דוראה הכהן והנה ס' כ' במפיק ואינון מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק: (י) ומחית בשר חי בשאת. המ"ם רפה ובלא מאריך בבי"ת מכלול דף נ"א וכ"כ בפי' תילים מזמור ק"ח שהמ"ם רפה וכ"כ המאירי ולוים חן עבר א' פ"ע וכ"כ ר' יונה בס' הרקמה שהמשפט להכבד והוקל: (יא) לא יסגרנו. במקרא גדולה כתוב ולא וטעות הוא: לא יסגרנו. בהעתק הללי יסגירנו ירושלמי יסגרנו עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ה' חסר יו"ד בלישנא ע"פ המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא יסגרנו כי טמא הוא חסר יו"ד כתיב: (טז) או כי ישוב. כי במאריך לא במקף: (יח) יהיה בו. כל יהיה בו דפרשתא רפי אלין בהם דין דחיק: (כ) מראה. אין באל"ף פתח בס"ס: (כא) והיא כהה. הראשון כתוב ביו"ד וכ"כ החזקוני וגם בהעתק הללי כתיב והיא כהה דסמין עכ"ל והוא א' מן י"א כתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במ"ג פ' וישב וכמ"ש בס' לך לך. והמדפיסי' שכתבו בוא"ו כהו טעו' מרצות: (כב) נגע הוא. הה"א במירכא לא מרכא בוא"ו: (כג) תחתיה. החי"ת בשוא לבד: (כד) והיתה המחיה. הוא"ו בגעיא: (כח) לרצת המכוה הוא. כתוב הוא בוא"ו בכל ספרים מדוייקים שאינו מן י"א הכתובים יו"ד: (לג) והתגלח. הגימ"ל רפה ועיין מ"ש בס' לך לך אחר פ' ויאסף לו בו: (לו) והנה פשה. הפ"א דגושה: (לח) או אשה. השי"ן דגושה: (מב) בקרחת. הבי"ת רפה: (מה) בגדיו. הבי"ת דגושה והגימ"ל רפה: (מח) או בשתי. בספרי מדוייקים השי"ן רפה ובשוא לבדו והבי"ת במאריך ועיין מ"ש בשופטי' ה' על ושבה: (מט) אדמדם. דל"ת שניה דגושה: והראה. הה"א בקמץ לבד: (נב) הנגע דוהה ירקרק. הגימ"ל רפה: (נז) כלי עור. שבאמצע פסוק במקף: (נח) כלי הבגד. בשופר הפוך לא במקף: העור. הוא"ו בלא שורק:

פרשת מצרע

יד המצרע. פ' פתוחה: (ב) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ד) ואזב. חסר וא"ו בהעתק הללי ובמפתח ובספרים מדוייקים. ועיין מ"ש לקמן בסוף האזינו בס"ד: (ו) יקח. הקו"ף דגושה: ואת האזב. בהעתק הללי האזב ירושלמי האזוב ובכל הספרים חסר: (ז) והזה. הזי"ן דגושה: (ט) והיה ביום. הבי"ת רפה שהתרכא אינו טעם מפסיק: גבו. הגימ"ל והבי"ת דגושות. (י) כבשים. הכ"ף רפה: (יג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (יח) הכהן דיזון על ראש. בז"ק: (כא) דל. בדגש: ועשרון. כתיב במסורת הדפוס ועשרן ג' חסר בקריאה ונמסר זה עמהם וטעות הוא כי בכל הספרים מלא וא"ו כתיב וב' לבדם הם חסרים וסימן ועשרן דוזה אשר תעשה על המזבח פ' תצוה ועשרן קדמאה דובראשי' חדשיכם פ' פנחס וכן כתבם הרמ"ה ז"ל וקיים ואחרא באורייתא עשרון ועשרון מלא וא"ו כתיב ע"כ. וטעה המדפיס גם בפ' תצוה ופ' פינחס שכתוב ועשרן ה' ב' מלא וג' חסר ור"ל ג' מלא וב' חסר וסופו מוכיח על האמת שקיים עם צוותה תצוה קדמאה וראש חדש חסר: (כג) אל פתח. במאריך לא בשביר בס"ס: (כז) השמאלית. השי"ן דגושה: (לב) נגע לרעת. הנו"ן בסגול: (לד) אחזתכם. הזי"ן דגושה: (לו) ואחר כן יבא הכהן. בהעתק הללי יבוא ירושלמי יבא עכ"ל. ובכל הספרים חסר גם במסורת לא בא בכלל ז' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פ' אחרי מות: (לט) והנה פשה. הפ"א בדגש וכן חברו שבסמוך: (מד) לא פשה. הפ"א רפה: (מט) ואזב. בהעתק הללי ואזב ירושלמי ואזוב עכ"ל. ברוב ספרי הדפוס מלא וא"ו כתיב. אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וא"ו וכן במ"ג פרשה בא נמסר ג' ואזוב מלאים בתורה וכן כתבם הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם: (נו) ולשאת. הלמ"ד בלא מאריך והשי"ן רפה וכן ראיתי במקצת הספרים ותהו ג"כ דעת רד"ק במכלול דף נ"ח ובפירוש מזמור ק"ח וכן כתב בעל א"ת וגם ר' יונה הביאו עם אחרים שהמשפט בהם להכבד והוקלו: טו (ז) והנגע בבשר הזב. חצי הספר בפסוקים: (ח) בטהור. בהעתק הללי בטהר ירושלמי בטהור עכ"ל. ובכל ספרי' שלנו מלא וכן אמר הרמ"ה ז"ל ומכל העוף הטהור מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא בלישנא דכוותא מלאים בר מן ה"א דמפיק עליה חמשה חסרים בלישנא וסימן וכו' עיין במסרה גדולה סוף שמיני ואשר לישנא דטהור מלא וא"ו כתיב: (י) תחתיו. תי"ו ראשונה רפה:

והנושא אותם יכבס בגדיו וגו'. תנן במס' נדה ריש פרק ד' בנות עכו"ם נדות מעריסתן והעכו"ם מטמאים משכב תחתון כעליון וכו' ואמרינן בגמר' מ"ט והנשא כתיב ופי' רש"י והנשא כתיב לא ידענא מאי היא ונראה בעיני שהוא פי' משובש ע"כ. וכתב רבינו שמשון בפ"ק דכלים משנה ג' דדרשי' הנושא כמו הנישא וכן בספר הרב המזרחי. והתוספות כתבו והנשא כתיב חסר וא"ו תימא דבמסורת הוא מלא וכו' עיין מה שכתבתי בפרשה בא על פסוק ושמרתם את המצות גם בכל ספרים שלנו מלא וא"ו כתיב וכן העידו המאירי ושמן ששון והביא בתוכם הרמ"ה ז"ל באמרו נשא עון ופשע חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' מלא וא"ו כתיב ופי' והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ ואחרא חסרים עכ"ל. ולדברי התוספות כתב גם הסמ"ג בהלכות טומאת זבים ויולדת ז"ל: עוד דורש בפ' בנות עכו"ם עליונו של זב טמא מדכתיב והנשא חסר וא"ו דורש והנישא על זב יטמא בטומאה קלה שלמעלה והמסורת קאי אשלפניו והמקרא קאי אשלאחריו שהרי גבי נישא לא שייך אותם והולך על ספרים שלנו שבכולם כתיב והנושא מלא בוא"ו וכן הולך בשבת גבי בני עלי שאומר מעבירם כתיב ובכל הספרים שלנו כתיב מעבירים ביו"ד וכן במסורת ע"כ. עוד במסורת כ"י נמסר על זה' ג' ב' חסר וחד מלא ושניהם החסרים הם בפ' שמיני. והנשא את נבלתם. והנשא את נבלתה. ובעל א"ת טרח להעמיד לשון הגמ' שלא יהיה נגד המסורה והספרים יעויין משם. ועיין מה שכתוב בפ"ד בפרשת נשא על כלות משה: (יג) ורחץ בשרו. רחיצת בשרו ד' חסר את וסימן במסור' ואחרא רחיצתם את בשרו: (טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע. פרשה סתומה: (יח) ישכב. הכ"ף בדגש: ורחצו במים. הבי"ת רפה: (יט) דם יהיה זבה. כל לישנא מלא וא"ו בר מן דין: בנדתה. הבי"ת רפה: (כב) וכל הנגע בכל כלי. הנגע בלא קדמא: (כג) ואם על המשכב. במקף ומאריך: (כה) תהיה טמאה הוא. במקצת ספרי הדפוס תהיה במירכא טמאה בטעמא ובספרים מדוייקים כ"י בהפך והוא הנכון וכן הוא בדפוסים ישנים: (כו) לה. הלמ"ד בדגש: כטמאת. המ"ם רפה: (כז) וכל הנוגע בם יטמא. כל נגע באורייתא חסר וא"ו בר מן דין: (כט) והביאה אותם. מלרע ע"פ המסורת וכן כתב אבן עזרא ורד"ק: (לא) בני. הבי"ת בדגש:

פרשת אחרי מות

טז (א) אחרי מות. פתוחה: (ב) בכל. הבי"ת רפה: (ד) הם. בזקף קטן: (ח) שני השעירם גרלות. בס"ס נרחב הדף וכתוב בגליוניהם כי זו היא שין של בי"ה שמ"ו ע"כ. ובמקראות רואה עושים בשילוף שמור ומעגת דפרשה כלה ובספרים אחרים שמר לך דפרשה כי תשא כמ"ש שם: גורל. הגימ"ל דגושה: (ט) והקריב אהרן. אין בו פסקא וכן חברו שבסמוך: (יג) המזבח. אין בבי"ת פתח: (יז) באהל. הבי"ת דגושה: (כ) את השעיר החי. קדמאה בסגול תניין בפתח וחד פסוק סימן *הם המדברים סימן אסר האנוכי הכינים: (כא) ידו. ידיו ק' כמו שאמרתי בפ' שמיני: (כו) והמשלח. הה"א בגעיא והמ"ם בשוא לבדו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. ב' פסוקים מטעים דין ודידך והיתה להם לחקת עולם דפ' פרה: והגר. הגימ"ל בדגש: (לא) שבת שבתון היא. דין כתיב יו"ד ושל פ' אמור בוא"ו ושניהם נקראין כתיבתן ופי' ואחרא היא והוא. חזקוני ומסורה וכמ"ש בפ' לך לך: (לב) הבד. הבי"ת בקמץ. ובמס' כ"י כתוב עליו כל' קמ': (לג) ואת המזבח יכפר ועל הכהנים. במ"ג מערכת אות כ"ף על הכהנים ד' וסי' וכפר את מקדש הקדש דהכא ולא הכו מלות המלך (ד"ה ב' ח') וידרש יחזקיהו (ד"ה ב' ל"א) ויפקדו ביום ההוא (נחמיה י"ב) ע"כ. ועל מסרה זו נבהלו רבים כי בכל ספרינו זה דוכפר את מקדש הקדש כתוב ועל בוא"ו. אבל אגיד לך מה שמצאתי רשום בכתב אמת במס' כ"י שבמוסרה קדמון ח"ל על הכהני' ג' וסימניהון ויפקדו וידרש ולא סרו וחד ועל הכהנים דוכפר את מקדש הקדש ולית כותיה דסמיך ופליגי ביה מדינחאי דאמרי על הכהנים ובמסרת' ד' ע"כ. וכולהו קשיא בהכי מיתרצ' דאנן במילופי קריא בתר בני מערבאי אזלי' וסימנך כי מציון תצא תורה פי' אחר אין תורה כתורת א"י: יז (ג) או אשר ישחט. בספרי הדפוס השי"ן בקמץ ומסור עליו במקרא גדולה ל' זקף קמץ ע"כ. אך ברוב ס"ס השי"ן בפתח ובגליון של אחד מהם כתוב שכן הוא בהללי: (יא) כי נפש הבשר בדם הוא. סימן קדמאה בדם הוא תניין דפ' כי הדם הוא תליתאה דמו בנפשו הוא רביעאה כל בשר דמו הוא במירכא ופי' נקרא מסורב גבר: (יג) אשר. בלא מקף: יח (ח) ערות אשת אביך. סתומה: (כ) לטמאה בה. במקצת ספרים כ"י מלת לטמאה בטעמא ומלת בה בדגש. וס"ס לטמאה במקף והבי"ת רפה וכן בספרים שלנו: (כב) ואת זכר. בוא"ו כך שמעתי ומייתי ליה הכי ביבמות סוף פ' הערל עיין תוספת י"ט ובספר החינוך ובסנהדרין פרק ד' מיתות וסוף פ' הנשרפין ותורת כהנים פ' קדושים וכן דעת החכם כמה"ר משה נאגארא בספר לקח טוב שחיבר על התורה. ובמסרה גדולה יש ע"ב זוגים חד את וחד ואת וזה אחד מהם ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה דפרשת קדושים ואת זכר לא תשכב משכבי אשה. והמדפיס עצמו כתב בפרשת קדושים ל' ואת זכר ופה חסר דבריו ונשתבש בכל מה שכתב בין בפנים ובין מבחוץ ולכך לכתוב בפסוק ואת ובגיליון ליס וא' את זכר והוא דפרשת קדושים וכן ראיתי במסורת כתיבת יד: תועבה הוא. במירכא יגיד עליו רעו שניהם לשון נקבה חזקוני: (כג) בה. רפה: לפני בהמה. הבי"ת רפה: לרבעה. מפיק ה"א ודפרשת קדושים לרבעה רפה: חזקוני ומסורת: תבל הוא. בשורק יגיד עליו רעו שניהם לשון זכר. חזקוני ומאירי. וגם במסורת פרשת תצוה נמנה עם ה' דמטעים דסבירין היא: (כז) כי את כל התועבת האל. ח' בלשון חול וסימן במסורת פר' תולדות יאסף: (כט) כל אשר. הכ"ף בדגש: הנפשות. בהעתק הללי הנפשת ירושלמי הנפשות עכ"ל. וכן בתיקון ס"ת ישן הנפשות במספח הנפעת ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן אמר הרמ"ה ז"ל בנפשות תרין מלאים וא"ו וסי' הנפשות העשת ועל הנפשות אשר אין שם כמו שאמרתי שם:

פרשת קדשים

יט פ' קדשים. פתוחה: (ב) דבר. בשני גרישין: (ד) האלילים. הה"א בגלגל: (ה) תזבחהו. חסר וא"ו בתר מי"ת. ולשון בעל הטורים תזבחהו חסר וא"ו שלא

*) כ"ל כמו מן הם המדברים בתיבה השנייה פ"א בפתח כן הסי סניין בפתח וכמו האנכי הכיתי בתיבה פרלסונה הה"א בסגול כן המי קדמאה בסגול, ובדעת האחד כודב השני ולא כדוחק המהרש"ד בס"ם שלו, ולי נחכתי הסימן הסכם עניו נכלשו, והכפיל נמוסף הולך.

יפה עמים עוספים זגם א' ע"כ. אבל בס"ב דסולין אמריך בגמרא זו דברי ר' אליעזר
בר' שמעון ספימלה אבל ספרים אומרים שרים עוספים זגם א' וכן פסק הרמב"ם
ריש פ' א' מהל' פסולי המוקדשין ועיין חדושי הרשב"א שם דף ל"א וקרבן אהרן
דף כ"ח : (ו) והמסר. במיקון ס"ת ישן והנוסר במפתח והנותר ע"כ. וכלל זה
אסור בידינו מהרמ"ה ז"ל כל לישנא דנותר באורייתא מלא וא"ו בר מן א' חסר והנותר
ממנו עד בקר דפ' המדש הזה לכם ומסיר עליה לית כותיה חסר מכלל דשאר מלאים :
(ס) כי. במקף לא במביר : (יג) תגזל. הגי"מל אלא דגש : (יט) את חקתי
תשמרו. כן כתיב במולם המ"ס לא בפוס : (כ) והוא שפחה. והוא כתוב בוא"ו
ונקוד סירק : והפדה. הה"א בקמץ לבד והדל"ת דגושה : (כה) המשים. בהעסק
כללי כתוב המשים ירושלמי המישם ואומר המסרה כן כתב עכ"ל. ובכל הספרים
כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא והש"ן רפה
ומסור עליו לית כתיב כן וכ"כ המאירי ז"ל. וז"ל הרמ"ה ז"ל חמישית ב' מלאים
מבין יודי"ן. וסימן ונמסה חמישים לפרעה דוהיה במנשה. ויסף חמישים דזאם
המקדיש יגאלנו. וכן נמסר במ"ג סוף פ' ויגש. ומלרא חמשים כתיב חסר יו"ד
קדמאה ומלא יו"ד בפרשה ומד בלישנא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בפרשה וסימן
ובשנה החמישית תאכלו את פריו ע"כ. והמדפיס עשה פסוק וגרם שעות ג"כ
לבעל מנחת כהן וסף סהלא דברי מסרמו כאן ובירמיה סימן ל"ו שגום אבל אחריתו
עוד מלאשימו וצריך להגיה החמישית ה' וסימן וכו' ולהעביר הקולמוס על חסר יו"ד
קדמאה וכן מלאתי במסורת כ"י כאן ובמלכים א' י"ד : תנוססו. וא"ו כתיב בסוף
מיבה ומוסמים שכתוב בהם תנוססה בה"א טעות גמור הוא כי לא נמצא בכל המקרא
רק ב' כתיב ה"א לבסוף במקום וא"ו וסימן ראשית תבואתה דריש ירמיה והיתה
תנוססה ללסם דסוף יחזקאל. גם הסכים רקנאטי בפ' המורה וכמס' שלמה הלוי
בפירושו לתבא על משנה בן ה' שנים עטו בזה : (כו) ולא תעוננו. בתיקון ס"ת
ישן תעוננו במפסם תענכו עד כאן. והרמ"ה כתב לא תנחשו ולא תעוננו מלא וא"ו
כתיב : (כז) לא תקפו. הסי"ן רפה : (לא) אל תבקשו. הקו"ף בלא דגש :
(לב) מלאכיך. סמ"ס בדגש : (לד) הגר. הגימ"ל בדגש : **כ** (ג) מזרעו. הזי"ן
בדגש וכן הזנים בפ' ה' : (ז) והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלהיכם.
ברכות פ' אלו דברים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדשים אלו מים אחרונים.
כי קדוש זה שמן הטוב אני ה' אלהיכם זו ברכה ע"כ. ובפסוק זה אין בו מלת קדוש
אבל הרכיבו חכמים שני פסוקים יחד מפסוק זה ומפסוק אחר כיוצא בו בזאת הפרשה
או מפסוק אחר שבסוף פ' שמיני להרבות בכבודה לברכת המזון דאורייתא מיקדים
אליה שמן ערב. ועוד כתב מזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לחות ועיין מ"ש בד"ה א'
ס' בס"ד : (יח) גלה. הגימ"ל דגושה : מות יומתו שניהם. סימן דסמיך לשניהם
יומתו *בשוא ושארא יומתו בקמץ : (יג) תועבה. השי"ן דגושה : (יד) זמה.
הה"א במפיק : (יח) את מקורה הערה. מטעים ביה דאמרינן ואת : (כ) דדו
גלה. הגימ"ל ברגש : (כה) לטמא. המ"ס דגושה : (כו) ואבדל. חסר יו"ד כדאיתא
במסורת וכמ"ש בפרשת ויקרא סימן א' : (כז) ירגמו. הגימ"ל דגושה :

פרשת אמר

כא (ג) הקרובה. הקו"ף בדגש : (ה) יקרחה. יקרחו ק' והוא חד מן י"ד
מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקרי' וא"ו וסימן במ"ג סוף אלפא ביתא
דתיעתא דאיכה. ובמה שנכתב בה"א ולא בוא"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במס' מכות
פ' אלו הן הלוקין שאם קרח חמש קרחות בה' אצבעותיו כגון דסך אצבעותיו נשא
כלומר שם המשיר את השיער ואותביניהו בבת אחת בה' מקומות כלומר והתרו בו
התראה אחת דאת"ה מחייב חמשה. וכן כתבו בלקח טוב על התורה לכמה"ר משה
נסגארה ובפסיקתא דר' טוביהו בן ר' אליעזר. ועיין עוד טעם אחר בס' הזוהר
דף פ"א : (ז) ואשה גרושה. ה"א ואשה בלא מפיק והגימ"ל בדגש : (ח) וקדשתו.
הקו"ף בלא קדמא : כי. במאריך לא במביר : (י) אשר יוצק. בספרים כ"י מדוייקים
מספרד ושאר ארצות הצל"ף בגעיא. ולדבר מזה בסוף מאמר המאריך בס"ד תראנו
משם : (יא) ועל כל נפשת מת. חסר וא"ו על פי המסורת והכי איתא בנ"י פ"ק
דסנהדרין סניא ר' עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבא משני מתים שהוא מטמא
באהל שנא' ועל כל נפשות מת לא יבא שתי נפשות ושעור א' ורבנן נפשת כתיב ע"כ.
ועיין קרבן אהרן דף רכ"ז וילקוט ופסיקתא דר' טוביהו ולקח טוב ופ' ב' דאהלות משנה
ב'. ומה שנמסר עליו במקרא גדולה כל אורייתא חסר לא יתכן דאשכחן ואת כל
נפשות ביתו דפ' וישלח מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויקח את נשיו ואת בניו ואת כל נפשות
ביתו דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וחד חסר ועל כל נפשת מת : (יב) מזר. אלישא
בראש תיבה : (יג) בבתוליה. הבי"ת רפה דכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו
כשהם מתוא אחת שהראשונה דגושה אעפ"י שהיא סמוכה לאותיות אהו"י אינו אלא
כשהיה נקודה בשוא כמו לא ירדנו בערך כן כתבו כל המדקדקים חוץ מבעל מקנה
אברהם שכתב אשה בבתוליה דגש ודבריו צ"ע במקומן ועיין מ"ש בד"ה א' ז' :
(טו) בעמיו. העי"ן בפתח והמ"ם דגושה : (טז) וידבר ה' אל משה לאמר. פתוחה :
(כא) יגש. הגימ"ל דגושה : (כג) אך. במרכא : **כב** (א) וידבר דוינזרו. פתוחה : לאמר.
הלמ"ד דגושה : (ב) מקדשי. הקו"ף בקמץ לבד : (ד) והנגע. אין בגימ"ל פשט :
(ו) פגע. הגימ"ל דגושה : כי אם רחץ בשרו. ד' חסר אתוסימן במ"ג סוף פ' מצרע :
(ח) לטמאה בה. הבי"ת רפה : (יב) ושבה. מלרע שלא כמנהג ועיין מ"ש בישעיה
כ"ג : (יד) ואיש כי יאכל קדש. המסורת עליו לית בטעם מלרע דסמיך : חמשיתו.
בהעתק הללי חמשיתו ירושלמי חמישתו עכ"ל. וע"פ המסורת והספרים שלנו חסר יו"ד קדמאה
ומלא יו"ד בתראה כמו שנמסר כאן במ"ג ובסוף ס' ויקרא וכן כתבה הרמ"ה ז"ל : (יז) וידבר
דלים אלים מבית ישראל. פתוחה : (יט) לרצנכם. בס"ם יש מאריך בלמ"ד ולא בלד"י :
בכשבים ובעזים. המסורת לית ומטעים. ונראה לי שרוצה לומר לית כותיה דכתיב
ובעזים בוא"ו בתר כבשים ומטעים ביה אינשי דסברי למימר או בעזים : (כח) יהיה
בו. הבי"ת דגושה : **כג** (ב) ואמרת אלהם מועדי ה' אשר תקראו אתם. ר"ה סוף פ'
אם אינן מכירין הרי הוא אומר אתם שלשה פעמים אפי' שוגגין זימני כתיב אשר
תקראו אתם חד כך דהכא סניינא בצ' אלה מועדי דלקמן תליסאה בחג הסכה וקרינן
בהו אתם אפי' שוגגים אתם אפי' מזידים אתם ואפילו מוטעים. ועיין ילקוט פרשת

*) נ"ל שהוא שתי נקודות.

משפטים ור"ע ותוספת יום טוב פרק ג' דאבות משנה י"ג ודברים רבה פרשת
ואתחנן ותפרק ב' דראש השנה דאם ב"ד אומר מקודש דאמר קרא וידבר משה
את מועדי ה' מכאן שראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש
מנא לן אמר קרא אשר תקראו אתם קרי ביה אַתֶּם דחסר כתיב בלא וא"ו : אלה
הם מועדי. בכל הספרים מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודלא כמאירי : (ג) שבת.
בשופר הפוך : בכל מושבתיכם. עיין בפרשת ויקרא סימן ד' : (ה) בארבעה. הבי"ת
דגושות : (ז) עבדה. כתב הרמ"ה ז"ל עבודה אשר תעבד עמדי חסר וא"ו כתיב וכל
לשון עבדה באורייתא דכוותא חסר וכן כתב בעל שמן ששון שלא כדעת המאירי : לא
תעשו. בלא מקף באתנח : (ט) וידבר דכי סבאו אל הארץ. פתוחה : (יג) בשמן.
הבי"ת רפה : ונסכה. ונסכו קרי וכן כתב הרמ"ה ז"ל. תנחומא פרק שתי מדות אמר
ר' אליעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו הא כילד נסכה דמנחה כי נסכו דיין מה יין רביעית אף
שמן נמי רביעית. ועיין תורת כהנים וקרבן אהרן וחזקוני ופסיקתא דר' טוביהו לקח
טוב ילקוט דף קפ"ה עמוד ב' ריקאנטי : (טו) שבע שבתות תמימות תהיינה. כל תהיין
באורייתא בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה וחסר הה"א בתראה בר מתורת כהנים ותומש
הפקודים דכתיבין בנו"ן בפוטה ומלא ה"א בתראה ואינון י"א תרין מנהון בתורת כהנים
בפרשת ספירת העומר ותשעה בחומש הפקודים באלה מסעי ובכללהון ותהיינה מסלה
פרלה כדמפיר הכא במסרה דדפוסא ומסורת דמסרא נבי פרין דספירת העומר תרין
מלאים בתורה מעותא הוא דהא כוליה דאלה מסעי בכוליה נסחי דכוותא ומלאים ודילמא
מסורת במ"ג בלאו דקא מפרא וסברי הוא דליסתבשו ומסרו בתורה שתם. הרמ"ה
ז"ל : (טז) עד ממחרת השבת השביעית תספרו וגו'. יש עפתא במלת תספרו. וכתיב
בהגהת סמ"ק שיש להוכיח מכאן דחמשים יום לא קאי אתספרו. ע"ש סימן קמ"ט וכן
כתבו התוספות במנחות ס"ו דהכי קאמר קרא עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום
חמשים תספרו. אי נמי חמשים יום אוהקרבתם דבתריה קאי וה"ק עד ממחרת השבת
השביעית תספרו ולא עד בכלל וביום חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה וגו' וכ"כ
הסמ"ג עשין ר'. ודוגמא זה מלאנו בס' והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים
יכנו וגו' ושנינו בס"ג דמכות כמה מלקין אותו ארבעי' חסר א' שנ' במספר ארבעים
מנין שהוא סמוך לארבעים ובגמרא מ"ט דס"ק אי כתיב ארבעים במספר ה"א מ' במנין
השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את ארבעים ע"כ ר"ל שמלת במספר
אינה דבוקה למלת ארבעים שא"כ ה"ל למכתב מ' יכנו במספר אבל פירושו במספר
שהוא סוכם ומשלים לארבעים. ודברים אלו הם מדברי תורה ומודותיה כמו שהאריך
הר"ר יהודה בר בצלאל בס' באר הגולה סוף באר הראשון ובס' גור אריה פ' אמור
וס' כי תצא ועיין עוד בהר"אש סוף פסחים : (יז) ממושבתיכם. בהעתק הללי ממושבותיכם
ירושלמי ממושבתיכם עכ"ל. ועל פי המסורת והספרים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו
תניינא כמו שכתבתי בפרשת ויקרא עיין שם : תביאו. חד מן אלפי"ן דגושין בקריאה
עפ"י המסורת וסימן מסרתי בפרשת ויהי מקץ ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית
ע"פ ויהיו שניהם ערומים : (יט) עזים. הזי"ן דגושה. (כב) ולגר. הגימ"ל דגושה :
(כג) וידבר דבחדש השביעי. פתוחה : (כו) וידבר דאך בעשור. סתומה :
(כז) הזה. הזי"ן דגושה : (לב) שבת שבתון הוא. כל שבת היא במ"א הוא.
שבת שבתון הוא סניינא. מסורת פרשת אלות חס' אמ' קדמאה בפרשת אחרי
מות שבת שבתון היא תניינא דהכא הוא וא' פסוק סימן ותאכל היא והוא : (לג) משה
לאמר. הלמ"ד דגושה : (לד) הסכות. עשה המדפיס ב' טעיות וגרם טעות גם
לבעל מנחת כהן הא' שכתבו חסר וא"ו והב' שמסר עליו כלהון חסרים במ"ג וכו' ושקר
ענה כי בכל הספרים הסכות מלא וא"ו תניינא ומסור עליו כלהון מלאים במ"א דהוא
חג הסכת תעשה לך דסוף ראה וכן העידו הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. והמדפיס נשתבש
לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת מסכת דאורייתא חסר בר מן ב'. שם המקום
סכות. כי בסכות הושבתי ע"כ. והוא לא ידע כי מסרה זו סכה בסכת מסכת קא
חשיב הסכות לא קא חשיב עד כאן לשון א"ח והכי מוכח ממסורת דסוף ראה ובהדיא
אמרינן התם כל הסכות דאורייתא מלא בר מן א' חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים
וכמ"ש בריש פ' בשלח : (לז) להקריב אשה. השי"ן דגושה : (לח) מלבד שבתת ה'.
חסר וא"ו כתיב וכל דכוותא באורייתא חסר ומסר עליה כולהון חסרים ומסורת דמסר
עליה לית כותיה חסר טעותא היא דבכולהו נוסחי דיקי כולהון חסרי' וא"ו כתיב.
הרמ"ה ז"ל : מתנותיכם. בהעתק הללי מתנותיכם ירוש' מתנותיכם עכ"ל. וע"פ המסורת
מלא וכן הוא בספרים וכן מסר הרמ"ה מתנותיכם א' מלא וא' חסר וסי' מלבד שבתת
ה' ומלבד מתנותיכם דין מל' דמל' מלא יו"ד ומלא וא"ו מכל מתנתיכם דקרא חסר
וא"ו ומלא יו"ד כתיב : (לט) תחגו. הגימ"ל דגושה : (מ) ולקחתם לכם ביום. הבי"ת
דגושה : כפת תמרים. חסר וא"ו וכן דרשו רבותינו בפ' לולב הגזול ואימא תרתי כפי
תמרי כפת כתיב. ועיין עוד בס' הזוהר פ' ויחי סוף דף ר"ב : (מב) בסכת. פ"ק דסוכה
ת"ר בסוכו' תשבו לא בסוכה על גבי סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך
הבית ופרכינן אדרבה בסוכות תרתי משמע א"ר נחמן בר יצחק בסכת כתיב חסר וא"ו:
ישבו בסכת. כן כתיב חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים ומפרשים
והכי איתא בפ"ק דסוכה ופ"ק דסנהד' ופ"ד דזבחי' בסכת בסכת בסכות הרי כאן ד'
וכו'. ומהכא נמי גמרי רבנן בפ' הישן דאדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דמדכתיב
בסכת חסר וא"ו מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה א' זה אחר זה ע"י שאלה.
ועיין מ"ש לעיל בפ' חג הסכות שבעת ימי' : (מג) דרתיכם. הדל"ת רפה : כי בסכות.
הבי"ת רפה : (מד) את מעדי. במאריך ובמקף : את מעדי. דין לחוד חסר
וא"ו ושאר אורייתא מלא : **כד** (ג) מחוץ לפרכת. ל' וחד לפרכת דריש תלות ושם
פירשתי מסורה ב' פ' מטעים בתורה : (ה) ואפית. בכל ספרים מדוייקים מלרע שלא
כמנהג וכ"כ ר' עזרא ומכלול משקל פעלת ולא כהגהת לוית חן ז"ל ואפית אתה וכן
ומלית את המלקוח (במדבר ל"א) מלרע בפשט א' לקריאת ב"א ולקריאת ב"כ שאנו
סומכים על קריאתו מלעיל בשני טעמין וכן ועשית עטרות (זכריה ו') לב"כ מלרע
ולב"א מלעיל ע"כ ובעל הגהה נשתבש במשמעות דברי המכלול עיין עליו כי משם תראה
עשתו ומעורסם : (ע) קדשים. אין בקו"ף מאריך : הוא לו. ה' דמטעין דסבירין
היא וסי' במ"ג פ' אלות : (י) ויצא. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע שהוא בפשט
האחרון לבד וכן הוא בדפוס ישן : (יב) ויניחהו. במסורת הדפוס כאן ובמלכים א' י"ג
נמסר ז' חסר בלישנא פי' חסר יו"ד וזה א' מהם ולא יתכן כי הוא מלא יו"ד בכל
הספרים. ונ"ל להגיה במסורת ויכסום שם שבפ' ויעשו כן בני ישראל (יהושע ד') וכן

מלאכי במסרות מדוייקים כ"י ע"פ ויכיסום. מחוץ למחנה ישראל. (יהושע ו') ב' סד מלא וחד חסר ויעשו כן בני ישראל וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויכסהו בגן עדן בנוסחי דיקי חסר יו"ד קדים למי"ם ומקיל עליה מלאה חסר וסימן ויניחהו בגן עדן ושארא בשאר קריא מכלל דשאר אורייי' מלאי' יו"ד כתיב ונוסחי נמי דיקי הכין דיקי אחיכם הא' הכימו אחי מלא יו"ד כפי' ודכות' ויכימו אותו במשמר דמקשא ויאלהו ויכסהו ממון לעיל חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו וכתי' ויכיסהו במשמר דמקלל מלא יו"ד וחסר וא"ו כתי' ויכיסהו אהרן לפני העלם למשמרת מלא יו"ד כתיב עכ"ל ומ"ש הרב על ויכיסהו בג"ע דמסור עליה מלאה חסר ושארא בשאר קריא קשה בעיני שלא נמחק לקוי כיסהו על המסור (מלכי' א' י"ג) ושם נמסר ב"כ ב' חסר בג"ע: לפרכם. בשין ימנית. (יד) וסמכו כל. הכ"ף רפה: (כג) ויוליאו. מלא דמלא ועיין מ"ש ברים ס' ב' של דברי הימים:

פרשת בהר

כה (א) בהר סיני. פתוחה: לאמר. הלמ"ד בדגש: (ה) ענבי. דגש. הנו"ן לתפלכם וכן ענבי רוש (דברים ל"ב): (ו) ולשכירך. ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד: (ז) ולבהמתך. מאריך בלמ"ד ולא נקיש למעלה וכן הוא לב"א: (ט) השבעה. חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי והוא א' מן החסרים. ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת בא וכ"כ בעל העורים וכמו שכתבתי בסוף פרשת בשלח: (יא) את נזריה. בתיקון ס"ת נזריה בפתחת הזיר"ה ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא ולא אצלכו את נזריה חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ועיין עוד במסורת: (יד) וכי תמכרו. אין שם פיסקא: (כא) ועשת. ברוב הספרים המי"ן בקמץ וכ"כ המכלול משקל פעלה: (כב) וזרעתם את השנה השמינית. דין למוד מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא: (כג) לצמתת. בהעתק הללי לצמתת ירושלמי לצמיתת עכ"ל גם המאירי כתב לצמיתת חס' וא"ו וכ"כ נבי לצמיתת הב' שבפ' כי שניהם שוים לדעתו לענין האותיו' אך בכל הספרי' הראשון חסר יו"ד וחסר וא"ו והב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ושמן: ששון ומנחת כהן והא' הלד"י רפה והלמ"ד בחירק סימנו כי לי הארץ והב' הלד"י בדגש והלמ"ד בפתח סימנו לקנה אתו חזקוני ויש סימני' אחרי' במסורת ע"ש: כי לי. במקף: (כה) כי ימוך. פי' קדמאה כי ימוך אחיך' וכי ימוך תלתאי וכי ימוך וחד פ' סי' ואח' ❧ הלכשי' ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכ' עלינו וכי נמגו כל יושבי הארץ מפניכ': גאלו. הגימ"ל רפה: (כח) ואם לא למלאת. ואם בקדמא ובלא מקף לא במאריך ובמקף: די. בדגש: (כט) מושב. הסי"ן בפתח בס"ם: והיתה גאלתו. הגימ"ל דגושה: תהיה גאלתו. הגימ"ל רפה: (ל) יגאל. הגימ"ל דגושה: אשר לא חמה. לו ק' וכן בכל הספרים המדוייקים כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וכן הכריע הר"ן ז"ל בפ"ק דמגילה ובעל לקח טוב בפירושו על התורה ודרשינן מיניה התם במגילה ובפ"ע דערכין אע"פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן ולא מצינן למימר שלא היה לו מעולם דבעלי חומה משתעי קרא והתם בעלכין תנן בית הבנוי בחומה ר"י אומר אינו כבתי ערי חומה ר"ש אומר כותל האילון היא חומתו ר"י דריש אשר לא חמה בוא"ו ור"ש דריש אשר לא חמה באל"ף כ"ד בגם הירושלמי ובבלי אמר ר' יוחנן דשניהם מקרא א' דרשו ומוכרם במגל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומ' היא יושבת ר"ש סבר כפשטיה דקרא ור' יהוד' סבר בחומה היא יושבת ולא בעיר חומה ובמסור' פ' שמיני ע"פ אשר לא כרעי' ע"ו כתיבין לא וקריין לו ושלשה מהן בתורה והשאר בנביאי' וכתובים ואלו הן בל תורה אשר לא יעדה אשר לא כרעים אשר לא חמה וכולן ניתנו לידרש כמו שכתבתי על כל אחד במקומו ודלא כרש"י ותוספות בפ"ע דערכין שרש"י כתב אשר לוא חמה כתיב מלא בוא"ו ואל"ף משמע לו ומשמע לא כלומר אין לו עכשו והיה לו קודם לכן והתוספות כתבו שאינו כן בחומשים המדוייקים שכתוב לו בוא"ו וקרי לא באל"ף וכתב בעל תוספת י"ט ובחומשים מדוייקים שלנו איפכא כתיב באל"ף וק' לו בוא"ו וכ"כ בעל קרבן אהרן אך לא נראו לי דבריו במ"ש אח"כ ולדעתי כתיבת הספרים וכו' ע"ש. ובילקוט פ' ויקרא ופ' שמיני ופ' בהר סיני הובא בשם מס' סופרים ג' לו כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו אשר לא כרעים אשר לא חמה אם לא יגיד הן כל אלה עשה פעמים שלש ושבשתא כיון דעל על ור"ל אשר לא יעדה כמ"ש ופ' אם לוא יגיד הוא מאותם הכתובים מלאים בוא"ו ואל"ף וסימן נמסר עליו בפ' ויקרא וכמ"ש שם וכן מלאתי בהעתק הללי ובמסר' קטנה פ' ויצא ב' מלאי' בתורה זה ומכרו כי לוא תוכל לקום מפניך: (לג) כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם. כתב החזקוני לשון זכר בשורק וכן כי אחזת עולם הוא להם עכ"ל ודבריו תמוהים אצל בעיני כי בכל הספרים הוא אחזתם כתוב בוא"ו וקריאתו בחירק אבל אחזת עולם הוא להם כתיבתו וקריאתו בוא"ו שורק וכ"כ המכלול יופי וכך הם ע"פ המסורת דוק ותשכח במערכת אות הה"א דכתיב התם אחזתם נקבה ודא היא: (לד) ושדה. עיין מ"ש בפ' בראשית אלא ווהב: אחזת עולם הוא. ה' דמטעים דקבירין היא מסורת פ' תלוה ותו איתא התם כל דסמיך לאחזה היא במ"א כי אחזת עולם הוא להם: אחזה. הזי"ן דגושה: (לז) את כספך. במאריך ומקף: (לח) להיות. מלא וא"ו כתיב בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י לא בא בכלל החסרים בלישנא ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' יתרו וכ"כ הרמ"ה ז"ל היות האדם לבדו מלא וא"ו כתיב ודכותא להיות גבר בארץ וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ח' חסרים וכו' כמו שסדורי' במסורת שלנו: (לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך. במקצת ספרים שמצאתים אין כאן הפסק הפרשה כלל ובס"ם היא פ' סתומה וכ"כ הרמב"ם ז"ל: ונמכר. הכ"ף דגושה: (מו) והתנחלתם. אין בנו"ן מאריך בס"ם: (מז) תושב. בפשט: נמכר. הכ"ף בפתח: (נב) ואם מעט. במקצת מדוייקים הוא"ו בגעיא ואין כן ברוב ספרים: בשנים. הנו"ן רפה: כו (א) אלילם. חסר יו"ד תניינא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ובפ' קדשים ע"פ אל תפנו אל האלילם ב' חסר בלישנא יו"ד תניין וכ"כ הרמ"ה על אנייס אלו ב' חסר יו"ד תניין בלישנא: במשכית. היו"ד נחה. הבי"ת דגושה:

פרשת בחקתי

(ג) בחקתי. פתוחה. ואת מצותי תשמרו. פליאה דעת ממני כי בספר הזוהר דריש ואת משפטי תשמרו דא תורה שבכתב כד"א משפט לאלהי יעקב והחכם המופלא הרמ"ע ז"ל כתב במאמר שבתי לאות דבעלמא מצותי שם כולל לכל המצות וכן נחלקות לעדות חקים ומשפטים והכא פרושי קא מפרש דהאי מצותי בחלק המשפטים מיירי כדכתיב לקמיה ואם את משפטי תגעל נפשכם והכא פי' חקתי על תורה שבע"פ חקה הכוללת חקות הרבה דאיכון גזרין דאורייתא כדמסיק דכסיבא בהו שמירה בפ' אחרי מות ובפ' קדשים ומשפטים דאתו מכלל מצותי דריש ליה על תורה שבכתב שרוב גופיה תורה משפטים נינהו ומשום דההיא חקה שכיא עלמא מדת שמור אמידת בתורה שבכתב כתיבא הכא שמיר' אבל מצותי שמשמעו משפטי כדאמרן יעויין המאמר במקומו שזה יספיק להבין אמרי בינה עכ"ל: ועשיתם אתם. ויקר' רבה א"ר חנינא בר פפא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו עשיתם עצמכם כוונת' לומר דמדכתיב אתם חסר וא"ו קרי ביה אתם כמו שדרשו בר"ה אשר תקראו אתם אתם אפילו שוגגים וכו' ועיין פי' המאו' בהקדמת קרבן אהרן: (יא) משכני בתוככם. וכן והתהלכתי בתוככם הכ"ף בשוא: (יד) ולא תעשו. העיין בחטף פתח: (טו) כל מצותי. הכ"ף דגושה: (טז) לכם. ברביעי לא בזקף קטן: מכלות עינים ומדיבת. בס' א' כ"י מדוייק מכלה ומדיבת חסרים וא"ו וכן כתב החכם ריקאנטי והולם בשאר ספרים מכלות מלא ומדיבת חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל בשרש דאב ומדיבת נפש מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ובשרש כלה מכלות עינים מלא וא"ו כתיב: (יז) שנאיכם. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (יט) נחשה. הזי"ן דגושה: (כא) ואם תלכו עמי קרי. סימן בהדין עניינא קדמאה תניינא ותמשאה קרי תליתאה ורביעאה ששיתאה שביעאה בקרי וכך דינך אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי עד כאן. זהכי פירושא סימן מזה הענין קרי קרי בקרי בקרי קרי בקרי בקרי וא' פסוק סימן ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמי' כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים. במקום שיש את. קרי. ובמקום שיש ואת. בקרי: (כג) דרכיכ'. הכפי"ן רפות: (כד) והכיתי. בהעתק הללי והכיתי ירושלמי והכתי עכ"ל ובכל הספרים מלא ועיין מ"ש בפרשת שמות: (ל) גלוליכם. הגימ"ל דגושה וכן בגוים: (לד) אז תרצה הארץ וגו' כל ימי השמה. וכן כל ימי השמה תשבת ה"א של השמה בקמץ לבדו והוא חטוף כי השי"ן דגוש' והמ"ם ג"כ דגושה ומלא בהשמה הבי"ת בקמץ חטוף והה"א בשוא לבדו ובשלשתם ה"א אחרונה רפה וכך הם בס"ם המדוייקים ודינה במפיק וכן כתוב במכלול דף ל"ב כ' קס"ג ושרשים ובס' הרכבה אות בי"ת וה"א ועיין מ"ש בס"ד על פ' פנו אלי והשמו (איוב כ"א): (לו) והבאתי. בס"ם ובדפוסים ישנים. והבאתי: עלה העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול כמ"ש בפ' בראשית על פ' ויחפרו עלה תחנה: (לט) והנשארים בכם וגו' בארצת איביכם. בחומש עם תרגום דפוס סביוניטה כתוב י"ה ע"כ. וספרים משובשים הם והרמ"ה הליס מכשול זה מקרבנו וכתב בלשון הזה איביהם ג' וחסרים וא"ו ומלאים יו"ד וכתיבין בה"א בקללות דאם בחקתי ופי' והנם אחרים קדמאה אף אני אלך ואף גם זאת ושמע מינה דוהנשארים בארצת איביכם כתיב בכ"ף ונוסחי דיקי נמי הכין כתי' בהון ונוסחי דכתיב בהון איביהם דוהנשארים בתרא בה"א טעותא הוא: בעונם. חסר וא"ו בין נו"ן לעי"ן בכל ספרים מדוייקים שלא נמנה בכלל ו' מלאים בלישנא בקריא וסימן נמסר בנחמיה ריש סימן ע' וכ"כ הרמ"ה ז"ל והתודה עליו את כל עונת חסר דחסר כתיב חסר וא"ו תנין דבין וא"ו קדמאה לנו"ן וחסר וא"ו תליתאה בין נו"ן לתי"ו ודכותא ואף בעונת אבותם וכולהון כתיבין כן באורייתא: ימקו. השני הקו"ף דגושה: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. דין למוד מלא וא"ו באורייתא ורזא דמילתא בריקאנטי ובזוהר פ' ויחי דף קי"ז ודף קי"ט ופרשת וישלח דף קס"ח ופ' ויחי דף רי"ד ופ' אחרי מות דף ע"ו שערי אורה דף כ"ד ועיין רש"י ומזרחי וגור אריה: לכלתם. חסר וא"ו כתיב ובזוהר דריש ליה בגין דהיא כלה דבגווייהו: כז (ט) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש. ו' סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת פ' לו ועיין מה שאמרתי בפ' תרומה סימן כ"ה: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. פי' קדמאה כן יהיה תניינא כן יקום קדמאה ערכך עליו והיה לו תניינא ערבך עליו וקם לו וחד פ' סימן להון והיה כי קם הפלשתי: (יג) ואם גאל. הגימ"ל דגושה: (יד) כי יקדש. חסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתב מנחת כהן ונמסר עליו בנסחא כ"י לית חסר ובנסחא אחריתי ג' חסר יו"ד ושתי המסרות נכונות כי השניה רצונה לומר ג' חסר יו"ד בלישנא בקריאה וסימן נמסר במ"ג יהושע ג' ושם תמלאנה בפירוש וכן כתב הרמ"ה איש כי יקדש את ביתו קדש לה' דין למוד וחסר יו"ד בכל לישנא באורייתא ושארא יקדיש באורייתא מלא: (טו) ואם המקדיש. הקדמא בה"א לא באל"ף של ואם: (יט) אתו ויסף חמשית. השי"ן בלא דגש: (כ) יגאל. הגימ"ל דגושה וכן תגאליו: (כא) ביבל. הבית"ין רפות: (כד) בשנת היובל. בספרים מדוייקים ומסרותיהם מלא וא"ו וכן כתוב בפירוש בהעתק הללי וכן כתב הרמ"ה ז"ל במשך היבל חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסרים בר מן ז' מלאים שמא מנהון מן קדשתם עד וילא ביבל ולא עד בכלל תלתא קדמאי יובל ותלתא בתראי היובל וחד בשנת היובל ישוב השדה: (ל) וכל מעשר הארץ. וכן וכל מעשר בקר וצאן שניהם העין בשוא לבדו: ועוד עתיד אני להאריך בענין זה בנחמיה יו"ד בס"ד:

סוף ספר ויקרא

ותשלם מלאכת ספר שלישי והוא ספר תורת כהנים והקרבנות

מגלת שיר השירים

עם

תרגום. ופירוש רש"י. ואבן עזרא. וספורנו.

ותולדות אהרן. ומסרה קטנה:

הקדמות

לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעול' מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמות גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך והלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים. ולהיותו בדרכיו תמים. פירשתיו שלשה פעמים. בפעם הראשונה. אגלה כל מלה לפונה. ובפעם השנית יהיה משפטו. על דרך פשוטו. ובפעם השלישית יהיה נפורש. על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר. אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה: ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו:

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני אלכה בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח. ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה: ודע כי בנות ירושלם שהשתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם. ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים ואת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש. ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי. ואתחנן לאל בכל מאדי. היודע סודי. להחכים כבודי. והוא יהיה עמדי:

לפירוש רש"י

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו: ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמש' ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו. וזה שיר השירי' הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתאוננים רע בשיעבוד מלכיות לאהוב את האל ית' כאשר יהיה בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו'. ואהבת כו'. כי אמנם בידיעת פרטי גדלתו איזה נפלא מן הנפלאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעת טובו אשר בו מטיב לזולתו. יהיה אותו הנפלא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנפלא וכאשר תהיה מעלת אותו יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה. וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו. ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתו. ובכן הגיד המחבר חסדי האל יתבר' ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו. ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר כמגיד דברי עדת ה' ית' אליו בפרט בהיותם בגלות שעבוד מלכיות ותשובתו כרעתה אשר בה הודיע סבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשיעבוד מלכיות והתחיל ואמר:

א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה׃ ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת
פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃ ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ
טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃
ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים
אֲהֵבוּךָ׃ ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם
כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי
שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי
שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃
ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה

ש רבתי • תרביץ

מסרה א שיר, ש' רבתי יעויי' בסוף פ' חנה. השירים, ל' ומלא דמלא. ב ישקני ל'. מנשיקות, ל'. פיהו, כ"ב בלישנא. טובים, מלא דמלא. דדיך, מ"ו ומ"י. ג לריח, פ"ג. עלמות, ד'. אהבוך, ג'. ד הביאני, ד'. ונשמחה, ד'. מישרים, מלא דמלא. אהבוך, ג'. ה שחורה, ל' ומלא. ונאוה, ל' מלא מפיק ה'. ירושלם ח"ס. כאהלי, ל'. כיריעות, ל'. ו תראוני, ל' ומסר. שחרחרת, ל' ו"ח. ששזפתני, ל'. נחרו, ל'. שמני, ל' ומסר. נטרה, מ"ו ומ"י. ז שאהבה, ס' בטעם דקריא במהפך בשין ופשטא. איכה, י"ג.

ת"א שיר השירים סנהדרין קא ידים עה ספר הזוהר פ' תרומה. ישקני האלילים כט ספר הזוהר פ' נח ופ' תרומה ופ' אחרי מות. כי טובים דודיך מיין. האלילים כט לה. לריח שמניך שם. משכני חגיגה יג עקידה שער ה'. שחורה, ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' דברים. שאני שחרחרת ספר הזוהר פ' תזריע. בני אמי. ס' הזוהר פ' ויחי. הגידה לי. ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' בלק.

רש"י

(א) שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא נייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן ושלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעול' כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמ' מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ונסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומ' אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו' וע"י כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מקנבתו ולפי דוגמא העלמות הן האומות: (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה [ל' פסוק (ישעיה מ) והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] ורכסים. אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו. ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בשיתוף איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל טז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע טו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראוני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה']: שאני שחרחרת. לפי שאין שחרותי ושיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד שפתוני: נוטרה את הכרמים. ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתגוני ע"א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים: (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן

החביבה

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלבוש על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך. אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

הפעם השנית

ישקני. דברי הנערה כאילו תדבר עם נפשה וכל מאותם שישק אותם פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו: כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני. הכל מאברהם שהיא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי. ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבים כמוהם: כי טובים דודיך מיין. אהביך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי:

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הסך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וטעם שהוא שמן זית: תורק. יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף. ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: עלמות. הם נערות קטנות: (ד) נזכירה. יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון: מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ומ"ם מיין. ישרת עצמו ואחר עמו. וכן ענינו מישרים אהבוך. העלמות הנזכרות. וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי י"י ענינו ובשמי י"י ורבים כמוהו. ואחרים אמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו

השחר

(א) שירין ותושבחן די אמר שלמה נביא מלכא דישראל ברוח נבואה קדם רבון כל עלמא יי. עסרתי שירתא אתאמרו בעלמא הדין שירא דין משבח מן כולהון. שירתא קדמיתא אמר אדם בזמן דאשתבק ליה חובתיה ואתא יומא דשבתא ואגן עלוי פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליומא דשבתא. שירתא תנייתא אמר משה עם בנוי דישראל בזמן די בזע להון מרי עלמא ית ימא דסוף פתחו כולהון ואמרו כחדא שירתא דהכדין כתיב בכן שבח משה ובני ישראל. שירתא תליתאה אמרו בנוי דישראל בזמן דאתיהיבת להון בארא דמיא דהכדין כתיב בכן שבח ישראל. שירתא רביעאה אמר משה נביא כד אתא זמניה למפטר מן עלמא ואוכח בה ית עמא בית ישראל דהכדין כתיב אציתו שמיא ואמליל. שירתא חמישאה אמר יהושע בר נון כד אגח קרבא בגבעון וקמו ליה שימשא וסיהרא תלתין ושית שעין ופסקו מלמימר שירתא פתח פומיה איהו ואמר שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח יהושע קדם יי. שירתא שתיתאה אמרו ברק ודבורה ביומא דמסר יי ית סיסרא וית משריתיה ביד בנוי דישראל דהכדין כתיב ושבחת דבורה וברק בר אבינועם. שירתא שביעאה אמרת חנה בזמן דאתיהיבת לה בר מן קדם יי דהכדין כתיב וצליאת חנה בנבואה ואמרת. שירתא תמיניתא אמר דוד מלכא דישראל על כל נסיא דעבד ליה יי פתח פומיה ואמר שירתא דהכדין כתיב ושבח דוד בנבואה קדם יי. שירתא תשיעאה אמר שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא קדם רבון כל עלמא יי. ושירתא עשיריתא עתידין למימר בני גלותא בעדן דיפקון מגלותא דהכדין כתיב ומפרש על ידוי דישעיה נביא דהכדין כתיב שירא הדין יהא לכון להדוה כליל אתקדשות חגא דפסחא וחדוות לבא בעמא דאזלין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא במיני זמר וקל טבלא למעל לטורא דיי ולמפלח קדם יי תקיפא דישראל: (ב) ישקני אמר שלמה נביא בריך שמיה דיי דיהב לן אורייתא על ידוהי דמשה ספרא רבא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושתא סדרי משנה ותלמודא בגרסא והוא מתמלל עמן אפין באפין כגבר דנשק לחבריה מן סגיאות חבתא דחבב לן יתיר משבעין עממיא: (ג) לריח לקל נסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתותך טביא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי: (ד) משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא בימא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא רבון כל עלמא נגדנא בתרך וניהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשפולא דטורא דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גנזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתון דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקן קדמך יהון דחלין מנך ורחמין ית פקודך: (ה) שחורה כד עבדו בית ישראל ית עגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סגא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכינתא דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכהון: (ו) אל אמרת כנשתא דישראל לכל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדירתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידת לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אנון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהי לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פקודוי וית אורייתה: (ז) הגידה כד מטא זמניה דמשה נביא למפטר מן

עלמא

אבן עזרא

האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שה"ש כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת: ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אלף נראה: (ו) שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: ששזפתני. ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא תשזפנו עין איה: נחרו בי. נלחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו: נטרה. שם הפועל וענינו שומרת: (ז) שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה

כמו

ספורנו

(א) שיר השירים אשר לשלמה. וזה שאע"פ שאמרו חכמי' ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מזה מטעם שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכונה על השירים שחיבר שלמה המלך על המלך הקדום שהשלום שלו כמו שפרשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצא יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון כו' ובכן קרא הקדמונים בהגידם תהלת המציאות אמרו שהם השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרה: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנעתק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני. ודבר אל המלך בלשון נסתר כענין יראה פרעה ויפקד: כי טובים דודיך מיין. וראוי שתתנה מדת עונג לי יותר מלזולתי. כי טובי' דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר כתבת להורות במדת עונג הם טובים ונעימים אצלי יותר מן היין שהוא כאם לתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזוגו ועם זה הוא פוגם בפתע ובהכיר דרכי עונג אני תמיד אהבתי אותך בהכרח גדולה מכל אהבת זולתי: (ג) לריח שמניך טובים. כי אמנם גם שיהיה קצת מחסידי א"ה שיאהבוך הנה אהבתם היא לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך. ונכון שמך אצלם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים מעוטיים שהם החיים והטוב בעולם הזה: על כן עלמות אהבוך. ולריח אותן הטובות הזמניות שנו הכירו היותן מאתך אהבוך חסידי א"ה. ובסור מהם אותן הטובות תסור אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה באמו' ואיוב שמו כשקיבלו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדע' אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו ולא' עונג כי לעולם חסדו וגם כי מצד עונג היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפסקם להטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שיהיה נאהב מצד עונג לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת: (ד) משכני אחריך. הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה. כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחה לעשות רצון לפניך. וזה כי כבר: הביאני המלך חדריו בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו מופתיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו: ובכן נגילה ונשמחה בך. על היותך לנו לאלהים: נזכירה דודיך. נזכיר לפניך את דודיך ואהביך שהם האבות אשר הם: מיין מישרים אהבוך. אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו: (ה) שחורה אני ונאוה. הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראו' בנות ירושלם כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה להן פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולתה ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיתפרסם בי האל ית' יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כאותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי: כאהלי קדר. שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה: כיריעות שלמה. שהן נאות מצד עצמן בדברי' אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן. (ו) אל תראוני שאני שחרחורת. אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשים נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש. קנאו מצד ההרגל אצל האומות ורעי כותים שגדלתי בתוכם ובלעדי זאת: בני אמי נחרו בי. הכבידו עלי מסים וארנוניות כענין מלכים ויותר מהמה: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים. להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי. שהיה שלי בלבד ואין לזרי' אתי והוא העסק בתור' ובמצות: לא נטרתי. לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: (ז) הגידה לי. אחר שהגיד בטול טענת האומות התחיל המחבר בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהבה נפשי. אתה ה' אבינו שאהבה נפשי אע"פ שהמעשים מקולקלים הגד לי: איכה תרעה. את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ. את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהג על פיהם: בצהרים. בזמן שיהיו שני בני בשר חולקים בהלכה

וכל

תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי
חבריך׃ ח אם־לא תדעי לך היפה בנשים צאי־
לך בעקבי הצאן ורעי את־גדיתיך על משכנות
הרעים׃ ט לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי׃
י נאוו לחייך בתרים צוארך בחרוזים׃ יא תורי
זהב נעשה־לך עם נקדות הכסף׃ יב עד־
שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו׃ יג צרור המר ׀ דודי
לי בין שדי ילין׃ יד אשכל הכפר ׀ דודי לי בכרמי
עין גדי׃ טו הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים׃
הנך

מסורה בצהרים, י״ב. שלמה, ל׳. חבריך, ל׳. ח אם לא, מ׳ ר״פ. בעקבי, הקוף רפי. גדיתיך, ל׳ ומ״ו. הרעים, מ״ו עי׳ זוהר בלק קל״ט. ט לססתי, ל׳ ומ״ו ועי׳ ברכה. ברכבי, ל׳. דמיתיך, מ״י לשונה ומלא תרין יודין. י נאוו, ב׳. בתורים, מ״ו ומ״י. בחרוזים, ל׳ ומ״ו ומ״י. יא תורי, ג׳ מלא בלי׳. נעשה, ב׳ לך. נקדות, חו״ק ומו״ס. יב שהמלך ל׳. במסבו, ב׳. נרדי, ל׳. יג המר, ז׳ חסר בלי׳. יד אשכל, ה׳ חסר. טו הנך, ג׳ קדמאי. פליגאה נך. יפה, ב׳ קדמא. פ פליגאה פ. עיניך, ז״ח.

ת״א אם לא תדעי שבת לג כתובות סז. עד שהמלך במסבו שבת פח גטין לו. נרדי נתן ריחו ס׳ הזוהר סוף פ׳ בראשית ופ׳ אחרי מות ופ׳ פקודי. צרור המר דודי לי שבת פח מנחות לח. אשכול הכפר דודי לי שבת פח.

רש״י

כמגינה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי. איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעטיה. ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות לאכך את היפה בנשי' שמשל לו הרועה ולהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טרצי״ש בלע״ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקביך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הלך לכי: ורעי את גדיתיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות היכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשוני' שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה (ירמיה לא) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו': (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. למ״ד זו כמו למ״ד (שם י) לקול תתו המון מים וכמו למ״ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלעקתך שנ' (שמות יד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה. דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לססתי. קבילת סוסי ובלשון לע״ז קבליי״שא: דמיתיך. אר״ישמאי בלע״ז כמו (שופטים כ) אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של בית הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבת גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקודות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: (עיין ברש״י במסכת שבת פרק ר״ע דהטעם דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אכן לפירוש התוס' שם שפי' וה״ק מ״מ נתן ולא עזב זהו משום חיבה. אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה): (יג) צרור המר דודי לי. דודי נעשה לי כמו שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ב״ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לנו הקב״ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש בידך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות לט) והנה עשו אותה וגומר ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך.

אבן עזרא

כמו אתה: איכה תרעה. הצאן: איכה תרביץ. אותם ויש אומרים שענייני שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה. השי״ן מקום אשר: כעטיה. מתעטפת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומרים מועפת והוא רחוק. ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך כולם: המלך חדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראני. פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי. וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה ואלכוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח. היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם ה׳ וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו. שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות צפונים. וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה. החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראני. השמש הוא גלות מצרים ומי קצב לי שהכני השמש אנשים מבני אמי שמוני נוטרה שאטור דתים נכרים ועזבתי שלי. וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי. שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחוז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך:

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב ההולך אחריו: גדיותיך. כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה: (ט) לססתי. הי״וד נוסף כי״וד מלאתי משפט אהבתי לדוש: (י) בתורים. שורות מצויירות כמו תורים: חרוזים. הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר ויש אומרים כי והחרוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף הא״לף בחי״ת וזה איננו נכון

וכי

עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למתב ולמהלכא בגלותא כען הוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשין גזרתהון כהיסתא וכשרבי שמשא דטהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחברא: (ח) אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחי גלותא כנשתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי רחמא לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום פרנסהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל: (ט) לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והות אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמליין חיון קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא ערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בההיא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון וגבעא לשנקותהון בגוי דימא היכמא דאשתנקו פרעה חילותיה רתיכוהי ופרשוהי וסוסותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי: (י) נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמא דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פקודי יהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ופרנס יתיה וית מריה: (יא) תורי בכן אתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גליף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום ענינין דמתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתנגנון על ידך לעמא בית ישראל: (יב) עד ועוד דהוא משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואוריתא ותפקדתא קמו רשיעי דרא ההוא ועבדי עגל דדהב וערברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק לדון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנירא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסרהון: (יג) צרור בההיא זמנא אמר יי למשה אזל חות ארום חבילו עמך פסק מני ואשיצנון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקדת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכנתיה ביניהון כמלקדמין: (יד) אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל אתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מן דאתחיב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא בההיא זמנא אוחי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אוחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אנון במדברא לא אתר כשר לבית דרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאמרא חדא: (טו) הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכהון הוא במימריה משבח יתהון בפמליא במלאכיא קדישיא ואמר כמה יאין עובדך ברתי חביבתי כנשתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אוריתי

אבן עזרא

כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יה"וא לבדם: (יא) נקודות הכסף. שיהיו בגבולות התורים נקודות הכסף שהוא לבן: (יב) במסבו. כמו ומקום מעגלה ונכבד כמו ובמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין: נרדי. בושם כמין כרכום: (יג) צרור המר. פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים מסיבה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס"ק איננו נוטף ויש אומרים כי מר יתפרש לשני ענינים:

הפעם השנית

השיבה אלי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי: לססתי. נקבת הסוס: ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העגלות שהסבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מלוייה כמו מנהג המגלוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלו הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף. ענתה היא ואמרה אע"פ שהיה נודף ואפילו המלך בהיותו במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני ממתקה אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי. השיבה הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו בכל עת: את גדיותיך. הם קטני אמונה שאין להם דעת נכונה: לססתי. המשיל הנביא ואמר לישראל מפני הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל:

הפעם הראשונה

(יד) אשכול הכפר. יש אומרי' שהוא כותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע"ז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר: (טו) עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא

ספורנו

וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בספרים שהם מאור במזרח והלין במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל לרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך. על עדרי אותם החברים החולקים ותלמידיהם שהם שלך והאומרים אלו לאלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפה שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: (ח) אם לא תדעי לך. הלכה פסוקה: היפה בנשים. במדת חסד ופרישות: צאי לך בעקבי הצאן. כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך. העתידות להניק כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים. במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבוננו איזה יכשר. אמנם התגלות אמרך שהזכרתי השמש הוא בהתגלות בלתי מספיק. כי הנה: (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלה שכינתי עליך כאיש מלחמה ונלחמת את כלם כן דמיתיך בין האומות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו כמה אליך ויודו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן. גם כי אז: (י) נאוו לחייך בתורים. בנזת מלכים צוארך בחרוזים. בנזת הים. עכשו: (יא) תורי זהב נעשה לך. עם תשלומי. כל נקודות הכסף. והמעט שהלכו אתך כאמרו תחת הנחשת אביא זהב: (יב) עד שהמלך במסבו. מסב בינותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו: נרדי נתן ריחו. היו מעשי נותנים ריח טוב. והנה עתה: (יג) צרור המור דודי לי. את אללי לרחם לכל בשמים: כן לו בין שדי ילין. שתגלה שכינתך עלי כמאז ונשוב עליך כמאז אבל אין הענין כן כי: (יד) אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי. אשר הם אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה נראה מעוני דרכי טובך בתוכנו בערך אל מה שאתה נראה בין האומות: (טו) הנך יפה רעיתי. משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בנתינת התורה והמצות אשר כתבתי להורות במופתים שכליים וזה בהיותך רעיתי כנזכר: עיניך. המורים מחכמי הדורות:

טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃
יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי
חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה
בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ
בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי
וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית
הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת
רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ
תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם
בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־
תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃
ח קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ
עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ט דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר
הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־
הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר
לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־הִנֵּה
הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ יב הַנִּצָּנִים

ס רהיטנו ק׳ ס הסתיו ק׳ — נראו

מסרה טז ערשנו, ל׳. רעננה, ב׳ א׳ מלעיל. יז רחיטנו רהיטנו קרי. כ"כ בחי"ת וקרי בה"א. ברותים, ל׳ ומלא. ב א שושנת, ל׳. ב כשושנה, ל׳. ג חמדתי, ל׳. ופריו, ב׳ ופריו שרף מעופף. לחכי, ג׳. ד הביאני, ד׳ ומ"י. היין, ל׳ זקף קמץ. ה סמכוני, ל׳. רפדוני, ל׳ ומלא. בתפוחים. ל׳ וא׳ כתפוחים. ו תחת, ל׳. לראשי, ד׳. ז ירושלם, ס"י. באילות, ג׳. תעוררו, מ"ו. עד, י"א בטעם. שתחפץ, ג׳ בספר׳ והפ"ו בסגול. ח מדלג, ל׳. מקפץ, ל׳. ט עומד, ו׳ מלא. כתלנו, ל׳. משגיח, ל׳. החלנות, ג׳ ס"ו קדמא. החרכים, ל׳. י לי, ב׳ מה אדבר. לך רעיתי, כ"כ וקרי הע׳ בשוא לבד. יא הסתו, הסמך דגושה. הסתיו ק׳. הלך, בס"ם הטעם בלמד ובס"א בה"א.

ת"א קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים יומא לח. **אני חבצלת השרון** ס׳ הזוהר פ׳ אמור ופרשת שמיני. **כשושנה בין החוחים** עקידה שער עח ספר הזוהר פ׳ תולדות ופ׳ בראשית. **כתפוח בעצי היער** שבת פח עקידה חולך שם עקרים מג פח. **כן דודי בין הבנים** ס׳ הזוהר פ׳ אחרי מות ופ׳ לך לך ופ׳ משפטים ופ׳ פקודי. **ודגלו עלי אהבה** שבת סג. **סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים** זוהר פ׳ שמיני. ביצה כח. **השבעתי אתכם** כתובות קיא. **קול דודי הנה זה בא** ראש השנה יא. **דומה דודי לצבי** זוהר פ׳ בחקותי. **משגיח מן החלונות** עקידה שער עג חולך פ׳ פקודי.

רש"י

(טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. מעברת על פשעי ומשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה. ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בנינו ובנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח) ותקהל העדה וגומר המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד"ה ב כב) בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פרין ורבין של ישראל: (יז) קרות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה המושבת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין השרים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: (ד) ודגלו עלי אהבה. וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר"ייט בלע"ז: (ה) סמכוני. עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילי': אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשיאו כמו (שמואל א כד) ויהי עכך (דניאל ד') ומשרה לעכך: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלניי"ר בלע"ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבי' על סדר הדברי' כי רואה אני שכתבאה שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברי' הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר מסיבה זו שאמרתי להם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה כשבאה היתה אומרת לגאול' עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו'. שהורה הייתי ליושב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי וגומר: (י) ענה. לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר. אין עכשיו חורש בדרך. סתיו חורף תרגום סתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי

השמה

אבן עזרא

שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: (טז) רעננה. דומה כעץ רענן: (יז) רהיטנו. מדברי רבותינו ז"ל: ברותים. אין לו חבר ויש אומרים שהוא ברושים ויש אומרים כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש: חבצלת. יש אומרים שהיא ורד ויש אומרים שהיא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שמרות: שושנת. יש אומרים שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן יהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין: (ג) כתפוח. כאילן התפוח: (ד) ודגלו. מן דגל מחנה יהודה: (ה) באשישות. כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני. בלשון ישמעאל כמו סמכוני ויש אומרים שימו סביבי תפוחים ומן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הצעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך. אמר הוא הנך יפה. אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני. לכן אני עתה בסוף כמו חבצלת השרון ואין מרים: כשושנה. אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכול הכופר. משל על השכינה. עתה שכינה אשר שכל זה משכנת. יפה את עתה כנסת ישראל עוד אעש' ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהיא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדת. אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים. עתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך: וענין פריו. שאשמע כל מצותיו: בית היין. הוא בית ה' מקום נסוך היין. וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין ודבש וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב:

הפעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי. עולת הערב והבקר: (ט) לצבי. לשון זכרים

נבי

אוריתא וכמא תקנין עובדיך ועניניך כגוזלין בני יונתא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא: (טז) הדך אתיבת כנישתא דישראל קדם רבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעדן די את שרי בינגא וסקבל ברעוא צלותנא ובעדן די את משרי בפורינא חבבתא ובננא סגין עליי ארעא ואנחנא פישין וסגין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפיה שפיר ואנביה סגי: (יז) קרות אמר שלמה נביא כמא יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמיש אבל יתיר ידי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דכשרוהי יהון מן ארזין דגנתא דעדן ושרתוהי יהון מן ברתי ושני ושורבניה: (א) אני אמרת כנשתא דישראל בעדן דמשרי מרי עלמא שכנתיה ביני אני מתילא לברקום רטיב סגנתא דעדן ועובדי יאין כורדא דבמישר נניניתא דעדן: (ב) כשושנה ובעדן די אנא סטיא מן אורחא דתקנא קדמוי ואי הוא מסלק שכינת קודשיה מני אנא מתילא לורדא דמלבלבא ביני סלויא דנעצן עפתיא ובזיען הבדין אנא נעיצא ובזיעא מגזירן בישן בגלותא ביני מלכי עממיא: (ג) כתפוח היכמה דיאי ומשבח אתרונא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן רבון עלמא הוה משבח ביני מלאכיא בעדן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמיה בההיא שעתא בטלל שכנתיה רגינת למיתב ופתגמי דאוריתיה בסיסן על מוריני ושכר פקודוי נטרין לי לעלמא דאתי: (ד) הביאני אמרת כנשתא דישראל אעל יתי יי לבית מתיבת מדרשא דסיני למילף אוריתא מפום משה ספרא רבא וטקס פקודוי קבלית עלי בחבבתא ואמרית כל די פקיד יי אעביד ואשמע: (ה) סמכוני ובעדן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו יתי לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אוריתא די עלוידון אתבסס עלמא ותבו רדידין על צוארי מפשר סליא קדישין דמתיקן על מוריני כתפוחי גנתא דעדן ואדי עסיקא בהון מאים אתסא בהון ארום מרעת חבבתא אנא: (ו) שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון ארבעא סארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עלוידון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמא דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהט קדמיהון מהלך תלתא יומין למסבא טוריא ולמדלי מישריא וקטיל כל חיוין קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דהוו עסיקן באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי: (ז) השבעתי בתר כן אתאמר למשה בנבואה ומן קדם יי למשלח אונדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי וישיצון כל דרי אנשי קרבא למפת מגו משריתא היכמה דהוו אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קצא ונפלו ביד פלשתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: (ח) קול אמר שלמה מלכא בעדן דהוו יתבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבלתהון לשמי הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה למצרים למפרק יתהון ולאפקא יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפן על קצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושוי על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא: (ט) דומה אמרת כנשתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חיוא קלילא ורהט כטביא וכאורזלא דאילא ואגין על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשותנא ואשגח מן כותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דנכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא ותש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טוי נורא על תמכה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבל למחבלא בן: (י) ענה ובעדן צפרא אתיב רחימי ואמר לי קומי לך כנשתא דישראל רחימתי די מלקדמין ושפירת עובדין אזילי נפקי מן שעבוד מצראי: (יא) כי ארום הא זמן שעבודא דדמי לסתוא פסק ושניא דאמרת לאברהם ביני פלגיא אתקטעו ומרות מצראי דמתילא למטרא טרידא חלף ואזל ולא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: (יב) הנצנים ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים

ועדן

אבן עזרא

כי לנאים וכלנאים על הסלים ולנקבות לנאות: (ח) מקפץ. תרגום לנתר בהן לקפלא בהון: עפר האילים. הוא הקטן: כתלנו. ידוע בלשון תרגום ואינו מתפש בכתלויא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא. וכן הסתיו כתרגום וקיץ' וחרף סתוא: (יא) חלף. ככרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים. כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומרים כי הוא מן

וכרמך

ספורנו

יונים. כעיני יונים: יושבות על מלאת. כן יביטו בשלמות התורה ומוספים בשלמות: (טז) הנך יפה דודי. מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבנו כאשר ילך נא ה' בקרבנו כמאז: אף נעים. ושלחת ונשלחנו כמאז: אף ערשנו. יסוד המטה: רעננה. אף על פי שהרסו יסודי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל השפע בשוב ה' כיון כי לא שכחנו שם אלהינו: (יז) קורות בתינו. חכמי הדורות: ארזים. גבוהים בחכמה בתורה ומצות: רהיטנו. תלמידיהם: (א) אני. ההמון: חבצלת השרון. נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות: שושנת העמקים. הגדלה בין הקוצים כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות האומות ובכל אלה ילך נא ה' בקרבנו. משיב האל ית' עליה: (ב) כשושנה בין החוחים. שאינה גדלה אלא בתוכם: כן רעיתי בין הבנות. בין האומות המלכות לה כי תתן איזה ריוח וזה כי לא תפנה לי באופן אחר כאמרו ה' בצר פקדוך: (ג) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. משיבים עדת ישראל ה' הנה ראוי לחוס לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידברו על אלהי ירושלם כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי: בצלו חמדתי וישבתי. במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך: ופריו מתוק לחכי. כאמרו ושמענו ועשינו ובכן: (ד) הביאני אל בית היין. אל ארץ ישראל שהיא מקום כל תענוג ומזון שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו. להלחם: עלי אהבה. נלחם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות: (ה) סמכוני. עזרוני: באשישות. בקיום המצות שלא יבטלוני גזרות האומות וזה תעשו בשלא תלמדו עליהם זכות: רפדוני. היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם: בתפוחים. בהיותי עוסקת בתור' וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני. כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל ית' ובכן תהיה: (ו) שמאלו תחת לראשי. שמאלו של דודי המזכר תהיה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי: וימינו. ימין לדקו להושיע: תחבקני. לתשועת עולמים: (ז) ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלם. שהן האומות השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני: בצבאות או באילות השדה. שהיו כנאות וכאילו' שאין להם כח להמלט מיד מתקוממיהם זולתי בנוסם מפניו: אם תעירו. אותה בגזרותיכם להתפלל: ואם תעוררו את האהבה. של דודי לרחם מרוב גזרותיכם עלי: עד שתחפץ. בזכות הדור או לקץ הימין. (ח) קול דודי הנה זה בא. אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מלכים: מדלג על ההרים. בהראותו למשה רבינו על הר האלהי': מקפץ. כאמרו ואחר הלילו ועתה בשעבוד מלכיות הנה: (ט) דומה דודי לצבי. כמהר לעמוד מרחוק שלא אסב בגלו: הנה זה עומד אחר כתלנו. גם כי אינו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתת' שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת: משגיח מן החלונות. שלא יכלונו העומדים עלינו לכלותנו: מציץ מן החרכים. ועם זה מתכוון שבתו מעניש כמו מאכזבות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ושכלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו בעטיט של גלות: (י) ענה דודי. הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך. ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: (יא) כי הנה הסתיו. גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף. שבעלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאלה: (יב) הנצנים. משה ואהרן

נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע
בְּאַרְצֵנוּ׃ יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר
נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי °לָכִי רַעְיָתִי יָפָתִי °וּלְכִי־לָךְ׃ יד יוֹנָתִי
בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ
הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ
נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שׁוּעָלִים שׁוּעָלִים קְטַנִּים
מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי
וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם
וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר
הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת
בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃
ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת
אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃
ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה
נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד
שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ

° לך ק' ° יתיר י' — עד

מסרה יב התור, ג' מלא בלי'. יג חנטה, ל'. והגפנים, הפ"א בקמץ. לכי, לך ק'. יד יונתי, ג' ובסי'. הראיני, ל' ומ"י וה"א בחירק. השמיעני, ח"י חנין והע' בחירק. ומראיך, יתיר י'. טו שעלים, כולם חסר במ"ב שלש מאות שועלים דשמשון. שועלים הלכו בו. טז הרעה, ח"ו. בשושנים, מלא דמלא. יז היפוח, ב'. ונסו, ד'. סב, ו' חסר. דמה, ל'. בתר, ל'. ג א בלילות, ד'. ב אקומה, ג' ומלא. ואסובבה, ב' את מזבחך. דין מלא. וברחבות, ח"ו חנין. ג מצאוני, ח"ו. השמרים, כולם בכ"ך ח"ו. הסבבים, ב' ומ"ו ובסיפ'. ד שעברתי, ל'. אחזתיו, ל'. ארפנו, ל'.

ת"א הנצנים נראו בארץ. תענית כ"ה זוהר פ' בראשית ופ' ויחי ופ' ויקהל. התאנה חנטה פגיה נדה מז. יונתי בחגוי הסלע עקרים מג פב זוהר פ' לך לך אחרי מות ופ' ויחי ופ' אמור. כי קולך ערב ברכות כה נדה לא. אחזו לנו שעלים סוטה יב. עד שיפוח היום פ' הזוהר פ' ויחי ופ' תזריע. על הרי בתר זוהר פ' ויחי. על משכבי זוהר פ' תזריע. הסבבים בעיר זוהר פ' לך לך.

רש"י

שמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות מצוייצים ומצפצפים בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה פשוטו לשון חבת פתוי שמחזר מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק. הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמונים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים שהקשו המצריים השעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: (יב) הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידי' לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר כשרים שבכם חנטו והכלו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא לספנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה': בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קנה קנוי וכן (שמואל ב י) ויכרות את מדויהם: מדרגה. אישקלו"ש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שעלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטני' עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק עמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות יד) אנוסה מפני בני ישראל: שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא נוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרעה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים. מששגנו בעגל חטאנו במרגלים. ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (שמות) כי אינני בקרבכם (שם) כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא. ואבקשה (שמות לג) ויקח משה (שם לב) אעלה אל ה': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה אמרתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא רפתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל

זאת

אבן עזרא

וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה. המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה. הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. כשיצא ציץ הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבקים עם מלת חמדתי שהייתי מודדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין וימים דגלו עלי והענין בפרהסיא וירלה אהבתו וימים שמאלו תחת לראשי והשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה משוקתו לנביה וכן אילת אהבים ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושחרות עיניה כאילו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה. והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת לאת בני אדם להתענג לחוץ לראות הגלגי': קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו

כאש

תרין קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאברהם אבוכון כבר שמעתון מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאן אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגיא וכען צביתי למעבד מה דקימית ליה במימרי: (יג) רתאינה כנשתא דישראל המתילא לבכורי תאנים פתחת פומה ואמרת שירתא על ימא דסוף ואף עולימיא ויניקיא שבחו למרי עלמא בלישנהון מן יד אמר להון מרי עלמא קומי לך כנשתא דישראל רחמתי ושפירתי איזילי מכא לארעא דקימית לאבהתך: (יד) יונתי וכדרדף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנשתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי סגרא וחיויא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנשתא דישראל סגירא מארבע ספרוי דעלה דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדף סנאה ומן תרין סטרידהון מדברין דמלין חיון קלן דנכתין וקטלין באריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנשתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי סגרא ובחביוני דרגתא אחזיני ית חזוך וית עובדיך דתקנן אשמעיני ית קליך ארום קליך ערב בצלותא בבית מוקדש וזיור חזוך שפיר בעובדין טבין: (טו) אחוו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עלידון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכורתא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גנב מתחות גדפי ענני יקרא נפשתא משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוא בידהון פסליה דמיכה בההיא שעתא אתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתלין לבוסם טב:

(טז) דודי בההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה אזדרז ונפק מתחות גדפי עננא יקרא דיי ועמיה גוברין צדיקיא דרמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשפתא דיי וקטלא ותבירא בפתגם דחרב: (יז) עד ובזערות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תקון זיניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי לאובדא יתהון מן עלמא אלולי דאידכר קדמוי קים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביא וכאוחילא דאילא ותקרובתא די קרב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמת דנא קרב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה: (א) על וכד הוו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעליהון ובלילא דקודשא דאתעכב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחוהי: (ב) אקומה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלקת מננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתין ולא אשכחו: (ג) מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאלית להון על עסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין: (ד) כמעט בזעיר צבחר דהוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי

שכנתיה

אבן עזרא

ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים: והגפנים. ליין הנסכים. או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה. ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע. מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא ספוך או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות וכן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה ליי' שפירושו טוב ונחמד: נאוה. תאוה לעינים: (טו) אחזו. לשון ציווי כמו אהבו את יי' שמדו בעדי: מחבלים. משחיתים כמו ולחבל את מעשה ידיך: (יז) עד שיפוח. היום: הרי בתר. הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: (ב) בשוקים. תרגום חולות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע. אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך. מאחד החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה. ענתה היא ואמרה לנערים אחזו לנו שועלים. והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים. ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים. וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים: הראיני את מראיך. זה הוא ויאמינו ביי': השמיעני את קולך. אז ישיר משה ובני ישראל. או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שעלים. הם עובדי העגל שהשחיתו כרם יי' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו. שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים. הם הצדיקים. ונעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות. אז חליתי כאשה שוכבת והיא במסך בלא.. כי וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שתלך בקרבי. וענין בשווקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער:

כתמרות

ספורנו

שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ. לעזור ולהושיע: עת הזמיר. הגיע שירת הים: וקול התור. שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו. כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען: (יג) התאנה חנטה. בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד מלכיות אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: (יד) יונתי בחגוי הסלע. משיב האל ית' הנה בשעבוד מלכים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד מלכיות שאת בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מנזיקות האומות: הראיני את מראיך. היה משכיל מלאה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך. היה מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה: כי קולך ערב ומראך נאוה. כי אמנם אז בשעבוד מלכים היה קולך ערב אצלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאוה וכגון הוא אהרן ומשה ודומיהם אבל עכשו: (טו) אחזו לנו שעלים. מתיהרי' בלבוש של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שעלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: (טז) דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה'. אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות שהם בין הקוצים וצרות הגלות: (יז) עד שיפוח היום. בחום מכל צד לרב ניצוץ האור המכה בכל צד וזה יהיה בצהרים שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים. מחשכי ארץ בציון ובמעשה אשר בגלות: סוב. פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי: (א) על משכבי בלילות. הלא בימים הראשונים מצאתי ובקשת מיד אמרי שובי ועתה לא כן כי אמנם בלילות שהם משך הארבעים יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי. בוידוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו. מפני האף והחמה: (ב) ואסובבה בעיר. בכל מחנה ישראל בקשתיו היה נושא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה' וכו': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהניו ושאלתים האמנם: את שאהבה נפשי ראיתם. ואין עונה: (ד) כמעט שעברתי מהם. מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי וכו'. בלוחות שניות: אחזתיו. תכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו. ולא שבתי לכסלה ולחטוא: עד שהבאתיו. להשרות שכינתו: אל בית אמי. אל מזבח העליון שבעזרת ישראל אשר

עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו° אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃
ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ
בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־
הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר
כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת
רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים
סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב
מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃
ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃
י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ
אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃
יא צְאֶינָה ׀ וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה
שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת
לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ
יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ
מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־
הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃

° שֶׁהֲבֵאתִיו קרי — כתיב

מסרה שהבאתיו, ג' מלא בלי' והוא חד מן ה' בב' טעמים ומ"י והב' בליש' וה"ס נסח. הורתי, ל' ומלא. ה ירושלם, מ"י. בצבאות, ב' ב' מלא. שתעירו, ב' מלא ר"ו. עד, י"ח בטעם. שתחפץ, ג'. ו עלה, ס"ו והלנ"ד בקמץ. כתימרות, הח"ו בשבג ל' ומלא. מקטרת, מ"ו. מר, ז' חסר בלי'. אבקת, ל'. רוכל, מ"ו. ז שלשלמה, ל'. גברים, זיין חסר. מגברי, מ"ו. ח אחזי, ל' וחסר. מלמדי, ב'. בלילות, ד'. ט אפריון, ל' מן ח"ב. הלבנון, מ"ו. י עמודיו, ד' מלא דמלא. רפידתו, ל' ומן מלין דמשמשין תו. רצוף, ל'. ירושלם, מ"י. יא צאינה, ל'. וראינה, תרויהון מ"י. שעטרה, הש' במהג ול'. חתנתו, ל'. ד א עיניך, י"ח. שערך, העין בשוא לבד. שגלשו, ב'. מהר, ל' ומד מהר הגלעד. ב הקצובות, מלא דמלא. שעלו מן, ב' ובספרא. הרחצה, הריש בפתח. שכלם, ב' וחסר. מתאימות, מלא דמלא. ושכלה. חסר.

ת"א מי זאת עלה זוהר פ' בשלח ופ' וישלח. הנה מטתו שלשלמה יבמות קט גטין סח סנהדרין כ שבועות לה זוהר פ' אחרי מות. כלם אחוזי חרב מלמדי סנהדרין ז. אפריון עשה לו המלך שלמה בתרא יד זוהר פ' תרומה. רפידתו זהב מגילה י. צאינה וראינה תענית כו זוהר פ' משפטים.

רש"י

זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עלה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מר. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גברים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים המסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלמדי סדר עבודתם. איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחום ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כבוד לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפורת שהוא זהב: מרכבו ארגמן. זו הפרוכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפורת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם. אלו ישראל יריאים ושלמים להקב"ה: (יא) בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אי איפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נא) שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר: (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורבן ועבדו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שחטאו לפני בימי חפני ופינחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמוכרין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צואר כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך. שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לאותן מנפנים לקישוטייך שערך נאה ומבהיק כלובן ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מנפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שבך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שנלאו על מדין בעבור הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים: מבעד. הוא לשון מנפנים שהוא בעד שמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתם (יונה ב) הארץ בריחיה בעדי (איוב כב) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מנפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד: צמתך. לשון דבר המצומת השער שלא יפרוש לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון נותת שהאלף כתי"ו מסורסת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו בא זה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה. וכן אמה אמתו אמתה. ערוה ערותו ערותה. וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך: שגלשו. שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה: שניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כלומר כסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכלם מתאימות. לשון תאום (תהלים לח). אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטכי"ש בלע"ז: ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם סביבותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנלחמו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגומר ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או

חמור

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) כתימרות. כמו עמודים כמו כרובים ותמרות ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו: רוכל. סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי. רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירו' וכאשר היה בבקר דפקה הנער' אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עול' מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים.

כי

שכנתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אורייתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: (ה) השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קרויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אורייתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אנון עממין רשיען יבנון מה דאצדיאו כבן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל הלא תודון למסק לארעא דכנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהי רעוא מן קדם יי למסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: (ו) מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עממי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתנסרא מן קטרת בוסמין וסעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די אתעקד באתר בית מוקדשא דמתקרי טור דלבונתא ומתעבדין לה נסין בחסידותיה דיעקב דאשתדל עמיה עד מסק קריצתא ואתגבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי: (ז) הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי דמלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעדן דפרסין ידיהון וקימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסירין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גברי ישראל: (ח) כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אורייתא דמתילין לחרבא ושקלן וטרין בהון כגברין מאלפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמא אתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא ושלני דאזלין בליליא: (ט) אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי: (י) עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עלויה ית פרוכתא דתכלא וארגונא וביני כרוביא די עלוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכן שמיה בירושלם מן כל קרוי ארעא דישראל: (יא) צאנה כד אתא שלמה מלכא למעבד ית חנכת בית מוקדשא כרוזא נפק בחיל וכן אמר פוקו וחזו יתבי פילכיא דארעא דישראל ועמא דציון בתגא ובכלילא דכלילו עמא בית ישראל ית מלכא שלמה ביום חנוכת בית מוקדשא וחדי בחדות חגא דמטללתא דעבד שלמה מלכא בעידנא ההיא ית חגא דמטללתא ארבעה עסר יומין: (א) הנך ובההוא יומא קרב מלכא שלמה אלף עלוון על מדבחא ואתקבל ברעוא קורבניה קדם יי נפקת בת קלא מן שמיא וכן אמרת כמה יאה אנת כנשתא וכמה יאין אנון רברבי כנשתא וחכימיא יתבי סנהדרין דאינון מנהרין לעלמא לעמא בית ישראל ודמיין לגוזלין בני יונתא ואפילו שאר בני כנשתך ועמא דארעא אנון צדיקין כבנוי דיעקב די לקטו אבנין ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד: (ב) שניך כמא יאוון כהניא וליואי דמקרבין ית קורבנך ואכלין בסר קודשא ומעשרא ואפרשותא דכיין מכל אונסא וגזילא היכמא דהוו דכיין עדרא ענא דיעקב בעדן דהוו גזיזין וסלקן מן נחלא דיובקא
דלא

אבן עזרא

כי היה שלמה המלך הולך לגנ[..]יס רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יתקפוהו לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לגדם ועוד שהמלך כאשר לקח את חשוקתו הולך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים. והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל האהלון: השבעתי אתכם. אף על פי שהכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה. היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים גבורים. ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי': (י) רפידתו. היריע שלו: מרכבו. הוא המרכב המשתיל הקירות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף. י"א מן לרצפת בהט ושם שעניינו עניין הלעת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו סרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא הישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו: (א) מבעד לצמתך. מבפנים כמו בעד החלון פי' שער הרב: שגלשו. שהשקפו ונראו או יתגלגלו מן העין ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בעניין: (ב) כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינו שה בריאה ועניין הקצובות שיש להן מדה אחת כאילו נקצבת כל אחת כמו מברתה וכמוהו. וקצב אחד וממנו ויקצב עץ: מתאימות. כמו תאומות ויש אומרים
שיש

ספורנו

שם לאשר הפעם ההם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותינו: ואל חדר הורתי. אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לעדה המורה לצדקה וזה בחנכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האומות שלא ימאנו בגזרותם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: (ו) מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן. משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתימרות עשן מקטרת. כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בהלכם היו צריכים לכלי זין באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין: (ח) מפחד בלילות. ומפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם: (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה. משיבה עדת ה' הלא חזרה עטרה ליושנה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה באבנים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: (י) תוכו רצוף אהבה. שהיו שם בקורות כרובים ותמונות להורות אהבת ה' את עמו: מבנות ירושלם. יותר מכל האומות: (יא) צאנה וראנה בנות ציון. אתם לבאות ה' בנות ציון שהשבתם שחזרה עטרה ליושנה לאו ולאו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו. עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתנתו. בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו. ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן כו' ותכף לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן תבינו שאחר שהשנה העון ולא תהיה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד. כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושנה מכל מקום: (א) הנך יפה רעיתי. בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האומות: הנך יפה. מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך. שופט וכהן גדול מורה הדור: יונים. דבקים בבוראם כיונה בבעל: מבעד לצמתך. שהיא תכשיט של שער נכרי: שערך. הטבעי והם מנהגי אבות הם: כעדר העזים. כשער עדר העזים שמכניסי' גם אותו למילת: שגלשו. שכל שערן הוא באחורי הראש והוא נאות ויקר: (ב) שניך. אנשי הצבא: כעדר הקצובות. שגזזו שערן כן הם לא לקחו דבר משלל עד שחלקוהו ביניהם כלם כאמרו חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי
הצבא

ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח
הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד
צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל
שִׁלְטֵי הַגִּבֹּרִים׃ ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים
תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ו עַד שֶׁיָּפוּחַ
הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־
גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃ ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין
בָּךְ׃ ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי
תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת
אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה
לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃
י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן
וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה
שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ
שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃ יב גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה
גַּל ׀ נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם

* באחת ק׳

פרי

מסרה ג כחוט, ל׳ וחד כ. שפתותיך, ב׳ ומלא מס״ק. ד דויד, ה׳ מלא. והס במ״א ג׳. י״א ב׳ פעמים יחזקאל ל״ד ודין. לתלפיות, ל׳. תלוי, ג׳. הגבורים, מלא דמלא. ה תאומי, ל׳ ומל׳ תְּאֹמֵי. הרעים, מ״ג וכל דכותיה. ו שיפוח, ב׳. ונסו, ד׳. אלך, הלמד בסגול. אל הר, ע״ג. המור, ד׳ מלא בלי׳. הלבונה, מ״ג. ז כלך, ג׳. ומום, ל׳. ח תבואי, ב׳ ומלא. תשורי, ל׳ ומ״ג. מראש, י״ד. אמנה, ג׳. שניר, ב׳. בשין שמאלית כ״א בימנית. ממעונות, מ״ו ק׳ ומו״מ. מהררי, ב׳. ט לבבתני, ב׳ ומ״י והם״ו. בחיריק. באחד, באחת ק׳. מצורניך, ל׳ וס״ה. י דדיך, ב׳ ובפסוק ומ״ג. טבו, מ״ו וב׳. וריח, ה׳. יא נפת, מ״ו. תטפנה, מ״ו וב׳. שפתותיך, ב׳ ומלא. וריח, ה׳. שלמתיך, ל׳ וכולם מ״ו. כריח, ב׳. יב מעין, הי והעין בשוא לבד. יג שלחיך, ל׳. רמונים, מ״ו וי׳.

ת״א כפלח הרמון רקתך ברכות נז ערובין יט חגיגה כז סנהדרין לז. כמגדל דוד צוארך ברכות לא זהר פ׳ ויגש. כלך יפה רעיתי ומום אין בך יבמות קא קדושין עו סנהדרין לו. אתי מלבנון זוהר פ׳ שמות. לבבתני אחתי כלה פנה פס. דבש והלב תחת לשונך חגיגה יג. גן נעול אחתי כלה יומא עה עקידה שער ז׳. שלחיך פרדס חיל ג בהכלא סח נדה יט עקידה שם.

רש״י

השני וגומל ושמלו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת סמור אמר: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחת׳ כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב) את תקות חוט (יחזקאל לג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ פרל״ריץ בלעז: רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומי״לים בלע״ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום ומגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקני׳ שביך מלאים מצות כרמון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה. והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיא חזקן ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי בנוי לביות הכל מסתכלין בו בלמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת (איוב לה) מלפנו מבהמו׳ ארץ והתי״ו בתלפיות כמו תי״ו שבתרומית ובתכנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הנהגה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד״ה א׳ טז) דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים. מלינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם: (ה) שני שדיך. המניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודה זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט חמה: ונסו הצללים. הוא עת חרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בב״ר. כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולבזות מנחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלכו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את כרמיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי ובואך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד״א מראש אמנה הר הוא בגבול צפוני׳ של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך שם תכשיטי מלוה שישראל מצויינין בהם. ד״א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דדיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי׳ מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שהתוועד׳ שם השכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נפת. מתוק: תטפנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמתיך. מצות הגונות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והיא ל׳ ארמי בתלמוד טרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי

הן

אבן עזרא

היא לפני כל אחת תאומים: (ג) ומדברך. כמו דיבורך: כפלח הרמון. יש אומרים כחצי ובקבוץ שהוא ליץ הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך. בין המצח והעין: צמתך. הוא השער הרב וכמוהו גלי צמתך:

הפעם השנית

רצוף אהבה. כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז כאשר תאותו: הנך. ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן לבקע עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך וגו׳. וענין מן הרחצה. הלבן: ושכלה. כמו נשכלת:

עמודיו

תרגום

מלין פקודיא הבריאוגין ורחימין לנשיהון וילדן בנין כבן צדיקין כותהון וריחיהון מטול הכי כביסמנין טבין דגנתא דעדן כפורין עם נרדין: (יד) נרד רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואה עם כל מיני בוסמנין: (טו) מעין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגדין מן לבנן לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילן לבירא דמיין חיין ובזכותא דנסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנן: (טז) עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הות בוצינא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא ויקבל ברעוא קורבנהון דעמיה: (א) באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא לנגפי צניעא אשריתי שכינתי בינך קבלית ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית נכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון: (ב) אני בתר כל פתגמיא האילן חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך וכועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דמער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית גזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית גזורדו מלין מטפי מטרא דנחתין בליליא: (ג) פשטתי ענת כנשתא דישראל כל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מני ניר פקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהוין לי אפין למהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סלקית שכינתי מבינך והכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדשית ית רגלי מסובתך והכדין אטנפנון בינך בעובדיך בישיא: (ד) דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למחרט ולמתב לותיה אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למעברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון בלחלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם ד׳ דמתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגלגלו עליהון: (ה) קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תהות על עובדי וכהניא קריבו קורבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: (ו) פתחתי אמרת כנשתא דישראל צביתי למתבע אולפן מן קדם יי ואידהו סלק שכינתיה מביני ונפשי תאבת לקל מלוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואידהו טלל שמיא בעננין ולא קביל צלותי

אבן עזרא

הפעם השנית

גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם. ואשר סדימה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים. עתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו. ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא: אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי חביריך האכלתים והשכרתים. אמרה אני ישנה אע״פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון. קול דודי דופק. עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם נגועות: ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים. וענין מעין גנים. על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. בא הרוח לפונית וזה עד שיפוח היום והפיחם בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ. בא דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי. וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו. אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי. והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישינה בגלות בבל כאדם שהוא בנחשך. וענין ולבי ער. שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי. זהו העיר יי׳ את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמות של ישראל שעלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם. בלשון רבנן ז״ל לשון גיאול: (ד) מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות: (ו) חמק. כמו הלך מן סמוכי ירכיך ויש אומרים כמוהו

ספורנו

ולהורות כאמרם ז״ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים. במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו׳: (יד) נרד וכרכום. וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו ולרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות. וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה׳ אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: (טו) מעין גנים באר מים חיים. וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותי׳ ז״ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו לרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון. ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה: (טז) עורי צפון. כי הוא אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך כו׳ לאמר בני ישראל שובו ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל: (א) באתי לגני. לעורר את השבי׳ אלי ובכן: אריתי מורי. קבלתי ברצון חכמי הדור: עם בשמי. עם תלמידיהם: אכלתי יערי. קבלתי עמי הארץ: עם דבשי. עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי. מלמדי תינוקות עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים. ובכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמא׳ ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: (ב) אני ישנה ולבי ער. משיבה עדת ה׳ הנה לדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי. שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק. על ידי נביאיו: פתחי לי. שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל. קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים. נמלא טל בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע״ז וזולתם כמו עכשו אמנם עתה: קווצותי. מלאו: רסיסי לילה. שהם קשים יותר מן הטל כאמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיר הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי אמרתי: (ג) פשטתי את כתנתי. הנכבדת בתורה ומעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככה אלבשנה. ללמוד וללמד כאמרם ז״ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי. לתענוג: איככה אטנפם. כאמרם ז״ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: (ד) דודי שלח ידו מן החור. בימים הראשונים בימי המנשה על ידי שיסק להחזירם בתשובה כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת ממלכי הארצות: ומעי המו עליו. אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה׳ ממנו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי. לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר. באגרות המלך: ואצבעותי מר עובר. באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: (ו) פתחתי אני לדודי. בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית כו׳ כל ימיו לא סרו מאחרי ה׳ כו׳: ודודי חמק עבר. כאמרו אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול כו׳ לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו. על ידי חולדה הנביאה כאמרו ותתך שמתי במקום הזה ולא תקנה: בקשתיו. בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה׳ ויקרא ברוך בספר: קראתיו. על ידי ירמיהו כאמרו אם עוונינו ענו בנו ה׳ עשה למען שמך כו׳: ולא ענני. כאמרו

וְלֹא עָנָנִי׃ ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי
פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃
ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ אִם־תִּמְצְאוּ
אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ט מַה־
דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה
הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ י דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃
יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃
יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב
יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם
מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר
עֹבֵר׃ יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו
עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ
מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃
טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה
רעי

מסרה ז מצאני, ל' חסר. הסבבים, ב' מ"ו ובפיס'. הכוני, ב'. פצעוני, ל'. נשאו, י'. רדידי, ל'. החמות, חו"ק ול'. ח ירושלם, מ"י. שחולת, ל'. ט מדוד, ב' ובפסוק. שככה ב'. השבעתנו, ג'. י' ואדום, ל'. דגול, ל'. מרבבה, ל'. תלתלים, ל'. כעורב, ב' ומלא. יב רחצות, ל'. בחלב, ל' ול' כחלב. ישבות, מ"ו חסין. מלאת, ל'. יג לחיו, ל'. כערוגת, דין הג' בפתח. וכ'. מרקחים, ל'. שושנים, מ"ו. נטפות, חו"ק. מור, מ"ו. עבר, ח"ס. יד גלילי, ב' א' מלעיל. ממלאים, ב'. עשת, ל'. מעלפת, ל'. ספירים, ב' ומלא דמלא. טו שוקיו, ל' ומלא. עמודי, מ"ו. כלבנון, ד'. טז ממתקים, ב'. וכלו, ב' חסר קלהו.

ת"א אם תמצאו את דודי. זוהר פ' ויחי. דגול מרבבה חגיגה טז. קוצותיו תלתלים ערובין כא חגיגה יד חולין סג. לחיו כערוגת הבשם שבת פח עירובין כד. שפתותיו שושנים שבת פח פסחי' קיז. מראהו כלבנון בחור כארזים סנהדרין ק.

רש"י

מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: **נפשי יצאה בדברו.** יצאה ממני בדברו דבר זה: **בקשתיו ולא מצאתיו.** ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נטישה ולבנותם מאין הורס: (ז) **מצאני השומרים.** נבוכדנאצר וחיילותיו: **הסבבים בעיר.** לנקום נקמתו של מקום: **נשאו את רדידי.** בית המקדש: **שומרי החומות.** אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגו': (ח) **השבעתי אתכם.** האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש. ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: **אם תמצאו את דודי.** לעתיד לבא ליום הדין שיבקש ממכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה סו) יתנו עדיהן ויצדקו: **מה תגידו לו.** שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יצא נבוכדנאצר ויעיד יצא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) **מה דודך מדוד.** כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: **שככה השבעתנו.** להעיד לו על אהבתך: (י) **דודי צח.** לבן כמו (איכה ד) צחו מחלב: **ואדום.** אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: **דגול מרבבה.** נדגל בחיילות. הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל יז) רבבה כצמח השדה נתתיך (יא) **ראשו.** מבהיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרך בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) אמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: **קוצתיו תלתלים.** לשון תלויים פנדלוי"ש בלע"ז: **שחרות כעורב.** כל אלה נוי לבחור: (יב) **עיניו כיונים על אפיקי מים.** עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עדידים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: **רוחצות.** עיני דודי בחלב: **יושבות על מלאת.** כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין (ס"א הענין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כח) ומלאת בו מלאת אבן: (יג) **לחיו כערוגת הבשם.** אשר שם בשמים ערוגות גידולי מרקחים: **מגדלות מרקחים.** מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) **גלילי זהב.** כאופני זהב: **ממלאים בתרשיש.** כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: **עשת.** לשון (ירמי' ה כח) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משטי"אה בלע"ז: **שן.** מעצמות פיל: **מעלפת ספירים.** מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) **שוקיו.** כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: **עמודי שש.** עמודי שיש ומצינו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו גבו' כארזי הלבנון: **בחור כארזים.** נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) **חכו ממתקים.** דבריו ערבים: **זה דודי.** זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא: **דודי צח.** ולבן להלבין עונותי. לא ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקא: **ואדום.** ליפרע מצורריו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך: **דגול מרבבה.** הרבה חיילות מקיפין אותו: **ראשו כתם פז.** תחלת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: **קוצותיו תלתלים.** על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: **שחורות כערב.** על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד"א קוצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור כלחם בגבורה: **עיניו כיונים על אפיקי מים.** כיונים שעיניהן צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם מוצאי התורה המשולים

אבן עזרא

כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: (ז) **רדידי.** בלשון ישמעאל כמו לעיף: (י) **דגול.** מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: **דודי שלח ידו מן החור.** מחלון הרקיע וזהו שהתנבאו חגי וזכריה בר עדו. **קמתי אני לפתוח לדודי.** זהו בנין הבית וחשבו שהשכינ' תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו. וטעם **נפשי יצאה בדברו.** נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמו בימים הקדמונים: **מצאוני השומרים.** מלכי יון: **הכוני פצעוני נשאו את רדידי.** והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וזולת אסבה ולא עבדתי עבודה זרה: **דודי צח.** שמעשיו זכים ונקים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושיך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה:

הפעם הראשונה

(יא) **כתם.** דבר. עגול ממיני חלי: **פז.** אבנים יקרות: **קוצותיו.** קלא שערו: **תלתלים.** מן תל כמו על הר גבוה ותלול: (יב) **על מלאת.** על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) **ערוגת.** חתיכת מקום בגן: **מגדלות.** יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: (יד) **גלילי.** כמו גלילי וכן על גלילי כסף: **ממלאים.** כמו ומלאת בו: **בתרשיש.** אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה ויש אומרים שהיא כעין השמים: **מעיו.** בטנו: **עשת.** כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לח כמו שמנו. עשתו: **מעלפת.** כמו ויתעלף: **ספירים.** אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם בו כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעם המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא

מן

תרגום

דלא הות בהון אניסותא וגזלא וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ועקרא ומתכלא לא הות בהון: (ג) כחוט ושפתי דכהנא רבא הין בעין צלותא ביומא דכפורי קדם יי' ומלוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמין לחוט זהוריתא ומחוורין יתהון כעמר נקי ומלכא די הוא רישהון מלי פקודיא כרימונא בר מן אפקכליא וארכונא דאינון קריבין למלכא די אנון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש: (ד) כמגדל וריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדוד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאורייתא הוה עסק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאלו אחדין בידהון כל מיני זיני הגברין: (ה) שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: (ו) עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי ושדי מבינידהון על דהוה שכינת יקרא דיי' שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו ערקין מריח קטורת בוסמין: (ז) כלך ובזמן דעסק בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כלך שפירתא כנשתא דישראל ומומתא

לית ביך: (ח) אתי אמר יי' במימריה עמי תהוי יתבא כנשתא דישראל דדמיא לנפי דהיא צניעא ועמי תעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון רישי עמא דיתבין על נהר דאמנא ודירי דיתבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון מסקין לך מסין יתבי כרכין תקיפין די אינון גברין כאריון תקרובתא מן קרתי טוריא דחסינין מן נמרין: (ט) לבבתני קביע על לוח לבי רחמתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חבת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוות יהיבא כלילא דמלכותא על צוריה: (י) מה כמה שפירן עלי חבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנפיה דהיא צניעא כמה טבן עלי חבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בוסמנין: (יא) נפת ובעידן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא ולחן ספותהון יערת דובשא ולישנך נפי צניעא בצלותך שירין ותושבחן מתיקן כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אילבנין: (יב) גן זיוגיך דמתנסבן לגוברין צניען כנפי צניעא וכגנתא דעדן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשתהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגנזן באנפלין וחתימן בכן כמבוע דמין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישיה נהרין ואלמלי די הוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפק ומבע ושטף כל עלמא: (יג) שלחיך ועולמיך מלין

אבן עזרא

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו. ענינו כמו הזהב והכסף וכתוב שלפניו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן. כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ. וטעם צאינה וראינה. הוא ויקבלו אל המלך שלמה: הנך יפה רעיתי עיניך יונים. שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה. וענין עיניך. נביאים כי כן יקראו רועים וחוזים. וענין שערך. הם הנזירים: שניך. הם הגבורים: שפתותיך. המשוררים: רקתך. הם הכהנים:

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות. יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי"ו נוסף ויחסר אל"ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים ענינו כמו מגינים: (ח) תשורי. כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני. לקחת לבי: ענק. מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית.

כמגדל. דימה המחוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה. הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין נראי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד ממך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך. המלך: אלף המגן. הם שריו: שני שדיך. הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו. אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי' כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום. עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים. אתי מלבנון. שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן שהם שניר. ועוד מי שהיה בארץ ערלים המשולים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים. וענין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פסות:

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול. כהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות:
(יג) שלחיך. כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו

ספורנו

הלכה שלמים בתורה ומ"ע: ושכלה אין בהם. אין ביניהם מורד: (ג) כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורים את החלק העיוני: ומדברך. המורים את החלק המעשי. באופן כי: כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפה במראה וטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם: מבעד לצמתך. שהיא שער ככי וזה כאשר לא התערבו בגוים: (ד) כמגדל דוד צוארך. ואז היה המלך שר לצבא שתחת הראש כמגדל דוד המראה כל שלטי גבורי האומות המנוצחים: (ה) שני שדיך. אמנם אחרי כן היה המורים והמלמדים שהם שופט וכהן גדול היו: כשני עפרים. הכלאמי' ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פנחס ויפתח: הרועים בשושנים. בין החוחים במלחמות האומות: (ו) עד שיפוח היום. וכל זה נמשך עד שבא אור הלהרים בימי דוד שהדריך את ישראל בעיון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים. שהעביר השקוצים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור. בגבן אהרה: ואל גבעת הלבונה. אל הר הבית בימי שלמה והנה אז היית: (ז) כלך יפה רעיתי. כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזויות: ומום אין בך. כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ומכל זה התבא' שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: (ח) אתי מלבנון כלה. אף על פי שלא תשבי בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האומות פני אלי ואל תשימי לב למקדש אם אינו עם כל גדלו בעלי הלבנון: אתי מלבנון תבאי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי. להעביר מטאים מן הארץ: מראש אמנה כו'. שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות. שהם ולחוץ מעונות האומות שהן חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: (ט) לבבתני באחת מעיניך. שהיה מלך לרצון אבל לא אביתר כ"ג: באחד ענק. בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב. כי אמנם בימי שלמה: (י) מה יפו דודיך. שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך. בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך. ללמד דעת את העם: וריח שמניך. במדות לכן: (יא) נפת תטופנה שפתותיך כלה. ראוי שתתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות כי אמנם: דבש וחלב תחת לשונך. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב העיון והמעשה ללמוד וללמד: וריח שלמותיך. במדות: כריח לבנון. ראוי בעיני אלהים ואדם: (יב) גן נעול אחותי כלה. הלא תראי שאין התשועה מן האויבים תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול. הר הבית מעין חתום. מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: (יג) שלחיך. שהם קרקעות בלתי ראויות לפירות: פרדס רמונים. היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות בצרת מלחמות האומות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים. להבין

פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ יד נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה
וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־
רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים
מִן־לְבָנוֹן׃ טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ
בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃ ה א בָּאתִי
לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי
עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ
וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀
דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי
שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי
אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי
אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹר
וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי
נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃
ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי
יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו

ס הר׳ דגוש

ולא

מסרה יד חלי ספר בפסוקים. נרד, ל׳. וכרכם, ל׳. לבונה, מ״ג. מר, ס״ו ב׳ וקליעות. טו מעין, ד. ונזלים, מ״ו. לבנון, ל׳ מן ע״ו יסידלין. ובואי, ד׳ ודי׳ מלא. יזלו, הז׳ בדגש. יבא, ס״ו. ויאכל, ה׳. ה א באתי, ל׳. אריתי, ל׳ ומלא. מורי, מ״ו ד׳ מלא בליש׳. יערי, ל׳. חלבי, ל׳. רעים, ה׳. דודים, ד׳ חד מלא ודין הוא. ב ישנה, צ׳ ולאמחד. דופק, ל׳ ומלא. יונתי, ג׳. שראשי, ל׳ וכיס דנושה. טל, ל׳ ז״ק. קוצותי, הלדי דגושה. ג כתנתי, ל׳. איככה, ד׳. ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסי׳ פשטתי את כתנתי ב׳ בו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בו ומלרע. אלבשנה, ל׳. ד ומעי, ל׳. ה וידי, ל׳. מור, ב׳ דפסוק מן ד׳ מלא בלי׳. עבר, מ״ו. המנעול, ל׳. ו חמק, ל׳ ול׳ המק. בקשתיהו, ל׳.

ת״א מעין גנים באר מים חיים זוהר פ׳ תולדות ופ׳ בלק. עורי צפון ובואי תימן זבחים קיו זוהר פ׳ ויקרא. באתי לגני אחתי כלה זוהר פ׳ ברלשית ופ׳ ויקרא ופרשת פינחס. אני ישנה ולבי ער זוהר פ׳ ברלשית ופרשת אמור ופרשת האזינו. פשטתי את כתנתי זוהר פ׳ ברלשית. פתחתי אני לדודי זוהר פ׳ האזינו. נפשי יצאה בדברו שבת פח.

רש״י

כן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מלטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אמר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך הני מלוה את הרוחות לשון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה ושלו ואף לשון מקרא (תהלים פ) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל א יד) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב) ותשם בסוף ושותיה ביערא ומוצלין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ולחו משלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטת בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב״ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב״ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער. הקב״ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בליל׳ דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני בא אליך טעון ברכות ושילו׳ שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קוצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קיבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממנאצי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב) וכרביבים עלי עשב ורסיסי מלקושא. קוצות הן דבוקי שערות הראש המדבוקים יחד שקורין כלוניי״ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקוצות שדרך טל ומטר לאחז בשער ובקוצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שנים לטובה שכר מצות קלות הנוחות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מד) ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו׳ שהיו הדרכים האל׳ ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת. לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עבר. רוח עובר ומתפשט לכל צד. (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע״ש שהירך בסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מקמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאני השומרים הסבבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. שבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור״א בלע״ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו. וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע״א שנסרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד״ה ב כח) ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו׳ ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב״ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו׳ אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו׳ ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושבי וגו׳ נאמר (מלכים ב ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך

אבן עזרא

נטעו: פרדס. בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר: (יד) ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע יי׳: (א) אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש. חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין. ויפרש כמוהו ביין הלבון והוא רחוק כי חלבין הוא שם מקום ואיננו אסר לבן חלבי הוא כמשמעו: (ב) דופק. מלה כמו מתדפקים: תמתי. השתימה לי: קוצותי. קצות השער והוא הסוף: רסיסי לילה. מגזרת לרוס את הסלת:

מדהב וכסף דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי הדין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי נביאיא וסתנבאן בירושלם: (א) אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי ספום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכנתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחימך באסתלקותיה מסוקדשך אמרת כנשתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך: (ב) דודי ומרי עלמא קביל צלותהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רוחא לעמיה ואסקינון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מיסרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דמפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנקינון וכגבר דמנבב ורדין מן מישריא כן כנשינון מן בבל: (ג) אני ובההיא יומא אנא פלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני הן יתי בתפנוקין: (ד) יפה אמר יי במימריה כמה יאה את חביבתי בזמן דצבותך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי במקדש קדמי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהלכו ארבע טקסיך במדברא: (ה) דסבי אסחרי רבניך חכימי כנשתא רבתא חזור הזור לקבלי די אנון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרשא לאולפן אוריתי ושאר זעטוטיך ועמא דארעא אצדיקו יתי במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד: (ו) שניך וכהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמה דכין עדרי ענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הות בהון אניסא וגזלה וכולהון דמין דא לדא וילדן תיומין בכל עדן ומתכלא ועקרא לא הות בהון: (ז) כפלח ומלכות בית חשמונאי כולהון מלין פקודיא כרמונא בר מן מתתיה כהנא רבא ובנוהי דאנון צדיקין מכולהון ומקיימין פקודיא ופתגמי אוריתא בצחותא: (ח) ששים באדין קמו יוונאי וכנישו שתין מלכין מבנוי דעשו מלובשי שריונין רכבין על סוסון ופרשין ותמנין דוכסין מבנוי דישמעאל רכבין על פיליא בר מן שאר עממיא ולישניא דלית בהון מנין ומניאו אלכסנדרוס מלכא עליהון לרישא ואתו לאגחא קרבא לירושלם: (ט) אחת ובעדנא ההיא הות כנשתא דישראל דמתילא ליונתא שלימתא פלחא בלב חד למרהא ואחידא לאוריתא ועסקא בפתגמי אוריתא בלב שלים ובירין זכותהא כיומא דנפקת ממצרים הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר יי יתהון בידהון וכד חזו יתבי מלכיא אשירו יתהון ומלכות ארעא ושלטוניא וקליסו להון: (י) מי אמרו אמיא כמה זיותן עובדי עמא הדא בקרצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובירין זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן דהליכו ארבעת טקסהא במדברא: (יא) אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תנין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכנתי למחמי עובדין טבין דעמי ולמחמי אלולי פשן

וסנן

רש"י

הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פולעו ומלאו גלא מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבהן בדקתו את' מוצא אותו מלא

חכמה

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה. שם מדינה תמלאנה בדברי אחאב: איומה. שיש אימה ממנה לכל רואיה. כמו איום ונורא: כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים: (ה) הרהיבני. חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המחצבת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקילה דפקה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את הוא תשוקתי הקדמונית ואל תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל אע"פ שילך דודי לגנו אני שלו והוא שלי. ענתה שכינה יפה את. זה שחזרו בבית שני ופי': הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבוא' בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך. שהיו בבית שני נזירים:

הפעם הראשונה

שניך. גבורים: רקתך. כהנים: ששים המה. מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר. שאין להם ייחוס: אחת היא. כמו גוי אחד בארץ: (יא) אגוז. ידוע בדברי קדמונינו ז"ל: באבי. כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו

באבו

ספורנו

נראים הנחמדים מכל זולתם: זה דודי. כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי. לשכנו בתוככו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: (א) אנה הלך דודך. אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו ממך: אנה פנה. בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך. כאמרם עמכם כי כבר נדרוש לאלהיכם: (ב) דודי ירד לגנו. בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעות בגנים. לשמוע בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו: וללקוט שושנים. חסידי עמו מבין האומים: (ד) יפה את רעיתי. אמר האל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה: נאוה כירושלם. הראשונה שהית' עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט: איומה. כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרוס: כנדגלות. כמערכותם ישראל בנלחמם מכל מקום: (ה) הסבי עיניך. הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים: מנגדי. שלא יפגשו עמל חזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבני. הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם: שערך. כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד חשוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צורך עוד לנביאים: (ו) שניך. הנלחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים. הם צדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו למלת: מתאימות. בעיון ובמעשה: ושכלה אין בהם. אין בהם מורה מקדים תבשילו: (ז) כפלח הרמון רקתך. התלמידים שהגיעו להוראה הקרובים לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך. מהיותם נבדלים מדעות חכמי האומות שהם כמו הצמת שהיא תכסה שער נכרי וזה כי אמנם: (ח) ששים המה מלכות. כנגד דעות חכמי האומות החוקרים באלקיות: ושמנים פלגשים. ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: ועלמות אין מספר. המורים ענייני העולם בהנהגת הבית והמדינה: (ט) אחת היא יונתי. האמה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי. השלמה מכל אמה זולתה בכל אלה: אחת היא לאמה. לשרה תחוללכם לא לאברהם שיצא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה. לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בהכירה את דרכי שניהם: ראוה בנות ויאשרוה. כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופלגשים. כענין מלכת שבא ושפחותיה באמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': (י) מי זאת הנשקפה. לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפים לאור הישועה: יפה כלבנה. המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיהו כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה. בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה: איומה. כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלם והנה אחרי כן: (יא) אל גנת

אגוז

בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃
יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃
ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ
מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־
יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ
חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־
יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃
ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ ה צַוָּארֵךְ
כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר
בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃
ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן
מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ
אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר

° נ״א עַמִּינָדִיב. נ״א עַמִּינָדָב.

ושדיך

מסרה הפרחה, ל'. הנצו, הלדי רפה ומלרע. הרמנים, ב' מ"ו. יב מרכבות, ד' א' חסר ומילו. ז שובי שובי, ל' ותרתין כתיב. כמחלת, ל' וחסר. ב בנעלים, ב'. חמוקי, ל'. הח' בפתח והמם בדגש. אמן, הא' במ"ק מפני דגשות המ"ם ול'. ג שררך, שין ימנית ול'. אגן, ל'. הסהר, ל'. המזג, ל'. סוגה, ל'. ד עפרים, העין במ"ק. תאמי, ל' וחד תאומי מן זוגין. והא' במ"ק. ה עיניך, י"א. ברכות, ב'. על שער, ב' א"ב מן ב"ב על. צופה, ב' מלא. ו ככרמל. ל' ודלת, ל'. כארגמן, ל'. ברהטים, ל'. ז יפית, ל'. נעמת, ל'. בתענוגים, ל'. ח דמתה, ל'.

ת"א שובי שובי השולמית זבחים עו. מה יפו פעמיך חגיגה מע סגיגה ג. חמוקי ירכיך סכה מע מועד קטן כז. שררך אגן הסהר סוטה מה סנהדרין יד עקידה שער לה. ראשך עליך ככרמל זוהר פ' בראשית. ודלת ראשך עקידה שער ז'. מה יפית ומה נעמת עקרים מג פ לו.

רש"י

הכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכ' ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיו' מרכבו' להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתיר כיו"ד של (דברי' לג) שכני סנה (בראשית י) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני. אני בעצמי הניחים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימ' באמונתך עמו שובי אלינו ונחז' בך נבחר ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מסעות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה מפלים אנו שתדבקו בנו בשביל נוי והשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו משעת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשי ידי אמן. ידי הקב"ה. במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמוד שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: שררך אגן הסהר. טיבורך אגן של מים לגלגלים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה איננו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דוד' מקלס' וזה ריעותי' מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדורה ומסויגת בגדר שושני' די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנ' הרי החתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופ' ולחיבת חתונה בא ליזקק לה אמר' לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאני' פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות. דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קוב"רם בלעז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסם והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי היא חוזקן ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קור"ץ בלעז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן המגורות. ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים ליניק מהם דמו לאשכולו' שמשפיעות משק' כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוה האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל:

אבן עזרא

באבו לא יקטף ויש אומרים שהיא המבוכר ומן אביב ומן אב יוליאנו: (יב) עמי נדיב. שתי מלות ויש אומר כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף: (א) השולמית. שהיא מן שלם היא ירושלם וענינו ירצו שלם: כמחולת המחנים. מן תוף וחליל ומחול: (ב) חמוקי ירכיך. יש אומרים שהוא המקום שיסובב הירך וכן ישרם תתחמקין גם חמק עבר: חלאים. לשון רבים מן וחלי כתם כמו נבאים שהוא לשון רבים מן נבי: אמן. חכם וזה הלשון ידוע: (ג) שררך. טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן. כלי עגול וכן וישם באגנות: הסהר. תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג. ידוע בלשון רבנן כמו מזגה יינה ויש אומרים שפירושו כפי ענייננו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי. אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך. כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי נועק אחרי שובי השולמית והייתי

שומעת

תרגום

צלותי: (ז) מצאוני אדביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם סגי קטלו בחרבא ומני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צוריה דצדקיהו מלכא דיהודה ואוביל יתיה ברבלא וסימו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקן על קרתא ונטרין ית שוריא: (ח) השבעתי אמרת כנשתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דיי מאים אתגליית עליכון רחמתכון הויאו קדמוהי דמרעיתא מן חבת רחמותיה אנא: (ט) מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל אידין אלהא אנת בעיא למפלח כנשתא דישראל שפירתא מכל עממיא לאידין אנת צביא למדחל דהכדין קיימת עלנא: (י) דודי בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת לההוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באצטלא חיור כתלגא וזיו יקרא דיי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסמנון לעמיה ביומא רבא וטקסיה על רבוא רבון מלאכין דמשמשין קדמוי: (יא) ראשו אורייתיה די היא רגיגה מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חוורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאנפי עורבא: (יב) עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונן דקימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין זכותא דיתבי סנהדרין דעסקין באורייתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע בחלב דתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דנמרין לזכאה ולחיבא: (יג) לחיו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותי דחכימוי דעסקין באורייתא נלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא: (יד) ידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה גלילן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא גליפן על תרי עסר מרגליתא עם תלתא אבהן דעלמא אברהם יצחק ויעקב ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על עקיק לוי גליף על ברקן ועפרן יהודה גליף על כחלי יששכר גליף על אזמורד זבולן גליף על גיהר דן גליף על ברלא נפתלי גליף על אספור גד גליף על טבאג אשר גליף על פרוזג יוסף גליף על מריבג בנימין גליף על אפנטור דמין לתרי עסר מזליא נהורין בעששית צהיחין בעובדיהון כשן דפיל ובהיקן כשבזיזין: (טו) שוקיו וצדיקיא אנון עמודי עלמא בסיסין על סמכין דדהב טב אנון פתגמיא דאורייתא דעסקין בהון ומוכחין עמא בית ישראל למעבד רעותיה ואיהו מתמלי רחמין עליהון כסבא ומחוור חוביהון דבית ישראל כתלג ומתעתד למעבד נצחן וקרבא בעממיא דעברין על מימריה כעולם גבר וחסין כגלמשין: (טז) חכו מלי מוריגו מתיקן כדובשא וכל פקודוי רגינן על חכימוי

מדחב

אבן עזרא

מן הם לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי זה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנה: (טו) שש. אבני שיש ומשקלו עם ועיש:

הפעם השנית

לחיו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות סביבותו לחייו: ממלאים בתרשיש. רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן. הגור ומתניו אצל מעיו הגורים כי אינגו ערום: אדני פז. רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון. שהוא נחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז. הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב. כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו. כענין בכל מקום עיני ה': רחצות בחלב. כענין טהור עינים מראות ברע: לחיו. הם שרי הפנים: שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב. הם האופנים: ממולאים בתרשיש. כענין ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו. היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים ומזלים: שוקיו. הוא הגוף שממנו נברא העולם: ועמודי שש. שיש לו שם קיום: אדני פז. הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון. הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים. שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

כתרצה

ספורנו

כאמרו אינני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: (ז) השומרים הסובבים בעיר הכוני. כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים כו' ובכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות. כהנים הגוים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: (ח) תמצאו את דודי. בתפלותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כהן השם: מה תגידו. לאומות: לו. בשבילו. כאמרו אתיא ותמהיא כו' שפר קדמוהי להחויא: שחולת אהבה אני. הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון דילא יפלחון לא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי בזה תמהו כל האומות ואמרו: (ט) מה דודך מדוד. מה ההבדל אשר בין זה האלה לזולתו מאלהי העמים שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים. בהשכל ובחכמים ופרישות באופן שהיי ראוי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו. להגיד אמונתך עמו עד מות: (י) דודי צח ואדום. הוא צח כלו בהיותו מיטיב במדת רחמי על כל מעשיו עם היותו אדום במדת הדין ואין זה מפועל שום עלה שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעלתו באמת היא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום כו' יורה על היות מציאותו מציאו' רצוני ושכלי עלה משכיל נבדל מהמו' זולתו פועל בהכרח סדרו ומלותו בלבד וכן הוא בהכרח: דגול. נודע לבעל דגל נלחם היכולת: מרבבה. מרבבות קדש עושי רצונו: (יא) ראשו כתם פז. ומאומו' ומדת רחמיו הוא כי כאשר דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם. כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח"ו וכן יקרה ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה' ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקורי התועים: קוצותיו. יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי: תלתלים. מספרים עניני חכמי הדורות שנגדם לבם בדרכי ה' וצדיקים ילכו בם כמו עניני האבות וזולתם שהיו ללבון: שחורות כעורב. וכמו כן מספרים עניני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: (יב) עיניו. וכמו מספרים עניני המורי' לצדקה שהם כמו עיני' לזולתם בענין הצבות: כיונים על אפיקי מים. להשקות ממעיני תשועת עולמים: רחצות בחלב. את זולתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: יושבות על מלאת. שכל תכלית מכוון בפעלת' היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמרו התהלך לפני והיה תמים: (יג) לחיו. וכמו כן מספרים ענין לחיי המגיעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים. הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו הנביאים לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו. בדבור ראשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו: שושנים נוטפות מר עבר. שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדי' מהר חורב ובכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: (יד) ידיו. אלות וקשרתם לאות על ידך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש. בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה' בפיך: מעיו. המעים המתוקים מאתו במצות אסורי מאכלות הם: עשת שן. מנוקים מכל טומאה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו: מעלפת ספירים. ובזה תהיינה תכונות הנפש המיוחדים והנפשיים בהם מוכנות לשרת את העלם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר: (טו) שוקיו. פעלות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מלותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. שהאדנים נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען ילמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה: מראהו. לראות את פני האדון ה': כלבנון. הוא נכבד מכל ראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים. וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: (טז) חכו ממתקים. כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך. וכלו מחמדים. וכל המכוון הוא למען נשיג חיים

נצחיים

רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָֽם׃ ו א אָ֚נָה הָלַ֣ךְ דּוֹדֵ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים
אָ֚נָה פָּנָ֣ה דוֹדֵ֔ךְ וּנְבַקְשֶׁ֖נּוּ עִמָּֽךְ׃ ב דּוֹדִי֙ יָרַ֣ד
לְגַנּ֔וֹ לַעֲרוּג֖וֹת הַבֹּ֑שֶׂם לִרְעוֹת֙ בַּגַּנִּ֔ים וְלִלְקֹ֖ט שֽׁוֹשַׁנִּֽים׃
ג אֲנִ֤י לְדוֹדִי֙ וְדוֹדִ֣י לִ֔י הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃ ד יָפָ֨ה
אַ֤תְּ רַעְיָתִי֙ כְּתִרְצָ֔ה נָאוָ֖ה כִּירוּשָׁלָ֑͏ִם אֲיֻמָּ֖ה
כַּנִּדְגָּלֽוֹת׃ ה הָסֵ֤בִּי עֵינַ֙יִךְ֙ מִנֶּגְדִּ֔י שֶׁ֖הֵם הִרְהִיבֻ֑נִי
שַׂעְרֵךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽעִזִּ֔ים שֶׁגָּלְשׁ֖וּ מִן־הַגִּלְעָֽד׃ ו שִׁנַּ֙יִךְ֙
כְּעֵ֣דֶר הָֽרְחֵלִ֔ים שֶׁעָל֖וּ מִן־הָרַחְצָ֑ה שֶׁכֻּלָּם֙ מַתְאִימ֔וֹת
וְשַׁכֻּלָ֖ה אֵ֥ין בָּהֶֽם׃ ז כְּפֶ֤לַח הָֽרִמּוֹן֙ רַקָּתֵ֔ךְ מִבַּ֖עַד
לְצַמָּתֵֽךְ׃ ח שִׁשִּׁ֥ים הֵ֙מָּה֙ מְּלָכ֔וֹת וּשְׁמֹנִ֖ים פִּֽילַגְשִׁ֑ים
וַעֲלָמ֖וֹת אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ ט אַחַ֥ת הִיא֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י
אַחַ֥ת הִיא֙ לְאִמָּ֔הּ בָּרָ֥ה הִ֖יא לְיֽוֹלַדְתָּ֑הּ רָא֤וּהָ בָנוֹת֙
וַֽיְאַשְּׁר֔וּהָ מְלָכ֥וֹת וּפִֽילַגְשִׁ֖ים וַֽיְהַלְלֽוּהָ׃ י מִי־זֹ֥את
הַנִּשְׁקָפָ֖ה כְּמוֹ־שָׁ֑חַר יָפָ֣ה כַלְּבָנָ֗ה בָּרָה֙ כַּֽחַמָּ֔ה
אֲיֻמָּ֖ה כַּנִּדְגָּלֽוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּ֤ת אֱגוֹז֙ יָרַ֔דְתִּי לִרְא֖וֹת
באבי

מסרה ירושלם, ח"ו. ו ב לערוגת, ג' כ"כ בלי' פי' גם במולם וס' גת בפס'. לרעות, מ"ו. וללקט, ח"ו ול'. ג הרועה, ג' מלא בלי'. ד יפה, חס' קמולה. כתרצה, ל'. נאוה, ד'. כירושלם, ח"י ול'. אימה, ב'. ה שהם, ס' בטעם. הרהיבני, ח"י וס"ו ול' כ"כ. שערך,-הע' במול לבד. שגלשו, ב'. מן הגלעד, ל'. ו שעלו מן הרחצה, ב' ובסי'. שכלם, ב' וס' בסי'. מתאימות, מלא דמלא. ח ושמנים, ב' ח"ו בכתובים. ועלמות, ל'. ט יונתי, ג'. תמתי, ב'. ברה, ה' כתיב ה'. ויאשרוה, ב'. ויהללוה, ל' וחד בשערים. י הנשקפה, ל'. שחר, ח' מלעיל. ברה, ה' כ"ה. אימה, ב'. יא אגוז, ל'.

ת"א הסבי עיניך מנגדי זוהר פ' קדושים. שערך כעדר העזים בכתובות כה. אחת היא יונתי עקידה שער כא. מי זאת הנשקפה זוהר פ' תרומה ופ' וישלח. אל גנת אגוז חגיגה יה.

רש"י

המשולים למים: רוחצות בחלב. כשהן שופטות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאה של עולם ומושבות בכל הארץ שופטות טובים ורעים. ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כמו שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו' חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראן עינים והעי' לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מנקים עניין בחלב של תורה ומלבנים סתריה ותמותיה: יושבת על מלאת. מיושבים דברים על אופניהם. ד"א עיניו עיניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלובנות כחלב כמו שפירשתי: לחיו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה. גלילי זהב. אלו הדברות שהן הנחמדים מזהב ומפז רב. א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממלאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעלפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז. אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר נחא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית יובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוטה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה' איש על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה. אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יח) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) אנה הלך דודך. מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו: לערוגות הבשם. מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות לאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקט שושנים. שומע ומקשיב לדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כעניין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקדוש ברוך הוא מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלם: אימה כנדגלות. חיילי מלאכים אימתך מוטל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה וערבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי מתחמץ ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבני. הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת אישונייר"ש בלע"ז והדוגמא כך הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובי' שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: (ו) שניך. קציניך וגבוריך שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקודש כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשר'. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו שלשה. בני יעקב שנים עשר. בני עשו שש עשרה. בדברי הימים. הרי ששים. ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמנים פלגשים. נח ובניו עד אברהם תולדות יוצאי התיבה שמנים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה בגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגו' השוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתם הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. את ישראל בגדולתה. ויאשרוה. ומה הוא קילוסך מי זאת הנשקפ' עלינו ממקום הגבו' לנמוך קרויה השקפ' כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: (י) כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות. איומה בגבוריה כמדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים מצאה בך: הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני ת"ח ומופרים וטובים:

הנצו

וסנן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מלין עובדין טבין הברמונין: (יב) לא וכדו אתגלי קדם יי די אנון צדיקין ועסקין באוריתא אמר יי במימריה לא אוסיף למכבנהן ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנן ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמין בעובדיהון לאברהם אבוהון: (א) שובי תובי לותי כנשתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אוריתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאן בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה: (ב) מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאן כיהרין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא: (ג) שרוך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמא דעיברא מתפרנס מן פרתיה במעינא דאמיה בהיך באוריתא כאוגנא דסידרא במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא ולא חסרין פתגמי אוריתא תדירא מפומיה היכמה דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאדר סגלגל ואוצריהון מלין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסינו לדון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנישתא רבתא דמתילין לערדין בגין די יהי להון חילא למעסק באוריתא יימם ולילייא: (ד) שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילן לתרין אורזילין תיומא טביא: (ה) צוארך ואב בית דינא דדאן דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחיב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספריך מלין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין למימני חושבני עבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא די בנא מצדתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למימני כל מגדלין די בדמשק: (ו) ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אנון מסכנין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסידותא דיעקב דקלף על חוטריא ברהטיא: (ז) מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבו לי עליך ית ניר מלכותי כעדן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמין באנפיך כתפנוקין: (ח) זאת ובעדן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידידהון מתפרשין בלולבי דתמר וקומתהון כדקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא

אבן עזרא

אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאת' כולכם לראותה כאשר תראה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך. וענין חמוקי ירכיך. שהיו מכוסים בבגד מצוייר במיני מלאים: שררך. והענין בשרך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה השרר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור השהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים. אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה:

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני. אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט. נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים וישרים. אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שגלה הנה שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל: שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון: וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה: בטנך. סנהדרי קטנה: ככרמל. יש אומרים הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן:

הפעם הראשונה

(ו) ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם

ספורנו

אגוז ירדתי. מצאתי עשרה יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים להשראת שכינה: לראות באבי הנחל. מכל מקום ירדתי שם על חגי זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שנשארו בבבל: הפרחה הגפן כו'. אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה' להשרות שם שכינתי: (יב) לא ידעתי נפשי. משיבה עדת ה' הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב. שבחרתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשבו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הקדוש בארצו למען תשרה שכינתו בתוכנו ויוליכנו קוממיות: (א) שובי שובי השולמית. והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה' כאמרם שובו אלי ואשובה אליכם הוי הוי ונוסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה בך. ובהיותכם בארץ ה' תשרה שכינתו בתוככם ובכן נחזה כי נמלא חזון מה' ולא תהיה חתימת חזון: מה תחזו. הנה אמרתי לנביאים מה תחזו שאמנם תוכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחנים. כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה כלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: (ב) מה יפו פעמיך. והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרויחו בבאכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך. שהם סתרי תורה וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידים כל הגוף והם בלתי גלוים שם באמת כמו חלאים מעשה ידי אומן. שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: (ג) שררך. סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר. כחצי גורן עגולה ובידם להסביר כל מחלוקת: אל יחסר המזג. הכרעתם בין החולקים אל לא תחסר ביניכם בני בבל כי אמנם עתה בטנך. תופשי התורה שהם כמו בטנך שממנו מזון וכח קיים לשאר הגוף הוא כמו: ערמת חטים סוגה בשושנים. שאין שם דבר מזיק להיות לאחרים אלא ערמו' ערמות עד היות תורה כשתי תורות: (ד) שני שדיך. נשיא ואב בית דין: כשני עפרים. הנלחמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' במסכת הראשוני' נשיאים והסכים להם אבות בית דין. וכל זה אפשר התקון אם תהיו בכלכם בא"י ותשרה בם שכינת האל יתעלה: (ה) צוארך. כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן. שהוא חשוב למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפוח זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מצרה אל ארצות הגוים מגזרת יראי המלך ושריו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ היתה: כמגדל הלבנון. שהוא במבחר ובטבור ארץ ישראל אמנם הוא: צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כן הם בהיותם בארץ היה לבבם פונה ללכת חוצה לארץ מדעת יושבי בה: (ו) ראשך. המלך הוא: עליך ככרמל. כמו ראש שבולת לחם המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל מלכות הרשעה: ודלת ראשך. נשיא מלכות שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן המורם על מעלת לובשו כן הוא היה מורם על מעלת מלכות הרשעה על ישראל: מלך אסור ברהטים. כי אמנם המלך הי' משועבד למלכי' המלכו' ביד הרומי' ובכן: (ח) זאת קומתך. מעלתך: דמתה לתמר. שהוא גבוה ופריו מתוק בטעם רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר הריח ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך משתררי' על הצבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך. המורי' בעם

וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה
בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ
אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי
לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ יא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי
תְּשׁוּקָתוֹ׃ יב לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃
יג נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח
הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃
יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים
חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ
כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ
גַּם לֹא־יָבוּזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגֲךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי
תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃
ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי
אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם מַה־תָּעִירוּ ׀ וּמַה־תְּעֹרְרוּ
אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־
הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ

עוררתיך

מסרה לאשכלות, ל' מו"ס. ט אחזה, ל'. ויהיו נא, י"ס. כאשכלות, ל'. כתפוחים, ל' וחד בתפוחים. י כיין, י' בלי'. הולך, ל' מלא. דובב, מ"ו ול'. יא ועלי, ה'. תשוקתו, ב' ואליך תשוקתו. יב נלינה, ה'. פתח, ב' כי יחכו. הנצו, הלדי רפי והמלה מלרע. הרמונים, מ"ו. שם אתן, ג' בלי'. דודי, ד' תכינה בפתח ומ"ו. יד הדודאים, ל'. ח א כאח, ב' כרע. יונק, מ"ו. אשקך, ל'. יבוזו, ב' ול' חסר. ב אנהגך, ל'. הרקח, ל'. אשקך, ל'. מעסים, ל'. רמני, ט' חסר בלים'. ג תחת, ל' מן זוגין. ד ירושלם, מ"י. תעררו, ל' חסר. עד, י"ס בטעם. שתחפץ, ג'. ח מתרפקת, ל'. דודה, ל'.

ת"א אמרתי אעלה בתמר שם נג. והכך כיין הטוב יבמות לו סנהדרין ל בכורות לב זוהר פ' שמיני. אני לדודי זוהר פ' לך לך. לכה דודי נצא השדה עירובין כא. נשכימה לכרמים שם. הדודאים נתנו ריח עירובין כא זוהר פ' ויחי. מי יתנך כאח לי זוהר פ' וישב. אשקך מיין הרקח ברכות נע. שמאלו תחת ראשי זוהר פ' בראשית. תחת התפוח עוררתיך סוטה יא.

רש"י

ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בך בין העליונים של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמנתי את דברי שלא תפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישני' אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחש פרומי"ר בלעז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים וכנץ שסביבותיהן נופל. הכלו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד"א צפנתי להראות לך שקיימתם: (א) מי יתנך כאח לי. שתבוא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו (בראשית נ') וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך הובבת לחזור אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נכנים: עסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננ' דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקא חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב משבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו

שם

אבן עזרא

שם המים: ודלת. בלשון ישמעאל קנה השער: (י) בסנסניו. אין לו דומה והוא למעלה ששם הפרי: (ט) למישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים: דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה: (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה טוב לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל. כענין כרמל וכארגמן בעין או באף: וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר המושקים. מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר: אחזה בסנסיניו. ויראה בשדיה ויריח אפה שהיא כתפוחים: וחכך. הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים ויריחו הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים. ועלי תשוקתו. לעשות חפצו:

הפעם השלישית

(ד) שני שדיך. שתי תורות: (ה) צוארך. המלך המשיח: עיניך. הם הנביאי' שהיו בתחלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו': אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: (ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך. זהו אליהו: מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד: (ז) מה יפית. שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: (ט) וריח אפך. הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: (י) וחכך. הם המשוררים: (יא) אני לדודי. כי חלק יי' עמו:

הפעם הראשונה

(יג) את דודי. אושבי או ריר הלשון: (יד) הדודאים. צמח כדמות צורת אדם: (ב) ת"י תלמדני. מוסב על האם: (ה) מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן עניני בלשון ישמעאל: חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה:

ועתה

כאתכלא דענבין: (ט) אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי יכהל למקם בנסיונא הדא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחן אף אנא לחנניא מישאל ועזריא אי יכהלין למקם בנסיונהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילין לאתכלין דענבין ושומהון דדניאל חנניא מישאל ועזריא אשתמע בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגנתא דעדן: (י) וחכך אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמה די קבל עליה אברהם אבונא דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמה דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכי חזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא די בבקעת דורא: (יא) אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכינתיה ביני ועלי מתיה ובעדן די אנא סטיא מן אורחתיה מסלק שכנתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואנון שלטין בי כגבר דשליט באנתתיה: (יב) לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנשתא דישראל בבעו מנך רבון כל עלמא קבל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובפלכי עממיא: (יג) נשכימה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילין לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא דצדיקיא דמלין פקודיא כרמנא אי מטא קצא למסק לירושלם למתן תמן שבח לאלהא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין: (יד) הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יתאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסקין בפתגמי ספריא ובפתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גנזית לך: (א) מי יתנך בההיא זמנא אתגלי מלכא משיחא לכנשתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל אתא תהא עמנא לאח ונסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמה דיניק ינקא בתדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שום אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוו מבזין לי: (ב) אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעלינך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פרי דאתעתדו לצדיקיא בגנתא דעדן: (ג) שמאלו אמרת כנשתא דישראל אנא בחרתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דדשי תולתא לקבל תיקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: (ד) השבעתי יאמר מלכא משיחא משביע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעממי ארעא למפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג אתעכבו פון זעיר עד די שיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון: (ה) מי זאת אמר שלמה נביא כד יחון מיתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מיתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוכיא מלרע לארעא ונפקין מן תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין לסהדיהון רמין היכמה דרמי גבר אבנא בקלעא בכן יימרון כל דיירי ארעא מה הוא זכותא דעמא הדין דסלקא ארעא רבא רבבן ביומא דסלקת מן מדברא לארעא דישראל ומתפנקין על רחמי מרהא ביומא

ראתחמת

אבן עזרא

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה. באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימ' ובמקו' הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך. וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים. המחברות פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהי' לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניינה דבר שירקח יותר מיין: רמני. הוא הריר שתחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי: מי זאת עלה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן. הראית לעולם נערה שעלת' מן המדבר תדבקם להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומ' לי שלא הרתה אמך ויחונה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחלה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

הפעם השלישית

לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין. והנה תראה שהדודאי' נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומר המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה: מיין הרקח. הוא ניסוך היין: שמאלו. עולות הערב והבקר. אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עלה מן המדבר. וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל וממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור וישן ולא הערתיך כי אם בתפלתי כענין תפוח זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאילו הם הולידוך:

רשפיה

ספורנו

דומים לאשכלו' של תמר שבהם תמרי' רבים ומעטי התועלת כן הם מלאו חכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלים ומשלי כובסין וזולתם: ובכן אמרתי אעלה בתמר. אחזה בסנסיניו לתלוש אותם ולהשחיתם: (ט) ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך. במעשיות: כתפוחים. בעל ריח עם איזה מזון: (י) וחכך. בעת הוכוח: יהיה נא כיין הטוב. ביין הגפן הטוב באופן שיהיה חכיך: הולך לדודי למישרים. מכוין למצא חן בעיני דודי. בבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישני'. ויהיו דבריו בהזכיר דברי חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: (יא) אני לדודי. משיבה עדת ה' אל לכה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו כו' כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו. כאמרו יחכה ה' לחננכם כו' ובכן אני אומרת: (יב) לכה דודי. צא מגלות שעבוד מלכיות: נצא השדה. לשוח בשדה בקבוץ גליות: נלינה בכפרים. כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: (יג) נשכימה לכרמים. נתבונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן כו'. אם יש יוצא למשנה ולתלמוד בעיון ובמעשה: שם. בצאתי משעבוד מלכיות: אתן את דודי לך. אראך אהבתי את שם קדשך. כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות: (יד) על פתחינו. בתי מדרשות: כל מגדים. בעיון ובמעשה: חדשים. דברים שהבינו חכמי הדור מקדם: גם ישנים. שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך. בפרהסיא: (א) מי יתנך כאח לי. מי יתן והשיג דרכי טובך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מי ראה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך. באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות היה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי. שלא יחשבו שיהיו מעשי ליוהרא. ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי. אזכה להשבות שכינתך בבתי מדרשו' כאמרו ובלא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש כו': (ב) אשקך. ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח. בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסיס רמוני. וכמו כן בפעולות ההמון במעשיות: (ד) השבעתי אתכם. שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבטל ובכן לא יעקר מגלתי: (ה) מי זאת עולה מן המדבר. יאמר האל ית' מה היה לה לזאת העולה משעבוד מלכיות באורכו' העתים שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד: מתרפקת. מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה. על אודות גלות המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים ומפלים כאמרה שלא: תחת התפוח. בהיותי גבוהה ומלוכלכת בצל שדי כמו בצל תפוח בעצי היער: עוררתיך. השתדלתי בתפלותי להביאך: שמה חבלתך. כמו הרה תקריב ללדת: אמך. קהלת יעקב: ילדתך. עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה למציאותך ולהגלותך

עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃
ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־
עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ
רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת
אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ
אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ ח אָחוֹת
לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ
בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ
טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃
י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו
כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל
הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ
אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים
חֲבֵרִים

י"נ"א שַׁלְהֶבֶת יָהּ

מסרה חבלתך, ל'. ילדתך, ב'. ו שימני, ל'. כחותם, ג' ומ"ו. כמות, מ"ו. כמות, ג'. כשאול, ג' ומ"ו. רשפיה, ל'. רשפי, ב' חד רפי שמה שבר. ז יוכלו, י"ח. ישטפוה, ל'. יבוזו, ג' חד חסר חד מלא. ח אחות, ג'. חד חסר. נעשה, ב' בסי'. לאחותנו, ד' ומ"ו. ביום, חד מן ג' דגש ומטעין בהן. שידבר, ל'. נבנה, ה'. טירת, ל'. נצור, ל' ומל' נצור בחולם. כמגדלות, ל'. כמוצאת, ל' והכלי בשוא וה"א לכויה. יא לנטרים, ל' דגש. יבא, ה' חסר. אלף כסף, ג'. יב האלף, ג'. לנטרים, ל' רפי. יג היושבת, מ"ו.

ת"א שימני כחותם על לבך תענית ד' זוהר פ' ויחי זוהר פ' משפטים סוף דברי הקבלה ופ' מצורע. מים רבים לא יוכלו לכבות סוטה כא זוהר פ' תרומה ופרשת מצורע ופרשת פינחס. אם יתן איש את כל הון ביתו שם. עקרים מא פ' לו. בוז יבוזו לו שם. אחות לנו קטנה ושדים פסחים פז קדושין מט. מה נעשה לאחותנו זוהר פ' יתרו. אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף יומא ט סנהדרין כד. אני חומה ושדי פסחים פז בתרא ז'/ח. אז הייתי בעינין פסחים פז בסוטות עם. זוהר פ' בהעלותך. ברמי שלי לפני האלף לך שלמה שבועות לה. היושבת בגנים חברים שבת קג בתרא עה.

רש"י

שם היתה לך לאם: חבלתך. לשון חבלי יולדה. חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י') בני יצאוני יצאו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה שאהבתיך על כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ונתגרו בי האומות בשבילך. קנאה בכל מקום אינפ"רמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם. טעם הזקף הגדול שנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים. לא יוכלו לכבות את האהבה. על שהיא בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו. בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל ט"ז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה. כשהאומות מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה כולה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר (ישעי' ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלם שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע י"ב) מבעל גד בבקעת הלבנון: נתן את הכרם לנטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות: איש יבא בפריו. כלומר שיכלו לגבות ממנו גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים: האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור: ומאתים לנטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ירמיה ט"ו) תחת הנחשת אביא זהב: לנטרים את פריו. אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין ההדיוט מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתי' הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חביריך בני אלהים. דומתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שאמר (איוב ל"ח) ברן
יחד

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוקת בין אנשי המקרא אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: (ט) נצור עליה. לשון נקבה על משקל. מה היולדת בזאת. והמלה מן מלא ונעלם האלף כמנהגו: (יא) בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה הקבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בנייניו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק:

נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך. וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנו נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה לחופה: אם חומה היא. אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראוים לכלה: ואם דלת היא. שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנה במצור ונסגור עליה שלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יצא לראותה. אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע"פי שדי נכונו בתולה אני. אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום כי בתחילה נקרו בי ועתה מצאתי שלום עמכם. ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדים כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן
אלא

דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אוריתא ובהיא שעתא עתידא ציון דהיא אמן דישראל למילד ית בנאה וירושלם לקבלא ית בני גלותא: (ו) שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לריבונהון בבעו מנך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלין ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגיהנם קנאתא דעמא מקנאן לן ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאשא דגהנם די ברא יתיה יי ביומא תנינא לבריית עלמא לאוקדא ביה פלחי פולחנא נוכראה: (ז) מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אלולי מתכנשין כל עממיא דמתילן למוי דימא דאנון סגיאן לא יכלין למטפי ית רחמי מנך ואי מתכנשין כל מלכי ארעא דמתילין למוי דנהרא דנגדא בתקוף לא יכלין למחי יתיך מעלמא ואלולי יהב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה כפיל לעלמא דאתי וכל ביזתא דיבזון מן משריתיה דגוג יהי די ליה: (ח) אחות בעדנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אלן לאלן אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכותהא ומלכין ושלטונין לית לה למיפק לאגחא קרבא עם משריתה דגוג מה נעביד לאחתנא ביומא דמלילו אומיא למסק עלהא לקרבא: (ט) אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כאושא בין עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כנדבכין דכספא ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמה דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו אי מסכינא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אוריתא דעסקן ביה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקבל אומיא כארזא: (י) אני מתיבא כנשתא דישראל ואמרת אנא יי תקיפא בפתגמי אוריתא כשורא ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זמנא תהי כנשתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא: (יא) כרם אומא חדא סלקת בעדביה דמרי עלמא דשלמא עמיה דהיא מתילא לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דיהון נטרין יתה היכמה דאריסא נטר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופלג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עשר שבטין על מימר פומיה דאחיא דמן שילה די הוא גברא רבא: (יב) כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי אידו שליט בעשר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימין יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה: (יג) היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנשתא דישראל בסוף יומיא את כנשתא דישראל דמתילא לגינתא קלילא ביני אומיא ויתיבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמוהי אשמיעני אוריתא

קל

אבן עזרא

אלא מאמר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים: כרם היה לשלמה. חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף:

הפעם השלישית

שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם. וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולים וכמוהם רבים: אם יתן איש. כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה יי' תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי' אמרות טהורות: אחות לנו קטנה. תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה. ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלם: אם חומה היא. אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת נבנה לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא. שלא סוגרה נעולות ופתחה לכל נכר עליה ונמנעו שלא תבא אלינו. ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה הנו לו אז יהיו כל ישראל בשלום: כרם היה לשלמה. הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא קצב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל. וענין אלף כסף. עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף:

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזר' מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כשאת יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תריעי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים:

נשלם הפירוש מהפעם השנית:

הפעם השלישית

כרמי שלי. אמר שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני. האלף לך שלמה. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן. אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך. ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם:

ספורנו

וזה כאמרו לאל ית' בתפלותם: (ו) שימני כחותם על לבך. לזכרני בביאת משיחך: כחותם על זרועך. לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים: כי עזה כמות אהבה. כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אע"פ שאין מעשינו טובים: קשה כשאול קנאה. בלבנו המקנא על דבר כבוד שמך: רשפיה. בלבנו כאש בוערת עצור' בעצמותינו: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות. בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו: ונהרות. מלכי האומו': לא ישטפוה. ברב מתנות' ואיומיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אומנם אם יתן איש את כל הון ביתו כו' שאין דבר כערבה אצלנו: (ח) אחות לנו קטנה. משיב האל ית' הנה את מצטערת על אחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפי' בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה. ואותם המעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכיחים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו. אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: (ט) אם חומה היא. הנה אם יהיה זכות' מספיק להגן על דורם: נבנה עליה טירת כסף. נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא. שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז. נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: (י) אני חומה. משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מצרת האויבים: ושדי. חכמי התורה: כמגדלות. כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בתפלותם: אז הייתי. ובכן הייתי אפי' בגלות כמוצא שלו' גם שהיתה עת צרה. לכן עתה בקבוץ גליו' ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו: כרם היה לשלמה. משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש: בבעל המון. בארצות הגוים בגולה כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים. לחכמי הדור: איש יבא בפריו אלף כסף. כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה יגדיל תורה ויאדיר והנה כרמי שלי. אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהלאותו כי לא השתדלו להרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: (יב) האלף לך שלמה. משיבה עדת חכמי הדור לאל ית'. אין לאל ידינו להרבות ברצונך כי זה מוטל אתה לבדך: ומאתים. אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידנו: (יג) היושבת בגנים. משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חברים מקשיבים לקולך השמיעני. השמיעני אותי קול שבחים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני

להם

חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

חזק

סכום פסוקי דספר שיר השירים מאה ושבעה עשר. סימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי. ופרקיו שמנה והרמז נגילה ונשמחה בך. והציון נרד וכרכום:

מסרה הכרים, מ"ג קדמה ומ"ת ב' כאים אחד. השמיעני, ב' ובפי'. יד ודמה, ל' ואחד דמה.
ת"א ברח דודי ודמה לך לצבי שבת סג.

תרגום

בְּכָל מַלְּיָךְ בְּעִדָּן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וְאַרֵי מַסְכִּים לְכָל מַה דִּי אַתְּ עָבְדַת׃ (יד) ברח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמִי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא חֲדָא מְסָאֲבָא וְתַשְׁרֵי שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִדָּן עָקְתִין דִּי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִּי בְעִדָּן דְּדָמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִיץ וְעֵינָא חֲדָא יְהֵי פָּתִיחַ אוֹ כְאוֹרְזִילָא דְאַיָּלָא דִבְעִדָּן דְּעָרִיק מִסְתַּכַּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵא מַשְׁגַּח בַּן וּמִסְתַּכַּל בְּצַעֲרָן וּבְסִגּוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִּי תִתְרְעֵי בָן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתַעֵל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יְסַקּוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין׃

רש"י

יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

נשלם פירוש שיר השירים. תהלה ליוצר אורים:

ספורנו

להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמהם בתורת ה': (יד) ברח דודי. משיבה קהלת יעקב כלה אתה. דודי המשיח מאחר שהלון המלך הקדוש להרבות ת"ח מכל אתה. ביאתך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל להלון לפניו: על הרי בשמים. הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם הסנהדרי גדולה:

כאשר הקדמתי בתחילת תורת כהנים טעמי קרבנות מלבנו עובדי' ספורנו ע"כ אני מסיים ג"כ עם מאמרי **רבנו ר' אברהם ן' עזרא** אשר הביא **בספר העצמים** וזה לשונו:

אמנם מה שנאמר מהעולם העליון על הכוחות השם. והם הכוחות הנפשות הוא על ד' פנים:

הראשון בהשגה שכלית ובלי הצטרך לאחד החושים אלא לזכור שם המושג המורה אמתת פועל מפעולות הבורא י"ת. ותעשה בו פעולות ומעשים לגודל כח השם. ומהירות פעולת וממשלתו בכל היסודות והטבעים וזהו ענייני השמות שהם עתה אצל ההמון בהפך האמת ורחוק ממנו.

והפן השני הוא אצילות כבוד השכלים הנפרדים על הכח השכלי עד שיתעלם בעלמותם. ויצטייר בצורתם. ר"ל צורת השכל ויסוד שכלי בתכלית מה שבכחו לשוב להיות משיג ומשער ומרגיש ומבין הדברים בעת דיס ולדמות הדברים במבחן הדמיון והזך והשלם מלתאות כל מה שיכול להיות. והאצילות והשגה הזאת יקנה במדות הגשמיות והשכליות בפועל כי יוסיף באיש הנאצל עליו דעת ושכל ויותר מאשר עומד והוכן אליו קודם. ומאשר הי' מוכן בטבעו בתחילת בריאתו. כי לא יתכן האצילות ההוא אלא למי שנזדמן לו מתחילת הוויתו מזג נכון לקבל אותו הכח. ולהוציא לפועל בהתבונן ובהתעתד לכך. וישאל בכמו עניינים שיתבונן מהם דברים רבים שאין ביכולת אדם זולתו לדעתם. ולא שיתבונן מהם מה שהוא יבין בשום פנים בעולם. וזה הרואי הוא עליון שבכל הרואים במעלה. והוא השכל הפועל שקראו שכינה. ובו ישיג המולידו הבורא י"ת. והוא ילמדו בעת התבודדות ובחלום ברמזים. הם אליו כמו תשובות על שאלותיו ממנו. והוא יפרשם ויסדרם בהקיץ בסדר ועניין המיוחד והמובן בלשון אנשי זמנו. ובמשלות. והמלות הכוונות והשתמשות באותו הלשון והמנהג הנוהג בו. ולא לדבר בו במעלה עליונה מן הנאצלים מזה הרואי והם הנביאים.

ויש נביא שנאצל עליו בהקיץ מבלי שיאליאהו. או ילדם ואם לא יהיה יודע ובקי בצורתו ובעבודתו וקרבנותיו יהרגהו. ולא מצאנו אחד מן הנביאים שלם בזה העניין כמשה ע"ה. וע"כ נאמר בו שהי' מתנבא באספקלריא המאירה. והנביאים האחרים באספקלריא שאינה מאירה. והטעם כי הוא היו נאצל עליו בהיותו בהקיץ. וזה למיעוט התעסקו בדברים החושים. והאחרים לא כן כי הם היו מתעסקים בענייני העולם. נוסף למה שלא היו מעותדים כמוהו. ולכן לא נאצל עליהם בכל עת ולא על הצורה שהי' נאצל על משה ע"ה. רק בחלום. או במראות מבהילות ומפחידות. וכבר אמר על שם ארסטו' שאמר דבר. וזה נוסחו. אמנם השמות האלהיות שהם הכחות ההוות מכח שמותיו אשר הם השכלים. והכחות השמימיים מסודרים מעלה תחת מעלה כמלך והשופט. ומה שתחתיו מן השוטרים. ומה שתחת השוטרים הם השמשים העושים מלאכתם. כי כאשר יגבר על הרוחניים כח המורידים יקומו למטה לעשות מה שיבוקש מהם ויהרגו המורידים כשלא יהי' בקי לעשות הצורה הנכונה לכל רוחני ורוחני ככל הצריך לו. מהמקום. והקטרת. והקרבנות. והמלבושים. והמאכלים. והמאמרים. וזה וכדומה לו כל מי שהשיג איזה מעלה מהם. יהיו עניינו עמו. כאלו מדבר עמו בקול מבלי שישמע לו. ומבלי הגה. יבין ממנו רמזים כנגד עניינים אשר ידרוש ממנו. והבראות כנגד העניינים המבוקשים. ועלות שיצא בהם ממבוכתו. ועניינו. וצרתו. ותעורר אותו לדברים עמוקים יפרשם הוא בהקיץ. ויסער אפשרות היותם ואמתתם. וזה ג"כ יהיו בעתודים גשמים ומחשביים עם מה שזכרנו. מן ההקטרות. והמקומות הראוים לו. ולפעמים לא ימצא לו עניין ולא אפשרות בכל אלו התנאים לבלבול דעת ומחשבה או מקרה שיארע באמצע ויהיו נבוך מבוכה חזקה ויעזר להורידו ויתכנן לו בעת שמסתפק לו העניין. ויסתתר ממנו הן שישמע לו ויתיר לו ספקותיו אם לאו. וכבר אירע כזה לרבן של הנביאים ע"ה על מי מריבה וכבר רמזתי לך בפסוק ודברתם אל הסלע וזולתו.

והפן הג' הוא למטה מזה במעלה. ואף כי תוכן המעשה אחד והוא הורדת רוחניות הכוכבים. וזה כי יעבוד המוריד כח הכוכב המושל על מולדו וילבש המלבושים שהם מחלקו. ויאכל המטעמים שהם מחלקו. ושיעיין אליו ויביטנו בהיותו בנקודת גובהו והוא באמצע השמים ואויר בהיר צלול עלמו. ולא יעבר כוכב אחר ויקטירון הקטורת אשר מחלקו. ויקראוהו בקריאות הנאותים לפעולותיו כמו שיקראו לשמש שהוא המאיר והמושל גדול בממשלה והדומה לזה. ולמאדים שהוא הגבור והנוקם ומשדד הממשל והדומה לו. וירבה התחנה אליו. והכונה. ויראה הרוחני ההוא עצמו בצורה אחרים. וישאלנו. וידבר עמו בקול שיהיו כהגה שיבין ממנו רמיזות והערות. ישתכל בהם וישיג מבוקשו. ולפעמים יתן לו מתנות. ומורה לו מקומות

שנתם

שבהם מממונם. ואלה הרוחניות כלם יארע בעת הורדתם מבלי דעת ועתוד אימה וחשכה. ומות. ותרדמה. ושנוי צורה או חכמות או אלמות או עורות או בעל אברים. ולפעמים שריפה כמו שיקרה מאבני אלגבים השורפים וזה כשיהיה מטבע החום. או קפאון כשיהיה מטבע הקור.

והפן הרביעי והוא השפל והשם במעלתו והוא שיתקדם באויר מכח רוחניות אלה הכוכבים. רוחות אחרות שהוות בעולם ויבואו לבעלי חיים בדרך העתים. ותלייר להם בצורה מלורות בעלי חיים המורה עליו הכוכב הנאצל ממנו. אם מנוגה יהיו במואר אשה. ואם ממאדים בצורת פרש או איש מלחמה או כגוון האש תחזור על האדם ותודיענו בדברים שיהיו מהם אמת. ומהם שקר. ורוב מהם מה שנאצלת על בעלי חיים שנתחברו אבריו ונרכבו בתחילת הבריאה במזג אותו הכוכב ותהיה צורת המזג ההוא נוטה לסגולות רוחניות אותו הכוכב ואלה הרוחניים הרעים נאצלים מן הרוחניים הקדושים כאצילות הצל מן הגשם ואין צריך להם עתוד ולא הורדה רק הוא מתדבק במי שיפגע מאשר מדמה להם בצורת מזגו. ולפעמים תבוא לזולתו כשיורידהו והם הנקראים שדים. וברוב ישבם צורות בעליהם ויבטלו איבריו. ויחליאוהו ויהרגוהו וידברו עמו ויטעון עליו בטענות ובסיבות. והוא ג"כ ידבר על לשונו בשעת העונה. ואמנם התדבקם בבעלי חיים שאמרנו יהיו בהיותו עושה שום מעשה שדרך העושים בהורדה לעשותו. והוא כן שיהיו עושה הוא מבלי כונה או בכונה. אלה הם הארבעה פנים שבהם יהיו האצילות על הכח הדמיוני ועל השכלי מה שנאצל להם מן הרוחניות עד כאן: עוד כתב הרא"א ן' עזרא ז"ל בספר העצמים והוא זה: הלא"בם והכ"וע והכלד"יים וכל האחרים שהיו קודם המבול הדעת המפורסם אצל כולם היה. שכמות הכוכבים הם פועלים בנו. והם המנהיגים אותנו לרוב פעולתם בכל הנולדות אשר בעולם השפל ושמהם התולדת קיומנו. ושהם הסבה בנו ושהם סבת העדרנו והפסדנו וזה אמת אין בו ספק שהדבר כן. מלבד מי שאלוהו ההשגחה. והיא פעולה יותר חזקה במשגחת בו. ואם הכוכב הוא מחייב רעה לבוא עלינו. תבטל אותו ההשגחה האלהית. ואם תחייב טובה "עלנו תחזיק פעולתו. ואלה הם כדמות משה ואליהו ע"ה. ולפסך היו העמים הנזכרים עובדים "הכוכבים ובוחתם ומגדילים אותם. ומשתחוים להם ביום אשר מושל בו אותו הכוכב וקוראים אותם בשמותם ויקריבו להם קרבנות. ויזבחו להם זבחים ויקטירו להם הקטורות הנאותות כפי עת היותם בכל מזל ומזל ויורידו כחותם. והלא"בם היו מכינים להם סכנות אחרות. והיו בונים להם בתים. והיו פורשים ומלביעים בהם הבגדים אשר יאותו לטבע אותו כוכב וטבע אותו מזל אשר בו הכוכב ההוא. ומי שהיו עובד לשבתאי בעת שהיה רוצה לעמוד ולבקש מלפניו הבקלחה והורדת רוחניותו היה מלפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו. והוא מזל מאזנים או אחד מהבתים שלו והוא מזל דלי. והוא המעולה שבהם. וג"כ מזל גדי. ושיהיה מיושר הסליכה ומזרחי ברבוע הזכר כחלי השמים נקי מכל רע. אז היו מכינים לו הסקטורת אשר יאותו לטבעו. וילבש בגדים שחורים אשר הם מחלקו. ומנעלים שחורים ובידו טבעת של ברזל. ויכוין לו שכלו ודעתו ויהיו בגדיו טהורים נקיים מכל טנוף. וירבה לו בלום ותפלה בעת הבאותו. ושיריח ריחיו אשר הם מחלקו. ושיאכל המזון אשר הוא מחלקו. ולא יסור מזה הדרך לעולם. והוא עושה כל מאודו לעולם להתפלל ולהתחנן לו מעט מעט עד שירגילוהו וישגיח בו. והוא עם כל זה משתחוה ומתפלל ומבקש מאחל יתברך שימלא בקשתו · ואם אחר שנשלם הפלו רוחק ממנו כל מה שאותו כוכב אינו מרחיק. יסור מעליו ולא ישגיח בו. אך יהרגנו. אע"פ שלא יהיה מבקש ממנו שום דבר. לפי שימלאהו בהפך טבעו ואינו מוכן ומזומן לו לקבל ממנו. והוא נסכה אללו. וכל זה מבואר מאד אצלם בנסיון. ולכן היה המוריד רוחניותו מתמיד בעבודתו ובעת שהיה רוצה הבקלחה ממנו על הכל שאמרנו היה מכין לו מוגמר עשוי מאבנים אשר הם מחלקו. ויעשה לו ג"כ צורה * הלול ירכיב אותו על צורתו כ"ל הצורה הנאותה לבקשתו. אם היתה בקשתו על ענין מלחמה ירכיב אותו * הסלול על צורת סוס או אריה או נחש. או אם רוצה לעלות למדרגה ירכיב אותו על כסא או הדומה לו. אבל אמרו לעשות צורתו * לפי שלא נדע לרוחני תבנית. אלא שהוא בעל גרם. והתבנית נכרא בכל נברא בעל גוף וכל בעל גוף נופל תחת תבני' גוף * לפי שיש בו אורך ורוחב ועומק. והם מרחקי כל בעל גשם. כדי שלא ירחיקהו הכוכב לפי שאי אפשר לו מבלתי שיהיה לו אחד מאלו המרחקים השלשה. ומוקדים ברחם המוגמר נקבים סביב סביב "כדי שיעבור ממנו עשן הקטורת ויעשו זאת הקטורה לעולם במקום טהור ונקי ומכל טנוף. והוא גלוי אין בו תקרה ולא מסך מבדיל בינו לשמים. ויפרשו על זה המקום בגדים שחורים ומלבושים שחורים ולנר שחור נקי כל זה מטבע שבתאי. ולא יערבו עם זה שום דבר מהבגדים ולא מן האבנים אחרים ויניח ברחם המוגמר כדי שיהיה העשן עולה ממנו ויעברהו. ואמרו שהוא מגיע העשן הקטורת עד הכוכב בחלי השמים. לפי שהקוים היוצאים *
ממנו בהיותו באותו הענין הם מגיעים עד נקודת הארץ יחתכם אור כוכב אחר. והנחנו לא באנו עתה לומר האיך היא דרך הצלחתו עד שתבקש ממני שאומר לך האיך יחמוך עליו כוכב אחר או כוכבים. וחלילה לי מזה. וגם אני איני ירא שים חשד עלי באמונתי לפי שאני מפרש אלו הענינים שאיני מדבר עם מי שלא הכירני ולא ידע אמונתי ולבי. והאיך הוא הרגל עמי מעודי עד היום הזה בין בסתר ובין בגלוי. ושאהיה מפני זה גורע שום ענין מאלו. ומעלים עיני מלאמרו או שאחשיב דברי בזה שעשיתי שלא כהוגן. לכן לא אמנע עצמי מלהעמידך על עניניו ומעשיהם. לפי שמזה תשקיף ותעמוד על תורת ישראל וענין משה רע"ה השקפה אמתית יעידו לך כל הפסוקים. כל אחד ואחד באמתות זה. ויוסיף לך בזה שאמת לך אמתותי השכל. ויסורו ממך כל הספקות. ותהיה מאמין באל י"ת ובתורתו הקדושה אמנה מופתית לא ע"ד הקבלה כמו שהם מאמינים בו ההמון. ובפרט המפידים מהם:

ובעת שהוא מעלה זה העשן מגיע עשן הקטורת עד הכוכב. ולפי תשוקת הכוכב לזה העשן ירד לו. וימשכו לעמו. ובעת שנדבק השפל בעליון נתחייב להתדבק העליון בשפל:

המשל בזה במעשים הנראים שאם נדליק ב' נרות ונניחם זה למעלה ומזה מקבילים זה לזה אם יכבה הנר השפל מהשתי נרות והגיע עשנו לנר העליון ירד האור העליון על הדרך בעשנו שעלה לו העשן וידליק הנר אשר תחתיו והנר השפל ג"כ יש לו תשוקה גדולה לנר העליון. והוא בתכלית ההכנה לקבל אורו. ויגיע לו אור הנר העליון ונדלק. וג"כ כח הרוחנית וה וא הכח הנפשי בעת שיגיע בגולמי יעבור ויכנס בו עד שיגיע למללו לפי שהפשוט יעבור ויכנס בחומרו אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו. וכשיתחבר לו והוא בלי מוכן לא יסבול אותו ויהרגהו כמו שזכרנו. ומי שירלה לעמוד על שאר הורדת רוחניות כוכבים אחרים יעמוד עליו בספרי העבודה המלרית. ומספר החכם ארסט"ו ומספר טיגא"ני הנבט"י שזה כולו כבר כאמור באלו הספרים ואין תועלת לשנותו. אמנם יחדתי לזכור הורדת כוכב שבתאי. מבין שאר הכוכבים לפי שממשלתו על ישראל ופעולתו בכלליו ופרטיו. לפי שעל דרך כל יפעל בהכרה בחלק. והאל י"ת הוא המיישר לאמת עכ"ל רא"ע: ע"כ אתה הקורא אם תבין הסקדמ' כ"ע שהורנו אשר פי' על הענין אמי ה' השוכן אתם בתוך טומאתם כי מעשה המשכן והקרבנות היו לרצאות אלות חטא העגל וכולו האי ואולי. ע"כ לא תרחיק דעת מורנו הרמב"ם ז"ל אשר שפט כי עניין הקרבנות הי' להרחיקם ממעכו"ם אשר היו לבוטים אחר עבודת מלרים. ע"ז מורהו בעלי חלים להקשות א"כ למה הי' צריך כ"כ פרטים עם הכנות ויחוד מקום. ואנשים מיוחדים. והתלבשות בגדים כ"א במאמרתו ועל כל ענין קרבן מיוחד. ובפרט אשר פירש הרמב"ם ז"ל על ענין כי כל שאור ודבש ז"ל: מפני שעובדי עכו"ם לא היו מקריבים לחם אלא שאור. והיו בוחרים להקריב הענינים הממותקים ומבלבלים קרבנותיהם בדבש. וכן לא תמלא מקרבנותיהם מלח. ומפני זה הזהיר י"ת ומקריב כל שאור ודבש. ולוהו בהתמדת המלח וכולו עכ"ל והי' נגד דעת הקורא וכי התורה הזהירה מלעשות מעשים טועים.

ע"כ היה הקרבן עולה. כולה כליל אופן הראשון מדרכי הנבואה להוריד ע"פ כח השכל ולבטל פעולת הגשם. וזה א"א אלא אחר הסרת החטא. ע"כ החטאת קודם כמאמר חז"ל מתחילה מקריב לבוא המכפר והדר הדורן. וזה רמז לא"ע סוד העולה כי הוא דרך להתעתד בו פי' לידע העתידות.

והפן הב': מדרכי הנבואה היו קרבנות קדשי קדשים אשר הי' נאכל בחלר אה"מ לכהנים מורי התורה עם זכות נפשם וטהרת גופם ומהם היו חוזים ובעלי רוח הקודש. ע"פ הפרטים הנאותים להדביק השגחת הי"ת ולהוריד דרכי הנבואה.

והפן הג' היו הקרבנות קדשי קלים אשר כולם היו נהנים מהם. כנד שמות הכוכבים והם ממולעים בין השכלים ובין בעלי הגשם ובהם מתמסך דעת עובד אלהים לאשר לא עבדו. ומהם הי' קרבן תודה עם חלת שאור והוא חלק היצר הרע כף מעול ומחמץ. וזה הנמסר בידו ונלל ממנו היפך השר ממפעלות עבודת כו"ת אשר היו מענשים אותו נותה התורה להכלל מהם ולהביא חלקם בתפרסום רב ולהביא "מלח אשר חלקי המים היה לאבן.

* הרולה לדע פרטי זאת הצורה יעיין בס"י מקור חיים על רא"ע פרשת ויקרא.

והוא להיפוך הכנת מולידי כח הכוכבים: וע"י השלמים היה לצרף החלקים ולקשר אותם לסיבה הראשונה ויהיו כולם לעבודתו י"ת. וע"כ היה הקטורת עם הכוונות האלוהים ע"פ הדרכים מדרכי ה' וע"י הכהנים מקובלים להוריד שפע עליונה להעשיר ג"כ העוסק בזה כמאמר חז"ל ברך ה' חילו וכו'. ולהיפוך נענשו עדת קרח וגם עוזיה המלך. וכמו שהכוכבים מקנאים המתקרב עמהם ומתחיל להשתמש בהם ואינו עושה ע"פ הדרכים. או הספר מהם אשר לא היתה כונתו רק לצורך שעה. על אחת כמה וכמה אנו בחיריו אשר בחר בנו והנחיל לנו דת אמת. ובהם נחיה חיים ארוכים ולא יזיק אחד מאיברינו. ולאות כל מום לא יקרב. וכן הקרבן בעל מום מרוחק כי תורת ה' תמימה וכו'.

ובעת מתן תורתנו אשר היינו בבחינת הפן הא'. לוחם עלינו התורה להקריב ב' הלחם שאור כי שם אין שטן או פגע רע. לקיים מאותות השמים אל תחתו וכו' כי אין להם שליטה עלינו. וכמו שבגלות אין לנו קרבן ולא נביא וכו' ואנו עובדים ה' בלא תועלת לראות עינינו ואין בידינו הכח הסודרם. כן נזכה לחזות נועם ה' ולבקר בהיכלו להיות בגדר הפן הא' לקיים כעת יאמר ליעקב ולישראל וכו' ולא נצטרך לפעולת המוסים ועי"ז מורה לנו בכורים והם מדבש תמרים. ככתוב צדיק כתמר יפרח ודבש אחד מששים במן ומן הוא לחם שמלאכים אשר אינם צריכים לערב פעולת הגוף.

ופשיטא דאסור לנו הפן הד' שמום העתידות ע"י השדים כי אין לנו חלק עמהם. וכל מום רע וכל בלבול או עירוב מחלקה הוא.

ואולי רמזו חז"ל לחלק בחינת קיום העולמות ע"י ד' בחינות היינו אצילות בריאה יצירה עשיה. ואם כי אנחנו מגדר עשיה שבקדושה לוחם עלינו התורה להתקשר עם ג' בחינות העליונות להגיע ע"י מעשינו עד המקור העליון. וכהיום שאין ההקדמות ר"ע ספוקנו קודם הסדר ויקרא עם הקיום דרך להבין חלק תורת כהנים בע"ה. וע"ז רמזו לנו חז"ל כעת אשר התפלות במקום תמידים תקנו. נתחלק לד' בחינות. חלק הראשון עד ברוך שאמר כנגד עשיה. ונכלל בזה ג"כ חלק הקרבנות ופטום הקטורת ופרק איזהו מקומן. מן ברוך שאמר עד ברכו הוא נגד חלק יצירה ובו נכללו פסוקי דזמרה ובפרט המזמור הללו את ה' מן השמים וכו' ובזה נכלל שירת הים לאות על סדור המערכת. ויוצר אור וכו' וקבלת מלכות שמים עד גאל ישראל נגד בחינת בריאה ושם בחינת השכלים כי הם רוחנים נגד מערכות השמים להכינם במקומות. ותפלת העמידה נגד בחינת אצילות מקום המחשבה וזה בחינת הפן הא' והוא מקום הדבקות כאשר היו ב"י בגדר מתן תורה ובזה יהי' מבואר דברי קדמונינו אשר אלו ואלו דברי אלקים חיים.

מליצת

הרב הגאון המפורסם שמו לשם ולתהלה, שלשלת היוחסין, פאר הרבנים ומבחר החכמים, מוכתר בתורה וביראה, ומעוטר במדע ובינה כבוד שמו מפארים, מו"ה **אלעזר הורוויץ הלוי** נ"י אב"ד פה עיר ווין קרית מלך רב.

לכו חזו מפעלות איש תמים, מיטיב לעד והולך את חכמים, נוכח ה' דרכו כל הימים, ה"ה כבוד ידידי הרב המופלג בתורה וביראה חריף ושנון מוהר"ר **שלמה נעטטער** נ"י, אשר נשא לבו אותו בחכמה לקרב אל המלאכה מלאכת שמים, לרומם קרן תפארת תורת ה' אלהים חיים, לחדש הדר זיוה ומכלול יפיה באותיות מאירות כספירים מאירות, ולענדה בעטרת חכמים וסופרים עמודי ישרון ומלוכי ארץ, ה"ה תרגום יונתן ואונקלוס, מסורה, פירש"י ורשב"ם, הר"א בן עזרא עם באור נחמד, רמב"ן, בעל הטורים ותולדות אהרן, ותבנית כל אשר הי' ברוח עמו, ויד ה' עליו השכיל לשום כה נגד עמו, ועל דעתי כי לא אשגה אם אומר, לא בא עוד כבושם הזה, כליל בהדר [illegible] במחזה, כברוש תדהר ותאשור יחדיו תמים, כעלי לבונה עם כל ראשי בשמים, ישמחו בו אלהים ואנשים, וגם הקונים הנגשים, ואך למותר אחשוב לגדור גדר בפני עושי עולה ומשיגי גבול השואפים אחר עמל אחרים ומתאוים אחר השגת משכורת זולתם, בל יעבורון ובל ישובון לעשות כמתכונתו הן כולו והן מקצתו, כי מי מבני ישראל ישחית נחלת אחיו וכל חלקה טובה, ולא יירא ולא ייחת מקול אלה הכתובה? יואל ד' ויהפוך אותה לטובה, יברך את בית ישראל ויאמר לציון טובה.

ווין, יום ג' כ"א טבת **תרי"ט** לפ"ק.

הק' אלעזר הלוי איש הורוויץ.

הערה.

הנה מיום ברוא אלהים את האדם ויפח באפיו נשמה אצולה מכבודו, הקים לנו בכל דור אנשים יראים ושלמים נותנים כבוד לאלהים ותפארת לתורתו.

ובימינו העיר ד' את רוח הרב החריף המפורסם לשם ולתהלה מו"ה **שלמה זלמן נעטטער** נ"י לדפוס חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ויונתן ומסורה קטנה, פרש"י ורשב"ם, א"ע עם ביאור יקר ונחמד, רמב"ן ושפורנו, בעל הטורים ותולדת אהרן ומנחת שי.

והנה לא תמוה עין הרב הנ"ל על רב הכסף אשר ישקל למדפיס ובפרט אשר יתן למגיהים' נאמנים יודעים ספר ומבינים לשון, למען היום חומשיו שלמים ונקיים מכל עון, וכאשר ראה כי כבדה מאוד מלאכת ההגהה המוטל על המגיה העומד על משמרת פקודת בית הדפוס של האדון **זאמארסקי**, ה"ה הרבני מו"ה **יעקב שלאסבערג** נ"י לבדו, נקראתי גם אני לבא אל ביתו להגיה החומשים האלה.

והנה בכל כחי עמלתי וכמה בזה טרחתי ולא נחתי ולא שקטתי ועיינתי בספרים מדוייקים וישרים ונתתי עיני ולבי על כל ענין ועל כל מלה ועמם להרים כל מכשול מדרך כל קורא בחומשים האלה.

ועתה אודיע לכם את אשר עשיתי לספר הזה. התרגום אונקלוס הגהתי עפ"י כתבי יד ישנים וספר אוהב גר מהר"ל ודקדוק לשון ארמי, התרגום יונתן הגהתי עפ"י כתב יד, גם ירדתי בכל דברי המסורה גדולה וקטנה אשר היו סתום, בדברי הספר החתום, ונתתי עליהם דעתי, כי הסופרים הזידו, ועל דברי המסורה לא הקפידו, אשר הם כשומרי חומות העיר וסיג לתורה, וממנה נמשכות כמה גופי הלכות. ושמתי עיני עליהם ואסדרם להיותם מתוקנים ערוכה ושמורה נקיה היא ומטוהרה.

פרש"י הגהתי בעיון יפה ופסוקי תנ"ך ומאמרי התלמוד מלוייכים עתה על דרך האמת.

גם האבן עזרא לא נשאר לבדו בלי עזר כנגדו כי נמלא מאוד מלילותיו גם רבו כמו רבו השגגות הגדולות משגגת סופר בלתי מהיר ואין העזר שלם, וכמה מופלגי תורה הודו ולא בושו, שלא ידענו פירושו, ובזמנינו רובם ככולם כעור באהרים בו ימששו, ובפי' הזה מפי ספרים המדברים אודותיו לתת פאר לדברי החכם ן' **עזרא** לגלות ספוני עמוקי החכמה הנעלמה.

הלא המה שלשה מעידו לעד הראשון מן השלשה הכי נכבד ה"ה החכם מו"ה **שמואל צר"צה הספרדי** ז"ל אשר חיבור פי' **מקור חיים**, אשר דבריו דברי אלהים חיים, ואחריו החכם הרב מו"ה **שמואל הספרדי** ז"ל אשר חיבור הפי' שנקרא בפי כל **מוטו"ט**, ואחריו החכם המושלם מו"ה **זאב וואלף מפרעדוי** אשר חיבור ביאור נחמד **בן ימיני**.

ישמחו האבות ויגילו הבנים כי ימלאו פירושים מכוונים, כל קורא בו יגלו לפניו עומק דברי החכם למקומותם וימלא עונג ומחמדים לנפשו. וכל השגיאות והמכשולים אשר היו לפנים, כולם ישרים ומתוקנים, וכן הטעמות והשבגות מחכמי הזמנים, כולם מסולקים בטעמים נכונים, ועיני רואים תחזינה מישרים, כי דברי אמת נכרים.

ברוך ד' אשר עזרנו עד כה להשלים ספר **ויקרא** עם כל הפירושים, ומחלים אנחנו פני כל קורא בדברי התהללות כל מגיה: עיני בשר לנו ולא ספר אשר אין כל מום ימלא בו? לכן אם ימלא בו שגגה אל נהי' בעיניו כמתעתע וידיננו לזכות ולא לחובה וזכרנו לטובה. אלה דברי המגיהים:

הצעיר אברהם נאגער
בהמנוח הר' יעקב ז"ל מק"ק אשפצין במדינת גאליציען.

יעקב שלאסבערג
העומד על משמרת פקודת הדפוס וההגה.

פה ווין, יום ע"ו שבט **תרי"ט** לפ"ק.

Gebet

für Ihre Majestäten den Kaiser und die Kaiserin, wie auch für das erhabene Kaiserhaus.*)

Herr der Welt und König der Könige! der Du Herrscher und Gebieter berufst, sie ausrüstest mit Kraft und Stärke und ihnen mittheilst von Deinem Geiste, daß sie walten in Gerechtigkeit, daß sie ihre Völkerschaften regieren mit Weisheit und Milde und sie leiten zur Wohlfahrt und Blüthe — Dich, Allregierer und Allbeherrscher, flehen wir an: beschütze, schirme und segne unsern allgeliebten Landesvater, Kaiser und König

Franz Joseph den Ersten!

Nimm ihn, Herr, unter Deine Obhut, leite ihn auf ebener Bahn, daß er nicht strauchle! Halte von seinem geheiligten Haupte fern jedes Trübsal, jedes Ungemach! lasse ihn zum Segen der Völker werden, die Deine Vorsehung ihm untergeben hat!

Segne und erhalte seine durchlauchtigste Gemahlin, die erhabene Kaiserin

Elisabeth Amalie Eugenie!

Beseele sie mit Freude und Frohsinn an der Seite ihres erhabenen Gemahls! auf daß Beide gemeinschaftlich sich eines langen und beglückten Lebens vor Dir erfreuen!

Segne Se. glorreiche Majestät

Kaiser Ferdinand den Gütigen,

und die erlauchte Kaiserin

Maria Anna Karolina,

und verleihe Heil und Segen dem gesammten hohen Kaiserhause, dem erhabenen Geschlechte Habsburg's!

Beschütze, schirme und segne das gesammte Vaterland! lasse es blühen und gedeihen durch Deine Gnade und Barmherzigkeit! möge Friede und Eintracht zwischen seinen Bewohnern walten, auf daß ihr Wohlstand wachse und ihr Glück sich vermehre zur Freude des mildliebenden Herrschers, und zum Frommen des ganzen Reichs!

Also sei es Dir wohlgefällig! Amen.

---

*) Verfaßt und eingeführt im isr. Tempel in Prag, von Dr. **S. J. Kaempf**, Prediger und Rabbiner der Tempelgemeinde, Docent an der k. k. Universität in Prag, und ordentl. Mitglied der deutsch-morgenländischen Gesellschaft zu Leipzig-Halle.

1851. Buchdruckerei des M. J. Landau in Prag lang. Gasse 922—1.

00 048572 020000 048

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027
חמשה חומשי תורה :
VOL.3 C.2
000203304387
W-X

ML1

תקומה לתרבות ישראל

Jewish
Cultural Reconstruction

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027

חמשה חומשי תורה :
VOL.4 C.3

000203257188

W-X

ספר
במדבר

עם

שלשה תרגומים ופירוש רש"י
תולדות אהרן ובעל הטורים
מסורה קטנה ומנחת שי

אבן עזרא		רמב"ן
פירוש על אבן עזרא		פירוש על תרגום יונתן וירושלמי
רשב"ם		ספורנו

נדפס בהוצאות הרב
מוהר"ר **שלמה נעטטער** מירושלים

בית הספרים ... והאוניברסיטאי ירושלים

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).

Tom. IV.

ווין
בשנת תרי"ט לפ"ק.

74-п

S 222 V 4027
2° 222.7
IV

הקדמת במדבר בע"ה

הלא ידוע מאמר החבר למלך הכוזרי. להסבירו טכס הי"ת לנהל עמו ע"י דגלים אשר יהיו לארבע מחנות. כל מחנה נטוה לאחת מארבעה רוחות העולם. וכל מחנה סדורה ע"י ג' דגלים והם יקראו עולם מלא. ובתוכם הלוים חונים באמצע הדגלים כבני מעים בבטן לקבל המאכל ולהפך מצמח או מבשר בעל חי להיות בשר אדם. והכהנים משרתי הי"ת נחשבו כמו הלב המקבל הדם ע"י איכול אסטומכא עם הקרביים לברר נפש הזן מהלחם ומים. והוא ע"י חום הלב אשר הוא נגד המזבח וזה פי' **והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה** עליו לא נאמר. כי **בו** הוא מרמז על מעשה הלב.

והאידים והקטורים העולים מעשן דם הכלול הוא לריח נחוח לפרנסת נפש השכל אשר משכנה בראש האדם ע"י ורידים דקים מן הדקים והוא נקרא שמן הזך. וע"י זה מאיר נפש השכל עם החושים ע"י מוחשיו להיות. צופה ממטה ומביט מלמעלה על עבר ועתיד. והשכל הוא כמלך בעמו. **לנהלם. ולהדריכם. ולישרם. ולסקל מעוותתם.** ואם האברים לא יכינו מזון הראות למלכם הוא השכל. אז מותר האדם מן הבהמה אין; כאשר אין חקר לזכות השכל. כן גם מזונו מחויב להיות כשמן הטוב להיות זך הרעיון. ובזה ישפיל עליונים למטה. ויגביה תחתונים למעלה. ע"כ שפטו חז"ל אם דעת קנית מה חסרת. והשכל נותן ערך לביתו כי הם משמשי יושר הנהגתו. הדבר הקשה יעבדו האיברים למלכם לסבול קור וחום וכדומה מפגעי הזמן. ולכל דבר עצה או משפט או שמירת העבדים האלה. הוא על השכל להיות לעינים לא לנום ולא לישן רק לשמור העיר מלבער כדרשת חז"ל. זה אשר קראו חז"ל החוקרים **איש**. הוא הנפש. **והאשה** הוא הגוף להכין צרכי הבית ולשרת **אישה**. אשרי הבית אשר כל אחד שומר פקודתו לא להחליף פקודת איש לאשה.

וכאשר שפטו חז"ל האשה עולה עם אישה. ע"כ היושר שתתעלה עמו כזה גם לחיי עד לעוה"ב ככתוב שמחנו כימות עניתנו. וככתוב לא תתעמר בה תחת אשר עניתה.

והנה כל האומות המאמינים בהשארת הנפש יעידון ויגידון אשר הנפש תשוב למקור מחצבה ככתוב וישוב העפר על הארץ והרוח תשוב אל האלהים וגו'. ע"י זה ישישו כי ימצאו קבר הנאנחים והנאנקים מחבלי מחריבי בית. האנשים המגיעים לענג בטוב עדים למלאות תאות לבבם הזונה. יריעו קול על יום פקודה להפרד האיש הזה מאשתו האהובה אשר מאשפות מקורה. לאמר ארורה אדמה אשר פקודה בה. ובזכרו זאת בשרו עליו יכאב. ונפשו עליו תאבל ליום פרידת רעים אהובים בנעימים. ולא יגילו כי ימצאו קבר: לא כן הדריכה **התורה** לעם אשר קיימו וקבלו **עליהם ועל זרעם** לא להמיס הנהגה הנעימה בזה ובבא אשר גם ה' שוכן בין זיווג הגון כזה. וכל רע לא יגור באהליהם ויבאו בכלח עלי קבר ושכרם אתם ופעולתם לפניהם. כאשר זיווגם לא היה כחיתו יער או כבהמות שדה. שפטה לנו התורה ע"י לאות מעשה בהמה בהקרבה ע"י משרתי ה' עם הכליות ופרטים כדי לא להפריד האיש מאשה כזאת. רק להיות עולה עם בעלה.

ואם זה נגד השכל. האם יעלה עפר מהאדמה להתקשר באור העליון. ע"כ רמזה התורה באמרה אדם. כי יקריב **מכם** כדרשת חז"ל אשר ע"י הקרבן נתקרב המקריב. ולא די אם יקריב נפשו לה' כי היא חלקו. ובמה יודע תיקונו עם בואו לעולם הזה. אך כאשר חלק הגוף הוא נדמה לבהמה כפי עניניו עם אכילה ושתיה ופו"ר. כמוהו כמוהם ככל הבהמות. רק מעלת הנפש הוא נדמה להשכלים הנבדלים. לזה בא המאמר ומותר האדם מן הבהמה וכולו. אך מעלת הנפש אנחנו בני בריתו בני אברהם וכולו. אשר הוא היה הראשון בהתבשרו תבוא אל אבותיך בשלום הייתו שלם גופו עם נפשו. אחריו בא יעקב אע"ה אשר אמרו חז"ל עליו לא מת פי' לא נפרד גופו מנפשו. ועל כולם נתעלה אליהו ע"ה גופו עם נשמתו בסערה השמימה. הוא הקרבן הרצון לפני ה'.

ואם נספר בחזוי הנקרב את כל הנזכר. יטעון עלינו איככה נשפוט מפרטי יחידי סגולה על כ"א מב"י להשתוות אליו. אף אנו נאמר לו מלפנו מבהמות הארץ. אשר ערכה שפלה. ומכ"ז יש אופן לפניה להתקשר במקור העליון כמאמר ותרד אש ותאכל וגו'. והאש היו רבוץ כארי. לה' עולות הקרבן לה': ובזה יתפרדו דעות הקרבים. יש מי שמקריב למזבח ה' רק דמו. הוא חלקי הנפש כמאמר דם הוא הנפ': יש מהנקרבים אשר נקרב חלבו עם דמו כמאמר כל חלב לה' הם פרטי המעשים הזכים והטובים. אך העולה עולה לה' בשרו וחלבו ודמו. הוא הוראת איש הנקרב להקריב גופו להיות כאליהו וכדומה. ע"כ הזהירה התורה אדם כי יקריב מכם מן הבהמה. הוא חלק הגוף כנז' ולראיה אשר ביכולתו עשות כזאת. הוא מן הבקר ומן הצאן וכו'.

כ"ז לאות על כל איש הפרטי מבנ"י אשר בכחו לבוא לידי מדה זו. רצה ה' להדריך כל האומה להיות כגוף אחד להשרות מקור הנשמות בינינו ואשר יקוים בנו ויחן ישראל כדרשת חז"ל להיות כאיש א'. צוה ה' לחנות ע"פ הדגלים לארבעה רוחות העולם להיות האומה בכלליות' כמו הנפש בעולם כולו. וכל רוח בו ג' בחינות התחתון והעליון והאמצעי המקשר. מכ"ז נגד מקור הנשמות אנו ב"י כאברי הגוף לנפש השכלית ע"כ צריך לזה קרב ובני מעים לקבל עבודת הגוף לחלק שלל לכל פרט כערכו הראוי. הגביל מחנה הלוים באמצע לקבל מב"י מתנותיהם להיות מורי דרך להשפיע עליהם ע"י שירם ועבודתם ולהיות ממוצע בין הגוף והלב. ומשרתי הכהנים היו נגד הלוים כמו הלב לברר המובחר המזון מהקרבים. והם היו מבררים ע"י הקרבנות מבחר הקדושה מקרב ב"י ולהיות ממוצע בין הי"ת ובין ב"י וג"כ נגד הלוים. וע"י מעשיהם הטובים היו מנהלי העם בהיותם בין העם ובין השוכן אתם. והכהן היה אדון הנביאים אשר היה נגד חלקי השכל להשפיע עלינו מלפני אלהי. אשר התורה היתה שעשועים יום יום בכחו של הקב"ה. ע"ז התפעל [א]אדוננו ע"ה לא [ב]חמור אחד מהם [ג]נשאתי. לעובדו בחומריותו כי בקש משה להיות כולם כערכו כמאמר כי יתן ה' את רוחו עליהם. ובזה הענין זכו ישראל כמאמר תא ואחוי לך מתי מדבר וכולו. עיין ב"ב דף ע"ד ובזה תבין שם הגעת המאמר.

[א]כפסוק אלדד ומידד וגו' פי' משבח יהושע היה אשר ב"י הם אברי כללי האומה. [ב]וככתוב יששכר חמור גרם. [ג]נשאתי פי' כמו גדל עוני מנשוא פי' רש"י לסבלו.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי
בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֵאמֹר: ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר
לְגֻלְגְּלֹתָם: ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם
לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן: ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ
אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־
אֲבֹתָיו הוּא: ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר
בֶּן־שְׁדֵיאוּר: ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־
צוּרִישַׁדָּי: ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב:
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: ט לִזְבוּלֻן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל
בֶּן־פְּדָהצוּר: יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־
גִּדְעֹנִי: יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי:
יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: יד לְגָד
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: טז אֵלֶּה קְרוּאֵי (°) הָעֵדָה נְשִׂיאֵי
מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים
האלה

° קרואי קרי.

אונקלוס

א ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד
לירחא תנינא בשתא תניתא למפקהון מארעא
דמצרים למימר: ב קבילו ית חשבן כל כנישתא דבני
ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא
לגלגלתהון: ג מבר עשרין שנין ולעלא כל נפיק חילא
בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן: ד ועמכון יהון
גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא:
ה ואלין שמהת גבריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר
שדיאור: ו לשמעון שלמיאל בר צורי שדי: ז ליהודה נחשון
בר עמינדב: ח ליששכר נתנאל בר צוער: ט לזבולן אליאב
בר חילון: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה
גמליאל בר פדהצור: יא לבנימן אבידן בר גדעוני: יב לדן
אחיעזר בר עמישדי: יג לאשר פגעיאל בר עכרן: יד לגד
אליסף בר דעואל: טו לנפתלי אחירע בר עינן: טז אלין מערעי
כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל
אנון: יז ודבר משה ואהרן ית גבריא האלין די אתפרשו
בשמהן

מסרה א אל משה, י' חסר לאמר. מארץ, ג'. ב שאו, י"ב ר"פ. למשפחתם. כל לו' חסר במ"א. שמות, ע' מל' בתורה. לגלגלתם, כולם חסר לחסר. ג כל יוצא, ב', וחסר. אתם, חסר. לצבאתם, כלם חסר. ד ואתכם, ג'. אבתיו, ס' חסר ז' בתורה. ה שמות, מלא. אליצור, כל שמות דשבטים חד קרינן ומלא דמלא. שדיאור, מד"מ. ו שלמיאל, ח"ו ומ"י קדים לאל"ף וכדעת מ"ש אין בלמד מתג. צורישדי, מלא דמלא. ז עמינדב, מלא. ח ליששכר, שין תנין כתיב ולא קרי. צוער, מלא. ט לזבולן, מלא ו' קדמאה וח"ס. אליאב, מלא. חלן, מד"ס. י לבני יוסף ל' ושאלה לבני יוסף לאפרים. אלישמע, מלא. עמיהוד, מלא דמלא. גמליאל, מלא. פדהצור, כל שמות הנשיאים. הדא מלה כתיב אך בהם כמלא כתיב תרין מלין א"ל להוציא ס"ת אחרת אבל. שצריך לתקנה. יא לבנימן, חסר. אבידן, מלא. גדעני, חסר. יב אחיעזר, מלא. עמישדי, מלא. יג פגעיאל, מלא. יד אליסף, כ"כ בלא א'. דעואל, כ"כ בדלית ומלא. טו אחירע, מלא. עינן, מלא. טז קריאי, קרואי ק', וכתיב ביוד דלא כבעל הטורים, נשיאי, מלא. מטות, מלא. אבותם, ב' מלא. הם, י"ב ס"פ.

ת"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני פסחים ו. למשפחתם לבית אבתם ב"ב. מה קדושין סו בתרא קט בכורות מז. ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות סנהדרין כו.

רש"י

(א) וידבר. במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם. באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחתם. דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבתם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יחוס על שבט אביו: לגלגלתם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט: (טו) אלה קרואי העדה

רמב"ן

(ג) כל יוצא צבא בישראל. מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה: (ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל. כמו שאומרים לקוסטינר אריס רישיה דדין לשון רש"י ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פי' כל יוצא צבא כל היוצאי' לקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא צבא וכן לצבא צבא בעבוד' אהל מועד. ישוב מצבא העבודה. במראות הצובאות אשר צבאו. וכן צבא השמי' וכל צבאם כולו' ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא המלחמה והתיקשם בצבא המלחמה ואמר כאן כל יוצא צבא כדרך כל יוצאי שער עירו ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבט צבא גדול. והלשון שכתב רש"י כמו שאומרים לקוסטינר אריס רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמטה לוי אמר פקוד לפי שלא היה בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ אמר כן שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ. ושוב מצאתי במדבר סיני רבה שאמר. אמר רבי פנחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש רוממו את ראש גדלו את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה שאו את ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה לטובים וכיון שהוא לשון גדולה ונאמר כן במנין
הראשון

(א) וידבר ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא דאייר הוא ירחא תניינא דמן שתא תניינא לזמן מפקהון מארעא דמצרים למימר: (ב) קבילו ית חושבן כל כנישתא דבני ישראל לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגלגלותהון: (ג) מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון אנת ואהרן: (ד) ועמכון יהון גבר גבר לשבטא גבר ריש לבית אבהתוי הוא: (ה) ואלין שמהת גובריא דיקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: (ו) לשמעון אמרכול שלמיאל בר צורישדי: (ז) ליהודה אמרכול נחשון בר עמינדב: (ח) ליששכר אמרכול נתנאל בר צוער: (ט) לזבלון אמרכול אליאב בר חלון: (י) לבני יוסף לאפרים אמרכול אלישמע בר עמיהוד למנשה אמרכול גמליאל בר פדהצור: (יא) לבנימן אמרכול אבידן בר גדעוני: (יב) לדן אמרכול אחיעזר בר עמישדי: (יג) לאשר אמרכול פגעיאל בר עכרן: (יד) לגד אמרכול אליסף בר דעואל: (טו) לנפתלי אמרכול אחירע בר עינן: (טז) אלין מזמני עם כנישתא רברבי שבטיא דאבהתהון רישי אלפיא דישראל הינון: (יז) ודבר
משה

בעל הטורים

(א) במדבר סיני. לעיל מיניה כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש על שם מה שנאמר (ירמיהו ל"ג) עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: (ב) במספר שמות כתיב כאן ובפנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתב כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרים. ולכך כתיב לבית אבותם לומר שנקראו בשמות אבותם [ואכתי שמעינן מינה]: (ג) אתה ואהרן ולמעל' בכי משה לא הזיז אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הולכתו למנין לכך לא נמנה הוא. הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם ילכנו כאישון עינו ועל ידי הענן: (טז) קרואי העדה וי"ו קטיעה [כדי להשוות דעת הרב והמסור' נדחוק לומר דר"ל כשנקטע קלא מהוי"ו נשאר יו"ד. ונקט לשון זה כי שנטו נעשו מקוטעים שנהרגו מהם כ"ד אלף ומאה] וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורישדי שהוא זמרי בן סלוא. וכן בעדת קרח קריאי כתיב חסר ושם חסר הוי"ו לגמרי לפי
שסיו

רמב"ן

כהלשון אמר כן במנין השני: (ג) תפקדו אתם. ענין פקידה זכרון והשגחה על דבר כלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מכן איש על דעתו וגם פקדון מפני שמירתו והשגחתו עליו ובאשר נוה למנות את ישראל ואמר תפקו' אות' לרמוז שלא יספרם רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח ויזכור מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם כי ידע מספרם בפקידת הכופר כי רחוק הוא אצלי שלא יזכר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא יתנם בשקלים שלא יחטא. אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וראיתי במדבר סיני רבה ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלי' ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד. ויתכן עוד שנכשל' ונאמר כי דוד נוה למנו' כל איש ישראל רלונו לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים אבל אמר לכו ספרו את ישראל ואדעה את מספרם וזה היה ענשו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה לשקלים ומפני שזה אינכו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלי' שהם כופר לנפש אבל יואב נתן לבו וחשב לדבר. והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים ושוא היה הקצף שאין ה' חפץ שיהו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבם ככוכבי השמים כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו' והכתוב שאמר במנין ההוא ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים ומפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד. ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממה שעו כלם ולכך אמר לך מנה את ישראל וכתיב אחרי
הסות

אבן עזרא

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר. אחל לפרש על הפשט וידבר: (א) במדבר סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד: באחד לחדש השני. לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו [א]בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני [ב]נסעו: (ב) שאו את ראש. כמו כי תשא ושם [ג]מפורש: לבית אבותם. כי משפחת האם אינה קרויה משפחה: לגלגלותם. [ד]פירשתיו: (ג) בישראל. להוציא ערב רב: (ד) איש ראש. דרך קצרה והראוי להיות איש איש. (ה) לראובן. החל מהבכור כטעם [ה]ולא להתיחש לבכורה: (י) לבני יוסף. אמר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר בן רחל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: (טז) קרואי עדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם. הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט [ו]כי יש שר לאלף: (יז) ויקח משה ואהרן. עמם:
האנשים

פירוש על אבן עזרא

[א]פירו' מכוון באמצע כמו היכל הקדש שלמעלה. [ב]כמ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וכו' ויסעו ישראל בני ישראל למסעיהם (להלן י' יא'). [ג]ר"ל במלת לפקדיהם. שהוא לשון קבלת מנין. [ד]שנקרא ראש האדם גלגולת לפי שדומה לגלגל ושרשו מן הכפולים הדומים למרובעים. [ה]פסוק הוא (בד"ה א' ה' א) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה והטעם שאף על פי' שאין לו בכורה נשארה לו מעלת הקדימה להקדימו על אחיו. [ו]ר"ל לכל אלף שבשבט, וכל נשיא הי' ראש
כלם

ספורנו

(א) וידבר ה' אל משה: (ב) שאו את ראש. לקראת שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפנו הכנענים מפניהם כמו שעשו קצתם כמו שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות הגרגשי שעליו אמרו ז"ל שעמד ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו השבעה אומות להרע ארבעים שנה והוצרך להחרימם: במספר שמות. כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישית למעלתם על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות ומספר האישים. ועם זה הודיע שהיתה הכוונה שאותם האישים בעצמם יהיו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש: (ד) איש ראש לבית
אבותיו

פירוש רשב"ם

(א) במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני. כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כתיב בהן בהר סיני. אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שנייה לא נאמר בהר סיני אבל במדבר סיני באהל מועד. וכן מוכיח לפנינו דכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני. קודם שהוקם המשכן אז היו תולדות אהרן ארבעה. ואלה שמות בני אהרן נדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר אבל לסוף בשנה שנייה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שנייה נאמר וימת נדב ואביהוא לפני ה' במדבר סיני. במדבר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים כי בו ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא: (ב) שאו את ראש כל עדת. לפי שמעתה צריכים לארץ ישראל בני עשרים ראוים לצאת בצבא המלחמה שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן כדכתיב בפ' בהעלותך. וכתוב שם נוסעים אנחנו אל המקום וגו' ולכך צוה הקב"ה בתחלת חדש זה למנותן:
ויפקדם

הָאֵ֕לֶּה אֲשֶׁ֥ר נִקְּב֖וּ בְּשֵׁמֽוֹת׃ יח וְאֵ֨ת
כָּל־הָעֵדָ֜ה הִקְהִ֗ילוּ בְּאֶחָד֙ לַחֹ֣דֶשׁ הַשֵּׁנִ֔י
וַיִּתְיַֽלְד֥וּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה
וָמַ֖עְלָה לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃ יט כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֶת־מֹשֶׁ֑ה וַֽיִּפְקְדֵ֖ם בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ ס
שני כ וַיִּהְי֣וּ בְנֵֽי־רְאוּבֵן֮ בְּכֹ֣ר יִשְׂרָאֵל֒
תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֤ר שֵׁמוֹת֙ לְגֻלְגְּלֹתָ֔ם כָּל־זָכָ֗ר מִבֶּ֨ן
עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃
כא פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה רְאוּבֵ֑ן שִׁשָּׁ֧ה וְאַרְבָּעִ֛ים
אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ כב לִבְנֵ֣י שִׁמְע֔וֹן
תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
פְּקֻדָ֗יו בְּמִסְפַּ֤ר שֵׁמוֹת֙ לְגֻלְגְּלֹתָ֔ם כָּל־
זָכָ֗ר מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה כֹּ֥ל יֹצֵ֥א
צָבָֽא׃ כג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה שִׁמְע֑וֹן תִּשְׁעָ֧ה
וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁלֹ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ כד לִבְנֵ֣י
גָ֔ד תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה
וָמַ֖עְלָה כֹּ֥ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כה פְּקֻדֵיהֶ֖ם
לְמַטֵּ֣ה גָ֑ד חֲמִשָּׁ֤ה וְאַרְבָּעִים֙ אֶ֔לֶף וְשֵׁ֥שׁ
מֵא֖וֹת וַחֲמִשִּֽׁים׃ פ כו לִבְנֵ֣י יְהוּדָ֔ה
תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה
כֹּ֥ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כז פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה יְהוּדָ֑ה
אַרְבָּעָ֧ה וְשִׁבְעִ֛ים אֶ֖לֶף וְשֵׁ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ
כח לִבְנֵ֣י יִשָּׂשכָ֔ר תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן
עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה כֹּ֥ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כט פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה יִשָּׂשכָ֑ר אַרְבָּעָ֧ה
וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ ל לִבְנֵ֣י זְבוּלֻ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית
אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה כֹּ֥ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לא פְּקֻדֵיהֶ֖ם
לְמַטֵּ֣ה זְבוּלֻ֑ן שִׁבְעָ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ לב לִבְנֵ֤י יוֹסֵף֙ לִבְנֵ֣י
אֶפְרַ֔יִם תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים
שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה כֹּ֥ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה אֶפְרָ֑יִם אַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ
מֵאֽוֹת׃ פ לד לִבְנֵ֣י מְנַשֶּׁ֔ה תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר

שמות

בִּשְׁמָהָן: יח וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא אַכְנִשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִּנְיָנָא
וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן: יט כְּמָא דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: כ וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן
כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא:
כא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה: כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן
מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַסְרִין
שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן
חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה: כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן
לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַסְרִין
שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד
אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין: כו לִבְנֵי יְהוּדָה
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: ל לִבְנֵי זְבוּלֻן
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לב לִבְנֵי יוֹסֵף
לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן
שְׁמָהָן מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא: לג מִנְיָנֵיהוֹן
לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: לד לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן
מבר

מסרה יז בשמות, מלא. יח הקהילו, ל' ומ"ל וסד הקהילו. ויתילדו, בי"ם היו"ד לחשובה במתג. משפחתם, כל ענינא חסר בלי'. אבתם, כל ענינא חסר בת"א מצות. שמות, ע' מלא בתורה. יט במדבר, כל פירא במדבר במ"ג בהר. כ בכר, חסר. תולדתם, כולם מלא ו"ק וחסר תנין בס"ם אין בת"יו מהריך וכן כולם. במספר, ב' בטעם בענין ריש פי'. שמות, מלא. יצא, כל ענינא ח'. כא פקדיה', כל לי' כ"כ ח"ו ומ"י. מאות, כולם מלא במ"ג. כב פקדיו, ל' בענין לפי שחסר משבטו ל"ז אלף וק' במעשה זמרי. שמות, מלא. לגלגלתם, אין שום שינו בכתיבת למדין אלו. כג ושלש, כל או' חסר. מאות, כל ענינא מ"ל. כד גד, כולם בטעם בענין במ"א דאחרים. שמות, מלא. כה אלף, ב' בטעם בענין גד דדגלים ופי' ב"ז גד זקף. כו שמות, כל דשבעי' חסר במ"ד לסג"ס תי'. ל זבולן, מ"ו קדמאה וחסר תנין. לא זבולן, מלא ו"ק וחסר תנין. לד שמות, מלא. יצא, כל או' חסר במ"ג.

ת"א לבני יהודה סנהדרין נו.

ירושלמי

משה ואהרן ית גובריא האלין דאתפרשו בשמהן: (יח) וית כל כנישתא כנשו בחד יומא לירחא דאייר הוא ירחא תניינא ואתייחסו על זרעייתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון: (יט) היכמא דפקיד יי ית משה ומננון במדברא דסיני: (כ) והוו בני ראובן בוכרא דישראל יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כא) סכומהון לשבטא דראובן ארבעין ושית אלפין וחמש מאה:

[(כא) סכומיהון:]

(כב) לבני דשמעון יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כג) סכומהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: (כד) לבני דגד יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כה) סכומהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא

יונתן בן עוזיאל

אלפין ושית מאה וחמשין: (כו) לבני דיהודה ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כז) סכומהון לשבטא דיהודה ארבעין ושבעא אלפין ושית מאה: (כח) לבני דיששכר ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כט) סכומהון לשבטא דיששכר ארבעה וחמשין אלפין ושית מאה: (ל) לבני דזבולן ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לא) סכומהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: (לב) לבני דיוסף לבני דאפרים ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לג) סכומהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה: (לד) לבני דמנשה ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא:

סכומהון

בעל הטורים

שהיו כלם רשעים, אבל בכאן היו האחרים צדיקים: (יט) במדבר סיני ב' דסמיכי בסוף פסוק דין ואידך (ויקרא ז') ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני. לפי שכשהיו נמנין היו מקריבין עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: (כב) לבני שמעון לגלגלתם הלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד שלו (שלמ"ד מורה על נשיאות רוממות וכאלו אמר לפי שהנשיא שלו) זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו. והלמ"ד היא גבוהה מכל האותיות כך חסר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט: (לב) לבני יוסף לבני אפרים ולא אמר לבני יוסף למנשה לפי שיוסף לא נשא במטת אביו

משום

רש"י

העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: (יח) ויתילדו

על

רמב"ן

ספור את העם כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותם בפקוד אותם בכופר: (יח) ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני. יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא: ויתילדו על משפחתם לבית אבתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס על השבט לשון רש"י ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל ויתילדו שכתבו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר צוה אותם משה כן מפי הקב"ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי נכרים היו בהם מיום שיצאו ממצרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהיא לשבט ראובן וזולתו ומשה נתן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר הפרט והכלל. והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר המשפחות לא אמר שם ויתילדו ולא הזכיר במספר שמות לגלגלותם כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה המשפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשים לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא. ור"א אמר ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה: (לב) לבני יוסף לבני אפרים. הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת

יעקב

אבן עזרא

האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים כמו אשר פי ה' [ז]יקבנו: (יח) ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ' שנה אז נכתבו תולדתם: (יט) ויפקדם. משה שהוא העיקר [ח]והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כך דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם במסכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה ששה בנים [ט]יששכר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב [י]והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני' ונפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת כמעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא [כ]הדרום [ל]והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש [מ]על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן [נ]בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה [ס]והזכיר לגלגלותם בראובן

גם

פירוש על אבן עזרא

ראש לכל שרי האלפים. [ז](ישעיה ס"ב ב') פרשו נקב, ודגש הקוף יורה על נו"ן השורש ומשפטו ינקבנו וכן כאן ראוי להיות בנקבו הנו"ן נו"ן נפעל, והדגש לחסרון נו"ן השורש. [ח]מדכתיב ויפקדם לשון יחיד. [ט]שהוא לוי. [י]וישם את אפרים לפני מנשה. [כ]ר"ל ראש התלי שהוא ליד הדרומי (זידפאל). [ל]ר"ל זנב התלי שהוא ליד הצפוני (נארדפאל). [מ]כבר ביאר. מה שהקדמתי לך בפ' נח ממאמר הפרי"ם עו והוא בתחלת המאמר השני מן השמים כי הגלגל העליון העושה התנועה היומית עם שמקיף את הכל כאיש אחד שיש לו קצוות כמו שיש לאדם מעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור והמעלה ממנו אשר הוא במקום הראש יתחייב להיות בה כח הפאה אשר בה הקטב הדרומי והמטה ממנו הקטב השמאלי וימינו המזרח ושמאלו המערב והפנים הם פאת התנועה אשר מהימין אל השמאל והאחור הוא פאת התנועה אשר מהשמאל אל הימין ויען שהוא סוד גדול אמר החכם לא אוכל לפרש. [נ]ורבי אברהם ז"ל כתב בפ' ויחי כי הימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף וידוע הוא כי החום הטבעי הוא לצד הימין של לב ולפיכך תקיף מהשמאל. וצריך לידע ג"כ כי הגלגלים יש להם מעלה ומטה פנים ואחור. והימין הוא מזרח והשמאל הוא מערב ודרום הוא הראש וצפון הוא הרגל כמו שאאריך בספר אשר יעדתי לחברו אם יאריך השם ימי, ולפי שהימין הוא הנכבד והתקיף היה דגל יהודה במזרח, ולפי שהראש הוא העקר היה דגל ראובן בדרום כי הוא הבכור ולפי שדן היה בן השפחה היה דגלו לצד צפון כי הוא הרגל, ולפי שאפרים אינו נכבד ותקיף כיהודה שנמשל לגור אריה ע"כ היה דגלו לצד מערב. וי"א כי שם ראובן לדרום לפי שמושל בדרום ראש הטלה בעבור כבוד ראובן שהוא בן הגבירה שם אותו בראש ודן שהוא בן השפחה שם אותו בצפון ששם מושל זנב התלי ויש מעלה לראש מן הזנב. [ס]כמ"ש ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה

לפנן

ספורנו

אבותיו. והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד מהם ראש לבית אבותיו ולא יכחד ממנו יחס כל אחד ואחד: (יח) ויתילדו על משפחתם. מפני שהיה מנינם זה כדי שיצאו בו לצאת המלחמה היתה הכונה לשמור יחסם שזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י' יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי' בחיילות בית דוד) וזה כאומרם (שם) שלא היתה השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל: (כ) בכור ישראל. שלא

נפל

פירוש רשב"ם

(יט) ויפקדם במדבר סיני. לפי שבמנין שני שבפנחס כתיב וידבר משה ואלעזר אותם בערבות מואב. לכך נאמר כאן כי חשבון הראשון היה

במדבר

שְׁמ֔וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל
יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לה פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה מְנַשֶּׁ֑ה
שְׁנַ֧יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וּמָאתָֽיִם׃ פ
לו לִבְנֵ֣י בִנְיָמִ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם
לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים
שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לז פְּקֻדֵיהֶ֖ם
לְמַטֵּ֣ה בִנְיָמִ֑ן חֲמִשָּׁ֧ה וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף
וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ לח לִבְנֵ֣י דָ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם
לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר
שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל
יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לט פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה דָ֑ן שְׁנַ֧יִם
וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ מ לִבְנֵ֣י
אָשֵׁ֔ר תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית
אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים
שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ מא פְּקֻדֵיהֶ֖ם
לְמַטֵּ֣ה אָשֵׁ֑ר אֶחָ֧ד וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ
מֵאֽוֹת׃ פ מב בְּנֵ֣י נַפְתָּלִ֔י תּוֹלְדֹתָ֥ם
לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר
שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל
יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ מג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה נַפְתָּלִ֑י
שְׁלֹשָׁ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ מד אֵ֣לֶּה הַפְּקֻדִ֡ים אֲשֶׁר֩ פָּקַ֨ד מֹשֶׁ֤ה
וְאַהֲרֹן֙ וּנְשִׂיאֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל שְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר אִ֑ישׁ אִישׁ־אֶחָ֥ד לְבֵית־אֲבֹתָ֖יו הָיֽוּ׃ מה וַיִּֽהְי֛וּ
כָּל־פְּקוּדֵ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כָּל־יֹצֵ֥א
צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ מו וַיִּֽהְיוּ֙ כָּל־הַפְּקֻדִ֔ים שֵׁשׁ־מֵא֥וֹת אֶ֖לֶף וּשְׁלֹ֣שֶׁת אֲלָפִ֑ים וַחֲמֵ֥שׁ
מֵא֖וֹת וַחֲמִשִּֽׁים׃ מז וְהַלְוִיִּ֖ם לְמַטֵּ֣ה אֲבֹתָ֑ם לֹ֥א הָתְפָּקְד֖וּ בְּתוֹכָֽם׃ פ מח וַיְדַבֵּ֥ר
יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ מט אַ֣ךְ אֶת־מַטֵּ֤ה לֵוִי֙ לֹ֣א תִפְקֹ֔ד וְאֶת־רֹאשָׁ֖ם לֹ֣א תִשָּׂ֑א
בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ נ וְאַתָּ֡ה הַפְקֵ֣ד אֶת־הַלְוִיִּם֩ עַל־מִשְׁכַּ֨ן הָעֵדֻ֜ת וְעַ֣ל כָּל־כֵּלָיו֮
וְעַ֣ל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ֒ הֵ֜מָּה יִשְׂא֤וּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן֙ וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֔יו וְהֵ֖ם יְשָׁרְתֻ֑הוּ
וְסָבִ֥יב

אונקלוס

מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: מג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: מד אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ: מה וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל: מו וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: מז וְלֵוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן: מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: מט בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חֻשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: נ וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּי לֵהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּהּ וּסְחוֹר סְחוֹר
לְמַשְׁכְּנָא

מסרה לו בנימן, כולם חסר במ"ז. לבא, כולם כ"כ במ"ב לבא בישראל. לז בנימן, חסר. מב בני, ל' בענין ושארא לבני דבני' הוו לי' ובנתא לא הוי ליה ושארא בנין ובנן הוו להון. מד הפקדים, כולם חסר ו' במ"א וכל או' כ"כ. ונשיאי, מלא. שנים, כ"ל מלא. אבתיו, ז' חסר ו' בסיפ'. מה פקודי, כל ל' מלא במ"ב ויהו יהוידע דמלכי' ב'. מז והלוים, כולםהלמ"ד רפוי. והה"א בלא געיא. התפקדו, ד'. מט תפקד, חסר. נ הפקד ב'. העדת, חסר. ועל כל, ו' בסיפ'. ישרתהו, ל' וחסר.

רש"י

על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל א' וא' להתייחס על השבט: (מט) אך את מטה לוי לא תפקד. (במדבר ר' ב"ב קכא) כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלא טעו בעגל: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה
עליו

רמב"ן

יעקב נענה כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו הממשלה. וכן בנשיאי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו אבל במרגלים הקדים אפרים אבל ייחס יוסף על מנשה. לשבט יוסף למטה מנשה והנכ' אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו יחס עליו מוציא הדבה או שהלך כבוד לשבטים והיה די לאפרים בכבוד נשיאו: (מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם כל יוצא צבא בישראל. הוליך הכתוב להגיד מספר הכלל לאמר שהגיד הפרטים כי נמנו משה ואהרן
שידעו

יונתן בן עוזיאל

(לה) סכומהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן: (לו) לבנוי דבנימין יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לז) סכומהון לשבטא דבנימין תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: (לח) לבנוי דדן יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לט) סכומהון לשבטא דדן שתין ותרין אלפין ושבע מאה: (מ) לבנוי דאשר יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (מא) סכומהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: (מב) בנוי דנפתלי יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (מג) סכומהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: (מד) אילין סכומי מניניא דמנא משה ואהרן ורברבי ישראל תריסר גוברין גברא חד לבית אבהתוי הוון: (מה) והוו כל סכומי מניני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל: (מו) והוו כל סכומי שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: (מז) וליואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: (מח) ומליל ה' עם משה למימר: (מט) ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקבל בגו בני ישראל: (נ) ואנת מני ית ליואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוי ועל כל דיליה הינון יטלון ית משכנא וית כל מנוי והינון ישמשוניה וחזור

חזור

בעל הטורים

משום כבוד מלכות לא בלה למחתו בדגלים ונקרא הדגל על שם בניו. לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכולן (מב) בני נפתלי בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבנים (ובמס"ק איתא איפכא. ובספר פענח רזא אי' כדברי רבינו וכ"מ מפרשת יתרו מדרז"ל והגיד לבני ישראל. וגם מפרשת פנחס יש קצת ראי' ושמך) ולכך רמז בברכת נפתלי אשה אילה שלוחה הנותן בלשון חיבות אשה ולפיכך בפנחס כתיב בכולן בני לפי שמתו האנשים ונותרו הנשים ולכך לא אמר לבני: (נ) הפקד ב' במסורה דין ואידך (תהלים ק"ט) הפקד עליו רשע. וזה היא שאמרו (עמ' סופרים ועי' במסורת המסור סי' כ"ו) אין אדם נעשה שוטר

מלמעלה

רמב"ן

שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם. ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים וכן בני עשרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא משגיא לגוים ימחץ וידיו תרפינה וזהו שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אבי כל הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספר' וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה יבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם. ובמדבר סיני רבה ראיתי כך במספר שמות לגלגלותם אמר לו הב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה מנה במשפחתך כמה בנים יש לך אלא כולהון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם בה"ד במספר שמות ומבן עשרים שנה ומעלה לגלגלותם ויתכן שנאמר עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם האחר כולם כמו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערכות אוחז במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס בירדוף אחד אלף. וזה טעם כל יוצא צבא בישראל כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספר' וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולי דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד: (מז) והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם. הנה ונתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלוים מפני שנאמר לו ואתכם יהיו איש איש למטה וגו'. כי לכל המטות הנזכרי' יבואו נשיאיהם ובעבור שלא מנה מבני לוי נשיא לא מנה אותם והנה משה מסופק בענין הלוים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלוים לבדם פירש לו הב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותם לבדם כי יפקידם על משכן העדות. ואמר פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט ההוא וכאשר היו נשיאי ישראל בשבטיהם כן יהיה נשיא הלוים גם. ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן כי לא היה הוא על פי ה' בפירוש ואחרי כן בפקודת הלוים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים כי נכון הוא שיסכימו כלם ויראו בתקון המשמרות וגם שם חזר ואמר במקום אחר אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה שהדבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו מוכה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה לשום שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלוים כלל:

והלוים

אבן עזרא

גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: (מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל. שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם: (מז) התפקדו. משני בניינים. כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: (מט) אך את מטה לוי. פי' לא התפקדו כי השם צוה כן: ואת ראשם לא תשא. בכללם כאשר פירשתי: (נ) ואתה הפקד את הלוים. בעבור למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם על כן לא יצאו בצבא: משכן העדת. הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו. כמנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו. הם כלי הכלים: המה ישאו. הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו:

ובנסע

פירוש על אבן עזרא

(להלן י' י"ד). ובנסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות (שם כז). ע) הפעל והתפעל, שאם היה מבנין הפעל לבד היה הָפְקְדוּ, ומבנין התפעל לבד הִתְפַּקְּדוּ והנה הוא מורכב משניהם. פ) בכללם, כלל המנין שלהם. וזה פי' מלת ראשם, צ) (שמות ל' י"ב). ק) המחתות והמזלגות והיעים והמזרקות ושאר הכלים:

שהוא

ספורנו

כפל המעלתו בדיני שמים מפני תשובתו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן. אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם: (מד) אלה הפקדים. כל אחד מאלו נמנה ע"י משה ואהרן וכו': (מה) ויהיו כל פקודי. כל יוצא צבא בישראל. ולא יתר על בן ששים שלא היה יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתב אחר כך: (מז) לא התפקדו. לא הופקדו על ידי הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להקהל ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל ית' למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה: (מט) אך את מטה לוי. אע"פ שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם הם מכל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל לתשובה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כלם עם השאר: לא תפקד. לא יהיה מספר אישיהם מבן עשרים ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם: ואת ראשם לא תשא. כשתעשה סכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו. סכום שבט לוי: (נ) ואתה הפקד. שנית יהיו נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי להם בלבד

תהיה

פירוש רשב"ם

במדבר סיני: (מז) והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתכם: כמו שמפרש והולך אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה אלא הפקד את הלוים על משכן העדות וגו':

באתת

וסביב למשכן יחנו: נא ובנסע המשכן
יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן
יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת:
נב וחנו בני ישראל איש על־מחנהו
ואיש על־דגלו לצבאתם: נג והלוים
יחנו סביב למשכן העדת ולא־יהיה
קצף על־עדת בני ישראל ושמרו
הלוים את־משמרת משכן העדות:
נד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה
יהוה את־משה כן עשו: פ שלישי
ב א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: ב איש על־דגלו באתת לבית
אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב
לאהל־מועד יחנו: ג והחנים קדמה
מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם
ונשיא לבני יהודה נחשון בן־עמינדב:
ד וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים
אלף ושש מאות: ה והחנים עליו מטה
יששכר ונשיא לבני יששכר נתנאל בן־צוער: ו וצבאו ופקדיו ארבעה
וחמשים אלף וארבע מאות: ז מטה זבולן ונשיא לבני זבולן אליאב בן־
חלן: ח וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: ט כל־הפקדים
למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת־אלפים וארבע־מאות
לצבאתם

אונקלוס

למשכנא ישרון: נא ובמטל משכנא יפרקון יתיה לואי
ובמשרי משכנא יקימון יתיה לואי וחילוני דיקרב יתקטל:
נב וישרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר על טקסיה
לחיליהון: נג ולואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא
יהי רוגזא על כנשתא דבני ישראל ויטרון לואי ית מטרת
משכנא דסהדותא: נד ועבדו בני ישראל ככל די־פקיד
יי ית משה כן עבדו: א ומליל יי עם משה ועם אהרן
למימר: ב גבר על טקסיה באתין לבית אבהתהון
ישרון בני ישראל מלקבל סחור סחור למשכן זמנא ישרון:
ג ודי־שרן קדומא מדינחא טקס משרית יהודה לחיליהון
ורבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב: ד וחילה ומנינהון
שבעין וארבעה אלפין ושית מאה: ה ודי שרן סמיכין עלוהי
שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר נתנאל בר צוער:
ו וחילה ומנינוהי חמשין וארבעה אלפין וארבע מאה:
ז שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר חילון:
ח וחילה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה:
ט כל מנינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין
וארבע

מסרה וסביב, ב' חד לידון. נא ובנסע, ל' ומ"ו דקרי ולא כתיב. יורידו, ב' א'ה' דה' דין מ"ל. ובחנת, כל ל"י חסר בא"ו. יקימו, כל ל' מלא. הקרב, ז'. יומת, מלא. נב על דגלו, ב'. נג העדת, חסר. העדות, מ' מלא. בתורה. נד ככל אשר, י"ח בתורה. **ב** א וידבר, י"ג. ב באתת, חסר דמ'. לאהל מועד, ה'. ג והחנים, כולם ח"ו וג"י, במ"ב דשמעון מ"ו וח"י ודכוותי ג' י"ז מלא דמלא. נחשון, כל שמות השבטים והנשיאים ק' וכתיב מלא וחסר כמו בכית קיפ' בר דגד דכאן כתיב רעואל בר'. ו וצבאו, ג' כ"כ טז"ר סי' יששכר זבולן ראובן. ז מטה, ב' ר"פ וכל מטה ומטה ר"פ דענין בטעמא, ודין לאוד לא כתיב ו' בענין. ט ושמנים, חסר ו'.
ת"א והזר הקרב יומת מכות כג.

רש"י

עליו כמו (אסתר ב) ויפקד המלך פקידים: (נא) יורידו אתו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: (נב) איש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר יז) כי יצא הקצף וגו': (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר (בראשית נ) ויעשו בניו לו כן כאשר צום יהוד'. יששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן שמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים הקרוים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור: (ט) ראשנה יסעו.
כשרואין

רמב"ן

(נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. אף על פי שנאמר זה במשכן בהיות בין הדגלים במדבר היא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות וטעם ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ והם כלם כשומרים לראש המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד כו' כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה ונשיא בית אב למשפחות מררי על ירך המשכן יחנו צפונה אבל לא שמענו שצוהו הקב"ה שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו. אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם למדנו שהיתה מצות זו ביד משה ואהרן ושנינו עוד במסכת תמיד בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמ' שלש מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרי' משמרת המקדש אהרן בחד מקום ובניו בשני מקומות וכו' כדאיתא התם. למדנו שהן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות וכל התקון: (ב) איש על דגלו באתת. כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה לצבע כל א' כעין אבנו הקבוע' בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש"י וכתב ר"א סימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן
צורת

חזור למשכנא ישרון: (נא) ובמיטל משכנא יפרקון יתיה ובמישרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטיל באישא מצלהבא מן קדם יי: (נב) וישרון בני ישראל גבר על בית משרוי וגבר על טקסיה לחילידון: (נג) וליואי ישרון חזור חזור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנישתא דבני ישראל ויטרון ליואי ית מטרת משכנא דסהדותא: (נד) ועבדו בני ישראל ככל דפקיד יי ית משה היכדין עבדו: (א) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (ב) גבר על טקסיה באתוון דמסתמנין על טיקסיהון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל סחור סחור למשכן זמנא ישרון: (ג) משריתא דישראל הוה אורכה תריסר מילין ופותיה תריסר מילין ודישרין קידומא מדינחא טיקס משריתא יהודה לחילידון בארבעתי מילין מרבען וטיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קביל תלת מרגליתא דבחושנא סמוקא וירוקא וברוקא וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה יששכר וזבולן ובמציעותיה כתיב יקום יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך וביה הוה חקיק צורת בר אריון מטול דרבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב: (ד) וחיליה וסכומהון דשבטוא שובעין וארבעה אלפין ושית מאה: (ה) ודישרן סמוכין ליה שבטא דיששכר ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: (ו) וחיליה וסכומהון דשבטיא חמשין וארבעה אלפין וארבע מאה: (ז) שבטא דזבולן ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון: (ח) וחיליה וסכומהון דשבטיה חמשין ושובעא אלפין וארבע מאה: (ט) כל מניינא למשרית יהודה מאה וחמשין ותמנן° אלפין וארבע מאה לחיליותהון בקדמיתא נטלין

° צ"ל תמנין ושתא

בעל הטורים

מלמטה אלא א"כ נעשה רשע מלמעלה וזה הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרים הפקד עליו רשע: (ב) איש על דגלו באתת שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל אבל מי שדבר עמו לנכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה יהודה אתה יודוך יוסף מאל אביך וישועתך דן לישועתך קויתי ה'. מנגד סביב לאהל בגימ' לאלפים אמה. סביב לאהל מועד יחנו: (ג) והחונים לומר כשם שחנייתן למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן וזה הוא איומה כנדגלות וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאותם הדגלים וזה הוא ובשם אלהינו נדגל: (ז) מטה זבולן ולא אמר ומטה כדרך שנאמר באחרים לפי שזבולן היה מפרנס יששכר ראיתי בתנחומא הטעם שלא אמר ומטה בזבולן כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר

יונתן

(ג) בארבעתי מילין מרבעין. י"מ שהיתה חנייתם של יהודה וכל החונים ארבע על ארבע דהיינו י"ב על י"ב וזהו פירוש של מרבעין גם כי הוא סותר דעת הגמרא שהיה שלש פרסאות עיין בבאורי מהר"ל שמיישבו גם יש לפרש מלת מרבעין מל' רובע ורבע ופי' שהיו ישראל רובצים ורוחצים י"ב מיל שהם ד' פרסאות וק"ל וכן הביא הילקוט בפ' פקודי כדעת התרגום הזה ממש וע"ש: (י) וטיקסיה הוה ממילת תלת גוונין וכו' פי' ודגלו היה מן משי של שלשה גווני לעומת שלשה אבני החשן. סמוקא ירוקא וברקא הם אודם פטדה וברקת. וחקיק ומפרש בה שמהן ג' שבטים יהודה יששכר זבולון הייני דגל אחד ודייק מדכתיב איש על דגלו באותות לבית אבותם הייני שמו' אבותם וכן כולם וחקיק ביה צורת בר אריוות' על שם הכתוב גור אריה. ובמציעותיה כתיב יקום ה' פי' מחנה. באמצעית היא מחנה לוים מחנה שכינה

רמב"ן

צורת אדם ומצוירים עליו דודאי'. ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב. ובדגל אפרי' צורת שור מטעם בכור שורו. ולדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות בענין שהוזכר בספר יצירה. והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות תחלתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושמו דגל יהודה במזרח כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד כמו שאמר י"י יהודה יעלה בתחילה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים. ועוד ראיתי במדרש וכשם שברא הב"ה ארבע רוחות בעול' כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכלן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למטה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן כמו שנ' כי שפע ימים יינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הב"ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימן ומנשה ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו ושלישים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן לפי שהוא החשיך העולם בע"ז שעשה ירבעם שנאמר את האחד נתן בדן ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו. ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו' שם במדרש היה הכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל. ולכך יזכיר הכתוב בפרט: (ד) טעם וצבאו ופקודיהם וגו' וכל הפקודים למחנה יהודה. וכן כלם הם דברי ה' אל משה כמשך אל משה ואל אהרן כי לא נמנו עתה פעם אחרת וכן טעם אלה פקודי בני ישראל בעבור שאמר כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמיום המנין ועד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם וכן נסעו לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה: השנוי בשם אבי הנשיא לבני גד בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות השמות בטעם אות כמו זרח וצחר מלשון כלמר נמר ונקרא דעואל שידע את האל רעואל שהם רעיון לבו באל כמו לי מה יקרו רעיך אל בנת לרעי מרחוק והיו קורחים

אבן עזרא

(נא) ובנסוע המשכן יורידו אתו. להסיר היריעות והעמודים ממכונתו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי [ו]ואם הוא ישראל ומת ובית דין ימיתוהו: וטעם (נב) וחנו בני ישראל. [ש]כשיחנו בני יש' ז"ל: איש על מחנהו. הטעם כל שבט. וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל: (נג) והלוים יחנו. טעם ולסביב. פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כמו שנגע באהרן וכן כתוב ויחר אף [ת]ה' בעזא: וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם וכן ויקבר בערי [א]גלעד עיר בן אתונו [ב]וזרעים כמו הם: ושמרו הלוים. מלוה עליהם לשמור המשכן: (נד) ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם: וטעם (א) אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקדשים בכתף: (ב) באתת. סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש [ג]דודאי' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו [ד]יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת [ה]נשר עד שידמו [ו]לכרובים שראה יחזקאל הנביא: מנגד. רחוקה: (ג) [ז]קדמה מזרחה. תחלת מזרח: (ד) ופקודיהם. הוא ופקודיו. אין הפרש [ח]ביניהם: (ה) והחונים עליו. כמו עמו והם אחריו

פירוש על אבן עזרא

[ו]שהוא זר ללוי, ואם שהוא ישראל לזר יחשב. [ש]ר"ל כשיחנו ב"י יחנו כל אחד ואחד עם מחנהו ועם דגלו ולא יתערב דגל עם דגל. [ת](ש"ב ו' ז'). [א](שופטים י"ב ז') פי' בעיר מערי גלעד. [ב](זכריה ט' ט') פי' בן של אחת האתונות. [ג](בראשית ל' ד') שהם על צורות בן אדם כמ"ש שם. [ד]גור אריה יהודה. [ה]לא מצאתי טעם נשר לדן. ואולי הוא מרומז בברכת יעקב יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח וכו' ויפל רוכבו אחור נו"ן נחש. שי"ן שפיפון רי"ש רוכבו אותיות נשר. [ו]ר"ל שאלו הארבעה דגלים ידמו לארבע חיות שראה יחזקאל שהם אדם שור נשר אריה, ומה שקראם ז"ל כרובים לפי שדעתו שמלת כרוב הוא שם כלל לצורות. [ז]רק ופקודיהם שב על צבאותם, ופקודיו על

ספורנו

תהיה פקודת הקדש: (נג) והלוים יחנו סביב. שלישית יהיו נבדלים משאר העם בחנייתם שהם בלבד יחנו סביב למשכן והשאר יחנו איש על דגלו: ונסע

פירוש רשב"ם

(ב) באתת. סימן היה בנס של כל דגל כגון בשל יהודה אריה. בשל יוסף שור: מנגד. מרחוק: בתוך

לצבאתם ראשנה יסעו: ס י דגל
מחנה ראובן תימנה לצבאתם ונשיא
לבני ראובן אליצור בן־שדיאור:
יא וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף
וחמש מאות: יב והחונם עליו מטה
שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל
בן־צורישדי: יג וצבאו ופקדיהם תשעה
וחמשים אלף ושלש מאות: יד ומטה
גד ונשיא לבני גד אליסף בן־רעואל:
טו וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים
אלף ושש מאות וחמשים: טז כל־
הפקדים למחנה ראובן מאת אלף
ואחד וחמשים אלף וארבע־מאות
וחמשים לצבאתם ושנים יסעו: ס
יז ונסע אהל־מועד מחנה הלוים בתוך
המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על־
ידו לדגליהם: ס יח דגל מחנה אפרים
לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים
אלישמע בן־עמיהוד: יט וצבאו ופקדיהם
ארבעים אלף וחמש מאות: כ ועליו
מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל
בן־פדהצור: כא וצבאו ופקדיהם שנים
ושלשים אלף ומאתים: כב ומטה בנימן
ונשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני:
כג וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים
אלף וארבע מאות: כד כל־הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת־
אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו: ס כה דגל מחנה דן צפנה
לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: כו וצבאו ופקדיהם שנים
וששים אלף ושבע מאות: כז והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר
פגעיאל בן־עכרן: כח וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות:
כט ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן־עינן: ל וצבאו ופקדיהם
שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: לא כל־הפקדים למחנה דן מאת אלף
ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה יסעו לדגליהם: פ לב אלה
פקודי בני־ישראל לבית אבתם כל־פקודי המחנת לצבאתם שש־מאות
אלף

וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין: י טקס משרית
ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר
שדיאור: יא וחילה ומנינהי ארבעין ושתא אלפין וחמש
מאה: יב ודי שרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני
שמעון שלמיאל בר צורישדי: יג וחילה ומנינהון חמשין
ותשע אלפין ותלת מאה: יד ושבטא דגד ורבא לבני גד
אליסף בר רעואל: טו וחילה ומנינהון ארבעין וחמשא
אלפין ושית מאה וחמשין: טז כל מנינא למשרית ראובן
מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון
בתנינתא נטלין: יז ויטל משכן זמנא משרית ליואי בגו
משריתא כמא דשרן כן נטלין גבר על אתרה לטקסיהון:
יח טקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני
אפרים אלישמע בר עמיהוד: יט וחילה ומנינהון ארבעין
אלפין וחמש מאה: כ ודי־סמיכין עלוהי שבטא דמנשה
ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כא וחילה ומנינהון
תלתין ותרין אלפין ומאתן: כב ושבטא דבנימין ורבא לבני
בנימין אבידן בר גדעוני: כג וחילה ומנינהון תלתין וחמשא
אלפין וארבע מאה: כד כל מנינא למשרית אפרים מאה
ותמני אלפין ומאה לחיליהון בתליתתא נטלין: כה טקס
משרית דן צפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר
עמישדי: כו וחילה ומנינהון שתין ותרין אלפין ושבע מאה:
כז ודי שרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר
פגעיאל בר עכרן: כח וחילה ומנינהון ארבעין וחד אלפין
וחמש מאה: כט ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר
עינן: ל וחילה ומנינהון חמשין ותלתא אלפין וארבע
מאה: לא כל מנינא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא
אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטקסיהון: לב אלין
מניני בני ישראל לבית אבהתהון כל מניני משריתא
לחיליהון

מסרה, לצבאתם, י״ז וח״ו. יד רעואל, ל׳ כתיב ר׳ בשבעים בר מן דין קדמאה דפרשה דעואל ד״ה סי׳. טז ושנים, ל׳ וח׳ שנים ושלשים בחד י׳ והיא דגושה. יז המחנת, ג׳ חסר. לדגליהם, מ״ל. כ ועליו, ל׳ ר״פ ואינון ז׳. כב גדעני, כולם חסר במ״א. כד כל הפקדים, ג׳ בטעם בענין. ושמנת, מאריך במ״ס. ושלשים, חי״ק ומ״א ב׳ טעמה. כה דן, רפי ובתביר. צפנה, כולם חסר בתורה. לא הפקדים, ל׳ בטעם פשטא דף סי׳. מאות, דן חסר ללבאתם. לאחרנה, בקמץ הידיעה וח׳. לב פקודי, מלא. המחנת, ג׳ חסר.

ת״א ונסע אהל מועד זבחים סא מנחות לה. כאשר יחנו כן יסעו מנחות שם: דגל מחנה אפרים ס׳ הזוהר פ׳ מקץ. ועליו מטה מנשה מנחות שם לו.

אלף ושלשת אלפים וחמש מאות
וחמשים

לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין:
ולואי

יונתן בן עוזיאל

נטלין: (י) טיקס משרית ראובן דרומא ישרון לחיליהון בארבעתי מילין מרבען וטיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קבל תלת מרגלייתא דבחושנא אזמורד ושבזיז וסבהלום וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא ראובן שמעון גד ובמציעותיה כתיב שמע ישראל יי אלהנא יי אחד וביה הוה חקיק צורת בר אילא והוה חמי למהוי ביה צורת בר תורי ברם משה נביא חלפיה מטול דלא ידכר להון חובת עיגלא ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דראובן אליצור בר שדיאור: (יא) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: (יב) ודשרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: (יג) וחיליה וסכומהון דשבטיה חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: (יד) ושבטא דגד ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא בני דגד אליסף בר רעואל: (טו) וחיליה וסכומהון דשבטא ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: (טז) כל סכום מנייא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחילידהון בתנייתא נטלין: (יז) ויטול משכן זמנא משרית ליואי בגו משירייתא ובית משירייהון בארבעתי מילין מרבען במציעותא היך נטלין היכמא דשרן היכדין נטלין גבר על תחומיה לטיקסיהון: (יח) טיקס משיריית אפרים לחיליהון מערבא ישרון ומשיריתהון בארבעתי מילין מרבען וטיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קביל תלת מרגליתא דבחושנא קנכירין טרקין ועינעיגל[°] וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא אפרים מנשה ובנימין ובמציעותה כתיב ועננא דיי עליהון ביממא במטלהון מן משריתא וביה הוה חקיק צורת ריבא ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: (יט) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין אלפין וחמש מאה: (כ) ודסמיכין ליה שבטא דמנשה ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדה צור: (כא) וחיליה וסכומהון דשבטיה תלתין ותרין אלפין ומאתן: (כב) ושבטא דבנימין ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני בנימין אבידן בר גדעוני: (כג) וחיליה וסכומהון דשבטיה תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: (כד) כל סכום מנייניא למשריית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון בתליתיתא נטלין: (כה) טיקס משרית דן לציפונא לחיליהון ובית משירייתהון בארבעתי מילין מרבען וטיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קביל תלת מרגלייתא דבחושנא כרום ימא ובירלוות חלא ואפנטור וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא דן נפתלי אשר ובמציעותיה חקיק ומפרש ובמישרוי יימר תוב יי שרי ביקרך בגו ריבוות אלפיא דישראל וביה הוה חקיק צורת חיוי חרמן ורבא דהוה ממני על חילוות שבטוי דבני דן אחיעזר בר עמישדי: (כו) וחיליה וסכומהון דשבטיה שתין ותרין אלפין ושבע מאה: (כז) ודישרן סמיכין ליה שבטא דאשר ורבא דהוא ממני על חילוות שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (כח) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: (כט) ושבטא דנפתלי ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (ל) וחיליה וסכומהון דשבטיה חמשין ותלת אלפין וארבע מאה: (לא) כל סכום מנייניא למשריית דן מאה וחמשין ושובעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטיקסיהון: (לב) אלין סכום מנייני בני ישראל לבית אבהתהון כל מנייני משריתא לחילידהון שית
מאה

[°] צ"ל ועין עיגל בשתי תיבות

בעל הטורים

יששכר לפיכך לא תלה הכתוב לעשותו נשיא לו לומר ששכרו גדול כמוהו וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן שמות הכל כמטה אחד וכאלו אמר יששכר מטה זבולן: (יח) דגל מחנה אפרים הפסוק מתחיל בדלי"ת ומסיים בד' לפי שיעקב הקדים בד' מקומות (בפ' ויחי) אפרים לפני מנשה וכנגדו קדם בד' מקומות אפרים למנשה. בדגלים ובנשיאים ובקרבנות. ובשבטים: (לא) לאחרונה ב' במסרה הכא ואידך לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה. שעמלק היה מסרס שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם (לפיכך אין לו זכרון כמ"ש מחה תמחה את זכר עמלק). יהיה להם זכרון ר"ת המן שגם הוא
בקש

יונתן

שכינה כתיב קומה ה' ויפוצו אויביך וגו': אזמורד תרגום של נופך ספיר ויהלום וכ"כ ת"א ובמציעותי' דראובן כתיב שמע ישראל וגו' והיה ראוי להיות צורת שור רק שלא יזכור להם עון העגל נתחלף לצורת איל' כמו האילים ולכך הפך עון העגל שהוא ע"ז נכתב בדגלי' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד גם מפני אמרי' ז"ל שבניו של יעקב השיבו כשם שאין בלבך אלא אחד וכו' ומצאנו לפי המדרש משבטי יה היו לראובן ושמעון הבכור כבכורתו וק"ל: (יח) קנכירין טרקין ועינעיגל תרגום של לשם, שבו ואחלמה. וחקוק עליו צורת ריבא פירוש צורת ולד היה על דגל אפרים ע"ש הכתוב הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים ולא ק"ל כאותו מדרש שחקק עליו צורת שור מחמת עון העגל דמתרגם לעיל גבי ראובן: (כה) צורת חיוי חרמן פירוש צורת נחש והשיפון בדגל מחנה דן ונפתלי ואשר על שם הכתוב יהי דן נחש עלי דרך שפיפון וגו'. וחקיק עליו ובמשרוי יימר תוב ה' תרגום של ובנחה יאמר והטעם
נאצל

רש"י

כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של לדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אינ"שין איש"א בלעז: (כ) ועליו. כתרגומו ודי סמיכין עלוהי:
ואלה

אבן עזרא

אחריו [ח]והקודם השלישי: (ט) ראשנה יסעו. הם יסעו בתחלה: (י) תימנה. מגזרת ימין: (טז) ושנים. תאר [ט]השם: (יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרת [י]כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם הארון ובניו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו. שב אל המחנות שהם ישראל לא אל [כ]מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב התקדם ומררי בצפון יחדיו יסעו: על ידו. אתה ומקום וכן יד [ל]הירדן ויד תהיה [ם]לך:
אלה

פירוש על אבן עזרא

על הדגל או על הנשיא, [ח]ר"ל כי מטה יששכר הם חונים אחר מטה יהודה וקודם מטה זבולון שהוא השלישי. [ט]ר"ל שנים הוא שם המספר (צווייא). ושניים הוא תואר (צווייטע). [י]מחנה הלוים הגרשונים והמררים נסעו בין מחנה יהודה ובין מחנה ראובן. [כ]כי הגרשונים והמררים לא נסעו כאשר חנו, ואחיה כמ"ד בקורה היו מהלכי' והוא בסדר הזה. מחנה יהודה. בני גרשון ומררי, מחנה ראובן, בני קהת, מחנה אפרים, מחנה דן, ומטה לוי מקלחן בין יהודה לראובן ומקלחן בין ראובן לאפרים [ל](יהושע י"ג). [ם](דברים כ"ג י"ג).
כי

ספורנו

(יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. בין שני הדגלים הנזכרים: כאשר יחנו. שכשיגיע מחנית כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עיקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת: כאשר יחנו. ובכן היה אז
כלו

פירוש רשב"ם

(יז) בתוך המחנות. שני דגלים נוסעים תחלה. ואחר כן המשכן והלוים ואחר כן שני דגלים אחרונים: כאשר יחנו כן יסעו. בכל עניין שהם סביב למשכן הארבע דגלים כך היו סביב דרך הליכתם דרך ימין נמנו הדגלים מזרח ודרום מערב וצפון:
ואלה

וחמשים: לג והלוים לא התפקדו בתוך
בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה:
לד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה
יהוה את משה כן חנו לדגליהם וכן
נסעו איש למשפחתיו על בית
אבתיו: פ רביעי ג א ואלה תולדת
אהרן ומשה ביום דבר יהוה את
משה בהר סיני: ב ואלה שמות בני
אהרן הבכר | נדב ואביהוא אלעזר
ואיתמר: ג אלה שמות בני אהרן
הכהנים המשחים אשר מלא ידם
לכהן: ד וימת נדב ואביהוא לפני
יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה
במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן
אלעזר ואיתמר על פני אהרן
אביהם: פ ה וידבר יהוה אל משה
לאמר: ו הקרב את מטה לוי והעמדת
אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו:
ז ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את
עבדת המשכן: ח ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל
לעבד את עבדת המשכן: ט ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם
המה לו מאת בני ישראל: י ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את

כהנתם

אונקלוס

לג ולואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די פקיד יי ית
משה: לד ועבדו בני ישראל בכל די פקיד יי ית משה כן
שרן לטקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתיה על בית אבהתוהי:
א ואלין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי עם משה
בטורא דסיני: ב ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב
ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלין שמהת בני אהרן
כהניא דאתרביאו די אתקרב קרבנהון לשמשא: ד ומית
נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם
יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר
ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ה ומליל יי עם משה
למימר: ו קריב ית שבטא דלוי ותקם יתיה קדם אהרן
כהנא וישמשון יתיה: ז ויטרון ית מטרתיה וית מטרת
כל כנשתא קדם משכן זמנא למפלח ית פלחן משכנא:
ח ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל
למפלח ית פלחן משכנא: ט ותתן ית לואי לאהרן
ולבנוהי מסירין יהיבין אנון ליה מן בני ישראל: י וית
אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהונתהון וחלוני דיקרב

יתקטל

מסרה לג התפקדו, ד'. לד למשפחתיו, ד' וחסר. על בית, י"ג. אבתיו, ז' חסר.
ג א תולדת, מו"ק וח"ת. את משה, כל דבור אל בר מין דין את כל לווי דכו' במ"א דלכלכה המן. ב שמות, מלא. בני, הב' בגעיא. הבכר, חסר, ג שמות, מלא. המשחים. חסר ו'. ד בהקרבם, י' חסר בלי' והב' בגעיא. לדיהם, ד' ומלא. ו הקרב, ד' וחד והקרב. ושרתו, ל' ז משמרתו, ז'. ואת משמרת, ד'. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ואת משמרת, ד'. ח לעבד, חסר. עבדת, חסר. ט ונתתה, מלא ה"א. נתונים, ב' חסר י'. מ"ו וח"י. לו, קדמאה לו תנינא דפ' בהעלותך לי. י תפקד, כולם חסר.

ת"א ואלה תולדות אהרן ומשה סנהדרין יט. ואלה שמות בני אהרן סנהדרין יט זבחים יג. ובנים לא היו להם יבמות סד.

רש"י

(א) ואלה תולדת אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' אל משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: (ד) על פני אהרן. בחייו: (ו) ושרתו אותו. ומהו השרות ושמרו את משמרתו לפי שמשמרת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר יח) אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השרות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש (מס' מגילה) והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכולן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחות' לפיכך נוטלים מהם המעשרות שנא' (שם יח) כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: (ט) נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר מאשר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר (שם ח) ואתנה את הלוים נתונים וגומר: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהנתם. קבלת

דמים

ספורנו

כלו באמצע כל המחנות גם בעת המסע: (לג) והלוים לא התפקדו. גם בחשבון כל אחד השבטים: כאשר צוה ה' את משה. באמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה. בעת שהבדיל את שבט הלוי קראם לשאת וקנא' לשרתו ולברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא: (ב) אלה שמות בני אהרן. כל אחד מהם היה נקרא בשמו לא מצד מה שהוא בן אהרן בלבד: הכהנים המשחים. ולא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכה אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפנחס קודם שהרג את זמרי: (ד) בהקרבם אש זרה. שזו לבדה היתה בהם: ובנים לא היו להם. שאם היו להם בנים וממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם: ויכהן אלעזר ואיתמר. נתן להם מנוי ושררה במשכן במלות האל ית': על פני אהרן אביהם. בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומיתת קצתם ושררת קצתם שלא על פיו אע"פ שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מנוי אלא ע"פ כהן גדול בחייו: (ו) ושרתו אותו. כי עליו מוטלת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם ובכן היתה עבודת הלוים שרות לכ"ג בחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד: (ז) משמרת כל העדה לפני אהל מועד. לעבוד את עבודת

המשכן

מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: (לג) וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה: (לד) ועבדו בני ישראל ככל מה דפקיד יי ית משה היכדין שרן לטיקסיהון והיכדין נטלין גבר לזרעיתיה לבית אבהתוי: (א) ואלין יחוסי אהרן ומשה דאתיחסו ביומא דמליל יי עם משה בטורא דסיני: (ב) ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: (ג) אלין שמהת בני אהרן כהניא תלמידיא דמשה רבהון דישראל ואתקריין על שמיה ביומא דאיתרביאו מטול דאתקריב קרבניהון לשמשא: (ד) ומית נדב ואביהוא קדם יי באישתא מצלהבא בזמן קרוביהון אישתא נוכריתא מן חפיין ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: (ה) ומליל יי עם משה למימר: (ו) קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: (ז) ויתפלגון לעשרין וארבע חולקין ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנישתא לקדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: (ח) ויטרון ית כל מאני משכן זימנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן משכנא: (ט) ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוי מתנה הינון יהיבין ומסירין ליה מלות בני ישראל: (י) וית אהרן וית בנוי תמני ויטרון ית כהונתהון חילוני:

בעל הטורים

בקש לאבד זכרם: (לג) לא התפקדו בתוך בנ"י יש סגין על הה"א לומר שבחמשה מקומות שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם: (ב) אהרן הבכור נדב יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו חוזר על נדב כי נדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא מוזל

יונתן

בשביל שהם אחרונה נקטו ויעכו כ"ה במדרש תלמידי דמשה וכן ק"ל א"מ לרש"י ועיין בו: (ג) ביומא דאתרביאו י"מ וכו' יעויין אשם: (ד) מן חפיין אם מן הכיריים כי כן תרגום יונתן בפרשת שמיני וע"ש: (ז) לעשרין וארבע חולקין כדאיתא בגמרא כ"ד

רמב"ן

קוראים שאים הוא בשני השמות ולכן תזכרנו התורה בשניהם: (א) ואלה תולדת אהרן ומשה וגו'. ואינו מונה אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר ה' אל משה. נעשו אלו תולדות שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר. והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשחה אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ואחר השבט לא נלמוד בבחירתו עד עתה וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר הזכיר מספר כל ישראל לתולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל בראשי השבט הוא ועל דרך הפשט כי טעם תולדות אהרן ומשה לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיות קדש קדשים ותולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמני' בלוים וזה כענין שכתוב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ובני משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש שהכוהו מפני שלא פירש ואלה שמות בני משה כאשר עשה בבני אהרן לרמוז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדם תורה כי התורה תדרש ותרמוז: (ד) על פני אהרן אביהם. בחייו לשון רש"י. ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהנים המשוחים שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו. ולא נעשה כן לדורות והנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וטעם לפני ה' שמתו בנס שבא מאתו וכן נאמר במרגלים במגפה לפני ה':

וטעם

אבן עזרא

(לג) אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו. כאשר היו ביום [י]שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: (לג) והלוים לא התפקדו. לבאר [ס]שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: (לד) ויעשו כן בני ישראל. כל ימי המדבר: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר' חדשים כאשר דבר יי' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי [ע]כאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד [פ]את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר [צ]סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים [ק]לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה [ר]טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא: (ג) המשחים. בשמן המשחה. שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים [ש]על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שיולידו: (ד) על פני. [ת]פירשתי: (ו) לפני אהרן הכהן. שהוא נגיד השבט. ופירוש והעמדת [א]הוא ושרתו וכן חי יי' אשר עמדתי [ב]לפניו: (ז) ואת משמרת כל העדה. [ג]בקרבנות. (ח) ואת משמרת בני ישראל. שישמרו שלא יגש ישראלי אל המשכן: (ט) נתונים. לעולם או הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו. המנהלים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל. להיותם מובדלים: (י) ואת אהרן ואת בניו. ובכלל בניו בני בניו [ד]תפקדם לתת פקוד לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי [ה]פסלות: והזר הקרב. לכהן להיות עם הכהנים ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות [ו]דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי

פירוש על אבן עזרא

[י]כי באחד לחדש השני היו מספרם, ס"ר אלף ג' אלפים ה' מאות וחמשים, וכן היו בנסעם בעשרים לחדש. [ס]כי כבר נאמר והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם וחזר לומר כאן והלוים לא התפקדו, להודיע שגם בנסעם לא נחשב. אחד מהם עם הפקודים. [ע]רוצה לומר שהוא בפ' הזאת. [פ]כלומר בשני אלה המקומות נצטוה לפקוד אותם. [צ]כלומר זהו הוא הטעם להזכיר בכאן ביום דבר ד' עם משה בהר סיני. [ק]בעבור שלא חטאו בעגל לא נתנו כופר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ונתנו מחצית השקל כפי מספרם תר"ג אלף תק"נ שהוא בעצמו מספר ב"י בפ' זו חוץ מן הלוים. [ר]כלומר לכל ישראל וכן ללויים אלא עד שהוקם נפקדו הכל. [ש]ר"ל שלזה בא הכתוב להודיע באמרו ובנים לא היו להם שלפי שלא הניחו בנים לא התכנו משפחותיהם של נדב ואביהוא. כי הגדולים יתכן שיולידו כלומר אם היו מניחים נדב ואביהוא בנים גדולים יתכן שיולדו באלה עשרת החדשים. [ת](בראשית י"א י'). [א]כמו לעמוד ולשרת. [ב](מלכים ב' ה' ט"ז). [ג]ר"ל במכשרי עבודת הקרבנות המוטלים על ישראל. [ד]ר"ל כי תפקוד אינו כ"ל שימנה אותם כמו ולנאו ופקודיו אלא שר"ל לתת פקודה לכל אחד. [ה]הכנון לעבוד בטומאה שפסול בזר. [ו]ר"ל כי זאת הפ' דבקה בטעם כטעם ויהי כאשר סעו וכו', ומה שאמר היא דבקה ר"ל כאשר תמו כל אנשי המלחמה אז דבר השם אל משה. שבארתי

ספורנו

המשכן. לשרת בכלי העבודה. שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ח) משמרת בני ישראל. לעבוד את עבודת המשכן. לשאת ולסורר שזה היה ראוי לכל ישראל: (ט) נתונם נתונם המה לו. שתהיה כל עבודתם על פי אהרן ובניו לא זולתם: מאת בני ישראל. שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף עבודתם: (י) ושמרו את כהנתם. לכל דבר המזבח ולפנים למשמרת שלא יקרבו הלוים: והזר הקרב. לעבודת לוים או כהונה: תחת

פירוש רשב"ם

(א) ואלה תולדת אהרן ומשה. תחילה מנה תולדות ישראל ואח"כ תולדות הכהנים ואח"כ תולדות הלוים. ועתה מונה תולדות אהרן ותולדות משה לפנינו נמי הלוים דכתיב ולקחת משפחת העמרמי זהו משה ואהרן ובניו אשר יקראהו על שבט הלוי כי לא היה לעמרם בנים רק משה ואהרן ויבדל אהרן להקדישו ומשה ובניו יקראו על שבט הלוי: ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. שזהו קודם שהוקם המשכן. אז היו ארבעה. אבל בשנה שנייה שהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כי אם אלעזר ואיתמר כמו שפירשתי למעלה בתחילת פרשה. שכל מקום שנאמר בהר סיני. זהו קודם שהוקם המשכן. אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני: (ט) נתונים. כפל לשון כמו נתן תתן להם אחזת נחלה דונ"ש ב"ל. (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד. תעשהו פקיד וממונה עליהם. כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף: כל

כֹּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ יא וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב וַאֲנִי הִנֵּה
לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: יג כִּי לִי כָּל־
בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה: פ
חמישי יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר
סִינַי לֵאמֹר: טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית
אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם: טז וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה
עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה
בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי:
יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִבְנִי וְשִׁמְעִי: יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם
עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל: כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה
הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם:
כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת
הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי:
כב פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת: כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי
הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה: כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב
לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל: כה וּמִשְׁמֶרֶת
בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:
כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ: ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי
וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי: כח בְּמִסְפַּר
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת
הַקֹּדֶשׁ: כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה: ל וּנְשִׂיא
בית

יִתְקְטֵל: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב וַאֲנָא הָא
קָרֵיבִית יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח
וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי: יג אֲרֵי
דִילִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא
דִילִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ: יד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי
לְמֵימָר: טו מְנֵי יָת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא תִּמְנִנּוּן: טז וּמְנָא יָתְהוֹן
מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דְאִתְפַּקַּד: יז וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי
לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי: יח וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי: יט וּבְנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן
עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל: כ וּבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן
מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת לֵוָאֵי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן:
כא לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
גֵּרְשׁוֹן: כב מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא
מִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כג זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן
אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא: כד וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית
גֵּרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר־לָאֵל: כה וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוֹפָאֵהּ וּפְרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא:
כו וּסְדָרֵי דַּרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא
וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר וְיָת אַטּוּנוֹהִי לְכָל פָּלְחָנֵהּ:
כז וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן
וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת קְהָת: כח בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא
מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא תְּמָנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטְּרְתָּא
דְקוּדְשָׁא: כט זַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא
דָּרוֹמָא: ל וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר
עזיאל

מסרה הקרב, ז'. יב בכור, מלא. יג בכור, כל חו' מלא במ"ז. הכתי, חסר. בכור, מלא. הקדשתי, ז'. בכור, מלא. עד בהמה, ד'. טו פקד, כל לי' דלוי דכו' חסר. לבית אבותם, ב' נסא את ראש בני גרשון. אבתם, חסר. טז ויפקד, כולם חסר. לוה, ב' ונסיפרא ואדני. בשמתם, חסר. גרשון כלם מלא בחו'. וקהת, ב' דוסרא ונסיב ו'. יח שמות, מלא. בני גרשון, הב' בגערא מ"ש. יט עמרם, ה' פסוק דמיין בשמהתהון ומתחלפין בסתיהון. חברון ולא כתיב ו' וכולם מלא בחו'. ועזיאל, כולם ח"ו ומ"י. כ מחלי, הס' בסוף פסוק. ומושי, כולם מלא בחו'. הם, קדמא בתביר חנין דפסק שאחריו בזקף והוא מן זוגין דחד נסית וחד קאים. אבתם, חסר. כד לאל, י"א. ול' סוס צ"כ. כה והאהל, ל' וחד חד. כו מיתריו, מ"ל דמ"ל. עבדתו, חסר. כז ולקהת, ל' קדמא כתיב ו' ושאר' קרמי. העמרמי, בקלא פ' הה"א בפתח. החברני, חסר, העזיאלי העין בקמץ לבד והוא חטף. משפחת, ע'. הקהתי, הקוף בשוא לבד. כח שמרי, חסר.

ת"א כל בכור בכורות ג'. פטר רחם שם דף מו. בישראל בכורות כ. לי יהיו שם ה. מבן חדש ומעלה שם מע ערכין מח. וקלעי החצר זבחים נט. והמנרה חגיגה כו.

רש"י

דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שהיו ישראל שוכרין אותן לעבודות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהית' העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ז נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש
ומעלה

חילוני דיקרב יתקטל באשא מצלהבא קדם יי: (יא) ומליל יי עם משה למימר: (יב) ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכריא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: (יג) ארום דילי כל בוכרא בבני ישראל ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאינשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: (יד) ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: (טו) מני ית בני לוי לבית אבהתהון לגניסתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמנינון: (טז) ומנא יתהון משה על פם מימרא דיי היכמא דאתפקד: (יז) והוו אילין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: (יח) ואלין שמהת בני גרשון לגניסתהון לבני ושמעי: (יט) ובנוי דקהת לגניסתהון עמרם ויצהר וחברון ועזיאל: (כ) ובנוי דמררי לגניסתהון מחלי ומושי אילין אינון גניסת ליואי לבית אבהתהון: (כא) לגרשון גניסת לבני וגניסת שמעי אילין הינון גניסת גרשון: (כב) סכומהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא סכומהון שבעתי אלפין וחמש מאה: (כג) תרתין גניסתא די נפקו מגרשון בתר משכנא ישרון מערבא: (כד) ורב בית אבא דהוה מתמני על תרתין גניסתא דגרשון אליסף בן לאל: (כה) ומטרת בני גרשון במשכן זימנא משכנא ופרסא חופאה ופרסא דבתרע משכן זימנא: (כו) ווילות דרתא וית פרסא דבתרע דרתא דעל משכנא ועל מדבחא חזור חזור וית אטונוי לכל פולחניה: (כז) ולקהת גניסתא דעמרם וגניסתא דיצהר וגניסתא דחברון וגניסתא דעזיאל אילין הינון גניסת קהת: (כח) במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: (כט) ארבעת גניסתא די נפקו מקהת ישרון על צידא דמשכנא דרומא: (ל) ורב בית אבא דהוה מתמני על גניסת קהת אליצפן

רש"י

ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינ' מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי. פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים

רמב"ן

(יד) וטעם וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בעבור שהזכיר ביום דבר ה' אל משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה צואת הפקידה של הלוים בהר סיני כי בסירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צותו על מעשה המשכן אבל הלוים לא נצטוו בבחירת' בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המצוה המזכרת בבני ישראל והנה לא היו שבט הלוים כשאר השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף ומבן שלשים שהם כלם שמונת אלפים והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכל' ועדין לא נשאו הארון שהיתה הקדושה מכלה בהם וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הב"ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד כי היה הב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים ואולי היה זה מטעם הזקן עליהם כי שמעון שהוא עמיתו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ בעשרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה: לא החל הכתוב במשמרות הלוים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללוים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כהן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלוים ונתן להם הארון והקדש ובמערב

אבן עזרא

ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כן ויהי ביום דבר יי' אל משה: (יב) לקחתי. [ז]מעלה גדולה ללוים. בכור דבק [ח]אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: (יג) כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן [ט]וכן רבים: לי יהיו. טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: (טו) מבן חדש ומעלה. עד [י]סוף המחבר' או על קרוב מהמתקו' [כ]הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (יז) גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים [ל]נמצא עם מ"ם תחת [מ]נו"ן: (כא) לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם [נ]כך: (כג) אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור [ס]וקדם: ימה. בעבור שהוא הים הגדול שספרדי בארץ ישראל לפאת מערב: (כה) המשכן. הם עשר יריעות: והאהל. עשתי עשרה יריעות: מכסהו. ומכסה [ע]מכסהו בכלל: (כו) אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר: ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב. שאין שם מקום חסר כפרץ שאין שם מסך: [פ]לכל עבודתו. [צ]עוד אפרשנו: (כח) משמרת הקדש. הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: (כט) תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן על

פירוש על אבן עזרא

[ז]שנתכוני בהם המת הבכורים וקדשתי אותם לי. [ח]כלומר שהכל דבר אחד וכאלו אמר בכור שפי' פטר רחם. [ט]ולאו דוקא יום ממש. [י]ר"ל מעת התחברות הלבנה עם השמש עד שובה שנית להתחבר והוא זמן חדש ימים. [כ]ר"ל אם נולד בשאר ימי החודש לא יצא מכלל נפל עד שתגיע הלבנה קרוב לנקודה הראשונה שנולד בה. [ל](א' ו' ה'). [מ]לגרשום תחת לגרשון. [נ]ר"ל סוף זה הפסוק דבוק עם תחלת הפסוק שלאחריו, וטעמו אלה משפחות הגרשוני פקודיהם וכו'. [ס](תהלים קל"ט ה') [ע]ר"ל מכסהו כולל מכסה עורות אלים ומכסה התחש. [פ](פסוק ל"ב). [צ]להלן.

ספורנו

(יב) תחת כל בכור. לפדיון: (יג) כי לי כל בכור. מקדם היתה העבודה בבכורות: ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל. אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים ליענש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדים ובהיותם בלתי ראוים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר. ואני הצלתים במה שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתים פדיון כמשפט כל הקדש היוצא לחולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשיו שחטאו מאסתים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון: והיו לי הלוים. לעבודה: מאדם ועד בהמה לי יהיו. מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: אני ה'. לא שניתי כשמאסתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשרציתי שיפדו הלוים את הבכורות בדור הזה ולא כן

פירוש רשב"ם

(טו) כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם. לפי שהיו באים לפטור את הבכורות שחייבין פדיון מבן חדש ומעלה לכן גם מניינם מבן חדש:
(כז) ולקחת משפחת העמרמי. משה ובניו. עתה מפרש מה שכתוב למעלה ואלה תולדת אהרן ומשה: הפדוים

בֵּית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן
בֶּן־עֻזִּיאֵל: לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן
וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ:
לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ:
לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת
הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי:
לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־
חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם:
לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי
צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
יַחֲנוּ צָפֹנָה: לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי
מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ: לז וְעַמֻּדֵי
הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם
וּמֵיתְרֵיהֶם: לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן
קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד | מִזְרָחָה מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ
לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב
יוּמָת: לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹ°ן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים
אָלֶף: ס ששי מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־
חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם: מא וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה
תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם
שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם: פ מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת
הלוים

° נקוד על ואהרן

עזיאל: לא ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחא
ומני קודשא דישמשון בהון ופרסא וכל פלחניה:
לב ואמרכלא דממנא על רברבי לואי אלעזר בר אהרן
כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: לג למררי
זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אנון זרעית מררי:
לד ומניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא שתא
אלפין ומאתן: לה ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל
בר אביחיל על צדא דמשכנא ישרון צפונא: לו ודי־מסיר
למטר בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי
וכל מנוהי וכל פלחניה: לז ועמודי דדרתא סחור סחור
וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון: לח ודי שרן קדם משכנא קדומא
קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת
מקדשא למטרת בני ישראל וחלוני דיקרב יתקטל:
לט כל מניני לואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי
לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא עשרין ותרין
אלפין: מ ואמר יי למשה מני כל בוכריא דכריא לבני
ישראל מבר ירחא ולעלא וקבל ית מנין שמהתהון:
מא ותקריב ית לואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני
ישראל וית בעירא דלואי חלף כל בוכרא בבעירא
דבני ישראל: מב ומנא משה כמא די פקיד יי יתה ית כל בוכרא
בבני ישראל: מג והוו כל בוכריא דכריא במנין שמהן
מבר ירחא ולעלא למניניהון עשרין ותרין אלפין מאתן
ושבעין ותלתא: מד ומליל יי עם משה למימר: מה קרב
ית

מסרה ל אליצפן, חדא מלה כתיב ומ"ל. לא ומשמרתם, ב'. הארן, כל או' חסר כ"ך מ"ל. והמנרה, והמזבחת, כ"ל וחסר. לג המושי, כולם מלא במ"א. לד ופקדיהם, ל' כ"פ. לה צוריאל, מלא דמלא. אביחיל, ד'. יחנו, קדמא דקהת. המשכן תימנה, דין המשכן יחנו לפנה. לו ופקדת, חסר. ובריחיו, מ"ל דמ"ל. ועמדיו, מ"ו ומ"י. לז ועמדי, ב' חסר. ואדניהם, מלא. ויתדתם, כולם חסר דחסר. ומיתריהם, כולם מלא דמלא. לח והחנים, כולם כ"כ מ"ו ומ"י ב"מ. מועד מזרחה, פסיק. ואהרן ובניו, ג'. שמרים, מ"ו ומ"י. לט ואהרן, י' נקודים בתורה ונקוד על ואהרן: מ ויאמרו, ע' בטעם בסיפרא. פקד, ו' חסר. בכר, חסר. ושא, ב'. שמתם, חסר. מא בכר, חסר. בבהמת, ל'. מב ויפקד, כולם חסר. בכור, מלא. מג בכור, מלא. שמת, חסר ו'. לפקדיה', חסר. מה קח, י"ב כ"פ. בכור, כולם מלא במ"ו חסר.
ת"א והחנים לפני המשכן קדמה ערכין י"א. תמיד כו. פקד כל בכר בכורות ד. קח את הלוים בכורות ד. ואת בהמת הלוים תחת בהמתם שם.

רש"י

ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה (פרכת) המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והסמוכי' עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכיניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר (תהלים ס) יהודה מחוקקי (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגומר מאתים ראשי סנהדראות וזבולן (שופטים ה) מושכים בשבט סופר: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא יהיה במנין הלוים (בכורות ד): שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות
יתרים

אליצפן בר עזיאל: (לא) ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחיא ומאני קודשא דישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה: (לב) ואמרכול דממני על רברבי ליואי אלעזר בר אהרן כהנא הוא דהוה שאיל באורייא ותומיא מתחות ידוי ממנן נטרי מטרת קודשא: (לג) למררי גניסתא דמחלי וגניסתא דמושי אלין הינון גניסת מררי: (לד) סכומהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שיתא אלפין ומאתן: (לה) ורב בית אבא דהוה מתמני על גניסת מררי צוריאל בר אביחיל על צידא דמשכנא ישרון צפונא: (לו) ודמסיר למנטר בני מררי לוחי משכנא ונגרוי ועמודוי וחומרוי וכל פולחניה: (לז) ועמודי דדרתא חזור חזור וחומריהון וסיכיהון ומתחיהון: (לח) ודישרן קדם משכן זימנא מדינחא משה ואהרן ובנוי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל

ותילגני דיקרב יתקטל באשא מצלהבא מן קדם יי: (לט) כל סכומי מנייני ליואי די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי לגניסתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא עשרין ותרין אלפין: (מ) ואמר יי למשה מני כל בוכריא דוכריא בבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקביל ית סכום מניין שמהתהון: (מא) ותקריב ית ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכריא בבני ישראל וית כל בעירא דליואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל: (מב) ומנא משה היכמא דפקיד יי יתיה ית כל בוכריא בבני ישראל: (מג) והוון כל בוכריא דוכריא בסכום מניין שמהן מבר ירחא ולעילא לסכום מניינהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושובעין ותלתא: (מד) ומליל יי עם משה למימר: (מה) קריב ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא ליואי חלף בעירהון ויהון

משמשין

בעל הטורים

אחר על אהרן שהוא הבכור למשה: (לח) והחנים לפני אוהל מועד מזרחה משה ואהרן. יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד: (מ) ושא ג' הכא ואידך ושא עיניך ימה ולפונה ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל חנו ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה חנו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא

יונתן

כ"ד משמרות היו במקדש: (לב) הוא שאיל באורייא ותומיא וכו' דייק הכי מדכתיב גבי נשיא נשיאי הלוי משמע שהיה לו מעלה יתירה על כל הנשיאי הלוים מצד שהיה שואל

רש"י

יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת (בכורות ה) אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים

רמב"ן

ובמערב שם בני גרשון שהוא הכבוד ונתן להם המשכן והאהל. ושם בצפון שהו' הרוח האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש: (מא) תחת כל בכור בבני ישראל. הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם מעת שאמר קדש לי כל בכו' בבני ישראל באדם ובהמה והיו בכורים רבים בישראל ולא נפדו עד הנה שעדין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה הוא שנתקדשו הכהנים ועדין לא נצטוו במתנות הכהונה והנה הם עומדים בקדושתן סתם ויתכן שהיתה בהן עבודת הקרבנות כדברי רבותינו והנראה אלי כי הבכורים האלה כלם לא נולדו במדבר בשנה אחת כי לא נתרבו העם שם כל

אבן עזרא

על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד [צ]אפרשנו: (לא) והמזבחות. [ק]שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים התחבטו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. שהם [ר]שלשה גם ועלה נשיאי הלוי תוספת [ש]עלוה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו [ת]וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים (לה) ויתכן היות צפונה. מגזרת צפנת [א]ליריאיך וצפון [ב]לצדיק כי אין [ג]בנגב שום [ד]דבר: (לח) קדמה מזרחה. הוא מזרחה שמש במקום שתחברות [ה]העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב. אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו: (לט) שנים ועשרים אלף. בכלל וכשאתה מחבר [ו]הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' פסו' כל פקודי הלוים חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים [ז]מהלוים והאמת לוקח במספר הזה מפקודי [ח]ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים [ט]לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו [י]קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרי' שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על [כ]דברי הקבלה: (מ) פקוד כל בכר זכר. הנה [ל]זכר שם התאר: (מא) ואת בהמת הלוים: שלא יפסידו [מ]הלוים ובכור כל [נ]בהמה גם הוא [ס]לשם: (מה) קח את הלוים. פעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים [ע]פדוים ונסמכה מלת

פדויי

פירוש על אבן עזרא

[צ]להלן ע"ז כ"ד). [ק]המזבח העולה ומזבח הקטרה. [ר]אליסף ואלצפן ואוריאל. [ש]ר"ל אלעזר היה נשיא. על נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש. [ת]תוסף הפסוק וזקנים יבינו משפט (איוב ל"ב ב') טעמו ולא זקנים וכו'. [א](תהלים ל"א כ'). [ב](משלי י"ג כ"ב) ענין מטמון ואוצר בו, וכן רוב היסוד בצפון. [ג]בעבור רוב החמימות א"א לעמוד בו. כמו כי ארץ הנגב נתתני. [ד]והמוע"ע היו לו הגירסא שם דבר ופי' כלומר אלא שם אוצר מלשון נגידו נייא. ע"כ אין להרחיק לגונה שיהי' אוצר מגזרת צפנת ליריאיך. [ה]ר"ל עגולות משוה היום עם עגולת המזלות שהוא מקום מזרח האמתי כשהשמש בטלה או במאזנים. [ו]וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותרו לש', כך הוא הגירסא הנכונה. [ז]ר"ל שהם יותר משנים ועשרים אלף ויחסרו מהכלל וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שמדקדק הכתוב לומר שעודפים בכורי ישראל על הלוים רע"ג ואם היה אמת שסמך על שהם כ"ב אלף וש' איך קרא עודפים לרע"ג והלא חסרים מהם ז"ך. [ח]ר"ל ג' מאות בכורי הלוים הם בקרוב חלק ע"ג מן כ"ב אלף מספר הלוים שאינם בכורים. [ט]שהם שש מאות אלף שלשת אלפים חמש מאות וחמשים. הנה חלק ע"ג ממנו הוא ח' אלפים תק"פ (להלן ד' מ"ח) שאחר נכוי ג' מאות בכוריהם ישאר ח' אלפים ר"פ. [י]ר"ל בחשבון. ראיתי על זה פי' כתוב בלשון ערבי להר שלמה ן' יעש ז"ל. והעתיקו לי ר"י מ"ע אלמנדרי, הנ"ל וז"ל. יהודה הפרסי רוצה להביא ראיה ולדקדק מפאת המספר שהשלש מאות מפקודי הלוים מבן חדש אשר לא פדו השלשה ושבעים ומאתים מבכורי ישראל. אמנם נחסרו מפקודי הלוים מבן חדש ולא פדו השלשה ושבעים ומאתים מבכורי ישראל לפי שהיו בכורי הלוים ואין בכור מפקיע בכור. וראייתו על זה היא שמצאנו מספר אחד ללוים שנפקדו בפ' נשא כשתחסר ממנו שלש מאות יהיה ערכו שוה בקרוב למספר אחר שנפקדו ישראל כנגד בכורי ישראל. ויהיה ערכו מפקודי ישראל מבן כ' כערך השלש מאות בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש. בערך חלק אחד מע"ג וכשנקח מפקודי ישראל כמו זה החלק ר"ל חלק מן ע"ג יהיה מנין זה של ישראל, מפאת ערך המספר כנגד ערך בכורי ישראל וזה לפי שערכו מפקודי ישראל מבן עשרים כערך בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש. ונמצא עוד כשנחסר מפקודי הלוים הבאים לצבא שלש מאות יהיה שוה בקירוב למספר פקודי ישראל מבן עשרים שהוא כנגד ערך בכורי ישראל שערכו מפקודי ישראל. כערך הג' מאות בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש ובאור זה כי פקודי הלוים הבאים לצבא בפ' נשא הם שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים וכשתחסר מהם ג' מאות ישארו שמונת אלפים ומאתים ושמונים והוא מספר שוה בקירוב למספר חלק משלשה ושבעים מפקודי ישראל מבן עשרים שהוא שמונת אלפים ומאתים ושש ועשרה וזה המספר מפקודי ישראל לפי שערכם מפקודי ישראל כערך הג' מאות אל בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש. כמו שנזכר, והר' אברהם ז"ל השיב עליו ואמר כי אלו הראיות אינה ראיה וזה לפי שהשואת אלו שני המספרים על זה הדרך אינה השואה נכונה שהשואה הראויה להיות בין הלוים מבן חדש ובין בכורי ישראל מבן חדש הוא השואה נכונה לפי שהיא בין שני מספרים שהקצה האחד של כל אחד מהם לבדו ידוע והוא מבן חדש והקצה האחר מכל אחד משני המספרים הוא נעלם בלי ידוע, והשואה אשר יביא ממנה יהודה הפרסי היא השואת פקודי בכורי ישראל כלקחת מפקודי ישראל מבן עשרים שהוא ידוע הקצה האחד והוא מבן עשרים ומעלה וגם ידוע הקצה האחר וזה אמרו ואין קצב אחרת למנין שלקח מן הלוים נגבל משני הקצוות והיה ראוי להיות שוה למספר כל פקודי הלוים מבן חדש ואינו כן לפי שפקודי הלוים מבן חדש יותר מהמספר אשר אמר ערכו כנגד בכורי ישראל. והואיל והדבר כן יש הפרש גדול בין המספר הידוע משני קצותיו למספר הידוע מהקצה האחד לבדו ונעלם הקצה האחר והואיל ואין זו ראיה אין לנו אלא לסמוך על דברי הקבלה שמספרן אלו ג' מאות אמנם הוא לפי שהיו בכורי הלוים עכ"ל. [כ]ר"ל שמלת זכר במקום הזה באה במקום תואר למלת בכור כי מלת בכור מפקיע למעט בכורות נקבה כך הוא תואר לבכור ישראל שהוא זכר. [ל]כי כל לוי שהיה לו פטר חמור פדה בשה אחד חמור שלו וגם כמה פטרי חמור של ישראל ולא הפסיד כלום. [מ]ר"ל מן הבהמות הטהורות. [נ]ואין לו פדיון אף של לוי אף של ישראל. [ס]נזקקים

הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם
אֲנִי יְהוָה: מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה
וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־
הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מז וְלָקַחְתָּ
חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל:
מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי
הָעֹדְפִים בָּהֶם: מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף
הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם:
נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־
הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת
וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־
כֶּסֶף °הַפְּדֻיִם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ שביעי
ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר: ב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת
מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם: ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא
לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: ד זֹאת
עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים: ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ
הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ
וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת: ו וְנָתְנוּ
עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל
תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו: ז וְעַל | שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם
הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה: ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה
עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו: ט וְלָקְחוּ | בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר

°הפדוים ק'

ישרתו

אונקלוס

יָת לֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי
חֲלָף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי אֲנָא יְיָ: מו וְיָת
פֻּרְקַן מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְּיַתִּירִין עַל לֵוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא: מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פֻּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן: מט וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת
כְּסַף פֻּרְקַנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵוָאֵי: נ מִן בּוּכְרַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסִיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין
וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף
פְּרִיקַיָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ
יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן:
ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל
דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: ד דֵּין
פָּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: ה וְיֵיעוֹל
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וִיפָרְקוּן יָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא
וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה
דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְּעֵלָּא וִישַׁוּוּן
אֲרִיחוֹהִי: ז וְעַל פָּתוֹרָא דִּלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא
וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת מְגִיסַיָּא וְיָת בָּזִיכַיָּא וְיָת מְכִילָתָא וְיָת
קַסְוָת נִסּוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי: ח וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן
לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא
וִישַׁוּוּן יָת אֲרִיחוֹהִי: ט וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת
מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת צִבְתָהָא וְיָת מַחְתִּיתָהָא

וית

מסרה והיו, המסג בס"א. מו פדויי, כל ל' מ"ל וג' בענין. והשבעים, ל'. העדפים, ג' כולם ח"ו ומ"י. מבכור, ב' ומלא. מז תקח, ב' קמץ וסימן ס"ז זוגין מן ב"ב קמץ. מח ונתתה, מלא ה"א. מט הפדיום, ל' ומ"ל. נ בכור, מלא. נא הפדים, הפדוים ק' חסר דחסר. והיוד בלא דגש: ד א וידבר וכו', י"ב. ב נשא, כל ליסנא חסר במ"א. למשפחתם, כולם כ"כ במ"ב לבים אבתם למשפחתם. אבתם, חסר. ג כל בא, ל'. ד עבדת, חסר. ה בנסע, כולם ח"ו דקרי ולא כתיב. והורידו, מ"ו וס"י וב' זקני העיר. ארן, ב' חסר. העדת, חסר. ו כסוי, ב' ב' מ"ו. ופרשו, דרגא בשינוייה שמאל. כליל, ב'. ושמו בדיו, קדמאה ובתראה ושמו בדיו ב' מלעי' ושמו את בדיו. ועל, ב'. שלחן, החית בפתח. הקערת, כולם חסר. הכפת, ל' וחסר. המנקית, כולם חסר במ"א דירמי' הספים וה"א בלא מהריך והמ"ם בדגש. קשות, מלא והשין שמאלי. ח תולעת, מלא. וכסו, ב'. את בדיו, ב'. ט את מנרת, ל'. חסר. המאור, מלא. ואת, י"ח פסוק סד את וד' ואת. נרתיה, ח"ו ומ"י. מלקחיה, כולם מלא. מחתתיה, כלם ח"ו ומ"י. שמנה, ל'.

ת"א והיו לי הלוים סס. ולקחת חמשת סנהדרין יז. מבן שלשים שנה ומעלה חולין כד. ואת קשות הנסך סנהדרין פח. ולחם התמיד עליו יהיה מנחות לה.

רש"י

הלוים וגו'. לא פדו בהמות הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו השלשה והשבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון. חמשה שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלשה בכורות חמשה עשר שקל. (במדר' ר' פרש' יז) אמר כילד אעשה בכור

שאומר

יונתן בן עוזיאל

משמשין קדמי ליואי אנא יי: (מו) וית פרקוני מאתן ושובעין ותלתא מה דאשתיירו על ליואי מבוכריא דבני ישראל: (מז) ותסב חמשא חמשא סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תסב עשרין מעין סלעא: (מח) ותתן כספא לאהרן ולבנוי פרקוני מה דמשתיירין בהון: (מט) ונסיב משה ית פורקנהון מן מה דמייתרין על פרקוני ליואי: (נ) מלות בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: (נא) ויהב משה ית כסף פרקונא לאהרן ולבנוי על פם מימרא דיי היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לגניסתהון לבית אבהתהון: (ג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: (ד) דא פולחנת

ירושלמי

בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: (ה) ועליל אהרן ובנוי בזמן מיטל משריתא ויפרקון ית פרגודא דפרסא ויכסון ית ארונא דסהדותא: (ו) ויתנון עלוי חופאה דמשך ססגונא ויפרשון לבוש שזיר עלוי מלעילא וישוון אריחוי: (ז) ועל פתור לחים אפיא יפרסון לבוש דתכלא ויתנון עלוי ית פילוותא וית בזיכיא וית מנקיתא וית קסוות ניסוכא ולחים תדירא עלוי יהי:

[(ז) ית פיילותא:]

(ח) ויפרשון עלוי לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: (ט) ויסבון לבוש דתכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוציניהא וית מלקטיא וית מחתיתא וית כל מאני שמושא דישמשון לה
בהון

בעל הטורים

ולא ירים עיניו למעלה: (ו) בארון ובמזבח הנחשת כתיב בדיו (ר"ל בפרשה זו)
ובשלחן

יונתן

שואל בארים ותומים: (ז) פילוותא הבנוס של קערות ופירשנו לעיל ויעוין שם:
נס

רש"י

שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: (ג) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראוין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכסיו כל כלי וכלי כנתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות קשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך. אשר יוסך בהם: (ט) מלקחיה. כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתתיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא מגלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן מנורות כשמטיבן: נרתיה.
לוצ"ש

רמב"ן

כל כך רק כל הבכורים אשר היו בישראל נמנו כי כלם נתקדשו כאשר פרשתי שם ועתה החליפם בלוים והם פדיונם ולוה שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן ולבניו. כאשר היא מצוה לדורות: (ו) ונתנו עליו. כסוי עור תחש בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש אבל היו מכסים אותו בפרוכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור תחש בעבור הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר אבל שאר כל הכלים השולחן והמנורה והמזבחות היה נראה עליהם מלמעלה מכסה עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש. וטעם ושמו בדיו על כתפות הכהנים והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יואלים לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רקים ויאריכו הבדים בהם בצלעות ובלבד שלא יסורו ממנו: (ז) ולחם התמיד עליו יהיה. על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על הכלים והשולחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלחם שהוא תמיד על השלחן כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח
הזהב

אבן עזרא

פדויי [ס]אל המספר וכמוהו רבים יש מכחישים אמרו מזה [צ]ללמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים ואינם ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי [ק]קבלה: (מט) פדיום. במ"ם תחת נו"ן [ר]כמו גרשון: (ב) נשא את ראש בני קהת. [ש]בתחלה בעבור משה ואהרן: (ג) מבן שלשים שנה. קרוב מארבעה שבועות [ת]בן חמשים שבעה [א]שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד. מלאכת המשא: (ד) קדש הקדשים. הוא הארון: (ה) פרכת המסך. שתסוך על הארון: (ו) ונתנו עליו. על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את [ב]שהוא את פרכת וכמוהו * ותלפנו: ופרשו בגד כליל תכלת. כלו תכלת. מלמעלה. י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד [ג]יתכן גם כראשון [ד]ועור תחש [ה]מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו. הנה יקירום [ו]עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים. ועל שולחן הפנים להורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר: (ח) בגד תולעת שני. והנה על השולחן שני [ז]בגדים והמכסה וכן
על

* שב אל מלת את (יהושע ב' ו') לכל אחד.

פירוש על אבן עזרא

למדיון הקלוב בסמוך. [ס]כי היה לו לומר ואת פדויי הלוים רע"ג העודפים ובא כן וכמוהו רבים. [צ]כך נמלא הגירסא. ואע"פ שדעת רז"ל שפדיון בכור ה' שקלים לא למדוהו מזה אלא מאשר כתוב בפירוש בפ' ויקח קרח כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם. ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא, ואמר בבכורות בג' מקומות קדשו בכורות ישראל. במדבר, ובכניסתן לארץ. ובארץ מצרים. בארץ מצרים קדש לי כל בכור. במדבר כי לי כל בכור בבני ישראל. בכניסתן לארץ והיה כי יביאך ד' אלהיך, ומאלה הפסוקים הכתובים כאן לא למדו אלא משפט אלה העודפים איך עשה משה כאשר פדה אותם. ולא נתברר לי דעת המכחישים מה ביארו בזה וגם דעת החכם למה חשש להם ואמר שהאמת דברי הקבלה ואולי הגירסא היא יש מפרש והיא קלה נכון. [ק](סנהדרין דף י"ז ע"א) [ר]כמ"ש לעיל (פסוק י"ז). [ש]אף שהיה בן שני ללוי. [ת]שאז הכח בתקפו מחמת השביעיות שחזקהו וכוחותיו הולכים ומתחזקים [א]' שמשום שהם מ"ט שנה שאז יחסר כחו. [ב]שב ג"כ על מלת את הארון וכו'. [ג]כמו לכבוד ולתפארת. [ד]ר"ל לפי הי"א על כסוי עור תחש. [ה]והוא לפי' השני שכסוי עור תחש מלמעלה לפרכת המסך מפני הגשם והאבק. [ו]ר"ל הבדים הוסרו קודם שכסו הארון. ואחר הכסוי שמו אותם בו. [ז]בגד תכלת ובגד תולעת שני.
וכסא

ספורנו

כן להבא כי אמנם בדור הזה ראויים לכך ולא כן להבא: (ה) בנסוע המחנה. אחר שנסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס:
ונתנו

פירוש רשב"ם

(מט) הפדוים. מיותר מ"ם כמ"ם של ריקם. הכנם. שלשום. שלש מאות שהלוים עודפים על שנים ועשרים אלף. בכורות היו. ואין בכור מפקיע בכור כך פירשו רבותינו: (ה) אהרן ובניו. בנסוע המחנה שני דגלים ראשונים שנוסעים תחילה קודם. שיבוא המשכן והלוים: (ו) ונתנו על המוט. טועה היה בזה ר' יוסף קרא. מדלא כתיב כדכתיב במוט בשנים. היה רוצה לומר שכל המוט היה תחת הכלים. מדכתיב על. השיבותי כי המוטות היו מצד הכלים כדרך כל משא שנותנין המוטות בטבעות שבצדי הכלים כדכתיב בפ' המשכן. אבל לשון ונתנו ראוי לומר על המוט ואצל לשון משא אמר במוט כדכתיב וישאוהו במוט ונשא בם את השלחן. כדכתיב בכתף ישאו: אין לכם משא אלא בכתף. כלומר בדבר זה נושאין זה. ואחרי כן יבואו בני קהת לאחר שתכסו את הארון והכלים:
כבלע

ישרתו־לה בהם: י ונתנו אתה ואת־
כל־כליה אל־מכסה עור תחש ונתנו
על־המוט: יא ועל ׀ מזבח הזהב יפרשו
בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור
תחש ושמו את־בדיו: יב ולקחו את־
כל־כלי השרת אשר ישרתו־בם
בקדש ונתנו אל־בגד תכלת וכסו
אותם במכסה עור תחש ונתנו על־
המוט: יג ודשנו את־המזבח ופרשו
עליו בגד ארגמן: יד ונתנו עליו את־
כל־כליו אשר ישרתו עליו בהם את־
המחתת את־המזלגת ואת־היעים
ואת־המזרקת כל כלי המזבח ופרשו
עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו:
טו וכלה אהרן־ובניו לכסת את־הקדש
ואת־כל־כלי הקדש בנסע המחנה
ואחרי־כן יבאו בני־קהת לשאת ולא־
יגעו אל־הקדש ומתו אלה משא בני־
קהת באהל מועד: טז ופקדת אלעזר ׀
בן־אהרן הכהן שמן המאור וקטרת
הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל־המשכן וכל־אשר־בו
בקדש ובכליו: פ מפטיר יז וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: יח אל־
תכריתו את־שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים: יט וזאת ׀ עשו להם וחיו
ולא ימתו בגשתם את־קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש
איש על־עבדתו ואל־משאו: כ ולא־יבאו לראות כבלע את־הקדש ומתו: פ פ פ

קנ"ט. מלקיהו סימן: ומפטירין בת"ע בהושע והיה מספר. בסימן א'. וידבר

אונקלוס

וית כל מני משחא די ישמשון לה בהון: י ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחיא: יא ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: יב ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחיא: יג ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: יד ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: טו וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול בני קהת במשכן זמנא: טז ודי מסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטרת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משכנא וכל די בה בקודשא ובמנוהי: יז ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: יח לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו לואי: יט ודא עבידו להון ויחון ולא ימותון במקרבהון לקדש קודשיא אהרן ובנוהי יעלון וימנון יתהון גבר גבר על פלחנה ולמטולה: כ ולא יעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון: פ פ פ

ומליל

מסרה י אל מכסה, ו' דסמי'. על המוט, ב'. המוט, מלא. כליה, כולה מ"י. יא את בדיו, ב'. יב ישרתו, ב'. אל בגד, ל'. ונתנו על, ב'. יג ודשנו, ל'. יד המחתת, ב' בתורה חסר. המזלגת, ב. וחסר. המזרקות, כל או' חסר. עליו, בז"ק. כסוי, ג'. ושמו, סימן. טו וכלה, ו'. לכסת, ל' וחסר. לשאת, כ"ד. יגעו, הב' דגושה. ימתו, ה'. טז ופקדת, כולם חסר ודגוש. המאור, מלא. בקדש, ג' רפין. יז יהוה, בז"ק. וידבר וכו' י"ב. יח תכריתו, מלא. משפחות, י"א בלי'. יט וזאת, י"ז ר"פ. וחיו, ב' ומיו את בניהם, יאת קדש, ל' דמטעים. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. ואל משאו, ל'. כ לראות, מלא. כבלע, ל' ואו' רפע והשמש א"ב.

ת"א ואת כל כלי השרת אשר ישרתו בם יומא כח סנהדרין עז שבועות טו.

רש"י

לוצי"ש בלע"ז שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. (כלים לג) כמין מרצוף: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. (יומא כא) ואש שירדה מן השמים רבוצה תחתיו כארי בשעת המסעות ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר (עירובין קד) של נחשת: (יד) מחתת. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגת. צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסת את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם. שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת הכייתן: פקדת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אצל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם מיתתו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו: חסלת במדבר סיני

נשא

רמב"ן

הזהב בבגד תכלת לומר שכולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון כי שם יזרוק הדם כופר נפשם: (טז) ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור. יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעור פקוד' כל המשכן וכל אשר בו ואמר ר"א כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן

ובכל

בהון: (י) ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אסלא: (יא) ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תיכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוי: (יב) ויסבון ית כל מאני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש דתכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על קופא°: (יג) וידרדון ית מדבחא ויפרסון עלוי לבוש ארגון:

[(יג) וידרדון ית מדבחא:]

(יד) ויתנון עלוי ית כל מנוי דישמשון עלוי בהון ית מחתייתא וית משלייתא וית מגרופייתא וית מזירקיא כל מאני מדבחא ויפרשון עלוי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוי: (טו) ויפסוק אהרן ובנוי לכסאה ית קודשא וית כל מאני קודשא בזמן מיטל משריתא ומן בתר כדין יעלון בני קהת למסוברא ולא יקרבון לקודשא דלא ימותון באישא מצלהבא דין מטול בני קהת במשכן זמנא: (טז) ודמסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטורת בוסמיא ומנחת דתדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משכנא וכל דביה בקודשא ובמנוי: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) לא תסתקפון לשיצאה ית שבטא דגניסת קהת מגו ליואי: (יט) דא תקנתא עבידו להון ויחון בחיי דצדיקי ולא ימותון באישא מצלהבא ויזוחון עיניהון מן בית קודש קודשיא בזמן מקרבהון לתמן אהרן ובנוי ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה: (כ) ולא ייעלון למתחמיא כד ייעלון כהניא לשיקוע מאני קודשא דלא ימותון באשא מצלהבא:

[(כ) ולא יעלון ליואי למחמי כד יהוון כהניא משקעין מאני בית קודשא דלא ימותון:] פ פ פ

°קופא ואסלא בפס׳ י׳ אחד הם.

וידבר

בעל הטורים

והשלחן והמזבח הזהב כתיב לבתי׳ לבדים (ר״ל בפ׳ תרומה ובפ׳ תלוה) כתיב את (ר״ל בפ׳ זו כתיב בשניהם את בדיו) לרבות הבסיס: (יט) וחיו ב׳ הכא ואידך וחיו את בניהם פסוע ומבואר: (כ) כד יעלון כהניא לשיקוע מאני קודשא פי׳ שיכנסו הכהנים

יונתן

(יח) לא תסתקפון כבר פירשנו שהוא תרגום תתעוללי ור״ל אל תגרמו להם: (יט) ויחון בחיי דצדיקי וכו׳ דייק מדכתיב כפל וחיו ולא ימותו כדגבי לאוכן ומשמעו בגן עדן. ויזוחון עיניהון פי׳ שיזוזו עיניהם מראות לשון ולא יזח החושן והוא ידבר להכנים

רמב״ן

ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר ופירש בכאן בקדש ובכליו וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנתונים ביד בני קהת אבל פי׳ פקדת כל המשכן כי פקדת שמן המאו׳ והקטר׳ המנחה ושמן המשח׳ ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן שאמר וכלה. אהרן ובניו לכסו׳ את הקדש ואת כל כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים ונזכר למשמרת בני קהת ואיתמר נזכר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר ונושא כאמור בלוים יראה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יצוה בהם בזריזות ובסידות והם ישאו אותם ויזהירום. לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ועל דעת הירושלמי שכתוב בפירושי רש״י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטור׳ שס״ה מנה ומשה רבינו לא פטמה לחלאין ושמן המאו׳ לשנה שלימה רב מאד קפ״ג לוגין: ומנחת התמיד. לא ידענו לכמה ימים ישא מממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקווי ה׳ יחליפו כח: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפי׳ למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש״י והוא דעתו של אנקלוס ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין שזו אזהרה אל הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגנבה והגזל יקראו בליעה ולשון חיל בלע ויקיאנו והוצאתי את בלעו מפיו ור״א אמר כפשוטו שלא יבאו לראו׳ כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה הארון יבאו לשאת אותו ויהיה כבלע את הקדש כאשר יוסר הבנין ומעל הארון שהוא הקדש ולשון בלע ה׳ ולא חמל. יחד סביב ותבלעני. והנה הלוים מוזהרים שלא יגעו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות כלל הסרת הבנין בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין כי ראו

אבן עזרא

על הארון ^הִמסך ובגד ^טתכלת ^ימכסה ועל המנורה בגד ומכסה: (י) ונתנו על המוט. כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו ^כבמוט: (יא) ועל מזבח הזהב. בגד *אחר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו הכיור׳ וכפות וקערות: (יג) ודשנו. הסרת הדשן מעל המזבח: (טו) משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמשכן הם ^ללא ישאוהו: (טז) ופקדת. מגזרת ^מפקיד: שמן המאור. י״א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי ^נוכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים: וטעם פקדת כל המשכן. כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו ^סעם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו: (יז) וטעם אל משה ואל אהרן. כי מלוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתי׳ לידי כרת. ומלת אל תכריתו. ^עלמשה אהרן ובניו: (יט) והיו. יוסיפו חיים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו ^פכי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו. בכלי הקדש: (יט) ואל משאו. לשאת בכתף: (כ) ולא יבאו. הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניינו יוסר מסך הפרכת ^צונגלה הארון וי״א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו ^קבקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

חסלת פרשת במדבר

* (נ״ל) אחד

נשא

פירוש על אבן עזרא

^הפרוכת המסך ^טבגד כליל תכלת. ^ימכסה עור תחש. ^כ(להלן י״ג כ״ג) פי׳ בל״א (בטהרע ערלגען) ובדים פי׳ (שטאנגען). ^לר״ל כי משמרת בני גרשון הוא והטעם על הקרשים ועל היריעות. ^מכמ״ש רש״י ז״ל שהוא ממונה עליהם. ^נלא השמן. ^סכי אלעזר היה משגיח על כל ג׳ בתי אבות הלוים. והיה איתמר תחת פקודתו. ^ער״ל ולא לישראל. ^פר״ל אם אמר וחיו לבד ה״א שיוסיפו חיים אם שמרו, אבל לא יענשו אם לא ישמרו, ע״כ אמר ולא ימותו ר״ל קודש זמנם לעונש. ^צר״ל כי הזהיר לבני קהת שלא יבאו לארון בהיותו מגולה ולא ימותו ואם יראו אותו ימותו כמו אנשי בית שמש כמו שאמר ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ד׳ וכו׳ (ש״א ו׳ י״ט). וכן מצינו שהזהיר לאהרן שלא יבא בכל עת אל הקדש כמו שאמר דבר אל אהרן ואל יבא בכל עת וכו׳. כלומר כ״א בקטורת שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות כי בענן יהיה נראה אליו כ״א בענן ואז יכנס. והטעם הוא שיהי׳ הענן מסך ולא יראה הכבוד פן ימות. ומשה ע״ה היה מעלתו גדולה שהיה נכנס לפנים מן הפרכת בלא מסך מבדיל וזה היה מפני שהיה כמו יפה וכבר אמר ותמונת ד׳ יביט והבינהו. ^קכמ״ש ולא יגעו אל הקדש.

שמות

ספורנו

(י) ונתנו על המוט. ואז יזכו הלוים לשאת: (טז) ופקדת אלעזר. לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד: פקדת כל המשכן. ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: (יח) אל תכריתו. אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקרה שידחפו זה את זה ויחללו את הקדש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז״ל (פרק ב׳ דיומא) שקרה בתרומת הדשן: (יט) ושמו אתם איש איש על עבודתו ועל משאו. ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (כ) ולא יבאו לראות. באופן זה לא יבאו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חברו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

לעבוד

פירוש רשב״ם

(כ) כבלע את הקדש. כשסותרין את ההיכל ה׳ נגלה ואם יראו ימותו. כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳: כבלע. כמו בלע ה׳. ודרך אורחותיך בלעו בלע כל ארמנותיה. ומאשריו מבולעים. וכן כתיב למעלה שמשמה שהיו מתחילין לפרק את המשכן. היו מתרחקים בני קהת. כדכתיב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכל הפרשה עד וכלה אהרן ובניו לכסות וגו׳ ואחרי כן יבאו בני קהת:

נשא

כא וידבר יהוה אל־משה לאמר: כב נשא
את־ראש בני גרשון גם־הם לבית
אבתם למשפחתם: כג מבן שלשים
שנה ומעלה עד בן־חמשים שנה
תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא
לעבד עבדה באהל מועד: כד זאת
עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא:
כה ונשאו את־יריעת המשכן ואת־
אהל מועד מכסהו ומכסה התחש
אשר־עליו מלמעלה ואת־מסך פתח
אהל מועד: כו ואת קלעי החצר ואת־
מסך | פתח | שער החצר אשר על־
המשכן ועל־המזבח סביב ואת
מיתריהם ואת־כל־כלי עבדתם ואת
כל־אשר יעשה להם ועבדו: כז על־פי
אהרן ובניו תהיה כל־עבדת בני
הגרשני לכל־משאם ולכל עבדתם
ופקדתם עלהם במשמרת את כל־
משאם: כח זאת עבדת משפחת בני
הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד
איתמר בן־אהרן הכהן: ס כט בני
מררי למשפחתם לבית־אבתם תפקד
אתם: ל מבן שלשים שנה ומעלה
ועד בן־חמשים שנה תפקדם כל־הבא
לצבא לעבד את־עבדת אהל מועד:
לא וזאת משמרת משאם לכל־עבדתם
באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: לב ועמודי החצר סביב
ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל־כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו
את־כלי משמרת משאם: לג זאת עבדת משפחת בני מררי לכל־עבדתם
באהל מועד ביד איתמר בן־אהרן הכהן: לד ויפקד משה ואהרן ונשיאי
העדה את־בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: לה מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל מועד: לו ויהיו
פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: לז אלה פקודי משפחת
הקהתי כל־העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה ביד־

כא ומליל יי עם משה למימר: כב קביל ית חשבן בני
גרשון אף אנון לבית אבהתהון לזרעיתהון:
כג מבר תלתין שנין ולעלא עד בר חמשין שנין תמני יתהון
כל דאתי לחילא חילא למפלח פלחנא במשכן זמנא:
כד דין פלחן זרעית גרשון למפלח ולמטל: כה ויטלון ית
יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאה וחופאה דססגונא
די עלוהי מלעלא וית פרסא דתרע משכן זמנא: כו וית
סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על
משכנא ועל מדבחא סחור־סחור וית אטוניהון וית כל מני
פלחנהון וית כל־די יתמסר להון ויפלחון: כז על מימר
אהרן ובנוהי יהי כל־פלחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל
פלחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: כח דין
פלחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא
דאיתמר בר־אהרן כהנא: כט בני מררי לזרעיתהון לבית
אבהתהון תמני יתהון: ל מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר
חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פלחן
משכן זמנא: לא ודא מטרת מטולהון לכל פלחנהון במשכן
זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לב ועמודי
דדרתא סחור־סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל
מניהון ולכל פלחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת
מטולהון: לג דין פלחן זרעית בני מררי לכל פלחנהון
במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא
משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון
ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין
שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: לו והוו
מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין:
לז אלין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא
משה

מסרה כב נשא, כולם חסר במ"א נשא ישנוה. כי לא ילעגו בירמי'. לבית, ב' פקד את בני לוי. אבתם, חסר. כג אותם, ע"ל מלא בחו'. לצבא, כל לי' בחו' חסר. כד משפחת, קדמא בטפחא תנין בתביר. הגרשני בפסוק. ולמשא, ל'. כה את יריעת, מ"י וח"ו. כו ועל המזבח, ב'. מיתריהם, כולם מלא דמלא. יעשה ו'. כז עלהם, חסר. כח ומשמרתם, ב' הארן והשלחן. איתמר, מאריך בס' ומ"ל. בן, במאריך. הכהן, להם. ג'. בלא מאריך. ל מבן, ב' בטעם בענין. לא וזאת, י"ז כ"פ. ועמו דיו, ד' מלא. לב ועמודי, מלא. ויתדתם, כו"ל ס' דס'. ומיתריהם, כולם מלא דמלא. ובשמת, ל' וחסר. לד ולבית, ב' בענין. לה ועד, סימן. לו פקדיהם, קדמא בטפחא תנין בזקף תלים' בקדמא רביעי' באתנח. שבע, ג' דמטעי' דסבירין ושמע בוי"ו. לז על פי ה' וגו', ו' בתורה.

ת"א ונשאו את יריעת המשכן שבת כח. על המשכן ועל המזבח סביב שם דף כב.

משה: ס שני לח ופקודי בני גרשון | משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: לח ומניני בני

למשפחותם | גרשון

יונתן בן עוזיאל

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (כב) קביל ית חושבן בני גרשון אוף הינון לבית אבהתהון לגניסתהון: (כג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחיילא חילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: (כד) דא היא פולחנת גניסת גרשון למפלח ולמטול: (כה) ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא דעלוי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: (כו) וית ווילוות דרתא וית פרסא °דמעלנא דתרע דרתא דעל משכנא חזור חזור וית אטוניהון וית כל מאני פולחנהון וית כל מה דיתמסר להון ויפלחון: (כז) על מימרא דאהרן ובנוי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: (כח) דא היא פולחנת גניסת בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון ביד איתמר בר אהרן כהנא: (כט) בני מררי לגניסתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: (ל) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פולחן משכן זמנא: (לא) ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא לוחי משכנא ונגרוי ועמודוי וחומרוי: (לב) ועמודי דרתא חזור חזור וחומריהון וסיכיהון ומתחיהון לכל מאניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית כל מאני מטרת מטולהון: (לג) דא היא פולחנת גניסת בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא רבא: (לד) ומנא משה ואהרן ית בני קהת לגניסתהון ולבית אבהתהון: (לה) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (לו) והוו סכומהון לגניסתהון תרין אלפין ושבע מאה וחמשין: (לז) אלין מנין סכומי גניסת קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה: (לח) ומנין סכומי בני גרשון

לגניסתהון

°תרגם כן לפי שכתוב פתח ושער. ועל פתח לבדו או שער לבדו תרגם תרעא.

רש"י

(כג) נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) את יריעות המשכן עשר התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים החצר יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות

ומיתרים

רמב"ן

כאן בארון ה' ויפה אמר אבל ע"ד האמת טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלוים שלא יכנסו לראות את ה' עד שיורידו הכהנים את הפרכת כי אז תראה הכבוד במכון עזו וישוב אל מקומו הראשון בקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו והמשכיל יבין:

חסלת פרשת במדבר

(כו) ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש"י ואם כן יהיה יעשה כמו איש במעון ומעשהו בכרמל וכשיו אשר הוא עושה בהן והנכון יותר כל אשר יעשה להם למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם: (כז) על פי אהרן ובניו תהיה כל עבודת בני הגרשוני. ואי זה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש"י. ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש על פי אהרן ובניו תהיה שתהיה עבודתם על פיהם הם ימנו בני הגרשוני על עבודתם יאמר פלוני מבני גרשון יהיה נזהר על ענין כך ויהיה משורר או שוער כך וישא מן היריעות כך וגם במסע לא יפרקו ולא יטענו עד שילוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ולאלעזר הפקודה על כל שלשת הנשיאים ואיתמר נזכר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקידו אליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יזכיר כליו לידו בחנות המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי: (לב) ועמודי החצר סביב. ואדניהם ויתדותם ומיתריהם של עמודים שהרי יתדות ומיתרי קלעים במשא בני גרשון היו ויתידות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא יגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו שהבינו במלאכת המשכן לשון רש"י ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שהיו יתדות לעמודים. אלא כך שנו שם היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודי' ונמצבין בתוך יתדות של אהל וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. זה לשון הברייתא. ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודי' אבל נפרש כי יתדות ומיתרי' של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי ואת מיתריה' ואת כל כלי עבודת' כנוי ליריעות המשכן ולאהל מועד המזכרים. ובא הפסוק לא לחצר וכן אמר למעלה ואת מיתריו שהוא רמז למשכן המזכר לא לקלעי החצר. ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו על שבט אחיך פסוק לא על בניך הקרוב וכן ופדויו מבן חדש תפדה שב אל בכור האדם לא בכור הבהמה הטמאה וכן רבים אבל לפי לשון הברייתא כ"ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא שהבינו בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי האורג ואם כן יהיה פירוש ויתדותם של המשכן ושל עמודי החצר סביב ומיתריהם של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי: ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם. שיפקיד ביד כל איש במספר שמות לגלגלותם כלי משא' יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיהיו בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה תחלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו וה"ה גם בבני קהת

וגרשון

אבן עזרא

(כג) נשא. שם הפעל כמו זכור את יום [א]השבת וטעם נשא [ב]שאו: גם הם. בעבור שנשא את ראש הקהתים: (כד) לעבוד. להקים המשכן ולעשות הלאם ולשמוע ולשמור: ולמשא. שם [ג]הפועל וכמוהו ולמשא את [ד]המחנות כי מדקדקי שמות הפעלים משתנים: (כה) ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אילים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: (כו) ואת כל כלי עבודתם. כשולחנות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: (כט) בני מררי. לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה

דבקה

פירוש על אבן עזרא

[א](שמות כ' ח'). [ב]כמו ושא את מספר שמותם. [ג]ר"ל מקור. [ד](להלן י' ב').

לעיל

ספורנו

(כד) לעבוד ולמשא. לעבוד בחנותם ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם. אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע: (כו) ועבדו. בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלים אשר יעשה להם ובמבדילם כדי לעבוד כגון לנת ומקבת לנטוע ולעקור היתידות: (כז) לכל משאם. בעת המסע: ולכל עבודתם. בעת החניה:

איש

פירוש רשב"ם

(כא) נשא גם הם. לפי שכתב למעלה נשא את ראש בני קהת. לאחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות וחנייתן הוצרך לומר שילוח טמאים מן המחנות:

חטאת

לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לט מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים
שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל
מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים׃ מא אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר
פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃
מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר
פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃
מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן
חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת
עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד
אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ
וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה
תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי
שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם
לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר
עָשׂוּ

אונקלוס

גֵּרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ לט מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפָלְחָנָא
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן
תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃ מא אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל
מֵימְרָא דַייָ׃ מב וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן׃ מג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין
שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפָלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מד וַהֲווֹ
מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ מה אִלֵּין מִנְיָנֵי
זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא
דְמֹשֶׁה׃ מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל
יָת לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פָּלְחַן
פָּלְחָנָא וּפָלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְתַמְנָן׃ מט עַל מֵימְרָא דַייָ מְנָא יָתְהוֹן
בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פָּלְחָנֵהּ וְעַל מַטּוּלֵהּ וּמִנְיָנוֹהִי
דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵב
וְכָל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא
תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחֻנּוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת
מַשְׁרִיתְהוֹן דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְשַׁלְּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
ו מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל
חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וְיֵחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא׃
ז וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבַדוּ וְיָתֵב יָת חוֹבְתֵהּ בְּרֵישֵׁהּ
וחמשה

מסרה לה למשפחותם, ח' מ"ל ודין לחוד מלא בתו'. מ פקדיהם, כולם חסר. במ"א. מג שלשים, כל תו' מ"ו. מד פקדיהם, סימן. מט אותם, ע"ל מלא בתורה. ועל משאו, ל' וחד ועל משאו. חסר לוה, ה' דמטעי' כחסר, ב וישלחו, ל'. כל צרוע ע' פסוק כל וכל וכל. צרוע, כולם מלא. ג עד נקבה, ל'. תשלחו, ל'. תשלחום, ל' ומ"ו ומ"ם בסוף. ולא יטמאו, ב' עם קדשי. מחניהם, מלא. שכן, כולם חסר. ו מעלה, ו' חסר. למעל, חסר. ההוא, וי"ו וחירק. ז מעשהם, ב' פסוקים אית בהון חטיי' ועשייה.

ת"א לעבד עבדה חולין כד ערכין יא: וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב פסחים סו סז לה תענית כא מכות טו מנחות לה. וכל זב פסחים סז. מזכר ועד נדה כה ע"ב. אל מחוץ פסחים לה. ולא יטמאו פסחים סז מכות יד זבחים קיז. דבר אל בני תמורה ג. איש או אשה פסחים מג סוטה כח יבמות פד קדושין לה קמא טו תמורה ג נדה מח.

רש"י

ויתדות היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה כלונסות וקונדסין כמו שמנויים במלאכת המשכן: (מז) עבדת עבדה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבדת משא. כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו
במנין

לגניסתהון ולבית אבהתהון: (לט) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (מ) והוו סכומהון לגניסתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: (מא) אלין מניני סכומי בני גרשון כל דיפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה: (מב) ומנין סכומי גניסת בני מררי לגניסתהון לבית אבהתהון: (מג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (מד) והוו סכומהון לגניסתהון תלת אלפין ומאתן: (מה) אלין מנייני סכומי גניסת בני מררי די מנא משה ואהרן על פם מימרא דיי בידא דמשה: (מו) כל סכום מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לגניסתהון ולבית אבהתהון: (מז) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למפלח פולחן מטרתא ופולחן מטול במשכן זמנא: (מח) והוו סכומהון תמניא אלפין חמש מאה ותמנן: (מט) על פום מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פולחניה ועל מטוליה וסכומיה היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ויפטרון מן משריתא כל דמצורע וכל דדאיב וכל דמסאב לטמי נפשא דמית: (ג) מדכורא ועד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תפטורונון ולא יסאבון ית משרייתהון דשכינת קודשא שריא ביניהון: (ד) ועבדו כן בני ישראל ופטרו יתהון למברא למשריתא היכמא דמליל יי עם משה היכדין עבדו בני ישראל: (ה) ומליל יי עם משה למימר: (ו) מליל עם בני ישראל גבר או איתא די יעבדון מכל חובי אנשא למשקרא שקר קדם יי ויתחייב בר נש ההוא: (ז) ויודון ית חוביהון דעבדו אין ממונא אנס לחבריה ויתוב ית חובתיה ברישיה וחומש דמוי יוסף עלוי ויתן קרנא וחומשא למאן דאתחייב ליה

בעל הטורים

בכיהם ושבו בחרי עשר (זכריה י') בענין הגאולה ללמד שמלאך המות בטל לע"ל וזהו וחיו את בכיהם ושבו וחיו ולא ימותו: (ג) ולא יטמאו ב' הכא ואידך (יחזקאל מ"ג) ולא יטמאו (את) [עוד בית ישראל] שם קדשי. שאם יטמאו את מחניהם מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: (ו) מכל חטאת האדם סמך לשילוח הטמאים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והכניס הטמאה את האשה והוליאה שם רע באדם והוכו הנ'. הנחש בצרעת. ואשה בזיבה. ואדם במות. וכסדר קללתן מונה אותן כאן לרוע דהיינו נחש חב דהיינו האשה וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות המות. מזכר עד נקבה תשלחו כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מגן עדן. וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה ונפלו ירכיו דכתיב על גחונך תלך: וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון ענבים ענבי רוש: למעול מעל בי"י לומר שכל המעה דינו של גר (ערס"י) כאלו מעה דינו של מעלה: הנפש ההוא: (ז) והתודו לומר שכל המומסין מסודין בעת ילישא

רש"י

במלוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הנזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן. תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. (פסחים סז) הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמשאב לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרב' יש בב"ר שדכיאנום שחיק טמיא שחיק עצמות: (ו) למעל מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ויקרא ה) ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברי' שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. (ב"ק יח) הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו

רמב"ן

וגרשון: (מט) ופקדיו אשר צוה י"י את משה. מסורה ד' כתיבן חסר ומבינין כאשר ואותן הפקודים היו במנוים מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י. ואם כן יהיה ופקודיו כנוי למשה. אבל ר"א פי' כי איש איש על גרשון קהת ומררי שמנה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה אשר צוה כפשוטו יאמר שמנה שלשת האחים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה י"י את משה לפקוד אותם לגלגלותם מינה על עבודתו ועל משאו שהזכיר שמנה אותם למשפחותם ומינה היחידים לגלגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו. וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכ' חבירו ולא לסייעו' בה כמו שאמר וכבר בקש ריב"ח לסייע את ר"י בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזר לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים: (ב) וישלחו מן המחנה. אמר שהקים את המשכן צוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש ורא‍וי שתשרה בו שכינה והיא מלוה נוהגת מיד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם ערב רב אמר בתוכם השלים באשם הגזילת דין הגוזל את הגר: (ו) וטעם מכל חטאת האדם. כמו אשר יעשה האדם מכל חטאת לחטוא בהנה מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו. ואמר למעול מעל בי"י שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה ולא בא להדש הלא

אבן עזרא

דבקה: (מז) עבדת עבדה. כאשר [ה]פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: (מט) איש איש. על גרשון קהת ומררי: על עבודתו ועל משאו. על כן ופקודיו [ו]נסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם: (ב) כל צרוע וכל זב טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל [ז]קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנ' לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. [ח]ופרשת כי תלא [ט]מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם (ואין) (ס"א והם) סובבי' כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: (ג) נקבה. זכה או כדה או מורעת או טמאת מת: (ד) ויעשו כן. מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא [י]כי לא פירש. ונסמכה פרשת איש או אשה כי לרעת והזוב יבואו בעבור מעל. וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם [כ]אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: (ז) והתודו. היזה מהם שיהיה איש או אשם: בראשו. כאשר

פירוש על אבן עזרא

[ה](לעיל ג' ל"א). [ז]של כל אחד ואחד. [ז]כי הוא טמא טומאת ערב ואינו מטמא אחרים. [ח]שאינם יכולים לצאת חוץ. [ט]ר"ל וא"ת כבר הזהיר בפ' כי תצא מחנה ואמר יד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ואמר ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וכו' הטעם הוא שאין שם אשה ואין תינוקת ביניהם והארון היה ביניהם ומה שקרא אותו מחנה קטן לפי שאין שם כל ישראל אלא אנשים ידועים למלחמה. ויש קורא והם סובבים ור"ל כי במחנה הקטן הם סובבים סביב הארון סמוך לו רק במחנה ישראל הגדול השכינה כחוקה מהם כאשר כתוב בפ' הקודמת יחנו ב"י וכו' ופי' מרחוק. ויש קורא ואין סובבין ור"ל שבמחנה הקטן לא היה לארון מקום מוגבל כלומר שיהיה מקומו באמצע ויהיו שם סובבים מרחוק אליו רק היה הולך עמהם יחדיו. [י]שהטמאים יסעו אחר דגל אפרים, ודגל דן באחרונה, כי הוא מאסף לכל המחנות ואין קבלה שישאלו באחרונה כי היה מאסף לכל דבר האבדה. [כ]שכבר נאמר זה (ויקרא ה' ע"ו). שלש

ספורנו

(מט) איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו. מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החניה ועל משאו בעת המסע שידע כמה משקל משאו וידע ג"כ פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הפקודים בשם כאמרו ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם: (ו) למעול מעל בה'. כבר באר הקבלה שזה נא' על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר שבא לחסות תחת כנפיו ולכן

פירוש רשב"ם

(ו) חטאת האדם. הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף פרשת ויקרא. וכחש וגו' בעמיתו בפקדון וגו' ובשביל גזל הגר שאין לו גואל נשנית כאן: והשיב

עשו והשיב את־אשמו בראשו
וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם
לו: ח ואם־אין לאיש גאל להשיב
האשם אליו האשם המושב ליהוה
לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר־
בו עליו: ט וכל־תרומה לכל־קדשי
בני־ישראל אשר־יקריבו לכהן לו
יהיה: י ואיש את־קדשיו לו יהיו איש
אשר־יתן לכהן לו יהיה: פ רביעי
יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב דבר
אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש
איש כי־תשטה אשתו ומעלה בו מעל:
יג ושכב איש אתה שכבת־זרע ונעלם
מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה
ועד אין בה והוא לא נתפשה: יד ועבר
עליו רוח־קנאה וקנא את־אשתו והוא
נטמאה או־עבר עליו רוח־קנאה וקנא את־אשתו והיא לא נטמאה: טו והביא

אונקלוס

וחמשה יוסף עלוהי ויתן לדחב לה: ח ואם לית לגבר פריק
לאתבא חובתא לה חובתא דמתב קדם יי לכהנא בר
מדכר כפוריא די יכפר בה עלוהי: ט וכל אפרשותא לכל
קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דלה יהא: י וגבר
ית מעשר קודשוהי דלה יהון גבר דיתן לכהנא דלה יהא:
יא ומליל יי עם משה למימר: יב מלל עם בני ישראל
ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתה ותשקר בה שקר:
יג וישכב גבר יתה שכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה
ומטמרא והיא מסאבא וסהיד לית בה והיא לא אתאחדת:
יד ויעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתה והיא מסאבא
או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתה והיא לא מסאבא:
טו וייתי גברא ית אתתה לות כהנא וייתי ית קרבנה עלה
חד

מסרה והשיב, מלא. וחמישתו, מ"יק ומו"ת. יסף, חסר. אשם, ב' פתחין. ח גאל, ח"ו. להשיב, מלא. המושב, מלא. ט וכל, ב' ר"פ. בספרא. יקריבו, מלא. י ואיש, ח' ר"פ ואית בהון ג' מלין דמיין קדמין כתיב ו' ותלייתא קרמו. קדשיו, מלא. יב דבר, י"ג. אלהם, חסר. תשטה, ב' והשין שמאלי. יג אתה, חסר. ונעלם, העין בשוא לבד. אישה, כ"ה. ונסתרה, ל'. והיא, י"א כתיב י' בתורה. והוא, וא"ו וחירק. יד והוא, חירק וי"ו. או, בגעיה ובמקף. והיא, י"א כתיב י' בתורה.

ת"א והשיב את קמא קי. וחמישתו מליעא כד. ונתן לאשר פסחים לא כתובות יע כה גיטין לז קדושין עו קמא מ. ואם אין לאיש קמא קע קו סנהדרין סח. האשם המושב קמא קע קי. לה' לכהן שם ערכין כח. מלבד איל קמא קי קיא ערכין כח. איש את ברכות סג קמא קע ערכין לד. איש אשר יתן ברכות שם קמא קי. דבר אל בני סוטה כד. איש איש כי ברכות שם סוטה ג כג כד כד כז מעילה יח. ושכב איש יבמות לה. שכבת זרע יבמות נה נו. ונעלם מעיני סוטה כז שבועות ה. ונסתרה והיא סוטה ב ד כו כח. ועד אין בה סוטה ב ג ו לא. והוא לא יבמות נו כתובות נט סוטה ב כו לא נדה נב. ועבר עליו רוח קנאה סוטה ג. וקנא את סוטה ב ג כו כז כח. או עבר עליו סוטה ג כח.

האיש

רש"י

לו. (כתובות יט) לזה שנתחייב לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם (שמות כג) תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונ' ולוי' יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרב' דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרו' סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: (יב) איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה והאיש מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו (משלי ו) נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו (משלי ד') שטה מעליו ועבור (שם ז') אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש. (סוטה כח) פרט לקטן ומי שאינו איש: אתה שכבת זרע. (יבמות נה) שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחותה פוסלת אותה כמעש' בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. (סוטה כו) פרט לסומא שאם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אות': ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו (דברים כב) ותפשה ושכב עמה: (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין

ידוע

רמב"ן

אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה. ואמר בכאן איש או אשה מפני שאין דרך שאשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב בחומש ואשם כאיש. והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל לומר שאם נתנו התרומה לכהן תהיה שלו והגוזל אותה ממנו נדון בדין אשם גזילות ולכך הזכירם בכאן. או שבא להשלים תורת הכהנים בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר וכן הם יאכלו בלחמו אבל לא ביאר דין התרומ' שתנתן לכהן כלל. והזכיר המעשר בסוף ת"כ שיהיה קדש לי"י ועכשיו בא לצוות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנות הבעלים שיתנו אותה להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא הזכיר מנחת הסוטה עם שאר המנחות בת"כ בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה והשלים בכאן את דינה. ועוד בעבור שיהא את הטעם לבית אבותם נתן להם דת ודין לדעת הממזרים שאינם בני בעלי אמותם כאשר יבא חסד בלב האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי הפסוק המשכן ונבדלו מהם הטמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר לבאו פתח אהל מועד לעמוד לפני י"י לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות הפך הסוטה ולפיכך אמר בפרשה איש או אשה כי יפליא. ורבותינו אמרו עוד למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב וגידול השער הפך הבחורים המסלסלים שער ראשם להתנאות והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להשמר מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת

לאלהיו

לֵיהּ: (ח) וְאִין לָא אִית לְגַבְרָא פָּרִיק לְאַתָּבָא חוֹבְתֵיהּ לֵיהּ חוֹבְתָא דְמִיתַּב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא יִתֵּן בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר בֵּיהּ עֲלוֹי: (ט) וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהוֹן: (י) וּגְבַר יַת מַעֲשַׂר קוּדְשָׁא דִּילֵיהּ יְהוֹן וְלָא חַסְרִין נִיכְסוֹי גְּבַר מַה דְּיִתֵּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי: (יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אָרוּם תִּסְטֵי אִנְתְּתֵיהּ וְתִשְׁקַר בֵּיהּ שְׁקָר: (יג) וְיִשַׁמֵּשׁ גְּבַר חוֹרָן עִמַּהּ תַּשְׁמִישׁ דְּעָרִים וִיהֵי מְכַסֵּי מֵעֵינֵי בַּעֲלָהּ וּמִטַּמְרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהֲדוּ בָּרִיר לֵית דְּמַסְהִיד בַּהּ וְהִיא לָא אִתְחַדַת: (יד) וְיֶעְבַּר עֲלוֹי רוּחַ קִנְאֲתָא וִיקַנֵּי יַת אִיתְּתֵיהּ וְהִיא לָא אִסְתָּאָבַת אוֹ עֲבַר עֲלוֹי רוּחַ קִנְאֲתָא וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא אִסְתָּאָבַת: (טו) וּמְטוּל דְּלָא אַיְתֵי גַּבְרָא הַהוּא אַפְרָשׁוּתָא וּמַעַשְׂרָא

°צ"ל והיא אסתאבת

בעל הטורים

יליאם הנפש: (ט) תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה מוקי ליה בספרי בביכורים. יקריבו בגימ' (הם) הבכורים. ואיש את קדשיו לו יהיה וסמיך ליה פרשת סוטה לומר שמי שמעכב קיני הכהני' ואינו מקריבם כדרך שעשו בני

יונתן

להכנים הקודש בתוך נכתקו כרש"י: (י) ולא חסכין נכסוי פי' שלא יחסרו נכסא הנותן מעשרו לכהן ואדרבא לו יהיה הרבה כדפרש"י: (יג) וסהדו ברור ר"ל דוקא עדות ברור שראו כמכחול בשפופרת לאפוקי עידי כיעור ודוק: (טו) ומטול דלא אייתי גבר וכו' פי' בשביל שלא הביא האיש ההוא פלומה ומעשר כראוי כתוצל עליו להביא

אשם לכהן כמו שפירש"י והוא גמרא דפ"ק דסוטה אמר ר"ל כתיב וכו'. ומטול דהיא אטעימית לגיורא וכו' פי' בשביל שהטעימה לנואף שלא מתרגמו גיורא. מפלין מעדנים וכן הוא כמי בגמ' דסוטה דלעיל היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה. אסתקף עלה פי' נתגלגל עליה וכו'. דקיץ עלה פי' שקלוב עליה וכו'

רמב"ן

לאלהיו: (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. יאמר כי כל תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירימוה ויקדישוה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו ממנה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותם הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכך אמרו בסיפרי רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך וגו' אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופי' רש"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עצמו מחזיר עליה בבית הגרנות ואינו מחוור אבל פירושה על דעת רבי ישמעאל שאין הקרבה בתורה אלא בקרבים על

אבן עזרא

כאשר הוא. לא פחות ממנו: וחמישתו יוסף עליו. אם הוא מתוד' מעצמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש [ל]החומש ודעתם רחבה מדעתנו. (ח) המושב ליי'. בעבור יראת השם השיבו: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשות המקדיש השם שיתנם לאיזה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה: (יב) וטעם השטה בעבור ומעלה בו מעל. תשטה. חסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו [מ]ועבור: (יג) שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה. שלא גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שהיה סודו בעבורו: והיא לא נתפשה. בעדים אנסים או על ידי נשים עד שתהיה חסודה: (יד) ועבר עליו. לשון [נ]זכר וכן רוח גדולה וחזק [ס]מאד. וטעם עבר. שעלה במחשבתו: (טו) והביא. בעל כרחה: עליה' עמה או בעבורה: קמח שעורים. אמרו

גבי הנוזבח לפיכך דרש אשר יקריבו בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה. ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדנו בבכורים שיהיו כמתנת כהונה כלל ובכאן בא שלימד עליהן תחילה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת מתנות כהונה בכורי כל אשר בארצך לך יהיה ששם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויכרות בכולן ברית מלח ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו ולמדנו עוד מכאן שיהו הבכורים לאנשי משמר שיקריבום ואינה לכל כהן שירצה כתרומה: (י) ואיש את קדשיו לו יהיה. הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו לומר שכל הקדשים שלא ילוה בהם ליתן אותם לכהן יהיו לבעלים והם מותרים בהם אף ע"פ שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתיו לו יהיה כי גם הקדשים אשר ילוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן הוא אשר יתנם לו האיש כמעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהיו קדש ליי' הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה. אבל שאר הקדשים אשר ילוה בהם בפרשת ויקח קרח שיתנו לכהן. הם לכהן אשר יתנהו לו מיד הבעלים. לא שיוכלו הכהנים לגזול אותם מהם ומאליהו נלמד שטובת הנאה לבעלים. וזה הנכון כפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בסיפרא אמר וכל הקדשים היו בכלל שנא' ואיש את קדשיו וגו' מסך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תוד' ושלמי' ופסח ומעשר בהמ' ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלי' אבל הולך הכתוב בזה כלל: (טו) לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנ' מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה

פירוש על אבן עזרא

[ל]שאם נתן לו את הקרן ונשבע על החומש והודה משלם חומש על חומש וכו' פרש"י ז"ל חומש הראשון נעשה קרן וכו' (ב"ק דף ק"ג ע"ב). [מ](משלי ד' ע"ו) לשון נטיה. [נ]ל"ז. ורוח ל"ב. [ס](מ"א י"ט י"א) גדולה ל"ב, וחזק ל"ז. סוטה

ספורנו

ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו: (ח) המושב לה'. כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל ית' כענין שאמרו רבותינו ז"ל (מציעא פרק המפקיד) מת העבד יחזיר לרבו: (ט) וכל תרומה. כבר באר הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל ית' כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה' הוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל ית' הוא נותנם לכהן של משמר: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. אבל שאר קדשים והם תרומות ומעשרות אע"פ שהם מוקדשים לה' אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנם אליו הבעלים: איש אשר יתן לכהן. אבל כשהאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה. לכהן המקבל ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו: (יב) כי תשטה אשתו. תסטה מדרכי צניעות: ומעלה בו מעל. מללה את קדש ה' אשר אהב בקדושי האישות במבוק ונשוק זולת אישה ודומיהם: (יג) ושכב איש אותה. שכן דרכו של יצר הרע ללאות ומרעה אל רעה: ונעלם מעיני אישה. אע"פ שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם מעיני אישה כאלו תכהינה עיניו מראות שאם היה יודע ושותק לא היו המים בודקין את האשה כלל כמו שאמרו ז"ל: ונסתרה. אחר כל אלה ונודע זה לאישה: (יד) ועבר עליו רוח קנאה. רוח טהרה להתרות בה ומאחר שידע שסטתה מדרכי צניעות: וקנא את אשתו. התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני: או עבר עליו רוח קנאה. רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא: והיא לא נטמאה. אבל אם עברה על התראתו ונסתרה אעפ"כ: (טו) והביא האיש את אשתו. ולא כאמר ומאחר שבכל זה שסטתה אשתו מדרכי הצניעות ומעלה בו מעל ישב ודומם אין זה כי אם רוע לב ואע"פ שנעלם מעיניו ששכב איש לא נמוח לקנאתו. וכן אם קנא בלי סבה לא בשביל זה כאמר שתהיה קנאתו דבר בטל כי אמנם אעפ"כ נמסוק המגלה

פירוש רשב"ם

(ז) והשיב את אשמו. הקרן: (ח) מלבד איל האשם. האמור בויקרא. האשם המושב. הקרן ישוב לכהנים: (ט) וכל תרומה. תרומת ראשית שישראל מפריש ותרומת מעשר שהלוים מפרישים המפורשין בפ' שלח לך: (י) ואיש אשר יתן לכהן. שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון הרמים וביוצא בהם: לו יהיה. כלומר לכהן יתננו. ומדרש אגדה. איש אשר יתן לכהן. מה שחייב ליתן לו יהיה לו ממון הרבה ולפי שמיותר הוא דרשו כן: (יב) כי תשטה. כי תסור. כדכתיב שטה מעליה. ושהטה שטים העמיקו: (יג) ועד אין בה. שזינתה: והיא לא נתפשה. לא נאנסה. שאם

הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא
אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה
קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־
יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא
מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן׃ טז וְהִקְרִיב
אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה׃
יז וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ
וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן
יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ יח וְהֶעֱמִיד
הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע
אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת
מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד
הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃
יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־
הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־
לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי
מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ
כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת
וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי
אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן
יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־
בטנך

אונקלוס

חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא שְׂעָרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי
מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבֻנְתָּא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאָתָא הוּא
מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבָא׃ טז וִיקָרֵב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ
קֳדָם יְיָ׃ יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי
יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ יח וִיקִים כַּהֲנָא
יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדַהָא
יָת מִנְחַת דּוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאָתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן
מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ יט וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא
אִם לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתָּאָבָא בַּר
מִבַּעֲלִיךְ הֲוִי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ כ וְאַתְּ
אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעֲלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתָּאָבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת
שְׁכָבְתֵּהּ בַּר מִבַּעֲלִיךְ׃ כא וְיוֹמֵי כַהֲנָא יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא
דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ
עמיך

מסרה טו קרבנה, הקוף בקמ"ץ לבד וסוף חטוף. עשירת, מ"ק וס"פ. האיפה, מלא כל אוריי בחד י'. ילק, כלס חסר ו' במ"ב והלדי רפי. קנאת, כל עניינא חסר. הוא, כ"כ וקרי בשורק. זכרון, מלא. מזכרת, ל'. עון, בחד וי"ו. טז אתה, ח"ו. והעמידה. חסר. יז קדשים, ח"ו. חרש, בכל אורי' בשין שמאלי. בקרקע, ב'. יח ופרע, ל'. כפיה, מלא. הזכרון, ל, מלא. קנאת, ל'. הוא, וא"ו וחירק דזה קאי אמנחה עצמה. המאררים, כולם בגעי' והמ"ם רפי וריש לפסוקה בסוף לבד. יט אתך, חסר. ואם לא, י"ז מלעיל פסיק. שטית, ב' מלא. אישך, מלא. הנקי, ל'. כ שטית, ב'. מבלעדי, י"ד בקופא דסייך ב' ל' רכים. אישך, ז'. כא והשביע, מ"י דקרי. בשבעת, חסר. לאשה, ה'. אותך, י"ז מלא בלשון נקבה. ולשבעה, חסר. נפלת, חסר.

ת"א והביא האיש את אשתו ברכות סג כתובות סח סוטה ז כו. והביא את קרבנה מנחות ס. מנחת זכרון סוטה כ מנחות ד. והעמידה לפני ה' נזיר מה. בכלי חרש סוטה טו. ומן העפר אשר יהיה שם. והעמיד הכהן סוטה ח כו. ופרע את כתובות עב סוטה ה. ונתן על כפיה סוטה כו קדושין לו. והשביע אותה סוטה ח. אם לא שכב איש אתך יומא לג סוטה יז גיטין ס' סנהדרין לג. הנקי סוטה יז קדושין סב שבועות לו. ואת כי שטית סוטה יז. תחת אישך שם כד קדושין כו. מבלעדי אישך יבמות יח כד כו. והשביע הכהן סוטה יז שבועות לה. ואמר הכהן לאשה סוטה לב. יתן ה' אותך לאלה סוטה יז שבועות לה. בתת ה' את סוטה ע"ו.

רש"י

ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמח. שלא יהא מסלת: שערים. ולא חטים (סוטה יב) היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבנה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר (שיר ד) אל גבעת הלבונה (סוטה ה) והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאת הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאת. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים. שקדשו בכיור (כתובות ע"ב) לפי שנעשה מכאת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש. (סוטה ז) היא השקה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. (שם י"ד ספרי) סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה'. (ספרי) בשער נקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים:

ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המאבדים אותה מן העולם לשון (יחזקאל כח) סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן. ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אתה וגו'. ומה השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש בלשון אם: (כא) בשבעת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבעה. (סוטה יח שבועות כד) שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה (בראשית יא) ונברכו וגו' (שם מח) בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפוחה:
לצבות

רמב"ן

עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות קרויות לבונה שנאמר ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל לשון רש"י מדברי רבותינו ועל דעת כל המפרשים כי מנחת קנאות הוא לומר בעבור שזאת המנחה

מנחת עונש היא גרועה להיות שעורי' בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לי"י באות סלת חטים בשמן ולבונה היא. ולפי דעתי כי טעם מנחת קנאות יחזור אל כלם הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות הוא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו
היא

יונתן בן עוזיאל

ומעשרא אסתכק עלוי דייתי ית אינתתיה לכהנא ומטול דאיהי אטעימית לגיורא תפנוקין אסתכק עלה דייתי ית קורבנא דקיין עלה מדילה חד מן עשרא בתלת סאין קמחא דשערי דהינון מיכלא דבעירי לא יריק עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארום מנחת קנאיתא היא מנחת דוכרנא מדכרת חובין: (טז) ויקרב יתה כהנא ויקימינה קדם יי: (יז) ויסב כהנא מיין קדישין מן כיורא בנטלא ויתנינון מסאן דחסף מטול דאיהי אשקיית לגיורא חמר בסים בסאנין יקירין ומן עפרא די יהי בשיפולי משכנא מטול דסוף כל בישרא לעפרא יסב כהנא ויתן למיא: (יח) ויוקים כהנא ית איתתא קדם יי ויאסור על חרצא אשלא מעילוי חדיידא מטול דאיהי אסרת חרצהא בצלצולין ויפרע

ירושלמי

ית רישא דאיתתא מטול דאיהי קלעת שער רישא ויתן על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאיתי היא ובידא דכהנא יהון מיא מריריא בדוקיא: (יט) ויומי יתה כהנא בשבועת שמא רבא ויקירא ויימר כהנא לאיתתא אין לא סטית לאסתאבא בתשמיש דערים בר מן רשותא דבעליך תהוי זכאה ממיא מריריא בדוקיא האלין:

[(יט) דהדקי מן מיא בדוקיא לבדק האלין:]

(כ) ואנת ארום סטית בר מן רשותא דבעליך וארום אסתאבת בתשמיש דערים ויהב גבר ביך ית תשמישיה בר מן רשותא דבעליך: (כא) ויומי כהנא ית אתתא בקיום וגומתא ויימר כהנא לאתתא יתן יי יתיך ללוט ולממומי

°צ"ל אין לא שכיב גבר יתיך ואין וכו' עין רמב"ן

בנו

בעל הטורים

בני עלי הוי כאלו שכבום: (יז) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת (פי' דרך מעבר השטן) עפר. למקום שהולכת. וכתב שהיא עמידה ליתן דין וחשבון. בקרקע ב' במסורה הכא ואידך (עמוס ט') ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים פי' ואם יסתר מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה. בקרקע הים יבדוק אותה על ידי קרקע וים דהיינו מים ועפר. בקרקע המשכן עי"ן מילוי (י"ל שהוא ל' גבהות עי' זבחים ד' כ"ד וכ"ל שנושא ומגביה עיניו לומר מתי יבא הערב) מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין (איוב כ"ד): (יח) המאררים עולה שני פעמים כמ"ח לומר שבודקין כמ"ח איברי' של איש ושל

אשה

יונתן

וכו' קמחא דשערי מיכלא דבעירי פי' השעורים שהביא מנחה הם מאכל בהמה עשירית האיפה מדה כנגד מדה שחטא במעשה וק"ל: (יז) מטול דאשקיית יין מתוק במאנין יקירין הכל כדפירש"י. ומן עפרא וכו' מטול דסוף בישרא לעפרא כאן נותן טעם על לקיחת עפר וכן בגמרא הכ"ל טעם אחר אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה זכתה ילא ממנה בן כאברהם אבינו שנאמר בו ואנכי עפר ואפר לא זכתה תחזיר לעפר: (יח) ויאסור על חרצא אשלא פי' שיקשר על מתניה חבל. מעלו. חדייהא פי' על גבי הדדים. מטול דאיהו אסרת חרצהא בצלצולין פי' בשביל שהיא חגרה לו בצלצול חגורה קטנה וקלרה וכל זה בגמרא דסוטה הכ"ל ע"ש: (כא) בקיום

זנומאה

רמב"ן

היא משלם אבל הוא יקריב ויכנס לשם שיקנא את קנאתו וינקום את נקמתו ממנה. וטעם השעורים שתהיה מערת אמת י"י חונה יונאה ושער מתחולל על כאש הרשעי' יחול וכענין כליל שעורי' האמור בגדעון שפתרו אותו לנער ומהומה רבה וכן בכלי חרס שיונן שתשבר ככלי יוצר וכן העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב שם. וטעם הוא על הקמח ויש לו סוד כי למטה בהיותו ביד האשה אמר היא ועתה הזכיר הזכרון תחלה ואמר כי הוא מזכרת עון: (יח) וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופם שתהיה בהם מאלה כי ימר הגשם לה מאד ויארכו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם שמאררים את הגוף ומערערין את העון אבל בגמרא אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעורר אותה ואם כן כשאמר ובאו בה המים המאררים למרים היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררי' ובספרי עוד ומהם אל מי המרים מגיד שהכתוב עושה את המים מרים. והנכון בעיני כפשוטו כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן בבואם בקרבה אם נטמאה יעורכו אותה ותרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר והשקה את האשה והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים כי אחרי השתיה בבאם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו השותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ותפול ירכה ונקראו המאררים בעבור האלות הנמחי' בהם שמקללים אותה. ואמרו המפרשים כי מלת מי כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבאו הפכו מים ברבים ור"א אמר כי מי סמוך ומלת המרים אחר בשם ואם כן סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים: (יט) וטעם אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה. שני התנאים האל' אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שכית טומא' תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא ויתכן שיהיה איש אשר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש ההוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו אמן מאיש זה ואמן מאיש אחר: (כ) וטעם ואת כי שטית. מחובר עם יתן ה' אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן בך איש את שכבתו מבלעדי אישך יתן י"י אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לאמר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ולפרש שהיא שבועת האלה ור"א פירש כי והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בשם זולתי הענין הזה שהוא פלא וגם קבוע שיעשה

אבן עזרא

אמרו רבותינו היא עשתה מעשה [ע]בהמה תביא ויאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב. וזאת המנח' מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרוע להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: (טז) והקריב אתה. המנחה: והעמידה לפני יי'. לפני המזבח: (יז) מים קדשים. מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע. [פ]ידוע תחת [צ]הקרקע: (יח) ופרע את ראש האשה. יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה [ק]מכוסה: מי המרים. לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים [ר]תאר השם אם כן סודו [ש]ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופה כמו ובגדי ערומים [ת]תפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים: ומלת המאררים. מהבנין הכבד כמו אשר אררה [א]יי': (יט) וטעם והשביע. שתענה האשה אמן [ב]אמן: אם לא שכב איש אתך. הטעם איש אחר [בב]בחזק': ואם לא שטית. ברלונך ודקדוק שטית שטית [ג]טומאה כמו לא תבנה אתכן [ד]גזית: הנקי. תהיה נקייה כמו ונת [ה]בכר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: (כא) ירך ובטן. שכנים: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו

מוץ

בישראל

פירוש על אבן עזרא

[ע](סוטה דף י"ד ע"א). [פ]ר"ל עפר ידוע ומדכתיב העפר בה"א הידיעה. [צ]כדתנן (שם ע"ו) נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש שם וטבעת היתה קבועה בה כשהוא מגביה נוטל עפר מתחתיה וכו'. [ק]כי פרע ענינו גלוי וגם גידל שער. [ר]ובא סמוך במקום מוכרת והטעם מים שהם מרים. [ש]כוונו למ"ש תבוה דשמואל לריך שיתן מר לתוך המים. מ"ע דא"ק מי המרים שמרים כבר (שם דף כ' ע"א). [ת](איוב כ"ב ו') שאם הם ערומים מאי תפשיט אלא ע"ש סופם. [א](בראשית ה' כט'). [ב]לקיום השבועה [בב]באמר זה לפי שאמר ואם לא שטית טומאה תחת אישך שהוא ברלונה וכן מורה מלה שטית שהיא עשתה מדרך הישרה. [ג]ר"ל נטיית טומאה כי תרגום ויט אליה (שם לח' ט"ז) וסטא לותה. [ד](שמות כ' כ"ב) טעמו בנין גזית. [ה](דברים ל"ב כ'.)

ישעיה

ספורנו

המגלה ונקרית ככתוב בפרשה: (יט) והשביע. שאומר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב. עתה: ואם לא שטית טומאה. פעמים אחרות: הנקי. מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא שמו לשוא באופן שאף על פי שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי לריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אללנו ולחייב עלמך בשבועה זו היה ראוי שגם שתשבעי על האמת לא תנקי מ"מ קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (כ) ואת. ג"כ קבלי עליך: כי שטית תחת אישך וכי נטמאת. שתחול האלה בשבת מה שטית ונטמאת ולא בסבה האחרת. ובהיות הסבה הרה ובלתי אמתית לא יהיה שום חלות לדברי האלה:

אמן

פירוש רשב"ם

הסתירה באונס פטורה: (יז) במים קדשים. מי כיור: (כא) לאלה ולשבועה. כשמשביע אדם את חבירו יאמר הנני משביעך על זה הדבר שאם תכזב בי תהיה מקולל כאשה פלונית שצבתה בטנה ונפלה ירכה:

ונורע

בְּטְנֵךְ צָבָה: כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים
הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ
וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן: כג וְכָתַב אֶת־
הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה
אֶל־מֵי הַמָּרִים: כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה
אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ
הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף
אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ
אֶל־הַמִּזְבֵּחַ: כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה
אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר
יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם: כז וְהִשְׁקָהּ
אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל
מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים
לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ
וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ:
כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא
וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע: כט זֹאת תּוֹרַת
הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת
אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה: ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר
עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה
לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת: לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֹן וְהָאִשָּׁה הַהִוא
תִּשָּׂא אֶת־עֲוֹנָהּ: פ ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה:

עַמִּיךְ בְּדִיהַב יְיָ יָת יַרְכִּיךְ מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין: כב וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכָּא וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן: כג וְיִכְתּוֹב יָת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא: כד וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ: כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאָתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא: כו וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא: כז וְיַשְׁקִנַּהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְּחוּן מְעָהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָט בְּגוֹ עַמַּהּ: כח וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת אִתְּתָא וְדַכְיָאָה הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי: כט דָּא אוֹרָיְתָא דְקִנְאָתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתָּאַב: ל אוֹ גְבַר דִּי תֶעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וִיקִים יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּד לַהּ כַּהֲנָא יָת כָּל אוֹרָיְתָא הָדָא: לא וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבָא וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּל יָת חוֹבַהּ: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא
ארי

מסרה לנה, ל׳ כתיב ה׳. כב במעיך, ל׳ והב׳ בגעי׳. ללבות, ל׳ ומלא. ולנפל, ו׳ חסר בלי׳. אמן בין אמן לאמן פסק רמז לדרשת חז״ל. אמן ב׳ חברך עזרא. כג האלת, חסר. ומחה, ד׳. כד והשקה חד מפיק וג׳ רפין דין מנהון. למרים, ב׳ בענין כה הקנאת, ב׳ וחסר. אל המזבח, ט׳. כו המזבחה, ל״ג. כז והשקה, ל׳ מפיק ה. (ר״ל לית דכוותי׳ מפיק ה׳ כי כל חביריו רפין). ממעל, וחסר. ולבאה, ל׳. כח וטהרה, ל׳ וחסר. הוא, וי״ו וחירק, ונקתה, ל׳ ול׳ ונקתה לארץ. ונזרעה, ל׳ והריש צק״מ. כט תורת, מלא. הקנאת, ב׳ וחסר. תשטה, ב׳. ל תעבר, חסר, לא ונקה, ג׳. והאשה, ה׳. ההוא, וי״ו וחירק. תשא, כ״ה. עונה, ב׳. ו ב דבר וכו׳ י״ג. אלהם חסר י׳. יפלא, ב׳ מ׳ בלי׳. לנדר, חסר. נזיר, מלא להזיר מלא. ל׳.
ת״א ובאו המים סוטה ט כז כח. לצבות בטן סוטה כח. ואמרה האשה אמן אמן שם יז יח כו קדושין כז שבועות כט לו. וכתב את האלה ברכות עו סוטה יז בספר סוטה יח. ומחה ערובין יג סוטה כ. והשקה את נדרים מג סוטה יט. ובאו בה סוטה כז כח. ולקח הכהן מגילה כ כח קדושין לו. והניף סוטה יט קדושין שם זבחים קיט. והקריב אתה אל המזבח מנחות ס. ואחר ישקה סוטה יט. וצבתה בטנה סוטה כ כה כו. ונקתה ונזרעה ברכות לא סוטה כ כה כו. זאת תורת סוטה יח כריתות ח. ועשה לה הכהן את כל מגילה כ סוטה ו יז יח כ. ונקה האיש יבמות כח סוטה כח מז קדושין כז שבועות ה. דבר אל בני ישראל נזיר פא מנחות עג. כי יפלא חגיגה י נדרים ג ע נזיר סב נדה ווו. לנדור נדר נדרים ג נזיר ד. נזיר להזיר נדרים ג ה ח נזיר ה. לה׳ נזיר ד.

רש״י

(כב) [לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ״ד נקודה בו וכן (שמות יג) לנחותם הדרך (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להכפיל ירך שהמים מלבים את הבטן ומפילים הירך]: לצבות בטן ולנפל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך לבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים: (כה) והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אתה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגילה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני (סוטה כז): וצבתה בטנה וגו׳. אף על פי שנקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיה האשה לאלה. כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהרה הוא. ממקום אחר: ונקתה. מנים המאררים ולא עוד אלא ונזרע׳ זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם הית׳ יולדת שחורי׳ יולדת לבנים (סוטה כז): (ל) או איש. כמו (שמות כב) או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משהשקה תהא אלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה (ספרי): (ב) כי יפלא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרש׳ סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי
מיין
ניאוף

ירושלמי

בגו בני עמיך בדיתן יי ית ירכונך מתמסיין וית כרסיך מנפחא: (כב) ויעלון מיא בדוקיא האלין במעייכי למנפחא כריסן ולמסיא ירכונין ותענה איתתא ותימר אמן אין איסתאבית כד מארסא אמן אין אסתאבית כד נסיבתא: [(כב) ותימר איתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אנא עתידה למסתאבא:] (כג) ותכתוב ית לוטיא האלין כהנא על מגילתא ויטחוק למיא בדוקיא: (כד) וישקי ית איתתא ית מיא מריריתא בדוקיא ויעלון בה מיא בדוקיא ללוט: (כה) ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחתא דקנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקרב יתה על גבי מדבחא: (כו) ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית צריד אדכרתה ויסיק למדבחא ומבתר כן ישקי ית איתתא ית מיא: (כז) וישקינה ית מיא ויהי אין אסתאבת בתשמיש דערים ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא

יונתן בן עוזיאל

בדוקיא ללוט ותנפח כריסה ותסמסי ירכה ותהי אתתא ללוטא בגו בני עמא ברם לגיורא בדקן מיא בדוקיא האינון בכל אתרא דהוא תמן: (כח) ואין לא אסתאבת אנתתא בתשמיש דערים ודכיתא היא ותפוק זכיא °וזיוה מנהר ותשכח רחמין קדם בעלה ותתעבר בבר דכר: (כט) דא אחוית אורייתא קנאתא דתסטי אתתא בר מן רשותא דבעלה ותסתאב בתשמיש דערים: (ל) או גבר דיתעבר עלוי רוח קנאיתא ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אורייתא הדא: (לא) ואין זכאי גברא מחובין אתתא ההיא תקבל ית חובאה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארום חמיין סטיתא בקלקולה ויפריש מן חמרא או על שום מדעם יהור נדר נזירו למפרש לשמא דיי: מן

°צ"ל וזיוה

בעל הטורים

אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא: (כב) אמן אמן. פסיק בין שני אמני' לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר: (כג) ומחה ד' הכא ואידך (בפ' מסעי) ומחה על כסף ים כנרת (ישעיה כה) ומחה יי' אלהים דמעה מעל כל פנים (פ' נצבים) ומחה ה' את שמו ומחה את מי המרים היינו מים חיים שנאמר (מקדם לעין) ומחה על כסף ים כנרת וזה הפסוק מים חיים דכתיב מקדש לעין אף הכא מים חיים אם נטמאת ומח' ה' את שמו ואם נמצאת טהורה ומחה ה' אלהים דמעה אם היתה עקרה נפקדה ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: (כד) והשקה ג' במסרה הכא ואידך (יואל ד') והשקה את נחל השטים. ואד יעלה מן הארץ והשקה. והשקה הכהן כושן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואיד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים: (כח) ונזרעה וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים לדיקים בעלי תורה: (לא) ונקה האיש מעון ונקה ג' תבין על ה"א לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן עון אשת איש עון פנויה עון שלא בא עליה עון בניו עון בנותיו (ר"ל אם הוא נקי מאלו ה' עונות אז בודקין אותה המים עי' סוטה ד' מ"ז): (תשא) את עונה ב' במסרה הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה דאיתא בסוטה שלא ידחוג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא נשא את עונה ודוקא הכא אבל בנדרים שהי' יכול להפר ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה: (ב) יפלא ב' בספר הכא ואידך בערכין (בפ' בחקותי) דילפינן נדרים מערכין מה התם כערכך הכהן כן יהיה אף בנדרים הכל תלוי בחכם אם נראה לו

יונתן

זיכומתא פי' בשבועה שפע של מיהה ולשון כזה נמצא בויקרא רבה פ' אחרי מות פ"ד למלך שמשיא בתו וכו' ואירע בשושבינות דבר של זימון וכו': (כב) כד מארסא. כד מכסבא כן הוא בסוטה משנה שלימה והוא דעת ת"ק על מה היא אומרת אמן אמן שלא שטיתי נשואה ושלא שטיתי ארוסה והירושלמי כאן סבר כדפי' ר"מ דפליג את"ק וסבר אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא ורש"י סבר כדעו' אחרות: (כו) ית צריד אדכרת' עיין בשמיני בפסוק ואת כל לבונתה: (כז) לגיורא בודקין מיא פירוש לנואף ג"כ בודקין המים המרים במקום אשר הוא שם כדאיתא בתנחומא פ' זו ודייק מדכתיב ובאו: (כח) ותיפוק זכיא תיוה יש גורסים נויא ופי' לשון גאה דכדרים בנות ישראל נאות הן אלא שעניות מנוולתן ויותר נראה לגרוס כזיווה מנהר פירוש שתצא בזיו שלה בפני' מאירות וכו' וק"ל. ותתעבר בבר דכר כדפירש"י כן הוא בפרק ארוסה ונוסף אם היתה יולדה נקבות יולדת זכרים: (ב) על שום מדעם פי' שנדר על שום דבר מה

רמב"ן

בישראל בהיותם רובם עושים רלונו של מקום כי חפץ למען לדקו ליעשה נסים שלא תעשינה *כזאת יתר הנשים ולנק' ישראל מן הנמצאות שיהיו ראויים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משעה שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנא' לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשו' יזבחו ועם לא יבין ילבט ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יהיו בטובה הזאת ולא יתפלו בה וזהו' שאמר ועם לא יבין ילבט כלומר ילכד בסכלותו וכן והויל ספתי' ילבט תרגום המתרגם הירושלמי ומכלא בספוותיה ומתאחד וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו. אין המים בודקין אותה והעולם מן ההלכה

*(נ"ל) זאת כיתר

אבן עזרא

חוץ מהפרשה הזאת: (כב) ולנפיל. נפת"ח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן [י]להמיד: אמן. פעמים חזוק: (כג) וטעם בספר. שהיה לשם ספר ידוע באלות: (כו) אזכרתה. מה שיהיה לה לזכרון למוב או לרע כפי מעשיה: (כז) ותמעל מעל. [י]כאשר פירשתי דבר [ח]מכוסה: (כח) ונזרעה זרע. שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה: (לא) תשא את עונה. אם נטמאה. וטעם ונקה האיש מעון. כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמוך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האש' שהיא הפך המועלת כי רובי העבירו' שבתם היין ואשה שלא תתקן שער לאשה איננה מבקשת להבעל: (ב) יפלא. יפרים או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: נדר נזיר. פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם וינזרו [ט]מגזרתו שיפסק מהתאות ועשה זה לעבודת [י]השם כי היין משחית [כ]הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תלא מחנה [ל]הרונוז לך סוד: (ג) וטעם מיין ושכר. אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול [מ]מתירוש ואחרים אמרו שכר מתם כל דבר שישתכר האדם ממנו. וטעם חומץ יין והמשרה והענבים. לשום נדר שיפסק מן היין כלל ובאשת [נ]מנוח פי' כל טומאה כל אשר

פירוש על אבן עזרא

[י](ישעיה כ"ג י') מתח להתמיד. [ז](ויקרא ה' ע"ז). [ח]כי מעל מגזרת מעיל. [ט]ר"ל וינזרו מקדשי ב"י (שם כ"ב ב'). [י]ר"ל להזיר לה' כמו שבת לה' ופי' לשם ד'. [כ]ר"ל מבלבל המוח שהוא שורש החושים וכוחות הגוף והנפש לא יוכלו למלאכת השם. [ל]שם פי' ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ"ג י') רע לנפש ולגוף וכו'. [מ]וכן ת"א ויב"ע וירושלמי חמר חדש ועתיק. כי אינו אסור אלא ביין. לא בשאר המשכרין אבל יין ושכר אל תשת (ויקרא י' ט') מתורגם חמר ומכוי כדעת ר"א שהלכה כמותו (כריתות דף י"ג ע"ב) דאמר שכר לרבות שאר המשכרין. [נ]ר"ל מה שמספרה לבעלה שאמר לה המלאך ואל תאכלי כל טומאה. פי' המלאך אמר למנוח מכל אשר יצא מגפן לא תאכל (שופטים יג ו') וטעם כל טומאה

ספורנו

(כב) אמן אמן. אני מקבלת ג' התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ושאם שטיתי תחול האלה: (כח) ונקתה. מענש השבועה שגרמה אע"פ שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רלה האל ית' שתנקה האשה כי הוא ידע יצרנו: (כט) זאת תורת הקנאות. הקנאה הנעשית בדין והקנאה הנעשית שלא כדין וזה באר באמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה בדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי סבה ראויה לכך: (ל) וקנא את אשתו. יתרה בה שלא תסתתר מכל מקום: ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת. ולא יחוס למחיקת המגלה: (לא) ונקה האיש מעון. אף על פי שחשד בכשרה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו וגרמה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה האשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים חזא ביה במפיבשת: והאשה ההוא תשא את עונה. שאם נטמאת תמות ואם לא נטמאת תתבזה לעין כל על שהעיזה פניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה: (ב) כי יפלא. יפרים עלמו מן הבלי ותענוגות בני האדם: לנדור נדר נזיר. להיות נזיר ופרוש מן התענוגים המורגלים: להזיר לה'. להפרים עלמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: מיין

פירוש רשב"ם

(כח) ונזרעה זרע. תתעבר: (לא) ונקה האיש מעון. אע"פ שגרם לה פורענות זו על ידי קנוי שקינא בה. ולי נראה ונקה האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה לו. אלא היא תשא את עונה שהרי זינתה. ולפיכך קבלה פורענותה: משרת

ג מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר
לא ישתה וכל־משרת ענבים לא ישתה
וענבים לחים ויבשים לא יאכל: ד כל
ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין
מחרצנים ועד־זג לא יאכל: ה כל־ימי
נדר נזרו תער לא־יעבר על־ראשו עד־
מלאת הימם אשר־יזיר ליהוה קדש
יהיה גדל פרע שער ראשו: ו כל־ימי
הזירו ליהוה על־נפש מת לא יבא:
ז לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא־
יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על־
ראשו: ח כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה:
ט וכי־ימות מת עליו בפתע פתאם
וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום
טהרתו ביום השביעי יגלחנו: י וביום
השמיני יבא שתי תרים או שני בני
יונה אל־הכהן אל־פתח אהל מועד:
יא ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד
לעלה וכפר עליו מאשר חטא על־
הנפש וקדש את־ראשו ביום ההוא:
יב והזיר ליהוה את־ימי נזרו והביא
כבש בן־שנתו לאשם והימים הראשנים
יפלו כי טמא נזרו: יג וזאת תורת
הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו
אל־פתח אהל מועד: יד והקריב את־
קרבנו ליהוה כבש בן־שנתו תמים
אחד לעלה וכבשה אחת בת־שנתה
תמימה לחטאת ואיל־אחד תמים לשלמים: טו וסל מצות סלת חלת
בלולת

ארי יפרש למדר נדר נזירו למיזר קדם יי: ג מחמר חדת
ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל
מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבשין לא ייכול:
ד כל יומי נזרה מכל דיתעבד מגפנא דחמרא מפורצנין
ועד עצורין לא ייכול: ה כל יומי נדר נזרה מספר לא
יעבר על רישה עד משלם יומיא דיגזר קדם יי קדיש יהי
מרבי פרוע שער רישה: ו כל יומין דיגזר קדם יי על נפשא
דמתא לא יעול: ז לאבוהי ולאמה לאחוהי ולאחתה לא
יסתאב להון במותהון ארי כלילא דאלהה על רישה: ח כל
יומי נזרה קדיש הוא קדם יי: ט וארי ימות מתא עלוהי
בתכף שלו ויסאב ריש נזרה ויגלח רישה ביומא דדכותה
ביומא שביעאה יגלחנה: י וביומא תמינאה ייתי תרין
שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא:
יא ויעבד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי
מדחב על מיתא ויקדש ית רישה ביומא ההוא: יב ויזר
קדם יי ית יומי נזרה וייתי אמר בר שתה לאשמא ויומיא
קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזרה: יג ודא אוריתא דנזירא
ביום משלם יומי נזריה ייתי יתה לתרע משכן זמנא:
יד ויקרב ית קרבנה קדם יי אמר בר שתה שלים חד
לעלתא ואמרתא חדא בת שתה שלמתא לחטאתא ודכר
חד שלים לנכסת קודשיא: טו וסל פטיר סלתא גריצן
דפילן

מסרה ג יזיר, מלא. חמץ, כל לישנא חסר. לא, מ"ו פסיק ג' לא. משרת, ל'. וענבים, ל'. לחים, ל'. ויבשים, מ"י אחר הב'. ד מחרצנים, ל'. זג, ל' וקמץ. יאכל, י"ג. ה יעבר, כולם חסר. מלאת, מ"ו ומלא א. הימים, ב' חסר. יזיר, מלא. קדש, י"ב חסר. גדל, ל'. ו הזירו, ל' ומלא. יבא, חסר. ז ולאחתו, ל' וחד הא' במ"פ חסר. במתם, כולם חסר. ח קדש, י"ג חסר. ט וכי ימות, ב'. פתאם, חסר. י יבא, ה' חסר. הכהן, הקדמא בה"א ולא בחלף של אל. יא חטא, ל'. וקדש, ל'. יב והזיר, מ"ל. הראשונים, כ"ע. טמא, כן נקיד מגזרת פעל. יג זאת, י"ז ר"פ. אין כאן פסקא. יביא, י"ג ה' מנהון חסר ודין מנ"ל. אהל, מ"ו. יד והקריב, מלא. וכבשה, ב'. טו מצות, מלא. חלת, ל' חסר.

ת"א מיין ושכר יזיר נזיר ג לד מד כריתות יג. לא ישתה נדרים ג. משרת פסחים מג מד נזיר לה לג לח. וענבים לחים ויבשים נזיר לח. לא יאכל נדרים ג. כל ימי נזרו נזיר יד. מכל אשר יעשה פסחים מה נזיר ג ד ט לד לז לח. מחרצנים ועד זג פסחים כג נזיר לד לה. כל ימי נדר נזיר יד. נזרו פסחים כג. תער לא יעבר יבמות ה נזיר לט מ מא נד ה. עד מלאת הימים נזיר ו ט. קדש יהיה תענית יא יז מ"ק יח סנהדרין כב נזיר ג ה ו לט קדושין כו. גדל פרע פסחים כ ל מ"ק ח סנהדרין כב. כל ימי הזירו נזיר יד מח. לא יבא נזיר מב. לאביו ולאמו ולאחיו נזיר מח מט מא סנהדרין לה. לא יטמא נזיר מב. לא יטמא במותם נזיר מג מח. וכי ימות מת עליו פסחים פ פא נזיר סג זבחים כב כריתות ט. וטמא ראש נזרו נזיר טו יח מד. ביום השביעי יגלחנו נזיר מב. וביום השמיני שם דף מב. וכפר עליו תענית יא נדרים י נזיר יח יט כב קמא לח. וקדש את נזיר יח כריתות ט. והזיר לה' נדה יח. את ימי נזרו שם יט. והימים שם ג מד נדה סח. כי טמא נזרו נזיר יט. וזאת תורת נזיר ו. והקריב את קרבנו לה' זבחים פה.

רש"י

ניאוף (סוטה ב): נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון לביעה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמנים נזיר ששרה פתו ביין: (ד) חרצנים. (נזיר לד) הם הגרעינין: זג. הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדש יהיה. (ספרי) השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן (ויקרא כא) את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדש הוא. זו קדושת הגוף מלהטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאם. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תרים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ותשיעי והלאה אף מקריבין שמיני ותשיעי והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער
עצמו

ירושלמי

(ג) מִן חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יִפְרַשׁ חֲלָא דַּחֲמַר חֲדַת וְחַלָּא דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל שִׁיקְיָינֵי דְּאִיתְרוּ בֵּיהּ עִנְבֵי לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין וּצְמִיקִין לָא יֵיכוֹל:

[(ג) מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יִתְנְזַר חֲמַע דַּחֲמַר חֲדַת וַחֲמַע דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל שְׁזוֹג דְּעִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי:]

(ד) כָּל יוֹמֵי נְזִרֵיהּ מִכָּל דְּמִתְעֲבֵד מִגּוּפְנָא דְּחַמְרָא מִגּוּפְנִין מְקַלּוּפִין וְעַד זַגִּין גְּוָאִין דְּעִנְבָא לָא יֵיכוֹל: (ה) כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזִרֵיהּ גְּלָב לָא יַעֲבַר עַל רֵישֵׁיהּ עַד זְמַן מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דְּיִפְרַשׁ לִשְׁמָא דַּיְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּה פְּרוּע שְׁעַר רֵישֵׁיהּ: (ו) כָּל יוֹמִין דְּיִפְרֵישׁ לִשְׁמָא דַּיְיָ עַל בַּר נַשׁ דְּמִית לָא יוֹעֵיל: (ז) לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ לְאָחוֹי וּלְאַחְתֵיהּ לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן בְּמוֹתְהוֹן אֲרוּם כְּלִילָא דֶּאֱלָהֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ: (ח) כָּל

יונתן בן עזיאל

יוֹמֵי נְזִרֵיהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם יְיָ: (ט) וַאֲרוּם יְמוּת מִיתָא עֲלוֹי בִּתְכוּף שְׁלוּ וִיסָאֵב רֵישׁ נְזִרֵיהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁיהּ בְּיוֹם דְּכוּתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלְּחִינֵיהּ: (י) וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יַיְתֵי תַּרְתֵּין שַׁפְנִינָן אוֹ תְּרֵין גוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָן לְוַת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא: (יא) וְיַעֲבֵד כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפֵּר עֲלוֹי מַאן דְּחַב עַל דְּאִסְתָּאַב לְמִיתָא וִיקַדֵּשׁ יַת רֵישֵׁיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא: (יב) וְיַפְרֵשׁ קֳדָם יְיָ יַת יוֹמֵי נְזִרֵיהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי יִבְטְלוּן אֲרוּם אִסְתָּאַב נְזִרֵיהּ: (יג) וְדָא אַחֲוָיַת אוֹרַיְיתָא נְזִרָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי אַפְרְשׁוּתֵיהּ יַמְטֵי יַת גַּרְמֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא: (יד) וִיקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בְּרַת שַׁתָּא שְׁלִימְתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: (טו) וְסַלָּא דְּפַטִּירֵי סְמִידָא גְרִיצָן בִּמְשַׁח זֵיתָא

ועירובין

בעל הטורים

לו יפיל ואם לאו לא יפיל: (ו) על נפש מת לא יבא לומר לך שאם השרה עליו שכינה מאמה נזכו שלא יטמאו שהוא דורש אל המתים. שלשים פעמים כתיב נדר ונזירות

יונתן

מה: (ג) דאיתרו ביה עינבי וכן בס"א עתלות ענבי' והיא לשון שרייה בגמ' דשרא בה כושלא: (ד) מקלופין ועד זגים גוואין פי' מקלופין הן החילונים גוואין הן הפנימיות כדאיתא בנזיר פרק שלשה מינים החרצנים אלו החלונים הזגין אלו הפנימיים וסבר ליה כר' יודא ואונקלום סבר ליה כרבי יוסי דפליג על ר' יודא וע"ש ובמפרשי רש"י דכאן: (ע) בתכוף שלי פי' כרש"י וכן תרגום אונקלוס וכן הוא בגמ' דכריתות פרק ארבע מחוסרי כפרה: (יא) מאן דחב על דאסתאב למיתה עיין ברש"י וכן

רש"י

עלמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אתו. יביא את עלמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיולא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה את עלמם כיולא בו (דברי' לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עלמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש הוצרכו להחזירן לכללן שיטעונו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת מצות רקיקי מצות. (מנחות

עו

רמב"ן

ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפי' ולא כהה בם לא היו בודקין והכלל שהוא גם וכבוד לישראל: (יד) וטעם החטאת. שיקרב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו נתפרש ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבוד' השם וראוי הי' לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים

אבן עזרא

אשר ילא מגפן היין: (ג) משרת. אין לו חבר והתי"ו לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימס עם ענבים. ויש אומרים משקה מבושל: (ד) מחרצנים. אין לו ריע וכן זג והמפרשי' אמרו החרצנים חצונים [ס]וזג פנימיים ואחרים הפכו [ע]הפירוש ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה הנזכרים: (ה) גדל פרע. שם הפועל מהכבד. והטעם גדל. [פ]יגדל: (ו) הזירו. שם הפועל מהכבד: על נפש מת. [צ]אחר לנפש או יחסר [ק]גוף: (ז) לאביו ולאמו. ואף כי לאשתו ולבנו ולאחרי' ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק דע כי כל בני אדם עבדי תאות העול' והמלך באמתי שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאות: (ט) בפתע פתאום. שניהם קרובים כטעם וכן אדמת [ר]עפר: וטמא. המת יטמאנו: ביום טהרתו. בחי כדה כי הוא כמאה מת: (יא) אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד שהוא שאחז"ל והכר [ש]עברה עברה: על הנפש. הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא [שש]על נפשו לא היה השם מגו' אותו שיחזור לטמאתו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם: (יג) מלאת. שם הפועל מבעלי האל"ף [ת]על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי [א]קראת לנו: יביא אתו. יביא נפשו כמו וידעו [ב]הרועים אותם או יביא הכהן אותו בלוי בעל כרחו להקריב את קרבנו: (יד) כבש. זכר כמשפט כל עולה: וכבשה. נקבה כמשפט כל חטאת

פירוש על אבן עזרא

[ס]טומאה כדאמר ר' ילחק דבי כב אמי דברים האסורים לנזיר. (סוטה דף ט' ע"ב). [ע]אליבא דר"י (נזיר דף ל"ד ע"ב). [ע]כמ"ש רש"י ז"ל והוא אליבא דר' יוסי. [פ]מקור במקום עתיד. [צ]בל"א. (עלדעטער קערפער) קר"ל לטומן שמלה נפש ל"כ. ומלת מת ל"ז. יש לאשיב שטעמו נפש גוף מת. ובאמת כל גוף שילאה נפשו ממנו נקרא מת אפילו נקבה. [ר](דניאל יב' ב'). [ש]כלומר ולא יקשה עליך מאמר אחד לחטאת כי מה חטא זה אם מת עליו מת בפתע פתאום שילטרך להביא על טומאתו אחד לחטאת כי ודאי חייבתו תורה במשפט כי מעשה עשה כי לא ישגה לדקדק כל און וכבר נעבר בקדושת' ונזירת' כי בשכר אותו עבירה באה לו עבירה זו שנטמא. [שש]כדעת ר"א על שליער א"ע מן היין (נזיר דף יט) ע"כ הפי' כדעת ר"י במיר טמא הכתוב מדבר (נדרים י'). [ת]ר"ל מלאת שרשו מלא מנחי ל"א. [א](שופטים ח' א') ששרשו קרא מנחי ל"א והוא ע"מ נל"ה. [ב](יחזקאל ל"ד ח').

כי

ספורנו

(ג) מיין ושכר יזיר. לא יסגף עלמו בלום שממעט במלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא ילער גופו במכות פרושים כמנהג לבועים אבל יפרוש עלמו מן היין שבזה הוא ממעט את התאוה ומכניע ילרו ולא יתים כמו בזה כלל: (ה) תער לא יעבור על ראשו. ובזה ישליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותקון שער: קדוש יהיה. נבדל מן התאוות החמריות: (ו) על נפש מת לא יבא. לא יחלל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתי' כמו הענין בכהן גדול וכאמרם ז"ל המגלי אין קברים בטבריא שלחתיך בגליבין. (במרדכי דמועד קטן בדיני אבלות הביא שמאמר הזה בשם הירושלמי): (ח) קדוש הוא לה'. יזכה לאור באור החיים ולהיו' מוכן להבין ולהורו' כראוי לקדושי הדור ולזה כראה שכיוון אלקנה באמרו אך יקים ה' את דברו כלומר אני מסכים להדירו בנזיר ואיני מבקש מהאל ית' ד"א בעד הילד זולתי שיקים את דברו שיהיה קדוש לה': (יג) יביא אותו. כבר באו ז"ל הוא יביא את עלמו. וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיחדם דבר בעלמו כאמר שהוא מובא אל המקדש בו על ידי נכבד ממנו כזה שאין מבוא מתיר עלמו ולזה נכתב במלורע בטמאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובסוטה והביא האיש את אשתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יודע בו גלוח ובו יוסף לאיש אשר אין

נכבד

פירוש הרשב"ם

(ג) משרת ענבים. פירש מנחם ושרת את אחיו. והרי המ"ם כמו מ"ם של מרחם ושל משמן בשרו ירזה. ולא יתכן לשון שירות כי אם אצל עבודת בני אדם לאדוניהם. לכן אומר אני שמשרת מחטופי למד פעל הוא מגזרת שרה. כמו מקנת כסף מגזרת קנה. ופרשתו עם לא נמצא במקרא נמצא בלשון התלמוד. נזיר ששרה פתו ביין. ואם בלשון המקרא הרי מצינו בירמיה אם לא שריתיך לטוב. ופירשו כמו מישרא קיטרין שבדניאל. כלומר פתחתיך מן האזיקים כמעשה שהיה: ואמר שריתיך. כמו וזריתי פרש על פניכם. מגזרת זרה הלאה. אף כאן משרת ענבים כל מה שנבדל ונופל מן הענבים כאדם הנגבל וניתר מקשר הכבלים וחזיקים שקשור בהם: (יג) יביא אתו. את עיקר קרבנו כמו שהולך ומפרש:

בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב
הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ
וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח
שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח
הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ
וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ
אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח
הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל
וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה
אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ
אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר
יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר
אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד
אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן
יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ כב וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־
אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ
יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו
אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס

אונקלוס

דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן׃ טז וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּד יָת חַטָּאתֵהּ וְיָת
עֲלָתֵהּ׃ יז וְיָת דִּכְרָא יַעְבֵּד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא
דְּפַטִּירַיָּא וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵהּ וְיָת נִסְכֵּהּ׃ יח וִיגַלַּח
נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נִזְרֵהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ
נִזְרֵהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא דִּי תְחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשֵׁלָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא
חֲדָא מִן סַלָּא וְאִסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר
דְּגַלַּח יָת נִזְרֵהּ׃ כ וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא
הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא
וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ כא דָּא אוֹרַיְתָא דִּנְזִירָא דִּי
יִדַּר קָרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּק יְדֵהּ כְּפוּם נִדְרֵהּ
דִּי יִדַּר כֵּן יַעְבֵּד עַל אוֹרַיְתָא דִּנְזִרֵהּ׃ כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ כג מַלֵּל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ כד °יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ׃
כה °יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃ כו °יִסַּב יְיָ אַפֵּהּ
לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ כז וִישַׁוּוֹן יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי
ישראל

°ג' הפסוקים האלה אין בהם תרגום וכן נכון ע"פ ההלכה ברכת כהנים נקרא ולא מתרגם.

מסרה בלולת, כלה מ"וק וחסר תנין. ומשחים, כלה ח"ו. ונסכיהם, כולה מלא במ"א דנשביעי. **טז** והקריב, מלא. עלתו, כולה חסר ו' קדמאה. **יז** ואת, ה'. זבח, ו'. המצות מלא, את. ל'. ונסכו, ל'. **יח** שער ד'. **יט** בשלה, ל' הזרע, חסר ומלא, בס"ה הוי"ו בגעיא. אחר, כ"כ ולא אחרי והטעם עפחא. התגלחו, במרכא וה"הא במאריך. **כ** אותם, ע"ל מלא בתורה. **כא** ידר, כל לי' חסר במ"א משתדור ולא תשלם. **כג** אמור, ו' ב' חסר ג' מלא דין מנהון. **כד** יברכך, ד'. **כה** יאר, ל'. יהוה, פסק וכן דינו. ויחנך, ל' מלא י"ק וח"י וכון בדגש חזק והקוף בדגש קל לתפארה. **כו** על בני, ז'. אברכם, ל' וסריס במ"ע.

ת"א ומנחתם ונסכיהם זבחים מ מנחות לח. והקריב הכהן זבחים ס. ואת האיל שם ד מנחות מו מז לח. ועשה הכהן זבחים ס. ולקח הכהן זבחים כה חולין לט. וגלח הנזיר נזיר מה. ולקח את שער שם. ונתן אל האש שם מז מנחות לח. אשר תחת זבח השלמים נזיר מה. על כפי הנזיר קדושין לו. אחר התגלחו נזיר מו. ואחר ישתה הנזיר יין שם. זאת תורת הנזיר שם כ מו. קרבנו לה' על נזרו תמורה י. כן יעשה מנחות יע כז. כה תברכו סוטה לח חולין קמט. כל הפרשה עקידה פ' אחרון. שם ענין ברכת כהנים מ"ד שער עקידה שער כח. אמור להם סוטה לח. וישמרך פסחים קי. ישא ה' פניו אליך ברכות כ נדה ע ר"ה יז מגילה כה. ויחנך פסחים קו. ושמו את שמי על בני ישראל מגילה יח סוטה לח עקידה מב פ' כח. ואני אברכם חולין קמט.

רש"י

עז) עשר מכל מין: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. (ספרי) יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי שהשלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראוים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע. הז' לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרש' זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה מוסף על תורת נזרו. על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דיש"נט: (כג) אמור להם. (ספרי) שיהיו כולם שומעים: אמור. (במדבר רבה) מלא לא תברכם במהירות ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. (ספרי) יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. (ספרי) יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם

ספורנו

נכבד ממנו שיביאהו אבל הוא יביא את על ו׳: (כד) יברכך. בעושר ונכסים שאם אין קמח אין תורה: וישמרך. מן הגזלנים: (כה) יאר. יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שתשיג לרכוש בברכתו: (כו) ישא ה' פניו אליך. לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קורא) צדיקים יושבים ומתענגי' מזיו השכינה: וישם לך שלום. מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הראוי לכל
שלם

ויהי

יונתן בן עוזיאל

ועירובין פטירין דמשיחין במשח זיתא ומנחתהון ונסכיהון: (טז) ויקרב כהנא קדם יי ויעבד ית חטאתיה וית עלתיה: (יז) וית דיכרא יעבד נכסת קודשין קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה: (יח) ויגלח נזירא ית ריש נזריה לברא בתר דנכיסו ית נכסת קודשיא בתרע משכן זמנא ויסב ית שער ריש נזריה ויתן על אשתא דתחות דודא דנכסת קודשיא: (יט) ויסב כהנא ית אדרועא דמיבשלא שלימא מן דיכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא וערוך פטיר חד ויתן על ידי נזירא בתר דיגלח ית נזריה: (כ) וירים יתהון כהנא ארמא קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שוקא דאפרשותא ומבתר כדין ישתי נזירא חמרא: (כא) דא אחויית אורייתא נזירא די ידר קורבניה קדם יי על נזריה בר מן מה דתדבק ידיה במיסת נדריה לאייתאה מן די ידר היכדין יעביד על אורייתא נזריה: (כב) ומליל יי עם משה למימר: (כג) מליל עם אהרן ועם בנוי למימר כדנא תברכון ית בני ישראל במפרסהון ידיהון על דוכנא כדין לישן יימרון להון: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום: (כד) יברכינך יי בכל עסקך ויטרינך מן לילי ומזייעי ובני טיהררי ובני צפרירי ומזיקי וטלני: (כה) ינהר יי סבר אפוי לך במעסקך באורייתא ויגלי לך טמירן ויחוס עלך: (כו) יסבר יי סבר אפוי לך בצלותך וישוי עלך שלם בכל תחומך: (כז) וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא במימרי אברכינון:

°צ"ל ועורכין כמו שתרגם בס"א

°°פי' מהצללים רעים כי תרגם צל הוא טלל

ח"ה

בעל הטורים

ונזירות בפרשה דפסח חיכות שלשים יום וכן ג"כ יהיה עולה שלשים: (כא) זאת תורת הנזיר וסמיך ליה על תורת חזרו לומר מי ששתה יין אל יורה וסמך ברכת כהנים לפרשת מיר לומר שתוי יין פסול לברכת כהנים שנקרא עבודה: (כג) כה תברכו להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני י"י: וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל. וכ"ה פעמים לשון ברכה (כ"ל מה שבירך השי"ת דאל"כ שמלא יותר) בחומש וכ"ה פעמים שלום בחומש ולכך מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו י"י יברך את עמו בשלום. אמור להם מלא כנגד ו' ברכות יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם שלום. כנגד ו'. תורת י"י עדות י"י ופקודי י"י מצות י"י יראת י"י משפטי י"י: (כד) יברכך י"י וישמרך התחלות התיבות עולה כ"ו כנגד השם של ארבע אותיות וסוף התיבות ך' ה"ך עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תיבות וזהו ה' ישמר צאתך ובואך. וג' תיבות יפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות. ובהם ע"ו אותיות על שם האבות שראו זה את זה ע"ו שנים (פי' כל השלשה אבות היו ביחד ע"ו שנים דוק ותשכח) תכות השבטים עם האבות הם ע"ו. יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וי"י ברך את אברהם בכל. ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו. ואברכך והיה ברכה ואברכה מברכך. יברכך י"י בגי' בנכסים ובגוף: (כה) יאר כנגד יצחק שראה בעקידה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאי' בפרקי דר' אליעזר. יאר להפך ראי שהיה עולת ראייה ויש בו ה' תיבות וכ' אותיות כיצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר ה' חומשי תורה. ישא כנגד יעקב (שנאמר בו וישא יעקב) רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום ויש ב' ז' תיבות כנגד השבטים אשר נולדו בז' שנים (כ"ל רוב השבטים) וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב. וישם יש בו ז' תגין שז' דרכים ישם לך שלום על שם בשבעה דרכים ינוסו לפניך. שלום בגימ' עשו הוי מקדים שלום לכל אדם ואפי' בשלום נכרי. ואני אברכם בגי' אסכימה על ידיכם: (כז) ושמו את שמי ואני אברכם וסמיך ליה ויהי ביום כלות זה בכל

מקום

יונתן

וכן בגמ' פ"ק דנדרים סבר הכי רבי ישמעאל: (יח) לברא פירוש לחוץ. בתר דנכיסו וכו' כדפירש"י: (יט) דמבשלא שלימה פירוש כשהיא שלימה ופ"ל כת"ק דרשב"י דאמר אין בשלה אלא שלימה כן הוא בספרי להדיא: (כג) במפרסהון ידיהון על דוכנא פי' בפריס' כפים על המקום הנקרא דוכנא וכן הוא בסוטה פרק ואלו נאמרין נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן ויברכם וישא את ידיו מה להלן בנשיאות כפים אף כאן בנשיאות כפים על מקום אלטבע נקרא דוכן: (כד) ויטרינך מן לילי ומזייע וכו' ומפרש ברכה בכל עסקי נכסי' ושמירה מן מיני מזיקים ושדים בת לילית ובני טיהררי ר"ל מיני קליפות ורוחין רעין השורין בין השמשות ובליל' וזה טיהררי מלשון טהור יומא ולפרירי הם שידין השורין בבקר מלשון לפרא ומזיקי ועלוי וק"ל: (כה) ינהר ה' סבר אפוי לך במיעסקך באורייתא כן הוא בגמ' זו אור תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודייק הכי מפניו ולא שייך כלפי מעלה ודוק. ויגלי לך טמירין דייק מויחנך משמע סודות התורה דטמירין מלשון יודעי חן: (כו) בצלותך כן

הוא

רמב"ן

לנזירים הסוס אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לי"י והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בהתאוו' העולם: (כא) זאת תורת הנזיר. שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור נדר נזי' קרבנו לי"י על נזרו יהי' מלבד אשר תשיג ידו או זאת תור' הנזיר וזאת תור' קרבנו לה' על נזרו. ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את קרבנו על נזרו כלומ' שלא יפרש דבר בקרבנו רק ידור שיביא קרבן על נזרו שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר וחזר ואמר מלבד אשר תשיג ידו שאם הי' עשיר ירבה בקרבנו וכפי נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם הי' עשיר ורצה להרבות קרבנות או שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמי' שיביא את כולן ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו. ויתכן ומלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר לידור כן: (כג) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו. כבר הזכרתי בסדר ויהי ביום השמיני כי צוה את אהרן לשאת את ידיו אל העם ולברך אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו אותם והזכיר' בהקמת המשכן כי שם צוה י"י את הברכה חיים עד העולם וכמו שאמרו רבותינו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד: (כד) וטעם יברכך י"י וישמרך. על דרך האמת כי הברכה מלמעלה והשמירה שתשמור אותה כטעם זכור ושמור ועוד יאר השם הגדול את פניו המביטי' בך וכך אמרו בסיפרי ר' נתן אומר זה מאור שכינה. ויתכן שתשא חן בעיניו וכענין שאמרו עולמי עולמי שלוחי תשא מעל' חן לפני בכל שעה ועוד ישא השם פניו אל השמי'

ממעל

אבן עזרא

חטאת: ואיל לשלמים. שמחה שהשלים מה שנדר: (טז) את חטאתו. [ג]בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג [ד]הלשון: (יח) שער. [ה]על שני משקלים: (יט) בשלה. פירוש והיא בשלה: התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא. שב אל הזרוע כי [ו]הוא עיקר או יסוד הוא על המונף כלו: (כא) וטעם מלבד אשר תשיג ידו. חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכ' פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תור' הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושי' והמכחישי' אמרו כי זאת הברכ' היה הכהן מברך לכל מביא מנח' ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמ' כמו שהעתיקו חז"ל [ז]והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני [ח]ונכתבה זאת הפרשה ששם צוה בהקמ' [ט]המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתוב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים: (כד) יברכך. תוספת חיים ועושר. וטעם וישמרך. שישמור התוספת שלא יגזול אשר מה שהוסיף: (כה) יאר י"י פניו אליך. כטעם [י]באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובעב' שתדרשו יאר פניו והטעם יקבל אותך וכלה למלאת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם [כ]חנוני אתם אשר חנן [ל]אלהים מגזרת חנן: (כו) ישא י"י פניו אליך. הפך אעלים [מ]עיני מכם והטע' כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נשואות אליך: וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך [נ]רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב: (כז) ושמו את שמי. כטעם לשום שמו [ס]שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן

לישראל

פירוש על אבן עזרא

[ג]כי לעיל (פסוק י"ד) הקדים עולה לחטאת וכאן הקדים חטאת לעולה. [ד]במה דקיים פסח. [ה]השער ושער. ויש מוסיפים עוד משקל ג' שעיר. [ו]ר"ל מה שאמר קדש הוא לכהן שב אל הזרוע כי הוא העיקר של המונף ומה שאמר או, יסוד הוא על המונף כולו שהוא הזרוע והחלה והרקיק. [ז]שכשהוקם המשכן נלטוו לברך כל עדת ישראל. [ח](ויקרא ט' כ"ב). [ט]שבו הוקם המשכן. [י](משלי ט"ז ט"ו). [כ](איוב י"ט כ"א). [ל](בראשית ל"ג ה'). [מ](ישעיה א' ט"ו). [נ](איוב ה' י"ט). [ס](דברים י"ד כ"ד).

ולויס

פירוש רשב"ם

(כא) מלבד אשר תשיג. שאם נדר קרבנות הרבה לשם שמים יביאם. מלבד אלה של חובה. דוגמת מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם: (כג) כה תברכו את בני ישראל. כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואה לראש פלוני כך וכך אלא אלי התפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה' ואני אשמע קולכם כאשר תאמר ואברכם לישראל. כמו שמפרש ושמו את שמי על בני ישראל כשיברכו הכהנים לישראל בשמי ולא בשמם. אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך יי' ישא ה' פניו אליך כדכתיב ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו':

על

חמישי ז א ויהי ביום כלות משה להקים
את־המשכן וימשח אתו ויקדש אתו
ואת־כל־כליו ואת־המזבח ואת־כל־
כליו וימשחם ויקדש אתם: ב ויקריבו
נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם
נשיאי המטת הם העמדים על־הפקדים:
ג ויביאו את־קרבנם לפני יהוה שש־
עגלת צב ושני־עשר בקר עגלה על־
שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם
לפני המשכן: ד ויאמר יהוה אל־משה
לאמר: ה קח מאתם והיו לעבד את־
עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל־
הלוים איש כפי עבדתו: ו ויקח משה
את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם
אל־הלוים: ז את | שתי העגלות ואת
ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי
עבדתם: ח ואת | ארבע העגלת ואת

ישראל ואנא אברכנון: א והוה ביומא דשיצי משה לאקמא
ית משכנא ורבי יתה וקדיש יתה וית כל מנוהי וית מדבחא
וית כל מנוהי ורבנון וקדיש יתהון: ב וקריבו רברבי ישראל
רישי בית אבהתהון אנון רברבי שבטיא אנון דקימין על
מנינא: ג ואיתיו ית קרבניהון קדם יי שית עגלן כד מחפין
ותרי עשר תורין עגלתא על תרין רברביא ותור לחד
וקריבו יתהון לקדם משכנא: ד ואמר יי למשה למימר:
ה קבל מנהון ויהון למפלח ית פלחן משכן זמנא ותתן
יתהון ללואי גבר כמסת פלחנה: ו ונסיב משה ית עגלתא
וית תורי ויהב יתהון ללואי: ז ית תרתין עגלתא וית ארבעא
תורי יהב לבני גרשון כמסת פלחנהון: ח וית ארבע עגלן
וית תמניא תורי יהב לבני מררי כמסת פלחנהון בידא
דאיתמר בר אהרן כהנא: ט ולבני קהת לא יהב ארי פלחן
קודשא עליהון בכתפא נטלין: י וקריבו רברביא ית חנכת
מדבחא ביומא דרביו יתה וקריבו רברביא ית קרבנהון
קדם

מסרה ז א כלות, ל׳ ומ״ל וכל לי׳ מלא במ״א ככלת השוערים. להקים, מלא. ולא, ד׳. אתם, חסר. ב ויקריבו, מלא. אבתם, חסר. המטת, ג׳ חסר בתורה. העמדים, כולם ח״ו ומ״י. הפקדים, אין לשנות כתיבת הקוף ועמ״ש בפ׳ השא על בקמיהם. ג ויביאו, מלא. עגלת, בסגול. ג׳ חסר פלוגתה עליה כי אמרי עגלות. שני, כ״כ בלא ו׳. הנשאים, חי״ק ומ״ת. ושור, ה׳. לאחד, הלמ״ד בשוא. ויקריבו, אין כאן פסקא. אותם, ע״ל מלא בתורה. ד ויאמר, ה׳. ה אותם, ע״ל מלא. ונתתה, בה״א. אל הלוים, כ״כ אל ולא ללוים. ו העגלת, ג׳ חסר בלי׳. אותם, ע״ל מלא בתורה. ז העגלות, ב׳ מלא בתורה. ח העגלת, ג׳ חסר בלי׳. ט עלהם, יג ח׳ בתורה. ישאו, ח׳ בתורה. י הנשאים, חסר י״ק ומלא חנין. ויקריבו, מלא. הנשיאם, ד׳ כ״כ מלא י״ק וחסר חנין חניב׳ דפסוק.
ת״א וימשחם סנהדרין. יז שבועות טו מנחות כז. ולבני קהת סוטה לה ערכין יא.

שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן:
ט ולבני קהת לא נתן כי־עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: י ויקריבו הנשאים
את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את־קרבנם לפני
המזבח

רש״י

עם הכהנים. ד״א ואני אברכם לכהנים: (א) ויהי ביום כלות משה. (במדרש רבה) כלות כתיב (ר״ל בפתח ולא כלות בשוא ודו״ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורו׳ לעושי המלאכ׳ ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא׳ (תהלים קלב) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגו׳ לפיכך נקרא על שמו שנא׳ (מלכי׳ א יב) ראה ביתך דוד: ביום כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואי׳ היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקי׳ אותו היום כלו הקמותיו ובאם אדם ניסן היה (גיטין ס) בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטת. (ספרי) שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר (שמות ה) ויכו שוטרי ישראל וגו׳: הם העמדים על הפקדים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכ׳ יהיו וגו׳. (ג) שש עגלת צב. אין צב אלא מחופים וכן (ישעיה סו) בצבים ובפרדים עגלות מכוסות קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחל׳ ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשו׳ הביאו את אבני השוהם והמלואי׳ לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ח) כפי עבדתם. שהיה משא בני גרשון קל ממשא מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבדת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו׳. לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם
להתנדב

רמב״ן

ממעל ויתן לך שלום הכל בביתך כך אמרו בספרי ר׳ נתן אומר זה שלום מלכו׳ בית דוד שמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכם כי אני המדבר הנני ושלום: (א) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. לא נאמר ביום הקים ונלמד שכל ימי שבעת המלואים. הי׳ מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן הי׳ בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו ל׳ רש״י כדברי רבותינו אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאי׳ את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני היה ונכתבה זאת הפרש׳ בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביו׳ השמיני שהם בדיני הקרבנו׳ ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים עד המקום הזה בסדר כאשר פירשתי וכשהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ובכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו חזר אחרי כן
בכאן

ירושלמי

(א) והוה ביום ריש ירחא דניסן פסק משה למקמא ית משכנא דלא פרקיה תוב ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וית מדבחא וית כל מנוי ורבינון וקדיש יתהון: (ב) וקריבו אמרכלא דישראל רישי בית אבהתהון הינון רברבי שבטיא הינון דמתמנן במצרים אמרכולין על מניינא: (ג) ואיתיו ית קרבנהון קדם יי שית עגלן כד מחפן ומטקסן ותריסר תורין עגלתא ביני תרין אמרכלין ותורא לחד ולא צבא משה למסב מנהון וקריבו יתהון קדם משכנא:

[(ג) שית עגלן מזוגן:]

יונתן בן עוזיאל

(ד) ואמר יי למשה למימר: (ה) קבל מנהון ויהון ציבי לצרוך סדורא ותורין ועגלין יהון למפלח ית פולחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמיסת פולחניה: (ו) ונסב משה ית עגלתא וית תורי ויהב לליואי: (ז) ית תרתין עגלתא וית ארבעת תורי יהב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: (ח) וית ארבע עגלן וית תמנן תורי יהב לבני מררי כמיסת פולחנהון דאיתמר בר אהרן כהנא: (ט) ולבני קהת לא יהב עגלן ותורין ארום פולחן קודשא רמיא עליהון בכתפא נטלין: (י) וקריבו רברביא ית חנכת רבותא דמדבחא ביומא

דרבי

בעל הטורים

מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך: (א) ויהי ביום כלות סמך חנוכת המזבח לב"כ רמז לחשמונים שעשו חנוכה ועוד כדי שלא תשלוט עין הרע במלאכתם לכך נכתב תחלה וסמך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך ה' יברך את עמו בשלום למזמור שיר חנכת הבית: (ב) הם נשיאי המטות הם ס"ת להפך מתים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס"ת מותם על שם ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקלונים שבהם: (ג) שש עגלות כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף זרע וקציר ושנים עשר בקר כנגד י"ב

יונתן

הוא בספרי ישא ה' פניו אליך בשעה שאתה עומד ומתפלל שנא' ויאמר הנה נשאתי את פניך וגו': (א) ביום ירחא פסק למקמא וכו' עיין רש"י: (ג) שית עגלן מחפין ומטקסן דאין צב אלא מחופין כדפי' רש"י ובדבות פ' י"ב אין צב אלא מטוקסות ופירושו מתוקנת על מתכונתם ובירושלמי מתרגם שית עגלן מזווגן והוא לשון הגמ' בב"מ פ' השוכר את הפועלים מזווג בכלאים פעור ופי' אחר שלכך מתרגם מזווגין כלומר שכל עגלה היה בה זוג בקר המושכים אותה וק"ל ואתה תבחר. ולא צבא משה למיסב פירוש שלא רצה משה לקבל מהם וכן פירש"י ועיין היטב במזרחי ובמפרשים. (ה) ויהון ציבי לצרוך סדורא ציבי הוא לשון הכנה מלשון גמרא דנדה פ"ז בנות כותיים צבי לי זיודתא פי' הכינו לי וכו'. סדורא הוא תרגום של מערכה פי' שיהיו מוכנים לסדר המערכה שהעגלות קרבות ע"ג מערכה כדאיתא בפסיקתא ובבנות פרשה י"ג

רמב"ן

בכאן להגיד מדת הנשיאים שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו: וטעם וימשחם ויקדש אותם. אמר ר"א שמשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם החטאת כמו שאמר שם ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו. ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל וימשחם לקדש אותם. וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל וגו' ויביאו את קרבנם לפני י"י. בעבור היות העגלו' לצורך הקרבנו' יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן י"י איש אשר מצא כלי זהב קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלוים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אהליהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני י"י שש עגלות כי שם עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות. והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והיו העגלות והבקר שאינם קרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם ודרך הלשון לומר עגלות על המלוי שבהן כמו אוכלי שולחן איזבל וכן כי יודע כל שער עמי ולשון חכמים מאה קרונות של כדי יין וכדי שמן ושל כלי כסף וזהב ואפשר שיהיה צב מלאות וכן ובצבים ובפרדים בעגלות מלאות אדם ויהיה שם עגלות צב שם עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות החנוכה אשר יפרש והזכיר קרבנות הנשיאים בפרטן ואח"כ כלל אותם זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה וכתב רש"י ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלם אחד אחד וחוזר ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט ויסודו של רבי משה הדרשן. ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא כן מה תועלת

יש

אבן עזרא

לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברך' והטעם שאקיים ברכת'. לפי דעתי שמ"ש אברכם סימן לכלם הכהנים [ע]וישראלים: (א) וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת הכהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות מש' להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כל כליו. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כליו וימשחם. בשמן [פ]המשחה: ויקדש אתם. בדם [צ]והזכיר המזבח בעבור [ק]החנכה: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל והטעם שעשו [ר]קרבן ליי' אל פתח אהל מועד: (ג) צב. כמו ובצבים [ש]ובפרדים אין ממיני השוורים המושכי' את העגלות ויש אומרים שהוא כטע' מלאות יותר מדאי מגזרת ואת [ת]צבעך לנס בדרך רחוקה. ככה מצאתי בספר מאזנים שמ"ש שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה [א]וכן שלש אלה [ב]ובאת מלת שני עשר בחסרון מ"ס דרך קצרה: על שני הנשאים. כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכ' ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי אחז

דרך

פירוש על אבן עזרא

[ע] עולים בכלל שניהם. [פ] ר"ל הראוי למשיחה משח בשמן המשחה. והראוי להזאה קידש בדם וקרה טענת הרמב"ן ז"ל. [צ] שכבר נמשח בתחלת ימי המלואים כמ"ש ומשחת את מזבח העולה (שמות מ' י'). [ק] שנקראת על שמו כמ"ש זאת חנכת המזבח. [ר] לשון הכנה. [ש] (ישעיה ס"ו כ'). [ת] (לעיל ה' כ"א). [א] (בראשית י"ז כ"ה). [ב] (שמות כ"א י"א).

שאין

ספורנו

שלום לחיי עולם: (א) ואת המזבח ואת כל כליו. ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: וימשחם ויקדש אותם. אחר שהקים כל אחד מהם כתקונו: (ב) הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקדים. ומלבד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואנשיו כי מלבד מה שעמדו על הפקודים הכניס כל אחד מהם בשבטו שקבלתו חשוד בעבירות ומלבד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם: (ג) עגלה על שני הנשאים. לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראויי' שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד על הפך חלק לבם עתה יאשמו: (ה) קח מאתם. כי חשב משה שיהיה כל משא הלוים בכתף כמו הענין במשא בני קהת: (ט) ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליה'. ולא עבודת אהל אבל עבודת המקדש. והנה האל ית' אמר על העגלות שיהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבר מכל בנין אהל מועד אבל היה משאם כלי קדש שהיו בתוכו שנקראו מקדש כאמרו ונשאו הקהתים נושאי המקדש: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. הקדישוה: ויקריבו הנשאים את קרבנם לפני המזבח. אחר שהקדישו הקרבן הגישוהו לפני המזבח:

קרבנו

פירוש רשב"ם

(ב) על הפקדים. הם הנקובים בשמות במדבר סיני: (ג) עגלת. לפי שהוא דבוק עגלות של צב. כמו שיאמר מעשרה עשרות. יאמר מן עגלה של שני הנשיאים עגלות. ומן ענוה. ענוי ארץ. ומן ערבה ערבי נחל: צב. כמו ובצבים ובפרדים. פתרונו לפי עניינו. ונראה בעיני עגלות העשויות להלוך בצבא ובדרכים רחוקים:

וקרבנו

הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם
יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס
יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־
קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה
יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ
יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר
נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־
צוער

קדם מדבחא: יא ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד
ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנכת מדבחא: יב והוה
דקריב ביומא קדמאה ית קרבנה נחשון בר עמינדב
לשבטא דיהודה: יג וקרבנה מגסתא דכסף חדא מאה
ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה
שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא
במשח למנחתא: יד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא
דדהב מליא קטרת בוסמיא: טו תור חד בר תורי דכר חד
אמר חד בר שתה לעלתא: טז צפיר בר עזין חד לחטאתא:
יז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא
אמרין בני שנה חמשא דין קרבנא דנחשון בר עמינדב:
יח ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא דיששכר:
יט קריב ית קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין
הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין
בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא:
כ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת
בוסמיא: כא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה
לעלתא: כב צפיר בר עזין חד לחטאתא: כג ולנכסת
קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני
שנה

מסרה יא ליום, כ׳ דגשין ב׳ בו. יב ויהי, אספס נשיא אחד וממנו תלמוד לכולן רק הסימנים אליין כ״א במקומו. הראשון פ״ג בקרי׳. נחשון, שמות השבטים כמו נריא במדבר. יג וקרבנו, ל׳ ר״פ. מזרק, הפיש בקמץ: בשמן, כולם דגש במ״ו דנשיא דגש. למנחה, כל למנחה רפין. במ״ב דגשין. יד כף, כ״ב פס׳ לי׳ בהון לא אריך ולא זעיר דהי׳ לא ו׳ ולא י׳. מלאה, חסר. קטרת, חסר. יז ולזבח, י״ב ר״פ. אלים, כ״ב במ״ד מד״מ א׳ חד״ס. עתודים, ב׳ מלא בתורה. כל נשיאים, כ״כ מי״ק וח״ת. עתודים, דין לסוף מלא ו׳ בנשיאים. יח נשיא, דין לסוף בשו״א בנשיאים (י׳ רפין) יט הקרב, ל׳ ר״פ וח״י. כ כף, מן כ״ג פסוקים.

ת״א נשיא אחד קדושין מב. ביום הראשון מועד קטן ט קרבנות הנשיאים כלם עקיד׳ שער כז. שניהם מלאים זבחים פח מנחות ס יט. כף אחת עשרה זהב פסחים יט מגילה כג.

רש״י

להתנדב קרבנות המזבח לסככו: ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. (זבחים כא) ועדין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגב׳ משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת״ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה: עשרה זהב. כתרגומו מתקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו. (טז) שעיר עזים אחד להטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא״ם) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקרב את קרבנו. מה ת״ל הקרב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטי׳ לפי שבא ראובן וערער ואמר אשר שקדמני יהוד׳ אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבור׳ נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו״ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטו׳ הקרב ומהו הקריב הקרב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנא׳ (ד״ה א י״ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאי׳ להתנדב קרבנות הללו וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימ׳ תת״קל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם שהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק״ל שנה היה שנאמר (בראשית ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו וגו׳. מזרק אחד כסף. בגי׳ תק״ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת״ק שנה ועל שם עשרי׳ שנה שנגזר׳ גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל (שם ה) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק א׳ כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקער׳ לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב״ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי״ג מצות ובלבד שתחליף ק״וף בד״לת על ידי א״ת ב״ש ג״ר ד״ק: (כא) פר אחד.

כנגד

דרבי יתיה וקריבו רברביא ית קרבנהון לקדם מדבחא: (יא) ואמר יי למשה אמרכול חד ליומא אמרכול חד ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנכת רבותא מדבחא: (יב) והוה דמקרב ביומא קמאה ית קורבניה נחשון בר עמינדב רב בית אבא לשבטא דיהודה: (יג) וקורבניה דמקרב פילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הוות מתקלא מזירקא חד דכסף דגילדא קלישא שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האילין קריב יתהון מלין סמידא מן אפרשותא פתיכא במשח זיתא למנחתא:

[(יג) וקורבניה דיקרב פילי דכסף חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הוות מתקלא מזרק חד דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האלין קריב יתהון מליין סולתא פיילתא ומזרקא מערבא במשח למנחתא:]

(יד) בזיכא הדא מתקלא עשר סלעין דכסף והיא הוות דדהב טב קריב יתה מליא קטורת בוסמנין טבין מן אפרשותא:

[(יד) בזיך חדא מתקלא עשרא סלעין די הוות דדהבא קריב יתה מליא רישי בוסמנין טבין ומסטמין ודכיין לקטורת בוסמיא:]

(טו) תור חד בר תורין בר תלית שנין דכר חד בר תרתין שנין ואימר חד בר שתיה תלתיהון קרב רב שבטא דיהודה לעלתא:

[(טו) תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין אמר חד בר שתיה לעלתא הוה רב שבטא מקריב לעילא:]

(טז) צפיר בר עזין חד קריב לחטאתא:

[(טז) צפיר בר עיזין חד קריב רב שבטא לחטאתא:]

(יז) ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא ברחי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין סדר קורבנא די יקרב מנכסוי נחשון בר עמינדב:

[(יז) ולנכסת קודשיא קריב תורין תרין דכרין תרין גדיין חמשא ואמרין בני שתהון חמשא דין קורבנא דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה נחשון בר עמינדב:]

(יח) ביומא תנינא קריב ית קרבניה נתנאל בר צוער רב בית אבא לשבטא דיששכר: (יט) קריב ית קורבניה בתר יהודה על פום קודשא פיילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא דה מתקליה מזירקא חדא דכסף דגילדא קליש שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מניא האלין קריב יתהון מליין סמידא מן אפרשותא פתיכא במשח זיתא למנחתא: (כ) בזכא חדא מתקלא עשרא סלעין והיא דדהב טב קריב יתה מליא קטורת בוסמנין טבין מן אפרשותא: (כא) תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין אימר חד בר שתיה קרב רב שבטא דיששכר לעלתא: (כב) צפיר בר עזין חד קריב לחטאתא: (כג) ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא ברחי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין סדר קורבנא דקריב

מנכסוי

בעל הטורים

י"ב שבטים ושניהם עשר מזלות: (יב) והקרבנו וי"ו יתירה (מכאן עד סוף הסדר ברבה פי"ג) על שם ששה בנים שיצאו ממנו כולם בו' ברכות. ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה. דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וי"י עמו יודע נגן שיודע לשאול וגבור חיל יודע להשיב איש מלחמה יודע ליטא וליתן במלחמתה של תורה ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שמראה פנים בהלכה וי"י עמו שהלכה כמותו בכל מקום. משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהן ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. ד"א למה והקרבנו עם וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם ראשון לשכינה ששרתה בישראל ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים ראשון למשילת מחנה שכינה ראשון לאיסור במה ראשון לירידת האש (וע"ש ברבה ובמ"כ ובשבת ד' פ"ז ע"ב) יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה (יחוד) [יסוד] בית המקדש ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחילה לנחשול שבים. בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא אותו השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן. בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה. ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה. שלשים ומאה משקלה כנגד שנות אדם עד שנולד שת. שבעים שקל כנגד ע' שהניח לבניו (אולי כ"ל ע' שנה שהניח אדה"ר לדוד משנותיו) ולהלילן משבעים אומות. שבעים שקל בגימטריא שבעים נפש בשביל שבעים שירדו למצרים: (יד) כף אחת כנגד התורה שניתנה מכף ידו של הקב"ה. עשרה זהב כנגד עשרת הדברות. מלאה קטרת מחלוף הקו"ף בד' באל"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג. פר אחד כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם. איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב פר איל כבש בגימ' אברהם יצחק ויעקב. ולזבח השלמים בקר שנים כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים. אילם כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים (וכן) עתודים ע"ו (כ"ל דגבי נחשון) שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות ואין עתודים אלא לשון עמידה כד"א אשר העמדו לגלים ואומר ועמדה בשדה לך פי' יצא בן נחשון בשש מידות ויבנה (יחוד) [יסוד] בהמ"ק. ד"א והקרבנו למה (מלא) ו' יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדה"ר ועתידין לחזור כשיבא בן נחשון הוא המשיח ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדה"ר. זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב קומתו דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה ומנין שנגנזו שנאמר וימנע מרשעים אורם ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו חייו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה. אדן של שקמה ת"ק שנה (עי' ברבה ובמ"כ ואולי כיון לת"ש הת"י ישעיה ס"ה. ז"ל הרי כיומי אילן חייא וכתב עליו הרד"ק וז"ל ואפשר שכיון למשרז"ל עץ חיים מהלך ת"ק שנה) קומות דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים. ביום השני הקריב בגימ' נתן להם עצה:

מצין

יונתן

י"ב על אמר לו הקב"ה אמן להם הויה שיהיו קיימים וכו' והיכן הקרבום ר"א אומר בנוב הקריבום ואחד אמר בגבעון הקריבום וכו': (יג) דגילדא קלישא פי' עור דק וקלוש גבי מזרק וגבי קערה היה גילדא סמיך פי' עור עב כדאי' בספרי מה הפרש בין קערה למזרק קערה גילדא עבה ולשון גילדא הרבה בגמרא: מלין סמידא מן אפרשותא פי' מן נדבה כדפירש"י וכדאיתא במנחות פ' התכלת: (יד) מליא קטרת וכו'. זו קטרת נדבה ודייק מדכתיב. בסוף הפרשה ביום המשח אותו מאת בני ישראל

משמע

רש"י

כנגד אברהם שנאמר בו (בראשית יח) ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק (שם כב) ויקח את האיל וגו': כבש אחד. כנגד יעקב (שם ל') והכשבים הפריד יעקב: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר (שם לז) וישחטו שעיר עזים: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד

משה

רמב"ן

יש נדבר שיעשה בו הכם כזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב. ובספרי אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמי' כלי הדיוט שוקלן כאחד וחוזר ושוקלם כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' ושם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם חזר ועשה מהן אסימון וחזר ועשאן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתיכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן כך אלא שהיו זהב טהור מאד. והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ואי אפשר שלא יבא אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלי' בהקדמת ימים אבל רצה להזכיר' בשמם ובפרט קרבניה' ולהזכיר יומו של כל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון זה קרבן נחשון בן עמינדב ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קלול בכבוד האחרים ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולי' לפניו ית' וכן אמרו שם בספרי מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת

כך

ספורנו

(יג) קרבנו קערת כסף אחת. הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטרת לחנך המזבח ומשרתיו בכל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי החטאת והאשם תורה אחת להם ושפר קרבן כל א' מהם לבדו להורות שכל א' מהם כיון לכפר על פרטי חטאים שירבו בשבטו וזה בכל אחד משבטי קרבנו לרצון להם לפני ה' ושעד ולגן עליהם בעד שבטו כענין המעמדות בקרבנות לצבור:

זאת

פירוש רשב"ם

(יג) וקרבנו. סובב למעלה. ויהי המקריב נחשון. וקרבנו היה כך וכך כסדר הכתובים בארבע דגלים הביאו קרבנותיהם. דגל יהודה. ואחר כן דגל ראובן. ואחר כן דגל אפרים ואחרי כן דגל דן:

ביום

צוּעָר: פ כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא
לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: כה קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כו כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: כז פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה: כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת:
כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־
חֵלֹן: פ ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: לא קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לב כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לג פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה: לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת:
לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר: פ לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא

שנה חמשא דין קרבן נתנאל בר צוער: כד ביומא תליתאה
רבא לבני זבולן אליאב בר חילון: כה קרבנה מגסתא
דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד
דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן
סלתא דפילא במשח למנחתא: כו בזיכא חדא מתקל עשר
סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כז תור חד בר
תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כח צפיר בר
עזין חד לחטאתא: כט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי
חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן
אליאב בר חילון: ל ביומא רביעאה רבא לבני ראובן
אליצור בר שדיאור: לא קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה
ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה
שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא
במשח למנחתא: לב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא
דדהב מליא קטרת בוסמיא: לג תור חד בר תורי דכר חד
אמר חד בר שתה לעלתא: לד צפיר בר עזין חד לחטאתא:
לה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא
אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אליצור בר שדיאור:
לו ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי:
לז קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה
מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי
קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא:
לח בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת
בוסמיא: לט תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה
לעלתא: מ צפיר בר עזין חד לחטאתא: מא ולנכסת
קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני
שנה חמשא דין קרבן שלמיאל בר צורישדי: מב ביומא
שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל: מג קרבנה
מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה
מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא
תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: מד בזיכא
חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא:
תור

מסרה כד השלישי, כולס מלא בת״ג. לב כף, מן כ״ב פ׳. לו החמישי, מלא.
לח כף, מן כ״ב פסוק. מב הששי, כלס חסר דגש. מד כף, מן כ״ב פסוק.
ת״א שלמיאל בן צורישדי סנהדרין פב.

לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לט פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: מג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: מה פַּר
אחד

אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־
דְּעוּאֵל: פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא
לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:
מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: נ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: נא פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: פ נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא
לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים
סלת

אונקלוס

מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: מו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: מט קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: נד בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: נה קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא:
בזיכא

מסרה מח ביום השביעי, ג' כ"פ. נ כף, ומן כ"ב פ'. נד ביום השמיני, ג' כ"פ. הם ויכי, מלא.
ת"א ביום השביעי מועד קטן ט.

יונתן בן עוזיאל

מַנְכְּסוֹי נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: (כד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן: (כה) קרבניה דקריב פיילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא וגו': (כו) בזיכא חדא מתקל וגו': (כז) תור חד וגו': (כח) צפיר בר עזין וגו': (כט) ולנכסת קודשיא וגו': (ל) בְּיוֹמָא דְבִיעָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: (לא) קורבניה דקריב פיילי וגו': (לב) בזיכא חדא מתקל וגו': (לג) תור חד וגו': (לד) צפיר בר עזין וגו': (לה) ולנכסת קודשיא וגו': (לו) בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: (לז) קרבניה דקריב פיילי וגו': (לח) בזיכא חדא מתקל וגו': (לט) ותור חד בר תורין וגו': (מ) צפיר בר עזין וגו': (מא) ולנכסת קודשיא וגו': (מב) בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: (מג) קורבניה דקריב פיילי וגו': (מד) בזיכא חדא מתקל וגו': (מה) תור חד בר תורי וגו': (מו) צפיר בר עזין וגו': (מז) ולנכסת קודשיא וגו': (מח) בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: (מט) קורבניה דקריב פיילי וגו': (נ) בזיכא חדא מתקל וגו': (נא) תור חד בר תורין וגו': (נב) צפיר בר עזין וגו': (נג) ולנכסת קודשיא וגו': (נד) בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קָרִיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי
מנ ה

רש"י

משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. שלש חמשיות כנגד חומשי תורה וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובין על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבלון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב
לשבט

רמב"ן

כך שוו כולם בזכותם קערות ככף שתים עשרה כן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול. ועוד בזה טעם אחר במדרשים כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח והסכים בזה השיעור אבל נחשון חשב השיעור הזה טעם אחר וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב בו טעם בפני עצמו אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש"י או כפי המדרש האחר שאמרו שהיה מסורת
מיעקב

אבן עזרא

דרך קערה וכן לגלגלותם במספר האזן ושמעון לבדם וכן רבים: (מח) ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום. והנכון בעיני כי הוא כפי' השני בעבור זבח [ג]השלמים וכן ביום השביעי בהקפת [ד]יריחו וכן ז' הימים בחנכת הבית [ה]בעבור יום ענוי [ו]נפש: (נא) פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה: (נג) בקר שנים. גם הם פרים זכרים
וטעמו

פירוש על אבן עזרא

[ג]שלמין דוחה שבת. [ד]ר"ל מ"ש וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים (יהושע ו' ד') לא היה בשבת רק שביעי להקפה. [ה]כמ"ש כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (ד"ה ב' ז' ט'). [ו]ונדחה היום החנוכה למסכת יו"ה.
פי'

סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: נו כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: נז פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־
פְּדָהצוּר: פ ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא
לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: סא קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: סב כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: סג פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה: סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת:
סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־
גִּדְעֹנִי: פ סו בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי
דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: סז קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: סח כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: סט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה: ע שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: עא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדָּי: פ שביעי עב בַּיּוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:
עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: עד כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עכרן

נו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא: נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא: נח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: נט וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גְּדָיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: ס בְּיוֹמָא
תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: סא קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא
חַד דִּכְסַף מַתְקָלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן
מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: סב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: סג תּוֹר חַד
בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: סד צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרִין חַמְשָׁא גְּדָיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן
אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: סו בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בַּר עַמִּישַׁדָּי: סז קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין
סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקָלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא:
סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא: סט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא: ע צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: עא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גְּדָיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה
חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי: עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר
יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: עג קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא
דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקָלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: עד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: עה תּוֹר חַד
בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: עו צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין
חַמְשָׁא גְּדָיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן פַּגְעִיאֵל
בַּר

מסרה נו כף, מן כ״ב פסוק ס התשיעי, כולם מלא במ״ג. סב כף, מן כ״ב פסוק. סו העשירי, כולם מלא במ״ד. סח כף. מן כ״ב פסוק. עב ביום, כל עניינא ב במ״ב. עד כף, מן כ״ב פסוק.

ת״א ביום עשתי עשר יום פס.

עַכְרָן׃ פ עח בַּיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם
נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פא פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם
הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים
עשר

בַּר עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע
בַּר עֵינָן׃ עט קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי
קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
פ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ פג וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גִּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ פד דָּא חֲנֻכַּת
מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כַסְפָּא
תרתא

מסרה עח ביום, ב' ר"פ בענין. פ כף, מן כ"ב פסוק. פד זאת, כל ר"פ דספ' זאת במ"ז. קערת, הכי"ע בחולם.

יונתן בן עוזיאל

מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (נה) קורבניה דיקריב פיילי וגו׳ : (נו) בזיכא חדא מלקת וגו׳ : (נז) תור חד וגו׳: (נח) צפיר בר עזין וגו׳: (נט) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳ : (ס) בְּיוֹמָא תְּשִׁיעָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִין אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי : (סא) קורבניה דקריב פיילי וגו׳ : (סב) בזיכא חדא מתקל וגו׳ : (סג) תור חד בר תורין וגו׳ : (סד) צפיר בר עזין וגו׳ : (סה) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳ : (סו) בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי : (סז) קורבניה דקריב פיילי וגו׳ : (סח) בזיכא חדא מתקל וגו׳ : (סט) תור חד בר תורין וגו׳ : (ע) צפיר בר עזין וגו׳ : (עא) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳ : (עב) בְּיוֹם חַד עֲשַׂר יוֹמָא קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן : (עג) קורבניה דקריב פיילי וגו׳ : (עד) בזיכא חדא מתקל וגו׳ : (עה) תור חד בר תורין וגו׳ : (עו) צפיר בר עזין וגו׳ : (עז) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳ : (עח) בְּיוֹם תְּרֵיסַר יוֹמָא קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן : (עט) קורבניה דקריב פיילי וגו׳ : (פ) בזיכא חדא מתקלא וגו׳ : (פא) תור חד בר תורין וגו׳ : (פב) צפיר בר עזין וגו׳ : (פג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּיכְרֵי חַמְשָׁא בִּרְחֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין סֵדֶר קוּרְבְּנָא דִּי קְרֵיב מִנִּכְסוֹי אֲחִירַע בַּר עֵינָן : (פד) דָּא חֲנֻכַּת רְבוּתֵיהּ דְּמַדְבְּחָא בְּיוֹם דְּרַבִּיוּ יָתֵיהּ מִנִּכְסֵי רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל פַּיְלֵי דִכְסַף תַּרְתֵּי סְרֵי כָּל קֳבֵל תְּרֵיסַר שִׁבְטַיָּא מִזְרְקֵי דִכְסַף תְּרֵיסַר כָּל קֳבֵיל נְשִׂיאָה דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּזִיכֵי
דדהבא

יונתן

משמע שהיה משלהם וק"ל ועיין במפרשים : (פד) כל קביל תריסר שבטיא דקשה ליה מניינא למה לי וכי לא ידעינן דכל כמה נשיאים היו לכל נשיא אחד נתנו י"ב קערות וי"ב מזרקות וכן כפות אלא לדרשתיה קאתא ולא תתאוה לשלמן גבוה להבין מה שייכות יש לי"ב מזלות עם י"ב נשיאי ישראל וכן עם י"ב שבטי יה וההנה בדרשת רש"י מה ענין הקערות והכפות לרמזים האלו הנה תעיין בס' חדש מגור קודש הנקרא שפע טל ובהקדמה בן מאה שנה ושם מצאת דברים נעימים ומתוקים לחיך הטועם
ותוסיף

רש"י

לשבט פלוני : (פד) ביום המשח אתו . בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר (ויקרא ו) ביום משחו אותם למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח
אותו

רמב"ן

מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שאירע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכי' בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שלישי הקוה הקב"ה כל הימים למקום א' וקראם ימים בגימטריא מאה ושלמה הוסיף יום אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי מאה ושלשים. מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור. שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות. שניהם מלאי' שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאי' בפז. בלולה בשמן טוב שם משמן טוב כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק. כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח הקטורת פר אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזי' אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתוב' לאביו
ולזבח

אבן עזרא

וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים : (עב) ביום עשתי עשר יום. כבר באלתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספר וטעם עשתי כמו 'עשתונותיו והנה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול. ויאמר רבי יונ' הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון "שהוא קודם וממנו והב' טעה שתי טעיו' גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר "הפך דבורו והעד הנאמן מגן עשרים 'שנה ומעל'. והטעות השנית כי אילו הי' על שתי היה ראוי שיאמר עשתי
עשר

פירוש על אבן עזרא

'כי העשר הוא סוף סדר האחדים. ותחלת סדר העשרות הוא אחד ועשר. הרי הוא כאלו העשר הוליד האחד במחשבת הסופר. והוא סוד גדול פי' מה שכתוב בס' יצירה סוף פ"א. "ר"ל קודם שנים עשר. (ד"א לאהל מאד לוועלף). "(דיא לאהל כאך איילף.) 'שפי' יותר מעשרים.
מיום

ספורנו

(פד) זאת חנכת המזבח . הנה חנכת המזבח או היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנכת בית ראשון בנדבי הכלים ועשרם ורוב הזבחים :
ובבא

פירוש רשב"ם

(פד) ביום המשח אתו. התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו :
אחרי

עֶשֶׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃
פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף
וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף
הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה
מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים
וּמֵאָה׃ מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים
עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי
עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר
זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים
אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־
הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים
וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ

קע"ו עמוס עמינדב. סימן: ומפטירין בשופטים ויהי איש אחד. בסימן י"ג:

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בהעלתך

אונקלוס

תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא
עַשְׂרֵי: פה מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דְמָגִיסְתָּא חֲדָא
דְכַסְפָּא וְשַׁבְעִין דְמַזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָּא תְּרֵין אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי
מַלְיָן קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא
דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִכַיָּא מְאָה וְעַשְׂרִין:
פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחָתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזִּין תְּרֵי
עֲשַׂר לְחַטָּאתָא: פח וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עַשְׂרִין
וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה
שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ: פט וְכַד־עָלֵיל
מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וּשְׁמַע יָת קָלָא דְּמִתְמַלֵּל
עִמֵּהּ מֵעִלָּוֵי כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין
כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּל עִמֵּהּ: פ פ פ
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵהּ
בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָא יְהוֹן
מנהרין

מסרה כפות. כל או' מלא בלי' במ"ב. פה הקערה, הקו"ף בשו"א לבד. האחד, ל'. אלפים. ל' בתורה. פו כפות, מלא. מלאת, האלף חולם ומ'. עשרה, ל'. זהב, ד' וא' וזהב ומשמש א"ב. הכפות. מלא. פז לעלה ה. אילם, מ"י קדמא ומ"ת. עשר, בפשטא. פח בקר ל'. אילם, מי"ק ומ"ת. עתדים, כל או' חסר במ"ב. פט ובבא, ד' ב' מלא ב' חסר דין ונהון. מדבר, ג' וחד ומדבר המלך. ארן, ג' חסר בתורה. העדת, חסר.

ת"א הקול מדבר אליו. יומא ד.

רש"י

אותו ביום שנמשח הקריב: קערת כסף שתים עשרה. (ספרי במדבר רבה) הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. (ספרי) למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כולן כאחת לא רבה ולא מעט: (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקל' עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו (ספרי): (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם כתוב אחד אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו והדיוט שומע מאליו: וידבר אליו. (ספרי) למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל (במדבר רבה): חסלת פרשת נשא

(ב) בהעלתך. (למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאי' לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות): בהעלתך. על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד
דרשו

רמב"ן

ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלימה. אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים זו מנחתו של נחשון בן עמינדב. ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה כשיעור הזה וחשב בו טעם אחר והקריב על שם התורה לפי שהיה שבחו של שבט יששכר בחכמת התורה. קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנא' לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו וגו'. וזבולן הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא וטורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו. קערה כנגד הים שהיה שוכן לחוף ימים וכן מצאנו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן. ולכך השוה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בשוה. סולת בלולה בשמן למנחה. חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים והקטורת והמנח' הוראה שגם שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם. והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם את המקדש והמזבח
ולכך

דדהבא תריסר כל קביל תריסר מזליא: (פה) מאה ותלתין סלעין הוי מתקלא דפיילתא חדא דכספא כל קביל שנין דהוה יוכבד כד ילידת ית משה ושובעין סלעין הוי מתקלא דמזירקא חד כל קביל שובעין סבי סנהדרין רבא כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה סלעין בסלעי בית קודשא: (פו) בזיכי דדהבא תרי סרי כל קביל רברבי ישראל מלין קטורת בוסמין טבין מתקל עשר סלעין הוה מתקלא דבזיכא בסלעי בית קודשא כל קביל עשירתא דבריא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין כל קביל שניא דחיא בהון משה נביא: (פז) כל תורי לעלתא תריסר תורי לרב בית אבא דיכרא דכרין תריסר מטול דיהובדון תריסר רברבי ישמעאל אמרין בני שנה תריסר מטול דיהובדון תריסר רברבי פרס ומנחתהון מטול דיעדי כפנא מן עלמא וצפירי עזין תריסר לחטאתא מטול לכפרא על חובי תריסר שבטיא: (פח) וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבע תורין כל קביל עשרין וארבע תורין כל קביל עשרין וארבע מטרתא דיכרי שתין כל קביל שתין שנין דהוה יצחק כד יליד ית יעקב ברחי שתין קביל שתין אפין דברכת כהניא אימרין בני שנה שתין לכפרא על שתין ריבון דישראל דא חנכת רבות מדבחא ביומא דרביו יתיה: (פט) וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קל רוחא דמתמליל עמיה כד נחית מן שמי שמיא עילוי כפורתא דעל ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמן הוה דבורא מתמליל עמיה:

פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם אהרן ותימר ליה בזמן אדלקותך ית בוציניא כל קביל מנרתא יהון מנהרין שבעתי בוציניא תלת לקביל רוח מערבא ותלת לקביל רוח מדינחא ושביעא במציעאה:

ועבד

בעל הטורים

(פט) מבין שני הכרובים. ראשי תיבות משה לומר לך שהוא חשוב ככרוב של מעלה:
(ב) בהעלותך סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא בנרות. בהעלתך בגימ' עשה בה (מעלות) [מעלה]. אל מול פני המנורה יאירו כי אני איני צריך לאורה. פני המנורה יאירו בגימ' וכי אני (סורך) [לאורך] צריך. שבעת הנרות כנגד ז' המזלות שנכ"ל שצ"ם. כתיב בהעלותך את הנרת וכתיב להעלות נר תמיד לבית הלל נר ואחר כך נרות שמוסיפין והולכים והיינו להעלות נר שמעלין בקדש ולב"ש תחלה נרות ואח"כ
נר

יונתן

ותוסיף לקח: (פה) קביל שנין דהוה יוכבד כד ילידת משה דהיתה בת ק"ל שנים ולא דרש כתנחומא בזכות יהוידע וכו' דמסתבר טפי לדרוש על ההוה מעל העתיד: (פו) קביל עשרתא דבריא דייק מדכתיב עשרה עשרה כתנ"ל: קביל שנין דחיא בהון משה כנייא דייק מדחזר הכתוב וכתב מנייכא שהיה זהב הכפות ק"ך וכי אינן יודעין דק"ך היו אלא לדרשתיה וק"ל: (פז) לרב בית אבא דיכרא פי' לנשיא בית אב וכו'. דיכרין תריסר כו' דיהובדון כו' פי' שיאבדו שנים עשר נשיאי ישמעאל. ואמרין תריסר בשביל שיאבדו י"ב נשיאי פרס ומנחת סולת כדי לסלק הרעב מן הארץ. ושעיר עזים לכפר על י"ב שבטים ר"ל שחטאו במכירת יוסף כדפי' לעיל וכן תרגם יונתן בפ' שמיני בפסוק קחו לכם שעיר עזים ומה שלא תרגם מה הכוונה בהבאת י"ב בקר כמו גבי י"ב אילים וכבשים אפשר שהי"ב בקר ג"כ מורה אענין זה והוא כוונת לבקרים אלמית וק"ל. עשרין וארבע מטרתא פי' כ"ד משמרות כנ"ל. קביל שתין דהוה יצחק וכו' שנאמר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. קביל שיתין אפין דברכת כהנים פי' נגד ששים אותיות שבברכת כהנים וכן הוא במדרש ששים המה הגבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. ואמרין שתין על ששים רבוא דישראל לכפר עליהם: (פט) כד נחית מן שמי שמיא כל זה ברש"י:
עובד

רמב"ן

ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא וכו' וכן לימות המשיח שנא' ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנכה למזבח במלואים. והנה תהיה ענין זו המלוה כענין פרשת טמאים בפסח ופרשת בני יוסף שהסכימה דעתם לדעת העליונה. ונצטוינו בהם לדורות: הסלת נשא.

(א) בהעלתך. למה נסמכה פ' מנורה לחנוכת הנשיאים לפי כשראה אהרן חנוכ' הנשיאים חלשה דעתו כשלא היה עמהם בחנכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב לשון רש"י ממדרש אגדה. ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו הכתוב ישימו קטורה באפך ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו ונכנס לפני לפנים ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו ושבטו כולם משרתי אלהינו. ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו והלא קרבנו גדול משל נשיאים שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמות' לחנכת המזבח גם הדלקת הנרות חובה שנחמו בה ונצטוה עליה. אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו ר"ל כי הם חשמונאי' ובניו וכלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר אגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני
עושה

אבן עזרא

עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון [כ]נקצה רק עשתי מלה [ל]אחת: (פט) וטעם ובבא משה. יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא על משה הי' כאשר נשלמ' החנוכ' וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי"ו [מ]מובלע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנ' לא ידעתי [נ]דבר והמ"ם תחת מן למשפט הלשון. וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף [ס]בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע [ע]וכן ויגל יי' את עיני בלעם: וידבר אליו. כן היה משפט הדבור [פ]תמיד. הסלת נשא

(ב) דבר אל אהרן. כי הוא [א]חייב במצות הדלקת הנר: אל מול פני המנורה. פי' והאיר אל עבר [ב]פנים והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר [ג]נרי ואין כן יאירו [ד]והארץ [ה]האירה ונסמכה זאת הפרשה להורות
כי

פירוש על אבן עזרא

[כ]יום ל"ז. והי' ראוי להיות עשתי עשר יום. [ל]מפרע עשה. [מ]בדגש הלמ"ד. [נ](ירמיה א' י') והראוי לדבר. [ס]כלומר ישמע מה שלא ישמע זולתו עומדו על השכל נבואיי. [ע]כמ"ש ויפקח ד' את עיני הנער (מ"ב ו' י"ז) כי לא עור היה, אבל השם הוסיף בו כח הראות ע"ד פלא. [פ]שאע"כ הוא מיוחד שכבר באמר וישמע את הקול מדבר אליו. [א]כמ"ש יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כ"ז כ"א). [ב](שמות כ"ה ל"ז) הכוונה כמ"ש בספרי וז"ל אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הא כיצד ג' כלפי מזרח וג' כלפי מערב וא' באמצע, נמצא כולם מקבילים את האמצע עכ"ל. [ג](תהלים י"ח כ"ט). [ד]כי הוא פועל עומד. [ה](יחזקאל מ"ג ב')
שמות

ספורנו

(פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול. ואע"פ שהי' הדבר מועט מאד בערך אל חנכת שלמה מכל מקום בבוא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול ששמע קודם מעשה העגל וזה לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבא באופן שישיג הנבואה תכף וזה כי היתה לרצון החנכה הזאת ומקריביה ומשה שהיה רועם: מדבר. בינו לבין עצמו כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כליות ויראה פעולה במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן בכל דבור האמור בתורה באמרם וידבר ה':

(ב) בהעלתך את הנרות. כשתדליק את שש הנרות: אל מול פני המנורה. שהוא הקנה האמצעי וזה כשתפנה שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי אז יאירו שבעת הנרות. כל השבעה יאירו וישפיעו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכונת המימינים העוסקים בחיי עולם והשמאלי' העוסקים בחיי שעה העוזרים למימינים כאמרם אלמלא עליא לא מתקיימי אתכליא תהיה להפיק רצון האל ית' באופן שיושג מכוונו בין כלם ויכוונו את שמו יחדו כמו שקבלו עליהם כאשר
העיד

פירוש רשב"ם

(פח) אחרי המשח אתו. לסוף שנים עשר יום שכבר נתחנך עליה חשבון כך וכך: (ב) בהעלותך וגו'. לפי שמלאכת תדיר היא זו הזכירו כאן. אע"פ שכל מלאכת המשכן נגמרה מלאכת הדלקת המנורה לא נגמרה כי תדירה היא: אל מול פני המנורה. היה מטה ראשי הפתילות של
כל

בהעלתך את־הנרת אל־מול פני
המנורה יאירו שבעת הנרות: ג ויעש
כן אהרן אל־מול פני המנורה העלה
נרתיה כאשר צוה יהוה את־משה:
ד וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־
ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה
אשר הראה יהוה את־משה כן עשה
את־המנרה: פ ה וידבר יהוה אל־
משה לאמר: ו קח את־הלוים מתוך
בני ישראל וטהרת אתם: ז וכה־
תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי
חטאת והעבירו תער על־כל־בשרם
וכבסו בגדיהם והטהרו: ח ולקחו פר
בן־בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן
ופר־שני בן־בקר תקח לחטאת:
ט והקרבת את־הלוים לפני אהל
מועד והקהלת את־כל־עדת בני
ישראל: י והקרבת את־הלוים לפני
יהוה וסמכו בני־ישראל את־ידיהם
על־הלוים: יא והניף אהרן את־הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל
והיו לעבד את־עבדת יהוה: יב והלוים יסמכו את־ידיהם על ראש הפרים
ועשה את־האחד חטאת ואת־האחד עלה ליהוה לכפר על־הלוים: יג והעמדת
את־הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: יד והבדלת
את־הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים: שני טו ואחרי־כן יבאו הלוים

לעבד

מנהרין שבעא בוציניא: ג ועבד כן אהרן לקבל אפי מנרתא
אדלק בוצינהא כמא די פקיד יי ית משה: ד ודין עובד
מנרתא נגידא דהב עד שידה עד שושנה נגידא היא
כחזוא די אחזי יי ית משה כן עבד ית מנרתא: ה ומליל
יי עם משה למימר: ו קרב ית לואי מגו בני ישראל ותדכי
יתהון: ז וכדין תעבד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא
דחטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון
וידכון: ח ויסבון תור בר תורי ומנחתה סלתא דפילא
במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא: ט ותקרב ית
לואי קדם משכן זמנא ותכנש ית כל כנישתא דבני ישראל:
י ותקרב ית לואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון
על לואי: יא וירים אהרן ית לואי ארמא קדם יי מן בני ישראל
ויהון למפלח ית פלחנא דיי: יב ולואי יסמכון ית ידיהון
על ריש תוריא ויעבד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם
יי לכפרא על לואי: יג ותקים ית לואי קדם אהרן וקדם
בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: יד ותפרש ית לואי מגו
בני ישראל ויהון משמשין קדמי לואי: טו ובתר כן יעלון

לואי

מסרה ב בהעלתך, חסר. הנרת, חסר. המנורה, ב' מלא בתורה. ג המנורה, ג' מלא בתורה. ג המנורה, ב' מלא בתורה. נרתיה, כולם ח"ו ומ"י. ד וזה, כ"ג ר"פ. המנרה, חסר. עד כ"כ בלא וי"ו ומטעי' בי' ב'. הוא, וח"ו וסימן. המנרה, חסר. ו קח, י"ב ר"פ. הלוים, הה"א בלא קדמה. וכל הלוים ללוים דפי ובלא געיה. ז וכה, ב' ר"פ. הזה, ל' קמץ. עליהם, מלא. והעבירו, מלא וה"א בסגול כי היא עבר המהופך לעתיד ואינו ליווי. על כל, ו' ובסי'. וכבסו, ג'. והטהרו, ל'. ח ופר שני, ל'. ט והקהלת, ל'. יא עבודתו, ה'. ג'. יב ואת, ד'. על, ב' בלי'. יג והעמדת, כולם חסר במ"א. תנופה לה'. ל' ושאר לפני ה'. יד והבדלת, ל'.

ת"א אל מול פני המנורה יאירו מנחות צח. וזה מעשה מנחות כח. עד ירכה עד מנחות כח. מקשה היא שם כח. וכה תעשה להם לטהרם ס' הוהר פ' תזריע. והעבירו תער נזיר מ. ופר שני בן בקר הוריות ח זבחים פט פרה מו. ועשה את האחד חטאת הוריות ט זבחים פט.

רש"י

דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. (ספרי) להגיד שבחו של אהרן שלא שנה: (ד) וזה מעשה המנורה. (שם) שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטד"ין בלע"ז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה) עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקונן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: עד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ארץ לשמש בלשון זה כמו (שופטים טו) מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר (שמות כה) וראה ועשה כתבניתם וגו': כן עשה את המנורה. מי שעשאה ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה: (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שזכיתם להיות שמשים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"ז: ופר שני. (ת"כ) מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ע"כ דברי ר"מ) ובזו יש סמך לדבריו בת"כ ואומר אני שהוראת שעה היתה שעיר היה להם להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה: (ט) והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבוד את עבוד' ד' לפי שעבודת קדש הקדשי' עליהם הארון והשלחן וגו'. השניי' לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליה' הית' עבודת

הקודש

(ג) ועבד כן אהרן כל קביל אפי מנרתא אדליק בוציניהא היכמא דפקיד יי ית משה: (ד) ודין עובד מנרתא מינא קשיא דדהב עד בסיס דידה ועד שושניהא עובד אומן בקורנסא היא מתעבדא הי כחיזו דאחזי יי ית משה היכדין עבד בצלאל ית מנרתא: (ה) ומליל יי עם משה למימר: (ו) קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: (ז) וכדין תעביד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון גלב על כל בשרהון ויחוורון לבושיהון וידכון בארבעין סאוין דמיא: (ח) ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא פתיכא במשח זיתא ותור תניין בר תורי תסב לחטאתא: (ט) ותקריב ית ליואי לקדם משכן זימנא ותיכנוש ית כל כנישתא דבני ישראל: (י) ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על ליואי: (יא) וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי: (יב) וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תורי ועיבד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי: (יג) ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוי ותרים יתהון ארמא קדם יי: (יד) ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי:
זמן

בעל הטורים

כל שמולידין והולכין. להעלות נר תמיד ס"ת תכד: (ד) וזה מעשה המנורה. וזה עולה י"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחים: כמראה. בגימ' כגבריאל מלמד שגבריאל הראה לו דמות המנורה. כן עשה כ"ן נרות עשה שלמה ביו"ד המנורות. עשה בגימ' שלמה

יונתן

(ד) עובד אומן בקורנסא כל זה ברס"י ובספרי. היכדין עבד בצלאל זהו כפי' לאשון דרש"י ז"ל: (ז) ויעברון גלב וכן לעיל פ' נשא בפסוק כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור גלב לא יעביר והוא לשון פסוק דיחזקאל תער הגלבי' וק"ל. מ' סויין שלריך

רמב"ן

עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם היא חנכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל וראיתי עוד בילמדנו וכן במדרש רבה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזאת אתה מוכן לקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות של חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותינו וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאי' מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם ור"א אמר כי נסמכה זאת הפרשה להודיע כי הדבור יהי' גם בלילה כי שם יהי' הנר דלוק ולא יכבה. וזה איננו ככה על דעת רבותינו שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום ואלו ידע ר"א מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא חשב כן. והוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה שאין נבואתו בחלום כי בחלום בלילה ממש. אבל הסדור בפרשיות האלה הוא כאשר פירשתי כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחוייב לעשות באהל מועד והנה אמר מתחלה ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד ולא הזכיר שם המנורה והיה במשמע שידליקו במנורה במלאכה כמו שאמר בעשייתה והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה אבל אם אולי תאבד או תשבר ידליקו בלתי מנורה ואין מנורה מעכב ההדלקה כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם ואחר כך הוסיף וצוה מיד לדורות לו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ואמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות שלא יערוך אלא על המנור' טהורה ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן השלים עוד כל דיני הנרות וצוה שיהיו שבע' הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה כאשר הזכיר במעשה המנורה והעלה נרותיה והאיר אל עבר פניה לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירת כולם אל עבר פניה ולא הזכיר בפרש' הזאת באהל מועד ללמד שיהי' כן במקדש אולי יחשב כי בעבור שאין תלונות באהל מועד יצטרך לאורה הזאת אבל במקד' שיהיו שם חלוני שקופי' לא יצטרך כן לפיכך לא הזכיר בכאן באהל מועד: (ג) וטעם ויעש כן אהרן. לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ולע"ם שהמלו' כשרה בבניו כמו שנא' יערוך אותו אהרן ובניו אבל הי' הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק מחוץ לפרכת העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם: וטעם (ד) וזה מעשה המנורה. לרמוז שצריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה. ולכך הזכיר תחילה בפירוש מעשה המקשה ולא הזכיר במעשה שלה שהיו בה קנים ובפתורים ופרחים וגביעי' משוקדים והזכיר זהב כי כן הי' מצוה לדורות ממנו לרומם את בית אלהינו והסיר מקשה היא לומר שאין מעכב בה אלא מקשה לא הזהב וכ"ש שאר יפוים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי ובמסכת מנחות. וטעם כן עשה. משה הנזכר כי הוא נשתדל בלמודה ועשה אותה בצווי וכך אמרו בספרי להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה ורש"י כתב כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאליה אחר שגמנו הבכורות והלוים ונלוו הלוים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות השלי' מלות הכהנים במנור' ובא ללוות במלו' הלוים שיתחילו לעבוד והולך לטהר

אבן עזרא

כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה: (ד) וזה מעשה המנורה. הזכיר שלא נראה כמוהו: מקשה. [י]פירשתיו: ירכה. היא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה. ידוע ולא היה כח בחרש שהם לעשותה כן לולי מהשם הראה אותה למש' במראה הנבואה: כן עשה. שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית עטרת זהב. וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: (ו) קח את הלוים מתוך בני ישראל. כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: (ז) מי חטאת. כמו [ז]תחטאני או טעמו כחטאת [ח]הקרבן: הזה עליהם. אמר רבי [ט]משה שפ"א הפעל נו"ן כמו הכה תכה ונכון הוא: והעבירו תער על כל בשרם. וכבר העבירו תער אמרו המעתיקים אפי' הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם. ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת: והטהרו. מבנין התפעל [י]והתי"ו נובלע וכן המתקדשים והמטהרים: (ח) פר בן בקר: קנין: סלת. שלשה עשרונים כמשפט: תקח לחטאת. בלווי כי הם [כ]יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: (יא) לפני ה'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני [ל]הלוים את ידם על ראש כל אחד מהספרים ורבים כן: (יב) ועשה. בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הגאון שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן: (יג) וטעם והעמדת את הלוים. אחר שיכפר אהרן עליהם העמידם לפניו וניפם: והנפת. בצווי כמו יעשה [מ]להם: (יד) והיו לי הלוים. זו מעלה גדולה: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים. אחרי שתמסור אותם: והנפת. בצווי:
כי

פירוש על אבן עזרא

[י](שמות כ"ה ל"א). [ז](תהלים נ"א ט') טעמו נקיון החטא. [ח]כלומר כי נקרא הקרבן חטאת לפי שהובא לכפרה על חטאת. [ט]משרש נזה כמו הכה תכה שרשו נכה. [י]בדגש הטית והלוי והטהרו, וכן המתקדשים והמטהרים (ישעיה ס"ו י"ז) הלוי והמתטהרים כמו המתקדשים מבנין התפעל. [כ]טעמו כי בראש הפסוק כתוב ולקחו פר בן בקר לפני ד'. [ל]ע"ם הוא ול"ל יסמכו ב"י את ידיהם על הלוים. [מ](לעיל ד' כ"ו).
ר"ל

ספורנו

העיד באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כלומר אין בלנו נשלים כוונתו: (ד) וזה מעשה המנורה מקשה. וזה התכלית בעצמו העבון בהדלקת הנרות. אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין חיוב היות המנורה מקשה להורות האחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו: (יד) והבדלת את הלוים. תבדיל בחנייתם את הלוים אשר הם חיים עדנה: והיו לי הלוים. הם וזרעם יהיו נכונים לעבודתי: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים. ההוים
עתה

פירוש רשב"ם

כל שבעת הנרות להאיר אל השולחן: (ז) והעבירו. ויעבירו. אבל והעבירו הוא לשון ציווי כמו ויעתירו אל ה': (יג) והנפת אתם אהרן הניפם תחילה ואחר כך משה:
ויתחטאו

לעבד את־אהל מועד וטהרת אתם
והנפת אתם תנופה: טז כי נתנים
נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת
פטרת כל־רחם בכור כל מבני ישראל
לקחתי אתם לי: יז כי לי כל־בכור
בבני ישראל באדם ובבהמה ביום
הכתי כל־בכור בארץ מצרים הקדשתי
אתם לי: יח ואקח את־הלוים תחת
כל־בכור בבני ישראל: יט ואתנה
את־הלוים נתנים | לאהרן ולבניו
מתוך בני ישראל לעבד את־עבדת
בני־ישראל באהל מועד ולכפר על־
בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל
נגף בגשת בני־ישראל אל־הקדש:
כ ויעש משה ואהרן וכל־עדת בני־
ישראל ללוים ככל אשר־צוה יהוה
את־משה ללוים כן־עשו להם בני
ישראל: כא ויתחטאו הלוים ויכבסו

לואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון
ארמא: טז ארי אפרשא מפרשין אנון לי מגו בני ישראל
חלף פתח כל ולדא בוכרא כלא מבני ישראל קריבית
יתהון קדמי: יז ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא
ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים
אקדשית יתהון קדמי: יח וקריבית ית לואי חלף כל בוכרא
בבני ישראל: יט ויהבית ית לואי מסירין לאהרן ולבנוהי
מגו בני ישראל למפלח ית פלחן בני ישראל במשכן זמנא
ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא
במקרב בני ישראל לקודשא: כ ועבד משה ואהרן וכל
כנשתא דבני ישראל ללואי בכל די פקיד יי ית משה
ללואי כן עבדו להון בני ישראל: כא ואדכיו לואי וחורו
לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון
אהרן לדכואיהון: כב ובתר כן עלו לואי למפלח ית פלחנהון
במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די פקיד יי ית
משה על לואי כן עבדו להון: כג ומליל יי עם משה למימר:
כד דא די ללואי מבר חמש ועשרין שנין ולעלא ייתי לחילא
חילא בפלחן משכן זמנא: כה ומבר חמשין שנין יתוב
מחיל

מסרה טו אתם, כל סיפרא חסר במ"א. טז נתנים, כולם כ"כ ח"ו ומ"י במ"ג. פטרת, ל' וחד פטרת כוס. בכור, מלא. המה לי, חד מן זוגין מסמך פין. יז הכתי, כולם חסר. בכור, מלא. הקדשתי, ל' וחד והקדשתי. יט ואתנה, ל' בתורה. נתנים, ח"ו ומ"י. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ולכפר, ג'. בגשת, ל'. הקדש, חסר. כ וכל עדת, ל'. כא ויתחטאו, היוד בגעיא. אתם, חסר. לטהרם, ב'. כב לעבד, חסר. עבדתם, חסר. כד יבוא, ז' מלא בתורה. לצבא, ח"ו ומלא א'. כה ומבן, ב' אדם מליר. ישוב, כולם מלא.

ת"א כי לי כל בכור בבני בכורות ד. ואתנה את ערכין יא. את אשר ללוים חולין כ. מבן חמש ועשרים שנה שם. ומבן חמשים שנה ישוב שם.

בגדיהם וינף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם:
כב ואחרי־כן באו הלוים לעבד את־עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני
בניו כאשר צוה יהוה את־משה על־הלוים כן עשו להם: ס כג וידבר
יהוה אל־משה לאמר: כד זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה
יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד: כה ומבן חמשים שנה ישוב
מצבא

רש"י

הקודש יריעו' והקרשים (נ"ל והקרשים דאלו קרשים ביד עשאו בני מררי.) הנכאות בבית קדש הקדשי' והשלישית לבני מררי: (טז) נתנים נתנים. נתוני' למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים: לקחתי אתם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוי': ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עכב: (כד) (זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם:) מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר (במדבר ד') אומר מבן שלשי' שנה הא כיצד (חולין כד) מבן כ"ה בא ללמוד הלכו' עבודה ולומד חמש שני' ובן ל' עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סי' יפה במשנתו בחמש שנים שוב
אינו

רמב"ן

להטהר אותם ולכפר עליהם וזה טעם הסמך הפרשה הזו בכאן והשלים במצוה לדורות. (כד) מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא. וכתב רש"י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבוד' ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד היושב לפני רבו שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא"כ יהי' פי' יבא ללבוא לבא שיבא להקהל בהקהלי' בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתם ביום ובליל' כדי שילמוד הלכו' עבוד' בתלמוד ובמעש' ולכך לא אמר כאן לעבוד עבודה כמו שנאמר למעלה אלא אמר לבא לבא בעבודת אהל מועד שיבא עם הלוקחים בעבודה. אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בסיפרי ר' נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וכו' וגם נראה שהם אסמכתא שנהגו התלמידים ללמוד בהלכות עבודה ה' שנים כי על דרך הפשט הנכוני' ביד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן נוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויצא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבוד' ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בבן העבעים וידע בהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו וילדיו וידיעותו אבל בהגיעו
לכ"ה

(טו) ומן בתר כדין ייעלון ליואי למפלח פולחן משכן זמנא. ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: (טז) ארום מפרשא מפרשין הינון קדמי מגו בני ישראל חולף פתח וולדא בוכריא כלהון דמבני ישראל קריבית יתהון קדמי: (יז) ארום דילי כל בוכרא בבני ישראל באינשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי: (יח) וקריבית ית ליואי חולף כל בוכרא בבני ישראל: (יט) ויהבית ית ליואי יהיבין לאהרן ולבנוי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זימנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא בזמן מקרב בני ישראל לקודשא:

(כ) ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל לליואי הי ככל מה דפקיד יי ית משה על ליואי היכדין עבדו להון בני ישראל: (כא) ואידכיאו ליואן וחוורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון: (כב) ומבתר כדין אעלו ליואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא לקדם אהרן ולקדם בנוי היכמא דפקיד יי ית משה על ליואי היכדין עבדו להון: (כג) ומליל יי עם משה למימר: (כד) דא אחויתא די לליואי דלא מופסלין במומהון ברם מבר עשרין וחמש שנין ולעילא ייתי לחיילא חילא בפולחן משכן זמנא: (כה) ומבר חמשין שנין ייתוב מחיל פולחנא
ולא

בעל הטורים

שלמה. ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כשירה מד' מינין כדאיתא במנחות [ע"ש ד' כ"ם ע"ב ואולי כוונת רבינו על ד' מינים שעשו החשמונאים והם ברזל בדיל כסף זהב] ורמז לד' מנורות בשמחת בית השואבה: (טז) נתנים נתנים המה לי. בגימ' שאלה לא (עשה) [עשו] עגל של זהב: (יט) ואתנה את הלוים ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרי' ועבדי' משוחררים והו קהל ישראל לי"י לאשים אשוחם מנוחת ה' ולכפר ג' הכא ואידך ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים (א' ו') ושבועים שבעים נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון. בענין הקץ של דניאל (ט') מלמד שגלות מכפרה כמו קרבן: (כה) ומבן נ' הכא ואידך ומבן אדם הליר יכתן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה
וכחליר

יונתן

שלריך שיעור מקוה: (כד) אחוייתא די לליואי פי' הוראה של הלוים והוא לשון גמ' אחוי ליה כמו הורה לו. דלא מפסלין במומיהון פי' שלא נפסלו לעה"פ שיש להו' מום כדאית' בפ"ק דחולין זאת אשר ללוים ת"ר כהנים במומים פסולים בשנים כשרים לוים במומים כשרים בשנים פסולים ודייק מדכתיב בתריה מבן חמשים שנה ישוב וגו'
ולא

רמב"ן

לכ"ה לא יגיעו בו כל כך ולכן לא נוה למשה שיטרח למנות רק מבן שלשים שהאיש נודע בכן וכן אמר דוד ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האוהל. ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן כל הבא לצבא לצבא לעבודה באהל מועד ונאמר לעבוד ולמשא. ועוד כי כתוב במקדש אלה בני לוי לבית אבותם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושי המלאכ' לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעל' כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד עולם וגם ללוי' אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרוני' המה מספ' בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החלרות ועל הלשכות יאמר כי בדברי דוד האחרונים משיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין עבודתם רק על החלרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחלה מנאי שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שימנה אותם מבן חמש ועשרים: (כה) ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י אבל בסיפרי לא אמרו אלא ומגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרי' לשיר ולנעילת שערים ולטעון העגלות ועד שיזקינו ולמה היה ומנים מבן שלשים ועד בן חמשים אלא במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם קשה בזקנים למה נמנו כן אלא כיון
שהיו

אבן עזרא

(טז) כי נתנים נתנים. הם ובניהם ישראל נתנים לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום [י]בעבור פדיון פטרת כל רחם. ופטרת ופטר שתי [ס]לשונות כמו צדק [ע]וצדקה או על משקל [פ]אחר: (יז) ביום הכתי. זמן כמו אתה עובר [צ]היום: (יח) וטעם ואקח את הלוים. וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק שהוא אחריו ואשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: (יט) ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר [ק]פירשתי: (כ) ויעש משה ואהרן. משה בלווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם. וטעם ויתחטאו. כי גם הם עשו: (כא) ויכפר עליהם. וכבר כפר עליהם ויש אומרים בתפלה התפללו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת הלוים וכבר העמדתם בתחלה: (כב) כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם: (כד) זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל:
וטעם

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל אין פי' שהם נתנים לי רק אני לקחתי אתם וכו'. [ס]ר"ל ול"נ. [ע]ר"ל צדקה בסמיכות צדקת וכן פטרת, והנפרד פטרה על משקל צדקה. וצדק שוה בנפרד ובסמוך וכן פטר במשפט שם נקודות. [פ]ר"ל קדם מפעליו (משלי ח' כ"ב) סמוך: ארץ קדם (בראשית ה') נפרד קדמת אשור (שם ב' י"ד) סמוך ועל משקל זה פטר ופטרת. [צ](דברים ט' א') שאינו יום כמשמעו רק זמן. [ק](שמות ל' כ"ג).
כלומר

ספורנו

עמס: (טז) נתונים נתונים המה לי. נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ונתונים ג"כ מתוך בני ישראל שיתנו מחית הלוים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם: תחת פטרת כל רחם. שהיתה העבודה מוטלת עליהם: (יז) כי לי כל בכור. שהיתה מקדם העבודה בבכורות מפני היותם הנכבדים בביתם ולהם משפט העבודה ביום הכותי כל בכור הקדשתי. אבל מה שהצרכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכותי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שאסרתי גזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי לשלים בתורת הקדש שלא היו ראויים להגלל ממשלחת ומלאכי רעי' בהיות' הם הנכבדים בעם וקולר כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו למולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט: (יח) ואקח את הלוים תחת כל בכור. באותו הדור בלבד כמבואר למעלה: (יט) ואתנה את הלוים. ומאחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו: לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריכם: ולכפר על בני ישראל. בקבלם את המעשרות מישראל כדי שיוכלו לעבוד את האל יתברך יכפרו על ישראל שגרמו כלם בעגל שאונאם את בכוריהם: ולא יהיה בבני ישראל נגף. בלוים ובשאר ישראל: בגשת בני ישראל אל הקדש. שבזה ימנעו הזרים הנגשים והלוים שיניחו את הזרים לגשת ויתחייבו כלם כענין אמרו ולא ימותו גם הם גם אתם: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים. עשו בשביל הלוים ולעזרתם ענין הגלוח וכבוס הבגדים והקרבן: ככל אשר צוה ה' את משה ללוים. כמו שצוה למשה שיצוה ללוים שיעשו. כן עשו להם בני ישראל. הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה רצון קונם נעשה: (כד) כאשר צוה ה' את משה על הלוים. למעלה שצוה שתהיינה משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על
פי

פירוש רשב"ם

(כא) ויתחטאו. כדכתיב לעיל הזה עליהם מי חטאת: (כד) זאת אשר ללוים. מצוה חדשה שעדיין לא נאמרה שבפרשת מדבר סיני ובפרשת נשא צוה הקב"ה למנותם מבן שלשים עד בן חמשים שנה: לעבוד ולמשא. לשאת את המשכן ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות עבודה משמרת משכן אשר חמש שנים לפני השלשים שאינו ראוי למשא יהא ראוי ומצווה לשמירת משכן וכליו. ומבן חמשים ומעלה שאינו ראוי לעבודת משא. יהא מצווה לעבודת שמירה כמו שמפרש והולך. מבן עשרים וחמש שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אוהל מועד. מלאכת שמירה כמו שמפרש לפנינו. ושרת את אחיו לשמר משמרת. ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא. כדכתיב בפרשיות של מעלה מבן שלשים ועד בן חמשים. לא יעבוד עוד. בעבודת משא. אלא ושרת את אחיו על שניהם הוא מוסב. בן חמש ועשרים ועד בן שלשים ומבן חמשים ומעלה ששניהם נפסלו מעבודת משא ומה יעשה ושרת זה וזה אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד:
ככה

מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד: כו וְשֵׁרֵת
אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת
וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם
בְּמִשְׁמְרֹתָם: פ שלישי ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית
לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
לֵאמֹר: ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח
בְּמוֹעֲדוֹ: ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ
הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ
כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ:
ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת
הַפָּסַח: ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין
הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ
אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם
הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא: ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה
אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה
בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה
יהוה

אונקלוס

מחיל פלחנא ולא יפלח עוד: כו וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למטר מטרא ופלחנא לא יפלח כדין תעבד לליואי במטרתהון: א ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: ב ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמנה: ג בארבעת עשרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתה בזמנה בכל גזרתיה וככל דחזי לה תעבדון יתה: ד ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא: ה ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל: ו והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא: ז ואמרו גבריא האנון לה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למא נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קרבנא דיי בזמנה בגו בני ישראל: ח ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דיתפקד קדם יי על די לכון:
ומליל

מסרה העבדה, חסר. יעבד, חסר, עוד, מלא בו ושרת, ב' ושרת בטם ה'. לשמר, ועבדה, חסר. יעבד, חסר. לא, ל' י"ע זוגין במשמרתם, חסר. ט א וידבר, וכו' י' חסר לאמר. במדבר, ב' ראשונה רפי. ב ויעשו, ג' רפין. הפסח, ל' קמץ וכל אס"ף דכוו'. במועדו, ב' נו"ל. ג עשר, השין במהג כי היא ת"ג ואחריו כ"ג. במעדו, ד' חסר. חקתיו, כל לו' ח"ו ומ"י. וככל, ה'. ד לעשת, י"ג חסר. ה בראשון, ב' וכ"ע מילין בטעם ב' בדי' תיבותא ועזרין, ו' ויהי, ד' סבירין ויהיו. לעשות, י"ב חס'. ז ההמה, י"ב. נגרע, ל'. הקריב. מלא ל' וכל להקריב דכוו'. במעדו, ד' חסר בלי'. ח אלהם, חסר. ואשמעה, ל'.

ת"א וידבר ה' אל משה, פסחים ו. ויעשו בני פסחים ו יומא מו. במועדו פסחים סו עב יומא מו. ויהי אנשים פסחים ו' סוכה כה. ולא יכלו סוכה כה.

רש"י

אינו רואה: (כה) ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוזי כתרגומו: (כו) לשמר משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת (פסחים פ"ק ספרי) שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: (ב) במועדו. (שם) אף בשבת במועדו אף בטומאה: (ג) ככל חקתיו. אלו מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. (ס"א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. (ספרי) מה ת"ל והלא נאמר (ויקרא כג) וידבר משה את מועדי ה' אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה: (ו) לפני משה ולפני אהרן. (ספרי) כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: (ז) למה נגרע. (שם) אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים (ס"א לטהורים כ"ג רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (סנהדרין פ"ק) וראויה היתה
פרשת

רמב"ן

שהיו פקודת' במשא הארון מבני שלשים ועד חמשים לא היו ממנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לוים אלא בראוים למשא שכל הממונים לשיר ראוים בעבודת כולם ומתוך שמנו בני קהת מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו. אבל לנעילת שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד ודרשו בשחיטת חולין יכול אף בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והכי עבודת עבודה הוא השיר כמו שכתב רש"י למעלה בסדר נשא א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה וכתוב מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגו'. וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה להם משא בכתף לא היו ממנים בשיר אלא הראוים למשא אבל חזר דוד למנותם מבן עשרים לצורך הבית כמו שנתבאר: (א) בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון. מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הרביעי הזה לזכור המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו בהן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנוכת המזבח שהיו באחד בניסן או קודם לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות
הפסח

יונתן בן עזיאל

ולא יפלח תוב: (כו) וישמש עם אחוי במשכן זמנא למטר מטרא ופולחנא לא יפלח היכדין תעביד לליואי במטרתהון: (א) ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא לזמן מפקדהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: (ב) ויעבדון בני ישראל נכסת פסחא ביני שמשתא בזמניה: (ג) בארבסר יומא בירחא הדין בין שמשתא תעבדון יתיה בזמניה בכל קיימוי ובכל דינוי תעבדון יתיה: (ד) ומליל משה עם בני ישראל למעבד ית נכסת פסחא: (ה) ועבדו ית פסחא בארבסר יומין לירחא ביני שמשתא במדברא דסיני בכל מה די פקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל: (ו) והוו גובריא דהוו מסאבין לטמא נפש בר נש דמית עליהון בתכף דפוקדניה רמיא עליהון ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא והוה יום שביעאה לסואבותהון וקריבו לקדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא: (ז) ואמרו גובריא האינון ליה אנחנא אסתאבנא לבר נש דמית עלנא למא כען נתמנע בגין דלא למיכוס פסחא ולמזרוק אדמא דקורבנא דיי על מדבחא

ירושלמי

בזמניה ובשריה ייכלון דכיין בנו בני ישראל: (ח) דין הוא חד מארבעה דינין דעלו קדם משה נביא ודן יתהון על מימרא דקודשא בקצת מנהון הוה משה מתין מן בגלל דהוו דיני נפשתא ובקצתהון הוה משה זריז מן בגלל דהוו דיני ממונא באלין ובאלין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא לרישי סנהדרייתא דעתידין למקום מן בתריה דיהון מתונין בדיני נפשתא וזריזין בדיני ממונא ולא יבהתון למשיילי דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן אמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקיד מן קדם יי על דילכון:

נ(ח) דין חד מארבע דינין דעלו לקדם משה בתרין מנהון הוה משה מזריז ובתרין מנהון הוה משה מתון: במסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמנידון ובנין בנתא דצלפחד הוה משה מזריז מן בגלל דהוה דיני ממון דיניהון: ובמחרפא דחרף שמא קדישא ובמקושש דחלל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל די הוו דיניהון דינא נפשתא: באלין ובאלין אמר לא שמעית

לסלפא

בעל הטורים

וכשליו ישן: (א) וידבר ה' אל משה. סמך פרשת פסח לעבודת לוים לומר שהלוים מפשיטים: (ב) במועדו. מלא וי"ו לאחר ו' שעות זמן שחיטה. במועדו בא"ת ב"ש סיפנ"קף. במועדו סיפנ"קף בגי' בשבת: (ד) לעשות הפסח לעשת חסר (וי"ו) לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח בלבד: (ו) אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם [ע"כ] בגימ' אלו (נושאי) [שהיו נושאין] ארונו של יוסף [עם התיבות]. אשר היו טמאים בגי' זה למת מצוה. טמא לנפש. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק

יונתן

ולא יעבוד עוד מכאן למדנו שהשנים פוסלין בלוים ולא מומין: (ג) ביני שמשתא פי' בין השמשות ועיין בפרשת בא בהחדש הזה לכם מה שפירשנו שם: (ו) דמית עליהון בתכף פי' פתאום וכן לעיל פ' נשא בת"א ות"י פסוק ט' בתכוף שלו. דפוקדניה רמיא עליהון ר"ל שפקודת מת מצוה מוטל היה עליהם שצריכין לקברו. ולא יכלו למעבד פסחא פי' שלא היו יכולין לעשות הפסח בו ביום שהיה יום שביעי לטומאתם ודייק כדאיתא בסוכה פרק הישן דטמאי מת מצוה היו וחל שביעי שלהם בערב פסח שנא' ביום ההוא דלאו אינן יכולין לעשות הפסח הא למחר יכולין לעשותו וכרבי עקיבא ס"ל וע"ש: (ז) למה כען נתמנע בגין דלא למיכוס פסחא וכו' כל זה עיין כוונתו ברש"י ומקורו בסיפרי: (ח) דין הוא חד מארבע דינין וכו' כל כוונת פי' פסוקא

רמב"ן

שמם. ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכריו ועבדיו מעכבת בהם. ויתכן שהולך למצוה הזו בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח לדורות אלא בארץ דכתיב והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת ועוד נאמר שם והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה ועכשו רצה הקדוש ברוך הוא וצוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם והנסי' שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם לדור אחרון והנה אמר תחילה והיה כי תבאו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות ועכשו צוה שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו'. בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שיאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה ה' את משה אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה בהם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר אין מלת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאין לעשותו ונתעצלו ולא עשו אותו והוא גנות גדול. אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריח' לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם לדורותיכם חקת עולם: (ג) כתוב בפירש רש"י לכל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. ככל משפטיו אלו מצות שעל גופו לשבעת ימים למצה ולביעור חמץ. וטעות סופר הוא אלא מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן וכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו ומצה וחמץ עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד. וקצר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו

לרבות

אבן עזרא

וטעם לצבא. להתנות עם צבא העובדים: (כו) במשמרתם. על הזקנים [1]ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובא' זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך י"י לזה שהם חייבים גם במדבר. (ו) ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם [2]מתים בכל יום: (ז) למה נגרע. מבנין [3]נפעל: (ח) עמדו. פתח אהל מועד: (י) או בדרך

רחוקה

פירוש על אבן עזרא

[1]כלומר מה שאמר הכ' ככה תעשה ללוים במשמרותם להזהיר על הזקנים. [2]נוטה לדעת ר' יצחק (סוכה דף כ"ה ע"ב) לפי גירסת הברייתא בספרי שהביא רש"י ז"ל שאמר מת מצוה היו שחל ז' שלהן בער"פ וכו'. [3]והטעם למה נהיה גרועים ומנועים מכל עדת ה' לבלתי הקריב וכו'.

מה

ספורנו

פי' אהרן ובניו כן עשו להם אהרן ובניו לסדרם במשמרותם: (א) בחדש הראשון. אחר שספר אנשי הצבא וסדר הדגלים ונושאי המשכן להכניסם לארץ ושכר מחניהם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש ומן המעוררים כענין הסוטה למען תהיה השכינה ביניהם במחנה לצאתם. ספר הכתוב ד' מעשים טובים שעשו ישראל שבהם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו לחבב נוסעים אנחנו אל המקום. הראשונה ספר חנכת המזבח. שנית זריזותם בענין חנוך הלוים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי האל ית' במדבר אע"פ שהיה העלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קצרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם אחד החניה והמסע. ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי מדרגת היותם לרצון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנכת המזבח והלוים והפסח שהיו בחדש הראשון והיתה תחלת הספר [נ"ל הספור] בחדש השני והיה ענין חניתם ונסיעתם עפ"י ה' מיום צאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין תכלית מה זולת הזמן בסדר המסופר: (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למלואים וחנוכת הנשיאים עשו ג"כ את הפסח שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת השלום שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רז"ל שבטלו שלמה את יום הכפורים בשמחת חנכת הבית: (ז) אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע.

מאחר

פירוש רשב"ם

(כו) ככה תעשה ללוים במשמרתם. חמש שנים לפני השלשים ומן חמשים ומעלה יהיו מצווים במשמרת המשכן: (ב) ויעשו בני ישראל. לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנות עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו בעיקר מצות לדורות ולא מפסח מצרים:

והיו

יְהוָה לָכֶם׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ
בְדֶרֶךְ רְחֹקָה° לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה
פֶסַח לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־
מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־יַשְׁאִירוּ
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ
כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ
אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל
לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀ קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב
בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃
יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה
כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה
חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח
הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וּבְיוֹם הָקִים אֶת־
הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל
הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן
כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־בֹּקֶר׃ טז כֵּן יִהְיֶה
תָמִיד הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃

אונקלוס

ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: י מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְאָרְחָא
רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: יא בְּיַרְחָא
תִנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵהּ עַל
פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ: יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא
לָא יִתְבְּרוּן בֵּהּ כְּכָל גְּזֵרַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵהּ: יג וְגַבְרָא
דְהוּא דְכֵי וּבְאֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּצֵי
אֱנָשָׁא הַהִיא מֵעַמַּהּ אֲרֵי קֻרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרֵיב בִּזְמַנֵּהּ חוֹבֵהּ
יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא
קֳדָם יְיָ כִּגְזֵרַת פִּסְחָא וּכְדַחֲזֵי לֵהּ כֵּן יַעְבֵּד קְיָמָא חַד יְהֵא
לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: טו וּבְיוֹמָא דְּאִתָּקַם יָת
מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְסָהֲדוּתָא
וּבְרַמְשָׁא הֲוָה עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵזוּ אֶשָּׁתָא עַד צַפְרָא: טז כֵּן
הֲוָה תְדִירָא עֲנָנָא חָפֵי לֵהּ וְחֵזוּ אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא: יז וּלְפוּם
אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבְאַתְרָא דְּשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
יח עַל מֵימְרָא דַיְיָ נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא
דַיְיָ שָׁרַן כָּל יוֹמֵי דִּי שָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן:
יט וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְיִטְּרוּן בְּנֵי
ישראל

מסרה י רחקה. נקוד על ה'. יא בחדש, ז' כ"פ. מלות, מלא. ומררים, ס"ו ומ"י. יאכלוהו, ד' וחסר. יב ישאירו, מלא. יג טהור, מלא. ובדרך, ד' וה' בטוא ולא בפתח. וחדל, ב' לעולם. לעשות, מלא. ההוא, וא"ו וחירק. במעדו, ד' חסר בלי'. יד יגור, מלא. חקה, ב'. ולאזרח, ל'. טו הקים, מלא. לאהל, ה'. העדת, חסר. טז ומראה. ז. יז העלות, ב' ומלא הגולה מבבל. ובמקום, מלא ב' גדולים אל תעמוד. יח ישכן, כולם חסר. יט ובהאריך, ל'. וחד בהאריך מלא ומאריך בו"יו.

ת"א איש איש כי יהיה טמא פסחים סו מז ל לב זבחים כב בכורות ל. או בדרך רחוקה לכם פסחים פא נזיר סג. בחדש השני זבחים כב. על מצות פסחים ל לה קטו קכ קדושין לו. לא ישאירו פסחים לה. ועצם לא שם פה. ככל חקת הפסח יעשו אותו שם לא לה יומא לא זבחים עט. והאיש אשר הוא טהור פסחים פט לג. וחדל לעשות הפסח שם לג. ונכרתה הנפש שם לא. חטאו ישא שם כריתות ז. וביום הקים את המשכן שבועות טו. על פי ה' יחנו שבת לא ערובין כה.

יז וּלְפִי הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם
אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ יט וּבְהַאֲרִיךְ
הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא

° הה' נקוד

יסעו

רש"י

פרשה זו להאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. (פסחים לג ספרי) יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה: (טו) המשכן לאהל העדת. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועל' הענן שאין זה לשון סלוק אלא גובה ועלייה כמו (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה מים: (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי: ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה

כמין

רמב"ן

לרבות דיני האכילה שאין באותו היום הנזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שכבר פירש שם. ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן במועד השני בארבעה עשר בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בלואה של פסח ראשון: (י) וטעם בדרך רחוקה. כתב רש"י שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיט' והוא נרמז בנקוד כפי דעת זו. ואני תמה עליו למה תפס לו שיטת רבי אליעזר. והנכון לתפוס בשטתו של רבי עקיבא מן המודיעי' ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמ' דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא פשוטו של

מקרא

ירושלמי

למלפא דינא דעתידין למקם בתר משה למהוי זהירין בדיני ממונא ומתינין בדיני נפשתא דלא יבהתון למימר לא שמעית ברם משה רבן אמר לא שמעית ואמר לדהון קומו ושמעו מה די פקיד מימרא דיי לכון:

(ט) ומליל יי עם משה למימר: (י) מליל עם בני ישראל למימר גבר טלי או גבר סיב ארום יהי מסאב לשמי בר נש דמית או דייב או סגיר דמרחק באורח עלמא בקריות ליליא תהוה בר מן סקיף משכנא לכון גרמיכון או לדריכון ויהחי למעבד פסחא קדם יי: (יא) בירחא תנינא הוא ירחא דאייר בארביסר יומא ביני שמשתא יעבדון יתיה על פטיר ומררין ייכלוניה: (יב) לא ישיירון מניה עד צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל אחוית גזירת פסחא דניסן יעבדון יתיה ברם בפסחא דניסן הינון ייכלון פטירי וקורבן פסחא לא יעבדון מטול דסואבותהון בהון ובפסחא דאייר ידכון ויקרבון יתיה: (יג) וגברא דהוא דכי ובאורח עלמא לא אסתאב ומברא לסיקוף משכניה

יונתן בן עוזיאל

לא הוה ופסק מלמעבד קורבן פסחא דניסן וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה ארום קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ההוא: (יד) וארום אין יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כאוויית גזירת פסחא וכדחזי ליה היכדין יעביד קימא חדא יהי לכון ולגיורא ולייציבא דארעא: (טו) וביומא דאתקם ית משכנא חפא ענן יקרא ית משכנא והוה מטלל ביממא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא הי כחיזו אישא עד צפרא: (טז) כדין הוי תדירא ענן יקרא חפי ליה ביממא וחיזו אישתא בליליא: (יז) ולפום אישון אסתלקות ענני יקרא מעילוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרי דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל (יח) על פום מימר דיי נטלין בני ישראל ועל פום מימרא דיי שרן כל יומין דשרי ענן יקרא על משכנא ברם הינון שרן: (יט) ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין וינטרון בני ישראל
ית

בעל הטורים

חילוק בין הטמאים אים נדחה ואין ליבור נדחה: (י) או בדרך רחוקה. רחוקה בגי' זהו מאסקופה שעל ה"א נקוד כאילו לא נכתב [ונ"ל שדרש רחוקה חסר ו' ובאיצרף ג' האותיות מסיבת רסק]: ועשה פסח לי"י במדש השני לפי כשמעברין השנה אז חייב במקום ניסן ולפי שבמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו פסח יום אחד: (יג) ובדרך ד' במסורה הכא ואידך (מ"א כ"ב) וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט ואידך ובדרך חטאים לא עמד חזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעשה כדרך שעושה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל. גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח. וחדל ב' במסו' הכא ואידך וחדל לעולם דפסח בכרת חה הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: ונכרתה הנפש ההוא ס"ת חסה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין: (טו) וביום הקים את המשכן ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות [מדבר. נוב. גבעון. גלגל. שילה. בית ראשון. בית שני.] ובערב ד' במסורה הכא ואידך ובערב תאמר מי יתן בקר (פ' תבא) מקטירים לה' וגו' בבקר ובערב (ד"ה ב' י"ג) ובערב חתרתי לי בקיר (ביחזקאל י"ב) שהיה מתנבא על הגלות והו בערב חתרתי לי בקיר כשילכו בגולה תאמר מי יתן ערב כההיא ערב שנאמר בו מקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: (יז) העלות ב' במס' העלות הענן עד העלו' (עזר' ח') זהו שאמרו רבותינו היו שיעשו להם גם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא בגרם החטא. ובמקום ב' במסורה הכא ואידך ובמקום גדולי' אל תעמוד
שלא

יונתן

פסוקא הדין עיין בפ' אמור פסוק כ"ד ויכיחוהו במאמר בפ' מקושש בת"י ובמ"ש: (י) דמרחק באורח עלמא בקריות ליליא. פי' לא רחוקה ממש אלא שנרחק מסדר עולם שנטמא מפני שראה קרי בלילה ונטמא: והוא כד מן סקיף לריך להיות וחוה בר מן ופירושו שהיה חוץ מן האסקופה דמשכן שלא יכול ליכנס בתוך המשכן מתוך טומאתו כפירש"י והוא דעת ר' אליעזר בפסחי' פ' מי שהיה ועי' בתוספ' כאן: (יב) ברם בפסחא דניסן ייכלון פטירי וכו' פי' בפסח ראשון יאכלו מצות ולא חמץ דלא תימא מדלא הקריבו קרבן פסח לא יאכלו מצות דשאני קרבן דלא קריבין בטומאה לאפוקי מצות דלא ובא לאשמועינן דפסח שני אוכלין חמץ או מצה ואכלין הוא בספרי נפקא ממ"ד ועלם לא ישברו בו עלם היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד מה עלם מלות שבגופו הכתוב מדבר אף כשהוא אומר בכל חקת הפסח יעשו במצות שבגופו הכתוב מדבר לאפוקי מצה וביעור חמץ: (יד) כאויית גזירת פסחא י"ב
כאוויית

רמב"ן

מקרא כי העומד בתחילת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור'. ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה ולוה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשו' השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזי' שחייב לעשות השני כדברי רבותינו. ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני בשבות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רלה לבאת בראשון ולוה ושחטו עליו הורלה דקיימא לן מימה הוא דסם רמנלא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה ויתכן שלכך הזכיר הכתוב רחוקה כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב: (יד) וטעם וכי יגור אתכם גר. לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה ההיא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משה לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ: (טו) וביום הקים את המשכן. עתה יחזור לספר בענייני הנסיעה והמלות שנלטוו בה כגון התולדות שנלטוה בכן עכשו להיותן למקר' העדה ולמסע את המחנות וטעם כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חצר המשכן: (יט) וטעם ובהאריך הענן. לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאוים מאד לנסוע מן המקום אעפ"כ לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו כי מיראת השם ומשמרם משמרת מצותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעי' מאד וענה בדרך כחם יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן. וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע"פ שהוא טורח גדול להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר ויעמוד הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והכינו משאם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה ויתכן שאירע להם

אבן עזרא

רחוקה. אין לספק [א]כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם. לטמא נפש [א]או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: (יג) ובדרך לא היה. או [ב]בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: (יד) וכי יגור אתכם גר. גם [ג]הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח [ד]ראשון: (טו) וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: (יח) על פי יי' יסעו. הטעם ידוע כי [ה]הענן השם יניחנו ויסענו: (יט) ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך
כלל

פירוש על אבן עזרא

[א]מה שמאריך רז"ל שממשה עשר מילין חוץ לחומת ירושלים ולמעלה נקראת הרחקה. [א]א"ל האנשים שהיו לפני משה לא היו בדרך רחוקה רק היו טמאי נפש. [ב]יש סוברים שכוונתו על וי"ו ואמו שטעמו או אמו וקורים או בדרך כמ"ש למעלה (פסוק י') ולא דמי. כי שם הם ב' ענינים. טמא נפש ודרך רחוקה שייך לומר או, ופה הוא רק ענין אחד שהעכוב לא היה בדרך. הנה וי"ו ובדרך הוא וי"ו הסבוב. ודינו להיות נקוד שו"א. ולפי שאחריו בי"ת בשו"א. בא הוי"ו בשורק גדול שהוא מלאפום. ונקרא בלע"ף גנובה או כמו ומכה. [ג]כלומר גם הגר שנתגייר וכן קטן שהגדיל בין ב' פסחים חייב לעשות פסח שני דבדי רבי דסבר שני רגל בפ"ע הוא (פסחים דף צ"ג ע"ב). [ד]אליבא דר' נתן (שם) דסבר כל שזקוק לראשון זקוק לשני, וכל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני וע"ש. [ה]וע"כ אמר ע"פ ה' יחנו וגו'.
ויהיה

ספורנו

ואסר שהיתה טומאתו לדבר מצוה למה תהיה גורמת עבירה: במועדו. שזו מצוה עוברת: (יד) חקה אחת יהיה לכם. פה במדבר: ולגר ולאזרח הארץ. בארץ ישראל: (יז) ואחרי כן יסעו. אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה: ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו. סיפר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר. לאשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן אע"פ שהיה מקום תהו ילל ישימון: (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה'. סיפר שבית שהיו ממתינים את המתנתו זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד. ולא יסעו לתור להם מקום למנוחה
טוב

יסעו: כ ויש אשר יהיה הענן ימים
מספר על־המשכן על־פי יהוה יחנו
ועל־פי יהוה יסעו: כא ויש אשר יהיה
הענן מערב עד־בקר ונעלה הענן בבקר
ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן
ונסעו: כב או־ימים או־חדש או־ימים
בהאריך הענן על־המשכן לשכן עליו
יחנו בני־ישראל ולא יסעו ובהעלתו
יסעו: כג על־פי יהוה יחנו ועל־פי יהוה
יסעו את־משמרת יהוה שמרו על־פי
יהוה ביד־משה: פ
י א וידבר יהוה
אל־משה לאמר: ב עשה לך שתי
חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם
והיו לך למקרא העדה ולמסע את־
המחנות: ג ותקעו בהן ונועדו אליך
כל־העדה אל־פתח אהל מועד: ד ואם
באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים
ראשי אלפי ישראל: ה ותקעתם תרועה
ונסעו המחנות החנים קדמה: ו ותקעתם
תרועה שנית ונסעו המחנות החנים
תימנה תרועה יתקעו למסעיהם:
ז ובהקהיל את־הקהל תתקעו ולא
תריעו: ח ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם
לדרתיכם: ט וכי־תבאו מלחמה בארצכם על־הצר הצרר אתכם
והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם:

וביום

אונקלוס

ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: כ ואית די הוה
עננא יומי דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל
מימרא דיי נטלין: כא ואית די הוה עננא מרמשא עד
צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין או ימם ולילי ומסתלק
עננא ונטלין: כב או תרין יומין או ירחא או עדן בעדן
באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל
ולא נטלין ובאסתלקותה נטלין: כג על מימרא דיי שרן
ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על
מימרא דיי בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר:
ב עבד לך תרתין חצצרן דכסף נגיד תעבד יתהן ויהוין
לך לארעא כנשתא ולאטלא ית משריתא: ג ויתקעון בהן
ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא: ד ואם בחדא
יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל:
ה ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא:
ו ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא
יבבא יתקעון למטלניהון: ז ובמכנש ית קהלא תתקעון
ולא תיבבון: ח ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין
לכון לקים עלם לדריכון: ט וארי תיעלון לאגחא קרבא
בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצצרתא
וייעול דוכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון

מסנאיכון

מסרה כ ויש, ו' ר"פ. כא עד בקר, ב"ב. ולא ועל. כב ימים, ח"ו ה' ג' מלא וב' חסר. בהאריך, ל'. לשכן, חסר. ובהעלתו, ל' וחסר והגעיא בה"א. ד"א. כג שמרו, ה. על פי, וכו' ה'. ב עשה, ז'. חצוצרת, ז'. ולית כ"ב ח"ו תנין. אתם, ח"ו. למקרא, ל'. המחנות, מלא. ג ונועדו, כולם מלא. ד יתקעו, ל'. הנשיאים, ל' מלא דמלא בתורה. ה המחנות, כל או' מלא במ"ג. ו המחנות, מלא. החנים, חסר. תימנה, מלא. תרועה, ל'. למסעיהם, כולם מלא. ז ובהקהיל, ל'. תתקעו, ל'. ומלא. תריעו, מלא. ח בחצצרות, ח' ו"ק ומלא תנין. ט וכי תבאו, ב' ר"פ. הצר, ל' וב' קמץ. הצרר, חסר. והרעתם, חד"א. בחצצרת, ב' חסר דמ'. ונזכרתם, ל' ומלא. מאיביכם, ח"ו ומלא ב' יודין.

ת"א עשה לך שתי חצוצרת יומא ג ראש השנה לג מנחות כח. עקידה שער עז. כסף מנחות שם. והיו לך שם. ותקעתם ראש השנה לד ערכין י. ותקעתם תרועה שנית סוכה נג ראש השנה לד. תרועה יתקעו סוכה שם ערכין י. ובהקהיל את הקהל סוכה שם ראש השנה לד ערכין. ובני אהרן סוכה שם. בארצכם על הצר ס' הזוהר פ' ויקהל.

רש"י

כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה. (כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו: (ב) עשה לך. (שיהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך): עשה לך. (אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר:) למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם הסנהדרין ושאר העם ותקרא' לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעי' על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה. מהעשת תעשה בהקשת הקורנס: ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאי' שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא מדרש בספרי מן המקראות היתרים (ר"ה לד): (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העד' ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהני' ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנו' תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העד' למסע את המחנו' תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות

הללו

ספורנו

סוף ממנו: (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר. סיפר שלישית שלפעמי' היתה חנייתם במקום נאות להם ולמקניהם ושם היה שוכן הענן ימים

מספר

ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: (כ) ואית זמן דהוי ענן יקרא יומין דמנין הינון שבעתי יומין שבעתא על משכנא על פום מימרא דיי שרן ועל פום מימרא דיי נטלין: (כא) ואית זמן דהוי ענן יקרא מן רמשא ועד צפרא ומסתלק ענן יקרא בצפרא ונטלין או יימם ולילי ומסתלק עננא ונטלין: (כב) או תרין יומין או ירחא או שתא שלימתא באורכות ענן יקרא על משכנא למשרי עלוי שרן בני ישראל ולא נטלין ובזמן אסתלקותיה נטלין: (כג) על פום מימרא דיי שרן ועל פום מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטלין על פום מימרא דיי בידא דמשה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) עיבד לך מדילך תרתין חצוצרן דכסף מפינא קשיא עובד אומן תעבד יתהון ויהון לך לערעא כנישתא ולאטלא ית משיריתא: (ג) ויתקעון בהון ויזדמנון לותך כל כנישתא לתרע משכן זימנא: (ד) ואין בחדא יתקעון ויזדמנון לוותך רברביא רישי אלפיא דישראל: (ה) ותתקעון יבבתא ויטלון משירייתא דשרן קידומא: (ו) ותתקעון יבבתא תנייניות ויטלון משירייתא דשרן דרומא יבבתא יתקעון למטלניהון: (ז) ובזמן מכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון: (ח) ובני אהרן כהניא שלמיא יתקעון בחצוצרתא ויהון לכון לקים עלם לדריכון: (ט) וארום תיעולון למסדרא סדרי קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא וייעול דוכרנכון לטבא קדם יי אלהכון

ותתפרקון

בעל הטורים

שלא היו נמנין לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחריה' זהו במקום אשר ישכון שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל מעמוד לעשות שם גדולים: (כג) ביד משה וסמיך ליה עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו: (ב) לך ב' אותיות שלך [פי' השי"ן מסיבת שתי ותיבה לך] שמשלו עשאם. ב' חצוצרות כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באומות ונלחום. כסף ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה. (ח) לדורותיכם וכי תבאו מלחמה רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח. תבאו מלחמ' בגי'

מלחמת

יונתן

(כ) שבעתי יומין כאויים ויותר לאוי לגרים כאורייתא ופי' כתורת חקת הפסח: שבעתא מדייק ג"כ ומפרש שהם שבוע תמימה היא וק"ל: (ב) עיבד לך מדילך הכין הוא בתנחומא עשה לך משלך: (ח) כהניא שלימיא פי' דייק ה' דהכהנים משמע

תמימים

רמב"ן

לשם במסעות שעשו כמספר בכאן ולא בענין אחר כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר תחילה כגון בקדש שאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם: (ו) ונסעו המחנות החונים תימנה. פי' הכתוב כי שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום: ואמר תרועה יתקעו למסעיהם. שיתקעו כן לכל נוסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים. ונסע דגל מחנה בני דן וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרי' שלש לכל רוח ורוח ע"כ וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי: תרועה יתקע למסעיהם. כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהני' כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתוב במסעות על פי' ה' ביד משה והיא המנהגת במלחמת וכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם ועל כן אמר משה ויפוצו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות. וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם. וכתיב ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה. ולכך היתה חרם: (ז) ובהקהיל את הקהל וכו'. ראוים לתקיעה כי הפשוטה רמז למדת רחמי' כי ימינו פשוט' לקבל שבים על כן יאמרו ובנחה שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורבותי' העתיקו פשוטה לפנים ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע

שלא

אבן עזרא

כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי יי': (כא) או יומם ולילה. הנה פעמים [ו]יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד [ז]או יומם: (כב) או ימים. שנה תמימה: (כג) על פי יי' יחנו. באחרונה כל ימי שבתם במדבר: (ב) חצוצרת. שם הפועל בחסרון האלף [ח]בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא. שם הפועל וכן ולמסע [ט]או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (ג) ותקעו בהם. התוקעי' כמו ויאמר ליוסף [י]אשר ילדה אותם ללוי [כ]והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: (ד) ואם באחת יתקעו. פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרוע' יסע דגל מחנ' יהודה אף ע"פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבי' שענן אחר הוא הנוסע [ל]לפניהם: (ה) ונסעו המחנות. כי הם [מ]שלש: (ו) תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים: תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: (ח) והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים להלחם הלא תראה דברי משה' בנסוע הארון והנ' פי' זאת הפסוק' שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרת בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יצא האויב בארצכם ותבואו למלחמ' עמו: (ט) ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם [נ]התרועה זכר לנפשות לצעוק

לשם

פירוש על אבן עזרא

[ו]ויהיה פי' או יומם או לילה וי"ו, ולילה במקום או. [ז]שאמר או יומם, ולא או לילה שכבר אמר מערב עד בקר. [ח]והטעם כאשר עיינתי במלה הזאת מלאתי הפועל ממנה והוא מלת מחצרים כמו (בד"ה ב' ה' י"ג) הכתוב מחצצרים ואנו קוראים מחצרים בחסרון הצדי האחת מחצצרים (שם כ"ט) אף שכ' מחצצרים לא נקרא רק בצדי אחד מחצרים והראוי מחצירים שהוא שם הפועל ושרשו חצר. ומלת חצצרות שם הכלים שתוקעין בהם. ומלינו חצצרה. (הושע ה' ח'). [ט]כי השם שהוא בתוספת מ"ם בתחלה בא כענין המקור כאלו אמר לקרוא את העדה ולהסיע את המחנות. [י](בראשית מ"ח ו) [כ](להלן כ"ו כ"ט). [ל]מדכתיב וענן ה' עומד עליהם. ובעמוד ענן אחר הולך לפניהם יומם (להלן יד יד). [מ]רצה לבאר למה אמר על החונים מחנות לשון רבים על החונים תימנה ואינו אלא דגל אחד אלא לפי שהם ב' מחנות בכל דגל קרא אותם מחנות. [נ]ר"ל ע"י התעוררות שיתעוררו ממנה לממשלתו העליונה על כל גבוהים.

ע"ם

ספורנו

מספר: מכל מקום: ע"פ ה' יחנו. לא מאהבת אותו המקום. ועל פי ה' יסעו. אע"פ שהיו נוסעים מאותו המקום הטוב: (כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר. סיפר רביעית שהיתה חנית הענן לפעמים זמן בלתי מסוער באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חניה ולצרכי המסע אמנם עם זה סיפר שלא היתה תחלת שום מסע בלילה: (כב) או יומי' או חדש או ימים. חמשית סיפר שבקבלת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר עניניהם ועניני מקניהם ובקבלתם כבר הכינו וסדרו וכמו רגע היו מסתלקין תכף והורסים כל הכנותיה': (כג) על פי ה' יחנו. גם בזמן הקצר בלתי השגת סדור עניניהם: ועל פי ה' יסעו. בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניהם: (ב) עשה לך שתי חצוצרת כסף. בהיות הכונה עתה לנסוע להכניסם לארץ מיד צוה בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובצאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה. ומפני שהיה מקרא העדה והנשיאי' אל פתח אהל מועד לפני ה' רצה שתהיה קריאתם בחצוצרות לכבוד המלך: (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן: (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המקדש: תרועה יתקעו למסעיהם. שיש במסעם תקיעה ותרועה. וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבלו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה:

בחדש

פירוש רשב"ם

(ב) והיו לך למקרא העדה' לך יהיו החצוצרות לקריאה ולמחנות והיו צריכין למסע: למסע. שם דבר הוא כמו נסיעה: את המחנות. כמו למחנות: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן.

לחבב

י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי
חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל
עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם
לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: פ חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית
בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה
הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: יב וַיִּסְעוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן
הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן: יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה
עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: יד וַיִּסַּע דֶּגֶל
מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם
וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: טו וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־
צוּעָר: טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ
בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן:
יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם
וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: יט וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־
צוּרִישַׁדָּי: כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים
נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
עַד־בֹּאָם: כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־
אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד: כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: כד וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי: כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־
הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: כח אֵלֶּה
מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ: ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל
הַמִּדְיָנִי

אונקלוס

מסנאיכון: י וביום חדותכון ובמועדיכון ובשירי ירחיכון
ותתקעון בחצצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון
ויהון לכון לדוכרנא קדם אלהכון: יא והוה בשתא תניתא
בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק עננא מעלוי
משכנא דסהדותא: יב ונטלו בני ישראל למטלניהון
ממדברא דסיני ושרא עננא במדברא דפארן: יג ונטלו
בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: יד ונטל טקס
משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חילה נחשון
בר עמינדב: טו ועל חילא דשבטא דבני יששכר נתנאל
בר צוער: טז ועל חילא דשבטא דבני זבולן אליאב בר
חילון: יז ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי
נטלי משכנא: יח ונטל טקס משרית ראובן לחיליהון ועל
חילה אליצור בר שדיאור: יט ועל חילא דשבטא דבני
שמעון שלמיאל בר צורישדי: כ ועל חילא דשבטא דבני
גד אליסף בר דעואל: כא ונטלין בני קהת נטלי מקדשא
ומקימין ית משכנא עד מיתהון: כב ונטל טקס משרית
בני אפרים לחיליהון ועל חילה אלישמע בר עמיהוד:
כג ועל חילא דשבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור:
כד ועל חילא דשבטא דבני בנימין אבידן בר גדעוני:
כה ונטל טקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון
ועל חילה אחיעזר בר עמישדי: כו ועל חילא דשבטא
דבני אשר פגעיאל בר עכרן: כז ועל חילא דשבטא דבני
נפתלי אחירע בר עינן: כח אלין מטלני בני ישראל לחיליהון
ונטלו: כט ואמר משה לחבב בר רעואל מדינאה חמוהי
דמשה

מסרה י ובמועדיכם, ל' ומלא דמלא. חדשכם, ל' חסר. בחצצרת, חסר דח'. עלתיכם, חסר ב' וי"ו. שלמיכם, מ"י. לזכרון, ה' מלא. אני ה', כו' כ"ב ס"פ. יא העדת, חסר. יב ממדבר, ב'. וישכן, ד' חסר וחד מלא. יג בראשנה, כ"ב וס"י. על פי וכו', ה'. יד דגל, במוכח. בראשנה, ח"ו. לצבאתם, חסר. ועל, ד' בענין ובחד טעם וסי' אדי"ר במכוס. נחשון, שמות השבטים והנשיאים כמו בכ"פ במדבר בר מגדעוני. יז והורד, ב' גאון חסור ומלא. נשאי, ע"ו כולם ח"ו. המשכן, אין כאן פיסקא. יח מחנ' ראובן, ל' ושאלה דגל מחנה בני. לצבאתם, חסר. יט בני שמעון, י"ח בתורה. כ ועל צבא, ל' בטעם ג"ע סי' גד עפאה. בני גד, בלי מאריך. כא הקהתים, הקוף בשוא לבד ומ"י. המקדש, קדמא המשכן תנין המקדש. והקימו, מלא. באם, חסר. ואין כאן פסקא והא"ת כ' שמלא בכ"י קדמון פתוחה. כג מטה, י"ם בתורה. כד גדעוני, ל' ומלא. כה מאסף, ד'. המחנת, ג' חסר. כה לצבאתם, חסר. ויסעו, ב' חד כ"פ וחד ס"פ. כט לחבב, חסר. רעואל, ב' בספר ומלא.

ת"א ובראשי שם כה. ותקעתם שם לד. ראש השנה כח זבחים כח ערכין ג יג. והיו לכם לזכרון ראש השנה לב. אני ה' ראש השנה לב. ויהי בשנה שם. ג תענית כט. מדבר פארן שבת פט. ונסעו הקהתים ערובין כ שבועות יו מנחות לח.

רש"י

הללו: (י) על עלתיכם. (ספרי ערכין יא) בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני יי' אלהיכם. מכאן למדו מלכיו' עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעת' הרי שופרו' לזכרון הרי זכרונו' אני ה' אלהיכ' זו מלכיות וכו': (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר (במדבר ד) ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא

בני

ותתפרקון מבעלי דבביכון: (י) וביום חדוותכון ומועדיכון וברישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלוותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא טבא קדם אלהכון ברם סטנא מתערבב לקל יבבותכון אנא הוא יי אלהכון: (יא) והוה בשתא תניתא בירחא תניתא הוא ירחא דאייר בעשרין לירחא אסתלק ענן יקרא מעילוי משכנא דסהדותא: (יב) ונטלו בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענן יקרא במדברא דפארן: (יג) ונטלו בקדמיתא על פום מימרא דיי בידא דמשה: (יד) ונטל טיקס משריית בני יהודה לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני יהודא נחשון בר עמינדב: (טו) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: (טז) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון: (יז) ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: (יח) ונטל טיקס משריית ראובן לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני ראובן אליצור בר שדיאור: (יט) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני שמעון שלומיאל בר צורישדי: (כ) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני גד אליסף בר דעואל: (כא) ונטלין גניסת קהת נטלי מוקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: (כב) ונטל טיקס משריית בני אפרים לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: (כג) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: (כד) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: (כה) ונטל טיקס משריית בני דן מכניש לכל משירייתא לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטיה דבני דן אחיעזר בר עמישדי: (כו) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (כז) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (כח) אילין מטלני בני ישראל לחיליהון ואסתלק ענן יקרא מעילוי משכנא ונטלו: (כט) ואמר משה לחובב בר

רעואל

בעל הטורים

מלחמת גוג [עם השיבות]: שאלו אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה והרעותם בחצוצרות על שם רוע התרועה הארץ תרועם בשבט ברזל: (י) שמחתכם בגימ' גם ביום שבת. ובמועדיכם מלא וי"ו כנגד פסח עצרת ראש השנה יום הכפורים סכות שמיני עצרת: (יז) ויסע דגל מחנה יהודה בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ' שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאלו לא נסע [עיין מכות ד' י"א וברש"י ברכ']: (כה) מאסף ב' במס' הכא ואידך. ואין איש מאסף אותם הביתה בפלגש בגבעה (שופטים יט. יח). ואידך (ירמי' ט') וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט ועמלק היה הורג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: (כח) ויסעו ב' במסור' הכא ואידך. לצבאותם ויסעו. לומר מה שם היה מחנה אלהים על כל צבאותיהם אף כאן. ד"א ויסעו דהתם ראש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק דהתם לפי שיעקב ביער ע"ז מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ושכינה לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם ע"ז נסעו לאחור ולא

לפנים

יונתן

תמימים שלימים דוקא ולא בעלי מומים: (י) ברם סטנא מתערבב וכו' דייק אמאי לזכרון דכתיב גבי מועדים דאא"ב גבי מלחמה שפי' קאי אזכרון התרועה ול"ת זכרון הטוב שהתרועה יערבב השטן שלא יקטרג ואז יעלה זכרונם לטוב וזהו זכרון גם

דומה

רש"י

בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נושאי המקדש. נושאי דברים המוקדשי': והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרוני' היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנת. תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן (במדבר ב') כאשר יחנו כן יסעו. ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנת: (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) חבב. (ספרי) הוא יתרו שנאמר (שופטים ד') מבני

חובב

רמב"ן

שלא יקלך בנסיעות בראש השנה ויום הכפורים ועל הקרבן אבל הכוונה זו לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין: (יד) ועל צבאו נחשון בן עמינדב. לא ידעתי למה יזכיר בכאן שם נשיאי הדגלים שכבר הזכיר זה ואם תאמר לרמוז כי היו חיים כבר נרמז זה בפרשת הדגלים כי מיום המנין ועד עת המסע לא מת אחד מן הפקודים. אולי בא הכתוב לומר שגם בלכתם בדרך ילך הנשיא בראש לצבאו שיעשו מצותו ויהיה כמלך בגדוד ולא ילכו כצאן אשר אין להם רועה ולא שימנו להם אחר לזה כאשר יעשה משה ונלחמה: (יז) והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי. ומשמעות הכתובים בענין הזה כי אחרי נסוע דגל יהודה יתחילו בפרוק המשכן ותחלת פירוקו שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וזהו שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגו' כלומר בנסוע המחנה הראשון וכאשר ישלימו לכסות הארון וכל כלי הקודש של משא בני קהת יורידו הלוים המשכן כולו ויטענו על העגלות ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה והארון וכלי הקודש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ויהיה פי' ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שיסע אהל מועד וכל מחנה הלוים בתוך המחנות הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן והקהתי' נוסעי' בין דגל ראובן לדגל אפרים כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם שיקימו המשכן טרם בואם. אבל בברייתא של מלאכ' המשכן ראיתי כלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של יהודה תחלה שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו' תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בא בני קהת שנאמר ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופרקו את המוקדש וטענוהו בכתף שנאמר וכלה אהרן ובניו וגו'. ומצא כך פירושה תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופרקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן

תקעו

אבן עזרא

לשם: (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם. ששבתם מארץ אויב או נלחמתם באויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים [ס]ושבעת ימי חזקי"ה (ס"א חנוכה) שמחה. רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת [ע]התקיע' שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכוננו לבם לשם: (יא) בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב [פ]משנה: (יב) למסעיהם. כראוי שיסעו: וישכון הענן במדבר פארן. עוד [צ]אפרשנו וכן ויסעו [ק]בראשונה: (יז) והורד. הלוים יורידוהו: (כא) נושאי המקדש. הוא הארון: והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד בא והקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: (כה) מאסף. לפי הדגלים [ר]כי נפתלי הוא באחרונה: (כח) אלה מסעי בני ישראל. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר. ומצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן

את

פירוש על אבן עזרא

[ס]ע"ש הוא וצ"ל כימי פורים וחנוכה ושבעת ימים שמחה בימי חזקיה, כמ"ש ויעשו ז' ימים שמחה (ד"ה ב' ל' כ"ג). [ע]כן הוא בספרי. [פ]פחות עשרה ימים. [צ]פסוק ל"ג. [ק]יהושע ג"כ שם. [ר]כלומר קרא אותו מאסף לפי שהוא באחרונה מכל הדגלים וכשנוסע כאלו אוסף להקדים לפניו כל המחנות.

כמ"ש

ספורנו

(יא) בחדש השני בעשרים בחדש. אחר שעשו הטמאי' פסח שני בי"ד בחדש נעשו חצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למסע. והודיענו סדר

מסעם

פירוש רשב"ם

(כט) לחבב. הוא יתרו כדכתיב מבני חובב חותן משה:

כי

הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים | אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי | עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה | הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס ששי ׆ לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃

ובנחה

אונקלוס

דְּמֹשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ ל וַאֲמַר לֵהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵזֵיל׃ לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָן לָנָא חֲזֵיתָא בְּעֵינָךְ׃ לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵיל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ׃ לג וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ לד וַעֲנַן יְקָרָא דַּייָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ לה וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ וְיַעֲרְקוּן

בעלי

מסרה חתן, חסר וי"ו. נסעים, ח"ו. המקום, מלא. לכה, כך כ' בכ' וה"א. והטבנו, ב' וחסר. טוב, ב' על המלך. ל אם. ל' ואמרה כי אל אלכי. מולדתי. כולם מלא. לא תעזב, כולם חסר, אתנו, חסר חנתנו, ל' וחסר. דמ'. והיית, מלא. לעינים, ל. לב ייטיב, מלא. והטבנו, חסר. לג וארון, מלא. ברית ה', כ"ו ז"ך סי'. נסע, כולם חסר. לתור, כולם מלא. מנוחה, מלא. לד וענן, ל' וא' ענן ה'. עליהם, מלא. בנסעם, ב' ובאו'. לה נון הפוכה. ויהי, ב' בטעם תביר. בנסע, ח"ו דקרי ולא כ'. הארן. חסר. קומה, ג' בטעם מלרע ומלא ופסיק. ויפצו, ג' וחסר. איביך, ח"ו ומ"י. וינסו, חסר. משנאיך, מלא.

ת"א ויסעו מהר ה' שבת קיז תענית כט. ויהי בנסוע שבת קטו האלילים כל ידים טו עקרי' מב פכ"ח.

רש"י

חובב חותן משה ומה ת"ל (שמות ב) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נסעים אנחנו אל המקום. (ספרי) מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. (ספרי) אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: (לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחב' סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנתינו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותינו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו (בראשית לח) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם יט) כי על כן באו (שם לג) כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר (דברים י) ואהבתם את הגר: (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' (שופטים א): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים. הלכו ביום אחד שהיה הקדוש ברוך הוא חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים. (ספרי ב"ב י"ד) זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובי' במסעיהם ארבע' מארבע רוחות ואחד למעל' ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסוע הארן. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא (שבת קטו) בכל כתבי הקדש: קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא בויקהל: ויפוצו איביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפי': משנאך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר (תהלים פג) ומשנאיך נשאו ראש ומי

הם

ספורנו

משעה על ידי חצוצרות וסדר חצוצרות במקדש ובמלחמה. ובכן נעלה הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא העיר הראשונה בארץ ישראל שהיו פוגעים בבואו הדרך שהיה דרך המדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע: (ל) כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה: (לא) אל נא תעזב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו: כי על כן ידעת חנתנו במדבר. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה' בעיני יושבי כנען שיאמרו אלו ראו יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו. ובזה הסכי' משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בס' שופטים באמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה: (לג) דרך שלשת ימי'. עד ארץ ישראל כי אמנם בג' מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים כמו שאמר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגו' שמשם באו המרגלים בשובם כאמרו וישובו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו כתוב כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג' מסעות ממדבר סיני עד שם ושם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. באותם הג' ימים שהלכו באותן ג' מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניהם להטות הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כאשר עשה בני קהת לתור להם מנוחה חניה בטוחה במדבר הנורא: (לד) וענן ה' עליהם יומם. לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון מספיק לנחותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם: (לה) ויהי בנסע הארון. ללכת ולהכנס לארץ ישראל: קומה ה' ויפוצו אויביך. כי אמנם לולא שלחו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו יושבי

כנען

רעואל מדינאה חמוי דמשה נטלין אנחנא מיכא לאתרא דאמר יי יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארום יי מליל לאוטבא לגיורא על ישראל: (ל) ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: (לא) ואמר לא כדון תשבוק יתנא ארום בגין כן דידעתא כד הוינן שרן במדברא למידן ואליפת לנא עיסק דינא והוית חביב עלן כבבת עיננא: (לב) ויהי ארום תיזיל עמנא ויהי טבא ההוא דיוטב יי עמנא ונוטיב לך בפילוג ארעא: (לג) ונטלו מטורא דאתגלי עלוי איקר שכינתא דיי מהלך תלתא יומין וארון קיימא דיי מטייל קדמיהון תלתין ושית מילין הליך ביומא ההוא והוא הוה מידבר קדם משיריתא דישראל מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית משרוי: (לד) ועגן עיקר שכינתא דיי מטליל עליהון ביממא במטלהון מן משריתא: (לה) והוה כד הוה בעי למיטל ארונא הוה עננא מקפל וקאים ולא הוה נטיל עד רמשא הוה קאי בצלו מצלי ובעי רחמין מן קדם יי וכן אמר אתגלי כדון מימרא דיי בתקוף רוגזך ויתבדרון בעלי דבביהון דעמך ולא יהוי לסנאיהון ריגל למיקום קדמך:

בעל הטורים

לפניהם שהיה הענן הורג אותם ועמלק היה הורג בהם: (לב) והיה הטוב ההוא. ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו. והטבנו טוב הטוב ייטיב והטבנו בגימ' ביריחו: (לג) בנסעם ג' במסו' הכא ואידך בנסעם מקדם. מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו. עשה נונין הפוכין שהלכו להעביר שבעים שאומיופיקן כ' אם הירדן שהוא רוחב כ' אלא שמעאם גרם. טעם אחר לנונין הפוכים כדאי' בשבת מ' שאין זה מקומה וכתבם כאן להפסיק בין פורעניות ראשונה לפורעניות שניה ועשה נונין הפוכין לומר שמקומה לפני כ' פרשיות לפניה ואלו לא היו נונין הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר נו"ן פרשיות לפניה אם לפני כ' לאחריה לכך עשאום הפוכים לומר לפני כ' לפניה. והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הכא נון פרשיו' [ל"ע דליתי' רק מ"ח ועיין שבת קי"ז]: (לה) ויהי בנסוע וי' הי' לאומה בנסוע ויהי עולה ל"א שנלחם עם ל"א מלכים. בנסוע מלמד שהי' מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה'. בנסוע הארון. כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה ושיום הקדש: בנסוע באצב"ע שמאל בנסע באח"ב ב"ש שחח"ז

תהה

יונתן

דומה בזה ליום הזכרון שאז התקיעה בשביל זה כנודע: (כט) לאוטבא לגיורא דאל"כ אלי כי דשמא נתינה טעם הוא על והטבנו לך אלא הפי' שהשי"ת דבר טוב שיטיבו ישראל עם הגרים וק"ל: (לא) ואליפת לנא עיסק דינא וכו' וכדפירש"י הכי הוא בילקוט רמז תשע"ו ד"א והיית לנו לעינים אפילו אין דיינא אלא כל דבר שנתעלם מעיניו תהא מאיר עינינו שנאמר ואתה תחזה ואונקלוס שתרגם וגבורן דאתעבידו לנא חזיתא בעינך פי' שהי' לנו לעדות בפני האוה"ע מה שראית בעיניך האותות הגדולו' ויבאו ויקחו מוסר לכנוס תחת כנפי השכינה כך דעתו לפום ריהט' דמשמעו ועי' ברבינו בחיי היטב: (לג) תלתין ושית מילין יש מגיהין תלתין פרסאות ושית מיל ופי' דחשיב ו' יתרים שהארון באמצע המחנה הרי ו' מיל ומשה הלך לפניהם דרך שלשת יום היינו ל' פרסאות. והנה בילקוט רמז תשכ"ז בהדיא כתב מה ת"ל ויסעו מהר

רמב"ן

תקעו והריעו ותקעו שיסעו דגל אפרים ומקדימים בני קהת וטוענין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים למדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעו' ותכף נסיעת הדגל שאחריהם: (כט) ויאמר משה לחבב. כבר פירשתי כי חובב שם אדם שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר והנה משה אלה פניו ללכת עמהם. ואמר לו שתם והטבנו לך והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהיה לו נחלה בתוכם ועל כן לא היה חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארץ ותוליכנו הדרך אשר נעל' בה ומכל הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו נטיב לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם וכך אמרו בירושלמי בני קיני חותן משה מציאין וקירין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך: (לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. על דרך הפשט נסע הענן והלך לפניהם שלשת ימים והארון הולך אחרי הענן לפני העם ולא שכן במקום עד יום השלישי בערב ששכן הענן במדבר פארן ושם מקום טוב לתחנות'. וזה טעם לתור להם מנוח' ובשכון הענן הקימו המשכן והביאו שם הארון ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה: (לה) ויהי בנסע הארון. עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו. ולמה כתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש לשון רש"י. ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהולך להפסיק בה כי לא נזכר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון ולשון הגמ' שם פורענות שניי' ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה' ואמר רבי חנינא מלמד שסרו מאחרי ה' וכתב הרב בפירושיו שם בתוך שלשת ימים למסעם התאוו תאוה האספסוף להתרע' על הבשר כדי למרוד בה'. ואלו דברי תמה שהרי פורענות ויהי העם כמתאוננים כתובה ראשונה ושל תאוה שניה ושתיהן סמוכות אולי סבר הרב שנכתבו שלא כסדרן רמז על הראשונה באמרו מהר ה' כי שמחו מעת נסעם חשבו לעשות כן והפסיק וכתב את השניה ואמר כך חזר לראשונה ואין בזה טעם או ריח. אבל ענין המדרש הזה

אבן עזרא

את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותנו במדבר ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר [ש] שהוא בן נבוכדנצר והוא [ת] בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעה פנים לתורה: (ל) אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: (לא) אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם: (כט) לכה אתנו והיית לנו לעינים. לשראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים: וטעם (לא) ויאמר אל נא. וכבר אמר [א] לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתי' אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעי' חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימי' במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלש' ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו [אא] באיתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן [ב] נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמ' ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד [בב] אפרשנו. וטעם על פי יי' בהריע [ג] בחצוצרות: (לה) קומה יי'. כדרך בני אדם לעמוד להלחם: וטעם ויפוצו. כאשר יכלו שקמת לעשות מלחמה מיד יפולו אויביך: מלת משנאיך. והבנין [ד] הכבד הנוסף והנו"ן קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות לכפול

פירוש על אבן עזרא

[ש] כמ"ש יהב לנבוכדנצר אבוך (דניאל ה' י"ח) ואנת בריה בלשצר. [ת] ר"ל בן אויל מרודך בן נבוכדנצר. [א] כמ"ש לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל (פסוק כט) וזה עצמו. מ"ש והיה כי תלך עמנו וכו' והטבנו לך (פסוק לב'). [אא] כמ"ש וילכו ג' ימים (שמות ט"ו כ"ב). [ב] והארון היה רחוק מהם דרך ג' ימים. [בב] (להלן י"ב ט"ז). [ג] כאשר צוה השם. [ד] ר"ל פועל ויוצא לשלישי, והטעם שע"י מעשיהם הרעים ישנא השם אותם. בראשית

פירוש רשב"ם

(לא) כי על כן אשר ידעת. ונתת על לב צרכינו בחנותינו במדבר. וגם היית לנו עצה טובה כדכתיב וישמע יתרו. דוגמת עינים הייתי לעור: (לג) מהר יי'. כי עדיין לא זזו מכנגד הר חורב שהוא במדבר סיני זה לאחר שהוקם המשכן כמו שפירשתי למעלה. ומ"מ אצל הר סיני היו עד עתה: דרך שלשת ימים. הלכו עד שלשת ימים שלא חנו עד סוף שלשה ומפני טורח הדרך: (לה) קומה יי'. שהיה אז מסתלק שכינה מעל הכפרת:

לו ובנחה יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל: פ ז יא א ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער־בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה: ב ויצעק העם אל־משה ויתפלל משה אל־יהוה ותשקע האש: ג ויקרא שם־המקום ההוא תבערה כי־בערה בם אש יהוה: ד והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: ה זכרנו את־הדגה אשר־נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת־החציר ואת־הבצלים ואת־השומים: ו ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל־המן עינינו: ז והמן כזרע־גד הוא ועינו כעין הבדלח:

°ובנחו ק'

שטו

בעלי דבבך מן קדמך: לו ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבות אלפיא דישראל: א והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רגזה ודלקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: ב וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: ג וקרא שמא דאתרא ההוא דלקתא ארי דלקת בהון אשתא מן קדם יי: ד וערברבין די ביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן ייכלננא בסרא: ה דכירן נגחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי: ו וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ז ומנא כבר זרע גדא הוא וחזוה כחזו

בדלחא

מסרה לו ובנחה, חסר ו' וכ' ה"א. יאמר, חד מן פסק דספר'. שובה, ה' בטעם מלרע. רבבות, בטוף לבד וכן כלוי לקרלת, ובנחה. ישראל, נון הפוכה. יא א כמתאננים, ל' ומ"ו. רע, י' פתחין. באזני ה', ג'. ב ותשקע, ל' וח' תשקע בלב. ד והאספסף, ל' ומ"ו והוא חד מן מ"ה מילין כתבין א' במלעי' תיבותא ולא קרין. וישבו, חסר. יאכילנו, ב' וכ"כ וכל לי' חסר בתורה והוא חסר דחסר. ה הקשאים, ל' ומ"ו. האבטחים, חסר י"ק ול'. החציר, מלא. הבצלים, מלא. השומים, מלא דמלא ול'. ו ועתה, י"ח בטעם חביר. נפשנו, חסר. עינינו, כולם מלא דמלא. ז גד, ב'. כעין, מלא. הבדלח, ב' וחסר.

ת"א ובנחה יאמר יבמות סג בבא קמא פג. ויהי העם כמתאוננים שבת קיז. והאספסוף תענית כט ערכין ט'. זכרנו את יומא עה ס' הזוהר פ' בהר קיני. את הקשואים שם הסליליס כט. ועתה נפשנו יומא שם.

רש"י

הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה'. מנחה תרגמו לשון מרגוע וכן (ישעי' ל) בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות: (א) ויהי העם כמתאננים. (ספרי) אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר (שמות יז) מה אעשה לעם הזה ואומר (ירמי' יג) העם הזה הרע וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר (שמות ה) שלח עמי (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך: כמתאננים. אין מתאוננים אלא לשון עליל' מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד) כי תואנה הוא מבקש: רע באזני ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזנו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקציני' שבה' ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה. (ספרי) משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו לך ובקש עלי מאבא: ותשקע האש. (שם) שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: (ד) והאספסף. אלו ערב רב שנאספו אליהם בצאתם ממצרים: וישבו. (שם) גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' וא"ת אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר (שמות ה) ותבן לא ינתן לכם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (ספרי): את הקשאים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים להם' אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: הקשאים. הם קוקו"מברש בלעז: אבטיחים. בורי"קש: החציר. כרישין פורל"ש ותרגומו ית בוציניא וכו': (ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך

הוא

רמב"ן

הזה מלאו אותו בהגדה שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וזהו ויסעו מהר ה' שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה' וזו פורענות ראשונה והפסיק שלא יהיו שלש פורעניות סמוכות זו לזו ובמלאו מוחזקים בפורענות וקרא החטא פורענות אע"פ שלא אירע להם ממנו פורענות ושמא אלמלא חטאם זה היה מכניסם לארץ מיד: (יא) ויהי העם כמתאננים. אמר ר"א מגזרת און וכן מחשבות אונך שדברו דברי און. ואיננו נכון כי למה יכסה הכתוב על החטא ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות. והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהי' קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו מלשון מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו וכן בן אוני בן צערי ואנו ואבלו הדייגי' וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים כי היו מדברי' במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה

אבן עזרא

לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: (לו) ובנחה. בנוח הארון ונכתב בה"א כמו ה"א האכלה כי אותיות אהו"י מתחלפים: שובה יי'. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שבשטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יבא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלום והשקט כמו בשובה ונחת תושעון וכן שובה יי' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב. ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: (א) ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שארע שם: כמתאוננים. מגזרת און וכן מחשבות אונך: וטעם וישמע יי'. שדברו דברי און: ותאכל. מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מנהגו: (ב) ויצעק העם אל משה. בפיום: ותשקע האש. כטעם ותכבה ואין לו אחר: (ג) תבערה. עוד אפרשנו: (ד) והאספסף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו קרקר ממרמרו: וישבו ויבכו. אחר שמאוס:

[(לה) וַהֲוָה כַּד הֲוָה אֲרוֹנָא נָטֵל הֲוָה מֹשֶׁה קָאִים יְדוֹי בִּצְלוֹ וְאָמַר קוּם כְּעַן מֵימְרָא דַיְיָ בִּתְקוֹף חֵילָךְ וְיִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ וְיַעְרְקוּן שַׂנְאָךְ מִן קֳדָמָךְ:]

(לו) וְכַד הֲוָה בָּעֵי לְמִשְׁרֵי אֲרוֹנָא הֲוָה עֲנָנָא מְקַפֵּל וְקָאִים וְלָא הֲוָה פָּרִיס עַד דַּהֲוָה מֹשֶׁה קָאִים בִּצְלוֹ וּמְצַלֵּי וּבָעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וְכֵן אָמַר תּוּב כְּדוֹן מֵימְרָא דַיְיָ בְּרַחֲמָךְ טָבַיָּא וְדַבַּר יַת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרֵי אִיקַר שְׁכִינְתָּךְ בֵּינֵיהוֹן וְרַחֵם יַת רִיבְוָתָא דְּבֵית יַעֲקֹב מִנְיַן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל:

[(לט) וְכַד אֲרוֹנָא הֲוָה שָׁרֵי מֹשֶׁה זָקִיף יְדוֹי בִּצְלוֹי וְאָמַר הֱזוֹ כְּעַן מֵימְרָא דַיְיָ מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ וְתוּב עֲלָן בְּרַחֲמָךְ טָבַיָּא וּבָרִיךְ רִבְוָתָא וְאַסְגֵּי אַלְפַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:]

(א) וַהֲווֹ רַשִׁיעֵי עַמָּא כַּמִּצְטַעֲרִין מִתְרַעֲמִין וּמָגִיאָן בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אִישָׁא מְצַלְהֲבָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת מִן רַשִׁיעַיָּא דְּבִסְיָיפֵי מַשְׁרִיתָא דְּבֵית דָּן דַּהֲוָה פִּסְלָא עִמְּהוֹן: (ב) וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה דְּיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת אִישָׁתָא בְּאַתְרָהּ: (ג) וּקְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא דְּלֵיקְתָא אֲרוּם דְּלֵיקַת בְּהוֹן אִישָׁתָא מְצַלְהֲבָא מִן קֳדָם יְיָ: (ד) וְגִיּוֹרַיָּא דְּאִתְכַּנָּשׁוּ בֵּינֵיהוֹן שַׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא וְתָבוּ וּבְכוֹ בְּרַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ מַאן יֵיכְלִינָנָא בִּשְׂרָא: (ה) דְּכִירִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן בְּלָא תַפְקִידְתָּא יַת קַטּוּיָא וְיַת מְלַפְפוֹנַיָּא וְיַת בְּצַלַיָּא וְיַת תּוּמַיָּא:

[(ה) מִדְכַּרִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָן אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יַת קַטְיָא וְיַת מְלַפְפוֹנַיָּא וְיַת כַּרְתֵּיהּ וְיַת בְּצַלַיָּא וְיַת תּוּמַיָּא:]

(ו) וּכְדוֹן נַפְשָׁנָא מְנַגְּבָא לֵית כָּל מִדְּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא אֲנַן מִסְתַּכְּלִין כִּמְסַכֵּן דְּמוֹדִיק מְנִיסָא מִידַיָּא: (ז) חֲבִיל עַל עַמָּא דְּמֵיכְלֵיהוֹן לַחֲם שְׁמַיָּא וּמִתְרַעֲמִין דמנא

בעל הטורים

שעס"ז שהוא בגימ' בכבוד המרכב'. בנסע בגי' יעקב שדמו' יעקב אשר הוא חקוק בכס' הכבוד נוסע עמהם. (לו) ובנחה כתיב בה"א כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויה. בפסוק ויהי בנסע שתים עשר תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה. ובפסוק ובנחה יש בו ז' תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב ספר תורה בפני עצמו. ומתחיל בוי"ו ומסיים בלמ"ד על שם הליכות עולם לו. כל פרשה שיש בה כדי ללקט פ"ה אותיות כמו ויהי בנסוע מצילין אותו מפני הדליקה [עי' כ"ז שבת ד' קי"ו] לכך סמיך לו ותבער בם אש ה' לומר לך שמצילי' הפרש' שיש בה פ"ה אותיות מן האש ועל כן המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם: (א) בקצה המחנה בגימ' הקלינים: (ד) מי יאכילנו בשר אע"פ שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לשבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו

יונתן

מהר ה' מלמד שהלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל כדי שיכנס לארץ ישראל וא"ש: (א) והגיאן ביש וכו' פי' שהוגים ומתכוונים שתבא באזניו להשמיע רעשם כדפי' רש"י. דבסייפי בית דן פירוש כדמתרג' גם לעיל פרשת נשא שמחנה דן באחרונה נסעו וכן תרגם לעיל פרשת בשלח שהיה במחנה דן ע"ז ודייק הכי מדכתיב בקצה המחנה משמע לשון קץ וסוף והיינו דן דכתיב ביה מאסף לכל המחנות ומשום הפסל לא קלטן הענן: (ו) אנן מסתכיין כמסכן דמודיק מגיסא כי' פי' אל המן אנו מצפים כמסכן פי' כעני ורש: דמודיק פי' שמביט ומצפה אל הקערה דמתרגם מגיסתא או לפתיסי בפה שתרגומו מגושין דלחים ויהיה פי' מידיא מן הידים ופי' כעני המצפה מיד בעל הבית שיתן לו. וי"מ בע"א וגורסי' מדודי' ושאר גרסות ואתה הבחר: (ז) וכד הוה קליש י"ג קריש ופירשו כשהי' נקרש נראה כעין הבדולח וי"מ קליש כשהיה נוכן ומזומן לשון התקדשו למחר שנפרשה

רמב"ן

רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ונוכרסין מתאוננים ומתרעמים על ענינם ולכך אמר בשנייה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היה חטאם הראשון להתרעם על מסרון התאותיהם בו במדבר וישובו עוד לעשות כענין ההיא ולא לקחו מוסר על אש ההם שבערה בם: וטעם (ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה. למקום אשר ירדה האש בקצ' המחנה קראו כן ולא נסעו מן המחנה ההיא רק בחניה ההוא התאוו תאוה שלא היה להם חסרון קברות התאוה וקרא שם העיר או שם המקום קברות התאוה: (ד) וטעם והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה. שלא היה להם חסרון בדבר כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים טובים בטעם חשוב מאד כאשר יספר אבל שמשילו בנפשותם תאוה רעה כמתאוים לאכול הפחמים והעפר והמאכלים הנבאשים: ויאמרו מי יאכילנו בשר. כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקצתם מקנה ואכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היוקר אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר הנשכחות כי לא אכלו דגים מיום לאתם ממצרים

אבן עזרא

גם בני ישראל. [ס]עונש: (ה) הדגה. שם המין: חנם. בעל כאילו היה חנם: הקשואים. באל"ף תחת ה"א [צ]מקשה כמו ובעי תלואים [ק]וורדים כן: אבטיחים. ידוע מלשון קדר ואין לי ריע במקרא: החציר. הירקות שהם עשב השדה וכן הנעלמים הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמי אמר שהוא שם [ר]פרט גם הוא נכון: הבצלים והשומים. ידועים והם קרואים בלשון קדר: (ו) נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל. חסרנו כל דבר: עינינו. [ש]כי מן השמים ירד: (ז) והמן. ספר הכתוב חסרון דעת המתאוין כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט ופי' נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. סמוך כמו כטע [ת]שעשועיו. גד יש אומרים כסברתא [א]ויש אומרים חרדל מגזרת

פירוש על אבן עזרא

[ה](בראשית י"ב ג'). [ו](ישעיה ל' ט"ו). [ז](יחזקאל ע"ז ז'). [ח]ר"ל רבוי אלפים על אין מספר. [ט]על משקל פָּעֵל וי"ו עין הפעל בקבול. ובסמיכות ע"פ כח בחולם און, אוֹנֶךָ כמו מחשבות אונך (ירמיה ד' י"ד). [י]בסתר וזהו רע באזני ד'. שהוא לבדו שמע ויתעבר. לכן כפה הכתוב. על חטאם, והוא כמו ויעשו את הרע בעיני ד' (שופטים ו' א'). [כ]כמו ונקח מפריו ונאכל, ותחן גם לאישה עמה ויאכל, ופה הוא סמוך ונאכל מלעיל. [ל]ר"ל את. [מ](דברים ע' כ"ב). [נ](תהלים לח' י"א). [ס](איכה א' כ'). [ע]ר"ל וישובו שב אל האספסוף, ולפרש"י ז"ל שב אל ב"י. [פ]ר"ל בכו עמם גם ב"י. [צ]כמו במקשה (ישעיה ג' כ"ד) שרשו קשה. [ק](הושע י"א ז') שרשו תלה. [ר]כי א"ח כרתי. וכן הירושלמי כרתיא. [ש]ועיניהם למעלה מאי ירד. [ת](ישעיה ה' ז'). [א]בדרז"ל ויב"ע תרגום כזרע כוסבר חוור. איוב

ספורנו

כנען בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל: וינוסו משנאיך מפניך. פן יבואו ישראל להחרימם: (לו) שובה. שבי מנוסתך פה עמנו כענין זאת מנוחתי עדי עד. ואע"פ שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מנוחת שכינתך בתוכנו: ה' רבבות אלפי ישראל. כמו יי' לצבאות אלפי ישראל. כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין ע"ם) לא נקרא לצבאות אלא על שם לצבאות ישראל ואומר רבבות אלפי כענין רבותים אלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף: (א) כמתאוננים. על טורח הדרך לא מתאוננים בלבם באמת כי לא היתה אצלם שום סבה להויה לזה שיתאוננו אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות: (ג) ותשקע האש. נגד טבע האש למען יכירו שהיה פלא בלתי טבעי ולא היה אש טבעי שקרה אז באיזו סבה טבעית: (ד) וישובו ויבכו. חזרו להיות כמתאוננים לנסות ובכו עתה על שילאו ממצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: מי יאכילנו בשר. לנסות אם יכין שאר

פירוש רשב"ם

(א) ויהי העם כמתאננים. כמו שמצינו בפ' פרה ותקצר נפש העם בדרך: וידבר העם באלהים ובמשה. וארון ברית יי' נוסע לפניהם כל אותן שלשה ימים לתור להם מנוחה. כי הענן הולך על הארון: כמתאננים. מצטערים מטורח הדרך: (ז) והמן כזרע גד הוא. ומראהו כמראה הבדולח. כלומר נראה קשה ויבש ולכך היו אומרים ונפשנו יבשה. כאדם שאוכל חטים יבשים. וא"כ למה חרה אף של הקב"ה כאמור לפנינו. ועתה מפרש טעם של חרון אף שהרי כשטחנו ברחים או דכו במדוכה אז והיה טעמו כטעם לשד השמן. אז מתחלף טעמו שהיה מתחילה מתוק בצפיחית בדבשכותים ואגוזים קודם טחינה. אבל לאחר טחינה. או כתישה במכתשת אז והיה טעמו. נעשה טעמו כליחלות של שמן. ובשר שמן כמו שמן זתים ואגוזים לאחר טחינה. שנתחלף טעמו ולפיכך וישמע יי' ויחר אפו. שכשרוצים טוחנים אותם ונעשה כשמן. ואין מאכלם יבש. כאן כתיב והיה טעמו. שמתחלף טעמו הראשון. אבל בפ' בשלח כתוב וטעמו כצפיחית בדבש. שזה הוא טעמו קודם שיש בהם טעם שמן. לשד. כולו עיקר. כמו

ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ
דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ
עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃
ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד
הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ
וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃
יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ
לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃
יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־
אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ
בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃
יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה
כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר
וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי
לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד
מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־

ס חסר א׳

אראה

בְדִלְחָא׃ ח שָׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחֵין בְּרֵחְיָא אוֹ דְצָבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵהּ כִּטְעֵם דְּלִישׁ בִּמְשַׁחָא׃ ט וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית מַנָּא עֲלוֹהִי׃ י וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵהּ וּתְקֵיף רָגְזָא דַּייָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָא לָא אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מָטוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי׃ יב הַאַב אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין אִם בְּנַי אִנּוּן דְּאָמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתָקְפָּךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דִּי קַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתוֹהִי׃ יג מְנָן לִי בִּסְרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִּסְרָא וְנֵיכוֹל׃ יד לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדַי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃ טו וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵד לִי קַטְלַנִי כְּעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתִּי׃

ואמר

מסרה ח שטו, מלרע שלא כמנהג. ברחים, כל ל׳ צאו׳ חי״ק. דכו, ל׳. במדכה, ל׳ וח״ו. בפרור, מלא ג׳. עגות, חסר ו״ק ומלא תנין והג׳ רפי. טעמו, ד׳ וחד וטעמו. כטעם, ל׳. לשד, ל׳. ט על, ב׳. י בכה, חסר ו׳. למשפחתיו, ד׳ ח״ו ומ״י. לפתח, ל׳. אהלו, כ״כ בוי״ו. ובעיני, י׳. יא ויאמר וכו׳ ד׳. למה, המ״ם רפי לפי שהתיב׳ שאחריה מתחלת בא׳ מאותיות אה״ע. הרעת, ג׳ ודין לאוד חסר דחסר וחסר ה״א בסוף. לעבדך, ז׳. מצתי, ל׳ חסר א׳. בעיניך, מלא דמלא. לשום, כולם מלא. משא, ל׳ וחד ולא משא. יב האנכי, ב׳ חסר ומלרע. הריתי, ל׳ ומלא. ילדתיהו, חסר י״ק ומלא תנין ה׳ חסר בלי׳. שאהו, ב׳ וחסר. בחיקך, כל או׳ מלא י״ק וס״ה. האמן, ל׳ וחסר וחד ויהי אומן. הינק, ל׳ וחסר. לאבתיו, ח״ו ומ״י. יג לנו, הלמד דגושה מד״ד וכן ל׳ דבסמוך. ונאכלה, ל׳. יד לא, ז׳ ר״פ בפי׳. אוכל, מלא. לשאת, כ״ד. ממני, כ״ז. טו את, ג׳ לשון זכר. עשה, כולם חסר. הרג, ג׳ וחסר. מצאתי חן, ב׳ כי זבא משפחה וכל מגלה ד וכו׳ ושארא אם כא.

ת״א והמן כזרע גד שטו העם ולקטו שם. וטחנו שם. ובשלו שם. עגות שם. והיה טעמו שם. וברדת שם. וישמע משה שבת קל יומא פה. כאשר ישא סנהדרין ח.

רש״י

הוא משוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע קול״ייאנדר: בדלח. שם אבן טובה קרי״סטל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנ״ייר בלא עמל: וטחנו ברחים וגו׳. לא ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו (תהלים לב) נהפך לשדי בחרבוני קיץ והל״מד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פרשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא״א לומר לשד השמן לשון (דברים לב) וישמן ישורון שאם כן היה המ״ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ״ם עכשיו שהמ״ם נקוד פתח קטן והטעמ׳ תח׳ הש״ין לשון שמן הוא והש״ין הנקוד׳ בקמץ גדול והיה׳ נקוד׳ בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד״א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ׳ בדבש ותרגום של אונקלוס ׳דמתרג׳ דליש במשחא נוט׳ לפתרונו של דונש שהעיסה הנלוש׳ בשמן לחלוחית שמן יש בה: (י) בכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן (שמות לב) לך נחה את העם ואומר (שמות ו) ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבתיו. אתה אומר לי לשאתם בחקי: (טו) ואם ככה את עשה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב״ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון לשון

רמב״ן

וממצרים ועד הנה: וטעם אשר נאכל במצרים חנם. כפי פשוטו כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזי׳ במצודה ובמכמורות והיו נותנין להם מן הדגי׳ כמנהג כל פורשי מכמורת והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלי׳ והשומים במצרים הרבה מאד כי היא כגן הירק וכאשר היו חופרין לבן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים גבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות וזאת תלונות בני ישראל לא תלונות האספסוף והנה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר יזכיר: (ו) נפשנו יבשה. שהתאוה עבעם מרוב התאוות ויבשה לה כדברי אונקלוס או נפשנו יבשה כי אין לה כל לנהנא אותה כי המאכל מוליד הליחות בגוף וישיב הנפש כוס ואמר בלתי אל המן עינינו שאפילו המזון אשר אנו חיים בו איננו בידינו שתהיה נפשנו דשנה ושבע בו אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי בחולי יבא לנו והנה אין כל בלתי תוחלת המן אמר המשל הידוע איננו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וספר הכתוב כמה מעלות במן ואמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח וירוה ותהיה נפש אוכליו כגן רוה וכמוצא מים: (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה. על דעת אונקלוס כמו על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שכותן ומזמין ההריון יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם ובעלי הפשט אמרו בהפך שאנכי אמם שהיתי הרה בהם ויולדת וכן ותהר את מרים ואת משה שהרתה וילדה אותם או אנכי אביהם שילדתיהו כמו ויולד גם אביך זה ילדך וזולתם ואמר

כאשר

דמנא דמויה כזרע כוסבר חזור כד נחית מן שמיא וכד הוה קדיש חזויה הי כחזו בידלחא: (ח) חפסין רשיעי עמא ומלקטין וטחנין בריחותא ומן דהוה צבי הוה שחיק בדוכיתא ומבשלין ליה בלאפוסיא ועבדין מניה חררן והוי טעמיה כטעם ביזא די מסרבלא בשומנא:

[(ה) הוון שייטין עמא ומלקטין וטחנין ברחיותא או אדשין יתה במוכתשא הוון מבשלין יתה בלפדיא ועבדין יתה עוגין והוה טעמיה כטעם בישישין בדבש:]

(ט) וכד נחית טלא על משריתא בליליא הוה נחית מנא עלוי: (י) ושמע משה ית עמא בכן על קריבתא דמתאסרין להון גבר לתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: (יא) ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית טרחא דעמא הדין עלי: (יב) האנא עברית התשחשית במעיי ית כל עמא הדין אין בניי היגון דאמרת לי במצרים טעון טורחנהון בהילך היכמא דטען פדגוגא למינוקא עד זמן דימטון לארעא דקיימתא לאבהתהון:

[(יב) האנא עברית ית כל עמא האלין אין אנא ילידת יתהון ארום תימר לי סבול יתהון בחובך היך מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי:]

(יג) מנן לי בישרא למתן לכל עמא הדין ארום בכן עלי למימר הב לנא בשרא וניכול: (יד) לית אנא יכיל בלחודי למיטען לכל עמא הדין ארום יקיר הוא מני: (טו) ואין כדנן אנת עביד לי דתשבוק כל טרחיהון עלי קטולני

בעל הטורים

עמנו ולכן אמרו מי יאכילנו בשר: (ח) עממו ד' הכא ואידך שאכן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו על כן עמד טעמו בו (ירמי' מ"ח) וישנו את טעמו (ש"א כ"א) בשנותו את טעמו גבי דוד (תהלים לד) מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו ודור המדבר אעפ"י שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמן בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. (יא) ולמה לא מלאתי חן חסר אל"ף ואידך גבי איוב (איוב ב') ערום יצאתי חסר אלף לומר אם לא מלאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי: (יב) האמן חגין על הה"א שבחמשה דברים אב זוכה לבניו ואלו הן בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים. בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם. בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב חרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה חרעו לברכה. בחכמה שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך תשיממו לשרים בכל הארץ וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך. בשנים דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. (עתיו"ע מ"ע פ"ב דעדיות) וכשם שהוא זוכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתיב (ש"ב ג') יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם. זב פסק הכח שהזיבות מתשש הכח ומצורע תחת הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות ומחזיק בפלך צור שאין בו חכמה (אולי כוונו ע"ד שאחז"ל אין חכמה אשה אלא בפלך

יונתן

שבפרשה ז'. כוסבר חזור פי' היה עגול: (ח) חפסין רשיעי עמא וכו' וטחנין בריחותא כדאז"ל כתיב לחם וכתיב עוגות לחם לצדיקים ולבינונים ועוגות לרשעים ובאמת קרא כתיב עוגות לכן מתרגם על רשעים וחפסין לשון חיפוש שחפשו אחר עלילות: בלאפוסיא. והירושלמי מתרגם בלפדיא וי"מ שהוא לשון גמרא בפ' הפועלים ועבדו ליה שיתין לפדין וי"ג לפיין והוא כמו בה"י. בשישין בדבש פי' מעוגן ומטוגטש בו: ביזא כנראה שהוא תרגום של לשד השמן וכן רבה ביזאה. המסורבל בשומנא פי' מסובך שמן כמו קטון המסורבל: (יב) האנא עברית ברי"ש כל"ל מלשון עיבור והריון: דטען פדגוגא כדאיתא בב"ר ריש פרשתא והאיה אלגו אומן. אמון פדגוג והוא מפורש לעיל פ'

רמב"ן

כאשר ישא האומן את היונק כאב או האם ועל דעתו שכל עלילה באם וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו והזכיר כן כי האשה תסבול לעבר גדול שבנים בזכרם מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ואמר אומן כי הוא אומן לא אמנת: וטעם (יד) לא אוכל אנכי לבדי. לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יביא להם אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישככו מאתם וידברו על לבם בתלונותם ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם: וטעם (טו) ואם ככה את עושה לי. תשם כמו של משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני נא הרוג לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכנוי זאת כלפי מעלה הוא ועל דרך הפשט ונכון. הלשון הוא גם בזכר את כרוב ממשח הסוכך. ועל דרך האמת אם ככה את עושה לי במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' בם וכן ואת תדבר אלינו כנוי לאם הגדולה שתדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו וכן את כרוב ממשח בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין: וטעם הרגני נא הרוג. שתשלם עלי הורגי' בחרב כי טוב מותי אפילו בחרב אדם ומחיים בצער הזה.

אבן עזרא

מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי: (ח) שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: במדוכה. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: עגות. כמו ועשי עוגות: לשד. יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן [ב]ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר השד והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך [ג]לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו: (י) בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו. בפרהסיא: ובעיני משה רע. פעל עבר או תאר מלת היה: (יא) למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על [ד]הבא במסרה: ולמה לא מצתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח. ומלת מצתי חסרת א"לף ורבים כמו' כי אין תימה לחסרון המלך [ה]היו"א: (יב) הריתי. האני אמם: ילדתיהו. או אני אביהם כמו ילד את שלח: שאהו. עד [ו]יבואו אל האדמה: (יג) מאין. במ"ם [ז]שם מקום ובלא מ"ם [ח]כמו לא ונמלא מלת מן אחם [ט]מאין: (יד) כי כבד. פעל עבר כמו כי זקן ילחק או יחסר [י]הוא: את. לשון [כ]זכר ונקבה כמו לך גם [ל]לך ועמך ואתך [מ]ואתה לשון זכר לבדו: (טו) הרגני. כמו המיתני ויתכן שהוא כמו המיתני וכן ואנשיהם יהיו הרוגי מות בחוריהם מוכי חרב

פירוש על אבן עזרא

[ב](איוב כ"א כ"ג) הכלוי שאנן. [ג](תהלים לב' ד'). [ד]ר"ל מ"ש הרעת לשון עבר מפני שקרוב הדבר לבוא כי מכה בם אף ד' מאוד. [ה]ר"ל אותיות אהוי הם כמלך, אף שלא נראה כבודו במקומו מונח. ח"ש בחידתו. שאלו מלך ישראל וכו' ר"ל יהי"א בן נמשי. [ו]ר"ל אל האדמה דבוק לשאיהו בחיקך, [ז]כמו מאין אתם (בראשית כ"ע ד') בל"א (וואהער זייד איהר?). [ח]ר"ל הפך יש כמו היש ד' בקרבנו אם אין (בל"א ניכט). [ט](ישעיה מ"א כ"ד) בל"א (איהר זייד יא איין ניכטס). [י]כאלו כתוב כי כבד הוא ממני. [כ]בא"א את ובי"בע אנת, ועפ"כ הוא בה"א בסוף לזכר אתה ובלא ה"א לנקבה, ורד"ק ז"ל במכלול כ' הכלל אתה לזכר את לנקבה. ובא כן לזכר ב"ג מקומות עכ"ל ר"ל ואם כה את עושה לי, ואת תדבר אלינו (דברים ה' כ"ד). את כרוב ממשח (יחזקאל כח י"ד). [ל]בהפסק זכר ונקבה. [מ]כי בל"כ עמך אתך. ר"ל

ספורנו

אל נעמו כאשר העיד המסורה באמרו ויכנו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם: (יא) למה הרעות לעבדך. לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים ולמה לא מצתי חן בעיניך. כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: לשום את משא כל העם הזה עלי. וזה עשית כדי לנסים את משא כולם עלי כאלו לא היה לך מנהיג זולתי לפתות לשתפו עמי שיהיה טוב להם: (יב) האנכי הריתי. הנה האב יוכל להנהיג את בניו אע"פ שהם חלוקי הדעות וזה כי כולם חושבים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בו כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה בעדם: (יג) מאין לי בשר. הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם וא"כ כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאלו יש לאל ידי ושעל ידי בכיתם אעשה לרוצם אין זה אלא לנסות אם הנהגתי במלוכה ומה אשיג מאתך בעדם: (יד) לא אוכל אנכי לבדי. וצריך שתשתתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם: (טו) ואם ככה את

פירוש רשב"ם

כמו נהפך לשדי בחרבוני קיץ. נהפך לחלותו כיובש תאינים שנתייבשו: (ח) שטו. כמו משוט בארץ. שוטטו בחוצות ירושלים: (יב) ילדתיהו. ילד את אלמודד. הרי ילד את אחרים. לפיכך יאמר וירשתם אותם. ילדתיהו. שניהם בחירק. לפי שמפעל שלהם דומה כענין מפעיל אבל ישב

אֶרְאֶה בְּרָעָתִי: פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם
וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי
עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ
וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא
הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ: יח וְאֶל־
הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם
בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי
יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם
וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם: יט לֹא
יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא | חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא
עֶשְׂרִים יוֹם: כ עַד | חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־

מאסתם

טו ואמר יי למשה כנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אנון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך:
יז ואתגלי ואמליל עמך תמן וארבי מן רוחא דעלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך:
יח ולעמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בסרא ארי בכיתון קדם יי למימר מן יכלננא בסרא ארי טב לנא במצרים ויתן יי לכון בסרא ותיכלון:
יט לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עשרא יומין ולא עשרין יומין:
כ עד ירח יומין עד די תקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי דשכנתיה שרית

ביניכון

מסרה ברעתי, ל' והוא חד מן י"ח מלין ת"ס ועלש"י כאן ואיוב ל"ד. טז אספה, א' בסגול ולכן אין מתג והפ"א רפי. ושטריו, כולם חסר ו' ומ"י. עמך, י"ב בתו'. יז ואצלתי, ל'. עליהם, מלא. ולא תשא, ה'. יח למחר, ה'. כי, כ"ז בטעם אחר. בכיתם, מלא. באזני, ג'. יאכלנו, חסר דחסר והלמ"ד רפי. יט תאכלון, ל' וכ"כ מ"ו ומלא א' וכון סוף. יומים, ה' ב' חסר ג' מלא. כ עד, ז' במהפך. מאפכם, ג'. לזרא, ל' כתיב א'.

ת"א אספה לי שבעים איש יומא כח קדושין לב סנהדרין ח ודף ז. והתיצבו שם קדושין עו סנהדרין יז לו. וירדתי עקרים מג פיא. עד חדש ימים יומא עה תענית כט מגילה ה כתובות כז נזיר ה. ונשאו אתך קדושין עו סנהדרין יז לו.

רש"י

לשון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב (שמות כד) ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו (שם) ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי): (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנין: ולא תשא אתה לבדך. (ספרי) הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר (ירמיה יב) הקדישם ליום הרגה: (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו די תקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. (ספרי)

שתהיו

רמב"ן

הרב מלחמה וכן ופחי בהרוגי' האלה: (טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. כבר הזכירו רבותינו כי שבעים אומות הן בשבעים לשון ויש לכל אחת מזל ברקיע ושר למעלה כענין שנא' בדניאל ושר מלכות פרס וכתב אצל מלכי יון והוא שנא' יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמרו כי פרי החג ירמזו בהם ובפרקי רבי אליעזר אמר הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים ולוה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספ' הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחו' ולא יפלא מהם כל דבר וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל כי ראוי במספר השלם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון כי ישראל צבאות השם בארץ כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם בארץ כאשר היא שכינה בשמים והנה משה על גבי שבעים זקנים רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ וקבלו רבותינו כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול המפורש שבעים ושתים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם להסכים על ידם ואמר הכתוב עד מתי תשפטו עול כי יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא תיראו ממנו להטות המשפט כטעם העם המכעיסים אותי על פני ואמר עוד אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי נספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים תפולו וכאחד השרים של מעלה היית' ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים: (יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי. ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות וממנו הוא וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פי' הכתוב הדבור הזה מה היה כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אחרי כן מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם שהתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום אבל השם מדבר עם משה והאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעולם אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו. וזה טעם ואצלתי שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם ואין זה כענין שנאמר ונתת מהודך עליו כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה וכן על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ שנשאר אצלם מהלשכות התחתונות והתיכונות מהארץ שלא יאכלו העתיקי' מהנה בעליונות וכן ואל אצילי בני ישראל הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל באים

אצלם

קטולני כדון במיתותא דנייחון בה צדיקיא אין אשכחית רחמין קדמך ולא אחמי בבישותי: (טז) ואמר יי למשה כנוש לשמי שובעין גוברין זכאין מסבי ישראל דידעת דהינון הוו סבי עמא וסרכוי במצרים ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: (יז) ואתגלי באיקר שכינתי ואמליל עמך תמן וארבי מן רוח נבואה דעלך ואשוי עליהון ויטעינון עמך בטורחא דעמא ולא תטעון אנת בלחודך: (יח) ולות עמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בשרא ארום בכיתון קדם יי למימר מן יספיננא בישרא ארום טב לנא במצרים ויתן יי לכון בישרא ותיכלון: (יט) לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עשרה יומין ולא עשרין יומין: (כ) עד ירח יומי עד דתיפוק סריותא מנחיריכון ותהוי לכון לריחוק חולף דקצתון במימרא

דיי

°כי היה להם שליו כל לילה ע"כ בקשו דרך רעבתן

יונתן

פ' וישלח פרשה ל"ה פסוק ח': (יח) מן יספיננא בישרא פי' מלשון ספי לי כפורא

והוא

בעל הטורים

בפלך) ונופל בחרב קצר ימים. וחסר לחם זה עוני סתם העושר נמלא שהצדיק זוכה לבניו בחמשה דברים ומייב מחייב לבניו בחמשה דברים חילופם: (טז) אספה לי שבעים איש כנגד שבעים נפש שירדו למצרים וכנגד ע' אומות וכנגד שמות שיש להקב"ה ואלו הן א"ל. (אלי) (אלהי') יי'. (אדני) אחד. אדון. אדיר. אהיה. אמיץ. אמת. ארך אפים. אמכון שאין מוסר מלכותו לאחר. אמונה. אשכול הכופר. ברוך. בורא. גדול. גאה. גואל. גבור. דגול. היודע ועד. זוכר. חי. חסיד. חנון. חוקר. חסין. חכם. טוב. טהור עינים. ישר. יושב סתר יושב קדם סלה. כבוד. מסתתר. מולא. נשגב. גלה. נוצר חסד. נושא עון. נושא פשע. נושא חטאה. נוקם. נוטר (סלה) (נקה) (סלח) עליון. עופר. עזה. פודה. (פוקד). צור. צבי צבאות. קדוש. קנא. קרוב. רחום. רם. ראשון שלא קבל מלכותו מאחר. רב חסד. שומר. שופט. שלטון. שר. שוכן עד. שמים. תקיף. וע' שמות של ישראל ואלו הן. אשת נעורים. אילי הצדק. אלופים. אחים. אהובים. אום. אם. אישים. אפרים. אדירים. אלילים. אגוז. איומה. אגודה. בנים. (בני) אל חי. (בני) בכור. בחירים. בחי. ברה בעולה. גוי גדול. גן נעול. גל נעול. גפן. העמוסים: ונשואים. זרע קדש. חכמים. חוסים. ידידים. יקירים. ישראל. ישרון. ויעקב. יוסף. יהודים. ילדים. ידודים. כלה. כנה. כרם. כהנים. משרתים. מלכים מעין חתום. נחלה. נדיבים. נאוה. נער. נטע. סגולה. עליונים. עניים. עדה. עברים. עבדים. עמים. פדוים. פזורים. צאן. צדיקים. קדושים. קנוים. רבים. רכים. שבטי יה. תמימים. ע"כ (א"ה אולי צריך גם כאן להוסיף בני אברהם. בני יצחק) וע' שמות לירושלים: מגין על ה"א דאספה לומר לך שיהיו בקיאין והגירין בה' חומשי תורה: (יז) עמך בגימ' יהו דומין ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כי אני לא אבחרם ולא אתן מרותי עליהם כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת אנכי את כל העם הזה בחר לך מי שישא עמך ואתן מרותך עליהם לכן כתוב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי' הרוח מאת השם ולא מאצל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כאלו השני' בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרותי ונתן עליהם. (עי' בשפע על שער ג' פ"א): (כ) לזרא בא"ת ב"ש שמלאו בו כל מיני טעמים חוץ מאחד שהוא טעמו של לויתן (הגם שנם טעם קשואים כו' לא הי' בו כמ"ש ברש"י ובי"ר הביא עוד בשם הפסיקתא שהדברים הקשים לשכחה לא היו בו. מ"מ היו באפשרי להיות בו לאין מניקים או אלו לא הי' השכחה בעולם אבל

טעם

רמב"ן

אצלם. והמעתיקים מן הלשונות אמרו אצילות על יציאת כח מן הכחות אחת הבורא ומתפשט על הנבראים והאומרים בנפש האצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה. ואיננו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה והפרשה אבל הנותן על המקבל. ואונקלוס יעשה בו שני פנים תרגם כאן ואירבי וכן ואל אצילי ולרברבי ותרגם הלא אצלת לי ברכה שבקת נראה שדעתו באצילות שהוא ענין המשכה או מאציל הנותן על המקבל ויאמר בכאן אמשיך מאשר אצלך מן הרוח הנבואה ושמתי עליהם ואמר עוד על ההמשכה שימשוך הנותן אצלו מן הדבר הנתון וישאר עמו וזה טעם הלא אצלת לי ברכה שמשכת לי אצלך אחת מן הברכות לברכני בה ועל הכלל בזקנים כי אין נבואתם רק מן הרוח אשר ידבר במשה ותמנו הוא להם ולפיכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה משל למלך שמסר פרדס לשומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך נתתי לך הפרדס שלי לשמרו וכל פירות שמירתו נתתיו לך ועכשיו אתה אומר הבא עוד אחרים שישמרו עמי הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנתתי לך ומשם הם נוטלין שכרן כך אמר לו הקב"ה למשה אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתייחד אתה באותה השמירה ועכשיו אתה מבקש אחר תדע שמשלי אינן נוטלין כלום אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ואעפ"כ לא חסר משה כלום ע"כ במדרש. והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל מה שיוה השם לישראל ביד משה בדרכי שעתם והמקרים אשר יבא להם במדבר וזה טעם ונשאו אתך במשא העם כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם: (יט) לא יום אחד תאכלון. שיעורו לא יום אחד בלבד תאכלו ולא יומים בלבד וכמוהו לא אחד ולא שתים שאינם אחת ושנים בלבד. ועל דעתי האוכל והעושה דבר ימים רבים רצופים איננו נקרא אוכל ועושה יום אחד וכן האוכל שלשי' יום רצופי' איננו נקרא אוכל עשרים יום. או שיהיה האחד נמשך לא יום אחד תאכלו ולא יומיים ועשרה ועשרים יום אחרים רק חדש שלם והנה נתן להם תאותם בבשר ולא בדגים וירקות כי עיקר שאלתם אשר יבכו עליו תנה לנו בשר: וטעם (כ) עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא. שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל החדש לרוב תאוה על שיקוצו בו ויהיה להם לדבר נתעב וזר שאיננו נאכל. ועל דרך הפשט כן היה כי ביום הראשון הוכו מכה רבה וממנו העם המתאוים

תאוה

אבן עזרא

[י]המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך: ואל אראה. עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים: (טז) אספה לי. מלה [ס]זרה ויתכן שהיתה כן בעבור אות [ע]הגרון וכן ערכה לפני [פ]התילבה: ושוטריו. כי יש זקנים שאינו ביומים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: (יז) וירדתי. הכבוד יורד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר היא והמשל בנר: (יח) התקדשו. מגזרת לשבת ובגלוי לשון התקדש. וכן היקדש [צ]שהוא לשון טומאה: (יט) ולא יומים. כפל: חמשה ימים. כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה. כפל בשתי ידיו גם [ק]עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: (כ) חדש ימים. פירשתיו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים: וטעם מאפכם. כי הריח באף ויצא הריח [ר]ממנו ולא ימצא: לזרא. באלף תחת ה"א כמו קראן לי [רר]מרא כי אותיות אהו"י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר [ש]זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם

בו

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל קח נפשי ממני, כי לשון הריגה משמע ע"י אדם. [ס]כי היא מגזרת פֹּעַל וראוי להיות אֱסֹף, ובה"א נוסף אֶסְפָה. כמו זִמְרָה שָׁמְמָה. [ע]ר"ל שבא בסגול תמורת ק"מ להרחבת אות הגרון. [פ](איוב ל"ג ה') [צ]חגי ב' י"ב). [ק]כנגד האצבעות הידים והרגלים. [ר]ויצ"ע תרגום עד דתיפוק סריותא מנחיריכון. [רר](רות א' כ'): [ש]משורש זור כמו לא זרו מתאוותם (תהלים ע"ח ל').

ר"ל

ספורנו

את עושה לי. ואם אתה הולם מונע משלמות ההנהגה הראויה ממאתך ותכריחם ככה באופן אשר כהנהגת נקבה בשבילי ולכבודי ולא תשתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי: הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך. כדי שתוכל למנות אחרים שעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה כמו שאז"ל (שבת פ' במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד: ואל אראה ברעתי. ברעת חסרון ההנהגה המסובבת בגללי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (יז) ונשאו אתך. אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים יבטחו העם בהנהגתך בהאותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך: (כ) והיה לכם לזרא:

שתאכלו

פירוש רשב"ם

ישב שהוא בנוף האדם יאמר וישבתם. ישן וישנתם. כל דומיהן פתחין. וכן מן ירד וירדתם: (כ) עד אשר יצא מאפכם. כתרגום: למה זה יצאנו ממצרים. שאמרתם זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. ולפי שאתם כפויי טובה תלקו. ואילו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על

מאסתם את־יהוה אשר בקרבכם
ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו
ממצרים: כא ויאמר משה שש־מאות
אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו
ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו
חדש ימים: כב הצאן ובקר ישחט להם
ומצא להם אם את־כל־דגי הים יאסף
להם ומצא להם: פ כג ויאמר יהוה
אל־משה היד יהוה תקצר עתה תראה
היקרך דברי אם־לא: כד ויצא משה
וידבר אל־העם את דברי יהוה ויאסף
שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם
סביבת האהל: כה וירד יהוה | בענן
וידבר אליו ויאצל מן־הרוח אשר עליו
ויתן על־שבעים איש הזקנים ויהי
כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו:
כו וישארו שני־אנשים | במחנה שם האחד | אלדד ושם השני מידד ותנח
עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה: כז וירץ
הנער

אונקלוס

ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למא דנן נפקנא ממצרים:
כא ואמר משה שית מאה אלפין גברא רגלאה עמא די
אנא ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון ויכלון ירח יומין:
כב העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני
ימא יתכנשון להון היספקון להון: כג ואמר יי למשה
המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערענך פתגמי אם לא:
כד ונפק משה ומליל לעמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין
גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחור סחור למשכנא:
כה ואתגלי יי בעננא ומליל עמה ורבי מן רוחא די עלוהי
ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוחא
דנבואה ומתנבאין ולא פסקין: כו ואשתארו תרין גברין
במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת
עליהון רוחא דנבואה ואנון בכתיביא ולא נפקו למשכנא
ואתנביאו במשריתא: כז ורהט עולימא וחוי למשה ואמר
אלדד

מסרה זה, הזין בדגש מדין דחיק. יצאנו, מלא ה'. כא ויאמר, ב' בטעם בקיפרא וי' בטעם בפלוגי. להם, ה' דמטעין ביה ספרי. כב הצאן, ל' ורפי. יאסף, ע'. כג היד, ב'. היקרך, ל'. דברי, י"ג. אם לא, ז' ק"פ. כד את דברי וכו' ה'. ויאסף, כולם חסר. ויעמד, ד' וכל ד"ה דכוו' במ"ו. אתם, ח"ו. סביבת, מ"י ומ"ו. כה ויאצל, ל' ויתר אלף ונחה והיא מגוף שורש האלה ומ"ם במסורה יתיר לאו דוקא. כנוח, ב' ובחד ו'. עליהם, מלא. יספו, ל'. כו וישארו, ל' ול' ישארו. אנשים, פסיק. האחד. ד' בתורה ופסיק. אלדד, ב'. מידד, מלא. ותנח, ב' התבה. עלהם, חסר. והמה, ב' דוכים. בכתבים, כולם ח"ו ומ"י ופתח. האהלה, ח'.

ת"א ויאמר משה שש מאות סוטה יב. הצאן ובקר חולין יז כו. ויתנבאו ולא סנהדרין יז. וישארו שני אנשים שם עא.

רש"י

שהייתם מרחקין אותו יותר ממה שקרבת' ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את יי' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. (ספרי) זה אחד מארבעה דברים שהי' רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר וגו' הכל כמשמעו מי יספיק להם כענין שנאמר (ויקרא כה) ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או (במדבר כ) שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריב' היתה בגלוי לפיכך לא חסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו (שם י"ב) בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדול' כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכיל' זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עליל' לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דק' בקשנו ואם אתה נותן להם דק' יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצר' ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תרא' היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך מש' לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר (תהלי' עח) הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעי' איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. (ספרי) מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש
מי

ספורנו

שתאכלו ממנו עד שיוליד בכם מותר מחליא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע: למה זה יצאנו ממצרים. שהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד: (כא) שש מאות אלף רגלי. ויצטרך רב בשר להשביעם: ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. ואם כן יהיה הבשר שתתן להם רב מאד כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף. מכל מקום: (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל בלבבם הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם. כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (כג) היד ה' תקצר. מלמלא דרך שימאסו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם: עתה תראה היקרך דברי. תראה שיקרה זה שיאכלו מן הבשר בהמשכם בבחירתם אחר התענוג עד שיצא מאפם ויגאלו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל
כי

דיי דאיקר שכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוי למימר למא דנן נפקנא ממצרים: (כא) ואמר משה שית מאה אלפין גברין ריגליין עמא דאנא שרי בינידון ואנת אמרת ביסרא אתין להון וייכלון ירח יומין: (כב) העאנא דבעדב תורי דבנבט יתנכסון להון ויספקון להון אין ית כל נוני דימא רבא יתכנשון להון ויספקון להון: (כג) ואמר יי למשה האפשר דאית קדם יי מחסור כדון תחמי הארעינך פתגמי אין לא: (כד) ונפק משה ממשכן בית שכינתא ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי וכניש שובעין גוברין מסבי ישראל חזור חזור למשכנא: (כה) ואתגלי יי בענן עיקר שכינתא ומליל עמיה ורבי מן נבואה דעלוי ומשה לא חסר מדעם ויהב על שובעין גוברין סביא והוה כד שרת עלידון רוח נבואה ומתנבן ולא פסקין: (כו) ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד אלדד ושמיה דתניין מידד בנוי דאליצפן בר פרנך דילידת ליה יוכבד ברת לוי בזמן דפטרה עמרם גברה ואתנסיבת ליה עד דלא ילידת ית משה ושרת עלידון רוח נבואה אלדד הוה מתנבי ואמר הא משה מתכניש מן עלמא ויהושע בר נון משמש משריתא קאי מן בתריה ומדבר עמא בית ישראל ומעיל יתהון לארע כנענאי ומחסין יתה להון מידד הוה מתנבי ואמר הא סלוי סלקין מן ימא וחפיין כל משריתא דישראל ויהוי לעמא לתוקלא ברם תרידון כחדא מתנבן ואמרין הא מלכא סליק מן ארעא דמגוג בסוף יומיא ומכניש מלכין קטרי תגין ואפרכין לובשי שריונין וכל

עממיא ישתמעון ליה ומסדרין קרבא בארעא דישראל על בני גלותא ברם קודים איטימוס להון בשעת אניקין ומקטל כלהון ביקידת נשמתה בשלהובית אשתא דנפקא מתחות כורסי יקרא ונפלין פגריהון על טוריא דארעא דישראל וייתון כל חיות ברא וציפרי שמיא ויכלון נושמידון ומבתר כדין ייחון כל מתיא דישראל ויתפנקון מן טורא דאצטנע להון מן שירויא ויקבלו אגר עובדיהון והינון הוון מן סביא דסליקון בפטיקיא כתוביא ולא נפקו למשכנא דאישתמרו למערוק מן רבנותא ואתנביו במשריתא:

נ(כו) ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתניינא מידד ושרת עליהון רוח קודשא אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספרהון דישראל מתכניש מגון עלמא ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן בתריה: מידד מתנבא ואמר הא סלוון סליק מן ימא והוי תקלא לבני ישראל ותרויהון הויין מתנביין בחדא ואמרי בסוף עקב יומיא גוג ומגוג וחילותיה סלקין לירושלם ובידוי דמלכא משיחא אינון נפלין ושובעא שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני זייניהון לחורשא לא יפקון ואילן לא יקוצון ואנון הוו משובעתי חכימיא ולא נפקו שובעתי חכימיא מן משכנא עד אלדד ומידד מתנבן במשריתא:]

(כז) ורהט טליא חד ותני למשה ואמר אלדד ומידד מתנביין הכין במשריתא:

ואתיב

בעל הטורים

פעם לויםן לא היי באספרי מסו׳ עין לא רלאה) לזרא בגי׳ לאולי מעים: (כב) אם אם כל דגי הים יאסף להם פי׳ ימית להם לטון ויגוע וימת ויאסף וזה הוא באסיפה בעלמא סגי להו: (כה) כנוח ב׳ במסרה הכא ואידך (יהושע ג׳) כנוח כפות כגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון. (כו) ותנח ב׳ במסרה

נפרשת

יונתן

והוא דרך הלעגה דרכו של רעבתן: (כב) העגה דבעדב ותורי דבנבט פי׳ הערוך כי תרגום של קדר נבט וכ״ל לאן ותורי דקדר וערב: (כו) ברם תרויהון כחדא מתנבאין על גוג וכו׳ הכין הוא בפ״ק דסנהדרין אמר רב נחמן על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים ומשמע להו הכי ממשובת משה ומי יתן כל עם ה׳ נביאים וגם (שגם) מקלא עניינים עוביס היו מתנבאים: איטימוס כבר מפורש שהוא לשון סויי ומזומן. דאישתמרו למערוק מן רבנותא הוא דעת ר״ש שאומר במחנה כשמייכו אלדד ומידד כשאמר הקב״ה אספה לי שבעים איש אמרו אין אנו ראויין לגדולה ומ״ש שהיו בני פרנך שם בפרקי דר״א משמע הכי שהוא מיוכבד לאחר מיתת עמרם וכן פירש״י בב״ה ובתנחומא משמע שלא היו אחים כלל ואלדד היה בן

כפלון

רמב״ן

תחלה הם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הזכירו תחלה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אכלו יאכלו ממנו חדש ימים: והיה לכם לזרא. שזרקו האומרים אשר כשאמרו להם מן השלו וכן אמר המזמור וימטר עליהם כעפר שאר ויאכלו וישבעו מאד. ותאותם יבא להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם וגו׳ ואף ה׳ עלה וגו׳ כי קצת׳ אכלו וישבעו מאד ובעלי התאוה לא נפרדו מתאותם כלל כי בעוד אכלם בפיהם עלה בהם אף ה׳. ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא כאותין ללשון הכתוב בעבור שאמר עתה תראה היקרך דברי אם לא ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל הענין בעצמו תמה כמו שאמר רבי שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו. ור״א תירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו. וגם זה איננו נכון בעיני כי כבר עשה עמהם כזה בשלו ראשון וכן במים ובמן כי כולם על תלונות׳ נתנו להם. והנכון אללי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה גמורה והנה אין בנסי׳ רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין אבל עתה כשאמר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא ידע משה רבינו שלא יהיה אות מאת השם לברכות להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני עומד לפניך שם על הצור אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו הענין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך ועל כן שאל בתמיה מה יעשה להם כדרך כל הארץ אם ישחט להם צאן ובקר מכל סביבותיהם לא יספיק להם ואם יאסף להם כל דגי הים אשר במקום ההוא הקרוב להם לא יספיק להם והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים וזה טעם היקרך דברי אם לא. ואמר היד ה׳ תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר ה׳ הממני יפלא כל דבר כי לא יעשה זה במופת וכן היה שנסע רוח מאת השם כמנהגו של עולם לא רוח יש חזק מאד ולא

רום

אבן עזרא

בו: (כא) שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר [ת]הספחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים אים הומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשוב׳ שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: (כג) היד יי׳ תקצר. ולא אדע למה סגרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: (כב) ומצא להם. כדברי המתרגם [אא]ארמית ומה נכבד דרש קדמונינו [ב]במלת ישחט על הבהמ׳ ויאסף על הדג: (כג) היקרך. כמו ויקר [ג]מקרה: (כד) ויצא משה. מאהל [ד]מועד: (כה) ויאצל. על דעתי מהבנין הכבד [ה]הנוסף: וי״ו ויתנבאו כפ״א רפא [ו]בלשון ישמעאל: ולא יספו. פעם שנית וכן [ז]קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד [ח]לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז״ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השני׳ וזה נכון: (כו) והמה בכתבים. בתחלה: ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד: (כז) וירץ הנער. בה״א הוא הנודע לשרת

מסה

פירוש על אבן עזרא

[ת]ר״ל המספרים ממספר תר״ג אלף שהם ג׳ אלפים ותק״ל. אי י״א שמשה לא ידע שיבא השלו רק השם הוליכה בטבע כדי להמית לרשעים בעבור שיש בעורקי השלו למי שיאכל יותר מדאי כדמות סם המות והעד שאמר עד אשר יצא מאפכם ע״כ. וי״א כי היו במדבר נעדרי התענוגים הפך בהיותם במצרים. וע״י כן השלו היה להם לזרא: [אא]היספקון להון. [ב](בחולין דף כ״ז ע״ב). [ג](רות ב׳ ג׳). [ד]ששם דבר השם עמו, [ה]ר״ל מבנין הפעיל בנוח האלף והי׳ ראוי להיות ויאציל. [ו]שהוא כמו אז ופי׳ כאשר נח עליהם הרוח אז התנבאו. [ז](דברים ה׳ י״ט). [ח](בראשית ל״ח כ״ו).

במסקל

פירוש רשב״ם

יציאת מצרים לא הייתם לוקים כל כך כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו: (כא) ויאמר משה שש מאות אלף וגו׳. צריך לפרש זה דוגמא שפירשתי לא יוכל העם לעלות אל הר סיני. אף כאן משה היה מתיירא על מה שאמר הקב״ה ואכלו חדש ימים וגם אמר והיה לכם לזרא ושאל מן הקב״ה אתה אמרת שיאכלו חדש ימים והלא שש מאות אלף רגלי לבד הנשים והטף והלא כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש ימים והיאך תקיים זה הדבר. או תכלה אותם וישארו מעט. ויסתפקו עד חדש שהרי אמרת והיה לכם לזרא או תעשה להם נסים להביא להם בשר ממקום

אחר

הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד
מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה: כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־
נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי
מֹשֶׁה כְּלָאֵם: כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא
אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים
כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם: שביעי
ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל: לא וְרוּחַ נָסַע ׀ מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז
שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ
יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה
וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ: לב וַיָּקָם הָעָם
כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם
הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט
אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם
שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה: לג הַבָּשָׂר
עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה
חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם מַכָּה רַבָּה
מְאֹד: לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים: לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה
נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת: פ יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־
אדות

אונקלוס

אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִין בְּמַשְׁרִיתָא: כח וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר
נוּן מְשַׁמְּשָׁנֵהּ דְּמשֶׁה מֵעוּלֵימוּתֵיהּ וַאֲמַר רִבּוֹנִי משֶׁה אֱסַרְנוּן:
כט וַאֲמַר לֵהּ משֶׁה הֲקִנְאָתִי אַתְּ מְקַנֵּי לִי רְעֵינָא פּוֹן וִיהוֹן
כָּל עַמָּא דַיְיָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יָת רוּחָא דִנְבוּאֲתֵהּ עֲלֵיהוֹן:
ל וְאִתְכְּנֵשׁ משֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל: לא וְרוּחָא
נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא
כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא
וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא: לב וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא
הַהוּא וְכָל לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יָת שְׂלָיו דְּאַזְעַר
כְּנַשׁ עַסְרָא דְגוֹרִין וּשְׁטַחוּ לְהוֹן מַשְׁטִיחִין סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא:
לג בִּסְרָא עַד כְּעַן בֵּין שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא פְסַק וְרוּגְזָא דַיְיָ תְּקֵיף בְּעַמָּא
וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי לַחֲדָא: לד וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא
קִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן קְבַרוּ יָת עַמָּא דְשָׁאִילוּ: לה מִקִּבְרֵי
דִמְשַׁאֲלֵי נְטָלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת: א וּמַלֵּלַת
מרים

מסרה כז ויאמר, ע' בתורה. אלדד, ב' והדלית דגושה. ומידד, ל' וא' מידד ומלא. מתנבאים, מלא. כח יהושע, כולם מלא ו"ק וח"ס דקרי במ"א שהוא מלא תרין ווי"ן. בן, ח"י. נון. מ"ו. משרת, ב'. מבחריו, ל' וחסר. ויאמר, בפתח לסבת האתנח. אדני, חסר. כלאם, ל'. כט נביאים, ג' מלא דמלא. רוחו, מלא. עליהם, מלא. ל ויאסף, ב' ר"פ כל איש ישראל. לא ויגז, ב' בתרי פי'. ויטש, חסר. כדרך, ב' כל הארץ. וכדרך, ל'. סביבות, ב' מלא דמלא. וכאמתים, ל'. על פני, ה' חסר כל. לב כל כל, וכל וכל. וכל, ל' וחד כל יום. ויאספו, י' פתחי'. השלו, השליו ק'. הממעיט, מלא. חמרים, ג' וא' מלא. שטוח, חד ו' כתיב וקרי. סביבות, ב' ומלא בתורה. וכל קרי' במ"א אלישע. לג עודנו, כולם מלא. שניהם, חסר י"ק ומלא חנין. רבה, ה'. מאד, חסר. לד ויקרא, ד'. קברות, ב' מלא. המתאוים, מלא. לה מקברות, ב' מלא. חצרות, מלא. בחצרות, מלא.

ת"א מתנבאים שם. ויען יהושע עירובין סג סנהדרין יז. ומי יתן כל עם ה' נביאים שם. ורוח נסע מליצא פו. ויאספו את השליו חולין כז. וישטחו להם יומא עה הבשר עודנו שם.

רש"י

מי שעלה בידו חלק א"ל לא המקום חפץ בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. (סנהדרין ו) הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם: (ספרי) ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפר"מנט בלעז אוחז בעובי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך ואז לכלם (תהלים לט) יצבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביא עליה' פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפריח וכן (תהלים צ) כי גז חיש וכן (נחום א) נגוזו ועבר: ויטוש. ויפשט כמו (שמואל א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (יחזקאל כט) ונטשתיך המדברה: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגבי' ולא לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: (א) ותדבר. (ספרי) אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמיר' בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר (בראשית יט) ויאמר אל נא אחי תרעו (במדבר יב) ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. (ספרי) היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב ומנין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמע' צפור' אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגיד' לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכשית. (שם) מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי: כשית. בגמ' יפת מראה: על אדות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כשית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביפי' ואינ' נאה במעשיה ולא ביופיה
אבל

ספורנו

כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה: (כח) אדני משה כלאם. חשש שלא יצאו האהבה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (כט) כי יתן ה' את רוחו עליהם. בלתי אצילות מאתי: (לא) מן הים. מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלוים את הים מקצות הדרום: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים. כי כלם היו מאמינים לאכול משם הרבה מאד: (לג) הבשר עודנו בין שניהם. שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו: טרם יכרת. שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו: ויך ה' בעם. במתאוים משם שאלו הבשר לנסות ולקו בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאוים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים ושם בכו בקלייהם כאמרו והיה לכם לזרא: (לה) ויהיו בחצרות. שהו שם איזה זמן כמו ויהיו שם כעשר שנים. ויהיו שם כחצר נוי ה'. אמר כי בלותו הזמן שהתעכבו שם קרם
שדברם

יונתן בן עזיאל

(כח) ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה ואמר רבוני משה בעי רחמין מן קדם יי וכלי מנהון רוח נבואתא: (כט) ואמר ליה משה המן בגלל דאתנבו עלי דאנא מתכניש מן עלמא ואנת משמש מן בתריי אנת מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביין ארום יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: (ל) ואתכנש משה למשריתא הוא וכל סבי ישראל: (לא) ורוחא דעלעולא נפקת ונטלת ברוגזא מן קדם יי ובעא למשטפיה לעלמא אילולי זכותא דמשה ואהרן ונתיב בימא רבא ואפרח שלוי מן ימא רבא ושרא על דין דזער במשריתא כמהלך יומא לציפונא וכמהלך יומא לדרומא וכרום תרתין אמין הוה פרח על אנפי ארעא והוו מהלכין בהון עד פרתהון מטול דלא ילעון בזמן מכנשהון יתהון: (לב) וקמו מחסרי הימנותא די בעמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית סלוי דקטיע ודהגיר כניש עשרא כרוין ושטחו להון משטיחין חזרנות משריתא:

[(לב) עשר כורין:]

(לג) רשיעיא הוו אכלין מן בשרא ולמן דיהבית להון לא הוו מברכין בשרא עד כדון הוה ביני ככיהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף ברשעי עמא וקטיל יי בעמא קטול סגי לחדא: (לד) וקרא ית שום אתרא ההוא קברי דמשיילי בשרא ארום תמן קברו ית עמא דשיילו בשרא: (לה) ומן קברי דמשיילי בשרא נטלו עמא לחצרות והוון בחצרות: (א) ואשתעיו מרים ואהרן במשה פתגמין דלא מהגנין על עיסק אתתא כושייתא דאסבוהי כושאי למשה במיערקיה מן קדם פרעה ורחקה ארום לאיתא אסבוהי ית מלכתא דכוש ורחיק מנה:

[(א) ואשתעו מרים ואהרן במשה על עיסק איתא כושייתא דנסיב והא לא איתא

שהיה יורד להם השליו כל יום כמאמר ויהי בערב ותעל השליו רק היה בצמצום

בעל הטורים

בפרשה כח (וע"ש מ"ש רבינו): (כז) מתנבאים. שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ. מתנבאים (קרי ביה מת נביאים. מתנבאים) נוטריקון משה תנוח נפשו בגן אלהים יהושע מכניס: (לא) ויגז ב' במסורה הכא ואידך ויגז ראשו. באיוב (א) זה הוא שיש במדרש יותר ממה שהרג בהם השלו על ידי אכילה הרג בהם על ידי ירידה ונפילה שנפל על ראשם כמה שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו. כתיב שלוים וקרי (שלוים) (סלוים) שלוים לצדיקים (ושלוים) (וסלוים) לרשעים שהי' להם כקוצי' (עי' יומא ד' ע"ה): (לד) המתאוים ב' הכא ואידך הוי המתאוים. למה כי

יונתן

כסלון ומידד היה בן שפט: (כח) בעי רחמים וכלי נבואתא כי הוא מפרש כלאם מניעה: (לא) ורוחא דעלעולא פי' רוח סערה כ"כ התרגום במקום אחר. ובעא למשטפיה עלמא במדרז"ל וישטחו מלמד שנתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה וניצולו בזכות משה: עד פרתהון פי' עד טיבוריהון כדי שלא יטריחו כדפירש"י: (לב) דקטיע ודהגיר כדפי' רש"י ונ"ל ה"א הממעיט אלא המונע הן הקופים קטועים חגרים (כגנו מאה כור): עשרה כורין פי' עשרה כרי מעייני גל של תבואה: (לג) לא הוו מברכין לשון גמרא דמלברא. כך ופי' אכילה ובליעה וק"ל: (א) דאסבוהי כושאי במערקיה כל זה מביא הילקוט פרשת במות נד"ה של משה במלך מ' שנה בכוש ולא קרב

רמב"ן

רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים אבל רוח סתם כנהוגים ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חידוש מטבעו של עולם ועוד שכבר היה להם כן ולא חדש עתה רק שיהיו שלוים רבים מאד. (כח) אדני משה כלאם. הטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתנבאים עמו באהל מועד והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כממרי' בדבריו ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם והנה צריכין לשומם בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעליו מי יתן ויהיה זה בכל העם. אבל מדברי רבותינו נראה כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים כך אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסקי שלו אמאי כלאם דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו וכן למאן דאמר על גוג ומגוג נתנבאו וכך הזכירו עוד בענין דבורה במסכת מגלה ומשה אמ' כי הוא הרב שמשל על כבודו ומתאוה ושמח בכך. ובתרגום ירושלמי ראיתי שאמר בכלאם מנע מנהון רוח קודשא עשאו מלשון הנה שפתי לא אכלא לא תכלא רחמך ממני. וטעם הענין כי חשב יהושע מפני שהם בכתובים הם מתנבאים כי נאצל רוח משה על כל הכתובים שעל כולם נתכוון ולכן אמר לו אין נכון שיתנבאו הם במחנה שלא הקיימו דבר ה' שצוה ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך והנה נראה לשומעין שאין נבואת כולם מאצילות הרוח אשר עליך ורצוי לאדוני להתכוון ברוח האלהים להשיבו אליך לבל יאצל ממך רק לעומדי' לפניך בדבר ה' כי בעבור שנתכוונת בתפלה על כל הכתובים היה מהודך עליהם ואם תתכוין עתה להשיבה מהם תבוא על העומדים לפניך בלבד כדבר ה' ומשה אמר שלא יקנא לו כי

אבן עזרא

משה הוא ויהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: (כח) משחוריו. יש אומרים שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדקדקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא ומהמובחרי' לשרת משה כי אחרים יש כמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנ' ופעם לא תשתנה וכן מלת סריס אולי הם שני משקלים: כלאם. כתחת הלמ"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו: (כט) ונפתחה ה"א המקנא. והיה ראוי להיותו בשוא ונפתח ובעבור היותו תחת המ"ם שוא נע ושני שוא' נעים לא יתחברו לעול': ומלת מי יתן. כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: (ל) ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (לא) ורוח נסע. יום שני: ויגז. כרת כמו גזי נזרך ונגזרתו גז ואלך: וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כחול והנה גזז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: וישש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לעוף וכן והנה נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה. בלבד גם הטעם שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל: (לב) וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בניינים: (לג) מכה רבה. דבר היה: (לד) ויקרא. הקורא או משה: קברו. הקוברים כמו ויאמר ליוסף: (לה) נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה: וטעם ויהיו בחצרות. דבק עם ותדבר מרים כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: (א) ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן הסכים או החרים על כן נענש: וטעם ותדבר. עם ב"ת דרך גלוי כמו וידבר העם באלהים

פירוש על אבן עזרא

כי מלינו ויבחר מכל בחורי ישראל (ש"ב י' ע') בית בשו"א. בחורים וגם בחולם הבית בפת"ח. וכן מלת סרים כמו סריסי המלך סריסי פרעה. ר"ל פעול. פעיל. שהיה ראוי להנקד כלאם הלמ"ד בשוא. ובא בקמץ להרחבת אות הגרון. כאשר לוה התקדשו למחר. (ירמיה ז' כ"ט) (דברים י"ח ד'). (מ"ב ד' ל"ד) שרשו חמם, כן ויגז שרשו גזז. (ש"א ל' ע"ז). (תהלים פ"ח י'). צ"ל וישטחו מבנין הקל. ושטחתי מבנין הדגש. והטעם לא נסע עד האסף מרים. בנזיפה שנאמר ויחר אף ה' בם כלל את שניהם בחרון אף וכ"מ שנאמר חרון אף עושה רושם והנה מרים שהתחלה בלשון הרע נתפרסם עונשה. אבל באהרן לא נתפרסם מפני כבודו. כמו

פירוש רשב"ם

אהר: (כו) בכתבים. שנכתבו לצאת אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה כמפורש בסנהדרין: (כח) מבחוריו. מנעוריו כמו בחרותיך. אבל על כן על בחוריו לא ישמח ה'. הם האנשים הנקראים בחורים: כלאים. כמו ויכלא הגשם. אוסרם ומונעם מן השוק ותנם בבית הכלא. א"א ה"ע נורם לומר כלאם. כמו שמענו אדני. ימצאהו בארץ מדבר: (לה) מקברות התאוה נסעו העם חצרות. כלומר נתעכבו שם עד האסף מרים. ולכך האריך בלשונו ויהיו שם בחצרות. לומר ויהיו בחצרות. ומדרש אגדה בספרי בסוף הפרשה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו. ומסופ"ק לרבו'תי. ונשאלתי עליה בפירוש. ופירשתיו הדרשה. כי זו אנו למידין מתחלת הפרשה שכתוב בה מקברות התאוה נסעו העם חצרות. ויהיו בחצרות. ועל פסוק זה כתיב בספרי זה היה בשעה שנצטרעה מרים וסוף דבר חוזר וסיימו בפסוק האחרון של פרשה ואחר נסעו העם מחצרות וכי שתי חצרות היו וכו' ופסוק זה הוא נדרש מקברות התאוה נסעו העם ויהיו בחצרות. כשאר כל מסעות והניות שכתוב בהן ויסעו ויחנו. אלא מקברות התאוה נסעו העם חצרות. משמע כי העם נסעו מחצרות ואח"כ ויהיו בחצרות שחזרו לאחוריהם בחצרות

אֹד֛וֹת הָאִשָּׁ֥ה הַכֻּשִׁ֖ית אֲשֶׁ֣ר לָקָ֑ח כִּֽי־
אִשָּׁ֥ה כֻשִׁ֖ית לָקָֽח׃ ב וַיֹּאמְר֗וּ הֲרַ֤ק אַךְ־
בְּמֹשֶׁה֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה הֲלֹ֖א גַּם־בָּ֣נוּ דִבֵּ֑ר
וַיִּשְׁמַ֖ע יְהוָֽה׃ ג וְהָאִ֥ישׁ מֹשֶׁ֖ה עָנָ֣ו מְאֹ֑ד
מִכֹּל֙ הָֽאָדָ֔ם אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ס
ד וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה פִּתְאֹ֗ם אֶל־מֹשֶׁ֤ה וְאֶֽל־
אַהֲרֹן֙ וְאֶל־מִרְיָ֔ם צְא֥וּ שְׁלָשְׁתְּכֶ֖ם אֶל־
אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַיֵּצְא֖וּ שְׁלָשְׁתָּֽם׃ ה וַיֵּ֤רֶד
יְהוָה֙ בְּעַמּ֣וּד עָנָ֔ן וַֽיַּעֲמֹ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל
וַיִּקְרָא֙ אַהֲרֹ֣ן וּמִרְיָ֔ם וַיֵּצְא֖וּ שְׁנֵיהֶֽם׃
ו וַיֹּ֖אמֶר שִׁמְעוּ־נָ֣א דְבָרָ֑י אִם־יִֽהְיֶה֙
נְבִ֣יאֲכֶ֔ם יְהוָ֗ה בַּמַּרְאָה֙ אֵלָ֣יו אֶתְוַדָּ֔ע
בַּחֲל֖וֹם אֲדַבֶּר־בּֽוֹ׃ ז לֹא־כֵ֖ן עַבְדִּ֣י מֹשֶׁ֑ה
בְּכָל־בֵּיתִ֖י נֶאֱמָ֥ן הֽוּא׃ ח פֶּ֣ה אֶל־פֶּ֞ה
אֲדַבֶּר־בּ֗וֹ וּמַרְאֶה֙ וְלֹ֣א בְחִידֹ֔ת וּתְמֻנַ֥ת יְהוָ֖ה יַבִּ֑יט וּמַדּ֨וּעַ לֹ֣א יְרֵאתֶ֔ם לְדַבֵּ֖ר

אונקלוס

מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עֵסַק אִתְּתָא שַׁפִּרְתָּא דִי נְסֵיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּרְתָּא דִּנְסֵיב רְחֵיק: ב וַאֲמַרוּ הַלְחוֹד בְּרַם בְּמֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ: ג וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא: ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן: ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן: ו וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פִּתְגָמָי אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִין אֲנָא יְיָ בְּחֶזְוָן אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן: ז לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא: ח מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּילְנָא עִמֵּהּ בְּחֶזְוּ וְלָא בְּחִדְוָן וּדְמוּת יְקָרָא דַיְיָ מִסְתַּכַּל וּמָא־דֵין

מסרה יב א אדות, חסר ו"ק ומלא תנין. הכשית, ל' וח"ו ומ"י והשין רפי. כשית, ח"ו ומ"י והכ' והשין רפי. ג ענו, עניו ק' בחומש קדמון כ"י ז"ל ענו כ"כ וקרי והכי דכתיבי עניו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא. ד ויאמר, ע' בטעם בסיפ'. פתאם, ל' חסר. שלשתכם, ל'. ה בעמוד, כולם מלא בת"א. ויעמד, כולם חסר. ו שמעו, ה'. נביאכם, ל' ומ"ל. במראה, קמץ כי קאי על מראות הלילה שהיא ל"ג ב' במראה ונהפכו לירי. אתודע, ל'. בחלום, מלא. ח פה אל פה, ד'. ומראה, ל' ובסגול כי קאי על אספקלריא המאירה שהוא כיום וא"כ הוא ל"ז. בחידת, ל' וחסר ו' ומ"י. ותמנת, ל' וחסר. יביט, מלא. ומדוע, י' ומלא. יראתם, ג'.

ת"א והאיש משה ענו מאד ברכות כד יומא עה נדרים לח. ויאמר ה' פתאום כריתות ע. במראה אליו עקרים מג פט ופיח. בחלום אדבר ברכות ה חגיגה ה. בכל ביתי נאמן הוא בתרא עו. פה אל פה שבת פז עקרים מג פח ופט ופיז ופיט. ותמונת ה' יביט ברכות י.

רש"י

אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כשית לקח. ועתה גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו. ולא פירשנו מדרך ארץ: (ג) ענו. שפל וסבלן: פתאם. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: (ד) צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. (שם) יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטי' ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר (שמות ט"ו) ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: (ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור): ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר (בראשית ז) איש צדיק תמים ובפניו נאמר (שם) כי אותך ראיתי צדיק לפני. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. (ספרי) אמרתי לו (הוכרת לפרש כן דאילו כפשוטו. שפא"פ הוזכר לשבח דא"כ היה אז פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א. דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני. (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל יז) חוד חידה וגו'. יכול מראה שכינה ת"ל (שמות לג) לא תוכל לראות את פני: ותמנת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר (שם) וראית את אחורי: בעבדי במשה.

רמב"ן

כי הוא חפץ שיתנבאו לפניו או שלא בפניו כיון שנתן ה' רוחו עליהם באצילותו ממשה או בלתי אצילות ממנו: וטעם (ג) והאיש משה ענו מאד. להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע. ור"א נפרש לאמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם ולא יתגאה במעלתו כלל אף כי על אחיו והם מוטעים שמדברים עליו חנם. אבל בספרי רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה ענו מאד אלא שכבש משה על הדבר יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענה והשם קנא לו: (ד) אל משה ואל אהרן ואל מרים. הנה משה לא היה עמהם אבל הנבואה באה לשלשתן כאחד. וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר כי פתאום על דעת המפרשים דבר שלא עלה על לב מגזרת פתי ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים כי משה רבינו ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה כמו שפירשו רבותינו בטעם פרישתו מן האשה. אבל אונקלוס אמר בתכף והטעם כי כאשר היו נדברים במשה עוד הדבר בפיהם נאמר להם לאו שלשתכם לא אימר להם כלל ופתאום ענין מהירות הוא וכן ואקוב נוהו פתאום אשר פתאם בפתע יבא שברה בפתע פתאום כמו הטעם להפלגה כמו כפתע

אבן עזרא

באהלים גם ימצא שלשה גם בדרך הנבואה. יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אכשנו נקרא העור שני כסור והנה לא יתכן שנקרא שם שסוא לשבח להפכו לנגאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיי' וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא לפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל ולפורה היתה שחורה ודומה לכושית: וטעם כי אשה כשית לקח. זה הדבור שדברה מרים וגם ככבד דברי קדמוננו שאמרו על הזקנים אחריהם ואוי לנשיהם והכ' מסדו משה כי לא נמנע לשכב עם לפור' רק בעבור שאיננה יפה: (ב) ויאמרו הרק אך במשה. הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק רק הוא דרך לחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי'. ואם דברו בסתר: (ג) ענו מאד. במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: (ד) פתאם. המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע:

יונתן בן עזיאל

אִיתָא כּוּשְׁיְתָא הֲוַת צִפּוֹרָא אִתַּת מֹשֶׁה אֱלָא הֵיךְ מַה דִּהֲדֵין כּוּשִׁיָא מִשְׁנֵי בִּשְׂרֵיהּ מִכָּל בִּרְיָיתָא כֵּן הֲוַת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה יָאָה בְּרֵיוָהּ וְשַׁפִּירָא בְּחֵיזוּהָ וּמִשַׁנְיָא בְּעוֹבְדַיָא טָבָא מִכָּל נְשַׁיָא דְּדָרָא הַהוּא:

(ב) וְאָמְרוּ הֲלְחוֹד בְּרַם עִם מֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ דְּאִתְפְּרַשׁ מִתַּשְׁמִישׁ דְּעָרִים הֲלָא אוּף עִמָּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ: (ג) וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן בְּדַעְתֵּיהּ לַחֲדָא מִן כָּל בְּנֵי נָשָׁא דְּעַל אַנְפֵּי אַרְעָא וְלָא חַשׁ לְמִלֵּיהוֹן: (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפָקוּ תְּלָתֵיהוֹן: (ה) וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּעַמּוּדָא דַּעֲנָן יְקָרָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפָקוּ

ירושלמי

תַּרְוֵיהוֹן: (ו) וַאֲמַר שִׁמְעוּ בְּבָעוּ פִּתְגָמֵי עַד דַּאֲמַלֵּיל אִין יְהוֹן כָּל נְבִיא דְּקָמוּ מִן יוֹמַת עָלְמָא מִתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֵיכְמָא מִתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֵיכְמָא דְּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה הַמֵּימְרָא דַיְיָ בְּחֶזְוָו לְוָתְהוֹן מִתְגְּלֵי בְּחֶלְמָא מְמַלֵּילְנָא עִמְּהוֹן: (ז) לָא כְּדֵין אָרְחָא דְּמֹשֶׁה עַבְדִּי בְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמִּי מְהֵימַן הוּא:

(ז) לֵית כְּוַת עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל קוֹמִיטִיטוֹן רֵישׁ לְבֵילְרִין קוֹמִיטִיטוֹן דִּידִי הֵימַן הוּא:

(ח) מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּילִית עִמֵּיהּ דְּיִתְפְּרַשׁ מִתַּשְׁמִישׁ הָעָרִים וְחֵיזוּ וְלָא בְּטוּמְרָא מִתְגְּלֵינָא לֵיהּ בְּאַסְנָא וּדְמוּ דְּבָתַר שְׁכִינְתִּי חָזֵי וּמָה דֵּין לָא דְּחֶלְתּוּן לאשתעויי

בעל הטורים

כי שם קברו את העם המתאוים: (א) הכשית. בגימ' יפת מראה: (ב) וישמע ה', וסמיך ליה והאיש משה שדברי לו בינו לבינו ולא שמע אותם אדם אחר: (ג) ענו. ענו כתי' שהיה שכון ע"ו ימים בהר ויכסהו הענן ששת ימים ואח"כ שלשה פעמים מ': ענו בגימ' בעדן שנוחל גן עדן: (ו) במראה. בגי' הכא ואידך במראה וכתבו לירי עלי לומר שלפי' במראה שאני נראה לנביאים נתהפך ליראה עליהם אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו: (ח) ומראה. הגין על ה"א לומר (שמלינו) (שמליץ) בה' כוגה שנאמר ביחזקאל פי'

יונתן

קרב אל המלכה כלל וזהו אשה כושית וק"ל: (ב) דאתפריש מתשמיש דערים כדפירש"י וע"ש: (ז) בכל בית ישראל מתקן בזה אמר ביתי והלא הוא יתברך מקומו של עולם ועדיין לא נכנה ב"ה אלא כתרגומו והירושלמי דמתרגם בכל קומיטיין כמו קומטי' שעניינו מקומות הנסתרים ורזי עולם מה שלמעלה ומטה בים וביבשה וגם רזי המלאכי' גליא ליה: (ח) ולא בטומרא מתגלינא ליה באתנא פי' כשנגלתי בסנה וזהו היה מראה הראשון לגבי משה: ודמו דבתר שכינתי חזי דק"ל אחי ותמונת ה' יביט והלא השיג

רמב"ן

קח הרבה מאד מאד וכיוצא בהם ופתאום הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא עצה כלל כמו עצת נפתלים נמהרה וכן לפתע ישבר ואם בפתע בלא איבה בתכף והוא כמו פתי ונלשון פתאום. וטעם לאו שלשתכם ויקרא אהרן ומרים כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מגוי להם שלא ימחול השם להם על רק ידו כאשר יתחננו אליו ויתפלל להם ויקרא אהרן ומרים שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס. ורבי אברהם עי' כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא ויפה אמר. וטעם הכתוב שאף על פי אם יהיה נביאכם נביא ה' אינו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי והיא יד ה' האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה: במראה אליו אתודע. לא אמר הכתוב במראה אליו אראה אבל אמר אתודע והנה זה בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי יאמר כי השם הגדול יהיה במראה ובהתודע אל הנביא לא יהיה בשמו הגדול כמו שאמר ושמי

אבן עזרא

(ו) שמעו נא. כמו עתה: נביאכם. מי שיהיה מכם נביא יי': במראה. פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא יי' כמו והנבוא' עודד [ד]הנביא [ה]האהלה שרה אמו [ו]כסאך אלהים עולם: במראה. במראות הלילה: בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: (ח) פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות. [ז]הטעם שאראהו לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן: ולא בחידות. כמו הנשר [ח]הגדול: ותמונת יי' יביט. כטעם

פירוש על אבן עזרא

[ש]כמו ככבדות מדובר בך. [ת]כמו רוח ד' דבר בי (ש"ב כ"ג ב'). [א](חבקוק ג' ז'). [ב](איוב ט"ז י"ב) כי שניהם מנחי ל"ה ובא וי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל ענה. שלה. [ג](משלי ט' ד') ופרטו פתה. ואכ"ף פתאום תמורת ה"א למ"ד הפעל. והוראתו דבר שלא עלה על לב האדם שיקרהו. בל"א (אונפערזעהענס, פלעצליך) וכן נקראים בני בלי דעת וחסרי לב פְּתָאִים. והיחיד פֶּתִי (אונבעזאננענער) יו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל. כי אותיות אהו"י מתחלפות. [ד](ד"ה ב' ט"ו ח') עטמו והנבואה כנואת עודד. [ה]האהלה אוהל שרה. [ו]כסאך כסא אלהים. [ז]ר"ל כאלו כתוב ומראה אני לו. [ח](יחזקאל י"ז ג'). אי

ספורנו

שדברה מרים במשה ובהיות אז אהל מועד מוקם חוץ למחנה הזמין האל ית' אותם לצאת מאהליהם אל אהל מועד: (ב) הרק אך במשה דבר ה'. האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה: וישמע ה'. כאמרם ז"ל שאני מוראה מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה: (ד) צאו שלשתכם. כדי שידע משה טוב האל ית' המקפיד על כבודו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם היה משה נביא באותה המדרגה שחשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר: ה' במראה אליו אתודע. לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה (לשון נקבה) לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיהו באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. וכן במיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו. וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ. וגם בבלעם אע"פ שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר אמר הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי זה אמנם לא עלה לידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ז) לא כן עבדי משה. שהדבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ. וזה באר באמרו: (ח) פה אל פה אדבר בו. שהנבואה אליו היא בלתי תרדמת חושיו: ומראה. לשון זכר הנקרא אספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק): ולא בחידות. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכרי' ואולתו שראה חידות ומשלי' ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין היוצת לראות. וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואח"כ באר אותו: ותמונת ה' יביט. וכל זה הוא משיג עם הסגולות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד: ומדוע לא יראתם. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם חשבתם שאני מכיר במעשיו. א"כ חשבתם עלי תועה שאני חפץ ברשעים ספק מה שהיה לכם לחשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך ובכן היה לכם ליראה מלדבר באיש כזה ואם אולי חשבתם שאיני מכיר במעשיו ושאתם

פירוש רשב"ם

בחצרות שכשנסע דגל הראשון מחצרות ועדיין לא הורד המשכן. ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה לויה קרא להם הקב"ה פתאום ונצטרעה מרים וחזרו לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף שבעה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכ"ל דרש"ה ז"ו מצ"אתי במכילתא בפרש"ת בש"לח כו"לה בפס"וק הראש"ון. ושו"ב מצאת"יה בתשובות ר' קלונימו"ס איש רומי כמותי. וגם מה שכתוב במכילתא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה. ופירש"תי לשוא"לים. לפי שאין כתוב שם ויסעו מרעמסס ויחנו סכותה לומר לך שלפי שעה באו מרעמסס לסוכות ובשעה שנסעו מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי נשרים: (א) הכשית. שהיא ממשפחתיהם. כי אשה כשית לקח. כדכתיב בדברי הימים דמשה רבינו מלך היה מארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב שם. והם לא ידעו בשדיברו בו שלא נזקק לה. זה"ו עיק"ר פשו"טו. שאם בשביל צפורה דברו מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח וכי עתה לא ידענו כי צפורה מדינית היא. ועוד תשובה כי לא היתה כושית כי כוש מבני חם הוא ומדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם: (ב) ויאמרו הרק אך במשה. כלומר עוד זאת אמרו על משה כמה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר לישראל: בנו. על ידינו: (ד) פתאם. בשעה שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה לדבר עמהם אלא לגעור בהם מפני משה ולחלוק לו כבוד: (ו) נביאכם. נבואתכם: (ז) נאמן הוא. קבוע ומיוסד כל שעה ביום. וכמוהו ותקעתיו יתד במקום נאמן. יתד

בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃ ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם
וַיֵּלַךְ׃ י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה
מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־
מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן
אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ
חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃
יב אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ
מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ יג וַיִּצְעַק
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא
לָהּ׃ פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם
שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃ טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא
נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃

קל"ו . מה"ללאל . סימן . ומפטירין רני ושמחי בזכריה בסי' ב':

פ פ פ

אונקלוס

לָא דְחֶלְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמשֶׁה׃ ט וּתְקֵיף רֻגְזָא דַיְיָ
בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק׃ י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם
חִוְּרָא כְּתַלְגָא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְוָת מִרְיָם וְהָא סְגִירַת׃ יא וַאֲמַר
אַהֲרֹן לְמשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָה
דְּאִטְפַּשְׁנָא וְדִי סְרַחְנָא׃ יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי
אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דִּי־בַהּ וְיִתַּסֵּי׃
יג וְצַלִּי משֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ׃
יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזַף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִּתְכְּלִם
שִׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר
כֵּן תִּתְכְּנֵשׁ׃ טו וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא
יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם׃ טז וּבָתַר כֵּן
נְטַלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן׃ פ פ פ

ומליל

מסרה ט וילך, ז'. מצרעת, חסר. וכן כולם. יא בי, ז'. נואלנו, ל' ומלא. חטאנו, ל'. יב כמת, ל'. אמו, ז'. י"ח ח"ס. ויאכל, ל. בשרו, י"ח ח"ס. יג רפא, ב' חד כתיב ה' דין א'. יד ויאמר, ט' בטעם בסיפ'. ירק, ג' ב' חסר. הלא, חסר. תסגר, ל' וחד כתיב ו' ובענין. ואחר, כ"כ בוא"ו. טו ותסגר, ל'. טז מחצרות, מלא.

ת"א ויחר אף ה' בם וילך שבת לו. ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת שם. אשר נואלנו ואשר חטאנו ברכות סג תענית ז מכות י. אל נא תהי סנהדרין מז אהלות ה חולין ו. אל נא רפא נא לה ברכות לד לו. ואביה ירוק ירק בפניה מועד קטן י"ו קמא כה בתרא קיא זבחים סט. תסגר שבעת בב"ק כה. ואחר תאסף נדרים לז. ותסגר מרים תענית כט קמא כה. והעם לא נסע סוטה ט.

וידבר

רש"י

אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה אף על פי שאינו משה במש' אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם (ספרי תנחומא) ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי. אחותינו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב ומאחר שיצאה מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצאה זו מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. (ספרי) אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה ומי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ששואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות דבר משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו (שמות ו) וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' מה ת"ל (ספרי) לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כז) ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו (דברים ג') ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא יאמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים (ב"ק כה) קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. (סוטה יא) זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר (שמות ב') ותתצב אחותו מרחוק וגו':

חסלת פרשת בהעלתך

שלח

רמב"ן

ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדיבור יהיה בחלום ולא כן עבדי משה כי בכל ביתי אשר בו יראו הנביאים שלומות נאמן הוא ויודע מעלתו כל המדות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום. ולשון ספרי ותמונת ה' יביט זה מראה אחורי' והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו וכבר הזכיר כן בקודמים לו וארא אל אברהם וגו' כאשר פירשתי ויזכיר כן בסוף התורה בבאים אחריו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים והענין בכולן שוה. ואל תתמה למה שאמר בשמואל ששקול כמשה דכתיב. אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה כי בעבור שהזכירו עמו חשבוהו רבותינו לגדולה לא שישוו הנבואות חלילה להם וענין הכתו' כי הזכיר משה ומפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשחי' גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה והזכיר שמואל מפני שהכתוב הזה על דברי הבצורות שהיו צריכים גשם אמר היש בהבלי הגוים מגשימים וגו' ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קציר חטים לא ישמע אליו להורידו לאלה בעת צרתם והנה הזכיר גדולי השבט אשר בחר השם לשרתו ולברך בשמו המתפללים על ישראל וכן הטעם כמה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו': וטעם (טז) ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. לומר כי כאשר נסעו מקברות

לא

לאשתעויי כהלין מליא בעבדי במשה: (ט) ואסתלק איקר שכינתא דיי מנהון ואזיל: (י) וענן איקר שכינתא דיי אסתלק מעלוי משכנא והא מרים לקת בצורעא ואסתכל אהרן לות מרים והא לקת בצירעא: (יא) ואמר אהרן למשה במטו מנך רבוני לא תשוי עלנא חובא די אטפשנא ודי סרחנא:

[(יא) דאשתלינן:]

(יב) בבעו מנך לא תהוי מרים אחתן מצרעא מסאבה באהילא כמיתא דהיא מדמיא לולדא דאישלם במעי אמיה תשעה ירחין וכיון דימטא קיצא למיפוק לעלמא ואתאכיל פלגות בשריה בזמן דיתבא אמיה על מתברא וימות ולדא ומפקא יתיה חייתא כד מחתיך היכדין כד הוינן בארעא דמצרים הות מרים אחתן חמיא יתן בגלותן ובטלטולן ובשעבודן וכדו מטת זימנא למפק ולמרות ית ארעא דישראל הא כדון היא מתמנעא מנן במטו מנך רבוני צלי כען עלה ולא נובדא זכותא מגו קהלא:

[(יב) לא בבעו תהוי מרים אחתנן מצרעא מסאבא באהלא כמיתא ארום היך מה דהדין ולדא דהוה במעיא דאמיה תשעה ירחא במיא ובאישתא ולא סנזק וכיון דמטא קיציה למיפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בשריה כן הות מרים אחתנן מטרפא עמנא במדבריא והות עמן בעקנא וכיון דימטא קיצין למיעל לארעא דישראל למא היא מתמנע מנן צלי כען על בישרא מיתי וייחי ולא ניבד זכותה:]

(יג) וצלי משה ובעא רחמין קדם יי למימר בבעו ברחמין אלהא רחמנא בבעו אלהא דשליט בנשמת כל בישרא אסי בבעו לה:

[(יג) אלהא דמסי כל בשרא אסי יתה:]

(יד) ואמר יי למשה ואבוהא אילו מנזיף נזף באנפהא הלא הוה מכספא ומיטרדא שבעתי יומין וכדון דנזפה בה מן דינא דתכסוף ארבסר יומין אלהן מסתיה דתטרד שבעתי יומין מברא למשריתא ואנא מעכב בגין זכותך ענני יקרי ומשכנא וארונא וכל ישראל עד זמן דתיתסי ומן בתר כדין תתכנש: (טו) ואיטרדת מרים מברא למשריתא שבעתי יומין ועמא לא נטל עד זמן דאתסית מרים:

[(טו) אף על גב דאתחייבת מרים נביאתה למצטרעא אית בן אולפן סגי בפיקודיא ולנטורי מצוותא מצוה זעירא דעביד אנש מקבל עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים נביאתא על גף נהרא בשעה זעירא למידע מה הוי בסופא דמשה הוין בני ישראל שתין ריבון דהינון סכום תמניא לגיונין ועני יקרא ובירא לא זעו ולא נטלו מן אתריתון עד זמן דאתסיאת מרים נביאתא מצרעתא ומן בתר דאתסיאת מרים נביאתא מצרעת בתר כן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן:]

(טז) אף על גב דאתחייבת מרים נביאתא למלקי בצורעא בעלמא הדין אולפן סגי אית להו לעלמא דאתי לצדיקיא ולנטרי פקודי אוריתא לפום דאתיעדת° מרים נביאתא שעא זעירא למידוע מה הוה בסיפיה דמשה בההוא זכותא הוון כל ישראל אשתין רבוון דהינון סכום תמנן לגיונין ועני יקרא ומשכנא ובירא לא זייעין ולא נטלין עד זמן דאיתסיאת מרים נביאתא ומן בתר כדין נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן: פ פ פ

°צ"ל דאתקדת

בעל הטורים

(סי' א' וסי' י') ובה' אור שנאמר בבראשית: (י) והענן סר. שלא יראה במפלת' זהו שאמרו חז"ל אל תסתכל לאחותו בשעת קלקלתו: (יג) רפא ב' במס' הכא ואידך רפא שבריה כי מטה. משה התפלל לאל שירפא שבריה כי מטה. שאם לא כן אין מי שיעתירנה: רפא תגין על הריש אמר הסרת עטרת ראשה רפא שבריה כי מטה: (טו) והעם לא נסע. בפסוק ותתצב אחותו יש ז' תיבות לכך המתינה לה שכינה שבעה ימים:

שלח

יונתן

השיב למשה ופני לא יראו כי לא יראני האדם וחי אלא ודמו דבר רוצה לומר מראה אחוריים בסוד פנים ואחור הנראה אור החוזר: (יב) די היא מדמיא לוולדא דאישלם במעי אמו הוא מפרש מהו כאשר בצאתו מרחם אמו ודייק בו מה שתרגם רש"י ולפי דרכו מבואר גם כן היטב: דיתבא על מתברא. פי' כאשה היושבת על המשבר: (יד) אלהן מסתיה פי' אמנם די בז' ימים: ואנא מעכב כדפי' רש"י בוהעם לא נסע וע"ש וק"ל: (טז) אולפין סגי פי' שכר הרבה לצדיקים מק"ו מכאן ממרים: דאתיעדת פי' נתעכבה זמן מועט ביאור נתעכבה השכינה וששים רבוא ישראל עד שנתרפאת:

רמב"ן

לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר כאשר במסעו הראשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן אבל נסעו מחצרות אשר הוא במדבר פארן וחנו במקום אחר מן המדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע כי משם נשלחו מרגלים כאשר אמר במקום אחר אל מדבר פארן קדשה וכן כתוב ונבא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשי'. ולא אמר הכתוב ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע כי אולי מסעות הרבה ביניהם ואין עתה מקום להזכירם אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים: חסלת פרשת בהעלתך

אבן עזרא

כטעם הראני נא את כבודך או שהוא [חח]דבקין: (ט) וילך. הכבוד והעד והענן סר: (י) מעל האהל. מעל פתח [ט]האהל: והנה מצרעת. חסר מלת היא כמו כאשר קצה: (יא) בי אדני. [י]פירשתיו: אל נא. אל [כ]עתה: נואלנו. מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם [ל]נואלו שרי צען ויש אומרים שהוא הפך מאולת קשורה [מ]וטעמו ידוע: (יב) אל נא תהי כמת. אל עתה תהיה אחותינו כנפל היות כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: (יג) ויצעק משה. זה יורה שהיה נצער על אחותו: אל. אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא עשה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אבי' כעס עליה וירק בפני' הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: (יד) תסגר. כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף. תשוב מהיישוב וכן [נ]ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות: (טז) ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים [ס]שהענן היה שם בעבור שמלאו וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון: חסלת פרשת בהעלתך

שלח

פירוש על אבן עזרא

[חח]שהוא הפך בחלום אדבר בו. [ט]כי שם עמד כמ"ש ויעמוד פתח האהל. [י](בראשית מ"ג כ'). [כ]וכן ת"א לא כען. [ל](ישעיה י"ט י"ג). [מ](משלי כ"ב ט"ו) ר"ל נואלנו שרשו יאל. וי"ו פתח יו"ד פ"א. ואולת שרשו אול. ושניהם ענין סכלות וטפשות. [נ](מ"ב ה' ו'). [ס]עיין לעיל (י' ל"א). מ"א

ספורנו

ושאתם מכירים בו יותר ממני שחשבתי שהוא ראוי לכך ואינו כן. הנכם יותר חוטאים אל ה' תועה כאמרם ז"ל זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם. שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: וילך והענן סר. כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לביישה: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. הנה העובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרחם אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אע"פ שנראה שהוא מוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו בצאתו משם אל מקום שהיים השלמות הוא אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו באותה הלידה. כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תיטיב מכון לשבתך אל לא תהי כאותו המת שתניח חצי בשרך במדבר: (יג) אל נא רפא נא לה. בבקשה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נצטרך לביישה להוציאה חוץ למחנה: (יד) הלא תכלם. ראויה היא לזאת הבושה: והעם לא נסע. אע"פ שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מ"מ לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת: (טז) ויחנו במדבר פארן. במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר ענייניהם ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו עלה רש וכו'. וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי:

פירוש רשב"ם

יתד התקוע במקום חזק אינו ממהר ליפול: (יב) אל נא תהי כמת. כלומר לכבודך ובשבילך. אל נא תהיה אתה בעצמך כמת. והיאך. אשר בצאתו מי שהוא נולד ממעיו מרחם אמו של אחיו שהוא חי הרי נאכל חצי בשרו של חי. כלומר מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה: אל נא תהי. אל תהיה אתה כמת. כמו אל תהי בתוקע כף. אל תהי עד חנם. אל תהי בסובאי יין:

שלח

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃

וישלח

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב שְׁלַח לָךְ גֻּבְרִין וִיאַלְּלוּן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי תִּשְׁלְחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן׃ ג וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַייָ כֻּלְּהוֹן גֻּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ ד וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר׃ ה לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי׃ ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ ז לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף׃ ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין פַּלְטִי בַּר רָפוּא׃ י לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי׃ יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי׃ יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי׃ יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל׃ יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי׃ טו לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי׃ טז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ

בר

מסרה יג ב ויתרו, ל' ומסר. נתן, כל לי' חסר. אבתיו, ז' חסר ומ"י. תשלחו, ב' ויאמר לא תשלחו. ד ואלה, י"ז ר"פ בתו'. שמותם, ב' מלא. שמוע, ב' וחד בני דוד דשמואל ומלא. זכור, מלא. ה חורי, מלא דין לחוד. ו יפנה, כולם חסר והכו"ן דגש. ח אפרים, ד' קמצין וכל אס"ק דכוו'. הושע, כולם מלא במ"א והוא מ"ו ומ"י דקרי. ט בנימן, ח"י חסין. רפוא, חד מן י"ב מלין מלא א' בסוף ולא קרי. י זבולן, מו"[illegible]. גדיאל, ל', מ"י. סודי, מ"ו. יא גדי, ל'. סוסי, מ"ו. יב עמיאל, מלא כתיב. גמלי, ל'. יג סתור. ל' ומלא. מיכאל מלא. יד ופסי, הוי"ו בק"מ. טו גד, ג' רפי. גאואל, ל', והג' דגושה. מכי, ל'. טז אלה, ה' ר"פ. שמות, מלא. להושע וכו' ג' בלי'.

ת"א שלח לך אנשים סוטה לד. בן יפנה שם יא. סתור בן מיכאל שם לד. נחבי בן ופסי שם. ויקרא משה להושע בן נון יהושע שם סנהדרין קז.

רש"י

(ב) שלח לך אנשים. (במדבר רבה) למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחי' ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך. (במדבר רבה סוטה לד) לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א) נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר. (שם) ותקרבון אלי כלכם וגומר ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים וגומר חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה: (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: (טז) ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו יה יושיעך מעצת

מרגלים

רמב"ן

(ב) שלח לך אנשים. לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא ירשוה לשון רש"י מדברי אגד'. ויש כאן לשאול אם כן משה עצמו חטא בענין שנאמר וייטב בעיני הדבר ולמה אמר להם בענין הארץ הטובה היא אם רעה אחר שנאמר לו מתחלה שהיא טובה ורחבה ועוד מה עשו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ואמר להם בערים הבמחנים אם במבצרים ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם. ואל תחשוב כי היה פשעם באמרם ארץ אוכלת יושביה בלבד כי כרם שיאמרו להם כן היה מריבת כלב עמהם וכן כתוב אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו' ובכאן כתיב לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז והנה משה רבינו אמר לבניהם כדברים האלה והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכח הענקים יותר מאד ממה שאמרו המרגלים לאבותם כדכתיב שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה למה יגיד את לב בניהם כהגיד המרגלים את לב אבותם ועוד מה טעם למשה רבינו בשליחות הזאת אם הארץ טובה והעם רפה הרי טוב ואם רעה או שהעם חזק סבור הוא שיחזירם למצרים. אבל ישוב הענין בזה כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכרים ששולחים אנשים לפניהם לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים כענין שנאמר הראנו נא את מבוא העיר ושיתנו להם עצה באיזו עיר ילחמו תחלה ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ וכך אמרו בפירוש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו' כלומר הערים אשר נבא אליהן תחלה ומשם נבא בכל הארץ וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים ועל כן היה טוב בעיני משה כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב כאשר בא הכתוב במלחמת העי שהיתה על פי השם ובמקומות רבים אז נמלך משה בשכינה ונתן לו השם רשות ואמר לו שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתיעצו בענין הכבוש והנה משה אמר להם עלו זה בנגב ועמו עלו זה הדרך בנגב שידעו את העם היושב בארץ בנגב מפאת הרום אשר ישראל שם החזק הוא וילכדו בעניינם להשמר מאד ולהחלץ וכן הערים אם הם בצורות שיסגבו בהן וילכדו לבנות דיק וסוללות או שיבאו מצד אחר ואמר עוד שידעו בארץ

עצמה

(א) וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) שלח לך גוברין חריפין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוי תשלחון מן קדם כל אמרכול דבהון: (ג) ושדר יתהון משה ממדברא דפארן על פם מימרא דיי כלהון גוברין חריפין דמתמנן רישי על בני ישראל הינון: (ד) ואלין שמהתא דתריסר גובריא מאלליא לשבטא דראובן עזגד שמוע בר זכור: (ה) לשבטא דשמעון עזגד שפט בר חורי: (ו) לשבטא דיהודה עזגד כלב בר יפונה: (ז) לשבטא דיששכר עזגד יגאל בר יוסף: (ח) לשבטא דאפרים עזגד הושע בר נון: (ט) לשבטא דבנימין עזגד פלטי בר רפוא: (י) לשבטא דזבולן עזגד גדיאל בר סודי: (יא) לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה עזגד גדי בר סוסי: (יב) לשבטא דדן עזגד עמיאל בר גמלי: (יג) לשבטא דאשר עזגד סתור בר מיכאל: (יד) לשבטא דנפתלי עזגד נחבי בר ופסי: (טו) לשבטא דגד עזגד גאואל בר מכי: (טז) אלין שמהן גובריא דשדר משה לאללא ית ארעא וכדי חמא משה

ענותנותיה

בעל הטורים

(ב) שלח לך. סמיך מרגלים למרים בשביל לה"ר שספרו. שלח לך אנשים ס"ת חכם שיהיו חכמים וצדיקים. שלח לך רמז למנין שנ"ח שנים ישתלחו וילכו בגלות שבנ' אלפים ושל"ח שנים חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו) (ג) וישלח אותם משה ס"ת ממה שאמר להם הכנסו מסה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי בני ישראל המה. עולה כ' מלמד שהיו שרי כו"ק: (י) סודי ב' גדולי בן סודי תעצוני כל מתי סודי המרגלים שהיו ממתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותי' תעצוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה לדורות: (טז) אלה שמות האנשים בגימ' שמותיהם מכוערים

יונתן

(ג) גוברין חריפין וכן לקמן וכן דעת שמתרגמא כל מקום שנזכר אנשים אינ' אלא חשובי' וכן כתיב והאיש בימי שאול זקן בא באנשים: (ד) לשבטא דראובן עזגד י"ב באלף וכן ת"י בוישלח יעקב מלאכים אזגדין גם נוטים עמם לדבריהם כי גבי נפתלי אילה שלוחה מתרגם על מלת אילה עזגד וזה אינה דאייה דעל אילה שלוחה מתרגם עזגד

רמב"ן

עלתה הטובה היא אם רעה כי אם היא רעה יכבשו תחלה מן המקומות האחרים כי הם היו תרים כל האמורי מלד חברון כי גם יהושע לא כבש את כולם וזה טעם ומה הארץ אשר הוא יושב בה על העם היושב בנגב ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו אל ארץ טובה ורחבה וגו' בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען נוגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא ידינו על כן רצה משה שיגידו להם כל ענייני הארץ בשמם במעלותי' כי יודע היה בהם. והנראה בעיני בלשון הכתוב כי לא נמלך משה בשכינה אבל טעם שלח לך כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו ב' אנשים מרגלים חרש לאמר ושישלחו מקצתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו שוים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה' שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל והנראה אלי לפי פשט הכתוב כי לא הזכיר השם למשה שאלתם ששאלו לשלח מרגלים ולא הסכים משה עמהם שאלו היה כן היה הכתוב מספר בכאן ויקרבו בני ישראל אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וייטב הדבר בעיני משה והא"כ היה כותב וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים כאשר דברו הליך איש אחד וכו' אבל היה הענין כך שמלאו ישראל השליחות וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך בא הדבור אל משה כאשר הדברות ואמר לו השם שלח לך אנשים וזה טעם ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל כי הוא מדבר בענין חדש לא סיפר לו כלל והיה כל זה כי ה' חפץ למען צדקו שתהיה השליחות במצותו ושתהיה בכל שבטיהם ובגדוליהם למען ינצלו וכן נראה עוד שהם שאלו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ והוא חפוש בדרכים ובענין הכבוש מלשון חפר אוכל וזה טעם לפנינו שילכו הם אחריהם על דרכם כלשון וארון ברית ה' נוסע לפניהם אבל השם צוה ויתורו את ארץ כנען והוא כטעם בריה כצאים לקנות דבר מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים וכן אל הארץ אשר תרתי להם וכן לתור להם מנוחה ועל כן צוה אותן משה לפרוש הטובה היא אם רעה וגו' השמנה היא אם רזה וגו' והכלל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות ויעלו בה בחפץ גדול. והנה נאמר כאן הענין בקצרה כי כן היה אבל במשנה תורה הזכיר להם משה כל הדברים מתחלתן להגיד להם פשעם כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם. ועל דעת רבותינו חטאו באומרם נשלחה אנשים לפנינו בעבור שהם רואים את ישועת ה' אשר יעשה להם תמיד והיה להם ללכת אחרי הענן אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ומשה קבל מהם למלאת תאוותם ויהיה טעם וייטב בעיני הדבר שקבלתי עצתכם והוריתי לעשותו והשם צוהו שישלח איש אחד איש אחד למטה אבותיו וגו' כענין שנאמר בשמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה האנשים האלה לא נקבו בשמות על פי השם כאשר היה בפקודים ובחלוק הארץ כי מצות ה' לא תבא בה תקלה לעושיה ושומריה ושומר מצוה לא ידע דבר רע רק הוא יתברך צוה למשה איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו' ושיהיו נשיאים ומשה מדעתו בירר את אלה ושלחם והם גמלו לנפשם רעה: (ד) למטה ראובן וגו'. הנה הכתוב הסדיר השבטים לא לדגליהם לא לנשאותם ולא לתולדותם. ונראה שסדרם למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם

שוה

אבן עזרא

(ג) שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים: וטעם אנשים. שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית *לאיש כי איש [b]היה. ויתרו. ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים

היו

פירוש על אבן עזרא

*(מ"א ב' ב'). [b]שלא טעמו איש גבור חיל.

ש"ב

ספורנו

(ב) שלח לך אנשים. אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספר בגנותה באופן שיחטאו ישראל על ה' תועה ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אחר כך באמרם חטאנו לה'. וזה כי המרגלי' ששלח משה אע"פ שהרשיעו להניא לב העם מחברון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שיהיה נמנע לכבשם. וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונלחמו אחר שעשה עמהם לספליא שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו. ותתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל ית' תפלתם מפני חלול ה' שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה. וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו': כל נשיא בהם. כל מי שהוא במעלה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: (ג) כלם אנשים. אנשי חיל כענין שלח איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש: (ד) ואלה שמותם. כלם חשובים איש על שמו מלד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים: (ט) ויקרא משה להושע בן נון יהושע.

אמר

פירוש רשב"ם

(ב) שלח לך כל נשיא בהם. עיקר פשוטו כך. כל אלה שנים עשר אנשים תקח מאותם שבישראל שנשא אותם לבם ללכת שתכוין את העם מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ. ומאותם שיאמרו ללכת תקח ותבחר מהם שנים עשר ולפי שהאנשים גבורים שאינם יראים ורך לבב ראוים ללכת בארץ נכריה וגם להתחזק ולקחת מפרי הארץ לכך הוצרך להכריז ולא נקבם הקב"ה בשמות כשם שעשה לנשיאים שמנו

את

יז וישלח אתם משה לתור את־ארץ
כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב
ועליתם את־ההר: יח וראיתם את־
הארץ מה־הוא ואת־העם הישב עליה
החזק הוא הרפה המעט הוא אם־רב:
יט ומה הארץ אשר־הוא ישב בה
הטובה הוא אם־רעה ומה הערים
אשר־הוא יושב בהנה הבמחנים אם
במבצרים: כ ומה הארץ השמנה הוא
אם־רזה היש־בה עץ אם־אין והתחזקתם
ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי
בכורי ענבים: שני כא ויעלו ויתרו את־
הארץ ממדבר־צן עד־רחב לבא חמת:
כב ויעלו בנגב ויבא עד־חברון ושם
אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון
שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים:
כג ויבאו עד־נחל אשכל ויכרתו משם
זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן־הרמנים ומן־

התאנים

אונקלוס

בר נון יהושע: יז ושלח יתהון משה לאללא ית ארעא
דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא:
יח ותחזון ית ארעא מא היא וית עמא דיתב עלה התקיף
הוא אם חלש הזער הוא אם סגי: יט ומא ארעא די הוא
יתב בה הטבא היא אם בישא ומא קרויא די הוא יתב
בהן הבפצחין אם בכרכין: כ ומה ארעא העתירא היא אם
מסכנא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא
דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: כא וסליקו ואלילו ית
ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת: כב וסליקו
בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני
גברא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים:
כג ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עובדתא ואתכל
ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא:

לאתרא

מסרה יז אתם, חסר. לתור, כולם מלא. אלהם, חסר. ועליתם, מלא. יח וראיתם, מלא. מה היא, ד׳. הוא, וי״ו וחירק. ואת העם, י״ב. הישב, חסר. החזק, ל׳. יט ישב, חסר. הטובה, לי רפי ומלא. הוא, וי״ו וחירק. יושב, י״ו כתוב מלא. בהנה, ג׳. הבמחנים. לי ה״א במאריך. אם, במרכא. במבצרים, ל׳. כ הארץ, ב׳. השמנה, השי״ן דגושה ב׳. הוא, וי״ו וחירק. רזה, ח׳. אם אין, ד׳ והתחזקתם, ל׳ והב׳ דגושה. ולקחתם, ל׳. בכורי, כולם מ״י. כא ויתרו, ל׳ וחסר. צן, כל צן חסר כל צין מלא. לבא, חסר. כב ויבא, ס׳ סבירין ל״ר וקרינן ל״י. חברון, כולם מלא. צען, חסר. כג ויבאו, חסר. אשכל, ה׳ חסר ומהן ד׳ בא״ו. זמורה, כולם מלא במ״ד. ואשכול, כל ל״י מלא במ״ה. במוט, כל ל״י מלא. הרמנים, ד׳ וחסר.

ת״א היש בה עץ בתרא טו. ויעלו בנגב סוטה לד ושם. אחימן יומא י סוטה שם. וחברון שבע שנים נבנתה כתובות קיב סוטה שם. וישאהו במוט סוטה שם.

רש״י

מרגלים (במדבר רבה): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א״י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח״כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה הוא. (במ״ר) יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. (במ״ר) סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערי׳ בצורות הם יושבין חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבולים באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. (סוטה לד) כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר (דברים א׳) ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה. (סוטה לד) אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה׳ כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים. (כג) זמורה. סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת״ל בשנים (סוטה לד) בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצתם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (יהושע ד) הרימו לכם איש אבן מן הירדן על שכמו והקימום בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא

שליש

רמב״ן

שוה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים המולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם: (יט) הטובה הוא אם רעה. אמר ר״א אם הארץ טובה שהאויר שלה טוב והמים טובים ומזג ואמר השמנה היא לעשות חטה ופירות רבים והנכון כי הטובה כוללת כל הטובות ורעה כל הרעות בכללן אבל יתכן בארץ הטובה שתהיה שמנה ופירותיה שמנים וימצאו בה הדברים השמנים פנג ושמן ותמרים ותאנים וכיוצא בהם או שתהיה טובה ורזה ולריכה גשמים תדיר ולהעדר ולהזדבל מאד ויהיו פירותיה נוטים ליובש ואע״פ שהם טובים ומתקיימים יותר מן השמנים ושם ימצאו הפירות הרבה מאד כאגוזים והלוזים והתפוחים והחרובין ופירות היערים והנה יכלול אם היא ארץ שמנה כמישור או ארץ רזה כהרים. אבל אונקלוס תרגם העתירא היא אם מסכנא כי יש ארצות אשר יושביה עשירים מפני הזול המצויי ביניהן ושכיניהם רוכליהם בכל הטוב הנמצא בהם ויש ארצות לריכות לשכונותם ויושביהם קצרי יד והם טובות לא רעות כלל: וטעם (כ) והתחזקתם ולקחתם. שלא יפחדו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים: (כב) וחברון שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען מצרים לבנו הגדול אלא

היתה

יונתן בן עוזיאל

ענותנותיה קרא משה להושע בר נון יהושע: (יז) ושדר יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו בהדין צטרא בדרומא ותסקון לטורא: (יח) ותיחמון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה דתקיף הוא אין חלש הזעיר הוא אין סגי: (יט) ומה ארעא דהיא יתיב בה הטבתא היא אין בישתא ומה קרויא דהוא יתיב בהון הבפצחין פציחי חניין אין בהקרין: (כ) ומה שבח ארעא השמינין אינין פריה אין פתרנין האית בה אילנין דמיכל אין לא

ירושלמי

ותעבדון חזקתא ותסבון מאבא דארעא ויומיא די אזלו בעשרין ותשעה לירחא דסיון יומי דמן בכורי ענבין:

[(כ) ומה ארעא השמינין אינין פרין או עצין:]

(כא) וסליקו ואלילו ית ארעא מן מדברא דצין עד פלטיות מעלך לאנטוכיא: (כב) וסליקו מן צטר דרומא ואתו עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי מרבייני דענק גברא וחברון שבע שנין אתבניית קדם עד לא תתבני טאנים דמצרים

בעל הטורים

מכוערים: [עי'. סוטה ד' ל"ד וברכה פ"ז]: (יז) את ההר בגי' תורה שמעמיד להם זכות התורה: (כ) השמנה ב' השמנה הוא אם רזה. את השמנה ואת החזקה אשמיד (ביחזקאל ל"ד) בפרשת הרגי על הרועים אלו לא הוליאו דבה היו זוכים לכל מה שאמר בענין במראה טוב מרעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל ועכשיו שהוליאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו': (כא) חמת ויעלו

יונהן

עזגד קליל ובידך לפרש מילי מילי וק"ל לכן אתה מבאר והבן: (כ) ותעבדון חזקתא פי' שיעשו חזקה בקרקע שהרי הלכו בגבוליה כדפירש"י בד"ה אמדבר לין וכן פירותיה דהוי חזקה כשאכלה בפני המוכר: בעשרין ותשעה לירח סיון מכיון שבאו לסוף שמנה ימים לחדש אב כדמתרגם גבי וישובו מתור הארץ מקץ מ' יום ולרבעים ימים היה' הליכת' דהא נגזר עליהם להיות במדבר ארבעים שנה יום לשנה לא ומשוב

רמב"ן

כיתה מגול' בכל כוב על אחד משבעה בלוען ובא להודיע שבחם של ארץ ישראל לשון רש"י. והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה על כן נקראת על שמו והוא שנאמר ושם חברון לפנים ביהושע קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים ולכך אמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אות' ארבע לבנו ענק שבעת שנים לפני הבנות לוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביה' נבנתה חברון לפני לוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה. ויתכן לרמוז עוד במה שאמר הכתו' שהיא אם רזה כי חברון קדמונית מאד ועדיין עושה פירות שמנים וגדולים כאשר הגיד באשכול וכל שכן הארץ החדשה שהיא יותר שמנה. ואפשר כי ארבע הוא אבי אחימן ששי ותלמי ועל שם שהיו הענקים ארבעה יקראוהו כן והכתוב שאמר קרית ארבע אבי הענק היא חברון יהיה פי' אבי הענקים ע"כ אמר ענק וילידי הענק בנו הגדול בשם כאשר אמר האדם הגדול בענקי' הוא ולכך בא בו כ"א הידיעה ונקראו ענקים על יופי קומתם כי שם ענקים לגרגרות בני האדם כמו שנקראו בני האלהים בסדר בראשית כאשר פירשתי

אבן עזרא

גהיו בן שאול ורבים כן: וטעם (טז) אלה שמות האנשים. אמר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השתנו כמו דהושע: (יז) עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר הדניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ ומצרים והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה רק פירושו בנגב של ארץ כנען והעד במחברון ושהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו חמנגב: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא. ומה טטעם: החזק. למלחמה ואחר כן פי' מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים: (יט) הבמחנים. כמו הקדריים שהוגים יבאהלים: (כ) השמנה הוא. לאת מטה: אמרו חז"ל כי טעם (כב) ויבא. על כלב בן יפנה כי כל אחד הלך לבד אחר: צען מצרים. שם

פירוש על אבן עזרא

ג(ש"ב ד' ב') אלא שרי מושבם עלמה ואחרת עמה. ועמו היו שרי בן שאול. דר"ל שנשתנה שמו של יהושע שמתחלה היה שמו הושע. ואחז"ל יה יושיעך מעלת מרגלים. יש אומרים כי המרגלים היו יודעים תקות השרים ולאו בחכמתם שהדור הזה לא היו ראויים לירש את הארץ לפי שעדיין לא נתמלאה סאתם של כנעניים. ה(י"א ה') ויחזק מלך הנגב. הוא מלך מצרים. וכ"ל שא"ל בנגב ארץ ישראל. כי מדבר פארן בין מצרים לארץ ישראל. זכמ"ש היא חברון בהר יהודה (יהושע כ"א י"א). ח(שם י"ח ה'). טר"ל אלא מה עומדם במקום שנים. יכמ"ש כאהלי קדר. כות

ספורנו

אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כן לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה נושע ושיושיע אחרים (יז) עלו זה בנגב. בזה הגל שאנחנו שם שתמלאוהו טוב להכנס ולא נצטרך לסבוב אל מקום אחר: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא. אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות: ואת העם היושב עליה. לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים שנביט אל יושבי הארץ אם הם חזקי' ושלמי הגוף או ספק זה וכן נביט אם הם רבים או מועטי' כי אמנם רבוי העם וחוזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים והספק יורה על הפכם: (יט) הטובה הוא. במים רבים וטובים. כאמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים: הבמחנים. אם הם יושבים בפרזות לבטח בלי סוס יראת מלחמה: אם במבצרים. אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו: (כ) השמנה הוא. בעושר ונכסים. כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם: היש בה עץ. גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם: והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים: והימים ימי בכורי ענבים. ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם עדיין. מכל מקום בעת משה רבינו שגודל

פירוש רשב"ם

את ישראל ובנשיאים שהנחיל את הארץ באלה מסעי. שאותם היו נקובי שמות. כל נשיא בהם. הטעם שתחת כל מוכיח פירושו. כל אלה הי"ב הנה יהיה נשיא באותם המתנדבים ללכת. כמו כל שתה תחת רגליו: (טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. כמו כך פירושו הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותן שקרא משה כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו שכך היה מנהגם כמו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. וכמו שאמר נבוכדנצר ועד אחרי על קדמי דניאל די שמיה בלטשצר כשם אלהי: (יח) וראיתם את הארץ מה היא. אם הוא בתחילתה ארץ יערים או חלקה או ארץ מטונפת ולחה כי לפי מה שתראו את הארץ תכינו לו כלי מלחמה לסתת את היערים ולהבין הליכת חיילותיכם כי בטוחים היו שה' יתן להם את ארץ כנען אך לא בלא טורח כי אם בענין ערכי המלחמה: החזק היא. כל זה להודיע באיזה ענין יערכו אתם מלחמה: (יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה. ומה הארץ אשר אמרנו למעלה מדבר בארץ שהיא בתחילת המלכות שאין שם יושב ועתה מדבר בארץ אשר הם יושבים בה: הטובה היא אם רעה. אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב למלחמותם ולא יצטרכו להקדים להם צדה כל כך לעת מלחמה מקודם: הבמחנים. יושבים. או בערי המבצר. כל זה לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללות לכבוש את הערים: (כ) השמנה הוא וגו'. להודיע לישראל שימצאוה זבת חלב ודבש כמו שהבטיחם הב"ה: והתחזקתם. כאנשים גבורים לקחת ולא תגורו מפני איש. והימים ימי בכורי ענבים. זה מגיד הכתוב מפני צאשכול של ענבים שנטלו: (כב) ויבא עד חברון. הגדה נראית פשט שעל כלב אמר הכתוב שנאמר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה. לפיכך ויבא עד חברון. הוא כלב ונשתטח על קבורת אבות ונתפלל שינצל מעצת מרגלים. ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון כדכתיב ואת שדה העיר ואת חצירה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו. ומכל מקום לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחר ואחד עד חברון שהרי אמרו וגם בני הענקים ראינו שם בחברון. וכתיב ושם ראינו את הנפילים בני ענק: לפני צען מצרים. לפי פשוטו נבנתה לפני צוען. וגם כן השובה יותר עיר הישנה מן העיר החדשה. שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר וגם מתוך ישנה היו בה

התאנים: כד למקום ההוא קרא נחל
אשכול על אדות האשכול אשר
כרתו משם בני ישראל: כה וישבו
מתור הארץ מקץ ארבעים יום: כו וילכו
ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל
עדת בני ישראל אל מדבר פארן
קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל
העדה ויראום את פרי הארץ: כז ויספרו
לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר
שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא
וזה פריה: כח אפס כי עז העם הישב
בארץ והערים בצרות גדלת מאד
וגם ילדי הענק ראינו שם: כט עמלק
יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי
והאמרי יושב בהר והכנעני יושב
על הים ועל יד הירדן: ל ויהס כלב
את העם אל משה ויאמר עלה נעלה
וירשנו אתה כי יכול נוכל לה: לא והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא
נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו: לב ויציאו דבת הארץ אשר תרו
אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ
אכלת

אונקלוס

כד לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עסק אתכלא דקצו מתמן בני ישראל: כה ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: כו ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: כז ואשתעיאו לה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: כח לחוד ארי תקיף עמא דיתב בארעא וקרויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גברא חזינא תמן: כט עמלקאה יתב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתב בטורא וכנענאה יתב על ימא ועל כיף ירדנא: ל ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: לא וגבריא די סליקו עמה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא: לב ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלת יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין
דמשחן

מסרה כד למקום, מלא. אשכול, מלא. אדות, חו"ק ומ"ס. האשכול, מלא. כה וישבו, חסר. מתור, ל' ומלא. כו ויבואו, חסר. קדשה, ב'. וישיבו, ז' מלא. וג' חסר. ויראום, ל' ומלא. כז הוא, וי"ו ומיוק. פריה, הפ' דגוש מד"ד. כח הישב, חסר. בצרות, ל' וכ"כ בתו' חו"ק ומלא חכין. כט יושב, מלא ג' מנהון בפסוק. ל ויהס, ל' וסמך רבתי (ואין הסמך רבתי ומס"ק היא דיעה יחידית) עלה, ז' כתב ה' מלא. אתה, חסר. יכול, ה' מלא. לא והאנשים, חר"ס. לעלות, מלא. לב ויציאו, ח"ו ומ"י"ב. תרו, מלרע. אתה, חסר.

ת"א וישבו מתור הארץ שם עב. ויספרו לו שם לה. אפס כי עז העם שם. ויהס כלב את העם שם. עלה נעלה וירשנו שם. והאנשים אשר עלו עמו שם. כי חזק הוא מנחות נג ערכין טו.

רש"י

שלים משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. (סוטה לד) מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש הוא. (במדרש רבה) כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצרות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. (במדבר רבה) לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן (זכריה ב') הס כל בשר (עמוס ו') הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ש (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. (במדבר ר') כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אכלת
יושביה

רמב"ן

פירשתי שם וזה טעם הכתוב וחברון שבע שנים נבנתה' מיד הענק הזה לפני צוען מצרים ובעבור' כי הבונה את חברון ידוע ומפורסם כי כן שם העיר קרית ארבע אמר נבנתה או טעמו שנבנת' לאלה שבאלה להם ארבע אביהם והנה היו שנים רבות מאד מיום היסדה ועד עתה: (כז) וגם זבת חלב ודבש הוא. בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לא כי היא שמנ' וגם זבת חלב ודבש היא ועל שאלתו היש בה עץ אם אין השיבו לו וזה פריה כי כן צוה אות' להראותו והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנשלחו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערי' בצורות כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה שבמחני' אם במבצרי' אבל רשעם במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס לנצח חסדו. ואין עוד אפס אלהים והנה אמרו לו הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורו' גדולו' מאד וגם ילידי הענק ראינו שם ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם ריוח לבא בארץ משם כי כול' גבורים כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר הגידו שליחות' ויניאו לב העם ברמז מפני מוראו ממשה ואהרן והנה השיבו על כל מה שצוה להם משה זולתי מה שאמר המעט היא אם רב שלא ענו אותו דבר בזה וכן לא הזכירו טובה כי היה בדעתם לומר לעם אחר כך ארץ אוכלת יושביה היא בדרך דבה והנה עמה מועטים וחזקים מאד והנה העם הבינו כוונתם ואז החלו כל העדה אשר שם להתאונן. וזה טעם (ל) ויהס כלב. כי שתק אותם ואמר עלה נעלה כי יכול נוכל לה לומר
אמת

ירושלמי

דמצרים: (כג) ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל ענבין חד וסוברוהי באסלא בכתיף תרין מנהון וכן מן רומניא וכן מן תיניא: ((כג) ואתו על נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דעינבין חד וטענו יתיה בקופה ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא:)

(כד) לאתרא ההוא קרו נחלא דאתכלא על עיסק עוברתא דקציצו מתמן בני ישראל והוה חמרא נטיף מניה כנחלא: (כה) ותבו מלאללא ית ארעא בתמניא יומין בירחא דאב מסוף ארבעין יומין: (כו) ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנישתא דישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו להון פתגמא ולות כל כנישתא וחמיאונון ית אבא דארעא: (כז) ואשתעיו ליה

יונתן בן עוזיאל

ואמרו אתנא לארעא דשדרתנא ואוף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: (כח) לחוד ארום תקיף עמא דיתיב בארעא וקירויא כריכין חניין רברבן לחדא ואוף מרבני דענק גברא חמינא תמן: (כט) עמלקאי יתבין בארע דרומא וחתאי ויבוסאי ואמוראי יתבין בטוורא וכנענאי יתבין על ימא ועל תחום יורדנא: (ל) ושתיק כלב ית עמא ואציתינון לות משה ואמר מיסק ניסק וניחסן יתה ארום מיכל ניכול לה:

[(ל) ושתק:]

(לא) וגובריא דסליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסוק לות עמא ארום תקיף הוא מננא: (לב) ואפיקו טיב ביש על ארעא דאלילו יתה לות בני ישראל למימר

בעל הטורים

ויעלו בנגב ויבא ס"ס בהפך אבות שנשטטה על קברי אבות: (כד) למקום ההוא קרא נחל אשכל הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד דקסס גזירות למ"ד יום והיין אם זכה לשתותו כראוי אז תמרא ורבוי פקחין וזוכה ללמוד וללמד: (כט) והאמורי יושב מלא וי"ו שסקול הוא כששה עממים שנאמר בו כגובה ארזים גובהו: (ל) עלה נעלה בה"א לומר שאפי' אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ס"ק שנה נעלה: (לא) כי חזק הוא ממנו איתא בגמ' (סוטה ל"ה וע"ש ברש"י וע"ע מנחות נ"ג וערכין ע"ו שלא פי' כרש"י כלום ולכך מקיים רבינו הגירסא) אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם יש מפרשים אלא ממנו לשון מנא פי' כלי וי"מ לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ס נו"ן וי"ו לכך כולל

יונתן

ושבוע ד' ימים של חודש סיון ול' יום של תמוז וח' ימים של אב הרי שהיה כ"ט לסיון וק"ל: (כד) חמרא נטיף כנחלא דקשה דלא הוה לקרוא שם המקום רק אשכול לבד ע"ש האשכול ולמה נקרא נחל אלא ע"ש היין שהיה נוטף כנחל: (כה) בתמניא יומין בירחא דאב סמך על קרא דבלילה ההוא שאמרו חכמינו ז"ל שהוקבע

רמב"ן

אמת הוא שהעם חזק אבל אנחנו נחזק מהם ומעבירים הבלורו' אז ענו המרגלים ופירשו דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו לאמר אפילו העם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם בם אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד כי טעם לעלות אל העם כטעם דרו לכם אים וירד אלי לשון נלחמים במערכה: וטעם (לב) ויוציאו דבת הארץ אל בני ישראל. כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים לעם באהליה' כי היא ארץ אוכלת יושביה כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוסחים מהם בוטחים בכחם וגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורי' אז הוציאו להם דבה בפני עלמם דכתיב הארץ אשר עברנו בה עד שילינו כל העדה וזה טעם מה שאמר וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ והי' זה כי האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמכו לב אחיהם וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל מועלים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים. ודע כי מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת יקרא מביא דבה כמו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ועל זה נענשו למות במגפה שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפ' לפני ה': ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשיה דלים ונפוחים שפלי קומה חסירי הכח אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ הזאת חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותי' עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עלומים בגבהם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית אחר

אבן עזרא

שם מדינה סמוכה אל ונלרים וכן תבית לחם [י]יהודה ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל [ל]בן יצען בדרך רחוקה. וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא [מ]קדמונית. (כג) עד נחל אשכול. דברי [נ]משה ויתכן להיות כמו וירדוף [ס]עד דן להיות שם [ע]אחר: קרא. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: (כה) יש מקץ. שהוא תחלה ויש מקץ [פ]שהוא תסוף ויתכן להיות [צ]ראש הארבעים: (כו) וילכו. להודיע שלא באו לאהלים אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אתם דבר. אל משה ואהרן: (כז) ויספרו לו. למשה שהוא העיקר: (ל) ויהם כלב. אמר רבי יונה המדקדק שטעמו שאמר [ק]הסו: (לב) ויציאו דבת הארץ. דבר שלא [ר]היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הספך [ש]ויוציאו: דבה. מפעלי הכפל מגזרת [ת]דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[כ](רות א' א'). [ל](ישעיה ל"ג כ'). [מ]ר"ל שנבנתה ז' שנים לפני לוען מלרים. [נ]ר"ל כי על שם המאורע ההוא נקרא אחר כן אשכול [ס]אף שעדיין היה שם המקום ההוא לים או לשם. ונקרא אותו כן כי ידע בנבואה שיכבשו אותו בני דן. ויקראו אותו דן כשם דן אביהם (שופטים י"ח כ"ט) ואולם ליש שם העיר לראשונה. ונראה שיש כאן ע"מ ונ"ל דברי משה. ויתכן להיות שם אחר. כמו וירדוף עד דן. ר"ל שם דן אחר לא דן בן יעקב. כמו שמתרגם הירושלמי עד דן דקיסריון. [ע]והמוע"ע גורם ויתכן להיות וירדוף עד דן שם אחר. וטעמו וירדוף עד דן פי' המדומה לזה כי בני דן שהיו אחרי כן כמה שנים קראו ללשם דן כשם דן אביהם. ואמר החכם ז"ל כי יתכן להיות שאינו דומה לו אלא שהמקום הוא שמו דן. [פ]כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה ויש מקץ שהוא תסוף ויהי מקץ שנתים ימים. [צ]כלומר מלת מקץ במקום הזה מתפרשת לשניהם שבאו המרגלים לסוף הארבעים או בראש הארבעים והוא דעת רז"ל שאמרו במס' עדיות בפ' ז' בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים הרי א' סיון ושלשים תמוז דתמוז דההיא שתא עבורי עברוה והשעה באב הרי ארבעים יום והם באו בתחלת הלילה ומקלת היום ככלו ובכו בכיה של חנם והשם קבע להם בכיה לדורות כשאמר להם כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום וגו' ואם היינו מפרשים שבאו בסוף הארבעים והבכיה שהיתה בליל עשירי יהיה כנגד מאמרם ז"ל שקבע להם בכיה לדורות שחרבן הבית בראשונה ובשנייה הוא בת"ב ואמרו ז"ל כשחרב הבית בראשונה ובשנייה מולאי שביעית ומולאי שבת היה' וכו' באב היה שמגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. [ק]כלומר המלה הזאת אין טעמה ששתק אותם בגערה וכדומה לה אלא כשאמר להם הסו שהוא מגזרת הס. [ר]ר"ל הוציאו מלבם דבר שקר. [ש]ר"ל מביא דבה הוא דובר אמת ומוציא דבה הוא דובר [ש]שקר. [ת]שכתבו דבב. איוב

ספורנו

שגודל הפירות ועעמס גם באותו הזמן יספיק להעיד על טבת הארץ וטובה: (כד) על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אשר בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו קראו המקום נחל אשכול: (כו) אל מדבר פארן קדשה. אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: (כז) וגם זבת חלב ודבש הוא. לא בלבד שהיא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: (כח) אפס כי עז העם. אבל אי אפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ושוכני הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו גם הם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם: (ל) ויהס כלב את העם. השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ כאמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם: אל משה. שישמעו מה ישיב משה. ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח"כ באומרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו. באמרו עלה נעלה. ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עלייתנו: וירשנו אתה כי יכול נוכל לה. כי אחר שנעלה שם ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען: (לא) לא נוכל לעלות. שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא. כאמרו וירד העמלקי והכנעני: (לב) ארץ אכלת

פירוש רשבם

בה ענקים שהם מדורות הראשונים: (לא) ויהס. שיתקם בחכמתו: מן

אכלת יושביה הוא וכל־העם אשר־
ראינו בתוכה אנשי מדות: לג ושם
ראינו את־הנפילים בני ענק מן־
הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו
בעיניהם: יד א ותשא כל־העדה ויתנו
את־קולם ויבכו העם בלילה ההוא:
ב וילנו על־משה ועל־אהרן כל בני
ישראל ויאמרו אלהם כל־העדה לו־
מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה
לו־מתנו: ג ולמה יהוה מביא אתנו
אל־הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו
וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב
מצרימה: ד ויאמרו איש אל־אחיו נתנה
ראש ונשובה מצרימה: ה ויפל משה
ואהרן על־פניהם לפני כל־קהל עדת
בני ישראל: ו ויהושע בן־נון וכלב
בן־יפנה מן־התרים את־הארץ קרעו
בגדיהם: ז ויאמרו אל־כל־עדת בני
ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה
לתור אתה טובה הארץ מאד מאד:
שלישי ח אם־חפץ בנו יהוה והביא אתנו
אל־הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש: ט אך
ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם
מעליהם

אונקלוס

דמשחן: לג ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא
והוינא בעיני־נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון:
יד א וארימת כל־כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא
ההוא: ב ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל
ואמרו להון כל כנשתא לוי־דמיתנא בארעא דמצרים או
במדברא הדין לוי־דמיתנא: ג ולמא יי מעל יתנא לארעא
הדא למנפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לבזא הלא טב
לנא די־נתוב למצרים: ד ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא
ונתוב למצרים: ה ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל
קהל כנשתא דבני ישראל: ו ויהושע בר נון וכלב בר יפנה
מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: ז ואמרו לכל כנשתא
דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה
טבא ארעא לחדא לחדא: ח אם רעוא בנא קדם יי ויעל
יתנא לארעא הדא ויתנה לנא ארעא די־היא עבדא חלב
ודבש: ט ברם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון
מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תקפהון
מנהון

מסרה אכלת, חסר. יושביה, ב' מלא דמלא. הוא, וי"ו וחירק. בתוכה, מלא. מדות, ח"י ומ"ו. לג ושם, ה' ר"פ. הנפילים, ל' מלא דמלא. הנפלים, ג' א' מלא ב' חסר י"ק. ונהי, ב'. כחגבים, ב' מלא. בעיניהם, כולם מלא דמלא. יד א קולם, כולם מלא. ב וילנו, חסר. אלהם, ד' חסר. לו, כ"ב. ג ולמה, ג' ר"פ רפין ומלרע ורפי כדין לפני אהה"ע. מביא, מ"י וא'. אתנו, חסר. לנפל, ד' וחסר. נשינו, כולם מלא. וטפנו, כלם חסר. לבז, הב' פתח באתנח. הלוא, י"ב מ"ל בתורה. טוב, י"ד בטעמא ר"ל במרכא כפולה. שוב, מלא. ד מצרימה, ה' בסוף. ונשובה, מלא ו'. ה ויפל, כלם חסר. ו ויהושע, י"א זוגין מתחלפין בטעם. התרים, ג'. ז אל, אין בחלף מאריך. לתור, כלם מלא. אתה, חסר. טובה, מלא. מאד, חסר. ח אם, ה' ר"פ בסיפ'. והביא, מ"י וא'. אתנו, חסר. הוא, וי"ו וחירק. ט בי"י, ב'. תמרדו, כלם חסר. תיראו, כולם מלא. לחמנו, ד' חסר. צלם, ל'.

ת"א ארץ אוכלת יושביה הוא סוטה לה. ונהי בעינינו כחגבים שם. ותשא כל תענית כט סוטה לה סנהדרין קד. ויפל משה ואהרן תענית יד. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה שם. לחמנו הם עקידה שער מח.

רש"י

יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל ב כא) גבהו שש אמות וזרת וכן (ירמי' טו) ואיש מדון איש מדה: (לג) הנפילים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש (יומא סז): וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (רא"ם ובש"א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה לה): ענק. שמעניקים חמה בקומתן: (א) כל העדה. סנהדראות: (ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו. נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"א: (ט) אל תמרדו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם
כשרים

רמב"ן

שאר בני אדם כולם כמנהג במאכלים הגסים. ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים. כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילי' ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים שלשת בני ענק והם מן הנפילים הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ולפי שהיה ענין הנפילי' שבדורות נח נודע בעולם הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי ליראם ולבהלם ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבי' וכן היינו בעיניהם: וטעם (א) ויבכו העם בלילה ההוא. כי לעת ערב באו המרגלים באהליהם כאשר הלכו מלפני משה ובבקר השכימו וילונו כלם על משה ואהרן וכך אמר משה ותרגנו באהליכם. כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן ואמרו רבותינו הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכי' לדורות. ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה. אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. אולי ידרש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה בבא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיע' בלבד אבל לא שירשו אותה לדורות והכתוב ירמוז לגולה בזה ולא ירצה לגזור רעה רק בענין תוכחת על תנאי (ג) ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו. לא יזכירו רבת הארץ לאמר גם כן והארץ אוכלת ורעה כי יסתירו העם הדבר הזה ממשה מפני שלא אמרו השלוחי' כן בהשיבם דבר אליו ואל כל העדה כי משה ואהרן יעיד בם כי שקר דברו והמרגלים עצמם הסתירו זה ממשה מדעתם שהוא יודע עניני הארץ ממצרים וממדין השכנים לה כאשר פירש על כן היו אומרים הדבה הזאת לעם באהליהם בדרך סוד. והנה אמר במש' תורה וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' והטעם כי כן אמרו אליו ואל אהרן ואל כל העדה כי
הארץ

יונתן בן עוזיאל

למיסר ארעא דעברנו בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא במרעין וכל עמא דגווה גבריא מרי מיכלן בישין: (לד) ותמן חמינא ית גבריא בני ענק מגניסת גבריא והוינא דמיין באנפי נפשנא הי כקמצין והיכדין הוינא דמיין באנפי נפשיהון: (א) וארימת כל כנשתא ויהבו ית קליהון ובכו עמא בליליא ההוא ואתקביעת להון ההוא ליליא לבכותא לדריהון: (ב) ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמר להון כל כנשתא לואי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לואי דמיתנא: (ג) ולמא יי מעיל יתנא לארעא הדא למיפל בחרבא דכנענאי נשנא וטפלנא יהון למיבז הלא טב

ירושלמי

לנא דנתוב למצרים: (ד) ואמרו גבר לאחוי נמני עלן מליך לריש ונתוב למצרים:

[(ד) גשיי עלן מלך ונחזור למצרים:]

(ה) ואתרכינו משה ואהרן על אפיהון קדם כל כנישתא דבני ישראל: (ו) ויהושע בר נון וכלב בר יפונה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: (ז) ואמרו לכל כנישתא למימר ארעא דעברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: (ח) אין רעוא דיי אית בנא ואעיל יתנא לארעא הדא ויתנינה לנא ארעא דהיא עבדא חלב ודבש: (ט) ברם בפיקודיא דיי לא תבטשון ואתון

לא

בעל הטורים

כולל ג' דברים פשוטו והדרש שלו: (לג) ונהי ב' במס' הכא ואידך ונהי כטמא כלנו כן היינו בעיניהם בגימ' זהו נמלים קולין (אולי צ"ל וזהו קן נמלים) וכ"ן ב"כ נוטריקון וכמו נמלים ובזה יתיישב מה שפירש"י ששמעו אומרים נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן (הב') (וכו') ומשמע כחגבים ולא כנמלים אלא כמו שאמר כאלה שמדקדק רש"י ע"כ (וה"ם דקרא בעינינו היינו כחגבים אבל וכן כ"ל וכמו נמלים היינו בעיניהם) ונהי כטמא כלנו לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא. (מוסר לראש דבריו מ"ם ב' במסרה). כחגבים ב' במס' הכא ואידך יושביה כחגבים כדאית' במדרש שענק אחד אכל המון וזרק הקליפ' וכל י"ב מרגלי' נכנסו ליסב בתוכה מפני הלל וזהו ויושבי' כחגבי' שישבו בה כחגבי': (ג) לנפל ד' במסר' לנפל בחרב. דהם דמיתני לנפל. אשר המלות לנפול לפניו. גם בבל לנפול חללי ישראל (ירמיהו נא) שבעון זאת הנפילה דחוזי שגרמו לי עתה נפילה דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר. ודמיתני לנפול לדורות שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל. וכן בימי המן שכתבו שטנה על בוני הבית ולא הניחו לבנותו: (ד) איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה ר"ת בגימ' עבודה זרה. נתנה ראש זהו ע"ז וכן בעגל אשר ילכו לפנינו אשר אותיות ראש ומה הפסל אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: (ט) לחמנו ד' במסרה הכא ואידך. לחמנו נאכל (ישעיה ד') זה לחמנו חם הצטיידנו (יהושע ט') בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה')

אם

יונתן

שהוקבע בכיה לדורות כמלא שחזרתם הי' מקדם זה יומא חדא: (לג) גברא מרי מיכלן בישין פי' מרי מדות רעות דתרגום מדה הוא מיכלא ודייק הכי דמאי מדות הלא כל אנשים שבעולם יש להם מדות כל אחד לפי ערכו ואין לפרש מדות גדולות דהוה עיקר חסר ועוד שא"כ שהיו בעלי מדות גדולים דהא בקרא שלאחריו ספרו מבני ענק שהמה אנשים גדולים וחזקים אם כן על כרחך צריך לתרגום שהם בטבע תכונתם ומדותם רעות מצד טבע הארץ המגדל תכונות כאלו והבינהו: (א) ואתקביעת להון ההוא לילא וכו' כן הוא דעת הגמרא דתענית פרק בשלשה פרקים ובתנחומא וע"ש: (ט) לא תבטשון לשון בעיטה בגמ' דמסכת שבת (קנז) בעט לסרבא וכן בשבועות

בעט

רמב"ן

הארץ טובה וגם זבת חלב ודבש היא והעם ממרו את פי ה' כשלא ירצו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם כי אחרי שאין המניעה מכולם רק מתוקף העם היה להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמ' ולא נצטרך לומר כי על יהושע וכלב אמר משה כן כי לא ישמעו לשני' ולא יאמינו לעשרה ועוד כי שם כתיב ואשלח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר: וטעם (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם. שראו שהיו העם נועדים לעשות ראש ולשוב מיד וקמו הצדיקים והשתחוו לאפם אליהם לאמר להם אל נא אחי תרעו ולא יהי' זאת לכם למוקש על כן אמר לפני כל קהל עדת ישראל כי להם השתחוו על אפים וכן ויפול לאפיו אליה וישתחו שלש פעמים וכן וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ורבי' זולתו: וטעם (ז) טובה הארץ מאד מאד. להכחיש הדבה לאמר שאינה אוכלת יושבי' כי האויר טוב והיא ארץ זבת חלב ודבש: וטעם (ט) אך בה' אל תמרדו. כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים כי יד ה' עשת' עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיוריש

מפניכם

אבן עזרא

פירשתיו: אכלת יושביה. שהאויר שלה רע: אנשי מדות. כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי [א]לבב ורבים כמו הם: (לג) הנפילים. [ב]פרשתיו: מן הנפלים. טעמו וגם אחרי כן אשר [ג]יבואו ושם [ד]מפורש: (א) את קולם. פעול [ה]למלת ותשא גם ויתנו: (ב) וילונו. מבנין נפעל מהפעלים השניים [ו]הנראים לנפעל שלם: (ג) שוב מצרים. שם הפועל כמו לא אוכל [ז]קום ומלך אלקים [ח]עמו: (ה) ויפל משה. [ט]בכלונו: (ו) ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (ט) כי לחמנו הם. נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו [י]לחם: סר צלם.

כי

פירוש על אבן עזרא

[א](איוב ל"ד י) פי' אנשים שיש להם לבב חכמה כמ"ש בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג). [ב](בראשית ו' ד'). [ג](שם). [ד]והטעם כי מה שאמר הפסוק מן הנפילים ר"ל אותם שנאמר עליהם וגם אחרי כן אשר יבואו כי כאשר ימלאו נשים שמערכתם נמשלת להם והתולדת בתולדות ילאו מהם גבורים. [ה]וטעמו ותשא כל העדה את קולה ויתנו את קלם בבכי. [ו]כי שרשו לון ודגש הלמ"ד וילונו להשלים חסרון נון כנפעל ועיין (שמות ט"ז כ"ד) ובפרש"י שם. [ז](איכה א' י"ד). [ח](משלי ל' ל"א). [ט]לפרקם נערו או לתפלה להלן (ע"ז ד'). [י](תהלים י"ד ד').

יחזקאל

ספורנו

אכלת יושביה. אע"פ שהעם היושבים בה חזקים אין זה בשביל שבח הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה זולתי החזקי' שהם חזקי המזג והשאר מתי' בה מפני רוע האויר: (לג) בני ענק. מצד האב: מן הנפלים. מצד האם: וכן היינו בעיניהם. כחגבי' או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבז בעיניהם להרע לנו: (ב) וילנו על משה ועל אהרן. שהיו שלוחו האל להוציאם ממצרים ולהצילם מכל איומת מות במדבר. ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי: (ג) ולמה ה' מביא אתנו. מה חטאנו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו ונשאתו אותם בשביל גלוליהם במצרי' או לנקום אותם כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרי' לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו: (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם. בראותם מעות לא יוכל לתקון כענין בסנהדרין שכבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות ואיומת המלך (סנהדרין פ' כ"ג): (ז) הארץ אשר עברנו בה לתור אתה. לתור המקום ויושביו כאמרו וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה: טובה הארץ. הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהוא מקום טוב מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה. ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעיזו פניהם נגדנו הפך עדות חברינו באמרם כי עז העם: (ח) אם חפץ בנו ה'. אמנם כי טובתה עד מאד היא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיא אם שמוע תשמעו וכו': והביא אתנו אל הארץ הזאת. הפך מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם. כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל. כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן היה שלא עשו שום גדר ושום הכנה למנוע את עלות העם עליהם: ונתנה לנו. כי ראינו שלא קמה רוח באיש מפנינו ושדעתם לברוח: ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש. היא מעלתה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי הלך דבש על פני השדה וזה לא היי' אפשר אם היה בארץ או באוירה איזה דופי: (ט) אך בה' אל תמרדו. שאמנם אם תרצו שתהיה הארץ לכם בזאת המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ואספת: ואתם אל תיראו. הנה אבל אם לא תמרדו יביאנו ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקוממו הלחם עד אוכליו כמו שהעידה רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר

צלם

פירוש רשב"ם

(לד) מן הנפלים. הראשונים כדכתיב בבראשית הנפילים היו בארץ בימים ההם: כחגבים. הנמוך נראה לגבוה ממנו הרבה כחגבים שהם נמוכים מאד. וזה מוכיח היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים: (ט) סר צלם מעליהם. אין להם מחסה לחסות בו כי כבר נמוגו כל יושבי ארץ מפניו

מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם:
י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים
וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה
וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל
הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: יב אַכֶּנּוּ
בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־
גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ
אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ: יד וְאָמְרוּ אֶל־
יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה
יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן
נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם
וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם
וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה: טו וְהֵמַתָּה אֶת־
הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר: טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם
הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר: יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא

°יו"ד רבתי

כח

אונקלוס

מנהון ומימרא־דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: י ואמרו כל כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל־בני ישראל: יא ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא־יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: יב אמחנון במותא ואשיצנון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון: יג ואמר משה קדם יי וישמעון מצראי ארי אסקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון: יד ויימרון ליתב ארעא הדא דשמעו ארי את יי דשכינתך שרית בגו עמא הדין די־בעיניהון חזו | שכינת יקרך דיי ועננך מטל עלוהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון בימ מא ובעמודא דאשתא בליליא: טו ותקטל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא די־שמעו ית־שמע־גבורתך למימר: טז מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא הדין לארעא די־קיים להון וקטלנון במדברא: יז וכען סגי־כען חילא קדמך יי כמא־די מללתא למימר:

מסרה מעליהם, מלא. תיראם, ל' מ"ו וחד מלא. י לרגום, הג' דגושה ומלא. אתם, חסר. נראה, ה'. יא עד, י"ו פסוק עד ועד. אנה, תלויהן דפסק בה"א בסוף. ינאצני, ל' וחסר. לא יאמינו, במקף ומ"י. האתות, ב' כ"כ בתורה חסר ו"ק ומלא תנין. עשיתי, מלא. יב ואורשנו, ל' וכ"כ מ"ו ומ"י. אתך, ח"ו. גדול, מלא. ועצום, מלא. יג ויאמר, ה'. העלית. ג' מלא. בכחך, ב' והכ' לפי. יד אל יושב, ל' וי"ו מלא בתורה. עין בעין, ג'. נראה, ה'. ועננך, ל'. עמד, חסר. עלהם, י"ג חסר בתור'. ובעמד, ל' חסר וקדמא דפסוק. הלך, חסר. יומם, מלא. ובעמוד, מלא. טו והמתה, ב' מלים ועד אשה. אחד, ב'. טז מבלתי, ב' שבעתך. יכלת, ב' חסר. להביא, מלא. וישחטם, ג'. יז יגדל, יו"ד רבתי ולא יעשה גדולה הרבה רק מעט.

ת"א ויאמרו כל העדה לרגום סוטה לה. עד אנה מגילה לא. ושמעו מצרים עקרים מד פרק מ"ז. והמתה את העם הזה עקידה שער לד. ועתה יגדל נא כח ה' שבת פט סנהדרין קיא עקידה שער ו.

רש"י

כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה לה). ד"א צלו של של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד ה'. (במדבר רבה) הענן ירד שם: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האתות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין וא"ת מה אעשה לשבועת אבות (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם (במדבר רבה): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגומר: (טז) מבלתי יכלת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים (ברכות לב) ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכי' זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת

בידו

רמב"ן

מפניכם אם כן תאמינו ותצליחו. ואמרו ואתם אל תיראו כי לחמנו הם. כי גם בטבע ובנוהג שבעול' יפלו לפנינו כי נפל פחדנו עליהם ויכימו אותנו לאוכלם כלחם: סר צלם מעלידהם. מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו ד"א צלו של מקום סר מעליהם לשון רש"י. ור"א אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם צל על הכלאיים יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להחלץ ולהלחם כנגדנו ויפה פירש. אבל יתכן שירמוז הכתוב למה שנודע כי בליל החותם לא יהי' צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם כנגזר עליהם מיתה וה' אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה על כן אל תיראום. או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שנופל השר שלה תחל' כענין שכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמר כך על מלכי האדמה באדמה ומפורש בספר דניאל יאמר כבר סר הכח אשר בצלו יחיו בגוים וה' המשפיל אותם אתנו על כן אל תיראום וכך אמרו במדרש שיר השירים ונסו הצללים אלו שרי אומות והמלאכים שלהם כי הם הכל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים: (יג) ושמעו מצרים כי העלית בכחך. וישמעו מצרים שתהרגם. כי העלי' כי משמש בלשון אשר והם ראו שהעלי' אותם בכחך מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא שכנגדם יש לך יכולת להלחם. אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת וזהו ואמרו אל יושב הארץ הזאת כמו על יושבי ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכול' ה' לפי שיושבי הארץ חזקי' וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשי' ואחד מלכים לשון רש"י. אם כן יהי' אל יושב כמו על יושב וכן רבים ולפי דעתי אין הכונה למשה רבינו בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגעו והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים אבל הכוונה בתפלה הזאת לאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבו ולא יכלת לעשו' כן בכנען ובאלהיה' והנה יהי'

בזה

לא תדחלון מן עמא דארעא ארום בידנא מסירין הינון תש חיל גבורתהון מעלידהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: (י) ואמרו כל כנישתא לאטלא יתהון באבניא ואיקר שכינתא דיי אתגלי בענני יקרא במשכן זמנא: (יא) ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי לכל אתוותא דעבדית ביניהון: (יב) אמחי יתהון במחתא דמותא ואישצי יתהון ואמני יתך לעם רב ותקיף מנהון: (יג) ואמר משה וישמעון בניהון דמצראי דאשתנקו בימא ארום אסיקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון: (יד) ויימרון בחדווא ליתבי ארעא הדא דישמעו ארום אנת הוא יי דשכינתך שריא בגו עמא הדין דבעיניהון חמון שכינת יקרך יי על טורא דסיני וקבילו תמן אורייתך ועננך מטלול עליהון דלא יהנזקון משרבא ומטרא ובעמודא דעננא אנת מדבר קדמיהון בימטא מטול למככא טורייא וגליותא ולמידלי משריא ובעמודא דאישתא לאנהרא בליליא: (טו) ומן בתר כל ניסיא האלין אנת קטיל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא דישמעו ית שמע גבורתך למימר: (טז) מן בגלל דלא הות יוכלא מן קדם יי לאעלאה ית עמא הדין לארעא דקיים להון וקטלינון במדברא: (יז) וכדון יסגי כדון חילא קדמך יי ותתמלי רחמין עליהון ויתי תשוי לעם רב היכמא
דמלילתא

בעל הטורים

אם ב"י אל תמרודו לחמנו הם ונאכלים כלחם אבל לאחר שעברו את פי י"י ויכוס ויכתוס תהו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר. ורב להם הדרך מאוד שהלכו ארבעים שנה במדבר: (יג) העליה שלשה בפרשה כי תשא (וע"ש כל הדרש): (יד) עין בעין שלשה במסרה הכא ואידך כי עין בעין יראו בשוב י"י ציון. ואידך (פ' שופטים) עין בעין שן בשן. בעולם הזה אי אפשר לראות השכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי (פי' כי לא יראני כ"ז שהוא חי) וזה הוא שכתב כאן אשר עין בעין נראה ושמיך ליה (טו) והמתה אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה י"י קוינו לו וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי' אם יהיה עין בעין ממש פי' שמא ימות על כן פירושו ממון: (טז) מבלתי ב' במס' הכא ואידך (יחזקאל ע"ז) ותזני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין ליד חזקה שאין בה יכולת. ויסתפס במדבר החית שבורה לומר שעברו על התורה שכרת עליה שמנה כריתות בכלל ות' כריתו' בפרס וע"כ נתון רשות למלאכי חבלה לפרוע על חטאת'. (יז) ועת' יגדל נא כח יגדל יו"ד גדול' אמר אם נסוך יו"ד פעמי' בעשר' נסיונות זכור להם לדקת אביה'
שנסית

יונתן

עם ביה ופירש"י בנעט וכמוהו רביס: (יג) וישמעון בניהון דמלרחי דלא יהכן לומר הם עלמם שהרי נטבעו בים סוף אלא ודאי דקאי אבניהם: (יד) למכבא טוריא ונליותא פירש לעשות ההרים גבוהים נמוכים ועוורא ונליתמא הם הרים וגבעות: (יז) ותתמלי רחמין עליהון דהכי משמע ליה כשילורף למדות אדני מדה הגדולה אז יתעורר רחמים תהו ועתה יגדל דייקא ועיין ברקנ"ט דף קמ"ד ע"ד שמבאר פסוק ע"פ הקבלה נמי: ויתי תשוי לעם כב אפשר דדרש הכי ולא מקשר המקרא משום פסיק הטעם דתלת ה' נקודה באתנחתא והכי פירושו ועתה יגדל נא כח להגיל אותם גם אותי כולה לומר כי תקיים ג"כ כאשר דברת ולעשה אותך לגוי גדול וכן ענין פסוק זה בו ובירושלמי שניהם תבין ודעתם המלא כשתעיין בכי תשא בתרגום. בדף קכ"ד
שורה

רמב"ן

בזה אלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ז וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען ומבלתי יכולת ה' וגו' כי בכם אל ואפס אלהים: (יד) אשר עין בעין נראה אתה ה'. אמר ר"א על מראה כבוד ה' לעיני כל ישראל נראה שעל עבר וטעמו נראה אתה וכן ונשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול והנכון עין בעין אמרו המפרשים כדרך בני אדם שעיניו יראו את עיניו בדברו אתו וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם ועל דרך האמת עין לשון מראה ועינו כעין הבדולח והרא כעין החשמל יאמר אשר מראה במראה נראה הו.[1] שמך הגדול וכן ענין הכתוב ביחזקאל וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה' אשר ראיתי בבאי לשחת העיר ומראו' כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר: (יז) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפי' לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לי אף לרשעים אמר לו רשעי' יאבדו אמר לו חייך שתצטרך בדבר זה כשחטאו בעגל ובמרגלי' והתפלל לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים יגדל נא כח ה' לעשות דבורך לשון רש"י מדברי אגדה. ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב בא"לף דל"ת ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוקה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדות אמת יהיו חייבין ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ווהם יאמרו והם מורדים באבותם ולא היו חפצי' במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו ולא הזכיר ותאמר בעבור שאלו מזידים ופושעים. ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא יועיל לעול' לכן לא ביקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כאן במדבר שימותו במגפה וכשבור שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדבריך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד.
והזכיר

אבן עזרא

כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה גל לו לבו ירא: (י) לרגום אתם. יהושע וכלב: (יא) ינאצני. כמו יכעסוני ורבים חביריו. וטעם בקרבו. לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: (יג) ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה י"י כבודך בקרב העם הזה: (יד) אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד י"י לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראת אתה י"י וכן [כ]ונשאר אני וכן כי אומלל אני [ל]בעבור היות הלמ"ד בפתח [לל]גדול: עמד עליהם. בשבתם: (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: (טז) יכלת. שם כמו עד יבוסת [מ]המים ואיננו לשון [י]ועדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור כי שם ירעו [ס]הצאן: (יז) יגדל נא. קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לשבור כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתיו בפרשת כי
תשא

פירוש על אבן עזרא

[כ](יחזקאל ע' מ'). [ל](תהלים ו' ג'). [לל]בפתח גדול כן היא ברוב הס' ע"פ המסורה ועיין במכלל יופי שם. [מ](בראשית ח' ז') והוא שם המקרה וכן מלת יכלת (מאכע). [י]כמו הלפים בת יכיל (מ"א ז' כו'). [ס]ע"ד כתשבנו כלאן עבתה.
יהושע

ספורנו

צלם מעליהם. ורצינו שהסכימו לעזוב כל מגן ולנה כדי שימהרו לנוס ומפניו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם: (יא) עד אנה ינאצני. עד איזה גבול מהבזוי אסבול שיבזוני: ועד אנה לא יאמינו בי. עד איזה גבול מהפלאות אעשה קודם שיבטחו בי ויסמכו על דברי: (יב) אכנו בדבר. כענין וגם יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה עד תמם: ואורישנו. אעשה שיעזבו לאחרים חילם ויירשום. כענין השתים יורשי' את הסיים (בבא בתרא פרק יש נוחלין) שהיה בחלוקת הארץ וזה קיים מה שנדר ליוצאי מצרים באומרו ונתתי אותה לכם מורשה: (יג) ושמעו מצרים. חשב משה שכשאמר האל ית' אכנו בדבר יהיה הכלון להכות תכף את כלם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תכף שהרגת את אלה פתאום ויאמרו שעשית מבלתי יכולת בידיך על יושבי הארץ הזאת. וזה כי אמנם ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו. ועם זה שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה ולא יחשבו שחטי' תקלתם בשביל שעזבת אתם בעונם: (יד) אשר עין בעין נראה. שהכר נראה בעין עין השגחתך עליהם: אתה ה' ועננך עומד עליהם. בזה כאמרו כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו': (יז) יגדל נא כח ה'. לכבוש את מדת הדין:
פוקד

פירוש רשב"ם

משעה שהוביש ים סוף כמו שאמרה רחב הזונה. וכדכתיב נמוגו כל יושבי כנען: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ואמרו מצרים על יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וגו'. אבל עכשיו מפרש תהילה למה יאמרו מצרים כן. כי שמעו שאתה הוצאתם ככח גדול ובעמוד אש ובעמוד ענן הכל דרך אהבה יתירה וחיבה. ולבסוף יהרגם כאיש אחד. ואמרו מצרים לא מתוך שנאה עשה להם כך אלא מבלתי יכולת להלחם עם שלשים ואחד מלכים. ועתה שוב מחרון אפך. למען שמך שלא יתחלל: (יז) יגדל נא כח. להאריך אפך.
כדכתיב

כח אדני כאשר דברת לאמר: יח יהוה
ארך אפים ורב־חסד נשא עון ופשע
ונקה לא ינקה פקד עון אבות על־
בנים על־שלשים ועל־רבעים: יט סלח־
נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר
נשאתה לעם הזה ממצרים ועד־הנה:
כ ויאמר יהוה סלחתי כדברך: כא ואולם
חי־אני וימלא כבוד־יהוה את־כל־
הארץ: כב כי כל־האנשים הראים את־
כבדי ואת־אתתי אשר־עשיתי במצרים
ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים
ולא שמעו בקולי: כג אם־יראו את־
הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל־
מנאצי לא יראוה: כד ועבדי כלב עקב
היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי
והביאתיו אל־הארץ אשר־בא שמה
וזרעו יורשנה: כה והעמלקי והכנעני
יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם
המדבר דרך ים־סוף: פ רביעי כו וידבר
יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: כז עד־מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה
מלינים עלי את־תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי: כח אמר

אלהם

אונקלוס

יח יי מרחק רגז ומסגי למעבד טבון שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדיתבין לאוריתיה ודלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי: יט שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקתא לעמא הדין ממצרים ועד כען: כ ואמר יי שבקית כפתגמך: כא וברם קים אנא ומליא יקרא דיי ית כל ארעא: כב ארי כל גבריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עשר זמנין ולא קבילו במימרי: כג אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: כד ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמה ואשלים בתר דחלתי ואעלניה לארעא די־על לתמן ובנוהי °יתרכנה: כה ועמלקאה וכנענאה יתב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא ארח ימא דסוף: כו ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: כז עד אימתי לכנשתא בישתא הדא די אנון מתרעמין עלי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עלי שמיע קדמי: כח אמר להון קים־אנא אמר יי אם לא כמא־די מללתון

קדמי

°עפ"י ס' א"ג צ"ל יירתונה

מסרה אדני, קל"ד. יח ורב חסד, ל' ושארא חסד ואמת. נשא, חסר. פקד, ל' בטעם בתורה וחסר. אבות, מלא. על, בלא וי"ו החבור. שלשים, ה' חי"ק ומלא תנין. יט סלח, הסמך במאריך ובס"ם המאריך בלג"ד. כגדל, ב' זרועך וחסר. נשאתה, ב' כתיב ה'. הנה, ד'. כ כדברך, י"ג חסר. כא ואולם, מלא וה' כ"פ. וימלא, ב'. כבוד, מלא. את כל, י"ג. כב הראים, כ"כ מ"ו ומ"י. כבדי, חסר. אתתי, כולם חסר דחסר. ובמדבר, ג'. בקולי, ג' מלא בתורה. כג אם, ה' כ"פ בסי'. לאבתם, חסר. יראוה, מלא. כד וימלא, ט' דגש. והביאתיו, וב' מלא ב' יודין. וזרעו, ב'. יורשנה, מ"ו וס"י. כה והעמלקי, ל'. יושב, מלא. המדבר, בלא ה"א. כו וידבר, כ"ו. מלינים, ב' מלא דמלא. תלנות, חו"ק ומ"ת. כח אמר, חסר.

ת"א ויאמר ה' ברכות לב. וינסו אתי אבות יא ערכין טו. ועבדי כלב סוטה לד. עד מתי מגילה כג לא גיטין מו סנהדרין ב.

רש"י

בידו להביאם שחטם: יכלת. שם דבר הוא: (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור: (יח) ה' ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו': (כג) אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כולי כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו. לא יראו: לא יראוה. לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. (במדבר ל') שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמ' ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע (יהושע יד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכנה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו': (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי

אני

רמב"ן

והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם יראה שלא למחול עונם יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם וזה היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות בלילה הזה כי פקד עונם על זרעם. ואמר ר"א כי בעבור שמלאכו אם יראו את הארץ אמר סלחתי כדבריך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה. והנכון בעיני כי סליחה הנזכרת הענוש כדברי אונקלוס והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח ואמר סלחתי כדבריך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ אבל ימלא להם שיירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בלא יומו. והנה במשנה תורה הזכיר משה

במעשה

ירושלמי

דמלילתא למימר: (יח) יי אריך רוח וקריב רחמין שרי לתובין ומכפר על סורחנין מזכי לדתייבין לאורייתא ולדלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי:

[(יח) יי אריך רחמין ורחק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי יי חייביא ביום דינא מדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרדין:]

[(יט) שבוק כדון לסורחנות עמא הדין כסגיאות טבוותך והיכמא דשריתא לעמא הדין מן זמן דנפקו ממצרים ועד כדון: (כ) ואמר יי שבקית כפתגמך:

[(כ) ואמר מימרא דיי הא שריתי ושבקית כפתגמך:]

יונתן בן עוזיאל

(כא) וברם בשבועה קיים אנא ומליא יקרי דיי ית כל ארעא: (כב) ארום כל גובריא די חמון ית יקרי וית אתוותי דעבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עשר זמנין ולא קבילו למימרי: (כג) בשבועה אמירא דא דלא יחמון ית ארעא דקיימית לאבהתהון ולא דרא דארגיזו קדמי לא יחמונה: (כד) ועבדי כלב חולף דהוות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעליניה לארעא דעאל תמן ובנוי ירתונה: (כה) ועמלקאי וכנענאי יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף: (כו) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (כז) עד אימת לכנישתא בישתא דמתחברין עלי ית תורעמות בני ישראל דהינון מתרעמוי עלי שמיעו קדמי: (כח) אימר לדון

בשבועה

בעל הטורים

שנכים אותו ביו"ד נסיונו': (יט) כגדל ב' במסרה הכא ואידך כגודל זרועך הותר בני תמות' זהו שאמרו שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם: (כד) יורישנה ב' הכא ואידך הנה ה' יורישנה שלא היה יכול להורישם אלמלא ש"י'

רמב"ן

בתעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם ואמר ואתנפל לפני השם כראשונה וגו' ופירש שם תפלתו והתפלל אל ה' ואמר וגו' והזכיר גם בתפלתו על אהרן ולא הזכיר להם למרגלים שהתפלל עליהם כלל וכל זה מן הטעם שהזכרתי כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו: (כא) חי אני. לשון שבועה: וימלא כבוד ה' את הארץ אם יראו את הארץ. מקרא מסורס הוא חי אני נאם ה' כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באחור ארבעים שנה מעט מעט לשון רש"י. ואינו נכון כלל. אבל הכתובים האלה חסרי השבועה לכבוד של מעלה חי אני וימלא כבודי את כל הארץ אם כל האנשים המנסים אותי יראו את הארץ אין הדבר ככה וכן חי אני נאם ה' אם אתם תבואו אל הארץ יחסר השבועה וככה יקללו אף בהדיוט כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לא ירצו לפרש האלה כה יעשה אלהים לשונאי דוד וכה יוסיף יחסרו הברכה וכן מצינו שאמר כלב ליהושע אתה ידעת הדבר אשר דבר ה' על אודותי ועל אודותיך וכתיב וישבע משה ביום ההוא אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולזרעך עד עולם כי מלאת אחרי ה' אלהי והוא ממה שאמר כאן ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה יבאר בהבטחה זו שבועה כי הכל נקשר בפסוק ואולם חי אני שהוא שבועה כמו שפירשתי ואמר וישבע משה כי משה הזכיר השבוע'. ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעו ולא בהם: וטעם (כג) וכל מנאצי לא יראוה. כי כל מנאצי לא יראוה. ור"א אמר כל מנאצי מנסיהם ואין בו טעם ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיזכור להם עונשם הראשון: (כד) ועבדי כלב. לא הזכיר יהושע כי פי' לכלב שכרו שיורש הארץ אשר בא שמה ושכר יהושע איני ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה והקדים הכתוב כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון בעבור כי הוא הקדים לחלוק על המרגלים ויהס כלב אבל משה אמר ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים

בעבור

אבן עזרא

תשא: (יט) סלח נא. אחר שמלאכו שאמר אם יראו את הארץ אמר סלחתי כדבריך ידענו כי מלת סלח לא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך. בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת. כטעם נושא עון: ועד הנה. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה [ע]הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד [פ]הנה וכבר פירשתיו: (כא) חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב [צ]שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: (כב) זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי היא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית: (כג) וכל מנאצי. [ק]מנסיהם: (כד) ועבדי כלב. הזכירו לבדו בעבור [ר]ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכ' אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים: רוח אחרת. כנגד התרים: וימלא אחרי. רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: (כה) והעמלקי והכנעני. הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמרי מבני חם וכן ויכד העמלקי והכנעני [ש]והעד ויצא [ת]האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא [א]העיקר: יושב בעמק. לאמר לכם ויש אומר אע"פ שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם: פגריכם. [ב]הגופות:

הלינותם

פירוש על אבן עזרא

[ע](יהושע ב' ב'). (היערהער). [פ](בראשית מ"ד כ"ח) (ביזהער). [צ]כי וי"ו וימלא בשו"א. [ק]כי על האבות כבר אמר אם יראו וגו'. [ר]ר"ל מה שלא הזכיר יהושע לבהנים וללוים אלא לכלב בעבור שהשתיק את העם ודעת החכם שהכהנים וגם הלויים לא היו בכלל הגזרה וכן אמר בפ' פנחס ונותן טעם כי לא הלך מהם נשיא שיבא להם זה על ידו ועוד וכל פקודיכם כתוב שמשמע ולא פקודי זולתכם ואע"פ שלא היו הכהנים גם הלוים עמהם הם רבים לקרוא אותם פקודיכם ולא פקודי זולתכם כי הם נפקדו מבן חודש. [ש](פסוק מ"ה). [ת](דברים א' מ"ד). [א]ר"ל חזק מכולם. ועיין להלן (כ"ב א') שם ביאר זה יותר. [ב]אשר אין בהם רוח.

ישעיה

ספורנו

(יח) פקד עון אבות על בנים. ומאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע תתמלא סאת' בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם ימתין עד דור רביעי ואז תתמלא סאתם באפס תקוה לתשובה ויאבדו: (כ) סלחתי כדברך. כשאמרת אכנו בדבר כבר סלחתי בזה האופן שאתה אומר כי לא היתה הכוונה שאמית אתם כלם יחדיו אבל שאמית את כלם מעט מעט במדבר ולא יכנם אים מהם לארץ: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אמר אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשי' והם בן עשרי': (כג) אם יראו את הארץ. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו תנאי כמו אם ימוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. חי ה' אם יומת ודומיהם: וכל מנאצי לא יראוה. וגם מבניהם שהיכם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכ' שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים: (כד) וזרעו יורישנה. הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאע"פ שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישי' אבל הורישם קדל האל ית' במלותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו והורישנו: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. אע"פ שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולא כולם יחדיו מכל מקום לא סלחתי לעדת המרגלי': אשר הם מלינים עלי. שהם המסטינים' וקטה הכבי' תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה

המרגלים

פירוש רשב"ם

כדכתיב טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: (כ) סלחתי. סולה אני עכשיו. כמו נתתי כסף השדה: כדברך. שלא אכנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם עד ארבעים שנה: (כא) ואולם. ואלא: (כב) עשר פעמים. הרבה. כמו עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר

פעמים

אֱלֹהִים חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־
פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־
אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי
אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב
בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם
וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃
לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃
לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים
שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם
פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים
אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם
יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־
תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀
זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת
הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם
יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה
לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּונוּ° עָלָיו
אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ
רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים
הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ מ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר
לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

°וילינו ק'

למה

אונקלוס

קֳדָמַי כֵּן אֶעְבֵּד לְכוֹן׃ כט בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יִפְּלוּן פִּגְרֵיכוֹן וְכָל מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חֻשְׁבַּנְכוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא דִּי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ ל אִם אַתּוּן תֵּעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי לְאַשְׁרָאָה יַתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ לא וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וְאַעֵיל יַתְהוֹן וְיִדְּעוּן יַת אַרְעָא דִּי קַצְתּוּן בַּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכוֹן דִּי לְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃ לג וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יַת חוֹבֵיכוֹן עַד דִּיסוּפוּן פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ לד בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דִּי אַלֵּלְתּוּן יַת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יַת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִדְּעוּן יַת דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ לה אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָּא אֶעְבֵּד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמַּנוּ עֲלָי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ לו וְגֻבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ עֲלוֹהִי יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ לז וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיַּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן דַּאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא׃ לט וּמַלִּיל מֹשֶׁה יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא לַחֲדָא׃ מ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ טוּרָא לְמֵימַר הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃ מא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָא דְּנַן אַתּוּן עָבְרִין

על

מסרה אלהים, חסר. נאם, ב' בתורה וח"ו. באזני, ח' קמצין. כט פגריכם, מלא. פקדיכם, ח"ו ומ"י. הלינתם, ל' וכ"כ מ"י וח"ו. ל אם, ה' ר"פ בסיפרא. תבאו, ח"ו. ויהושע, ומו"ק. לא והביאתי, מ"י קדים לאלף. אתם, חסר. לג רעים, ח"ו במ"א ומ"י. זנותיכם, מלא דמלא. תם, חולם ח"ו. לד לשנה, ב'. עונתיכם, חסר תרין ווי"ן ומ"י. תנואתי, ל' מלא. לה אני, ב' ר"פ. הנועדים, כולם מלא דלמא. ימתו, כולם מו"ק. לו לתור, מלא. וישבו, חסר. וילונו, וילינו ק'. להוציא, מלא דמלא. על הארץ, ב' בפ'. לז וימתו, מו"ק ומ"ח. מוצאי, ל' וח"י מ"ו. לח בן נון, י"א. חיו, ל'. ההלכים, ח"ו ומ"י. לתור, מלא. לט ויתאבלו, ב'. מ וישכמו, ב' חסר. הננו, ג' דגשים. ועלינו, ב' עלו ועלינו. המקום, מלא.

ת"א במדבר הזה בתרא קכא. מבן עשרים שנה שם. במדבר הזה יתמו סנהדרין קח קי. במספר הימים אשר חגיגה ה. ויהושע בן נון בתרא קיח.

רש"י

אני. לשון שבועה: אם לא כן אעשה. כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקדיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה ומעלה להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונ' היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנא' (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו יקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו (במדבר ל) כי הניא אביה אותה: (לו) וישובו וילינו עליו. וכשבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיקים לשונם לאדם לדבר בו כמו (שיר ז) דובב שפתי ישנים ויש לטובה ויש לרעה לכך נאמר

כאן

ירושלמי

בשבועה קיים אנא אין לא היכמא דמלילתון קדמי היכדין אעביד לכון: (כט) במדברא הדין יתרמון גושמיכון כל סכומדון לכל חושבנהון מבר עשרין שנין ולעילא דאתרעמתון עלי: (ל) בשבועא חמירא דאתון לא תיעלון לארעא דקיימית במימרי לאשראה יתכון בה ארום אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון:

[(ל) דארימית ית ידי בשבועה:]

(לא) וטפלכון דאמרתון דלביזא יהון ואעיל יתהון וינדעון ית ארעא דקצתון בה: (לב) ופגריכון דלכון יתרמון במדברא הדין: (לג) ובניכון יהון טעיין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד זמן דיסופון פגריכון במדברא: (לד) במנין יומין דאלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותנדעון ית דאתרעמתון עלי: (לה) אנא

יונתן בן עוזיאל

יי גזרית במימרי אין לא נזרית במימרי לכל כנישתא בישתא הדא דאזדמנו למרדא עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: (לו) וגובריה די שדר משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנישתא לאפקא טיב ביש על ארעא: (לז) ומיתו גובריא דאפיקו טיב ביש על ארעא בשבעא יומין באילול והוון מורני נפקין מן פרתהון ואזלין עד בית לישנהון ואכלין לישנהון עם מוריגיהון ואתקברו במותנא מן קדם יי: (לח) ויהושע בר נון וכלב בר יפונה אתקיימו מן גובריא דאינון דהליכו לאללא ית ארעא: (לט) ומליל משה ית פתגמיא האלין עם כל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: (מ) ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא דאמר יי ארום חבנא: (מא) ואמר משה מה דין אתון עברין על גזירת מימרא דיי ואיהי לא

בעל הטורים

שיי' הוריסם. מפניו: (לא) והביאותי י' יתירה (כ"ל אחר הבית) שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בי' קדושות: (לב) ופגריכם אתם פי' כאשר אתם בבריאותיכם כן תשכיבו עצמכם ותמותו: (לח) חיו בא"ת ב"ש סמ"ק שהוא בגימ' בחלקם (שהיו) (שחיו) בחלקם (עי' ב"ב ד' קי"ח): (מ) ועלינו ב' הכא ואידך. (ס"א י"ד) ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו זה שנאמר (שם) כי אין לי"י מעצור להושיע ברב או במעט

יונתן

שורה י"ד חס"ד ד"א וכנ"ל אי"ן ל"א ד"א גזרית תעייכו ותמלא: (לז) וגוברי כבר נמלא רעהו ומבואר שהם תולעים: מן פרתהון פירוש מן פרשיהם: ואכלין לישניהון עם מוריגיהון דלא ס"ד כדעת רז"ל שהלשון נכנס לעבור אלא שיכנס ללשון ואכל הלשון עם האיך שלהם והו מירגיהון כי תרגום מתוק לאיך הוא טעימא למוריגא וק"ל: (מא) ואיהי לא תצלח לכון הוסיף מלת לכון לתקן ביה דלא תימא מססמא לא

רש"י

כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש בלעז: (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה הכגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה. וזהו לפני ה'. באותה הראוי' להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה:

(לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד (ב"ב קי"ז) שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים: (מ) אל ראש ההר. היא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והוא לא תצלח. זו שאתם עושין

רמב"ן

בעבור גדול מעלת יהושע בחכמה ובעבור כי משה ואהרן נפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל להתחנן לו היה הדבור בכאן גם לאהרן והנוא' למשה אמור אליהם כי הוא העיקר בנבואה: וטעם (כח) אם לא כאשר דברתם באזני. אם כאשר דברתם כן לא אעשה לכם כטעם תוניה וכן דרך הלשון לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריה' אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה: (לז) מוציאי דבת הארץ רעה. כבר פירשתי כי עונש הגדול היה בעבור הדבה שהוציאו כי ארץ אוכלת יושביה היא והיה שקר גמור שהיא היתה מלאה עמים רבים כמו שכתוב ביהושע הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וסוס ורכב רב מאד ובתורה ונשל גוים רבים מפניך שבעה גוים גדולים ועצומים והם היו מפליגים בחוזק העם כי עז העם כי חזק הוא מאד ולא השיבו על דברי משה שאמר להם המעט הוא אם רב אבל אמרו לעם אחרי כן כי הארץ אוכלת יושביה וכתב רש"י כל הוצאת דבה לשון הוצאת דברים שהם מלקיחים את האדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויסנה לטובה ויסנה לרעה לכך נאמר מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה והנה כתוב ומוציא דבה הוא כסיל ואיננו לטובה להוציא דבה על הארץ וכן ודבתך לא תשוב אבל כל דבה לרעה ויזכיר דבה רעה להפליג

אבן עזרא

הלינותם. מגזרת וילונו על משה: (ל) נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השנים למעלה: כי אם כלב. הקדים כלב כי הוא הקדי' ויהם: (לב) ופגריכם. שהם אתם: יהיו רועים. כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל [ג]רעי: (לג) זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (לד) אשר תרתם. [ד]בלווי: את תנואתי. [ה]אניא דברי או מי [ו]יניאני הטעם שישבור את שבועתי כמו ואם הניא: (לה) הנועדים עלי. שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד [ז]השם: במדבר הזה. יתמו [ח]קץ כל אחד שהם קץ כל [ט]אחד: ושם ימתו. כלם קרוב [י]מהקץ: (לו) וילינו עליו. [כ]פועל יוצא לשנים פעולי': (לז) וימתו. כמו מתו במגפ' כלם יחד: (לח) ויהושע בן נון. דברי [ל]משה קודם כלב: (מא) והוא לא תצלח. העליה אל ראש ההר לא

פירוש על אבן עזרא

[ג](ישעיה ל"ח י"ב). [ד]כי הם לא מרו רק אמרו נשלחה אנשים וגו'. [ה]לבטל דברי. [ו]מי הוא הגורם שאניא דברי כמו ואם הניא (להלן ל' ו') ענין שבר הדבר וביטולו. וכן יאמר האשכנזי (דען אייד ברעכען). דאס וואָרט ברעכען). [ז]כמ"ש וד' אתנו. וכתיב בתריה וכבוד ד' נראה. [ח]ר"ל יכלה קץ כל אחד. [ט]ר"ל בסוף ארבעים שנה יגיע קץ כל אחד. כי הגזירה היתה על הדור מבן כ' שנה ומעלה. ולא מת אחד מהם פחות מששים שנה כדאיתא במ"ר ובתנחומא. [י]כי כולם מתו תוך הארבעים זה אחר זה. [כ]כי מוציא הדבה גרמו תלונת ישראל על השם. [ל]כלומר השם הקדים כלב ליהושע בעבור שהקדים ויהס. ומשה הקדים יהושע לכלב בעבור גודל מעלתו כמ"ש פסוק

ספורנו

המרגלי' מליני' עלי שמעתי ואשים פני לענשם. לפיכך: (כח) אמור אליהם חי אני נאם ד' אם לא. שתי שלילות במקום חיוב כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו. ובאמרכם נשינו וטפינו יהיו לבז. וכן למרגלי' באמרם ארץ אוכלת יושביה הוא שהכל יתקיים בכם: כן אעשה לכם. בזמני' מתחלפי' ובזה נשבע מה שהעיד המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים. וכן יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוי': (לג) ונשאו את זנותיכם. שמלבד' כי באמרכ' נתנה ראש: (לד) במספר הימי'. שהאריכו במשמרת' לראות אם אפשר לכבשה: יום לשנה. תשע' באב של כל שנה כמבואר בתענית פ' בתרא: תנואתי. תכירו מה רע בטול המכוון שלי בסורכם ממני כאמרו ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה': (לו) והאנשים אשר שלח משה. שהיו נאמני' אללו ונהפכו לו לאויבים: וישובו וילינו עליו את כל העדה. שהם הסנהדרי' וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוציא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקני' עסוקי' בתלונת' יוציאו הם אל ההמון דבה על הארץ וזה לא היו יכולי' לעשות בפני הזקני' היודעי' ומכירי' בשקרם: (לז) וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה. באותה מגפה שאמרו הם

פירוש רשב"ם

פעמים תכלימוני: (לג) רעים במדבר. מתפרנסים כעין מרעה הצאן שהולכים הנה והנה כלומר שיטלטלו במדבר לכאן ולכאן. כך נראה בעיני: (לו) והאנשים אשר שלח משה. ואחר ששלחם וישובו מארץ ישראל ואחרי כן וילינו אחרי שובם ככתוב למעלה. עתה וימותו וגו': דבה. מן דובב שפתי ישנים. כמו מן באבוד רשעים רנה. רננת רשעים מקרוב. וכן כי היתה סבה מעם ה'. מן סובב. סבה: (מ) אל המקום אשר אמר ה'. וצונו ללכת שם לירש את הארץ: כי חטאנו. כאשר האמינו לעצת מרגלים: והיא

למה זה אתם עברים את־פי יהוה
והוא לא תצלח: מב אל־תעלו כי אין
יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם:
מג כי העמלקי והכנעני שם לפניכם
ונפלתם בחרב כי־על־כן שבתם
מאחרי יהוה ולא־יהיה יהוה עמכם:
מד ויעפלו לעלות אל־ראש ההר וארון
ברית־יהוה ומשה לא־משו מקרב
המחנה: מה וירד העמלקי והכנעני
הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד־
החרמה: פ טו א וידבר יהוה אל־
משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל
ואמרת אלהם כי תבאו אל־ארץ
מושבתיכם אשר אני נתן לכם:
ג ועשיתם אשה ליהוה עלה או־זבח
לפלא־נדר או בנדבה או במעדיכם
לעשות ריח ניחח ליהוה מן־הבקר
או מן־הצאן: ד והקריב המקריב קרבנו
ליהוה מנחה סלת עשרון בלול
ברבעית ההין שמן: ה ויין לנסך
רביעית ההין תעשה על־העלה או
לזבח לכבש האחד: ו או לאיל תעשה
מנחה סלת שני עשרנים בלולה
בשמן שלשית ההין: ז ויין לנסך
שלשית ההין תקריב ריח־ניחח
ליהוה: חמישי ח וכי־תעשה בן־בקר עלה
או־זבח לפלא־נדר או־שלמים ליהוה:
ט והקריב על־בן־הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין:
י ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח־ניחח ליהוה: יא ככה יעשה לשור
האחד או לאיל האחד או־לשה בכבשים או בעזים: יב כמספר אשר תעשו ככה
תעשו לאחד כמספרם: יג כל־האזרח יעשה־ככה את־אלה להקריב אשה
ריח־ניחח ליהוה: יד וכי־יגור אתכם גר או אשר־בתוככם לדרתיכם ועשה

אשה

אונקלוס

על גזרת מימרא דיי והיא לא תצלח: מב לא תסקון ארי
לית שכנתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון:
מג ארי עמלקא וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא
ארי על כן תבתון מבתר פלחנא דיי ולא יהי מימרא דיי
בסעדכון: מד וארשעו למסק לריש טורא וארון קימא דיי
ומשה לא עדו מגו משריתא: מה ונחת עמלקאה וכנענאה
דיתב בטורא ההוא ומחנון וטרדנון עד חרמה: א ומליל
יי עם משה למימר: ב מלל עם בני ישראל ותימר להון
ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהב לכון: ג ותעבדון
קרבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא
או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם
יי מן תורי או מן ענא: ד ויקרב דמקרב קרבנה קדם יי
מנחתא סלתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא:
ה וחמרא לנסכא רבעות הינא תעבד על עלתא או לנכסת
קודשיא לאמרא חד: ו או לדכרא תעבד מנחתא סלתא
תרין עשרונין דפילא במשח תלתות הינא: ז וחמרא לנסכא
תלתות הינא תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: ח ואריי
תעבד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לפרשא נדרא
או נכסת קודשיא קדם יי: ט ויקרב על בר תורי מנחתא
סלתא תלתא עשרונין דפילא במשח פלגות הינא: י וחמרא
תקרב לנסכא פלגות הינא קרבן דמתקבל ברעוא קדם
יי: יא כדין יתעבד לתורא חד או לדכרא או לאמר באמריא
או בעזיא: יב כמנין די תעבדון כדין תעבדון לחד כמנינהון:
יג כל יציבא יעבד כדין ית אלין לקרבא קרבן דמתקבל
ברעוא קדם יי: יד וארי יתגיר עמכון גיורא או די ביניכון

לדריכון

מסרה מא זה, הז"ין דגש. עברים, ח"ו ומ"י. והוא, וי"ו חירק. תצלח, ג'.
מב תנגפו, הנון במוכח. איביכם, ח"ו. מג העמלקי, בקדמא ולא במקף. מד ויעפלו,
ח'. לעלות, מלא. וארון, מלא. ברית, כ"ז. משו, ל'. מה העמלקי, בפשטא. והכנעני,
מהג בב'. הישב, חסר. ויכום, י"א. ויכתום, מלא. החרמה, ל'. טו ב דבר, י"ג.
אלהם, חסר. תבאו, ח"ו קדמה. מושבתיכם, מלא ו"ק וחו"ם. נתן, חסר. ג נדר,
ב'. או, ל'. במעדיכם, דין לחוד ח"ו ומ"י. לעשות, מלא. ריח, ח' מיחדין.
ניחח, מ"י וח"ו. ד והקריב, מלא. המקריב, מלא. עשרון, מלא. בלול, ד' מלא.
ברבעית, חי"ק ומ"ח. ה ויין, ה' ר"פ. רביעית, ל' מלא דמלא. לזבח, ב' מלעיל.
ו שלשית, חי"ק ומ"ח. ז ויין, ה' ר"פ. שלשית, חי"ק. ריח, ח'. ט על בן, ב'
חמלה לך. הבקר, ב' ושחט את בן הבקר. י ויין, ה' ר"פ יא ככה, ד'. יעשה, ל"ז.
לשור, ל'. יב כמספר, ג'. לאחד, ב'. כמספרם, ל'. יג להקריב, כולם מלא.
אשה, השי"ן בליר'. יד יגור, מלא. לדרתיכם, חסר ב"ו ומ"י.

ת"א ויעפלו סנה לז. כי תבאו אל זבחים קיח. ועשיתם אשה מנחות ל לח.
עלה או זבח שם לח. לפלא נדר שם ל לח. במעדיכם שם לח. והקריב
זבחים מז. ויין לנסך שם ל לח. לכבש האחד מנחות לח. או לאיל שם
לח חולין כג. וכי תעשה בן בקר מנחות ל. ככה יעשה זבחים מה מנחות
לח. כל האזרח זבחים מה לא מנחות עג קד קז תמורה ג. לה' תמורה שם.
וכי יגור אתכם גר כריתות ט.

רש"י

עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפלו. לשון חוזק וכן (חבקוק ב) הנה עפלה אינג"ריש בלעז לשון עזות וכן (מיכה ד) עופל בת ציון (ישעיה לב) עופל ובחן. ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות:

ויכתום

ירושלמי

לא תצלח לכון: (מב) לא תסקון ארום לית שכינתא דיי שריא ביניכון וארונא ומשכנא וענני יקרא ליתיהון מטיילין ולא תיתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ארום עמלקאי וכנענאי תמן זמינין קדמיכון ותתרמון קטילין בחרבא ארום מן בגלל דהבתון מן בתר פולחנא דיי בגין כן לא יהי מימרא דיי בסעדכון: (מד) ואיזדרזו בחשיכא קדם קריצתא למיסוק לריש טורא ברם ארונא דביה קיימא דיי ומשה לא זזו מגו משריתא:

[(מד) ויעפילו חריזו:]

(מה) ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא וקטילו יתהון ושיציאונון וטרדונון עד שציוו: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארע מותבניכון דאנא יהיב לכון: (ג) ותעבדון על מדבחא קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לפרשא נדרא או בנדבתא או בזמן מועדיכון למעבד רעותא דמארי עלמא לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא: (ד) ויקריב גברא המקרב קורבניה קדם

יונתן בן עוזיאל

יי מנחתא סמידא עשרונא פתיכא ברבעות הינא משח זיתא: (ה) וחמר עינבא לניסוכא רבעות הינא דעבד על עלתא או לנכסת קודשא לאימר חד: (ו) או לדכרא תעביד מנחתא תרין עשרונין סמידא פתיכא במשח זיתא תלתות הינא: (ז) וחמר עינבא תלתות הינא תקריב בסיפלי לניסוכא מטול לאתקבלא ברעוא קדם יי: (ח) וארום תעביד בר תורי עלתא או נכסתא לפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: (ט) ויקריב על בר תורי מנחתא תמידא תלתא עשרונין פתיך במשח זיתא פלגות הינא: (י) וחמר עינבא לניסוכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (יא) היכדין יתעביד לתורא חד או לדכרא חד או לאימרי בר אימרי או בני גדיא: (יב) כחושבן תורי ואימרי וגדיי דתעבדון קרבנא היכדין תעבדון לכל חד וחד לפום סכומהון: (יג) כל יציביא בישראל ולא בבר עממין יעביד היכדין ית אלין נסוכייא לקרבא קורבנא דמתקביל ברעוא קדם יי: (יד) וארום יתגייר עמכון גיורא או מן דהוא כדון ביניכון לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל ברעוא

בעל הטורים

במעט שלו היו ס' רבוא ונפלו ויהושע לא היו שלא הוא ונערו וכלבו: (מד) ויעפילו בגימ' ללמד דליכא מאן דאמר מן המעפילי' היה: (ג) ועשיתם אשה לה' סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפרשת אשר ילא לפניהם סמך לפניהם מיד פר' קרבנות כאן

יונתן

לא תצלח שלא תצלח רק לכם היא לא תצלח והכנעני מנשלו על השכינה והדברים עתיקין בדף ל"ה מ"ב וע"ש: (מד) בחשיכא קדם קריצתא דרש מלם ויעפילו מלשון אופל כי אותיות אחה"ע מתחלפו' וכאילו כתיב ויאפילו וכ"ה בתנחומא גם כי נדרש בד"א

רש"י

(מה) ויכתום. כמו (דברים ט) ואכות אותו טחון מכה אחר מכה. עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע: (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לריח ניחח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה (סוכה מח): (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל היא. (מנחות צא) ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל (פרה א): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו

רמב"ן

להפליג: וטעם (מא) למה זה אתם עוברים את פי ה'. איננו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה' כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל ולא תנגפו לפני אויביכם וכן אמר במשנה תורה ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם: וטעם והוא לא תצלח. זו שאתם עושים לא תצלח לשון רש"י. או העברת פי השם אין בו הצלחה לשון ר"א ועל דרך האמת היא מתהלכת: (ב) כי תבאו אל ארץ. אחר שהבטיח את הבנים שיבאו אל הארץ השלי' להם תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ. ואולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר מי יודע אם יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה ואם יחטאו גם הבנים ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצו' הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבאו ויירשו אותה והנה צוה בנסכים בארץ בעשותם עולות וזבחים כי במדבר לא נתחייבו בנסכים לבד בתמיד שנאמר בו ונסך רביעית ההין יין לכבש האחד כי שם נאמר פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים. ורבותינו נחלקו בזה מהם שאמרו בספרי בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך וכו' ומהם שאמרו שלא נתחייב היחיד בנסכי' אלא מביאת' לארץ ואילך והשלים עוד ת"כ ולוה על החלה שלא נהגה במדבר כי התרומה והמעשר בידוע שלא ינהגו שם כי הם חדוש שנוי ותלויה לארץ. ויש עוד שנוי במלה על דעת רבותינו שנתחייבו במלה כשנכנסו לארץ

אבן עזרא

לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: (מג) כי על כן שבתם. הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: (מד) ויעפילו. מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: (מה) ויכתום. אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה. שם מקום ויש אומרים עד שהחרימום: (ב) כי תבאו אל ארץ מושבתיכם. נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו נחם השם להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי תשגו והעד ונסלח להם והולך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם. והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: (ג) לפלא. לפרש וכן והפלא יי' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות: (ד) מנחה סלת. עשרון לאחד מן הצאן: (יא) שה בכבשים. או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן. ולא הזכיר עם בן בקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד: (יב) וטעם כמספרם. על המנחה והשמן והיין: (יד) או אשר בתוככם

פירוש על אבן עזרא

(פסוק ו'). (בראשית ל"ח כו'). (ישעיה ל"ב י"ד). והנה שו"א הכ"ף וַיַּכְּתוּם מורה חירק וכן וַיַּדְבְּקוּ גם המה (ש"א ל"א ב') הראוי וַיַּדְבִּיקוּ ויהי' ויכתום משרש נכת מבנין הפעל. משרש כתת. (שמות כ' ד'). כי רק לבן בקר מנחה סלת ג' עשרונים. הוא ול"ל: או לשה. שה בכבשים או שה עזים. ר"ל אחר שזכר לכבש האחד פי' או אם הקריב איל. שכבר הזכיר נדבה. ר"ל

ספורנו

שם שתקרא ארץ אוכלת יושביה. והנה פעולת אויר הארץ היתה להם לזרא ומתו תכף: (מא) למה זה אתם עוברי' את פי ה' והיא לא תצלח. כי באופן זה תהיו מועילי' לא לתאבון והנאת עצמכם אבל להכעיס: (מד) ויעפלו. חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליה': (מה) וירד העמלקי. ולא הכיתום לעלות: (ג) לעשות ריח ניחח. והקריב המקריב. הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכי' כענין הבל ונח ואברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמי' לה' פרים לא זולת זה ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכי' לעולת התמיד שהוא קרבן לדור ומאז

פירוש רשב"ם

(מא) והוא. דרך זה לא תצלח: (מג) כי על כן אשר שבתם. כמו וכל יש לו נתן בידו. שהוא כמו וכל אשר יש לו. (מד) משו. מגזרת לא ימיש: כתרומות

אשה ריח־ניחח ליהוה כאשר תעשו
כן יעשה: טו הקהל חקה אחת לכם
ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם
כגר יהיה לפני יהוה: טז תורה אחת
ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר
אתכם: פ ששי יז וידבר יהוה אל־
משה לאמר: יח דבר אל־בני ישראל
ואמרת אלהם בבאכם אל־הארץ
אשר אני מביא אתכם שמה: יט והיה
באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה
ליהוה: כ ראשית ערסתכם חלה תרימו
תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה:
כא מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה
תרומה לדרתיכם: ס כב וכי תשגו
ולא תעשו את כל־המצות האלה
אשר־דבר יהוה אל־משה: כג את כל־
אשר צוה יהוה אליכם ביד־משה מן־
היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם:
כד והיה אם מעיני העדה נעשתה
לשגגה ועשו כל־העדה פר בן־בקר
אחד לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו
ונסכו כמשפט ושעיר־עזים אחד
לחטת: כה וכפר הכהן על־כל־עדת
בני ישראל ונסלח להם כי־שגגה הוא
והם הביאו את־קרבנם אשה ליהוה
וחטאתם לפני יהוה על־שגגתם:
כו ונסלח לכל־עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל־העם בשגגה: ס
שביעי כז ואם־נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת־שנתה לחטאת:
כח וכפר הכהן על־הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר
עליו ונסלח לו: כט האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה
לכם

° חסר א׳.

אונקלוס

לדריכון ויעבד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא־די
תעבדון כן יעבד: טו קהלא קימא חד לכון ולגיורא דיתגיר
קים עלם לדריכון כותכון כגיורא יהא קדם יי: טז אוריתא
חדא ודינא חד יהי לכון ולגיורא דיתגיר עמכון: יז ומליל
יי עם משה למימר: יח מלל עם בני ישראל ותימר להון
במעלכון לארעא די אנא מעל יתכון לתמן: יט ויהי
במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי:
כ ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא־די מפרשין
מן אדרא כן תפרשון יתה: כא מריש אצותכון תתנון קדם
יי אפרשותא לדריכון: כב וארי תשתלון ולא תעבדון ית
כל פקודיא האלין די־מליל יי עם משה: כג ית כל־די
פקיד יי יתכון בידא־דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא
לדריכון: כד ויהי אם מעיני כנשתא אתעבדת לשלו ויעבדון
כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא
קדם יי ומנחתה ונסכה כדחזי וצפיר בר עזי חד לחטאתא:
כה ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק
להון ארי שלותא היא ואנון איתיאו ית קרבנהון קרבנא
קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון: כו וישתבק לכל
כנשתא דבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון ארי לכל
עמא בשלותא: כז ואם אנש חד יחוב בשלו ויקרב עזא
בת שתה לחטאתא: כח ויכפר כהנא על אנש דאשתלי
במחבה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק לה:
כט יציבא בבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון אוריתא
חדא

מסרה אשה, השין בציירי. טו אחת, ב׳. עולם, מלא. לדרתיכם, חסר ב״ו. ומ״י.
טז ומשפט, ל׳ הפא בקמץ בדין מוכרת. יח דבר, י״ג דסמיך. אלהם, חסר. בבאכם,
חסר ו׳. יט באכלכם, ל׳ הקמץ היא קלה לכן אין בו מתג. תרימו, מלא. תרומה,
מלא. כ ראשית, כ״מ. ערסתכם, ל׳ חסר דחסר. כתרומת, מלא. גרן, חסר.
כא מראשית, ה׳ חד חסר א׳ וד׳ מלא. ערסתיכם, חסר י״ק וח״ו ומ״י תנין.
לדרתיכם, חד מן ה׳ מקומות דמסרת מאיילא כ״ל עפמא לס״ס. כג אליכם, כל או׳
מלא במ״ז. כד אם, במוגה. מעיני, ד׳. נעשתה, ע׳. לריח, י״ז. לחטת, י׳
חסר א׳. כה על כל, ו׳ בסיפרא. הוא, וי״ו וחירק. הביאו, מלא. אשה, השין
בסגול. שגגתם, הג׳ בשוא לבד. כז והקריבה, מלא וחד הקריבה חמאה. כח השגגת,
ל׳. בחטאה, הה״א אינה מפיק ולכן אחריה רפי. לכפר, ה׳.

ת״א כאשר תעשו כן יעשה שם א. הקהל חקה אחת לכם קדושין עג. ככם
כגר כריתות שם. יהיה, מנחות קז. בבאכם כתובות כה נדה מז. והיה באכלכם
סוכה לה פסחים לח ס׳ הזוהר פ׳ דברים. מלחם פסחים לז מנחות ע. ראשית
עירובין פג פסחים לה מנחות פז ע חולין קלה מעילה עו. מראשית מנחות סז.
לדורותיכם בכורות יב. וכי תשגו שבת קט הוריות ח. אשר צוה ה׳ הוריות
שם. מן היום אשר קדושין כט הוריות ח. והיה אם תענית כד בתרא ד הוריות
ה ז ח. כמשפט הוריות יג זבחים ג. והם הביאו את קרבנם זבחים מא. כי
לכל העם הוריות ה. ואם נפש אחת יבמות ס. וכפר הכהן הוריות ז מנחות
עד קט. תורה אחת שבת סח קנג יבמות ע הוריות ח כריתות ב ג.

רש״י

תקריבו ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים. (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגון כי כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבאכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית ערסתכם. כשתלושו כדי עיסותכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא (שמות טז) וימודו בעמר עומר לגלגלת (ושיעורו מ״ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה׳.

ירושלמי

בִּרְעָוָא קֳדָם יְיָ הֵיכְמָא דְתַעַבְדוּן כֵּן יַעֲבֵד: (טו) קְהָלָא כּוּלָא קְיָמָא חֲדָא לְכוֹן וּלְגִיוֹרָא דִי יִתְגַּיְירוּן קְיָים עֲלַם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ: (טז) אוֹרַיְיתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיוֹרָא דִי יִתְגַּיְירוּן עִמְּכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (יח) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא דַּאֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן לְתַמָּן: (יט) וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דַּעֲלַלְתְּ דְאַרְעָא וְלָא מִן אוֹרִיזָא וְדוֹחִינָא וְקִטְנֵי תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: (כ) שֵׁירוּי עֲצְוָותְכוֹן חַלְּתָא חַד מִן עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא כְּמָא דְמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא הֵיכְדֵין תַּפְרְשׁוּן יָתֵהּ: (כא) מִן שֵׁירוּי עֲצְוָותְכוֹן תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן:

[(כא) מִן שֵׁירוּי אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן לִשְׁמָא דַיְיָ אַפְרָשׁוּ:]

(כב) וַאֲרוּם תִּשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן חֲדָא מִכָּל פִּקוּדַיָא הָאִלֵּין דְמַלֵּיל יְיָ עִם

יונתן בן עוזיאל

משֶׁה: (כג) יַת כָּל מַה דְפַקֵּד יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמשֶׁה מִן יוֹמָא דְפַקֵּד יְיָ וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן: (כד) וִיהֵי אִין מִן מֵחֲמֵי כְּנִשְׁתָּא אִיתְעֲבִידַת סוּרְחָנוּתָא בְּשָׁלוּ וְיַעַבְדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִיסוּכֵיהּ כַּד חָמֵי וּצְפִיר בַּר עִזִּין דְלָא עֵירוּבִין חַד לְחַטָּאתָא: (כה) וִיכַפֵּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּרֵי לְהוֹן אֲרוּם שָׁלוּתָא הִיא וְהִינוּן הַיְיתִיאוּ יַת קוּרְבַּנְהוֹן קָרְבְּנָא קֳדָם יְיָ וְקָרְבַּן סוּרְחָנוּתְהוֹן קָרִיבוּ קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן: (כו) וְיִשְׁתְּרֵי מִן קֳדָם יְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָא דְמִתְגַּיְירִין בֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לְעַמָּא אִירַע בְּשָׁלוּתָא: (כז) וְאִין בַּר נְשָׁא חַד יֵיחוֹב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵב גַּדִּיתָא בַּר שַׁתָּא דְלָא עֵירוּבִין לְחַטָּאתָא: (כח) וִיכַפֵּר כַּהֲנָא עַל בַּר נְשָׁא דְאִשְׁתְּלֵי כַּד סָרַח בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹי וְיִשְׁתְּרֵי לֵיהּ: (כט) יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרֵי דְמִתְגַּיְירִין בֵּינֵיכוֹן אוֹרַיְיתָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן

ולמאן

בעל הטורים

[כאן לא דרש כלום אבל סמך עצמו על מ"ש כ"ע שבזכו' הקרבנו' היו נוצחים במלחמה]: (כ) חלה בגין על ה"פ ה' דברים חייבין בחלה. חמשה רבעים קמח חייבין: (כא) מראשית עריסתיכם הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר לך שעין יפה א'

יונתן

בד"א ופי' קרילאה הוא קודם עמוד השחר ועלייתו: (יט) ולא מן אוריזא ודוחינא וקיטני דהכי איתא בספרי מדכתיב כאן לחם ונאמר להלן לחם מה לחם דלהלן חמשת מינים אף כאן חמשת מינים ארץ חטה ושעורה וכו' לחם הארץ: (כז) דלא עירובין כדומה

נו

רש"י

ה': חלה. טורטי"ל בלע"ז: כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולבעה ולנחתום אחד מארבעים ושמנה: (כא) מראשית עריסתיכם. (שם יט) למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. (ספרי) לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"א היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו'. (שם) בע"א הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות (כריתות ז) פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פני' ואיזו

זו ע"א: אשר דבר ה' אל משה. (הוריות ח) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: (כג) את כל אשר צוה וגו'. (ספרי) מגיד שכל המוד' בע"א ככופר בכל התורה כול' ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך: להטת. (הוריות יג זבחים צ) חסר א' שאינו כשאר חטאות שבכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר (ויקרא ה) ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. (ספרי יבמות ס) זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"א: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או

שעירה

רמב"ן

לארץ מיד ולא נתחייבו במעשרות ובתרומה אלא לאחר ירושה וישיבה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. הפרשה הזו סתומה במשמעה ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג. ודבריהם דברי רוח שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד כי הכתוב אומר את כל אשר צוה ה' אותו אליכם ועוד שאמר כאן והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי שגגתם במעשה שעשו לא שישבו ולא עשו: (כה) וטעם והם הביאו את קרבנם אשה לה'. על פר העולה הנזכר וחטאתם על שעיר החטאת והזכיר כן לגודל החטא שהוא בכל מצות השם לאמר כי אע"פ שהחטא גדול במאד מאד כיון שהוא שגגה והם הביאו עליה קרבנם עולה וחטאת ראוי לכפר להם ובספרי דרשו הכתוב ליתורו רבי יאשיה אומר כל שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שהיו מביאים על ידם תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה' רבי יונתן אומר וכו' ועל דרך האמת כבר הודעתיך כי כל מקום שנאמר ה' במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כונו שאמרו הוא ובית דינו. והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפני והנה החטא

מכופר

אבן עזרא

בתוככם. היום: (טו) הקהל. יש אומרים כי זה הה"א הוא [ת]לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש ובעד הארבעה והאחד מהם משה משה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה [א]איננו: ככם כגר. כבר ביארתי משפט הכפי"ן בהתחברם: (טז) וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה ומסלת כן תתנו גם מעריסותיכם ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים [ב]חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריהם אמת וזולתם הבל הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה [י]שצוו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: (כה) וחטאתם. הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן [ד]ובעתוד הפך: (כז) עז בת שנתה.

פירוש

פירוש על אבן עזרא

[ת] ר"ל מין ממיני הקריאה. [א] ר"ל הסמן בה"א איננו במקרא לפי דעתו כלומר חסר כי איננו בלשון הקדש. [ב] הוא מה שאמרו ז"ל חלת האור שפי' האש וחלת הכהן אחד מכ"ד אם הוא בעל הבית ואם הוא נחתום א' ממ"ח. [י] ר"ל אם עשו אחת מכל מצות מכל ד' אשר לא תעשינה בשגגה מביאים פר בן בקר לחטאת ופה מדבר בעוברים בשגגה על מצות עשה שמביאים שעיר נוסף על פר בן בקר. [ד] כי שעיר הסמוך לעזים הוא קטן. ושעיר בלא עזים הוא עתוד ר"ל תיש גדול. ונקרא ג"כ צפיר כמו והצפיר השעיר (דניאל ה' ח')

רק

ספורנו

ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכי' להכשיר גם קרבן יחיד: (כ) חלה תרימו תרומה. אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען יהיו ראוי' שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. וכן אליהו והוצאת לי משם עוגה קטנה כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה: (כב) וכי תשגו. כבר התבאר בקבלה שבשגגת עבודת גלולי' הכתוב מדבר וזה כי מאחר שנגזר עליהם להפיל זרעם בגוים לא היה נמנע שיחטאו בעכו"ם בשוגג לאהלם: ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה. מכיון שתשגו בעבודת גלולי' הנה אע"פ שתעשו כל פעולות

המצות

פירוש רשב"ם

(כ) כתרומת גורן. שהיא ראשית דגנך. אף זו מראשית עריסותיכם. וכן שנינו בע"ז ובשבת: (כב) וכי תשגו. בעובד ע"ז בשוגג פירשו חכמים. ופרשת העלם דבר שבויקרא בשאר מצות של כרת: (כג) את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה. את הכל יעברו בשוגג. וזהו ע"ז שהעובדה כופר בכל המצות: מן היום אשר צוה ה' והלאה. כל המצות כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות: ביד

לכם לעשה בשגגה: ל והנפש אשר־
תעשה | ביד רמה מן־האזרח ומן־הגר
את־יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש
ההוא מקרב עמה: לא כי דבר־יהוה
בזה ואת־מצותו הפר הכרת | תכרת
הנפש ההוא עונה בה: פ לב ויהיו
בני־ישראל במדבר וימצאו איש מקשש
עצים ביום השבת: לג ויקריבו אתו
המצאים אתו מקשש עצים אל־משה
ואל־אהרן ואל כל־העדה: לד ויניחו
אתו במשמר כי לא פרש מה־יעשה
לו: ס לה ויאמר יהוה אל־משה מות
יומת האיש רגום אתו באבנים כל־
העדה מחוץ למחנה: לו ויציאו אתו
כל־העדה אל־מחוץ למחנה וירגמו
אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה
את־משה: פ מפטיר לז ויאמר יהוה
אל־משה לאמר: לח דבר אל־בני
ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־

ציצת

אונקלוס

חדא יהי לכון לדיעבד בשלו: ל ואנש דיעבד בריש גלי
מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגז וישתצי אנשא
ההיא מגו עמה: לא ארי על מימרא דיי בסר וית פקודוהי
אשני אשתצאה תשתצי אנשא ההיא חובה בה: לב והוו
בני־ישראל במדברא ואשכחו גברא כד־מגבב אעין ביומא
דשבתא: לג וקריבו יתה דאשכחו יתה כד־מגבב אעין
לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: לד ואסרו יתה
בבית מטרא ארי לא־אתפרש להון מה דיעבדון לה:
לה ואמר יי למשה אתקטלא יתקטל גברא מרגם יתה
באבניא כל כנשתא מברא למשריתא: לו ואפיקו יתה כל
כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתה באבניא ומית
כמא־די פקיד יי ית משה: לז ואמר יי למשה למימר:
לח מלל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין
על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא

חוטא

מסרה ל ביד, היו"ד בקמץ. רמה, ג'. ההוא, וי"ו וחירק. מקרב, ג'. לא כי, במהפך. דבר, במקף. בזה, ח'. הפר, ב'. הכרת, ל'. ההוא, וי"ו וחירק. עונה, ל' לא מפיק והוא חד מן י"ח מלין דלא מפקי'. לב מקשש, חסר. לג ויקריבו, מלא. המלאים, ל' וכ"כ ח"ו ומ"י. אתו, חסר. מקשש, חסר. לד ויניחו, מלא. במשמר, ב'. פרש, ל' וחסר. יעשה, ל"ו. לה מות, מלא. יומת, מלא. רגום, מלא. אתו, ח"ו. העדה מחוץ, מטעים בי' אל מחוץ. לו ויציאו, י"ב. וימת, חסר. לז ויאמר, וכו' ע'. לח אל בני, י"ט פסוק אל על. אלהם, חסר. ציצת, ג' חסר י"ב ועי' בר"מ פנחס ד' כב". לדרתם, חסר דחסר.

ת"א והנפש אשר תעשה שב' סח סט קיב יבמות ט סנהדרין כט כריתות ב הוריות ח. את ה' הוא מגדף סנהדרין ל כריתות ז. ונכרתה סנהדרין סד. כי דבר ה' בזה ברכות כד סנהדרין לט שבועות ג. הכרת תכרת יומא לו סנהדרין סד כ. בה כריתות כה. ויהיו בני ישראל שבת לו ספר הזוהר תחילת הפ' שלח. המצאים אתו סנהדרין מא. כי לא פרש שם עח. דבר אל בני ברכות יד מנחות מג. ועשו להם ברכות יב סכה ט יבמות ד מנחות מג. על כנפי שם מג חולין קלו.

רש"י

שעירה ובזו קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו (יחזקאל ה) והיתה חרפה וגדופה (ישעיה לז) אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין ל): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"א מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו במדבר וימצאו. (כריתות ז) בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: (לג) המצאים אתו מקשש. (ספרי) שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (ספרי סנהדרין עח) (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: (לה) רגום. פתר"ט בלע"ז וכן הלוך אלנ"ו וכן זכור ושמור: (לו) ויציאו אתו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין מב): (לח) ועשו להם ציצת. על שם הפתילי' התלוים בה כמו (יחזקאל ח) ויקחני בציצת ראשי ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו (שיר ב) מציץ מן החרכים: תכלת. (מנחות מב)

לבע

ספורנו

המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה' אל משה כי הוא ית' הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי ה' אלהיך. וכן אמרו ז"ל המודה בעכו"ם ככופר בכל התורה כלה: (ל) את ה' הוא מגדף. ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשת מיראת עונש עד שימות. ולפיכך לא הועילה

תשובת

רמב"ן

מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בעכו"ם אבל בסדר ויקרא בשאר המצו' הזכיר פעמי' רבים לפני ה' לפניה' וזה מבואר: (כו) והזכיר ולגר הגר. כי הגרים בחטא הזה מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט: וכן (ל) אשר תעשה ביד רמה. אבל טעמו שתשגו ולא תעשו מה שצוה השם אבל תעשו הפכו או יאמר שתשגו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת. וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ז. ולשון הכתוב שלא נוציא אותו מפשוטו ומשמעו יאמר וכי תשגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא תעשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החוטא אחת מכל מצות ה'. והנה זה כפי משמעו הוא קרבן הכופר לכל התורה בשוגג כגון ההולך ונדבק לאחד מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל ויהיה כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד בתינוק שנשבה לבין הגוים ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו' או שישכחו את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם שכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי. וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני

וזהו

ולמאן דיעבד בשלו: (ל) ובר נש דיעבד בזדנא מן יציביא או מן גיוריא ולא תאיב מן סורחנותיה קדם יי הוה מרגיז וישתיצי בר נשא ההוא מגו עמיה: (לא) ארום על פתגמא קדמאה דפקיד יי בסיני בסר וית תפקידת מהולתא בטיל אישתיצאה בעלמא הדין ישתיצי בר נשא ההוא בעלמא דאתי דעתיד למתן חושבן חובתיה ליום דינא רבא:

[(לא) ארום פתגמא דיי בזי וית פקדוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חוביה תקביל:]

(לב) והוו בני ישראל שריין במדברא גזירת שבתא אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמון ית סהדיא ויתנון למשה ומשה יתבע אולפן מן קדם יי וידון יתי ובכן אשתמודע קנסא לכל בית ישראל ואשכחו סהדיא ית גברא כד תליש ועקר קיסין ביומא דשבתא:

[(לב) מנבב קיסין:]

(לג) וקריבו יתיה בתר דאתרו ביה ותלש סהדיא דהשכחו יתיה תליש קיסין לות משה ולות אהרן ולות כל כנישתא: (לד) דין הוא חד מן ארבעא דינין די עלו קדם משה נביא והון יתהון על פום מימרא דקודשא מנהון דיני ממונא ומנהון דיני נפשתא בדיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה משה מתין ובאלין ובאלין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרי דעתידין למיקום דיהון זריזין בדיני ממונא ומתונין בדיני נפשתא ולא יבהתון למשיילא דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צרך דייםר לא שמעית בגין כן אצנעוהי בבית אסירי ארום עד כדון לא אתפרש הדין דינא יתעביד ביה:

[(לד) דין חד מן ארבע דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת:
ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די איתפרש להון מן קדם יי באלין דינין יתעביד ביה:]

(לה) ואמר יי למשה אתקטלא יתקטיל גברא אטלו יתיה באבנא כל כנשתא סברא למשריתא: (לו) והנפיקו יתיה כל כנישתא מברא למשריתא ואטלו יתיה באבניא ומית היכמה דפקיד יי ית משה: (לז) ואמר יי למשה למימר: (לח) מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון ציצייתא לא מן כיפיא ולא מן סיסיא ולא מן גרדיא אלהן לשומהון יעבדונון ויפסקון רישי חוטיהון ויתלון בחמשת קוטרין ארבעה בגו תלתא על ארבעת אנפי גולדהון דמתעטפין בהון לדריהון ויתנון על אנפא גוליתהון שזיר דתכלא:

[(לח) ויעבדון להון ציצין על צנפת דגולתהון לדריהון ויתנון על ציצין דגולתהון שזיר דתכלא:]

ויהי

בעל הטורים

ס' פס': (לא) הכר' תכר' בגימט' (מדבר' תורה לשון) [מדברי התור' כלשון] בני אדם: סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחת היו כלאית' במולין ע"ק ומפני משב' חמור בע"ז סמך להם פר' ציצית שסקולה ג"כ ככל המצות דכתיב וזכרת' את כל מצו' יי: (לח) ועשו להם ציצי' אמר הקב"ה אני כול' שתהיו מעוטפי' כמלאכי' לבוש הבדי' וכאשר ראים אותי מעוטף לכן לוה בתכל' שדומ' לרקיע ולכס' כבוד: ציצי' בא"ת ב"ש בגימ' עולה כסאי. ציצית בגימ' לדקו' ובגימ' כשרים לומר מי שהוא זהיר במצו' ציצים זוכה ורוא' פני שכינ' דכתיב אני בצדק אחזה פניך [עי' מנחו' ד' מ"ג] וזוכה למה שנא' ואמא אחכם

יונתן

לו הרבה בתרגום זה ומבואר לעיל מדרשהו משם: (לא) וית תפקידת מהולתא בטיל כן הוא בסנהדרין פ' חלק ואת מצותו הפר המפר בריח בשר ומה שלא הניחו כפשוטו על כל המצות אפשר משום דכתיב עונה בה דהיינו דבוקה בו וזהו ביחוד מצות מילה לכ"א תפקידת מהולתא: (לב) מדבית יוסף דס"ל כר"ע בפ' הזורק דאמר מקושש זה צלפחד היה: ומשה יתבע אולפן וכו' ובכן אשתמודע ס"ל כמשז"ל לאו היתה פרש' מקושש להכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתב על ידו למדך שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב והפירוש מה זכות ומובא איכא בכתיבת הפרשה אלא שכוונתו היה שתאמר ע"י לכך נכתבה על ידו אע"ג שעובר עבירה מ"מ לא קפח הקב"ה שכרו בזה ונכתבה על ידו גם כי יש כוונה אחרת על כתיבת הפרשה לחובה כנשאל שאלה בתשו' בן חביב: (לד) דין חד מן ארבע כו' ידרשהו המעיין משם: (לט) לא מן נימיא פי' שומן מוטין שלוקחין מעל הבגד במספריים: סיסיא פי' אלו פקעות של שתי שנטוו לשם בגד: גרדיא פי' חוטין שמשתיירין בסוף הבגד לאחר אריגה וכל זה במנחות פי' התכלת מאמר רבי יהודה: אלהן לשמהון פירוש שיהא עשייה לשמן: ויפסקון רישי חוטיהון כדאיתא נמי בטור שפוסקן והדור תוספן כדי שלא יהיו כלאי' כאחד אלא מלוקים: בחמשא קוטרין ה' קשרים: ד' בגו' תלתא ר"ל שד' ציצית בתוך שלש אצבעות הכנף כ"ה נמי במנחות הילכתא ד' בתוך ג' ועל ארבעה כנפי

רמב"ן

וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם והיא עבודת כו"ם. ויהיה שיעור הכתוב וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא תעשו דבר מכל מצות ה' כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה שאם יש אלוה זולתו יראתו ומצותיו וכל המיוחד בהם איננו כלום ובא זאת הפרשה להשלים בתורת הכהנים דין שגגת עכו"ם כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי. והכהנה כאן בעבור שהם מלו דבר השם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות והנה באה הפרשה להודיעם כי אפילו בעכו"ם יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם. וכבר פירשתי הכרת הזו בסדר אחרי מות: (לא) וטעם עונה בה. בזמן שעונה בה ולא בזמן שעשה תשובה לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט הוא כמו דמיהם בם שהוא ישאו עריריים ימותו ערות אחותו גלה עונה ישא. ורבותי' בפרקי' דרך ארץ מהו עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה כלומר שהעון דבק בה אחרי הכרת להיות נדונת ביסורין לעולם כענין כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה: (לג) ויהיו בני ישראל במדבר. כי בהתאחר שם הטעם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואחר כן לוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כולן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות:

וטעם

אבן עזרא

פירוש שעירת [ה]עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: (כט) תורה אחת. כזאת [ו]תורת החטאת: (ל) ביד רמה. להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. [ז]כדרך לשון בני אדם: (לא) כי דבר יי' בזה. זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או [ח]אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההוא. איננה המשכלת כדברי [ט]תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו [י]בראשו: (לב) במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזכירוהו ולא הועיל י"א ויקריבו אותו ליל [כ]ראשון: (לד) במשמר. בפתחות הבית מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי [ל]זו מיתה ימות: (לו) כאשר צוה יי'. מיתת הרגימה: (לח) ועשו להם ציצת. יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצת [מ]ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלק או מכנסים כי אם תחלקוה הנה הוא כדמות כנף: פתיל תכלת.

על

פירוש על אבן עזרא

כך שאינו מורגל בלשון כמו השעיר כ"א בלשון ארמי. והלפיר השעיר כפול כמו נגבה סימנה קדמה מזרחה, ופירושו והלפיר הוא השעיר. [ה]ר"ל והביא את קרבנו שעיר עזים (ויקרא ד' כ"ח) האמור בעושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות. [ו](שם ו' י"ח) וכתיב כחטאת כאשם תורה אחת להם (שם ז' ז'). [ז]כמו אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל"ז ו') בלא (לעסטערן). [ח]ר"ל וי"ו ולא כמו או. [ט]כדברי תועי רוח שאומרים שהנפש המשכלת מקבלת הכליון ואינו נאמר הכרת אלא על חבור הנפש עם הגוף והנפש המשכלת מקבל דמות גבלי מהעברות ופחיתות מחסרון ההשגה ויטיגה עלבון אבל אחר כן תשאר לעדי עד. [י](יחזקאל ל"ג ד') פי' מתחייב בנפשו. [כ]ר"ל מולאי שבת. [ל]כמ"ש רז"ל יודע היה מ"ר שהמקושש במיתה, אבל לא היה יודע באיזה מיתה יומת (סנהדרין דף ע"ח ע"ב). [מ](יחזקאל ח' ג'). כמ"ש

פירוש רשב"ם

(ל) ביד רמה. מגדף. זו ע"ז לפי הפשט: (לד) כי לא פרש. באיזה מיתה: (לח) ציצת. כמו בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלוין כשער הראש:

והיו

צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה
לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם
אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא
תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם
אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ מ לְמַעַן
תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ מא אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃

ומפטירין וישלח יהושע ביהושע בסימן ב': קי"ט. פל"ט. סימן:

פ פ פ

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן
בן

אונקלוס

חוטא דתכלתא: לט ויהון לכון לכרוספדין ותחזון ותדכרון
ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהור
לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון: מ בדיל
דתדכרון ותעבדון ית פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון:
מא אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למהוי
לכון לאלה אנא יי אלהכון: פ פ פ

א ואתפלג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם
בני אליאב ואון בר פלת בני ראובן: ב וקמו
לאפי

מסורה פתיל, מלא. לט וראיתם, מלא. אתו, חסר. את כל, ג'. אתם, חסר. תתורו, ל' ומלא. עיניכם, מלא דמלא. זנים, חסר. אחריהם, מלא. מ מצותי, חד ויו. והייתם, מלא. קדשים, ח"ו ומ"י. מא אני, ב' ר"פ בטעם ובתורה. הוצאתי, מלא. להיות, מלא. אני, כ"ב ק"פ. טז א ואבירם, מלא. אליאב, מלא. ואון, מלא.

ת"א הכנף פתיל ברכות כו שבת כז יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט. וראיתם אתו ברכות יב שבת כז זבחים יח מנחות לח מג ס' הזוהר פ' תרומה. ולא תתורו נדרים כ. אחרי לבבכם ברכות יג. אני ה' מנחות מד. אשר הוצאתי ברכות יג. אתכם מארץ שם יב. אני ה' שם יד מנחות מד. ויקח קרח בן יצהר סנהדרין קט.

רש"י

לצבע ירוק של חלזון: (לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ (במדבר יג). הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר (שבת עח) על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר (יחזקאל כ) אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם. ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרי' בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא (ב"ק סא). ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א (חולין ה) לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית בה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סימן י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים (שמות ו') והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים: חסלת שלח לך

(א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן (איוב טו) מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר (במדבר כ) קח את אהרן (הושע יד) קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר (בראשית מט) בקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר (ד"ה א' ו') בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (תנחומא): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (תנחומא) שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר (שמות ו) ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השני' לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמר' והוא מנ' נשיא את בן אחיו הקטן מכל' הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עש' עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראו' רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קראי מועד ולהלן הוא אומר (במדבר א) אלה קרואי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או
או

ספורנו

תשובת ישראל בענין המרגלי' כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם: (לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. תזכרו שאתם עבדים לאל ית' שקבלתם מצותיו באלה ובשבועה וזה בראות' הציצית שהוא כחותם האדון בעבדיו. ובזה תבדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפילו ע"י גזל: ואחרי עיניכם. להשיג תאוות שנתתם עיניכם בהן: אשר אתם זונים אחריהם. מטים נפשכם השכלית בהן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות: (מ) למען תזכרו. למען תהיו פנוים מהמחשבות הנזכרים ובזה תזכרו גודל האל וחסדו: ועשיתם את כל מצותי. ובזה תעשו כל מצותי מאהבה ומיראה: והייתם קדושים לאלהיכם. ובזה תהיו קדושי' לפניו לחיי עולם כאשר כיון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהני' וגוי קדוש: (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'. אני ה' שאמר שאני אלהיכ' שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוהו ואלי תתפללו: הוצאתי אתכם מארץ מצרים. כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהי' שתהיה התמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסד בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנמצאי': אני ה' אלהיכם. אני עתה לזה התכלית בעצמו נותן לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושי' לאלהיכם:

(א) ויקח קרח. שעור הכתוב וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל ואח"כ ויקהלו על משה ועל אהרן קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם על משה ועל אהרן במעמד חמשי' ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמי' בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין ואותם החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים לתומם אל משה להתיצב עמו שם כדי
שכשיקהלו

(לט) וִיהֵי לְכוֹן לְמִצְוְתָא דְצִיצִית וְתֶחֱמוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנָא דְאַתּוּן מִתְעַטְּפִין בְּהוֹן בִּימָמָא וְתִדְכְּרוּן יַת כָּל פִּקּוּדַי וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְלָא תִסְטוּן לְמִטְעֵי בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דְאַתּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן: (מ) מִן בְּגִלַל דְתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יַת כָּל פִּקּוּדַי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין הֵי כְמַלְאֲכַיָא דִמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

(מא) אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי פְרָקִית וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מְטוּל לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

ויקח קרח וּנְסֵיב גּוּלְיֵיתֵיהּ דְּכוּלָּא תִּיכְלָא קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן:

ונסיב

בעל הטורים

שמר' על כנפי נשרים: (לט) ורליתם בגימ' ליליה ביום. וזכרתם את כתיב זכירה בלילית לכן לוה לעשות ד' ליצית בארבע כנפות בגדיו שכל מקום שיפנה יזכור. ובכל אחד ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה. ויש בכל אחד שמנה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמנה איברים המרגילין את האדם לעבירה ואלו הן. אזנים. עינים. פה. חוטם. ידים. רגלים. הערוה. והלב. ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מז' רקיעים [ע' תוי"ט פ"י דפסחים ובמנורת המאור סי' ק"מ] דכתיב והיתה כתם אדוני לרורה בלרור החיים ואם עבר בהם עבירה נידון בשמונה דינין. בחיבוט הקבר ובשבעה מדורות של גיהנם. ליצית עולה ת"ר וח' חוטין וחמשה קשרים תרי"ג לומר לך שסקולה מלות ליצית ככל התורה כולה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימ' זה ליצית לבגדיכם (עם התיבות). כל מלות ה' עולה תרי"ב ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: (א) ויקח קרח סמך מחלוקת קרח לפרשת ליצית שעל ענין ליצית חלק על משה. ויקח קרח בני' זה במקח רע עושר שמור לבעליו לרעתו בגימ' לעשרו של קרח

יונתן

כנפי הבגד: (לט) ותחמון ותיה וכו' בימאמ' נפקא הכי מולאיתם אותו: (מ) קדושין הי כמלאכיא דמשמשין קדמי מפרש מאי והייתם קדושים לאלהיכם דמשמע קדושים לה' אם תלדק מה תתן לו אלא כמלאכיא משמשין לה' וק"ל: (א) ונסיב גולייתיה דק"ל מה שהקשה רש"י מאי לקח אלא לקח עליתו וכן לשון זה בגימ' ב"ב פי' יש נוחלין בר גם דאמי לקובלא הוא יאי וגולייתו יאי וירושלמי מתרגם ונסיב עלה נ"כ מפרש מאי לקח אלא נטל עלה וכן הוא בתנחומא שנטל עלה מאסתו: דכולא תכלא והעלית היה של תכלת וק"ל כמו המדרשים שדרשו סמיכות פרשת קרח לפרשת ליצית וק"ל

רמב"ן

(מ) וטעם הזכרון הזה שיהיה בלילית לכל המלות כתב רש"י מפני המנין של לילית בגימטריא שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג ולא הבינותי זה שהלילית בתורה חסר יו"ד ואין מנינם אלא מאת מאות ותשעים ועוד שהחוטין לדעת בית הלל אינם אלא שלשה והקשרים מן התורה אינם אלא שנים כמו שאמרו שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בלילית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. אבל הזכרון הוא בחוט התכלת שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מלות השם וזהו שאמרו מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברקוקס ראו כולם בגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם ונמנה להזהיר שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו אחרי לבבכם זו המינות אשר אתם זונים זו ע"ז שלא יהרהרו מן התכלת במינות או בע"ז אבל יהיה לכם הכל ללילית וראיתם אותו וזכרתם ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' והמשכיל יבין ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומאי ניהו ארץ דאתלבש ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה והיא אבן יקרה והיא ים החכמה וכנגדה תכלת בעלית ליצית דאמר רבי מאיר מה נשתנה תכלת וכו': חסלת פרשת שלח לך

(א) פרשה זו יפה נדרשה במדרש רבי תנחומא ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אנקלוס ואיתפלג נחלק מתוך העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם לשון רש"י. ודעת המדרש איננו כפירוש הרב אבל אמרו שם אין ויקח אלא לשון פליגה שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך ואינו רוצה לומר שלקח עצמו לצד אחד וכן מה יקחך לבך אינו שיקח אותך לצד אחד להפליג עלונך משאר בני אדם אבל כונת המדרש בויקח קרח שלקח עלה בלבו לעשות מה שיספר כי הלקיחה תאמר על העלה והמחשבה וכן מה יקחך לבך ומהמחשב' יקח לך לבך שתחשוב בסתר לית דין ולית דיין ולא תגלה אותה או מה ירמזון עיני' שמתוך רמזותך נכר שאתה כופר במשפט האלהים ולא תפרש זה אבל תקרא תגר כמקטיר עלמו ואליפז אמר זה לאיוב קודם שיגלה איוב מחשבתו בנאמר בכור שאין לבורא השגחה בפרטי הנבראים השפלים ולכך אמר לו והמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט והוא ענין המענה ההוא למתבונן בו וכן לשון לקיחה במחשבה קחו מוסרי לבלתי קחת במוסר ואמרו עוד במדרש ויחלוק וידבר וילו קרח איננו כאמר אלא ויקח מה לקח לא לקח כלום אלא לבו נטלו אומר הכתוב מה יקחך לבך והוא מה שפירשתי ואנקלוס שתרגם ואתפלג פתר הענין לא הלשון כמנהגו במקומות רבים וכן תרגם על דבר קרח על פלוגתא דקרח ותרגם בדבר בלעם בעלת בלעם כי הוא מזכיר הענין כתרגומו. ור"א אמר ויקח קרח אנשים דרך קלרה כמו חמור לחם ואחרים אמרו כי ודתן כמו ובני לבעון ואיה וענה ותקונו ויקח קרח דתן ואבירם. ולפי דעתי אין לורך כי הגון הוא בלשון שיאמר ויקח קרח ודתן ויקומו ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכל תחילת מעשה תבא לקיחה והוא לשון

אבן עזרא

על הלילית. וטעם תכלת. בעבור [י]שהוא כעין השמים: (לט) והיה לכם לציצת. והנה ישוב הפתיל להיותו בקלה כמו הלילית. והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בשל הראשון והם העתיקו כי זאת המלוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והלילית הם הגדלים ועוד [ס]אפרשנו והנה מלוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בעלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם ללילית ועשו להם לילית רק לפי דעתי יותר היא חייב להתעטף בלילי' בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אתו. מלוה להיותו נראה: אחרי לבבכם. המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הלילית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זנים. כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) וטעם למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם את כל מלות יי'. שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתנהגו בתאות הלב המשכלת הרוח המשכלת: (מא) אני יי' אלהיכם. אני הוא שהולאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי' אלהיכם: חסלת פרשת שלח לך

(א) ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכור' מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן [א]כתוב. ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא [אא]מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים הם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחמות והראיה על זה הפירוש מופת [ב]המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה. גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי' שלחני בשלימות הזה. כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה' והם עיקר כל העדה: ויקח קרח. [י]אנשים. דרך קלרה כמו חמור לחם ורבים

פירוש על אבן עזרא

[י]כמ"ש חז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו' (מנחות דף מ"ג ע"ב). [ס](דברים כ"ב י"ב). [א]ובני יצהר קרח ונפג וזכרי (שמות ו' כ"א). [אא]וכתיב משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה. [ב]כי פרח מטה אהרן. [י]ר"ל שחסר מלת אנשים שהי' לומר ויקח קרח בן וגו' בן לוי אנשים וגו' ובא דרך קלרה כמו חמור לחם (ש"א ט"ז כ"ו) ספי'

פירוש רשב"ם

(לט) והיה לכם לציצת. הציצית הזה יהי לכם לראייה שתראו אותו כמו מציץ מן החרכים. וכן מצאתי בספרי: פתיל תכלת. פירשו רבותינו לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד:

(א) ויקח קרח. כמו ויקח את שרה אשתו ואת לוט. אף כאן ויקח קרח: ודתן ואבירם. אנשים הרבה עד שקמו עמהם לפני משה חמשים ומאתים

בן־פלת בני ראובן: ב ויקמו לפני
משה ואנשים מבני־ישראל חמשים
ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי
שם: ג ויקהלו על־משה ועל־אהרן
ויאמרו אלהם רב־לכם כי כל־העדה
כלם קדשים ובתוכם יהוה ומדוע
תתנשאו על־קהל יהוה: ד וישמע
משה ויפל על־פניו: ה וידבר אל־קרח
ואל־כל־עדתו לאמר בקר וידע יהוה
את־אשר־לו ואת־הקדוש והקריב
אליו ואת אשר יבחר־בו יקריב אליו:
ו זאת עשו קחו־לכם מחתות קרח
וכל־עדתו: ז ותנו־בהן ׀ אש ושימו
עליהן ׀ קטרת לפני יהוה מחר והיה
האיש אשר־יבחר יהוה הוא הקדוש רב־לכם בני לוי: ח ויאמר משה אל־

לאפי משה וגבריא מבני ישראל מאתן וחמשין רברבי
כנשתא מערעי זמן אנשין דשמא: ג ואתכנשו על משה
ועל־אהרן ואמרו להון סגי לכון ארי כל כנשתא כלהון
קדישין וביניהון שריא שכינתא דיי ומא דין אתון
מתרברבין על קהלא דיי: ד ושמע משה ונפל על אפוהי:
ה ומליל עם קרח ועם כל כנשתה למימר בצפרא ויהודע
יי ית דכשר לה וית דקדיש ויקרב לקדמוהי וית די יתרעי
בה יקרב לשמושה: ו דא עבידו סבו לכון מחתין קרח
וכל כנשתה: ז והבו בהון ׀ אשתא ושוו עליהון קטרת
בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי
לכון בני לוי: ח ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי:

הזער

מסרה פלא, ב' ובני יונתן פלא. ב ויקמו, חסר ו"ק. ואנשים, י' בקרי'. נשיאי, מלא בר מן י' דסוף תיבותא. קראי, ב' א' נולא דין חסר. מועד, מלא. אנשי שם, ל'. ג ויקהלו, ה' כ"פ ויאמרו ז'. אלהם, חסר. קדשים, מ"ו ומ"י. ובתוכם, מלא. ומדוע י' וחסרא מדוע. תתנשאו, ל'. ד ויפל, חסר. ה ואל כל, במקף. וידע, חסר ל' ומד וידע בהם. הקדוש, ד' מלא. והקריב, מלא. יקריב, מלא. ו מחתות, ו' מלא. ז בהן, ע"ו קמצין הפסק קודם תיבה אש ולא אחריו. עליהן, ו' מלא. הקדוש, ד' ומלא.

ת"א ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל שם קי. כי כל העדה כלם קדשים שם קט. וישמע משה שם קט.

קרח

רש"י

או פטור' אמר להן חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדשים. (תנחומא) כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברור לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפל על פניו. (תנחומא מ"ר) מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל (שמות לב) ויחל משה במתאוננים (במדבר יא) ויתפלל משה במרגלים (שם יד) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: (ה) בקר וידע וגו'. עתה (במדבר רבה) עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא יחזרו בהם: בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו תנחומא. והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי לשמושיה. ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנ' (בראשי' א) ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך (ד"ה א' כג) ויבדל אהרן להקדישו וגו': (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדים (במדבר ר'): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם להקריב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר (ד"ה א' כה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני

לוי

רמב"ן

לשון המעוררות במעשה ההוא וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת. ואם תחפוץ לפרש כי הלקיחה על הדבר אשר יזכיר אחרי כן ויקח אבשלום את המצבת ויצב לו בחייו כך תפרש ויקח קרח את האנשים מבני ישראל חמשים ומאתים ויקומו לפני משה ויקהלו על משה ועל אהרן. ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שאדונינו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם גם קרח בכור היה וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו. וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים. והנכון בדרש שכעס קרח על נשיאות אליצפן כמאמר רבותינו וקנא גם באהרן כמו שנאמר ובקשתם גם כהונה ונמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף אבל גם הם אמרו טענתם להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו והנה ישראל בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה כי גם בדבר העגל שהיה החטא גדול ומפורסם היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה שהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וקבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה אבל בבואם אל מדבר

פארן

ירושלמי

[(א) ונסיב עצה ופלג קרח:]

(ב) וקמו בחוצפא ואורו הילכתא באנפוי דמשה על עיסק תיכלא משה אמר אנא שמעית מן פום קודשא יהי שמיה מברך דציצית יהון מן חיור וחוטא חד דתיכלא יהי ביה קרח וחברוי עבדו גולין וציצייתהון כולהון דתיכלא מה דלא פקיד יי ומסעדין להון גובריא מבני ישראל מאתן וחמשין אמרכלי כנשתא מערעי זמן למיטל ולמישרי מפרשין בשמהן: (ג) ואתכנשו על משה ועל אהרן ואמרו להון סגי לכון רבנותא ארום כל כנשתא כולהון קדישין וביניהון

יונתן בן עוזיאל

שריא שכנתא דיי ומה דין אתון מתרברבין על קהלא דיי: (ד) ושמע משה היך קניין כל חד מנהון ית אנתתיה לאשקיותהן מיא בדוקיא מטול משה ונפל על אנפוי מן כיסופא: (ה) ומליל עם קרח ועם כנישת סעדוי למימר צפרא ויהודע יי ית דכשר ליה וית דקדיש ויקרב לפולחניה וית דיתרעי ביה יקרב לשמושיה: (ו) דא עיבידו סבו לכון מחתיין קרח וכל כנישת סעדוי: (ז) והבו בהון אישתא ושוו עליהון קטורת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי ביה יי הוא דקדיש סגי לכון בני לוי: (ח) ואמר משה

לקרח

בעל הטורים

קהל לרעהו היה: (ב) ויקומו בגימטריא לחלוק: חמשים ומאתים. נר רשעים ידעך (איוב כ"א). קהלי חסר יו"ד שעברו על עשרת הדברות. אנשי שם בחכמה ובעושר ונתחייבו כדור המבול אשר מעולם אנשי השם: (ד) וישמע משה [עם האותיות והתיבות

יונתן

וק"ל: (ב) מפרשין בשמהן דייק מדכתיב אנשי שם: (ד) היך קניין כל חד מנהון ית אנתתיה פי' שכל אחד קנא אשתו להשקותה מים בדוקים המאררים מטול משה שחשדו בא"א מן הוא בסנהדרין פי' חלק וישמע משה מה שמועה שמע שחשדוהו בא"א שנא' ויקנאו למשה במחנה וכו' דהכי כתיב לעיל ויקהלו על משה ועל אהרן וכאן כתיב כך וישמע משה לבדו ולא אהרן הלא שחשדוהו למשה בא"א: מן כיסופא פי' מחמת הבושה לא היה יכול להסתכל בפניהם. ומה שעתה דוקא חשדוהו בא"א הנכון בעיני כאשר חלקו על הכהונה הוכרחו לגרף וליתן טעם לפגם במשה כיון שנסכו לנשותיהון מים המאררים לבודקם משום משה א"כ אין ראוי שאהרן יהיה כהן כי לא יצדקו הקונים

לחפות

רמב"ן

פארן ונשרפו באש תבער' ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרי' בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלו' ואז מצא קרח מקו' לחלוק על מעשיו וחש' כי ישמעו אליו העם וזה טעם להמיתנו במדבר אמר והנה הבאת אותנו אל המקום הזה ולא קיימת בנו מה שנדרת לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כי לא נתת לנו נחלה כלל אבל נמות במדבר ונהיה כלים שם כי גם זרענו לא יצאו מן המדבר לעולם יבטל מן הבנים מה שנדרת להם כאשר נתבטל מן האבות וזה טעם תלונותם הנה במקום הזה אחר גזרת המרגלים מיד. והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה ולכך אמר להם משה שיקחו מחתות כמנהגם הראשון ויתגלה הדבר אם יבחר השם בהם או בכהנים: (ד) ויפול על פניו. ולא ויפלו כי אהרן במוסרו ובקדושתו לא ענה דבר בכל המחלוקת הזו ויהי כמחריש וכמודה שמעלת קרח גדולה ממעלתו אבל הוא עושה כדבר משה ומקיים גזירת מלך: וטעם (ה) ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה ואת הקדוש לכהונה לשון רש"י. ויפה

אבן עזרא

ורבים כמה ויאמר רבי יונה כי פירוש [ויקח] לקח לקום על משה: (ב) לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין דלפני ובין מפני: קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם לאחם ה'ממלאים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם ה'הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: (ג) רב לכם. כמו די לכם והטעם שתפשתם המלך הרב: כי כל העדה כלם קדשים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם יי'. כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: (ד) ויפל על פניו. דרכו ויש אומרים כדרך הנבואות: (ה) את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת הקדוש. בשבטו להיותו כהן גדול: (ו) זאת. הבאים: (ז) רב לכם בני לוי. וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים:

המעט

פירש יאמר הכתוב שיודיע השם את הלוים הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור שלא יחליפם בלוים. ואת הקדוש הם הכהנים המקודשים לעבודה כמו שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים כי קרח כדי להוסיף עליו העם גם על הלוים יחלוק ויכלה להחזיר העבודה כלה לבכורים והנה כאשר נשרפו אלה הבכורות נודע שלא בחר השם בעבודתן וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש: וטעם ואת אשר יבחר בו יקרב אליו. פעם שנית שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו אחר וישע אל מנחתו ואל האחרים ואל מנחתם לא ישעה. ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו אחר לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם. וכתב רבינו חננאל כי אלה הנקהלי' כלם היו לוים משבט קרח וזה טעם: (ז) רב לכם בני לוי ושמעו נא בני לוי. אולי חשבו כי כל שבטם נבחר לכהנה ומשה מעצמו חלק כבוד לאחיו ע"כ. וחלילה שהיו בשבט משרתי אלהינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאים בני מרי מבעיטים ברבם ובגדול שבטם ומלינים על ה' ואלו היו מן השבט ההוא בלבד לא היו כל מטות ישראל מתלוננים' ממחרת ולאמר אתם המיתם את עם ה' כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם באות המטה ראיה כי המחלוקת מכל שבטי ישראל היא והכתוב פירש אנשים מבני ישראל להגיד כי היו מכל השבטים לא מן השניים הנזכרים בלבד. אבל טעם רב לכם בני לוי בעבור כי קרח היה מפתה לכל השבטים לכבודם רוצה להחזיר העבודה לבכוריהם כאשר אמר כי כל העדה כולם קדושים ומשה בחכמתו גלה מצפון לבו לכל העם כי הוא על כהונתו צועק ואמר שדי לו בכבוד שבטו רב לכם בני לוי וחזר ואמר שמעו נא בני לוי לקרח גדולים: וזה טעם (ח) ויאמר משה אל קרח. אבל כולל דבריו עם בני לוי כי דברי משה בחכמתו פיוס לו ולכל השבט שלא ימשך אדם מהם אחריו. והנה משה מעצמו חשב המחשבה הזאת ורצה בקטרת יותר משאר קרבנות כי ראה כבר נדב ואביהוא כי בהקריבם קטרת זרה לפני ה' נשרפו והתיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה או שהיתה קטרת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט ובטח משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו

לדרוש

פירוש על אבן עזרא

ספי' משה אמור להם. דכי לפני לא יתבאר אלא שקמו לפניו לחלוק עליו או לחלוק לו כבוד. ומפני לא יתבאר אלא להיפך או מפני כבוד כמו לא אוכל לקום מפניך או מחמת יראה כמו לבא מפניך. הנכבדו לנשיאי העדה קריאי מועד לפי שהיו אנשי שם מקדם. הה"ל כי נשיאי העדה דבק עם ויקח כי הם י"ב אנשים לבד העומדים על הפקודים כאשר פי' בפר' נשא ודעת ן' עזרא הוא שהחמישים ומאתים הם נשיאי עדה כלומר הבכורים. ר"ל

ספורנו

שהקהילו קרח דתן ואבירם אחר כך על משה ואהרן יהיו הם כלם כא' מסכימים לדברי הנקהלים לפני אותם אנשי' מבני ישראל שנמנאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: (ג) כי כל העדה. כל אחד מהם: כלם קדשים. מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכ': ומדוע תתנשאו. בענין הקדושה שאמרתם העבודה לבכורו' ומשה כבר כהן כל ז' ימי המלואי' ואהרן ובניו כהנים לעולם: (ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו. הודיעם שהרגיש במחשבותם ובקשר עדתם: את אשר לו. מי הוא המדבר לכבודו ית': ואת הקדוש והקריב אליו. ויודיע מי הוא הקדוש הראוי שיקריב לפניו קרבנות: ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. אותו לבדו יקריב ה' לו ומתוך הספקה שתהי' באה כענין הבדלו מתוך העדה: (ז) הוא הקדיש. הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען ייראו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת: רב

לכם

פירוש רשב"ם

ומאתים: (ב) קראי מועד. קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין איש לאיש: (ד) ויפל על פניו. לתפלה ושם נאמר לו

מה

קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי: ט הַמְעַט מִכֶּם
כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת
יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד
אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי
הָעֵדָה לְשָׁרְתָם: י וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־
כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־
כְּהֻנָּה: יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ
הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי
°תַלִּונוּ עָלָיו: יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא
לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא
נַעֲלֶה: יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר
כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר: שני
יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה:
טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד
מהם

° תלינו ק׳.

אונקלוס

ט הזער לכון ארי אפרש אלהא דישראל יתכון מכנשתא
דישראל לקרבא יתכון קדמוהי למפלח ית פלחן משכנא
דיי ולמקם קדם כנשתא לשמשותהון: י וקרב יתך וית
כל אחך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהנתא רבתא:
יא בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא
ארי אתרעמתון עלוהי: יב ושלח משה למקרי לדתן
ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: יג הזער ארי אסקתנא
מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי
אתרברבת עלנא אף אתרברבא: יד ברם לא לארעא
עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין
וכרמין העיני גבריא האנון תשלח לעורא לא נסק:
טו ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקבל ברעוא
קרבנהון

מסרה ט הבדיל, מלא והד׳ דגושה. אלהי ישראל, ג׳ מיחדין. מעדת ישראל, י״ח.
להקריב, מלא. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ולעמוד, ג׳ וחסר. י אחך, חסר.
ובקשתם, ג׳. כהנה, חסר. יא הנעדים, ל׳ חסר ו׳ ומ״י. על יי׳, ל״א. תלונו,
תלינו ק׳. יב לקרא, כולם חסר במ״א. אליאב, מלא ואדא מלה. יג העליתנו,
מלא. להמיתנו, מלא. תשתרר, ל׳ תרויהון השין שמאלית. השתרר, ל׳. יד הביאתנו,
ל׳ וכ״כ. הה״א בס״פ ומ״י וס״ו. ותתן, במקף. וכרם, ב׳. העיני, ה׳ בפהם ומתג
ב׳ בשר לך. תנקר, ל׳. נעלה, הע׳ בס״פ. טו אל תפן, ג׳. חמור, מלא.

ת״א וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב מועד קטן יד. העיני האנשים ההם תנקר שם. לא חמור אחד מהם מגילה ט׳ נדרים לח.

רש״י

לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אתך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה׳ כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו׳. (סנהדרין קי) מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלו׳ לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם. אמרת לנו (שמות ג׳) אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ וגומר. משם הוצאתנו ולא אל ארץ חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו׳. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד. אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא

חמור

רמב״ן

לדרוש את השם לדעת מה יעשה ואז נאמר לו בקר ויודע ה׳ וגו׳ ולא נזכר זה רק בספור משה לנס וכבר הראיתיך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה ופעם יעשה בהפך ולפעמים לא יזכיר האחד כלל כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם כמו שאמרו את אשר דבר ה׳ לעבדיך כן נעשה וכתוב ביהושע אל ארץ הגלעד ואל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה׳ ביד משה ואם נאמר שהיה כן מפני הסכמת השם כענין שאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה׳ לתת לתשעת המטות וחצי המטה ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב״ה על ידו אינו נכון שיעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות כי הכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגו׳ ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן קח את המחתה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה׳ בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הוזכר בהן דבר ה׳ וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכרים בפרשה קטרת כלשונו לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו נראה שסבר שלא היה קטרת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיוצא בה שהקטיר לנסיון וכן עשה בבני אהרן. ודעת רבותינו שהיה קטרת הקדש והוא הנכון. ואולי לא ירצה אונקלוס לשנות הקטרת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות ענינו בשלום: (יא) לכן אתה וכל עדתך. לכן בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים על ה׳ כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו המחלוקת הזה לשון רש״י. ואם כן יאמר אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ה׳ לא על אהרן. ור״א אמר כי ה״א הנועדים נוסף. ויתכן שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה׳ כי לא על אהרן היו לפני השם עם אהרן מחר ומקרא קצר הוא בתנאים אשר הזכיר. וענין הכתוב כי תחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה׳ וגו׳ ואחר כך חזר לדבר עם קרח רב לכם בני לוי ואמר לקרח לבדו שמעו נא בני לוי. ולכך חזר ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה׳ כי אין עליו לבדו העונש רק על כל עדתו כי כלם נועדים על ה׳: (יב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם. הנה דתן ואבירם הם היו בעלי המחלוקת הזו כקרח כמו שאמר ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו׳ שהם המקהילי׳ אותם על משה ועל אהרן. והנה משה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואמר לו עוד אתה וכל עדתך כי אליו דבר תחלה כי הוא הגדול בהם. והנה הנועדים היו עדת דתן ואבירם גם כן. ולכך רצה עתה לדבר גם עמהם ולהזהירם על עצמם ועל כל הנועדי׳ שהם עדתם ולפייס אותם בדברים טובים דברים נחומים לישראל כי דבריו עם קרח פיוס לבני לוי לבדם: וטעם וישלח כי הלכו מלפניו בדברו עם קרח ואחרי כן ויאמר משה אל קרח אשר היה עודנו עומד לפניו שם. או מפני שהיה קרח לוי עומד במחנה לויה סמוך לאהל משה כי כל זה היה ביום הראשון כאשר

אמר

יונתן בן עזיאל

לקרח ולכנישתיה קבילו כען בני לוי: (ט) הזעירא היא לכון ארום אפריש אלהא דישראל יתכון מן כנישתא דישראל לקרבא יתכון לשימושיה למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמיקום קדם כנישתא לשמשותהון: (י) וקריב יתך ית כל אחך בני לוי עמך ו, דון אתון תבעין אוף כהונתא רבתא: (יא) בגין כן אנת וכל כנישת סעדך דאזדמנתון על מימרא דיי ואהרן מה הוא ארום מתרעמין אתון עלוי: (יב) ושדר משה פולין לזמנא לבי דינא רבא לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא ניסוק: (יג) הזעירא היא ארום אסיקתנא ממצרים ארעא דעבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארום מתרברבת

ירושלמי

עלנא אוף אתרברבא: (יד) ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבת לנא אחסנת חקין וכרמין העינידהון דגובריא העינון דבארעא ההיא תסנור ותנצח יתהון ולא ניסוק לתמן: (טו) ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי בבעו מנך לא תסתכל לדורון דידהון דלא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאשית לחד מנהון:

[(טו) ובאש למשה לחדא ואמר קדם יי לא תתקבל לדורון דידהון לא חמרא דחד מנהון נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון:]

ואמר

בעל הטורים

והסיבים] בגימ' (מכאן שסדהו) [מלמד כי הסיתוהו] באשה: (י) ובקשתם ג' במס' הכא ואידך. ובקשתם משם את יי אלהיך ובקשתם אותי וגו' משם בירמיה (כ"ט) יול' הגלות. כשתבקשו אותי בגלות בתשובה ותגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מכח כל זמן שאתם בגלות: (יא) תלינו עליו תלונו כתיב וי' להם שהרהרו על רבם (ר"ל יו"ד של הקרי וי"ו של הכתיב הם אותיות וי): (יד) העיני ב' במסורה הכא ואידך העיני בשר לך (איוב י') מלמד שדתן ואבירם העיזו דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם. ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ופיחים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר: (טו) אל תפן ג' במסורה הכא ואידך. אל תפן אל קשי העם הזה (בפ' עקב

יונתן

לחפות על כבוד אביו שלא יתבזה הדבר גם להיום שהמים בודקים גם הבועל כדלעיל והם רצו לבדוק את משה לכן בע"כ יסולק הסכן מן הכהונה וק"ל: (יב) לזמנא לבי דינא רבא פי' להזמין אותם לב"ד הגדול ולא פ"ל כרש"י שהלך לחזור אחר השלום דא"כ היה לו לשלוח אחר קרח עצמו אלא ודאי שהזמינם לדין שאז הם יותר יפחדו מקלם כי הוא בא מלך אשר עשה קלא אבל הם שהם בני ראובן ואין להם חלק ונחלה בשבט לוי מה להם לחלוק וק"ל: (יד) דבארעא ההיא תנקר כאן לא פ"ל כרש"י שקאי על עצמם דכל כך למה יתלו הגדולה במשה שהיה בידו לנקר עינים אם לא יבאו הלא כעת החזיקו במחלוקם לבטל ולסתור דבריו לעיניו וגם הלשון של פסוק משמע לשון נסתר ההם לכן מתרגם שקאי על האומות שהיו בא"י הלא לא קומים הם שיניסו אותנו לירש מארץ

רמב"ן

אמר אתה והם ואהרן מחר והוא הדבר שאמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ויתכן שהיו דתן ואבירם נשיאי עדה חשובים מאון בן פלת ואם היו הם מתרצים אליו היה און הולך אחר עצתם על כן לא שלח אליו והנה לא בא ולא היה עמהם ולא עם עדת קרח כי הלך מלפניו כשהלכו להם דתן ואבירם כאשר נתוכח עם קרח ולא הושב שם שכבר חזר בו בעצת אשתו שהצילתו כשאמרו רבותינו כי הנה הכתוב לא הזכירו שנבלע עם דתן ואבירם והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' במקריבי הקטרת כי היו חמשים ומאתים מלבד ארבעה הנזכרים תחלה: וטעם (יג) כי תשתרר עלינו גם השתרר. גם שררות רבות או אתה ואהרן אחיך לשון ר"א. ולדעתי גם במקום הזה כטעם אפילו וכן אין גם אחד גם לרעהו ישכח רם ודומיהן אמרו המעט ממך כי עשית עמנו רעה גדולה להמיתנו במדבר שהיינו ראוים לרגום אותך כי תשתרר עלינו אפי' שררה מועטת לשלום לנו לעלות לפניך כל שכן שתמלוך ותתנשא עלינו: (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבים לפניך למחר אל תפן אליה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור חלקם לא יקרב לפניך לרצון לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת לפי שעל דתן ואבירם הוא אומר כן שחרה לו על דבריהם והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן אמר משה אל תפן אל מנחתם אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפלה שיתפללו לך כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו

מנחה

אבן עזרא

(ט) המעט. הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם. בהביאם את עולתיהם ואת זבחיהם: (י) ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: (יא) לכן. על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטע' כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו שעשו ועד להריב עם השם וכן בהלותם על יי' ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא. מה פשעו מה הוא עושה: (יב) לא נעלה. יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: (יג) המעט. הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו. העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר. גם שררות רבות אתה ואחיך: (יד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש. והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שרר' היינו סובלים רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם. טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם. רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר בגזרות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרים התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומר אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: (טו) ויחר. זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מהרכת האף על הרשעי' ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא

נשאתי

פירוש על אבן עזרא

יר"ל מה שדברו דתן ואבירם סרה לו.

כי

ספורנו

לכם בני לוי. אתם האדם אשר לקרא דבר גדול אתם מטילי' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו: (ט) ולעמוד לפני העדה לשרתם. לשרת את הקהל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משאו וזולתו וכלה שתעשו זה השרות לפני העדה להודיעם חסרונם שנפסלו הם מן העבודה ואתם נבחרתם תחתם: (יא) לכן אתה וכל עדתך הנועדים. אני אומר לכם. על ה'. דעו שאני משליך על ה' יהבי שיתבע הוא עלבוני ולא שתקומו אני עליכם כלל: (יד) אף לא אל ארץ. ותתן לנו. לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מנאק בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל ודברך הם כאלו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצוותך מלות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאלו כבר היתה שלנו ויש לנו בה שדה וכרם: העיני האנשים ההם תנקר. התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר תחבולותיך: (טו) אל תפן

אל

פירוש רשב"ם

מה שאמר לקרח: (יא) לכן אתה וכל עדתך. הם אותם הנועדים על ה': (יב) ויאמרו לא נעלה. אליך למשפט. לשון עלייה רגיל לומר אצל הולכה אל השופטים ועלתה יבמתו השערה. ויעלו אליך בני ישראל למשפט. ובעז עלה השער: (יג) גם השתרר גמין שבתורה הפוכין כי גם תשתרר עלינו גם השתרר. וכן וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן ויאהב גם את רחל. וגם אהב את רחל. גם אותך הרגתי. גם הרגתי אותך: (יד) העיני האנשים ההם תנקר. כסבור אתה שאלו האנשים אשר מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול הזה· שמארץ מצרים ארץ טובה העליתנו למות במדבר כי לא השלמת תנאי שלך להבאנו אל ארץ זבת חלב ודבש אבל באלו ארבעים שנה ימותו במדבר: לא נעלה. לפיכך לא נעלה אליך. כלל ופרט וחזר וכלל לא נעלה אמר תחלה· ואחר כך פירש למה וחזר וכלל לפיכך לא נעלה: (טו) אל תפן. אל

תפנה

מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד
מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה
וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם
וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ
וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם
מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃
יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם
אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל
עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־
הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ
מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃
כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא
וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה
לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן
ואבירם

אונקלוס

קֻרְבַּנְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן שַׁחֲרִית וְלָא אַבְאֵשִׁית יָת חַד מִנְּהוֹן׃ טז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ הֱווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן מְחָר׃ יז וְסַבוּ ׀ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ וּתְשַׁווּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ מָאתָן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ׃ יח וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ כא אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ כב וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יֵיחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רֻגְזָא׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כד מַלֵּל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוַת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ
בתרוהי

מסרה נשאתי, י"ט. הרעתי, חסר. אחד, כ"ה. טז היו, ב' בתורה. והם, ל'. יז עליהם, מלא. מחתתו, חסר. יח עליהם, מלא. וישימו, כולם מלא במ"ד. עליהם, מלא. ומשה, ב' בתורה אס"ף וסר"ף. יט עליהם, מלא. וירא, ב'. כבוד, מלא. כ וידבר ה' וכו' י"ב. כא ואכלה, ב'. כב אל, ב' בטעם. הרוחת, כ"כ. האיש, הה"א בקמץ כדין הידיעה ערש"י. ועל, במרכא. כל, במקף. כד העלו, ל'. דתן, הד' דגושה. כה דתן, ד' דגושה.

ת"א ויאמר משה אל קרח מועד קטן יו. הבדלו מתוך ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד. ויקם משה וילך אל סנהדרין קי.

רש"י

חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו (תנחומא) כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי ות"א שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: (טז) והם. עדתך: (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. (תנחומא) בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע המחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרח' עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכל' אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא:
האלו

רמב"ן

מנחה בכתוב וגם אמר אונקלוס קרבנהון איזה דבר שיקריבו לפניך: וטעם לא חמור אחד מהם נשאתי. אמר מה שררה אני משתרר עליהם כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות לרכי כדרך המלכים או השרים כי זה משפט המלוכה דכתיב ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו וזה טעם של אונקלוס שחרית שכך נקרא אנגריא של מלך שחוור הזכיר הדבר הקטן שבדיני המלכות ומזה ואמר ולא הרעותי את אחד מהם לשומו במרכבתי ובמלאכתי כאשר יאות למלך. או להטות דינו ולבזות על כבודו כי כלל כל הרעות כולן: (טז) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה'. כתב רבי אברהם כבר נאמ' כן אבל הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה' לקחו איש מחתתו. והנכון בעיני כי מתחלה אמר להם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו והיה האיש מכם אשר יבחר ה' הוא הקדוש ולא אמר שיהיה אהרן עמהם והם שתקו ואולי לא נתרצו ולא הודו בכך כי חשבו אם יהיה אהרן עמנו תרד האש לכולנו או לא תרד כלל ונהיה כלנו שוים ואם לא יהיה אהרן עמנו ולא תרד האש יאמרו כי לא בחר בנו ויחשבו כי בו כבר בחר שירדה האש בקרבנותיו ביום השמיני ואותו היום יש לנו טענה עליו שלא היה לבחור באהרן שיהיה הוא לבדו הכהן רק בזכות ישראל שעשו המשכן ולכל שלים לבור היה יורד ועדין לא הוחלפו הבכורים בעת ההיא על כן לא היה קרח חפץ לנסות דבר בלא אהרן והיו שם דתן ואבירם כאשר דבר להם משה כן והיו הם בכלל מה שאמר קרח וכל עדתו וכאשר שלח להם ויאמרו לא נעלה ויחר למשה מאד רלה לגזור עליהם שלא ימותו כמות כל האדם אז חזר משה אל קרח ואמר קחו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש ומחתתו והנה הוליא מכלם דתן ואבירם וזה טעם חמשים ומאתים מחתות כי מה לורך להזכיר המנין במקום הזה והכנים אהרן שיהיה עמהם אז שמע קרח אליו כי חשב שישתנה המעשה בהם ובאהרן: (כא) הבדלו מתוך העדה הזאת. יש לשאול אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם למה היה הקצף עליהם לאמר ואכלה אותם כרגע ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו איך יאמרו משה ואהרן האיש אחד חטא ועל כל העדה תקצוף. וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת עדת קרח ולא עדת בני ישראל ויאמרו אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. מיד הודיע הקב"ה למשה כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות אבל עדת קרח בלבד לפיכך פי' לו זה שאמרתי הבדלו העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם הוא שאמרתי לך הזכיר להם העלו מסביב אולי כשיראו קרח ועדתו ישובו אלו דבריו. ואינם נכוני' כי לא היה ראוי לאמר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינם עדה ואין ישראל בתוכם ואהרן עם עדת מקריבי הקטורת היה בתוכם בבואם ועוד כי הבדלו רמז למשה ואהרן בלבד
כמו

יונתן בן עוזיאל

(טז) וַאֲמַר משֶׁה לְקֹרַח אַנְתְּ וְכָל כְּנִישַׁת סַעֲדָךְ הֲווֹ זְמִינִין לְבֵי דִינָא קֳדָם יְיָ אַנְתְּ וְהִינוּן וְאַהֲרֹן מְחַר: (יז) וְסָבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִיתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְתִקְרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתָן וְחַמְשִׁין מַחְתִּיָין וְאַנְתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ: (יח) וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהָבוּ בְּהוֹן אִישָׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא מְצִיטְרָא חַד וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן מְצִיטְרָא חַד: (יט) וּכְנַשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְנַטַּל בְּעוּתְרֵיהּ דְאַשְׁכַּח תְּרֵין אוֹצְרִין מִן אוֹצְרֵי דְיוֹסֵף מַלְיָין כְּסַף וּדְהַב וּבְעָא לְמִטְרַד בְּהַהוּא עוּתְרָא יַת משֶׁה וְיַת אַהֲרֹן מִן עַלְמָא אִלוּלֵי דְאִתְגְּלֵי אִיקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא: (כ) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר:

ירושלמי

(כא) אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן בְּשָׁעָה זְעֵירָא: (כב) וְאִתְרְכִינוּ בִּצְלוֹ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמָרוּ אֵל אֱלָהָא דְשַׁוִּי רוּחַ נִשְׁמְתָא בְּגוּפֵי בְּנֵי נָשָׁא וּמִנֵּיהּ מִתְיַהֲבָא רוּחָא לְכָל בִּשְׂרָא הַאִין גַּבְרָא חַד יְחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא:

(כב) וְאִתְרְכִינוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַר אֱלָהָא דְשַׁלִּיט בְּנִשְׁמַת כָּל בִּישְׂרָא חַד גַּבְרָא חָטֵי וְעַל כָּל עַמָּא הֲוָה רוּגְזָא:

(כג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (כד) קַבִּילִית צְלוֹתְכוֹן עַל כְּנִשְׁתָּא כְּדוּן מַלֵּיל לְהוֹן לְמֵימַר אִסְתַּלְּקוּ מִן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָתָן וַאֲבִירָם: (כה) וְקָם משֶׁה וַאֲזַל לְאוֹכָחָא לְדָתָן וַאֲבִירָם וְאָזְלוּ בַּתְרוֹי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: וּמליל

בעל הטורים

עקב) אל תפן אל און (איוב לו) פי' הם קבי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם. אחד מהם ד' הכא. ואידך כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם. יהי דברך כדבר אחד מהם לטובה. אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד [מהם]. באליהו [מ"א י"ט] פי' שמשה פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו וכיון שלא כלה רמז לו שימות כעת מחר: (יט) ויקהל עליהם קרח כמו שנעשה לאהרן כשנמשח ואת כל העדה הקהל: (כא) כרגע ב' במס' בהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע רמז למאן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא והיינו דכתיב היו לשמה כרגע ספו

יונתן

האלך שעיניהם תנקר: (יט) תרין אולרין מן יוסף בב' ערכי פסחים משמע שרק אחד נתגלה לקרח ע"ש: (כב) ומיניה מתיהב רוחא לכל בישרא דייק מדכתיב רוחות מלתי משמע:

רמב"ן

כמו הרומו וכן והכלה אותם כרגע רמז למגפה שתכלה עם רב ועלום כרגע וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה. אבל הטעם כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ועמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא ויישב הדבר בעיניהם ונקהלו כלם לראות אולי ישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם. וזה טעם ויקהל עליהם קרח את כל העדה והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואתו של נביא בלבם וחייבין מיתה בידי שמים ומשה ואהרן למדו עליהם זכות שלא חטא במעשה אלא קרח. והוא הגורם והוא המפתה אותם וראוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע ענשו לרבים. וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש הוא על העם גם בחטאים שהיה להם לתת השקלים מעלמם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא נוה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ וענשם וענשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר כדכתיב ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם וכתב שם רש"י לא ידעתי על מה. ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת הלכה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפלים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים. אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המכין הכל הוא היה הבונה והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל זה שנאמר כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר. ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק עתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך ואלוה עתה לבנותו על יד שלמה בנך שיהיה איש שלום: וטעם (יט) ויקהל עליהם קרח. את גדולי העם הנועדים תמיד אל פתח אהל מועד. או בכורי כל ישראל הלוים

אבן עזרא

נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי שמתי משא עליו: ולא הרעתי. בשום דבר: (טז) ויאמר משה אל קרח. וכבר [א]אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי' לקחו איש מחתתו: מחר. והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת [ב]נקר: (יח) ומשה ואהרן. [ג]עמם: (כא) הבדלו. כי היו עמם פתח אהל מועד: (כב) ויפלו על פניהם. להתפלל: וטעם אל. מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות הטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים. [ד]והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם ילאה ואכלה אותם כרגע: (כד) למשכן קרח. הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ורחוקו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב כלמוד כי

פירוש על אבן עזרא

[א]זאת עשו קחו לכם מחתות כי מלת בקר נראה שהיה ערב כשאמר להם בקר או מחר כי הכל אחלו אחד. [ב]ר"ל שעמדו באותו מעמד פתח אהל מועד. [ג]כלומר כי משה לא התפלל לשם יתברך לחפש על רוחות

ספורנו

אל מנחתם. אל תפן אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על ספק ירח מנחה וזה כי איני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פרק י"ח) עונות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חבירו. וכן ירמיהו אמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי כי כהו שוחה ללכדני זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה: לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו במה שיהנה הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפילו חמור בהשאלה וא"כ היתה שררתי עליהם כולה לתועלתם ולתקן ענייניהם לא לתועלתי והנאתי כלל כמנהג כל מתשרר והיכה מתרעמי' על שררתי אלא מלד מה שהם כפויי טובה: ולא הרעותי את אחד מהם. אפילו איבת היונא מב"ד חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבאו לפני לדין באופן שאחייבם: (טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה'. היו מזומנים לדין לפניו: (כא) הבדלו. שלא תגין זכותכם עליהם כענין ימלט אי נקי: (כב) האיש אחד יחטא. שהוא עשה שנקהלו עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כד) דבר אל העדה לאמר העלו מסביב. פירש שמה

פירוש רשב"ם

תפנה: לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו חמור אחר לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על העם. ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה ואם היה נקוד לא חמור אחד מהם פתרונו היה חמור של אחד מהם כמו אחד העם וכמו את אחד מהם: (כב) אלהי הרוחות. אתה מכיר רוחות ולבות שאר העם שלא פשעו: (כה) וילך אל דתן ואבירם. אולי יחזרו בתשובה: כי

ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל:
כו וידבר אל־העדה לאמר סורו נא מעל
אהלי האנשים הרשעים האלה ואל־
תגעו בכל־אשר להם פן־תספו בכל־
חטאתם: כז ויעלו מעל משכן־קרח
דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו
נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם
וטפם: כח ויאמר משה בזאת תדעון
כי־יהוה שלחני לעשות את כל־
המעשים האלה כי־לא מלבי: כט אם־
כמות כל־האדם ימתון אלה ופקדת
כל־האדם יפקד עליהם לא יהוה
שלחני: ל ואם־בריאה יברא יהוה
ופצתה האדמה את־פיה ובלעה אתם
ואת־כל־אשר להם וירדו חיים שאלה
וידעתם כי נאצו האנשים האלה את־
יהוה: לא ויהי ככלתו לדבר את כל־
הדברים האלה ותבקע האדמה אשר
תחתיהם: לב ותפתח הארץ את־פיה
ותבלע אתם ואת־בתיהם ואת כל־האדם אשר לקרח ואת כל־הרכוש:
לג וירדו הם וכל־אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך
הקהל: לד וכל־ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן־תבלענו הארץ:
ואש

אונקלוס

בתרוהי סבי ישראל: כו ומליל עם כנשתא למימר זורו
כען מעלוי משכני גבריא חיביא האלין ולא תקרבון בכל
דילהון דלמא תלקון בכל חוביהון: כז ואסתלקו מעלוי משכנא
דקרח דתן ואבירם מסחור־סחור ודתן ואבירם נפקו קימין
בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון: כח ואמר משה בדא
תדעון ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האלין ארי־
לא מרעותי: כט אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא
דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני: ל ואם בריאה
יברי יי ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית כל די־
להון ויחתון כד־חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא
האלין קדם יי: לא והוה כד שצי למללא ית כל פתגמיא
האלין ואתבזעת ארעא די תחותיהון: לב ופתחת ארעא
ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די
לקרח וית כל קנינא: לג ונחתו אנון וכל־די להון כד־חיין
לשאול וחפת עליהון ארעא ועבדו מגו קהלא: לד וכל
ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דלמא־
תבלעננא

מסרה כו העדה, האזלא בד'. סורו, מלא בר מן ו' בכופו. תספו, ב' גב אתם גם מלככם. חטאתם, ג' ח"ו ומ"א. כז ויעלו, ל'. נצבים, מלא. אהליהם, מלא. ונשיהם, מלא. ובניהם, מלא. כח ויאמר, י' בטעם זרקא ב' מנהון בספרא. תדעון, ד' ומ"ו. לעשות, מלא. כט כמות, ג' ומלא. ימתון, ל' וחסר ומו"א. ופקדת, ג' ח"ו וד' דגושה. האדם, הה"א במונח. עליהם, מלא. לא ה', ל'. ל בריאה, ב' בתרי לי' א' חסר דין מלא. פיה, מלא. וירדו, ז' רפין. שאלה, ט' חסר. לא ככלתו, חסר. ותבקע, ד'. תחתיהם, מלא. לב אתם, חסר. בתיהם, מלא. ואת כל, ל'. הרכוש, מלא. לג אשר, השין במרכא. שאלה, ט' חסר. עליהם, מלא. ויאבדו, ב'. כלי, מלחמה. לד סביבתיהם, מלא ב' יודין וח"ו. לקלם, ח"ו. תבלענו, ל' וח"י.

ת"א סורו נא מעל שבועות לט. כי ה' שלחני עקידה שער פד. אם כמות כל נדרים לט. ואם בריאה נדרים שם סנהדרין קי. ותפתח הארץ סנהדרין לו. וירדו הם וכל אשר ערובין יט. ותכם עליהם סנהדרין קס קט.

רש"י

(כד) העלו. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה. (מדרש רבה) כסבור שישאו לו פנים ולא עשו: (כז) יצאו נצבים. (תנחומא) בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו (שמואל א' יז) ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו (סנהדרין קי) אם בריאה פה לארץ מששת ימי
בראשית

רמב"ן

הראוים לעבודה ולא הזכיר הטעם כמו בעגל ובמרגלים כי אלו היו כל ישראל היה אומר ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול וכל זה שהזכרתי על הבכורות הוא על דרך רבותינו שאומרים שהעבודה היתה לבכורות. אבל על דרך הפשט היו מתחלה כל ישראל ראויים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש והיה קרח טוען על הבחירה הזאת ורצה להחזיר העבודות לכל ישראל כי כל העדה כולם קדושים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו. שיעור הכתוב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה פן תספו בכל חטאתם ואל תגעו בכל אשר להם והטעם שאם לא יסורו משם יהיו נבלעים בפי הארץ ויזהירם שלא יגעו להציל ממונם דבר ולקחת להם כי חרם הוא. ור"א אמר שאם באו להציל ממונם ירדו שאול כמוהם ואם כן יהיה זה כטעם ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח כאשר הזכרתי בטעמו שם: (כט) אם כמות כל האדם ימותון אלה. הנה גם רבים בעם אמרו לו פעמים רבות למה העליתנו ממצרים. אבל היה העונש על אלה מכל האדם באמרם כי תשתרר עלינו גם השתרר כי עשו שתים רעות בזו על כבוד הרב וכפרו בכל מעשה ה' אשר עשה במצרים ובמדבר וגם במעמד הר סיני שנאמר בו וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו שאינו כדאי להשתרר עליהם ולא בא להם על ידו רק רע ומפני זה אמרו ויחר למשה מאד וגם קרח אמר ומדוע תתנשאו ועל כן נבלע הכל עמהם וזה טעם לא ה' שלחני לא שלחני ה' כלל להוציאם ממצרים כטעם אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכן כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה אשר ראיתם בעיניכם רמז לכל אשר עשה מיום שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה כי תחלת ביאת הנביא יקרא שליחות כענין את מי אשלח ומי ילך לנו ואשלח לפניך את משה
אהרן

(כו) ומליל לכנישתא למימר זורו כדון מעלוי משכני גובריא חייביא אליין דאתחייבו קטול מן טליותהון במצרים פרסימו מסטרין דילי כד קטלית ית מצראי על ימא ארגיזו קדם יי באלוש אפיסו ית יומא דשבתא כדון אזדמנו על סימרא דיי בנין כן חזי לנדוייהון ולגמרא ית כל ניכסיהון ולא תקרבון בכל מה דאית להון דילמא תלקון בכל חוביהון: (כז) ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מן חזור חזור ודתן ואבירם נפקו במילי חירופין וקמו וארגיזו למשה תרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפליהון: (כח) ואמר משה בדא תנדעון ארום יי שדרני למעבד ית כל עובדיא האלין ארום לא מן רעות לבי:

[(כח) ארום לא מן לבי ברית יתהון:]

(כט) אין כמיתותא דמייתין בה כל בני נשא ימותון אליין וסכמות כל אינשא יסתכם עליהון לא יי שדרני:

[(כט) מסותא דמייתין בה בני אנשא ימותון אלין וסכמות דכל אנשא יסתכם עליהון לא יי שלח יתי:]

(ל) ואין לא אתבריאת מיתותא להון מן יומת עלמא תתברי להון כדון ואין לא אתברי פום לארעא מן שירויא אתברי לה כדון ותפתוח ארעא ית פומהא ותבלע יתהון וית כל דלהון ויחתון כד חיין לשייול ותנדעון ארום ארגיזו גובריא האלין קדם יי: (לא) והוה כדי פסק למללא ית כל פתגמיא האלין ואתבזעת ארעא דתחותיהון: (לב) ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא דלקרח וית כל נכסיא: (לג) ונחתו הינון וכל דלהון כד חיין לשייול וחפת עליהון ארעא ואובדו מגו קהלא: (לד) וכל ישראל די בחזרנתהון ערקו מן דחיל קלהון היך צווחין ואמרין זכאי הוא יי וקושטא היך דינוי וקושטא הינון פתגמי משה עבדיה ואנן רשיעיא דמרדנא ביה ובני ישראל אפכו כדי שמעו ארום אמרו דילמא תבלוע יתן ארעא:

ואישתא

בעל הטורים

ספו תמו ספו בעולם הזה תמו בעולם הבא: (כו) תספו ב' במסו' הכא ואידך (ש"א י"ב) ואם הרעו גם אתם גם מלככם תספו. שאמר להם שאם לא יחזרו בהם סיומתו הם וקרח גדולים: (כט) ימתון ג' הכא ואידך (ישעיה נ"א) והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון. פי' אמר שתבלה ויושביה ימותון שיבלעו הם תחתם: ופקדת ג' במסורה הכא ואידך ופקודת משמרם. ופקודת אלעזר בן אהרן. בשביל שרצה ליכנס בפקודת אלעזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו' ופקודת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב"ה יעשה לאלו כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לא ה' שלחני אמנם לא יעשה כן ואז תדעו כי ה' שלחני. כנ"ל אלא שהרב קיצר בלשונו] אלא שיענשם מיד: (ל) בריאה ב' במס' מתרי לישני ואם בריאה. ומאכלו בראה (חבקוק א') שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפרק חלק: כי נאצו אנשים האלה ר"ת הכהן על שבקשו כהונה: (לא) ותבקע ד' במסורה הכא ואידך (מ"א מ"ם) ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דירמיה (נ"ב) ודמלכים (ב' כ"ה) על ירושלים. ותבקע הארץ בקולם והיינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין שפתחה של גיהנם בירושלים. ותבקע העיר פירוש בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה. האדם אשר לקרח סופי תיבות חרס מלמד שעשאן חרס על שנתחברו לקרח: (לג) ויאבדו ב' במסו' הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה. כיון שנאבדו נאבד

כלי

יונתן

משמע: (כו) פרסימו מסטרין פירשתי לעיל ריש פ' ויגש פסוק י"ב וע"ש שיש שני גירסות בעי"ח ובפי"ו: בנין כן חזי לנדוייהן ולגמרא ית כל נכסיהון פי' לשון נידוי וחרם שהדין בקנס חרם לשרוף: (כז) חירופין דרש מלא נצבים כדלעיל קמו בחוצפא: (לד) היך צווחין וכו' מפרש נסו לקולם פי' לקול קרח ובניו שהיו צועקים בקול מר

לדיק

רמב"ן

אהרן ומרים. ואין טעם כל המעשים להחליף הבכורים ללוים וכהונת אהרן כדברי המפרשים אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כמו שפירשתי: (ל) ואם בריאה יברא ה'. כתב ר"א ז"ל כי בריאה תורה על המצא יש מאין וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה אבל פי' כטעם גזרה מן וברא אתהן והנכון שתאמר על המצא דבר מאין כי אין אצלינו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת. אבל הענין כי בקיעת האדמה איננה בריאה מחודשת אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חדוש לא נהיה מעולם כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש הנקרא זלזלה תשאר פתוחה גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא מאין וזה טעם ותכס עליהם הארץ ולכך אמר הכתוב אחרי ותבקע האדמה ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. ועל דעת רבותינו בקרוב פתח גהנם גם הוא ענין נתחדש לשעתו: (לב) ואת כל האדם אשר לקרח. קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו ונענשו בכלל הרכוש שלהם שהם לקו בגופם ובממונם. ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים ונמשכו אחר עצתו ונענשו כי איננו רומז לזרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי היו גדולים צדיקים וטובים וזכותם עמדה להם ולא היו לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף: (לג) וטעם ויאבדו מתוך הקהל. שאבדו לעיניהם בהיותם בתוכם עומדים עמהם כי ברגע פתחה הארץ את פיה וסגרה אותה עליהם ולא

נודע

אבן עזרא

כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: (כה) זקני ישראל. הנכון בעיני שהם השבעים [חח]הזקנים הנבחרים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם ידו חייב שאול כמו הם: בכל חטאתם. בעבור רב חטאתם: (כז) ובניהם. הגדולים: וטפם. קטנים וקטנות: (כח) לעשות את כל המעשים. להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ונכבדים לאשר איננו מאמין להסיר הבכורי' מכהונתם ולהשיב המעל' למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמים הבכורים העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה [ט]ותשובתה בפרשת וילך משה: (ל) בריאה. יש אומרים שהיא תורה על המצא מה שלא היה וכבר [י]פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא [כ]אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו [ל]וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה [מ]תיכונה תדבר על הגבוהים ממנה כדרך אדמונה שהוא הגוף וכן על השפלים [נ]ממנה והטעם להבין השומעים: (לב) ואת בתיהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש. שהיה לכלם: (לג) וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: ותכס עליהם. הארץ בעצמה: ויאבדו. בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (לד) לקולם. בעבור קולם ה"א

המאמים

פירוש על אבן עזרא

רומות המועלים כי מתחלה כשאמר הבדלו מתוך העדה הזאת על קרח ועל עדתו אמר. [חח]והכתוב קראום נערים כמ"ש וישלח את נערי בני ישראל וגו' (שמות כ"ד ה'). [ט]כלומר יש לשאול בכאן שאלה. והתשובה בפ' וילך וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ואהרן לא עשה העגל רק להרחקם מע"ז ולאות כי אמר חג לה' מחר ויצא משה ויבטל ע"ז שלהם. [י](בראשית א' א'). [כ](יחזקאל כ"ג מ"ז). [ל](איוב לה' ע"ז). [מ]הנה קרא לנשמה תיכונה בעבור שהיא אמצעית בין הגופניים ובין השכלים הנפרדים כי מעלתה גבוהה מן הגלגלים בעבור שהם גוף והיא אינה גוף ולפיכך. קרא אותה עליונה והיא שפלה מהנפרדים שהם שכל בפועל ואינם תלוים בחומר והנשמה קודם שתצא בפועל היא בכח ותלויה בחומר נמצאת כי הנשמה היא תיכונה ולפיכך אמר עיני ד' אזני ד'. יד ד' פני ד' כי דברה תורה כלשון בני אדם [נ]ופצתה האדמה את פיה.

והטעם

ספורנו

שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח: (כו) פן תספו. שאינכם ראוים להכלל אם תהיו עמהם כשילקו: (ל) וידעתם כי נאצו. שאינם ראוים ליקרא דשכני ולהקבר עם שאר העם: (לב) ותפתח הארץ את פיה. הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיהם: וכל האדם אשר לקרח. ואת כל האדם אשר לקרח הנמשכים אחריו במחלוקתו. ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה: ואת כל הרכוש. שלא יזכו שיהנו צדיקים בעולם כענין נפלה שלא מחיקו ומלאה עני ונתפרנס בה: (לג) ותכס עליהם הארץ. הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא

תסגר

פירוש רשב"ם

(כח) כי לא מלבי. שחינכתם בקטורת כשאומר אתה ואהרן איש מחתתו: (כט) לא ה' שלחני. אלא עשיתים מדעתי שצויתי להקטיר קטורת: (ל) אם בריאה. חדשה יברא ה' בארץ כדכתיב כי ברא ה' חדשה בארץ. שאינה כמיתת נדב ואביהוא: (לד) נסו לקולם. כשצעקו בשעת

נפילה

לה ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את
החמשים ומאתים איש מקריבי
הקטרת: ס יז א וידבר יהוה אל־משה
לאמר: ב אמר אל־אלעזר בן־אהרן
הכהן וירם את־המחתת מבין השרפה
ואת־האש זרה־הלאה כי קדשו: ג את
מחתות החטאים האלה בנפשתם
ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח
כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו ויהיו
לאות לבני ישראל: ד ויקח אלעזר
הכהן את מחתות הנחשת אשר
הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח:
ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־
יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא
להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־יהיה
כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד־
משה לו: פ ו וילנו כל־עדת בני־
ישראל ממחרת על־משה ועל־אהרן
לאמר אתם המתם את־עם יהוה: ז ויהי בהקהל העדה על־משה ועל־אהרן
ויפנו אל־אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ח ויבא משה ואהרן
אל־פני אהל מועד: ס רביעי ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י הרמו מתוך העדה
הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על־פניהם: יא ויאמר משה אל־אהרן קח
את

אונקלוס

תבלעננא ארעא:
לה ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית
מאתן וחמשין גברא מקרבי קטרת בוסמיא: א ומליל יי
עם משה למימר: ב אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש
ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחק להלא ארי
אתקדשו: ג ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון
ויעבדון יתהן טסין רדידין חופאה למדבחא ארי קרבנון
קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל: ד ונסיב אלעזר
כהנא ית מחתיתא דנחשא דקריבו יוקידיא ורדידנון חופאה
למדבחא: ה דכרנא לבני ישראל בדיל די־לא יקרב גבר
חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטרת בוסמין
קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתה כמא די מליל יי בידא
דמשה לה: ו ואתרעמו כל־כנשתא דבני ישראל מיומא
דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית
עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן
ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי עננא ואתגלי יקרא
דיי: ח ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי
עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי
יתהון כשעה ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב
ית

מסרה לה החמשים, ח׳. מקריבי, מלא בר מן י׳ דסופא. יז ב אמר, כל ל׳ לוי חסר. וירם, ב׳ קרן משיחו. זרה, ל׳. קדשו, ל׳. ג מחתות, ב׳ מלא. החטאים, מלא. בנפשתם, ב׳ חסר. אתם, חסר. רקעי, ל׳ חסר. פחים, מלא. לפוי, ה׳. הקריבם, ל׳ וחסר ו׳. ויקדשו, ל׳. ויהיו, י״ח רפין. לאות, מלא. ד הקריבו, מלא. השרפים, ל׳ וחסר ומ״י. וירקעום, ל׳ ומלא. לפוי, ה׳. ה זכרון, מלא. כקרח, ל׳. וכעדתו, הכ׳ במונח. ו וילנו, חסר ו׳. המתם, חסר. ז ויקה, כ׳. י הרמו, ל׳ וחסר המ״ם בדגש. ואכלה, ב׳. אתם, חסר.

ת״א ואש יצאה מאת ה׳ סנהדרין קי. את מחתות סנהדרין נב מנחות לט. ולא יהיה כקרח וכעדתו סנהדרין קי.

רש״י

בראשית מוטב ואם לאו יברא ה׳ (ר״ל יברא ה׳ ספה לכאן): (לד) נסו לקלם. בשביל הקול היוצא על בליעתן: (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשתם. (יומא לו) שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב״ה: רקעי. רדודין: פחים. טסין מרודדין טינבי״ש בלעז: צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אילטי״דרים בלעז: (ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה׳ ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו׳ וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה

רמב״ן

נודע מקומם איו. ור״א אמר בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (ב) כי קדשו. המחתות והם אסורין בהנאה שכבר עשאום כלי שרת לשון רש״י. ולא ידעתי טעם לאיסור הזה שהרי קטורת זרה הקריבו וזר שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ באיסור אינו מקודש. אבל יש לומר כי בעבור שעשו כן על פי משה היו קדש כי הם הקדישו אותם לשמים לפי שחשבו שיענה אותם האלהים באש ותהיינה המחתות האלה כלי שרת באהל מועד לעולם. והנכון בעיני כי יאמר הכתוב כי הקריבום לפני ה׳ ויקדשו להיות לאות לבני ישראל כלומר אני הקדשתי אותם מעת שהקריבו אותם לפני כדי שיהיו לאות לבני ישראל: (ה) כאשר דבר ה׳ ביד משה לו. כמו עליו על קרח ומהו ביד משה ולא נכתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה׳ שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו ועל זה לקה עוזיהו בצרעת. לפי פשוטו ולא יהיה בלוע ושרוף כקרח וכעדתו אך כאשר נעשה למשה בידו שלקה בצרעת. ויש פותרים למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא כאשר דבר ה׳ ביד משה לאהרן שיהיו הוא ובניו כהנים ולא זר כל זה לשון רש״י. והנכון שהוא רומז אל אלעזר הנזכר שאמר הכתוב אמור אל אלעזר בן אהרן וגו׳ ושיעורו ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרופי׳ וירקעום צפוי למזבח כאשר דבר ה׳ ביד משה לו זכרון לבני ישראל וגו׳: (ו) אתם המיתם את עם ה׳. אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה׳. יפתור כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה׳ מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים כי השם לא אמר למשה להקריב הקטורת הזאת והוא לא אמר לישראל בשם ה׳ לעשות כן אם כן מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו. ור״א אמר מה ראיה זו שסבע לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם
שרפתם

(לד) ואישתא נפקת ברוגזא מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גוברין מסקי קטורת בוסמיא: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיית מן ביני יקידיא וית אישתא בדרי להאל ארום אתקדשא: (ג) ית מחתיית חייביא האלין דאתחייבו קטול בנפשתהון ויעבדון מנהון רדידי טסין חפיי למדבחא ארום קריבינון קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל:

[(ג) לאות לסימן:]

(ד) ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא דקריבו יקידיא ורדידינון חפיי לגופא דמדבחא דמן שירויא הוון תשמישתיה דמדבחא: (ה) דוכרנא לבני ישראל מן בגלל דלא יקרב גבר חילוני דלא מן בני אהרן לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי גבר מתנטל למפלוג על עיסק כהונתא כקרח וכבנישת סעדוי וסופיה להובדא ולא כמיתותא דקרח וכבנישתיה ביקידת

אשא ובליעת ארעא אלהן למלקי בסגירותא היכמא דמליל יי למשה שוי ידך בעיטפך ולקת ידיה בצורעא היכדין ימטי ליה: (ו) ואתרעמו כל כנישתא דבני ישראל ביומא חרן על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דין מותא על עמא דיי: (ז) והוה באתכנשות כנישתא על משה ועל אהרן למקטלהון ואתפניו למשכן זמנא והא חפייה ענן איקר שכינתא ואתגלי תמן איקרא דיי: (ח) ועאל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא: (ט) ומליל יי עם משה למימר: (י) אתפרשו מגו כנישתא הדא ואישיצי יתהון בשעא זעירא ואתרכינו בצלו על אפיהון:

[(י) אתפרשו מן ביני עם כנישתא הדא ואישיצי יתהון כקליל זעיר ואתרכינו בצלו על אפיהון:]

(יא) ואמר משה לאהרן סב ית מחתיא והב עלה אישתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמין על אישתא ואוביל בפריע לות כנישתא וכפר אמטולהון

ארום

בעל הטורים

כלי המלחמה: (ג) את מחתות החטאים האלה בנפשותם שנתחייבו על עסקי נפשותם כדכתיב לקים דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. חרק אותיות קרח [את] המחתים (האלה) ב' במסר' הכא ואידך (ס"א ע"ו) [את] המספחים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשה לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל למי שראה אמבטי רותח וקפץ בתוכה: (י) ויפלו על פניהם ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם ועל כן אמר כי יצא הקצף כדאמר ר' חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל

על

יונתן

לדיק ה': אהכו פעם א' תרגום על נסו ערקו וכאן מתרגם אהכו וכן לעיל ויגם תרגום ואפיך: (ג) חפוי לגופא דמדבחא פי' לגוף המזבח כי בתחלה היו תשמישי מזבח ועכשיו נעשו לגוף וכן היא במסכ' מנחות פרק שתי הלחם ומבואר שם הטעם דמעלין בקודש ואין מורידין וק"ל: (ה) אלהן למילקי בסגירותא פי' להלקות בצרעת ודרש אות יד ממש שנעשה לו כידו וזהו שוי ידך בעטפך פי' בחיקך וכן אליבו שהנגעים באים על גסי הרוח והבודפים אחר הכבוד כקרח ועדתו כדאשיב בפ' יש בערכין על ז' דברים נגעים באים: (יא) וכפר אמטולהון פי' וכפר בשבילם: ארום נפק מתבלא דאתכלו בחורב פי' כשהיה משה בחורב לקבל הלוחות וחטאו ישראל נזדווגו לו ה' מלאכי חבלה

וכשנהנה

רמב"ן

שרפתם כמקריבים וכן נראה שלא האמינו כי מה שאמר אחרי כן דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשיכותו מעלי וגו' ראיה שלא האמינו הטעם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים והוחלפו הבכורות בהם רק חשבו כי משה והכהן גרמו השריפה או שהיה העונש בקטורת שהיתה אש זרה אשר לא צוה אותם וקטורת אהרן היתה קטורת הבקר כאשר פירשתי ולא היו התלונות רק על השריפה לא על הבליעה כי השם אמר למשה העלו מסביב וגו' וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ ומשה הגיד זה לישראל בשם ה' ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים את דבריו ומתעתעי' בכבודו. והנכון בעיני שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן שכבר ילאה אש מלפני ה' ותאכל את קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצו בחליפין שעשו בהם כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה' והנה יתלוננו אתם המיתם אותם שנתתם העצה הזאת שיקריבו קטרת ככהנים והם היו לאוים לעבודת לוים לא שהיו כהנים מקריבי קטרת וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי: (י) הרמו מתוך העדה הזאת. לא הבינותי טעם הכתוב הזה ומצרו למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת כי יש באלהים להמית בדבר רבים סביב לדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר היה בבכורי מצרים וכן היה בכל המגפות שלשה ישנים בטלית אחת השנים מתים והאמצעי נמלט ונראה שהיה הקצף יוצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שינוי בנמלטים או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם והכוונה באלה וביוצא בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזדרז לעשות כן

מיד

אבן עזרא

המתים מוסבת [ס]עליהם ואמרת עתה י"א כי קרח מהנבלעים היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו [ע]כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: (ב) זרה הלאה. [ס]מהמזבח: כי קדשו. כי אחר שהקריבום להם הנה קדושים: (ג) את מחתות החטאים. [צ]פי' המחתות: ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב. ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות. לזכר ולסימן: (ד) וירקעום. המרקעים: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: (ו) ממחרת. זה היום כי לעולם הוא [ק]סמוך: אתם המתם. הטעם מה ראיה היתה זאת שבני לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (ז) בהקהל העדה. כל קהלה ואחריה על [ק]היא למריבה: (ח) ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה הכבוד: (י) הרמו. שישבו במקום המרומם במחנה הלוים והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו: ויפלו על פניהם. להתפלל:

את

פירוש על אבן עזרא

[ס]והטעם המתים והמלאים איש וכו'. [ע](סנהדרין דף ק"ו ע"א). [ס]ממקום המזבח. [צ]ר"ל מ"ש (פסוק ב') וירם את המחתות פי' מחתות החטאים וכו'. [ק]הלוים שלפניו ולא כן מלת מחר. כי יש מחר לאחר זמן. [ק]שלא מלינו שרבו ב"י עם משה רק וילונו א"כ אינו רק תרעומת, ואינו כן ויקהלו אל המלך שלמה כי הוא לשבח.

שאם

ספורנו

תסגר תיכף אמנם זאת נסגרה תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה: (ב) ואת האש זרה הלאה. לא אל ספק הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו. ואין ראוי להכניסם בבזיון: (ג) כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. שהקדישום להיות כלי שרת גם בשאר עבודת מלבד עבודתם הפסולה ובזה הם ראויות לעשות לצפוי בקדש: (ו) אתם המתם. שאמרתם להם שיכנסו בקטרת שאין ראוי שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות

בזבחים

פירוש רשב"ם

נפילה כדכתיב לקול נפלם רעשה ארץ: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. מוסב למעלה. ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת מבין השריפה כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאלעזר: שכך ציוהו הקב"ה למשה אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות: (ו) אתם המתם את עם ה'. על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו אבל המאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא אתם הרגתם אותם שצויתם להקטיר הקטורת: (י) הרמו. כמו המולו לה' אבל בשביל הרי"ש נהפך החיריק כמו בירך ברך משקל דג"ש. ולמעלה אומר

הבדלו

אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל
הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה
אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף
מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף: יב וַיִּקַּח אַהֲרֹן
כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ
הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־
הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם: יג וַיַּעֲמֹד בֵּין־
הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה:
יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־
דְּבַר־קֹרַח: טו וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה: פ
חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם
מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־
נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־
מַטֵּהוּ: יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־
מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית
אֲבוֹתָם: יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי
הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה: כ וְהָיָה
הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח
וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם: כא וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־
נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם: כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל
הָעֵדֻת: כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן
לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים: כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת
מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ: פ ששי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אל

אונקלוס

ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושו קטרת
בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק
רגזא מן קדם יי שרי מותנא: יב ונסיב אהרן כמא־די ׀
מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב
ית קטרת בוסמיא וכפר על עמא: יג וקם בין מתיא ובין
חייא ואתכלי מותנא: יד והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר
אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על־פלגתא־דקרח: טו ותב
אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכלי: טז ומליל
יי עם משה למימר: יז מליל עם בני ישראל וסב מנהון
חטרא חטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון
תרי עשר חטרין גבר ית־שמה תכתוב על חטרה: יח וית
שמא דאהרן תכתוב על חטרא דלוי ארי חטרא חד לריש
בית אבהתהון: יט ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא
די־אזמן מימרי לכון תמן: כ ויהי גברא דאתרעי בה
חטרה ינעי ואניח מןקדמי ית תרעמת בני ישראל די
אנון מתרעמין עליכון: כא ומליל משה עם בני ישראל
ויהבו לה ׀ כל רברבניהון חטרא לרבא חד חטרא לרבא
חד לבית אבהתהון תרי עשר חטרין וחטרא דאהרן
בגו חטריהון: כב ואצנע משה ית חטריא קדם יי במשכנא
דסהדותא: כג והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא
דסהדותא והא יעא חטרא־דאהרן לבית לוי ואפק
לבלבין ואניץ נץ וכפת שגדין: כד ואפק משה ית כל
חטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל ואשתמודעו
ונסיבו גבר חטרה: כה ואמר יי למשה אתב ית חטרא
דאהרן

מסרה יא ותן, בסגול ומקף. ושים, ע'. והולך, ל' מלא בתורה. וכפר, ד'. עליהם, מלא. יצא, ג' בסיפרא. יב על העם, ח' וכל עזרא דכו'. יג ויעמד, כלם חסר. ותעצר, ד'. המגפה, י"ב: יד המתים, מלא. טו והמגפה, ל'. נעצרה, ל'. יז וקח, י"ג. נשיאהם, ל' חסר י' תנין וחד מלא ובענין ויתנו. מטות, מלא. תכתב, חסר. יח ואת, ד'. תכתב, חסר. אבותם, ג' מלא בתורה. יט והנחתם, ל'. העדות, ח' מלא בתורה. כ והיה, סלי הספר. יפרח, ד' ב־ בז. והשכתי, ל' וחסר והשין ימנית. תלנות, חו"ק ומ"ל סכין. הם, ל' ושאלה המה. מלינם, מי"ק ומ"ס. עליכם, מלא. כא וידבר, ל' בטעם בסי'. נשיאיהם, ב' ובענין דין מלא דמלא. אבתם, חסר. מטות, מלא. מטותם, ל' מלא וחד חסר ויבלע. כב וינח, ז'. המטת, ב' חסר בתורה ובענין. העדת, ח"ו. כג ויהי, ל' בטעם בתורה. ויבא, חסר. העדות, ח' מלא בתורה. ויצא, בתרי טעמי וכן ויצץ וב' הלדי בלירי וקריאתן לא מלעיל ולא מלרע רק בהעמדה מוטעת בשני הטעמים. כד ויצא, י"ג חסר. המטת, חסר. כה ויאמר, ט' בטעם בספרא.

ת"א ויתן את שבת פט יומא פד זבחים פח ערכין יו מנין קריאת ב' הקטרת מגילה אליהו ז"ל כר' פנחס ומעשה מחה מחסייה ס' הזוהר ב' וירא. ויעמד בין המתים ובין החיים שבת פט.

רש"י

הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר (שמות ד') ויוצאה והנה ידו מצורעת כשלג וע"כ לקה עוזיהו בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (ר"ל כשכהן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדילי' יש תיקון בקטור' אבל מה שגוזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה וכו' מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצור בקטרת והלא הוא מסר רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום. ודוק) כדאיתא במסכת שבת (שבת פט): (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה
א"ל

יונתן בן עוזיאל

ארום נפק מחבלא דאתכלו בחורב דשמיה קצף מן קדם יי בחרמנא שרי לקטלא: (יב) ונסיב אהרן היכמא דמליל משה ורהט למצע קהלא והא שרי קצף מחבלא לחבלא בעמא ויהב ית קטורת בוסמין וכפר על עמא: (יג) וקם ליה אהרן בצלו במצע ועבד מחיצותא במחתיתא ביני מתיא וביני חייא ואתכליאת מותנא: (יד) והוו סכום דמיתו במותנא ארביסר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלוגתא דקרח: (טו) ותב אהרן לות משה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליית: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מלות כל אמרכלידהון לבית אבהתהון תריסר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה: (יח) וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארום חוטרא חד לריש בית אבהתהון: (יט) ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא דאיזמן מימרי לכון תמן: (כ) ויהי גברא דאתרעי ביה לשמשא קדמי חוטריה ינעי ואישדיך מני ית תורעמות בני ישראל דהינון מתרעמין עליכון: (כא) ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל אמרכלידהון חוטר לאמרכול חד חוטר לאמרכול חד לבית אבהתהון תריסר חוטרין וחוטר אהרן במציעות חוטריהון: (כב) ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: (כג) והוה מיומא חורן ועאל משה למשכנא דסהדותא והא ייעא חוטר אהרן לבית לוי ואפיק לבלובין ואניץ נצין ביה בליליא גמר ועבד לוזין:

ירושלמי

[(כג) והוה מן יומא דבתרא ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן לבייתיה דלוי ואפק פרחין ואניץ ניצין וחסיל לוזין בר לוזיא:] (כד) והנפק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לכל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה: (כה) ואמר יי למשה אתיב ית חוטרא דאהרן קדם סהדותא

בעל הטורים

על המולים אם אין מפלתי שנורה בפי שני יודע שהוא מערף: (יב) וירץ בא"ת ב"ש אוסיום מגפה ערך להעליר המגפה: (כ) יפרח ד' במסרה הכא ואידך לדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה (הושע י"ד) יפרח בימיו לדיק. מעהו יפרח זהו לדיק כתמר יפרח כיון שמטהו יפרח יצא לדיק בדינו. זהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו לדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן: (כג) פרח לין שקדים כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ודתן ואבירם ועזיהו. שקדים בגימ' חשמונים רמז לחשמונאי שהם

יונתן

וכשנתלה בזכות שלשה אבות נסתלקו ג' ונשתיירו אלי וכן הוא במדרש אבל עתה ברשות הקב"ה יצא דכתיב כי יצא הקצף מלפני ה' ועיין בבקכ"ע דף קמ"ח ע"ב מביא דעת רביו שא"א להם לעשות פעולתם כי אם ברשותו יתברך זהו דמתרגם הרמנא וק"ל: (יב) ורהט למלע ר"ל באמלע הקהל כדכתיב תוך: (יג) וקם אהרן בצלו דרש מלת ויעמוד אין עמידה אלא תפלה דכתיב המקום אשר עמד: ועבד מחילות במחתייתא דק"ל איך עמד אהרן בין המתים והחיים אלא שעשה מחילות במחתות ששם היה הקטורת וק"ל: (כג) ביה בליליא דאם לא כן מה היה הנס: ועבד לוזין כן הוא בויקרא רבה הספד

רש"י

א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה (מכילתא). ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעולר מגפה הוא והחטא הוא הממית: (יח) כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולוי' לבד מכל מקום שבט אחד הוא:

(כ) והשכתי. כמו (בראשית ח) וישכו המים (אסתר ז) וחמת המלך שככה: (כא) בתוך מטותם. הניח באמלע שלא יאמרו מפני שהניחו בלד שכינה פרח: (כג) ויצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מלוי בפרי האילן כמו (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נלה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענות ממהרת לבא כמו שמלינו בעוזיהו ד"ס

רמב"ן

מיד: (יז) שנים עשר מטות. מטה אהרן הוא בי"ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין הנזכר והנה לא נחשב יוסף רק לשבט אחד והטעם כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר ומפני שיחשוב לוי יחשוב יוסף רק אחד ועוד אפרש זה בסדר וזאת הברכה אם ירצני ה' להגיע לשם: איש את שמו תכתב על מטהו. יש מפרשים שם ראש השבט ראובן שמעון לוי ויהודה. והנכון שם הנשיאים ועשה אהרן נשיא לשבט לוי והולך לפרש כי מטה אחד הוא ונשיא אחד להם לומר אע"פ שחלקתי לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם והטעם כאשר פירשתי כי לא הולרכו ראיה רק שנבחר השבט ההוא מכל שבטי

אבן עזרא

(יא) את המחתה. הידועה: ושים קטרת. ולא [י]אמר הקטורת והמשכיל יבין: והולך. לשון לווי כמו הושב [ש]את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו [ת]הודילי כמו ילך עמך: (טו) וטעם וישב אהרן. דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וככר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעלרה המגפה דבר השם: (יז) מטה. יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי ככר היה ניכר ומה לורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני: וטעם לבית אב. שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון: וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: (יט) אשר אועד לכם. תמיד: (כ) והשכותי. מפעלי [א]הכפל כמו [ב]והתמתי טמאתך מגזרת וחמת המלך שככה וטעם והשכותי כדרך בני אדם למלאות תנוחה ומטה לוי בתוך השנים עשר [בב]והנה יוסף במטה אחד: (כג) לבית לוי. מטה מסרת עלמו ואמר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואינה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי

פירוש על אבן עזרא

[י]שאם אמר הקטרת בה"א הידיעה. ה"א שהוא הקטרת המיוחד לעלור המגפה, לפי שבמעשה השרופים נאמר ושימו עליהם קטרת ונתתה עליהם קטרת כולם בלא ה' לכן אמר כאן ושים קטרת. להורות שהוא קטרת עבודה הנאמר למעלה זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' ואמר והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כדתניא ר' חנינא מנין לקטרת שמכפרת שנ' ויתן את הקטרת ויכפר על העם ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטרת מכפרת על לשון הרע וכו' ופרש"י ז"ל במחלוקת קרח שהוא לשון הרע אתם המתם את עם ד' ואמר בסוף ויתן את הקטרת בה"א הידיעה לומר שנתן את הקטרת ההוא שאמר לו משה לכפר. [ש](בראשית מ"ז ז') ששרשו ישב כמו היליכי ששרשו ילך. [ת]ר"ל הוליכי ולווי מבנין הפעיל מנחי פ"א יו"ד וכן והולך (בל"א בריגנע עם) כמו שפ"א והוביל. [א]כי שרשו שכך. [ב](יחזקאל כ"ב ע"ו). [בב]פי' כי אחר היות מטה לוי בין י"ב מטות וכו'. ירמיה

ספורנו

בזבחים הראוים לכהנים רבים יחד: (יג) ויעמוד בין המתים ובין החיים. אחר שכבר התילב שם והתעכב להגין על החולים שלא ימותו על היפך הבדלו מתוך העדה: ותעצר המגפה. שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה: (טו) והמגפה נעצרה. שנרפאו החולים במגפה: (כד) ויראו ויקחו איש מטהו

פירוש רשב"ם

הבדלו. וכאן אומר הרמו שמשמע להבדיל יותר לפי שכבר יצא הקצף: (יא) ושים קטורת. להודיע שהקטורת הממיתה כשאינם כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים לדעת שהם ראוים: (יג) ויעמד בין המתים ובין החיים. שלא עבר המשחית את מקום ההקטרה: (טז) קח מאתם מטה מטה וגו'. מאחר שמתלוננים על דבר הקטורת ואומרים אתם המתם את עם ה' ואינה הוכחה שבהרתי בכהנים אני אעשה הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה. כי מטהו יפרח על ידי: (כ) והשכתי. מן וחמת המלך שככה. הסבות מן סבב: (כג) ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים. נראה לפי הפשט כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר כדכתיב והנה פרח מטה אהרן. אבל אחר כן ויצץ ציץ לעיני כל ישראל. ואחרי כן ויגמל שקדים שאילו כן היה הענין תחילה הנה לא היתה נראה לא הפריחה ולא הגיצה וגם לא היה לו לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי: לאות

אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי
הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי
וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃
כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
כֵּן עָשָׂה׃ פ כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ
אָבָדְנוּ׃ כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן
יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס יח א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־
אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ
וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן
כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי
שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ
וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל
הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת
כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־
הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם
גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל
וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת
מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ
וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים
לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־
כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן
אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי
לך

אתקלוס

דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופן תרעמתהון מן קדמי ולא ימותון:
כו ועבד משה כמא די פקיד יי יתה כן עבד:
כז ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מננא קטלת חרבא הא מננא בלעת ארעא והא מננא דמיתו במותנא:
כח כל דקרב | מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סיפין לממת:
א ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תסלחון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תסלחון על חובי כהנתכון:
ב ואף ית אחך שבטא דלוי שבטא דאבוך קרב לותך ויתוספון עלך וישמשנך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא:
ג ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אנון אף אתון:
ד ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פלחן משכנא וחלוני לא יקרב לותכון:
ה ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רגזא על בני ישראל:
ו ואנא הא קרבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פלחן משכן זמנא:
ז ואת ובנך עמך תטרון ית כהנתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרכתא ותפלחון פלחן מתנא איהב ית כהנתכון וחלוני דיקרב יתקטל:
ח ומליל יי
עם

מסרה העדות, מ' מלא בתורה. לאות, מלא. לבני מרי, ל'. תלונתם, יו"ק וח"ת ונון דגוש. ימתו, חסר. כח הקרב. ז' וחד והקרב. הקרב, פסיק. אל משכן, ב' בלישנא. יהוה, צריך לזהר להרבים הטעמא היטב שלא יהיה ח"ו כמחרף. האם, ב' אין נחרתי בי. תמנו, ד'. לגוע, בחד ו' וחסר ו' דקרי. יח א אתך, כל סיפ' אתך במ"ג. כהנתכם, ג' ה"ו ונון דגושה. ב מטה, ג'. וילוו, ל'. וישרתוך, ל' ומלא. ואתה, ג' בענין. העדת, חסר. ג אל כלי, ל'. יקרבו, קמץ בז"ק. ימתו, חסר. ד ונלוו, ד'. עבדת, ל' וחד עבדת הקדש. אליכם, מלא. ה עוד, מלא. על בני, ז'. ו אחיכם, מלא. נתנים, ה"ו ומ"י. ז ואתה, ג'. אתך, ע"ז בסוכה והס"ין, בשוא. לכל, אין בלמ"ד געיא. ולבית, ל'. ועבדתם, ל' אתנח בסגול. הקרב, ו'. יומת, מלא. ח וידבר, ב' יין וסכל.

ת"א לפני העדות למשמרת הוריות יב כריתות. כל הקרב הקרב סנהדרין פא. וילוו עליך וישרתוך תמיד כו. ולא ימותו ערכין יא. ונלוו עליך תמיד שם. וזר לא יקרב זבחים יז. ושמרתם את משמרת הקדש חגיגה יט. אתה ובניך אתך תשמרו יומא כד כז. ולמבית יומא כד. עבודת מתנת פסחים עג. והזר הקרב שבת לא סנהדר' פג פד ערכין יא. ואני הנה שבת כב כו יבמות עד בכורות לד.

רש"י

(ד"ה ב כו) והצרעת זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ש בלעז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן. (ספרי) למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין (זבחים כז): (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. (ספרי) כמו שהיה כבר שנאמר (במדבר יז) כי יצא הקצף: (ו) לכם מתנה נתנים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. (ספרי) בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו משל למלך שנתן

ירושלמי

סהדותא למטרא לאת לבניא סרבניא ויסופן תורעמתהון מן קדמי ולא ימותון: (כו) ועבד משה היכמא דפקיד יי יתיה היכדין עבד: (כז) ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מינן אישתיציאו בשלהובית אישתא ומינן אתבלעו בארעא ואובדו הא אנחנא חשיבין כאלו אבדנא כולנא:

[(כז) ואמרין בני ישראל למימר הא ספנן וכדנן כולנא אישתיצינן אית מנן די מת בסגיפתא אית מנן די פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון:]

כח) כל דקריב מיקרב למשכנא דיי מאית הברם ספנא למשתיציא:

(א) ואמר יי לאהרן אנת ובנך ובית אבך עמך תקבלון חובי קודשיא אין לא מזדהרין באסקותהון ואנת ובנך עמך תקבלון ית חובי כהונתכון אין לא מזדהרין באפרשותהון: (ב) ואוף ית אחך שבטא דלוי דמתקרי על

יונתן בן עוזיאל

שמא דעמרם אבך קריב לותך ויתחברון לותך וישמשונך ואנת ובנך עמך תקומון קדם משכנא דסהדותא: (ג) ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אוף הינון אוף אתון: (ד) ויזדמנון לותך סלבר ויטרין ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון: (ה) ותטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי תוב רוגזא דהוה על בני ישראל: (ו) ואנא הא קריבת ית אחוכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: (ז) ואת ובנך עמך תנטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגיו לפרגודא יתפלחון לפום עדביא כפולחנא כן מיכל מתנה אתן ברבותא ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטל: (ח) ומליל יי עם אהרן ואנא בחדוא

יהבית

בעל הטורים

שהם מזרע אהרן ומחקיים הכהונה בידם: (כד) ויקח משה [את] כל המטת חסר וי"ו שהיו יבשים כמו שהכניסם: (כה) לבני מרי אכאן למד משה שקראם ממרים: (כח) הלם ג' במסרה הכא. ואידך באיוב (ו') הלם אין עזרתי בי [ותושי' דקהלת ותושיה נדחה ממני] שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו. וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: (ד) ונלוו ד' במסרה הכא ואידך (דניאל יא) ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: (זכריה ב') ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ליון ישאלו דרך [הנה] פניהם [באו] ונלוו וגו' (ירמיה ל') פירוש ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להצר לישראל כדכתיב (דניאל שם) ומן המשכילים יכשלו וגו' עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים אל יי' וגו' והיינו ונלוו עליך ויספחו כדכתיב (ישעיה ס"א) ובני נכר אכריכם וכורמיכם: (ח) ואני הנה נתתי כדרך שנותנין שער מתנה בדעת שלימה ובנפש

חפצה

יונתן

השקד זה הלוז: (כז) מינן אשתליאו ומינן אתבלעו מדכתיב כמל אבדנו: (ב) על שמא דעמרם אבל ים דוחקים ומישבים מה שכתב על שם עמרם היינו כדלעיל גבי שמות המטות כתיב ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי דהיינו כיון שנקרא על שם אהרן שנקרא על שם עמרם מ"כ והנכון כדאיתא בספרי גם את אחיך מטה לוי שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל שבט אביך זכה עמרם שיקרא שבט על שמו וכמוכן כוונת המתרגם: (ד) ויזדמנון לוותך מלבר פירוש מבחוץ כדפירש בכאן: (ז) לפום עדביא פי' הפירוש הוא על פי הגורל כמו המתנה וכן הוא בספרי זועא ועבדת שומע אני מעורבבין תלמוד

לומר

רמב"ן

שבטי ישראל: (כה) למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי לאהרן לכהן ולא ילינו עוד על הכהונה לשון רש"י. ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר מאלה השבטים לא על אהרן שתהיה לו הכהונה. והנכון למשמרת לאות על שבט לוי ממרי הבכורות כי הפריחה אות על הכהונ' והפרח על הלוים כמו שפירשתי וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי כי לכל בית לוי פרח בזכותם ואפשר שכיון שנודע במטה שאין השם חפץ בבכורות והוא חפץ בשבט לוי שתהיה הכהונה לאהרן בלא תרעומת כי הוא הנכבד בשבט והנשיא בהם במטה ולו תאות סרכת השבט ההוא. ואינו נכון בעיני כי גרשון בכור לוי: (ז) עבודת מתנה אתן את כהונתכם. במתנה תהיה לכם לשון רש"י. לומר שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יהיה חייב מיתה. והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה לכם עבודת שעבוד כעבודת עבדי המלכים אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה

לכבוד

אבן עזרא

כי שוקד [ג]אני: (כד) ויראו. מכתב יד כל אחד: (כז) ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן יי' ימות כמות השרופים ומי יתן [ד]ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל. וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר [ה]ביני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים: (א) את עון המקדש. שהיא מגזרת לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם: וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (ב) שבט אביך. הוא לוי וקז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו. כמו ונספחו [ו]וכן ילוה [ז]אישי והנה הלוים נלוים בשמם: ואתה ובניך אתך. תשב לפני אהל מועד לבדכם ולא הלוים: (ג) גם הם גם אתם. דרך המקרא כן כמו [ז]משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה: (ד) וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (ז) עבודת מתנה. והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמואל [ח]שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה

הוראת

פירוש על אבן עזרא

[ג](ירמיה א' י"ב). [ד]ר"ל אף שמלת האם היא תמיה מ"מ הכוונה הלואי שיהי' קץ וסוף לגווע. [ה](ישעיה י"ד א'). [ו](בראשית כ"ט ל"ד). [ז](שופטים ח' כ"ב.) [ח]וכתיב ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה' וכו'. ויהי שמואל מעלה העולה וכו' (ש"א ז' ט' י'). כמ"ש

ספורנו

מטהו. לכוין שיתנם בבתיהם שמא הוחלף: (כח) ותכל תלונותם. וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונות' שלא יוסיפו להתלונן: (א) אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממחיצתו שזה מוטל על כולכם ואם יקריב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונו: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ב) וישרתוך. במה שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת. והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשי' שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשי' ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקלעי המשכן: אך אל כלי הקדש. שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח. החיצון שהוא מזבח העולה אע"פ שהוא חוץ לקרשי': (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד. לפנים מן הקלעי' והוא כל החצר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש. ואתם הכהני' תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקדשי': (ו) לכם מתנה נתנים לה'. שיתחייבו לעבוד במלאכתכם בכל הצריך באהל מועד: (ז) תשמרו את כהונתכם. שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעוזיהו: ועבדתם. וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה יצטרך כי אמנם עבודת מתנה אתן את כהונתם. עבודת הכהונה המוטלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל אדם ובכן יתאוו כולם אליה ולפיכך צריך שתשמרו היטב: (ח) ואני הנה נתתי

לך

פירוש רשב"ם

(כה) לאות לבני מרי. לדורות הבאים שירצו למרוד כגון עוזיהו: ותכל תלונתם. ותכלה את תלונתם של ישראל. כמו מן צו צוה: (כז) אבדנו. ויאבדו מתוך הקהל אם כן כולנו אובדים מדי יום ביום. כיצד כל הקרב הקרב כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן לשומרו או אל כלי המשכן עם הלוים ימות שעדיין לא התרה בם הקב"ה שעדיין לא נכתב והזר הקרב יומת. ולכך הוא מזהירם בפ' זו וזר לא יקרב אליכם וזר הקרב יומת שכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא ימותו שאפילו בפרשת אמור אל הכהנים שכתוב שם דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם ה'. שם לא פסל אלא בעלי מומים אבל זרים לא פסל. ומה שפסל בפרשת אמור אליהם כל איש אשר יקרב וגו'. באוכל בטומאת הגוף מדבר אבל בעבודת זרים במשכן ובכליו לא ראינו עדיין חיוב מיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך וגו'. וזר לא יקרב והזר הקרב יומת. הרי הזהרתם בחיוב מיתה. ומעתה אין להוש הקרב הקרב שהרי אסרתים אל יקרב וחייבתים מיתה: (ז) עבדת מתנה. ונמצאו ישראל פטורים מן העבודה ומתוך שאינם מצווים לא יקרבו עוד שהרי והזר הקרב יומת:

לך

לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ
לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה־יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־
מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם
אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא
וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ
כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃
יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ
וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר
בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר
וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־
יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל־
אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ
יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־
חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר
רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀ פָּדֹה
תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־
הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו
מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת
שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה
הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב
אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־
דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם
תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה
וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם

הוא

אונקלוס

עם אהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתנון לרבו ולבנך לקים עלם: ט דין יהי לך מקדש קודשיא מותר מן אשתא כל קרבניהון לכל מנחתהון ולכל חטותהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קדש קודשין די־לך הוא ולבנך: י בקדש קודשין תיכלנה כל דכורא ייכול יתה קודשא יהי לך: יא ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתנון ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתה: יב כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתנון: יג בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי די־לך יהי כל דדכי בביתך ייכלנה: יד כל חרמא בישראל די־לך יהי: טו כל פתח ולדא לכל בשרא די־יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם ׀ מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: טז ופרקנה מבר ירחא תפרוק בפרסנה כסף חמש סלעין בסלעי קודשא עשרין מעין הוא: יז ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאמרא או בוכרא דעזא לא תפרוק קודשא אנון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסק קרבן לאתקבלא ברעוא קדם יי: יח ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשוקא דימינא לך יהי: יט כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם הוא קדם יי לך ולבנך

עמך

מסרה לך, י"ד בזקף בתורה. תרומתי, מלא ו"ק וח"ת. לך, ג' ובענין. עולם, י"ח. ט כל, ל'. לכל, הלמד בגעי. אשמם, בפשטא. חסר, במוכח. ישיבו, מלא. י בקדש, ג' רפין. קדש, חסר. לך, הלמ"ד דגוש' וכן תכין. יא וזה, כ"ג כ"פ. לך, הלמד דגושה. תרומת, מלא. מתנם, ל'. תנופת, ו"ק וח"ת. לך נתתים, ל'. ולבניך, ד'. ולבנתיך, ח"ו ומ"י. אתך, ט"ז. לחק, י"ח בליש'. לחק, הח' בקמץ והוא מטע. יב תירוש, דין מלא דמלא ב' וחד דגן ותירוש. ראשיתם, מא"מי. יג בכורי, מלא. יביאו, ט' מלא. טו לכל, הלמד בגעיא. בשר, ו'. יקריבו, מלא. לך, הלמד דגש. פדה, ב' אח. אח בכור, ל'. בכור, מלא. טז ופדויו, ל' וכ"כ ובחד יו"ד. גרה הוא, ל'. יז בכור, מלא והב' בגעיא. בכור, מלא. כשב, ד' השין קדים לבית. בכור, מלא. קדש, ב' תזרק, חסר. תקטיר, מלא. אשה, השין בסגול. לריח, ע"ו. ניחח, מ"י ומ"ו. יח לך, הלמד דגושה. ל'. התנופה, מלא. וכשוק, מלא. יט תרומת, מלא ו"ק וחסר תכין. ירימו, כולם מלא. ולבניך, ד'. ולבנתיך, ח' ומ"י. אתך, י"ו בלי'. לחק, י"ח. עולם, מלא. הוא, י"ו וחירק.

ת"א למשחה סוטה טו זבחים כח לח חולין קלג. כל קרבנם זבחים מה מנחות כח פג. אשר ישיבו לי מנחות פג. בקדש זבחים לז מנחות ע פג. כל חלב בכורות כג תמורה ה. תירוש סנהדרין ע תמורה ה. ראשיתם בכורות עב תמורה ה. בכורי כל אשר בארצכם מנחות פד חולין קלו. לך יהיה מנחות פד. כל טהור מנחות פד. כל חרם בכורות לב ערכין כח כט. יהיה לך בכורות נח. פדה תפדה קדושין כט בב"ק יא מנחות לז בכורות ג ס י יג. תפדה יומא כט. ופדויו מבן חדש תפדה שבת קלא יומא פט קדושין כט שבועות ד חולין עד בכורות מט נח ערכין ג יח. בערכך כסף שקלים בכורות ד נח. אך בכור שור קמא עח זבחים לז בכורות ה ו בו יא יז כריתות ד. לא תפדה קמא יג זבחים לז בכורות לא לב תמורה ה ס את דמם תזרוק על המזבח פסחים סד זבחים לו נו קכ תמורה ח. ובשרם יהיה לך זבחים לז כז קג בכורות כז לב לג תמורה כח. לך יהיה זבחים לז בכורות כח. ברית מלח עולם מנחות יט כח.

רש"י

שדה להוסיף ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו (חולין קלג) כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה (ספרי): (ט) מן האש. לאחר הקטרת

האישים

ירושלמי

יהבית לך ית מטרת אפרשותי חלתא ובכוריא וכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקיים עלם: (ט) דין יהי לך מקודש קודשיא מה דמשתייר מעלתא דענא מן אישתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטאתהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ודבנך: (י) בקודש קודשיא תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה ברבותא קודשא יהי לך: (יא) ודין דהוכיתי לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם כל דידכי בביתך ייכול יתיה: (יב) כל טוב משח זיתא וכל טוב חמר עינבא ועיבור שירוייהון דיתנון קדם יי לך יהבתינון:

(יב) כל טוב חיטייא וכל טוב חמר ומשחא שירוייתהון:

יונתן בן עוזיאל

(יג) בכורי דכל פירי אילני ארעהון דיקרבון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: (יד) כל דמגמר בישראל דילך יהי: (טו) כל פתח ולדא לכל בשרא בבעירא דיקרבון מניה קדם יי בדינא דאינשא בין דעא בבעירא למהוי דילך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאינשא בחמשא סלעין וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק באמריא: (טז) ופרקוניה דבר נש מבר ירחא תפרוק בסכום עילוייך בכסף חמש סלעין בסלעי בית קודשא עשרין מעין הוא: (יז) ברם בוכרא דתורי או בוכרא דאמרי או בוכרא דעזי לא תפרוק מטול דקודשא הינון וית אדמתהון תדרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקביל ברעוא קדם יי: (יח) ובישרהון יהי לך למיכל הי כחדיא דארמותא והי כשקא דימינא דילך יהי: (יט) כל אפרשות קודשיא די יקדשון בני ישראל
קדם

בעל הטורים

סגלה: (ט) מקדש הקדשים מן ס"ם שמן כמו שדרשו רז"ל לרבות לוג שמן של מצורע: (יא) וזה לך תרומת מתנם וכן למעלה זה יהיה. לך שני פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד מתנות כהונה: (טו) פדה ב' במס' הכא ואידך אם לא פדה יפדה והיינו דאמר רבי יהושע דאל שלא ברכה וילדה שני זכרים שניהם לכהן ואין האחד פוטר את חבירו ופירוש אם לא פדה יפדה: (יט) תרומות ב' כל תרומות הקדשים. הרי נבלנוע של על ואל מער ושדי תרומות (ש"ב א') ואיש תרומות יהרסנה: (משלי
כ"ט

יונתן

לומר עבודת מתנה מה מתנה בפיים אף עבודה בפיים: (ח) סלתא ובכוריא נוהגים בירושלים ובגבולים כדאיתא בחולין פ' הזרוע: (ט) מעלתא דענא פי' מעולת בהמה מן הלאן וכן הוא בספרי שם לא ורלאה איזהו מורם שכולו לאישים ויש לך הימנו היתר אי אתה אומר כי אם מלאם לאן: (י) ברבותא קודשא יהי לך יש מגיהין בדכיותא ופי' בטהרה דלא הימא מדלא כתיב בהון כל טהור אלא כל זכר משמע אף טמאין בא להורות דלא נאכלין אלא לטהורין מק"ו ומה קדשים קלים כרת הקב"ה עמהם ברית שלא יאכלו
אלא

רש״י

הלישים: לכל קרבנם. כגון זבחי שלמי לבור ומנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה והשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. (ספרי) ולא טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: (יג) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. (זבחים נו) של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. (ספרי) בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הווי' אהרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומת הקדשים. מחבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכלל' בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית
עם

רמב״ן

לכבוד ולתפארת ואחי כענין שדרשו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. למד על קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי קדש הקדשים אינו מקום אכילת הקרבנות כי הכתוב אומר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וקדש הקדשים הוא במקום הארון לפנים מן הפרוכת כמו שכתוב והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים וכתיב ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים ואין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כהן גדול ביום הכפורים וראיתי בסיפרי רבי יהודה בן בתירא אומר הרי כותים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלין אפילו בהיכל תלמוד לומר בקדש הקדשי' תאכלנו. והנה רבי יהודה בן בתירא נתעורר בזה בסיפרי והעמיד הכתוב במקום האונס והזכירו באימה שאמר נאכלין בהיכל והראוי שיאמר שנאכלין אפילו לפני ולפנים אם הקיפו את ההיכל. ועל דרך הפשט נפרש בקדש הקדשי' תאכלנו שתאכלנו בקדוש' קדש הקדשים כי אמר תחלה קדש קדשים לך הוא ולבניך שלא תנהגו בהם מנהג קדשי' קלים אבל יהיו בידכם קדש קדשים וחזר ופירש בקדש הקדשים תאכלנו שתהיה אכילתך בהם בקדושה חמורה ולפי שכבר פירש במנחה ובחטאת את המותר שיש באכילתן יותר מקדשים קלים במקומן ובזמנן לא הוצרך להאריך כאן אלא לומר שיהו כאן קדש קדשים באכילתן שתהיה אכילתן בהם בקדושה חמורה לא כקדשים קלים ושמושי הבית רבים כי בית הכלי כאשר תחזיק המקום והזמן כן תחזיק הענין וכן בעלבון תאכלנה:
בארצם

אבן עזרא

הורחת שעה כמעשה [ס]גדעון: (ח) למשחה. [י]פירשתיו: (ט) מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו [י]אם והם"א נוסף: לכל מנחתם. אחר אשר יקדים [כ]שאזכרה מתנה ואמורי החטאת [ל]והאשם: אשר ישיבו לי. פי' כי תמעול מעל [מ]והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר [נ]המשכן: (יא) מתנם. במסרון חי"ו כמו הולך [ס](כ"א עובר) בשוק אצל פנה שהוא [ע]פנתה או הם שני [פ]משקלים: (יב) חלב יצהר. הנכבד והמוטב שהוא [צ]כקלף כי יזהר ומענין נהור ושרשו נהר והוא [ק]אלב שמן זית: (יג) בכורי כל אשר בארצכם. בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו. להזכיר על אלה [ר]המלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו [ש]על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיקרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנה: (טו) אך פדה תפדה. פי' תקח פדיונו [ת]וכן בכור הבהמ' הטמאה תפדה: (טז) ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו: (יז) לא תפדה כי קדש הם. לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה [א]לישראל והפך זה כל הבכור [ב]שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: (יט) ברית מלח. ברית כרותה עגזרת ארץ פרי [ג]למלחה ומקום
המלח

פירוש על אבן עזרא

[ט]כמ"ש ולא הפר השני העלה על המזבח הבנוי. [י](שמות כ"ט כ"ט). [כ]ושרפו אשה. [כ]כמ"ש והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה (ויקרא ב' ב', ע"י ע"ז.) [ל]החלב והכליות וכו'. [מ]פי' שהיא בינו ובין אדם שמת בלי יורשים כמ"ש חז"ל זה גזל הגר. [נ]וההיכל קדש קדשים כנגד העזרה. [ס]כ"ל עובר בשוק אצל פנה (משלי ז' ח'). [ע]כמו אבן פנתה (איוב לח' ו') [פ]ר"ל מתן ומתנה כמו מהר ומתן (בראשית ל"ד י"ב) לשון זכר. בכנוי מתנם ומשקל אחר מתנה כתונים (פסוק ו') לשון נקבה. ובכנוי מתנתם חי"ו תחת ה"א סימן נקיבה. [צ]ענין לטבעועות מתוזק הרתיחה כמו כקלף על פני המים (הושע י' ז'). [ק]ר"ל מובחר זך וטהור. [ר]חלב יזהר וכל חלב תירוש ודגן שיאכלם בטהרה. [ש]קאי על חזה התנופה. [ת]מן הפודה. [א]ר"ל יהי' לך הוא לנוכח הכהן. ואח"כ תפדה ולא תפדה הוא לנוכח ישראל. [ב]פי' לא תעבוד בבכור שורך הוא לנוכח ישראל. ועלה תאכלנו (שם) לנוכח הכהן. [ג](תהלים ק"ז ל"ד).
תהלים

ספורנו

לך. אתה תשמור משמרת הקדש כאשר צויתיך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ט) מן האש. שכולו נתן לגבוה ואין לכהנים חלק בו אלא אחר הקטרת האישים דמשלחן גבוה קא זכו. לפיכך (י) בקדש הקדשים תאכלנו. לפני' מן הקלעי': (יח) תרומת מתנם. מה שהבעלים נותנין לכהנים מן הקדשים הקלים שיש לבעלים חלק בהם: (יט) כל תרומת הקדשים. כגון המורם מלחמי תודה ושתי הלחם והסלה:
ונחשב

פירוש רשב״ם

(ח) לך נתתים למשחה. הרי הן לך כעין סימן שרים הנמשחים למלוך: (ט) מן האש. לאחר הקטרת · אימורין. הנותר מן האש: אשר ישיבו לי. האשם המושב לה' לכהן והו גזל הגר שאין לו יורשין: (יב) כל חלב יצהר. כדכתיב בהריםכם את חלבו ממנו: (יט) ברית מלח. נראה לי
לשון

הוּא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃
כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא
תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי
חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס
שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר
בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־
הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃
כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ
נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם
לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ כה וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם
תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם
מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃
כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן
מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן
תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל
מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת
יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם
תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־
חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ
וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם
אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־תִשְׂאוּ
עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ
וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ פ פ

עמך: כ ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחלק לא
יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אנון חלקך ואחסנתך
בגו בני ישראל: כא ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא
בישראל לאחסנא חלף פלחנהון די אנון פלחין ית
פלחן משכן זמנא: כב ולא יקרבון עוד בני ישראל
למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: כג ויפלחון לואי
אנון ית פלחן משכן זמנא ואנון יקבלון חוביהון קים
עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא:
כד ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי
אפרשותא יהבית ללואי לאחסנא על כן אמרית להון
בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כה ומליל יי עם
משה למימר: כו ועם לואי תמלל ותימר להון ארי תסבון
מן בני ישראל ית מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון
ותפרשון מנה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא:
כז ותתחשב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא
וכמלאתא מן מעצרתא: כח כן תפרשון אף אתון אפרשותא
קדם יי מכל מעשרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון
מנה ית אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: כט מכל מתנתכון
תפרשון ית כל אפרשותא דיי מכל שופרה ית מקדשה
מנה: ל ותימר להון באפרשותכון ית שופרה מנה ויתחשב
ללואי כעללת אדרא וכעללת מעצרתא: לא ותיכלון יתה
בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף
פלחנכון במשכן זמנא: לב ולא תקבלון עלוהי חובא
באפרשותכון ית שופרה מנה וית קודשיא דבני ישראל
לא תחלון ולא תמותון: פ פ פ

ומליל

מסרה כ ויאמר, ט' בטעם בקיפלא. תנחל, ל'. וחלק, ג' במורה. כא כתתי, מטעי' בי' אם. מעשר, העין בה"פ ג' רפין. וכל המעשר דכו'. עבדתם, כולם חסר. עבדים, ח"ו ומ"י. כב לשאת, כ"ד. למות, מלא. כג ישאו עונם, טעמים בי' אם. ובתוך, י"ט זוגין דמיין. כד מעשר, העין בשוא לבד והשין בפתח. לנחלה, ע"ז. בתוך, י"ט זוגין דמיין. כו אלהם, חסר. כי, בתתג ובמקף. המעשר, העין בה"פ והשין בליר'. והרמתם, ל' ומ' דס'. תרומת, כל עניינא מלא. מעשר, ג'. כז ונחשב, ג' ללוים. תרומתכם, מלא. הגרן, חסר. כח תרימו, כולם מלא. תרומת ה', ה'. מעשרתיכם, כל לי' חסר במ"א וס"ו ומ"י. תרומת ה', ס'. כט מתנתיכם, דין מ"ו ומ"י ד' ב' מ"ו וב"מ. כל תרומת, ל' וחד וכל תרומת כל מכל. מקדשו, הד' בשוא. ל אלהם, חסר. בהרימכם, ג' ומלא ובענין. ונחשב, ג' לכם כתבואת, מלא. וכתבואת, מלא. לא בכל מקום, ד'. וביתכם ל'. לב ולא תשאו, ו' פסוקים ולא לא ולא. בהרימכם, ג' ומ"ל. ואת קדשי, ל'. תמותו, ז' מלא.

ת"א כי את מעשר בני ישראל אשר ירמו לה' תרומה יבמות פו בכורות פו כט תמורה ג. ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם ר"ה יב יבמות פו בכורות יא. והרמותם ברכות מז שבת קכז ערובין לא פסחים לה ביצה יג מנחות תז ונחשב לכם גיטין ל מנחות לד. תרומתכם פסחים כג ביצה יג בכורות כח. גם אתם גיטין כג קדושין מא מליעה כח עא. ונתתם ממנו סנהדרין ל. מכל מתנותיכם ברכות מו שבת קכז ערובין לא פסחים לה ביצה יג תמורה ד ה. מכל חלבו תמורה ה. ואכלתם אתו יבמות כו. ולא תשאו עליו חטא יבמות כט קדושין מו מליעה כו בתרא פד קמג תמורה ה מעילה יח. ואת קדשי בני ישראל בכורות כז.

ל"ס. דכולא סימן. הפטרת ויאמר שמואל. בשמואל א'. בסימן י"א:

וידבר

קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם ולא יתבטיל הי כמלחא דמבסים בשר קורבניא דקיים עלם הוא קדם יי היכדין הוא לך ולבנך: (כ) ואמר יי לאהרן בארעהון לא תקבל אחסנא כמשאר שבטיא וחולקא לא יהי לך ביניהון אנא חלקך ואחסנתך בגו בני ישראל: (כא) ולבנוי דלוי הא יהבית ית כל מעשרא בישראל באחסנא חולף פולחנהון דהינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: (כב) ולא יקרבון תוב בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: (כג) ויפלחון ליואי הינון ית פולחן משכן זמנא והינון יקבלון ית חוביהון אין לא מזדהרין בפולחנהון קיים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: (כד) ארום ית מעשרא דבני ישראל דיפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא בגין כן אמרית להון דבגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: (כה) ומליל יי עם משה למימר: (כו) ולליואי תמליל ותימר להון ארום תסבון מן בני ישראל ית מעשרא דיהבית להון באחסנתהון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מגו מעשרא: (כז) ואתחשב להון אפרשותכון הי כעבורא מן אדרא והי כחמרא דמליתא מן מעצרתא: (כח) היכדין תפרשון לחוד אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשריכון דתסבון מן בני ישראל ותתנון מניה אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: (כט) מכל מתנתיכון תפרשון ית אפרשותא קדם יי מן כל שפר טוביה מניה וביה: (ל) ותימר להון לכהניא באפרשותכון ית שפר טוביה מניה וביה ויתחשב לליואי הי כאפרשות עיבורא מן גו אדרא והי כאפרשות חמרא מגו מעצרתא: (לא) ותיכלון יתיה אתון כהניא בכל אתר אתון ואינש בתיכון ארום אגרא הוא לכון חילופי פולחנכון במשכן זמנא: (לב) ולא תקבלון עלוי חובא בזמן אפרשותכון ית שפר טוביה מניה וביה לאוכלי מניה לדסאיב וית קודשיא דבני ישראל לא תפסון ולא תמותון:

פ פ פ

וידבר

בעל הטורים

כט) זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ והיינו שדי תרומות שנאמר גבי שאול. ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות והיינו כל תרומות הקדשים יהרסנה: (כו) והרמותם ממנו קרי ביה ממינו אין תורמין ממין על שאינו מינו. ולא מחדש על הישן (זה נדרש מפשטא דקרא).

זאת

יונתן

אלא לטהורים כדאיתא בספרי קדש קדשים לא כל שכן וק"ל: (כט) שפר טוביה מניה וביה פי' שיפרים מהטוב על הטוב ולא מהרע על הטוב וכן הוא משנה בספרי לא יטול מן הרע על היפה ולא ממין שאינו מינו וק"ל:

מאפרשות

רש"י

עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. (ספרי) אף בביזה: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. (ספרי) הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר: (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן (זכריה יד) יקבי המלך הוא ים אוקיינוס שחפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. (יבמות פט) הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. (בכורות כו) הא אם תחללו תמותו:

חסלת פרשת קרח

זאת

רמב"ן

(כ) בארצם לא תנחל. שתהי' נוחל חלקך כאחד מכל שבטי ישראל וחלק קטן לא יהיה לך בארצם כלל כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל הן האזהרה הזו בכהנים ואחרי כן הזהיר בלוים ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כמוזכר בכהנים ורבותינו דרשו בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה אני חלקך על שולחני אתם אוכל:

חקת

אבן עזרא

המלח כמו נכרת שלא יעלה בו למח כלל וכן גפרית ומלח: (כא) חלף. כמו תמורה: (כב) ולא יקרבו עוד. [ד]בעבור עדת קרח: (כג) ועבד הלוי הוא. בעצמו ויש אומרים כי הוא [ה]פעול ואיננו נכון [ו]כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם. אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על כן אמרתי: (כה) וידבר יי' אל משה. ולא אל אהרן בעבור תתם מעשר מן המעשר לאהרן: (כז) וכמלאה. [ז]פירשתיו: (כט) מכל חלבו. מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב [ח]הארץ: את מקדשו. כי המעשר הוא הקדש: וטעם בהרימכם את חלבו. וכבר הזכיר [ט]הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: (לב) ולא תשאו עליו חטא. טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובהתכם מקדשו ממנו יהי קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם את מקדשו:

חסלת פרשת קרח

זאת

פירוש על אבן עזרא

[ד]שמתו בקרבתם. [ה]ר"ל מלת הוא פעול וטעמו את עצמו. [ו]כי מלבד שהוא נגד דרך הלשון. גם הוא מבואר כי את עבודת אה"מ שאמרו א"כ הוא הפעול. [ז](שמות כ"ב כ"ח). [ח](בראשית מ"ה י"ח). [ט]באמרו מכל חלבו את מקדשו ממנו.

כ"ל

ספורנו

(כז) ונחשב לכם תרומתכם. להניח ברכה אל ביתכם אע"פ שנמדד ואמרו (ברכות פ' הרואה) מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא מ"מ תרומת מעשר תתן ברכת טוב בשאר המעשר שהוא חולין ביד הלוי:

זאת

פירוש רשב"ם

לשון קיום. ובן בדוד לו ולבניו ברית מלח כי פתרונם לפי ענינם. אבל לא תשבית מלח ברית אלהיך. מדבר מלח ממש. ברית מלח. ברית קיים ועומד לדורות: (כז) כדגן מן הגורן. שהוא בלאו. וכל זר לא יאכל קדש באמור אל הכהנים. לא יחללו לאוכלם בטומאה:

זאת

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר
אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃
ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא
אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ
לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ
בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד
מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה
לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ
עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ
אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־
תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו
הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא
אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃
ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם
וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
ט וְאָסַף | אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר
והיתה

אונקלוס

א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב דא גזרת
אוריתא די פקיד יי למימר מלל עם בני
ישראל ויסבון לך תורתא סמקתא שלמתא די לית בה
מומא די לא סליק עלה נירא: ג ותתנון יתה לאלעזר
כהנא ויפק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי:
ד ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעה וידי לקבל אפי
משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ה ויוקד ית תורתא
לעינוהי ית משכה וית בשרה וית דמה על אכלה יוקד:
ו ויסב כהנא אעא דארזא ואזובא וצבע זהורי וירמי לגו
יקידת תורתא: ז ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בשרה במיא
ובתר כן ייעול למשריתא ויהי מסאב כהנא עד רמשא:
ח ודמוקד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בשרה במיא
ויהי מסאב עד רמשא: ט ויכנוש גבר דכי ית קטמא
דתורתא

מסרה יט א יהוה, י"ב בזקף. ב זאת, ג'. דבר אל, ג' בטעם בפס' קח מאתם מטה מטה וסי' מועלא לתורתא. ישראל, ברביע. אדמה, חסר והמ"ס בדגש. תמימה, מלא. אין בה, במקף. על, חסר. ג והוציא, מלא דמלא. ד מדמה, ז'. באצבעו, ג' בלי'. נכח, חסר. מדמה, ז'. ה לעיניו, ה'. ערה, חסר. ואת דמה, ל'. ישרף, כולם חסר. ו ואזוב, ג' מלא בתורה. תולעת, מלא. והשליך, מלא. שרפת, כל לישנא חסר י'. ז ורחץ, ד' חסר את. יבא, חסר. ח והשרף, ב' חסר ו'. אתה, חסר. ורחץ, ד' חסר את. ט ואסף, ג'. טהור, מלא. והניח כולם מלא בר מ"ס הכא שם דמלכים. במקום, מלא. טהור, מלא.

ת"א זאת חקת התורה יומא ב מב זבחים יד מנחות יט חולין כד. דבר אל בני ישראל חגיגה כג. ויקחו אליך יומא ג. פרה אדמה מגילה כט. אשר אין בה מום סוטה מו. אשר לא עלה עליה עול שם ג. ונתתם אותה יומא מב זבחים יד. והוציא אותה יומא מב פרה פג. אל מחוץ למחנה יומא סח זבחים קה קיג. ושחט אותה יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לב. ולקח אלעזר הכהן יומא מג. והזה זבחים קיג. אל נכח יומא ב מנחות כז. ושרף את הפרה לעיניו זבחים לג קיג מנחות ז חולין יא. על פרשה זבחים קיג. ולקח הכהן יומא מג. וכבס בגדיו הכהן שם. ואחר יבא אל המחנה זבחים קה. ואסף איש יומא מג.

רש"י

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. (במדבר כ') לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אלעזר. (ספרי) מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. (יומא סח ספרי) חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. (יומא) זר שוחט ואלעזר רואה: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (יומא כח): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (ט) והניח מחוץ למחנה. (פרה
כ"ז

רמב"ן

(ב) חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת לפיכך כתב בה חוקה גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה לשון רש"י מדברי רבותינו וכבר כתבתי בענין שעיר המשתלח מה טעם לאומות שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות לפי שבשאר קרבנות יש מהם שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת כי מפני היותה נעשים בחוץ יראה להם שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחח בחוץ: וטעם טומאת שמת בעטיו של נחש כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין ולכך אמר הכתוב זאת חקת התור' כלומר הנחקקת מן התורה והיא תורה שבעל פה על כן היא פרה והיא אדומה מדת הדין ונתנת לאלעזר להעשות לפניו אפילו על יד זר אבל הסגן יראה מעשיה כדי שתעשה על כוונתו שלא יחשבו בה מחשבה רעה כאומות והשטן והפרשה הזאת תשלום תורת הכהנים ונכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתן של ישראל על ידי כהן תהיה: וטעם זאת חקת התורה אשר צוה ה'. כטעם ואל משה אמר עלה אל ה' או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר: וטעם אליך. שיעשו כן במדבר לשעתם ואחרי כן ילוה שתהיה לבני ישראל ולגר לחוקת עולם שיעשו כן לדורות וכן ויקחו אליך שמן זית זך וגו' ואחרי כן חקת עולם לדורותם ואמר ונתתם ולא ונתת להכניס אהרן עמו לכבודו כי שניהם ילוו לאלעזר לשחוט לפניו או אמר ונתתם אותה לרבים עכשיו ולדורות והטעם כי אלעזר השוחט מיד ב"ד יקחנה שיתנוה לו שתעשה בהכשר ועל דעתם כענין ששנינו ומי עשאן. הראשונה עשה משה רבינו והשניה עשה עזרא שבעה מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים וכו': (ג) אל אלעזר הכהן. מצותה בסגן לשון רש"י ואין הכוונה לומר שיהיה חיוב המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא הוראת שעה היתה בפרה הראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסגן ולשון ספרי בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא עשויה בסגן תדע שכן שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר רבי יוסי ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי אלעזר בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט והענין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה ולא נתנה לאהרן ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ או
שיש

יונתן בן עוזיאל

וידבר ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (ב) דא גזירת אחויית אורייתא דפקיד יי למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך מאפרשון לישכתא תורתא סומקתא ברת תרתין שנין דלית בה מומא ושומא משער תוחן דלא סליק עלה דכר ולא אטרחא באובצן עיבידתא ואפסרא וקטרבא ולא אירעצא בזקתא וסול וסירתא וכל דדמי לגירא: (ג) ותתנון יתה לאלעזר סגן כהניא ויהנפק יתה לחודא למברא למשריתא ויסדר הוור חזור לה סדורי קיסין דתיניא וכהנא אוחרן יכוס יתה קדמוי בתרין סימניא כמשאר בעירן ויבדיקנה בתמני סרי טריפן: (ד) ויסב אלעזר בכהוניה מן אדמיה באדבע יד ימיניה ולא יקבלינה במנא וידי לכידורא דקוסי תיניא מן לגין מן ציטרא דמסמע כל קביל אפי משכן זימנא מאדמה בטיבולא חדא שבע

ירושלמי

זימנין: (ה) ויפקון מגו סדורא ויוקד כהן אוחרן ית תורתא כד חמי אלעזר ית מושכה וית בשרה וית אדמה על רעייה יוקד: (ו) ויסב כהן אוחרן בקעתא דקיסא דגולמיש ואיזובא וצבע האשתני בזהורי וישלוק לגו יקידתא דתורתא ויסגי דליקתא לאפושי קיטמא:

(ו) וישלק לגו קטם יקידת תורתא:

(ז) ויצבע לבושוי כהנא דינכס ית תורתא ויסחי בישריה בארבעין סאוין דמוי ומן בתר כדי ייעול למשריתא ויהי מסאב כהנא ההוא קדם טיבוליה עד רמשא: (ח) וכהנא דמסעסק ביקידת יצבע לבושוי בארבעין סאוין דמוי ויסחי בישריה בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב קדם טבוליה עד רמשא: (ט) ויכנוש גבר כהין דכי ית קטמא דתורתא בקלל דפחר מקף מגופת

שייע

בעל הטורים

(ב) זאת חקת התורה. סמך חקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו רמז לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה ועוד רמז המחזיקים בתורת י"י יש להם מנות שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ. לא תחללו וסמיך ליה חקת התורה שתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם: ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים הוא למחזיקים בה. פרה אדומה בגימ' זה על עון עגל: לא עלה עליה על. על כתיב חסר שאפי' לא משכה בעול אלא עלה עליה לבדה פסולה: (ה) ושרף את הפרה לעיניו הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שמרבים עליה בשריפתה. (ט) ואסף ג' הכא ואידך (מ"ב ה') ואסף המלורע (ישעי' י"א) ואסף נדחי ישראל המלורע איספתו למת וכשם שאפר פרה מטהרת כך תפלת הלדיקים גם כן מטהרת ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף המלורע דכתיב

ידלג

יונתן

(ב) מאפרשו' לישכת' נטלו פי' מתרומת לישכ' נטלו המעו' כן הוא במנחו' פ' הקומץ וכן בספרי ומביא הילקוט מעשה שלקחו פרה עד היו משמרי' אותה ומוזרים ולוקחים אותה מתרומת הלשכ': שומא משער היורן הוא יבלת שגדלי' עליו שערות לבנות וממעטו' מתמימו' כדפירש"י: דלא סלק עלה דכר כדאיתא התם שכן עליה עוף כשירה עלה עליה זכר פסולה: ולא אטרחא באובצן עיבידת' פי' שלא הפריסה בעייפות מלאכה דהוא מל' הגמ' דשבת פרק האורג דף ק"ו ובב"מ פרק המפקיד בחולה מחמת אובצנא קטלה ויליף בסוטה פרק עגלה מק"ו דעבודה פסולה בה ודווקא בעייפה ומטריחה מחמת מלאכה ולא מצלמה בהליכה: קטרבא היא רלועה שקושרים בה לואר בהמה ועול השוורים מלשון הגמ' דכלים פרק י"ד העול והקטרב. בזקתא הוא דרבון וסול וסירתא לשון גמרא דבכורו' פרק יש בכור מכין לרבות הסול והסיר והוא כלי שמקיזים בו דם וסירתא הוא קוץ: (ג) לאלעזר סגן כהניא דאותא דוקא בסגן אבל שאר פרות בכהן גדול מבואר בספרי: ויהנפק יתה לחוד' פי' יוליא' לבדה ולא אחרת עמה הכין הוא ביומ' פרק טרף בקלפי וע"ש הטעמים. קיסין דתיניא פי' שיקבב' היינו בעלי תאנה שמהן נעשה אפר הרבה ולא פתמי' ס"ל כר"י עיין בילקוט: כמשאר בעירן. פי' כמו שאר בהמות לריכין שחיטה בהכשר וגם שתכשר בבדיק' י"ח טריפו' וק"ל לאפוקי ממ"ד דמכשרין ארובה וא"ל בדיק' אלא טרפה כשהיא שלימ' ועיין בחולין: (ד) אלעזר בכהוני' כ"ה בספרי מה ת"ל ולקח אלעזר הכהן והלא כבר נאמר ונתת' אות' אל אלעזר הכהן אלא שנעשי' בבגדי כהונ' ולא בבגדי חול: באלבע יד ימיניה כן מביא הר"ש בפ"ד דפרה בשם תוספות דבשמאל פסולה: (ה) ויפקון מגו סדורא פירוש שיוליאו מתוך סדור עלי מסכה האמורים למעלה: ויוקד להן אוחרא יליף מדכתיב לעיניו ש"מ שאחר שרפה כדי שלא יסיח דעת כל אחד ואחד: (ו) בקעתא דקיסא דגולמיש תרגום של עץ בקעתא ונמלא כמה פעמים בתלמוד במסכת בילה ופי' בקעתא חתיכת עץ: גולמיש מין ארז: (ט) בקלל דפחר פירש הר"ת במסכת פרה שהוא הכד של חרס שבהם האפר מעוא וכן שם במשנה פירש קלל מעוא או פירוש ובחתיכת כלי חרס והכל אחד למעלה ותרגום כדה קולתא: מקף מגופה שייע פירש שמוקף מגופה היינו שיהיה עליו למיד פתיל שלא יעתא האפר מתוכו:

ויפלג

רמב"ן

היה להכתיר אלעזר ולזכרו בחיי אביו במלוה מן המלו' של כהונה גדולה או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן והנה עשה הקב"ה גם אהרן נביא במלוה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אות' לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה וזה רמז לדורות שתעשה בגדול הכהונה והוא הכהן הגדול וכן שנינו פרת חטאת ששחטה שלא בכהן גדול פסולה ורבי יהודה מכשיר ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתינו והנכון. ולדברי האומר לדורות בכהן הדיוט נוה באלעזר לפי שלא הי' שם כהן

אחר

אבן עזרא

(א) זאת חקת. גם זאת [א]הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר נוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי [ב]מת. ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא [ג]לכהן: (ב) פרה אדומה תמימה. שלא [ד]תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה [ה]האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין לורך: (ג) והוציא אתה. המוליא או בלווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה והעד לפניו: (ה) ושרף את הפרה. השורף והעד לעיניו: (ו) עץ ארז. כמו למלורע ושם רמזתי סוד: (ז) וכבס בגדיו. הכהן [ו]השורף: וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומר שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: (ט) איש טהור. איננו הכהן השורף. למי נדה. פירושו

רחוק

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל כי כמו שפ' קרח כאשר נחלפו הבכורים היה בסיני כן זאת הפרשה נאמרה במדבר סיני. [ב]כמ"ש ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם והפרה באה לטהר כל הנוגע במת בנפש האדם. [ג]ונאמר בפרשה זו לחקת עולם ובפ' שלמעלה (י"ח י"ט) ענין הכהן שנאמר בו לחק עולם. [ד]פחותה משנה: [ה]יודעת הגאון ז"ל להטעים טעם טהרת הטמאים וטומאת הטהורים בעיני הלומדים ורלה להביא דמיון מן הטבעיו' שימלאו בהם דברים עושים דבר והפכו מטעם המקבלים, ואמר החכם שאין לריך וטעמו שהוא חקה מחקום סוראנו. [ו]ל"ל השוחט. וכן חי"בע וילבע לבושוי כהנא דיוכס ית תורתא. (ל"נ) כי בא לתרץ למה פה כתוב הכהן ואלל השורף אינו כתוב הכהן. ואינו בא מלת הכהן למעט או לרבות

ג"כ השוחט כי השחיטה

ספורנו

(ב) זאת חקת התורה אשר צוה ה'. באמרו הזה עליהם מי חטאת. והנה כבר אמרו ז"ל לכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה ושלמה אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ומעקרי הפעלם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאי'. אמנם בהבינכו אל כל המצוה אולי דבר יגונב ונקח שמץ מנהו. וזה כי תמצאנו ראשונה שכל העוסקי' בה מעת שרפתה ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשרפת' והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה והנוקדש הם טהורי'. שנית שמעקרי הפרה הוא שתהי' אדומה בשלמות וכבר באר הנביא שהחטא נמשל למראה אדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולכן אמרו ז"ל פ"ק דיומא שהיו קושרין לשון זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחי' לא הלבין היו עצבים. שלישית ראוי להתבונן שההיות כל אמרת אלוה לרופה היא בלי ספק מישרת המעשי' אל הממוצע כי כל א' משני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת. רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להישיר את הנעקש דרכי' ולהשיבו אל הממוצע זולתי בהטותו אל קצה השכו כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו מזורות פצע תמרוק ברע אע"פ שאותה הנטיה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שהטיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא. חמישית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהר' שום ענין ממיני הטומאות זולתי בטהר' מטומאת מת. וכבר נודע שענין התורה והמצות חיים הם למוצאיהם ולעוסקי' בם כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי הנפסדות הולך למות או הוא מת גמור כאמרם (ברכות פי' מי שמתו) רשעים אפי' בחייה' קרויי' מתים. ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז"ל שעץ ארז יורה על הגאוה והאזוב יורה על השפלה ובהיות שני התולעת עם שניהם יורה ששניהם חטא כאמרם בשופרא דאית ביה ובשמתא דלית ביה נפרע במי שילטך

לנהוג

פירוש רשב"ם

(א) זאת חקת התורה. ולפנינו נפרש באיזו תורה הוא מדבר. דכתיב וזאת התורה אדם כי ימות באהל. כלומר חקת התורה שאמר למשה זאת התורה: פרה אדומה. צוה לקחת לעשות תורת טהרתו של אדם כי ימות באהל להטהר בו נוגע ונושא ומאהיל. (ג) לעיניו. של אהרן:

עור

והיתה לעדת בני־ישראל למשמרת
למי נדה חטאת הוא: י וכבס האסף
את־אפר הפרה את־בגדיו וטמא עד־
הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר
בתוכם לחקת עולם: יא הנגע במת
לכל־נפש אדם וטמא שבעת ימים:
יב הוא יתחטא־בו ביום השלישי וביום
השביעי יטהר ואם־לא יתחטא ביום
השלישי וביום השביעי לא יטהר:
יג כל־הנגע במת בנפש האדם אשר־
ימות ולא יתחטא את־משכן יהוה
טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל
כי מי נדה לא־זרק עליו טמא יהיה
עוד טמאתו בו: יד זאת התורה אדם
כי־ימות באהל כל־הבא אל־האהל
וכל־אשר באהל יטמא שבעת ימים:
טו וכל כלי פתוח אשר אין־צמיד פתיל
עליו טמא הוא: טז וכל אשר־יגע
על־פני השדה בחלל־חרב או במת או־בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת
ימים: יז ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל־כלי: שני

ולקח

אונקלוס

דתורתא ויצנע למברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנשתא דבני־ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: י ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניכון לקים עלם: יא דיקרב במתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין: יב הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא־ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי: יג כל דיקרב במתא בנפשא דאנשא די ימות ולא ידי־עלוהי ית משכנא דיי סאב וישתצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא־אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד סאובתה בה: יד דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעלל למשכנא וכל־די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: טו וכל מן דחסף פתיה דלית מגופת שייע מקף עלוהי מסאב הוא: טז וכל די יקרב על אפי חקלא בקטיל חרבא או במתא או בגרמא דאנשא או בקברא יהי מסאב שבעא יומין: יז ויסבון לדמסאב מעפר יקדת

חטאתא

מסר' למי, ל'. הוא, וי"ו וחירק. חטא' היא. כ"א בסיפר'. יהאסף, חס'. והיא'. הוי"ו בגעי'. בתוכם, מלא. יא הנגע, ח' דמ'. וטמא וכו'. ג' בלי'. יב השלישי, מלא. השביעי, מלא. ואם לא, ל'. והשלישי, מלא. השביעי, מלא. יג הנגע, חסר דחסר. האדם, ל' וחד בנפש אדם. ההוא, וא"ו וחירק. זרק, חסר. טמאתו, חסר. יד ימות, מלא. באהל, ו' קמץ. טו וכל, ע' כ"ג בסיפרא. כלי, ה'. פתוח, ד'. אין למיד, בחילופים לב"א הא' בלא מאריך. פתיל, מלא. טז בחלל, ל'. במת, הב"ח כפי. בקבר, ל' רפי. יז אל כלי, ב' ולא הורק.

ת"א הנוגע במת נזיר מג אהלות לג חולין עב. וכל אשר יגע נזיר נג אהלות לג חולין עב. בחלל חרב שבת קא פסחי' יד ע"ע חולין ג. ולקחו לטמא יומא מג סכה לא יבמות עג סוטה יו חולין פה תמורה יב. ונתן עליו מים חיים פסחים לד סוטה ע תמורה ג.

רש"י

(ט) לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין לטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו (איכה ג') וידו אבן בי (זכריה ב') לידות את קרנות הגוים לשון זריקה: חטאת הוא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים לאסור בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ס"א הזה): (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת ערב) ד"א בנפש זו רביעית דם (חולין עב): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. (שם כה) בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי: (טז) על פני השדה. (חולין עב) רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה

שאין

ספורנו

לנהוג נשיאות לתועלת הרבים. וכבר אמרו ז"ל (פרק קמא דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן חפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. נאמר אם כן שטעם היות המצוה חקה ואין להרהר אחריה ולא להיות מסופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולה טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו ובדומים לו. הנה יש בה איזה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שיטה אל קצה האחר מעשיו המטמאי' כל לב טהור למען ישיג דרך האמצע ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור. כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שצער עצמו מן היין. אמנם מי חטאת המורכבים מעפר שרפה וממי' שהם שני קצוות אשר מהם יתהדם מצוע יורה שבמצוע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ומזה הראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה' והבא אל האהל מטמא את מקדש ה'. וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הבלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהי' טומאתו בטעות העדרי. והבא אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גווייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה' המזכר אשר בו יהי' העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטעות קניני הספקי למכון. ולזה אין לאויה שימאה באוכל זולתי במת הישראלי כי אמנם הוא לבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל יתברך הוא לבדו החוטא בכבד אמנם הסכמי' המורים שהאי' בדרך שהם כמו המזה והמקדש לא תחול עליהם בזה טומאה כלל. ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבא

בקבלה

יונתן בן עוזיאל

שֵׁיַּע וִיפַלֵּג יַת קִטְמָא לִתְלַת חוּלָקִין חֲדָא יָהִיב בְּחֵיל וַחֲדָא בְּטוּר מִשְׁחָא וַחֲדָא מִפַּלְּגָא לְכָל מַטְּרַת לֵיוָאֵי וּתְהֵי לְכִנְשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵי אַדִּיוּתָא בְּרַם שִׁיבוּק חוֹבַת עֶיגְלָא הִיא: (י) וִיצַבַּע כַּהֲנָא דִכְנַשׁ יַת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יַת לְבוּשׁוֹי וִיהֵי מְסָאַב קֳדָם טִבּוּלֵיהּ עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לְדַכּוּתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם: (יא) דְיִקְרַב בִּשְׁכִיבָא לְכָל בַּר נְשָׁא וַאֲפִילוּ לְוַלְדָּא בַּר יַרְחִין לְנוּשְׁמֵיהּ וּבִדְמֵיהּ יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (יב) הוּא יַדִּי עֲלוֹי מֵי קִטְמָא הַהוּא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִין לָא יַדִּי עֲלוֹי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יְעַכֵּב עֲלוֹי וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָא לָא יִדְכֵּי: (יג) כָּל דְיִקְרַב בִּשְׁכִיבָא וּבְוַלְדָּא בַּר תִּשְׁעָא יַרְחִין בְּנוּשְׁמֵיהּ וּבִדְמֵיהּ דִימוּת וְלָא יַדִּי עֲלוֹי יַת מַשְׁכְּנָא דַייָ סָאִיב וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נְשָׁא הַהוּא מִיִשְׂרָאֵל אֲרוּם מֵי אַדִּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹי מְסָאַב הוּא תּוּב סוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ עַד דְּיַדִּי וִיהַדַּר

ירושלמי

וְיַדֵּי וְיִטְבּוֹל בְּרַמְשָׁא שְׁבִיעָאָה: (יד) דָא אַחֲוָיַית אוֹרַיְיתָא גְּבַר אֲרֵי יְמוּת תְּחוֹת גְּנָנָא דְפָרִיס כָּל מַאן דְעָלִיל לְמַשְׁכְּנָא אוֹרַח תַּרְעָא וְלָא מִן צִדְדֵיהּ כַּד פָּתַח תַּרְעֵיהּ מִכָּל דְבְמַשְׁכְּנָא וַאֲפִילוּ קַרְקְעִיתֵיהּ וְאַבְנוֹי וְקֵיסוֹי וּמָנוֹי יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (טו) וְכָל מַאן דְפַחַר פְּתִיחַ דְלֵית מְנוֹפְתָא מְחַבְּרָא בֵיהּ מַקַּף עַל פּוּמֵיהּ דְיִפְרֵישׁ בֵּינֵיהּ וּבֵין סוֹבְתֵהּ מְסָאַב הוּא בְּגַוֵּינָא בְּאַוֵּירָא דְסוֹבְתָא דִמְפוּמֵיהּ וּמִגַּוֵּיהּ וְלָא מִגַּבֵּיהּ:

[(טו) וְכָל מַן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דִּי לֵית פּוּרְיָיתָא מִשְׁעָא עִילוֹי מְסָאַב הוּא:]

(טז) וְכָל מַאן דְמִקְרַב עַל אַנְפֵּי בָרָא וְלָא בְמִיתָא דִבְכַרִיסָא דְאִמֵּהּ בִּקְטִיל סַיְיפָא אוֹ בְסַיְיפָא דִקְטִיל בֵּיהּ אוֹ בִשְׁכִיבָא שְׁלִימָא וַאֲפִילוּ בְגַרְמֵיהּ בְּשַׁעֲרְתָא אוֹ בְגַרְמָא דַאֲנָשָׁא הַיָא דְפָרֵשׁ מִנֵּיהּ אוֹ בְקִבּוּרְתָּא וְגוֹלְלָא וְדוֹפְקָא יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (יז) וְיִסְבוּן לִדְמְסָאַב מִן עֲפַר יְקִידַת חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹי מֵי

מבוע

בעל הטורים

ידלג כאיל פסח וכן לא ילערכו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנלח: (טו) פתוח ד'- במסכה הכא ואידך. (איוב כ"ט) שרשי פתוח אלי מים. (תהלים ה') קבר פתוח גרונם. (ירמיה ה') אשפתו כקבר פתוח. היינו דאמרינן (שבת נ"ה) ארבע מדות בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אלא מי חטאת שאינו חשוב כלי ועדיין כלי הוא לענין זרעים. ניקב כשורש קטן (קלוף פי' הוא מאכל עורבים) [אולי צ"ל מלוף פי' הוא מאכל עורבים וכך קבלה בידם ששורש קטן הוא של לוף עפי"א דשבת מ"ג] דהיינו מן קטניות עהור הוא לענין זרעי' שאם היו זרעי' זרועי' בעלין נקוב אינו מקבל טומאה והיינו שרשי פתוח אלי מים. ועדיין כלי הוא לענין זתים. ניקב כמוליא זית עהור מלהם כלי חרס העומד לזתים והיינו פתוח גרונם דהשם אכילה בכזים. ועדיין כלי הוא לרמונים. ניקב כמוליא רמון טהור מכלום והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוליא רמון זורקין סופו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד (וכמוליא משקה לא קשיא רבינו דזה מיירי בגיסטרא ואינו כלי כלל ע"ש בגמ'): (יז) אל

כלי

יונתן

ויפלג וכו' כל זה ברש"י: (יא) לנושמיה לנפש שלו. ובדמיה פירוש שנוגע ברביעית דם שהיא נפש האדם וס"ל כר"ע דפליג אר' ישמעאל בספרי וע"ש וברש"י: (יד) פשוט גננא דפרים י"ל דס"ל דוקא פחת אהל הפרוש בידי אדם כר' יודא דפליג ארבנן בפ' היסן ע"ש: אורח תרעא ולא מלדדיה פירוש דכך פשטו הוא מטעם ולא מן הלדדין כשפתוח ואפילו קרקע שלו ועלים ואבנים ואפי' קש וכו' כל זה בילקוט: (טו) דמפומיה ומגוויה פי' שמקבל טומאת אהל מתוכו ולא מגבו: (טז) ולא במיתא דבכריסא פי' המת בתוך מעי אמו וכר' ישמעאל ס"ל בחולין נפקא לי' מעל פני השדה להוליא עובר במעי אמו: בסייפא דקטיל ביה מדכתיב בחלל חרב מלמד על החרב שעמאה טומאת שבעה כן הנוגע בה: או בגרמ' דאנשא מיא וכו' פי' אבר מן החי ונפקא

מעלם

רמב"ן

אשר כי אינו הגון שיהי' אחיו הקטן קודש אליו: (טז) על פני השדה. רבותינו אמרו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה לשון רש"י ואין גולל ודופק על דעת חכמים נדרש מן הכתוב אבל הוא הלכה ואין הנזיר מגלח עליו ואין חייבין עליו על טומא' מקדש וקדשיו אבל על פני השדה היא לרבותינו כפשוטו שיגע בחלל חרב שנפל על פני השדה ואין שם דבר מאהיל עליו ומפני יתורו עשו בו מדרש כך אמר בנזירות בפר' כהן גדול. וכל אשר יגע על פני השדה זו המאהיל על המת כי המאהיל עליו הוא נוגע על פני השדה ויהיה לפס בחלל חרב אשר וא"ו ובחלל חרב ומפני שאמר פני השדה ולא אמר השדה דרש בו רבי ישמעאל עוד להוליא עובר במעי אמו שהיא טומאה בלועה ואינה על פני המקום ואמר בחלל חרב כי דבר הכתוב בהווה הוא הדין לחלל אבן או אגרוף והזכיר חלל ומת כנגד הבהמות השחוטות טהורות והנבלה מטמא ורבותינו עשו בו מדרש מפני יתורו לומר שהחרב כחלל שלא בא הכתוב אלא להשוו' החלל והחרב לומר שהוא נעשה אבי אבות לטומאה כמת עצמו ומטמא אדם וכלים טומאת שבעה והנראה מן הסוגיות ביבמה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת אבל אינו כמוהו לטמא באהל שמא מלאו בו מיעוט מן הכתוב באהל אדם כי ימות באהל שאינו רק על האדם עצמו ואם היה החרב שנטמא במת מכמא באהל היו הכהנים אסורים בכל הבתי' שבכלן החרב טמא ויהי' מטמא אותם באהל וכן נראה עוד בגמ' שאין החרב הנוגע במת מטמא אדם להלריכו הזאת שלישי ושביעי אע"פ שהאדם הזה הנוגע בו אב לטומאה והיה זה מפני שהכתוב השני שאמר והזה על האהל כתוב וכל הנוגע במת או בעלם או בחלל לא אמר או בחלל חרב וא"כ הרי החרב כחלל לטמא טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל ולא להלריכו הזאה ואין הנזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר ממגעו כלל והוא הקרוב והנראה מדברי רבותינו ואנחנו בעונותינו טמאי הגלות ולא ידענו בטהרת הקדש עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר אמן וכי"ר במהרה בימינו: וטעם אדם כי ימות באהל. אדם כי ימות והוא עתה באהל או שדבר הכתוב בהווה והוא הדין אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל זה כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה ולריך הזיה ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אהלים במדבר ודבר הכתוב בהווה כי המלות מיד ולדורות אבל הוא הדין לבית ולכל המאהילים שמביאים את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות ששם אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעלמו כלל והנה הזכיר הכתוב במת טומאת מגע ואהל ולא הזכיר בו משא אבל רבותינו דורשין אותו בקל וחומר מן הנבילה ומרבי' אותו לטומאת שבעה כמגע וכן הוא כפי פשט הכתוב הזכיר כי באדם המת והשומע*) טומאה שבעה והזיה במגע וכבר הוא ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש והנגיעה על ידי דבר אחר שישא אותו: (יז) ונתן עליו מים חיים אל כלי. אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן מים על האפר שכך שנו רבותינו שנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא תחלה נתינתן בכלי ואולי מפני

שלא

*) נ"ל מה ענין השומע לכאן? גם טומאה אינו מדוקדק, אולי צ"ל והמסיע טמא׳

אבן עזרא

רחוק כמו [ז]מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין לורך להזכיר שירחץ במים: (י) ולגר הגר בתוכם. בעבור [ח]היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או [ח]עכו"ם: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל [ט]עבר: (יב) יתחטא בו. יסור חטאו [י]בו או כמו תתחטאני באזוב [יא]ואטהר וידוע [כ]כי בסוד החשבון השלישי כמו [ל]השביעי: (יג) כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך [מ]במי נדה יתחטא: לא זורק עליו. על [נ]המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: (יד) באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישפט שור או כשב ועז [ס]במחנה: וכל אשר באהל. מנגד: (טו) צמיד פתיל. שנים [ע]פתילים: או בקבר. של אדם: (יז) ולקחו לטמא. הנה פירוש

איך

פירוש על אבן עזרא

השמיעה כשירה בזר ע"כ הכהן אינו אלא השורף. [ז](ישעיה ס"ו ה'). [ח]וכן מפורש בפ' כאשי המטות שעכ"ום אין מטמאין באהל אבל מטמאין במגע ובמשא. [ט]וטעמו מי שנגע במת והיה טמא ז' ימים הוא יתחטא. [י]כמו משרש ולהיפוך הוא ישרש יעקב. [יא](תהלים נ"א ט'). [כ]טעמו כי השלישי אלי המרובע והשביעי מרובע וטעם סוד זה כטעם סוד זה. [ל]כי יש למספר ג' וז' סגולה משותפת כי מרובע ז' הוא מ"ט. והמעוקב שמ"ג. הנה מן ג' יולא ז' ומן ז' ג'. [מ]פי' מי אפר הפרה כמו שנקרא' לפרש בראשי המטות (ל"א כ"ג) לולי שרבותינו ז"ל פירשו מי נדה מים שהנדה עובלת בהם והוא מקוה של מ' סאה. [נ]אף שמלת זורק לשון יחיד. ומים לשון רבים. שכן מלינו יזל מים מדליו (להלן כ"ד ז'). [ס](ויקרא י"ז ג') כ"ל לאו דוקא במחנה, וכן כאן ל"ד באוהל כ"א גם בבית אלא שדבר הכתוב בהוה. [ע]ר"ל למד פי' שנים (בל"א פאאר) כמו למד הבקר (מ"ב י"ט כ"ח). [ע]ואולי כוונתו בזה. הדין שבמשנה בכלים פ"ח משנה וא"ו אם היה מחילה מפסקת בבית שלוק וכו' אם היה ל"א מכוסה וכו'. או כוונתו כדעת בה"ג על פסוק הזה בפתח פתיל.

טעמו

פירוש רשב"ם

(יג) עוד טומאתו בו. אע"פ שטבל: (יז) וכל אשר יגע על פני השדה כלומר הבא אל האהל שהמת בו טמא בלא נגיעה אבל אם המת על

פני

יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר
וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־
הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ
בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃
יט וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃
כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־
מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת
עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ
בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכֹל
אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ
הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ כ א וַיָּבֹאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת

אונקלוס

חטאתא ויתנון עלוהי מי מבוע למן: יח ויסב אזובא
ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא
ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטלא
או במתא או בקברא: יט וידי דכיא על מסאבא ביומא
תליתאה וביומא שביעאה וידכנה ביומא שביעאה ויצבע
לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: כ וגבר די יסתאב ולא
ידי עלוהי וישתצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא
דיי סאב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: כא ותהי
להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי
אדיותא יהי מסאב עד רמשא: כב וכל דיקרב בה מסאבא
יהי מסאב ואנש דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: א ואתו
בני ישראל כל כנשתא למדברא דצן בירחא קדמאה ויתב
עמא

מסרה יח אזוב, מלא. טהור, מלא. על האהל, ל'. ועל, ו' בסיפרא. הנפשות, מלא. הנגע, חסר דחסר. בעצם, הב"ת בפתח. במת, ל' וחד אל לא תהי כמת. בקבר, הב' פתח. יט הטהר, חסר. השלישי, מלא. השביעי, מלא. וחטאו, ל'. השביעי, מלא. כ ההוא, ו' וסירה. מקדש, ג'. זרק, ב' וחסר. כא להם, ב' פסוק מטעי' לכם. ומזה, ל'. הנדה, הד' דגושה. יכבס, ב' בספ'. והנגע, חסר דחסר. כב וכל, ע' ר"פ בסיפ'. הנגעת, ל' חסר ו"ק בלישנא. כ א ויבאו, חסר. העדה, ו' מלין בטעם קדמא ומהפך. צן, כולם חסר. בחדש, חסר. הראשון, מלא.

ת"א ולקח אזוב יומא מג חכה לז זבחים כב מנחות ז. וכל הנוגע בעצם נזיר נג. ועל הנפשות נדה מד. והזה הטהור יומא יד מג מגילה כ יבמות עג נזיר סא קדושין כה סב זבחים יז. איש אשר יטמא נזיר סא מכות ח ערכין ג. ונכרתה הנפש הוריות ט. כי את מקדש ה' טמא מכות יד שבועות יז. ומזה מי הנדה יומא יד נדה ט'. והנוגע יומא שם נדה שם. וכל אשר יגע החולין לז. והנפש הנוגעת שם.

שם

רש"י

שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. (ספרי) הוא גמר טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות (שבועות טז): (כא) ומזה מי הנדה. (נדה ט יומא יד) רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע וכו' יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדמה. על שם (ישעיה א) אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה על. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל והארז הוא הגבוה מכל האילנות והאזוב נמוך מכלן סימן שהגבוה שהתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי וגו'. וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שם) ויזר על פני המים וגומר כך ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו': (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. (מ"ק כח) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. (שם) אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של
מעלה

רמב"ן

שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שיהיו המים צפין עליו: (כ) את מקדש י"י טמא. הזכיר הכתוב הכרת הזה בפרשה ואמר את משכן י"י טמא בעבור שכבר הזהיר מן הטומאה במקדש כמו שאמר בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא כי הזכיר' שם בטומאה הקלה כאשה היולדת בימי טוהר שהוא בתולדתה והוא הדין בכל הטמאים וכבר הזכיר ג"כ הטבילה ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו כלומר שישא עונו בעברו על המוזהר ממנו ולפיכך אמר כאן בטומאת המת כי הנוגע במת ולא יתחטא אע"פ שיכבס בגדיו וירחץ במים ישוב מטמא המשכן כאלו לא טבל כלל ולא היה צריך לפרש רק שההזאה מעכב בטהרתו וזה טעם עוד טומאתו בו כלומר אע"פ שטבל כאשר הנטהרים עודנו טמא כי מי נדה לא זורק עליו ויתכן שירמוז לאיש וטעמו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה וכמוהו בחסרון ש"ן או מלת אשר הרב' מאד לכל יבוא גבורתיך וכל יש לו נתן בידו את הדרך ילכו בה ורבים כן: וטעם כי את מקדש י"י טמא. כאשר מקדש י"י טמא כמו כי יקרא קן צפור לפניך וחבריו הרבים והזכיר הכתוב הכרת שני פעמים ועל דעת רבותינו הוא לחייבו במשכן אהל מועד ובמקדש בית עולמים ואפשר כפי פשוטו כי מקדש י"י קדשי הקרבן כי כבר חייב כרת באוכל בשר מזבח השלמים אשר לי"י וטומאתו עליו וכאן חייב עוד גם על מי שלא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי אע"פ שטבל ויהיה פי' מקדש י"י קדש י"י כמו את מקדשו ממנו והנה הכרת בפרש' על טומאת מקדש וקדשיו. והנכון בעיני כפשוטו כי הכרת הראשון בנוגע במת כמו שאמר כל הנוגע במת בנפש והשני גם במאהילים שלא נגעו בעצם ובקבר כי טעם ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ואיש אשר יטמא בכל אלה הנזכרי' ולא יתחטא ועל דרך האמת יתכן שיהי' מקדש י"י רמז למקדש המקדש: (א) ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן. עדה
השלמה

מבוע לגו מאן דפחר: (יח) ויסב אזובא תלתא קילחין באיסרא חדא ויטמוש במיא האינון בעדן קבול סובתא גבר כהין דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל בני נש דהוו תמן ועל דמקרב בגרמא דחיא דפריש מניה ונפל או בקטול חרבא או בשכיבא במותנא או בבית קבורתא וגוללא ודופקא: (יט) וידי כהנא דכיא על גברא מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוי ויסחי במיא וידכי ברמשא: (כ) וגבר דיסתאב ולא ידי עלוי וישתיצי בר נשא ההוא מגו קהלא ארום ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוי מסאב הוא: (כא) ותהי לכון לקיים עלם ולחוד כהנא דמדי מי אדיותא יצבע לבושוי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: (כב) וכל מדעם דיקרב ביה מסאבא ולא בהיסיטא יהי מסאב ובר נש דכי יקרב ביה יהי מסאב עד רמשא: (א) ואתו בני ישראל כל כנישתא למדברא דצין בעשרא יומין לירחא דניסן ומיתת תמן
מרים

בעל הטורים

כלי ב' במסורה ויתן עליו מים חיים אל כלי ואידך (ירמיה יח) ולא הורק מכלי אל כלי שצריך שתהא תיומן בכלי ולא שיוריקום מכלי אל כלי: (כא) במי ה' במסרה במי נדה. אך במי נדה יתחטא. (פ' מטות) במי מריבת קדש (פ' האזינו). במי הירדן (יהושע ג') אם התרחצתי במי שלג (איוב ט') זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות להם הלכות גיעול זהו במי מריבה כיון שבא בכלל מריבה טעה במי נדה. במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מ' סאה. והיינו כשמואל דאמר (בשבת דף ס"ה) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ואינן מטהרין דרך זחילה. במי שלג לומר שיכולין לעשות מקוה משלג כדאיתא בפ"ז דמסכת מקוות העידו אנשי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומר להם לאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה. (א) בחדש הראשון. סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה. וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה. פרה אדומה בגימ' מכפר: ותמת שם מרים
וחקבר

יונתן

מעצם אדם ונס זה שם. (יח) תלתא קילחין באיסרא חד פי' תלת שרביטים בקשר אחד דיליף לקיחה מלקיחה וכו' יע"ש: ועל דמקרב בגרמא חיא וכו' יש לתמוה לדבריו שפירש על הנוגע בעצם אבר מן החי מנלן ליטמא עצם כשעורה הא לא ילפינן אלא מהנוגע בעצם: (א) עשרה יומין לירחא דניסן כך הוא במגלת תענית. ניסן באחד בו מתו שני בני אהרן וצומו וכו' בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלק הבאר וצומו וכו'

רמב"ן

השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיי' לשון רש"י. וכן דעת ר"א ואמר כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר. ור"א אמר כי הזכיר זה בעבור כי יצא אדום להלחם גם הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום ואינו נכון כי ישראל נטו מעליו ולא נלחם בם כלל. והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם ויחנו ברפידים יודיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת ואחרי כן בבואם אל הר ההר להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש יי' כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו' ואמר לעיני כל העדה. ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלימה בכתוב השני וכו' בהור ההר בלבד כי הראשון ונפני התלונה נאמר כאשר פירשתי: וטעם וישב העם בקדש. לומר כי כאשר נכנסו במדבר סין עד קדש מתה מרים. וטעם ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן ומשם נשתלחו המרגלים בשנה השנית ושם חזרו אבל קדש זה הוא במדבר סין ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים. ומקראות מפורשים הם: החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרש בכתוב ורש"י פי' מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע ולא אמר והכיתם שאלו דברו היה הקב"ה מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב"ה אנו על אחת כמה וכמה ודברי אגדה הם אבל לא נתחוורו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע ואין הנס גדול בדבור יותר מהכאה כי הכל שוה אצל הסלע ועוד למה אמר בזה מעלתם בי והצואה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה צוה שיאמרו והיא שומעת כי השם יוציא מים מן הסלע הזה כדרך כי היא שומעת את כל דברי יי' וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו' והנה הסלע שומעת כאמרו כן לכולן. ובעבות רבות למפרשים בחטא הזה כבר פתר בו ר"א דברים רבים והבל. והסוד שרמז בו גם הוא אינו נכון כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה וחזר והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים הנה חטאו בפעם הראשו' אבל אינו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני כי אין כאן חסרון אמונה כלל. והר"ר רבי משה סבר בו סברא ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזות באמרו שמעו נא המורים דקדק עליו הש"י שיהי' אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו כולם היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחות העולם הזה והעולם הבא ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש אבל אמרו בו מריתם פי הוא כמו שאבאר שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה יחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא ע"ה אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושהכעסנו הכעסנו אותו ית' לא היה כועס ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא והם מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת יראה דרכו אלו דבריו ז"ל. והוסיף על הבל הבלים שהכתוב אומר מריתם פי שעברו על דברו ואמר לא האמנתם בי שלא האמינו בו אין העונש בעבור שכעס ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל בחנם והכתוב לא ספר כלל שכעס כי שמעו נא המורים תוכחת כדרך וממרים הייתם עם ה' ועוד כי אהרן לא כעס ונאמר בו כי בשלום ובמישור הלך אתי ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם. בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר חטאם גדול כשיאמרו למה העליתנו ממצרים שירצו להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרך וגלויות עם האלהים כבן העוזב את אביו וכן אמר הכתוב יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים ובפעם הראשונה אמרו פתות ועזה למה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא והיה עליהם קצף גדול ושמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו' ובכאן כתוב מפורש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו ומשה אמר גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת ובדברי הרב אין
להם

אבן עזרא

איך יתחטא: (יח) איש טהור. והקרוב להיותו כהן: (כ) ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ובכרתה ועתה הזכיר על העצם ועל [ס]הקבר: (כא) יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהיא טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב. ותרחץ: (א) בחדש הראשון. בשנת [*]הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים: וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה. בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן
כתוב

פירוש על אבן עזרא

[ס]טעמו לפי שאמר למעלה ובכרה' שהוא נאמר על מת עצמו. [*]צ"ל או בשנת הארבעים.
מאחר

פירוש רשב"ם

פני השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע: (כב) והנפש הנגעת. באותה שנגע במת תטמא עד הערב כי המת אבי אבות הטומאה:
ותמת

שם מרים ותקבר שם: ב ולא־היה
מים לעדה ויקהלו על־משה ועל־
אהרן: ג וירב העם עם־משה ויאמרו
לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני
יהוה: ד ולמה הבאתם את־קהל יהוה
אל־המדבר הזה למות שם אנחנו
ובעירנו: ה ולמה העליתנו ממצרים
להביא אתנו אל־המקום הרע הזה
לא ׀ מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים
אין לשתות: ו ויבא משה ואהרן מפני
הקהל אל־פתח אהל מועד ויפלו
על־פניהם וירא כבוד־יהוה אליהם: פ
שלישי (שני במחובר) ז וידבר יהוה אל־משה
לאמר: ח קח את־המטה והקהל את־העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם
אל־הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן־הסלע והשקית את־
העדה

עמא ברקם ומיתת תמן מרים ואתקברת תמן: ב ולא הוה
מיא לכנשתא ואתכנשו על משה ועל אהרן: ג ונצא עמא
עם משה ואמרו למימר ולוי דמתנא במותא דאחנא קדם יי:
ד ולמא אעלתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן
אנחנא ובעירנא: ה ולמא אסקתונא ממצרים לאיתאה יתנא
לאתרא בישא הדין לא ׀ אתר כשר לבית זרע ואף לא תאנין
וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי: ו ועל משה ואהרן מן־קדם
קהלא לתרע משכן זמנא ונפלו על אפיהון ואתגלי יקרא דיי
להון: ז ומליל יי עם משה למימר: ח סב ית חטרא ואכנש
ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון
ויתן מוהי ותפק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית
בעירהון

מסרה וחקבר, ג'. ב ולא היה, כ"ב. ג ויאמרו, ג' מתג ביו"ד. ולו, כ"ב. ד ולמה, רפי ומלרע כדין לפיי המ"ע וכן תכין. למות, מלא. ובעירנו, מלא י"ק. ה ולמה, ג' כ"פ. העליתנו, מ"י ומ"ו והשורק במקום ת"ג. ב' ובפיס' וידבר העם באלהים. להביא, מלא. אתנו, חסר. המקום, מלא. מקום, מלא. ותאנה, ב' ארץ חטה. ורמון, מלא. לשתות, מלא. ו ויבא, ב'. כבוד, מלא. אליהם, י"ז מלא בתורה. ח קח, י"ג כ"פ. והקהל, ל'. לעיניהם, מלא דמלא. מימיו, מלא דמלא. והוצאת, מלא. והשקית, ג' מלא ומלרע.

ת"א ותמת שם מרים ותקבר תענית ט מ"ק כח האלילים כו. ולא היה מים לעדה תענית שם.

רש"י

מעלה ובאהרן נאמר (במדבר לג) על פי ה' באלה מסעי: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו. הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן
לפרשו

רמב"ן

להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל. ומה שאמר לא מצינו בה' יתברך שכעס אבל אמר קח את המטה וגו' כי כאשר צריכים במחיתם דבר אע"פ שמתלוננים ומוכיחים לו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח עבור לפני העם וגו' אע"פ שהיה שם מסה ומריבה שהזכיר ממנה ולדורות וכן במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה ונדבה אלא שאמר בסוף בדבור השני שמעתי את תלונות הודיע להם חטאם בלבד אבל כאשר יתלוננו הנה ישפוך עליהם חמת אפו ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה' אליהם שרומז אל הקהל הנזכר והוא מראה יד ה' ההוה במגפות כאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת ובתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם נוציא לכם מים והראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו' וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עמהם להפליא ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי ומעשה הראשון בצור אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והע' זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי ההנאה מן ההקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם והטעם שאתקדש לעיניהם או שניתם דברי מן ותמר את משפטי כי לא צויתי שתאמרו ככה ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים היתד התקועה במקום נאמן והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התור' כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור יאמ' כי שמו הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד י"י האש האוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והכימו
שניהם

אבן עזרא

לכתוב: (ב) ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעים שאחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר השנים: (ג) וירב. מבנין הפעיל: בגוע אחינו. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו. הם דור המדבר שמתו והם עדי השם: (ד) ולמה הבאתם. ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן: וטעם וירב העם עם משה. שהמריבה היתה עם משה חזקה: (ה) העליתנו. מלה זרה: ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים: ויפלו על פניהם. להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם בנבואה: (ח) קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יקיר בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המל' מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותיות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלא אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנ' לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבור שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטוי לא במכ' גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעש' זכר דבור והראי' שהביא איננה ראיה כי אין פי' כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על י"י וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם וינזור על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו כי
בדבור

יונתן בן עוזיאל

מרים ואתקברת תמן: (ב) ולפום דבזכותא דמרים אתיהיבת בירא כד שכיבת אתגניזת בירא ולא הוו מוי לכנשתא ואתכנישו על משה ועל אהרן: (ג) ונצא עמא על משה ואמר למימר הלואי דמיתנא כד מיתו אחנא קדם יי: (ד) ולמא אתיתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן אנחנא ובעירנא: (ה) ולמא אסיקתונא ממצרים לאיתאה יתן לאתרא בישא הדין

לא אתר כשר לבית דרע ואוף לא למנצב תינין וגופנין ורומנין ומוי לית למשתי: (ו) ועאל משה ואהרן מן קדם תורעמות קהלא לתרע משכן זמנא ואתרכינו על אפיהון ואתגלי איקר שכינתא דיי להון: (ז) ומליל יי עם משה למימר: (ח) סב ית חוטר ניסיא וכנוש ית כנשתא אנת ואהרן אחוך ותומון תריכון ית כיפא בשמא רבא ומפרשא כד הינון חמיין ויתן מוהי ואין יסרב לאפוקי

בעל הטורים

ותקבר שם ע"ס בגימ' מכפר. שם [עם האותיות] בגי' אסור בהנאה הוא: (ג) וירב ב' במסורה הכא ואידך. וירב בגמל לומר שעשו מריבה על עסקי גמל שמספק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך כגמל: (ה) העליתנו חסר וי"ו שעיקר התרעומות היה על משה: ותאנה וגפן ורמון ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקום מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכאן הקדים תאנה משום דפליק מערה כמו למה שאמרו בברכו משם עלי תאנה: (ח) והקהל את העדה אלו העיהורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל גדולים

יונתן

וכו': (ג) כד מיתי אחנא שהוא דורש הכתב ולא הנקודה: (ה) למנצב לנטוע: (ח) ותומון תריכין פי' והשביעו תרוייכון הסלע שיוציא מים דק"ל מלא ודברתם וכן הוא בילקוט ודברתם שנה עליו פרק אחד וכו': ואין יסרב לאפוקי מהי אנת למודך דייק מדכתיב והוצאת לשון יחיד גם בריש דקרא אמר שמעלמו יוציא אלא כשיסרב על

רמב"ן

שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם בי לשים אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ונאמר מריתם פי כי מרו את פיו קדשו הנקרא בכל מקום פי י"י ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור והנה החטא מוזכר ומפורש בכתוב וכן אמר המשורר מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר י"י אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו. ועל דעת רבותינו שמזכירין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו על הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא החטאות על שניהם. ועל דעתי טעם ודברת' אל הסלע כמו על הסלע וכן כה אמר י"י אל העמודי' ואל המכונות בבלה יובאו יקרו שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשה ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם וכן ויאמר חנניא לעיני כל העם לאמר כה אמר י"י ככה אשבור את עול מלך בבל וגו' וכן רבים. או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיות' נקהלים שם והסלע לעיניהם כמו שאמר בעשייה ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם ויתכן שהוא כמסורס הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו: וטעם (ח) ונתן מימיו. שיהיו מים רבים נובעים ממנו כי התיבה תאמ' על הרבוי כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלם על הריבוי יבטיחם וכן

אבן עזרא

הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה. ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ונאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם. ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במלו' מיד היה נענש כי הכה נענש על דבר שאינו מלו' לעול' ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף י"י בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע [ת]אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי י"י והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע [מ]החלק את הכל ידבק [נ]בכל ויחדש בכל [ס]אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת [ע]העם עם משה והנה החלק [פ]חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם [צ]שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה [ק]גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שיגלה שלימות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז"ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו [ר]נא המורים ורמזו זה הסוד: אל הסלע. שהודעתיך או הנראה סמוך למחנה: ונתן מימיו. בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו

פירוש על אבן עזרא

מאמר שאינו מפורש באיזה שנה איננה רק או בשנה ראשונה או בשנת מ' שמתו דור המדבר. [ק]ונסבב את הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א') והסבוב ההוא היה בקצה ארץ אדום במדבר צין שהם עיר קדש כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך ומשך המדבר הזה עד הר ההר בקצה ארץ אדום וקדש ברנע הוא מדבר פארן כמ"ש וילכו ויבואו וכו' אל מדבר פארן קדשה והכל היה מדבר אחד, ועיין (שבת דף פ"ט ע"א) בתוס' ד"ה מדבר צין וכו'. והעד שאמר הכתוב שהיו ישראל מ' שנה במדבר לא במדברות. [ר]ר"ל מקור עם בי"ת בכל"ס. [ש](מ"א א' כ"א). [ת]כמונו היום. [א]יותר מעם אהרן. [ב]כי משפטו העלית' אותנו. [ג]כי מלת מפני מורה ריחוק כמ"ש לעיל (ע"ז ב'). [ד](ד"ה ב' כ"ע י'). [ה](תהלים מ"ז ד'). [ו]ר"ל במלכים ב' (י"א א') שם כתוב ותאבד את כל זרע הממלכה. [ז]כמ"ש וישלח שם מלך ויאמר כה אמר ד' רפאתי למים האלה וכו' (שם ב' כ"א). [ח]שם אמר בפו' והכית בצור (שמות י"ז ו'). [ט](תהלים ק"ו ל"ג). [י](ישעיה פ"ג י'). [כ](תהלים ק"ו ל"ב). [ל]כדאיתא במ"ר ובתנחומא. התחילו לומר יודע משה חק הסלע. אם הוא מבקש. יוציא לנו מים מזו. [מ]ר"ל בעל הנפש המשכלת חלק אלוה ממעל. כאשר ידע את הכל שהוא הבורא ית' העושה כל והכל יכול. והידיעה היא כמ"ש דע את אלהי אביך וכו' (מ"א כ"ח ט'). [נ]כמ"ש אותו תעבוד בו תדבק (דברים י' כ'). [ס]ר"ל הדבקות בו ית' משליטנו על כל המעשים לחדש אותות ומופתים בכל העולם וז"ש אם תדרשנו ימצא לך (מ"א כ"ח ט') וכן ותגזור אומר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח) והרשב"א ז"ל בחדושי אגדות פ"ק דחולין כ' וז"ל. יש בכח החסידים הדבק נפשם בשרשם להתעלות על כל מעשה התחתונים ולשנות הטבעים ואם הם נמשלים ומתנהגים בכח הגלגלים ולהוציאם לגמרי מגדר הטבע כקריעת י"ס כענין שעשה משה בי"ס. וכ"ש מה שאינו יוצא מגדר הטבע לגמרי כמניעת משיכת הכוכבות שהם מתיבשים ופוסקים לעתים וזה כולו מפני שהם מתעלים למעלה והעליון פועל בתחתון וכו' עכ"ל. [ע]שהכעיסוהו ובא לידי טעות. [פ]ר"ל אזלת יד הדביקות בכל ונשאר חלק. [צ]ואלו דבר אל הסלע היה נותן מימיו מיד ונתקדש השם. [ק]לפי שאמר השם קח את המטה סברו שהוא להכות כמו והכית בצור. [ר]קודם שמילא דבר השם.

שמוק

ספורנו

בקבלה רמז לכל אלה שהם מכונות התורה בלי ספק: (ג) וירב העם עם משה. הנה המריבה עם משה היתה באומרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה. אמנם היתה גם על האל ית' כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה' וזה הי' באומרם למה העליתנו ממצרים: (ח) קח את המטה ודברתם אל הסלע. כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והי' ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם ומריתם ואם היתה כונת האל ית' שידברו בלבד אל הסלע מה ענין ללקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה את הסלע שלא בגלות שולחו במה חטא אהרן. אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שהיתה תלות האל בזה אל אופן שיכירו רשעת מריבתם והתודו את חטאתם ושבו ורפא למו כי לא יחפוץ במות המת ובכן נבין שבזה החטיאו משה ואהרן את כוונת האל ית' ועל זה הענישם. אמנם המריבה עם משה היתה באמרו שהיתה הנהגתו בלתי שלמה במה שהביא אותם אל אותו החלק הרע מהמדבר ועל האל ית' היתה מריבתם באומרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם

פירוש רשב"ם

(א) ותמת שם מרים. בחדש הראשון החדש שלשים ארבעים שנה שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל כדכתיב בפרשת אלה מסעי: (ח) קח את המטה. מלפני העדות: ודברתם אל הסלע. לא צוה הקב"ה לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים. שכתוב שם והכית בצור ויצאו ממנו מים. אלא המטה צוה לקחת להראות בו קשי מרי שלהם כדכתיב למשמרת לאות לבני

מרי

הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם: ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ:
י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־
פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא
הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם
מָיִם: יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־
הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים
וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם: ס יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־
הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם: יג הֵמָּה מֵי
מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם: ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים
מקדש

אונקלוס

בעירהון: ט ונסיב משה ית חטרא מן קדם יי כמא די
פקדיה: י ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר
להון שמעו כען סרבניא המין כיפא הדין נפק לכון מיא:
יא וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחטריה תרתין זמנין ונפקו
מיא סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון: יב ואמר יי למשה
ולאהרן חלף די לא הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני
ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא דיהבית להון:
יג אנון מי מצותא די נצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון:
יד ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר
אחוך

מסרה בעירם, מלא. ט לוהו, י'. י ויקהלו, ל' וחסר. אל פני, ע'. להם, כ"ב. המרים, ד' ב' מלא דין ח"ו ומ"י. המן, ג'. נוציא, מלא דמלא. יא וירם, מ'. במטהו, הב' בשו"א. ובעירם, מלא. יב ויאמר, ג' בטעם בסיפ'. לא, ל' וחד ולא האמנתם. להקדישני, מלא י"ק ב' ומלא י' במים. לעיני, מלא. תביאו, ו' מלא. יג המה, י"ע ר"פ. מריבה, כולם מלא וכל לישנא דאו' דכו'. ויקדש, ל'.

ת"א והשקית את העדה ואת בעירם מנחות נו. יען לא האמנתם בי שבת כה כג יומא פז. המה מי מריבה. סוטה יב סנהדר' קא קי חטא משה ואהרן עקרי' מד פכב ס' הזוהר פ' כט.

רש"י

לפרשו כשמתו אחיו שאם כן היה לו ליענש בגזרת: (ח) ואת בעירם. (במדרש רבה) מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל: (י) ויקהלו. וגו' (שם) זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר (שמות יז) והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרי' מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו (שמואל א ג) לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר (ויקרא י) בקרובי אקדש:
אחיך

רמב"ן

וכן כתוב ונחלים ישטפו. ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו שאין בטבע הסלע להיות בו מים אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים ובו יהיו וממנו יצאו יקרא על שמו מימיו וכן וברך את לחמך ואת מימיך לחמנו נתן מימינו כאמנ' ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעינות רבי' רק מאמצעו וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים ובזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע להם שכולם יראו אותם נובעים: והשקית את העדה. שתצוה אותם לשתות לפניך וכל זה לפרסם הנס ובמעשה לא הזכיר כן וישק את העדה ואת בעירם אבל אמר ותשת העדה ובעירם כי מרוב הצמאון בראותם מים רבים נוזלים מיד נפלו על הנחל ושתו ועל דעת רבותינו בבארה של מרים אמרו רבים כי הסלע הזה הוא הצור אשר היה בחורב ולפיכך פירשו מימיו אשר היה דרכו לתת כי עתה נסתם מעיינו במות מרים כי הכוונ' לרבותינו בבארה של מרים שהי' מעולם באר ניסי ומקור מים חיים נובע בכל מקום שיהי' שם הארון עליו וכבר העלה אותו לישמעאל במדב' באר שבע ונבקע בחורב מן הצור ההוא שהי' שם ובשאר המסעים נובע מן הצור במקום שיחנו שם וכאשר מתה הצדקת פסק המעיין ועתה חזר על ידי משה להיות לו מקור נפתח מן הסלע הזה עצמו והוא מה שאמר אל הסלע הנודע. ועל דרך הפשט הי' שם סלע סמוך למקנה ולזה ודברתם אל הסלע הזה אשר לפניכם. גם אפשר לפרש ודברתם אל הסלע אשר לעיניהם כלו' הראשון שיראו: (י) המן הסלע הזה נוציא לכם מים. חליל' חליל' שיהי' התימה למניעות כי משה רבינו האדון בכל בית י"י לא יפלא ממנו כל דבר מה' והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחת בצור בחורב. ואמרו המפרשי' שהם תמיהו' ומתקיימו' כמו הנגלה נגליתי הראית אתה השופט המן העץ אשר צויתיך. אבל ר"א כתב המן הסלע יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים כמ' האומרים ולמה הבאתם את קהל י"י אל המקום הרע הזה המן הסלעים הזה יהי' לנו כח בטבע שנוציא אלהינו ממנו מים רק תכירו כי מאת י"י הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה והוא אשר יפרנס אתכם בו וזה כטעם שאמר להם בערב וידעתם כי י"י הוציא אתכם ממצרים. ולפי דעתי הה"א הזה לשאלה המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם יפרש בשאלה כן ולא היש בה עץ אם אין התשמור מצותיו אם לא ופעם יזכיר כן לבדו הזה אחיכם הקטן הידעתם את לבן בן נחור השככה בחדש החמשי וגו' אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על י"י המן הסלע הזה החזק נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא הפליג במורים והגיד כי הם קטני אמנה וכאשר ירינו אליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שולחן במדבר הגם לחם יוכל תת וכך אמרו עשר נסיונות נסו אבותינו לה' במדבר וכמו השאלה במחשבת הנשאל במקומות רבים ההשב אשיב את בנך אם ללכת כן הנלך אל רמות גלעד אם נחדל אם עלתה כן אף כאן אם מחשבתכם שנוציא לכם מים מזה וכן דעתי בהנגלה נגליתי הראית כי נכנע אחאב מפני המן העץ אשר צויתיך התשפוט וגו' כי כלם שאלות אבל עניינם לשאול בדבר מפורסם שיודה בו הנשאל
על

יונתן בן עוזיאל

לאפוקי מחי אנת לחודך ביה בחוטרא דבידך ותהנפק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעיריהון: (ט) ונסיב משה ית חוטר ניסיא מן קדם יי היכמה דפקדיה: (י) וכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון משה שמעו כדון סורבניא המן כיפא הדין אפשר לן להנפקא לכון מיא: (יא) וזקף משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרתין זימנין בזמנא קמאה אטיפת אדמא ובזמנא תניינא נפקו מיין סגיאין ואשתיאת כנשתא ובעיריהון:

ירושלמי

[(יא) וארעב משה:]

(יב) ואמר יי למשה ולאהרן בשבועתא הולף דלא הימנתון במימרי לקדשותי למחמיהון בבני ישראל בגין כן לא תהנעלון ית קהלא הדין לארעא די אתן להון: (יג) היגון מי מצותא דנצו בני ישראל קדם יי על עיסק בירא דאיתגניזת ואתקדש בהון במשה ואהרן כד אתיהיבת להון: (יד) ושדר משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום למימר כדנן אמר אחוך ישראל

אנת

בעל הטורים

גדולים וקטנים: (י) פני הסלע פני בגימ' כפולה. מלמד שהיו כל ישראל אל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה. המן ג' במסורה הכא ואידך. המן העץ כמו שלשם הפר הלויי גם כאן נמי הפר הלויי ואידך (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כמו שהי' שם רעב גם כאן ארץ ליה בלי מים ולמד לנ"ד עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה זהו המן העץ המן הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב: (יא) ויך את הסלע הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורי' שבמדבר שנא' ויבקע צורים במדבר: (יב) לכן בגימ' מדה במדה [עי' בילקוט פ' זו בשם מדרש הנעלם]:

וילכו

יונתן

על ההשבעה אז יכה אותו ומדכתיב בלשון יחיד משמע שמשה קאי דכל האותות המטה נעשו על ידי משה ומה שנעשו על ידי אהרן כבר תליה בז"ל וצ"ע לדבריהם: (יא) בזמנא קמאה אטיפת אדמא דייק מדכתיב ויזובו משמע כזב שהיא נוטף טיפות דם וכיוצא בו איתא בתנחומא וכן רש"י כאן אך הוא הוסיף לדייק מלת ויזובו כזב ממש והבן: (יב) בשבועתא הולף וכו' עיין ברש"י ובמפרשיו ובפרט בספר אמרי שפר: (יג) ואתקדש

במשה

רמב"ן

על כרמו אם נגליתי לבית אביך ובחרתי בהם אם ידעתם זה ולמה תבעטו בזבחי ובמנחתי הלה' תגמלו זאת הגמולה וכן אם מן העץ אשר צויתיך אכלת ותשוב או למה תתחבא ובדרך הזה האחרים אבל הנראה אתה שאלה גמורה בדבר המסופק אם יועץ אתה תשוב אל העיר בלשון רואה אני את דברי אדמון וכבר פירשתי בסדר בראשי': (יג) ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם כשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא מתירא ומתקדש על הבריות שנאמר בקרובי אקדש וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך לשון רש"י גם כן פי' ר"א. ואיננו נראה בעיני כי עדין לא מתו משה ואהרן ואיננו מתפרסם לבריות שיענשו בחטא הזה שיתירא הב"ה על ידי כך כאשר היה בנדב ואביהוא ופרץ ועזא ועוד כי הכתוב אומר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם כי במריבים נתקדש מלשון בקרובי אקדש וראוי היה לדבריהם שיאמר ויכבד על פניהם. והנכון בעיני כי מעשה הצור הראשון היה לעיני זקני ישראל בלבד כמו שמפורש שם ובזה אמר ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל וגו' על כן אמר הכתוב כי מי מריבה אלה שנגזרה בהם הגזרה על משה ועל אהרן המה אותם מי מריבה אשר רבו בני ישראל את השם ויקדש בם לעיני כלם כענין שכתוב ונקדשתי בם לעיני גוים רבים. ודע כי בראשונה היתה להם מריבה עם משה כמו שאמר וירב העם עם משה וכן אמר עוד מעט וסקלוני והיו מנסים את השם היש ה' בקרבנו אבל בכאן היו מריבים כלפי

מעלה

אבן עזרא

מימיו המים שאמן בו: (ט) את המטה מלפני יי'. הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: (י) המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: (יב) יען לא האמנתם בי. הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: (יג) ויקדש בם. במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש:

ויקדש

ספורנו

ולהודיעם את הטעם בזה התחיל שיהי' הנס מודיע שהשליח היה מנהיג בשלמות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל ובהיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג' פנים. הא' הוא נס נסתר כמו ירידת המטר והמלט מן המלאכים ומן הצרות וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקי' בתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהי' את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם. והב' הוא נס נגלה לא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל ית' על ידי עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו כענין השליכהו ארצה הרם את מטך והכית בצור יהיה ויצר וזולתם. והג' הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן וזה המין יעשה האל ית' על ידי עבדיו בדבור בלבד שהיא פעולה שכלית ויותר נכבדת מאשר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי' ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע כאמר אז ידבר יהושע. והנה בענין זאת המריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהי' הנס הנעשה מאשר מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומאשר גם כן מעלת השליח וטובו ושהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו. ותתבאר מעלת המשלח במין הג' מן הנסי' אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השליח במין הב' מן הנסי' הנעשה בתנועת השליח הראוי לזה. ובכן צוה האל ית' שיהפוך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה הי' נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים כאשר העיד אח"כ באמרו המוציא לך מים מצור החלמיש כי אם היו המים נובעים ממקום אחר שם בנס לא יהי' הבדל בין צור חלמיש לזולתו. וזה המין מן הנסים לא יוכל עשותו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן וצוה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו כאמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהי' זה הנס מן המין הג' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל וטוב המשלח וישיבו אל לבם שאע"פ שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אשר שים בידו לשום מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושאם הוא כאן הכל כאן כאמרו המדבר הייתי לישראל ולוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם במטהו לשבעיהם כאמרו במחוקק במשענותם. ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו'. והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסי' ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים כאמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקים האל ית' דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסי' בהשבם את ישראל אז ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו ושינחם ה' על הטובה. ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסי' במטה אשר בו הודיעו מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שתעשה מה שאמרתי ומעלתם בי שהקלתם כבודי ולא הראיתם למריבים את הקלות' ומריתם פי בשלא עשיתם מצותי: (יג) ויקדש בם. באותם המים עצמם נקדש אחר כך בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו

המים

פירוש רשב"ם

מרי. אפס בדבור ידבר עם הסלע לתת מימיו והוצאת להם מים על ידי דבורך עם הסלע: (י) ויאמר להם שמעו נא המרים. כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי: המן הסלע הזה נוציא לכם מים. בשעת הרמת ידו במטה ויך בו את הסלע פעמים אז אמר להם דרך כעס וחמה סבורים אתם שמן הסלע הזה נוציא לכם מים. ומספק אמר משה כן שטעה בטה שאמר לו הקב"ה קח את המטה ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת המטה כמו שעשה ברפידים. ומה שאמר לו הקב"ה ודברתם אל הסלע היה סבור שזו היא דבור הסלע הנאמר במטה ולכך הכה פעמים בסלע כעין חימה וכעס ומספק אם יוציא מים הרי טוב ואם אין אדבר אל הסלע אחרי כן. והקב"ה הסכים על ידי משה לצאת על ידי הכאתו ואעפ"כ נענש שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים וזהו שאמר הקב"ה יען לא האמנתם בי להקדישני על ידי דבוריכם אל הסלע. לפי שהוא מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה. ולפי שידעתי אני המפרש שמשה רבינו לא היה כי אם שוגג לעבור על דברי הקב"ה לפיכך אני זקוק לפרש כי משה רבינו טעה כמו שפירשתי: (יג) ויקדש בם. שהוקדש במים

סכל

מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ
יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה
אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ: טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ
מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים
וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ: טז וַנִּצְעַק
אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ
וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ
עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ: יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ
לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה
מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין
וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ: יח וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב
אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ: יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ
נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק
אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה: כ וַיֹּאמֶר לֹא
תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד
וּבְיָד חֲזָקָה: כא וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן אֶת־
יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו: פ

אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: טו ונחתו
אבהתנא למצרים ויתבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו
לנא מצראי ולאבהתנא: טז וצלינא קדם יי וקביל צלותנא
ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא
דבסטר תחומך: יז נעבר כען בארעך לא נעבר בחקל ובכרם
ולא נשתי מי גוב בארח מלכא נזיל לא נסטי לימינא ולשמאלא
עד דנעבר תחומך: יח ואמר לה אדומאה לא תעבר בתחומי
דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: יט ואמרו לה
בני ישראל בארח כבישא נסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי
ואיהב דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעבר: כ ואמר
לא תעבר ונפק אדומאה לקדמותה בחיל רב ובידא תקיפא:
כא וסריב אדומאה למשבק ית ישראל למעבר בתחומה וסטה
ישראל מלותה: כב ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא
להר טורא: כג ואמר יי למשה ולאהרן בהר טורא על תחום
ארעא דאדום למימר: כד יתכנש אהרן לעמיה ארי לא יעול
לארעא די יהבית לבני ישראל על די סרבתון על מימרי למי
מצותא: כה דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ותסק יתהון להר
טורא

מסרה יד אדום, כל שם אומה מלא. התלאה, ג'. מצאתנו, ג' טו אבתנו, ח"ו ומ"י. מצרימה, כ"ז מה. וירעו, כולם חסר. ולאבתינו, ח"ו ומ"י. טז ונצעק, ב'. קלנו, ד' חד מלא וג' חסר ודין מנהון. ויצאנו, חסר דחסר. גבולך, ג' מלא. יז נא, הכון דגושה מד"ד. נעבר, חסר. בשדה, ה' רפין. ולא נשתה, חד מן י"ע זוגין. ושמאול, כן דינו מ"א ומ"ו. נעבר, חסר. גבולך, חסר. יח תעבר, כולם חסר. לקראתך, ד' מלא א' ומ"י. יט במסלה, ב' אשר אתה עולה הב' במתג והמ"ס כפי והלמד דגושה כדין אשר ת"ק. מימיך, ג' ומלא דמלא. ומקני, ל'. מכרם, ג' אכ"ך. אעברה, ח"ו ומלא ה'. כ בעם ב'. כא נתן, ל' וא' נתן זרע וחסר. עבר, חסר. בגבלו, ה' חסר. כב ויבאו, חסר. הר, חסר. ההר, ה'. כג ויאמר, ו' דסמיכי. על גבול, ה'. גבול, מלא. כד יאסף, ע'. יבא, חסר. מריתם, מלא. למי, ל'. כה קח, י"ב ר"פ. אלעזר, ב'. והעל, ב' מלעיל.

ת"א ואם מימיך נשתה. עקרים מד סכה.

חמישי (שלישי במחוברו) כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר:
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר:
כד יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה: כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל
אתם

רש"י

(יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו (בראשית כז) הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרוים מלאכי' ואומר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים: (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת השטר עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. (במדבר רבה) מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אעפ"י שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים (דברים כו) ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז) ועל חרבך תחיה: (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקננו. (שם) והידים ידי עשו: (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד) חיים כלכם היום: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט (ד"ה ב כ) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך: (כה) קח את אהרן. בדברים של ניחומים
אמור

רמב"ן

מעלה ולא היה בכאן נסיון ועל כן אמר כי אלה מי מריבה שנגזרה בהם הגזרה הזאת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיניהם לא הראשונים אשר נסו את השם ולא נקדש רק לעיני זקני ישראל ובעבור היות ענין הסלע שני פעמים הולך לבאר על איזה מהם
נענשו

אנת ידעת ית כל אניקי דאשכחאנא: (טו) ונחתו אבהתן למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: (טז) וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושדר חד ממלאכי שירותא והנפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דמתבניא בסטר תחומך: (יז) נעיבר כדון בארעך לא נשרגגא בתולן ולא נאנס אריסן ולא נבעול נשי גוברין באורח מלכא דבשמיא ניזיל ולא נסטי לימינא ולשמאלא להנזקא בשבילי רשותא עד דנעיבר תחומך:

[(יז) נעבר כען בארעך לא ניגוס אניסן ולא נשרגגא בתולן ולא נבעי נשי גוברין באסטרטה דמלכא נזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעיבר תחומך:]

(יח) ואמר ליה אדומאה לא תעיבר בתחומי דלמא בשליפי חרב אפוק לקדמותך: (יט) ואמרו ליה בני ישראל באסטרטיא דמלכא נזיל אין מייך נשתי אנא ובעירי ואיתן דמי טימהון לחוד לית פתגם דביש בלחודי אעבר: (כ) ואמר לא תעיבר ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב וביד תקיפתא: (כא) וסריב אדומאה למשבוק ית ישראל למעבר בתחומיה וסטא ישראל מלוותיה דהוו מפקדין מן קדם מימרא דשמיא דלא למסדרא עמהון סדרי קרבא מטול דעד כדון לא מטא זמנא למתיהבא נקמתא דאדום בידיהון:

[(כא) וסטון ישראל מעילויהון דהוון מפקדין אבוהון דבשמיא דלא יסדרון לקבלידהון סדרי קרבא:]

(כב) ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא לטוורוס אומנוס: (כג) ואמר יי למשה בטוורוס אומנוס על תחום ארעא דאדום למימר: (כד) יתכניש אהרן לעמיה ארום לא ייעול לארעא דיהבית לבני ישראל מטול דסרבתון על מימרי במי מצותא: (כה) דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון
לטוורוס

בעל הטורים

(טו) וירענו סמך יו"ד על ידי יו"ד מכות הוציאנו משם: (יז) נעברה נא בארצך ובסיחון אמר אעברה נא אלא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה ולכך אמר אחיך ישראל: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. (יט) מכרם שלשה במסורה הכא ואידך. ואעיד ביום מכרם ציד (נחמיה י"ג) על מכרם בכסף צדיק (עמוס ב') בשביל שמכרו בכסף צדיק ולכן את אחיהם ביום מכרם בפיהם

יונתן

במשה ואהרן עיין ברש"י היטב: (טז) ממלאכי שירותא מפרש מלאכים ממש מלאכי שרת: (יז) לא נשרגגא בתולן לשון חימוד ופתוי וכן בפרשת משפטים בקרא דכי יפתה ודרש בשדה שמוסרת לכל כשדה ולא בכרם דרש על ארוסות של"ל נעולות ככרם דכתיב גן נעול: ולא נשתה מי באר לא נבעול נשי גוברין ע"ד שתה מים מבורך וכל זה דורש דק"ל אם לא יעברו בשדה ובכרם באיזה נתיב ימלאו דרך המלך אלא כדדרש ופירוש בדרך המלך כמו קאי לפ"ז אמלכא דבשמיא מאחר שלעיל מיניה משתעי בדברים האסורים או י"ל דדייק מדכתיב המלך בה"א הידיעה ור"ה על המיוחד ית' שמו: (יט) באיסטרטיא הוא הרבה בגמרא סרטיא ופי' דרך כבושה ושם דרך המלך כפשוטו מרומז

רמב"ן

נענשו הצדיקים: (יד) אל מלך אדום. לא הזכיר הכתוב שמו כי אין צורך אבל הזכיר סיחון ועוג מלכי האמורי בשמותם בעבור כי היו ידועים בגבורה ולהם שם בגוים להודות לפניו יתברך כי עשה עמנו להפליא כמו שנאמר למכה מלכים גדולים לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו ומנהג הכתוב להזכיר שם גדולי המלכים אשר ירשנו את ארצם כענין שהזכיר ביהושע חמשת מלכי האמורי אדוני בזק מלך ירושלים והוהם מלך חברון ופראם מלך ירמות ויפיע מלך לכיש ודביר מלך עגלון ויובב מלך מדון ושאר המלכים הזכירם במספר לא בשמות ואמר הכתוב ויאמר אליו אדום כי נכנסו כל עמו עם אדוניהם במאמר הזה: (יט) במסלה נעלה. הנה מתחלה היו אומרין לבא בערים רק ישמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך מחנות עם רב שסוללים את הגרנות ונכנסים בכרמים אבל ילכו בדרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד והיו אומרים שלא ישתו כלל המים אשר להם בבארות לנכסם ואחרי כן שלחו להם שלא יקרבו לערים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל ואם ישתו מימי הנהרות בדרכים הם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם שנהנו מהם על כן אמר רק אין דבר שאין בזה הפסד שום דבר. ואחרים פרשו לא נשתה מי באר אם לא בדמים ואיננו נכון כי למה יחזור לשלוח לו מה שלא רצה בתחלה. ומדרשו לא נשתה מי באר שלנו ונקח מכם כמו שכתוב רש"י ואמרו ישראל לאדום עד אשר נעבור גבולך ולא הזכירו לא את הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו שלא יקנאו בהם על הארץ לאמר כי להם היתה לולי שלקח בכורתו וברכתו במרמה אבל לסיחון הזכירו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו כמו שהזכיר משה במשנה תורה: (כא) ויט ישראל מעליו. אמר הכתוב בזה כי מפני הגבורה נצטוו ונשמרתם מאד אל תתגרו בם כאשר פירש להם משה ועל פי הדבר נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחד כיון שלא הניחום לעבור: (כו) והפשט את אהרן את בגדיו. הם בגדי כהונה גדולה שנתרבה בהם אלעזר בנו עתה. והקרוב כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד והקטיר הקטורת והעלה הנרות העלה אותו אל הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה גדולה והפשיט אותם. ועל דרך הפשט הלבישו תכריכי המת אשר הכין לו והפשיט את אלעזר בגדי החול והלבישו בגדי הקדש כאשר עשה עמו ביום המלואים ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מחייו שהעמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם: (כח) וילבש אתם את אלעזר הכהן בנו. וכי היאך יכול להלבישם את הבגדים כסדרן לאלעזר אבל כבוד גדול חלק לו המקום לאהרן במיתתו
יותר

אבן עזרא

(יד) מקדש שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש: התלאה. [ש]פירשתיו: (טו) לנו מצרים ולאבותינו. שמתו והטעם שארך זמן רעתם: וישלח מלאך. כמשמעו [ת]וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם [א]ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר חגי מלאך [ב]יי' ואין זאת דעתי: (יז) בשדה ובכרם. שלא ישחיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שילוה המלך שהוא מלך אדום נלך: (יט) במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם. וטעם בני ישראל. כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם גם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני [ג]ישראל בצאתם מעיר אדום אל הר ההר: (כד) יאסף אהרן. כמו [גג]ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם. פירשתיו: למי מריבה. כמו במי [ד]מריבה שם
המקום

פירוש על אבן עזרא

[ש](שמות י"ח ח'). [ת]מלאך ה' ולא נביא. [א](ישעיה ס"ג ט'). [ב](חגי א' י"ג). [ג]ו"ס כל העדה. [גג]ר"ל שאינו כלשונו כפי דקדוק הלשון אלא שיתקן עצמו למות. [ד]למ"ד חסר בי"ת

ספורנו

המים עולים יותר ממקום מקורם על הפך הראוי למים הטבעיים: (יז) דרך המלך. באותו הדרך שילוה המלך שהלך בה כמנהג כל מלך שנותן מעבר לבא אנשי שלומו לשלום עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הצבא או קצתם בעברם ליושבי הארץ: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. כי המון עם אדום אנשי דמים ממהרים לכעוס ובסבה מועטת ממריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב כנגד העוברים: (יט) במסלה נעלה. הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו: רק אין דבר ברגלי. אין אתנו שום דבר מוכן לחרחר ריב: אעברה. מאחר שאיך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל: (כ) ויצא אדום לקראתו. על הגבול:
והפשט

פירוש רשב"ם

מכל מקום. ואע"פ שלא דברו אל הסלע: (יז) לא נשתה מי באר. שלכם כי המים היו יקרים לאומות באותו הארץ: דרך המלך. במסלה מסלת
עוברי

אתם הר ההר: כו והפשט את־אהרן
את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר בנו
ואהרן יאסף ומת שם: כז ויעש משה
כאשר צוה יהוה ויעלו אל־הר ההר
לעיני כל־העדה: כח ויפשט משה את־
אהרן את־בגדיו וילבש אתם את־
אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש
ההר וירד משה ואלעזר מן־ההר:
כט ויראו כל־העדה כי גוע אהרן ויבכו
את־אהרן שלשים יום כל בית ישראל: ס
כא א וישמע הכנעני מלך־ערד ישב
הנגב כי בא ישראל דרך האתרים
וילחם בישראל וישב | ממנו שבי: ב וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם־
נתן תתן את־העם הזה בידי והחרמתי את־עריהם: ג וישמע יהוה בקול
ישראל

טורא: כו ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבשנון ית אלעזר ברה ואהרן יתכנש וימות תמן: כז ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו לטור טורא לעיני כל כנשתא: כח ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר ברה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא: כט וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל: א ושמע כנענאה מלכא דערד יתיב דרומא ארי אתא ישראל ארח מאלליא ואגח קרבא בישראל ושבא מנה שביא: ב וקיים ישראל קים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: ג וקביל יי צלותה
דישראל

מסרה כו והפשט, ל׳. והלבשתם, ב׳. יאסף, ב׳. כח ויפשט, ל׳. בראש, ל״ה. כט בית ישראל, כ׳. כא א ישב, חסר. האתרים, ל׳ והאלף נוספת. וישב, ב׳ ישמעאל. ב וידר, ג׳. ויאמר, ל״ח. נתן, ב׳ וחסר. יש פסק בין וישב ממנו. ג בקול, כולה מלא.

ת״א ויראו כל העדה כי גוע אהרן ראש השנה ג׳ תענית ט׳ ס׳ הזוהר פ׳ אמור. וישמע הכנעני ר״ה שם תענית שם ס׳ הזוהר פ׳ אמור ופ׳ וילך. וישב ממנו גיטין לח. וידר ישראל ערובין פד.

רש״י

אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו ונתנם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו (דברים לב) כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. (במדרש רבה) אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: (כט) ויראו כל העדה. (שם) כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא״כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה ג) דא״ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום ומה כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש או שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כא) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה הלשון (שם יד) אם חרוצים ימיו: (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כולי כדאיתא בראש השנה (ר״ה ג) ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר (במדבר יג) עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב״ה לתת כנעניים בידם והם אינן כנעניים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנא׳ (שם) ויעלו בנגב. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר (שם י) דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ג) והחרמתי. הקדיש שללם לגבוה:
ויחרם

רמב״ן

יותר מחייו שנלבשו בגדי שכינה תחלה למטה ומזר משה והפשיטו את אהרן הבגדים כסדרן והלבישם אלעזר כסדרן כך שנוי בת״כ: (א) וישמע הכנעני. מצינו בכיבושי יהושע מלך ערד אחד ועוד כתוב במסעות והוא יושב בנגב בארץ כנען הכתוב לא יקרא ארץ כנען שהם מעבר לירדן מזרחה כמו שאמר ארץ כנען לגבולותיה ועוד כי היה ראוי שיסלוק משה את ארצו של מלך ערד לאחד משבטי ישראל והכתוב יספר בכל מקום כי ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי נתן משה לשני המטות וחצי המטה ותשעת המטות וחצי המטה לקחו נחלתם אחרי עברם את הירדן בארץ כנען ואולי נאמר כי החרימו ישראל את ארצם ולא ישבו בה כלל ואינו נכון וכן רש״י מפרש והחרמתי את עריהם שהקדיש שללם לגבוה. והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהיא בנגב ושמע מרחוק בוא בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם וזה טעם וישמע ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל ונדרו ישראל נדר לי״י שאם יתן אותו בידם שיחרימו כל אשר להם לה׳ וספר הכתוב כי שמע השם תפלתם ונדרו נדר לי״י ושלמו אותו כי הרגו אותן עתה בימי משה כמו שצוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ונתנו כל שללם לאוצר בית י״י והשלים עוד בכאן לספר כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה והוא מה שנאמר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה ושם נשלם הנדר הזה אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן וזה כענין הפרשה שאמרה בדרך המן ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו׳ נבואה שיהיו חיים וקיימים כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיאמר ליהושע בעת החלוקה. גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה ואחרי עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבאם בעריהם החרימו אותם גם כן וקראו
שם

לטוורוס אומנוס: (כו) ואשלח ית אהרן ית לבושי יקר כהונתא ותלבשינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות תמן:

[יכו) ותשלית ית אהרן:]

(כז) ועבד משה היכמא דפקיד יי יתיה וסליקו לטוורוס אומנוס כד חמן כל כנשתא: (כח) ואשלח משה ית אהרן ית לבישוי איקר כהונתא ואלביש ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טוורא ונחת משה ואלעזר מן טורא: (כט) וכיון דנח נפשיה דאהרן אסתלקו ענני יקרא בחד לירחא דאב חמון כל כנשתא דאתא משה נחית מן טוורא מנוי בזיעין והוה בכי ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותהון דישראל אוף הינון בכון ית אהרן תלתין יומין גובריא ונשיא דישראל:

ו(כט) והמון כל עמא דכנשתא משה נחית מן ריש טורא מאנוי בזיעין וקיטמא ברישיה והוה בכי ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותהון דבני ישראל דהויתא מכפר עליהון חד זמן בכל שנא בה בשעתא היטינון בני ישראל ארום מית אהרן ובכון ית אהרן תלתין יומין כל כנשתא דבני ישראל:]

(א) ושמע עמלק דהוה שרי בארע דרומא ואתא ואשתני ומלך בערד

ארום נח נפשיה דאהרן ואסתלק עמודא דעננא דהוה מדבר בזכותיה קדם עמא בית דישראל וארום אתו ישראל אורח אלליא אתר דמרדו במארי עלמא דכד תבו אלליא הוו בני ישראל שריין ברקם הדרו לבתריהון מן רקם עד מוסרות שית משוריין ארבעין שנין נטלו מן מוסרות ותבו לרקם אורח מאלליא ואתו לטוורוס אומנים ומית אהרן תמן הא בכן אתא ואגח קרבא בישראל ושבא מנהון שביא רבא:

ג(א) ושמע כנענאה מלכא דערד דהוה שרי בדרומא ארום מית אהרן גברא חסידא די בזכותיה הוון ענני דיקרא מגינין על ישראל ואסתלק עמודא דעננא וארום מיתת נביאתה מרים דבזכותא הוה בירא מהלכא ואתגניזת בירא עני ואמר עבדי קרבא איתון ונסדר סדרי קרבא כל קביל ישראל ארום מצינן לאורחא די עלו בה אלליא וסדרו סדרי קרבא כל קביל ישראל ושבא מנהון שביא רבא:]

(ב) וקיים ישראל קיים קדם יי ואמר אין ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואיגמר ית קירויהון: (ג) וקביל יי צלותא דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון

בעל הטורים

בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכרם והולכו לשחוט ומיתהם בכסף: (כה) ותעל ב' במסו' הכא ובפרשת ואלה [ע"ש מה שדרש בזה]: (כו) והלבשתם ב' במסורה הכא. ואידך והלבשתם אתם כתנות (שמות כ"ט ח') דאיכא מ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה כשם דוהלבשתם כתנות דהתם היתה במשיחה אף והלבשתם דהכא היה במשיחה: (כח) וימת אהרן שם בגי' מלמד כי מת בנשיקה: (כט) ויראו בגימ' בעננים עי'

יונתן

מרומז במסילה ודוק וכן תרגם לקמן: (כו) לבושי כהונתא דרש הכי מרבוי דאת בגדיו לרבו' רבוי בגדים: (כט) דאתא משה כשהוא מטורא מנוי בזיעין כי יורד מהר בבגדים קרועים ודייק הכי מדכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן והיאך ראו והלא לא היה שם שום אחד אלא שראו משה קרוע בגדיו: (א) וארום אתו ישראל אורח אלליא וכן ת"א אל דרך האתרים אורח מאללייא וכתב רש"י שהלכו בה מרגלים ורבינו בחיי ביארו באריכות וז"ל כאשר באו המרגלים ועלו בנגב הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הוא שהיה יושב הנגב ובא בדרך שהלכו הם עד שהגיע למחנה ישראל וזהו דעת המתרגם עד כאן לשונו: והדרו וכולו מרקם. עד מוסרות שית משריין שכן הוא מקדם עד מוסרה שם מסעות ועיין במסעות והא דכתיב במוסרה שם מת אהרן עיין בעקב בתרגומו שלושן הבאים בא"י הלכו שם מסעות וכלה דע"ם

רמב"ן

שם הערים חרמה כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא את שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שלשם מחרמי נגוב והנה כל הנזכר כאן היה בעת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו ולשון הכתוב נאות לזה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהן ואת עריהן ויקראו שם המקום חרמה אבל אשר הכוון לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל מהם עתה ומהם לעתיד כי השם שמע את תפלתם והם קיימו את נדרם: וטעם כי בא ישראל דרך האתרים. על דעת אונקלוס כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב וחזרו להם הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב בנגב ובא בדרך שהלכו הם עד הגיעו למחנה ישראל ויפה פירש. ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כי הוקשה להם הכתוב בפרשת המסעים וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל שלא הזכיר שם המלחמה ולא שום דבר על כן אמרו שהשמועה היתה במיתת אהרן הנזכרת שם יזכיר כי שמעו אויבי ישראל במיתת הצדיק ונתעוררו בם להלחם עמהם וכן אמרו שהכנעני הזה הוא עמלק ולא כבש ארצם ולא חלק אותם אבל החרים עריהם: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו החכמים בזה מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם כגון במלחמת עמלק בראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה ולפיכך פירשו הכתוב הזה וישב ממנו השבי שהיה בידו והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם כלומר בכור השבי שהוא בכור השפחה כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף. ועל דרך הפשט ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם אבל שבה מהם מעטים וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם איש והזכיר הכתוב הזה להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי גבר הכנעני נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע השם בקולם ויתכן שנאמר עוד כי קצף השם על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא

אבן עזרא

המקום או בעבור [ה]מי מריבה: (כו) והפשט. והלבשתם. יוצאים לשנים פעולים: וטעם ואהרן יאסף. כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו. [ו]פירשתיו: (כט) ויראו כל העדה. כאשר ראו זה המאורע שארע בכו שלשים יום: ומלת גויעה. [ז]פירשתיו: (א) וישמע הכנעני מלך ערד. אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע [ז]כתבה והראיה מלך ערד [ח]אחד ומלאו שבני יהודה [ט]קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה [י]צפת וזה [כ]מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים נקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה [ל]ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים יש אומרים כי

פירוש על אבן עזרא

בי"ת המקום. [ה]ר"ל למ"ד במקום בעבור. [ו](בראשית כ"ה ח'). [ז](שם). [ז]ר"ל כי יהושע עשה זאת אחרי מות משה. הראיה ע"ז לכתבו ביהושע במקומו את המלכים וכו' ומשה כתב מקודם כמו וירדוף עד דן ע"ש הסוף. [ח](יהושע י"ב י"ד). [ט](שופטים א' י"ז). [י]כמ"ש ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה (שם). [כ]ר"ל הנזכר פה הוא מלך ערד. ומלינו מלך חרמה אחד ומלך ערד אחד. (יהושע י"ב י"ד). [ל]ונלחם בישראל ערם בואם אל הארץ והעד. וישמע הכנעני וכו' (פסוק א'). ירמיס

ספורנו

(כו) והפשט את אהרן את בגדיו. אותם בגדי' הראוי' לכ"ג יותר על כהן הדיוט: והלבשתם את אלעזר. שהי' לבוש ד' בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהי' ענינו בהכנס לפני ולפנים. וכענין הראות מלאכי אלהים לעבדיו: (א) וישב ממנו. ולא המית איש

פירוש רשב"ם

עוברי דרכים. המיוחדת לכל העולם: (א) יושב הנגב דרך האתרים. התרת מרגלים ככתוב שם עלו זה בנגב. ועמלק יושב בנגב וכנענים אצלם. כי העמלקי והכנעני שם לפניכם: האתרים. כמו אפרוח אתמול אזורע הרבה אלפי"ן באין לשמוש בראש התיבה: (ב) והחרמתי. המטלטלין יהיו

יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם
וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
חָרְמָה: פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ
יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר
נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ: ה וַיְדַבֵּר הָעָם
בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ
מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם
וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל:
ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים
הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־
רָב מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה
וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ
הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־
הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם:
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף
וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ
וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ
נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ
הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי: ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ
מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב

בין

אונקלוס

דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא
שמא דאתרא חרמא: ד ונטלו מהר טורא ארח ימא דסוף
לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא בארחא:
ה ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקתונא
ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא
עקת במנא הדין דמיכלה קליל: ו וגרי יי בעמא ית חוין קלן
ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: ז ואתא עמא למשה
ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם
יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ח ואמר יי למשה
עבד לך קליא ושוי יתה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתה
ויתקים: ט ועבד משה חויא דנחשא ושויה על את והוה כד
נכית חויא ית גברא ומסתכל בחויא דנחשא ומתקים:
י ונטלו בני ישראל ושרו באבת: יא ונטלו מאבת ושרו
במגיזת עבראי במדברא די על אפי מואב ממדנח שמשא:
יב מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: יג מתמן נטלו ושרו
מעברא דארנון די במדברא דנפק מתחום אמוראה ארי

ארנון

מסרה אתהם, ה'. ויקרא וכו', ד' ספר ההוא. ד לסבב, ל'. והוא מן ג' מלין פליגי בהון אם הב' רפה או דגושה. ותקצר, ד'. ה ובמשה, ג' ענדו. העליתני, ב' מ"י לאות, מלא. קצה, ל' בטעם מלעיל. בלחם, ו' דגושים. הקלקל, חסר. ו וישלח, כ"ב דגושים. את, ביתיב ולירי. השרפים, ב' ויעף אלי. וינשכו, ל'. רב, ל"ב וכל אס"ף דכו'. ז ובך, ל'. ויסר, ג' רפין. ח ויאמר, ע' בטעם בסיפ'. עשה, ז'. ושים, ע' מלא. הנשוך, מלא ל'. ט נחש, ג'. נחשת, חסר. וישמהו, כולם חסר במ"ב. הנחש, כל היות קמלא. והביט, מלא. נחש, ג'. הנחשת, חסר. י באבת, ו' חסר דחסר בלי'. יא מאבת, חסר דחסר. השמש, ל' ס"פ. יג ארנון, ב' מלא ובענין. היצא, חסר. מגבל, ז' חסר בלי'. האמרי, כולם חסר. ארנון, מלא. גבול, מלא.

ת"א וידבר העם באלהים סנהדרין קי. ונפשנו קצה חולין ה. עשה לך שרף ר"ה כט חולין מד. ויעש משה נחש נחשת ס' הזוהר פ' תרומה.

רש"י

(ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר (דברים א) ופנו וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר (שם י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלשון לעז אנקרוד"לור ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון (זכריה יא) ותקצר נפשי בהם וכגון (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון (זכריה יא) וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי (איוב י) ויגאה כשחל תצודני כללו של פירושי כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במ"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס. בלחם הקלוקל. (ע"ז ה') לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. (במ"ר) ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירטי"קא בלעז וכן (ישעיה ל) כנס על הגבעה (שם מ) ארים נסי (שם י"ג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: (ח) כל הנשוך. (במדרש רבה) אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראייה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. (שם) לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים

עיי

יתהון ית קוריהון וקרא שמא דאתרא חרמה: (ד) ונטלו מטורים אומנים סהלך ימא דסוף לאחזרא ית ארעא דאדום וקנטת נפשא דעמא באורחא: (ה) והרהרו עמא בלבביהון ואשתעיאו על מימרא דיי ובמשה נצו למא אסיקתונא ממצרים לממת במדברא ארום לית לחמא ולית מיא ונפשנא קנטת במנא הדין דמזוניה קליל: (ו) ברת קלא נפלת מן שמי מרומא וכן אמרת איתון חמון כל בני נשא כל טבוון דעבדית לעמא אסיקית יתהון פריקין ממצרים אחיתית להון מנא מן שמיא וכדון חזרו ואתרעמו עלוי והא חיויא דגזרית עלוי מן יומי שירוי עלמא עפר יהוי מזוניה ולא אתרעת עלוי ועמי אתרעמו על מזוניהון וכדון ייתון חיויא דלא אתרעמו על מזוניהון וינכתון ית עמא די אתרעמו על מזוניהון בכן גרי מימרא דיי בעמא ית חיוין חורמנין ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגיאין מישראל:

נ(ו) ברת קל נפקת מגו ארעא ואשתמעו קלא במרומא חמון כל בני אנשא ואציתו ושמעו כל בני בישרא לטית חיויא מן שירויא ואמרית ליה עפרא יהי מזונך ולא אתרעם על מזונא אסיקית עמי פריקין ממצרים ואחתית להון מנא משמיא ואגזית להון סלווא מן ימא ואסיקית להון בירא מתהומא חזרו עמי למתרעמין קדמי על עיסק מנא למימר נפשן מעיקא בלחמא דמיכליה קליל מן בגין בן יתי חיויא דלא אתרעם על מזוניה ואנכית לעמא דאילין דאתרעמו על מזוניהון וגרי מימרא דיי בעמא ית חיויא שרפיא ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגין מן ישראל:]

(ז) ואתו עמא לות משה ואמרו חבנא ארום הרהרנא ואשתעינא ביקר שכינתא דיי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית מחת חיויא וצלי משה על עמא: (ח) ואמר יי למשה עיבד לך חיויא דנחשא ושוי יתיה על אתר תלי ויהי כל דנכית יתיה חיויא ויהי מסתכל ביה וחאי אין מכוין ליביה לשום מימרא דיי: (ט) ועבד משה חיויא דנחשא ושוי יתיה על אתר תלי והוי כד נכית חיויא ית גברא והוה מסתכל בחיויא דנחשא ומכוין ליביה לשום מימרא דיי וחאי:

נ(ט) ועבד משה חיויא דנחש ושוי יתיה על אתר תלי והוה כל מן דהוה מינכת בחיויא הוה תלי אפוי בצלו גב אבוי דבשמיא ומסתכל בחיויא דנחשא וחיה: ושתק:]

(י) ונטלו מתמן בני ישראל ושרו באבות: (יא) ונטלו מאובות ושרו במשרי מגזתא במדברא אתר דמכוון על אנפי מואב ממדנח שמשא: (יב) מתמן נטלו ושרו בנחלא דמירבי חילפי וגלי וסיגלי: (יג) ומתמן נטלו ושרו

בעל הטורים

(פי' רש"י): (ד) ותקצר נפש העם מלמד שראו כל הצרות שיצאו עליהם בגלות אדום ושיך מצד גלות אדום. ותקצר ד' הכא ואידך (שופטי' ד') ותקצר נפשו בעמל ישראל (שם ע"ז) ותקצר נפשו למות (זכרי' י"א) ותקצר נפשי בהם. כיון שבאו לגבול אדום. ותקצר נפש העם וידברו בי"י ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שמטעו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וכן ותקצר נפשי בהם דריש' לקרא ואכחיד ג' הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שנשמן בחדש אחד: (ה) קלקל בגימ' זה המ"ם שנבלע ברמ"ח איברים: (ו) הנחשים לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן. את הנחשים לרבות כלבים וחיות רעות: (ט) וישימהו על הנס כדרך המייסר את בנו שמשים הסוט שמכהו בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: (יב) משם נסעו ולא אמר ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שבנחל זרד היו מקומות רבים. דיבון זרד ולמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום

יונתן

דע"ק ול"ל סנע וע"ש: (ה) והרהרו עמה בלבביהון דייק הכי שמה שבין אדם להקב"ה אינו צריך לדבר כי הש"ת יודע נסתרות ודי בהרהור לבד וכן אז"ל פרק חלק שכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה ויליף מפסוק זה שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה וא"כ אם לא פיה פירוש וידבר בהרהור הלב מאי נפקא להו ק"ל: ונפשנא קנטת מלשון של מקניטני וכיוצא: (ו) חורמנין כבר מבואר שהוא סרגוס של שפיפון והוא חיויא וכו' דייק מהנחשים בה"א הידיעה שקאי אנחש הנברא מבריאת העולם וכל הפסוק עיין ברש"י: (יב) בנחלא דמרבי ברים גרסינן ופי' מגדל עשב חילפי דרוש מלת זרד לשון זרדין והוא עשבים כדאיתא בסוכה פרק לולב הגזול ש"מ האי חלפא גילא כשרה להושענא וסיגלי הם עשבי בשמים כדאיתא פ' כיצד מברכין סיגלי מברכין עלייהו בורא מיני בשמים ויכול להיות שדרש נמי מלת נחל לשון ערבי נחל

רש"י

ופי' לשון מורגה הוא דבר הטאוט במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים (ישעיה כח) ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) מגבול האמורי

רמב"ן

יראו אלהים ורצה שיהיה לחרם על כן הגביר אותו מתחלה כדי שידרו להחרימו לה': (ט) ויעש משה נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה אמר לי נחש אני אעשנו של נחשת לשון נופל על הלשון זה לשון רש"י מדברי רבותינו. ולא הבנותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר לו נחש אלא עשה לך שרף. אבל דעתם לומר כי הלך משה אחר שם העצם אשר לו. והנראה בעיני בסוד הדבר הזה כי הוא מדרכי התורה שכל מעשיה נס בתוך נס מסיר הנזק במזיק ותרפא החולי במחליא כמו שהזכירו בויורהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו כמו שכתוב בספרי הרפואות ומוזכר בגמרא במסכת יומא וכן ישמרו אותם הרופאים מהזכיר בפניהם שם הנושך שלא יזכרו אותם כלל כי נפשם תדבק במחשבה היא ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותם וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדות כי נשוך הכלב השוטה אחר שנשתטה בחליו אם יקובל השתן

אבן עזרא

כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אל"ף [ס]אזרועך: (ד) לסבב את ארץ אדום. ללמונה ופונון כי כן [י]כתב: (ה) הקלקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (ו) וישלך וגו' השרפים. שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא [ס]לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: (ח) עשה לך. כדמות נחש שרף תמחשת כי כן כתוב על נס שיהיו גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה [ע]לקבל כח עליוני' וחלילה חלילה כי הדבר נעשה בצווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת [פ]תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: (י) ויסעו בני ישראל. מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה סיחון ומסיחון נסעו אל אובות כי כן כתוב [ק]ויסעו בנחל זרד במקום אחר

פירוש על אבן עזרא

[ס](ישעיה נב' כ"ט). [י](להלן ל"ג מ"ב). [ס](קהלת י' י"א). [ע]י"א כי זאת הצורה נעשתה בחכמה עליונה לשעות ידועות לחיות הנשוכים וגם אומר כי למים המרים אם משליכים בה עוד דבר מר זאת המרירות יקח מרירות המים וישארו מתוקים שטעם כך וגם אומרים שדבלת תאנים הוא ג"כ שם כלומר שהשחין נולד מחמימות והדבלה אם ישימו אותה על השחין יקח אותו החמימות וישאר הגוף מזוג כן נחש הנחושת נעשה בחכמה עליונה בשעות ידועות לחיות הנשוכים. [פ]כמ"ש ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי. (ישעיה ל"ח כ"א). [צ]כ"ל להבין בפרט סוד זה למה צורת נחש ובפ' חקומה רמז הסוד. [ק]ויסעו מפונון ויחנו באובות. ויסעו

ספורנו

אים: (ג) ויחרם אתהם ואת עריהם. נדרו אז לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו. כמבואר בתחלת ספר שופטים: (ח) עשה לך שרף. שיהיה הנחש מסומר מורה שרפה כדי שיכוונו על שרפת בהבל פיו אשר כמוהו היה עונש ופורענותו ויחזרו בתשובה: (ט) נחש נחשת. אמר שהבין כוונת קונו הסכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכיר להם עונש מלך מרחם הסומך ושמו ותבניתו שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד פעלו ונגד עבדו: (יג) מעבר ארנון היוצא. באותו חלק ארנון ומדבר היוצא: כי ארנון גבול מואב. כי לא הי' גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו

פירוש רשב"ם

יהיו הקדש לשמים: (ה) הקלקל. כמו קלקל בחצים: (ט) והביט. וראה אותו. שיסתכל לשמים למעלה: (יא) בעיי העברים. לשון ארץ חריבה. כמו

בֵּ֥ין מוֹאָ֖ב וּבֵ֥ין הָאֱמֹרִֽי׃ יד עַל־כֵּן֙ יֵֽאָמַ֔ר בְּסֵ֖פֶר מִלְחֲמֹ֣ת יְהוָ֑ה אֶת־וָהֵ֣ב בְּסוּפָ֔ה וְאֶת־הַנְּחָלִ֖ים אַרְנֽוֹן׃ טו וְאֶ֙שֶׁד֙ הַנְּחָלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר נָטָ֖ה לְשֶׁ֣בֶת עָ֑ר וְנִשְׁעַ֖ן לִגְב֥וּל מוֹאָֽב׃ טז וּמִשָּׁ֖ם בְּאֵ֑רָה הִ֣וא הַבְּאֵ֗ר אֲשֶׁ֨ר אָמַ֤ר יְהוָה֙ לְמֹשֶׁ֔ה אֱסֹף֙ אֶת־הָעָ֔ם וְאֶתְּנָ֥ה לָהֶ֖ם מָֽיִם׃ ס יז אָ֚ז יָשִׁ֣יר יִשְׂרָאֵ֔ל אֶת־הַשִּׁירָ֖ה הַזֹּ֑את עֲלִ֥י בְאֵ֖ר עֱנוּ־לָֽהּ׃ יח בְּאֵ֞ר חֲפָר֣וּהָ שָׂרִ֗ים כָּר֙וּהָ֙ נְדִ֣יבֵי

העם

אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה: יד עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן: טו וְשְׁפוּךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקָבֵל לְחָיַת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב: טז וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יַת עַמָּא וְאֶיהַב לְהוֹן מַיָּא: יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יַת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ: יח בֵּירָא דְּחַפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחֻטְרֵיהוֹן

וממדברא

מסרה יד יאמר, ג'. מלחמת, ל' וחסר. את והב, תרין מלין כתיבין ועכ"פ ל"ל בחד שיטה. בסופה, ב' ובטערה דרכו וסין הסמך זעירא ומלא. ארנון, מלא. טו ואשד, ל' האלף בסגול. לשבת, ב' אברם. ונשען, ב' על ה' קדוש ישראל. לגבול, מלא. טז ומשם, ט'. בארה, ד' כתוב ה' ומלעיל. הוא, וי"ו בשורק. אסף, חסר ובמ"ס. יז אז, ב' משה ובני. שיר, כולם מלא. השירה, מלא. עלי, ו'. ענו, ב' לה' בתודה, בה"ס. יח חפרוה, ל' מלא. כרוה, מלא. נדיבי, מלא.

ת"א אל כן יאמר ברכות נד נח ס' הזוהר פ' בשלח. את והב קדושין ל. ואשד הנחלים ברכות נד. אז ישיר ר"ה לא ס' הזוהר פ' וילך. באר חפרוה ס' הזוהר פ' בהעלותך.

רש"י

האמורי. תחום סוף ארץ שלהם וכן (דברים ג) גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב. ושם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שאמר יפתח (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה (דברים ב') כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שאומר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ובאבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו משל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה (ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה (במ"ר) וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר ישראל את השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: (יח) באר חפרוה

ספורנו

בינו ובין האמורי ובחלק שהכנסו לא היה למואב נגדו שום גבול: (יד) בספר מלחמת ה' את והב בסופה. יסופר לה' לדור עם שאר מלחמותיו את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלום ולא התקומם סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל ית' אז רוח סערה ומשפך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומם: (טו) ואשד הנחלים. נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. הגיע עד העיר הנקראת' על שהיו ישראל נגדה. מכל מקום לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ונדבק אל גבול מואב: (טז) ומשם בארה. ומשם הי' נוטה אותו המשפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה' אל משה אסוף את העם ונמצא שמקום אותו הבאר שהי' שם לבאר עמוק בלתי עולה הי' שפל הרבה יותר מן אותו המקום שהיו שם ישראל עתה בעת השירה ובהיות שאותו הבאר עלה עמהם אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכים למטה. ראו שהאל ית' נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר. אמנם מה שספרו ז"ל (ברכות פרק הרואה) ממלחמת האמוריים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמות ה' ולא באר הכתוב פרטי הנסים מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוזכרו כי אם להראות לישראל מה שהי' ראוי שיודיעו משה ואהרן אם היתה פעולתם בעלות האל ית' בשלמות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים טבעיים נמשכים בפלא מאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנהפך הסלע לאגם מים ברצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמהם אל מקום גבוה ממקום מקורם וכל שכן בהעלותם איברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז"ל ולזה לא התעכב משה רבינו בזאת השירה שהי' ענינה לבאר מה שחסר בפעולתו מרצון בוראו אשר השלימו הוא ית' כאמרו ויקדש בם שהראה ענין אותם המים שהי' בהם כח הפכי לטבע שאר המים כמו שהתבאר: (יח) באר חפרוה שרים. שלא היתה הבאר

רמב"ן

השתן שלו בכלי זכוכית יראה בשתן דמות גורי כלבים קטנים ואם תעביר המי' במטלת ותסנן' לא תמצא משם שום רושם כלל וכשתחזיר' לכלי הזכוכית ויסתהו שם כשעה תחזור ותראה שם גורי הכלבים מתוארים וזה אמת הוא בפלאי כחות הנפש וכשיהיה כל זה כך ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ולא יזכרו ולא יעלו על לב כלל ולזה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף הוא הממית אותם וידוע כי בנחשים השרפים אדומי העינים רקדי הראש שגופם כעין הנחשת בנוארם ולכן לא מצא משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות נחש שרף ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש ולא דמות שרף ומה שאמרו מן הלשון כנופל על הלשון כי הזכרת השם לבד תזיק והכלל כי לזה השם שיתרפאו במזיק הממית בטבע ועשו דמותו ושמו והשיהיה האדם מביט בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי היה חי להודיעם כי השם ממית ומחיה: (יג) כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. והיה ארנון שם עיר למואב והוא בסוף תחום האמורי בתחלת גבול מואב ויושבת על נחלים הנוזלים ממנה ולכך: הספר בספר מלחמת ה'. שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות

וּשְׁרוֹ מִן לְהָאל לְאַרְנוֹן בְּמַעְבְּרָא דְּבְמַדְבְּרָא דְּנָפִיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרוּם אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב מְמַצַּע בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה וְיָתְבִין בֵּיהּ כּוּמְרַנְיָא פָּלְחֵי טַעֲוָותְהוֹן: (יד) עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְּתַמָּן כְּתִיבִין קְרָבַיָּא דַּיְיָ אֶת וָהֵב דְּהַוּוֹן בְּעָלְעוֹלָא דְסַגִּירוּתָא וּשְׁדִירִין בְּסוֹף מַשְׁרִיתָא הִינוּן בְּסָרוּ יַת יִשְׂרָאֵל דְּאֱדוֹם וּמוֹאָב אִיטַּמָּרוּ בֵּינֵי טוּרַיָּא לְמִכְמַן וּלְשֵׁיצָאָה עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמָארֵי עָלְמָא רְמַז לְטוּרַיָּא וְקָרִיבוּ דֵּין לְדֵין וּמִיתוּ וַאֲדַמְהוֹן הֲוָה נְגִיד בְּנַחְלָה סְמִיךְ לְאַרְנוֹן:

[(יד) בְּגִין כְּדֵין יִתְאֲמַר בְּסֵפֶר אוֹרַיְיתָא דַּיְיָ דְּמַתִּיל בְּסֵפֶר קְרָבַיָּא נִיסַּיָּא וּגְבוּרָתָא דַּעֲבַד יְיָ לְעַמֵּיהּ בְּנוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הֲווֹ קַיְימִין עַל יַמָּא דְסוּף כֵּן עֲבַד עִמְּהוֹן כַּד הֲווֹ עָבְרִין יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא:]

(טו) וְשִׁפְכוּת נַחְלַיָּא דְּאַדְמְהוֹן הֲוָה נְגִיד עַד מוֹתְבוּת לְחָיַית כְּרַם אִידִי אִשְׁתֵּזִיבַת מִן דִּין גְּמִירָא עַל דְּלָא הֲוַת בְּעֵיטַתְהוֹן וְהָא הִיא לִתְחוּם מוֹאָב:
(טז) וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דַּאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יַת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מוֹי:

[(טו) כַּד הֲוַוְן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּנַחַל אַרְנוֹנָא אִיטַּמָּרוּ מוֹאֲבַיָּא בִּמְעָרַיָּא דִּי בְנַחְלֵי אָמְרִין כַּד יְהַוְיָין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין אֲנַן נָפְקִין לְקַדְמוּתְהוֹן וּמְקַטְּלִין יַתְהוֹן וּרְמַז רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ דְּיָדַע מַה דְּבִלְבְבַיָּא וּגְלֵי קֳדָמוֹי מַה בְּכוּלְיָתָא רְמַז לְטוּרַיָּא וְאַקִּפוּ רֵישֵׁיהוֹן אִלֵּין לְאִלֵּין וְרַצִּיצוּ רֵישֵׁי גִּבָּרֵיהוֹן שֵׁשִׁיפוּ נַחְלַיָּא מִן אִדְּמָם קְטִילִין וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל מְהַלְּכִין עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מִלְּעֵיל וְלָא יָדְעוּ נִסַּיָּא וּגְבוּרָתָא דִּי עֲבַד יְיָ עִמְּהוֹן בְּנַחְלֵי אַרְנוֹן וּלְחָיַית קַרְתָּא דְּלָא הֲוַת שׁוּתָּפָא בְּעֵצַתְהוֹן אִשְׁתֵּזִיבַת לְהוֹן וְהָא הִיא סְמִיכָא לִתְחוּמֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי:]

(יז) הָא כְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירְתָא הָדָא בִּזְמַן דְּאִתְכַּסִּיַּית וְהַדְרַת בֵּירָא דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹם בִּזְכוּתָא דְּמִרְיָם סוֹקִי בֵּירָא סוֹקִי בֵּירָא הֲווֹן מְזַמְּרִין לַהּ וְהִיא סַלְקָא:

[(יז) הָא כְּכֵן שַׁבָּחוּ יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירְתָא הָדָא סוֹקִי בֵירָא הֲווֹ מְזַמְּרִין לַהּ וְהִיא סַלְקָא:]

(יח) בֵּירָא דְּחַפְרוּ יָתַהּ אֲבָהַת עָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רַבְרְבַנַיָּא דְּמִלְּקַדְמִי חַפְרוּ יָתַהּ רֵישֵׁי עַמָּא משֶׁה וְאַהֲרֹן סַפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל מְשָׁכוּ יָתֵיהּ בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן לְמַתָּנָה:

[(יח) בֵּירָא דַּחֲפָרוּ יָתַהּ רַבְרְבֵי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שַׁכְלִילוּ יָתַהּ סוּכְלְתָנֵי עָלְמָא סַנְהֶדְרִין שׁוּבְעָתֵי חַכִּימַיָּא דִּמְפָרְשִׁין מְשָׁכוּ יָתַהּ בְּחוּטְרֵיהוֹן משֶׁה וְאַהֲרֹן סוֹפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ מַתְּנָא:]

ומן

בעל הטורים

ממקום למקום: (יד) את והב בסופה. כמו יהב [ומוכל לפ׳ ל׳ עבר ועי׳ רש״י] וכן הוה נביר כמו (גדול) [היה גביר] פירוש אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו בעבור סופה שבמהרה לקחנו הון רב והו שכתוב במלחמות ה׳ דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: בסופה ב׳ דין ואידך (נחום א׳) בסופה ובשערה דרכו זהו שתרגום אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב (שם) ה׳ בסופה וגו׳ וסיפיה דקרא גוער בים סוף ויבשהו הכא נמי איירי ביבושת ים סוף: (טו) ואשד הנחלים ס״ת דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל: לשבת ב׳ הכא ואידך לשבת אברם. שבזכות אברהם זכו לזה. ד״א הייני דאמרי אינשי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן ליה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת עד שישב עשר שנים יכול לישא אחרת וכמה מקץ עשר שנים: ונשען ב׳ במסרה הכא ואידך (ישעיה י׳) ונשען על ה׳ קדוש ישראל באמת. כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה׳ קדוש ישראל באמת: (יז) עלי באר ענו לה כשחזרו מן המלחמה חנו על הבאר ואמרו שירה במקום עהרה דכתיב (שופטים ה׳) בין

יונתן

נחל: (יד) בעלעולא דסגירותא הכין הוא בברכות פרק הרואה תנא את והב שני מצורעים היו והלכו בסוף המחנה: הינון בסרו ית ישראל כלומר הם היו מבשרים את ישראל: (טו) מן דין גמירא פי׳ מן אותה כלייה נשארה היא בשביל שלא היה בעצה עלה ודייק הכי דלמה ליה למימר שער נשען לגבול מואב אלא אף שקרוב להם היה והוי לרשע אוי לשכנו אע״פ כן כיון דלא שמעה לעצתם נצלת: (יח) בירא דחפרו יתה אבהת עלמא כל זה בילקוט באר חפרוה וכי חפירה היה שם אלא שנתנה בזכות מרים

רמב״ן

הגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו נקראים מושלים הנושאים בהם משלים ומליצות והמלחמות הנפלאים בעיניהם ומיחסים המלחמות ההם לה׳ כי לו הנה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם. וכתבוה בספר ואמרו בה מליצות את והב בסופה וגו׳ ונשאו בה משל בואו חשבון וגו׳ ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב: (טו) ואשר הנחלים. מדרון הנחל שהנחלים נגרים ונמשכים מן אשדו׳ הפסגה וכן ההר והנגב והשפלה והאשדות בסופה מן בסופה ובסערה והנה כאשר לכד סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמות ה׳ את והב בסופה או שכתבו כלשם ה׳ את והב בסופה ואת הנחלים אשר לארנון ושפל הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען האשד לגבול מואב הכל השמיד ה׳ בסופה ובסערה כי בא עליהם סיחון פתאום פרקות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה וכן אמרו כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון וגו׳ והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל והנחלים וכל האשדות עד ארנון מותרין להם כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל ונשאר ארנון למואב והו׳ יגבול בו כדכתיב ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וכן אמר יפתח ויחנון בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: וטעם (טז) ומשם בארה. יחזיר למעלה לומר כי חנו מעב׳ ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה כי לא נכנס בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנשאר וקורא בכאן שם המקום על שם הנס ואין שמו כן במסעי׳: (יח) ועינם וממדבר מתנה. כדברי אונקלוס והוא לשון קצר

אבן עזרא

אחר יקרא דיבון [1]גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: (יד) בספר מלחמות יי׳. ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי׳ בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדם וכן [ש]ושפי [ת]ושתי [א]ויזתא גם [ב]ושני או פירוש ושני הוי״ו לחבור וכל זה למה בלא נמלא וי״ו שרש בראש המלה רק מלת [ג]ווי העמודים רק תמלא תחת יו״ד כמו ולד [ד]ופירוש המתרגם ארמי ידוע: (טו) ואשד הנהלים. י״א שהוא בלשון [ה]ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה. הטעם על ישראל כי על [ו]ער עברו: ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב וממלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה״א בארה תחת אל כה״א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה שלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שלוה משה וספרוהו שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים: (יז) עלי באר. תחילת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון נווי והנה פי׳ איך עלתה. (יח) כרוה נדיבי העם. כמו במשפט: במחוקק. על ידי מחוקקים כמו [ז]לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומז׳ המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימ׳ כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחד והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר

פירוש על אבן עזרא

[1]ויסעו מעיים ויחנו בדיבון גד. [ש](לעיל י״ג ע״ו). [ת](אסתר א׳ ט׳). [א](שם ט׳ ו׳). [ב]וְשֵׁנִי (ד״ה א׳ ו׳ י״ג). [ג](שמות כ״ז י׳) [ד](ש״ב ו׳ כ״ג) מן ילד וכן והב מן יהב כמ״ש רש״י ורשב״ם ז״ל. [ה]כמ״ש רש״י ז״ל תרגום של שפך אשד. ר״ל דם שפך (ויקרא י״ז ד׳) ת״א דְּמָא אֲשַׁד. [ו]כמ״ש אתה עובר היום את גבול מואב את ער (דברים ב׳ י״ח). [ז](שופטים ה׳ י״ט). ר״ל

פירוש רשב״ם

כמו וירושלים עיים תהיה. לעי השדה: (יד) על כן יאמר. על אלו המסעות שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום. כדכתיב ונסב את הר שעיר ימים רבים וחזרו עד שיפגעו בבאר שכתוב למעלה אז יאמר בספירת דברים ששיבחו להקב״ה והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחל ארנון ובאר וגם אז ישיר ישראל. בראותם עתה את הבאר כי בתחלה לא אמרו שירה עליו לפי שאז נענשו עליה משה ואהרן: את והב. את יהב של הקב״ה. כמו השלך על ה׳ יהבך. וכמו מן יהוה מה הוה לאדם. מן יקשת לך וגם נלכדת בבל. מן תוקש בו. למען תורא. וי״ו תחת יו״ד. כן והב מן יהב. (יח) שרים. משה ואהרן. וממדבר מתנה. לפי הפשט כל אלו שמות מקומות של נסיעה וחנייה: על

הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר
מַתָּנָה: יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל
בָּמוֹת: כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה
מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי
הַיְשִׁימֹן: פ שביעי (רביעי כשמחובר) כא וַיִּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי
לֵאמֹר: כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה
בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר
בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר
גְּבֻלֶךָ: כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל
עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ
וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא
יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל
לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־
יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי
עַמּוֹן: כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים
הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי
בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ: כו כִּי חֶשְׁבּוֹן
עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־
אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן: כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן
עיר

אונקלוס

וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן: יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא
עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא: כ וּמֵרָמָתָא
לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל־אַפֵּי בֵית־
יְשִׁימוֹן: כא וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה
לְמֵימַר: כב אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי
מֵי גוֹב בְּאֹרַח מַלְכָּא נֵזֵיל עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ: כג וְלָא שְׁבַק
סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּהּ
וּנְפַק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגִיחַ קְרָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל: כד וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וִירֵית יָת אַרְעֵהּ
מֵאַרְנוֹנָא עַד יֻבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּמָא דִּבְנֵי
עַמּוֹן: כה וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵב יִשְׂרָאֵל
בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרְנָהָא: כו אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן
קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אֲגִיחַ קְרָבָא בְּמַלְכָּא
דְּמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסִיב יָת כָּל אַרְעֵהּ מִידֵהּ עַד אַרְנוֹן: כז עַל
כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא
דסיחון

מסרה במחקק, ל' וחסר. במשענתם, ל' וחסר. וממדבר, ב'. יט וממתנה, ל'. נחליאל, ל' מלא. ומנחליאל, מלא. במות, ל' מלא. כ ומבמות, מלא. ונשקפה, ל' ומלעיל. הישימון, ה"י וה"ו, כל ס' כ"ב. כא סיחן, חסר ו' וה"י במ"ב. כב בשדה, ה' רפין. לא נטה, י"ט זוגין. כג נעבר, חסר. גבלך, חסר. עבר, חסר. בגבלו, חסר. ויאסף, חסר. המדברה, י"ב רה. יהצה, ה' בסוף. כד ויירש, בתרין יודין. מארנן, ל' וחסר. יבק, חסר. עמון, מלא. גבול, מלא. כה בחשבון, כולם מלא ב"ו. בנתיה, כל סו' חסר ו' וה"י. כו הוא, וי"ו ומירק. נלחם' ב' מס מלך בני עמון. ארנן, כולם ח"ו במ"א. כז המשלים, כולם ח"ו במ"א ח"ו וה"י. באו, חסר. ותכונן, ל' ומלא.

ת"א וממדבר נדרים נה. וממתנה עירובין נד נדרים נה אבות ו. ומנחליאל נדרים עט. כי חשבון עיר סיחון חולין ס. ויקח את כל ארצו מידו מגילה כז. על כן יאמרו המשלים בבא בתרא עח ספ' הזוהר פרשת בלק.

רש"י

חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענתם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. ד"א כרוה כידי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון. ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן (תהלים מח) פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני המקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר (דברים ב') ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן (במדבר כ) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וביפתח הוא אומר (שופטים יא) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל (במדבר כ) נעברה נא בארצך א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם (דברים ב) אל תצורם וגו': (כה) בנתיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך להכתב לפי שנאמר (שם) אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המשלים. בלעם שנאמר בו (במדבר כג) וישא משלו. המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק (שם כב) כי ידעתי את אשר תברך מברך וגו': תבנה ותכונן.
חשבון

רמב"ן

קצר יצא בשירות יאמר כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה ובמאון מתנה הזאת לנו ומן מתנה לנחליאל ומן הנחלים לבמות עד הפסגה שנשקפה על פני הארץ שהיא כולה יבש ישימון אין בה נחל אחד ולא מקור נובע זולתי זה והוא בארה של מרים על דעת רבותינו או באר שילא על פי
משה

(יט) ומן דאתיהיבת להון למתנא הדרת למיסוק עמהון לטורא רמיא ומטוריא רמיא נחתא עמהון לגליתא מחזרא לכל משריתא דישראל ומשקיא יתהון כל חד וחד בתרע משכניה:

[(יט) ומן דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין וחזרת למחזי סלקא לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא איתגניזת מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמצטייפא כל קביל אבית ישימון:]

(כ) ומטווריא רמיא נחתא עמהון לגליתא עמיקתא ואתגניזת עמהון בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמדיקא כל קבל בית ישימון מטול פתגמי אורייתא: (כא) ושדר ישראל עזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: (כב) אעיבר בארעך לא נאנוס אריסן ולא נשרגן בתולן ולא נבעול נשי גוברין אורח מלכא דבשמיא נזיל עד דנעיבר תחומך: (כג) ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגח קרבה בישראל: (כד) ומחהי ישראל בשמתא דיי דקטלא כפתגם דחרב וירית ית ארעיה מארנונא עד יובקא עד תחום בני עמון ארום תקיף הות רבת תחום בני עמון ועד כדון אית להון ארכא: (כה) ונסיב ישראל ית כל קרויא האלין ויתיב ישראל בכל קרוי אמוראי בחשבון ובכל כפרנהא: (כו) ארום חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מן ידיה עד ארנון: (כז) על כן יימרון בחודתא מתולייא אמרין צדיקיא דשלטין ביצריהון איתו ונחשוב זיינא דעובדא טבא כלו קבל אגרא ואגר עובדא בישא כלו קביל זיינה יתבני וישתכלל. דמיתער ומשיח באורייתא:

[(כז) מן בגין כן יימרון מתולי מתליא עולו:]

ארום

בעל הטורים

בין משאבים שם יתנו לדקת ה'. ענו ב' במסורה הכא ואידך ענו לי"י בתודה שעל הבאר ענו לי"י בתודה ואמרו שירה: (כ) ומבמות הגיא קרי בא מות בגיא [נ"ל בא המות מגי כי כן כתיב בפ' ברכה ני בלא ס' ווי"ו שמושית לא קחשיב] דכתיב ויקבור אותו בגיא: (כב) אעברה בארצך ולא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כל כך ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. ועל כן לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמה: (כז) על כן יאמרו המשלים בגי' אלה המה

יונתן

מריס שנ' פתח צור ויזובו מים כי זכר את דבר קדשו את אברהם וגו': (יט) גלימתא תרגום עמק: (כ) דמדיקא תרגום של השקפה והבטה וכמוהו הרבה בת"י מטול דבטילו פתגמי אורייתא דק"ל מאי שהיתה נשקפה על פני הישימון אלא שהיה מורה שהם מבטלין התורה שנתנה בישימון וכן בילקוט ע"ש: (כב) לא נשרגן בתולין יש לדקדק דהמ"י הפך קלת הסדר כאן מלגיל דהמס תרגם מתחלה לא נשרגן בתולין ואח"כ אריסין גם כי יש ליישב קלר המלע מהשכרע. וכל המוסיף גורע: (כד) בשמתא דה' דייק מלפני חרב גם מסתמא לא הסכו אומגות עשו בידם ואין כחינו אלא בפי חרב בשם מפורש. ועד כדון אית להון ארכא פי' שעדיין לא ניתן רשות להנך' מעמון וק"ל: (כז) בחודתא מתוליא פי' בחידת המושלים ישאו משלם ואמרו לדיקיא דשלטין כו' כל זה בב"ב פרק המוכר אמר ר"י מ"ד ע"כ יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון באו ונחשוב חשבונות של עולם הפסד מלות כנגד שכרם וכן להפך וק"ל: דמיתער דרש מלת עיר שהיא

רמב"ן

משה מפני הגבורה ולא שאלוהו ישראל והשם אמר לו אסוף את העם ואתנה להם מים ונשלים ישטופו ממנה והלכו למרחקים: (כא) וישלח ישראל מלכים אל סיחון אעברה בארצך. אף על פי שלא נלטוו לשלוח להם לשלום פתחו להם בשלום לשון רש"י. ועוד אבאר בע"ה במקומו כי בכל האומות נלטוו לפתוח להם לשלו' חוץ מעמון ומואב אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארצך זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבושם מעבר לירדן והלאה שיהיו מושבם יחד ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה וכך שנוי בסיפרי לאת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעלמך. ועוד אמרו רבותינו בעשר קדושות שאין הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה וכן נראה בכתוב שאמר ואף אם טמאה ארץ אחזתכם וגו' ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון יצא לקראתם להלחם: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא. כלומר עתה כאשר נלחמו בו ישראל עירו של סיחון מלך האמורי היתה כלומר עיר מושב המלך כי הוא נלחם במלך מואב הראשון אשר מלך. עליהם לפני מלוך מלך או הראשון קודם לבלק שהוא מלך למואב בעת ההיא ויקח סיחון את כל ארצו מידו ועד ארנון וחשבון בתחלת גבול הכבוש על כן תחשב לאמורי ולא הוזכרו ישראל על ארץ מואב ובני עמון רק על הארץ אשר היא בידם בעת הכואה והביא הכתוב ראיה כי חשבון עיר סיחון היא כי המושלים יאמרו באו חשבון וגו' כי בעת שנלחם סיחון במלך מואב לכד תחלה עיר חשבון ונתרבה העיר אחרי כן בנה אותה לבית מלכות וזה טעם אשר יושב בחשבון וכן נאמר בספר יהושע סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון והיו המושלים אומרים לאמורי באו חשבון ותשבו בה הבנה ותכונן אחרי הורבנה עיר סיחון אשר המלך עליה ואחר שישב סיחון בחשבון אסף שם את חילו וילכוד מגבול מואב עד ארנון והרכון בכלל על כן אמרו המושלים כי אש ילאה

אבן עזרא

אשר בשדה מואב והטעד "שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד ונשב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר העברים הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש "הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר 'מותו: (כ) ונשקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והטעד ובתהו יליל ישימון וכן תעו במדבר בישימון "דרך: (כג) יהצה. אל יהץ: (כד) מארנון. שלקח "ממואב: ועד בני עמון. כי כתוב כי "חלי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי' שלקחו בתחל' מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הולך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון: (כה) ובכל בנתיה. חשבון כאם והכפרים כבנות: (כו) כי השבון עיר סיחן. שבה 'כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: (כז) המושלים. הבודאים משלים מלבם: וטעם באו חשבון. לאמוריים יאמרו: ותבנה. יותר ממה שהיא

פירוש על אבן עזרא

ח"ל כי כתוב כאן ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ובסוף הפ' כתובה ויקעו ב"י ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו. וכתוב, ר"ל בפר' אלה מסעי ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו נמלא למד כי הגיא והבמות הוא הרי העברים. ט"לא העמק. י"שאם הגיא עמק ל"ל שמת בהר ונקבר בגיא. כ"(תהלים ק"ז ד'). ל"כי ארנון גבול מואב וכן כי אש יצאה מחשבון וכו' אכלה ער מואב בעלי במות ארנון ועיי' סוף ס' דברים בפסוק ויקבור אותו. מ"(יהושע י"ג כ"ה). נ"ר"ל חשבון היתה למואב ושבה להיות עיר סיחון כי הוא לקחה ממואב. כות

ספורנו

הבאר מלאה כמשפט נובע ממקום גבוה: וממדבר מתנה. ובזה התבאר שנתן מאליו מאותו הסלע במדבר: (יט) וממתנה נחליאל. ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהי' ראוי כפי טבע המים אם הי' נובע ממקום אחר: (כה) בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנתיה. שכל הערים שכבש סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו ומקדם על דרך ונתתי אותם לך לבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא. והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (כז) על כן יאמרו המשלים. המספרים בשיר ומשלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: באו חשבון. אתם יושבי ערי מואב בואו חשבון והכנעו

פירוש רשב"ם

(כז) על כן יאמרו המשלים. על מלחמות סיחון ועוג נתנבא תהילה. מושלים. מושלי נבואת כגון בלעם וחביריו: עיר

עיר סיחון: כח כי־אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן: כט אוי־לך מואב אבדת עם־כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למלך אמרי סיחון: ל ונירם אבד חשבון עד־דיבן ונשים עד־נפח אשר עד־מידבא: לא וישב ישראל בארץ האמרי: לב וישלח משה לרגל את־יעזר וילכדו בנתיה ויירש את־האמרי אשר־שם: לג ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך־הבשן לקראתם הוא וכל־עמו למלחמה אדרעי: לד ויאמר יהוה אל־משה אל־תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת־כל־עמו ואת־ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: לה ויכו אתו ואת־בניו ואת־כל־עמו עד־בלתי השאיר־לו שריד ויירשו את־ארצו: כב א ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו: ס ס ס

פ"ז לסידרא סימן. ימואל סימן. עזי סימן: ומפטירין ויפתח הגלעדי. בשופטים. סימן י"א:

°נקוד רי"ש °ויורש ק'

אונקלוס

דסיחון: כח ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהוביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב כמריא דפלחין בית דחלא רמתא דארנון: כט וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין־לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: ל ומלכו פסקת מחשבון עדא שלטן מדיבון וצדיאו עד נפח דסמיך עד מידבא: לא ויתב ישראל בארע אמוראה: לב ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא ותריך ית אמוראה די תמן: לג ואתפניאו וסליקו לארח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמה לאגחא קרבא לאדרעי: לד ואמר יי למשה לא תדחל מנה ארי בידך מסרית יתה וית כל עמה וית ארעה ותעבד לה כמא־די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה די יתב בחשבון: לה ומחו יתה וית בנוהי וית כל עמה עד דלא אשתאר לה משיזיב וירית ית ארעה: א ונטלו בני ישראל ושרו במשריא דמואב מעברא לירדנא דירחו:

ס ס ס

וחזא

מסרה סיחון, ד' מלא. כט ארנן, חסר. כט אבדת ב'. כמוש, מלא. פליטם, מלא י"ק ומ"ה וחד מלא דמלא ושמשי בהם חוה. ובנתיו, חסר. בשבית, מלא. למלך. כ"ע. סיחון, מלא. ל ונירם, ל' ומלא. דיבן, מ"י ומ"ו. ונשים, ל' ודגש ומלא. נפח, חסר. אשר, י' נקודת בתורה. מידבא, מלא. לב ויירש, ויורש ק'. אשר שם, ל'. לג לקראתם, בסלה הדברים לקראתנו סי' חסדי ה' כי לא תמנו. וכל עמו, ה'. לד אתו, חסר. לו, הלמ"ד דגש. יושב, י"ז מלא בתורה. לה בניו, מ"י. השאיר, כולם מלא. שריד, כ"מ. ויירשו, ב' יודין. כב א בערבות, ל' מלא בתורה וכל כ"ך דכו' במ"א וישבו את לדיק' דיכמי'. ירחו, כל אור' ח"י והרים לירי ודנביאים כולם מלא ובחיריק.

ת"א כי אש יצאה מחשבון ב"ב עח. ונירם אבד חשבון שם. ויאמר ה' אל משה אל תירא נדה סא.

רש"י

חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו': (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבן. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן: עד דיבון. תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת אדם כמו (מלכים א יא) למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. ש"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימונם עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אתו. (נדה סא) שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנאמר (דברים ג) רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: (לה) ויכו אתו. משה הכהו כדאיתא (ברכות נד) בברייתא. עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

וירא

ספורנו

והכנעו לסיחון כי הוא יגלה וימלוך עליכם: (ל) ונירם אבד. וניר וממלכות סיחון ואשו ולהבתו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו ע"י ישראל: (לא) וישב ישראל בארץ האמורי. ומכל זה שספר התבאר שישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שאמר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון: (לב) וילכדו בנתיה. המרגלים ששלח משה לכדו את בנות יעזר: ויורש. משה הוריש אח"כ את האמורי אשר ביעזר:

וירא

רמב"ן

יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אשר יושב בה ואכלה ער מואב בעלי הבמות אשר לארנון שלכד סיחון ארנון ממואב וכל במות הארץ. ובעלי הבמות כענין ובמות עולם למורשה ולקח עוד מבני עמון מארנון עד היבוק כמו שאמר ביהושע ויתן משה למטה גד את יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער והיא הארץ אשר היה מלך בני עמון תובע ביפתח כמו שאמר כי לקח ישראל את ארצי מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן: (כט) וטעם אוי לך מואב אבדת עם כמוש. כי היה עם מואב עובד לכמוש אלוהו בונה במות ובוטח בו יותר מכל עם ובעת צרתו אמר לו קומה והושיענו וכן הכתוב מזכיר בשם בכל מקום כמו שכתוב והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל ונאמר ויצא כמוש בגולה כהניו ושריו יחדו והשבתי למואב נאם ה' מעלה במה ומקטיר לאלהיו ולכך יאמרו המושלים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פליטם כלומר בורחים ונסים מפני חרב ובנותיו בשבית כי המאמינים בו יקראו בניו ובנותיו כאשר יקראו עמו. וכן בת אל נכר ולא כדברי רש"י שפירש נתן הנותן בניו פליטים מחרב והיה כמוש נעבד גם לבני עמון כמו שאמר יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש

והיה

(כח) ארום מילין תקיפין הי כאשא נפקין מפומי צדיקיא מרי חושבנא דנא תכוון חסינן הי כשלהוביתא מאלין דקריין ומשיחין באורייתא אכלת אישתיהון לסנאה ולבעיל דבבא דמתחשבין קומיהון הי כפלחי כמסי טעוותא דנחלי ארנונא:

[(כח) ארום עם גוברין ובעירין היך אשא נפקו מחשבון עבדי קרבא כשלהובין דאשא מקרתא דסיחון קטילו מלכיהון דאמוראי שיצון לחיית קרתהון דמואבאי קטילו כומריא דהוו מדבחין קדם טעוותיה דארנונא:]

(כט) ויא לכון סנאי צדיקיא אבדתון עמא דכמיש מדסינת פתגמי אורייתא לית לדון תקנתא עד דיצרכון למגלי לאתר דילפון אורייתא ובניהון ובנתהון מתרחקן בשביית חרבא כל קביל מתמלכין במולכנא דאורייתא אמוראין ומשיחין באורייתא:

[(כט) אוי לכון מואבאי כפסון ובדתון פלחי טעוותא כמוש מסרתון בניכון כפותין בקולרייא ובנתכון בשביתא למלכיהון דאמוראי סיחון:]

(ל) אמירין רשיעיא לית רמא ומנטלא חמי כל דא עבד חושבנכון עד דיסוף כדבונא נפשיכון ומרי עלמא יצדי יתהון עד דיפה נפשיהון ויצדון כמא דאצדע קרוי אמוראי ופלטירי רבניהון מן תרעא רבא דבית מלכותא עד שוקא דנפחיא דסמיך עד מידבא:

[(ל) ופסקא מלכו מן חשבון ושולטן מן דיבון וצדן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבא:]

(לא) ויתיבו ישראל בתר דקטילו ית סיחון בארעא דאמוראי:

[(לא) ושרון ישראל בארעהון דאמוראי:]

(לב) ושדר משה ית כלב וית פנחס לאללא ית מכבר וכבשו כופרנהא ושיצון ית אמוראי דתמן:

[(לב) ושלח משה למללא ית מכוור וכבישו כפרניא ושיצון ית אמוראי דיהוון תמן:]

(לג) ואתפניו וסליקו אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: (לד) והוה כיון דחמא משה ית עוג זע וארתית מן קדמוי עני ואמר דין הוא עוג רשיעא דהוה מחסיר ית אברהם ושרה אבהתן למימר אתון מדמיין לאילנין שתולין על מבקטוגין דמיין ברם פירין לית הנון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא לסתייא לדריא ויחמי מן בניהון אוכלוסין סגיאין לאתמסרא בידיהון בכן אמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמה וית כל ארעיה ותעביד ליה היכמא דעבדת לסיחון מלכא דאמוראי דהוה יתיב בחשבון:

[(לד) והוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא דין עוג רשיעא דהוה מונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמיין לאילנין יאין דקיימין על מבועין דמיין ברם פירין לא עבדין בגין כדין קיים יתיה יי קודשא יהי שמיה מברך שנין סגיין עד זמן דחמא בניהון ובני בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעא ותעביד ליה היך מה דעבדתא לסיחון מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:]

(לה) והוה כיון דחמא עוג רשיעא ית משירייתא דישראל דהוה שיתא פרסי אמר ליה אנא מסדר סדרי קרבא כלו קביל עמא הדין דילמא יעבדון לי היכמא דעבדו לסיחון אזל ועקר טורא בר שיתא פרסי ואחתיה על רישיה למטלק עליהון מן יד זמין דיי זחלא ופכר טורא ונקריה וטמע רישיה בגויה בעא למשלפיה מן רישיה ולא יכיל מן בגלל דמשכי כביה ושיניה פומיה הלכא והלכא אזל משה ונסב נרגא בר עישרתי אמין וטפז עישרתי אמין ומחייה בקרסולי ונפל ומית מן להאל למשריתא דישראל דהכי כתיב ומחו יתיה וית בנוי וית כל עמיה עד די לא שיירו ליה משיזיב וירתו ית ארעיה: (א) ונטלו בני ישראל ושרון במישריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו: פ פ פ

וירא

בעל הטורים

המה המושלים ביצרם [עי' ב"ב ד' ע"ח ע"ב]: (ל) אשר עד מידבא רי"ש נקודה ונאמר אש כי שרפה באש וניטול ראש שלה: (לב) ויורש כתיב ויירש שלא הוצרכו להורישם אלא ברחו מעצמם:

וירא

יונתן

שהיא כמו עורה למה תישן: ומשיחין באורייתא מלשון שיחה ומשיחין בסעודה הזכר בדרז"ל:

לית

רמב"ן

והיה להם עוד בארצם מלכים שקוץ בני עמון או הזכיר יפתח לעמון כמוש אלוהי' בעבור מה שתפשו ישראל ממואב כאשר הזכיר להם בלק מלך מואב לומר שלא הציל כמוש אלהיהם ולא בלק מלכם את ארצם מיד ישראל והגון הוא מאד שנאמר בדברי רבותינו כי המושלים בלעם וכיוצא בו מן הקוסמים שהיו נושאים משל בעתידות: (לד) אל תירא אתו. כי היה משה ירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים לשון רש"י מדברי רבותינו. ונתעוררו גם בזה ומדעתם שלא יירא משה רבינו מזרוע בשר כי עמו ה' אלהינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו והוא המזהיר את ישראל אל תיראו ואל תערצו מפניהם והוא המאשים אותם ביראתם כענין שנאמר במרגלים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם אבל נתיירא משה מפני הזכות שידע לו. ועל דרך הפשט לא היה בדעתו של משה להוריש עתה לישראל ארץ סיחון ועוג כאשר פירשתי והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם ראה החלותי

אבן עזרא

שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (כח) כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכם: להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית [ס]לחם יהודה: במות. מקומות גבוהים: (כט) כמוש. שם צלם אלהי מואב: פליטם. פליטי חרב בורחים: (ל) ונירם. דברי משה והמ"ם סיחון מלך אמורי וגדוליו ולו שני [ע]פירושי'. האחד מגזרת ניר ותהי' מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד [פ]הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך [צ]האהלי הערכך [ק]וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון. והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת [ר]ירה ויור אשר [ש]יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי [ת]הכפל והחירק [א]תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי הדגשות [ב]לחסרון [ג]האל"ף כאל"ף מלפנו [ד]מבהמות ארץ מגזרת תאשם [ה]שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון [ו]לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אש יצאה מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבי' חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח או הם דברי משה: (לג) ויפנו. [ז]פירשתיו: אדרעי. אל אדרעי דרך קצרה: (לה) השאיר לו. אחד מישראל: חסלת זאת חקת התורה

לאמורי

פירוש על אבן עזרא

[ס](רות א' א') פי' מבית לחם של יהודה, וכן ער מואב ער של מואב. [ע]הנה דעתו ז"ל כי ונירם ר"ל מלכות או לשון או ירה יירה. [פ](ד"ה ב' ט"ו ח') פי' והנבואה נבואת עודד. [צ](יהושע ז' כ"א) בה"א הידיעה ויו"ד הכנוי. [ק](ויקרא כ"ז כ"ג) בה"א הידיעה וכף הכנוי. וכן ונירם בפת"ח הוי"ו כמו והנירם בידיעה וכנוי. [ר](מ"ב י"ג י"ז) ענין השלכה. [ש](בראשית ל"א נ"א). הנה לפי' הראשון הוא שם ולפי' השני הוא פועל והנו"ן לרבים מדברים. [ת]כי שרשו שמם. [א]ר"ל לירי והראוי וַנַּשֵּׁם כמו וַיַּסֵּב אלהים (שמות י"ג י"ח) מחת וַיָּסֵב. [ב]בשי"ן. [ג]ומשפטו ונאשים. [ד](איוב ל"ה י"א) הראוי מאלפנו. [ה](הושע י"ד א') שעיקרו אשם. [ו]ולא שלקחה מיד מואב. [ז](שמות י' ו').

עמוס

פירוש רשב"ם

(כח) ער מואב. עיר מלוכה של מואב נקראת ער: (ל) ונירם. ונשליך אותם ממקומם. ונחרם אותם. כמו מן נטה יאמר נטנו יאמר מן ירה ניר. ונירם כמו ונרם. וכן יבדלני מן יבדלנו להוציאנו כמו להוציאֵנוּ: ונשים. ונפעל כן ונירם. ואילו היה מפורש כתרגום היה לו לינקד ונירם ויו חטף: (א) מעבר לירדן ירחו. כלומר כנגד ירדן וכנגד ירחו. לא למטה בירדן ולא למעלה מושבי ארץ ישראל. ראוי לכתוב מעבר לירדן לאחר שעברו את הירדן שלהם קרוי ערבות מואב עבר לירדן:

ויקץ

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֶת כָּל־אֲשֶׁר־
עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר
מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא
וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר
מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ
הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר
אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ
לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים
אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־
הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר
הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה
אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃
ו וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם
הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי
אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ ז וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן
וקסמים

אונקלוס

ב וַחֲזָא בָלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃
ג וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא
וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי
מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת כָּל סַחֲרָנָנָא כְּמָא דְמָלְחֵיךְ תּוֹרָא
יָת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא
הַהִיא׃ ה וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם
דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּהּ לְמִקְרֵי לֵהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק
מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי׃
ו וּכְעַן אִיתָא כְּעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַּקִּיף הוּא מִנִּי
מָאִים אִכּוּל לְאַגָּחָא בֵהּ קְרָב וְאֶתָרְכִנֵּהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת
דִּי תְּבָרֵךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃ ז וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן
וקסמיא

מסרה ב לאור, מלא. ג ויגר, ב' בלי' דמילה. ויקץ, ב' בישראל. ד ילחכו, ב' מספר כנמש. סביבתינו, כולה ח"ו במ"ב ומלא ב' יודין. כלחך, ל' וחסר. ובלק, י"ט זוגין. לפור, מלא. מלך, י"ד זוגין. ההוא, וי"ו ומירק. ה בעור, ב' חסר כל בן מלא כל בנו חסר. פתורה, ל' ומלא. על, ומקיף. לקרא, חסר. הנה, ד' דמטעי' בסורה. ישב, חסר. ממלי, ל' וחסר והלמד רפי. ו לה, הנו"ן דגושה מד"ד וכן לי. ארה, ה"א נוספת. עלום, מלא. אוכל, מלא. בו, הב"ית דגושה. מברך, ג' חסר. פאר, ג' חסר. יואר, ל' ומלא.

ת"א בלק סנהדרין קה. והוא ישב ממלי חולין יס. בן בעור סנהדרין סס.

רש"י

(ב) וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו (איוב י"ט) גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחך השור. (במדבר רבה) כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשולחני זה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום (שם): ארץ בני עמו. (שם) של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. (שם) הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו (תהלים קי"ח) כי אמילם: (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. ד"א לשון משנה הוא (במדבר רבה) מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. (שם) כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי
תשמישי

רמב"ן

השלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן תתחיל בכבוש שבעה עמים אבל עוג אסף כל חילו אדרעי והוא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנטות מעליו כאשר נטו מעל עשו והשם אמר לו אל תירא אותו ולך אלצו והתגר בו מלחמה כי בידך נתתי אותו ובמדבר סיני רבה ראיתי למה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה וכולה אגדה וכך היה ירא כל הצדיקים וכן ביהושע:

חסלת פרשת חקת

(ג) טעם ויגר מואב מפני העם. בעבור כי רב הוא שהיה מואב קטן בגוים כי איננו עם קדמון כמו הכנעני והאמורי וזולתם מבני נח ויגורו מאד מפני העם שהיו רבים מאד מהם כי פרו וישרצו ויעצמו מהם ויקץ עוד מפני בני ישראל ששמעו הנסים הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו או ששמעו ג"כ מניעת השם שאמר להם אל תצר את מואב ולכן אמרו לזקני מדין אפי' שלא ילכדו את ארצנו ילחכו ברוגם את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד: (ד) זקני מדין. אמר ר"א כי יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים וא"כ וילכו זקני מואב וזקני מדין אינם הזקנים הנזכרים תחלה כי המלכים לא הלכו לפניו רק שרים ככתוב. ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשלוח אל זקני מדין לא למלכים ולא לעם כי הזקנים הם היודעים ענינו. והנראה בעיני כי היו מתחלה במדין מלכים וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון ונלחם בבני עמון ולקח מארצם כמו שאמר מלך עמון ליפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים ויפתח השיב לו כי מסיחון לקחה וכמ"ש ביהושע ויהי להם הגבול יעזר ובנותיה וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם ולא נתן להם סדר מלכות והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו ולכן יקראו זקני מדין כדרך הערבה אל הזקנים והראיה בזה שכתוב ביהושע וכל ממלכות סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ כי היתה תחת ממשלתו. וטעם ואת מלכי מדין אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נשיאי מדין נסיכי סיחון. וכן נאמר ראש אומות בית אב במדין הוא לא
מלך

וירא חמא בלק בר צפור ית כל מה דעבד ישראל לאמוראי: (ג) ודחילו מואבאי מן קדם עמא לחדא ארום סגי הוא ואתיעקו מואבאי בחייהון מן קדם בני ישראל: (ד) ואמרו מואבאי לסבי מדינאי ארום עמא חד ומלכו חד הוון עד ההוא יומא כדון ישיצון קהלא ית כל חזרנותנא היכמא דמכבי תורא ית עסבא דחקלא ובלק בר צפור מדינאה מלכא למואב בעידנא ההיא ולא בעידנא הדכין הוה תנאה בינתהון למהוי מלכין לפרקין מאילך ואלך: (ה) ושדר עזגדין לות לבן ארמי הוא בלעם דבעא למבלע ית עמא בית ישראל בר בעור דאיטפש מסוגעי חכמתיה ולא חס על ישראל זרעא דבני בנתיה ובית מותביה בפדן היא פתור על שמיה פתיר חלמיא והיא מתבניא בארם דעל פרת ארע דפלחין וסגדין ליה בני עמא למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים והא חפא ית חזווא דארעא והוא שרי מן קבלי: (ו) וכדון איתא בבעו לוט בגיני ית עמא הדין ארום תקיף הוא מני לואי איכול לאזעורא ואתריכיניה מן ארעא ארום ידעית ית די תבורך מבורך ודי תלוט ליט יילוט: (ז) ואזלו סבי מואב וסבי מדין ומגדין דקוסמין חתימין בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק:

ואזלו

בעל הטורים

(ב) וירא בלק בא ללוק דמן של ישראל בן צפור שעף עליהם כצפור לקללם והוא כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא. וירא שראה שעמדה לו חמה למשה. וירא שנתקדרה חמה [אולי צ"ל וירא בגימ' נקדר החמה] אלינו כראייה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואים [עי' י"ד בשם הפסיקתא]: (ג) ויגר ב' במסרה ויגר שאול אשר הוא משכיל מאוד ויגר מפניו (ש"א י"ח) אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל אשר יפנו מפניהם: ויגר מואב והיינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: (ד) ילחכו ב' במסרה הכא ואידך ילחכו עפר כנחש בפרשת רעה עמך בשבטך (מיכה ז') שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור: (ה) אל בלעם בן בעור פתורה בגי' זהו פותר חלומות: הנה עם יצא הנה עולה ס' לומר שמך רבואות יצא: יושב ממולי שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני העננים שמקיפים אותו: (ו) לכה נא בה"א כי חמשה דגלים הם [עי' בדברי רבינו בפסוק ובנחה יאמר עד כאן לשונו המפרש. אך לפי פיוס דבריו נראה שצריך לומר ד' דגלים וכן מלאכי שגבם ד'] וערב רב יוצא אחריהם זנב. אכה לי פיו הכשילו שלבסוף קלל אותו. מבורך ג' הכא ואידך. יהי שם י"י מבורך (תלים קי"ג) ואידך בגיון: (ח) מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והיה מקלל ומברך בה' תהו

יונתן

(ה) לות לבן הארמי הכי נדרש בפ' בלק ד"א בלעם שבלה עם ומה שמו לבן הארמי שמו: בר בעור דאיטפש מסוגעי חכמתיה י"ל דדרש מלת בעור משל כתיב ושמתעוקיה כמו איש בער לא לשון בעיר שעירובו בהמות וכן בער כמו בעיר: פשיר חלמיא מדיוק דשמיה ולא פ"ל דרשות רש"י: וסגדין ליה בני עמא הכין הוא בתנחומא שבלעמיים ומלכים השתחוו לו: (ו) איכול לאזעורא. דרש מלת נכה כמו שפירש"י ג"כ: (ז) ומגדין דקסמין חתימין יש מגיהין ואיגרין וצ"ל כתבי קסמין ויוכיח שחתימין בידיהו שהוא מענין אגרות כתוב וחתום בו עניני כשוף וכן הוא בירושלמי להדיא:

ולפסכו,

רמב"ן

מלך או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא. ולא ידעתי טעם למה שאמר הכתוב ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כי הראוי הוא שיאמר תחלה וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי ואולי היה בלק גבור חיל נודע מאד במעשה תקפו וגבורתו והזכיר הכתוב כי אע"פ שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגבורים היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל ולכך אמר יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב כי לא יפחיד את המלך רק במלך נורא מאד. ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך והיה העם ירא מאד מפני בני ישראל ועשו שני דברים שלחו אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל והקימו עליהם המלך הזה בעצת מדין ואחרי כן שלחו כלם אל בלעם במצות המלך. וזה טעם בעת ההיא בהתיעצם בענין ישראל ושלחם לבלעם ויהיה טעם וירא בלק שהיה אחד משרי מואב וגבור חיל ונתעורר בענין הזה ואמר למואב הבה נתחכמה לעם והם קמו והמליכוהו בעצת מדין ובמדרש במדבר סיני רבה ראיתי ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא והלא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע אלא משנהרג סיחון המליכוהו עליהם בעת ההיא שגרמה לו השעה:

אבן עזרא

(ב) לאמרי. בקמוץ אלמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים [א]גבהו: (ג) ויגר מואב. כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ. כמו הפוך [ב]ונעמנהו נעלה ביהודה [ג]ונקיצנה: (ד) אל זקני מדין. יתכן שהיו השמשים מלכים זקנים: ילחכו כלחך. שנים [ד]בניינים: (ה) פתורה. כמו מצרימה [ה]אלך פתור: ארץ בני עמו. והם ארמים וכן מפתור ארם [ו]נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע [ז]כי זה [ח]ארמי ואם בעור אביו הנה בן [ט]אחשורוש קודם אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר. פי' ארם נהרים: עין הארץ. [י]פירשתיו: (ו) ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות, [כ]הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור [ל]וקבה לי בחסרון [מ]הה"א על דרך משקל שכב רכב צלח: נכה בו. שם [נ]הפועל ואין טענה בעבור היותו [ס]בה"א כי הנה כמוהו לכלה [ע]הפשע: יואר. הוי"ו [פ]הנה הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יוסב ולא היה כמוהו מאותו בנין [צ]בעבור אות הגרון כמשפט: (ז) זקני מואב. [ק]וחכמים: וקסמים בידם: אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו ונידם ולא אמר כלום

(ה) ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך לשון רש"י מדברי אגדה. ופשוטו ארץ בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם יושבו והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל עמה קוסמים כענין שכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים: (ו) ונעשה

נכה

פירוש על אבן עזרא

[א](עמוס ב' ט'). [ב]ר"ל ויגר מלשון גרה ולוקה. (משלי א' כ"ז). [ג](ישעיה ז' ו'.) והפכו ונליקנה. [ד]ר"ל פעל ופיעל. וילחכו מבנין הכבד. כלחך מבנין הקל. [ה](בראשית ל"ז כ"ה). [ו](דברים כ"ג ה'). [ז]ר"ל בלע בן בעור שמלך באדום (בראשית ל"ו ל"ב). [ח]לפי פירושו שארץ בני עמו הם ארמים ואינו הנזכר ואם בעבור בעור אביו שמם אביהם שוה. [ט]ר"ל אלינו דריוש בן אחשורוש מזרע מדי (דניאל ט' א') ולא נודע אם הוא בן מלך או לא. גם אלינו דריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר ונזכר שאביו היה מלך, ואם נאמר שבלעם הוא בלע בעבור בעור אביו נאמר ג"כ שדריוש הפרסי הוא דריוש המדי שמלך קודם אחשורוש אביו, וזה א"א א"כ הם שנים. [י](שמות י' ה'). [כ]כי שרשו ארר וכן קבה שרשו קבב. [ל]וכמו שנאמר מן שמור שמרה כן נאמר מן קוב קבה. [מ]ר"ל קבב ע"מ שכב. רכב צלח. [נ]כי הלווי על ב' משקלים פעול פעל. [ס]ר"ל מקור וטעמו להכות. [ע]ר"ל נכה ולא נכות. [פ](דניאל ט' כ"ד) טעמו לכלות. [צ]ר"ל שמלת יואר שרשו ארר והו שאמר כמו על כמון יוסב (ישעיה כ"ח כ"ז) ר"ל כי שרשו סבב. [צ]כי מלת יֻסַּב הס"מך דגוש למלאות חסרון אות הכפל. ומלת יואר אין האלף מקבל דגש ובא מתחיו וי"ו הנא הנעלם. בעבור האות הגרון ר"ל האלף שהיא מאותיות הגרון אינה עלולה לקבל דגש. [ק]ר"ל בחכמת הקסם ואלו הזקנים

אינו

ספורנו

(ב) וירא בלק. אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו'. ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון וכשלא נתן לעבור הכימוהו וראה שגלגו לא בדרך תחבולות מלחמה: (ג) ויגר מואב. אילו מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה: כי רב הוא. לא מפני תחבולת מלחמתם: ויקץ מואב. המון מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל שמלאו אותם: (ד) עתה. שכבשו ארץ סיחון ועוג: ילחכו הקהל את כל סביבותינו. להכריע גבולם ולהכניעו: ובלק בן צפור. שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה: מלך למואב בעת ההיא. ומ"מ לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם. ומה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על שסכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ו) אולי אוכל. אחר שתקללנו: נכה בו. אני במלחמה ואתה בקללה: אשר תברך מבורך. הנה כמו לא היה לברך אבל הי' לקלל בהזכיר עון או בכוון שעה כדברי רבותינו ז"ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו

ונלא

פירוש רשב"ם

בלק (ג) ויקץ מואב. בחייו כמו קצתי בחיי: (ד) ילחכו. כל התבואות וכל מיני אוכלין: (ה) ארץ בני עמו. של בלק: (ו) את אשר תברך. בנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה ובנבואה היה אומר עתידות או על ידי קסמים כי כן נקרא בלעם הקוסם ביהושע אך סבור הוא

שיועילו

וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו
אליו דברי בלק: ח ויאמר אליהם לינו
פה הלילה והשבתי אתכם דבר
כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי־
מואב עם־בלעם: ט ויבא אלהים אל־
בלעם ויאמר מי האנשים האלה
עמך: י ויאמר בלעם אל־האלהים
בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי:
יא הנה העם היצא ממצרים ויכס את־
עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו
אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו:
יב ויאמר אלהים אל־בלעם לא תלך
עמהם לא תאר את־העם כי ברוך
הוא: יג שני (חמישי במחובר) ויקם בלעם בבקר
ויאמר אל־שרי בלק לכו אל־ארצכם כי
מאן יהוה לתתי להלך עמכם: יד ויקומו
שרי מואב ויבאו אל־בלק ויאמרו מאן
בלעם הלך עמנו: טו ויסף עוד בלק
שלח שרים רבים ונכבדים מאלה:
טז ויבאו אל־בלעם ויאמרו לו כה אמר
בלק בן־צפור אל־נא תמנע מהלך
אלי: יז כי־כבד אכבדך מאד וכל אשר־תאמר אלי אעשה ולכה־נא
קבה־לי את העם הזה: יח ויען בלעם ויאמר אל־עבדי בלק אם־יתן־לי
בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי יהוה אלהי לעשות
קטנה או גדולה: יט ועתה שבו נא בזה גם־אתם הלילה ואדעה מה־יסף
יהוה

אונקלוס

וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמה פתגמי בלק:
ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא
די מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא
מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך:
י ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח
לותי: יא הא עמא די־נפק ממצרים וחפא ית עין שמשא
דארעא כען איתא לוט לי יתה מאים אכול לאגחא בה קרב
ואתרכנה: יב ואמר יי לבלעם לא תיזל עמהון לא תלוט
ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא ואמר
לרברבי בלק אזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי
למשבקי למיזל עמכון: יד וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק
ואמרו סרב בלעם למיתי עמנא: טו ואוסף עוד בלק
למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: טז ואתו לות בלעם
ואמרו לה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע
מלמיתי לותי: יז ארי יקרא איקרנך לחדא וכל די תימר לי
אעבד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: יח ואתיב בלעם
ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתה כסף ודהב לית
לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא
או רבתא: יט וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע

סא

מסרה וקסמים, כולם מלא. ח אליהם, י"ז מלא בתורה. לינו, מלא. והשבתי, חסר דחסר. ט אלהים, אם השם הוא קדש עי' פ' ויצא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך. י לבד, ב' חסר בגברי האזינה עדי. מלך, י"ד זוגין. יא היצא, חסר. עין, מלא. לכה, מלא. קבה, ב'. לי, הלמד דגושה מד"ד. וגרשתיו, מלא יו"ד קדים לוי"ו. יב ויאמר אלהים, כ"ה. לא, ו' דמטעי' בהו. תאר, ג' וחסר. יג שרי בלק, כל עיניא שרי מואב במ"ב שרי בלק. מאן, כל או' חסר. לתתי, ב' לו בתורה: להלך, ד' וחסר. יד ויקומו, ט' מלא. הלך, חסר. טו ויסף, כ"ע. שלח, חסר. ונכבדים, ל'. טז צפור, מלא. תמנע, ל'. מהלך, חסר. יז אכבדך, ג'. ולכה, קבה, בה"א ואחריהן דגש מד"ד. יח עבדי, הד' רפי כי השם הוא קל. מלא, ס"ו. לעבר, חסר. אלהי, ח' קמץ בזקף. לעשות, מלא. גדולה, ד' מלא בתורה. יט ואדעה, ו'. יסף, ה' חסר והיו"ד דגש מד"ד.

ת"א לינו פה הלילה שם. וישבו שרי מואב שם. לא תלך עמהם שם מכות י. מאן בלעם קדושין ד.

רש"י

תשמישי עמי (שם). ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם וכן לבן בחלום הלילה שנאמר (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פלגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית באיכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו'. אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים:

(יא) קבה לי. (במדבר רבה) זו קשה מארה שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. (שם) מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. (שם) אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך: (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי' ויוסף עוד בלק: (יז) כי כבד אכבדך מאד. (במדבר רבה) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבר. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש

כראשונים

יונתן בן עוזיאל

ואמר לרברבי מואב איתלו לארעכון ארום לית רעוא מן קדם יי למשבקי למיזל עמכון: (יד) וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו מסריב בלעם למיתי עמנא: (טו) ואוסיף תוב בלק למשדרא רברבין סגיאין ויקירין מאלין: (טז) ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כדון תתמנע מלמיתי לותי: (יז) ארום מיקרא איקרינך לחדא וכל דתימר לי אעבד ואיתא כדון לוט לותי ית עמא הדין: (יח) ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אין יתן לי בלק מלי ביתיה קורטור דיליה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד מילתא זעירתא או רבתא: (יט) וכדון אסחרו בבעו הכא אוף אתון בליליא ואנדע מה יוסיף מימרא דיי למללא
עמי

ירושלמי

(ז) ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדינאי ואגרין חתימין בידיהון ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק:

(ח) ואמר לדון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא היכמא דימלל יי עמי ואסחרו רברבי מואב עם בלעם: (ט) ואתא מימר מן קדם יי לבלעם ואמר מן גובריא האלין כען דביתו עמך: (י) ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואבאי שדר פולין לותי: (יא) הא עמא נפק ממצרים וחפא ית חיזוא דארעא וכדון איתא לוט בגיני יתיה לואי איכול למסדרי סדרי קרב ביה ואתרכיניה: (יב) ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון ולא תלוט ית עמא ארום בריכין הינון מני מיומא דאבהתהון: (יג) וקם בלעם בצפרא

יונתן

(ח) ואסחרו וכן פ"י לקמן ועמה שבו וכדון אסחרו והוא לשון ישיבה ע"ש שכבילין ליתב בעגול מענין סחור סחור: (יח) מלי ביתיה קורטור ועיין לקמן פינחס כ"ד פסוק י"ג ומשם מבואר כי קורטור הוא תרגם של ביתו וא"כ בכאן בית מיותר היא ופי' מהר"ד קורטור הוא לשון אוצר כ"כ מיב"ע המתלא בתיהם כסף מליין קורעיהון סימא.
והנה

בעל הטורים

וזהו יהי שם יי מבורך. תאור ג' הכא ואידך. לא תאור את העם. ונשיא בעמך לא תאור ודכותיה מייתי' בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ לא תאור שאסור לקלל כל אדם: ואשר תאר יואר בגי' שקללה את מואב: (יג) מאן ב' [את"ב שמאלה יוסף אך היכא דאיכא למדרש דרש] מאן יי לתתי מאן בלעם הלוך עמנו אשר מאן לתתי לך בכסף
מלמד

אבן עזרא

כלום רק הוא כמשמעו ופשר הכתוב ששלח אל קוסם קוסמי' כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמלא יום נשאר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה [ר]הקסם: (ח) והשבתי אתכם דבר. אחר שתלינו: (ט) ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה. פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כמו והשם אמר לו קול דמי אחיך: (יב) כי ברוך הוא. הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: (יג) שרי בלק. ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי הע"ם שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שבא לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ורבי יונה המדקדק אמר כי היו"ד [ש]נוסף ואיננו [ת]נכון: (יד) וטעם הלך עמנו. [א]ממקומו: (טו) רבים. כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך [ב]רב והוא דוד כי כן תקרא קרית [ג]חנה דוד: (יז) כי כבד אכבדך. בממון: וכל אשר תאמר. שיש צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: (יח) מלא ביתו. [ד]ביתו מלא וכן מלא כל הארץ [ה]כבודו כי רבים טעו שחשבו [ו]כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם ליי' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה. תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה [ז]עזות ותאכלו [ח]ברחה: (יט) בזה. במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש [ט]והם לא האמינו רק אמרו נשלח' אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשי' ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף יי' דבר רק אשב בלבו מחשב' רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר
לך

רמב"ן

נכה בו. אני ומדין עוזרי: (יג) אל שרי בלק. על דעת רש"י כי זקני מדין הלכו להם כאשר אמר להם לינו פה הלילה. ויתכן זה כי כאשר הזכיר להם כאשר ידבר ה' אלי לא רצו להמתין לו כי אמרו השם הזה בעזרתם של ישראל הוא מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול הרבה אבל הכתוב לא הזכיר זה. ור"א אמר כי לא הזכירם בעבור כי בלק הוא העיקר והוא בעל השליחות וכן וישבו שרי מואב כי עקר השליחות מאדוניהם היה. והנכון כי זקני מדין אולי הם המלכי' הראשונים באו מארצם אל בלק להתיעץ בענין ישראל ולקחו כלם עצה לשלוח לבלעם והנה שלח בלק השרים שלו שופטיו וחכמיו והלכו עם זקני מדין לארץ מדין כי משם היה דרכם אל עיר בלעם ונשארו זקני מדין בעירם והלכו שרי בלק שהם השלוחים לבדם עד ארם וזה טעם וילכו זקני מואב וזקני מדין כי הלכו מלפני בלק כולם עד מדין וקסמים בידם: לתתי להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גסה ולא רצה לומר שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך: (טו) ויוסף עוד בלק שלוח שרים. לשון רש"י. ואינו נכון כי כל כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר השם ועוד שהוא לא היה חושב שיתן רשות ללכת עם שרים אחרים נכבדים אבל טעמו שאין השם חפץ שילך כלל והנה בלק חשב אותו כי להרבות שכרו אמר כן ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ועל כן הוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים להראות לו כי הוא חפץ בו מאד ונדר לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו ובלעם השיב להם אם יתן לי בלק וגו' לא אוכל לעבור את פי ה' כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו כי בשמו אני עושה. או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול כי הוא אלהי ואני עבדו: (ח) ויבאו אל בלעם. שב לזקני מואב שבהם אמר וישלח מלאכים לא
לזקני

פירוש על אבן עזרא

היינו זקנים ממש שלא כ"ל חכמים. [ר](יחזקאל כ"א כ"ג) וז"ש וקסמים בידם. [ש]במלת לתתי. [ת]כי היו"ד לסימן המדבר שהם לבא חוסי. [א]על דעת לבא עמנו אליך, כי היה צריך לכתוב לבוא עמנו ולכן פ"א וי"בע למיתי עמנא, אבל לא הלך עמהם (פסוק י"ב) תרגמו לא תיזיל עמהון, וכן לבתי להלך עמכם, למשבקי למיזל עמכון. [ב](תהלים מ"ח ג'). [ג](ישעיה כ"ט א'). [ד]ר"ל מה שימלא ביתו מכסף וזהב. [ה]ר"ל שכבודו גדול שהוא ממלא את כל הארץ ולא שהמלא את הארץ הוא כבודו והטעם על הנבראים. [ו]בחשבו שהוא כמו לה' הארץ ומלואה. בספר ישעיה פי' רא"ע לע"ג שה"שי"ה קודש כבודו מלא כל הארץ שהיא למטה והמתרגם פי' מלא כל הארץ הדרים עליה, כמו לה' הארץ ומלואה, ולא אמרו כלום והעד וימלא כבוד ה' את כל הארץ עכ"ד. [ז](משלי י"ח כ"ג) טעמו דברי עזות. [ח](חבקוק ג' ט"ז) טעמו בה ברחה. כן קטנה או גדולה יחסר מקום השם. ר"ל חסר המאמר וטעמו אמירה קטנה או גדולה. [ט](דברים א' כ"א).
ולהם

ספורנו

בגלל או שיוכל להתגבר מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: (ז) וקסמים בידם. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: (ח) כאשר ידבר ה' אלי. כי אכין עצמי לנבואה: (ט) מי האנשים האלה עמך. מי הם אלה שהכינות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם. האמנם הם אלה כשואלי' עתידות ותרצה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אלה כמבקשים להשיג איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות מה תעשה אתם: (יב) לא תלך עמהם. אף על פי שלא תקללם לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתרא פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו
בו

פירוש רשב"ם

שיועילו לו תפלותיו וקרבנותיו: (ז) וקסמים בידם. מיני קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני קסמים. כדכתיב בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: (יד) הלך עמנו. כי לא נחשבנו בעיניו: (טו) רבים. מרובים ונכבדים חשובים ונכבדים מן
הראשונים

יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־
בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ
בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃
שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־
אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף
אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ
יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־
אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן
אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ
שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ
וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן
לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה
בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃
כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ

מא יוסף יי למללא עמי: כ ואתא מימר מן קדם יי לבלעם
בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזל עמהון
וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעביד: כא וקם בלעם
בצפרא וזרז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: כב ותקיף רוגזא
דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי בארחא לשטן ליה
והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: כג וחזת אתנא ית
מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא
מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה
לארחא: כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדרא מכא
וגדרא מכא: כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחקת עם כותלא
ודחקת ית רגלא דבלעם לכותלא ואוסיף לממחה: כו ואוסיף
מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית ארח למסטי לימינא
ולשמאלא: כז וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות
בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחטרא:
ופתח

מסרה, כ אלהים, דין כדלעיל. בין אלהים ואל הוא פסיק. לקרא, חסר. קום
מלא. אתם, כ"ע. ואך, ג' ב' מנהון ר"פ. כא ויחבש, כולם חסר. כב הולך, ע'
מלא בתורה. ככב, חסר. עמו, ובאבלהם כתיב אתו וסי' איש איש כלשונו כי לשון
ארמי של אתו הוא עמיה. כג האתון, מלא. שלופה, ל'. מלא. ותט, ג'. להטתה,
ל' וחסר. כד ויעמד, כל סו' חסר. במשעול, ל' ומלא. כה ותלחץ, ל'. ותלחץ, ל'.
ויסף, ו' כ"ע וחסר. להכתה, ל' חסר. כו ויוסף, ז' מלא. עבור, י' מלא בלי'.
במקום, מלא. צר, קמץ לסיבת הזקף. לנטות, מלא. ושמאול, כן דינו מלא א' ו'.
כז ותרבץ, ל'.
ת"א קום לך אתם סנהדרין קה מכות י. ויקם בלעם בבקר ויחבש סנהדרין שם.

אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה
עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־
מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃
ויפתח

רש"י

כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא
יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם
לקרא לך. אם הקריאה שלך ושכר אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם:
ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן
וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתנו. מכאן
שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר
קדמך אברהם אביהם שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש
את חמורו: עם שרי מואב. (במדבר כגה) לבו כלבם שוה: (כב) כי
הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו.
(שם) מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד:
ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים
לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא
ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו
דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה
הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם
בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו
וכן היה סופו (במדבר לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול.
כתרגומו בשביל. וכן (מלכים א כ) אם ישפוק עפר שמרון לשעלים
עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים
ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא:
(כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם:
(כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום
אחר

רמב"ן

לזקני מדין: (כ) אם לקרוא לך באו האנשים. אם הקריאה שלך ושכר
אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ועל כרחך הדבר אשר אדבר אליך
אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה לשון רש"י:
ויחר אף אלהים כי הולך הוא. ראה שאין הדבר טוב בעיני המקום
ונתאוה לילך גם זה לשון הרב. ור"א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען
ויאמר אחר שאמר לו לא תלך עמהם איך אמר לו קום לך אתם יש
להשיב כי השם לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים
מהם. ולפי דעתי אין צורך כי טעמו כמו שלח לך אנשים כי השם אמר
לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים אז שאל משה
את השם וכן זה כי מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי
רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך אתם רק השמר שלא תדבר
רק מה שאומר לך. והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו
דבריו. וכל זה איננו שוה לי כי מה שאמר הגאון איננו כן כי השם אמר
לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את
העם ימנענו ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים ולא מנעו
מלכת בעבור חסרון מעלת השרים. ומה שאמר ר"א איננו נכון שינחם
האלהים וישיב דברו אחור בעבור עקשות השואל. וענין שלח לך אנשים
לא כן היה וכבר פירשתי טעמו. ולא יעניש האלהים בדבר אשר יתן
רשות בו וחלילה. ובמדרש אמרו מכאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך
בה מוליכין אותו. והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא
יקלל את העם כי ברוך הוא ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא
יחפצו בו לדבר אחר על כן לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך
הוא וידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים ובלק שלח אליו פעם
שנית כי לא האמין והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים
ונדר להרבות שכרו וכבודו ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון ולא
ברצונו רק הכל ביד השם וישאל ממנו עוד מה יורה אותו ועשה זה
כהוגן כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם טובה והוא יורה
חטאים בדרך ויודיענו מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם
בעתיד

עמי: (כ) ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אין למקרי לך אתו גובריא קום טייל עמהון ולחוד פתגמא דאמליל עמך יתיה תעביד:

(כא) וקם בלעם בצפרא חריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב:

[(כא) וקם בלעם בצפרא ושוי ית אתניה ואזל עם רברבני מואב:]

(כב) ותקיף רוגזא דיי ארום אזיל הוא ללטוטינון ואתעתד מלאכא דיי באיסרטא למשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוי יניס וימברים עמיה: (כג) וחמת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באיסרטא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא למכוונא יתה לאיסרטא: (כד) וקם מלאכא דיי בדוחקא דמיצע ביני כרמיא אתר דאקים יעקב ולבן אוגר וקמא מציטרא מיכא ושכותא מציטרא מיכא וקיימו דלא למעיבר דין תחום דין לבישא:

[(כד) וקם מלאכא דיי באמצע כרמיא סגיא מן דין וסגיא מן דין סטרא:]

(כה) וחמת אתנא ית מלאכא דיי ואדחקת לסייגא ודחקת ית ריגל בלעם לסייגא ואוסיף למימחא ומלאכא אתכסי מנה: (כו) ואוסיף מלאכא דיי למעיבר וקם באתר דחיק דלית אורח למיסטי לימינא ולשמאלא: (כז) וחמת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת לה תחות בלעם ותקיף רוגזא

בעל הטורים

מלמד שכוונתו להרבות לו שכרו וזהו מאן כדי לפתו בכסף מרובה להרבות שכרו. לא ספר את העם בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאור לפי' השרון כל דהוא. (כ) ואך את הדבר יכול אם יכלה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם ואם יכלה לברך ישראל יברך האומות. ת"ל אך סלק: (כב) בדרך לשטן מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: (כג) ותט ג' בפס' בהאי עניינא חרי וחד ותט אשורינו מני ארחך. למה ותט האתון בשביל ותט אשורך שבלעם נטה מני ארחך. שהיה אמן לקללם והקב"ה רצה לברכם: (כז) ויך את האתון ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף

יונתן

והנה אדרבא משם משמע שפי' רשות וכן פירש הערוך נ"ל (כ) קום טייל עמהון פירוש תרגומו משאר מקומות ולא הנ"ל אלא קום אזיל אלא שהשי"ת לא צוה לו רק טיול בעלמא ואמנם על וילך עם שרי מואב תרגם ואזל כי הוא שינה מאמרו ית' והלך ממש וע"כ היטב חרה לו ית' וזהו שתרגם שם ותקיף רוגזא ה' ארום אזיל הוא ודוק: (כב) יונים וימברים שני מכשפים היו וכן פ"י שמות א' (ושם איתא ממברום)ע"ו ע"ש: (כג) לאיסרטא כבר פי' לעיל פ' ב' פסוק י"ט תרגום של מסילה וע"ש: (כד) אתר דאקים יעקב ולבן אוגר וקמה פי' גל ומצבה מצד זה וגל וקמה מזה וכן שוכתא היא מצבה כמבואר בפ' ויצא שכשבעו זה לזה שנאמר עד הגל הזה ועדה המצבה ועיין בתרגומו. שלכן

זה בלעם כדלעיל הוא בעצמו עבר על בריתו ולא קיים מאמרו: (כה) ומלאכא אתכפי מינה דק"ל למה השיבה בפעם שלישי דוקא ולא בפעם שני אלא דאיתכפי מינה המלאך וכסבורה היתה שגם בלעם לא ראה המלאך כולי האי ואולי מקרה הוא זה שני פעמים אבל בפעם השלישי כיון שראתה את המלאך סברה שגם בלעם

רמב"ן

בעתיד והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך. וטעם אם לקרוא לך בלבד באו כלומר שיתרצו בלכתך עמהם ע"מ שלא תקלל את העם כאשר הודעתיך מתחלה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה שאפילו אם אצוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק וזה טעם אם לקרא וכן היה האמת לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם אחרי הודיעו אות' שלא יקללם ושיתנהג בעניינם כאשר יצוה כי הרצון לפניו ית' שיברך את ישראל מפי נביא לגוים והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם ואם לא יתרצו בכך יהיו מניחים אותו כי בפעם השני' הזאת אמר בלק ולכה נא קבה לי את העם הזה לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום: (כא) ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב. כרוצה להשלים חפצם על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך ועוד שהיה בזה חלול ה' כי בלכתו עמהם סתם והוא בכוונת השם הסבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלה לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יאמרו בהם כהתל באנוש חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי גם ישראל לא יכזב ולא ינחם: (כג) ותרא האתון את מלאך ה'. מלאכי השם השכלים הנבדלים לא יראו למראה העינים כי אינם גוף נתפס במראה וכאשר יראו לנביאים או לאנשי רוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר תגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה אבל שיושגו לעיני הבהמה אי אפשר על כן תוכל לפרש ותרא האתון כי הרגיש' בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו לא שתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב כי מפני היות המלאך נכון להכות בכן חרדה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באים לשחוט אותה כי לא עלתה השגתה לדעת זה כלל ואם נאמר כי המלאכים הנראים בדמות אנשים כאשר הזכרתי בפרשת וירא יושגו אף לעיני הבהמות א"כ איך לא יראהו בלעם ולא הכה בסנורים. אבל יתכן שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף בה הדבור וראתה כאדם ולא הזכיר בה הכתוב ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה כי הענין כולו באתון נס גדול כבריאה חדשה ובנבראים בין השמשות איננו נקרא גלוי עינים בלבד אבל רבותינו לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה. וטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם להודיעו כי השם פותח פי האלמים וכ"ש שיאלם כרצונו פי המדברים גם ישים בפיהם דברים לדבר כרצונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקוסם היה

אבן עזרא

לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (כב) לשטן לו. כבר פירשתיו בספר איוב "כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (כא) ויחבוש. [ג]כנוי: (כג) מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קלה והטעם אל הדרך: (כד) במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית. [ל]כי אין ריע לו: (כה) ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה אל הקיר. הוא הגדר: ויוסף להכתה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: (כח) ויפתח יי'. אמרו חז"ל שעשרה דברים נברא בערב שבת בין

פירוש על אבן עזרא

'ואם חרון האף היה בעבור הליכתו לבד הרי הוא צוהו שילך עמם רק לא חרה אף השם עליו אלא על מחשבתו הרעה. "בספר איוב כתב המבין סוד המערכת והשתנות המעשים כפי השתנות מערכתם ידע עיקור השטן, והכלל שהוא מלאך. דברי הגאון שאמר שם כי הוא ב"א היה מקנא באיוב אולי כונת הגאון כדעת המפ' שהוא השומר והאתון הוא השומר והכוס המעורר היה לו לשטן כמאמר וכוס לבשה את עמשי והוא נקרא מלאך. [ג]לנערו. [ל]בשביל כרמיא. כי

ספורנו

בו ונעשה גל של עצמות: (כ) אם לקרוא לך באו האנשים. אם להועץ עמך בלבד כענין קרואי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה אעשה: (כב) קום לך אתם. להזהירם שלא יטעו: (כב) כי הולך הוא. שלא היה ענינו בדרך כמו שיוליכוהו אחרי' כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר וכמשתדל נגד רצון האל ית' כי לא באו לקרוא לו לעצה כלל: לשטן לו. ענין השטנה הוא התנגד לפעולת איזה פועל כמו ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה. והנה המלאך יצא להתנגד לבלעם שיהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם כמנהגו ולא ידחוק את השעה וזה למען לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו. ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (כג) ותלך בשדה. ואז עזב ב' נעריו ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון: (כח) ויפתח ה' את פי האתון. נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח. וכל זה הי' כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו. וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו. ההסכן

פירוש רשב"ם

הראשונים: (כב) כי הולך הוא. ברצון מתאוה לקללם אף על פי שהיה יודע שאין הקב"ה רוצה: (כה) ותלחץ את רגל בלעם. שעל זה נעשה הגר

כח ויפתח יהוה את־פי האתון ותאמר
לבלעם מה־עשיתי לך כי הכיתני
זה שלש רגלים: כט ויאמר בלעם לאתון
כי התעללת בי לו יש־חרב בידי כי
עתה הרגתיך: ל ותאמר האתון אל־
בלעם הלוא אנכי אתנך אשר־רכבת
עלי מעודך עד־היום הזה ההסכן
הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא:
לא ויגל יהוה את־עיני בלעם וירא את־
מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה
בידו ויקד וישתחו לאפיו: לב ויאמר
אליו מלאך יהוה על־מה הכית את־
אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי
יצאתי לשטן כי־ירט הדרך לנגדי:
לג ותראני האתון ותט לפני זה שלש
רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם־אתכה הרגתי ואותה החייתי: לד ויאמר
בלעם

אונקלוס

כח ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך
ארי מחיתני דנן תלת זמנין: כט ואמר בלעם לאתנא
ארי חיכת בי אלו־פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך:
ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך די־רכבת עלי
מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין
ואמר לא: לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא
דיי מעתד בארחא וחרבה שליפא בידה וכרע וסגיד
לאפוהי: לב ואמר לה מלאכא דיי על־מא מחתא ית
אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי
קדמי דאת רעי למזל בארחא לקבלי: לג וחזתני אתנא
וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אלו־פון לא סטת מן
קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית: לד ואמר
בלעם

מסרה כח לך, י"ד ז"ק בתורה, והלמד בשוא כי אין כאן הפסק מאמר. הכיתני, מלא וקמץ בז"ק. שלש, חסר. כט לאתון, מלא. התעללת, ל'. יש, כ"ב. הרגתיך, ל' ומלא. ל הלוא, י"ב מלא בתורה. אתנך, חסר. מעודך, ל'. ההסכן, ל'. הסכנתי, ל'. לעשות, מלא. לא ויגל, ב' חד מסך יהודה. שלפה, ד' ב' מלא דין חסר. ויקד, כולה חסר. וישתחו, בחד ו'. לב מה, בקמץ כדין לפני א"ה. הכית, מלא. שלוש, ה' מלא. ירט, ל'. לג ותראני, ל'. ותט, ג' ב' בתורה. אולי, מלא. אתכה, ל' וכ"כ ח"ו ומלא ה' והתיו בשוא. ואותה, ב' מלא בלי' בתורה. החייתי, ל' ומלא.

ת"א הלוא אנכי אתנך שם האלילים ד עקידה שער כח. ההסכן הסכנתי סנהדרין שם האלילים שם. וחרבו שלפה סוטה יא. כי ירט הדרך שבת קה מנחות סו.

רש"י

אחר כמו (בראשית לג) והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות ראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן (איוב כב) הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה (ע"ז ד) בגמרא אמרו לי' מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי לי' כולי כדאיתא במסכת ע"ז: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. (שבת קד) רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי פשוטו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו (שמואל ב יג) ותכל דוד. לשנא אחרינא ירט לשון רצון וכן (איוב ט"ז) על ידי רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריגה: ואותה החייתי. (במ"ר) ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על
כבוד

ספורנו

(ל) ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגו שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא ילכים שאע"פ שאין נחש יש סימן: (לב) על מה הכית את אתנך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תצלח: זה שלש פעמים. ואיך הקשית ערפך שלש פעמים לדחוק את השטה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרך בזה האופן לטובתך: כי ירט הדרך לנגדי. ירט מן ורטט החזיקה. כמו ותרץ את גלגלתו מן רצץ. אמר הנה יצאתי לשטן וענין השטנה היה כי יחריד הדרך כל מה שכנגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך: (לג) ותראני האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה מפני שלש פעמים ואיך לא שתה לבך גם לזאת: אולי נטתה מפני. היה לך לחשוב שאולי נטתה מפני שהבהמה ידעת שים לפני האל ית' איזה מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי. והטעם שאמרתי על מה הכית כמאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה באופן שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל. מ"מ לא היית נמנע מלכת כמוסר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מכעיס
גדול

רמב"ן

היה: (לא) ויגל ה' את עיני בלעם. מזה הכתוב נלמד כי בלעם אלו היה נביא איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך כאשר יאמר הכתוב במי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע והגר המצרית ולא יאמר כן בנביאים וכן קראו הכתוב בלעם בן בעור הקוסם ומה שאמר הוא כאשר ידבר ה' אלי יקרא ידיעתו העתידות בקסמיו דבר ה' אבל לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך ודבר עמו ובסוף עלה למעלת מחזה שדי והכל בעבור ישראל ולכבוד' ואחרי שבו לסורו היה קוסם כי כן יקראנו הכתוב במיתתו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב ושלשה שילשלו יד בנביא השם וכן אמרו במדרש
במדבר

אבן עזרא

בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמר הגאון כי לא דבר' האתון ורב שמואל בן חפני תפשו ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפש ודע כי אנשי שקול הדעת הלכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להגדיל נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזרי' נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע
שלום

רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בשוטא: (כח) עשרתי פתגמין אתבריאו בתר שכלול עלמא במיעלי שבתא ביני שימשתא מנא ובירא וחוטרא דמשה ושמירא וקשתא ועננא יקרא ופום ארעא וכתב לוחי קיימא ומזקי ופום ממלל אתנא בי ההיא שעתא פתח מימרא דיי ית פומה ואזדמן לה ממלל ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארום מחיתני דין תלת זמנין: (כט) ואמר בלעם לאתנא ארום שקרת בי אילו אית סייפא בידי ארום בדון קטלתיך: (ל) ואמרת אתנא לבלעם ווי לך בלעם חסיר דעת אנת דאנא בעירא מסאבא מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכילת למילוט יתי כל דכן בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותהון אתברי עלמא ואנת אזיל למילט יתהון ודי נגבת דעתהון דעמא האלין ואמרת לית הדא אתנא דידי שאילא היא בידי וסוסיא דידי שדי ברטיבא הלא אנא אתנך דרכבת עלי מן טליותך עד זמן יומא הדין הא מתחנייתי מנך במשכבא ולא אתכוונית למעבד לך היכדין ואמר לא:

(ל) ואמרת אתנא לבלעם ווי לך בלעם רשיעא חסר דעתא וכל חוכמא לא אשתכחת בך הא אנא בעיר מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למילוט יתי בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותיהון אתברי עלמא מן שירויא והיך את אזל למילט יתהון כד נגבת דעתיהון דעמא האלין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילא היא בידי ברם הלא אנא היא אתנך די רכבת עלי מן טליותך עד יומא הדין המתכוונת אתכוונת למעבד לך כדון ואמר לה לא:

(לא) וגלא יי ית עינוי דבלעם וחמא ית מלאכא דיי מעתד באיסרטא וסייפיה שליפא בידיה וגחן וסגיד על אנפוי: (לב) ואמר ליה מלאכא דיי מטול מה מחית ית אתנא דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למישטן לך ואתנא דחילת חמת מטת מן ארחא וגלי קדמי דאנת בעי למיזל למילוט ית עמא ומלא לא מהוגנא לקבלי: (לג) וחמתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אלולפון לא סטת מן קדמי ארום כען אוף יתך קטלית ויתה קיימית: (לד) ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארום לא ידעית ארום אנת מעתד לקדמותי

*כמאמר חז"ל ירש ר"ת יראה ראתה נטתה

בעל הטורים

אוסיף לקלל אי נמי מפני שלא הגיע הכנע של הזעם. (ל) הלוא אנכי אתנך אלא ר"ו פעה דברים אמרה לו לעתיכה בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ז [דף ד' ועי' בילקוט] בכתם עלי בגימ' כבעתני: (לא) מלאך ה' בדרך בגימ' גבריאל המלאך [עי' ברכה פ' שופטים ובמג"ע אופן קמ"ז וקל"ו]: (לג) הנה אנכי יצאתי לשטן יצאתי מעדני מעדם כמתים שמלאך כמתים היה: (לג) אתכה כתיב בה"א בה' דברים

יונתן

בלעם רואה המלאך ירע לנגדו ואף ע"פ כן הכה אותה ואז על כן המסילה האתון לדבר אליו וק"ל: (כז) בשוטא פי' בשבט: (כח) עשרתי פתגמין אתבריאו במקום משנה דאבות דסלא מעה פגירא ליה ענני כבוד: (ל) חסיר דעתא וכו' כדאיתא"י בד"ה לו יש חרב וע"ש: כד נגבת דעתהון וכו' כמה דרש דרשות במקרא זה וזה ללונו לדרוש אנכי אתנך שהשיבה כי כשראו דרכיב המרא א"ל אתי עתמא לא רכבת אקופיא א"ל ברעיבא סדיא לי מיד ואמרו האתון הלא אנכי אתנך א"ל לעתיכא בעלמא אמרה ליה אמר רכבת א"ל באקראי בעלמא א"ל מעודך וגו' ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות וכל זה איתא בפרק חלק יעויין משם קלהו הרלה: (לג) ומילא לא מהוגנא לקבלי

רמב"ן

במדבר סיני רבה בלעם נזקק לרוח הקדש וכשהזדווג לבלק נסתלקה ממנו רוח הקודש וחזר להיות קוסם כבתחלה לפיכך נוח רם הייתי והורידני בלק: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. כי ההולך ירע דרכו ועות אותה לנגד עיני כי אנכי היודע ועד. או לנגדי שירע הדרך לעשות כנגד רצוני כדברי אונקלוס כמו כי הכעיסו לנגד הבונים. ירט לשון עוות וכן ועל ידי רשעים ירטני יעות אותי כאשר פירשתי כי ההליכה היא בה רשות מאת ה' הנכבד אבל בלעם עוות אותה בלכתו עמהם על דעתם שיקלל את העם: (לג) ותט לפני. פירשו בו ותט אל השדה כאשר ראתה לפני. ואין צורך רק טעמו כמו מפני כי כן תשמש הלמ"ד כמו ויבדלו לבנות העיר חדל להשכיל להטיב וכן רבים וכמוהו ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקוד את העם את ישראל: וטעם אולי נטתה מפני. על דעת המפרשים כמו לולא שנטתה מפני יאמר במקום הזה שלא כדרך חבריו כולם. ועל דעתי הוא כמשמעו כי האתון הרגישה במלאך או ראתה בו ולא ידעה מה הענין אבל נטתה מפני חרב שלופה כמנהג הבהמות על כן אמר המלאך לבלעם ותראני האתון ונטתה מפני ושמא נטתה מפני כי אני להרוג אותך בלתי אבל אותה החייתי כי הסבה בך ולא באתון: גם אתכה הרגתי. אמר ר"א מלת גם לבעד שמתה האתון אחר שדברה

אבן עזרא

מזלות ובעת ראותו במזל של פוס אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובא הרעה אל המקולל יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה [o]ובעד שדבר במרת' עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את [ע]פי יי' אלהי כי אין יכולת בגולר לשנות מעשה היולר או גזרתו והסוד [פ]כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל [*]תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא ויאשר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז [x]תבין האמת: וטעם בסקל. כי בתחלה ונשכית הכה אותה בעץ קטן או צעור: רגלים. [ק]פירשתיו: (כט) התעללת. [ר]פירשתיו: (ל) מעודך. הטעם מיו' [ש]הרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי [ת]הסכן נא עמו ושלם: (לא) ויגל יי'. כנער [א]אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים: וישתחו לאפיו. [ב]פירשתיו: (לב) כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים [ג]ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן [גג]ירט היה ראוי להיות כמו [ד]יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל לדקה [ה]יעטני שהיא על משקל אשר יעלני כמו עוטה [ו]אור: (לג) ותראני האתון. בקמץ [ז]גדול תחת קטן שהי' ראוי להיות ותראני ורבים [ח]כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לבעד שמתה האתון [ט]אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצרה וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי: וטעם ואותה החייתי. כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותגלל נפשי [י]ודבר מנוח לבעד אף כי [כ]הבהמה שאין לה סוס שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: עם

פירוש על אבן עזרא

[o]כי הוא ז"ל כתב על מלת בראשית כי טעם ברא גזר וכן אם בריאה פר"ל גזרה. אומר. וכן אומר כאן כי דעת רבותינו ז"ל במה שאמרו כי נבראו עשרה דברים בין השמשות פר"ל שגזר השם וכן טעמו בכאן גזרה אלהית. טעם ברא אלהים וכן ואם בריאה גזרה גופנית יברא ה' פי' יהיה ע"פ ה'. [מם]ר"ל שזה הענין כולו משל או ע"פ דרך נבואה כאשר קשה להם הכם לא ללורך, וכן רא"ע הזכיר על פסוק הלאן ובקר ישחט וכו'. [נ]ואת בלעם בן בעור הקוסם (יהושע י"ג כ"ב) [ס]שאמר לא אוכל לעבור את פי ד' וכו' שיביגו הסרים בעבור שמיאן ד' לחתו להלוך עמהם, כי בידו לקלל, ובאמת כוון על מה שאמר לו השם לא תאור וכו'. [ע]כלומר האדם שרוצה להזיק למי שבילדתו חייבו כוכבי מולדו שלא יגיעהו שום נזק לזמן ידוע או ממבואהו עונה בזמן ידוע אין יכולת בו לשנות מאומה מזה וכן בלעם כשראה שאין במולדם וכוכבם הוראה על שום נזק אמר לא אוכל לעבור את פי ד'. [פ]ר"ל חלקי המלאכות לא ישנו זה את זה בלתי כלון ה'. [פפ]ר"ל מה שנוגר ה' שהוא כל יכול. [צ]טעמו שהיה במלאכה הנבואה רק מה שנגלו להם לורות בשמיות יש לו טעם מלך הכנהס לכך. ומלך הכוכביות אשר ילדה אליהם בלורת גשם. [ק](שמות כ"ג י"ד). [ר](שם י' ב'). [ש]ר"ל כי אומרו מעודך אינו מעודו כלומר מיום היותו כי זה נמנע אבל כ"ל מיום שרכבת עלי עד עכשיו יהיה אותו היום שרכב עליה. לסוק או קרוב. [ת](איוב כ"ב כ'). [א](עיין לעיל ז' כ"ט). [ב](בראשית י"ט א'). [ג](איוב ט"ז י"א) שרכו רעה. [גג]ר"ל ירטני מן ירט. [ד]כמו מעיל לדקה יעטני (ישעיה ס"א י'). [ה](תהלים ע"ז ז'). [ו](שם ק"ד ב') שפרכו יעט גם עטה. [ז]ר"ל בפתח גדול תחת קטן אחים ליני, כי ראוי להיות נתראני. [ח]כמו כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג כ') הראוי יראני. [ט]כמ"ש במ"ר ובתנחומא ועיין רש"י ז"ל. [י]שאמר לאשתו מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג כ"ב). [כ]ר"ל מכ"ש שהבהמה תמות לכן אמר ואותה החייתי אף שלא תמיה כי אין לה שום יחס עם רוח המלאך. דברים

פירוש רשב"ם

חגר כדכתיב וילך שפי: (לג) אולי נטתה מפני. כל אולי שבמקרא פירושם כמו אם וכמו אילו. והמפרשים את זה כמו לולי התמהמהנו וכמו לולי יי' וגו'. טעות הוא בידם. אבל פירושו כמו אולי יש תקוה. אולי יחנן יי' צבאות. אולי משגה הוא. וכן אמר המלאך על מה הכית את אתונך שלש פעמים שלא כדין עשית שהרי ותט לפני זה שלש רגלים כל נטיותיה היו לפני אבל לא מפני שהרי לא עברה אותי: אולי נטתה מפני. כלומר שאם נטתה מפני ולא לפני כלומר שאם עברה אותי את הדרך עד אחרי. גם הרגתי אותך. כלומר לא היית ניצול בהיזק מועט של לחיצת רגלך אלא את אותך הרגתי והיא לא היתה מפסדת שאותה החייתי קיימת גם עתה שהיא לא היתה פושעה כי אם אתה שהיית פושע

בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא
יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ
וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃
לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ
עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם
עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי־בָא
בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב
אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה
הַגְּבוּל׃ לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא
שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־
הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃
לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי
אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה
הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ
אֲדַבֵּר׃ רביעי (ששי כשהן מחוברין) לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־
בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ מ וַיִּזְבַּח בָּלָק
בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם
קְצֵה הָעָם׃ כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי
בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל
בָּלָק וּבִלְעָם פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה
אולי

אונקלוס

בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית די־את מעתד
לקדמותי בארחא וכען אם־ביש בעינך אתוב לי: לה ואמר
מלאכא דיי לבלעם איזל עם־גבריא ולחוד ית פתגמא
די־אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק:
לו ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא
דמואב די על־תחום ארנון די בסטר תחומא: לז ואמר
בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למקרי לך למא
לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל
ליקרותך: לח ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען
המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דישוי יי בפומי
יתיה אמליל: לט ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי:
מ ונכס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די
עמה: מא והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת
דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא: א ואמר בלעם לבלק
בני־לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין
ושבעא דכרין: ב ועבד בלק כמא־די מליל בלעם ואסק
בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ג ואמר בלעם
לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם
°בכל הספרים ואעליה
יי

מסרה, לד כי אתה, י' בתורה. ועתה, ואתה ועתה י"ס בטעם תביר. אשובה, מלא ו' ה"א בסופה. לי' דגוש מד"ד. לה סרי, ב'. לו על גבול, ה'. גבול, מלא. ארנן, חסר. הגבול, מלא. לז הלא, חסר. שלח, חסר. לקרא, חסר. האמנם, ד' חסר. אוכל, מלא, כבדך, ל'. לח הנה, ס"א במחב. היכל, ב' חד מלא דין חסר. מאומה, כולה מלא. ישים, ב' הנהסגר ומלא. לט חצות, ב' בתו' חו"ק ומלא תכין. מ ולאן, ד' כ"כ. ולשרים, ל'. מא במות, מלא. כג א מזבחת, כל תו' חסר. אילים, ד' מלא דצלא בתורה. ג ויאמר ג' בטעם כ"פ בענין. עלתך, ג' מד"ח. ואלכה, ה' בסוף תיבותא.

רש"י

כגון הנביות וכן (ויקרא כ') והרגת את האשה ואת הבהמה וכן (שם) ואת הבהמה תהרגו: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו מעיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס כנגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם (בראשית כב) קח נא את בנך וגו' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. (במ"ר) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. (שם) אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים אנשים וטף בחוצותיה לומר ראה וחוס שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. (שם) דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד: (מא) במות בעל. כתרגומו
לרמת

רמב"ן

שדברה. וטעם החייתי כי בן אדם בראותו את המלאך ימות ויפחד ותבהל נפשו אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם המלאך כבן אדם. ואין מלת גם מדרש כאשר אמר כי שהיה לא ימותו כי עתה שנטתה מתה האתון והחיה את בלעם ואם לא נטתה היה הורג את בלעם ומחי' האתון. אבל מלת גם כדברי רש"י שהוא כמסורס וגם הרגתי אותך. וטעם ואותה החייתי. לומר כי החטא כולו עליך והרגתי אותך בו אבל היא אין עליה חטא שתמות בו והנה הנטיה שנטתה מפני לכבודך לא לצערך כלל והכית אותה חנם ונגמלה לה רעה תחת טובה. ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם ובינו. והקרוב שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמה הרעה ולא שמעו דבור' אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם. ורבותינו אמרו שהיו שרי מואב תמהי' שראו כן שלא היה כמותו בעולם. ואמרו שכיון שדברה מתה שלא יהו האומות אומרות זו היא שדברה ועושין אותה יראה ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יהו אומרים זו היא שסלקה את בלעם וכל זה אפשר מדרך הקבלה לא שדבר הכתוב במיתתה כלל כאשר פירשתי: (לה) לך עם האנשים ואפס. יתכן שיאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו דבר ותודיע אותו זה. או טעמו כי אמרי אשר בתודה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו לך עמהם כי מחלתי על חטאתך ובלבד שתזכור אזהרתי אשר הזהרתיך והולכך לומר לו
כן

יונתן בן עזיאל

לקדמותי בארחא וכדון אין ביש קדמך איתוב לי: (לה) ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גובריא וברם ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: (לו) ושמע בלק ארום אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב דעל תחום ארנון דבסטר תחומא: (לז) ואמר בלק לבלעם הלא שדרא שדרית לותך למקרי לך למא לא אתיתא לותי הברם מן קושטין הוית אמר לית אנא יכיל למייקרא יתך: (לח) ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כדון המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דיזמן יי בפומי יתיה אמליל: (לט) ואזל בלעם עם בלק ואתון לקרתא דמקפן שורין לפלטיוון קרתא רבתא היא קרתא דסיחון היא בירושא: (מ) ונכס בלק תורין ועאן

ירושלמי

ושדר לבלעם ולרברביא דעמיה: (מא) והוה עדוני בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתא דפעור חמא מתמן משיריין דן דמהלכין בקצת עמא דאתפרסמו מתחות ענני יקרא: (א) והוה כיון דחמא בלעם יתהון דפולחנא נוכראה בינידון חדא בלביה ואמר לבלק בני לי הכא שובעא אגורין ועתד לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: (ב) ועבד בלק היכמא דמליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על אגורא: (ג) ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך דלמא יזמן מימרא דיי לקדמותי ופתגם מה דיתחוי לי ואיתני לך ואזל בנחין כחיויא:

(ג) ואזל בלעם בלב שפי:]

וארע

בעל הטורים

דברים הפלאת ב"פ שא"ל ה' אלא ילך (עי' רש"י ע"פ אם לקרא לך וג"פ שהכה האתון): ולותה הסייסי מלא וי"ו שהסיבה אותו ו' דברים ונבראת ביום ו' בין השמשות (לח) בפי בני' מלאך. בפי בני' הזמה שמלאך נתן זמה לתוך פיו כדי להחזירו אל בלק: (א) ז' פרים וז' אלים וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד ז' מלות שלהם: (ג) על עלתך חסר וי"ו כי לא חפץ בה הקב"ה שא"ל טוב את הרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב ר"ת מזהר פי' מז' פרים וז' אלים שהקריבו מואבים שבאו ממזרות. ירלאי ב' הכא ואידך אלהים ירלאי בשוררי. מלמד שהיה בלעם שונא אותם וחפץ

ויראה מהם דייקא ולא בזולת ממחנה ישראל כולם קדושים ורז"ל דרשו בפ"ק דר"ה ויראה לפי שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ולא ס"ל הכי אלא דייק והכנס דאתפרסימו מתחות עננא וקאי אשבט דן לבדם שהם נסגלו בעונם ודייק מהם: (ג) גמין כסיואה פי' מתוך שהיה חגר כדאיתא נמי בסנהדרין אמר ר"י בלעם חגר ברגלו אחת היה וה"ע כחווח

יונתן

לקבלי כל זה עיין כאן ברש"י: (לט) לקרתא דמקפן שורין וכו'. פירוש עיר שמוקפת חומה: (לט) לפלטיוון הרמוזות שבה ודרש קרית חוצות שהיה לומר אפילו חוצות ורחובות שבה הם כקריה מוקפת חומה כ"ל. (מ) ונחר בלק לשון מורגל בפי חז"ל מוחר לנחרו וכן הרבה: (מא) וחמא משריין דן כבר מפורש בדברינו זה כמה פעמים הטעם שבאמת מתחלה לא רצה לקללם כי ברוך הוא גם לא יכול לשלוט עינו הרע בהם שענני כבוד הקיפום אך אחר שנמלא ע"ז בשבט דן נסתלק הענן שעל זה בא הרמז בקלה המחנה לשון קולים שבהם וכדיקדק הפייטן בפרשת זכור כי הענן מהם פלט ר"ל כדפירש"י משום שהיה פסל מיכה עמהם פלט אותם הענן והיה חוץ למחנה אז

רמב"ן

כן שלא יחשוב שיאמר לו לך עמהם לעשות מה שבקשו ממך. גם יתכן שהיה חפץ ההולך לקלל את העם ולא היה חפצו לברכם בשום פנים ולכן יאמרו האלהים בכל עת שידבר עמו ומפני זה הודיע בלעם לבלק בתחלת דברו עמו הנה באתי אליך כי בביאה בלבד הורשתי אבל בענין העם שיכול אוכל דבר מאומה כרצונך הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר בין קללה בין ברכה ראה אם תחפוץ שאדבר בעניניך ואם לא תחפוץ בכך אשובה לי מעתה: (מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכחות הנפש להיות דבקה בעת הראיה כידוע מענין החכמים דאי לי נגיראי דבעינא למחזייה דלי ליה יהב ביה עיניה ונח נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק אפס קצהו תראה וכולו לא תראה כלומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם חשב בלק אולי יש באמת מן הקצות דגל אנשים לדיקים וטובים אשר אין השם חפץ בכלו. ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראהו כלו כי במות בעל מקום גבוה וראו שניהם משם קצה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בכר הכוא ורלאוהו כולו וזה נעם וילך שפי שהלך אל שפי שבו כדברי ר"א: (א) שבעת מזבחות. רמז בזה ר"א סוד עמוק והנה בלעם רצה לדבקה אליו הרלך מאת ה' בקרבנות האלה ולכן העלה עולות מספר כולם ורלה שיתעסק בלק עלמו בהם

אבן עזרא

(לה) עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי [ל]לא יהיה בך אביון אפס כי עז [מ]העם: (לז) למה לא הלכת. כמו באת [נ]בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר [ס]פילגשיו: (לט) קרית חצות. שם מדינה: (מא) במות בעל. הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם. כי הם חונים לארבע רוחות השמים: (א) שבעה מזבחות. יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם [ע]מתי מספר [פ]ושביעי [צ]ימים [ק]ושבתי [ר]ושנים ושבעה כבשי [ש]העולה ושבע [ת]הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובחת שלם לשלם [א]אז תתקדש רוח בינה והמשכיל יבין: (ב) פר ואיל במזבח. בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (ג) יקרה. מגזרת [ב]לקראתי: ודבר. סמוך אל מה: וילך שפי. דברי המתרגם [ג]ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו [ד]נכא' לב במגזרת ושפו [ה]עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת [ו]קול על שפיי ויתלא ביו"ד גם באל"ף כמלת [ז]פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא

פירוש על אבן עזרא

[ל](דברים ט"ו ד'). [מ](לעיל י"ג כ"ח). [נ]וטעמו למה לא הלכת לבא אלי. [ס](שמות ס' כ"ז.) [ע](ויקרא כ"ו י"ח). [פ]והטעם על השביעיות כי הם עקר גדול אלד מערכת הז' משרתים שעל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, ובמקומות אלד שם הקלוות. והיכל הקדש מכוון באמלע. [צ]ר"ל ז' ימים בשבוע הוא היקף שלם. [ק]במדע השביעי הוא תחלת היקף של שנה. [ר]ז' שנים היקף השמיטה ז' שנים ז' פעמים. [ש]בר"ח ובפסח ובשבועות ובר"ח וי"כ ובש"ע סתן תמוכות שהיו י"ד בכל יום. [ת]בי"הכ ובמטוי נגעים בדם. גם בשמן לטהרת ה מלורע. ובשמן המשחה על המזבח. [א]כבר כתב רבינו ז"ל (ויקרא כ"ו י"ח) שמספר ז' הוא חשבון שלם ושם ביארתי הטעם עיין עליו. ומה אוסיף ע"פ מה שאמרו המחקרים שנקרא מספר שלם. בעבור שכל מספר שהוא למטה מעשרה הוא או מוליד או נולד. הא' הוא יסוד כל המספרים ואיננו מספר. הב' מוליד הד', הג', הו"ו והט"ית. הד' מוליד הח'. הה"א הי"וד. הו"ו נולד מן ג'. הח' מהד', הט' מן הג', הי"וד מה"הא, אבל הז' איננו מוליד ואיננו נולד, לכן נקרא שמו שלם, וחשב בלעם שע"י שבעה המזבחות שערך למטה להעלות עליהם שבעה פרים וז' אילים יוכשר לקבל רוח נבואה מאת השם יתעלה מקור השלמות שאין חסר לשלמותו, וזה"ש ובחת שלם לשלם אז תתקדש רוח בינה שהוא המדה השביעית ממטה למעלה דמינה מתערין דינין כידוע ליודעי חן. [ב]וכן אחרי אקרה כה ר"ל אלא לקראת מחזה שדי. [ג]שתרגם ואזל יחידי. [ד](תהלים ק"ט ח"ז) וכן תרגם הירושלמי בלב שפי. [ה](איוב ל"ג כ"א). [ו](ירמיה ג' כ"א). [ז]כמו נחלי פתאים אולת (משלי י"ד י"ח) פתיים (שם א' כ"ב). מ"ם

ספורנו

גדול מזה: (לד) חטאתי. להקשות עורף: כי לא ידעתי. והיה לי לחוש לזה: ועתה אם רע בעיניך. שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: אשובה לי. כדי שלא לעשות דבר נגד רלונך אע"פ שהאל ית' נתן לי רשות: (לה) לך עם האנשים. לא תלך כבעל הדבר אבל כהולך עמהם ולבקשתם שלא תאבד: ואפס את הדבר. ועם כל זה אני מושם שתעשה נגד רלוני כי אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (לו) ויצא לקראתו. לכבדו שידע ספי' גם הוא כמו שהעידו רז"ל: (לח) הנה באתי אליך. אע"פ שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך. וגם כן עתה שיכול אוכל דבר מאומה. כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר כרלוני: הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר. כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר: (מ) וישלח לבלעם. למנחת כבוד מלבד אתנתו להשביע עין גאותו: (מא) וירא משם קצה העם. כדי לתת עיניו בם כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם והספך ויראהו ה' את כל הארץ. כדי שיברך לפני מותו: (א) בנה לי בזה. שהוא מקום שהראהו משם: (ג) התיצב על עולתך. לכוין בהעלאת כל אלק ממנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר: אולי יקרה ה' לקראתי. אולי בהתבודדי אע"פ שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין

פירוש רשב"ם

פושע בי שהכית אתונך: גם אתכה. גם הרגתי אותך. כמו וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי: (ג) וילך שפי. חגר. כמו ושפו עצמותיו. גם שניהם מגורת

אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה־
יראני והגדתי לך וילך שפי: ד ויקר
אלהים אל־בלעם ויאמר אליו את־
שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר
ואיל במזבח: ה וישם יהוה דבר בפי
בלעם ויאמר שוב אל־בלק וכה
תדבר: ו וישב אליו והנה נצב על־
עלתו הוא וכל־שרי מואב: ז וישא
משלו ויאמר מן־ארם ינחני בלק מלך־
מואב מהררי־קדם לכה ארה־לי יעקב
ולכה זעמה ישראל: ח מה אקב לא
קבה אל ומה אזעם לא זעם יהוה:
ט כי־מראש צרים אראנו ומגבעות
אשורנו הן־עם לבדד ישכן ובגוים לא
יתחשב: י מי מנה עפר יעקב ומספר
את

אונקלוס

יי לקדמותי ופתגמא דיחזנני ואחוי לך ואזל יחידי: ד וארע
מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר לה ית שבעא מדבחין
סדרית ואסקית תור ודכר על כל מדבחא: ה ושוי יי
פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל:
ו ותב לותה והא מעתד על עלתה הוא וכל רברבי מואב:
ז ונטל מתלה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב
מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תרך לי
ישראל: ח מא אלוטה דלא לטיה אל ומא אתרכה דלא
תרכה יי: ט ארי מריש טוריא חזיתה ומרמתא סכיתה הא
עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא
יתדנון גמירא: י מן ייכול למניי דעדקיא דבית יעקב
דאמיר

מסרה יקרה, ל' כתיב ה'. יראני, היו"ד בדגש מד"ד. שפי, ל'. ד ויקר, ל'. אלהים, דינו כמ"ש לעיל פ"ע. המזבחת, י' חסר. ערכתי, ג'. פר, כל פידרא קמץ בענין. ה שוב, מלא. ו וישב, קדמא וישב תנין ויגש. והנה, קדמא והנה תנין והנו. עלתו, כולם חסר. וכל שרי, ד'. ז ויאמר, ל"א. מארם, ב'. ינחני, ב' ישבב. מהררי, ג. לי, הלמ"ד דגש מד"ד. ולכה, ד'. זעמה, ל' וחסר. ח אקב, חסר. קבה, ל' וכ"כ בה"א בסוף. אזעם, ל' וחסר. זעם, ב' מלרע והעם אשר זעם. ט מראש, י"ד. צרים, ח"ו ומ"י. ומגבעות, מלא. אשורנו, ב' מלא. הן, ה'. עם, בקמץ. לבדד, ג' והלמ"ד לתפארת. ישכן, ה'. ומספר, לי ד' פסוקין.

ת"א וילך שפי סוטה י סנהדרין שם. וישם ה' דבר בפי בלעם שם קה. מהררי קדם ס' הזוהר פ' חיי שרה. מה אקוב לא קבה אל ברכות ו סוטה מא סנהדרין כו לב קה הפלילים ד ס' הזוהר פ' במדבר. ובגוים לא סנהדרין לט עקידה שער סו. מי מנה עפר יעקב ומספר כדם לא ס' הזוהר פ' משפטים.

רש"י

לרמת דאלתיה שם ע"א: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלי' אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה (בראשית יב) ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו'. (שם יג) ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה. וילחק בנה אחד (שם כו) ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. (במ"ר) כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר (בראשית מט) ארור אפם. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם (שם כז) גם ברוך יהיה. במברכים נאמר (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. (ברכות ו) אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השע' שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת לדקות ה': (ט) כי מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו-לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' אינן נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר (דברים לג) ה' בדד ינחנו וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו
דעדקיא

ספורנו

הענין במשה כאמרו בכל ביתי נאמן הוא יקרה לי שיבא ה' לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אח"כ כאמרו וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים: (ז) וישא משלו. אמר אותו המשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם. אחר שספר המשל פתר את ענינו ואמר כי הוראת המשל היתה איך. מן ארם נחהו בלק וכו': (ט) הן עם לבדד ישכון. הן לבדם ישכנו ארץ בסוף הענין כאמרו ה' בדד ינחנו ואין
אוכל

רמב"ן

בהם ולכך אמר ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח זה שוחט וזה זורק: (ד) וטעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי. דרך תפלה כאומר ערכתי לפניך מזבח שלם בקרבן שלם יעלו על רצון ומזבח כענין שיאמר הכתוב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה ויאמר עולות מחים אעלה לך עם קטרת אלים אעשה לך עם עתודים סלה וכן במקומות רבים. וטעם שידיעה כבר זכרה ר"א. והנה בסוף כאשר לא רצה ללכת לקראת נחשים לא רצה בלעם שיהיה בלק מעלה בקרבנותיו שלא יתבל במחשבתו ולכך אמר הכתוב ויעל פר ואיל במזבח וירמוז לבלעם הנזכר ויתכן שבלק העלה אותם כי לפיים דעתו עשה כן והוא לא היה עוד חפץ בהם: יקר אלהים אל בלעם. בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל ולכך אמר כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה הסיא וכן ויבא אלהים אל אבימלך ויבא אלהים אל לבן ואפשר שפירושו ביאת הרצון בדבור מן העליון אל השכלים אשר יחליטו כי גם בלעם ביום נופל ותרדמה נפלה עליו וגלוי עינים: וטעם ויקר אלהים ויאמר אליו. כי כאשר קרה לבלעם כמקרי' אשר יקראו לאנשי רוח הקודש בהתבודד' שחלף רוח על פניו תסמר שערת בשרו פחד ורעדה קראתהו ורוב עצמותיו הפחיד והודו נהפך עליו למשחית והוא נופל על פניו אדרבה אז אמר את שבעת המזבחות ערכתי והוא דרך תפלה כאשר פירשתי והשם לא שמע אליו על כוונתו
ואמר

(ד) וארע מימרא מן קדם יי בבלעם ואמר קדמוהי ית שבעתי אוגריא סדרית ואסיקית תור ודכר על כל אגורא: (ה) ושוי יי ית פתגמא בפום בלעם ואמר תוב לות בלק והיכדין תמליל: (ו) ותב לותיה והא מעתד על עלתיה הוא וכל רברבי מואב: (ז) ונטל מתל נבותיה ואמר מן ארם דעל פרת דברני בלק מלכא דמואבאי מן טורי מדינחא איתא לוט בגיני דבית יעקב ואיתא זעיר לי ישראל:

(ז) ונטל במתל נביותיה ואמר מן ארם דבר יתי בלק מלכיהון דמואבאי מטורי מדינחא איתא בען לייט לי דבית יעקב ואיתא זעיר לי שבטיא דבית ישראל:

(ח) מה אנא לאיט ומימרא דיי מבריך יתהון ומן אנא מזעיר ומימרא דיי מסגי יתהון:

(ח) מה אנא לייט דבית יעקב ומימרא דיי מבריך יתהון ומה אנא מזעיר דבית ישראל ומימרא דיי מסגי יתהון:

(ט) אמר בלעם רשיעא מסתכל אנא בעמא הדין דהינון מדברין בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא ובזכות אימהתהון דמתילן לגלימתא הא עמא בלחודיהון עתידין למיחסן עלמא מטול דבנימוסי אומיא לא מדברין: (י) הוה כיון דחמא בלעם חייבא דבית ישראל הוון גזרין עורלתהון וטמרין בעפרא דמדברא אמר מן ייכול למימני זכוותא חסיניא האלין וסכום עובדיא

טביא

בעל הטורים

ומחן לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי. וילך שפי בגימ' ברגל ד"א מלשון שף מדוכסיה משום שנאמר ותלחץ רגל בלעם אל הקיר. שפי כפולה שפשפ ושפה באיזה שעה טוב לקלל את ישראל. ערכתי ב' הכא ואידך (איוב יג) הנה נא ערכתי משפט כלומר שערך המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל: (ז) וישא משלו שהרים קולו שישמעוהו כל ע' אומות כדי שיקנאו בישראל ותהו מברך בקול גדול קללה מסבב לו: מן ארם כלומר היאך אנו באים עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם ענון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וכן יעקב הלך לארם ענון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ד"א מן ארם שאלולי הם לא היינו בעולם שאני מארם [כי בלעם הוא מלבן סנהדרין ד' ק"ה ועי' בת"י ועי' בילקוט כל הענין] וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואחה ג"כ כשוי עונה שאילולי אברהם לא בא לעולם שבזכותו ניצול לוט מסדום ואני ג"כ כשוי עונה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואנו באים מארם לקללם. מן ארם בגי' אשל פירוש באים את אברהם שנטע אשל. ינחני ב' במסורה ינחני בלק ינחני במעגלי צדק. אותו רשע לקללני הנחני במעגלי צדק שלא כעס. ינחני בגימ' לגיהנם [כי הוא מד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב עי' פ' חלק]. מהררי קדם מה שהעמידו קדמונים זה גל תה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור אליך וגו' והוא שלא אלי לעבור הברית לקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם. מהררי קדם בגימ' מאבות העולם. ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו כשהי' שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזו' שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללותם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך והיאך אקללם: (ט) כי מראש צורים אראנו אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים. כי מראש בגי' על הר המוריה מראש צורים בגימ' מזכות אבות: מגבעות בגי' הן האמהות [עם האותיות]. לבדד ג' במסורה הן עם לבדד ישכון. שוכני לבדד בחרי עשר. [מיכה ז'] בשבטה רעה עמך בשבעך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה. כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני שלא כעם כל אותן הימים על כן לבטח תושיבני. לבדד ישכון שבעה תגין על ש"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ שבעה עממים. לבדד עולה למשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהיא מהלך מ' יום. לבדד ישכון עולה למשבון ת"כ שרמז לימי ב"ש: לבדד ישכן בגימ' בימי משיח: (י) מי מנה עפר יעקב. כמו עופר האילים [ופירש"י בש"ס איל בחור] על שם (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן פ"א מן יכול למנות דבדקיא דביה יעקב: עפר בגי' ערלה בחול רמז למה שמוחנין הערלה בחול.

תמות

יונתן

כמוא דרש מאלה שפי לשון שפיפון כדתרגם לעיל כמה פעמים: (ז) מתל נבותיה כמו משל נבואתיה כי מלת נביא נגזר מלשון ניב לכן אין נפקותא באלף זו ואין למחוק נבותיה: (ט) דהינון מדברין יש מפרשים מתנהגים מלשון דבר אחד לדור וכן פוק חזי מאי עמא דבר ויש מפרשים מדרכין בכ"ף ופי' שהם זוכרין ומזכירים זכות אבותם

ודייק

רמב"ן

ואמר לו כה תדבר: (ה) וטעם וישם ה' דבר בפי בלעם. יש מפרשים כי לא ידע בלעם בדברים אך השם מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי ילאו הדברים מפיך ואולי כן דעת רבותינו שאמרו עיקם את פיו ועקמו כאדם שקובע מסמר בלוח ר' אלעזר אומר מלאך היה מדבר ר' יהושע אומר וכו' ואינו נכון בעיני בעבור אמרו שומע אמרי אל ואמר מחזה שדי יחזה אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים שיגרום אותם בפיו ולא ישכח ולא יפיל מהם דבר כטעם ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכן כי על פי אבשלום היתה שומה: (ט) כי מראש צרים אראנו. הטעם בעבור שהעלהו במות בעל להראותו אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט בו ורואה אותו כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר שיסבב הוא אליו כמו שיתקבצו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם וגוי אחד הם וישכון בדד בשם יעקב וישראל ועל כן הזכיר ארה לי יעקב וזועמה ישראל כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם לאמר שהם עם לבדד ושמות נאות להם מאבותם כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל רק אמר עם יצא ממצרים כמתככר בהם שלא ידע אותם שהיה כשוי עונת אביהם והכוונה לומר כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה מתגבר עליו ולא שיטפל הוא אליה:

מי

אבן עזרא

ויצא [ח]ירושלם וכן נסעו הטעם אלרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת [ט]נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום: (ד) ואעל פר ואיל במזבח. בלווי: (ז) וישא משלו ויאמר. המשל הוא כי מראש צורים אראנו: מהררי קדם. מזרח: לכה ארה לי יעקב. חסר מלת ואמר ובשיר השירים כמוהו רבים והיא דרך קללה: זעמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ושנוהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי [י]אלהי רק באשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון הי' בינו ובין הזי"ן שורק תחת קמץ חטף: (ח) מה אקב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה [כ]וכן ה"א כי פרעה [ל]אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו [מ]כמו קבנו ואם היא מלה זרה: ומה אזעם לא זעם יי'. מגזרת זעם והטעם [נ]כפול: כי מראש צורים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה ובעד [נ נ]על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש [ס]צורים משל לגזרות היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצב גבולות [סס]עמים: מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול

שיתכן

פירוש על אבן עזרא

[ח](מ"א ב' ע"ו). [ט]הטעם כי בלעם לא הגיע לתשלום מעלת הנבואה ומה שהשיג היה מסתפק בו והיה מנחש ומנסה במעשה כישופיו וקסיונותיו בהרים והיה לריך לו לעשות זה להם לכוון המחשבה ולכוין הציור לדעת אם שמאמת לו השגתו ולכן כשנתאמת לו הענין אמר וירא בלעם כי טוב בעיני ד' לברך את ישראל וכו'. והוא סוד גדול ממערכת הכוכבים ומקודות הנבואה למה תהיה לפעמים השגה מסופקת והוא מתקרון שליונות הציור וההכנה וזה טעם והנה גם רמזתי לך סוד חתום. [י](נחמיה ה' י"ט). [כ](בראשית י"ב ח'). [ל](שמות ל"ב כ"ה). [מ]ר"ל אם המלה באה בשלמות היה לו לומר קבנו במשקל סבנו, ואע"פ שקבנו מלה זרה. [נ]ר"ל כפל ענין במלות שונות. [נ נ]שהוא כפירושו שהלך אל שפי. [ס]יש אומרים כי עשה תמונת נוגה להעביר בלבם רוח זנונים, וכאשר נשלמה הצורה ההיא נכן עלה לבלק להפקיר כ"א בתו והמגפה תהיה בסבת הצורה כאשר יהיו חשופי כח ע"י מלום המשגל, וגרלותו שלא הועילו קסמיו ונחושיו שם פניו אל המדבר. [סס](דברים ל"ב ח').

אבל

פירוש רשב"ם

מגזרת חטופי למד פעל של ה"א: (ז) ינחני. הנחני: מהררי קדם. כפל לשון דכתיב ארם מקדם. כלומר טורח גדול מארץ רחוקה. ובחנם כי לא יועיל לו: זעמה. נראה לי פתח שהוא לשון ציווי. אבל זועמה מל"אפר"ם (כלומר בחו"לם) משמע נקבה זועמת. כמו אש אוכלת. והיא שופטה את ישראל. לא זעם ה' אותם. לא הכעיסם כדכתיב ותעם אשר זעם ה' שהקב"ה זעם אותם לשון הכעים אחרים הוא: (ט) כי מראש צורים אראנו. שאני עומד עכשיו אני רואה אותם. מפרש הטעם למה לא זעם אותם הקב"ה ולמה אינו חפץ לקללם שהרי מראש צורים שאני עומד עכשיו אני רואה אותם ומראש הגבעה אני רואה כי לבדם הם ואין שאר אומות מתחשבין ומעורבין עמהם וגם יש בהם בנים קטנים שאין להם מנין כי לא נמנו כי אם מבן עשרים שנה ומעלה נמצא יותר ויותר: (י) מי מנה עפר יעקב. לכך אינו חפץ לקללם. כדכתיב בניגוה

ואני

את־רבע ישראל תמת נפשי מות
ישרים ותהי אחריתי כמהו: יא ויאמר
בלק אל־בלעם מה עשית לי לקב
איבי לקחתיך והנה ברכת ברך:
יב ויען ויאמר הלא את אשר ישים
יהוה בפי אתו אשמר לדבר: חמישי
יג ויאמר אליו בלק לך־נא אתי אל־
מקום אחר אשר תראנו משם אפס
קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו־
לי משם: יד ויקחהו שדה צפים אל־
ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת
ויעל פר ואיל במזבח: טו ויאמר אל־
בלק התיצב כה על־עלתך ואנכי
אקרה כה: טז ויקר יהוה אל־בלעם
וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל־בלק
וכה תדבר: יז ויבא אליו והנו נצב
על־עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו
בלק מה־דבר יהוה: יח וישא משלו
ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי
בנו צפר: יט לא איש אל ויכזב ובן־
אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה
ודבר ולא יקימנה: כ הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה: כא לא־הביט און
ביעקב

אונקלוס

דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ויהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת־להון. יב ואתב ואמר הלא ית דישוי יי בפומי יתה אטר למללא: יג ואמר לה בלק איתא כען עמי לאתר אחרן דתחזינה מתמן לחוד קצתה תחזי וכלה לא תחזי ותלוטה לי מתמן: יד ודברה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד־כא: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומה ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: יז ואתא לותה והוא מעתד על עלתה ורברבי מואב עמה ואמר לה בלק מא מליל יי: יח ונטל מתלה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפר: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא די־אנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועבד וכל מימרה מתקים: כ הא ברכן קבלית ואברכנה לישראל ולא אתב ברכתי מנהון: כא אסתכלית לית פלחי גלולין בדבית יעקב ואף לא
עבדי

מסרה רבע, חסר. תמת, חסר וחד ותמות בלמא. מות, מלא. ותהי, י"ד כתין ביו"ד בסוף. כמהו, כולה חסר. יא מה, בסגול כדין לפני עי"ן. לקב, כל לי' חסר במ"א. איבי, חסר. יב ויאמר, ל"א וכל ויען ויוסף דאיוב דכו'. הלא, חסר. אשמר, חסר. יג לך, ג' כ"כ בלי הליכה. נא, דגש מד"ד. אשר, במוגה. וכלו, ב' וחסר מחמדים. וקבנו, במקף. יד צפים, מ"ו ומ"י. אל ראש, ב' יחידאין. מזבחת, חסר. טו עלתך, חסר דחסר. כה, דגוש מדין א"מ. יז והנו, ל' וב' הנו. עלתו, חסר והעין במוגה. דבר, דגש מד"ד. יח קום, מלא. ושמע, הוא"ו במסג והשין בח"פ. המ"ם בקמץ. האזינה, י"ג ומלא. בנו, ב' חסר בגבר. יט ויכזב, ל'. ובן אדם, ה'. ויתנחם, ל'. ולא יעשה, ב' והנה הולד בן. יקימנה, ל'. כ ברך, ג' בקמץ בענין. וברך, ל' בצירי. אשיבנה, מלא. כא לא, ז' כ"ס נסיפ'. הביט, מלא.

ת"א תמות נפשי מות ישרים סנהדרין קה האלילים כה עקידה שער ע. לא איש אל ויכזב פסחים קיח. ולא יקימנה שם.

רש"י

דעדקיא דבית יעקב כו' מארבע משריתא ארבע דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא יט) לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמת נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צפים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שהרי משה מת שם. כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכ' בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. (במ"ר) לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו (תהלים קד) חיתו יער (בראשית א) וחיתו ארץ (תהלים קיד) למעינו מים: (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותיבין ומתמלכין חוזרי' ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם. (ס"א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו וברך. וכן היא גזרת רי"ש כמו (תהלים עד) אויב חרף כמו חרף וכן (שם י) ובוצע ברך המהלל ומברך את הגוזל והאומרים אל תירא כי לא תענש שלו' יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל היה נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'.
כתרגומו

רמב"ן

(י) מי מנה עפר יעקב. יאמר אני רואה אותם מראש הרים שוכנים לבדד ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ וגם רובע ישראל למסעות הדגלים הארבעה
לא

אבן עזרא

שיתכן שלא יתחשב המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רבע ישראל. דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי
שהתאוה

סגיא דעם חדא מן ארבעתי משיריתא דישראל אמר בלעם רשיעא אין קטלין יתי בית ישראל בסייפא כבר מבשרנא דלית לי חולק לעלמא דאתי ברם אין מייתנא מותא דקשיטין לואי דתהי סופי כזעירא דבהון:

[(ט) חמי אנא עמא האלין מדברין בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילין כגלמתא שרה רבקה רחל ולאה הא עמא דאינון לבלחודיהון שריין ובנימוסי עממיא לא מתערבין:

[(י) מן ייכלי למסני עולימיהון דבית יעקב דאתאמר עליהון דיהון סגין ככוכבי שמיא אמר בלעם רשיעא במתל נבויתיה אין קטלין הינון ישראל יתיה בחרבא מבשר הוא בלעם דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מיית הוא בלעם מותנין קשיטין הלואי תהי אחריתא כזעירא די בהון:]

(יא) ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילוט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: (יב) ואתיב ואמר הלא ית מאן די שוי יי בפומי יתיה אנטר למללא: (יג) ואמר ליה בלק איתא כדון עמי לאתר חורן דתחמיניה מתמן לחוד משיריתא דמהלך בקצתיה תחמי וכלהון משירייתוי לית אפשר דתחמי ותלוטיה לי מתמן: (יד) ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שובעא אגורין ואסיק תור ודכר על כל אגורא: (טו) ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתארע עד הכא:

[(טו) ואנא במימרי איקר יתך:]

(טז) וארע מימר מן קדם יי בבלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות בלק והיכדין תמליל: (יז) ואתא לותיה והא מעתד על עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק מה מליל יי: (יח) ונטל מתל נבותיה ואמר קום בלק ושמע אצית מילי בריה דצפור: (יט) לא כמילי בר נש מימר אלהא חי וקיים רבון כל עלמיא יי דבר נש אמר ומכדב ואוף לא דמיין עובדוי לעובדי בני בישרא דמתמלכין ותייבין ממה דגזרין ברם רבון כל עלמיא יי אמר לאסגאה ית עמא הדין הי ככוכבי שמיא ולאחסנותהון ית ארע כנענאי האפשר דאמר ולא יעבד ומה דמליל האפשר דלא יקיימיניה:

[(יט) לא כמימר בני אנשא הות מימריה דאלהא חייא ולא כעובדיהון דבני אנשא עובדוי דאלהא בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא מקיימין חזרין וכפרין במליהון ברם אלהא אמר ועביד גזר ומקיים וגזרתוהי קיימין עד לעלם:]

(כ) הא ברכתא קבלית מן פום מימר קודשא לא אמנע סדר ברכתהון מנהון:

[(כ) הא למברכא אדברית ומברך אנא ית ישראל וברכן לית אנא מנע מנהון:]

בעל הטורים

תמות ג' במסר' הכא ואידך (שופטים ט"ז) תמות נפשי עם פלשתים ואידך (איוב ל"ו) תמות בנוער נפשם הוא בקש שתמות נפשו עם הישרים ולא היה כן אלא אדרבה מת עם פלשתים כלומר עם רשעים ובנוער כדאית' אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנים הי' כשהרגו פינחס. ישרים בגימ' אבות העולם. ס"ת של תמות האבות בגי' בלעם חהו ותהי אחריתי כמוהו: (יג) וכלו ב' הכא ואידך וכלו ממדי' והיינו דאמר' במס' נדה על דבר זה ניסמת עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה. בשביל שדיבר כנגד הקב"ה שכלו מסמדים נסמית עינו וכלו לא תראה: (כא) לא הביט און ביעקב שאין אותיות חט בשמותיהן של שבטים: הן

אמר

יונתן

ודייק הכי מלוריס כמו הביאו אל טור חולבתם: (י) אין קטלין יתי בני ישראל במסייפא שאומר בלעם אם ישראל יהרגוני בחרב הם יקבלו אומנותי אומנות עשו ויהיה מדה כנגד מדה על שאני מקבל אומנתם שהלכתי לקללם בפה שזה כחם ובודאי לא יהיה

רמב"ן

לא אוכל למנות יתנבא עליהם שירבו ולא ימעטו ויהיו תמיד הם לבדם זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וזה דעת אונקלוס ברבע ישראל גם נכון הוא שיהיה כמו ארחי ורבעי זרית מן לא תרביע כלאים כלשון וממי יהודה יצאו ואמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו לומר שהן נוחלי גן עדן כי אחרית האדם המות על כן יזכיר מיתות מות ישרים הם ישראל הנקראים ישורון שיבלו ימיהם בטוב ותהי אחריתי כמוהו כישראל אשר חלקם בחיים ואינם בני גיהנם ואבדון והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללתינו וכי אנחנו עם לבדד חלקו ועמו לא נתערב בגוים ולא נחשב עמהם ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר: (טז) ויקר ה' אל בלעם. עתה לכבוד ישראל עלה השם הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר בו ויקר אלהים ויבא אלהים ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר חטאו כענין ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם או שתבא עליהם רעה מאת ה' לא יכלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כי גם ה' יתן הטוב בברכה

אבן עזרא

שהתאוה למות ותהי אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולת בטעם והוא היה מתאו' שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם את' שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבי' שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רגלי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובלווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת יברך יבוא בוא (ושטף ועבר): (יג) אפס קצהו. רק קלהו. וקבנו. מלה זרה ולפי הדקדוק כי הלווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחולם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה לווי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ומשמרו את השבועה: (יח) וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי. מגזרת עד וכן לא שנתם עדי והטעם כפול. וי"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים. וטעם לא איש אל. בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל:

(יט) אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברים: (כ) הנה ברך לקחתי. שם הפועל כמו שם: וברך. פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה

פירוש על אבן עזרא

אבל עם רב כחול הים יתכן שיתחשב עם הגוים להיות להם חלק כוכב כמו כל הגוים. מן ד' דגלים. וכן פ"א ויב"ע חדא מארבע משריתא דישראל. מותא דקשיטוהו. (תהלים קל"ט ג'). ר"ל שבטי, וטעם רובע על החניה, ועפר יעקב על עת נסעו. ר"ל שם המקור. כמו הלך הלכת כי נכסוף נכספת (בראשית ל"א ל') אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו (שמות כ"ב כ"ב). כמו שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו (ישעיה ו' ט'). שבא פעל עבר ועתיד קודם שם הפועל. (להלן כ"ד י'). (דניאל י"א י"ד). הכי הכלוי וְקָבֶנּוּ, ר"ל מן יִרְדְּפֶנּוּ ומן אויב יִרְדְּפוּ (הושע ח' ג'). (דברים ז' ח'). הפי' עד אלי (עמוס ז' ו'). כי יקימנה לשון נקבה. ר"ל מקור. ר"ל שם המקרה בְּרָכָה. כמו

ספורנו

אוכל להכריתם: (י) תמות נפשי מות ישרים. לו תמות נפשי עתה אך שתהיה מיתתה מיתת ישרים שתזכה אחריה לחיי עד: ותהי אחריתי כמוהו. ובלבד שתהיה אחריתי ויוצאי מעי כמו ישראל. כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו כמו תהי אחריתו להכרית וכן ולא לאחריתו: (יב) הלא את אשר ישים ה' בפי. וכבר ידעת שהוא אלהיהם ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (יג) אשר תראנו משם. ותוכל לתת עיניך בהם לרע: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. אל תתן את עיניך בכלם שלא תשיג המכוון בכלל כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: וברך

פירוש רשב"ם

ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו: רבע ישראל. זרע ישראל. לפי שע"י הרביעה נוצר האדם: (יט) לא איש אל. אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום: ויכזב. והוא היאך יכזב בו בחנם: ויתנחם. בתמיה. והיאך יתנחם: ולא יעשה. בתמיה: (כ) הנה ברך לקחתי. הנה

בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה
אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: כב אֵל
מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ:
כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם
בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל
מַה־פָּעַל אֵל: כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם
וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל
טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה: כה וַיֹּאמֶר
בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־
בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ: כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר
אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר
כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה:
ששי (שביעי כשמחובר) כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם
לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי
יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם:
כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר
הַנִּשְׁקָף

אונקלוס

עָבְדֵי לְאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן
וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן: כב אֱלָהּ דְּאַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תֻּקְפָּא
וְרוּמָא דִּילֵהּ: כג אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיִיטַב לִדְבֵית
יַעֲקֹב וְאַף לָא קַסָּמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן
יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא: כד הָא עַמָּא
כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵהּ עַד דְּיִקְטוֹל
קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת: כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף
מֵילַט לָא תְלוּטִנּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִנּוּן: כו וַאֲתֵיב
בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּלִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּימַלֵּל
יְיָ יָתֵהּ אֶעְבֵּד: כז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִנָּךְ
לַאֲתַר אָחֳרָן מָאִים יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵהּ לִי מִתַּמָּן:
כח וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמְתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית
ישימון

מסרה כאה, ל'. אלהיו, ה'. ותרועה, ל' ומלא. כב מוציאם, ל' מלא דמלא. כתועפת, ב' כ"כ מלא) ו' קדמא וחסר הכין. כג נחש, ל' מלעיל ופתח. יאמר, המ"ס בלר"י. ולישראל, י"ז. מה פעל, ב' לדיק. כד הן, בסגול ה'. עם, י"ז בקמץ. כלביא, מלא. יקום, מלא. וכארי, הכ"ף בפתח. יתנשא, ל'. כה גם, תרויהון בג' דגשין. קב, חסר. תקבנו, הקוף בש"ק. כו הלא, חסר. אעשה, הכין אדבר וסי' עשה דבכו. כז לכה, ד' מלא בפרשה. נא, דגוש מד"ד. אולי, מלא. יישר, ג' מלאים. בעיני, ב'. וקבתו, ל' חסר ומלעיל. כח הפעור, מלא.

ת"א ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ר"ה לב. אל מוציאם ממצרים ברכות יב לא פסחים קיח עקרי' מג פח. כי לא נחש נדרים לב עקרים שם וס' הזוהר פ' וישלח. מה פעל אל פסחים שם. ודם חללים חולין לא לו נדה כח.

רש"י

כתרגומו. ד"א אחרי פשוטו הוא נדרש ונדרש כאן: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו: עמל. לשון עבירה כמו (שם ז) הרה עמל (שם י') כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו (שמואל ב טו) רעה דוד אוהב דוד (שופטים טו) ויתנה למרעהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפת ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן (איוב כב) וכסף תועפות לשון מעוז הוא ואומר אני שהוא לשון (בראשית א) ועוף יעופף המעופף רום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפת גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים (גיטין סח) ואמרו רבותינו אלו השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך. ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים. ד"א הן עם כלביא יקום וגו'. כתרגומו: ודם חללים ישתה. (במ"ר) נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ' (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם: (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן (מלכים א ג) גם לי גם לך לא יהיה וכן (דברים לב) גם בחור גם בתולה: (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"ם בלע"ז: (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן
עתידין

ספורנו

(כ) וברך. והוא כבר ברך: (כא) ותרועת מלך בו. בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמה שיגילו במלכם: (כב) כתועפת ראם לו. לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כנגח הראם כי היתה הכוונה לגרש הכנענים ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת יושביה כאמרו תגרש גוים ותטעם כי לא חפץ במות המת. וכן אמרו ז"ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם ובכן לא השתמשו בהם כלל כמו שמשתמש הארי' בטורפו אבל עשה בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל: (כג) כי לא נחש ביעקב. והטעם שהוציאם ממצרים ומגרש גוים בשביל ישראל ונתן לישראל תועפות ראם הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו הנחש כאומרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן: כעת. עת שהם רוצים לדעת עתידות: יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. יאמר להם בנבואה או ע"י איזה נביא מה גזר האל ית' ולא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם מכח שאינה תחת אותם המערכות: (כד) כלביא יקום. להלחם. עם מי שלא נלחם בם כלל: עד יאכל טרף. יאכלו ויבערו אותם האומות שהם טרף עכשיו לשיניהם כאמרו כי לחמנו הם: (כז) אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם. כי אולי יהיה אותו המקום
תמה

רמב"ן

בברכה והמשכיל יבין: (כא) לא הביט און ביעקב. יחזור אל האל הנזכר יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר זה דעת ר"א ונכון הוא. ויתכן עוד לפרש כי און
במקום

ירושלמי

(כא) אמר בלעם רשיעא לית אנא מסתכל פלחי טעותא בדבית יעקב ולא מתקיימין עבדי ליעות שקר בדבית ישראל מימר דיי אלההון בסעדהון ויבבות מלכא משיחא מיבבא בינהון:

[(כא) לית אנא חמי פלחי שקר ולא פלחי פולחן נוכרי בנו שבטיא דבני ישראל מימרא דיי הוי עמהון ויבבות מן איקר מלכיהון מגין עליהון:]

(כב) אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין מן ארעא דמצרים תוקפא ורוממותא תושבחא וגבורתא דדיה הוא:

[(כב) אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא:]

(כג) ארום לא קאים נטורי נחשין בדבית יעקב ולא קסומי קיסמין ברבותא דישראל בעידנא הדין יתאמר לבית יעקב ולבית ישראל מה משבחין הינון ניסיא ופרישתא דעבד להון אלהא:

[(כג) ארום לית אנא חמי עבדי נחשא בנו דבית יעקב ואף לא קוסמי קסמין בנו שבטיא דבני ישראל בעידנא הדין יתאמר ליעקב מה טבו ונחמן דיי עתיד למתניא עליכון דבית יעקב כדו אמר במתל נביותיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי:]

(כד) יחידאה הוא עמא הדין נייח ושרי כאריא בגבורתא וכליתא מתנטלין לא דמכין הינון עד דיקטלון קטול רב בבעלי דבביהון וביזת קטוליא ירתון:

[(כד) הא עמא האלין כאריא שריק וכאריותא מתגברין היך מה דלית אריא לא ניח ולא שריך עד זמן דהוא אכיל ופשיט בשר ושתי אידם כדין אינון עמא האלין לא נייחין ולא שריכין עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון וישפכון אידם קטילי בעלי שנאיהון כמיא:]

(כה) ואמר בלק לבלעם אוף לטטא לא תלוטינון אוף ברכא לא תברכינון: (כו) ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מן שירויא מלילית עמך למימר כל דימלל יי יתיה אעבד: (כז) ואמר בלק לבלעם איתא כדון אידבריניך לאתר חורן דלמא תהי רעוא מן קדם יי ותלטטיה בגיני מתמן: (כח) ודבר בלק

ית

בעל הטורים

(כד) הן עם הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א שלא ימות משה עד שיהרוג לה"א מלכי מדין:

ונאם

יונתן

יהיה לי חלק לעה"ב ונדיפרע מדה כנגד מדה אך אם וכו': בזעירא דבהון דייק מעשר יעקב השפלים שבהם ועליו קאי אסיפא דקרא ותהי אחריתי כמוהו: (כא) ויבבות

מלכא

רמב"ן

במקום הזה כמו תחת און ראיתי אהלי כושן ועמל כמוהו וכן תחת לשונו עמל ואון וכזב ושקר כי הדבור שלא יהיה ולא יצא כי שקר הוא יקרא און ועמל בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל יאמר הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה כי לא הביט און ביעקב ולא ראה אים בישראל און ודבר כזב אין בטחונם שקר ואין תוחלתם נכזבת אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם כלשון הנה כה מבטנו ומתו ובשו מכוש מבטם וכן לא הבטת' אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראיתם ענין בטחון ותקוה ואמר הטעם כי ה' אלהיו עמו אשר לא יכזב ולא ינחם ותרועת מלך גבור בו שלא יכלה לעולם כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקוסם: (כג) כי לא נחש ביעקב. אינם צריכין לנחש וקוסם שיאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ומה גזרותיו במרום אינם מנחשים וקוסמים אלא יאמר להם על פי נביאים מה גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם לשון רש"י. והנכון בעיני כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר ושלח לו קסמים על כן אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם ולא קסם בישראל מזיק או מועיל כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים ובסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים וזה כאשר אמר משה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה כאשר פירשתי בסדר אחרי מות ונתנבא עליהם כי כלביא יקום שהוא הגור ואחרי כן יתנשא כאריה ולא ישכב באהלו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען כדברי אונקלוס והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כנסם הארץ והרגם מלכים אדירים והנה בלק יודע כי ישראל לא ינחלו את ארצו ולפיכך אע"פ שהגיד להם עתה שסופם לגלות מלכי כנען ירצה עוד שיקללם בגלותו עד שיוכל הוא להתגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו ולהכות מהם על כן אמר עוד ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני ה' וקבותו לי משם לא שיחזיר אחור ברצונו שכבר הודיעו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם אבל אפשר שאתגבר אני עליהם ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה וזאת כוונתו מתחלה מהם כאשר הזכיר לזקני מדין או היה ענינו שיוכל להסיע

אליו

אבן עזרא

אשיבנה: (כא) לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנ' אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום [ל]שבועה וכן הנביא אומר רגע [מ]אדבר וזה טעם [י]דבר בלעם: ולא ראה עמל. הטעם כפל והוא אחי האון והטעם [ס]מה יביא האדם לעמל בסוף און. והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו. במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה: (כב) אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפת. כמו קרני ראם [ע]ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות [פ]הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף [צ]תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם [ק]תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: (כג) כעת יאמר ליעקב. כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש: מה פעל אל. מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל. דבר כפול בנבואה וכן מה"ש שביר [ר]וסרתון: (כד) הן עם כלביא יקום. רמז כי יגלה מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף: ודם חללים. המלקוח ואת כל שללם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך: (כז) וקבתו לי. מפעלי [ש]הכפל כמו וסבותי אני: (כח) ראש הפעור. ולא הלך לקראת נחשים. על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור

סרה

פירוש על אבן עזרא

[ל]כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). [מ](ירמיה י"ח ז') לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו' ושב וכו' ונחמתי על הרעה וכו' ורגע אדבר וכו' ונחמתי על הטובה. [י](להלן ל"א ע"ז). [ס]כי האון הוא הסבה (די"א הורזאכע) והעמל הוא המסובב מן האון (דיא פאלגע). [ע](דברים ל"ג י"ז). [פ](תהלים צ"ה ד'). [צ](איוב כ"ב כ"ה). קשה הש"ין ממלאי. [ר]כי שביר הוא סרמון כמ"ש לידונים יקראו למכמון שריון שמורי יקרא לו שביר (דברים ג' ט'). [ש]כי שרשו קבב כמו וסבותי אני (קהלת ב' כ') ששרשו סבב.

כמו

פירוש רשב"ם

הנה כבר לקחתי לברך אותם היום והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה. וברך לשעבר. כמו חרף עושהו: (כא) לא הביט און ביעקב. אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאין. כדכתיב וירא און ולא יתבונן. לא הביט אינו רוצה להביט: ותרועת מלך. ריעות. כמו איש רעים להתרועע. כי שוכן בניהם. ולמה שוכן אתם ומחבב אותם: (כג) כי לא נחש ביעקב וגו'. אינם מעוננים וקוסמים כמונו ולא שואלין אוב וידעוני. אלא כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל ה'. מתוך ששכינה ביניהם אומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה ליםים הבאים ואינם צריכים נחש וקסם: כעת יאמר. מה שעתיד לבא בעת אחת מן הרבה ימים ושנים יאמר להם היום על ידי נביא וכן כל כעת. מדבר בעתידות. כדכתיב באשת מנוח לו חפץ ה' להמיתנו עכשיו לא לקח מידינו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו כזאת. לידת הבן שהודיענו שתהיה כעת. לשנה הבאה לא השמיענו. אלא ודאי נחיה ונתקיים לנו בן שאם היינו מתים האיך יהיה לנו בן לשנה הבאה.

וכן

הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃
כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ

ישראל

אונקלוס

יְשִׁימוֹן: כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵי־לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא־דִי אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: א וַחֲזָא בִלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלַךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אִלְהֵין לְקַדְמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לְמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי: ב וּזְקַף בִּלְעָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: ג וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וַאֲמַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי: ד אֲמַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵהּ: ה מָא־טָבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב

בית

מסרה הנשקף, ב' על גיא הלבעים. הישימן, כל ס' כ"כ מ"י וס"ו. כט ותבנה, ג' חסר. אילים, מלא י"ק וחסר תנין. ל אמר, קדמא כאשר דבר. **כד** א לברך, ע'. ולא הלך, ג'. כפעם, ו'. נחשים, מלא. ב עיניו, מלא דמלא. שכן, כולה חסר. לשבטיו, מלא. רוח, ה' בלי'. ג ויאמר, ל"א בפתח. נאם, כולה חסר. בער, ב' חסר. שתם, חסר. ד אל, שם הוא קדש עי' פ' ויצא על פסוק ויבא אלהים. נפל, חסר. וגלוי, מלא ו' מפיק י'. עינים, כ"מ. ה מה, ב'. טבו, ב' דגש מד"ד וחסר. אהליך, ח"ו ומ"י. משכנתיך, ג' חסר בלי' ח"ו ומ"י.

ת״א ולא הלך ס' הזוהר פ' הי' שרה. וישא בלעם את עיניו בתרא ם ם' הזוהר פ' נח. בנו צפור סנהדרין קה ס' הזוהר פ' נשא. ונאם הגבר שתם העין נדה לא. מה טבו אהליך יעקב סנהדרין קה.

רש״י

עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג' מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה (אבות פרק ה): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בער. כמו (תהלים קיד) למעינו מים ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתם העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ז סט). ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם (נדה לא) ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס. ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנתיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנתיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם ומרבנן כפרה על הנפשות שנ' (איכה ד) כלה ה' את חמתו ובמה כלה

ויצת

רמב״ן

אליו כל מה שתפשו מיד סיחון מאשר למואב כמו שמפורש בדברי יפתח וכבר הזכרתיו: (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים. כי בפעמי' הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היא לנביאים כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ואומר רוח ה' אלהים עלי ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אנפוהי ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אנקלוס אבל הוא כתוב בקצת שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי והעקר כמו שפרשנו: ואמר (ד) אשר מחזה שדי יחזה. כי ראה עתה באספקלריא המאירה כנביאים הראשונים שאמר בהם וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי או במדרגה למטה משם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של אל שדי והנה היו שתי מדרגות למטה משם וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהיא מדרגות מן בני הנביאים כמו שאמר פקח ה' את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך ויגל ה' את עיני בלעם. ולא תחשוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותי' שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מה מדבר עמו ובלעם היה יודע מה מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר מדבר אליו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו ובאיזור ענין הברייתא הזו מפני שאמר הכתוב לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ודרשו רבותינו שאינו בא לספר במעלה אשר לנבואת משה על נבואת שאר הנביאים שכבר הודיע אותנו מעלתו עליהם בשני מקומות בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם ובפסוק אם יהיה נביאכם וגו' אבל עתה לא דבר אל משה שיודע הוא את השם כענין שנאמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך שלא אמר הכתוב אשר ידע השם פנים אל פנים אבל אמר אשר ידעו כי ידבר על

ביאור

ית בלעם לריש רמתא דמדיקא על אנפי בית ישימות: (כט) ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שובעא אגורין ועתר לי הכא שובעא תורין ושובעא דכרין: (ל) ועבד בלק היכמא דאמר בלעם ואסיק תור ודכר על כל אגורא:
(א) וחמא בלעם ארום שפר הוה קדם יי לברכא ית ישראל ולא הליך זמן בתר זמן לקדמות קוסמיא ושוי למדברא אנפוי למדכר עלידון עובדא דעיגלא דעבדו תמן:
[(א) וחמא בלעם ארום שפר הוה מן קדם יי למברכא ית ישראל ולא אזל היך סד דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלא בדכירא לקדמות קסמיא אזיל ושוין אפוי למדברא והוה מדכר להון עובדא דעיגלא בעא למילוט ית ישראל:]
(ב) וזקף בלעם ית עינוי וחמא ית ישראל שריין לשבטיהון בבתי מדרשיהון ולא הוון תרעיהון מכוונין כלו קביל תרעי חבריהון ושרת עלוי רוח נבואה מן קדם יי: (ג) ונטל במתל נבותיה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דיקיר מן אבוי דרזיא סתימיא מה דאתכסי מן נבייא הוה מתגלי ליה ועל דלא הוה גזיר נפיל על אנפוי עד זמן דשרי מלאכא לקובליה:
[(ג) ונטל במתל נבויתיה ואמר אימר בלעם ברא דבעור אימר גברא דיקיר מן אחוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי עלוי:]
(ד) אימר דשמע מימר מן קדם יי אלהא חייא דחיזיו מן קדם אל שדי הוה חמי וכד בעי דמתגלי ליה הוה משתטח על אנפוי ורזיא סתימיא מה דאתכסי מן נבייא הוה מתגלי ליה:
[(ד) אימר גברא דשמע ממלל מן קדם יי די חזא מן קדם שדי חזי וכד הוה בעי משתטח על אפוי וחזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתא למתקיימא:]
(ה) כמא יאוון הינון בתי מדרשיכון במשכנא די שמיש בהון יעקב אבוכון וכמה יאי הוא משכן זמנא דמייצע ביניכון ומשכניכון דחזור חזור ליה בני ישראל:

מה

בעל הטורים

(ג) ונאם הגבר כד"א קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נואף מכל כן בלעם רבע אתונו וכמו שהתרנגול יודע העיתים כן בלעם ידע לכוון השעה שהקב"ה כועס וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם הגר באחת מרגליו: (ד) יחזה נופל וגלוי עינים ס"ס מילה: נופל בשביל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב"ה: (ה) מה טבו אהליך לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד: שמה

רש"י בלעם גדול מאביו היה. ועל דלא הוה גזיר פי' דלא היה נימול כדכתיב באברהם ויפול:

יונתן

מלכא משיחא דרים מלה והכועס כמשמעו לשון הכועה בשופר משיח ואונקלוס דמתרגם הכינת מלכיהון עיין כוונתו בספר הרקנ"ט ד' קל"ג ע"א: (א) למדכר עלהון עובדא דעיגלא דקשה ליה מלי וישת אל המדבר פניו פשיטא כשראה את ישראל שם פניו אל המדבר אלא להזכיר מעשה עגל חה פשיטא: (ב) בבתי מדרשהון דייק אהליך ע"ד אדם כי ימות באהל שאמרו ז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באוהל המדרש: ולא הוון תרעיהון מכוונין כוונתו כרש"י ז"ל: (ג) גברא דיקר מן אבוי כדפי' ירושלמי (א) בדכירא וכו' תרגום של

רמב"ן

ביאור הנבואה יאמר כי למשה רבינו תבא מבוארת כמדבר אל חברו פנים אל פנים שמודיע דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת רצונו בפניו ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שנשא לכבוד ישראל שעמד על דברי י"י ועל רצונו וחפצו בכל הענין העתיד לבא בישראל ואעפ"כ יש הפרש בין נבואת משה לבלעם כי משה לא היה יודע מתי מדבר עמו באיזה ענין ובאיזה מנו' ירצנו אבל הוא היה מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מצוה אותו כפי הרצון לפניו אבל בלעם היה מכוין ומתשב בדבר אשר הוא חפץ בו והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה לקראתו כאשר מפורש בכאן ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו כי לא היה אליו עת קבוע לדבור אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר עמדו ואשמע' מה יצו' י"י וכן בכל עת שיהיה לפניו יתגלה הרצון להיות מצוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור ולא תנוח עליו הרוח אלא באותה השע'. אולי היא השע' יזכירו רבותי' במסכת ברכות ובמסכת סנהדרין שהיה מקלל בה ובה היה חל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם וכן ענין העמידה מעלה למשה והנפילה בבלעם שהיתה שלא יסבול נבוא' כענין שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול י"י אלהים עוד ומתנו קרב אתה ושמע ואמרו ונשל לשבחו של מלך על המדה הראשונה וכוונתם לאמר שהטבח יודע בשולחת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בשולח' השולחן והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהי' בלעם יודע מעלמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו מה אקוב לא קבה אל וכל הענין ואחר כן ישמע הדבור במלות השם אשר חשב בלבו וזה מה שהזכרתי כי היה קוסם ותבואנה העתידות בלבו ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור ולפיכך היה מתפאר בעצמו עתה לומר נאם שומע אמרי אל וראיתי הענין הזה שנוי בסיפרי שאמרו בסיגנון אחר בהגדה של במדבר סיני רבה ואין לי להאריך והכלל כי כוונתם לומר שנבואת בלעם תבוא אליו במלות מבוארות לו מן הטעם שאמרו שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה אבל מדרגת נבואתו למטה מאשר הנביאים שהיא במחזה שדי כמו שביארנו וכן אמרו בויקרא רבה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחלי דבור היך כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל לנביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה ושלי הדיבור תבין ענייננו ממה שבארנו: שתם העין. לא מצאו מולא למלה הזאת מן המקרא ואונקלוס אמר דשפיר חזי כמו פתוח העין לשון חכמים כדי שישתום ויסתום כלומר שיפתח הנקב ואולי היא מלה מורכבת מן שיתי אותותי אלה שתוי מן הנבר

אבן עזרא

הראה כי לא נחש ביעקב: (א) וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב: (ב) שכן לשבטיו. ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע [ח]וברעת עינו היה עושה רעות וככה הודעתיך [א]דעתי: (ג) וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנקלים נטיו: נאם. דבר כמו וינאמו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחום והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול [ג]אשמע: שתם העין. אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש: (ד) נפל. כמו תרדמה נפלה על [ד]אברם: וגלוי עינים. אע"פ שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: (ה) מה טבו. פעל עבר כמו כי אורו [ה]עיני. נטיו. דגמות הטי"ת להתבלע נו"ן [י]נטה כי ים

פירוש על אבן עזרא

[ח]כמו מרע מקשיב (משלי י"ז ד'). [א](לעיל כ"ג ל"ג). [ב](ירמיה כ"ג ל"ח). [ג](איוב ד' ט"ז). [ד](בראשית ט"ו י"ב). [ה](ש"א י"ד כ"ט). [י]כי הראוי נְנָטָיו, והיו"ד תחת ה' השרש ועליהם ר"ל מעוכים להם אילנות. ר"ל

ספורנו

מהם יותר ראוי לקללם: (א) לקראת נחשים. אבל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין לקוות שיוכל הוא לקללם: וישת אל המדבר פניו. לברכם בברכות מוגבלות עם היזק בתוכן כאמרם ז"ל פ"ק דתענית יפה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם: (ה) מה טבו אהליך יעקב. בתי תורה. כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד: משכנותיך. בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם. ולקבל תפלת המתפללים. ואמר מה טובו. כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בם אבל מטיבים

פירוש רשב"ם

וכן כעת חיה את חובקת בן: (א) לקראת נחשים. לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם. אלא מעתה נתכוון לברכם בלב שלם ומתוך כך כתוב ותהי עליו רוח אלהים כאן שרוה שכינה שרתה עליו מאהבה דרך חיבה: (ג) שתום העין. פתוח עין. רואה מראות אלהים כמו ששנינו עד שישתום ויסתום: (ד) אשר מחזה שדי יחזה. פעמים נופל שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום. כי עתה היו נבואות הללו ביום. כמו נופלים על

יִשְׂרָאֵל: ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי
נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־
מָיִם: ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים
וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ:
ח אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם
לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם
וְחִצָּיו יִמְחָץ: ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא
מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ
אָרוּר: י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם
וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם
לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ
זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־
מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה
מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד: יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־
שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: יג אִם־יִתֶּן־
לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא
אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת
טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה
אֹתוֹ אֲדַבֵּר: שביעי יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם

הזה

אונקלוס

בֵּית־מֵישְׁרָיךְ יִשְׂרָאֵל: ו כְּנַחֲלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דְּעַל
פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא: ז יִסְגֵּי
מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף
מֵאֲגַג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטַּל מַלְכוּתֵיהּ: ח אֱלָהָא דְּאַפְּקִנּוּן מִמִּצְרַיִם
תָּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן
וּבְבִזַּת מַלְכֵּיהוֹן יִתְפַּנְּקוּן וְאַרְעֲתְהוֹן יַחְסְנוּן: ט יְנוּחַ יִשְׁרֵי
בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא לֵית דִּיקִימִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין
וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין: י וּתְקֵף רוּגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִּין
לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סַנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא
מְבָרְכַתְּ לְהוֹן דְּנַן תְּלָת זִמְנִין: יא וּכְעַן זֵיל־לָךְ לְאַתְרָךְ
אֲמָרִית יְקָרָא אֲיַקְּרִנָּךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִיקָר: יב וַאֲמַר
בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּילִית
לְמֵימָר: יג אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית
לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד טַבְתָּא אוֹ
בִּישְׁתָּא מֵרְעוּתִי דִּימַלֵּל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּל: יד וּכְעַן הָא אֲנָא
אָזֵל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְכִנָּךְ מָא דְתַעְבֵּד וַאֲחַוֵּי לָךְ מָא דְיַעְבֵּד

עמא

מסרה ו כנחלים, ל'. נטיו, ל'. כגנת, ב' חסר. כאהלים, ל'. כארזים, ל'. ז יזל, ל' בפתח. מדליו, ל'. היו"ד בק"ג והדלית במוכח. וזרעו, ז' רפין. וירם, חולם ח"ו. מאגג, ל'. ותנשא, ל' בפתח הנו"ן והשי"ן דגש. מלכתו, ג' חסר ו'. ח מוציאו, ל' ומלא דמלא קדמאה מוציאם דין מוציאו. כתועפת, ב' כ"כ מו"ק וחסר חנין. ועצמתיהם, ל' ח"ו ומ"י. ימחץ, ל'. ט כארי, ד'. ב' קמצין וב' פתחין ודין מנהון. יקימנו, מלא. מברכיך, מלא. ברוך, הב' רפי. וארריך, ל' וחד אורריך, ח"ו ומ"י. י ויחר, מתג ביו"ד. ויספק, חולם קמץ במ"ג ס' וחסר. לקב, חסר. איבי, ח'. קראתיך, מלא דמלא. שלש, חסר. יב מקומך, מ"ו ומ"י. מנעך, ב'. מכבוד, מלא. יב הלא, חסר. מלאכיך, מלא. יג אם, ז' ר"פ בסיפ'. מלא, חסר. לעבר, כולם חסר. פי ה', קדמאה ה' אלהי. לעשות, מלא. אדבר, קדמאה אעשה. יד הולך, ע' מלא. לכה, מלא. איעצך, ג' מלא.

ת"א כנחלים נטיו ברכות יז סנהדרין שם. כארזים עלי תענית כ. יזל מים נדרים פא סנהדרין שם. כתועפת ראם לו גיטין שם. ועצמותיהם עקיד' שער מא. כרע שכב ברכות יג סנהדרין שם. וכלביא מי ס' הזוהר פ' כשא. הנני הולך לעמי שם.

רש"י

ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כולן כדאיתא בחלק (סנהדרין קה): כאהלים. כתרגומו לשון (תהלים מה) מר ואהלות: נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל. [שנאמר (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת. ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם]: נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: (ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך הראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמתיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן (צפניה ג') לא גרמו לבקר וכן (יחזקאל כג) את חרשיה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם. כמו בעלי חצים מרי פלוגתא. (לשון חלוקה וחציה וכן) ימחץ. לשון (שופטים ה) ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את הרגם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו (תהלים סח) למען תמחץ רגלך בדם ואינו זז מלשון מכה כמו מחלתי שהצובע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה: (י) ויספק. הכה זו על זו: (יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי' כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנטלה בהקב"ה ונטרד: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך.

מה

ספורנו

מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שישאר בעקב ובאחרית הכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל לשרת עם אלהים ואנשים: (ו) כנחלים נטיו. כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם. וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון. וכמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימישו מעשות פרי. כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם: (ח) יאכל גוים צריו. לעתיד לבא כאמרו נקם ישיב לצריו: וחציו ימחץ. כאומרו אשכיר חצי מדם: (ט) מברכיך ברוך. כמו שהי' הענין באברהם כי אמנם חסידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו. כאמרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך: (י) ויספוק את כפיו. שנתיאש מהשיג עוד שפלו מאשר שקלל את המקללים: (יא) ברח לך. ענין הבריחה בכל מקום הוא הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום וניצלת נזק עתיד: (יב) הלא גם אל מלאכיך. אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שהכבדני שגם למלאכיך שאמרו מלך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי: (יד) לכה איעצך. עצת שליחת הנשים. כמו שהתבאר באמרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך

באחרית

[(ה) מָה טָבִין הִינוּן מַשְׁכְּנַיָּא דְּצַלֵּי בְּהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וּמַשְׁכַּן זִמְנָא דַּעֲבַדְתּוּן לִשְׁמִי וּמַשְׁכְּנֵיכוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְכוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל:]

(ו) כְּנַחְלִין דְּמַיִין דְּמִתְגַּבְּרִין כֵּן הִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל יָתְבִין עֲדָרִין עֲדָרִין מִתְגַּבְּרִין בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא וְהֵי כְּגִנִּין שְׁתִילִין עַל פַּרְקְטוֹנֵי נַהֲרִין כֵּן הִינוּן תַּלְמִידֵיהוֹן חֲבוּרַן חֲבוּרַן בְּבֵית מִדְרְשֵׁיהוֹן זִיו אַפֵּיהוֹן יְנַהַר כְּזִיו רְקִיעַיָּא דִּי בְרָא יְיָ בְּיוֹם תִּנְיָן לִבְרִיאַת עָלְמָא וּמִתְחֲמוּן לִיקַר שְׁכִינְתָּא רָמַיִין וּמְנַטְלִין עַל כָּל אוּמַיָּא כְּאַרְזַיָּא דְּלִיבְנוּס דִּשְׁתִילִין עַל מַבּוּעֵי מַיִין:

[(ו) כְּנַחְלִין מִתְגַּבְּרִין כֵּן יְהֶוְיָן יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין עַל בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וּכְגִנִּין שְׁתִילִין עַל מַבּוּעִין דְּמַיִין כֵּן יְהוֹן קִרְיָיתְהוֹן סַפְקָן סִפְרִין וּמַלְפֵי אוֹרַיְתָא וְהֵיךְ שְׁמַיָּא דִּמְתַח מֵימְרָא דַּיְיָ לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ כֵּן יְהֶוְיָן יִשְׂרָאֵל חַיִּין וְקַיָּימִין עַד לְעָלְמִין וּמְשַׁבְּחִין כְּאַרְזַיָּא דְּמַיִין וּמְנַטְלִין בִּבְרִיוָתֵיהּ:]

(ז) יְקוּם מִנְּהוֹן מַלְכֵּיהוֹן וּפְרִיקְהוֹן מִנְּהוֹן וּבְהוֹן יְהֵי וְזַרְעִית בְּנוֹי דְּיַעֲקֹב יִשְׁלְטוּן בְּעַמְמִין סַגִּיאִין קַמָּאָה דְּיִמְלוֹךְ עֲלֵיהוֹן יַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק וְיִתְרוֹמַם עַל אֲגַג מַלְכֵּיהוֹן וּבְגִין דְּיֵיחוֹס עָלוֹי יִתְנְטִיל מִנֵּיהּ מַלְכוּתֵיהּ:

[(ז) יְקוּם מַלְכֵּיהוֹן לִבְנֵיהוֹן וּפָרוֹקֵיהוֹן מִנְּהוֹן וּבְהוֹן יְהֵי וִיהֵי מְכַנֵּשׁ לְהוֹן גָּלוּתְהוֹן מִן מְדִינָתָא בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן יִשְׁלְטוּן בְּאוּמַיָּא וְתַקִּיף מִן שָׁאוּל דִּי חָס עַל אֲגַג מַלְכֵּיהוֹן דַּעֲמַלְקָאָה וְתִתְרַבַּב° מַלְכוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא מְשִׁיחָא:]

(ח) אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִינוּן פְּרִיקִין מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא תּוּשְׁבַּחְתָּא וּגְבוּרְתָּא דִּילֵיהּ יְשֵׁיצֵי יָת אוּמַיָּא בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וְתוּקְפֵיהוֹן יְתַבַּר וְגִירֵי מַחֲוַת פּוּרְעָנוּתֵיהּ יְגָרֵי בְהוֹן וִישֵׁיצִינּוּן:

°צ"ל ותתרברב

[(ח) אֱלָהָא דִּפְרַק וְאַפֵּיק יָתְהוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם תּוּקְפָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְרוֹמְמוּתָא דִּידֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וְקוּרְיָיתְהוֹן יִפְלְגוּן וְגִיבָּרֵיהוֹן יִקְטְלוּן וּמוּתְרֵיהוֹן יִפְלְגוּן:]

(ט) נַיְיחִין וְשָׁרַיִן כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא דְּכַד דָּמִיךְ מַאן יְקִימִנֵּיהּ מְבָרְכֵיהוֹן יְהוֹן בְּרִיכִין כְּמֹשֶׁה נְבִיָּא סַפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּמְלַטְטֵיהוֹן יְהוֹן לִיטִין כְּבִלְעָם בַּר בְּעוֹר:

[(ט) הָא עַמָּא הָאִלֵּין כְּאַרְיָא שָׁרַיִן וּכְאַרְיוָתָא מִתְגַּבְּרִין מַאן דִּבְרִיךְ יָתְכוֹן יִשְׂרָאֵל יְהֵי מְבוֹרָךְ כְּמֹשֶׁה נְבִיָּא סַפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּמַאן דְּלָיֵיט יָתְכוֹן יְהֵי לוּט כְּבִלְעָם בַּר בְּעוֹר:]

(י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וְטָפַח יָת יְדוֹי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמִילַט סַנְאַי דְּבַרְתִּיךְ וְהָא בָרְכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלַת זִמְנִין:

[(י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק עַל בִּלְעָם וְטָפַח בְּכַף יְדוֹי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמִילַט סַנְאַי דְּבָרִית יָתָךְ וּלְחוֹד מְבָרְכָא:]

(יא) וּכְדוֹן עֲרוֹק לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית מֵיקָרָא אֲיַקְרִינָךְ וְהָא מְנַע יְיָ לְבִלְעָם מִן יְקָרָא: (יב) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא עִם אִזְגַּדָּיךְ דְּשַׁדַּרְתָּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימַר: (יג) אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵא קוּרְטוֹר דִּילֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעֱבַד עַל גְּזֵירַת מֵימַר דַּיְיָ לְמֶעֱבַד טַבְתָּא אוֹ בִישְׁתָּא מִן רְעוּתִי מַה דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל: (יד) וּכְדוֹן הָאֲנָא מִתְפְּנֵי וְאָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אַמְלְכִינָךְ אִיזֵל זַמֵּין פּוּנְדְּקִין וּמַנֵּי בְהוֹן נְשַׁיָּא מַטְעֲיָיתָא וְזַבִּין מֵיכְלָא וּמִשְׁתְּיָא בְּבַצִּיר מִן טִימְהוֹן וְיֵיתוּן עַמָּא הָדֵין וְיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן וְיִרְווּן וִישַׁמְּשׁוּן עִמְּהוֹן וְיִכְפְּרוּן בֶּאֱלָהֲהוֹן

ויתמסרון

בעל הטורים

ששה סיבות בפסוק כנגד ששה אהלים, נוב וגבעון גלגל שילה ובית העולמים שנים. [ומשכן לא קחשיב דזה היה בימיו ואין שייך עליו נבואה]: (ו) כאהלים נטע ה' עיין של נטע עקומ' כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבא: (ז) יזל מים בגימ' יגדל מלך שאין מושחין המלכים אלא על הנהר: (ח) אל מוציאו ממצרים. אמר זה ב' פעמים לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לע"ל מבין או"ה. ועצמותיהם עין תלויה [אין כוונתו עין הלויה ממש רק שיהיה איזה שינוי בהעין] לומר לך כי יעקור שבעה עממים ולע"ל ס"ג אומות וזה הוא הכל ס"ג יחדיו נאלמו: (ט) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא למעלה הקדים לביא כי כן הדרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואחר כך יתנשא והולך כמו הארי שהוא מתגבר והולך וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה. ופני יהושע כפני לבנה: מברכיך ברוך ואורריך ארור בלעם שהיה בלבו לקללם לכך קיים בקללה ויצחק קיים בברכותיו של ויתן לך נברוך אורריך ארור ומברכך ברוך. על כן לא אמר לו בלק לקללם יותר [שהיה חושש על עצמו] אלא אמר לו ברח לך: (יא) מנעך ב' במסו' הכא ואידך (ש"א כ"ה) אשר מנעך

יונתן

של אוב וידעוני בידין ודכירו: (ו) שתילין על פרקטיכין תרגום של עשיתי לי בריכות פרקטונין דמיא כן הוא בערוך. כזיו רקיעין דרש נהר לשון נהורין ומגי נהורא גם י"ל דדרש מלת כאהלים דכתיב ויפרוש האהל לשבת וכ"ה בתנחומא: דליבנוס לשון לבנון ורלה בזה כארזי לבנון: (ז) יקום מנהון מלכיהון וכו' הכין הוא בפ' חלק אמר ר"ת מברכותיו של אותו הרשע אתה לומד מה היה בלבו לא יהיה להם מלך יזל מים מדליו לא תהא מלכותן ולעת באומה"ע וכו' ויכוס מאגג מלכו זה שאול רחם המלכים. ישתמיל מיניה מלכותיה דרש ותנשא ונלשון ישא פרעה את ראשך: ירושלמי בכריותיה פי' אין איזה עשב טוב: (י) וטפח ית ידוי לשון המשנה מטפחין כמנהג המצטער מאד: (יד) זמין פונדקין וכו' נשייא מטעיתא פי' זונות וימכרו אכילה ושתיה. בבציר מן

עמהון

רמב"ן

שנגבר שישיג לכל מה שיחפוץ עינו: (ז) וירום מאגג מלכו. מלך הראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק נקרא שמו טרם הולידו דומה לו לכורש אשר החזקתי בימינו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויצחק וישמעאל ושלמה: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא דוד ושלמה בנו אחריו לשון רש"י ויפה פי'. ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך הראשון אשר שמו עליהם היה שמו כן ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופשי המלכות וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה ההיא כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בכנען וכן גוג כל נשיא המגוג יקרא כן והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אהלי יעקב היו טובים רחב ונעת היותם שוכני אוהלים עד שינחלו את הארץ ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש וחלוק שישכנו בה במשכנות מובטחים וכן תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וכי ינהם את עמלק בעבור שנלחם בו ויאבד זכרו ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ינשאו מאד והזכיר לו שיאכל כל צריו ועצמותיה' יגרם רמז להורס וכל אשר להם והזכיר שישכנו בה לבטח לא ייראו מכל עם הארי וכלביא שלא יירא פריץ חיות ועתה נואש בלק ממנו שהם ילחם בו יאבד באמת כי כל צריו יאכל עמלק בעבור שנלחם בו על כן אמר לו

עתה

אבן עזרא

יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים. כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים [י]נטיו: כארזים. כופל בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: (ז) יזל מים. הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק [ח]עליו: מדליו. כמו [ט]מדליותיו: וזרעו במים רבים. כזרע [י]סרוח במים והטעם שכל יום ילונח ויגדל: וירום מאגג מלכו. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים: (ח) אל מוציאו. והטע' כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפו' ראם ולא יטעון טוען בעבור וו"ם אל *מוציאם ויחשוב כי מלת לו סי' לש' כי כן משפט הלשון כמו תכו [כ]לרגליך ישא מדברותיך [ל]עד אנה ינאצוני העם [מ]הזה ורבים כן: יאכל גוים צריו. מלכי כנען: ועצמותיהם יגרם. ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו [נ]ככה תקעף [ס]פארה לא [ע]תפאר: וחציו ימחץ. כל סן מחציו ימחץ וכן ולדיקים [פ]ככפיר יבטח בנות [צ]צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: (ט) כרע שכב. הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואח"כ תשקוט הארץ: יקימנו. [צצ]פירשתיו: (י) ויספק את כפיו. כמו ספקו [ק]עליך כפים: (יד) לכה איעצך. יש אומרים הטעם על בנות

*לעיל כ"ג כ"ב

מואב

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל כמו שהנחלים נטיו כן האהלים. [ח](לעיל י"ט כ') מֵי לשון רבים וזורק לשון יחיד. וכן יזל ל"י וראוי להיות ל"ר כמו יזלו מים (תהלים קמ"ז י"ח). [ט]ורעו דליותיו (ירמיה י"א ט"ז) פי' ענפיו. [י]הפך לאמ. כמו למען ספות הרוה את הצמאה. [כ]לשון רבים. [ל]לשון יחיד. [מ]ר"ל העם הזה ל"י. [נ](ירמיה כ' י"ז) פי' שיבר עצמיו הפך הפעולה. [ס](ירמיה י' ל"ג) פי' כורת הסעיף. [ע](דברים כ"ד כ') לא תקלוץ הפארות. [פ](משלי כ"ח א') . [צ](בראשית מ"ט כ') . [צצ]שם מ"ט ט'. [ק](איכה ב' ט"ו).

להרע

פירוש רשב"ם

על פני השדה בשאול. שוכבים: (ו) כנחלים נטיו. ננטיו. מיושרים: כאהלים. כמו מר ואהלות כארזים עלי מים פת"ח לפי שהוא במקום חטף. כארזים על יבלי מים. אבל בחור כארזים קמ"ץ, שהוא מבורר כהארזים: (ז) וירום מאגג. מלכות שאול. כל מלכי עמלק נקראין אגג כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה. מלכי פלשתים אבימלך. ועל ירושלים מלכי צדק. ארוני צדק: (ח) תועפות. חוזק כמו ותועפות הרים לו: (יד) איעצך עצה. להכשילם.

לפי

הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: טו וַיִּשָּׂא
מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר
וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: טז נְאֻם שֹׁמֵעַ
אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי
יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא
עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב
מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ
פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת:
יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר
אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל: יט וְיֵרְדְּ
מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר: כ וַיַּרְא
אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית
גוים

אונקלוס

עמא הדין לעמך בסוף יומיא: טו ונטל מתלה ואמר אמר
בלעם בר בעור ואמר גברא דשפיר חזי: טז אמר דשמע
מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עלאה חזו מן קדם
שדי חזי שכיב ומתגלי לה: יז חזיתה ולא כען סכיתה
ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא
מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא:
יח ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל
יצלח בנכסין: יט ויחות חד מדבית יעקב ויובד משזב
מקרית עממיא: כ וחזא ית עמלקאה ונטל מתלה ואמר
ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה וסופה לעלמא יבד:
וחזא

מסרה באחרית, מלא. טו ויאמר, ל"א. בער, ב' חסר. שתם, ב' חסר. טז שמע, חסר דחסר. אל, לענין קודש ומול דינו כדלעיל פ"ע. וידע, ב' חסר דח'. עליון, מלא. מחזה, מטעין בי חסר. נפל, חסר. וגלוי, מ"ו ומפיק י'. יז עתה, ל' ומלרע. ולא בזקפא. אשורנו, מלא. ולא, ל'. קרוב, מלא. כוכב, ב' א' פסחו א' קמץ ומלא. ומחץ, ל' מלרע. פאתי, ל'. וקרקר, ל'. כל בני שת, מקפין. יח ירשה, ב' ובפסוק ובליני. איביו, ס"ו ות"י. וישראל, ל"ב. עשה, כסג"א וכולם חסר. יט וירד, ב' מים עד ים ובחד יו"ד והד' דגושה ושוליה. והאביד, מלא. שריד, מלא. כ ויאמר, ל"א בפסק. ראשית, מלא דמלא.

ת"א שתם העין סס קה. ויודע דעת עליון ברכות ו סנהדרין קה ססלילים ד. נופל וגלוי עינים סנהדרין סס.

רשיי

מה לך לעשות ומה היא העלה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין קה) תדע שבלעם השיא עלה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר. (במדבר לא) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קלר הוא זה איעלך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתן אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון (איכה ב') דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלעז דישטי"נט כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו (שמואל ב ח) השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו': ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קולר העברי ויקטול וכו': וקרקר. לשון קורה כמו (מלכים ב יט) אני קרתי (ישעיה ל"ז) מקבת בור נקרתם (משלי ל) יקרוה עורבי נחל פורי"יר בלעז: כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. לאויביו ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והוא רומי) ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו (תהלים עב) וירד מים עד ים (עובדיה א') ולא יהיה שריד לבית עשו: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענות של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם שנאמר (דברים כה) תמחה את
זכר

ספורנו

באחרית הימים. כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך ליראה אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם: (יז) אראנו. אשר יעשה העם הזה לעמך: דרך כוכב. גסתי ונלחי. כאמרו ומלדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ומחץ פאתי מואב. אע"פ שכל האומות מכשמת אלוה יאבדו כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים הנה באדום ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שתי אלה השמות אויביו מעולם ושבני בישי סנהדרין פרק חלק: (יח) והיה אדום ירשה. לחיות ולעופות במדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר. לישראל שהוא מכלל קני קניזי וקדמוני: אויביו. והטעם שתהיה הנקמה במואב ובאדום יותר ממה שתהיה בשאר עכו"ם כי הם היו מעולם אויביו של ישראל: וישראל עשה חיל. ואז יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ: (יט) וירד מיעקב. כל אחד מזרעו ישלוט בעכו"ם כאמרו והיו הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. וכאומרו והיו שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי לאן: והאביד שריד מעיר. כאומרו וכמם ועקב ואין מליל תרום ידך על לריך וכל אויביך יכרתו: (כ) עדי אובד. אע"פ שמלכות כל עכו"ם תכלה לעתיד כאומרו ואשר
אומיא

פירוש רשב"ם

לפי דעתי אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם. וזו היא העצה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' וכאן סתם משה את העצה לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך: (יז) אראנו. אני רואה עתה עכשיו את העתידות ולא עתה יהיה: כל בני שת. לפי הפשט זה מלך המשיח: (יח) ירשה. כמו טמאה. נפש שבעה. אדטור"א: (יט) וירד מיעקב. יהיה רודה בכל המלכיות איש מיעקב: והאביד שריד מעיר. מאדום. כדכתיב ולא יהיה שריד לבית עשו כי יי' דבר: (כ) וירא את עמלק. ממקום שהיה שם משם רואה אותם: ראשית גוים. כתרגומו:
איתן

רמב"ן

עתה שיברח אל מקומו אין לו חפץ בו: (יג) הלא גם אל מלאכיך. יתנלל בלעם עתה במה שאמר למלאכיו בתחלה טרם שידע מה יוסף י"י דבר עמו אבל אחרי כן הראה שיבא ויקלל עד שהתרה בו המלאך בדרך כאשר פירשתי: (יד) לכה איעצך. לפי שהלה לומר פורענות אומתו כדכתיב ומחץ פאתי מואב לכך אמר לו איעצך כלומר אומר לך לגל חסד דרך עלה שלא ישמעו אחרים לכה איעצך מה לעשות ומה היא העלה שאלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בפרק חלק תדע שבלעם השיאם עלה זו להכשילם בזמה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קלר הוא איעצך להכשילם ואומר לך מה עתידין להרע למואב באחרית הימים לשון רש"י. והנכון בעיני שיאמר לו אגיד לך העלה אשר יעץ האלהים שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים מלשון זאת העלה היעולה על כל הארץ שמעו עלת ה' אשר יעץ על אדום ואמר איעצך כי השומע עלה יקרא יועץ והנבואה הזאת לימות המשיח היא כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות מתחלה אמר שהם חלק ה' ונחלתו ובשנית הוסיף כנשם הארץ והכנס מלכים ובשלישית כלה שבתם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך יגלה את אגג ותנשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה וכמו שנאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל כלומר
בעבור

ויתמסרון בידך בשעה קלילא ויפלון מנהון סגיאין ברם בתר כדין עתידין הינון דישלטון בעמך בסוף עקב יומיא:

[(יד) וכדו הא אנא אזל לות עמי איתא כען אעוץ יתך עצה די תעביר בעמא האלין חמי יתהון ואין לא לית את שליט בעמא האלין ברם עתידין הינון עמא האלין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא:]

(טו) ונטל מתל נבותיה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דיקיר מן אבוי דרזיא סתימיא מה דאתכסי מן נביא הוה מתגלי ליה:

[(טו) ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא דיקיר מן אחוי מה דאתכסי מן כל נביא אתגלי עלוי:]

(טז) אימר דשמע מימר מן קדם אלהא וידע שעתא דרתח ביה אלהא עלאה דחיזו מן קדם שדי חמי וכד הוה בעי דיתגלי ליה הוה משתטח ונפל על אפוי ורזיא סתימיא מה דאתכסי מן נביא הוה מתגלי ליה:

[(טז) אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי וידע דעה מן קדם עילויה דחזי מן קדם שדי הוה חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא בסוף נביותיה למתקיימא:]

(יז) חמי אנא ליה וליתיה כדון מסתכל אנא ביה וליתיה מקריב כד ימלוך מליך תקיף מדבית יעקב ויתרבי משיחא ושיבט תקיף מישראל ויקטול רברבני מואבאי ויריקן כל בנוי דשת משיריתיה דגוג דעתידין למסדרא סדרי קרבא בישראל ויפלון פגריהון כלהון קדמי:

[(יז) חמי אנא ליה ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא עתיד למיקם מלך מדבית יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל ויקטיל תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל בני מדינחא:]

(יח) ויהוון אדומאי תריכין ויהון תריכין בני דגבלא מן קדם ישראל סנאיהון וישראל יתקפון בנכסין וירתונון:

[(יח) ויהי פרס ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל יתגברון בחיל תקיף:]

(יט) ויקום שליט מדבית יעקב ויוביד וישיצי שיזבותא דמשתייר מן קוסטנטיני קרתא חייבתא ויצדי ויחרוב כרכא מרודא דקיסרין תקיף קרוי עממיא:

[(יט) עתיד מלך למיקם מדבית יעקב וישיצי ית כל מה דמשתייר מן כרכן חייבא וחמא ית עמלקאה ונטל כמתל נביותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קביל ישראל הגון דבית עמלק ובעקבא בסוף יומיא הינון יסדרו לקיבליהון סדרי קרבי וסופיהון לאבדן יהוי ואובדניהון עד לעלם:]

(כ) וחמא ית דבית עמלק ונטל מתל נבותיה ואמר שירוי אומיא דאגיחו קרבא בדבית ישראל הינון דבית עמלק וסופיהון ביומי מלכא משיחא למסדרא

בעל הטורים

מנעך היום מבוא בדמי' בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא לקללם על כן מנעך מכבוד:
(טו) בנו בער בעור כתיב. חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה:
(טז) וידע דעת עליון אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שגלה לגלות ימות המשיח:
(יז) ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. קרקר בא"ת ב"ש דג דג בגימ' דוד:
(יט) וירד מיעקב ב' במס' הכא ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשיח שהשגבא על מלך המשיח: (כ) וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי

יונתן

ממהון פי' בפמות מכדי פווים שילכו אחר הזול וכן הוא להדיא בסנהדרין סופא בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה בפנים זקנה אומר בסוה והילדה אמרה בפמות וכו' ובזה נמשכו אחריהן עם בעמוד ב': ירושלמי בני מדינחא יכול לסיום שעם נולד שם. כשגרש הקב"ה

רמב"ן

בעבור אשר הנביאים שמנשא מלכות' ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך הפסיק הענין אחד ואמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות ואמר שזאת עצת ה' מיעץ להיות באחרית הימים וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כאשר עשה בנבואה השלישית והוסיף לקרא עצמו יודע דעת עליון והאומר כך יודע אני דעת פלוני ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים וזה כענין שנאמר כי יום נקם בלבי ואמרו ליבא לפומא לא גלי והנה אמר הכתוב בכאן וישא משלו ויאמר ולא הזכיר שהיה זה בנבואה כאשר הזכיר בשלשה פעמים כי כיון שאמר נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה בידוע כי היתה עליו יד ה' כאשר בפעם השלישית שאמר ותהי עליו רוח אלהים וקרא עצמו כן: (יז) דרך כוכב מיעקב. בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים כמו שנא' בו וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי וגו' ואמר שהוא רואה לזמן רחוק שידרוך כוכב מקצה השמים ויקום ממנו שבט מושל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת בן אדם שהוא אבי כל האומות והזכיר פאתי מואב להודיע לבלק כי עמו לא יפול ביד ישראל עתה אבל באחרית הימים לא ינצל מואב מידו בשבט המושל בו וטעם פאתי מואב לומר כי זה השבט יקרקר כל בני שת ולא ינצל אע"פ שהם קצוי פאה ואין להם שם באומות ולא ילחמו בישראל: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. היהיה ירשה שעיר לאויביו או אויביו הם אדום ושעיר הנזכרים שהם אויבי יעקב ויהיו ירשה וטעם והאביד שריד מעיר מכל עיר שלא ישאיר שריד בשום עיר שבעולם כי מתחלה אמר וקרקר כל בני שת ועתה יאמר שלא יהיה שריד ופליט והנה נשלמה העצה שהודיע לבלק: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק ואמר ראשית גוים עמלק הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם תמחה את זכר עמלק לשון רש"י. ויתכן כי וירא כפשוטו שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון

אבן עזרא

מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה [י]תעשה כי זה העם כן יעשה [ט]לעמך: (טז) וידע דעת עליון. בדרך נבואה לא בקסם: (יז) אראנו ולא עתה. הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב. הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב. יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו [י]בתולדת ולא [א]נודעו: וקם שבט. מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שירצה [ב]בדרכו כטעם הכוכבים מוסילותם ורבים פירשוהו על [ג]המשיח והקדמוני' אמרו שנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים וענו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסירי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא ונכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח ונואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום קול החשמונים ועמידת בית שני ושני המלוך והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי' אלהיך את שבותך: (יז) ומחץ פאתי מואב. כן עשה דוד: וקרקר. כמו מקרקר [ח]קיר והטעם הורס הקיר כמו [י]מסעף: בני שת. כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר הילמקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושופי [י]שת כרמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו כמוק: (יח) והיה אדום ירשה. מגזרת ואם לא [ח]תורישו והוא שם במשקל קח לך [ט]לבנה והוא תחת תאר השם כמו והית' הארץ [י]שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר: וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר. מכל עיר והטעם ונאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר [כ]באדום: (כ) וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלח' עם ישראל בראשונה ואחריתו עד היהי' אובד וכן הי' בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק [ל]וזקן ורבים

פירוש על אבן עזרא

[י]להרע. [ט]כמ"ש ומחץ פאתי מואב. [ח]ר"ל בטבע מברא(ם)ים, והם הנקראים כוכבי נבוכים (קאמעטען). [א]כדאמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכות ד' נ"ח ע"ב). [ב]טעמו שירא(ה) לבני אדם כשהכוכב דורך שדרך מיעקב. כלומר ילא ממנו והטעם על המלאך העתר. [ג](שופטים ה' כ') ר"ל נלחמו עם סיסרא. [ד]וטעמו שלא יתכן לפרשו על המשיח אשר מקדמונינו אמרו שנחרב בלבל כל הגוים, והנה מואב ועמלק ואשור שזכר בזה המשל ולא יתכן לאמר כן על ימות המשיח שאין אלה נכרים אחר שנחריב בלבל כל הגוים. [ה](ישעיה כ"ב ה'). [ו](שם י' ל"ג). [ז](שם כ' ה') פי' גלוי ערוה. [ח](להלן ל"ג כ"ה). [ט](יחזקאל ד' א'). [י]נ"ל סבלה עלי שממה (ירמיה י"ב י'). [כ](מ"א י"א ט"ז) ובפסוק שלפניו כתיב ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא וכו' ויך כל זכר באדום. [ל](ש"א ט"ו ג'). ד"ס

גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ כא וַיַּרְא
אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן
מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כב כִּי אִם־
יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃
כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה
מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ
אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃
כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־
בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת
מוֹאָב׃ ב וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן
וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃
ג וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף
יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע
אותם

אונקלוס

כא וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: כב ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מא אתוראה ישבנך: כג ונטל מתליה ואמר וי לחיביא דיחון כד יעבד אלהא ית אלין: כד וסיען יצטרחן מרומאי ויענון לאתור וישעבדון לעבר פרת ואף אנון לעלמא יבדון: כה וקם בלעם ואזל ותב לאתרה ואף בלק אזל לארחה: א ויתב ישראל בשטין ושרי עמא למטעי בתר בנת מואב: ב וקרא לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא וסגידו לטעותהון: ג ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקף רגזא דיי בישראל: ד ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחיב קטול קדם יי לקבל
שמשא

מסרה ראשית גוים, ל׳. ואחריתו, מלא. אבד, כולם חסר. כא הקיני, מלא. ויאמר, נ״א בפתח. איתן, מלא. מושבך, ג׳ מ״ו וח״י. ושים, ע׳ ומ״ל. קנך, חסר והנו״ן בדגש. כב כי, במרכא. אם יהיה, במקף. לבער, ל׳ בטעם מלעיל וע״פ קרא על וילא פרח. עד מה, ד׳. תשבך, ל׳ הכף בדגש קל. כג יחיה, י״א. משמו, חסר. אל, הוא מלה בפני עצמו ולענין קדש וחול עי׳ לעיל. כד וצים, ל׳ ומ״י נחה. כתים, מלא חד יו״ד. ועני, במרכא. ועני עבר, במקף והוא חד מן מתחין דסיפ׳. וגם, ז׳. כה למקומו, כל או׳ חסר. כה א בשטים, ל׳ מלא י׳ תנין. ויחל, ע׳ בלי׳. לזנות, מלא. בנות, ג׳ ומלא. ב ותקראן, ל׳ כ״כ בנו״ן פשוטה. אלהיהן, ה׳ בנו״ן ב׳ בו. וישתחוו, בתרין ווי״ן. ג ויצמד, ל׳. ויחר, במתג תחת היו״ד ומקף. בישראל, אין כאן פיסק׳. ד ויאמר, ע׳ בטעם בסיפרא. והוקע, ל׳ ומלא.

ת״א וירא את הקיני וישא משלו שם קו. איתן מושבך ב״ה י״א סוטה מו. וישא משלו ויאמר אוי מי סנהדרין קו. וצים מיד כתים שם. וישב ישראל בשטים סנהדרין קו בכורות ה. ותקראן לעם לזבחי סנהדרין שם בכורות שם. קח את כל ראשי העם סנהדרין לה.

רש״י

זכר עמלק: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר (שמואל א טו) ויאמר שאול אל הקיני וגו׳ הזכירו אחר עמלק נתמה בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם (ד״ה א ב) תרעתים שמעתים סוכתים: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת (שמות א) הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו׳. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נעקר עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו׳. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבואו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פי׳ (דניאל ז) עד דקטילת חיותא והובד גשמה: וצים. ספינות גדולות כדכתיב (ישעיה לג) וצי אדיר ותרגומו ובורני רבתא: (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ויחר אף ה׳ בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. (סנהדרין לה) לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול (שמואל ב כא) והוקענום לה׳. ושם תלייה
מפורשת

ספורנו

אומיא ולישנא העדיו שלעיניכון מכ״מ לא תכלה אמות לגמרי חוץ מאלו שתי האמות והם עמלק שהתחיל להלחם בישראל: וכתים. שהשלימו חורבנם של ישראל כאומרו וגם הוא עדי אובד: (כא) איתן מושבך. אתה התישבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך. ובשביל זה בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנך עמהם. כאמרם ז״ל מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: (כג) אוי מי יחיה. כענין ליתי משיחא ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק): (א) ויחל העם לזנות. תחלת ענינם לא היה לעבוד עכו״ם כלל אבל היה לזמה בלבד: אמנם קרה להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן בז׳ אומות כאמרו וקרא לך ואכלת מזבחו וגו׳: ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. שכך דרכו של יצר הרע
לנאת

רמב״ן

הישימון והביט כנגד ארץ עמלק היושב בנגב הנה ואמר כי הוא עתה ראשית גוים כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הולך משה לבחור אנשי׳ ולתפלה ולנשיאות כפיו למלחמתו ובנה מזבח וקרא שמו ה׳ נסי כי חשבה לנס גדול ולכך אמר זה כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם כמו שאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכן ראשי׳ שמני׳ המשובח שבהם שהוא כמנה ראשונה וכן ראשית החרם לראש ולקצין בשמים ראש. וטעם וירא את הקיני גם כן שראה את הרגם כי עם עמלק היה יושב: (כא) וישא משלו ויאמר להם. בדרך עלה: איתן מושבך ושים בסלע קנך. כלומר שיש מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתשוב ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל כמו שאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו׳
ואמר

אבן עזרא

ורבים פירשו ראשית גוים כי הם ישבו בראש הגוים ולא היה כן. (כא) וירא את הקיני. ממשפחת יתרו וכתוב שמה הקינים ומבר הקני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא ינילך: (כב) לבער קין. כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני: וטעם עד מה אשור תשבך. כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מקנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: (כג) וישא משלו ויאמר. הוא וציים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקנים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר. יש מפרשים וציים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפירושו כמו ופגשו ציים את איים כי דמם תניים
סיסוס

למסדרא סדרי קרבא עם כל בני מדינחא עם דבית ישראל ברם סופיהון דאלין ודאלין עד עלמא יהון לאובדנא: (כא) וחמא ית יתרו דמתגייר ונטל מתל נבותיה ואמר מה תקיף הוא משרוייך די שוית בנקריא דטינריא מדורך:

[(כא) וחמא ית שלמיא ונטל במתל נבואתיה ואמר מה תקיף הוא מישרוייך ושוית בבקרת בית מדורך:]

(כב) ארום אין יתגזר למהוי לביזתא בנוי דשלמיא עד כדי ייתי סנחריב מלכא דאתור וישבי יתך:

[(כב) ארום אין יהוי שלמיא לבזא עד כען אתוריא עתיד קאים שבייתך:]

(כג) ונטל מתל נבותיה ואמר וי מאן יתקיים בזמן דיתגלי מימרא דיי למתן אגר טב לצדיקיא ומתפרעא מן רשיעיא ומחת אומיא ומלכיא ומגרי אלין באלין:

[(כג) אלוי מן ייחי כד ישני מימרא דיי למתן אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיעיא:]

(כד) וציצין יצטרחן במני זיינא ויפקון באכלוסין סגיאין מן למברניא ומארע איטליא ויצטרפון בליגיונין דיפקון מן קוסטנטיני ויצערון לאתוראי וישעבדון כל בנוי דעבר ברם סופהון דאילין ואילין למיפל כיד מלכא משיחא ויהוון עד עלמא לאובדנא:

[(כד) ויפקון אוכלוסין סגין בלברניא מן מדינתא רבתא ויצרפון עמהון ליגיונין סגיין מן דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון כל בני עבר נהרא ברם סופיהון דאלין ודאלין לאבדון יהוי ואובדנא עד לעלם:]

(כה) וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ולחוד בלק אזל לאורחיה ואקים ית בנתהון דמדינאי בקולין מבית ישימות עד טור תלגא והוון זבנן זיני כיסנין בבציר מן טימהון במילכת בלעם רשיעא בפרשת אורחתא:

[(כה) וקם בלעם ואזל וחזר לאתריה ולחוד בלק:]

(א) ויתיב ישראל באתרא דהוה מתקרי שיטין על שטותא וקלקולא דהוה בהון ושריאו עמא לאופסא קדושתהון ולמפער גרמיהון לטופסא דפעור ולמטעית בתר בנת מואבאי דמפקן ית טופסיה דפעור מתותי פתקיהון:

[(א) ושרון ישראל בשיטין ושרון עמא למזניא עם בנתהון דמואבאי:]

(ב) וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכלון עמא במרזיחיהון וסגדון לטעותהון

[(ב) וקרין לעמא לדבחי טעותהן:]

(ג) ואתחברו עמא בית ישראל בבעלא פעור במסמרא בקיסא דלא מתפרש בלא קיסמא ותקיף רוגזא דיי בישראל:

[(ג) ואדבקו ישראל לפלחי טעותא פעור ותקיף רוגזא דיי על ישראל:]

(ד) ואמר יי למשה סב ית כל רישי עמא ומני יתהון דיינין וידונון דינין דקטולין ית עמא דטעו בתר פעור ותצלוב יתהון קדם מימרא דיי על קיסא קביל

בעל הטורים

עדי אובד. ראשית גוים בגימ' שנלחם בישראל: (כא) מושבך ג' במס' הכא ואידך. משמני הארץ יהי מושבך (ש"א ב') ונפקדת כי יפקד מושבך שע"פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יצא אשור וישבך: (כב) עד מה ד' במס' הכא ואידך (תהלים ע"ע) עד מה י"י תאנף לנצח (שם פ"ע) עד מה י"י תסתר לנצח. (שם ע"ד) ולא אתנו יודע עד מה. שיאמר לי מה [פי' מתי] ישובו. מגלות אשור כי אף כשהגלו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים: (כה) וישב למקומו ולא אמר הלך לדרכו [כמ"ש בבלק] שנטרד מדרכו וירד לגיהנם: (א) בשטים לשון כי תשטה אשתו. ויחל העם מלמד שנתחללו מקדושתם. רגיה הללים [משלי ז' ומשתעי באשה זרה והוא ב"כ כינוי לע"ז.] בגי' זה שטים: (ג) בעל פעור בעל בגי' לואה ובגימ' ההבל ויהבלו פסוק

יונתן

הקב"ה את אדם הראשון מהגן עדן לקדם וע"ז נקרא בני מדינחא ויונתן קראה כאן להדיא בנוי דשת ולקמן בני מדינהא וק"ל: (כד) ויפקון באוכלסין סגיאין מן למברניא כן פירש"י על ולפי אדיר וברגא דברגא והם ספינות גדולות: ומארע איטליא י"ל שזו איטליא של אדום. דיפקון מן קוסטנטיני זו של ישמעאל וכו': סופהון דאליין ואלין למיפל ביד מלכא משיחא כמין זה העתיק מהזוהר פ' אמור ז"ל ואז זמינין בני ישמעאל לאתערא קרבא בעלמא ולאתכנשא בני אדום עלייהו ויתערון קרבא בהון חד על ימא וחד על יבשה וחד קמיך לירושלים ושלטין אילין באילין וארעא לא יתמסר לבני אדום בההוא זמנא יתער עמא חד מסייפא עלמא על קרתא רבתי ויגח בה קרבא ג' ירחין ויתכנשון תמן עממיא ויפלו בידייהו עד דיתכנשון כל בני אדום מכל סייפי עלמא וכדין יתנזר הקב"ה עלייהו הה"ד כי זבח לה' בבצרה ע"כ מספר הזוהר: (כה) בקולין כמו במקולין וכו"ל במניות הדרים וכן ת"י לעיל גבי נח קיניס תעבד קולין העביד וא"ל להגיה כי כה"פ וע"ש: זינו כיסנין פי' מיני כיסנין מלשון פת הבאה בכיסנין ופי' כ"מ שם פת שעופין כמין כוסנין מלאים סוכר ושקדים ומיני מרקחת ולועסין אותם בבתי משתאות וק"ל: (א) שטותא וקלקולא דרם מלת שיטים שטות שאין אדם חוטא וכו': לאופסא פי' לחלל קדושתם לשון אפס ואין: לטופסא מלשון דפוס וטופסא דמערה וכמוהו הרבה: (ב) במרזיחיהן כמו בית המרזח ומאן לותב במרזח בריש וכוא כאן כינוי

רמב"ן

ואמר כי אם יהיה לבער קין כלומר ואל תפחד בנואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ היושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל ואם תהיה עם עמלק תהי אחריתך עדי אובד עמהם וכן עד מה ה' תאנף לנצח עד מה כבודי לכלימה כמו עד מתי או שיאמר לגודל דבר כגון מה אומלה לבתך מה אמך לביא כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך אינגו נחשב לך. כלום כי לא תאב' כאשר היית אובד בעמלק ולכן נשא משלו על אשור שיבא על ארצו גם הוא ואין מי שיציל מיום ה' הגדול והנורא על כל העמים שיבואו צים מיד כתים והם הרומיים וענו אשור הזכר. וענו עבר שהם ישראל לומר שיענו הנגלים והגולים וגם הוא עם כתים עדי אובד בסוף: (א) לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק לשון רש"י. ובאמת שהזנות הזה לא היתה מזנות הנשים כי בעצת אנשיהם וגדוליהם נעשה אשר נכלו להם על דבר פעור כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם ודעתו להרע לישראל ונעשה בזה כל יכולתו כמו שנאמר ולא

אבן עזרא

שישום אדם [א]מנראותם: וטעם אוי מי יהיה משמו אל. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה [ב]הו טעונו מי יקים מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור נגא את כל הגוים כי כן [ג]כתוב: (כד) וכתים. מבני יון כי כן כתוב [ד]ויתכן להיות רמז למלכות יון הרשעה וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא היה השלישית [ה]בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד [ו]הירדן ויד תהיה [ז]לך: וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משקל לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: (כה) ויקם. בלעם כי שוכב היה ותרדומה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: (א) בשטים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד [ח]הנוסף: (ב) וישתחוו. ישראל ובנות [ט]מואב: (ג) ויצמד ישראל. מגזרת למד [י]בקר וטעם [כ]הנשים והנה נלמדו עמם לדת פעור: (ד) והוקע אותם. הטעם [ל]על הנלמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם. כמו ויוקיעום [מ]בהר כדברי המתרגם ארמית

פירוש על אבן עזרא

[מ](ד"ה א' ב' כ"ה). [נ](שופטים ד' י"א). [ס](ישעיה ו' י"ג). [ע](מ"א י"ד י'). [פ](איוב ע"ו) פי' מחנה שבא. [צ](ש"א י"ב כ"א) פי' מחנה ישראל כ"ל גם פה ישמש אשור שהוא זכר בלשון נקבה כאומרו תשבך כי אמרו על המחנה שהוא לשון נקבה. [ק]ויסתעבדין לעיבר פרא. [ר](ישעי' לג כ"א). [ש](שם ל"ד י"ד). [ת]הם מחיות השוכנים בציה. [א]כמו כל עובר עליו ישום (מ"א ט' ח') (זיך ענטזעטצן, ערשטויכנן). [ב](ל"ו י"ח י"ע כ'). [ג](שם) מי בכל אלהי הארצו' האלה אשר הצילו את ארצם מידי. [ד]ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשי' י' י"ד). [ה]ר"ל במלכות שראה דניאל (ד' כ"א) כמ"ש והצפיר השעיר מלך יון, ועיין פרש"י שם (ז' ו'). [ו](לעיל י"ג כ"ט). [ז](דברים כ"ג י"ג). [ח]ר"ל הפעיל מהכפולים כי שרשו חלל. [ט]כי ויאכל העם לשון יחיד על ישראל לבד, וישתחו לשון רבים בליכוף בנות מואב. וזהו לאלהיהן לשון נקבה. [י](ש"א י"א ז') ענין חבור ועבוד. [כ]ר"ל שהתחברו להן. [ל]לא על ראשי העם. [מ](ש"ב כ"א ט'). ודין

פירוש רשב"ם

(כא) איתן מושבך. כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים. לא יהיה כמו שאתה סובר אלא אשר כן יהיה לבער קין עד מקום רחוק: (כב) אשור תשבך. מלכות אשור תשבן. ויגלה אותך בשבי: (כג) אוי מי יחיה. מפני מלך המשיח בשומו הקב"ה אלה הדברים שיקרקר כל בני שת: (כד) וצים. כמו וצי אדיר דרמו"ן בלע"ז הוא בורני גדולה: (ג) ויחר אף. שהתחילה מגפה בעם: (ד) והוקע אותם. החטאים. כמו והוקענום בגבעת שאול. לשון תלייה והריגה: ויקרב

אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף־יהוה מישראל: ה ויאמר משה אל־שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור: ו והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל־אחיו את־המדינית לעיני משה ולעיני כל־עדת בני־ישראל והמה בכים פתח אהל מועד: מפטיר ז וירא פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו: ח ויבא אחר איש־ישראל אל־הקבה וידקר את־שניהם את איש ישראל ואת־האשה אל־קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל: ט ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף:

ומפטירין והיה שארית יעקב. במיכה סימן ה': ק"ד. מנוח. סימן:

פ פ פ

שמשא ויתוב תקוף רגזא דיי מישראל: ה ואמר משה לדיני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: ו והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדינתא לעיני משה ולעיני כל כנשתא דבני ישראל ואנון בכן בתרע משכן זמנא: ז וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנשתא ונסיב רמחא בידה: ח ועל בתר גברא בר ישראל לקבתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: ט והוו דמיתו במותנא עשרין וארבעא אלפין: פ פ פ

י וידבר יהוה אל־משה לאמר: יא פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן השיב את־חמתי מעל בני־ישראל בקנאו את־קנאתי בתוכם ולא־כליתי את־בני־ישראל בקנאתי: יב לכן אמר

י' זעירא

דגני

י ומליל יי עם משה למימר: יא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי בינהון ולא שציית ית בני ישראל בקנאתי:

בכן

מסרה אותם, פ"ל מלא בתורה. וישב, ע"ו וחסר. חרון, מלא. ה שפטי, חסר ב' הדבר דברתי את א' דד"ה. הנצמדים, ל'. ו ויקרב, י"ס. ולעיני, ד'. בכים, כולם ח"ו במ"ב. ז פינחס, כל תו' מלא. רמח, חסר. ח אחר, ב'. הקבה, ל'. הקוף והב' דגושים. וידקר, ל' וחסר. קבתה, ל'. ותעצר, ד'. ט ויהיו, י"א זוגין מתחלפין בטעם. במגפה, הג' דגושה. יא פינחס, י' זעירא. השיב, מלא. בקנאו, הנו"ן רפוי' להקל. כליתי, ל' ומלא. יב אמר, כל ל' ליוזי ספר.

ת"א והוקע אותם לה' נגד השמש שם לד. הנצמדים שם סד. ויאמר משה שם פב. והמה בוכים שם. וירא פינחס שם. ס' הזוהר פ' אחרי מות. ויקח רמח סנהדרין שם חולין קלד. הקבה חולין שם. ואת האשה אל קבתה שם. ויהיו המתים סנהדרין מד פב. פינחס בן סנהדרין פב. לכן אמר קדושין כז סנהדרין פב ס' הזוהר פ' אחרי מות ועקרים פ' אחרון.

רש"י

מפורסמת בע"ז בסקילה וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש. לעין כל ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. [כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה *) רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין]: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכולי כדאיתא באלו הן הנשרפין (סנהדרין פב): את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכולי כדאיתא התם: והמה בכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כולם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים ריבוא שנאמר (שמות לב) ויטחן עד אשר דק וגומר וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם): (ז) וירא פינחס. (שם) ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כולי כדאיתא התם (סנהדרין שם):

חסלת פרשת בלק.

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פב סוטה מג) לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר

אנפרע"מנט

רמב"ן

ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ועל כן הרגוהו בחרב. אבל על דרך הפשט לא הזכיר הכתוב העצה בכאן רק במה שאמר אחרי כן הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאשר לא הזכיר עצת זקני מדין רק במה שאמר כי צוררים הם לכם אחרי המעשה בעת הנקמה יזכיר מאין יבאה להם הרעה ויאמר כי לא היה המעשה בדרך הזנות אשר הוא באנשים ובנשים המנאפים בטבעם רק עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה כי פי' לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרי' הימים הוא באמת כאשר פירשתי ויתכן עוד כי על דרך הפשט כי בלק בתחלה היה חפץ לקללם ולהלחם בהם ולא יתן אותם לבא בגבולו כלל וכאשר אמר לו בלעם כי לא יוכל להם והודיעו שלא יחריבו ארצו ועמו רק באחרית הימים אז הוציא להם יין בערבות מואב ופתה אותם כאוהב להם וזהו בדבר בלעם כי בעבור דבריו עשו כן אבל מפני שהיה חפצו לקללם ונשכר לבלק בכך לולי צדקות ה' אשר הפך את הקללה לברכה על כן הרגוהו בחרב כי השוכר והשכיר שניהם נענשו כמו שאמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו': (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה *) רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שיהיו הנצמדים שדונו רבים מי"ח אלף רבוע ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא בסנהדרין של עשרים ושלשה ועדיין יהיו מרובין ואין החסרון בסכום הפקודים כל כך וכל הנצמדים מתו דכתיב וכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. אבל פירוש איש אנשיו שיהרגו השופטים כל הנצמדים כל ב"ד וב"ד ידין את שבטו ואת אלופו כדכתיב וקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשי' עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושוטרים לשבטיכם. והנכון בעיני בענין הפרשה כי מתחלה נאמר וילמד ישראל לבעל פעור

*) בסנהדרין (ד' י"ח) איתא שבעת רבוא וכן הוא בילקוט פ' יתרו וכן הוא לפי החשבון. הגה"ה.

ויסר

ליה מן שמי דאנא גזר ליה ית קיימי שלם ואעבדיניה מלאך קיים ויחי לעלמא למבשרא גאולתא בסוף יומיא:

[(יב) בשבועא אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהב ליה:]

(יג) וחולף דחסדוהי למימר הלא בר פוטי מדינאה הוא הא אנא מיחסיניה לכהונתא רבתא וחולף דאחד רומחא בדרעיה ומחא למדיניתא לבית בהתת קיבתה ותלי בפומיה על עמא בית ישראל יהון כהניא לתלת מתנן דרועא ולעא וקיבתא ותהי ליה ולבנוי בתרוי קיים רבות עלם חולף דקני לאלהיה וכפר על בני ישראל: (יד) ושום גברא בר ישראל קטילא דאתקטיל עם מדייניתא זמרא בר סלוא רב בית אבא לשיבט שמעון: (טו) ושום אתתא קטילתא מדייניתא כזבי ברת צור דמתקריא שלונאי ברת בלק ריש אומא

דמואב במדין בית מותביה הוא: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) אעיק ית מדינאי ותקטול יתהון: (יח) ארום עייקין הינון לכון בעיטת רמיותיהון דרמיין לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי ברת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור:

[(יח) בנכלידם בשיקריהון:]

(א) והוה בתר מותנא אתגוללו רחמי שמיא למתפרעא פורענות דין עמיה אמר יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: (ב) קבילו ית סכום כל כנישתא דבני ישראל מבר עסרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: (ג) ומליל משה ואלעזר כהנא עם אמרכליא ואמר למימני יתהון במישריא דמואב על יורדנא דיריחו למימר: (ד) מבר עשרין שנין

ולעילא

בעל הטורים

עשרה במדינה [כי יו"ד במילוי ני' כ'] ד"א וי"ו קטיעה כי פנחס הוא אליהו וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא וי"ו שנטל וי"ו מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו תהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם: שלום בגימ' זהו משיח: שלומיאל בגימ' זה זמרי בן סלוא [כ"ה בסנה' ד' פ"ב וברבה ועט"י] ויכפר לכפר לא נאמר אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות (כמש"ל שהוא אליהו): (יד) הכה ג' במסורה הכא ואידך (תלים ק"ב) הוכה כעשב ויבש לבי (הושע ט) הוכה אפרים. ע"י המדינים שהיתה בהם המגפה. וסופי' דקרא (דתלים) כי שכחתי מאכל לחמי שע"י אכילת לחמי טעיתי ונלמדתי לבעל פעור כדאי' במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים ע"י פעור כדאיתא בסלקא הפרשה (שם בהושע המה) באו בעל פעור וינזרו לבשת וכו': (יז) צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים לצרור כי על ידיך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין. (א) ויהי אחרי המגפה פרשה זו פתוחה [ר"ל באמצע פסוק] שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תבלוע המגפה בפקוד אותם: (ג) לבית אבתם ולא אמר למשפחותם כמו

למעלה

יונתן

מאי בהוכם אלא כתרגומו וק"ל: ואמעוליה פי' בשבילו ונמצא בלשון גמרא הרבה כמוהו: (יב) ואעבדיניה מלאך קיים פי' שהוא מלאך הסי נלא ככל דבר רומזי שאין שייך בו מיתה וכן הוא בתנחומא ומייתי הילקוט ויעל מלאך ה' זה פנחס ופניו בוערות כלפידים ודיק מדכתיב ברית שלום היינו מלאכי שלום שאין בהם לא קנאה ושנאה רק בשלום גם שמו יתברך נקרא שלום: (יג) וחולף דחסדוהי. פי' שבעבור שביזוהו כדפירש"י ומה שלא תרגם הכי לעיל דאפשר לומר שצריך לייחסו ולומר בן אהרן הכהן להורות שלא נתכהן פינחס ולא נתייחס אחר אהרן עד שנעשה קנאי ולכן התחיל באמרו פינחס קנאי בפסוק הראשון וכן אחז"ל במסכת זבחים פרק טבול יום אבל כאן הוצרך לתרגם וק"ל: יהון כהניא לתלת מתנן הכי הוא במסכת חולין פ' הזרוע בשם דורשי חמורות ע"ש והכוונה של לחיים הוא לועה כדאית' בסנהדרין בפד"מ הקוטר לועו של ישראל וק"ל: (טו) דמתקריא שלונאי בסנהדרין פ' הנשרפין ע"ש להתפקר כזבי והכי אמר רב ששת לא כזבי שמה אלא שלונאי וכו': ברת בלק הכי משמע ב"ר פכ"א צור הוא בלק ועוד שם אמרה להם איני שומעת אלא למשה שכך ציוני אבא כו': (יח) עייקין בעטת רמיותיהון לשון ערמה ומרמה ופי' בעצת הרמאות שהיו מרמאין אתכם ולא כפי' מהר"ד שהגיה דמיותהון ופי' לשון מחשבה ודמיונה לשון אל תדמי ופי' שם וכל דמיונות וכדומה נראה לעין כל אשר יבחר: (ב) למתפרעא פורענות פי' לנקום נקמת

ישראל

רמב"ן

כמו שאמר באהרן אבל אמר ברית כהונת עולם ואמר את בריתי שלום שיתן לו ברית עם השלום דבק בו ובאהרן נאמר לכבוד ולתפארת ולכך אמר אשר קנא לאלהיו והמשכיל יבין. והזכיר ושם האיש המכה ושם האשה המכה להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק צוהו להפרע מן הרשעים ואמר לו לצרור את המדינים וצוהו שימנה העם תחלה וזה טעם ויהי אחרי המגפה כי המנין יהיה תחלה: וטעם (יח) בנכליהם. כאשר פירשתי כי זקני מדין הסבו המחשבה הרעה הזאת כמו שנא' ויאמר מואב אל זקני מדין כי בהם נתיעצו מתחלה והם נתנו עצה זו למואב שתזנינה בנותם עמהם ויצמידו אותם לבעל פעור להדיחם מעל השם ואם לא נזכר שם. ועוד ששלחו להם בת מלכם לזנות עמהם וזה טעם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם כי לולי מדעת יועצי המלכות נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשטים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר כי ישראל בערבות מואב בשטים היו ומאין תבא שם המדינית הזאת אבל היתה יפת תאר מאד ושלחו אות' זקני מדין שם כי אמרו בתואר אשה יפה רבים השחיתו וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו כי בשובו מארץ מואב עבר במדין כי דרכו משם היה והיה ביועצי המלכות ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם לפיכך מצאוהו ישראל במדין ויהרגוהו שם ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו שהלך לו לשוב אל ארצו וכן נראה כי ישראל לא יהרגו המתנבא רק ברשות התורה אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנכליהם אשר נכלו לכם וגו' והנה כל המתנכלים מחוייבי מיתה ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת והנה צוה הקב"ה להנקם מהם אבל על המואבים כבר הזהיר אל תצר את מואב כי ישראל בתחלה באו אל גבול אדום והזהירם עליהם ונשמרתם מאד ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו אל תצר את מואב ואחרי כן אמר אתה עובר היום את גבול מואב ואת ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון ואמר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג ונעשה הענין הזה כולו

אם

אבן עזרא

מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי: (יב) את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו [ב]כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונאמ כי הכהנים הגדולים היו מבני [ג]פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים [ד]לאלעזר. ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו [ה]כלל וכבר פירשתיו כי נגיד [ו]היה עליהם וגם שהיה בימי [ז]פילגש בגבעה: (יג) אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טוב לישראל ודקדק דרש האב [ח]כפר ובניו יכפרו: (יד) אשר הכה את המדינית. עם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד מהמשפחות אבות בני שמעון. ורבים לבית אבותיו [ט]גדול ממנו: (טו) צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין ממשפחת אבות: (יז) צרור. שם הפועל כמו זכור את [י]יום השבת: (יח) כי צוררים הם לכם. כי הכרו [כ]לכם: בנכליהם. במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו [ל]אותו: ועל דבר כזבי. ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: (יט) ויהי אחרי המגפה. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני [מ]ישראל. וטעם אחרי המגפה. בעבור שאמר השם לאלה תחלק [נ]הארץ: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אתם. כמו [ס]דברו לשלום: (ד) מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה

יי'

פירוש על אבן עזרא

[ב]טעמו כסאך כסא אלהים. [ג]כמו שהאריך הכתוב ביחוסיהם (ד"ה א' ה') מן פסוק ל' עד מ"א סוף הפרשה. [ד]ולא נזכרו כמו שלא נזכרו בני איתמר דור אחר דור. רק אחימלך כמ"ש ויחלקם דוד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר וכו' וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה וכו' כי היו שרי קודש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר (ד"ה א' כ"ד ג' ד' ה'). [ה]דאיכא למ"ד אליהו הוא פנחס דכתיב בי' קנא קנאתי. וכן בפנחס בקנאו את קנאתי (רש"י בב"מ דף קי"ד ע"ב) והתוס' שם כתבו בשם תשובה גאון וב"ר (פ' ע"א) שאלי' ז"ל אמר בעצמו שהוא מבני בניה של רחל ונזכר ביחוסי בנימן (ד"ה א' ח' כ"ד) א"כ לא היה כהן ואינו פנחס ע"ש. [ו](ד"ה א' ט' כ'). [ז]כמ"ש ופנחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם וכו' (שופטים כ' כ"ח). [ח]ר"ל באהרן כתיב וכפר עליהם (לעיל י"ז א') ובפנחס ויכפר על בני ישראל. וכן זרעו אחריו זכו לכפר על בני ישראל ב"כ כי היו כהנים גדולים כמו שפי' לפני זה. [ט](לעיל א' ב') שבני שמעון היו ה' משפחות כאשר יתבאר אחר זה וכל אחת יש לו בית אב אחד וזמרי היה נשיא א' מן החמשה. אבל ראש לבית אבותיו הנזכר במדבר סיני ר"ל ראש כל בני אבות אשר בשבט ההוא [י](שמות כ' ח'). [כ]ר"ל צוררים הוא בינוני פועל ולא שם תואר. [ל](בראשית ל"ז י"ח). [מ](דברים כ"ז א'). [נ](לקמן כ"ו נ"ג). [ס](בראשית ל"ז ד') כמו לדבר אתו (לעיל ז' פ"ט). אותם כמו אתם.

כלומר

מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: שני ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי: ו לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי: ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָראוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרוּאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה: י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס: יא וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ: ס יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי: יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי: יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם: ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי: טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת

קריאי ק׳ האזני

דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ה רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית פַּלּוּא: ו לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי: ז אִלֵּין זַרְעִית רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם מְעָרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בְּאִתְכַּנָּשׁוּתְהוֹן עַל יְיָ: י וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעַת יָתְהוֹן וְיָת קֹרַח בְּמוֹתָא דִכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכָלַת אִשָּׁתָא יָת מָאתַן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת: יא וּבְנֵי קֹרַח לָא מִיתוּ: יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִנְמוּאֵל זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין: יג לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית שָׁאוּל: יד אִלֵּין זַרְעֲיָת שִׁמְעוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: טו בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי: טז לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי זַרְעִית עֵרִי: יז לַאֲרוֹד זַרְעִית

ארודי

מסרה ה ובני, ע"ו מלעיל פסוק. היצאים, כולם ח"ו ומ"י. מצרים, אין כאן פסקא. ה בכור, מלא. חנוך, מלא. החנכי, ל' וחסר. לפלוא, ח"ו וא'. הפלאי, ל' וחסר. ו לחצרן, חסר. החצרוני, מלא. ז אלה, ד' בטעם פשט', בענין הראובני השמעני מנשה וחד ואלה בני שותלח. משפחת, כל ענייגא חסר בלי'. הראובני, כולם הרי"ש במהג ולא בשוא והאל"ף והוי"ו נחין ולא קריין. פקדיהם, כולם ח"ו ומ"י. ח ובני, י"ד פסוק מן ג' ג' מלין. ט נמואל, מלא. קרואי, קריאי ק'. הצו, ל'. בהצתם, ל' וחסר. על ה', ל"א. י אתם, חסר. במות, מלא. באכל, ל' וחסר. יא ובני קרח, מקף. יב למשפחתם, כל ענייגא חסר. לנמואל, מלא. הנמואלי, ל' וכ"כ מלא. לימין, מלא. הימיני, מלא. היכיני, מלא. יג השאולי, מלא. ל'. יד אלה, ד' בטעמא פשט' בענין וחד ואלה. משפחת, כל ענייגא חסר. השמעני, כולם חסר. טו לצפון, מלא. הצפוני, ב' ומלא. לשוני, מלא. השוני, ל' ומלא. טז לאזני, סכויהון בקמץ לבד.

ת"א ובני פלוא בתרא קמג. הוא דתן ואבירם מגילה יח. בהצותם על סנהדרין קי. באכל האש שם. בני קרח לא מתו מגילה יד סנהדרין קו.

רש"י

מונים מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר (שמות ל') כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלאי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראשו וה"א בסופו: (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצתם. את העם על ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון (במדבר י"ז) למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. (במ"ר סנהדרין קי) הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: (יג) לזרח. הוא צוחר לשון נוהר אבל משפחת אוהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחות הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני.

אומר

רמב"ן

אם כן אזהרת אל תצר את מואב מקודמת לצוות לצרור את המדינים. ואני תמה על לשון ההגדה שאמרו בבבא קמא אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם. אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקב"ה לא כשעלה על דעתך שתי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והנה קודם הק"ו הזהירו למשה מן המואבים ועוד אם מפני הק"ו למה הוצרך להזהיר מבני עמון אולי לא הקפידו בלשון ההגדה בכך אבל הכוונה לומר שגלוי לפניו ית' כי כשיצוה אותו לצרור את המדינים יהיה למשה לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אחרת והקדי' להזהירו מזה ומפני שהזהיר במואב הזהיר גם בבני עמון שלא יחשוב משה שהשיב אזהרתו מן מואב לבדו רשות בבני עמון כי גם הם גמלו להם רעה ולא

קדמו

קביל שמשא בקריצתא ועם מטמוע שמשא תחית יתהון ותקברינון ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל:

(ד) ואמר מימרא דיי למשה סב ית כל רישי עמא ואוקים יתהון סנהדרין קדם יי וידינון צלבין כל מן דמתחייב למתקטלא ועם מעלי שמשא יחתין סהדין נבלתיה וקברין בכן יתחזור תקוף רוגזא דיי מן ישראל:

(ה) ואמר משה לדייני ישראל קטולו אינש גבר שיבטיה דאדבקו בטעוות פעור:

(ה) ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו גבר ית אנש ביתיה אילין די אדביקו לפלחי טעותא פעור:

(ו) והא גבר מבני ישראל אתא ואחד בבלוריתא דמדיניתא וקריב יתה לות אחוהי למחמי משה ולמחמי כל כנשתא דבני ישראל עני וכן אמר למשה מה דא למקרב לגבה ואין אמר אנת דאסירא היא הלא אנת נסיבת ית מדייניתא ברת יתרו וכדי שמע משה רתח ואשתלי ואינון בכיין וקריין שמע וקיימין בתרע משכן זימנא:

(ו) והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית מדיניתא קדם משה וקדם כל כנשתא דבני ישראל והא אינון בכיין בתרע משכן זמנא:

(ז) וחמא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא ואידכר הילכתא עני ואמר מאן דיקטול ויקטיל האן אינון אריוותא דשיבט יהודה כיון דחמנון שתקין קם מגו סנהדרי דיליה ונסיב רומחא בידיה:

(ז) וחמא פינחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא וקם מגו קהלא ונסיב רומחא:

(ח) תריסרי ניסין אתעבידו לפינחס בזמן דעל בתר גברא בר ישראל לות מדינתא: נס קדמאי דהוה ליה למפרש יתהון ולא פירש: נס תניין דאסתתם פומהון ולא צווחין דאלו הוון צווחין הוון משתזבין: נס תליתאי דכוין ברומחא ובזינון כחדא ית גברא בר ישראל בבית גיבריה וית מדייניתא בבית בהתת תורפה: נס רביעאי דקם רומחא באתר ברוזא ולא אשתמיט: נס חמישאי כד סובר יתהון אזדקף שיקפא נטל מיניה עד דנפק: נס שתיתאי סובר יתהון בכל משירייתא דישראל דהוה שיתא פרסי ולא אשתלהי: נס שביעאי זקיפנון בדרע ימיניה למחמי כלהון קריבוי ולא יכילו להנזקותיה: נס תמינאי דאתעשן אע רומחא ולא איתבר מן מטולא: נס תשיעאי דאתנגיד פרזלא כשיעור תרויהון ולא אשתליפו מניה: נס עשיראי אתא מלאכא והפך איתתא מלרע וגברא מלעיל דיחמון כל בית ישראל ית חסודיהון: נס חדסראי דאתנטרו כד חיין עד זמן דהליך יתהון בכל משירייתא מן בגלל דלא יסתאב כהנא באהלי דמיתא: נס תריסראי דאתקריש אדמיהון ולא נפיל עילויה כיון דאוביל יתהון במשריתא חבט שדנהי ומיתו עני ואמר קדם רבון עלמא אפשר דמטול אלין יסותון עשרין וארבע אלפין מישראל ומן יד אתגוללו רחמי שמיא ואתכליית מותנא מעילוי בני ישראל: (ט) והוו סכום דמיתו במותנא עשרין וארבע אלפין:

(ט) והוו אלין דמייתין במגיפתא עשרין וארבעא אלפין: פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (יא) פינחס קנאה בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית רתחי מעל בני ישראל בזמן דקני ית קנאתי וקטיל חייבא דביניהון ואמטו ליה לא שיציית ית בני ישראל בקנאתי: (יב) בשבועה אימר ליה

בעל הטורים

(פסוק הוא בירמי' ב'): ויקם רמח אותיות חרם שעכן חרם: (יא) השיב את חמתי מעל בנית' זהו את המלאך של אף ושל חמה. בקנאו את קנאתי מגין על הקו"ף לומר שעברו על שקנא לה'. [כי שג וכחר ועטרה ערין א' הוא]. ג' פעמים קנאה כנגד ב' עבירות שעשו לזנות וישתחוו וילמד: (יב) לכן ב' כ"ע הכא ואידך (כ"ע ואלה): לכן אמור לבני ישראל אתו אמר הקב"ה במצרים בן כעל אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם פרולים בעריות. לכן בנית' מדה במדה: [כי גם פינחס עשה שלום במה שעצר המגפה]: את בריתי שלום שלים כתיב והוא וי"ו קטיעה [דעת רבינו ירצה שיהי בכתב כלורם יו"ד והא דלא קרא וא"ו זעירא משום דלא הוי משמע שיהיה תמונה גם בשיעור דקותה ובאמת א"ל לשנותה רק בשיעור גדולה] בפ"ג דקדושין (ד' ס"ו) כשהוא שלם [ר"ל בלא מום] ד"א מתנה שלימה אני נותן לו עשרה מתנות במקדש עשרה

יונתן

כינוי לבית משפחות שלהם: (ח) ובזינון תרגום של אכה כדוד ובקיר ובחיני' בדות תכושלא וכן בגמ' סנהדרין בפל"מ ומסכת חולין פ"ק מגרא ברא ולעיל בפ"י כיש ויגם דתבזו ית אבא. בבית גיבריה פי' זכרות והוא פשוט. בבהתת תורפה פי' תרגום של בושת הוא: כאל פי' לפי הענין לשון הגבהה: ולא אישתלהי ולא נתייגע לק"ג הכי בכבי דשילהי וכו': תריסרי ניסי' כו' ובסנהדרין איתא שיתא ניסים וע"ש. דאתעשן ולא איתבר מן מטולא פי' נתחזק עץ הרומח ולא נשבר מן המשא הכבד וכל זה עיין בבה"ע והעמוד של האמת: והפך איתתא מלרע כדרך המנאפים שאם היו כסדר ודרך עולם היה צ"ל להיפך דהא פינחס תחב הרומח בתחילה בזמרי ואח"כ בארץ המדינית וכשנשאם ברומח היא מלמעלה והוא למטה אלא המלאך הפכן כדי להראותם כדרך שנאף והיה כוון כך עיין בסנהדרין פרק הנשרפין: (יא) וקטיל חייבא דביניהון דק"ל מאי

אבן עזרא

[י]ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש [ס]הזאת: (ה) הרגו איש את אנשיו. הטעם אחי זה שבט יהיו וידוע כי [ע]הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: (ו) ויקרב אל אחיו. כתנה למשפחתו: והמה בוכים. מתפללים לשם: (ז) וירא פינחם. כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בשער אהל מועד ויש בכאן [פ]שאלה ויתכן להשיב שכבר נלמד זמרי בעדים: (ח) אל הקבה. כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור כמו ודקרני [צ]בה: אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים [ק]והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י' נסים לפינחס רק הכתוב לא הזכירם: חסלת פרשת בלק.

(יא) בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון והטעם כי הוא קנא כקונו וכתוב על השם כי הוא אל [ר]קנא בע"א ולולי הוא שקנא הייתי מכלה

רמב"ן

ויחר אף ה' בישראל כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף והשם ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים ולא יוסיף האף לדיק עם רשע ומשה צוה כן לשופטים וכאשר נאספו כל העדה פתח אהל מועד לעשות כדבר משה ועוד הנגף הווה בהם והנה העיז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית לעשות כן בפרהסיא כי נשיא וגדול היה ורבים עוזרים לו או כמו שאמרו רבותינו שאמרו לו שבטו אנו דנין מיתה ואתה שותק והנה התחילו משה והשופטים לבכות ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים כי השם אמר והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל וכבר שב אפו ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל. ויתכן שתהיה כוונת ההגדה הנזכרת לומר שיהיו ההרוגים לפני המגפה יותר מחמש עשרה רבוא לומר שהיו המועלים רבים אבל חסך עליהם ענין פנחס והנה נשארו מן הנצמדים והקב"ה השמידם אחרי כן טרם עברם את הירדן זהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום: חסלת פרשת בלק הודיע הקב"ה למשה שישלם שכר טוב לפנחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה וצוהו שיודיע לישראל שהוא כהן גדול לעולם וזה טעם (יב) לכן אמור. שיגיד זה בישראל ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו

פירוש על אבן עזרא

[י]ידין וקטול דמייב קטול. ועובדי ע"ז בסקילה. וכן הנסקלים נתלי'. [ס](ע"ב י"ב י"א). [ע]שהרי אלה הכתוב שוב חרון אף ד' בהריגתם. [פ]וכי דינא הכי להרוג בלא עדים והתראה ולא מצינו סמך בפירוש בתורה אשר יתחייב מיתה והמשובה שכבר נלמד זמרי בעדים. והשם לוה להרוג את הנצמדים. ולהיותו נשיא בית אב ואחיו עמו לא נגע בו איש עד שבא פינחס והרגו. [צ](ע"א ל"א ד'). [ק]קופי' בטנה. וכ' ע"א למעלה. [ר](שמות כ' ה'). עמו

ספורנו

לגאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רז"ל (בשבת): (ד) נגד השמש. שיראו העם את הריגת עובדי עכו"ם ולא ימחו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בחוטאים:

(ט) ותעצר המגפה. שבכר גזר האל יתעלה כאמרו וכל מגאלי לא ירואה:

(יא) בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כולם כדי שבראותם זה ולא ימחו יכופר על אשר לא מיחו בחוטאים ובזה השיב את חמתי מעליהם: את

פירוש רשבם

(ו) ויקרב אל אחיו. להזנותה. כדכתיב לא תקרבו לגלות ערוה: (ח) הקבה. ענין אהל: קבתה. בטנה כמו והקבה: ... נדבר

הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם: יג וְהָיְתָה
לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם
תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה
אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־
סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי: טו וְשֵׁם
הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר
רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא: פ
טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יז צָרוֹר
אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם: יח כִּי
צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ
לָכֶם עַל־דְּבַר פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־
נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה
עַל־דְּבַר פְּעוֹר: כו א וַיְהִי אַחֲרֵי
הַמַּגֵּפָה פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר:
ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ | כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם
כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב
עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: ד מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

°ו׳ קטיעא

מֹשֶׁה

אונקלוס

יב בכן אמר הא אנא גזר לה ית קימי שלם: יג ותהי לה ולבנוהי בתרוהי קים כהנת עלם חלף די קני קדם אלהה וכפר על בני ישראל: יד ושום גברא בר ישראל קטילא די אתקטל עם מדינתא זמרי בר־סלוא רב בית אבא לבית שמעון: טו ושום אתתא דאתקטילת מדינתא כזבי בת־צור ריש אמי בית אבא במדין הוא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אעק ית מדינאי ותקטל יתהון: יח ארי מעיקין אנון לכון בנכליהון די־נכילו לכון על עסק פעור ועל עסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עסק פעור: א והוה בתר מותנא ומליל יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: ב קבילו ית חשבן | כל כנשתא דבני ישראל מבר עשרין שנין ולעלא לבית אבהתהון כל נפק חילא בישראל: ג ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: ד מבר עשרין שנין ולעלא כמא־

די

מסרה נתן, חסר. בריתי, מלא. שלום, ו׳ זועא והוא מא״ב מאותיות קטנות כזו ז׳ וי״ו קטיעה וצורתה כחלוקה לשנים חלק העליון כמין י׳ לבד ובהצטרף חלק התחתון יהיה וי״ו ועי׳ קידושין ד׳ ס״ו וצורתה כזו ז׳ וכן צריך להגיה כל הס״ת אבל אין לפוסלה אם נכתבה ו׳ קטנה ועי׳ בפענח רזא ובבעה״ט. יג כהנת, חסר. עולם, מלא. והיתה לו, דגוש מד״ד. יד ושם, י״ג ר״פ. המכה, הכ״ף בסגול בדין ל״ז. הכה, ב׳ ב׳ חסר וא׳ מלא. סלוא, מ״ו וא׳. נשיא, מלא. לשמעני, חסר. טו המכה, ב׳ בקמץ ובסגול ובענין. צור, מלא. אמות, במרכא ומו״ק ומ״ס. יז צרור, ל׳ ומלא. והכיתם, מלא והתי״ו בסגול. אותם, ע״ל מלא בתורה. יח צררים, ס״ו ומ״י. בנכליהם, ל׳ מלא. נכלו, ל׳. אחתם, חסר. המכה, ב׳ בקמץ וסגול ובענין. על דבר, במקף. כו א המגפה, פסקא באמצע פסוק. ב שאו, י״ב ר״פ. כל ילא, ב׳ וחסר. ג אתם, חסר. בערבת, חסר.

ת״א והיתה לו יבמות ק כתובות יג קידושין סו זבחים קא. ברית כהנת עולם מנחות כ. זמרי סנהדרין פב. כזבי בת צור שם. צרור את המדינים קמא לח.

רש״י

אנפרס״מנט בלע״ז: (יב) את בריתי שלום. (סנהדרין שם) שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה ומכות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב״ה שלומותיו: (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו (במדבר יא) המקנא אתה לי (זכריה א) וקנאתי לציון בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו׳. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד״א להודיע שבחו של פינחס שאע״פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המכה וגו׳. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשת (במדבר לא) מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגומר והוא היה חשוב מכולם שנאמר רבא אמות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (טז) צרור. כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צררים הם לכם וגו׳. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא (ב״ק לח): (א) ויהי אחרי המגפה וגו׳. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזיר במנין: (ב) לבית אבתם. על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת שלוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו׳. שיהא

מונים

ספורנו

(יב) את בריתי שלום. ממלאך המות. כענין עושה שלום במרומיו. כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפינחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פילגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע שאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכ״ש אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו׳ שלש מאות שנה. וכבר ספרו ז״ל שפנחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו. וכ״ש לדברי האומר אליהו זה פנחס והוא עדיין חי וקיים: (יג) תחת אשר קנא לאלהיו. ומאשר שהוא רב את ריבי אליהו מריב כל התנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על בני ישראל. בעשותו זאת לעיני כולם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהונת עולם אשר בה יכפר בעדם: (יד) ושם איש ישראל המכה. וזה כי אמנם בהכהו בזה האופן מסר עצמו לסכנה: (ג) לאמר מבן עשרים שנה ומעלה. משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם מהם בני עשרים: כאשר צוה ה׳ את משה ובני ישראל

היוצאים

לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי
לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם
מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי: לט לִשְׁפוּפָם
מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַחוּפָמִי: מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן
מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת
הַנַּעֲמִי: מא אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם
לשוחם

אונקלוס

לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בַּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם: לט לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם: מ וַהֲווֹ בְּנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי: מא אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: מב אִלֵּין בְּנֵי דָן
לזרעיתהון

מסרה לבלע, ל' שום גבר. לאחירם, ל' ומלא. האחירמי, ל' ומלא. לט לשפופם, מלא. השופמי, ל' ומלא. לחופם, מלא. החופמי, מלא. ם ארד, ל'. הנעמי, ל' שום גבר. מא בנימן, ס"י חסין. מב אלה, כל ר"פ דענין בני פלוני במ"ב אלה בני אפרים דן אד' סי'. למשפחתם, כל אנו, ובנביאים חסר במ"ה.

יונתן בן עוזיאל

גְּנִיסַת עֵרִי: (יז) לַאֲרוֹד גְּנִיסַת אֲרוֹד לְאַרְאֵלִי גְּנִיסַת אַרְאֵלִי: (יח) אִלֵּין גְּנִיסַת בְּנֵי גָד לְסְכוּמְהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: (יט) בְּנֵי דִיהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִיתוּ עֵר וְאוֹנָן עַל חוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן: (כ) וַהֲווֹ בְּנֵי יְהוּדָה לְגְנִיסָתְהוֹן לְשֵׁלָה גְּנִיסַת שֵׁלָה לְפֶרֶץ גְּנִיסַת פֶּרֶץ לְזֶרַח גְּנִיסַת זֶרַח: (כא) וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ לְחֶצְרוֹן גְּנִיסַת חֶצְרוֹן לְחָמוּל גְּנִיסַת חָמוּל: (כב) אִלֵּין גְּנִיסָתָא דִיהוּדָה לְסְכוּמְהוֹן שׁוּבְעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: (כג) בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר לְגְנִיסָתְהוֹן תּוֹלָע גְּנִיסַת תּוֹלָע לְפֻוָּה גְּנִיסַת פֻּוָּה: (כד) לְיָשׁוּב גְּנִיסַת יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן גְּנִיסַת שִׁמְרוֹן: (כה) אִלֵּין גְּנִיסַת יִשָּׂשכָר לְסְכוּמְהוֹן שִׁיתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וּתְלַת מְאָה: (כו) בְּנוֹי דִזְבוּלֻן לְגְנִיסָתְהוֹן לְסֶרֶד גְּנִיסַת סֶרֶד לְאֵלוֹן גְּנִיסַת אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל גְּנִיסַת יַחְלְאֵל: (כז) אִלֵּין גְּנִיסַת זְבוּלֻן לְסְכוּמְהוֹן שִׁיתִּין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: (כח) בְּנוֹי דְיוֹסֵף לְגְנִיסָתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: (כט) בְּנוֹי דִמְנַשֶּׁה לְמָכִיר גְּנִיסַת מָכִיר וּמָכִיר אוֹלִיד יַת גִּלְעָד לְגִלְעָד גְּנִיסַת גִּלְעָד: (ל) אִלֵּין בְּנוֹי דְגִלְעָד אִיעֶזֶר גְּנִיסַת אִיעֶזֶר לְחֵלֶק גְּנִיסַת חֵלֶק: (לא) וְאַשְׂרִיאֵל גְּנִיסַת אַשְׂרִיאֵל וְשֶׁכֶם גְּנִיסַת שֶׁכֶם: (לב) וּשְׁמִידָע גְּנִיסַת שְׁמִידָע וְחֵפֶר גְּנִיסַת חֵפֶר: (לג) וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה נוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: (לד) אִלֵּין גְּנִיסַת מְנַשֶּׁה וּסְכוּמְהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: (לה) אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְסְכוּמְהוֹן לְשׁוּתֶלַח גְּנִיסַת שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר גְּנִיסַת בֶּכֶר לְתַחַן גְּנִיסַת תַּחַן: (לו) אִלֵּין בְּנֵי שׁוּתֶלַח לְעֵרָן גְּנִיסַת עֵרָן: (לז) אִלֵּין גְּנִיסַת בְּנוֹי דְאֶפְרַיִם לְסְכוּמְהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנוֹי דְיוֹסֵף לְגְנִיסָתְהוֹן: (לח) בְּנוֹי דְבִנְיָמִן לְגְנִיסָתְהוֹן לְבֶלַע גְּנִיסַת בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל גְּנִיסַת אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם גְּנִיסַת אֲחִירָם: (לט) לִשְׁפוּפָם גְּנִיסַת שְׁפוּפָם לְחוּפָם גְּנִיסַת חוּפָם: (מ) וַהֲווֹ בְּנוֹי דְבֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן גְּנִיסַת אַרְדְּ לְנַעֲמָן גְּנִיסַת נַעֲמָן: (מא) אִלֵּין בְּנוֹי דְבִנְיָמִן לְגְנִיסָתְהוֹן וּסְכוּמְהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: (מב) אִלֵּין בְּנֵי דָן לְגְנִיסָתְהוֹן לְשׁוּחָם גְּנִיסַת
שוחם

רש"י

אומר אני שזו משפחת אלבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ושנים מהם ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבני' על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר (דברים ז) כי אתם המעט וגומר ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו שנתתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין
האומות

בעל הטורים

להמיק מעליהם שיתבטל יצה"ר: לצפון הוא צפיון (הנזכר בפ' ויגש) וכתיב לצפון ע"ש שמשה שקבל עשרת הדברות לצפון בחלקו: (כג) לפוה משפחת הפוני היה לו לומר הפוה וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו: (כד) ישוב הוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו: (לד) מנשה נתרבה בזה המנין כ' אלף וה' מאות וזהו שאמרו בני יוסף (יהושע י"ז) עד כה ברכני ה': (לה) אלה בני אפרים בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב ג"כ אלה בבני דן ע"ש (מ"א י"ב) ויתן את האחד בדן: (לט) לשפופם משפחת השופמי הי"ל השפופמי רמז שמת בנימין בעטיו
של

רמב"ן

בית אבותיו תתיחס המשפח' אליו ולכך ימנה בבית מכיר משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בנו ומשפחת האיעזרי והחלקי בניו ואחיהם וכן בבני יהוד' ואפרים כי הבנים האלה הנזכרים גדולים ונכבדים ויהיו לראש לא היה זה בעבור הולידם משפח' רבה כדברי הרב כי כולם הולידו משפחות רבות כי פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אבל היה זה לכבוד ששמו עליהם לראש ורוב המשפחות בהיותם במצרים היו מתיחסות אל היורדים למצרים שהם להם האבות הנכבדים והשאר עשו להם מן הנולדים שם בקרוב לראשי האבות ולכן יהיו להם רוב הנזכרים כאן יורדי מצרים והנה יחוס המשפחות האלה ליורדי מצרים כי שם הקוו אותם: (מב) וטעם אלה משפחות דן למשפחתם. כי היו לשוחם בנים עשו משפחות נקראות בשם אבי המשפח' אבל היו כולם מתיחסות אל שוחם הראש והיה נקראות אליו בשמו כאמרם לדניאל משפחת דניאל השוחמי ליחזקאל משפחת יחזקאל השוחמי והנה הם
המשפחות

אבן עזרא

וגרה ונעמן וראש וארד: (לח) לאחירם. הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן *בנימין: (מג) לשוחם. הוא חושים:
אלה

פירוש על אבן עזרא

*ר"ל נעמן וארד הנזכרים בתוך בני בנימין (בראשית מ"ו כ"א) היו בני בלע לא בני בנימין.

לשוחם משפחת השוחמי אלה משפחת דן למשפחתם: מג כל־
משפחת השוחמי לפקדיהם ארבעה
וששים אלף וארבע מאות: ס מד בני
אשר למשפחתם לימנה משפחת
הימנה לישוי משפחת הישוי לבריעה
משפחת הבריעי: מה לבני בריעה
לחבר משפחת החברי למלכיאל
משפחת המלכיאלי: מו ושם בת־אשר
שרח: מז אלה משפחת בני־אשר
לפקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע
מאות: ס מח בני נפתלי למשפחתם
ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני
משפחת הגוני: מט ליצר משפחת
היצרי לשלם משפחת השלמי: נ אלה
משפחת נפתלי למשפחתם ופקדיהם
חמשה וארבעים אלף וארבע מאות:
נא אלה פקודי בני ישראל שש־מאות
אלף ואלף שבע מאות ושלשים: פ שלישי נב וידבר יהוה אל־משה לאמר:
נג לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: נד לרב תרבה נחלתו ולמעט
תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו: נה אך־בגורל יחלק את־הארץ
לשמות

אונקלוס

לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אלין זרעית דן לזרעיתהון: מג כל זרעית שוחם למנינידהון שתין וארבע אלפין וארבע מאה: מד בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: מה לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: מו ושום בת אשר סרח: מז אלין זרעית בני אשר למנינידהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מח בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני: מט ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: נ אלין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומנינידהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: נא אלין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: נב ומליל יי עם משה למימר: נג לאלין תתפלג ארעא באחסנא במנין שמהן: נד לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מנינוהי תתיהב אחסנתיה: נה ברם בעדבא תתפלג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון:
על

מסרה לשוחם, מלא. השוחמי, מלא. מג השוחמי, מלא. מד לבריעה, כולה מלא. הבריעי, מלא. מה למלכיאל, כולה מלא בלי׳ סי׳ כל אל בז״ק ואחרא בז״ב במ״א לנעמן. מו שרח, בשין שמאלי. מח בני נפתלי, ג׳ בטעם בענין די״ן סי׳. ליחצאל, ל׳. היחצאלי, ל׳. לגוני, ל׳ ומלא. מט ליצר, ל׳. היצרי, ל׳. השלמי, ל׳. נא ואלף, ב׳ ויהי שיכו חמשה ואלף. שבע, ג׳ דמטעי׳ בי׳ ושבע. נג לאלה, ס׳. שמות, כ׳ מלא בתורה. נד פקדיו, ב׳ ח״ו ומ״י. יתן, ז׳ בקוצן ופתח.

ת״א לאלה תחלק הארץ בנחלה בבא בתרא קיז. לרב תרבה נחלתו שם. אך בגורל שם קכב.

רש״י

האומות: (מב) לשוחם. הוא חושים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים אע״פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שם מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא (ד״ב קי״ח). אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי״ב גבולים בי״ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכו ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה
הארץ

ספורנו

היוצאי׳ מארץ מצרים. שאמר אז למשפחותם לבית אבותם: (נד) לרב תרבה נחלתו. בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסין החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרי׳ שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך. וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יקר הערכה בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע ידיו שוה כל כך מספיק לשמעון בירכו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: (נה) אך בגורל. אע״פ
שטעו

רמב״ן

משפחות רבות משפחה אחת אצל השוחמי ולכן ייחס את כולן אליו ועל דעת האומרים כי ליורדי מצרים יתיחסו והיו משפחו׳ רבות נקהלות בשם אבותם שנולדו במצרים ובכאן לא היה מיחס אותם אלא לשוחמי כי הוא ירד למצרים לבדו: (מו) ושם בת אשר סרח. לפי שהיתה בחיים מנאה כאן לשון רש״י. ואנקלוס תרגם ושום *בת אתת אשר סרח. נתכוון בזה לומר כי
היתה

* לא מצאתי כן בשום נוסח.

אבן עזרא

אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים נחלק למשפחות רבות: (נה) יחלק את הארץ. הטעם [ב]כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי
הגורל

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר״ל כי הפסוק הזה מדבר מענין חלוקת הארץ למטות ופסוק שאחריו ע״פ הגורל וגו׳ מענין חלוקת הנחלה של כל מטה לפקודיו.
ר״ל

יונתן בן עוזיאל

וּלְעֵילָא הֵיכְמָא דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִנְפָקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ה) רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנוֹי דִרְאוּבֵן חֲנוֹךְ גְנִיסַת חֲנוֹךְ לְפַלּוּא גְנִיסַת פַּלּוּא: (ו) לְחֶצְרוֹן גְנִיסַת הֶצְרוֹן לְכַרְמִי גְנִיסַת כַּרְמִי: (ז) אִלֵּין גְנִיסָתָא דִרְאוּבֵן הֲווֹ סְכוּמֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלַת אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: (ח) וּבְנוֹי דְפַלּוּא אֱלִיאָב: (ט) וּבְנוֹי דֶאֱלִיאָב נְמוּאֵל דָתָן וַאֲבִירָם הוּא דָתָן וַאֲבִירָם מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְאִתְכַּנְשׁוּ וּפְלִיגוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בִּזְמַן דְאִתְכַּנְשׁוּ וּפְלִיגוּ עַל יְיָ: (י) וּפְתַחַת אַרְעָא יַת פּוּמָהּ וּבְלָעַת יַתְהוֹן וְיַת קֹרַח כַּד מִיתוּ כְּנִישַׁת רַשִׁיעֵי כַּד אֲכָלַת אִישָׁתָא יַת מָאתָן וְחַמְשִׁין גוּבְרִין

ירושלמי

הֲווֹ לְנִסִּין: (יא) וּבְנוֹי דְקֹרַח לָא הֲווֹ בְעֵיטְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאָזְלוּ בָּתַר אוּלְפָנָא דְמֹשֶׁה נְבִיָּא לָא מִיתוּ בְמוֹתָנָא וְלָא לְקוֹ בִיקִדְתָּא וְלָא טְמָעוּ בִבְלִיעַת אַרְעָא:

[(יא) וּבְנוֹי דְקֹרַח עַל דְלָא הֲוָה בַעֲצָתֵיהּ דַאֲבוּהוֹן לָא מִיתוּ:]

(יב) בְּנוֹי דְשִׁמְעוֹן לִגְנִיסָתְהוֹן לִנְמוּאֵל גְנִיסַת נְמוּאֵל לְיָמִין גְנִיסַת יָמִין לְיָכִין גְנִיסַת יָכִין: (יג) לְזֶרַח גְנִיסַת זֶרַח לְשָׁאוּל גְנִיסַת שָׁאוּל: (יד) אִלֵּין גְנִיסָתָא דְשִׁמְעוֹן עֶשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: (טו) בְּנוֹי דְגָד לִגְנִיסָתְהוֹן לִצְפוֹן גְנִיסַת צְפוֹן לְחַגִּי גְנִיסַת חַגִּי לְשׁוּנִי גְנִיסַת שׁוּנִי: (טז) לְאָזְנִי גְנִיסַת אָזְנִי לְעֵרִי

גניסת

בעל הטורים

למעלה לפי שאומר בכל אחת משפחת הפלואי וכן בכולם: (ו) לכרמי ב' הכא ואידך (ישעיה ה') מה לעשות עוד לכרמי מי הוא כרמי זה שנא' בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב (שם) כי כרם יי' צבאות בית ישראל: (י) ויהיו לנס שמחתותם היו לאות ולזכרון. לנס ב' במסרה הכא ואידך. (ישעיה י"א) שורש ישי אשר עומד לנס עמים (יחזקאל כ"ז) שש ברקמה וגו' הי' מפרשך להיות לך לנס זהו שאמר מקום נתגבל להם כשנתפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא בראש התורן. כך נשאר מקום תורן. ומכאן רמז למאן דאמר שהיא אביד' המתבקשת שיעמדו לתחיית המתים לימות המשיח והיינו שורש ישי אשר עומד לנס: (טו) הצפוני ב' במסרה הכא ואידך (יואל ב') ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו (שאליהו) מבני גד שבד"א (ל"ל מ"א י"ז ועיין ב"ר פ' ע"א) מייחס אותו עם בני גד אז והצפוני

ארחיק

רמב"ן

קדמו אותם בלחם ובמים. ומדרש אחר מפני שהמואבי' עשו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי. ועל דרך הפשט עוד ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוט ירושה בעבור לוט אביהם שהרח את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ ולכך לא הרשה לעשות להם רעה בארצם אבל מפני שהאם שהרשיעו את ישראל ולא קדמו אותם בעניינם להרחיקם מעל עמו ולא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' מדה כנגד מדה: (ה) חנוך משפחת החנכי. אולי כאשר נתחלקה הארץ לשבטים על דעת רבותינו ונטל שבט שמעון המועט כשבט יהודה המרובה חלק כחלק כך נתחלקה לבית אבות ליורדי מצרים ועשו נחלת ראובן ד' חלקים והיה חלק משפחת החנוכי כחלק משפחת הפלואי והחצרון והכרמי אע"פ שאינן שוות במספר שמות לגלגלותם וזה טעם הענין הזה שימנו המשפחה ליורדי מצרים ולא יזכיר לגלגלותם ואע"פ שיזכיר מספרם בכלל ומה שאמר לרב תרבו נחלתו בבני המשפחה שנטלו איש לפי פקודיו לגלגלותם ומפני זה יזכיר בספר יהושע בחלוקת הארץ למשפחות' ויהיה הגורל למטה בני יהודה למשפחותם וכן בכולם או יהיה טעם למשפחותם לכל משפחות השבט או שחלקו הארץ למשפחותם וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד לא תתערב במשפחה אחרת והוא הנכון בעיני: (ט) ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם. הזכיר הכתוב זה להודיע שנשארה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו. או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראויים לנחלה: (יג) לזרח. הוא נוסף לשון נהר אבל משפחת אוהד בטלה וכן שמש משפחות משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה לשון רש"י. ועוד כתב כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם ואילך לא נקראו משפחות חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין. ונפלאתי דיסודו של ר' משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהית' מעוברת מהן ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אני אומר שהיו לבלע בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד ואחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם כל זה לשון הרב ז"ל. ואני תמה עליו שאין הקושיא בעבור שימנה הכתוב משפחת הארדי ומשפחת הנעמי בניו לבלען כי זה היה ומפני היותן למשפחות בדבר הרב וכן יעשה בבני יהודה ובבני מנשה ואפרים וכן בבני אשר אבל אם נאמר שנולדו ארד ונעמן לבלע בן בנימין אחרי רדתו למצרים לא היו ראויים להמנות כאן למשפחות ואם נחשוב שנולדו לו קודם לכן יהיו יותר משבעים נפש כי אז היו בני בנימין עשרה ואלה בני בלע שנים. על כן דרש רבי משה הדרשן שהיתה אמן מעוברת מהן ולא ימנה אותם שם וכאן יחשבם לנולדים ואם הגדה היא נקבול הדוחק לקבלה ונצטרך עוד לומר כי יוכבד נולדה בין החומות ביום הכנסם שם ולכך יזכיר אותה בשבעים נפש ואלה נולדו אחרי החדשים ואם היא קבלת רבותינו נקבל קבלתו זאת בשתי ידים אבל נוכל לומר כי ארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ואולי יהיה יבם בנשותיהן כי הוא הבכור והיו אלה גרא ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לגרא ונעמן בני בנימין יורדי מצרים. והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרשת ואלה שמות הם בני בניו הבכור בלע כמו שמפורש כאן וכן ימנה אותם בדברי הימים ומנהג הכתוב לעשות בני הבנים כבנים כמו שאמר אל לבן בן נחור וכתיב בדברי הימים בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש והנה אלה ארבע' האחרונים בני בניו אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובבני בריע' אולי נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו כדרך ואלה תולדות אהרן ומשה או בעבור שהיו בני בנימין רבי' שהיו שמנה נופל המיעוט לרוב ועל דרך הסברא יתכן עוד שנאמר שלא ימנה הכתוב המשפחות ליורדי מצרים לבדם כי גם הנולדים במצרים מאותו היום ואילך מנה משפחות כמו שעשה באפרים ומנשה ואין טעם לעשות כן בעבור היותם במצרים כי לעת הירידה ראוי שימנו כולם למספר אחד ויעשה משפחות משבעים נפש וכן ימנם הכתוב בכל מקום ביורדי מצרים בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימ' וכן בני בלע אחרי כן נולדו אבל הענין כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות יתיחסו כל יוצאי מצרים לעולם אבל האיש ההוא יקראו על שמו לכבודו כאשר יעשו גם היום כל הישמעאלים וכל ישראל הדרים בארצם להקרא כולם למשפחות אבן עזרא אבן שושאן וזה שנאמר אלה ראשי בית אבותם כי מעט אשר סרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתיחס עליהן ואולי התחילו הענין הזה במצרים שלא יתערבו בגוים ויהיו נכרים וידועים לשבטיהם שמם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל ותהי לחק בישראל והנה היו אלה המוכרים במצרים כאן איש

בית

אבן עזרא

י"י את משה. וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי היו בספורים רבים מיוצאי עמצרים והקרוב להיותם חצים והחצי מראשון בספורים הראשונים במדבר סיני: (ט) אשר הצו. כטעם כי פינצו אנשים: (י) ואת קרח. צפירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: (יא) ובני קרח לא מתו. וטעם שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח ימזמור גם בתורה כתוב משפחת שהקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: (יב) הימיני. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשופם השופמי לימנה משפחת הימני' והיכנו הימיני כמו מן בריעה ברעי ומגי ושוני חסר יו"ד הימם או זה יו"ד הימם ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים תעליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר

ונרס

פירוש על אבן עזרא

עכלומר הקרוב אל הדעת שהיו בספורים האלה שספרו עתה משה ולאעזר רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיות חלים כי ישראל היו במספר הראשון שש מאות אלף והיו המתים בעלם מרגלים מבן כ' ומעלה והתמותים מכ' שנה באותו זמן שלא נמנו היו עתה נמנים ומדרך הסברא היו חלים שכן דרך העולם להיות חלי רוב המדינות פחותים מבן כ' שנה וחלים גדולים. פ(שמות כ"ה י"א) עניינו ריב ומלה ושרשו נלה. ובמלת הלו נו"ן השורש נבלע בדגש הלדי עי"ן הבעל. צ(לעיל ט"ז ל"ד) שלפי דעתו ואת קרח איננו דבק עם ומבלע אותם. רק עם במות העדה. וקרח לא היה מהבלועים רק מהשרופים. ק(שם י"ז ג'). ר(תהלים מ"ע ה'). ש(פסוק נ"ח). תכלומר שכן לקחם הנה כסדר שספרם במדבר סיני רק שבכאן הקדים מנשה לאפרים ובמדבר להפך.

כ"ל

האזני לערי משפחת הערי: יז לארוד
משפחת הארודי לאראלי משפחת
האראלי: יח אלה משפחת בני־גד
לפקדיהם ארבעים אלף וחמש
מאות: ס יט בני יהודה ער ואונן וימת
ער ואונן בארץ כנען: כ ויהיו בני־יהודה
למשפחתם לשלה משפחת השלני
לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת
הזרחי: כא ויהיו בני־פרץ לחצרן
משפחת החצרני לחמול משפחת
החמולי: כב אלה משפחת יהודה
לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש
מאות: ס כג בני יששכר למשפחתם
תולע משפחת התולעי לפוה משפחת
הפוני: כד לישוב משפחת הישבי
לשמרן משפחת השמרני: כה אלה
משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה
וששים אלף ושלש מאות: ס כו בני
זבולן למשפחתם לסרד משפחת
הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל
משפחת היחלאלי: כז אלה משפחת
הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש
מאות: ס כח בני יוסף למשפחתם
מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר
משפחת המכירי ומכיר הוליד את־
גלעד לגלעד משפחת הגלעדי: ל אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי
לחלק משפחת החלקי: לא ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת
השכמי: לב ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי: לג וצלפחד
בן־חפר לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה
מלכה ותרצה: לד אלה משפחת מנשה ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע
מאות: ס לה אלה בני־אפרים למשפחתם לשותלח משפחת
השתלחי לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת התחני: לו ואלה בני שותלח
לערן משפחת הערני: לז אלה משפחת בני־אפרים לפקדיהם שנים ושלשים
אלף וחמש מאות אלה בני־יוסף למשפחתם: ס לח בני בנימן

למשפחתם

ארודי לאראלי זרעית אראלי: יח אלין זרעית בני גד
למנינהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה
ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה
לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח
זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול
זרעית חמול: כב אלין זרעית יהודה למנינהון שבעין
ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון
תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב
לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למנינהון
שתין וארבעא אלפין ותלת מאה: כו בני זבולן לזרעיתהון
לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאל:
כז אלין זרעית זבולן למנינהון שתין אלפין וחמש מאה:
כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: כט בני מנשה
למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית
גלעד: ל אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית
חלק: לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם:
לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: לג וצלפחד
בר חפר לא הוו לה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד
מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה: לד אלין זרעית מנשה
ומנינהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה: לה אלין בני
אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית
בכר לתחן זרעית תחן: לו ואלין בני שותלח לערן זרעית ערן:
לז אלין זרעית בני אפרים למנינהון תלתין ותרין אלפין
וחמש מאה אלין בני יוסף לזרעיתהון: לח בני בנימן

לזרעיתהון

מסרה האזני, ל׳. לערי, ל׳. הערי, ל׳. יז לארוד, ב׳ ומלא. הארודי, ב׳ ומלא. לאראלי, ל׳. האראלי, ל׳. יח בני גד, ג׳ דסמיך בענין גד אפרים אשר ושאלא אלה משפחת פלוני. יט ואונן, כל או׳ מלא. כ בני יהודה, זא״ב ישא״ג זרוק סי׳. השלני, ל׳. הפרצי, ל׳. הזרחי, ב׳. כא לחצרון, חסר. החצרני, ב׳ א׳ מלא דין חסר. לחמול, מלא. החמולי, מלא. כב אלה, ו׳ בטעם ר״פ בענין סי׳ יש״ג אזנ״י ושמעון ואפרים יוצאים מן הכלל וחד אלעי׳ פסוק. כג תולע, מלא. התולעי, ל׳ ומלא. לפוה, ל׳ בחד וי״ו ודגש וכי״ם הוא״ו רפוי. הפוני, ל׳ ומלא. כד לישוב, מלא. הישבי, ל׳ וחסר. לשמרן, חסר. השמרני, ל׳ וחסר. כה זבולן, מלא ו״ק וחסר הכין. לאלון, ח״י ומ״ו. האלוני, מד״א. הזבולני, מו״ק וס״ת. כח בני יוסף, ב׳ בטעם ר״פ בענין יהודה. כט למכיר, מלא. המכירי, ל׳ ומלא. הוליד, מלא דמלא. ל איעזר, מלא. האיעזרי, ל׳ ומלא. לא ואשריאל, מלא. האשראלי, חסר. לב ושמידע, ומלא. השמידעי, ל׳ ומלא. לג לא היו, נסג״א כנד דעם הכז״ה. מחלה, המי״ם בשוא פשוט מוחמ״ו סי׳. ונעה, חסר. לה לשותלח, מלא. השתלחי, ל׳ וחסר. לו שותלח, מלא. הערני, ל׳. לז לפקדיהם, כולם ס״ו במ״א דספי האבות. לח בנימן, ח״י הכין.

שוחם אלין גניסת דן לגניסתהון: (מג) כל גניסת שוחם לגניסתהון שתין וארבעא אלפין וארבע מאה: (מד) בנוי דאשר לגניסתהון לימנה גניסת ימנה לישוה גניסת ישוה לבריאה גניסת בריעה: (מה) לבנוי דבריעה לחבר גניסת חבר למלכיאל גניסת מלכיאל: (מו) ושום ברת אשר סרח דאדברת בשתין רבון מלאכין ואיתעלת לגינתא דעדן בחייהא מן בגלל דבשרת ית יעקב דעד כדון יוסף קיים: (מז) אלין גניסת בנוי דאשר לסכומהון חמשין ותלת אלפין וארבע מאה: (מח) בנוי דנפתלי לגניסתהון ליחצאל גניסת יחצאל לגוני גניסת גוני: (מט) ליצר גניסת יצר לשלם גניסת שלם: (נ) אלין גניסת נפתלי לגניסתהון לסכומהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: (נא) אלין סכומי בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: (נב) ומליל יי עם משה למימר: (נג) לאלין שבטיא תתפלג ארעא באחסנא במנין שמהן: (נד) לשיבטא דעמיה סגי תסגון אחסנתהון ולשבטא דעמיה זעיר תזעיר אחסנתהון גבר לפום סכומהון יתיהב אחסנתיה: (נה) ברם בעדבין תתפליג ארעא לשמהן שבטיא דאבהתהון

יחסינון

רמב"ן

היתה בת יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אחתו יורשת נחלה ולכך הזכיר' הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ואלו היתה בת אשר עצמו לא היתה יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אחתו מאיש אחר לא היה לו בן והיתה נחלתו לבתו ויהי' טעם וקרא אחותם כי הית' אחות בניו לא בתו ולכך אמר ושם בת אשר סרח ולא אמר ובת אשר לומר כי היה שמה בת אשר ונקראת סרח ואם היתה בחיים כדברי רש"י הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחת' נחלו בעבור'. ועל דרך הפשט היה לה משפח' גדולה תקרא על שמה ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר לפקודיהם אבל לא רצה הכתוב ליחסם אל האשה שאמר לסרח משפחת סרח וקצר הענין: (נד) לרב תרבו נחלתו. לשבט מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי לפי רבוי השבט חלקו החולקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל על פי רוח הקדש לשון רש"י. ומדרש רבותינו בכתוב הזה אינו כן אלא אמר בסיפרי לרב תרבו נחלתו הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמנאו חמשה וכו' וכן בגמרא מפורש שאין משמעותו אבל חכמים לחלק בין שבט לשבט כלל כמו שאמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דכתיב לרב תרבו נחלתו וגו' ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי יעקב כי בגמרא בפר' יש נוחלין העלו בפי' שלא נתחלק' לקרקפת' דגברי אלא לשבטים נתחלק' שנים עשר חלקים שוים עשו תמנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו וזהו מה שטענו בני יוסף שאמרו מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב ולא הוסיף להם יהושע כלום אבל אמר לו עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים לומר שיכבשו להם מן הארץ שלא נכבשה להם וירחיבו בה את גבולם וזה שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרוב' באוכלוסין או ממועט בהם ויהי' פירוש לרב תרבו נחלתו באנשי השבט עצמו כפי מדרשו שנתחלק' ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמנאו חמשה קורא אני עליו לרב תרבו כלומר שאם מתו אותן עשרה שהיו בני עשרים שנה ביציאתן ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו נופלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו כלומר לרב ביציאת מצרים תרבו אע"פי שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו עמו חמש' ובכניסתן לארץ נמנאו עשר' קורא אני עליו למעט תמעיט כדאיתא בסיפרא. אבל ראיתי שם דקתני לפי פקודיו מגיד שלא נתחלק' הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא כן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היער' ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים זהו לשון הברייתא הזאת. ונרא' מזה שנתחלק' הארץ לגולגלותם כדברי הרב אבל לפי הגמרא המשנת' היא ועוד שאם כן מה יצעקו בני יוסף והלא נתן להם לפי מניינם המרוב' כשאר כל השבטים. ולפי דעתי יש בברייתא הזו קצור והוא ממה שאמרו בגמרא דמשום נופלים דכפישי להו צוחו בני יוסף וביאור הענין כי בני יוסף כשני שבטים נטלו בני אפרים חלק אחד ובני מנשה חלק אחד כי כן כתוב ואין אחד מהם שמרוב' באוכלוסים יותר מאחר השבטים אבל בשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולן ודן מרובים מהם ולמה יצעקו הם והמרובים ישתקו וכ"ש אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כפי מדרשו שהיו במנין הראשון בני יהוד' מרובין משני השבטים האלה יחדיו אבל היו צועקים משני הנופלים שהיו בני מנשה במנין יציאת מצרים שלשים ושנים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לחמשים ושנים אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיו כמו כן מרובים עד שנתחלק' הארץ וגם בני אפרים כן ולא היו הנופלים ההם נוטלים כלום ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן המשפט שלא יטלו אלא בני עשרים ולכך אמרה הברייתא לפי פקודיו שהיו מבן עשרים שנה מלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לנופלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו והכתוב שאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב לדברי הכל אי אפשר שיאמר בגבול' משמעו כי אם חלק להם הארץ לגולגלותם כדברי רש"י הנה לקחו דים וכמו שהם עם רב לקחו חלק רב ואם לשבטים אי אפשר שלא נתן להם יהושע חלק בכורתם שלא היה עובר על צוואת יעקב וגם הקב"ה צוה בתור' לשבטי אפרים ומנש' ועוד כתוב מפורש כי שני גורלות נתן להם דכתיב ויהי גבול אפרים למשפחותם וזאת נחלת בני אפרים למשפחותם ובני מנשה ויהי הגורל לבני מנשה ויהי גבול מנשה ככל שנאמר בשאר השבטים אבל אמרם גורל אחד וחבל אחד לומר כל מה שנתת לשנינו ראוי לאחד בגורלו והזכירו זה הלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם שנאמר ויצא הגבול לבני יוסף מירדן יריחו וגו' עד והיו תוצאותיו ימה ושם נאמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כלומר שנחלו שניהם בגורל הזה ואח"כ חלק אותו הגורל בין שניהם בגורל כמו שאמר שם ויהי גבול בני אפרים וגו' וכתיב ויהי הגורל לבני מנשה וגו' על כן אמר הנה הגורל האחד הראשון ראוי לכל אחד משנינו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחרי כן לשני חלקים והיתה הטענה מפני הנופלים שנתרבו בהן על דרך הגמרא. ולפי דרך הפשט נראה לי כי הצוואה הזאת היתה של בני מנשה אלא שבאו לפניו שני השבטים יחד וכן ויגשו בני יהודה אל יהושע ויאמר אליו כלב בן יפונה הדין לאחד וכל השבט יתרעם עמו והיתה הטענ' לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין והאיה לדבר כי לאחר שכתוב ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמם מלחמה ולא יכלו להם ויתכן שזה טעם גורל אחד וחבל אחד אמרו מפני שנפלה לשנינו תחלה גורל אחד נפל חבלנו יחד ואירע חלק שנינו במקום הזה הקשה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל שני שבטים היה יוצא במקום אחר שהוא נוח לכבוש ואמר להם יהושע שאם יעלו ביער הפריזי והרפאים יכרתו להם שם כל מה שירצו וירחיבו את גבולם וחזרו הם ובאו דבריס' ואמרו גם ההר לא יספיק לנו כי רכב ברזל בכל הכנעני שנתת לנו בארץ העמק ואז אמר להם יהושע כי לא יתן להם בהר גורל אחד אבל יהיה להם ההר כולו והיער הגדול ששם ויכרתו להם ממנו כל צרכם ויהיה להם כל תוצאות גבולי ההר ויורישו משם הכנעני כי רכב ברזל לו והוא חזק ואין שאר השבטים חפצים בו אבל הם שני האחים שהם עם רב וכח גדול להם הם יעזרו זה את זה והם יורישוהו וסוף דבר שלא שמע אליהם ולא הוסיף להם כלום כי כן הדין והנה הצורך הרחיב דברינו בענין הזה ועוד כתבנוהו בראיית בפרשת ויחי יעקב. והכלל כי הדין שטעלו בגמרא הוא אמרו בו ראוי לפרש המקראות ועוד הכריחו הענין בראיות בפרשת ויחי יעקב והנה פי' הפרש' לאלה תחלק הארץ לאלה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות שיתנו לכל זכר לגולגלותם חלקו לרב תרבו נחלתו שיחלקו ארץ ראובן לארבעת חלקים למשפחת החנוכי המרובה על דרך משל כרבה נחלתו ולמשפחת הפלואי המועטת כמעיט כי איש לפי פקודי המשפח' יותן נחלתו ותפול כל המשפח' במקום אחד ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות ולפיכך הזכירו חכמים חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות עדין ואז כל אחד מכיר את שלו וכו': (נה) אך בגורל יחלק את הארץ. לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו אותם ושוב ואמר על פי הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט כי גם בין המשפחות יפילו גורל ויהי' חלק החנוכי ברוח ובמקום אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלואי באותו מקום אשר יעלה לו הגורל אך כרבה לרב וכמעיט למועט במשפחות וזהו שנאמר בסדר אלה מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם

תתנחלו

לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ: נו עַל־פִּי
הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט: ס
נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת
מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת
הַמְּרָרִי: נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת
הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת
הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת
הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם: נט וְשֵׁם ׀
אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה
אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם:
ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא
אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר: סא וַיָּמָת נָדָב
וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי
יְהוָה: סב וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀
לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי
לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: סד וּבְאֵלֶּה לֹא־
הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר
סִינָי: סה כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־
כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן: ס כז א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר
בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו
מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה: ב וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר
הכהן

אונקלוס

נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵג אַחְסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי:
נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת
זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין ׀ זַרְעֲיָת לֵוִי
זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית
קֹרַח וּקְהָת אוֹלֵיד יָת עַמְרָם: נט וְשׁוּם ׀ אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד
בַּת לֵוִי דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם יָת אַהֲרֹן
וְיָת מֹשֶׁה וְיָת מִרְיָם אֲחָתְהוֹן: ס וְאִתְיְלִיד לְאַהֲרֹן יָת נָדָב וְיָת
אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר: סא וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא
בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ: סב וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין
וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא אֲרֵי ׀ לָא
אִתְמְנִיו בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן אַחְסָנָא
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: סג אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי
מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ:
סד וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: סה אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מְמָת
יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר
יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן: א וְקָרִיבָא בְּנָת צְלָפְחָד בַּר חֵפֶר
בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף
וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה:
ב וְקָמָא קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא וְכָל
כנשתא

מסרה נה לשמות, מלא. מטות, מלא. אבתם, חסר. ינחלו, ג' בקמץ. נו הגורל, כולם מלא. נז ואלה, י"ז ר"פ. לגרשון, כלם מלא. הגרשני, כולם חסר והג' דגושה. הקהתי, הק' בשוא לבד. המררי, ל'. נח משפחת, כו"ל דפסוק' לא כתבי ו'. החברני, חסר. המושי, כל לי' מלא במ"א. הולד, ל' חסר י' וי"ב מ"ו. נט יוכבד, מלא. ללוי, ג'. אחתם, חסר. ס ויולד, ג' ר"פ. את נדב, ד' פסוק דאית בהון את ואת את ואת. סא בהקריבם, ל' מלא וחד חסר ואין בבי"א געי'. סב פקדיהם, ח"ו ומ"י. סג פקודי, מלא. פקדו, חנין בחביר. בערבת, כל או' חסר במ"א. סד מפקודי, מלא. פקדי, קימן. סה כי אמר, ד'. ימתו, כולם חסר. נותר, מלא ה'. יפנה, כולם חסר ודגש. כז א ותקרבנה, באזלא. לצלפחד, בכרביע. למשפחת, י"א בלי' וחסר. בן יוסף, רפי. שמות, מלא. בנתיו, ח"ו ומ"י. מחלה, מנו"ו סי'. נעה, חסר. ב ותעמדנה, כולם חסר כ"כ נח בסוף.

ת"א אשר ילדה סוטה יב בהלכ קכג. ולא נותר מהם איש בהלכ קיח קכא. ותעמדנה בהלכ קיד.

רש"י

הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבתם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאמר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחל' חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבעה חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ואומר (יהושע יט) על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבתם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי מגיד שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחת הלוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי. (סוטה י"ב) אשתו. לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרט אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם: כי לא נתן להם נחלה. והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגו'. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים (במדבר יד)

נשים

יחסנון: (נו) על פום עדבין תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: (נז) ואלין סכומי ליואי לגניסתהון לגרשון גניסת גרשון לקהת גניסת קהת למררי גניסת מררי: (נח) אלין גניסת ליואי גניסת לבני גניסת חברון גניסת מחלי גניסת מושי גניסת קרח וקהת אוליד ית עמרם: (נט) ושום אתת עמרם יוכבד ברת לוי דילידת ללוי במיעלהון במצרים ביני שוריא וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: (ס) ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: (סא) ומית נדב ואביהוא בקרובהון אישתא מן תפיין קדם יי: (סב) והוו סכומהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעילא ארום לא אתמניאו בגו בני ישראל ארום לא אתיהיבת להון אחסנא בגו בני ישראל: (סג) אלין סכומי משה ואלעזר כהנא די סכמון ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: (סד) ובאלין לא הוה גבר מן סכומי משה ואהרן כהנא די סכמון ית בני ישראל במדברא דסיני: (סה) ארום אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא אשתייר להון אנש אלהן כלב בר יפונה ויהושע בר נון: (א) וקריבן לבי דינא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לגניסת מנשה בר יוסף בר שמען דארעא מתפלגא לדוכרין ורחיצו ברחמי מארי עלמא ואלין שמהת בנתא מחלא נועה חגלה מלכה ותרצה

בעל הטורים

על כסם שנאמר בו הוא יושוף לשם. ויש פ"א בכל תיבה ותיבה (שבפסוק זה) לומר שהיה לו פה ולא גלה [אל] (על) אחיו במכירת יוסף: (סה) מות ימותו כתיב חסר

יונתן

ישראל אלא המדינים וכמו שמפרש בפ' מטות: (נט) ביני שוריא פי' בין החומות ועיין בפ' ויגש בת"י ובמ"ש בבאורי שם: (סא) מן תפיין פי' כירים שבו סוקד האש וע"ל פ' שמיני בת"י: (א) כד שמען דארעא מתפלגא לדוכרין כל זה בילקוט כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלק לשבטים לזכרים ולא לנקבות נתקבלו כולן זו לזו כך היה עלתן ואמרו לא כרחמי ב"ו רחמי המקום וכו' המרחם על כל מעשיו הן זכרים הן נקבות וכו'

רש"י

נתנה לאם ונשובה מלרימה והכנים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות ללפחד לכאן: (א) למשפחת מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר (בראשית נ) והעליתם את עלמותי וגומר ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם לדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה לדיק בן לדיק ואם יחסו לגנאי כגון (מלכים ב כה) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נעה וגו'. ולהלן הוא אומר (במדבר לו) ותהיינה מחלה ותרלה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם

רמב"ן

תתנחלו הנה באר שתהיה הנחלה למשפחות הגורל אל הרום אשר יפול לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למעט במשפחות ואמר שתהיה למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות. ומה שכתב רש"י לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים איננו נכון שאין מטות רק שבטי ישראל שנים עשר כענין שכתוב ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל וכן אלף למטה לכל מטות ישראל וכן במרגלים וכן בכל מקום ושם שבט ומטה אחד הוא אבל מה שאמר בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלק' הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבות והם הנזכרים במצרים אלה בית אבותם הם נוחלים את הארץ ומהם תבא לאלה אשר תחלק להם: (נז) ואלה פקודי הלוי. לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת עתה במנינם אולי לאלה נתנו הערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם לא לנולדים אחרי כן או שנעשה להם לכבוד לפני השם שלא יהיה לגיון של מלך פחות שלא ישגיחו עליו למנותו כשאר העם והזכיר עמרם ואשתו כי בני לוי ימנו לשנים לכהנים ולוים ולאוי לפקוד אהרן ובניו לעצמן. וכתב רש"י אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת השמעי והעוזיאלי וקלת יהר נפג וזכרי ואני תמה למה ימנה הכתוב בלוי משפחות לבנים שהרי לא היו למררי בנים אחרים אלא מחלי ומושי ומהו משפחת המררי ואין זולתם אבל היה זה לכבוד כי בני לוי שלשתם היו גדולים בישראל וזכרם היה לברכה והיו כל תולדות גרשון נקראין משפחת הגרשוני לכבודו וכן כל בני מררי משפחת המררי לכבודו ואחרי כן שמו להם בתי אבות ונחלקים למשפחות כשאר כל השבטים ונקראים בפרט משפחת המחלי ומשפחת המושי וכן בקהת יקראו כל זרעו בכלל משפחות הקהתי ונחלקים עוד למשפחות בבנים משפחת החברוני ומשפחת הקרחי ולא הזכיר עתה משפחת העמרמי בעבור שנחלק' לכהנים ולוים והזכיר שמותם לכבוד ולא הזכיר הכהונה לאהרן לכבוד משה וכן תראה במנין הראשון בפקודים שאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם גרשון וקהת ומררי והיה זה למעלתם כי בשאר השבטים לא הזכיר כן: (נח) וטעם משפחת הקרחי. כי מתחלה היתה נקראת משפחת היצהרי כי היו בעת המנין ההוא בנים גם לנפג וזכרי ועכשיו לא היו רק לקרח ונקראו על שמו. ולפי דעתי לא היה מן הראוי שיעקר שם היצהרי מזרעו אע"פ שמתו קלת בניו אבל עשו זה אחרי מעשה קרח בעבור כבוד בניו להודיע בישראל לדורות שמם וזכרם כי כן הכתוב משתדל לומר ובני קרח לא מתו וכיון שכלו נפג וזכרי ונשארו כל זרע יצהר לקרח קראום משפחת הקרחי להודיע כי היו בניו לדיקים וטובים ממנו ומדרשו של רבי משה הדרשן באתם המעט מכל העמים ה"א מעט איננו אמת בעבור שמנה לבני לוי שמונה ואין אלא חמש כי השלם לאבותם כאשר אמרנו: (נט) וטעם אשר ילדה אותה ללוי במצרים. על דרך הפשט לפי שכל בני יעקב עם כל בניהם ובנותיהם ירדו למצרים ואין בהם מי שהוליד אחרי כן זולתי לוי שהוליד את הבנים שנחה כי איחר השם לידתה כי לא הגיע הקץ כאשר פירשתי כבר: (סג) וטעם אלה פקודי משה ואלעזר. על פקודי בני ישראל אין פקודי הלוי בכלל כי בהם לא יאמר ובאלה לא היה איש שלא נגזרה הגזרה ההיא על שבט הלוי בדברי רבותינו והעד אלעזר גם פנחס ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן כי יהושע וכלב לא היו עתה בפקודים האלו לפי שהיו מששים שנה ומעלה ואין המנין אלא מבן עשרים עד בן ששים שנה כי הם עיקר ימי האיש כענין האמור בערכין ואז הוא יוצא לבא בישראל לא

אבן עזרא

הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: (נז) לגרשון. האל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיפר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני [ג]בן עמרם. (נח) הקרחי. הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתם דרך קלרה וכן אשריאל אשר [ד]ילדה: (סב) ויהיו פקדיהם. פקודי הלוים במספר הזה נוספו [ה]שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם [ו]פקודי ישראל והעד אלעזר [ז]הכהן: (סד) ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי [ח]ישראל: (סה) כי אם כלב בן יפנה. קודם יהושע [ט]כאשר אמר

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל שמתו נדב ואביהוא. [ד](ד"ה א' ז' י"ד). [ה]הרי במדבר סיני היו הלוים בפרטן כ"ב אלף וג' מאות ובערבות מואב כ"ב אלף. [ו]שהלוים נמנו מבן חדש ומעלה. וישראל נמנו מבן עשרים שנה ומעלה. ורק עליהם גזרה גזירת מ' שנה כמ"ש במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן כ' שנה ומעלה (לעיל י"ד כ"ט). [ז]שהיה אז קיים שהיה מהם ולא זכר את פנחס שהיה גם שמה אולי לפי שהיה יכול לטעון שאני פנחס שנתן לו ברית שלום על אשר קנא לאלהיו. [ח]כי אלעזר היה נשיא הלוים כמו שנאמר (ג' ל"ב) ולא נשלח עם המרגלים בודאי לא היה הגזירה על שבטו. [ח]כלומר ולכן כל פקודי הלויים כי אחרי היותם בגזירה לא היה אומר עליהם כי ד' אמר להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש. [ט]עיין לעיל (י"ד ל"ז). ב"ל

ספורנו

שעשו חלקי' גדולים וקטנים כפי לורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה': (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מסלק

הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח
אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ג אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר
וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים
עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת
וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ ד לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־
אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן
תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃
ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ פ
רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ז כֵּן
בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם
אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ
אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ
וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־
אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃
י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ
לַאֲחֵי אָבִיו׃ יא וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו
וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו
מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יג וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃
יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם

° נון רבתי

מי

אונקלוס

כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: ג אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דאזדמנו על יי בכנשתא דקרח ארי בחובי מית ובנין לא הוו לה: ד למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: ה וקריב משה ית דינהן קדם יי: ו ואמר יי למשה למימר: ז יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחודת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן: ח ועם בני ישראל תמלל למימר גבר ארי ימות ובר לית לה ותעברון ית אחסנתה לברתה: ט ואם לית לה ברתא ותתנון ית אחסנתה לאחוהי: י ואם לית לה אחין ותתנון ית אחסנתה לאחי אבוהי: יא ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתה לקריבה דקריב לה מזרעיתה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזרת דין כמא די פקיד יי ית משה: יב ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל: יג ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא די אתכניש אהרן אחוך: יד כמא די סרבתון על מימרי במדברא דצן במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אנון מי מצות רקם מדברא דצן:

ומליל

מסרה הנשיאם, ד' כ"כ בתורה מי"ק וחסר תנין. וכל העדה, ב'. ג אבינו, עי' זוהר בלק ד' כ"ה. הנועדים, מלא דמלא. על ה', ל"א. היו לו, כסג"א נגד הכז"ה. ד לנו, דגש מד"כ. ה משפטן, נון רבתי. ז דברת, חסר דחסר. נתן, חסר. להם, במ"ס אולי מפני שנועלות בכח בן אף מלד העברה אחר ללשון נקבה ד"א. אביהם, ב'. בנקבות, במס. אביהן, ז'. להן, י"ד ותלויהון בנו"ן. ט בת, ז' פתח באתנח. יא אחים, כולם פתחין. הקרב, חסר. והיתה, ל' בטעם בתורה וכל קריאה דכו' במ"ג בשני גרישין. ב אל הר, ע"ז וכל הכרמל דכו'. יג וראיתה, ל' ומלא ה"א. עמיך, ה' מלא. נאסף, ב' א'- דין א'. יד צן, כל צן חסר כל סין מלא. להקדישני, ב' ומלא. לעיניהם, כ"ד.

ת"א-אבינו מת במדבר שבת לו בהלא קיט. למה יגרע בהלא קי. ויקרב משה שם קיט סנהדרין ח. נתון תתן בהלא קיח. איש כי ימות ובן אין לו שם קח קי קטו. והעברתם שם קט קטו קיז קמא קמז. ונתתם את בהלא קמו. ואם אין לו אחים בהלא קט. ונתתם את שם קיח. לשארו הקרוב שם קט קיא. ממשפחתו שם קט. וירש אתה קמא מט בהלא קי קיא קיג. והיתה לבני ישראל שם קיג סנהדרין לד.

רש"י

לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם (ב"ב קי"ט ספרי): (ג) והוא לא היה וגו'. (שם ספרי) לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו (שבת צו) רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב"ב קי"ט): כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן. (סנהדרין ח) נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. (סנהדרין שם) ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (ז) כן בנות צלפחד דברת. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני המקום מגיד שראתה עינן מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דברת. יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן. (ב"ב קי"ח) שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד"א על שם שהבת מעברת נחל' משבט לשבט שבנ' ובעלה יורשין אותה. שלא תסוב נחלה לא נצטוה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. ובכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: (יא) לשארו הקרב אליו ממשפחתו. (ספרי ב"ב ק"ט) ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: (יב) עלה אל הר העברים. (במדבר ר') למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותר' הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת. (ספרי) ד"א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא להכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור להכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. ד"א אין אתה טוב ממנו (דברים לב) על אשר לא קדשתם

סא

יונתן בן עוזיאל

ותרצה: (ב) וקמא קדם משה בתר דקמא קדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא לתרע משכן זמנא למימר: (ג) אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דמתרעמין ודאזדמנו למרדא על יי בכנישתא דקרח ארום בחוביה מית ולא אחטי לחורנין ובנין דוכרין לא הוו ליה: (ד) למא יתמנע שום אבונא מגו גניסתיה ארום לית ליה ביר דכר אין לית אנן חשיבין כביר ואימן כנטרא ייבם תסב אימן חולק אבונן וחולק אחא דאבונן ואין אנן חשיבין כביר הב לן אחסנא בגו אחי אבונן: (ה) דין חד מן ארבעא דינין די עלו קדם משה נביא וסכם יתהון על דעתא דלעיל מנהון דיני נפשתא ובדיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה משה מתין ובאילין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרי דישראל דעתידין למיקום מן בתריה די הוון זריזין לדיני ממונא ומתונין לדיני נפשתא ולא יבהתון למשיילא דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן קרב משה ית דינהין קדם יי:

ירושלמי

נ(ה) דין חד מן ארבעא דינין וכו כתיב לעיל גבי מקושש וגבי טמא נפש:

ואקריב משה ית סדר דיניהון קדם יי:]

(ו) ואמר יי עם משה למימר: (ז) יאות בנת צלפחד מללן כתיבא הות דא קדמי אלהן וכאין לאתאמרא על ידיהן מתן תתן להון ירתו ואחסנא בגו אחי אבוהן ותעביד ית אחסנת אבוהן להון: (ח) ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארום ימות וביר דכר לית ליה ותעברון ית אחסנתיה לברתיה: (ט) ואין לית ליה ברתא ותתנון ית אחסנתיה לאחוהי: (י) ואין לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה לאחוי מן אבוי: (יא) ואין לית ליה אחין לאבוי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מגניסת אבוי ויירות יתה ותהי לבני ישראל לאחויית גזירת דין היכמא דפקד יי ית משה: (יב) ואמר יי למשה סוק לטורא דעבראי הדין וחמי ית ארעא דיהיבית לבני ישראל: (יג) ותחמי יתה ותתכניש לעמך לחוד אנת היכמא דאתכניש אהרן אחוך: (יד) מטול דסרבתון על מימרי במדברא דצין במוי מצות כנשתא לקדשותי

במיא

בעל הטורים

ספר קרי בי' יומתו מיתות הרבה מסלונני' ומדה קלה: (ז) דברת ב' במסורה הכא ואידך ואני חטאתי דברות בית שהיו מלאות רוח אלהים ובחכמה כיה שהוא אלא כמו שדרשו שחכמות היו דורשניות היו: (יא) נחלתו לשארו אוהיום נחלה שארו לו ואין שארו סלא אשתו. והיינו מה שאמרו חז"ל (ב"ב קי"א) גורעין ומוסיפין ודורשין פי' גורעין הוי"ו מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמ"ד של לשארו ונשאר לו הרי נחלה שארו לו ודורשין נחלה שארו שהיא אשתו לו והיינו מה שאמרו חכמינו ז"ל שהבעל יורש את אשתו: (יב) ורא/ה

כתיב

יונתן

וכו': (ב) וקמא קדם משה בתר דקמי קדם אלעזר פ"ל כלישנא קמא דרש"י: (ג) ולא אחטי לחורנין פי' שלא החטיא אחרים עמו כרש"י יע"ש: (ד) כנטרא יבם תיסב אימן חולק וכו' בגמ' היבם יורש נכסי המת כשמיבם אלמנותו ואמר תיסב אימן כו' דהוי כאילו האב לוקחה ומציא ליבם: וחולק אחא כלומר שהוא כמו עם אחא דאבונן. ונ"ל חלק בנכסי חפר כרש"י וכן הוא לקמן בפסוקכן בנות צלפחד ובגמ' אם היה לו לצלפחד שמא בלא בנים וירש צלפחד עם אחיו את נחלתו: כאן מלאתי וסכם יתהון וגם בפ' בהעלותך ושלא לך במקומו מתרגם ודן יתהון וכאן נלע"ד שר"ל לשון הסכמה שהסכים וכבר

בדעתו לשאול הקב"ה בעצמו וזהו יפה וסכם וק"ל: (ה) ולא יבהתון לשון בושה וכספה

רש"י

הא אם קדשתם אותי עדין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (יומא פו) משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: (יד) הם מי מריבת

קדש

רמב"ן

לא מתים ומעלה כדברי רבותינו אבל אחר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון שהיו מן הפקודים הראשונים ולא מתו: (ג) והוא לא היה. לפי שבאו לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטאת המתלוננים ולא בעדת קרח שחטו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו ולא החטיא אחרים עמו לשון רש"י. ולא פירש למה היו באות לומר בחטאו מת אלא שהאומרה אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו כי כן הראוי לאמר אבל על דעת רבותינו הוצרכו לומר שלא היה בעדת קרח לפי שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח כי נשמע זה בעם מבית דינו של משה וכך פירש ר"א ואמר חשבו הבנות כי לא יירשו הנועדים על ה' ודעתי בדרך הפשט שאמרו ככה בעבור שחשבו שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו. וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם. אל ה' על כן הודיעוהו כי לא היה מהם ורמזו עוד שאינו במתי המגפות אבל במדבר מת על מטתו: וטעם כי בחטאו מת. אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה ליכנס בארץ או כדברי רבי יהודה הלוי המשורר ז"ל שפי' שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונות אירע כך וכך: (ט) ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו. קבלו רבותינו כי האב יורש את בנו כאשר אין למת זרע והכתוב לא הזכיר זה והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל כי הקורבה שוה וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן ועוד כי הירושה היא בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו לא בצדדין אם כן ונתתם את נחלתו לאחיו מטעם נחלה שהאב יורש בקבר וממנו תבא לאחים אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו כי דרך ברכה ידבר ולא בקללתי' ואולי לא היה זה בבאי הארץ שינחיל האב את הבן שבהם ידבר. וטעם והיתה לבני ישראל לחוקת משפט שיהיה המשפט הזה לדורות לא בנחלת הארץ עתה בלבד. וטעם כאשר צוה ה' את משה כמו כאשר צויתיך אבל בא כדרך זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וכן רבים: (יב) עלה אל הר העברים הזה. שם ההר הזה כך נבו כאשר פירש' בסדר האזינו ובזאת הברכה אבל יקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו ושם עברו את הירדן כמו שנאמר והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואיננה מלוה שיצונו הקב"ה לעשות כן עתה שאם כן יהיה מחוייב לעלות שם מיד אבל טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ כי בעבור שצוהו לאלה תחלק הארץ הודיעו כי לא על ידך תחלק כי אתה תעלה לראות הר העברים טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו ולא יגיעך מן הארץ לבד הראיה וכן קח לך את יהושע בזאת יומך תקם את

יהושע

אבן עזרא

אמר השם: (ג) והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על יי': כי בחטאו מת. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת-דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: (ד) כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן: (ז) כן. אמת או הדבר כן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: (ח) ובן אין לו. הנה אות כי הבן יירש את אביו. (ט) לאחיו. מאב או מאם: (יא) לשארו הקרוב אליו. מכל המשפחה: וירש אותה. הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם נכרי. ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש האשה לריכים אנחנו לקבלה. אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: (יד) להקדישני. דבק עם מריתם והטעם כי

פירוש על אבן עזרא

י"ל הבן. כי משפחת האב קרויה משפחה (ב"ב דף ק"ט). למאחר המשפחה ואין קרוב מצד האב זולתו בשלש כגון אם היתה נשואה לאחד וילדה לו בן. ונתאלמנה והיתה לאיש אחר ממשפחתה היינו בן דודה וילדה לו ג"כ בן. ומתה היא ובעלה ובנה השני ואין שום קרוב לו עד זקנו אזי יורשתו אמו מכח אביה והיא מורישה לבנה הראשון והוא האח מאמו. הנה זה יורשו דהוי ליה משפחת אמו. ועיין בפי' רשב"ם ז"ל ר"פ י"ג. מאפי' את מאם. (שמות כ"א ח').

לעיל

ספורנו

מסלק את חלקו לגורלותיו יתן לכל אחד חלקו ע"פ הגורל: (ג) והוא לא היה. בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם בסרס שהחרימס' מ"ר באמרו סורו נא מעל אהלי האנשי' הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן נדונו בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש: כי בחטאו מת. לא היה

פושע

מי־מריבת קדש מדבר־צן: ס טו וידבר
משה אל־יהוה לאמר: טז יפקד יהוה
אלהי הרוחת לכל־בשר איש על־העדה:
יז אשר־יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם
ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה
עדת יהוה כצאן אשר אין־להם רעה:
יח ויאמר יהוה אל־משה קח־לך את־
יהושע בן־נון איש אשר־רוח בו וסמכת
את־ידך עליו: יט והעמדת אתו לפני
אלעזר הכהן ולפני כל־העדה וצויתה
אתו לעיניהם: כ ונתתה מהודך עליו
למען ישמעו כל־עדת בני ישראל:
כא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו
במשפט האורים לפני יהוה על־פיו
יצאו ועל־פיו יבאו הוא וכל־בני־ישראל
אתו וכל־העדה: כב ויעש משה כאשר
צוה יהוה אתו ויקח את־יהושע ויעמדהו
לפני אלעזר הכהן ולפני כל־העדה:
כג ויסמך את־ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד־משה: פ
חמישי
כח א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב צו את־בני ישראל ואמרת אלהם
את־קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ג ואמרת
להם

אונקלוס

טו ומליל משה עם יי למימר: טז ימני יי אלה רוחיא לכל בשרא גבר על כנשתא: יז די־יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להן רעי: יח ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח־נבואה בה ותסמוך ית ידך עלוהי: יט ותקים יתה לקדם אלעזר כהנא ולקדם כל כנשתא ותפקד יתה לעיניהון: כ ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מנה כל כנשתא דבני ישראל: כא ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל לה בדין אוריא קדם יי על מימרה יהון נפקין ועל מימרה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמה וכל כנשתא: כב ועבד משה כמא־די פקיד יי יתה ודבר ית יהושע ואקימה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא: כג וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדה כמא־די מליל יי בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית־בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור לקרבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא
קדמי

מסרה טו וידבר וכו', ל'. טז יפקד, כולה חסר. הרוחת, ב' כ"כ מו"ק וח' סבין. לכל בשר, ו'. יז יצא, ב' את רעהו וחסר. יוציאם, מלא דמלא. יביאם, מ"י קדים. ולא תהיה, מ'. רעה, סין כלן פיסקא. יח ויאמר, ט' בטעם בס'. יט וצויתה, ד' מלא דמלא וה' בסוף. כ ונתתה, מלא ה' בסוף. מהודך, מלא. כא ולפני, ע"ו יסידאין. ושאל, ל' בטעם בשין. האורים, מלא דמלא. יצאו, חסר. וכל בני, ו'. וכל העדה, ב'. כב ויעמדהו, ב' וחסר. כג ויסמך, כולה חסר. ויצוהו, ב' בתורה. כח ב אלהם, חסר. לחמי, ל'. לאשי, ל'. ניחחי, ל' וח"ו ומ"י. במועדו, מלא.

ת"א קח לך את יהושע בן נון ברכות לד יומא עג עקרים מד פה. וסמכת את קמא לג. ונתת מהודך חגיגה יו בתרא עה. ולפני אלעזר ערובין סג סנהדרין יו. ושאל לו יומא עג. במשפט האורים יבמות עח. ויסמוך את סנהדרין יג קה מנחות לג. צו את בני תענית כו כז מגילה כא כב מנחות נב פ' הזוהר פ' וילך. תשמרו פסחים לו מנחות מט פה ערכין יג תמורה פ. במועדו פסחים סו.

רש"י

קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו (במ"ר) אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה: אלהי הרוחת. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר (במדבר כא) אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה) וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (שמואל א יח) כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: (יח) קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אתו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך נמצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד. הרי שאלתך שאמרת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין (יומא ע"ג): (כב) ויקח את יהושע. (ספרי) לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. (ספרי) זה הדם: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר (ויקרא ג) והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. (ספרי) שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית
כ"ז

כפיא למחסיהון היכון מוי מצות דקם במדברא דצין: (טו) ומליל משה קדם יי למימר: (טז) יסני מימרא דיי דשליט בנשמת בר נש ומניה מתיהב רוח נשמתא לכל בישרא גבר מהימן על כל כנישתא:

(טז) יסני מימרא דיי אלהא דשליט בנשמת כל בישרא גבר מזמן על עמא דכנישתא:

(יז) די הוי נפיק קדמיהון לסדרי קרבא ודי הוי עליל קדמיהון מן סדרי קרבא ודיפוק יתהון מן יד בעלי דבביהון ודיעול יתהון לארעא דישראל ולא תהי כנישתא דיי בלא חכימין מן בגלל דלא יטעון ביני עממיא כענא דטען ולית להון רועי: (יח) ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר דרוח נבואה מן קדם יי שריא עלוי ותסמוך ית ידך עלוי: (יט) ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנישתא ותפקיד יתיה למיחמיהון: (כ) ותתן מזיו יקרך עלוי מן בגלל די יקבלון מניה כל כנישתא דבני ישראל: (כא) וקדם אלעזר כהנא ישמש ויהי כד יתכסי מניה פתגם דישאיל ליה בדין אורייא קדם יי על מימרא דאלעזר כהנא יהון נפקין לסדרי קרבא ועל מימריה יהון עלין למידן דינא הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנישתיה: (כב) ועבד משה היכמא דפקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנישתא: (כג) וסמך ית ידוי עלוי ופקדיה היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קורבני לחים סדור פתורא ייכלון כהניא ומה דאתון מקרבין על גב מדבחא לית רשו לגבר דייכול מניה הלא אישתא היא דאכלא יתיה והיא מתקבל קדמי לריח רעוא עמי בני ישראל הוו זהירין למקרבא יתיה מאפרשות לשכתא קרבן קדמי בזמניה:

(ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחים סידור פתורי מה דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא יתי והוא מתקבל מנכון קדמי לריח דרעוא עמי בני ישראל הוו זהירין למקרבא יתיה קדמוי בזימניה:

בעל הטורים

כתיב בה"א תלמד שהכאהו כל הארץ המערות והמחילות ומוצרות כסף וזהב שבה. נאסף אהרן אסיך בגימ' זהו בנשיקה: (טו) וידבר משה אל יי' לאמר אין פסוק אחר כזה בתורה א"ל לא הזכור כמה וידבר שדברת אלי: (טז) יפקד יי' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. בצאנו השני פסוקים יש עשרים ושמנה תיבות. ולכן פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים וזה הוא שנאמר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (יז) ואשר יצא ב' במסורה הכא ולידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים. לומר לך בין בישוב בין ביער בכל פעם לריך לצאת לפניהם: (יט) וצויתה כתיב בה"א לומר לך שלמדו חמשה חומשי תורה. מהודך בגימ' הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית: (כג) ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. צוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה. ולכך סמך כאן פרשה תמידין: (א) משה לאמר לו אם ס"ת תורה לומר שהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבן: (ב) זה האשה ג' תגין על ה"א האחרונ' של האש' לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם (חטאת אשם עולה שלמים תודה) והעולה חביבה מכולם ועסקו בה' חומשי תורה ומעלה

אני

יונתן

ותיסר

וכבר מפורש בפ"ס: (ג) לשכתא פי' מלשון תרומת הלשכה וכדלעיל: (ד) סד מעביד

בצפרא

רמב"ן

יהושע והשלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם והוא העשיי' אשר יזכיר בעת פטירת משה כאשר אמרו השירה הוא ויהושע בן נון: (יט) וצויתה אתו. על ישראל דע שטרחנין הן סרבנין הן על מנת שתקבל עליך לשון רש"י. ואינו נכון בעיני בעבור שאמר לעיניהם כי יותר ראוי הענין הזה להאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקדות ומרדך המוסר שיזהיר להם בפני עלוך ונהיותם עוד טרחנין וסרבנין אבל וצוית אותו לעיניהם שיצונו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאד בעניינם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוליא והמביא אותם ולהזהר בדבר המשפט וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו כי ידעו כי ילך בעניינם בדרכי האמת כי כן לוה אותו בהו וכן עשה משה שנאמר שם ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' עד לא תירא ולא תחת ובספרי לו את יהושע על דבר תלמו' וחזקהו ואמלהו מגיד שאין שני פרנסים לדור ואלו מלות הנגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם ולפי דעתי בפשט הכתוב טעם וצוית' אותו לעיניהם הוא המנוי שימנה אותו במעמדם להיות נגיד עליהם כלשון מיום אשר לוה ה' אותי להיות

אבן עזרא

כי ונריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר [ס]פירש: (טז) אל אלהי הרוחות. שהוא יודע הרוחות איזה רוח ראוי: וטעם יפקד. מגזרת [ע]פקיד: (יז) אשר יצא לפניהם. במלחמה: ואשר יוציאם. על ידי [ס]אחר: (יח) אשר רוח בו. וכל איש שי יש רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית [צ]לאיש: וסמכת את ידך. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (כ) ונתת מהודך. לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך: (כא) על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון יבר בעיני: הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל: וכל העדה. בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד. וטעם הדבק פרשת הקרבנות שהשם לוה אז למשה שילוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבי' לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה [ק]בתחלה יתכן שהנזכרת היא [ר]על הר סיני או שתהיה מערכת [ש]הקרבנות קדורה: (ב) לחמי. [ת]פירשתיו: לאישי. [א]פירשתיו. והטעם לחם לאשי [ב]לריח ניחוחי:

במועדו

וגו' וכן ויצוהו ה' לנגיד על עמו וכן למן היום אשר לויתי שופטים על עמי ישראל מניתי: (ב) וטעם צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי. כי אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ לוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ כי במדבר לא הקריבו המוספים כמו שהזכרתי בסדר אמור אל הכהנים וכן לא נתחייבו בנסכים במדבר כמו שפירשתי בסדר שלח לך ועכשיו חייב בני הארץ לעשות שם הכל התמידין והמוספין ומנחתם ונסכיהם ואע"פ שלא פירש כאן כי תבאו אל הארץ כבר הזכירו בפרשת הנסכים ורמז אליו בפרשה הראשונה במועדות והחל כאן מן התמיד ואע"פ שנזכר בפרשת ואתה תצוה המזכרו להיות הכל קדור בפרש' אחת ורש"י כתב היא היתה האזהרה לימי המלואים וכאן לוה לדורות. ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם ועל פי המדרש שנתחדש כאן דברים רבים את קרבני זה הדם. לחמי אלו אמורין. לאשי אלו קומלין ולבונה. ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים. תשמרו שלא יצאו אלא מן השמור תשמרו שלא יביא אלא מתרומת הלשכה תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו תשמרו נאמר כאן שמיר' ונאמר להלן שמירה מה להלן מבקרו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף כאן וכו' וכל המדרש כדאיתא בספרי. ועל דרך האמת ירמוז להם עוד ויאמר את קרבני לחמי לאשי של אשי תשמרו ותזהרו שתקריבהו לי לשמי במועדו ואמר להם עוד זה האשה אשר תקריבו לה' שיהיה הקרבן מתקרב אין במוספי השבת חטאת כאשר כל המוספין מפני שכנסת ישראל בת זוגו

והכל

פירוש על אבן עזרא

[ס](לעיל כ' ח' י"ב). [ע]לשון מנוי. [פ]טעמו כי מדרך טעם המקרא כך לריך לפרש שיוליאם ע"י אחר ולא ע"י עלמו כי כבר אמר על עלמו אשר ילא לפניהם ורז"ל דרשו אשר יוליאם בזכיותיו ואשר יביאם בזכיותיו: [צ](מ"א ב' ב'). [ק]ר"ל בפ' תלוה. [ר]ר"ל שהנזכרת שם הוא לווי לזמן ההוא לבד בהר סיני ועתה לוה לדורות. [ש]ר"ל שעניהם היו עטמם לדורות אבל שנאה בזה כדי שתהיה מערכת הקרבנות סדורה. [ת](שמות ע"ו ד'). [א](ויקרא ג' ט'). [ב]למ"ד לאשי מושך עלמו ואחר עמו.

שמות

ספורנו

עונש חטאו אלא שימות לא שיאבד ממונו מן היורשים: (יז) אשר יצא לפניהם. בענין המלחמה: ואשר יוציאם. בעניני הנהגת המדינה: (יח) איש, אשר רוח בו. מוכן לקבל אור פני מלך חיים. כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (יט) וצויתה אתו לעיניהם. תמנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו. כי יאמר לווי על המנוי. כמו ולוך לנגיד ולמן היום אשר לויתי שופטים: (כ) ונתתה מהודך עליו. הוד מלכות תן לו איזו שררה בחייך שיתחילו לנהוג בו כבוד: למען ישמעו. וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרין

וזקני

להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה
כבשים בני־שנה תמימם שנים ליום
עלה תמיד: ד את־הכבש אחד תעשה
בבקר ואת הכבש השני תעשה בין
הערבים: ה ועשירית האיפה סלת
למנחה בלולה בשמן כתית רביעת
ההין: ו עלת תמיד העשיה בהר סיני
לריח ניחח אשה ליהוה: ז ונסכו רביעת
ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך
שכר ליהוה: ח ואת הכבש השני
תעשה בין הערבים כמנחת הבקר
וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ
ט וביום השבת שני־כבשים בני־שנה
תמימם ושני עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן ונסכו: י עלת שבת
בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: פ
יא ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה
פרים בני־בקר שנים ואיל אחד כבשים
בני־שנה שבעה תמימם: יב ושלשה
עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן
לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן לאיל האחד: יג ועשרן
עשרון סלת מנחה בלולה בשמן
לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה
ליהוה: יד ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין
לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: טו ושעיר עזים אחד
לחטאת

קדמי בזמניה: ג ותימר להון דין קרבנא די תקרבון קדם
יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא:
ד ית אמרא חד תעבד בצפרא וית אמרא תנינא תעבד
בין שמשיא: ה וחד מן עשרא בתלת סאין סלתא למנחתא
דפילא במשח כתישא רבעות הינא: ו עלתא תדירא
דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם
יי: ז ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך
נסוך דחמר עתיק קדם יי: ח וית אמרא תנינא תעבד
בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעבד קרבן דמתקבל
ברעוא קדם יי: ט וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא
שלמין ותרין עשרונין סלתא דמנחתא דפילא במשח
ונסכיה: י עלת שבתא דתתעבד בשבתא על עלתא תדירא
ונסכה: יא ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין
בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין:
יב ותלתא עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לתורא
חד ותרין עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לדכרא
חד: יג ועשרונא עשרונא סלתא מנחתא דפילא במשח
לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי:
יד ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא
ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותה
כן לכל רישי ירחי שתא: טו וצפיר בר עזי חד לחטאתא
קדם

מסרה ג להם, כל או' אלהם בר מן דין להם. תקריבו, כל או' מי"ק. תמימם, מלא. ליום, ב' דגושים. ד את הכבש, ל'. ה ועשירית, ל' מלא דמלא בתורה. האיפה, מלא. סלת, חסר. בשמן, ו' רפין. רביעת, מי"ק וס"ת. ו עלת, חסר. תמיד, ל'. העשיה, ב' חסר וא' מלא והקבוץ במקום מלאפום ולכן היו"ד רפה. לריח, ב' בסיפר'. ניחח, כל עינינו ח"ו. אשה, כל דסמיך להל"ע סגול. ה ואת, ד'. אשה, ל' בטעם בסיפרא. ט ושני עשרנים, ג' בענין. י שבת, ד' בפתח. יא ובראשי, ב' חדשיכם, מלא והחי"ת בקמץ והוא חטוף כי הנפרד הוא חדשים. ואיל, ב' בענין ושארא איל. יג ועשרן, ב' חסר. עשרון, מלא. ניחח, כל או' חסר וי"ו במ"ג. יד ושלישת, ד' כ"כ מי"ק ואחר תנין. ורביעת, מי"ק וס"ת. זאת, במונח מגונן כמו קודם מהפך. בחדשו, ב'. לחדשי, ב'. בקמץ חטף. טו ושעיר, ל' בטעם בענין.

ת"א שנים ליום יומא סב. את הכבש פסחים נח יומא סב זבחים יב מנחות סה. ואת הכבש מנחות כ. עלת תמיד חגיגה ו. ונסכו רביעית יומא לד. לכבש האחד שם. בקדש הסך סוכה מט תענית ג מעילה יא. כמנחת הבקר יומא לד. וביום השבת מגילה כח. עולת שבת שבת כד קיד קלג פסחי' נט ם פג. ובראשי מגילה כח לא עקיד' שער כז. ועשרן עשרון מנחות כח. ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר שם פט. לכבש יין שם פז. זאת עולת יומא סה ר"ה ז מגילה כט. ושעיר עזים יומא עו שבועות ט חולין ס' בכורות יז.

רש"י

כז): בפועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כפשוטו ועיקר בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות (יומא סב): (ד) את הכבש אחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה (שמות כט) וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשיה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אות' שנתקרב' לפני מתן תורה שכתוב בה (שמות כד) וישם באגנות מלמד שטעונה כלי: (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. (ספרי) על המזבח יתנסכו: נסך שכר. (ב"ב צ"ז) יין המשכר פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. (ספרי) אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרנים. כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: (יד) זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במסכת (שבועות ט) ונשתנ' שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמד שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחל' ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירין למדין ממנו (חולין ס) ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עלת תמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על
השעיר

ירושלמי

(ג) ותימר להון דין סדר קרבניא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנה שלמין תרין ליומא עלתא תדירא: (ד) ית אימר חד תעביד בצפרא למכפרא על חובי ליליא וית אימר תניין תעביד ביני שמשתא למכפרא על חובי יממא: (ה) וחד מן עשרא בתלת סאין סמידא דהינטיא למנחתא פתיכא במשח זיתא כשיתא רבעות הינא: (ו) עלת תדירא היכמא דהות מקרבא על טורא דסיני מסול לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (ז) וניסוכיה רבעות הינא לאימר חד במאני בית קודשא יתנסך ניסוך חמר עתיק ואין לא משכח חמר עתיק מייתי חמר בר ארבעין יומין למנסכא קדם יי:

[(ז) במאני בית קודש יתנסך ניסוך חמר בחיר לשמא דיי:]

(ח) וית אימר תניין תעביד ביני שמשתא הי כדורונא דצפרא והי כניסוכיה תעביד קרבן דמתקביל ברעוא קדם יי: (ט) וביומא דשבתא תרין אמרין

יונתן בן עוזיאל

בני שנה שלמין ותרין עשרונין סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא וניסוכה: (י) עולת שבתא תתעבד בשבתא ומיתוספא על עולת תדירא וניסוכה: (יא) ובירישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי דלא עירובין תרין ודכר חד אמרין בני שנה שבעא שלמין: (יב) ותלתא עשרונין סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא לתורא חד ותרין עשרונין סמידא דמנחתא פתיכא במשח זיתא לדכרא חד: (יג) ועשרונא עשרונא סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא לאמרי חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (יד) וניסוכיהון דמתקרב עמהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמר ענבי דא עלתא תהוי מתקרבא בכל ריש ירח וירח בזמן אתחדתות כל רישי ירחי שתא: (טו) וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על חוסרן סיהרא על עולת תדירא תתעבד וניסוכיה:

ובירחא

בעל הטורים

אני אליכם כאלו הקרבתם ס' מיני קרבנות: (ג) תמימם שנים ליום ר"ת תש"ל לומר לך. שהשטן תש"ל שמידין קרבין לשנה. ליום עלה קרי ביה עולם לומר לך שהוסף אותו במקום שהיום עולה (בפ' תצוה כ' בזה"ל קרי ביה ליום עולה ור"ל שלפי פיסוק הטעמים עלה נמשך לעלת תמיד ולא לעלה ליום לזה קאמר קרי ביה ליום עולה פיה הם למסורה וא"כ בלא הטעמים נוכל להמשיך עלה ליום לעלה עולה ועיין רש"י

יונתן

בצפרא למכפרא חובי ליליא כהא דאמרינן לא לן אדם בירושלים ובידו עון הא כיצד קרבן תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של לילה וכו' עיין בילקוט: (ח) דמיכשרא פי' שיהא דוקא מן המיטין ולא משעורים וכוסמין וכן הוא בספרי דיוקי מדנאמרו שמם סלתות ובאשר פרט מן חיטין אף בכל סלתות אינו אלא מן החיטין וע"ש: (ז) ואין לא משכח חמר עתיק כו' בפ"ק דתענית מדקאמר מכשל הסך נסך שכר לקרבן משמע ולא שבילא ליה כר' יהודה בן בתירא דס"פ: מייתי חמר בר ארבעים יום פי' אם לא מצא יין ישן יביא יין בן ארבעים יום לאפוקי יין מגתו מאליאסא בב"ב פרק המוכר פירות ונפקא להו מדכתיב שכר שהוא דמשכר דוקא: (יח) דלא עירובין דלא כלאים ועיין בציפורינו בויקרא פרשה שמיני: (טו) חסרון סיהרא פי' על מיעוט אורה ככתוב ברש"י כאן והכוונה לעמוד על אמיתת הדברים יעיין בחולין ובשבועות במ"ש הרשב"א וכן בגמ' כתות

רמב"ן

והכל שלום והמשכיל יבין: (ז) ונסכו יין בקדש הסך נסך: על המזבח יתנסכו נסך שכר יין המשכר פרש ליין מגתו לשון רש"י. ואינו נכון שהכר אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחילה אבל שכר להוציא את המזוג שהוא פסול אפילו בדיעבד וכך הוא דרש בספרי ושם אמרו בקדש הסך שיתנסכו בקדש ובמקדש יבלעו. הזכיר הכתוב בתמיד ובראשי חדשיכם שיעור הסלת במנחה ושיעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג המצות ובשבועות ובראש השנה וביום הכפורים ובראשון של חג הסוכות הזכיר שיעור המנח' ולא הזכיר שיעור הנסכים והטעם בזה כי אף על פי שהוא בפרשת הנסכי' בשיעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ובנדבות ובמועדים אלינו מנחה כפול' לכבש העומר וביום הענפת שתים שני עשרונים סמך וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הולך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחילה בתמיד ולא הזכירם אחרי כן בשבת ובחג והזכירם בראש חדש להזכיר גם נסכי הפר והאילים וא"כ לא הוצרך להזכירם כלל והזכיר ביום הראשון של סוכות שיעור המנחה ולא הוצרך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפטם כלומר כמשפט

אבן עזרא

במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (ד) את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצר' והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבר הראתיך רבים כן: (ו) העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשית' בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורות: (ז) הסך נסך שכר. נו"ן השורש מובלע [ד]כמו"ך ומן הפירוש נסמוך על דברי [ה]הקדמונים ז"ל: (י) בשבתו. שב אל יום השבת אף על פי שנמלא כל שומר [ו]שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום [ז]ביומו: על עולת התמיד. הטעם אחרי שהתמיד יוסיפו עליה עולת שבת: (יא) ובראשי חדשיכם. אמר רבי משה הכהן הספרדי כ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון [ח]הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על [ט]יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמלאנו הנה [י]חדש מחר ישר [כ]דבורו: (יד) בחדשו. כמו שבת [ל]בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מלאנו זאת המל' כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הד"לת [מ]רפה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי'. כמו אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו [נ]חטאת. ודע כי חטאת עם למ"ד

פירוש על אבן עזרא

[ג](שמות כ"ט יב). [ד]כי הסך שרשו נסך. [ה]כי מן הסך נסך למדו ז"ל ניסוך יין וניסוך מים. [ו](ישעיה נ"ו ו') לשון זכר אף שלא כתוב אללו יום. ושבת לשון נקבה כמ"ש שבת היא ל"כ והיה ראוי להיום שבתה. על משקל דלקה שלא שמשרה המי"ו לשקל על הלשון והנה וי"ו בשבתו כנוי לזכר. מ"מ שב אל יום השבת שבפסוק הקודם. [ז](שמות ה' י"ג) שפעמו כל יום ויום. [ח](ויקרא י"ב ב'). [ט]דהל"ל ובראש חדשיכם כמ"ש החודש הזה לכם ראש חדשים. [י](ש"א כ' ה') הרי קורא הכתוב גם ליום ראשון של חדש בשם חדש. עיין פ' בא. שם ביאר כל זה באורך. [כ]והיא כאלו כתוב ובראשי ראשי חדשיכ'. ובראשי ל"כ הוא על מספר ראשי השנים ע"ש החדשים כי הוראת מלת חדש על יום ראשון בפרט ועל כל ימי החדש בכלל. דלא כמו שהבין מדבריו המבאר לנתה"ם ע"ש. [ל]שפעמו כל שבת ושבת. כן חדש בחדשו כל יום ראשון בכל חדש וחדש. [מ]דעת הרבים הוא כי בחדשו ר"ל בחדוש הלבנה והוא ז"ל אומר כי אינו כ"ל אלא בכל חדש כמו שבת בשבתו שר"ל בכל שבת ואינו פ"ל בחדוש הלבנה כי אין בפסוק זכר ללבנה ועוד טעם אחר שאינו ר"ל בחדוש הלבנה שא"כ שהי' ר"ל חדוש תמה היה לו לומר זאת עולת חדש בחדשו בדגש כי מלת חדוש סדל"ת דגוש. ומלת חֹדֶש רפה. [נ](ויקרא ט"ז ט'). בראשית

ספורנו

וזקני העם: (ו) עולת תמיד העשיה בהר סיני. קודם העגל. שלא היתה לריכה נסכים: (ח) כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחה. אע"פ שהכל עשית בו ביום עולת הבקר כמו זאת השנית לגמרי מ"מ תהיה גם השנית ריח ניחוח: (יא) ובראשי חדשיכם. הנה יום ראש חדש היה ונהג לישראל שיהיה יום קדש בלבד מה כמו שהעיד באמרו אשר נסתרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אללם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום סוכותיכם וטעם מנהגם זה היה כי אמנם הגלגת ישראל בעולם הזה היא בלבד מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעלמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאע"פ שקודם לעגל היה אמות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם. הנה משחטאו התגלגלו ולא השתמשו בכתר מלכות תמיד כמו שאר האומות אבל יהיה זה להם לעתיד כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נוגה למו כמו שיקרה ללבנה כשלא תקבל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעלמם זולתי אור האל יתברך בהיותם לרצון. ובכן נקרא ה' יתברך אבל הנביאים אור ישראל כאומרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באומרו ה' אורי וישעי, וכאשר היו החטאים מבדילים כאומרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם ממשוע הלכו חשכים מגוללים ודחופים בין האמות. ובהיות מזה נמשך אלול ה' בלי ספק באמור להם עם ה' אלה היה באופן מה בכל לרתם לו לר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא מורד. ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור או מעוטו כמו שהסתקינו חז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא. ובכפרה זו תהיו תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו יתברך

לחטאת ליהוה על־עלת התמיד יעשה
ונסכו: ס ששי טז ובחדש הראשון
בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה:
יז ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג
שבעת ימים מצות יאכל: יח ביום
הראשון מקרא־קדש כל־מלאכת
עבדה לא תעשו: יט והקרבתם אשה
עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל
אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם
יהיו לכם: כ ומנחתם סלת בלולה בשמן
שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים
לאיל תעשו: כא עשרון עשרון תעשה
לכבש האחד לשבעת הכבשים:
כב ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם:
כג מלבד עלת הבקר אשר לעלת
התמיד תעשו את־אלה: כד כאלה
תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה
ריח־ניחח ליהוה על־עולת התמיד
יעשה ונסכו: כה וביום השביעי מקרא־
קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה
לא תעשו: ס כו וביום הבכורים
בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה
בשבעתיכם מקרא־קדש יהיה לכם
כל־מלאכת עבדה לא תעשו:
כז והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה
פרים בני־בקר שנים איל אחד שבעה
כבשים בני שנה: כח ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר
האחד שני עשרנים לאיל האחד: כט עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת
הכבשים: ל שעיר עזים אחד לכפר עליכם: לא מלבד עלת התמיד ומנחתו
תעשו תמימם יהיו־לכם ונסכיהם: פ כט א ובחדש השביעי באחד לחדש
מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם:
ב ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־
שנה

אונקלוס

קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכה: טו ובירחא קדמאה
בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם יי: יז ובחמשת
עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכל:
יח ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פלחן לא תעבדון:
יט ותקרבון קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין
ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון:
כ ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא
ותרין עשרונין לדכרא תעבדון: כא עשרונא עשרונא תעבד
לאמרא חד כן לשבעא אמרין: כב וצפירא דחטאתא חד
לכפרא עליכון: כג בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא
תעבדון ית אלין: כד כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין
שבעא יומין לחם קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא
תדירא יתעבד ונסכה: כה וביומא שביעאה מערע קדיש
יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: כו וביומא
דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון
מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון:
כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי
תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא: כח ומנחתהון סלתא
דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין
לדכרא חד: כט עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא
אמרין: ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון: לא בר
מעלת תדירא ומנחתה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון:
א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל
עבידת פלחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון: ב ותעבדון
עלתא

מסרה עלת, חסר. יעשה, ל"ו. טז הראשון, ס"ג מ"ל דמ"ל. יז מצות, מ"ל. יאכל, כ"ג. יח הראשון, מ"ל דמ"ל ס"ג. יט ושבעה, ל' בטעין. כא עשרון, תרויהון מלא ליתא ול' בטעם מהפך פשטא פסח פשט פ"ק סי'. כד ליום, ו' דגשים. עולת, ב' מ"ל בלי' ודין למוד בתו'. יעשה, ל"ו. ונסכו, ג' בטעין. כו הבכורים, ל"מ"ל דמ"ל בתורה וחד חסר. בשבעתכם, חסר ב' ווי"ן ומ"י והשין בשתא והעין בפתח והכף בקמץ. כז עולה, מלא ו' ללמדך שנעשה עבין כתנה התורה ועלכם הלה תמיד בשטה בסיון ול' מלא בתורה, לריח, י"ו. כח שלשה, ג' בטעם מהפך פשטא בכור סרועה כפור. כט עשרון, מ"ל. ג' בטעם בענין. ל שעיר ב' בלא ו' בכור כפול מקים עצרת ליה"כ מה יה"כ יום מ"ת בלוחות השניים אף עצרת יום מ"ת להוציא מלבן של צדוקים שאומרים שמ"ת לא היה בעצרת ולא כתיב כאן חטאת א"ל הקב"ה מכיון שקבלתם עול תורה כאלו לא חטאתם. לא מלבד, ד' בטעם בענינא בכורים כפורים ושאלה בפסחא. כט ב ועשיתם עי' ברכה ס"פ כט. לריח, גם דין מן י"ד כ"כ בלמד בתורה. בקר, כל בקר דענין בתריה בר דמדט. כבשים, ג' בטעם בענין.

ת"א על עולת יומא עו. ושעיר שבועות עז. מלבד עולת יומא ע קמא קיח הוריות יב זבחים כט. כאלה תעשו זבחים סס. בהקריבכם מנחות מו פד. עשרון עשרון שם פז. ובחדש ר"ה לג. כל מלאכת שבת קלא. יום תרועה שבת שם ר"ה כט לב לד מגילה כ ערכין ג.

רש"י

השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבדה. אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר שאבד המותר בחולו של מועד אסורה בי"ט: (יט) פרים. כנגד אברהם שנאמר (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם: אלים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב (בראשית ל) והכשבים
הפריד

(טז) ובירחא דניסן בארביסרי יומין לירחא נכסת פסחא קדם יי: (יז) ובחמישת עסר יומא לירחא הדין חגא שובעא יומין פטירי יתאכיל: (יח) ביומא קמאה דחגא מארע קדיש כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (יט) ותקרבו קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושובעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: (כ) ומנחתהון סמידא דחינטיא פתיכא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון: (כא) ועשרונא עשרונא תעביד לאימר חד היכדין לשובעא אימרין: (כב) וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון: (כג) בר מעלת צפרא די לעלתא תדירא תעבדון ית אלין קורבניא: (כד) כאלין קורבני יומא קמאה תעבדון כל יומא שובעא יומין דחגא לחים קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד וניסוכיה: (כה) וביומא שביעאה מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (כו) וביומא דבכוריא בקרובכון דורנא מן עללתא חדתא קדם יי בעצרתיכון כד יתמלון שבעתי שבועיא מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (כז) ותקרבון עלתא לאיתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שובעא אמרין בני שנא: (כח) ומנחתהון סמידא דחינטיא פתיכא במשח זיתא תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין לדכרא חד: (כט) עשרונא עשרונא לאימרא חד כדין לשובעא אימרין: (ל) צפיר בר עזי חד לכפרא עליכון: (לא) בר מן עלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון וחמר ניסוכיהון: (א) ובירחא שביעאה הוא ירחא דתשרי בחד לירחא מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון יום יבבא יהי לכון למערבבא סטנא דאתי למקטרגא לכון בקל יבבותכון: (ב) ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד

דכר

בעל הטורים

כט"ו): (כח) כל עולת הכתוב במו"ו ת כולם מקריב חוץ מעולת העצרת שהוא מלא כמו שבשמם בקיון כיתנה תורה. בכ"ע המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים כדאה אם הוא בשבת לבית שמאי יום טבוח למחר אבל בפסח וסוכות יבוא בתוכו של מועד אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג. בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שניתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה: (ג) בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח נחח לי"י וכו' לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקת' דורש

כאלו

רש"י

הספיד יעקב ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשה ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש: (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף

הנסכים

רמב"ן

כמשפט ביום הראשון הנזכר: (טז) וכן הזכיר ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'. שיעשו קרבן הפסח להזכיר עליו עם שאר קרבנות חג המצות וקצר בו להזכיר שמו בלבד שכבר ביאר את דינו ככל חקותיו וככל משפטיו: (כ) וטעם שלשה עשרונים לפר. לכל פר מהם וכן שלשה עשרונים לפר האחד לכל האחד מהם ולכבש האחד ילמד עליו באמרו עשרון עשרון ועוד יפרש לשבעת הכבשים וכן זה לפר האחד לשני הפרים אבל פעם יקצר הכתוב בדבר המובן כי בידוע שלא יהיו שלשה עשרונים לפר האחד ולא יהיה לשני כלום ויפרש בכבשים שהן מרובין וכל שכן בפרים ובסוכות שהפרים מרובין יפרש בהן לשלשה עשר פרים הזכיר האחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וביום הכפורים הזכיר מלבד חטאת הכפורים ולא הזכיר עולת הכפורים והטעם כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שלוה בכאן מלבד העולה שלוה שם כי ביום אחד נצטוו ואינם שוים כי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן לוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים אם כן דבר ברור הוא שאלו המוספין על הנזכרים שם אבל החטאת שהוא שוה כאן וכאן היה אפשר לטעות בו ולחשוב שהוא החטאת שהוזכר שם כי אין ביום אחד שני חטאות ולכך הזכיר אותו ופירש בו מלבד חטאת הכפורים שאותו חטאת הוא חטאת הכפורים כלומר החטאת פנימי שנשרף מכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וזה חטאת חיצונה כשאר חטאות הבאים עם המוספין וכן ביום הכפורים לא הוצרך לומר כי מה שלוה בכאן מלבד מה שנאמר בו בפרשת המועדות כיון שביום ההוא נאמרו שתי הפרשיות ואינן שוות ולא הוצרך להזכיר גם החטאת מפני שפירש שם והקרבתם על הלחם שדבר ברור הוא שכל הנזכרים הם באין בגלל הלחם ונוסף לו ואלו המוספים עליהם אבל בראש חודש השביעי היה במשמע שמה שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהיה בשאר החדשים כולם אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו ועל כן הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחת' וכיון שהזכיר כן כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת ובראשי חדשיכם היא מלוה בכל וגם החטאת ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וחטאתה:

ויאמר

אבן עזרא

למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם במוטא שלא תרא' וחטאתי [ס]לאבי והנה זה הספק [ע]הדרש רק יש לו [פ]סוד: (טז) בארבעה עשר יום לחדש. ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק [צ]למעתיקים אע"פ שאין להם לורך: (כב) ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנ' לא הזכיר [ק]עולת בשבעת ימי הפסח. לא הזכיר עולת [ר]התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת [רר]התמיד. (כו) בהקריבכם מנחה חדשה. לחם [ש]התנופה הוא [ת]העיקר ועמו שבעה [א]כבשים ופר בן בקר ואילם שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא [ב]באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העומר והקרבתם אשה לי"י ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה: (א) יום תרועה. מלוה [ג]להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר בשאר המועדי' ועוד כי על העולו' לוה לתקוע ולא להריע: פר בן בקר אחד. של נגור וכן [ד]איל אחד ואינם פר כהן

גדול

פירוש על אבן עזרא

[ס](בראשית מ"ד ל"ב). [ע]שאמרו שלוה השם לאמר הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח. [פ]ר"ל דעת הדרש שאמר כך יש לו סוד שאם יהיה כדברי הדרש היה ראוי לכתוב ושעיר עזים אחד לחטאת ד' בלא למ"ד ומזה היה מובן שהשם יתעלה מזה עלוי כב שיחטא ללבנה. וזה החטאת אינו ר"ל חטא ממש אלא לשון טהרה כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. והחכם ז"ל כתב בסוד העיבור שחיבר וז"ל ידוע בחכמת המזלות כי שני כוכבים שיהיה ביניהם חלי הגלגל שהם ק"פ מעלות הוא מבט נוכח. והוא מקערב עמו ובעבור זה אמרו כי הבית השביעי שהוא המזל השוקע הוא בית המלחמות. והנה אור הכוכבים לא יחסר כאשר יחסר אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כ"א מהשמש לבדה. ומשעה שיהיה אור הלבנה לנוכח השמש אז הוא אלכסון הלבנה באלכסון השמש וזה טעם הגדולים אז מקערב על השמש ואז יחל חסרון הלבנה עד שיעדר אורה כולם (שלא) בעת התחבר המאורות. והשם לוה לעשות שעיר החטאת כי השם הוא הסבה הראשונה לחסרון אורה ומי שיבין סוד הקרבנות יבין סוד זה הקרבן. עכ"ל וכבר הודיע לך דעתו. [צ]שאז"ל בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים יכול משתחשך ת"ל יום. או יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים. מה בין הערבים משנטה אף יום משנטה יום משש שעות ולמעלה (ילקוט פ' אמור) ומזה שלא הזכיר הכתוב פה בין הערבים רק יום בלבד נתאמת שהוא משנטה יום. [ק]שאמר מלבד עולת הבוקר וכו' ואח"כ כאלה תעשה ליום ז' ימים. ובסוף ז' ימים יום אחד שבת. ולא הזכיר עולת שבת. [ר]של עומר כמ"ש ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו לעולה לה'. (ויקרא כ"ג י"ב.) [רר]עיין פירש"י (פסוק י') ובמ"ש אשר לעולת התמיד נכלל גם עולת השבת וכן בשאר המועדים. [ש]ר"ל מ"ש תביאו לחם תנופה (ויקרא כ"ג י"ז). [ת]ר"ל עיקר המועד. [א]שבאו בשביל הלחם. [ב]שאמרו שקרבן שבת קרב בכל המועדים כי לא ביאר בפ' אמור בשבת ובמועד כלומר בזמן מועד שיהיה שבת כלל קרבן רק הזכיר קרבנות המועדים ולא זכר של שבת. [ג]ר"ל מלוה להריע לחובת היום כאשר אנחנו עושים. כי אלו היה זה בעבור עולת היום כאשר כתוב בפ' בהעלותך ותקעתם על עולותיכם למה לא הזכיר כן בשאר המועדים. ועוד כי לא לוה על העולות אלא תקיעה כמ"ש וביום שמחתכם ובמועדיכם וכו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וכו' (לעיל י' י'). [ד]של ר"ה וכ"כ ביה"כ (פסוק ז').

ויקרא

ספורנו

וזה כלו באמרם (חולין פרק אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח ר"ל הביאו כפרה בשבילי להשיג קדוש שני המחולל בעכו"ם בסיבת מה שמיעטתי את הירח כשהגלתי את ישראל והסתרתי פני מהם: (כו) בשבעתיכם. בשביל שבועות חקות קציר שסמרתי לכם וטעם

הבי"ת

שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר
שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל: ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים:
ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם:
ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם
לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: ס ז וּבֶעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־
מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ: ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה
לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל
אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם
יִהְיוּ לָכֶם: ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי
עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד: י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים:
יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת
הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם: ס שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים:
יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ: יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת
בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם: טו וְעִשָּׂרוֹן° עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר
כְּבָשִׂים: טז וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: ס
יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם: ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים

° נקוד על וי״ו

עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: ג וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא:
ד וְעֶשְׂרוֹנָא חַד לְאִמְּרָא חַד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין: ה וּצְפִיר בַּר
עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: ו בַּר מֵעֲלַת יַרְחָא
וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן כִּדְחָזֵי
לְהוֹן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ז וּבְעַשְׂרָא
לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן
יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן כָּל עֲבִידְתָּא לָא תַעְבְּדוּן: ח וּתְקָרְבוּן
עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד דְּכַר
חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן: ט וּמִנְחַתְהוֹן
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין
לְדִכְרָא חַד: י עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין:
יא צְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵחַטָּאתָא דְּכִפּוּרַיָּא
וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן: יב וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָנָא
לָא תַעְבְּדוּן וּתְחַגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין: יג וּתְקָרְבוּן
עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלָת
עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין
יְהוֹן: יד וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין
לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא עֲשַׂר תּוֹרִין תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד
לִתְרֵין דִּכְרִין: טו וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְאַרְבְּעַת
עֲשַׂר אִמְּרִין: טז וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת
תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: יז וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי
תְּרֵי עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר
שַׁלְמִין: יח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין
בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי: יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת
תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן: כ וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד־
עשר

מסרה ג שלשה, סימן. ד ועשרון, מ״ל. ה עזים, במרכא. ז ובעשור, מ״ל. השביעי׳ מ״ז. ועניתם, מ״ל. נפשתיכם, חסר ו׳ ומ״י. ח כבשים, ל׳ בטעם בענין. ט שלשה, סימן מ״ל. י עשרון, סימן, עשרון, מ״ל. יא מלבד, סימן יב ובחמשה ג׳ כ״פ. טו ועשרון נקוד על ו׳ מניה וסימן. עשרון, מ״ל ו׳. טז ושעיר עזים, ג׳ כתיב ושעיר עזים בענין סי׳ לב״ד. מנחתה, בלא וי״ו העטוף. ז השני, כן דינו רביע׳. אילם, כל ענינא כ״כ בלי׳ כל סו׳ כ״כ מ״י וחסר סנין במ״ד דמלא. יט עזים, ג׳ בענין. ונסכיהם, ל׳ כמו לניסוך המים וסי׳ בח מים וכולם מלא בענין במ״ס דשביעי. כ השלישי, מלא.

ת״א ועשרון מנחות מז. ובעשור יומא עז סוטה מ. כל מלאכה לא תעשו שבת קיד. תמימים יהיו מנחות מז. שעיר עזים אחד לחטאת יומא מ שבועות י. עשרון מנחות מז. וביום סכה מז. ומנחתם תענית ג זבחים ס עד מנחות מד כב סוכה יד. ונסכיהם שבת קג תעני׳ ג.

בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֖ר תְּמִימִֽם׃
כא וּמִנְחָתָ֣ם וְנִסְכֵּיהֶ֗ם לַ֠פָּרִים לָֽאֵילִ֧ם
וְלַכְּבָשִׂ֛ים בְּמִסְפָּרָ֖ם כַּמִּשְׁפָּֽט׃ כב וּשְׂעִ֥יר
חַטָּ֖את אֶחָ֑ד מִלְּבַד֙ עֹלַ֣ת הַתָּמִ֔יד
וּמִנְחָתָ֖הּ וְנִסְכָּֽהּ׃ ס כג וּבַיּ֧וֹם הָרְבִיעִ֛י
פָּרִ֥ים עֲשָׂרָ֖ה אֵילִ֣ם שְׁנָ֑יִם כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־
שָׁנָ֛ה אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֖ר תְּמִימִֽם׃ כד מִנְחָתָ֣ם
וְנִסְכֵּיהֶ֗ם לַ֠פָּרִים לָֽאֵילִ֧ם וְלַכְּבָשִׂ֛ים בְּמִסְפָּרָ֖ם כַּמִּשְׁפָּֽט׃ כה וּשְׂעִֽיר־עִזִּ֥ים

אחד

עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כד מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר

בר

מסרה כג הרביעי, כולם מלא במ"ג. כד מנחתם, ב' כ"פ בענין ד' ח'. כה עזים, סימן.

ת"א כמשפט מנחות מד.

יתתן בן עוזיאל

דִּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שׁוּבְעָא שַׁלְמִין׃ (ג) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא׃ (ד) וְעִשְׂרוֹנָא חַד לְאִימְּרָא חַד הֵיכְדֵין לְשׁוּבְעַת אִמְּרִין׃ (ה) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא לְמִכְפְּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (ו) בַּר מִן עֲלַת רֵישׁ יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וְעוֹלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִיסוּכֵיהוֹן בְּסִדְרֵי דִינֵיהוֹן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וּבְעַשְׂרָא יוֹמִין לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הוּא יַרְחֵי דְתִשְׁרֵי מְאָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וְתַסְגְּפוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן מִן מֵיכְלָא וּמִשְׁתְּיָא מִבֵּי בָנֵי וְתַמְרוּקָא מְסַנְדְּלָא וְתַשְׁמִישׁ דְּעַרְסָא כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן׃ (ח) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שׁוּבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ (ט) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא חַד׃ (י) עִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא לְאִימְּרָא חַד הֵיכְדֵין לְשׁוּבְעָא אִמְּרִין׃ (יא) צְפִיר בַּר עִזֵּי חַד חַטָּאתָא בַּר מִקָּרְבַּן חַטָּאת כִּפּוּרַיָא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחַתְהוֹן וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן׃ (יב) וּבַחֲמֵיסַר יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְאָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן וְתֵיחֲגוּן חַגָּא דִמְטַלַיָא קֳדָם יְיָ שׁוּבְעָא יוֹמִין׃ (יג) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קָרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלָתֵיסַר אָזְלִין כָּל יוֹמָא וְחַסְרִין סְכוּמְהוֹן שׁוּבְעִין עַל שׁוּבְעִין עַמְמִין וּמְקָרְבִין יַתְהוֹן תְּלֵיסַר מַטַּרְתָּא דִּכְרִין תְּרֵין דִּמְקָרְבִין תְּרֵין מַטַּרְתָּא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין דִּמְקָרְבִין תַּמְנֵי מַטַּרְתָּא שִׁיתָא מִנְּהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וּתְרֵין מִנְּהוֹן חַד חַד שַׁלְמִין יְהוֹן׃ (יד) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא

חַד לִתְלֵיסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ (טו) וְעִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא לְאִימַּר חַד לְאַרְבֵּיסַר אִמְּרִין׃ (טז) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד חַטָּאתָא דִּמְקָרֵב מַטַּרְתָּא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחָתָא וַחֲמַר נִיסוּכָא׃ (יז) וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא דְחַגָּא דִמְטַלַיָא תְּקָרְבוּן תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵיסַר לִתְרֵיסַר מַטַּרְתָּא דִּכְרִין תְּרֵין לִתְרֵי מַטַּרְתָּא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לְתִשְׁעַת מַטַּרְתָּא חַמְשָׁא מִנְּהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְאַרְבַּע מִנְּהוֹן חַד חַד׃ (יח) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִי תְהוֹן מְקָרְבִין עִם תּוֹרַיָא עִם דִּיכְרַיָא וְאִימְּרַיָא בְּמִנְיָנֵיהוֹן בְּסִדְרֵי דִינָא׃ (יט) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְמַטַּרְתָּא חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחַתְהוֹן וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן׃ (כ) וּבְיוֹמָא תְּלִיתָאָה דְחַגָּא דִמְטַלַיָא תְּקָרְבוּן תּוֹרִין תְּרֵיסַר לִתְרֵיסַר מַטַּרְתָּא דִּכְרִין תְּרֵין לִתְרֵין מַטַּרְתָּא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לְעֲשַׂר מַטַּרְתָּא אַרְבְּעָה מִנְּהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְשִׁית מִנְּהוֹן חַד חַד׃ (כא) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִי תְקָרְבוּן עִם תּוֹרֵי וְדִכְרֵי וְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּסִדְרֵי דִינָא׃ (כב) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְמַטַּרְתָּא חַד בַּר מִן עוֹלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחָתָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהּ׃ (כג) וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה דְחַגָּא דִמְטַלַיָא תּוֹרֵי עַשְׂרָא לְעֲשַׂר מַטַּרְתָּא דִּיכְרִין תְּרֵין לִתְרֵי מַטַּרְתָּא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לִתְרֵיסַר מַטַּרְתָּא תְּלַת מִנְּהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְתַמְנֵי מִנְּהוֹן מְקָרְבִין חַד חַד׃ (כד) מִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִי תְקָרְבוּן עִם תּוֹרֵי דִּכְרֵי וְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּסִדְרֵי דִינָא׃ (כה) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְמַטַּרְתָּא חַד חַטָּאתָא בַּר מִן עֲלַת

תדירא

בעל הטורים

כאלו נעשה בריה חדשה (וע"ש ברבה פ"ע כ"ט ונעתרת זקנים ריש ה' כ"ה): (יא) ביום הכפורים כתוב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר:

ראשי

יונתן

כוונת ביאורו ל"ע ודי בזה: (ז) מבי בני פי' בית המרחץ: ותמרוקא הוא שמן טוב המלפלף הגוף והיא סיכה המוזכרת בתלמוד וכל פסוק זה מבואר בפרשת אמור: (יג) אמרין בני שנה כו' חסר לפי המסורת במס' סוכה פ' החליל ע"ש ומאלה שעיר

אחד משמרה וכן בכל קרבנות ומה שיאמר שלא פי' על שעיר החסר מהמספר ודוק. ולאשי יש מגיהין גבי יומא תליתאה תורי תריסר לתריסר מטרתא וביכרי' חד חד כי אמשי שלא כתוב וכן גבי יום רביעי במקום תריסר חד חד גבי יום החמישי במקום תריסר מנהון עשרה ודוק זה הכל לפי שבכל יום ויום היו כ"ג משמרות משמשים ומשמר' הכ"ד היא הקריבה שעיר עזים ולכן חסב מערה אחד כ"ל אחד מהמשמרות הקריב שעיר עזים הרי כ"ד וכו' וכן בכל יום ויום היו מקריבים כסדר שכתב ועיין היטב וכן בגמרא

פ'

רש"י

כבשים יהיו תמימים למדו רבותינו (מנחות מז) מכאן שיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה: (יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועלת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון ציווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל הקרבנות השנה של ונסכה ונסכיהם ונסכי' שבהם מוספים על התמיד ואינו לשון ציווי שהרי נסכיהם של מוספין כתובין בענין בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. (סוכה נ"ה) פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכי' סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו (ירמיה נ) שה פזורה והם קבועים ומנינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו

רז"ל

אבן עזרא

גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם[ה] והעד שיש תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים הנכתבת בפרשת

אחרי

פירוש על אבן עזרא

[ה](ויקרא ט"ז כ"ד).

ויקרא

אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי
פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים
שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ל וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים
שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ לד וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס מפטיר לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת
תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ לז מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד
עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם
וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ ל א וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

וידבר

ומפטירין ויד ה' היתה אל אליהו. במלכים ב' בסימן י"ט: קס"ח לסל"ק סימן. ואלי"פ"לכו סימן:

פ פ פ

בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה:
כו וביומא חמישאה תורין תשע דכרין תרין אמרין בני שנא
ארבעא עשר שלמין: כז ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין
ולאמרין במניניהון כדחזי: כח וצפירא דחטאתא חד בר
מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: כט וביומא שתיתאה תורין
תמניא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין:
ל ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במניניהון
כדחזי: לא וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה
ונסכהא: לב וביומא שביעאה תורין שבעא דכרין תרין
אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: לג ומנחתהון
ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במניניהון כדחזי להון:
לד וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה:
לה ביומא תמינאה כנש יהי לכון כל עבידת פלחן לא
תעבדון: לו ותקרבון עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם
יי תור חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין:
לז מנחתהון ונסכיהון לתורא לדכרא ולאמרין במניניהון
כדחזי: לח וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה
ונסכה: לט אלין תעבדון קדם יי במועדיכון בר מנדריכון
ונדבתכון לעלותכון ולמנחתכון ולנסכיכון ולנכסת־
קודשיכון: א ואמר משה לבני ישראל ככל די־פקיד יי
ית משה: פ פ פ

°° ע"פ ס' א"ג צ"ל כנישין תהון.

ומליל

מסרה מנחתם, סימן. כו החמישי, כולם מלא במ"ד. כח ושעיר, ה' בענין. כט שמנה, כולם כתב בקמץ כי קאי על העולות שהוא לשון זכר. לא מנחתה, סי'. ונסכיה, ל' בענין ודין לחוד כתיב יו"ד הרבים. לג ונסכהם, ל' חסר. כמשפטם, ב' פסוק בתורה דסוף כל תיבותיהון מ"ם עיים ואסים. לד מנחתה, אדו"ז סי'. לה ביום, ג' ר"פ. לז מנחתם, סימן. לח ושעיר, ה' בענין. לט במועדיכם, ב' מלא דמלא. מנדריכם, מלא. ולמנחתיכם, כולם ס"ו וח"י. ל א לוה, י"א. את משה, כ"כ ולא אל.

ת"א ונסכיה שבת קג תענית ב זבחים קי מעילה יג. כמשפטם שבת קג סכה מז תענית ב מנחות מד. ביום סכה מז. ביום השמיני ס' הזוהר פ' בראשית. עצרת תהיה פסחים סח ביצה טו חגיגה. ט. פר אחד סוכה מז. כמשפט שם. אלה תעשו פסחים עז ר"ה ד שבועות י מנחות עב תמורה יד. לעלתיכם מנחות קד. ולנסכיכם תמורה יד.

רש"י

רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לניסוך המים מן התורה בחג: (לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה. (ספרי) דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה.. ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות ובאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעודה כולי כדאיתא במסכת סוכה ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל רשו' היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן

דבריו

תדירא וסמידא דחינטיא למנחתא וחמר ניסוכה: (כו) וביומא חמישאה דחגא דמטליא תורין תשעא לתשעת מטרתא דכרין תרין לתרי מטרתא אימרין בני שנא ארביסר שלמין לתריסר מטרתא תרי מנהון מקרבין תרי תרי ותריסר מנהון חד חד: (כז) וסמידא דחינטיא למנחתהון וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במניינהון כסדר דינא: (כח) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטתא למנחתא וחמר ניסוכה: (כט) וביומא שתיתאי דחגא דמטליא תורין תמניא לתמני מטרתא דכרין תרין לתרי מטרתא אימרין בני שנא ארביסר שלמין לתריסר מטרתא חדא מנהון מקרבא תרי ותריסר מנהון חד חד: (ל) ומנחתהון סמידא דחינטיא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואימרי במניינהון כסדר דינא: (לא) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטתא למנחתא וחמר ניסוכה וצלוחיתא דמיא הוון מנסכין ביומא דחגא דמטליא דוכרן טב לרביעא דמטרא: (לב) וביומא שביעאה דחגא דמטליא תקרבון תורין שובעא לשבע מטרתא דיכרין תרין לתרי מטרתא אמרין בני שנא לארביסר שלמין לארביסר מטרתא סכומהון דכל אימריא תמני ותשעין למכפרא על תמני ותשעין לווטיא: (לג) ומנחתהון סמידא דחינטתא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במניניהון כסדר דינהון: (לד) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטיא למנחתא וחמר ניסוכיה: (לה) ביומא תמינאה כנישין תהוון בחדווא מן מטילכון לבתיכון כנישת חדוא ויומא טבא ואירוע קדיש תהוי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (לו) ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי קורבנין קלילין תור חד קדם אלהא חד דכר חד לעמא יחידאי אמרין בני שנא שבעא שלמין לחדוות שובעא יומין: (לז) מנחתהון סמידא דחנטתא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במנייניהון כסדר דינא: (לח) וצפירא דחטאתא חד בר מן עלת תדירא וסמידא למנחתא וחמר ניסוכה: (לט) אלין תקרבון קדם יי בזמן מועדיכון בר מנדריכון דנדרתון בחגא דתייתון בחגא ונסיבתכון לעלותכון ולמנחתיכון ולניסוכיכון ולנכסת קודשיכון: (א) ואמר משה לבני ישראל ככל מה דפקיד יי ית משה:

פ פ פ

וידבר

יונתן

פ' החליל ע"ש (כו) ותריסר מנהון חד חד. כבר כתבנו של"ל ועשר תכהון ומוכח מיניה וביה: (כט) לארביסר שלמין וכו' זהו פשוט דבכל מערה היה מקריב אחד: (לא) ולנסוכיהון דמיא וכו' כר"ע ס"ל דפליג בפ"ק דתענית אר' יודא וסבר דששי בחג הוא מזכיר על הגשמים שנ' בששי ונסכיה בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין וע"ש: (לה) כנישין תהוון בחדווא וכו' הכי הוא בספרי אין עצרת אלא כניסה שנ' אני עצור ולא אוכל וכו' וכן בזוהר ובקנצי ע"ש: (לו) תור חד קדם אלהא חד ולא פ"ל כמ"ד בפ' החליל: פר יחיד' כנגד אומה יח ד' וכדמייתי רש"י כאן דקשיא ליה איל אחד כנגד מי אלא פר כנגד הקב"ה ואיל כנגד ישראל גוי אחד משל למלך כו': (לט) דנדרתון בחגא דתייתון בחגא כל שנד' בכל ימות השנה וכלשו' רש"י וק"ל

רש"י

דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו: חסלת פרשת פינחס

ראשי

רמב"ן

(א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק הענין לומר שחזר בה משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו לשון רש"י. ולא הבנותי זה שכך נאמר וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל בסוף פרשת המומין ואמר בסוף פרשת המועדות וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל אבל לפי פשוטו בא הכתוב לומר כי אע"פ שהפרשה הזו בתורת הקרבנות לא ייחד בה אהרן ובניו כאשר הוא בפרשיות שבת"כ. אבל אמר אל כל בני ישראל יחדיו ככל אשר צוה ה' את משה בין בדין שביתת המלאכה בין בתמידין ומוספין ובנדרים ונדבות כי כן נאמר לו צו את בני ישראל והטעם מפני שהמצוה לאחר ביאתם לארץ והיא אזהר' לישראל כלם שישמרו במועדם התמידין והמוספין ויקריבו הנדרים והנדבות ועוד כי עיקר המצו' להיות הימים זכרים ונעשים לשבות בהם מכל מלאכת העבודה והפרשה הזו שוה עם פרשת המועדות שבתורת כהנים שם נאמר בתחלה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל וכאן ככה בתחלה צו את בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' ולא הזכיר מועדי ה' בעבור שהוזכרו בכאן בפרשה דברים אחרים שאינן במועדי ה' כגון תמידי החול ומוספי השבת וראשי חדשים. והמדרש שדרש בו רבי ישמעאל מפני שאין הכתוב צריך לומר במשה שאמר לבני ישראל כל אשר צוה אותו ה' ואין הדרך בתורה שיאמר כן בכל פרשה ופרשה ולכך ידרשו בו וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הזהיר אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת ישראל זה על ידי זה ובפרשת המועדים עשו מדרשים רבים מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג ובלשון שהוא מועט בו הוא אומר להם לישראל כל הפרשיות נאמרו בענין. אמר ר' יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה שבת בראשית עמהם בן עזאי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם רבי אומר מה ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו ושאר קרבנות לצבור לא למדנו ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לעומר ולקרב' עמו לשתי הלחם ולקרב עמהם. לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכולם ע"כ בת"כ. ואפשר לומר כי מדרשו של ר' ישמעאל שאמר להפסיק הענין הוא מדרשו של בן עזאי שאמר מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם לומר שאין דין המועדות כדין פרשת הנדרים שנאמרה אל ראשי המטות לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר וכן שלשה הדיוטות אבל המועדות צריכין קדוש ב"ד מג' מומחין כמו שמפורש בגמ' בבבא בתרא דרש בן עזאי הסלוק הזה שביניהם ממיעוט מועדי ה' ודרשו רבי ישמעאל מן הכתוב היתר הזה שלא בא אלא להפסיק ענין המועדות מענין הנדרים ושניהם אמרו דבר אחד ומשמעות דורשין איכא ביניהו. והנכון בעיני כי אין כונתו אלא לומר שאם השלים פרשת המועדות באלה תעשו לה' במועדיכם ויתחיל וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' היה באפשר שיחזיר הכתוב למעלה לאמור שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' בתמידין ובמוספין הנזכרים ולא יהיה אל ראשי המטות נדרש לפניו על פרשת הנדרים ולפיכך הפסיק וסיים בפרשה של מועדות ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה והתחיל בפרשת הנדרים שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' וזהו האמת שכך פי' להפסיק הענין במקומות רבים בספרא ובספרי וכבר הזכיר רש"י מה שאמרו שם בספרי הרוגו למה נאמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרוגו להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל וכן במקומות אחרים בתורת כהנים: חסלת פינחס

וידבר

אבן עזרא

אחרי מות: (לה) עצרת. פירשתיו: (לט) ולמנחותיכם ולנסכיכם. לכל עולה ועולה כמשפטה: חסלת פינחס

פירוש על אבן עזרא

י(ויקרא כ"ג ל"ה).

בפ"ל

ספורנו

הבי"ת בתיבת בשבועותיכם כטעם בנפש יכפר. בדם עשהאל: בלחם נשכרו: (לה) עצרת תהיה לכם. כמו שהתבאר בפרשת אמור:

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר
צִוָּה יְהֹוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהֹוָה
אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ
לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃
ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהֹוָה וְאָסְרָה
אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע
אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־
נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ
יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם
שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהֹוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־
הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ

אשר

אונקלוס

ב ומליל משה עם רישי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי: ג גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקים קים למסר אסר על נפשה לא יבטל פתגמה ככל דיפוק מפומה יעבד: ד ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותסר אסר בבית אבוהא ברביותהא: ה וישמע אבוהא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל אסרי די־אסרת על נפשה יקומון: ו ואם אעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די־אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתבק לה ארי אעדי אבוהא יתה: ז ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלה או פרוש

ספותהא

מסרה ב אל ראשי, ל׳. המטות, מלא. אשר צוה, ג׳ ס״פ. ג ידר, כל לי׳ חסר. השבע, ל׳ מלעיל כי הוא מקור מנפעל. שבעה, חסר. לאסר, חסר א׳ במוא פסוע. יחל, ה׳ ג׳ בפתח וב׳ בקמץ. היצא, חסר. ה בנעריה, ב׳ חסר ו׳ ובענין ומ״י. ה והחריש, מלא. כל, קדמא ובתרא וקמו כל נדרי׳ מלעי׳ חסר כל ופי׳ דס׳ כל רביע דבסי׳ כל זקף. יקום, מלא. ו הניא, מלא י׳ ואלף בסוף וכולם דכוותי׳. שמעו, השי״ן בק״ח כי הנפרד בשוא כמו לקמן בפסוק ח׳. נדריה, כל ליפנא מלא. ואסריה, ל׳ מלא. ז ואם היו, ב׳ כ״כ בפורה בוי״ו בסוף. שפתיה, כל סו׳ מלא.

ת״א ראשי המטות נדרי׳ עח בתרא קכ. זה הדבר נדה מו. כי ידר נדרים יב יו שבועות כ. לה׳ נזיר ד. או השבע נדרים יו. לאסר אסר נדרים יד חיר פא סב. לא יחל דברו ברכות לב חגיגה י נדרים י יד פו יו פא ל חיר לא שבועות כ כא נדה מו. ככל היוצא נדרים ג. ואם היו תהי׳ פס פז פח ע עא שבועות כ.

רש״י

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח״כ לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת״ל (שמות לד) וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בית ישראל. ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות (ב״ב ק״ב) או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא י״ז) זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. (ספרי) משה נתנבא (שמות יא) בכה אמר ה׳ כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה׳ מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר (ספרי מדרש פ״ז) ד״א זה הדבר מעוט הוא לומר שחכ׳ בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר: (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת״ל לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: (ד) בבית אביה. (ספרי) ברשות אביה ואפילו אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדרי׳ ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י״א שנה ויום אחד נדרים נבדקין אם ידע׳ לשם מי נדרה ומי הקדישה נדרה נדר בת י״ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא אביה אתה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנא׳ זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן (במדבר לב) למה תניאון וכן (תהלים קמא) שמן ראש אל יניא ראשי וכן (במדבר יד) וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וה׳ יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעל׳ והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדר׳ ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק״ו לשאינן מופרים (ספרי): (ז) ואם היו תהיה לאיש. (נדרי׳ סז) זו ארוסה או אינו אלא נשוא׳ כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוס׳ ובא לחלוק בה שאבי׳ ובעלה מפירין נדרי׳ הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו

רמב״ן

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות. לא הקדים הכתוב לאמר בכאן וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה׳ כמו שאמר בפרשת שחוטי חוץ ובשאר פרשיות אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר אלה החקים אשר צוה ה׳ את משה ובפרשת ויהי ביום השמיני נאמר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו ולא הזכיר הצואה כלל וכן בפרשת המן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ מלא העומר ממנו וגו׳ וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אשר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו ואפשר שהיו המחכרים בפרשת הנחלה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ או שהיו אחרים כי שם ידבר הכתוב על העתיד כי בעת חלוק הארץ יהיו הנזכרים חיים ויעמדו עליהם. ומעם וידבר משה אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש. ואולי צריך להעלים אלה הפסוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט וירמוז עוד למדרש רבותינו כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיפיד מומחה מתיר הנדר. והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני ותלאו הכתוב בסוף הפרשה כמו שאמרו התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל נוס שלא יחלל דברו שלא יעשה בנדר חלול כי כשיבואו לב״ד ויתנחמו לו פתח ונחם עליו והם יתירו לו איננו מחלל אותו והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה. ובאה הפרשה הזאת בכאן מפני שהזכיר נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם אמר עוד מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש עוד נדרי הדיוט וכל היוצא מפיו של אדם חייב לקיים ולעשות כל אשר אסר על נפשו ובכולן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו: (ג) איש כי ידר נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו * שיאכל נבלה קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת״ל לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור לרש״י. ולשון סיפרי אינו כן אלא שנו על לאסור איסר יכול אפי׳ נשבע לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת״ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסור

* נ״ל דבריו שלפנינו חסר נשבע שיאכל ול״ע.

וידבר וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַמַּרְכָּלֵי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר: (ג) גְּבַר בַּר תְּלֵיסַר שְׁנִין אֲרוּם יִדַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים קְיָם לְמֵיסַר אִיסַּר מִמַּדַּעַם דְּהֶתֵּירָא עַל נַפְשֵׁיהּ לָא יָפֵיס פִּתְגָּמֵיהּ בְּרַם בֵּית דִּינָא שָׁרַן לֵיהּ וְאִין לָא שָׁרוּ לֵיהּ כְּכָל מַה דִּיפוֹק מִפּוּמֵיהּ יַעֲבֵיד: (ד) וְאִתְּתָא דְּלָא עָבְרַת תְּרֵיסַר שְׁנִין אֲרוּם תִּידַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אִיסַּר בְּבֵית אִיבָהָא עַד תְּרֵיסַר שְׁנִין: (ה) וְיִשְׁמַע אִיבָהָא יַת נִדְרָהָא וְכָל אִיסָרָהּ

דְּאַסְּרַת עַל נַפְשָׁהּ וְיִתְכַּוֵּין וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אִיבָהָא וְיִתְקַיְּימוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אִיסָרָהּ דְּאַסְּרַת עַל נַפְשָׁהּ יִתְקַיְּים: (ו) וְאִין יְבַטֵּל אִיבָהָא יָתָהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע אוֹ לָא אִתְכַּוַּון לְקַיְּימָא וּבַטֵּיל בָּתַר דִּישְׁמַע כָּל נִדְרָהָא וְאֵסָרָהָא דְּאַסְּרַת עַל נַפְשָׁהּ לָא יִתְקַיְּימוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּרֵי וְיִשְׁתְּבֵיק לַהּ אֲרוּם בַּטֵּיל אֲבוּהָא יָתָהּ מִן רְשׁוּתָא דְּנִדְרָא: (ז) וְאִין אִתְנַסְּבָא אִתְנְסִיבַת לִגְבַר וְנִדְרָהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּירוּשֵׁי סִיפְוָתָהָא דְּאַסְּרַת עַל נַפְשָׁהּ בְּבֵית אִיבָהָא וְלָא בַטֵּיל אִיבָהָא עַד לָא אִתְנְסִיבַת
ומדאתנסיב

בעל הטורים

(ב) ראשי המטות. סמוך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבתיכם לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרים והנדבות כדאמרינן אזהרה לב"ד שיעשוך. וכן דגלים ע"פ ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהן נודרין כמו ביפתח. וכן שרי האלפים ונקרב את קרבן ה'. נדרים בגי' כולא שהנודר חשוב כולם אם אינו משלם דבעון נדרים הבנים מתים: (ה) והחריש לה ב' במסורה דין ואידך בפרשה עלמה ושמע אשה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה היינו דאיתא בנדרים ושמע אישה פרט אם הוא חרש שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפיר וילפינן אב
מבעל

יונתן

וק"ל: (ג) בר תליסר שנין לאפוקי קטן כדאיתא בגמ' נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן הפלאה סמוך לאיש אף כאן וכו' מכאן אמרו בן י"ג שנה ויום אחד נדריו קיימין: ממדעם דהתירא שלא תאמר מדכתיב לאסר איסר מידי דאסורא דבמידי דאיסורא אין שייך נדר דמושבע ועומדת מהר סיני. ברם בית דינא שרן ליה פי' אפי' שהוא בעצמו חכם לא יפר אלא בב"ד וכן הוא בספרי דייק מלא יחל כרש"י: (ד) דלא עברת תריסר שנין נפקא להו כרש"י והוא בספרי: (ו) מן רשותא דנדרא לשון אל תמודע לרשום כ"ל שהנדר מוטל עליה. גם יכול להיות מלשון רשה שהנדר כמו הרשה וק"ל: (ז) ואין אתנסבא וכו' פ"ל דבנשואה משמעי קרא והא דמקשינן בפ' נערה המאורסה בנשואה קרא אמרינא כתיב ואם בית אישה נדרה לא קשיא דס"ל דלריכי תרי קראי בנשואה חד אם בא לאישה בנדרים שנדרה בבית אביה וחד בבית בעלה לתרווייהו אין לאביה חלק בהם וארוסה דייק מאיש לאשתו ואב לבתו וכה"י פ"ל ודוק: דאסרת על נפשה בבית אביה דייק מונדרי' עליה נדרים שבאין עמה מבית אביה
לבית

רמב"ן

לאסור הזכירו הדבר הזה בשבועות והרב האליפו לנדרים ולפי דעתי לא נזכר שהרי אמרו בנדרים דהו' אסר חפצא עליה ולפיכך אינן חלין על דבר שאין בו ממש כגון נדר עלי שלא אדבר עמך או שלא אלך או שלא אישן וכיוצא בהם וכיון שהדבר כן נראין הדברים שאפילו בדבר הרשות אם אמר נדר עלי שאוכל היום או שאוכל דבר זה אינו נדר שאין הנדר על החפץ כלל אלא עליו שיעשה ולא הוזכרו נדרים בגמרא בקום ועשה כלל ואע"פ שמצינו בנדרי גבוה הרי עלי עולה הרי עלי שלמים אמירתו לגבוה נתחייבו בו נכסיו כמסירתו להדיוט או שהוא חומר נוהג בנדרי הקדש מפני שיש בהן חפץ נאסר להדיוט ונתפס לגבוה לכשיפרים ולפיכך מטעה ראשונה אל חיוב הנדר על נכסיו אבל בנדרי בטוי אין לנו לפי שאין שם חפץ כלל לא בתחלה ולא בסוף וכן לאסור את המותר ולא להתיר את האסור אין ראוי להזכירו בנדרים לפי שהן חלין על דבר מצוה כדבר הרשות והאומר בנדר סוכה שאיני עושה תפילין שאיני מניח אסור ואע"פ שעובר על מצות עשה וכן המדיר את אשתו מתשמיש המטה אסור אע"פ שמבטל מצות לא תעשה וכן הן חלי' בקיום לא תעשה כגון הנדר שלא לאכול נבלה מונה שהנינו יש נדר בתוך נדר וכו' נמצא שהנדר חל לאסור את האסור ולהתיר לעצמו שלא יעשה מה שהוא אסור לו לעבור עליו אלא שאינם חלין לעבור בידים על לא תעשה אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר אינן נוהגות בדבר מצוה כלל לא בבטול מצות עשה ולא בקיומו ולא בבטול מצות לא תעשה כגון שבועה שלא אעשה סוכה ושלא אניח תפילין ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות אלו נשבע לקיים את המצוה ולא קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרש לאסור אסר על נפשו והלכות גדולות הן בדקי ימצאם במקומותם: וטעם ידור נדר לה'. איננו כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו וישבע לו שהנשבע אליו נזכרו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע והשביעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי השבעה לי באלהים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך והסוד כי השבועה ונלשון שבעה כי בנתה ביתה חלבה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז ונמצא שהנדרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו: (ד) ואשה כי תדור נדר לה' ושמע אביה. רלה הכתוב להזכיר האיסור תחלה להגיד כי גם הנערה בלאו הנזכר שלא יחל דברו ועל כן אם קיים לה אביה קם הנדר אבל אם הניא אותה לא יקום ואמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה להגיד שלא יסלח לה רק כאשר תעשה אחרי הניאת האב לא מתחלה אם עברה על הנדר ואחרי כן הניא אותה כמו שאמרו דמיגז גייז ואינו עוקר נדר מעיקרו: (ז) ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה. על
דעת

אבן עזרא

(ב) ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר [א]פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי [ב]העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות [ג]הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא [ד]מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות והם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: לבני ישראל. שיאמרו כן לבני ישראל: (ג) ליי'. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע. הם [ה]הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא [ו]יחלל ואיננו לשון תחלה והנה אנחנו צריכין לקבלה [ז]כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: (ד) ואסרה אסר. או אסרה אסר. ואסרה ממשקל אחר ואיננו כמו [ח]אסר: (ו) הניא. כמו שבר והפר כמו את [ט]תנואתי: ביום שמעו. לא ביום אחר: (ז) ונדריה עליה. בבית
אביה

פירוש על אבן עזרא

[א](לעיל י"ב ל"ה). [ב](להלן ל"ב ב'). [ג](שם פסוק כ"ח). [ד](שם פסוק כ"ד) ואמר להם כי כתוב שם בפסוק ב' ככל היוצא מפיו יעשה כן אמר להם משה רע"ה. [ה]ר"ל מקור במקום עתיד, וטעמו ישבע שבועה כמו ידור נדר. [ו](ויקרא כ"א י"ב). [ז]איש בן י"ג שנה ויום אחד. ואשה בת י"ב שנה ויום אחד. [ח]שהוא על משקל פָּעַל כמו כָּבַר, אָבַר, ומלת וְאָסְרָה ע"מ פָּעַל כי בלשון זכר אסר. [ט](לעיל י"ד ל"ד).
כמו

ספורנו

(ג) זה הדבר אשר צוה ה'. כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת. היתה הכונה שהאיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בחללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה מחללת אם יפר המפר: (ו) וה' יסלח לה. על שנדרה מה שאין בידה לקיים:
כי

פירוש רשב"ם

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות. נשאלתי ביוניוב בכרך לושדון לפי הפשט היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן שלא נאמר למעלה וידבר ה' אל משה לאמר איש כי ידר וגו'. והיאך מתחלת הפרשה בדבורו של משה שאין מפורש לו מפי הגבורה. וזו תשובתו למעלה כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם שאתם צריכין להביא באחד משלש רגלים משום בל תאחר כמפורש במסכת ר"ה הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות לישראל הלכות נדרים ואמר להם הקב"ה צוה לי שיקרבו נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם לפיכך איש כי ידר נדר לה'. קרבן. או השבע שבועה. לענות נפשו: (ג) לאסור אסר לא יחל דברו. סובב על הגדר כלומר לא יאחר את נדרו
עד

אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ
בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ
וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃
ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ
וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא
שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה
יִסְלַח־לָהּ׃ י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל
אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃
יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר
עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ
וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־
נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־
נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀
אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ
לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ
הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ יד כָּל־נֵדֶר
וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ
יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ
יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים
אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר
עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם
שָׁמְעוֹ׃ טז וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי
שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ יז אֵלֶּה הַחֻקִּים
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית
אָבִיהָ׃ פ לא שני א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ
מאתכם

אונקלוס

ספותהא די אסרת על נפשה: ח וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די־אסרת על נפשה יקומון: ט ואם ביומא דשמע בעלה אעדי יתה ובטל ית נדרהא די עלה וית פרוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתבק לה: י ונדר ארמלא ומתרכא כל די־אסרת על נפשה יקום עלה: יא ואם בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום: יב וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסר די־אסרת על נפשה יקומון: יג ואם בטלא יבטל יתהון ׀ בעלה ביומא די־שמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר נפשה לא יקומון בעלה בטלנון ומן קדם יי ישתבק לה: יד כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש בעלה יקימנון ובעלה יבטלנון: טו ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה יקים יתהון ארי שתק לה ביומא דשמע: טז ואם בטלא יבטל יתהון בתר דשמע ויקבל ית חובה: יז אלין קימיא די פקיד יי ית משה בין גבר לאתתה בין אבא לברתה ברביותהא בית אבוהא: א ומליל יי עם משה למימר: ב אתפרע פרענות בני ישראל מן מדינאי בתר־כן תתכנש לעמך: ג ומליל משה עם עמא למימר זריזו מנכון גברין לחילא ויהון על מדין
למידב

מסרה ח שמעו, מ׳ סימן. והחרים, מלא. וקמו, המוכח בקוף. ואסרה, חסר. יקמו, ל׳ חסר בתורה: ט שמע, השין שוליה וחסר. יניא, ב׳ מד כתיב יני. אותה, מן ב׳ מלא. י ונדר, ה׳ קמצין וסי׳ נדרא דארמלתא שליש עבדא ולא אתקבל. יקום, מלא. בשבעה, חסר. יב והחרש, ז׳ חסר בלי׳. כל, סימן. יג אתם, בתרכא ואחריו פסיק. מוצא, כולם מלא. ולאסר, הסמ"ך בפתח כדין סמוך. הפרם, ה׳ בלי׳ בליכי. יד נדר, חסר. שבעת, חסר. לענת, ל׳ חסר וחד מלא מחלא לענות. יקימנו, מלא. יפרנו, חסר. טו החרש, הרי"ש בליכי וח"י. יחריש, בחירק ומ"י. והקים, מלא. נדריה, מלא. אסריה, מלא. הקים, מלא. החרש, ו׳ חסר בלישנא. יז בנעריה, ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא ומ"י. לא ב נקם, חסר. אחר, כ"כ בלא ו׳ העטוף. עמיך, ה׳ מלא בלישנא.

ת״א ושמע אישה נדרים עב עג. ביום שמעו שם עג. ונדר אלמנה כתובות מט נדרים פח פט. ואם בית אישה נדרים פז שבועות כ. או אסרה אסר שבועות שם. אישה הפרם וה׳ יסלח לה נזיר כג קדושין פא. כל נדר וכל נדרים פא שבועות כ. אישה יקימנו נדרים עב עו עז נזיר יב גיטין פה מליצא לו. ואם החרש נדרים עט. כי החריש לה שם. בין איש לאשתו שם. בנעוריה בית כתובות מ מו מז נדרים מ קדושין ג.

רש״י

היינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה. שהדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) ושמע אישה וגו׳. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: (ט) והפר את נדרה אשר עליה. יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא (קידושין י"ג): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל באלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (יא) ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבעת אסר וגו׳. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש בלבד והם מפורשי׳ במסכת נדרים (נדרים עט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיו למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא (דברים ב) אל תתגר בם מלחמה אבל מדיינים נתעברו על ריב לא להם. ד"א מפני ב׳ פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמ׳ [אשת שלמה המלך ולאו דווקא שנעמה מן עמון היתה (ב"ק ל"ח) כדאיתא בפ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ בתוספת] העמונית: (ג) וידבר משה וגו׳. (ספרי) אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים וכן (שמות י"ז) בחר לנו אנשים וכן (דברים א) אנשים חכמים וידועים: נקמת ה׳. שהעומד כנגד ישראל

ומדאתנסיבתלגבר יתקיימון: (ח) ואין בתר דאתנסיבת נדרת וישמע בעלה וביומא דשמע יתכוין לקיימותהון וישתוק לה ויתקיימון נדרהא ואיסרהא דאסרת על נפשה יתקיימון: (ט) ואין ביומא דשמע בעלה בטיל ליה וישרי ית נדרה דעלה וית פירוש ספתהא דאסרת על נפשה ומן קדם יי ישתרי וישתבק לה: (י) ונדרא דארמלא ומתרכא כל דאסרת על נפשה יקום עלה: (יא) ואין עד דהיא בבית בעלה ולא בגרת נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיומא: (יב) וישמע בעלה וישתוק לה ולא בטיל יתה ומית עד דלא בגרת ויתקיימון כל נדרהא וכל איסרי דאסרת על נפשה יתקיימון לית איבהא זכי בה תוב לבטלותהון: (יג) ואין מישרא ישרי יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות שפמהא לנדרהא ולאיסרי נפשהא לא יתקיימון ואין בעלה בטילינון ולא ידעת ועברת מן קדם יי ישתביק לה:

[(יג) בעלה אפים יתהון:]

(יד) כל נידרא וכל קיום אסרא לסגפא נפש בעלה יקיימינון ובעלה יבטלינון:

[(יד) בעלה יפים יתהון:]

(טו) ואין משתק ישתוק ומתכוין לה בעלה מיומא דשמע ליומא חורן ויתקיימון כל נדרהא או ית כל אסרהא דעלה ובמשתוקיה קיים יתהון ארום שתיק לה ביומא ואתכוין ולא שרינון ביומא דשמע: (טז) ואין מישרא ישרי לה יומא חד בתר דשמע לא סגיא לה בשידותא ואין מפסא פתגמא בעלה או איבה מקביל ית חובה: (יז) אלין אחוויית קיימיא דפקיד יי ית משה בין גבר לאתתיה בין איבא לברתיה ביומא טליותה עד דהיא בבית איבהא ולא ביומי טליותהא והיא בבית בעלה:

[(יז) ביומא טליותה בביתיה דאבוהא:]

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אתפרע פורענות בני ישראל מן מדינאי ומן בתר כדין תתכניש לעמך: (ג) ומליל משה עם עמא למימר

אזדרזו

בעל הטורים

מבעל: (יד) לענת ב' במסורה לענות נפש. על מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שחשוב כנדר ענוי נפש כדאיתא במועד קטן (ד' ט') שאף הזקנות נהנות מכלי שיר בת שתין כבת שית לקל עגלא ליהפא כך הוא הלשון שם: (יז) בנעריה אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה נבדקים: נקם נקמת בני ישראל סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרין בעת צרה ומלחמה. ועוד אמרו המסרים לבתו ולאשתו ולא הפר כהן הוא נכנס תחתיהן מדיני' שהחטיאו את ישראל לא כל שכן שיענשו. אחר האסף לפי שראה מעשה מדינים ולא קנא לשם לכך נתלו חייו בנקמת מדינים. אל עמיך מלא יו"ד לומר לך שבי"ד מקומות

יונתן

לבית בעלה וק"ל: (יא) ולא בגרת רבותא אשמועינן אע"פ שלא נתבגרה אז ועדיין קטנה היא אין לאביה רשו' בה לבעל נדרה כיון דנשוא' היא ואפי' שלא נעשית בוגרת וק"ל: ירושלמי בעלה אפיס יתהון כמל' ג"כ ביונתן ור"ל מפר ומבטל והוא כמשמעו' לשון אפס זולתו כ"ל שמבטיל וק"ל: (יג) ואין בעל' בטילינון ולא ידעת דק"ל אם איש' הפרה פשיעה וה' יסלח לה אלא אם היא לא יודעה דבעל' הפר' ועברה על נדרה.

אפקוה

רמב"ן

דעת רבותינו יאמר אם היו תהיה לאיש האשה הזאת אשר אסרה איסר בבית אביה בנעוריה ונדריה עליה שלא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו ושמע גם אישה בהן והפר את נדרה כי גם הוא ישתתף עם האב בהפרת הנדרים: וטעם היו תהיה לאיש. שתהיה אליו בבית אביה ולא באה אל ביתו והיא המאורסה שגם היא יקראנה הכתוב אשת רעהו. ולא ראו רבותינו לפרש שיפר הבעל בלבדו לאשתו הנשואה הנדרים שהביאה מבית אביה אל ביתו כנגלה מן הכתוב שאם כן מה צורך שיחזור ויאמר ואם בית אישה נדרה בקדושין הוא מפר בנדרי' שבביתו לא כ"ש והקבלה תכריע: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם המפורשים במסכת נדרים לשון רש"י. ובלשון קצרה דבר הרב כי הבעל מפר נדרי ענוי נפש והם כגון פירות העולם אסורים עלי ואפי' נדרה שלא תטעו' אחד מכל המינים ומפר גם כן דברים שבינו לבינה אף על פי שאין בהם ענוי נפש כגון שלא אכחול ושלא אפקס ושלא אשמש מטתי והם שאמר בהם בין איש לאשתו כדמפורש בפרק אחרון של נדרים וכן הדין באב עצמו דתניא בספרי אין לי אלא בעל שאינו מפר אלא נדרים שבינו לבינה נדרים שיש בהן ענוי נפש האב מנין הרי אתה דן וכו' עד שלא זכיתי לדון ת"ל אלה החוקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש אף האב אין מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש וכך היא שנויה עוד בגמ' של נדרים ירושלמי: (טז) ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין לשון רש"י מספרי. ונראה שהאשה הזאת שוגגת או מוטעה כי הכתוב מדבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואחר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו ולימדנו הכתוב שני דברים שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו והיא פטורה אין עליה מעונש השגגות כלל אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו ובקיאה בדין הזה הנה היא חייבת וגם הבעל אינו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מיחה והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב אבל דבר הכתוב בהווה כי האב ישמור מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם. ור"א כתב ונשא את עונה כי היא ברשותו אם כן ענין הכתוב יהיה במכריח אותה לעשות מה שאסרה על נפשה ואינו נכון: (ב) נקום נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמך. נגזר על משה רבינו שלא

אבן עזרא

אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה. (ט) ביום שמוע. הדבר מפיה. מבטא שפתיה. [א]השבועה: (יא) ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים [ב]הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת [ג]הזמן. מלת סליחה [ד]מפורשת: (יד) לענות נפש. אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר [ה]פירשתי: (טו) והקים. כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: (טז) ונשא את עונה. כי [ו]היא ברשותו: (יז) בין איש לאשתו. והיא [ז]בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה: (ג) החלצו. הגרו [ח]חלוציכם: נקמת יי'. היא

נקמת

פירוש על אבן עזרא

[א]כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה' ד') שאין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו. [ב]בעוד הבעל בחיים. כי ר"ל בפסוק הקודם ונדר אלמנה וכו' מיירי שנדרה לאחר מיתת הבעל. [ג]עיין נדרים (דף פ"ע ע"ב) ברש"י ד"ה אע"פ שם כ' דאחר שעת אמירה קאזלינן. [ד](לעיל י"ד י"ט). [ה](ויקרא ט"ז כ"ט). [ו]ואפי' ידעה ששמע והחרים אין לה עון. [ז]אפי' כן לבאר שהבעל מפיר נדרי אשתו אף שהיא בוגרת. כי היא ברשותו, והאב אינו מפיר את נדרי בתו הבוגרת. כי היא ברשות עצמה. [ח]כי חלץ ג"כ ענינו הסרה כמו וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט') לכן פי' הגרו.

כמ"ש

ספורנו

כי הניא אביה אותה. והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיא נדרה על דעת לקיים: (טו) ואם החרש יחריש. שהשתיקה במי שיש בידו למחות הוא כמו הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. אחרי יום שמעו שאינו יכול או להתחרט ולהפר: ונשא

את

פירוש רשב"ם

עד לאחר הרגלים כמו שציום הקב"ה שכך פירוש לא יחל כמו ויחל עד בוש. ויחל עוד שבעת ימים. יחל ישראל אל ה'. ימתין ויחכה לו. והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו: ככל היוצא מפיו יעשה. מוסב על השבע שבועה בעניין שפירש בשעת שבועתו יעשה. ולפי הזמן שפירש הן קרוב הן רחוק. וראייה לדבר בעניין שני דברים הללו פירש משה במשנה תורה. כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו. מוצא שפתיך תשמור ועשית. השבע שבועה וגו': (יא) ואם בית אישה נדרה. אבל למעלה כתיב ונדריה עליה אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאה ומשמע לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. והיא אינה יודעת ששמע ונשא את עונה. שאינם מופרים והיא שוגגה שלא ידעה אם שמע עד עתה אם לאו:

ויסרו

מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן
לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן: ד אֶלֶף
לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל
תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא: ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
חֲלוּצֵי צָבָא: ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף
לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ
וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ: ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־
מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ
כָּל־זָכָר: ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־
חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר
וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן
וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב:
ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־
טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־
מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ: י וְאֵת
כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם
שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ: יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל
וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־
עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: ס שלישי (שני כשמחוברין) יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל
פקודי

אונקלוס

לְמִיהַב פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַייָ בְּמִדְיָן: ד אַלְפָא לְשִׁבְטָא
אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְּחוּן לְחֵילָא:
ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר
אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא: ו וּשְׁלַח יַתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא
לְחֵילָא יַתְהוֹן וְיַת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי
דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרַת יַבָּבְתָּא בִּידֵהּ: ז וְאִתְחַיָּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא־
דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וּקְטָלוּ כָּל דְּכוּרָא: ח וְיַת מַלְכֵי מִדְיָן
קְטָלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יַת אֱוִי וְיַת רֶקֶם וְיַת צוּר וְיַת חוּר וְיַת
רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיַת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטָלוּ בְּחַרְבָּא:
ט וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת נְשֵׁי מִדְיָן וְיַת טַפְלְהוֹן וְיַת כָּל
בְּעִירְהוֹן וְיַת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיַת כָּל נִכְסֵיהוֹן בַּזּוּ: י וְיַת כָּל
קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיַת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא:
יא וּשְׁבוֹ יַת כָּל עֲדָאָה וְיַת כָּל דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא:
יב וְאַיְתִיוּ לְוַת מֹשֶׁה וּלְוַת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוַת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יַת שִׁבְיָא וְיַת דִּבַרְתָּא וְיַת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא
לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: יג וּנְפַקוּ מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא: יד וּרְגֵיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנַּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין
ורבני

מסרה ג ויהיו, י"א רפין. ה וימסרו, ל'. חלוצי, כולם מלא במ"א. ו וישלח, ב' בטעם בתורה מדבר פתכן. פינחס, מלא. וכלי, ב' בתורה חסר ישראו. וחצצרות, חסר ו"ק ומלא תנין. ז ויצבאו, ל'. ח ואת מלכי, בסגול ובמקף. על חלליהם, ל' וחד אל ומלא. ואת בלעם, ב'. בעור, מלא. ט וישבו, ע'. מקנהם, ד' חסר בלי' חילם, מלא. י במושבתם, מלא ו"ק וחסר תנין. טירתם, מ"י וח"ו וב'. יא המלקוח, ד' מלא. יב ויבואו, ב' חסר בתורה. המלקוח, ד' מלא. ערבת, חסר ו'. ירחו, כל קריי ירחו במ"א יריחו כל סוריאה הרי"ם בליבי וחסר וסי' וסכן מחריס. (כ"ל שבתיבה הזאת הלר"י קרים ליו"ד בלות רי"ם, וכמו כן בתו' שקודמת לנביאים מלת ירחו בליבי הרי"ם, ובנביאים היא בחירק מגיה.) יג נשיאי, מלא ב' מן י' דסוף תיבותא.

ת"א החלצו מאתכם יבמות קב. וישלח משה סוטה מג. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם סנהדרין קו. ויקצוף משה שבת סד פסחים עז.

רש"י

כאילו עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. (ספרי) לרבות שבט לוי: (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבי' על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר (שמות י"ז) עוד מעט וסקלוני ומשמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אתם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר (בראשית לז) והמדינים מכרו אותו (סוטה מג) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר (שמות ו) מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"א ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הרא' להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב (יהושע יג) על חלליהם בספר יהושע: בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו: (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו (ספרי) ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה: (י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו' מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה (שיר ו') שניך כעדר הרחלים וגומר אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל
ללמדך

אזדרזו לותכון גוברין לחילא ויהון מסדרין סדרי קרבא על מדין למתן פורענות עמא דיי במדין:

[(ג) אזדיינו מן לותכון:]

(ד) אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שבטיא דישראל תשדרון לחילא: (ה) ואתבחרו גוברין צדיקין ומסרון נפשהון מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תריסר אלפין מזרזי חילא: (ו) ושדר יתהון משה אלפא לשיבטא לחילא יתהון וית פינחס בר אלעזר כהנא לחילא ואוריא ותומיא דקודשא למשיילא בהון וחצוצרות יבבא בידיה למכנש ולמישרי ולמיטל משריתא דישראל: (ז) ואתחיילו על מדין אפקוה° מתלת טריגונהא היכמא דפקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: (ח) וית מלכי מדינאי קטלו על קטולי משיריתהון ית אוי וית רקם וית צור הוא בלק וית חור וית רבע חמשת מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטילו בסייפא והוה כיון דחמא בלעם חייבא ית פינחס כהנא רדיף מן בתרוי עבד מלתא דקוסמין ופרח באויר שמיא מן יד אדכר פינחס שמא רבא וקדישא ופרח בתרוי ואחדיה ברישיה ואחתיה שלף סייפא ובעא למקטליה פתח פומיה במילי תחנונין ואמר לפינחס אין תקיים ית נפשי משתבענא לך דכל יומין דאנא קיים לית אנא מלטיט ית עמך עני ואמר ליה הלא אנת הוא לבן ארמאה דבעית למישיציא ית יעקב אבונן ונחתא למצרים בגין למובדא זרעא ומן בתר דנפקו ממצרים גריתא בהון עמלק רשיעא וכדון איתגרתא איתגרא למילוט יתהון וכיון דחמיתא דלא אהניין עובדך ולא קביל מימרא דיי מנך אמליכת מלכא בישא ית בלק למוקמא ית בנתיה בפרשת אורחתא למטעיא יתהון ונפלו בגין כן מנהון עשרין וארבעא אלפין בגין כן לית אפשר תוב למקיימא ית נפשך ומן יד שלף סייפיה מן תיקיה וקטליה: (ט) ושבו בני ישראל ית נשיהון דמדינאי וית טפליהון וית כל בעיריהון וית כל גיתיהון וית כל ניכסיהון בזו: (י) וית כל קורייהון ובתי טירונייהון וית במתי בית סגדיהון אוקידו בנורא: (יא) ושבו ית כל עדיתא וית כל דברתא באינשא ובבעירא: (יב) ואייתיאו לות משה ולות אלעזר כהנא ולות כל כנשתא דבני ישראל ית שבייתא וית דברתא וית עדיתא למשריתא למישריא דמואב על ירדנא דיריחו: (יג) ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל אמרכלי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: (יד) וכנס משה על אסטרטיגין דממנן על חילא רבני אלפין ורבני מאוותא דאתו מחיל

סדרי

° צ"ל אפקוה

בעל הטורים

מקומות הנזכרה מיהתו בתורה: (ד) אלף למטה אלף למטה. לכל מטה שנים אלפים הרי כ"ד אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד כ"ד אלפים שהפילו מישראל (כ"ה בספרי וברבה ובתנחו' וע"ש): הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף לומר לך שכולם היה להם לב א' לאביהם שבשמים: (ה) וימסרו מאלפי ישראל שמסרו עצמם על קדושת השם להצלת ישראל: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביישו שבט שמעון שנהרג נשיא שבטו: (ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ביהושע (י"ג) אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאוהו לפני משה ודנוהו בדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי י"ד)

יש

יונתן

(ז) אפקוה מתלת טריגונה' פי' הקיפו' משלשה רוחות ונמצא בגמ' דמזיל בית עגול דרגין טריגין וכן בת"י לעיל פרשת מצורע: (ח) כיון דחמא בלעם וכו' כל זה בסנהדרין פרק חלק ושם משמע שפנחס הרגו: הוא לבן ארמאה עיין לעיל בראשית ואתלא מנא ליה שהוא לבן ארמי וכו': (י) במתי בית סגדיהון. פי' בימוס בית מושב הפסולות וכן בירושלמי תרגום של במותיהן במסיהון עיין לקמן בת"י מסעי פסוק נ"ב: (יד) אסטרטיגין

נמצא

רמב"ן

שלא יעבור את הירדן אבל מעבר לירדן עשה כל מלחמות ישראל כנגד שני מלכי האמורי הגדולים ולקח את ארצם בנחלה והוא ראוי שיעשה נקמה בשונאי ה' ואין על יהושע רק מלחמות הארץ ועוד שחלק לו הקב"ה כבוד זה שיראה וישמח צדיק כי חזה נקם וזה טעם אחר תאסף אל עמך ומשה חלק כבוד לפנחס שהתחיל במצוה ועליו לגומרה ועשאו משוח מלחמה זו ואין ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה. לא שלח שם כל עם הצבא ואע"פ שהיו המדינים עם רב והערים בצורות גדולות מאד. והטעם כי הנכשלים בבנות מואב היו רבים ואינם ראויים לנקמת ה' על כן בחרו אנשים צדיקים וידועים לשבטיהם והנה משה לא צוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין וחשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או כנקמת שבעה עממים וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קצף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן תחלת כל דבר גם לנקמה גם לדין התורה ואת הבהמה תהרוגו וכיון שראה שהעם חפץ לשלל מחל על הטף בנשים ועל השלל ויתכן עוד שנאמר כי משה נצטוה לצור את המדינים ונקום נקמת בני ישראל ושלח שם מועטים להכות בערי הפרזי וכל עץ טוב להפיל וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים ולא צוה להם דבר רק להנקם כאשר תמצא ידם והש"י אשר לו המלחמות נתן מדין ומלכיהם ועריהם בידם ועל כן קצף על הנשים היודעות משכב זכר לא על דבר אחר וצוה בטף הזכרים לנקמה והנה קצף על פקודי החיל וחלק כבוד לפנחס כי השם נתן לו את בריתו שלום ושנינו בספרי אמר לו פנחס כשם שפקדתנו כן עשינו ולא ידעתי מהו שלא פקד אותם דבר בכתוב ואלו פקד אותם ועשו היאך יכעוס. ואם פקד אותם חלילה שיעבור פנחס על מצותו כי שאול אבד מלכותו על זה אבל הענין כאשר אמרתי שפקדם לתת נקמת ה' במדין ואמר פנחס נקמה גדולה עשינו בהם ואפשר לפרש שאמר לו כשם שפקדתנו מהר סיני כדין התורה כי תצור אל עיר וגו' כך עשינו בהם ומשה קצף על הנשים הגדולות בעבור הן הנה היו לבני ישראל והוסיף כל זכר בטף בעבור הנקמה: (יט) אתם ושביכם. שיטמאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם ובכליהם: כל הורג נפש וכל נוגע בחלל. ר' מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נגע במת עצמו יכול אפילו זרק בו

חץ

אבן עזרא

נקמת בני ישראל בעבור [צ]ע"ז: (ה) וימסרו. כמו ויתנו [ק]וקרוב ממנו למסור [קק]ומעל ביי': (ו) וכלי הקדש. הארון: (ז) ויהרגו כל זכר. גדול [ר]בשנים: (ח) ואת צור. אבי [ש]כזבי: ובלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: (ט) חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: (י) ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: טירותם. ארמוני המלכים: (יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה. (יב) השבי. פרט [שש]לאדם: השלל. הם

הבגדים

פירוש על אבן עזרא

[צ]כעסם אשר נכלו להם על דבר פעור. [ק]ר"ל המסירה היא נתינת דבר והעתקתו מרשות לרשות. [קק](פסוק ע"ז) שנעתק ממוב לרע. [ר]כי כל זכר בטף לא הרגו עד שצוה משה ועתה הרגו כל זכר בטף. [ש]דלא כתי"ע שהוא בלק (ר"ל רא"ע סובר כתי"בע כי בלק היה מנסיכי מדין והעצה אשר נתן לבלק קיימו מדינים והיה בלק מהזריזין לדבר עבירה ע"כ גם הוא נהרג עמהם. [שש]עיין בפירש"י (פסוק י"א) ע"כ פי' הפרט הזה שייך לאדם.

ר"ל

ספורנו

את עונה. כמשפט כל מכריח את חבירו לעבור עבירה או מורה שקר ומתעה: (ה) וימסרו. למסה אחת כל שבט ושבט: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלח אלף לכל מטה שיתקבצו יחדיו לצבא: אותם ואת פינחס. ואחר שנתקבצו שלח אותם כולם יחד ועמהם שלח את פינחס: לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו לצבא לראש ומשוח מלחמה ושיהיו כלי הקדש והחצוצרות התרועה ברשותו:

החייתם

פירוש רשב"ם

(ה) וימסרו. בעל כרחך לפי שאמר הקב"ה ואחר תאסף על עמך. מדרש אגדה: (יב) את השבי. אדם: ואת המלקוח. בהמות: ואת השלל. מטלטלין: (יג) אל מחוץ למחנה. כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה. מפני טומאת נפש:

אך

פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת
הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃ טז הֵן
הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם
לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר וַתְּהִי
הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה׃ יז וְעַתָּה הִרְגוּ
כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ
לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ יח וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃
יט וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים
כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם
וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר
וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ
תִּתְחַטָּאוּ׃ ס כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת
חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף
אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל
וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה
יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמָּיִם׃ כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
משה

וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃ טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה
הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל נֻקְבָּא׃ טז הָא אִנִּין הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵצַת
בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא
בִּכְנִשְׁתָּא דַּייָ׃ יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא
דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קְטוּלוּ׃ יח וְכֹל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא
דִּי לָא יְדַעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קַיִּימוּ לְכוֹן׃ יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּי־קְטַל נַפְשָׁא וְכֹל דִּי־קְרֵב
בִּקְטִילָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן
וּשְׁבִיכוֹן׃ כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מְעַזֵּי וְכָל מָן
דְּעָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי׃ כא וַאֲמַר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגֻבְרֵי חֵילָא דַּאֲתוֹ
לִקְרָבָא דָּא גְּזֵרַת אוֹרָיְתָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כב בְּרַם יָת
דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת פַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא׃
כג כָּל מִדַּעַם דְּמִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי
אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי־לָא מִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּמַיָּא׃
כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּעֲלוּן
לְמַשְׁרִיתָא׃ כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כו קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן
דברת

מסרה יד המאות, ד' בסידרא. טו אליהם, י"ז מלא בתורה. החייתם, הח"ת ויו"ד לאשונה בחירק והיא דגושה ויו"ד שניה נחה. טז למסר, ל' והסמך בק"ח לסבת המקף. יז הרגו, הג' רפה כי החירק הוא תמורת שוא מן הרג. ידעת, ג' חסר. הרגו, הרי"ש בחולם וח"ו תמורת שוא מן הרגו ולכך הג' רפה. יח בנשים, ל' וכל שיר השירים דכו'. יט חנו, ב' עליה קביה. הרג, חסר. נגע, חסר. בחלל, ב'. תתחטאו, מי' לאשונה בגעיא. השלישי, מלא. השביעי, מלא. ושביכם, ל' ומלא. כ וכל, ה' פסו' ד' וכל. וכל מעשה, ב'. כא זאת, ג'. כב את הזהב, ו'. ואת הכסף, ד'. את הברזל, ל' ומ' ואת הברזל. העופרת, חסר. כג יבא, חסר. תעבירו, מלא. במי, ד'. כד וכבסתם, ב' וזרקת'. תבאו, חסר. כה ויאמר וכו', ה'.

ת"א וכל אשה ידעת איש יבמות ס. וכל הטף בנשים שם קדושין סח. כל הורג נפש יבמות סח. וכל בגד וכל שבת סג סד חולין כה. ויאמר אלעזר הכהן אל עירובין סד פסחים סו. אך את הזהב שבת יז. כל דבר אשר יבא באש שבת כח נזיר לו סנהדרין לט האלילים עה. במי נדה האלילים שם. וכבסתם קמא כה.

רש"י

ללמדך שכל פרשון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א אוגנות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בוא ואשיאכם עלה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה יודעת איש. (יבמות ס') ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו. (ספרי) למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. (ספרי) רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל מקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי נכרים אינן מטמאין באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוים אדם מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר (במדבר יט) אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה וצריכין הזאה

אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. (ת"כ) להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר (ויקרא י') ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן (במדבר כ') שמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. (ספרי) תלה ההוראה ברבו: (כב) אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה שכתובין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות
וצלוחיות

יונתן בן עזיאל

סדרי קרבא: (טו) ואמר להון משה הקיימתון כל נוקבא: (טז) הנון הנון דהואה תוקלא לבני ישראל בעיצתא דבלעם למשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והוה מותנא בכנשתא דיי: (יז) וכדון קטולו כל דכורא בטפליא וכל איתתא דידעת גבר למשכבי דכורא קטולו: (יח) וכל טפלא בנשיא אוקימו כלו קביל ציצא כלילא דקודשא ויסתכלן ביה ומאן דהיא סבעלא לגבר יתעברון אפהא מוריקן ומאן דלא ידע משכבי דכורא יהון סמקן אפהא היך נורא ותקיימונין לכון: (יט) ואתון שרו למברא למשריתא שובעא יומין כל דקטיל בר נשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: (כ) וכל לבוש וכל מנא דצלא

ירושלמי

וכל עובד מעזי קרנא וגרמא וכל מאן דקיסא תדון עלוי: (כא) ואמר אלעזר כהנא לגוברי חילא דאתו מן סדרי קרבא דא אחווית גזרת אורייתא דפקיד יי ית משה: (כב) ברם לחודהון בלא חלדותהון ית דהבא וית כספא וית נחשא וית פרזלא וית קסטירא וית כרכימישא מניהון לא גולמיא ולא פשוטיא:

[(כב) ית קיסטרא וית אברא:]

(כג) כל מדעם דאורחיה למתעלא בנורא לביסיא קדירתא שפודיא ואספלתא תעברון בנורא וידכי בתר כן במיא דכשרין לאידכאה בהון דותא יתרי וכל דלא מיתעל בנורא כהנכתא כסיא קתוניא קומקומוסיא תעברון בארבעין סווין דמוי: (כד) ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ומן בתר כן

תיעלון

בעל הטורים

יש דרך ישר ר"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו: (יז) ידעת איש בגי' אין בתולה מוזכרין. יודעת ג' במסר' הכא ואידך דיבש גלעד (שופטי' כ"א) ואידך (תלי' קל"ט) נפלאי' מעשיך ונפשי יודע' מאד. והיינו דאית' ביבמו' שהעבירו' לפני ציץ כל שפניה מוריקו' בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך שע"י נפלאו' מעשיך נודע אם היא יודעת איש: וכל אשה יודעת איש למשכב בגימ' (זהו) אם היא בת שלש שנים ויום א' (בשני הסוגים עם התיבות). ולא נפקד ממנו איש בגימ' לעבירות: (יט) חנו ב' במסרה חנו מחוץ למחנה (ירמיה כ') חנו עליה סביב. פי' אע"פ שאמר חנו מחוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן אהל מועד דטמא מת מותר ליכנס במחנה לויה: (כא) ויאמר אלעזר הכהן משה דבר לראשי האלפי' פ' טהרה והם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים. אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא וראה בידם כלי של חשמים המלאים בבתים לכך הורה להם דיני גיעול. א"כ לפי שהיתה ההזאה על ידו לכך הורה להם גם כן דיני גיעול: (כד) וטהרתם ב' הכא ואידך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. טעם הלכות גיעול הורה

טהרת

יונתן

כמלא בגמ' פ' מי שמת אבולי ואסטרטיגי' שפי' עשירים נגידים ושרים וכן ויאסף דוד גליבים אסטרטיגין: (כ) קרנא וגרמא פי' הכלי דמעיזים מן הקרנים ועצמים וכן הוא במסכת חולין פרק שחיטת חולין וע"ש: (כב) קסטירא וכרכימישא הוא תרגום של בדיל ועופרת ותימא דלעיל שמות ט"ו ת"י כעופרת כאברא וכאן ובאיוב ע"ו תרגם ככרכימישא וכן עיין במתרגמן ערך אבן שמביא הת"י במדבר ל"א ית אבנא ושם בירושלמי שעלם ולפנינו אינו בנמצא: גולמיא פי' כלי עץ שהוכן לעשות כלי ולא נעשה. נקרא כן: (כג) במיא דכשרין לאדכואה כו' פי' מים מכשרים אם נידה ודוק וק"ל: כהנכתא כסיא פי' ככסוי כוסות ויש נוסחים כלי שבו מודדין המדה. כסיא פי' כוסות

קומקמוסיא

רש"י

ולגלוגיות שמשתמשין בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילו ודיו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת

טעון

רמב"ן

מן והרגנו ת"ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג על ידי חבורו לשון רש"י. ולא נתכונו לדבריו אצלי שאם הרגו בדבר המקבל טומאה של כלי שטף אין האדם מטמא טומאת שבעה ולא צריך הזאה לפי שהכלי אב לטומאה והאדם שנטמא ממנו ראשון: ואם בכלי ברזל הרג למדנו לחרב שהוא כחלל להטמא טומאת שבעה ואם סבר הרב שכיון שנגע בכלי בעוד שהוא מחובר במת יטמא אותו כמת עצמו טומאת שבעה טומאה בחבורין מדרבנן היא בחבורי כלים במת כמו שמפורש במסכת נזירות בפרק שלשה מינין ולשונם בספרי כך הוא רבי מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכו' ופירושה שבא רבי מאיר ללמד מכאן שהמת מטמא במשא ואם הרגו במקל יד או ברומח אפילו אין בו ברזל ונשאו בהם בשעה שמת מטמא אותו במשא טומאה שבעה ולא נתכוון בדבר המקבל טומאה לכלי קבול אלא בדבר שהאדם מקבל בו טומאה מן המת עצמו כגון המשא ורישא דברייתא התם מנין שמטמא בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור לא דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרו היסטו כמגעו הקל וחומר שמגעו טומאה שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב רבי מאיר אומר וכו' ומכאן יתברר פירושה שהיה לענין שאמרנו האי אי תנא קמא משא המת מן הק"ו ואפי' לטומאת שבעה דלית ליה דיו והביאו רבי מאיר מן הכתוב הזה דאית ליה דיו ולא אתי בק"ו כדאיתא בבבא קמא בפ' כיצד הרגל: (כג) תעבירו באש וטהר. אין הכלי שנגע במת או בנבלה נטהר באש שאין טבילת התורה אלא במים ולפיכך הוצרכו רבותינו לפרש שזו הטהרה להגעילם מאיסורי המאכלות שבלעו ביד הגוי' וזה אמת בלי ספק: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות ולגלוגיות וקיתוני' שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור תעבירו במים מטבילן ודיו לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שאין לשון תעבירו טבילה כי היה אומר תביאו במים שהוא לשון הטבילה כמו במים יובא וטמא עד הערב וטהר ועוד שאף הכלי' שמשתמשין בצונן צריכים הכשר מן האיסור שבהן מלבד הטבילה הזו ואיך לא יזכיר הכתוב הכשר כאשר עשה בבאים באש וכשלמדו חכמים טבילה זו לא הזכירו בה המקרא הזה אלא דרשו אך במי נדה יתחטא מים שהנדה

כונלת

אבן עזרא

הבגדים: (יד) על פקודי החיל. מגזרת יפקוד יי' כמו פקודי [א]החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות. הם מאה ואלפים [ב]שנים: (טו) החייתם כל נקבה. הטעם אפילו אחת וכן אין [ג]כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן: (יז) טף. הם כלל לקטן זכר או נקבה: (יט) אתם ושביכם. בעבור [ד]הכבוד השוכן בתוכם: (כ) וכל מעשה עזים. כאשר [ה]פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד עד [ו]שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו [ז]יוצאה וכן והתאויתם [ח]לכם כי הגבול הוא הפעול: (כא) ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: (כב) הבדיל. ידוע: (כג) אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתינו: (כו) שא את ראש. [ט]פירשתיו: מלקוח. הבהמה. השבי. האדם ותחסר מלת וא"ו כמו שמש [י]ירח: וראשי אבות העדה. הם

הנשיאים

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל שהוא שם תואר (בעפעהלסהאבער). [ב]כפי חשבון י"ב אלף היו שרי האלפים י"ב ושרי המאות ק"כ עולה קל"ב. [ג](ש"ב י"ב ג'). [ד]דק"ל הא קי"ל טמא מת מותר במחנה לויה זב מותר במחנה ישראל א"כ היו אפילו הטבוים מותרים לבוא במחנה ישראל (כצ"ל) ע"כ תירץ בעבור הכבוד וכו' כדין החיל מקודש וכו' שאין עכו"ם וטמאי מתים נכנסים לשם וכו'. [ה](שמות כ"ה ד'). [ו]אתם והכלים. [ז]ר"ל תתחטאו הכלים שהם נפעלים. [ח](להלן ל"ד י') פי' תעשו לכם גבול. [ט](שמות ל' י"ב). [י](חבקוק ג' י"א).

עיין

ספורנו

(טו) החייתם כל נקבה. אע"פ שבמלחמת כל אומה חוץ מז' אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבוז לך לא היה לכם להחיות לפחות אותן הנשים שהכשלתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם: הרגו כל זכר בטף. אע"פ שאין ראוים למשכב וזה לנקמה שלא ישאר למדין נין ונכד: (כא) זאת חקת התורה. מה שאמר לכם משה שתתחטאו ג' וז' הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (כב) אך את הזהב. אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותם: וטהר. מגעולו עכו"ם: (כג) אך במי נדה יתחטא. שלא יצא מטומאת מת בלבון אע"פ שנראה

כמו

פירוש רשב"ם

(כג) אך במי נדה. של פרה אדומה לטהרם מטומאת נפש. ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל הנבלע בכלים:

עבדיך

מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ
הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ
אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה
הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃
כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ
מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר
וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם
תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת
יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀
אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־
הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־
הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר
בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר
שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד
וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ
שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה
חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן
שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ לז וַיְהִי
הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה
וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃ לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף
וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃ מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה
לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־
מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מד וּבָקָר שִׁשָּׁה
וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה

עשר

דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי
אבהת כנשתא: כו ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא
דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: כח ותפרש נסיבא קדם יי
מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה
מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: כט מפלגותהון
תסבון ותיהב לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ל ומפלגות
בני ישראל תסב חד דאתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי
מן חמרי ומן ענא מכל בעירא ותיהב יתהון לליואי נטרי
מטרת משכנא דיי: לא ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די
פקיד יי ית משה: לב והוה דברתא שאר בזא די בזו עמא
די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין:
לג ותורי שבעין ותרין אלפין: לד וחמרי שתין וחד אלפין:
לה ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל
נפשתא תלתין ותרין אלפין: לו והות פלגותא חלק גבריא
די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבע אלפין
וחמש מאה: לז והוה נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין
וחמש: לח ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי
שבעין ותרין: לט וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון
קדם יי שתין וחד: מ ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין
ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשין: מא ויהב משה ית נסיב
אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה:
מב ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו
לחילא: מג והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין
ושבעא אלפין וחמש מאה: מד ותורי תלתין ושתא אלפין:
מה וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: מו ונפשא דאנשא שתא

עשר

מסרה כו מלקוח, כולם מלא. ורסשי, י'. כז וחצית, ל' מלא ומלעיל. המלקוח, ד' ומלא. כט ממחציתם, מלא. ונתתה, מלא ה'. תרומת, ה'. בסיפרא. ל וממחצת, ב' חסר. חקח, פסק. אחד, פסק. אחז, ה' ח' מלא דין מן החסרים. ומן הלאן, סי' הירדן ההר הטוב הזה והלבנון. החמשים, ח'. ונתתה, מלא ה"א. אתם, חסר. שמרי, חסר. לב המלקוח, ד' מלא. הבז, ל'. לו בלבא, ד' דגש. שלש, בחולם ח"ו ומחג ומקף. ושבעת, קדמ' בו' וסי' ושתי המלכה, לז ויהי, כ"ח כ"פ בטעם תברין. חמש, כ"כ בלאו' הטעוף. לח סימן דבקר ומוריס ומכסים לד' בטעמ' מלרע אליתא דונפש אדם ומכסם לד' בטעמא לעיל מן תיבותא וסימן רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. לט שלשים, כולם חסר במ"ד. מב וממחצית, מלא. הלבאים, ח"ו ומ"י.

ת"א ותהי מחצת העדה בתרא ג. נפש אדם יבמות סא כריתות ו.

תעלון למשריתא: (כה) ואמר יי עם משה למימר: (כו) סב ית שירוי ית שביתא באינשא ובבעירא ותקבל חושבנה אנת ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא: (כז) ותפליג ית דברתא בין גובריא בלושיא דאחדו ית עדיתא באנחות קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: (כח) ותפריש נסיבא לשמא דיי מן גוברי מגיחי קרבא דינפקו לחילא חדא בת נשא מחמש מאה היכדין מאנשא מן תורי ומן חמרי ומן ענא: (כט) מן פלוגתהון דהוא חולק גברי מגיחי קרבא תסבון ותתנון לאלעזר כהנא אפרשותא לשמא דיי: (ל) ומפלגות דבני ישראל תסב חד דמיתחד מן חמשין מן בת נשא ומן תורי ומן חמרי ומן כל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: (לא) ועבד משה ואלעזר כהנא היכמא דפקיד יי ית משה: (לב) והות סכום דברתא שייור בזתא דבזו עמא דנפקו לחילא מניין ענא שית מאה ושובעין וחמשא אלפין: (לג) ותורי שובעין ותרין אלפין: (לד) וחמרי שיתין וחד אלפין: (לה) ונפשת אינשא מן נשיא דלא ידעו תשמיש דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: (לו) והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא סכום ענא תלת מאה ותלתין ושובעא אלפין וחמש מאה: (לז) והות סכום נסיבא לשמא דיי מן ענא שית מאה שובעין וחמש: (לח) וסכום תורי תלתין ושתא אלפין וסכום נסיבתהון לשמא דיי שובעא ותרין: (לט) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה וסכום נסיבתהון לשמא דיי שובעה ותרין: (מ) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה נסיבתהון לשמא דיי תלתין ותרין נפשן: (מא) ויהב משה ית סכום נסיבת אפרשותא דיי לאלעזר כהנא היכמא דפקיד יי ית משה: (מב) ומפלגות בני ישראל די פליג משה מן גובריא דנפקו לחילא: (מג) והות סכום פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושובעא אלפין וחמש מאה: (מד) וסכום תורי תלתין ושית אלפין: (מה) וסכום חמרי תלתין אלפין וחמש מאה: (מו) ובנת נשא שיתסר אלפין

בעל הטורים

עהרת הכלים שהיא בהזאה: (כו) מלקוח ב' שא את ראש מלקוח היוקח מגזור מלקוח פי' היוקח מגזור מלקוח ואתם לקחתם מגזור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח ואתן ממנו מכס לה': (ל) אחז ד' הכא ואידך אחז לאלעזר וגו' אחז לאיתמר בד"ה (א' כ"ד) בענין המשמורה (אסתר א') חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי שנעשו משמרות לעמוד על הבית. כפלו אחד אחוז מן החמשים. כרפס ותכלת אחוז. מלמד שע"פ שלא נצטוו ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעלמן נתנו מביזת המטלטלין דילפינן ופסת

יונתן

קומקומיסא לשון המשנה קומקמסא שניקב במסכת כלים: (כז) בלושיא פי' אנשי מלחמה

רש"י

טעון הילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו: (לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוק' מספר הצאן וגומר: (מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגו'. הפקודים. הממונים

רמב"ן

טובלת בהם אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשפשף אותם במים יפה עד שתסור הלודה שנדבקה בהם מן האסור שנשתמש בהם שזהו הכשרן מן האיסור יאמר הכתוב דבר שתשמישו באש תביאו באש כדרך שהיה התשמיש בו באיסורים אם תשמישו באור ממש כגון הברזל והנחשת וגם הכסף והזהב מלבנו באור ואם ע"י חמין כגון הבדיל והעופרת מגעילו בחמין ודבר שלא נשתמשו בו באש אלא בצונן תדיחו אותו במים עד שיתמרק וישטף וכך אמרו חכמים מדיחן ומטבילן והן טהורים. ולשון סיפרי תעבירו באש כגון הסכינין מפני כיות גיעול הגוים וכל אשר לא יבא באש כגון הכוסות תעבירו במים מפני גיעול הגוים ולא הוצרך הכתוב לחזור ולהזכיר הטבילה שכבר הזכיר אותה אך במי נדה יתחטא ואחרי פליטת האסור כולם שוים בדין הטבילה. ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו וכן אונקלוס מתרגם אותו במטוי הזאה של אפר פרה והצריכו אותה חכמים בכלי המתכות בלבד מפני שים בהם כלים שתשמישן באור ובכלי ראשון ובכלי שני ובצונן וזה צריך תלמוד והזכיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין שאיסורו הגוים ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם כמו שאמר רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ואמרו רבותינו קודלי דחזירי אשתרי להו אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגומר כי במלחמת סיחון ועוג גם היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט הזהירם ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים ותתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כולם היו שוים בדבר: (כח) והרמות מכס לה'. גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום אבל הוזהרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפי' בבזה: (לא) וטעם ויעש משה ואלעזר הכהן. ולא הזכיר הנשיאים כי בידוע שעשו מלות משה שהוא השליט עליהם אבל בענין הפקודים אמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל ואולי הטעם בכאן כי השם צוה שיהיו שם אבות העדה בעבור שהוא דבר שבממון ולא יחשדו את אלעזר שיקח יותר מן המצוה לו והמלוה רשות בהם ושם אמרו חלילה לנו כי מלאך ה' הוא ואין צורך להיותנו שם: (לו) ותהי המחצה חלק היוצאים בצבא. הוצרך הכתוב לפרש הזה שיזכיר כמה המחלה וכמה המכס להודיע כי מן היום שלקחו המלקוח הזה עד שמנו אותו ומלו אותו והפרישו ממנו המכס ונתנוהו לאלעזר הכהן מכל המקנה הגדול הזה לא מת אחד וזה נס וכן במחלת העדה ללוים: וטעם (מט) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו. לאמר הנה השם עשה תשועה גדולה על ידינו שלא מת במלחמה אחד מכל אנשי הצבא אשר בידינו ולא הוכה בחרב שיפקד מן הצבא ולפיכך אנחנו חפצים להקריב קרבן ה' שהציל אותנו לתת לו כופר נפשותינו אשר פדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב ורבותינו דרשו ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה יאמר שהיו בכל עת בידינו ולא נפקד איש מאחיו אשר בצבא אל מקום אחר לעבור עבירה ואמר להם משה א"כ קרבן זה למה אמרו לו לכפר על נפשותינו מהרהור הלב: (נד) ויבאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל

אבן עזרא

[ט]הנשיאים: (כז) וחצית את המלקוח. שם כלל: (כח) אחד נפש. כמו נפש [י]אחד: (ל) אחד אחוז. כמו והאחוז [כ]אחוז ושניהם דבקים [ל]כאשר [מ]פירשתי: מכל הבהמה. כמו [נ]גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא הזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוים: (לב) יתר הבז. חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא מצאנו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל [ס]וממר ליולדתו הוא מגזרת תכסו [ע]על השה והטעם חלק. ואמר מן האדם ומן הבהמה שם.

פירוש על אבן עזרא

[ט]עיין לעיל (ל' ג'). [י]וכ"כ הר"דק ז"ל במכלול. כי התואר יבא אחר המתואר ברוב. [כ](ד"ה א' כ"ד ו'). [ל]כ"ב אחד נפש ואחד אחוז הטעם נפש אחד אחוז אחד, אף שיש הפסק בין אחד ובין אחוז. [מ](בפסוק כ"ח). [נ]כי כבר פרט כל מין ומין שהיו רבים ואמר אח"כ מכל הבהמה, ר"ל מינים אחרים שהיו מועטים שאינם ראוים לחלוקה. [ס]כי מכס שרשו כסס, ע"ת וממר ליולדתו (משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר ובהכניסם המ"ם נוסף. [ע]שמות

ספורנו

כמו שדם: (כז) וחצית את המלקוח. מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על נס שנעשה נגד כולם רצה שיתקיי' בכולם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה': (לג) יתר הבז אשר בזזו. כי ככלי הבתים בזזו אנשי הצבא להם: לכפר

עשר אלף: מז ויקח משה ממחצת בני
ישראל את האחז אחד מן החמשים
מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם
ללוים שמרי משמרת משכן יהוה
כאשר צוה יהוה את משה: מח ויקרבו
אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא
שרי האלפים ושרי המאות: מט ויאמרו
אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי
המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו
איש: נ ונקרב את קרבן יהוה איש
אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד
טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו
לפני יהוה: נא ויקח משה ואלעזר הכהן
את הזהב מאתם כל כלי מעשה:
נב ויהי | כל זהב התרומה אשר הרימו
ליהוה ששה עשר אלף שבע מאות
וחמשים שקל מאת שרי האלפים
ומאת שרי המאות: נג אנשי הצבא
בזזו איש לו: נד ויקח משה ואלעזר
הכהן את הזהב מאת שרי האלפים
והמאות ויבאו אתו אל אהל מועד
זכרון לבני ישראל לפני יהוה: פ
ששי (שלישי כשמחוברין) לב א ומקנה | רב היה
לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו
את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה
המקום מקום מקנה: ב ויבאו בני גד
ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר:
ג עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען: ד הארץ
אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה: ס
ה ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל
תעברנו את הירדן: ו ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו
למלחמה

עשר אלפין: מז ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתאחד
חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי
מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: מח וקריבו
לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני
מאותא: מט ואמרו למשה עבדיך קבילו ית חשבן גברי
מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: נ וקרבנא ית
קרבנא דיי גבר דאשכח מן דדהב שירין ושבכין עזקן קדשין
ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: נא ונסיב משה ואלעזר
כהנא ית דהבא מנהון כל מן דעובדא: נב והוה כל דהב
אפרשותא די אפרשו קדם יי שתת עשר אלפין שבע
מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא:
נג גברי דחילא בזו גבר לנפשה: נד ונסיב משה ואלעזר
כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיו יתה
למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי: א ובעיר סגי
הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר
וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו
בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי
כנשתא למימר: ג מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית
נמרין ובית חשבנא ובעלי דבבא וסיעת בית קבורתא
דמשה ובעון: ד ארעא די מחא יי ית יתבהא קדם כנשתא
דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדיך אית בעיר:
ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא
הדא לעבדיך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ו ואמר
משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לקרבא ואתון
תיתבון

מסרה מז ממחצת, ב' ח' ובענין. האחז, חסר. מן, ד' פסוק מן מן ומן. אתם, חסר. שמרי, חסר. מח הפקדים, חסר. מט עבדיך, כל לי' בל"ר מלא. נשאו, י'. בידנו, חסר. נ ונקרב, חסר. קרבן, הקוף בקמץ לבד והוא מטוף ברחיית הדגש שאחריו. כלי, הלמ"ד בחירק והוא מן ז' דמטעי' ליהי. אצעדה, ל' ואמד ואצעדה. ולמיד, מלא. טבעת, ל'. עגיל, מלא. וכומז, מלא. נפשתינו, מ"ו ומ"י. נא את הזהב, ו'. כלי, י"ח בלי'. מעשה, ו' מתחין (סגול). נב זהב, ד' וא' והב. הרימו, מ"י חכין. שבע, ג' דסבירין ושבע. המאות, ד' בענין. נד ויבאו, ב' חסר בתורה. זכרון, מלא. לב א ומקנה, ג' בסגול ופסיק. עצום, מלא. יעזר, העין בשוא לבד. הנה, ב'. המקום, תרויהון מלא. ב בשיאי, כולם מלא. ג עטרות, ל' ר"פ ומלא בתורה. ודיבן, כולם מ"י ומ"ו. ונמרה, ה"א בקופה. וחשבון, מלא. ואלעלה, דין כתיב ה"א בקופה תנין כתיב א' וסי' הא' לכם זרע. ושבם, בשין שמאלי והיא שבמה. ובען, ל' וחסר. ד הארץ, ל' ר"פ. עדת ישראל, י"א. הוא, וי"ו וחירק. ה יתן, ז' וחסר. לעבדיך, מלא. לאחזה, חסר. תעברנו, ל' וחסר. ו האחיכם, ל' בפתח האלף לבד ומלא. יבאו, חסר.
ת״א לא נפקד ממנו איש שבת קד יבמות סא. ונקרב את קרבן השבת סם יומא סב זבחים ק ב תמורה ז יג. ומקנה רב בכורות ד. עטרות ודיבון ברכות ח.

רש״י

השמונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגומו לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו (בראשית לא) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מנכיינא וכן (שמואל א כ) כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן (שם כ) ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד: עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין: (ג) עטרות ודיבן וגו'. ארץ סיחון ועוג היו: (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו
סבורים

אלפין: (מח) ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דמיתחד חד מן חמשין מן בנת נשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי היכמא דפקיד יי ית משה: (מח) וקריבו לות משה איסטרטיגין דממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: (מט) ואמרו למשה עבדך קבילו ית סכום גוברי מגיחי קרבא די עימנא ולא שגא מיננא אינש: (נ) וקריבנא דורונא לשמא דיי כיון דמסר יי ית מדינאי בידינן וכבשנן ית ארעהון וית מדינתהון הוינן עיילין לשרקליטיהון וחמיין בנתיהון יאתא ספרנקתא וכל גבר דהוה משכח עליהן מנין דדהב הוי שרי כליליא מן רישיהון קדישיא מן אודניהון קטליא מן צווריהון שיריא מן אדרעיהון עזקתא מן אצבעתהון מחוכיא מבית תדייהון ובכל דא חס לן למיתלי עינינן ולא אסתכלנן בחדא מנהון דלא למחייבא בחדא מנהון ולא נמות במיתותא דמייתין בה רשיעיא לעלמא דאתי ודא יידכר לן ליום דינא רבא למכפרא על נפשתן קדם יי:

[(נ) וקריבנן ית קורבנא דיי כד הוינן עלין בבתיהון דמלכיא מדינאי ובקיטוני מדמכיהון הוינן חמיין תמן בנתיהון דמלכיא מדינאי יאיין ומפרנקתא הויינן נסבין מנהון קוריא דדהבא מן רישיהון וקדשיא מאודניהון ועיזקיא מאצבעתא ועקליא מאדרעהון ומעוכיא מן בית חדיהון חס לן משה רבא לא אסתכל חד מינן בחדא מנהון ולא אתיחד חד מינן בחדא מנהון דלא נהוי שותף עמהון בגהינם לעלמא דאתי היא תקום לן ביום דינא רבא לכפרא על נפשתנא קדם יי:]

(נא) ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: (נב) והוה סכום כל דהב אפרשותא דאפרשו לשמא דיי שיתסר אלפין ושבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: (נג) גוברין דחילא בזזו גבר לנפשיה: (נד) ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואייתיאו יתיה למשכן זמנא דוכרנא טבא לבני ישראל קדם יי:

(א) ובעירי סגיא הוון לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחמון ית ארעא דמכוור וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר:

[(א) וחמון ית ארעא דמכוור וית ארעא דגלעד והא אתרא אתר דנכסין היא:]

(ב) ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: (ג) מכללתא ומדבשתא מכוור ובית נמרי ובית חושבני מעלת מרא שירן ובית קבורתיה דמשה ובעון:

[(ג) מכללתא מדבשתא ומכוור ובית נמרין וחשבון ולעלא ושבם ונבו ובען:]

(ד) ארעא דכבש יי ומחא יתבהא קדם כנשתא דישראל ארע כשר לבית בעיר היא ולעבדך אית בעיר:

[(ד) מקנה נכסין:]

(ה) ואמרו אין אשכחנא רחמין קדמך תתיהב ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעבריננא ית יורדנא: (ו) ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון
לקרבא

בעל הטורים

ואמת דהכא מאסת דהתם: (א) ומקנה רב הי' לבני ראובן ולבני גד כאן הקדים ראובן. ויאמרו בני גד ובני ראובן הקדים גד אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואח"כ הקדים גד שהיו גבורים והרוגיהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד: פעמי' הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרשה זו וזהו (משלי כ') נחלה מבוהל' בראשונ' ואחריתה לא תברך. מבוהלת כתיב בחי"ת בשביל ח' פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה
אחריתה

יונתן

מלחמה נקרא בלשא שפי' חיפוש על שם שמחפשין את שעיר הנלחמים בהם: ירושלמי (נ) ובקיטוני מדמכהון פי' בחדר משכבם וכן ת"י לעיל בחדר משכבך וע"ש בת"י קוריא דדהבא יש מפרשים מלשון קריה ופי' עיר של זהב והוא לשון גמרא דפ' במה אשה ולא בעיר זהב פירש"י כמין שיכקא ומלוייר עליו כמין עיר והוא תכשיט נשים ועיין בערוך: ועקליא יש מגיהין ועגוליא כי ג"ק ממולא אחד הם וכן מעוכיא שהוביא כי אותיות אח"הע מתחלפים ג"כ ואין לורך כי עיקולי' למיד הנשון על זרוע ואות. כמו עקול בית הצד וכן מעוכיא פ"ס מעוך ומשמוש וק"ל: (נ) שעייתא ומפרנקתא תרגום של הרכה בך והענוגה ועיין בערוך מרכי וכן ת"י לעיל על כי הילדים רכים פרשת וישלח. קדישיא מן אודניהון פי' הנזמים שבאזניהם כי כן תרגום של נזמי הזהב יש קדישא קטליא הוא ענק לצואר. מהוכיא מבית חדייהון פי' הוא דפוס של בית הדדים
ולפי

רמב"ן

ישראל, יראה מזה שעשו מהם כלי שרת ומקדש לנצור לזכרון לכל בני ישראל שיעשו בהם עבודת ה' לדורות שאם באו הכלים האלה לאוצר בית השם היה ראוי שיאמר זכרון להם לפני ה' כי בני ישראל יכלול את כל העם והזכרון בדבר קיים הוא: (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן. הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כמשפט כי הוא הבכור ובן הגבירה וכן בסיפ' הכתוב במעשה הזה יאמר ולראובני ולגדי נתתי אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחלה למשה בנחלה הזאת והם היו גבורים יותר מבני ראובן כמו שנאמר בהם וטרף זרוע אף קדקד ולפיכך לא היו יראים לשבת לבדם בארץ הזאת מפני יושבי הארץ והנה משה חשד אותם כי יאמרו כן מפחד אנשי ארץ כנען שאמרו בהם המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו ולכן אמר להם שאינם בוטחים בה' כאבותם ויסף עוד להניעם במדבר ולכך ענו אותו חלילה שניראה
מהם

אבן עזרא

שם כלל: (מט) הפקודים. [ס]פירשתיו: (מט) אשר בידינו. בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה [צ]אנשים: (נ) ונקרב. במתנה [ק]אתו בפה: אצעדה. היא על הזרוע כי כן [ר]כתוב: וצמיד. [ש]ליד: טבעת. [ת]באצבע: עגיל. באזנים כי [א]כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז. [ב]כשבירו: (נא) כל כלי מעשה. הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: (נג) אנשי הצבא בזזו איש לו. הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: (א) לבני ראובן. כי הוא בן [ג]הגבירה: מקום מקנה. כי שם מרעה טוב: (ב) ויבאו בני גד. הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב: (ה) ויאמרו. יתן. אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את [ד]הוא
סעול

פירוש על אבן עזרא

[ע](שמות י"ב ד'). [פ](לעיל ב' י'), [צ]צ"ל אתם (מ"א י"ד ג') (כ"ל) עיין ויקרא (כ"ז ל"ד) פי' רא"ע הבכור והעשירי וכו' כי המעשר הוא הבכור אשר כולל הפרטים עד ע' והוא מחבר להיות אחד והוא כמו א. קשה לרא"ע מה זה מתנה אי"ח עשרה אתם מיד אשם המלך ע"ב אשר בידה מבוקש עבור שר עשרה אשר נשא משפט רבים ועשרה אתם לשמן בידה לקיים מאמר משפט עבדו וכו' מלך נכנס תחילה כי ברבים עמו והם בידו ע"כ רוצה באתם כמו עשרה אנשים ובידה כמו ביד המבוקש עבורו כי הוא הערך הקטן שבספרים. [ק]כי עדיין לא הקריבו בפועל. שהרי כתוב אחר זה לקח משה ואלעזר הכהן וכו' ויבאו אותו אל אהל מועד זכרון לב"י לפני ד'. [ר]ואצעדה אשר על זרועו (ש"ב א' י'). [ש](כמ"ש ושני צמידים על ידיה בראשית כ"ד כ"ב). [ת]כ"ל באצבע היד כמ"ש ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. [א]ועגולים על אזניך (יחזקאל ט"ז י"ב). [ב]וטבעת וכומז (שמות ל"ה כ"ב) שם פי' וכומז בזרוע כמו שפי' כאן על אצעדה, והוא כתרגום יונתן הפארים והצעדות (ישעיה ג' כ') ופירו רביד (קיעטענדער) וכתב בעל מכלל יופי ז"ל ידמה כי הוא כל אחד. יש שהוא עשוי לזרוע, ויש שהוא עשוי לרגל. ואשר עשוי לרגל נקרא לצעדה מלשון צעד. ואשר עשוי לזרוע שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל נקרא ג"כ אצעדה עכ"ל. [ג]ולא משפט הקדימה. [ד]לייתב מלת יותן ל"ז עם מלת הארץ שהוא ל"נ.
ישעיה

ספורנו

(נ) לכפר על נפשותינו. ע"ד פעור שלא מחינו בזונותיהם: (נא) ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים בזנותם פעור: (נד) ויקח משה. אחר ששקל הביא אותו אל אהל מועד: זכרון לבני ישראל. לכפרת עון פעור: (ג) עטרות ודיבון. כל אלה מהן לבדם היא ארץ מקנה: (ו) האחיכם יבאו למלחמה. האמנם תחשבו שאחיכם ירצו לבוא להלחם כדי לכבוש: ואתם תשבו פה. במה שכבר
נכבש

פירוש רשב"ם

(מט) עבדיך נשאו את ראש וגו'. לא נפקד ממנו איש במגפה. לפיכך. ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו שנדרנו מלפני החשבון שנימנינו כדי שלא ישלוט בנו נגף ולפיכך צוה הקב"ה לתתו על עבודת אהל מועד שכן מצינו בכי תשא וגו'. ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיו לבני ישראל לזכרון וגו'. אף כאן ויביאו אותו אל אהל מועד לזכרון
לפני

למלחמה ואתם תשבו פה: ז ולמה
תנואון את־לב בני ישראל מעבר אל־
הארץ אשר־נתן להם יהוה: ח כה
עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש
ברנע לראות את־הארץ: ט ויעלו עד־
נחל אשכול ויראו את־הארץ ויניאו
את־לב בני ישראל לבלתי־בא אל־
הארץ אשר־נתן להם יהוה: י ויחר־
אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר:
יא אם־יראו האנשים העלים ממצרים
מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה
אשר נשבעתי לאברהם ליצחק
וליעקב כי לא־מלאו אחרי: יב בלתי
כלב בן־יפנה הקנזי ויהושע בן־נון
כי מלאו אחרי יהוה: יג ויחר־אף יהוה
בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה
עד־תם כל־הדור העשה הרע בעיני
יהוה: יד והנה קמתם תחת אבתיכם
תרבות אנשים חטאים לספות עוד
על חרון אף־יהוה אל־ישראל: טו כי
תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו
במדבר ושחתם לכל־העם הזה: ס
טז ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה
למקננו פה וערים לטפנו: יז ואנחנו
נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר
אם־הביאנם אל־מקומם וישב טפנו
בערי המבצר מפני ישבי הארץ: יח לא
נשוב אל־בתינו עד התנחל בני ישראל
איש נחלתו: יט כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו
מעבר הירדן מזרחה: פ שביעי (רביעי כשמחוברין) כ ויאמר אליהם משה אם־תעשון
את־הדבר הזה אם־תחלצו לפני יהוה למלחמה: כא ועבר לכם כל־חלוץ
את־הירדן לפני יהוה עד הורישו את־איביו מפניו: כב ונכבשה הארץ לפני
יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם
לאחזה לפני יהוה: כג ואם־לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם

אונקלוס

תיתבון הכא: ז ולמא תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא דיהב להון יי: ח כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא: ט וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למעל לארעא דיהב להון יי: י ותקיף רגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: יא אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעלא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא־אשלימו בתר־דחלתי: יב אלהן כלב בר יפנה קנזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי: יג ותקיף רגזא דיי בישראל וטרדנון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי: יד והא קמתון חלף אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רגזא דיי לישראל: טו ארי תתובון מבתר דחלתה ויוסף עוד לאחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין: טז וקריבו לותה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקרוין לטפלנא: יז ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעלינון לאתריהון ויתבון טפלנא בקרוין כריכן מן קדם יתבי ארעא: יח לא נתוב לבתנא עד דיתחסנון בני ישראל גבר אחסנתה: יט ארי לא נחסין עמהון מעברא לירדנא ולהלא ארי קבלנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא: כ ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזדרזון קדם עמא דיי לקרבא: כא ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתרך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי: כב ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין מן־קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי: כג ואם לא תעבדון
כן

מסרה ז ולמה, ה' ר"פ. תנואון, תניאון ק'. מעבר, חסר. ח אבתיכם, ח"ו ומ"י. בשלחי, ל'. אתם, חסר. לראות, מלא. ט אשכול, מלא. ויניאו, ל' ומלא. בא, חסר. יא אם, ז' ר"פ בסיפרא. העלים, כולם ח"ו ומ"י. מלאו, קל הלמד וכן תנין. יב הקנזי, הנו"ן בחירק קטן ואחריו דגש. ויהושע, מלא ו"ק וחסר תנין דקרי ולא כתיב. בן, הבי"ת בחירק. אחרי ה', ב' ר"פ. יג וינעם, ל' וחסר. תם, חסר. הדור, מלא. יד והנה, ב' ר"פ בסיפרא. אבתיכם, מלא י' וח"ו. תרבות, מלא. חטאים, הח' בפתח והט' בדגש. לספות, מלא והפ"א בדגש קל. חרון, מלא. אל ישראל, ג'. טו תשובן, ל' כ"כ וו"ק וח"ת. מאחריו, הא' במונח. ויסף, אינו נסג"א אולי מפני וי"ו המהפכת. להניחו, ל' ומלא. ושחתם, ל' והטין במתג כדין מ"ג ועפ"כ הוא ח"י. טז ויאמרו, היו"ד במונח. גדרת, כל ל' בלו' חסר. נבנה, ז' למקננו, חסר. לטפנו, כולם חסר. יז חשים, ב' וחסר ו' ובני דן. הביאנם, ל' וכ"כ. מקומם, מלא ג'. ישבו, כולם חסר. יח נשוב, מלא. בתינו, כולם מלא. יט ננחל, ל'. לירדן, קדמאה דפסוק בלמ"ד תנין בה"א. באה, מלעיל. נחלתינו, כל לו' חסר. כ אליהם, י"ז מלא. תעשון, י"ד כל לו' דכין מלא ו'. כא חלוץ, כל ל' מלא בלו'. הורישו, מד"מ יל'. איביו, ח"ו ומ"י. כב ונכבשה, ט'. תשבו, חסר. והייתם, מלא. נקים, חסר. ומישראל, ב'. כג תעשון, י"ד. הנה, ד' דמצילין והנה.
ת"א ועבר לכם כל חלוץ סוטה ג. ונכבשה הארץ לפני ה' שם. והייתם נקיים מה' ומישראל פסחים י"ג שקלים ד יומא לח.

לקרבא ואתון תיתבו הכא: (ז) ולמא תבטלון רעות בני ישראל מלמעיבר לארעא דיהב להון יי:

[(ז) ולא תתברון:]

(ח) הכדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחמי ית ארעא: (ט) וסליקו עד נחלא דאתכלא וחמון ית ארעא ובטילו רעות לבא דישראל בגין דלא למיעל לארעא דיהב להון יי:

[(ט) וסליקו עד סגולה וחמון ית ארעא:]

(י) ותקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: (יא) אין יחמון גובריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארום לא שלימו בתר דחלתי: (יב) אלהן כלב בר יפונה קניזאה ויהושע בר נון ארום שלימו בתר דחלתא דיי: (יג) ותקיף רוגזא דיי בישראל וטלטלינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעבד דביש קדם יי: (יד) והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גובריא חייביא למוספא תוב על תקוף רוגזא דיי על ישראל:

[(יד) תסגון גוברין חייבין למספה עוד על תקוף רוגזא:]

(טו) ארום תתובון מבתר דחלתיה ויוסף תוב לאוחרותיהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין: (טז) וקריבו לותיה ואמרו דירין דען נבני לבעירנא הכא וקירוין לטפלנא: (יז) ואנחנא נזדרז מבעין בגו בני ישראל עד דנעליניון לאתריהון ויתבון טפלנא בקירוי חקרא מן קדם יתבי ארעא:

[(יז) בקרוין תלולין מן קדם דיירי ארעא:]

(יח) לא נתוב לבתנא עד דיחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה: (יט) ארום לא נחסין עמהון מעיברא ליורדנא ולהלא ארום מטת אחסנתנא לנא מעברא ליורדנא מדינחא: (כ) ואמר להון משה אין תעבדון ית פתגמא הדין אין תזדרזון קדם עמא דיי לאגחא קרבא: (כא) ויעיבר לכון כל דמזרז ית יורדנא קדם עמא דיי לאגחא קרבא עד דיתרך ית בעלי דבבוי מן קדמוי: (כב) ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ומן בתר כדין תתובון ותהון זכאין מן קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי: (כג) ואין לא תעבדון ית פתגמא הדין הא
חבתון

בעל הטורים

לאחריהם לא תברך שגלו א' שנים קודם לשאר השבטים: (יז) חשים ב' במסורה אסרי ליטבי הכא ולידך ובני דן חשים והיינו דאיתא בש' מי שמת ודילמא כחושים של קנה. פירוש הרבה קנים יוצאים משורש א' ולמעלה נפרדים זה מזה וכך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידו' האויבים: (כא) חלוץ ב' במס' הכא ולידך חלוץ הנעל והיינו דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ על היבם ושמעי' מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל
חלוץ

יונתן

ולפי שמגיע לידי שחוק וקלות ראש נקרא מהוכים: (ט) ובטילו רעות לבא כ"ל בטול חשק לבבם שהיה מאז בדעתם לעלות אל ארץ אשר עיניהם רוקים בה: (טו) לאחרותיהון כל"ל וכן הוא באונקלוס: (יז) מזרז מבעין וכן ת"א כאן לשון מהירות וקלות כי כן תרגום של וחש עתידות למו ומבעא דמעתדא: ירושלמי בקרוין תלולין פי' עירים
גבוהים

רש"י

סגורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושתי קדש היו: (יב) הקנזי. (סוטה י"א) חורגו של קנז היה וילדה אמו של כלב את עתניאל: (יג) וינעם. ויטלטלם מן נע ונד. (ס"א ויטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (ירמיה ז) עולותיכם ספו וגו' לשון תוספת: (טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם:

(יז) ואנחנו נחלץ חשים. מזדיין מהירים כמו (ישעיה ח) מהר שלל חש בז (שם ה) ימהר יחישה: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד (דברים לג) וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (שם א') ואצו אתכם בעת ההיא וגו' (שם ג') חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ויריחו כתיב (יהושע ו') והחלוץ הולך לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: (יט) מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתינו. כבר
קבלנוה

רמב"ן

מהם אבל נעבור חלוצים למלחמה ונהיה מהירים ורצים לפני העם להלחם באויבי ה' כי לחמינו הם: (יט) כי באה נחלתינו אלינו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי לשון רש"י. ואינו הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה כי איננו בידם אבל ברצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם. אבל כך אמרו כי לא תנחילנה אתם למעט נחלתם בארץ הטובה שלהם כי באה אלינו הנחלה הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ולנו המקנה יותר משאר השבטים והיא דרך בקשה לא דרך מריבה. או שיאמרו כי לא ננחל אתם כי אפילו אם לא תחפוץ לתת לנו עתה את הארץ נעבור עמהם אנו וכל אשר לנו אבל לא ננחל אתם כי נשוב אל הארץ הזאת שהיא נחלתינו הראויה לנו ושאנחנו רוצים. זה ואין שאר השבטים חפצים בה
כלל

אבן עזרא

פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם [ה]הארץ. יחלק [ו]הארץ ולא נשא אותם [ז]הארץ אשר הוא בא שמה [ח]דקרבו: (ז) תניאון. כמו תשברון: (ט) ויעלו עד נחל אשכול. כי העולים. מלשון [ט]הלכו לנגב: (יא) לא מלאו. קל הלמ"ד והוא מהבנין [י]הכבד מלא קרבך שמן [כ]לא השלימו מה שהתחילו: (יב) כלב בן יפנה. בתחלה כאשר דבר [ל]הסם ומלת מלאו כמו בקשו [מ]נפשי שלחו [נ]באש מקדשך. (יג) וינעם. מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו: (יד) תרבות. מגזרת אשר טפחתי [ס]ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול [ע]הבנים: לספות. כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו [פ]על זבחיכם כי לא [צ]מצאנו בבעלי היו"ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו"ד: (טז) וערים. [ק]בתחלה לטפנו: (יז) חשים. על משקל [ר]מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה [ש]אל תעמוד: (יט) והלאה. נמצא על [ת]מקום ועל [א]זמן והטעם ולמעלה: (כא) עד הורישו. השם: (כב) לפני ה'. כי שם הארון לפני ה' כאשר
פירשתי

פירוש על אבן עזרא

[ה](ישעיה ט' י"א). [ו](לעיל כ"ו כ"ה). [ז](בראשית י"ג ו'). [ח](דברים ל"א ט"ז) פי בקרב הארץ. ורבים כן. [ט]כמ"ש עלו זה בנגב. [י]ר"ל אף שהוא מבנין הכבד ר"ל הדגוש. [כ](ש"א ט"ז א'). [ל](לעיל י"ג י"ז). [מ](תהלים כ"ד ה'). [נ](שם ע"ד ז'). [ס](איכה ב' כ"ב). [ע]ר"ל גדול הבנים. [פ](ירמיה ז' כ"א) ענינו תוספת שרש ספה ומלת להוסיף משרש יוסף. [צ]ר"ל משורש יסף בבנין הקל חסר יו"ד כלומר בשום בנין ונזה המשקל שאל תעמוד בו יו"ד השורש לכן מלת ספו אינה מזה השורש ולא מלת לספות. [ק]לפי שאמרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. הקדימו לומר גדרות צאן נבנה וכו' וממילא נשמע שיבנו תחלה ערים לטף. [ר](יהושע ה' ה'). [ש](ש"א כ' ל"ח). [ת]כמו החלי ממך והלאה (ש"א כ' ל"ז). [א]כמו היום השמיני והלאה.
שמוש

ספורנו

נכבש אין ספק שאיככם מוטבין שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם: (ז) ולמה תניאון. הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור שקדם: (יז) עד אשר אם הביאנום. בעוד שלא הביאותם. כמו עד לא עשה ארץ וחוצות. עד אם כלו: (כג) הנה חטאתם לה'. בזה תודיעו אז שחטאתם
עמה

פירוש רשב"ם

לפני ה'. מאבא מורי הרב רבי מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר: (יז) חשים. נפרדים כמו החישה מפלט לי:
אלה

אשר תמצא אתכם: כד בנו־לכם ערים
לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם
תעשו: כה ויאמר בני־גד ובני ראובן
אל־משה לאמר עבדיך יעשו כאשר
אדני מצוה: כו טפנו נשינו מקננו וכל־
בהמתנו יהיו־שם בערי הגלעד:
כז ועבדיך יעברו כל־חלוץ צבא לפני
יהוה למלחמה כאשר אדני דבר:
כח ויצו להם משה את אלעזר הכהן
ואת יהושע בן־נון ואת־ראשי אבות
המטות לבני ישראל: כט ויאמר משה
אלהם אם־יעברו בני־גד ובני־ראובן |
אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה
לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם
ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה:
ל ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו
בתככם בארץ כנען: לא ויענו בני־גד
ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה
אל־עבדיך כן נעשה: לב נחנו נעבר
חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו
אחזת נחלתנו מעבר לירדן: לג ויתן
להם | משה לבני־גד ולבני ראובן
ולחצי | שבט | מנשה בן־יוסף את־
ממלכת סיחן מלך האמרי ואת־
ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: לד ויבנו
בני־גד את־דיבן ואת־עטרת ואת ערער: לה ואת־עטרת שופן ואת־יעזר
ויגבהה: לו ואת־בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: לז ובני
ראובן בנו את־חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים: לח ואת־נבו ואת־בעל
מעון מוסבת שם ואת־שבמה ויקראו בשמת את־שמות הערים אשר בנו:

וילכו

אונקלוס

כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון: כד בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון: כה ואמרו בני גד ובני ראובן למשה למימר עבדיך יעבדון כמא־די רבוני מפקד: כו טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקרוי גלעד: כז ועבדיך יעברון כל מזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא־די רבוני ממלל: כח ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: כט ואמר משה להון אם יעברון בני גד ובני ראובן | עמכון ית ירדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא ותתכבש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא: ל ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: לא ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדיך כן נעבד: לב נחנא נעבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחודת אחסנתנא מעברא לירדנא: לג ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות | שבטא | דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קרוי ארעא סחור־סחור: לד ובנו בני גד ית דיבון וית עטרות וית ערער: לה וית עטרות שופן וית יעזר ורמתא: לו וית בית נמרה וית בית הרן קרוין כריכן וחטרין דען: לז ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: לח וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה

וקרו

מסרה כד וגדרת, ב' מ' בלי'. לצנאכם, ל' עי' רש"י. והיצא, לי' חסר ו'. מפיכם, מלא. כה ויאמר, י"ב סבירין ויאמרו. לאמר, הלמ"ד רפי כי מלא משה בטעמה. עבדיך, כולם מלא. מצוה, הוי"ו בקביץ. כו נשינו, מלא. מקננו, חסר. בהמתנו, חסר. בערי, ל'. כז דבר, הדלי"ת בחלם וכולם ח"ו. כח יהושע, ב' לויתי. בן, כולם בחירק הנון. אבות, מלא. המטות, מלא. כט אלהם, חסר. ונכבשה, ב'. ל ונאחזו, מלא אלף וח"ו. בתככם, ב' חסר בתורה. לב נחנו, י"א פסוק רישיה וסיפה נון ובלא אלף. נעבר, חסר והנו"ן בח"פ. ארץ, ה' דסבירין ארצה. אחזת, כולם חסר ודגש בזי"ן. נחלתינו, כל או' חסר. לג ממלכת, ל'. סיחן, פ"י וח"ו. לעריה, מלא. בגבלת, ל' חסר דמ'. לד עטרת, ג' חסר בלי'. ערער, כולם חסר. לה עטרת, חסר. שופן, מלא. יעזר, ג' והעי"ן בשוא לבד. ויגבהה, כ"כ בב' ההין והיו"ד בק"מ. לו נמרה, ס"א בסוף. הרן, ל' שוס קרחא וכל שוס בר מן דכי במ"ב חכן. לז בני, מלרע כי הנון שרשית. חשבון, מלא. אלעלא, ל' כתיב אלף. קריתים, בספר יו"ד אחר הת"ו. לח ואת, אין בוי"ו געיא. מעון, מלא. מוסבות, ב' כ"כ מו"ק וחסר תנין. שבמה, הש' שמאלי. בשמת, חסר. שמות, מלא.

ת"א ויאמר משה אלהם אם קדושין סא. ואם לא יעברו חלוצים שם. ונאחזו שם סב. ובני ראובן סוטה יג. ואת נבו שם.

רש"י

קבלתם בעבר המזרחי. (כד) לצנאכם. תיבה זו מגזרת (תהלים ח') צנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל כי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: (כח) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה: (לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ז שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם

אחר

יונתן בן עזיאל

חבתון קדם יי אלהכון ודעו חובתכון דתארע יתכון: (כד) בנו לכון קוריין לטפלכון ודירין לענכון ודנפיק מפומכון תעבדון: (כד) בנו לכון קרוין לטפליכון ודיבוין לענכון ומה דנפק מפומכון תעבדון: (כה) ואמרו בני גד ובני ראובן באסכמותא חדא למשה למימר עבדך יעבדון כל דריבוני מפקיד: (כו) טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקוריי גלעד: (כז) ועבדך יעיברון כל דמזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא היכמא דריבוני ממליל: (כח) ופקיד עליהון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: (כט) ואמר להון משה אין יעיברון בני גד ובני ראובן עמכון ית יורדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכבש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארע גלעד לאחסנא: (ל) ואין לא יעיברון מזרזין עמכון ויתחסנון ביניכון בארעא דכנען: (לא) ואתיבו בני גד ובני ראובן ואמרו ית כל דמליל יי לעבדך היכדין נעביד: (לב) נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא ליורדנא:

ירושלמי

(לג) ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראי וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקורייהא בתחומי קוריי ארעא חזור חזור: (לד) ובנו בני גד ית מדבשתא וית מכללתא וית לחיית:

(לד) ובנו בני גד ית דבשתא וית מכללתא וית לחית:

(לה) וית מכללת שופנא וית מכוור גרמתא:

(לה) וית מכללתא דשופן וית מכוור וית רמתא:

(לו) וית כרכא תקיפא בבית נימרין וית בית הרן קוריי חקרא וגדירין דעאן: (לז) ובני ראובן בנו ית בית חושבני וית מעלת מרא וית קרתא דתרין שוקקא מכבשן במרמירא היא בירישא: (לח) וית בית קבורתיה דמשה וית קרתא דבלק דמנרו מתמן טעות פעור במדור בית במסיא וית קרתא דמקפן שורהא גליף שמהת גיברהא וית שירן ובתר דבנינון קרו להון שמהן

בשום

בעל הטורים

חלוץ חלוץ הכעל. לפני ה' בפרשה ז' פעמים כנגד ז' שנים של כבוש: (כה) ויאמר בני גד היה לו לומר ויאמרו אלא הגדול שבהם דבר בשביל כולם: (לב) נחנו נעבור חלוצים הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן כלומר נעבור הירדן שהוא כתב נ' אמה. ויש בו י"ב תיבות לומר י"ב שבטים יעברו: נחנו ג' הכא. ואידך בני איש אחד נחנו. נחנו

פטעוו

יונתן

גבוהים ובלורות לשון חז"ל חילי חילין: (כד) ודירין לענכון פי' הוא תרגום של גדרות לאחכסם וכן ת"י לעיל פ' ויחי וע"ש בת"ח וכן נמצא בגמרא הכורם לאן לדיר וכן בתרגום ירושלמי שתרגם ודיבוון לענכון ויש מגיהים ודירי ואומר שאל"ל כמו שת"י ויש לייסב הגירסא כמו שהיא ודיבוון ויהיה פירושו מקום ללאן כי תרגום של' מקום דוך פלן

וכן

רמב"ן

כלל: (כט) וטעם אם יעברו בני גד ובני ראובן. ונתתם להם את ארץ הגלעד. כי עתה לא מסר להם משה כל ארץ סיחון ועוג רק קלת ערים בארץ גלעד שהוא מקום המקנה והם עטרות ודיבון והנזכרים כאן שבנו בהם מגדלים לשבת בהם טפם ומקניהם ושאר הארץ היתה חרבה ולכך לוה ליהושע והנשיאים אם יעברו אתכם תנו להם כל הארץ לאחוזת עולם ואם לא ילכו לעבור אתכם תקחו מהם כל הארץ הזאת ותגרשו משם נשיהם וטפם ותתנו להם אחוזה הראויים להם בארץ כנען שיכבשו אותה להם כאשר יעברו שם ור"א אמר ואם לא יעברו בלונם תוליכום עמכם בעל כרחם ויאחזו שם בתוככם: (לא) ויענו בני גד ובני ראובן לאמר. נחנו נעבור אמרו לו אין אדונינו לריך לצוות עלינו בתנאי כפול שאילה לעבדיך מעבור על מה שאדוני מצוה כי הם דברי ה' ולא נעבור על מצותו וזה טעם את אשר דבר ה' כי מתחלה אמרו כאשר אדוני מצוה: (לג) ולחצי שבט מנשה בן יוסף. מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה מן הראוי להם ובקש מי שירלה להתנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שרלו בה אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם: וטעם ולחצי. חלק אחד מהם וכן אז יחלק העם ישראל לחצי חצי הטעם היה אחרי תבני' בן גינת והחצי אחרי עמרי והענין כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות ולא יכלו לתת למטה מנשה הנותרים חלק שלם ולא חצי חלק כי רובם נשארו והנה עשו מן השבט כולו חלקים ואולי כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הכנען ועשר הידות נשארו ונתנו לו חלק שבט שלם עשרה חבלי' והאחד נשאר ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רלו להפרד מהשבט כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדוה בחרבם וכמו שנאמר כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן על כן הזכיר בשבט הזה חבלים ולא הזכיר כן בשאר השבטים כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט. והנה לא הזכיר משה בתורה שיחלק ביניהם הארץ הזאת ויתן לכל אחד. משני השבטים האלה חלקו בפני עלמו אבל אמר שנתן להם ולחצי שבט המנשה ממלכות שני המלכים האלה ובמשנה תורה פי' שנתן לחצי שבט מנשה חלק בפני עלמו כל חבל הארגוב וכל הבשן והנה קבר בתורה שלא רלה להזכיר בה חלוקת השני' כאשר לא תזכר בה חלוקת שאר השבטים אבל בספר יהושע אמר בביאור כי משה חלק להם דכתיב ויתן משה לבני ראובן למשפחותם ויהי להם הגבול וגו' וכתיב ויתן משה למטה גד למשפחותם ויהי להם הגבול וגומר וכתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי שבט מנשה למשפחותם ויהי גבולם וגומר: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון שמות ע"ז הם שהאמוריים קורי' עריהם על שם ע"ז שלהם ובני ראובן הסבו שמותם לשמות אחרים וזהו מוסבו' שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר לשון רש"י. והכתוב שאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו על כולם ירמוז לא על נבו ועל בעל מעון בלבד ועוד מה טעם שיזכיר אותם הכתוב בשם הע"ז ויאמר כי בני ראובן בנו אותן והסבו שמם ולא יזכיר השם הטוב המוסב להם ומנהג הכתוב לעולם בערים הנלכדות להזכיר השם החדש ויקראו ללשם דן בשם דן אביהם: וטעם ואת שבמה. שבנו את שבמה ואינה מוסבות שם ויאיר בן מנשה האיש הזה יתיחס אל משפחת אמו בעבור שלקח אחוזתו עמהם כי בדברי הימים מפורש שהוא בן חלרון בן פרץ יהודה ואמו בת מכיר בן מנשה דכתיב ואחר בא חלרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד וכתיב ויקח גשור וארם את חוות יאיר מאתם את קנת ואת

בנותיה

אבן עזרא

[ב]פירשתי כי לעולם הוא לשנה: (כד) אליף לצנאכם. נוסף [ג]כמו והאזיניו נהרות: (כז) כל חלוץ צבא. כמו [ד]האלוץ הברית והטעם כל חלוץ צבא: (כט) ונתתם. תתנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט [ה]הלשון: (ל) ונאחזו בתככם. חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המל' כמשפט [ו]בעלי היו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפים: (לא) ויענו בני גד. שנית [ז]חזוק: (לב) נחנו. הוא [ח]העיקר והאל"ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט: (לח) ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו שמם נקבר [ט]משה כאשר אפרש: מוסבות. אלה

הערים

פירוש על אבן עזרא

[ב](שמות פ"ז ל"ד). [ג](ישעיה יע' ה'). [ד](יהושע ב' י"ד). נראה שבספרו ז"ל היה חלוץ בקמץ ולכן פי' בו שמשמר הנסמך, אבל לא כן בספרינו כי שמה מי"ם חלוץ מעף פתח כמשפט כל סמוך. [ה]שהוי"ו מהפך עבר לעתיד. [ו]כאלו היה שרשו יחז במשקל יסף שממלת יסף שאמר ונשפו כן זה שרשו אחז אתה אומר ונאחזו כי אותיות יהו"א יתחלפו. [ז]שכבר אמרו ועבדיך יעברו כל חלוץ לצא ואמרו שנית נחנו נעבור חלוצים לחזק. [ח]פי' נו"ן איתן לרבים מדברים. [ט]וכן תרגם יונ"ע ות"א בית קבורת דמשה.

שהוא

ספורנו

עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע: (כה) עבדיך יעשו. בזה החלק אחר אמרת שנעבור חלוצים: (כח) ויצו משה. לוה שלא יתנו לאלה את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שיסובו מכבוש הארץ כאמרו ונכבשה הארץ ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן וכם לא קבלו זה ואמרו נחנו נעבור חלוצים ואתנו אחוזת נחלתנו שתהיה ברשותנו בעת שנעבור את הירדן: (לג) ויתן להם משה. כדי שלא לבכנם במחלוקת הסכים משה לדבריהם:

לט וילכו בני מכיר בן־מנשה גלעדה וילכדה ויורש את־האמרי אשר־בה:
מפטיר מ ויתן משה את־הגלעד למכיר בן־מנשה וישב בה: מא ויאיר בן־מנשה הלך וילכד את־חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר: מב ונבח הלך וילכד את־קנת ואת־בנתיה ויקרא לה נבח בשמו:

ומפטירין שמעו דבר ה' בירמיה סימן ב': קי"ב. בק"י. יק"ב. עיב"ל. סימן:

פ פ פ

לג א אלה מסעי בני־ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד־משה ואהרן: ב ויכתב משה את־מוצאיהם למסעיהם על־פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ג ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני־ישראל ביד רמה לעיני כל־מצרים: ד ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל־בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ה ויסעו בני־ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ו ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ז ויסעו מאתם וישב על־פי החירת
אשר

אונקלוס

וקרו בשמהן ית שמהת קרויא די בנו: לט ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אמוראה די־בה: מ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתב בה: מא ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהן כפרני יאיר: מב ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמה: פ פ פ

א אלין מטלני בני־ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא־דמשה ואהרן: ב וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל־מצראי: ד ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ה ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ו ונטלו מסכות ושרו באתם די בסטר מדברא: ז ונטלו מאתם ותב על פום חירתא די
קדם

מסרה לט וילכדה, ה' ג' מלא ב' חסר דין מנהון. ויורש, כן כתיב וקרי בחולם וי"ו. מא ויאיר, י"א פסוק כיש' וסופי' חד. חותיהם, בהללי הם' במ"פ. מ"ז וכל לי' בסד ו'. מב ונבח, חסר. קנת, הנו"ן בקמץ. בנתיה, כולם ח"ו ומ"י. לה' ג' דלא מפקין ה"א בי"ד מקומות שלשי דרגא עם ב' מרכות לעפסל. נבח, חסר.
לג א לצבאותם, כולם חסר. ביד משה, ב' נחית כלאן. ב ויכתב, כולם חסר. מוצאיהם, ל' מלא דמלא. למסעיהם, מלא. מסעיהם, מלא. למוצאיהם, ל' מלא דמלא. ג מרעמסס, העין בפתח כי הוא שם מדינה לא שם העיר. הראשון, ס"ג. ממחרת, כל דסמיך לה"א פתח ומאריך במ"ס הראשונה. ביד רמה, ג'. ד ומצרים, ה' כ"פ. מקברים, ב'. בכור, מלא. ובאלהיהם, ח"ו ומ"י. ה בסכת, חסר. ו מסכת, חסר. באתם, כל לי' חסר במ"א אז אימס. ז החירת, ב' כ"כ בענין מ"י וח"ו.
ת"א ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ברכות ט.

רש"י

אמר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רי"ש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמיה אני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה (רות ב') ויאמר לה בעז (זכריה ה) לבנות לה בית: חסלת פרשת מטות

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י"ד שכולם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר (במדבר י"ב) ואחר נסעו העם מחצרות וגו' (שם י"ג) שלח לך אנשים וגומר וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמנה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו' (במ"ר): (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם:
ויחנו

רמב"ן

בנותיה שהיה עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד ומזה נראה שהיתה נובח הכובש קנת ובנותיה בן יאיר ולכן יקראו גם כן חוות יאיר: (מ) וטעם ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה. למשפחתו כי בניו לכדוהו וכן ולמכיר נתתי את הגלעד ולמכיר כי בעבור היותו נכבד לראש לכל זרעו יקראוהו בניו בשמו כי כן יאמרו הכתובין בראשי השבטים בנחלת' נגבה לאפרים וצפונה למנשה וכן למנשה היתה ארץ תפוח וגו' ומה שאמר הכתוב בספר יהושע ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה כי הם הלכו גלעדה וילכדוה. ולכך נתן להם משה חלק גדול מהם ואולי הוא עדין מכיר קיים ולא נגזרה עליו גזירת המדבר לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן שהיה לו יותר מס' שנה ואחרי' כדורות הראשונים: (מא) ויקרא אתהם חוות יאיר ויקרא לה נובח. גם בכל המוסבות שם יזכירם ושם חברון לפנים קרית ארבע ושם דביר לפנים קרית ספר. והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב וסיחון כשם כל הערים האלה ממלך מואב. כראשון כי כן כתוב בחשבון ודיבון ומדבא כמו שאמר ונירם אבד חשבון וגו' וכן יראה לי מדברי יפתח שאמר בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערוער ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון והיא ערוער אשר לקחו מיד סיחון והנה
כאשר

ירושלמי

בשום גובריא דבנונון: (לט) ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריכו ית אמוראי דבה: (מ) ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה: (מא) ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כופרניהון וקרא יתהון כופרני יאיר: (מב) ונבח אזל וכבש ית קנת וית כופרנהא וקרא לה נבח על שמיה: פ פ פ

אלה אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחילותהון כד אתעבידו להון ניסין על יד משה ואהרן: (ב) וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימר דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: (ג) ונטלו מן פילוסין בירחא דניסן בחמשת עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר דאכלו ניכסת פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי למיחמיהון דכל מצראי: [(ג) ונטלו מן פילוסין בירחא קדמאה:]

(ד) ומצראי מקברין ית דקטל יי בהון כל דוכרנא ובטעוותהון עבד מימר דיי דינין טעוות מתכא הוו מתרככין טעוות אבנא מתגדעין טעוות פחרא מתעבדין בקיקין טעוון דעא מתעבדין קטום ודבעירי מייתין: (ה) ונטלו בני ישראל מן פילוסין ושרו בסכות אתרא דאתחפיאו שבעת ענני יקרא: (ו) ונטלו מסכות ושרו באיתם דבסטר מדברא: (ז) ונטלו מאיתם ותבו על פמי חירתא מרבעתא דקדם טעוות צפון ושרו קדם מגדול: [(ז) ונטלו מאיתן וחזרו לפונדקי חירתא דאית על אפי טעותא:]

ונטלו

בעל הטורים

פשעו ומריבו. כמו כעבור למה כי כלנו בני איש אחד נחנו. ואם לא כחנו ופשעו כדכתי' ודעו שתשוב' אשר תמצא אתכם: (מב) ויקרא לה נובח בשמו לא מפיק ה' שלא נתקיים לה זה השם. (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה. (רות ב') ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח לה כמו לא:

(ב) מוצאיה' (למסעיהם) ובתר הכי הפך וכת' ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה על פי ה' בין מסע בין מוצא: (ג) ויסעו מרעמסס ובתר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם ואח"כ כשמספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב מביניהם. יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לומר שגם ערב רב שהם מצרי' יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרי': (ד) ומצרי' בג"ט הכא ואידך ומצרים יצר את לודים לומר שאפילו אותם שכבר מתו כוגם נתעטו (עי' ילקוט פ' בא על פ' אין בית אשר אין שם מת ובפיוט ליל ב' דפסח) מקברים ב' הכא ואידך הקברים את העוברים בפרשת גוג (יחזקאל ל"ט) והיינו דכתיב כאשר יחילו למצרי' יחילו כשמע צור: (ה) בסכות שמה נסתוככו בענני כבוד (עי' ס"י): (ז) וישב על פי החירות ואינו אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לעשות כן ע"פ ציווי של משה. על פי החירות מלמד שאמר להם משה על פי י"י אני אומר לכם

יונתן

וכן מלת דוכסוסטמות מורכב משני גזרות. (א) אתעבידו להון נסין דייק מדכתיב המסעות בודאי אתו לאודעה לן מה וכן בכבה פרשה זו כתב שהניסים הם שהיו ככרפים ולא ניזוקים מנחשים ושרפים וכו' יעויין שם: (ג) מבתר דאכלו ניכסת פסחא וכן תרגם גם לעיל וע"ש ובביאורי: (ד) מתכא הוי מתרככין אבנא וכו' פחרא וכו' בקיעין דעא וכו'. דייק מדכתיב אשר הכה ולא הוה ליה למימר אלא ומצרים מקברים את אשר המית ה' אלא לדרשה שהכה כל אלו: (ה) אתרא דאתחפיאו שבעת ענני וכו' עיין בילקוט וס"ל כר"ע דפליג אחכמים וסבר אין סוכות אלא ענני כבוד גם מדכתיב (הגהה בכל ס"ת לית סוכות מלא ו' ונ"ע) סכות מלא ו' ונפרשת בשלח וזולת כל המקראות חסר ו' אלא מרמז על ששה עננים שהקיפום מד' רוחות אחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם וכדפירש"י בבהעלותך: (ז) מרבעתא עיין לעיל בשלח בתרגום ובביאורי:

כניסין

רמב"ן

כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם כי מצאנו בספר ירמיהו כאשר החריב נבוכדנאצר את מואב שלכד מהם כל הערים האלה והזכיר בשמות חשבון ואלעלא וקריתי' ודיבון ונבו ויעזר וערוער ובעל מעון שקראו בית מעון ובית נמרה שקראו נמרים ויהלה והרי הם כולם למואב וכן בישעיהו במשא שנחריב את מואב הוזכרו שם רובן של ערים האלו כי לראובני ולגדי הגלה תחלה ואחר כך שטף עמון ומואב. ולכן נראה כי פירוש מוסבות שם שאלו הערים טלן הם מוסבות שם שהסבו האמוריים את שם הראשון כשהיו ביד מואב. ובני ראובן וגד עוד קראו אותם בשמות אשר בנו אותם ולא אמר הכתוב ויקראו שמם לערים אשר בנו אבל אמר ויקראו בשמות את שמות הערים כי קראו להם בשמות את השמות הראשונים אשר היו להם מתחלה כי רצו להזכירם בשם הידוע להם מאז או להוציא את מואב או כאשר הזכירו רבותינו שהיו האמוריים קורין עליהם על שם ע"ז שלהם אבל לא ראינו ביהושע שהשב שמות הערים שכנש: (מב) ויקרא לה נבח. לא מפי' ה"א ורבותי' ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך ה"א רפ' שמשמע מדרשו כמו לא ותמה אני מה ידרוש שתי תיבות הדומות לזו ויאמר לה בועז לבנות לה בית לשון רש"י. והרי הרב אוכל בלוס לתורה להלכות ולהגדות ואשמעתיה זו מה שאמרו במדרש רות והכי לא אסיה

אבן עזרא

הערים הוסבו שמותם וכן 'שבמה: ויורש. יש אומרים כי מכיר הי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה: (מ) וטעם למכיר בן מנשה. לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון [ל]אחיו: (מא) ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי כן [ל]כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד [מ]ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב [נ]ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה [ס]המקיף מכל שבעת גוים: חוותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות:

חסלת פרשת מטות

(א) אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שכבו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: (ב) את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי יי'. [א]דבק עם למסעיהם: (ג) ממחרת הפסח. פירשתיו [ב]וכן ביד רמה: (ד) ובאלהיהם עשה יי' שפטים. כמו ראש דגון כי [ג]כן אמר השם [ד]למשה: (ז) וישב. כמו לענין

או

כאשת שפסוקיך אמר לה ס"ו אין את מן האימהות אלא מן האימהות ודכ"ותיה וכובש הלך וילכד את קנת ויקרא לה נובח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה עד כאן באגדה וכן בגמרא של מסכת סנהדרין אמר זו מכופה וגסו' הכוס שילדו לבבל לבבל נחות ואשתרבובי אשתרבוב לעולם דיקא כמי דכתיב לבנות לה בית שמע מינה והוא מדרש מן חסרון המפיק הזה שלא עמד לה הבית בארץ שנער: חסלת פרשת פינחס

אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הב"ה למשה אחר תאסף אל עמך אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכון בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא תהיה להם מנוחה אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שכתב הרב רש"י מדברי רבי משה הדרשן והוסיף הרב

במורה

פירוש על אבן עזרא

[י]הוא שבה כמ"ש רש"י ז"ל. [כ](שופטים א' ג') פי' בני יהודה לבני שמעון. [ל]ואמר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו כ"ג ערים בארץ הגלעד (ד"ה א' ב' כא). [מ]ע"ש שלקח אחות נחלה בתוך משפחתה. [נ]ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם (עזרא ב' ס"א. נחמי' ז' ס"ג). [ס]כמ"ש לעיל (י"ד כ"ה). [א]שהיה על פי' ד' כמ"ש עמ"י ד' יחנו ועל פי ד' יסעו. [ב](ויקרא כ"ג י"א). [ג](שמואל א' ה' ד'). [ד]כלומר יש לנו להאמין שעשה במצרים כמעשה שעשה לדגון כי כן אמר השם למשה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים.

שמות

ספורנו

(א) אלה מסעי. רצה האל ית' שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים להכנס לארץ: (ב) ויכתב משה. כתב מקום שיצאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעיהם למוצאיהם. ולפעמים קרה הפך זה. וכתוב ג"כ ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת ידיעה שהיה זה קשה מאד ובכל

זה

פירוש רשב"ם

(א) אלה מסעי. כל מסעות וחנויות חוזר ומונה כדי לפרש היכן היו חונים:

ויחנו

אשר על־פני בעל צפן ויחנו לפני
מגדל: ח ויסעו מפני החירת ויעברו
בתוך־הים המדברה וילכו דרך
שלשת ימים במדבר אתם ויחנו
במרה: ט ויסעו ממרה ויבאו אילמה
ובאילם שתים עשרה עינת מים
ושבעים תמרים ויחנו־שם: י ויסעו
מאילם ויחנו על־ים־סוף: שני יא ויסעו
מים־סוף ויחנו במדבר־סין: יב ויסעו
ממדבר־סין ויחנו בדפקה: יג ויסעו
מדפקה ויחנו באלוש: יד ויסעו מאלוש
ויחנו ברפידם ולא־היה שם מים לעם
לשתות: טו ויסעו מרפידם ויחנו
במדבר סיני: טז ויסעו ממדבר סיני
ויחנו בקברת התאוה: יז ויסעו מקברת
התאוה ויחנו בחצרת: יח ויסעו
מחצרת ויחנו ברתמה: יט ויסעו
מרתמה ויחנו ברמן פרץ: כ ויסעו
מרמן פרץ ויחנו בלבנה: כא ויסעו
מלבנה ויחנו ברסה: כב ויסעו מרסה
ויחנו בקהלתה: כג ויסעו מקהלתה
ויחנו בהר־שפר: כד ויסעו מהר־שפר
ויחנו בחרדה: כה ויסעו מחרדה ויחנו
במקהלת: כו ויסעו ממקהלת ויחנו
בתחת: כז ויסעו מתחת ויחנו
בתרח: כח ויסעו מתרח ויחנו
במתקה: כט ויסעו ממתקה ויחנו

אונקלוס

קדם בעל צפון ושרו קדם מגדל: ח ונטלו מן פום חירתא
ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא
דאתם ושרו במרה: ט ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם
תרי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: י ונטלו
מאילם ושרו על ימא דסוף: יא ונטלו מימא דסוף ושרו
במדברא דסין: יב ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה:
יג ונטלו מדפקה ושרו באלוש: יד ונטלו מאלוש ושרו
ברפידים ולא הוה תמן מיא לעמא למשתי: טו ונטלו
מרפידם ושרו במדברא דסיני: טז ונטלו ממדברא דסיני
ושרו בקברי דמשאלי: יז ונטלו מקברי דמשאלי ושרו
בחצרת: יח ונטלו מחצרת ושרו ברתמה: יט ונטלו מרתמה
ושרו ברמן פרץ: כ ונטלו מרמן פרץ ושרו בלבנה:
כא ונטלו מלבנה ושרו ברסה: כב ונטלו מרסה ושרו
בקהלתה: כג ונטלו מקהלתא ושרו בטורא־דשפר: כד ונטלו
מטורא־דשפר ושרו בחרדה: כה ונטלו מחרדה ושרו
במקהלת: כו ונטלו ממקהלת ושרו בתחת: כז ונטלו מתחת
ושרו בתרח: כח ונטלו מתרח ושרו במתקה: כט ונטלו
ממתקה ושרו בחשמנה: ל ונטלו מחשמנה ושרו במסרות:
לא ונטלו ממסרות ושרו בבני יעקן: לב ונטלו מבני יעקן
ושרו בחר הגדגד: לג ונטלו מחר הגדגד ושרו ביטבתה:
לד ונטלו מיטבתה ושרו בעברנה: לה ונטלו מעברנה ושרו
בעצין גבר: לו ונטלו מעצין גבר ושרו במדברא־דצן היא
רקם: לז ונטלו מרקם ושרו בהר טורא בסיפי ארעא דאדום:
לח וסלק אהרן כהנא להר טורא על מימרא דיי ומית תמן
בשנת ארבעין למפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא
חמשאה בחד לירחא: לט ואהרן בר מאה ועשרין ותלת
שנין

מסרה צפון, ל׳ מלא בתורה. מגדל, חסר. ח מפני, ג׳ דמטעי׳. המדברה, י״ג.
ט ויבאו, חסר. אילמה, כל ל׳ מי״ק וחסר חבין. עינת, מ״י ומ״ו. יא סין, כל
סי׳ מלא כל לן חסר. יב בדפקה, ל׳ ומלרע כי כך שמה בה״א הקנה וסינו
במקום למ״ד בתחלתה. יג מדפקה, ל׳, באלוש, מלא. יד מאלוש, מלא. ברפידם,
מ״י קדמא וס״ת. וכן מרפידם, היה. כסב״א כנגד דעת הרז״ה. לשתות, מלא.
טז בקברת, חסר. יז מקברת, חסר. בחצרת, חסר. ברתמה, מלרע. יט ברמן,
חסר. כ מרמן, חסר. בלבנה, מלרע. כא מלבנה, מלרע. כב בקהלתה,
מלעיל, כי שמה קהלתה, וה״א מהאמנסי״ו. כג בהר שפר, ב׳. כד בחרדה,
מלרע. כה מחרדה, מלרע. במקהלת, חסר וא׳ מלא בדכו. כו מקהלות, חסר.
כז בתרח, הוא ס״פ. כח במתקה, מלרע. כט ממתקה, מלרע, בחשמנה, ל׳ חסר.
ל מחשמנה, ל׳ חסר. במסרות, מכויהון סו״ק ומ״ח. לב בחר, חסר. לג מחר,
חסר. ביטבתה, היודין בקמץ לבד ול״ע על כפוי הע׳ והב׳ ושמה יטבת וכה״א
מהאמנסיו לכך הוא מלרע. לד בעברנה, ל׳ וחסר. בעצין, ח׳. לו מעצין,
חסר. הוא, וי״ו וחירק. לז בהר, חסר. אדום, מלא. לח בשנת, ב׳. הארבעים,
ב׳. לצאת, ג׳. לט במתו, ב׳ חסר ובתורה וחד מפו.

ת״א ויעל אהרן הכהן אל הר כ״ס ב ג. על פי ה׳ בפסק יז.

בחשמנה: ל ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות: לא ויסעו ממסרות ויחנו בבני
יעקן: לב ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד: לג ויסעו מחר הגדגד ויחנו
ביטבתה: לד ויסעו מיטבתה ויחנו בעברנה: לה ויסעו מעברנה ויחנו
בעצין גבר: לו ויסעו מעצין גבר ויחנו במדבר־צן הוא קדש: לז ויסעו מקדש
ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום: לח ויעל אהרן הכהן אל־הר ההר על־
פי יהוה וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני־ישראל מארץ מצרים
בחדש החמישי באחד לחדש: לט ואהרן בן־שלש ועשרים ומאת שנה במתו

בהר

בהר ההר: ס ס וישמע הכנעני מלך
עוד

שנין כד מית בהר טורא: ס ושמע כנענאה מלכא דערד
הוא

מסרה בסר, ססר.

ירושלמי

(ח) ונטלו מפורקי חירתא ועברו בגו ימא ונפקו מן ימא ואזלו על כיף ימא כנישין אונכין ומרגלין ואזלו מבתר כדין מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה:

(ט) ונטלו ממרה ואתו לאלים ובאלים תרתיסרי עינוון דמין לתריסר שבטין ושובעין דיקלין כלו קביל שובעין חכימיא ושרון תמן על מיא:

[(ט) ונטלו ממרה ואתו לאילימה ובאילים תרתי עשרי עינין דמיין כל קביל תרי עשרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל ושרו תמן:]

(י) ונטלו מאילים ושרו על גיף ימא דסוף: (יא) ונטלו מגיף ימא דסוף ושרו במדברא דסין: (יב) ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: (יג) ונטלו מדפקה ושרו בכרך תקיף: (יד) ונטלו מאתר תקיף ושרון ברפידים ומטול דהסין ידיהון מפתגמי אורייתא לא הוה תמן מוי למשתי לעמא: (טו) ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: (טז) ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקיברי דמשאלי בישרא: (יז) ונטלו מקברי דמשיילי בישרא ושרו בחצרות אתרא דאסתגרת מרים נביאתא: (יח) ונטלו מחצרות ושרו בריתמא אתר דמרבי אילני רתמי: (יט) ונטלו מאתר דמרבי אילני רתמי ושרו ברומנא דמתקיף פירוי: (כ) ונטלו מרומנא דמתקיף פירוי ושרו בלבנא אתר דתחומין לה

יונתן בן עזיאל

מלבינתא בניין: (כא) ונטלו מלבנא ושרו בבית ריסא: (כב) ונטלו מריסא ושרו במקהלת אתר דאתכנשו קרח וסיעתיה על משה ואהרן: (כג) ונטלו מקהלת ושרו בטוורא דשפירין פירוי: (כד) ונטלו מטוורא דשפירין פירוי ושרו בחרדה אתר דתווהו על בישתא דמותנא: (כה) ונטלו מחרדה ושרו במקהלות אתר כנופיא: (כו) ונטלו ממקהלות ושרו בארעית מקהלות: (כז) ונטלו מארעית מקהלות ושרו בתרח: (כח) ונטלו מתרח ושרו במתקה אתר דבסימין מוהי: (כט) ונטלו מאתר דבסימין מוהי ושרו בחשמונה: (ל) ונטלו מחשמונה ושרו באתר מרדותא: (לא) ונטלו מאתר מרדותא ושרו בבירי עקתא: (לב) ונטלו מבירי עקתא ושרו בשקיפין ואתרא סתקרי גדגוד: (לג) ונטלו משקיפין דגדגוד ושרו ביטבת אתר טב וניח: (לד) ונטלו מאתר טב וניח ושרו במגזתא: (לה) ונטלו ממגזתא ושרו בכרך תרנגולא: (לו) ונטלו מכרך תרנגולא ושרו במדברא ציני טור פרזלא היא רקם: (לז) ונטלו מרקם ושרו בטורוס אומנים בסייפי ארעא דאדום: (לח) וסליק אהרן כהנא לטורוס אומנים על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למיפק בני ישראל ממצרים בירחא חמישאה בחד לירחא: (לט) ואהרן בר מאה ועשרין ותלת שנין כד מית בטורים אומנים: (מ) ושמע עמלק חייבא ואתחבר בכנענאי ומלך בערד ובית מותביה בארע דרומא כד אתו
בני

בעל הטורים

לכם שהיו בני חורין. (ח) ויסעו מפני החירות היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין: (ט) ויבאו אילימה ולא אמר ויחנו באלים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שאלו י"ב עינות מים ואז חנו שם: (יא) מדבר סין מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שניתוסף לו יו"ד כנגד יו"ד דברות: (יב) סי"ן יומים היה משה בהר: בדפקה שם דפק לבם שלא היה להם לחם: (יג) באלוש נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות: (יח) ברתמה על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. והיינו ברכה שנתרופפו שם: (כב) בקהלתה על שם ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כה) במקהלות על שם ויקהלו על משה ועל אהרן. במקהלות ב' הכא ואידך (תהלים ס"ח) במקהלות ברכו אלהים דרשינן מיניה שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים והו ויסעו מחרדה פירוש מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם ויחנו במקהלות
מלמד

יונתן

(ח) כנישין אונכין ומרגליין פי' שהיו מלקטים אבנים טובות ומרגליות ובפ"ק דע"ז פירש"י אוניך הוא נופך קרפונקלא ודייק הכי מדכתיב בתוך הים ולא כתיב ויסעו מן הים אלא שבעל כרחם היה ובדכתיב ויסע בפסח הקיעס בע"כ לפי שאספו אבנים טובות ועיין בפ' בשלח: (ט) לתריסר שבטין ושבעין דיקלין קביל שבעין חכימיא לשון אילי' שפי' הגדול ודייק דמה לכתוב מה שהיה היה אלא לרמז ועיין ג"כ בפרשת בשלח: (י) גוף ימא פי' שפת הים סוף: (יג) בכרך תקיף תרגם הכי על שם שבנה אותו שני מבני ענק כדאיתא בפ"ק דיומא שני בנה אליש ודורשים שם שמשים האמרן בשמיותם לכן תרגם אחר תקיף ע"ש גבורתו וק"ל: (יד) דפהון ידיהון כבר פירשנו דנפקי ממלת רפה ידים וע"ש: (כב) אחר דאתכנשו קרח וסיעתי' על פי' מקום שנאספו קרח ומגורתו ודרש כן ממלת קהלתה שרגנתם היה בהקהל על קהל ה' ועש"ה תרגם כן: (כד) אחר דתווהו גם על ויחרד יצחק חרדה מתרגם ותוה תוהא: (כו) בארעית מקהלו' מה שתרגם על בתחת מקהלות פי' הרד"א כמו שמצינו בפסוק חורון עליון חורון תחתון ולכן הוגה לפניכו היעב וק"ל: (ל) אחר מרדותא דייק בשמא דמוסרות ודרשו לשון מוסר ושוכח שהוכיחם שם ביסורין וק"ל: (לא) בבירי עקתא פי' לב ומלוק תדים יעקן לשון עוקה פי' מקום לב ומלוק ודמוק: (לג) בשקיפין לשון משקופות החלונים ודייק ממלת חור הגדגד כמשמעו חורין ונקבים וכן בגמרא סוף פרק הישן ומודה בשקיפין: (לד) במגזתא הוא מקום מעבר הנהר בלא ספינה דרש מלת עברונה: (לה) כרך תרנגולא דרש עליון גבר לשון קרא גבר: (מ) ואתחבר בכנעני וכו' יש
לעיין

רש"י

(יח) ויחנו ברתמה. ע"ש לשון הרע של מרגלים שנאמר (תהלים ק"כ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: (לח) על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה: (מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל
לפיכך

רמב"ן

במורה הנבוכים תועלת בידיעתם לומר הלוקך להזכיר המסעים גדול מאד כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזבם השומע ואותות התורה ונפלאותיה הנעלמות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום והם מקומות רחוקים מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ואמרה התורה לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל אלה אותות במעשה גם נראות לעין וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום או מקומות אשר יהיה שם חרים וקציר או ים שם עשבים ולמחים לאכול בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים על כן הרחיק מלבות בני אדם המחשבות האלה וחזק האותות כולם בזכרון המסעות כדי שיראו אותם הדורות הבאי' וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה כל אלו דבריו. והנה תכתב המסעות מלות השם היא מן הטעמים הנזכרים או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו כי על פי ה' דבק עם ויכתוב משה לא כדברי ר"א שאמר שהוא דבק עם למסעיהם שכבר הודיענו זה על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו: (יד) ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות. לא הזכיר במרה גם המים ולא במדבר סין ענין המן אבל בעבור היות ענין רפידים דבר גדול שנסו את ה' ונקרא המקום מסה ומריבה ונקדם לעיניהם להוציא להם מים מסלע ובאה אליהם שם מלחמ' עמלק על כן הזכיר בקצרה ולא היה שם מים לעם לשתות כי הוא המקום
השכל

אבן עזרא

או לישראל: (ח) פני החירות. ופי הסירות מקום אחד הוא והפ"ה בפנים: דרך שלשת ימים. [ה]פירשתיו: (טז) קברות התאוה. הוא בקדש ברנע כאשר [ו]פירשתי: (לז) ויסעו מקדש. הם [ז]עיר: וטעם וישמע
הכנעני

פירוש על אבן עזרא

[ה](שמות ט"ו כ"ב). [ו]לעיל (י' ל"ג). [ז]לעיל (כ' י"ד). [ח]לעיל (כ"א ד').
לעיל

פירוש רשב"ם

(מט) ויחנו על הירדן וגו' בערבות מואב שם וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו:
לשכים

ערד והוא ישב בנגב בארץ כנען בבא
בני ישראל: מא ויסעו מהר ההר ויחנו
בצלמנה: מב ויסעו מצלמנה ויחנו
בפונן: מג ויסעו מפונן ויחנו באבת:
מד ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים
בגבול מואב: מה ויסעו מעיים ויחנו
בדיבן גד: מו ויסעו מדיבן גד ויחנו
בעלמן דבלתימה: מז ויסעו מעלמן
דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני
נבו: מח ויסעו מהרי העברים ויחנו
בערבת מואב על ירדן ירחו: מט ויחנו
על הירדן מבית הישמת עד אבל
השטים בערבת מואב: ס שלישי (חמישי
במחוברין) נ וידבר יהוה אל משה בערבת
מואב על ירדן ירחו לאמר: נא דבר
אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם
עברים את הירדן אל ארץ כנען:
נב והורשתם את כל ישבי הארץ
מפניכם ואבדתם את כל משכיתם
ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת
כל במותם תשמידו: נג והורשתם
את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי
את הארץ לרשת אתה: נד והתנחלתם
את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב
תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את
נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו:
נה ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם
לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם
ישבים בה: נו והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: פ

וידבר

אונקלוס

והוא יתב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל:
מא ונטלו מהר טורא ושרו בצלמנה: מב ונטלו מצלמנה ושרו
בפונן: מג ונטלו מפונן ושרו באבת: מד ונטלו מאבת ושרו
במגזת עבראי בתחום מואב: מה ונטלו ממגזתא ושרו בדיבן
גד: מו ונטלו מדיבן גד ושרו בעלמן דבלתימה: מז ונטלו
מעלמן דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו: מח ונטלו
מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דירחו:
מט ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שטין במישריא
דמואב: נ ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא
דירחו למימר: נא מלל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון
עברין ית ירדנא לארעא דכנען: נב ותתרכון ית כל יתבי
ארעא מן קדמיכון ותבדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי
מתכתהון תבדון וית כל במתהון תשצון: נג ותתרכון ית יתבי
ארעא ותיתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה:
נד ותחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית
אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתהון לדיפוק לה תמן
עדבא דילה יהי לשבטי אבהתכון תחסנון: נה ואם לא
תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארון מנהון
לסיען נטלן זין לקבליכון ולמשרין מקפנכון ויעיקון לכון על
ארעא די אתון יתבין בה: נו ויהי כמא די חשבית למעבד
להון.

מסרה מ ישב, חסר. בנגב, חסר. מא בצלמנה, ל' וחסר. מב מצלמנה, ל' וחסר. בפונן, ו' חסר דחסר בלי'. מג מפונן, תרויהון מלא י"ק וח"ת חסר דס'. באבת, חסר. מד מאבת, חסר. בעיי, בב' יודין. העברים, כולם בח"פ ומלא. מה מעיים, כ"כ ביו"ד הרביע. בדיבן, כל לי' באו' כ"ב מ"י ומ"ו. מו בעלמן, ח' דבלתימה, מלעיל כי הה"א מהאמנחיו. מז מעלמון, חסר. דבלתימה, מלעיל. מח בערבת, כל או' חסר. ירחו, חסר. מט הישמת, חסר דחסר והמס רפי כי הסילק ראוי להיות ח"ג ד"א. נ וידבר, ו' בטעם. נא אלהם, חסר. עברים, ח"ו ומ"י. נב והורשתם, מלא. את כל, ד. ישב, חסר. ואבדתם, ע'. משכיתם, ל'. מסכתם, חסר דחסר. במותם, מלא. תשמידו, מלא. נג והורשתם, מלא. וישבתם, הוא במתג והיו"ד נחה. נד והתנחלתם, ב'. בגורל, מלא. למשפחתיכם, ח"ו ומ"י. ולמעט, בס"ם הלמד בלא מאריך אמנם ראוי להיות לתשלום דגש הידיעה שנשמט מהמ"ם לפי שהיא בשוא. יצא, ה'. הגורל, מלא. למטות, מלא. תתנחלו, הנון בסגול מפני שאות הגרון שאחריו קמוצה. ל'. נה תורישו, מלא דמלא. ישבי, כולם חסר. תותירו, מלא דמלא. לשכים, בחד יוד קדים למ"ם. ולצנינים, מי"ק וס"ת. בצדיכם, מלא י' קדים לכ'. ישבים, כולם ח"ו ומ"י. נו דמיתי, מלא ב' כן היתה. לעשות, מלא.

ת"א דבלתימה יבמות ע. ויחנו על. עירובין נה יומא עה. כי אתם עוברים את הירדן בכורות כה. והורשתם את כל יושבי הארץ סוטה לד. ואם לא תורישו את יושבי הארץ מגילה יא.

רש"י

לפיכך אזל וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו (מיכה א) לעי השדה (תהלים עט) שמו את ירושלים לעיים: (מט) מבית הישמות עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי ליה ההוא אתרא כולי: אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכתם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו

לו

יונתן בן עזיאל

בני ישראל ואגיחו בהון וגמרו יתהון וית קירויהון: (מא) ונטלו מטוורוס אומנים ושרו בצלמונה אתר הובאי וכור בארע אדומאי ותמן עקת נפשא דעמא באורחא: (מב) ונטלו מצלמונה ושרו בפונון אתר דגרי יי בהון ית חיון קלן וסליקת קבילתהון עד צית שמיא: (מג) ונטלו מאתר דגרי יי בהון ית חיון קלן ושרו באובות: (מד) ונטלו מאובות ושרו במגזת עיבראי בתחום מואבאי: (מה) ונטלו ממגזתא ושרו בדיבון בית מזלא: (מו) ונטלו מדיבון בית מזלא ושרון בעלמון דבלתימה אוף תמן אתכסיית מנהון בירא על דשבקו פתגמי אורייתא דבסימין כדבלתא: (מז) ונטלו מעלמון דבלתימא ושרו בטוורא עבראי קדם בית קבורתיה דמשה: (מח) ונטלו מטוורי עבראי ושרו במישריא דמואב על יורדנא דיריחו: (מט) ושרו על יורדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב: (נ) ומליל יי עם משה במישריא דמואב על יורדנא דיריחו למימר: (נא) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום אתון עברין ית יורדנא לארעא דכנען: (נב) ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותסייפון ית כל בית סגדיהון וית כל צלמי מתכוותהון תסייפון וית כל במסיהון תשיצון:

ירושלמי

(נב) ותשיצינון ית כל דיירי ארעא מן קדמיכון ותסופון ית כל טעוותהון וית כל צלמי מתכוותהון תתפרכון וית כל במסיהון תשיצון:

(נג) ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון בה ארום לכון יהבית ית ארעא למירות יתה: (נד) ותחסנון ית ארעא בעדבין לגניסתכון לשיבט דעמיה סגין תסגי ולשיבט דעמיה זעירין תזעיר לדיפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטא אבהתכון תתחסנון: (נה) ואין לא תתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי מה דתשיירון מנהון לסכיין בעינא בישא בכון ומקיפין לכון בתריסין בסטריכון ויתעיקון יתכון על ארעא דאתון יתבין בה: (נו) והוכמא דחשלית למעבד

בעל הטורים

מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה: (נב) ואבדתם ב' ואבדתם את משכיותם. ואבדתם את שמם: משכיות היינו בית ע"ז שלהם והמאבד ע"ז צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם: (נד) והתנחלתם ב' הכא ואידך גבי עבד דעבד שיתקע לקרקעות: והתנחלתם ד"פ נחלה בפסוק שכל א' היה לו בד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' רחוק זה מזה אין לשנות: (נה) ולצנינים לשון צנה שיבאו עליהם במגן וצנה

יונתן

לעיין למה תרגם כאן שעמלק נתחבר בכנען ובחוקת מתרגם שלא היה כנען רק שהחליף לשונו לכנען בלבד ובאין חיבור וע"ש: ואגיחו בהון כו' דייק בנוא בני ישראל ואין לא חיבור כפשוטו: (נב) ותשצון כל בית סגדיהון לשון אסיפה וכן ת"א תסייפון הכל לשון כליון כמו ספו תמו: במסיהון סטילון לשון בימוס וכן לעיל מטות פסוק י' וכמוהו הרבה וכבר בא בביאורינו: (נד) לגניסתכון מבואר ג"כ שהוא לשון משפחה: (נה) לסכיין יתדות או קוצים: כתריסין מתרגם מלא לצינים מלשון מגן וצנה: (נו) דחשלית פי' מחשבת כי תרגום של לב חורש מחשבות ליבא דחשיל וק"ל: (נ) דליצי

פוור פרזלא פי' מקום המגדל דקלי' הנקראים ציני הר הברזל כדאיתא במס' סוכה ס'

רש"י

לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבתיכם. (ב"ב קי"ז) לפי חשבון יוצאי מצרים ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכא: ולצנינם. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת

רמב"ן

הנזכר והנודע בו: (מא) ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה. היו אלו המקומות צלמונה ופונון בדרך ים סוף סביב ארץ אדום ונתקצר נפש העם בדרך והנה דברו באלהים ובמשה בדרך ושלח להם הנחשים השרפים בלכתם בדרך ובחנות' במחנה ועשה משה נחש נחשת והיו מוליכים אותו על הנס בכל הדרך ובחנותם בצלמונה ובפונון ולא סרה מהם עד שחנו באובות ועל כן לא הזכיר הכתוב במאורע ההוא שם מקום ואמר שם ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ולא אמר ויסעו ממקום פלוני ויחנו באובות כאשר יאמר בכל המסעים כי בכל הדרך הזה היה הענין משנסעו מהר ההר עד שחנו באובות ונסעו מאובות וחנו בעיי העברים ומשם נסעו ויסעו בדיבון גד ובעלמון דבלתימה והרי העברים והם מקומות בנחל זרד: (נג) והורשתם את הארץ וישבתם בה. כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותם. על דעתי זו מצות עשה היא יצוה אותם שישבו בארץ ויכבשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם יעברו על מצות ה'. ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידינו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה בארץ ישראל וכן האיש בכאן נצטווינו במצוה הזו כי הכתוב הזה היא מצות עשה ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים באו ורשו את הארץ. אבל רש"י פי' והורשתם את הארץ והורשתם אותה מיושביה אז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ומה שפירשנו הוא העיקר: (נה) לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות את עיניכם תרגום של יתדות סכים ולצניניכם פותרין בו הפותרין לשון מסוכת. סלק המסוכבות אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא לשון רש"י. והנה ברור הוא כי שיכים קוצים חדים מלשון השך משוכתו הנני שך את דרכך הלא אתה שכת בעדו ושמת סכין בלועך דבר חד מקוץ או מברזל ולצניניכם גם כן שילון מאחיו מלשון ואל מציניים יקחהו צנים פחים בדרך עקש שמסרו. אות הכפל אבל הכונה לשכים בעיניכם כמו כי השחד יעור פקחים וכן ולפני עור לא תתן מכשול על דעת רבותינו

אבן עזרא

הכנעני. כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר: (מג) צלמונה ופונון. [ח]פירשתים: (מו) בעלמון דבלתימה. שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה: (מט) מבית הישימת. הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר [ט]ישראל כי הם קרובים לעבור: (נב) משכיתם. כמו אבן [י]משכית: במותם. מקומות גבוהים כמו במותי [כ]ארץ: (נד) והתנחלתם. כמו [כב]והתאויתם והפעול הארץ. וטעם להזכיר לרב תרבו. לדבק אחריו ואם לא תורישו: (נה) לשכים. קוצים חדים מגזרת השך [ל]משוכתו. הנני שך את דרכך [מ]בסירים: ולצנינים. פירושו לפי מקומו כמו [נ]ולשוטט בצדיכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים [ס]פחים והנה עוד פי' להם נשלחם שהם חייבים להורים משם יושב הארץ:

אל

פירוש על אבן עזרא

[ח]לעיל (כ"א ד'). [ט]כמ"ש והורשתם ואבדתם וכו' והי' אם תורישו מהם לשכים בעיניכם וכו'. [י](ויקרא כ"ו א'). [כ](ישעיה נ"ח י"ד). [כב](להלן ל"ד י') ואינו בדקדוקו כמו הפעל אלא ר"ל תנחלו הארץ בגורל וכן התאויתם והתאויתם נמלא כי הארץ פעול. [ל](ישעיה ה' ה'). [מ](הושע ב' ח'). [נ](יהושע כ"ג י"ג). [ס](משלי כ"ב ה') כתוב למעלה והורשתם את כל יושבי הארץ ושב הכתוב לפרש איזה ארץ אמרתי ארץ כנען לגבולותיה שהם פלוני ופלוני.

ד"א

ספורנו

זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהן ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה כל אחד מהם קשה: (מ) וישמע הכנעני. גם זה זכות להם כי לא אמרו כאבותם נתנה ראש גם בראותם מלחמה אבל נדרו נדר לה' ושלמו: (נג) והורשתם את הארץ. כאשר תגרשו יושבי הארץ אז תזכו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תגרשו אותם אע"פ שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להורישה לבניכם: (נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם

פירוש רשב"ם

(נה) לשכים בעיניכם. לשון קוצים וסירים הנוקבים את העינים כמו הנני סך את דרכך בסירים. ובספר יהושע מוכיח שם והיו לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם. לשון אני ייסר אתכם בשוטים. שוט לסוס: ולצנינים. גם הוא מסיני קוצים המזיקים לעינים. מנחם בן סרוק חברו עם ואל מצינים יקחהו. אך אני מפרשו לשון כצנת שלג. שהרי שם כתב אשר קצירו רעב יאכל ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם כלומר הליסטים הרעבים והערומים צנים והצמאים יקחו ממונם: (נו) כאשר דמיתי. חשבתי לעשות להם אשר צויתי לכם לא תחיה כל נשמה. ואתם מותירים אותם

לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ
כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ ג וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־
נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה
לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח
קֵדְמָה׃ ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב
לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה
תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא
חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל
מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו
הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל
וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה
יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל
תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר
תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ

תוצאתיו

והיו ק'

אונקלוס

לְהוֹן אֶעְבֵּד לְכוֹן׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנָעַן דָּא אַרְעָא דִּי תִתְפְּלֵג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִכְנַעַן לִתְחוּמָהָא׃ ג וִיהֵי לְכוֹן רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִדּוּמָא׃ ד וְיַסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעְבַּר לְצִן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעְבַּר לְעַצְמוֹן׃ ה וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחֲלָא דְמִצְרַיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ ו וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵהּ דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא׃ ז וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהֹר טוּרָא׃ ח מֵהֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי דִתְחוּמָא לִצְדָד׃ ט וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לִזְפְרוֹן

ויהון

מסרה ב אלהם, חסר. הארץ מטעים בי' ספרי ארץ. תפל, כל או' מ"ו. לגבלתיה, כל או' כ"כ חסר ב' ווין ומ"י. ג גבול, מלא. מקצה, נשמע הדגש מן הקוף מפני שהיא שוא ולא כן בבג"ד כפ"ת. ים, מלשון המ"ם נרשם שהוא בקמץ גדול ולפ"ז ל"ל במתג. ד הגבול, מלא. למעלה, הל' בציירי וה"א בקוף. עקרבים, מלא. לכם, הכף רפוי. והיה, ו' כתיב ה' וקרין ו' והיו ק'. תוצאתיו, כולם מ"ו ק' וחסר תכין ומ"י. עצמנה, חסר. ה הגבול, מלא. עצמון, מלא. נחלה, ב' מלעיל מפני שהוא ל' נחל אבל כשהוא ל' ירושה הוא מלרע והחי"ת בשוא פשוט כולם דפסוקא. ו וגבול, מלא. הגדול, ח' מלא בתורה. יהיה, יו"ד ראשונה בדגש מד"ד וכן בסמוך. ז זה, כ"ג כ"ע. יהיה, יו"ד ראשונה דגש. צפון, כל או' מלא. הגדל, חסר. תתאו, ב' ותעינן. ח לבא, חסר. תוצאת, ג' כ"כ מו"ק וחסר תכין. הגבל, חסר. צדדה, ה"א במקום למ"ד ולכך הוא מלעיל. ט הגבל, ג' חסר בתורה ומ' חסר בלי'. זפרנה, חסר.

ת"א ארץ כנען לגבולותיה סנהדרין לח. וגבול ים והיה לכם הים הגדול גיטין ח.

רש"י

מסוכת קוצים המסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא:
צררו אתכם. כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו'. לפי
שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל הוצרך לכתוב מצרני גבולי
רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל
סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם
וזהו שנאמר ביפתח (שם) וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ
מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו
בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית
של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית
מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים.
כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך
ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפוני של עולם באלכסון למערב ועובר
המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר:
ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של
לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ"א אומר
על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני
משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח
דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין. אשר אצל אדום מתחלת
מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות
בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה
וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה
זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על
פני כל ארץ מצרים שנאמר (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים
ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח
וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים
אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד
צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר (שמות י"ג) ולא נחם
אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען
כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב') יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם
אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו
יחזקאל (יחזקאל כ) מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו
והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של
ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ
דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם
לדרומה של ארץ מואב שנאמר (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח
ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון
עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ
קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם
ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם
לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא מצר אדר שהתחיל
להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון
היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד
הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא
מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית
דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול
נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי
מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם
מן הגבול והם איים שקורין איזול"ש: (ז) גבול צפון. מצר צפון: מן
הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו
משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו והולך הימנו:
תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו. לשון
סיבה כמו (ד"ה ב י"ב) אל תא הרצים (יחזקאל מ') ותאי השער היציע
שקורין אפנדי"ן שהוא מוסב ומשופע: (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו
אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות
הגבול. סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם
לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו
להמשך להלן באלכסון יותר מן הרחוב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון
קראו תוצאות שמשם כלה מדה ראשונה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן:

הוא

למעבד להון אעביד לכון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארום אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא דתתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען בתחומהא: (ג) ויהוי לכון תחום דרומא מן מדברא דציני טור פרזלא על תחומי אדום ויהוי תחום דרומא מן סייפי ימא דמלחא מדינחא:

נ(ג) ויהי לכון תחומא מדרומא ממדברא דרקם כל קביל תחומיהון דאדומאי ויהי לכון דרומא מסייפי ימא דמלחא מן מדינחא:]

(ד) ויקיף לכון תחומא מן דרומא למסוקיתא דעקרבית ויעיבר לציני טור פרזלא ויהון מפקנוי מן דרומא לרקם גיאה ויפוק לטירת אדריא ויעיבר לקיסם:

נ(ד) ויקיף לכון תחומא דרומיא מן מסקיותא דעקרבין דעבר בטור פרזלא ויהוי מפקנוי מדרום לרקם דגיעא ויפוק דירת אדריא ויעבר בקסם:]

(ה) ויקיף תחומא מקיסם לנילוס דמצראי ויהון מפקנוי למערבא:

נ(ה) ויקף תחומא מן קסם לנילוס מצרים ויהון מפקנוי מן מערבא ותחום ימא רבא היא אוקינוס נסוי ומחדוי וספינתא עם מיא קדמיא דאית בגויה הינון מי בראשית דין יהוי לכון תחומא מערביא:]

(ו) ותחום מערבא ויהוי לכון ימא רבא אוקינוס ותחומיה הינון מי בראשית עם מיא קדמאי דהוון בגויה אבדוי ופרכידוי ברכוי ומדינתיה נסוי ומחוזי ספינתיה ואלגוותיה דין יהוי לכון תחום מערביא: (ז) ודין יהוי לכון תחום ציפונא מן ימא רבא תכוונון לכון לטוורוס אומנים:

נ(ז) ודין יהוי לכון תחום צפוניא מן ימא רבא תכוונון לכון לטוורוס מנוס:]

(ח) מטוורוס אומנים תכוונון לכון מעלך לטבריא ויהון מפקנוי דתחומא מן תרין ציטרוי מכוונין לכרכור דבר זעמה ולכרכוי דבר סניגורא ודוקינוס ותרנגולא עד קיסרין מעלך לאבלס דקילקאי:

נ(ח) מטוורוס מנוס תכוונון לכון למעלי אנטוכיא ויהון מפקנוי תחומא דאולס דקלקאי:]

(ט) ויפוק תחומא לקרן זכותא ולגבתא דחטמונא ויהון מפקנוי לכיריא דבית סכל ולמציעות דרתא רבתא דממצעא בין טירת עינוותא לבין דרמשק דין יהוי לכון תחום ציפונא:

נ(ט) ויפקון תחומא לזפירין ויהון מפקנוי דירת עינותא דין דיהוי לכון תחום ציפוניא:]

יונתן

פ' לולב הגזול: (ד) לציני טור פרזלא פ"ל כרש"י צינה כמו צין וכן בכלם כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: לטירית היא לשון חצר: (ו) ותחומיה הינון מי בראשית דייק ממה שבא בפסוק כפל לשון במלות סוכות בריסא כתיב וגבול ים והיה לכם ובקיפא וגבול זה יהיה אלא להורות בא באומרו והיה שהוא עבר רק הוי"ו מהפכו לעתיד שכבר היה בימי בראשית: ומ"ש אבירוי יש רוצים לגרוס אבזרוי מלשון גמ' דבן סורר ומורה וכל אבזרייהו שפירושו כל השייך לי וכן ופרכידו לשון גמ' דכתובות וכל פרווזלא ותכנוס מגרש הוא פרווידא וכן ענין ואלגוותה ר"ל מה דבגוה ופי' מה שבתוך הגבול עצמו: (ח) וכרכוי פי' הכרכים יעויין משם ספם קלהו נראה כי כל דברים כאלו דברים כאלו דברי קבלה ואם קבלה היא נקבל. ונראה שהשמות הללו הם אי הים ומדינות שבתוך הים ואשר על שפת הים ובגבולי הים ואלגוותא ר"ל הם ספינות שבתוך הים וגם מחולה לה חבלים כפלו לה בשפת הים וכמו אלגפסי שבים ת"י גוף ימא: (ע) לקרן זכותא הוא לשון אור בהיר ופי' בלבע הזפר"ן וכמשמעות המלה

רמב"ן

רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם כמו שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ואמר שיהיו שכים בעיניכם ויטעו אתכם לשוב מאחרי יהיו צנינים בצדיכם שיכאיבו ויצערו אתכם לשלול ולבוז אתכם ואמר כך ונכרו אתכם שילחמו בכם ויגיאו אתכם במצור ואני אגלה אתכם מפניהם גלות שלימה כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידיכם שיגלו כולם מן הארץ ולא תותירו מהם שם ולא שמעתם בקולי כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד: (ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען לשון כ"א וכן כתב רש"י והביאו לדמיון אל בית אל וכבר פירשתי סודו. והנכון בעיני באל הארץ כנען כי שם הארץ הזאת כנען כמו מצרים שם הארץ כשם העם וכן יושבי כנען וכן כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב והנה אל הארץ כנען כמו שאמר העיר ירושלם והמלך דוד והאיש גבריאל: ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לעיר לנוי ואין רשאין לבנות בו בית ולא ליטע בו כרם ולא לזרוע זריעה אלף אמה סביב ואחריו אומר אלפים אמה הא כילד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף פנימים למגרש והחיצונים לשדות סביב ולכרמים לשון רש"י מדברי רבותינו. והנכון בעיני על דרך הפשט שיאמר שיתנו למגרש אלף אמה בסביבות העיר כנגדם שיהיו לה לארכה אלף אמה חמש מאות לרוח האחד ולרחב' כמו כן אלף אמה חמש מאות אמה לכל רוח ואחר כך אמר שיעשו מרובע אלפים אמה על אלפים אמה ותהיה העיר באמצע הרבוע תוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר עד שנמצא כשתתחיל למגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר נוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע והנה העיר רביע במה שיתנו ללוים ודע כי לשון פאה יאמר על הצד כולו וכן מאה באמה אורך לפאה האחת לעבר כולו וכן כל הנזכרים שם וכן הפאות שבסוף ספר יחזקאל ועוד שאם היה אומר למדוד מן העיר אל החוץ אלפים אמה לכל רוח היה אומר ומדותם מחוץ לעיר אל פאת קדמה וגו' אבל ומדותם אל פאת קדמה היא מדידת הצד הכוה כאשר פירשתי וכן נאה להם לערים שתהיה להם אחוז' מרובעת לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיינה להם ודומה לזה סביב שמונה עשר אלף כי העיר בין כל סביבותי' שמונה עשר אלף כי מנה בארבע הפאות ארבעת אלפים וחמש מאות שהן שמונה עשר אלף לכולן כי מדה בארבע הפאות. וכן הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות לשדות וכרמים כמו שקבלו רבותינו אבל שם הכל מגרש בלשון הכתוב אלא שזה נעבד ונזרע וזה לא יעבד

אבן עזרא

(ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה [ע]עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: (ג) על ידי אדום. מקום כמו על יד [פ]הירדן: (ה) נחלה מצרים. אל נחל [צ]מצרים ואיננו [ק]היאור: הים הגדול. הספרדי [ק]הטעם גבול מערב נחלתכם והים הים הגדול והוא הגבול בעצמו. והאל"ף והתאויתם. תחת וי"ו והתוית [ר]תיו ואם הם שני [ש]בניינים: והתאויתם

פירוש על אבן עזרא

[ע](ד"ה ב' ט"ו ח'). [פ](לעיל י"ג כ"ט.) [צ]ה"א בסוף כמו למ"ד בתחלה. [ק]דלא כרש"י ויב"ע שתרגימו לנילוס כי הים אשר במערב א"י והוא ים התיכון מפריש בין א"י ובין ארץ ספרד היא שקוראים. [ר](יחזקאל ט' ד') והראוי תתוו עניינו סימן ורשימה. ושרשו תוה. [ש]כי והתוית מבנין הפעיל ולמה תתאו מבנין פיעל. ברבשים

ספורנו

להם אעשה לכם. כי תזנו אחרי אלהים בלי ספק: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כולה כי בגורל יאות לשון נפילה. כמו ועל לבושי יפילו גורל. וכן הפיל פור הוא הגורל. ואמר זאת כי מה שכבשו ח"ל לא הולרך לחלק בגורל ובכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין לה קדושת א"י כאמרו ואך אם טמאה ארץ אחזתכם לא היתה ראויה לגורל אשר

פירוש רשב"ם

אותם ומחיים אותם אעשה לכם שלא אחיה אתכם: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה. רבינו זקיני פירש וצייר תחומין ואע"פ כן אפרש בקוצר כי תחלה הכתוב פירש גבול דרום ואח"כ גבול מערב כי הים הגדול הוא גבול מערבי ואח"כ מזרחי: (ג) על ידי אדום. סמוך לאדום: (ד) ונסב לכם. שם בולט הגבול: ויצא ועבר. דרך ישר בלא הקף: (ה) והיו תוצאותיו הימה גבול דרומית מערבית. וגבול ים. כלומר וגבול מערבי. כיצד והיה לכם הים הגדול וגבול. חכמים פירשו לרבות נסים שבים הם איי הים: מערב: וגבול. תתאו. תחתימו לשון תחסו

תּוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
גְּבוּל צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל
קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד
הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד
הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃
יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו
יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ
לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃
יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית
אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם
וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃
טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ
נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה
מִזְרָחָה׃ פ רביעי (ששי במחובר) טז וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז אֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ יח וְנָשִׂיא
אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל
אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים
לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ כ וּלְמַטֵּה
בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כא לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃
כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי׃
כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא
חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃ כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם
נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃
כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃ כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא
אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃ כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי
לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם
תתנו

אונקלוס

ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום צפונא:
י ותכונון לכון לתחום קדומא מחצר עינן לשפם: יא ויחות
תחומא משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על
כיף ים גינסר קדומא: יב ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי
לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור־סחור:
יג ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תתחסנון
יתה בעדבא די פקיד יי למיתן לתשעת שבטין ופלגות
שבטא: יד ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון
ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו
אחסנתהון: טו תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון
מעברא לירדנא דירחו קדומא מדינחא: טז ומליל יי עם
משה למימר: יז אלין שמהת גבריא די־יחסנון לכון ית
ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: יח ורבא חד רבא חד
משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: יט ואלין שמהת גבריא
לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: כ ולשבטא דבני שמעון
שמואל בר עמיהוד: כא לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון:
כב ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: כג לבני יוסף
לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפד: כד ולשבטא
דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: כה ולשבטא דבני
זבולן רבא אליצפן בר פרנך: כו ולשבטא דבני יששכר
רבא פלטיאל בר עזן: כז ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד
בר שלמי: כח ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר
עמיהוד: כט אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל
בארעא דכנען: א ומליל יי עם משה במישריא דמואב על
ירדנא דירחו למימר: ב פקד ית בני ישראל ויתנון ללואי
מאחסנת אחודתהון קרוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון
תתנון

מסרה עינן, מלא. יהיה, היו״ד דגש. גבול, מלא. י והתאויתם, ל׳ ומלא. לגבול, מלא. שפמה, תרויהון השי״ן ימיני. יא הגבל, חסר. משפם, שין ימיני. לעין, ב׳ בקמץ. הגבל, חסר ורביעי. ים, בקמץ. יב הגבול, מלא. הירדנה, ד׳. ים, בקמץ. לגבלתיה, כל או׳ כ״כ חסר ב׳ ווין ומלא י׳. יג בגורל, מלא. המטות, מלא בשבטים. יד כי, הא מאריכין במונח לפני גרש בכ״ד. הראובני, הכ״ם במלאפום והאלף נחה. אבתם, חסר. טו המטות. ג׳ מלא בשבטים. נחלתם, ברביע. טז אלה, ה׳ כ״פ וביתיב. שמות, מלא. יח ונשיא, ל׳ כולם מלא. לנחל, ב׳ חסר. יט שמות, י׳ בתורה ומלא. למטה, יהודה בנימין מנשה לא כתיב י׳. כ בני, כל עניגא בני במ״ב יהודה ובנימין. שמואל, ל׳ בתורה ומלא. עמיהוד, מלא דמלא. כא בנימן, ב׳ זקפין בענין יב״י יהודה בנימין יוסף וחד למטה בני שמעון. אלידד, מלא. כסלון, מלא. נשיא, כל עניגא נשיא במ״ג יס״ב יהודה שמעון בנימין. כב בקי, הק׳ דגושה. יגלי, הי׳ בק״מ. חניאל, מ״י קדים לאלף. אפד, ל׳ שוס גבר ח״ו. כד קמואל, מו״ק. כה זבולן, מו״ק. אליצפן, מ״י. כו פלטיאל, מ״י קדים לאלף. עזן, הזי״ן דגש. אחיהוד, מלא דמלא. שלמי, ח״ו. כח פדהאל, מדא מלה כתיב ובי״ם הד׳ בקמץ כחב וה״א נחה. עמיהוד, מלא דמלא. לה ב את בני, ב׳ בספרא. לשבת, ב׳. ומגרש, הג׳ רפי. סביבותיהם, ב׳ מלא ב׳ יודין וח״ו.

ת״א זאת תהיה לכם הארץ. בכורות נה. מעבר לירדן שם.

תתנו ללוים: ג והיו הערים להם

תתנון לליואי: ג ויהון קרויא להון למתב ורוחיהון יהון
לבעירהן

להם

ירושלמי | יונתן בן עזיאל | ירושלמי

(י) ויתכוונון לכון לתחום מדינחא מטירת עינוותא לאפמיאה:
[(י) ותכוונון לכון תחומא מערביא מדירת עיינותא לאפמים:]
(יא) ויחות תחומא מן אפמיאה לדפני מן מדנח לעינוותא ויחות תחומא למערת פניאס ומטערת פניאס יחות תחומא לטור תלגא ומטור תלגא יחות תחומה לעינן ומעינן יחות תחומה ויסב מישריא מישר נחלי ארנונא וייתי למדברא וציני טור פרזלא מי מצותא אבלו ודסוכה סמיך לגניסת כרך מלכותהון דאדומאי אחסנות שיבט ראובן וגד ופלגות שיבט מנשה ויחות תחומה ויקיף לתחום ימא דגניסר מדינחא:
[(יא) ויחות תחומה לאפמים לדפני מדינחא לעינותא ויחות תחומה וימטי סמיך לימא דגינוסר מן מערבא:]
(יב) ויחות תחומה ליורדנא ויהון מפקנוי לימא דמלחא ריקם גיעא מן דרומא טוורוס אומנים מן ציפונא ימא רבא מן מערבא ימא דמלחא מן מדינחא דא תהוי לכון ארעא דישראל למצרני תחומהא חזור חזור:
[(יב) ויחות לירדנא ויהון מפקנוי ימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומה חזור חזור:]
(יג) ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא דתחסנון יתה בעדבא דפקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: (יד) ארום קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: (טו) תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא ליורדנא מדינחא:
[(טו) תרין שבטיא ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מן ירדנא דיריחו קדמאין מן מדינחא מן מישר ימא דמלחא נפק להון תחומא לכנרת כרך דמלכתהון דאמוראי ומכנרת כרך מלכותהון דאמוראי נפק להון תחומא לטור תלגא ולחומתא דלבנן ומטור תלגא ולחומתא דלבנן נפק להון תחומא לחובא דימין צפון עיינותא דדמשק ומן חובא די מן צפון עינותא דדמשק נפק להון תחומא לדיוקינוס טור תלגא דקיסריון די מן מדנח מערב דן ומן יוקינוס תורנגלא דקיסריון די מן מדנח מערב דן נפק להון תחומא לנהרא רבא נהרא פרת דעלוי סדר נצחני קרבוי דיי מתעבדין ומן נהרא רבא נהרא פרת נפק להון תחומא סקרן זכתא בתרא כל טרכון זמרא בית מלכותא דסיחון מלכיהון דאמוראי ובית מלכותא דעוג מלכא דמתנן נפק לרפיח ולשוקמזיי עד מטי ספר ימא דמילחא הדין הוא חולקהון דתריין שבטיא ופלגות שבטא:]
(טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) אלין שמהת גובריא דיחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: (יח) ואמרכול חד אמרכול חד מן שבטא תתברון לאחסנא ית ארעא: (יט) ואלין שמהת גובריא לשבטא דבית יהודה כלב בר יפנה: (כ) לשבטא דשמעון שמואל בר עמיהוד: (כא) לשבטא דבנימין אלידד בר כסלון: (כב) לשבטא דדן אמרכול בקי בר יגלי: (כג) לשבטא דבני יוסף לשבטא דבני מנשה אמרכול חניאל בר אפוד: (כד) לשבטא דבית אפרים אמרכול קמואל בר שפטן: (כה) לשבטא דזבולן אמרכול אליצפן בר פרנך: (כו) לשבטא דבית יששכר אמרכול פלטיאל בר עזן: (כז) לשבטא דאשר אמרכול אחיהוד בר שלומי: (כח) לשבטא דבני נפתלי אמרכול פדהאל בר עמיהוד: (כט) אלין דפקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: (א) ומליל יי עם משה במישריא דמואב על יורדנא דיריחו למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ויחסון לליואי מאחסנת אחודתהון קירוין למיתב ופרוילין לקרויא חזורנותהון תתנון לליואי: [(ב) ופרווילי לקרית חזור חזור להון יתנינון לליואי:]
וידון

בעל הטורים

ולכה: (יז) אלה שמות האנשים. ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שכלים בשמותם וכלים במעשיהם: (כא) אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיף לו יו"ד על שם הנבואה שנקראת ביו"ד לשונות (חזון הטיפה. דיבור. אמירה. לווי.
משא
ומחוי לשון משה ונגול ולומר אני בשמם ההג"ה ללא לורך כי תרגום ויחזו ואחידו

יונתן

המלה וק"ל: (יא) לדפני. מן מדנח רבלה נקרא דפני וכן נמלא בפתיחתא דאיכה רבתי בפתיחה לא האמינו. בא וישב בדפני של אנטוכיא ובעל מתנות כהונה פי' משם הערוך משפם הרבלה מ"י ויסום תסומא לאפמיאה לדפני שם מקום הוגי אפמיאה: (טו) מלכותהון דאדומאי יש מגיהים דאמוראי: ירושלמי כסוי ומחדי וספינא וכו' יש רולים להגיה ומ"כ הכל אדא וכאן עניינם גבולים וספתים: (ג) ובדוכלהון פירוש ובניבותיהון:
כלונכן

רש"י

הוא היה סוף המלך הלפוני ונמלאת אלכ עינן במקלוע לפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מלך המזרחי: (י) והתאויתם. לשון הינה וכויה כמו תתאו: שפמה. במלך המזרחי ומשם הרבלה: (יא) מקדם לעין. שם מקום והמלך הולך במזרחו כמלא העין לפנים מן המלך ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מלפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הלפון לדרום באלכסון נוטה לגד מזרח ומתקרב לגד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לגד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתולאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מלד מקלוע דרומי' מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח קרוי מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין ולפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: (ג) ומגרש. ריוח מקום
חלק

אבן עזרא

(י) והתאויתם. כמו עד תאות גבעות עולם: (יא) ומחה. כאשר אמרו קדמונינו אתבירתא מגזרת ימחאו כף: (טו) שני המטות. טעם שנית לבאר מקום נחלתם: (יז) ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים: אלעזר. ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן. ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי השל מיוחדים כאשר יילא הגורל ותחילה רק יש טענה גדולה עליהם אע"פ שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתינו: (כח) פדהאל. אם נעלם הה"א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה"א
איננה

פירוש על אבן עזרא

ת(בראשית מ"ט כ"ו) כ' מכלל יופי ח"ל אחם תתאוו להיותכם גבלים לגבול קדמה מאלר עינן שמוריש יושבי הארץ עד הגבול, כי הבנין הזה הוא עלמו מקבל להיותו מקבל המקרה. מפח"כ בשאר הבניינים עכ"ל. אמלאת דמשמע לתרי אפי. לפרש מלת ומחה שהוא ענין נגיעה וחבור כמו שמנינו במ"ש כליש (ריש פרק כה) כל שיש לו חבורות שפי' גולאות המחברות דבר לדבר. ונירשת התו"ס (פסחים ד' יז' ע"ב ד"ה כיעתא) מוברחות ע"ש. ולסימן תביר שמחת ומחה להבדילו משאר ומחה הנמלאים במקרא ונמסר במס"ג פ' נשא שלין אחד מהם בטעם תביר. והם ומחה אל מי המרים (לעיל ה' כ"ג) ומחה ד' את שמו (דברים כ"ט י"ט) ומחה ד' אלהים דמעה (ישעיה כ"ה ח') שכולם לשון מחיקה, וזה לבדו מגזרת ימחאו כף (תהלים צ"ח ח'. ישעיה כ"ה י"ב) שפי' חבור כף אל כף דרך שמחה. בשהוא מעבר לירדן ירחו. גר"ל בעבור מלת לכם, ועמו אשר ינחלו את הארץ לכם (דלם לאהד פיל איין אין בעזיעץ נעהמען) כמ"ש לנחל את בני ישראל (פסוק כ"ט). דשפירשו ותן לו נחלת הארץ כמ"ש וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם (שמות ל"ב י"ג) וכן תרגם יונ"ע שם ותתקיינא ית ארעא וכו'. וע"ד המפרשים עמו ונחלה אותו. הכמ"ש ויהי הגורל למטה בני יהודה וכו' (יהושע ט"ו א'). ישאמרו רז"ל בב"ב שאלעזר הכהן העיל הגורלות שהיה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה עמו וכו'. ישלא נזכרו גם שאר השבטים כאן כסדר שמבואר שם.
וכן

לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם
וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם: ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה
אֶלֶף אַמָּה סָבִיב: ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ
לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה
וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־
פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת
צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה
יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים: ו וְאֵת הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי
הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ
וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר:
ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים
וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן:
ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט
תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ
יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם: פ ששי (שביעי כשמחוברין)
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: י דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן:
יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט
תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה
נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה: יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים
לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד
עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט: יג וְהֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם: יד אֵת ׀ שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה: טו לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס
שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה: טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא
מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ: יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא
מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ: יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא

מות

אונקלוס

לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכֹל חֵיוַתְהוֹן: ד וְרָוְחֵי קִרְוַיָּא דִּי
תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי מִכֹּתֶל קַרְתָּא וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר:
ה וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא לְקַרְתָּא יָת־רוּחַ־קִדּוּמָא תְּרֵין־אַלְפִּין אַמִּין
וְיָת־רוּחַ־דָּרוֹמָא תְּרֵין־אַלְפִּין אַמִּין וְיָת־רוּחַ־מַעַרְבָא וּתְרֵין־
אַלְפִּין אַמִּין וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין אַלְפִּין אַמִּין וְקַרְתָּא
בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא: ו וְיָת קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן
לְלֵוָאֵי יָת שִׁית־קִרְוֵי שֵׁזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן לְמֵעַרַק תַּמָּן קָטוֹלָא
וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְוִין: ז כָּל קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן
לְלֵוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין יָתְהֵן וְיָת רָוְחֵיהֵן: ח וְקִרְוַיָּא דִּי
תִתְּנוּן מֵאֲחוּדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי תַּסְגּוּן וּמִן זְעֵירֵי
תַּזְעִירוּן גְּבַר כְּפוּם אַחֲסַנְתֵּהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי לְלֵוָאֵי:
ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: י מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר
לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן: יא וּתְזַמְּנוּן
לְכוֹן קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁזָבוּתָא יְהוֹיָן לְכוֹן וְיֵעֱרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא
דִּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ: יב וִיהוֹן לְכוֹן קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵל
דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְדִינָא:
יג וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן שִׁית קִרְוֵי שֵׁזָבוּתָא יְהוֹיָן לְכוֹן: יד יָת תְּלָת
קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וְיָת תְּלָת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן קִרְוֵי שֵׁזָבוּתָא יְהוֹיָן: טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרָא וּלְתוֹתָבָא
בֵּינֵיכוֹן יְהוֹיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעֱרוֹק לְתַמָּן כָּל
דִּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ: טז וְאִם בְּמָן דְּפַרְזְלָא ׀ מַחְהִי וְקַטְלֵהּ
קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל קָטוֹלָא: יז וְאִם בְּאַבְנָא
דְמִתְנַסְבָא בִידָא דְהִיא כְמִסַּת דִּי יְמוּת בַּהּ מַחְהִי וְקַטְלֵהּ
קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל קָטוֹלָא: יח אוֹ בְּמָן דְּאָע

דמתנסב

מסרה ג ומגרשיהם, מלא מ"ם בסוף. ולרכשם, חסר. חיתם, במד יו"ד דגושה.
ד ומגרשי, ל'. וחוצה, ל' ומלא. ה ומדתם, ב' חסר בלי'. באמה, י"ו פסוק
בטעם פזר גדול וגלגל משרת לקרני פרה הנקרא פזר גדול לפי שמגוגן כמו פזר
ות"ג וק"ת. בתוך, ה'. להם, מטעי'. ו ערי, ה'. לנס, ב' חסר לא יבדיל. הרצח,
חסר. ועליהם, מלא. ז ושמנה, הכון בסגול כי הוא ל"כ. מגרשיהן, ל' כ"כ
וכל יהושע דכו' במ"א יוסף שני מעוח מגרשיהן מלא ונו"ן בסוף. ח המעט,
ה"א בלא בגעיא. תמעיטו, מלא. ינחלו, ו' בקמץ. י דבר, י"ג. אלהם, חסר. כנען,
הכ"ף דגושה מד"ד. יא והקריתם, מלא. ערי, ד'. תהיינה, כל עניגא בב' יודין
וכ"ה בסוף. רצח, חסר. יב מגאל, חסר. ימות, מלא. עמדו, ד'. למשפט, ט"ו
דגשים. יג ערי, ד'. תהיינה, מלא ב' י'. יד שלש, חסר. ערי, ד'. טו ולגר,
ל'. ולתושב, מלא. בתוכם, מלא. לנוס, מלא. טז ואם, כל ואם דענין במקף
במ"א ואם בלבן יד. וימת, המ"ם בחולם ח"ו. מות, כולם מלא. יז באבן, ג'
רפוי'. ימות, מלא. וימת, כל עניגא בחולם.

ת"א ומגרשיהם נדרים פא מכות יב. מקיר העיר ערובין נא נו נז סוטה כז.
ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה ערובין נא נדרים נו סוטה כז. זה
יהיה לכם ערובין נא. עליהם תתנו מכות ט יג. והיו לכם הערים למקלט
שם ט. עד עמדו שם יב. שש ערי שם ט. את שלש הערים שם. לבני
ישראל שם. בשגגה שם ז.

רש"י

אלף חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: (ג) ולכל חיתם. לכל
צרכיהם.

ירושלמי

(ג) ויהון קירויא להון למיתב ובדורלהון יהון לבעיריהון ולקנייניהון ולכל צורכיהון: (ד) ופרוילי קרויא דתתנון לליואי חזור קרתא ולבר אלפא גרמידי חזור חזור: [(ד) ופרווילי:]

(ה) ותמשחון מברא לקרתא ית ציטרא דמדינחא תרין אלפין גרמידי וית רוח תרין אלפין גרמידי וית רוח מערבא תרין אלפין גרמידי וית רוח ציפונא תרין אלפין גרמידי וקרתא במיצעא דין יהי לכון פדורלי קרויא: (ו) וית קרויא דתתנון לליואי ית שית קוריין דקלטין קטולא למיערוק לתמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קוריין: (ז) כל קרויא דתתנון לליואי ארבעין ותמני קוריין יתהון וית פדורוולדהון: (ח) וקוריין דתתנון מן אחסנת בני ישראל מן שבטא דעמיה סגי תסגון ומן שבטא דעמיה זעיר תזערון גבר אגב אחסנתיה דיחסנון יתן מקירוי לליואי: (ט) ומליל יי עם משה למימר:

יונתן בן עזיאל

(י) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום אתון עברין ית יורדנא לארעא דכנען: (יא) ותזמנון לכון קוריין בשיקין ובתי חיוותא קירוין קלטן יהוין לכון ויעירוק לתמן קטולא דיקטול בר נש בשלו: (יב) ויהון לכון קירויא למקלט קטולא מן תבע אדמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנישתא לדינא: (יג) וקירויא דתתנון שית קירוין קלטן קטולא יהוין לכון: (יד) ית תלת קירויא תתנון מעברא ליורדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קירוין קלטן תהוין: (טו) לבני ישראל ולגיורא ולתותביא דביניהון יהוין שית קירויא האלין לשיזבא למיערוק לתמן כל דיקטול בר נש בשלו: (טז) ואין במנא דפרזלא במשהו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יז) ואין באבנא מלוי ידא די כמסת די ימות בה מחוהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יח) או במנא דקיסא מלוי ידא די כמיסת דימות בה
מחוהי

בעל הטורים

משה. משל. מלילה. מידה. נבואה עיין ילקוט רמז ע"ו ובר"ה לך לך): (ה) ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה שאלפים אמה יהיו חוץ מע' אמה ושיריים וזהו ומדותם מחוץ לעיר: (ח) ינחלו ב' במס' הכא ואידך לשמות מטות [אבותם]. ינחלו (בפ' פנחס). ואידך כבוד חכמים ינחלו (משלי ג') אשר ינחלו לשמות מטות [אבותם]. ינחלו לכל [דליולדי] (יולדי) מלכים כשחלקה הארץ וכן לשמות מטות אבותם ינחלו חכמים דבמשנה דברים האב זוכה לבנו וקתני בסכמה: (יא) בפרשת מקלט כתיב ה' פעמים למקלט שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו חמשה שמות: (יז) באבן ג' הכא ואידך והכה איש את רעהו באבן (פ' משפטים) ואידך באבן המלך (ש"ב י"ד) והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד צריך שומד שיהא בו כדי להמית שנא' אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך [דכתיב בי' שם אבנים שקלים] א"ל שומד ממילא יש בו
כדי

רש"י

לצרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. (ערובין נ"ז) ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: (יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר (בראשית כז) כי הקרה ה' אלהיך לפני: (יב) גאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. (מכות ט) מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי): (יד) את שלש הערים וגו'. (מכות ט) אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים ושוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב (הושע ו') גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. (ספרי) שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר (שמות כא) והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות
בה

רמב"ן

יעבד בו ולא יזרע ולכך הפרישן זה מזה: (ח) מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו. גם זה על דעת רבותינו נאמר בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה כמו שהזכיר למשפחותיהם אבל השבטים שוים היו בנחלה ואע"פ שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם מפני שווי הערים היה שהיו חשובות זו מזו כי בשומא נתחלקה הארץ תדע שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימן ערים י"ג וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה י"ג ואלו מרובים על הראשונים במניינם ונתנו ממטה אפרים ערים ארבע וממטה דן ערים ארבע והיו בני דן כפלים כבני אפרים: (יד) את שלש הערים. ואע"פ שבארץ כנען תשעה המטות וכאן אינם אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם כי בגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקבה מדם לשון רש"י מדברי רז"ל. ואע"פ שאין המקלט אלא בשוגגין היו שופכי דמים במרמה ומראין עצמן כשוגגין והוצרך להרבות להם ערי מקלט לקלוט את כולן שלא נודע מי המזיד ואם כן טוב הב"ה זה על שם העתיד על דרך וקם העם הזה וזנה או שיאמרו שהיה אויר ארץ גלעד מגדלת רוצחים ומאז היתה לגוי. ואני תמה כי על דעת רז"ל הכתוב שאמר עליהם תתנו ארבעים ושתים עיר כולם למקלט טוב בהם והנה היו מהם בארץ כנען ל"ו ערים ובעבר הירדן ו' וכולן קולטות לדעת רז"ל והנה היו המקלטים לכל ארץ ישראל ביושר והשוה כי ארבע ערי מקלט יגיעו לשבט גם חשב שבט מנשה בארץ כנען מפני שרובו שם היה ואולי בערי המועד' ריבה ה' בעבר הירדן לכבוד משה שיבדיל הוא אליו אבל בכללם במדה ובמנין היו. וע"ד הפשט נראה בעיני כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד כי הם שני מלכי האמורי גדולים שממלכות מפליגים בהם ואף כי עמון ומואב נזכרו בהם ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו לו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלם אחד מלך חברון אחד וזולתם מהלך חצי יום וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין לזו מלך ולזו מלך ויתכן שכן היה המנהג בדורות ההם אל כל אדון עיר יקרא מלך או היה לכבוד ארץ ישראל כמדרש רז"ל וי"א לא היו מלכי ארצות רק מלכי עיר ועיר וכן כתוב שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים
תחת

אבן עזרא

איננה מהאותיות המשך: (ג) ומגרש. ידוע: (י) ארצה כנען. ידוע. גם זאת הפרשה דבקה: (יא) והקריתם. מגזרת קריה: (טו) לבני ישראל. איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה שערי תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם
תהיינה

פירוש על אבן עזרא

אוכן אמר בס' מאזנים כי האל"ף וו"י יעלמו בתוך המלה נחים נעלמים וה"א לא תמלא ואם נמלאה מלה שהיא באמצעיתה ה"א נעל' במקום אלף היא מהשמות שהם מרכבים כמו עשה אל הם שתי תיבות לשם אחד. פדה אל שהיא משמות שאינן נחלקין הה"א דבג"ש ובשוא נח לכן בפעלים לא יעלמו. שהם הפרזות חוץ לחומות העיר. לפי שהם כאלו נגרשו מן העיר. שהוא כמו לארץ כנען. ה"א בסוף כלמ"ד בראש המלה.
כ"ל

ספורנו

אשר ענייננו ברוח הקדש: (ג) לבהמתם. למרכב ולמשא: ולרכושם. בקר וצאן: ולכל חיתם. כמו דבורים של כוורת ויוני שובך וזולתם: (ח) מאת הרב תרבו. מפני שהעלו אותה בדמים והיה המעט של אותו שבט שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה נותן ללוים אותו השבט אשר
חלקו

פירוש רשב"ם

תחום וגבול: (ה) אלפים באמה. אלף אמה מגרש והשאר שדות וכרמים: (יא) והקריתם. וזימנתם: (יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן.
אותן

מ֥וֹת יוּמַ֖ת הָרֹצֵֽחַ׃ יט גֹּאֵ֣ל הַדָּ֔ם ה֥וּא
יָמִ֖ית אֶת־הָֽרֹצֵ֑חַ בְּפִגְעוֹ־ב֖וֹ ה֥וּא יְמִתֶֽנּוּ׃
כ וְאִם־בְּשִׂנְאָ֖ה יֶהְדֳּפֶ֑נּוּ אֽוֹ־הִשְׁלִ֥יךְ עָלָ֛יו
בִּצְדִיָּ֖ה וַיָּמֹֽת׃ כא א֣וֹ בְאֵיבָ֞ה הִכָּ֤הוּ
בְיָדוֹ֙ וַיָּמֹ֔ת מֽוֹת־יוּמַ֥ת הַמַּכֶּ֖ה רֹצֵ֣חַ
ה֑וּא גֹּאֵ֣ל הַדָּ֗ם יָמִ֛ית אֶת־הָרֹצֵ֖חַ בְּפִגְעוֹ־
בֽוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶ֥תַע בְּלֹֽא־אֵיבָ֖ה הֲדָפ֑וֹ
אֽוֹ־הִשְׁלִ֥יךְ עָלָ֛יו כָּל־כְּלִ֖י בְּלֹ֥א צְדִיָּֽה׃
כג א֣וֹ בְכָל־אֶ֜בֶן אֲשֶׁר־יָמ֥וּת בָּהּ֙ בְּלֹ֣א
רְא֔וֹת וַיַּפֵּ֥ל עָלָ֖יו וַיָּמֹ֑ת וְהוּא֙ לֹא־אוֹיֵ֣ב
ל֔וֹ וְלֹ֥א מְבַקֵּ֖שׁ רָעָתֽוֹ׃ כד וְשָֽׁפְטוּ֙ הָֽעֵדָ֔ה
בֵּ֚ין הַמַּכֶּ֔ה וּבֵ֖ין גֹּאֵ֣ל הַדָּ֑ם עַ֥ל
הַמִּשְׁפָּטִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ כה וְהִצִּ֨ילוּ הָֽעֵדָ֜ה
אֶת־הָרֹצֵ֗חַ מִיַּד֮ גֹּאֵ֣ל הַדָּם֒ וְהֵשִׁ֤יבוּ
אֹתוֹ֙ הָֽעֵדָ֔ה אֶל־עִ֥יר מִקְלָט֖וֹ אֲשֶׁר־נָ֣ס
שָׁ֑מָּה וְיָ֣שַׁב בָּ֗הּ עַד־מוֹת֙ הַכֹּהֵ֣ן הַגָּדֹ֔ל
אֲשֶׁר־מָשַׁ֥ח אֹת֖וֹ בְּשֶׁ֥מֶן הַקֹּֽדֶשׁ׃ כו וְאִם־
יָצֹ֥א יֵצֵ֖א הָרֹצֵ֑חַ אֶת־גְּבוּל֙ עִ֣יר מִקְלָט֔וֹ
אֲשֶׁ֖ר יָנ֥וּס שָֽׁמָּה׃ כז וּמָצָ֤א אֹתוֹ֙ גֹּאֵ֣ל
הַדָּ֔ם מִח֕וּץ לִגְב֖וּל עִ֣יר מִקְלָט֑וֹ וְרָצַ֞ח
גֹּאֵ֤ל הַדָּם֙ אֶת־הָ֣רֹצֵ֔חַ אֵ֥ין ל֖וֹ דָּֽם׃ כח כִּ֣י
בְעִ֤יר מִקְלָטוֹ֙ יֵשֵׁ֔ב עַד־מ֖וֹת הַכֹּהֵ֣ן
הַגָּדֹ֑ל וְאַחֲרֵי־מ֨וֹת הַכֹּהֵ֜ן הַגָּדֹ֗ל יָשׁוּב֙
הָרֹצֵ֔חַ אֶל־אֶ֖רֶץ אֲחֻזָּתֽוֹ׃ כט וְהָי֨וּ אֵ֜לֶּה
לָכֶ֛ם לְחֻקַּ֥ת מִשְׁפָּ֖ט לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם בְּכֹ֖ל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶֽם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶ֕פֶשׁ לְפִ֥י
עֵדִ֖ים יִרְצַ֣ח אֶת־הָרֹצֵ֑חַ וְעֵ֣ד אֶחָ֔ד לֹא־
יַעֲנֶ֥ה בְנֶ֖פֶשׁ לָמֽוּת׃ לא וְלֹֽא־תִקְח֥וּ כֹ֙פֶר֙ לְנֶ֣פֶשׁ רֹצֵ֔חַ אֲשֶׁר־ה֥וּא רָשָׁ֖ע לָמ֑וּת כִּֽי־
מ֖וֹת יוּמָֽת׃ לב וְלֹֽא־תִקְח֣וּ כֹ֔פֶר לָנ֖וּס אֶל־עִ֣יר מִקְלָט֑וֹ לָשׁוּב֙ לָשֶׁ֣בֶת בָּאָ֔רֶץ
עד

אונקלוס

דְמִתְנְסֵב בִּידָא דְהִיב כְּמִסַּת דִי יְמוּת בֵּהּ מְחָהִי וְקַטְלֵהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל קָטוֹלָא׃ יט גָּאֵל דְּמָא הוּא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵהּ מִן דִינָא הוּא יִקְטְלִנֵּהּ׃ כ וְאִם בְּסַנְאָה דְחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בְּכַמְנָא וְקַטְלֵהּ׃ כא אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִידֵהּ וְקַטְלֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵל דְּמָא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵהּ מִן דִינָא׃ כב וְאִם בִּתְכֵף בְּלָא דְבָבוּ דְחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָן בְּלָא כְמַן־לֵהּ׃ כג אוֹ בְכָל־אַבְנָא דְהִיא כְמִסַּת דִי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חָזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּהּ׃ כד וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵל דְּמָא עַל דִינַיָּא הָאִלֵּין׃ כה וִישֵׁזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יַת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ דִי עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּב בַּהּ עַד־דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִי־רַבִּי יָתֵהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃ כו וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יַת־תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ דִי עֲרַק לְתַמָּן׃ כז וְיִשְׁכַּח יָתֵהּ גָּאֵל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵל דְּמָא יַת קָטוֹלָא לֵית לֵהּ דְּמָא׃ כח אֲרֵי בְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ יִתֵּב עַד־דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּהּ׃ כט וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵרַת דִין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ ל כָּל דִיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סַהֲדִין יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטָל׃ לא וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנַשׁ קָטוֹל דִי הוּא חַיָּב לְמִקְטָל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ לב וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעֲרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ לְמֵתוּב לְמִתַּב בְּאַרְעָא עַד דִימוּת כַּהֲנָא׃

° בכ"י ליתי' שתי תיבות

ולא

מסרה יט ימית, ה' ומלא. ימיתנו, ה' חסר בליש'. כ יהדפנו, הד' דגושה ובמ"ק ובחד יו"ד. השליך, מלא. בצדיה, בחד יו"ד. כא באיבה, מלא. מות, במאריך ומוקף. גאל, חסר. הדם, רביעי. ימית, מלא. בפגעו, סיכך הפ"א הוא קלה וע"כ השוא שאחריו הוא נע. כב השליך, מלא. כג בלא, ל'. ויפל, ג' סי' אדם מית במסריתא. ראות, מלא. אויב, כולם מלא. כד על, ה' בטעם. כה והצילו, מלא. והשיבו, מלא י' חנין. בה, ברביע. הגדל, חסר. בשמן, ז' רפין. כו יצא, חסר ו' ד' חסר. גבול, מלא. ינוס, מלא. שמה, י"א ק"פ. כז לגבול, מלא. הרצח, הה"א במגס. כח הגדל, חסר. ישוב, מלא. כט והיו, אינו כסנ"א עמני ו' המהפכת. לחקת, ב'. לדרתיכם, חסר ב' ווי"ן ומ"י. מושבתיכם, מלא ו"ק וחסר חנין ומ"י. ל מכה, הכף בציירי. לפי, ל'. לא כפר, חסר. לב לנוס, מלא. לשוב, מלא.

ת"א ואם בפתע שם כריתות ט. בלא ראות נדרי' פז סח קמא סו מכות ט. ויפל עליו מכות ז. והוא לא אויב סנהדרין כט. ושפטו העדה פסחים יב ר"ה טו סנהדרין ג סט. ושפטו העדה קמא פז. והצילו העדה פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג סט מכות י. וישב בה סנהדרין יח מכות יא יב. או באיבה סנהדרין עו פד. מות יומת סנהדרין מה. גואל הדם סנהדרין לג. מות יומת המכה מליעה לא סנהדרין עו מה נג עב עז. ואם יצא יצא הרוצח מכות יב. ורצח גאל הדם שם יב. כי בעיר מקלטו שם יא יב זבחים קיו. ואחרי מות הכהן הגדול מכות יא. ישוב הרוצח שם יג. והיו אלה יבמות ו סנהדרין לה מכות ז. כל מכה נפש סנהדרין פד. ועד אחד לא יענה בנפש שם לג לד. ולא תקחו כתובות לז קמא כט פג סנהדרין עו. אשר הוא כתובות לה קמא פג סנהדרין י לו מכות ה. ולא תקחו כפר לנוס כתובות לו. לשוב לשבת מכות יא.

רש"י

בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. (מכות יא) מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו ²אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. (מכות שם) ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיה. דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת

כהן

מחוהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יט) תבע אדמא הוא יקטול ית קטולא כד יערעניה סברא לקרויא האלין בדינא הוא יקטליניה: (כ) ואין ביסנא הדוף ואתכוון ודחייה או טלק עלוי כלונסן ושרוותה וגלגיל עלוי כיפין בכוונות לבא וקטליה: (כא) או נטר ליה בבבו ומחוהי בידיה וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא הוא תבע אדמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה: (כב) ואין בשלו בלא נטר ליה בבו הדפיה או טלק עלוי כל מאן ולא אתכוון למקטליה: (כג) או בכל אבנא דהיא במיסת דימות בלא סתכוין וטלק עלוי מדעם וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בשתיה: (כד) וידינון כנשתא בין מחיא ובין תבע אדמא על סדר דיניא האלין: (כה) וישזבון כנשתא ית קטולא מן יד תבע אדמא ויתיבון יתיה כנשתא לקירויא דקלטיה דאפך לתמן ויתיב בה זמן עד דימות כהנא רבא דרבי יתיה סגנא במשח רבותא ומטול דלא צלי ביומא דכפורי בקודש קודשיא על תלת עבירן קשין דלא יתקלון עמא בית ישראל בפולחנא נוכראה ובגילויי עריתא ובשדיות אדם זכיא והוה בידיה לבטלותהון בצלותיה ולא צלי מטול כן אתקנס לממת בשתא ההיא: (כו) ואין מיפוק יפוק קטולא כל אימת דכהנא רבא קיים מן תחום קרתא דקלטיה דערק לתמן: (כז) וישכח יתיה תבע אדמא סברא לתחום קרתא דקלטיה ויקטול תבע אדמא ית קטולא לית ליה סדרין דקטול: (כח) ארום בקרייתא דקלטיה יתיב עד דימות כהנא רבא ומן בתר דימות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה: (כט) ויהוון אלין אחוויתיה לכון לגזרת דינין לדריכון בכל מותבניכון: (ל) כל דיקטול בר נשא על מימר סהדין דחמיין למסהד עלוי קטול תבע אדמא או בי דינא ית קטילא וסהיד חד לא יסהד בבר נש לממת: (לא) ולא תקבלון פורקן לשיזבא בר נש קטולא דהוא חייב לממת ארום אתקטלא יתקטיל: (לב) ולא תקבלון פורקן לדערק לקרייתא דקלטיה
למתוב

בעל הטורים

כדי להמיס: (כב) הדפו ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה מ"ו) כי ה' הדפו והיינו דאמרי' והאלהים אנה לידו מעשה לשני בני אדם א' הרג שוגג וא' הרג מזיד הקב"ה מזמנן לפונדק א' זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ונמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזה בלא איבה הדפו וכלה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו. (כג) ויפל ב' הכא ואידך. ויפל בקרב מחנהו. ואידך ויפל ה' אלהים תרדמה. כדאי' במדרש יותר ממה שהרג בהם שליו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם תהו ויפל עליו וימת ויפל ה' אלהים תרדמה כדאי' לדיקים אוכלים ומתים מיד רשעים יורדין למעמן ומתנוולים והולכים עד למ"ד יום וזה ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם: (כה) עד מות הכהן הגדול ג"פ כה"ג בפרשה
לומר

יונתן

(כ) כלונסן ושרוותא פי' מיני יתידות של עץ הם כן משמע בערוך ומתורגמן ושרוותא לשון קירה כמו דמיא כשורה וכן ושקפים ג' טורים ת"י וכלונס' תלתא שורים והוא מלשון משקוף שהוא עליון הפתח שהינו עב כמו שאר קורות הפתח וה"פ בדחז"ל ובנקיקי הסלעים אין לי אלא שהורגו בעץ השליך עליו קורות וכלונסאות מניין ת"ל רוצח הוא ת"מ: גלגיל עלוי כיפים פי' אבנים בגמ' פרק הלו מגלחין כפין פרדיא וכמוהו לעיל פרשת ויחי. (כה) דאפך פרגם של וינס ואפך: (ל) דחמיין למסהד פי' עדים הראויים

רש"י

כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו (מכות יב): (כז) אין לו דם. (מכות ז') הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבתיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כופר. (כתובות לז) לא יפטר בממון: (לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס
כש"בא

רמב"ן

תשע שולשי, והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד ראויה לשלש ערי מקלט בכל ארץ ישראל מן הירדן והלאה היה והיו אלה השש ערים לבדן קולטות והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט: (כט) בכל מושבותיכם. לימד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל לשון רש"י. וכן הדבר שלאחר חרבן איננה נוהגת לא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ כמו שאמרו רבותינו בפרק ארבע מיתות בית דין ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט ושנו במכילתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות אם יש לך מזבח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית אבל לא מצאתי במצוה שתלוי בזמן הבית שיאמר בה לדורותיכם בכל מושבותיכם כי זה יורה אפי' על זמן הגלות בחוצה לארץ כמו שנאמר בשביתת חג השבועות ובאיסור החדש לחייב בהם בחוצה לארץ בזמן הזה שלא נתלה אותו בעומר ובמנחה חדשה וכן בחלב שלא נתלה אותו בקרבנות ואולי הם דורשים אלה לכם לחקת משפט על הסנהדרין הנזכרים בפרשת תמיד שנאמר לפני העדה למשפט ושפטו העדה ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפילו לאחר חורבן לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים: (לא) ולא תקחו כופר וגו'. הנכון בכתוב הזה כי בתחלה הזהירנו מן המזיד ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי על כל פנים יומת לא ינצל בשום ענין מן המיתה לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרי' אחר כן אמר ולא תקחו כופר שינוס וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור אל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה כאלו אמר וכן לא תקחו כופר מן רוצח שינוס וישב לארץ לשבת קודם שימות הכהן. ולא היה צריך לומר שלא נקח כופר שלא ינוס שם כלל כי כל הורג נפש בשוגג מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו או שיחשוד אותו במזיד ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם אבל אחרי נוסו ידבר בכופר שישוב אל אחוזתו
ולא

אבן עזרא

תהיינה שש הערים האלה מקלט: (יט) בפגעו בו. בשבר [כ]הפ"א כמו בשברי [ל]לכם כי שמות הפועלים ישתנו: (כ) יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה. [מ]פירשתיו: (כב) בפתע. כמו פתאום: בלא ראות. שם [נ]הפועל: ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו: (כה) עד מות. יש אומר עד מות עד [ס]חפוש וכמוהו תמות [ע]חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות [פ]הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (כו) את גבול. מן גבול כמו כצאתי את העיר: (כז) דם. פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[כ]ר"ל בחירק והלמ"ד בקמץ כמשפט המקור עם כנוי. [ל](ויקרא כ"ו כ"ו.) [מ](שמות כ"ח י"ג). [נ]ר"ל מקור. [ס]בשי"ן כמו חפשי שהכהן יוליאו לחפשי. [ע](איוב י"ב). [פ]ר"ל ועמכם תחופש החכמה והיה חפשית ע"י החפוש. [פ]ר"ל מיתה ממש.
ויקרא

ספורנו

שלקו כב הכמות: (כה) עד מות הכהן הגדול. כבר באר שהגלות היא על השוגג, ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל ית' היודע ועד, שיענוש את השוגג כפי מדרגת שגגתו, כאמרו והאלהים אנה לידו: (ב) בנחלה בנורל. ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום מגילן לא
יתאמת

פירוש רשב"ם

אותן הבדיל משה בחייו כדכתיב אז יבדיל משה: (כה) עד מות הכהן הגדול. לפי פשוטו כל ימי השופט הגדול דוגמת אסיריו לא פתח ביתה: (לא) ולא תקחו כופר. לא יפטר בממון בברייתא דרבי אליעזר מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו יצא כיצד לא תקחו כפר לנפש רוצח וגו' והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין ולמה יצאת ללמד על שאר עונשין ומה הוא מלמד עליהן לרוצח אין לוקחין כופר אבל לשן ועין ליד ורגל לכויה ולחבורה ושאר חבלות לוקחים כופר:

עד־מות הכהן: לג ולא־תחניפו את־
הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא
יחניף את־הארץ ולארץ לא־יכפר לדם
אשר שפך־בה כי־אם בדם שפכו:
לד ולא תטמא את־הארץ אשר אתם
ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי
אני יהוה שכן בתוך בני ישראל: פ
שביעי לו א ויקרבו ראשי האבות
למשפחת בני־גלעד בן־מכיר בן־
מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו
לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות
לבני ישראל: ב ויאמרו את־אדני צוה
יהוה לתת את־הארץ בנחלה בגורל
לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת
את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו:
ג והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל
לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו
ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה
להם ומגרל נחלתנו יגרע: ד ואם־יהיה
היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על
נחלת המטה אשר תהיינה להם
ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן:
ה ויצו משה את־בני ישראל על־פי
יהוה לאמר כן מטה בני־יוסף דברים:
ו זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות
צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה
לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ז ולא־תסב נחלה
לבני ישראל ממטה אל־מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל:
ח וכל־בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה
תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ט ולא־תסב נחלה
ממטה למטה אחר כי־איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: מפטיר י כאשר

לג ולא תחיבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחיב ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכי דאתשד בה אלהן בדם אשדה: לד ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכנתי שריא בגוה ארי אנא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל: א וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהן מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטא די תהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהן על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: ו דין פתגמא דיי פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ז ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: ח וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דיירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ט ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אחרנא ארי גבר באחסנתה ידבקון שבטיא דבני ישראל

מסרה לג תחניפו, מלא. יחניף, מלא. יכפר, בקמץ ודגש אחריו וכן שפך. ד' ג' מוקפים וסי' נפיק דמא בישא. לד יושבים, חסר. שכן, חסר. שכן, חסר. לו א ראשי, כל כתובים דכו' במ"ב. האבות, מלא. ממשפחת, חסר. הנשאים, חסר י"ק ומלא סכין. אבות, מלא. ב בגורל, מלא. לוה, ב'. בקומץ ונקד ו' ודגושה. את נחלת, מק"ומ. לבנתיו, ח"ו ומ"י. ג ונגרעה, ל'. נחלתן, ד'. אבותינו, ח"ו ומ"י. ונוסף מלא. על, ביתיב כמו השני. תהיינה, מלא י' וכ"ה בסוף וכל עניכא כ"כ. להם, כ"כ במ"ס. ומגרל, ד' חסר בלי' ופתחין. ד היבל, חסר. ונוספה מלא. נחלתן, ד'. להם, כ"כ במ"ס. אבתינו, ח"ו מ"י. ה דברים, ח"ו. ו לבנות, מלא. לטוב, ב' דגושים. בעיניהם, י' ומלא. לנשים, י"ד. אביהם, מלא ג' בנקבות בל"ז. ז תסב, חסר. אבתיו, ז' חסר בתורה. ח ובל, ג' פסוקים רישיהון וכל ולית בהון פ' אתון. ירשת, חסר. ממטות, מלא. יירשו, מלא. אבתיו, ח"ו. ט למטה, הט' בליר"י כי הוא סמוך ור"ל של משפחה אחרת. מטות, מלא.

ת"א ולא תחניפו סנה לג. ולארץ לא כסוטה לז סוטה מז כריתות כו. ולא תטמאו שבת לג שבועות ז. כן מטה בני עקידה שער פד. זה הדבר שניה ל בתרא קב קכ קכא. וכל בת בתרא קי קיא קעו קעז. ממטות בתרא קיא. ולא תסוב בתרא קיא. קיב קיג. ממטה למטה שם קיג. ידבקו מטות שם קיא קיד קעו.

צח

רש"י

(בס"א ובק"ץ) כמו (מיכה ב) שובי מלחמה ששבו מן המלחמה וכן (משלי ז) בוא ממועד (יהושע ה) כי מולים היו כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) לא תחניפו. ולא תרשיעו כתרגומו

לא

למתוב למיתב בארעא עד זמן דימות כהנא: (לג) ולא תטנפון ית ארעא דאתון בה ארום דם זכאי דלא מתפרע הוא יטוף ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכאי דאשתדי בה אלהן בשדיות אדם דמאן דשדיה: (לד) ולא תסאבון ית ארעא דאתין בה ארום דשכנתי שריא בגוה ארום אנא הוא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל: (א) וקריבו לבי דינא רישי אבהתא לגניסת בני גלעד בר מכיר בר מנשה ולגניסת בני גלעד בר יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: (ב) ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנתא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקיד מן קדם יי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: (ג) ותהואה לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהון מאחסנת אבהתנא ותיתוסף על אחסנת שבטיא דיהויין להון ומן עדב אחסנתנא יתמנע: (ד) ואין יהוי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהון על אחסנת שבטיא דיהויין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהון: (ה) ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: (ו) דין פתגמא דפקיד יי לא לדריא דעתידין למיקום בתר פילוג ארעא אלהן לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון תהויין לנשין לחוד לגניסת שבט אבוהן תהויין לנשין: (ז) מטול דלא תיתקף אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא חורנא ארום גבר באחסנת שבטא דאבהתוי ידבקון בני ישראל: (ח) וכל ברתא ירתת אחסנא משיבטא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוי: (ט) ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: (י) היכמא דפקיד יי ית משה הוכדין עבדו בנת

בעל הטורים

לומר אחד כה"ג שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד כה"ג שעבר כולם משיבים הרוצח במיתתן [ע"י מכות ד' י"א]: (לג) יכופר. ד' הכא ואידך אם יכופר העון (ישעיה כ"ב) לכן בזאת יכופר עון יעקב (שם כז) בחסד ואמת יכופר עון. (משלי ט"ז) שתשובה ויה"כ תולין ומיתה ממרקת שנא' אם יכופר העון עד תמותון לכן בזאת יכופר עון יעקב במה בחסד שנא' בחסד ואמת יכופר עון כדאמר (ר"ה י"ח) רבה דעסיק בגמילות חסדים היה עסין סכין: (ג) ונוסף ב' במס' [עי' שמות מ"ם רבינו על מסורה זו]: (ו) זה הדבר בגי' בדור הזה שלא היה נוהג אלא בחומו הדור: (ז) תסב נחלה בגי' זו הוא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו ולא תסוב נחלה בגימ' זו הוא הסבת

יונתן

הרחויים להעיד וק"ל: (לג) יטוף פי' יקלקל כמו יסגוף וכן לקמן בת"י לא תטופון בנבלתהון פרש' כי תצא פכ"א פסוק כ"ב וע"ש בת"י ובמ"ש: (ו) לא לדריא דעתידין למיקום וכו' דייק הכי מדלא כתיב כאן זה הדבר אשר צוה ה' לבני ישראל לאמר כדכתיב לעיל גבי בנות צלפחד ואל בני ישראל תדבר לאמר אלא זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד דהיינו לכם דוקא ולא לדורות ודכתיב וכל בת יורשת נחלה וגו' דמשמע לדורות לוה אין זה סיוב אלא עלה טובה וס"ל כרבי יהודה כדמייתי הילקוט שהכתוב עלה השיאן להנשא למעות אביהם וק"ל:

רש"י

לא תחייבון: (לד) אשר אני שוכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה

רמב"ן

ולא יתעכב שם כל ימי הכהן ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ושפטו אותו לא יפחד ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן ועל כן הזהירנו הכתוב מזה או יאמר וא"ו מן לשוב ויהיה טעמו או לשוב והראשון נכון: (לג) ולא תחניפו את הארץ. מפני שאמר תחלה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ וחזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה ועניין החנופה הוא שנאמרה בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה זתים יהיו לך ושמן לא תסוך כל ענך ופרי אדמתך יירש הצלצל כי כל חנופה עשות שהפך הנראה והנדמה לעינים והוא ענש בארץ בע"ז ובשפיכות דמים ובגלוי עריות כמו שנאמר הלא חנף תחנף הארץ והארץ חנפה תחת יושביה ותחניפי ארץ בזנותך. ועניין הטומאה שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו ובספרי אמרו ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפין כי הזהיר מתחלה שלא נקח שוחד ברוצחים וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם או לתקפם וכבוד משפחתם בלי נקח שוחד כי אם אנחנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ והיא חנפה תחת יושביה: (ט) ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה. לא חשש הכתוב אלא לתקן בעת ההיא כי אם היו בישראל נשי' נשואות לשבט אחר והם יורשות נחלה היום או שתירשנה מיום זה ואילך שימות אביהם או אחיהן בלא בנים על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה ומי יוכל לתקן בזמן אשר עותו כי לא רצתה התורה לצוות שלא ירשו אותן הבן והבעל שלא רצתה לעקור משפט הירושה וכן לא יקום הכתוב למקרים העתידים לבא כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא כי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבר נחלת אביהם או קרוביהן להם ועל דעת רבותינו שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ יורשות נחלה בלתי בנות צלפחד כי על כן לא דברו ולוה הכתוב שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו

אבן עזרא

[צ]פירשתיו. (לג) יחניף. עשות רע [ק]בסתר: שופכו. פועל כמו ובא [ר]גואלו: (לד) ולא תטמא. החנופה [ש]את הארץ או הוא ליווי [ת]בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: (א) ויקרבו. גם זאת הפרשה [א]דבקה עם כאשר לוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים: ראשי אבות. הם הנשיאים: (ד) ואם יהיה היובל. ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: (ה) כן מטה בני יוסף. כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה. (ז) וטעם תסב. שפעם תסוב [ב]מפה ומפה (ס"א תסוב מכה וכה) בין [ג]יהם בין אחרים. וטעם ולא תסוב נחלה. מהיום [ד]קודם נחלת הארץ: (ח) וכל בת יורשת נחלה. אחר ניחול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: מחלה

פירוש על אבן עזרא

[צ](ויקרא יז ד'). [ק]שזה מעשה החונף. [ר](שם ל"ב כ"ה) פי' גואל אותו. וכן שופכו שופך אותו. [ש]פי"ו מעמא לנקבה נסתרה. [ת]הפי"ו לנוכח זכר. [א]ר"ל עם שלמעלה. [ב]ר"ל שהנחלה לא תסוב ממטה זה למטה אחר וכן להפך. [ג]משבטו בני יוסף, ובין אחרים. משבטים אחרים. [ד]כלומר אע"פ שלא באה להם נחלת הארץ להזהירם מהיום שלא תסוב נחלת מי

ספורנו

יתאמת הגורל לשבט האחר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאמת אם (לא) יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חבירו: (ד) ואם יהי' היובל ונגרעה נחלתן. וגם בהיות שלא נכתוב עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט אגרשנו מפניך ויצטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אע"פ שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחבירו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי ביובל ישוב אליו אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה אז ויניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אחר וכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו: כן עשו בנות צלפחד. כיונו

פירוש רשב"ם

(לג) כי אם בדם שפכו. אני אומר שהוא נקוד מן הדין מ"לאפו"ם לפי פירושו כי אם בדם האיש השופך את הדם: (ו) לטוב בעיניהם. מן שבט שלהם לפי הפשט:

ונשלם חומש הפקודים

צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה כֵּ֥ן עָשׂ֖וּ בְּנ֥וֹת
צְלָפְחָֽד׃ יא וַתִּהְיֶ֜ינָה מַחְלָ֣ה תִרְצָ֗ה
וְחָגְלָ֧ה וּמִלְכָּ֛ה וְנֹעָ֖ה בְּנ֣וֹת צְלָפְחָ֑ד
לִבְנֵ֥י דֹדֵיהֶ֖ן לְנָשִֽׁים׃ יב מִמִּשְׁפְּחֹ֛ת בְּנֵֽי־
מְנַשֶּׁ֥ה בֶן־יוֹסֵ֖ף הָי֣וּ לְנָשִׁ֑ים וַתְּהִי֙ נַחֲלָתָ֔ן
עַל־מַטֵּ֖ה מִשְׁפַּ֥חַת אֲבִיהֶֽן׃ יג אֵ֣לֶּה
הַמִּצְוֺ֗ת וְהַמִּשְׁפָּטִ֜ים אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה
בְּיַד־מֹשֶׁ֖ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃

חזק.

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל: י כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנַת צְלָפְחָד:
יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד
לִבְנֵי אֲחֵי־אֲבוּהֶן לְנָשִׁין: יב מִזַּרְעִית בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף
הֲוָאָה לְנָשִׁין וַהֲוַת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן:
יג אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ:

°ע"פ כ"י צ"ל עבדָא

חזק

מסרה יא מחלה, מהומומו"ס ס"י. ונעה, חסר. דודיהן, ל' וחסר ו' ומ"י. יב ממשפחת, חסר.

ת"א ותהיינה מחלה ונעה סס קכ.

ומפטירין כה אמר ה'. בירמיה בסימן ו'. קל"ג. מס"לה מו"לס. סימן:

יונתן בן עוזיאל

בְּנַת צְלָפְחָד: (יא) וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי חֲבִיבֵיהוֹן לְנָשִׁין: (יב) מִגְנִיסַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנָשִׁין וַהֲוַת אַחְסַנְתְּהוֹן עַל שִׁיבְט גְנִיסַת אֲבוּהֶן: (יג) אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְסִידְרֵי דִינַיָּא דְפַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירִיחוֹ:

חזק

בעל הטורים

הקדמה בעל: (יא) לבני דודיהן בגימ' להבון (אליהם) [לוט] [עי' ב"ב ד' קי"ט]:

רש"י

הנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) וכל בת ירשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'. (ב"ב ק"כ) כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו: חסלת פרשת מסעי

רמב"ן

אותו לא תסב לשבט אחר שלא יבא האיש הזה בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפידה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לסוף מכאן ואילך. ונכון הוא על דרך הפשט שאין ולא תסוב נחלה טעם כדי שלא תסוב הנחלה אבל הם שתי מצות לוה ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם ולוה בנשואות כבר ואשר תבא עליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אשר אבל ירשו אותן אחיהם וקרוביהם לא בניהם ולא בעליהם והזהיר מתחלה בבנות ללמד ואחר כך בכל בת יורש' נחלה. ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוחזקות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתן מהן והם לא יפרדו מנחלת אבותם ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת חלוקה והנה נתן להם עצה בשניות אשר שאלו ותקן גם בנשואות:

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות. ולאלפים לצבאות. למאות ולאלפים ורבואות. שבח והודאות. וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות. יחיש בימינו קץ הפלאות. יבנה הבית והלשכות והגבול לפני התאות. ויכין שם לבית דוד כסאות. ועינינו רואות. והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות. ויראנו מתורתו נפלאות. וכן יהי רצון אמן:

אבן עזרא

(יא) מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחילה כאשר 'נולדו ועתה הזכיר' כאשר נשאו 'לאנשים בתחילה: (יב) ממשפחות. לאות כי בני דודיהן לא היו כולם 'אחים: (יג) אלה המצות. של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה:

חסלת פרשת מסעי

פירוש על אבן עזרא

מי שראוי לנחול עם מטה אחד שמסוב למטה אחר. 'מחלה נועה חגלה מלכה ותרצה (לעיל כ"ז ז') על סדר תולדתן. 'מחלה תרצה חגלה מלכה ונועה ר"ל כסדר נשואיה הנזכרת בתחילה בזה הפסוק נשאת בתחלה ואח"כ השני' וכן כולן. 'מדאמר ממשפחות לשון רבים.

סליק ספר במדבר. בעזרת חילים יגבר.

ספורנו

כיונו לעשו' רצון קונן כאשר צוה את משה לא מפני שהתאוו לאלה אשר נשאו להם: (יב) ממשפחות בני מנשה. מאחר שרצו היות כוונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אע"פ שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים: ותהיה נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפי' ממשפחה למשפחה: נשלם ספר במדבר.

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה **ארפח** סימן: וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ופרשיותיו עשרה. **יי בדד** ינחנו סימן: וסדריו ל"ב: **לב** טהור ברא לי אלהים סימן: ופסקתותיו **כ"ב** ופרקיו **ל"ו**. **לו** חכמו ישכילו זאת סימן: מניין הפתוחות **שתים ותשעים** והסתומות **ששים ושש**. הכל **מאה וחמשים ושמנה פרשיות**. אני **חלקך** ונחלתך סימן:

הקדמת הרמב"ן על ספר במדבר

אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם צוה והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל וגו' ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' וצוה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכהנים והעם וגו' והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצו' שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות ובענייני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגּוֹל מֻנַּח|מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָׁא גְדוֹלָה תְּלִישָׁא קְטַנָּה קַדְמָא וְאַזְלָא מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק | שַׁלְשֶׁלֶת יֶרַח בֶּן־יוֹמוֹ קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה טִפְחָא מֶתֶג מַקַּף־ סוֹף פָּסוּק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת.
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

הפטרת במדבר

בהושע סימן ב׳.

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־

הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

הפטרת נשא

בשופטים סימן י״ג.

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי ׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר

מנוח

פירוש המלות

יֵאָמֵר בזמן ההוא: יחדיו. בקיבוץ גליות בזמן המשיח: יזרעאל. ישראל שהיו זרועים בגוים: ריבו. זה לדברי תוכחה: אשתי. כיון שזנתה: שדיה. השדים: ערומה. ואלימנה עזובה: הובישה. לשון בזיון: הורתם. אמם כנסייה שלה: שך. כמו שך גדר: בסירים. קוצים: והצלתי. והסירותי: נבלתה. כיעורה: ואיש. מכל אהוביה: עליה. על פשעי עונה: ותעד. תכשיט: עכור. נענש שם עכן: וענתה. לשון שירה: וארשתיך. לשון אירושין. כנגד אשת זנונים: באמונה. לשון קיים: יין ושכר. חמר חדש ועתיק: היולד. כשיהיה יולד: ביום. בזה היום: אחרי. אחרי עצת אשתו:

ומעשהו

מנוח עתה יבא דבריך° מה־יהיה משפט הנער ומעשהו: ויאמר מלאך יהוה אל־מנוח מכל אשר־אמרתי אל־האשה תשמר: מכל אשר־יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל־תשת וכל־טמאה אל־תאכל כל אשר־צויתיה תשמר: ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה נעצרה־נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל־מנוח אם־תעצרני לא־אכל בלחמך ואם־תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא־ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה מי שמך כי־יבא דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא־פלאי°: ויקח מנוח את־גדי העזים ואת־המנחה ויעל על־הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך־יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על־פניהם ארצה: ולא־יסף עוד מלאך יהוה להראה אל־מנוח ואל־אשתו אז ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא־לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את־כל־אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן ותקרא את־שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה־דן בין צרעה ובין אשתאל:

הפטרת בהעלתך

בזכריה סימן ב׳.

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר° ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע | הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי | הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ויאמר ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה־אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

°דברך ק׳ °פלי ק׳ °ואמר ק׳

וישלח

פירוש המלות

ומעשהו. מה נעביד ליה: נעצרה. נאסף אותך אל הבית: מי שמך. כמו מה שמך: כי יבא. אם יבא: פלי. מכוסה ונעלם: ומפליא. והפליא המלאך לעשות: ותחל. התחיל בו בגבורה: לפעמו: לחזקו: רני ושמחי. בימות המשיח: ונלוו. ונתחברו: חלקו. ההוא חלק האל יתברך: הס. שתוק: נעור. כמו ויקץ כישן: לשטנו. להסטינו: אוד. לפיד: צואי'. ע"ש שהיו בניו נושאי' נשים נכרי': הסירו. הפשיטו: וישימו. חליפות בגדים נאים: ויעד. לשון התראה: תדין. תשפוט: מהלכים. תלך ביניהם: מופת. ראוים למופת: צמח. זה זרובבל: האבן. יסוד הבית: עינים. שמירות רבות: פתחה. אתיר קישוריה: ומשתי. לשון הסרה: וגלה. ל' מעיין: מוצקות. צנורות: זיתים. אילנות: עליה. אצלה: הגדול. זה סנבלט: למישור. לבקעה: הראשה. הראשונה: תשאות. בהמון רב יאמרו חן לה:

הפטרת שלח לך

ביהושע סימן ב׳.

וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו־שמה: ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את־הארץ: וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך אשר־באו לביתך כי לחפר את־כל־הארץ באו: ותקח האשה את־שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה: ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום: והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על־הגג: והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם: והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על־הגג: ותאמר אל־האנשים ידעתי כי־נתן יהוה לכם את־הארץ וכי־נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל־ישבי הארץ מפניכם: כי שמענו את אשר־הוביש יהוה את־מי ים־סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא־קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת: ועתה השבעו־נא לי ביהוה כי־עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם־אתם עם־בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: והחיתם את־אבי ואת־אמי ואת־אחי ואת־אחותי° ואת כל־אשר להם והצלתם את־נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את־דברנו זה והיה בתת־יהוה לנו את־הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן־יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את־תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה: והיה כל אשר־יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־בו: ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל־הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

הפטרת ויקח קרח

בשמואל א׳ סימן י״א.

ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה: וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד־מאד: ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר־אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: ועתה הנה־המלך ׀ מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד־היום הזה: הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את־שור ׀ מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת־מי עשקתי את־מי רצותי ומיד־מי לקחתי כפר

° אחיותי ק׳

ואעלים

פירוש המלות

אנשים. אנשי׳ מסוימים: חרש. יעשו עצמן כחרש: זונה. מוכרת מזון: לחפור. לרגל: ותקח. כבר לקחה קודם שבאו השלוחים: ותצפנו. כל א׳ לבד: כן. אמת: השער לסגור. השער עומד לסגור: בפשתי העץ. כמו בעץ הפשתים: הגג. לייבשן: על. כמו עד: ישכבון. טרם ישכבו: עליהם. כמו אליהם: נמוגו. נמסו: וימס. וימק: נפשינו. אנו נמסר נפשינו: ונחבתם. שורשו חבא: תקות. קו וחבל: דמו. נתחייב בדמו: ותשלחם. בדבור: וישבו. ויתעכבו: המוצאות. הקורות: ושבתי. השיבה יותר מהזקנה: לקחתי. למלאכתי: עשקתי. בממון: רצותי. ל׳ עשוק ורצוץ: כפר. להטות הדין.

עיני

וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה °וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי־נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם

°ויאמרו ק׳

עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

הפטרת חקת

בשופטים סימן י״א.

וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל

את

פירוש המלות

עיני בו. יאמר שלא נפני: ויאמר. כל ישראל כאחד: [illegible] הגדיל: ואשפטה. אשפוט עמכם: וימכור. ל׳ מסירה: ירבעל. הוא גדעון: בדן. הוא שמשון: יטוש. יעזוב: טוב. אדון הארץ נקרא טוב:

הרב

אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים ׀ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה׃ וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח

אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת בלק

במיכה סימן ה׳.

וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

ויד

פירוש המלות

הרב. לשון מריבה: כרביבים. הם טיפים דקים: ייחל. יקוה: ככפיר. הוא קטן מאריה וגדול מגור: ורמס. דריס׳ הארי: ונתשתי. כמו ונתצתי: עריך. אויביך: את. כמו עם: ההרים. הם האבות: הגבעות. האמהות: והאתנים. החזקים: יתוכח. ל׳ ויכוח טענות: הלאיתיך. הטרחתיך בעבודתי: ענה. ל׳ עדות: אכף. אכפי כפף: בכורי. בני בכורי: פשעי. בעבור פשעי: הגיד. זהו תשובה על הכל: משפט. מצות שבין אדם לחבירו: חסד. זו ג״ח: לכת. הוא יסוד הכל:

ויד

הפטרת פינחס

במלכים א' סימן י"ט הכן לאחר י"ז בתמוז מפטירין לפינחס דברי ירמיה דפרשת מטות.

ויד יהוה היתה אל־אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד־באכה יזרעאלה: ויגד אחאב לאיזבל את כל־אשר עשה אליהו ואת־כל־אשר הרג את־כל־הנביאים בחרב: ותשלח איזבל מלאך אל־אליהו לאמר כה־יעשון אלהים וכה יוספון כי־כעת מחר אשים את־נפשך כנפש אחד מהם: וירא ויקם וילך אל־נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את־נערו שם: והוא־הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת° וישאל את־נפשו למות ויאמר רב עתה יהוה קח נפשי כי־לא־טוב אנכי מאבתי: וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול: ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב: וישב מלאך יהוה | שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך: ויקם ויאכל וישתה וילך בכח | האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב: ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו מה־לך פה אליהו: ויאמר קנא קנאתי ליהוה | אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה: ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח רעש לא ברעש יהוה: ואחר הרעש אש לא באש יהוה ואחר האש קול דממה דקה: ויהי | כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה־לך פה אליהו: ויאמר קנא קנאתי ליהוה | אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה: ויאמר יהוה אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את־חזאל למלך על־ארם: ואת יהוא בן־נמשי תמשח למלך על־ישראל ואת־אלישע בן־שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך: והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא־כרעו לבעל וכל־הפה אשר לא־נשק לו: וילך משם וימצא את־אלישע בן־שפט והוא חרש שנים־עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו: ויעזב את־הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה־נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה־עשיתי לך: וישב מאחריו ויקח את־צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו:

° אחר ק' ו' יתירה

הפטרת מטות

בירמיה סימן א' ואם מחוברין מטות ומסעי אז קורין שמעו דע' מסעי ואפילו הוא ר"ח.

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך־יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך | היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה

אלי

פירוש המלות

ויד. גבורת ה'. אל. כמו על: וישנס. ויחגור: יעשון. דרך שבועה: רתם. עץ קטן שגחלתו חמה מאוד: רב. כלומר די לי: רצפים. עוגה אפויה בגחלים: וצפחת. צלוחית: מפרק. בוקע: ברוח. הכבוד השוכן לשעתו: דקה. שתוקה: וילט. ויכסה: באדרתו. במעילו: ויאמר. בעבור ה': חורש. הוא עם עבדיו: בענתות. עיר מערי הכהנים: אצרך. ל' צורה: הקדשתיך. והכנתיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. כומר ופניו. כתיקונו: מצפון. הוא בבל: אחתך. ל' חבילה: ירושלים. יושבי ירושלים:

כלולתיך

אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה° כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

הַפְטָרַת מַסְעֵי

בירמיה סימן ב׳:

שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס° יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד° כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁו° שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וגורנך° מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי°

°תבואתו ק׳ °ותחפנחס ק׳ °אעבור ק׳ °נפשה ק׳ °וגרונך ק׳ °ילדתני ק׳ כי

פירוש המלות

כלולתיך. הכנסתיך תחת החופה: איה. הלכנו אותו אשר גוינו: ושוחה. כתרגומו מיסיל וחבוב: לא. מקום אשר לא עבר: והרועים. רועי העם ומלכיהם: והנביאים. הנביאי שקר: לא. אשר לא: כתיים. העובדים למים: וקדר. העובדים לאש: הן. כמו אם: ההמיר. אם החליף: שמו. לשון תימה: ושערו. ענין סערה: חרבו. לשון חרבן: לחצוב. לכרות: יכילו. יחזיקו: העבד. בתמיה: כפירים. הם מלכי אומות: נצתה. נלאו באש: ותחפנחס. מקומות הם: ירעוך. ישברוך: עזבך. עזיבתך: מוליכך. ההיה מוליכך: רעתך. אם עשית רעה בוא אליך יסורים: ומשובותיך. לשון מרי: מעולם. מזמן קדמון: צעה. מולעת כזונה: שורק. ענף הגפן: סורי. ענפים רעים: בנתר. ארץ לבנה: בורית. שמכבסין בו: נכתם. נכמס: בכרה. גמלה נקבה קטנה. משרכת. סובבת: פרה. כמו פרא: למד. מורגל: שאפה. שאבה: תאנתה. לשון תואנה: בחדשה. בתפלה הכיונה: מנעי. אם יאמר הנביא מנעי וכו׳: נואש. לשון יאוש: הובישו. היה להם לבושים: אבי. אדוני: ילדתנו. גדלתנו:

כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ כאן מסיים ההפטרה בקצת קהלות: אבל הספרדי' מוסיפים ואומרים אלו הפסוקים: אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃ והאשכנזים מוסיפים ואומרים זה הפסוק: הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוליכין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הפטרה לשבת ראש חדש

בישעיה סימן ס"ו.

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם

וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה:

הפטרה לערב ר״ח שחל בשבת

בשמואל א׳ סימן כ׳

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ: וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל: וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה: וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה: וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה: וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם: וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל: וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד: וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר: וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם: וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם: וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ:

ואל ק׳ החצים ק׳

וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ: כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא: וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה: וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד: וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ: וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ: וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה: וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו: וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר: וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר: הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל: וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:

סדר הפרשיות חיבורידן והפרדתן

הבאות בחלק זה

חקת ובלק לעולם הם נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום ששי ויום שבת קדם שאז הם מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות:

מטות ומסעי לעולם הם מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים ואלו הם **ההא השג.** שאז הם נפרדות:

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

צריך להניח ריוח ד' שיטין.

א וידבר. קדמא בבי"ם. השניה ברביע: (ד) יהיו. בזקף קטן: (ה) אליצור. חסר מלא כתיב ומלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל: שדיאור. מלא דמלא כתיב. מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה וכולהון חסר מלא כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך וחסר מלא כתיבן ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: צורישדי חסר מלא כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: (ז) עמינדב. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: (ט) לזבולן. בתיקון ס"ת לזבלן ס"א לזבלון וצ"ל עיקר ע"כ ומסורת דפרש' ויגש מכרעת דכתיב ל ז ב ל ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל דג' כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא כמו שנמסר במסורותינו ושארא כתיב מלא וא"ו וחסר וא"ו תניין תה אינו מהשלשה: (י) לבני יוסף לאפרים. קדמאה לבני יוסף לאפרים שנייתא דדין עניינא לבני יוסף לבני אפרים וחד פסוק סימן להון לרחביהו לבני רחביהו (ד"ה א' כ"ד): אלישמע. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: עמיהוד. חסר מלא כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל עמיהוד באורייתא דכותה: גמליאל. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: פדהצור. לאיתי פילוג בספרים אם היא חסר מלא או פרתי ובירושלמי דמגילה פ"ק איתא בהדיא אלו שמות שאינן נחלקין. עמישדי. צוריאל. צורישדי. גמליאל. פדהאל. פדהצור. ע"כ. ובמסורת כ"י כלם חסר קריא ומלא כתיב. גם בעל ערוגת הבושם בפ' י"א ומנה פדה צור עם השמות הדבקי' דבוק מוחלט. אמ"כ לאיתי הרמ"ה ז"ל שכתב פדה צור בנוסחי דיקי חסר מלא כתיב ומלא ה"א קדים לצד"י ולא קריא ומלא וא"ו בין לצד"י לרי"ש. ובמסורת כל שמות השבטים חסר מלא כתיב. ואשכחן חד נוסחא כתיב ביה פדה צור תרתין מלין עכ"ל: (יב) אחיעזר. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: עמישדי. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יג) פגעיאל. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יד) לגד אליסף. בחומש קדמון כ"י כתיב א ל י א ס ף באל"ף אחר היו"ד ונכתב בלדו בס' זקן אליאסף. ובס' כ"מ ובס' ר"ג אליסף ע"כ. ובכל ספרים שלנו כתוב אליסף בלא אל"ף ולא שמענו מימינו שום חולק בדבר: (טז) קריאי. קרואי ק' והכתיב קריאי ביו"ד וכן כתיב החזקוני והכי נדרש בפסיקתא מר' טוביהו מלמד שכולם היו לדיקים והם היו בתיבת עשרת הדברות שהרי בויקרא קרח חסר יו"ד על שהיו רשעים. וכן הוא במסרה רבתא מערכת אות האל"ף באלפ"א בית"א מן ג' ג' בחד לישן ולית דכותיה חד באורייתא חד בנביאים חד בכתובים לא כבעל הטורים שכתב וא"ו קטיעא וכן כתב הרמ"ה ז"ל נשיאי עדה קראי מועד דקרח חסר יו"ד כתיב. ואלה קריאי העדה דבמדבר מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא וקרי וא"ו כתיב קריאי וקרי קרואי. קרואי העדה דפנחס מלא וא"ו. וקרי יו"ד קרואי כתיב. קְרוּאֵי ק' ע"כ ועיין עוד מ"ש בריש פ' קרח ובפ' פנחס: (יז) אשר נקבו בשמות. מחלוקת גדול ועצום לאיתי בין גדולי החכמים והספרים משנים קדמוניות אם בשמות חסר וא"ו או מלא. אית נוסחי דכתיב בהו נקבו בשמת חסר וכן דרש ר' טוביהו בר אליעזר בפסיקתא אלו אשר נקבו בשמת כתיב חסר וא"ו מלמד שכל הלדיקי' כל זמן שגדולה מתוספת עליהם הם משפילים את עצמם. ולזה נוטה דעת בעל שמן ששון שכך מלא בספר הבבלי ובספר שתי אחיות ואסתייעו מגו מסרה דאמרה שמות ע' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות. דאלמא חסר הוא ובמקצת נסחי דיקי מלא וא"ו כתיב ומסרין עליה לית מלא והרמ"ה ז"ל נסתפק בדבר ולא הכריע דמסרה דאמרן מסייעא לסברא קמייתא ובעל א"ת נתיישב בדבר והכריע דמלא וא"ו הוא מכמה טעמי חדא שכן מלא בכתב י"ד וכמעט בכולם וכן בהלל' ובקדמון ותו דאשכח תרתי מסרתא דמסייעין להאי סברא חדא אמרה הכי בהדיא בשמות ב' בתורה א' מלא וא' חסר נקבו בשמות מלא ויקראו בשמת סוף מטות חסר ע"כ. ושדא אמרה הכי ויקראו בשמת ג' חסרים בלישנא כשמת אשר קרא ובשמת תפקדו ודין ע"כ. ואילו נקבו בשמות לא חשיב אלמא דמלא הוא. ואף על גב דכתב הרמ"ה בסוף דבריו דמסרה קדמיתא מסייעא לנוסחי דכתיבי חסר מסייע אין בו ממש קרי לה. דהרמ"ה גופיה כתב ומסרה קדמית' דאמרה שמות ע' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות היינו שמות גרידא קא חשיב בשמות לא קא חשיב. אשתכח השתא להני נוסחי דכל לישנא דשמות דסי"ן דידיה בליכי חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה ט' מנהון שמות וא' בשמות עכ"ל. ואם כן לא מסייע ולא מידי וכ"ש אחר שהעידו חכמי בורגוש וגם בעל שמן ששון על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא וכן דעת המאירי ז"ל: (יח) ויתילדו. אין מאריך ביו"ד ראשונה. וכתוב במכלול דף פ"ע שעי"ן הפעל רפה אשר לא כדת להקל ובפתח פ"א הפעל וכן הדם כה מחלב (ישעיה ל"ד). ובשרשים שרש ילד כתב היו"ד מעמדת בגעיא וכן הוא בנ"א: לגלגלתם. גימ"ל שנייה דגושה בכולם: (כ) תולדתם. אין בשי"ן מאריך בס"ס וכן כולם: במספר שמות דראובן: כל דשבטים חסר בר מן ד' ראובן שמעון גד מנשה רשג"ם סימן וכן כתב ר' טוביהו בפסיקתא אלו ד' במספר שמות מלאים ראובן שמעון גד מנשה לפי שנתחלקו מנחלת א"י ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונשבו בעשרן ובשמעון ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל לא מלאן לוי נמסר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה. ועיין מ"ש לקמן אצל במספר שמות דמנשה: (כא) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ס וכן כולם וכן הפקדים: (כב) לבני שמעון וגו' פקדיו. מה נשתנה שמעון שנאמר בו פקדיו מלמד שהיו עתידין להפקד מפני מעשה שהרי חסרו במנין הפקודי' שלשים ושבעה אלף ומאה. פסיקתא מר' טוביהו ומסורת: לגלגלתם. דלבני שמעון למ"ד שלישית בלא שוא: לגלגלתם. דלבני שמעון בס"ס לא נשתנית למ"ד שנייה דלגלגלתם מכל למדי"ן שבתורה כמו שסיפה המדפיס. ובעל א"ת הרבה דברים על זה ואין לי בהם חפץ: (כג) מאות. כתוב במסורת הדפוס מאות כלם מלאים בר מן ג' חסר וסימן ויהיו ימי אדם. ויחי למך. וישקל אברהם לעפרן ע"כ. וטעות הוא וצ"ל ארץ ארבע מאת דעפרן כמ"ש סוף פ' בראשית ע"ש: (כד) לבני גד. הגימ"ל רפה: (כו) לבני יהודה. פתוחה: במספר שמות. דלבני מנשה מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ע' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת בראשית על פסוק ויקרא האדם שמות וכן הביאם הרמ"ה ז"ל. (ומה שכתב במסורת הדפוס שם ויקרא להן שמות כשמות טעות וצ"ל כשמת חסר וכן מסור עליה לית דכותיה כשמת וחסר והמדפיס לא דק שלא הביא הפסוק רק לצורך מלת שמות דמני להו ולאו לדעתיה מלה דלא דמיא השתא עלה). עוד במסרה אחריתא כל שמות דשבטים חסרים בר מן ד' רשג"ם סימן פי' ראובן שמעון גד מנשה. ומסורת כ"י מסייעת וכל נביאים וכתובים דכותה מלא וכל שמות דכותה בר מן ג' חסר וסימן מעשה חרש והאבנים והאבנים. ועיין מ"ש לעיל אצל במספר שמות דראובן: (מ) לבני אשר וגו' ומעלה. אין במ"ם מאריך: (מב) בני נפתלי. לית בעניין ושארא לבני דבנים הוו ליה ובנפתלי לא הוו לי' ושאר' הוו להון מסור וכ"כ ר' טוביהו בפסיקתא שלו: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתב המכלול כל הלוים שבמקרא רפויי הלמ"ד ולא כתב שהה"א משוכה בגעיא כמ"ש במקום אחרים שם וכן בספרים מדויקים כ"י הם כולם בלא געיא: (נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדת. חסר וא"ו משכן העדות דסוף פסוק מלא. מסורת פרש' אחרי מות: **ב** (א) וידבר דאית על דגלו. פתוחה: (ז) מטה זבולן. מטה כתיב בלי וא"ו ולאחרי' כתיב ומטה עם וא"ו ויש בו דרש בתנחומא הביאו בעל הטורי': (ט) ראשנה יסעו. כ"כ חסר וא"ו ע"פ המסורת וסימן במלכים א' י"א במסרה גדולה: ראשנה. הכ"ל אין ברי"ש מאריך: (יב) והחונם דעליו מטה שמעון. אין בה"א מאריך בספרי ספרד וכן כולם והדומים להם. הרב המאירי כתב שהוא חסר וא"ו אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו וחסר יו"ד וכ"כ בהעתק הללי והחונם דשמעון ולית כתיב כן ושארא והחנים כתיב. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והחונם א' לחוד באורייתא כתיב עם וא"ו וחסר יו"ד וסימן והחונם עליו מטה שמעון ושארא כולהון כתיבין חסר וא"ו ומלא יו"ד בלישנא. גם במסרה קטנה כתוב בגליון כלם חסרים וא"ו בר מן ב' והחונם דשמעון חסר יו"ד החונים בגדרות מלא דמלא עד כאן לשונו. כך היא הגירסא האמיתית כפי הנראה בספרים סוף נמוס ולא כמו שכתוב במסרה גדולה כאן ב' כתיב כן מלאים וא"ו וחסר יו"ד: שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך בספרי ספרד: צורישדי. מלא חסר. ובמסכת סופרים איתא בהדיא הכל שוין שאין חולקין עמישדי. עמינדב. צוריאל. צורישדי. ועיין מה שכתבתי בריש סידרא: (יד) ומטה גד. הגימ"ל דגושה: ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל. לית כתיב רי"ש בכל השבטים בר מן דין. קדמאה דפרשה דעואל. ד"ר סימן: (כד) כל הפקדים למחנה אפרים וגו' ושמנת אלפים. יש מאריך במ"ם ושמנת: (כה) מחנה דן. הדל"ת רפה ובתביר: עמישדי. מלא חסר כמ"ש בריש סדרא: (לא) כל הפקדי' למחנה דן וגו' ושש מאות לאחרנה. במחנה דן חסר מלא ל ד ג ל י ה ם: לאחרנה יסעו. בכל ספרים אשר ראיתי הלמ"ד נקודה בקמץ והחזקוני כתב שהיא נקודה בפתח: **ג** (א) ביום דבר ה' את משה. כל דבור את משה במ"א ביום דבר ה' א ת משה, וכל צווי א ת במ"א ויניחהו אהרן דצנצנת המן בפרשת בשלח: (ב) בני אהרן הבכר. הבי"ת בגעיא: (ד) בהקריבם. הבי"ת בגעיא: (ט) נתונם נתונים. שניהם חסר יו"ד מלמד שנמסרו כולם כאים א' ולמה שתי פעמים אחד למשכן ואחד לבית העולמים. פסיקתא מר' טוביה: המה. המ"ם דגושה: המה ל ו. קדמאה לו תניינא לי ריש פרשת בהעלתך ומסיב להו התם במסורת עם ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניין יו"ד: (יג) כל בכור. הם ד' ב' ראשונים כ"ף כ ל דגושה ושנים אחרונים רפים. (יז) גרשון וקהת. הגימ"ל דגושה: (יח) ואלה שמות בני גרשון. הבי"ת בגעיא: (יט) קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כולם: (כז) ולקהת משפחת העמרמי. פרשה סתומה: העמרמי. במקצת ספרים הה"א בפתח: העזיאלי. העי"ן בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הזי"ן. וכמוהו לחברוני לעזיאלי (ד"ה א' כ"ו): הקהתי. בס"ס הקו"ף בשוא לבדו וכן כולם: (ל) אליצפן בן עזיאל. חסר מלא כתיב ומלא יו"ד ודכותה אליצפן בן פרנך הרמ"ה ז"ל: (לז) ועמדי החצר סביב. כתב הרמ"ה על ארבעה עמודי שטים פרשת תרומה מלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן כל עמדי החצר דוהאדנים לעמדים סוף פרשת ויקהל ועמדי החצר סביב ואדניהם דרים פסוק דמקמי והחנים לפני המשכן. וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי. ומסורת דמסרא עליה כולהון חסרים וא"ו בר מן ד' מלאים שבושא הוא: ויתדתם. בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן אין יו"ד בין תי"ו לדל"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן סוף פרשת תרומה חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו ודכותה וכל יתדת החצר נחשת חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותה חסר ודכותה וכל היתדת דסוף ויקהל חסר וא"ו כתיב את מיתריו ויתדתיה דאלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב ויתדתם ומיתריהם תרין חד בוידבר וחד בנשא ותרויהון חסרים וא"ו כתיב: (לח) מועד. בפסק: (לט) אשר פקד משה ואהרן. אחד מעשר נקודות בתורה והכי איתא בפ"ק דבכורות ובמ"כ ודוכתי אחריני כמ"ש בפ' לך לך על ביני וביניך ועיין ס' עקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ומזרחי וגור אריה ופסיקתא דר' טוביה: (מ) ויאמר ה' אל משה פקד. סתומה: (מג) ויהי כל. רפה: שמת. כ"כ חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ראשונים שאינו מהמלאי' כמ"ש למעלה: (מה) והיו לי. המאריך בה"א: (מו) לגלגלת. הגימ"לין דגושים: (נ) מאת בכור. מלא וא"ו שאינו מהשמה חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (נא) הפדים. לית וחסר וא"ו והיו"ד בלא דגש: **ד** (ו) ופרשו. דרגא בפי"ן: מלמעלה ושמו בדיו. סימן קדמאה ובתראה

ושמו בדיו ת' מליאה ושמו את בדיו: (ז) יפרשו. בלא דגש: המנקית. הה"א בלא מאריך והמ"ם בדגש: המנקית. הכ"ל בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל המנקית דעל שלחן הפנים חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרי': (יא) יפרשו. בשוא: (יב) ישרתו. השי"ן במאריך: (יג) ודשנו. הפ"א (הפעל) במאריך. וכן ונתנו על המוט. וכן ונתנו עליו: (יד) אשר ישרתו עליו בהם. היו"ד בגעיא: ואת המזרקת. חסר וא"ו ודכותיה דפרשת ויקהל. ואית דמסרי עליה כל אורייתא חסר ודא ודא ס' היא דבאורייתא הלין סרין בלמוד הוא דכתיב בהדין לישנא הרמ"ה ז"ל: עליו. בזקף קטן: (טו) לשאת. בזקף קטן: יגעו. הנימ"ל דגושה: (טז) בקדש ובכליו. הבי"ת בשוא בספרים מדוייקים וכן כתב החזקוני. והקו"ף רפה וכן כתב רבינו יונה בספר הרקמה כי משפטו בפתחות הבי"ת ודגשות הקו"ף. ובמסרה גדולה מסור עליו ג' רפין ע"כ כלומר שהבי"ת נקודה בשוא כי בעלי המסורת קורים לשוא כזה רפי לפי שלא יסבון אחריו דגש לעולם כמ"ש בעל מסו' המסורת במאמר ב' אך לא נמסר הסימן. ובמסורת כ"י מלאתי בקדש ג' וסימן הכפרת ובכליו תאכלנו ע"כ והכי פירושא ונתת את הכפרת על ארון העדת בקדש הקדשים דתרומה בקדש ובכליו דהכא בקדש הקדשים תאכלנו דקרח. וכן מלאתי אחר כך במסורת הדפוס פ' קרח ובמסורה אחרת כתיבה יד מסור על זה וכל קריא בקדש הקדשים עד כאן והיא היא: (יח) א'. בזקף קטן: (יט) בגשתם את קדש הקדשים. המסורת עליו לית דמטעים פירוש דקבילין ה"ל:

פרשת נשא

נשא. בפוחה: (כב) נשא. בשי"ן לא בסי"ן: (כד) הגרשני. הנימ"ל והנו"ן דגושות בכולן: (כה) מלמעלה. מ"ם שנייה בקמץ: (כו) ואת מיתריהם. מסורת דמסרה הכא על מיתריהם לית כוותיה מלא שבושא פוש דכלא בנסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין. הרמ"ה: (כז) ופקדתם עליהם. במקצת ספרי הדפוס כתוב עליכם ביו"ד. ובהעתק הללי כתוב ופקדתם עלהם ירושלמי עלהם חסר ואומר המסרה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרי כ"י מדוייקים ובדפוס ישן שהוא א' מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר בריגש וכן מסרם הרמ"ה ז"ל: (כח) איתמר בן אהרן. מאריך. בתל"ש איתמר ובבי"ת בן ותל"ש אהרן בלא מאריך: איתמר בן אהרן. כ"כ כדלעיל: (לו) אלפים שבע מאות. ב' דמטעים דקבילין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במ"ג: (לז) הקהתי. בס"ם הקו"ף בשוא לבד וכן כולם: (לח) ופקודי בני גרשון למשפחותם. כתב הרמ"ה ז"ל למשפחתם בגויהם דהא חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן א' מלא וא"ו וסי' ופקודי בני גרשון למשפחותם ומסר עליה לית כוותיה מלא בתורה ובמסורת אחריתי ודיקא כל אורייתא חסר בר מן ס' ופקודי בני גרשון למשפחותם ואית דמסרי עליהם כולהון חסרי' בר מן ח' מלאים וסימן ופקודי בני גרשון ובתרא דראובן (וקדמאה ובתרא דמנשה) כמו במסורת כ"י כתוב ויתן משה לגדי ולחצי הגלעד ע"כ ודא ודא חדא הוא וקדמאה דשמעון ובתרא דזבולון וקדמאה דיששכר ודאשר וכל כתובים דכוותיה מלא ולפום דיקא דהאי מסורת משמע דכולהו (לבד מבני גרשון) ביהושע קאי דאי באורייתא בתרא דראובן מי איכא הא גבי ראובן ליכא למשפחתם אלא חד בויהיו בני ראובן בכר ישראל וא"כ מאי בתרא איכא דמשמע דאיכא קדמאה אלא לאו ש"מ בנביא קאי דאילו באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון וכולהון נוסחי דיקי דאתו לידן נמי הכי דיקי ומסורת קדמאה נמי מסייעא להו כדאמרן לעיל עכ"ל. וכן מלאתי במסרה כ"י ישנה ועיין עוד במ"ג ריש פ' במדבר דמסיר למשפחתם כל אורייתא חסר וכו' וביהושע סי' י"ט נמסר למשפחותם ח' מלאים בס' יהושע וכו' ופלוגתי טובא איכא ביניהון. ואשכחנ' מסרה אחריתי נמי דמסרא למשפחותם ח' מלאים בתורה ובנביאים ואשגא לכולהו כדמסיר הרמ"ה ז"ל בר מן חד דהרמ"ה חשיב בתרא דראובן ובמסרה הדין ראובן קדמאה. ואשכחתי בספרים כ"י ומלאתי קלת מהם כדברי הרמ"ה ז"ל וכמסורת דפ' במדבר ואעשה כן גם אני בעזרת הא-ל: (מד) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ם וכן כולם: (מט) פקד אותם. בכמה ספרי הדפוס וגם בהעתק פירארה חסר וא"ו אבל בהעתק הללי ובספרים כ"י מדוייקים מלא וכן הוא בדפוס ישן והוא א' מן ע"ל מלאים בתורה וסימן נמסר במסרה רבתא ובמסורת סייג לתורה: ופקדיו אשר צוה. ה' דסבירין כאשר וסימן נמסר בפרשת נח: ה (ה) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ז) וישלחו. בשי"ן רפה: (יב) ומעלה. המ"ם בקמץ: בו. בי"ת רפה: (יד) רוח. מאריך ברי"ש וכן חבירו: או עבר. מקף באמצע: (טו) קרבנה. הקו"ף בקמץ לבד: האיפה. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסי קדמונים מלא יו"ד וכן מסר הרמ"ה ז"ל האפה ב' חסרים יו"ד וסימן עשירת האפה דותם לא חשיב בפ' ויקרא עשירת האפה דזה קרבן אהרן ובניו בפרשת צו וכל שארא מלאים יו"ד וכן נמסר במ"ג פרשת ויקרא: כי מנחת קנאת הוא. במסורת פ' תלוה נמנה עם ה' דמטעין דסבירין היא. והכא נמי נמסר קדמאה הוא ובזקף דקאי אקמאה תניינא היא ובאתנחתא דקאי אמנחה עצמה וסימן זקף לשון זכר אתנחתא לשון נקבה ע"כ. ובספרים מדוייקים תניינא כתיב הוא וקרי היא ותימה שבעל המסורת בתילים ע"ג מנה ג' כתיבין הוא וקריין היא וזה לא נמנה עמהם וגם בסימן שנמסר בפרשת תלוה כל דסמיך למנחה היא בר מן א' מנחת קנאת הוא קדמאה נראה שזה השני כתוב וקרי היא וממה שכתב בעל המסורת פרשת ויצא משמע ודאי שמה שכתב כאן תניינא היא ובאתנחתא היינו לענין הקריאה בלבד ולא לענין האותיות כי כתיב הוא בוא"ו שנמסר שם על פסוק והיא שלחה אל חמיה היא והיא. י"א כתיב יו"ד בתורה ומנה אותם שם ואם זה ג"כ כתיב יו"ד הוו להו י"ב ודכוותא אשכחנא בפסוק אל ילזו מעיניך (משלי ג') כמ"ש שם. וכן מ"ש בעל המסורת בפרשת תלוה כל דסמיך למנחה היא היינו ג"כ לענין הקריאה לבד. וזה היא כוונת מסרה אחרת הובאה בפ' בהעלתך מחילופי ספר במדבר ובתוכם יש זה קדמאה מנחת קנאת הוא תניינא מנחת קנאת היא ונמסר שם לסימן הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא כתוב בוא"ו וקרי בחירק. ולא תבהל ממה שנמסר בריש פרשה המתכלת על פסוק נתנים המה לי ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תניין יו"ד ודא מינייהו מנחת קנאת הוא מנחת קנאת היא וכולהו אחריני כתיבין וקריין ביו"ד ולגמור מינה דתניינא כתיב היא ביו"ד דלא היא ולעול' הוא כתיב בוא"ו ונמנה בהדי הנך אחריני משום דדמי להוא במנעא. ומה שהקשינו ממסורת תילים ע"ג י"ל דהתם מיירי בנביאים וכתובים בלבד. ובזה תתיישב סתירה אחרת הנראית לכאורה בין מסורת תילים הנ"ל ובין מסורת ויצא הנ"ל כי במסור' תילים

שמנתה ג' כתיבין הוא וקריין היא מכלל שכל לשון נקבה זולת אלו הג' כתיבין היא ביו"ד ומסורת ויצא שאמרה שלשון נקבה י"א בלבד כתיבין היא ביו"ד מכלל שכל לשון נקבה זולת הם כתיבין הוא בוא"ו בתנועת חירק אלא ודאי בפרשת ויצא מדבר בתורה בלבד ובספר תילים בנביאים וכתובים כמו שאמרנו. וקלת דברים אלו למדתי מפי החכם ר' שלמה אבו סזן מק"ק ספרדים בוגילאה. ובירושלמי פ' בתרא דתעניות איתא שלשה ספרים מלאו בעזרה וכו' עד באחד מלאו כתוב תשע היא ובשנים כתוב אחת עשרה היא וקיימו שניים ובטלו אחד ע"כ. ודברי המאמר כולם נכונים למבין מסרה זו ר"ל שבשני ספרי' מלאו אחת עשר היא כתיבין ביו"ד כמסרה שלנו ובא' לא מלאו רק תשע וקיימו השנים ובטלו א'. ובעל יפה מראה אחרי המחילה מכבודו לא הבין כוונת הירושלמי וכדסק לגרס גירסת מסכת סופרים והעלה חרס בידו וברוך המאיר נתיב: (יז) ונתן אל המים. בסגול: (יח) המאררים. במאריך הה"א לב"א והרי"ש הראשונה בשוא לבד בס"ם וכן כולם: (כא) ואמר הכהן. אין בכ"ף פשט: אותך לאלה. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ו מלאים בלשון נקבה וסימן נמסר במסרה רבתא וליכא מנייהו למוד סרין באורייתא. וכן מסר הרמ"ה ז"ל אותך ב' מלאים וא"ו בלשון נקבה וסימן כי אם אותך באשר את אשתו. יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך וכל שארא חסרים וא"ו כתיב: (כב) לצבות. פלשא אתא בוא"ו ואין אחרת בבי"ת: המים המאררים. הלמ"ף בקמץ: במעיך. הבי"ת בגעיא: ולנפל ירך. דין למוד חסר יו"ד בלישנא וכל היכא דקריא פ"א דידיה בחירק מלא יו"ד בר מן דין (כד) והשקה את האשה. לא מפיק ה"א: (כז) והשקה את המים. מפיק ה"א וכן נמסר במסורת פרשת בראשית והשקה ג' רפין וחד מפקא וסימן והשקה את כל פני האדמה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. והשקה את המים כתיב מפקא וכן הוא במסורת הגדול: (כח) ונזרעה. בשרשים שרש זרע הרי"ש בשוא לבדו. ובס"א כ"י נכתב בגליון בספר ירמיהו כתיב ונזרעה בחטף קמץ הרי"ש ע"כ. גם בספר רב פעלים בבנין נפעל מן השלמים כתב ומפורש בחטף קמץ בקצת הספרים ונקתה וְנִזְרְעָה זרע. וכן ראיתי גם אני במקצת ס"ם ובדפוס קדמון וכן כתב בעל אור תורה: (כט) הקנאת. הקו"ף דגושה: ו (ב) להזיר. הזי"ן דגושה: (ה) מלאת הימם. בהעתק הללי הימים ירושלמי הימם ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן מסר הרמ"ה ז"ל לאור יום מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דכוותא מלא ולימים ושנים מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באוריי' דכוותא מלא בר מן א' חסר עד מלאת הימם דנזיר ע"כ. ובירושלמי דנזיר איתא דילפי התם נזירות שלשים יום מהכא עד מלאת הימים וכמה הם ימים מלאי' ל' יום ובעיינן מעשה אם גלח יום שלשים לא ילא א"ר יצחק בר אליעזר ימם כתיב חסר יו"ד עיין בהגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן רכ"ז ותנן נמי בריש פ"ג דנזיר מי שאמר הריני נזיר מגלח יום שלושים ואחד ואם גלח יום שלשים ילא: קדש יהיה גדל פרע שער ראשו. קדש י"ג חסרים וא"ו וסימן נמסר בהאי עניינא במסורת וזה אחד מהם. ומהכא ילפינן בקידושין סוף פ' האיש מקדש דהמקדש בשער נזיר אינה מקודשת כשאר איסורי הנאה דחשיב התם במתניתין דאמרי' עלה בשער נזיר מנא לן דאמר קרא קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו גידולו יהיה קדוש פי' מדכתיב קדש חסר וא"ו דרשינן ביה קודש הוא אי מה קודש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שער נזיר כן. ובסיפא דמתניתין קתני מכרן וקידש בדמיהן מקודשת דאינן תופסין דמיהן מי קרינן קודש דמשמע שם קדושה קדוש קרינן דמשמע הוא קדוש למעוטי דמיו שאין דין קדושה עליו. ועיין בספר עלמות יוסף פ' ב' דקדושין סוף דף ל"ב ילקוט פרשת נשא תוספת י"ט: (י) וביום השמיני יבא. דין דנזיר בלמוד חסר יו"ד וכל שארא דאורייתא מלאים. אל הכהן. הקדמא בה"א לא באל"ף של אל. (יג) זאת תורת הנזיר. אין בו פיסקא: (יט) וחלת מלה. הוא"ו בגעיא בס"ם: ורקיק מלה. בטעמא: אחר התגלחו. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים אחר בטעמא שהגלחו במירכא והה"א במאריך. ועיין מ"ש בירמיה ב' על והתבוננו: (כא) כן יעשה. כל לשון עשייה טעמא בשי"ן ובא געיא לעולם כמו יַעֲשֶׂה תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה ואם ישתנה הטעם כמו ומראיהם ומעשיהם יהיה בלי געיא הן ודומיהן. כלל זה מלאתי בחומש קדמון כ"י: (כג) אמור להם. מלא וא"ו ובמסורת הרמ"ה אמור אחד חסר ואחד מלא וסימנו ואם אמר יאמר העבד חסר וא"ו כה תברכו מלא וא"ו ע"כ. ובמדרש רבה ובתנחומא אמור להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהן לכך נאמר אמור להם ע"כ. ובמדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם מלמד שהש"ץ אומר להם על דבור ודבור. סמ"ג עשין כ' והרא"ש סוף פ' הקורא את המגילה עומד ובזוהר דף קמ"ז אמור מושבן כמ"ש אברין דבאדם חסר חד מ"ט דבחד תלין כלהו וכלהו מתברכאן בהאי ברכתא בהני תלת קראי כדאמרן. ובמרדכי פרק הקורא עומד כתב בשם רשב"א מה שהכהני' פושטים אצבעותיה' דבר זה לא מלינו בגמרא אלא דרשינן אמרו טעם אמור מלא וא"ו קח אותו וא"ו ושים אותו בתוך כ"ה ויהיה כו"ה לשון שלון וכו': ז (א) כלות משה. במדרש רבה ובפסיקת' כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא (כ"א לגנונה) (פירוש ביום שנכנסה כלה לחופה) גם במדרש ילמדנו לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר וכן הוא בספר הזוהר בפרשת ויחי דף רל"ו ובפרשת ואלה שמות דף ה' ובפרשת ויקרא דף ד' ופרשת פינחס דף רכ"ו וברעיא מהימנא ובדוכתי אחריני כדבעינן למימר קמן ובריקאנטי כן ראיתי חסר במקצת ספרים גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסרתא אית נוסחי דכתיב מלא ומסרן עליה כולהון מלאין בר מן א' חסר ויהי ככלת השטרים דמסר עליה לית כותיה וחסר ואית נוסחי דכתיב חסר ומסרן עליה דחסר הוא ודרשא מסייעא למאן דאמר חסר ע"כ. וא"ת סמך לעיקר כמאן דאמר מלא שכן מלא בהללי ובמלריים ובספרים מדוייקים קדמונים מכמה מאות שנים וכן כתב המאירי וס' שמן ששון ובכל המסרות כתוב כלות מלא בר מן חד ככלת השטרים וכן כתב בעל מנחת כהן וכן העידו חכמי טורנוס שגם הרמ"ה כתבו בספרו מלא. וכתוב בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואע"ג שבכל הספרי' נכתב כלות בוא"ו הכי פירושו מדכתיב כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן אלא לדרוש לשון כלה והא דקאמר כלות כתיב כולה כתיב כילה לומר שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף ובין הלמ"ד אע"ג שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאילו היו"ד כתובה אבל עכשיו שכתב כלות נוכל לדרוש לשון כלה עכ"ל. ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בפרשת בא גבי ונתנו על שתי המזוזות. והרא"ע ז"ל בחיבורו הנקרא

מלא קשיא כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה ונכתב כלות כי נגע רשות להעלים הסוד שלא להפסיק טובה לעצמו וכו' ע"ש. וגם במאמר אם כל חי סימן ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בספר אלה קשיא שכן היה ראוי לכתוב הפילגשם ונכתב הפילגשים הוא היו"ד שנטלה מן הושע בן נון בזיא פרשת שלח לך והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו' וכן מעבירים עם ה' דברי עלי מעבירם כתיב וכיוצא בו לא היתה שחלקו בעלי הגמרא עם ספרי המסורת אך בעידו בגיא' על מקומות מיוחדים כי כעו מענגלותיה של תורה ואנחנו לא נדע וילמד סתום מן המפורש עכ"ל. ודברי הזוהר בסוף פרשה זו ובריעא מהימנא פרשת פינחס דף רכ"ד לדקו יחדו עם מה שכתבתי שגם הם דרשוהו כלת חסר ובתר הכי אמרינן ברעיא מהימנא פרשת פינחס דלע"ג דכתיב כלות מלא דרשינן ליה כאילו נכתב חסר דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקשטא כלה בתכשיטין דילה קב"ה אלי למעבד כמה דיימרון ולמהוי מאמין לון הה"ד על פי התורה אשר יורוך משל לאומן דמסך מאני לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן שניאן איגון דידעין אמרין דספרין אילן חתיכות או אלין דמשתארין איגון מתקנין לון לבושין ושווין איגון חתיכות דאיתוספן בחתר דמעיינין וחתיכות דאיגון מעעין מוסיפין עלייהו והאי איהו על פי התורה אשר יורוך ע"כ ע"ש. וזה כלל גדול בתורה ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמים דכולהו הוו דייקי טובא בקראי ונבון תחבולות יקנה. ועיין עוד מ"ש בס"ד בפ' בלק אלל ומנבואת אשורנו בסימן כ"ג: (ג) הוועת. בהעתק הללי המעתק ירושלמי המטות ע"כ. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וכן מסרה הרמ"ה ז"ל: על הפקדים. קו"ף לריכה ליגע ועיין מ"ש בפרשת כי תשא על בקמיהם: (ג) שש עגלת צב. במקרא גדולה כתוב עליו ג' חסר ופלוגתא עליה כי אמרי עגלות ע"כ. ואנחנו לא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת כי בכל הספרי' בסגול. וכן כתב בעל הלשון שהשם ואופן עֶגְלָה והוא הקבוץ וקבולו ויתן להם יוסף עֲגָלוֹת ובסמיכות שש עֶגְלֹת צב. ועניין אחר עֵגֶל בן בקר וקבולו עֲגָלִים. ולנקבה עֶגְלָה וקבלו עֲגָלוֹת ובסמיכו' לְעֶגְלוֹת בית און (הושע י'): ושני עשר בקר. עיין מ"ש בפרשת שלוה סימן כ"ח: ויקריבו אותם לפני המשכן. סימן דין דויביאו לפני המשכן תנייתא דויקריבו לפני המזבח ואפ"ס אשר על המשכן ועל המזבח: לפני. אין בגו"ן דגש: (ד) ויאמר דקם אתהם. אין בו פיסקא: (ה) ונתתה אותם אל הלוים. בחומש שביוניצא כתוב יש ספר אותם ללוים ע"כ. ואין לחוש להם כי בכל המדוייקים כתוב אל הלוים: (ו) העגלת. העי"ן בשוא ופתח: (ז) את שתי העגלות. במדוייקים ובהעתק הללי ועל פי המסורת מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל זלם קמו לכם מאכץ מלרים עגלות מלא וא"ו כתיב וכל עגלות העגלות בעגלות באורייתא דכוותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב חסר וא"ו כתיב. ואית דמסרי אלפא חסר בלישנא ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. ומסורת דמסר העגלות תרין מלאים כתוב העגלות קא חשיב אשר לישנא לא קא חשיב ופי' ויקח את העגלות את שתי העגלות ותמניא כתיב באורייתא בלישנא תרין עגלות ומלאים וחד בעגלות ומלא ואת ארבע העגלות תרין מלאי' ותרין חסרים כדאמרן וחד עגלת צב חסר: (ע) ולבני קהת. הקו"ף בשוא: (י) ויקריבו הנשיא' את קרבנם. במסורת הדפוס כתוב הנשיאים ד' כתיב כן וכ"ל הנשיא' וכן נמסר בסוף לקלך ג' הרמ"ה ז"ל כתב ד' כתיב מלא יו"ד קדמאה קדים לאלף וחסר יו"ד תניין בלישנא באורייתא: (יא) ליום. שניהם היו"ד בדגש: (יג) וקרבנו. בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו ומדרשי אגדה רבי' בבמ"ר פ' י"ג: משקלה. על הה"א סגולתא: מזרק. בס"ס הרי"ש קמץ וכן חביריו ומסורת עליהם כולם קמץ. ובמכלול דף רכ"ה בא בפתח מבלי הסמיכות ובספר ירושלמי מזרק קמץ עכ"ל: (יז) עתודים דנחשון. בהעתק פילארה חסר וא"ו כחביריו שבענין ועיות הוא שכ"כ בהעתק הללי עתודים דיהודה מלא וכן כתב בעל הטורים והכי נדרש במד"ר כנגד ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם וכנגד דוד שעמד ממנו שנתברך בו' ברכות וכנגד ו' בנים שהיו לנחשון בעלי שש ברכות גם במסורת הרמ"ה ז"ל והנה העתדים העלים על הצאן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל עתדים באורייתא דכותא בר מן ב' מלאים דמלאים דנחשון ודמאתא בקר וסימניהון עתודים חמשה דנחשון. בני בשן ועתודים. וכל שכלא עתדים כתיב חסר וא"ו ומלאים יו"ד וכן נמסר במסורת שלנו ובספרי זומא: נחשון. אין בגו"ן מאריך. כל הנקודות והטעמים שבפסוקי נחשון כך הם בכולם אין הפרש ביניהם: (יח) נשיא יששכר. בכל השבטים כתיב נשיא חוץ מיהודה ודרשו עליו בבמ"ר פ' י"ג ושפל רוח יתמך כבוד ועיין עוד שם אחרי כן: (יט) הקרב. חסר יו"ד ע"פי המסורת והמדרשים עיין בפי' רש"י ובמדרש רבתי ובמדרש תנחומא הקרב את קרבנו חסר שהיה רחוק ונתקרב לבא וכל כך למה על שהיו ידועים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם. ובמסורת כל הקריב באורייתא מלא יו"ד ודין חסר: (לו) שלמיאל. וכן חברו אין מאריך בלמ"ד בס"ס: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל. ובמסורת כל שמות השבטים מלה חדא כתיב וקריא כמו שכתבתי פעמים בפרשת במדבר: (מה) פר אחד דאליסף. ב' מלין הן: (מח) אלישמע. בלא מאריך בלמ"ד בס"ס: (עב) ביום עשתי. כל מניינא בְּיוֹם בר מן ב' בְּיוֹם וסימן ביום עשתי ביום שנים עשר: עשתי. בגלגל לא במקף: פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (עח) שנים עשר. בגלגל לא במקף. בן עינן. שניהם מלאים יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל אחירע בן עינן מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא וכל שום אחרא דכותא: (פה) הקערה האחת. בגליון אחד מספרי ספרד נכתב בלדו ספרים אחרים הַקְּעָרָה בחטף קמץ גם במקרא גדולה יש הערה מזה החילוף אבל בספרים שלנו הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בשרשים שרש קער: (פז) אילם שנים עשר. מלת עשר בפשט לא בזקף קטן: ושעירי עזים שנים עשר. אין בשי"ן געיא: (פט) מדבר. המ"ם בלא דגש: אלין. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת ופי' נמסר במ"ג סוף פ' נשא:

פרשת בהעלתך

ח (ג) העלה נרתיה. בס"ס אין בגו"ן מאריך: (ד) עד ירכה עד פרחה. חד מתלת"א ביה"א מן כ"ב לא נסבין וא"ו בריש תיבותא וסימנהון בתון וסימן במסרה רבתא: (ו) הלוים. הה"א בלא קדמא ובלא מאריך וכן בספרים כ"י כולם בלא מאריך כמ"ש בפרשת במדבר סימן א': (טז) נתנים המה לי. עיין מ"ש בפרשת במדבר סימן ג' אלל המה לו: (יז) כל בכור. כ"ף כל רפה וכן השני שבפסוק: (יט) ואתנה את הלוים נתנים וגו'. בדין פסוק ה' פעמים ישראל ואהרן והלוים כנגד ה' ישראל שעומדים בכל שבת בס"ם וכהן ולוי: (כ) להם בני ישראל. שבסוף פסוק בלא מקף באמצע: ט (א) משה במדבר סיני. צי"ם לשונה רפה: (ו) ויהי אנשים. ד' סבירין ויהיו. (י) רחקה. דא איהו חד מעשרה דאיגון נקודים באורייתא וכלהו אתיין לאתזהא מלה עיין בספר הזוהר ובמדרש רבה פרשת במדבר נקוד על ה"א רחקה וכו' וכן באבות דר' נתן פ' ל"ג אבל במסכת פסחים פ' מי שהיה טמא אמר ר' יוסי לפי' נקוד על ה' וכו' והכי איתא בירושלמי ובמסכת סופרים ובספרי וכן מעידות כל המסורת גם בעל א"ס כתב שאין נקוד אלא הה"א וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ועיין בפי' ר"ע ז"ל: (יא) על מצות ומררים. זוהר פ' בא דף מ"א פקודא דא למיכל האי פסח על מצות ומרורים מלא כתיב ע"כ. ואולם בכל הספרים מלא וא"ו וכן דינו מכח המסורת כי אין זה מן ד' חסרים שבאו במסורת פרשת בא ועיין עוד מ"ש שם: (יד) ולגר. הגימ"ל דגושה: (יט) ובהאריך. בספרים כ"י מדוייקים האאריך בוא"ו לא בה"א וכן הוא לב"א: (כ) יחנו ועל פי. הפי"א בחטף פתח: (כא) מערב עד בקר. בתיקון ס"ת ישן מערב עד בקר. בפתח ועד ע"כ ובכל ספרינו בלא וא"ו: (כג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת וגו'. זהו אחד מן ד' פסוקים שיש בהם ד' פעמים שם קודש וסימן מסרתי בד"ה א' י"ד: י (ג) ונועדו. ונעדו אליך הנשיאים. העי"ן בחטף פתח: (י) ובמועדיכם. מלא וא"ו ויו"ד ובמסורת ב' מלא דמלא וחברו אלה תעשו דסוף פינחס כמו שנמסר שם במסורת ובספר מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל וביום שמחתכם ובמועדיכם מלא דמלא מלא וא"ו יו"ד ודכוותא אלה תעשו לה' במועדיכם וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד או במעדיכם דועשיתם אשה לה' דפרשת שלח לך עכ"ל. ומאן דמסר הכא על ובמועדיכם לית ומלא לא משתבש דלא חשיב אלא ובמועדיכם בוא"ו בריש תיבותא ומאן דמסר ב' מלא בלישנא דבמועדיכם קא מסיר: ובמועדיכם. הנ"ל הוא"ו במאריך בס"ם וכ"כ הבלמשי: ובראשי חדשכם. נפל הבלבול בין הספרים שבמקצתם מלא יו"ד ועל ובראשי חדשיכם דפינחס מסור' עליו ב' נראה משם לכאורה ששניהם מלאים אך בכל ס"ם המדויקים זהו חסר וכן הגיהו במצאת ומסור עליו לית חסר וכ"כ במנחת כהן וגם מה שנמסר על דפינחס ב' ר"ל ב' קריאי בתורה ובראשי חדשיכם ולא חש לבאר איזה מהן מלא ואיזה חסר וכן נמלאת מסרה אחרת מפורשת שאומרת כך חדשיכם ב' בתורה א' מלא וא' חסר דפינחס מלא דבהעלותך חסר ע"כ. וכ"כ בעל שמן ששון והכי מוכח ממאי דגרסינן בסוף מס' סוכה הובא גם בילקוט תני רבה בר שמואל יכול כשם שתוקעין על שבת בפני עצמו ועל ר"ח בפני עצמו כך יהיו תוקעין על כל מוסף ומוסף ת"ל ובראשי חדשכם מאי תלמודא אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם והקעתם הוקשו כל החדשי' כלם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות רב אשי אמר כתיב חדשכם וכתיב ובראשי איזה חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה ואמר רחמנא חדשכם חד הוא ע"כ ופי' רש"י ז"ל שני ראשים ר"ח וראש השנה וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות עכ"ל. וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלו דבריו ובראשי חדשכם דבהעלתך ברובא דנוסחי דיקי דמתחזקי בדיוקא מלא יו"ד כתיב וטעותא הוא ובמונה כתיב חסר יו"ד ואשכחן נוסחא עתיקא ודיקא כותיה וגמרא דסוכה מסייעא ליה דדייק התם מדכתב חדשכם חסר דמשמע חד איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה וחד מלא יו"ד ובראשי חדשיכם דפינחס: (יב) ממדבר. הבי"ת דגושה: (יד) דגל. בגלגל: (טו) לבא. בזקף קטן: (יח) ונסע דגל מחנה ראובן. אין בו פיסקא: אליצור. חדא מלה כתיב ומלא דמלא הרמ"ה ז"ל וכן כתב על שדיאור וכל אורייתא דכותייהו: אליצור בן שדיאור. אליצור חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכן שדיאור מלא דמלא כתיב וכל אורייתא דכותא וכולהון חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) צורישדי. חדא מלה כמ"ש בפרשת במדבר ופרשת נשא: (כ) ועל צבא מטה בני גד. ועל בלא קדמא לבא בטעמא מטה בגלגל והעי"ת בדגש בני במקף ובלא מאריך והבי"ת רפה: (כא) הקהתים. ברוב ס"ם הקו"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן כ': (כב) ונסע דגל מחנה בני אפרים. הסמ"ך בטעם רביע ואין בגו"ן מאריך: ונסע דגל מחנה בני אפרים. אין כאן פיסקא בכל ס"ם ולא כהרמב"ם ז"ל. ואור תורה כתב שבכ"י קדמונים אלא פרשה פתוחה: אלישמע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא וכן עמיהוד חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכל עמיהוד באורייתא דכוותא וכן עמישדי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כג) גמליאל. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל וכן פדהצור כמ"ש בריש ספרא: (כד) אבידן בן גדעוני. דין לחוד דמשמות כתיב גדעוני מלא וא"ו וכל שאר אורייתא חסר: (כה) אחיעזר. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (כו) פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כט) נסעים. בפסק ובלא מאריך בנו"ן בס"ם: (לה) ויהי בנסע וגו'. מדרש רבתי ריש פרשת שמיני חלבה עמודיה שבעה. שבעה אלו ז' ספרי תורה ולא חמשה הן בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד ויהי בנסוע הארון חד מן ויהי עד ובנחה חד ועד סיפיה חד הרי שבעה. והכי איתא בב"ר פ' ס"ד ובשבת פ' כל כתבי ת"ר ויהי בנסע הארן ויאמר משה פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה לומר שאין זו מקומה ר' אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב זה הוא בפני עצמו. כמאן אזלא הא דאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יוחנן חלבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה כמאן כר'. ופי' רש"י ז"ל עשה לה סימניות מלמעלה ולמטה להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ע"כ. ועיין סוף פ' ג' ממסכת ידים ובאבות דר' נתן פ' ל"ג רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר. ובמדרש תילים במזמור בברחו מפני אבשלום בנו זש"ה לא ידע אנוש ערכה אמר ר' אליעזר לא נכתבו פרשיותיה של תורה על הסדר שאלמלא נכתבו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן מיד היה יכול לבראת העולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה וגלוי לפני הקב"ה שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עד עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו. ובסימנים הללו טעו המדפיסים טעיות טובות יש מי שהפך נו"ן של ויהי בנסע ונו"ן של כמתאוננים ולא עשה סימן אחר לפניה ולאחריה וטעות זה מפורסם מהסיא דכל כתבי.

שהבאתי לעיל. והמסלה שאמרה ע' נוני"ן מנוזרות בכל המקרא ב' מהן בתורה וח' במזמור יאמרו גאולי ה' כמ"ש בס"ד. ויש מי שעשה סימניות קודם ת' ויהי בנסע ואחריה נוני"ן גדולות יותר משאר אותיות והפך ראש הנו"ן למטה ורגלה למעלה ולא נכון לעשות כן. ולשון ספרי פרשה זו נקוד עליו מלמעלה ומלמטה וכו' וכן כתב רל"בג ולא ידעתי מה המה אלו הנקודות. ובמקצת ספרים הפכו כל הנו"ן לאחור כזה] וכן נמצא בפסיקתא של ר' טוביהו וכן מורה לשון ספר הזוהר. אך ברוב ס"ת מניחים פני הנו"ן כמו שהיא ומהפכין רגלה לאחור כזה ⌐ קודם הפרשה ואחריה והיא גדולה כשאר אותיות הספר וזו היא הצורה שכתב החכם ריקאנטי ז"ל כאדם הכורע על ברכיו מלפני המלך ומבקש ממנו לרכיו. ובעל אור תורה האריך בזה יותר ממני יעויין שם. ומ"ש הוא הקיצור שלא להטריח יותר מדאי. עוד יש דעות אחרות בסימנים הללו כלסיסי לכתבן והרוצה לעמוד עליהן יביט בס' רבינו בחיי ובס"ת הרב הגדול מהר"ר שלמה לוריאה ז"ל סימן ע"ב ובסיבור שלו מחכמת שלמה פ' כל כתבי ובס"ת מוה"רר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן ע"ה ועיין עוד בדרשות אבן שועיב ריש פרשת ויתרו סופו. עולה חלק א' פ' י"ז לרוב המור פרשת בהעלתך דרשות ר' שלמה מלכו דף י"ז כ"ז תוספת יום טוב פ"ה דאבות משנה ד': (לו) ובנחה. עיין ריקאנטי כאן ובחיי פ' בשלח: רִבְבוֹת. מלאתי כתוב בדקדוק ישן רִבְבוֹת. כולם בחטף פתח בכל לשון כמעט חוץ והם רבבות שהוא בחטף לבד עפ"ה וכן ערבת מערבות בכל לשון הם בחטף פתח חוץ מן ויעל משה מערבות מואב שהוא בחטף לבד עפ"ה ע"כ. וככר כתבתי בריש פרשת לך לך שזהו מחלוקת בין הספרים ובמקצתן כולן בשוא לבד: **יא** (ד) והאספסף. האל"ף כמה והוא חד מן מ"ח מלין דכתבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריא וסימן במסר במס' גדולה ריש יחזקאל וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא אל"ף ולא קריא וחסר וא"ו: (ח) שטו. כתוב בס' פתח דברי דף כ' שהוא מלרע על דרך הזרות כמו וסרו הלפרדעים כי שמו אותי בבור וכ"כ הספודי בפ' י"ו. וספר רב פעלים גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע ובעל א"ס כתב שאם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה שהפלאת קטנה שבסוף המלה איננה ראיה שהיא מהטעמים שדרכם לבא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל כמו ויי לר ויבן-דפ' בראשית עיין שם ועיין מ"ש בירמיה סי' י"א: במדכה. חסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי הרמ"ה ז"ל: ענוס. הגימ"ל רפה ועיין מ"ש בס' בא סימן י"ב אלל ענוס מלוס: (יא) הרעת. בספרי הדפוס וגם בספרים אשכנזים כתיבי יד בשני פשטין ובספרים כ"י ספרדים בפשט אחד לבד וכן כתב א"ת בפשיטות בפשט האחרון לבד עכ"ל וזה לפי דרכם של ספרי ספרד שאין עושים שני פשטין רק כשיש אות אחת בניהם או יותר ומכל מקום המלה מלעיל כמשפטה: לא מלאתי. לית חסר אל"ף: (טו) אַתְּ. ג' את בלשון זכר וסימן במסורת: ואל אראה ברעתי. זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים מכילתא. וילמדנו פרשת בשלח וספרי פ' זו ומסורת והיה לו לומר ברעתם אלא שכינה הכתוב רש"י כאן אבל באיוב סימן ל"ב כתב ברעתך היה לו לכתוב וכ"כ בעל העיקרים במאמר שלישי סוף פרק כ"ב מה שיש לי להאריך בזה שכתבנו בזכריה ב' בע"ה: (יח) אספה לי. במילופי בן אשר ובן נפתלי האל"ף במאריך לב"נ ולב"א בלא מאריך וכן הוא בס"ם כב"א גם א"ת כתב בהדיא בלא מאריך בס"ם ומ"מ קריאת השוא נח וכן כלאם מדברי המכלול דף י"ח שדמה אותו אל עָרְכָה לפני (איוב ל"ג) וזה שלא כדברי בעל ערוגת הבשם שכתב בפ"ג מספרו שהשוא יגוע אחר תנועה קטנה בתיבה מלעיל כמו גנבתי יום. אספה לי. דאין לדמותו למלת גנבתי דשאני התם שהשלש נקודות משמש במקום וא"ו שורק כמו גנובתי. גם מ"ש מלת גנבתי מלעיל איננו מחוור שבכל המדוייקים מלרע. ואחרים עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתאלתי במשפטי המאריך אם יעזרני יוצרי: (כ) עד אשר יצא. עד בשופר הפוך: לזרא. לית וכתיב אל"ף שחרה אף ה' בהם כדכתיב הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם וגו' וכן כתב בספר תילים לא זרו מתאותם וגו' ואף אלהים עלה בהם: זה. בדגש: (כא) בשר אתן להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם ומטעים בהו ספרי וסימניהון במסורת: (כג) דברי. הדל"ת רפה: (כה) ויאצל. בנות האל"ף: (כו) אלדד. הדל"ת דגושה: ותנח עלהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ע"כ. וע"פ המסורת חסר כמ"ש בפרשת כי תשא וכן הוא בספרים: (ל) ויאסף. בלא מאריך ביו"ד וכן הוא במילופים לב"א: (לא) סביבות. וכן חבירו שבסמוך מלא דמלא ע"פ המסורה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויחסרו כל מלרים סביבת היאור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' מלאים יו"ד ומלאים וא"ו וסימן כדרך יום כה סביבות המחנה. וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: **יב** (א) על אדות. בתיקון ס"ם ישן אדות מלאתי במדויק ישן אדת ובמפתח אדות ע"כ. והרמ"ה הסיר הספק באמרו אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתרא וסימן על אודת בנו פ' וירא על אודת ישראל פרשת יתרו וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה: הכשית. השי"ן רפה: אשה כשית. הכ"ף רפה: (ב) הלא גם בנו דבר. עיין מ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תטיב. (ג) ענו. עניו ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאיש משה ענו ואחד חסר יו"ד ענו כתיב וק' עניו ע"כ. ואולם בחומש קדמון כתוב יד כתוב גם כן עָנָו ונכתב בלדו כלשון הזה כן כתיב וכן קרי והני דכתיבי מלגיו ענו ומלבר עניו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא: (ו) אדבר בו. הבי"ת בסגול: (יב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר אמנו בשרנו אלא שכינה הכתוב. רש"י וילמדנו ומכילתא פרשת בשלח וספרי ופסיקתא פ' זו ומסורת כמ"ש בזכריה ב': בשרו. הבי"ת רפה: (יד) ואחר תאסף. בנדרים פ' אין בין המודר אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים עיטור סופרים אחר תעברו אחר תלך פ' חיי שרה אחר תאסף קדמו שרים אחר נוגנים לדקחך כהררי אל ובערוך ע' עטר פי' עיטור לשון תפארה שבנוס לא תכו לא עטרו. ונראין הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דיקי במקרא והוו קרו וקעדו לבכם ואחר תעברו קדמו שרים ואחר נוגנים לדקחך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באלו מילי בההוא זמן ומבעי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים ואלקו להני וו"י והוו קרו אחר תעבדו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וו"י הוו קרו להו להלין מילי עיטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה איכון הלכה למשה מסיני ע"כ. אכן פי' רד"ק בריש ספר עט סופר שלו וכן פי' התוספות הר"אש שהוספו מן התיבות

האותיות הראויות להכתב בהם. ורש"י פי' עיטור סופרים דכתיב אחר תעבורו ולא כתיב תעבורו אחר והיינו עיטור שמעטרים הדיבור דהכי משמע יפה. וכן קדמו שרים אחר נוגנים ולא כתיב אחר נוגנים קדמו שרים. לדקחך כהררי ולא כתיב כהררי אל לדקחך. דהכי מסתבר טפי ובדווקא משתעי. והר"ן ז"ל פי' כל הני אחר מיותרים הן ואינן אלא לתפארת הלשון דהוא ליה למיכתב סעדו לבכם ותעברו. תסבר שבעת ימים ותאסף. קדמו שרים ונוגנים. אלא שכתבו לתפארת הלשון. לדקחך כהררי אל הוה ליה למיכתב לדקחך הררי אל כדכתיב משפטיך תהום רבה נומר שההרים הרמים כלומר המלאכים לריכים לדקת ה' אלא שכתב כהררי אל לתפארת הלשון. עוד פי' בשם רבו דהיינו שכותבים טעם מפסיק במלת אחר פי הכי דליסתמע אחר כך תלכו. אחר כך תעברו. אחר כך תאסף. קדמו שרים ואחר כך נוגנים. לדקחך כהררי נפסק בטעם כהררי מעלת אל לומר שמלת אל הפוכה כאלו היתה בתחלת הפסוק ופירושו אל לדקחך נגלית כהררי שהם גלויים ואלמלא ההפסק היה במשמע אחר שתלכו אחר שתעברו אחר שתאסף קדמו שרים אחר הנוגנים שהנוגנים קדמו להם לדקחך כהרים של אל וקרי ליה עיטור סופרים משום דמעטרי ליה מילתא בטעם הקריאה ע"כ. משמע מדבריו שזה כתוב אחר תאסף בלא וא"ו. ותימא דבכל הספרים כתוב ואחר בוא"ו ונמרתנו לא קשיא לן מידי דלאו על האי דכתיב במרים קאמרה אלא על אחר תאסף אל עמיך דכתיב בפרשת מטות. וכן בספרים ישנים כתוב שם מבחוץ עיטור סופרים גם במסורת בפרשה זו נמסר חלופים דספר במדבר והאחרון הוא זה ולאביה ירק ירק בפניה וכו' ואחר תאסף. נקם נקמת בני אחר תאסף אל עמיך. סוף דבר הכל נשמע ממסורת תילים ל"ו ד' מלין בקריאה עיטור סופרים וסימן אחר תעברו אחר תאסף אל עמיך קדמו שרים אחר נוגנים משפטיך תהום רבה ע"כ. ובמחילה מכבוד הר"ן ז"ל אגב שיטפיה לא דק. ומיהו יש לתמוה על מסרה זו שהשמיטה אחר תלך:

פרשת שלך לך

יג (ב) שלח לך. פתוחה: ויתרו. כתוב במסורת על ויתרו לית כותיה וחסר וכן על ויתרו את הארץ דפרשתא נמסר לית כותיה וחסר ולא פליגן מסורתא אהדדי דתרויהון חסרין ניהו מיהו קדמאה כ"ל לית כותיה רפי וחסר ובתרא דגש וחסר וכן פי' הרמ"ה ז"ל: (ח) נון. במקצת ספרים הנון בדגש וכן כולם וא"ת כתב הנו"ן רפה וכן חביריו: (ט) רפוא. חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וחשיב להו במסורת: (יג) עמיאל. בתיקון ס"ם ישן ב' מלין אבל במסכת סופרים מלה מלא כמ"ש בריש במדבר: (טו) גדי. גימ"ל רפה: גאואל. הגימ"ל דגש: (יז) בנגב. הבי"ת דגושה: (יט) הבמחנים. הה"א במאריך וכן הוא במילופים לב"א וכן כתב במכלול דף ס"א: אם במבצרים. במאריך לא במקף: (כ) השמנה. השי"ן דגושה: היש בה. במקף ובמאריך לא בקדמא בס"ם וכן הוא לב"א במילופים: והתחזקתם. הזי"ן דגושה: (כב) ויבא עד חברון. אחד מן שמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וקרינן לשון יחיד והוא שאמרו בפרק אלו נאמרים ויבא עד חברון ויבואו מיבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעלת מרגלים והלך ונשטח על קברי אבות. ועיין עוד בספר הזוהר ומ"ש ביחזקאל סימן כ"ג בס"ד: חברון. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה בסלגי ממרא אשר בחברון מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא ודכותא חברון ועזיאל מלא וכל אורייתא דכותא: אחימן. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בקמץ: (כד) קרא כמל אשכול. בהעתק הללי אשכול ירושלמי אשכל ע"כ. ובמסורת כל לישנא מלאים במ"ה חסר וד' מנהון באורייתא וכן מנאם הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם וכן הוא מלא בספרים שלנו: (כח) ילדי הענק. דין למוד חסר יו"ד וכל אורייתא מלא: (ל) ויהס. בספרים מדויקים כ"י אין הסמ"ך רבתי גם במסרה גדולה ליתי. ואיתא בדוכתא סמ"ך סוף ספר קהלת אכן בנוסח אחר כ"י ואלפ"א ביתא רבתי איתא וכן בתיקון ס"ם ישן: כי יכול דין למוד מלא וא"ו באורייתא: (לא) כי חזק הוא ממנו. סוטה פ' אלו נאמרין אמר ר' חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם. ובערוך ערך בעל כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול וכו' פי' מנו משמע מדידן ממנו דגם משמע כלפי מעלה כביכול אלמלא שאי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה ע"כ. ובספר מעריך שחיבר החכם לונזאנו כתב עליו בערך בעל שאם היה גורס כן בעל העירוך בגמ' שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עלמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממננו כמו כי עלמתי ממנו שניהם דגושים להורות על האות החסרה. וכן כתב רש"י בסוטה ולשונו הוא זה אל תיקרי ממנו לא גרסינן שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עלמם ע"כ. ואשר אני אחזה במאמר זה (אי גרסינן ליה) ל"ל אשר חכמים יגידו וא' מהם החכם בן עזרא בריש ס' ואלה שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מזרח לאנשי מערב במלת ממנו לאנשי מזרח כל לשון רבים נו"ן רפה וכל לשון יחיד דגש ולאנשי מערב אין חילוק כי כולם דגושים. וידוע כי אנשי מזרח הם בני בבל והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים בנו"ן רפה אלא ממנו לשון יחיד בנו"ן דגש כביכול וכו'. וכדומה לי שזהו פירש המאמר על מכונו סל"ה: (לב) אשר תרו. מלרע: יושביה. כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן דין מלא דמלא: (לג) את הנפילים בני ענק מן הנפלים. בהעתק הללי ובירושלמי יש מחלוקת בשניהם ובמסורת ג' א' מלא וב' חסר וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ושם ראינו את הנפילים ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא דמלא תנייתא בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכך הם בספרים ובהרמ"ה ז"ל: **יד** (ב) אלהם. בספרים מדוייקים חסר יו"ד שלא בא במנין המלאים במסורת וסימן נמסר במסרה גדולה: כל העדה. אין מאריך בעי"ן גם לא בה"א בס"ם: (ג) הזאת. הזי"ן דגושה: הלוא. בהעתק הללי הלוא ירושלמי הלא ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ואל"ף והוא אחד מן המלאים וסימן נמסר כאן במ"ג וכמ"ש בפ' בראשית: טוב. בחכין מוטעין: (ז) אל כל עדת. אין בסל"ף מאריך בספרים כ"י: (י) לרגום. הגימ"ל דגושה ובהעתק הללי לרגום ירושלמי לרגם ע"כ. ובכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל לרגום ירושלמי לרגום אתם באבנים דיהושע וכלב מלא וא"ו כתיב. ועיין מ"ש בלישנא הדין בסוף סידרא: (יח) לא ישטינו. מקף באמלע: האמות. בהעתק

הללי האחת ירושלמי האחות ע"כ. ובכל הספרים מלא וא"ו תניינא וכן במסורת ובהרמ"ה ז"ל כל אורייתא אחת כתיב חסר דחסר במ"ג כתיב אחות וא"ו אחר התי"ו וחסר וא"ו קדמאה וסימן והיה אם לא יאמינו בכל האחות אשר עשיתי ובאחות ובמופתים דמקרא בכורים ואחד כתיב אותת וא"ו בתר אל"ף וחסר וא"ו תניין וסימן ויתן ה' אותות ומופתים ע"כ. וכן כתב במנחת כהן סדר ואלה שמות. ואית נוסחי דמסרי הכא ב' מלא בתורה וכ"ל ב' האחת ואית דמסרי ג' וכ"ל בלישנא ועיין במסורת פרשת ואלה שמות ופרשת כי תבא: (יב) ואעשה אתך. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים חסר שאינו מן י"ז מלאים במס"ג: (יז) יגדל. יו"ד רבתא ולא יעשנה כל-כך גדולה כמו שעשה המדפיס אלא גדולה מעט יותר משאר יודי"ן. עיין ריקאנטי כאן ובפרשת האזינו על יו"ד קטנה שבצור ילדך תשי: (יט) סלח נא. בס"ס כ"י המאריך בלמ"ד לא בסמך: (כא) כבוד. במקף ובלא מאריך ובהעתק הללי כבד ירושלמי כבוד ע"כ. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת רק ב' חסרים וסימן את כל הכבד הזה פרשת ויצא כבד מכל כלי חמדה (נחום ב') וכ"כ הרמ"ה ז"ל עשה את כל הכבד הזה חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא באורייתא מלא וא"ו כתיב לישנא דכבוד דכ"ף דידיה בקמץ מלא והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים מלא וא"ו כתיב ושאר אורייתא כל לישנא דכבדי חסר וא"ו כתיב. ובקר וראיתם את כבוד ה' מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן א' דלעיל-הראיני-נא את כבדך חסר וא"ו כתיב את כבדו ואת גדלו דואתמרו הן הראנו חסר וא"ו כתיב: (כג) ויכסו. הסמ"ך דגושה: בקולי. בהעתק הללי בקולי לית מלא בתורה. ירושלמי בקלי ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן נמסר עליו בכ"י לית מלא בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עדה ולא שמעו קולי מלא וא"ו כתיב וכל קולי גבידא באורייתא דכותא מלא וכל בקלי באורייתא חסר וא"ו כתיב בר מן א' מלא וסימן ולא שמעו בקולי דכי כל האנשים הראים ע"כ. וטעות נפל במסורת הדפוס שכתוב ב' מלא בתורה וצ"ל לית מלא: (כג) מנאצי. בספרים כ"י מדוייקים הנו"ן בפתח וכן הוא בדפוס קדמון וכ"כ בעל א"ת גם בספר רב פעלים כתוב שמלא מקרא אחת עליו לית פתח: (כד) ירשנה. בהעתק הללי יורישנה ירושלמי יורשנה עכ"ל וגם במקצת ספרי הדפוס כתיב מלא יו"ד אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וכן מצאתי מסורות כ"י יורשנה ב' וחסר פי' חסר יו"ד וסימן וזרעו יורשנה הנה ה' (זכריה ט') ולינון בב' לישנא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וזרעו יורשנה דועבדי כלב מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (כט) יפלו. הפ"א דגושה: (ל) אשר נשאתי בשני פשטין: בן יפנה הבי"ת והנו"ן דגושות: (לא) והביאתי. מלא יו"ד בין בי"ת לאל"ף וכל שארא באורייתא חסר יו"ד וכולהון עם אל"ף קדים לתי"ו: (לג) במדבר. המ"ם דגושה: (לו) וילונו. וילינו ק': (לח) בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (מ) וישכמו. בהעתק הללי וישכמו. ירושלמי וישכימו ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישכמו בבקר אל ראש ההר חסר יו"ד וכל שארא באורייתא מלאים וכן במסורת ג' חסרים וסימניהון וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר וישכמו כעלות השחר (יהושע ו') וכל שמואל ע"כ. הכי גרסינן במסורות כ"י. ולשון אחר יש במסרה כאן ואין בו ממש והא דאמור במסו' וכל שמואל ר"ל כל שמואל דכוותיה חסר וכל ס' שמואל חשיב ליה בדוכתא הדין לחוד: (מב) תנגפו. התי"ו דגושה והנו"ן בגלגל: (מג) ולא יהיה. מקף באמצע: והכנעני. בלא מאריך בנו"ן: (מה) ויכתום. הוא"ו במאריך במדוייקים וכן הוא לבן אשר בחילופים: החרמה. החי"ת בקמץ לבד: **טו** (ג) במועדיכם. בהעתק הללי במעדיכם ירושלמי במועדיכם ע"כ. ובספרים חסר וא"ו וכן במסורת סוף פרשת פינחס ב' מלא בלישנא וא' חסר וזהו החסר כמ"ש בפרשת בהעלתך: ניחח. בפשט האחרון לבד בס"ס: (ד) המקריב. המ"ם דגושה: בלול ברבעית. בהעתק הללי וירושלמי יש חילוף במלה זו במלא וחסר וכן במלה רביעית שבסמוך ובספרים שלנו הראשון כתוב ברבעית וכן מסור עליו לית חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין והשני כתיב רביעית מלא דמלא ומסורת עליו לית מלא בתורה וכל שאר אורייתא כתיב רביעת מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין וכן כתב הרמ"ה ז"ל והכי מוכח ממסרה דסוף יחזקאל ע"ש: (ו) בשמן שלשית ההין. בהעתק הללי שלשית וחברו ירושלמי שלישת וחברו ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים יו"ד קדמאה וכן במסורת כל אורייתא כתיב כן בר מן ב' וכו' ע"ש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ט) בן הבקר. מקף באמצע: (יא) בכבשים. הבי"תין רפות: (יב) כמספר. המ"ם דגושה: (יג) להקריב אשה. השי"ן בציר' כחביריו: (יד) אשר בתוככם. השי"ן במאריך וכן הוא לבן אשר בחילופים: (טו) הגר. הגימ"ל דגושה וכן חביריו: (כ) ראשית ערסתכם. בספרי הדפוס וגם בהעתק הללי יש חלופים רבים במלה זו וגם על מראשית ערסתיכם שבסמוך והעיקר כמו שמצאתי בספרים כ"י מדוייקים ראשית ערסתכם מלה תרימו חסר דחסר חסר תרין יודין וחסר וא"ו כתיב מראשית ערסתיכם חסר יו"ד קדמאה וחסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת קדמאה לית חסר דחסר תניינא חסר ומלא תליתאה דיחזקאל מלא דמלא: (כג) וכי. בגלגל: תשגו. בזקף קטון: (כד) אם. בגלגל לא במקף: לחטאת. הטי"ת דגושה זה לבדו בא' חסר אל"ף על פי המסורת ועל כן אמרו בזבחים פ' כל התדיר דהאי לחטאת חסר אל"ף לפי שהוא חסר משאר חטאות שהוא קרב אחר העולה כמו שפרש"י ז"ל ולמה היה דבר זה להקדים העולה קודם החטאת בקרבן ע"א עיין גור אריה: (כה) שגגתם. הגימ"ל בשוא לבדו: (כח) בחטאה בשגגה. ה"א הכנוי נחה ע"פי המסורת ובי"ת בשגגה רפה שאין כאן דין מפיק: (ל) ביד. היו"ד בקמץ: הגר. הגימ"ל דגושה: (לא) כי. בשופר הפוך לא במקף: דבר. במקף לא בשופר הפוך והדל"ת רפה: עונה. לא מפיק ה"א ע"פי המסורת ולפיכך בי"ת בה רפה: בה. הה"א במפיק: (לה) רגום. תימה על המדפיס שכתבו חסר וא"ו כן מסר עליו כי הוא עצמו כתב בסוף פ' אמור רגום כלם מלאים וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים וכן מסר הרמ"ה ז"ל עם הארץ ירגמהו באבן חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים. רגום ירגמו בו כל העדה דמקלל מלא וא"ו כתיב ודכותא רגום אתו דמקושש: באבנים כל העדה מחוץ למחנה. מה שכתוב במ"ג מטעים ביה אל ר"ל דמטעים ביה לומר אל מחוץ כפסוק דבתריה: (לו) ויציאו. חסר וא"ו ודכותיה באורייתא ויציאו דבת הארץ ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן א': וירגמו. הגימ"ל דגושה: (לח) ציצת. כתוב בהעתק הללי-כל ג' כתב כן ע"כ. וכך הם בספרים מדוייקים ובמסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ג' ובענין חסרים יו"ד בתראה ומלאי' יו"ד קדמאה אך במדרש רבה פרשת קרח ציצית בגמטריא ת"ר וח' גרורין וה' קשורין הרי תרי"ג פי' גרורין חוטין

הנגררין. וכן הביאו רש"י ז"ל כאן. וכן פי' בברייתא פרק התכלת גם בעל הטורים כתב על מספר זה כמה גמטריאות. והרמב"ן ז"ל יענן על רש"י ז"ל וכתב לא הבינותי זה שציצת בתורה חסר יו"ד ואין מניינה אלא שש מאות ושבעים והרב המזרחי השיב שאינה טענה שהמדרש הוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא ע"כ. עוד כתב בטור אורח חיים סימן כ"ד אף על פי שהוא כתוב חסר יו"ד מדרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפ' ציצית וחד מינייהו לציצת שדי למ"ד לכולהו והיא משלמת המנין עכ"ל. וכ"כ בסמ"ג עשין כ"ו ופסיקתא דר' טוביה ובס' הזוהר בפ' פינחס דף רכ"ז ברעיא מהימנא ציצית בתרין יודי"ן ולי חסר יו"ד הא חירק באתרה ועיין עוד בספר גור אריה: לדרתם. כתב הרא"ם בסוף פרק ואלו מגלחין וגם בהללי שיש במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו כלומר לדורותם עכ"ל. וכן בסדר אליהו רבא פ' כ"ו ובתיקוני הזוהר תקונא עשרים וארבע את השבת לדרתם כתיב חסר מלשון דירה אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמרי בפרשת ציצית כתיב לדורותם מלא ובשבת לדרתם חסר ונתן טעם בשבת ע"ש. אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים וכ"כ הר"מה ז"ל לדרתם דוהקמותי את בריתי חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא חסר והכי נקטינן:

פרשת קרח

טז (א) ויקח קרח. פתוחה: קהת. הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בעל מקנה אברהם כי שם קהת בשוא בשקל דדן: (ב) קראי. בהעתק הללי קראי ירושלמי קריאי מלא עכ"ל ובכל הספרים כתוב קראי חסר והכי נדרש בספר הזוהר ובעל הטורים וכן דרש ר' טוביה בפסיקתא שלו פרשת במדבר וכן במסורת ב' א' מלא וא' חסר דין חסר ר"ל ב' תיבות דומות לענין הקריאה דריש דידהו בחירק והמלא הוא דתן ואבירם קרואי העדה דפ' פינחס ואע"ג דכתיב התם קרואי בוא"ו קרינן קריאי בי"וד אבל קריאי העדה דפ' במדבר הוי אישנא קריאי כתי' קרואי ק' כמו שכ"ש ועד השלשה לא בא או היא כוונת מסרה אחרת כ"י דאמרה קראי ב' ופי' הוא דתן ואבירם קרואי מועד אנשי שם ור"ל ב' שוין בקריאה כדאמרן ובמלא וחסר לא איירי מידי ובהכי כולהו ניחא לא קשיין אהדדי: (ה) ואל כל. מקף באמצע לא שופר ישר במלת ואל: (ז) אש. בלא פסק אחריו: עליהן. בפסק: (ט) מכם. הכ"ף דגושה: (י) בני לוי. הבי"ת רפה: (יא) תלונו. תלינו ק': (יג) תשתרר עלינו גם השתרר. שניהם בשי"ן שמאלית: (יד) הביאתנו. בס"א כ"י וגם בכמה ספרי הדפוס הה"א בחטף סגול בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים בחטף פתח: ותתן לנו. מקף באמצע לא קדמא במלת ותתן: נעלה. העי"ן בחטף פתח: (כא) ואכלה. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הלמ"ד בסגול: (כב) אלהי הרוחת. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ודכותיה יפקד ה' אלהי הרוחת ועיין זוהר פרשה זו סוף דף קע"ו: ועל. בלא מקף: כל. במקף: (כו) וידבר אל העדה לאמר. אזלא בדל"ת: (כז) דתן. הדל"ת דגושה: (כט) האדם יפקד. בגלגל בה"א: (לג) וכל אשר. השי"ן במאריך לא בדרגא: **יז** (ב) אהרן הכהן. אין בה"א מאריך: (ג) בנפשתם. דין לחוד חסר וא"ו כתיב באורייתא ובשאר קריי' ילפינן לנפשתם דריש מלי: הקריבם. במקצת סופרים כ"י מסור עליו לית וחסר ור"ל חסר וא"ו שכן הוא בהעתק הללי ובדפוסים קדמונים ובכל ספרים כ"י מדוייקים ומלא יו"ד והמדפיס טעה וסבר דאף על היו"ד איתמר ולא היא. וכ"כ הרמ"ה ז"ל כי הקריבם לפני ה' ויקדשו מלא יו"ד וחסר וא"ו ומסר עליה לית כותיה וחסר כלומר וחסר וא"ו: (ד) השרפים. הסי"ן דגושה: (ה) למען. התלישא בראש תיבה: וכעדתו. גלגל בכ"ף: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (י) הרמו. חסר וא"ו כתיב. וקרי מ"ם דידיה בדגש הרמ"ה ז"ל: (יא) המחתה. המ"ם דגושה: הנגף. קו תחת הנו"ן והוא הסוף פסוק: (טו) והמגפה. הגימ"ל דגושה: (יז) מאת כל נשיאהם. ב' חד חסר וחד מלא דין חסר יו"ד תניין. ויתנו אליו כל נשיאיהם דלקמן מלא דמלא ועיין מסורת הברית הגדול סימן תקל"ח: (כ) והיה האיש אשר אבחר בו. חצי הספר בפסוקים: (כא) וינח משה את המטת. בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן במסורת הדפוס ב' חסר בתורה וליכון בחד עניינא ע"כ. ואולם לא ראיתי לשון זה בספרים כ"י רק מסור על זה ג' חסר בתורה ובפיכוק נאמרו שלשתן גם במסורת הדפוס פרשת נשא על הם נשיאי המטת. ועל כרחין צריך לפרש מסרה זו כך דתרתי מילין בחד עניינא ניהו ועוד איתיה לתליתאה בדוכתא אחריתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל נשיאי מטות אבותם דבמדבר מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים כמו שהם במסורת שלנו: (כג) ויצא פרח ויצץ ציץ. ברוב ספרים כ"י מדוייקים לד"י ויצץ בציר' ובכל הספרים מלה ויצא ומלה ויצץ בשני טעמים ובעל מקנה אברהם בסוף משפטי מלעיל ומלרע כתב ז"ל: ועוד תזכור כי לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע ויסוג אחור טעמן שמו הסופרים בהם שני טעמים האחד על המקום שהיה ראוי הטעם והאחר הוא הטעם הנמצא בדלוג כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ ע"כ. כוונתו לומר שקריאת מלות אלו והדומים להן אינם לא מלעיל ולא מלרע לגמרי רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים וכ"ב המכלול דף י"ב בשקל פועל ועיין עוד מ"ש בפרשת ואתחנן סימן ד' על השמע עם ובסוף ישעיה על ערך כלב וביחזקאל סימן כ"ב על גדר גדר: (כה) ויאמר ה' אל משה השב. פתוחה: תלונתם. בתיקון ס"ת ישן תלנתם: תלונתם. מצאתי במדוייק ובספר חד חסר ע"כ. ובהעתק הללי תלונתם ירושלמי תלנותם ע"כ. גם בחומש עם תרגום משפניולי יש חילוף זה ובספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחס' וא"ו בתרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והנו"ן דגושה ובס"א כ"י מסור עליו לית כתב כן ומלא ודגש עכ"ל והוא חד מן חמש מלין דגשין וכן קדמיהון כמו שכתב בפרשת בראשית על פסוק ויהיו שניהם ערומים בשם הרמ"ה ז"ל: (כח) כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות. צריך ליזהר מאד בטעמים והבלתי זהיר בעריכה כשיגיע לפסוק זה יהיה מחלף ח"ו וכן בפסוק ה'. מה רבו צרי ורבים כמוהם: **יח** (ז) ואתה ובניך אתך. כתוב במסורת כ"י כל ספרא אתך במ"ג אתך וסימניהון ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם. וזה לך תרומת מתנם כל תרומת הקדשים ע"כ. ושלשתם הם בפרשה זו זה אחר זה: לכל דבר. אין בלמ"ד געיא בספרי ספרד: (ח) לך נתתים. הטעם באמצע הכ"ף לא בסופה: (ט) הקדשים. הקו"ף בחטף קמץ: קרבנם. הקו"ף בקמץ לבד: לכל מנחתם. הלמ"ד בגעיא: חטאתם. בלא שני טעמין: קדשים. אין בקוף מאריך: (י) יהיה לך. הלמ"ד

דגושה: (יח) לכל תנופת. בקצת ספרים הלמ״ד בגעיא: לחק. הסי״ת בקמץ לבד וכן חברו: (טו) לכל בשר. הלמ״ד בגעיא: (טז) בערכך. הבי״ת דגושה: גרם. הגימ״ל דגושה: (יז) אך בכור שור. הבי״ת בגעיא וכל הברת או שבסוף תיבה ואות אחרונה אינה נבלעת כי אם מולאת בפה והיא מוקפת לתיבה שלאחריה אשר הנגינה בראשה אז הברת או בחטף קמץ כגון ויפתר לנו ואם שלש־אלה וכיוצא בהן ואם דינו להיות מלא בוא״ו לא ימוש ממנו החולם כגון אך בכור־שור גם בהיותו חסר וא״ו כגון גבר־ציד אחרי שדינו להיות מלא ואם הברת או נעלמת מן הפה כמו כן לא ימוש החולם ממנו כגון מחטו לי וכיוצא בו: או בכור. הבי״ת רפה: (יט) ברית מלח עולם הוא. בחירק לשון נקבה מזקוקי וכתוב הוא בוא״ו וכן הסכים בעל א״ת והאריך בדבר יעויין בספרו ומסורת הדפוס דפ׳ תלוה כל דסמיך לברית היא. בר מן א׳ ברית מלח עולם היא דהה אותה וכתב דמשתמשא היא ובמסרה קטנה לית ומטעים: (כא) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר. מטעים ביה את כל מעשר: ולבני לוי הנה נתתי כל מַעֲשֵׂר וכן ואל הלוים תדבר וגו׳ מַעֲשֵׂר שניהם העי״ן בחטף פתח על פי המסורת כמ״ש בס׳ לך לך: (כג) והם ישאו עונם. מטעין ביה ספרי למכתב את עונם: (כד) כי את מעשר בני ישראל. העי״ן בשו״א לבדו וכ״כ ר׳ אליה בפרקי שיריו סימן יו״ד ועיין מ״ש בנחמיה יו״ד: (כו) כי תקחו. כי במאריך (ר״ל מתג) ובמקף: (כז) הגרן. הגימ״ל דגושה: (ל) כתבואת: תי״ו ראשונה בלא דגש:

פרשת חקת

יט חקת פתוחה: (א) וידבר ה׳. בזקף קטון: (ב) ויקחו אליך פרה. הפ״א רפויה שהפרשה שבסוף התיבה אע״פי שנגינתה קרובה לאלפא אין לה דין מפסיק: אין בה מום. במאריך ובמקף: לא עלה עליה על. חסר וא״ו ועיין בספר הזוהר ובפסיקתא דר׳ עוביה אשר לא עלה עליה על חסר וא״ו על כתיב ומכאן אמרו לא עול ממש אלא אפילו כל שהו כדתנן פ׳ ב׳ דפרה רכב עליה נשען עליה תלה בזנבה עבר בה את הנהר קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה ועיין בס׳ פענח רזא: (ז) הכהן ורחץ בשרו. ד׳ חסר את על פי המסורת פ׳ מצרע: ואחר יבא. בהעתק הללי יבא ירושלמי יבוא עכ״ל. ובכל הספרים חסר שאינו מן ז׳ מלאים ע״פ המסורת וסימנהון במ״ג פרשת אחרי מות וכן כתב הרמ״ה ז״ל: (ח) במים ורחץ בשרו במים. ד׳ חסר את וסימן נמסר במ״ג פרשת מצרע: (ט) והיתה. הוא״ו בגעיא. (יב) השלישי השביעי. שניהם בתביר: (יג) כל הנגע במת וגו׳ את משכן ה׳ טמא. סימן כל הנגע את משכן ה׳ טמא. ואיש אשר יטמא. את מקדש ה׳ טמא. ואפ״ם והחנים לפני המשכן. שמרי משמרת המקדש פרשת במדבר: (טו) אין צמיד. במקצת מדוייקים האל״ף בלא מאריך וכן נראה בחילופים לב״א: (טז) או במת. הבי״ת רפה: (יח) הנפשות. הנו״ן דגושה: הנפשות. בהעתק הללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ״ל. וגם בתיקון ס״ת ישן ראיתי מחלוקת בזה אבל בכל הספרים שלנו מלא כמ״ש בסוף אחרי מות: (כא) והיתה להם לחקת עולם. ב׳ פסוקים מטעים כמ״ש בפרשת אחרי מות סימן ע״ז: הנדה. הדל״ת דגושה: כ (א) העדה. הה״א ראשונה באזלא ע״פי המסורת: (ג) ויאמרו לאמר. מאריך ביו״ד במקצת ספרים לא בוא״ו ובס״ם אחריכו לא בוא״ו ולא ביו״ד: (ה) העליתנו. הה״א בסגול: (ו) אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם ע״כ. ובכל הספרים מלא והוא חד מן י״ז מלאים בתורה וסימן נמסר במסרא רבתא: (ז) לאמר. הלמ״ד דגושה: (ח) הסלע. הסמ״ך דגושה: (ט) ויקח. הקו״ף דגושה: (יב) בני. הבי״ת דגושה והנו״ן בלירי: (יז) נלכה. בהעתק הללי נלכה ירושלמי ונלכה עכ״ל. ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר גם בעל הטורים כתב שהוא חסר יו״ד וכן במסורת ג׳ ומשתנין בכתבהון וסימן וישלח מלאך נלכה כתיב חסר דחסר ואמרה לבנך עבדים דפרשת ואתחנן ונלכה כתיב חסר וא״ו ומלא יו״ד ארמי אובד אבי נלכה כתיב מלא וא״ו וחסר יו״ד כך היא הגירסא הנכונה וכן ראיתי במסורת כ״י פרשת כי תבא וכן מצאתי אחר כך בהרמ״ה ז״ל ובסוף דבריו כתב כללא דמילתא כולהון חסרים יו״ד לבד מן מליעא דמלא יו״ד וכולהון חסרים וא״ו לבד מבתראה דמלא וא״ו ושגגה יצאה מלפני המדפיס בפסוק כאן ובפרשת כי תבא וגם במה שמסר בפרשת ואתחנן ולא לדקו דבריו כי אם במסורת כאן: קלה גבולך. הגימ״ל רפה: (יז) ושמאול. בהעתק הללי ושמאול ירושלמי ושמאל ע״כ. וכן בתיקון ס״ת ישן מצאתי זה המחלוקת אבל בכל ספרים שלנו מלא באל״ף וא״ו ובמ״ג כתיב עליו כן דינו וכ״כ הרמ״ה ז״ל אם ששמאל ואימנה מלא אל״ף וחסר וא״ו וכל לישנא דשמאל באורייתא דכוותא בר מן חמשה מלאים דמלאים מלא אל״ף ומלא וא״ו בתריה וסימן לא נטה ימין ושמאול דאדום פרשת חקת לנטות ימין ושמאול דבלעם ימין ושמאול דסימון דפרשת דברים והיתה עמו וקרא בו דלבלתי רום לבבו דשופטים. ימין ושמאול דברכות דכי תבא ושארא לישנא באורייתא מלא אל״ף וחסר וא״ו כתיב ולית נוסחי דכתיב ימין ושמאול דלבלתי רום לבבו חסר וא״ו עכ״ל. ובכולהו ספרי דאתו לידן מלא: (יט) בַּמְסִלָּה. כן כתיב: כא (א) הנגב. הגימ״ל רפה: דרך. הדל״ת דגושה: (ג) הזה. הזי״ן דגושה: (ד) לסבב. אליבי ספרי אם הבי״ת רפה או דגוש ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שנדפסו וגם בכ״י לב״א רפויה ובמכלול דף קל״א כתוב במחזורא רבה רפי ולעבריא דגש וכ״כ בס׳ עט סופר. ובספר מסולת המסורת כתוב מחזרתא שם ספר ולא ידעתי מי ילדו ונמצא בגליונות החומשים כגון לסבב את ארץ אדום הבי״ת דגושה ובמחזורתא לסבב רפי עכ״ל. ובתר הכי אשכחי מסורת כ״י על פסוק זה חו נסחה ג׳ מלין פליגא בהון וסימן לסבב את ארץ אדום. כי הכלה לעבר. לפגע בכהני ה׳ (שמואל א׳ כ״ב) במחזורא רבא לבגין ומעבריא קריין יתהון רפיין ע״כ. וזה הפך דברי המכלול ומסור׳ המסור׳ ופי׳ כי תכלה לעבר מלאתי בחילופים לב״א לַעֲשֹׂר הלמ״ד בפתח והעי״ן בשוא חה נקרא דגש ולב״נ לַעְשׂר הלמ״ד בשוא והעי״ן בפתח וזה נקרא רפי כי בעלי המסורה קרא לשוא כזה הבא באותיות כל״ב המשמשות בראש התיבה רפי לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמו שכתוב במסורת המסור׳ מאמר ג׳ והחילוף שבמלת לפגע הוא לגשות ורפיון הגימ״ל דומיא דבי״ת לסבב ובזה יובן מ״ש בחילופים הנזכרים צ״א לסבב לפגע רפי ודלא כדברי המדפיס שכתב בשמואל מתחלפין לְפַגַּע וכן בס״ת כ״י מסור עליו מסורא רבא לפגע רפי מתחלפת לפגע בדגש וזהו כדברי רד״ק ור׳ אליה הלוי: (ו) את הנחשים. בספרים מדוייקים כ״י ביתיב לא במקף והאל״ף

בלירי וכן הוא בדפוס קדמון: (ט) ושים אתו על נס. קדמאה על נס תניינא על הנס קדמאה נחש נחשת תניינא נחש הנחשת: (יג) ויחנו מעבר ארנון. בכולהו ארנון שבמידרא בר מן בתרא אינא פלוגתא בהעתק הללי ובירושלמי לענין חסיר ויתיר. ובמסורת ארנון ג׳ מלאים ובעברייתא וסימן מעבר ארנון כי ארנון גבול מואב ואת הנחלים ארנון ושלשתם סמוכים זה לזה וכך הם בספרים שלנו ובהרמ״ה ז״ל: מגבל. הגימ״ל דגושה: (יד) את והב. במקצת ספרים מדוייקים כ״י חדא מלה כתיב וכ״כ המזקוקי את והב תיבה אחת והוא כמו אתיהב שהוא״ו מתחלפת ביו״ד כמו בהתודע יוסף וכו׳ ע״ש. גם בהעתק הללי מלאתי אתוהב כתב מלה חדא בספר ירושלמי וז״ל רד״ק בשרשים שרש והב כתבתי המלה הזאת בשרש ו׳ כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת אבל אני מלאתי בספרים מדוייקים אתוהב מלה אחת הפ״א נקודה בשוא עכ״ל. ומדברי המפרשים נראה דתרתין מלין כתיבי כמ״ש רד״ק עצמו בשמם וסמך עליהם לכתבו בשורש ו״ו וכן נראה ממדרש רבותינו בפרק הרואה אמר את והב בסופה שני מצורעים היו וכו׳ כי אתו את והב חזו דמא וכו׳ וגם מספר הזוהר פ׳ בשלח על פסוק ה׳ איש מלחמה עוד יש ראיה לזה ממסכה גדולה ערך את שהביאה אלפ״א ביש״א את ולית מנהון ואת וחד מינייהו את והב גם בעל א״ת העיד שכן ראה בכל ס״ת ואשכנז את לבד והב לבד ומקף ביניהם והתי״ו בלי ניקוד וגם מלא כתוב בהדיא שתי תיבות כתוב בס׳ עזרא וכן העידו חכמי בורגיש שמלאו שתי תיבות בספר הרמ״ה ז״ל: (טו) ואשד. האל״ף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ״כ רד״ק בשרשו ובעל רב פעלים כתב העיד רד״ק שהוא בב׳ נקודות ומלאתיו בכת ספרים בב׳ נקודות: (כ) הגיא. הגימ״ל בדגש: ונשקפה. נמסר עליו לית ומלעיל: הישימן. חסר וא״ו כמ״ש בפרשת האזינו: (כא) וישלח ישראל. פ׳ פתוחה: (כב) בגבלו. בשרי לא בפסע: סימן את כל עמו. טעה המדפיס לעשותו מלא וא״ו שהוא עצמו כתב במסורת ד׳ מלאים בתורה ואין זה מהם: (כז) ותכונן עיר סיחון. בהעתק הללי סיחון ירושלמי סיחן ע״כ. ובכל הספרים מלא שהוא חד מן ד׳ מלאים בתורה וכ״כ הרמ״ה ז״ל: (כט) פליטם. בתיקון ס״ת ישן פליטם ס״א פלטים וכן במפתח ע״כ. והרמ״ה כתב נתן בניו פליטם מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניינא ע״כ. וכן בספרים שלנו. (ל) ונשים. הנו״ן בפתח והשי״ן דגושה כמו אם לא ישים עליהם נוהם (ירמיה מ״ט). ולדקדוק המלה עיין בס׳ מכלול דף קע״ט ושרשים שרש ישה והרלב״ע ומכלל יופי: אשר. נקוד על רי״ש בלבד מסורת פרשת במדבר ומדרש רבה ושאר מדרשות כמ״ש בפרשת לך לך גבי ביני וביניך וכ״כ בעל הטורים: (לב) וילכדו. הכ״ף דגושה: בנתיה. עיין מ״ש ביהושע סימן י״ז: ויירש. ויורש ק׳ ועיין בעל הטורים: (לד) אל תירא אתו. בספר הזוהר אל תירא אותו תרין אותו אינון שלימין באורייתא בתרי ווי״ן חד דא וחד עד דרש אחיך אותו ודינא להו הכא במילי מעלייתא אך בכל הספרים כלם חסרים בתורה וכן במסרה רבתא נמנה כ״ד אותו מלאים ואין גם אחד בתורה וכ״כ המאירי גם הרמ״ה כתב אתו כלהון חסרין באורייתא והכי נקטינן: (לה) ואת בניו. עוד אמרו שם בזוהר בנו כתיב חסר יו״ד וקרינן בניו וכן במדרש רבה בנו כתיב שהיה לו בן קשה ממנו ואף זה לא נמצא בספרים שלנו ואולם בפרשת דברים על פסוק וכך אתו ואת בנו כתב רש״י ז״ל בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמוהו וגם במסורת שם ד׳ כתיב בנו וקריה בניו ובאורייתא ליכא אלא תרין מינייהו וכך אותו ואת בנו ואת בנו לא ידע דוזאת הברכה וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן פרשת הדברים:

פרשת בלק

כב (ה) אל בלעם בן בעור. כתב בעל א״ת בענין בן בעור נבער כל אדם מדעת והעולה מדבריו כי המדפיס ספר דבריו ממקום למקום בכתיבה ובמסורת. ומערכת הספרים חלוקות זו מזו גם דברי הרמ״ה אינם נשמעים וקשיא דידיה אדידיה מסיפיה לרישיה ומרישיה לסיפיה ומסקנא דמילתיה דשמה בעור אינון באורייתא דוישלח דבלק קדמאה דמטות דכי מלא מלאים וב׳ חסרים ותרוייהו בנו בער דבלק וכל נביאים וכתובים מלאים וכ״כ ספר שמן ששון וזהו ג״כ כללא דמילתא דכתב הרמ״ה בסוף דבריו כל בן בעור מלא כל בנו בער חסר וסימניך מקום שיפה כח הבן הורע כח האב מקום שהורע כח הבן יפה כח האב: על הנהר. במאריך ובמקף בס״ם הגם שבחילופים אינו כן: לו לאמר. שני הלמדי״ן רפות וכן ממלי: ממלי. לית וחסר ובמדרש רבה ממלי כתיב כד״א בשם ה׳ כי אמילם: (ט) ויבא אלהים אל בלעם. עיין מ״ש בפרשת וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (יח) עבדי. הדל״ת רפה: (כב) ויתיצב. אין בו מאריך: ושני נעריו עמו. ובפרשת וירא כתיב גבי אברהם ושני נעריו אתו וסימן איש איש כלשונו פירוש גבי אברהם שהיה עברי כתוב אתו שהוא לשון עברי וגם בלעם שהיה ארמי שנאמר מן ארם ינחני בלק כתיב עמו שהוא לשון ארמי תרגום של אתו עמיה וסימן אחר כשמו כן הוא פי׳ אברהם שהוא באל״ף כתיב אתו באל״ף בלעם שהוא בעי״ן כתיב עמו שהוא בעי״ן. ולי נראה דסימן זה על בלעם לבדו נאמר שהוא בעי״ן ומ״ם במלת עמו. סימן אחר שמו אותותם לותות א״א ע״ע פירו׳ אותיות שלהם הם אותות וסימנים על זה אברהם אתו בלעם עמו: (כה) לחצה. בהעתק הללי לחצה ירושלמי לחצה עכ״ל. ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל: (כו) ויוסף מלאך ה׳ עבור. כל עבר בעבר לעבר מעבר באורייתא חסרים וא״ו בר נגן א׳ מלא ויוסף מלאך ה׳ עבור: ויעמד במקום צר. ויעמד חסר וא״ו כמו הראשון שבסמוך וכן כתב הרמ״ה ז״ל ויעמד מאחריהם דבשלח חסר וא״ו כתיב וכל לישנא ויעמד באורייתא דכוותא חסר ודכוותא או יומים יעמד וכל יעמד דכוותא חסר: ושמאול. בהעתק הללי שמאול ירושלמי ושמאל ע״כ. ובכל הספרים באל״ף וא״ו ובמקרא גדולה כתוב עליו כן דינו מלא ועיין מ״ש בפרשת חקת: (כט) הכיתני. בס״ם הכ״ו בקמץ: (לא) ויקד. הקו״ף בדגש: (לג) גם אתכה הרגתי. חסר וא״ו ומלא ה״א ולית כותיה ובפסיקתא דר׳ עוביה אתכה בה״א כתיב אמר לו אין אתה חשוב לפני אלא כמו הנקבה הזאת: ואותה החייתי. עיין מ״ש ביחזקאל סימן כ״ג: (לד) לי. בדגש: (לח) הנה באתי. הה״א במאריך: כג (ב) ויעש בלק כאשר דבר בלעם. סימן קדמאה כאשר דבר תניינא כאשר אמר ואפ״ם וידבר ה׳ אל משה לאמר: (ז) לי. בדגש: (ח) אקב. הקו״ף בדגש: קבה. הקו״ף רפה: (ט) ומגבעות אשורנו. מלא ומגבעות מלא וא״ו בכולהון ספרי וכן כתב הרמ״ה ז״ל ומגבעות אשורנו מלא וא״ו

ודכותיה ועל הגבעות דלבד אחדון ע"כ. ובספר הזהר דף ר"ג ע"ב במתיבתא עילאה ומגבעות חסר בלא וא"ו ובמתיבתא דרקיעא ומגבעות שלים כאן וא"ו ע"כ. אלמעבדא כל יומאי על מאי דחזינן בכמה דוכתיה על פלוגתיה טובא בין מארי דתלמודא דאגדתא ומארי דמקראתא בחסירי ויתירי והשתא דאתחזי לי הדין לישנא דהאי ספר' קדישא אמינא דילמא מאן יזכי נמי למינדע מאי ניהו מתיבתא עילאה ומתיבת' דרקיעא ואורייי' היכי כתיבא בהני מתיבתי יזכי נמי למינדע טעמי דהלין פלוגתי דרבנן קשישי דחכמת אלהין שאשכחנא בהו הוו בקיאי ברזי עילאי דהכך מתיבתי ואיכא דאמרי כאדא מינייהו ואיתא להאי ואיתא להאי ולא פליגן אהדדי ופייעתא למילתא אלישנא דרעיא מהימנא בפדרא דבשא גבי כלום משה דאף ע"ב דידעי רבנן דמלה כלום מלא באורייתא לא מימנעי למידרש ולמימר כלא כתיב כדכתיבנא בדוכתיה ומלין אילין סתימין ועמיקין ולא אתמסרו אלא לקדישי עליונין דרזי דחכמתא נהירין להו ואנן בהיתנותא דילן כיזו"ל עד דייתי זימנא דיתפקחון עיננא לאסתכלא בחכמתא עילאה יהא רעוא דיהא אולקנא עם אינון דיזכון למחמי ארחין סתימין דאורייתא קדישתא ואורחוי דאלהא רבא קדישא ועילאה: ישכן. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ואף בדפוס ישן וכן במ"ג כל לישנהון חסרים בר מן י' מלאים ואין גם אחד מהם בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל וישכן באהלים. חסר וא"ו כתיב. ודכותא על פני כל אחיו ישכן חסר וא"ו. וכל ישכן באורייתא דכותא. וישכן כבוד ה'. חסר וא"ו כתיב דכותא. וכן וישכן באורייתא דכותא חסר. אישתכח השתא דכל לישנא דישכן באורייתא בין דכתיב וא"ו בריש תיבותא בין דלא כתיב וא"ו בריש תיבותא כולהון חסרים וא"ו בין כ"ף לנו"ן: (יג) אליו בלק. הבי"ת דגושה. לך נא. חד מן ג' בלישנא הליכה חסר ה"א דבכ"ף פשוטה כתיב: אשר תראנו. בספרים כ"י בגלגל לא במקף: (טז) ויקר. הקו"ף דגושה: (יז) עלתו. גלגל בעי"ן: (יח) ושמע. בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו במאריך והשי"ן בחטף פתח וכן כתוב במכלול דף ס"ג ובמסורת ה' קמצין וסימן קום בלק ושמע קרב אתה ושמע דואהמנן העה ה' אזניך דמלכים ושבכו דישעיה הטה אלהי אזנך דדניאל וכולן הוא"ו מתוגה והשי"ן בחטף פתח כן כתוב בספר דקדוק ישן ועיין מה שכתוב בשופטים ה' על ושבה שביך: (יט) ויכזב. הזי"ן דגושה: (כג) כי לא נחש ביעקב. בירושלמי פרק במה אשה א"ר לוי כל המנחש סופו לבוא עליו. ומה טעמא כי לא נחש ביעקב כי לו נחש. משמע דדרים לא באל"ף כמו לו בוא"ו אבל אין זה מן ע"ו דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו. וכן בבבלי פרק ארבעה נדרים פריך והא בלמ"ד אל"ף כתיב ומשני אלא מדה כנגד מדה ועיין מה שכתוב בישעיה ס"ג גבי בכל צרתם לא לו: מה פעל. בפ"א כ"י הטעם בפ"א וכן נראה מחילופי הדפוס שזה דעת בן אשר אך ברוב הספרים הטעם בעי"ן וכן מלאתי בחילופים כ"י לבן אשר: (כה) גם קב גם ברך. הגימלי"ן בדגש: תקבנו. הקו"ף בחטף קמץ: (כז) לכה נא. הנו"ן בדגש: (כח) ויקח. הקו"ף בדגש: (כט) ושבעה אילם. בתיקון ספר תורה ישן אילם ל"א אילים דלאו הפעור מלא ע"כ. וזה ברור מן המסורה דמלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה שכן נמסר בסדר תצוה ד' מלאים דמלאים בתרין יודי"ן וכל שארא כתי' האילם אילם חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה ואין זה מן הארבעה וכן מסר הרמ"ה ז"ל:

כד (ג) וישא בלעם את עיניו. בספר הזהר פ' בלק עינו כתיב ההוא עינא בישא וכו' ואינו כן בספרים שלנו גם לא נמנה במסרה גדולה עם החסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישא עיניו ויחא מלא תרין יודי"ן וכל עיניו באורייתא דכותא: (ג) בנו. הבי"ת בדגש: בנו בער. בהעתק הללי בער ירושלמי בעור וכן נחלקו על חברו שבסמוך וכבר כתבתי כל הצורך בריש פרשתא: (ד) נאם שמע אמרי אל וגו'. עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (ה) מה טבו. לריך למיהוי בריש הדף כהלכה כי ע היא מ"ס של בי"ה שמ"ו וכן כתב בעל הטורים בפרשת ויחי ובמקראות רומא עושים בחילוף מולא שפתך פרשת כי תלא ובהעתק מעירהרה עשו המ"ס רבתי וכן ראיתי בנוסחא אחד כ"י מאשכנ"ז בית"א רבתית ובתיקון ס"ת ישן אבל אינו כן בספרים ולא במסורת שלנו כי אם מ"ס של משלי: (ו) ה'. בזקף קטן. (ז) מדליו. כתב המכלול דף קפ"א שזהו מן אותם שקבל קריאתם בקמץ רחב ולא שמע ולא ראה בהם מחלוקת והוסיף בעל מכלל יופי נראה שאין בדל"ת שום טעם עד פאן לשונו. וברוב הספרים מלאתי שבא מונח תחת הדל"ת והוא במקום מתג כמו שדרכו לבא במלות שהם בזקף קטן כמ"ש בפרשת משפטים על מלת תהרסם ובנסחא כ"י מלאתי מדליו במאריך ועיין מה שכתבתי בספ' תלוה על מלת ויסיפה: (ח) אל מוליאו ממלרים. בחומש עם תרגום ופירש רש"י והרמב"ן דפוס ויניליאה ש"ח נכתב בלדו ס"א מוליאם ע"כ. וזהו שבוש גדול שהראשון שבפרשה למעלה כתוב מוליאם וזה כתוב מוליאו וכן כתב הרמ"ה ז"ל מוליאם ממלרים מלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותיה אל מוליאו ממלרים מלא וא"ו ויו"ד ותרויהון בויקרא בלק וכן במסורת כ"י קדמאה אל מוליאם תניינא אל מוליאו: ממלרים. הרי"ש בפתח: כתועפת. בהעתק הללי כתעפת. וחברו ירושלמי כתועפת וחברו מלא עכ"ל. ומחלוקת זה מלאתי גם בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו שניהם מלאים וא"ו קדמאה ובמקרא כתוב עליהם ב' כ"כ וכ"כ הרמ"ה ז"ל כתועפת ראם תרין בבלעם ותרויהון מלאים וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין. (ט) כארי. במסורה הגדול כארי ד' ב' קמלין וב' פתחין וסימן כרע שכב כארי. שויתי עד בקר כארי (ישעיה ל"ח). כארי שואג יחזקאל כ"ב. כארי ידי ורגלי דתלים קמלין כן אינון בנסחי דיקי: ע"כ וזו לא. פי' דאורייתא ודיחזקאל פתחין דישעיה: מברכיך ברוך וארריך ארור. כתב ר' משה קמחי בספר מהלך בכלל אשר מפסיק זה לשונו ואם תהיה מלרע היא רפה כמו מברכך ברוך ביתה פרעה וכן בכל ספרים מדוייקים הבי"ת רפה ובדפוס מנטובה הוסיפו בדברי המחבר ומה שאמר מברכיך ברוך ר"ל מדינא להיות ברוך ברפי הבי"ת ודגש שנה שלא כדין עכ"ל. ולפי דעתי איזה תלמיד טעה וברצו שלה והמוסיף גורע דעת המחבר כי לבו לא כן חשב וגם בדפוס ויניליאה ליתיה: (י) ויחר. מאריך ביו"ד: (יא) כבד הבי"ת בלירי: (יב) גם. בדגש: (יד) הזה. הזי"ן בדגש: (טז) דעת עליון ומחזה שדי יחזה. חילוף קדמאה אשר מחזה תניינא מחזה ומטעים ביה: (יט) שריד. בלא פזר גדול: (כב) לבער קין. בספרים כתובי יד מדוייקים מונח בבי"ת ומאריך בעי"ן ובמסרה קטנה שבדפוס נמסר עליו לית בטעם מלעיל. (כג) ומשמו אל. במקלת ס"ת וגם במקלת חומשים כ"י נמלא משמו אל תיבה אחת ולא מלאתי לזה עיקר בשום מסרת רק במקרא גדולה כתוב בגליון זה לשונו: משמו ושאר ומלא מלה עד כאן. והוא לשון מגומגם ושמעתי שיש נוהגים לכתוב כך בס"ת ולע"ד אין לחוש על מה שיאמרו כי בכל ספרי הדפוס ובכל מקראות כתיבי יד מדוייקות הם שתי מלות וכך הם בס"ת הקדמונים וכן ראיתי אחר כך בהרמ"ה ז"ל שכתב משמו אל חסר וא"ו קדים למ"ם כתיב. משמו אל תריין מלין כתנן ע"כ. ובסנהדרין פרק חלק אמר ר' יוחנן אוי לה לאומה שתמלא בשעה שהקדוש ב"ה עושה פדיון לבניו על כן טוב ליזהר שלא למחקו ועיין מ"ש בסוף פרשת וילך: (כד) וענו אשור. בלא מקף באמלע:

כה (ג) ותקראן. בתיקון ס"ת ישן ותקראן במפסק ותקראנה ע"כ אבל הר"מה כתב ותקראן לעם דין למוד באורייתא כתיב ומלא אל"ף וחסר ה"א ובנו"ן פשוטה בסוף ושאר אורייתא נו"ן ה"א בסוף תיבותא כתיב ותלתא אינון בלישנא באורייתא תרין מנהון מלאים דמלאים אל"ף וה"א וסימן כי תקראנה מלחמה (שמות) ותקראנה אתי כאלה (שמיני) הלין מלאים דמלאים וחד מלא אל"ף וחסר ה"א כדאמרן עכ"ל. ובמסורת שלנו פרשת שמיני ותקראנה ד' ג' כתיב ה"א וסימן ותקראנה אתי כאלה ותקראנה לו השכנים ב' בפסוק. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן בפרשה חסר ע"כ. ומסרה זו לא זכרה רק פסוקים הכתובים ותקראנה בוא"ו בתחלת המלה ולפיכך לא מנתה בהם פסוק כי תקראנה מלחמה: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. החכם בעל העקידה פירשו במ"ש ובדומה לי דכד נייס מר אמר להוא פשעא דלא אשתכח כדין בשום דוכתא או דילמא טעיא משתבשתא איזדמן ליה ובמסרה איתמסר ה' אלהיהן בנו"ן והלין דבפסוקתא תרי מנייהו: (ד) ויאמר ה' אל משה. אין בו פסקא: (ו) והנה. הנו"ן בדגש: בכים. הבי"ת רפה: (ח) הקבה. הק"וף והבי"ת דגושות: (ט) במגפה. הגימ"ל דגושה:

פרשת פינחס

(יא) פינחס: פתוחה: פינחס. אמרו בזוהר כאן וגם בפרשת אחרי מות כי פינחס זה ביו"ד זעירא ושהיא מאלפ"א בית"א דאתוון זעירן. אך בכל הספרים והמסרות ובאלפ"א בית"א שלנו מאותיות זעירות לא נמלא רק יו"ד לור ילדך תשי. עוד משמע מהזוהר כי פה בלבד פינחס מלא יו"ד. והרמ"ה ז"ל כתב ותלד לו את פינחס מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה מלא עכ"ל. וכן נמלא בכל הספרים. והמסרות ובעל א"ח האריך לבאר הזוהר שלא יהיה נגד ספרינו ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממני: בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון ן' עזרא: (יב) את בריתי שלום. במ"ג וא"ו זו קטנה ובגליון כתוב זא"ו זוטא והוא חד מאלפ"א בית"א דאותיות קטנות ע"כ. וכן היא כתובה בריש מערא רבתא שבדפוס גם במסורת כ"י (במקלת פירושים) ריש פרשת חיי שרה ראיתיה נמניה עם אותיות קטנות אך לא מלאתי כן בספרים אחרים כ"י ומפרשיהם רק מסרו כאן לית וא"ו קטיעא עד כאן. והכי אמרינן בפ"ב דקדושין בעל מום דעבודתו פסולה מנא לן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וא"ו דשלום קטיעא היא ע"כ. פירוש לא קטנה כשאר אותיות קטנות שבתורה רק גדולה כשאר אותיות אלא שרגלה קלר כזה שלום וכן שמעתי בשם הריטב"א ז"ל. ואפשר שזו היא גם כן כוונת הרמ"ה ז"ל שכתב כמאן דקטעוה בפלגיה כמ"ש בריש פרשת וישב. גם ר' אליה המדקדק במאמר ס' ממסורת המסורת פי' קללה מעט מלמטה ובעל אור תורה ראה תמונה אחרת לנגד עיניו בספר מוגה כזו שלום דהיינו שחתכוה לשני' ועדיין שני החלקים שם ונתיישב בזה לפרש כן לשון וא"ו קטיעא דגמרין ופי' הרמ"ה ז"ל והביא ג"כ לשון אחר מהריטב"א ז"ל נראה כמסכים לדעתו וזהו וא"ו דשלום קטיעא היא נראה פירושו שכרותה בנתים דאי לא הי"ל זעירתא היא ונפקא מינה לס"ת ויש להגיה כל הספרים שכתוב כדרכו עכ"ל. ובאמת שכן ראיתי גם אני בספר תורה קדמון מספרד כלורה השנית אבל בכמה ס"ת אחרים כתובה כלורה הראשונה. ואף פי' הריטב"א ז"ל דפליגא מיניה אפשר שיובן כן ועיין בספר פענח רזא: (יג) כהנת. הנו"ן דגושה וכן קנא: בני ישראל. בלא מקף באמלע: (טו) אמות. במירכא לא בזקף קטון ובמקלת ספרים בדרגא: (טז) לאמר. הלמ"ד דגושה והמ"ם בלא דגש: (יז) לרור. מלא וא"ו כתיב ואית דמפרין בהון לרר כי לררים כל לישנא חסר כלומר חסר וא"י והאי לרר דמפרין ביה חסר לאו אלרור את המדינים קאי דהוא בנוסח דיקי מלא וא"ו כתיב ועוד דלא דמי ללררים אלא אלורר דקרי לד"י דידיה בחולם קאי דומיא דכי לררים כגון על הלר הלורר אתכם דבהעלתך הר"מה ז"ל: (יח) לררים. בשוא לבדו לפי דרכנו: דבר. השלישי במקף לא במירכא: (יט) ויהי אחרי המגפה פ. כו (א) ויאמר ה'. יש כאן פרשה פתוחה באמלע פסוק: (ה) ראובן בכור ישראל. בספרים כ"י והרמב"ם ומאירי אין כאן ראש פרשה אבל בספר תגי מלאתי כתוב כלשון הזה: ראובן בכור ישראל סדור ושאר כל השבטים סתומות בר מן אלה בני דן דפליגי סופרים חד אמר סתומה וחד אמר סדור עד כאן. ובספר תגי הנזכר יש כמה פרשיות סדורות וגם פתוחות וסתומות דפליגי עליהון נהרדעי שאין אנו נוהגים כמותן ולכן לא כתבתים: חנוך. מלא החנכי חסר והא דאמר במסורת סוף פרשת חיי שרה ובמשלי כ"ב חנך ג' חסר בלישנא וסימן ובני מדין עיפה. חנוך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו. על מלת החנכי אתמר ולא על חנוך דהוא מלא בכל הספרים וכן במסורת כ"י ג' חסר בלישנא וסימן ובני מדין וגו' משפחת החנכי חנך לנער וכן מסר הרמ"ה ז"ל ובני מדין עיפה ועפר וחנך חסר וא"ו כתיב ואחר ותלד את חנוך מלא וא"ו כתיב וכל חנוך באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן חד חסר עיפה ועפר וחנך כדאמרן משפחת החנכי חסר וא"ו כתיב: (ו) לחלרן משפחת החלרוני. במסורת פרשת ויגש נמסר חלרן כל אורייתא חסר בר מן חד מלרוני קדמאה דוידבר ע"כ. וכן כתב הרמ"ה ז"ל החלרוני לכרמי דין מלא וא"ו לחלרן משפחת החלרני לחמול דין חסר וא"ו כתיב: (ז) הראובני. הרי"ש במאריך והיא נקראת בשורק והאל"ף שבאמלע נחה כמו ירא"ו את ה' וחבריו וכן הוא בספרים כ"י וכמוהו רבים כמ"ש בסוף דברים וכך היא כוונת ר' אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש ירא ושמו רפי על האל"ף להורות על נחותה וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה משפחת הראובני דפינחס מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא וא"ו ותרויהון בין רי"ש לבי"ת ולא קריין ודכוותיה כי לקחו מטה בני הראובני דאלה מסעי ודכותא בלישנא כתתי לראובני ולגדי סוף דברים וכל לראובני דכותא שקדיהם. הפ"א רפה: (ט) קרואי. קריאי ק' ביו"ד וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת קדמונים מלאתי במדבר קרואי בפינחס קריאי וסימן ברוך פרי ע"כ. פי' דבמדבר דפינחס כי ועל הקריאה איתמר ומילא דהכתיבה בהפך ועיין ג"כ מ"ש בפרשת

במדבר רבה פרשת קרח: (יג) הזרחי. הזי"ן דגושה: (טז) לאזני האזני. האל"ף בקמץ לבד: (כא) לחמול. בהעתק הללי לחמול ירושלמי לחמלון ע"כ. ובכל ספרים שלנו חסר כחבירו דלעיל וכן כתב הרמ"ה ז"ל וחמול וכתבי חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא חסר: (כג) לפוה. הוא"ו רפה בספרים מדוייקים אבל הרמ"ה ז"ל ורד"ק ז"ל בעט סופר שלו כתבו שהוא"ו בדגש וכן מצאתי בגליון א' כ"י: (כו) הסרדי. בהעתק הללי הסרודי ירושלמי הסרדי ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן בנסחא כ"י מסור עליו לית וחסר גם הרמ"ה ז"ל כתב משפחת הסרדי חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו: (ל) אלה בני גלעד. וכן ואלה בני שותלח הבי"ן בדגש מדין מפסיק ואתי מרחיק ושביריו שבפרשה כלם רפין שאין טעם מפסיק במלה ראשונה גם אין להם דין אתי מרחיק שמלת בני סמוכה אל המלה הבאה אחריה וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין מ"ש בחיבור ה' על מקראות כן היה: (לא) ואשריאל. שניהם בשי"ן שמאלית בספרים מדוייקים ובתיקון ס"ת ישן ואשריאל במפתח ואשראל ע"כ. ובספרים שלנו מלא ובהעתק הללי האשראלי ירושל' האשריאלי ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן בנסחא כ"י מסורת עליו לית וחסר וגם הרמ"ה ז"ל כתב ואשריאל מלא האשראלי חסר: (לח) ואל"ף שבא מלום. ג' דמטעין דסבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרה גדולה: (נז) הגרשני. הנו"ן דגושה: הקהתי. במקצת ספרים הקו"ף בשוא לבדו: (נח) וקהת הולד. כל אורייתא מלא דמלא וחדין מלא וא"ו וחסר יו"ד: (ס) את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר. בתיקון ס"ת ישן את ואת את ואת ובמסרה את את ואת ואת ע"כ. והרמ"ה ביאר דבר זה מהמסורת וכן כתב ד' פסוקים דאית בהון את ואת את ואת וסימן והזהרתה אתהם את החקים יסרו. את אהרן ואת בניו ויקהל. וכל אשה חכמת לב שם. ויולד לאהרן את: (סא) אביהוא. הבי"ת בחירק: בהקריבם. אין בבי"ת געיא בספרים מדוייקים:

כז (א) ותקרבנה. בגרשים לא בשני טעמין. ללפחד. ברביע לא בזקף קטן: בן יוסף. הבי"ת רפה: (ג) אבינו מת במדבר. לא טעמא לעילא אריך מלה ומעיך לה זיל קרי בזוהר פרשת בלק דף ר"ה. (ה) משפטן. נו"ן רבתי וכן מצאתי במסרות כתובי יד מאלפ"א בית"א רבתית ובחומש כ"י קדמון לית ונו"ן רב ולית כתיב כן והטעם לפי שאמר משה ממני ילמדו הכל שאליהם הדבר ברב גדול עכ"ל. ועוד מזה יש לומר שנו"ן משפטן כתבה לפי שנעלם ממשה שער הנ' כדאיתא בפ"ק דראש השנה ובפ"ד דנדרים נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר א' שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכן כתוב בספר נשמת שבתאי הלוי שער י"ב: (ו) משה לאמר. הלמ"ד דגושה: (יג) ונאספת אתה. דין לסוף מלא יו"ד וה"א בסוף תיבותא וכל לישנא באורייתא חסר ה"א: (יד) כן. השני טעה המדפיס שכתבו מלא יו"ד והוא עצמו חסר בפסוק כל כן חסר וכל סין מלא וכן חסר הרמ"ה ז"ל: (יח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וגו'. אין כאן תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה. ובספר תגי כתוב וידבר דיפקד ויאמר דקח לך סתומה ע"כ. ואין אנו נוהגים כן וגם הרמב"ם ז"ל לא מנאה: (יט) לפני. בפשט: ונתתה. בה"א לבסוף בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והמדפיס טעה לעשותו חסר ולא נתן את לבו למה שמסר בסדר תרומה ונתת כ"ט חסרים ואין זה במנייתם ועיין מ"ש בסדר שלום.

כח (ג) ואמרת להם זה האשה. סימן כל אורייתא ואמרת אליהם בר מן חד ואמרת להם זה האשה וחד באורייתא ואמרתם אליהם דדברו אל בני ישראל דזב וע"ש במסורת: (ה) כתית רביעת. בהעתק הללי כתוב רביעת וחסרו וכן הוא בכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה והכי מוכח במסורת דסוף יחזקאל וכמ"ש בפרשת שלח לך והמדפיס טעה שכתבו בהפך: (ו) העשויה. היו"ד רפה: (ט) וביום השבת. פתוחה: תמימם. הפ"א דגושה: (י) ונסכה. הסמ"ך בשוא: (יא) חדשיכם. החי"ת בקמץ לבד: (טז יז) פסח לה' ובחמשה עשר וגו'. עיין מ"ש בפרשת כי תשא בויקהל משה בשם התוספות: הזה. הזי"ן בדגש: (יט) תמימם דפסח. וכן תמימם דשבועות ודראש השנה כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים תמימם דתלוה מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב וכל תמימם באורייתא דכוותייהו והמדפיס נשתבש באלו ולא הלך בדרך אמת כי במסורת אלים ל"ז וריש מתלי נמסר כל תמימם דבעירא חסר יו"ד בתקבא בר מן חד ואיל מן האלף תמימים יעשו (יחזקאל מ"ג) וכל דגברי מלא בר מן חד יודע ה' ימי תמימם: (כד) על עולת התמיד דפסח. בהעתק הללי ובמנחת כהן נמסר לית מלא בתורה ובמסרה קטנה כתיב עליו ג' מלא בלישנא ועיין סימנם ביחזקאל מ"ו והא והא איתא וכן כתב הרמ"ה ז"ל עולת תמיד דפסח דכאלה פעמו ליום מלא וא"ו כתיב וכל שאר אורייתא עלת חסר וא"ו כתיב: (כו) בהקריבכם. אין בבית געיא בספרים מדוייקים וגם בקצת דפוסים: בשבעתיכם. פתחא בעי"ן ובלא מאריך בשי"ן: (כז) עולה דבכורים. בהעתק הללי מסור עליו לית מלא בתורה וכן הוא בהרמ"ה ז"ל. ובמסורת ובפסיקתא דר' עוזיהו למה עולה שבעצרת מלא ללמדך שבששה בסיון ניתנה תורה ועצרת אלה להיות בששה בסיון ולא כמו שאמרו הטועים עצרת לאחר השבת כל זמן שיבא וכן בבעל הטורים: (כח) ומנחתם דשבועות. טעה המדפיס לעשות כאן פיסקא ואמר שהיא סתומה כי בכל הספרים אין כאן פיסקא כלל: (ל) שעיר עזים. מסור בכורים וכפורים שעיר וכולם ושעיר ובפסיקתא דר' עוזיהו למה נאמר בר"ה ובעצרת שעיר ולא נאמר ושעיר כמו בשאר המועדות מקיש עצרת לר"ה מה ר"ה יום מתן תורה אף עצרת יום מתן תורה מפני שלוחות. הראשונות ניתנו בר"ה ועשר' הדברות נאמרו בעצרת וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת לכן הקשו זה בזה בשעיר שעיר: שעיר עזים אחד לכפר עליכם. בכל הקרבנות כתיב חטאת ובעצרת אין כתיב חטאת אמר להם הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ירושלמי פרק בתרא דר"ה ובמדרש חזית פסוק כמגדל דוד מפיים בה ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון ועיין עוד ברעיא מהימנא דפרשת אמור דף ל"ז:

כט (ב) ועשיתם עלה. בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר להן הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בראש השנה ויצאתם בשלום מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה. ירושלמי פרקא בתרא דר"ה ובויקרא רבה סוף פ' כ"ט והכי איתא בפסיקתא מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם בדימוס מעלה אני עליכם כאלו היום נבראתם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' אשר אני עושה וגו'. ובפסיקתא דר' עוזיהו מה נשתנה יום הזכרון מכל המועדות שכתוב כאן ועשיתם. מפני שהאיל קרבנו לשופר היו נעשות וכן אמר ר' יהושע בסוף מסכת קנים שתי קרניו שתי חצוצרות. וכו' פי' שופרות לכך נאמר כאן ועשיתם עולה לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבנו. ד"א ועשיתם עלה מלמד שכל המשמר את המועדות כראוי כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים לכך נאמר בר"ה ועשיתם שבאמרי נברא העולם: לה'. בזקף קטן: איל. הגלגל באל"ף: (ג) ומנחתם דותחדש השביעי. במ"ם אזלא ובתי"ו זקף קטן לא מירכא: (ה) עזים. במירכא לא בתביר: (ח) בקר. בתביר לא במירכא: (ט) ומנחתם. בתי"ו זקף קטן לא מירכא: (יב) וחגתם. דגש בגימ"ל: (טו) ועשרון דיום ראשון של חג. נקוד על וא"ו בתראה מסורת ואבות דר' נתן פ' עשרה נסיונות וכן צריך להגיה במדרש רבה פ' במדבר ובמס' סופרי' פ"ו והכי איתמר בהדיא במסכת מנחות ריש פ' שתי מדות ילקוט פ' פינחס רמז תשפ"ב לקח טוב וערוך ע' נקד קריא ספר פ' ב' בהל' מעשה הקרבנות תוספתא י"ט א"ר יוסי למה נקוד על וא"ו שבאמצע עשרון של עשרון ראשון של י"ט הראשון של חג שלא ימוד לא במל שלשה לפר ולא במל שנים לאיל: (טז) חטאת. הטי"ת דגושה: (יח) לאילם דוביום השני. לאילם דיום שלישי אילם דיום רביעי כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם שבענין וכל אורייתא דכוותייהו במ"ד מלא דמלא וסימנהון נמסר בסדר אלוה ובסדר וישלח וכן כתב הרמ"ה ז"ל והמדפיס טעה כאן ולא זכר מ"ש כבר. גם בעל מנחת כהן בפרשת וישלח טעה שאמר הביאו המסרה של ד' מלא דמלא בתורה כתב ושארא אורייתא ואלים כתיב חסר יו"ד קדמאה ור"ל אילם כתיב חסר יו"ד בתרא: (כו) וביום החמישי. סתומה: (לג) כמשפטם דותיום השביעי. שבת פרק הבונה תניא ר' יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה והכי איתא בספרי וכתבו התוספות בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח פ"ק דתעניות וכן הוא במסורת הגדולה ולא כרש"י דגרים בשמיני כמשפטם בסוף פרק לולב וערבה עכ"ל. ובפי' התורה גורס גם הוא בשביעי כמשפטם וכן במסורת נמסר בו"ז מי"ם פי' כל ענינא כתיב ונסכה כמשפט בר מן יום ב' דכתיב ונסכיהם וביום ו' ונסכיה וביום ז' כמשפטם מכאן רמז לנסוך המים. ובתוספתא דזוהר סוף פ' מצורע מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' בה יבוזו לו מאי בו"ז יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דנסכות דבהון הוו מנסכי מים ויין: (לה) ביום השמיני. כל ענינא ליש פסוק וביום בר מן שמיני כתיב ביום לפי שהוא רגל בפני עצמו ללמדך שאין אות חסרה או יתירה בתורה והוא דבר רק שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם פסיקתא דר' עוזיהו: ל (א) ככל אשר צוה ה' את משה. בקצת ספרים אל משה ובס"ת את:

פרשת מטות

(ב) מטות. פתוחה: (ג) לאסר. האל"ף בשוא לבדו בספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים: (ה) וקמו. השני הגלגל בקו"ף: (יג) אסר. בפסק ובתי"ו גלגל: אישה ביום שמעו. השי"ן בקמץ: (יד) לענת. בהעתק הללי לענת ירושלמי לענות ע"כ. ובכל הספרים חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל לית חסר וחד מלא למגלה על מחלת לענות: לא (ב) אחר תאסף אל עמיך. זה א' מהמקראות שקראו חכמים עטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך: (ו) ואת פינחס. כל אורייתא מלא יו"ד ועיין מ"ש בשמואל א': (ח) ואת מלכי מדין. במקף לא בתלשא והאל"ף בגלגל כן הוא בכ"י. הרגנו. הגימ"ל רפה: (יב) ירחו. כל אורייתא בצירי הרי"ש ומי' ושכן חררים עיין במ"ג סוף מלכים: (כב) את הנחשת. את במאריך ובמקף בספרים כ"י אף שאין כל' כן במילואים: (כז) וחצית את המלקוח. וחצית מלעיל בשני טעמין לקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו וכ"כ המכלול משקל פעלת והגהת לוים מן שער ג' פרק י"ט שלא כדברי בעל מנחת כהן שכתב לאחור בטעם מלרע: (כח) והרמת מכס. הקדמא בתי"ו ברוב ספרי הדפוס ובכל כ"י: (לב) בזזו בשוא לבד כמנהג קצת ספרים וכמנהגנו וכן מנהגו שבסמוך: (לה) מן הנשים. בלא קדמא בנו"ן: אשר. במאריך לא בטפחא: (לו) ותהי המחצה וגו' ושבעת אלפים. פי' קדמאה דותהי המחצה אלף ושבעת אלפים תניינא דותהי מחצת אלף שבעת אלפים וסימן ושתי המלכה: (נ) קרבן. בקמץ לבד. כלי זהב. במירכא והוא חד מן ז' מטעים דסבירין בצירי וסימן נמסר במסרה רבתא: (נב) אלף שבע מאות. ג' דמטעים דסבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרה רבתא: לב (א) ומקנה רב. פתוחה: ומקנה. בפסק: (ג) ואלעלה. אלין באורייתא חד כתיב ה"א בסוף תיבותא וחד כתיב אל"ף וסכוויהון בפרשת מטות קדמאה בה"א תניינא באל"ף: ושבם. בשי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י והיא שבמה האמורה למטה כמ"ש רש"י ז"ל שהיא בשי"ן שמאלית בכל הספרים: (ו) האחיכם. בספרים שלנו האל"ף בפתח וכ"כ רד"ק בשרש אחה: (ז) תנואון. תניאון ק': (ט) ויעלו עד נחל אשכול. מלא שאינו מהחמשה חסרים שנמסר סימנם במ"ג בס' לך לך: (יב) הקנזי. הקו"ף דגושה: מלאו. קל הלמ"ד: (יג) הנעשה. אין מאריך בה"א הראשונה בספרים מדוייקים וכן הוא במילואים לב"א אך טעה המדפיס שכתבו בוא"ו: (טו) מאחריו. האל"ף בגלגל: (טז) ויאמרו. גלגל ביו"ד: (כב) נקיים. עיין מ"ש מזה סוף פרשת מקץ: (כה) ויאמר בני גד. י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימן במסורת בזה הפסוק ובשופטים י"א וקשיא לי כי בפרשן אינן אלא י"א ובכל הספרים כתוב לעולם י"ב דסבירין ויאמרו ואולם בספר אחר כ"י כתוב י"א ולשון הש"י ויאמר בני גד כלם כאיש אחד: ויאמר בני גד וגו' לאמר. עיין מ"ש ריש פרשת וזאת: (כו) בהמתנו. אין בו יו"ד: (כח) נון. במקצת ספרים הנו"ן רפה: (ל) חלוצים אתכם. בהעתק הללי חלצים וסברו ירושלמי חלוצים וסברו ע"כ. ובכל הספרים שניהם מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י חלוץ חלוצי חלוצים כלם מלאים ב"מ חד חללי מואב והסם כתי מסור עליו לית חסר ומה שכתוב כאן במסורת הדפוס כל לישנא מלא בר מן א' חללי לבא צבות וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים עשר אלף חלוצי צבא מלא וא"ו כתוב וכל חלוצי חלוצים כולהון מלאים וא"ו ועבר לכם כל חלוץ מלא וא"ו ודכוותא כל חלוץ למלחמה דאם יעברו ודכוותא כל חלוץ צבא דעבדיך יעברו ודכוותא בית חלוץ הנעל כולהון מלאים ואם לא יעברו חלוצים מלא דמלא וא"ו ויו"ד וכל חלוצים דכוותא: (לב) נעבר. העי"ן בחטף פתח: אנחנו

כנען. חד מן ה' דסבירין אלה וסימן במ"ג פרשת ויגש: (לד) ואת עֲטָרֹת. בהעתק הללי עטרת ובחבורו ירושלמי עטרות עטרות ע"כ. ובכל הספרים עטרות דלעיל מלא וזה חסר וכן ואת עטרת שבסמוך חסר וכן במסורה ג' חסר בלישנא וסימן ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת שופן והעטרת תהיה לכלם לזכריה ו' ועל עטרות ודיבון נמסר ליה ריש פ' ומלא בפורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עטרות ודיבן ויעזר דין לחוד מלא וא"ו כתיב ושאר ספרים באורייתא ובמסורת אחריתי עטרת תרין חסרים ואת עטרת ואת עטרת שופן דויבנו בני גד ואת עטרת שופן: (לח) ואת נבו. ברוב ספרים כ"י אין בוא"ו געיה וכ"כ במכלולים: (לט) ויורש. כתוב בספר מנחת כהן ויורש את האמרי חסר עכ"ל. אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו ולא כמ"ש המאירי דבקלא תיקונין כתוב ויירש בשני יודי"ן וקרי ויורש דדוקא ויורש דוישלח משה לרגל את יעזר דסוף פקת כתיב בשני יודי"ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויירש את האמרי דוישלח משה לרגל מלא בתרין יודי"ן קדמי לריש קדמאה קרי באולם ותניין כתיב במקום וא"ו ולא קרי ותבריה דלאשי המטות מלא וא"ו כתיב ויורש את האמרי דוילכו בני מכיר עכ"ל. גם לא נמנה במסרא רבתא עם מלין דכתובים יו"ד באמצע תיבה וקריין וא"ו: (מא) חותיהם. בהללי חותיהם בחטף פתח בחי"ת: (מב) קנת. ברוב ספרים כ"י וספרי הדפוס ישנים הנו"ן בקמץ: לה. ה"א הכנוי נחה והיא חדא מן תלת לה דלא מפקין ע"פי המסורה וסימן נמסר בבות ותכריה ה' ובמדרש רבתי דרוש על פסוק ואחמר לתלא חן אמר לה ח"ו אין אתה מן האמהות אלא מן השפחות פי' דמדכתיב לה בלא מפיק קרי ביה לא כלומר לא כן הדבר כאשר דברת שאין אתה מן האמהות כלומר השפחות אלא מן האמהות ודכוותא ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותא לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה פי' דמקרא זה מדבר בחנופה ונשות הרות כדאיתא בפ' זה בורר ועיין הרמב"ן ובחיי על התורה ושרש ישי על רות ותוספות פרק האיש מקדש באגדתא דעשרה קנין:

פרשת מסעי פתוחה

לג (ג) מרעמסס. בשני שוקין הראשון נח והשני נע כמ"ש בסוף ויגש: ממחרת. המאריך במ"ם ראשונה וכן הוא לנ"א: ילאו בני. הבי"ת רפה: (ח) ויסעו מפני החירת. ג' סבירין מי מפי וקרין פני מפני: (ט) ובאילם. יו"ד בתר אל"ף ולא בתר למ"ד: (יד) היה שם. מלעיל שהקדמת בה"א ראשונה בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים: (טו) מרפידם בס"ס ישן מרפידים ס"א מרפדי' וכן במפתח ע"כ. והרמ"ה כתב ויסעו ברפידי' בתיקון ס"ת מים (בשלח) ויסעו מרפידים ויבאו (יתרו) הלין ב' מלאים דמלאים ושאר ואין אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה: (טז יז) בקברות התאוה. כך הם בהעתק הללי ובירושלמי בקברות מקברות ע"כ. ובחומש עם תרגום מסביוניטה הראשון כתוב חסר ונכתב עליו יש ספרים בקברות והשני כתבו בפסוק מלא וכן בתיקון ס"ת ישן כתוב בקברת במפתח בקברות ע"כ. אך בספרים מדוייקים שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל קברות התאוה דויקרא שם שם המקום ההוא בפרשת בהעלתך מלא וא"ו כתיב. ודכותא מקברות התאוה נסעו העם ומסר עליהם תרין מלאים הלין ושאר אורייתא חסר וא"ו כתיב: (כז) בתחת. הוא סוף פסוק: (לג) ביטבתה. בי"ת לפשוטה דגושה והיו"ד בקמץ לבד וכן מיטבתה: (לה) בעציןגבר. בהעתק הללי בעצין מעצין ירושלמי בעציון מעציון ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו בעציון גבר ויסעו מעצין גבר תרויהון חסרים וא"ו כתיב וכל לשון עצין בעצין מעצין חסרים: (מד) העברים. העי"ן בחטף פתח: (מו) דבלתימה. הדל"ת נדגש: (מט) הישמת. בהעתק הללי הישמת ירושלמי הישימות ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן הוא על פי המסורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ועיין מ"ש ביהושע סימן י"ב: (נב) והורשתם. בשי"ן ימנית: במתם. בתיקון ס"ת במתם במדוייק במותם ע"כ. והרמ"ה כתב ואת כל במותם תשמידו מלא וא"ו וכולהון מלאים: (נד) ולמעט תמעיט. בלא מאריך בלמ"ד בס"ס: (נה) ולצררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: לד (ב) אל הארץ כנען. כן כתיב ומטעים ביה ספרים: לכם בנחלה. במ"ם הבי"ת בגעיה: (ג) נגב. במדיר: ים המלח. וכן ים כנרת כולם קמוצים בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון. ופה לך לשון המכלול דף ר"ל וכמו שמלת כל הקמוצה היא סמוכה במקף כן כל אות קמוצה באחרית המלה ונלוה אות נחה כראיה ובמקף היא סמוכה לעולם כמו זכר־נא מעלתם. וכו' חוץ משתי מלות ים עם כמו ים־כנרת ים־המלח וכן העם־הזה וזולתו כי הם קמוצים והם במקף ונקראים בקמץ רחב אך בהסמכם אל מלה אחרת סמיכות ענין תשובנה פתח כמו ים־סוף עם־ה' אך ים כנרת ים המלח הם קמוצים אעפ"י שהם סמוכים סמיכות ענין וכן כל ים זולתי ים סוף עכ"ל. והאפודי ענה עליו ואמר כבר חשב רד"ק לאת כלל מה וכו' ושבושו בכל זה מבואר מאד כי נמצאו רבים קמוצים ובמקף והם בלתי סמוכים אשר גר שם אליהם כתב־הדם קמוץ בעדות המסרה משגב־לנו בז־לרבר כל אלה קמוצים ובלתי סמוכים ע"כ. ובעל מגן דוד הגין בעד רד"ק וכתב זה לשונו ולא אמר כלום כי אלה המלות שאמר שהן קמוצות ובמקף ואינן סמוכות אינן כן לפי הספרים המדוייקים שהיו בזמן רד"ק רק היו בלתי מקף וכן הם במקרא ספרים מדוייקים שנמצאים בינינו חוץ ממלת כתב הדם שהיא סמוכה ובמקף וכן הביאה רד"ק סמוכה בשער השוות במשקל פָּעַל ומ"ש האפוד שהיא קמוצה בעדות המסרה אפשר שרד"ק ראה מסורה אחרת שאומרת בחלוף זה ואף שיודה רד"ק לאפוד שמלת גר שם ודומה לה הן במקף ואמר רד"ק הסבה שאינן נפתחות היא מפני המאריך שיש באות הקמוצה כמ"ש לשון ליהודים שער א' פ"א וכבר כתבתי לשונו בפרשת בראשית ע"פ כי שת לי ע"ש: (ד) מנגב. הנו"ן דגושה: והיה. והיו ק' והיה חד מן מלין דכתובין והיה וקרין והיו כמ"ש ביהושע סימן ט"ו ו' כשלה תלכים עיין מ"ש בתלים סי' קכ"ד: (ו) הגדול. הגימ"ל דגושה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול. כתב המעתיק במסרה גדולה אות הגימל גבי מ' הגדול מלא בתורה דלא איתבריר ליה הי ניהו הים הגדול מלא ומסיק בה מילתא דאיתבריר ליה דהוא הימה הגדול דיהושע. ואומר אני דלא בריר ולא נהיר דכי מעיינת במסרה דפרשת נח משתזי לך דחד מן ח' מלאים הוא הים הגדול וגבול דהכא ובפסוקי דאורייתא בלחוד קא מיירי וביגורא דמילתא הכי הוא ודאי וליתא בה ספיקא כלל והכי מסיר הרמ"ה ז"ל: (יא) הגבל דומה. ברוב ס"ס בזקף קטן: (יד) הראובני. הה"א בקמץ וקריאת הרי"ש בשורק כמ"ש בפרשת פינחס: (טו) לקחו נחלתם. השני הח"ו ברביע לא זקף קטן: ירחו. היו"ד בשוא: (יז) אלה. בשופר יתיב לא בגלגל והלמ"ד דגושה: (כב) בקי. הקו"ף דגושה: (כו) עזן. הזי"ן דגושה: (כח) פדהאל במקצת ספרים הדל"ת בפתח והה"א נחה בשוא נח ובמקצתן הדל"ת בקמץ והה"א נחה. בלי ניקוד. ובעל אור תורה כתב דלפי זה קריאת המלה בקמץ חטוף כמו ללמד ולפי דבריו היתה ראויה הה"א לינקד בשוא וזה לא מצאתי כי בכל הספרים שהדל"ת בקמץ הה"א נחה בלי ניקוד ואם כן קריאתו בקמץ רחב כמו פדהצור עמיהוד. ובכל ספרים מדוייקים כתיב פדה אל והיא חד מן שמות שאינן נחלקים ע"פ הירושלמי כמ"ש בריש פרשת במדבר: לה (ב) בערבת. בי"ת ראשונה דגושה: (ג) ומגרש. הגימ"ל רפה: (ה) זה יהיה להם. חד מן ח' להם דסבירין לכם וטעין בהון ספרים וסי' במ"ג סדר בהעלותך ועיין מ"ש ביהושע סימן ח': (ז) תתנו ואת מגרשיהן. ליה כוותיה בנו"ן דאורייתא: (ח) תמעטו. הה"א בלא געיה מכלול דף כ"א וכן הוא בס"ס: (ט) לאמר. הלמ"ד דגושה: (כ) יהדפנו הדל"ת בחטף קמץ: (כא) מות יומת. המ"ם במאריך והוא גם במקף במקרא מדוייקים אף על פי שאינו כראוי כן מההילופים: נגאל. הגימ"ל דגושה: הדם. ברביע לא בזקף קטן: (כג) בה. השני ברביע: (כה) הקדש. הקו"ף דגושה: (כז) את הרצח. גלגל בה"א: לו (ב) את נחלת. במאריך ובמקף: (ג) על נחלת. הראשון ביתיב כמו השני שבסמוך לא במקף: (ח) וכל בת ירשת נחלה. ג' פסוקים בקריא מן חמנין אתון רישיהון וכל וסימנהון וכל שיח השדה וכל בת ירשת נחלה וכל אלה הערים (יהושע י"ח):

סוף ספר במדבר

ותשלם מלאכת ספר רביעי והוא ספר הפקודים והמסעות תהלה לשומע שועות

א ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך
איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב
הוא ואשתו ושני בניו: ב ושם האיש אלימלך ושם
אשתו נעמי ושם שני־בניו | מחלון וכליון אפרתים
מבית לחם יהודה ויבאו שדי־מואב ויהיו־שם:
ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה:
ד וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה
ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: ה וימותו
גם־שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני
ילדיה ומאישה: ו ותקם היא וכלתיה ותשב משדי
מואב כי שמעה בשדה מואב כי־פקד יהוה את־
עמו לתת להם לחם: ז ותצא מן־המקום אשר־
היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך
לשוב אל־ארץ יהודה: ח ותאמר נעמי לשתי
כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה
עמכם חסד כאשר עשיתם עם־המתים ועמדי:
ט יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה
ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: י ותאמרנה־
לה כי־אתך נשוב לעמך: יא ותאמר נעמי שבנה
בנתי למה תלכנה עמי העוד־לי בנים במעי והיו
לכם לאנשים: יב שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות
לאיש כי אמרתי יש־לי תקוה גם הייתי הלילה
לאיש וגם ילדתי בנים: יג הלהן | תשברנה עד
אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל
בנתי כי־מר־לי מאד מכם כי־יצאה בי יד־יהוה:
יד ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה
ורות דבקה־בה: טו ותאמר הנה שבה יבמתך אל־
עמה ואל־אלהיה שובי אחרי יבמתך: טז ותאמר
רות אל־תפגעי־בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל־
אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי
ואלהיך אלהי: יז באשר תמותי אמות ושם אקבר
כה יעשה יהוה לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני
ובינך: יח ותרא כי־מתאמצת היא ללכת אתה
ותחדל לדבר אליה: יט ותלכנה שתיהם עד־
בואנה בית לחם ויהי כבאנה בית לחם ותהם כל־
העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי: כ ותאמר אליהן
אל־תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי־המר שדי
לי מאד: כא אני מלאה הלכתי וריקם השיבני

°יתיר ה' °חסר א' °א' במקום ה' יהוה

מסרה א ויהי, ה'. בימי, ה'. שפט, דין מן המקרים ג' בחסר. השפטים, חסר ו'. ויהי רעב, ד'. וילך איש, ב'. ושני בניו, ל'. ב ושם, י"ג כ"ס ז' פסוק ושם ושם. אפרתים, ל'. ג ותשאר, ב' בסיפרא. ד מאביות, ה' חסר ו' קדמא בלי'. כעשר, ל'. ה ותשאר, ב' כתיב ה' בסי' סלקא. פקד, ה'. ז אל ארץ יהודה, ג'. ח לכנה, ב'. שבנה, ב'. לבית, ג'. יעשה, יעש ק'. ל', חסר ה'. ט ומצאן, ל' חסר ה' והנון פשוטה. בית אשה, ב' נדרה. ותשאנה י"ד. קולן, ב' ומלא. י ותאמרנה, י"ס בטעם. יא שבנה, ג'. לאנשים, ה'. יב שבנה, ג'. לכן, בי"ס הל' בסגול ול' חסר ה'. יג הלהן, ב'. תשברנה, ל' והב' בלירי. תעגנה, ל'. יד ותשנה, ח"י וס"ו ל' כ"כ למערבא חסר א'. קולן, ב' ומלא. טו יבמתך, ב' ובפסוק. טז לעזבך, ל'. מאחריך, ה'. ובאשר, ד'. עמך, ה'. יז באשר, ע"ו מנהון ב' כ"ס. יוסיף, מלא דמלא. יפריד, ב'. יח מתאמצת ל'. יט שתיהם, ב' ל"כ בל"ג. בואנה, ב' ובסי'. בואנה, מלא ו' כי הלכ' כן ו' ימים ובשבת נם. כבאנה, ג' מלא דין חסר. ותהם, ג'. עליהן, ז'. הזאת. ה' כפין. כ אליהן, ה' מד חסר. קראן, הא' נחה והנו"ן פשוט' ומלעיל. מרא, ל' כתיב א'. כא השיבני, מלא.

ת"א ויהי בימי שפוט השופטים מגלה י בתרא טו. מחלון וכליון בתרא צא. וימת אלימלך איש נעמי סנהדרין כב. ערפה סוטה מב. רות ברכות ז בתרא צ. ותשאנה קולן ותבכינה סוטה מב. גם הייתי הלילה לאיש עקידה שער קה'. הלהן תעגנה בתרא עג. ותשק ערפה לחמותה שבת קיג סוטה מב. אל אשר תלכי אלך וגו'. יבמות מז. ותרא כי מתאמצת היא ללכת שם עב. ותהום כל העיר עליהן בתרא צא.

רש"י

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניי' הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א א) בן תוחו בן צוף אפרתי אצגי"נוס. כלה משיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין אשה מתה אלא לבעלה (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה אישה נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה): גם שניהם. מהו גם נחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן (בראשית כח) ויצא יעקב מבאר שבע: כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשא להם שאינם אסורים לכם ואיככם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בבן שבנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב. לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד ולגלד בנים: וגם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפילו הייתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפינה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמו) שברו על ה' אלהיו: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עגונה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה בי יד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא ובנין אב לכולם (שמות ט) הנה יד ה' הויה: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב) ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה לה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו ע"א אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי.

כאשר

(א) והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתי כפנין תקיפין אתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא: כפן קדמאי ביומא אדם. כפן תניין ביומי למך. כפן תליתאי ביומא אברהם. כפן רביעאי ביומי יצחק. כפן חמישאי ביומי יעקב. כפן שתיתאי ביומא בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה. כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל. כפן תמינאי ביומי אליהו נביא. כפן תשיעאי ביומי אלישע בשומרון. כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהן למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: (ב) ושם ושום גברא אלימלך ושום איתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: (ג) וימת ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: (ד) וישאו ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תנייתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבון תמן כזמן עשר שנין: (ה) וימתו על דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרוידהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלא: (ו) ותקם וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למתן להון לחמא בנין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: (ז) ותצא ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתן כלתהא עמה°: (ח) ותאמר ואמרת נעמי לתרתין כלתהא איזלנא תובנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבדתון עם בעליכון שכיביא דסריבתון למסב גוברין בתר מותיהון ועמי דזנתון וסוברתון יתי: (ט) יתן יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון ניחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין קלידהן ובכיאן: (י) ותאמרנה ואמרנא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אלהין עמך נתוב לעמך לאתגיירא: (יא) ותאמר ואמרת נעמי תובנא ברתי למה תיזלין עמי העוד כען אית לי ולדא במעי ויהון לכון גוברין: (יב) שבנה תובנא ברתי מבתרי איזלנא לעמכון ארי סבית מלמהוי מבעלא לגבר ארום אמרית אלו אנא ריבא אית לי סבר ברם הויתי מבעלא בליליא לגבר וברם הויתי ילדה בנין: (יג) הלהן הלמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם קליל למסבה לגבר הבדילהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררון נפשי ארום מריר לי יותר מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי: (יד) ותשנה ונטלן קלהן ובכיאן עוד זמנא אוחרנא ונשיקת ערפה להמותה ורות אתדבקת בה: (טו) ותאמר ואמרת הא תבת יבמתך לות עמה ולות דחלתה תובי בתר יבמתך לעמך ולדחלתיך: (טז) ותאמר ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקך למיתב מן בתרך ארום תאיבא אנא לאתגיירא אמרת נעמי אתפקדנא למטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזל אמרת נעמי אתפקדנא דלא למבת כחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקדנא למנטר שית מאה ותלת עסר פקודיא אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאלו הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי אתפקדנא דלא למפלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהך הוא אלהי: (יז) כאשר אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחייביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת סייפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי עוד למללא כדנן יעביד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא מפריש ביני ובינך: (יח) ותרא וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה: (יט) ותלכנה ואזלן תרויהן עד דעלן בית לחם והוה כד עלן לבית לחם וארגישו כל יתבי קרתא עליהון ואמרן הדא נעמי: (כ) ותאמר ואמרת להון לא תהוין קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי לחדא: (כא) אני אנא מליא אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתבני יי מנהון למה דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי

חובתי

° כאן חסר

רש"י

כאשר התחיל להרע שילאה בי ידו להגיע אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני וביניך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהן. אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבלו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה פתח מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגלגים ובפרדים תמהים מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: (כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. ד"א שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידו וזכרו יעמיד הודו.
בפירוש על מגילת רות לאברהם ספרדי:
נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחס דוד:

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר. מ"ם מבית לחם יהודה. משמש עלמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: (ב) מחלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אמר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב. וטעם מבית לחם. פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים. ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא ליחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרים ולא יתכן שיקחה מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה: (ג) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדה מואב. בממשבת כמו וילחם ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: יתן יי' לכם. בעל. (יא) העוד לי בנים. רבים מפרשים משנו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתים וזאת דרך חיבוב ולא על דרך ייבום: (יג) הלהן תשברנה. הנו"ן תחת המ"ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באר בית לחם. מלת תשברנה. דבוקה עם אות למ"ד או עם מלא אל כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנה. מבנין נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש. היות כל אחת מכן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי. כלומר אל תלכנה עמי: כי יצאה בי. גזירת השם שילא מלפניו או שהיתה נמסרת וילאה בי עד שנלאתה: יד יי'. מכה כי ביד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב: שבה יבמתך. מגזרת יבמה כבר פירשנוה בתורה: אל עמה ואל אלהיה. לעד שהתגיירו: (טז) אל תפגעי בי. הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה: (יז) עמך עמי. לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם: מתאמצת. מבנין התפעל: ותהם. מבנין נפעל מפעלי הכפל: הזאת נעמי. כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: (כ) אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא. אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי הטעם דבר תענוג והמר הפך תענוג והטעם הוא המאכל הוא המתוק: (כא) מלאה. בבנים וממון: ויי' ענה בי. יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי: ושדי הרע לי. כמו נגע וכמוהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון: ה"א השבה. ה"א הדעת כמו הנמלא שם. וטעם ותשב נעמי. פעם אחרת לדבק הזמן שבאו

בתחלת

יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי
הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ
עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם
בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב א וּלְנָעֳמִי מידע לְאִישָׁהּ
אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃
ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא
הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן
בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט
בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה
לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה בֹעַז בָּא
מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ
יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־
הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב
עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה
עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא
וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד
מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃
ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי
לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה
תִדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן
וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי
נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר
יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה
וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי
וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ יא וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ הֻגֵּד הֻגַּד לִי
כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ
וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־
עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ יב יְשַׁלֵּם יְהוָה
פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ יג וַתֹּאמֶר
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־
לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶיךָ׃
יד וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־
הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים
וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ טו וַתָּקָם
לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים
תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ׃ טז וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־
הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ יז וַתְּלַקֵּט
בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי
כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא
חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת
אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ
אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ
וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם
הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־
הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ
הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀
כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־
כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא
יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז
לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים
וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃ ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ
בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ ב וְעַתָּה
הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה

ד' מודע ק' ° ג"א לה ° ב' טעמים בסלה אחת ° ג"א ותותר ° הוי"ד נוסף — הוא

מסרה כב בשבתה, ז'. ב א מידע, מודע ק'. ב ואלקטה, הקוף בק"מ ל' וא' אלקטה. ג ותבוא, מלא כי בשבת נמה. הקוצרים, מ"ו. ויקר ל'. מקרה, ל'. ממשפחת, ב'. ד לקוצרים, ד' מלא בלי'. ה הקוצרים, ד' מלא. ו הקוצרים, ד' מלא. ויאמר, ל"ס. ז אלקטה, הקוף בק"מ. הקוצרים, ד' מלא. ותעמוד, ל' מלא למערבא. ומבוא, מ"ו לרבתא כלבניא. שבתה, ל'. ח הלוא, ע' מלא בכתובים. שמעת, ד'. ללקט, חסר ל'. בשדה, ס' רפין. תעבורי, במלאפום ומלרע ל' ומלא. תדבקין, ב'. נערתי, ב' חסר. ט אחריהן, ל' וכל השבלים דכוו'. ולמת, ב' וחסר י'. אל הכלים, ב'. ישאבון, ל'. יא הגד, ב'. למדינחאי את כל. לי, ה'. כל, לא קרי ולא כתיב את דלא כהל"ן בפ' אין בין המודר. עשית, ה'. מולדתך, ל'. תמול, ב'. שלשם, חסר. יב ותהי, ב' משכרתך, ל'. מעם, ל' דסמיך. לחסות, ב' כפי. יג בעיניך, ים"ד. כסמתי, ל' ק"ו. שפחתך, ל' וחסר. יד לה, ג' לא מפיק. בעז, הב' כפי. גשי, בב' טעמים. הלם, י"ב חסר. פתך, ל'. בחמץ, ל' וחד כסמך. הקצרים, מ"ו. ותתר, ל' וחסר. טו תכלימוה, ל'. טז וגם, ד' ל"ם בכתוב. של, ל'. תשולו, ל'. יז ותחבט, ל' וחסר. את אשר, ב' בענין. כאיפה, מלא ל'. שערים, מ"ו. יח ותוצא, ג' ב' מלא דין מנהון. הותרה, מ"ו וס"ת ס' חסר בלי'. משבעה, ל'. יט איפה, י' כ' חוב ה"א. לקטת, ל'. עשית, ל'. מכירך, ל'. כ מגאלנו, מ"ו. וחלי הספר בפסוקים. ג ב מדעתנו, ל'. נערותיו, ב' מלא.

ת"א ותלך ותבא ותלקט בשדה שבת קיג. והנה בעז בא מבית לחם ברכות נד. ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים שבת שם. וכה תדבקין עם נערותי שם. עיניך בשדה זוהר פ' ויקהל. כל אשר עשית את חמותך נדרים לז. ויאמר לה בעז לעת שבת קיג. ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי שם סנהדרין כב.

רש"י

ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר: (א) מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה שבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: (ג) ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת סמנת סימנים [illegible] ותבא ואחר ותלקט אלא [illegible]

חובתי ושדי הבאיש לי: (כב) ותשב ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההיא יומא שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין: (א) ולנעמי ולנעמי אשתמודע לגברא גבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז: (ב) ותאמר ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשיבולין בתר די אשכח רחמין בעינוהי ואמרת לה איזיל ברתי: (ג) ותלך ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא ואורע ארעהא אחסנת חקלא דהוה לבועז דמן יחוס אלימלך: (ד) והנה והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יברכינך יי: (ה) ויאמר ואמר בועז לעולימיה דמני רב על חצודיא לאי דין אומא ריבא הדא: (ו) ויען ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירית עם נעמי מחקל דמואב: (ז) ותאמר ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא צבחר: (ח) ויאמר ואמר בועז לות רות הלא קבלת מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מכא למיזל לאומה אחריתא והכא תתוספין עם עולימתי: (ט) עיניך תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן די את צחית למויי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מליין עולימיא: (י) ותפול ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מה דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דיי: (יא) ויען ואתיב בועז ואמר לא אתחואה אתחוא לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהן על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמך וארעא דילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם די לא אשתמודע ליך מאתמלי ומקדמוהי: (יב) ישלם יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחסאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשתיזבי מן דינא דגיהנם לתהוי חולקך עם שרה רבקה רחל ולאה: (יג) ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני ואבשרתני למהוי בקהלא דיי וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למחסן עלמא דאתי הי בצדקותא ואנא לית לי זכו למהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: (יד) ויאמר ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחמא וטמישי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: (טו) ותקם וקמת למבצר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צביא ולא תכספונה: (טז) וגם ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה: (יז) ותלקט וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעורהון כתלת סאין סעורין: (יח) ותשא וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתארא לה משבעה: (יט) ותאמר ואמרת לה חמותה לאן צברת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז: (כ) ותאמר ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי דלא שבק טבותיה עם חייא ועם מיתיא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא: (כא) ותאמר ואמרת רות מואביתא אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכרי ישיצון ית כל חצדיא דילי: (כב) ותאמר ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוקי עם עולימתוהי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן: (כג) ותדבק ואדבקת בעולימתוי דבועז למצבר עד דישיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותיה: (א) ותאמר ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע ליך ניחא בגין דייטב לך: (ב) ועתה וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולימתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא

רש״י

שהיתה ומסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת: (ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים. שכחה של עמרים: (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי הנוים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחוריים ותוך ובית הצביטה: (טז) וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים אלגוס כל שגגה שלנתא וכן על השל. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים יש דוגמתו בלשון משנה מלאן לבתים או כריכות: (יט) יהי מכירך ברוך. בעל השדה שהשאיל ונתן לך פנים ללקט בשדהו: (כ) את החיים ואת המתים. שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצורכי המתים: (ב) מדעתנו. קרובינו

אבן עזרא

בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות: (א) מודע. קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא: לאישה. מאת אישה והנה הלמ״ד כמו אמרי לי אחי הוא: (ד) בועז. אמרו רבותינו ז״ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל: אחר אשר אמצא חן בעיניו. יש אומרים כי הו״ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהו״ו שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה: ה׳ עמכם. לעזור אתכם בעבור שהם עמלים: יברכך ה׳. שיתן ברכה בקציר: (ה) למי הנערה הזאת. חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הלורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע: (ו) ותבא ותעמד. שהתעסק תמיד בלכתה ולא בדבר אחר שלא יחשדנה בעבור יפיה: זה שבתה הבית מעט. זמן מועט. שבתה. הישבה. וטעם בית. כמו סוכה: (ח) תעבורי. בשורק תחת חולם כמו ישפטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת: ונו״ן תדבקין. נוסף: (ט) וצמית. בא בבעלי הה״א בסוף: (יא) הגד הגד לי. פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת. לדור עמהם: (יב) משכרתך. כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ״ם. (יג) ואנכי לא אהיה. אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך: (יד) בחמץ. בעבור החום: ותותר. בעבור סוף פסוק כמו זכור ונלחמה אל תוסף: ויצבט. אין לו חבר ופירושו כמו נתינה: (טז) של תשלו. מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים. טעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני שהרשתי ממנו ולא שאלתיו. והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעל׳ וטעם איפה צ״ו רמונים שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה. ופירוש שעורי׳ כמו שיעורים כמו שער בנפשו. וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתל׳ אבשלום שהוא מבניה והנה כ״ף עם אל״ף רמז לשנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כבד עליו. וטעם אחר כי תחלת אות כאיפ׳ עם תחלת שעורים הוא בגמטריא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח ויטב לבו בקרבו: (כ) ברוך יי׳ אשר לא עזב חסדו. לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים. נעמי ורות: מגואלנו הוא. אין הגאולה יבום רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי ללקוט עם נערותיו. ולא עם הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך. אנשים וכמוהו רבים: (ג) ותשב את חמותה. כמו עם חמותה: (א) מנוח. כי

הוא זרה את־גרן השערים הלילה׃ ג ורחצת וסכת
ושמת שמלתך עליך וירדתי הגרן אל־תודעי
לאיש עד כלתו לאכל ולשתות׃ ד ויהי
בשכבו וידעת את־המקום אשר ישכב־שם ובאת
וגלית מרגלתיו ושכבתי והוא יגיד לך את אשר
תעשין׃ ה ותאמר אליה כל אשר־תאמרי
אעשה׃ ו ותרד הגרן ותעש ככל אשר־צותה
חמותה׃ ז ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב
בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב׃
ח ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה
אשה שכבת מרגלתיו׃ ט ויאמר מי־את ותאמר
אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על־אמתך כי גאל
אתה׃ י ויאמר ברוכה את ליהוה בתי היטבת
חסדך האחרון מן־הראשון לבלתי־לכת אחרי
הבחורים אם־דל ואם־עשיר׃ יא ועתה בתי אל־
תיראי כל אשר־תאמרי אעשה־לך כי יודע כל־
שער עמי כי אשת חיל את׃ יב ועתה כי אמנם כי
אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני׃ יג ליני
הלילה והיה בבקר אם־יגאלך טוב יגאל ואם־לא
יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי־יהוה שכבי עד־
הבקר׃ יד ותשכב מרגלותו עד־הבקר ותקם
בטרום יכיר איש את־רעהו ויאמר אל־יודע כי־
באה האשה הגרן׃ טו ויאמר הבי המטפחת אשר־
עליך ואחזי־בה ותאחז בה וימד שש־שערים
וישת עליה ויבא העיר׃ טז ותבוא אל־חמותה
ותאמר מי־את בתי ותגד־לה את כל־אשר עשה־
לה האיש׃ יז ותאמר שש־השערים האלה נתן
לי כי אמר * אל־תבואי ריקם אל־חמותך׃
יח ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר
כי לא ישקט האיש כי־אם־כלה הדבר היום׃
ד א ובעז עלה השער וישב שם והנה הגאל עבר
אשר דבר־בעז ויאמר סורה שבה־פה פלני
אלמני ויסר וישב׃ ב ויקח עשרה אנשים מזקני
העיר ויאמר שבו־פה וישבו׃ ג ויאמר לגאל חלקת
השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה
משדה מואב׃ ד ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר
קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם־תגאל גאל
ואם־לא יגאל הגידה לי ואדע* כי אין זולתך
לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל׃ ה ויאמר
בעז ביום־קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות
המואביה אשת־המת קניתי להקים שם־המת על־
נחלתו׃ ו ויאמר הגאל לא אוכל לגאול־לי פן
אשחית את־נחלתי גאל־לך אתה את־גאלתי כי
לא־אוכל לגאול׃ ז וזאת לפנים בישראל על־
הגאלה ועל־התמורה לקים כל־דבר שלף איש
נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל׃

ויאמר

°ושמת ק' °שמלתיך ק' °וירדת ק' °ושכבת ק' °אלי קרי ולא כתיב °חסר י' °אם כתיב ולא קרי °ל' רבתי °קמץ בז"ק °מרגלתיו ק' °יתיר ו' °אלי כתיב ולא קרי. °שמלרע °ואדעה ק' °קנית ק' °יתיר ו'

מסרה זרה, ג'. ג וסכת, ל'. ושמת, גם הכתיב בלא יו"ד ושמת ק'. שמלתך, שמלתיך ק'. וירדתי, וירדת ק'. לאיש, ל"ב. כלתו, ג'. ד ויהי, י'. וידעת, ל'. ושכבתי ושכבת ק'. ה תאמרי, אלי ק' ולא כתיב. ז ויבא, חסר. ותבא, ג' חסר. בלט, ד'. ח ויהי, ג'. ט כנפך, למערבאי חסר. על אמתך, ל'. י ברוכה, ל' וחד וברוכה. היטבת, ל'. חסדך, ג'. האחרון, ס"ג. דל, י"ב פתחין בלישנא. יא יודע, יו"ד מלא. יב אם, כתיב ולא קרי. יג ליני, למדינחאי. יגאל, ל' וכל שום גבר דכו'. אנכי, ס' מלעיל. יד מרגלותו, מרגלותיו ק'. בטרום, יתיר ו'. טו הבי, ע' מאל א' בלישנא ביחה ופלוגתא על דין. ויבא, כל"ל ולא תבא כי קאי על בעז מלא. טז ותבוא, ל'. יז כי אמר אלי קרי ולא כתיב. תבואי, ג' מלא. יח תדעין, ל. ד א סורה, ל' בטעם מלעיל. פלני, ב'. ויסר, הסמך הפתח. וישב, מלרע. ב שבו, ל'. ג משדה, ב' כתיב ה' בסי'. ד זקני, ב'. גאל, ל' ק"ז. ולדע, ואדעה ק'. זולתך, ב'. ומלא. ה קניתי, קנית ק'. לגאול, ו' יתירה והקמץ חטוף. אשחית, ב' מלא. גאל, ל' חתח, י"ז כ"ס. לקים, בחד יו"ד. התעודה, ל'.

ת"א הנה הוא זורה את גורן השעורים חולין לא. ורחצת וסכת ושמת שמלתיך שבת קיג. כל אשר תאמרי אעשה נדרים לז. ויאכל בעז וישת זוהר סוף פרשת ויקהל. ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת סנהדרין יט. כי אמנם כי אם גאל אנכי נדרים לח. שש השעורי' האלה סנהדרין נג. כי אמר אל תבאי ריקם נדרים לז. ויקח עשרה אנשים מזקני העיר כתובות ז. וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה מציעא מז כדה מה זוהר פרשת חקת. ונתן לרעהו מציעא ז.

רש"י

קרובינו: הנה הוא זורה. המוץ וונטו"ר בלע"ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גרנו: (ג) ורחצת. מטנוף ע"ז שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלתיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם אלך כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה תחלה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: (ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפתתו בזרועותיה: וילפת. ואחז כמו (שופטים טז) וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר (ויקרא כה) בא גואלו הקרוב אליו וגאל ונוהג וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשתבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממנו. (ס"א אם משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינה מוציאה בדברים ויש מרבותינו

אמרו

בליליא: (ג) ורחצת ותהלילי במיא ותסוכי בוסמנין ותשואי תכשיטין עליך ותחתין לאידרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי: (ד) ויהי ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעול ותגליאי ית ריגלוי ותדמוכי ותהי שאילא מניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין: (ה) ותאמר ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד: (ו) ותרד ונחתא לאדרא ועבדת ככל די פקדת חמותה: (ז) ויאכל ואכל בועז ושתא ואוטב לביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא לדמכא בסטר עורימתא ועלת רות בלט וגליאת ריגלוי ודמכת: (ח) ויהי והות בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא אתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת רבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין טימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה: (ט) ויאמר ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאנתו ארום פריק אנת: (י) ויאמר ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתרא מן קדמאה קדמאה דאתגיירת ובתראה דעבדת גרמיך כאתתא דנטרה יבם קליל עד זמן דירבי בנין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר: (יא) ועתה וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום אתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פקודיא דיי: (יב) ועתה וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתר מני: (יג) ליני ביתי בליליא ויהי בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקניך אנא אמרית בשבועה קדם יי כמא דמלילית ליך כדין אעביד דמוכי עד עידן צפרא: (יד) ותשכב ודמכית מלקביל רגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולימוי לא אשתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא: (טו) ויאמר ואמר הבי סודרא די עליך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואיתי לה כח מן קדם יי לסוברותהון ומן יד אתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית בירכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא: (טז) ותבוא ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה: (יז) ותאמר ואמרת שית סאין דסעורין האלין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך: (יח) ותאמר ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתדעין איכדין יתגזר מן שמיא והיכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אלהן ישיצי לטב פתגמא יומא דין: (א) ובועז ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חלף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב: (ב) ויקח ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו: (ג) ויאמר ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב: (ד) ואני ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קבל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מנך דהוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב בתריך ואנא אדע מנך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק: (ה) ויאמר ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא אתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה ולמסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: (ו) ויאמר ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למסב אוחרניתא עלהא דלמא תהי למצו בביתי ואהא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: (ז) וזאת וכהדא מנהגא בעדנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מדעם וטלע גבר ית נרתק

יד

רש"י

אמרו לילכו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (טו) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה': (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר היום: (א) פלוני אלמוני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמוני. מתורגם בנביאים (שמואל א' כא) כסי וטמיר: פלוני. מכוסה ונעלם לשון (דברים יז) כי יפלא (בראשית יח) היפלא מה' דבר: אלמוני. אלמון מדברי שם. (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי): (ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נהלתי. זרעי כמו (תהלים קכז) נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאלה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונ' ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות:

להקים

אבן עזרא

כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא: ומלת מודעתנו. זרה ובתי"ו נוסף: (ג) ורחצת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך. הטובות שלא היתה הולכת בהן: מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעם המפרש כי הוא כנגד יושב תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושב תחת הראש: (ו) צותה. כמו וכעשתה לרתה: (ח) וילפת. מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו משוש והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה: (ט) ופרשת. רמז לקחת לו לאשה: כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: (י) חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל התגיירה: אם דל ואם עשיר. שהכל אוהבים אותך בעבור יופיך: (יא) אשת חיל. אפרשנו במשלי. מ"ם ואמנם. נוסף כמ"ם חנם: (יג) אם יגאלך טוב. יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סור' שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי אדם הטוב הוא: (טו) וימד שש שעורים. ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה: (טז) מי את בתי. יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתוב ויואל משה. ויאמר רבי יונ' המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שישאלו על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה לה האיש. השבועה: (יח) איך יפול דבר. בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: (א) עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אל המדבר: (ג) חלקת השדה. יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך: (ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאלה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש מלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון:

ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר
בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן
וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי׃ י וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת
מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־
נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר
מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם׃ יא וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־
בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה
אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל ׀ וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־
בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית
לָחֶם׃ יב וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר
לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה
הַזֹּאת׃ יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא
אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ יד וַתֹּאמַרְנָה
הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית
לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ טו וְהָיָה לָךְ
לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־
אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה
בָּנִים׃ טז וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ
וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם
לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא
אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ
הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יח וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם
הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ יט וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן
וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כ וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־
בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כא וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־
יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃

חזק

° קמץ בז"ק ° קמץ בז"ק

סכום פסוקי דספר רות **שמונים וחמשה**, וסימנו סורה שבה **פה** פלני אלמני. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי (ב' כ"א).

מסרה ט וכל העם, כ"א. קניתי, ה'. לכליון, ל'. י וגם, ג' ר"פ בנביאים, המאביה, ה' חסר בלי'. קניתי, ה'. יכרת, ד'. ומשער, ל'. מקומו, מלא. יא ויאמרו, ו' בטעם. כל העם, ד'. הבאה, ג' ומלרע. כרחל, ל'. שתיהם, ג' בסי'. וקרא, ד'. בבית לחם, ג'. יב ויהי, ל"ב. לך, ו' זקפין בנ"ך. יג ויבא, ל' חסר. הריון, ל' ומלא. יד ויקרא, ב' רפין. טו לך, ב' לך ה' לאור עולם. ולכלכל, ל'. שבתך, ל' חסר דחסר. אהבתך, הב' בקמץ והתי' בסגול ותחרין פשטין. וילדתו, ומלעיל. טובה, מלא. טז ותשתהו, ל' וחסר. בחיקה, מלא. לאמנת, ל' וחסר. יז ותקראנה, ל' וחסר ובסגול. עובד, מלא בסי'. סי' ע' פסיק דמיין. יח תולדות, ב' מלא דמלא. כ שלמה, ל' שוס ב"ב. כא ושלמון, ל' ומלא. עובד, ב' מלא בסי'. כב ועובד, ב' מלא. ישי, ג'. וישי, ל' וחד ואישי בד"ה.

ת"א יתן ה' את האשה עקידה שער כח. והיה ביתך כבית פרץ עקידה שם. ויתן ה' לה הריון נדה לא. ותקראנה לו השכנות שם לאמר סנהדרין יט.

רש"י

(י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאנו ממנו: (יט) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

חסלת מגלת רות

תרגום

יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה הכין נהגין למקני בית ישראל מן חבריה קדם סהדיא: (ח) ויאמר ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלף בועז ית נרתק יד ימיניה וקניה ליה: (ט) ויאמר ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: (י) וגם ואוף ית רות מואביתא אתת מחלון קניתי לי לאנתו בגין למיקום שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישתצי שום שכיבא מלות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: (יא) ויאמרו ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם: (יב) ויהי ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא: (יג) ויקח ונסיב בועז ית רות והות ליה לאנתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר: (יד) ותאמרנה ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל: (טו) והיה ויהא ליך למקיים נפש ולכלכל ית סיבתך בתפנוקין ארום כלתך די רחימת יתך ילדתיה דהיא הות טבתא ליך בעידן ארמלותיך מסגיאין בנין: (טז) ותקח ונסיבת נעמי ית רביא ושויאת יתיה בעטפה והות ליה לתורבינתא: (יז) ותקראנה וקראן ליה שיבבתן שום למימר אתיליד בר לנעמי והוו קראן שמיה עובד הוא אבוי דישי אבוי דדוד: (יח) ואלה ואלין תולדת פרץ פרץ אוליד ית חצרון: (יט) וחצרן וחצרון אוליד ית רם ורם אוליד ית עמינדב: (כ) ועמינדב ועמינדב אוליד ית נחשון ונחשון רב בית אבא לבית יהודה ונחשון אוליד ית סלמא צדיקא הוא סלמא מן בית לחם ונטופה דבטילו בנוי פרוזבין דאותיב ירבעם חייבא על אורחי והואן עובדי אב ובנין יאין כנטופא: (כא) ושלמון ושלמון אוליד ית אבצן נגידא הוא בועז צדיקא די על זכותיה אשתזבו עמא בית ישראל מיד בעלי דבביהון ובגין צלותיה עדת כפנא מארעא דישראל ובועז אוליד ית עובד דפלח למרי עלמא בלב שלים: (כב) ועובד ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאתמסרא בידוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מניה והוה יומין סגיאין עד דאדכר קדם יי עיטא דיהב חויא לחוה אתת אדם למיכל מן אילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש ועל ההוא עיטא אתחייבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא הוא ישי דאוליד ית דוד מלכא דישראל:

אבן עזרא

(ח) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוק או מכנסים שלא ישאר ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. מטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו: (יז) ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן: אבי דוד. יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך הקבלה כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שס"ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ח שנה ולא נחשב שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמנים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתקן* שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האשה עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים:

* נ"ל ויתכן

נשלם ספר רות. תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות:

סיום ספר במדבר ולהבין סמכות מגלת רות

ביארו המפרשים קריאת רות בחג השבועות ע"פ הכתוב ותדבק רות עד כלות קציר חטים (שם ב' כ"ג) ע"כ נסמך הספור להבאת ב' הלחם בעת מתן תורתנו. ולהבין הדבר הזה למה צותה התורה להביא המנחה מחמץ ככתוב חמץ תאפינה. (ויקרא כ"ג י"ז) הנכון להבין ג"כ בטוב טעם שכל אנושי להיות גלוי ג"כ לבן השואל להודיעו טעמו. ולישר השכל כי ישרים דרכי ה'. ולייסר עמו וצאן מרעיתו. ביארו לנו המחקרים ע"פ השכל תכלית מבוא הרשעים לעולם הזה ואם כי גלוי לפני הי"ת טרם יצאתם ממקור מולדתם ככתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך. וגם על פועלי הרשע מפורש זורו רשעים מרחם. כ"א שפט משפטו עדי נמנו ונמרו להבינה באחריתם. ככתוב אחרית רשעים נכרתה וגומר וזה הוא למען היטיב לעושה רצונו. פרי המושך בזמן האור. כן מטע הרשע יאיר נתיב להולכי בתמים. נמרו אומר כי עושה הרשע הם כמו עלי היער לגדור כרם ה' אחרי השמדם יהיה כיכרו מעללם למוסר עבור אנשי סגולתו לישר דרכם ולהקריב לבבם ככתוב ופרעה הקריב כדרשת הז"ל הקריב לב ב"י לה'. מכ"ז ילאה השכל לידע כונת יוצר כל רוח ונפש. האם יאמר לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, האם באו ממקום קדוש להשמדם עדי עד. או יכין ה' הטוב לכל. ורחמיו על כל מעשיו עונש לאיש אשר מעותד להרע מרשם. האם לא נגלה לפניו מעללי מולדי פועלי האון.

בגלל הדבר הזה הסיר ה' תלונת מליצים ע"י אור תורתו והגיד לנו דרכי יושר מפעליו כי חפץ חסד הוא כאין דבר רע יורד משמי שמי קדם. ומקדם הגיד לנו להיות צופה לעתיד כי אחרית האנושית יהיו שלם. ויקוים ומלאה הארץ דעה וגו' ויהיה ה' אחד וגו'. ואשר שמנו קרא על שמו י"ת ע"כ יהיה ג"כ שמו חסד להקרא אלהי ישראל.

והנה רובי הרמון יואלי מגלים מפורש בספר במדבר אשר נגזר על אבותינו במדבר הזה יתמו כמו שמפורש ויפול משה על פניו (במדבר ט"ז ד') לבד אשר הקליפו אשר זה עדי אמרו חז"ל עשרה נסיונות נסו וגו'. ואם היה ידוע לעיני ה' אשר משוטטות בכל הארץ מעת ברא עולמו. וככתוב ראו ראיתי כדרשת חז"ל שמה ב' ראיות, אחת טרם בואכם לפועל וגם אחרי מפעלם יורד ה' לראות המגדל אשר בנו בני אדם ע"י מזמתם הזונה. האם לא נודע לפניו עלת מרגלים טרם לאתם והוא דין שולח גלמתו ע"י חרש שוטה אשר שמשלח חייב בשלם הנזק ולמה לרך עדה הרעה עם יהושע וכלב. וביותר יתפעל המבקר פרטי דקדוקי התורה אשר מפורש בסדר במדבר (י"ד פסוק כ"ט ל"ב ל"ג) ג' פעמים ופגריכם. אתם (שם ל"ב) מלת אתם אין להבין.

גלה לנו התורה ע"פ הכתוב על בשר אדם וכו' (שמות ל' ל"ב) כי עצם האדם אינו למראית עין בשר. כי הגוף הוא הנראה ואינו רואה והנפש היא הרואה ואינה נראה והיא נקראת אדם והיא הסגולה לפני הי"ת ככתוב נפש כי תחטא כמה פעמים וכ"כ לטובה. אם היא נדיבה. וביותר ביאר הכתוב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' (שמואל א' כ"ה כ"ט). וכמה כתובים מעידים ע"ז על השארת הנפש אחרי אבדון החומר. ואם לא יאמין זה אינו נקרא אדם. רק קרוץ מחומר עם נפש דם חית השדה. בעבור זה שפטו חז"ל אדם אתם וכו'. בעבור האינו מכין נפשו לנצחיותה אינו בגדר האדם. ואם ידוע אשר עצם האדם היא הנפש. והגוף היא כלבוש להחליפו ולהמירו רע בטוב. א"כ גם העובר עון הכרת אשר נאמר עליו הכרת תכרת הנפש ההיא, מכ"ז לא תתבטל הנפש מכל וכל. כי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (קהלת ח' ח') ע"כ רמזו לנו חז"ל כי ה' בחינות יש לנפש ע"י זה מכונה הנפש עם ה' שמות. אשר כל אחת כמו בשר להנפש ע"ז רמז רמ"ע (בראשית ב' ז' וג"כ פסוק י"ח) כאשר קשה לו מלת האדם בה"א הידיעה אם זאת היתה תחלת בריאתו ע"כ מקיים שם כי יש לו סוד. פי' ה' אדם כי הנפש יש לה ה' בחינות וכל מדרגה העליונה היא הנפש להבחינה למטה ממנה עדי נאמר ויהי האדם לנפש חיה פי' גם לה יש נפש עליונה והוא בחינת יחידה ע"ש בפירוש על רמ"ע. ע"כ אמרו חז"ל הכרת אינו פוגם רק לבחינת המדרגה התחתונה והיא הנפש. ולעד ג"כ הפסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף. כאשר הי"ת חושב לבלתי ידח ממנו נדח, ע"כ מפורש מי יתן טהור מטמא ולא אחד. הוא מעשה יחיד בעולמו אשר מסבב סיבות להשר אלאת הנפש להביא מטומאה לטוהר כמאמר דם [נדה] נעכר ונעשה חלב. ולאות הפסוק ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וכו' (שם ח' י') ע"כ מקיים וישתכחו בעיר אשר כן עשו אמרו חז"ל א"ת וישתבחו אלא וישתכחו עפ"ז אנו מחוייבים להודות לנביהא בן פסיסא לדין קו"ח מה דלא הוי דהוי לא כש"כ (סנהדרין צ"א) והורו לנו הדעת לפרש הכתוב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וכו' ואם כי נראה לעינינו לא כן. כי גם עד זקנה ושיבה לא יסיר הסוטה רשעו. אך הורו לנו כי הפסוק מורה אם לא ישלים פקודתו לא יספיק בואו לעוה"ז פעם או פעמים כי גם עד ג' פעמים מחויב לבא עדי יטהר גבר. ובזה יתודה עוונו ועון אבותיו פי'. כי השחית דרכו על הארץ פעם או פעמים אשר מחויב לסבול עונו מעבר. ועל עת לאתו פעם ב' או ג'. בזה מדויק ע"כ אתה עתיד לתת דין והשבון. כי הדין הוא הנגמר מאז על בואו בגוף הקדום, והשבון על עונותיו מקדם. וזה פי' וישתכחו כי שכחו אשר מקדם רשעו כקדם וליתר ביאור פי' חז"ל א"ת וישתבחו אלא וישתכחו את אשר כבר עשהו כמו כן. ומגדיל עונו בדרך לנעץ ה'. כי בזה אוחז מעשה ושב כמו ובא פעם לראשון. ואם כי יעד אליהו (איוב ל"ג כ"ט) על ג' פעמים לטהר הנפש. אולי מסבב הי"ת הטהר' הכ"ז שלש של שלש ע"כ מפר' הפסוק כל"ז (במדבר י"ד כ"ט. ל"ב. ל"ג) ופגריכ'. אתם מורה פי' רק כעת יפלו הגופו' כי הם חלקי אדמת מגלים לא כן כאשר יבואו פעם רביעי יהיו טהורים וישרי לב. ואולי לזה הפריש לדורינו משה (דברים א' ל"ט) וטפכם וכו'. ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע, כונתו ככתוב והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. מראה הכתוב בפירוש אשר נפש המת יבוא בבטן אשתו לתקן אשר נגזר עליו. ע"כ שמו הראשון עליו והוא הבעל הראשון מאשת היבם והוא בנה (עיין זהר משפטים) אולי כונתו ובניכם הנזכר כאשר יולדו עוד הפעם יזכו לירש הארץ הטובה ויזכרו מעשיהם הטובים כי לא נשכח מהי"ת אהבת נעוריהם לכתם אחריו במדבר. ע"כ עם יום לשנה אשר נשאו. היא למען טהר אלאת נפשותם ולמסר בואם לעה"ז ולירש הארץ הטובה ולקיים מצותיו. ואולם ע"י ג' פעמים יטהרו כל השומעים דברו מפיו תחת הר סיני. ואיזה מהם זכו בפעם הראשון בבואם לעה"ז ולא דוקא הנפש האצילה מאליו כי גם כל שורש אשר היא לעבודתו לא ישכח מפיו י"ת ולאות עמון ומואב אשר היו ב' כונת לגויות להקים העולם. הסב הי"ת מסבות לבלתי התגבר בם מלחמה כמאמר ב' פרדות טובות וגו'. ואם לא היו ראוי להתדבק הטוב מפועל הרשע להיות על נחלת ה'. אך כאשר חטאו בני אלימלך לקחת מאוביות מלא מין את מינו ונעור והוא מעשה טמא מת והזה עליו מי פרה המטמאה טהורה ומכ"ז טהור הוא ככתוב מי יתן טהור מטמא וכו'.

ע"כ בא הסיפור הזה לברר מעשה מחלון וכליון אשר בעלו למואב (ד"ה א' ד' כ"ג) ומקיים והדברים עתקים פירשו חז"ל נגזר על זה עתיק יומין אשר בזה נבין דרכי ה'. וכן פי' אלשיך ותקראנה השכנות לאמור יולד בן לנעמי (ד' יז) אשר הוא הבן הנולד מכבר. ומאובד נתהוה עובד שמו והוא הבן אשר היה בן לנעמי והוא מחלון ע"כ עמון ומואב טהרו ע"י רות המואביה ונעמה עמונית. ע"כ צותה התורה להביא חמץ אשר הוא חלק היצר הרע המעוול ומחמץ. בבית ה' ביום מתן תורתינו. ובזה נבין דעת ר"ע אשר שפט דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב הוא מפאת גופם. ומפאת נפשם מודקים דברי חז"ל. אשר לי חסידי אמה דור המדבר אשר כרתו בריתי עלי זבח ע"כ אלו ואלו דבריהם הם חיים. ואין רשע רק לגוף הזה ככתוב הסירו הבגדים הצואים מעליו (והאחרון על עפר יקום להלבישו מחלצות).

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027
חמשה חומשי תורה :
VOL.4 C.3
000203257188
W-X

0 048572 020000 04857

תקומה לתרבות ישראל

Jewish
Cultural Reconstruction

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027
חמשה חומשי תורה :
VOL.5 C.3
000203257157
W-X

ספר

אבן עזרא	עם	רמב״ן
פירוש על אבן עזרא	**שלשה תרגומים ופירוש רש״י** **תולדות אהרן ובעל הטורים** **מסורה קטנה ומנחת שי**	פירוש על תרגום יונתן וירושלמי
רשב״ם	נדפס בהוצאת הרב מוה״ר **שלמה נעטטער** מירושלים	ספורנו

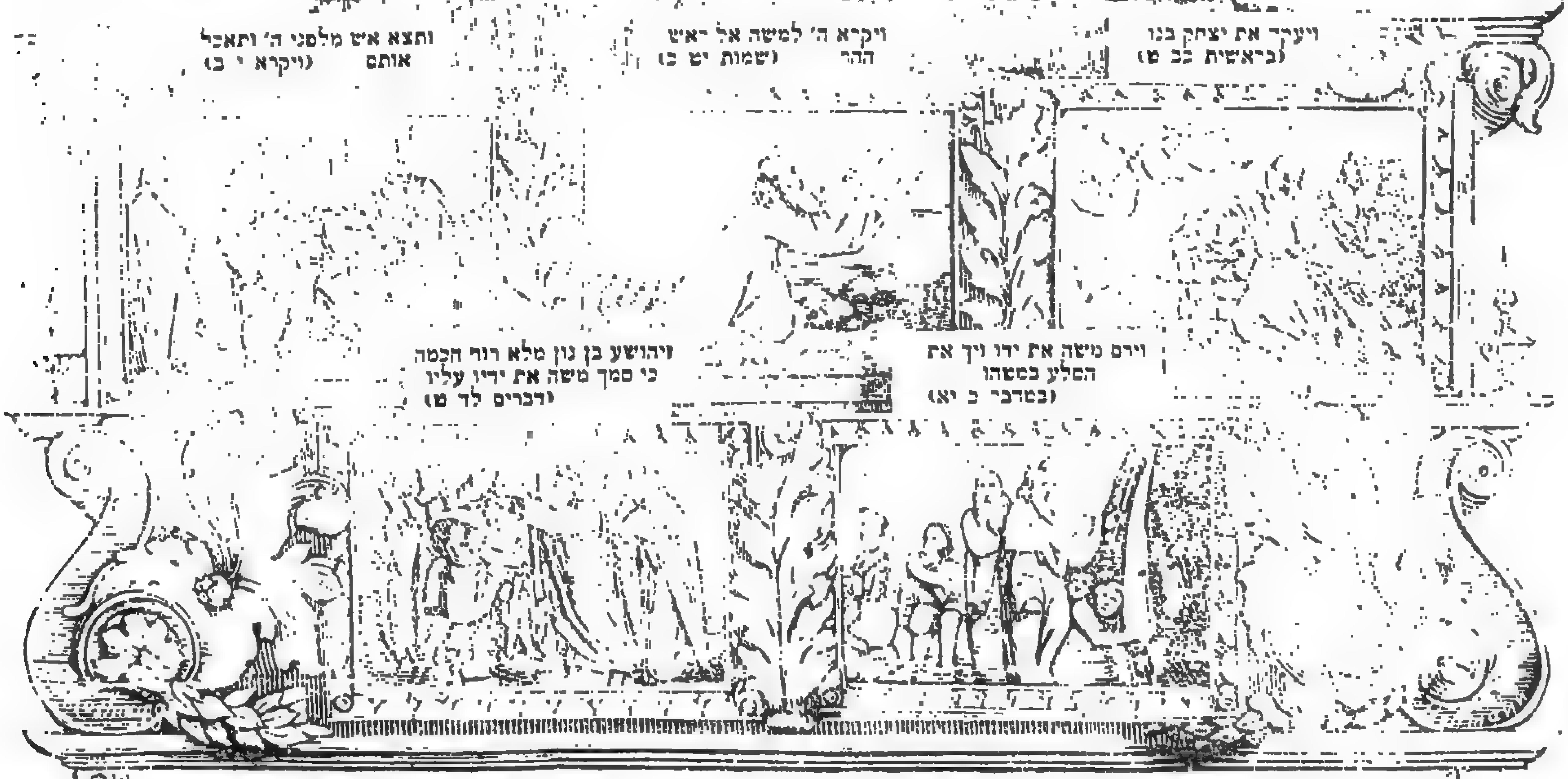

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).

Tom. V.

ווין
בשנת **תרי״ט** לפ״ק.

שפר הוה

נו לד

דים להסכים

ול נמוג לה

ל מנשי העב

ותן וכבר כל

דת נתפרס

מית לבל ל

תם הגוף כ

אכהם ולה

דה שזכמו

אם אדם ל

ה סקוס ב

ובאשר

הפלים

נלמך כמ

נרים מו

עיט לנ

ובזה

עסק

הגה

הקדמת רמב"ן לספר דברים

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה׳ יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא **יצטרכו** לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את **ישראל** ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודה זרה אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם **בכל** ענשי העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושין באשה ועדים זוממין **וזולתן** וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית **כאשר** נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה׳ אל משה לאמר לו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה **פלונית** אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אף על פי שהן **חובת** הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל **להוכיחם** ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם **ועוד** שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא **יאמר** אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו **כי הקדוש** ברוך הוא רחום ומלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך תמיד ועוזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא:

הקדמת ר"ע ספורנו לספר הדברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה לאמו בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בטרם קוץ לנו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הולרכו לזה ומפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בסכלותם וחטאם. וכאשר השלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזהיר על מלוות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר ישכון. ועל מלות מחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גריזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יבגודו. ונתן סדר להשביעם בשבועת האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאלה העתידה וממנו אחר קיום המוחלט. והתפלל עליהם וברכם בהתו עינו לנוטה על אהלם והגיד ביאת הגואל ואשורם העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ובזה נשלמה תורתו עם עדות בסופה כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת. עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע.

ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון על ידי נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה׳ אשר עשה את משה ואת אהרן, כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה עוברת חוק האפשר בטבע. וכן באהרן לכהונה למען יקדש בה גם זרעו לעולם.

הנה אלקינו זה גואל עלינו כל אלה וזולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון ושמחה שבע רלון ומלא ברכת ה׳ יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ או"א.

דברים א

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן
וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃
ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר
עד

אונקלוס

א אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא
דְּיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל־
דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם־סוּף בְּפָארָן דְּאִתַּפַּלוּ־עַל־מַנָּא
וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ־עַל־בִּשְׂרָא וְעַל־דַּעֲבַדוּ עֵגֶל דִּדְהַב׃
ב מַהֲלַךְ חַד־עֲשַׂר יוֹמִין מֵחֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם
גֵּאָה

מסרה א אלה, ויהיה ד' שיטין פסוקים ויתחיל מתחלת שטה משום. הדברים, ה' ומד ואלה הדברים. מול, ב' בלי' א' חסר דין מ"ל ודין למוד מולה בלשון נוכח ונגד ושאלה סוכק. סוף, ב' ימילאין חבוס ומ"ל. תפל, ל' וחסר. ולבן, ג'. וחצרת, ד' מ' בלי'. ב אחד, כ"ה. מחרב, כו"ל מ"ו.

ת"א אלה הדברים סוטה מה. ודי זהב ברכות לב. אחד עשר יום מנחות סה.

רש"י

(א) אלה הדברים. (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות ט"ז) מי יתן מותנו וגו': בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו (שם י"ד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (ערכין ט"ו): בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. (ספרי) דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י') ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים וגו' (תענית כט) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם

רמב"ן

(א) אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות שבפרשת ואתחנן כמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר כי על התורה ידבר ויספר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו מלת אמירה וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי כי הפרני אלהים כי אמר ושיעור הכתובים האלה אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש בעשתי עשר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר: ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו'. והטעם כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות אמר להם בתחלת דבריו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אשרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכנוס לארץ מיד ונעבור את הירדן ומעשיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמענו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן אשר דבר משה אל כל ישראל ושם ויקרא משה אל כל ישראל כי ביאור התורה

אבן עזרא

יש אומרים כי [א]טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה. ואלה טעו כי [ב]עד קדש ברנע באו בשנה [ג]השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי [ד]המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר וזאת כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מוסב עלמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב. מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה [ה]שניר יש לו ג' שמות ורבים כן: (ב) אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום: מחורב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים [ו]כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת כי באר [ז]התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם [ח]תבין סוד (השנים) (נ"ל השנים) עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר ה' יראה. גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת [ט]י"א כי באחד (באדר) (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם (שתי) (נ"ל שש) שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל ובו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל כי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו והוא ויהי בארבעים שנה וגו'. והוא ז"ל אמר כי המהלך מחורב עד קדש ברנע אינו כי אם אחד עשר יום במהלך שוה והם הלכו בארבעים שנה בעבור סבובם אותו ודעת הי"א כי בסוף הארבעים היו בקדש ברנע. [ב]כמ"ש ונסע מחורב ונלך וכו' ונבא עד קדש ברנע (פסוק י"ט) שהוא מדבר פארן ששם כששלחו המרגלים כמ"ש וישלח אותם משה ממדבר פארן (במדבר י"ג ג') וכתוב כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע (שם ל"ב ח') וכן אמר כלב בשלוח משה עבד ה' אותי מקדש ברנע לרגל את הארץ (יהושע י"ד ו'). [ג]כמ"ש ויהי בשנה השנית וכו' ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן (במדבר י' י"א). [ד]דעת החכם כי רוב כל זה הספר כדמות חזרת דברים שנאמר בספרים שעברו והמצות הכתובות בפ' ראה. שופטים, וכי תצא. והי' כי תבא. הם עקר כונת זה הספר ועליהם אמר אלה הדברים אשר דבר שפירושו אשר דבר עתה ודבר אותם כבר במדבר בערבה מול סוף עם השאר והטעם לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים על המצות הכתובים בואלה כללים. ועל מצות העגלה הכתובה בפ' שופטים. [ה]ר"ל מלבד שניר יש לו ג' שמות כמ"ש צידונים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר (להלן ג' ט') וכתיב ועד הר שיאן הוא חרמון (שם ד' מ"ח). [ו]עיין מ"ש במדבר (כ' א'). [ז]ר"ל הוא משנה תורה שאמרה בין פארן וכו'. [ח]הנה סוד י"ב הם י"ב פסוקים מפס' ויעל משה עד סוף הספר. י"א כי דעתו של החכם כי מן ויעל משה יהושע כתבו כמובא (דברים ל"ד ו') אבל באמת ר"א אינו סובר זה. רק כל אלה נאמרו למשה בדרך נבואה וכתבם כך. ומה שאמר גם ויכתוב משה ר"ל הפסוק בפרשה וילך דעתו ג"כ בדרך נבואה. והכנעני אז עיין (בראשית י"ב ו') בהר ה' ר"ל שלא היו עדיין בה"מ ואמר כי שם יהיה שכונתו. ערש ברזל ומקיים הלא היא ברבת וכו' (להלן ג' י"א) ומה שמרמה הלא היא כאלו היא בידם ובאמת לא לקחו לרבת עד זמן יואב בן צרויה. אלא נ"ל שכתב בנבואה ע"כ ישבול ג"כ דעת הי"א וגו'. [ט]וטעמם מכח הפסוק שאומר ויהי בארבעים שנה שטעמו ליציאתם ממצרים ומאשר אמר בעשתי עשר לחדש מוכיח שהוא שבט ומה שאמר באחד לחדש הוא חדש שבט ואמר כי התאבלו שם שלושים יום וישבו שם שש שבתות. והטעם שכך יצא המספר הזה כי כשתחשוב שלושים של שבט ושלשים של אדר ונמנה יו"ד מניסן שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון נמצאת למד שקודם שעברו כשתבכו שלשים יום באבלו של משה ועוד מ"ם יום שיש בו שש שבתות. והראיה שלהם בעצם היום הזה (להלן ל"ב מ"ח

(א) אלה הדברים אלין פתגמי אוכחותא די מליל משה עם כל ישראל כנפינון לותיה כד הוון בעיברא דיירדנא ענא ואמר להון הלא במדברא בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישריא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין ופרישן עבד לכון קודשא בריך הוא מזמן דעברתון על גיף ימא דסוף דעבד לכון אסטרט לכל שבטא ושבטא ואתון סטיתון מבתר מימריה וארגזתון קדמוי בפארן על מימרא אלליא וטפלתון עלוי מילי שקרא ואתרעמתון על מנא דאחית לכון חיוור מן שמיא ושיילתון בישרא בחצרות והוי חמי לכון לסישתיציא מגו עלמא אלולי דדכר לכון זכות אבהתכון צדיקיא ומשכן זימנא וארון קימא ומאני קודשא דחפיתון דהבא סנינא וכפר לכון על חובת עיגל דהבא:

[(א) אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יתיבין בעיברא דיורדנא עני משה ואמר להון הלא במדברא בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דיי כד הויתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עשר אסרטין מן אסרט חדא לכל שיבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עיסק מלליא דישתלחון מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובנין מנהא דאסריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמכליה קליל גרי בכון חיותהון ובחצרות די נפלו פיגריכון על ידי בישרא ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשיצי יתכון אלולי דאידכר קיימא דיקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק ויעקב ומשכן זמנא די עבדתון לשמיה וארון קימא דיי עלתכון בנייה וחפיתון יתיה בדהבא סנינא:]

(ב) מהלך חדסר יומין מחורב מאורח טוורא דגבלא עם ריקם גיעא ועל די סטיתון וארגזתון קדם יי איתחרתון ארבעין שנין:

מהלך

בעל הטורים

(א) אלה הדברים. כמו ג"פ נאמרו [כ"ל הדברים כולל מנין ג' כדאיתא במסכת שבת ד' ל"ו] בסיני. ונשנו באוה"מ ונשלשו בערבות מואב. ועל כל מצוה ומצוה נכרתו ט"ז בריתות בסיני. וע"ז באוה"מ וע"ז בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזהיר מ"ח פעמים בתורה על ע"ז והזהיר מ"ח פעמים על הגר הבא לידבק בתורה שנכרתו עליה מ"ח בריתות. בראשית. ואלה. ויקרא. וידבר. אלה ס"ת בגימ' ירושלם. זהו ראשית חכמה ירושלם ה'. ובגי' תורה. ר"ת בגי' אהי"ה. וסוף האותיות של ה' חומשי תורה מ' ת' י' ר' ל' בגי' הוא אלהינו זה [בודאי כוונת רבינו על ענין יוסף עמוק. כי מלת הוא קאי ג"כ על השם ב"ה שנקרא הוא כמ"ש בפ' שלח. ובפרט לי"ח בסוד אתה הוא עד שלא נברא העולם כו' וכדאיתא בפר"א פ"ג. וכן מלת הוא נוטריקון הוא ושמו אחד. וגם מלת זה קאי על השם ב"ה כדאי' במנחות ד' נ"ג יבא זה ויקבל זאת מזה כו' דכתיב זה אלי כו' וגם בזה יש סוד למקובלים כי זה בגי' אהיה במ"ק כדאיתא בס' שפע טל בפ"א משגרות הטעמים. גם אלו ג' שמות הוא אלהינו זה במספר קכ"ו ועולה במ"ק ע' כמנין אמת במ"ק ואמת חותמו של הקב"ה. הרי שהכל הולך אל מקום אחד אמתי כי כל התורה כולה שמותיו ית' וית' ודברי רבינו עמוק עמוק מי ימצאנו ועי' במ"ע אופן ק"מ] תהו ואת אסרונים מי הוא: מול ב' ואידך (יהושע ה') מול את בנ"י וגו'. ה' דברים נאמרו בקנה (חולין ט"ז) אין מוהלין בו ואין חותכין בו בשר ואין מקנחין בו ואין שוחטין בו ואין מחללין בו קיסמי' וזהו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורי' ואל תמול בקנה הגדל בסוף [פי' בלגם] תהו מול סוף מול את בנ"י. ע"כ מדפוס ישן. [והנה לכאורה ק' דמשמעות המסורה מורה שמותר למול בקנה סוף. ושמא כוונתו כדאיתא בגמ' שם דאיירי בקימונא דאגמא ופירש"י וכשהוא יבש מדוד וחותך ואין קסמין נבדלין ממנו ומותר לשחוט בו. ולפ"ז אפשר דכשר ג"כ למול בו כי בכלן הטעם משום קיסמין הנבדלין. ואפשר שבמקום ואל תמול נ"ל ואם תמול ופי' שאם תרצה למול בקנה. מול סוף. ר"ל צריך אתה למול בקנה הגדל בסוף דהיינו בקימונא דאגמא. ודו"ק] באלבעים ב'

במסכת

יונתן

(א) כנפיכון פי' בקהילוס וכמוהו הכנס בגמרא כמו איכנף ואסו או כנופיא וכו'. אסרטין פי' דרך העובר ושב: אלליא פי' מרגלים ונמצא בתרגום הרבה כן. ושיילתון בישרא בחצרות וכן בירושלמי גרי בהון סוותסון ובחצרות די נפלו וכו' והנה יש מקום לעיין וכי בחצרות התאוו תאוה והלא בקברות התאוה שאלו בשר ותין שיניהם תקהנה שם נפלו פגריהם ועל שם זה נקרא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים וקברות התאוה אינו חצרות דהא כתיב מקברות התאוה נסעו חצרות ול"ע ושמא יש לומר שייך לקרות המקום ההוא חצרות ע"ש שאלשו כי ע"ש מעשה נקרא בשם חדש קברות התאוה כאשר הכתוב בעצמו נותן טעם כי שם קברו העם המתאוים וכמעט הפי' הזה מוכח מהכתובים כשתעיין לעיל פרשת בהעלותך היטב וכן משמע מתוך המדרש ילקוט שמקשה וכי שני חצרות היו וכו' וע"ש ודוק: ודמתרגם ירושלמי גבי בכון סיוון עיין בתרגום יונתן לעיל פרשת חקת ובמ"ש: דהבא סנינא פי' זהב מזוקק והוא לשון המסננת בתלמוד וכן בפסוק מזוקק אמרות ה' אמרו' טהורו' וגו' ס"י מימר' דה' סנן יפיה וק"ל. ולא בהנפי נפשי פי' לא מעצמי אמרתי לכם כך אלא מפי הקב"ה הי' וכן פי' לקמן על פסוק ואומר אליכ' בעת ההיא לאמר וכן בילקוט. סגי לכון ואסגי לכון עד וכו' פי' המתרגם ואסגי לכון ר"ל הרבה הגאוס לכם

רמב"ן

התורה והשלום המצות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה אל כל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון והיא ארץ מואב הנזכר בכאן כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שעבר מהם סיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה והנה הזכיר בכאן שני דברים אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא הזכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה

וזה

ספורנו

(א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכו'. אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר עוהו שם ארעות דרכם בגזרת האל יתעלה להכעיס במדבר בעון המרגלים אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם: אחד עשר יום מחורב וגו'. וזה כי כל ל"ח שנה שהכעיסו במדבר אנה ואנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע וכשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש ממורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אצל עוברי דרכים. והאל ית' הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה': (ג) ויהי בארבעים שנה. אמר שאלו מתי ודבר דבר משה אל בני ישראל לבאי הארץ: ככל אשר צוה ה' אותו אליהם.

הזכיר

פירוש רשב"ם

אלה הדברים לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן. בלך לך. מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם. וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון. בסוף שופטים הנה חג לה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה. וכל שכן שצריך לפרש היכן נאמרו המצות כמו שכתוב וידבר ה' אל משה בהר סיני. בערבות מואב. וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בארץ מצרים החדש הזה. אף כאן עושה סימן בתוך סימן וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצות אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה וגו'. בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי הואיל משה וגו' בעבר הירדן. ובאיזה עבר הירדן במדבר באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל מ' שנה שהוא קרוי עבר לירדן ליושבים בארץ ישראל ולא בעבר הירדן שהוא לצד ארץ ישראל שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל. בערבה כלומר באיזה מקום במדבר באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף. שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל שנאמר ושתי את גבלך מים סוף עד ים פלשתים וגו' כלומר ממזרח ועד מערב והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי וגם בפרשת ואתחנן. וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: ובין פארן ובין תפל. כמו בין בית אל ובין העי: ולבן וחצרות ודי זהב. הכל מקומות לפי פשוטו. ודי זהב. כמו בת מי זהב שהוא שם פשוטו: (ב) אחד עשר יום מחורב. זה אמיתת הדבר שמתחיל לספר כי לא עכבו בדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישראל באותו הדרך שהלכו מרגלים כמו שאמר להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר וכמו

האומר

עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב
בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־
הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם
שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃ ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו
בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר
הגדול

אונקלוס

גאה: ג והוה בארבעין שנין בחד עשר ירחא בחד לירחא
מליל משה עם בני ישראל ככל די־פקיד יי יתה לותהון:
ד בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתב בחשבון וית
עוג מלכא דמתנן דיתב בעשתרות באדרעי: ה בעברא
דירדנא בארעא דמואב שרי משה פרש ית אולפן אוריתא
הדא למימר: ו יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי
לכון דיתבתון בטורא הדין: ז אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא
דאמוראה ולכל מגירוהי במישריא בטורא ובשפלתא
ובדרומא

מסרה ג בעשתי, ג'. צוה, י"ח. אלהם, חסר. ד הכתו, ח'. את, י"א בטעמא לאחור. סיחן, מ"י ומ"ו. יושב, י"ט מ"ל בתו'. בחשבון, מ"ל. יושב, מן י"ט מ"ל. בעשתרת, ח'. באדרעי, ל'. ה הואיל, ג' ומ"ל דמ"ל. התורה, כל ליש' בתו' מ"ל. ו אלינו, כ"ל ומ"ל. בחרב, ח'. ז ובאו, כל ל' לוי ח'. שכניו, ל' וח' ושכניו. ח"י חסר הכ"ף ומ"ל חסר הכון. ובחוף, כו"ל מ"ל בתו'. והלבנון, ה' א' מנהון ח'.

ת"א ויהי בארבעים שנה כ"ה ז. אחרי הכותו כ"ה שם ג. הואיל משה באר סוטה לה. פנו וסעו קמא פא. עד הנהר הגדול נהר פרת שבועות מז.

רש"י

בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השני' הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר (שמואל א יב) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכתו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. (ספרי) אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרת. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט משם והוא שנאמר (שם) ויבא הפליט ואומר (לקמן ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו (בראשית י"ח) הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרש אגדה הרבה גדול' לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנור' וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדל. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול
משל

רמב"ן

וזה רמז במלות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים: וטעם הואיל משה. שרצה לבאר להם את התורה והזכיר כן להודיעם כי מעצמו רצה לעשות כן ולא צוהו השם בזה ומלשון הואל נא ולין ולו הואלנו ונשב וכן רבים: (ב) וטעם אחד עשר יום מחורב. יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מחורב שיצאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בתחום נחלתם בקשו מרגלים ונהפכה דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא לפנים עד מלאת ארבעים שנה ובעבור שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב המוכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שלהו ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן כשזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת רבי יהודה אבל רבי יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן: אשר יושב בחשבון. שלא היתה שלו אבל לכדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בע"ה ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון ספרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות וכתב רש"י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות לאחד כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים וחזקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאי זה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן ומלשון עושר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם מצודות סלעים ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן סלע ומצודה וכן על קרנות המזבח וכן בקרן בן שמן אמר בו התרגום בטור רם בארעא שמינא ושם יעלו עשתרות הצאן התיישים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות הע"ז העשוי' כצורת הצאן או להגין עליהם כפי סכלותם ובשפלות ההר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר אשר שם ארון המלך וכסא המלכות וענין סיפרי ומדרשים אמר אשר יושב בעשתרות באדרעי אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו' ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום מושבו כמו עשתרות קרנים העיר
החזקה

ירושלמי

(ב) מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם דגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון והליכתון יתהון לארבעין שנין:

(ג) והוה לסוף ארבעין שנין בחדסר ירח הוא ירחא דשבט בחד בירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה לותהון:

(ג) והוה בסוף ארבעין שנין:

(ד) מן בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא

יונתן בן עוזיאל

דמתנן דיתיב בעשתרוותא באדרעת: (ה) בעברא דיורדנא בארעא דמואב שרי משה למפלא ית פתגמי אורייתא הדא למימר: (ו) יי אלהן מליל עמן ולא אנא באנפי נפשי בחורב למימר סגי לכון ואתהני לכון עד האידנא דקבלתון בית אורייתא ועבדתון ביה משכנא ומנוי ואקימתון רבנין עליכון ומכען ביש לכון לאיתרהא בטוורא הדין: (ז) אתפניאו וטולו לכון לערד וחורמה ועולו לטורא דאמוראה ולות כל דיירי עמון ומואב וגבלא במישרא דחורשא בטוורא בשפילתא ובדרומא ובספר ימא אשקלון וקיסרין ארע כנענאה עד קלדוהי ולבנן אתר טוורי בית מקדשא עד נהרא רבא נהרא פרת

בעל הטורים

במסרה ואידך (שופטים ד') בארבעים אלף בישראל. לומר אם יהיה ת"ח א' בין מ' אלף א"ל לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגין עליהם מאויביהם. דאיירי התם בת"ח שנאמר (שם) לבי לחוקקי ישראל והכא נמי כתיב באר' ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה: (ה) הואיל ג' במסרה הכא ואידך (ש"א י"ב) כי הואיל ה' לעשות. (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמרי' בזמן כך ובזמן כך קרוין בניו של מקום בזמן עושין רצונו של מקום שמקיימין התורה דהיינו הואיל משה ובזמן אין עושין רצונו של מקום דהיינו הלך אחרי צו. הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. את התורה הזאת לאמר ומניך לי' ה' אלהינו כלומר הזהירה על יחוד השם: (ו) בחרב לאמר. כתי' הכא שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: (ז) פנו. פ"א כפולה. יש לכם

יונתן

לכם וכן הוא בילקוט שחקן לשון רב לכם בג' דרכים וזה אחד מהם: (ו) ומכען ביש לכון לאיתרהא וכו' פי' הדבר רע לכם לעכב בהר הזה והרבה לאיום מביא המתרג' ע"ז וכן לעיל פסוק ח' עשר (וג' שם אתרתהון): אתפניאו ועולו לכון כל זה מבואר בפירש"י: ארע כנענאה עד קלדוהי ארץ כנען עד לשע כי לשע הוא סוף גבול ארץ כנען כד"א ויהי גבול הכנעני מצידון באכה וגו' עד לשע ומתרג' ביונתן עד קלדוסי וע"ל פ' נח בתרגום יונתן ובמ"ש: (ז) במישרא דחורשא כבר פי' שתרגומו של יער חורשא דפעיא

רמב"ן

בחזקה שהיה הוא ונשפטתו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ אמורי הוא יושב ומקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכותו הבשן. ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר על דעתי חורב שם מקום קרוב להר סיני ששם ישבו ישראל בשנה הראשונה כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים ושמו סיני וע"כ נקרא כל המדבר מדבר סיני כאלו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שהוא במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחרב המקום אשר לפניו קרוב אשר לו עמד שם משה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור ומחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו או ששם כל הארץ חורב והסבר בתוכ' וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטוו בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב ולאיתי בילמדנו מדרשים לא ידעתי בסיני גם לא שמעתי בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד רק ר"א אמר כי חרב הוא הר סיני כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם: (ז) פנו וסעו לכם. הזכיר להם הארץ והדרך שילכו בה למסעיהם ואחרי כן אמר ראה נתתי לפניכם כל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם באו ורשו את הארץ מלוה לא ייעוד והבטחה כאשר פירשתי. וטעם אשר נשבע ה' כמו ואל משה אמר

אבן עזרא

והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן: (ד) בעשתי. פירשתיו בפרשת נשא: (ה) הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו [ט]וכך חמק עבר והנה משה החל [טט]לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. דרך הלשון כמו לך לך

פירוש על אבן עזרא

ת"ם) . ודעתם שחוזר למה שאמר הואיל משה באר את התורה. והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן הוא מה שבפ' עקב שמע ישראל אתה עובר היום ואין לנו לומר שאחר ליום שהואיל משה לבאר את התורה אלא מה שאמר אתה עובר בקרוב אתה עובר היום כאלו אמר עתה וכן בעולם היום הזה איננו חוזר על באר את התורה אלא על השירה. [ט](שיר ה' ו') עטמו. חמק ועבר. וכן כאן לאוי להיות הואיל משה ובאר. [טט]יש מקשים כי הוא אומר על פס' הנה נא הואלתי שר"ל רציתי ופה אומר הואיל כמו החל ע"כ נ"ל

ספורנו

החזיר להם כל התורה כולה עד הנה בכלל: (ד) אחרי הכותו. וזה עשה אחר שהשיגו איזו מנוחה בארץ מושבת: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. ואחר שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חנית המסע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשיג לעבור. הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו. והתחיל הבאור באמרו אחר כך ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב לאמר. וקודם שהתחיל בבאור אשר בו הרבה להזהיר על קצת המצות אמר לישראל שקצת הצורך אל זה הבאור והאזהרות עתה היה מפני ששם עוברי' לארץ בלעדיו ולא יוכל להזהירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך נכשלו בזה שלא יעבור הוא מוסס ברוע בחירתם ופשעיהם למען ישמרו מזה מכאן ולהבא לבלתי השחית

פירוש רשב"ם

האמור בסוף הפרשה וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר וגו'. ויעפילו לעלות אל ראש ההר וגו'. וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וגו'. וגם לפנינו ותזדו ותעלו ההרה כל אלו הפסוקים מוכיחים כי מיד אלמלא חטאו במרגלים קרובים היו ליכנס לארץ ישראל מיד: מקדש ברנע. הוא מדבר פארן וכשנסעו מחרב בשנה שנייה בעשרים בחדש כמו שכתוב בפ' בהעלותך ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. ולמעלה כתוב בתחלת הפרשה ויהי בשנה השנית וכתיב בתריה ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן ואחר כך הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שבתוך כך ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום קברות התאוה ומשם באו לחצרות ושם נצטרעה מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואחר נסעו העם מחצרו' עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו וישכן הענן במדבר פארן שאומר למעלה וזהו אחד עשר יום מחורב שהיו הולכין דרך הר שעיר שלשה ימי' כמו שכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימי' ובשבע' ימי' שלא נסעו עד האסף מרי' הרי עשרה וביום אחד עשר נסעו מחצרו' ויחנו במדבר פארן הוא קדש ברנע שמשם נשתלחו המרגלי' כמו שכתוב וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה וגו' וגרם העון ונגזר גזירה להשלמת עכבתם ארבעים שנה כמו שכתוב לפנינו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וגו' ומה שכתוב ונסב את הר שעיר ימים זה היה לאחר שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום בשנת הארבעים כל זה פירשתי אני הצעיר פירוש כתב ידו של רבינו. כי רבי אליעזר מבליינצי העמידני על האמת. ועתה אשוב לפירוש רבינו שמואל זצ"ל וכן הורה לי הרב מי חכם ויבן את זאת כי פסוק זה לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא דרך הר האמורי ונבא עד קדש ברנע סמוך לארץ ישראל שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה לכך הוא מפרש כן כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר דרך ישרה היו יכולים ליכנס לארץ ישראל באחד עשר יום עד קדש ברנע אבל לפי שחטאו ונסב את הר שעיר ימים רבים עד ארבעים שנה וגו'

הגדל נהר־פרת: ח ראה נתתי לפניכם
את־הארץ באו ורשו את־הארץ
אשר נשבע יהוה לאבתיכם
לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם
ולזרעם אחריהם: ט ואמר אלכם
בעת ההוא לאמר לא־אוכל לבדי
שאת אתכם: י יהוה אלהיכם הרבה
אתכם והנכם היום ככוכבי השמים
לרב: יא יהוה אלהי אבותכם יסף
עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם
כאשר דבר לכם: שני יב איכה אשא
לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם:
יג הבו לכם אנשים חכמים ונבנים
וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:
יד ותענו אתי ותאמרו טוב־הדבר אשר
דברת לעשות: טו ואקח את־ראשי
שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן
אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת
ושטרים לשבטיכם: טז ואצוה את־שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין
אחיכם

אונקלוס

ובדרומא ובספר ימא ארעא דכנענאה ולבנן עד־נהרא
רבא נהרא פרת: ח חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו
ואחסינו ית ארעא די קים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק
וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ט ואמרית לכון
בעדנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון:
י יי אלהכון אסגי יתכון והא־איתיכון יומא דין ככוכבי
שמיא למסגי: יא יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון
אלף זמנין ויברך יתכון כמא־די מליל לכון: יב אכדין
אסובר בלחודי טרחכון ועסקיכון ודינכון: יג הבו לכון גברין
חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון:
יד ואתבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מללתא למעבד:
טו ודברית ית־רישי שבטיכון גברין חכימין ומדען ומניתי
יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני
חמשין ורבני עשורייתא וסרכין לשבטיכון: טז ופקדית ית
דיניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין־אחיכון ותדונון
קושטא

מסרה הגדול, כל אוי' ס' במ"ס. ח לפניכם, כו"ל כ"ב ס"ו ומ"י במ"ב. אחריהם, מ"ל. ט ואמר, כו"ל חסר. אלכם, ו' ס' בתורה. ההוא, חירק בוא"ו. אוכל, כו"ל מ"ל. שאת, י"ד. י והנכם, ב'. ככוכבי, כו"ל מ"ל בתורה. לרב, כו"ל ח' בלי'. יא אבותכם, ל' כ"ב ח"י ומ"ו. יסף, חסר דח'. עליכם, מ"ל. ויברך, ב' היו"ד נחה כדין אחר וכל"ב. יב איכה, י"ז. טרחכם, ל'. ומשאכם, ל'. וריבכם, ל' ומ"ל. יג ונבנים, ל' וח"ו ומ"י. וידעים, מ"ל ב' יודין וח"ו וכן סימן. ואשימם, ל' ומ"ל כנגד הדרש. בראשיכם, מ"ל ח' ומ"י. יד טוב, במקף. לעשות, מ"ל. טו שבטיכם, כו"ל מ"ל בחו'. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. ראשים, כל חו' מ"ל. עליכם, מ"ל. שרי, קדמא קרא בלא ו'. ושרי, תלמיהון בוי"ו הסגור. מאות, מ"ל. עשרת, כו"ל חסר. ושטרים, כ"ל ח"ו. טז שפטיכם, חס' ומ"י.

ת"א ה' אלהי אבותיכם כ"ה כס. הבו לכם עירובין ק נדרים כ. ואקח את ראשי שבטיכם עירובין שם נדרים שם. ואצוה את סנהדרין ז ס.

רש"י

משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך (שבועות מז) קרב לגבי דהנא ואידהן. (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואמר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה (מלכים א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ד') ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכ' וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים. (יא) יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו, משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם (בראשית י"ג) אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו (ר"ה י"ז סנהדרין לט) אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מלות ותשבוכות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים. כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשימם. (סנהדרין שם) חסר *יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהי' להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא (ספרי) ממך שנצטערת עליו אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל
לשון

*עפ"י מסרה הוא מלא יו"ד ועיין בספר ב"הר.

פרת: (ח) חמון די מסרית קדמיכון ית דיירי ארעא ולא תצטרכון למיטול זיינא עולו ואחסינו ית ארעא וקבעו בה דפטיא ופלגותא הי כמא דקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: (ט) ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר ליתנא שבקינכון על דיינא חד דאנא לא יכילנא בלחודי למסוברא יתכון: (י) מימרא דיי אלהכון אסגי יתכון והאיתיכון יומא דין היא ככוכבי שמיא לסגי: (יא) יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כוותכון אלף זמנין מטול ברכתי דא ויברך יתכון בלא סכומא היכמא דמליל לכון: (יב) היך אנא יכיל בלחודי למסבול טרחות אפקרסותכון ודמחשלין עלי בישתא ומילי דינכון דמפקין סלעא לאפוקי תרי: (יג) זמנו לכון גוברין חכימין וסוכלתנין מרעיוניהון ומרי מנדעא לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: (יד) ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא דמלילתא למעבד: (טו) ודברית ית רישי שבטיכון ואורכתנון במליא גוברין חכימין ומרי מנדעא וסוכלתנין מרעיוניהון לא אשכחית ומניתיתון רישי עליכון רבני אלפין רבני מאוותא רבני חמשין תריסר אלפין רבני עשורייתא שית ריבוון וסרכין לשבטיכון: (טז) ופקידית ית דיינכון בעידנא ההיא ית סדרי דינייא למימר קבילו מן אחוכון דלא ימלל חד כל מילוי וחד מקטע מילוי ומדשמעתון מיליהון לית אפשר לכון

בעל הטורים

לכם לפנות מכל מעשים רעים. ס"ג בכ"מ שאתם פונים העננים עמכם: (ח) ראה נתתי לפניכם הקב"ה אמר כך למשה לאמר לישראל אי נמי ראה אמר על כל אחד ואחד: (ט) אלכם חסר י' כי י"פ הוכיח. וי"פ כתיב מיתת משה בתורה. [ל"ד כי ב' אחם ביהושע עי' רבה פ' ברכה] והנכם. ב' הכא ואידך והנכם הלכים איש אחרי שרירות לבו (ירמיה י"ו). פי' אע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב: ויברך. ב' במס' ואידך ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה). כיון שיברך אתכם יברכו כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: ואשמם. כתיב פ"י [ערש"י] לומר לך כי י"פ התחרו על הדינין בתורה. ד"א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינן מוחין: ואתן אותם ראשים. אותם מלא ו' לומר לך שהיה בהם ו' מדות שמנו בפ' המנוקין [ד' פ"ח] איזהו בן עוה"ב כל מי שהוא שפל ברך. ענותן. שייף ועייל. שייף ונפיק. גריס באורייתא תדירא. ולא מחזיק טיבותא לנפשי': שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. ד"פ שרי כנגד ד' דגלים: ושטרים לשבטיכם ואצוה רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיקבלו מן השוטרים שיכדו אותם במקל ורצועה. ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו. וזהו את שופטיכם בעת ההיא שיהיה בו: ואצוה את שפטיכם בעת. ר"ת ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא

יונתן

(ח) דפטיא ופלגותא עיין בילקוט דף מ"ט שכתב אין אתם צריכים לא קבע דוסטון וכו' פירש למנות אנשים על הגורל לחלק את הארץ על פי הגורל וכן ופלגותא פי' מחלק גם כן. ויש מפרשים דיוסטי הוא מעיל שיש לו שני לורות ולובשים אותו אנשי מלחמה אבל לכם לא נצטרך המלבוש הזה וק"ל ומ"כ וז"ל נ"ל כמו דופטיא בלשון יון פטיא נכות ורצה לומר עשו שני נכות וקבעו לסימן טוב כמנהג עוד היום כשמגלחים מדינה או עיר עושים מדורות אור של שמחה וקורין אותם בלשון אשכנז (פריידע פייער) וכאשר עשו ישראל בשמחת השואבה ועתה אמר קבעו נכות שיהא נראה לכם כאילו נלחמתם הארץ ותחלק בלי ערעור ובזיקות וק"ל: (יב) אפקרסותכון לשון אפיקורס וכבר מפורש בפירש"י גם כן: ודמחשלין וכאשר דמיתי תרגום יונתן כמה דמחשליתון: דמפקין סלעא לאפוקי תרי כו' אחז"ל בספרי וריבכם מלמד שהיו מערערין וכו' מוציא סלע כדי ליטול שנים שני' ליטול שלשה: (יג) וסוכלתנין מרעיוניהון פירוש שהם נבונים כי הנבון יקרא כשהוא מבין דבר מתוך דבר מלבו מה שלא שמע מרבו כדפירש"י וכן מרעיוניהון לשון ורעיוני לבבך תנדע דבר שהוציא ממחשבת עצמו: (טו) ואורכתנון פי' משכתים בדברים. רבני חמשין תריסר אלפין וכו' שכן הוא חשבון של ששים רבוא של ישראל שרי אלפים שש מאות ושרי מאות ששת אלפים ושרי חמשי' י"ב אלף ושרי עשרו' ס' אלפים מן ששים רבוא: (טז) דלא ימלל חד כל מלוי דמתוך זה

רש"י

לשון הנאה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מגילה כ"ג) אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. (סנהדרין י"ח) אחד ממונה על אלף. שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שופטיכם. (ספרי) אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים

רמב"ן

אמר עלה אל ה' ושם פירשתי: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. קודם שאמר לנו ה' בחורב רב לכם שבת בהר הזה על דעת האומרים קודם מתן תורה בא יתרו וטעם בעת ההיא בשבתנו בחורב אבל הזכיר זה בכאן לאמר הנה קבלנו את התורה והיו עליכם שופטים ושוטרים לשפוט ולהנהיג אתכם והנה הייתם מוכנים ומזומנים לבא בארץ ונסע מחורב לדגלינו עם שופטינו וזקנינו ותקרבון אלי כלכם עם חכמיכם וראשיכם ובקשתם מרגלים ונתקלקל הענין: וטעם טרחכם ומשאכם וריבכם. על דרך הפשט רמז משה רבינו להם שלשת הדברים שאמר ליתרו שהיה הוא עושה לעם כמו שפירשתי שם והזכירן לישראל ברמז אמר טרחכם כנגד והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם ובאורם וקודם והזכיר משאכם כנגד לדרש אלהים שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם והוא מלשון ונשאת תפלה ואל תשא בעדם רנה ותפלה. וריבכם. כפשוטו ענייני המשפטים ואמר הבו לכם אנשים חכמים נבונים וידועים על הדיינין בלבד אבל אמר קחם ואשימם בראשיכם דרך ענוה ולשון רש"י מספרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין והדין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות וכל שכן לאחר שטען טענותיו וראה שחבירו נוצח בדין שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין אבל שלשה הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו ושמא נלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותבורר אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחר ויהא הדין נגמר בחמשה או ביותר כמו שאמר אינו דומה דין הנגמר בג' לדין הנגמר בי' ואע"פ שנ' כופין לדון בפניהם כשאינו רוצה לקבל עליו לדון אבל רוצה לברור יותר בורר דהוה ליה כאומר נלך למקום הוועד שומעין לו במקום שאין שם עורכם שבכך נלטוינו שנאמר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה הוא והנה במדבר היו החכמים מצויין עמהם ויכולין לומר נלך לפני שרי האלפים: (יג) וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו לשון רש"י מספרי ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשים

אבן עזרא

לך: (ט) לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשוהו [י]לבדך: (י) הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם: וטעם ככוכבי השמים. דרך משל [כ]פעמים [ל]עם אלף וכן מאה הפך לשון קדר: (יב) טרחכם. מגזרת היו עלי [מ]לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות: ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם [נ]הזה: וריבכם. זה עם זה: (יג) הבו. מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע [ס]בשוא ופתח: וידועים. שהם היו ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי אלפים. [ע]פירשתיו: (טז) שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא

פירוש על אבן עזרא

ר"ל כוונת כ"א כי הכלון עבור המולדים מכבר לבאר להם עוד הטעם. וזה היתה התפלה לאותם שלא שמעו ע"כ הואיל היא ב' פעמים. [י](שמות י"ח י"ח) ר"ל היה לו לומר לשאת אתכם. וטעמו כמו מלת עשוהו שר"ל לעשות אותו ומלת אוכל או תוכל שניהם משרש יכל. [כ]כאן נ"ל פסוק י"א. [ל]ר"ל המספר קודם מלת פעמים הפך לשון קדר ר"ל המספר אחר מלת פעמים. [מ](ישעיה א' י"ד). [נ](במדבר י"א י"א). [ס]ר"ל הָבו ע"מ חֲוו (תהלים מ"ו ע') חֲנו (במדבר ל"א י"ט). [ע]בפ' יתרו. בראשים

ספורנו

השפית עליהם: (ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ. יושבי הארץ כי נמוגו מפניכם ולא יתקוממו. באו ורשו את הארץ. את גליל הכנענים כי הם מפחדם ישנו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה: (יב) טרחכם. בקשות הקורות בלתי תביעת ממון: ומשאכם. בצרכי רבים: וריבכם. בענייני הדין ותביעת ממון. וזה ספר להזכירם את הטעם שאע"פ שבשר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמה שהיה ענינה רב התועלת והכבוד יותר מכל נכסיהם וענייניהם במדבר לא נמנעו מלערוך דרכי ריבות איש על חבירו באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי ואין

אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין
אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים
בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא
תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים
הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן
אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת
הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ
הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה
רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ
לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן
אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים
לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ
אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ
וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב
בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ
וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי

הארץ

אונקלוס

קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיורה: יז לא תשתמודעון אפין בדינא מלי־זערא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעניה: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: יט ונטלנא מחרב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון ארח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: כ ואמרית לכון אתיתון עד־טורא דאמוראה דיי אלהנא יהב לנא: כא חזי יהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסן כמא־די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: כב וקרבתון לותי כלכון ואמרתון נשלח גברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית ארחא די נסק בה וית קרויא די נעול להן: כג ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עשר גברין גברא חד לשבטא: כד ואתפניו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: כה ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו

יתנא

מסרה ההוא, כו"ל חירק ווא"ו. שמע, ג' חסר ו'. אחיכם, מ"ל. גרו, ל' ומ"י. יז תכירו, מ"ל. כקטן, ב' וכל ליתא חסר בלורי'. כגדל, ב' ח'. תשמעון, מ"ל ו' ונו"ן בסופא. תגורו, מ"ל. והדבר, ג'. אשר, במונח. תקרבון, ס' ח"י בלי' מ"ל ו' ונו"ן בסופא. ושמעתיו, מ"ל. יח ההוא, וי"ו וחירק. הדברים, י"ג ח' הפלה. תעשון, מ"ל ו' ונו"ן בסופא. יט הגדול, ח' מ"ל בתורה. והנורא, כל לי' בלורי' מ"ל. ראיתם, כ"ל מ"ל בלורי'. אתנו, ח"ו. ונבא, ב' ח' בלי'. ברנע, ח' י' דקרי. כ אלכם, ח'. נתן, ח'. כא רש, ג' א' מ"ל ב' ח' דין מנהון. לפניך, ח"ו ומ"י. לך, הלמ"ד בקמץ לסבת הז"ק. תחת, ח'. כב ותקרבון, מ"ו ונון בסופא. וישבו, ב' ח'. בה, דגש מד"ד. נעלה, מן ב' ח' בלי'. אליהן, מ"ל. כג וייטב בתרין יודין. לשבט, ג' דגשים. כד ההרה, י"ג. ויבאו, ח'. אשכל, ד' ח'.

ת"א ושפטתם צדק יבמות מז סנהדרין ז. לא תכירו פנים במשפט סוטה מז סנהדרין ז עקידה שער מג. כקטן כגדול תשמעון סנהדרין ח. לא תגורו סוטה מז סנהדרין ו ז ח. כי המשפט לאלהים הוא סנהדרין ו. והדבר אשר יקשה מכם שם ח. ואצוה אתכם שם. אל תירא ואל תחת חולין כז. ויחפרו לנו את הארץ סוטה לד. וייטב הדבר בעיני שם.

רש"י

פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים: בעת ההוא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמע. לשון הווה אוד"נט בלע"ז כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. (סנהדרין ז') דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכיריים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדל תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיוצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון (משלי י"ז) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א ט) אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם י"ז) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם י"ז) אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות עקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. (ספרי) באיזה לשון הם נדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אומר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: (כד) עד נחל אשכול. (שם) מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה

אומנין

יונתן בן עוזיאל

לכון הלא למדינהון ותדונון דינא בקשוט ופשרות שלמא בין גברא לאחוי ובין מאן דמאגר מלי דינין: (יז) לא תשתמודעון אפין בדינא מילי זעירא הי כמילי רבא תשמעון ולא תדחלון מן קדם עתיר ושולטן ארום דינא מן קדם יי ,וחמי כל טומריא ופתגמא דיקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: (יח) ופקידית יתכון בעדנא ההיא ית כל עשרא פתגמיא דתעבדון ביני דיני ממונא לדיני נפשתא: (יט) ונטלנא מחורב והלכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא דחמיתון חיון כבשורין ועקרבין כקשתין סריין רמיין לקובליכון אורח טורא דאימוראה היכמא דפקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיעא: (כ) ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא

ירושלמי

יהיב לנא: (כא) חמון דיהב יי אלהכון לכון ית ארעא סוקו ואחסינו היכמא דמליל יי אלהכון לכון לא תידחלון ולא תתברון: (כב) וקריבתון לותי בערבוביא כולכון ואמרתון נשדר גוברין קדמנא ויתרגנון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא דניסק בה וית קרויא דניעול לותהון: (כג) ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תריסר גוברין ברירין גוברא חד לשבטא: (כד) ואתפניו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ותרגנו יתה:

[(כד) וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלי סגולה וילילו יתה:]

(כה) ונסיבו בידיהון מן איבא דארעא ואחיתו לותנא ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו

בעל הטורים

הכול לאמר. ס"ת בגי' ממתין בכל דיניך. שצריך שיהיו ממתינין בדין: לא תכירו פנים במשפט. הגין על פ"א לומר פתח פיך ללאס: כקטן כגדל תשמעון. פי' כקטן יהא בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון. ב' במסרה ואידך נביא מקרבך מאחיך וגו' אליו תשמעון (לק' י"ח ט"ו). לע"פ שאני מלוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא וש"ם אליו תשמעון תחלה. כי המשפט. הגין על הפ"א כאלו ביהנם פתוח' מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא וסמיך לי' והדבר אשר יקשה מכם. לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה: והדבר ג' במסורה הכא ואידך והדבר הזה לא אוכל לעשות (מ"א ד') והדבר אשר דברנו אני ואתה (ש"א ד') ובשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד וזהו והדבר הזה לא אוכל לעשות שלא היה יכול לעשותו ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה וסמיך ליה ה' יהיה ביני וביניך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה'. ושמעתי ואצוה אתכם. אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם. המדבר הגדול. מלא ו'. כנגד שרף עקרב לאחוז ליה ללמוד: ונבא שסר ו' לומר שסרת' ו' אלף רגלי: ואמר אלכם. חסר יו"ד נתקרס' ע"י יו"ד מרגלים: המכו וביהושע (י"ד) אומר המסיו. ע"י יו"ד מרגלים: לבבנו ד' דין ואידך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב') להעות

יונתן

זה כשאמר עבנות שכנגדו: ופשרות שלמא וכו' פירוש מלוה לעשות פשרה כמ"ש חז"ל ודייקו מדכתיב ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו וכי אפשר לשפוט שניהם בצדיק אלא דקאי על פשרה דצדק לשניהם. מאן דמאגר מילי דינים פי' מי שסוגר עליו דברים: (יט) סריין כמיין פי' מוסרחים מושלכים לפניהם מחמת הארון שהלך לפניהם: (כא) חמון דיהב ה' אלהכין לכון וכו' סוקו ואחסינו קשה למתרגם לשון יחיד שבפסוק זה ולכן מפרשו בלשון שקאי על כל ישראל ואלינו כמה טעמים שקראם הפסוק בלשון יחיד מפני החיבה במקום שאמר בדרך כלל וק"ל: (כג) גוברין ברירי כל"ל

רמב"ן

אנשים חכמים ועל דעתי טעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם כלומר שמעלתם ידועה ונכרת למנות' בהשופטים וכלל מעלות השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו ואלו היו ידועים לשופטים ומתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט: (יח) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מסיפרי. ואם כן עם השופטים הנזכרים ידבר ויקלר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עלה יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החוקים ואת התורות וגו' שילמדם הוא התורה אך במשפט נתן לו עלה שימנה שופטים לסייעו וכבר פרשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר ולא הזכיר משה עצתו בכאן ולא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא: וטעם כי המשפט לאלהים הוא. כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין ילוריו כי על כן ברא אם להיות ביניהם יושר ולדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעטו משם הנה תטאתם לה' כי נועלתם בשליחותו: (כב) את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש לשון רש"י. וכן בסיפרי אין לך דרך שאין בה עקמימות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרצות: ואת הערים אשר נבא אליהן. לידע באי זה דרך אנו באין כלומר ואין נכנס בארץ שנכבוש אותן הערים תחלה והוא מה שפירשתי בסדר שלח לך שלא בקשו ישראל מרגלים אלא להורות בפניהם הדרך: (כג) ואקח מכם שנים עשר אנשים. לא שנא אותם בנשיאותם והיותם ראשי

אבן עזרא

והוא שמוע שמעו שמעו או שמוע: גרו. כבר [ע]פירשתיו: (יז) תכירו. להכריח הדין למי [פ]שיכיר: (יח) אשר תעשון. הם החוקים והמשפטים שהזכיר: (יט) את כל המדבר. [צ]זהו אחד עשר יום: וטעם דר האמורי. כי כן [ק]כתב בשעיר עד חרמה. והטעם שנלא לער האמורי: (כא) רש. [ר]במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו [ש]ידל כבוד יעקב תפעלי [ת]הכפל: (כב) ויחפרו. כמו לחפור את [א]כל הארץ כי החופר יחפוש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן. בתחלה: (כג) וייטב בעיני הדבר

פירוש על אבן עזרא

[ע](בראשית ע"ז י"ב). [פ]ר"ל כי מלת לא תכירו אינו ר"ל לשון הכרה ממש כי אפשר שלא יכיר הדיין השנים העומדין לפניו לדון רק טעמו להכריח הדין למי שיפול שיקבל דינו או כדעת פי' ב"י לצדד עצור מכירו. [צ]כלומר מהלך י"א יום. [ק]ויל"א האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וכו' ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה (פסוק מ"ד) הנה הלכו להר האמורי דרך הר שעיר. [ר]שרשו ישב. וכן גם שרשו ירש. [ש](ישעיה י"ז ד'). [ת]כי שרשו תחת כמו ידל שרשו דלל. [א](יהושע ב' ג'). כמ"ש

ספורנו

ואין זה כי אם מרוע לב: (יט) ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. דרך לא עבר בה איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה עשה האל ית' כדי לקצר להם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יגיעו שירותיהם אעד וירדו לפסוע וכל זה לא הספיק כי בין כך חכאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים: (כא) עלה רש. כי לא יתילב איש בפניכם: (כב) ותקרבון אלי כולכם. אע"פ שהיו לכם ראשים ממונים עליכם לצרכי רבים באתם כלכם: נשלחה אנשים. נבחר אנחנו אנשים ונשלח ולזה לא הסכים האל יתעלה ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטות שיוסיפו להרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעים מהם אע"פ שהרשיעו לומר שאי אפשר לכבשה לא העיזו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאחר כן שבו בתשובה כאמרו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' ותשובו ותבכו לפני ה': (כג) וייטב בעיני הדבר. כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל ית' שתכבשו הארץ ושהיא טובה אבל בהייתם רולים לבחור את החלק ממנה היותר טוב לכם עתה באמרכם את הערים אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כולה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת: (כד) ויבאו עד נחל אשכול. כמו שאמר עלו זה בנגב שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל

פירוש רשב"ם

וגו' וזהו שאמר לפנינו ונסע מחרב ונבא עד קדש ברנע בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם

הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר
ויאמרו טובה הארץ אשר־יהוה אלהינו
נתן לנו: כו ולא אביתם לעלת ותמרו
את־פי יהוה אלהיכם: כז ותרגנו
באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו
הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו
ביד האמרי להשמידנו: כח אנה | אנחנו
עלים אחינו המסו את־לבבנו לאמר
עם גדול ורם ממנו ערים גדלת
ובצורת בשמים וגם־בני ענקים ראינו
שם: כט ואמר אלכם לא־תערצון ולא־
תיראון מהם: ל יהוה אלהיכם ההלך
לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר
עשה אתכם במצרים לעיניכם:
לא ובמדבר אשר ראית אשר נשאך
יהוה אלהיך כאשר ישא־איש את־בנו
בכל־הדרך אשר הלכתם עד־באכם
עד־המקום הזה: לב ובדבר הזה אינכם
מאמינם ביהוה אלהיכם: לג ההלך
לפניכם בדרך לתור לכם מקום
לחנתכם באש | לילה לראתכם בדרך
אשר תלכו־בה ובענן יומם: לד וישמע
יהוה את־קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: לה אם־יראה איש באנשים
האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם:
לו זולתי כלב בן־יפנה הוא יראנה ולו־אתן את־הארץ אשר דרך־בה ולבניו
יען אשר מלא אחרי יהוה: לז גם־בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם־אתה
לא

אונקלוס

יתנא פתגמא ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהב לנא:
כו ולא אביתון למסק וסרבתון על מימרא דיי אלהכון:
כז ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא
מארעא דמצרים לממסר יתנא בידא דאמוראה לשציותנא:
כח לאן | אנחנא סלקין אחנא תברו ית־לבנא למימר עם
סגי ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד־צית־שמיא ואף־
בני גבראי חזינא תמן: כט ואמרית לכון לא תתברון ולא
תדחלון מנהון: ל יי אלהכון דמדבר קדמיכון הוא יגיח
לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: לא ובמדברא
די־חזיתא די סוברך יי אלהך כמא־די מסובר גבר ית
ברה בכל ארחא די הלכתון עד־מיתיכון עד־אתרא הדין:
לב ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון:
לג די־מדבר קדמיכון בארחא לאתקנאה לכון אתר בית
מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא | בליליא לאחזיותכון
בארחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא: לד ושמיע
קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: לה אם יחזי
גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די
קיימית למתן לאבהתכון: לו אלהן כלב בר יפנה הוא
יחזנה ולה אתן ית ארעא די־דרך בה ולבנוהי חלף די־
אשלים בתר דחלתא דיי: לז אף־עלי הוא רגז מן קדם יי

° בכ"י לכון קרב — בדילכון

מסרה כה וירדו, ב' מ' יו"ד ומ"ו. אלינו, מ"י קדים לנון. וישבו, ב' מ'. טובה, מ"ל. כו ולא, י"ז כ"פ בסידרא. אבותם, מ"ל. לעלת, מ'. כז ותרגנו, ל'. באהליכם, מ"ל. אתנו, ח'. הוציאנו, מ"ל דמ"ל. אתנו, ח'. להשמידנו, מ"ל י"ק ול'. כח אנה, ב'. עלים, כל ל' באו' מ"ו ומ"י. לבבנו, בסרין בסי"ן ומ'. גדול, מ"ל. גדלת, חסר דחסר. ובצורת, מ"ל ו"ק ומ"ח ול' וכ"כ. שם, ה' ס"פ בסיפרא. כט אלכם, ו' חסר בתורה. ולא, הוי"ו בגעיא. תיראון. מ"ל דמ"ל ונו"ן בסופה. ל ההלך, כ"ל חסר דחסר. לא ובמדבר, ג'. נשאך, ב' וחד ונשאך. לב ובדבר, ב'. אינכם, מ"ל. מאמינים, ל' וכ"כ ח"י באורא. לג לתור, מ"ל. מקום, מ"ל. לחנתכם, ל' וחסר. באש, אחריו פסק. לראתכם, ח'. יומם, מ"ל. לד קול, מ"ל. ויקצף, כו"ל חסר. וישבע, בא בתכונת נפעל ופירושו כאילו בא בקל. לה באנשים, ג' א' בפתח וב' בקמץ ולית מנהון. הדור, מ"ל. הרע, סרי' בקמץ. הטובה, מ"ל. לאבתיכם, ח"ו ומ"י. לז זולתי, מ"ל. דרך, הדל"ת בגעיא. יען, ג' בטעם ז"ג. אחרי ה', ב' ק"פ.

ת"א ותרגנו באהליכם שבועות מז. ערים גדולות ובצורות בשמים חולין ט תמיד כט.

רש"י

אומנין שתי וערב: (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: (כו) ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן (משלי י"ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי ששונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל') בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו'. משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן (שמות י"ג) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר (במדבר י"ג) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך
רוחב

ואמרו כלב ויהושע טבא ארעא דיי אלהנא יהיב לנא: (כו) ולא צביתון למיסוק והמנתון לפתגמי עשרא רשיעין וסריבתון על מימרא דיי אלהכון: (כז) ורגינתון במשכניכון נסיבתון בניכון ובנתיכון בעיטפיכון למימר וי לכון סגיפין מחר אתון מתקטלין מטול דסני יי יתנא אפקנא מן ארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיציותנא: (כח) לאן אנחנא סלקין אחנא מסמיסן ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואוף בני עפרון גברא חמינא תמן: (כט) ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: (ל) מימרא דיי אלהכון די מדבר קדמיכון הוא יגיח לכון ככל מה דעבד לכון במצרים למיחמיכון: (לא) ובמדברא דחמיתא דהוא קלן מליין ארס דקטול וסוברך יי אלהך בענני איקר שכינתיה היכמא דמסובר גבר ית בריה בכל ארחא דהליכתון עד זמן מיתיכון עד אתרא הדין: (לב) ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: (לג) דמדבר קדמיכון בארחא לאיתקנא לכון אתר בית מישרו לאשריותכון בעמודא דאישא בליליא לאנהרותכון בארחא דתהכון בה ועמודא דעננא בימָמא: (לד) ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: (לה) אין יחמון גבר בגובריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא דקיימית למיתן לאבהתכון: (לו) אלהן כלב בר יפונה הוא יחמינה וליה איתן ית ארעא טבתא ארעא דחברון דמטייל בה ולבנוי חולף דאשלים בתר דחלתא דיי: (לז) אוף עלי הוה רגז מן קדם יי מטולכון למימר אוף אנת לא תיעול לתמן:
יהושע

בעל הטורים

להטות לבבנו (מ"א ח') נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') אחרים נמס לבבם מפניכם דכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא שהמסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך לי' סכות באף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. ובמדבר אשר ראית ל' יחיד. בכל הדרך אשר הלכתם. ל' רבי' שלא היה הדרך בכלם בשוה אלא לכל א' לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך: (לב) אינכם מאמינים חסר י' שי"פ נסיתם אותו: (לה) איש באנשים האלה ס"ת משה שגם הוא בכלל השבועה. באנשים ג' דין ואידך ויחלו באנשים הזקנים (יחזקאל ט'). זקן בא באנשים (ש"א י"ז) מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן דכתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים
היינו

יונתן

כל"ל ופי' אנשים מובחרים. רגינתון כל"ל ועיין בפנים או לשון רינון ובכיה: (כו) והמנתון לפתגמי רשיעין פי' הם המרגלים. נסיבתון בניכון ובנתיכון בעיטפיכון וכו' כן הוא בספרי כוטלין את בניהם ואומרים להם אללי לכם כו' למחר יהיו לולבים מכם וכו' וק"ל. סגיפין לשון ענוי וצער ומצוער: (ל) יגיח לשון מלחמה וכן לעיל שמות י"ד פסוק ה' ילחם לכם וגו': (לא) דממיתא חוייא קלן מליין ארס דקטול כל"ל ודייק במדבר ואשר ראית אשר נשאך משמע דאשר ראית לחוד היא ואשר נשאך גם
כן

רמב"ן

ראשי בני ישראל כי אחרי שהרשיעו לא יספר בשבח הרשעים: (כה) ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב לשון רש"י מספרי. ואני תמה אם כן מה הטענה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים אולי טען עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן היה לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו. והנכון מה שפירשתי שם שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה והנה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ אבל בחוזק העמים הם המסו את לבבם ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב יחזקו את לבם למלחמה באו שאר המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה וזהו ותרגנו באהליכם וגם העם לא יזכירו בפני משה הדבה הזאת כי יכחישם שלא אמרו כן בתחלה והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש אבל אמרו למשה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורב ממנו ועל כן יאמר להם משה עתה אמת הוא כדבריכם שהעם ההוא גדול ורב אבל ה' ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה וזה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם שאין העכבה אלא ממיעוט אמונה הנה כל הפרשה כפשוטה ומשמעה: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. ויאמר הנה חטאתכם אשר עשיתם בעת היא במרגלים מנעו מכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונש כל המונעים מעבור אל הארץ כי הכל נגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור ומפני שמלא אחרי ה' בחבירו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי
היחידים

אבן עזרא

הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם [ב]על זה: (כה) ויורידו. בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם [ג]בנגב: (כז) ותרגנו. [ד]כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין [ה]נפעל כמו אל [ו]תעצבו: (כט) לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת [ז]והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לג) לחנותכם. [ח]איננו פעל יוצא כי לא מלאנו מזה הבנין כן: לראותכם. נפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א הדעת הנעדרת: (לו) זולתי. היו"ד נוסף כי נמצא בלא [ט]יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא [י]חברון כאשר ביארתי [כ]כי אפו הנו"ן מובלע [ל]בפ"א והיא בלשון ארמית נראית גם הוא מגזרת כי אנפת [מ]בי גם בי התאנף [נ]יי'. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי [ס]ואחר כן יהושע:
העומד

פירוש על אבן עזרא

[ב]כמ"ש ותקרבון אלי כולכם. [ג]כמ"ש עלו זה בנגב. (במדבר י"ג י"ז) ויעלו בנגב (שם פ' כ"ב) ובשובם ירדו. [ד](ישעיה כ"ט כ"ד). [ה]והמכלל יופי כ' בנ"הל. הוא מי שהושמדה מלאכה ההפעל בו. לפיכך שב פעול. ואם הוא פועל והם ההאנשים שדעתם ומחשבותם להרע ועמקם בענין התלונה והסכסוך ומראים בפיהם מה שאין בלבם. וזה שאמר באהליכם עכ"ל והשון שהתרעמו בסתר. [ו](בראשית מ"ה ה'). [ז](ישעיה ח' י"ג). [ח]כמו להחנותכם (וואו איהר אייך לאגערן קעננט) ונפתח הלמ"ד בעבור אות הגרון. אבל לראותכם הוא כמו להראותכם (אייך לו וויזען) והוא פועל יוצא. ופתח הלמ"ד לחסרון ה"א הפעול. [ט]כמו לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ"ב כ"ד י"ד). [י]כמ"ש ויבא עד חברון. [כ](שמות ב' ב'). [ל]כי שרשו אנף. [מ](ישעיה י"ב א'). [נ]עניינו חרון אף. [ס](במדבר י"ד ל').
כמ"ש

ספורנו

ישראל אבל קדש ברנע והיא בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ: (כה) ויאמרו טובה הארץ. אפי' הרשעים הודו בטובתה כאמרם וגם זבת חלב ודבש היא: (כו) ולא אביתם לעלות. שגליתם דעתכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כוונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות: (כז) בשנאת ה' אותנו. על מה שעבדנו עכו"ם במצרים: לתת אותנו ביד האמורי. שאע"פ שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם יתן אותנו בידם להנקם: (לא) אשר נשאך ה' אלהיך. במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה להנקם מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר: (לג) לתור לכם מקום לחנותכם. באותו המדבר כאמרו לתור לכם מנוחה. וכל זה הוראות אהבתו וחמלתו עליכם: (לד) את קול דבריכם. קול בכיה של חנם: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. וזה כדי שתתקיים בכם בכיה לדורות. כמו שיעד באמרו אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והדבור באזניו בזה הי' באמרם נשינו וטפינו יהיו לבז ולכן ספר ענין מיתתו אע"פ שלא היה עד סוף ל"ח שנה אחרי כן והגיד אותו בתוך דבריו של הקב"ה שהיו בשנה השנית לצאתם ממצרים שאז אם יראה איש באנשים האלה ואמר גם כן וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה שהיתה הכוונה שהטף בסוף יהיו לבז כמו שבאר המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן העיד יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם כו'. ובהגידו ענינו בתוך דבריו של הקב"ה הודיעם כי מניעת הכנסו עמם לארץ היתה סבה שמתקיים בהם יותר לרוע הגזירה שנגזרה שהטפם יהיה לבז לדורות וזה בעצמו העיד המשורר באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא
השמידו

פירוש רשב"ם

ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם: (כז) ותרגנו. כמו דברי נרגן כמתלהמים:
ותהינו

לֹא־תָבֹא שָׁם: לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד
לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־
הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל: רביעי לט וְטַפְּכֶם
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה
וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ: מ וְאַתֶּם
פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף:
מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה
אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי
מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה: מב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא
תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ
לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא
שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ
וַתַּעֲלוּ הָהָרָה: מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב
בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם
כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם
בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה: מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ
לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם
וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם: מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ
יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם:
ב א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־
שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים: ס חמישי ב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־
הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה: ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל
אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד: ה אַל־תִּתְגָּרוּ
בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי
אֶת־הַר שֵׂעִיר: ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם

בכסף

אונקלוס

בדילכון למימר אף את לא תעול תמן: לח יהושע בר נון
דקאים קדמך הוא יעול תמן יתה תקף ארי הוא יחסננה
לישראל: לט וטפלכון די אמרתון לבזא יהון ובניכון די לא־
ידעו יומא־דין טב וביש אנון יעלון לתמן ולהון אתננה
ואנון ירתננה: מ ואתון אתפניו לכון וטולו למדברא ארח
ימא־דסוף: מא ואתבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא
נסק ונגיח־בה קרב ככל די־פקדנא יי אלהנא וזרזתון גבר
ית־מני קרבה ושריתון למסק לטורא: מב ואמר יי לי אמר
להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי־לית שכנתי שריא
ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: מג ומללית עמכון
ולא קבלתון וסרבתון על גזרת מימרא דיי וארשעתון
וסלקתון לטורא: מד ונפק אמראה דיתב בטורא ההוא
לקדמותכון ורדפו יתכון כמא־די נתזן דבריתא וטרדו
יתכון בשעיר עד חרמה: מה ותבתון ובכיתון קדם יי ולא
קביל יי צלותכון ולא אצית למליכון: מו ויתבתון ברקם
יומין סגיאין כיומיא די יתבתון: א ואתפנינא ונטלנא
למדברא ארח ימא־דסוף כמא־די מליל יי עמי ואקפנא
ית־טורא־דשעיר יומין סגיאין: ב ואמר יי לי למימר:
ג סגי לכון דאקפתון ית־טורא הדין אתפניו לכון צפונא:
ד וית עמא פקד למימר אתון עברין בתחום אחוכון בני
עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: ה לא
תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת
רגלא ארי ירתא לעשו יהבית ית־טורא דשעיר: ו עבורא
תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף־מיא תכרון מנהון בכספא

ותשתון

מסרה, לז תבא, י"ז מ' שם, בלא ה' בסוף. לח העמד, מ' ומלעיל. שמה, ב' אתו, חסר. חזק, ד'. ינחלנה, ג' מ' בלי'. לט יבאו, מ'. יירשוה. ב' יוד"ין ומ"ו מן ז' דכתיבין ה' בסופא. מ המדברה, י"ג מן ז' מא לנו, ה'. ותהינו, ל' ומ"ל. לעלת, ד' מ'. ההרה, י"ג. מב ויאמר, ה' בטעם בסיפרא כ"פ, אמר, כל ליסנא ליווי מ'. אינני, מ"ל י' חסר אלף. איביכם, מ"ו ומ"י. מג אליכם, מ"ל. ותזדו, ל' וחסר. ההרה, י"ג. מד הישב, מ'. לקראתכם, מלא א'. תעשינה, ל' וכ"כ מ"ל יו"ד וה"א בסופא. הדברים, ל' ומ"ו וג' בלי' ומ"י. חרמה, בלא ה"א בתחלתו. מה ותשבו, כ"ל מ"ו. ולא שמע, ל'. בקלכם, ב' ומ'. האזין, ל' ומ"ל. אליכם, מ"ל. מו כימים, ד'. ב א המדברה, י"ג. ב סב, ו' ומ'. לפנה, מ' בתורה ומ'. ד ואת העם, י"ג. עברים, מ"ו ומ"י. בגבול, מ"ל. הישבים, כו"ל מ"ו ומ"י. וייראו, ה' כפין ד' מ"ל בתרין יודין וא' חסר. ה תתגרו, מלרע אולי מפני ששרשו יגר ואם הי' מלעיל הי' משתנה לשורש גור, ד"א. מארצם, לכם מארצם סי'. ירשה, כו"ל כ"כ מ"ו ודגש השי"ן. ו תכרו, ל'. ושתיתם, מ"ל.

ת"א ותשבו בקדש ימים רבים מגילה כא. בני עשו היושבים עקידה שער לו. כי ירושה לעשו נתתי נזיר סא קדושין יח.

רש"י

רוצה ארץ אדום לצד צפון להכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה ומפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים והקפו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון (במדבר יד) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות

והם

יונתן בן עוזיאל

(לח) יהושע בר נון דמשמש בבית אולפנך הוא ייעול לתמן יתיה תקיף ארום הוא יחסנינה ית ישראל: (לט) וטפלכון דאמרתון לעדי יהון ובניכון דלא ידעין יומא דין בין טב לביש הינון ייעלון לתמן ולהון אתנינה והינון ירתונה: (מ) ואתון אתפניו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף: (מא) ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק וניגיח קרב ככל דפקדנא יי אלהנא ואסרתון גבר ית מאני זייניה ושריתון למיסוק לטורא: (מב) ואמר יי לי איםר להון לא תסקון ולא תסדרון סדרי קרב ארום לית שכינתי מהלכא ביניכון ולא תיתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ומלילית לכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: (מד) ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון היכמא

ירושלמי

דרדרן וחיישן אורעייתא ומחו יתכון בגבלא עד חרמה:

[(מד) ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבוריתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו:]

(מה) ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית למליכון:

(מו) ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא דיתיבתון: (א) ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף היכמא דמליל יי לי ואקיפנא ית טורא דגבלא יומין סגיאין: (ב) ואמר יי לי למימר: (ג) סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין איתפנו לכון לצפונא: (ד) וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחוכון בנוי דעשו דיתבין בגבלא וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: (ה) לא תיתגרון בהון ארום לא אתן לכון מארעתהון עד כמסת פרסת רינלא ארום ירותא לעשו יהבת ית טורא דגבלא מטול איקרא דעבד לאבוי: (ו) עבורא תזבון

סנהון

בעל הטורים

היינו משה ואהרן שהיו נביאים ויולדין באוכלוסין: (לח) יהושע העומד לפניך שגדול שמושה יותר מלמוד. ייכשוה ב' במסורה הכא ואידך והם ייכשוה עד עולם (ישעיה ל"ד י"ז) שניםנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו. כימים ד' דין ואידך. כימים הראשונים מ' יום (פ' עקב) כימים אשר נחו בהם היהודים (אסתר ט') ועתה לא כימים הראשונים (בזכריה ח) בנבואת בית שני זהו שפירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות. כמו התם כימים הראשונים. שהיו ימים אסורים כראשונים. גם בכאן היו ימים אלו כימים האחרים והתם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר כמו דכתיב (שם) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגומר עד והייתם ברכה אל תיראו: (ג) רב לכם סב תבין על הסמך לפי שכבד את אביו שהיו בן ק' בלדת אותו ולכך עשו להסריב הבית שהוא ק' אמות: וייראו מכם כתוב בשני יוד"ין בשביל י' ברכות שנתברך יעקב: (ה) עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי. כף רגל לעת תמוט רגלם. עד שיגיע תרמסנה רגל

רגלי

יונתן

כן לסוף היא דהיינו שראו' מלאים ארם וזוהמא וק"ל. (מד) ומיישן אורעייתא פי' ומכה או עוקץ את האדם והוא ל' חולי מלשון חש ברישו וק"ל: (ו) עיבורא תזבון כל הי פי' לאפוקי בישול עכו"ם וכדאיתא פ' אין מעמידין אמר רב כל שנאכל כמות

שהוא

רש"י

והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפי' וחזרו לקדש כמו שנאמר (במדבר ל"ב) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר לסכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית ועתה היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנאמר (שופטים יא) ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאוד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה י"ד) ועמדו רגליו וגו': ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי

היא

רמב"ן

היסידים אבל יוכיח את הרבים שכולם חטאו וכולם נענשו: וטעם בגללכם. כי רבו בני ישראל את ה' וגו' ואירע כל זה בעבור מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצטוו והעם הרהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם וכך אמר בסיפרי על אשר מעלתם בי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא לקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי עשו כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין: (מא) וטעם אנחנו נעלה. בעצמינו נעלה ונלחמנו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת: ותשובו ותבכו לפני ה'. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לשבח כי נחמו על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מנשוא בו בא עליו השבועה הגדולה וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע: (ד) וטעם אחיכם בני עשו. שיחום ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין כל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע: (ו) אבל תשברו מאתם בכסף. אם

תתאוו

אבן עזרא

(לח) העומד לפניך. הוא [ע]משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום. באותו [ס]היום: טוב ורע. על דרך דבר הכתוב: (מא) ותהינו. ותאמרו [צ]הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדקדקת כי כן מלת על גם מן שמלאכו אפונה כאשר [ק]פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא כחוק: (מד) ויצא האמורי. הוא הכנעני כאשר [ר]פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שיגע על ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו: ויכתו. [ש]פירשתיו מגזרת [ת]וכתותי: עד חרמה. מקום או שם [א]הפעל: (מו) ותשבו בקדש. ברבע ימים רבים: כימים אשר ישבתם. בגבול הארץ ואם טען טוען והמרגלים ישבו לבדם [ב]הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את [ג]הארץ: (ה) אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון [ד]כענין תנועה ושבוש: (ו) אבל תשברו מאתם. אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימה והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה

אלה

פירוש על אבן עזרא

[ע]כמ"ש ויקח משה ויהושע משרתו (שמות כ"ד י"ג) ופי' העומד לפניך כמו העומד לשרת (להלן י"ז י"ב). [ס]ואינו רומז אל יום דבר משה המשנה תורה כי באותו מעמד ידעו רק ביום גזירת מרגלים. [צ]ר"ל דעתו הן הוא כמו ותהינו כמו על שהוא מגזירת עלינו. [ק](תהלים פ"ח ט"ז) ומלת אפונה ונגזר ממנה מן אשר גם הוא ספק וכן תרגומו. [ר](במדבר י"ד כ"ה). [ש](שם פ' מ"ה). [ת](תהלים פ"ט כ"ד). [א]ר"ל שהרמוס. [ב]ואיך יאמר אשר ישבתם לכל העדה. [ג](במדבר י"ד ל"ד) שלא שרו רק המרגלים. ואמר הרתם לכל ישראל. כי שלוחו של אדם כמותו. [ד](משלי כ"ח כה) כענין תנועה ושבוש.

כמ"ש

ספורנו

השמידו את העמים ויתערבו בעכו"ם ויסר אף ה' בעמו: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. מפני אלול השם שעשו שלא תספיק בו כל תשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה אחר שהעבירו אנשם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפי' אחר כך אלא מיראת עונש ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגזר בעולם הזה כמו שהיה הענין בקין ובשאול בדבר עמלק ובבני עלי: ולא האזין אליכם. אפי' להאריך ולא לבטל גזירת

הבנים

פירוש רשב"ם

(מא) ותהינו. הננו ועלינו: (מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים: (ג) צפונה. לצד א"י כי בדרום א"י הלכו במדבר: (ד) היושבים בשעיר. לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל שהרי באלה כתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר אבל אדום לא מכרו כלום דכתיב בהם ויט ישראל מעליו ז"ה פיר"וש רבי"נו. אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה, כי בני עשו היושבים בשעיר הם אדום כי לא מצינו להם יישוב

כי

בכסף ושתיתם: ז כי יהוה אלהיך
ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך
את־המדבר הגדל הזה זה | ארבעים
שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת
דבר: ח ונעבר מאת אחינו בני־עשו
הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת
ומעצין גבר° ס ונפן ונעבר דרך
מדבר מואב: ט ויאמר יהוה אלי
אל־תצר את־מואב ואל־תתגר בם
מלחמה כי לא־אתן לך מארצו ירשה
כי לבני־לוט נתתי את־ער ירשה:
י האמים לפנים ישבו בה עם גדול
ורב ורם כענקים: יא רפאים יחשבו
אף־הם כענקים והמאבים יקראו להם
אמים: יב ובשעיר ישבו החרים לפנים
ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם
וישבו תחתם כאשר עשה ישראל
לארץ ירשתו אשר־נתן יהוה להם:
יג עתה קמו ועברו לכם את־נחל
זרד ונעבר את־נחל זרד: יד והימים
אשר־הלכנו | מקדש ברנע עד
אשר־עברנו את־נחל זרד שלשים
ושמנה שנה עד־תם כל־הדור אנשי
המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד־יהוה היתה בם
להמם מקרב המחנה עד תמם: טז ויהי כאשר־תמו כל־אנשי המלחמה למות
מקרב העם: ס יז וידבר יהוה אלי לאמר: יח אתה עבר היום את־גבול
מואב את־ער: יט וקרבת מול בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם

כי

° פסקא באמצע פסוק

אונקלוס

ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובד ידך ספק־לך צרכך במהכך למדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא מנעתא מדעם: ח ועברנא מקדם אחונא בני־עשו דיתבין בשעיר מארח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא ארח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא־תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעה ירתא ארי לבני לוט יהבית ית־לחית ירתא: י אמתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גבראי מתחשבין אף אנון כגבראי ומואבאי יקרן להון אימתני: יב ובשעיר יתיבו חראי מלקדמין ובני עשו תרכנון ושיצינון מקדמיהון ויתיבו באתריהון כמא־די עבד ישראל לארעא ירתתה דיהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית־נחלא דזרד ועברנא ית־נחלא דזרד: יד ויומיא די־הלכנא מרקם גיאה עד די־עברנא ית־נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא־די קיים יי להון: טו ואף מחא־מן־קדם־יי הות בהון לשציותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד־שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר: יח את עבר יומא דין ית־תחום מואב ית לחית: יט ותקרב לקבל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב

ארי

מסרה ז מעשה, בה"א בקמץ. ידך, חסר. הגדל, ה'. עמך, המ"ם בקמץ לפנה הז"ק. ח ונעבר, כו"ל חסר. אחינו, מ"ל. מאילת, מ"י קדים ללמ"ד. ומעצין, כ"ל חסר. גבר, פסקא באמצע פסוק. ט ויאמר ה', בטעם בתיפחא כ"ף. תתגר, הג' קמוצה. י האמים, חי"ק ומ"ל חנין. גדול, ורב ורם חי' ומ"ל. ורב, הוי"ו בשוא. ורם, הוי"ו בקמץ. כענקים, הכ"ף בפתח וכן חנין כי פי' שהיים כענקים ממש כמו כעופרת ד"ח. יא והמאבים, ל' ח' וא' מ"ל וה' ח' בלי'. אמים, חי"ק ומ"ל חנין. יב החרים, ח"ו ומ"י. יירשום, ב' יודין ומ"ו. וישמידום, ל' ומ"ל דמ"ל. וישבו, כו"ל ח"ו והשי"ן דגושה. יג עתה, כ"ה. קמו, ל' חסר. ונעבר, ה'. יד ושמנה, הנו"ן בסגול כי שנה ל"כ. עד, ד' וחסר. הדור, כו"ל מ"ל. טו בם, הב' דגושה. להמם, ב'. ולאבדם, ח"ו והמ"ם דגושה. תמם, ח"ו והמ"ם דגושה. טז כאשר, הכ"ף רפי. למות, מ"ל. יז וידבר ה', ל'. יח אתה, ד' כ"ף באוריתא. עבר, כו"ל חסר. גבול, כ"ל מלא. יט מול, כל או' מ"ל. עמון, כו"ל או' מ"ל. תצרם, ל' וחסר, השורק צריך להמשיך כמו ת"נ לך מפני שנמסר עליו ח' א"א להנקד מלאפום.

ת"א אל תצר את מואב נזיר כג קמא לח הוריות יא חולין ס. כי לבני לוט קדושין יח. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה תענית ל בתרא קכא. וידבר ה' אלי בתרא שם. אל תצרם ואל תתגר בם נזיר כג קמא לח הוריות יא.

רש"י

היא עשאו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן (בראשית נ) אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמיכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אימים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונחתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו. וגו': (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים ע"כ לא נאמר בפרשה זו וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן כ' שנה היוצאים בצבא: (יח) אתה עובר היום את גבול מואב וגו' מול בני עמון. מכאן שארץ

עמון

מנהון כד חי בכספא ותיכלון ואוף מיא תזבנון מנהון בכספא ותישתון: (ז) אודהרון דלא תעיקון לדון ארום יי אלהכון בריך יתכון בכל עובדי ידיכון סופיק צרכיכון במהלכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהכון בסעדכון לא חסרתון מדעם: (ח) ועברנא מלות אחנא בני עשו דיתבין בגבלא מאילת ומכרך תרנגולא ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב:

[(ח) ועברנו מלות אחינו בני עשו אלין דשריין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנגולא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב:]

(ט) ואמר יי לי למימר לא תעיק ית מואבאי ולא תסדר לקבליהון סדרי קרבא ארום לא אתן לכון מארעהון ירותא ארום לבנוי דלוט יהבית ית לחיית ירותא: (י) אימתניא מן לקדמין יתיבו בה עם רב וסגי וחסין הי כגנבריא:

(יא) גבריא דיתבין במישר גינבריא מתחשבין אוף הינון הי כגנבריא דאתמחיו בטובענא ומואבאי קרן לדון אימתני: (יב) ובגבלא יתיבו גנוסיא מן לקדמין ובני עשו תריכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתרידהון היכמא דעבד ישראל לארע ירותתיה דיהב יי לדון: (יג) כדון קומו ועיברו לכון ית נחל טרוויא ועברנא ית נחל טרוויא: (יד) ויומיא דהליכנא מן רקם גיעא עד דעברנו ית נחל טרוויא תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא היכמא דקיים יי לדון: (טו) ואוף מחא מן קדם יי אתגרית לדון למשצייהון מגו משריתא עד די פסקו: (טז) והוה כד פסקו כל גברי מגיחי קרב עברי בימתא למסת מגו משריתא: (יז) ומליל יי עמי למימר: (יח) אתון עברין יומא דין ית תחום מואב ית לחיית: (יט) ותתקרבון לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי בהון לסדרי קרב ארום לא אתן

יונתן

שהוא מי אין בו משום בישולי עכו"ם וק"ל: (ז) סופיק לרכיכון פי' כדאית' בילקוט פי' פס"ב ידע לכתך מלי היא ידע הלוכך לכלוכך לערך בפרנסתך כו': (ח) ומדרך תרנגולא תרגום של עציון גבר כמו שכתבנו לעיל פרשת מסעי וכמ"ש: (יא) כגנבריא פי' כמו גבריא ילידי הענק תרגום בני גבריא בפ' במדבר ל"ג וכן בפרשה זו. דאשתציו בטובענ' פי' הם שנמחו במבול ולא נשאר בהם רק עוג דעליו אמר קרא ויבא הפליט שנפלט מן המבול משמע אבל שאר רפאים נמחו שם וקשה דמשמע לדבריו שרפאים נמחו במבול והא כתיב ויכו הרפאים בעשתרות קרנים. (יג) נחל טרווייא פי' מין עשבים הם שגדל מגדלם כדאיתא בגמרא פ' כל שעה גבי ואלו ירקות ר"מ אומר חף גומות וטוולא וכו' ועיין בפ' חקת בפסוק משם נסעו ויחנו בנחל זרד: (טז) עבדי בימתא יתכן להגיה עוברי בימתא הם העוברים על הבמות וזהו היה מיתתם אבל ל"נ עוברי בימתא ופי' העוברים בים וק"ל למוהרל"ם ויש מגיהי' עובדי בישתא ואתה הקורא תבחר בטוב: מטול זכותי' דאברהם הכי איתא במס' קדושין ורבא מ"ט לא אמר כר' חייא דיליף מקרא כי לבני לוט וגו' ומשני משום כבוד אברהם אחי. היך קמון שמשא וסיהרא עיין ברש"י והוא סברת ר' שמואל בר נחמני דיליף מסיפא דקרא אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך מכאן שעמדה חמה למשה כשם שעמדה ליהושע: אמטולתיך פי' בשבילך ומבואר: עיבור כד חי כבר פירשנו בסמוך. חמי באורכות שמשא וסיהר' כו' שזה היה סי' מובהק על נצחון של ישראל: ירושלמי דמתי משה ית רשיעא וכו' כל זה נב"ל פרשת שלח לך וכאן הוקשה לי' מדאיצטריך למימר למשה אל תירא כמו ברש"י: משרי פירוהי פי' משיר וכן שניר שרין וכאן ר"ל כדאיתא בילמדנו שרויין שפירושו משירין מחמת רוב פירות הגדילי' באילן לא יוכלו לעמוד ויפלו והכל אחד וק"ל. לא בקייטא ולא בסיתוא פי' לא בקיץ ולא בחורף. בטובענא במבול וכבר מבואר בפ"ו: שוייא דפרזל' פי' מטה של ברזל וכן לשוי' ברי וכבר מבואר ג"כ בתרגום: בבית ארכיון פי' בבית הסקרה או בית מלכים והוא לשון גמרא דב"ב פ' גט פשוט ההוא שטרא דכתיב בה שנה עלן ארכן וכן בית כדין תרגום בי ארכוונא: באמתא דגרמיה פי' באמת עצמו שהיא אמת עוג כדפירש"י

רמב"ן

תתאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא ברצונם וזה טעם מאתם וגם מים לא תקחו מהם כלל רק בכסף ברצונם: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלו תראו עצמכם עשירים לשון רש"י. ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידיך כי ברכותם ברכות שמים היו והם לא יעשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידיך שנתברך עמם צאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה וספק שם כל צרכך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אכל

אבן עזרא

אלה השנים שעברו והעד על כן כי יי' אלהיך ברכך: (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון [ה]וחזרה למואב [ו]באחרונה: (י) האמים. [ז]פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: (יא) רפאים. פירשתיו: (יב) החורים. הם בני שעיר [ח]החורי: (טו) להמם. מבעלי הכפל מבנין [ט]הקל: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר יי' אלי כמו ויהי ככלות משה [י]לכתוב גם [כ]ויהי ביום דבר יי' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שנעבור את גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון

פירוש על אבן עזרא

[ה]כמ"ש להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב (במדבר כ"א כ"ח). [ו]כמ"ש והמואבים היושבים בער. (פסוק כ"ט). [ז](בראשית י"ד ה'). [ח](שם ל"ו כ'). [ט]כי שרשו המם כ"ל [י](להלן ל"א כ"ב). [כ](שמות ו' כ"ח).

ספורנו

השנים אפי' אחר מות האבות וזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא השיגו דבר אפי' בדמעתם: (ז) ידע לכתך. תקן אותו במצטרך ולשון ידע כמו וידע אלהים. ידעתיך בשם. אשר ידעו ה' פנים אל פנים. מה אדם ותדעהו. ורבי' כאלה יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעלתו ית' בידיעת עצמו: לא חסרת דבר. ויכירו שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו להראותם מלך אחוה וכדי שיבאו אליכם ויראו מעשי ה' ונפלאותיו: (י) האמים לפנים. מפני שלא היו בני לוט יורשי אברהם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי השנים כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם: (יב) וישמידום. עשו ומואב השמידו והחריבו ישוב יותר מכדי צורך יישובם כדי להשמיד כל היושבים בה לפנים בל יקומו וירשו ארץ כי גם מואב גם עשו לא מלאו את כל ישוב החורי וישוב האימים שהשמידו והיות הר שעיר מגיע עד גבול מואב ושם אצל גבול מואב אין שום יושב מבני עשו וכן גבול מואב מגיע עד המדבר ושם אצל המדבר אין שום יושב מבני מואב לכך אמר שמ"מ לא יעברו דרך גבול שום אחד מהם: כאשר עשה ישראל. בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מועט שלא כמנהג העולם: (יג) עתה קומו. ואמר שאסור לכם לעבור בגבול שני אלה קומו ועברו לכם את נחל זרד שהוא חוץ לגבול שניהם ומשם תוכלו לעבור חוץ לגבול שניהם עד הירדן: ארץ

פירוש רשב"ם

כי אם בהר שעיר (כי אם במקום ובכל קריה). ומה שקשה לרבינו כאשר עשו לי בני עשו אינו עונה כי אם על מה שאמור למעלה אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחנו מאתם שום דבר כי אם במכר כמו שאמור בענין אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אבל אוכל תברו מאתם בכסף ואכלתם. וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. וכן עשיתם כמו שציוה הקב"ה כמו שנאמר כאשר עשו לי בני עשו דרך סיבתם אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו אל ארץ ישראל. ולדבר הזה לא שמע אליהם שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו פן ישחיתו את הארץ ולפיכך ויט ישראל מעליו. אבל מכל מקום היו קונים משלהם דרך הליכתם למה שהיו צריכי' וזהו האמת והישר: (ד) וייראו מכם. מגזרת וישבו וידעו ויאמרו אבל ויראו את ה' וידעו כי שמי ה' מגזרת ואמרו והלכו וכולם להבא הם: (ח) כי לא אתן לכם מארצם. וכן כתיב במואב אל תצר את מואב וכן בבני עמון אל תצורם כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך בלבבכם לאמור אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתיה ער ירושה וגם בעמון כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו: (יב) כאשר עשה לישראל. וגם כתב משה להודיע לישראל שלא יראגו כלום. אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותינו כל שכן שיקיים ישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות: (ז) לא חסרת דבר. כשאין מקום לקנות מזונות סיפק צרכן בלא כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך לקנות: (יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע. ממקום.

כי לא־אתן מארץ בני־עמון לך ירשה
כי לבני־לוט נתתיה ירשה: כ ארץ־
רפאים תחשב אף־הוא רפאים ישבו־
בה לפנים והעמנים יקראו להם
זמזמים: כא עם גדול ורב ורם כענקים
וישמדם יהוה מפניהם ויירשם וישבו
תחתם: כב כאשר עשה לבני עשו
הישבים בשעיר אשר השמיד את־
החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם
עד היום הזה: כג והעוים הישבים
בחצרים עד־עזה כפתרים היצאים
מכפתר השמידם וישבו תחתם: כד קומו סעו ועברו את־נחל ארנן ראה
נתתי בידך את־סיחן מלך־חשבון האמרי ואת־ארצו החל רש והתגר
בו

אונקלוס

ארי לא־אתן מארעא בני עמון לך ירתא ארי לבני לוט
יהבתה ירתא: כ ארעא גבריא מתחשבא אף היא גבראי
יתיבו־בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: כא עם רב
וסגי ותקיף כגבריא ושיצנון יי מקדמיהון ותרכנון ויתיבו
באתריהון: כב כמא־די עבד לבני עשו דיתבין בשעיר די
שצי ית־חוראי מקדמיהון ותרכנון ויתיבו באתריהון עד
יומא הדין: כג ועואי דיתבין בדפיח עד עזה קפוטקאי
דנפקו מקפוטקיא שצנון ויתיבו באתריהון: כד קומו טולו
ועברו ית־נחלא דארנן חזי דמסרית בידך ית סיחן מלכא
דחשבון

מסרה נתתיה, מ"ל. כ ארץ, י"ג ר"פ. והעמנים, כו"ל מ' בלי' במ"ג. זמזמים, ל' וכ"כ מ"ו והמ"ס לגושה ומ"י. כא ורב, וי"ו בשוא. ורם, הוי"ו בקמץ. וישמידם, מ"ל. ויירשם, מ"ל ב' יודין ומ"ו וכן חנין. כב הישבים, כו"ל מ' במ"י. החרי, ב' מ'. ויירשם, ב' כ"כ ב' יודין ומ"ו. כג הישבים, מ"ו ומ"י. כפתרים, מ"ו ומ"י. היצאים, מ"ו ומ"י. מכפתר, חסר. השמידם, ב' דין מ"ו ומ"י. כד קומו, מ"ל. סעו, הסמך דגושה. ארנן, מ"ו. סיחון, מ"י ומ"ו. חשבון, מ"ל. ואת ארצו, ה'. החל, ד' ב' ודין מנהון קמץ ואחד בפתח.

ת"א והעוים חולין ס.

רש"י

עמון לבד לפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. (חולין ס) עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר (יהושע י"ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו

רמב"ן

אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. יאמר כי העוים היושבים בערי החצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהוא גבול הכנעני כמו שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה הכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם ארצם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותה מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מתחלה לבני כנען ומפני זה הורישו ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגיתי והעקרוני והעוים שהיו כולם יושבי גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת. ועל דעתי העוים הם החוים כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד והנחש יעות עצמו בדרך ובבראשית רבה אמר רבי אלעזר בר"ש שהיו בקיאין בעפרו' כנחש בגלילא נוטין לחויא עויא ונהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חכנא ואמר ויעת' לו וישמע תחנתו אמר רבי לוי בערביא נוטין לחתירה עתירה ואמרו איכה יעיב באפו ה' אמר רבי חמא בר' חנינא איך חייב ה' ברוגזי' אית אתרא דלוטין לחיבא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא בלשון ומה עויא אומר בדבר זה על רבי חייא וכן נהגו רבותינו לומר על הקים הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן אמרו המפרשים בעושו ובאו כל הגוים שהוא חושו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהמקום ב"ה מדלג על בתי בני ישראל עשאו מלשון פסיעות בחלוף סי"ת בעי"ן ועתה הפלים להודיענו כל ארץ החוי שאבד' מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ולקח אותה מהם ובב"ר מצאתי כי העוים הם רפאים אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כנחש וכו' ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי הששה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והששה מאלו נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קני קניזי וקדמוני ורבותינו כלם אומרים כי קני קניזי וקדמוני לא נטלו ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וכן לא הוזכר בשום מקום שנטלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן הששי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מכונה מן החוי על שם חור פתן ומאור' לפעוני כי הטמונים בעפר יקרא בלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפול והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נטלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכללם כלם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכללם כולם ישראל והשמות האלה כולם מתואר"ים מן החוי כי כאשר היה שמו חוי כנו לו מן חויא רפאים שהנחש שוכן בחורי עפר והחורי והחוי על שם הנחש כמו כן כאשר פירשתי והקב"ה נתן לאברהם הרפאים בכללם ומשה יזכיר לישראל החוי בשם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה וממנה אסורה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים וכל הנעשה ממנה אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב ומזר ואמר כי החורי אשר הם גם כן מן רפאים ירש אותם עשו ומזר עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואסר כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפריזי והרפאים. אבל רש"י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם ולא נתכוונו אלא דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בעם אחר יאמר כי מן התימור אשר על
פני

אַתְּ לְכוֹן סַאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן יְרוּתָא אֲרוּם לִבְנֵי דְלוֹט מְטוֹל זַכְוָותֵיהּ דְּאַבְרָהָם יְהַבְתָּא יְרוּתָא: (כ) אֲרַע גִּיבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא לְחוֹד הִיא גִּבָּרַיָּא יָתִיבְן בָּהּ מִן לְקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן זִימְתָנֵי: (כא) עַמָּא רַבָּא וְתַקִּיפָא הֵי כְּגִנְבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן מֵימְרָא דַייָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן: (כב) כְּמָא דַעֲבַד לִבְנוֹי דְעֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִּשְׁצֵי יַת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וְיָתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין: (כג) וּשְׁאַר פְּלֵיטַת כְּנַעֲנָאֵי דַּהֲווּ שָׁרַן בְּכוּפְרָנַיָּא דְּרָפִיעַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי דִּנְפָקוּ מִן קַפּוֹטְקָאָה שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן: (כד) אִזְדַּקְפוּ טוּלוּ וְעִבְרוּ יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא חֲמוֹן דִּי מָסְרִית בִּידֵיכוֹן

בעל הטורים

כגלי ענו וגומר (שם כ"ו) יכמה לעשו בגימטריא בשביל מלות כיבוד: (כד) ראה נתתי בידך את סיחון מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה. החל. ד' חרי בהאי עניינא ואידך (ס"א ג') החל ורשה ואידך (שופטים ב') וגלות החל הזה החל רם. החל ורשה. שהיו משבעה עממין שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה. וגלות החל תלמד שרמז למשה הגלות. אי נמי כי היכי דכתיב הכא החל רש. אף התם נמי כתיב ירשו את ערי הנגב. וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין להעשות לישראל

רמב"ן

פני מצרים ועד גבול עקרון לפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחד ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ושאר סרני פלשתים מן היתרים ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא המכבש את הפלשתים והעוים ועוד למה תהיה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הולך אבימלך לבריתו בזה ופלשתי' מבני מצרים היה וכן הכפתורים ואינם מעשר עממין. אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעזתי יושב בעזה ולידון עיר פלשתים ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה. והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים ישבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור באשר ימצאו והשמידו את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים את כפתורים כמו שפירשתי שם ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר יספר מלחמות ה' כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתי' מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם בנס גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאחיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה' גאלם משם וחזרו למקומם לא ידענו באי זה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים וזהו הראוי והנכון בענין הזה אבל בגמרא בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש"י במחלוקת ורב אמר השם עוים ומתימן באו ותניא כותיה ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה' לנאות האין חכמה בתימן וזה אפשר הוא ויאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קנו ארצם שהיה ביד הכפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר: ראה נתתי בידך את סיחון. הדבור הזה הוא האמור למשה ראה החלותי תת לפניך וקודם לכן שלח לו מלאכים ממדבר קדמות כי אחרי שיוכו השם החל רש והתגר בו מלחמה לא ישלח לו דברי שלום אעברה בארצך כי אם ישמע אליו יהיה עובר על דברי השם ואם ידע שלא ישמע יהיה שליחותו לריק ולא תשפוט לומר כי היא המצוה שנצטוינו כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום כי שם כתוב והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל אבל פי' ואשלח מלאכים כבר שלחתי מלאכים אבל הקדים דברי השם לבאר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו

אבן עזרא

עמון. פירוש [ל]ונקרבך אליהם: אל תצרם. מפעלי [מ]הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מנחי הלמ"ד [י]ה"א: (כ) וזמזמים. מלה מתוקנת על משקל לשון [נ"]הקדש כמו האחשדרפנים: (כח) וישמידם יי'. ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כאשר שעיר לעשו. וטעם עד עזה. כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: (כד) החל רש. [ס]מירושה: (כו) ממדבר קדמות. לפי

פירוש על אבן עזרא

[ל]ר"ל שאינו לוי לקרב אליהם. רק פי' כשתתקרב אליהם אל תגרם וכו'. [מ]ששרשו לרר. [י]כי שרשו גרה. [נ"]ר"ל מלה זמזום הוא בלשון מואב והוסיפו עליה מ"ם ויו"ד בסופה כמו על מלה לה"ק כדרך לשון רבים אע"פ שלשון רבים בלשונם איננו ביו"ד ומ"ם הוסיף מ"כ עליו כאשר עשה מרדכי בכתבו מ"א במלת האחשדרפנים שהיא מלשון פרס כאשר פי' כ"א בפי' מגלת אסתר. [ס]כי שרשו ירש. וכן

ספורנו

(כ) ארץ רפאים תחשב אף היא. ואין ספק שלא היו בני עמון כדאי להורישם ועשה האל ית' להם: (כב) כאשר עשה לבני עשו. שאחר שהיו גרים בארץ שעיר וגרשו את התושבים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. אע"פ שהיו מבני עשו או מבני פלשתי' שנשבע להם אברהם לא נמנעו ישראל לכבוש את ארצם. והסבה בזה היתה שלא מצאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור מרוב העם בעיר שילא לתור להם

פירוש רשב"ם

ממקום שילוח מרגלים שלשים ושמנה שנה. כי בשנה שנייה שלח מרגלים: אנשי מלחמה. בני עשרים שנה יוצאי צבא. ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש כלי מלחמתו. ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי מלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה'. אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו'. ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינו אומר אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו על פי הקב"ה אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו ואותם נכנסו לארץ כי לא היו בני עשרים בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המרגלים: (יט) כי לבני לוט. בשביל שהיה קרובו של אברהם וכל שכן אתם שבני אברהם אתם: (כ) ארץ רפאים תחשב אף הוא. כמו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים שכתוב שם את החתי ואת הפריזי ואת הרפאים. אף הוא נחשב כרפאים ואע"פ כן נפלו לפניהם ונצחום וכל שכן שאתם תירשון: תחשב. אבל לא נקראת ארץ רפאים כי אם ממלכת עוג בבשן שכתוב בה בפנינו ההוא יקרא ארץ רפאים כלומר הוא רפאים שנאמר בין הבתרים ולכך ירשום ישראל: (כג) בפרק אלו טריפות בגמרא עוים מתימן באו ולמה נקראו עוים שעיוו את מקומם. ד"א שעיוו לאלהות הרבה ואל"ף מתחלפת בעי"ן. ד"א שכל הראוה אות' אוחזתו עוית פי' חולי ששמו כן. ובראשית רבה עוים שהצדו[*] את העולם והוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד הה"ד עוה עוה עוה אשימנה. ר' אליעזר בר' שמעון אומר שהיו בקיאין בעפרות כנחש צווחין לחויא עוויא: כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. אף אתם תדעו כי הקב"ה ינחילכם את אשר נשבע לאבותיכם: (כד) והתגר בו. כמו והתגרה: והמואבים

[*] נ"ל שלדו את העולם ושהולדו וכו'. ופי' החריבו העולם בזמנם וגרמו שיחרב לעתיד במבול.

בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת
פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת
כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ
וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים
מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ
בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין
וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי
וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי
רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי
בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים
הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־
הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ
נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ
בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי לא וַיֹּאמֶר
יְהֹוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ
אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת
אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃
לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו° וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־
כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ
שריד

° בניו ק'

אונקלוס

דחשבון אמוראה וית־ארעה שרי לתרכותה ואתגרי למעבד
עמה קרבא: כה יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על
אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון
וידחלון מן־קדמך: כו ושלחית אזגדין ממדברא דקדמות
לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: כז אעבר
בארעך בארחא בארחא איזיל לא אסטי ימינא ושמאלא:
כח עיבורא בכספא תזבן־לי ואיכול ומיא בכספא תתן־לי
ואשתי לחוד אעבר ברגלי: כט כמא־די עבדו לי בני עשו
דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד דאעבר ית
ירדנא לארעא דיי אלהנא יהב לנא: ל ולא אבי סיחן
מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומה ארי אקשי יי
אלהך ית רוחה ותקיף ית לבה בדיל למסרה בידך כיומא
הדין: לא ואמר יי לי חזי שריתי לממסר קדמך ית סיחן וית
ארעה שרי לתרכותה למירת ית־ארעה: לב ונפק סיחן
לקדמותנא הוא וכל עמה לאגחא קרבא ליהץ: לג ומסרה
יי אלהנא קדמנא ומחנא יתה וית־בנוהי וית־כל־עמה:
לד וכבשנא ית־כל־קרווהי בעדנא ההיא וגמרנא ית־כל־
קרוי

מסרה כה אחל, ג' ב' ודין מנהון קמץ וא' פתח. ישמעון, ה' מ"ו וכון בסוף. ורגזו, הכי"ם במתג. כו קדמות, כו"ל מ"ל במ"ס. סיחון, ד' מ"ל דמ"ל בתורה. שלום, מ"ל. כז בארצך, בסגול לשבת הז"ק. אסור, מ"ל. ושמאול, ה' מ"ל א' ומ"ו ותרויהון כמין. כח אכל, חסר. תשברני, ל' וכ"כ חסר. ושתיתי, מ"ל. כט הישבים, ח"ו ומ"י. והמואבים, ב' א' ח' דין מ"ל דמ"ל. הישבים, ח"ו ומ"י. אעבר, חסר. נתן, חסר. ל ולא, י"ז כ"ס בסיפרא. סיחן, מ"י ומ"ו. חשבון, מ"ל. העברנו, ל' וחסר. הקשה, ב' בתורה. רוחו, מ"ל. תתו, ל'. לא החלתי, ב' וס'. סיחן, מ"י ומ"ו. ואת ארצו, ה'. החל, ד' ג' ודין מנהון קמץ וא' בפתח. לב סיחן, מ"י ומ"ו. וכל עמו, ד'. יהצה, ה"א בסוף התיבה. לג ונך, ל' ואין הכ"ף רבתי. בנו, בניו ק'. לד ונלכד, כ"ל חסר במ"ב. עריו, מ"ל. ונחרם, המתג בנו"ן לא בוי"ו. מתם, כל ל' ח' במ"ד. והנשים, תכין לא נקיב ו'. שריד, מ"ל.

ת"א אחל תת תענית כ האלילים כה. אשר ישמעון תענית שם האלילים שם. ממדבר קדמות שבת פט. אכל בכסף האלילים ז. כי הקשה עקיד' שער לו עקרי' מד סכה.

רש"י

וישבו תחתם ועכשיו אתה מותריס לקחתה מידם: (כה) תחת כל השמים. (תענית כ וע"ז כה) למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אף על פי שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו' ואף על פי כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החילותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת (במדבר כה)
וישב

רמב"ן

רומו לומר כי הכל שבה מאת השם כי כן אמר לי: (כה) וטעם אחל תת פחדך. כנגד ישראל שייראום כל העמים ואנשי כנען בלב נמס יצאו לקראתם אבל הקשה השם את רוחם לאמר טוב מותינו בחרבם מלהיות להם עבדים כי מה טעם לומר במשה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים והוא לא ילחם רק בשני המלכים האלה אבל היא הבטחה לישראל וביהושע כאשר אמר לו עיניך הרואות וזה טעם אחל רש לרשת את ארצו: (כט) כאשר עשו לי בני עשו וגו'. האמים לפנים וגו'. אחר שסיפר שזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאימים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אימים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות. אימים על שם שאימתי מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינם ארץ רפאים שנתן לאברהם אם לומר שאינה ראויה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאף על פי שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן שתים
לבני

יונתן בן עוזיאל

בִּידֵיכוֹן יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְאֱמוֹרָאָה וְיַת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרְכוּתֵיהּ וְתִתְגָּרֵי לְמִסְדְּרָא לְקוּבְלֵיהּ סִדְרֵי קְרָבָא: (כה) יוֹמָא דֵין שָׁרִיית לְמִיתַּן זְוָעְתָךְ וְדַחַלְתָּךְ אַל אַנְפֵּי כָּל עַמְמַיָא דִתְחוֹת כָּל שְׁמַיָא דִישְׁמְעוּן שֵׁמַע זְכוּוָתָךְ הֵיךְ קָמוּן שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא אֲמַטּוּלָתִיךְ וּפָסְקוּן מִן לְמֵימַר שִׁירָתָא כְּמֵיסַת יוֹמָא וּפַלְגָא וְקָמוּ בְּמַדּוֹרֵיהוֹן עַד דְאַגַּחַת קְרָבָא בְּסִיחוֹן וְיָעוֹן וְיִרְתְּתוּן מִן קֳדָמָךְ: (כו) וְשַׁדְּרִית אִזְגַּדִּין סַנְהֶדְרִין דְסָמִיךְ לְמַדְבַּר קְדֵמוֹת לְוַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאֵי פִּתְגָּמֵי שְׁלָם לְמֵימַר: (כז) אֶעִיבַר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא דְהִיא אוֹרַח כְּבִישָׁא אֵיזִיל לָא אַסְטֵי לְהַנְזָקוּתָךְ לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: (כח) עֲבוּר כַּד חַי בְּכַסְפָּא תְּזַבִּין לִי וְאֵיכוּל וּמוֹי בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֵישְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בִּלְחוֹדַיי: (כט) הֵיכְמָא דַעֲבַדוּ לִי בְּנוֹי דְעֵשָׂו דְיָתְבִין בְּגַבְלָא וּמוֹאֲבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַית עַד זְמַן דְאֶעִיבַר יַת יוֹרְדְנָא לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָנָא יָהִיב לָנָא: (ל) וְלָא צְבָא סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְאַעֲבָרוּתָנָא בְּגוֹ תְּחוּמֵיהּ אֲרוּם אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יַת יִצְרָא דְרוּחֵיהּ וְאִיתְקַף יַת לִבְבֵיהּ מִן בִּגְלַל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין: (לא) וַאֲמַר יְיָ לִי חֲמֵי בְּאוֹרְכוּת שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא דְשָׁרִיית לְמִמְסַר בִּידָךְ יַת סִיחוֹן וְיַת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרְכוּתֵיהּ לְמֵירַת יַת אַרְעֵיהּ: (לב) וּנְפַק סִיחוֹן לִקְדָמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ: (לג) וּמְסַר יָתֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיַת בְּנוֹי וְיַת כָּל עַמֵּיהּ: (לד) וּכְבַשְׁנָא יַת כָּל קִרְווֹי בְּעִדָּנָא הַהוּא וְגַמַּרְנָא יַת כָּל קִרְוַיָא גּוּבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְטַפְלַיָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזִב: (לה) לְחוֹד בְּעִירֵי

בונא

בעל הטורים

ליפרלל בליון: (כה) היום הזה כמו שיעמוד להשמש שהשמש נקרא יום. הזה אסל בגי' בשמש. אסל ג' דין ואידך אסל גדלך (יהושע ג') ולא אסל את שם קדשי (יחזקאל לט) זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנא לן דאיירי בעמידת חמה דכתיב ולא עם קדשי אודיע [וגו'] ולא אסל את שם קדשי עוד ובעמידם חמה

נודע

רמב״ן

לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא. ועוד שהכה בעלמו כתב בעשו עשר עממים נתתי לו לאברהם שבעה להם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט ואם כן הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב״ה אומר למשה שלא יהא סגור שהיא ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב״ה אמר למשה שלא יהא סגור שהיא דקך הרפאים ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קני וקניזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יסדת אבל פירוש הפסוקים הפך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב״ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ההיא ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט

אבן עזרא

לפי דעתי היא הנקרא מדבר [ע]מתנה: (כז) בדרך. [פ]הידוע: (כח) אכל בכסף תשברני ואכלתי. אם הולכתי: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא [צ]קדמו אתכם והולכתו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור [ק]בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שהניחו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו [קק]בדרך מדינתו כי אשם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב [ר]ורכים אחרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: (לא) החלתי. בפתאות ס״א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיכו [ש]בלדק: (לג) ונך. חסר נו״ן [ת]הסרש:

סתם

ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם והנה השם עשה גם לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה׳ להם במעשה גם ישמשו לשון השיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר בכסף לא יחשבוהו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים יאמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג״כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממתנת אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני כנען כמו שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ולבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן השמשי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה ולבויים ולער שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו. ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח ונסר מן ולמר נסר אתונות לאורות וכן יעשו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה גם שהיו הם עם רב באלהם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול ונעשו את אשר הורישם האלהים כי השם יקצוף על הגוזל תהם נחלה שהנחילם הוא ית׳ כאשר יקצוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו׳ וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים בתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שהכפל כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות תחשב שהוא בחשבון ארץ רפאים כלומר שהיא מכללה וכן מן השיפור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארותי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין. ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו מכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים והוא הנכון והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ומהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עלתם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשב המואבי׳ והעמונים הם שמנו להם שמות אחרים אמים וזמזומים: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף. שהיו מן האמורי ונלטוו בכך שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה ואעפ״כ פתח להם בשלום שכך היא המצוה כאשר אפרש בעה״י אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל וכבר פי׳ הענין בסדר זאת חקת: (ט) צידונים יקראו להרמון שריון. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הכי לו ארבע שמות להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זה אומר על שמי יקרא וזה אומר על שמי יקרא לשון רש״י מדברי אגדה. ויתכן שהיה השבח הזה כך אבל עיקר

הכתוב

פירוש על אבן עזרא

[ע]וכן דרשו חז״ל מדבר מתנה ומדבר קדמות על מתן תורה הקדומה אלף (נדרים ד׳ נ״ה ע״א). [פ]בעבור פתחות הב׳ בַּדֶּרֶךְ כמו בְּהַדֶּרֶךְ. [צ](להלן כ״ג ה׳). [ק](במדבר כ׳ י״ח). [קק]ר״ל מדינת המלך לבדה. רק בשארי המדינות שהם מעשו עברו. [ר]אחה עובר היום את גבול מואב את ער. [ש](ישעיה מ״ה י״ג). [ת]שהוא נכה. כי מ״ן הנראה הוא מ״ב לרבים.

סס

ספורנו

להם מטעה הם השמידו את העוים ומיד אותם כפתורים כבשו ישראל את הארץ: (ל) כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו. למען מסים את ישראל לעבור בגבולו: ואמץ את לבבו. להלחם:

ערי

פירוש רשב״ם

(כט) והמואבי׳ היושבי׳ בער. אבל בשאר מואבי׳ כתיב בהן אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי למעלה אבל בני עשו הקרואים אדום יצאו לקראתכם בחרב וית ישראל מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים:

ארגב

שָׂרִיד: לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל
הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ: לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר
עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל
וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ: לז רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־
עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי
הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: ג א וַנֵּפֶן
וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ
וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן: ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־
כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ
שָׂרִיד: ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת
הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ
מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב
מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן: ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים
בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ
לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד:
ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן
מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם
הַנָּשִׁים וְהַטָּף: ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל
הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ: ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא
אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר
חֶרְמוֹן: ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר: י כֹּל ׀ עָרֵי
הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן:
יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה
הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־
איש

קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משזב: לה לחוד
בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: לו מערער
די־על־כיף־נחלא דארנן וקרתא די־בנחלא ועד גלעד לא
הות קרתא די תקפת מננא ית כלא מסר יי אלהנא
קדמנא: לז לחוד לארעא בני עמון לא קרבתא כל כיף
נחלא יובקא וקרוי טורא וכל די־פקיד יי אלהנא:
א ואתפנינא וסלקנא ארח דמתנן ונפק עוג מלכא דמתנן
לקדמותנא הוא וכל עמה לאגחא קרבא אדרעי: ב ואמר יי
לי לא תדחל יתה ארי בידך מסרית יתה וית־כל־עמה
וית־ארעה ותעבד לה כמא־די עבדתא לסיחן מלכא
דאמראה די יתב בחשבון: ג ומסר יי אלהנא בידנא אף
ית־עוג מלכא דמתנן וית־כל־עמה ומחנוהי עד־דלא
אשתאר־לה משזב: ד וכבשנא ית־כל־קרווהי בעדנא ההיא
לא הות קרתא די לא נסבנא מנהון שתין קרוין כל בית
פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: ה כל־אלין קרוין
כריכן מקפן שור רם דילהן דשין ועברין בר מקרוי פצחיא
סגיא לחדא: ו וגמרנא יתהון כמא־די עבדנא לסיחן
מלכא דחשבון גמר כל־קרוי גבריא נשיא וטפלא: ז וכל
בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ח ונסבנא בעדנא ההיא
ית־ארעא מידא תרין מלכי אמראה די בעברא דירדנא
מנחלא דארנן עד טורא דחרמון: ט צידנאי קראן לחרמון
סרין ואמראי קראן לה טור תלגא: י כל קרוי מישרא וכל
גלעד וכל דמתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותא דעוג
במתנן: יא ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר
גבריא הא ערסה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני
עמון תשע אמין ארכה וארבע אמין פתיה באמת מלך:
וית

מסרה לה בזזנו, חסין בזזנו. לו מערער, כל חו' מ'. ארנן, חסר. שגבה, ל'. הכל, בז"ג. לז עמון, מ"ל. יבק, חסר. ג א ונפן, ג'. עוג, מ"ל. קראתנו, ח"י. ב ואת ארצו, ה'. לו, הלמ"ד בדגש מד"ד. יושב, י"ז מ"ל בתורה. לסימן, י"ז מ"ל. ג בידנו, חסר. השאיר, מ"ל ומקף וה"א במתג במקום גג"ע. ד ונלכד, כל ליתנא ח' במ"ב. ארגב, כל ליתנא ח'. עוג, ד'. ה' בצרת, ב' ח' ולישן ו' ומשכין. חומה, מ"ל. גבהה, חסר וה"א בקופה. דלתים, בתד יוד דכתי' וקרי. ובריח, מ"י דקו"כ. הפרזי, ב' ומשמש א"ב. ו ונחרם, מתג בנו"ן. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. לסימן, מ"י ומ"ו. מתם, כל ליתנא ח' במ"ד. הנשים, קדמאה נסיב ו'. ז בזזנו, ל' ומ"ל. ח מנחל, ד'. ארנן, חסר. חרמון, כו"ל מ"ל. ט צידנים, מ"ל ב' יודין ומ"ו. שרין, ל' וחסר והשין שמאלית וכן שניר. יקראו לו, במקף. י כל, ע' פסוק כל וכל. המישר, מ"י ומ"ו. סלכה, ג' הכף רפי וה"א נסוף. בבשן, ד'. יא הנה, ד' סבירין והנה. ערש, השין שמאלי ואינה רבתי. הלה, ל' כתיב ה'. הוא, וי"ו ומיכק. אמות, מ"ל. יבאמת, ל'.

ת"א ששים עיר כל חבל ארגב מגילה י שבועות טז ערכין לב. כל אלה ערי בצרות מגילה שם שבועות שם ערכין לג. לבד מערי מגילה ג. צידונים יקראו לחרמון שריון חולין ס.

רש"י

ויסב ישראל מעליו: (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עליה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר
בראשית

ירושלמי

בזזנא לנא ועדי קרויא דכבשנא: (לו) מערוער דעל גיף נחלא דארנונא וקרתא דמתבניא במציעות נחלא עד גלעד לא הות קרתא דתקיפת מננא ית כלהון מסר יי אלהנא קדמנא: (לז) לחוד לארע בני עמון לא קריבתא כל אתר נחלי יובקא וקירוי טורא ככל מה דפקיד יי אלהנא: (א) ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעת: (ב) ואמר יי לי לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעבד ליה היכמא דעבדת לסיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון:

יונתן בן עוזיאל

[(ב) כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר לדון אתון דמיין לאילנון שתילין על מבועין דמיין ברם פירין לית הינון עבדין בנין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהי שמיה משבח אחיא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדריא דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דיי ליה משה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעבד ליה היך מה דעבדת לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:]

(ג) ומסר יי אלהנא בידנא אוף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחינוהי עד דלא אשתייר ליה משיזב: (ד) וכבשנן ית כל קירווייה בעידנא ההיא לא הוות קרתא דלא נסיבנא מנהון שתין קרוין כל תחום פלך טרגונא מלכותא דעוג במתנן: (ה) כל אילין קירוין חקרא מקפן שורין רמין אחידן בתרעין ונגרין בר מקרוי פצחיא סגי לחדא:

[(ה) כל אלין קריין תלילן מקפן שורין רמין תרעין ונגרין:]

(ו) וגמרנא ית קרויהון היכמא דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון היכדין גמרנא ית כל קרווי גובריא ונשיא וטפלא: (ז) וכל בעירי ועדיי קרויא בזנא לנא: (ח) ונסיבנא בעידנא ההיא ית ארעא מן רשות תרין מלכי אמוראי דבעיברא דיורדנא מנחלי ארנונא עד טורא דחרמון: (ט) צידונאי הוון קרן לחרמון טורא דמסרי פירוי ואמוראי קרן ליה טוור תלגא דלא פסיק מניה תלגא לא בקייטא ולא בסיתווא:

[(ט) צידונאי קרן לחרמון ארעא מסרי פירוהי ואמוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא:]

(י) כל קירוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלווקיא ואדרעת קרוי ממלכותא דעוג במתנן: (יא) ארום לחוד עוג מלכא דמתנן אשתייר ממותר גיבריא דאשתציו בטובענא דא שיוויה שוויא דפרזלא הא היא יהיבא בבית ארכיון ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמתא דגרמיה:

הלא

בעל הטורים

נודע שם קדשו בכל הארץ: (לה) רק הבהמה רק מיעוטא הוא רק הכמושים אבל השמנים רלשים הכרס מקריבנו ליי': (א) דרך הבשן. על שם שן שגדל לו [בשן נועריקון בא שן] כדאיתא בברכות [ד' נד]. גבהה דלתים ובריח. ק"א מאה דכתיב עכים [גדולות] ובלורות בשמים: (ז) בזונו לנו. תמלה אמר בזונו לנו. מתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם. ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם. וזהו בזונו לנו: (יא) הלא הוא בה"א כתיב יבוא מי שמלך הל"ה שנים [כדכתיב מ"א ב' והימים אשר מלך דוד מ' שנה

רש"י

(בראשית מז) ויבא הפלים והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא ודאיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי שבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אבל היכל מלך הכנו פקח בן רמליהו בן מנחם למדתי שכך נקראת שם הפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו'. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד) ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר (בראשית י"ד

רמב"ן

הכתוב לומר כי לידונים בני בכור כנען יקראו לחרמון שריון בהיותו בידם מלפנים והאמורי היושב בה עכשיו אשר מהם ילכדו אותו ישראל יקראו לו שניר והוא שלג בלשון כנען כמו שרש"י מעיד עליו וכן תרגם אונקלוס ובעבור שהוא הר השלג ומפני הקרירות יסיה חרם וקרא חרמון והוא לו שם כנוי ואולם גם שריון בלשון הלדונים שם מורה על כך ושם הסר שיאון: (יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל וגו'. ענין הכתוב שבא להגיד כי עוד זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא ולהגיד על גבהו וגודלו ועוד כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים אמר כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש עלים כשאר בני אדם והוא בעיר רבה שהיתה עיר מושבו וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר הזכיר למעלה ונלכד' עירו נגל הוא לבדו מידם וזהו שאמר כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים והנה נשאר' מטתו שמה ברבה אשר היא עתה לבני עמון והעמונים קימו אותה לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא

אבן עזרא

(לד) מתם. בני אדם: (לו) שגבה. מגזרת ונשגב יי' [א]לבדו: (לז) אל ארץ בני עמון. שהיא סיום בידם כאשר [ב]פירשתיו: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד הירדן: (ג) השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגוב. דברי [ג]המתרגם ארמית ידועים ויש אומרים שהוא שם אדם היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי האל"ף נוסף והוא מגזרת ורגבים [ד]ידובקו בדרך רמוקס: (יא) באמת איש. באמת כל אדם והנה [ה]הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב [ו]ללמד ועוד

פירוש על אבן עזרא

[א](שם ב' י"א). [ב](במדבר כ"א כ"ד). [בב](לקמן ז' כ"ד) אמר ר"א השמידך שם הפועל ואם הוא בחירק ויתכן וכו' עיין שם. [ג]שתרגם כל בית פלך טרכונא שהוא' בלשון יוני שם מחוז כמ"ש הערוך. [ד](איוב ל"ח ל"ח.) [ה]כלומר מאחר שאמר אמה שומע אני באמה איש רק הוא כפל. [ו]כי לא ידענו מדת אחרו. וכאשר לא נדע מדת אמתו לא ידענו

ספורנו

(י) ערי ממלכות עוג בבשן. כי רק עוג מלך הבשן נשאר. והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי ממלחמת אמרפל וחביריו שהכו את רפאים בעשתרות קרנים נשארו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שבאר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאים לכן מלך: (יא) באמת איש. באמת כל אחד מאותם הרפאים ומלא אים תורה כל אחד ואחד כמו הים לבלעו מקלהו. ויכו אים איסו וזולתם. אמר אע"פ שאותה הערש היתה תשע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות בינוניות הרבה מאד יותר מתשע אמות ל"ע אולי על אחת כמה וכמה. ובזה יובן גודל אותם הענקים וחזקם. ועכ"ז השמידו אותם בני עמון בעזרת האל ית' כמו שבאר למעלה:

ואתחנן

פירוש רשב"ם

(ד) ארגב. פתרונו לפי עניינו: (יא) כי רק עוג מלך הבשן וגו'. לכך אמר לו הקב"ה אל תירא אותו. הנה ערשו. עריסה של קטן כשהיה תינוק בירצי"ל בל"א ערש ברזל לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ לכך עשאוהו של ברזל כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך: הלא היא ברבת בני עמון. עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו לתמהא שהיה גדול בקטנותו כל כך אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו מטות: באמת איש. שהחדיל כל צרכו:

ההוא

אִֽישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָ֤רֶץ הַזֹּאת֙ יָרַ֖שְׁנוּ בָּעֵ֣ת
הַהִ֑וא מֵעֲרֹעֵ֞ר אֲשֶׁר־עַל־נַ֣חַל אַרְנֹ֗ן
וַחֲצִ֤י הַר־הַגִּלְעָד֙ וְעָרָ֔יו נָתַ֕תִּי לָרֽאוּבֵנִ֖י
וְלַגָּדִֽי׃ יג וְיֶ֨תֶר הַגִּלְעָ֤ד וְכָל־הַבָּשָׁן֙
מַמְלֶ֣כֶת ע֔וֹג נָתַ֕תִּי לַחֲצִ֖י שֵׁ֣בֶט הַֽמְנַשֶּׁ֑ה
כֹּ֣ל חֶ֤בֶל הָֽאַרְגֹּב֙ לְכָל־הַבָּשָׁ֔ן הַה֥וּא
יִקָּרֵ֖א אֶ֥רֶץ רְפָאִֽים׃ יד יָאִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֗ה
לָקַח֙ אֶת־כָּל־חֶ֣בֶל אַרְגֹּ֔ב עַד־גְּב֥וּל
הַגְּשׁוּרִ֖י וְהַמַּֽעֲכָתִ֑י וַיִּקְרָא֩ אֹתָ֨ם עַל־שְׁמ֤וֹ
אֶת־הַבָּשָׁן֙ חַוֺּ֣ת יָאִ֔יר עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
שביעי טו וּלְמָכִ֖יר נָתַ֥תִּי אֶת־הַגִּלְעָֽד׃
טז וְלָרֽאוּבֵנִ֨י וְלַגָּדִ֜י נָתַ֣תִּי מִן־הַגִּלְעָ֗ד
וְעַד־נַ֣חַל אַרְנֹ֔ן תּ֥וֹךְ הַנַּ֖חַל וּגְבֻ֑ל וְעַד֙
יַבֹּ֣ק הַנַּ֔חַל גְּב֖וּל בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָ֖ה
וְהַיַּרְדֵּ֣ן וּגְבֻ֑ל מִכִּנֶּ֗רֶת וְעַ֨ד יָ֤ם הָֽעֲרָבָה֙
יָ֣ם הַמֶּ֔לַח תַּ֖חַת אַשְׁדֹּ֥ת הַפִּסְגָּ֖ה
מִזְרָֽחָה׃ יח וָאֲצַ֣ו אֶתְכֶ֔ם בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא
לֵאמֹ֑ר יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם נָתַ֨ן לָכֶ֜ם אֶת־
הָאָ֤רֶץ הַזֹּאת֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ חֲלוּצִ֣ים תַּֽעַבְר֗וּ
לִפְנֵ֛י אֲחֵיכֶ֥ם בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל כָּל־בְּנֵי־חָֽיִל׃
יט רַ֠ק נְשֵׁיכֶ֣ם וְטַפְּכֶם֮ וּמִקְנֵכֶם֒ יָדַ֕עְתִּי
כִּֽי־מִקְנֶ֥ה רַ֖ב לָכֶ֑ם יֵשְׁבוּ֙ בְּעָ֣רֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר
נָתַ֖תִּי לָכֶֽם׃ מפטיר כ עַ֠ד אֲשֶׁר־יָנִ֨יחַ יְהוָ֥ה ׀
לַאֲחֵיכֶם֮ כָּכֶם֒ וְיָרְשׁ֣וּ גַם־הֵ֔ם אֶת־הָאָ֕רֶץ
אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֵיכֶ֛ם נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם בְּעֵ֣בֶר
הַיַּרְדֵּ֑ן וְשַׁבְתֶּ֕ם אִ֥ישׁ לִֽירֻשָּׁת֖וֹ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לָכֶֽם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁ֣וּעַ צִוֵּ֔יתִי בָּעֵ֥ת
הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר עֵינֶ֣יךָ הָרֹאֹ֗ת אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֜ה יְהוָ֤ה אֱלֹֽהֵיכֶם֙ לִשְׁנֵי֙
הַמְּלָכִ֣ים הָאֵ֔לֶּה כֵּֽן־יַעֲשֶׂ֤ה יְהוָה֙ לְכָל־הַמַּמְלָכ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֖ה עֹבֵ֥ר שָֽׁמָּה׃
כב לֹ֖א תִּֽירָא֑וּם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם ה֖וּא הַנִּלְחָ֥ם לָכֶֽם׃ ס ס ס

ומפטירין חזון ישעיהו בסימן ה'. ק"ס מלכי"ס סימן:

כג וָאֶתְחַנַּ֖ן אֶל־יְהוָ֑ה בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹֽר׃ כד אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה אַתָּ֤ה
החלות

אונקלוס

יב וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל־
נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא
דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד׃ יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל דְּמַתְנָן מַלְכוּתָא
דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית־פְּלָךְ טְרָכוֹנָא
לְכָל־מַתְנָן הַהוּא מִתְקְרֵי אַרְעָא גִּבָּרַיָּא׃ יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה
נְסִיב יָת־כָּל־בֵּית־פְּלָךְ טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּקֵירוֹס
וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין׃
טו וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת־גִּלְעָד׃ טז וּלְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא
דְגָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחֲלָא דְאַרְנוֹן גּוֹ נַחֲלָא וּתְחוּם וְעַד
יֻבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵהּ
מִגִּנּוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ
מְרָמָתָא מַדִּינְחָא׃ יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר
יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין
תְּעִבְּרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא׃ יט לְחוֹד
נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי־בְעִיר סַגִּי לְכוֹן
יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃ כ עַד דִּי־יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן
כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְהוֹן
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירֻתְּתֵהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃
כא וְיָת־יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָזְאָה
יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעְבֵּד
יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן
אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵהּ מְגִיחַ לְכוֹן׃ פ פ פ
כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר׃ כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ
שריתא

מסרה יב ולא, ה'. מערער, כל א' חסר. אשר על, במקף. ארנן, ח'. לראובני, הרי"ש בשורק ואלף וא"ו נחי'. יג שבט, ב' וכל יהושע דכו' במ"ג. הארגב, ח' יקרא, כ"א. יד יאיר, ל' כ"פ. ארגב, ח'. גבול, מ"ל. הגשורי, מ"ל. אתם, בסד ו'. טו ולמכיר, ל' כ"פ. טז ולראובני, הרי"ש בשורק וכדלעיל. ולגדי, ב'. ארנן, ח'. וגבול, ע' חסר. גבול, מ"ל. יז והערבה, ב'. וגבל, ע' ח' בלישנא. ועד, ע'. ים, היודין בקמץ. אשדת, כו"ל ח'. הפסגה, תרויהון ה' בסוף. יח ואצו, ל'. חלוצים, מ"ל דמ"ל. יט נשיכם, ג' כל או' מ"ל. ומקנכם, ל' וחסר. ישבו, כ'. בעריכם, מנל. כ יניח, מ"ל י' דקרי וכתיב. אשר, ד' בטעם בסיפרא בלשנא. להם, ה' דמטעי' לכם. לירשתו, מ"י וס"ו והשין דגושה. כא יהושע, ב' מ"ל דמ"ל. צוית, ה'. עיניך, ונלדמ"ל. הראת, ב' ח' דח'. הממלכות, מ"ל. עבר, כו"ל חסר. שמה, בה"א בסוף. כב תיראום, ל' מ"ל דמ"ל וא' חסר ו'. הנלחם, המ' בקמץ כי הוא ביכולי נפעל על ההווה. כג ואתחנן, ל' הנו"ן בפתח ע"פ המסורה ואפשר שהמכון למה שאנחנו קוראים קמ"ץ כידוע כי בחומש מ"ם ובמדויקים הוא בקמ"ץ. כד אדני, ד' כ"כ בתורה. יהוה, כ"כ ונקרא בשם אלהים.

ת"א ואתחנן אל ה' ברכות ל לב כל הפרשה עקרי' מד פכא. ה' אלהים ברכות לב האלילים שם.

רש"י

י"ד) ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם. ועוד מעבר לשפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול
הירדן

ירושלמי

[(יא) הֲלָא הִיא יְהִיבָא בְּאַפַּרְכִיוֹן דִּבְנֵי עַמָּא:]

(יב) וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר וְעַד כֵּיף נַחֲלָא וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְוֵי יְהָבִית לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד: (יג) וּשְׁאַר גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג יְהָבִית לְחַצִי שִׁבְטָא מְנַשֶּׁה כָּל תְּחוּם בֵּית פֶּלֶךְ טַרְגוֹנָא וְכָל מַתְנָן הַהוּא מִתְקְרֵי אֲרַע גִּיבָּרַיָּא: (יד) וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסִיב יָת כָּל תְּחוּם פֶּלֶךְ טַרְגוֹנָא עַד תְּחוּם קְרוֹיֵי וְאַנְטִיקִירוֹס וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵיהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין:

[(יד) כָּל תְּחוּם אַטְרַכוֹנָא עַד תְּחוּם קִירְיַית אֲפִיקְרֶס וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵיהּ:]

(טו) וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד: (טז) וּלְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא מְצִיעוּת נַחְלָא וּתְחוּמֵיהּ וְעַד יוּבְקָא דְנַחְלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי עַמּוֹן: (יז) וּמֵישְׁרָא יַרְדְּנָא וּתְחוּם מִגְּנֵיסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא וְקַרְתָּא טִבֶּרְיָה דִסְמִיכָא לְיַמָּא דְמִלְחָא תְּחוּם שְׁפָכוּת מַיָּא מְרַמְּתָא מַדִּינְחָא:

[(יז) וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמָא מִן גִּנּוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת בֵּית שְׁפִיכוּת קִיטְמָא מִן מַדִּינְחָא:]

יונתן בן עזיאל

(יח) וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן שִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא מְנַשֶּׁה בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָיְינִין תְּעִבְרוּן קֳדָם אֲחוּכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא: (יט) לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן טַפְלֵיכוֹן וּבְעִירֵיכוֹן יְדַעְנָא אֲרוּם בְּעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן: (כ) עַד זְמַן דִּינִיחַ יְיָ לַאֲחוּכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵרְתוּן אוּף הִינוּן יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהִיב לְכוֹן וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְּתֵיהּ דִּיהָבִית לְכוֹן: (כא) וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּידִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָמְיָין יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִילֵין הֵיכְדֵין יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דְּאַנְתְּ עָבַר לְתַמָּן: (כב) לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרוּם מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן מְגִיחַ לְכוֹן: ס ס ס

(כג) ואתחנן וּבְעֵית רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר:

[(כג) וְצַלֵּית וּבְעֵית רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ אֲמַר מֹשֶׁה בְּשַׁעְתָּא הַהִיא לְמֵימַר:]

(כד) בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים אַנְתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת גְּבוּרַת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא וְלָא אִית בַּר מִנָּךְ

בעל הטורים

סנה] והוא דוד חמישי שלמון בועז עובד ישי דוד. ויקח הערים האלה. ד"א מפה שהיה ה"א ה"א אמה ולבו יו"ד אמה וכלי מלחמתו יו"ד אמה והכהו בקרסולו שהוא יו"ד אמה [הכל כמנין הל"ה]:

יונתן

כדפירש"י וכן ת"א באמת מלך וכל זה דלא תימא מדכתיב באמת איש משמע איש קאמר וא"כ מאי רבותא אלא אמת מלך הוא עוג מלך הבשן: (כד) ולא איש בר מנך

(כג) ואתחנן לעיל כתיב לא שילוה׳ מזקתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן בגי׳ שירה שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו: סמך י"י אלהים לואתחנן לומר שויתי

רש"י

הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר (דברים ל"ג) וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת פרשת דברים

(כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראה

רמב"ן

הוא כאלוני׳ לכדו מתנו מלכותו וזה טעם הנה כלומר הנה העדות קיימת שהוא ערש ברזל ואורכה ורחבה מאד וקיימת היא ברבת בני עמון כי עכשו אשר בעשתרות היתה לשלל ואבדה. וטעם באמת איש הגדול בבני אדם כמו וחזקת והיית לאיש ועל דעת אנקלוס באמת איש באמת האיש ומגוס מלך וכן את הכבש אחד בלילה הוא וכן רבים כלומר באמת עוג עצמו: (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. את הארץ הזאת האמורה למעל׳ מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו בעת ההיא. מערוער אשר על נחל ארנון. איננו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה לשון רש"י. והנכון בעיני כי יאמר ואת הארץ הזאת שירשנו בעת ההיא מערוער נתתי לראובני וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה וכן רבים: (יג) כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים. פירוש וכל חבל הארגוב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים כלשון וכל הנקדם שמואל הרואה ושאול בן קיש ההושיבו נשים נכריות שה"א בהם במקום אשר וכן רבים והיה נקרא מכלל ארץ רפאים על שם עוג המולך בה או מפני שהיתה מתחלה לרפאים ונשארה לעוג כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים: חסלת אלה הדברים

אבן עזרא

ועוד שלא יהיה בגלם אדם 'כלל: (יד) יאיר בן מנשה. [ח]פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. [ט]שני גוים: (טו) ולמכיר. [י]מפורש: (טז) תוך הנחל וגבל. שלו וכן והירדן [כ]וגבול: (יח) ואצו אתכם. [ל]עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את [מ]מריך איננו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם: חסלת אלה הדברים

(כג) ואתחנן. הטעם וכבר [א]התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור

כאשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג ואמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא הזכיר כי אני לא אעבור שם כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי ולוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבור: וטעם (כג) בעת ההיא. רמז לעת הגזרה שהזכיר גם בי התאנף ה' ולא נזכר שם התחינה ביום המעשה. והנכון כי בעת ההיא בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שניתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים ויהיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחילה הזאת וכאשר לא שמע השם בקולו חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע אבל הזכיר שם התפלה אשר נענ' עליה וכאן הזכיר זה להודיע כי הארץ היתה

פירוש על אבן עזרא

ידענו מדהו. [י]כלומר שם אמרנו שיאריך גופו ע' אמות מאחמו לא יהיה בצורת אדם כללי כי לעולם אין מתכונת גוף אדם בתכונה כזאת להיות אורך גופו כתשע אמות מאחמו עלמו והכתוב אמר באמה איש אלא כ"ל באמת כל אדם. [ח](במדבר ל"ב מ"א). [ט]אף שאמר גבול ל"י. [י](שם ל"ב ל"ט). [כ](פסוק יז). [ל]וידוע שיחד הדבור עם הלוים מכלל ישראל ואמר אחרי כן כי אנכי ידעתי את מריך שחזר לכוין אל ישראל והלוים בכלל והוא הפך כי בכאן היה מדבר עם הכלל וכיון אח"כ לפרט ושמה היה מדבר עם הפרט וכיון אחר כך לכלל. [מ](להלן ל"א כ"ה כ"ו כ"ז). [א]ר"ל בעת ההיא כאשר גם בי התאנף ד' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (לעיל א' ל"ז) התחננתי לפניו לאמר. אתה

ספורנו

(כג) ואתחנן ואל ה': (כד) ואת ידך החזקה. לשנות טבע הנבראים הבלתינפסדים שלא יוכל זה זולתך.ו כל אלה עשית כדילהביא את ישראל לארץ ולכן ראוי

פירוש רשב"ם

(יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. שנזכר בברית בין הבתרים כמו שפירש למעלה ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל תרצם ואל תתגר בם על בני עמון דאפילו אנגריא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו לכך הקדים ונתן ערשו ומטתו בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר מלוכה כדמפרש בספר שמואל כדי שלא יכוהו ישראל על מיטתו כי ידע שלא הורשו לבא שמה מאברהם:

(כג) ואתחנן החלות. כדכתיב למעלה היום הזה אחל תת פחדך. החלות החי"ת גורמת לה' פת"ח. וכן העירתי מצפון. וכן העדותי בכם היום. החתות

הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־
גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ
וְכִגְבוּרֹתֶךָ: כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר
הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן: כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה
בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי
עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה: כז עֲלֵה ׀ רֹאשׁ
הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה
וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא
תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: כח וְצַו אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר
לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: כט וַנֵּשֶׁב
בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר: פ ד א וְעַתָּה
יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם: ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ

לשמר

אונקלוס

שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יַת־עַבְדָּךְ יַת־רְבוּתָךְ וְיַת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִּי אַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעְבֵּד כְּעוֹבָדָיךְ וּכְגִבְּרָתָךְ: כה אֶעְבַּר־כְּעַן וְאֶחֱזֵי יַת־אַרְעָא טַבְתָּא דִּי בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא: כו וַהֲוָה רְגַז מִן־קֳדָם־יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבִּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תּוֹסֵף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: כז סַק ׀ לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָיךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָיךְ אֲרֵי לָא תְעַבַּר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין: כח וּפַקֵּד יַת־יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי° אֲרֵי הוּא יְעַבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסֵן יָתְהוֹן יַת־אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי: כט וִיתֵבְנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר: א וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מְאַלֵּף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתֵיתוֹן וְתֵירְתוּן יַת־אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יָהֵב לְכוֹן: ב לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן

°ע"ם א"ג צ"ל ועלמהי

ולא

מסרה החלות, ג' ס"י ומ"ו. להראות, ג' ומ"ל. כמעשיך, מ"ל. וכגבורתך, מו"ק וחסר הכין וס"י ל' וב' ח' בלי'. כה נא, דגש מד"ד. וארא, ה'. הטובה, מ"ל. והלבנן, ה' ד' מ"ל ודין חסר. כו למענכם, העי"ן בתנועה קלה היינו ח"ק בלי שלימות. תוסף, ב' מ"ל בלישנא. בדבר הזה, ח'. כז הפסגה, ה"א בסוף. ושא, ג'. עיניך, בב' יודין. ימה, המ"ם בדגש וה"א בסוף ומלעיל. וצפנה, ה' ג' מ"ל ב' חסר דין מנהון. ותימנה, מ"ל. בעיניך, ב' יוד"ן. תעבר, חסר. את הירדן, ז'. כח וצו, ל'. וחזקהו, ב' הרפה. אותם, פ"ל מ"ל בתורה. כט בגיא, ל' בקמץ והקמץ לסבת הז"ק ואלף בסוף. מול, מ"ל. פעור, מ"ל. ד א לעשות, מ"ל. תחיו, קדמא דפרשה תחיו ובאתם הכין תחיון וטוב. אבתיכם, ח"ו וח"י. ב תספו, ב' חסר דס'. מצוה, י"א. אתכם, ה' ימידאין.

ת"א אעברה נא. ברכות שם האלילים שם. ההר הטוב ברכות מח גיטין נו. ויאמר ה' אלי רב לך סוטה יג. אל תוסף ברכות לב. עלה ראש הפסגה שם. וצו את יהושע קדושין כט עקיד' שער יג. ועתה ישראל עקידה שער או. ובאתם עד עקרי' מד פכא. לא תוסיפו ערובין לו ק ר"ה כח זבחים פ פא מנחות מ עקיד' שער א. ולא תגרעו ערובין ס ר"ה כח זבחים פ.

רש"י

שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החילות להראות את עבדך. (אם) פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות לב) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם. החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החילות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב) ראה החילותי תת לפניך הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. (יומא לט) זה בית המקדש: (כו) ויתעבר ה'. (ספרי) נתמלא חימה: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך. (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה שנאמר (דברים לד) ויראהו את ה' כל הארץ: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות. וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו (שם ז) קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"א ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי להמחל לי: (ב) לא תוסיפו. (ספרי שם) כגון חמש

פרשיות

רמב"ן

היתה הבינה עליו מאד ולא זכה אליה בעבורם וכל זה מתוכחותיו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין לשון רש"י. ולא השגיח הרב כי השם הראשון הוא כתוב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א שבו אמר כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון כל העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא תתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו' וגם באברהם כך הם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני יו"ד ה"א. וענין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר ואתפלל כי ידבר בתחנה ואמר אדון אשר בך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך היא תחלת נבואתי שהראית

לי

מַנְךְ דִּשְׁכִינְתָּךְ שָׁרְיָא בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא לָא דְיַעֲבִיד כְּעוֹבָדָךְ וְכִגְבוּרָתָךְ :

[(כד) בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרִיתָא :]

(כה) אֶעֱבַר כְּדוֹן וְאֶחְמֵי יַת אַרְעָא טַבְתָא דִבְעִיבְרָא דְיוֹרְדְנָא טוּרָא טָבָא דֵּין דְּבֵיהּ מִתְבַּנְיָא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם וְטוּר לִיבְנָן דְּבֵיהּ עָתִיד לְמִישְׁרֵי שְׁכִינְתָּא: (כו) וּרְגֵז יְיָ עֲלַי בְּגִלַלְכוֹן וְלָא קַבֵּל צְלוֹתִי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגֵּי לָךְ לָא תוֹסִיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי תּוּב בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: (כז) סוּק לְרֵישׁ רָמְתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעַרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲמֵי בְּעֵינָךְ אֲרוּם לָא תְעִיבַר יַת יוֹרְדְנָא הָדֵין:

(כח) וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקִּיפוֹהִי וְאַלִּימוֹהִי אֲרוּם הוּא יְעִיבַר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסִין יַתְהוֹן יַת אַרְעָא דְאַנְתְּ חָמֵי : (כט) וּשְׁרֵינָן בְּחֵילְתָא בָּכְיָין עַל חוֹבֵינָן דְּאִזְדַּוַּגְנָן לְפַלְחֵי טַעֲוַת פְּעוֹר :

[(כט) וּשְׁרֵינָן בְּחֵילְתָא בָּכְיָין עַל חוֹבֵינָן וּמִתְוַדִּין עַל חֲטָאַנָן עַל דְּאִדְבַּקְנָן לְפַלְחֵי טַעֲוָתָא בַּעַל פְּעוֹר :]

(א) וּכְדוֹן יִשְׂרָאֵל שְׁמָעוּ לִקְיָימַיָּא וּלְדִינַיָּא דַּאֲנָא מַלֵּיף יַתְכוֹן לְמֶעְבַּד מִן בִּגְלַל דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן : (ב) לֵיתְכוֹן רַשָּׁאִין לְמוֹסָפָא עַל פִּתְגָּמַיָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן וְלָא תְבַצְרוּן

מִנֵּיהּ

בעל הטורים

שויתי י״י לנגדי תמיד: (כד) החלות ב׳ במסורה אתה החלות. אשר החלות לנפול לפניו (אסתר ו׳). אתה החלות להראות במה שכבשת לפני סיחון ועוג והוא החלות להראות במה שהתחיל׳ לנפול. תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות [ק״ס] רמז* משה [עיין ברכה פ׳ זו] ומתחיל הפסוק בתי״ו ומסיים בתי״ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ת׳ פרסה על ת׳ פרסה: להראות. תג׳ על הרי״ש. הראיתני אף מה שלא בקשתיך: להראות ב׳ במסורה דין ואידך להראות העמים והשרים את יפיה (אס) אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר (ד׳) וזהו שדרשו שהראה לו הקב״ה למשה כל מה שאירע לישראל היאך ישבו בשלוותן וכל המליקין שעתידים להליק להן. וזה הוא להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ביופין ובשלוותן וכן להשמידם נתן לו להראות שהראהו המליקין להם: את עבדך שאמרת לא כן עבדי משה: הפסוק מתחיל באל״ף ומסיים בכ״ף ויש בו כ״א תיבות כנגד אך טוב לישראל. וכנגד אהיה: (כה) אעברה נא. הירדן ב׳ אמה לא אעבור אלא אמה א׳ [להלאה ממנו לסוף א״י והוא כ״ס. כ״ה בפענח רזא ועיין במג״ע אופן י״מ בשם המדרש]: והלבנן. חסר ו׳ ע״ש ו׳ דברים שבזאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים [שאלו יהיו מחוסרים ממנו כשלא יכנס לא״י]: מן ואתחנן עד והלבנן מ״ם תיבות לומר זכור לי מ״ם יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח״כ יתפלל. מנ״ל ממשה. את גדלך זה האל הגדול. ואת ידך החזקה זה אתה גבור. אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש. אעברה נא. אל ישאל אדם צרכיו בב׳ לשונות: (כו) רב לך. פירש אתה התחלת לספר בשבחי רב הוא אלהך וגדול ממך מלספר בו [עיין מגלה ד׳ כ״ה]. ד״א הרב שלך וגדול ממך והוא אדה״ר על ידו נקנסה מיתה לכל וא״א לך ליגלל ממנה. ד״א רב לך. הרבה פעמים עשית כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח. ולמה הרעת. הלאן ונקר. וסלע א״א לי לסבול לך יותר. ד״א אפי׳ בדבר המועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך. ד״א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כ״פ נלאתני ועתה לא אוכל לנלאתני. ד״א רב לך אתה יש לך רב אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו [ר״ל השבועה דלכן לא הביאו ערש״י פ׳ חקת ע״פ זה] ד״א הגיע השעה שיש לך רב [י״ל ע״פ דאי׳ ברבה ס״פ וילך ע״ש עד לעת משה ואמר ק׳ מיתות כו׳] כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו ניכר בעודך חי ד״א רב לך אל תירא ממלאך המות כי הרב שלך יעסוק בך [כמ״ש על ויקבור אותו בגיא שהקב״ה קברו]. ד״א רב לך הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: (כח) וחזקהו ב׳ דין ואידך החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו ביואב (ש״ב יא) כמו שיואב היה שר לצבא כך היה יהושע שר לצבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמפורש במלחמות עמלק: (א) מלמד אתכם

לעשות

* ר״ל בדלוג

יונתן

מינך פי׳ שאין זולתך ויש גורסים כדמיונך בדל״ת ומפרשים ר״ל כדמיונך פי׳ שאין יכול להמשיל לך מאומה כי אין לו ב״ה משל או דמיון. (כט) בחילתא בכיין על חובינן דאזדוינן לפלחי טעוות פעור מפר׳ ויחנו בגיא בבכיה על עונותיהם שנזדווגו לבעל פעור כי תרגום של ויחנו ושרו ותרגום של גיא היא חילתא בסדר זה בפסוק בעבר הירדן בגיא וכן בהרבה מקומות וק״ל: (א) בגלל דתיחון בחי״ת ר״ל ופי׳ דתיחון

ותעלון

רמב״ן

לי כבודך דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים עם הגדולה והגבורה הראיתני לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולי׳ וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עוד במה התאנף בו השם הנכבד אבל לשון ספרי כל מקום שנאמר ה׳ זו מדת רחמים שנאמר ה׳ אל רחום וחנון אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם והכוונה לומר כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד ושאר השמות כולן מדת הדין כמו אלהים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל״ף דל״ת שהוא לשון אדונים והנה השלים התוכחות בזה שהודיע אותם שגרמו אבותיהם רעה על עצמם וגם עליו גרמו עונם שלא יעברו לארץ אבל הם הבנים יעברו וירשו אותה אם לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה ולכך יתחיל עתה להזהירם בכללי המצות שלא יוסיפו עליהם ולא יגרעו מהם: (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב חמש ציציות וכן לא תגרעו לשון רש״י. וכך אמרו בסיפרי מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת״ל לא תוסיף ומנין שאין פוחתים מהן ת״ל לא תגרע מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים לא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת״ל הדבר אפילו דבר לא תוסף עליו אבל לא בזה בלבד אמרו אלא אף הישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה כמו

שמוזכר

אבן עזרא

לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות. אמר רבים מהחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים [א]שנוהג העולם בהם: ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם: כמעשיך. שהם כולם בחכמה: וכגבורותך. ביכולת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: (כז) עלה ראש הפסגה. הוא [ב]הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות [ג]מואב והגיא הוא דבר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע״ז: (א) מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון. כי עובדי פעור [ד]נשמדו: וירשתם. בעבור שהוא נעלם היו״ד בשבר הוי״ו [ה]הנשבר עי״ן הפעל ואפס על [ו]משקלו: (ב) לא תוספו.

מדעתכם

פירוש על אבן עזרא

אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו׳ בארץ הלזו הנשמה. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה שהם תוסיף להפליא מעשיך וגבורותיך כי לגדולתך אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך. והנה התעבר ה׳ בי למענכם ולא שמע אלי. ויאמר רב לך אל תוסף דבר וכו׳ כי לא תעבור וכו׳ לו את יהושע וכו׳. לכן לויתי את יהושע בעם ההיא כמ״ש ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (במדבר כ״ז כ״ג). [א]דקשה לו כי הנה מ״ל שעמד והתנבא ארבעים שנה יאמר לפני מותו אתה החלות וכו׳. [ב](שם כ״א כ׳). [ג]כמ״ש ויסעו מהר העברים ויחנו בערבות מואב (שם ל״ג מ״ח). [ד]כמ״ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וכו׳. [ה]שבר הוא חירק כמו שזכרתי (במדבר ל״ה י״ט) ור״ל בעבור שהוי״ו בחירק היו״ד שאחריה נח ונעלם. ורי״ש עי״ן הפעל גם הוא בחירק תחת הפתח. כי הראוי וְיָרַשְׁתָּ. [ו]אין אחר על משקלו. כי בו נשתנה תנועת הרי״ש לזווגה עם התנועה שלפניה ואפס על משקלו פי׳ כי אין אחר על משקלו.

שבאה

ספורנו

ראוי להשתדל בקיום שבתם בה: (כה) אעברה נא. להכרית יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל ממנה: ואראה את הארץ הטובה. אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם: (כו) ויתעבר ה׳ בי למענכם. מפני שהייתי מתאוה לקיים אתכם בה שלא תגלו ממנה לעולם והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגוים: (א) ועתה ישראל. מאחר שאתה רואה גזרת האל ית׳ להגלותכם אם תחטאו השמרו ונשמרו מצותיו בלי תוספת וגרעון כי התוספת והגרעון בכל שהוא יביא אתכם לתכלית הקלקול: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור. ולא יחשוב החושב שכאשר תסור סבת האסור

אלך

פירוש רשב״ם

החתות כיום מדין. אבל כשאינו שם אותיות אח״עה יאמר הרימות הקימות הטיבות כולם חטופין: ואתחנן בילמדנו פרשת שלח לך ואל תשאל לו בשעת נדרו סניין ממשה כשאמר לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב״ה שלא יכנס לארץ שנאמר לכן לא תביאו וגו׳ אמר שעת כעס ושעת שבועה הוא איני אדבר עכשיו המתין שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו שנאמר ואתחנן אל ה׳ אמר הקב״ה בשביל שהסתנת שאר המתים יורדים לשאול ואתה תעלה שנאמר עלה לראש הפסגה ותראה משם: (כט) ונשב בגיא. עד עתה מול בית פעור בערבות מואב וממה שראית

כאן

לשמר את־מצות יהוה אלהיכם אשר
אנכי מצוה אתכם: ג עיניכם הראות
את אשר־עשה יהוה בבעל פעור כי
כל־האיש אשר הלך אחרי בעל־
פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך:
ד ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם
חיים כלכם היום: שני ה ראה | למדתי
אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני
יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ
אשר אתם באים שמה לרשתה:
ו ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם
ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון
את כל־החקים האלה ואמרו רק עם־
חכם ונבון הגוי הגדול הזה: ז כי מי־
גוי גדול אשר־לו אלהים קרבים אליו
כיהוה אלהינו בכל־קראנו אליו: ח ומי
גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים
צדיקם ככל התורה הזאת אשר
אנכי נתן לפניכם היום: ט רק השמר
לך ושמר נפשך מאד פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך ופן־יסורו
מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: י יום אשר עמדת לפני

יהוה

אונקלוס

ולא תמנעון מנה למטר ית־פקודיא דיי אלהכון די אנא
מפקד יתכון: ג עיניכון חזן ית די־עבד יי בבעל פעור ארי
כל־גברא די אזל בתר בעל פעור שציה יי אלהך מבינך:
ד ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כלכון יומא
דין: ה חזו | דאלפית יתכון קימיא ודיניא כמא־די פקדני
יי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עלין תמן למירתה:
ו ותטרון ותעבדון ארי היא חכמתכון וסוכלתנותכון לעיני
עממיא די ישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם־
חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: ז ארי מן־עם רב די לה
אלהא קריב לה לקבלא צלותה בעדן עקתה כיי אלהנא
בכל עדן דאנחנא מצלין קדמוהי: ח ומן עם רב די־לה
קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא די אנא יהב קדמיכון
יומא־דין: ט לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דילמא־
תנשי ית פתגמיא די חזו עיניך ודילמא יעדון מלבך כל
יומי חייך ותהודענון לבניך ולבני בניך: י יומא די קמתא קדם

יי

מסרה לשמר, כל לישנא בשורייתא חסר. מצות ה' אלהיכם, ה'. ג הראות, ד' ב' מ"ל וב' חסר דחסר ודין למוד מו"ק ומ"ל חכין. בבעל, כ"כ בב' ולא לבעל. השמידו, מ"ל. מקרבך, חסר. ד הדבקים, ל'. ה לעשות, מ"ל ובמוגה. כן, בז"ק. ולטע"י שע"פ כלל הכמת הטעמים הי"ל להיות בפשטא אלא שא"כ הי' המובן שלוה רק לעשות כן בארץ לא בחוצה לארץ ובאמת לא כן הוא כי חובת הגוף הוא אף בח"ל לכן הפסיק הענין בטעם היותר מפסיק. ובקרב הארץ וגו' הייכו אם כזכה נעשה כן בארץ. א"ת. ו ובינתכם, ל' ומ"ל. ישמעון, ה' מ"ו ונו"ן בסוף. ונבון, כל או' מ"ל. הגדול, מ' מ"ל בתורה. ז גדול, מ"ל. אלהים, קודש. קרבים, ח"ו ומ"י. כה' אלהינו, ד'. קראנו, ב' וחסר. ח צדיקם, מ"ל י"ק וח"ת. כזה, ז'. ט ושמר, חסר. ופן, ה'. יסורו, ב' מ"ל. והודעתם, ל' בקמץ מ"ל.

ת"א ואתם הדבקים כתובות קיא סנהדרין סד ל עקרי' שער א עקידה שער א ס' הזוהר פ' בראשית ופקודי. ראה למדתי נדרים לז בכורות כט. ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם האלילים ד. ושמרתם שבת עה. כי מי גוי ברכות ו מגילה יא סנהדרין לא. ומי גוי גדול ברכות שם עקיד' שער מה. כה' אלהינו ר"ה יח יבמות מט קה. רק השמר לך ברכות לב מנחות לט אבות ג מכות לט עקידה שער נא ושער סג. ופן יסורו אבות שם. והודעתם ברכות כא כב מועד קטן ע"ו קדושין ל. והודעתם ברכות שם מועד קטן שם קדושין שם.

רש"י

פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקם. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: (י) יום אשר

עמדת

רמב"ן

שמוזכר במסכת ראש השנה וכן אם יעשה חג שהוא עובר בלאו הזה. ולפי דעתי אפי' בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם עובר בלאו וכך אמרו לענין מקרא מגלה מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה מאי דרוש וכו' ובירושלמי שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר אמרו כתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו' הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם א"כ היא בכלל לא תוסיף עליו אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה ומה שתקנו חכמים משום גדר כגון שניות לעריות וכיוצא בהן זו היא מצוה מן התורה ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב"ה בתורה: (ג) עיניכם הרואות. עתה בא להזהיר בפרטי המצות ויתחיל בע"ז שהוא שורש לכולן: (ד) וטעם ראה למדתי אתכם. ראה שאני מלמד אתכם היום כמו שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום ואשר אנכי נותן לפניכם היום או יאמר למדתי מפני שהזהיר לעשות כן בקרב הארץ כלומר ראה בעת בואך לארץ שלמדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי והנה מתחלה דבר על הדבר שהוא כלל לכל עשה ולא תעשה ועתה יזהיר בחוקים שהם גזרותיו ובמשפטים שהם הדינים כי אלו הם צריכין חזוק יותר מפני העלם טעם החקים ומפני כי במשפט יעמידו ארץ ואמר לעשות כן בקרב הארץ להזהיר על כולם כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ או ירמוז שעיקר המצות כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ ואמר כי בחקים ובמשפטים תועלות גדולות שהם תפארת לעושיהם מן האדם ואפילו שונאיהם ישבחו אותם בהם ועוד שהם תועלת גדולה שאין כמות' שהשם יהיה קרוב להם בכל קראם אליו וכן העמים יתבוננו בזה ידעו כי החוקי' נעשים בחכמה ובינה לקרבה אל האלהים וייראו מהם וזהו שאמר: כי מי גוי גדול. ועוד שהחקים והמשפטים בעצמם הם צדיקים ישרים וטובים ביישוב העם והמדינות: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים לשון רש"י. ואינו נכון כלל אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בה מאד כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמר החוקים והמשפטים לעשותם חזר ואמר רק אני

מזהירך

יונתן בן עוזיאל

סַנְיָה מַן לָא לְמִנְטוֹר יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן דַאֲנָא מְפַקֵיד יַתְכוֹן: (ג) עֵינֵיכוֹן חֲמִיתוֹן יַת דְעָבַד מֵימְרָא דַיְיָ בִּפְלָחֵי טַעֲוַות פְּעוֹר אֲרוּם כָּל בַּר נַשׁ דְטָעָה בָּתַר טַעֲוַות פְּעוֹר שֵׁיצְיֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ: (ד) וְאַתּוּן דְדַבַּקְתּוּן בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן קַיָימִין כּוּלְכוֹן יוֹמָא דֵין: (ה) חֲמוֹן דְאַלֵיפִית יַתְכוֹן קְיָימִין וְדִינִין הֵיכְמָא דְפַקְדַנִי יְיָ אֱלֹהִים לְמֶעְבַּד הֵיכְנָא בְּגוֹ אַרְעָא דְאַתּוּן עָאלִין לְתַמָן לְמֵירְתַהּ: (ו) וְתִנְטְרוּן וְתַעְבְּדוּן יַת אוֹרַייְתָא אֲרוּם הִיא חָכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְמַחְמֵי עַמְמַיָא דִישְׁמְעוּן יַת כָּל קְיָימַיָא הָאִלֵין וְיֵימְרוּן לְחוּד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָא רַבָּא הָדֵין: (ז) אֲרוּם הֵידָא אוּמָא רַבָּא דְאִית לֵיהּ אֱלָהָא קְרִיב לְוָתֵיהּ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֵן אוֹרְחֵיהוֹן דְעַמְמַיָא נַטְלִין דַחַלְתְּהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן

ירושלמי

וְדַמְיָין קְרִיבִין לְהוֹן וְהִינוּן רְחִיקִין מְטוּל דְלָא שָׁמְעִין בְּאוּדְנֵיהוֹן בְּרַם מֵימְרָא דַיְיָ יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִנַטֵל וְשָׁמַע צְלוֹתָנָא בְּכָל עִידָן דַאֲנַן מְצַלַיִין קֳדָמוֹהִי וְעָבִיד בָּעוּתָן:

נ(ז) אֲרוּם הַיְידָא אוּמָא רַבָּא דְאִית לָהּ אֱלָהָא דְיִקְרַב לְוָתָהּ כַּיְיָ אֱלָהֵן בְּכָל שָׁעָה דִי אֲנַן קָרַיִין לֵיהּ וְהוּא עָנֵי יָתָן:

(ח) וְהֵידָא אוּמָא רַבָּא דִילֵיהּ קְיָימִין וְדִינִין תְּרִיצִין כְּכָל אוֹרַיְיתָא הָדָא דַאֲנָא סָדֵר קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: (ט) לְחוּד אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן וְטוּרוּ נַפְשָׁתֵיכוֹן לַחֲדָא דִלְמָא תִתְנַשׁוֹן יַת פִּתְגָמַיָא דַחֲמִתוּן בְּסִינַי בְּעֵינֵיכוֹן וְדִלְמָא יְעִידוּן מִן לִבְּכוֹן כָּל יוֹמֵי חַיֵיכוֹן וּתְלוּפוּנוּן לִבְנֵיכוֹן וְלִבְנֵי בְנֵיכוֹן: (י) וְתִדְכּוּן גַרְמֵיכוֹן בְּמַעְסַקְכוֹן

בה

בעל הטורים

לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור את ס"ת תרי"ג: אשר אנכי מצוה אתכם. וסמיך ליה עיניכם הראות. שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות: (ד) ואתם הדבקים. סגין על הקו"ף רמז לק' ברכות שצריך לברך בכל יום: כלכם היום. וסמך ליה למדתי אתכם. דשמעתא בעיא צלותא כשמש וזהו היום למדתי: ועוד כלכם היום שזכות הרבים היא מסייעת: (ה) למדתי אתכם [וגו' עיין נדרים ל"ז ובר"ן שם] בחנם: ע"ו פעמים ליחוד [במ"ב דפ' שופטים (יח ע'. כ' י"ח) שאינם בליחוד היטב] במשנה תורה רמז בן ע"ו לגמרא: באים שמה לרשתה ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (ו) האלה ואמרו רק עם ס"ם מקוה כ"ם ערוה למה ערום אמוסו אסורה וערום בת אחיו מותרת. ולמה מקוה מ' סאה מטהר ואם חסר קורטוב אינו מטהר. רק מיעוטא הוא שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם: (ט) ושמר נפשך. כי אלהים נשמת אדם נרך בידי התורה

יונתן

ותעלון וכו' למען תחיו ובאתם וק"ל: (ז) אורחיהון דעמי' וכו' דטלטיהון על כתפיהון כו' והינון רחיקין פי' דרך עובדי עכו"ם שנושאים צלמם על כתפיהם הרי קרובים ואעפ"כ הם רחוקים מעובדיהם מפני שאזנים להם ולא ישמעו וכל זה נרצה אם מולא עכו"ם קרובים ורחוקים עכו"ם עושה לו כו"ם ומעמידו אצלו עומד ומתפלל לפניה ואינה עונה אותו הרי היא קרובה ורחוקה והקב"ה רחוק וקרוב: (ח) ודינין תריצין פי' ישרים כי בתום לב ובירושלמי תרגום בקושטא ליבא ובתריצותא: (ט) דתנשון פי' תשכחו כמו נשיתי טובה. יעידון תרגום של יסורו לפעמים ועיין לעיל פרשת בחקותי: (י) ותדכון גרמיכון וכו' קרי כדאיתא פרק מי שמתו אמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור

רמב"ן

מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם ולוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אע"פ שנתאמת נבואתו באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצוינו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יפול ספק בלב האנשים אבל כשהגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המית' בידינו כי אנחנו היודעים בשקרותו וזהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל

ואין

אבן עזרא

מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי [ז]למען תחיון אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות: (ג) בבעל פעור. בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי: (ה) וטעם למדתי אתכם. אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני יי' כי המצות הם [ח]מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת [ט]במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: (ז) כי מי גוי גדול. שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו [י]שיעננו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת [כ]כמו ישראל: וטעם גוי גדול. בעבור חכמי לב יראי השם: (ט) רק השמר לך. הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר [ל]עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. זהו

וכל

פירוש על אבן עזרא

[ז]בעבור המגפה. [ח]המיוחדים לכם לעשותכם בארץ אשר אתם באים שמה לרשתה. ולא בדיתי אותם מלבי. כי מה לי ולהם אם אני לא אעבור שמה. [ט]שאם תשמרו לעשות החוקים והמשפטים האלה. יבינו וידעו כל העמים כי אתם חכמים ונבונים. כי כל משכיל יבין וידע למה נתנו. ע"כ אלו הפסוקים כאחד ראה למדתי וכו' ופה מפרש כי הם לא מלבי רק כאשר צוני וכו' ומז"ל דרשו מה אני בחנם אף אתם בחנם והפסוק ושמרתם הוא הטעם למען קידוש השם לעיני העמים כמאמר והכבדה שם ה' שיהיה ש"ש מתאהב ע"י וגו' והמשפטים אשר יבינום יעידו ג"כ על החוקים כי ישרים המה רק הם אינם מבינים. [י]כה' אלהינו שהוא קרוב לקוראיו ורצון יראיו יעשה בחכמה. כי הוא יתן חכמה בלב כל חכם לב. וזה עדות לישראל שהם חכמים. [כ]להבין דבר מתוך דבר וללמוד דבר מדבר. וזה חלק ישראל עם קרובו כמ"ש מגיד דבריו וכו'. [ל](שמות כ' ע"ו).

לכך

ספורנו

אבל לא יהיה חטא לגרוע כמו שחשב שלמה המלך אני ארבה ולא אסור אני ארבה ולא אסיר ונכשל: (ג) עיניכם הרואות. הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור כי אמנם אותם שחטאו בעבודת בעל פעור לא התכונו לזה בתחלה אבל היתה תחלת כונתם לזנות בלבד, כאמרו ויחל העם לזנות, ואע"פ שהתורה אסרה זה מפני חשש עבודת גלולים כאמרם וזנו בנותיו והזנו את בניך חשבו כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל והנה קרה הספק: כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור. להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשמר בחכמתו מהכשל בעבודה זרה עד שהשמידו ה' אלקיך: (ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. הייתם כלכם חכמים להשמר מהכשל בעבודת בעל פעור: (ו) כי הוא חכמתכם. בה תשיגו לאפיקורוס במופתים שכליים: (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. והטעם שראוי להקפיד שתהיו נחשבים חכמים ונבונים לעיני העמים הוא שהאל ית' קרוב אלינו בכל קראנו אליו וזה יורה שבחר בנו מכל העמים. ואם יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חלול ה' באמור לכם עם ה' אלה: (ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים כו'. והטעם שתחשבו חכמים בעיני האומות בשומרכם את חקי האלהים ואת תורותיו הוא שלא שאין שום גוי במציאות כזה שיהיו לו חקים מורים מציאות האל ודרכיו ומשפטים צדיקים שאין בה ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חוזיהם וסופריהם אבל כל ענינם משפט וצדק. כענין אמרם ז"ל (פרק קמא דסנהדרין) משפט לזה וצדקה לזה, משפט לזה שמחזיר לו את שלו, וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו: (ט) רק השמר לך. אע"פ שאמרתי שראוי שתהיו נחשבים חכמים בעיני האומות. השמר לך מדעות חכמיהם המכחישים מציאות האל ית' ויכלתו והשגחתו ושמשו הם להביא על כל זה ראיות שכליות: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. והטעם שהזהרתיך מאד להשמר מזה הוא שיש לחוש פן תשכח מה שראו עיניך הנפשיים בסיני ועיניך השכליים גם כן בפי' התורה אשר בה הראית לדעת הפך דעותיהם במופתים שכליים: והודעתם לבניך. לבנים שלא ראו אז

מודיע

פירוש רשב"ם

כאן יש לכם ללמוד כמו שמפרש והולך: (ג) עיניכם הרואות. את אשר עשה בבעל פעור: (ד) ואתם הדבקים וגו'. בכל קראנו אליו כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם. ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה'. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל. וכן במן וכן בשלו וכן במים:

ותקרבון

יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי
הקהל־לי את־העם ואשמעם את־דברי
אשר ילמדון ליראה אתי כל־הימים
אשר הם חיים על־האדמה ואת־
בניהם ילמדון: יא ותקרבון ותעמדון
תחת ההר וההר בער באש עד־לב
השמים חשך ענן וערפל: יב וידבר
יהוה אליכם מתוך האש קול דברים
אתם שמעים ותמונה אינכם ראים
זולתי קול: יג ויגד לכם את־בריתו
אשר צוה אתכם לעשות עשרת
הדברים ויכתבם על־שני לחות
אבנים: יד ואתי צוה יהוה בעת ההוא
ללמד אתכם חקים ומשפטים
לעשתכם אתם בארץ אשר אתם
עברים שמה לרשתה: טו ונשמרתם
מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל־
תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב
מתוך האש: טז פן־תשחתון ועשיתם
לכם פסל תמונת כל־סמל תבנית
זכר או נקבה: יז תבנית כל־בהמה
אשר בארץ תבנית כל־צפור כנף
אשר תעוף בשמים: יח תבנית כל־רמש באדמה תבנית כל־דגה אשר־
במים מתחת לארץ: יט ופן־תשא עיניך השמימה וראית את־השמש
ואת־הירח ואת־הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם
ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל־השמים:
כ ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם
נחלה כיום הזה: כא ויהוה התאנף־בי על־דבריכם וישבע לבלתי עברי את־

את

יי אלהך בחרב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמענון
ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אנון קימין
על ארעא וית בניהון ילפון: יא וקרבתון וקמתון בשפולי
טורא וטורא בער באשתא עד־צית שמיא חשוכא עננא
ואמיטתא: יב ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון
שמעין ודמות ליתיכון חזן אלהן קלא: יג וחוי לכון ית
קימיה די פקיד יתכון למעבד עשרת פתגמין וכתבנון על
תרין לוחי אבניא: יד ויתי פקיד יי בעדנא ההיא לאלפא
יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא די אתון עברין
תמן למירתה: טו ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא
חזיתון כל־דמות ביומא די־מליל יי עמכון בחרב מגו אשתא:
טז דילמא תחבלון ותעבדון לכון צלם דמות כל־צורא דמות
דכר או נקבא: יז דמות כל־בעירא די בארעא דמות כל־
צפר גדפא די פרח באויר רקיע־שמיא: יח דמות כל רחשא
די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: יט ודילמא
תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית־סיהרא וית־כוכביא
כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחנון די זמין יי אלהך
יתהון לכל עממיא תחות כל־שמיא: כ ויתכון קריב יי לדחלתה
ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי לה לעמא אחסנא
כיומא הדין: כא ומן־קדם־יי הוא־רגז־עלי על פתגמיכון

וקיים

מסרה י בחרב, חסר. באמר, ג' וחסר. הקהל, ל' בסגול. ואשמעם, ל' וחסר וחד מ"ל. ילמדון, מ"ו ונו"ן בסוף וכן חבין. חיים, ג'. ואת בניהם, ד'. יא ותקרבון, ג' ותרויהון מ"ו ונו"ן בסוף. וההר, ג'. בער, כו"ל חסר. יב וידבר ה' ו' בטעם דרגא תביר. אליכם, מ"ל. שמעים, ח"ו ומ"י וכן כלהם. זולתי, מ"ל ומלרע. יג לעשות, מ"ל. לחות, ב' כ"כ בחו' סו"ק ומ"ל חבין. יד ואתי, ברביע. לעשתכם, ל' חסר וחד מ"ל. אתם, חסר. טו ונשמרתם, ה'. לנפשתיכם, כו"ל ח"ו ומ"י. אליכם, מ"ל. בחרב, חסר. טז תשחתון, ז' חסר בלי' מ"ו ונו"ן בסוף והקדמה בפ"ו. סמל, ל'. יז צפור, ו' מ"ל בעופות. תעוף, ל' ומ"ל. יח רמש, ל' וחסר. באדמה, הבי"ת בפתח. דגה, בה"א בסוף. יט תשא, ה'. השמימה, י"א. וראית, הוי"ו בגעיא. הכוכבים, כו"ל מ"ל דמ"ל. ועבדתם, ד' בקמץ. אתם, חסר. כ ויוצא, ד' וחסר י' ומ"ו. מכור, מ"ל.

ת"א ואותי צוה ה' נדרים לז למ סנהדרין כט. ונשמרתם ברכות לב עקיד' שער סח. כי לא ראיתם עקיד' שער מח. פן תשחיתון סנהדרין כז האלילים כב סולין כב בכורות נו סמוכה כט. ופן תשא עקיד' שער מה. אשר חלק ה' מגילה ע האלילים נה.

רש"י

עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם. תורה שבע"פ: (טז) סמל. צורה: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק לכל העמים. (מגילה ט) להאיר להם. ד"א לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר (תהלים לו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) מכור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב:

התאנף

רמב"ן

ואין זה מועיל והם לא יסתפקו בכלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' וכבר הזכרתיו שם בתחלת בסדר השלישי: (יב) וידבר ה' אליכם מתוך האש. כבר פירשתי הדבר במקומו שהם שמעו דבור השם הגדול יתברך מתוך האש שראו אשו הגדולה והבינו אליו והוגד להם בזה בריתו בעשרת הדברים כי בכולן שמעו הקול

מתוך

יונתן בן עוזיאל

בה חי כיומא דקמתון קדם אלהכון בחורב בזמן דאמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמועינן ית פתגמי דילפון למדחל מן קדמי כל יומיא דהינון קיימין על ארעא וית בניהון יאליפון: (יא) וקריבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא דליק באישתא ושלהוביה מטי עד צית שמיא חשוכא ענגא ואמיטתא: (יב) ומליל יי עמכון בטורא מגו אישתא קל דבירא אתון שמעון ודמו לא חמיתון אלהן קל ממלל: (יג) ותני לכון ית קימיה דפקיד יתכון למעבד עישרתי דבוריא וכתבינון על לוחי סמפירינון: (יד) ויתי פקיד יי בעידנא ההיא למילפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין לתמן למירתה: (טו) ותסתמרון לחדא לנפשתכון ארום לא חמיתון כל דמו ביומא דמליל יי עמכון בחורב מגו אישתא: (טז) הוו זהירין דלא תחבלון עובדיכון ותעבדון לכון צלם דמו דכל טעו דמו דדכר או דנוקבא:

ירושלמי

(יז) דמו דכל בעירא די בארעא דמו דכל צפר גפא דפרחא באויר רקיע שמיא: (יח) דמו דכל ריחשא דבארעא דמו כל נוני דבמיא מלרע לארעא:

[(יח) דמות כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא:]

(יט) ודלמא תתלון עיניכון לצית שמיא ותחמון ית שמשא וית זיהרא וית רישי כוכביא כל חילי שמיא ותטעון ותסגדון להון ותפלחינון דפליג יי אלהכון בהון דעתהון דכל עממיא דתחות כל שמיא: (כ) ויתכון נסיב מימרא דיי לחולקיה ואנפיק יתכון מגיר פרזלא ממצרים מטול למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין:

[(כ) למהוי עם חביבין היך סגולה כיומא הדין:]

(כא) ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון דאתרעמתון על מיא וקיים דלא אעיבר

בעל הטורים

ונכי צידך. אם משמור נכי אשמור נכך [אולי י"ל דדייק כישא דקרא השמר לך]: והודעתם לבניך ולבני בניך ג' מוכין המוכין [רלה לומר הסופרים עושין סימני מה בג' מוכין אלו אבל לא שיהיה המוכין ממש] לומר שכל מי שהוא ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו: (כ) ויוצא ד' במסורה ויוצא עמו בששון (תלים ק"ה מ"ג) ויוצא נוזלים מסלע (שם ע"ח ע"ז) ויוצא את בן המלך (מ"ב י"א) ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והוציא להם נוזלים מסלע

יונתן

שאסור בתורה שנא' והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' מה להלן במלי קריין אסורים אף כאן בעלי קריין אסורים: (יז) גפא דפרחא כנ"ל והוא מלשון הגמ' עורבא פרח פרח גדפא: (יט) וית רישי כוכביא הם המזלות וגלגליהם: וססעסקון

רמב"ן

מתוך האש ושאר המלוה נוה אותי בעת ההיא ללמד אתכם כי כבר אני נאמן לנביא לה' במה שראיתם כמו שאמר וגם בך יאמינו לעולם כמו שפירשתי: (טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. יזהירם פן יטעו אשר הקול אשר שמעו ויעשו השחת' לקבץ בנטיעות. ואמר תמלה תבנית זכר או נקבה באדם שמהם יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה ובדגי הים ואחרי כן מזר אל נבא השמים וכבר פירשתי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי לכולם כוכב ומזל וגבוהים עליהם מלאכי עליון כגון הנאמר בדניאל שר מלכי פרס ושר מלכות יון ובעבור כן יעשו להם אלהים מהם ויעבדו'. ואמר ואתכם לקח ה' כי אתם חלק השם לא תקימו עליכם שר או עוזר זולתו כי הוא הוציא אתכם מכור הברזל שהייתם בתוך מצרים בכור אש ועלים והוציא אתכם משם כנגד שריהם שעשה בהם שפטים ולולי שהפילו לא הייתם יוצאים כי היו הם במעלתם שלא תצאו והנה עשה כל זה כדי שתהיו לו נחלה ותהיו לשמו הגדול סגולה מכל העמים: (כא) וטעם וה' התאנף בי על דבריכם. שהזכיר במקום הזה כלומר אותי נוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם המצות לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה ועתה קמו מפי תורה כי אנכי מת בארץ ולא אוכל ללמדם אתכם בארץ ואל תשכחו אם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני. ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם התאנף בי מדאגה מדבר זה פן תשכחו אתם ברית השם אלהיכם ברית האוכלת בראש ההר ותעשו תמונת כל וזה טעם אשר נוך ה' אלהיך וכבר נרמז זה בסדר חקת התורה. ורש"י כתב אשר נוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים

אבן עזרא

וכל העם רואים את הקולות: (י) וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם: (יא) לב השמים. באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: (יב) זולתי קול. שמעתם. כי הקול איננו נראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות: (יד) וטעם ואותי צוה יי'. כי בסיני נוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית. ופעם אחרת ובשנת הארבעים ואמר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם השחתת או דרכיכם: (טז) פסל. דבר נקלב כמו ויפסלו בוני שלמה: זכר או נקבה. אומים ידועים. גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך ובצורות הארבעים ושבעה הכשאבות: (יט) השמש והירח. שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם: (כא) וטעם ויי' התאנף בי. בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתה סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי

פירוש על אבן עזרא

[מ]לכך הולכך לומר כל ימי חייך. ר"ל על השומעים או על הנולדים בא"הק. [מט]ואולי יפתרו א"ע הנדחים בארץ לא להם ע"כ מוזר הפסוק עוד הפעם אשר ילמדון ליראה וכו' אשר הם חיים על אדמה נכר וילמדון גם את בניהם. [י]כמו הלב שהוא באמצע הגוף. [ס]שנדמה להם כך. [ע](שמות כ"ו ח'). [פ]ר"ל פן תשחיתון האמת או דרכיכם כי מלם תשחיתון ילאה לשני ואיננו פועל עומד שנאמר שישחיתו א"ע. [צ](מ"א ה' ל"ב). [ק]ר"ל אומים ידועים. כמו ובאומים יתהוללו (ירמיה כ' לט). בל"א (שרעקבילדער). [ר]שעם לורת עקרב הם מ"ח. שהם י"ב מזלות שמחלתן עלה ופופן דגים. ועוד כ"א לורות מדרום המזלות. וע"ו מלפונם. וכולן בגלגל השמיני. וכל אחת מהנה מסובבת מככבים רבים. וסימן למספרם כוכב בגימט' מ"ח. [ש]וזה כשמתיעלים ומתנהגים על פי מה שיורה אותם השם הנכבד. [ת]כי אין שמו נקרא על זולתם ולא מקבלים כח כמו הם. ר"ל

ספורנו

תודיע במופתים שכליים: (טו) כי לא ראיתם כל תמונה. וזה הספק דעת כת הלאב"א שחשבו שאין באלהות דבר יותר נכבד מן הגרמים השמימיים ושהם לבדם קדמונים ונלחים ראשונים: (טז) תמונת כל סמל. כמעשה החושבים שלכל כמלא נפסד יש איזו התחלה קדמונית והיו עושים לורת אותו הנפסד להורות על מה שחשבו היות קדמון והתחלה לאותו הנפסד המצוייר והיו עובדים לאותה הצורה להשפיע עליהם פעולת מה מאותה הנמלא שחשבו קדמון: (יט) חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנות העם אשר בה, וזה הסדר המוחש יורה על הספק דעות התועים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזה נמלא מסדר לתכלית מכוון מאתו אשר המציאם לסדרם למען ישג תכלית מציאותם

פירוש רשב"ם

(יא) ותקרבון ותעמדון תחת ההר וגו'. דכתיב ויצב משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על והנמוך תחת. ישב פתח האהל נצבים עליו. וכן תחת ההר לפי שהם נמוכים וההר גבוה מהם והוצרך לכתוב כאן כמו שכתוב לפנינו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו': (טו) תמונת כל סמל. כמו סמל הקנאה המקנא. ענין אליל: (יד) ואותי צוה. ללמד עשרת הדברים: (יט) אשר הלק להאיר. ולפי עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם כי אינו חושש בהם אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעובדו והוא יהיה לכם לאלהים: את

הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃
כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי
עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כג הִשָּׁמְרוּ
לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם
לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה
הוּא אֵל קַנָּא׃ פ כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים
וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם
וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם
הָרַע בְּעֵינֵי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃
כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר
מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן
יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃
כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם
מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה
אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים
מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־
יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ
וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ
בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח
את

אונקלוס

וְקַיָּם בְּדִיל־דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת־יַרְדְּנָא וּבְדִיל־דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טָבָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחֲסָנָא׃ כב אֲרֵי אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא טָבָא הָדָא׃ כג אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא תִתְנְשׁוּן יָת־קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כֹּלָּא דִּי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ כה אֲרֵי תוֹלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כֹּלָּא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת־שְׁמַיָּא וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי־אִשְׁתֵּיצָאָה תִּשְׁתֵּיצוּן׃ כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בְּעַמְמַיָּא וְתִשְׁתָּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ כח וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־יַחְזוֹן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃ כט וְתִתְבַּע מִתַּמָּן דַּחַלְתָּא־דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתִשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ ל כַּד יְעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחֻנָּךְ כֹּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ׃ לא אֲרֵי אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְחַבְּלִנָּךְ וְלָא יִתְנְשֵׁי יָת־קְיָמָא
אבהתך

מסרה כב אנכי, ד'. עבר, חסר. עברים, כו"ל ס"ו ומ"י. וירשתם, כל לי' בסד י'. הטובה, כל סו' מ"ל במ"ג. כג תשכחו, בטעמ'. אשר, כ"כ וסבירין כאשר. כד אכלה, ה' וכו"ל חסר. כה תוליד, מ"ל דמ"ל. ונושנתם, ל' ומ"ל. ועשיתם, ג' פסוק איה בהון ב' מלין בתרי טעמי ומלעיל נגד כללי הדקדוק להכעיסו, מ"ל. כו העידתי, ב' מ"ל מ"י וס"ו. את השמים. י"ג. הארץ, ד'. אבד, חסר. תאבדון, מ"ו ונו"ן בסוף. תאריכן, ב' וכ"כ מ"י וס"ו ונו"ן בסוף. כז והפיץ, מ"ל. מתי, ה'. כח אלהים, ל' יסידאי ושאר' אחרי'. מעשה, ה"א בסוף. יראון, ל'. אלסיהון, מ"ו נו"ן בסוף. ישמעון, ה'. יאכלון, ל' מ"ו ונו"ן בסוף. יריחן, ל' וכ"כ מ"י וס"ו ונו"ן בסוף. כט ובקשתם, ג'. ומצאת, כו"ל מ"ל א' בל' נוכח. ל לך, י"ד זקפין. ומצאוך, מ"ל ב'. עד ה', ה'. בקלו, כו"ל חסר. לא כי אל, ג' בטעם. אל רחום, ב' בתורה. ישחיתך, מ"י קדים לתי"ו.

ת"א כי ה' אלהיך כסוטה קיא סוטה יד האליליס נד נה. כי תוליד מגילה נא גיטין סח. ונושנתם גיטין סח סנהדרין סח. בצר לך ס' הזוהר פ' השא וב' נשא. ושבת עד ה' עקידה שער ע.

רש"י

(כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו'. אינני עבר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר לוך שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרד"מנט בלע"ז נתמלא על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לח) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושנים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העדותי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאליו וכן (שיר ג') אחזתיו ולא ארפנו שלא נכקד ארפנו

רמב"ן

הפסוקים האלה על אמתתם: (כד) וטעם כי ה' אלהיך אש אכלה הוא. כאשר לאיתם בראש ההר והכוונה שהוא מדת הדין המקנא בע"ז ומן הכתוב הזה תבין בכל הנזכר במשנה תורה תמיד ה' אלהיך: (כה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם. ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ ותחטו לבעת אולי תשכחו את השם והעדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר

ירושלמי

אעיבר ית יורדנא ודלא איעול לארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא: (כב) ארום אנא שכיב בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: (כג) אסתמרו לכון דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון דגזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא דפקדינכון יי אלהכון דלא למעבד: (כד) ארום יי אלהכון מימרא אישא אכלה אישא הוא אלהא קנא ומתפרע בקנאה:

[(כד) ארום יי אלהכון אשא דאכלה אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא:]

(כה) ארום תלדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון עובדיכון תעבדון לכון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם יי אלהכון לארגזא קדמוי:

יונתן בן עוזיאל

(כו) אסהידית בכון יומא דין סהדין קיימין ית שמיא וית ארעא ארום מיבד תובדון בסרהוביא מעלוי ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארום מישתציא תשתיצון: (כז) ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתותרון בעם קליל ביני עממיא דידבר יי יתכון תמן בגלותא: (כח) ותיתעוקון למפלח תמן לפלחי טעוותא עובד אידיהון דבני נשא מן קיסא ואבנא דלא חמיין ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: (כט) ותתבעון מתמן למיתב לדחלתא דיי אלהכון ותשכחון רחמין ארום תבעון מן קדמוי בכל לבכון ובכל נפשכון: (ל) כד תיעוק לכון ויארעון לכון כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתובון עד דחלתא דיי אלהכון ותקבלון למימריה: (לא) ארום אלהא רחמנא יי אלהכון לא ישבקינכון ולא יחבלינכון ולא יתנשי ית קיימא דאבהתכון דקיים להון: (לב) ארום

שייל

בעל הטורים

מפלע והעמידו מלך שנאמר ויהי בישורון מלך (לקמן ל"ג ה'): (כד) כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד כמה נאמר כ"י שנה אחרי מותו יעבדו עו"ס פסל מיכה: (כו) העידתי מלא י' חייתי בי יו"ד לפרקומי למילתא: (כז) בעמים בגימ' בין הבבליים. בגוים בגימטריא ובמדי: יכהג בגימטריא בין שמה בגימטריא מרומיים. הרי רמוזים כאן ד' גליות: (כח) ועבדתם שם אלהים ואינו אומר אלהים אחרים

כמו

יונתן

(כה) ותתעסקון בארעא הוא תרגום דונושנתם ל' ישן עתיקא וכן עתיק יומין: (כו) בסרהוביא פי' במהירות: (כח) ותיתעוקון הוא לשון צרה וכאן פירושו עכו"ס

ולירו

רמב"ן

אאמר שתעבדו עבודה זרה והפרשה הזו אעפ"י שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם והטעם כי הוא כמתנבא על ענינים וידבר בלשון יחיד בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא יאמר שיעשו ויהיה להם ככה ולא יגזור עליהם ומפני זה אמרו רבותינו שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטריא והיתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה. ואמר ועשיתם פסל תמונת כל. ולא אמר ועבדתם אותו או והשתחויתם לו אבל אמר והשחתם כי הפסל נאסר תמונת כל ומפני השחתה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה: (כז) ונשארתם מתי מספר בגוים. יאמר שנשארו מועטים בכל גוי וגוי עם הגוים אשר ינהג אותנו השם כי בארבע רוחות השמים יפזר אותנו אבל בכללנו רבים אנחנו שבא לאל: (כח) ועבדתם שם אלהים. מאשר עובדים לעובדיהם אתם עובדים להם לשון רש"י. וכבר פירשתי סודו כי היושב בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות: וטעם ולא יאכלון ולא יריחון. לומר שהם אבן דומם כאשר היו מתחילה אין בהם רוח חיים כלל אפילו כחיי האדם כי מתחלה אמר לא יראון ולא ישמעון לומר שאיננו אלוה ולא יראה בעיני עובדיו ולא ישמע תפלתם ומלרתם לא יושיעם וחזר ואמר שאפילו חיים גרועים כחיי האדם אין בהם והנה העושה אותם נכבד מהם או יהיה טעם הכתוב כנגד כבוד עליון לומר אשר לא יראו בצרת עובדיהם ולא ישמעון תפלתם ולא יאכלון שלא תגא אש מלפניהם ותאכל את קרבנותם ולא יריחון בריח ניחוחיהם ותפש הכתוב לשון פתח שאין בהם החושים האלו כלל: (ל) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. גם זה רמז לגאולה בבל שעבו אל השם והתודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם כאשר

אמר

אבן עזרא

אפירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מלוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר לוך או מלת לוך שלא בלעשות כמו ועל העבים גאטוה ויש אומר על צורת גהככבים וזה רחוק בעיני: (כד) אש אוכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם *כאש אוכלה הוא: אל קנא. לעכו"ס וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. בשאר המצות כמו לרצוח ולנאוף: (כו) העידותי בכם היום. יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי'. דוכן האבן הזאת תהיה הבנו לעדה וטעם ישעון טוען כי שמים כעשן נמלחו ומזכיריו הטוען על ולבו יסן: (כו) תאבדון. כמו ותלמדון בעבור שאיננו חסמוך: (כז) מתי מספר. טפירשתיו: (כח) יראון וישמעון. הזכיר הארבעה יהרגשות ואין צורך להזכיר כהחמישית כי היא ענה למכולם ועוד כי היא שורש חיי סהגוף ואל תתמה על מלת ונקשתם ומלאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך.

עוד

פירוש על אבן עזרא

א ר"ל בפ' מקח התורה שפי' כמו כי המרו את רוחו ויבטא האל בשפתיו שלא יכנס לארץ ושפך ה' זעמו על משה רבינו או פי' כי לא דברו אל הסלע מפני מריבת העם שכמו הפנים דבר ה' עבור דבורם לעם שמעו לא המורים וכו'. בר"ל לפי פי' הראשון משמע אשר יאמר העובד עכו"ס כי הוא נלטוה מה'. ולפי פי' ב' כונת הכתוב הלוי שלא לעשות בל"א (פערבאטען). ג(ישעיה ה' ו'). גגר"ל כאשר דמות צורות לצורת היה תלוי לר"ג על המצלה בכותל (ר"ה כ"ב ע"א) ומקשה שם ומי שרי וכו' ומקיים שם ע"ב כ"ג להתלמד עבד וגו' ע"כ פי' אשר לוך ה' להתלמד. *פי' האש ש"מ הוא אש אוכל אש וכמו שהא שלמטה אוכל הגשמים כן עושה למעלה והתחתון כמשל לעליון. ד(מיכה ו' ב'). ה(יהושע כ"ד כ"ז). ור"ל כאלו נתעורר למחות ואינו מרגיש שעדיין הם קיימים ואינו כפשוטו. זע"ם הוא ור"ל תלמדו. כמו אל דרך הגוים אל תלמדו. (ירמיה י' א'). חכמו שנאמר במקום אחר מעל הארץ. כי מלת תאבדון בטעם מפסיק (זקפא) לכן נקוד הבי"ת בצירי תאבדון ובסמוך תאבדון כמו תלמדו שהוא בטעם מפסיק (זקף קטן) נקוד המ"ם בקמץ ובסמוך תלמדו. ט(בראשית ל"ד ל'). יר"ל החושים. שהם הראות. השמע. הטעם. והריח. כחוש המשוש כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו ז'). לולכן הזכיר הדקות. ואין צריך לומר העבה שאינה בהם. מר"ל חוש המשוש רודה בכל איברי הגוף ומשותף עם שאר החושים במות שהם

שלשה

ספורנו

אלוהות ושרים לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק ואתכם לקח ללכת בדרכיו ולדבקה בו. ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים ושרים: (כב) כי אנכי מת. צריך אני להזהירכ' מאד מאחר שאיני עובר עמכ' כענין אמרו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון: (כד) אש אוכלה הוא. אש אוכלת אש וגו' יכלה את הנפש עם הבשר: אל קנא. כי מבלי אין אלוהות שום נמצא זולתו דומה לאלוהותו כלל. הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אשת איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו ובזה יהיה מקנא: (כה) להכעיסו. לסלק השכינה מישראל כדי להיות כגויי הארץ בלתי משועבדים לתורת האל ית' ומצותיו: (כח) ועבדתם שם אלהים. ישראל שבחו"ל עובד עכו"ס בטהרה הם (פרק קמא דע"ז): אשר לא יראון. שאין בהם כח רצוניי כמו שחשבו עובדיהם שעושים נוכות עם כלי הפעולות הרצוניות להורות שאותה התחלה הקדמונית שחשבו היא פועלת כל אותן הפעולות ברצונו והיו עובדים אותה ומתפללים לה להשיג שתרצה לתת את שאלת עובדיה, והנה אין לשום נמצא זולתי לאל ית' ולאדם בחייו שום כח רצוניי. אבל כל פעולות זולתם הם בטבע מסודר להם מאת האל ית': (כט) ומצאת. אע"פ שאין שם מקדש ולא כלי מקדש: כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך. והטעם שתמצאהו הוא כי אמנם תדרשנו בכל לבבך מרוב הצרות: (ל) באחרית הימים. לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל

הדברים

פירוש רשב"ם

(כו) את השמים ואת הארץ. ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה: (כט) ועבדתם שם. כתרגומו ולא יריחון בדבר ואין רוח בפיהם:

ויוציאך

אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃
לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־
הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀
אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־
קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל
הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע עָם
קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־
שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים
לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת
בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים
כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה הָרְאֵתָ
לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד
מִלְּבַדּוֹ׃ לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־
קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־
אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ
וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם
גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃
וידעת

אונקלוס

דאבהתך די קיים להון: לב ארי שאל כען ליומיא קדמאי
דהוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי
שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או
האשתמע כותיה: לג השמע עמא קל מימרא דיי ממלל
מגו אשתא כמא די שמעת את ואתקיים: לד או נסין די עבד
יי לאתגלאה למפרק לה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין
ובקרבא ובידא תקיפא ובדרעא מרמא ובחזונין רברבין
ככל די עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניך: לה את
אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר מניה:
לו מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא
אחזיך ית אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא:
לז וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבנוהי בתרוהי
ואפקך במימריה בחילה רבא ממצרים: לח לתרכא עממין
רברבין ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך למתן לך ית
ארעהון

מסרה אבתיך, ח"ו ומ"י. לב ראשנים, ה'. למן היום, ז'. אלהים, קודם ואחריו פסיק. אדם על, ט' בסיפרא. ועד קצה, ה'. הגדול, ח' מ"ל בתורה. הנשמע, ב'. כמהו, כל או' חסר. לג השמע, במוקם ובמרכא, (כדי להטעי' אות הגרון ולהפסיק ביום בין הדומות וע"ל פ' קרח מ"ם על וילך לין). עם, י"ז קמצין. קול, מ"ל. אלהים, ב'. לד הנסה, ב'. במסת, ח' דמ'. באתת, ח' דמ'. ובמופתים, ב' מ"ל דמ"ל. ובמלחמה, ג'. ובזרוע, ג' מ"ל בתורה. ובמוראים, ל' ומ"ל דמ"ל. גדולים, ח"ו. לה אתה, ז' ר"פ בתורה. הראת, ב' חד מ"ל ודין חסר. לו מן, ג' ר"פ בתורה. השמיעך, מ"ל. קלו, חסר. ליסרך, הכ"ף דגושה להפלגת הענין. אשו, ב' ולא יגה. הגדולה, מ"ל. ודבריו, ה'. לז ותחת, ב' באו' ר"פ. אהב, ד'. ויוצאך, ב' א' ח' דמ' דין מ"ו. בפניו, הבית כדין בומף דגושה. בכחו, חסר. הגדל, חסר. לח להוריש מ"ל דמ"ל. גדלים, ח"ו. ועצמים, ח"ו ומ"י והמ"ם רפה. להביאך, מ"ל. לתת, במקף וסגול.

ת"א כי שאל נא חגיגה יב ס' הזוהר פ' ויצא יעקב. למן היום חגיגה שם ב, סנהדרין עב. השמע עם קול אלהים עקרי' מג פי"ח. או הנסה ברכות ו מגילה יח. אתה הראת ר"ה לב. כי ה' הוא ס' הזוהר פ' תרומה. אין עוד מלבדו סנהדרין סז חולין ז.

רש"י

הרפנו. כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו (מלכים ב ד) הרפה לה. תן לה רפיון (דברים ט) הרף ממני התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. (חגיגה יב) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו'. הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל הה"ין הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ח) התפאר עלי אם תוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון (שם ד) מה זה בידך: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר (שם י"ד) כי ה' נלחם להם: (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר (שם י"ד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם. ד"א ויוציאך בפני אבותיו כמה שנאמר (תהלים ע"ח) נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד (שם) ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך

אבן עזרא

עוד אפרשנו: ירפך. הפך יחזקך: (לב) כי שאל נא לימים. שאל עתה: למן היום. למ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך לשון: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצות: הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא ששמע עם: (לד) או הנסה אלהים. יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קודש: הנסה. כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסת. שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים. עשר מכות וכתיב ותשה והאכן עשו: ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. טביעת פרעה ואילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים. באנשי מצרים: (לה) הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו. וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק: (לו) ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אשר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו. רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו. בכעס שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב:
כיום

ירושלמי

שַׁיִּיל כְּדוֹן לְדָרַיָּא דְּמִן יוֹמֵי שֵׁירוּיָיא דַּהֲווֹ קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא וּלְסַיְיפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סַיְיפֵי שְׁמַיָּא הֲהָוָא הֵיךְ פִּתְגָמָא רַבָּא הָדֵין אוֹ הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָותֵיהּ: (לג) הַאֶפְשַׁר דְּ שָׁמַע עַמָּא קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא קַיָּים דְּמִמַּלֵּיל מִגּוֹ אֵישָׁתָא הֵיכְמָא דִּשְׁמַעְתּוּן אַתּוּן וְאִתְקַיָּים:

[(לג) או הֲיִדָא אוּמָא וּמַלְכוּ דִּי שָׁמְעַת:]

(לד) אוֹ הֵיךְ נִיסָא דַּעֲבַד יְיָ לְאִתְגַּלָּאָה לְמִיפְרְשָׁא לֵיהּ אוּמָּא בְּפִיצְתָא מִגּוֹ עַם אוֹחֲרִי בְּנִיסִין בְּאָתִין וּבְתִמְהִין וּבְסִדְרֵי נִצְחָנֵי קְרָבִין וּבְאִדְרָע מְרַמָּם וּבְחֶזְוָנֵי רַבְרְבִין הֵי כְּכָל מַה דַּעֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם וְעֵינֵיכוֹן חָמְיַין:

יונתן בן עוזיאל

[(לד) אוֹ נִיסַיָּא דַּעֲבַד מֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵיעַל לְמִבְּשַׂר לֵיהּ אוּמָא מִגּוֹ אוּמָא:] (לה) אַנְתְּ אִתְחֲמִיתָא יַת פְּרִישְׁתָא הָאִלֵּין מְטוּל לְמִנְדַּע אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלָהָא לֵית תּוּב בַּר מִנֵּיהּ: (לו) מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא אַשְׁמָעֵינְכוֹן יַת קָל מֵימְרֵיהּ לְמַכְסָנָא יַתְכוֹן בְּאוּלְפָנֵיהּ וְעִלָּוֵי אַרְעָא אַחְמֵינְכוֹן יַת אִישָׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָּמוֹי שְׁמַעְתּוּן מִגּוֹ אִישָׁתָא: (לז) וְחוּלָף דְּרָחִים יַת אֲבָהַתְכוֹן אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְאִתְרְעֵי בִּבְנוֹי דְּיַעֲקֹב בַּתְרוֹי וְאַפְּקִינְכוֹן בְּאַפֵּי רֵיעוּתֵיהּ בְּחֵילֵיהּ רַב מִמִּצְרָיִם: (לח) לְתָרְכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן לְאַעָלוּתְכוֹן לְמִתַּן לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: (לט) וְתִנְדְּעוּן יוֹמָא דֵין וּתְתוּבוּן עַל לִבְּכוֹן אֲרוּם יְיָ אֱלֹהִים דִּשְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית חוֹרָן בַּר

בעל הטורים

כמו בכל מקום כמו ישראל שבח"ל עובדי כו"ס בטהרה הם: (לד) או הנסה בזה בפסוק יש האלפא ביתא שרלה הקב"ה ליתן להם התורה במלרים אלא שאמרה מדה"ד כפה אותם פסלה. לכך הנסה ב' במסורה הכא ואידך (איוב ד') הנסה דבר אליך אלא שאמרה מדה"ד נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך. והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף א"ך טוב לישראל. והוא עולה כשם אהיה אשר נגלה בו למשה להוליאם ממלרים ונו מכה לאומות (שמות ע' כ"ו) וא"ך אותך: ז' דברים מוזכרים כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה בזרוע נטויה ובמוראים גדולים. כנגד ז' ימים שעשה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של פסח. במלרים לעיניך וסמיך ליה אתה הראת כשעשית שפטים במלרים ובאלהיהם ידעתי כי אני יי': (לה) הראת ב' דין ואידך כאשר הראית בהר (שמות כ"ו ל'). שהראה להם שמים ושמי שמים ורקו שאין אלא רשות אחד: (לו) הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראה למשה הראהו בזכות האבות: (לז) ותחת ב' דין ואידך ותחת רגליו (שם כד). וזהו שאמרו האבות הן הן המרכבה. וזהו ג"כ מתוך האש ותחת כי אהב לומר שהם תוך האש של שכינה: (לט) אין עוד. ושאר קריי' ואין עוד וי"ו יתירה והם ו"ס בקריי': ו"ס אדון כל הארץ [לא קפיד על לא"ד שמוסים במיכה ד'

יונתן

ולירו אתכם עד שמתוך לרה תהיו מוכרחי' לתפלה: עובד אידיהן מעשה ידיהם (וכמוהו בהרבה מקומות במשנה-ביום אידו כמו ידו) והוא בשוע ומורגל: (לד) בפילאת פי' בגורל כי לא יטוש וגו' על גורל הלדיקים פ"י על פילאת לדיקיא וי"מ מלשון הללה כי להליך מדרך רע תרגומו דתפלי מן אורח בישא: (לה) פרישתא האלין פירוש ניסים ונפלאות אלו: (לו) למכסנא לשון תוכחה ויסורים כי תרגום של ועוזב תוכחות ודשביק מכסנותא וכן אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ת"י עב לגברא דמכסניניה יה וכו': ירושלמי היידא הם שני מלות הי דא וכל"ל ודוק ביונתן. למיעל למבשר ליה אומא מגו אומא אומר אני שיותר נכון לגרום ומבשר ליה ומלאתי מבשר ליה והוא לשון תפוש וביקור

רמב"ן

אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וגומר ובסוף הספר ירמוז לגאולה העתידה כאשר פירשתי ואזכרנו עוד בע"ה: (לג) כי שאל נא לימים ראשונים. יאמר לא ימחול ולא יאריך השם לכם על ע"ז ועל ההשחתה בפסל וכל תמונה כי עשה עמכם מה שלא עשה כן לכל גוי מעולם שהשמיעך קול אלהים מדבר מתוך האש למען תהיה יראתו על פניכם ותייחדו אותו ולא תשיתו ולקח אתכם לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים שלא תעבדו לזולתו והנה הראית בעיניך כל זה לדעת כי ה' הוא האלהים הוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו כי מן השמים השמיעך את קולו ללמדך זה מוסר השכל ועל הארץ הראך את אשו הגדולה בוע"ת עד לב השמים ודבריו כולם שמעת מתוך האש ויוליאך בפניו כינוי על פניו בכחו הגדול אשר בפניו ואחרי שהשם הגדול הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד תשמור מלותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל ולמען

אבן עזרא

(לח) כיום הזה. קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחלי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מלותיו

פירוש על אבן עזרא

שכנס. ואם הם נעדרים פשיטא שהוא נעדר. ואין לורך להזכירו. [ג](להלן ל' י'). [ס]לבאר לך שהמלה מטעם חוזק ולא מטעם עזבון. ופי' לא יתן לך רפיון. [ע](ברלשית א' ו') שאמר ומה נכבד דבר האומר שקלוות השמים עם קלוות מימי אוקיינוס. [פ](שמות ד' ל'). [צ](שם יא' י'). [ק]ר"ל מבנין הפעל. [ק]ר"ל כל הדברים אשר עשה לישראל אין כח בכוכבים לשנות המנהג רק אלהים אשר ברא. [ר]שפי' שם אם עושק רש וגו' ואמר מה תמה על החפץ יג. במקום שלא יושיע. דע כי שומר יש שרואה אתם ואינו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים ולא ידע איש ומספרם כי הם גבוהים על כל אלה שמעלפים איננה שוה. והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם כ"ה לא אוכל לפרש ודעהו על המ"ח לורות ושבעה כוכבי לכת על כן מלת עוד שהוא למעלה מכלם כי הוא בוראם. [ש]ר"ל אין עוד גבוה ממנו. [ת](ברלאשית א' א'). [א](שמות כ' א'). [א]אפי' כי אין בכל השפלים מי שיוכל לדבר כי אם אדם לבדו בעבור שהוא בללם אלהים ככה פי' ר"א בבראשית שם ופעולת השכל נקרא ג"כ דבור עם שפעו ככה נקרא שפע הי"ת לברואיו בשם דיבור. וגם המלאכים נקראים בשם אלהים ע"כ נקרא הדבור הזה אלהים כי היה דבור השכלי ככה האלהים יעננו בקול וכדומה והיה לריך לכתוב אלהי אלהים כאשר וידבר הוא לי' ואלהים ל"ר. ע"כ פי' כי הוא לשון קלר כמו והנבואה נבואת עודד הנביא. [ב]שראו את אשו הגדולה. [ג]שמעו דבריך מתוך האש. [ג]פי' בני קטורה הם שפה וישמעאל ועשו הם שנים הרי ח' ובני בניהם אינו חושב. [ד]דעת הי"א הוא שמלת פניו ר"ל מלאך כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג) שר"ל המלאך ההולך לפניו. ודעתו ז"ל שר"ל בכבודו ובעלמו. [ה](ש"ב י"ז י"א). [ה]ר"ל כאלו כתוב שיתן לנו הנחלה מהיום הזה שיתחילו לנחול כאשר עדיין לא נחלו. [י]ר"ל בפ' שעברה כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו וזה רומז אל אשר לקחו והוא ארץ סיחון ועוג שירשו בני גד ובני ראובן וחלי שבט המנשה שנקראו בשם ישראל (להלן יח' וב'). [י]כלומר אין ענין אמרו כאשר עשה כמו שיעשה שישוב אל כל ישראל במה שיעשו בארץ כנען. והעד על זה שלא הזכיר במזמור הודו רק סיחון ועוג ואחר אמר נחלה לישראל עבדו. [ט]ר"ל מהאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר ראו בעיניהם בשמים שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו כלומר תחת האדם. ודעת החכם ז"ל כי מלת מעל ותחת נאמרים מלד ערך אמלעי סביביהם ואמר שרומז אל האדם. [י]והעד שאמר על האדם והיו שמיך וגו' והארץ

ספורנו

הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו: (לג) כי שאל נא. והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבות היא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית אבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה. שאע"פ שקרה באיזו זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה זה לא קרא זה לשום עם: (לד) או הנסה אלהים. אע"פ שקרה לאיזה יחיד או יחידים שימלטו מבין רשעים, מכל מקום לא קרה זה לשום עכו"ם בכלל: במסות באותות. מורות שלא היה זה במקרה אבל בכונת פועל רלוני: ובזרוע נטויה. מוכנת להכות עוד להורות שאם לא ישוב החוטא שתשוב להכות: אתה הראית. את כל אלה הראך האל ית': לדעת. כדי שתתבונן ותדע בלי ספק כי ה' הוא האלהים. הוא אותו הקדמון הנמלא בהכרח: (לו) ליסרך. להביאך למדרגת הנבואה בקבלת התורה כענין באליהו והנה רוח גדולה וחזק. וכן על הארץ הראך את אשו. כענין שם כאמרו ואחר הרעש אש: (לז) ותחת כי אהב את אבותיך. ואמר שעשה כל אלה הנה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו. של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו. בפעולות באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו כפעולות טבעיות: ממצרים להוריש. שתתכון להוליאך מעבדות אשר בו לא היית יכול להתבונן: (לח) לתת לך את ארצם. שהיא ארץ ה' מוכנת לקנות השלמות

פירוש רשב"ם

(לז) ויוציאך בפניו. ועברתי בארץ מצרים וה' הולך לפניהם יומם: (לח) כיום הזה. שכבר התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג: אז

לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי
יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד: מ וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים: פ
שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ: מב לָנֻס
שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ
בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל
שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל
וָחָי: מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ
הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד
לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי: מד וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: מו בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם: מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־
אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח
שָׁמֶשׁ: מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן:
מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה
וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה: פ ה רביעי א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם:
ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב: ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה
אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים: ד פָּנִים ׀

בפנים

אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: לט וְתִדַּע יוֹמָא־דֵין וּתְתוּב
לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִנְתֵּהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְשַׁלִּיט
עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד: מ וְתִטַּר יָת־קְיָמוֹהִי וְיָת־
פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא־דֵין דִּי יֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ
בָּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: מא בְּכֵן יַפְרֵשׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא
דְּיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מב לְמֵעִירוֹק תַּמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל
יָת חַבְרֵהּ בְּלָא מַנְדְּעֵי וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי
וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: מג יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא
בְּאַרְעָא מִישְׁרָא לְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד
לְשִׁבְטָא דְגָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה: מד וְדָא
אוֹרָיְתָא דִּי־סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מה אִלֵּין סָהֲדְוָתָא
וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן
מִמִּצְרָיִם: מו בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא בְּחֵילָתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר
בְּאַרְעָא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: מז וִירִיתוּ יָת־אַרְעֵהּ
וְיָת־אַרְעָא ׀ דְּעוֹג מַלְכָּא־דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי
בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מח מֵעֲרוֹעֵר דִּי־עַל־כֵּיף־
נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן: מט וְכָל־מֵישְׁרָא
עִבְרָא דְּיַרְדְּנָא לְמַדִינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ
מְרָמָתָא: א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע
יִשְׂרָאֵל יָת־קְיָמַיָּא וְיָת־דִּינַיָּא דִּי־אֲנָא מְמַלֵּל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא
דֵין וְתִלְּפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן: ב יְיָ אֱלָהָנָא גְּזַר
עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב: ג לָא עִם־אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדָא
אֱלָהֵין עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא־דֵין כֻּלָּנָא קַיָּמִין:
ד מַמְלַל ׀ עִם מַמְלַל מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא:

אנא

מסרה לט והשבת, ג' וחסר דס'. אל לבבך, ב'. ועל הארץ, ג'. מ ואת מצותיו. ג'. ייטב, כו"ל בב' יודין. לך, בסוף הלמ"ד. ולמען, ו' מיסדין. מא יבדיל, מ"ל שלש, חסר. מזרחה, ל' בסוף וה"א בסוף תיבותא. מב לנס, ב' חסר. רוצח, ד' מ"ל שנא, ד' חסר בלי'. מתמל, חסר. האל, ה' בלשון זול. מג את, י' ר"פ בסיפרא. המישר, כו"ל חסרו' מ"ל יו"ד. לראובני, האל"ף נחה. ראמת, ג' כתיב א' וח"ו. גולן, מ"ו. למנשי, ד' כתיב י'. מד וזאת, י"ו ר"פ. מה העדת, הד' בחולם וח'. מו בגיא, אל"ף בסוף תיבותא. מול, מ"ל. פעור, מ"ל. סיחן, מ"י וח"ו. יושב, י"ז מ"ל בתורה. בחשבון, מ"ל. ובני, ע"ו מלעיל פסוק. מז ויירשו, בתרין יודין. מזרח, ל'. מח מערער. כו"ל חסר. ארנן, ל' וח"ו. שיאן, מ"י והשי"ן שמאלית. חרמון, מ"ל. מט ועד ים, ד' יתידאין (ר"ל דסמיכי). אשדת, כו"ל חסר. הפסגה, ה"א בסוף תיבותא. ה א אליהם, ח"י. דבר, כל לי' בינוני חסר. לעשתם, ד' ב' מ"ל ב' ח' ודין מנהון. ג אבתינו, מ"י וח"ק וכו"ל ח"ו במ"ח. פה, רפי כנגד כללי הדקדוק כי הוא אחי נכמוק. ד פנים, לנכחי' בלא מוכח שאחריו.

ת"א וידעת היום ר"ה שם גיטין כז. הוא האלהים ס' הזוהר פ' תרומה. אז יבדיל מכות י. לנוס שמה רוצח אשר סוטה מה סנהדרין לג. והוא לא שונא מכות י. ונס אל אחת מן הערי' שם. את בצר במדבר שם. וזאת התורה יומא עב מכות שם. ולמדתם אתם יבמות קט.

בר מניה: (מ) ותנטרון ית קיימוי וית פקודוי דאנא מפקיד לכון יומא דין דייטיב לכון ולבניכון בתריכון ומן בגלל דתינגדון יומא דין על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון כל יומיא: (מא) הא בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דיורדנא מדנח שמשא: (מב) למערוק לתמן קטולא דיקטול ית חבריה ולא אתכוון והוא לא שני ליה מאתמלי ומדקדמוהי ויערוק לחדא מקרויא האלין ויתקיים:

[(מב) די יקטול ית חבריה בתכוף דלא ידע והוא לא הוה סני ליה מדאתמול ולאדקדמוי:]

(מג) ית בותירין במדברא בארע מישרא לשיבט ראובן וית רמתא בגלעד לשיבט גד וית דברא במתנן לשיבט מנשה: (מד) ודא אחוויית אורייתא די סדר משה קדם בני ישראל:

[(מד) ודא אחוית אורייתא דישוי משה קדם בני ישראל:]

(מה) אלין סהדוותא וקיימיא ודיניא דמליל משה עם בני ישראל בזמן מפקהון ממצרים: (מו) ותנגון משה בעברא דיורדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא דאמוראי דיתיב בחושבנא דמחא משה ובני ישראל בספקהון ממצרים: (מז) וירתו ית ארעיה וית ארעא דעוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה דבעיברא דיורדנא מדנח שמשא: (מח) מערוער דעל גיף נחלי ארנון ועד טוורא דסיאון הוא טוור תלגא:

[(מח) מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי שירוי הוא טור תלגא:]

(מט) וכל מישרא עיברא דיורדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא: (א) וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמעו ישראל ית קימיא וית דיניא דאנא ממליל קדמיכון יומא דין ותלפון יתהון ותינטרון למעבדהון: (ב) יי אלהנא גזר עמנא קיים בחורב: (ג) לא עם אבהתנא גזר יי ית קיימא הדין אלהן עמנא

בעל הטורים

ד'] כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וד' הרוחות: (מ) סמך ושמרת את חקיו ואת מצותיו לאז יבדיל לומר שמורה ומצות קולטות: (מב) רוצח מלא וי"ו שרצח האדם שנברא בששי. ועבר על לא תרצח שהיא דבור ששי: (מג) ואת גולן בבשן וסמיך ליה וזאת התורה כמו הוי גולה למקום תורה. גולן °חסר וי"ו [אולי כוונתו על פסוק דיהושע כ' והכתיב הוא גלון ועדיין צ"ע] שששה אינן גולין כגון אב המכה לבנו והרב לתלמיד כו' כדאי' במס' מכות: (מה) אלה העדת בגי' תלמוד: (ד) פנים בפנים פ"א כפולה °לפ"ד צ"ל מלא

יונתן

וביקור כמו לבקר בהיכלו ת"י לבקרא בהיכלא: (א) דתינגדון לשון המשכה ואריכות: יומא דין יש מגיהים יומין ואינו נכון רק יתכן לגרוס יומיכון וק"ל: (מו) ותנגון פי' חזר ושנאה להם: ירושלמי (מב) בתכוף כצ"ל תרגום של ופתע בפתע ואין בתכוף וכבר מבואר בת"י ובת"א נמלא: (מח) דמסרי פירוי מבואר לעיל: למתניא לומר

רש"י

מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם (מכות ט') ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף של מזרח שמש מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדת וגו' אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב: (ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה' וגו'. כי אתנו. פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם

רמב"ן

ולמען תאריך ימים על האדמה. (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. פי' כ"א ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית ואינו נכון אבל הוא כפשוטו כי משה אסף כל ישראל לבאר להם התורה ופתח להם בדברי התוכחות וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו במה שעשו והאזהרות על ע"ז ועל יחוד השם והשלים להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם אז אמר במעמדם לפניהם עתה נקיים המצוה אשר נוגו השם ותהיי' בצר במדבר ורמות בגלעד וגולן בבשן ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה ואעפ"י שאינן קולטות עד שיבדלו אותם שבארץ כנען אמר מצוה שבאה לידינו נקיים אותה למען ייטב לנו ואחרי כן קרא בקול גדול אל כל ישראל שהיו שם ואמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו' כי עתה יפתח במצות ובביאור התורה כאשר פירשתי בתחלת סדר אלה הדברים והזכיר בכאן וירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן מערוער וגו' והטעם כי שב להזכיר מה שאמר בתחלת הספר הזה כי ביאור התורה הזה היה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי והוסיף בכאן לפרש כי היה הביאור גם אחרי שירשו את כל ארצם כלומר שחלקה להם לשני המטות וחצי

אבן עזרא

מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך: (מא) אז יבדיל משה. °הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: (מו) בעבר הירדן בגיא. הוא °הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אף על פי שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: (ב) בחורב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית ופי השם על כן אמר אנחנו אלה שפה פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם

פירוש על אבן עזרא

והארץ אשר מתחיך ברזל הנה כי האדם הוא אמצעי בין השמים והארץ וקרא מעלה ומטה בערך אל האדם. °ר"ל שאין בא עתה לספר זמן ההבדלה כי אין מיושב במקום הזה אלא ר"ל כאשר הבדיל אז אמר אלה וגו'. °עיין לעיל (ג' כ"ט). ר"ל

ספורנו

השלמות המכוון: (לט) וידעת היום. אם כן לאוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי הסותר: והשבות אל לבבך. ואחר ההתבוננות תשיב אל לבבך החלק האמתי מהם והוא כי ה' הוא האלהים. המסדר הכללי המפורסם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי אמנם על זה יורה סדרם וקשרם והתכלית המושג מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש נמצא מכוין שהמציא כל זה לתכלית מכוון מאתו: אין עוד. ומזה יודע שאין עוד כי הוא מן ההכרח שלא יהיה כל זה זולתי בכח איזה נמצא נבדל ומחויב אחד נעלה בתכלית האפשר והוא במונע שיהיה יותר מאחד בזאת המדרגה מהעלוי אשר אין כמוה כי בנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: (מ) ושמרת את חקיו. וכשתדעהו תשמור את חקיו בלי ספק. כאמרם ז"ל לא יירשך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום. כל הימים. כי לא תמודם דת לעולם: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. אחר שקיים הקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים קצת מצות עשה: (מד) וזאת התורה. החלק העיוני: (מה) אלה העדת. החלק שבא עליהם עדות המופת (מז) ויירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מאריך הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליהם: (ג) היום כלנו חיים. לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ שדרו את עניניכם באופן שהדורות הבאים שלא היו בעת

פירוש רשב"ם

(מא) אז יבדיל משה. למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בנתים. אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות היאך ביאר את התורה הזאת. והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה ועל שלש ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר לשם ולא צוה משה לישראל לכך כתיב באז כי משה הבדילם כבר ולכך לא ציוה לישראל: לאמר

בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך
האש: ה אנכי עמד בין־יהוה וביניכם
בעת ההוא להגיד לכם את־דבר יהוה
כי יראתם מפני האש ולא־עליתם
בהר לאמר: ס ו אנכי יהוה אלהיך
אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית
עבדים: ז לא־יהיה לך אלהים אחרים
על־פני: ח לא־תעשה־לך פסל | כל־
תמונה אשר בשמים | ממעל ואשר
בארץ מתחת ואשר במים | מתחת
לארץ: ט לא־תשתחוה להם ולא
תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל
קנא פקד עון אבות על־בנים ועל־
שלשים ועל־רבעים לשנאי: י ועשה
חסד לאלפים לאהבי ולשמרי
מצותו: ס יא לא תשא את־שם־
יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה
את אשר־ישא את־שמו לשוא: ס
יב שמור את־יום השבת לקדשו כאשר
צוך | יהוה אלהיך: יג ששת ימים
תעבד ועשית כל־מלאכתך: יד ויום השביעי שבת | ליהוה אלהיך לא־
תעשה כל־מלאכה אתה | ובנך־ובתך ועבדך־ואמתך ושורך וחמרך וכל־
בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: טו וזכרת
כי־עבד היית | בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע

נטויה

°מצותי ק' °בצבור קורין בטעם העליון

אונקלוס

ה אנא הויתי־קאם בין־מימרא־דיי וביניכון בעדנא ההיא
לחואה לכון ית־פתגמא דיי ארי דחלתון מקדם אשתא ולא
סלקתון בטורא למימר: ו אנא יי אלהך די אפקתך מארעא
דמצרים מבית עבדותא: ז לא יהי לך אלה אחרן בר־
מני: ח לא תעבד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעלא
ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: ט לא תסגוד
להון ולא תפלחנון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי
אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי לשנאי
כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: י ועבד טיבו
לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: יא לא תימי ית שמא
דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית די ימי בשמה לשקרא:
יב טר ית יומא דשבתא לקדשותה כמא־די פקדך יי אלהך:
יג שתא יומין תפלח ותעבד כל עבדתך: יד ויומא שביעאה
שבתא קדם יי אלהך לא תעבד כל עבידא את וברך
וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די
בקרוך בדיל די ינוח עבדך ואמתך כותך: טו ותדכר ארי
עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא
תקיפא ובדרעא מרמא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית

יומא

מסרה העמד, ס'. וביניכם, מ"ל דמ"ל. יראתם, ג'. עליתם, ד'. ו אנכי, (טעם העליון תמלא בסוף הספר.) הוצאתיך, ב' ומ"ל דמ"ל. ט אנכי ה', י"ד. אבות, מ"ל. שלשים, ה'. לשנאי, חסר. י ועשה, ג' בסגול בספרא. לאלפים, למ"ד ראשונה תמוהה כי היא רומז על הידוע. לאהבי, חסר והב' בפתח. ולשמרי, חסר. מצותו, מצותי ק'. יב שמור, ג' מ"ל בתורה ג' זוגין מתחלפין קדמאה ז' הניגא ש'. יד השביעי, כו"ל חסר במ"ח מ"ל ודין מנהון. ושורך, כו"ל מ"ל. וחמרך, כו"ל חסר. בהמתך, הח"ו בסגול לסבת הז"ק. כמוך, מ"ל. טו ויצאך, ל' ס' דחסר. ובזרע, חסר.

ת"א פנים בפנים עקרים מג פח ופיא. לא תעשה לך פסל עקרי' מו פ כז. אשר בשמים ר"ה כד. שמור ברכות כ ר"ה כז עקרי' מג שבו שבועות כ. כאשר צוך שבת פז סנהדרין כו. ושורך וחמורך קמא כד. וגרך אשר יבמות מח. למען ינוח עבדך שם קמא כד.

רש"י

אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' וגו' ואנכי עומד בין ה' וביניכם: (ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו (מכילתא): כאשר צוך. (שבת פ"ז) קודם מתן תורה במרה: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. (סנהדרין כו) על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו

רמב"ן

ואלו המעשה: (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'. כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם על שדבר השם עמהם פנים בפנים וזה רמז אל כל מה שנזכר בפרשה בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד. ור"א אמר כי זה אחר מעמד הר סיני והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם ואינו נכון והנכון בעיני כי ירמוז למה שפירשנו שם כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור: וטעם בין ה' וביניכם. כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם

כי

אבן עזרא

עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראהו: (ה) אנכי עומד בין יי' וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר: ומלת לאמר. דבקה עם דבר יי' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יי' אחר נעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי כן עומד בין יי' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל °המלות כי הם כגופות והטעמים °כרוחות והכותב בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה

אחד

עמנא אנחנא אלין דהכא יומא דין כולנא חיין וקיימין: (ד) ממלל קבל ממלל מליל יי עמכון בטוורא מגו אישתא: (ה) אנא הוית קאים בין מימרא דיי וביניכון בעידנא ההיא למתניא לכון ית פתגמא דיי ארום דחלתון מן קדם קל מימרא דיי דמשתמע מגו אישתא ולא סליקתון בטוורא כד אמר: (ו) עמי בני ישראל אנא הוא יי אלהכון די פרקית ואפיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצראי מבית שיעבוד עבדיא: (ז) עמי בני ישראל לא יהוי לכון אלהא אוחרן בר מני: (ח) ולא תעבדון לכון צלם וכל דמו דבשמיא מלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: (ט) לא תסגדון להון ולא תפלחון קדמיהון ארום אנא הוא יי אלהכון אלה קנאן ופורען ומתפרע בקנאה מדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לסנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: (י) ונטיר חסד וטיבו לאלפי דרין לרחמי צדיקיא ולנטרי פקודי ואורייתי: (יא) עמי בני ישראל לא ישתבע חד מנכון בשום מימריה דיי אלהכון על מגן ארום לא מזכי יי ביום דינא רבא ית כל מאן דמשתבע בשמיה על מגן: (יב) עמי בני ישראל הוו נטרין ית יומא דשבתא למקדשא יתיה הי כמא דפקיד יתכון יי אלהכון: (יג) שתא יומין תפלחון ותעבדון כל עיבידתכון: (יד) ויומא שביעאה שבי ונייח קדם יי אלהכון לא תעבדון כל עבידתא אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ותוריכון וחמריכון וכל בעיריכון וגיוריכון די בקירויכון מן בגלל דינוחון עבדיכון ואמהתיכון כוותכון: (טו) ותהוון דכירין ארום משעבדין הויתון בארעא דמצרים ופרק ואפיק יי אלהכון יתכון מתמן בידא תקיפא ובדרע
מרמם

בעל הטורים

לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות: (ח) פסל כל תמונה ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וי"ו יתירה. כנגד ו' דברים. תבנית זכר. או נקבה. תבנית כל בהמה. תבנית כל צפור. תבנית כל רמש. תבנית כל דגה: (ט) סמך אל קנא ללא תשא שבכל הנשבע לשקר כאלו עובד עו"ם: (י) סמך ולשמרי מצותי ללא תשא שאפי' בשמירת מצוה יש משום לא תשא. שהעושה מצוה שלא לשם שמים כאלו נושא שם שמים לבטלה. א"כ שמזהיר שלא לעבור על לא תשא בענין שמירת מצוה שהרי נשבעים לקיים המצוה: (יב) סמך שבת ללא תשא שבשניהם נאמר חלול. לא תשבעו בשמי לשקר וחללת. מחלליה מות יומת: שמור את יום השבת ר"ת שאיה וס"ת רתם לומר לך הנדונין בשאיה וגחלי רתם
כותין

יונתן

(ה) למתניא פי' לשנות ללמוד: (ז) לא יהוי לכון אלהא אוחרן וכו' לא תעבדון לכון צלם. כאן וכן בדברות הראשונות מחבר המתרגם פסוק לא יהיה לך ופסוק לא תעשה לך פסל ונראה כוונתו הוא להורות שהוא דיבור אחד וגם הפסוק שמח וגו' מחבר
כמו

רמב"ן

כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע כי רחוק היה ביניכם וביניו ומשם הייתי אני מגיד הדברות: לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר לשון רש"י ואמר ר"א אל תשית לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים. והמדבר לא הפסיק פסוקים ולא פרשיות וככה יותר שמדקדק להגיד לכם את דבר ה' לאמר כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר ולדעתי אין צורך כלל אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי יראנו מפני האש יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש ולא ממחשבתו יאמר כן ועתה יתחיל במשנה תורה ואמר להם עשרת הדברות ולא שנה ולא באר כלום באנכי ה' ולא יהיה לך כי מפי הגבורה שמעום וכן בדבור השלישי מפני שכבר אמר את שם ה' אלהיך כמו שפירשתי בסדר קדושים תהיו והתחיל לבאר להם: (יב) שמור. במקום זכור על דרך הפשט. ועל דרך רבותינו בדבור אחד נאמרו ויבאר להם זה כי הם כולם יודעים זכור והוא יודיעם כי שמור נאמר עמו וכן על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי היה הקול בזכור ושמור כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע זכור והם שמור והמשכיל ידע זה ומה שרמזנו שם ובאר כאשר צוך ה' אלהיך קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש"י. ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין והנראה בעיני על דרך האמת בזה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה כמו שיאמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה
הנותן

אבן עזרא

אחד הוא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור. והוסיף כאשר צוך יי' אלהיך והטעם במעמד הר סיני: (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך. [ס]פרט ואחר כך כלל [ע]ונתפלה כלל זה וזה [פ]שוה: למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והנה עבדך על כן צוך יי' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח [צ]והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובלווי [ק]כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: (טז) ולמען ייטב לך. יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית [ר]ואחיה: ימיך. באר שיהיו טובים. דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש [ש]לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סומכתי על דעתם רק הישר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשרה כי דבור אנכי [ת]הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר. ומלת חמד בלשון הקדש מתפרש' לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את [א]ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ [אא]רע' ולא בא הכתוב [ב]אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל והנ' לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור עשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך [ג]כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תמה לא תחמוד אמר לא תתאו' ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב [גג]עליהן ולא אצרך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטובות כי היה עם לבבך וליהרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורוב זכר והמזיד
והשוגג

פירוש על אבן עזרא

לר"ל אפילו שלא יראתו מכ"ז נקרא פנים אל פנים. [ט]בדברות האחרונות שנשתנו קצתם מן הראשונות. [י]ר"ל כמו שיש ב' גופים שונים ורוח א' להם. כן יש ב' מלות וטעם א' להן. [ס]ונעשה כלל מוסיף על הפרט. [ע]ר"ל בדברות הראשונות נאמר ובהמתך לבד שהיא כלל. [פ]ר"ל האחרונות כמו הראשונות. [צ]ר"ל שהוא מוכרח לעשות מלאכת אדוניו תמיד, והחיוב על האדון. [ק]כלומר הוא ז"ל עפ' בפ' יסברו כי כל השמונה דבורים שהם מצוה ל"ת חוץ מכבד את אביך שהוא צווי ע"כ אמר בו כאשר צוך. [ר](להלן ל"ב ל"ט). [ש]ר"ל אף שיש לשאול אם דבור אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ובבת אחת נאמרו א"כ למה הפסיק וכו'. [ת]הלד"יק בפ"את. [א](שמות ל"ו כ"ד). [אא]ר"ל יכול להיות מפני רוע הארץ שאינה מוציא זרע לברכה לא יחמוד איש אותה. [ב]ר"ל אף שהיא טובה לא יחמוד איש אותה. [ג]ר"ל הבית וכל אשר בו. ולא נדבק עם אשת רעך. והעד שאמר לא תתאוה תמה לא תחמוד ר"ל ולעדות על הפי' הזה אם היו אשת רעך ב' מלות דבוקים למה שינה מעשרת הדברות הראשונים שמה כתוב בית רעך מתחלה. [גג]ר"ל
פרשת

ספורנו

בעת הברית הזאת יקיימו מה שאתם מקבלים עליכם: פנים בפנים. בלתי חלום ומראות הלילה אבל בעודכם משתמשים בחושים: לאמר. פנים בפנים דבר ה' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אליהם את כל הדברים האלה לאמר אנכי וכו'. אמנם עמידתי בין ה' וביניכם היתה להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם: (יב) לקדשו כאשר צוך. באותו האופן שצוך במרה כי אמנם שצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לו שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצות כאמרו והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו. למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית. הנה מצות שביתת הבהמה היא כדי שינוח העבד. ומצות מנוחת העבד היא זכר ליציאת מצרים שהשבית בה הקב"ה את העבודה מן העבדים: (טז) ולמען ייטב לך. אפילו
בעולם

פירוש רשב"ם

(ה) לאמר. מוסב למעלה: פנים בפנים. דבר יי' עמכם לאמר אנכי יי' אלהיך. (ז) על פני. נראה לי אפי' אתה מאמין בי לא יהיה לך אלהים אחרים לקסום בהם קסמים בתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינו אלא לקסום קסם. וכן לא תעשון אתי אלהי כסף. אע"פ שאתם מאמינים בי. וכן בלתי ליי' לבדו ולא לו ולאחרים: (יב) שמור את יום השבת. כבר פירשתי בדברות הראשונים למה נאמר כאן זכור וכאן שמור:
כאשר

נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ׃ ס יז לֹא תִּרְצָח׃ ס וְלֹא
תִּנְאָף׃ ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־
תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא
תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה
בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ
וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי
יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן
וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם
עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃
כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ
הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן
אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃
כא וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר
אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי כָל־
בשר

אונקלוס

יומא דשבתא: טו יקר ית אבוך וית אמך כמא די פקדך
יי אלהך בדיל דיורכון יומיך ובדיל דיוטב לך על ארעא
דיי אלהך יהב לך: יז לא תקטול נפש: ולא תגוף: ולא
תגנוב (נפשא): ולא תסהיד בחברך סהדותא דשקרא:
יח ולא תחמד אתת חברך ולא תרוג בית חברך חקלה
ועבדה ואמתה תורה וחמרה וכל די לחברך: יט ית פתגמיא
האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אשתא עננא
ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי אבניא
ויהבנון לי: כ והוה כד שמעכון ית קלא מגו חשוכא
וטורא בער באשתא וקרבתון לותי כל רישי שבטיכון
וסביכון: כא ואמרתון הא אחזינא יי אלהנא ית יקרה וית
רבותה וית קל מימרה שמענא מגו אשתא יומא הדין
חזינא ארי ימלל יי עם אנשא ויתקים: כב וכען למא נמות
ארי תיכלננא אשתא רבתא הדא אם מוספין אנחנא
למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא עוד ומיתין אנחנא:
כג ארי מן כל בשרא די שמע קל מימרא דיי קימא ממלל
מגו

מסרה לעשות, מ"ל. יאריכן, מ"י וח"ו דכו"ן בסוף. וייטב, בב' יודין. יח תחמד, כו"ל חסר. שדהו, ש"ש קרחין (פי' שדהו שורו לא נסבין ו'.) שורו, מ"ל. וחמרו, חסר. יט את הדברים, במאריך ומקף. קול, מ"ל. גדול, מ"ל. לחת, ח' דח'. כ כשמעכם, ב'. הקול, מ"ל. בער, כו"ל חסר. ותקרבון, מ"ו וכו"ן בסוף. שבטיכם, מ"ל. וזקניכם, מ"ל. כא הראנו, ב'. כבדו, ג' חסרין בלי'. קלו, חסר. כב נמות, כו"ל מ"ל. הגדלה, חסר ו'. יספים, ל' וח"ו. לשמע, חסר. קול, מ"ו. ומתנו, ה'.

ת"א למען יאריכון קדושין לט מ קמא כה חולין קמא. את הדברים עקרי' מא פי"א ומג פי"א ופי"ם ופכ"ד. קול גדול ולא יסף סוטה י סנהדרין יז. היום הזה עקידה שער מד. כי מי כל עקרים מג פיח.

רש"י

מטותיו: (יו) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חוק ומשפט: ולא תנאף. אין לשון נאוף אלא באשת איש: (יח) ולא תתאוה. לא תרוג אף הוא לשון חמדה כמו (בראשית ג) נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקדוש ברוך הוא אינו כן לא היה
פוסק

רמב"ן

הנותן מטר על פני הארץ ולא הנותן עשב בשדה אבל דבור התורה בזכור ובמשנה תורה בשמור ולכן יאמר משה בכל מקום במשנה תורה ה' אלהיך ובתורה יזכיר שם המיוחד בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר וידבר אלהים וגומר והבן זה והוסיף לאמר כאן שורך וחמורך לבאר שיאסר גם בעובדי האדמה שהם חיי האדם וכענין שאמר בחרים ובקציר תשבות ואמר כאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית וגו' לבאר כי בו ינוח במנוחת העבד כמוך בעבור שהיית עבד והניח לך השם וגם אתה תניח לעבדך והנה טעמו כשינוח עבדך ואמתך כמוך תזכור כי עבד היית וגו': (טו) וטעם על כן צוך לעשות את יום השבת. צוה שתעשה כן ביום השבת כך פירש ר"א ואיננו נכון ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית והרב אמר בספר המורה כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו וכאשר אמר על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו וע"כ הזכיר טעם כי ששת ימים עשה ה' אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת בעבור היותינו עבדים במצרים עובדים כל יום על כרחינו ולא היתה לנו מנוחה והוא יצוינו עתה לשבות ולנוח כדי שנזכיר חסדי השם עלינו שהוציאנו מעבדות למנוחה. והנה בשבת נכללו שני טעמים האחד להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא והנה לזכור חסדו הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים. גם זה איננו מבואר אלא כי בהיותינו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה רק היא כשאר כל המצות. אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת והנה לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה' וגו' שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו. ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא ועל כן יצונו שנזכיר את היד
החזקה

מרמם בנין כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא: (טז) עמי בני ישראל הוו זהירין גבר באיקרא דאבוי ובאיקרא דאימיה היכמא דפקדכון יי אלהכון מן בגלל דיורכון יומיכון ומן בגלל דייטיב לכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (יז) עמי בני ישראל לא תהוון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם קטולין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לדהון הינון למהוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהוון גיורין לא חברין ולא שותפין עם גיורין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גיורין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לדהון היתון למהוי עם גיורין ארום בחובי גיוריא מותא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהוון גנבין לא חברין ולא שותפין עם גנבין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גנבין ארום בחובי גנביא כפנא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהוון מסהדין סהדי דשיקרא לא חברין ולא שותפין עם מסהדין סהדו דשיקרא ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם מסהדין סהדו דשקרא ארום בחובי מסהדי שקרא ענגין סלקין ומטרא לא נחית ובצורתא אתי על עלמא: (יח) עמי בני ישראל לא תהוון חמודין לא חברין ולא שותפין עם חמודין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם חמודין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לדהון אינון למהוי עם חמודין ולא יירוג חד מנכון ית אנתתיה דחבריה ולא יירוג חד מנכון ית ביתיה דחבריה ולא חקליה ולא עבדיה ולא אמתיה ולא תוריה ולא חמריה ולא כל מאן דאית לחבריה ארום בחובי חמודיא מלכותא מתגריא בנכסיהון דבני נשא למסב יתהון וגלותא אתיא על עלמא: (יט) ית פתגמיא האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אישתא ועננא ואמיטתא קל רב דלא פסיק והוה קל דבירא מתכתיב על תרין לוחי מרמירין ויהבינון לי: (כ) והוה כיון דשמעתון ית קל דברא מגו חשוכא וטורא דליק באישתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וחכימיכון: (כא) ואמרתון הא אחמי יתהון מימרא דיי אלהנא ית שכינת יקריה וית רבות תושבחתיה וית קל מימריה שמענא מגו אישתא יומא הדין חמינא ארום ממליל יי עם בר נש דרוח קודשא ביה ומתקיים: (כב) וכדון למא נמות ארום תיכלינא אישתא רבתא הדין אין מוסיפין אנחנא למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא תוב ומייתין אנחנא: (כג) ארום הי דין כל בר בישרא דשמע קל מימרא דאלהא קיים ממליל מגו אישתא כוותנא ואתקיים:
קריב

בעל הטורים

מוסין בשבת: (טז) סמך כבד את אביך לשבת שגם בשבת כתיב וכבדתו. וצריך לכבדו במאכל וכסות: ולמען ייטב לך תנין על הט"ת שעברתו אמו ט' חדשים ואביו ואמו נזהרו מט' מדות האמורות בנדרים (ד' כ') וזה סימנם אס"נה משג"עח. נוטריקון בני אנוסה בני שנוא' בני נדה בני תמורת בני מריבה בני שכרו' בני גרושת הלב בני ערבובי' בני מלופה. פי' בני אנוסה אע"ג שאם אנס אשה והוליד ממנה בן אלא אפי' היא אשתו לשמים וכן שכינו במס' כלה מפני מה הויין ליה לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה כתבעה לו פי' אינה מתרצה לו. ור' יהודה אומר מפני שלומרם לו בטעם השמים אנוסה אני. והיכא דיכייהו רוצה ואינו רוצה וכן היאך בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מלוה נקרא חוטא שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב. כמלא כי האונס אסור אף באשתו. אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואח"כ יבעול. בני שנואה כמשמעה. והוא שנואה בשעת תשמיש [אבל אם היא כלויה בשעת תשמיש] אע"פ שהיא שנואה שרי. בני נדה. אע"פ שאינו ממזר מן התורה. ויש מפרשים שהוא [או היא] אז בגדוי שאסורין בתשמיש המעה. וה"ה נמי אם א' מהם אבל. בני תמורה שהיה מכוון לערוה ונזדמנה לו אשתו. ויש מפרשים אפילו שתי נשיו שנתכוון לזו ונזדמנה לו האחרת. בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה והכי היא אליו כזונה. ואפי' אם היה מדעתה. ולנוספא אחריכא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות. כיון שאינה מתוך אהבה. בני שכורה שהוא או היא שכורים. בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפי' אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוליא וגמר בלבו לגרשה ואח"כ בא עליה. בני ערבובים שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפי' שתיהן היו נשיו. בני חלופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרלה אותו בדברים של רילוי ומקשטת עלמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אחז"ל שיולאים ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שילא ממנה יששכר. וכל אלו הט' מדות אפי' [לריכין] לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת אפ"ה בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע. [ועי' כ"ז בטוא"ח סי' ר"מ ובב"ח שם]: וצריך לכבדם בט' דברים. מאכיל ומלביש וכו' כדאי' בקדושין [דף ל"א ועי' ביו"ד סי' ר"מ]: י"ז מיגוה יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינן בראשונות: כאשר לוך ה' אלהיך. ס"ת בני' נגס. על האדמה אשר יי' אלהיך נותן לך וסמיך ליה לא תרלח. משום דכתיב ולארץ לא יכופר לדם: (יז) וסמך לא תנאף לרליחה כדכתיב (הושע ד') רלוח וגנוב ונאוף. וכן המוליא ש"ז לבטלה כאלו ש"ד וכאן כתיב ולא תנאף ו' יתירה כנגד ו"פ מאררים ו"פ מרים דכתיבי בפ' סוטה. וסמך לי' ולא תגנוב משום ויש גנובים ימתקו. וכתב בי' עוד וי"ו יתירה כנגד ו' דברים דכתיבי בריש משלי. נאמרה לדם נלפנה לנקי חנם [וגו']. וסמך לי' ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכר כעבד. והוסיף בו וי"ו שבעדותו לוקה העולם שנברא בו' ימים. וסמיך ליה: (יח) לא תחמוד שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה. ושהו הוסיף

יונתן

כמו כן שני פסוקים: (טז) באיקרא פי' ביקרא כמו ביקר ועל משקל כזה ידי ואידי ק"ל: (יז) לא תהוון קטילין לא חברין ולא שותפין דהתורה בלשי נקודות קרי ביה לא סרלית שועל יולא לשותף כשהתי"ו פתוחה. וכן לא תגנוב וכן כולהון. אכוס במוני קטוליא חרבא נפק מדה כנגד מדה בכולהו וכל זה מבואר בפ' וישמע יתרו: (כא) הא אספי יסכא

רמב"ן

הפזקה והזרוע הנטויה שהאינו ביליאת מלרים וממנו לנו היראה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במלרים וייראו העם את ה' ועל כן לוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת ככתוב בדברי רבותינו והמשכיל יבין והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר לוך ה' אלהיך מפני הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה' יתן הטוב וארלנו תתן יבולה וביאר ולא תענה ברעך עד שוא לאסור להעיד על חברו אפי' דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום ובנ"ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כי שוא דבר בטל והוסיף ביאר בדבור לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי ילר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל וביאר כי יכנס בכלל חמדה אפי' התאוה כי אם יתאוה לגזול מחברו דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי חברו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה: (יט) מתוך האש הענן והערפל. ביאר לנותוך האש כי ענן וערפל סביביו: קול גדול ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק לפי שמדת בשר ודם אינן יכולים לדבר כל דבריהם בנשימה אחת ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף לפי שקולו חזק וקיים לעולם. ד"א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי לשון רש"י. והכתוב אמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ואמרו למה כך בתחלה לשכך את האוזן במה שיכולה לשמוע ואולי בקול השופר היה כן אבל קול השם בעשרת הדברות היה שוה. והנכון כי האומר לא פסק עשה יסף מן ונאספם שמחה וגיל. תוסף רוחם יגועון. ועניינם לדעתו המנע הדבר יאמר כי לא נמנע גדלו ותקפו עד שהשלים כל הדברות וכן אמר ויתנכאו ולא יספו. ועל דרך הפשט ולא יסף שלא יסף להיות עוד גדול כמוהו ועל דרך האמת יאמר כי כל הדברים האלה שמעו קול גדול ולא יסף להשמיע אל כל קהלכם אלא קול אחד כי אותו קול בלב' הסינו הם וכבר פירשתי ענין

אבן עזרא

והסוגג [ו]יוכיחום: (יט) את הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא [ה]הדבורים: קול גדול. שלא שמעו כמוהו: ולא יסף. כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יאסף והוא ויהי כשמעכם: (כא) את כבודו. מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם: (כג) קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר [י]פירשתי: וטעם חיים. על דעתי להפריש בין אלהים

פירוש על אבן עזרא

פרשם קדושים ובפרט (י"ע ל"א) כי המחשבה נקראה אל תפנו כן פ"י כ"א. [ד]שאין עגמו של זה כשל זה [ו]הכל תלו במחשבה. [ה]כ"ל המלות כמ"ש לעיל פסוק ה'. [י](בראשית א')

פירוש רשב"ם

כאשר צוך יי' אלהיך. כלומר מה שמפרש בדברות הראשונים כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו': (יט) ולא יסף. שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי כל יסף לשון תוספת. אם יספים אנחנו. אבל ספו תמו מן בלהות מגזרת האף תספה:
ואתה

בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים
מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי: כד קְרַב
אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ
וְעָשִׂינוּ: כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל
דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר
דִּבֵּרוּ: כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם
לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי
כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם
לְעֹלָם: כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם
לְאָהֳלֵיכֶם: כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי
וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ:
כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל:
ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן:
ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ
כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ: ג וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר
ייטב

אונקלוס

מגו אשתא כותנא ואתקים: כד קרב את ושמע ית כל די
יימר יי אלהנא ואת תמלל עמנא ית כל־דימלל יי אלהנא
עמך ונקבל ונעבד: כה ושמיע קדם יי ית־קל פתגמיכון
במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית־קל פתגמי
עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל די מלילו: כו לוי
די יהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמטר ית כל פקודי
כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם: כז איזל אמר
להון תובו לכון למשכניכון: כח ואת הכא קום קדמי ואמלל
עמך ית כל תפקדתא וקימיא ודיניא די תלפון ויעבדון
בארעא די אנא יהב להון למירתה: כט ותטרון למעבד
כמא־די פקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון ימינא ושמאלא:
ל בכל ארחא די פקיד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל
דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא די תירתון:
א ודא תפקדתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא
יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה:
ב בדיל דתדחל קדם יי אלהך למטר ית כל קימוהי
ופקודוהי די אנא מפקדך את וברך ובר ברך כל יומי חייך
ובדיל דיורכון יומך: ג ותקבל ישראל ותטר למעבד די
ייטב

° ע"ס ס' א"נ צ"ל הוי קאים

מסרה כג שמע, מלרע לפי שלפניה ג"כ מלה זעירה. כמנו, ד' וחסר. כד ושמע, ה' בקמץ הוי"ו במתג והשי"ן בח"פ והמ"ם בקמץ לסבת הז"ק. את, בתביר ולירי ואת, ג' בל'. זכר, ח"ה. כה קול, מלא. בדברכם, ג'. היטיבו, מ"ל. דברו, ב' בלירי. ייטב, בתרין יודין. לעלם, י"ח חסר. כז אמר, כל ל' לווי חסר. שובו מ"ל. לאהליכם, מ"ל. כח עמד, חסר. ואדברה, ה"א נוספת בסופה. את בדרגא ולירי. כט תסרו, ל' וחסר. ושמאל, ד' חסר. חסיון, ב' מ"ל וכו' בסוף. ויוצ, י"ז ומ"ל. תירשון, ל' ומ"ל דמ"ל. ו א וזאת, י"ז כ"פ. לעשות מ"ל. ב תירא, מ"י וא' בסוף. חקתיו, ח"ו ומ"י. מצוך, ג' ב' דגש הכ' דין כפי. יארכן, ח' דח'. ג לעשות, מ"ל.

ת"א ואת תדבר עקידה שער מב ושער מד. מי יתן והיה הפלילים ד ה עקידה שער מב ושער מד. למען ייטב להם ולבניהם שם ה. לך אמר להם שבת פז ביצה ה מ"ק ז עו יבמות סב סנהדרין כט הפלילים ה עקרי' מא פים. ואתה פה שבת שם מגילה כא יבמות שם בתרא קי. ואת המצוה קמא פז. למען תירא עקידה שער מד.

רש"י

פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם: דבר אחר ולא יסף ולא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנתרשלתי אליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד
מפי

רמב"ן

ענין זה שם וכל הפרשה: (כג) אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. אמר ר"א כי טעם חיים להבדיל בין אלהים ובין הנלאה כי לא יתנועע הוא מעצמו. ויתכן לפרש שהזכיר כן לומר שהשומע קול אלהים שעמו מקור החיים תדבק נפשו ביסודה ולא תהיה עוד חיי בשר ודם ויהושע אמר בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה ארון הברית אדון כל הארץ אם כן וישבע בחי העולם שבועה בשמו הגדול: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם כחי כנקבה שנתרשלתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד מפי הגבורה ולא ממני לשון רש"י מדברי אגדה ואם כן יאמר שדאג להם אבל השם הודיעו כי מיראתו עשו וטוב להם והענין כאשר פירשתי שם כי היו חושבים שילך להשמיעם כל התורה והרצון היה לפניו להשמיעם עשרת הדברות בלבד כאשר בקשו ודע כי עתה בקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלאו כל שעתא מתרחיש ניסא ואינם חפצים במעמד כזה אבל יאמינו בנביאים ויעשו כל רצון השם על פיהם וכן יאמר להם משה נביא מקרבך מאחיך וגו' וכל הפרשה ההיא אם כן השאלה הזאת לדורות היתה: (כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יאמר הכתוב כן והיא כלשון בני אדם ועל דרך האמת הוא כמו ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה וכן אמרו בשכרן של מלו' ראה שמותכין בשרו ש
רבי

(כד) קריב את ותשמע ית כל מה דיימר יי אלהנא ואנת תמליל עמנא ית כל מה דימליל יי אלהנא לך ונקביל ונעביד: (כה) ושמע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית כל פתגמי עמא הדין דמלילו עמך אוטיבו כל מה די מלילו: (כו) לואי דיהי יצרא דלבהון שלים ברעות הין להון למדחל מן קדמי למנטור ית כל פקודי כל יומיא מן בגלל דיוטב להון ולבניהון לעלם:

[(כו) אלהי מי יתן יהוי לבא טבא הדין להון:]

(כז) איזל אימר להון שרי לכון לאזדווגא עם נשיכון דאתפרשתון דנן תלתא יומין: (כח) ואנת פריש מן אנתתך מטול דבסנהדרי דלעיל אנת קאי לגבי ואמליל עמך ית תפקדיא וקימיא ודינייא דתלפון יתהון ויעברון בארעא דאנא יהיב להון למירתה: (כט) וכדון טורו למעבד היכמא דפקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: (ל) בכל ארחא דפקיד יי אלהכון יתכון תהכון מן בגלל דתיחון ויוטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון: (א) ודא אחויית תפקידתא קימיא ודינייא דפקיד יי אלהכון למילפא יתכון למעבד בארעא דאתון עברין לתמן למירתה: (ב) מן בגלל דתדחל קדם יי אלהך למנטר כל קיימוהי ופיקודוהי דאנא מפקיד לך אנת וברך ובר ברך כל יומי חייך ומן בגלל דיורכון יומך: (ג) ותקביל ישראל ותנטור למעבד מטול דיוטב לך ותסגון לחדא היכמא דמליל יי אלהא דאבהתך לך ארע דפירהא שמינין כחלב וחליין כדבש:

[(ג) ארעא עבדא פירין שבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא:]

והוה

בעל הטורים

הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה להם שדות: (כד) ואת תדבר. בקול נמוך כלשה בענין שיכול לקבול. ואת תדבר בגימ' שמונה דברות: (כח) ואתה פה. תגין על פ"א ימות לו שיעמוד בפרישות ובטהרה. ד"א ואתה בן פ' שנים ותחיה כמנין עמו"ד שנים: עמדי יו"ד כפופה שתעמוד בשימה לפני וכפוף. ד"א בשבילך ירדתי יו"ד ירידות

עמדל"א

יונתן

יהבא כצ"ל ודוק בפנים: (כז) שרי לכון לאזדווגא הכי איתא במס' שבת אין אהל אלא

אשה

רמב"ן

ר' עקיבא במקולין אמרו לו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר להם שתוק כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר ואתה פה עמוד עמדי: ועשו בארץ. פרשתיו: (כח) ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם. זו אזהרה על עשרת הדברות שלוה אותם השם מפיו ואחרי כן יזהיר בשאר המצות שאמרו הם לשמוע ממשה ולעשות ולכך אמר וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם כי השם הודה לדבריכם וצוה אותי ללמד אתכם שאר כל התורה: (ל) למען תחיון. שימלא מספר ימיכם וטוב לכם בכל הטובה אשר יעד לכם בפרשת אם בחקותי וזולתה: והארכת ימים בארץ. שתנחילו אותה לזרעכם לעולם: (ב) למען תירא את ה' אלהיך. יאמר שלוה השם ללמד אתכם התורה והמצוה והחקים והמשפטים לעשותם בארץ ובעבור שתירא את ה' אלהיך כי עקר כל המצוה יראת ה' זה דעת ר"א. ואיננו נכון בעיני שיהיה למען תירא ולמען יאריכון ימיך. האחד טעם המצות בעבור שתירא. והשני שנזכר בהם למען שיאריכון ימיך. אבל יאמר שלוה השם אותי שתלמדו המצות ותעשו אותם למען שתזכה ותירא את ה' אלהיך לשמור מצותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי היות האדם על פני האדמה לעולם כי בעבור עשות המצות תזכה שיהיו לך בנים יראי השם ויעמדו על פני האדמה לעולם ויעמוד זרעכם ושמכם לפניו כל הימים ולמען יאריכון ימיך בארץ שהיא נחלת ה' והנה הכל לטובתך כי חפץ ה' להצדיק ולזכות אותך: (ג) ושמרת לעשות אשר ייטב. הנה מלוך שתשמור לעשות אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב ודבש. דבק עם לרשתה ואם הוא רחוק או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' לשון ר"א. וא"כ יחסר עוד מאשר תרבון מאד בו או בעבורו. ואין צורך כי למען יאריכון נמשך לכאן וטעמו למען ייטב לך. או מלת אשר בעלמה תשמש כן כמו

ויסירם

אבן עזרא

אלהים ובין הבבא כי לא יתנועע הוא [ז]מעלמו: (כד) ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את [ח]עושה לי ושם מפורש: (כה) הטיבו. שעל עבר ונהשניים [ט]הנראים: (כו) מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב. להם. אחר והיה לבב' זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם [י]השרשים למטה וכן עם [כ]המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדם וזה טעם ויחזק יי' את לב [ל]פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו [מ]הוא ועבדיו [נ]והכל אמת על כן אומר ידעתי יי' כי לא לאדם [ס]דרכו ואומר למה תתענו יי' [ע]מדרכך ומשה אמר [פ]ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן: (כז) לך אמור להם. הטעם [פפ]שיגד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי. הטעם [צ]שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמרם במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: (כט) ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך. פירוש ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נכרא שאדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם [ק]הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא: (ג) ושמרת לעשות. והנה אנוך

שתשמור

פירוש על אבן עזרא

א' א') אשר אלהים מורה לשון רבים כי גם המלאכים יקראו בשם הזה. [י]כ"א בלשון השם, ע"י השכלים הנבדלים ולבא הם הכוכבים הם לנא השמים אשר סיבום הוא שנועתם ע"י השכלים ככה הקב"ה מחיה השכלים כאשר ואשה מחיה את כולם. [ח](במדבר י"א טו) ואת לשון זכר להוציא מדעת ר"ז שאמרו מלמד שתשש כוחו כנקבה. [ט]אנכי ע"י. כי שרשו טוב. [י]ד' היסודות. [כ]הם דומם צומח חי מדבר. שכ"א מהם מורכב מד' היסודות. [ל]שהיתה נסבה מאתו יתברך. [מ]שפרעה ועבדיו הכבידו מעלתם את לבבם. [נ]כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכו'. [ס](ירמיה י' כ"ג) פי' שאין כח באדם להכליא דרכו בלעדי השם. [ע](ישעיה ס"ג י"ז) אם פי' בעבור היות השם הסבה הראשונה היא העליונה אמר למה תתענו. [פ]פי' שאם הלך בדרך ד' תגמר בחיים כי הוא חייך וכו' כמאמר הרמ"בם בפרק ל"ב טבע ב"א לא ישכחו הש"י כלל ע"ל המופת ומפני השורש הגדול אמר מי יתן וכו' ומפני זה בא המצוה והאזהרה והעונש והגמול ע"כ. [פפ]ר"ל הדבורים היו בהר ע"כ פ"י לך אמור כמו לך העד בעם (שמות י"ט כ"א). [צ]ר"ל מאשר שנוה לו השם שיגיד לומר להם שובו לכם לאהליכם האיך אמר ואתה פה עמוד עמדי אלא ר"ל שיגד וישוב לעמוד עמו וילמדנו כל המצות כמ"ש אחר זה ואדברה אליך את כל המצות. [ק]כלומר יבינו הכל על חיי העולם הזה והפרידים על חיי העולם הבא והוא דעת שפי' לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך.

ויהיה

ספורנו

בעולם הזה כאמרם ז"ל (פרק קנאה דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו': (כד) ואת תדבר אלינו. אע"פ שהיה דבוק גרוע בערך אל הדבור האלהי: (כט) ושמרתם לעשות. ומאחר שנמשך הדבר כך הנה ראוי לכם שתשמרו: לא תסורו ימין ושמאל. לא להוסיף לטוב כפי מחשבתכם ולא לגרוע כלל: (ל) למען תחיון וטוב לכם. כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר: והארכתם ימים בארץ אשר תירשון. ושתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ובאין מטריד ומונע: (א) וזאת המצוה. אמנם התלויות בארץ ובהכנסתכם בה כיון בהם המצוה ית': (ב) למען תירא את ה' אלהיך. שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבים אתם עמו: אתה ובנך ובן בנך. שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה המצות מכם שראיתם: ולמען יאריכון ימיך. וכדי שאלו המצות יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך: (ג) ושמעת ישראל. ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית' ברב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כונת האל ית' בכל אלה: ושמרת לעשות אשר ייטב לך. ותשתדל לעשות אז מאהבה לרצון לפניו גם שייטב לך להקנותך אושר נצחי וכמו כן תשמור לעשות אתה שתרבון

מאד

פירוש רשב"ם

(כח) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ועשו בארץ וגו'. זהו שאמר משה למעלה ואותי צוה יי' בעת ההיא ללמד אתכם וגו'. לעשותכם אותם

בארץ

יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבָשׁ: פ ששי ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה | אֶחָד: ה וְאָהַבְתָּ
אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־
לְבָבֶךָ: ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ
וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת
עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ:
ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: ס

ע' רבתי ד' רבתי
תהיה

אונקלוס

יִיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד: ה וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: ו וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ: ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבִמְהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ: ח וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ: ט וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן

° נ"א קביל
ותקבענון

מסרה ייטב, בתרין יודין. לך, הלמ"ד בשוא הגם שהוא בז"ק. תרבון, ל' ומ"ו ונו"ן בסוף והב' בדגש. לך, י"ד פסוק לך בשוא וקמץ לך בקמץ ושוא. ד שמע, ל' ע' רבתי, שמע בראש השטה אחד בפוקה אסר פסס השני פסוק. אחד ל' ד' רבתי. ה בכל לבבך, במקף ובע"ז לכיך ליתן ריוח בין הדבקים. מאדך, ל' וחסר. ו על לבבך, ל' באוריתא. ז בביתך, מ"י סבין. ובלכתך, ב'. ובשכבך, ב'. הוי"ו במסג והשי"ן בקמץ לבד והוא מטוף. ובקומך, ב'. ח וקשרתם, ל' בקמץ. לאות, מ"ל. ידך, מ"ל. לטטפת, ל' חד"ס. ט מזזות, סי' שמות ומשלי ח"ו בסרא. שמע, וישכב שמשון חו"ק למען ירבו ומלכים מל' דמ"ל. ובשעריך, מ"ל.

ת"א שמע ישראל ברכות ו יא יג טו כז שבת עב פסחים כו ר"ה לב מגילה ב כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין כז סנהדרין סג מנחות לד חולין לא ספר הזוהר פ' תרומה ב' מקומות ופ' ויקהל וב' פנחס עקרים מב פ"י ופיג. ואהבת את ברכות כד סג יומא פו. בכל לבבך ברכות טו. ובכל נפשך ובכל מאודך פסחים כה יומא כב סנהדרין עד. והיו ברכות יג מגילה ט יז סוטה לב לג עקידה שער כא פ' תרומה. הדברים סוטה לג. אשר אנכי ברכות יג. על לבבך שם טו יו פסחים כו מגילה כ. ושננתם ברכות יד קדושין ל. ודברת בם ברכות יג יומא יט ס. בשבתך ברכות יא יז סכה כה. ובלכתך ברכות יא. ובשכבך שם ב ד יא. וקשרתם שם יד גיטין מה ערכין ג מנחות לג לה לו לז מג. על ידך מנחות לז ערכין יט. לטטפת זבחים לז מנחות לד לו ערכין ג. בין עיניך מנחות לז. וכתבתם ברכות יד טו שבת קג גיטין מה מנחות לג לד לז מב מד. על מזזות לד שם. ביתך יומא יא מנחות שם חולין יא. ובשעריך יומא שם כל הפרשה עקרים מב פרק לה ספר הזוהר פרשת פקודי סוד שערות העגל שמניחים בסוף התפלין.

רש"י

מפי הגבורה ולא ללמוד ממני: (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנא' (צפניה ג') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ונאמר (זכריה י"ד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת. (ספרי) עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אלא רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. (ספרי) בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. (ברכות שם) בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאדך. דבר אחר ובכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר (תהלים קי"ו) כוס ישועות אשא וגו'. (שם) צרה ויגון אמצא וגו'. ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי): (ו) אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם ואומר (מלכים ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב כט) בני עתה אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויי' בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא' (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו'. ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא בם. עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עומד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימ': (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזת ביתך. מזוזת

רמב"ן

ויהיה מגבירה אשר עשתה תפלות בעבור שעשתה. וכן באשר את אשתו בעבור שאת אשתו. וכן הכתוב למען אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וכו' כמו למען אשר ייטב לך ולמען תאריך ימים. ושיעור הכתוב: ושמעת ישראל. ושמרת לעשת למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו' כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לי בית ולחם אמר לו: (ד) שמע ישראל ה' אלהינו. גם בזה מצוה שיבאר כי בדיבור אנכי ה' אלהיך יהיה היחוד וכמו שאמרו רבי נתן אומר מכאן תשובה למינים שהם אומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה על הר סיני ואמר אנכי ה' אלהיך מי מיחה כנגדו אבל בא לבאר המצוה הזו והזכיר אותה אחר עשרת הדברות לפי שהוא שרש באמונה וכל מי שאינו מודה בה כופר בעיקר כעובד ע"ז: ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו ולא אלהי האומות ועתיד להיות ה' אחד כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד וגו' לשון רש"י ואתה צריך להתבונן בזה כי שנה הכתוב בכאן לומר אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאומר בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום כי ה' אלהיך שמע ישראל אתם קרבים היום כי ה' אלהיכ' וכן בכל הפרשיו' שידבר עם ישראל יזכיר ה' אלהיכם או ה' אלהיך וגם בכאן אמר ואהב' את

אבן עזרא

שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש. דע כי זה השם הנכבד הוא שם העולם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עולם. וגם מקרה שאינו כן ואם הוא נקרא מעל' האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל לנבאות או העיקר הוא אלהינו וככפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר ים. כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה יי' אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי' למלך על הארץ ביום ההוא יהיה יי' מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם יי' אחד: (ה) ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך. היא הרוח השגוף והיא המתאוה וכמה נראה בכבד: מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: (ז) ושננתם. מגזרת חץ שנון

ירושלמי

(ד) והוה כיון דמטא זמניה דיעקב אבונן למתכנשא מגו עלמא הוה מסתפי דילמא אית בבנוי פסולא קרא יתהון ושייליניה דלמא אית בלבכון עקמנותא אתיבו כלהון כחדא ואמרו ליה שמע ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר בריך שום יקריה לעלמי עלמין:

(ד) כיון דימטא קיצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עשר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לטעותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לטעותא דהוה לבן אחוי דאמהא פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין ענין תרי עשר שבטיא כחדא בלב שלימה ואמר שמע

יונתן בן עוזיאל

בען ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר יהי שמיה רבא מברך לעלם:

(ה) אמר משה נביא לעמא בית ישראל איזילו בתר פולחנא קשיטא דאבהתכון ותרחמון ית יי אלהכון בתרי יצרי לבכון ואפילו נסיב ית נפשכון ובכל ממונכון: (ו) ויהון פתגמיא האילין דאנא מפקיד יתכון יומא דין כתיבין על לוח לבכון: (ז) ותגמרינון לבנך ותהוון הגיין בהון במותביכון בבתיכון בזמן מעסוקכון בחיתונכון ובמהכיכון באורחכון ובפניא סמיך למשכביכון ובצפרא סמיך למיקמיכון: (ח) ותקטרינון לאתין כתיבין על ידך דשמאלא ויהון לתפילין על מוקדך כלו קביל על עינך: (ט) ותכתובינון על מזוזין ותקבעינון

בעל הטורים

[עפדל"ס פ"ד] ונפשי לך עשר דברות: (ג) י"ו פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה [גמ"ב ופי' מפ"ק פ' וילך ל"א כ'] כנגד לדידי חזאי חלב ודבש דכל ישראל והיו י"ו (פרפסוס) [מיל]: (ד) כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לך ופסיק לי' שמע ישראל שהזכיר שלו השמות כנגד האבות: יי' כנגד אברהם דכתיב ביה (ראשי' טו) אני יי' אשר וכו'. אלהינו כנגד יצחק דכתיב ביה (שם כו) אנכי אלהי אברהם אביך. יי' אחד כנגד יעקב שנאמר בו (שם כח) אני יי': עי"ן דשמע גדולה שע' שמות יש לישראל וכתן להם תורה שיש לה ע' שמות ונדרשת בע' פנים להבדיל בין ע' אומות. ויש מפסיק בין יי' ובין אחד לומר שע"פ שאלהים כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדה"ד ועם זה במדה"ר שע"כ הכל אחד: אחד דלי"ת גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם. וגם שלא מטעה בריש. וכן רי"ש דלא תשתחוה לאל אחר. הרי"ש גדולה שלא תטעה בדלי"ת. ד"א עי"ן ודלי"ת גדולה הרי עד וזהו ואתם עדי נאם יי' (ישעי' מג). וגם הקב"ה הוא עד לישראל כדכתיב (מלאכי ג) והייתי עד ממהר: שמע בגי' ת"י שת"י שנה עמד בית ראשון. הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדלי"ת הרי שד שהשדים בורחים מקורא שמע בכונה: (ה) ואהבת אותיות האבות: בכל לבבך כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו. ובכל נפשך כיצחק שמסר נפשו להקב"ה: ובכל מאדך כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: (ז) ובקומך תנין על הקוף לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות ויכלל מל"ח קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: (ח) עטפת ע'

יונתן

אשה שהותרו ליקרב לאשה וכן אר"י מימי לא קראתי לאשתי אלא ביתי וכו': (ד) כיון דמטא זימניה וכו' כל מולא פסוק זה עיין בפ' ויחי: (ז) בזמן מיעסוקכון בחיתוניכון ולקמן י"ם י"ע גרם בבתיכון עם חתוניכון והיא היא בר"ל עם נשותיכם אמנם בגמ' סוכה דף כ"ה וברכות ד' י"א דרש פרט לחתן הכונס לבתולה ואשר המתרגם כותב לפסק הלכה שאפי' חתן חייב בק"ש ועיין בפי' ריב"ם ותרטעולא בפ"ב דברכות על מעשה ר"ג שנשא כו': ובפניא וכו' ובצפרא סמוך למיקמיכון כדאיתא בגמ' בשכבך שבני אדם שוכבים ובקומך שבני אדם עומדים: (ח) על מוקדך כלו קבל על עינך דייק באריכות לשונו זה שלא תאמר בין עיניך ממש אלא על המוח קבל על עיניך והוא בקדקד בגובה הראש וכדאיתא בגמ' מקום הנחת של ראש מהתחלת עיקרי השער במצחו עד סוף מקום שמוחו של תינוק רופס וכעז ליה מלת וקצרת"ם נוטריקון מוח תינוק רופס שם קשורה

רמב"ן

את ה' אלהיך אבל הזכיר ביחוד ה' אלהינו כי עשה עם ונשה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארת והיתה ד' אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואמרו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו' כי משה אמר בתורה ברמז ומזר ואמר ואהבת את ה' אלהיך כלשון הפרשיות במשנה תורה: (ה) בכל לבבך. על דעת המדרש הלב המוכר כאן הוא הכח המתאוה כענין תאות לבו נתת לו אל תחמוד יפיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ובדברי רבותינו שדורשין בגמ' מכאן יהרג ואל יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך. וטעם שתאהבנו כנפשך שתתן אותה באהבה או שנקראו סייסורין או האדברים אלי הנפש והכנינס יאמר בכל נפשך. ור"א אמר כי נפשך המתאוה. כמו כנפשך שבעך נפש שבעה תבוס נופת. אל תתנני בנפש צרי. ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא הרכבה הראשונה לו וכמהו חכם לב יקח מצות ודברי קרוב בפיך כל לבבך. ומה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך: וטעם ובכל מאודך. כלומר מאד מאד והטעם כך כך אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו ברבוי כמו שקורא לו המון. טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים. והנה ככל המון ישראל ויקרא חיל ישאו על כתף עירי' חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך ורמוסו

אבן עזרא

שנון. וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו וכמעתיקי' העתיקו שעת קריא' שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך. דבק עם ודברת בם: ובשכבך. לישן כי אין מנוס על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך. ונפורם: לטוטפות. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא ונגזרת והטף אל דרו' וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הטי"ת: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם ואשר שקבלו אבותינו

פירוש על אבן עזרא

ויהיה עטמו אשר ייטב לך וכו' בארץ זבת וכו'. וכן (מ"ב י"ב י"א) בית ה' כמו בבית. ר"ל שמלוה לקראת ביום ולשנותה בלילה ואשר דיניה הוא האמת ואין צורך לחפש והוא הפי' על פסוק (ד). (שמות ג' ט"ו) עיין שם בפי' רא"ע. ר"ל שאיכונו שם עלם. ר"ל כי הוא תואר לפי שהוא בלבא של או העיקר כמו ה' ה'. א"ל שם העצם. ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד. שאין יחיד כיחודו. לא למעט ח"ו רק הוא על מחשבות בני אדם כל זמן שיש עכו"ם בעולם. ר"ל שממלכת הי"ם ועבודתו חרלה בכולם בשוה כטעם אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וכו'. זכריה (י"ד ע"ו). צפניה (ג' ט'). ר"ל היה צריך להזכיר תחליה הנפש והדר הלב כאשר אהבת המקום מתחלת מפה הנפש אשר היא מלך אלוה ממעל ע"כ מהפך כי הלב הוא הדעת כי הדעת אשר בגוות מקושר עם הלב והנפש הוא המתאוה. והוא כמו אלהי אלהים ככה תהיה אהבת הבורא י"ם נעלה מכל אהבת העולם כמו אהבה המנוסה על כל עניני עולם. (משלי כ"ה י"ח). ר"ל כמאמר הבהיר על מ"ת לדעת את אשר בלבבך, פי' להכיר ב"א בעלמו מוזק יראת ה' אם אשר בלבבו. כן ב"א מחויב להכיר לבניו פעלו אשר ילמדו זכרו ממנו. אף שמלת בם בטעם מפסיק. (יחזקאל כ"א ב') והוא כמו הדבור יהיה בין עיניך. (משלי ג' ב') ג"כ כמו דבור. כמו

ספורנו

מאד וזה בסגולת לדקה ונשפט לכבודו: כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה לפרות ולרבות: (ד) שמע ישראל. התבונן והבן זה: ה'. הנותן מציאות ובורא: אלהינו. הוא נבחר שבנבדלים אלהינו אשר מאנו נקוה להשיג תפלינו בלי אמצעי ומלד היותו עליון בכמו הבורא הנה לו לבדו ראוי להשתחות ומלד שממנו תקותנו בלי אמצעי ראוי שאליו לבדו נתפלל ונעבוד: ה' אחד. ובהיותו נותן המציאות אחד אפיסות מושלם התבאר שאין נמלא זולתו ממין מציאותו ושהוא נבדל בנין ממציאות עולם הנפסדים וממציאות עולם הגלגלים וממציאות עולם המלאכים באופן שהוא יחיד בעולמו הרביעי. וזה כלאה שנרמז בהיות אות הדל"ת של אחד גדולה ובאות העי"ן של שמע הגדולה כרמז שראוי לפקוח עין ולהגדיל העיון בזה. ולזה אמרו ז"ל (ברכות פרק היה קורא) ובלבד שיאריך בדל"ת של אחד למען יכוין לזה: (ה) ואהבת. תשמח לעשות דבר שייטב בעיניו כאשר תבין שאין תכלית נכבד כזה: (ו) על לבבך. שתזכור תמיד להסיר כל פעולותיך לזה התכלית: (ז) ושננתם לבניך. תלמד אותם בשנון וחריפות מופתים שכליים: ודברת בם. כי

פירוש רשב"ם

בארץ: (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו. וכן בדברי הימים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו. כלומר ה' אלהינו ולא העגלים שאתם משתחוים להם. ה' אחד לו לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה. (ה) ובכל נפשך. לפי פשוטו אפילו נוטלין את נפשך שהרי כבר אמר בכל לבבך: (ו) ושנתתם לשון חדוד לפרש היטב כמו אשר שננו

י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת
וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ: יא וּבָתִּים
מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת
חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים
וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ
וְשָׂבָעְתָּ: יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־
יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים: יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ:
יד לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם:
טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ
פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם
בַּמַּסָּה: יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ:
יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־
הארץ

אונקלוס

ותקבענון בספי ביתך ובתרעיך: י ויהי ארי יעלנך יי אלהך
לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן
לך קרוין רברבן וטבן די לא בניתא: יא ובתין מלן כל
טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא כרמין
וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע: יב אסתמר לך דילמא
תנשי ית (דחלתא ד) יי די אפקך מארעא דמצרים מבית
עבדותא: יג ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמה
תקיים: יד לא תהכון בתר טעות עממיא מטעות עממיא
די בסחרניכון: טו ארי אל קנא יי אלהך שכנתה בינך
דילמא יתקף רוגזא דיי אלהך בך וישיצנך מעל אפי ארעא:
טז לא תנסון קדם יי אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא:
יז מטר תטרון ית פקודיא דיי אלהכון וסהדותה וקימוהי
די פקדך: יח ותעבד דכשר ודתקן קדם יי בדיל דייטב
לך ותעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים יי לאבהתך:
למתבר

מסרה י יביאך, מ"ל. גדלת, חד"ס. וטבת, ד' חסר דס'. בנית, מ"ל. יא טוב, במלאפום. ובלת, ל' חד"ס. חצובים' מד"ס. וזיתים, מ"ל דמ"ל. יב השמר, כו"ל מלעיל במ"א והסקע. הוציאך, מ"ל דמ"ל. יג ואתו, ל'. ובשמו, ג'. יד תלכון, מ"ו ונון בסוף. סביבותיכם ל' מ"ל דתורה מ"ו וב' יודין. טו פן יחרה, צריך להוציא באחד שיטה. והשמידך, מ"ל. טז נסיתם, בחד יו"ד רק אחר הסמך. במסה, הב' בפתח. יז שמור, ו' מ"ל בתורה. תשמרון, מ"ו ונו"ן בסוף. ועדתיו, ח"ו ומ"י חכין. יח והטוב, ד'. ייטב, מ"ל. ובאת, ג' בטעם מלעיל. הטעם, ג' חסר וה' בלי'.

ת"א ובתים מלאים חולין יז. השמר לך סוטה ה. את ה' אלהיך עקרים מב פרק לא. לא תנסו תענית ט. ועשית הישר מציעא טז לה קח הפליליס כה.

רש"י

מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא): (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנ' (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: (יט) כאשר
דבר

רמב"ן

וכמוהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני התנדבו בענין ביעור ע"ז ועשיית הפסח. וענין האהבה באהבו אותו רבותינו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בסיפרי שלא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת"ל לאהבה וגו' ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמען תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ יזהירם ביראה על דרך התוכחות לומר שאם יחטאו לא ירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהחסיד צריך להיות אוהב וירא כמו שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה בדברי המכונים: (ז) ושננתם לבניך. גם אלה מצות מבוארות נרמזו כבר כי נאמר שלוה במצות חקת עולם לדורותיכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצות ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם וכן וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך כבר נאמר ובאר בכאן וקשרתם שהיו מונחים בקשירה וירמוז גם כן לקשר של תפילין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני והוסיף בכאן מצות המזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שלא ניזכר'. ואולי גם זו מבואר' נרמזה שם במצות ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וטעם ובשעריך ובמזוזות שאר שעריך כגון שערי הערים והמדינות כמו באחד שעריך: (י) והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו'. יזהיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא ישכח את השם
שהוציאו

אבן עזרא

אבותינו האמת כעזוב אלה הבודאים מלבם: (יא) כל טוב. בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו [מ]קמוץ: (יב) וטעם מבית עבדים. שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד. במצות עשה: ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון [נ]רק באמונה [ס]וטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו. על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים: (טז) במסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום [ע]מסה ונפתח הבי"ת [פ]כמו וזבח ולמונע [צ]בקרקר ויפקדם בטלאים [ק]ומשם פירשתיו וטעם שאמרו היש השם [ר]בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך [ש]לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה בך
כל

פירוש על אבן עזרא

[מ]כמו וכל טוב אדוניו בידו (בראשית כ"ד). [נ](ישעיה מ"ה כ"ג). [ס]ר"ל שלא תשבע רק באמת. [ע](שמות י"ז ז'). [פ]בַּמַּסָּה. אף שמלת מסה שם עצם פרטי שלא יבוא בה"א הידיעה. [צ](שופטים ח' י'). [ק](שמואל א' ט"ו ד'). [ר](שמות י"ז ז'). [ש]לנקום את השם.
במדבר

ותקבעינון בתולתא לקביל תקי על סיפי ביתך ובתרעך מימינא במיעלך: (י) ויהי ארום יעילינך יי אלהך לארעא דקיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קירוין רברבן ושפירן דלא אשתלהית למבני: (יא) ובתין דמליין כל טובא דלא עסקת למימלי וגובין פסילן דלא לעית למפסל כרמין וזיתין דלא טרחת למינצב ותיכול ותיסבע: (יב) אסתמרו לכון דלמא תתנשון דחלתא דיי אלהכון דפרק ואפיק יתכון פריקין מארעא דמצרים מן בית שעבוד עבדיא: (יג) מן קדם יי אלהכון תהון דחלין וקדמוי תפלחון ובשום מימרי יי בקשוט תומון: (יד) לא תהכון בתר טעוות עממיא. מנחלת עממיא דבחזרניכון: (טו) ארום אלהא קנאן ופורען יי אלהכון שכינתיה שריא ביניכון דלמא יתקוף רוגזא דיי אלהכון בכון וישיצינכון בסוגעיא מעלוי אפי ארעא: (טז) עמי בני ישראל הוו זהירין דלא תנסון ית יי אלהכון היכמא דנסיתון בעשרתי נסיונין: (יז) מנטר תנטרון ית פקודיא דיי אלהכון וסהדוותיה וקיימוי דפקיד לכון: (יח) ותעביד דתקין ודכשר קדם יי מן בגלל דייטיב לכון ותיעלון ותירתון ית ארעא טבתא דקיים

בעל הטורים

פ' פגין כנגד פ' ליצרים שברא"ש. ידך בגימ' גובה היד: (י) סמך והיה כי יביאך לפרש' שמע לומר לך שבזכות תורה תפילין ומזוזה יזכו לארץ: (יג) תירא בגי' תלמידי חכמים

יונתן

קשורה וק"ל לאפוקי ממש בין עיניך הוא מינות כמבואר גדול העונש ולאזהרה על זה וק"ל: (ט) בתולתא לקבל תקי פי' בגלים עליון של נוגה השער כנגד סלק השיניי' דהיינו עפש המילון כי תרגום של פניתי תיקי כמו וילא ענוה ת"י ונפק מסיקי וכן הוא בע' הקיתן שאמר שמואל וגם יהודה וכן בתרגום שיר השירים פסוק ובמאלו תחת לראשי וע"ש: מימינא במיעלך דייק מדכתיב מזוזת ביתך דרך ביאה וכי עקר איניש כרעי' דימינא עקר ברישי' וק"ל: (ו) אשתלהית הוא ל' יגיעה ופשוט: (יג) בקשוט תומון פי' באמת תשבעו מלשון הגמרא מומתא והכי הוא בע"מ דתמורה לא תשא את שם ופימא אפילו שבועת אמת ההוא לא מלים אמרם דכתיב ובשמו תשבע: (טז) בפרהוגיא כל"ל וכבר מבואר במקומות רבים: (טז) בעישרתי נסיונין דק"ל מאי כאשר נסיתם במסה

רמב"ן

שהוציאו מן בעבודות ההוא לטובה הזאת אבל יזכיר חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימצא בבתים המלאים מותר להם אפי' היו שם דברים הנאסרי' בתורה כגון כותלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה ואפילו בבורות יתכן שיהיה במליבתן דבר אסור בטיח אשר בהן או הזכיר הבורות דרך מליצה להזכיר ברבוי הטובה והבלתי׳ הותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאיסור והנה הותרו להן כל האיסורין זולתי אסור ע"ז כמו שיאמר עוד לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו׳ ולכך יזכיר כאן בפרשה שאסרי כן מזבחותם תתוצון לאבד ע"ז ומשמשיה ושאר כל הנמצא בארץ מותר והנה ההתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממס' חולין והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו מהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן ואין זה נכון שלא בשביל פקוח נפש או כענין בלבד הותר בשעת מלחמה אלא לאחר שכבשו הערים הגדולו׳ והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם ולא בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת שבכל איסורי ע"ז היא עלינו ומשמשיה ותקרובת שלה בכלל אסור מיד שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא ואם לא נתכוון הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה וכי נמנה הולכנו לדבר זה איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות: וטעם (יג) את ה' אלהיך תירא. כי אחר שלום בהשבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות כל אשר לוך כעבד שומר מצות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכך אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבודו בתורתו עבודו במקדשו ירצה לפרש כי אחרי שהזכיר בשמירת כל המצות כלן ולשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעובדו במקדש בקרבנות ובשיר ובהשתחואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי ודרשו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי׳ זה ואותו תעבודו ג"כ בקרבנות. ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה והיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ואותו תעבודו: ובשמו תשבע. אינו מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם אבל בגמ' של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דפריך אמרו בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם אינו ענין לשבועת הדיינין דנפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דמריין ואם אינו ענין לשבועות דמצוה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועות דרשות ורבותי עוד בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תהיו סבורין שמותר לכם להשבע בשמי אפי׳ באמת אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהי' כאותן שנקראו יראי ה' אלהי' אברהם יוסף איוב ואותו תעבוד שתהא מפנ' עצמך לתור' ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם לדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם וטוב והעושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע רשות שיתיר לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא ממנו ומפני שהם ההיתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין התר לשבועה אלא לאחר כל המדות הללו או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה כי גם ברצונך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר ויהיה פי' ואותו תעבודו לדעתם שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המוסר׳ לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר ולרכי עצמו עראי עד שיצא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו לרכי גופו לשם עבודת האל יהיו. יאכל ויישן ויעשה לרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה היא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל לרכי הגוף למוקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וזה פירוש נכון: (טז) לא תנסו את ה'. פי' כאשר נסית' במסה שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים או שגלליא בהיותנו עובדים לפניו ונשבע לחם ונהיה טובים כשמור תורתו כי הכוונה שם כך היתה שאם ירא' שהשם יתן להם מים בנס ומאתו ילכו אחריו במדבר ואם לא יעזבוהו ונסבב להם לעון גדול כי אחרי שנתאמת אללם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון והעושה כן איננו ממסה הנביא רק השם יתברך הוא ממנה לדעת היד ה' תקצר ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הספק או שאלת מופת ונסיון כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ולכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס אלא אולי ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה נער ואסון וראוי שיקבל הכל במשפט לדק ולא כאשר אמרו וכי אוי לי עמנו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' ולכך אמר הכתוב בכאן שמור תשמרו מצותיו ועדותיו שהם הנסים שעשה לכם ממכר להיות לכם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה ותשמרו חקיו אע"פ שלא תדעו טעמם כי באמת ייטב לכם בסוף אין לורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אליכם שהוא מאתו יתברך וכן בכל דבר נביא המנוסה והמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין התורה לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם ולא תסתפקו ביכלתו יתעלה אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא בירושת הארץ ונלוה האויבים כי היא הטובה הגדולה והצריכה לאותו הדור ואחרי כן אמר כי גם לדורות הבאים אין לורך לנסיון בעשיית המצות אלא שישאלו מאבותיהם וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות כאשר יפרש

ספורנו

כי בזאת השתמדה תזכרם תמיד: (י) אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. שתשיג עושר בלי עמל: (יא) השמר לך פן תשכח, כי

הָאָ֣רֶץ הַטֹּבָ֔ה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥ע יְהוָ֖ה
לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ יט לַהֲדֹ֥ף אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֖יךָ
מִפָּנֶ֑יךָ כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ ס כ כִּֽי־
יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר לֵאמֹ֑ר מָ֣ה הָעֵדֹ֗ת
וְהַֽחֻקִּים֙ וְהַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר צִוָּ֛ה יְהוָ֥ה
אֱלֹהֵ֖ינוּ אֶתְכֶֽם׃ כא וְאָמַרְתָּ֣ לְבִנְךָ֔
עֲבָדִ֛ים הָיִ֥ינוּ לְפַרְעֹ֖ה בְּמִצְרָ֑יִם וַיֹּצִיאֵ֧נוּ
יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם בְּיָ֥ד חֲזָקָֽה׃ כב וַיִּתֵּ֣ן
יְהוָה֩ אוֹתֹ֨ת וּמֹפְתִ֜ים גְּדֹלִ֨ים וְרָעִ֧ים׀
בְּמִצְרַ֛יִם בְּפַרְעֹ֥ה וּבְכָל־בֵּית֖וֹ לְעֵינֵֽינוּ׃
כג וְאוֹתָ֖נוּ הוֹצִ֣יא מִשָּׁ֑ם לְמַ֙עַן֙ הָבִ֣יא
אֹתָ֔נוּ לָ֤תֶת לָ֙נוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖ע
לַאֲבֹתֵֽינוּ׃ כד וַיְצַוֵּ֣נוּ יְהוָ֗ה לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־
כָּל־הַֽחֻקִּ֣ים הָאֵ֔לֶּה לְיִרְאָ֖ה אֶת־יְהוָ֣ה
אֱלֹהֵ֑ינוּ לְט֥וֹב לָ֙נוּ֙ כָּל־הַיָּמִ֔ים לְחַיֹּתֵ֖נוּ
כְּהַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ כה וּצְדָקָ֖ה תִּֽהְיֶה־לָּ֑נוּ כִּֽי־
נִשְׁמֹ֨ר לַעֲשׂ֜וֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָ֣ה הַזֹּ֗את
לִפְנֵ֛י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּֽנוּ׃ ס
שביעי ז א כִּ֤י יְבִֽיאֲךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אֶל־הָאָ֕רֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּ֥ה בָא־שָׁ֖מָּה לְרִשְׁתָּ֑הּ וְנָשַׁ֣ל
גּֽוֹיִם־רַבִּ֣ים׀ מִפָּנֶ֡יךָ הַֽחִתִּי֩ וְהַגִּרְגָּשִׁ֨י
וְהָֽאֱמֹרִ֜י וְהַֽכְּנַעֲנִ֣י וְהַפְּרִזִּ֗י וְהַֽחִוִּי֙ וְהַיְבוּסִ֔י
שִׁבְעָ֣ה גוֹיִ֔ם רַבִּ֥ים וַעֲצוּמִ֖ים מִמֶּֽךָּ׃
ב וּנְתָנָ֞ם יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ לְפָנֶ֖יךָ וְהִכִּיתָ֑ם הַחֲרֵ֤ם תַּחֲרִים֙ אֹתָ֔ם לֹא־תִכְרֹ֥ת לָהֶ֛ם
בְּרִ֖ית וְלֹ֥א תְחָנֵּֽם׃ ג וְלֹ֥א תִתְחַתֵּ֖ן בָּ֑ם בִּתְּךָ֙ לֹא־תִתֵּ֣ן לִבְנ֔וֹ וּבִתּ֖וֹ לֹא־תִקַּ֥ח
לִבְנֶֽךָ׃ ד כִּֽי־יָסִ֤יר אֶת־בִּנְךָ֙ מֵֽאַחֲרַ֔י וְעָבְד֖וּ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים וְחָרָ֤ה אַף־יְהוָה֙
בָּכֶ֔ם וְהִשְׁמִידְךָ֖ מַהֵֽר׃ ה כִּֽי־אִם־כֹּ֤ה תַעֲשׂוּ֙ לָהֶ֔ם מִזְבְּחֹתֵיהֶ֣ם תִּתֹּ֔צוּ
וּמַצֵּבֹתָ֖ם תְּשַׁבֵּ֑רוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם֙ תְּגַדֵּע֔וּן וּפְסִילֵיהֶ֖ם תִּשְׂרְפ֥וּן בָּאֵֽשׁ׃ ו כִּ֣י עַ֤ם
קָדוֹשׁ֙ אַתָּ֔ה לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ בְּךָ֞ בָּחַ֣ר׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ לִהְי֥וֹת לוֹ֙ לְעַ֣ם סְגֻלָּ֔ה
מכל

אונקלוס

יט לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִקֳּדָמָךְ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ:
כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא סָהֲדוָתָא וּקְיָמַיָּא
וְדִינַיָּא דִי פַקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתְכוֹן: כא וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִין
הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא:
כב וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה
וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ לְעֵינַנָא: כג וְיָתָנָא אַפֵּק מִתַּמָּן בְּדִיל
לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא:
כד וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל יָת יְיָ
אֱלָהָנָא לְטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: כה וְזָכוּתָא
תְּהֵי לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא כְּמָא דִי פַקְּדָנָא: א אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא
דִי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ
חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי
שִׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ: ב וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ
קֳדָמָךְ וְתִמְחִנּוּן גַּמָּרָא תְגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא
תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן: ג וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵהּ
וּבְרַתֵּהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ: ד אֲרֵי יַטְעֵין יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פֻּלְחָנִי
וְיִפְלְחוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵף רֻגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וִישֵׁיצָךְ בִּפְרִיעַ:
ה אֲרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן
תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא:
ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי׀ יְיָ אֱלָהָךְ
למהוי

מסורה, יט להדף, ל' מסר. איביך, מ"ו ומ"י. כ העדת, בחלם מ"ו. כא ויוצאנו, מ"ו ומ"י. כב אתת, ל' כ"כ בסורה מו"ק וס"ת. ומפתים, מ"ו ומ"י וכן גדלים. ורעים, ג'. כג ואותנו, ג' מ"ל בלי'. הוציא, מ"ל דמ"ל. אתנו, כ"ל מסר. כד לחיתנו, ל' ומ'. כהיום, ד' וכל עזכה דכו'. כה לנו, בדגש מד"ד. נשמר, מסר. לעשות, דמ"ל לונו, ה'. ז א ונשל, ג'. ועצומים, ל' מ' דמ"ל. בתורה וכל כ"ך דכו' במ"ג. ממך, הכ"ף בדגש קל. ב והכיתם, מ"י והמ"ו בקמץ כי היא לווי ליסיד בכינוי הרבים. החרם, מסר. תכרת, כו"ל מסר. תחנם, המ' בקמץ לבד והוא מטוף. ג ולא, י"ז כ"פ בסיפרא. לבנך, מ'. ד יסיר, ז' ומ"ל. וחרה אף, בחד טיעה. והשמידך, מ"ל. ה מזבחתיהם, ג' ב' מ"ל דין מסר. תתצו, מ'. ומצבתם, מסר. תשברו, בלא זון בסוף. ואשירהם, מי"ק. תגדעון, מ"י ומ"ו וכו"ן בסוף. ופסיליהם, מ"ל דמ"ל. תשרפון, מ"ל ו' וכו"ן בסוף. ו קדוש, מ"ל. בך, ה' זוגין מתחלפין, דין בלא וי"ו הטעוף. להיות, מ"ל. סגלה, כו"ל מסר.

ת"א לטוב לנו עקידה שער מד. ולא תחנם החלילים כ. ולא תתחתן יבמות עו קדושין סח הסלילים לו. כי יסיר את יבמות כג קדושין סח החלילים לו. ואשירהם סוטה ה החלילים מה מח. ופסיליהם סנהדרין לג הסלילים כג. לעם סגלה עקרים מג פ' לג.

רש"י

דבר. והיכן דבר (שם כג) והמותי את כל העם וגו': (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן: (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט) ונשל הברזל: (ג) לא תחנם. (ע"ז כ) לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה. (יבמות י) דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קידושין סח) בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים צלמים:

יונתן בן עוזיאל

דקיים יי לאבהתכון: (יט) למדחי ית כל בעלי דבבך מן קדמך היכמא דמליל יי: (כ) ארום ישיילנך ברך מחר למימר מה סהידותא וקימיא ודינייא דפקיד יי אלהנא יתכון: (כא) ותימרון לבניכון משעבדין הוינן לפרעה במצרים ואפקנא מימרא דיי ממצרים בידא תקיפתא: (כב) וגרי מימרא דיי אתין ותמהין רברבין ומכתשין בישין במצרים ובפרעה ובכל אינש ביתיה והוינא חמיין בעיננא: (כג) ויתנא אפיק פריקין מן בגלל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא דקיים לאבהתן: (כד) ופקיד עלנא יי למעבד ית כל קימיא האלין למדחל מן קדם יי אלהנא לטב לנא כל יומיא לקיימותנא בזמן יומא הדין: (כה) וזכו יהי נטיר לנא לעלמא דאתי ארום ננטור למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא הי כמא דפקדנא: (א) ארום יעילינך יי אלהך לארעא דאת עליל לתמן למירתא ויגלי עממין

ירושלמי

סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואימוראי וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי שבעתי עממין סגיאין ותקיפין מנך: (ב) וימסרינון יי אלהכון קדמיכון ותמחינון גמרא תגמרון יתהון בשמתא דיי לא תגזרון להון קיים ולא תרחמון עליהון: (ג) לא תתחתנון בהון בנתיכון לא תתנון לבניהון ובנתיהון לא תסבון לבניכון דכל מאן דמתחתן בהון כמתחתן בטעותהון:

[(ג) לא תתערבון:]

(ד) ארום יטעיין בנתיהון ית בניכון מן בתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקוף רוגזא דיי בכון וישיצנכון בסרהוביא: (ה) ארום אין כדי תעבדון להון איגוריהון תסתרון וקמתהון תתברון ואילני סיגדיהון תקצצון וצלמי טעותהון תוקדון בנורא: (ו) ארום עמא קדישא אתון קדם יי אלהכון ובכון אתרעי יי אלהכון מטול למהוי ליה לעם חביב מן כל עממיא דעל אפי ארעא

בעל הטורים

שכמים: (יט) להדף ס"ו כי הנרגשי עמד ופנה: (כה) המצוה הזאת לפני יי' אלהינו מלמד שהמצו' באו' ומעידו' לפני יי'. ופ"א דלפני כפולה לומר שנכנסו' לפני ולפנים: כאשר צונו כי יביאך בשכר המצות: (א) ונשל ג' ונשל גוים רבים. ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך (לקמן ז' כב) ונשל הברזל מן העץ (לקמן יט ה') אלמלא לא חטאו

יונתן

במצה והלא בשאר מקומות ג"כ ניסוהו אלא מלת במצה י"ל שנאמר על הכלל ולא על המקום כי לאחר הנסיון נקראת במצה ולא בשעת הנסיון: (ד) ארום יטעיין בנתיהון יח בניכון מבתר פולחני כתב מתיתני האלוף הכ"ד מקרקא ז"ל ותן התימה על המתרגם מנ"ל הא והלא אמרי בן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך ולא כתרגומו בן נכריה הבא מישראל ועיין בפירש"י וביבמות פ"ב ד' כ"ג ע"א ובקדושין פ"ג ד' ס"ח ע"ב בהדיא בשניהם כפירש"י ושם בקדושין מבואר יותר כי יסיר את בנך לעיל מיניה כתיב בתך לא תתן לבנו ועליה קאי כי יסיר וגו' והכי קאמר בתך לא תתן לבנו משום דכי יסיר את בנך בן בתך מאחרי והוא קרוי בנך אבל בנך הבא מן הגויה ומבנך אינו קרוי בנך אלא בנה מדלא קאמר על בתו לא תקח כי תסיר בנך מאחרי עכ"ל התוס' בפירוש הקונט' ויותר מזה כתוב בהדיא במסכת ע"ז פ"ב דף ל"ו כי אתא ר"י גזרו על פיתן וכו' ומקשה בגמרא בנותיהון דאורייתא דכתיב לא תתחתן בם כו' ומשני אלא דאורייתא גוי הבא על בת ישראל דמשכה בתריה אבל ישראל הבא על הגויה לא ואתו איהו וגזרו אפי' ישראל הבא על הגויה א"כ שמעינן דמדאורייתא אינה אלא גוי הבא על בת ישראל

רמב"ן

יפרש כי ישאלך בנך וגמר הפרש': ועשית הישר והטוב בעיני ה'. על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך הבטחה יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה כי אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר וזה ענין גדול לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשר' ולפני' משור' הדין וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר: וטעם (כ) כי ישאלך בנך מחר מה העדות. שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשב' והתפילין והמזוזה. ומה החקים כי נעלם טעמם בתורה. והמשפטים ישאל מה המשפטים שנעשה במצות האלה שנסקל העושה מלאכה בשבת ונשרוף הבא על אשה ואמה ונכה את המרבעים לזורע כלאים כי משפטי ישוב המדינות כדיני השור והבור והשומרים ושאר הדינין שבתורה צדיקים וטובים הן כל רואיהם יכירון. ולזה בתשובת השאלה הזאת שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים והכוונה בזה הוא הטעם במה שאמר בעשרת הדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי יתכוין שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והשליט והיכול כאשר נתבאר לנו ביציאת מצרים. וזה טעם לעינינו כי אנחנו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שאלהינו הם כי השם אלהינו הוא האלהים בשמים ובארץ ואין עוד מלבדו כי כל זה יודע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו ויצונו לעשות את החקים האלה המזכירים ליראה אותו ובעשותנו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו

בעשיית

אבן עזרא

כל טוב ויהדוף את כל אויביך: (יט) להדוף. ה"א להדוף שורש והפעל [ת]הדפו: (כ) מה העדת. הטעם למה זה העול עלינו בינות בני אדם ואמת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבי' אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: (כה) וצדקה תהיה לנו. יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם [א]הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה [ב]חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדונו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן [ג]כתוב: (א) ונשל. הנו"ן שורש והוא מגזרה כי [ד]ישל זיתך: (ד) כי יסיר את בנך. [ה]שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת [ו]הנזכרת: (ה) כי אם. רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הצורות המצויירות במצבות ואשרים: (ו) סגלה.

פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[ת](במדבר ל"ה כ"ג). [א]כן תיב"ע וזכו יהו נטיר לנא לעלמא דאתי. [ב]ר"ל מצד היושר והצדק כמו ויחשבה לו לצדקה. [ג]ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וכו'. [ד](להלן כ"ח מ') ענין הסרה, והוא מבנין נפעל. ומלת ונשל פה מבנין הקל. והוא פעל יוצא וכן ונשל הברזל על דעתו ע"ש. [ה]ר"ל שאם תתן בתך לבנו הוא יסיר את הבן הנולד ממנה שהוא קרוי בנך כמ"ש חז"ל בקדושין (דף ס"ח ע"ב) ועיין רש"י ז"ל. [ו]ר"ל שאם תקח בתו לבנך. יסיר אביה את בנך מאחרי.

שמוס

ספורנו

כי עושר קנוי בזה האופן גורם ברוב המשך אשר התאוות ובזה ישכח האדם את עושהו: (כ) מה העדת. החלק העיוני שהוא עדות מופתי: והחקים והמשפטים. החלק המעשי: אשר צוה אלהינו אתכם. ולא הספיקו מצות בני נח: (כא) עבדים היינו. ובהיות שנשתעבדנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאתו הפליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותו השלמות: (כד) ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה. להכין אותנו בשמירתם: ליראה את ה' אלהינו. וזה בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה הנה לטוב לנו כל הימים כי השגת חסד הוא לא לתועלתו: לחיותנו כהיום הזה: (כה) וצדקה תהיה לנו. וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רצוני לומר לטוב לנו בעולם הזה ובעולם הבא: לחיותנו כהיום הזה. חיי שעה ולהיות לנו לצדקה וזכות לפני ה' אלהינו בעולם הנצחי: (ו) כי עם קדוש אתה. ואין ראוי שתחלל קדושתך בבנות עכו"ם להוליד זרע פסול כאמרו כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר: ובך בחר. ולא בזרע פסול. כאמרם ז"ל קדושין פרק יו"ד

יוחסין

פירוש רשב"ם

שננו כחרב לשונם: (א) ונשל. והשליך. כל דבר הנעקר ממקום שהוא אדוק וקבוע בו. וכן כי ישל זיתך. ונשל הברזל מן העץ: (ה) כי אם כה תעשו להם. תגדעון. גידוע נופל באילן:

מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה
בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט
מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה
אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם
בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד
פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי
מִצְוֹתָו° לְאֶלֶף דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו
אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ
אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־
הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃

אונקלוס

לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃
ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעִי בְכוֹן
אֲרֵי אַתּוּן זְעֵרִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ ח אֲרֵי מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן
וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן אַפֵּק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא
תַקִּיפָא וּפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרָיִם׃ ט וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא
נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא לְרָחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִקּוּדוֹהִי לְאַלְפֵי דָרִין׃
י וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן
לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עֲבַד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דִּי־אִנּוּן
עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן׃ יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֶדְתָּא
וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן׃

פ פ פ

ויהי

מסרה ז מרבכם, ל' והבי"ת בשלש נקודות. חשק, ב'. המעט, הה"א בלא מ"ג והמ"ם רפוי'. ח ומשמרו, ל'. השבעה, חסר. הוציא, מ"ל דמ"ל. ויפדך, ג'. מבית, ל'. ט הוא, ע"ו. שמר, חסר. לאהביו, ח"ו ומ"י. מצותיו, בחד וי"ו קדים לתי"ו ג' כ"כ וקרי מצותיו. דור, מ"ל. י ומשלם, ג'. לשנאיו, ח"ו ומ"י. פניו, ג'. להאבידו, מ"ל. לשנאו, ל' וחסר. יא לעשותם, ד' ב' ס' וב' מ"ל. ל' ומ"ל בתורה.

ת"א לא מרבכם חולין פט עקידה שער כו. חשק ה' בכם עקרים מג פ' לז. ולשומרי סוטה לא. ומשלם ערובין כב. לא יאחר לשנאו שם. אנכי מצוך היום שם הפלילים ג ד.

ומפטירין. נחמו נחמו עמי. ביהושע בסימן מ': ק"ט. עזיא"ל. סימן:

פ פ פ

והיה

° מצותיו ק'

רש"י

(ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמיכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות ט"ז) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה י"ד) אדמה לעליון וסנחריב שאמר (שם ל"ו) מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר (יחזקאל כ"ח) אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. משמת שמרו את השבועה. (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר (דברים ה) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

השלמת פרשת ואתחנן

והיה

ספורנו

יוחסין אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל: (ז) לא מרבכם. לא כדי שיתכבד ברב עם: (ח) כי מאהבת ה' אתכם. בהיותכם זרע אוהביו והושבי שמו יותר משארי עכו"ם: (ט) האל הנאמן. קיים על ענין אחד לא ישתנה: שומר הברית ומשלם לשונאיו. וטעם רשע וטוב לו הוא לשתי סבות האחד הוא זכות אבות. והשניה איזה זכות נמצא לרשע עצמו בלתי מגיע אל שיזכה בו לחיי עוה"ב ומשלם לו בעולם הזה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: (יא) ושמרת היום לעשותם. ולא תהרהר מחשבתך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה:

והיה

רמב"ן

בעשיית הפסקים כי טובים הם אין בהם חק שתהיה בהם רעה כלל אע"פ שלא נתברר טעמם כלל: להיותינו כהיום הזה. במשפטים כי בכללם נסים וכלם טובים אין בהם רעה אבל כלם גורמים חיים טובים בסוף והנה אנחנו חייבין לעשות רצון הבורא שהוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן ידיו ואין בכל מצותיו רק טוב ועוד שתהיה לנו לצדקה לפני ה' אלהינו ויתן לנו שכר טוב בעשיית כל המצות האלו קרא גמול המצות צדקה כי העבד הקנוי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן עוד שכר בעבודתו צדקה יעשה עמו: (ו) בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה. שאין לך קצין שוטר ומושל בכל מלאכי מעלה אבל אתה סגולת ה' תחת ידו ולכך לא תטעה לעבוד ע"ז מאלה העמים וכבר הזכרתי זה פעמים רבות. וזה טעם לא מרבכם מכל העמים כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך ויפקדו שרי צבאות בראש הנשארים ואתם המעט ואעפ"י כן חשק בכם ויבחר בכם: וטעם (ז) חשק. שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד ממכם לעולם כלשון וחשוקיהם כסף ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתם סגולה ונחלה לו כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים ואמר הטעם כי מאהבת ה' אתכם. בחר לכם שראה אתכם ראויים להתאהב לפניו ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים ולא הזכיר בזה טעם מן הבחירה כי הנבחר לאוהב הידוע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו וישראל ראויים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כי יעמדו לו בנסיונות או יהודאי או צלוב וחשק בכם בעבור אבותיכם שהגיע ענינם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום החטא ותבטל הבטחתם ועל כן הוציא אתכם מארץ מצרים ביד חזקה: (ח) ויפדך. רמז שהכה אותם תחתיך כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: (ט) וידעת. מיציאת מצרים כי ה' אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי. ועוד תדע מזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך. ותדע כי הוא משלם לשונאיו גמול רשעם אל פני כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמד' הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אעפ"י שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכר' שהוא שומר החסד והנה עשה שום טוב' שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה

תחת

יונתן בן עוזיאל

ארעא: (ז) לא מן בגלל דאתון גיותנין מן כלהון אומיא צבי יי בכון ואתרעי בכון אלהן דאתון מכיכי רוחא ועינוותנין מכל עממיא: (ח) ארום מן בגלל דרחים יי יתכון ומן דנטיר ית קיימא דקיים לאבהתכון אפיק יתכון פריקין בידא תקיפתא ופרקכון מבית שעבוד עבדיא מן ידא דפרעה מלכא דמצרים: (ט) ותנדעון ארום יי אלהכון הוא דיינא תקיפא ומהימנא נטיר קיימא וטיבו לרחמוי צדיקיא ולנטרי פיקודוי לאלפין דרין: (י) ומשלים לסנאו אגר עובדיהון טביא בעלמא הדין מן בגלל למשציא יתהון בעלמא

ירושלמי

דאתי ולא משהי לסנאוי אלא עד דהונון בחיין בעלמא הדין משלם להון גומליהון:

(י) ומשלם לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין מן בגלל למשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין:

(יא) ותנטרון ית תפקידתא וית קיימיא וית דינייא דאנא מפקד יתכון למעבדהון:

פ פ פ

והוה

בעל הטורים

שאלו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין חוץ ושל גוים ושל הברזל: (ז) לא מרבכם כתיב חסר לומר מרבכם שבכם שאתם ממעיטים עצמכם כי אתם המעט ה' מעט כ"ן משמשות בפרש' פינחס וס' בלוים הכי ק"ה וכשתצרף עמהם ה' בנות צלפחד יהיו שבעים:

והיה

יונתן

ישראל ועיין היטב בקדושין דף הנ"ל בד"ה אמר רבינא ודוק: בסרהוביא מפורש לעיל ע"ש: (ז) לא מן בגלל דאתון גיותנין וכו' צבי ה' בכון אלהן דאתון מכיכי רוחא וענוותנים הכי הוא בחולין פרק כיסוי הדם דרש ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי מ"ד לא מרבכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם כו': (ט) דיינא תקיפא דייק מדכתיב האל והוא קשה מלשון אילי הארץ: (י) אגר עובדיהון טביא בעלמא כמו שפירש"י וק"ל:

ומססיכון

רמב"ן

תסה רעה ויתכן כי שונאיו המוחלטים המכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפיים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או עשו מצות שהקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפיים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל אלו אינם בכלל שונאיו ויש במלת אל פניו סוד ברשע וטוב לו: והזכיר (יא) ושמרת את המצוה וגו'. לומר לכן תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה משונאיו האובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו המזכרים למעלה לטובה:

טעם

אבן עזרא

[ז]סגולתו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן [ח]וסגולת מלכי': (ז) חשק ה' בכם ויבחר בכם. ולא באחרים: (ח) ומשמרו. שם הפעל: (ט) הוא האלהים. הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו. אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו. אחריהם. או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור. טעה האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים [ט]ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצאה המעלה [טא]בשבעים שנה וטעם אלף עד אין [י]קץ: (י) ומשלם לשונאיו. לכל אחד משונאיו כמו ולדיקים ככפיר [כ]יבטח: אל פניו. הטעם [כב]לעצמו. ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שסנאו האמת: להאבידו לא יאחר לשונאו. יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו [ל]כטעם על שלשים ועל [מ]רבעים: (יא) ושמרת. הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו: חסלת פרשת ואתחנן

עקב

פירוש על אבן עזרא

[ז](שמות י"ט ה'). [ח](קהלת ב' ח') ר"ל כאשר אוהביו במעלה הראשונה, ואחרי כן שומרי מצותיו. [ט]כלומר ישוב למקום שהתחיל לסבת כי מצאו לו תנועה מעלה אחת למאה שנה וא"כ תשלום תקופתו בל"ו אלף שנים. וטעו כי האחרונים חקרו במיטב עיונם כי אין לגלגל השמיני תקופה שלמה רק שמתנועע ומקיף עד קרוב מעשרה מעלות ונדרך אשר בא בה ישוב והיא הנקראת תנועת ההקבלה והנטיה כמו שהקדמתי בפ' בראשית. והנה נמצאת המעלה בשבעים שנה הוא דעת בטלמיוס. והפלסופים שהעידו לראות שכתבו שמעלה אחת ומחצה הולך במאה שנה. ומה שאמר מעלה אחת בשבעים שנה ל"ד אלא שמות מעט וכן כתב הוא ז"ל בספרו ספר העלמים בנאור. [טא]כפי שמלאו הכוכבים האחרונים, ושבעים פעמים ש"ם הם רק כ"ה אלף ומאתים. [י]כלומר ולא תשבח מכוון, ודעתו על מלת דור שטעמו הקיף כמו שפי' בקהלת כי הארץ עומדת. דור הולך ודור בא. [כ](משלי כ"ח א') פי' ג"כ כל אחד מהצדיקים יהיה ככפיר. [כב]דק"ל כי כתוב כי לא ראיתם כל תמונה אינו שייך לפי פשוטו שיהיה מורה אשר משלם בפניו, או איך שייך לשונאיו אם הי"ת אינו נראה. [ל]לקבל העונש בעבורו. [מ](שמות כ' ה').

תהלים

פירוש רשב"ם

(ז) לא מרבכם מכל העמים. אנשי' לב"ב יבינ"ו ויתמ"הו וכי משה רבינו היה סבור שישראל היו טועים בזה הדבר שיהיו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לאמר לא מרובכם. ועוד שאמר חשק ה' בכם. וכי בשביל שהם מרובים יאהב ה' אותם. אלא כך פירושו לפי שאמר למעלה ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע עממים ובעוצם ידינו נגרש אותם. לא מרובים אתם מכל אותן שבעה עממים. ולא מרובכם חשק ה' בכם לבער אותם אלא אתם המעט מכל אותם עממים. אלא מאהבת ה' אתכם בשביל שבועתו לאבותיכם. ונשל אותם מפניך: (ט) וידעת כי ה' אלהיך הוא וגו'. כלומר ושמא תאמרו הואיל ונשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ למה הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום על זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו כי זו היא מידותיו שומר וממתין את הברי' והחסד שנשבע לאבות לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור לאותו דור שיהיו אוהביו ושומר מצותיו וזהו שאמר לפנינו ומסיים את דבריו והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. לך ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור. ומשלם לשנאיו אל פניו. גמול חטאתיו אל פניו בחייו לו לבניו עד דור רביעי זהו לא יאחר או בחייו או עד רבעים. זהו פשוטו וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות שעל החטאים לא יענש מרביעי ואילך אבל גמול החסדים אע"פ שחוטאין מאה דורות צדיק אחד תעמוד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור שימצא תמים: (יא) ושמרת. כמו שפירשתי לך טעמו של דבר: היום לעשותם. בהגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול אמר רבי אושעיא מי כאומה זאת שיודעת אופי של אהי"ה יודעים מה הוא מבקש להם והם עושים יודעים האיך הוא מחבבו וכו' פי' הערוך אופי דעתו. תוספ"ת. בשוחר טוב פרשת למנצח בנגינות. אמר רבי זעירי אדם יש לו בן בית פעם ראשונה נכנס אצלו ומושיבו על המטה. שנייה על הכסא שלישית על ספסל רביעית אומר כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני אבל הקב"ה כל ישראל דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח לכך נאמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. א"ר יצחק בשם ר' יהודא ע"א נראת קרובה שנאמר ישאהו על כתף יסבלוהו והיא רחוקה לבסוף אף יצעק אליו ולא יענה. אבל הקב"ה נראה רחוק כמה דאת אמר מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו' ואדם נכנס לבית הכנסת ולוחש והקב"ה שומע תפלתו הה"ד בכל קראנו אליו. בילמדנו פרשה. אם שמר תשמרון. רמ"ח תיבות יש בק"ש שמשמרת רמ"ח איברים. ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור או כשב משל למלך ששלח פרוזדוגם שלו למדינה נפלו' ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה ברתת ובזיעה. כך אמר הקב"ה לישראל קריאת שמע פרוזדוגמא שלו. וכן בפסיקתא דבחודש השלישי אל יהיו דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה. פי' הערוך פרוזדוגמא אגרת *:

והיה

*ול"נ שהיא פקודה ולווי בכתב (בעפעהל).

יב והיה | עקב תשמעון את המשפטים
האלה ושמרתם ועשיתם אתם
ושמר יהוה אלהיך לך את־הברית
ואת־החסד אשר נשבע לאבתיך:
יג ואהבך וברכך והרבך וברך פרי־
בטנך ופרי־אדמתך דגנך ותירשך
ויצהרך שגר־אלפיך ועשתרת צאנך
על האדמה אשר־נשבע לאבתיך
לתת לך: יד ברוך תהיה מכל־העמים
לא־יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך:
טו והסיר יהוה ממך כל־חלי וכל־מדוי
מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם
בך ונתנם בכל־שנאיך: טז ואכלת
את־כל־העמים אשר יהוה אלהיך נתן
לך לא־תחוס עינך עליהם ולא תעבד
את־אלהיהם כי־מוקש הוא לך: ס
יז כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה
ממני איכה אוכל להורישם: יח לא
תירא מהם זכר תזכר את אשר־עשה יהוה אלהיך לפרעה ולכל־מצרים:
יט המסת הגדלת אשר־ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע
הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן־יעשה יהוה אלהיך לכל־העמים

אשר

אונקלוס

יב ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האלין ותטרון ותעבדון
יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די
קיים לאבהתך: יג וירחמנך ויברכנך ויסגנך ויברך ולדא
דמעך ואבא דארעך עבורך וחמרך ומשחך בקרי תוריך
ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: יד בריך
תהי מכל עממיא לא יהא בך עקר ועקרא ובבעירך:
טו ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצרים בישיא די
ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: טז ותגמר ית כל
עממיא די יי אלהך יהב לך לא תחוס עינך עליהון ולא
תפלח ית טעותהון ארי לתקלא הוא לך: יז דילמא תימר
בלבך סגיאין עממיא האלין מני אכדין איכול לתרכותהון:
יח לא תדחל מנהון מדכר תדכר ית די עבד יי אלהך
לפרעה ולכל־מצרים: יט נסין רברבין די־חזאה עינך
ואתיא ומופתיא וידא תקיפתא ודרעא מרממא די אפקך
יי אלהך כן יעבד יי אלהך לכל עממיא די את דחל

מקדמיהון

מסרה יב תשמעון, ו' מ"ו ונון בסוף. ושמר, חד מן ח' מילין וי"ו בריש תיבותא ולית הון קריבין לשם. ואת החסד, ל'. לאבתיך, ח"ו ומ"י. יג ואהבך, ל'. וברך, ב'. אדמתך, התי"ו בסגול לפני הה"ג וכו"ל חסר. ותירשך, כו"ל מ"י וח"י. ויצהרך, בלא י' אחר הרי"ש. שגר אלפיך, במקף. אלפיך, מ"ל. ועשתרת, ס'. יד ובבהמתך, ל' וחסר. טו והסיר, מ"ל ל'. חלי, חסר. מדוי, ביו"ד בסוף. ישימם, מ"ל וקמץ ל'. שנאיך, ח"ו ומ"י. טז נתן, ג' בטיפחא. לך, הלמ"ד בקמץ לפני הז"ק. תחוס, מ"ל. עליהם, מ"ל. מוקש, כל לי' מ"ל. יז איכה, י"ז מ"ל. אוכל, מ"ל. להורישם, מ"ל דמ"ל. יח תירא, מ"ל. זכר, ב' חסר. תזכר, חסר. יט המסת, חסר. הגדלת, חסר דס'. והאתת, חד"ח. והמפתים, כו"ל חסר במ"א. והזרע, ח"ו דקרי ולא כתיב. הנטויה, מ"ל. הוצאך, ב' כ"כ ח"ו וח"י.

ת"א ואהבך וברכך עקרים מג פ' לז. וברך פרי בכורות כח. ועשתרות חולין פד. לא יהיה בך בכורות מד. והסיר ה' ממך מציעא קז עקרים מד פ' מא. ואכלת את כל העמים קמא קיג. ולא תעבד שבת קלז. כי תאמר עקידה שער ל'.

רש"י

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו'. ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פירש (תהלים כב) אבירי בשן מבשר הלאן כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים לשון חוזק ותרגום אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד) ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן: (יד) עקר. שאינו מוליד: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוב לא תירא מהם: (יט) המסת. נסיונות: והאתת. כגון (שמות ד') ויהי לנחש (שם)

והיו

רמב"ן

(יב) טעם עקב. כמו בעבור וכן עקב אשר שמע אברהם בקולי וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון ישמור לך השם הבטחתו והכתוב מזכיר המשפטים אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם. והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית וכן בשמרם עקב רב יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמור השם לך הברית והחסד ואהבך ונכון הוא כי יקראו בל"ה תחילת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת. וכן גדול הדבר ראש העם והמשובח בו ראש בשמים וכן יקראו אחרית כל דבר עקב כי הלשון יתפוש דמיונו באדם והראש תחלה והעקב בו אחרית וסוף וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה. ואונקלוס תרגם חלף כמו חלף עבודתכם עשאו לשון סבוב נגזר מן והיה העקוב למישור הדרך המעוקל הסובב סביב וכן עקובה מדם מסובבת ומוקפת יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם שישמור השם לכם בריתו ויפה פירש ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו מלשון ונגללו את האבן וכן על דעתי כל לשון עקובה גלגול וסיבוב עיקוב הלב ויעקבני זה פעמים ויהוא עשה בעקבה ענין גלגולין וסבות ולכן יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכן אחורי הרגל שנקרא עקב וידו אוחזת בעקב עשו יקראהו כן בעבור היותו מעוגל כאשר יקרא הלשון אמלע היד והרגל כפות בעבור היותם כמו כפות הזהב ומורגל הוא בלשון כמו שאמר בספרי מימינו אש דת למו כשהיה יוצא הדבור מפי הקב"ה היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלן של ישראל ועוקב את מחנ' ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כלומר מקיף וכן לשונם בהיה עליו בעקיפין בסבות וגלגולין כמו עקיבין שמתי האותיות האלה שוות לכן כאשר פרשתי כבר והזכיר את המשפטים האלה להזהיר אחד במשפטים כי לא יהיה עם רב כלו נזהר במצות כלן שלא ימצאו בהן כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו שנאמר בהן וכל ישראל ישמעו ויראו ועוד כי רבים ירחמו מלסקול האיש ולשרוף אותו אחרי שנעשית העבירה כמו שנאמר לא תחוס עינך ועוד שייראו מן התקיפי' ומן המטעים כמו שאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא ואמר בנביא השקר לא תגור ממנו והזכיר כל אלה במסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו

ויזכיר

והיה עקב ויהי חולף די תקבלון ית דיניא האלין ותנטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהכון לכון ית קימיא וית חסדא די קיים לאבהתכון: (יג) ויחמינכון ויבריכינכון ויסגינכון ויברך וולדי מעיכון ופירי ארעכון עיבוריכון חמרכון ומשחיכון בקרת תוריכון ועדרי ענכון על ארעא דקיים לאבהתך למתן לך: (יד) בריכין תהוון מן כולהון עממיא לא יהוון בכון גוברין עקרין ונשין עקרין ולא בבעיריכון עקרין מעמר וחלב ושלוי: (טו) ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשיא דגרי יי על מצרים בישיא דידעת לא ישוינון בכון ויגרינון בכל סנאיכון: (טז) ותגמר ית כל עממיא דיי אלהך יהיב לך לא תיחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעוותהון ארום לתוקלא הגון לך: (יז) דלמא תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני היכדין אית לי יוכלא לתרכותהון: (יח) לא תידחלון מנהון הוון דכירין ית גבורן דעבד יי אלהך לפרעה ולכל מצראי: (יט) נסין רברבין דחמיתון בעיניכון אתיא ותמהיא וגבורת ידא תקיפתא
ונצחנות

בעל הטורים

(יב) והיה עקב לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב. כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף. עק"ב תיבות יש בי' דברות [פרלאגוס] תהו בשמרם עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר לפנת: עקב עשה מורסך קנע. עקב ענוה למד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו כינף כמו אצבעות הרגלים. המשפטים פ"א כפולה שיש לפשפש ולחקר אחרי עומק הדין. תשמעון ושמרתם ועשיתם ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר י"י אלהיך לך אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור: ושמר בגימ' לעתיד לבא: (יג) ואהבך בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק. והרבך בזכות יעקב שנאמר בו פרה ורבה. וברך ג' הכא חד ותרי בפ' משפטים [כ"ל עי' בפ' משפטים היכי כתיבי ומאי דרש בהו]. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכ"ף וכן ויתן לך האלהים מטל השמים הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימים בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: (יד) ברוך תהיה מכל העמים הפסוק מתחיל בבית ומסיים בכף לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה בגימטריא בדברי התורה: (טו) כל חלי. עולה ל"ח מיסיר ממך ל"ח קללות: (יח) זכר תזכר חסר וי"ו לומר שתזכור מה שעשה לשש מאות רכב בחור: (יט) המסת הגדלת.
כל

יונתן

(יג) ומשחיכון פי' שמן שלכם. בקרת תוריכון מקום ששם השוורים עומדים נקראת בקרת וכמה לאיות בערוך בערך בקר והביא ג"ן שגר אלפיך בירושלמי בקרת תוריכון: (יד) מעמר וחלב ועלוי פי' אמלר וחלב ועלוי הם ולדות:
עריקי'

רמב"ן

ויזהיר לא תשמע אליו מפני הטעאתו ולא תחוס עינך מפני הרחמנות שירחמו רכי הלבב על הנדונים ולא תכס' שלא תשתוק בעבור תקפו ויראת נפי תשפטתו: וטעם (יג) ואהבך. כאשר תעשה המשפטים לאהבת השם גם הוא יאהב אותך. ויתכן שיהיה ואהבך יורה שתמצא אותך למשפחות השפטים ולא ישנאוך עליהם: וברכך. שלא תאמר אליך רעה בעבור המשפט והרבך שלא תמעט באבדן העוברים אפילו יהיו תמיד אובדים כאנשי עיר הנדחת: (טו) והסיר ה' ממך כל חלי. הנהוג לבא בעולם והזכיר כל מדוי מצרים הרעים להבטיח ונתנם בכל שונאך או שירמוז כי בעשותם המשפטים ינצלו מהם ואם לא יעשו אותם יבאו עליהם כאשר באו על המצריי' כאמור בתוכחות והטיב בך את כל מדוי מצרים וגומר וכבר פירשתי זה בסדר ויהי בשלח והזכיר תחלה במשפטים לכלות ולהכרית עובדי ע"ז ולכך אמר ואכלת את כל העמים שתכרית' כענין שנאמר כי לחמנו הם כי אכל את יעקב ואכלוהו ויכלוהו וכן רבים ואמר לא תחום עינך עליהם כאשר הזכרתי כי ברחמנות הטפשים יאבד כל משפט: (כב) לא תוכל כלותם מהר. יבטיח שהשם יכרית' כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנשארים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רונים אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם
במהרה

אבן עזרא

(יב) עקב כמו לעולם [א]עקב שכר [ב]באחרונה וטעם [ג]הפסוק הראשון שומר הברית שנשבע ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו [ג']ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: (יג) בטנך. הבנים ובטן [ד]רמז: ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. [ה]פירשתיו: אלפיך. כמו אלופינו [ו]מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפלש הבעלים [ז]ועשתרות בעל המזל הלומה [ח]והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך. ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע היות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: (טז) ואכלת. מגזרת לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך: כי
מוקש

פירוש על אבן עזרא

[א](תהלים קי"ט קי"ב). [ב]ר"ל פי' עקב כמו שכר באחרונה כלומר באחרית. וכן פי' בפ' הזאת עקב אם לא תשמעון. [ג]ר"ל כי זה הפסוק הוא טעם הפסוק הראשון שאמר למעלה בפ' שעברה שומר הברית והחסד וגו' ושמרת את החקים וגו' כלומר הש"י לוה לשמור המלות אשר בשכרם ישמור הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. [ג']ר"ל כי הברית והחסד שומר לאבות להיטיב עם זרעם. ואם נהיה ג"כ אוהבים כמו האבות אזי יזכור לזרענו ברית מחדש וייטיב עמנו בזכות האבות. ואם לא זה. נהיה מקבלים בזכות אבות מה יעשו לזרענו אחרינו. או יתן לזרענו מה יהי' לנו. אך אם נקבל זכות אבות ונוריש לזרענו זכות עלמנו אזי יהיו לנו הברית הראשון. והחסד נעשה עם זרענו. [ד]ר"ל שרמז לאבר המוליד כמו שכתוב על פסוק כי אם אשר יצא ממעיך. [ה](שמות י"ג י"ב). [ו](תהלים קמ"ד י"ד). [ז](שופטים י' ו'). [ח]פי' המזל העולה על האופק נקרא מזל הלומה והכוכב הממונה עליו המערכים שהם ז' כוכבי לכת שלממנ"כל. שזה המזל ביתו (עיין שמות ל"ג כ"ג) נקרא בעל המזל הלומה. והעשירי הוא המזל ההוה בחלי השמים והכוכב הממונה עליו נקרא בעל המזל העשירי כי הכוכב המשרת הממונה על המזל נקרא בעל המזל כגון שבתאי על גדי ועלה. ולדק על קשת ודגים. ומאדים לטלה ועקרב. והשמש לאריה לבדו ונוגה לשור ומאזנים. וכוכב לתאומים ולבתולה. והלבנה לסרטן לבדו. והעיקר משפט המזלות תלוי בבעל הלומה ובבעל העשירי. כפי המשבון כוכבי נבוכה הם זיי"ן. והמזלות הם י"ב. העשירי הוא בית העשירי ממשה כוכבים אשר כ"א יש לו ב' בתים להנהיג ולהתנהג על ידם. והם יסוד משפטי המזלות ומשום קלא האומות לאלהות. [ח']ר"ל את
אלהיהם

ספורנו

(יב) והיה עקב תשמעון. הנה המלך לוה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחסד וזה שאתם תשמרו היום לעשות מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד: את המשפטים. כי במשפט יעמיד ארץ: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם אותם. ובזה האופן תעמדו אותם אל נכון: ושמר יי אלהיך לך את הברית. שהשבע באמרו ונתתי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אמנם בהיותו לנו לאלהים בלתי אמצעי ישפיע מציאות נצחי ההוה ממנו בלתי אמצעי כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם. אמנם מציאות הנפסדים הוא ממנו באמצעי בלי ספק: ואת החסד. כאמרו אז ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך כי אמנם הטוב ההוה לצדיקים בעולם הזה הוא חסד בלבד לא גמול מעשיהם: (יג) ואהבך. בהיותכם בנים בדמותו בצלמו כאמרם ז"ל (אבות) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ובזה יהיה נצחיות של ברית מאוסר: וברכך. במזון לחיי שעה ובזה ייטיב את החסד אשר נשבע שתהיו בארץ באופן מאושר: (טו) כל חלי. אפילו המורגלים לבא מצד המערכת: הרעים. המתדבקים: אשר ידעת. שלקו על הים כמבואר למעלה: לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך. אע"פ' שיתנם בשונאיך לא ידבקו בך כענין יפול מצדך אלף אליך לא יגש: (טז) לא תחום עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם. לא תחום ובזה האופן לא תעבוד את אלהיהם כי אם תחוס יסטיאוך בלי ספק כי מוקש הוא לך. כי אמנם היותך חס עליהם יהיה לך למוקש שיפתוך לעבוד את אלהיהם: (יז) כי תאמר איכה אוכל להורישם לא תירא מהם. כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיותם רבים ממני לא תאמר זה ע"ל שתירא מהם אלא ע"ל שתכיר שזה הי' נמנע לולא ה' שהיה לך. וזה כי זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיו רבים וחזקים ממך:
ונתן

פירוש רשב"ם

(יב) והיה עקב. ושמר יי' לך. כי לדור כשר הוא שומר הבטחת חסד אבות ואם לא תשמור המצות לא ישמור לך אלא לדור אחר: (יד) עקר. כולו קמץ כמו מן חכם יאמר אשה חכמה. מן שפל שפלה איננה כן מן עקר עקרה וכן מצאתי בכל ספרי הספרד:
והמם

אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־
הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־
אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃
כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃
כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל
מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם
מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃
כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם
מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן
מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ
עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב
עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־
תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם
כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ
כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ ח א כָּל־הַמִּצְוָה
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת
לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים
שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר
מִצְוֺתָו° אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא

°מצותיו ק'

אונקלוס

מקדמיהון: כ ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד
דיבדון דאשתארו ודאטמרו מקדמך: כא לא תתבר
מקדמיהון ארי יי אלהך שכנתה בינך אלהא רבא ודחילא:
כב ויתרך יי אלהך ית עממיא האלין מקדמך זער זער לא
תכול לשיציותהון בפריע דלמא תסגי עלך חיות ברא:
כג וימסרנון יי אלהך קדמך וישגשנון שגוש רב עד
דישיצנון: כד וימסר מלכיהון בידך ותובד ית שמהון מתחות
שמיא לא יתעתד אנש מקדמך עד דישתצי יתהון: כה צלמי
טעותהון תוקדון בנורא לא תחמד כספא ודהבא די עליהון
ותסב לך דילמא תתקל בה ארי מרחקא דיי אלהך הוא:
כו ולא תעל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותה שקצא
תשקצנה ורחקא תרחקנה ארי חרמא הוא: א כל תפקדתא
די אנא מפקדך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון
ותסגון ותיתון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון:
ב ותדכר ית כל ארחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין
שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למדע ית די בלבך
התטר פקודוהי אם לא: ג ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא
די לא ידעתא ולא ידעון אבהתיך בדיל לאודעותך ארי
לא

מסרה כ הצרעה, ג'. ישלח, י"ב חסר, ס"ו. כא לא, ל'. תערץ, כל לי' ערילה חסר במ"ג. בקרבך, בלא יו"ד. גדול, מ"ל. ונורא, מ"ל. כב האל, כ"כ ולא האלה. תוכל, מ"ל. כלתם, חסר. חית, במד יו"ד ודגושה. כג והמם, ב' חד עהם דין קמץ. מהומה, מ"ל. גדלה, חסר. כד מלכיהם, מלא. בידך, חסר. השמדך, ה' ס' בלי'. כה פסילי' מ"ל. תשרפון, ג' מ"ו ונון בסוף. תחמד, כל לי' חסר. עליהם, מ"ל. לך, הלמד בקמ"ץ לסבת הז"ק. תוקש, ול"ע למה אינו כסג"א ד"א. תועבת, מ"ל. כו תביא, מ"ל י"ג. תועבה, מ"ל. כמהו, חסר. שקץ, ל' ופסק. תשקצנו, ל'. ותעב, פסק. וכל לי' פתחין במ"ה. ח א אנכי, הי כל משנה תורה אנכי מלוך אנכי במשרת מלוך במלך במ"א דוסבה וכל אנכי מלוה אנכי במלך מלוה במשרת. תשמרון, מ"ו ונון בסוף. לעשות, מלא. תחיון, מ"ו ונון בסוף. ורביתם, מ"ל. לאבתיכם, מ"ו וח"ס. ב הוליכך, מ"ל דמ"ל. ענתך, חסר. לנסתך, חסר. התשמר, חסר. מלותו, מצותיו ק'. אם לא, ז' ס"פ. ג ויענך, ל'. וירעבך, ס' והכ"ף רפי. ויאכילך, חסר ל'. אשר לא, י"ו פסוק לא ולא לא.

ת"א לא תחמוד האלילי' בה בב תמורה כח. ולא תביא פסחים מה סוטה ד' מכות כב האלילים עו. והיית חרם קדושין כח האלילים כד חולין קח תמורה ל. שקץ תשקצנו שבת פב האלילים מו. ויענך וירעבך כתובות מז סנהדרין לט. אשר לא עקיד' שער מה עקרי' מד חמה.

ידעון

רש"י

והיו לדם ביבשת: והמופתים. המכות המופלאות: והיד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. (סוטה ל"ו) מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר (איוב ה') וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם הם אותם אבל (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. והלא משה לבדו נתעסק בהם
להעלותם

רמב"ן

במהרה לא שיכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. ואמר ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנגב בפניהם ישמידו וזה כענין. שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו. וכתב רש"י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה יבטיח ויזהיר ויראה כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושישבית חיה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרש' אם בחוקותי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם בתחלה ואחרי כן יאבדו הנשארים: (כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם. יתכן אשר לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם והוא
כויי

ירושלמי

ותצתנות אדרע מרמטא כדאפקכון יי אלהכון פריקין היכדין יעביד יי אלהכון לכל עממיא דאנת דחיל מן קדמיהון: (כ) ולהוד ית מחת אורעייתא טריקייא יגרי יי אלהכון בכון עד דיהובדון מה דמשתותרון ומה דמיטמרין מן קדמיכון: (כא) לא תיתברון מן קדמיהון ארום שכינת יי אלהכון ביניכון אלהא רבא ודחילא: (כב) ויגלי יי אלהכון ית עממיא האלין מן קדמיכון קליל לא תיכול לשיציותהון בפריע דלמא יסגי עליכון חיית ברא כד ייתון למיכול גושמיהון: (כג) וימסרינון יי אלהכון קדמיכון ויערבינון עירבוב רב עד דישתיצון:

[(כג) ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתצון:]

(כד) וימסור מלכיהון בידכון ותובדון ית שומהון מדוכרנא תחות כל שמיא לא יתעתד איניש קומיכון עד דיתשיצי יתהון: (כה) צלמי טעוותהון תוקדון

יונתן בן עוזיאל

בנורא לא תחמדון כספא ודהבא דעליהון ותסבון לכון דלמא תיתקלון בהון ארום מרחק קדם יי אלהכון הוא: (כו) ולא תיעלון ריחוקי טעוותא ותשמישהא לבתיכון דלא תהוון שמיתין כוותהון שיקצא תשקצינון היך סאיב שיקצא וריחקא תרחקינון מטול דשמתין הינון: (א) כל תפקידתא דאנא מפקידכון יומא דין תטרון למעבד מן בגלל דתיחון ותיסגון ותעלון ותירתון ית ארעא דקיים יי לאבהתכון: (ב) ותהוון דכירין ית כל ארחא דדברכון יי אלהכון דנן ארבעין שנין במדברא מן בגלל לסגופכון ומן בגלל לנסיוכון למינדוע הנטרין אתון פקודוי אין לא: (ג) ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא דלא ידעתון ולא ידעון אבהתך מן בגלל להודעותך ארום לא על לחמא בלחודוי חיי בר נשא ארום על כל מה דאתברי על מימרא דיי חיי בר נשא:

ארום

בעל הטורים

כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מצי"ם רמז כי עוד יעשה פעם שנית נפלאות כימי לאתך מארץ מצרים: (כ) את הצרעה בגי' שתים היו [כן מבואר בסוטה ל"ו]: עד אבד תסר וי"ו ושלה ז' שיאבד ז' אומות: מפניך פ"א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך: (כא) אל גדול ונורא. ולא אמר גבור' אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול. ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה. והזכיר אלו שהאלינו שנלחמו אברהם עם המלכים. ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מלינו בילחק שנלחם: (כג) והמם ב' במס'. דין ואידך (ישעי' כ"ח וע"ש) והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו למצרים. דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו: (כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמך כי חרם הוא. ולכן דן יהושע את עכן שעבר על החרם בשרפה: (כו) כי חרם הוא וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות. וחרם אותיות רמ"ח שנפרעין מרמ"ח איבריו. ואם יחזור בתשובה יהיה רחם. חהו ברוגז רחם תזכור: (א) לאבתיכם. וסמיך ליה תזכרת את כל הדרך לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך והלך בו גם אתה: (ג) ויאכלך את המן למען הודיעך מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה וכן בעזרא היא אומר [נחמיה ט' ושם כתיב ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ולע"ק] ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם ב' דין ואידך והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה

כמו

יונתן

(כ) טריקי' יגרי בהון פי' מכות ונשיכות בלשון הגמ' דשבת פרק שמנה שרצים מאן דעקיצ' מוויא וכן במס' ע"ז לטרקי' מוויא דלית ליה אסותא כמוהו הרבה בגמ' ל' נשיכות אדם: דמשתותרין כמו דמשתארין וכמוהו הרבה ביונתן: (כב) גושמיהון כבר מבואר בביאורינו שהוא ל' גוף: (א) דתיחון כל"ל פירוש תחיו:

דמסקר

רמב"ן

טיי ע"ז נוה תחלה לשרוף ע"ז עלמה שהיא פסילי אלהיהם ואסר גם כן הכויין שעליהן והזהיר עוד ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו לאסור בהנאה כל עניני ע"ז היא ומשמשיה ותקרוב' שלה והכויין: (א) וטעם כל המצוה. לומר אע"פ שהזכרתי אתכם במשפטים גם כל המצות שאמרתי לעשות כי בעשיי' כלן תחיון ופריתם בפרי בטן ופרי בהמה ופרי האדמה וכל האמור למעלה: (ב) וזכרת את כל הדרך וגו'. יאמר כי תוכל לדעת שים בעשיית המצוה טובה עליונה ולא יהיה לדיק נעזב ומבקש לחם כי השם מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול בעבור לכתך אחר מצותיו וכבר פירשתיו בפרשת המן טעם למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כי היה נסיון גדול להם שלא ידעו עלה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו וחם השמש ונמס ויכעטו אליו מאד וכל זה עשו לשמור מצות השם ללכת כאשר יצוה והשם היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם אבל הביאם בנסיון הזה כי ממנו יודע שישמרו מצותיו לעולם: (ג) וטעם אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך.

כי

אבן עזרא

(כ) הצרעה. מולי בגוף מגזרת לרעת: (כא) לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שיגלמום ואין לורך וכבר פירשתיו: (כד) השמידך. הם הפעל ואם הוא בחרק יתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעול. כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעובדם: (כה) תוקש. הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך. (א) כל המצוה. הטעם אם כליתם לשמור המצות למען תחיו וזכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בא המן או בזמן בעלמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן נתאוות התאוות האחרות: ידעון. בנו"ן וכן לקון לאם גם ויתכון

בעבר

פירוש על אבן עזרא

אלהיהם הוא ל"ר וכי מוקש הוא לשון יחיד ע"כ מגרש וכו'. (שם פסוק כ"ט). כ"ל מקור. לאף שהוא בחירק: כי המקור מבנין הפעיל ראוי להיות בפתח ואין מקום לטעות שהוא עבר ליחיד נסתר הפועל. וכנוי הכף ליחיד נוכח הפעול. שהרי כתיב אותם שהוה הפעול. ומוכח כי השמיד וכמוהו השאיר לו שריד (במדבר כ"א ל"ה) מקור. והכ"ף הוא כנוי הפעול. וכן ת"א וי"ע. ויהיה פי' עליהם בעבורם. נהחקח בעבורם לעובדם הוא ג"כ ענין עליהם בעבורם. כי שבשו יקש. יקושתי לך (ירמיה כ' כ"ד). (ברחשית כ"ב ח') עיין לעיל (וא"ו ז') דעת הבהיר. כמ"ש להמית את כל הקהל הזה ברעב. שאמרו ונפשנו קלה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א ה') ונפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (שם י"א ו') וכל זה נופל לומר על וירעיבך. אבל לא יתכן. שהרי נאמר ולחם שמים ישביעם. וכמ"ש התאוו תאוה. (ישעיה כ"ו ע"ז).

סופעים

ספורנו

(כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם. כי אומנם קיום זרע מלוכת עכו"ם הוא לשטן בכל עת כענין הדד נער קטן שהיה מזרע המלך באדום וקם לשטן לשלמה: (כה) פן תוקש בו. שלפעמים יקרה שתבלים באותו כסף וזהב שעליהם ותחשוב שהיה זה בכח אותה העבודת גלולים שהיו עליה: (כו) תתעבנו כי חרם הוא. תתעב אותו הכסף והזהב של תועבה כי חרם הוא שלא בלבד יקרה שלא תצליח בו אבל יפסידו את שאר נכסיך: (א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. הנה המכוון אל הממון הוא הסבת הצלחות ומניעות הכללות בג' מיני' והם אורך ימים והבנים והממון והנה בקיום המצות תשיגו את כלם לפיכך שמרו לעשותם: למען תחיון. כי אמנם האל ית' כשהוא כיון שבקיום מצותיו תשיגו אורך ימים אפילו בחיי שעה: ורביתם. שתשיגו רבוי הבנים: ובאתם וירשתם. שתשיגו עושר וכבוד בירושת הארץ: (ב) וזכרת את כל הדרך. שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא בדרך טבע: לנסותך. אם תעשה רלונו בהשיגך לחם ושמלה שלא בצער: לדעת את אשר בלבבך. שיהי' מה שבלבבך יוצא לפועל כדי שידע כל נולאך שבדין תהי' מעלתך יותר מן מלאכי השרת ותהי' עליך ידיעתי הפועלת לטוב כראוי לגמלא

במועל

פירוש רשב"ם

(כג) והמם מהומה גדולה. על כרחך והמם כמו וסבב. שמם מן שממה. על הר ציון ששמם וממין כפולים ופירושו והרעים קול מהומה גדולה במלחמה עד השמדם ואילו היה פירושו של מ"ם אחרונה כמו אותם היה לכתוב והממם. אבל מגזרת המה. המה לבי אומר והמם והמה אותם כמו מן עשה עצבי עשם. ומן כאשר ראה יעקב ויאמר יעקב כאשר ראם ראה אותם והמם מגזרת המה יתפרש המה אותם. ואם תאמר לפרש גם את זו כמו והמה אותם אי אפשר לומר כך לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם. לבי ככנור יהמה מעצמו ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להרגישו והימם. כמו כלה שארי מעצמי כלה את אחרים. ישנה את הכתם הטוב מעצמו לפיכך רפי. ולאחרים יאמר ושנא את בגדי כלאי וישנה ואת נערותיה: (ב) למען ענותך. זהו עינוי שאין פת בסלך וחייך תלוים למרום בכל יום:

כי

יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא
עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־
כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם:
ד שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ
לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: ה וְיָדַעְתָּ
עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ: ו וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ
אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת
וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר: ח אֶרֶץ
חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־
זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא
בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר
כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל
וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת: י וְאָכַלְתָּ
וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: שני יא הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי
שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ: יג וּבְקָרְךָ
וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה: יד וְרָם לְבָבֶךָ
וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
המוליכך

אתקלוס

לָא עַל לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם אֲנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת
מֵימְרָא דַיְיָ יִתְקַיַּם אֲנָשָׁא: ד כְּסוּתָךְ לָא אִבְלִיאַת מִנָּךְ
וּמְסָנָךְ לָא יְחָפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין: ה וְתִדַּע עִם לִבָּךְ אֲרֵי
כְּמָא דִי מַאלֵּף גֻּבְרָא יָת בְּרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מַאלֵּף לָךְ: ו וְתִטַּר
יָת פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל
יָתֵהּ: ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מַעֵלָךְ לְאַרְעָא טָבְתָא אַרְעָא נָגְדָא
נַחְלִין דְּמַיִן מַבּוּעֵי עֲיָנָן וּתְהוֹמִין נָפְקִין בְּבִקְעָן וּבְטוּרִין:
ח אַרְעָא חִטִּין וְסַעֲרִין וְגוּפְנִין וּתְאֵנִין וְרִמּוֹנִין אַרְעָא דְּזֵיתַהָא
עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ: ט אַרְעָא דִּי לָא בְעַצּוּרִין
תֵּיכוּל בַּהּ לַחְמָא לָא תֶחְסַר כָּל מִדַּעַם בַּהּ אַרְעָא דִּי אַבְנַהָא
פַרְזְלָא וּמִטּוּרַהָא תִּפְסוּל נְחָשָׁא: י וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּתְבָרֵךְ
יָת יְיָ אֱלָהָךְ עַל אַרְעָא טָבְתָא דִּיהַב לָךְ: יא אִסְתַּמַּר לָךְ
דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין:
יב דִּלְמָא תֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּבָתִּין שַׁפִּירִין תִּבְנֵי וְתִתֵּיב:
יג וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוּן וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּא לָךְ וְכֹל דִּי לָךְ
יִסְגֵּא: יד וְיִרִים לִבָּךְ וְתִנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ דִּי
אפקך

מסרה ידעון, מ"ו וכו"ן בסוף. הודיעך, מ"ל דמ"ל ול'. יחיה, י"ח יתידאין. מולא, מ"ל. פי, רפי. ד בלקה, ל'. ה מיסרך, הכף בדגש לתפארה. ו וליראה, ב' מקור בתוס' ה"א. ז מביאך, מ"ל. טובה, מ"ל. נחלי, הנון בתוכה. מים, ב' זקפין קמלין וסי' נחלי יבשין. עינות, בחד יו"ד וס"ו. ותהמת, חד"מ. יולאים, חסר. ובהר, ב' חד ס"פ וחד כ"פ. ח ארץ. י"ג כ"ע. ושערה, חסר. ורמון, מ"ל. ארץ, במקף. זית, במרכא ומ"ל. ט במסכנת, ל' וחסר. תחסר, ג' ב' בקמץ וא' בפתח. אבניה, מ"ל. ומהרריה, מ"ל ול'. תחלב, חסר. נחשת, כל לי' חסר. י הטבה, חסר. יא שמר, כל ליווי ומקור חסר. מלותיו ומשפטיו, מפ"ק סי'. יב ובתים, ד'. יג ירבין, ה' חסר בלי וכו"ן בסוף. לך, הלמ"ד דגושה מד"ד. ירבה, ה'. יד ורם, ל' בסי'. המוליאך, מ"ל דמ"ל.

ת"א כי כאשר ברכות ה'. כי ה' אלהיך מביאך פס עקיד' שער עז. ארץ חטה, פס מא מד ערובין ד סכה ה מנחות פד. ארץ אשר לא ברכות לו מד. לא תחסר יומא עה סוטה לה. ארץ אשר תעניות ד. ואכלת ברכות כ כא מע כא פסחים מע סוטה לג מליעא יד ערכין ג פ' הזהר פ' תרומ' ופ' ויגש. ורם לבבך ברכות לב סוטה ד ה.

רש"י

להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלי' מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: (ח) זית שמן. זתים העושים שמן:
גדולים

רמב"ן

כי לא ידעת בגנן שתוכלו לחיות בו ימים רבים ולא הגיע אליכם כן בקבלה מאבותיכם. או יאמר כי עשה עמכם החסד הגדול הזה אשר אבותיכם הקדושים לא הגיעו אליו כי אף על פי שהלכו אחריו ככל אשר צוה אותם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך לא הגיע מעלתם שיפרנסם בדגן שמים כאשר עשה לך וכן אמרו במדרש במדבר סיני רבה בזכות מה הייתם אוכלים המן מה שלא ראו אבותיך הקדושים שנאמר אשר לא ידעון אבותיך ופי' כי עשה זה להודיעם כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור א"כ שמור מצותיו וחיה. ויתכן לפר' כי ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעי' שנה כענין ענה בדרך כחי וירעיבך מתחלה כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב ואחרי כן האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם וכן המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וספר הנס שעשה להם ולמען ענותך שב אל המוליכך במדבר הגדול והנורא ולמאון וגו' אבל מה שאמר בפרשת המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שאתן להם לרכיהם ושאלתם אביא להם ואראה אם ישמעו אלי ברבות הטובה וזה עולה כדרך הפשט אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון: (ד) שמלתך לא בלתה מעליך. ענני כבוד היו שפין בכסותן ומגהצים אותם כמו כלי' המגוהצין וכן קטניהם כשהם גדלין גדל לבושן עמהם לשון רש"י ודברי אגדה. אבל ר"א כתב ואחרים אמרו כי הוליאו מלבושים רבים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה וכן אמר ורגלך לא בלקה שנתן להם כח או הולכים לאט. ואין דבריו נכונים כי משה יזכיר להם זה לאמר כי בעשיית המצות יהיה להם מזון וכסות ויחליפו כח כאשר היו בזמן ארבעים שנה והיו להם השמלות ואורח ברגלם לא יבא והכל ממעשה הנס כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ויתפרנס ואם תכסה את הקורס בשמלה חדשה בארבעים שנה תבלה אע"פ שאין בה זיעה אף כי אנוש רמה: (ה) כי כאשר ייסר איש את בנו. שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר
יסר

[(ג) אֲרוּם לָא עַל מַנָּא לִבְלְחוֹדוֹי:]

(ד) כְּסוּתְכוֹן לָא בָלַת מַעִילָוֵי גוּשְׁמֵיכוֹן וְרִגְלֵיכוֹן לָא הֲלִיכָן מְיַחְפִין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין: (ה) וְתִנְדְּעוּן עִם רַעְיוֹנֵי לִבְּכוֹן אֲרוּם הֵיכְמָא דִמְסַקַּר גְּבַר יַת בְּרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מְסַקַּר יַתְכוֹן: (ו) וְתִנְטְרוּן יַת פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹי וּלְמִדְחַל יָתֵיהּ: (ז) אֲרוּם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מָעִיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא מְשַׁבַּחְתָּא בְּפֵירָהָא אַרְעָא דְנַגְדָא נַחְלִין דְּמַיִין צְלִילִין מַבּוּעֵי עֲיָנוּן חֲלִין וּתְהוֹמִין דְּלָא מִיבְּשִׁין נָפְקִין בִּבְקַעָן וּבְטוּרִין: (ח) אַרְעָא דְמַרְבְּיָיא חִינְטִין וְשַׂעֲרִין וּמַלְבְּלְבָא גוּפְנִין דְּמִנְהוֹן נְפִיק חֲמַר חַל וְחָרִיף וּמַרְבְּיָא תִינִין וְרוּמָנִין אֲרַע דְּמִן זֵיתָהָא עָבְדִין מְשַׁח וּמִן תּוּמְרַיָּיהָא עָבְדִין דְּבַשׁ:

[(ח) אַרְעָא דְמִן זֵיתְהָא עָבְדִין מְשַׁח וּמִן תַּמְרָהָא עָבְדִין דּוּבְשָׁא:]

(ט) אַרְעָא דְּלָא בְחוּסְרָנָא תֵּיכְלוּן בָּהּ לַחְמָא לָא תֶחְסַר כָּל מִדַּעַם בָּהּ אַרְעָא דִּי חַכִּימָהָא גָּזְרִין גְּזֵרִין בְּרִירִן הֵי כְּפַרְזְלָא וְתַלְמִידָהָא שָׁאֲלִין שְׁאֵלָן מְסִימָן כִּנְחָשָׁא:

[(ט) דִּי אַבְנָהָא בְּרִירִן כְּפוּרְזְלָא וְטוּרַיָּא חֲסִימִן כִּנְחָשָׁא:]

(י) וּתְהֲוֹן זְהִירִין בְּזִמַּן דְּאַתּוּן אָכְלִין וְשָׂבְעִין הֲווֹ מוֹדִין וּמְבָרְכִין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל כָּל פֵּירֵי אַרְעָא מְשַׁבַּחְתָּא דִּיהַב לְכוֹן: (יא) אִסְתַּמְרוּן לְכוֹן דִּלְמָא תִּתְנְשׁוֹן יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן מִן בִּגְלַל דְּלָא לְמִנְטַר פִּקּוּדוֹי הֵינוֹי וּקְיָימוֹי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין: (יב) דִּילְמָא תֵּיכְלוּן וְתִשְׂבְּעוּן וּבָתִּין שַׁפִּירִין תִּבְנוּן וְתִיתְּבוּן: (יג) וְתוֹרֵיכוֹן וְעָנֵיכוֹן יִסְגוּן וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵי לְכוֹן וְכָל דִּילְכוֹן יִסְגֵי: (יד) וְיִתְרַם לִבְּכוֹן וְתִתְנַשׁוֹן יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אלהכון

בעל הטורים

כמו להם שאמרו שעומדין בלבושיהם ק"ו מתנה וזהו כשימיה האדם שמלתך לא בלתה: (ד) ארבעים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך כמו עד מ' שנה לא קם אינש אדעתא דרביה וכן בן מ"ס לבינה. ולבבו יבין. לבבו עולה מ"ס וכן גם כן הלב באמצע הגוף כמו מ"ס שהוא באמצע [הא"ב כשהוא עם אותיות מנצפך]: (ה) מיסרך תגין על מ"ם לומר שהנשמה נוצרה במ' יום. והתורה ניתנה במ' יום ואם לא תשמור התורה שניתנה במ' יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ' יום: (ו) ללכת בדרכיו בגימ' ללמוד תורה: וליראה אותו למה כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה לא תהיה כפוי טובה: (ח) ארץ חטה ושעורה יו"ד מינים בפסוק לכך צריך ליתן יו"ד אצבעות בפת בשעת ברכה. ועוד כנגד יו"ד מלות שנענשו בפת לא תזרע כלאים. לקט. שכחה. פאה. לא תחסום. תרומה. ומעשר ראשון. ושני. וחלה: (ט) תחסר ב' דין ואידך (מ"א י"ז) ולפחת השמן לא תחסר (משלי י"ג) ובטן רשעים תחסר. לע"ש שזה נאמר בא"י הצדיקים בכ"מ לא תחסר להם שהרי אליהו הלך לצרפית ושם אמר לה לא תחסר. אבל הרשעים בכ"מ תחסר להם. לא תחסר תגין על הרי"ש לומר שהיא רחש עפרות הבל: (י) ואכלת ושבעת וסמיך ליה (לא) [פן] תשכח. שצריך להזכיר יום המיתה [אולי סמך על מיפא דעכינא כי אבד וגו'] בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה: ואכלת וברכת היינו ברכת המזון. וכן נמי צריך לברך לפניו. פי' ואכלת ושבעת וברכת בבר שאסור ליהנות מן העה"ז בלא ברכה שנאמר ליי' הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא שלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם. וזהו אמרת ליי' אדני אתה טובתי בל עליך שכיון שהודיתי ליי' אין הטובה משלך: ואכלת בגי' זהו בכתים: (יב) ובתים ד' במסורה דין ואידך. וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו (מיכה ב') ובתים מאין אדם (ישעי' ו') אם תשמור מצותיו ממלא בתים מלאים כל טוב. ובתים טובים תבנה. אבל אם לא כן לבבך ותגזול שדות ובתים. אז ובתים מאין אדם: (יג) ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב תמך כסף וזהב

יונתן

(ה) דמסקר פי' המדריך ומנהיג ומלמד בנו: (ז) אבעא דנגדא כו' כן יסכן לגרוס וכן לקמן פרשה זו: (ח) חל וחריף כל"ל ופי' מתוק וחזק: (ט) די חכימהא גזרי גזירן פי' תלמידי חכמים וכדאי' בגמ' פ"ק דתענית אמר ר' אמי ברא אתון מהכא מתני לה אבן מהכא מתני לה מדכתיב ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה שהם ת"ח: בריין כברזל וכן בירושלמי כאן ופי' חזקים וכבר מבואר: (י) אכלין ושבעין וכו' מודין ומברכין כל"ל וק"ל: על כל פירי ארעא דלא שייך ואכלת גבי הארץ

רמב"ן

יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' כן ה' אלהים מיסרך מתחלה בענוי במדבר ובנסיון המן שתתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה: (ז) וטעם ארץ נחלי מים. שהוא כנגד כוס לא ישקו מים ברגל כארץ מצרים כאשר יאמר עוד כי למטר השמים תשתה מים ופי' כי עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ומשם יחלקו בה נחלים. וסיעור הכתוב עינות ועינות תהומות כמו בעזוז עינות תהום מעינות תהום רבה והענין כי יש מן המעינות שנוזלים מתוליות לאות ההרים מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדי' הנוזלים לשם והם שקרא עיינות כמו כל מעיני מים למעינו מים ויש מהם שיוצאי' מתקור התהו' והם שקראם תהומות כלומר מעינות תהומות ואמר כי תוציאם בבקעה וגם בהר: וטעם (ט) אשר אבניה ברזל. כי במקום אשר תחפצו שם אבנים שם תמצא ברזל כי מעפרה יוקח. ובעבור כי בארץ ישראל אין זהב נחשת וברזל שהם צורך גדול ליושבי הארץ ולא תחסר כל בה אבל מלבד הכסף והזהב אינו חסרון בארץ. ובתרגום הירושלמי דאיתי דאבנהא בריין היך פרזלא וכו' ר"ל שהכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים לא כארץ מצרים ואשלות רבות שהם סוכני בתי חומר ועשים ליושביהם קבריהם: ואמר (י) ואכלת ושבעת וברכת. כי תזכור עבודת מצרים ועינוי המדבר וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם. ורבותינו קבלו מזו מצות עשה וטעמו ותברך את ה' אלהיך וכן ועשית מעקה לגגך וכן ועשית פסח לה' אלהיך והבאת מראשית כל

אבן עזרא

בעבר ש'אכנון: הודיעך. שם ש"ש'הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי יי'. כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי ת'המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח א'הוא עם הכח הבא מהעליונים ב'במצות השם וזה פירוש מוצא פי יי' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: (ד) שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוליאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק ג'כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: (ה) וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה שמיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בלגאה שככך שיביאך אל הארץ הטובה: (ח) ארץ חטה. הזכיר המולידים ד'הדם: ודבש. ה'פירסתיו: (ט) במסכנת. בדלות ועניות וכן ילד מסכן ו'וחכם: (יג) ירבין. הי"וד תחת ה"א ז'ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: (יד) ורם לבבך. ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח העינוי והרעב והלמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם

פירוש על אבן עזרא

ש(שופטים י"א י"ח). ש"ש ר"ל היה לריך לכתוב הודיעך בלא תיבת למען. ע"כ פי' (דיך אין קענטניס לו זעטלנן) ותהיה בקי בזה ע"י הי"ם. ת(אסתר ז' ח'). א'ר"ל כח הזן מכל מאכל אשר יאכל. ב'כמ"ש הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז ד') כי בא המן בלי פעלות הארץ ועבודת האדם בחרישה וזריעה וקצירה.- רק במצות השם וכמו שנתן בעליונים. ג'(שמות י"ב ל"ט). ד'שמעשם חם ולח. ה'(ויקרא ב' י"א). ו'(קהלת ד' י"ג) ואין פי' כמו אל הסכן הלז. ז'כי שכתו רבה ולפי שהה"א איננו מאותיות המשך החליפוהו ביו"ד ודעת ר"מ הכהן כי שורש עשה אע"פ שכתוב בה"א שורשו עשיה והביא ראיות מאלה תהיו בו (דברים ל"ב) וכמה ראיות ע"כ היו"ד עקרי. קניתי. בניתי בשורש

ספורנו

בפועל: (ה) מיסרך. נותן לך במלותיו מוסר נאות אל השלמות המכוון מאתו: (ז) אל ארץ טובה. שנקבלו בה מיני הטובו' שלא יקבלו בגליל זולתו וספר חמשת מיני הטוב ובכל אחד מהם אמר ארץ. הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות ותהומות לא מי יאורים ואגמים הרעים על הפך והמים רעים והארץ משכלת. השני הוא ארץ חטה ושעורה הצריכים למזון. השלישי הוא ארץ זית שמן ודבש שהם מעדני מלך. הרביעי ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם שימצאו בה מעות בזול. כאמרו ותמצא אכלו כסף וזהב ואין קלה לאולרותיו כי אמנם יוקר המעות קשה מיוקר הפירות כאמרם ז"ל (תענית פ' סדר תעניות) לא שנו אלא על בצורת של פירות אבל על בצורת של מעות מתריעי' עליהם מיד. החמישי הוא ארץ אשר אבניה ברזל שהם נמצא רבוי אבנים קשות ובהירות יפות וטובות לבנין: (ט) תחצוב נחשת. הוא הברזל הטוב שהוא בהיר ונאות לבנין וכלים: (י) וברכת את ה' אלהיך

פירוש רשב"ם

(ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ולבסוף ורם לבבך ושכחת. לכך אני מצווך לזכור את הדרך וספוק צרכיך משמים. וידעת כי בלא כח ינבר איש: (ט) אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. כלומר לא תאכל פת חריבה בדרך עני ומסכן. שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן

טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא
נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־
מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃
טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן
אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ
לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ
כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃
יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא
הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים
אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי
בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן
עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ
ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים
וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת
בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים
אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי
יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם
לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר

אונקלוס

אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו דְּדַבְּרָךְ בְּמַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא אֲתַר חִיוָן קָלָן וְעַקְרַבִּין וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דִּי לֵית־מַיָּא דְּאַפֵּק לָךְ מַיָּא מִטִּנָּרָא תַּקִּיפָא׃ טז דְּאוֹכְלָךְ מַנָּא בְּמַדְבְּרָא דִּי לָא־יְדַעוּן אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ וּבְדִיל לְנַסָּיוּתָךְ לְאוֹטָבָא לָךְ בְּסוֹפָךְ׃ יז וְתֵימַר בְּלִבָּךְ חֵילִי וְתֻקֵּף יְדִי קְנוֹ־לִי יַת נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃ יח וְתִדְכַּר יַת יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי הוּא יָהֵב לָךְ עֵצָה לְמִקְנֵי נִכְסִין בְּדִיל לְקַיָּמָא יַת קְיָמֵהּ דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יט וִיהֵי אִם מִנְשָׁא תִנְשֵׁי יַת דַּחֲלְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִנּוּן וְתִסְגּוֹד לְהוֹן אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא־דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן׃ כ כְּעַמְמַיָּא דִּי יְיָ מוֹבֵיד מִקֳּדָמֵיכוֹן כֵּן תֵּיבְדוּן חֲלַף דִּילָא קַבֵּלְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן׃ א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יַת יַרְדְּנָא לְמֵעַל לְמֵירַת עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא׃ ב עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי גִבָּרַיָּא דִּי אַתְּ יְדַעְתְּ וְאַתְּ שְׁמַעְתְּ מַן יְכוֹל לְמֵיקַם קֳדָם בְּנֵי גִבָּרַיָּא׃ ג וְתִדַּע יוֹמָא־דֵין אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא־יַעְבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵהּ אֶשָּׁא־אָכְלָא הוּא יְשֵׁצֵנּוּן וְהוּא יְתָרְכִנּוּן קֳדָמָךְ וּתְתָרְכִנּוּן וְתוֹבְדִנּוּן בִּפְרִיעַ כְּמָא־דִי מַלֵּיל יְיָ לָךְ׃ ד לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בִּדְיִתְבַּר יְיָ אֱלָהָךְ יַתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ לְמֵירַת יַת אַרְעָא הָדָא וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ מְתָרֵךְ לְהוֹן מִקֳּדָמָךְ׃ ה לָא בִזְכוּתָךְ וּבְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ אַתְּ עָלֵל לְמֵירַת יַת אַרְעֲהוֹן אֲרֵי בְּחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵכְהוֹן מִקֳּדָמָךְ וּבְדִיל לַאֲקָמָא
יח

מסרה טו המוליכך, ל' ומ"ל דמ"ל. הגדל, כל לוי' מסר במ"מ. והנורא, מ"ל. נחש, ו' מלין בטעמא. וצמאון, ב' מ"ל וכו"ן בסוף. המוציא, מ"ל דמ"ל. החלמיש, ל' ומ"ל. טז המאכלך, ל' וחסר בכ"י הכ"ף במסריך. ידעון, ב' בענין מ"ו וכו"ן בסוף. ענתך, ל' וחסר. נסתך, ל' וחס' דמ'. להיטבך, ח' בלי' מי"ק ומ"ח. באחריתך, מי"ק. יז כחי, כל ל' חסר. ועצם, חסר. עשה לי, הלמ"ד כפי כי הס"א שרשית ואין נוהג בה דין אתי מרחוק. יח הכתן, חסר. חיל, בצד יו"ד. הקים, מ"ל. יט שכח, ח"ו דקרי ולא כתיב. ועבדתם, ד' בקמץ. והשתחוית, מ"ל. העדתי, ה' חסר דין סד"ח. אבד, חסר. תאבדון, מ"ל א' ומ"ו וכו"ן בסוף וכן בפסוק כ'. כ כגוים, ג'. מאביד, מ"ל. תשמעון, מ"ו וכו"ן בסוף. בקול, מלא. ט א עבר, כו"ל חסר. לבא, ע' חסר. ועצמים, תרויהון ח"ו ומ"י. ממך, הכ"ף דגושה. גדלת, ס' דמ'. ובצרת, ב' ח' דמ'. ב עם, במסג ומוקף ובפתח, גדול, מ"ל. ורם, הוא"ו בקמץ. ג העבר, חסר. אכלה, חסר ה' וסד ואכלה. ישמידם, מ"ל. יכניעם, מ"ל. והורשתם, תרויהון התיו קמולה. ד בהדף, חסר. אתם, עסק. הביאני, י' מ"ל. וברשעת, הוא"ו בלא מאריך ול'. מורישם, מ"ל דמ"ל. ה ובישר, חסר.

ת"א המוציא לך ברכות לח. המאכילך מן יומא עד. ולמען נסותך עקרי' מד פיג. שמע ישראל ס' הזוהר פ' תרומה. לא בצדקתך עקרי' מג פלז.

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ
אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מורישם

רש"י

(א) גדולים ועצומים ממך. אתה עזוז והם עזוזים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת
כי

רמב"ן

כל פרי האדמה ורבים: ומעט על הארץ הטובה. ירצה שתברכהו בכל עת שתשבע על הטובה ועל הארץ שנתן לך שיאכילנה לך לעולמים ותשבע מטובה והנה חיוב המצות הזאת בכל מקום: (יח) וזכרת את י"י אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. וידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה נלאו לאותם על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכור השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך לחיות שם עשה לך כל צרכך אם כן גם החיל
הזה

אלהכון דאפיקכון פריקין מארעא דמצרים מבית שעבוד עבדיא: (טו) דדברך בחמין במדברא רבא ודחילא אתר מלי חיוון קלן ועקרבין עקצין ובית צחונא אתר דלית מוי דאפיק לך מוי משמיר טינרא: (טז) דאוכלך מנא במדברא דלא ידעון אבהתך מן בגלל לסגפותך ומן בגלל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: (יז) הוו זהירין דלא תימרון בלבבכון חילן ותקוף ידן קנו לן ית נכסיא האלין: (יח) ותהוון דכירין ית יי אלהכון ארום הוא דיהיב לכון מלכא למקני ניכסין מן בגלל לקיימא ית קיימיה דקיים לאבהתכון כזמן יומא הדין: (יט) ויהי אין מינשא תינשון ית פלחנא דיי אלהכון ותהכון בתר טעוות עממיא ותפלחינון ותסגדון להון אסהדית עליכון יומא דין ארום מיבד תיבדון: (כ) הי כעממיא דיי מגלי מן קדמיכון היכדין תיבדון חולף דלא קבילתון

למימרא דיי אלהכון: (א) שמעו ישראל אתון עברין יומא דין ית יורדנא למיעול למירות עממין רברבין ותקיפין מנכון קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: (ב) עם חסין וגיוותן הי כגנבריא דאתון ידעתון ואתון שמעתון מן ייכול למיקם קדם בני גבריא: (ג) ותנדעון יומא דין ארום יי אלהכון שכינת יקריה מטיילא קדמיכון מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון והוא יתריכינון מן קדמיכון ותתריכינון ותובדינון בסרהוביא היכמא דמליל יי אלהכון לכון: (ד) לא תימרון בלבבכון כד ידחי יי אלהכון יתהון מן קדמיכון למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתרכהון מן קדמיכון: (ה) לא מטול זכוותכון ובתריצות לבכון אתון עללין למירות ית ארעהון ארום בחובי עממיא האלין יי אלהכון מתרך יתהון מן קדמיכון

ומן

בעל הטורים

זהב לאלפן. לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה. ומכל מקום כתיב ירבין חסר וי"ו לומר שאם מרעה בשדות אחרות נכסיו מתמעטין: (טו) נחש שרף ועקרב ומאון בגי' בכשדים בערב במקדון ובשעיר. (כ) כגוים ג' דין ואידך (יחזקאל ד') אם לא נהיה כגוים. (מ"ב י"ז) ויקטירו שם כגוים. מדה כנגד מדה בשביל ויקטירו שם כגוי' ואמרו אם לא נהיה כגוי' ע"כ כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון: (ד) הביאני ד' בצדקתי הביאני דין במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזקאל מ) הביאני המלך חדריו (שיר ג) הביאני אל בית היין (שם ב) זהו שדרשו חז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. וזהו במראות אלהים הביאני שכולם היו נביאים וזכו למראה. וכן בנתן תורה הביאני אל בית היין פי' לפני הר סיני. ונתן לי התורה

שנדרשת

יונתן

הארץ ומאי ובכבא שלא דקאי אפירותיה וזהו על הארץ הטובה: (טו) משמיר שנכלה חכנו של אור חלמיש ושניהם לשון אבן חזק: (יח) דיהיב לכון מלכא פי' שנותן לך עצה דק"ל מאי כח והלא לא לגבורים כח וק"ל: (ג) ותובדינון בסרהוביא פי' ותאבדם בקל היא מהר: זהירין פי' דלא תימא לשון לווי היא אלא אזהרה שמא תאמר:

ממיין

רמב"ן

זה אשר עשית בכחך השם הוא שנתן לך הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את השם יכלה כחך ושארך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי יי' יכלו ומזה להביא עוד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי וגו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצח' במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות ברום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד שהם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתיצב אדם לפניהם וכשיתברר לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה' העובר לפניך. הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד שנתן לך אבל יד יי' עשתה זאת בתקיפין שבהם וזה רמז למה שיהיה ויי' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי יי' נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרב' ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רצית' ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו שראה בהרוגי המלחמה שנתן להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ייחד האמורי שהיה עלום בהם והשם הוא שהשמיד אותו: וטעם (ג) הוא ישמידם והוא יכניעם. כמו הוא יכניעם והוא ישמידם יכניעם ענין שפלות מן הראות כי נכנע אחאב מלפני או אז יכנע לבבם הערל וכן כלם והטעם כי היו העמים ההם יראים מאד מישראל ובלב נמס ובכוח שפלה ורפיון ידים היו יוצאים אליהם למלחמה כמו שאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וכל מלכי הכנעני וימס לבבם ולא היה בם רוח מפני בני ישראל ויתכן כי הוא ישמידם ירמוז אל גוים גדולים ועצומים ויכניעם אל בני ענקים כי עם כל תקפם וגבהם נכנע לבם יותר מאחר העם ולא יצאו למלחמה כלל אבל היו נחבאים בהרים ובערי הבצורות כמו שאמר ויבא יהושע בעת ההיא ויכרות יהושע את הענקים מן ההר מן חברון מן דבי' מן ענב ומן כל הר יהודה ומן כל הר ישראל ומכל עריהם החרימם יהושע כלומר בעריהם וכן וילך יהודה אל חברון ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי: (ד) אל תאמר בלבבך. אחרי שהזכיר שלא תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי רק שתדע כי הנלוחי' במלחמה השם נתן להם הכח ההוא והתקיפים שבהם

והערים

אבן עזרא

השם כלכל אותך: (טו) במדבר. מוסב על מוליכך ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש. הצור החזק: (יז) החיל הזה. הממון וכן ועזבו לאחרים [ז]חילם. והטעם יגיעם וכחם: (יח) וזכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: (כ) עקב. שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום. בזמן הזה או טעמו מסוב [ח]כי אתם עובר היום: (ג) אש אוכלה. [ט]במסירות על כן אמר מהר. (ז) במדבר. אחר שנסעו מחורב:

לת"ד

פירוש על אבן עזרא

תורע ומשיג עליו ר"א בספר שפתי יתר. [ז](תהלים מ"ט י"א). [ח]חכי לא עברו ביום דבר משה הדברים האלו ע"כ מורה היום על הזמן שנקרא נ"כ היום או על המחשבה שימשבו ביום דבר משה אליהם. [ט]שזה טעם האש.

שמות

ספורנו

אלהיך. למען תזכור כי מאתו היו אלה לך: (טו) מצור החלמיש. שנהפך למים כאמרו ההופכי הצור אגם מים: (טז) למען ענותך. שתקיים מצוי כדאגת מי שאין לו פת בסלו: ולמען נסותך. אם תעשה רצונו במתו פרנסתך שלא בצער: להיטיבך. יותר ממלאכי השרת כראוי למנוסה לפניו: (יט) והיה אם שכח תשכח. וזה יקרה כאשר תיחס הצלחתך אל כחך ולא תכירהו עליה: תאבדון. בעכו"ם משני עולמות: (כ) עקב. וכל זה יקרה כשלא תברך כאשר צוך לנועלה. (ד) אל תאמר בלבבך בהדוף. כשתראה שתנצחם שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא מעל אלהי, אל תטעה לומר בצדקתי הביאני לרשת וכדי שאירש הארץ נמהרה בזכותי הדף אותם מהרה: וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך. והנה הסבה שהוא נלחם בהם היא ברשעתם לא כדי שתירש אתה מהרה: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת. כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה' בהם למען תירשו מהרה: כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך. שהם שחטאו נקמתו גם על ידך שמהכיעם בעונם כאמרו ויאגר הממד על הסף ובית אדם אל אפולה: ולמען הקים. וכדי שנקיום ממנו תזכה לרשת על דרך ככל אשר בלבבי עשית

לבית

פירוש רשב"ם

גפן ותאנה ורימון וגו' ודבש תמרים שהם מתוקים. (כ) עקב לא תשמעון. זהו סיום כל תחלת הפרשה. והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ ועקב לא תשמעון תאבדו ממנה: (ג) והאבדתם מהר. כל מלחמות שתלחמו בהם תנצחום במהירות בלא טורח סוללה ומצורת ימים רבים ומכל מקום לא תוכל לכלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה. כי לא אניח לכם להלחם על כולה בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך. כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך. שני דברים גרמו לי לנחול הארץ הזאת אלו האומות נתחייבו להגרש ברשעם מן הארץ ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת בצדקתי הביאני ה' יותר משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם: (ה) לא בצדקתך וביושר לבבך. שהרי זכור לא תשכח את אשר הקצפת וגו' אפס אחד משני דברים אמת כי ברשעתם הפסידו נחלתם. ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך. אלא למען הקים את השבועה וגו':

ואשברם

מורישם מפניך ולמען הקים את־
הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך
לאברהם ליצחק וליעקב: י וידעת כי
לא בצדקתך יהוה אלהיך נתן לך
את־הארץ הטובה הזאת לרשתה כי
עם־קשה־ערף אתה: ז זכר אל־
תשכח את אשר־הקצפת את־יהוה
אלהיך במדבר למן־היום אשר־יצאת
מארץ מצרים עד־באכם עד־המקום
הזה ממרים הייתם עם־יהוה: ח ובחרב
הקצפתם את־יהוה ויתאנף יהוה בכם
להשמיד אתכם: ט בעלתי ההרה
לקחת לוחת האבנים לוחת הברית
אשר־כרת יהוה עמכם ואשב בהר
ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא
אכלתי ומים לא שתיתי: י ויתן יהוה
אלי את־שני לוחת האבנים כתבים
באצבע אלהים ועליהם ככל־הדברים
אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך
האש ביום הקהל: יא ויהי מקץ
ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה
אלי את־שני לחת האבנים לחות
הברית: יב ויאמר יהוה אלי קום רד
מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת
ממצרים סרו מהר מן־הדרך אשר
צויתם עשו להם מסכה: יג ויאמר
יהוה אלי לאמר ראיתי את־העם הזה והנה עם־קשה־ערף הוא: יד הרף
ממני ואשמידם ואמחה את־שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי
עצום ורב ממנו: טו ואפן וארד מן־ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית
על שתי ידי: טז וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל
מסכה סרתם מהר מן־הדרך אשר־צוה יהוה אתכם: יז ואתפש בשני
הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: יח ואתנפל לפני
יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי
על כל־חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו:

כי

אונקלוס

ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ו ותדע ארי לא בזכותך יי אלהך יהב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: ז הוי דכיר לא תנשי ית די־ארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן־יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ח ובחורב ארגזתון קדם־יי והוה רגז מן קדם יי בכון לשיצאה יתכון: ט במסקי לטורא למסב לוחי אבניא לוחי קימא די־גזר יי עמכון ויתבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: י ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: יא והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: יב ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא די פקדתנון עבדו להון מתכא: יג ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: יד אנח בעותך מקדמי ואשצנון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעבד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: טו ואתפניתי ונחתית מן־טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרתין ידי: טז וחזיתי והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטתון בפריע מן ארחא די פקיד יי יתכון: יז ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל תרתין ידי ותברתנון לעיניכון: יח ואשתטחית קדם יי כקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי על כל חוביכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי:

ארי

מסרה מורישם, מ"ל דמ"ל. ולמען, ו' ימידלין. הקים, כו"ל מ"ל. ו כתן, חסר. הטובה, כל חו' מ"ל במ"ג. קשה ערף, הקוף בשוא וה"א בקוף. ערף, כ"ל חסר. ז זכר, כל לי' ליווי ח'. הקצפת, ל'. למן היום, ו'. יצאת, כ"כ לא יצאתם. באכם, כו"ל חסר. ממרים, מ"ל. הייתם, מ"ל. ח ובחרב, ל' וחסר. להשמיד, כל חו' מ"ל. ט בעלתי, ל' וחסר. ההרה, י"ג. לוחת, ד' מכויהון דפסיקא מו"ק וחסר מנין. ואשב, ה'. לחם, ג'. שתיתי, כו"ל מ"ל. י לוחת, ה' כ"כ מו"ק וח"ס. האבנים, ה"א בראש תיבותא ומ"ל. כתבים, כו"ל ח"ן ומ"י. ועליהם, מ"ל. ככל, הכ"ף בגעי'. יא לחת, ח' דמ'. האבנים, בה"א ומ"ל. לחות, ב' כ"כ מו"ק ומ"ל מניין. יב ויאמר ה', בטעם בסיפרא. קום, כל חו' מ"ל. הוצאת, מ"ל דמ"ל. צויתם, מי"ק וחסר. יג ראיתי, כ"ל מ"ל. קשה, בה"א בקוף תיבותא. יד הרף, ו' מלעיל. ממני כ"ו. ואשמידם, מ"ל. אותך, מ"ל. עצום, מ"ל. ורב, ה' קמצין. טו וההר, י'. לוחת, מו"ק וחסר מנין, ידי, כ"ג. יז ואתפש, חסר והשין ממלים. הלחת, ח' דמ'. ואשליכם, י"ב ה' בלי'. יח כראשנה, בכף ומ"ל ח' וח"ו. חטאתכם, ב' מ"ל ח'. לעשות, מ"ל. להכעיסו, מ"ל.

ת"א ואשב בהר מגילה כא. ועלידם ככל הדברים פס יט. ואתפש בשני הלחות נדרים לח. ואשברם פסחים פז. לחם לא אכלתי יומא עה.

יונתן בן עוזיאל

ומן בגלל לקימא ית פתגמא דקים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב: (ו) ותנדעון ארום לא בזכותכון יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא משבחא הדא למירתה ארום עם קשי קדל אתון: (ז) הוו דכירין לא תתנשון ית דארגזתון קדם יי אלהכון במדברא למן יומא דנפקתון מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הייתון קדם יי: (ח) ובחורב ארגזתון קדם יי והוה רוגזא מן קדם יי בכון לשיציא יתכון: (ט) כד סליקית לטורא למיסב לוחי מרמירא לוחי קימא דגזר יי עמכון ושהיית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילוון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: (י) ויהב יי לי ית תרין לוחי מרמירא כתיבין באצבעא דיי ועליהון כתיב הי ככל פתגמיא דמליל יי עמכון בטורא מגו אישתא ביום כנישת קהלא: (יא) והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי מרמירא לוחי קימא: (יב) ואמר יי לי קום חות בפריע מיכא ארום חבילו ארחתהון עמא דאתקריין על שמך

ירושלמי

דאפיקתא מארעא דמצרים סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון בסיני לא תעבדון צלם וצורה ועבדו להון מתכא: (יג) ואמר יי לי למימר גלי קדמי סורחנות עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: (יד) אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שומהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: (טו) וכוונית ונחתית מן טורא וטורא דליק באישתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי: (טז) וחמית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא דפקיד יי יתכון: (יז) ואחדת בתרין לוחיא וטלקתינון מעלוי תרתין ידי ותברתינון ואתין חמין כד לוחיא מתברין ואתוותא פרחין:

[(יז) ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון:]

(יח) ובעית רחמין מן קדם יי כד בקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומוי לא אשתיית מטול כל חוביכון דחבתון למעבד דביש קדם

יי

בעל הטורים

שנדרשת בע' פנים. הביאני חדריו והראני השמים ושמי השמים: (ז) את אשר הקצפת פ"א כפול' לומר קצף אחר קצף: (ט) ואשב בהר בגימ' לתלמודו: (י) ועליהם ככל הדברים בגי' זה תלמוד: (יב) (העלית) [הוצאת] ממצרים. פי' מהעיר לועז ובכל מקום אומר מארץ מצרים פי' מכל הארץ: (יז) ואשברם חסר יו"ד שתחתו יו"ד הדברות מהם

יונתן

(יז) חמיין כד לוחיי' מיתברין וכו' כן הוא בפסחים פ"ה אמאי דכתיב ואשברם לעיניכם

רש"י

כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב בהר. (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון עכבה: (י) לחת. לוחת כתיב ששתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר (שמות לג) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה (דברים י) פסל לך שני לוחות עלה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכיפורים בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ואומר לו למשה (במדבר י"ד) סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים

רמב"ן

והערים הבצורות אשר תלכדו השם בכבודו עשה לכם כן בנס מפורסם מאתו. חזר והזכיר לא תחשוב כי עשה ה' עמך כל זה בצדקתך כי לא עשה לכם כן רק ברשעת הגוים האלה והנה זה טעם באבדן הגוים ההם ולא נתן להם טעם ברשת ישראל את הארץ על כן חזר ואמר לא בצדקתך שתהיה צדיק במעשה ולא אפי' בלב ישר שתהיה לך רק ברשעת הגוים אבדו הם ובעבור שבועת אבותיך ירשת את הארץ כי אין חטא שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם ורש"י כתב אל תאמר בלבבך לצדקתי ורשעת הגוים גרמה לי לא בצדקתך ואיננו נכון ויש על הפסוק לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם והנה הם אהובים למעלה והשם לא יאהב רק את הטובים כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו א"כ גם בצדקתם ירשו ארץ והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם וכאן יוכיחו הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר: וטעם ולמען הקים את הדבר. שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה: (ח) ובחורב הקצפתם את ה'. קודם שיפתח להם בביאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה ואחר כן ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד השם והזכירם בענין ע"ז אזהרות רבות והזכיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא לכן כל הטובה ועתה בא להתחיל בפרטי המצוה וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכאשר פירשתיו: (טו) ואפן וארד מן ההר. כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם ותפלתו כאומר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להגדיל להם הטורח הגדול והעמל שטרח עליהם כי הביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואחרי כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה את פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם: וטעם (יז) ואתפש בשני הלוחות. גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול מנשא עד כי בראותי אתכם משחקים לפני העגל לא יכלתי להתאפק ושברתי הלוחות והוצרך להזכיר זה בעבור שירצה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר יפרש ויתכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו

רבותינו

אבן עזרא

לנ"ד למן היום נוסף וכן רבים: (י) באצבע. [י]מפורש: (יא) מקץ. סוף או [כ]תחלת ארבעים והנה הראה [ל]כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: (יח) ואתנפל. זהו שאמר ועתה אעלה [מ]אל יי': וטעם ואתנפל.

על

פירוש על אבן עזרא

[י](שמות ל"א י"ח). [כ]כי שני קצות לכל דבר. [ל]במה שאמר נתן ד' אלי וכו' ויאמר ד' אלי קום רד מהר ומזה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה והוא בסוף ארבעים יום נעשה העגל. [מ](שם ל"ב ל').

שם

ספורנו

לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל. וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות: (ו) כי עם קשה עורף אתה. שאי אפשר שיהי' צדק ויושר לבב עם קשי העורף כי אמנם קשה העורף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו אע"פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראיים ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ותביאהו אל ההפסד וזה כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה כגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כגאה: (ז) זכור אל תשכח. ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חזרתם להקציף פעם אחר פעם ככלב שב על קיאו אע"פ שבכל פעם ראיתם את מוסר ה' אלהיכם ואת גדלו: (ח) ובחורב הקצפתם. ויעיד על רוע מדת קושי העורף כי אמנם כשהקצפתם את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתה עם קשה עורף כאמרו ית' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף

מסיר

פירוש רשב"ם

(יז) ואשברם. כי לא עצרתי כח כמו שפירשתי בפרשת כי תשא:

נם

יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר
קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃
כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ
וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃
כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־
הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ
וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק
לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל
הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה
וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־
יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ
בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
בְּקֹלוֹ׃ כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם
דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה
אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים
הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה
וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ
וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר
לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ
וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה
לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם
בַּמִּדְבָּר׃ כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ

בעת

אונקלוס

יט ארי דחלית מקדם רגזא וחמתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא: כ ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצייותה וצליתי אף על אהרן בעדנא ההיא: כא וית חובתכון די עבדתון ית עגלא נסבית ואוקדית יתה בנורא ושפית יתה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפרה לנחלא דנחית מן טורא: כב ובדלקתא ובנסתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי: כג וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזרת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון לה ולא קבלתון למימרה: כד מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: כה ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: כו וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא: כז אדכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין ולחוביהון ולחטאיהון: כח דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא דיי לאעלתהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפקנון לקטלותהון במדברא: כט ואנון עמך ואחסנתך די

אפקתא

מסרה יט יגרתי, ד' מסר. האף, ג' קמצין וה' פתחין. והחמה, חסר. עליכם, מ"ל. ההוא, בוא"ו וסירק. כ ובאהרן, בי"ס הוא"ו במהג. כא ואת, הוא"ו בגעיא. אתו, פסיק. ואכת, ל' ומסר. טחון, ל' מ"ל. היטב, כ"ל דלרויי הטי"ס מי"ק וחסר חכין. לעפר, ג'. ואשלך, י"ב מ' בלי'. הירד, חסר. כב ובתבערה, ל'. ובמסה, ובסגו"ך דלא כמסרה דס"פ בשלח. ובקברת, חסר ל'. מקצפים, מי"ק. הייתם, בתרין יודין. כג ובשלח, חסר ו' דקרי. האמנתם, ל'. בקלו, חסר. כד ממרים, מ"ל ואין בו מ"ס זעירא. הייתם, בתרין יודין. כה ואתנפל, ב'. את, במונח ובליבי י"א זוגין ונ"ב' פסוק חד את וחד ואת. כו אדני, מ' כ"כ אדני ואחריו (הוי"ה בניקוד אלקים) וד' מנהון בתורה. פדית, כו"ל מ"ל. בגדלך, ב' אל מי דומים. הוצאת, מ"ל דמ"ל. כז זכר, כל ל' לווי מ'. קשי, הקוף בשוא לבד והשין בסירק ויוד אחריה. ואל, בוא"ו הסגור. כח הוצאתנו, מ"ל דמ"ל. מבלי, קדמאה דשלח מבלתי דין מבלי. יכלת, ב' בתורה וחסר. להביאם, מ"ל. ומשנאתו, ל'. אותם, ט"ל מ"ל בתורה. הוציאם, כ"ל מ"ל דמ"ל. להמתם, ל' וחסר. כט והם, ט' כ"פ. הוצאת, מ"ל דמ"ל. בכחך, חסר. הגדל, ח'. ובזרעך, ב' חסר בלי'. הנטויה, כו"ל מ"ל.

ת"א כי יגרתי נדרים לב ברכות ז'. ואת חטאתכם האליליס מג נח עקיד' שער יג. את ארבעים ברכות לד. ואתפלל אל שם לב. אל תפן אל קשי העם הזה פ' הזוהר פ' קדושים. מבלי יכלת ברכות שם. ועשית לך יומא ג עב מנחות כה.

רש"י

הראשונים דכלון אף האחרונים דכלון אמור מעתה האמצעיים היו ברעם: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא"נט בלעז: (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר

תפלתו

רמב"ן

לדורותינו ומוטב אדין בפניה ולא באשת איש: (יט) כי יגורתי מפני האף. יאמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף הגדול ההוא אף על פי שכבר נחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן מזרתי והתנפלתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע אלי גם בפעם ההוא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיבער את העגל לא השגיח רק להשיב חמתו מהשחית את העם כרגע ואמר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם מעשה הסוטות ואמר ר"ל כי טעם ובתבערה ובמסה

בעבור

יונתן בן עזיאל

יי לארגזא קדמוי: (יט) כי היא זמנא אשתלחון מן קדם יי חמשתי מלאכיא מחבליא לחבלא ית ישראל אף וחימה קצף ומשחית וחרון כיון דישמע משה רבהון דישראל אזל ואדכר שמא רבא ויקירא ואוקים מקבריהון אברהם יצחק ויעקב וקמון בצלותא קדם יי ומן יד אתכליאו תלת מנהון ואשתיירון תרין אף וחימה בעא משה רחמין אתכליאו אוף תריהון וחפר שיח בארעא דמואב ושמרנון בשבועת שמא רבא ודחילא דהכן כתיב ארום דחילית מן קדם רוגזא וחימתא דרגז יי עליכון למשיציא יתכון וקביל יי צלותי אוף בזמנא ההיא: (כ) ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי להדא לשיציותיה וצליתי אוף על אהרן בעדנא ההיא: (כא) וית סורחנתכון דעבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפיית יתיה בשופינא טבאות עד דהוה דקיק כעפרא ושלקית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: (כב) ובבית יקידתא ובניסיתא ובקברי תהמודא מרגזין הויתון קדם יי:

ירושלמי

(כב) ובקבריא תחמודיא: (כג) ובזמן דשלח יי יתכון מרקם גיעא למימר סוקו ואחסינו ית ארעא דיהבית לכון וסריבתון על מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבלתון למימריה: (כד) מסרבין הויתון קדם יי מן יומא דהכימת יתכון: (כה) ואשתטחית בצלו קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון דאשתטחית בצלו ארום אמר יי למשיציא יתכון: (כו) וצליית קדם יי ואמרית בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקת בחוקפך די אפיקתא ממצרים בגבורת אידא תקיפתא: (כז) הוי דכיר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב ולא תסתכל לקשיות לב עמא הדין לרשעיהון ולסירחנותהון: (כח) דלמא ימרון דיירי ארעא דאפקתנא מתמן מדאיתתיש חילא מן קדם יי לאעלותהון לארעא דמליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא: (כט) והינון עמך ואחסנתך דאפיקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא: (א) בעידנא ההיא

אמר

בעל הטורים

מהם: (יט) יגרתי ד' דין ואידך העבר חרפתי אשר יגרתי (תלים קי"ט ל"ט) ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג') יגרתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (שם ט). יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי מן יאמרו הארץ וגו' ואשר יגרתי יבא לי פי' לי לבדי כי אע"פ ששמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ: (כא) לעפר ב' במסורה אשר דק לעפר. וידק לעפר (מ"ב כ"ג) הדק לעפר (שם) ביאשיהו כשביער בע"ז והיינו דאמרי בע"ז מגרר וזורה לרוח: (כד) ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם ג"כ לומר לך שכל ארבעים שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים: (כו) אדני יי' אל תשחת. מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה נ"ח תיבות שמצא חן לפניו ושמע תפלתו והוא גורא כ"ב שפסים. וכו

כתיב

יונתן

לעיניכם שנא לוחות נשברו ואותיות פורחות וכו': (יט) חמשתי מלאכים כנ"ל ובשוש הוא במדרש ובדר"ל: (כא) ושפיית יתיה בשופינא טבאות י"פ כי ויטחן עד אשר דק ושף עד דהוה דקיק ולפי זה בשופנא פי' טחון היטב וי"פ בכלי המוכן לכך: שייע לי שימין ומעבות וק"ל: (כה) ואשתטחית כנ"ל כמו בסוף הפסוק: (ב) דמייתר אילך

די

רמב"ן

בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בתואנות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם אותו בתבערה כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר ויפה פירש. והנה חטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ומנו לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן הזכיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקדש בעבור העון הגדול כי בו ישלים: (כד) ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. לרמוז על תלונותיהם קודם מתן תורה: (כה) ואתנפל לפני ה'. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אל ה' ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר ושמה נענה בו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. וטעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו: (כח) מבלתי יכלת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם. אמר במרגלים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד הענקים שחטם במדבר אבל בכאן אמר ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים ורחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים ועל כן שנאם לבלתי הגל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם במחשבה רעה טרם שילחו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם והכונה בטענות כי הגוים ידברו בה' אלהי ישראל לאמר עליו כאלהי גויי הארצות וכענין

שנאמר

אבן עזרא

על פניו ארצה: (יט) גם בפעם ההוא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי [ג]ועוד ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ: (כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת. על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת. לעפר דק כעפר הארץ: (כב) ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד מששים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. [ס]וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר [ע]בעירת אש השם בהם וזנב עמלק [פ]ומכת המתאוים [צ]הזכיר בתחלה הקשה [ק]ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מרחם שניר [קק]וחרמון והנכון מה [ר]שפירשתי: (כג) לא האמנתם. בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: (כו) עמך ונחלתך. בעבור [ש]אבותם: וטעם הם עמך. ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם:

בעת

פירוש על אבן עזרא

[ג](שם י"ד ט"ו). [ס](במדבר י' ל"ג). [ע]ר"ל במתאוננים נאמר ותבער בם אש ה'. [פ]שני ויזנב בך על נסותם את ה' כדעת הי"א. [צ]שני ויך ה' בעם מכה רבה מאוד. ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. [ק]ר"ל תבערה. כי בערה בם אש ה'. [קק](ש"ה ד' ח') ת"י ודיירי דימתבין וכו' ואומיא די בחרמון ע"כ נראה כי אחד הם. ובצעו כי לדונים יקראו לחרמון שריון. והאמורי יקראו לו שניר. וכן תבערה ומסה הם ב' שמות למקום א'. [ר]שהם שני מקומות תבערה ומסה. [ש]כמ"ש זכור לעבדיך לאברהם ליצחק ליעקב וכו'.

לעיל

ספורנו

מסיר את תקות התשובה: (טו) וההר בוער באש. וכן מצאתם בעוד שהמלך במסבו: (כב) ובתבערה ובמסה. ואע"פ שראיתם שהקצפתם את האל ית' נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם בלוס ארבעי' יום מזרתם להקציף בתבערה ובמסה כשנכית' באזניו לנסות: ובקברות התאוה.

בשאלת

פירוש רשב"ם

(יט) גם בפעם ההיא. מלמד שבמה פעמים התפלל עליהם: (כה) ואתנפל לפני ה' ארבעים וגו' ואתפלל אל ה' ואומר וגו'. מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום. וכן דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שכשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך נתפללתי. אפס הכמה גדולה בא להודיע לישראל שמא תאמר והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפלתו של משה וניצלנו. אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים. אמר להם לא תועיל לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר להם כדי שלא יתחלל שמו שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגו' פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם. ולכך לא נתחייבתם מיתה באדם. אבל לאחר שיהרוג שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן הילול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה'. אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו כמו שמפורש באתם נצבים ויאמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו'

ויתשם

י רביעי א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי
פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃
ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ
וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי
שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת
בְּיָדִי׃ ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב
הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ ה וָאֵפֶן
וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת
בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר
צִוַּנִי יְהוָה׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר
שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה
ארץ

אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא׃ א בעדנא ההיא
אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי
לטורא ותעבד לך ארונא דאעא׃ ב ואכתוב על לוחיא ית
פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון
בארונא׃ ג ועבדית ארונא דאעי שטין ופסלית תרין לוחי
אבניא כקדמאי וסלקית לטורא ותרין לוחיא בידי׃ ד וכתב
על לוחיא ככתבה קדמאה ית עשרא פתגמיא די מליל
יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא ויהבנון יי לי׃
ה ואתפניתי ונחתית מן טורא ושויתי ית לוחיא בארונא די
עבדית והוו תמן כמא די פקדני יי׃ ו ובני ישראל נטלו
מבארת בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן
ושמש אלעזר בריה תחותוהי׃ ז מתמן נטלו לגדגד ומן גדגד
ליטבת

מסרה י א לוחת, מו"ק וחסר הנין. אבנים, בלא ה"א בריש פיגותא. כראשנים,
מ"ל. ההרה, י"ג. ארון, ל' וחסר. ב ואכתב, ל' וחסר. הלחת, חסר דחסר. את,
הקדמאה בתא. הלחת, חסר דחסר. שברת, פתח באתנח. ושמתם, ב' בקמץ באוריתא
שרי מקנה. בארון, מ"ל. ג ארון, מ"ל. ואפסל, חסר. לחת, חסר דחסר. כראשנים,
ד'. ההרה, י"ב. הלחת, חד"מ. ד ויכתב, כו"לי חסר. הלחת, חד"מ. אליכם, כל
או' מ"י במ"ו. ה ואשם, ה' חסר. הלחת, הסר דמ'. בארון, מלא. ו מבארת, כל
לי' באו' חסר. מוסרה, מ"ל. ז הגדגדה, ב' ובפסוק וחד"מ וה"א בסופא.

ת"א בעת ההיא פסחים עד הוריות יג. אשר שברת מנחות לט. ושמתם בארון שם מא.

רש"י

תפלתו שנאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו': (א) בעת ההיא. לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר (במדבר לג) ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת לא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מגן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך מזרחכם ומשם חזרתם הגדגד' הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך מצה תוכחה זו לשבור הלוחו' לומר

ספורנו

בשאלת הבשר: (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תמורת הלוחות מעשה אלהים אמר אלי פסל לך: (ו) ובני ישראל נסעו. אע"פ שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו וראוי להתאונן על מיתתו הנה קלתם או רוגם שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה למוצא מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעזר ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבורה ולא חששו לכבוד אלעזר שכהן תחתיו אבל משם נסעו הגדודה. לרעות לצאן: ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. שכל אותם המקומות הנזכרים עתה היו ארץ נחלי' נכונים

רמב"ן

שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה: (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. אחר שהתנפלתי לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות תפלס ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים: וטעם ועשית לך ארון עץ. שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ הוא והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז עשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם: וטעם (ה) ויהיו שם כאשר צוני ה'. שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה וכתב רש"י ולא זה ארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח"כ ארון וכלים נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה זה לשון הרב ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתנחומא ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם במלחמה והאומרים ששברי הלוחות היו בם וכן באגדה אבל דברי יחיד הם כך שנינו במס' שקלים תניא רבי יהודה בר' אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו' ורבנין אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה וזהו הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל

אמר יי לי פסל לך תרי מרמירא כצורתהון דקמאי וסוק לקדמי לטורא ועיבד לך ארונא דקיסא: (ב) ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא דהוו על לוחיא קמאי דייתשר חילך דתברתנון ותשוינון בארונא: (ג) ועבדית ארונא דקיסי שטיא ופסלית תרין לוחין מרמירא כצורת קמאי וסלקית לטורא ותרין לוחיא בידי: (ד) וכתב על לוחיא הי כמכתבא קמא ית עשרתי דביריא דמליל יי עמכון בטורא מגו אישתא ביומא דאתכנשו קהלא ויהבינון יי לי: (ה) וכוונית ונחתית מן טורא ושויית ית לוחיא בארונא דעבדית והוו תמן צניען היכמא דפקדני יי: (ו) ובני ישראל נטלו מן כופרני בירי בני יעקן למוסרה תמן אגח עמהון עמלק כד מלך בערד דשמע דמית אהרן ואסתלקו ענני יקרא וסדעקת על ישראל על קרבא ההיא בעו למיתוב למצרים הדרי שית מטלין רדפו בני לוי בתריהון וקטלו סגיהון תמני גניסן והדרו לאהורידהון אף מבני לוי אתקטילו ארבע גניסן אמרו דין לדין מאן גרם לנא קטולא הדא אלא על דאתרשלנא בספדא דאהרן חסידא וקבעו תמן מספדא כל בני ישראל כאלו תמן מית אהרן ואתקבר תמן ובבן שמיש אלעזר בריה באתרוי: (ז) מתמן נטלו לגודגוד ומן גודגוד ליטבת ארע נגרא

בעל הטורים

כתיב: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלחות וגם מ"ח שמת הכל נעשין קרוביו. וצריכין לקרוע עליו כמו על ס"ת שנשרף ועוד סמך ולשים הלחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ס"ת שבלה קוברין אותה אצל ת"ח. ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה: ויקרב ויכהן. מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כהונה: (ז) משם נסעו הגדגדה

יונתן

די סבלתנון כך צריך להיות והוא פשוט בברכות פרק אין עומדים ג' דברים הסכים הקב"ה עם משה וזה אחד מהון ודייקו מדכתיב אשר יישר וק"ל: (ג) כצורתיה דקמאי דייק מכראשונים ממש בדמותם מה שראשונים בשה עצמים מה לראשונים של סנפרינון: (ו) בית מעלין פירוש של מקשות ויש גורסים שבע ול"ע לעיל פ' חקת. ובמ"ש תמני גניסן פי' שמונה משפחות וכדפירש"י בשם תלמוד ירושלמי בב' פנחס ומשמע שם

רמב"ן

בצלאל וזה כי מתחלה נצטוה משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו המכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המליה לו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן שהכל תלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה' מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והנה נכלתו הניח הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם עמו להר וראיה לזה שלא הזכיר משה זו הצוואה בסדר כי תשא כי שם הזכיר ארון בצלאל בפי' וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי הם הרואים אותו ולפיכך הזכיר זה בקצרה ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים כי הפלים ענין הארון באמת כי הנה צוהו השם פסל לך ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ שיעלה תחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל האריך לומר ולכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות שהועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך הקדים ואעש ארון לתשלום המצוה והמעשה בקצרה ואחרי כן שב להאריך במוקדם: וטעם ואפן וארד מן ההר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. שעשיתיו ברדתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד כי מבארות בני יעקן נסעו למוסר' והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת לא ומשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחות ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר בסוף

אבן עזרא

(א) בעת ההיא. בארבעים היום [ת]הנזכרים: ארון עץ. אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה [א]בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול. ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה [ב]ומדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד יי' [ג]דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתעכב כי אם שמונים יום כי פורש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שני [ד]וטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע' יי' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בצווי והוא הארון שעשה בצלאל: (ג) ואעש ארון. בצווי ויהיה פי' [ה]ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתך רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני יי' [ו]וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית לך [ז]ארון עץ. והקבלה תגלה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא [ח]ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעי' ובעד שכן פירושו [ט]שאמר בעת ההיא הבדיל יי' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר [י]וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור [כ]ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם [ל]ורב יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו ושם רועה [מ]ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדש יקרא בארות בני יעקן ושם ומדבר הר ההר מוסרה [מ"מ]ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר ומדבר שור [נ]ובפסוק אחר ומדבר איתם: (ז) משם נסעו הגדגדה. איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא בהר כי כן כתוב ומשם בארה [ס]וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך [ע]כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא בהר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל

פירוש על אבן עזרא

[ת](לעיל ט' כ"ה). [א]אין זה שעשה בצלאל. [ב]דעת החכם להוכיח מדרך הפשט שמשה לא התענה אלא שמונים יום. ושזה הארון בעשה בצלאל הנזכר בפרשת ויקהל והתחיל ממקום שהוכיחו רבותינו קבלתם וישכון כבוד ד' הכתוב בסוף אלה המשפטים הוא דעת סדר עולם. [ג](שמות כ"ד ט"ו). [ד]ר"ל מ"ם יום השניים שבהם התפלל ונענה. ובצוואה על עשיית המשכן לכפר על מעשה העגל. וברדתו מן ההר הקהילו את כל עדת ב"י ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ד' לעשות אותם. [ה]ר"ל פרשת ויקהל שכתוב בה ענין מעשה בצלאל. המשכן והארון וכבר הקהיל כאשר הראיתך רבים. [ו]כלומר כל זה הדחק שדחקו שכבו עלאים לפרש שעשה משה ארון עץ בעבור שאמר ויהיו שם כאשר צוני ד'. [ו](שמות כ"ה ט"ז) ויתכן. להיות פי' פסוק א' ועשית לך ארון עץ כמו שם אשר מעשה בצלאל נכתב על משה כי הוא צוה. ומכ"ז הקבלה הוא דעת המעתיקים תגלה. [ז]והוא כאשר צוני ד' והוא על שעשה בצלאל. [ח](לעיל ט' כ') כי אמר השם להשמידו. והועילה תפלתו שלא מת אהרן עד שנת הארבעים. [ט]שלא זכר מיתתו אלא אגב גררא שאמר בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי. [י](במדבר ג' ח') ע"ש. [כ]הוא מה שאמר בסדר עולם וכי במוסרה מת אהרן והלא בהר ההר מת אלא ממקום שמת אהרן חזרו לאחוריהם שמנה מסעות עד שחנו במוסרה. [ל]ר"ל שאין לומר מדרך הפשט שבאו בחנות למקום ההוא שבו מת אהרן. ורז"ל דרשו שעשו אבל גדול על מיתת אהרן שגרמה להסתלק ענני כבוד שמתוך כך פחדו ממלך ערד וחזרו לאחוריהם. [מ](בראשית מ"ט כ"ד). [מ"מ]ורבים כן וכו'. ר"ל שם המדבר שהיה בו הר ההר. מוסרה. וזה ההר נקרא ג"כ מוסרה. ולא נצטרך לפרש אשר חזרו לאחוריהם. [נ](שמות ט"ו כ"ב). [ס](במדבר כ"א ט"ז). [ע](שמות כ"ט מ"ב).
ואמר

פירוש רשב"ם

ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו'. וכי תאמרו לי אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא בתחלת הארבעים והלא אנו יודעים שאהרן מת וא"כ מה הועילה תפלתך. אמר להם משה לא בתחלת הארבעים מת במעשה העגל אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר באותו זמן כשנסעו מבארת בני יעקן שבאו שם ממוסרות כדכתיב במסעות ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה וכבוד מת על פי ה' זהו דרך פשוטו שהרי אין כאן ובני ישראל נסעו מחצירות ולא כתיב ויחנו בחצרות: ובני ישראל מבארות בני יעקן שאצל מוסרה. או
כלך

אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם: ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל
יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן
בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ
וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ט עַל־כֵּן
לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו
יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לוֹ: י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר
כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם
הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ:
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע
לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם: פ
חמישי יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ: יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי

השמים

אונקלוס

ליטבת ארעא נגדא נחלין דמיין: ח בעדנא ההוא אפרש
יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למקם קדם
יי לשמשותה ולברכא בשמה עד יומא הדין: ט על כן
לא הוה ללוי חלק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב לה יי
אנון אחסנתה כמא די מליל יי אלהך לה: י ואנא הויתי
קאם בטורא כיומין קדמאין ארבעין יממין וארבעין לילון
וקביל יי צלותי אף בזמנא ההוא לא אבי יי לחבלותך:
יא ואמר יי לי קום זיל למטול קדם עמא ויעלון ויירתון ית
ארעא די קיימית לאבהתהון למתן להון: יב וכען ישראל
מא יי אלהך תבע מנך אלהן למדחל קדם יי אלהך למהך
בכל ארחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתה ולמפלח קדם יי אלהך
בכל לבך ובכל נפשך: יג למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי
דאנא מפקדך יומא דין לדייטב לך: יד הא דיי אלהך

שמיא

מסרה ח הבדיל, ג"ל. לשאת, כ"ד (כ"כ ולא מתוך בנ"י ובסוף הוריות מורכב מג' פסוקים). ארון, מ"ל. לעמד, חסר. ולברך, ד'. ט ללוי, ג'. י ואנכי, ע' כ"פ. כימים, ד' דגושים. הראשנים, הריש בחטף ולא במונח. ההוא, כ' בוי"ו וקרי ביו"ד. לא אבה, ד'. השחיתך, מי"ק. יא קום, מ"ל. למסע, ל' הסמך בפתח ובא שם במקום מקור כאלו כ' לנסוע. ויבאו, ג' רפין. וירשו, מ"ל. לאבתם, חסר. יב שאל, חסר. ליראה, ה"א בסוף מיבותא. ללכת, כ"כ בלא וי"ו החבור ועי' בכד הקמח אות ברכה. ולעבד, כו"ל חסר. יג לשמר, כו"ל חסר. חקתיו, כו"ל כ"כ ח"ו ומ"י.
ת"א לשרתו סנהדרין כד סוטה לח זבחים כז ערכין יא. ואנכי עמדתי מגילה כא. וישמע ה' אלי ברכות לב. ועתה ישראל שם לג שבת לא מגילה כה סוטה יא מנחות מג נדה יז עקידה שער נו ושער מד. ולעבד את עקרים מג פ' לא. הן לה' אלהיך חגיגה יב.

רש"י

לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההוא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אעפ"י שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטובך שתקבלו שכר: (יד) הן

לה'

רמב"ן

בסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ושם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרך ומשם חזרתם הגודגוד' הוא הר הגדגד ומן הגדגד למוסרה ובמוסרה עשיתם אבל גדול על מיתתו של אהרן שגרמו לכם זאת ונדמה לכם כאלו הוא מת שם וסמך מסע תוכחה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו הלוחות ולהודיעך שקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו גם בני לוי אלא עמדו באמונתם כל זה לשון רבינו שלמה מדברי אגדה והולך רבי אברהם לומר בדרך הפשט כי בארות בני יעקן אינינו בני יעקן ומוסרה איננו מוסרות אבל קדש נקרא בארות בני יעקן ושם במדבר הר ההר מוסרה ומשם נסעו הגודגד' איננו הר הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה ופונן ואובות ויטבת' הוא המקום הנקרא בארה וזה טעם ארץ נחלי מים וידבק ומן הגודגד' יטבתה עם ויכהן אלעזר כי שם ביטבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות. וכל אלה דברי רוח כי איך יתכן בכל המקומות האלה הרבים שיהיו כולם מקומות חדשים שלא נזכרו במסעות ועוד שמנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו השמות פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם וכל שכן בכאן שהם שוים כי מוסרה ומוסרות איננו שנוי והפרש וכן הר הגדגד והגודגודה שם אחד ויטבתה שוה לגמרי ועוד כי בהר ההר כהן אלעזר כשמת אביו כאשר הלבישו הבגדים כי מיד היה מלובש בבגדים וזה משפט הכהנים הגדולים אפילו לדורות והנראה בעיני כי הר ההר גדול שבהרים והלוך פרסאות רבות ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויאמרו לו ההר לגודלו וארכו וכך אמרו רבותינו שהיה הר על גבי הר והיה סוף ההר על גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן והר הגדגד ויטבתה ועברנה' ועציון גבר וקדש ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או שמות מכאן ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר שנכנסו בו במקום שעל אשר היה ברגלי ההר ואז צוה ה'

למשה

גנדא נחלין דמיין: (ח) בעדנא ההיא אפריש יי ית שבטא דלוי מטול דקניאו לשמיה לאתקטלא בגין יקריה למסוברא ית ארון קיימא דיי למיקום קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד זמן יומא הדין: (ט) בגין כן לא הוה לשבטא דלוי חולק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב ליה יי הינון אחסנתיה היכמא דמליל יי אלהכון ליה: (י) ואנא הוית קאי בטוורא בעי ומצלי הי כיומיא קמאי ארבעין יממין וארבעין לילוון וקביל יי צלותי אוף בזמנא ההיא לא צבא יי לחבלותך: (יא) ואמר יי לי קום איזל לתייר קדם עמא ויעלון ויירתון ית ארעא דקיימית לאבהתכון למתן להון: (יב) וכדון ישראל מה יי אלהכון בעי מנכון אלהן למדחל מן קדם יי אלהכון למהך בכל ארחן דתקנן קדמוי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יג) למנטור ית פיקודוי דיי וית קיימוהי דאנא מפקיד יתכון יומא דין מטול דיוטב לכון: (יד) הא דיי אלהכון שמיא ושמי שמיא וכתי מלאכיא דבהון
למשמשן

בעל הטורים

בגדגדה הפסוק מתחיל ומסיים במ"ם לומר שכל מ' שנה היה הבאר עמהם: (ח) בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי סמך כאן לומר שהלוים החזירו את ישראל [פרש"י ז"ל ע"פ ובני ישראל נסעו]: סמך מים לנשאת את ארון ולברך לומר שצריך לטול ידיו כדי לישא כפיו: (י) לא אבה ג' דין ואידך לא אבה לי. לא אבה יבמי קרי ביה לא אבה אלא יבמי [כדאי' ביבמות ד' ק"ו דאם לא קרינן בנשימה א' נוכל לפרש כמ"ש רבינו ונראה דכ"ה ג"כ כוונתו בפי' לא אבה לי ר"ל ישראל לא אבה אבל הקב"ה אמר לי הוא ע"ד אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם] כדכתיב (ירמי' כ"א) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: (יא) קום לך למסע. אגין על קוף שאזכור לכם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבותם לתת להם סמך ליה: (יב) ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה לומר לך שהאבות היו יראי יי. מה יי אלהיך שאל מעמך. מה בא"ת ב"ש י"ץ ששואל ממך ק' ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק' אותיות [עין מנחות ד' מ"ג ע"ב ברש"י ותו' ובמהרש"א בס"א] וכן ממך עולה ק'. ועתה ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החוקים. כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (יד) הן ליי אלהיך הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ויו"ד תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מיו"ד. הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבתיך.
לומר

יונתן

שם שלא נאבדו מישראל רק ז' משפחות מבנימין ה' ואחד משי ואלנון לגד ול"פ: (ח) דקניאו לשמיה לאתקטלא דהיינו במעשה העגל: למיקום קדם ה' כל"ל אסרי העיון בפנים: (יא) איזל לתייר דקשה ליה מאי למסע ליסע הל"ל אלא לתייר והוא לשון
בדרך

רמב"ן

למטה ובעל אותם הר ההר שיעלה למעלה אל ראשו הוא תחלת ההר והנה עלו אל ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות ומת אהרן שם והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר והנה מיתתו במוסר' ואפשר שהיו המקומות האלה בשמם נקשבים כהר עצמו ויקרא ראש ההר וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה שיאמרו מוסר' אשר בהר ומוסר' אשר בשפלה והיו במקום הנקרא תשמונה באהרות בשדה יקראו אותן בארות בני יעקן כי אנשי בני יעקן באים שם להשקות לאנס ושם עשאו' כי שם מצאו מים חיים ומשם נסעו למוסרה ויסעו ממוסרו' ויחנו בבני יעקן שהמקום ההוא זה שמו וספר הכתוב משם נסעו הגודגודה ומן הגודגדה יטבת' ארץ נחלי מים להודיע שעמדו שם ימים בעבור הנחלים וקצר במקציהם שכבר באר אותם אבל אמר כי משם ממוסר' נסעו אל הגודגודה ואל יטבת' שהיא כולה ארץ נחלי מים כי מן גודגודה ועד יטבת' כולה משקה. ויתכן עוד שנאמר כי כאשר עלה אהרן אל ראש ההר וימת בראש ההר כנגד מוסרות או במוסר' עלתה ויקבר שם חזרו ישראל אל מוסרות לבכות ולספוד על קבר איש האלהים והיו גדוליהם בכל השלשים יום עולים אל ראש ההר וסופדים לקדוש ה'. וישובו אל המחנה במוסר' ואחר השלשים יום נסעו ממוסרה אל הר הגדגד ומן הגודגוד' יטבתה כי עתה בשובם הלכו מהרה וזה דבר נכון מאד ביסוד המקראות על אופנן והזכיר כי היה שם המקום ישבתה בעבור שהיה מקום טוב כי שם נחלי מים ואל המדבר ארץ ציה ולמאון אשר אין שם מים: וטעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים ויכהן בנו תחתיו ואמר ובני ישראל נסעו ולא אמר ואתם כדרך כל הפרשה כי בתוכחות ידבר עמהם להוכיח אותם אבל בזה יספר במסעי בני ישראל: בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין ראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצא' ממצרים ועשי' בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם לשון רש"י. וא"כ יאמר כי מן העת ההיא הובדלו לפניו יתברך כי לא הבדילם במעשה עד השנה השנית בחדש השני. או ירמוז למה שאמר להם מלאו ידכם היום לה' כי יהיה זה לכם מלוא ידים בעבוד' כהונה ולויה. והנכון בעיני כי בעת ההיא השני כראשון כי בעת שאמר לו פסל לך שני לוחות אבנים נתרצה לישראל ונלמו' על המשכן ואז נתרצה גם לאהרן ונלמוהו ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לקדשו לכהנו לי וטהרו במלואים ולכך אמר כי אלעזר כהן תחת אביו שהיתה בהם משחתם לכהונת עולם לדורותם ועשה הבדלת כל השבט ענין אחד כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונים נתונים לו לעבוד עבודת המשכן או יאמר כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם כי גם הם נושאים הארון וכן ויתנ' אל הכהנים בני לוי הנושאים ארון ברית ה' והם שישרתו לשם ויברכו בשמו וטעם עד היום הזה בעבור כהונת אלעזר כאומר אז הבדילם לשרתו ויהי כן עד היום הזה: וטעם (ט) על כן לא היה ללוי. הוא בעבור שכולם משרתים ועוזרים את הכהנים בעבודתם כי כל דבר המקדש בעבור הקרבנות וכן אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך: (י) ואנכי עמדתי בהר. על דעת רבותינו יאמר שעמד בהר כשעלה שם ושני הלוחות בידו כימים הראשונים של לוחות הראשונות ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם השלישית כי עבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וגומר ובקש ממנו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו ונענה ואמר קום לך למסע לפני העם ויבואו ויירשו את הארץ וזהו וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך: וטעם ולא אבה ה' השחיתך. שלא רצה שלא תבאו ותרשו את הארץ כטעם ויסף עוד להניחו במדבר ושחת' לכל העם הזה. ועל דרך הפשט לא רצה משה מחות ממנו שלא יהיה שמו הגדול עמך וכבר ראיתי זה הענין בסדר כי תשא: (יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך. כמשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכיו אלא לצורכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכולם נותנים כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל
העמים

אבן עזרא

אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את [ס]כפיו: (ט) יי' הוא נחלתו. כטעם יי' מנת חלקי וכוסי [צ]וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: (י) ואנכי עמדתי בהר. [ק]פירשתיו: (יא) למסע. [קק]שם הפועל:
ויבחר

פירוש על אבן עזרא

[ס]ואמר יברכך השם וכו'. [צ](תהלים ע"ז ה') ר"ל ה' נותן החלק והמנה ע"י כוס ישועות. [ק](פסוק ח'). [קק]קאל"ל מקור עם למ"ד בכל"ם.
משום

ספורנו

כהונים למרעה הצאן ולא שתו לבם להזיק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו: (ח) בעת ההיא הבדיל. ואחר שכבר הבדיל האל ית' שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתם ראוים להשתדל בה ועם זה לא הסגתי בתפלתי רק שלא ישחית ואמר לי קום לך למסע. למסיע כמו ולמסע את המחנות: (יא) ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי. כי לולא השבועה לא הייתם זוכים לה לרב מרייכם: (יב) ועתה ישראל. אם כן אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן והלאה והתבונן מה ה' אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו: כי אם ליראה. וזה תעשה בהתבוננך באופן שתדע גדלו: לאהבה אותו. וזה תשיג בהתבוננך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם: (יד) הן לה' אלהיך
השמים

פירוש רשב"ם

בלך לדרך זו סבארות בני יעקן כשבאו ממוסרה. ורבותינו דרשו משינוי המקרא מה שדרשו. (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. בעת של
מעשה

הַשָּׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ: טו רַק
בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם
וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־
הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה: טז וּמַלְתֶּם אֵת
עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ
עוֹד: יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי
הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל
הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים
וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם
וְשִׂמְלָה: יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים
הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק
וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת
וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ:
כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה
וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם לָרֹב: ששי יא א וְאָהַבְתָּ אֵת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים: ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה
וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה: ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם
לפרעה

אונקלוס

שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא וְכָל־דִּי־בַהּ: טו לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ
צְבִי יְיָ לְמִרְחַם יָתְהוֹן וְאִתְרְעִי בִּבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל
עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין: טז וְתַעְדּוֹן יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וּקְדָלְכוֹן
לָא תַקְשׁוֹן עוֹד: יז אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַיָּנִין וּמָרֵי
מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דִּי לֵית קֳדָמוֹהִי מִסַּב־
אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא: יח עָבֵד דִּין יָתַּם וְאַרְמְלָא
וְרָחֵם גִּיּוֹרָא לְמִתַּן לֵהּ מְזוֹנָא וּכְסוּ: יט וּתְרַחֲמוּן יָת גִּיּוֹרָא
אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כ יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל
וּקְדָמוֹהִי תִּפְלַח וּלְדַחְלְתֵהּ תִּקְרַב וּבִשְׁמֵהּ תְּקַיֵּם: כא הוּא
תֻּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא אֱלָהָךְ דַּעֲבַד עִמָּךְ יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא
הָאִלֵּין דִּי חֲזוֹ עֵינָיךְ: כב בְּשַׁבְעִין נַפְשָׁן נְחַתוּ אֲבָהָתָךְ לְמִצְרָיִם
וּכְעַן שַׁוְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִמְסְגֵּי: א וְתִרְחַם יָת
יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת מֵימְרֵהּ וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי כָּל
יוֹמַיָּא: ב וְתִדְּעוּן יוֹמָא דֵין אֲרֵי לָא יָת בְּנֵיכוֹן דִּי לָא־יְדַעוּ
וְדִי לָא־חֲזוֹ יָת אֻלְפָּנָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָת רְבוּתֵהּ יָת יְדֵהּ
תַּקִּיפָא וּדְרָעֵהּ מְרָמְמָא: ג וְיָת אָתְוָתֵהּ וְיָת עוֹבָדוֹהִי דִּי
עֲבַד בְּגוֹ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּלְכָל אַרְעֵהּ:
ודי

מסרה טו חשק, ב' לא מדגשים. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. טז ומלתם, ל'. ערלת, העין בקמץ לבד והוא מעוף. וערפכם, ל'. יז אלהי, קדוש. האלהים, חול. ואדני, ז' מפקין אלף בלי'. האדנים, ח"ל. ואדני, ז' מפקין אל"ף בלי'. האדנים, חול. הגדל, חסר. הגבר, ב' חסר. והנורא, מ"ל. יקח, ג'. שחד, כו"ל חסר. יח עשה, חסר. יתום, מ"ל. ואהב, ב' וחסר. ושמלה, כל אור' כ"כ במ"ד שלמה. יט הייתם, בתרין יודין. כ אתו, ו' זוגין מתחלפין. תעבד, כו"ל חסר. תדבק, ל' בקמץ. כא הגדלת, חד"ח. הנוראת, ל' וכ"כ מו"ק וחסר תניין. כב מצרימה, כ"ח. שמך, ב' מי שמך. ככוכבי, מ"ל. לרב, כל ל"י חסר. יא א וחקתיו, ומשפטיו וכו' קמ"ץ סי'. ב מוסר, י"ד פתחין ומ"ל. גדלו, ל'. ידעו, חסרו'. ג אתתיו, ח' דח'.

ת"א רק באבותיך עקידה שער פז. ומלתם את שבת קח סכה כב. כי ה' אלהיכם חגיגה לח. האל הגדול יומא סט עקידה מבוא ושער לה. אשר לא ישא ברכות כ מגילה לא ד"ה יז נדה ע. את ה' אלהיך פסחים כב קדושין ל קמא מא סנהדרין כו מנחות מג בכורות ו תמורה ד ס' הזוהר פ' ויקרא ופ' מקץ. ובו תדבק תורה ג ס' הזוהר פ' משפטים.

רש"י

לה' אלהיך. הכל. ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) מסוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע: (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו
בכל

רמב"ן

העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו: (טו) ועתה כיום הזה. כי כן יהיה בכל זרעם לעולם וכבר פירשתי הפסק והבחירה. ופירוש שמי השמים גלגלי ארבעה יסודות שהם בכח השמים לעשות מהם כענין הארץ וכל אשר בה וכן אמר במזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים והזכיר מלאכיו וצבאיו ושמש וירח וכוכבי אור ואחר כך הללוהו שמי השמים: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע: וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המצרים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל וקראם עם קשי עורף שלא ישובו מן הטעות שהרגלם בלבם לחשוב שיש תועלת בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר שם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו. אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם. ולא יקח שוחד מיד אדם. ופירושו בשוחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשוחד לכפר לו אבל יעניהו על חטאיו ויגמול לו בכל טובותיו. ואונקלוס תרגם דלית קדמוהי מסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא יתכוין לפרש שהוא משבחי השלילות בדרך יתברך יאמר
הכתוב

למשמשין קדמוי ארעא וכל דאית בה: (טו) לחוד באבהתכון צבא יי מטול למרחם יתכון ואתרעי בבניהון בתריהון כוותכון מכל עממיא דעל אנפי ארעא כזמן יומא הדין: (טז) ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון תוב: (יז) ארום יי אלהכון הוא אלהא דיינא ומארי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוי מיסב אפין ואוף לא לקבלא שוחדא: (יח) עבד דין ייתם וארמלת ורחים גיורא למתן ליה מזון ואסטולא: (יט) ותרחמון ית גיורא ארום גיורין הייתון בארעא דמצרים: (כ) מן קדם יי אלהכון תדחלון וקדמוי תפלחון ובדחלתיה תתקרבון ובשמיה תומון: (כא) הוא תשבחתכון והוא אלהכון דעבד עמכון ית רברבתא וית חסינתא האלין דחמיתון בעיניכון: (כב) בשובעין נפשתא נחתו אבהתכון למצרים וכדון שוינכון יי אלהכון הי ככוכבי שמיא למסגי: (א) ותרחמון ית יי אלהכון ותינטרון מטרת מימריה וקיימוי ודינוי ופקודוי כל יומיא: (ב) ותנדעון יומא דין ארום לא עם בניכון דלא ידעון ולא חמון ית אולפן אורייתא דיי אלהכון ית רבותיה וית ידיה תקיפתא ודרעיה מרמם: (ג) וית אתוותיה וית עובדוי דעבד בגו מצרים לפרעה

בעל הטורים

לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: (טו) רק באבתיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מיי' (ישעי' מ"ב): סמך לרק באבתיך ומלתם לומר שמצוה עליהם הלב כמו שעשו האבות: (יח) ואוהב ב' ואוהב ממש שגלה נפשו (תלי' יט). אוהב את הגר אבל האוהב ממש שגלה נפשו: (כ) את יי' אלהיך תירא ב' גבי' תורה: (כב) בשבעים נפש הפסוק מתחיל ומסיים בבית לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים

רמב"ן

ככתוב שאין השם בענין שישא פנים כלא יראנו האדם ומי והכל כאין נגדו ומאפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כמלכים ושופטי הארץ. והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן הגדולים וקבע את קבעיהם נפש: (יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. והם כל צרכי האדם והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב וריע: (יט) כי גרים הייתם בארץ מצרים. ומה שבך אל תאמר לאברך לשון רש"י. וכבר פירשתי בסדר אלה המשפטים: וטעם (כא) הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל תהלתך אליו ואותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים הן יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עזמו אתה ה' עזי ומעזי. והוא אלהיך שייחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפי' כי עשה עמך הגדולות והנוראות שמהם תכיר כי אתה חלקו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב: (א) ושמרת משמרתו. ליראה אותו שתשמור מחטוא לפניו כי אחר שיזהיר באהבה יזהיר ביראה וילוה בחוקים ובמשפטים ובמצות. או ושמרת משמרתו שתשמור מה שהשם שומר שהוא שומר את הגרים וזוכר דלים ואביונים ועושה משפט יתום ואלמנה וכענין שנאמר במקום אחר לשמור את משמרת ה' אלהיך ללכת בדרכיו ואמרו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו': (ב) את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר ר"א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה לפרעה ואשר עשה לכם במדבר בדבר המן. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מתרומם ומתגדל לאמר התפאר עלי למתי יהיה ושנתי מדות למען תדע כי לה' הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה'. וזרועו הנטויה שלא נתן להם ריוח והצלה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד שאבדה. ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואת תבערה והנחשים השרפים וקברות התאוה ומגפת השיטים וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה' עד בואם אל המקום הזה וקלר בפורענות שעשה להם אם כן ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה ממחצת שומרי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים: (ד) והזכיר אשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה'. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים בים אבדן עולם הם אובדים. ויתכן שהוא חוזר לסוסיו ולרכבו שאבד סוס ורכב מצרים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב

אבן עזרא

(טו) ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאוות הרעות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם. [י]פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה: (יז) אלהי האלהים. [ש]פירשתיו: ואדוני האדונים. כי מעלות [שש]גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם [ת]ומי שיכיר אלה המדות [א]הוא מול לב: (יח) עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים [ג]וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואמר שהטעם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: (כ) את ה' אלהיך תירא. שלא תעברון על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד. במצות עשה: ובו תדבק. בלב: ובשמו תשבע. בפה כאשר הוא [ג]מפורש: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: (כב) בשבעים נפש. [ד]פירשתיו ואמר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל [ה]הימים: (ב) כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות [ו]והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם [ז]ממצרים: (ג) ואת אותותיו ואת מעשיו. לפרעה שהוא

פירוש על אבן עזרא

[י](שמות ל"ג ט') ע"כ אמר עוד פי' כמוקדם. [ש](בראשית א' א'). [שש]כי שם אלהים מורה על המלאכים השכלים. ומלת אדון הוא מדרגת אדון עם עבדו כמו ויקם אדוני יוסף. ע"כ הנהגה הי"ת עם השכלים וב"כ עם מערכת השמים הם הכוכבים. [ת](קהלת ה' ז'). [א]כלומר מבלי ערלה ועשות כמו הנמול בבשר שמרבום ומלתם את ערלת לבבכם עשות לבכון. [ב](תהלים ס"ח ו'). [ג]כמ"ש נפש כי תשבע לבטא בשפתים. [ד](בראשית מ"ו כ"ג). [ה]פי' כל הימים תשמור משמרתו וחקותיו ומשפטיו ומצותיו תמיד מתוך אהבה. [ו](פסוק ז') ר"ל הפסוק נמשך לפסוק ההוא כדמפרים ואזיל. [ז]כמ"ש או הנסה לו אלהים וגו' אשר עשה לכם ד' אלהיכם במצרים לעיניך. איכה

ספורנו

השמים. ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים: (טו) רק באבותיך חשק. שמנה את טבע אותם הנכבדים בגללכם בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי להשיג דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם השלם בהיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. אם כן ראוי שתסירו את ערלת שכלכם והוא שתתבוננו להסיר כל טעות מוליד דעות כוזבות: וערפכם לא תקשו עוד. ובהסור קושי העורף המונע מלפנות אל הראוי תפנו להכיר את בוראכם ותדאו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו: (יז) כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים. הנצחי על כל הנצחיים הנבדלים ממחומר וזה שנצחיות כולם הווה מנצחיותו: ואדוני האדונים. מניע המניעים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כולם מכוונת להשיג תכלית כוונתו כענין המלאכות הפרטיות ביחס אל הראשיות: האל הגדול. שאין נמצא שוה לו במדרגת מין מציאותו: הגבור. המקיים כל המציאות במציאותו כאמרו ואתה מחיה את כולם: והנורא. משגיח בשלם ובענוש באופן הראוי לירא מפניו: אשר לא ישא פנים. לבן פריץ מפני האב הצדיק אע"פ שהוא מאריך בזכותו של אב: ולא יקח שוחד. לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה החוטא כאומרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה. וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה השלמה: (כא) הוא תהלתך. תתהלל שתהי' עבד למי שמולך על כל המציאות: (ב) כי לא את בניכם. לפיכך אתם שראיתם

פירוש רשב"ם

מעשה העגל שמצאו חן כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי ולברך בשמו הכהנים לישראל: (ב) את מוסר. כדכתיב לעיל. כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך: כי

לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ:
ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו
וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף
עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם
יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה
לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם
הַזֶּה: ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם
בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה
הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם
וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל: ז כִּי
עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה
הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ: ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם
לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ: ס שביעי י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם
הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק:
יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר
הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם: יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ

° חסר א'

תשמעו

אונקלוס

ד וְדִי עֲבַד לְמַשְׁרְיַת מִצְרַיִם לְסוּסָוָתֵיהּ וְלִרְתִיכוֹהִי דִי אַטֵּיף
יָת מֵי יַמָּא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדְּפְהוֹן בַּתְרֵיכוֹן וְאוֹבְדִנּוּן
יְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין: ה וְדִי עֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן
עַד אַתְרָא הָדֵין: ו וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
בַּר רְאוּבֵן דִי פְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעְתִנּוּן וְיָת אֱנָשׁ
בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל
יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חָזְיָן יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דִי
עֲבַד: ח וְתִטְּרוּן יָת (כָּל) תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן יוֹמָא
דֵין בְּדִיל דְתִתְקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִי אַתּוּן
עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִי
קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם הִיא דִי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית
לַהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנְּתָא יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן
לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא:
יב אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ
מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא: יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן

לפקודי

מסרה ד ואשר, י"ד ר"פ. לחיל, מ"ל. לסוסיו, מ"ל דמ"ל. הציף, ל' ומ"ל. ברדפם, ל'. אחריכם, כ"כ כם. ויאבדם, ב' משניא לנוים. ה ואשר, ו'. באכם, כו"ל חסר. המקום, מ"ל. ו פצתה, ב'. היקום, ג' ומ"ל. ז הראת, ד' ב' ומ"ל וב' מ' דמ' ודין מנהון. את, בליני וסביר. מעשה, בה"א בסוף מיבותא כי הוא ל"י. הגדל, חסר. ח תחזקו, המי"ם בסגול והוא קל ואחריו כע. שמה, ה"א בקובה ומלעיל ודגש אחריו וכן בצ' י' י"א. ט ולמען, ב' ר"פ בתורה. תאריכו, ג'. י הארץ, ה'. הוא, ויו ומיכק. יצאתם, מ"ל א'. והשקית, מ"ל ומלעיל. כגן, ז'. יא והארץ, ס' ר"פ. ובקעת, ל' וחסר. תשתה, לב"א חי"ו לאשונה בגעיא. מים, המ"ס בדגש. יב דרש, ס'. מרשית, ל' חסר א'. אחרית, מ"ל ול'. שנה, כ"כ בלא ה"א הידיעה. יג שמע, ג' חסר.

ת"א ואת כל היקום פסחים קיט סנהדרין קי. והשקית סנה פה. למטר השמים תענית ט בסלא יע. תמיד עיני ה' ברכות כה ר"ה עז. מראשית השנה ר"ה ז ח ט-יט. והיה אם שמע סוכה מו סוטה מא מנחות לד.

רש"י

בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר ט"ז) ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגומר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי) יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל (במדבר י"ג) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בכאן ושם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום השביח קודם הוא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית י"ג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרי' היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואע"פי כן היא יפה מצוען. (כתובות קי"ב) ובכתובות דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ וגומר אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דרש אתה. והלא כל הארצות דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דורש שדורש'

דורש

יונתן בן עוזיאל

לפרעה מלכא דמצרים ולכל יתבי ארעיה: (ד) ודעבד למשריית מצרים לסוסוותהון ולארתיכיהון די אטיף ית מוי דימא דסוף על אפיהון כד רדפו בתריכון ואבדינון יי עד זמן יומא הדין: (ה) ודעבד לכון במדברא עד זמן מיתיכון עד אתרא הדין: (ו) ודעבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן דפתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אינש בתיהון וית כל טריתא דהוו עמהון בגו כל ישראל: (ז) ארום בעיניכון אתון חמיין ית כל עובדא דיי רבא די עבד: (ח) ותנטרון ית כל תפקדתא דאנא מפקיד לכון יומא דין מן בגלל דתתקפון ותיעלון ותירתון ית ארעא דאתון עברין לתמן למירתה:

ירושלמי

(ט) ומן בגלל דיסגון יומיכון על ארעא דקיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא דפירהא שמינין כחלב וחליין כדבש: (י) ארום ארעא דאנת עליל תמן למירתה לא כארעא דמצרים היא דנפקתון מתמן דתזרע ית זרעך ומשקיית ליה בנרמך די כגינת ירקא: (יא) וארעא דאתון עברין לתמן למירתה ארע טורין ובקעין מן מטרא דנחית מן שמיא שתיא מוי: (יב) ארעא דיי אלהך תבע יתה במימריה לאוטבותה תדירא עיני יי אלהך מסתכלין בה מן שירויא דשתא ועד סופא דשתא:

[(יב) ארעא די יי אלהכון תבע יתה בתדירא:]

ויהי

בעל הטורים

במצרים ולכך נקראו בים יעקב: (ד) ויאבדם ב' דין ואידך (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם. זה שים במדרש שדומה לצרפה לקושיא נקנה כדי למשכו בים לאבדו זהו משגיא לגוים ויאבדם: (יב) מרשית השנה אותיות מתשרי. סמך עיני י"י אלהיך בה טובה לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים: עד אחרית שנה: (יג) והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום

יונתן

בדרך בעמון לשמירה יתירתא לשון חיור: (ו) וית כל עותרהון יש מפרשים שהוא לשון אוצרות ממון שאדם תשמר אותם שלא יגעו בו או מלשון בית ואכל כי תרגום של ויצא אשר אחר ה' עירת אדרא וכן את כל עירותם במדבר כ"ה ועיין בתהר"ד מה שכתב בעמו ויש רוצים להגיה כאן וית כל יקומא דהוון עמהון ומביאים ראיה ממספר הערוך בערכו שכתב אשר זה להיכן גולין לאעורין גדולים ולא כרכים קטנים אלא עיירות בינוניות פי' כרכים קטנים ומזקים תרגום במצריהם ובעירותם בפלטהון ובברכיהון ולכן מתרגם על אהליהם עירתא ואשר כאן כמ"ש ואשה שנאמר: (יד) בכיר במרכשון

רש"י

דורש את כל האגלות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזרות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בר"ה (ר"ה י"ז): מרשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים:

והיה

רמב"ן

ורכב וכל פרעה אשר במצרים הוליא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועוזר ואמר ר"א שלא קמו עוד בניהם תחתם להיות כמוהם ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא מכר זה בתורה: (ו) והזכיר ואשר עשה לדתן ולאבירם. ולא הזכיר קרח ועדתו שיצאה אש מלפני ה' ותאכל אותם בעבור כי אש זר הקריבו להקטיר קטורת הוא מלאוי התורה ולעולם הוא נענש לדורות כאשר קרה גם לנדיבו על כן לא מנאו באותות המדבר: (י) לא כארץ מצרים הוא. אלא טובה הימנה ונאמרה הפרשה זו לישראל כי ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחד בנאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו' לשון רש"י מספרי. ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו קטן ואח"כ לבנו גדול אלא שמבונה אחד משבעה בצוען. ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה' אלהים תמיד במטר כי היא צמאה מאד וצריכה מכל כל השנה ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם ומנה נלמד כי אעפ"י שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהובים נכרותם ויאוריהם אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מסכות עוזו המולה לריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יביא עליו החולי וכך המדה בעני ובעשיר ומאיר עיני

שניהם

פירוש על אבן עזרא

[ח](איכה ג' כ"ד). [ט]כמ"ש המאכילך מן במדבר ר"ל להיותכם בארץ מלחה בלחם מן השמים עד בואכם עד המקום הזה. [י]כטעם ויברך ד' אותך לרגלי (בראשית ל' ל') או כפשוטו אפילו כברה הנשלם היתה מתגלגלת ורצתה לאהוס עם רכושם. [כ]פרשתי לעיל (ד' ה'). [ל]שאם אין מטר יורד משמים תוכל להשקותה במי נילוס. והארץ הזאת תמיד עיני ד' אלהיך בה להשפיע עליה כל צרכה. [לל]לפי שיש אומרים כי הוא חסר לפי שהוא רמז כי בתשרי נברא העולם כי אותיות דדין כאותיות ע"כ אומר ורבים כן. [מ]שהארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים.

כ"ל

אבן עזרא

שהוא עיקר: (ד) אשר הציף. מגזרת לפו מים על [ח]ראשי: ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דבר [ט]המן: (ו) ואת בתיהם. הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. [י]בעבורם או כמשמעם ואשר שעיניכם לאו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: (ח) וירשתם. בעבור [כ]הרי"ש בעבור שבא הוי"ו. כי הארץ הנה טעם אשר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ [ל]מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם בדרך משל כאדם שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: (יב) מרשית. בלא אל"ף ורבים [לל]לכן [מ]על כן והיה אם

שמע

ספורנו

שראיתם עשו אותות ומעידים לדורות בכניסתכם: וזרועו הנטויה. מוכנת להכות את השב לחטוא: (ד) ויאבדם ה' עד היום הזה. כי אז טבעו שלישי מצרים ומילם באופן שגם מ' שנה אחרי כן היו מרגישים באבדת אותם הגבורים שלא קמו עדיין וממלאים מקומם: (ז) כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה'. שהגדיל לעשות נגד המורדים בו: לפרעה ולמצרים. במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את הבנים שלא ראו כל אלה לפיכך: (ח) ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. מצות האבנים שתקימו בירדן ושתקחו מתוך הירדן ושתכתבו עליהם את התורה להיות לדורות לעדות מאתכם שראיתם: (ט) ולמען תאריכו ימים על האדמה. שאם בניכם לא ישמרו את המצות יגלו ממנה מהרה קודם שיתישבו בארץ כמו שהעיד באומרו ועצר את השמים ואבדתם מהרה: (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא. שאינה צריכה לגשמים: (יא) למטר השמים תשתה מים. שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שיהיו מי גשמים: (יב) דורש אותה. להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראוים למטר ואם לא לפיכך דעו זה כי אומנם: (יג) אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו. באופן

שתתפרנסו

פירוש רשב"ם

(ז) כי עיניכם. אלא עיניכם רואות: (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים. כן שיטת פרשיות הללו צריכים אתם לשמור מצות ה'. כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומר מצותיו. ורעה מכל ארצות ללא שומרם. כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר ובין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם להם אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחריתה: (יג) והיה אם שמוע תשמעו. אם שמעת בישן תשמע בחדש וכן אם שכח תשכח התחלת לשכח סופו לשכוח. כך שנויה באגרת

שמואל

תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃
יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה
וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃
טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן
יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה
אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־
יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־
יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ
הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם
אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־
נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־
יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃
יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר
בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ
וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־
מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ
יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם
כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס מפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־
המצוה

אונקלוס

לְפִקּוּדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ יד וְאֶתֵּן מְטַר
אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵהּ בַּכִּיר וְלַקִּישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וַחֲמָרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃
טו וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע׃ טז אִסְתַּמְּרוּ
לְכוֹן דִּילְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא
וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ יז וְיִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ בְּכוֹן וְיֵחוֹד יָת שְׁמַיָּא
וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יָת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ
מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דַּייָ יָהֵב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁווֹן יָת פִּתְגָּמַי
אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן
וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ יט וְתַלְּפוּן יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן
לְמַלָּלָא בְהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ
וּבְמִקִימָךְ׃ כ וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזִין וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵּיתָךְ
וּבְתַרְעָךְ׃ כא בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא
דִּי קַיִּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל אַרְעָא׃
כב אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד
יתכון

מסרה מלוה, י"א. ולעבדו, ב' שכם א' הקנין הוא ק"ח וקל ואחריו בע העי"ם במתג. יד מטר, ד' כפין העים במתג. יורה, מלא. ומלקוש, מלא. ותירשך, מ"י וס"ו. ויצהרך, ס' אסר הרי"ם. טז יפתה, ל'. יז וחרה אף, בחד טעם. ועצר, ל'. והאדמה. ב'. יבולה, מלא. הטבה, חסר. יח דברי, מלרע. אתם, ל' וכ"כ. לאות, מ"ל' לטוטפת, מו"ק וא' חנין. ל' וכ"כ. יט אתם, חסר. ובשכבך, לב"א הוא"ו במאריך. ובקומך, מ"ל. כ מזוזות, ל' מ"ל דמ"ל בסורה. כא ימיכם, מלא. וימי, ב' היודין כמין ונקמצים וכן כ׳מי. כב שמר, חסר. תשמרון, מ"ו וכון בסוף.

ת"א לאהבה את ה' אלהיכם תענית ב. בכל לבבכם ברכות טו. ונתתי מטר תענית שם. יורה ומלקוש שם ו. ואספת דגנך ברכות לה. ונתתי עשב ברכות מ מג גיטין סב. ואכלת יומא פע גיטין סב. ועבדתם אלהים אחרים יבמות עח סנהדרין קיג. ועצר את תענית ג ו ז ח סנהדרין שם. ואבדתם ברכות טו תענית ז. ושמתם את דברי אלה ברכות יג קדושין ל מנחות לו. על לבבכם ברכות טו. וקשרתם שם יד. לטוטפת זבחים לד. ולמדתם ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא. לדבר בם ברכות יג. וכתבתם שם יד שבת לב מנחות מד. על מזוזות מנחות לד. למען ירבו ימיכם ברכות ח טז שבת לב קה יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה. אשר נשבע ה' סנהדרין ל. כימי השמים על הארץ שם עקידה שער עו.

רש"י

והיה אם שמע תשמעו. (סוכה מ"ו) אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן (דברים ח) והיה אם שכח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר (שם) וכוין פתיחן לה וגומר. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. (ספרי) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל) והיו העטופים ללבן לקשיא. דבר אחר לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך וגומר כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגומר: (טו) ונתתי עשב בשדך. (ספרי) שלא תצטרך להוליכם למדברות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר. (שמואל א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגומר ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. (ספרי) שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. (ספרי) משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. (שם) איני נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה
ארכא

יונתן בן עוזיאל

(יג) ויהי אין קבלא תקבלון לפקודי דאנא מפקיד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוי בכל לבכון ובכל נפשכון: (יד) ואתן מטרא דארעכון בעידניה בכיר במרחשון ולקיש בניסן ותכנשון עיבוריכון חמריכון ומישחיכון: (טו) ואתן עסבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: (טז) אסתמרו לכון דלמא יטעי יצרא דלבכון ותסטון ותפלחון לטעוות עממיא ותסגדון להון: (יז) ויתקף רוגזא דיי בכון ויחוד ית ענני שמיא ולא יחתון מטרא וארעא לא תתן עללתה ותיבדון בסרהוביא מעלוי ארעא משבחא דיי יהיב לכון: (יח) ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטורון יתהון כד הינון כתיבין על תפלא לאת על רום ידכון שמאליתא ויהון לתפילין קבל

ירושלמי

סוקדיכון בין עיניכון: (יט) ותלפון יתהון ית בניכון למגרסא בהון במתיבכון בבתיכון עם חיתונכון ובמהלכון בארחא ובפניא סמיך למשכבכון ובצפרא סמי לסקמיכון:

[(יט) ומדמיכון ובקימכון:]

(כ) ותכתובונון בסגילתא על מזוזין ותקבעינון בתולתא קבל תקי בסיפי בתיכון ובתרעיכון: (כא) מן בגלל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא דקיים יי לאבהתכון למיתנא להון תסבום יומין דקיימין שמיא על ארעא: (כב) ארום אין מנטור תנטרון ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל ארחן דתקנן קדמוי ומטול לאתקרבא

בעל הטורים

ובמקום שצריך להם ואם היו לדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים ופרחו מורידן במדברות ובימים: בכל לבבכם ובכל נפשכם: (יד) ונתתי מטר. לומר שאין כענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב. בעתו בגי' בלילות: (טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' ממי"ן בס"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שרששי ז' יוד"ין בס"ת לומר כל המודה בעכו"ם ככופר ביו"ד הדברות שנשנו למ' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' תומין כתיבו בע"ז פה להם ולא ידברו וגו': (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו. שע"י המזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמור תשמרון על שם יי' שומרך יי' צלך על יד ימינך [סולי דרש כאלו נקוד תשמרון]: (כא) על הארץ. ע' פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ע' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: (כב) כי אם שמר בגי' תורה. כל המקום אשר תדרך ויהושע (א') כל מקום ספר ה"א. שה"א שבטים לא הוריש יהושע: ומורלאכם

יונתן

במרחשון ולקיש בניסן הכי איתא בפ"ק דתענית יורה במרחשון ומלקוש בניסן: (יח) על רום ידיכון לעיל פרשה ו' בגובה יד שמאל וע"ש וכמ"ש וכן קביל מוקדך וכדפי' לעיל בפרשת ואתחנן: מוקדיכון כבר ביארנו שהוא הרבוס של מוח וקדקד למעלה ראשו: (יט) בגהיכון עם היהוניכון כבר הבאנו לעיל את זה והבנו גם דעתנו ועיין שם ועוד יש ליישב הקושיא דלעיל שבוונת הת"י השושבינים שאף הם פרודים בבית החתנות ועוסקים בתלית ואפי' הכי הם חייבים בק"ש וזה"ש כאן עם סיהוניכון וק"ל ומ"כ שר"ל כאן גם גבייך ובניך הנמונים לך על ידי חיתונים ודרש בניסך כמו בית יעשה לך ה' בית ישראל ובית אהרן וכן ויעש להם בתים כלומר גם בני ביתך שלמד ובדרך הללה יש לומר מכאן סמך לדרשה בעת התשובה כמנהגינו עכ"ל: (כ) בתולתא קבל היקי מבואר לעיל וי"מ בשליש העמם וסוף חלל הפתח שהוא כמו התיק וע"ל: (כב) דהקנן קדמוי מהקן בזה מאי בכל דרכיו וכי אפשר לילך בדרכי השם והלא אש אוכלא

רש"י

אוכלא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. (ספרי) אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: (יט) לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ונומר (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרה אחר אזהרה שמירות הרבה להזהר בתלמודו

רמב"ן

שניהם ה'. ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד ורצוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש יהיה מדרש רבותינו כמו בכתוב והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארצות תמיד אלא עיני ה' אלהיך בה לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כולה כדאיתא במסכת ראש השנה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה בהנות: (יג) בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזכיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור לשון רש"י מספרי. ובאור הענין כי השם לא יעשה הנסים תמיד לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף בדגן ובתירוש וביצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים ויגשו רק על מעשה רוב העם אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות והנה אמר כי בעשותם כל המצות מאהבה שלימה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה ואמר כי בעובדם ע"ז יעשה עמהם אות לרעה ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם: (טו) ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך לשון רש"י. ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני לאן ובקר. ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן הולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר ונומר חסו הנכון: (יח) ושמתם את דברי אלה. אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות הניחו תפילין עשו מזוזה כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י. וכבר כתבתי פי' הענין כי המצות האלה חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ אבל יש

אבן עזרא

שמוע תשמע ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני ה' אלהיך [י]בה: (יד) יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש. [פ]ידוע: (טו) ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה. [ע]פירסתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדי' ברעב אחר [פ]שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם: (יח) לטוטפות. [צ]מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים [ק]על הארץ: (כב) כי אם שמור

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל משגיח עליה תמיד. [פ]שהוא מסר המאוחר. כמ"ש הרד"ק בשורש לקש יורה הוא המטר הבא ראשון. ומלקוש הוא המאוחר. [ע](במדבר כ"ו ג'). [פ]פי' ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם. [צ](לעיל ו' ח'). [ק]ושיעור הכתוב שירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כמו שירבו ימי השמים על הארץ. כ"ל

ספורנו

שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהי' לכם מזון לחיות בה: (יז) ואבדתם מהרה. ברעב הרע ונן החרב לפיכך השמרו לכם: (יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. להתבונן בה: (יט) ועל נפשכם. לקיימם בכלון. (יט) ולמדתם אותם את בניכם. הרגילו את בניכם במצות: לדבר בם בשבתך. כדי שתדברו בם תמיד: כי אם שמור תשמרון לאהבה. שיהי' עסקכם בתורה כדי להכיר חסדי האל יתעלה אשר ונזה

פירוש רשב"ם

שמואל במגילת חסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום יומים תעזבך משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורי ופגעו זה בזה בחדא משכונא והסיחו זה עם זה ופירש זה מזה זה הולך מיל וזה הולך מיל נמצא זה רחוק מזה שני מילין. תוספת: והיה אם שמוע תשמעו. ונתתי מטר ותאכלו לשובע בלא טורח ואם לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר: (כא) כימי השמים על הארץ. כלומר מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה: אשר

המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם
לעשתה לאהבה את־יהוה אלהיכם
ללכת בכל־דרכיו ולדבקה־בו:
כג והוריש יהוה את־כל־הגוים האלה
מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים
ממכם: כד כל־המקום אשר תדרך כף־
רגלכם בו לכם יהיה מן־המדבר
והלבנון מן־הנהר נהר־פרת ועד הים
האחרון יהיה גבלכם: כה לא־יתיצב
איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ׀
יהוה אלהיכם על־פני כל־הארץ אשר
תדרכו־בה כאשר דבר לכם:

ומפטירין עניה סערה בישעיה בסימן נ"ד. ק"א א"ק. יעל"א. סימן:

ס ס ס

כו ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה
וקללה: כז את־הברכה אשר
תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום: כח והקללה
אם־לא תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן־הדרך אשר אנכי מצוה
אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם: ס כט והיה
כי יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונתתה
את

אונקלוס

יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתה: כג ויתרך יי ית כל עממיא האלין מקדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כד כל אתרא די מדרוך פרסת רגלכון בה דילכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא מערבא יהי תחומכון: כה לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון: פ פ פ

כו חזי די אנא יהב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: כז ית ברכן די תקבלון לפקודיא דיי אלהכון די אנא מפקד יתכון יומא דין: כח ולוטיא אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון ותסטון מן ארחא די אנא מפקד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון: כט ויהי ארי יעלנך יי אלהך לארעא די את עלל תמן למירתה ותתן
ית

מסרה מלוה י"א. לעשתה, כל או' חסר. ללכת, ד'. דרכיו, מ"ל כ"ל. ולדבקה, הדלי"ת בק"ס והוא קל ואחריו נע וקמץ הקוף הוא ס"ג ולכך רפי אחריו וה"א בסוף. כג והוריש, ב' מדמ"ל. מלפניכם, ג'. גדלים, הרויהון ס"ו. כד כל, ס' ל"פ. המקום, כ"כ בה"א הידיעה. תדרך, ה' וחסר. רגלכם, הלמד בשוא. והלבנון, ה' מ"ל, השרון, מ"ל. גבלכם, ח"ו והבים בחטף. כה פחדכם, ג'. ומוראכם, ב' ומ"ל. כו אנכי, ז'. נתן, כו"ל חסר. כז את, י' ר"פ בסיפרא. מצות, ה'. כח מצות ה', מלוה י"א. כט יביאך, מלא. אל הארץ, י"א פסוק אל על על. שמה, ה' בסוף ומלעיל ודגש במ"ס.

ת"א לאהבה את ה' אלהיכם כתובות קא. לא יתיצב איש בפניכם עקידה שער עו.

רש"י

בתלמודו שלא ישכחם: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. (שם) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא משבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: (כה) לא יתיצב איש וגו'. (שם) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וגומר: חבלת והיה עקב

(כו) ראה אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה. על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה (ספרי): (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא.
את

רמב"ן

יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו. והנה הזכיר במצות האלה תפילין ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחייבין בכל מקום ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומות ומעשרות כך הוא מדרש בספרי. וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ולבדתם אבל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשובו ותאריכו ימים בה לעולם ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף בכאן לדבר בם כי שם טוב ודברת אותם בם בשבתך בביתך וכאן אמר שנלמד אותם את בנינו עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ שהוא לדור דורים או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין:

(כב) ולדבקה בו. אמר ר"א בסוף. והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף ונאמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן היא אזהרה מאזהרות ע"ז שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע"ז שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והכוונה להזהיר שלא יעבוד השם וזולתו אלא לה' לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריו' ומה שאמר יהושע
כאשר

לְאִתְקָרְבָא לְדַחֲלְתֵּיהּ: (כג) וִיתָרֵךְ מֵימְרָא דַיְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן: (כד) כָּל אַתְרָא דִי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלֵיכוֹן בֵּיהּ דִּלְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְטוּרֵי לְכוֹן הִינוּן טוּרֵי בֵית מַקְדְּשָׁא מִן נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת עַד יַמָּא דְאוֹקְיָנוֹס הִינוּן מֵי בְרֵאשִׁית סְטַר מַעַרְבָא יְהֵי תְחוּמֵיכוֹן: (כה) לָא יִתְעַתַּד בַּר נַשׁ בְּאַפֵּיכוֹן דַּחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָּל יָתְבֵי אַרְעָא דְתִדְרְכוּן בַּהּ הֵיכְמָא דְמַלֵּיל לְכוֹן:

[(כה) לָא יְקוּם רַב וְשַׁלִּיט קֳדָמֵיכוֹן וְאֵימַתְכוֹן וְדַחֲלַתְכוֹן:]

פ פ פ

ראה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא חֲמוֹן דַּאֲנָא מְסַדֵּר קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכְתָא וְחִילוּפָהּ: (כז) יַת בִּרְכְתָא אִין תְּקַבְּלוּן לְפִקוּדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין: (כח) וְחִילוּפָהּ אִין לָא תְקַבְּלוּן לְפִיקוּדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִטְעוּן מִן אָרְחָא דַאֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִטְעֵי בָּתַר טַעֲוָות עַמְמַיָּא דְלָא יְדַעְתּוּן:

[(כח) וְחִילוּפֵיהוֹן אִין לָא תִשְׁמְעוּן:]

(כט) וִיהֵי אֲרוּם יַיְעוֹל יַתְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַרְעָא דְאַתּוּן עָלְלִין לְתַמָּן לְמִירְתַהּ וְתִתְּנוּן שִׁית שִׁבְטִין עַל טוּרָא דִגְרִיזִים וְשִׁית שִׁבְטִין עַל טוּרָא דְעֵיבָל מְבָרְכַיָּא יהוון

בעל הטורים

(כה) ומוראכם ב' דין ואידך ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ וכענין שנאמר לימי המשיח (ישעי' י"א) ונער קטן נוהג בם:

(כו) ראה. אנכי אמר ל' יחיד ופי' ראה אמר לכל אחד ואחד. וי"מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן. וי"מ לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בל' יחיד. ד"א ראה אנכי ראה עשרת הדברות שפתח באנכי [ונאמרו ג"כ בל' יחיד] ופקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ד"א ראה אנכי פי' ממני תראו וכן תעשו [כי הקב"ה מקיים כל המצות עי' ברכות ד' ו' ובכמה מקומות] ד"א ראה ל' יחיד לפניכם לשון רבים והיינו דאמרי' כיצד סדר המשנה משה שונה לאהרן פרקו ואח"כ נכנסו בניו וכו' כדאיתא בעירובין. ד"א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה כלומר לכם אני אומר שתבחרו בברכה. ד"א ראה כי המפיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יבכור חבירו חלק היפה אבל משה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתם תומך בידי ליתנה על גורל טוב ולבכור אותו: (כז) את הברכה. בברכות אמר אם לשון כדוי כי לא כפל דבר אחד מכל דברו הטוב. ובקללה לא אמר את אלא והקללה ד"א את הברכה מאל"ף ועד תי"ו אלה בחקתי על קוממיות ובקללה מוי"ו עד ס"א מולם לא תשמעו עד ביד משה [עי' ב"ב ד' פ"ט פ"ע] בקללה אמר אם לא תשמעו. ובברכה אמר אשר תשמעון ילא אמר אם בלשון ספק ואמר אשר מלשון אשרי שנאמר אשרי

יונתן

סוכלא הוא אלא דרכי העובה הם דרכיו כו': (כד) עוורי בית מקדשא הכי איתא בגמרא: (כט) שית שבטין ושית שבטין וכו' הוא מבואר יותר מאונקלוס אלו ונתתה את הברכה וכי יש ממשות שייך לומר ונתת וכדפי' רש"י ומיניה ובזה מבואר יותר שפי'

רמב"ן

כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה' עליהם והמן יורד מן השמים והשלו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברי' נסיים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא תפרד כוונתם מן השם: (כד) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו'. על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחו' שכל מקום אשר ילכו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל. ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיה גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן וירשת' גוים גדולים ועצומים מכם ולעקור ע"ז ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ הנזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו. ומכאן יצא לרבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה בלבון נפשו שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש הסוא במצות התורה אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכך היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה כבוש כי אע"פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא: חסלת פרשת עקב

(כט) ונתתה את הברכה על הר גריזים. כתרגומו ית מברכיא את המברכים על הר גריזים כלפי הר גריזים לשון רש"י. ואיננו נכון כפי פשוטו כי עדיין לא צוה כן במברכים. אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה. וטעם לפניכם שתבררו לכם מהן מה תרצו ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללה אם לא תקיימו אותן וזה כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ואחר כן אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גריזים והקללה על הר עיבל והנה היא נתונה בפה וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ר"א. והנה אמר בכאן בדרך האזהרה שיתנו את הברכה על הר גריזים לברך את העם אם ישמעו אל מצות ה' והקללה על הר עיבל לאמר ארור אשר לא ישמע אל המצות ויסור מן הדרך אשר צוה ה' והיה אפשר שיתנו כל השבטים הברכה וכולם הקללה או שיאמרו הלוים הכל או איש אחד משמיע לכולם ואחרי כן פי' לבאר שם ואלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים ואלה יעמדו על הקללה

אבן עזרא

שמור תשמרון. הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכבשו שם בתחלה ולא תנחלו אם לא תשמרו מצות ה': לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא ישנה ולא יהפוך: ולדבקה בו. שבסוף והוא סוד תגדול: חסלת פרשת עקב

(כג) ראה. לכל אחד ידבר: (כו) את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא גזרת קלה: (כט) ונתתה את הברכה. בפה כמו ונתן אותם על

פירוש על אבן עזרא

רכ"ל שמכלל הן אתה שומע לאו אם שמור תשמרון וכו' והוריש ד' וכו' ואם לאו לא תכבשו וכו'. שבהפרד הנפש מן הגוף. תוהוא ענין התדבקות הנפש השכלית עם השכל הנפרד ויש לך לדעת כי לפעמים יחשוב אדם שעמד על אמתת ענין אחד ואחר זמן יתעורר בנפשו שנשתבש בו ממחלה בראיות כך וכך והנה זה גרום נפשיי. ולכן אמרו הפלוסופים כי בהיות הנפש משגת בפועל ונתלחקה מעניניים הפחותיים הנה בלאתה מן הגוף לא יהיה לה שום מעכב מלשוב אל אשר היתה עם אהלה בתחלה אבל אם היא נדפה אחרי התענוגים הגופניים כגון רוב האכילה והשתייה והמשגל וזולתם הנפש ההוא מלד השגחה תכלל מן העדל המוחלט ותתחזק בעלמה בקדמותה אבל מלד לעתה איכה יכולה להגלל לגמרי מייסורין העולם הזה אבל תתחדש לה תשוקה לשוב אל מקומה ולא תוכל כי מונעים אותה הבגדים הצואים. ולזה רמזה האגדה באמרה על אלישע לעלמא דאתי לא ליתי משום דחטא וזהו ג"כ סוד הכניסות של גהנם שאמרו רז"ל כל הקורא ק"ש בדקדוקיה אפי' רשע גמור מלננין לו גהנם כלומר ימלט מן העדל ורוב פליאות חכמתם שלא אמרו לא יראה פני גהנם אלא מלננין לו גהנם והוא כמו שאמרו בינונים מלפלפים והבינהו. אשה"ל ראו בעבור שאמריו לפניכם. ויקרא

ספורנו

מזה תמשך האהבה: וללכת בכל דרכיו. להתנהג באותם הדרכים אשר הוא מנהיג בם את עולמו והם לדקה ומשפט: ולדבקה בו. שיהיו כל מעשיכם מכוונים לעשות רצונו כאמרו בכל דרכיך דעהו: (כג) והוריש. יתן לכם מקום להתפרנס בו שלא בצער למען תוכלו לעשות רצונו: (כה) לא יתיצב איש בפניכם. אפי' בחוצה לארץ:

(כו) ראה. הביטה וראה שלא יהי' ענינך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג באשרי עכו"ם כי אמנם אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והם שני הקצוות כי הברכה היא הצלחה יותר מן המספיק ע"ל היותר טוב. והקללה היא מארה מחסרת שלא ישיג המספיק ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו

פירוש רשב"ם

(כד) אשר תדרך כף רגליכם. להלחם בשבעת עממים: מן המדבר. דרום. נהר פרת. צפון: עד הים האחרון. ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) לא יתיצב איש. בתוך התחומין האלה:

(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. כמו שמפרש והולך ונתתה את הברכה על הר גריזים. ואת הקללה וגו': (כט) את הברכה. שתהיה

אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־
הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל: ל הֲלֹא־הֵמָּה
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ
בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל
הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה: לא כִּי אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם
וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ: לב וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם: יב א אֵלֶּה
הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־
אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה: ב אַבֵּד
תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר
עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים
אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים
וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן:
ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־
מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ
וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם
אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא: ד לֹא־
תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה: ו וַהֲבֵאתֶם
שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם
ונדריכם

אונקלוס

ית מברכיא על טורא דגריזין וית מלטטיא על טורא דעבל:
ל הלא אנון בעברא דירדנא אחורי ארח מעלני שמשא
בארעא כנענאה דיתב במישרא לקבל גלגלא בסטר מישרי
מרה: לא ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית
ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה:
לב ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהב
קדמיכון יומא דין: א אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד
בארעא דיהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא
די אתון קימין על ארעא: ב אבדא תאבדון ית כל אתריא
די פלחו־תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון
על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף:
ג ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשריהון
תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שמהון
מן אתרא ההוא: ד לא תעבדון כן קדם־יי אלהכון: ה אלהן
לאתרא די יתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכנתה
תמן לבית שכנתה תתבעון ותיתון לתמן: ו ותיתון לתמן
עלותיכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות
ידכון

מסרה גרזים, כל הו' חי"ק ומ"ל חכין. ונססה, ה' בסוף. עיבל, כל שום עורא בלו' מ"ל. ל הלא, לי' בתורה וחסר. אחרי, בפשטא ולכך אחריו דגש. מבוא, מ"ל. הישב, ח'. מול, במלאפום. אלוני, ל' כ"כ מ"ו ויו"ד בסוף. מורה, ה' חסר. לא עברים, חסר. לבא, חסר. לב לעשות, מ"ל. אנכי, ז'. יב א תשמרון, כל מ"ת כ"כ במ"ב תשמרו. לעשות, מ"ל. ב תאבדון, מ"ו וכון בסוף. המקמות, חו"ק ומ"ל חכיין. ירשים, ח"ו ומ"י. אתם, חסר. הגבעות, כו"ל מ"ל. ג מזבחתם, כל חו' חסר. מצבתם, ה' דמ'. ואשריהם, חי"ק ומ"ל חכין. תשרפון, מ"ו וכון בסוף. ופסילי, מ"ל. תגדעון, מ"ו וכון בסוף. ד תעשון, ע"ו מ"ו וכ"ון בסוף. ה לשום מ"ל. את שמו, ג'. שם, ו' פסוק שם שמה. ובאת, חרייהון מלעיל ולכך השי"ן וכו, המ"ה דגש. ו עלתיכם, חסר ב' ווי"ן ומ"י. וזבחיכם, כו"ל ח"ו ומ"י. מעשרתיכם ח"ו ומ"י. תרומת, כו"ל מ"ל במ"ה.

ת"א ונתתה את הברכה סוטה לז. הלא המה שם לג לג. וירשתם אותה קדושין כו. אלה החקים שם לז. אבד תאבדון שם האלילים מה. אשר עבדו האלילים כח. אשר אתם סנהדרין מז האלילי' מד מה מו חולין יז. ותחת כל עץ האלילים מה נדה יג. ונתצתם את סנהדרין פט האלילים שם. ואשריהם פסחים מח מכות ח האלילים מה מח נב. ואבדתם את שמם קב סנהדרין כו מכות כב האלילים מה תמורה כח. לא תעשון שבת שם פסחים מח סנהדרין כו עח קיג מכות כב. לשכנו תדרשו סנהדרין יא. ובאת שמה ר"ה ד ו חגיגה ד. והבאתם שמה ר"ה שם חגיגה שם זבחים ח בכורות נג. מעשרותיכם חולין קלו.

רש"י

את המברכים: על הר גרזים. (סוטה לז) כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניה' כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחרי העברת הירדן והלאה למרחוק. וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמי' אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנאמר (בראשית יב) עד מקום שכם עד אלון מורה: (לא) כי אתם עברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שבלשון משנה (ע"ז מ"ו) אבן שחצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחתם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן. (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבן גמליאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי) זה משכן שילה: (ו) זבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. את הבכורים שנאמר בהם (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרת
בקרכם

יְהוֹן הָפְכִין אַפֵּיהוֹן לְקָבֵיל טוּרָא דִגְרִיזִים וּמְלַטְטַיָא יְהוֹן הָפְכִין אַפֵּיהוֹן לְקָבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל: (ל) הֲלָא אִינוּן יְהִיבִין מִלְהָלָא לְיוֹרְדְנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַטְמְעָא דְשִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה דְשָׁרֵי בְּמֵישְׁרָא כְּלוֹ קֳבֵיל גִלְגְלָא בִּסְטַרֵי חֲזֵוֵי מַמְרֵא: (לא) אֲרוּם אַתּוּן עָבְרִין יַת יוֹרְדְנָא לְמֵיעַל לְמֵירוֹת יַת אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהִיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתֵיתְבוּן בַּהּ: (לב) וְתִטְרוּן לְמֶעְבַּד יַת כָּל קְיָימַיָא וְיַת דִינַיָא דִי אֲנָא יָהִיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: (א) אִלֵין קְיָימַיָא וְדִינַיָא דְתִנְטְרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִיהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן לְכוֹן לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָא דְאַתּוּן קַיָימִין עַל אַרְעָא: (ב) אַבָּדָא תְּאַבְּדוּן יַת כָּל אַתְרַיָא דִי פְלַחוּ תַמָן עַמְמַיָא דְאַתּוּן יָרְתִין יַתְהוֹן יַת טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָא רָמַיָא וְעַל גְלִימָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן דְרִיוְיֵיהּ שַׁפִּיר: (ג) וְתִסְתְּרוּן יַת אֱגוֹרֵיהוֹן וְתִתְבְּרוּן יַת קָמָתְהוֹן וּמְרַחֲקָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצִילְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּשַׁקְצוּן וּתְשֵׁיצוּנוּן יַת שׁוּמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא: (ד) לֵית כוֹן רַשָׁאִין לְמֶחְקָא כְּתָב שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ה) אֱלָהֵן בְּאַרְעָא דְיִתְרְעֵי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן מִן כָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָן לְבֵית שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן תַּמָן: (ו) וְתַיְיתוּן תַּמָן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיַת מַעַשְׂרָתְכוֹן וְיַת אפרשות

בעל הטורים

(אבלי ס) אשרי אדם שומע לי. את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה שנזכום התורה יעמדו הברכות: (ל) הלא המה בעבר הירדן ס"ת אהרן. לפי שעד עתה היו ענניס על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו העננים. לכך הוצרך ליתן להם סימן לידע הדרך: הפסוק מתחיל ומסיים בה"א שלוה להם לעבור ה' דברים ונאמ' ושכרת' שכרתון מדגעון ולגדתם. וכן אמר להם ה' דברים לסימן. מבוא השמש. בארץ הכנעני. היושב בערבה. מול הגלגל. אצל אלוני מורה: (ג) תשרפון ג' במסורה בהאי ענייכא [דין תפ' ולמחכן ז' ה' ובפ' עקב ז' כ"ה] והיינו דתנן [ע"ז פ"ג מ"ז] ג' אשרות הן וזהו ואשיריהם תשרפון ג'. ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם: (ד) לא תעשון (כן) בגי' אזהרה על כל מוחק שם [היינו כן מיותר ותמוה הראשון לריך ללרף האותיות ובקוג השני הכולל]: (ה) אל המקום בא"ת ב"ש מ"ך לי"ד"פי בגימ' זהו ירושלים: מקום בגימט' לציון. ובאת שמה ב' במסורה לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה ורלה שם והוא בענין אלישע שלוה למשוח יהוא למלך (מ"ב ט) מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלים אינן מתקדשים אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה: (ו) עלתיכם וזבחיכם ח' דברים מוזכרים

יונתן

שפי' את העבריים האומרים ברוך וכו': (ל) בסטרי חזוי ממרה הוא מתרגם אלוני מורה כמו אלוני ממרא: (ב) דריוייה שפיר דמראיהו יפה והוא נותן טעם ומפרש למה דוקא עץ רענן: (ד) ליתיכון רשאין למחקא עיין ברש"י כר"א וכן

רמב"ן

הקללה בהר עיבל ואמר וענו הלוים ופירש כל הענין כי בכאן תפני שהזכיר אשר אמר ראה אנכי נותן וגו' הזכיר מקום המצוה וחזר לבאר אותה במקומה ויתכן שהיה כל גריזים לדרום שהוא הימין והר עיבל מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה: (לב) ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים. גם בכאן יזהיר על החוקים ועל המשפטים קודם שאמר המצות ויזכיר תחלה המשפט בע"ז ותמשפטיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחר כן יזכיר משפטים רבים בנביא השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בחוקים תחלה הקרבנות במקדש ואח"כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מצות: (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את ה' ולנותן אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחות אלא שלא יעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיהם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י. ודברי רבי ישמעאל סמך של אגדה הם אבל הכתוב בדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי ואזהרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותץ אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"ג אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי ישמעאל איננם במחלוקת' אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו: (ה) וטעם לשכנו תדרשו. שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית השם ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב כלשון לציון ישאלו דרך הנה פניהם. ובספרי תדרשו דרוש על פי הנביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרשו ובאת שמה ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד וכו'. ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו. ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל ותמנו אמרו חכמים שכינה: (ו) מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפניה מן המסילה. ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנא' בהם ולקח הכהן את הטנא מידיך לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאוכלן שם במסיל' לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנא' הביאו כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר השם צבאות

אבן עזרא

על ראש [ב]השעיר: (ל) בעבר הירדן. כנגד [ג]המדבר: אחרי דרך מבוא השמש. וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאוהו: בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב [ד]בהר: מול הגלגל. והסרים ארוכים והנה לוה באיזה מקום תהסרים. מול הגלגל כמו וירדוף [ה]עד דן או דרך נבואה או שני שמות: מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי [ו]אברהם. והברכה והקללה עוד [ז]יפרשם: (לא) כי אתם עוברים. הטעם כן תחלו לעשות [ח]ותהיה הארץ לעולם נחלה לכם: (ב) אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נו"ן והטעם כמו [ט]לטוב: (ג) ואשריהם. כם [י]עצים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: (ד) לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות והסרים רק אל המקום שיסום שמו: (ה) לשום את שמו. כמו אזכיר [כ]שמי: לשכנו תדרשו. והוא הארץ

פירוש על אבן עזרא

[ב](ויקרא ט"ז כ"א). [ג]כי הירדן לו שני עברים. האחד הוא עבר הירדן במדבר בערבה לצד מזרח. והשני הוא לצד מערב להלן מן הירדן וז"ש אחרי דרך מבוא השמש. [ד](במדבר י"ד מ"ה). [ה](בראשית י"ד י"ד) שעדיין לא היה דן בעולם. וכן גלגל שנקרא בימי יהושע כן. כמ"ש היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל (יהושע ה' ט'). [ו]כלומר שאין זה הגלגל הנקרא שמו בזמן יהושע אלא זהו שם מקום אחר. [ז]כמ"ש עד אילון מורה. (בראשית י"ב ו'). [ח]וטעמו שיפרשם הכתוב. והטעם בפ' תבא. [ט]ר"ל מלות השם. [י](איוב ט' ע"ו) ורענן תואר לאילן יפה לח ורטוב וענפיו מרובים. והא שמתרגם יונ"ע אילן דריוויה שפיר. וא"ח אילן ענוף. [כ]ר"ל אילנותם [ל](שמות כ' כ"א) דק"ל הלא שמותיו הם מדותיו והוא מלא כל הארץ ע"כ מפרש שנתן רשות להזכיר שם הי"ת והוא במקדש. כ"ל

ספורנו

שתשכרו: (כט) ונתתה את הברכה. תברך את שומרי המצות: ואת הקללה לעוברי' עליהם: (ל) הלא המה בעבר הירדן. בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא תהי' ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יהי' על אופן מוללח או על אופן מקולל: (א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון. לרשתה כל הימים. ומכלל המצות האלה הם שלריך שתשמרו אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימים שתאבדו מקומות כל ע"ז ושלא תעשו כמותם לאל ית' להקריב לפניו בכל מקום ושיהי' לכם מיוחד להקריב לפניו, אותו המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם: (ה) לשכנו. להיות שם משכן שמו והוא שילה או בית עולמים: תדרשו. אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרשו: ובאת

פירוש רשב"ם

שתהיה על הר גריזים על ידי תנאי אשר תשמעו אל מצות ה' וגו': (ל) אחרי דרך. הרי הם כמו שני פשטות. אבל בשביל שטעמו של דרך באות ראשונה נעשה שופר מהפך: מבוא השמש. שקיעת השמש כלומר דרך המערב: (ב) אשר עבדו שם אלהיהם. הגוים אשר אתם יורשים אותם: (ד) לא תעשון כן. לזבוח לה' בכל מקום: איש

וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם
וְצֹאנְכֶם: ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם
אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ: ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר
אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר
בְּעֵינָיו: ט כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־
הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־
אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח: שני
יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה
תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם
וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם
אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה: יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם
וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
אִתְּכֶם: יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה: יד כִּי אִם־
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ: טו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל:

רק

אונקלוס

ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תורכון ועניכון: ז ותיכלון
תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון
ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך: ח לא תעבדון ככל די
אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל מן דכשר קדמוהי:
ט ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא דיי אלהך
יהב לך: י ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון
מחסן יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור־סחור
ותיתבון לרחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה
לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקיד
יתכון עלותיכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות
ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם־יי: יב ותחדון קדם
יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה
די בקרויכון ארי לית ליה חלק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך
דלמא־תסק עלותך בכל אתרא די תחזי: יד אלהן באתרא
די יתרעי יי בחד מן שבטיך תמן תסק עלותך ותמן תעבד כל
די אנא מפקדך: טו לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול
בשרא כברכתא דיי אלהך די יהב־לך בכל־קרוך מסאבא

רק

מסרה ונדריכם, מ"י. ונדבתיכם, ח"ו ומ"י. ובכרת, חד"ח. ובתיכם, ל' ומטעין בי'. ח תעשון, ע"ו. עשים, ח"ו ומ"י. עתה, ד'. המנוחה, מ"ל. י מנחיל, ל' ומ"ל. והניח, חי"ק ומ"ל חכין דקרי וכתיב. יא שם, ו' פסוק שם שמה. תביאו, כו"ל מ"ל. עלותיכם, ל' מו"ק וח' חכין ומ"י. וזבחיכם, מ"י. מעשרתיכם, ח"ו ומ"י. ותרמת ל' וחסר. תדרו, (הדלים רפה). יב ושמחתם, סי' חילוף בטעם בענין קדמא ואכלתם שם דכתיב לפני בטעמא. חכין ושמחתם דכתיבי לפני בזרקא וסי' דאכיל יתיב דחדי מלקד. ובנתיכם, כו"ל ח"ו ומ"י. ועבדיכם, מ"ל. ואמהותיכם, ח"ו ומ"י. בשעריכם, מ"ל. יג עלתיך, ח' דמ' ומ"י. יד אשר, במקף. מלוך, הך' דגוש. טו בשר, הב' רפי. כברכת, (הכף שניה רפויה כי החירק הב' קל). והטהור, מ"ל. כלבי, ב' פסוק מטעים בענין.

ת"א ובכרת שם קלה קלו בכורות נח. לא תעשון זבחי' קיד קיז. איש כל הישר שם קיז קיח. כי לא באתם מגילה י זבחים קיט. והיה המקום סנהדרין כז. מבחר נדריכם כריתות כז. השמר לך זבחים קו קיח. שם תעלה סנהדרין לד זבחים קז קיח קיט. רק בכל אות בכורים טו לג תמורה לא. כצבי וכאיל בכורות לג.

רש"י

בקרבם. לאתם לכהן ויקריבם שם: (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה הבא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים קי"ט): (ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן י"ד שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. (זבחים קי"ט) זו שילה: נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקו ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומטעה (שופטי' ג') מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו'. למעלה אמור בענין שילה. וכאן אמור בענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרב' שילה ובאו לנוב ומשחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימן ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנ' דוד את הגורן מארונ' היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימן היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין י"ז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו

בכל

אַפְרָשׁוּת יְדֵיכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִסְבְתֵיכוֹן וּבְכוּרֵי תּוֹרֵיכוֹן וְעָנֵיכוֹן: (ז) וְתֵיכְלוּן תַּמָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן וְתֶחְדוּן בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדֵיכוֹן אַתּוּן וֶאֱינַשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרֵיכְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן: (ח) לֵיתֵיכוֹן רַשָּׁאִין לְמֶעְבַּד הֵיכְמָא דַּאֲנַן עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹי: (ט) אֲרוּם לָא אַתִיתוּן עַד כְּדוּן לְבֵי מוֹקְדְשָׁא דְּהוּא בֵּית נְיָחָא וּלְאַחְסָנַת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהִיב לְכוֹן: (י) וְתַעְבְּרוּן יַת יוֹרְדְנָא וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן מַחְסֵן יַתְכוֹן וְיָנִיחַ לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן מִן חוּזוֹר חוּזוֹר וְתִבְנוּן בֵּית מוֹקְדְשָׁא וּמִבָּתַר כְּדֵין תֵּיתְבוּן לְרוּחְצָן: (יא) וִיהֵי אַתְרָא דְיִתְרְעֵי בֵּיהּ מֵימְרָא דַּיְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תַּיְיתוּן יַת כָּל קוּרְבָּנַיָּא וּבִכּוּרַיָּא וּמַעַשְׂרַיָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן תַּמָּן תְּקָרְבוּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן תַּמָּן תֵּיכְלוּן מַעַשְׂרְכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדֵיכוֹן וְכָל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן דְּתִידְרוּן קֳדָם יְיָ: (יב) וְתֶחְדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתְכוֹן וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוֵיכוֹן אֲרוּם לֵית לֵיהּ חוּלַק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן: (יג) אִסְתַּמְרוּן לְכוֹן דִּלְמָא תַּסְקוּן עֲלָוָתְכוֹן בְּכָל אַתְרָא דְּאַתּוּן חָמַיִן: (יד) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ בְּאַחְסָנַת חַד מִן שִׁבְטֵיכוֹן תַּמָּן תַּסְקוּן עֲלָוָתְכוֹן וְתַמָּן תַּעַבְדוּן יַת כָּל מַה דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן: (טו) לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשְׁכוֹן תִּיכְסוּן וְתֵיכְלוּן בִּישְׂרָא הֵי כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן דִּיהַב לְכוֹן בְּכָל קִרְוֵיכוֹן

דססאבין

בעל הטורים

מזכירים כאן כנגד ס' פעמים פני ה' דכתיבי ברגל (נ"ל כנגד מ"ט לפני ה'): (ח) אנחנו עשים פה היום ס"ת בגימ' הלוים. כי עתה הלוים נושאים וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו: (יא) לשכן שמו שם שמה. רמז לשני מחילות אחת לקדשי הקדשים וא' לקדשים קלים: (יג) עלתיך בכל מקום אשר תראה ס"ה הכרמל בגימ' אליהו רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל: (יד) שבטיך בגימ' שבט יהודה [עי' יומא ד' י"ב ע"א]. שם תעלה עלתיך ל"ת חסר ע' דברים אתה מעלה על המזבח. עולה. חטאת. אשם.[שלמים. מנחה. שמן. לבונה. ויין. מים: (טו) כברכת ב' דין ואידך כברכת יי' אלהיך אשר נתן בגי עולה לראייה [סוף פר' זו וע"ש ברש"י] וסיינו דסכן. מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין וזהו מזבח ואכלת בשר. מזבח דהיינו עולות. ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל הרבה לפי ברכת יי' אלהיך אשר נתן לך

יונתן

וכן הוא בסמ"ג: (יא) כל מבחר נדריכון כצ"ל אמרי העיון בפנים: (יז) ובכורי תוריכון

רש"י

בכל מקום. יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות טו יבמות עג) אין לך בהם אלא גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז') והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו טמא וטהור אוכלים בקערה

רמב"ן

לגאלות אם לא אשתם לכם את אבותת השונים והליקוטי' לכם ברכה עד בלי די וכן יפלו בבית שני בתרומה ובתרומת המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: וטעם ותרמת ידכם. מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזהיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והתרומה וחזר והפריש ביניהם כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך האמור לכם והלוי אשר בשעריך יאכל שם בשעריך הראוי אליו כמו שנא' בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקצר הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר. ואני סובר בפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לי"י מנכספו ומזהבו לעשות אותו קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין הנדרים אשר הם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה ויביא אותם למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שהביא בשמתו הולין לעזרה ויאמר לכהנים הרי זו מידי לשם והוא נלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכך אמר בשקלים מחלית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקחו לי תרומה בין לכהנים מחרמי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכם ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין גמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו הרימו המלך ויועציו. ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומת הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו בדלובכם מן הבא בידכם והנה כל המזכרים בכאן חייבים במקילה כי פירוש מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר עני להם הוא: (ח) לא תעשון בכל אשר אנחנו עושים פה היום. אמר רבי אברהם בדרך הפשט כי פירושו בו בעבור שהיו נוסעין ממסע אל מסע ויקריב עולה במסע שילכה ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתו רק טעמו שלא היו כולם ישראי השם ובעבור שאמר אנחנו כי מצות רבות תלויות בארץ זה לשונו. ואינו נכון שאין נדרך הפרשה שידבר בתוכחות ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות חלילה חלילה אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם היום איש כל הישר בעיניו ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ. אבל פירוש הכתוב כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל וג"כ אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה

אבן עזרא

הארץ [לו]וטעם מקום משכן כבודו: (ז) ואכלתם שם. הכהנים [מ]והלוים: (ח) ואתם לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שילכה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו [י]כולם ירא השם ובעבור שאמר [ס]אנחנו הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן [ע]כתוב אל המנוחה שלא [פ]יטעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם. והנחלה וישבתם [צ]בטח: (יא) מבחר נדריכם. מלות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך. וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קדש ויש כרת על מי שאכל בשר קדש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור: (טו) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי [ק]רק שמכנו על קבלת אבותינו

פירוש על אבן עזרא

[לו]נ"ל דרכו נאמר על אשר איננו כמו עד דרום אחיך וכיוצא בו. ע"כ מצרע כי הוא מלוה על משכנו בבי"המ והוא רחוק ולריך לבוא אליו. [מ]כ"א הראוי לו. [נ]יסוף הפסוק יוכיח שאמר איש כל הישר בעיניו. [ס]ר"ל מה שכלל עצמו עמהם הו') ומפני ששם מלות רבות כעולות התלויות בארץ שגם הוא לא נהג בהם. [ע]ר"ל בעבור בזאת הפרשה ובסמוך כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה שטעמו כשתבאו שמה אתם לריכים להזהר מלעשות העולות ככל אשר אנחנו עושים פה ובפ' שלה המשמעים נסבלר היטב דעתו. כלומר כשתעברו את הירדן מוזהרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק. ובבמה לא הקריבו ככל אשר אנחנו מקריבים במשכן שעמכם שהוא נמשח והוא כשר להקריב בו מעולות ואשמות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו. [פ]ר"ל שלא יטעו ממסע אל מסע. וזה טעם נחלה. ר"ל הנחלה היא המנוחה והמוע"ע גורם שלא יטעו הם ובניהם. ר"ל שהולרך לומר כנגד האבות שלא יטעו ויזהרו בקרבנותיהם כשיבואו אל המנוחה וכנגד בניהם אמר ואל הנחלה שיש להם לירש מאבותיהם. [צ]ר"ל וישבתם מורה על אחוזת נחלה. בל"א (בעזיעלען). [ק]כבר כתב ז"ל (ויקרא זיי"ן כ') ולפי דעת מק"מ (נ"ל לדבריו) כי בא אליו לדוקי ואמר לו שלא נאסר חלב בהמה שאינה מזבחי השלמים מכח גזירת הכתוב אלא מדברי הקבלה ולפי שהלבי ואיל אינו קרב על גב המזבח ונאלכנו שלא אשר הכתוב חלבו רק אם דמו לבד יש חזוק לדבריו

ספורנו

ובאת שמה. לא שיבא משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הכותים לאלהיהם: (ז) ושמחתם לפני ה' אלהיכם. עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה

פירוש רשב"ם

(ח) איש כל הישר בעיניו. בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המטלטל ממקום למקום: (טו) בכל אות נפשך. בנבולין שאי

טז רק הדם לא תאכלו על־הארץ
תשפכנו כמים: יז לא־תוכל לאכל
בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך
ובכרת בקרך וצאנך וכל־נדריך אשר
תדר ונדבתיך ותרומת ידך: יח כי אם־
לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום
אשר יבחר יהוה אלהיך בו אתה ובנך
ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר
בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך
בכל משלח ידך: יט השמר לך פן־
תעזב את־הלוי כל־ימיך על־
אדמתך: ס כ כי־ירחיב יהוה אלהיך
את־גבלך כאשר דבר־לך ואמרת
אכלה בשר כי־תאוה נפשך לאכל
בשר בכל־אות נפשך תאכל בשר:
כא כי־ירחק ממך המקום אשר יבחר
יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת
מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך
כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל
אות נפשך: כב אך כאשר יאכל את־הצבי ואת־האיל כן תאכלנו הטמא
והטהור יחדו יאכלנו: כג רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש
ולא

אונקלוס

ודכיא יכלניה כבשר טביא ואילא: טז לחוד דמא לא תיכלון
על ארעא תשדניה כמיא: יז לית לך רשו למיכל בקרוך
מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך
די תדר ונדבתיך ואפרשות ידך: יח אלהן קדם יי אלהך
תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך
וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי
קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: יט אסתמר לך
דילמא תשבוק ית ליואי כל יומך על ארעך: כ ארי יפתי
יי אלהך ית תחומך כמא־די מליל לך ותימר איכול בשרא
ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול
בשרא: כא ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך
לאשראה שכנתיה תמן ותיכוס מתורך ומענך די יהב יי לך
כמא־די פקדתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך: כב ברם
כמא־די מתאכל בשר־טביא ואילא כן תיכלניה מסאבא
ודכיא כחדא יכלניה: כג לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא
ארי

מסרה יז תוכל, מ"ל. לאכול, כו"ל חסר. מעשר, המ"ם בלא מאריך והעי"ן בשוא לבד והשי"ן פתוחה. ותירשך, כל לי' ח"ו ומ"י במ"א בני נכר. ובכרת, ח' דס'. נדריך, מ"ל. תדר, כל לי' ח"ו. ונדבתיך, ח"ו ומ"י. ותרומת, מ"ל. ידך, ס"י. יח ידך, ס"י. יט השמר, כו"ל מלעיל במ"א ופסקא. לך, הלמ"ד בשוא אף שהוא בז"ק. אדמתך, חסר. כ ירחיב, מ"ל. את גבולך, במאריך ובמקף. ח' והבי' במתג. לך, הלמ"ד בקמץ לפנה הפגולתא. אכלה, במלרע ח"ו וה"א בסוף. כא לשום, מ"ל. לך, י"ד זקפין קמצין בתורה. צויתך, מי"ק וס"ת. ואכלת, בפשט. כב יאכל, כ"ג. והטהור, מ"ל. יחדו, ג' פסוקים מטעין. כג חזק, ברביעי. אכל, ח'.

ת"א על הארץ פסחים יז כ כב חולין לג לה לו פד. לא תוכל פסחים כו לו יבמות עג פו מציעא כו מכות יז יט זבחים נה חולין קל כריתות ד ה. דגנך גיטין מז מנחות סז חולין קנו בכורות יא. ותרומת ידך פסחים לו מכות יז מנחות עז חולין קכ מעילה טו. כי ירחיב ה' חולין יז פד. כי תאוה עקרי' מג פטו. כי ירחק ממך קדושין נז חולין יז תמורה יב. וזבחת יומא ו מה חולין כח לב פד פח קב. אך כאשר חולין יז כח בכורות טו לג. רק חזק פסחים יז כב מכות כג חולין ז קב. כי הדם זבחים לה.

רש"י

בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו. תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים (ספרי חולין ע"ד): (יז) לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי. כיוצא בו (שופטים א) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להורישם יכולי' היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברה' ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנ' (שמואל ב ה) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכרת בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבוא ולעשות שלמי' בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אף מה צבי ואיל חלבן מותר אף מוקדשין חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם.
עמה

רמב"ן

בהמה ומעשר שני והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא לשם וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה והנה אין להם בכל ענין הקרבנות מובה רק איש כל הישר בעיניו יעשה על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בשובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלום שם במחיצה לפני השם וזה שאמרו רבותינו בדבר הנידר והנדב שאינו קרב בבמה מדרש מיתור המקרא כמו שהוא מפורש בפ' בתרא דזבחים: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את
גבולך

יונתן בן עוזיאל

דִמְסָאֲבִין מִן לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא וּדְדַכְיָן לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא כַּחֲדָא יֵיכְלוּן יָתֵיהּ כְּבִשְׂרֵיהּ דְטַבְיָא וּכְאַיְלָא: (טז) לְחוֹד בְּאַדְמָא הֲווּ זְהִירִין עַל אַרְעָא תֵּשְׁדוּנֵיהּ הֵי כְמוֹי: (יז) לֵיתֵיכוֹן רַשָּׁאִין לְמֵיכוֹל בְּקִרְוֵיכוֹן מַעַשְׂרֵי עִיבּוּרֵיכוֹן חַמְרֵיכוֹן וּמִשְׁחֵיכוֹן וּבְכוּרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן וְכָל נִדְרֵיכוֹן דְתִדְּרוּן וְנִסְבָתֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדֵיכוֹן: (יח) אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תֵּיכְלוּנֵיהּ בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתֵיכוֹן וְלֵיוָאֵי דִבְקִרְוֵיכוֹן וְתֶחְדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדֵיכוֹן: (יט) אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִּלְמָא תִּימְעֲלוּן עַל לֵיוָאֵי כָּל יוֹמֵיכוֹן דְאַתּוּן שְׁרַן עַל אַרְעֲכוֹן: (כ) אֲרוּם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יַת תְּחוּמְכוֹן

ירושלמי

הֵיכְמָא דְמַלֵּיל לְכוֹן וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּישְׂרָא אֲרוּם תֵּירוֹג נַפְשָׁךְ לְמֵיכוֹל בִּישְׂרָא בְּכָל רְגוֹג נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּסְרָא: (כא) אֲרוּם יִתְרַחַק מִנְּכוֹן אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִיכְסוּן מִן תּוֹרֵיכוֹן וּמִן עָנֵיכוֹן דִיהַב יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְכוֹן הֵיכְמָא דְפַקֵּידִית יַתְכוֹן וְתֵיכְלוּן בְּקִרְוֵיכוֹן בְּכָל רִיגוֹג נַפְשֵׁיכוֹן: (כב) בְּרַם הֵיכְמָא דְמִתְאֲכַל בִּישְׂרָא דְטַבְיָא וְאַיְלָא הֵיכְדֵין תֵּיכְלוּנֵיהּ דִמְסָאַב לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא וּדְדַכֵּי לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא כַּחֲדָא תֵּיכְלוּן:

[(כב) דִמְרַחַק מִן קוּדְשַׁיָא וּדְדַכֵּי מִן קוּדְשַׁיָא כַּחֲדָא תֵּיכְלוּן:]

(כג) לְחוֹד אִיתּוֹקְפוּן בְּיִצְרֵיכוֹן מְטוֹל דְלָא לְמֵיכוֹל אִידְמָא אֲרוּם אִידְמָא הוּא קיום

בעל הטורים

לך: (יז) ותרומת ידך וסמיך לי': (יח) לפני ה'. כי תרומת ידך היינו בכורים: (יט) פן תעזב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו [כי כל פן שיבושו לא]: (כ) תאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק שיתרחק אדם לאכול בשר כדאיתא בפרק כסוי הדם [ד' פ"ד ע"א ע"ש]: (כא) כי ירחק הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר שעפ"י ששמע צריך להכנים בו כף ידו ולבדוק הריאה [וזה מרומז בשני כפין כף לשחיטה וכף לבדיקה]. כאשר צויתך בגימט' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. כאשר נוטריקון רובו של אחד ככולו: (כב) אך כאשר יאכל הצבי והאיל. אך מיעוטא הוא שאינו

יונתן

תוריכון ועניכון וכל נדריכון כצ"ל ועיין בפנים: (כ) בכל רגוג לשון תאוה וחמדה כמו לני

רמב"ן

גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר האומות שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר ויאמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו: (כא) וטעם וזבחת וגו' כאשר צויתיך. על דעת רבותינו כאשר צויתיך על פה מהלכה למשה מסיני ונלמד שנצטוה למשה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ודע כי שחיטה בלשון הקודש הוא הכרת סימני הגואר ואל תתמה בעבור שאמר וישחטם במדבר כי היא מליצה שזבח אותם כאן. והנה צוה בקרבנות ושחט ושחטו שהוא בסימני הגואר והנה נתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים שלמים והם שחוטים כמשפט הקרבנות ועתה כשבא להתיר בשר החולין אמר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם בכל אות נפשך לומר שיתירם חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון ושמא רבותינו נתכוונו בזה כשאמרו בסיפרי כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה והנה מלות השחיטה מפורשה בכאן ומבוארת מדברי רבותינו בקבלה: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שיפרש הטמא והטהור יחדיו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים והזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האיכות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלנו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל בצבי ובאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדיו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יבא גם החלב בכלל: וטעם אך. אזהרה מפני כי מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים השחוטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר בראשונה שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא הזכיר מהם הטמאים כלל. והוצרך להזכיר רק הדם לא תאכלנו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבמה לא יאסר על כן הוצרך לאוסרו בביאור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו. ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזהיר שנאכל באיכות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם כאשר צוה בצבי ובאיל ועל כל פנים הוצרך להתיר שנשפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא בארץ שיכסנו בעפר וכיון שהוצרך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נתינת הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר ולזה מן הצבי והאיל בעבור שאינם קרבי' שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא"כ היה מחוייב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שנאכלנו עם הבשר בנחירה ולא יראה על פני השדה כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו ממה שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בנחירה או באבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא ימוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני עצמו

אבן עזרא

אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו [ו]ואנו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה [ז]תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר [ש]יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה [ת]הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש [א]אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכיר זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאינו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך: (כג) כי הדם הוא הנפש. [ב]פירשתיו: (כה) למען ייטב

פירוש על אבן עזרא

לדבריו שלא אסר הכתוב חלב אלא מזבחי השלמים רק שסמכנו על קבלת אבותינו. שאיסור כל חלב דאורייתא. ורבים טעו בדבריו. [ו](לעיל ג' י"ח). [ז](במדבר י"ח ט"ו). [ש]ר"ל בעלי מומין שנאכלין בכל מקום. וז"ש ואם הי' וכו' ר"ל אף שהיה האוכל במקום הנבחר. [ת]שהרי אמר לא תוכל לאכול בשעריך. [א]ר"ל מלת כי פי' אם. [ב](בראשית ט' ד'). חהו

ספורנו

אלהכם: בכל משלח ידכם. כי אז תגליהו את דרכיכם ואז תשכילו: (כ) ואמרת אוכלה בשר. בלתי שאלטרך לטרוח להעלותו לבית הבחירה: כי תאוה נפשך לאכול בשר. ג"כ כשתאוה לאכול אותו החלק הנתן לכהני' מן הזבח: בכל אות נפשך תאכל בשר. אבל לא חלב ודם אע"פ שהם חולין: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי. שלא במקום קדוש: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. אע"פ שהמקום באכילתו חברת השדים שיגידו לך עתידות

פירוש רשב"ם

שאין שם מקום להקריב תאכל חולין בכל שעריך: (יט) כל ימיך על אדמתך. כל הימים אשר אתה חי על האדמה: (כ) כי ירחיב. ותהיה רחוק מן המשכן: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. לפי שהדם מובלע בכל האיברים צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו: כי

וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא
תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃
כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃
כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא
וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃
כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־
מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ
עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃
כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב
לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה
הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת
אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ
בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ
אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַּם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־
בנתיהם

אונקלוס

אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ כד לָא תֵיכְלִנֵּהּ עַל אַרְעָא תֶּשְׁדִּינֵּהּ כְּמַיָּא׃ כה לָא תֵיכְלִנֵּהּ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְלִבְנָיךְ בַּתְרָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ כו לְחוֹד (מַעְשַׂר) קוּדְשָׁיךְ דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ׃ כז וְתַעְבֵּד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁיךְ יִשְׁתְּפֵךְ עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוּל׃ כח טַר וּתְקַבֵּל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְלִבְנָיךְ בַּתְרָךְ עַד עָלָם אֲרֵי תַעְבֵּד דְּתָקֵן וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ כט אֲרֵי יְשֵׁצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְתָרָכָא יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתֵיתֵב בְּאַרְעֲהוֹן׃ ל אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִתָּקֵל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוֹן מִקֳּדָמָךְ וְדִילְמָא תִתְבַּע לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֶכְדֵּין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּד כֵּן אַף אֲנָא׃ לא לָא תַעְבֵּד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל דִּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דִּי סָנֵי עֲבַדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת
בנתיהון

מסרה כד לא, ע' כ"פ בסי'. כה ייטב, כו"ל מ"ל ב' יודין. כו קדשיך, הקוף בקמץ לבד והוא חטוף ובלי מתג עמ"ש בהשממה לס'ושמות. כז עלתיך, כו"ל ס' ו' ומ"י במ"א. זבחיך, ע"י. והבשר, ב'. תאכל, ע"ז. כח שמר, כל לי' דלוי חסר. מצוך, ה"ך דגוש. עולם, מ"ל. הטוב, מ"ל וד'. כט יכרית, ב' בא"ו מ"ל. שמה, מלעיל ומחריה דגש וה"א בסוף. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. אתם, חסר. ל הדרש, חסר. איכה, ה'. יעבדו, העי"ן היא בפתח הקל ולכך אחריו נע. כן, דגוש מד"ד. לא כל, רפי. תועבת, מ"ל וב'. שנא, ה'.

ת"א ולא תאכל פסחים כב חולין קב. לא תאכלנו חולין קטו. רק קדשיך מ"ר כה בכורות יד תמורה יז. תשא ובאת מ"ר כה תמורה יח. ועשית נזיר שם זבחים כב פה פו קד חולין ל תמורה יז. ודם זבחיך פסחים עח סנהדרין ד זבחים לו לז כב קד. והבשר תאכל פסחים עז. כי יכרית עקרי' מג פיד. איכה יעבדו סנהדרין סג הוריות כח זבחים קו.

רש"י

ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האברים: למען ייטב לך וגו'. (מכות כג) צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקרבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנא' (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר תשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברים. (שם) שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נ"ון בלשון יוקש ואפי' ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טרוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריה' פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (תהלים קט) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבדה בדב' אחר כגון פו ער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו

ספורנו

עתידות כאמרם ז"ל סומעי' מה שעתיד להיות כמלאכי השרת לא תאכל הדם להתחבר להם: (כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. עשה באופן שלא יהי' ראוי לאכילה וזה שתשפכנו על הארץ כמים ולא תצניעהו כמו שמצניעים היין והשמן ושאר משקין לאכילה ושתיה: (כה) לא תאכלנו כי תעשה הישר בעיני ה'. וכאשר תמנע מלאכול לא יהי' זה כמואס בו אבל כדי שתעשה הישר בעיני ה' כאמרם ז"ל אל יאמר אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמר איפשי ואבי שבשמים גזר עלי: (ל) ואעשה כן גם אני. שאעבוד את האל ית' באותם מיני העבודה שהם עובדים לעכו"ם:
כי

קְיוּם נַפְשָׁא וְלָא תֵיכְלוּן אִדְמָא דְבֵיהּ קְיוּם נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא: (כד) לָא תֵיכְלוּנֵיהּ עַל אַרְעָא תְּשַׁדוּנֵיהּ הֵיכְמַיָא: (כה) לָא תֵיכְלוּנֵיהּ מִן בִּגְלַל דְיֵיטַב לְכוֹן וְלִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן אֲרוּם תַּעַבְדוּן דְכָשַׁר קֳדָם יְיָ: (כו) לְחוּד בְּעִירֵי מַעֲשַׂר קוּדְשֵׁיכוֹן דִיהוֹן לְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן תִּטְלוּן וְתֵיתוֹן לְאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ: (כז) וְתַעֲבֵד כַּהֲלַכְתָא עֲלָוָתָךְ בִּסְרָא וְאִדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְאַדַם שְׁאָר נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִשְׁתְּפֵיךְ עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא אִתְכְּשַׁר לְמֵיכוֹל: (כח) טוּרוּ וְקַבִּילוּ יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין דְאַנָא מְפַקֵיד לְכוֹן מִן בִּגְלַל דְיֵיטַב לְכוֹן וְלִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן עַד עַלְמָא אֲרוּם תַּעַבְדוּן דְתַקִין וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כט) אֲרוּם יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יַת עַמְמַיָא דְאַתּוּן עָלְלִין לְתַמָן לְתָרְכוּתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן יַתְהוֹן וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעֲהוֹן: (ל) אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִלְמָא תִיתּוֹקְלוּן בָּתַר טָעֲוַתְהוֹן מִן בָּתַר דִישְׁתֵּיצוּן מִן קֳדָמֵיכוֹן אוֹ דִלְמָא תִתְבְּעוּן לְטָעֲוַתְהוֹן לְמֵימַר הֵיכְדֵין פַּלְחִין עַמְמַיָא הָאִלֵין לְטָעֲוַתְהוֹן וְנַעֲבֵיד כְּדֵין אוּף אֲנַן: (לא) לָא תַעַבְדוּן פּוּלְחָנָא כדין

בעל הטורים

שאינו חייב במזונות: (כג) עם הבשר בגימט' בבשר מן החי: (כד) תשפכנו בגימ' פטור מלכסותו: (כו) ונדריך ב' במסורה דין ואידך (איוב כ"ב) ונדריך תשלם והיינו דהכן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא ופסח חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן (מגילה ח') כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי: (כז) והבשר תאכל וסמיך ליה: (כח) שמר ושמעת לומר עם סלקך אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים (ד' מט): שמר ושמעת. אין בור יראה חטא ולא עם הארץ חסיד [ערכ"י]: כי תעשה הטוב והישר בעיני יי' וסמיך לי': (כט) כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר: לרשת

יונתן

לבי חמיד ובגיג ומבושל: (כח) ארום תעבדון דתקין וכשר וכו' כצ"ל ועיין בפנים סך הטעות בא כי בפסוק לא תאכלנו כתיב ארום תעבדון דכשר ואם צריך להיות כן

רמב"ן

עצמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הוצרך להזכיר כן פעם אחרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחילה למזבח והוצרך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו. והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר ילל ישימון והשעירים ירקדו שם והיו כולם יוצאי ונכרים הרגילים בהם אסור להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה' להרחיק אותם מן החטא ההוא אבל בבואם לארץ והוצרך להתיר בשר תאוה מפני הרחק המקום ולא חשש אם ישפכו בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל בדם החיה ועוף אשר יצוד בשדה וביער והמגה: לשחוט שם ולהביאה שחוטין אל הבית השאיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים. ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו להוסיף אחריו על כן הוצרך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהוצרך להזכיר אסורו אע"פ שלא הזכיר איסור החלב. ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שהכתוב מזהיר ממנו אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו נתישב לי בכל זה כי מה חוזק ואומץ יש בהזהר מן הדם והראוי שיאמר למותרו השמר לך לבלתי אכול הדם ואלינו לשון חזק במצות שאמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל במצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה צורך בחוזק בשב ואל תעשה ונמצות לא תעש' אחת. אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר ממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההוא באכילה מן הדם כי היו מקבלים הדם לשדים והם אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים והם ומתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל מזה היו שטופי' בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתנבאי' בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע מאוכלי הדם דבר עתיד ובא האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתומתו ובאמונת ה' ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכסה המעשה ההוא מדבריהם לא ירא ומפניהם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזהיר בכאן כענין המוזהר בנביא השקר מפני הטעותיו: (כח) שמור ושמעת את כל הדברים האלה. לא הזכיר בכאן חקים ומשפטים או עדותיו ומצותיו אבל אמר את כל הדברים להכנים בשמיר גם הטוב והישר כאשר פירשתי בסדר ואתחנן: (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך. אמר שתראה שהשמידם מיד יש לתת לב מפני מה נשתמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבאו אחרים וישמידוך לשון רש"י. ואם כן יהיה זה אזהרה והתרא' מלעבוד ע"ז. וכן כתב איכה יעבדו לפי שלא ענש על עכו"ם אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכ' של ע"ז לעבד' בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים שהיא עבודתו חייב וחייב על זבוח וקטור וניסוך והשתחוא' אפילו שלא כדרכ' עכ"ל. וזה איננו נכון כי הכתוב אומר לא תעשה כן לה' אלהיך אם כן איננה אזהרה בעבוד' לאלהיהם רק שלא לעבוד השם הנכבד בעבודתם כאשר נתן הטעם כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו'. אבל פי' הפרשה כי עד הנה לוה פעמים רבות כי בבואנו אל הארץ נעקור ע"ז ומשמשיה ונאבד את שמם ולוה שנעשה זה מיד כאשר אנחנו יורשים אותם מיד ועתה אמר כי כאשר יכרית ה' הגוים ההם מפנינו וישתקע שם ע"ז מן הארץ ונשב בארצם לבטח לא נחשב בלבנו הנה הכרית השם מפנינו עובדי אלהים אחרים בעבור שהיו עושים כבוד בעבודה שלימה למעשה ידי אדם עץ ואבן ואין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים כי כן אסר זבוח וקטור ונסוך והשתחוא' בלתי להשם לבדו והנהוג במלכים כי המתהדר בכבוד' לתת עטרה בראשו או ללבוש לבוש מלכות כסא אחת דתו להמית אם כן אעשה אני לשם הנכבד כאשר היו עושים הגוים לאלהיהם ויטב לפניו לכן הזהיר לא תעשה כן כי הדברים המתועבים לפניו היו עושים לאלהיהם ולא אסרם מפני המעשה שיהיה נכבד וראוי לעשותו לפני השם לבדו רק מפני הכוונה שהיתה בהם לעבודת אלהות כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם שהוא דבר מתועב לפני השם לשפוך דם נקי ואף כי להיות אכזרי על פרי בטן לא ירחמו ועל כן אמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגו' להזהיר על מעשה הקרבנות ועבודת המקדש שלא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וזה ענין הפרשה הזאת באמת. אבל רבותינו שלמדו מכאן לעובד עבוד' זרה כדרכ' שחייב עליה לעולם אפילו פוער עצמו לפעור מפני שהזכיר הכתוב איכה יעבדו ללמד כי מקבלת עבוד' באיכות ההוא ויהיה בכלל ולא תעבדם אבל אם יזרוק אבן לפעור או אפי' דרך כבוד שיחבק וירבץ לפניו אינו חייב מיתה. ועל דרך הפשט הזהיר בראש הסדר לא תעשון כן לה' אלהיכם לעובדו כאלהי העמים על ההרים הרמים בקרבנותיו ועתה בפרשת הזאת הזהיר לא תעשה כן לה' אלהיך לעבדו במקדשו

אבן עזרא

ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבע [1]נפשו גם הנפש והצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם [2]תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי: (כח) וטעם שמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: (כט) כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יכלתו את הגוים לא ירחיב גבולו. [3]תלת ופן דרך קצר' שתעשה כמעשיהם: (ל) ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם. את

פירוש על אבן עזרא

[1]והו הפוך אשר ייטב לו ולפי שאמר הכתוב ולבניך אחריך אמר גם את הנפש והצורה כדמות האב כלומר נפשו של אדם וצורתו כדמות נפשו של אביו וצורתו ולכן אמר למען ייטב לך שלא תשבע נפשך בכך ובגלל נפשך לא נשתבשו נפשות בניך הבאים אחריך. [2]וכן תיב"ע תיעלון. [3]ר"ל מלת ופן איננה ספק רק קצר ביאור פן תנקש וכו' שתעשה כמעשיהם לדרוש לאלהיהם. כ"ל

פירוש רשב"ם

(כט) כי יכרית ה' מפניך. מוסב על כי יכרית: (ל) פן תנקש. כמו ינקש נושה דא לדא נקשן. לא תשלטל לנוע ולנוד ולרכוב אחריהם:

בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף
עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ ב כִּי־יָקוּם
בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן
אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃ ג וּבָא הָאוֹת
וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה
אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם
וְנָעָבְדֵם׃ ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי
הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם
הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם
לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃
ה אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ
וְאֶת־מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ
וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי
דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית
עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מקרבך

אונקלוס

בנתיהון יוקדין בנורא לטעותהון: א ית כל פתגמא די אנא
מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא
תמנעון מניה: ב ארי יקום בינך נביא או חלם חלמא ויתן
לך את או מופתא: ג וייתי אתא ומופתא די מליל עמך
למימר נהך בתר טעות עממיא די לא ידעתנון ונפלחנון:
ד לא תקבל לפתגמי נביא ההוא או לחלם חלמא ההוא
ארי מנסי יי אלהכון יתכון למדע האיתיכון רחמין ית יי
אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: ה בתר דחלתא דיי
אלהכון תהכון ויתה תדחלון וית פקודוהי תטרון ולמימרה
תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתה תתקרבון: ו ונביא
ההוא או חלם חלמא ההוא יתקטל ארי מליל סטיא על יי
אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית
עבדותא לאטעיותך מן ארחא די פקדך יי אלהך למהך
בה

מסרה יג א אתכם, י"א וד' בפרשה. תשמרון, כ"כ בלא נו"ן בטופס. לעשות, מ"ל. תסף, מ' דמ' והסמ"ך בצירי. יקום, מ"ל. ונתן אליך, ה' בלי'. אות, מ"ל. מופת, מ"ל. ג ובא, י"ז כ"פ. האות, מ"ל. והמופת, מ"ל. ידעתם, ד' בקמ"ץ. ונעבדם, ל' והעי"ן בקמץ לבד וסוף חטוף. וקל. ד חולם, ל' מ"ל. החולם, מ"ל. הישכם, ל' והיו"ד בסיקך. אהבים, ח"ו ומ"י. ה תלכו, מ"ל. ואתו, ג'. תשמרו, ב' המ"ם בחולם וחסר. ובקלו, חסר. תשמעו, ק"ז. תעבדו, הבית בחולם וחסר. תדבקון, מ"ל ו' ונון. ו והנביא, ג' כ"פ. החולם, מ"ל. יומת, ד' דקמץ וכל הס"ף דכו'. על ה', ל"ס. המוציא, מ"ל דמ"ל. והפדך, ל' וחסר. להדיחך, מ"ל.

ת"א לא תוסף עקרי' מג פיד. כי מנסה ה' אלהיכם שם. אחרי ה' סוטה יד לע. והנביא ההוא סוטה יד כע. מן הדרך שם פט ל. ללכת שם פט. ובערת הרע חולין קה.

רש"י

ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תסף עליו. (ספרי) חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו) ועשית לי אות ואומר (שם) יהי נא חורב אל הגזה וגו': או מופת. בארץ [ס"א ונתן אליך אות. בשמים דכתיב (בראשי' א') והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב.] אע"פ כן לא תשמע לו וא"ת מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמרו. (ספרי) תורת משה: ובקלו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. (סוטה י"ד) הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה: סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא נהיה לדבר כן דישטו"רלא בלעז: והפדך מבית עבדים. (ספרי) אפילו אין לו

רמב"ן

במקדשו בעבודות שלהם: (ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום. יקראנו הכתוב נביא על פי עצמו שיאמר הוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביאו שלוח לכם שתעשו כן. ויתכן שירמוז הכתוב למה שהוא אמת כי בנפשות בקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהו"ן ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נאמת לעיני רואים אולי הנפש בהדבקה תדבק בשכל הנבדל תתכוון בו והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר: ונתן אליך אות או מופת. ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוני עתיד להיות לדמיון שיהיה כך יקרא אות כענין שנאמר לכן יתן ה' הוא לכם אות שהאל עמנו מנם בן אמת הנביא והמל' נגזרת מן אתה. והמופת יאמר על דבר מחודש שיעשה לפנינו בשנוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ונתתי מופתי' בשמים ובארץ דם ואש והיא מלה מקוצרת מופלאות כמו שרית ישר' וישאילהו הלשון לדבר שהוא חוץ מן המנהג כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי מעשיו היו פלא בעיני הרואים כדרך ותרד פלאים וכן אית' ותמהיא אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין האותות והמופתים כי הפלא והתמ' ענין אחד והיו ביציאת מצרים אותות וגם הדברים שיאמר להם מתחל' יהיה האות הזה והיו גם מופתים שיעשו בחדוש בלי שיקדימו להודיע בו וכן מה אות כי אעלה בית ה' שיקדים להודיעו ואמר באות ההוא בעצמו לדרוש את המופת אשר היה בארץ לדעת החדוש ההוא איך נתחדש אצלם וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לישראל וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לחדוש וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כי היה בדבר אות מגיד עלומה שיאתה ופלא במנהג שילך הנביא ככה אם כן ונתן אליך אות או מופת פי' שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע"ז פלוני' וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה החסיל והגזם או יתן לכם מופת שישליך לפניכם מטה ויהיה לתנין. ובספרי אמר אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדבר' תורה בשתי לשונות אולי כוונתם לומר שאין חלוק בין שניהם הפרש בדינם ודי היה להזכיר האחד אלא שכללת' התורה להפליג בענין לומר כל אות ואות שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע"ז על דרך הפשט שהנביא הע"ז הוא שיאמר להם פעור שלחני אליכם שהוא האלהים ולוה שתעבדוהו בכך וכך והוא שאמר בו הכתוב עוד ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא כי הם לו לאלהיו
והזכירו

כדין ליי אלהכון ארום כל דמרחק יי דסני עבדין לטעוותהון ארום אוף ית בניהון וית בנתיהון כפתין ומוקדין בנורא לטעוותהון: (א) ית כל פתגמיא דאנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוי ולא תבצרון מניה: (ב) ארום יקום ביניכון נבי שקרא או מרי חלים חלמא דזדנותא ויתן לכון את או תמהא: (ג) וייתי אתיא או תמהא דמליל עמכון למימר נהך בתר טעות עממיא דלא חכימתנון ונפלח קדמיהון: (ד) לא תקבלון פתגמי נבי שקרא ההוא או מן חלים חילמא ההוא ארום מנסי יי אלהכון יתכון למנדוע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבבכון ובכל נפשכון. (ה) בתר פולחנא דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פיקודוי תנטרון ולמימריה תקבלון וקדמוי תצלון ובדחלתיה תתקרבון: (ו) ונבי שקרא ההוא או חלים חילמא ודנא ההוא יתקטל בסייפא ארום מליל סטיא על יי אלהכון דאפיק יתכון מארעא דמצראי ודי פרקכון מבית שעבוד עבדיא לאטעיותכון מן ארחא דפקידכון
ח

בעל הטורים

לרשת סוסים. ולא למם: סוסים. ולא פס' סוסים: (ב) כי יקום בקרבך. בקרבך בגימטריא ע: (ו) והפדך. פ"ח כפולה פדיה אחר פדיה. ובערת הרע מקרבך וסמיך
ליה

יונתן

כן וק"ל: (ב) או מרי חלים חלמא דזדנותא פי' שחלם לו החלום הזה בזדון לבנו דהיינו שהרהר בו כל היום כדי שיבא לו בחלום לילה וק"ל: (ה) וקדמוי צללו
דרש

רמב"ן

והזכירו שם עם נביאי השקר. אבל העולה בזה מדברי רבותינו כי זה הנביא הנזכר בכאן מתנבא בשם ה' יאמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי היה השותף עמו במעשה בראשית או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורוצה שיעבדו אליו וגם ז"ל הזכירו כי אפי' יאמר שיעבדו לע"ז אפי' שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותלליסו בדבר פלוני כי כן הלכון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה וגם הוא זה כפשוטו של מקרא. והנה נוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ז כלל ולא נביע באותות ובמופתים שיעשה. והזכיר הטעם מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהיא מעשה ממש לא חזיון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והשפל והיכול ואין אלהים מלבדו וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל וכבודו לאחר לא נתן וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך והנה סרה דבר על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר: (ד) וטעם כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. לאמר כי ענין המופ' אשר בא והראהו השם לו בחלומו או בכיהונו לנון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו וכבר פירשתי כי הנסיון יקרא כן מצד המנוס': ואמר לדעת שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו. והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ז אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט
כזה יעשה לו אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו. ונראה שאם יתנבא בשם ה' לבטל מצוה שיחדש כגון שהיה במקרא מגלה שאינו חייב מיתה אלא שאין לנו לשמוע אליו דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה ואולי כיון שלא נאמין לו הנה הוא נביא השקר ומיתתו בחנק: (ה) אחרי י"י אלהיכם תלכו. היא המצות שנלך אחר עלתו נממנו לבדו נדרש כל נעלם ונשאל כל עתיד כענין ותלך לדרוש את י"י כי יבא אלי העם לדרוש אלהים וכן יעשו ישראל עם הנביאים האין פה נביא לי"י ונדרש את
י"י

אבן עזרא

את הדבר אשר לויתי אתכם אותו תשמורו: (ב) כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור עכו"ם כי שרפת הבנים ע"ז. נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלומו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממגבי דבר השם ופי' שאמר נביא האמ' [ז]שיהיה אות כך להלדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפילו בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שים אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאותות [ז]ולמופתים ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיה ערום [ח]ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם וגם עמנואל [ט]מהר שלל חש [י]בז ושאר [כ]ישוב [ל]ובמכות והיו לך לאות [מ]ולמופת וכן רבים. (ד) וטעם כי מנסה. בעבור שעזבו [נ]ולא המיתו ונסיון השם להראות לדקת המנוסה: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותדבקו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמורו. שהם [ס]העיקר: ובקולו תשמעו. מה שהם זכר [ע]לעיקר: ואותו תעבודו. במעשה: ובו תדבקו. בלב בראש [פ]ובסוף: (ו) כי דבר סרה. תחסר מלת דבר כמו ובכוב יועלים [צ]תקום וטעם סרה שהשם לוה לסור מעכו"ם או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרי"ש ראוי [ק]להדגש. המוליא אתכם והפודך
כפול

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל נביא הוא שיאמר כי השם או שלומו דבר עמו בהקיץ או בחלום. [ז](ישעיה ה' י"ח). [ח](שם כ' ג'). [ט](שם ז' י"ד). [י](שם ח' ג'). [כ](שם ז' ג'). [ל]שבתוכחה. [מ](להלן כ"ח מ"ו). [נ]השם. [ס]שאינם תלויות במקום או בזמן או בדבר אחר. [ע]כמו השבת זכר למעשה בראשית ושביתת העבד זכר ליציאת מצרים ככה פסח ומצות ומרורים. [פ]ר"ל מתחלה ועד סוף בלי הפסק כמ"ש הרב המורה ז"ל (חלק ג' פרק כ"ח). [צ](משלי ע"ו כ"ב) שחסר מלת העלה או המחשבה. [ק]למלאות החסרון אות הכפל. אך אותיות
אהמע"ר

ספורנו

(לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם. כי אמנם הם עובדים לעכו"ם בקצת מיני עבודות נמאסות אצל האל ית': (א) לא תוסף עליו. כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו ית' כמו שיהי' אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל ית' שלפעמי' תהי' העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו ית' כמו שריפת הבנים: ולא תגרע ממנו. אפי' בקום קצת המצוה בעיניך כענין שלמה באמרו אני ארבה ולא אסור: (ג) אשר לא ידעתם. שלא בא מופת אפילו על מציאותם כי אמנם הנודעים בשום או במופת נודע מהם שהם פועלים תמיד בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא רצוניי' ובכן לא יועיל להתפלל אליהם ולא לעבדם: (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקצתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבלא מלבו הכל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתם לא מכח נבואה שבאה לו: או אל חולם החלום ההוא. לראות אם יש בקצת חלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר ממה שאמר אבל המציא הכל מלבו כדי להדיח: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. כי בזה כשתמשכו לאויב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהבים: לדעת. כדי שעל אהבתכם המנוסת בפעל תהי' בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפעל לקבלת שפע טובו: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכים חדשים שיאמר נביא או חולם להדיחך מן הדרך: ואותו תיראו. אע"פ שהי' אותו הנביא אלך כבר אדם חשוב ונורא ומגזם עתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל ית': ואת מצותיו תשמורו. ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בעכו"ם שהיא מנגדת בכל מצות האל יתעלה כי אמנם הוא צוה לעולם בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו: ובקולו תשמעו. במה שירלה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל יתעלה: ואותו תעבודו. לבדו לא אחר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו: ובו תדבקון. שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רלונו ולא תהי' שנאחך על זה מסובבת מאיזה קודמת: (ו) יומת כי דבר סרה על ה'. אע"פ שדבר בשם ה' ולא בשם עכו"ם ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שגזרו זקנים באמרם על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו: להדיחך מן הדרך. אע"פ שלא אמר להדיחך מעל ה' כי הוא אומר בשם ה' שתעבדו עכו"ם במצותיו מכל מקום
נקס

פירוש רשב"ם

(ג) ובא האות והמופת. שיודעים עתידות ע"י רוח טומאה ותרפים ואוב וידעונים: (ד) כי מנסה ה' וגו'. נתן כח בכשפים לדעת הנולדות לנסות ולזכות ישראל שהתורה בהם לא יהיה בך מעונן ומנחש ומכשף וגו' עד תמים תהיה עם ה' אלהיך ואם לא יאמינו בע"ז זו היא זכותן:

יסיתך

מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן
אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ
אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר
נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי
הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים
אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ
וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא
תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו
וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי
הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃
יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ
לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־
יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־
תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ
אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־
יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה תַכֶּה אֶת־
ישבי

אונקלוס

בה ותפלי עבד־דביש מבינך: ז ארי ימלכנך אחוך בר
אמך או ברך או ברתך או| אתת קימך או חברך די כנפשך
בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת
את ואבהתך: ח מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך
או דרחיקין מנך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא: ט לא
תיבי לה ולא תקבל מנה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחם
ולא תכסי עלוהי: י ארי מקטל תקטלנה ידך תהי בה
בקדמתא למקטלה וידא דכל־עמא בבתריתא: יא ותרגמנה
באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך
די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: יב וכל ישראל
ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין
בינך: יג ארי תשמע בחד מקרויך די יי אלהך יהב לך
למתב תמן למימר: יד נפקו גברין בני רשעא מבינך
ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא
די לא־ידעתון: טו ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קשטא
כון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא בינך: טז ממחא
תמחי

מסרה ז יסיתך, ל' ומ"ל. בן, רפי. חיקך, כו"ל מ"ק ומ' תניין. כנפשך, ב' ושבלא עניינים. נלכה, ונעבדה, תרויהון בה"א בקמצו הפתח שבעין הוא קל. ח סביבתיכם, מ"ל ב' יודין וח"ו. הקרבים, ח"ו במ"ה ומ"י. הרחקים, ח"ו ומ"י. ממך, הכ"ף דגוש. ט ולא, ה'. תחוס, כו"ל מ"ל. תחמול, ב' וחסר. י הרג, ב' וחסר. תהרגנו, פתח הה"א קל. בו, דגוש מד"ד. בראשונה, ל' מ"ל בטפחא ואינון ח' מ"ל. להמיתו, מ"ל. באחרנה, כל לי' חסר. יא באבנים, כ"י כדין חסר יהו"א וכן בקש. ומת, הו"ו בקמץ. להדיחך, מ"ל. המוציאך, מ"ל דמ"ל. יב ישראל, (הקדמא ביו"ד). ויראון, ל' ומ"ו וכן בסוף זבחד יו"ד. יוספו, ד' כ"כ מ"ו ומ"י. יג כי, במקף ובמתג. עריך, מ"ל. נתן, כו"ל חסר. לשבת, הלמ"ד בקמץ. יד יצאו, ל' ר"פ. בליעל, בחד יו"ד. וידיחו, מ"ל. ישבי כו"ל חסר. ונעבדה, עמ"ש לעיל פ"ז. ידעתם, הטי"ו בסגול כדין נוכח לרבים. טו ודרשת, תלתיהון מלרע. היטב, מ"ק והע' בליר' ח"י. נכון, מ"ל. נעשתה, ח' הסגול שבעין הוא קל. התועבה, מ"ל.

ת"א כי יסיתך קדושין פ סנהדרין כח סח האלילים לו חולין ד. מאלהי העמים סנהדרין סא. תאבה לו שם כט. ולא תחמל שם כט לג לו שם מכות יב. כי הרג סנהדרי' לג נה עקיד' שער כג. וכל ישראל שם סג. באחת סנהדרין יז. עריך קמא פב סנהדרין יז. יצאו אנשים ברכות לא כתובות קה [illegible] סנהדרין קיא. מקרבך סנהדרין יז. וידיחו שם קיב. ודרשת וחקרת סנהדרין מ. והנה אמת נכון הדבר שם. הכה תכה מציעא לא סנהדרין קיא.

רש"י

לו עליך אלא שפדאך דיו: (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר (שמואל א כו) כי אם ה' הסיתך בי אמטי"ר בלע"ז שמשיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. מאם (קידושין פו): חיקך. השוכבת בחיקך ומחממת בך אפקיי"דא בלע"ז וכן (יחזקאל מג) מחיק הארץ ויסוד המקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז') בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. (ספרי) זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו: (ט) לא תאבה לו. (שם) לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנא' (שמות כג) עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמל. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות (ספרי): ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הנסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. (ספרי) פרט לירושלים שלא נתנה לדירה: כי תשמע לאמר. אומרים כן יצאו וגו'. (יד) בני בליעל. (שם) בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. (סנהדרין פ"ה) ולא נשים: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. (שם) מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקיר' והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות. במקום אחר הוא אומר (דברים י"ט) ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר (שם י"ז) ודרשת היטב ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. (ב"מ ל"א) אם אינך יכול להמיתה במיתה הכתובה בה המיתה
באחרת

ירושלמי

יי אלהכון למהלכא בה ותפלון עבדי בישתא מביניכון: (ז) ארום יטעינך טולכא בישא אחוך בר אימך כל דכן בר איבך או ברך או ברתך או אתתך דדמכא בעוטך או חברך דחביב עלך כנפשך כרז למימר נהך ונפלח לטעות עממיא דלא חכימתא אנת ואבהתך:

[(ז) ארום יסטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך]:

(ח) מטעוות שבעתי עממיא דבחזרנותכון דקריבין לכון או מן שאר עממיא דרחיקין לכון מן סייפי ארעא ועד סייפי ארעא: (ט) לא תיצבון להון ולא תקבלון מניה ולא תיחוס עיניכון עלוי ולא תרחמון ולא תכסון בטומרא עלוי:

יונתן בן עוזיאל

(י) ארום מקטל תקטליניה ידיכון יתושטן ביה בשירויא למקטליה וידי דכל עמא בסופא: (יא) ותאטלון יתיה באבנא וימות ארום בעא לאטעיותכון מדחלתא דיי אלהך דאפיק יתכון פריקין מארעא דמצרים מבית שעבוד עבדיא: (יב) וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין ביניכון: (יג) ארום תשמעון בחדא מן קירויכון דיי אלהכון יהיב לכון למיתב תמן למימר: (יד) נפקו גוברין זדנין מאולפנא דיי אלהכון דחכימיא דביניכון ואטעיין ית יתבי קרתיהון למימר נהך ונפלח לטעוות עממיא דלא חכימתון: (טו) ותתבעון ותבדקון ית סהדיא ותשיילון טבאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועיבתא הדא ביניכון: (טז) מסמחא תמחון ית יתבי קרתא

בעל הטורים

ל"ס כי יסיתך שאין טוענין למסית: (ז) כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' כי יסיתך ר"ת בגימ' ביסוד. כמו ליחוד מן התורה: כנפשך ב' במסורה אשר כנפשך. כנפשך שבעך היינו דאיפלגו בחולין [דף ד'] אין הסתה בדברים והא כתיב כי יסיתך ההוא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה. אשר לא ידעת אתה ואבתיך. כתיב במסית. לפי שרעך כנפשך דהיינו אביו מסית אותו לומר [ו] לא תלמד לעשות מלמשפיך שהוא אבי אביך ולא [נ"ל אלא] שלמד מאביך: (ט) ולא תחוס עינך עליו [עם הלוסיות והמיבום] בגימט' אין טוענין למסית. ולא תכסה ב' ולא תכסה עליו ולא תכסה על הרוגיה (ישעיה כ"ו) וזהו שדרשו במסית שאם יצא מב"ד חייב אין מחזירין אותו לזכות. וזהו לא הכסה על הרוגיה פי' על מי שיצא ליהרג: (טו) ודרשת וחקרת היטב לפי שנאמר כי תשמע באחת עריך בשמיעה בעלמא לכך הזהיר

יונתן

דרש תעבדו על עבודה שבלב שהיא התפלה: (ז) יטעיניך מילכא בישא פי' יעטה אותך עלה רעה ולא כמו שמלאכי לא יטעיניך כי המדבר על לב הבריות ומבלבל דבריו עד שיאמין לו נקרא טענה ושלכן נקרא דברי ריבות טענות לפי שכל ב"ד נותן טעם לדבריו עכ"ל כמלא מגרש יטעיניך לשון טענה ואומר אני טענה שקר הוא וטעות גדול הטעהו וק"ל: כל דכן בר איבך כך הוא בעשרה יוחסין בן אמך וכי בן אמו מסית ובן אב אינו מסית אמר אביי לא מבעי' קאמר ל"מ בן אב דסני ליה ויעץ לו עצות רעות אלא אפילו בן אם דלא סני ליה וכו' כימא לייתיה קמ"ל: בעודך תרגום של חיקך ובמקומות אחרים מתרגמו בפנים אחרים פעם ככה ופעם ככה ועי' לעיל שמות בת"י וכמ"ש: כרז למימר דייק הכי דאם בסתר דבר איך יוכל דינו למיתה בלא עדים בדבר ושמא סופו הכניא יכחישהו אלא שהכריז בעומדי וקרא דכתיב בסתר היינו במחלפה כדפירש"י וע"ש: (ט) בטומרא פי' בהסתר: (יד) דחכימיא דביניכון דק"ל מאי מקרבך אלא כדפרש"י ר"ל הניכרים וידועים שביניכם שע"ה אל תחוס עינך עליהם: זדנין מאולפנא

רמב"ן

י"י תלכו וינד לנו י"י אלהינו את הדרך נלך בו ואת הדבר אשר נעשה. ובספרי אחרי י"י אלהיכם זה ענן והוא מה שפירשנו שתשמע לקול אותותיו ותלך אחרי ענותו. ואותו תיראו שתאמינו בלבבכם כי הוא אשר בידו נפש כל חי ובידו להמית ולהחיות ופוקד עון ומשלם שכר: ואת מצותיו תשמורו. תורת משה. ובקולו תשמעו לעשות כל שיצו' אותנו וגלבד התורה כמו שאמר שמואל נסכלת כי לא שמרת את מצות י"י והוא מה שפירש עוד נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך י"י אלהיך אליו תשמעון ואמר והאיש אשר לא ישמע אנכי אדרוש מעמו שהוא חייב מיתה בידי שמים וכמו שבא במצות הנביא הכהי ופלעני בדברי י"י וכן אמרו בספרי ובקולו תשמעו בקול נביאיו. ואותו תעבודו ובו תדבקון פירשתיו. והנה כבר נאמר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד אבל החזירו בכאן לשלול שלא נירא ומדברי הנביא מפני האות והמופת ולא נעבור על עבודת י"י בעבור דבריו כי מן י"י לבדו נירא ולא מאל אחר ולהוסיף ובקולו תשמעו: (ט) לא תאבה לו. ולא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב לשון רש"י מספרי. אבל בגמרא אמרו הא אבה ושמע חייב וכן הדבר כי אבה לשון רצון ולא אבה י"י אלהיך לשמוע אל בלעם לא רצה. לא אבה יבמי מנה שאמר אם לא יספך. והנה לא תאבה לו בלב ולא תשמע אליו שתודה לו לומר כן העשה אלך ואעבוד הע"ז שאמרת והוא חייב מיתה בהודאתו. וכן דעת אונקלוס לא תקבל מיני' ואלו הלאוין כמו לא תתאו' ולא תחמוד שאם תתאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעשות כאשר חשב עובר גם בלאו השני: לא תחוס עיניך עליו. לרחם עליו שלא ימות: ולא תחמול. על הקורב' הנזכרת שיש לו עמך כענין שנאמר כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו: ולא תכסה עליו. מהעיד עליו בב"ד. ובספרי לא תחמול שלא ילמד עליו זכות. ולא תכסה אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק והכל טעם אחד כי הכתוב מן מכסה פשעיו בוסה קלון השתיקה מהגיד ואמר ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה כי הוא דבר מלוי יעשה תמיד לולי המשפט אבל בענין הנביא הנזכר אינכו בתדירות: (י) כי הרוג תהרגנו. והוא היודע ועד כמו שאמר לא תחמול ולא תכסה עליו אבל בעיר הנדחת ובעובד ע"ז שהם מעשים מגיעים אלינו בשמועה הזכיר בהם דרישה וחקירה ולא הוצרך להזכיר כן באחר חייבי מיתות כי מק"ו יודע הדבר ואמר בעדים זוממים ודרשו השופטים היטב בעבור שלא יודע מי משתי הכתות יאמר האמת בלתי אחר חקירה רבה ולענין הדין כלן למדין זה מזה בג"ש ומכלם ילמדו לנו שבע חקירות ובדיקות: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. הדרישה והחקיר' מפורשין בדברי רבותינו והזכיר הכתוב

אבן עזרא

כפול בטעם לחזוק: ובערת. [ר]פירשתיו: (ז) כי יסיתך אחיך. הטעם אפילו אחיך. וטעם בן אמך. שהייתם בבטן אחת והאם [ש]כגוף והאב כצורה והצורה לא ידינוה כי אם מתי [ת]מעט: (ט) לא תאבה לו. באמונת הלב: לא תשמע אליו. במעשה: ולא תחוס עינך. להרגו: ולא תכסה. שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן [א]כתוב ואז תהרגנו: (י) ידך תהיה בו. היה נראה כי הוא תמניס [ב]עדים לולי [ג]הקבלה: (יא) וסקלתו. פירש מה תהיה מיתתו: (טו) ודרשת והקרת

פירוש על אבן עזרא

אהמע"ל לא נדבנים ומעטים יולאים מן הכלל כידוע למדקדקים. [ר](במדבר כ"ד כ"ב). [ש]ר"ל כמו שהגוף מקים לנשמה שהוא הלורה כן האשה לאישה דמיון אדם וחוה. והאם המקים הוא הולדת האם. וזה טעם בן אמך. [ת]דע כי אי אפשר להיות חומר בלי לורה ולא לורה בלא חומר אלא שהחומר קודם ללורה בטבע וזה עמוק מאוד לגיירו כ"א בשכל ולכך לא יבינוה כי אם מתי מספר וכך המשל כי האם היא כגוף שהוא מושג בחושים כלומר כמו הגוף הוא מושג בחושים כן האם היא יותר מפורסמת לבני אדם מן האב נמלא שהאב הוא כמו הלורה שאינה מושגת כי אם בשכל. [א]ע"פ שנים עדים. [ב]ר"ל יד כל אחד משניהם תהי' בו וכו'. [ג]שמלוה ביד הניסם להמיתו. יחזקאל

ספורנו

בקש להדיחך מן הדרך אשר לוך ה' אלהיך: (ח) הקרובים אליך. אע"פ שמלד קורבתם תדע שקרותם ואין לחוש שתטעה בם: או הרחוקים ממך מקצה הארץ. אע"פ שמלד המרחק אין לחוש שתלך בם לעבדם: לא תאבה לו. באמרו שתחקור לדעת אם כנים דבריו שעכו"ם פלוני כך מטיבה וכך מריעה: ולא תשמע אליו. ובזה האופן לא תשמע אליו ולא תקבל ממנו לעבוד שאם יהי' בדבר ספק אלך אם הוא לאוי סוף שתשמע אליו כי בספק כזה לא יקרה אלא מחסרון התבוננות בגודל האל ית' וסדרו בעולם: (יא) כי בקש להדיחך. אע"פ שלא עשה הנזק כמו שעושים מדיחי עיר הנדחת מכ"מ חייב מיתה בשביל שבקש להדיחך ובהריגתו תשיג שלא ידיח עוד אחרים ואם לא תהרגהו אולי ידיח הוא או זולתו את אחרים ותצלה לידם: (יב) וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוספו. לא הוא ולא זולתו: (טז) ואת בהמתה לפי חרב. לנקמות זכרם ע"כ נקמת האל ית' כמו הענין בעמלק

פירוש רשב"ם

(ז) יסיתך. כל עצה שסופה פורענות קורא הסת' ותסיתני לבלעו חנם. אשר הסתה אותו איזבל אשתו. ויסתהו לעלות אל רמות גלעד: (י) כי הרג תהרגנו. (אלא הרוג תהרגנו): ולא

יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם
אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ
לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ
אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־
הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה
עוֹד׃ יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־
הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ
וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יד ס רביעי א בָּנִים
אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ
וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃
ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס
ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ ד זֹאת
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים
וְשֵׂה עִזִּים׃ ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ
וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר׃ ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי

פרסות

אונקלוס

תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב: יז וית כל עדאה תכנוש לגו פתיה ותוקד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד: יח ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רגזה ויהב לך רחמין וירחם עלך ויסגנך כמא די קיים לאבהתך: יט ארי תקבל למימרא דיי אלהך למטר ית כל פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך: א בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית: ב ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי לה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: ג לא תיכול כל דמרחק: ד דין בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדין דעזין: ה אילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותור בלא ודיצא: ו וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטילפא טלפין תרתין פרסתא מסקא

פשרא

מסרה טז ההוא, וי"ו וסיכק. יז ואת, ז' פסוק ואת את ואת. תקבץ, כו"ל חסר. רחבה, חסר ומפיק ה"א. ושרפת, במונח. באש, ברביע. כליל, מ"ל. עולם, מ"ל. יח ולא, י"ז ר"פ בסיפרא. מאומה, כו"ל באלף מלאפום. מחרון, כל לי' מ"ל. ונתן, הנון במתג. ורחמך, הריש במתג למפלום דגש. נשבע, ו'. יט בקול, כו"ל מ"ל. לשמר, חסר. את כל, ג'. לעשות, מ"ל. יד א תתגדדו, ל' וכו"כ חסר. תשימו, כל או' מ"ל. למת, ל' בקמץ. ב קדוש, כל או' מ"ל. ובך, זוג מספלף. להיות, מ"ל. העמים, מאריך בה"א וז"ק במ"ס. ד תאכלו, הכף בליר. שה, ד' בליר. כשבים, השי"ן קדים לבית. ושה, ג'. ה איל היו"ד בקמץ. ולבי, ל'. ויחמור, המ"ם במלאפום. ואקו, ל'. ודישן, ד' במסורה מ"י וח"ו. תאו, הוי"ו בקמץ. ו כל בהמה, ו' בתורה. ושסעת, כ"ל חסר.

ת"א לפי חרב סנהדרין נב. החרם אותה שם קיא קיב. ואת בהמתה שם קיב תמורה ה. ואת כל שללה תקבוץ סנהדרין עא קיא קיב חולין פט תמורה ס. ושרפת באש את העיר סנהדרין קיא קיב. כליל לה' אלהיך שם קיא קיב. והיתה תל עולם שם קיא. ולא ידבק בידך שבת ל פסחים מה סנהדרין קיא שם מ כב הפליליס יב מג מג מד נוס. ונתן לך רחמים שבת קנא ביצה לב יבמות פט. בנים אתם לה' אלהיכם קדושין לה לו בתרא י אבות ס עקידה שער מ. לא תתגודדו עקרים מד פב יבמות יג יד מכות ס. ולא תשימו קרחה מכות כ מכמות לו. כי עם קדוש קדושין לה. לא תאכל כל תועבה הפליליס סג חולין קיד. זאת הבהמה אשר תאכלו זבחים לד חולין פא פט בכורות ז. איל וצבי זבחים לד חולין עא. וכל בהמה חולין סט עג.

רש"י

בחסרת: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם: (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כא) לא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. (חולין קי"ד) כל שתעבתי לך כגון צרם אוזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. ובא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה: (ה) איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין סג) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: ואקו. מתורגם יעלא (איוב לט) יעלי סלע הוא אשטנבו"ק: ותאו. תורבל"א תור היער בלע"ז יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה.

חולין

רמב"ן

הכתוב זה בעיר הנדחת ובעובד ע"ז ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית כי הנביא מפרסם עצמו באותותיו ובמופתיו והמסית הכתוב ידבר עם המוסת: (טז) החרם אותה ואת כל אשר בה. אותה הם אנשים הנדחים. ואת כל אשר בה הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי תנן אומר לא יומתו אבות על בנים וכו' ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין. אמר לו רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וכו'. והנה כל אלו ממצות הציבור ממה שנאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים: (א) בנים אתם לי"י אלהיכם. גם זו מצוה מבוארת שאמרו בתורת כהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה יבאר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם קדושים לאלהים צוה בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לי"י אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשניהם איננה אלא על המת. ויתכן שיהיה המצוה הראשונה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד איננו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצות גם לישראל והוצרכו לשתיהם. ורש"י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראויים להיות

נאים

יונתן בן עוזיאל

קרתא ההיא לפתגם דחרב גמרא יתה וית כל דבה וית בעירה לפתגם דחרב: (יז) וית כל עדאה תכנשון במצע פלטיתא ותוקדון בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהכון ותהי תל חרוב לעלם לא תתבני תוב: (יח) ולא אידבק בידכון מדעם מן שמתא מן בגלל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויכמור עליכון רחמין וירחם עליכון ויסגינכון היכמא דקיים לאבהתכון: (יט) ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון למנטור ית כל פיקודוי דאנא מפקיד לכון יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהכון: (א) הי כבנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תגודון בישריכון ולא תשוון כליל דיסעד על בית אפיכון על נפש דמית:

ירושלמי

נ(א) בנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחא על בית אפיכון לטמי נפשא דמית: (ב) ארום עם קדיש אתון קדם יי אלהכון ובכון אתרעי יי אלהכון למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא דעל אפי ארעא: (ג) לא תיכלון מכל מדעם דרחיקית מנכון: (ד) דא היא בעירא דתיכלון תורין ואימרי בני רחילין ולא בני מסאבין וגדיי בני עיזין ולא עירובי טמיין: (ה) אילין וטבין ויחמורין יעלין ורימנין ותורי בר ודיצין: (ו) וכל בעירא דסדיקא טלפייא ולה קרנין וסדיק סדקא מסקא פישרא בבעירא יתה תיכלון:

נ(ו) מסקן גרדא בבעירא יתה תיכלון:]

ברם

בעל הטורים

הזהיר שוסף שמדרוש ותמקול היעב: (יח) ורחמך והרבך. שלח תדחג לומר הרבנתי עיר ויושביה לכך מבשרך לומר שלא תדאג (ויפרך וירבך) [וירחמך וירבך]: (יט) לעשות הישר בעיני יי׳ וסמיך ליה בנים אתם דבזמן שעושין רלונו של מקום קרויין בנים וכתן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב״ה מרחם עליו כתב על הבן: סמיך מת לעיר הנדחת לומר לך שע״ז חשובה כמת וגם שהיו מתגודדים לפני ע״ז כמו על מת: (א) בנים אתם בפסוק הזה יש י״ב תיבות כנגד י״ב שבטים שנקראו בנים לה׳: (ב) מכל העמים אשר על פני האדמה וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם הגוים והגוים נמשלו לבהמות. בבהמות הסיר שבעה בהמות וג׳ חיות [נ״ל בבהמות הסיר ג׳ וז׳ בחיות כן מוכח בדברי רבינו בפ׳ שמיני וכ״כ פי׳ אמור] כנגד עשרת הדברות: (ד) עזים וסמיך ליה

יונתן

כדפירש״י בלי עול תורה: (א) ולא תשוון כליל דיסעד עיין בפי׳ מהר״ד והנכון שפי׳ לא תשוון לשון רז״ל שילן המשיר פירותיו וכמוהו הרבה בתרגומי׳ ולא תעקרו שער לגמרי בין עיניכם וזהו כליל לשון כלל ומתרגם בו לא תשימו קרחה למת ולא תשוון לשון משייר ופי׳ שלא ימרטו שער ראשו למעלה עד שבזיב הראש כרחה בשיור כמו כתר משער סביב הראש למעלה בין עיניהם ולע״ז כליל כתר: (ד) ולא עירובי עמיין פי׳ דוקא שה כבשים ועזים ולא כלאים כדאמר רבא בחולין פ׳ אותו ואת בנו ופי׳ רש״י דנפקא מדלא כתיב שה כבשים ועזים ש״מ וכו׳. וי״מ ולא עמיין פי׳ לאפוקי הבא

רמב״ן

נאים ולא גדודי׳ ומקורחים והיננו נכון שא״כ תהיה המצוה גם שלא על המת ור״א אמר שתדעו שאתם בנים לי״י והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבני׳ הקטני׳ מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו ית׳ יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגלת י״י ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על מת ואפי׳ ימות בנוער. ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונודדם אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי: (ג) לא תאכל כל תועבה. הנה רלה להוסיף באור במאכלים האסורים ולכך אמר לא תאכל כל תועבה להגיד כי כל הנאסרים נתעבים לנפש הטהורה וענין כל תיעוב שנאה ומיאוס כענין כי נתעב דבר המלך כן; אוכל תתעב נפשם כי המאכלים האסורים גסים יולידו, עובי ואטימות בנפש כאשר הזכרתי במקומו ועל כן אמר עוד כל עוף טהור תאכלו להגיד כי אלו אשר אסורים נתעבים והשאר טהורים ראוים לנפש טהורה. ובספרי אמרו רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו מגדים טהורים וכל שרץ העוף אלו חגבים טמאים ויפה אמר והנה טעם הכתוב כי הזכיר לאסור כל שרץ העוף והם ההולכים על ארבע וחזר ואמר כל עוף טהור תאכלו להתיר מהם אשר לו כרעים ממעל לרגליו הארבה והסלעם והחרגול והחגב ולא הוצרך לפרט זה שכבר הוזכר אבל הזכיר בכלל דרך קצרה כל עוף טהור תאכלו כלומר אלו הנזכרים מאכלים נתעבים ושאר העופות למיניהם למרביתם תאכלו מהם כל טהור שלא אסרתיו והנה כלל כל הנאסרים לנו שהם כלם תועבה ולא הוצרך לפרוט אחרי כן השרצים וכל הרמש כי דבר ידוע הוא שתתעב אותם נפש כל נקי דעת אבל הזכיר כל סימני הבהמה והחיה והדגים והעופות והנבלה להודיעך שגם הם נתועבים לנפש ולא הזכיר הטרפה שאיננה תועבה אבל נאסרה מפני האדם או החולי הממית שלא יזיק אוכליו. ולרבותינו עוד מדרשים למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה. ועוד מדרש בכל צפור טהורה תאכלו להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו מהם לאסור את השחוטה קבלו כן לרמוז בכל צפור טהורה שהצפור שלא קבלה טומאה מותרת וטומאת המצורע לא תדבק בחי

אבן עזרא

וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז״ל: (יז) כליל. כלה לה׳ אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש: תל. מגזרת הר גבוה [ד]ותלול: (יח) למען ישוב ה׳ מחרון אפו. ולא ישחיתך בעון העיר: וטעם כי תשמע. כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו. ונסמכה פרשת בנים אתם לה׳ בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור הוא על כל מת: (א) תתגודדו. כטעם ושרט [ה]לנפש מגזרה על כל ידים [ו]גדודות: ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה: וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לכן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה [ז]כמעשיהם. וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם אתכם יכירו כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל מי ואם אתם עם קדוש אין ראוי שתאכל כמאכל ותטמא הנפש: (ג) כל תועבה. כל דבר שהוא נתעב נפש הטהורה כמו שרץ הארץ: (ד) שור שה כשבים. חסר וי״ו [ח]ש״ה מן כבש [ט]או עז: (ה) איל וצבי. ידועים והמשנה האסרים צריכים [י]לקבלה:

ולא

פירוש על אבן עזרא

[ד](יחזקאל י״ז כ״ב). [ה](ויקרא י״ט כ״ח) ר״ל הגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים. [ו](ירמיה מ״ח ל״ז). [ז]להתגודד ולשום קרחה כמשפט הגוים שהוא תועבה לפני ד׳ וזה טעם סמיכות לא תאכל כל תועבה כי עם קדוש אתה. [ח]והראוי שור ושה. [ט]ר״ל בעוד שהוא קטן נקרא שה. [י]כאשר הם מתורגמים. כאילו

ספורנו

בעמלק כאמרו תמחה את זכר עמלק וכן באר הכניא באומרו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. פן יהי׳ למוקש כמו הענין בגויי עכ״ום שנאמר בהם לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר במקומו: (א) בנים אתם לה׳ אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב לפיכך אתם בנים לה׳ שהוא שאביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת: ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה. וגם כן אין להצטער מאד בשביל נזק מגיע למת במיתתו כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העולם הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי העולם הזה: (ב) סגלה מכל העמים. ולכן הוא אוסר זה לכם ולא אסר אותו לבני נח שאינם כ״כ סגולה: לא תאכל כל תועבה. הנה קודם מתן תורה נודע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין נח. ונ״מ כשהתיר האל ית׳ לנח ובניו אכילת ב״ש לא הבדיל בין טמא לטהור. אמנם

אתם

פירוש רשב״ם

(א) ולא תתגודדו. כדכתיב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים. כמו גודו אילנא:

למען

פַּרְסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ
תֹּאכֵלוּ׃ ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ
מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה
הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת
וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃
ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא
וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס ט אֶת־
זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־
לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא
תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס יא כָּל־
צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר
לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס
וְהָעָזְנִיָּה׃ יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה
לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת
בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף
וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־
הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה
וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃
יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא
יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא־תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־
בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ
היצא

אונקלוס

פשרא בבעירא יתה תיכלון: ז ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אנון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אנון לכון: ח וית חזירא ארי מסדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסרהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון: ט ית דין תיכלון מכל די במיא כל די לה ציצין וקלפין תיכלון: י וכל די לית לה ציצין וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון: יא כל צפר דכיא תיכלון: יב ודין די לא תיכלון מנהון נשרא וער ועזיא: יג ובת כנפא וטרפיתא ודיתא לזנה: יד וית כל עורבא לזניה: טו וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: טז וקדיא וקפופא ובותא: יז וקתא וירקרקא ושלי־נונא: יח וחוריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: יט וכל רחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון: כ כל עופא דכי תיכלון: כא לא תיכלון כל נבילא לתותב ערל די בקרויך תתננה וייכלנה או תזבננה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכול בשר בחלב: כב עשרא תעשר
ית

מסרה פרסות, דין מ"ל. ז ממעלי, ב' כ' יו"ד בתורה. וממפריסי, מ"ל י' בר מן יו"ד דקומה. השסועה, ל' ומ"ל. מעלה, כו"ל קמץ (כ"ל ליר"י) בנ"ח פתחין (כ"ל סגול). גרה, הג' רפי. הפריסו, מ"ל. ח גרה, הג' רפי. תאכלו, הכף בליר"י. י אשר אין, ז' זוגין מתחל פין חד במאריך וחד בדרגא. יא צפור, מ"ל. טהרה, חסר. יב וזה, כ"ג ר"פ. והפרס, ל'. והעזניה, ל'. יג והראה, כ"כ בר"ש. והדיה, ה"א בסוף תיבותא. יד ואת, בת"כ את. למינו, ד'. טו התחמס, ב' למינהו, י"ד. טז את, בת"כ ואת. יז והקאת, בת"כ ואת הקאת. הרחמה, הה בקיפרא ובת"כ והרחם. יח והחסידה, ל' בת"כ ואת החסידה. וכן באנפה ודוכיפת ועטלף. יט וכל, בת"כ כל. טמא הוא, בת"כ שקץ הוא ואפ"ס בכל שקץ טמא. יאכלו, ב'. כ טהור, מ"ל. כא לא, במוגה כל ורפי. מכר, ל' וחד ומכר. לנכרי, ל' בשוא וחד בפתח. לא תבשל, ג'. כב עשר, ג' בתורה. תבואת, מ"ל והאל"ף בפתח.

ת"א בבהמה אתה שם ק. השסועה שם ס ג בכורות ו נדה כד. את הגמל בכורות ו ז. ואת הארנבת מגילה ט. ואת השפן בכורות ו. ואת החזיר שם. כל צפור טהרה קדושין מ חולין קמ. וזה אשר לא תאכלו מהם קדושין שם חולין שם. והראה חולין סג בכורות ו. וכל שרץ העוף מכות יו. לא תאכלו כל נבלה שבת קה קל פסחים כא האלילים כא סז חולין קיג קיד קיו בכורות כב כריתות כא. כי עם קדוש פסחים כד קדושין כז מנחות קא חולין קיו בכורות י. לא תבשל גדי שבת קל קדושין נז. עשר תעשר שבת קיט סכה לו ר"ה ח תענית ט סוט' מא מליעא פח בכורות נג.

רש"י

(חולין סט) משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל נתר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבי ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת"כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגו' ומה טומאת המת שחמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. (קדושין נו) להתיר משולחת שבמצורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה והאיה. (חולין ס"ג) היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א סור"יץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. (חולין קי"ג) שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה
טמאה

ירושלמי

(ז) בְּרַם יַת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִסַּסְקֵי פִּישְׁרָא וּמִסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא שְׁלוּלָא דְלֵיהּ תְּרֵין רֵישִׁין וְתַרְתֵּין שִׁדְרָאִין הוֹאִיל וְלֵית בְּזִינֵיהּ חַד לְמִתְקַיְימָא יַת גַּמְלָא וְיַת אַרְנְבָא וְיַת טַפְזָא אֲרוּם מַסְּקֵי פִישְׁרָא הִינוּן וּפַרְסַתְהוֹן לָא סְדִיקָן מְסָאֲבִין הִינוּן לְכוֹן:

[(ז) אֲרוּם מַסְקֵי גִּרְדָא הִינוּן וּפַרְסַתְהוֹן לֵית הִיא סְדִיקָא:]

(ח) וְיַת חֲזִירָא אֲרוּם סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלֵית בְּנַפֵּק בֵּיהּ הַסְדִּיק וְלָא פָּשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִילַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן: (ט) לְחוּד יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִן כָּל דִּבְמַיָּא כָּל דִּילֵיהּ צִיצִין לְמִפְרַח וְחַרְסְפִיתִין עַל מוּשְׁכֵיהּ וְאִין נִתְרוּן וְאִשְׁתַּיַּיר חַד תְּחוֹת לִיסְתֵיהּ וְחַד תְּחוֹת צִיצִיתֵיהּ וְחַד תְּחוֹת גּוּנְבֵיהּ יָתֵיהּ תֵּיכְלוּן: (י) וְכָל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְחַרְסְפִיתִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן: (יא) כָּל צִפַּר דְּכֵי דְּאִית לֵיהּ זְפַק וְקוּרְקְבָנֵיהּ קְלִיף וְאִית לֵיהּ צִבְעָא יַתִּירָא וְלָא דָּרִיס תֵּיכְלוּן: (יב) וְדֵין דְּלָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִישְׁרָא וְעוּזָא וּבַר גִּיזָא:

[(יב) וְדֵין דְּלָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִישְׁרָא וְעַדְיָא וּבַרְגְּזָא:]

(יג) וְדַיְיתָא חִיוָּרָא וְאוּכַמְתָּא דְּהִיא אִיבוּ וְדַיְיתָא לִזְנָהּ:

[(יד) וְוַתָא וְיַת אִיבוּ וְדַיְיתָא לְמִינָהּ:]

(יד) וְיַת כָּל בְּנֵי עוּרְבָא לִזְנֵיהוֹן: (טו) וְיַת בְּרַת נַעֲמִיתָא וְיַת חֲטִיפִיתָא וְיַת צִיפַּר שַׁחְפָא וְיַת בַּר נִצְצָא לִזְנוֹי: (טז) וְיַת כַּפּוּפָא וְיַת שָׁלֵי נוּנָא מִן יַמָּא וְיַת צַדְיָא: (יז) וְקָקָא חִיוַּרְתָּא וְאוּכַמְתָּא וּשְׁרַקְרְקָא: (יח) וְדַיְיתָא חִיוַּרְתָּא וְאוּכַמְתָּא לִזְנָהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲרַפְדָּא:

[(יח) וְדַיְיתָא חִיוַּרִיתָא וְאַבְנִיתָא לְמִינָהּ וְיַת נַגַּר טוּרָא וְיַת חֲרַפְתָּא:]

(יט) וְכָל דִּיבְבֵי חִיבוּרֵי חֵיזֵי דִּטְלוֹפְחֵי וּפוּלֵי דְּפַרְשֵׁי מִן אוּכְלָא וּפַרְחִין הֵי כְּעוֹפָא מְסָאֲבִין הִינוּן לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן: (כ) כָּל נוּבָא דַּכְיָא תֵּיכְלוּן: (כא) לָא תֵיכְלוּן כָּל דְּמִיקַלְקְלָא בִּנְכִיסָא לְגִיוֹר עָרֵל דִּבְקִירְוַיכוֹן תִּתְנוּנָהּ וְיֵכְלוּנָהּ אוֹ תַזְבִּין לְבַר עַמְמִין אֲרוּם עַם קַדִּישׁ אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן לֵית אַתּוּן רַשָּׁאִין לְמִיבְשְׁלָא כָּל דְּכֵן לְמֵיכוֹל בְּשַׂר בַּחֲלַב תַּרְוֵיהוֹן מְעָרְבִין כַּחֲדָא: (כב) הֱווֹ זְהִירִין לְעַשְּׂרָא פֵּירֵיכוֹן מִן דְּאַתּוּן מַפְקִין וְכָנְשִׁין מִן חַקְלָא כָּל שַׁתָּא וְשַׁתָּא וְלָא פֵּירֵי שַׁתָּא עַל פֵּירֵי שַׁתָּא אוֹחֲרֵי:

*בגמ' איתא גבין וצ"ע

בעל הטורים

ליה היל רמז להא דאיתא בחולין (כ"ע) עיזא דכרכוה מין חיה הוא: (ז) שמאים הם לכם וסמיך ליה: (ח) ואת החזיר לומר לך שאסור לגדל חזירים: וסמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים כלומר אעפ"י שאסרתי לאכול מבשרם. אשר מהם במים תאכלו דמשלה דימא שרי. ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין נקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלון אא"כ יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ליד וכשר הוא. ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו. לומר שיש נבלה

יונתן

עמי

הבא מעמ' והטהור: (ז) שלילא וכו' ולית בזיניה חזי למתקיימא פי' שאין במינו ראוי להתקיים כדוגמתו והכי סבר רב דפליג אשמואל במס' נדה פ' המפלת וע"ש: (ט) למפרחי פ' להלוך ולשוט בתוך המים וכן ההולכים בדרך נקראים אורחים ופורחים: ואין נתרין ואשתייר חד תחות ליסתיה פירוש אפילו נישרים הקשקשים במים ונשאר א' כשר וכן הוא בת"כ להדיא: תחות ליסתיה ותחות גונביה פי' תחת לחייו וזנבו והכי סברי' בת"כ

וכן

שאכל ממנה כגון נבלה מוסרחת שאינה ראויה לגר: לא תגעו בגי' חייב לטהר ברגל: (ט) תאכלו וסמיך ליה אשר אין לו לאתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא: (י) טמא הוא לכם וסמיך ליה: (יא) כל צפור ל־בוא לצור משולחת של מצורע [ערש"י ז"ל ולי"ל דרבינו מיירי קודם השילוח כדאיתא בפו' קידושין ד' כ"ז]. הנשר התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנא' (איוב ל"ט) אם על פיך יגביה נשר. אם על פיך ס"ת מלך: (טו) יענה. שמענה בניה ואינה מרחמת עליהם. וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לה: (כא) לא תבשל גדי בגי' [היא] איסור אכילה וביטול והנאה: (כב) סמך עשר תעשר וגו' היוצא השדה שנה שנה לבשר בחלב לומר כשם שתערובת בשר בחלב

אסור

רש״י

טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב י"ט)

ושדפה

רמב״ן

בחיה שאין בעלי חיים בבהמה ובעוף מקבלים טומאה בנוגעם במת או בשרץ אבל השמוטה הראויה לקבל טומאה ידבק בה רוח הטומאה הפורחת מן המורע ואיננה טהורה והיא בכלל תועבה כי אכילתה נתעבת: טעם כי עם קדוש אתה לי"י אלהיך דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו. כי איננו מאכל נתעב אבל יאסור אותו להיותינו קדשים במאכלים או להיותינו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנבשל בו הבן אף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה כי כל מנקת תקרא אם וכל יונק יקרא גדי והוא דרך הבישול והנה בכולם אכזריות. וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ולעופו' ולבהמה טמאה והמדרש הזה הוציא אותו ממלת גדי אבל הלאו עצמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול וכן כתב הרב במדר ואלה המשפטים: (כב) עשר תעשר. כי גם זו מצוה שיאמר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לי"י הוא קדש לי"י ואמר אם גאול יגאל איש ממעשרו חמשיתו יוסיף עליו ואין זה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יחייב לעשר כל תבואות זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען תלמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהם עמודי התורה ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו בטעם הפדיון אשר הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו ועוב לפדותו בכסף ולהעלות שם כסף הפדיון ולא הזכיר החומש שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה. וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ ופרי העץ וטעמו היוצא מן השדה.

ואין

אבן עזרא

(ח) ולא גרה. תחסר מלת [כ]יגר דרך קצרה או מלת [ל]לו: (ט) סנפיר וקשקשת. [מ]פירשתיו: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. הנה לצפור שם כלל ותור וגוזל על השני ויניך שהם תחת לצפור וכן דיה ואיה תחת [נ]דאה כי עתה הוסיף לבאר: (כ) כל עוף טהור. [ס]כארבה: (כא) לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך. ואינו מתיהד כאשר [ע]פירשתי או מכור לנכרי שאינו דר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר [פ]פירשתיו: (כב) עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול ההקדש כי אם במקום הנבחר: היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי היא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהולאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הלאינו לו העיר היוצאת [צ]אלף והעד תשאיר מאה [ק]ומז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור [ר]והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי היא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש [ש]בחשבון סמוך אליו [ת]מפניו ומאחריו [א]ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה ושמה הם הנקראים [ב]עגולים על כן אותיות השם הנכבד הם אלה [ג]הארבעה ומשם אותיות

השם

פירוש על אבן עזרא

[כ]כאילו כתוב ולא גרה יגר. [ל]ר"ל ולא גרה לו. [מ](ויקרא י"א ט'). [נ]המורכב מן דיה ואיה. [ס]הנזכר בפ' שמיני. [ע](שמות כ"א כ"ח). [פ](שם כ"ג י"ט). [צ](עמוס ה' ג'). [ק](שם) ופי' היוצאת המוצאה והוא פועל יוצא כמו תשאיר מאה וכן ר"ל כאן התבואה שיוציא מן השדה. [ר]והמלא שמספר הפרטים ע'. והי' קדש לכן העשירי קדש. [ש]ר"ל כל אחד מהפחותים מעשרה שרש למספר עשרה שהוא סך חשבון. [ת]ר"ל למספר עשרה. [א]ר"ל מן א' עד י' הוא מפניו. ומן י"א עד עשרים שהם עשרות הוא מאחריו. [ב]כמו קו העגול שנעוץ ראשו בסופו. כן המספרים האלה נעוץ ראשם בסופם. שאם תכפול חמשה בעצמו ותאמר ה' פעם ה' עולה כ"ה. כ"ה פעמים כ"ה תרכ"ה. וכן ששה. ו' פעם ו' עולה ל"ו. ל"ו פעם ל"ו תתקל"ו. [ג]ר"ל אותיות אה"וי.

לעיל

ספורנו

אתה בהיותך קדוש וסגולה מכל העמים אינו ראוי לך להיות מזון מן הטמא ומתועב להדמות למזגו: (כא) לא תאכלו כל נבלה. אפי' מן המין הטהור: כי עם קדש אתה לה' אלהיך. אע"פ שהנבלה נאותה למזון אנושי כמו לגר או לנכרי"ם. איננה נאותה למזון עם קדוש מוכן לשלמות המכוון מאת האל יתברך: לא תבשל גדי. כמעשה הכנעני' שהיו חושבים להרבות בזה הפעל מקניהם וקניניהם וכל בהמתם: (כב) עשר תעשר. כי בעבור

התבואה

היצא השדה שנה שנה: כג ואכלת
לפני | יהוה אלהיך במקום אשר־יבחר
לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך
ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען
תלמד ליראה את־יהוה אלהיך כל־
הימים: כד וכי־ירבה ממך הדרך כי
לא תוכל שאתו כי־ירחק ממך המקום
אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו
שם כי יברכך יהוה אלהיך: כה ונתתה
בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל־
המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו:
כו ונתתה הכסף בכל אשר־תאוה
נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר
ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם
לפני יהוה אלהיך ושמחת אתה
וביתך: כז והלוי אשר־בשעריך לא
תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך: ס
כח מקצה | שלש שנים תוציא את־כל־
מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת
בשעריך: כט ובא הלוי כי אין־לו חלק
ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען
יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשה ידך אשר תעשה: ס ששי טו א מקץ שבע־
שנים תעשה שמטה: ב וזה דבר השמטה שמוט כל־בעל משה ידו
אשר

אונקלוס

ית כל עללת זרעך דיפוק חקלא שתא בשתא: כג ותיכול
קדם יי אלהך די באתרא די יתרעי לאשראה שכנתה תמן
מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך וענך בדיל
דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא: כד וארי יסגי מנך
ארחא ארי לא תכול למטלה ארי יתרחק מנך אתרא די
יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה תמן ארי יברכנך יי
אלהך: כה ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא
די יתרעי יי אלהך בה: כו ותתן כספא בכל די יתרעי נפשך
בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך
ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך: כז ולואה
די־בקרויך לא תרחקנה ארי לית לה חלק ואחסנא עמך:
כח מסוף תלת שנין תפק ית־כל־מעשר עללתך בשתא
ההיא ותצנע בקרויך: כט וייתי לואה ארי לית לה חלק
ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלא די בקרויך וייכלון
וישבעון בדיל די יברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעבד:
א מסוף שבע שנין תעבד שמטתא: ב ודין פתגם שמטתא
דתשמט

° נ"א בחקלא

מסרה היצא, חסר. שנה שנה, ל'. כג שמו שם, ב'. מעשר, העי"ן בשוא נח והשין פתח. ואין מתג במ"ס. וכן לקמן פ' כ"ו. דגנך, ב' ראשים. תירשך, מרים היפרא ע"כ כתוב ותירשך ומכאן עד סוף הספר כ' תירשך וכו"ל מ"י ומ"ו. ובכרת, חד"ס. ליראה, תקול בתוס' ה"א בסוף. כד וכי, ס' ר"פ בפס' והוא שוה מן חד חד משמש וכי דלי' דכו'. תוכל, מ"ל. שמו שם, ב'. כה ונתתה, מ"ל ה"א. בכסף, ב'. כו ונתתה, מ"ל ה"א. ובשכר, ל'. ובכל, ה'. שם, דגש מד"ד. ושמחת, כו"ל כ"כ. וביתך, כל ל"י מי"ק וס"ת. כח מקצה, ל' ר"פ בתו'. תוציא, מ"ל דמ"ל. מעשר, ע"ל פ' כ"ג. ההוא, וי"ו וסירק. כט ובא, י"ז ר"פ. והיתום, כל ל"י מ"ל. יברכך, ד' וכל תהלות דכו'. טו ב וזה, ל"ג ר"פ. שמוט, ל' ומ"ל.

ת"א שנה שנה בכורות נג כד. ואכלת לפני ה' אלהיך יומא מו ר"ה ה מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פג תמורה כא כריתות ד ס' הזוהר פ' תרומה. למען תלמד ליראה יבמות לד. כי לא תוכל פסחים לו מציעא כב סנהדרין קיב מכות יט. כי ירחק ממך המקום מכות שם. וצרת הכסף בכורות נו שבת קכח ערובין לא פסחים לה סוכה מא קדושין יא קמא כח מציעא מב מז בכורות כח. ונתת הכסף קמא עו נזיר לה קמא סג מציעא מה שבועות כג. בבקר ובצאן ערובין כז. ושמחת אתה יבמות סב סכה כז. מקץ שבע ערכין כח. וזה דבר השמטה שמוט מועד קטן ג גיטין לו לז קדושין לח.

רש"י

ושדה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר י"ח) כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' (שם י"ח) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק ס"ג) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו'. (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך כמוך ואינן חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה (דברים כ"ו) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר: (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל (שם ט"ו) קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד
היאך

רמב"ן

ואין הכונה בכל תבואות זרעך שיעשר כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחוייבים במעשר כל תבואתו וכל היוצא בהן מן השדה יזכיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקח ויפטור לו המקח אבל יעשר בין המדות שזרע בין הנתוסף עליהם הכל באמונה וא"כ הזכיר המינים המחוייבים להתעשר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשית' אשר יתנו לי"י כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לי"י הוא לא יורה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לי"י ובלשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ
תירוש

ירושלמי

[(כב) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעְשְׂרָא תַעַשְׂרוּן יַת כָּל עֲלַלַת זַרְעֵיכוֹן מַהֲדֵי אַתּוּן זָרְעֵי בְּאַפֵּי בָרָא וְכַנְשִׁין עֲלָלָן בְּכָל שְׁנָא שְׁנָא עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֵית אַתּוּן רַשָּׁאִין לְמַעְשְׂרָא וּלְמֵיכוּל מִן פֵּירֵי שְׁנָא וְעַד פֵּירֵי שְׁנָא:]

(כג) וְתֵיכְלוּן מַעַשְׂרָא תִנְיָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן מַעֲשַׂר עִיבוּרֵיכוֹן חַמְרֵיכוֹן וּמִשְׁחֵכוֹן וְכֵן בְּכוּרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנֵיכוֹן מִן בְּגְלַל דְּתֵלְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא: (כד) וַאֲרוּם יִסְגֵּי מִנְּכוֹן אוֹרְחָא אֲרוּם לָא תֵיכוּל לְמִסּוֹבְרָא יַת מַעַשְׂרָא אֲרוּם יִתְרַחַק מִנְּכוֹן אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרוּם יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: (כה) וְתַחֵלֵּל

יונתן בן עוזיאל

בְּכַסְפָּא וִיהוֹן פְּרִיטֵי צְרִירִין בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ: (כו) וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכָל דְּיִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכָל דְּתִשַׁיְילִינָךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִחְדוּן אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן: (כז) וְלֵיוָאָה דִבְקִירְוֵיכוֹן לָא תִשְׁבְּקוּנֵּיהּ אֲרוּם לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן: (כח) מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין תַּפְקוּן יַת כָּל מַעֲשַׂר עֲלַלְתֵיכוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנְעוּן בְּקִירְוֵיכוֹן: (כט) וְיֵיתֵי לֵיוָאָה אֲרוּם לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִבְקִירְוֵיכוֹן וְיֵיכְלוּן וְיִסְבְּעוּן מִן בְּגְלַל דִּיבָרְכִינְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל עוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן דְּתַעַבְדוּן: (א) מִסּוֹף שְׁבַעְתֵּי שְׁנִין תַּעַבְדוּן שְׁמִיטְתָּא: (ב) וְדֵין

אחוויית

בעל הטורים

אסור כן ג"כ אסור הערובה של כלאים בשדה. ואם השמור מן הערובה אז אבשל פירותך בזמן והמעשר. ושמך בחלב אמו לשנה שנה. לומר שמניקה לא תגשה תוך ג' שנים ויהיה הולד בחלב אמו ג' שנים: (כה) ולרת ב' במס' דין ולידך (יחזקאל ה) ולרת סופם בכנפיך. והיינו דשכן המפקיד מעות שלא חזירו ולרכן ושפעילין לאסור חייב. ומפרש טעמא אמר קרא ולרת הכסף בידך אע"פ שלרורין יהיו בידך וזה אע"פ שלרם סופם בכנפיך יהיו בידך: (כט) יברכך יי' אלהיך בכל מעשה ידך וסמיך ליה: (ב) וזה דבר השמטה שמוע שלריך לומר לו משמט אני [נ"ל דה"ע דאם תאמר לו משמט אני יברכך אע"פ שמעשה מעשה בידך שהיד פשוטה לקבל כדאי' בר"ש פ"י

דשביעית

רמב"ן

תירוש וילהר ויקלר הכתוב שם כי אינגו מקום המלות לחייב שיעשר אבל הוא מלוה שיהיה המעשר קדש לי"י עד שיפד' בתוספת חומש. אבל המלות בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש וילהר. ופירוש דגן בלשון הקדש המינין ידועין בתבואה ופירוש תירוש היין החדש אשר ישיקו היקבים. וילהר השמן אשר בכן ואין מין אחר בכל הזרעין ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות וכן מוטעות. אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש וילהר ותהיה בזה גזרה שהכר הטעו בו מגדולי המחברים וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כפי קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקלה השלש שנים תוליא מעשר תבואתך של השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני היא ואמר תוליא והנחת בשעריך ללמד על הביעור ושוב יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר. ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוליא אחד מעשרה לעמלי תורה: (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. והנכון בעיני שיזהיר על שנת השבע עלמה שנעשה אותה שמטה בחרים ובקליר כמו שאמר והשביעית תשמטנ' ונטשתה וזה טעם תעשה שמטה שתשבות כדרך לעשות את יום השבת וקלר באסור הזריעה והזמיר' שהזכיר הזכירם בביאור אבל הוסיף לבאר כי היא שמטה לי"י גם בהשמטת כספים וזה טעם כי קרא שמטה לי"י שהוא שבת לי"י. וכל המעשים ישבותו וכבר רמזתי סודה: וטעם מקץ אמר ר"א מתחלת השנה וכן אמרו המדקדקים כלם כי הראש והסוף יקראו קלה שכל דבר יש לו שתי קלוות וכענין שכתוב מן הקלה אל הקלה על שתי קלותיו על ארבע קלותיו ואין דברים נכונים אללי כי ראש שבע שנים הוא השנה הראשונה והוא הקלה שנקרא בהם ראש. ואלו אמר הכתוב מקץ השנה השביעית היה דברים נכון ועל דעת רבותינו מקץ בסוף השבע ולא דבר הכתוב אלא בשמיטת כספים יאמר מסוף כל שבע שנים המנוים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו ולכך אמרו שאין שביעית משמטת כספים אלא בסופה וכן לדעתם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בסוף השבע אלא שהקץ הנזכר בכאן הוא מיד והקץ הנזכר שם מופלג שהרי פי' במועד שנת השמטה בחג הסוכות והנה טעם שניהם מתכלית יאמר בכאן בתכלית שבע שנים תעשה שמטה ושם יאמר בו גם כן כאשר תכלינה שבע שנים במועד שנת השמטה תעשה הקהל ועל דרך הפשט יראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא בכור ומתוקן כי קץ הוא סוף. וכן תרגומו והמספרים וכל דבר יש לכן ראש וסוף ולאשם וקופם בהם ותאמר בעשרות כי האחד ראש המספר והעשירי סופו אם כן קץ שבע שנים שנת השבע שהוא סוף המספר ההוא ובשמטת הארץ הכתוב מדבר כאשר פירשתי למעלה: וטעם מקץ. כמו ברוב אחד מקלה מזה וברוב אחד מקלה מזה והנה הוא כמו בקץ שבע שנים תעשה שמיטה שתשבות בו וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש אחיו העברי אשר

ימכר

אבן עזרא

השם הנכבד והנורא: (כג) ובבורות בקרך. יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם [ד]כאשר פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה [ה]מלומדה והטעם רגילות והוא היסר בעיני: (כה) ונתת בכסף. שב אל המעשר: בידך. שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר. הטעוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירוש: אתה וביתך. אתה ובניך שיוב וביתך רשות כי מלות שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי [ו]אלקנה יש לכן [ז]שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך. והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תשכח כי הלא ידי מונה במעשר השני לבדו: וטעם אשר בשעריך. כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים. זה מעשר [ח]שלישי ולא יוליא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרים כי יוליא שלשתם והמכחישים אמרו כי מלות עשר תעשר הוא המעשר הראשון: וטעם ולרת הכסף בידך. עם הלוי ידבר *וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה. תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת [ט]אבותינו: וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה. בתחלת השנה כאשר [י]פירשתי ובעד הקהל [כ]את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה [ל]והניחוה ונטוש: (ב) משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל [לל]ובעל כמו והחכמה תחיה [מ]בעליה את נפש בעליו [נ]יקח

והטעם

פירוש על אבן עזרא

[ד](לעיל י"ב י"ז). [ה](הושע י' י"א). [ו]חנה ופנינה (ש"א. א' ב') ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח לה'. [ז]על שקיימה מה שכתוב בתורה אף שהוא רשות. [ח]הוא מעשר עני שהוא תחת מעשר שני. [ט]כמ"ש לפני זה שלא יוליא בשנה הזאת מעשר שני. [י](לעיל ט' י"א). [כ](להלן ל"א י"ב) שם נאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות. שהוא תחלת השנה. ור"ל מכלל יופי. ואע"פ שענינו סוף להשמטת כספים הוא תחלה להשמטת קרקע ולשלום עבדים. כי הראש והסוף יקרא קלה עכ"ל. [ל](ש"ב ע' ל"ג) שפי' הניחוה והפול והזכיר זה כד' לפרש מלת שמיטה שהוא כמו עזובה. [לל]ר"ל ע"כ נקרא בעל משה כי הוא אדון הנוגש. [מ](קהלת ז' י"ב). [נ](משלי א' י"ט).

*ר"ל זה לפי דעת המכחישים.

ישעיה

ספורנו

התבואה והבהמה תרבה התבואה וירבה המקנה כאמרם ז"ל (גטין) עשר בשביל שתתעשר: (כג) למען תלמד ליראה. כי במקום הנבחר למקדש יהי' בית דין הגדול להבין ולהורות: (ב) וזה דבר השמטה. כשאמר האל ית' והשביעית תשמטנה היתה הכוונה שתעשה שמטת כספים: שמוט כל בעל

משה

פירוש רשב"ם

(כג) למען תלמד ליראה. כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם: (כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. אלא תשמחהו עמך והיטיב לך ולו: (כח) מקצה שלש שנים. שנת מעשר עני:

כי

אשר ישה ברעהו לא־יגש את־רעהו
ואת־אחיו כי־קרא שמטה ליהוה:
ג את־הנכרי תגש ואשר יהיה לך את־
אחיך תשמט ידך: ד אפס כי לא
יהיה־בך אביון כי־ברך יברכך יהוה
בארץ אשר יהוה אלהיך נתן־לך
נחלה לרשתה: ה רק אם־שמוע
תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר
לעשות את־כל־המצוה הזאת אשר
אנכי מצוך היום: ו כי־יהוה אלהיך
ברכך כאשר דבר־לך והעבטת גוים
רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים
רבים ובך לא ימשלו: ס ז כי־יהיה
בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך
בארצך אשר־יהוה אלהיך נתן לך
לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־
ידך מאחיך האביון: ח כי־פתח תפתח
את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו
אשר יחסר לו: ט השמר לך פן־יהיה
דבר עם־לבבך בליעל לאמר קרבה
שנת־השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא
עליך אל־יהוה והיה בך חטא: י נתון תתן לו ולא־ירע לבבך בתתך לו
כי בגלל | הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשך ובכל משלח ידך:
כי

אונקלוס

דתשמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן
חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמטתא קדם יי: ג מן בר
עממין תתבע ודי יהי לך עם אחוך תשמט ידך: ד לחוד
ארי לא יהי בך מסכנא ארי ברכא יברכנך יי בארעא
די יי אלהך יהב לך אחסנא למירתה: ה לחוד אם קבלא
תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקדתא
הדא די אנא מפקדך יומא דין: ו ארי יי אלהך ברכך כמא
די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף ותשלוט
בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ז ארי יהי בך מסכנא חד
מאחיך בחדא מקרויך בארעך דיי אלהך יהב לך לא
תתקף ית לבך ולא תקפץ ית ידך מאחוך מסכנא: ח אלא
מפתח תפתח ית ידך לה ואוזפא תחפניה כמסת חסרוניה
דיחסיר ליה: ט אסתמר לך דילמא יהי פתגם עם לבך
ברשע למימר קריבא שתא שביעתא שתא דשמטתא
ותבאש עינך באחוך מסכנא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם
יי ויהי בך חובא: י מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך
ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך יי אלהך בכל עובדך
ובכל

מסרה ישה, השין ימניה וב׳. יגש, השין בשמאלים ל׳ וחסר. ג תגש, ל׳ וחסר. תשמט, ל׳. ד לא, מרכא. יהיה, מוקף. בך, דגש מד״ד. אביון, מלא. ה שמוע׳ מ״ל. לעשות, מ״ל. ו והעבטת, ל׳ וכ״כ וחסר ה׳. גוים, הג׳ דגוש. תעבט, חסר. ימשלו, השין בחולם ס״ו. ז תקפץ, ל׳ וחסר. ח פתח, ג׳ חד מ״ל ב׳ חסר דין מנהון. לו, הלמ״ד רפי. והעבט, הבית בליר״ח״י. תעביטנו, מ״ל. די, דגוש. מחסרו, חסר. ט בליעל, הב׳ רפי׳. קרבה, ל׳. וס׳ וקרבה אשם. ורעה, פי״ם ו׳ ביצין וג׳ פצין י נתון, ג׳ מ״ל דין מנהון. בתתך, ב׳. בכל, בעתב ובמקף ומ״י הק״מ. מעשך, ל׳ חסר. ידך, חסר.

ת״א לא יגוש בפסח מה מכות ג. כי קרא שמטה לה׳ קדושין לח. אפס כי לא יהי׳ בך אביון סנהים כא מליעא ל׳ לב סנהדרין סר. כי פתוח מליעא לא. העבט תעביטנו כתובות פז גיטין לז מליעא לא. די מחסורו כתובות פז. השמר לך שבועות מו כתובות סו סוטה מז גיטין לו בפסח ו. קרבה שנת השבע מכות ג. וראה עינך באחיך האביון סנהדרין קט. וקרא עליך אל ה׳ כתובות סח. בך חטא סנהדרין שס. נתון תתן לו מליעא לא שבועה כה עקרי׳ מג פלג. כי בגלל הדבר הזה שבת קנא.

רש״י

היאך היא קרבה הא למדת שבע שני׳ למנין השמיטה: (ג) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: (ג) (את הנכרי תגש. זו מצות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית. והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת״ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת״ל ובך לא ימשלו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. (נ״א לא) אפילו כמה פעמים: (ח) כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפי׳ סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. (כתובות קו) זו אשה וכן הוא אומר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו: (ט) וקרא עלך. (ספרי) יכול מצוה ת״ל (דברים כד) ולא יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפי׳ לא יקרא. א״כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה
עם

פירוש רשב״ם

(ב) כי קרא שמטה לה׳. כלומר כי הגיע זמן שמטה כמו מקראי קדש קרא עלי מועד קראו צום כלם לשון זמן: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. אם תשמט הקב״ה ישלם לך: (ה) אם שמע תשמע והעבטת. תקח משכנותם בעל כרחם על הלוואותיך: (ח) כי פתוח תפתח את ידך. אלא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל כלומר דבר שהוא של רשעים כמו דבר בליעל יצוק. שפתרונו כן:
כי

יונתן בן עוזיאל

אחוויית הילכת שמיטתא אשמיטו כל בר נש מרי מוזפתא דיזוף בחבריה לית ליה רשו לסדרקא בחבריה למתבוע אוזפותיה ולא מן אחוי בר ישראל ארום קרא בית דינא שמיטתא קדם יי: (ג) ית בר עממין תדחוק דינא די יהוי לך עם אחוך תשמיט ידך: (ד) לחוד אין אתון עסיקין במצוותא דאורייתא לא יהוי בכון מסכנא ארום ברכא יברככון יי בארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא למירתה: (ה) לחוד אין קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון למינטור ולמעבד ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקיד לכון יומא דין: (ו) ארום יי אלהכון בירככון הי כמא דמליל לכון ותמשכנון עממין סגיאין ואתון לא תתמשכנון ותשלטון בעממין סגיאין ובכון לא ישלטון: (ז) ואין

ירושלמי

ליתיכון עסיקין במצוותא דאורייתא ויהוי בכון מסכנא מחד אחוך בחדא מן קרווך בארעך דיי אלהך יהיב לך לא תתקף ית לבבך ולא תמנע ית אידך מאחוך מסכנא: (ח) אלא מפתח תפתח ית אידך ליה וסוזפא תוזפיניה הי כמסת חוסרניה דייחסר ליה: (ט) אסתמרו לכון דלמא יהי פתגם עם לבכון דזדנותא למימר קריבת שתא שביעתא שתא דישמיטתא ותבאש עיניכון באחוכון מסכנא ולא תתנון ליה ויקביל עליכון קדם יי ויהי בכון חובא: (י) מתן תתנון ליה ולא יבאש לבכון בתתנכון ליה ארום מטול פתגמא הדין יברככון יי אלהכון בכל עובדיכון ובכל אושטות ידיכון:

[(י) מתן תתנון ליה לא יבאש באפיכון בזמן תתנון ליה:]

ארום

בעל הטורים

דשביעית ת"מ בשם הירושלמי]: ישה ב' אשר ישה ברעהו. כי ישה לך אלוה מעונך (איוב י"א) שאם השמט ישה לך מעונך: (ג) תשמט ידך אפס פי' מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך אינו משמט: (ד) אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון: (ח) פתח פ"א כתולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לשדלו בדברים ד"א הרלוי לפה מן לו פה הכלוי למעדכים מן לו מעדכים. ופתק לו בכל מילי מתיקה [לישנא דקרא נקט ישעיה כ"ח ותפק לרעב כו'] ד"א פתח תפתח שאם הוא מתביים תביא לו לפתחו. ד"א פתח תפתח כפול הדבר וכן נתן תתן לו העניק תעניק לומר שאין שיעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח חסר ו' מלוה ביום ו' ליתן מה לעניים ותקנים עונגא: פתח ג' במסורה ב' בהאי ענינא ואידך (נחום ב') פתח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנא' (משלי כ"א) אוטם אזנו מזעקת דל וגו': די מחסרו אשר יחסר כ"ת דמאי. שמאכילין העניים דמאי: (י) נתון מלא ו' שזוכה לו' ברכות כדאי' בב"ב [ד' ע']

יונתן

וכן הוא בסוף': (ד) עסיקין במצוה דאורייתא כוונתו עיין ברמ"י: (יא) לקריבכון זלעניי'

בחמך

רמב"ן

יתכל לך ועבדך שש שנים פירשו בשנה השביעית שהוא סוף המספר והוא דומה לכתוב שבתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם. וכן בשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך כי בעבור שאמר ועבדך שש שנים לא הוצרך לפרש כי בשנת השביעית יפטר והנה על דרך הזה היה נראה כי פירש הכתוב האחד מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שיהיה כמו כן בשנת הקץ בחג הסוכות בראש אותו השנה שנאסרו בה לחרוש ולזרוע שהיא שנת השמטה אבל לא נוכל לומר כן כי רבותינו קבלו והוא שהיה ההקהל בחג הסוכות של השנה השמינית היא השנה שאחר השמטה ועל כן אמרו המפרשים כי פיר' במועד שנת השמטה במועד השנה הראשונה של מנין השמטה וזה איננו נכון כי לא תקרא בכתוב שנת השמטה רק שנת השבתון השנה ההיא שהיא שמטה לי"י וכן שנת היובל ורבותינו עצמם דקדקו בכך שאמרו מי כתיב בשנת היובל ובשנת היובל כתיב שנה שאחר היובל. אבל כך אני אומר כי הקץ והסוף יאמרו בכתוב על אחרית כל דבריו ופעמים הם בו ופעמים אחריו חוץ ממנו ומקצה אחיו מקצה בחוברת ומקצתם יעמדו לפני המלך מקצות כנפיו אל קצות כנפיו כלם אחרית בדבר הנזכר ממנו והוא בתוכו. קץ כל בשר בא לפני ובא עד קצו ואין עוזר לו כי בא הקץ בא כלה תכלית הדבר הנזכר והיא אחריו שנקצץ ונחתך וכן הענין בלשון הסוף. טוב ללכת אל בית אבל באשר הוא סוף כל האדם אחריו שכבר את ספו תמו מן בלהות והמעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף במעשה עצמו ובלשונם כדי עמוד בתפילתו וכדי היקף בסופו והיה פי' הכתוב מתכלית שבע שנים במשבון שנת השמטה בחג הסוכות הבא אחר השבע תעשה הקהל ושלא יראה להם שיהיו שבע שנים למנין אחר הזכיר שהיו השבע בזמן השמטה וכן כי אקח מועד זמן וכל כל המועדים זמנים והנה הקץ הזה אחרי המספר כאשר פי' בחג הסוכות ומקץ שבע שנים תעשה שמטה מכלל המספר ולא הוצרך להאריך ולבאר זה שכבר פירש שסנת השבע היא שנת השמטה ויהיה קץ רחב בשמטת כל השנה כמו שפירשתי על דרך הפשט. ויתכן לומר כי הכתוב מונה תחלת שנה מחג הסוכות כמו שאומר חג האסיף תקופת השנה ואמר חג האסיף בצאת השנה. וא"כ היה מקץ שבע שנים בסוף והוץ ממנו בסמוך דאמר במועד שנת השמטה להיות החשבון השבע בשמיטות כמו שפירשתי לא שתגיע השמטה עד החג הזה ורואיתי לאחד מן המחברים שכתב ונלמד שמוסיפים מחול על הקדש והשמטה היתה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית וזה דבר מוכרח בתלמוד בראיות ברורות שאין אמת. ואפשר ג"כ כי מה שאמרו רבותינו מקץ שבע שנים תעשה שמטה שאין משמטת כספים אלא בסופה שהוא מדרש מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה ירמוז כי בסוף השבע תהיה שמטה יותר מן בתחלה ולכונס בקץ הזה שהוא חוץ ממנו ויכול אדם לתבוע חובו ביום האחרון של שנת השמטה ולא תשמט עד הלילה. שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר"ה של מוצאי שביעית: (ג) את הנכרי תגוש. זו מצות עשה לשון רש"י מספרי ופירש מצות עשה באחיך הנכרי תגוש ולא אחיך ולאו הבא מכלל עשה עשה ולפי שמצינו שם לא יגוש ליתן עליו לא תעשה הזכו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה וכך אמרו שם לנכרי תשיך מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה והוא כמו שפירשנו מצות עשה באחיך וכך פירש שם רש"י. לא שיהיה מלוה להלות לנכרי ברבית כלל וכן מוכיח בגמרא

אבן עזרא

והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה. פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יוש. ילחץ כמו וכל עצביכם [ס]תנגושו והנה נראה הנו"ן בפעלי העתיד מבעלי [ע]הנו"ן: שמטה ליי'. לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא [פ]ליי': (ג) את הנכרי תגוש. רשות: (ד) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא צריך אליו לסחור בו: (ו) ומשלת. ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המלוה כי יהיה [צ]בך אביון על כן אמר כי לא יחדל [צצ]אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה כולו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך. לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ. תסגור וכן קפצה [ק]פיה קפץ [ר]באף יקפצו מלכים [ש]פיהם והוא פעל קל: האביון. יש אומרים שהוא ננזכת ולא [ת]אבה כי הוא במשכל עליון ומביון והגיון שהשרש עלה תנה הנה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור [א]חסרונו: (ח) פתח תפתח. שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם [ב]הדרש יפה: את ידך לו. לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו. תתן לו משכך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל. [ג]שם ויש אומרים שהיא מלה [ד]מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יקים: ורעה עינך. כמו ושנה אל [ה]בית אביה והמלה מהשניים [ו]הנראים: (י) בגלל. כמו שנה לבעבור [ז]סבב כי הכל הוא במלקים במלקי הכל שהוא הגוף: נתן תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך:

כי

פירוש על אבן עזרא

[ס](ישעיה נ"ח ג'). [ע]כי שרשו נגש. [פ](ויקרא כ"ה ב' ד'). [צ]ר"ל שינרום המרי. להיות אביונים מצויים. [צצ](פסוק י"א). [ק](איוב ה' ט"ז). [ר](תהלים ע"ז י'). [ש](ישעיה נ"ב ט"ו). [ת](שמות י' כ"ז). [א]כי אביון שרשו אבה ועניינו חסר ותאוה. [ב]ר"ל אפי' מלה פעמים. [ג]ר"ל דבר רשע. [ד]מן בל יעל. [ה](ויקרא כ"ב י"ג) ומנחי ע"ו. כוע. שוב. וז"ס והמלה משניים הנראים. שלעולם נראים ולא נעלמים אותם השתי אותיות. [ז]כלומר הכלל הכולל המדינה. להיותה נחשבת כל במלקים הוא בי בקבוץ החלקים ובהעזר אלה מאלה והיותר מוסכמים להסכמה אחת יהיו נקראים בחלקי הכל שהוא גוף. כלומר בדמיון החלקים שיש בשום דבר שיהיה גוף כי בהתקבץ חלקיו ונקשרים זה בזה הוא נקרא כל. וכבר דמו חכמי המחקר הקבוץ המדיני לגוף האדם שהוא מחברים רבים ויש מהם ראשיים ויש נעפלים להם וכל אבר ואבר צריך להעזר מחברו

וכן

ספורנו

משה ידו. כי קרא שמטה האל ית' באמרו תשמטנה: (ד) אפס כי לא יהי' בך אביון. אע"פ שאמרתי שתשמט ידך הנה לא יקרה בכם איש לוה

שתצטרך

יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ
עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח
אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃
ס יב כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה
וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת
תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ
חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃
יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ
וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן
אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃
טז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ
כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃
יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ
וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף
לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ
בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה
שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ
שביעי יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ
וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר

צאנך

אונקלוס

ובכל אושטות ידך: יא ארי לא יפסוק מסכנא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח ית־ידך לאחוך לענך ולמסכנך בארעך: יב ארי יזדבן לך אחוך בר־ישראל או בת־ישראל ויפלחנך שית שנין ובשתא שביעתא תפטרניה בר חורין מעמך: יג וארי תפטרניה בר חורין מעמך לא תפטרניה ריקנין: יד אפרשא תפריש לה מענך ומאדרך וממעצרתך די יברכנך יי אלהך תתן־לה: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקדך ית פתגמא הדין יומא דין: טז ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחמך וית אנש ביתך ארי טב לה עמך: יז ותסב ית מרצעא ותתן באדניה ובדשא ויהי לך עבד־פלח לעלם ואף לאמתך תעבד־כן: יח לא יקשי בעינך במפטרך יתה בר חורין מעמך ארי על חד תרין באגר אגירא פלחך שית שנין ויברכנך יי אלהך בכל די תעבד: יט כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דוכרין תקדש קדם יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא

תגוז

מסרה פתח, ג' ב' חסר דין מכהון וא' מ"ל. לעניך, ג' בלי' בחד יו"ד ערש"י. ולאביונך, פ'. יב העברי, ה'. העבריה, ב'. ועבדך, הבי"ת במתג ובקמץ כתב. השביעית, מי"ק ומ"ת. יג וכי, ח' ר"פ בפי'. יד העניק, ל' ומ"ל והכון בליכי. תעניק, הנו"ן בחירק. ומגרנך, ל'. ומיקבך, הבי"ת רפי. טז ואת, ל'. יז ונתתה, מ"ל ה"א. עבד, ל' וב' לעבד עולם. כן, דגוש מד"ר. יח בעיניך, ו' חסר יו"ד תניין בלי'. בשלחך, הטעם ביימין הק' כי הוא קדמא. משנה, הכון סגולה. יט כל, במקף במתג ומ"מ הוא ק"מ. הבכור, ד' מ"ל בתורה. בבכר, חסר. שורך, מ"ו. תגז, הג' בחולם. בכור, מ"ל.

ת"א ולקחת קדושין כא שבועות ד. במרצע קדושין שם שבועות שם בכורות לז כח. באזנו קדושין כב. ואף לאמתך קדושין יז. כי משנה. שם טו כ כא ערכין ל. כל הבכור מגילה לא חולין קלה. אשר יולד נדה מ. בבקרך ובצאנך חולין קלב קלה. הזכר תקדיש נדרים יג מיר ד בכורות יט יא כב ערכין כט. לא תעבור בבכור שורך חולין קז בכורות ע כה. ולא תגוז בכור צאנך חולין קלה קל"ז תמורה יח.

רש"י

עם שכר המעשה: על כן. (שם) מפני כן: (יא) לאמר. (ספרי) עצה לטובתך אני משיאך. לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. (קידושין יד) על ידי אחרים במוכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר (שמות כא) כי תקנה עבד עברי ובמוכרהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמוכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמוכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן הענק תעניק: (יד) העניק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בג"ש כמה נותן לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל (ויקרא כה) ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא): ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל (שמות כא) אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר (ויקרא כז) אך בכור אשר יבכר לה' וגו' הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה (ערכין כט). ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא תקדיש וא"א לומר לא תקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו:

לא

ספורנו

שתצטרך לשמוע וזה בלי ספק התקיים בדור באי הארץ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע: (יא) כי לא יחדל אביון. כענין כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון: (טו) וזכרת כי עבד היית. שלא בלבד הוציאך מעבדות אבל העניק לך ממון המשעבדים בך: (יח) לא יקשה בעיניך. להעניק עם שלומו מפני כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר: וברכך ה' אלהיך. ומשלו תתן: (יט) כל הבכור. אחר שבאר מיני חסד בתבואה והוא מעשר עני ובמעות והוא שמטת כספים והלואה ובשאר הקניינים בהענקת עבד עברי באר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה ובם מתן הבכורות הראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצות להודות על הגאולה בזמן הפסח והמצות ועל האביב בעומר

בתנופה

ירושלמי

(יא) ארום מטול דלא צייתין בית ישראל במצוותא דאורייתא לא פסקין מסכנין מגו ארעא בגין כן אנא מפקידכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לקריביכון ולענייי שיבבותכון ולמסכיני ארעכון:

[(יא) אין נטרין הינון ישראל מצוותא דאוריתא לא הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הינון מצוותא דאוריתא ארום לא פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכיניא ולצריכיא דאית בארעכון:]

(יב) ארום יזדבן לכון אחוכון בר ישראל או. בת ישראל ויפלחנכון שית שנין ובמעלי שביעתא תפטרוניה לבר חורין מגביכון: (יג) וארום אין תפטרוניה בר חורי מגביכון לא תפטרוניה ריקנא: (יד) מדחרא

יונתן בן עוזיאל

תדחרון ליה מן ענכון מן אדריכון ומן מעצרתכון דבריכיכון יי אלהכון תתנון ליה:

[(יד) מזודא תזודון ליה:]

(טו) ותהוון דכירין ארום משעבדין הייתון בארעא דמצרים ופרקכון יי אלהכון מטול כן אנא מפקדיכון למעבד ית פתגמא הדין יומא דין: (טז) ויהי ארום יימר לך לא אפוק מן גבך ארום רחמך וית אינש ביתך ארום טב ליה דמתהני עמך: (יז) ותסב ית מחטא ותנעוץ באודניה ובתרע בית דינא ויהי לך עבד פלח עד יובלא ואוף לאמתך תכתוב גט חירו ותתן לה: (יח) לא יקשי בעינך במפטרך יתיה לבר חורין מן גבך ארום בכופלא על אגר אגירא פלחך שית שנין ויברכך מטוליה יי אלהך בכל מה דתעבד: (יט) כל בוכרא דאתיליד

ירושלמי

בעל הטורים

בנסך לו ג' ולידך (ש"א כ"ב) בנסך לו לחם והרב נבי דוד לומר שלריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא לריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב. תשלחנו: (יג) וכי תשלחנו לא תשלחנו ג"פ ליולא בתוך שש ובסוף שש ויולא ביובל: (יד) העניק מלא יו"ד כי ביו"ד מכות הענקתיך ג' דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לכן העניקהו מג' דברים מלאנך מגרנך ומיקבך והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית: (טו) היום ומתיך ליה: (טז) והיה כי יאמר אליך לומר שרליעה ביום ולא בלילה: סמך (יט) כל הבכור לפרשת עבד לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עברי עבודת עבד וכשם שהמום

יונתן

ולענייי שיבבותכון פי' קרובך היינו עניי עירך קודם לעניי קרוב מחמת שכנות לשון גמרא בשבבותיה: ולמסכיני ארעכון ולא תרגם ארעך ל' יחיד כאשר הוא בפסוק וכן כולם בשביל זה להורו' כי גם הדר בח"ל נקראו עניי עירך וקרובך כשכנים מחמת שהיא ארצכם המיוחדת לכולכם כך אשר לומר ולדרום: (יז) לאמתך וכו' גט חירר פי'

רמב"ן

בגמרא בפרק איזהו נשך. והרב ר' משה עשאן שתיהן מלו.: ממש לגנוש את הנכרי ולהלוותו ברבית ועשה בלשון הזה השנוי בספרי ושם הוא מורגל במקומות רבים כל עוף טהור תאכלו מלות עשה כל שרץ העוף מלות לא תעשה וכן הזכירו בספרי זאת הבהמה אשר תאכלו מלות עשה ודבר ברור הוא: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. הרבה מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים כי לעולם יהיה אביון בארץ שגלוי לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמור לעשות את כל המלוה ואינו נכון לדעתי כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם והלילה רק לדרך אזהרה יזכיר הדבר. והנכון שיאמר שלא יחדל אביון שיהיה כמנע ולא ימלא עוד לעולם והזכיר זה בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המלוה אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם שומרים כל המלוה עד שלא נלטרך כלל ללות על האביון כי אולי בקלת הימים ימלא אביון ואני מלוך עליו אם ימלא ואמר מקרב הארץ לרמוז על כל הישוב כי להבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר יי' אלהינו נותן לנו נקלה אם נקיים שם כל המלות. ועתה אמר כי יתכן שימלא אביון באחד מן הזמנים :באחד מן המקומות אשר תשב בה כי טעם בארלך כטעם בכל מושבותיכם בארץ ובחולה לארץ: וטעם ולאביונך בארצך. כאומר לאחיך העני ולכל אביוני הארץ כי בעבור שהמלוה בישראל יזכיר אחיך וילטרך לפרש אחיך ולאביוני הארץ ללוות על כל ישראל ומדרשו להקדים הקודם והזכיר כי עוד יש שמטה לעבר השנה השביעית שלו כי גם השמטה ההיא כשמטה הנזכרת והכל לזכר ימות עולם כאשר רמזתי במקומו

אבן עזרא

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר [ח]פרשתי: לאחיך. הקרוב אליך בתחלה: ולעניך. לעניי משפחתך ואביון ארלך קודם לאביון מקום אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: (יב) אחיך העברי. [ט]פירשתיו: או העבריה. והוא כי ימכור איש את בתו לאמה: (יג) ריקם. [י]פירשתיו: (יד) העניק תעניק לו. הטעם עשה לו [כ]תפארת מוזרת וענקים [ל]לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אה: (יז) באזנו ובדלת. [מ]פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בלאתו חפשי רק אם לא ירלה ללאת תרלע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלם ישלם [נ]אם אין לו ואם שלם [ס]אלה ורבים כן כי אין אשה נרלעת: (יח) לא יקשה בעיניך. מלאנו כתוב שלש שנים [ע]כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עלמו יותר משלש שנים ג"כ לשוכר אותו כנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה [פ]משנה הוא משנה [צ]למלך שם משנה לילך תאר השם גם הוא ונגזרת שנים כאשר [ק]פרשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית ילא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום [ר]השבת: וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם [ש]התקים: (יט) כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור

פירוש על אבן עזרא

וכן הכסות שבו. [ח](פסוק ו'). [ט](שמות כ"א ב'). [י](בראשית ל"א מ"ב). [כ]להתפאר בו. [ל](משלי א' ט') ובמכלל יופי פי' ענקהו ושים על לואריו כענק תכשיט מן הדגן והתירוש והילהר. [מ](שמות כ"א ו'). [נ](שם כ"ב ב'). שהוא מחר ואל ממשה בקר ישלם. [ס](שם כ"א י"א) שאינו חוזר לאשר כתוב ועונה דסמוך לו. רק אל אשר לא יעדה והפדה. וכן ואף לאמתך תעשה כן אינו חוזר על הרליעה. שאין רליעה באשה. אבל חוזר להעניק תעניק אף שהוא רחוק ממנו. [ע]ע"ס הוא ול"ל בשלש שנים כשני שכיר. (ישעיה ט"ז י"ד). [פ](שמות ט"ז ה'). [צ](אסתר י' ג'). [ק](בראשית מ"ג י"ב). [ר]כמ"ש וביום השביעי שבת וכו' ולמעלה כתיב לא אשר תאפו אפו וכו' הרי תחלת השביעי. [ש]ר"ל לפי ענינו. לעיל

ספורנו

התנופה ומן השבועות להודות על שבועות חקות קליר שמר לנו ומן האסיף להודות על האסיף ושבכל אחד מהם נביא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה

פירוש רשב"ם

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: (יב) אחיך העברי. בגניבתו. או העברייה. שמכרה אביה בקטנותה לאמה. והגיעו שש שנים לשמיטה קודם הבאת סימנים. (טו) כי עבד היית. והוציאך ברכוש גדול: (יז) ואף לאמתך תעשה כן. להענקה: (יח) לא יקשה בעיניך. שתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו משנה וכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קניין שש שנים שקנית אותו שהרי יברכך ה' בכל אשר תעשה והרי פירוש פסוק זה דוגמת ולא ירע לבבך בתתך לו וכן תרע עינה באיש חיקה ובבנ' ובבתה מתת לאחד מהם כי רועה העין וקשיות הלב מדבר על נתינת ממון לאחרים וכאשר הורגלו לפרש שלא יקשה בעיניך על מה שאתה משלחו חפשי לסוף שש שנים שהרי הרבה עבדך שש שנים כלומר יותר משאר שכירים. שטו"ת הוא בידם. וכי למה יקשה בעיניו בשילוח חפשי והלא לא קנאו מתחלה אלא לפי עבודת שש שנים שהכל יודעים שבשביעית יצא ועוד לא היה לומר משנה שכר שכיר אלא משנה שכיר. ויש מפרש משנה שכיר שש שנים לפי שסתם שכיר שלש שנים כדכתיב בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב. גם זה הבל. כי במקום אחר כתיב בעוד שנה כשנת שכיר. ופירוש כשני שכיר. שלש שנים מצומצמות כשני שכיר שהיא שנה מצומצמת: (יט) תקדיש לה' אלהיך. כלומר נהוג בו דין שלא תעבוד בו ולא תגוז. ומה שכתוב לא יקדיש איש אותו כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר: צאן ובקר. הכמים פירשוהו. כתרגומו. כי לפי הפשט גם נדריהם ונדבותיהם ברגלים היו מביאין כמו שכתוב בפרשת שור או כשב ובפינחס: ובשלת

צאנך: כ לפני יהוה אלהיך תאכלנו
שנה בשנה במקום אשר־יבחר יהוה
אתה וביתך: כא וכי־יהיה בו מום
פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו
ליהוה אלהיך: כב בשעריך תאכלנו
הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל:
כג רק את־דמו לא תאכל על־הארץ
תשפכנו כמים: פ טז א שמור את־
חדש האביב ועשית פסח ליהוה
אלהיך כי בחדש האביב הוציאך
יהוה אלהיך ממצרים לילה: ב וזבחת
פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר במקום
אשר יבחר יהוה לשכן שמו שם:
ג לא־תאכל עליו חמץ שבעת ימים
תאכל־עליו מצות לחם עני כי בחפזון
יצאת מארץ מצרים למען תזכר את־יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:
ד ולא־יראה לך שאר בכל־גבלך שבעת ימים ולא־ילין מן־הבשר אשר תזבח
בערב

אונקלוס

תגוז בוכרא דענך: כ קדם יי אלהך תיכלנה שתא בשתא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי בה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסנה קדם יי אלהך: כב בקרויך תיכלנה מסאבא ודכיא כחדא כבסר טביא ואילא: כג לחוד ית דמה לא תיכול על ארעא תשדנה כמיא: א טר ית־ירחא דאביבא ותעבד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד־לך־נסין בליליא: ב ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכנתה תמן: ג לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחם עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתדכר ית־יומא מפקך מארעא דמצרים כל יומי חייך: ד ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית
מן

מסרה כ תאכלנו, רפי כי אין במסג זה דין נגינה שיהיה עי"ז ספי מרחוק כי אינו בהכרעה ב' ממקום הכמה הטעם ד"א. במקום, כו"ל מ"ל במ"א. כא וכי יהיה, ד' ר"פ. כב והטהור, מ"ל. יחדו, כל חול' חסר. כצבי, ב'. כג תשפכנו, י"ז. על הארץ, ט' בפי'. טז א שמור, ו' מ"ל בתורה. האביב, מ"ל. פסח, דגוש מד"ד. הוציאך, מ"ל דמ"ל. ב פסח, דגוש מד"ד. ג מצות, מ"ל. עני, חסר. בחפזון, ג' ומ"ל. ד ולא, י"ג פסוק דסים בהון ולא ולא. שאר, חסר. גבלך, חסר.

ת"א לפני ה' אלהיך תאכלנו זבחים יט בכורות כו כז כח תמורה כא. שנה בשנה בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא. וכי יהיה בו מום בכורות יד לז לח. בשעריך תאכלנו יבמות עג מכות יט. הטמא והטהור יחדו בכורות לג. כצבי וכאיל שם יב לג. רק את דמו לא תאכל שם טו. שמור את חדש האביב ר"ה ו כא סנהדרין יג זבחים ז.

רש"י

לא תעבד בבכור שורך. ולא תגוז וגו'. אף הסלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתו' בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנא' (ויקרא כח) ובשרם יהיה לך וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנא' (לעיל י"ד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר בא מכלל איסור. הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנ' (שם) מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי) תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) להם עני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב) ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר (שמות י"ב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתו' מענייני של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הולך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר האם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים השחוטי' כל שבעה בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עלי' שנאכלת לשני ימי' והראשון
האמור

רמב"ן

במקומו ושם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה: (א) שמור את חדש האביב. מצות הרגלים מבוארות כי כבר הזכיר' והנה בתורת כהנים הזכיר בה ענין הקרבנות והקרבתם אשה לי"י וכאן לא יזכירם כלל אבל יזהיר את ישראל לעלות בהם אל המקום אשר יבחר ולשמוח לפניו כי כאשר צוה שיביא מעשר שני לפני י"י וכן הבכור ויאכלם שם במקום אשר יבחר י"י הוסיף לבאר כי עוד חייבין שיבאו כלם לפני השם ויחגו לפניו בשלשה רגלים ולשמוח בשלמים שיקריבו לפניו ולא הזכיר זמני חג המצות והסוכות באי זה יום יהיה אך הזכיר פרשיהם לדרך קצרה שכבר הזכיר הכל שם: (ב) וטעם וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר. על דרך הפשט כמו שור שה כשבים לאונן שמעון לוי וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר לכך לא אמר וזבחת פסח לי"י אלהיך מן הצאן ומן הבקר כאשר יאמר בכל מקום מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ואם מן הצאן עולה קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב. אבל צוה בפסח והוא השה הזכיר כבר וכאן ובקר ואילים ועזים ובני בקר לחוג חגיגה ביום הזה כאשר יצוה בשבועות ובסוכות שיאמר ועשית חג שבועות לי"י אלהיך מסת נדבת ידך שיביא בקר וצאן לשלמים כאשר תשיג ידו. וכן אמר בסוכות תשבו שבעת ימים שבעת ימים תחוג לי"י אלהיך וגו' ובסוף כלל את שלשתם ודומה לזה בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעת ימים מצות יאכל ופי' בחג שבעת ימים וכן מצינו בפסח יאשיהו שאמר צאן ובקר כבשים ובני עזים הכל לפסחים ובקר שלשת
לפים

דְאִתִילִד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דוּכְרַיָא תַּקְדִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלוּחַ בְּבֻכּוּרֵי תוֹרֵיכוֹן וְלָא תִגּוּז בְּכוּרֵי עָנֵיכוֹן: (כ) קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן תֵּיכְלִינֵיהּ שְׁנָא בְּשַׁתָּא בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן: (כא) וַאֲרוּם יְהֵי בֵיהּ מוּמָא חֲגִיר אוֹ סְמֵי כָּל מִדַּעַם בִּישׁ לָא תִכְּסִינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן: (כב) בְּקִרְוֵיכוֹן תֵּיכְלוּנֵיהּ דִמְסָאַב מִן לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא וּדְדַכֵי לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָא כַּחֲדָא הֵי כְבִשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא: (כג) לְחוֹד אַדְמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תִּישְׁדוּנֵיהּ הֵי כְמַיָּא: (א) הֱווֹן זְהִירִין לְמִנְטוֹר זִמְנֵי מוֹעֲדַיָא לְעִבּוּרֵי שַׁתָּא וּלְמִנְטוֹר תְּקוּפְתָּא בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא לְמֶעֱבַד בֵּיהּ פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן אֲרוּם בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא אַפֵּיק יַתְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן מִמִּצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּלֵילְיָא: (ב) וְתִיכְסוּן פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן בֵּינֵי שִׁמְשַׁתָּא וְעָאן וְתוֹרֵי לְמִחַר בְּכָל יוֹמָא לְחֶדְוַת חַגָּא בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן: (ג) לָא תֵיכְלוּן עַל פִּסְחָא חֲמִיעַ שׁוּבְעָא יוֹמִין תֵּיכְלוּן לִשְׁמֵיהּ פַּטִּיר לַחְמָא עַנְיָיא אֲרוּם בִּבְהִילוּ נְפַקְתּוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִן בִּגְלַל דְּתִידְכְּרוּן יַת יוֹם מִפַּקְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כָּל יוֹמֵי חַיֵּיכוֹן: (ד) וְתִזְדַּהֲרוּן מִקַּמֵּי פִסְחָא דְּלָא יִתְחֲמֵי לְכוֹן חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמְכוֹן שׁוּבְעָא יוֹמִין

בעל הטורים

שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל בכליהם: (ג) וזבחת פסח וקמיך ליה לא תאכל עליו

יונתן

פי' גם שימרוו והורה לנו דלף לאמסך קפי' אמסכור ולא אגרלע כדפירש"י וק"ל: (א) לעבורי שתא ולמנטר תקופתא בירחא דאביבא פי' שיהא התקופה דוקא בניסן כדאיתא בפ"ק דר"ה שלם ליה רב הונא בר אבין לרבא כי חזית דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עבריה להאיא שתא דכתיב שמור את חדש האביב של תקופה שיהא בחדש ניסן וק"ל: (ב) ביני שימשתא פי' בה"ם מדכתיב לאן ובקר והלא פסח לאו לאן ובקר אלא מה לכן אמר דהכי מילי ניהו פסח דהיינו קרבן פסח וזבחם בזמנו דהיינו בין הערבים ולאן ובקר לכבוד חג למחר: (ד) דלא יתחמי כל"ל: ולא יבית בר מנישרא פי' ולא ילין חוץ מאותו בשר התמסים ערב יום ראשון יכול ללון

רמב"ן

אלפים ואחר כן אמר ויבשלו הפסח וגו' כמשפט הקדשים והשלמים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל העם הנה פירש כי כבשים ובני עזים הכל לפסחים לא עזים עצמן ולא בקר כדכתיב שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים. ופירש כי הבקר אשר הזכיר היו שלשת אלפים והיו קדשים אשר בסירות להריץ לפני העם לאכול שבעה כענין ההגיגה שקבלו רבותינו. ואונקלוס עשה לאן ובקר דבק עם הפסח ולא יתקשר הוי"ו יפה במלת ובקר ועוד כי אין כל הצאן כשר לפסחים והנכון מה שאמרנו. ובאר בכאן דברים רבים כי הזכיר במצה שהיתה לחם עוני להגיד כי נוס לזכור שיאזו בחפזון והוא עני זכר כי היו במצרים בלחם לר ובמים לחץ והנה תרגמו לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין. או שיאמר שתהיה עוד עשוים כלחם עני ולא שתהיה מצה עשירה כמו שהזכירו רבותינו. ובאר במצות השאור שלא יראהו בכל גבולך כי בתחלה אמר לא ימצא בבתיכם: (ד) וטעם אשר תזבח בערב ביום הראשון. שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום הרבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכירו אותה בתורת הקרבנות ולא המזירה כאן כאשר לא המזיר מצות שאר הקרבנות וגם משלשת הרגלים לא הזכיר כאן שנקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמצה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב במקוע השמש כי בלילה יאכל ואמר לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יי' ופנית בבקר

אבן עזרא

בבכור מוקך: (כ) תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר [ת]פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית [א]הכהן: (כא) כל מום רע. המאכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אשר יש בו מום הוא לישראל וזה [ב]רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אחה [ג]הטמא או הטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכר' ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש [ד]פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: (א) את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בלאתם ממצרים והמכחישי' אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם חכרים נמקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש [דד]ניסן רק מלאכו זיו ואיתני' ובול וטעם ראשון כאשר ימצא שאביב הוא חדש הראשון כי מהם יחל לספור החדשים אם היתה שנה מעוברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם [ה]ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו [הה]עם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת: לילה. הוליאך מתחת [ו]סבות פרעה והקרוב עוד [ז]אפרשנו: (ג) צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אשר שאמר הכל לפסחי' על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפי' ובקר [ח]חמש מאות והנה זכר הפסח [ט]קודם הבקר וכן אחה [י]וביתך וי"א כי במצרים אמר כשב או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: (ג) לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ [כ]בעת שחיטת הפסח: לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך. בכל

פירוש על אבן עזרא

[ת](לעיל י"ב י"ז). [א]כי לכהן הוא אומר. [ב]כי פי' הראשון יותר נכון שכל ענין הנאמר אל הכהן דבר. ואינו מרחיק האמת כאשר הבין המגלה לגמה"ש. גם יסבברו בתוך הדברים שאמר שאין להם שחר. [ג]הכהן בין טמא בין טהור תאכלנו בשעריך ואינו כבשר קודש שאם אכלו טמא הוא בכרת. [ד]הזכיר שלש פעמים בשנה וכו' במקום אשר יבחר (לקמן ע"ו וע"ז). [דד](שמות ג' ז'). [ה]ר"ל שקרא הכתוב בפרשה החדש הזה לניסן ראשון טעמו ראשון לאשר ימצא האביב כלומר הוא החדש שיוכל האביב להיות לראשונה בו משאר החדשים. [הה]פי' זה קשור עם מה שאמר בתחילה זה הענין שנם אנחנו נודע כי הב"ד היו מסתכלין באביב אך אין הפסח תלוי באביב לבדו אבל הוא תלוי ג"כ על התקופה ועל הפירות שבאילן ועל דברים אחרים כמפורש בג"ה. [ו]וכן פרש"י ז"ל. שהרי ממחרת הפסח יצאו כמ"ש (במדבר ל"ג ג') אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו וכו' (שמות י"ב ל"א). [ז]עי"ש הוא וצ"ל והקרוב כבר פירשתי. (שם) (כ"ל) כי דרך ר"א ללרף סוף פסוק הקודם עם הפסוק שאחריו והפסוק אחריו מביא דעת האומרים כי רק במצרים היה הקרבן פסח מן הצאן כבשים או עזים ולדורות יכול להקריב ג"כ בקר כפי הפשט זולת קבלת חז"ל. ע"כ הפירוש ממצרים לילה וזבחת פסח וכו' ע"כ הפסח לדורות כמו פסח מצרים ע"כ הבקר הוא לשלמים. [ח](ד"ה ב' ל"ה ט'). [ט]ר"ל לאן שהוא חיוב. קודם הבקר שהוא שלמים. [י](לעיל ט"ו כ') שהם הוא חיוב. וביתך רשות. [כ]ר"ל מלת עליו קאי על הפסח שבפסוק הקודם. כמ"ש

ספורנו

יראה את פני ה' ריקם ולזה לא הזכיר בהם בראיה חדש ובכמה בחדש יהיו אבל הזכיר האביב והאסיף: (א) שמור את חדש האביב. שמור התעדת הכנסה היה' ניסן חדש האביב ע"י עבורי החדשים והשנים שיכוונו בהם שני הלבנה עם שני החמה: ועשית פסח. בערב חג המצות: כי בחדש האביב הוציאך. כיוון ורלה שתהי' יציאתך בעת שנשלם החדוש של אביב והוא הנגוד בהיות צלם אלהי מצרים עם השמש בגבורתו והיכרם בנגודו: לילה. כי אותו הנגוד הי' אז בלילה ובהיות שאין קרבן בלילה הולרך להקדים הקרבתו ביום הקודם לאותו הנגוד ולזכרון זה קבע כן לדורות: (ב) ובקר. לקרבן חגיגה אע"פ שלא נעשה זה עם פסח מצרים: (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים. אע"פ שפסח מצרים הי' אסור אמולו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל (פסחים): תאכל עליו מצות. שבהיותו קרבן זכרון הגאולה שהיתה ברגע קטן אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא לריך זמן בעשייתו מלוש בלק עד חמלתו: לחם עוני. לחם שהיו אוכלים בעניים ושלא הי' לחם שלוי להשהות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אלים: כי בחפזון יצאת. והטעם להזכיר החפזון בלחם הוא כי תמורת אותו החפזון העוני הי' לך אח"כ החפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והטעם שלויתי להתמיד ההשגחה על שיהיו שנות הלבנה מכוונות עם שנות החמה ע"י העבורים כדי שיהי' ניסן חדש אביב ולא לויתי למנות לחדשי חמה שהם בלתי לריכין לעבור הוא כדי שתזכור יציאת מצרים כל ימי חייך שבכל עבור חדש ועבור שנה שתעשה בשביל שיהי' ניסן חדש האביב תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים: (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. אע"פ שזה לא הולרך בפסח מצרים: ולא ילין מן הבשר. שלא תחשוב שנאסר המותר בפסח מצרים בלבד מפני שהיו יוצאים אז משם בחפזון כדי שלא ישאר ממנו

בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר: ה לֹא
תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ו כִּי אִם־
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח
בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ
מִמִּצְרָיִם: ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ
בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ: ח שֵׁשֶׁת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: ס
ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל
חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה
שָׁבֻעוֹת: י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן
כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: יא וְשָׂמַחְתָּ
לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: יב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ
בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה: פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה
לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ: יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ
ובתך

אונקלוס

מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: ה לית־
לך רשו למכס ית־פסחא בחדא מקרויך דיי אלהך יהב
לך: ו אלהן לאתרא די־יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה
תמן תכוס ית־פסחא ברמשא כמעל שמשא זמן מפקך
ממצרים: ז ותבשל ותיכול באתרא די יתרעי יי אלהך ביה
ותתפני בצפרא ותהך לקרוך: ח שתא יומין תיכול פטירא
וביומא שביעאה כנש קדם יי אלהך לא תעבד עבידא:
ט שבעא שבועין תמני לך מדשריות מגלא בחצד עומרא
דארמותא תשרי לממני שבעא שבועין: י ותעבד חגא
דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא־די
יברכנך יי אלהך: יא ותחדי קדם ׀ יי אלהך את וברך וברתך
ועבדך ואמתך ולואה די בקרויך וגיורא ויתמא וארמלא
די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה
תמן: יב ותדכר ארי־עבדא הויתא במצרים ותטר ותעבד
ית קימיא האלין: יג חגא דמטליא תעבד לך שבעא יומין
במכנשך מאדרך וממעצרתך: יד ותחדי בחגך את וברך
וברתך

מסרה הראשון, ס"ג. ה לזבח, מ"ו דקרי ולא כתיב. ו כבוא, ג' מ"ל בתורה. מועד, מ"ל. ז ופנית, ד' כ"כ מ"י וחסר ה"א. לאהליך, ס"ו ומ"י כ"ל מ"ל במ"ס. והשכמתם. ח מצות, מ"ל. ט שבעת, ס' דמ'. מהחל, ב' התרומה. חרמש, השין ימנית. לספר, ג' כתב כן חו"ק ומ"ל חביין. י שבעות, חו"ק ומ"ל חביין. מסת, ל'. כאשר, מטעים בי' אשר. יא והיתום, ג'. במקום, כו"ל מ"ל במ"א. יב עבד, ב'. היית, ג'. יג הסכת, ל' חד"ס. לך, הלמ"ד כעי. מגרנך, ל'. ומיקבך, ב' וכ"ל חסר.

ת"א לא תוכל פסחים לא זבחים קיד. שם תזבח ברכות ט פסחים נט זבחים יב. ופנית בבקר פסחים ח לה סוכה מז ר"ה ה חגיגה יז זבחים לו. ששת ימים תאכל מצות פסחי' לה קכ סוכה מז חגיגה יז מנחות סו. עצרת לה' אלהיך פסחים סח קכ ביצה טו חגיגה יח מגילה ט. לא תעשה חגיגה ט. שבעה שבעות מגילה ל חגיגה יז. תספר לך מנחות סה. מהחל חרמש מליעא פז מנחות סו עא. מסת חגיגה ח. ושמחת פסחים ע. חג הסכות תעשה סוכה ט יא יב מו כב כו. באספך מגרנך ומיקבך ר"ה יג יד. ושמחת בחגיך פסחים קט מגילה יו מ"ק יד חגיגה ח.

רש"י

שאמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכל' היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכך היא שנוייה במסכת פסחי': (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקי' בערב. משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השרפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. (ספרי) לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב (חגיגה י"ז): ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר (שמות יב) שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר (שמות יב) בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון (שופטים יג) נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה. (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א באספך מגרנך ומיקבך
למד

רמב"ן

בבקר וכבר פירשתי זה בפרשת החדש הזה לכם ראש חדשים ויתכן עוד שנפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב והוא הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו. והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא בשל מבושל במים אם כן ובשלת באש כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ובעשור לחדש והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר י"י ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו להודות על כל הטובות אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרי' עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת
היא

יומין ולא יבית בר מן בישרא דתכסון ברמשא ביומא קמאה לצפרא: (ה) לית לכון רשו למכוס ית פסחא בחדא מן קירויכון דיי' אלהכון יהיב לכון: (ו) אלהן באתרא דיתרעי יי' אלהכון לאשראה שכינתיה תמן תיכסון ית פסחא וברמשא במיעלית שמשא תיכלוניה עד פלגות ליליא זמן שריות פורקנכון ממצרים: (ז) ותטוון ותיכלון באתרא דיתרעי יי' אלהכון ביה ותתפני בצפרא מיפק חגא ותהך לקרווך: (ח) ביומא קמא תקרבון ית עומרא ותיכלון פטירי מעללתא עתיקא ושתא יומין דאשתיירו תהון מרשן למיכול פטירי מעללתא חדתא וביומא שביעאה הדוא תהון כנישין בתושבחא קדם יי' אלהכון לא תעבדון עיבידתא: (ט) שובעא שבועין תימנון לכון מזמן דתשרון למשלח מגלא למחצוד בחקלא בתר חצד עומרא תישרי למימני שובעא שבועין: (י) ותעבדון חדוות חגא דשבועיא קדם יי' אלהכון הי כמסת נדבת ידיכון היכמא דבריכיכון יי' אלהכון: (יא) ותיחדון בחדוות חגא קדם יי' אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואי די בקרויכון וגיורא ויתמא וארמלתא די ביניכון באתרא דיתרעי יי' אלהכון לאשראה שכינתיה תמן: (יב) ותהוון דכירין ארום משעבדין הויתון במצרים ותיטרון ותעבדון ית קימיא האלין: (יג) חגא דמטליא תעבדון לכון שובעא יומין במשלמכון למכנוש עללתא מאידריכון וחמרא מן מעצרתיכון: (יד) ותיחדון בחדוות חגיכון בשאובתא וחלילא אתון ובניכון ובנתיכון ואמהותיכון וליואה

וגיורא

בעל הטורים

עליו ממן לומר לך שאין מוסיפין הפסח על המזן: (ט) שבעה שבעת תספר לך שתי ספירות בפסוק לומר לך דמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי: מהחל ב' ולידך (ד"ה ב' לא) מהחל התרומה. דהיינו העומר שהוא ראשי' למנחות כתרומה שהיא ראשית: בקמה חסר לספר קרי ביה בקומה שצריך לבך העומר מעומד: (יא) ושמחת לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה בבר נקצרת ועדיין היין בגפנים נאמר שמחה אחת ובסכות שהכל בבית. נאמר בו ג' שמחות: החקים האלה כתי' בעצרת לפי שניתנה בו תורה: (יג) הסכות תעשה לך באספך מגרנך רמז לנויי סוכה עטרה בשבולי':

כל

יונתן

לכון וכליהנא בפלח דרש"י דתחגיגה י"ד הכתוב מדבר ולמד שנאכלת לשני ימים ויש מגיהים בר מן מדבחא בר מן בפלח והכן תקל לפניך: (ז) ותטוון פי' לבון צלי לפי הענין. מיפק חגא כדפירש"י: (ח) מעללתא פי' תבואה עתיקתא כדפרש"י וע"ש:

מוהבותא

רמב"ן

היא ויהיה במשמע להיות נעצר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הוצרך להזכיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג הסוכות בפרשת המועדות שבת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעצר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה. ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו סוף היום הזה איננו שוה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת היא ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואיננו חיוב שנעלה בו לרגל פעם אחרת: (ט) מהחל חרמש בקמה. טעמו מהשל לכם חרמש בקמה כי כבר הזכיר מתי נתחיל להניף חרמש בקמה בעומר שהיא ראשית קצירנו ומדרשו ללמד על העומר שלא תהא קצירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר. ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה' כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיאמר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם: (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים. אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך. והנכון שהוא כפשוטו שהתלמוד החקים האלה אשר צוך האדון הפודך מבית עבדים וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ואמר החקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נתפרש בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העצרת וכבר הזכרתי קודם: חסלת פרשת ראה

אבן עזרא

בכל שנה: (ד) אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח: (ו) בערב כבא השמש. פירושו: מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבא השמש: (ז) ובשלת. פירושו צלי וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשל' שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר. אמרו המכחשים כי ילך ביום קדש אל ביתו ואמרנו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויש אומרים כי הפירוש לאהליכם כאשר הוא וביום המול לאהלם והלכת להאליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול: (ח) ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזכיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר חג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום הכפור כי אין הכפור מתחבר במקדש: (י) מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס כטעם הרמת יד: נדבת ידך. לעולה ולשלמים: (יב) וזכרת כי עבד היית. דבק עם ועבדך ואמתך: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. על כן נקרא חג האסיף: (טו) תחג

תזבח

צוה

פירוש על אבן עזרא

[ל] כמ"ש ואמרתם זבח פסח (שמות י"ב כ"ז). [מ] (שם פס' ו'). [נ] כמ"ש למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שם כ"ג ט"ו). [ס] כי כבוא השמש בטעם מפסיק. והוא פי' למעלה בערב. וטעמו כבוא השמש לצד מערב. כמ"ש (שם י"ב ו') ע"ש. וכזה טענת המנאצר לכחה"ש. [ע] (שם פ"ם ט'). [פ] (ד"ה ב' ל"ה י"ג). [צ] (מ"א ח' ס"ו). [ק] (ד"ה ב' ז' י'). [ר] ר"ל כל אהל באשר הוא שם. אם הוא קרוב ילך איש לאהלו ביו"ט. ואם הוא רחוק יכול ללכת לקראת אהלו עד מקום קרוב ביו"ט. ומשם לארצו בחול. [ש] ר"ל שמונין שבעת ימים מיום י"ו בניסן שבו מביאין עומר התנופה מהחדש. מלה שלי אתה לאכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאכלה ששה מן החדש. (מנחות דף ס"ו ע"א). [ת] ר"ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי ג"כ. [א] ר"ל וביום השביעי נמשך לתאכל מצות שלפניו. וגם ללא תעשה מלאכה שלאחריו. [ב] כי לצורך אוכל נפש מותר. [ג] אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. [ד] רק בשלש רגלים. [ה] ולדעת שאר המדקדקים הוא מגזרת הכפולים שרשו מסס. והסמ"ך דגוש כמשפט. [ו] בפסוק שלפניו.

כי

ספורנו

ביד מצרים: לא תוכל לזבוח את הפסח. אע"פ שפסח מצרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש לא יעשה כן לדורות: (ח) וביום השביעי עצרת. נעצרו בו ישראל יחדיו לעבודת האל ית' ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה כי לולא זה לא הי' השביעי קדוש כלל כמו שהוא הענין בחג הסוכות שאין השביעי שלו מקרא קדש: (ט) מהחל חרמש בקמה. בקמת שעורי העומר כי השעורה אביב ומן האביב עד הקציר תספור שבעה שבועות חקות קציר: (יא) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בחג הקציר בלקט ושכחה ופאה המגויים בקציר והזכירם בענין זה החג בפרשת אמור: (יב) וזכרת כי עבד היית. שלא הי' אז שום ממון שלך כי מה שקנה עבד קנה רבו: ושמרת ועשית את החקים האלה. בנתינת לקט ופאה לכלון לפני ה' שהוציאך משם ונתן לך עושר ונכסים: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. באסוף התבואה אל ביתך מן הגורן ומן היקב:

והגר

פירוש רשב"ם

(ז) ובשלת. צלי: ופנית בבקר. אינך צריך להתעכב כל ימי הפסח: (ט) מהחל חרמש. כתרגומו. כי העומר נקרא ראשית קצירכם: (י) מסת. די לפי ריוח נדבת ידך. וכן פתר דו"נש ופשר מסת די. כברכת אל שדי. כדי כח ידי במתן נדרים. והמדמה מסת אל מס. הוא חמס: (יג) באספך מגרנך. כמו שפירשתי הטעם על כי בסכות הושבתי את בני ישראל:

שפטים

ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר
והיתום והאלמנה אשר בשעריך:
טו שבעת ימים תחג ליהוה אלהיך
במקום אשר־יבחר יהוה כי יברכך
יהוה אלהיך בכל־תבואתך ובכל
מעשה ידיך והיית אך שמח: טז שלוש
פעמים | בשנה יראה כל־זכורך את־
פני | יהוה אלהיך במקום אשר יבחר
בחג המצות ובחג השבעות ובחג
הסכות ולא יראה את־פני יהוה ריקם:
יז איש כמתנת ידו כברכת יהוה
אלהיך אשר נתן־לך:

ומפטירין עניה סוערה בישעיה בסימן נ"ד. קכ"ז. פלא"י. סימן:

ס ס ס

יח שפטים ושטרים תתן־לך בכל־שעריך
אשר יהוה אלהיך נתן לך
לשבטיך ושפטו את־העם משפט־צדק: יט לא־תטה משפט לא תכיר
פנים ולא־תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם:
כ צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את־הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן
לך

אונקלוס

וברתך ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלא די
בקרויך: טו שבעא יומין תחוג קדם יי אלהך באתרא די
יתרעי יי ארי יברכנך יי אלהך בכל עללתך ובכל עובדי
ידיך ותהי ברם חדי: טז תלת זמנין | בשתא יתחזי כל דכורך
קדם | יי אלהך באתרא די יתרעי בחגא דפטיריא ובחגא
דשבועיא ובחגא דמטליא ולא יתחזי קדם יי ריקנין: יז גבר
כמתנת ידה כברכתא דיי אלהך די יהב־לך: ס ס ס
יח דיינין ופרענין תמני לך בכל קרויך די יי אלהך יהב
לך לשבטיך וידונון ית עמא דין דקשוט: יט לא
תצלי דין לא תשתמודע אפין ולא תקבל שחדא ארי
שחדא מעור עיני חכימין ומקלקל פתגמי תריצין: כ קשטא
קשטא תהי רדיף בדיל דתיחי ותירת ית ארעא דיי אלהך
יהב

מסרה טו תחג, כו"ל חסר. בכל, בחולם ובמהפך. מעשה, מ"ה בסופו ופסי"ן בליכי. ידיך, י"ה מ"ל. טז שלוש, ג' מ"ל בתורה. יראה, כ"ה. זכורך, מ"ל. יבחר, ל' ק"ה. השבעות, ב' כ"כ בענין. הסכות, מ"ו חסין. יראה, י"ג. יז כמתנת, ל'. כברכת, כף חניה כפי ב'. יח שפטים, כל לי' ח"ו ומ"י. ושטרים כ"ל חסר ו' במ"ה ומעמיא סוטפר דה"י. יהוה, ד' בטעם בסיפרא. לשבטיך, מ"ל. צדק, ל'. יט לא, ג' תכיר ולא. תכיר, מ"ל. שחד, חסר. ויסלף, ב' ח"י חסיין. צדיקים, מ"ק וחסר חסיין. כ תרדף, חסר.

ת"א והיית אך שמח פסחים מח. יראה חגיגה ב ערכין ב. זכורך חגיגה ד. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות ביצה יט ר"ה ד פ"ק כד חגיגה ח. ריקם בכורות נח. איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך חגיגה ח. שופטים ושטרים תתן לך סנהדרין ז יז השלישים נב. שעריך מכות ז. כי השחד כתובות קה. צדק צדק פאה יח כתובות קו סנהדרין לב.

רש"י

למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב (סוכה י"ב): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה (שם): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. (חגיגה ח) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים: חסלת פרשת ראה

(יח) שפטים ושטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. (סנהדרין ט"ז) הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. (ת"כ) בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרוא' שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. (ספרי) אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור. (כתובות קה) משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדוף. (ספרי) הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל

רמב"ן

צוה בתורה על האלהים יצא דבר שניהם ונתן בפלילים אם כן מצוה שיהיו לישראל פלילים יאמר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנ' והם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחוצה לארץ מצווים למנות להם דיינין בעיירו' וכן כתב הרב ר' משה אבל במסכת מכות שנו והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם תלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצ' לארץ אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא בפלכים פלכים אם כן המצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות ובדברים הנדונין בחוצה לארץ אבל בזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות ואנן הדיוטות אנן ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל: (יח) וטעם לשבטיך. מוסב על תתן לך מלמד שמושיבי' ב"ד ובכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר לשון רש"י וכן במסכת סנהדרין. ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שמינו ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' ב"ד וכך השנו בפרק חלק שחולקי' עיר אחת לב' שבטים וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות ב"ד על כל השבט והוא ישפוט את כלם ואחרי כן ימנו' ב"ד בכל עיר ועיר שישפטו' את העיר ואע"פ שכלם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט ותמחיהם לכל עיר ועיר ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני ב"ד שבעירם לא בפני ב"ד שבעיר אחרת ואפי' היו שני בעלי הדין בעיר אחת יכול לומר נלך לפני ב"ד שבעירנו

ויתמא וארמלתא די בקירויכון: (טו) שובעא יומין תחגון קדם יי אלהכון באתרא דיתרעי יי ארום יברככון יי אלהכון בכל עללתכון ובכל עובדי אידיכון ותהון ברם חדיין באצלהותא: (טז) תלת זימנין בשתא יתחמון כל דכוריכון קדם יי אלהכון באתרא דיתרעי בחגא דפטיריא ובחגא דשבועיא ובחגא דמטליא וליתיכון רשאין למתחמיא קדם יי אלהכון ריקנין מכל מצוותא: (יז) גבר הי כמיסת מוהבות ידיה הי כברכתא דיי אלהכון דיהב לכון:

ס ס ס

(יח) שפטים דיינין קשיטין ופרכין אלימין תמנון לכון בכל קרויכון דיי אלהכון יהיב לכון לשבטיכון וידונון ית עמא דין קשוט:

[(יח) דיינין ופרכין:]

(יט) לא תצלון דינא ולא תיסבון אפין ולא תקבלון שוחדא ארום שוחדא מסמי עיני חכימיא דנסבין ליה דגרים להון טפשותא ומערבב מילין זכאין בפום דיינייא בשעת דינהון:

[(יט) לא תסבון דינא ולא תיסבון אפין ולא תיסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי עינוי דחכימיא ותקלקל מיליהון דזכאין בשעת דינהון:]

(כ) דין קשוט ודין שלם בקשוט תהי רדיף מן בגלל דתיחון ותירתון ית ארעא

בעל הטורים

(טו) כל זכורך בגי' גדלים וקטנים: את פני ה"א כפולה לומר פנים בפנים וכשם שבא לראות כן בא ליראות:

(יח) שפטים סמך שפטים ושטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השפטים [עי' ר"ה ד' כ"ה] ועוד כי הם מעטים להביא המדרים ברגלים כדאמרי' אזהרה לב"ד שיעשוך ועוד כי השפטים מזהירים העם שלא לשטוח ברגלים כדאמרי' סקבא דשתא ריגלא [ע"ל פ' קודמים]: כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך שפטים שהשפטים היו מלוין לפת למי שהוא עני. ד"א אשר נתן לך שפטים כלומר ליתן לשפטים כענין שנאמר (ד"ה ב' כ"ט) לפת מנות למחזיקים בתורת יי': סים כמשכם ידו שפטים רמז שממשכנין על הצדקה. שלש פעמים וסמיך ליה שפטים שבג' מקומות סנהדרין יושבין בהר הבית ובעזרה ובלשכת הגזית. וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרין. יראה כל זכורך וסמיך ליה שפטים שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל: שפטים בגי' ע' סנהדרין: שפטים בגי' מכשף שמעמידין סנהדרין בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים [ערש"י פ' זז ובמנחות ד' ס"ה]. שפטים תגין למעלה למטה. ירלאה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך ולא לגוים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. חקיו ומשפטיו בגי' דיוקי משפטיו: בכל שעריך בכל מה שאתה משער וממון שבידך הן למסים הן להעיל לדקה לשבטיך ושפטו. לומר שמלוה לשבט לשפוט שבטו:

ושפטו

רמב"ן

שנעירם אבל ב"ד השבט יכול לטוף כל אנשי שבטו לדון לפניו ואפי' היו סגדוהם בעירם יכול לומר לב"ד הגדול של שבט אזילנא וכן אם נתחזקו בתי דינין של עירות יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרי גדול' ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל כך יהא ב"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין והיא לשבט בגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל וזה הב"ד הוא המוזכר במסכת הוריות ששנינו בו הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו'. ועל דרך הפשט שיעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם ושופט השבט ישפוט בכל שעריו: (כ) צדק צדק תרדוף. הלך אחר ב"ד יפה למען תחיה וירשת את הארץ כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לשון רש"י מספרי. וטעם הכפל לומר הדיינין צריכין שישפטו את העם משפט צדק וגם אתה צריך לרדוף הצדק תמיד שתלך ממקומך אל מקום חכמים הגדולים אחרי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה אחר רבי לבית שעריו. ור"א אמר צדק צדק פעמים שירדוף אחרי הצדק שיראה בו או יפסיד או פעם אחר פעם לחזוק אבל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ידרשו בו סוד אמרו צדק זו מדת דינו של עולם שנאמר צדק צדק תרדוף וכתיב בתריה למען תחיה וירשת את הארץ אם תדין עצמך תחיה ואם לאו הוא ידין עליך ותקים בעל כרחך ומאי צדק צדק תרי זימני דכתיב מנוגה נגדו צדק ראשון צדק ממש זו שכינה דכתיב צדק ילין בה ומאי צדק שני שמספיד את הצדיקים ונפרע שם צדק הוי כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר ראש דברך אמת ואין אמת אלא שלום שנאמר כי אם שלום ואמת יהיה בימיו וגו' אם כן יאמר הכתוב תשפוט אתה בבית דינך ותרדוף צדק צדק ותשיג אות' למען תחיה לעולם הבא בצדק השני שהוא צדק עליון והוא האור הגדול הצפון לצדיקים לעתיד לבא והוא עוזו של הקב"ה. וירשת את הארץ בצדק הראשון שהוא

ארץ

אבן עזרא

תזבח יזבח והטעם על הבכור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ: מעשה ידיך. בסחורה ואומנות: והיית אך שמח. מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח: וטעם אך. כי לא תהיה כי אם כן: (טז) ולא יראה. זהו מתת [ח]כדבת ידך: את פני ה'. [ט]פירשתיו:

חסלת פרשת ראה

(יח) אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרך להדבק הפרשיות: ושעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר [א]ומושל וכן משטרו [ב]בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעוות: (יח) בבכל שעריך. וכן מלאכו שעשה [ג]יהושפט: לשבטיך. בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם. שב אל השופטים: (יט) לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים [ד]במשפט: (כ) צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שיראה בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה. עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיחיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי

כן

פירוש על אבן עזרא

[ו]כי הקרבן נקרא חג כמו אסרו חג. [ח]ר"ל לא יראה ריקם כ"א עכ"פ איש כמתנת ידו כברכת ד'. והוא נדבת יד שאמר לעיל מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך ד' אלהיך. [ט](שמות ל"ד כ"ד) ועעמו לפני ארון העדות. או כמו על פני בפ' משפטים שפי' שאין פני ד' פעולים כלומר שלא אמר עליהם שיהיו נראים רק יראו הבאים לפניו. [א](משלי ו' ז'). [ב](איוב ל"ח ל"ג). [ג]כמ"ש ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר (ד"ה ב' י"ט ה'). [ד](לעיל א' י"ז).

ישעיה

ספורנו

(יד) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בפרט ועוללות ומתנו' פירות האילן: (טו) כי יברכך. שיהי' לך אסיף מרובה ולעניים יהיו מתנות מרובות: והיית אך שמח. תהי' שונא בלבד ובשמחתך לא יתערב עלבון: (יז) איש כמתנת ידו. לא שיתן כל אשר לו וילטרך הוא לבריות כמספבות פתחי הגוילים כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה שנתפתתה) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש:

(יח) שופטים ושוטרים. אשר המלות להמנין לוס עניני מנהיגיו והם המלכים והשופטים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שואגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: נותן לך לשבטיך. בשעריך שהוא לך שתחלק לשבטיך לא בעת שתכבוש חולה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחולה לארץ אין אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כמו בסוריא וזולתה: משפט צדק. תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק שלא יהא כך לזה וקשה לזה: (כ) צדק צדק תרדוף. כשתתן לך שופטים אתה הממנה את השופטים בחר את היותר שופטי צדק אע"פ שאין בהם כל כך שאר תכסיסים הראוים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו:

למען

פירוש רשב"ם

(יח) שפטים ושטרים. השופטים מצוים לשוטרים המסרבים בדברי המשפטים:

אצל

לָֽךְ׃ ס כא לֹֽא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כׇּל־עֵץ
אֵצֶל מִזְבַּח יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־
לָּֽךְ׃ כב וְלֹֽא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר
שָׂנֵא יְהֹוָה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס יז א לֹא־תִזְבַּח
לַֽיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה
בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ הֽוּא׃ ס ב כִּֽי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ
בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע
בְּעֵינֵי יְהֹוָֽה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתֽוֹ׃
ג וַיֵּלֶךְ וַיַּֽעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ
לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכׇל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּֽיתִי׃ ד וְהֻגַּד־לְךָ
וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵֽתוּ׃

על

אונקלוס

יְהֵב לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כׇּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא
דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי תַּעְבֶּד־לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי סָנֵי יְיָ
אֱלָהָךְ׃ א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵּהּ
מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ ב אֲרֵי
יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ
אִתְּתָא דִּי יַעְבֵּד יָת־דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵהּ׃
ג וַאֲזַל וּפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא
אוֹ לְכׇל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא־פַקֵּדִית׃ ד וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע
וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קֻשְׁטָא כֵּוַן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֶבְתָּא
הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתַפֵּק יָת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא
דִּי עֲבַדוּ יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ יָת גַּבְרָא

או

מסרה כא אשרה, כו"ל מ' במ"א. לך, דגוש מד"ד. כב ולא, י"ז ר"פ בסיפרא. תקים, כו"ל מ"ל. שנא, ה'. יז א ושה, ה' קמץ. ב יעשה את הרע, עשיית הרע ז' בלי'. יהוה, כל שם קודש המוקף מותג. לעבר, חסר. ג ויעבד, כו"ל חסר. וישתחו, בחד ו' בסופו כתיב וקרי. ולשמש, ל'. ד והגד, הג' בדגש. ושמעת, ל'. היטב, מ"ק וחסר חנין. והנה, ה'. נעשתה ה'. התועבה, מ"ל. ה והוצאת, כל אוריתא מ"ל דמ"ל. ההוא, וא"ו וחירק. וסקלתם, ל' וקמץ. ומתו, מ' וקמץ.

ת"א לא תטע לך סנהדרין ז האלילים כב מעילה כח. לא תזבח לה' זבחים לו בכורות יד. שעריך כתובות מה. וילך ויעבוד מגילה יו סנהדרין ם. והגד לך שם מ. והוצאת את האיש ההוא סוטה כב סנהדרין יז מה ם קיא. אל שעריך כתובות מה.

רש"י

ישראל ולסופיהן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבו' עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז: (א) לא תזבח כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבר רע. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבר בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילים: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם (מגילה ט): (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור

רמב"ן

ארץ ישראל: (כא) לא תטע לך אשרה. כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה אולי בעבור שהוא שם דרך מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי במעגלותיך יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויחשוב שהוא כבוד והדר למזבח השם ואסר אותו בעבור שהוא מנהג עכו"ם לטעת אילנות בפתחי בתי עכו"ם שלהם וכענין שאמר להלן והרסת את מזבח הבעל והאשר' אשר עליו תכרות. ורש"י כתב לא תטע לך אשרה לחייבו עליה משעת נטיעת' ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעת'. ולא תטע כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אזהרה לנוטע ולבונה בהר הבית ואם כן יאמר לא תטע לך אשרה וכל עץ אצל מזבח ה' אבל הבונה בהר הבית אסמכתא מדבריהם כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים. אשר שנא מזבח אדמה ומזבח אבנים צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז לשון רש"י. ואם כן אסר הכתוב האשרה ואסר כל נוטע בהר הבית אע"פ שכונתו לשמים ואסר המצבה לשמים ושניהם מפני חוקת הכנעניים. אבל לא הבינותי החק הזה שהרי הכנעניים גם במזבחות גם במצבות היו נוהגים שהכתוב אומ' ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם כי אם מזבחותם תתוצון ואת מצבותם תשברון וכן בכל מקום ואולי נאמר שהחזיקו הכנענים במצבות ולא היה להם בית ע"ז שאין שם מצבה להקטיר עליה ולצוק שמן על ראשה וכענין שנאמר בבעל ויוציאו את מצבות בית הבעל אבל המזבחות היו במקצתן להקריב גם בהם. והנראה בעיני כי היו הכנענים השטופים בע"ז עושים בכל בתי אלהיהם מזבח להקריב עליו הקרבנות ואבן גדולה מוצבת על פתח הבית לעמוד עליה הכומרים עכו"ם ואילן נטוע מולה לה לאשר דרך הבאים שם וגם היום עושים כן והנה השם הנכבד שמאס כל מעשיהם ואסר המצבה והאשרה ולא השאיר רק המזבח שהוא צורך הקרבנות אשר הוא יתברך רוצה בהם והיו נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו מאז קודם היות הע"ז בעולם: וטעם אשר שנא. ביאר' כי השם צוה מזבח אדמה תעשה לי ואם מזבח אבנים תעשה לי וביאר' משה כי באלה יספוק להוסיף המצבה כי שנאה כי כל מעשיהם שנואין לפניו וצוה את ישראל שלא יעשו כמעשיה' אבל בימי יעקב לא נאמר עדיין ובחוקותיהם לא תלכו ולכך היה משמש במצבה לשם שמים כענין העובדים והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי אבל מה שאמר בתורה ופסל ומצבה לא תקימו לכם הם פסל ומצבה להוסיף הפסל על המצבה לע"ז כי שם בענין ע"ז דבר הכתוב אבל יאמר באבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה אפילו לשמים מפני שהוא נראה כעובד לשכיות ההם או כטעם האשרה כי היה מחוקות העמים ודע כי מזבח הוא בנין אבנים גבוה ולו קרנות ארבע ולו יסוד סובב יעלו על יסודו ומקריבים בין קרנותיו והמצבה אבן גדולה אחת ירימוה להקטיר או להקריב עליה או להיות הכומרים עומדים עליה והבמה כענין הר עושים אותו מעפר מקובץ ועליה מזבח בנוי להקריב בו כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן אעלה על במותי ארץ אעלה על במתי עב גם גב האדם יקרא במה על במותימו תדרוך וכן אמר הכתוב וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה אלף

עולות

ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (כא) היכמא דליתיכון רשאין למנצוב אשירתא לסטר מדבחא דיי היכדין ליתיכון רשאין למזווגא בדינא גברא טפשא עם דיינא חכימא למילפא לכון ית דתעבדון לכון: (כב) והיכמא דליתיכון רשאין למקמא קמא היכדין ליתיכון רשאין למנאה לפרנסא גברא זידנא דרחקיה יי אלהכון: (א) לא תיכסון קדם יי אלהכון תור ואימר דיהי ביה מומא או כל מדעם ביש דגזיל ואניס ארום מרחק קדם יי אלהכון הוא: (ב) ארום ישתכח

בֵּינֵיכוֹן בחדא מן קירויכון דיי אלהכון יהיב לכון גבר או איתא דיעבד דביש קדם יי אלהכון למעיבר על קיימיה: (ג) ואזל בתר יצרא בישא ופלח לטעוות עממיא וסגיד להון ולשימשא או לסיהרא או לכל חילא שמיא דלא פקידית: (ד) ואתחוא לכון ותשמעון ותתבעון ית סהדיא טבאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא ביניכון: (ה) ותפקון ית גברא ההוא או ית אנתתא ההיא דעבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דיניכון ית גברא
או

בעל הטורים

ופסוק אותיות ופסוק יהי סביב עליך דין של פסוק לדקדק בו כדין של ק' מנה: שפטים ושפטו משפט הרי ג' שדיני ממונות בג': (כא) אשרה בגי' דיין שאינו הגון שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח: אשרה כל עץ אצל מזבח בגימ' רשע אצל צדיק: (כב) אשר שנא יי' אלהיך וסמיך לא תזבח. לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד: (א) כל דבר רע כי תועבת לומר לך כל המגדל את פיו נקרא תועבה ובגלוי: כל דבר רע וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע

רמב"ן

עולות יעלה שלמים על המזבח ההוא: (א) לא תזבח לה' אלהיך וגו' כל דבר רע. אזהרה למפגל קדשים על ידי דבור רע ועוד נדרשו בו אחר דרשות בשחיטת קדשים לשון רש"י. והנה זו מצוה מאוחרת שכבר הזכיר הפסול בבעלי מומים וחזר להוסיף המפגל והקרוב כי החזיר האזהרה הזאת בעבור הישראלי המקריב שלא יפגל בשחיטה אבל הכהנים זריזים ומוזהרים הם ודיים בהתראה אחת ולכך לא החזיר מום המקריבים: וטעם כי תועבת י"י אלהיך הוא. הזבח הזה כי הזובח ומנחת לי"י בוזה הוא כאומר בקבלה וארור נוכל ונודר וזובח משחת לי"י כי מלך גדול אני ועל פי המדרש תהיה התועבה ברובע ונרבע באתנן ומחיר שהם תועבות: (ב) כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך. כבר פירשתי כי כאשר ידבר במשפטים יזכיר תחלה המשפט בע"ז או בעובדיה ואמר באחד שעריך אשר ה' אלהיך ולא שיהיה זה בארץ ישראל בלבד שאף העובד בחוצה לארץ בסקילה אבל ענין הכתוב שאמר כי ימצא הדבר באחת מן הערים הסמוכות שיתן לך השם כאשר ירחיב את גבולך והוגד לך ושמעת באיזה עיר אחרת שתהיה אתה שם תדרוש את הדבר היטב וכאשר תדע שהוא אמת והוצאת אותם אל השער ההוא שעבד בו וסקלתם ואמר נעשתה התועבה הזאת בישראל לחייב אפילו בחוצה לארץ כי בעיר הנדחת אמר נעשתה התועבה הזאת בקרבך אבל כאן הזכיר באחד שעריך שדבר בהווה כאשר פירשנו ואחר כן הזכיר בישראל ללמד שנוהג זה בכל ישראל ועוד הולך לומר באחד שעריך ללמד שיסקל על שער שעבד בו וזה בארץ כי בחוצה לארץ נסקל על פתח ב"ד שנדון בו והמצוה הזו מאוחרת שכבר אמר זובח לאלהים יחרם בכל מקום ובכל זמן ולכך ישנה אותה לבאר מה שיצטרך להוסיף במצוה ויקצר בדבר הנזכר ועל דרך האמת יתכן כי הזכיר באחד שעריך בעבור שאמר לעבור בריתו והיא התועבה הנעשית בישראל יודיע הכתוב כי הברית בארץ הברית אבל הדר בחוצה לארץ כאלו עע"ז וכבר הזכרתי הענין הזה והזכיר איש או אשה כי בעבור קלות דעת האשה תתפתה לעבוד ע"ז באותות או במופת שנעשה לפניה והעד נשי ירמיהו וכן הזכיר באוב וידעוני או אשה לרגילות הנשים בהם כמו שאמר מכשפה לא תחיה ובספרי דרשו כי בעבור שאמר במדים
יצאו

אבן עזרא

כן משפט עבודה זרה אחר אחת [ה]בתוך: (כב) ולא תקים לך מצבה. לע"ז והעד אשר שנא רק וגבה שלא לע"ז אינני' אסורה והעד הגאון בפרשת וישלח [ו]יעקב: (א) לא תזבח לי"י אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר' כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע. פירוש [ז]מום: כי תועבת. כטעם הקריבהו נא [ח]לפחתך ויש עונש לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב: (ב) כי ימצא בקרבך. ואמר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזכיר על היחיד על עבודה זרה: לעבור בריתו. הפך לשעמידו. דקדוק וישתחו. בספר [ט]היסוד: (ג) אלהים אחרים. פסילים מעשה [י][יא]בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם [יא]מעשי: (ד) ודרשת היטב. מאד מאד וכן היטב [יב]חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת [יג]טוב: (ה) וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש [יד]ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הולך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי
שנים

פירוש על אבן עזרא

[ה](ישעיה ס"ו י"ז). כלומר כן היה דרך לעשות שנאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות לשבת וגו' כ"ל אחר אחת אשרה אחת שהיתה בתוך והם יושבים סביבה. [ו]כמ"ש ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן (בראשית ל"ה י"ד). [ז]כמ"ש לעיל (ט"ו כ"א) כל מום רע. [ח](מלאכי א' ח'). [ט]עיין (בראשית כ"ג ו'). [י]דק"ל איך קורא אחרים דמשמע שהם אלהות. ע"כ מפרש מעשה ידי אחרים. והדר מפרש וישתחו וכו' כי מעשה אלהים הם. [יא]ר"ל אף שהם מעשי ידי. [יב](יונה ד' ט'). [יג]כי שרש טוב יאמר על דבר שהוא בעצמו טוב (גוט) והפלגה טוב מאוד (זעהר גוט). ומלת היטב משורש יטב יאמר גם על דבר שאיכותו טוב. ומובנו כמו מאוד (זעהר) ולפי שהדרישה צריכה להיות מדוקדקת ביותר לכן פי' מאוד מאוד. [יד](ויקרא כ' י"ד).
כלומר

ספורנו

למען תחיה וירשת. תצטרך לזה יותר בארץ כי חסרון זה ימנע הירושה כמאמרו בעון בצעו קצפתי: (כא) לא תטע לך אשרה. הביא שלשה דומים מענין דברים שהם נאים כפי החוש ונמאסים מפני מומם הרוחני. הראשונה היא האשרה שהיא לנוי היכלות ומ"מ היא נמאסת לקדם מפני שהיתה חקים לעבודת גלולים וכן נקדים העדפת הצדק הרוחני לשלמות גוף הדיין שהוא חושיי וגשמי. שנית המצבה שאע"פ שהיתה לרצון קודם מתן תורה כאמרו ושתים עשרה מצבה. וזה כי היה ענינה כאלו המקריב בלב תמיד לפני הקדם כענין שויתי ה' לנגדי תמיד ונפלו מזאת המדרגה בענין העגל כאמרו שם כי לא אעלה בקרבך. וכן יקרה בענין זקן שאין פרקו נאה שיצא עליו שם רע בילדותו כשתמלא זקן ופרקו נאה. שלישית הביא ענין המום שהמום אע"פ שתהיה הבהמה יפה כפי החוש ושמנה שוה אלף זוז ועם כל זה היא נפסלת לקדם מפני מום בלתי מחסר מדמיה ויהיה שור שוה סלע בשביל היותו תמים כשר לקרבן וכן יהיה בזקן בעל מדה מגונה כשתמלא שלם ממנו במדות אע"פ שלא יהיה עשיר ונאה כמוהו: (ב) כי ימצא בקרבך. אחר שצוה למנות דיינים בכל עיר ועיר לשפוט כל ב"ד את בני עירו. הזכיר משפט עובד עבודת גלולים שאינו נדון בעירו אבל נדון באותה העיר שעבד בה. ואחריו הזכיר ענין מחלוקת בתי דינים שזה ג"כ נשפט בעיר אחרת היינו במקום אשר יבחר ה'. וכן ענין זקן ממרא: לעבור בריתו. הברית שכרת על כל המצות כי אמנם העובד עבודת גלולים כופר בכל המצות ומבטלן: (ג) אלהים אחרים. עצמים נבדלים זולת האל יתברך: ולשמש או לירח. שהם גשמיים: אשר לא צויתי. אשר לא מניתי בשום מנוי בחיריי שיוכלו לעשות כרצונם אבל נתתי להם חק שלא יעבור על היפך מחשבת עובדי עבודת אלילים שחשבו שלכל עיר ועיר יש שר יכול כרצונו להיטיב להרע והוא מטיב כשיעבדוהו: (ה) את האיש ההוא או את האשה ההיא. ולא כאומר שהיה זה פתיות ובל ידעו מה ושאין צריך לדונם בשער שעברה בו לסורות היפך דעותם: אל שעריך.
אל

פירוש רשב"ם

(כא) אצל מזבח. כי שם היו רגילים כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עליו תכרת. כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם כל עץ רענן: (כב) לא תטע לך אשרה. שום אילן שלא יבואו לעובדו כמנהג הגוים: (כג) ולא תקים לך מצבה. לשמים להקטיר בשעת איסור הבמות מאחר שיהיה לך מזבח קבוע לאחר ירושה כדכתיב לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' להקריב בכל מקום וכדכתיב בדברי הימים אך הבמות לא סרו ומפרש שם לא היו מקטירים כי אם לה': (ג) אשר לא צויתי. לעבדם:
בין

ו עַל־פִּ֣י ׀ שְׁנַ֣יִם עֵדִ֗ים א֛וֹ שְׁלֹשָׁ֥ה עֵדִ֖ים
יוּמַ֣ת הַמֵּ֑ת לֹ֣א יוּמַ֔ת עַל־פִּ֖י עֵ֥ד אֶחָֽד׃
ז יַ֣ד הָעֵדִ֞ים תִּֽהְיֶה־בּ֤וֹ בָרִאשֹׁנָה֙ לַהֲמִית֔וֹ
וְיַ֥ד כָּל־הָעָ֖ם בָּאַחֲרֹנָ֑ה וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע
מִקִּרְבֶּֽךָ׃ פ ח כִּ֣י יִפָּלֵא֩ מִמְּךָ֨ דָבָ֜ר
לַמִּשְׁפָּ֗ט בֵּֽין־דָּ֨ם ׀ לְדָ֜ם בֵּֽין־דִּ֣ין לְדִ֗ין
וּבֵ֥ין נֶ֨גַע֙ לָנֶ֔גַע דִּבְרֵ֥י רִיבֹ֖ת בִּשְׁעָרֶ֑יךָ
וְקַמְתָּ֣ וְעָלִ֔יתָ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר
יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּֽוֹ׃ ט וּבָאתָ֗ אֶל־הַכֹּהֲנִים֙
הַלְוִיִּ֔ם וְאֶל־הַשֹּׁפֵ֔ט אֲשֶׁ֥ר יִהְיֶ֖ה בַּיָּמִ֣ים
הָהֵ֑ם וְדָרַשְׁתָּ֙ וְהִגִּ֣ידוּ לְךָ֔ אֵ֖ת דְּבַ֥ר
הַמִּשְׁפָּֽט׃ י וְעָשִׂ֗יתָ עַל־פִּ֤י הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר
יַגִּ֣ידוּ לְךָ֔ מִן־הַמָּק֣וֹם הַה֔וּא אֲשֶׁ֖ר יִבְחַ֣ר
יְהוָ֑ה וְשָׁמַרְתָּ֣ לַעֲשׂ֔וֹת כְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר יוֹרֽוּךָ׃
יא עַל־פִּ֨י הַתּוֹרָ֜ה אֲשֶׁ֣ר יוֹר֗וּךָ וְעַל־
הַמִּשְׁפָּ֛ט אֲשֶׁר־יֹאמְר֥וּ לְךָ֖ תַּעֲשֶׂ֑ה לֹ֣א
תָס֗וּר מִן־הַדָּבָ֛ר אֲשֶׁר־יַגִּ֥ידוּ לְךָ֖ יָמִ֥ין
וּשְׂמֹֽאל׃ יב וְהָאִ֞ישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֣ה בְזָד֗וֹן
לְבִלְתִּ֞י שְׁמֹ֤עַ אֶל־הַכֹּהֵן֙ הָעֹמֵ֞ד לְשָׁ֤רֶת
שָׁם֙ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ א֖וֹ אֶל־הַשֹּׁפֵ֑ט
וּמֵת֙ הָאִ֣ישׁ הַה֔וּא וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִיִּשְׂרָאֵֽל׃ יג וְכָל־הָעָ֖ם יִשְׁמְע֣וּ וְיִרָ֑אוּ וְלֹ֥א יְזִיד֖וּן
עֽוֹד׃ ס שני יד כִּֽי־תָבֹ֣א אֶל־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֣ן לָ֔ךְ וִֽירִשְׁתָּ֖הּ
וישבתה

אונקלוס

או ית אתתא ותרגמנון באבניא וימותון: ו על מימר | תרין
סהדין או תלתא סהדין יתקטל דחיב־קטול לא יתקטל על
מימר סהיד חד: ז ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה
וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עבד דביש מבינך: ח ארי
יתכסי מנך פתגמא לדינא בין דמא לדמא בין דינא לדינא
ובין מכתש־סגירו למכתש־סגירו פתגמי פלגתא־דינא
בקרויך ותקום ותסק לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: ט ותיתי
לות כהניא לואי ולות דינא די יהי ביומיא האנון ותתבע
ויחוון לך ית פתגמא דדינא: י ותעבד על מימר פתגמא
די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד
ככל די ילפנך: יא על מימר אוריתא די ילפנך ועל דינא
די יימרון לך תעבד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא
ושמאלא: יב וגבר די יעבד ברשע בדיל־דלא לקבלא מן
כהנא דקאם לשמשא תמן קדם יי אלהך או מן־דינא
ויתקטל גברא ההוא ותפלי עבד דביש מישראל: יג וכל
עמא ישמעון וידחלון ולא ירשיעון עוד: יד ארי תעול לארעא
דיי אלהך יהב לך ותרתה ותיתב בה ותימר אמני עלי
מלכא

מסרה ו יומת, כל אוי' מ"ל. ז בו, דגוש מד"ך. הרע כולו קמץ. ח כי, ה' בטעם בסיפרא. למשפט, ע"ו דגשים. דם לדם, בפסק. ריבת, מ"י ל' כ"כ ח"ו. ועלית, כל אוי' מ"ל. ט ובאת, ז' בטעם מלרע. הכהנים, י"ג. והגידו, מ"ל. לך, י"ד זקפין. י ועשית, חצי הספר בפסוקים. יגידו, מ"ל. לך, י"ד זקפין. לעשות, מ"ל. יורוך, ג' מ"ל דמ"ל. יא לא, מטעים בי' ולא. ושמאל, ד' ח"ו וכל בלשמי' דכו'. יב בזדון, כו"ל מ"ל. שמע, י"א ז' חסר וד' מלא. העמד, חסר. לשרת, ל' בטעם בשי"ן. יג ויראו, חסר י'. יזידון, ל' ומ"ל דמ"ל. יד תבא, י"ז חסר. נתן, ג' ומי' אבל מלכא בפלא. לך, הלמ"ד בקמץ.

ת"א על פי שנים בכורות יח סנהדרין לז מכות ה ו שבועות לד. לא יומת מכות ו. יד העדים תהיה בו סנהדרין מה. כי יפלא ממך שם פח פז הוריות ד נדה יט עקידה שער מג. וקמת ועלית סוטה מה קדושין סט סנהדרין יד פז זבחים כז. ובאת אל הכהנים הלוים ר"ה כה קדושין מה סנהדרין יד כח נב. אשר יגידו לך סנהדרין פז המאירים ח. מן המקום שם פו. על פי התורה מגילה כ סוטה ז סנהדרין פו. לא תסור ברכות יט שבת כג סכה מו הוריות ד מנחות לח. והאיש אשר סנהדרין פו. וכל העם שם פט.

רש"י

כאמור למעלה בענין זה. ותרגומו לקיוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. (ספרי סנהדרין פד) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקין בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין פ"ו) מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: (ט) והכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. (סנהדרין כט) אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים
לו

רמב"ן

יאמרו אנשים בני בליעל ואין הדין ככה בנשים הולך לפרש בעונש שהוא מות באיש ובאשה וטעם אשר לא צויתי מפורש: (ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן לשון רש"י. ואם כן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לעדות כולה בטלה והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דיניהם כדעת רבותינו. ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדי' שנים עדים או שלשה מקבלים עדות השנים ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים. אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא מקובל רק בפני סנהדרין של עשרי' ושלשה. אבל פשוטו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כאשר הם יותר או על פי שלשה אם ימצאו הם שלשה יאמר הכתוב כאשר הוגד לך ושמעת ודרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נלך בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כולם והוא הדין לארבעה כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת ואם לא היו שם יותר או שהלכו להם ואינם נמצאים שם בשנים די: (ח) דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חלוקים בדבר. זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה לשון רש"י והיא דעת אונקלוס. ואיננו נכון אבל כפי מדרשו בין דם לדם בין דם נדה לדם יולדת ולדם זבה בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ובין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים דברי ריבות השקאת הסוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע והנה טעמו ובין והלמ"ד לדעתם תמצאם כמו בי"ת בין דם לדם
בין

ירושלמי

או ית איתתא ותאטלונון באבניא וימותון: (ו) על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דמתחייב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד: (ז) ידא דסהדיא תהי ביה בשירויא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלון עביד דביש מביניכון: (ח) ארום יתפרש מנכון פתגמא לדינא ביני אדם סאוב לאדם דכי וביני דיני נפשתא לדיני ממונא וביני מכתש צורעא למכתש ניתקא מלי פלוגתא בבית דיניכון ותקומון ותסקון לאתרא דיתרעי יי אלהכון ביה:

נ(ח) ארום יתכסי מנכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש נתקא מלין דמצו לקירייכון ותקומון ותסקון לאתרא די יתרעי יי אלהכון ביה:

יונתן בן עוזיאל

(ט) ותיתון לות כהניא דמשיבט לוי ולות דיינא די יהי ביומיא האינון ותתבעון מנהון ויחוון לכון ית הלכת דינא: (י) ותעבדון על מימר הלכת אורייתא דיחוון לכון מן אתרא ההוא דיתרעי יי ותיטרון למעבד ככל דילפונכון: (יא) על מימר אורייתא דילפונכון ועל הילכת דינא דיימרון לכון תעבדון לא תסטון מן פתגמא דיחוון לכון ימינא ושמאלא: (יב) וגברא דיעבד בזדנותא בדיל דלא למיצת מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהכון או מן דיינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלון עביד דביש מישראל: (יג) וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשיעון תוב: (יד) ארום תיעלון לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה ותימרון נמני עלן מלכא ככל עממיא
דבחזרנותי

בעל הטורים

הרע וילך ויעבוד אלהים אחרים לומר שהדיבור והמחשבה בע"ז מצטרפין למעשה: (ו) על פי שנים עדים. פ"א כתובה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. הרשעים בחייהם נקראים מתים: (ח) כי יפלא פ"א כתובה ועקומה לומר במופלא שבב"ד ולכן חייב כ"א בתורה שבע"פ. ג' פעמים השופט בפרשה שהם כנגד' שבעים סנהדרין שצריך שימחה על ב"ד הגדול: (יג) וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך שכן כתיב במלך (יהושע א') וכל איש אשר ימרה את פיך: ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד להכרית מעיר יי' כל פעלי און: (יד) כי תבא בגי' בימי שמואל ויצבאה מלא ה"א לאשר ה' דורות שאלו מלך ככל

רמב"ן

בין דין לדין כלומר שיפלא דבר למשפט באחד מכל הדמים ואחד מכל הדינין וכמוהו ואולם לוז שם העיר לראשונה בראשונה נגפו ה' במיעיו לאולי לאין מרפא באולי באין מרפא ויספהו זהב לככרים שש מאות בככרי' וכן רבים. או טעמו בין דם לכל הדמים בין דין לכל הדינין וכן כל ריב אשר יבוא אליכם מאחיכם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ולמשפטי' והזהרתם אותם ולא יאשמו ליי'. וכפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות או דיני ממון או קנס וחבול' כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך ודבר הכתוב בהווה כי בענייני המשפטים יהיו המחלוקות יותר משאר ההוראות אבל דין הזקן הוא בכולם ולכך אמר ועשית על פי התורה ועל המשפט כי התורה תרמוז שאר ההוראות: (יא) ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין לשון רש"י. וענינו אפי' תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם ולא תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצו' שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונו והצורך במצוה הזאת גדול מאוד כי התורה נתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות ותחת הכתוב לנו הדין שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירו' התורה בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה כי על דעתם הוא נותן לנו התורה אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי אפי' מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם: (יד) ואמרת אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו כמו ואמור אשימה עלי מלך והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אשר ירושה וישיבה כלשון ועשית מעקה לגגיך וזולתם. והזכיר ואמרת כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך. ולפי דעתי עוד שגם זה מרמיזותיו על העתידות שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים וכן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו' כי
אם

אבן עזרא

שנים עדים: (ו) או שלשה עדים. מקבלים עדות [י]שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות [ס]השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מסכימים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי [ע]הקבלה: (ז) יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן ויונם [פ]לבב העם ורבים כן: ובערת. [צ]פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא. כמו היפלא מיי' דבר והם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו שלג וסגירה [ק]והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. [ר]פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מייחוס [ש]לוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד [ת]הכהנים: ואל השופט. במקום [א]שיהיה: (יא) על פי התורה אשר יורוך. בדבר המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו [ב]והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר [ג]השופט באר
המשפטים

פירוש על אבן עזרא

[י]כלומר שמספקא להמית המת בעבור שנים ואם עדותן מכוונת אין צורך לשלישי. [ס]ר"ל שאר בשר. [ע]כמו שפרש"י ז"ל. [פ](יהושע ז' ה'). [צ](במדבר כ"ד כ"ב). [ק]הנזכרים בפרשת משפטים (שמות כ"א כ"ה) דלא כדעת המתרגמים והרשב"ם ז"ל שהם נגעים שבפ' תזריע. [ר](במדבר ע"ז י"ב). [ש]כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח' י"ח) והוא כהן לאל עליון. [ת]כמ"ש וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים וכו'. [א]והכהנים הלוים במקום אשר יבחר ד'. [ב]במיתה הנלויה לו עפ"י ב"ד. [ג]שהוא המלך כמ"ש לעיל.
שאל"כ

ספורנו

אל שעבר שבא להראות שלא יושיעהו האליל הנכר הנעבד שם אשר חשב העובד להיות נושע בו: (ו) על פי שנים עדים או שלשה. אפי' בעבודת גלולים תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיים העדות בשאר: (ח) כי יפלא ממך. אע"פ שמניחים השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל ב"ד ישפוט את עירו הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה לא ישפטוהו ב"ד של אותה העיר כפי מחשבתם אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב ב"ד הגדול וכן כשלא ירבו אלו על אלו: (יב) והאיש אשר יעשה בזדון. שיורה הלכה למעשה נגד הוראת ב"ד הגדול ומת האיש ההוא. ע"פ ב"ד הגדול ובזה כל העם ישמעו ויראו: אשימה עלי מלך ככל הגוים. שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו. ועל מנוי שופט למלך בזה האופן נלטוו בביאתם לארץ כאמרו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה אמנם שיהיה המלך כמלכי עכו"ם מחזיק במלכות הוא וזרעו נמאס אבל האל יתברך אבל צוה שכאשר יקשו ערפם להעמיד להם מלך בזה האופן לא נבחרו אלא אדם כשר שיבחר בו ה' ולא יעביר את ישראל על דת ושלא יהיה איש נכרי אע"פ שיהיה אדם כשר ואע"פ שיהיה גבור ואיש מלחמה וכאשר שאלו בשאלת המלך שימלוך הוא וזרעו ככל הגוים היה העונש עליהם בתקלות הקורות להמון בסבת המלך כאמרו וזעקתם ביום ההוא מפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא וכאומרו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. והיה הרשות במנוי המלך כמו שהיה הרשות ביפת
תואר

פירוש רשב"ם

(ח) בין דם לדם. לפי פשוטו בין רציחה לרציחה בין שוגג למזיד: בין דין לדין. דיני ממונות: נגע. צרעת:
איש

וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ
כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃ טו שׂוֹם
תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ
מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי
אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־
לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה
לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם
לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃
יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ
וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ יח וְהָיָה
כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ
אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר
מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ
וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים
הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ
מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ
הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט
לוי

אונקלוס

מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנָי׃ טו מַנָּאָה תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ מִגּוֹ אַחָיךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי דִּי לָא־אֲחוּךְ הוּא׃ טז לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵהּ סוּסָוָן וְלָא יָתֵיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵהּ סוּסָוָן וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב בְּאֹרַח הָדָא עוֹד׃ יז וְלָא יַסְגֵּי לֵהּ נְשִׁין וְלָא יִטְעֵי לִבֵּהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵהּ לַחֲדָא׃ יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵהּ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ וְיִכְתּוֹב לֵהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי׃ יט וּתְהֵי עִמֵּהּ וִיהֵי קָרֵי־בֵהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן׃ כ בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֶדְתָּא יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרֵךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל׃ א לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְּלֵוִי חֳלָק
ואחסנא

מסרה וישבתה, ל' ה"א בסופא. בה, דגוש מד"ד. אשימה, ל' ומ"ל. בה"א בסוף. ככל, ד'. סביבתי, ב' ח"ו ומ"י. טו שום, ב' מ"ל. תשים, כו"ל מ"ל. טז לו, מלאיהון דגוש מד"ד. סוסים, מ"ל דמ"ל. ישיב, כ"ד ונ"ל. מצרימה, כ"מ. הרבות, מ"ל. תספון, ב' כ"כ סו"ק וח"י ומ"ל ו"ח. לשוב, כל או' מ"ל. יז ולא, י"ז כ"פ בקיפלא. יסור, מ"ל. יח כשבתו, ב' על כסאו. משנה, ד' בליכי. מלפני, בטפחא. הלוים, כו"ל הלמד רפי ולית בה"א מחב. יט בו, ו' סבירין בה. ליראה, מקור בחוספות ה"א. ולא, ד'. לעשותם, ד' ב' מ"ל ב' חסר דין מניהון. כ רום, מ"ל. סור, מ"ל. ושמאול, מ"ל א"ו ותרויהון נסים. יאריך, מ"ל. בקרב, הבית דגושה.

ת"א ואמרת אשימה עלי שם כה. שום תשים עליך מלך יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב. שום תשים קדושין עו קמא פח בתרא ג סנהדרין יט כ כב. לא תוכל לתת סוטה מא. לא ירבה לו סוסים סנהדרין כא. לא תוסיפון לשוב סכה נא. ולא ירבה לו נשים מליעא קעו סנהדרין. וכסף וזהב לא ירבה סנהדרין שם. וכתב לו את משנה התורה שם כב. והיתה עמו שם. למען ילמד ליראה הוריות יא. למען יאריך ימים שם כריתות ה. הוא ובניו בקרב ישראל הוריות שם כריתות שם.

רש"י

לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: (יז) לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה (מלכים א י) ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוסים בחמשים ומאה: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י) שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתיב (שמואל א יג) ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום (שם) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. (הוריות יא כריתות ה) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות
ומעשרות

רמב"ן

מה טעם שתאמר התורה במלוה ככל הגוים אשר סביבותיו ואין ישראל ראוים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהי' ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר: וטעם (טו) אשר יבחר יי' אלהיך בו. על דעת המפרשים שיהי' נבחר על פי נביא או במשפט האורים אשר ילוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר יי' אלהיך בו כי הוא יבחר ולא אתה ובספרי שום תשים עליך מלך מתמו' אחר תחתיו מלך ולא מלכה אשר יבחר יי' אלהיך בו על פי נביא אם כן מה טעם להזהיר לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי אבל בדעת רבותינו יש בכתוב הזה תנאי נסתר יאמר שום תשים עליך מלך שיבחר השם בו אם תוכל לעשות כן שיענך השם בנביאים אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם ועל דרך הפשט אמרו שום תשים עליך מלך אשר יבחר יי' ולא אשר שנא יי' אלהיך בו כי הוא בוחר בישראל ולהיות המולך מבחוריו ולא מקרב העמים אשר שנא. ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר שכל מולך על עמים מאת האלהים היא (לא) כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתננה וכך אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמים ליה יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהי' נגזר מן השמים שימלוך והם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעיר' אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון יי': (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו כדי שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף לשון רש"י. והוקשה לי בזה כי אמרו בירושלמי בסוף סנהדרין
לישיבה

דבחזרנותי: (טו) תתבעון אולפן מן קדם יי ומבתר כדין תמנון עליכון מלכא לית לכון רשו למנאה עליכון גבר חילוני דלא מן אחוכון היא: (טז) לחוד לא יסגון ליה על תרין* סוסון דלמא ירכבון רברבנוי עלידון ויתגאון ויתבטלון מפתגמי אורייתא ויחובון חובת גלותא למצרים ויי אמר לכון לא תוספון למתוב בארחא הדין תוב: (יז) ולא יסגון ליה נשין על תמניסרי דלא ישעון לביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה דלא יתרומם ליביה להדא וימרוד באלהא שמיא: (יח) ויהי אין נייח הוא במצוותא דאורייתא יתיב לרוחצן על כורסי מלכותיה ויכתבון ליה סביא ית פרשא אורייתא הדא על ספרא מן קדם כהניא דמן שבט לוי: (יט) ותהי גביה ויהי קרי ביה כל יומי חייוי מן בגלל דיליף למדחל מן קדם יי אלהיה למנטר ית כל פתגמי אורייתא הדא וית כל קימיא האלין למעבדהון: (כ) מטול דלא יגיס ליביה יתיר מן אחוי ומטול דלא יסטי מן תפקידתא לימינא ולשמאלא מן בגלל דיוגוד יומין על מלכותיה הוא ובנוי ביני ישראל: (א) לא יהי לכהניא דמן שיבט לוי חולק ואחסנא עם

בעל הטורים

ככל הגוים אשר סביבותי. ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא סרנים: אשר פרשת ע"ז ואשרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצווה להסיר האלילות ולבער ע"ז: (טו) שום תשים עליך בגי' בלשים מעלות. לומר שהמלכות נקנים בל'-מעלות: מקרב אחיך. בגי' משבט יהודה: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו הפסוק מתחיל ומסיים בלמד רמז שיוצא מלכות מיהודה שמו עולה למ"ד ולמ"ד מעלות במלכות ודוד בן ל' שנה במלכו. ולכך אמר שירה שמתחלת בלמד והוא למנצח לעבד יי' לדוד: למען יאריך ימים מלך שמלך בן למ"ד יאריך ימים ולא שאול ולכך סמך: (א) לא יהיה לכהנים ואחריו פרשת אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נעקר ממלכותו: לא יהיה לכהנים סמך לפרשת מלך כי על פי כה"ג המלך הוא נמשח. והקדים מלך שגדול הוא ממנו ועוד רמז שבעל הנפש [ר"ל מלך

רמב"ן

לישיבה אי אתה מוזר אבל אתה מוזר לסחור' לפרקמטיא ולכבוש הארץ ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר ויתכן שדרך הכתוב כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך הסחורה המותרת שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד אבל יהי' מבטחו בשם אלהיו ואח"כ הזהיר על המלך שלא ישיב את העם מצרימה שיהיו לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה ואת כל ערי המסכנות אשר לשלמה ואת ערי הרכב וגו' וכן היו לו במצרים כמו שנאמר ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוא סחרי המלך וגו' שלא היה אדם רשאי להוציא ממצרים סוסים שלא ברשות מלך מצרים והיו נותנים לו מכס מהם ונתן פרעה לשלמה מוצא הסוסים כלומר שיוציא הוא ברצונו והוא שיתן הרשות לאשר ירצה ויבא המכס שלו והיו לו שם הסוחרים עומדים במצרים קונים הסוסים כולם ושולחים אל אדוניהם כרצונו ומוכרים האחרים לשאר מלכי הארץ והוא שאמר וכן לכל מלכי החתי' ולכל מלכי ארם בידם יוציאו כלומר על ידי סוחרי שלמה יוציאו אותם ולו יתנו המכס: וטעם רק. לומר אף על פי שתשים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך רק לא יהי' כמלכיהם שלא ירבה סוסים כאשר יעשו הם שכל ספנם במלכים למען הרבות להם סוסים ופרשים: וטעם וי"י אמר לכם. כי השם אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך מצרים וכן כאשר נוך יי' אלהיך שהוא מצוה אותך כן או אמר לכם שאמר לי כן לצות אתכם כדרך ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ועל דרך רבותינו כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם היום עוד מצוה ומשם הזכיר וה' אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד וכבר פרשתיו: וטעם המצוה הזאת ומפני שהיו המצרים והכנעני' רעים וחטאים לי"י מאד כמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וגו' והנה רמז ה' שלא ילמדו ממעשיהם והכרית בכנענים כל נשמה ואמר לא ישבו בארצך והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו בארצם: (יט) והיתה עמו. התורה הנזכר'. וקרא בו. בספר הנזכר. ועל דרך האמת והיתה עמו התורה הנזכרת עטרה תהיה עמו כדרך וה' נתן חכמה לשלמה והואר וישב שלמה על כסא ה' למלך: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. נרמז בכאן בחור' איסור הגאות כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראוים לכך כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ומאוסה אצל האלהים אפי' במלך כי לי"י הגדולה והרוממות ולא לבדו התהלה וכו יתהלל

אבן עזרא

כמשפטים שהוא חייב לשמרם: (טו) שום תשים. [ד]רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת [ה]לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה [ו]ממצרים והנה יצטרך [ז]למען הרבות סוסיו שיקחיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם ימלכו השם והוריה הנביא בסכנת [ח]הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך [ט]לשם: (טז) לא תוסיפון. מצוה היתה ולא [י]נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם [כ]וזאת דרך אחרת: (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבני' בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך [ל]הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הבניינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים [מ]בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המסלגמוהו [נ]במיתו: (יח) והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. נסחה [נ]שנית: (יט) והיתה עמו. *התורה: וקרא בו. **בספר: ליראה. הוא [ס]בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: (כ) לבלתי רום לבבו. אם היה הפשי המצות: ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: (א) לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון בניהם מהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שומע השלמים הזרוע שהר זרועו בשמיטה והלחיים שהר הברכה והקיבה שהר הצדיקה ועל דרך

פירוש על אבן עזרא

[ד]שאל"כ למה הרע לשמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשופטנו. והשם אמר שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (ש"א ח' ו'). [ה]ר"ל השכל מחייב שאינו ראוי להיות מלך שאינו אחיו ואפילו מזרע אדום שנקרא אחיך ככתוב לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. [ו](מ"א י' כ"ט). [ז]ר"ל המלך אשר לא אחיך הוא. [ח]כמ"ש ויבקש המלך המיתו. וישמע אוריה ויירא ויברח ויבא מצרים (ירמיה כ"ו כ"א). [ט]כמ"ש ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים וכו' את הגברים ואת הנשים וכו' את גדלי' בן אחיקם בן שפן ואת ירמיה הנביא ואת ברוך בן נריה ויבואו ארץ מצרים (ירמיה מ"ג ה' ו' ז'). [י]כי לא נמצא בכתוב שהשם אמר לא תוספון לשוב וכו'. [כ]שמשה אמר כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. על מצרים הרודפים שנטבעו בים סוף ולא זו הדרך שבפסוק הזה ר"ל לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. [ל](מ"א י"ב י'). [מ]ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בא"י וכו' ויתנו מהם שבעים אלף סבל. ושמונים אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם (ד"ה ב' ב' ט"ז י"ז). [נ]כמ"ש וישלח המלך רחבעם את אדרם (הוא אדונירם) אשר על המס וירגמו כל ישראל בו אבן (מ"ב י"ב י"ח). [נ]אולי כונתו כי אין פירושו רק משנה תורה רק פי' שיכתוב לוחה עוד הפעם אע"פ שיש לו ס"ת מירושת אבותיו. או ר"ל כונתו כדעת חכמים אשר כל התורה נאמרה בכל לשון ע"כ יכול להיות נוסח התורה בכל לשון אפילו (בלע"ז) עיין ברכות (י"ג ע"א) סוף המאמר או מפרש ר"א כי לפי פשוטו לכתוב ב' ס"ת כמובא בגמרא ומשנה התורה פי' כמו משנה כסף קחו בידכם ור"א ר"ל כמובא ברמב"ם הי' מלכים גם למלך די בס"ת אחת ע"י במ"מ ופי' משנה הוא העתקה מהס"ת. *ר"ל ידוע מלת התורה ל"כ לפיכך אמר והיתה ולא לשון והיה עמו. **כי היה לו לומר וקרא בה וע"כ אמר בו כלומר בספר שהוא ל"ז. [ס]ר"ל שאין מלת ליראה פועל יוצא. אלא פועל עומד. ר"ל

ספורנו

תואר אשר רמז שסופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה כמו שקרא לדוד בדבר אבשלום: (יט) למען ילמד ליראה. בחלק העיוני ממנה התורה

פירוש רשב"ם

(טו) איש נכרי. להלחם מלחמותיכם: אשר לא אחיך הוא. כי יסיתכם לעבוד ע"א: (יח) משנה התורה וזקיני פירשו בדברי הימים שני ספרי התורה ותרגומו פתשגן. ואינו מגזרת ושננתם: וכי

* הוא ע"פ ירושלמי מס' כלאים כ"ט אמר בלאשונה לא היה אלא שתים דכתיב ויכתב אותו וכו' ע"ש. מגיה א"נ.

לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה
וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־
לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט
הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח
אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ
וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ
תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ
תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה
הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־
יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת
בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם
הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־
הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד

לעשות

אונקלוס

וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קֻרְבָּנַיָּא דַייָ וְאַחְסַנְתֵּהּ יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא
לָא יְהֵי לֵהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּהּ
כְּמָא דִי מַלֵּיל לֵהּ׃ ג וְדֵין יְהֵא דַּחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן
נָכְסֵי נִכְסָתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכָהֲנָא דְּרָעָא וְלוֹעַיָּא
וְקֵבְתָּא׃ ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גֵּז עָנָךְ תִּתֵּן
לֵהּ׃ ה אֲרֵי בֵהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָיךְ לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא
בִּשְׁמָא דַייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מִחֲדָא
מִקִּרְוָיךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁהּ
לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ׃ ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵהּ כְּכָל אֲחוֹהִי
לֵיוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ ח חֳלָק כַּחֲלָק יֵיכְלוּן בַּר
מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְשַׁבַּתָּא דְּבִכֵין אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא׃ ט אֲרֵי אַתְּ
עָלֵל לְאַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת

עממיא

מסרה יח א חסר, ע' כתיב י' וכל מלאי דכו'. יאכלון, מ"ו ונו"ן בסוף. ב לו, דגש מד"ד. ג וזה, כ"ג כ"פ. זבחי, ב' וחסר. הזרע, ח"ו דקרי ולא כתיב. והלחיים, ל' לק בב' יודין והראשונה פתוחה והשניה חרוקה ורפויה. והקבה, מ'. ד ראשית, כ"מ. ובראשית ו'. גז, ב'. ו וכי, מ' כ"פ בפיסקא. יבא, חסר. שם, ד'. ז ושרת, ב' ח"ו ומ"י. העמדים, ח"ו ומ"י. כחלק, ב' וא' וכחלק.

ת"א וזה יהיה משפט הכהנים חולין קל. מאת העם שם קלב. מאת זבחי שם קלג. הזרוע והלחיים שם קלד. ראשית פסחים לב מנחות סז. ראשית דגנך חולין קלה. וראשית גז שם קלה קלו קלז קלח. תתן לו שבת כה פסחים לב חולין ס:ה קלז. כי בו בחר סנהדרין פט. לעמוד לשרת סוטה לח זבחים כג חולין קלה קלח. הוא ובניו סוטה שם חולין קלה. מאחד שעריך סכה כה. ובא בכל אות נפשו שם קמא קע מנחות פט. ושרת בשם ה' אלהיו סכה שם קמא שם מנחות שם ערכין יא. העומדים זבחים כג. חלק כחלק יאכלו סכה נו. לא תלמד לעשות שבת עה ר"ה כד סנהדרין שם החלילים יח מג.

רש"י

ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (דברים ז') על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני וקניזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלד"ון: הלחיים. (חולין קלג) עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר (במדבר כה) ויקח רומח בידו: לחיים. תחת תפלה שנאמר (תהלים ק"ו) ויעמוד פנחס ויפלל: והקבה. תחת האשה אל קבתה: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר (יחזקאל מה) וששיתם את האיפה מחומר החטים ששית האיפה שלי שהם כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין: ראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מס' (חולין קלו) וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (שמואל א כה) וחמש צאן עשויות רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים

ולהורות

רמב"ן

יתהלל האדם כענין המבואר ע"י הנביאים תועבת השם כל גבה לב וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו': (א) אשי ה'. קדשי המקדש ונחלתו אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת שבעה ואיני יודע מה הוא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקרא' ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס ה"ג בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה בקרב אחיו אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד ולחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כל זה לשון רש"י. וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה' אלהים אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש והם עיקר נחלת ישראל שהיתה ארצם זבת חלב ודבש אבל השנים הנשארים

והם

יונתן בן עוזיאל

עַם אָחוֹי קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ וּבְאַחְסַנְתְּהוֹן יֵיכְלוּן: (ב) וְאַחְסָנַת חֲקִיל וּכְרַם לָא תְהֵי לֵיהּ בֵּינֵי אָחוֹי עֶשְׂרִין וְאַרְבַּע מוֹהֲבוּתָא דִכְהוּנְתָא דִיהַב לֵיהּ יְיָ הִינוּן אַחְסַנְתֵּיהּ הֵיכְמָא דְמַלִּיל לֵיהּ: (ג) וְדֵין יְהֵי הוּלָקָא דְחַמֵּי לְכַהֲנַיָא מִן עַמָּא מִלְּוַת דָּבְחֵי דִבְחִין אִין תּוֹר אִין אִימַר וְיִתְּנוּן לְכַהֲנָא אַדְרָעָא דְיַמִּינָא וְלוֹחַיָא אַרְעָיָא וְלוֹחַיָא דְרִקְיָתָא וְקֵיבְתָא: (ד) שֵׁירוּי עִיבּוּרֵיכוֹן חַמְרֵיכוֹן וּמְשַׁחֵיכוֹן וְשֵׁירוּי גִּיזַת עָנֵיכוֹן כְּמִסַּת קְטוֹרָא תִּתְּנוּן לֵיהּ: (ה) מְטוּל דְבֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְמֵיקוּם לְשַׁמָּשָׁא בִשְׁמָא דַיְיָ הוּא וּבְנוֹי כָּל יוֹמַיָא: (ו) וַאֲרוּם יֵיתֵי לֵיוָאָה

° צ"ל קטורא

ירושלמי

מֵחֲדָא מִן קִרְוֵיכוֹן מִן כָּל יִשְׂרָאֵל דְהוּא דַיֵיר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל כְּרוּךְ דְרַעְיָא נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ: (ז) וִישַׁמֵּשׁ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ הֵי כְּכָל אָחוֹי לֵיוָאֵי דִמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ: (ח) חוּלַק כָּל קֳבֵל חוּלַק בְּשָׁוֶה יֵיכְלוּן בַּר מִמּוֹתְבֵי קוּרְבָּנַיָא דְיֵיכְלוּן כַּהֲנַיָא דְאוֹרֵיתוּ לְהוֹן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר אֲבָהַתְכוֹן:

[(ח) וְיַת בַּר וּבְוּנֵיהּ הִזְבִינוּ לֵיהּ עַל אֲבָהַתָא:]

(ט) אֲרוּם אַתּוּן עָלְלִין לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהִיב לְכוֹן לָא תֵילְפוּן לְמֶעְבַּד

כריחוקי

בעל הטורים

מלך] יהי העולה והמנחה והנסך ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך לאנכס יעשר (ס"א ס') : אשי י"י ונחלתו וכתיב בתריה יהיה משפט הכהנים דכהנים משלחן גבוה קא זכו: הלוים בנימע' השם בלדני יהו"ה וזהו י"י הוא נחלתו: (ד) כאשים דנכך בגי' משמחה: גז ב' במסורה גז לאנך. כמער על גז והיינו דאמרי' שלריך ליתנו לו כשהוא מלובן וזהו כמער על גז שיהא מלובן ולא כואי אז כאשי' גז לאנך סמך לו: (ו) וכי יבא הלוי בגי' זהו הכהן [עם הסיבות וערכ"י]: (ס) כחלק ב' במסרה דין וליזך (ס"א למ"ד) כחלק היושב על הכלים דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו לפי שיושב על הכלים: (ט) כי אתה בא. סמך כאן שאל אוב. לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב [אולי כוונת הדרש על

יונתן

(ב) מוהבותא כמו יהב והוא לשון מתנה. (ג) דחמי לכהניא פי' הראוי לכהנים: אדרוע דימין הכי איתא בחולין פרק הזרוע וכשקא לי מדכתיב בה"א הידיעה משמע זרוע של ימין: לוחיא ארעא פי' לחי התחתון: ודרקיתא לשון גבוה כמו רקתא דהיכל בג' אלו מגילות ופי' הערוך גבוהה בשעת הנהר וכן במסכת מגילה רקס זו ליפורי ולמה נקרא שמה רקס דמדליא בקקתא דנהרא: כמסת קטורא עיין במהר"ד פי' מה שפי' וס"פ מנורה וכן תרגם יונתן לעיל פרשת בראשית ובפרשת תלוה וכן הוא בחולין שיעור נסינה ראשית הגז כדי לעשות ממנו בגד קטן מנה"מ אמר רבי יהושע דאמר קרא לעמוד לשרת דבר הראוי לשרת ואלו כיהו אבנט: (ו) דרעיא פי' דיבחר: (ס) ממותבי קורבניא יתכן להיות ממוהבי וכדלעיל מוהב לשון יהב ומתנה ויש רולי' להגיה ממוספי וכמו שפירש"י

רמב"ן

והם הפריזי והגרגשי אין אכלם זבת חלב ודבש ואינה חייבת בבכורים ולכך הזכיר בלוים שלא יטלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ הטובה שהיא נחלת השמים וגם לא בנחלת כל השבעה שהם השנים כנאהרים אף על פי שאין אכלם טובה ואינה חשובה בעיני ישראל כל כך ודבר ברור הוא כראיות שכתבתי שם: (ג) וזה יהיה משפט הכהנים. זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במקודשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה להם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומלאנך כאשר לויתיך ואכלת בשעריך והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר י"י אל אהרן אע"פ שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם הפרס קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקיבה והאשית הגז הן חולין גמורי' אין בהם זולתי מלות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר ועל מדרש רבותינו כולם כרמוזות שם. ראשית זו ראשית הגז. אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה. לה' זו חלה בספרי. אם כן גם מלוה זו מבוארת ועל סמך המדרש שאמרו. זרוע תחת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס וגו' קיבה תחת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזיכה לכל השבט בזכות פנחס כאשר זכה לאהרן להיות כהן עמהם והרב אמר בתורה הנבוכים כי הלחיים בעבור היותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברי' המתהרגים בגוף והקיבה ראשית המעים כי הראשית בכולם יתנו למשרתי השם לכבודו ית': (ט) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. גם זו מלוה מבוארת שכבר אמר וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו ועתה יזכיר מעשיהם ויאמר שהם תועבה לפני השם והזכיר מעביר בנו ובתו באש והוא מין ממיני הכשוף על דרך הפשט או המולך על דעת רבותינו והוא האמת כמו שפירשנו במקומו והזכיר מכשף שם כלל לכל הכשפים ומובר חבר ושואל אוב וידעוני והם פרטים בכשוף ואשר אותם גם לשואל ודורש אל המתים באוב עצמו ובכל ענין שידרוש אליהם והזכיר קוסם קסמים והיא מחשבה בעתידות בכלל מלשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו כמו שנאמר בלעם בן בעור הקוסם והיה מנחש כמו שנאמר בו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וכתוב קסמי נא לי באוב. והזכיר בשרע מעונן והוא היודע בעננים ומנחש המגיע בעופות בכנפיהם או בלפצוף כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והוא לשון נגזר מלשון חשתי ולא התמהמהתי שכל מה שימהר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש כלומר נחים ונקדים לדעת. ואמר הכתוב תועבת י"י כל עושה אלה ולא אמר עושה כל אלה כי הכתוב ידבר על רובם כי המעונן והמנחש אינה תועבה ולא הורים הכנענים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם: ועתה דע והבן בענין הכשפים כי הבורא ית' כאשר ברא הכל מאין עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה מהן נתן כח הארץ וכל אשר עליה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם ומבטם בהם כאשר הוא מנוסה בחכמת אילטגנינות ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם והנה הנהגת' מעת היותם עד לעולם ועד גזירת עליונים אשר שם להם אבל היה מנפלאותיו העליונות שיש בכח המנהיגים עליונים דרכי תמורות וכחות להמיר אשר למטה מהם שאם יהיה מביט הכוכבים בפניו אשר כנגד הארץ טובה או רעה לארץ או לעם או לאיש ימירו אותם הפנים העליונים עליו להפך במבטו עלמו כענין שאמרו תמורות עונג נגע ועשה כן להיות הוא ית' שמו מהסכת עדניא וזמניא קורא למי הים לעשות בהם כרלונו והופך לבקר ללמות מגלי שנוי עדעו של עולם ושיעשו הכוכבים והמזלות מהלכם כסדרן ועל כן אמר בעל ספר הלבנה החכם בנגל"מונסיא כשהלבנה והיא נקראת גלגל העולם בראש כילה ועל דרך משל ויהיה פניו מזל פלוני תעשה תמונה לדבר פלוני ויוסק בה

שם

אבן עזרא

דרך הפשט כי אלה טובים מאשר [סס]הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יוכו התורה בשערים ובעד דברי [ע]הימים: (ח) לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת [פ]מכריהם בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר [צ]והטעם כי אם מכר ביתו שירש [ק]מאבותיו כאשר כתוב וילא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר

דבר

פירוש על אבן עזרא

[סס]ר"ל הטוב שבגוף הוא הזרוע. והטוב שבראש הלחיים והלשון. והטוב שבקרב הקיבה. [ע]ר"ל ענין יהושפט ששלח ללמד התורה בערי יהודה לשריו ועמהם הלויים. וכתוב שם ובשנת שלש למלכו שלח לשריו וכו'. [פ](ע"ב י"ב ח'). קומלא לבד פי' חוץ ממה שהם מכר ביתו. [צ](ויקרא כ"ה י"ד). וכן שאר דברים שירש מאבותיו. וזהו ממכריו שאף כי אין ללוים נחלה עם ישראל. בתים לדורתם היה להם בכל מושבותיהם והיו מוכרים וקונים אותם מהם וחוזרים להם כדין ממכר בית.

דניאל

ספורנו

התורה בתוספת את גודל והשגחת האל יתעלה אשר בידיעת זה תתחייב התורה: (ה) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך. ולאוי לך לתת לו לחם ושמלה כדי שיוכל לעמוד לשרת: (ח) לבד ממכריו על האבות. אין על האבות לחלק למשמרות כהונה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יכול למכור לחבירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חבירו את חלקו בקרבנות השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או

שתים

פירוש רשב"ם

(ו) וכי° יבא הלוי. כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום בירושלים בעזרה: (ח) לבד ממכריו על האבות. לפי הפשט כמו איש מאת מכרו אם יש לו שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לעשותו הוא יש לו רשות להקריבו אע"פ שאינו ממשמרה זו:

וחבר

לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם: י לֹא־
יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם
קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף: יא וְחֹבֵר
חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־
הַמֵּתִים: יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ: יג תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: חמישי יד כִּי ׀
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם
אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה
לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: טו נָבִיא
מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן: טז כְּכֹל אֲשֶׁר־
שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם
הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־
קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת:

ת' רבתי

ויאמר

אונקלוס

עַמְמַיָּא הָאִנּוּן: י לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעְבַר בְּרֵהּ־וּבְרַתֵּהּ בְּנוּרָא
קָסֵם קִסְמִין מְעָנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ: יא וְרָטֵין רְטַן וְשָׁאֵל בִּדִין
וְזַכּוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא: יב אֲרֵי מְרַחַק יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד אִלֵּין
וּבְדִיל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ:
יג שְׁלִים תְּהֵי בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ: יד אֲרֵי ׀ עַמְמַיָּא הָאִלֵּין
דִּי אַתְּ יָרֵת יָתְהוֹן מִן מְעַנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא
כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: טו נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאַחָךְ כְּוָתִי יְקִים
לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּהּ תְּקַבְּלוּן: טז כְּכֹל דִּי שְׁאֶלְתָּא מִן קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ בְּחֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵף לְמִשְׁמַע יָת
קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי וְיָת אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד

ולא

מסרה ט לעשות, מ"ל. כתועבת, מו"ק וחסר תנין. י מעביר, במרכא ומ"ל. בנו' מוקף. קסם, ח'. מעונן, מ"ל. יא וחבר, ל' וחד חבר חברים. ושאל, חסר. אוב' מ"ל. וידעני, ד' בלי' וחסר. ודרש, חסר. יב תועבת, מ"ל. עשה, חסר. התועבת' מו"ק וח"ס. מוריש, מ"ל דמ"ל. אותם, ט"ל מ"ל בתורה. יג תמים, בס"פ התי' רבתי. אלהיך, אין כאן פיסקא. יד יורש, מ"ל. אותם, ט"ל מ"ל בתורה. מעננים, ב' ח"ו ומ"י. קסמים, ח"ו ומ"י. לא כן, י"ע. נתן, מלעיל אולי. פירושו לא נתן כן או ואתה נתן לך וגו' לא כן ד"א. טו נביא, י"א פסוק ריש' ומוקיהון נו"ן. כמני, ח'. יקום, מ"ל. תשמעון, ב' מ"ו ונו"ן בסוף. טז יהוה, ע' דסמיך. בחרב, חסר. אסף, חד"ד והסמך בליכי (כי הוא מל' כבד ול"ל בפומבי הגדולה אבל חלילה לומר שלא כלו לשמוע כלל). לשמע, כו"ל חסר. אלהי, ח' וקמץ וכל אס"ף דכו' במ"ב מ"ל. הגדלה, כו"ל חסר. אמות, ב' מ"ל.

ת"א לא ימצא בך סנהדרין כו סד עקרים מג עה. מעונן שם סה. מנחש שם. וחובר חבר שם נו כה כריתות ג. ודורש אל המתים סנהדרין סה. כי תועבת ה' סנהדרין כז. תמים תהיה פסחים קיג עקידה שער י. אליו תשמעון יבמות ל. נביא מקרבך עקרים מג פח.

רש"י

ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד') עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. (סנהדרין סה) ר' עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים: מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: (יא) וחובר חבר. (סנהדרין שם) שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות: ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת: (יב) כל עושה אלה. (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. תתהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא

צויתיו

רמב"ן

שם הטעם ושם המלאך הממונה עליה מן השמות ההם הנזכרים באותו הספר ותעשה הקטרה פלונית בענין כך וכך ויהיה המצב עליה לרעה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וכאשר תהיה הלבנה במזל פלוני ובמצב פלוני תעשה תמונה והקטרה כענין פלוני לכל טובה לבנות ולנטוע והנה גם זה הנהגת הלבנה וכח מנהיגיה אבל ההנהגה הפשוטה אשר בממשלה הוא חפץ הבורא ית' אשר שם בהם מאז וזה הפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם שהם מכחישי' פמליא של מעלה לומר שהם הפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמליא נגד מהלכין ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם במנהגו ואל טבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי' איסור הכלאים כי יבואו מן ההרכבות למינים יעשו פעולות נכריות יולידו שנוים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שנוי בריאה כאשר פירשתי כבר ורבים יתפסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב ולעגור מה יהיה ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב והכנת הטיאורי"ן העופות בלשון ערב טא"י"ר וחכמי העופות יקראו טיאורין ועוד מוזכר מזה הענין בגמרא אבל יש לענין הזה סוד וכבר הודענו כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם והם נפשות לכידורי הגלגלים ושרי זנב ותלה הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי יודיעו העתידות ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם יודיעו עתידות. ולא לזמן גדול ולעתידות רחוקות יגידו רק בעתידות הקרובות לבא יודיעו מהם בקול העוף יקראו בקול מר על מת ומהם בפריסות כנפיו והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תחשב להם וכך אמרו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין ובקיאים בטייר וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו והידיעה היא בבנת הצפצוף והערמה לחבור ענין בפריסת הכנפים וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות חזר ופירש הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות ואתה לא כן נתן לך י"י אלהיך יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל בנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה והוא שיפרש הוא הדבר אשר לא דברו י"י והנה אתה חלקו ונחלתו שומע עליו מפיו והם חלק

המזלות

בְּרִיחוּקֵי עַמְמַיָּא הָאִינוּן: (י) לָא יִשְׁתְּכַח בְּכוֹן מַעְבְּרִין בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא לָא קַסוֹמֵי קוֹסְמִין וְלָא חֲרוֹרֵי עַיְינִין וְלָא נַטוֹרֵי נְחָשִׁין וְלָא חַרְשִׁין:
[נ״י] לָא אִשְׁתְּכַח בְּכוֹן מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא לְאַקְסוֹמֵי קַסְמִין וְלָא חֲרוֹרֵי עַיְינִין וְלָא נַטּוֹרֵי נַחְשִׁין וַחֲרָשִׁין:

(יא) וּמְחַבְּרִין וְאַסְרִין חִיוִין וְעַקְרַבִּין וְכָל מִינֵי רַחֲשִׁין וְשָׁאֲלִין אוּבָא טַמְיָא וּגְרַם יָדוּעַ וְתָבַע מִן מֵיתַיָּא:

[נ״יא] וַחֲבוּרֵי חֲבוּרָא בִּישִׁין וְאַסְרֵי חִיוָוא וְעַקְרַבִּין וְכָל מִינֵי רַחֲשִׁין וְשָׁאֲלֵי אוּבָא וּמַסְקֵי זְכִירִין וְתָבְעַן אוּלְפַן מִן מֵיתַיָּא:

(יב) אֲרוּם מְרַחַק קֳדָם יְיָ כָּל עָבִיד אִלֵּין וּמְטוּל תּוֹעֵיבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָכוֹן מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן: (יג) שַׁלְמִין תְּהוֹן בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָכוֹן: (יד) אֲרוּם עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵירוֹת יַתְהוֹן לַחֲרוֹרֵי עֵינָא וּלְקַסוֹמֵי קַסְמַיָּא צַיְיתוּן וְאַתּוּן לָא כְּוָתְהוֹן אֱלָהֵן כַּהֲנַיָּא שָׁיְלִין אוּרַיָּא וְתוּמַיָּא וּנְבִיָּא תְּרִיצָא יְהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן:

[נ״יד] לַחֲרוֹרֵי עַיְינַיָּה וּלְקַסְמֵי קַסְמַיָּא יִשְׁמְעוּן:

(טו) נְבִיָּא מִבֵּינֵיכוֹן מִן אֲחוּכוֹן דְּדָמֵי לִי בְּרוּחַ קוּדְשָׁא יְקִים לְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן: (טז) כְּכָל דִּשְׁאֶילְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דְּאִתְכַּנַּשׁוּ שִׁבְטַיָּא לְמִקְבְּלָא אוֹרַיְיתָא לְמֵימַר לָא נוֹסִיף לְמִשְׁמַע יַת קָל דִּיבּוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיַת אִישָׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא נֶחְמֵי תּוּב דְּלָא נְמוּת:
ואמר

בעל הטורים

על פיפי' דקרא פנים חסיה. א"כ כמ"ש דוכתו כשומות על ואתה לא כן דלהלן דכ"ל שנתן לך הסורים ותומים שמשיבים לפעמים פיבת לא ולפעמים כן]. (י) קסם קסמים מעונן ומנחש: קסם בגי' אותו במקלו. מעונן בגי' אוחזי העינים מנחש נוטריקון מצי כפלה חתיכה שלי. ד"א מקל נחש מולדה שועל: (יג) תמים תיו גדולה [ואינו כן בספרי ספרד] שאם תלך בתמימות כאלו קיימת [כ"ל התורה] מאל"ף ועד תי"ו: (טו) נביא מקרבך הפסוק מתחיל ומסיים נו"ן לומר שידע נון שערי בינה [עי' של"ה פ' שופטים בשם מוהר"ם תלמיד לאר"י ז"ל] יש בו יו"ד תיבות לומר שתשמע לו כמו ליו"ד הדברות. כמוני בגי' ענו. תשמעון ב' במסרה אליו תשמעון. כקטן כגדול תשמעון (לעיל א' י"ז) לומר אחד קטן ואחד גדול שמע אליו: (טז) ככל אשר שאלת. ככל
עולה

יונתן

שפירש"י והקורא יגחר: (י) חרורי עיינין פי' אחיזת עינים ולעיל פ' קדושים מתרגם אחודי עיינין ומה שכאן חרורי וכן לקמן בפסוק כי תועבת ביונתן וירושלמי מתרגם לחרורי י"ל כדאיתא לעיל פרשת אחרי מות בפסוק ב' הדורי ופי' שם כוס רעה ובעיני אין להם דמיון וע"ש בת"י ובמ"ם: (יא) איבא טמיא פי' עלם של מת לשון בי טמיא: וגרם ידוע עלם מן חיה ששמה ידוע ועיין לעיל פרשת קדושים: (יד) כהניא שאלין אוריא ותומיא מלאתי שהמתרגם דרש מלת לא כן מלי מהמשים בפסוק אלא כמו של אורים ותומים שמשיבים לשואלם דבר לפעמים משיבים לא לפעמים כן ותהו לא כן מלאתי כתוב: תריציא מבואר אלליגו שפי' ישרים ולדיקים: (טו) דדמי לי ברוח קודשא דק"ל שפירש"י מאי כמוני והלא כבר אמר מקרבך מאחיך
ממילא

רמב"ן

המזלות הולכים אחריהם וזה טעם לא כן נתן לך כאשר נתן להם כטעם אשר חלק י"י אלהיך לכל העמים כאשר פירשתי. ובספרי אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה לשאל ולי אין לי ת"ל ואתה לא כן נתן לך י"י אלהיך והנה זו ראיה בכל מה שפירשנו כי הגוים הרע דבר נמלא בם ולכן היה לישראל טענה במניעה מהם: (יג) וטעם תמים תהיה עם י"י אלהיך. שנייחד לבבינו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו כ"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל. היכול בכל. משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרלונו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין שכל הבאות תהינה כפי התקרב האדם בעבודתו ולפיכך אמר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא די"י אלהך שלא תהיה חסר ביראתו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ושום חסרון וזו מלות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני. טעם מקרבך לרמוז שאין נבואה אלא בארץ ישראל ולכך יאמר בה הכתוב משא גיא חזיון וכמו שהזכירו רבותינו וכן טעם מאחיך כי השם נתן לך מעלה על כל העמים ולא יתן רוחות רק עליכם כמוני שאני מקרב אחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא לשון רש"י. ואמר ר"א כמוני שאני נביא השם לא מעונן וקוסם ויתכן שיהיה מקרבך לומר שתוכל לבחון בדבריו שהוא מקרבך מאחיך וכן על דעתי כמוני שיהיה נאמן לנביא לי"י ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי ועוד אבאר זה: (טז) ככל אשר שאלת וגומר. לא הגלים הכתוב בכאן השאלה ששאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול י"י אלהי לא יזכו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את
כל

אבן עזרא

דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: (י) מעביר בנו. ע"א היתה כי יש גם היום ביניגו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו מותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן [ו]גוזרין וקרוב ממנו קסם על שתי [ש]מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמי' והטעם קסמים שיש במשפטי הככבים הנקראי' [ת]רהשוני' [א]ופניים: מעונן ומנחש. [ב]פירשתים: ומכשף. [ג]כן: (יא) וחבר חבר. אלה האומרים שיקברו השדים: אוב וידעוני. [ד]פירשתיו: ודורש אל המתים. ההולכים אל בית הקברות ולוקחי' עלם אדם מת ובעבור משכבתו ושגעונו תראה לו דמות לורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא נשובש והרולה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתוב וישמעו אליו בני [ה]ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מלאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה:
כמוני

פירוש על אבן עזרא

[ו](דניאל ג' כ"ז) פי' קוסמים. וכן ונזירא (שם ה' ז') וכן היא בלשון ערבי קיסם פי' חותך. גזרה והשבעה. [ש](משלי ט"ז י') כ"ל המלך חותך משפט וגוזר גזירה שאין להשיב כמ"ש במשפט לא ימעל פיו (שם) דומה לקסם האומר כי כן יהיה בלי ספק כאשר יורו קסמיו ע"כ הקוסם הוא שם כלל. והפרטים הם מעונן וכו'. [ת]הם הכוכבים עלמם. [א]המתהוים מכוחניות הכוכבים ונקראים בעלי זנב (שווייף שטערן, קאמעטען). [ב](ויקרא י"ט כ"ו). [ג]שפי' ב"כ (שמות ז' י"א) היודע לשנות דבר התולדה למראה העין. [ד](ויקרא י"ט ל"א). [ה](להלן ל"ד ט').
וימלן

ספורנו

שתים אבל קרבנות הרגלים שאין להם חליפין ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות לחלקם למשמרות לפיכך חלק כחלק יאכלו מהם: (י) לא ימצא בך. אפי' מעשה ככרי כגון בעלת אוב שנשאלה בענין דאול: (יג) תמים תהיה. שלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולתו אבל תדרוש על ידי נביא או על ידי אורים ותומים: (יד) ואתה לא כן נתן לך. שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם (שבת) אין מזל לישראל: (טו) אליו תשמעון. אם יורה מלות שעה:
איכה

פירוש רשב"ם

(יא) וחבר חבר. הניגון בבי"ת כמו מן החרב תאכל החרב וזה מוכיח והובר חברים מחוכם. כמו מן מלך מלכים. וכמו מן עבד עבדים. כן יאמר מן חבר חברים. ואילו היה חבר טעמו בבי"ת כמו חבר אנכי לכל אשר יראוך. ירך נדר כתף וגזל שטעמם למטה היה לו לומר וחובר חבר מן ירך ירכו גזלו. הברים מקשיבים לקולך ובחי"ת מצאתי אחרי כן בספרי ספרד כדברי: (יב) מוריש אותם. כי אינם חושבים לדרוש את הקב"ה ואת נביאי המצות. כי סומכין על תועבותיהם המגידים להם ברוח הטומאה: (יג) תמים תהיה וגו'. ומכנו תדרוש ולא מן הסתים. ולפי כי מנסה הקב"ה בם את ישראל נתן כח ברוח הטומאה להגיד על פי השעירים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני. שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד ע"ז: ומה שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. הרי פירושו כמו שמפרש אשר ידעו ה' פנים אל פנים. אבל להאמין להקב"ה יהא כמותך ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד ע"ז:
ולא

יז ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו:
יח נביא אקים להם מקרב אחיהם
כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם
את כל־אשר אצונו: יט והיה האיש
אשר לא־ישמע אל־דברי אשר ידבר
בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך הנביא
אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר
לא־צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם
אלהים אחרים ומת הנביא ההוא:
כא וכי תאמר בלבבך איכה נדע את־
הדבר אשר לא־דברו יהוה: כב אשר
ידבר הנביא בשם יהוה ולא־יהיה
הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא־
דברו יהוה בזדון דברו הנביא לא
תגור ממנו: ס יט א כי־יכרית יהוה
אלהיך את־הגוים אשר יהוה אלהיך
נתן לך את־ארצם וירשתם וישבת
בעריהם ובבתיהם: ב שלוש ערים
תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ג תכין לך
הדרך ושלשת את־גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך והיה לנוס שמה
כל־רצח: ד וזה דבר הרצח אשר־ינוס שמה וחי אשר יכה את־רעהו בבלי־
דעת והוא לא־שנא לו מתמל שלשם: ה ואשר יבא את־רעהו ביער לחטב
עצים

ולא אמות: יז ואמר יי לי אוטיבו די מלילו: יח נביא אקים
להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומה וימלל
עמהון ית כל־די אפקדנה: יט ויהי גברא די לא יקבל
לפתגמי די ימלל בשמי מימרי יתבע מנה: כ ברם נביא
די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקדתה למללא
ודי ימלל בשום טעות עממיא ויתקטל נביא ההוא: כא וארי
תימר בלבך אכדין נדע ית פתגמא די לא־מללה יי:
כב די ימלל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקים
הוא פתגמא די לא־מללה יי ברשע מללה נביא לא תדחל
מנה: א ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהב לך
ית ארעהון ותירתנון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: ב תלת
קרוין תפרש לך בגו ארעך די יי אלהך יהב לך למירתה:
ג תתקן לך ארחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסננך יי
יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ד ודין פתגם
קטולא דיערוק תמן ויתקים די יקטול ית־חברה בלא
מנדעה והוא לא סני לה מאתמלי ומדקמוהי: ה ודי יעול
עם

מסרה יז היטיבו, מ"ל. דברו, ב'. יח אקים, ב'. כמוך, מ"ל וכף בקמץ. אליהם, מ"ל. יט האיש, בפסוק'. אדרש, כו"ל חסר. כ יזיד, ל' מ"ל וא' חסר. צויתיו, מ"ל דמ"ל. כא וכי, ח' ר"פ בסיפרא. דברו, ג' ובענין. כב יבא, חסר. בזדון, כו"ל מ"ל. תגור, מ"ל. יט א בעריהם, הב' רפי. ובבתיהם, געיא לפני דגש סולי מפני שהוא רך לסימן ד"ה. ב שלש, ה' מ"ל. תבדיל, מ"ל. ג תכין, מ"ל. ושלשת, ב'. גבול, מ"ל. ינחילך, מ"ל. לנוס, מ"ל. רצח, כ"ל חד"מ במ"ד מ"ו. ד וזה, כ"ג ר"פ. שנא, חסר. מתמל, ד' מ' בלי'. שלשם, כל סו' חסר במ"ב. ה יבא, חסר. לחטב, ל' וחסר.

ת"א והיה האיש אשר לא ישמע סנהדרין פט. אנכי אדרש שם עא. אך הנביא אשר יזיד שם. תכין לך בבבא ק מכות ט י. לנוס שמה סנהדרין יט. וזה דבר שבועות מז מכות ט יב. בבלי דעת נדרים פח קמא פו מכות ט. ואשר יבא את רעהו ביער נדרים שם קמא שם מכות ח ט.

רש"י

צויתיו לדבר. אבל ציויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין פט) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בש' ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנא' אנכי אדרוש מעמו: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כ"ח) הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וכורז על העמודי' ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפירצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא תגור ממנו. (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישי' וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא:
ונשל

רמב"ן

כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ותשמעו אליו אם כן האמינו גם כן באשר הנביאים הבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם הטיבו אשר דברו להאמין בנביא וכן אעשה להם לדורותם ויתכן שיהיה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם: (כ) ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר יומת בחנק לשון רש"י מספרי. ואין הענין לומר שאם בא אחד ואמר בשלומי והנה פעור אומר
לי

(יז) ואמר יי לי אתקינו מה דמלילו: (יח) נביא אקים להון מביני אחוהון דרוח קודשא ביה כוותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימליל עמהון ית כל דאיפקדיניה: (יט) ויהי גברא דלא יקביל פתגמי נבואתי דימליל בשמי מימרי יתפרע מניה: (כ) ברם נבי שקרא דירשע למללא פתגמא בשמי ית דלא פקדתיה למללא ודי ימליל בשום טעוות עממיא ויתקטל נביא ההוא בסייפא: (כא) וארום תימרון ברעיוניכון היכדין נידע ית פתגמא דלא מלליה יי: (כב) מה דימליל נבי שקרא בשמא דיי ולא ייתי פתגמא ולא יתקיים הוא פתגמא דלא מלליה יי בזדנותא מלליה נבי שקרא לא תדחלון מניה:

(א) ארום ישיצי יי אלהכון ית עממיא דיי אלהכון יהיב לכון ית ארעהון ותירתונון ותיתבון בקרויהון ובבתיהון: (ב) תלת קרוין תפרשון לכון בגו ארעכון דיי אלהכון יהיב לכון למירתה: (ג) תכוונון לכון ארחא ותתלתון ית תחום ארעכון דיחסנכון יי אלהכון ויהי למערוק לתמן כל קטולא: (ד) ודין הילכת קטולא דיערוק לתמן וייחי דיקטול ית אחיה בלא מתכוון ליה והוא לא נטר ליה סנא מאתמלי ומדקמוי: (ה) ומאן דעליל עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ותדחף אידיה בסיקוריא למקטע קיסא וישמוט פרזלא מן קתא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא מזמניא האלין וייחי:
ודיעול

בעל הטורים

שלה פ' לומר שמעתי לשאלתכם ושמתי עליכם ע' זקנים. וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יותן להם נביאים: (יח) נביא אקים להם בגי' זהו ירמיהו. זה הוכיחן וזה הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא [ועי' ילקוט נביאים רמז תתקי"ע]: (ג) ושלשת ב' במסרה. דין וחידך (ס"ס ך) ושלשת תרד מאוד. רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה

רמב"ן

לי שתזכרו במלות הלולב שיהא חייב מיתה כי זה פטור ואם אומר שתעשו כן לעבוד לשקוץ הזה אם כן זהו נביא השקר המתנבא לעבוד ע"ז ואפילו אמר כן בשם השם הוא נסקל אבל הענין שיאמר ראיתי פעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות מאחר שיאמר כי הנעבד ההוא הוא האומר ועושה מדבר ומקיים יומת בחנק ולכך אמר בגמרא המתנבא בשם ע"ז כגון נביאי הבעל והם שהיו אומרים שהבעל הוא האלהים כמו שכתוב אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו והיו מתנבאים בו עלה והצלח ויתן השם ביד המלך ודעתם לומר שהבעל הוא האדון אשר לו השם הנכבד הזה והוא שיתן רמות גלעד ביד אחאב: (כא) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'. עתידים אתם לאמר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה ויראתם עומד ונוהם על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו לשון רש"י מספרי. והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כמו שהזכרתי כי התורה הגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו השם שהכתוב המתנבא כזה ונוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה נדע הדבר אשר דברו ה' שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לשתי השאלות כי בכל נביא נלמד לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא הכל הנה הוא נאמן לנביא לה' ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם ה' כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחלה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שנים זה אות וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי נביא מיתתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן ומנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכי דמוחזק שאני. ורש"י כתב כבר נלמדו שאם בא להוציאך מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי צורך השעה לכך נאמר אליו תשמעו. והפירוש זה איננו נכון בעיני שאין ההמחאה שהוא צדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמו שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שהזכיר בפרשה הזו או במופת שעשה בפנינו וזאת חוקת הנביאים ואולי נתכוון רש"י בצדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמשלחין את הנביא נותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינין אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבוא' ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואעפ"כ מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שנים עדים כשרים ואעפ"י שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותם על כשרותן בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: (א) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו' שלש ערים תבדיל לך. גם זו מצוה מבואר' שכבר צוה בה ועתה הוסיף לבאר משפטיה כי אמר וירשתם וישבתם בעריהם ללמד שלא נתחייב בה אלא לאחר ירושה וישיבה וכן עשה יהושע. והוסיף תכין לך הדרך שיהו פלטיאות מפורשות לתוכה ושיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים והוסיף ושלשת את גבול ארצך
והוסיף

אבן עזרא

(טו) כמוני. שהוא נביא השם לא מנחש: (יט) אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמי' והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא ושם כתוב בדבר ה' וכבר היה הנביא נודע: (כב) אשר ידבר הנביא. ג"כ דברי ירמיהו [ה]בבוא דבר הנביא בזמן שיאמר. ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ז הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים' גם לא תהיה טמאה בדם נקי: (ג) תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ [ה]לשלש או תשים בשלישית הארץ: (ד) את רעהו. עם וכן רבים: (ה) ונדחה. מבנין נפעל והקל
כדמי

פירוש על אבן עזרא

וימאן האיש להכותו ויאמר לו וכו' וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו (מ"א כ' ל"ו). [ז]כמ"ש ויכר אותו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (שם פסוק מ"א). [ח]כמ"ש הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (ירמיה כ"ח ט') ופי' בבוא דבר הנביא בזמן שיאמר. ר"ל כאשר אמר חנניה בן עזור הנביא בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה וכו' (שם פסוק ג'). [ח]חתי' כל הארץ מחלקה לשלשה הערים הנזכרות כדי שיהיה ידוע לאיזה מהן ילכו אנשי כל שבט כי לא ילכו כי אם אל
הקרובה

ספורנו

(כא) איכה נדע את הדבר. כשיורה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מצוה אפי' לשעה להאמין אם לא יהיה עמה איזה אות כמו שהיה ביהושע בבקיעת הירדן ונפילת חומת יריחו. ובאליהו ירידת האש מן השמים. אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני לא היתה לרעהו נביא כמוהו שידע כי דבר ה' הוא לפיכך נענש כאשר מאן: (ג) שלש ערים תבדיל. אחר שבאר ענין המלך והשופטים והכהנים והנביאים ספר המצות המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט וגבולות הארץ וחקירת העדים וקבלתם והמצות המוטלות על המלכים והם כי תצא למלחמה כי תקרב אל עיר וכי תצור. והמוטל על הכהנים והשופטים יחדיו והם ענייני עגלה ערופה:
ובערת

פירוש רשב"ם

ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכגון שאין תשובה ומעשים טובים שינחם הקב"ה בשבילם הרי חזקיה תפלה הועילה לו. ולנינוה כי שבו מדרכם הרעה: (ג) ושלשת. פן ירדוף:
ונשל

עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל
הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת
הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃
ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי־יֵחַם
לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ
נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא־שֹׂנֵא
הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃
ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־
כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃
ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־
הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל
הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי
בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ
יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ
וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־
אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ
וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל
הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס
ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן
ולכל

אונקלוס

עם חברה בחורשא למקץ אעין ותתמריך ידה בפרזלא
למקץ אעין וישתלף פרזלא מן אעא וישכח ית חברה
וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים: ו דילמא
ירדוף גאל דמא בתר קטולא ארי יחם לבה וידבקנה ארי
תסגי ארחא ויקטלנה נפש ולה לית חובת דין דקטול ארי
לא סני הוא לה מתמלי ומדקמוהי: ז על כן אנא מפקדך
למימר תלת קרוין תפרש לך: ח ואם יפתי יי אלהך ית
תחומך כמא־די קיים לאבהתך ויתן־לך ית כל ארעא די
מליל למתן לאבהתך: ט ארי תטר ית־כל־תפקדתא הדא
למעבדה די אנא מפקדך יומא־דין למרחם ית יי אלהך
ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסף לך עוד
תלת קרוין על תלת אלין: י ולא ישתפך דם זכי בגו ארעך
די יי אלהך יהב לך אחסנא ויהי עלך חובת־דין דקטול:
יא וארי יהי גבר סני לחברה ויכמן לה ויקום עלוהי וימחנה
נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין: יב וישלחון סבי
קרתה וידברון יתה מתמן ויתנון יתה ביד גאל דמא וימות:
יג לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי־דם־זכי מישראל
וייטב לך: יד לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי
באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהב לך למירתה:
טו לא יקום סהיד חד בגבר לכל עוין ולכל חובין בכל חט
די

מסרה בגרזן, ל'. לכרת, חסר. ונשל, ג'. ו יחם, ג' ס' קמץ ב' פתח מלרע. והשיגו, מ"ל. שנא, כל סו' הפס'. מתמול, מ"ל במ"ד. שלשום, ב' מ"ל בתורה. ז תבדיל, כו"ל מ"ל. ח גבלך, חסר. ונתן, כו"ל מלרע ב"מ דין כי פירושו כבר יהיה נתון לך וכבר הכתיב ד"א. ט לעשתה, חסר. וללכת, ד'. ויספת, בקדמא. על השלש, ל'. י ולא י"ז ר"פ. דם, בפתח. יא וכי, ד' ר"פ בסיפרא. האל, מ' בלי' חול דמשמשין האלה. יב ומת, הו' בקמץ. תחום, מ"ל. דם, ג' ובפתח. וטוב, מ"ל. יד תסיג, דגש בסמך ומ"ל. גבול, מ"ל. גבלו, ל'. ראשנים, ה'. תנחל, המיה בפתח. טו עד, ב'. עדים, ו' זוגין מתחלפין קדמא יתיר חוא וחסר מלה תניין חסר חוא ויתיר מלה.

ת"א העץ מכות ז. ונשל הברזל שם עב. ומצא את שם ח ערכין ל. הוא ינוס מכות ג. ולו אין משפט מות שם י. כי לא שונא הוא לו שם. וארב לו כתובות עו קמא מה פו סנהדרין עט. ושלחו זקני מכות י. לא תסיג גבול רעך שבת פה נדה נז. לא יקום עד אחד באיש סוטה לא סנהדרין ל.

רש"י

(ו) ונשל הברזל מן העץ. (מכות ז') יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: (ז) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי ואורב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקו' איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגי' את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעיה נט) ונסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין חוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. (סוטה ב) זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת.
להיות

רמב"ן

והוסיף עוד ללמדנו השגגה כמו שאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו' ומדרשים רבים שדרשו רבותינו בפרשה: (ח) ואם ירחיב י"י אלהיך את גבלך. הפרשה הזו עתיד'. וכבר הזכרתי מזה בפרשת ראה אנכי כי מתחלה אמר כי יכרית י"י אלהיך את הגוים אשר י"י אלהיך נותן לך וגו' ירמוז לכל השבעה גוים אשר יזכיר בכל מקום וכן יאמר אליהם ונשל את הגוים האלה מפניך ובשבעת הגוים האלה והוריש י"י את כל הגוים
האלה

ירושלמי

(ה) ודיעול עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמוט פרזלא מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קירייתא האלין ויחי:

(ו) דלמא ירדוף תבע אדמא בתר קטולא ארום ירתח עלוי לביה בעקתיה וידבקיה ארום תסגי ארחא ויקטליניה נפש וליה לא אית חובת דין דקטול ארום לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוי:

[(ו) ארום ירתע לביה ויארע:]

(ז) בגין כן אנא מפקיד לכון יומא דין תלת קירוין תפרשון לכון: (ח) ואין יפתי יי אלהכון ית תחומכון היכמא דקיים לאבהתכון ויתן לכון ית כל ארעא דקיים למתן לאבהתכון: (ט) ארום תנטרון ית כל תפקידתא הדא למעבדה

יונתן בן עוזיאל

דאנא מפקדכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמהך בארחן דתקנן קדמוי כל יומיא ותוספון לכון תוב תלת קירוין על תלת אילין: (י) ולא יתשד אדם זכאי בארעכון דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא ויהי עליכון חובת דין קטולא: (יא) וארום יהי גבר סני לחבריה ויכמון עליה בטומרא ויקום עלוי ויקטליניה נפש וימות ויעירוק לחדא מן קירויא האלין: (יב) וישדרון חכימי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד תבע אדמא ויתקטל: (יג) לא תיחוס עיניכון עלוי ותפלון שדיי דם זכאי מישראל וייטיב לכון: (יד) לא תשנון תחום חבריכון דאתחימו קמאי באחסנתכון דתחסנון בארעא דיי אלהכון יהיב לכון למירתה: (טו) לא יתקיים סהדו דחד בגבר לכל סרחן נפש ולכל חוב ממון ולכל חט דיחטי ברם על מימרא דיי למתפרעא על
טומריא

בעל הטורים

כולם דרך עליה שינו גולה אחרי הכל שהרגו דרך ירידה אז ושלשה שילך אל ערי מקלטו: (ז) שלש ערים לומר שמזיקות היו וערי מקלט שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל: (יד) סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהא ממונו חמור מגופו: מישראל ועוד לך לא תסיג דבעון מסיג גבול נחרב הבית דכתיב (ישעי' ה) הוי מגיעי בית בבית: (יד) לא תסיג גבול. אזהרה לב"ד שלא ישלפו אחת מערי מקלט בעיר אחרת. לרשעה וסמיך ליה: (טו) לא יקום עד אחד בלים שאינו יכול להעיד ע"כ גבול סמוך והיינו ממון. לכל עון חייבי נפשות. לכל חטאת היינו קרבן. למעלה (י"ז ו') כתיב על פי שנים עדים [ושם מיירי

רמב"ן

האלה מלפניכם רק מערי העמים האלה וכן במקומות רבים וגם כי לאחר ירושה וישיבה בארצם יבדיל שלש ערים ובהם תשלום המצוה כמו שאמר שש ערי מקלט תהיינה לכם ואמר את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ולא צוה בתורה ביותר משש הערים האלה וכן בכל מצות שבתורה הנוהגות לאחר ירושה וישיבה מתחייבין בהן לאחר ירושת שבעה גוים אלו אבל במצוה הזאת לבדה הוסיף בכאן ואם ירחיב י"י אלהיך את גבולך ולא אמר כאשר דבר לך כמו שאמר בו אם ירחיב י"י אלהיך את גבולך של בשר תאוה כי ה' לא הבטיח אותם בשום מקום לתת להם רק שבעת הגוים האלה אבל הזכיר כאן האבות שנאמר ואם ירחיב י"י אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו' והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא ירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ למען אשר תבא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש י"י את הגוים האלה מלפניכם וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד נאמר ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם עורף יפנו לפני אויביהם א"כ מה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ואם ירחיב י"י אלהיך את גבולך כי תשמור את כל המצוה וגו' והטעם בזה כי היה הרצון לפניו יתברך שינחיל אותם בימי משה ויהושע השבעה אשר הבטיחם במצרים ובמדבר כי היה גלוי לפניו שתגיע זכותם לכך ומפני זה חייב אותם בכל המצות בירושה של אלו וחייב אותם בשש ערי מקלט והבדילם יהושע אבל על השלשה הנשארים התנה כי תשמור את כל המצוה לאהבה את השם וללכת בדרכיו וגו' והוא לומר שיקיימו כולם כל התורה כולה ואין שום מצוה תלויה בכך זולתי שלש הערים האלה ומה טעם לאמר כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים תוסיף לך שלש הערים כי מי יודע מה יהיה אחרי כן: (ט) כל הימים. ואמר ר"א כל הימים בלי הפסק ביניהם ואיננו נכון. אבל כי תשמור כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלימה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא לעול' אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר ומל י"י אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך יורה על כל הימים העתידים לבא וכענין שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה: (יג) לא תחוס עינך עליו. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה ונמצאו שנים הרוגין לשון רש"י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחום על דם הנהרג עוד שנחום על דם השני. והנכון כי הכתוב ילוה בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא מצות עשה אבל במרובי התקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא יצילו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכשפה לא תחיה מפני היותה רבת המהומה המוכרת רבים בכשפיה וקלותה את כפה לא תחוס עינך ומפני כי הפתאים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהבשת מצוי ואין בו חסרון כיס וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שתקלתם מרובה. וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הראמות על הרוצחים שפיכות דמים מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים: (יד) לא תסיג גבול רעך. אזהרה שלא ישנה תחום הסלוקה
שחלקו

אבן עזרא

נדחי ישראל [ט]יכנס: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת [י]נגזרתי: ונשל הברזל. כמו ונשל מגזרת כי ישל [כ]זיתך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים [ל]רבים יוצא וכן קול גדול לא [מ]יסף עם [נ]יסף י"י יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם [ס]יוצאים: (ו) והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שהוא נפשו: (ח) ואם ירחיב י"י אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת [סס]והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: (יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול [ע]עולם והוא קרוב [פ]ונהסגית: הראשונים. שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול מביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי מכרו הסיג גבולו יביא עדים: (טו) על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר
רק

פירוש על אבן עזרא

הקרובה. [ט](תהלים קמ"ז ב'). [י](שם ל"א כ"ג). [כ](להלן כ"ח מ'). [ל](לעיל ז' א'). [מ](שם ה' י"ט). [נ](ירמיה מ"ה ג'). [ס]כלומר נשל זה ג"כ פועל יוצא. וכן פרש"י ז"ל בשם י"א. ודעת מדקדק גדול כפי' הא' של רש"י ז"ל. והוא מחלוקת רבי וחכמים (מכות דף ז' ע"ב). והנה המצבר לנפה"ש הביא דברי הא"ע הראשונים ע"ד מדקדק גדול וסתר שהם דברי עצמו: ואיננו כן. [סס]כי קשה לר"א אם ישמרו את התורה בודאי לא יזמין ה' לידם שפכות דם נקי. והמכשול הוא כי האלהים אנה לידו ע"י איזה עון ביד הרוצח והנרצח. זה נהרג וזה גולה. ע"כ מפרש כי המצוה בעצמה נעו מעגלותיה והחיוב מגזרת ה"י לעשות ט' ערי מקלט. וזה יחול עלנו כי כשחיור כל התורה דכתיב ה' גבולנו אזי יחול ג"כ עלינו דין ההוספה. והטעם לא יספד פסוק י' הוא הטעם על פסוק זיי"ן. [ע](משלי כ"ב כ"ח). [פ]כי המסיג העוקר תחום שבינו מתחים והפרם
את

ספורנו

(יג) ובערת דם הנקי מישראל. עונש דם הנקי. כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו: וטוב לך. שלא יוסיף הרוצח להרוג
אחרים

פירוש רשב"ם

(ה) ונשל הברזל. הוא הגרזן שקרוי ברזל. כדכתיב אם כהה הברזל שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ: (ח) ואם ירחיב. לתת לך כל העשרת עממים שניתנו לאברהם בין הבתרים: (יד) לא תסיג. כמו נסוגו אחור. ממשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מכמות שנבלו אותו

וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא
עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־
עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס
בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה
לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ
בַּיָּמִים הָהֵם׃ יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב
וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃
יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים
יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד
כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס
עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד
בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס כ א כִּי־תֵצֵא
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב
עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ב וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ
הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר אֲלֵהֶם
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם
אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ
עמכם

אונקלוס

די יחטא על מימר | תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין
יתקים פתגמא: טז ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה
סטיא: יז ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם
כהניא ודיניא די יהון ביומיא האנון: יח ויתבעון דיניא יאות
והא סהיד שקר סהדא שקרא אסהד באחוהי: יט ותעבדון
לה כמא־די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עבד דביש
מבינך: כ ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד
עוד כפתגמא בישא הדין בינך: כא ולא תחוס עינך נפשא
חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא
רגלא חלף רגלא: א ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי
דבבך ותחזי סוסון ורתכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי
יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: ב ויהי
כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקריב כהנא וימלל עם עמא:
ג ויימר להון שמע ישראל אתון קריבין יומא דין לאגחא
קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא
תתבהתון ולא תתברון מקדמיהון: ד ארי יי אלהכון דמדבר
קדמיכון לאגחא לכון קרב עם בעלי דבביכון למפרק יתכון:
וימלל

מסרה דבר, אין כאן פסקא. טז לענות, מ"ל. סרה, מלרע כי הוא מ"ד ולא פעל עבר. יז שני האנשים, ד'. הריב, ב' בטעם. יח השפטי', ד'. היטב, מי"ק וספר תגיין. יט ועשיתם, כסג"א כנגד כללי דקדוק. זמם, המ"ם בפתח. כ ויראו, בחד יו"ד בב' מולא. יספו, ל' חד"ח. לעשות, מ"ל. כא ולא, י"ז ר"פ בקיסרא. תחוס, מ"ל. עינך, ו' חסר בלי'. ביד, היו"ד בקמץ כדין נסרך. כ א איביך, ב' ה' ד"מ. וראית, הוא"ו בגעיא. לא תירא, ו'. המעלך, ב'. ב כקרבכם, בכ"ף והרי"ש בק"מ והוא קל. ג אלהם, ח'. קרבים מי"ק ומ"ל הגיין. איביכם, כו"ל וח"ו ומל"י. ירך, מלרע. מילרע, מ"ל. תחפזו, ל'. ד ההלך, כו"ל חד"ח.

ת"א על פי שני פסחים קיב ר"ה כב יבמות קא סוטה ב לא גיטין ל קדושין סו בתרא קע סנהדרין ט. יקום דבר קמא ע בתרא כו. לענות בו. מכות ה. ועמדו שני בתרא קכה סנהדרין ו יט שבועות ל. ודרשו סנהדרין מ. והנה עד שקר קמ' פח מכות ה. ועשיתם לו כאשר זמם כתובות לב לג קמא ה כל פד פה סנהדרין י כח ל מכות ב ה חולין יא. ובערת הרע מקרבך קמא פח סנהדרין עח. והנשארים סנהדרין פט. והנשארים ישמעו ויראו מכות ד. נפש בנפש שם ה. יד ביד כתובות לב. רגל ברגל קמא פד. והיה בקרבכם אל המלחמה סוטה מב. ודבר אל העם שם מג. ואמר אליהם שם. אל ירך לבבכם כי ה' אלהיכם שם.

רש"י

להיות חברו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא בשבועה (ספרי). אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. (גיטין עא) ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה): (יז) ועמדו שני האנשים. (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיה בימים ההם. (ר"ה כ"ה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרוגין אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר (ויקרא כא) היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות שבתורה הכתוב השוה אנשים לנשים וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן כזומם במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פ"ד) ממון וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר (שמות טו) כי בא סוס פרעה: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם. (שם) בלשון הקדש: (ג) שמע ישראל. (שם) אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנ' להלן (ד"ה ב כח) ויקומו האנשי' אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום
בחמורים

טומריא על מיא סהיד חד יומי למסהד ית מה דמסהיד עלוי על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקיים פתגמא: (טז) ארום יקומון סהדין שיקרין בבר נש לאסהדא ביה סטיא: (יז) ויקומון תרין גוברין דלהון תיגרא קדם יי קדם כהניא ודיינייא דיהון ביומיא האינון: (יח) ויתבעון דיינייא לסהדין דמזמן יתהון טבאות והא סהדו דשקר בפום סהדין שיקרא אסהידו באחוהון: (יט) ותעבדון להון היכמא דחשיבו למעבד לאחוהון ותפלון עבדי דביש מבינכון: (כ) ודישתיירון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד תוב כפתגמא בישא הדין ביניכון: (כא) ולא תיחוס עיניכון נפשא חלופי נפשא דמי עינא חולף עינא דמי שינא חולף שינא דמי ידא חולף ידא דמי ריגלא חולף ריגלא: (א) ארום תפקון לסדרי קרבא על בעלי דבביכון ותיחמון סוסון וארתכין עמין גיותנין וטירונין אלימין מנכון לא תידחלון מנהון ארום כולהון חשיבין כסוסיא חד וכרתיכא חד קדם יי אלהכון דמימריה בסעדכון דאפקכון פריקין מארעא דמצרים: (ב) ויהי בזמן דאתון קריבין לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימליל עם עמא: (ג) ויימר להון שמעו ישראל אתון מתקרבין יומא דין לסדרי קרבא על בעלי דבביכון לא יזוח לבכון לא תדחלון ולא תרתתון ולא תתרעון מן קדמיהון: (ד) ארום יי אלהכון שכינתיה מדברא קדמיכון לאגחא

בעל הטורים

°לשון שבועה

מיירי בדיני נפשות כתיב שנים לשון שניות הרבה ע"ד שנים ושלישים דפ' נח] דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות: (יז) הריב. ב' אשר להם הריב (משלי י"ז) לפני התגלע הריב נטוש. זהו שאמר משנה לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבלוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב ודבבו השפטים וגומר שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש: (כא) יד ביד רגל ברגל

יונתן

ממילא שהוא כמוהו אלא ברוה"ק: (טו) על טומריא פירוש על הנסתרות מרע להם השם. על מיא סהיד חד יומי למיכבור פי' יש גורסים על מימר ולפי מה שלפנינו פי' כמו אל מיא סהיד ור"ל יכול להעיד עד אחד להייב שבועה מי שכיפר לחבירו וק"ל: (כ) ודשיעי דמשתיירין דייק הכי מדלא כתיב וכל העם ישמעון כמו לעיל אלא כתרגומו הנשארים כמותן כדגבי ב"א הנותרים וק"ל: (א) וטרונין אלימין. פי' ושרים

רש"י

בשמורי' לכל כושל ויצילום ירימו עיר המגורי' אלא אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. (סוטה מב:) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסי' בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם ושוחקין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה: כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו

רמב"ן

שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם על כן אמר אשר גבלו הראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל וגו'. וטעם המצוה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי טוב כמו חלק חברי כי טעו החולקים או שהוליא גלבו לנו על הגורלות ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל על כן לוה בכאן שלא יחלוק אדם על החלוקה הראשונה ולא ישנה הגבולין כלל לא בסתר ולא בגלוי וזו מצוה מבוארת ממה שלוה על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם וגו'. ועל דעת רבותינו שהוא אזהר' לעוקר תחומו של חבירו בארץ שעובר בשני לאוין יהיה טעם אשר גבלו ראשונים שלא ישנה התחום הישן בסתר ויאמר בכאן היה מעולם והזכיר הכתוב בזווה כי התחום הקדם נכר וידוע הוא ואין אדם משנה אותו וגם רבותינו עלמם הזכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך והוא באמת פסוטו של מקרא: (יח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד. לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו ולא נוכל לומר שלא הרוג ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי הזומה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם שאני שהעדות הזו הוא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עלמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו. והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המזומין בגזרת השליט שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על הנידון שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדות' לוה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של הנידון שהיה נקי ולדיק בא המעשה הזה אלו היה רשע בן מות לא הצילו השם ועיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג הנידון נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה לדיק לא יעזבנו י"י בידם כמו שאמר הכתוב י"י לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן י"י השופטים הלדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל והבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני י"י כי לפני י"י הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים והוא ינחם בדרך אמת וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים: (א) כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו'. זו מצוה מסודרת אמרה להם עתה בבואם במלחמות: (ד) וטעם כי י"י אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם. יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישימו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה י"י את יראיו את המיחלים לחסדו. ואמר להלחם לכם עם אויביכם כי יפילם לפניכם לחרב. ואמר להושיע אתכם שהם ינלחו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינלחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך במלחמות ועל כן לעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים וששה איש כי במלחמות מלוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארלה כי לי"י המלחמה. והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנולחים ולוה על השלשה שאלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו ויאוק: וטעם ולא חללו. שלא בא השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבא תבואתו שיחללו שם וילכו בו בחלילים ולוה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם הנכבד בשמחה ההיא ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין והוא הפדיון שהזכירו רבותינו ונלשון כי שלל יהודה קדש י"י ולא יחלל זרעו: (ח) ויספו השוטרים לדבר

אבן עזרא

רק על פי שני עדים דרך קלרה כי במקום אשר על פי שנים עדים: (טז) לענות בו סרה. כמו [צ]ע"ז: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות [י]וזעועגם: (כא) והטעם לא תחוס עינך. על עד שקר: (א) כי תצא למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא [ר]חייב רק לאת למלחמה יש לך לחוס על מהרג ובוכה ונוטע ורך הלבב: (ב) ונגש הכהן. משוח מלחמה: (ג) אל תיראו. [ש]בלב: אל תחפזו. [ת]בגוף: אל תערצו

פירוש על אבן עזרא

את הגבול. [צ]ור"ל שהוא במיתה. [ק]ר"ל במלקות וממון. [ר]מיתה או מלקות או ממון לא תחוס. רק לאת למלחמה יש לך לחוס וכו'. [ש]קודם המלחמה. [ת]הכי הכיפה בחפזון. ר"ל

ספורנו

אחרים והנשארים ישמעו ויראו: (יח) והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו. שהיתה עדותו שקר ובכוונה ממנו לענות שקר על אחיו לא כמוטעה או שוגג כענין בטעות שעות יום המעונן או בעבורו של חדש: (א) כי תצא למלחמה. לקונה לארץ שבמלחמת מלוה לא היו שם שבים מעורכי המלחמה

עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־
הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה
בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ
יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה
וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר
אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃
ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ
מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב
לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃
ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם
וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ
אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ
יהיו

אתקלוס

ה וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא
חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא ימות באגחא
קרבא וגבר אחרן יחנכניה: ו ומן גברא די נציב כרמא ולא
אחליה יהך ויתוב לביתיה דילמא ימות באגחא קרבא וגבר
אחרן יחלניה: ז ומן גברא די ארס איתתא ולא נסבה יהך
ויתוב לביתיה דילמא ימות באגחא קרבא וגבר אחרן יסבניה:
ח ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל
ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי
כלביה: ט ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון
רבני חילא בריש עמא: י ארי תקרב לקרתא לאגחא (קרבא)
עלה ותקרי לה מלין דשלם: יא ויהי אם שלם תענינך ותפתח
לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך מסקי מסין ויפלחנך:
ואם

מסרה להושיע, מ"ו ומ"י דקרי וכתיב. ה חנכו, ל'. וישב, ע"ו כפין ד' כלופין השין בחולם וח"ו. יחנכנו, היו"ד בפתח והחי"ת בשוא. ו נטע, מלרע שלא כמנהג. וישב, ע"ו. יחללנו היו"ד בשוא והחי"ת בפתח. ז וישב, ע"ו. ח הירא, ב' בסו'. ורך, ל'. ימס, ב'. כלבבו, ב'. ט ככלת, ל' חסר. לנחום, ל' ומ"ל. בראש, ל"ה. י לשלום, מ"ל. יא שלום, מ"ל. ופתחה, ל'.

ת"א ודברו השוטרים סוטה מד. לאמר מי האיש שם מג מד. ולא חנכו שם. ומי האיש שם מג מד. ומי האיש סוטה מג מג. פן ימות קדושין יג. ויספו השוטרים סוטה כג מד. ומי האיש שם מד. ורך הלבב סוטה מד. ולא ימס את סוטה מד. והיה ככלות שם עח.

רש"י

סופו נפל ונפלו עמו: ההלך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך. לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מ"ג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופ' רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלת' לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה. (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. (שם) עד שיקבלו עליהם
מסים

רמב"ן

לדבר אל העם מי האיש הירא. על דעת רבי יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויחזירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא ימסור בלבו כן וינוס. ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו כי מי שירא אחר הבטחת הכהן איננו בוטח בשם כראוי ולא יעשה לו הנס: וטעם ורך הלבב. שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג, כי הירא הוא אשר לא יבטח ויחזיר אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב מפני מולד טבעו כי ינוס או יתעלף. ואמר בירושלמי שכלם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבים העם חוזרים בטענות שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו. וצוה ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה תנהג כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחר' או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו: (ט) ולא ימס את לבב אחיו. עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו כלבבו והוא כדרך ולא יאכל את בשרו: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות הכתוב מדבר והכונה לרבותינו איננה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל ברבי נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדי"גמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה מי שמבקש להשלים יבא וישלים ומי שמבקש ליפנות יפנה לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעוני שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת י"י
היתה

לְאַנְהָא מְטוֹלְכוֹן עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרוֹק יַתְכוֹן: (ה) וִימַלְלוּן סַרְכַיָא עִם עַמָא לְמֵימַר מַאן גַבְרָא דִי בְנָא בֵּיתָא חַדְתָּא וְלָא קְבַע בֵּיהּ מְזוּזְתָא לְשַׁכְלָלוּתֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִלְמָא יִגְרוֹם לֵיהּ חוֹבָא וְיִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר חוֹרָן יְשַׁכְלְלִינֵיהּ: (ו) וּמַאן גַבְרָא דִינְצַב כַּרְמָא וְלָא פַרְקֵיהּ מִן כַּהֲנָא וְאַחְלֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִלְמָא יִגְרוֹם לֵיהּ חוֹבָא דְלָא פַרְקֵיהּ וְיִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר חוֹרָן יַחְלִינֵיהּ:

[(ו) וְלָא יִפְרֵיג יָתֵיהּ:]

(ז) וּמַאן גַבְרָא דְקַדֵּישׁ אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דְלָא יִגְרוֹם לֵיהּ חוֹבָא דְלָא חֲדֵי בְּאִנְתְּתֵיהּ וְיִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר חוֹרָן יִסְבִינַהּ: (ח) וְיוֹסְפוּן סַרְכַיָא לְמַלָלָא עִם עַמָא וְיֵימְרוּן מַאן הוּא גַבְרָא דְדָחִיל מֵחוֹבוֹי וְלִבֵּיהּ תָּבִיר יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִלְמָא יְקַבְּלוּן אֲחוֹי בְּחוֹבוֹי וְיִתְבַּר לִבְּהוֹן הֵיךְ לִבֵּיהּ: (ט) וִיהֵי כַד פַסְקִין סַרְכַיָא לְמַלָלָא עִם עַמָא וִימַנּוּן רַבְרְבָנֵי חֵילִין בְּרֵישׁ עַמָא: (י) אֲרוּם תִּקְרְבוּן לְקַרְתָּא לְסַדְרָא עֲלַהּ סִדְרֵי קְרָבָא וּתְשַׁדְרוּן לְוָתָהּ פּוּלִין לְמִקְרֵי לַהּ לִשְׁלָם: (יא) וִיהֵי אִין מִילִין דִּשְׁלָם תְּתִיב לְכוֹן וְתִפְתַּח לְכוֹן פִּילְוָתָהּ וִיהֵי כָּל עַמָא דְמִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לְמִסְקֵי מִסִּין וְיִפְלְחוּנְכוֹן:

[(יא) וִיהֵי אִין מִילִין דִּשְׁלָם תַּעֲנֵי לָךְ וְתִפְתּוֹחַ לְכוֹן פִּלְוָתָא וִיהֵי כָּל עַמָא דְמִשְׁתַּכְּחִין:]

ואין

בעל הטורים

בכגל וסמיך ליה כי תלא למלחמה לומר מסופקי סבר אין יולאין למלחמה: (ח) הירא ב' במסכה הירא ורך הלב. הירא אם דבר י"י זהו שאמרו הירא מעבירות שבידו כדכתיב

יונתן

ושריס חזקים: (ה) ולא קבע ביה מזוזא וכן כולם דקאה ליה מאי ענמא כאש יהא לאחר מותו אלא העעס לאו משום ענמא כאש הזהירו קרא אלא שמא יגרום העאא וק"ל: ירושלמי ולא יפרג הנה מהכ"ד פי' מה שפי' ע"ש שאין לורך להגיה כי כן דרך המרגום למרגם בגימ"ל כמה פעמים לעיל וכבר ביארנו וכן לקמן כי תלא כ"ג פסוק י"ע ביונתן וירושלמי מרגום של מחיל פירוג: (יא) פילותא פירושו שער ופתח

רמב"ן

סיתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החריימם מכלל שאם רלו להשלים היו משלימים עמם ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז דלא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שהכר כאשר לנו בעובדי ע"ז לא ישבו בארלך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ויתכן שלא נלטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים ומשפטים בע"ז בה ובעובדים בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבות' ואמרו בספרי הא אם עשו תשובה אין נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מלות שנלטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גירי לדק ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם ורש"י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נלטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חולה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ושבתורה אין מקבלין אותם שממאת יראה הם עושים וזה לשון הרב. ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר י"י אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אין נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארלך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין מעשה המלך שלמה הכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלם וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מלות ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו: (יא) למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד לשון רבינו שלמה ובספרי אמרו מקבלין אנו עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו וענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך וערי המסכנות אשר לו וכן לבנין בית השם והשעבוד הוא שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לשעוד עליו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם איננו מזכיר עבדות אבל המלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו. ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעין משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוזדיג"מא של יהושע ולכך אמרו וניראו מאד לנפשותינו או שלא רלו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עלמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדי' אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגין אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמו שאמרנו והם

אבן עזרא

תערצו. [א]במעשה: (ה) חנכו. כמו חנכת [ב]המזבח וכן חנוך [ג]לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ימות ויקח אחרים: (ו) חללו. מגזרת [ד]מחללים כי מנהגם היה לחול [ה]הבכרמים: (ז) ארש אשה ולא לקחה. בנשואין [ו]והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד [ז]ונספה: (ח) הירא. לשכות אחר: רך הלבב. לשבול מכת אחר: את לבב. הנה את [ח]יראה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעלם [ט]הדבר: (ט) ופקדו. מגזרת [טט]פקוד: (י) וקראת. קרא אליה מלוה ויתכן שהוא

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל ביום קרב הלחמו בלי מורך לב. [ב](במדבר ז' י'). [ג](משלי כ"ב ו'). [ד]כמו ומחללים בחלילים (מ"א א' מ'). [ה]הבכרמי רבעי להודות ולהלל לד' בשמחה כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לד'. (ויקרא י"ט כ"ד). [ו]כמ"ש כי יקח איש אשה ובעלה. [ז](ש"א כ"ו י') כאשר הקב"ה אינו מבטל את האדם עבור להיות בעל במיתה. ואשר ע"פ שאחרי בעלי חיים נאמר אם יסוף הנפש בלא למם. ומכש"כ ע"פ מערכת השמים כי ביד הי"ת. [ח]הכי מלת ימס מבנין נפעל לבדו. ר"ל שאין אללו פועל. ואין לורך למלת את. רק לפעמים הוא נופל על הפעול לבדו כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ה) יחלק את הארץ (במדבר כ"ו כ"ה). [ט](בראשית א' א') שהוא כעלם הדבר. [טט]כי פקד יש לו שני פנים ויפקד מקום דוד שפירושו חסרון. ופה מגזירת פקוד את כלם ב"י שהוא מנוי. ע"ה

ספורנו

המלחמה אלא אפי' חסן ונחדרו וכלה מסופחה (פ"ק דסוטה): (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. שמא יש עליו עבירה שבשבילה יענש בזה העונש המנואר בתוכחות ויזיק לאחיו שיניא את לבם וזולתו: (ט) ופקדו שרי צבאות. אחרי הזרת החוזרים שמא יפקדו לשר לבא אחד מהחוזרים

פירוש רשב"ם

ראשונים. (ה) ילך וישוב לביתו. אם ירך לבבו וירא מזלו פן ימות במלחמה וגו' שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות ושלשה מעשים הזכיר בית אשה וכרם. ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש ורך הלבב בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים. וכן בקהלת מונה שלשה דברים וחוזר וכולל מה יתרון לאדם. הלא גרוע הוא מכל דבר שהרי דור הולך ודור אחר בא שאין הבנים בדמות אבות. ואין זה זכרון. אבל והארץ לעולם עומדת כמו בששת ימי בראשית וכן השמש וחוזר וכולל כל הדברי' יגיעים. כל מעשה העולם כך הם כולם כמששת ימי בראשית אבל טורח ויגיעה הוא להזכיר כולם. ולא יוכל איש לדבר ולא תוכל אזן משמוע אם יספרו לו אלא זה הכלל אין כל חדש ולכולם יש זכרון. אבל אין זכרון לראשונים

יהיו לך למס ועבדוך: יב ואם־לא
תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה
וצרת עליה: יג ונתנה יהוה אלהיך
בידך והכית את־כל־זכורה לפי־חרב:
יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר
יהיה בעיר כל־שללה תבז לך ואכלת
את־שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך
לך: טו כן תעשה לכל־הערים הרחקת
ממך מאד אשר לא־מערי הגוים־האלה
הנה: טז רק מערי העמים האלה אשר
יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה
כל־נשמה: יז כי־החרם תחרימם
החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי
והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך:
יח למען אשר לא־ילמדו אתכם לעשות
ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם
וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס יט כי־
תצור אל־עיר ימים רבים להלחם עליה
לתפשה לא־תשחית את־עצה לנדח
עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא
מפניך במצור: כ רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו תשחית
וכרת ובנית מצור על־העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ
כא א כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל
בשדה

אונקלוס

יב ואם לא תשלם עמך ותעבד עמך קרב ותצור עלה:
יג וימסרנה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם
דחרב: יד להוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא
כל עדאה תבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך די יהב יי
אלהך לך: טו כן תעבד לכל קרויא די רחיקן מנך לחדא
די לא מקרוי עממיא האלין אנון: טז להוד מקרוי עממיא
האלין די יי אלהך יהב לך אחסנא לא תקים כל נשמתא:
יז ארי גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופרזאי חואי
ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: יח בדיל די לא ילפון
יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון
קדם יי אלהכון: יט ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא
עלה למכבשה לא תחבל ית אילנה לארמא עלוהי גרזנא
ארי מנה תיכול ויתה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא
למעל מקדמך בצירא: כ להוד אילן דתדע ארי לא אילן
דמאכל הוא יתה תחבל ותקוץ ותבני כרקומין על קרתא
די היא עבדא עמך קרבא עד דתכבשה: א ארי ישתכח
קטילא בארעא די יי אלהך יהב לך למירתה רמי בחקלא
לא

מסרה ועבדוך, מ"ל. יב תשלים, ל' ומ"ל. עמך, המ"ם בקמץ לבד הז"ק. עמך, י"א בתורה. יג והכית, ה' בטעם מלרע. זכורה, מ"ל ומפיק. יד כל שללה, מטעין בי' וכל. תבז, חסר. טו הרחקת, ח' דמ'. הגוים, מוקף והמתג בגימל. יז החתי, הכי"ם בליכי וס"י. החרימם, מ"ק והקר הנייך. החוי, סי' לאמי ומימי. יח ילמדו, ב' לעשות, מ"ל. תועבתם, ג' מו"ק וחסר הנייך. יט תצור, ל' וחד נפש יקרה תצוד ומ"ל. לתפשה, הת"ו בקמץ לבד ובלא מחליך כי הוא חטף וק"ל. תשחית, מ"ל ג'. לנדח, מ"ו דקרי ולא כתיב. תכרת, כ"ל חסר בתורה. לבא, ע' חסר. במצור, כל לי' מ"ל בתורה. כ על העיר, י"ז. הוא, וי"ו וחירק. עשה, ו' בקמץ וחסר. עד רדתה, י"א בטעם ס"פ. כא א באדמה, הבית בפתח. נפל, חסר.

ת"א לא תחיה סוטה ג סנהדרין סז. למען אשר סוטה לה. כי תצור ס' הזוהר פ' בלק. לא תשחית סנהדרין ק. כי ממנו תענית ז מכות כב. כי האדם תענית שם. רק עץ בב"ק לא. אותו תשחית תענית שם. עד רדתה שבת יט. כי ימצא יומא כב סוטה מד מה. לרשתה סוטה מה בב"ק פב.

רש"י

מסים ועבוד: (יב) אם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: (יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. שנים. (שם שבת י"ט) שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי
רעב

רמב"ן

והם כרתו להם ברית להיותם שוים להם ובעלי ברית ועוזרים זה לזה במלחמותיהם ועשה עמהם שלום לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמים שאין דעתם לבא עליהם כלל ולפיכך קלל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר החרים ה' ועשה להם כמשפט הראוי להעשות בהם לקיים מה שנאמר למס ועבדוך שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' והוא המס והשעבוד כמו שפירשנו. ויש אומרים כי פירוש והיה אם שלום תענך בעת הקריאה אבל אם מאנו מתחלה שוב אין מקבלין אותם והגבעונים מאנו בפרוש ש"ינמא ולא היה הדין לקבלם. והרב רבי משה כתב שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ואינו נכון בעיני כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה' אלהיך ולכך לא הוצרך יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם וכיון שכן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרין בישיבת הארץ שמתחלה לא נאסרו אלא קודם התשובה כמו שאמר פן יחטיאו אותך לי וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית אבל הדבר כמו שאמרנו: (יח) וטעם אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבות אשר עשו לאלהיהם. שילמדו אתכם לעבוד השם הנכבד בשריפת בניכם ובנותיכם וכל תועבות ה' אשר שנא וחטאתם לה' אלהיכם שהוא הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני והנה התורה הזהירם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך
לי

(יב) ואין לא תשלים עמכון ותעביד עמכון קרבא ותקפון עלה: (יג) וימסרינה יי אלהכון בידיכון ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: (יד) לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל דיהי בקרתא כל עדאה תיבזון לכון ותיכלון ית עדי סנאיכון דיהב יי אלהכון לכון: (טו) היכנא תעבדון לכל קרויא דרחיקן מנכון לחדא דלא מקירוי שבעתי עממיא האלין הינון: (טז) לחוד מקירוי עממיא האלין דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא לא תקיימון כל נשמא: (יז) ארום גמרא תגמרינון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי היכמא דפקידכון יי אלהכון: (יח) מן בגלל דלא ילפון למעבד ככל מרחקתהון דעבדו לטעוותהון ותחובון קדם יי אלהכון: (יט) ארום תקפון על קרתא כל יומי שבעתא לאגחא קרבא עלה למכבשה בשבתא לא תחבלון ית אילניהא למישריא עלוי מן פרזלא ארום מפירוי תיכלון ויתיה לא תקוצון ארום לא כבר נש אילן דאנפי ברא למטמרא מקמיכון בציירא: (כ) לחוד אילן דתנדעון ארום לא אילן עביד פירי מיכל הוא יתיה תחבלון ותקטעון ותבנון קרקומין על קרתא מרדא דעבדא עמכון קרבא עד דתכבשונה: (א) ארום ישתכח קטילא בארעא דלא טמיע באוגרא בארעא דיי אלהכון יהיב לכון למירתה רמי ולא צלוב בקיסא בחקלא ולא טאיף על אנפי מיא לא אשתמודע מאן

קטליה

בעל הטורים

כדכתיב הילא אם דבר י"י: מלחמה עד רדתה בגי' זהו אף השבת: (א) כי ימצא חלל סמך לפרשת מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים. באדמה בגי' בגלוי:

ומדדו

יונתן

ושחה בעיר וכן גבי יוכבד שנולדה על פילי מצרים וק"ל: (יט) כל יומי שבעתא דרים ימים רבים כל ימי השבוע לאפוקי מת"ד ימים שנים רבים שלשה וכדפירש"י: למכבשא בשבתא דרים מיותרא לדרשה אפילו בשבת וכן הוא בסוטה אין צרין על הפיל לכפלה אפילו ג' ימים קודם שבת ואם הקיפה ולירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמתה ואפשר דסבר דוקא כשמקיפים כל ימי השבוע אז יכולין לכובשה בשבת אבל כשצרין בתחלה ביום שני אין רשאין לכובשה בשבת כיון שיכלו לצור בפסיל' ביום אחד ולכובשה ביום ו' ח"ה שאמר כל ימי שבעתא וי"ל דסבר נמי אין צרין פחות מג' ימים קודם לשבת וק"ל: דפרזלא פי' כלי ברזל: (א) דלא טמיע באוגרא כצ"ל ופי' ולא טמון בגל כי ויעשו גל ת"י ועבדו אוגר ומשנה היא בפ"ט דסוטה:

טריגונין

רמב"ן

לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש והיא אזהרה בעכו"ם כי אם תכרות להם ולאלהיהם ברית ישבו בארצך ורבים מהם יפתוך לעבוד עכו"ם וכאן הוסיף לבאר שלא תחיה כל נשמה כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם ואולי תפתה אתם לעשות כן לשם הנכבד ותחטא לפניו יתברך: (יט) כי האדם עץ השדה. יפה פירש ר"א כי שיעור הכתוב כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור: וטעם כי האדם עץ השדה כמו כי נפש הוא חובל אבל על דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור ולא אסרה תורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל אם כן פי' הפרשה לדעתם שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות והטעם כי הנלחמים משחיתים בעיר ובנין הארץ אולי יוכלו לה כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו ואתם לא תעשו כן להשחתה כי תבטחו בשם שיתן אותה בידכם כי האדם עץ השדה הוא ממנו תאכל ותחיה ובו תבא העיר מפניך במצור לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן וטעם אותו תשחית וכרת כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש כגון שיהיו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עלים ממנו או נחבאים שם ביער להלחם

אבן עזרא

שהוא רשות: (יב) תשלים. תעשה שלום: (טו) הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: (טז) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמית' אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: (יט) כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר יסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור [י]לשם רק מלת לא לא־יתכן [כ]להיותה נסתרת כי הטעם יהיה [ל]להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ [מ]פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרו' דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפירוש שהוא [נ]נכון שאמר וכרת ובנית מצור: (כ) עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: (א) כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד [ס]ונמצא חלל

בארץ

פירוש על אבן עזרא

[י](ס"פ ע"ז כ') חסר מלת משא ועצמו משא חמור לשם. [כ]לאמר זה כנגד מי שאמר ר"ל כי לא האדם עץ השדה. [ל]שאם אין שלילה יש חיוב. [מ]כלומר בתמיהה הכי האדם עץ השדה. והוא ז"ל אמר שזה הטעם אינו ישר בעיניו כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבן אדם שיוכל לברוח מפניך ואם טעם כן היה לו לאסור ג"כ עץ שאינו עושה פרי. והטעם הנכון אצלו כי חיי בן אדם הוא עץ השדה כמו כי נפש הוא חובל (להלן כ"ד ו') שר"ל חיי נפש הוא חובל. [נ]דעתו הוא שמעץ מאכל אסור לעשות ממנו לצרכי מלחמת כ"א לכרותו שלא לצורך אבל מעץ שאינו מאכל תוכל לעשות ממנו כל הצורך וכן אמר רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל אותו תשחית וכרת. [ס]והכהו נפש ומת.

כמו

ספורנו

מהסוזרים ויתן לבב כל צבאו כאמרו הך הכפתור וירעשו הספים: (טו) הרחוקות ממך מאד. הרחוקות מן המקום אשר בו מחנה ישראל עתה כי נטל ישראל שם רחוק מכל צד: (יט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. לא תשחית את העץ כדי לנדוח עליו גרזן משחית בלבד לא לצורך אלא להזיק לבני העיר: כי ממנו תאכל. כי אמנם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשהו הבא להזיק כאשר לא יהיה בטוח לנצח ולשבת בארץ אבל אתה הבטוח לכבוש את הארץ ולשבת בה אין לך להשחית עץ מאכל: כי ממנו תאכל. שתכבוש הארץ בלי ספק ותאכל ממנו כשלא תשחיתהו: כי האדם עץ השדה. כי האמנם עץ השדה אדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור לתפוש את עצמם בידך מכח מצור וכיון שאינו כן בזה גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא העיר במצור. הנה בהיות שלא תשיג זה בהשחתת האילנות אין ראוי להשחיתם כמו שראוי שתשחית האדם יושבי העיר: לבא מפניך במצור. כדי שתבא בשביל זה העיר מפניך במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. אע"פ שיהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאינו עושה פרי שיהיה ראוי שיטרח האדם

בעניינו

פירוש רשב"ם

לראשונים שאין הילוד דומה למוליד: (טז) לא תחיה כל נשמה. כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום כמו שפירשתי לך בשאר אומות. אבל אם יבואו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם: (יט) כי תצור אל עיר ימים רבים. ותצטרך לחתוך אילנות לבנות צרים דיק וסוללות: כי ממנו תאכל. שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך: ואותו לא תכרות. אותו עץ מאכל שאינו חוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרות: כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. כל כי שאחרי לא מתפרש אלא אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור אותו תכרות. הם הקרובים לעיר שנסתרים בכם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכתיב ותבא העיר במצור. כי האדם אלא האדם. עץ השדה אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע וגו' אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר תשחית לבנות מצור אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומה: (כ) אשר תדע. אשר תכיר: עד רדת. עד רדת חומותיה.

כדכתיב

בשדה לא נודע מי הכהו: ב ויצאו
זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים אשר
סביבת החלל: ג והיה העיר הקרבה
אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת
בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־
משכה בעל: ד והורדו זקני העיר ההוא
את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־
יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־
העגלה בנחל: ה ונגשו הכהנים בני
לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו
ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־
ריב וכל־נגע: ו וכל זקני העיר ההוא
הקרבים אל־החלל ירחצו את־ידיהם
על־העגלה הערופה בנחל: מפטיר ז וענו
ואמרו ידינו לא שפכה את־הדם הזה
ועינינו לא ראו: ח כפר לעמך ישראל
אשר־פדית יהוה ואל־תתן דם נקי
בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם:
ט ואתה תבער הדם הנקי מקרבך
כי־תעשה הישר בעיני יהוה: ס ס ס

אונקלוס

לא אתידע מן קטלה: ב ויפקון סביך ודיניך וימשחון לקרויא די סחרנות קטילא: ג ותהי קרתא דקריבא לקטילא וידברון סבי קרתא ההיא עגלת תורי די לא־אתפלח בה די לא־נגידת בניר: ד ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחלא ביר די לא־אתפלח בה ולא יזדרע וינקפון תמן ית־עגלתא בנחלא: ה ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותה ולברכא בשמא דיי ועל מימרהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: ו וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפתא בנחלא: ז ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדו ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: ח כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די־פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על־דמא: ט ואת תפלי אשדי דם זכי מבינך ארי תעבד דכשר קדם יי: ס ס ס

י ארי־תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרנון יי
אלהך

מסרה נודע, כל חס' מ"ל. ב ויצאו, ז' כתיב. זקניך, חי"ק ומל"א. ושפטיך, ב' ח"ו ומ"י. ומדדו, ב' הד' בטוח לבד כמנהגינו. סביבות, מ"י וח"ו. ג הקרבה, ב'. דין חסר. ההוא, וי"ו וחירק. עבד, בית דגש ומ"ו. בעל, ח"ו. ד והורדו, ב' ח"י ומ"ו. ההוא, וי"ו וחירק. יעבד, ל'. יזרע, ח"י דקרי ולא כתיב. ה ולברך, ד'. כל ריב, ל'. ו וכל, ב'. ההוא, וי"ו וחירק. הקרבים, ח"ו ומ"י. הערופה, ל' מ"ל. ז ואמרו, המ"ס בסוף אף שהוא באתנח. ידינו, ו' מ"ל. שפכה, שפכו ק'. לעמך, בקמץ. ואל תתן, ג'. דם, בקמץ. ונכפר, ל' הכף בדגש כי הוא מורכב מנפעל והתפעל. ט תבער, ל'. נשלם דגש לא הפתח. הדם, ל'. י איביך, ח"ו ומ"י נגד דעת בעה"ע. ונתנו, ל'. ושבית, מ"ל. שביו, ל' ומשמש ח"ב.

ת"א לא נודע ירמיה סב סוטה מז. ויצאו זקניך יומא שם סוטה מד מה סנהדרין יד. ויצאו זקניך סוטה מה. ולקחו זקני שם עב מכות י. עגלת בקר פ' הזוהר פ' ויקח וצ' ויגש. אשר לא פתחים כו סוטה מו מליעא ל. ועל פיהם סנהדרין לד בכורות לה נדה כ. וכל זקני סוטה מו. הערופה פסחים כב זבחים מו חולין יא כד קין כריתות ו. וענו ואמרו סוטה לח מד מה מו. ועינינו לא שם מו. כפר לעמך שם מו הוריות ו כריתות כו. ואתה תבער כתובות לז סנהדרין נב. ושבית שביו סוטה לה.

ומפטירין אנכי אנכי בסימן כ"א: ל"ז. פסו"א. סימן:

י כי־תצא למלחמה על־איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית שביו:

שפכו ק'

וראית

רש"י

רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך: ויצאו זקניך. (סוטה מ"ד סנהדרין יד) מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה: ומדדו. (סוטה מה) ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות ל"ז) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה': חסלת שפטים ושטרים

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר (דברים כ) לא

רמב"ן

להלחם בהם או שם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד לשון רש"י. ורבותינו אמרו שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם א"כ כן אזהרות שהזורע או העובד בו עובר בלאו הזה. והטעם אשר יוליכו אותו אל נחל איתן כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם והטעם ונגשו הכהנים בני לוי לאמר כפר לעמך ישראל אחר מדית שיעור הכתובים ונגשו הכהנים בני לוי וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם וענו ואמרו והרשיל' במקצת מן הנזכרים והענייה במקצת' כדרך ואכלת לפני י"י אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו': וענין העריפה אמר ר"א שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות י"י עמקו לאין קץ אצלינו. אבל הרב אמר במורה הנבוכים כי הטעם לגלות על

ההורג

אבן עזרא

בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: (ב) זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים: (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה. לחרוש: ולא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות: (ד) איתן. תקיף: וערפו שם. ישברו עורף העגלה: (ה) הכהנים בני לוי. שהם נבחרו מבני לוי: ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: (ו) וכל זקני העיר. זהו ויצאו זקניך: (ז) ה"א שפכה. תחת סימן הרבים כמו שפכה אמורי ועל דרך דרש פירוש לאחת כי היד לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה. כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו: וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת ושם אמרתנו: (ח) כפר לעמך. ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים:

ונכפר

יונתן בן עזיאל

קטליה: (ב) ויפקון סבי דינא רבא תרין מן חכימיך ותלת מן דיינך ומשחון מארבע טריגונין ית קרויא די בחזרנות קטילא: (ג) ויהי קרתא דקריבא לקטילא מתחשדא נסבי בי דינא רבא מסטרין ויסבון חכימי סבי קרתא ההיא עגלת ברת תורין דלא עירובין ברת שתא דלא אתפלח בה ולא נגדת בניר: (ד) ויחתון חכימי קרתא ההיא ית עגלתא לחקיל בייר דלא יתעבד ביה פולחן ארע ולא יזדרע וינקסון תמן ית עגלתא בקופיץ מבתרהא במצע חקלא: (ה) ויקרבון כהניא בני לוי ארום בהון אתרעי מימרא דיי אלהכון לשמשותיה ולברכא ית ישראל בשמיה ועל מימר פומהון יהי מתדן כל דין וכל מכתש צורעא למסגר ולמחלוט: (ו) וכל חכימי קרתא ההיא דקריבין לקטילא ישזגון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בחקלא: (ז) ויתיבון ויימרון גלי קדם

ירושלמי

יי דלא אתא לידינן ופטרניה מן דשרא ית אדמא הדין ועיננא לא חמון:
(ז) ועינן לא חמון דמן דין דישפך יתיה:
(ח) כהניא יימרון כפר לעמך ישראל דפרקת יי ולא תשוי חובת אדם זכאי בגו עמך ישראל וגלי מן קטליה ויתכפר לדון על דמא ומן יד נפקין נחיל דמורנין מגו פרתא דעגלתא נגדין ואזלין עד אתרא דקטולא תמן וסלקין עלוי ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה: (ט) ואתון בית ישראל תפלון מישדי דם זכאי מביניכון ארום תעבדון דכשר קדם יי:

ס ס ס

כי תצא ארום תפקון לסדרי קרבא על בעלי דבביכון וימסרינון יי אלהכון בידיכון ותשבי שביתא מנהון: (יא) ותיחמון בשביתא איתא

שפירת

בעל הטורים

(ב) ומדדו ב' דין ואידך (יחזקאל מ"ג) ומדדו את תכנית. במודדין מראשו שהוא עיקר תכונת האדם: אחר. חוטמו ראש במודדין מראשו: אחר קבורת החלל בגי' גרונו של הרוג: (ג) לא עבד בה ולא משכה בעל: (ד) לא יעבד ולא יזרע. הרי ד' אלות לכפר על ד' כוסות העולם. וכן ד' פעמים חלל וד"פ עגלה בפרשה: (ז) לא שפכה כתיב בה"א שלא נגענו בו במחשבה שלא בעונותינו. ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות. לכך כתב דוד ליואב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצורע וכו' (ש"ב ג'): (ח) כפר לעמך ישראל מכאן שכל ישראל ערבין זה לזה: כפר לעמך ישראל אשר פדית ר"ת בגי' זה הכהנים:

(י) כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות הקדים לה מלחמה שאם יאמר השונא שהרוג כי עם מלחמה הוא ויאמרו האויבים הרגוהו במלחמה [ועי' בת"י]. וכתיב מלחמה אחריה לומר שבער דם הנקי להרוג הרוצח ואח"כ תלך במלחמה ותנצח. ולא היו מניחין לילך שונאים במלחמה ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה: כי תעשה הישר וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים. ה' וסמיך לי' כי תצא למלחמה לומר שהשם יוצא עמך כענין שנאמר (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים. כי תצא. לא אליהם ואל תניחם לבא עליך פן יחטיאו הארץ. על אויבך חסר יו"ד (ולא כן דעת בעלי המסורה) שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר: שבין בגימ' ולא יהיו כנעניים. אשה בגי' בשר נבלה תלושה. כמו שדרשו חכמים (קידושין כא) מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו

וספידעון

יונתן

(ב) טריגונין פי' רוחות וצדדים וכבר מבואר אצלינו: (ג) נסבי בי דינא רבא מסטרין פי' סבי ב"ד הגדול וחכמים שפי' הם הולכים עמו ולאחר שאמרו הולכים להם ועיין במדרש ילקוט: (ד) תייר לשון חזירות וכן בגמרא פ' כלל גדול ול"נ שהוא ל' חוטיר ולא לעבוד ופי' מדבר שממה שלא ילמד בו ועיקרו כאן לשון חתך וק"ל: (ז) דלא אתא לידינן מאן דקטל דמא פי' לא בא לידינו הרוצח שופך הדם הזה: (ח) נחיל דמורנין פי' קבוץ של תולעים והוא לשון הגמרא נחיל של דבורים: מגו פרסא פי' מטיבורו ומייתי לה הרקנטי ד' קמ"ה פרק ג' וגורס רמאה מגו פרסא ורמז לדבר ואתה תבער דם הנקי ס"ם ליתא ע"ש:

רמב"ן

הרוצח ולבער דמו בעבור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר שכינות החלל וכשיבאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבורא שלא השתדלו בתקון הדרכים ושמירתם ושאינם יודעים מי הרג את זה וכשיתפרסם הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר וכבר אמרו שאפי' תבא שפחה ותאמר פלוני הוא הרוצח לא תערף ואם יודע הרוצח ויבריחו ממנו ויעידו לפני הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה בזה זדון גדול וכל השומע שמץ דבר בענין יבא ויגיד ויתפרסם הדבר ויהרג או ע"י ב"ד או המלך או גואל הדם ויתחזק הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם יכירו בו רואיו וידברו בו והנה לפי הטעם הזה יש בהשגחה הזו תועלת אבל המעשה איננו כרוכה בעצמו כיה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה שיכירו בו רואיו כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו ולפי דעתי יש טעם בענין הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל הקדשים:

חסלת פרשת שופטים

אבן עזרא

ונכפר. חסר [ד]תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שני בניינים בנין התפעל עם בנין נפעל: וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען שקדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: (ט) ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם [ה]הנקי ויש אומרים אחר חייב לבער שפיכות [ו]דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארץ אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר [ז]מצוה מצוה:

חסלת שופטים ושוטרים

(י) כי תצא. זו הפרשה דבקה עם כי תגור אל עיר והכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ [א]ישראל. ולא

כן

פירוש על אבן עזרא

[ע]כמו לולא חרשתם בעגלתי. [פ]אם הכוונה על האמת הל"ל אשר לא עלה עליה עול כמו בפרה אדומה. [צ]ר"ל קשה וחזק. [ק]כמו ודשנו את המזבח ישירו הדשן. [ר]עיין לעיל (י"ח ע'). [ש](תהלים ע"ג ב'). [ת]ר"ל לא יד אחת מידינו שפכה את הדם הזה. [א]הנה בהכרה מקומות שמלא זה והנה יד ד' שלוחה אלי. יד ד' היתה (שופטים ב') ידו נטויה. [ב]הוא דעתו שאמר בסוף הענין ושכר עבירה כי כשלא יעשה הישר יעשה המליץ מעשהו וימלאו חללים ולכן חייבם הכתוב להביא העגלה ולערפה ולשפך דמה להיות כופר דמיהם. [ג](להלן כ"ו ה') ושם מבלה כי הוא לשון מחלה כמו ויען מיוב הלשון. [ד]כי הראוי ונתכפר. כמו ונוסרו. כל הנשים (יחזקאל כ"ג מ"ח) הוי"ו במקום יו"ד כי פרשו יכפר. דגש הוי"ו לתקון תי"ו הנפעל. ודגש הסמ"ך לסימן הבנין. והוא מורכב מנפעל והתפעל ר"ל מן נוסרו. ומן התוסרו. או הוסרו. וכן ונכפר. הנו"ן לסימן בנין נפעל. ודגשות הכ"ף לתקון תי"ו התפעל מורכב מן נכפר ומן התכפר. [ה]כמו והנבואה עודד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח') שפי' והנבואה נבואה עודד הנביא. [ו]ר"ל כמו שפי' רש"י ז"ל שאם נמצא הרוצח אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג. והוא הישר בעיני ד' ועיין (כתובות דף ל"ז ע"ב) ולפ"ז מלת כי לשון דהא. אבל לפי הנכון בעיניו מלת כי לשון אם. והכוונה כמו שזכר לעיל (פסוק ו') שהזמין להם כך בעבור העבירה שעשו בדומה לה. ואמר הכתוב אם תעשה הישר בעיני תבער דם הנקי שלא ישפך עוד בארץ. [ז](אבות פ"ד מ"ב). [א]שאם נוהג דין עגלה ערופה ולא בח"ל. ומכ"ם

ספורנו

בעיניו אותו תשפית: (ד) אל נחל איתן. שאין שם רגל אנוש: וערפו. שהיא מיתה נעלמת מעיני ההורג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה ע"י רוצח שלא היה נודע לרוצח אצל ב"ד. שאם היה נודע אצלם הרוצח היו מבערים אותו: (ה) לשרתו ולברך. ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ: ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. באופן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזגיהם כמו שאלו הם ולבעותיהם ואולי יכירו מי נתלכלך בחטא זה בידיעת דרכיו ומעלליו ויתגלה הדבר: (ז) ידינו לא שפכה. שלא הנחנוהו שום נודע לרוצח בארץ: ועינינו לא ראו. שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים: (ח) כפר לעמך. כפר אתה בדם שופכו. כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו: ונכפר להם הדם. יכופר בדיני שמים בדם שופכו באופן שיהיה נראה כמתכפר מאליו: (ט) ואתה תבער. הנה הא־ל ית' יכפר כשלא תדעהו ואתה אם תדעהו תבער קודם שיפעלו בו דיני שמים:

כי

פירוש רשב"ם

כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות: (ה) ונגשו הכהנים בני לוי. וענו ואמרו כפר לעמך ישראל: (ט) תבער הדם. אם נמצא הרוצח. אחרי כן יהרג. כי תעשה. מה שישר בעיני ה':

כי

יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר
וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃
יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־
רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה
אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה
בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ
יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ
וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה
אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ
וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר
בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס
טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה

והאחת

אונקלוס

אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן:
יא וְתִחְזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ:
יב וְתַעֲלִנַּהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יַת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יַת טוּפְרָנַהָא:
יג וְתַעְדֵּי יַת כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתֵיתֵב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יַת אֲבוּהָא וְיַת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ:
יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלָף דִּי עַנֵּיתַהּ:
טו אֲרֵי תְהֶוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא

וילדן

מסרה יא ושבית, כו"ל חסר היינו נקוד חסור א:לי שלא יהיה משמע לשעבר ד"ה. ולקחת, חסר. יב והבאתה, בה"א מפיק. ראשה, ז'. צפרניה, ל' ומ"י. יג והסירה, מ"ל. בביתך, בית הראשונה דגושה. ירח, ב'. ואחר, ב'. תבוא, מ"ל. יד שלחה, כו"ל חסר. בה, הבית דגושה. ומכר, ל' וחסר. בכסף, ב' בקמץ. עניתה, ל' מ"ל יו"ד תניין. טו תהיין, מ"ל ב' יודין ונו"ן פשוטה. אהובה, כו"ל מ"ל בה"א ומנקפה.

ת"א וראית בשביה קדושין כא. והשקת בה שם. והבאת שם כב. וגלחה את ראשה יבמות מח. ובכתה את אביה שם מז מח. ואחר כן תבוא קידושין שם. כי תהיין לאיש יבמות כג קידושין סח.

רש"י

לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. (ספרי) לרבות כנעניים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. (קידושין כ"ט) אפילו אשת איש: ועשתה את צפרניה. (ספרי) תגדלם כדי שתתנוול: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. (יבמות מח ספרי) בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו: ובכתה את אביה. (ספרי) כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: (יד) והיה אם לא חפצת בה. (שם) הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר

בה

רמב"ן

(יא) אשת יפת תואר. דבר הכתוב בהווה ובספרי מנין אפילו כעורה ת"ל וחשקת בה אע"פ שאינה יפת תואר. ור"א אמר יפת תואר בעיניו והנה הוא דבק עם וראית. והזכיר הכתוב וחשקת בה שלא יתירנה לו רק מפני החשק בהיות יצרו מתגבר עליו אבל אם מוצא בעצמו שאין לו חשק בבעילתה אלא שהוא רוצה לקחת לו אשה לא ישא לזו וכן אמרו בסיפרי ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ובגמ' שלא יקח שתי נשים אחת לבנו ואחת לו אחת לאביו ואחת לו והאיסור באותה של בנו אפילו לבדה: (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול לשון רש"י כדברי רבי עקיבא וכן פירש אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה כי הצמיחה תקרא עשייה אבל בספרי אמר ראיה לדברי רבי אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו והיא ראיה גדולה. לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה יצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות כענין ויגז את ראשו דאיוב וכן גזי נזרך וכן קציצת הצפרנים אבלות בגלוח הראש ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה כלומר ותלבש בגדי אבל וישבה בביתך כאלמנה ולא תצא חוץ כלל ובכתה את אביה ואת אמה ותעשה כל זה ירח ימים כי כן דרך האבילים. ועל דעת רבותינו שאומרי' שהכל לגנאי את יפיה גם שתסיר הבגדים הנאים מעליה שהעכו"ם הדורים הם. בנותיהם מתקשטות במלחמה כדי לזנות אחריהן ותגלח את ראשה שהוא ניוול גדול ותקוץ הצפרנים כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים ויקרא הכתוב הקציצה עשייה בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים בגדלם יקלקלו אותם. והנראה בעיני כי הוא לשון מקוצר הרגילות לקצר בדבר המובן וטעמו לא עשה את רגליו ואת שפמו המעשה הנעשה בהם ירמוז לגלוח שער הרגלים והשפם או לרחיצת הרגלים עצמן וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא שזיף ית רגליה ולא ספר שפמיה וכן ועשתה את צפרניה מעשה הצפרנים והמפרשים אמרו כי טעם עשיה תקון וכן ויאמר לעשות אותו והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחה ואין שואלין אות' אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתיחד כאשר נעשה בגרים אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחה ותעזוב יראתה וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה כי תעזוב את עמה ואת אלהיה והוא מדרשו של רבי עקיבא אין אביה אלא ע"ז כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו והכלל כי היא מתאבלת על עוזבה את דתה ותהיה לעם אחר ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחה כמו שעושים בעבדים ומפני שאינה מתיהדת כמשפט הרחיק אותה הכתוב כל הזמן הזה: וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה. ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה. והרב אמר במורה הנבוכים לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה. ועל דעתי אין הכונה לחמול עליה רק שיעקר שם ע"ז מפיה ומלבה ולבכות עוד גלות המולד והפרוד מאביה ומאמה ומעמה שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בממזרים בני גרושת הלב וכל שכן זאת שצועקת בלבה לאלהיה להצילה ולהשיבה אל עמה ואל אלהיה והנה כאשר יודיעום שמכריחים לעזוב את עמה ומולדתה ומתיחד נאמר לה התנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם אבל תהי אשה לאדוניך כדת משה ויהודית והנה אז נתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים להשקיט מנה נערה ותשוקתה כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן והנה בזמן הזה לקחה עצה בנפשה על הגירות ונעקר קצת מלבה ע"ז שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליה ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו ולכך אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ודרשו ביתך ולא אל בית אחר וכן וישבה בביתך שתשב כל הזמן הזה בבית שהוא משתמש בו אולי תחפוץ ותתרצה בו ועל הכלל כי זה כולו בעבור ההכרח אבל אם רצתה להתגייר בחפץ נפשה בב"ד כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו וכן אמרו בפרק החולץ ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותרת מיד. ואפשר כי בכל השבויות במלחמה נעשה כתורה הזאת כי מפני יראתה תאמרנה להתגייר. ואמר ושלחתה לנפשה שתעשה כרצונה ולא נכריחנה לשמר דת משה ויהודית כי המתגיירת ברצון נכריח אותה לשמור התורה ואם תחלל השבת תסקל ואם תאכל החזיר תלקה כדין ישראל המשתמד וגם זאת אם הודית בפיה הגירות בלא הכרח לא נשלח אותה לנפשה שאפילו נחשב שהיתה גירותה מפני היראה דינה כישראלית גמורה שכבר העלינו הלכה כולם גרים וכו': (יג) ואחר כן תבוא אליה ובעלתה. אמרו בסיפרי אין לך בה אלא מצות בעילה. נתכוונו לומר שאין קדושי כסף ושטר תופסין בה וגם הבעילה לא לשם קדושין

מדינה

יונתן בן עוזיאל

שפירת ריוי ותתידעון בה ותסבונה לכון לאינתו: (יב) ותעלינה לגו ביתך ותספר ית מזיא דרישה ותיצמי ית טופריהא: (יג) ותשני ית כסות שביתא מנה ותטבלינה ותגיירינה בביתך ותבכי על טעוות בית אבה ואמה ותשהי תלת ירחין די תדע אין היא מעברא ומן בתר כדין תיעול לותה ותפרין יתה

ותהוי לך לאנתו: (יד) ויהי אין לא תתרעי בה ותפטרינה לבלחודה בגיטא וזבנא לא תזבנינה בכספא לא תתגר בה בתר דשמשתא עמה:

ירושלמי

(יד) אין לא אתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבין יתה בכסף לא תתגר בה די יהיבת רשותך עלה:

ארום

בעל הטורים

יאכלו בשר תמותות נבילות: (יא) לך לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך. לומר לאחר שנתגייר אותה ותהיה לך לאשה ולא בגיותה: וגלחה את ראשה לפי שהעיבה ראשה לפתותך. ועשתה את צפרניה לפי שהרמזה לך בהם לפתותך. ירח ימים ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו פגום כנגד אור השמש אף כותי' מאור' היא כנגד בת ישראל: (יד) ושלחתה לנפשה בגימ' לנפשה לא בבית הגוים: אשר עניתה. (טו) כי תהיין. לומר לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה'. שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. מרבה נשים מרבה כשפים. לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה בכשפיה כדי שישנא השנייה. והיה הבן הבכור לשניאה והיינו בני הסטלה שהוא מבני ע' מדות.

שמנה

יונתן

(יא) ותתידעון יש גורסים להגיה וכ"ל שהוא לשון אהבה כמו אתכם ידעתי או לשון וידע אדם: (יב) ותצמי לפי הענין הוא לשון גידול לצפרנים: (יג) על טעות בית אבה דק"ל בכיה כל כך למה: ג' ירחי וכו' בספרי תנר הכי כ"ע ופליג אר"א ואמר ירח אחד ימים שנים הרי שלשה חדשים: אין הוא מעברא ר"ל תיקון הולד כר"ע ס"ל בין זרע ראשון לזרע שני: (יד) בגיטא ושלחה תמשע בגט וק"ל:

תתגל

רמב"ן

שדינה עדיין כגויה שאין קדושין תופסין בה אלא שיתיר לו בעילתה ומפני שאמר והיתה לך לאשה יורה שהיא אשתו גמורה ואם זנתה תחתיו תדון כאשת איש וכך אמרו בגמרא במסכת קידושין ולקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה כלומר אחר המעשים הללו ובספרי והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע א"כ היא אשתו לגמרי כי התורה הקנתה אותה לו. ועל דרך הפשט יראה שאסור לבעול אותה עד שיעשה כל התורה הזאת וזה טעם וא"כ תבא אליה ובעלתה ומה שאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה שיקחנה להיות לו לאשה אחר המעשים האלה אשר יצוה וכן ולקח אותה לי לאשה אבל בגמרא במסכת קידושין אמרו שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה וזהו ולקחת לך לאשה ודרשו והבאתה אל תוך ביתך מלמד שלא ילחצנה במלחמה ישכבו אותה למעלה ולקחת לך לאשה כשתביאנה אל תוך ביתך והנה הוא שובה אותה במלחמה ומביאה אל ביתו ואל עירו ובועל אותה לשבור את לבו הזונה ואחרי הביאה הראשונה תאסר עליו עד שיעשה לה את כל התורה הזאת וזה דרך הגמרא במקומות רבים אבל ראיתי בירושלמי במסכת סנהדרין רבי יוחנן שלח לרבנין דתמן תרין מילין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתם אומרים בשם רב יפת תואר לא הותרה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא שנייה אלא לאחר כל המעשים הללו וא"כ תבא אליה ובעלתה אחר כל המעשים האלו וזהו משמעותו של מקרא: (יד) ושלחתה לנפשה. אמרו בסיפרי ולא לבית אביה ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לשוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה או לומר שלא ישלחנה לבית אביה ע"י שלוחים כי יסייע ידי עובדי עבירה אבל הוא יוציאנה מביתו לנפשה באשר תמצא כי אולי תשאר בארץ ותלך אחרי הבעולים ותנשא לאחד מהם והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה ומזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה כשפחה

אבן עזרא

כן הולך לארץ. ואף כי [ג]במלחמה: אשת. כבר דרשוהו [ו]חז"ל: יפת תאר. [ד]בעיניו: וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה [ה]לי לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח: ועשתה. תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: (יג) והסירה את שמלת שביה. שמא בעבור יופי מלבוש חשק בה: ובכתה. כדי להסיר שמחתו בה: ירח ימים. אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע: ועשתה. תיקון. ותקונה לכרות שעודף [ה]וכן לא עשה [ו]שפמו ותחת ונעשה [י]מקשה והתיקון עיקר [ח]כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו [ט]דבר מגונה גם יהיה רע [י]שלם: והסירה שמלת. כי היא [י]מטונפת: וישבה בביתך ובכתה. וטעם [כ]תשב בביתך ירח ימים לבכות: את אביה ואת אמה. אם קרוב* יש אומרים כי זה הבכי על אמיה ועל אונה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות: וטעם ובכתה. שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרמן כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם [כ]ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה [ל]חדשים ואף על פי שאין צורך לחזוק הנה בעד ויהי כמשלש [מ]חדשים והוא הזמן שיכל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג ג"כ ביתרון [נ]רק הוא המעט: ירח ימים. כמו חדש [ס]ימים וכבר פירשתיו ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח: (יד) ושלחתה לנפשה. תעשה כרצונה: ומכור לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג [ע]הרב והטעם בשום [פ]דבר: לא תתעמר בה. כמו והתעמר [צ]בו ומכרו ואין להם [ק]שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: (טו) אהובה.

בעיניו

כלמוד שאינה צריכה ממנו גט אבל הכתוב עשה אותה כאשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה ויתכן כי טעם הכתוב לומר שאם יבעלנה ויחפוץ בה תהיה לו לאשה אבל אם יבעלנה ולא תהיה ערבה עליו ולא יחפוץ בה כענין אמנון עם תמר ישלחנה לנפשה והכל תלוי בבעילה הזאת כי אם אחרי בעילתו תעמוד עמו ימים ויבא עליה אם יחזור וישנא אותה כאיש אשר ישנא את אשתו כבר נעשית אשתו והנה היא יהודית ומתגרשת בגט: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ועשאו אונקלוס לשון סחורה ולדעתינו בסיפרי ובגמר' יעשו אותם לשון שמוש והנה הוא לשון אזהרה שלא ישתמש בה כשפחה כלל ואם נשתמש בה לוקה והכלאה בעיני לפי פשוטו כי לא תתעמר הוא כמו לא תתאמר מלשון יתאמרו כל פועלי און וכן את ה' האמרת היום וכן ובכבודם תתימרו בחלוף הא"לף ביו"ד וכלם רוממות וגדולה האמרת היום רוממת

וגדלת

פירוש על אבן עזרא

[ג]ומכ"ש במלחמה אף בא"י אינו נוהג כלל. [ו]אפי' א"א והטעם מדלא כתיב אשה אלא אשת אשר הנסמך. [ד]ר"ל שאין ר"ל יפת תואר בעצמה. אלא אפי' תהיה מכוערת והראה יפת תואר בעיניו נקראת יפת תואר. [ה](בראשית י"ב י"ט) על דעת שתהיה לו לאשה. וכן ולקחת לך לאשה. שאין פי' לנהוג בה מנהג אשות מיד. [ה]הפי' תקונם של צפרנים לכרות מהם העודף. [ו](ש"ב י"ט כ"ה). [ז](ישעיה ג' כ"ד). [ח]ר"ל בכ"מ שנאמר בו מעשה עיקר פי' התקון. [ט]שאינו רע שלם. כמו מה עשית (בראשית ל"א כ"ו). [י]כלומר אם מעשה על מלת רע יהיה פי' שהרע שלם. כמו עשו להם עגל מסכה (שמות ל"ב ח') ועשיתם הרע (לעיל ד' כ"ה). [י]כמאמר חז"ל אשה כאוד לוחה והכל רצין אחריה. [כ]ר"ל אינו המלוה אשר תבכה על אביה ואמה אולי קיימת כמו גירות רות לבכת עמה וארץ מולדתה*ע"כ פי' אם לאו דוקא כי האם פי' משפחת אמה שנהרגה. [כ](במדבר ל"א י"ט). [ל]כלומר להבחין הזרע ולג' חדשים נכר העובר. [מ](בראשית ל"ח כ"ד). [נ]ויוכל להיות שהאשה הזאת מעוברת מהראשון והלד לתשעה ויחשוב השני שיולדת לשבעה ויפלה העובר בעלמו. [ס](במדבר י"א כ"א). [ע]שעה"ר הרוב מוכרים בכסף. [פ]ול"ד בכסף. [צ](להלן כ"ד ז'). [ק]ר"ל שאין בכל המקרא לשון עמור זולתי אלו השנים לא תתעמר בה והתעמר בו.

אשר

ספורנו

(י) כי תצא. אל הולה לארץ: (יג) ובכתה את אביה ואת אמה. שתעזבם ותתישב בזה בדעתה שלא לחשוב בם עוד כענין ושכחי עמך ובית אביך ואין הבכי על מיתתם כי אכתנו לא נמית אותם כלל: (טו) כי תהיינה לאיש שתי נשים. אחר נלחון המלחמה דבר בעניני בני המדינה והם

עסקי

פירוש רשב"ם

(יג) כי תצא. והסירה את שמלת שביה. כדי לנוולה: (יד) לא תתעמר. סחורת אדם המכור נופל בו לשון זה. וכן לפנינו והתעמר בו ומכרו. אשר עניתה. ביאת נישואין לפי הפשט:

כי

*) כ"ל אמה לא הלכה למלחמה אשר תבכה עליה.

והאחת שנואה וילדו־לו בנים האהובה
והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה:
טז והיה ביום הנחילו את־בניו את אשר־
יהיה לו לא יוכל לבכר את־בן
האהובה על־פני בן־השנואה הבכר:
יז כי את־הבכר בן־השנואה יכיר לתת
לו פי שנים בכל אשר־ימצא לו כי־
הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: ס
יח כי־יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו
שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו
ולא ישמע אליהם: יט ותפשו בו אביו
ואמו והוציאו אתו אל־זקני עירו ואל־
שער מקמו: כ ואמרו אל־זקני עירו בננו
זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל
וסבא: כא ורגמהו כל־אנשי עירו
באבנים ומת ובערת הרע מקרבך
וכל־ישראל ישמעו ויראו: ס שני כב וכי־יהיה
באיש חטא משפט־מות והומת ותלית אתו על־עץ: כג לא־תלין נבלתו על־
העץ

אונקלוס

וילידן לה בנין רחימתא ושניאתא ויהי ברא בוכרא לשניאתא:
טז ויהי ביומא דיחסן לבנוהי ית די יהי לה לית לה רשו
לבכרא ית בר רחימתא על אפי בר שניאתא בוכרא:
יז ארי ית בוכרא בר שניאתא יפרש למתן לה תרתין
חלקין בכל די ישתכח לה ארי הוא ריש תקפה לה חזיא
בכרותא: יח ארי־יהי לגבר בר סטי ומרי ליתוהי מקבל
למימר אבוהי ולמימר אמה ומלפן יתה ולא יקבל מנהון:
יט ויחדון בה אבוהי ואמה ויפקון יתה לקדם סבי־קרתה
ולתרע בית־דין־אתרה: כ ויימרון לסבי קרתה בננא דין סטי
ומרי ליתוהי מקבל למימרנא זלל בסר וסבי חמר: כא וירגמנה
כל גברי קרתה באבניא וימות ותפלי עבד דביש מבינך
וכל ישראל ישמעון וידחלון: כב וארי יהי בגבר חובת דין
דקטול

מסרה שנואה, מ"ל. והשנואה, כו"ל מ"ל. הבכר, חסר. לשניאה, ל' הנו"ן בסיפק מ"י. טז והיה, ה'. הנחילו, ל' ומ"י. את בניו, ד' בתורה. יז יכיר, מ"י. ראשית, כ"ס. אנו, ג' חסר בלי'. הבכרה, חסר. יח סורר, מ"ו. ומורה, מ"ל. שמע. מ"ו דקרי. בקול, מ"ל. ובקול, מ"ל. ויסרו, ב'. ישמע, ד'. אליהם, י"ז בתורה. יט והוציאו, כו"ל מ"ל דמ"ל. מקמו, כו"ל מו"ק. כ בננו, ה' ס' בלי'. סורר, מ"ל. ומרה, חסר. שמע, חסר. בקלנו, חסר. זולל, מ"ל. וסבא, חסר. כא ורגמהו, חסר. ומת, הוי"ו בקמץ לסבת הז"ק. וכל ישראל, ל"ח וכל ר"פ דכו'. ויראו, ו' רפין. כב וכי יהיה, ד'. והומת, מ"ל. ותלית, מ"ל. כג תלין, מ"ל.

ת"א וילדו לו שם בתרא קכז קמב בכורות מז. והיה הבן הבכור בתרא קכז. והיה ביום הנחילו שם קיב קכב קל סנהדרין לד. יכיר יבמות מ קדושין עד עא בתרא קכז בכורות מו מז. לתת לו פי שנים קדושין עח בתרא מ כב קכד בכורות כב. בכל אשר ימצא לו בתרא קיא קכד בכורות נב. ראשית אונו יבמות סב קדושין כט בתרא קיא בכורות מז נדה כב. כי יהיה ס' הזהר פרשת בלק. ויסרו אותו כתובות מז סנהדרין עא. ותפשו בו סנהדרין מו. זקני עירו מכות י. בננו זה פסחים קיז סנהדרין ע עא. זולל וסובא שם עקידה שער מג. כי יהיה באיש חטא יבמות ו סנהדרין לה מה מו. והומת ותלית סנהדרין מו. ותלית אותו סוטה כב סנהדרין מה מו. לא תלין יבמות עט סנהדרין מו מז.

רש"י

בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרא"ה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. (ב"ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו
על

רמב"ן

וגדלת אותו להיות לך לאלהים האמירך היום רומם וגדל אותך על כל העמים להיות לו לעם סגולה וכולם נגזרו מן בראש אמיר. יאמר לא תתרומם ותתגדל בה להיות אתה אדוניה למוכרה ולהשתמש בה כשפחה וכן יקראו בערבי האדון אמיר ושמוש הע"ין והא"לף כאחד מורגל בלשון מדעיהו מרדת ששת פדאהו כמו שפירשתי במלת פשע וכן ומעשה לעלועים כמו בא"לף מן הלאלאים והלפיעות הבנים והבנות כי תרגום הרוגים הרגיא ובלשון חכמים עוממות אומיות בקיאין פקיעין עדין אדין ערכי הדיינין ארכי. ערים ארים ושינו מלב כדי גניעה ושאלו בגמרא גניעה או גניאה ותרצו כגמיאיני לא נעט מים ואעפ"כ אומרים וממנו מגמע וגומע ופולע. אבל מגמע ובולע ובמשנה במסכת כלים בתוספתא שנינו מרדא במקום מרדע ואין מקפידין כלל בחלוף שתי אותיות הללו וכן במקומות רבים. ורש"י כתב לא תתעמר בה לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עימרה ויסודו של רבי משה הדרשן למדתי זאת וזה אמת שכן ראיתי בירושלמי תמן נוהגין לפעלא טבא עימירא בפרק אמר רבי עקיבא ובפרק כל הצלמים ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו שכתוב במגלת שושן ושדר מלכא דאתור על כולהון אוירה דנכוה ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמור דכרמלא ודגלעד ואהפיכו פתגמ' דנבוכדנצר כולהון עמוריא דארעא ולא תדחלון מיניה וכן במקומות רבים בספר הזה יקראו יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר הנעבדים לארץ והמשתמשין בה או נוס מלך אשור על אנשי המלחמה והם הנקראים עבדי הארץ כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו הם אנשי מלחמתו ופרשיו כלשון עבדו את כדרלעומר ועבדו בו גוים רבים: תחת אשר עניתה. אמרו בספרי אפילו לאחר מעשה יחידי והוא מה שהזכרנו שהם סבורים שמותר לבא עליה ביאה ראשונה מיד שהביאה אל תוך ביתו ומאותה שעה הוא מוזהר עליה בעמור ובמכירה: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה. אזהרה שלא יעשה זה וכן כולם לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי ואמר אונקלוס בכולם לית לך רשו והטעם לא תהא יכולת בנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה. וכן כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים מצות עשה שינחילנו פי שנים והנה המשוה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ועשה ואע"פ שאין דבריו קיימים בדין וכ"ש אם לא רצה להודיע שהוא הבכור ויען שהוא פשוט והנה ילו כאחד מבניו מדעתו שהוא מבכור שעובר בהן ואלו מצות מחודשות. וממה שאמר בכתוב על פני בן השנואה הבכור יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור אבל אם מת הבכור בחיי אביו אע"פ שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו אם רצה הזקן ואמר ירשו בני כך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימין כדרך
שהם

(טו) ארום תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא ליה וחדא סניתא ליה וילדן ליה בנין רחימתא וסניתא ויהי ביר בוכרא לסניתא: (טז) ויהי ביום אחסנותיה ית בנוי ית נכסין דיהי ליה לית ליה רשו למתן חולק בכורותא לבר רחימתא על אנפי ביר סניתא דהוא בוכרא: (יז) ארום ית בוכרא ביר סניתא יהודע לכולא דהוא ביכרא למתן ליה תרין חולקין בכל מה דמשתכח גביה ארום הוא שירוי תוקפיה ליה חזיא בכירותא: (יח) ארום יהי לגבר ביר סורהבן ומרוד דליתוי מקבל למימר אבוי ולמימרא דאמיה ויכסנון יתיה ולא מקביל אולפן מנהון: (יט) ויחדון ביה אבוי ואמיה ויפקון יתיה לקדם חכימי קרתא לתרע בי דינא דבאתריה: (כ) ויימרון לחכימי קרתא עברינן על גזרת מימרא דיי' בנן כן אתיליד לנא ברנא דין דהוא סורהבן ומרוד ליתוי ציית למימרנא נגרן בבשרא ושתאי בחמרא: (כא) ויהי אין דחיל ומקבל עלוי אולפנא ובען לקיומתיה מקיימוניה ואין תאיב ומריד יאטלוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ותפלון עביד דביש מביניכון וכל ישראל ישמעון וידחלון: (כב) וארום אין יהי בגבר חובת דין קטול ויתחייב אטלות אבנין ובתר כדין יצלבון יתיה על קיסא:

[(כב) ותלצבון יתיה על קיסא:]

לא

בעל הטורים

שמנה בנדרים (ד' כ) ולכך סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה. לשניאה אוסיום לנשיאה לומר שנואה בנשואיה שהם נפסולין. במדרש דורש לאיש זה הקב"ה אהובה אלו הגוים שמראה להם פנים. שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים: (טז) ביום הנחילו לעתיד לבא. לא יוכל לבכר. כי אם בני בכורי ישראל: ביום הנחילו את בניו ס"ת מותו רמז למאי דא"ר יהודה (ב"ב קי"ג) ד' שנכנסו לבקר החולה ביום רלו כותבין ולא עושין דין. בלילה כותבין ואין עושין דין. וזה מה שמלוה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין: את אשר יהיה לו בגימ' מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק. אשר יהיה לו ס"ת תורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה (עי' ב"ב ד' קכ"ו) אם נתן לאחר בשביל ירושה לא אמר כלום מפני שההנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה עמש"ת בתורה אין בדבריו כלום: לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי' שנים יש באותיות של בכור ענין כפולות הבית כפולה על האות שלפניה וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש. והוי"ו נכפלת כפולה שכופלין אותה שני ווי"ן. יכיר בגי' לאחר. כדדרשינן (ב"ב ד' קכ"ז) יכירנו לאחרים. בכל אשר ימצא לו כי ס"ת ראוי ולמ"ד דבכל ואלף דאשר הוא לא והיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי כראשית אונו. כל ראשית הוא מובחר לראשית דגנך. קדש ישראל ליי ראשית תבואתה. לו משפט הבכורה כי יהי' לאיש לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכורה לאש' סורר בגימ' זה אבשלום בן דוד. בקלנו חסר יו"ד כאלו עבר על עשרת הדברות. ומרה חסר וי"ו כי מרה יהיהלו באחרונה: לעיל כתיב (כא) ורגמהו וסמך לו פרשת נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין: ובערת הרע מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה: (כב) וכי יהיה באיש חטא לומר

יונתן

תסבל למון פוסר: (יז) יהודע לכולא כדאיתא בב"ב פ' יש נוחלין יכיר יכירנו לאחרי': שירוי תוקפיה פי' ראשית כמו כי תרגום של כל התחלה שירוי: (יח) ויכסנון יתיה עיין במהרכ"ד שרולה להגיה וא"ל לדרכינו שכתבנו לעיל פרשת ואתחנן כי תרגום של תוכחה ויגורין היא ע"ש במ"ש: (יט) ויחדון תרגום של אוחז לאיד וכן כאן: (כ) עברינן על גזרת מימרא דיי' וכך שנו רבותינו מלוה גוררת מלוה ועבירה גוררת עבירה

רמב"ן

שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכן אינו עובר בלאו הזה אם לא הכיר הבכור לאחר וגותו כי לא מלאתי על פני רק בחייו על פני אהרן אביהם על פני תרח וכן כולם: (יח) בן סורר ומורה. על דעת רבותינו אינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכל המצות אבל הוא שמביא שתי שערות והנה יש עליו שני עונשין האחד שהוא מקלל אביו ואמו וממרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוינו קדושים תהיו ונאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שנצטוינו לדעת השם בכל דרכינו וזולל וסובא לא ידע דרך ה' ועל הכלל אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהי' תקלה לאחרים וכך דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר ימותו לגדר כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהי' ראוי למות בו רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו וכן הזכיר במסית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד אע"פ שלא עבד הניסת ע"ז ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר הנשארים וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו: (כג) ותלית אותו. אמרו רבותינו כל הנסקלין נתלין וזה שנאמר כי קללת אלהים תלוי זלזולו של מלך שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו הם משל לשני אחים דומים זה לזה וכו' לשון רש"י. וכל הנסקלים נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז וזה טעם כי קללת אלהים תלוי שיאמרו מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם או שעבד ע"ז פלונית בכך. וכך עבודה וכך

וכך

אבן עזרא

בעיניו ולא [י]לשם: לשניאה. תאר [יי]השם ונסמכה זו הפרשה בעבור ומשקת בה ולא תפלת בה: (טז) ביום הנחילו את בניו. [ט]בבריאות גופו או ביום מותו והוא שהניח מרע או ב"ד ינחילו: לבכר. [ת]בדבור [א]ובמעלה. וטעם לא יוכל. [ב]כחבריו: יכיר. יעשה לו הכרה [ג]או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקום שלא יודעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: (יז) לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך [ד]אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו. הנודע [ה]עם הישר ידבר [ו]וכל ישראל במוזקת ישרים: (יח) סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה [ז]סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה. במצות לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים מצוה שהם יחפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה [ח]אמת: זולל. מפורש והוא [ט]זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה. ונסמכה זו הפרשה [י]אשת יפת תאר. והעד ושם אמו. והרמז שרמזתי בבני [כ]אהרן: (כג) ותלית אותו. כבר קבלנו מחז"ל ענין [ל]הנתלים: (כג) כי קללת

אלהים

פירוש על אבן עזרא

[י]אמר זה כנגד מה שאמרו רז"ל אהובה לשם ושנואה לשם וטעם הסמיכות בעבור שכתוב למעלה אהובה והוא ומשקת בה. וכן כתוב ולא תפלת בה והיא שנואה. [יי]בפלם נבוחם. [ט]טעמו כי מלת הנחילו משמעותה שהאב עושה מעשה הנחלה כי המלה יוצאה וסתם נחלה הוא שהבן יורש ויכסל נחלת אבותיו מאליו ולכן נצטרך ליישב מלת הנחילו שהאב שנתן לבניו הנחלה בבריאות גופו כלומר מתנת בריא או מחמת מיתה או ב"ד ינחילו ור"ל אחר מותו ומלת הנחילו רמז ג"כ לב"ד. [ת]לומר שמשפט הבכורה יהיה לבן השנואה. [א]שיכבדהו יותר משאר בניו. [ב]כמו לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי לא תוכל להתעלם שפי' אינך רשאי וכן לא יוכל בל"א (דאלף ניכע). [ג]כדתניא יכיר. יכירנו לאחרים (קידושין דף ע"ד ע"א). [ד](מ"ב ב', ט') שני חלקים ברוח אליהו. [ה]כמו בכורי אתה כחי וראשית אוני כפי' רש"י שם. [ו]שלא הוציא זרע לבטלה. [ז](הושע ד' ט"ז). [ח]עיין בסנהדרין (דף ע"א ע"א). [ט]כמ"ש בזוללי בשר למו (משלי כ"ג כ'). [י]ר"ל פ' בן סורר ומורה בעבור אשת יפת תואר כי רוב הילודים מנשים בלתי הגונות בניהם בלתי הגונים. ולכן זכר במגדף שם אמו (ויקרא כ"ד י"א) שלומית בת דברי למטה דן. [כ]עיין שמות (ו' כ"ג). [ל]שלא נתלו אלא מגדף ועובד ע"ז.

ומכ"ש

ספורנו

עסקי הכסים והבנים והמקנה והתכשיטים והליד והבנין ועבודת האדמה והמלבוש: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. לא יעביר הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בסבת רשעת הבן הבכור אז ראוי להעביר כאמרם ז"ל (בתרא פרק יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור לטוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו כאמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: (יח) סורר ומורה. כי מכיו מכיר התקוה שישוב מסוררותו: (כ) זולל וסובא. כי סובא וזולל יורש וילסטם למלא נפשו: (כג) כי קללת אלהים

תלוי

פירוש רשב"ם

(יז) כי את הבכור. אלא כי הוא ראשית אונו כי הוא ראוי ראשית לירש ממנו. כמו מצאתי און לי. ודויו תשובנה אונו: (יח) מורה. מקנטר. מלשון מרה מריתי. זולל וסובא. כדכתיב אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו:

כי

הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־
אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה: ס כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־
שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ
מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ: ב וְאִם־לֹא
קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ
אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ
אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ: ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ
וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם: ס ד לֹא־
תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ
נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם
תָּקִים עִמּוֹ: ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר
עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה
כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה: פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר | לְפָנֶיךָ
בדרך

אונקלוס

דקטול ויתקטל ותצלוב יתה על צליבא: כג לא תבית נבלתה על צליבא ארי מקבר תקברניה ביומא ההוא ארי על דחב קדם יי אצטלב ולא תסאב ית ארעך די יי אלהך יהב לך אחסנא: א לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמרה דטען ותתכבש מנהון אתבא תתיבנון לאחוך: ב ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעת לה ותכנשנה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתה ותתיבנה לה: ג וכן תעביד לחמרה וכן תעביד לכסותה וכן תעביד לכל אבדת אחוך די תיבד מנה ותשכחנה לית לך רשו לאתכסאה: ד לא תחזי ית חמרא דאחוך או תורה רמן בארחא ותתכבש מנהון אקמא תקים עמה: ה לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עבד אלין: ו ארי תערע קנא דצפרא קדמך בארחא בכל אילן
או

מסרה קבור, ל' ומ"ל. קללת, ג' הלמ"ד בשוא לבד. תלוי, ג'. כב א שיו, ל'. נדחים, מ"י בתלם. השב, השין בליר' ס"י. תשיבם, גי"ק. ב קרוב, מ"ל. ואספתו ב'. עמך, י"ב בתורה. דרש, חסר ואין געיא בד'. אתו, מ'. והשבתו, חד"מ. ג לחמרו כו"ל חסר. תעשה, ה'. תאבד, הבית בפתח. ומצאתה, מ"ל א' ול'. ד חמור, מ"ל. שורו, מ"ל. נפלים, ח"ו. והתעלמת, ב' ובענין. הקם, הקוף בליר'. תקים, כו"ל מ"ל. ה כלי, י"א בלי'. על אשה, ו'. תועבת, מ"ל. ו יקרא, כ"א בקרי'. קן, ל' הקוף איני רבתי. לפנך, מ"ל.

ת"א כי קבר תקברנו שם מו. כי קללת אלהים סנהדרין מה מו. את שור אחיך מליעא כז. השב תשיבם לאחיך קמא כו מליעא כו כא חולין כז. ויהיה עמך עד מליעא כז כח. והשבות לו קמא פא מליעא כח סנהדרין עג. וכן תעשה לחמורו גיטין מה. לכל אבידת אחיך קמא קיג מליעא כז לא. אשר תאבד ממנו מליעא כב כז. לא תוכל להתעלם מליעא כו. נופלים בדרך שם לב. והתעלמת מהם ברכות יט מליעא ל סנהדרין יח. הקם תקים עמו מליעא לא לב לג. לא יהיה כלי גבר נזיר נט. ולא ילבש גבר שם מכות כ. כי יקרא קן צפור מליעא קב חולין קלט קמ קמא ספר הזוהר פרשת שמות ופרשת וילך.

רש"י

על עץ. (סנהדרין מו) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיו' ונתלה כל הרואה אותו אומר שהמלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו (מלכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת: (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו (ב"מ ל) ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': (ב) עד דרוש אחיך. (ב"מ כז) וכי תעלה בלבך שיתנה לו קודם שידרשנו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותחזור ותטלנו ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם. לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים. (ב"מ לב) זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי נזיר פ' ס') שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. (חולין קמ) בעודה על
על

רמב"ן

וכך אות ומופת לאה בה ובספור בה ובעבודת' יקרא קללה או שהוא לשון זלזול כאשר הזכיר הרב מן והוא קללני קללה נמרצת כי מקללה להם בניו בזיון והמשל בשני האחים התאומים יש לו סוד איננו כאשר חשב הרב בישראל שנקראו בנים למקום. ועל דרך הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול שראוי להמיתו עליו ולתלותו על עץ לגודל חטאו אעפ"כ לא תלין נבלתו על העץ כי האכזר מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי אין בכל המיתות מיתה מנוולת ובזויה כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת האלהים בארץ הקדושה כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים. ועל דעתי הענין בבני שאול המוקעים ומפני שלא היו התלויים בב"ד של ישראל ולא מיד ישראל כלל אבל דוד נתנם לגבעונים לעשות בהם כרצונם והם אשר הוקיעום ולא רצו לקברם לפרסם נקמתם מהם והנשארים ישמעו ויראו וכאשר נתך עליהם מים מן השמים אז ידע דוד שנמחל עונם ונעתר אלהים לארץ כי פקד ה' את הארץ במטר ויכלה הרעב ואז צוה וקברו אותם עם אבותם לכבוד המלכות לא למיתו כלל שלא נצטוינו אלא שלא
כנטמא

אבן עזרא

אלהים תלוי. בעבור [מ]שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים [י]פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח [ס]כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט הערלים והישמעאלים (איננו) (בס' מ"א מ"ז) סוס: (א) לא תראה את שור. אפילו [י]אתה יוצא למלחמה וזה דרך [ס]דרש: ואספתו. אם היית שב [א]או בלוי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת. דבק עם לא תראה [י]והזכיר שור ושה ובכר הזכיר החמור וכן כל בהמה: (ג) לא תוכל. [י]כשיכיריו: (ד) נופלים. כמו רובץ. ומלת נופלים [ש]כלל: הקם תקים עמו. ולא לבדך כמו עזוב תעזוב [ת]עמו: (ה) לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים [א]הזרע ואם היא תלך עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא וכן ואינו* יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש
הנשים

* נ"ל ואין.

יונתן בן עוזיאל

(כג) לא תבית נבלת גושמיה על קיסא ארום מקבר תקברוניה ביומא ההוא ארום קילותא קדם אלהא למצלוב גבר אלהן חובוי גרמו ליה ומן בגלל דבדיוקנא דיי אתעבד תקברוניה עם מטמוע שמשא דלא יקילין בריתא ביה ולא תטופון בנבילתהון דחייבא ית ארעכון דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא: (א) לא תחמון ית תורא דאחוכון או ית אימריה טעיין ותפלגון דעתכון מנהון אתבא תתיבונון ליה: (ב) ואין לא קריבא דעתא דאחוך עמך או לא חכימתיה ותכנשיניה לגו ביתך ויהי מתפרנס גבך עד זמן דיתבע אחוך יתיה ותתיבניה ליה: (ג) והיכדין תעביד לחמריה והכדין תעבד לכסותיה והיכדין תעביד לכל אבידתא דאחוך די מתברא מניה ותשכחה

ירושלמי

לית לך רשו לכסאה מניה אכריז עלה ותהדרינה:

[(ג) וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה:]

(ד) לא תחמון ית חמרא דאחוכון או תוריה דמאן באורחא ותכבשון עיניכון מנהון מיקם תקימון עמיה:

[(ד) מישבק תשבוק ית מה דבליבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטענו עמיה:]

(ה) לא יהוה גולין דציצית ותפילין דהינון תקוני גבר על איתא ולא יספר גבר בי שיחיא ועריתיה ובי אנפוי לאיתחמאה היך נשא ארום מרחק קדם יי אלהכון הוא כל דעביד אלין: (ו) ארום אי אזדמן שרכפא דציפר דכי קדמך באסרטא

בכל

בעל הטורים

לומר לך שכל ישראל ערבים זה בזה לגעור ולהוכיח החוטאים: (כג) על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו. ועוד לקבור בארון: (א) לא תראה את שור אחיך סמוך השבת אבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברות על זה נאמר והתעלמת. נותן לך וסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזיר: (ב) ואספתו ב' במסורה דין ואידך (מ"ב ה') ואספתו מצרעתו' זהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לו ולמחר נגעים באים על ביתו ובא הכהן ופנו את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו ואינו משאילה ואספתו מצרעתו [כאן כתרגומו ותכנשיני' שאוסף עליו הצרעת] שהצרעת באה עליו. ד"א המוסר בכספים לוקה בגוף ומי שאבדה לו אבדה מוסר בכל אף בכספים ולוקה בגופו בצרעת ונמצא כשמאספו האבדה לביתך ומחזירה לו אז לא יאסוף עוד באחרים ואאסוף אותו מצרעתו [דהאס פ"י ואסיפי' ל' רפואה]. עד דרש אחיך אתו פי' שידרוש האדם שלו שיתן לו סימן בו וזהו שדרשו רז"ל [עי' מס' ב"מ ד' כ"ז כ"ח] דורשהו אם הוא רמאי אם לאו. מאי לאו בסימנים שעליה: (ד) והתעלמת לומר שפעמים אתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: (ה) כלי גבר על אשה בגי' כלי תורה. רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה: על אשה ב' דין ואידך (איוב ל"א) אם נפתה לבי על אשה זהו שאמרו שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתחבר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבת יי' (ו) כי יקרא קן לפור. לומר שלא יסתכל בעוף ובעופפת כשנזקקין זה לזה: יקרא קן בגימ' פרט למזומן: אפרסים

או

יונתן

עבירה דכתיב וכחיש אשה יפת תואר מה כתיב אחריו בנו זה סורר: (כג) ולא תטופון פי' מלשון על דאטפת ור"ל שלא יציפון את הארץ בנבלת הרשעים ויש רוצים לגרוס ולא תטנפון בנבלתיהון דחייביא וכבר גליתי דעתי בזה ע"ש: ומטמוע שמשא עיין לעיל פרשת שופטים בפסוק כי ימלא: (ב) קריבא דעתא דאחוך מדכתיב ואם לא קרוב אליך ולא ידעתו למה לי אלא חדא מלמד על הקרוב בשכונה רק רחוק מחמת שנאה ולא ידעתו אותו כפשוטו של מקרא: אכריז ותהדריניה פי' דמה שמלה מיוחדת ויש לה תובעין חייב להכריז וכו': (ה) לא יהיה גולין פי' מלבוש עיין בר"פ קרח ודייק דאציצית ותפילין קאי הכי לא ילבש גבר כלי אשה כתיב ולמאי אתא אי שלא ילבש שמלת הכי נאמר תועבה ואין זה תועבה אלא שלא ילבש שמלת אשה וישב בין הנשים א"כ ל"ל לא יהיה כלי גבר על אשה מ"ש איש ומ"ש אשה אלא הושוו אשה לאיש בזה אלא דקאי אציצית ותפילין חיוב איש ואין חיוב אשה. בי שחייא פי' בית השחי ועריתיה בית הערוה: (ו) שרכפא דציפר דכי פי' קן של עוף

טהור

רמב"ן

כשמא אכתנו את הארץ בתי שנתלה אותו והנה ה' לא רצה עונש בתליית' מיד להודיע כי יי' אוהב גרים כדברי רבותינו. ור"א אמר על דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבא אל מקום קרוב ומתלוי ויש לו סוד מודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך והנה המלין תלוי על העץ עובר בלא תעשה ועשה ורבותינו דרשו כן בכל המלין את מתו שלא לכבודו מה עץ שהוא נוול אף כל שהוא נוול והנה לדעתם טעם כי קללת אלהים תלוי לומר אע"פ שזה ראוי לנוולו לגודל חטאו לא תעשה כן כי קללת אלהים תלוי ועל המשל של שני אחין יהיה כל המלין בטעם הזה וכן הקללה שהזכיר רבי אברהם ממנה יהיה בכל בית אשר יהיה שם מת ועל כן יטמא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל ולא תטמא את אדמתך ועל דעת רבותינו איננו טעם בלבד בעבור שלא תטמא את אדמתך שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ אבל הוא לאו שני והנה המלין התלוי או אפי' המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה. אחר שהוא למד ממן התלוי כאשר פירשתי ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן אע"פ שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע"ז אבל היה בהם משום טומאת הארץ או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים כאשר פירשתי: (א) לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים. זו מצוה מבוארת שאמר בתורה כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו והוסיף בכאן לאמר נדחים כי תועה שתעה ונדחו ויכול להטותו הדרך בלא עמל גדול ועתה הזכיר נדחים שברחו ממנו והרחיקו והזכיר שה שהוא כאבד ולכך ביאר בכאן ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך ואמר כן תעשה לחמורו שהוא בהמה טמאה וכן תעשה לשמלתו אע"פ שאין השמלה חביבה על בעליה כבעלי החיים ואין ההפסד בה מצוי בהם שאפשר שימותו: וכן תעשה לכל אבדת אחיך. מכל כלי ביתו אף על פי שאינן חביבין כשמלתו אשר יכסה בה ועל מדרש רבותינו הוסיף עוד בכאן דברים רבים כגון והתעלמת פעמים שאתה מתעלם. השב אפילו מאה פעמים. תשיבם אפי' לגנתו ולחרבתו והחזירה בסימנים ודברים אחרים נדרשים בפרשה: (ב) ואם לא קרוב אחיך אליך. שאינו קרוב אצלך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל ובספרי אין לי

אלא

אבן עזרא

הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ [ב]לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה [ג]השם: (ו) כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור

בדרך

פירוש על אבן עזרא

[ס]ומכ"ש עע"ז שאין זלזול השם גדול ממנו. [י]ר"ל האלהים עשה שהאויר הסמוך להתלוי מקבל עפוש המזיק ומעונה. חוהי הקללה שפי' מגרעת. [ס]ר"ל מלחמת יהושע בגבעון כי יהושע תלה את מלך העי ואת חמשת המלכים. וכתיב ויהי לעת בא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וגו' (יהושע י' כ"ז). הנה לך מזה כי משפט הערלים והישראלים שוה כי לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ. (והבן ימיני) גורם כי משפט העכו"ם והישראלים איננו שוה ופי' כי ישראל קדושים הם והורידו התלויים לבלתי טמא את הארץ הקדושה ולא לכבודם. [ע]ר"ל שאין צריך אם איננו עבור אלא שהולך לראות עניינו שחייב להשיב אבדת חברו אלא אפי' יוצא למלחמה חייב להשיב. [פ]ר"ל בעבור סמיכות פר' כי תצא למלחמה. [צ]ר"ל אם אתה שב לביתך אספתו עמך. ואם אתה לדרכך תצוה שיאספו אותו ויתנו אותו ביד נאמן שיוליכנו לאחיך. וזה כתב ז"ל שלא נאמר שמתוך ממלת ואספתו אל תוך ביתך שזה מדבר כשאתה שב לביתך תאספנו אבל אם אתה הולך לדרכך אין אתה חייב לעשות כן אלא אפי' אתה הולך צוה אותו ביד נאמן שיוליכנו לאחיך. [ק]ר"ל לא תראה והתעלמת כל זה בא להראותינו שיחמול האדם על ממון חברו כבעל ממונו. [ר](עיין לעיל כ"א ע"ז). [ש]לנופל ולרובץ. [ת](שמות כ"ג ה'). [א]אלא למלחמה.

[ב]ר"ל משכב זכר. [ג]מחבר לנקבה וכן להפך.

שבעסוק

ספורנו

תלוי. הנה כל עצם נבדל מחומר יקרא אלהים ומזה המין הוא עצם הנפש השכלית באדם הנקראת צלם אלהים. וע"ז הדרך אמרה בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים. ובהיות שהבזיון הנעשה למת אחר מיתה הוא בזיון לנפש השכלית אשר היא עצם נבדל הנשאר אחר מיתת הגוף אמר שהיא קללת אלהים כי הלנת התליה לגוף המת בלתי קבורה הוא בזיון לאותו העצם הנלוי הנקרא אלהים: (כג) ולא תטמא. לעצרות רוח הטומאה במקום המת הבלתי נקבר: (ג) וכן תעשה לשמלתו. אע"פ שאין אבידתה מצויה כ"כ אל תתעלם לאבדה מדעת: (ז) למען ייטב לך והארכת ימים. הנה

בענין

פירוש רשב"ם

(כג) כי קללת אלהים תלוי. כשרואין בני אדם את התלוים רגילין לקלל את הדיינים או קרובים של הרוג או שאר בני אדם לפי שפעמים על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש והקב"ה אמר לא תקלל לפי שרגילין בני אדם לקללם ולכך לא תלין נבלתו אלא קבר תקברנו וגם שלא תטמא את אדמתך. שאם לא היה נקבר יטמאו בו נוגע או מאהיל: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. ללכת בין האנשים ולזנות: (ו) כי יקרא. יורדן על

ידי

בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ | אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים
אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים
אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־
הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם
וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ
וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה
בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־
תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל
מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־
תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע
וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ
בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ
שעטנז

אונקלוס

אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרֹחִין אוֹ בֵעִין וְאִמָּא רָבְעָא עַל אֶפְרֹחִין אוֹ עַל בֵּעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ ז שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין׃ ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵל מִנֵּהּ׃ ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּילְמָא תִסְתְּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא׃ י לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא׃ יא לָא
תלבש

מסרה הארץ ט' בסי'. אפרחים, כו"ל ח"ו ומ"י. ביצים, מ"ל דמ"ל. רבצת, ג' וס"ו. הביצים, כו"ל מ"ל דמ"ל. ו שלח, מ"י דקרי ולא כתיב. תשלח, ה'. ייטב, בב' יודין. לך, הלמ"ד בקמץ לשבא הז"ק. ח מעקה, ל'. לגגך, חסר. תשים, מ"ל. יפל, חלוויהון חסר. ט המלאה, ב' המ"ם בשוא לבד. הזרע, ג' הרי"ש בקמץ בז"ק. ותבואת, מ"ל. תחרש, ב' וחסר. בשור, מתג ומקף. ובחמר, ח'. יחדו, כו"ל מ'.

ת"א והאם רובצת על האפרוחים חולין קמ קמא. שלח תשלח את האם מציעא לא חולין קלח קלט קמא. ואת הבנים מציעא קב חולין קמ קמא. למען ייטב לך קדושין לט חולין קמב. מעקה לגגך חולין קלו. ולא תשים דמים כתובות מא קמא טו מו. כי יפול קמא נא חולין קלו. פן תקדש קדושין נו חולין קטו קטז. המלאה הזרע פסחים כה. ותבואת הכרם ברכות לה. לא תלבש שעטנז כלאים לד שבת כז יבמות ד' ה' נזיר מא נח מנחות מ מג בכורות יז ערכין ג'.

רש"י

בנים: (ז) למען ייטב לך וגו'. (שם קמב) אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואף על פי כן לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאים. (קידושין לט חולין פב) חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח בין לגנאי כגון הקדש אסור נופל בו קדוש כמו (ישעיה סה) אל תגש בי כי קדשתיך: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. (ב"ק נד) הוא
הדין

רמב"ן

אלא קרוב לשוק מנין ת"ל ולא ידעתו וא"כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעיניך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו והוסיף במצות השיבה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו לטעון משוי גדול וירבץ תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האהבה ותשכח השנאה: (ו) כי יקרא קן צפור לפניך. גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם. או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אעפ"י שהתיר השחיטה במין ההוא והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא וכתב הרב במורה הנבוכים כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זו אחת משתי סברות סברת מי שיאמר כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברא השניה שיהיה בכל המצות טעם והוקשה עליו עוד מה שמצא בב"ר וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר כל אמרת אלוה צרופה וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן ית' וכבר אחז"ל מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו' ודרשו ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה וכבר דרשו בפרה אדומה שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ואמר ר' יוסי בר' חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חוקה דכתיב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפוים לעולם הבא כהדין סמיא דנהיר דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכתיב אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לר' עקיבא הנה באלו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל וכאלה רבות בדבריהם ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן והרב הזכיר מהן. אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב כפי דעתי ענין אחד להם שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא ית' ולדעת את השם וזהו לצרף בהן שיהיו ככסף צרוף כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו בפרשת זאת החיה וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות שנאמר אמרות י"י אמרות טהורות ונאמר כל אמרת י"י צרופה למה שיהא מגין עליך הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשוטיהם ואפי' הזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראוים להיות מגן עלינו כי כבודנו וספורנו בתהלותיו כאפס ותוהו נחשבו לו והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה והביאו ראיה אחרת או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים שאמרה בהם התורה טמאים המה לכם ורמז שהוא להיותינו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת ואמר אם חכמת חכמת לך הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצואר ללמדנו המדות הטובות
והמצות

יונתן בן עוזיאל

בכל אילן או על ארעא גוזלין או בעיין ואימא רביעא על אפרוחין או עילוי בעיין לא תיסב אימא מעל בניא: (ז) מפטר תפטור ית אמא וית בניא תיסב לך מן בגלל דייטב לך בעלמא הדין ותוריך יומין בעלמא דאתי: (ח) ארום תבני ביתא חדתא ותעביד תיאק גיפופין לאיגרך לא תגרמון לאשתקפא חובת אדם דיקטול בביתך דלמא יפול דין דחמי למיפל מיניה:

ירושלמי

(ח) ותעביד גיפוף לאגרך ולא תשוי חובת שפיכות אדם ובאי בביתך: (ט) לא תזרעון כרמיכון עירובין דלמא סתחייב יקידתא דימעת זרעא דתזרעון ועללת כרמא: (י) לא תהוון רדיין בתורא ובחמרא ובכל בריין בתרין זינין קטירין כחדא: (יא) לא תהוון לבשין ומשתחנין בכסו דשיע ועזיל

ונז

בעל הטורים

אם צלים צבי' בדרכן לאמן: על הבנים ב' הכא ואידך (ירמי' ט"ז) כה אמר ה' על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ממותי תחלואים ימותו. אם מקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו: (ז) והארכת ימים בג' בעולם שכלו ארוך. והארכת ימים וסמיך ליה (ח) כי תבנה בית חדש לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית שני שהוא בית המקדש וע"כ אף דבכבוד אב ואם הקדים והארכת ימים ללמען ייטב לך (בפ' ואתחנן) לא כן הכא כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש: לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו רמז למה שדרשו (חולין קמ"ב) הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה: כי יפל הנפל וסמיך ליה (ט) לא תזרע. רמז לדר"י דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. המלאה ב' במסורה דין ואידך (עמוס ב') כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר והו שאמרו (פ"ד דכלאים) שצריך להרחיק בכלאים כמלא למד בקר. ושניהם כפויין שצריך למדוד בד' אמות סומכות. ואחד יש דגש (קהלת י"א) כעצמים בבטן המלאה [ומדאיכך רפויין מוכח הדרש שלו]: (י) לא תחרש בשור ובחמר. שהור וטמא. רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע. תחרוש ב' דין ואידך אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג') זהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשיראה שהשור מעלה גרה יסבור שהוא אוכל ומצטער וזהו אל תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה: (יא) לא תלבש בגי' אסורה להנות. שאפי' בגד ארוך וגו כלאים מצד אחד אסור להתכסות

יונתן

טהור והוא לשון הגמרא ב' אלו טריפות דף נ"ב ההוא שרכפא דספק דרוסה כו' פי' התוספות קן של עופות ודרור קן לה מתרגמינן שרכפא פי' של אלה עופות וכן לעיל פ' בראשית. באיסרטי' פי' לסוב העיר לשון גמרא דערובין ובשבת ובחולין וכמוהו הרבה: (ח) תיאק גיפופין היא כמו חיק העשוי לשמירה על מה שבתוכו. גיפוף מעקה או הוא לשון חיבוק כי כן דרך העולין ויורדים סומכי' לחבוק במעקה שלא יפלו: (ט) יקידתא דמעת זרעא פי' דלמא יתחייב שריפה זרע המעורב כי דמעת הוא לשון המשנה אין המדומע עולה וכן דמעת לשון הגמרא והוא תבואה מעורבת וק"ל: (י) רדיין באורח לשון רז"ל צב"ק ונחי לרדיא ופירוש לחרישה: בתרין זונין קטירין פי' שני מינים קשורים כפירוש רש"י: (יא) ומשתחנין ל' שחונה ופי' ומתחממין וק"ל דלא שיאה דוקא דרך מלבוש אלא אפילו מכנים ומוציא בית

יד

רמב"ן

והמצות הגדולות במינין לזקק את נפשותינו וכמו שאמרה תורה ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא א"כ כלם לתועלתינו בלבד וזה כמו שאמר אליהוא אם צדקת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו ואמר או מה מידך יקח וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו. ושאלו בירושלמי בנדרים אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום והשיבו על השאלה הזאת אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאינו נוטל תפילין שאיני מניח והיינו כבוד המקום משמע דלנפשיה הוא מתם דמשני הכדה אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח וחטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו הנה באמרו שאפי' הלולב והסוכה והתפילין שצוה בהן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים אינן לכבוד ה' יתברך אבל לרחם על נפשותינו וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך וכן אמר בתורה לטוב לך כאשר פירשתי וכן ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים והכוונה בכלם לטוב לנו ולא לו יתעלה וי"ת אבל כל מה שהזהירנו שיהיו בריותיו נקיות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות וכן מה שאמרו לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמות למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו שאם כן היה אוסר השחיטה אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר שהאכזריות תתפשט בנפש האדם כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד ומפני זה אמרו טוב שבטבחים שותפו של עמלק והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזרות כמו שאמרו במשל המלך הנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד אמר רבי רחמאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם לכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב כי אם לבינה תקרא מאי ואת הבנים תקח לך אמר רבי רחמאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי השבוע וכו' ודיני שבעת ימי הסוכ' והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים: (ח) ועשית מעקה לגגך. מצות המעקה מחודשת או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך אבל מצות הכלאים מבוארת שכבר

אמר

אבן עזרא

[ד]בדרך. יקרא כמו נקרא [ה]נקראתי והם מגזרת [ו]מקרה וקרוב [ז]מפגע. אל"ף אפרוחים נוסף כמו אל"ף [ח]ואזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים [ט]לעשה [י]זכן שור או שה: (ז) וייטב לך. שהשם ימחול [י]עליך וייטיב לך: והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת [כ]העיקר: (ח) כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ ואחר במצות הבי': מעקה. טעמו ידוע מהמקום (ס"א מהמקו') ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזירת [ל]עקת רשע והביא עצמו [מ]נעקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת [נ]המת וכן ובגדי ערומי' תפשיט [ס]ויתרוששו [ע]הבנים ומצות רבות לאין מספר נקראו על שם סופ' ולא כדע אם כן דרך הלשון. או הוא דברי נבואה כמו וירדוף [פ]עד דן עד [פפ]נחל אשכול על כן יעזב איש [צ]את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אשר שהוא בארץ ובנה בית [ק]וזרע: (ט) לא תזרע כלאים. פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת [ר]קדש בעבור שיתערב זה עם זה: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמו' ככח השור [ש]ובעבור הזריע' אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך [ת]הכלל ובכאן

פרטו

פירוש על אבן עזרא

[ד]שבפסוק ד' ובפסוק זה. [ה](ש"ב א' ו'). [ו]בל"א (פינגן) ולע"ם שהם באל"ף. [ז](ערעפפען). [ח](ירמיה ל"ב כ"א). [ט](הושע י' י"ד). [י]כמו שהמלא על האם. [כ]שהארכת חיי האם שהיא העיקר. [ל](תהלים כ"ה ד'). [מ]אמר זה בדרך לחות. ר"ל בלחץ ודוחק. כי מעקה שרשו עקה ועקה שרשו עיק. והמלילה נאותה בלשון נופל על לשון. [נ](דברים י"ז ו'). [ס](איוב כ"ב ו'). [ע](בראשית כ"ה כ"ב) ועיי"ן שם ביאור כל אלה. [פ](שם י"ד י"ד). [פפ](במדבר י"ג כ"ג). [צ](בראשית ב' כ"ד). [ק]קונוטע. [ר]ר"ל מולא יהיה קדש וגו' ור"ל לשונתערובם. [ש]והה"ד לכל שני המינים המשונים בכחם. [ת]ובנגד כלאים שעטנז (ויקרא י"ט י"ט).

שהוא

ספורנו

בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד להמון שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם. אמר שאפילו בזה הקלת של גמילות חסדים יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעוה"ב: (ח) ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל. כאשר יקרה שיפול איזה נופל משם לא

תהיה

פירוש רשב"ם

ידי מקרה: (ו) לא תקח האם על בנים. לפי דרך ארץ. פרשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו וכן באותו ואת בנו שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד: (ח) מעקה. אין לו חבר בתורה כמו מגזרת מעשה מרמה הוא. אבל עקת רשע. תעיק העגלה. מעיק

תחתיכם

שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו: ס יב גְּדִלִים
תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת
כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ: ס יג כִּי־
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ:
יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ
שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי
וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים:
טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־
בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה:
טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־
בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ:
יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר
לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה
בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי
הָעִיר: יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־
הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ: יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה
כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם
רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה
לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו: ס כ וְאִם־
אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ
בְתוּלִים לַנַּעֲרָ: כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ
אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי
עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מקרבך

° הנערה ק׳ ° הנערה ק׳ ° לנערה ק׳ ° הנערה ק׳ ° הנערה ק׳

תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר כַּחֲדָא: יב כְּרֻסְפְּדִין
תַּעְבֵּד־לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דִּי תִתְכַּסֵּי בַהּ: יג אֲרֵי
יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵעוּל לְוָתַהּ וְיִסְנְנַהּ: יד וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי
מִלִּין וְיַפֵּק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית
וְעָלֵית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין: טו וְיִסַּב אֲבוּהָא
(נ״א אֲבוּהִי) דְעוּלֵימְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֵימְתָּא
לָקֳדָם סָבֵי קַרְתָּא לִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא: טז וְיֵימַר אֲבוּהָא
דְעוּלֵימְתָּא לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנַנַהּ:
יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוֹפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ
בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי
קַרְתָּא: יח וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת גַּבְרָא וְיַלְקוּן יָתֵהּ:
יט וְיִגְבּוֹן מִנֵּהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָּא
אֲרֵי אַפֵּק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלֵהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ
לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל־יוֹמוֹהִי: כ וְאִם קֻשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא
הָדֵין לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְתוּלִין לְעוּלֵימְתָּא: כא וְיַפְּקוּן יָת עוּלֵימְתָּא
לִתְרַע בֵּית אֲבוּהָא וְיִרְגְּמֻנַּהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת
אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵד
דביש

מסרה יא שעטנז, ב׳. לאמר, ב׳. יב גדלים, וחי״ק. לך, דגוש מד״ד. כנפות, מ״ל. כסותך, מ״ל. בה, דגוש מד״ד. יג ובא, ב׳ מלך גדול. ושנאה, ב׳. יד ושם, ח׳. עלילת, ב׳ כ״כ מ״ן וס״ו. והוצא, מ״ו י׳ ח״י בלי׳. מצאתי, ה׳. בתולים, כל חו׳ מ״ל דמ״ל. טו הנער, הנערה ק׳. והוציאו, כל סו׳ מ״ל דמ״ל. בתולי, מ״ל דמ״ל. הנער, הנערה ק׳. השערה, ג׳ מ״ל. טז הנער, הנערה ק׳. וישנאה, ב׳ חד ס״פ וחד כ״פ. יז והנה, ד׳. עלילת, ב׳ כ״כ. בתולי, מ״ל. יח העיר, השתא בהא נגד כללי הדקדוק. ההוא, וי״ו וחירק. ויסרו, ב׳. יט כסף, הכף רפי כי ה׳ דמאה שרשית. הנערה, ל׳ מ״ל בתורה. הוציא, מ״ל דמ״ל. כ לנער, לנערה ק׳. כא והוציאו, מ״ל דמ״ל. הנער, הנערה ק׳. ומתה, הוי״ו בקמץ לפנס הז״ק. לזנות, מ״ל.

ת״א צמר ופשתים יבמות ד׳ נזיר נח מנחות לט מג. גדלים שבת כז סכה ט יבמות ד ס נזיר מא כח מנחות לט מו מג בכורות יז ערכין ג. על ארבע זבחים יח מנחות מג חולין קלו. אשר תכסה שבת כז זבחים יח מנחות מא מג. ואקרב אליה כתובות מו. את בתי נתתי לאיש כתובות כב סוטה מו כב קדושין ג ע סד. ושם לה עלילות דברים כתובות מו. לא מצאתי לבתך בתולים ופרשו השמלה שם. ויסרו אותו סנהדרין פא. וענשו אותו כתובות שם. כי הוציא שם רע ערכין טו. ואם אמת היה הדבר כתובות מד ערכין שם. והוציאו את הנערה אל פתח כתובות מ מד מה ערכין שם. ומתה כתובות מד. לזנות בית אביה שם מה סנהדרין נ.

רש״י

הדין לכל שני מיני׳ שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא: (יא) שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז: (יב) גדלים תעשה לך. (יבמות ד׳ ספרי) אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה. סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא (ויקרא יט) סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. (ספרי) מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: (יח) ויסרו אותו. מלקות (כתובות מ״ו): ואם אמת היה הדבר. (שם) בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית:
אנשי

רמב״ן

אמר שדך לא תזרע כלאים והנה במשמע ההוא כל מקום הזרע והוסיף בכאן כי אם יזרע הכרם כלאים יקדש הזרע אשר יזרע ותבואת הכרם לומר שיאסר בהנאה כהקדש וטעם פן כמו כי תקדש וכן ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו וכן ולא תגעו בו פן תמותון ויתכן שפירושו כמו פן יככרו כדינו פן יאמרו כענין שבא לומר לא תזרע אותו כלאים פן ימאס ויאסר עליך הכל כי אין נאסרין אלא כמו שפירשנו תבואה מקודשת משמשים ועניים משיעשו כפול הלבן ואמר לא תחרוש בשור ובחמור והוא הדין לכל מיני הכלאים והיא מלוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים שדרך כל עובד אדמתו להביא למדו בכפת אחת וירכיב אותן. ויאמר בשעטנז שאיננו רק בצמר ופשתים והזכיר לא תלבש ללמד שאין העליה אסורה אלא בענין לבישה: (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה ערבה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב״ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וסקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה תסקל וכאשר לא אורסה היא פטורה לא הוצרך לפרש כאן ואם אמת היה שזינתה באירוסיה ומזינתה ברצונה
וסקלוה

ונית עטר וכיתן מערבין כחדא: (יב) ברם לאצטולי כיתן חוטי ציציית מן עמר תהון מרשן למעבד לכון על ארבע כנפי גולייתכון דתתעטפון בה בימטא:

[(יב) גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צנפת גולייתכון דיתכסון בה:]

(יג) ארום יסב איניש איתא בתולתא וייעול עלה ומבתר כדין יסנינה: (יד) וישוי לה ערר דמילין ויפוק עלה טיב ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ושמשית עמה ולא אשכחית לה סהידוון: (טו) ויסבון אבוהא דעולימתא ואימה רשו מבי דינא ויפקון ית שושיפא בהדי סהידוון דעולימתא לות חכימי קרתא לתרע בי דינא: (טז) ויימר אבוהא דעולימתא לחכימיא ית ברתי קדישית לגברא הדין לאנתו ומן בתר דשמיש עמה סנא לה:

(יז) והא הוא שוי ערר דמילין למימר לא אשכחית לברתך סהידוון ואלין סהידוי ברתי ויפרסון שושיפא קדם חכימי קרתא: (יח) ויסבון חכימי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: (יט) ויזמון יתיה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארום אפיק טיב ביש על בתולתא כשרא דישראל וליה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה כל יומוי: (כ) ואין קשוט הוה פתגמא הדין לא אשתכחו סהידוון לעולימתא:

[(כ) ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו סהדין לטלייתא:]

(כא) ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויאטלונה אינשי קרתא באבניא ותמות ארום עבדת קלנא בישראל למפקא שום ביש דזנו על בית אבוהא ותפלון עביד דביש מביניכון:

ויפקון

בעל הטורים

להסכסום בה מלך המני: (יב) גדלים ב' דין ואידך (מ"א ז') גדלים מעשה שרשרות הא שאמרו ב"ה גדיל שנים דסתי גדלים כתיב. ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשרות (עי' מנחות דף ל"ט). אשר תכסה בגי' להביא כסות סומא שהוא חייב: אשר תכסה בה (יג) כי יקח רמז להא דאיתא בנדרים כ"א מגלה טפח ומכסה טפח בעת צילה. ד"א אשר תכסה כי יקח רמז לה"ס שמאפיל בטליתו. ד"א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסין לו על עונותיו. ובא אליה ב' דין ואידך (קהלת ט') ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצה"ר. גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצר הרע סופו לשנאתה ולהוציא עליה שם רע: (יד) והוצא עליה שם רע חסר י' כאלו עבר על יו"ד הדברות. וכן לא נחתם גז"ד על אבותינו עד שהוציאו יו"ד המרגלים דבה: (טו) אבי הנער כתיב חסר ה"א שהלכה כנער. לכך הוציא עליה שם רע. (טז) אם בפי נתתי בגימ' כמה שאמר הוא הפה שהתיר [עם הסיבות]: (כא) אל פתח בית אביה וסקלוה בגי' זהו ראו אלו הגדולין שגדלתם: כי עשתה נבלה בישראל

וסמיך

יונתן

יד בלונקלי שלו כדאיתא במסכת מכות פ' אלו הן הלוקין. ומיל פי' עווי: (יב) לאצטולי פי' לבוש לשון גמרא דב"מ ופירוש אבל מותר לעשות חוטי צמר בבגד פשתים. מרשן פי' רשות שמותר למעבד שעטנז בזמן שמכלה על בגד פשתן ציצית של צמר. דאתעטפון ביממא דכסות יום חייב ולא של לילה כדאיתא במנחות: (יד) ערד מילין ר"ל ערור מילים והוא לשון עירעור ופקפוק דברים. סהידין פי' הרי דם הבתולים הם עדות שלא זנתה ומה שבעדר ויקרא מסרנס בפולין ולא כדהכין י"ל שכאן לפי שמעידה בזנות והבתולים הם עדות שלא זינתה: (יג) בתולתא דלא תימא מדכתיב אשה אשה ממש: (טו) ית שושיפא ופרשו השמלה פ"י ויפרשין שושיפא וכמוהו הרבה. קדישית לגברא הדין דבקטנה שאביה מקבל קדושין הכתוב מדבר וכן הוא בספרי והוא לשון קידושין ולא לשון הככה: (יט) ויזמון יתיה עיין במסר"ד מה שכתב וכלשון שהוא לשון הזמנה כמו סודר דאזמניה ופי' הב"ד חייבים לאזמין המאה כסף: ירושלמי מתרע בית אביה דלא תימא מדכתיב אל פתח בית אביה דוקא

נערה

רמב"ן

וסקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן ברבים ולזנות הוא כאשר תטעה אשה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם אבל היא מיועדת לו: (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה לשון רש"י והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא. ואין צרך כי זאת לעניים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה ובודקין אותן והעדים משמרים להם מבחוץ והם שהחכמים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה ויראו בדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב שיפרוש אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בענינים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע"פ שלא בעל. ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל וכן אמרו בגמרא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו' וחזר ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב לבדו הוא שהקנס שלו אבל שתף האם במעשה מפני שענין השמלה הנשים יתעסקו בו והן היודעות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתתפוש ותביא אותם לב"ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אמר שיסדר האב טענותיו בב"ד יתפוש בשמלה אשר הביאה אמו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב"ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב"ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי: (יט) וטעם וענשו אותו מאה כסף. אחרי המלקות כמדרשם יסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולות מוהר חמשים כסף והנה זה הוציא עליה שם רע בעבור שנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה תענים בכפל כענין שנים ישלם אע"פ שהכתובה מדבריהם למי שיתנה עמהם או ישאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמהר הבתולות והכתוב יענש כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שבא

עליה

אבן עזרא

פרע שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: (יב) גדלים תעשה לך. אמרו המכחישים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן [א]אשר תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום [ב]ופירוש גדלים כמו [ג]בבניינה גדלים מעשה שרשרות. והמכחישים הוציאוהו מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבד' והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: (יג) כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישים' בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: (יד) עלילות. כמו סבות: דברים. כן אמת או שקר: בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו וכן [ד]בחרות [ה]זקונים [ו]ועלומים: (טו) אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה בית דין: (יט) וטעם כל ימיו. כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: (כא) וסקלוה. שיתכן שאמר שהאשה שכב איש אותה כי המאהב לא אהב [ז]'אות' רק היא אומר' שהיא בתולה ומעתיקי הדת באמרו [ח]היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קרוב וכפי תולדת הנערות. ובעבור וסקלוה [ט]נסמכה פרשת הבעולה

והמאורסה

פירוש על אבן עזרא

[א]שהוא כסות לילה. [ב]שנאמר וראיתם אותו פרט לכסות לילה (מנחות דף מ"ג ע"א). [ג]כ"ל במ' (מלכים א' ז' י"ז) כתוב בבניינה גדילים מעשה שרשרות ופי' גדילים כמו פתילים. בל"א (שנירע, פעדען). והם הציצית שנאמר בהן הכנף פתיל תכלת (במדבר ט"ו ל"ח) וכן ת"י חוטי ציצית. והירושלמי גדילין דציצית. ובג"מ (שם ל"ט ע"ב) פתיל בעינן והיא גדילים למנייה הוא דאתא גדול שנים גדילים ד' עשה גדיל ופותלהו מתוכו ע"כ. ועיין רש"י שם. [ד]כמו בימי בחורותיך (קהלת י"א ט') וכן מבחוריו (במדבר י"א כ"ח). [ה](בראשית כ"ד ג'). [ו]כמו ימי עלומיו. [ז]ואילו ידע שאינה בתולה לא אהב אותה. ואמר שלא מצא בתולים לנערה. וע"פ חזקה בודאי אמר שאשה שכב איש אותה ולכן וסקלוה וכמאמר חז"ל בגמרא סוקלין על חזקות מעשה שבאשה אשה ובנה מורכב על כתיפה וכו'. [ח]עיין (כתובות דף מ"ו ע"א). [ט]כי היא נכלה שמיתת בעולה בעל בסקילה

כמו

ספורנו

תהיה אתה הגורם באופן שיהיה עונש הדם בביתך: (יג) כי יקח איש אשה. אחר הדבור בענייני היסוד דבר באזהרות המחויבות לשריית השכינה בישראל והשמר מלגרום הסתלקותה בפסול הזרע מצד העריות ומצד תערובת הפסולות ומצד טומאת המחנה כאמרו והיה מחנך קדוש ולא יראה בך

ערות

פירוש רשב"ם

תחתיכם. מגורת שב קם הם: (ט) תקדש. תאסר בקדשים: (יב) גדלים. ציצית צריך שיהא גדול וקלוע: (טו) את בתולי. לפי הפשט הם בתולים שעל השמלה: (כא) לזנות בית אביה. שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה:

צעקה

מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀
עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם
הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה
נַעֲרָ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ
אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא
וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר
וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־
אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס
כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ
הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב
עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ
לְבַדּוֹ׃ כו וְלַנַּעֲרָ לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין
לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ
עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃
כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲרָ
הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כח כִּי־
יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה
וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ כט וְנָתַן
הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים
כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ
לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כג א לֹא־
יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּא וּכְרוּת
שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־

יבא

°נערה ק' °הנערה ק' °הנערה ק' °ולנערה ק' °לנערה ק' °נערה ק' °נערה ק'

אונקלוס

דביש מבינך׃ כב ארי ישתכח גבר דשכיב עם אתתא
אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא
ואתתא ותפלי עבד דביש מישראל׃ כג ארי תהי עולמתא
בתולתא דמארסא לגבר וישכחנה גבר בקרתא וישכוב
עמה׃ כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון
יתהון באבניא וימותון ית עולמתא על עסק די לא צוחת
בקרתא וית גברא על עסק דעני ית אתת חבריה ותפלי
עבד דביש מבינך׃ כה ואם בחקלא ישכח גבר ית עולמתא
דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא
דשכיב עמה בלחודוהי׃ כו ולעולמתא לא תעביד מדעם
לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא דיקום גברא
על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין׃ כז ארי בחקלא
אשכחה צוחת עולמתא דמארסא ולית דפריק לה׃ כח ארי
ישכח גבר עולמתא בתולתא די לא מארסא ויחדנה וישכוב
עמה וישתכחון׃ כט ויתן גברא דישכב עמה לאבוהא
דעולמתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די
ענייה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי׃ א לא יסב גבר ית
אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי׃ ב לא ידכי דפסיק
ודמחבל למעל בקהלא דיי׃ ג לא ידכי ממזרא למעל

בקהלא

מסרה כב שכב, חסר. בעלת, חסר ומתג בעין והלמד רפוי. בעל, ב' ובחו'. והאשה, ה'. כג נער, נערה ק'. מארשה, כו"ל חסר. כד והוצאתם, מ"ל דמ"ל. את, י"ב פסק לית בהון; את ואת ואת. ההוא, וי"ו ופירק. ומתו, ה"ו בקמץ לסבת המגולתא. ואת, ב'. כה ואם, הוי"ו בגעיא. הנער, הנערה ק'. והחזיק, מ"ל מתג בה"א ובזי"ן. כו ולנער, ולנערה ק'. לנער, לנערה ק'. רעהו, ה'. ורצחו, ל' מלרע כי בחולם לא כמלא כסג"א ד"א. כז הנער, הנערה ק'. מושיע, מ"ל דמ"ל. כח נער, נערה ק'. הנער, הנערה ק'. כט לאשה, ל' מפיק וברביע. שלחה, י"ד זוגים קדמאה כתיב ל' הנינא לא נסיב ל'. כג ב יבא, חסר. פצוע, מ"ל. דכה, ג' וכתיב א' מסקנת המ"ש דין כתיב ה'. וכרות, ל' ומ"ל. שפכה, מקור בסוף' ה"א ולכך הכ' רפי. ג יבא, חסר. ממזר, ב'. דור, מ"ל. עשירי, כו"ל בחו' מ"ל.

ת"א כי ימצא איש סנהדרין פז. ומתו גם שניהם שם פו ערכין ז. כי יהיה נערה בתולה כתובות מע. והוצאתם את קדושין י. על דבר סנהדרין מס. ומת האיש אשר שכב קדושין שם סנהדרין מו. ולנערה לא תעשה דבר נדרים כז קמא כח סנהדרין עג האלילים כד. כי כאשר פסחים כה יומא כב סנהדרין עב עג. כי בשדה בתרא י. ואין מושיע סנהדרין עג. כי ימצא איש כתובות כט לט. אשר לא כתובות לח. ונתן האיש בכורות לא יבמות ד כתובות ג ד ערכין טו. לאבי הנערה כתובות כט לח מ מג. חמשים כסף כתובות לג. ולו תהיה יבמות כט כתובות כט לט מ מכות טו. תחת אשר כתובות לב לג מ קמא פד ערכין טו. לא יוכל לשלחה כל ימיו גיטין ל תמורה ה'. לא יקח איש בכורות לא יבמות דמט לז קדושין סז. ולא יגלה כנף אביו יבמות ד לו. לא יבא פצוע דכא שם עו מט שם עה. אל יבא ממזר שם מד עה עו קדושין עג עד.

רש"י

אנשי עירה. (ספרי) במעמד כל אנשי עירה: (כב) ומתו גם שניהם. (שם) להוציא מעשה מדודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס"א מאחוריהם) (שם) דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. (ערכין ז') לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. (פסחים כה סנהדרין עג) ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': (א) לא יקח. (קידושין סז) אין לו בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות לג) שומרת יבם של אביו שהראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח) ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות בית דין שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. (יבמות עו) שנפצעו או נדכאו בציים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא

בקש

פירוש רשב"ם

(כז) צעקה הנערה. שמא צעקה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. הוכפל כאן לומר שהנולד ממנה הרי הוא בלא יבא ממזר: (ב) פצוע דכה. מיני סריסים ומפורשים ביבמות:

ויד

ירושלמי

(כא) ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא וירגמון יתה עמה: (כב) ארום אין משתכח גבר משמש עם אתתא אתת גבר חורן ויתקטלון אוף תרויהון גברא דמשמש עם אתתא ואתתא ואפילו אין מעברא לא תשהוניה עד דתיליד אלהן בי היא שעתא תקטלונון בשינוקא דסודרא ותפלון עביד דביש מישראל: (כג) ארום תהוי עולימתא בתולתא מיקדשא לגבר וישכחינה גבר חורן בקרתא וישמש עמה: (כד) ותפקון ית תרויהון לתרע בי דינא דבקרתא ההיא ותאטלון יתהון באבניא ויסותון ית עולימתא מן בגלל דלא פגנת בקרתא וית גברא מן דשמש עם אתת חבריה ותפלון עביד דביש מביניכון: (כה) ואין בברא ישכח גברא ית עולימתא דמיקדשא ויתקף בה גברא וישמש עמה ויתקטיל גברא דשמש עמה בלחודוי:

יונתן בן עוזיאל

(כו) ולעולימתא לא תעבדון מדעם ביש לית לעולימתא דין קטול אלהן גברא יפטרינה מניה בגיטא ארום היכמא דיכמון גבר על חבריה ויקטליניה נפש היכדין פתגמא הדין: (כז) ארום באנפי ברא אשכחה פגנת עולימתא דמקדשא ולא אזדמן פריק לה: (כח) ארום ישכח גבר עולימתא בתולתא דלא מיקדשא ויחוד בה ומשמש עמה ומשתכחין: (כט) ויתן גברא דשמיש עמה לאבוהא דעולימתא דמי בהתה חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חולף דעניה לית ליה רשו למפטרה בגיטא כל יומוי: (א) לא יסב גבר ית אתתא דאניס או דשרגיג אבוי וכל דכאן אתת אבוי ולא יגלי כנפא דגלי אבוי: (ב) לא ידכי דמסרס ודפסיק גידא למיסב איתא מקהל עמא דיי: (ג) לא ידכי דמתיליד מן זנו דביה סומא בישא דאתיהיב בעממיא חולנאי למיסב איתא כשרא
מקהל

בעל הטורים

וסמיך ליה: (כב) כי ימצא איש שוכב רמז לאיש שהטעים באשתו וסקלוהו: (כד) אשר לא צעקה ואף אם יצאה ממנו יכולה לומר מחמת צער בתולים צועקת: (ג) ממזר ב' במסורה

יונתן

נערה שיש לה בית אביה הוציאו אבל אין לה בית אביה לא קמ"ל והוציאו מ"מ ואם דכתיב מפתח בית אביה הכלון לחוץ במעמד כל אנשי עיר: יפה עשה כך הוא במדרש שקולין עיבורה אם היא מעוברת ואינן חסין על עיבורה: (כב) בשינוקא דסודרא י"מ לשון מיתה וגלה ואינו כן אלא הפי' עיין בפרשת קדושים בת"י ובמ"ם: (כו) גברא יפטרינה מיניה בגיטא פי' אותו הבעל הראשון יפטור אותה בגט אע"פ שנאנסה והאנוסה מותרת לישראל דמספקא לן אם באונס או ברצון עשתה דהוה לה לצעוק הכא לי ושמא שתקה ולא אמרה והאי דכתיב צעקה הפי' שמא צעקה אכן ומפיקא לבעלה לא מסרינן דשמא נתרצית לו: דיכמון פי' כאורב איש על חבירו להריגה לשון רז"ל בב"ד מיתות מכמיני לאחורי גדר לעיל ואורב תרגומו ויכמון: (כט) דמי בהתה פי' דמי בושת לבד חמשים כסף ורבא ס"ל הכי בערכין פרק יש בערכין: (א) דשרגיג אבוי פירוש מפותת אביו והכין סבר ר"י דפליג ארבנן בברכות פרק מי שמתו ונכנס של כי יפתה אבי ישרגג: (ב) דמסרס פיר' סרים. ודפסיק גידא פי' נפסק ואינו יורה: (ג) חולנאי כבר ביארנו שהוא לשון נכרי אך כמו
ופגע

רמב"ן

עליה ושאם יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא לעושה מעשה מדודים שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה. ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נצטרך לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו. ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה מדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו ועל דרך הפשט גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות החטא באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו יביאה את תרומת י"י אותו. את נבוכדנצר. ובספרי האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע להם לחיוב: (כג) ענין נערה המאורסה. כי כאשר יראו עדים מרחוק איש תופס בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם על דעת רבותינו יתחייבו שניהם סקילה שגם האשה בחזקת מזנה לדעת כיון שלא צעקה כלל כי דרך כל אנוסה לצעוק בעיר להושיעה ולהצילה ואם יראו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה הרי זו בחזקת אנוסה ופטורה: (כז) וטעם צעקה. יתכן שצעקה או טעמו אם צעקה אין מושיע לה כי אפי' שמענו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס או בכך חייב אותה במזנה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש אוחז בה ושוכב עמה הדין האשה כמתחלה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונחשב האיש כמענה אותה כי לא פתה אותה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין שצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה
האיש

אבן עזרא

והמאורסה גם פירושו זה כמו [י]זה והנה פירוש זה [כ]עוד: (כג) כי יהיה. כאשר יארע זה [ל]לדבר: (כד) שער. מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האמיתות כי [מ]אם בדברי קבלה: (כו) כי. יתכן [נ]שלא השכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל הרוצח: (כז) צעקה. יתכן שצעקה: (כח) אשר לא אורשה. זאת אנוסה לא [ס]מפותה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה [ע]על כן נסמכה זאת הפרשה: (ב) פצוע דכה. ביצים בלא אבר [פ](ס"א חסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם נשרם [צ]שהוא דכה וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא ישב כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא [ק]תבאו בהם על נשי שבעת הגוים. גם הכתוב בעזרא ויבדילו [ר]כל ערב הם (הנזכרים) הזכרים [ש]ושם פירש': (ג) ממזר. אחז"ל הבא מן העריות והשנים ממי"ן נוספין כממי"ן [ת]נהרסו
ממגורות

פירוש על אבן עזרא

כמו הבעולה הנסקלת על טענת בתולים. לכן נסמכה פ' בעולת בעל שכתוב בה ומתו שניהם להורות שאינה אלא חנק כמ"ש ואיש אשר ינאף את אשת איש וכו' מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י') שכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. ואח"כ באה פ' המאורסה שנאמר בה וסקלתם וכו'. [י]ר"ל אלה גם באה להשוות שניהם יחד בחטא ובעונש. [כ]האיש השוכב עם האשה והאשה. אבל יוסף מפרש כי הפסוק י"ג מפרש דין אשה אשר לקחה בחזקת בתולה כלומר בה וסקלוהו בעבור טענת בתולים והיא כהיום בעולת בעל. מכ"ז בעולת בעל בלא טענת בתולים איננה רק בחנק. ואל יעלה בדעתך כי הסקילה היא בעבור שני דברים כי הוא טענת בעולת בעל וג"כ טענת בתולים א"כ נערה מאורסה אשר אין עליה רק טענת בתולים אין מיתתה בסקילה ע"כ פי' ר"א זה כמו זה הנערה המאורסה נסקלת כמו על טענת בתולים אחר ביאת הבעל כי זה נשאת בחזקת בתולה. הא איכא בחזקת בתולה ע"כ דין אחד להן. ופי' זה עוד פי' לפירושו מתחלה ביאר דין האשה בטענת בתולים. והפסיק בדין בעולת בעל בלא טענת בתולים. ואח"כ שב לבאר דין נערה המאורסה על טענת בתולים כמו הראשונה. [ל]עיין (בראשית א' י"ד). [מ]עיין קדושין (דף ה' ע"ב). [נ]ר"ל כי זה הוא באומד הדעת שלא צעקה ולא השכימה בזאת העבירה אבל היתה אנוסה שאנסה הבועל כמו הרוצח שהרג את חברו ולפיכך כתב ז"ל כי צעקה יתכן שצעקה וזה לאומד הדעת כי אין עדים בדבר. [ס]והעד ותפשה שענינו אחיזה ביד חזקה כמו תפשו חי (יהושע ח' כ"ג). כי דיבה כתב בפ' ואלה המשפטים שאמר וכי יפתה איש בתולה וגו'. [ע]כדעת ר"ע (יבמות דף מ"ט ע"א) אבל חכמים אומרים נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ומעמידים הפסוק בשומרת יבם של אביו שהיתה אשת אחי אביו. [פ]בלא אבר נכסקין. ר"ל שנפגעו או נדכאו הביצים לבדם בלא האבר כמ"ש רז"ל (יבמות דף ע"ה ע"ב). [צ]כלומר בשר הביצים לפי שמלת דכה הוא לשון יחיד ואם על הביצים היה לומר דכים או דכות. [ק](מ"א י"א ב'). [ר](נחמיה י"ג ג'). (הנזכרים) עמוני ומואבי (שם פסוק א'). [ש]וגירסא אחרת כתובה הזכרים פי' אם הגירסא הזכרים מורה המלה ויבדלו וגו' על עמון ומואב הכתוב (שם פס' א'). ואם הגרסא הנזכרים מורה על ז' גוים (בעזרא ט' א') והם אסורים עם הנקבות. [ת](יואל א' י"ז).
זכרים

ספורנו

ערות דבר ושב אחריך: (כד) אשר ענה את אשת רעהו. הענה והשפיל אותה מכבודה ופסל אותה מהיותה עוד ראויה לבעלה רעהו כענין נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה: (כו) אין לנערה חטא מות. אע"פ שהיה סופה ברצון כיון שהיתה תחלתה באונס פטורה שכיון שהתחיל באיסור יצרה אונסה כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) אפי' אומרת הניחו לו כו': כי כאשר יקום איש על רעהו וכו'. אין זה כענין הבהמה הנרבעת שכתוב בה ואת הבהמה תהרגו כי אמנם הבהמה לא התקוממה כלל אבל זו שהיתה תחלתה באונס והתקוממה כפי יכלתה הנה קרה לה כמו שקרה לנרצח שנעשה בו עבירה נגד רצונו לפיכך אין לה בחטא ענין כלל: (כז) צעקה הנערה. דנין אותה לכף זכות:
אשר

יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה: ס ד לֹא־יָבֹא
עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר
עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־
עוֹלָם: ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ
אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם
בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ:
ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־
בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־
הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:
ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ
לְעוֹלָם: ס רביעי ח לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי
אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ
בְאַרְצוֹ: ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר
שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה: ס י כִּי־
תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ
מִכֹּל דָּבָר רָע: יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר
לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה:

והיה

אונקלוס

בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵהּ לְמֵעַל בִּקְהָלָא
דַיְיָ: ד לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף
דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ עַד עָלָם:
ה עַל עֵסַק דִּי לָא־עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא
בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר
אֲרַם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּטוּתָךְ: ו וְלָא אֲבֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא
מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחֲמָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ: ז לָא־תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטַבְתְּהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם:
ח לָא תְרַחֵק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵק מִצְרָאָה
אֲרֵי דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵהּ: ט בְּנִין דִּי־יִתְיְלִידוּ לְהוֹן דָּרָא
תְּלִיתָאָה יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא
עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ: יא אֲרֵי יְהֵי
בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵה לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא
למשריתא

מסרה יבא, חסר. ד יבא, חסר. עמוני, ה' מ"ל בלי'. ומואבי, מ"ל. ה קדמו, ה'. בלחם, ו' דגושים. שכר, ב' קמץ ופתח. בעור, מ"ל. מפתור, מ"ל. נהרים, במד יו"ד. לקללך, (הקוף בלא מתג כי הפתח הוא קל והלמ"ד בשוא לבד והוא נע) והכ' דגושה. ו ולא, י"ג כ"פ בסיפרא. לך, דגוש מד"ד. ז תדרש, כו"ל חסר. שלמם, ב' וחסר. וטבתם, ב' וחסר. ימיך, מלא. לעולם, ב' מ"ל בתורה יאמינו וכל כ"ך דכו' במ"א. ח תתעב, תרין דפסוקא תי"ו לשונה ג"כ רפי מפני שהן אחר מלה זעירא מוקפת הלא ב"ע. אדמי, חסר. י ונשמרת, ל'. יא מקרה, ל' ודגש יחכן שהדגש שבקוף הוא לשמרון נון מן מכלול. יבא, חסר.

ת"א לא יבא עמוני ומואבי ברכות כח; יבמות יז כט מו עו כתובות ז נזיר כג קדושין סז הוריות י ידים עו. על דבר אשר לא קדמו אתכם יבמות עו עז סנהדרין קג. ולא אבה ה' אלהיך ברכות כה ספר הזוהר פ' כי תשא. ויהפוך יי אלהיך סנהדרין קה. לא תדרוש גיטין מ. לא תתעב אדומי קמא לב ברכות נג. בנים אשר יולדו יבמות עז מח קדושין עה יבמות סט. ונשמרת מכל דבר רע כתובות מו הגלילים כ. כי יהיה בך איש פסחים ג נזיר סו נדה מג. מקרה לילה קמא כה. ויצא אל מחוץ למחנה פסחים סח.

רש"י

ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף: (ז) לא תדרוש שלומם. (שם) מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדמי. לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה:

ולא

רמב"ן

שאין ושיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעק. למה תסקל אלא גם שלעקה בשוה לדון. זה מן הפתח בעיר מפותה ובשדה אנוסה: (ג) ממזר. שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים ואמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזה שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחוק אותו ולא יודה בו לבנו ולכלמתו ומן המעשה הרע שעשה וגם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד והנה הוא מוזר בעיר מולדתו וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי אמר רבי אבהו מהו ממזר מום זר: (ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. מצינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די לנחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי. ור"א אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך. בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא תם שאמר לא תעבור בי. גם זה הבל כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהור ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוליכו לשוב לאחור דרך ים סוף מהור ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בביאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הבא לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו לארצו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל

לא

מקהל עמא דיי אוף דר עשיראי לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיי: (ד) לא ידכון דכורי עמונאי ומואבאי למיסב איתא מקהל עמא דיי ברם דר עשיראי לא ידכי למיסב איתא מקהל עמא דיי עד עלמא: (ה) על עיסק דלא זמינו לכון בלחמא ובמוי בארחא במפקכון ממצרים ודאוגר לכון ית בלעם בר בעור מן פתור חלמיא דמתבניא בארע ארם דעל פרת למילט יתכון: (ו) ולא צבא יי אלהכון לקבלא מן בלעם והפך יי אלהכון בפומיה מלוטין ית לווטין לברכן ארום רחימינכון יי אלהכון: (ז) לא תתבעון שלמהון וטבהון כל יומיכון דאפילו מתגיירין סנא נטיר בלבהון עד עלמא: (ח) לא תרחקון אדומאה דאתי לאתגיירא ארום אחוכון הוא לא תרחקון מצראה דאתי לאתגיירא ארום דיירין הויתון בארעהון: (ט) בנין דמתילדין להון דר תליתאה ידכון למסבא מעם קהלא דיי: (י) ארום תפקון משיריין על בעלי דבביכון ותסתמרון מכל פתגם דביש מפולחנא נוכראה וגילוי עריתא ושדיות

ארם

בעל הטורים

במסורה דין ולידך (זכרי' ט) וישב ממזר באשדוד. זה הוא שאמז"ל עתידין ממזרים ליטהר וישבו בארץ. לא יבא ממזר בקהל יי' סמך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה [המפרש האריך בשם הגדולים ומסיק דשמייהו דריש' דקרא איירי בממזר מבת ישראל ודור עשירי משכחת בממזר וממזרת. ומוכרח לחלק הקרא מדלא כתיב לא יבא ממזר עד דור עשירי. ומוכיח כן מגמ' דיבמות ד' פ"ח ע"ב] (ול"ב דקרא מיירי בממזר ידוע והרמז לממזר שא"י. א"כ ע"פ מ"ש הראשונים דהא דממזר אינו מי בקשו רחמים אכה"ג. בלא"ה א"ש) וסמך (ד) עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: (ה) אשר לא קדמו בני' את הזכרים: אשר לא קדמו את ר"ת בני' בלק. שהוא גרם לעשות כן: (ו) לשמע אל בלעם וסמיך לי': (ז) לא תדרש שלמם כלאי' בהזקין [ד' כ"ו דאפקוהו בגנילא ע"ש]. וסמך (ח) לא תתעב אדמי לומר אע"פ דכתיב וישטום עשו את יעקב לא תתעב אדמי. כי עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים והוא קודם שנאמר כאשר עשו לי בני עשו: (י) ונשמרת בגי' מן שפיכת דמים [עם התיבות בשני אותו

יונתן

ופגע בו מילואי' וכאן דרש מלת ממזר וק"ל ודמתרגם דביה מומא בישא דריש נוטריקון מום זה רע: (ד) לא ידכון דכורי עמונאי' כדאיתא ביבמות פרק הערל עמוני ולא עמונית: (ו) מעולכון במבילכם ובא הרבה כמוהו בגמרא: בפומיה פי' אפי' בפיו כשמכוון לדבר קללה נהפכה המלה כמו שהיה רוצה לומר ותרועת כלם בו נהפכה למלך והה"ד ותרועת מלך בו: (ז) דאפילו מתגיירין פי' אף אם יתגייר ודכתיב לא יבא לישא אשה הוא דקאמר אבל אם רוצה להיות יהודי עבירי בלא אשה מקבלין אותו

רמב"ן

לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם קדמו שלא יצא לקראתם בלחם במים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וכן הזכירו בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האיש לשכור ואין דרך האשה לשכור: (ז) לא תדרש שלמם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם לשון רש"י וזה במדרש בספרי וטובתם מכלל שנאמר שם בטוב לו לא תוננו הוציא את אלו נאותה טובה אבל לא תדרוש שלומם נדרש בספרי לפי שנאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום יכול אף עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וכן בתנחומא והנראה אלי כי מלחמת עמון ומואב אסרה הכתוב עלינו לדורות והכתוב שאמר אל תתגרו בם אינה מצוה אלא לשעה בלבד אבל היא מצות לא תעשה לדורות וזהו שאמר כי לבני לוט נתתיה ירושה והנה אסרם להם לעולם כי היא נחלה שהנחילם השם אם כן הכתוב שאמר לא תדרוש ילוה אם נלחם עליהם בעיר שכבשו הם מן העמים שלא נקרא להם לשלום וכן אם יצואו הם להלחם בארצנו ומותר לנו לרדוף אחריהם ולכבוש מהם המדינות להכות יושבי הערים שעשו עמנו הרעה כמו שעשה יפתח ויכם מערוער עד בואך מנית עשרים עיר וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון בעבור שהם פרצו הגדר תחלה ונלחמו בו ואז לא נצטרך לקרא בשלום' והכה בנלחמים בנו כל עיר מתים הנשים והטף אם נרצה ואמרו במדרש רבה והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו אמרו לו הכתוב אומר אל תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על כל האומות נאמר וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אלנות טובים וכל זה להזיקם ולצערם אבל הארץ תאסר לנו לעולם שהיא נחלה שהנחילם השם וזה הענין מוזכר באגדות בבראשית רבה ובמדרש תלים ועל דרך הפשט טעם לא תדרוש שלומם וטובתם כלומר אע"פ שהם בני משפחתכם ואברהם אביכם אהב את אביהם כאח לו יונק שדי אמו לא תהיו אתם להם כאחים דורשי שלום וטובה כי הם הפרו ברית אחוה ותהיה מופרת לעולם והנה השם שמר לבני לוט זכות אביהם שליוה את נביאו בדרך אשר שלחו ה' ולכך הנחילה ונחלת אברהם והענים את בניו ומטאם שלא ידבקו בישראל וכן המצרים הרחיקם שלשה דורות ומפני הטעם אשר עשו עוננו רעות רבות וצרות רבות אבל לא יתעב אותם לעולם בעבור שהיינו גרים בארצו ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו והמליכו עליהם ונתנו קלין ומושל וכן עשה עם אדום שמר להם זכות אבות שהיו נזרע קדם והרחיקם שלשה דורות בעבור שילאו לקראתינו בחרב ולא זכרו ברית אחים והקבלה מן רבותינו כי אין דור שלישי ניימי משה אבל כאשר יתגייר אחד מהם יבא הדור השלישי שלו בקהל ה': (י) ונשמרת מכל דבר רע. לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה ויגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה. הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל דבר רע ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. ובספרי ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע אי ונשמרתה מכל דבר רע יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות בחמורות יוסיף לאו במחנה שנאמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה באותם שהכתוב בהם שמו שקוליהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו ועוד שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו וזהו ולתת אויביך לפניך והוסיפו בו לשון הרע כדי שלא

אבן עזרא

ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב [א]ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קלרם [ב]ודרכם: (ו) ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: (י) כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן איננו מחנה הגדול כי שם מחילות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובין סביבות הארון וזכור כי טמא נקרא [ג]משחי' ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם [ג]בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו [ד]הקרי: (יא) מקרה. הנ"ס משרת ומשקלו משקל [ה]אחוזתו:

לפנות

פירוש על אבן עזרא

[א](זכריה ט' ו'). [ב]ויושבון בני ישראל באשדוד דהוו ביה כנוכראין. כ"ל כזרים. ובירושלמי דקדושין אמר ר' אבוה מאי ממזר. מום זר. [ג]כ"ל משחית הזרע. כמ"ש ושחת ארצה (בראשית ל"ח ט'). [ג]כ"ל מה שאמר כי צוררים הם לכם אינו מוסב לדבר פעור. רק על דבר כזבי אחותם. [ד]שנאמר בער ואונן רע בעיני ד' (שם פסוק ז') וירע בעיני ד' אשר עשה. (שם פסוק י'). [ה](ויקרא כ"ז ע"ז) מ"ס משרת תחת מן לכן נדגש הקו"ף מקרה.

ירמיה

ספורנו

(ה) אשר לא קדמו. שגיסם לא קדמו אבל מואב נתן לחם ומים בכסף כאמרו אוכל בכסף תשבירני. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. ולא כן עשו העמונים. אמנם מואב הוסיף על חטאתו פשע אשר שכר עליך. ובכן לא תדרוש שלומם שגיסם לא קדמו ועמון לא נתן אפי' בכסף. ומואב שנתן שכר את בלעם:

והיה

יב והיה לפנות־ערב ירחץ במים וכבא
השמש יבא אל־תוך המחנה: יג ויד
תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה
חוץ: יד ויתד תהיה לך על־אזנך והיה
בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת
וכסית את־צאתך: טו כי יהוה אלהיך
מתהלך | בקרב מחנך להצילך ולתת
איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא־
יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ס
טז לא־תסגיר עבד אל־אדניו אשר־ינצל
אליך מעם אדניו: יז עמך ישב בקרבך
במקום אשר־יבחר באחד שעריך בטוב
לו לא תוננו: ס יח לא־תהיה קדשה
מבנות ישראל ולא־יהיה קדש מבני
ישראל: יט לא־תביא אתנן זונה ומחיר
כלב

אונקלוס

למשריתא לא יעול לגו משריתא: יב ויהי למפני רמשא
יסחי במיא וכמעל שמשא יעול לגו משריתא: יג ואתר
מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא: יד וסכתא
תהי לך על זינך ויהי במפקך לברא ותחפר בה ותתוב
ותכסי ית מפקתך: טו ארי יי אלהך שכנתה מהלכא | בגו
משריתך לשזבותך ולממסר בעלי דבבך קדמך ותהי
משריתך קדישא ולא יתחזי בך עברת פתגם ויתוב מימרה
מלאוטבא לך: טז לא תמסר עבד־עממין ליד רבונה דישתזיב
לותך מלות רבונה: יז עמך יתב בינך באתרא דיתרעי בחדא
מן קרויך בדיטב לה לא תוננה: יח לא תהי אתתא מבנת
ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמא:
יט לא תעל אגר זניתא וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי
אלהך

מסרה יב לפנות, מ"ל. ירחץ, ה'. וכבא, ג' חסר. יבא, חסר. יג ויד, ג' בקמץ. שמה, דגש מד"ד. יד אזנך, ל' סד"ס. וחפרתה, ל' מ"ל וחד חסר. ושבת, סרויהון בלא ה"ס. וכסית, מ"י. צאתך, מד"ס. טו מחנך, ל' חסר. להצילך, מ"ל ובפסקא ג'. איביך, ס"ו ומ"י. מחניך, ג' ב' מ"ל וחד חסר. קדוש, מ"ל. יז עמך, י"ב. בטוב, ע' דגשין. תוננו, מ"ל והחי"ו בדגש. יח קדשה, ג' בתורה. מבנות, מ"ל. קדש, ב'. ישראל, אין כאן פיסקא. יט תביא, כל לי' מ"ל. אתנן, ה'. זונה, מ"ל. ומחיר, מ"ל.

ת"א והיה לפנות ערב חיל סו. ויד תהיה לך ברכות כה. ויתד תהיה לך שם יומא סה כתובות ה. כי ה' אלהיך סוטה ג ס' הזוהר פ' נח ופ' אחרי מות. והיה מחניך ברכות כה שבת כג קכ. ולא יראה בך ברכות שם שבת קכ סוטה ג כה מליעא קיד. לא תסגיר יבמות לג גיטין מה קדושין סט. בטוב לו ערכין כט. ולא יהיה סנהדרין לד פ"ב חולין קטו כריתות כ. לא תביא אתנן זונה יבמו' לט סוטה כו הפלילים יז מו תמורה כט פרה פו. ומחיר כלב תמורה ל.

רש"י

ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה (פסחים סח): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו (במדבר ב) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזניך. לבד משאר כלי תשמישך: אזניך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לא"י: (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. (סנהדרין כד) מזומן למשכב זכור. ואונקלוס מתרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול

רמב"ן

שלא יראו ביניהם תקלה ויהיו ביניהם תגרה רבה מאד יותר מן האויבים ועל דרך הפשט הזכיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהיה לבנו מתכוין להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר וכן הטעם בכסוי הצואה כי המחנה כולו כמקדש י"י וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו דרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרוא קרית שמע אם כן גם זו אזהרה כפל אותם במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות העכו"ם וגם אלו מצות מבוארות: וטעם כסוי הצואה. אין צואה כטומאה שתטמא את מקומה ותהיה בוקעת ועולה אבל אסור לראותה בעת התפלה ובהיות הלב דבק בשם הנכבד מפני שהדברים המאוסים יולידו גנאי בנפש ויטנפו כוונת הלב הטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע: (טז) וטעם לא תסגיר עבד אל אדוניו. דבק למעלה שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה ויבא אל מחניך לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך ולפי שאמר במקום אשר יבחר נראה שהוא תלוי שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנסטו והטעם במצוה הזו כי עמנו יעבוד את השם ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע"ז ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבוים הבורחים משם ורבותינו אמרו אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם ויגאל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאין כל המצות נוהגות שם: (יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב זכור לשון רש"י. והנה אם כלאו הזה אזהרה באשה הנשכבת ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ונבעלת מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו בעם אחר ידבר. והנראה בעיני כלאו הזה כי הוא אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות נפרשת דרכים בעינים על הדרך כזונה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארלות זרים יושבות על הפתח בתופי' ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב"ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל ליכף לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש. וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בישראל או סלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה באומות וכו' ונראה מזה שאין מדרשם כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות וכן אם היה מדרשם בקדש לזכר הנשכב
במדרשו

אֲרַם זַכַּאי: (יא) אֲרוּם יְהֵי בָךְ גְּבַר דְּלָא יְהֵי דְּכֵי מִקִּרְיוּת הִרְהוּר לֵילְיָא וְיִפּוּק לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יַעוֹל לְמִצּוּעַ מַשְׁרִיתָא: (יב) וִיהֵי לְעִדּוּנֵי רַמְשָׁא יִסְחֵי
בְּמוֹי וּבְמִטְמוֹעַ שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא:
(ניב) וִיהֵי לְעִדּוּנֵי רַמְשָׁא יַשְׁזֵג בְּמַיָּא:)
(יג) וְאַתַר מְזַמַּן יְהֵי לָךְ מִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּתְשׁוֹד תַּמָּן מוֹי דְּרִגְלָךְ: (יד) וְסִיכָא תְּהֵי קְבִיעָא לְכוֹן עַל סָנֵי זֵינֵיכוֹן אֲתַר דְּתִתְסְרוֹן סַיְיפֵיכוֹן וְיִהְיֶה בְּמִתְבָּךְ לְבָרָא וְתֶהֱוֵי חָפִיר בַּהּ וְתִפְנֵי תַּמָּן וְתָתוּב וְתִכַּס יָת רְעִיךְ: (טו) אֲרוּם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּמִצְעַ מַשִּׁירְיָתֵיכוֹן לְשֵׁיזָבוּתְכוֹן וּלְמִמְסַר סַנְאֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן בְּגִין כֵּן תְּהֵי אֲתַר מַשִּׁרְיָתְכוֹן קַדִּישָׁא וְלָא יֶחְמֵי בְּכוֹן קְלָנָא דְּמִדְּעַם דְּלָא יִסְלַק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינֵיכוֹן: (טז) לָא תִימְסוֹר נוּכְרָאָה בִּידָא פַּלְחֵי טַעֲוָתֵיהּ דְּאִישְׁתֵּזִיב גַּבֵּיכוֹן לְמִהְוֵי תְּחוֹת טְלַל שְׁכִינְתִּי דְּיִמְטוֹל הֵיכְנָא עֲרַק מִן פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ: (יז) עִמְּכוֹן יִתֵּיב וְיִנְטוֹר מִצְוָתָא בֵּינֵיכוֹן אַלֵּיפוּ יָתֵיהּ אוֹרַיְיתָא קְבָעוּ לֵיהּ מִדְרְשָׁא בְּאַתְרָא דְּצָבֵי בַּחֲדָא מִן קִרְוֵיכוֹן אִתְעַסְּקוּ עִמֵּיהּ בְּדִיוֹטַב לֵיהּ לָא תוֹנוּנֵיהּ בְּמִלִּין: (יח) לָא תְּסַבּוּן בְּנָתֵיכוֹן לְמֶהֱוֵי נְפַקַת בְּרָא וְלָא יִתְסַב גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל יָת גַּרְמֵיהּ בְּזְנוּ:
(ניח) לָא תֶהֱוֵי נְפַקַת בְּרָא מִבְּנָתְהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי נָפֵק בַּר מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:)
(יט) לָא תַעֲלוּן אֲגַר מוֹהֲבוֹת מַטְעִיתָא וּפֵירוּג דְּכַלְבָּא לְקַרְבָא בְּבֵי מוּקְדְּשָׁא דַּיְ"

בעל הטורים

הפוגים וכל"ל נבי' השלישי]. ונגיד' מן קללת השם. ובגי' אין להסתכל באשה כלל. מכל דבר רע. זהו כגול פה [דרם דבר ל' דיבור]: (יד) ויתד תהיה לך על אזנך כמו שאם שמע כגול פה שיכוף אלבעו לתוך אזנו תהו וילאם חוץ שלא לשמוע כגול פה לא חוץ מן הבית או תכוף אלבעך לתוך אזנך. ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות הלבנים שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד בגי' והלבנו: ויתד תהיה לך [על אזנך] בגימ' מדומי תהיה על אזניך. כלומר י"ג מדות יהיו כלי זיין שלך. ומפרשם בה

יונתן

אוהו ומ"מ נוטר שנאה הוא לעולם: (יט) למילוט דייק מוך מאסור דוקא במחנה האמלעים אבל מותר הוא במחנה ישראל שהיא מילונה וק"ל: (יג) ואשוד תמן מוי דריש ליה בברכות כדיומא: כמי כתיב ויד תהיה וגו' וכתיב ויתד תהיה וגו' הא כילד כאן בגדולים כאן בקטנים: (יד) דתיסרון סייפיכון י"מ מקום שקושרי' את חרביהם וכלי זייניהם שם תקשרו היתד וי"מ שהוא הריעי שהיא סוף האכילה ותסדון הוא כמו תשדו ופי'

במסכה דין ולידך (איוב י"א) ומפרם לנעם משכב. זהו מה שאמרו לעולם יבדוק אדם עלמו ללרכיו קודם שישן. ומפרם וכסים לאחך ולא ומפרם לנעם משכב. (טו) ערות דבר וסמיך ליה: (טז) לא תסגיר עבד כמו ערוה סנורה בעששית אסור לקרות קרית שמע כנגדה [י"ל דפי' עבד לשון עבודה]: וסמך (יח) לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאיירי בבת ישראל הנשואה לעבד. ועוד סמך עבד לבנות ישראל לומר בסך בנבה שמכר עבדך ושן לה: (יט) ומסיר ב' במסכה דין ולידך (משלי כז) ומסיר

רמב"ן

במדרשו של רבי ישמעאל במסכת סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה הדעת הבריתא הזו בענין שהזכרנו יזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תתאפנה מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן היות נשכב מן הזכרים בענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ואלבד האזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעיניה על הדרך כידוע מהם בארץ מצרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בבריתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים ואתנו אם יעשו עם רעיהם כן שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עבודה זרה בלבד ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מלאו אני נויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה. ולפי דעתי כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה נקראת קדושה והנפרדת מן הקדושה וכטמאה בזמה נקראה קדשה קרוב למה שנוהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאה השם רבת המהומ' נפרדת

אבן עזרא

(יג) לפנות ערב. הטעם כי [ו]פנה היום גם שאק הוא זה [ז]לדברי חז"ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יטל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה [ח]קודם הערב וכן [ט]לפנות בקר קודם זרוח השמש: (יג) ויד. מקום כמו יד [י]הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל [כ]לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צורך ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב [ל]וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא [מ]ולא טמא יום: (יד) אל"ף אזניך. נוסף מגזרת והזונות [נ]רחצו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי [ס]בנפש: (טו) ערות דבר. במעשה או [ע]בדבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן [פ]כתוב: (טז) לא תסגיר עבד. בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד ישיגרנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו. ונסמכה פרשת קדשה בעבור [צ]העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא [ק]הנשכב והעד מבני [ר]ישראל. ואמר אליפוס [ש]שיחם בקדשים כי נפשם כנגד מיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש [ת]היה בארץ בתי [א]הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם הקדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנה לכל עובר ושב. והעד איה [ב]הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המלכים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן. כמו [ג]מתן [ד]והאל"ף טסף והכו"ן כפול כמ"א [ה]נאפופיה וכרי"ם

פירוש על אבן עזרא

[ו](ירמיה ו' ד') שפי' אחר חלי היום מתחילות כי ינטו צללי ערב. [ז]שאמרו שפי' לפנות סמוך להערב שוש ושאינו טהור עד הערב שמש. שר"ל לפנות קודם שיעריב השמש. ואינ' טהור עד הערב שמש שהוא ביאת שמש ככתוב וכבא השמש מובן אשר מלת לפנות ערב היא קודם זה והמכחישים מפרשים לפנות כמו לפני א"כ אינו יכול לטהר עד ערב שמש [ח]כלומר בהכרח נתחייב לפרש שפי' לפנות ערב קודם הערב שמש. [ט](שמות י"ד כ"ז). [י](במדבר י"ג כ"ט). [כ]כלומר כי על מחנה קטן ידבר מטעם שהיו קרובים אל הארון כי במחנה ישראל והיא מחנה גדול שם מצילום לא יצא בעל קרי. [ל](שם ה' ב'). [מ]ר"ל מטמא אחרים והוא מטומאה שבעה ולא טמא יום. כגון בעל קרי. [נ](מ"א כ"ב ל"ח) פי' כלי זין. [ס]יש להסתכל בזה שאמר פה דמות גנאי ולא בנות ממש ובמקום אחר לא אמר יוליד דמות גנאי בנפש אלא יוליד גנאי בנפש בנות ממש וציאור זה כי הדבר המתועב כמו הנואה והלכלוכים כשהם נראים לעין מולידים דמות גנאי בנפש לא בנות ממש לפי שבראייתם אינם עושים פעולה בעלם הגוף אבל האיכל הוא דבר נתעב לנפש הקדושה אפי' בטבע לפי שהאיכל והאכילה בשר כל עוף דורס ושרץ הארץ והבהמות הטמאות וכל דג שאין לו סנפיר וקשקשת יזיקו לגוף וכמו שיזיקו לגוף כן יזיקו לנפש הקדושה ומולידים בה גנות ממש. [ע]ר"ל נבול פה. [פ]ד' אלהיכם ההולך לפניכם (לעיל א' ל'). [צ]כמ"א לא תהא אמתא מבנת ישראל לגבר עבד. ועיין רש"י ז"ל. [ק]כדהנ"א (סנהדרין דף נ"ד ע"ב) אזהרה לנשכב מנין ת"ל לא יהיה קדש מבני ישראל וכו' ע"ש. [ר]שהיה די לומר מישראל. ואמר מבני להשוות הקדש לקדשה. כאשר היא נשכבת כן הוא נשכב. [ש](איוב ל"ו י"ד) נפשם כנגד מיתם. וקדשים כנגד נוער כמו מפנק מנוער (משלי כ"ט כ"א) ור"ל קדש בנערותו. ובפי' אני כתוב רבינו ז"ל כי המלכים אלשים בתולדה מפני למות הילור. וכשיגיעו לארבעים או קרוב. לא יוכלו לבעול עוד בתולה. עד שיבילו נער וישכב עמה מעט עד שיפתח הפתח והוא נקראו קדש עכ"ל. וז"ש כאן א"כ יהיה קדש כמעשה מלכים. [ת](מ"א י"ד כ"ד). [א](מ"ב כ"ג ז') ושם כתוב. ור"ל שהנשים הזונות אורגות יריעות אנשים שהיו מזומנים לבעול אותן ולאשרה. [ב](בראשית ל"ח כ"א). [ג]וכן ת"א אגר זנותא. גם יב"ע וירושלמי תרגמו אגיר. [ד]כמו אאמול. [ה](הושע ב' ד'). משלי

ספורנו

(טו) והיה מחנך קדוש. מן הטומאה ומן המאוס: ולא יראה בך ערות דבר. טומאה או טנוף או פסול בזרע כאמרם ז"ל (קדושין פ' י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל ולכן אמרו כל מי שהיה כתוב באסרטיא של מלכי בית דוד היה מיוחס בלי ספק: מאחריך. כאשר תפנה אליו עורף ולא תחוש לכבודו באחד מאלה: (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. אחר שדבר במחנה הלוצאים דבר בדברים

פירוש רשב"ם

(יג) ויד תהיה לך. כתרגומו: על אזניך. עם שאר כליך: (טו) מתהלך. שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה כדכתיב וכלי הקדש והחצוצרות התרועה בידו: (יח) קדשה. זונה. פנויה מנאפת. קדש. בא על פנויות בלא כתובה וקדושין ולא מיוחדת לו כפלגשים: לא

כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס
כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל
נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי
תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס
כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר
לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל
לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא
שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם
רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ
וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא
בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ
וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס
כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ
ערות

אונקלוס

אלהך לכל נדרא ארי מרחק קדם יי אלהך אף תרויהון׃
כ לא תרבי לאחוך רבית כסף עבור רבית כל מדעם דמתרבי׃
כא לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל דיברכנך יי
אלהך בכל אושטות ידך על ארעא די את עלל לתמן
למירתה׃ כב ארי תדר נדר קדם יי אלהך לא תאחר
לשלמותה ארי מתבע יתבעניה יי אלהך מנך ויהי בך
חובא׃ כג וארי תתמנע למנדר לא יהי בך חובא׃ כד אפקות
ספותך תטר ותעבד כמא די נדרתא קדם יי אלהך נדבתא
די מללתא בפומך׃ כה ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול
ענבין כנפשך שבעך ולמאנך לא תתן׃ כו ארי תתגר
בקמתא דחברך ותקטוף דמלין בידך ומגלא לא תרים על
קמתא דחברך׃ א ארי יסב גבר אתתא ויבעלנה ויהי אם
לא

מסרה תועבת, מ"ל. כ תשיך, מ"ל. אכל, חסר. ישך, ב'. כא לנכרי, ל' בפתח וא' בשו"א אין לשנות תמונת הלמ"ד כלל. ידך, חסר. על הארץ, ט' בספרא. כא שאחר, ד'. דרש, חסר. כג וכי, ח' ר"פ בסיפרא. לנדר, חסר. כד מוצא, מ"ל ואינו נ"ל בראש הדף ואין המ"ס רבתי. כה תבא, י"ז חסר. רעך, כל או' חסר. שבעך, חסר. כליך, ל'. כו כי, כ"כ בלא וי"ו העטוף. בקמת, ל'. מלילת, מ"י וח"ו. בידך, חסר. וחרמש, ל' וא' חרמש. תניף, מ"ל. כד א והיה, בלא געיא. בה, ה' רפי.

ת"א לכל נדר פסחים ל תמורה ל. כי תועבת ה' בכורות נו תמורה כט. גם שניהם קמא כד תמורה ל. לא תשיך לאחיך מציעא סא עה. נשך כסף שם ה. נשך אוכל שם. נשך כל דבר שם עה. לנכרי תשיך שם ע. ולאחיך לא תשיך שם עה. כי תדור נדר ראש השנה ה. לא תאחר ביצה יט ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יח. כי דרש ידרשנו נדרים ד. מעמך ר"ה ו נדרים ז. והיה בך חטא זבחים כט. וכי תחדל לנדור נדרים כל עז חולין ב עקידה שער עא. מוצא שפתיך תשמור שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב כט. נדבה זבחים ב ד. בפיך נדרים ז. כי תבא בכרם מציעא פז פח פט לא לב. כנפשך שם חח לב. ואל כליך לא תתן שם פז פט לב. כי תבא בקמת רעך שם פז פח פט. וחרמש לא תניף שם פז. כי יקח איש אשה קדושין ב ד ו ט יח. והיה אם לא תמצא נזיר ב גיטין ח. כי מצא בה סוטה ג לא גיטין פט ל.

רש"י

פסול להקרבה: ומחיר כלב. שהחליף שה בכלב: גם שניהם. (ב"ק סה) לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך (ב"מ עה): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך (ר"ה ד) לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: (כג) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמר. (ר"ה ו) ליתן עשה על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה
עליו

רמב"ן

נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיות' מזומנת לתועבה הזאת שאין לה שעת הכושר כלל וקדושה ולשון הקדים קראוהו מלילה כי העושה מעשה מקדש קראוהו ומעבר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם והסברים כענין שאמר בלתי טהור הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותם כמטהר קרואיו שלא יבדלו המברים מהם: (יט) לא תביא אתנן זונה. הזונות יעשו באתנן שלהם מנות מוקדשות לכפר על שאתן כמו שיזכירו רבותינו במשל שלהן גייפא בתפוחייא ומפלגא לבאישייא ולכך אסר' תור' אתנן לכל נדר כי עתה יוסיפו לחטוא בהן וכן ענין מחיר כלב בעבור כי הלוין בכלבים ושומרי הקומות יגדלו כלבים עזי נפש מזיקים את הרבים וידרו במחיריהם להיות כופר לנפשם וכן המנהג עד היום בפרסים אנשי הציד שיעמידו צורת כלביהם בשעוה לפני ע"ז שיצליחו בהם והמפרשים אמרו מפני שהוא דרך בזיון: ואמר גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סולת לשון רש"י. אבל בגמרא אמרו שב"ש אוסרין וב"ה מתירין. אלא הם ולא ולדותיהם הם ולא שנוייהם: וטעם גם שניהם. בעבור שהאחד באמת תועב' גדולה והוא האתנן כי בו נעשתה תועבת הזמה אמר שגם שניהם יתעב י"י וכמוהו מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועב' י"י גם שניהם יתלה הקטן בגדול וכן ומתו גם שניהם כמו שפירשתי או טעמו בעבור שהזכיר כבר על פסולי הקרבן במומין ואמר הם לא תזבח לי"י אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת י"י אלהיך הוא הוסיף בכאן לומר כי גם האתנן והמחיר שגופם תמים גם הם תועבת י"י אלהיך כמותם והוא הנכון וכן אזן שומעת ועין רואה י"י עושה גם שניהם ירמוז לאדם בכללן יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו כן וכן אבן ואבן איפה ואיפה תועבת י"י גם שניהם ירמוז לגוזל ומומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו: (כ) לא תשיך לאחיך. גם זו מצוה מבוארת יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה ונה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי אבל מפני רגילות המשא הזה יזהיר בו גם הלוה וביאור בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא כעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האסור והחסד כמו שלוה ואהבת לרעך כמוך וכמו שאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגומר ועל כן אמר למען יברכך י"י אלהיך כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוהו בלא רבית ותחשב לו לצדק' וכן השמיטה חסד באחים לכך אמר את הנכרי תגוש וקבע לו ברכה כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדק' ובחסדים לא בגזל ובגנבה ובאונאה. והזכיר
נסך

ירושלמי

דיי אלהכון לכל נדרא כל דכן לשאר קורבניא ארום מרחק קדם יי אלהכון אוף תרויהון:

[(יט) לא תעלון אגר זנו ופירוג כלב:]

(כ) לא תרבי מדילך לחברך על מזפו דאחוך לא על מזפו דכסיף ומזפו דמיכלא ולא על מזפו דכל סדעם דמתרבי: (כא) לבר עממין תיזוף מניה בריביתא ולאחוך לא תיזוף בריביתא מן בגלל דיברכינך יי אלהך בכל אושטות ידך על ארעא דאנת עליל לתמן למירתה: (כב) ארום תידרון נדרא קדם יי אלהכון לא תוחרין לשלמותיה תלת חגין ארום מתבע יתבעיניה יי אלהכון ובקורבנא לא יהי חוב ופסולא דבהפתיק מרי עלמא קאי ולא יהי בך חובת

יונתן בן עוזיאל

עכוב נדרא: (כג) וארום תתמנעון מלמידר לא יהי בכון חובא: (כד) מומתא דתפוק מן שפוותכון תקימון מצוותא דכשרין לאתעובדא תעבדון ודלא כשרין לאתעובדא לא תעבדון והיכמא דנדרתון תשלמון חטאתא ואשמא עלוון ונכסת קודשין תקרבון קדם יי אלהכון ונסכתא תידון ונבזביית בית מוקדשא דמלילתון תתנון ולעניי צדקתא מה דאמרתון בפומכון: (כה) ארום תיעול למיסב אגרא כפועל בכרמא דחברך ותיכול כרעוות נפשך עד דתסבע ולוות צנך לא תתן: (כו) ארום תיעולו למסב אגרא כפעל בקמתא דחברך ותקטוף פירוכיין בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך: (א) ארום יסב גבר איתא ויעול עלה ויהי אין לא השכחת רחמין בעינוי ארום אשכח בה עבירת פתגם

ויכתוב

בעל הטורים

ומסיר שדה עמודים. זהו שאמרו כהן לא מעין ועשאן סלם והיינו ומסיר שדה וכן עמודים נמי דהיינו המליף עלה בכלב. כי תועבת יי' אלהיך גם שניהם וסמיך לי' לא תשיך לומר ששך המלוה והלוה והערב נתעבי': (כ) נשך ב' דין ואידך (משלי כ"ג) כנחש ישך. שהרבית דומה למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש עד שיעלה לממון כמו נשיכת הנחש. סמך נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה ברבית כדי לשלם נדרי: (כב) תאחר ד' לא תאחר מלאתך ודמעך לא תאחר (פ' משפטים) כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו (קהלת ה') ותשועתי לא תאחר (ישעיה מ"ו) שאם תשלם נדרך ותשועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מפסיק ישועה: סמך (כה) כי תבא בכרם רעך לנדר רמז נזור נזור לכרמא לא תקרב שאם נדר נזיר לא ישכיר עצמו למלאכת הכרם. ולכך הקדים כרם לשדה. מה שאין דרך להקדימו: לא תתן וסמיך ליה (כו) בקמת רעך רמז שפעמים לא תתן אפילו לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר: קמת רעך וסמיך ליה (א) כי יקח איש אשה. לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קדושין. כי יקח איש

איש

יונתן

ופי' שפיכה: (כב) ובקורבנא לא יהי חוב ופיסולא הכי הוא בפ"ק דר"ה דף ה' דריש והיה בך חטא ולא בקרבנך חטא שהקרבן לא נפסל בכך לפי' עבר זמן ופירש נדכו יוסף מג' רגלים עדיין קדוש הוא. דבהפתיק פי' ל' אפוטיקי כמו לקמן דברים ל"ג ל"ד ת"י. או הוא לשון פיתקא כלומר שעדיין בקדושתו ומפקו של הקב"ה עומד לקדושה אף שהקרבן אינו פוסל בעיכוב כמ"ש: (כד) מומתא וכו' כבר פירשנו שהוא לשון שבועה וה"פ תשמור לקיימה אם לטוב תקיימנה ואם לעבור מצות שבתורה כבר מושבע ועומד הוא: (כה) לנך פירוש סל שלך לשון הגמרא בב"מ דף פ"ה הא בלנא ופירי וכן לנא מלא ספרא: (כו) פירוכיין תרגום וכרמל פירוכיין בויקרא כ"ג: (א) ברשותה דלאו דוקא

בידה

רמב"ן

נשך כסף נשך אוכל לבאר שהלוה סאה חטין בסאה ואלי יהיה נשך גמור אפילו לא יהיה שוה סאה ואלי בעת הפרעון כדמי סאה שהלוהו ובאר עוד כל דבר אשר ישך אפילו באבני הבנין ושאר הכלים אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים נקנין בו ובאוכל שהוא חיי האדם אבל בשאר הדברים כלך אחר שוה הכסף לעת ההלואה והפרעון ורבותינו עשו לנכרי תשיך לאו הבא מכלל עשה באחיך מפני שהוא מיותר שכבר אמר לא תשיך לאחיך: (כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. בעבור שהמקריבים עולה וזבחים לאלהים יש להם שכר טוב כענין שכתבו כי עולות מחים אעלה לך עם קטורת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה אבא ביתך בעולות ואף בקרבנות הבאים בנדבה כתיב ונרצה לו לכפר עליו ואומר ריח ניחוח לי"י ואם כן הרי הנדרים זכות במצוה וכתיב נדרי לי"י אשלם נגדה נא לכל עמו לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע"פ שיש זכות בקרבנות השם אשר הם לך לרצון אם תדור תבא לידי חטא אם לא תשלם או שתאחר לשלמו ואם לא תדור לא תמצא חטא בענין כלל כי אפילו לא תקריב קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא אם כן תשמור מוצא שפתיך כאשר תוציא הדבר מפיך ועשית אחרי כן כאשר דברת להשלים כל אשר נדבה רומך להוציא מפיך ועל הדרך הזה אמר שלמה כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם יאמר שאין חפץ בכסילים המוסיפים

לעשות

אבן עזרא

וכרי"ש [ו]סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא [ז]יאסור: ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה': (כ) לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם הוא [ח]עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה [ט]לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו [טט]תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: (כג) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר [י]נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור מותר [כ]שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: כליך. כמו [ל]עדיך: (כו) בקמת רעך. לקצור: וקטפת. כמו הקוטפים [מ]מלוח מלילות. ידועות [נ]ממקום: חרמש. מלה מרובעת [ס]ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי [ע]דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם

היא

פירוש על אבן עזרא

ו(משלי כ"ז ט"ו). ז כדתנן האומר לזונה הילך טלה זה בשכרך אפי' הן ק' כולן אסורין (תמורה דף כ"ט ע"א). ח והוא הנותן. ט המלוה משיך ללוה בדבר אשר ישך. טט כונתם שאין כאן אזהרה ללוה אלא למלוה כי זאת המלה איננה יוצא ל"ב פעולים כמו לא תכיר פנים. וכן חרמש לא תניף שאינם יוצאים לשני פעולים. י טעמו לפי שאמר הכתוב אשר נדרת לה' אלהיך כ"ל לא די לקיים מבטא פיו להביא עולה בת דנקא. כי כאשר נדר לא היה מחויב רק נדבה רומז אותו מחויב להביא קרבן שמינה. ולא די כמו עולת ראייה אשר ערכה מנה כסף כי היא חובה הבאה מן התורה. כ כ"ל מלא ואכלת הוא כשות. בל"א (זאט קאננסט דוא עססען). ל(שמות ל"ג ה'). מ(איוב ל' ד') בל"א (אבברופען). נ והם השבלים שנתבשלו כל צרכן ועומדים לקצור. משרש מלל ומצינו בדברי רז"ל המולל מלילות מערב שבת או מפורש מלא כמו וכראש שבלת ימלו. בחסרון אלף ימלאו. (איוב כ"ד כ"ד) וכן מן תקדש המלאה (לעיל כ"ב ט') שהיא התבואה שנתבשלה (רייפע פרוכט) וכן מלאתך ודמעך (שמות כ"ב כ"ח). ס כ"ל בת ד' אותיות. ע דעת המכחישים כי עוברי דרכים מותרין לבא בכרם חבריהם או בשדותיהם לאכול ענבים או לקטוף מלילות ולא נאסרו אלא להניף חרמש או לתת בכלי.

לענין

ספורנו

בדברים הקורין בו לתקן עניים והם ענין העבד הבורח וענין הנשים הקדשות המלויות במתנה הלונאים: (כ) לא תשיך לאחיך. אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגורמים שתסתלק השכינה מישראל הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרות' בישראל. והם ענין הריבות והנדרים אשר מהם הצדקה שחייב עליה לאלתר דהא שכיחי עניים (פ"ק דר"ה) וענין אכילת פועל. וענין הגט אשר אין ראוי שיתן אלא בסבת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והחסד לאשה חדשה והוא ושמח את אשתו וחסד לא יחבול רחים ורכב והשמירה ממזיקי הרבים והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים. והשמירה בענין הצרעת להושיב המצורעים בדד שלא תזיק צרעתם בהדבקם. והשמר מהרכילות והוצאת דבה והחסד ללוה ולשכיר ולעני בדיני האסיף והחמלה על הלוקה ועל הבהמה בדישה ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו: (כא) לנכרי תשיך. תתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תבגוד: ולאחיך לא תשיך. אע"פ שהתנית עמו ושאתה מתרצה לפורעו אסור לך לתת לו רבית: למען יברכך. כשלא תבגוד בנכרי ולא תחלל את השם: (כג) כי תדור נדר לה' אלהיך. הנה ראוי שיאמן דברך עם הכל. אמנם מה שתדור לה' אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה צריך שיהיה התשלום בלי אחור: כי דרוש ידרשנו. שאם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל

כרחך

פירוש רשב"ם

(כ) לא תשיך. לפי הפשט במלוה מדבר:

כי

ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן
בידה ושלחה מביתו: ב ויצאה מביתו
והלכה והיתה לאיש־אחר: ג ושנאה
האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת
ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות
האיש האחרון אשר־לקחה לו לאשה:
ד לא־יוכל בעלה הראשון אשר־שלחה
לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי
אשר הטמאה כי־תועבה הוא לפני
יהוה ולא תחטיא את־הארץ אשר יהוה
אלהיך נתן לך נחלה: ס ששי ה כי־
יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא
ולא־יעבר עליו לכל־דבר נקי יהיה
לביתו שנה אחת ושמח את־אשתו
אשר־לקח: ו לא־יחבל רחים ורכב
כי־נפש הוא חבל: ס ז כי־ימצא
איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל
והתעמר־בו ומכרו ומת הגנב ההוא
ובערת הרע מקרבך: ס ח השמר בנגע־הצרעת לשמר מאד ולעשות
ככל אשר־יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות: ט זכור
את

אונקלוס

לא תשכח־רחמין בעינוהי ארי־אשכח בה עברת פתגם
ויכתוב לה גט פטורין ויהב בידה ויפטרנה מביתה:
ב ותפוק מביתה ותהך ותהי לגבר אחרן: ג ויסננה גברא
בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתה
או ארי ימות גברא בתראה דנסבה־לה לאנתו: ד לית
לה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למתב למסבה למהוי
לה לאנתו בתר די אסתאבת ארי־מרחקא היא קדם יי ולא
תחיב ית ארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא: ה ארי יסב
גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל
מדעם פני יהי לביתה שתא חדא ויחדי ית אתתה
די נסב: ו לא יסב משכונא רחיא ורכבא ארי בהון
מתעבד־מזון לכל נפש: ז ארי ישתכח גבר גנב נפשא
מאחוהי מבני ישראל ויתגר בה ויזבננה ויתקטל גנבא
ההוא ותפלי עבד דביש מבינך: ח אסתמר במכתש סגירו
למטר לחדא ולמעבד ככל די ילפון יתכון כהניא לואי
כמא־די פקדתנון תטרון למעבד: ט הוי־דכיר ית די־
עבד

מסרה כריתת, ג' ב' מ"ו ובענין ח' מ"ל דמ"ל. ג ושנאה, ב' א' פ"פ. האחרון, כו"ל מ"ל. כריתת, ג'. ימות, כל מ"ל. ואין כאן פסקא. ד בעלה, הענין בטוח פסוע. הראשון, פ"ג בקריאה. לשוב, מלא. הטמאה, ל' וחסר. הוא, וי"ו וחירק. תחטיא, ל' ומ"ל. ה בצבא, ד' דגשין. יעבר, כו"ל חסר. לכל, כ"כ בלמ"ד, אחת, ל' ק"ו. ו יחבל, ל' חסר והחית בפ"פ. חבל, חסר. ז גנב, חסר. והתעמר, ל'. בו, כ"כ ולא בה. ח ולעשות, ע"ו ומ"ל. הכהנים, י"ג. כאשר, ח' סביר אשר. לוים, מי"ק וחסר סגין. לעשות, מ"ל. ט זכור, מ"ל.

ת"א וכתב לה. שבת עו סכה כד סוטה פ גיטין כ כא כז כח פא סב קידושין ג ה יג יד. ונתן בידה. גיטין כא עז מליעא כו. ושלחה מביתו יבמות קי גיטין סט קידושין ו מה. ויצאה מביתו סוטה ס גיטין פג פה לא קדושין ה ט מא מד סז. ושנאה האיש האחרון גיטין לא קידושין יג. וכתב לה קידושין שם. או כי ימות גיטין שם. לא יוכל בעלה הראשון יבמות כב.

רש"י

עליו לנרשה שלא תמלא חן בעיניו. (ס"א מלוה שלא תמלא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. (גיטין ל) אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוליא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: (ד) אחרי אשר הטמאה. (יבמות יא) לרבות סוטה שנסתרה: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. (ספרי סוטה מג) שהוא לורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. (שם) אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל לורכי המלחמה: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש (ב"מ קיג): (ז) כי ימצא. (ספרי) בעדים והתראה וכן כל ימלא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה
אס

רמב"ן

לעשות מלוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זכות למלוה שמשבו לעשות ולא ישבו בלבם לא דעת ולא תבונ' לאמר אולי לא תמלא ידי להשלים כל אלה אבל ישבו כי הרצון אשר היה לו בעת נדרו ישבב לו לטובה ולפיכך יזהיר עוד אל תתן את פיך להחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלומר שלא תרבה בנדרים וכאשר לא תקריבם תאמר לפני המלאך הזכורי אשר ישולח בך כי שגגה היא שהיתי סבור להקריבם ובלב שלם נדרת אותם עתה לא מלאה ידך לעשות כן כי האלהי' יקצוף על קול נדריך ושבר המלאך הנזכר כל מעשה ידיך: (ד) אחרי אשר הטמאה. לרבות סוטה שנסתרה לשון רש"י. ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נודע שהיא טומאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות מאי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי ליה נסתרה דיטנא מעליא נקט ואפלו נבעלה בשדיא
כתיב

אבן עזרא

היא משובה כשרה. (ס"א כשדה): חן בעיניו. שהיא תספק תולדתו: ומצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם אמו מלא בה כמו ומכה אביו ואמו: (ב) ויצאה. שלא תשוב שם. ונודע הדבר שילאה מהיותה בביתו: והיתה. בעולם ולאים: אחר גם אחרון. שמות הסאור: (ג) כריתות. מהכרתם בעילתם לעולם: הטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בהפכון את"ו התפעל וכן הכבם את הנגע: (ד) ולא תחטיא. גזוי לישראל: (ה) אשה חדשה. יש אומרים בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות. נקי כמו אי נקי. למ"ד לכל דבר. נוסף כמו והשלישי לאבשלום: (ו) לא יחבול רחים ורכב. אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז
למשכב

יונתן בן עוזיאל

ויכתוב לה ספר תירוכין קדם בי דינא ויתן ברשותה וישייל יתה מביתיה: (ב) ונפקת מבייתיה ותהך ותהי לגבר אוחרן: (ג) ואכריזו עלה מן שמיא דיסנינה גברא בתראה ויכתוב לה ספר תירוכין ויתן ברשותה וישייל לה מבייתיה או אכריזו עלוי וימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו: (ד) לית ליה רשות לבעלה קמאה דפטרה מן שירויא למתוב למסבה למהוי ליה לאנתו מן בתר דאיסתאבת ארום מרחקא היא קדם יי ולא מרחקין בנהא דתיליד ולא תחייב חובת מותנא ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא: (ה) ארום יסב גבר איתא חדתא בתולתא לא יפוק בחילא דלא יארע עלוי כל מדעם ביש פני יהי בביתיה שתא חדא ויחדי עם אנתתיה דנסיב: (ו) לא יסב גבר ריחיא וריכבא ארום צורכי דבהון מתעבד מזון לכל נפשא הוא

ירושלמי

ממשכן ולא יהוי גבר אסר חתנין וכלין בחרשין ארום נפשא דעתיד למיפק מנהון הוא מחבל:

[(ו) לא תמשכנון ריחיא וריכבא ארום צורכי נפשא הוא ממשכן: לא תהוון איסורי חתנין וכלין ארום כל דעבר אילין כפר בחיי עלמא דאתי:]

(ז) ארום ישתכח בר נש גניב נפש מאחוי מבני ישראל ויעביד ביה פרקמטיא ויזבניניה ויתקטיל גברא ההוא בשינוקא דסודרא ותפלי עביד דביש מביניך: (ח) אסתמרו דלא למקטוע בישרא דביה בהקי אלהן למנטור לחדא למעבד ביני מכתש צורעתא למכתש ניתקא ביני מסאבא לביני דכיא הי ככל מה דילפון יתכון כהניא דמילשיבט לוי היכמא דפקידתינון תנטרון למעבד: (ט) הוו זהירין דלא למיחשד חד בחבריה דלא ילקי הוו דכירין

מה

בעל הטורים

[שים] בגי' לא יוקם [נ"ה של"ל לא יוקח. ובסוג הא' מסיב אחיבות ובסוג הב' שבע האותיות. וכוונתו לדרז"ל בקידושין ד' ב ע"ב]: בה ערות דבר ר"ת בעד שאין דבר שבערוה פחות משנים עדים. דבר וכתב שצריך דבור עם הכתב. וכתב לה לשמה. (ג) ספר כריתת ב' ספרי בהאי ענינא ואידך (ישעיה נ') ספר כריתות אמכם. זהו שאמרו ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה ולכך כתיב תלת זמני ספר כריתות. אע"פ שאשה נקנית בג' דרכי' אין דבר אחר כורתה אלא ספר. מביתו ויצאה לומר שהיא יוצאה מסכותו כשהיא גרושה ולא הוא. או כי ימות האיש האחרון ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שאם נשאת לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זמני הוי חזקה: (ד) ולא תחטיא ומסמיך ליה: (ה) כי יקח איש אשה. שהיא מצלת את האדם מן החטא. כאלה וסמיך כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגומר (משלי יט) אבל כי יקח איש אשה מיי' אשה משכלת. ועוד לימד שכתובת אשה ממקרקעי. ועוד לומר שהוקשה לנחלה ליקנות בג' דרכים: לכל דבר נקי. לומר שיהיה נקי בדבור כההיא דאמרי' הכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו'. ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו. נקי יהיה לביתו שנה ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיחסן היתירה. ושמח מנין ימים של שנה ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיה"כ. הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו שנא' אשר לקח וסמיך ליה: (ו) לא יחבול לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה. ד"א על שם שהאשה היא משכונו של אדם דבעון נדרים אשתו של אדם מתה: כי נפש הוא חובל: (ז) כי ימצא איש גונב

לומר

יונתן

בידה אלא נמלירה כדאיתא בשבת פ' הזורק ועיין שם: (ד) ולא מרחקין בנהא פי' כדאיתא ביבמות היא סוטנה ואין בניה סוטנה: (ה) חדתא בתולתא דרש אשה חדשה כמשמעו וק"ל: (ו) ולא יהוי גבר אסר חתניו וכלין בחרשין פי' שלא יאסר קושר חתנים וכלות בכישוף שימנעהו מבוא עליה ודרש סמיכות הפסוק דלעיל מיניה כי יקח איש אשה חדשה ושמח את אשתו אשר לקח דהיינו מצות עונה וסמיך ליה לא יחבול ריחים ורכב ללמד אזהרה שלא ימנע עונתן במעשה כשפים שלא יוכל לבא עליה כדרך אנשים ודברה תורה בלשון נקיה שלא יקשור הרחים רמז לאשה ורכב רמז לאיש וגם מצינו לשון טחינה באשה כמ"ש תטחן לאחר אשתי ויחבול לפי זה לשון חבלה שמחבל הנפש העתיד ליולד מחלצי' אלו לא קשרם ויען כי העון פלילי הוא רגיל בדורות הללו אעורר להעתיק הירושלמי בזה כל דעבד אילין ככפר בחי עלמא פי' רשע העושה אלה אין לו כפרה עולמית ואין לו חלק לעולם הבא לפי שכפר בו בזה והטעם הוא כיון דאוסר חתנים כפר בביאת המשיח שנקרא ג"כ חי עלמא וביאת המשיח

תלוי

רמב"ן

כתיב בה טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה והנה הם שני לאוין יזהיר במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשר ידעה איש אחר תחשב לו טמאה ואלו מצות מחודשות בגט ובחזרה וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך: (ה) ולא יעבור עליו לכל דבר. דבר הצבא לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש ולא חנכו ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן יהיה עליו ועל הצבא הנזכר יאמר שלא יעבור האיש הזה על הצבא לכל דבר לא להיות פקיד על אנשי הצבא או מצביא את עם הארץ או לכל הצריך להם כגון סיפוק מים לא ישגיח עליהם רק בשמחתו והוא פירוש נכון: (ח) השמר בנגע הצרעת. גם זו מצוה מבוארת יוסיף לאו בקוצץ בהרתו או גם בנמנע מהראות נגעו לכהן ובדין הנגעים עצמם לא הזכיר כאן אלא הזהיר בכאן רק ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים לפי שהכהנים זריזים הם ודי

להם

אבן עזרא

למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר [ד]אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת [דד]מובל כמו ויאמר ליוסף [ה]אשר ילדה אותה [ו]ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב. היא הנוה בתים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש ואת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עניים לתת אל כליו ומרמש בקמה ולקחת אשה ושיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הרחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטים חזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק לישראל: (ז) מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא [ח]אח והתעמר. [ט]כמבכו: (ח) הכהנים הלוים. שהם מבני לוי: (ט) למרים.

הנה

פירוש על אבן עזרא

[ס]לענין הזריעה והולדה ולפי הגרסא כשרה, ר"ל זאת האשה כשרה בעיני בעלה כי אין בה שום ערוה זולתי שלא מצאה חן בעיניו שהוא הפך תולדתה. ושים וכו' כמו וא"ו מכה אביו ואמו הוא כמו או אמו והוא וא"ו או והוא דעת ב"ה ומכ"ז מודים אשר קשה גרוש'ן וכו' ולפרש אם היא אשתו כלשונה. ע"כ פי' כי מצא בה ערות וכו' מצוה לגרשה ככתוב וכתב וכו'. ושלחה וכו'. והאופן הראשון מדבר מאשה כשרה. [צ]כי חן אשה על בעלה. [ק]והוא כר' עקיבא (גיטין דף צ' ע"א) דסבר כי מצא בה אי נמי מצא בה וכו' דתרי מילי נינהו אם לא תמצא חן. או אם מצא בה ערות דבר. ופי' כי כמו אם. ע"ש. [ר](שמות כ"א ע"ו) וי"ו ואמו תחת או. וכן וי"ו והיה כי הוא מוסף עצמו אחר עמו. וכאלו כתוב והיה אם לא תמצא חן. וכי מצא שפי' או אם מצא כמו שהתבאר. ואיננו טעות כמו שחשבו המפרשים ונמשך אחריהם המבאר לנתה"ש ע"ש. [ש]שעי"ז נאסרה לראשון. כדעת ר"י בן ביתר דס"ל שאינה נאסרת על בעלה הראשון רק אחר ביאת השני. [ת]ויוכל להיות בלא מלת איש והיתה לאחר ושנאה האחרון א"כ פי' כדעת רש"י ואם איש מורה על מסיבות ככתוב והאיש בימי שאול (שמואל א' י"ז י"ב) ואם לא היה באיש כשר לא היה נענש ע"ז ככתוב והמטים עקלקלותם יוליכם ה' וכו'. [א]כי משמעו. הֻטַּמָּאָה וכן הֻכַּבֵּס את הנגע (ויקרא י"ג נ"ה) משמעו הִתְכַּבֵּס. [ב](איוב כ"ג ל') ותרגומו פני יהי לביתיה בל"א (פרייא). [ג](ד"ה א' ג' ב'). [ד](איוב ל"א י'). [דד]ר"ל לא יסבול מובל כחיים. [ה](בראשית מ"ח א'). [ו](במדבר כ"ו כ"ט). [ז]כוונתו על המכחישים שאמרו לא יחבול רחים רמז למשכב בעבור שהוא סמוך לושמח את אשתו. [ח]כמ"ש לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. (לעיל כ"ג ח). [ט]לא תתעמר בה (לעיל כ"א י"ד).

כי

ספורנו

ככסף: והיה בך חטא. ועם מה שתשלם באופן זה יהיה עליך עונש האחור: (ד) כי תועבה היא. כי זה דרך מנאף לנאוף שיגרש איש את

אשתו

פירוש רשב"ם

(ו) כי נֶפֶשׁ הוא חובל. כתרגומו: (ח) השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות. שאפי' הוא מלך כעוזיה לא יכבדוהו אלא תסגר שבעת הימים

וישלחהו

אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם
בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּי־
תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא
אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד
וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ
אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ עָנִי
הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב
לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב
בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרֲכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי יד לֹא־תַעֲשֹׁק
שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר
בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ
וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא
וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא
עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס
טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־
יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס
יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל
בגד

אונקלוס

עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ י אֲרֵי
תַרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּ מִדַּעַם לָא תֵעוֹל לְבֵיתֵהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵהּ׃
יא בְּבָרָא תְקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵהּ יַפֵּק לְוָתָךְ יָת
מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב
בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יג אֲתָבָא תָתֵב לֵהּ מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא
וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
יד לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא מֵאַחָיךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי
בְּאַרְעָךְ בְּקִרְוָיךְ׃ טו בְּיוֹמֵהּ תִּתֵּן אַגְרֵהּ וְלָא תֵעוֹל עֲלוֹהִי
שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵהּ הוּא מְסַר יָת נַפְשֵׁהּ וְלָא יִקְרֵי
עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם
בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵהּ יְמוּתוּן׃
יז לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא וְיִתַּמָּא וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ
ארמלא

מסרה י תשה, ל' והשי"ן ימנית. משאת, ל' והשין ימנית וא' נחה. תבא, י"ז חסר. לעבט, ל' חסר. עבטו, ל' וחסר. יא בחוץ, ב' כ"פ. תעמד, חסר. נשה, ד' חסר. יוציא, מ"ל דמ"ל. העבוט, ב' ומ"ל. החוצה, ע"ז ומ"ל. יב בעבטו, חסר. יג השב, ל' כ"פ וא' השב אל מעלה. תשיב, מ"ל. כבוא, מ"ל. בשלמתו, ד' בלי' בתורה. וברכך, הכ' בדגש וב"מ הרי"ש בשוא ופתח. יד תעשק, חסר. טו ולא, הויו בגעיה. תבא, ג' מלא. נשא, חסר. טז יומתו, מ"ל. אבות, מ"ל. אבות, מ"ל. יומתו מ"ל. יז תחבל, חסר והחית בח"פ.

ת"א והאיש אשר קמא ח מציעא קיג. ואם איש עני שם קיד. השב תשיב שם לא מכות יו תמורה ו. ושכב בשלמתו מציעא קיד. ולך תהיה צדקה פסחים לא גיטין לו קדושין ח מציעא פב קיד בתרא ח שבועות מד. לא תעשוק שכיר מציעא קיא. מאחיך או מגרך מציעא קיא. ביומו תתן שכרו שם קי קיא. ולא תבא עליו השמש שם מה קיא. כי עני הוא שם. ואליו הוא שם קיב. לא יומתו אבות יבמות כב קמא פח סנהדרין כז כח. ובנים לא יומתו ברכות ז קמא פח סנהדרין פז. איש בחטאו שם. ולא תחבול מציעא קיג קטו סנהדרין כא.

רש"י

לא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. (שם) חוב של כלום: (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבא השמש. (ב"מ קיד) אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב בואלה המשפטים (שמות כב) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) המתאוה לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ"מ אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין
לפי

רמב"ן

להם במה שלוה אותם כמו שפירשתי בכך: (ט) זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים. אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש"י. ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצו' אם כן גם זה כמות' והיא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שנזכו' העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק ביניה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמר אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך כשהוא אומר זכור* הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו' וכן הוא אומר זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרי' יכול בלבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אמרה השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תבואך ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו: (יב) ואם איש עני הוא. יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו הא אלו היו לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים: (יד) לא תעשוק שכיר עני ואביון. ידבר הכתוב בהווה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי העני עמך וכן לגר וליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים בכל וכן בהרבה
מקומות

*נ"ל שמור.

ירושלמי

מה דעבד יי אלהכון למרים דחשדת למשה במלתא דלא הות ביה ולקת בצורעא ואתעכבת בארחא במפקכון ממצרים: (י) ארום תוזפון בחבריכון מיזפו דמדעם לא תיעול לביתיה למשכוני משכוניה: (יא) בשוקא תיקום וגברא דאנת מוזף ביה יפיק לך ית משכונא לשוקא: (יב) ואין גבר מסכין הוא לא תבית ומשכוניה גבך: (יג) אותבא תתיב ליה ית משכונא כד מטמע שימשא ויגני בגלופקריה ויברכינך ולך תהי זכו דיסהיד עלך שימשא קדם יי אלהך:

נ(יג) מחזרא תחזור ליה ית משכונא במעל שימשא ואידמיך באיסתליתיה ויבריך יתך ולך תהוי זכו קדם יי אלהך:

(יד) לא תטלומון חבריכון ולא תשנון סוטריה דאגירה ענייא ומסכנא מן אחוכון או מן גיוריכון דמתגיירין בארעכון בקירויכון:

יונתן בן עוזיאל

נ(יד) לא תעצון אגרא דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון:

(טו) ביומיה תפרע ליה סוטריה ולא תטמוע עלוי שמשא מטול דעניא הוא ומטולתיה הוא סבר לקיימא ית נפשיה ולא יקבול עלך קדם יי ויהי בך חובא:

נ(טו) ביומיה תתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם יי אזדהרו דלא יהוי בכון חובא:

(טז) לא יתקטלון אבהן לא בסהדות ולא בחובי בנין ובנין לא יתקטלון לא בסהדות ולא בחובי אבהן איש בחוביה על סהדין כשרין יתקטלון:

(יז) לא תצלי דין גיורא ויתמא וארמלא ולא ימשכן חד מנכון כסו דארמלתא דלא יקומו שיבבון בישין ויפקון עלה טיב ביש כד תהדרון

משכונה

בעל הטורים

לומר שהגנב גואל נפשו של אותו שגונב וממנו כענין שנאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת גבי' זהו יוסף: (י) כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו שגירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו ולוה הכהן ופנו את הבית והכל רואין שיש לו: (יד) לא תעשוק שכיר סמך לכי תשה לומר אפי' אם הוא חייב לך מאמר מעכבנו בחובי שלא פרע לו שכרו מיד ואחר כך גבה חובך: יי' אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק לומר אם עשק העני כאלו עשק לשם דכתיב (משלי י"ט) מלוה יי' חונן דל: (טו) ולא תבא ב' דין ואידך ולא תבא דמעתך. ולא תבוא עליהו רעה. ולא תבא עליו השמש כדי שלא תבא דמעתך פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול. ולא תבא עליהו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל יי' ויבוא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה (טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לומר שפעמים בחטאך ימותו בניך [כ"ל כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם וערש"י]: בחטאו יומתו: (יז) לא תטה. לומר כל המטה דין חייב מיתה. גר יתום ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי [דכ"א שנזכר יתום דוקא קטן]:

ולא

יונתן

אלוי בכלוי הנשמות שבגוף כדאז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבאדר הנקרא גוף את ונעכב הגאולה במעשה זה שלא נלקח נשמה מהאדר הזה וק"ל. ומצאתי בספר חרדים והוא סיבור קודש מארץ ישראל מפלינ בעון זה מאד בפרק ה' במצוה מ"ב ופיוס דברים וז"ל ושמעני מפי חכם אחד כפי עובדיה בן ר' זכריה שמעשה באדם אחד שקבר יהודי אחד ונכרת בתוך שנתו ולא היה אדם יודע בו שהוא חטא בזה רק הרשע הזה הגיד בשעת מיתתו שני קברתי את פלוני החזן והנה לפני מלאך המות וחרבו שלופה בידו אומר לי שהעון הזה גרם מיתתי וגם אין לי חלק לעה"ב ומיד פרחה נשמתו עכ"ל והש"ב והשומע יבורך: (יד) תיטלומון חבריכון כדפירש"י דייק דגם על עשיר קאי ועיין מיניה ובים: (יז) דלא יקימון שיבבן בישין פי' שכינים רעים ויוליאו

שם

רמב"ן

מקוואות ידבר בהוה כמו לא תחסום שור בדישו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם ודרשו ונכרך זה גר לדק לעבור עליו בשני לאוין: (טו) וטעם ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. על דרך הפשט ביאור מה שנאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר כי דרך הכתובים לדבר בהוה והמנהג לשכור הפועל ביום אחד ולערב הוא יוצא טרם בא השמש ויצוה הכתוב לפרעו ביומו בהשלים מלאכתו מיד ושלא תבא עליו השמש כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה כי עני הוא כרובי הנשכרים ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו ילמד אותנו בכאן כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר הכונה בו שתפרענו ביומו שאם לא תפרענו בלאתו ממלאכתו מיד הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר ויעות הוא ברעב בלילה וכן כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב יזכיר טעם המלוה ברובי הלאוין. ורבותינו פירשו כי הכתוב בתורה עד בקר בשכיר יום ובא לבאר בכאן דין שכיר לילה והנה לכל

אחד

אבן עזרא

הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע: (י) תשה. מגזרת [1]נשה. ה"א מאומה. נוסף כה"א [1]לילה: לעבוט. לקחת משכונו: (יג) תהיה צדקה. פירוש שתשקול אביך במאזני לדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין לדק [11]ללדקה וטעם שעבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם פירשתיו בשמלתו: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מלות לא תעשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עלמו: ותועי רוח שאלו [ם]איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מלוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא

הפוקד

פירוש על אבן עזרא

[א]כי מעשה מרים סמוך להשמר בנגע הלרעת. [ב]ודגשות השי"ן תחת השורש. [ל]כי נמלא חסר כמו ונכפי דבק מאום (איוב ל"א) וכן לילה הה"א נוסף כי נמלא חסר ליל שמורים וזולתו רבים. [ללל]בסנהדרין פי' לדקה הוא הפשרה אשר בזה יש משפט ולדקה ככתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה. [ם]הם המאמינים בקבלת חז"ל ובעניהם ב' כתובים האלה סותרים זה את זה. ובאמת אין כאן סתירה כלל. כי לא יומתו מלוה על הב"ד. ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ופוקד עון אבות השם הוא הפוקד. כי הוא יראה ללבב וכל דרכיו משפט כמ"ש ירמיה בתפלתו (ירמיה ל"ב י"ז. י"ח. י"ט) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם וכו' אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וכו' ועיין ברשב"ם ז"ל.

שמות

ספורנו

אשתו לבקשת הנואף שיקחנה לאיזה זמן וישוב בעלה הראשון לקחתה: (י) משאת מאומה. אפי' שכר כתף וזולתו כשזקפם עליו במלוה כמו שקבלו כז"ל: (טז) לא יומתו אבות על בנים. אפי' על חטא המורד במלכות ישראל (מניעה) שמנהג המלכים הקדמונים היה להרוג גם את בניהם שלא יקומו לסובבים למלכות. כענין הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים. פי' סונאים כמו ויהי ערך. מ"מ אסרה תורה למלכי ישראל להרוג זה בשביל זה במחלת ה' על עמו. וזה קיים אמליהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר לוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות: (יז) לא תטה משפט גר יתום. בעת הריב הזהר באלו שלא יסתתמו טענותם מפני שפלותם ופתח פיך לאלם במקום הראוי: (יח) ויפדך

ה'

פירוש רשב"ם

וישלחהו ובדרך ישב: ככל אשר יורו אתכם. שהרי תזכור את אשר ה' אלהיך עשה למרים שאע"פ שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים: (ט) בדרך בצאתכם ממצרים. שאע"פ שהיו טרודים ללכת העם לא נסע עד האסף מרים וכל שכן שאר בני אדם: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. מתאוה נפשו כדי לאכול שכרו. וכמוהו חטאת עמו יאכלו ואל עוונם ישאו נפשם. מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עוונם: (טז) ובנים לא יומתו על אבות. בבית דין. כדכתיב ואת בני המכים לא המית ככתוב לא יומתו וגו' אבל הקב"ה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכדכתיב אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. לאבד נחלת אבות אבל לא על ידי בית דין:

יקום

בגד אלמנה: יח וזכרת כי עבד היית
במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על-
כן אנכי מצוך לעשות את-הדבר
הזה: ס יט כי תקצר קצירך בשדך
ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו
לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען
יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה
ידיך: ס כ כי תחבט זיתך לא תפאר
אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה:
כא כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך
לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כב וזכרת
כי-עבד היית בארץ מצרים על-כן
אנכי מצוך לעשות את-הדבר הזה: ס
כה א כי-יהיה ריב בין אנשים ונגשו
אל-המשפט ושפטום והצדיקו את-
הצדיק והרשיעו את-הרשע: ב והיה
אם-בן הכות הרשע והפילו השפט
והכהו לפניו כדי רשעתו במספר:
ג ארבעים יכנו לא יסיף פן-יסיף להכתו על-אלה מכה רבה ונקלה אחיך
לעיניך: ד לא-תחסם שור בדישו: ס ה כי-ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם
ובין

אונקלוס

ארמלא: יח ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי
אלהך מתמן על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין:
יט ארי תחצוד חצדך בחקלך ותנשי עמרא בחקלא לא
תתוב למסבה לגיורא ליתמא ולארמלא יהי בדיל דיברכנך
יי אלהך בכל עובדי ידך: כ ארי תחבוט זיתך לא תפלי
בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי: כא ארי תקטוף כרמך
לא תעלל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי: כב ותדכר
ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקדך
למעבד ית פתגמא הדין: א ארי יהי דין בין גבריא
ויתקרבון לדינא וידונונון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא:
ב ויהי אם בר חיבא לאלקאה חיבא וירמנה דינא וילקנה
קדמוהי כמסת חובתה במנין: ג ארבעין ילקנה לא יוסף
דילמא יוסף לאלקיותה על אלין מחא רבא ויקל אחוך
לעיניך: ד לא תחוד פום תורא בדישה: ה ארי יתבון אחין
ויסות

מסרה יח במצרים, ב' ושארא בארץ מצרים. יט כי, ח' בטעם בסיפרא. בשדך, הבים כפי. ושכחת, הו' בגעיא. תשוב, ד'. ידיך, י"ח מ"ל וכל שהלום דכו' במ"ה. כ תחבט, חסר. תפאר, הפ"א בפתח ד"ס. כא תעולל, ב'. כה א ונגשו, ב'. ושפטום, ל' ומ"ל. והצדיקו, ל' ומ"ל. והרשיעו, ל' ומ"ל בתורה. ב בן, ז' בלי' וכן יב"ן דכו' בסיפק ח"י. הכות, במרכא. והפילו, מ"ל. השפט, כו"ל חסר. במספר הג' בטוח. ג ארבעים, ב' כ"ם. יוסיף, י"ד כ"כ מ"ו ומ"י. יסוף, ח"ו ומ"י. להכתו, סו"ק. ונקלה, ב' כבוד מולב. ד תחסם, חסר. בדישו, ל' ומ"ל. ישבו, כ'. אחד, כ"ה.

ת"א כי תקצור קצירך סוטה מה חולין קלא. ושכחת עמר סוטה מה מציעא יט. לא תשוב מציעא שם חולין קלא. לגר חולין קלא. כי תחבוט שם על. כי תבצור פיאה י חולין קלא. ושפטום סנהדרין י. והצדיקו את סנהדרין שם. והיה אם בן כתובות לב לה סנהדרין י לג מא מכות כה. והפילו מכות יב כב כג סמורה ג. כדי רשעתו כתובות לב לז קמא פג מכות ד יג. ארבעים יכנו כתובות לב מכות ב כב כג. לא יוסיף כתובות לג מכות כג. ונקלה אחיך מגילה ז סנהדרין י מכות כג. לא תחסום שור בדישו יבמות ד מציעא פח ל מכות כב מעילה יג. כי ישבו אחים יחדו יבמות ד יז כד קיא בתרא קיט מכות כב נדה מד. ומת אחד מהם יבמות כד.

רש"י

לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא בשעת הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עמר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פיאה ה') מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קלא) לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. זו (שם קלא) שכחה: (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה (פיאה לע) ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הוא שלוקה למוד מן הענין. לא תחסם שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה (מכות יג): והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב): במספר. (שם) ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת: (ג) לא יסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלוקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. (ב"מ לד) דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם (שם פט): בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) כי ישבו אחים יחדו. (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה
בעולמו

אבן עזרא

הפוקד והכר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש מאלה המשפטים שכבר הזכירם לאות גם יזכירם שנית לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במתנה והשם יתן לך משלו באמת: (כ) כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל. ישבע קלה בבנין נפעל וכן כל אותיות אחה"ע כאשר יבנה מהם בנין נפעל ואלה הם לא יאכל ולא יחסן. ולא יהרג. יעבד בו. יראה כל זכורך. כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותעש בדים ותשלח פארות. גם הוא כתוב בלא"ף. ואם נקרא בוי"ו
וכן

משכונה לה: (יח) ותהוון דכירין ארום משעבדין הייתון בארעא דמצרים ופרק יתכון מימרא דיי אלהכון מתמן בגין כן אנא מפקיד לכון למעבד ית פתגמא הדין: (יט) ארום תחצדון חצדיכון בחקליכון ותתנשון עומרא בחקלא לא תתובון למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי מטול די יברככון מימרא דיי אלהכון בכל עובדי ידיכון: (כ) ארום תשבטון זיתיכון לא תבקרינון מן בתריכון לגיורא ליתמא ולארמלא יהוון:

[(כ) ארום תתרון זיתיכון לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמא ולארמלא יהון:]

(כא) ארום תקפון כרמיכון לא תעליל מן בתריכון לגיורא ליתמא ולארמלא יהון:

[(כא) ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלותהון מבתר כן לגיורא ולארמלתא יהון:]

(כב) ותהוון דכירין ארום משעבדין הייתון בארעא דמצרים בגין כן אנא מפקיד לכון למעבד ית פתגמא הדין: (א) ארום יהי תיגרא בין תרין גובריא ויתקרבון לות דינא וידונון יתהון ויזכון לזכותא ית זכאה ולחובא ית חייבא: (ב) ויהי אין מתחייב למלקי חייבא וירבעיניה דיינא וילקיניה קדמוי כמיסת חיוביה בדיניה:

[(ב) ויהי אין צריך חייבא למלקי וירבעי יתיה דינא וימחי יתיה קדמוי כמיסת חובתיה במנין:]

(ג) ארבעין יצליף וחסיר חד ילקיניה לא ישלים דילמא יוסיף למלקייה על תלתין ותשע אלין מלקות יתיר ויסתכן ולא יתבזי אחוך ואנת חמי ליה: (ד) לא תזממון פום תורא בשעת דרכיה ברם יבימתא דאיתרעת קמי לקי שיחנא ודלי חמי לא תזממונה ליה:

[(ד) עמי ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה:]

(ה) כד דיירין בעלמא הדין שעא חדא אחין מן איבא דמיהדין באחסנתא לא תהוי איתת שכיבא המקרא בשוקא לגבר חילונאי יבמה יעול עלה ויסבינה ליה

בעל הטורים

ולא תחבול בגד אלמנה: (יח) וזכרת כי עבד היית במצרים. הזכיר זה על לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונעשו לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ושמלות על כן אני מצוך לא תחבול: סמך (יט) כי תקצור קצירך בשדך ללא תטה משפט לומר לך שצריך שתדע משפט הקציר כהלכה דתנן שנים לקט שלשה אינן לקט. כי יברכך וסמיך ליה (כ) כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך לומר לך שהאזהרה פי' ברכה [ל"ע בפי' כותנס הרע] וסמך זית לשדה לומר לך כשם שמניחין פיאה בשדה כן צריך להניח פיאה באילן: גבי כרם כתיב (כב) וזכרת על שם וזכרו כיין לבנון (הושע י"ד): (א) כי יהיה ריב. סמך ריב ללקט שע"י לקט שכחה ופאה מריבים העניי' זה עם זה: המשפט ושפטום השופט לומר שמכות בשלשה: (ב) והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות להשתלש וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל"א) (נ"ב נקוד בן בסיפק וכן בן נון) שלבר הבינה והקיאה. וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה. והפילו השופט. והפילו בגימ' כפולה שצריך שמטה הרצועה כפולה: כדי ב' במסרת הכא ואידך והשיגה ידו ומלא כדי גאולתו. שנגאל ונפטר: (ג) ונקלה ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ט"ז) ונקלה כבוד מואב כיון שנקלה כבוד שלא לבזותו יותר: אחיך בגי' זבל. שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך וסמך ליה לא תחסום רמז שצריך ליתן לפני השמש מכל מין ומין [כי אם לא יתן לו יקלה כי הוא סכנה כדאיתא בגמ']: סמך (ד) לא תחסום למלקות שרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: (ה) כי ישבו אחים יחדו סמך ללא תחסום לומר לך יבמה שנפלה לפני

יונתן

אם רע והו סי' ב"ש מלשון מה פיתו של פלוני: (כ) תשבטון הוא לשון מכה בשבט להוציא שמן וירושלמי נקט תתרון לשון נשירה ונפילה: (כא) תקטפון כמו תקטעון: טוטלוותהון הוא תרגומו של עוללות וכן בפ' קדושים פסוק וכרמך לא תעולל תרגם ירושלמי טוטלוותהון ואין לו דמיון (ול"נ שהוא מל' טליא. ותפ' שעולל כמו עולל ויונק): (ד) לא תזממון כל"ל ועיין בתרגום ירושלמי ג"כ. ברם יבימתא דאתרעת פי' יבמה שנפלה לפני מוכה שחין וכו'. דלא חמי לה פי' שאינו ראוי והגון לה והכי הוא פ' ולד מעלה מנין ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמים אותה שנאמר לא תחסום שור בדישו וסמיך ליה כי ישבו וגומר י"מ ודלי חמי דלא חמי ופי' שאינו רואה כ"ל פוטא וע' ביבמות ד' ד': (ה) אחין מן איבא הכי הוא ביבמות דילפינן אחוה מבני יעקב

רמב"ן

אסר זמן לפרעון שנים עשר שעות והוא האמת כקבלה והנאות בטעם נכון: (יח) וזכרת כי עבד היית. על דעת כן פדיתיך לשמור חוקותי אפילו בדבר שיש בו חסרון כיס לשון רש"י. והנכון שהוא חוזר על אזהרת הגר וכבר פירשתי טעמו: (א) כי יהיה ריב בין אנשים. על דרך קבלת רבותינו שהמלקות הוא בחייבי לאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר הכתוב כי כאשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שנים עדים כאשר נצטוו. ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון

אבן עזרא

וכן נודות [ג]יין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום. השופטים כמו לא יחבול [ד]ריחים: (ב) בן הכות. בחי"רק כמו בן נון (ס"א בן) [ה]יקה והטעם כמו בן [ו]בליעל. וכן שבן לילה היה. והוא חייב [ז]להכותו לפי דעתי שהכה [ח]חבירו: והפילו השופט. בלווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות. היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת [ט]וי"א כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים: (ג) וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט: (ד) בי"ת בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך: (ה) כי ישבו אחים יחדו. גם הם [י]אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה [כ]ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה. ואמר* כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה [ל]יבמתך. והנה נואלו ונכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה [מ]והוא [נ]יבמה גם יבמתך בעבור היותן [ס]לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו [ע]מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי [פ]שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא [צ]מצאתו בניה שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע [ק]בעיני ה' על [ר]כן אנסנו

* נ"ל ואמרו

פירוש על אבן עזרא

[ג](שמות כ' ה'). [ד]שיבואו העניים לקחת מה ששכחה. אולי כונת ר"א כי כל מצוה צריכה כונה ומחשבה ככתוב תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה ורבים ככה. ומצות שכחה קנה היא דוקא שלא בלא מחשבה. ע"כ מצרם כי המחשבה הגומן בטעות הוא. כי איננה שלו כמאמר כי ממך הכל וכו' ומכ"ז הי"ם מברך אותו באמת כאלו היא שלו ע"כ באה המצוה שלא במחשבה להראות כי פועל ידיו לרצים ומצרם הכתוב בכל מעשה ידיך אף בלא מחשבה. [ע](שופטים ו' יח). [פ](ישעיה כ"ח כ"ב). [צ](שם כ"ג י"ח). [ק]בן ימיני גורס אם יהרג (איכה ב' כ'). [ר](לעיל כ"א ד'). [ש](שם ע"ז ע"ו). [ת](יחזקאל י"ג ו'). [א]כי שרשו פאר. [ב]ר"ל הלמ"ף נח והפ"א נקוד חולם המושך אחריו וי"ו. [ג](יהושע ט' י"ג) שרשו נוד וכתוב באל"ף תחת וי"ו והוא נח. והנון בחולם. הבעל מכלל יופי כתב פרלום כי"ם קודם אל"ף ושרשו פאר או פרא ע"ש. וכן כמצא ביחזקאל (סימן ל"א) ב' פעמים פרלותיו ע"פ המסורה. [ד](לעיל כ"ד ו') חסר מלת הובל. וכן ושפטום חסר מלת השופטים (במדבר י"ג ח'). [ה](משלי ל' א'). [ו](ש"א כ"ה י"ז). [ז]ר"ל שהוא חייב מלקות. [ח]כי הכתוב קראו רשע כמו ויאמר לרשע למה תכה רעך. [ט]עיין מכות (דף כ"ב ע"א וע"ב) ע"כ זולת הקבלה אשר היא העיקר פי' לפי המשפט אשר היו מכים כפי הרשע מעשרה עד ארבעים ולא יותר וזה המספר כפי גודל הענין ולפי י"א ההפרש להבין אם להכות בכח גדול או שיהיו חלשים וכולם היו. במספר ארבעים. [י]ר"ל המכחישים. [כ]כמ"ש מגואלנו הוא (רות ב' כ') כי גואל אתה (שם ג' ט') ועוד רבים שם. [ל](שם א' ט"ו). [מ](בראשית ל"ח ח'). [נ]ר"ל אונן לאמר. [ס]רות וערפה לשני אחים מחלון וכליון. [ע]ר"ל מדרך השכל לא היה וכו'. [פ]פי' שכן. [צ](ויקרא י"ח כ"ז) שהשכל למנוע מהן. ואין צורך להזהיר עליהן. [ק](בראשית ל"ח י'). [ר]כי האבות שמרו דרך ד' קודם מתן תורה כמ"ש באברהם כי ידעתיו למען אשר

ספורנו

ה' אלהיך משם. שהשגיח על שפלותכם ונכנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכם כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (כב) וזכרת כי עבד היית. והיית צריך אז לעוללות בציר: (ב) והפילו השופט. ימתחהו על העמוד: (ג) מכה רבה. שלא יוכל לסבלה: ונקלה אחיך. שיתקלקל ברעי או בנקים מכוח הכאב: (ה) ויבמה. יסיר אותה מהיות עוד יבמתו אבל שתהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה בגט ולהשיאה: (ו) ולא ימחה שמו

וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת
הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ
וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה
הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו
הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וְאִם־
לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ
וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים
וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם
בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ ח וְקָרְאוּ־לוֹ
זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא
חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו
לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ
וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה
לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃
י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ
הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ
וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־
אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה
בִּמְבֻשָׁיו׃ יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס
עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן
וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ
בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃
טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה
שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ
יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ טז כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ מפטיר

אונקלוס

וימות חד מנהון ובר לית לה לא תהי אתת מיתנא לברא לגבר חלוני יבמה יעול עלה ויסבה לה לאנתו ויבמה:
ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתנא ולא יתמחי שמה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתה ותסק יבמתה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר לא צבי יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי:
ח ויקרון לה סבי קרתה וימללון עמה ויקום ויימר לא רעינא למסבה: ט ותתקרב יבמתה לותה לקדם סביא ותשרי סינה מעל רגלה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר כדין יתעבד לגבר די לא יבני ית ביתא דאחוהי: י ויתקרי שמה בישראל בית שרי סינא: יא ארי ינצון גברין כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושט ידה ותתקף בבית בהתתה: יב ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך: יג לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רבתא וזערתא: יד לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזערתא: טו מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון לך בדיל דיורכון יומיך על ארעא דיי אלהך יהב לך: טז ארי מרחק

קדם

מסרה החולצה, ע"ז. יבמה, ל'. יבא, חסר. ולקחה, במרכא. (לו, במחג ומקף.) ויבמה, ל'. ו הבכור, ד' מ"ל בתורה. ז יחפץ, מ' וחסר. יבמתו, ג'. השערה, ג' והשין בפתח ועין בשוא פשוט ומלעיל. להקים, מ"ל. לא, ג' כ"כ בלא וי"ו המבור. יבמי,. ל' ט ונגשה, ל'. יבמתו, ג' ובענין. וחלצה, ל'. וירקה' ל'. וענתה, ד'. ככה, ד'. יעשה, ל"ו. י חלוץ, ב' בתרי לי' ומ"ל. יא יחדו, הדלית דגוש ומ"י. וקרבה, ל' ומ' קרבה שנה השבע. והחזיקה, ב' מ"ל. במבושיו, ל' ומ"ו ומ"י. יב וקצתה, ל' ומ"ו ומ"ה. כפה, ב'. תחוס, מ"ל. עינך, ז' מ"י חנין. יג בכיסך, מ"ל. גדולה, ד' מ"ל בתורה. יד איפה, מ"ל. ואיפה, מ"ל. גדולה, מ"ל. טו שלמה, תרויהון מ'. וצדק, ד'. לך, תרויהון דגש מד"ד. איפה, מ"ל. יאריכו, ל' בתורה מ"י ובלא נון בסוף.

ת"א ובן אין לו שם כב לה עז נדה שם. לא תהיה אשת המת יבמות יט לג קדושין עז בכורות יט. יבמה יבא עליה יבמות ג כז ל לט כד כתובות פג. ולקחה לו לאשה יבמות ח יט כ לט כתובות פג קדושין יד. והיה הבכור יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות נב. יקום על שם אחיו יבמו' כד מ בכורות נב. ואם לא יחפוץ האיש לקחת יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נב. ועלתה יבמתו יבמות כ כא. מאן יבמי להקים יבמות קו קדושין ד סנהדרין מט. לאחיו שם יבמות לד קיא. אבה יבמי שם ק. וקראו לו זקני עירו שם מד קא קו סנהדרין לא מט. ודבר יבמות קא. לא חפצתי לקחתה מועד קטן כא יבמות קט סנהדרין מט. לעיני הזקנים יבמות קא קו. וחלצה נעלו שם קב קג קו קדושין יד. מעל רגלו יבמות קד ערכין יט. וירקה בפניו יבמות קו סנהדרין מט. וענתה ואמרה סוטה לב לג. ככה יעשה לאיש יז זכור, מ"ל. יח קרך, ל' וכ"כ. יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין מט. אשר לא יבנה יבמות מז. ונקרא שמו שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט. בישראל יבמות קא. בית חלוץ יבמות מד קדושין יד. כי ינצו קמא פח סנהדרין פו. ושלחה ידה קמא כז כח. ושלחה ידה שם פו. וקצותה את שם כט. איפה ואיפה בתרא כט. אבן שלימה שם פח פט. איפה שלימה שם פט. כל עושה אלה שם פח.

זכור

רש"י

בעולמו: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. (שם כב) עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת: (ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מייבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: (ח) ועמד. בעמידה: ואמר. (סוטה לב) בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש: (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה. (י) ונקרא שמו וגו'. (שם) מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין (לעיל יט) לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה שמתכסכסת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק

יהיה

אבן עזרא

אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: (ה) ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה: ופירוש יחדו. כדברי המעתיקים:

לאיש

74

ליה לאיתו ויבם יתה: (ו) ויהי בוכרא דתוליד יקום באחסנתא על שום
אחוי שכיבא ולא יתמחי שמיה מישראל: (ז) ואם לא יצבי גברא למיסב
ית יבימתיה ותיסק יבימתיה לתרע בי דינא קדם חמשא חכימין ויהון תלתא
לדיינין ותרין לסהדין ותימר בלישן בית קודשא קדמיהון מסרב יבמי למיקמא
לאחוי שמא בישראל לא צבי ליבמותי: (ח) ויקרון ליה חכימי קרתיה
וימללון עמיה מילכא קשיטא ויקום בבי דינא ויימר בלישן בית קודשא
לא רעינא למסבה: (ט) ותתקרב יבימתיה לותיה לקדם חכימיא ויהי נעיל
בריגלא דימינא סנדלא דליה עקיבא דחייט בשנצי ובפום סנדלא שנצי
קטירן ויתבס ריגליה בארעא ותקום איגתתא ותשרי שנצי ותשלוף סנדליה
מעלוי ריגליה ומן בתר כדין תירוק קדמוי רוקא נפישא דמתחמי
לחכימיא ותתיב ותימר כדין חמי לאתעובדא לגברא דלא יבנה ית ביתא
דאחוי: (י) וכל דקיימין תמן יכרזון עלוי ויקרון שמיה בישראל בי שליף
סנדלא:

[(י) ויתקרי שמיה בישראל בייתא שלופי סנדלא ומבטלי מצוותיה
דיבמה:]

(יא) ארום מתנגרין בני נשא כחדא גבר וחבריה ותתקרב איתת חד מנהון
לשיזבא ית בעלה מיד מחהו ותושיט ידה ותתקף בבית בהתתיה:

[(יא) ויפשוט ידיה ותתקף בבית קיטמי:]

(יב) ותקטעון ית פיסת ידה לא תחוסן עיניכון: (יג) לא יהוי לכון
בנרתיקיכון מתקלין דגביל מתקלין רברבין למהוי זבין בהון ומתקלין זעירין
למהוי מזבין בהון:

[(יג) לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין
למהוי זבן:]

(יד) לא יהוי לכון בבתיכון מכלן דגביל מכלן רברבין למהוי זבין בהון ומכילן
זעירין למהוי מזבין בהון:]

[(יד) לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן מכלא רבא למהוי זבן בהון ומכילא
זעירא למהוי מזבן בהון:]

(טו) מתקלין שלמין ומסחאתא דקשוט יהי לכון מכילן שלמין וקסטין דקשוט
יהוי לכון מן בגלל דיסגון יומיכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (טז) ארום
מרחק קדם יי אלהכון כל דעביד אלין ניכליא כל דעבד שיקרא בפרקמטיא:
הוו

בעל הטורים

לפני מוכה ששין אין סומכין אותה [לאתוס מעגותיה כ"מ רש"י יבמות ד' ד']. ובן אין לו פ"א אונן עם אל"ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו בדישו. לאשה ויבמה. בגי' ויבמה בעל כרחה: (ז) הזקנים ה' זקנים לומר לך שמלות יבום בחמשה: (ט) וירקה בפניו. לפי שהרוק דומ' לשכב' זרע כלומר שאינו רוצה להקי' זרע: (יא) כי ינצו אנשים סמך כי ינצו לחלוץ הנעל שע"י חליצה מריבה באה כדאמרינן כיון שנכים לבניך שלום על ישראל דאפטרא תחליצה ויבום: והחזיקה ב' במסרה ואידך (משלי ז') והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה. דוקא אם החזיקה בחתיד כדכתיב העזה פניה ואחמר לו אבל אם שגגה פטורה: (יב) כפה ב' ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך ומפיך ליה לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יסתכל בכים מנוסיו ובערותו ד"א עינך לא יהיה לך [בכיסך] למנות מה שבו כי אין הברכה שלוי' אלא בדבר הסמוי מן העין וקלתה את כפה ומפיך ליה (יג) לא יהיה לך בכיסך לומר דוקלוסה את כפה תת
דבר

יונתן

יעקב: (ז) קדם המשא חכימין הכי הוא ביבמות פ' מלות חליצה ול"ל ה' אלא ג' לדיינים וב' לעדות: בלישן בית קודשא כדפירש"י כאן: (ח) מילכא קשיטא פי' עלה טובה ומתוקנת: (ט) שנלי פי' ללועוס והוא ל' בגמ'. דלי' עקיבא כדאיתא ביבמות פ' ח"ה רגלו פרט לסנדל שאין לו עקב: רוקא נפישא וכו' רוק הנראה לעינים: (י) וכל דקיימין יכרזון כן פירש"י והוא דעת ר"י: (יד) מכלן דגביל פי' מדות של ערמומים לרמות בו בני אדם: (טו) ומסחאתא פי' מאזנים כי כן הוא תרגומו וכ"כ בערוך וע"ש: וקסטין דקשוט פי' מדה שמודדים בו יין לכון המסכה פט"ו דכלים וקסתות מלכים ופי' הערוך היינו לגין או' פי' מעבע יונא': (טז) דעבד שיקרא בפרקמטיא דק"ל כיון דכתיב כל עושה אלה לשתוק מכל עושה עול אלא אם אינו ענין למידות דהכי ככל
אמורים

רמב"ן

הראשון. והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מן הלאוין ילקה ארבעים. ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שאבל בו בשמות משוה פרועה או שקלל חבירו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהווה כי בעל הריב יגישנו לב"ד ועל ידיו ילקה: וטעם הארבעים כפי ונדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו: ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה כבר הזכרתים: (ו) וטעם והיה
הבכור

אבן עזרא

לאיש זר. פירוש המוכה אם ירצה היבם: (ו) הבכור אשר תלד. יקרא בשם אחיו ולא יונחה שמו על הנחלה ידבר. כבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: (ז) יבמי. האמת כי היו"ד סימן הפעול: (ח) ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים: (ט) וחלצה. כמו חללו סד והטעם תסיר: בפניו. מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפני ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: (יא) כי ינצו. הפך ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבושיו. בליו ומגזרת בושה והוא עוות מלא לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום ומוכן: (יב) וקצותה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקוץ: לא תחוס עינך. אם היתה ענייה: (יד) בכיסך. מקום למאזנים או יוליא מן הכים כדרך רנאות והראשון הוא נכון והעד כים אחד יהיה לכלנו משקל אחד. ומגזרת אכוסו על השה ואם הוא מסורס אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין נוכך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום *חסר. ואיפת לדק להיותה כמדת הסוק: למען יאריכון ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות לדק תעמוד כי הלדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן
ואבן

פירוש על אבן עזרא

אשר ילוה את בניו וכו' והיה היבום חיוב על אופן מלך המנהג הישר בעיני ד'. ששהיתה להם ישיבה אחת בעולם ומיוחדים בנחלה שטעמו שיהיה אחים מן האב שאלוי לירש זה את זה ולא אחים מן האם. תלקחתה לו לאשה ואין ב"ד מכריחן ליבם שיכנום יבמתו. א(שמות כ"א ח'). בכמו יַבֵּם אותי. גר"ל עמד כמו עמדו ואשמעה (במדבר ט' ח') לשון כמתנה שימתן ולא יאמר עד שישמעהו. ד(איכה ד' ג'). הר"ל לפני היבם. וע"ד ההשאלה. ז(יחזקאל ב' י') כלומר כמו שיחם פנים ואחור למגילה כך אמר הכתוב פנים לנעל. חשמורה התאחדות (בייאייגאנדער) וכי יגלו יחדיו מורה ההתנגדות (געגען אייגאנדער). טודעתו ז"ל שמה שלוה שתקוץ כפה אם לא תפדה שהעזה פניה לגלות דבר הנסתר שאל"כ לא היה מלוה שתקוץ כפה אלא היה מענישה בממון. ישהם כלי המשקל. דוגמת בכיסך שהם כלי המדה. כ(משלי א' י"ד) שאינו כמשמעו רק עד"מ לטוטפות. ל(שמות י"ב ד'). מכי אכוסו שרשו כסם מן הכפולים וכיס שרשו כום. והוא על משקל ואין ערכו (איוב א"ח ד') שמרשו ערן. מסדודי שלם ידו מן החור (שה"ש ה' ד') א"י לא לבן לאחרת. *ר"ל שלא יהיה נקב במשקל למלאות אשר יכבד המשקל בו להוציא מתוכו שיקל המשקל.
לארץ

ספורנו

שמו מישראל. שיהיה הולד נחשב אצל ה' יתעלה קיום פריה ורביה למת שהרי נולד ע"י קדושיו של מת ואין היבם צריך לקדשה קדושין אחרים וזה תאם אונן בשנאתו את אחיו ובאת עליו קלון: (ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ראוי הוא לזה הבזיון מאחר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקדושיו כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) לא קראתי לאשתי אלא ביתי: (יא) ונגשה אשת האחד להציל את אישה. אע"פ שהיכוונה ונלווה לבזות את אחי בעלה על שלא אם על בעלה. לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה: (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. אחר שהזכיר דרכי השלמת שכינה בישראל הזכיר שלא בלבד שנא האל את עוות הדין אבל ישנא ג"כ המחזיק בכלים מוכנים לעשות עול
ושלריך

פירוש רשב"ם

(ו) יקום. הבן על שם אביו (אחיו) לפי הפשט: (ט) והלצה נעלו. לקנות ממנו ירושת אחיו המת כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו: (יג) גדולה וקטנה. שעשה שני חצאי זקוקים אחד גדול ואחר קטן לרמות בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם (בחתיכה אחת) וישר. ולכן אומר אבן שלימה זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת עשה שלא יוכל לרמות: (טו) שלימה וצדק. חתיכה אחת ומכוון וישר:
אשר

יז זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך
בצאתכם ממצרים: יח אשר קרך
בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך
ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים:
יט והיה בהניח יהוה אלהיך | לך מכל־
איביך מסביב בארץ אשר־יהוה אלהיך
נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר
עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ומפטירין רני עקרה. פסוקים בסימן כ"ד: ק"י. עלי. סימן:

פ פ פ

כו א והיה כי־תבוא אל־הארץ אשר
יהוה אלהיך נתן לך נחלה
וירשתה וישבת בה: ב ולקחת
מראשית | כל־פרי האדמה אשר תביא
מארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך
ושמת בטנא והלכת אל־המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם:
ג ובאת אל־הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליהוה
אלהיך

אתקלום

קדם יי אלהך כל עבד אלין כל עבד שקר: יז הוי דכיר
ית די עבד לך עמלק בארעא במפקכון ממצרים: יח די
ערעך בארחא וקטל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת
משלהי ולאי ולא דחל מן קדם יי: יט ויהי כד יניח יי
אלהך | לך מכל בעלי דבבך מסחור־סחור בארעא די יי
אלהך יהב לך אחסנא למירתה תמחי ית דוכרנא דעמלק
מתחות שמיא לא תתנשי: פ פ פ

א ויהי ארי תעול לארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא
ותרתה ותיתב בה: ב ותסב מריש | כל אבא דארעא
די תעל מארעך די יי אלהך יהב לך ותשוי בסלא ותהך
לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה תמן: ג ותיתי
לות כהנא די יהי ביומיא האנון ותימר לה חויתי יומא
דין קדם יי אלהך ארי עלית לארעא די קיים יי לאבהתנא
לנא

מסרה הנחשלים, מ"ל. עיף, בחד יו"ד ח' בלי'. ויגע, ח"י דקרי ולא כתיב. יט בהניח, ל' וח' ביום הניח מ"י דקרי וכתיב (ולית בה' גע"א). תמחה, ל'. זכר, בשם נקודות ובמ"ש ובס"ם בזיין בציר"י. כו א תבוא, מ"ל. אשר, בפסוק. בה, דגוש מד"ד. מראשית, ה' ד' מ"ל ומד חסר א'. תביא, י"ב ומ"ל. נתן לך, ג' בסיפ' וסי' אכל מלכא בפלא. בטנא, חלף כתיב בסוף. ג ובאת, ז' בטעם מלרע בתורה.
ת"א זכור מגילה כט ל. לך עמלק עקידה שער מד. עיף ויגע מ"ק ב. והיה בהגיח סנהדרין כ. תמחה בפרק כח. מתחת השמים עקיד' שער כס. ולקחת מראשית כל גיטין מז בפרק פא מנחות פד חולין קכ קכא ערכין יא. אשר תביא ערכין שם. מארצך מנחות שם חולין קלו. הגדתי היום בכורים פו פ' הזוכל פ' ישכו.

רש"י

יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך: אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות יז) ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת כי תצא

(א) והיה כי תבא. וירשתה וישבת בה. (קידושין לז) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית. (מנחות פד) ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן משבעת המינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעה מינין: זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. (ברכות לה בכורים פג) אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך

רמב"ן

דבבור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. איננו כפשוטו שיקראו שבן הראשון כשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבעז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב הזה על דרך האמת בנסתר והנה הוא כפשוטו וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם ושהאילונית איננה מתיבמת וכן אשת הסריס שמעו מסוי וזה כולו אסמכתא כי האילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקי: (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק בפה לא תשכח בלב ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור ומצינו למדין מן התורה בשניה זכור ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפינו מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל בלשון הרע:

(ב) טעם ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. שתקח מראשית כל הפרי אשר תביא אל הבית מארצך אשר י"י אלהיך נותן לך יצוה שיפרישו הפרי בשדה ויקרא עליו שם ויביאנו לביתו וישים אותו בכלי הראוי להוליכו לבית הבחירה ולא נתן הכתוב שיעור בהם אלא אפילו גרגיר אחד מכל המין ההוא פוטר כל השדה כדין תרומה שחטה אחת פוטרת את הכרי: (ג) והלכת אל המקום אשר יבחר י"י אלהיך. כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב בכורים באחד משעריך משנבחר הבית כי כמו שהזהיר בשחוטי חוץ בקרבנות כן יזהיר בבכורים אבל חובת הבכורים לאחר שכבשו וחלקו מיד כדברי רש"י. ובספרי והלכת אל המקום אשר יבחר י"י אלהיך לשכן שמו שם זה שילה ובית עולמים ושם אמרו כי בבמות אסורות בשני הזמנים האלו אבל נוב וגבעון יקריבו הבכורים
אבל

(יז) הוו דכירין ית דעבדו לכון דבית עמלק בארחא במפקכון ממצרים:
(יח) דארעו יתכון בארחא והוה קטיל בכון כל דהוה מהרהר למסטי בתר
מימרי הינון גובריא דמשבטא דבית דן דהוה בידיהון פולחנא נוכראה והוה
ענגא פליט יתהון ודבית עמלק מקביל יתהון וקטע בית גבריהון ושדי לעילא
ואתון בית ישראל הויתון לעין ומשלהין מסוגי שעבודא דמצראי ומן דלוחי
נלילי ימא דעברתון במצעיהון ולא דחלון בית עמלק מן קדם יי:
[(יח) דארעו יתכון באורחא והוון מקטלין בכון כל דהוה לבהא מהרהר
בתר מימרי דיי ענגא פליט יתיה ודבית עמלק מקבלין יתיה ומקטלין
יתיה ואתון עמא בני ישראל להיין ומשלהיין ולא דחלו דבית עמלק מן
קדם יי:]
(יט) ויהי כד יניח יי אלהכון לכון מן כל בעלי דבביכון מן חזור בארעא דיי
אלהכון יהיב לכון אחסנא למירתה תמחון ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא
ואפילו ליומי מלכא משיחא לא תתנשי:

פ פ פ

והיה ויהי ארום תיעלון לארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא ותירתונה
ותיתבון בה: (ב) ותסבון מן שירוי בכוריא דמתבשלין מן שירויא
בכל אבא דארעא דתעיל מארעך דיי אלהכון יהיב לכון ותשוון בסלא ותהכון
לאתרא דיתרעי יי אלהכון לאשראה שכינתיה תמן: (ג) ותעטרון בסליא
וצניא ופיפוריא ותעלון לות כהנא די יהוי ממני לכהין רב ביומיא האינון
ותימרון ליה אודינן יומא דין קדם יי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים יי
לאבהתן למתן לנא:
[(ג) ותיתי לות כהנא דיהוי ממנא כהן רב ביומיא האינון ותימרון ליה אודינן
ושבחינן

בעל הטורים

דבר המועל בכים: (יח) אשר קרך בדרך קרך בגי' טרם. ויזנב בך בגי' זה מילה:
כל הנחשלים אחריך בגי' זה היה שבטו של דן [ועי' כ"ז ברש"י ובת"י]:
(א) כי תבא כתיב לעיל מיניה תמחה את זכר עמלק וסמיך ליה והיה כי תבא אל
הארץ. בגלעוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ על זה רמז לעכב
ביאתן לארץ. שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם [כ"ה בילקוט בשלח] וכן הגיד
ללבן כי ברח יעקב. ועל כן סמך לו פ' בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי. כי
תבא אל הארץ. כי עולה למנין למ"ד. שבוא אותיות אבות והו שדורש במולין [ד'
ל"ב] שאין שמות מלי' לדיקים [ר"ל בא"י וע"ש] שמשובים כאבות [כ"ה בילקוט וילא]:
(ב) ולקחת בגי' בשנעה המינין. מראשית ולא כל ראשית [מתחלה פי' כדפירש"י
ואח"כ מתחיל כעין ד"א וכוונתו כמ"ש בב' פלא בפסוק ראשית אונו]. לשם ראשית
דגנך

יונתן

אמוריס הנהו לאשר פרקמטיא: (יח) הינון גובריס וכו' דבית דן וכו' פולחנא נוכראה
ס"ל כרבנן דפליגי ארב נחמן ואמרו כל הנחשלי' אחריך שבט של דן שפלטן הענן מחנת
ע"ז וכפירש"י וכדמתרגם בפ' בשלח: וקטע בית גיבריהון ושדי לעילא פי' אחך המילה
וזרק כלפי מעלה ולאחי בחכמת האלהי' בולינא קדישא האר"י רצה נפלא לזה כי
מלת הנחשלים הוא אותיות נחש מילה כי בזה שהיה משורש נחש נסקנא בברית מילה
ודי בזה לי"ח: ומן דלוחי גלילי ימא פי' מפחד גלי ים כי פרנוס פחד דלוח:
(יט) אפילו ליומי משיחא עיין בפ' בשלח ובמ"ש:
(ג) בסליא וליניא נמלא בלשון נמרא דנדרים פרק הנודר שקל לינא ועי' כלי ור"ל כאן
שמעטר הבכורים בסלים נאים או הסלים בפירות נאים משום הידור מלוה
לעטר סוקי ירושלים בפירות ובסלים: פיפוריא י"מ בגד יפה ומשוב מכוסה הסל ומעוטף
בו

רמב"ן

אבל בגמרא יסיד אינן קריבין דמזבח כתיב ואולי מה שכתוב ראשית בכורי
אדמתך תביא בית יי' אלהיך לא קרבו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה
שם בית אבנים ובית עולמים: (ג) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים
ההם. אל הכהן אשר יהיה שם בימים ההם כי הם נתונים לאנשי משמר
ככל הקרבנות לא שיוליך עמו כהן מעירו להקריב בכוריו. ורש"י כתב אין
לך אלא כהן שיהיה בימיך כמות שהוא. ולא הבינותי זה כי בענין הזקן
ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול וחכם
כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם לריך לשמוע יפתח בדורו
כשמואל בדורו אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אם לא אל הכהן אשר
יהיה בימיו וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זו היא שר' יוסי
הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך אלא כהן שהוא
מוחזק וכשר לך באותן הימים. היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר
אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו'. ונראה שהם
ידרשו בזה שאם הקריב בכורים או עולה וקרבנות בכהן שהוא בחזקת
כשר ולאחר זמן נמלא שהוא בן גרושה הקרבנות כשרין כמו שמוזכר
בפרק האחרון של קדושין ויכנס בו עוד שאם היה קרוב ונתרחק כשר וזה
לענין הזקן שאינו נדון על פי קרוב ואינו ענין בבכורים: הגדתי היום.
בפרי הזה שהבאתי הגדתי והודיתי לשם אלהיך שהביאני לארץ אשר נשבע
לאבותינו לתת לנו והנה השם מקיים דבריו ואני מודה ומשבח לשמו.
וטעם הגדתי כמו ספרתי וכן ויגד משה את דברי העם אל יי' ספור. או יהיה פירושו הגדתי לך הכהן כי באתי ולכל העומדים האלה והסנדים הזו
היא

אבן עזרא

ואבן והכלל כל עושה עול *נפה ובמעשה בסתר או בגלוי: (יח) אשר
קרך. מגזרת כל הקורות [י]אותם: ויזנב בך. כרת זנבך והם הנחשלים
אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים
וכן כבש כשב: ואתה עיף. כי ברפידים בא והעד לא למים כי כן
[ס]כתוב: ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו
כי כבד ממך [ע]כי זקן [פ]ילחק כאשר [צ]אהב: (יט) בהניח יי' אלהיך.
הטעם כי זאת המלוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ
ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים
אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו והמתה
מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור [ק]ועד שה שלא יאמר זה השור היה
משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח.
אשר זכור [קק]לחזוק וכן משפט מלות רבות בתורה: חסלת כי תצא

(א) והיה כי תבוא. בעבור שכתוב בהניח יי' אמר השם כי יש מלות הן
קודש בהניח יי' רק כאשר [א]תבא והם הבכורים והמעשר
וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים:
(ב) בטנא. כדמות סל וחברו [ב]טנאך וזאת [ג]המלוה על הקרובים אל
מקום [ד]המקדש. וטעם בימים ההם. שזה חיוב כל זמן שהשם כהן
[דד]גדול: (ג) הגדתי. הטעם כדי שישמעו הקטנים או היה כדמות
הודיה

פירוש על אבן עזרא

*לאחרן הכפל כל עושה אלה. היא במעשה הנראה לעינים. וכל עושה עול אפילו בפה ובסתר כי עכ"פ עשה עול. [י](בראשית מ"ב כ"ט). [ס](שמות י"ז ג'). [ע](שם י"ח ח'). [פ](בראשית כ"ז א'). [צ](שם פסוק י"ד). [ק](ש"א ט"ו ג'). [קק]ר"ל כי אחר שאמר זכור את וגו' למה אמר לא תשכח כי השכחה אינה מדעת האדם אשר יזהיר בל"ת ע"כ מפרש
אם מזכור תמיד לא תבוא לידי שכחה. [א]ותוכל לקיימן. [ב](להלן כ"ח ה'). [ג]ר"ל מלות ושמח בטנא. [ד]כדתנן הגישו להר הבית אפי' אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס
עד שמגיע לעזרה (בכורים פ"ג מ"ד). והמגלר לנמה"ש חשב שכוונתו על מלות בכורים ועל הקרובים שבמשנה ג' שם. ואינו כן. שהרי מליין רק מלת בטנא ופי' של כלשון
המשנה שזכרתי. (ר"ל) כונת ר"א על דין שבמשנה ה' פ"א השולח מביא ואינו קורא. ואם כי מפורש בספ' ושמח בטנא והלכה וגו' ובאת וגו' מכ"ז אינו כמלות ג"פ יראה
כל

ספורנו

ושלריך להרחיק אותם הכלים מן תגעל נפשו אותנו כאמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה: (יט) תמחה את זכר עמלק. משור עד שה תגמל
ועד חמור כמו שלוה לשאול וזה כדי להנקם מעמלק על שהעיז פניו באל יתעלה כמקנאים לכבודו:
(ב) מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. המשובחים שבכל פירותיה כמו וראשית שמנים ימשחו נקובי ראשית הגוים. והמשובחים הם ז'
מינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל כמו שבא בקבלה. וזה באור מה שלוה למעלה כאמרו ראשית בכורי אדמתך תביא. וביאר שבאמרו
ראשית בכורי אדמתך היתה הכונה שתביא הבכורים מעשר פירות אדמתך והם ז' המינים שנשתבחה בהם: (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם.
אע"פ שלא יהיה גדול בחכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד באמרך ה' אלהיך אע"פ שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים מכל
מקום בהיותך מביא אליו את הבכורים כמביא דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע ראוי שתדבר עמו בזה דרך כבוד: הגדתי היום. הודעתי לכל
מתוך

פירוש רשב"ם

(יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה כמו מן עשה עשך ויבוננך. וכן מן אקרה כה קרך:
ארמי

אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע
יהוה לאבתינו לתת לנו: ד ולקח
הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח
יהוה אלהיך: ה וענית ואמרת לפני
יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד
מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם
לגוי גדול עצום ורב: ו וירעו אתנו
המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה
קשה: ז ונצעק אל יהוה אלהי אבתינו
וישמע יהוה את קלנו וירא את ענינו
ואת עמלנו ואת לחצנו: ח ויוצאנו
יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה
ובמרא גדל ובאתות ובמפתים:
ט ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את
הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש:
י ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי
האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו
לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני
יהוה אלהיך: יא ושמחת בכל הטוב
אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך
אתה והלוי והגר אשר בקרבך: שני ס
יב כי תכלה לעשר את כל מעשר
תבואתך בשנה השלישת שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום
ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו: יג ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי
הקדש

אונקלוס

למתן לנא: ד ויסב כהנא סלא מן ידך ויצנעניה קדם מדבחא
דיי אלהך: ה ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה
בעא לאובדא ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זער
והוה תמן לעם רב תקיף וסגי: ו ואבאישו לנא מצרים ועניננא
ויהבו עלנא פלחנא קשיא: ז וצלינא קדם יי אלהא
דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא ולאותנא
ודוחקנא: ח ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא
מרממא ובחזונא רבא ובאתין ובמופתין: ט ואיתנא
לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארעא עבדא חלב
ודבש: י וכען הא איתיתי ית ריש אבא דארעא דיהבת
לי יי ותצנעניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך:
יא ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך
את ולואי וגיורא די בינך: יב ארי תשצי לעשרא ית כל
מעשר עללתך בשתא תליתאה שנת מעשרא ותתן ללואי
לגיורא ליתמא ולארמלא ויכלון בקרוך וישבעון: יג ותימר
קדם יי אלהך פליתי קדש מעשרא מן ביתא ואף יהבתה
ללואי

מסרה ד הטנא, כו"ל כתיב באלף. והניחו, א"י חסין. ה וענית, מ"ל. אבד, כו"ל חסר במ"ב. מצרימה, כ"ז כתיב ה"א. גדול, מ"ל. ורב, ה' בקמץ. ו וירעו, חסר. המצרים, ד' בסוכה. ויענונו, היו"ד בשוא והעי"ן בפתח ואחרי' דגש ואחריו מ"ל. ז קלנו, ד' ב' חסר וב' מ"ל. ענינו, שלשיהון ח"י קדיש לנון. ח ויוצאנו, ג' ומשמשין בכתובה מ"ו ומ"י. ובזרע, ח"ו דקרי'. ובמורא, חסר. גדל, ב' כ"כ חסר. ובאתות, ב' כ"כ חו"ק ומ"ל חסין. ובמופתים, ב' חד ח"ו וחד ת"ל מ"י. ט ויבאנו, חסר דחסר. י הבאתי, ס"י וכתיב אלף קדיש לפי"ו. ראשית, כ"ח. נתתה, בה"א בסוף. והשתחוית, מ"ל. יא ושמחת, כו"ל כ"כ. בכל, הבית לפי. הטוב, מ"ל. יב כי, ז' בטעם מונח לפני גרים. לעשר, העין בשוא פשוט והשי"ן בפתח וכן מעשר. השלישת, ד' כ"כ מ"ק וס"ח. ונתתה, בה"א בסוף.

ת"א ולקח הכהן סוכה מז מכות יח מנחות סא. והניחו מכות יח מנחות סא. וענית ואמרת סוטה לב לג. ארמי אובד בכורים פו. וירא את יומא עד. אשר נתת לי בחלה פא. והנחתו סוכה מז מכות יח מנחות סא. ושמחת בכל פסחים לו ערכין יא. ולביתך גיטין מז. כי תכלה ר"ה יב סוטה מח. את כל מעשר נדרים לו תמורה י. ונתתה ללוי נדרים פד. ואכלו בשעריך ברכות לה יבמות פו גיטין מח מציעא פח מכות יט. ואמרת לפני סוטה לג. בערתי הקדש ברכות לה מעשר שני ער מגילה כ גיטין מח מציעא פח.

רש"י

שבינינו כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מ"ז): (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום, ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב (ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם ע"א חשב להם הקב"ה מחשבה כמעשה): וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פ"ג): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים פ"ג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמפסח ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. (שם מכות יט) מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והודוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד) מקצה שלש שנים תוציא וגו'. נאמר כאן מקץ ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישי' כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שהשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר. ומעשר שני שנאמר (לעיל יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען (פאה פ"ח ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. (סוטה לב) התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם השהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם
עכשו

ושבחינן יומא הדין קדם יי אלהא ארום עלינן לארעא דקיים מימרא דיי לאבהתן למתן לן:
(ד) ויסב כהנא ית סלא דבכוריא מן ידך ויהיב וייתי וירים ויחית ומבתר כדין יחתוניה קדם מדבחא דיי אלהכון: (ה) ותתיבון ותימרון קדם יי אלהכון לארם נהריא נחתת אבונן יעקב מן שירויא ובעא לאובדותיה ושזביה מימרא דיי מן ידוי ומבתר כדין נחת למצרים ואיתותב תמן לעם קליל והוה תמן לאומא רבא ותקיפא ומסגיא: (ו) ואבאישו לנא מצראי וצערו יתנא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: (ז) וצלינא קדם יי אלהנא דאבהתן וקביל יי צלותנא וגלי קדמוי צערן וליעותן ודחקן: (ח) והנפקנא יי ממצרים בידא תקיפתא ובדרע מרממא ובחזונא רבא ובאתין ובתמהין: (ט) ואעל יתנא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע דפירהא שמינין כחלב וחליין כדבש:

(י) וכדון הא איתיתי ית שירוי ביכורי איבא דארעא דיהבת לי יי ותחתוניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: (יא) ותחדי בכל טבתא דיהב לך יי אלהך ולאינש בתיכון ותהנון ותיכלון אתון וליואי וגיורי דביניכון: (יב) ארום תשיצון לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיתא דשמיטתא ותתנון מעשרא קמאה לליואי מעשרא תניינא הוא מעשר מסכנייא לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך וישבעון:
[(יב) ארום תשלמון למעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא מסכיניא ותיתנון מעשרא קדמייא לליואי מעשר מסכינייא לגיוריה ליתמיא ולארמלתא וייכלון בקירויכון וישבעון:]
(יג) ומעשר תליתאי תיסק ותיכול קדם יי אלהך ותימר הא אפרשנן קודשיא מן ביתא ולחוד יהבנן מעשרא קמאה לליואי עשרא תניינא לגיורי ליתמא ולארמלא

בעל הטורים

דנגד. קדש ישראל לי"י. ראשית תבואתה. ראשית ירימו חרם לה' קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה [ר"ל ראשית דיבורו של תינוק הוא תורה]: טנא בגי' ס' רמז לבכורים אחד מס' ולכך נעלם ס' בפ' בכורים [דהיינו יכול לו' ושמת בסל. כי הבכורי' עצמן הם שיעור ס']: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. ויבאנו חסר יו"ד שנסינו אותו עשר נסיונות והביאנו לארץ: (יא) ושמחת בכל הטוב וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר: הטוב עולה כ"ב בשביל התורה שניתנה בכ"ב אותיות: (יב) תכלה לעשר את כל מעשר ר"ת בגי'

יונתן

בו: ממני לכהן רב פי' שיהא ממונה לכהן גדול דיליף מס' דהכהן וק"ל. (ד) ויוביל וייתי ויניח וייחות פי' הכהן מוליך ומביא מעלה ומוריד ומניף ומניח ובן ס"ל לר"א בן יעקב במס' סוכה פרק לולב וערבה במר יד יד כו': (ט) ארעא דפירהא שמינין. פי' דמלאי ארץ זבת וגו' אלא פירות הארץ הם שמינים כחלב. וחליין פי' ומתוקים כדבש: לשום

רש"י

עכשו: וגם נתתיו ללוי. (שם) ונעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך

אבן עזרא

מודים שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: (ה) וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תחלה וכן ויען איוב [ה]ויאמר: ארמי אובד אבי. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח [ו]רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואמר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדות ונתת לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך [ז]יקרא ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב: במתי. סמוך כי לא נמצא לשון יחיד. ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה כולה באמר היטב בערך מתה: (ז) עניינו. בספרון עושר: עמלנו. [ח]בבנין: לחצנו. כטעם אלים לאמר כלו [ט]מעשיכם: (יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמח בפרי אדמתך: (יב) לעשר. מהבנין הכבד [י]הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר תרצה תתנם: (יג) בערתי הקדש. שהוא שמעשר. וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו

פירוש על אבן עזרא

כל זכוכך אם לא נקמן בעלמו ע"מ לקראות. [ה](איוב ג' א') ורש"י פי' בכאן ובאיוב לשון הרמת קול וכן תיב"ע וענו הלוים (להלן כ"ז י"ד) ויכרזון. [ו](משלי ל"א ז'). ר"ל כטעם לים אובד מגלי פרק (איוב ד) וטעם הפסוק מי היה אבי כי אם ארמי אחד עני לולי שנתן לו השם עושר עד שפרו ורבו ונעשה גוי גדול. ונתן להם את ארץ כנען (כ"ל) הכתוב אובד בלשון הזה. כי אבינו שמר עם לבן בעד רחל. ואם לא היה מרמה אותו למסור לאה תחת רחל. היה מוליד י"ב שבטים מרחל והיה יוסף הבכור ולא היה ביניהם קנאה ולא היו יורדים למצרים ע"י אופן הזה למכור אחיהם וזאת קנאת אפרים ויהודה שהם בני רחל ולאה ועדיין מרקד ביננו. חס דשני משאר אמים. וזה מעשה לבן הרמאי מארם וע"י נשבר גאון יעקב. [ז]ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי (ש"ב י"ז כ"ה) ואבי עמשא יתר הישמעאלי (ד"ה א' ב' י"ז). [ח]כמ"ש ויבן ערי מסכנות לפרעה (שמות א' י"א). [ט](שם ה' י"ג). [י]ומשפטו להעשר (לו פערלעפנטען). אם

ספורנו

מתוך ונעשי אלה כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים: כי באתי אל הארץ. שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ: אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך וכו'. ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב נכח מתנתו הבאתי הבכורים הראוים לנותן קרקע במתנה או באריסות: (ד) והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. להראות ולהודיע שהבכורים לא הובאו לכהן אבל הובאו אל האל ית' והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה: (ה) ארמי אובד אבי. הנה אני שהיה יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ: (ו) ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. ואשר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהיה תחת עבדות ומה שקנה עבד קנה רבו: (ט) ויתן לנו את הארץ הזאת. ואחר שהוציאנו מסבלות מצרים לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש: (י) ועתה. אחר שידעתי מה רב טובך וחסדך עלינו שעשיתנו לגוי ראוי לרשת ארץ והוציאנו להיות באופן שנוכל לקבל מתנה שתהיה שלנו ונתת לנו זאת שהיא צבי לכל הארצות ומבחר המקומות: הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה: (יג) בערתי הקדש מן הבית. בחטאינו ובעונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו הלויות תרומות ומעשרות כאמרו ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וזהו וידוי מעשר שהזכירו רז"ל: וגם נתתיו ללוי. טעם גם כטעם אע"פ כמו גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יאמר א"כ מודה אני כי גדול עוני שגרמתי לבער הקדש מן הבית ואע"פ שנתתיו ללוי וזולתו במצותך אני

פירוש רשב"ם

(ה) ארמי אובד אבי. אברהם ארמי היה אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב לך לך מארצך. וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי לשון אובד ותועה אחד הם כאדם הגולה כדכתיב תעיתי כשה אובד בקש עבדך. צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעום. כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת ונתנה הקב"ה לנו (ובסוף אסר): (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לנו. כי לא על ידי עשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח. עד שהבאתים משם ונתתי להם: (ב) (אשר ה' אלהיך נתן לך. ארץ כנען. ושמת בטנא. לפי שהוא סוף דבור הלמ"ד קמ"ץ אבל לא יתחבר לשלפניו): (יב) שנת המעשר. מעשר עני: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. כך צוה הקב"ה כדי שלא יאמר אדם לעכב מעשרותיו לשקר לפני הקב"ה: לא

הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר
צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא
שָׁכָחְתִּי׃ יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ
וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי
מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי
עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה
מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־
עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שלישי טז הַיּוֹם
הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת
לו

אונקלוס

ללואי ולגיורא ליתמא ולארמלא ככל פקודך די פקדתני
לא עברית מפקודיך ולא אתנשיתי: יד לא אכלית באבלי
מנה ולא פלתי מנה בדמסאב ולא יהבית מנה למית
קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני: טו אסתכי
ממדור קדשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית
ארעא די יהבת לנא כמא די קימתא לאבהתנא ארע
עבדא חלב ודבש: טז יומא הדין יי אלהך מפקדך למעבד
ית קימיא האלין וית דיניא ותטר ותעבד יתהון בכל לבך
ובכל נפשך: יז ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלה
ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי ולמטר קימוהי ופקודוהי
ודינוהי ולקבלא במימרה: יח ויי חטבך יומא דין למהוי ליה
לעם

מסרה יג ולגר, ל' ושלא לגר ליתום. לויתני, מ"ל. וממלותיך, בסד וי"ו ומ"י. יד לא אכלתי, ל"ד פסוק לא ולא ולא. באני, ח"ו והבית רפי. לגוה, ב'. בקול, מ"ל. אלהי, ס' ז"ק וכל אס"ף דכו' במ"ב. לויתני, מ"ל. טו השקיפה, מלעיל כדין הפועל ומ"י והא בסוף. ממעון, מ"ל. וברך, ג'. נתתה, בהא בסוף. טז חוקים, מ"ל מ"ל בתורה. יז האמרת, ל'. חקיו, קל"ף סי'. ולשמע, ח"ו דקרי. בקלו, חסר. יח ויהוה, ז' בטעם ר"פ. האמירך, מ"ל.

ת"א לא עברתי ברכות מ. לא אכלתי מעשר שני עב יבמות עג עד מכות יט. ולא נתתי יבמות עד. השקיפה מעשר שני פ"ה חגיגה יב. היום הזה מגילה כ. את ה' ברכות ו חגיגה שם גיטין נז. וה' האמירך ברכות שם חגיגה שם גיטין שם.

רש"י

ולמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך (לעיל יב) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עד מכות יט) זו אכילת טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים (לעיל טו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. (ספרי) לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי. (מעשר שני פ"ה) הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושמחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא
לשון

רמב"ן

היא לי"י אלהיך כלומר לשמו כי באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו כי הוא הביאני אליו לעבדו בארץ: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. אע"פ שהודוי בכל המעשרות כמדרש וגם נתתיו ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אבל לא אכלתי באוני ממנו יחזור על הקדש לבדו שהוא מעשר שני ונטע רביעי והם שאסורין באונן ובטומאה. ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן וביין ובשכר ויאכל לפני י"י. והרב רבי משה כתב בחבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתייה שנאמר ואכלת לפני י"י אלהיך וסיכה כשתייה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר ולא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף עשה מלת למת בכאן כנוי לדברים אשר לא יחיה האדם בהם. ואלו דברי הבאי. ואחרים מפרשים שמתודה שלא נתן ממנו על ארון ותכריכין אפילו למת שהיא מצוה וכ"ש לחי בחלוק וטלית. ובספרי ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין דברי רבי אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אסור [הלא] אף לחי אסורותה ת"כ לא נתתי ממנו שלא החלפתיו אפי' בדבר טהור פירוש ר' עקיבא דורש ולא נתתי ממנו שלא עשיתי ממנו חליפין אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין שהנינו אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן ויהיה למת על דעתו מחובר למעלה לא אכלתי ממנו באוני למת שאין אנינות אלא למת וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת מה אנן קיימין אם להביא ארון ותכריכין (דבר שאסור לחי *לחי אסור כ"ש למת) איזה דבר שמותר לחי ואסור למת זו סיכה. גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן ממנו למת הרי בערו בטומאה ובכר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא ובגמרא בפרק הערל אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת הוא דלא נתתי הא לחי דומי' דמת נתתי איזהו דבר שהוא בחיי' ובמתים הוי אומר זו סיכה ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירשו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ביה ואכלת שם לפני י"י אלהיך ופירקו ממנו מגופו. נשאר עכשיו כי הודוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא. יתוודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו אבל במשנה שנינו כדברי רבי אליעזר לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת לא נתתיו לאוננים אחרים ומשמעות זה שהם דורשים בו שלא נתנו למת לא לגופו של מת בארון ותכריכין ולא לאוננים שלו שהוא מתודה על אנינות שלו ושל אחרים ומפני אנינות של אחרים יתודה על הארון והתכריכין אע"פ שאפילו לחי אסור: (טו) אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת
לנו

*(בנ"ב. גורם) דבר זה אסור לחי ולמת.

יונתן בן עוזיאל

ולארמלא דו בכל תפקידתך דפקדתני לא עברית חדא מן פקודיך ולא אנשיית: (יד) לא אכלית ביומי אבלי מניה ולא אפרשית מניה בסאב ולא יהבית מניה תכריכין לנפש דמית שמענן בקל מימרא דיי עבדית בכל מה דפקדתני:

(טו) אודיק ממדור בית שכינת קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא דיהבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין שבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא:

(טז) יומא דין יי אלהכון מפקד לכון למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותטרון ותעבדון יתהון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יז) ית יי חטבתון חטיבא חדא בעלמא יומנא דהכין כתיב שמע ישראל יי אלהנא יי חד מטול למהוי לאלהא ולמהך בארחן דתקנן קדמוי ולמנטור קימוי ופקודוי ודינוי ולמקבלא למימריה:

(יח) ומימרא דיי חטיב יתכון חטיבא חדא בעלמא יומנא דהכין כתיב מאן כוות עמך ישראל עם יחידאי בארעא מטול למהוי ליה לעם חביב היכמא דמליל לכון ולמנטור כל פקודוי:

ירושלמי

(יד) לא אכלינן באבלו מניה ולא אפרשנן מניה בסאבא ולא יהבינן מניה תכריכין לטמי נפש דמשתמען בקל מימרא דיי אלהן עבדנן ככל מה די אתפקד עלנא:

(טו) אדיק ממדור בית שכינת קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא דיהבת לנא היכמא דקיימת לאבהתנא ארעא דסדירא שמנין כחלב וחליין כדבש:

(טו) אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ומימרא:

(יז) ית מימרא דיי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא:

בעל הטורים

בגי' בחג של פסח: (יג) לא עברתי ממצותיך [עם התיבות] בגי' לא מן התלושים על המחוברים: (יד) ולא נתתי ב' דין ואידך (איוב ל"א) ולא נתתי לחטוא חכי. זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך. פי' בדבורי לא חטאתי בו: לאמר ב' דין ואידך (ירמיה כ"ב) אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא למבכות ולא למקוננות: (טו) השקיפה עולה בגי' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שאשמים לארץ. ומנין על הקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה. וברך ג' דין ואידך וברך את נחלתך ואידך (ש"ב ז') הואל וברך את בית עבדך. זהו שדרשו בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובבנות והיינו הואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר והיינו וברך את נחלתך: זבת חלב ודבש וסמיך ליה היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות. רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו: (טז) בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך לי' את יי' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן (ברכות ז') אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש: (יז) את ה' האמרת היום בגי' זה בקריאת שמע. את ה' האמרת כאן רמז ו' סדרים. להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בה תרומות ומעשרות שהם יראת השם דברים שבינו לבין השם. וללכת בדרכיו זה סדר מועד דכתיב את שביע משנת רגליך. ולשמור חקיו זה סדר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי. ומצותיו זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו. זה סדר טהרות דכתיב ביה אמרות ה' אמרות טהורות. וכנגדם אמר ו' דברים להיות לו לעם סגולה. ולתתך עליון. לתהלה. לשם

רמב"ן

לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש לשון רש"י. ואם כן פיעור הכתוב ואת האדמה אשר נתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו. ור"א אמר כי טעמו להיותה כן תמיד כלומר וברך את האדמה אשר נתת לנו להיותה ארץ זבת חלב ודבש ואין צורך בכל זה כי בכלל הדבור או השבועה הנתינה. אומר אדם לחברו נשבעת לי שדה שלך. אמרת לי מנה. וכן כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. וכבר פירשנו וכן ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו. ולא יקשה בעיניך בכאן כי לא נזכר בשבועת האבות ארץ זבת חלב ודבש כי יאמר שהארץ ההיא בעת ההיא ארץ זבת חלב ודבש הנה נשבע להם בארץ זבת חלב ודבש או לאבותינו יוצאי מצרים שנאמר להם אל ארץ זבת חלב ודבש כענין וירעו לנו מצרים ולאבותינו: (טז) היום הזה י"י אלהיך מצוך לעשות. הנה השלים משה לבאר את התורה ולמדם כל המצות. אשר צוה אותו השם ללמד להם ולכך אמר היום הזה י"י אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים כי כבר השלמתי לך הכל. והזכיר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך והלב והנפש כבר פירשתים: (יז) וטעם את י"י האמרת היום. כיון שקבלתם עליכם כל התורה בפירושיה ובדקדוקיה ובקדושיה הנה גדלתם השם ורוממתם אותו שיהיה הוא לבדו לכם לאלהים לא תתורו באל אחר כלל: וללכת בדרכיו. שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד

אבן עזרא

נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי. בזדון: ולא שכחתי. שלא הואלתי המעשר או פירושו על שני [י]המעשרים: (יד) לא אכלתי באוני. כמו בן אוני [ל]ולחם אונים [מ]והטעם רמזתי על לשון [י]הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי א' חייתי אבל. לא אכלתי (קודש) (ס"א קודש) [ס]המעשר: ולא בערתי ממנו. הטעם השחתי מהקדש: בטמא. בדבר טמא: למת. לצרכי מת וי"א לעבודה [ע]זרה. והטעם באלה הדברים כי האסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר [פ]הוא דרך [צ]בזיון. ואף כי אם נתן בטמא. וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן ישמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה: (טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותם כן [ק]תמיד: (טז) היום הזה. אלה דברי [ר]משה: ושמרת אותם. בלבך: ועשית אותם. בארץ: (יז) האמרת. מלשון גדולה וקבוץ מגזרת בראש [ש]אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית היסר עד שיאמר שהוא היה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים

פירוש על אבן עזרא

[י]אם שהה מעשרותיו של שתי שנים לא שכחתי להעלם לירושלים. [ל](בראשית ל"ה י"ח). [מ](הושע ט' ד'). [נ]כ"נ בספרי על לשה"ק. הוא ספר מאזני לשון הקודש ונקרא פסח ספר מאזנים. [ס]ר"ל קודש שהוא המעשר. [ע]על שם זבחי מתים (תהלים קו כ"ח). [פ]ר"ל והטעם שהיה לריך להתודות באלה הדברים המזכרין כי אסור הוא שיוציא מהגורן שום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן המעשר מהמותר כלומר מהנשאר הוא דרך בזיון. ורז"ל אמרו שזה הודוי. הוא על מעשר שני ונטע רבעי שמותרין לישראל לאכלו בטהרה אבל. אסורים לאכלם כשהוא אונן או טמא. [צ]שנתרשל במצות השם ומקדים חול לקודש. [ק]כי מלת זבת לשון הווה ב"י גורם תמיד (נ"ל) פי' תמיד באלו ב' מעלות חלב עם דבש מיוחד מוננה. [ר]כי מן בערתי הקדש עד זבת חלב ודבש הם דברים שיאמר כל איש ישראל. [ש](ישעיה י"ז ו'). ר"ל

ספורנו

אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה כראוי לעוני: (טו) וברך את עמך וכו' ואת האדמה אשר נתת לנו. באותו האופן אשר נשבעת לאבותינו כשאמרת אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ורחבה וכו': (טז) היום הזה. שאתה נכנס עמו לברית. הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החוקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה מקבל עליך לשמרם: בכל לבבך. שתכיר בלי שום ספק שראוי לעשות רצונו: ובכל נפשך. שלא יביא אותך כח מתאוה בהיותך מכיר מעלת מי שלוה ותועלת מצותיו: ובזה. (יז) את ה' האמרת היום. כשקבלת עליך להכנס בברית בשבועת האלה אשר בהאבדן כל טוב גשמי אם תעבור עליו. האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכבד אצלך קיום רצונו מכל טוב גשמי: להיות לך לאלהים. שיהא הוא אצלך הנגדל הנכבד מכל העלמים הנבדלים וממנו כל הנהגת וקיום ענייניך בלי שום אמצעי כראוי לנאמי באופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון. ומנהיגך. ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך: וללכת בדרכיו. להדמות לנכבד מכל שאר הנמצאים: ולשמוע בקולו. כראוי לעבדיו: (יח) וה' האמירך היום. במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי

פירוש רשב"ם

(יד) לא אכלתי באוני. כמו ידוי תשובנה אונו ממון שנזל. מצאתי און לי לפי פשוטו: (יז) את ה' האמרת היום. אתה הזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהים. כי הדבר תלוי בו ליעשות הוא אלהיך ויושיעך. מתוך שקבלת מצוותיו. (יח) וגם הוא האמירך. הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות שנתרצית להיות לו לעם. האמרת פאישריירא בלע"ז: וכתבת

לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר
כָּל־מִצְוֺתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם
וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ רביעי פ כז א וַיְצַו
מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר
שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת
וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ
לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃
ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ
אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם
בַּשִּׂיד׃ ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם
בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־
מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת

אונקלוס

לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר כל פקודוהי: יט ולמתנך
עלאה על כל עממיא די עבד לתשבחא ולשום ולרבו
ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל: א ופקיד
משה וסבי ישראל ית עמא למימר טר ית כל תפקדתא
די אנא מפקד יתכון יומא דין: ב ויהי ביומא די תעברון
ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהב לך ותקים לך אבנין
רברבין ותסיד יתהון בסידא: ג ותכתוב עליהון כל פתגמי
אוריתא הדא במעברך בדיל די תעול לארעא דיי אלהך
יהב לך ארעא עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא
דאבהתך לך: ד ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית
אבניא האלין די אנא מפקד יתכון יומא דין בטורא דעיבל
ותסוד יתהון בסידא: ה ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך
מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא: ו אבנין שלמן
תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסק עלוהי עלון קדם יי
אלהך: ז ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם
יי אלהך: ח ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא
פרש יאות: ט ומליל משה וכהניא לואי לכל ישראל
למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעמא קדם
יי אלהך: י ותקבל למימרא דיי אלהך ותעבד ית פקודוהי
וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין: יא ופקיד משה ית
עמא

מסרה סגלה, כו"ל חסר. יט עליון, מ"ל. על כל, יו"ד נקרי'. ולשם, ד' תלתיהון בוי"ו השבור. ולהיתך, ל' וחסר. קדש, י"ג חסר. דבר, הבי"ת בציר'. **כז א** שמר, ב' חסר. אשר, בדרגא ד"ח. ב והקמת, ב' בתורה את המשכן סד"ח ומלרע. גדלות, חו"ק ומ"ל תנין. ג עליהן, ז' וכל הכליות דכו'. בעברך, קמץ העי"ן והוא חטף. הבא, י"ב חסר. לך, י"ד פסוק לך לך. ד בעברכם, ג' העין בקמץ לבד והוא חטף. תקימו, ב' מ"ל. אותם, ט"ל ב"ל בתורה. ה ובנית, מ"ל. עליהם, ל' מ"ס בל"כ. ו שלמות, ג' ומ"ו. והעלית, ג' בחירק ומ"ל. עולת, ג' כ"כ מו"ק וחסר תנין. ז שם, דגוש מד"ד. ח באר, הבית בפתח ל'. היטב, מי"ק וח"ס והטי"ת בציר'. ט והכהנים, ג' בוי"ו קדמא. הסכת, ל'. ושמע, הוי"ו בלא מתג והשין בשוא לבד. נהיית, בתרין יודין קדים לתי"ו ובעי' בתיו. לעם קמץ בז"ק והלמ"ד רפי. י מלוגו, מצותיו ק'.

ת"א ולתתך עליון ברכות סס. והיה ביום סוטה לג. והיה בעברכם סנהדרין מד. מזבח אבנים זבחים סח. לא תניף האלילים נג. אבנים שלמות תבנה שם זבחים כד סח. וזבחת שלמים פסחים קט חגיגה ד. וכתבת סוטה לב. באר היטב שם לב לה לו. הסכת ושמע ברכות עו יו סג ס' הזוהר פ' תרומה.

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס ט וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה
נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתוֹ°
וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא

° מצותיו ק'

לאמר

רש"י

לשון תפארת (תהלים צד) כמו יתאמרו כל פועלי און: (יח) כאשר דבר לך. (שמות יט) והייתם לי סגלה: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר. (ויקרא כ) והייתם לי קדושים: (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרד"נט בלעז: (ב) והקמת לך. בירדן ואחר כך תוציא משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (סוטה לה): (ח) באר היטב. (שם) בשבעים לשון: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו

בברית

רמב"ן

ספר איש את רעהו: ולשמור חוקיו ומצותיו ומשפטיו. יזכיר בפרט החוקים והמשפטים כאשר פירשתי ויכלול במצותיו כל המצות מצות עשה ולא תעשה: ולשמע בקולו. ככל אשר יצוה לכם משאר המצוות על ידי או על יד שאר הנביאים כאשר פירשתי ויתכן שיהו מצותיו מצות עשה. ולשמוע בקולו המניעות כלומר מצות לא תעשה ואמר וה' האמירך היום כי היום הזה לכם כיום סיני והשם רומם וגדל אתכם בקבול התורה שתהיו לו לעם סגולה מכל העמים ולשמור כל מצותיו כי לכם לבדכם יתן תורתו ויצוה אתכם בכל המצות הכלויות לפניו לא לעם אחר כענין

שכתוב

(יח) ומימרא דיי אמלך עליכון לשמיה לעם חביבא היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמיטר כל פיקודוי: (יט) ולמנאה יתכון רמין וגיותנין על כל עממיא דעבד לראו ולשום דיקר ולשיבהורא מטול למהוי עם קדיש קדם יי אלהכון היכמא דמליל: (א) ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טורו ית כל תפקדתא דאנא מפקיד לכון יומנא: (ב) ויהי ביומא דתעברון ית יורדנא לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותקימון לכון אבנין רברבין ותשועון יתהון בגירא: (ג) ותכתוב עליהון ית כל פתגמא אורייתא הדא במעברכון מן בגלל דתיעלון לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ארעא דפירהא שמינן כחלב ועבדין דבש היכמא דמליל יי אלהא דאבהתכון לכון: (ד) ויהי בזמן דתעברון ית יורדנא תקימון ית אבניא האלין דאנא מפקיד יתכון בטורא דעיבל ותשועון יתהון בגירא: (ה) ותיבנון תמן מדבחא קדם יי אלהכון מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא: (ו) אבנין שלמין תבנון ית מדבחא דיי אלהכון ותסקון עלוי עלוון קדם יי אלהכון: (ז) ותיכסון נכסת קודשין ותיכלון תמן ותיחדון קדם יי אלהכון: (ח) ותכתובון על אבניא ית כל פתגמי אורייתא הדא כתב חקיק ומפרש מתקרי בחד לישן ומיתרגם בשבעין לישנין:

(ח) ותכתבון על אבניא ית כל מילי שבח אורייתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשבעין לישון:

(ט) ומליל משה וכהניא בני לוי עם כל עמא למימר ציתו ושמעו ישראל יומנא הדין אתבחרתון למהוי עמא קדם יי אלהכון: (י) ותקבלון למימרא דיי אלהכון ותעבדון ית פקודוי וית קיימוי דאנא מפקיד לכון יומא דין: (יא) ופקיד משה ית עמא ביומא ההיא למימר: (יב) אלין שבטיא יקומון לברכא

בעל הטורים

לשם ולתפארת. ולהיותך עם קדוש: (יט) ולתתך עליון רמז לתוספת דהקב"ה דכתיב ביה מפריך ישראל. לתהלה לשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא להם לתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק. שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזיר' להם. אבל מי שהם שיחם חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים. *לכך שיר השירים ליה. וכנגדו (קהלת ז') כקול הסירים [ר"ל כי לית קץ לשכרו של השר. ולית קץ לעונש הקוליס למי שחם ש"ס] אשר עשה בני' שבעים אומות: ולהיותך חסר ו' שאין הויית קדושתן נכרת כל כך בעולם הזה. קדש חסר ו' לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה [ר' הגמ' יומא ד' ל"ט ואדם מקדש עצמו מעט כו' וזהו רמז שקדש חסר לעע"כ תהיה עם קדוש] וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקריאה: ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה (א) ויצו משה אזהרה לבית דין שיעסוק לקדש עצמך: (ב) והקמת לך ב' במסורה דין ואידך והקמת את המשכן לומר ששקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: (ד) תקימו ב' במסורה דין ואידך ופסל ומצבה לא תקימו. כנגד מה שלויתי אתכם לא הקימו אני מלוה אתכם תקימו את האבנים: (ח) התורה באות באר היטב בגי' גם בשבעים לשונות: בגרסה זו נעלם ס' לומר אע"פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נפסקו ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה [ד' ל"ג ע"ב וע"ש]: *[מסורה]

יונתן

(יט) לשום דיקר כמו של יקר: ולשיבהורא הרגיש של תפארת: (ג) תשועון בגירא פי' תעושון בסיד וכו' במגילת איכה גירא וסיידא. (ח) בחד לישן ומתורגם בע' דייק מאחר היעב משמע שהבאור דוקא היטב שהכל יבינוהו אבל הכתב א"כ כ"א לחד. גם היטב בגימ' גריזים

רמב"ן

שכתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי: (יט) ולהתך עליון על כל גוים אשר עשה לתהלה. שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו: ולשם שיצא לך שם בגוים בהדרו אשר שם עליך כי אתה נעלה על כלם: ולתפארת כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תגזור אמר ויקם לך כענין מן תתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ולהיותך עם קדוש לדבקהבו בסוף. ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל הוא תהלתך ושמו הגדול הוא אלהיך ובזה תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה תפארת ישראל: (א) וטעם ויצו משה וזקני ישראל. כי אחרי שהשלים משה דבריו לוה לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו בעם לשמור כל המצות כי כל עם הולך בעצת זקיניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם. ולא אנחנו. כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם. אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון: (ג) וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת. אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין האזהרות: (ח) וטעם באר היטב. הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ואלינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בכן ונראאית עד לעיני כל ישראל בתאגים וזיונים ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים: (לעיל ג') למען אשר תבא אל הארץ. אמר רבי אברהם כי השם יעזרך אם תחלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה בביאתם לארץ. ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך הירדן מיד למען אשר בא אל

אבן עזרא

המצוות: (יט) ולתתך עליון. זה הוא שכר האמירה: (א) ויצו משה. בלוי השם: וזקני ישראל. אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים: שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצוה כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר: (ג) וטעם בשיד. שיעמדו: (ג) למען. כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהפלו להיותם בארץ: (ח) באר היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד: וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים ובני לאה רבים ונלקחו הגדול והקטן: וענו

פירוש על אבן עזרא

ר"ל מבנין הפעול. ופי' האמרה והאמירך בב"א (זאבען. מאכען). כמו והקל מעלך (שמות י"ח כ"ב) והטעם שידברו הזקנים גם הם אל העם כי כבד ממנו הדבר להרים קולו שישמעו כל ישראל. כי אמר את כל המצוה לשון יחיד. ואשר אנכי מצוה אתכם היום. והלכן (פ' ד') הקימו את האבנים אשר אנכי מצוה אתכם היום כונת ר"א אב זה הפסוק הוא על כל התורה ל"ל המצות. ואם הוא פרעיות לא פירש מה איזה היא ע"כ פי' אשר יכלול כל התורה בעת הקמת האבנים כאשר יכתוב התורה על האבנים ככתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת להלן (ל"א י"ט). ימים רבים. ר"ל באר היטב שב על ובחבת וכו' ר"ל לא כדעת רש"י אשר פי' באר בעיי"ן לשון. (פסוק ח'). ולכן כאמר ויצו משה. וידבר משה ל"י. לשון האזנה. וכן ת"א אליה. ויב"ע לייתו. וכמ"ש אלה דברי הברית וכו' (להלן כ"ט ס"ע). כי בני השפחות פ"ו רק ד'. הוא לאובן. וזבולן. ולעלפי לבני השפחות שיהיו ו' בהר עיבל. וד' מבני לאה וב' עבני רחל כ"כ ו' על הר גריזים. כלומר

ספורנו

גוי נתן לך מעלה בזה: להיות לו לעם סגולה. כדי שישיג בכם מה שחפץ להשיג מן המין האנושי כאומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולשמור כל מצותיו. ונתן לך ג"כ מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו אשר בם תמלא חן בעיניו ושאר העכו"ם אינן בלתי מוכנים וראוים לזה כאמרם ז"ל (שבת פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב מתה ובכן אינם ראוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם לבד שהם מצות בני נח: (יט) ולתתך עליון. להבין ולהורות כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: לתהלה ולשם ולתפארת. לאל ית' כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ולהיותך עם קדוש. נצחי לחיי ע"ה: כאשר דבר. כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (א) ויצו משה וזקני ישראל. שתף עמו הזקנים מפני שהם יהיו במעמד בעברם הירדן: (ז) ושמחת לפני ה' אלהיך. על שהכנס אז עמו לברית בהר גרזים ובהר עיבל: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב: הסכת. ליר במחשבתך כמו את סכות מלככם

פירוש רשב"ם

(ה) וכתבת על האבנים את כל דברי וגו'. שכשנשבעו עתה בהר גריזים ובהר עיבל היתה התורה לפניהם כתובה ונשבעו שיקיימוה:

אלה

לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם
עַל־הַר גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן
שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה
בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס טו אָרוּר
הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת
יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ
כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר
מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר
מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־
יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה
כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כא אָרוּר
שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר
מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד
לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים
את

אונקלוס

עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר: יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת
עַל טוּרָא דִגְרִיזִים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן: יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל לְוָטַיָּא בְּטוּרָא
דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי: יד וִיתִיבוּן לֵוָאֵי
וְיֵימְרוּן לְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָלָא רָמָא: טו לִיט גַּבְרָא דִּי
יַעְבֵּד צְלֵם וּמַתְּכָא מְרַחְקָא קֳדָם יְיָ עוֹבַד יְדֵי אֻמָּן וּמְשַׁוֵּי
בְּסִתְרָא וְיָתִיבוּן כָּל עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן: טז לִיט דִּיקַלֵּי אֲבוּהִי
וְאִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יז לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרֵהּ
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יח לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא וְיֵימַר
כָּל עַמָּא אָמֵן: יט לִיט דִּיצַלֵּי דִּין דַּיָּר יִתַּם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר
כָּל עַמָּא אָמֵן: כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי
כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב
עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כב לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם
אֲחָתֵהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כג לִיט
דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כד לִיט דְּיִמְחֵי
לְחַבְרֵהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כה לִיט דִּי מְקַבֵּל
שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כו לִיט
דִּי לָא יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן וְיֵימַר
כל

מסרה יב לברך, ט'. בעברכם, ג'. ויוסף, י'. ובנימן, חסר. יג ואלה, ע"ז כ"פ בתורה. וזבולן, מו"ק וס"פ. יד קול, מ"ל. טו פסל, הפ"א רפי. מעשה, ה' בסוף בסביר. תועבת, ד'. ושם, ה'. בסתר, ד'. טז ארור, ח' בטעם ז"ג. יז ארור, ח' בטעם ז"ג. מסיג, מ"ל. גבול, מ"ל. יח ארור, ח'. משגה, ב'. יט ארור, ה' בטעם רביע וסי' דיכה דאחתי גלי וקם ברגיותא. כ ארור, ה'. ואין כאן פיסקא. כא ארור, ח'. כב ארור, ה'. כג ארור, ח'. חתנתו, ל' וחסר. כד ארור, ח'. בסתר, ד'. כה ארור, ל' בטעם פשטא וסי' ארור פושט ידו לשוחד. לקח, ח"ו וח"י דקרי ולא כתיב. שחד, כו"ל בלא' ח'. להכות, מ"ל. כו יקים, מ"ל.

ת"א אלה יעמדו סוטה לב לח. על הר שם לז. וענו הלוים סוטה ס פג. קול רם שם לג. ארור האיש שם לב לז שבועות לו חלילים שם. ארור שוכב שבת כד. ארור שוכב ערובין כא פסחים מט. ארור אשר לא יקים שבועות לו.

רש"י

דברים: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה (קוטס לו) ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון (לעיל כה) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון (ישעיה נט) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל
את

רמב"ן

אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך ואמתך כמוך או טעמו תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש"י. ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחד מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב
לעצלה

אבן עזרא

(יד) וענו. כמו ועניתם ואמרת ורז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה. והעד בספר יהושע וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והפסל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם: (טז) ומקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) ומטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר
והיתום

לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית יורדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין: (יג) ואלין שבטיא יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר זבולן דן ונפתלי: (יד) ויכרזון ליואי ויימרון לכל אינש ישראל בקלא רמא: (טו) שיתא שבטין קמו על טורא דגריזים ושיתא על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי במציעא מברכיא הוון הפכין אפיהון כלו קבל טורא דגריזין ואמרין בריך יהוי גברא דלא יעבד צלם וצורה וכל דמו מה דמרחק קדם יי עובד ידי אומא ולא ישוי בטומרא מלטטיא הוון הפכין אפיהון כלו קבל טורא דעיבל ואמרין ליט יהוי גברא דיעבד צלם וצורה וכל דמו מה דמרחק קדם יי עובד ידי אומן וישוי בטומרא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(טו) אשיתא שבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשיתא שבטי יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי יהובין במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקביל טורא דגריזים וקתחו הומדום (י"ג פומהום) בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמו מה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומריא וסלטיא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דמו מה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא עניין אלין ואלין ואמרין אמן:]

(טז) ליט דמזלזל איקרא דאבוי ודאמיה עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (יז) ליט דישני תחום ד דבריה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(יז) ליט יהוי גברא דמשני תחומא:]

(יח) ליט דיטעי אכסניא באורחא דהוא מדמי לסמיא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(יח) ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא דהוא דמי לסמיא ויענון כל עמא ויימרון אמן:]

(יט) ליט דיצלי דין דייר יתם וארמלא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כ) ליט דמשמש עם אתת אבוי ארום גלי כנפא דגלי אבוי הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כא) ליט דמשמש עם כל בעירא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כב) ליט דמשמש עם אחתיה ברת אבוי או ברת אמיה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(כב) ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרי אמן:]

(כג) ליט דמשמש עם חמותיה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כד) ליט דימחי חבריה בלישן תליתאי בטומרא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כה) ליט דמקבל שוחדא למיקטול בר נש למשדי אדם זכאי הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כו) תריסרי שבטיא כל חד וחד הוה אמר

בעל הטורים

(יב) נריזיס בגימ' הברכה יהיה בו: (יד) קול רם וסמיך ליה (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל לומר שבקולו של רם היינו בקול הקב"ה שמעו דבר אנכי יי' ולא יהיה לך: בספר ד'. ושם בסתר. מכה רעהו בסתר. כי אלה עשית בסתר בדוד בענין בת שבע (ש"ב י"ב). כי האלהים בחובר כל בסתר. לומר אם הפנה בסתר האלהים בסוף כל בסתר. התחיל בע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמך לע"ז: (טז) מקלה אביו ואמו דג' שותפין יש באדם [וכמו שהזהיר על ע"ז רק לעבוד אותו ית' כן הזהיר על כבוד אב ואם] וסמיך למקלה אביו: (יז) מסיג גבול רעהו לומר שסבא על אשם היש שהוא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו. וסמך לו (יח) משגה עור לומר לא תיעץ לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו. משגה ב' משגה עור. משגה ישרים בדרך רע (משלי כ"ח) זהו שדרשו משגה עור שמיעצו להטות זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו. וסמך לו (יט) מטה משפט שהיודע הדין ומטהו ברמאותיו או טוען שקר הוא משגה עור: סמך (כא) שוכב עם בהמה לאשת אביו לפי שהיא עמו בבית וכרוך אחריה כבהמה. וכן לאחותו ולחותנתו שהם תדירים עמו. וסמיך לו (כד) מכה רעהו בסתר שהוא בלישנא כמו זנות חותנתו ולאחותו שהוא בלישנא בגימו: בסתר בגי' בלשון הרע. בסתר בגימ' מסר ממון חבירו. וסמך (כה) לוקח שוחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען שפך דם: (כו) אשר לא יקים להכות נפש לומר השופך דם כשעבר על כל

יונתן

בגימ' הכי הוי וכדפירש"י ועיין במפרשים: (טו) דמו מה דמרחק פי' דמות הרחוקה אלת לפני ה' אלהינו: ירושלמי המהום לשון מזירות או המיה בקול הומיה שפתחו וענו כולם ביחד: (טז) דמזלזל איקרא פי' המביים כבוד אב ואם: (יח) דיטעי אכסניא באורחא דהוא דמי לסמיא דייק ממה דכתיב בדרך ואי אסימא ממש קאי מאי בדרך הא אפילו בעיר ובבית עובר אלאו דכתיב ולפני עור לא תתן מכשול אלא מדכתיב בדרך משמע דקאי אאורח דעור תוא שאינו יודע הדרך וק"ל: (כד) לישן תליתאי פי' לשון הרע מיקרא תליתאי מטעם המנוהר

רמב"ן

נעללה איננו בחרם הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קימו וקבלו היהודים והנה הוא חרם המורדים והכופרים. ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן. אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים

אבן עזרא

והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת איננו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות: (כא) עם כל בהמה. זכר [a]או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא [b]הזכירו: (כה) לוקח שוחד. לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר: (כו) אשר לא יקים. יש אומרים על כל התורה ויש אומרים על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות

פירוש על אבן עזרא

[a]כלומר שכתוב שם אז יבנה יהושע ואחרי כן קרא את דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה לאה שלא שנה מן הכתוב ודעתו שהברכה ברוך אתה והקללה הפך זה. [b]כי הנקבה דרכה בכך. והנה הוא ג"כ דבר נסתר. [c]ר"ל הזכר בצירות. ואעפ"כ אלת בהמה כוללת שניהם. ואלה

ספורנו

הכהנים: ושמע. והתבונן: ושמעת בקול ה' אלהיך. כשתלייר זה ותבין תשמע בקולו בלי ספק: (טו) ארור האיש. הנה כל הארורים אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם. אמנם הזכירם הכתוב בלשון ארור בלבד כי עיקר הכוונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שהם לבדם ישאו עונם ולא יהיו שאר העם ערבים להם וזה כי המוטאים האלה היו על הרוב ראשי העם שלא היה על הסדיוטות לנמות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען שפוך דם אב ואם הקלו בך כו'. ובאותם הפרשה הזכיר הנביא רוב אלה הארורים או כולם ואמר שבעבור אלו העונות בירושלים לא שהעיר כולה חטאה בזה אבל הנשיאים הם חטאו בכמו אלה. אמנם בהזכירו שם עונות הנבול האשים את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת: (כה) לוקח שוחד להכות. כענין דואג האדומי והזפים שאולו מן בעיני שאול או לכרוים: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם. שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כולם אבל תהיה

פירוש רשב"ם

(יב) אלה יעמדו לברך וגו'. לפי הפשט דומה שאלו עונין אמן אבל הלוים הופכין פניהם בשעת ברכה להר גריזים וכשמקללים פונים להר עיבל: (טו) ושם בסתר. כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שמפרש בכולם. הוא משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי. ופעמים בסתר. והן ע"ז. ומכה רעהו. ולכך פירש בשניהם בסתר שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות. הנסתרות לה' אלהינו. הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת מלקות. סקילה. שריפה. הרג. וחנק. הלא תראה אין כתוב כאן. ארור שוכב עם אשת רעהו. כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו. מקלה אביו. במקום בית גידולו. אין אחרים רגילי שם. וכן משיג גבול בגנבה הוא עושה שאם יראה ימחה בידו. וכן משגה עור ומטה משפט. כל אלו דברי סתר. שכב עם אשת אביו. זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה: עם כל בהמה. אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו. וחתנתו. האם רגילה בבית בתה: (כו) ארור אשר לא יקים. על כל עבירות שבבסתר

אֶת־דִּבְרֵ֥י הַתּוֹרָֽה־הַזֹּ֖את לַעֲשׂ֣וֹת
אוֹתָ֑ם וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם אָמֵֽן׃ פ
כח א וְהָיָ֗ה אִם־שָׁמ֤וֹעַ תִּשְׁמַע֙ בְּקוֹל֙
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֤ר לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־
מִצְוֹתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם וּנְתָ֨נְךָ֜
יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ עֶלְי֔וֹן עַ֖ל כָּל־גּוֹיֵ֥י הָאָֽרֶץ׃
ב וּבָ֧אוּ עָלֶ֛יךָ כָּל־הַבְּרָכ֥וֹת הָאֵ֖לֶּה
וְהִשִּׂיגֻ֑ךָ כִּ֣י תִשְׁמַ֔ע בְּק֖וֹל יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃
ג בָּר֥וּךְ אַתָּ֖ה בָּעִ֑יר וּבָר֥וּךְ אַתָּ֖ה בַּשָּׂדֶֽה׃
ד בָּר֧וּךְ פְּרִֽי־בִטְנְךָ֛ וּפְרִ֥י אַדְמָתְךָ֖ וּפְרִ֣י
בְהֶמְתֶּ֑ךָ שְׁגַ֥ר אֲלָפֶ֖יךָ וְעַשְׁתְּר֥וֹת צֹאנֶֽךָ׃
ה בָּר֥וּךְ טַנְאֲךָ֖ וּמִשְׁאַרְתֶּֽךָ׃ ו בָּר֥וּךְ אַתָּ֖ה
בְּבֹאֶ֑ךָ וּבָר֥וּךְ אַתָּ֖ה בְּצֵאתֶֽךָ׃ ששי ז יִתֵּ֨ן
יְהוָ֤ה אֶת־אֹיְבֶ֙יךָ֙ הַקָּמִ֣ים עָלֶ֔יךָ נִגָּפִ֖ים
לְפָנֶ֑יךָ בְּדֶ֤רֶךְ אֶחָד֙ יֵצְא֣וּ אֵלֶ֔יךָ וּבְשִׁבְעָ֥ה
דְרָכִ֖ים יָנ֥וּסוּ לְפָנֶֽיךָ׃ ח יְצַ֨ו יְהוָ֤ה אִתְּךָ֙
אֶת־הַבְּרָכָ֔ה בַּאֲסָמֶ֕יךָ וּבְכֹ֖ל מִשְׁלַ֣ח
יָדֶ֑ךָ וּבֵ֣רַכְךָ֔ בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ
נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ט יְקִֽימְךָ֨ יְהוָ֥ה לוֹ֙ לְעַ֣ם קָד֔וֹשׁ
כַּאֲשֶׁ֖ר נִֽשְׁבַּֽע־לָ֑ךְ כִּ֣י תִשְׁמֹ֗ר אֶת־מִצְוֹת֙
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וְהָלַכְתָּ֖ בִּדְרָכָֽיו׃ י וְרָאוּ֙
כָּל־עַמֵּ֣י הָאָ֔רֶץ כִּ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה נִקְרָ֣א עָלֶ֑יךָ
וְיָֽרְא֖וּ מִמֶּֽךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ֤ יְהוָה֙ לְטוֹבָ֔ה בִּפְרִ֧י בִטְנְךָ֛ וּבִפְרִ֥י בְהֶמְתְּךָ֖ וּבִפְרִ֣י
אַדְמָתֶ֑ךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע יְהוָ֛ה לַאֲבֹתֶ֖יךָ לָ֥תֶת לָֽךְ׃ יב יִפְתַּ֣ח יְהוָ֣ה ׀ לְ֠ךָ
אֶת־אוֹצָר֨וֹ הַטּ֜וֹב אֶת־הַשָּׁמַ֗יִם לָתֵ֤ת מְטַֽר־אַרְצְךָ֙ בְּעִתּ֔וֹ וּלְבָרֵ֕ךְ אֵ֖ת כָּל־
מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֑ךָ וְהִלְוִ֙יתָ֙ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֔ים וְאַתָּ֖ה לֹ֥א תִלְוֶֽה׃ יג וּנְתָנְךָ֨ יְהוָ֤ה לְרֹאשׁ֙ וְלֹ֣א
לְזָנָ֔ב וְהָיִ֙יתָ֙ רַ֣ק לְמַ֔עְלָה וְלֹ֥א תִהְיֶ֖ה לְמָ֑טָּה כִּֽי־תִשְׁמַ֞ע אֶל־מִצְוֹ֣ת ׀ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֗יךָ אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֜י מְצַוְּךָ֛ הַיּ֖וֹם לִשְׁמֹ֥ר וְלַעֲשֽׂוֹת׃ יד וְלֹ֣א תָס֗וּר מִכָּל־הַדְּבָרִים֙
אשר

כָּל עַמָּא אָמֵן: א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יוֹמָא דֵין
וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ
כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ:
ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא: ד בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ
וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וּוַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ:
ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמַפְּקָךְ:
ז יִתֵּן יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא
חַד יִפְּקוּן לְוָתָךְ וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן יֶעֶרְקוּן מִקֳּדָמָךְ: ח יְפַקֵּד יְיָ
עִמָּךְ יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצְרָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִנָּךְ
בְּאַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: ט יְקִימִנָּךְ יְיָ לֵהּ לְעַם קַדִּישׁ
כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ אֲרֵי תִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ
בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי: י וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי
שְׁמָא דַייָ אִתְקְרִי עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ: יא וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא
בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַל אַרְעָא
דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יב יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצְרֵהּ
טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵהּ וּלְבָרָכָא יָת כָּל
עוֹבָדֵי יְדָךְ וְתוֹזִיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף: יג וְיִתְּנִנָּךְ
יְיָ לְתַקִּיף וְלָא לְחַלָּשׁ וּתְהֵי בְּרַם לְעֵלָּא וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא
אֲרֵי תְקַבֵּל לְפִקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהָךְ דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יוֹמָא דֵין
לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד: יד וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא
מפקד

מסרה לעשות, מ"ל. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. כח א לשמר, חסר. לעשות, מ"ל. ונתנך, ב' לרמש. גויי, בב' יודין. ב הברכות, מ"ל. והשיגך, ח"ו. ב' מ"י וח' חסר. בקול, מ"ל. ד אלפיך, מ"ל. ועשתרות, ל' מ"ל בתורה. לאנך, ח"י. ה ומשארתך, חסר. ו בבאך, חסר דח'. וברוך, ז' ב' מנהון כ"פ. בלאתך, מ"ל ס' ומ"י. ז הקמים, מ"ל. ילאו, י"ד. ינוסו, ב' מ"ל. ח יצו, ל'. באסמיך, ל' וח' אסמיך שבע מ"ל. ט יקימך, מ"ל. קדוש, כנ"ל מ"ל במ"י. י וירלו, ב'. ממך, הכ' בדגש להפלרה. יא והותרך, ל' ח"י ומ"ו. לטובה, מ"ל. יב יהוה, פסק. אולרו, מ"ל. מטר, ד' מתג בטי"ת אולי מפני הדומות עד בפסח לי בפסח ד"ח. ולברך, ד'. והלוית, מ"ל. יג ונתנך, בקדמה. לראש, כ"ד. תהיה, ח'. למטה, הטי"ת בדגש ד"ח. לשמר, חסר. ולעשות, ס"ו כנ"ל בוי"ו המבור ומ"ל. יד ולא, ט"ז כ"פ בסיפרה. תסור, מ"ל.
ת"א והיה אם שמוע תשמע בהלה פט. ונתנך ה' אלהיך עליון עקידה שער טו. ברוך אתה מליעה קז. ברוך אתה בבאך סם. ובשבעה קדושין ב. יצו ה' אתך תענית ח מליעה מב. וראו כל עמי ברכות ו כו מגילה יו סוטה יז מנחות לס חולין פט. יפתח ה' לך תענית ב ע חגיגה יב בהלה כם.

רש"י

את התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה: (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. (ב"מ קז) שתהא
יציאתך

ספורנו

תהיה איזו מציה מהם לגדולה אלא והוא המאמר לדבר אחר: (ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. אף על פי שלא תשתדל אתה להשיגם: כי תשמע בקול ה' אלהיך. וזה כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולפי' ישיגוך הברכות בלתי השתדלות והנה הזכיר ברכות בית ראשון ואמר שיזכור לכהן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו יקימך ה' לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז"ל על ברכות שמעון הצדיק והנסים של בית המקדש כל ימיו: (י) וראו כו'. כמו שספרו ז"ל על אלכסנדר שהשתחוה לפניו: (יא) והותירך ה' לטובה.
שתהיה

ירושלמי

אמר ברכתא בכללא ולוטיא בכללא סברכיא הוון הפכין אפיהון לכל מילא ומילא כלו קביל טורא דגריזים ואמרין בריך יהוי גברא די יקים ית פתגמי אורייתא הדא למעבדהון מלטטיא הפכין אפיהון כלו קביל טורא דעיבל ואמרין ליט יהוי גברא דלא יקים ית פתגמי אורייתא הדא למעבדהון הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן פתגמיא אלין אתאמרו בסיני ואתניין במשכן זימנא ואיתליתון במשרי מואב תרתיסרי מלין בן מלתא לכל שבטיא ועל כל פיקודא ופיקודא אתגזר עלה תלתין ושית קיימין: (א) ויהי אין קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון למינטור ולמעבד ית כל פקודוי דאנא מפקיד לכון יומנא ויתנינכון יי אלהכון רמין וניותנין על כל עממי ארעא: (ב) וייתון עליכון כל ברכתא האלין וידבוקנכון ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון: (ג) בריכין אתון בקרתא ובריכין אתון בחקלא: (ד) בריכין ולדי מעיכון ופירי ארעכון בקרי תוריכון ועדרי עניכון: (ה) בריך סלי ביכוריכון וחלת שירוי אצותכון:

[(ה) בריכין תהון בסלי ביכוריכון ובאצוותכון:]

(ו) בריכין אתון במיעלכון לבתי מדרשיכון ובריכין אתון במפקכון לפרקמטייכון:

[(ו) בריכין תהוון במיעלכון בבית מדרשיכון ובריכין תהוון במיפקכון מן בתי מדרשיכון:

יונתן בן עוזיאל

(ז) ישוי מימרא דיי ית בעלי דבביכון דקיימין לקובליכון למבאשא תבירין קדמיכון באורחא חד יהון נפקין לוותכון לסדרי קרבא ובשבעא ארחין מעיין יהון ערקין מן קדמיכון: (ח) יפקיד יי עמכון ית ברכתא באוצריכון ובכל אושטות ידיכון ויבריכינכון בארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (ט) יקים יתכון מימרא דיי קדמוי לעם קדיש היכמא דקיים לכון ארום תנטרון ית פקודיא דיי אלהכון ותהכון בארחן דתקנן קדמוי: (י) ויחמון כל עממי ארעא ארום שמא דיי חקיק בזמן דתפילין עלך וידחלון מנך: (יא) וישיירינכון מימרא דיי לטבא בולדא דמעיכון ובולדא דבעיריכון ובאבא דארעכון על ארעא דקיים יי לאבהתכון: (יב) ארבעא מפתחין בידי דמארי עלמא דלא מסרינון בידא דשפכרא מפתהא דחייתא ודקבריא ודמזוני ודמטרא וכן אמר משה נביא הכא יפתח יי לכון ית אוצריה טב דעמיה בשמיא למתן מטר ארעכון בזמניה בכיר במרחשון ולקיש בניסן ולברכא ית כל עובדי ידיכון ותוזפון לעממין סגיאין ואתון לא תצטרכון למיזף: (יג) וימני מימרא דיי יתכון למלכין ולא להדיוטין ותהוון לחוד מנטלין ולא תהוון למאיסין ארום תקבלון לפקודיא דיי אלהכון דאנא מפקיד לכון יומנא למנטור ולמעבד: (יד) ולא תסטון מן כל פתגמיא דאנא מפקיד לכון יומנא לימינא ולשמאלא למהך בתר

בעל הטורים

כל התורה: אמן בגימ' יהוה אדני. ולכך גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות: (א) שמוע תשמע בגימ' לדברי תורה ולדברי חכמים: (ז) ינוסו לפניך וסמיך ליה: (ח) יצו יי' אתך את הברכה באסמיך. שתמלא בתים מלאים כל טוב: באסמיך בגי' זהו סמוי. שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: (י) שם יי' נקרא ר"ת שי"ן פי' שי"ן של תפילין. ויראו ממך וסמיך ליה (יא) והותירך יי'.

יונתן

אמבואר לעיל פרשה בראשית בפסוק ויעש ובפ' קדושים וכמו שכתבנו וע"ש. (כו) חרתיסרי מילין מלתא לכל שבטא כנגד י"ב שבטים וכל זה בסופה פרק אלו נאמרין ר"פ הכי פ"ל דפליג אר"ב ומבר ברוך בכלל וכפרע וכן ארור בכלל וארור בפרט וכללות ופרטות נאמרו בסיני באהל מועד ונשנו בערבות מואב. המגזר עלה תלתין ושית קיימין פי' לכל מצות נכרתו ל"ו בריתות י"ב דסיני וי"ב דאהל מועד וי"ב דערבות מואב הרי ל"ו ולא כר"ע דאמר מ"ח וכו'. (ה) שירוי אצוותכון פי' חללת עיסתכם וממולא אחד והן זק"שרק. לומר

(ו) במיעלכון לבי מדרשא ע"ש ברוך אתה בשם ה'. במפקכון לפרקמטייכון כן הוא במדרש רבה ודרש לאחר הוא לדרך והולאה משא ומתן וק"ל: (ז) ארחין מעיין יהון פירוש דברים נבוכים ומועטים: (י) מזמן בתפילין דעלך כ"ל מוכן ומזומן ויותר היה נראה להגיה בזמן דתפילין עלך וכדאיתא בפ"ק דברכות וראו כל עמי הארץ כי שם וגומר רבי אליעזר אומר אלו תפילין שבראש לפי שהם בגלוי וי"מ כי שם ה' נקרא הוא ר"ת שי"ן רמז על תפילין שבראש: (יב) ארבעה מפתחות וכו' דלא מסרינון בידא דשפכרא פי' שליח

רמב"ן

להקים אמר רבי אסי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור. וזה קרוב לענין שפירשנו ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקנן שלא יפול ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים והנשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו' וכן נהגו: (ט) יקימך י"י לו לעם קדוש כאשר נשבע לך. יקרא שבועת הברית אשר כרת עמהם בהר סיני על כל הדברים האלו כי שם נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או שהברית אשר כרת עם אברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך יכלול זה וכן אמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק ליעקב כי לכולם בא בברית: (יג) וטעם לראש ולא לזנב. ביאורו לראש על העמים *וזנב לעם ולא לזנב לאחד מכל עכו"ם כי יתכן שיהיה לראש על העמים רבים וזנב לעם אחד ככבד ממנו. והנכון שיתכן לראש מעתה ולא לזנב עד עולם באחד מכל העתים וכן רק למעלה תמיד ולא תהיה למטה לעולם: (יד) ולא תסור מכל הדברים. כמשך עם כי תשמע שיגואו עליך כל הברכות האלה כאשר תשמע למצותיו וכאשר לא תסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר אנכי מצוך בענין ע"ז שאם תלך אחרי אלהים אחרים לעבדם כבר סרת מכל מצותיו ואין חפץ כלל בכלל המצות שתעשה ואיננו כדברי בעל ההלכות שמנאו במצות לא תעשה. הקדים. בברכות פרי בטנך ואחר כך מנאך ומשארתך

*אולי צ"ל ולא זנב.

אבן עזרא

פלעשות אותה והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם נסתר מצות עשה על כן אמר לעשות פפאותם: (א) עליון כל גויי הארץ. זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם עכמוכם: וטעם (ב) ובאו. שיבואו מעצמם: והשיגוך. ואם לא תקבצם פוהטעם שלא תיגע: (ג) בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה: בשדה. בזריעה ובנטיעה: (ד) פרי בטנך. בבנים והבנין צכנוי: שגר ועשתרות. קפירשתים: (ה) טנאך. מקום הלחם והוא מוקדם רומאוחר עם משארתך. או מקום שיושם שם הקמח: (ו) בצאתך. לחוג שולשמור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והספק תכתוב (ז) ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים עליך: ובשבעה. לשון רבים אבעבור סוד ימי השבוע בכי הוא תלוי גבעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם דהמקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: (יא) וטעם והותירך. אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות השלג על כן אמר הותירך. אמר דבר הגשם כי העולר יסבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יצא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע"ז כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר

כי

פירוש על אבן עזרא

פשלה המוכרים הם מצות לא תעשה. פפר"ל פי' לעשות אותם שיכלה להקום התורה ולעשות אלה הכ"ח. והנכון הפי' כי הם י"א ארורים ויכלה לעשותם. וקובל ג"כ הפי' אם לא יקיים המצות עשה ובזה ג"כ אינו מקיים התורה. עבמעלה עליונה. פר"ל אף שלא תמן דעתך עליהם. צלאבר הסמוך לו. קלעיל (ז' י"ג). רשכן לומר משארתך ועמך. שלעלות לרגל כמו שלש רגלים מסוג לי בשנה. ת(פסוק י"ע). אר"ל לאו דוקא ז'. בבז' ימים. גר"ל ז' כוכבי לכת המוזלים אל ילה בז' ימי השבוע. עיין מ"ם (בראשית א' כ"ח). דכמו וימלאו אסמיך שבע (משלי ג' י') ואוצרותיהם אמלא. ה(איוב ל"ח כ"ב). ור"ל עצירת גשמים. מכאו

פירוש רשב"ם

שבמתר: (ה) טנאך שיהא מלא פירות: ומשארתך. הוא כלי שנותנין בו את הבצק: (ח) באסמיך. באוצרותיך. שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע: (י) נקרא עליך שימלא משאלותיך. בהראותו כי אתם עמו: המהוסה

אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין
וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
לְעָבְדָם׃ פ
טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ טז אָרוּר
אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ יז אָרוּר
טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ
וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת
צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר
אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־
הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת
בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ
מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק יְהוָה
בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת
וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ כג וְהָיוּ
שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־
מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף
לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ
לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
ולבהמת

אונקלוס

מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא־דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת
עַמְמַיָּא לְמִפְלְחְהוֹן: טו וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ
אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא
מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ:
טז לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא: יז לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ:
יח לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ:
יט לִיט אַתְּ בְּמֵעָלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְקָךְ: כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת
מְאֶרְתָּא וְיָת שִׁגּוּשַׁיָּא וְיָת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי
תַעְבֵּד עַד דְּתִשְׁתֵּצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת
עוֹבָדָיךְ דִּשְׁבַקְתָּא דַחְלְתִי: כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָא עַד
דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ:
כב יִמְחִנָּךְ יְיָ בְּשַׁחֶפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלֶּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא
וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא וּבְיַרְקוֹנָא וְיִרְדְּפֻנָּךְ עַד דְּתֵיבַד: כג וִיהוֹן
שְׁמַיָּךְ דִּי עִלָּוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא מִלַּאֲחָתָא מִטְרָא
וְאַרְעָא דִּי־תְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא־כְּפַרְזְלָא מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין: כד יִתֵּן
יְיָ יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵחוֹת עֲלָךְ עַד
דְּתִשְׁתֵּצֵי: כה יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם סַנְאָךְ בְּאָרְחָא חֲדָא
תִּפּוֹק לְוָתֵהּ וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן תֶּעְרוֹק מִקֳּדָמוֹהִי וּתְהֵי לְזִיעַ
לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא: כו וּתְהֵי נְבִלְתָּךְ מְשַׁגְּרָא לְמֵיכַל לְכָל
עוֹפָא

מסרה מלוה, י"ס. ושמאול, ה' מ"ל ס' ו' נחים. טו בקול, מ"ל. לשמר, חסר. לעשות, מ"ל. הקללות, מ"ל. והשיגוך, ג' ב' מ"ל דמ"ל וס' ס"ו. יח ועשתרת, חסר. יט בבאך, חסר (דחסר). כ ישלח, י"ב דגוש. יהוה, פסיק. את, כ"כ בלא וי"ו המכור. המהומה, ל' ומ"ל. המגערת, ל'. השמדך, ל'. רע, ס"ו דקרי ולא כ'. מעלליך, מ"ל. כא ידבק, ל'. כלתו, ג' חסר. אתך, חסר. כב יככה, כ"ס בסוף. בשחפת, ל'. ובקדחת, ל'. ובדלקת, ל'. ובחרחר, ל' וחסר. ובשדפון, כ"ל מ"ו. ובירקון, מ"ל. ורדפוך, מ"ל. עד, י"ס מאריכין בס"ס. אבדך, קמץ אלף הוא חטף וחסר. כג שמיך, ג' מ"ל. תחתיך, מ"ל. כד מטר, ד' כוין. השמדך, ד'. כה יתנך, ב'. יהוה, פסיק. נגף, ב' בקמץ. איביך, ס"ו ומ"י. תנוס, מ"ל. ממלכות, כו"ל מ"ל.
ת"א לעבדם בחלא פט. והיה אם לא תשמע שם. יתן ה' את מטר תענית ג ע.

רש"י

ימיאתך מן העולם בלא מהא כביאתך לעולם: (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל לד: (כ) המארה. כמו (ויקרא יג) לרעת ממארת: המהומה. שגום קול בהלות: (כב) בשחפת. שנשרו בשרו ונפוח: ובקדחת. לשון (דברים לב) כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלו"וי בלעז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף ולמא תמיד למים ובלעז איספרג"ימנט לשון (איוב ל) ועלמי חרה מני חרב (ירמיה ו) נחר מפוח מאש: ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכות תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים שמלי"דה בלע"ז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלעז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עלמו אמרן ושבהר סיני מפי הק"בה אמרן כמשמען וכן נאמר (ויקרא כו) ואם לא תשמעו לי ותלכו עמי בקרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך. ידבק ה' בך יככה ה' הקיל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקיל שבראשונות הוא אומר (שם) את שמיכ' כברזל וארלכ' כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארלך ברזל שיהיו שמים מזיעין אעפ"י שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוליא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל לרכו ואין בו כדי להרבין את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כו) בשחין מצרים. רעה היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות (בכורות מא):

בתר טעות עממיא למפלחהון: (טו) כד פתח משה נביא למימר פתגמי אוכחותא האלין אתרגישת ארעא ושמיא זעו שמשא וסיהרא קדרון וכוכביא כנשו זיוהון אבהת עלמא צווחין מבית קבורתהי וכל ברייתא שתקין ואילניא לא טלטיל ואזדון עניין אבהת עלמא ואמרין חבול על בנתן כד יחובון ויסטון עליהון לווטיא אלין היך יכלין לסוברותהון דלמא ישבר בהון שציו ולא תהי זכותן מגנא עליהון ולא יהי גברא דיקום ויצלי אמטולתהון ברת קלא נפלת מן שמי מרומא וכן אמרת לא תדחלון אבהת עלמא דאפילו פסקא זכותהון דכל דריא זכותהון לא יפסוק וקיימא דקיימית עמכון לא מבטלא ותהי מגנא עליהון ענה משה נביא ואמר אף על גב דאנא מוכח יתהון על תנאה מתובחין למימר דאין לא תקבלון למימרא דיי אלהכון דלא למיטר למעבד ית כל פקודוי וקימוי דאנא מפקיד לכון יומא דין וייתון עליכון כל לווטיא האלין וידבקונכון: (טז) ליטין אתון בקרתא וליטין אתון בחקלא: (יז) ליטין סלי בכוריכון וחלת שירוי אצוותכון: (יח) ליטין וולדי מעיכון ופירי ארעכון בקרי תוריכון ועדרי ענכון: (יט) ליטין אתון במעלכון לבתי קיאטרוניכון וקורקיסתכון למבטלא פתגמי אורייתא וליטין אתון במפקכון לפרגמטייכון: (כ) יגרי מימרא דיי בכון ית לווטתא ללטטא ממונכון וית ערבובא לערבבא שלמכון וית מזופיתא בכל אושטות ידכון דתעברון עד דתשתיצון ועד דתובדון בסרהוביא מן קדם בישות עובדיכון דשבקתון דחלתי: (כא) יאדק מימרא דיי בכון ית מותא דישיצי יתכון מעילוי ארעא דאתון עללין תמן למירתה: (כב) ימחי יתכון מימרא דיי בשחפותא ובקדחותא ובאישא דגרמיא דדלקא מוחיא ובהדהורי דלוחי צירתא דלבא ובשלופי חרבא ובשדפונא ובירקונא דסקדניא וירדפונכון על שווייכון עד דתיבדון: (כג) ויהון שמיא דעילויכון הי כנחשא דמזיע ולא מספקין לכון טלין ומטרין וארעא דתחותכון הי כפרזלא דלא מזיע דלא מרטיבא אילני ואכסרסכי ומגדי ירקי: (כד) יגרי יי בתר מטרין דנחתין על ארעכון רוחא דמסקא אבקא ועפרא עילוי עשבי חיקליכון מן שמיא ייחות פורענו עליכון עד דתשתיצון: (כה) ישוי יתכון מימרא דיי תבירין קדם בעלי דבביכון בארחא חד תפקון לקדמותהון לסדרי קרבא ובשבעתי ארחין טעיין תהוון מפכין (י"ג ערקין) מן קדמיהון ותהוון לריחוק לכל מלכות ארעא: (כו) ותהי נבילתכון משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד יתהון מעילוי נבילתכון:

ולית

בעל הטורים

לומר בזכות התפילין יוסיף ימים דכתיב (ישעי' ל"ח) אדני עליהם יחיו: (כב) יככה יי' ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה יי'. כנגד ד' גליות. ויש בזה הפסוק ז' עניינים. בשחפת. ובקדחת. ובדלקת. ובחרחור. ובחרב. ובשדפון. ובירקון. כנגד ז' תועבות בלבו (משלי כ"ו): (כה) נגף ג' במסורה דין ולידך (שופטים כ') אך נגוף נגף הוא לפנינו (ש"ב י"ח) וירא פרה כי נגף לפני ישראל אם שמוע תשמעו ינוסו לפניכם

יונתן

שאינם כמסרים ביד שלים ועשפרא פי' כמו מתנה למלך וכ"ה בגמ' דיומא. בכיר במרחשון ולקיש בניסן עיין לעיל פ' בחקותי: (טו) לא טלטל ואזיהון פי' ענפיהם של עץ כי כן תרגם מבין עפאים יתנו קול מביני אזיהון יתנו קול זמר וכן הוא לשון גמ' דשבת פ"ק רמי בר חמא חמר זאזוגא וכו' כל הפסוק מבואר מעצמו: (יט) קיאטרוניכון הם בתים של שחוק לשון טירטרלאות. וקירקסתיכון בתי עיוך של ע"ז: (כ) ללטטא ממונכון דייק דלישנא דמארה לשון חסרון הוא כדפירש"י. וחסרון שייך גבי ממון וכן ערבוביא גבי שלום. מזופיתא תרגום של מערה בירמיה כ"ג י"ט על פסוק הנה סערת ה' הא מזופיתא מקדם ה': (כא) יאדק לשון נגלה אדוק וכן שנים אדוקים בטופס: (כב) ובאישא דגרמיא פי' אש שהעצמות מתקדחים. דדלקא מוחיא שהמוח שבהן מקדח. ובהדהורי דלוחי פי' הרהור של פחד שהיא כאב לב והיינו לירתא דליבא מכח יבשת הגוף לאש תמיד. על שווייכון פי' על מעוסיכם כ"כ תרגם של ילועי עלה. ולשווי צרי סלקים וע"ש. (כג) ולא מספקין טלין ומטרין ובחקותי תרגם יונתן דלא למחסא פי' דכאן תפס פירש"י שפי' שאם השמים לנחושת ושפ שיהיו מזיעין קלת כנחושת להעמיד מ"מ לא יהיה כדי סיפוק. דלא מרטיבא פי' שלא יהא מלחלה ומתוך כך לא תגדל הארץ פירות. אספרמקי מיני בשמים הם ומלשון הנמרא דמנחות פ' התכלת רב חייא ערה וממליח לה באספרמקי ומגדי: (כד) בתר מיטרין וכו' דיוקו כרש"י בתר זיקא מיערא

רמב"ן

כי פרי הבטן הטוב והשביע יותר ובקללה אחר אותו. כי העונש יגיע תחלה בנכסיו. ואם לא ישוב יענשהו בפרי בטנו וכן הקדים בברכות ביאת האויבי' קודם הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך כי נלה האויבים הוא לאם הכבוד והעוכך הגדול בבבוש הארצות וישיבתם לבטח בין העמים ובקללות הקדים המארה

אבן עזרא

עיקר השמירה המעשה: (כ) המארה. המגערת: המהומה. שלא יוכל להשלים המעשה: המגערת. שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו: (כב) בשחפת. י"א שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום. מגזרת כי אש קדחה באפי. ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר. וטעם ובדלקת. שלישית או רביעית: ובחרחור. מגזרת ומכה לנופתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. נפיחות וכן שדופות קדים ויש אומרים השוף והטעם דקוק: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע. ובשדפון כמו שדופות קדים הכיתי אתכם בשדפון ובירקון. על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: (כג) נחשת. כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר. ברוב המורב וכם פרוסות: עד השמדך. מלת זכר כמו הבראך: (כה) לזועה. הסוך כמו

פירוש על אבן עזרא

[ח]פרשו אחר ענין קללה שמגרעת הטובה כמו ושלחתי בכם את המארה וכו' (מלאכי ב' ב'). ח"ש המגערה בהפך אחוון ול"ל המגרעת בל"א (פערמינדערונג). [ח]פרשו השם ענין בלבול והפכוך. בל"א (פערווירדונג). [ט]ענין השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (שם פ' ג') בל"א (פערדערבען) ח"ש שלא ישמח במעשיו וכו'. [י](להלן ל"ב כ"ב) ענינו חמום הגוף בל"א (ענטצינדונג) ח"ש בכל יום. [כ]בל"א (דרייא אדער פיערטעגיגעם פיעבער). [ל](יחזקאל כ"ד י"א) שחאמר ענינו שרפה מרוב החמימות והגוף הולך ודל. בל"א (אויסצעהרונגספיעבער). [מ]ענינו יבשות מכח החום (דירכוכט). [נ](בראשית מ"א ו') לפי' הראשון נפיחות בל"א (אויפבלעהונג) ולפי' הי"א השוף ובל"א (שווינדזוכט). [ס](עמוס ד' ט'). [ע](ויקרא ל"ב י"ט) ע"ש. [פ](יחזקאל כ"ט י"ב). מן

ספורנו

שהיה כלאמתך בקניים וזולתם יותר מהלאמת אחר המגליאים בהם. ובאלה הברכות שהיו בבית שני קיים: (יד) ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל. שלא ישנו את מצות האל ית' בפרט ענין המשפט. ולא ימירו את אחר המצות במנהגי הדיוט ומצות אנשים מלומדה כ"ש כשיעשו זה לכבוד קדמונים שהנהיגו אותם המנהגים לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרי' לעבדם גדול מזה. ושום דת לכבוד קדמונים אשר נסעו אלהים שופטים בארץ. אמנם התוכחות עד יולך ה' אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי אנטיוכס וזולתו עד שגרו מלכי בית חשמונאי זה על זה ונגלה אחד מהם במצות פומפיא"ו לרומ"ה ומשם והלאה עד ונשמתם היו עד חרבן הבית על ידי רומיים ומשם והלאה הם תוכחות בגלות נמשכות אליו. והתחיל בתוכחות באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחוקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הורה שמירת מצות התורה במנהגים שונים וזולתם והוסג אחור משפט. וכן אחר שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך שהוא המלך השני שזר ואמר כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור לעשות מצותיו וחוקותיו אשר נוך כלומר אבל עשית מה שלוו או הנהיגו אחרים זולתו אשר לא כתורתו כמו שספרו ז"ל (גטין) שלא היו תורמין ולא מעשרין והולכו לתקון יוחנן כ"ג ולגזור על הדמאי והיו נועלים דלת בפני לוין מפני השמטה והולך הלל לתקן פרוזבול. ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני. באופן שבטל כל משפט כמו שספרו ז"ל שגברו בעלי זרוע כמו שהוא הענין היום עם כל גלותנו ושפלותינו ברוב ההמון בפרט הסייג בדין מואס את תורת האל יתבכך

פירוש רשב"ם

(כ) המהומה על ידי קולות וברד. כמו וירעם ה' בקול גדול וכו'. של פלשתים. ויהמם. המגערת הנני גוער לכם את הזרע וארותי את ברכותיהם: (כב) בשחפת וגו'. מיני חלאים הם: קדחת ודלקת וחרחר. מיני חמימות הם: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת שלא ירד מטר מן השמים. אלא יתן מטר ארצך אבק ועפר. הרוח במקום שרגיל להמטיר מטר ימטיר לך מן השמים אבק ועפר. כלומר מגבהי ההרים שהן יבשים מאין מטר ירד אבק ועפר שינקרו עיניכם. ומתוך כך יתנך ה' נגף שלא תוכל לראות ותברות מפני אויביך: (כד) מטר ארצך לשון ירידה כמו המטיר על

ולבהמת הארץ ואין מחריד: כז יככה
יהוה בשחין מצרים ובעפלים° ובגרב
ובחרס אשר לא־תוכל להרפא:
כח יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון
לבב: כט והיית ממשש בצהרים כאשר
ימשש העור באפלה ולא תצליח את־
דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל־הימים
ואין מושיע: ל אשה תארש ואיש אחר
ישגלנה° בית תבנה ולא־תשב בו כרם
תטע ולא תחללנו: לא שורך טבוח
לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול
מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות
לאיביך ואין לך מושיע: לב בניך ובנתיך
נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות
אליהם כל־היום ואין לאל ידך: לג פרי
אדמתך וכל־יגיעך יאכל עם אשר לא־
ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל־
הימים: לד והיית משגע ממראה עיניך
אשר תראה: לה יככה יהוה בשחין
רע על־הברכים ועל־השקים אשר לא־
תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך:
לו יולך יהוה אתך ואת־מלכך אשר
תקים עליך אל־גוי אשר לא־ידעת
אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים
אחרים עץ ואבן: לז והיית לשמה
למשל ולשנינה בכל העמים אשר־
ינהגך יהוה שמה: לח זרע רב תוציא
השדה ומעט תאסף כי יחסלנו
הארבה: לט כרמים תטע ועבדת ויין לא־תשתה ולא תאגר כי תאכלנו
התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל־גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: מא בנים
ובנות תוליד ולא־יהיו לך כי ילכו בשבי: מב כל־עצך ופרי אדמתך יירש

הצלצל

°ובטחורים ק׳ °ישכבנה ק׳

אונקלוס

עופה דשמיא ולבעירת ארעא ולית דמניד: כז ימחנך יי
בשחנא דמצרים ובטחורין ובגרבא ובחרים יביש די לא־
תכול לאתסאה: כח ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא
ובשעממות לבא: כט ותהי ממשש בטהרא כמא־די משש
עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחתיך ותהי ברם עשיק
ואניס כל יומיא ולית דפריק: ל אתתא תירוס וגבר אחרן
ישכבנה ביתא תבני ולא תיתב בה כרמא תצוב ולא
תחלנה: לא תורך יהי־נכס לעינך ולא תיכול מנה חמרך
יהי־אנס מקדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך
ולית לך פריק: לב בניך ובנתיך מסירין לעמא אחרן ועינך
חזן ויסופן בגללהן כל יומא ולית חילא בידך: לג אבא
דארעך וכל לאותך יכול עמא די לא־ידעת ותהי ברם
עשיק ורעיע כל יומיא: לד ותהי משתטי מחזו עינך די
תחזי: לה ימחנך יי בשחנא בישא על־רכביא ועל שקיא
די לא־תכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך: לו יגלי
יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא־ידעת את
ואבהתיך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא:
לז ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די־ידברנך יי
לתמן: לח בר־זרע סגי תפק לחקלא וזער תכנוש ארי
יחסלנה גובא: לט כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי
ולא תכנוש ארי תיכלנה תלעתא: מ זיתין יהון לך בכל
תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: מא בנין ובנן
תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: מב כל אילנך ואבא

דארעך

מסרה כו מחריד, מ״ל. כז יככה, כ״ה בסוף. בשחין, ג׳ כו״ל מ״ל. ובעפלים, ח״ו ומ״י. ובטחרים ק׳. כח יככה, כ״ה בסוף. בשגעון, ב׳ ומ״ל. ובעורון, ל׳ ומ״ל. ובתמהון, ל׳ ומ״ל. לבב, בתרין בסין. כט ממשש, ל׳. בצהרים, י״ב כ״כ במד יו״ד. תצליח, מ״ל. דרכיך, מ״ל. עשוק, מ״ל והסין ימנית. וגזול, מ״ל. מושיע, מ״ו ומ״י דקרי וכתיב. ל ישגלנה, ישכבנה ק׳. לא שורך, מ״ל. טבוח, מ״ו דקרי וכתיב. חמרך, חסר. גזול, מ״ל. מלפניך, ו׳. ישוב, ו׳. נתנות, חו״ק ומ״ל תרין. לאיביך, ח״ו ומ״י. מושיע, מ״ו ומ״י דקרי וכ׳. לב נתנים, ח״ו ומ״י. ועיניך, ז׳. ראות, חו״ק ומל״ת. וכלות, מ״ל. אליהם, מ״ל. לג יגיעך, מ״ל. יאכל, מלרע דמכלא אין הכרם לנסג״א. עשוק, ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר. ורצוץ, מ״ל. לד משגע, ב׳ ח״ו והב׳ בדגש. ממראה, האלף בלירי והא בסוף. לה יככה, כ״ה בסוף. בשחין, ב׳. הברכים, במד יו״ד קדים למ״ס. השקים, ל׳ ומ״ו במד יוד. להרפא, אלף בסוף. ועד, י״א בטעם מלריך. קדקדך, ב׳ הקופין בק״מ. לו יולך, מ״ו וסלמ״ד בלירי. תקים, מ״ל. שם, דגוש מד״ד. לז ופייה, אין בוי״ו געי׳. ולשנינה, ב׳ מ״ל. לח תוליא, מ״ל דמ״ל. תאסף, ב׳ וחסר. יחסלנו, ל׳. לט תאגר, ל׳ וחסר. התלעת, ב׳ חסר. מ זיתים, כ״ל מ״ל דמ״ל. גבולך, ג׳ מ״ל. תסיך, מ״ל. ישל, ל׳. זיתך, מי״ק וח״ס. מא תוליד, מ״ל דמ״ל. ולא, ג׳. מב כל, ח׳ כ״ס בסי׳. אדמתך, חסר.

ת״א ובעפלים מגילה כה. ובגרב ובחרס בכורות מא. והיית ממשש מגילה כד. ישגלנה שם כה. שורך טבוח ברכות נו. בניך ובנותיך נתונים שם יבמות סג. יולך ה׳ אותך יומא כב. זרע רב ברכות שם. לא תשתה סנהדרין ז. זיתים יהיו ברכות שם. כי ישל זיתך גילה לה. בנים ובנות ברכות שם. יירש הצלצל קמא קיו.

רש״י

גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: (כח) ובתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי״שון בלעז: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה (מגילה כה) ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות עליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. אש״ו אשטורדי״שון כל הרואה

ירושלמי

[(כו) ולית דמניד יתכון:]

(כז) ימחינכון מימרא דיי בשיחני דילקו בהון מצראי ובטחוריא דמסמין חזוותא ובגרבא ובחכוכא דלא תיכלון לאיתסאה:

[(כז) ימחי יתכון מימרא דיי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחכוך חספא די לא יכלין למתסיא:]

(כח) ימחינכון מימרא דיי בשווייתא דמטפשא מוקדא ובסמיתא ובשיעממות לבא: (כט) ותהוון תבעין מילכא טבא לרוהי עקתכון ולא יהוי בכון מחוי קושטא היכמא דממשש סמיא בקיבלא דלית לעדי אורחא לסהמי למכוונותהון בארחא ולא תצלחון ית ארחתכון ותהון ברם עציין ואניסין כל יומיא ולית דפריק: (ל) איתא תקדש וגבר חורן ישמש עמה ביתא תבני ולא תיתב ביה כרמא תנצוב ולא תחליניה: (לא) תוריכון יהון נכיסין ואתון חמיין לא תיכלון סגדון חמריכון יהוין אניסין מן קדמיכון ולא יתובון לכון ענכון מסירין לבעלי דבביכון ולית לכון פריק: (לב) בניכון ובנתיכון מסירין לעם חילוני ועיניכון חמיין ותשכן עליהון כל יומא ולית בידיכון עבדין טבין דתיתוקפן ידיכון בצלו קדם יי אבוכון דבשמיא דיפרוק יתכון:

[(לב) בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמיין ויהון כפיהון עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון למפרוק יתהון:]

(לג) פירי ארעכון וכל ליעותכון יגמר עמא דלא חכימתון ותהוון ברם טלימין ודריסין כל יומיא: (לד) ותהוון משתטיין מסורעניתא ומן מחמי עיניכון דתיחמון תזועון: (לה) ימחינכון מימרא דיי בשיחנא בישא על רכוביא מטול דחמיטתון לסתגם עבידתא ועל שקייא דרהטו לה ואין לא תתיבון לאורייתא לא תיכלון לאיתסאה אלהן תילקון ביה מפרסת רגליכון ועד מוקדא דרישיכון: (לו) יגלי יי יתכון וית מלככון דתמנון עליכון לאומה דלא חכימתון אתון ואבהתכון ותהוון מסקי ארנונין לפלחי טעוון דקיסין ואבנין: (לז) ואין יהרהר לבכון למפלח לטעוותהון תהוון לשעמום למתלין ולתנויין ביני עממיא דידבר יתכון יי לתמן: (לח) בר זרע סגי תפקון לחקלא וזעיר תכנשון ארום יקרסם יתיה גובאי:

[(לח) תפקון לברא וקליל תכנשון ארום יקרסום יתיה גובא:]

(לט) כרמין תנצבון ותפלחון וחמרא לא תשתון ולא תעצרון למכנוש ארום יגמריניה זחלא: (מ) זיתין יהון לכון בכל תחומכון ומשחא לא תשוטון ארום ינתרון זיתיכון:

[(מ) ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה זיתיכון:]

(מא) בנין ובנן תולדון ולא יהוין מהנין לכון ארום יזלון בשבייתא: (מב) כל אילניכון ופירי ארעכון ישיצי חלנונא:

[(מב) כל אילניכון ופירי ארעכון ירתון יתהון מסיקיא:]

ערלאה

בעל הטורים

לפניכם כדכתיב וירא לרב וגומר ואם לא תשמעו יסנך ה' נגף: (כח) בשגעון ב' דין ולידך (מ"ב ט') והוא בשגעון ינהג כלומר לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהיה בשגעון: (לה) קדקדך (נו) יולך ה' אותך ואת מלכך. רמז לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה: (מ) זתים יהיו לך בכל גבולך. זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר [רק מתחלה ועד סוף שם זית עליו וכן ישראל תמיד שמם עליהם] חהו בניך כתמילי זתים שלא יתערבו באחרים. לכך סמך לו בנים ובנות

יונתן

מיערא: (כז) בחיכוכא וכן בירושלמי בחכוך הב' והבי' שמחכך השחין בחרס: (כח) בשווייתא דמטפשא יש רוצים לפרש בחולי המטפש המוח שברא חהו מוקדא כדלקת. ובשעימות כבר מפורש בביאורינו ול' גמרא הוא בפלה מביס לידי טעמוס: (כט) מילכא טבא עלה עוגה להרויח לרותיכם. ולא יהוי בכון מחוי קושטא פי' שלא יהא בך מורה לדק ואמת ודייק דלי כמשמעו שהיו עורים, הלא כבר נתקללו בעורון אלא ס"ת בענין עלה עוגה. היכמא דממשש סמיא בקיבלא פי' כאשר ימשש העור באפך. דלית לעדי אורחא פי' ואין אדם שיכול להראות לו הדרך הנכון וכדאמר ר"י בגמ' כל ימי

כיימי מלנטער על פסוק זה וכו' ומ"ש ודעת נבונים תסלח: (לב) מילוני ולית בידיכון כבר מפורש. עבדין טבין פי' ואין בידיך מעשים טובים דדרש ואין לאל ידיך שאינו נושא ידיו לאל אמונה בתפלה וכוונה. (לה) דחמיטתין פי' בשביל שכרעת לדבר עבירה כך כסה תרנוס של וברכים כורעות תחיץ. ואורכובא דחמעין וכן בתהלים ע"ס הכריע פ"י אתמיע. לא תתובון לאורייתא דקשה ליה והלא כתיב כי אני ה' רופאך ומאי לא תוכל להרפא אלא הא לשבים והא לשאינם שבים. מוקדא הוא תרנוס של קדקד וכן לעיל פסוק כ"ח פרשה ג שווייתא דמטפשא מוקדא. (לו) ארנונין פי' מסים: (לח) יקרסם פי' ישבר וכן בירושלמי: (לט) זחלא לשון זוחלי עפר: (מ) ינתרון זיתיכון פי' יפלו מאמת

רש"י

כרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם (לעיל ו) ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון (לעיל יט) ונשל הברזל: (מ) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא

רמב"ן

המארה בכל משלח ידיך ואחר במגיפה ותפניסם כי הוא העונש שיגיע אליהם באחרונה ובו יגלו בסוף: (מב) הצלצל. על דעת רש"י מין ממיני הארבה וא"כ ראוי היה שילכף אותו עם פסוק הארבה והתולעת ויותר נראה שיהיה ללכל שם למתנה האויב. אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו

אבן עזרא

[צ]כמו כגם וכסב: (כו) ואין מחריד. לעוף ולבהמה: (כז) ובטחורים יוכו בשחין מצרים. ובטחורים. הם היולאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויצא אל [ק]העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרם. יש אומרים שילטרך אל חרם לאיוב ואם הוא [ק]בקמ"ץ. ויש אומרים בנכת השמש. והנכון שהוא שם חולי הנזכרים ואין לו חבר והסגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: (כט) והיית ממשש. פירוש בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והטל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן [ר]שגל המוכנת למטה: תחללנו. מגזרת [ש]חלולה: (לב) וכלות. כמו נכספה וגם [ת]כלתה וכן ותכל [א]דוד. ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר [ב]הדעת. כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ. בחזקה (לד) ופירש [ג]בשגעון. שיראה גופו ונלא [ד]שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ [ה]לגוף: (לו) ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: (לז) למשל. באוזן: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך ה'. בעוגך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארלך: (לח) יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: (לט) תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה. בשעת הבליר: ולא תאגר. תקבץ והוא פעל כמו [ו]אוגרה בקליר: (מ) לא תסוך. כמשפט וסוף לא [ז]סכתי. וזה הפך ושמן על [ח]ראשך: כי ישל. מבנין נפעל: (מב) יירש. מהכבד הדגוש והפעם כמו להורים [ט]גוים: צלצל. מלה מרובעת

פירוש על אבן עזרא

[צ]מן רק זועה (ישעיה כ"ח י"ט). [ק](מ"ב ה' כ"ד) שהוא ראש ההר ועליו בית להסתר בו. וכן העפולים פי' חולי העחורים שבבית הסתרים. [ק]קכי שם כתוב בחרש. [ר]כמו גלבה שגל לימינך (תהלים מ"ה י'). [ש]ר"ל חלילה. עיין לעיל (כ' ו'). [ת](תהלים פ"ד ג') ר"ל כמעט כלתה נפשו מרוב התאוה ולעולם טעם המלה מלשון כליון. [א](ש"ב י"ג ל"ט) [ב]שלא ידע דעת יב"ע שתרגם ותמידת נפשא דדוד מלכא. ותשב שמלת ותכל פועל עומד. ר"ל נפש דוד כלתה. ואיננו כן. כי ותכל הוא פועל יוצא. וגוף הפועל חסר כמו אשר ילדה אותו (במדבר כ"ו נ"ט) ונפש דוד הוא הנפעל. והוסיף יב"ע נפשא בעבור הכנס המתאוה כמו נכספה וגם כלתה נפשי ושלא לטעות שפי' כליון. ובמקומו פי' רבינו ז"ל ותכל על אם אבשלום שהפליגה בדוד מאוד עד שהתאוה דוד אל אבשלום. ולא הזכירה הכתוב כמו אשר ילדה אותה (שם). ואותו ילדה אחרי אבשלום (מ"א א' ו') ע"כ. [ג]ר"ל והיית משוגע וכבר אמר בשגעון (פ' כ"ח). [ד]וזה מתרלה עיניך אשר תראה. [ה]שנאמר ורפא ירפא. עיין פי' שם. ולעפ"כ לא תוכל להרפא. [ו](משלי ו' ח'). [ז](דניאל י' ג'). [ח](קהלת ט' ח'). [ט]לעיל (ד' ל"ח). ר"ל

פירוש רשב"ם

על סדום ועמורה גפרית ואש. ימטר על רשעים פחים אש וגפרית: (כו) ואין מחריד. אין מבריח העופות מעל הנבלות כי אין קוברין: (לז) לשנינה. ודבר כמו ושננתם. (ס) ישל. כמו ונשל גוים. וכן ימל קצירו מן ונטלתם. וכן אחריתו כנחש ישך מן נשך הנחש. לשון יפעל:

לאות

הצלצל: מג הגר אשר בקרבך יעלה
עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה
מטה: מד הוא ילוך ואתה לא תלונו
הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב:
מה ובאו עליך כל־הקללות האלה
ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי־לא
שמעת בקול יהוה אלהיך לשמר
מצותיו וחקתיו אשר צוך: מו והיו בך
לאות ולמופת ובזרעך עד־עולם:
מז תחת אשר לא־עבדת את־יהוה
אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל:
מח ועבדת את־איביך אשר ישלחנו
יהוה בך ברעב ובצמא ובעירם ובחסר
כל ונתן על ברזל על־צוארך עד
השמידו אתך: מט ישא יהוה עליך גוי
מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר
גוי אשר לא־תשמע לשנו: נ גוי עז פנים
אשר לא־ישא פנים לזקן ונער לא יחן:
נא ואכל פרי בהמתך ופרי־אדמתך עד
השמדך אשר לא־ישאיר לך דגן
תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרת
צאנך עד האבידו אתך: נב והצר לך
בכל־שעריך עד רדת חמתיך הגבהת
והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל־
ארצך והצר לך בכל־שעריך בכל־
ארצך אשר נתן יהוה אלהיך לך:
נג ואכלת פרי־בטנך בשר בניך
ובנתיך אשר נתן־לך יהוה אלהיך במצור ובמצוק אשר־יציק לך איבך:
נד האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר
יותיר: נה מתת | לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר־לו כל
במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל־שעריך: נו הרכה בך והענגה
אשר לא־נסתה כף־רגלה הצג על־הארץ מהתענג ומרך תרע עינה באיש
חיקה

אונקלוס

דארעך יחסנניה סקאה: מג תותב ערל די בינך יהי־סליק
על־מנך לעלא לעלא ואת תהי נחת לתחתא לתחתא: מד הוא
יוזפנך ואת לא תוזפניה הוא יהי לתקיף ואת תהי לחלש:
מה וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד
דתשתיצי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך למטר
פקודוהי וקימוהי די פקדך: מו ויהון בך לאת ולמופת
ובבניך עד עלם: מז חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך
בחדוא ובשפירות לבא מסגי כלא: מח ותפלח ית בעלי
דבבך די יגרנה יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליתא
ובחסירות כלא ויתן ניר פרזלא על צוארך עד די־ישיצי
יתך: מט ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא־די
משתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: נ עם תקיף
אפין די לא־יסב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחם:
נא וייכול ולדא דבעירך ואבא דארעך עד דתשתיצי די לא־
ישאר לך עבורא חמרא ומשחא בקרי תוריך ועדרי ענך
עד דיובד יתך: נב ויעק לך בכל קרויך עד דיכבש שוריך
רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתזבא בהן בכל ארעך
ויעק לך בכל קרויך בכל ארעך די יהב יי אלהך לך:
נג ותיכול ולדא דמעך בשר בניך ובנתיך די יהב־לך יי
אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: נד גברא דרכיך
בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה
ובשאר בנוהי די ישאר: נה מלמתן | לחד מנהון מבשר
בנוהי די ייכול מדלא אשתאר־ליה כלא בצירא ובעקתא
די יעק לך סנאך בכל קרויך: נו דרכיכא בך ודמפנקא
די לא־נסיאת פרסת־רגלה לאחתא על־ארעא ממפנקו
ומרכיכו תבאש עינה בגבר קימה ובברה ובברתה:
ובזער

מסרה, הצלצל, ל׳ ונפתח לדי השניה. מג מעלה, המ״ס דגוש מד״ד וצי״ם העין בשוא לבד. מטה, המ״ס דגוש ולא ידענא למה אין ה״א מטה דינה כשרשים. מד ילוך, ל׳. תלונו, ל׳. לראש, כ״ד. מה הקללות, מ״ל. ורדפוך, מ״ל. והשיגוך, ג׳ ב׳ מ״ל דמ״ל וא׳ ח״ו. השמדך, ד׳ בגעי׳ חסם השין ד״א. בקול, מ״ל. מו לאות, מ״ל. ולמופת, מ״ל. מז ובטוב, הט״ים במלאפום י״ע בלי׳. מרב, ח׳. מח ובעירם, ל׳ וח״ו ומ״י. ובחסר, ח׳. על, כו״ל חסר. לוארך, מ״ל ח׳ וח״י. השמידו, מ״ל. מט גוי, הגימל דגושה. מרחק, כו״ל חסר. ידאה, צ׳. לשנו, חסר. נ עז, צ׳. יחן, ל׳ וחסר. נא השמדך, ד׳. ישאיר, מ״ל. תירוש, ג׳ מ״ל דמ״ל. האבידו, מ״ל. נב והצר, מלרע. חמתיך, ח׳ ב׳ ווין ומ״י. הגבהת, ל׳ וח״דח. והבצרות, חו״ק ומל״ח. בטח, כ״ל חד״ח. בהן, ע״ו. והצר, מלרע. נג במצור, כו״ל מ״ל. יציק, כמ״ל. איבך, חד״ח. נד והענג, חסר. עינו, ע׳. חיקו, מ״ל. יותיר, מ״ל. דמ״ל. נה מתת, ב׳ הכפילים. לאחד, ז׳. יאכל, י״ב, השאיר מ״ל ומוקף (ובמסג הס׳). איבך, כו״ל חסר. נו והענגה, ל׳ חסר בלי׳. נסתה, ל׳. מהתענג, ל׳. ומרך, חסר.

ת״א תחת אשר לא ערכין יא עקרי׳ מג סלג. ועבדת את ברכות סס. ישא ה׳ עליך סכה נס. במצור קמא קיו. הרכה בך גיטין נו.

רש״י

ולא לשון הורסה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יורים: (מז) מרב כל. בעוד שהיה לך כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודלך מגלחת ויקלו שוקיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן (בראשית מא) תשמע חלום לפתור אותו וכן (שם מב) כי שומע יוסף אינטינד״רי:
עד

(מג) ערלאה דדייר ביניכון יסוק עליכון מסוקין על מסוקין ואתון תחותון לרע מניה מחותין מן מחותין: (מד) הוא יוזיפנכון ואתון לא תוזפון להון הוא יהוי שליט ואתון תהון הדיוטין: (מה) וייתון עליכון כל לוטיא האלין וירדפונכון וידבקונכון עד דתשתיצון ארום לא קבילתון למימרא דיי אלהכון למיטר פקודוי וקיימוי די פקיד יתכון: (מו) ויהון בכון לאתין ולתמהין ובבניכון עד עלמא: (מז) חולף דלא פלחתון קדם יי אלהכון בחדווא ובשפירות לבא מסגעי כל טובא: (מח) ותפלחון ית בעלי דבביכון דיגרינון מימרא דיי בכון בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחוסרן כל טבתא וישוון נירי פרזלא על צווריכון עד זמן דישיצי יתכון: (מט) יטיים מימרא דיי עליכון אומא מן רחיק מן סייפי ארעא קלילין כמא דטיים נשרא אומא דלא תישמע לישניה:

(נ) אומא חציפי אפין דלא נסיב אפין לסבא ועל עולים לא חיים:

[(נ) אומא חציפת אפין די לא נסב אפא לסב ועל טליא לא חייסא:]

(נא) ויגמרון וולדי דבעיריכון ופירי ארעכון עד דתשתיצון דלא ישיירון לכון עבור משח וחמר בקרי תוריכון ועדרי עניכון עד זמן די יהובדון יתכון: (נב) ויעיקון לכון בכל קרויכון עד זמן די יחתין *אבוליכון רמיא ותליליא דאתון רחיצין בהון לאשתזבא בהון בכל ארעכון ויעיקון לכון בכל קירויכון בכל ארעכון דיהב יי אלהכון לכון: (נג) ותיכלון וולדי מעיכון דתיכלונון בכפנא בשר בניכון ובנתיכון דיהב יי אלהכון לכון בצערו ובעקא דיעיקון לכון סנאיכון: (נד) גברא דמחטי בכון ודמפנק לחדא תבאש עייניה באחוי ובאתתא דדמכא בעוביה ובשייר בנוי דישייר:

[(נד) גברא דמהטי בכון ודמפנק לחדא תבעש עינוי באחוי ובאיתת שליותיה ובמותריה בנוי דיותיר:]

(נה) מן לא למתן לחד מנהון מבשר בנוי די ייכול מן דלא אשתייר ליה מדעם בצערו ובעקא די יעיקון לכון סנאיכון בכל קירויכון: (נו) דמחטייתא בכון ודמפרנקא דלא נסית פרסת ריגלה למדרס על ארעא מן פרנקא ומן היטויא תבאש עינה בבעיל דדמיך בעובה ובברה ובברתה:

*אבוליכון

דמחטיא

בעל הטורים

ובנים תוליד: (מב) יירש הצלצל וסמיך ליה: (מג) הגר אשר בקרבך רמז כי ימוך אחיך והמכר לגר: מטה מטה בגי' גיהנם: (מט) ידאה הנשר בגימ' עשרה. כדאיתא בסוטה (דף כ"ח) דהיינו אלכסנדרוס שעבר לבא בעשרה ימים ובא ביום אחד: כל

יונתן

מחמת החולעים וכן בירושלמי. (מג) מסוקין על מסוקין וכן מחותין מן מחותין דייק נכאן בלישניה ומיישב לדרכו קושיא אחת ואין כאן מקום להאריך: (נב) יחתון אבוליכון פי' בית אולרותיכון שהם כחומת העיר ושערים חזקים כ"כ ס"י בירמי' כ' כ"ו פתחו מאבוסי' פתחו אבולאה וכן לשון הגמ' דב"מ פ' איזהו נשך דאמר מיעי' דקדמי באבולי: ועיין

(נד) דמתפניק לשון תענג ותפנוק כמו לעיל פ' וישלח עליה תעיין וכן במדבר פ'

רש"י

(נב) עד רדת חומתיך. לשון רדוי וכבוש: (נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהא נריס על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא הענוג לשון פנוק ומתענג ורך מוכיח עליהם שמכניס אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני וכן

רמב"ן

יהיו לך לעבוד אותך ולכלכל את שונאך כי ילכו בשבי לפני האויב. ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו לך פירות כאשר הזכיר יירש האויב הנה עליך כי השנה שיבואו עליך יתנו להם חילם והם יאכלום ויקרא החסיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במחנה וקול שופר ורעם שרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה. במצלתים ובמנענעים. וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת צלצול כנפיה שהולכת למרחקים כאשר ידאה הנשר. ובגמרא נחלקו מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב ויירש הצלצל ומתרגמינן יחסלניה סקאה ומאן דתני מציקים לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אלה שם למציקי האדם במצור ובמצוק: ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר והעץ ופרי האדמה ושאר כל התוכחות (במארה ובמהומה) הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגלינו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה וגו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות. ועל דעתי גם זה מרמזותינו. אמר יולך י"י אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומה. גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסטובלוס שתפשו שר צבא רומה ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם טליס מלך רומה בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו י"י בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא י"י עליך גוי מרחוק כי באו אספסינוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים. שלכדו גם מזונות ירושלם ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שבו הרומיים לארצם וידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים ואדם ויתר עמים רבים ונתקיים והפיצך י"י בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אחר כן עונשם בגלות וכן והיו חייך תלויים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות תמיד. והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן בית השני כי היו מתנכלים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך י"י מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ ורבותינו אמרו ולמה למצרים לפי שכעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון, אם כן הזכיר מצרים לדרך תוכחות. אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבנו לא נתקלקלו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאנינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם שרחמיו עלינו כי ישיבתנו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני י"י אלהיהם וכבר פירשתי בסדר אם בחוקותי סוד הברית

אבן עזרא

[י]מרוצעת אין לי ריע ופירושו כפי מקומו: (מג) מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: (מד) הוא יהיה לראש. כטעם ועבד [כ]לוה לאיש מלוה: (מו) לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא לך לבדך כי גם בזרעך כטעם [ל]אבותינו חטאו ואינם וכבר [מ]פירשתיו: (מז) מרב כל. אשר תתאוה או כל צורך: (מט) ידאה. יעוף וכן וידא על [נ]כנפי רוח: (נג) ואכלת פרי בטנך. במצור: יציק לך. כל אחד [ס]מאויביך או הוא כן בעבור היותו [ע]בסוף: (נד) אשר יותיר. האויב או יותירם בהמצא וכל זה בעבור המצור: (נה) בכל שעריך. בכל מקום: (נז) ובשליתה. הוא מקום הולד בבטנו

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל בא ד' אותיות. [כ](משלי כ"ב ז'). [ל](איכה ה' ז'). [מ](ויקרא כ"ו ל"ט). [נ](תהלים י"ח י"א). [ס]כי יליץ ל"י ואויבך לשון רבים. [ע]ר"ל מן הדין היה לכתוב אויבך בחירק תחת היו"ד. והיה כלום אשר יליץ לשון יחיד עם אויבך בחירק תחת היו"ד שהוא ל"י. אבל בעבור היות בסוף הפסוק כתב אויבך בשו"א תחת היו"ד שהוא ל"ר. ש"ב

פירוש רשב"ם

(מו) לאות שהמקלל מקלל לשונאו להיות כמוהו (וגם יש לומר. שלא עבדתם להקב"ה): (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל. וגם בשליתה [משליתה] ובבניה אשר תלד בסתר. שלא יוודע לפי שתאכלם בחסר כל. גם מאלה תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת להם:

ובשליתה

חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ: נז וּבְשִׁלְיָתָהּ
הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר
תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר
בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ
בִּשְׁעָרֶיךָ: נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים
בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד
וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: נט וְהִפְלָא
יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ
מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים
וְנֶאֱמָנִים: ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ:
סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב
בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ: סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט
תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:
סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב
אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה
עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד
אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: סד וֶהֱפִיצְךָ
יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־
קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן:
סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה
מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב
רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ: סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה
וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ: סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־
יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: סח וֶהֱשִׁיבְךָ
יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ
וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה: ס סט אֵלֶּה

דברי

*חסר א'

אונקלוס

נז וּבְזְעֵר בְּנַהָא דְּיִפְּקוּן מִנַּהּ וּבִבְנַהָא דִּי תְלִיד אֲרֵי־תֵיכְלִנּוּן
בַּחֲסִירוּת־כֹּלָּא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ
בְּקִרְוָיךְ: נח אִם־לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא
הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת־שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא
הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ: נט וְיַפְרֵשׁ יְיָ יָת מָחָתָךְ וְיָת מָחַת בְּנָיךְ
מָחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתְּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין: ס וְיָתֵיב
בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי דְחֵלְתָּא מִקֳּדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן
בָּךְ: סא אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפְרָא
דְאוֹרָיְתָא הָדָא יַיְתִנּוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּיִשְׁתֵּיצָךְ: סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן
בְּעַם זְעֵר חֲלָף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי אֲרֵי לָא
קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ: סג וִיהֵי כְּמָא־דַּחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן
לְאוֹטָבָא יַתְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יַתְכוֹן כֵּן יֶחֱדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא
יַתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ:
סד וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא
וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי־טַעֲוָתָא דִּי לָא־יְדַעְתְּ אַתְּ
וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא: סה וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא־
יְהֵא מְנָח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחֵל וְחַשְׁכַת
עַיְנִין וּמַפְּחַן נְפָשׁ: סו וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקְּבֵל וּתְהֵי תָוֵה
לֵילְיָא וְיִמָּמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ: סז בְּצַפְרָא תֵימַר מַן יִתֵּן
רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵימַר מַן יִתֵּן צַפְרָא מִתְּוָהוּת לִבָּךְ דִּי תְהֵי
תָוֵה וּמֵחֱזוּ עֵינָיךְ דִּי תְהֵי חָזֵי: סח וִיתֵיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן
בְּאָרְחָא דִּי אֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזְיַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן
תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵה: סט אִלֵּין

פתגמא

מסרה חיקה, מ"ל. נז ובשליתה, (ל' הוי"ו במלריך). היולת, חסר א' ל'. רגליה, מ"ל. בספר, ד'. נח לם, ח' כ"פ. תשמר, חסר. לעשות, מ"ל. הכתבים, כו"ל ח"ו ומ"י. (ליראה, מקור בה"א). הנכבד, (הנ' בפתח). והנורא, מ"ל. נט והפלא, ל' כתיב א' וחד כ' ה"א בין מקנה. מכתך, חסר. מכות, כו"ל מ"ל. גדלת, חסר דחסר. ונאמנות, מ"ל. וחלים, בלא א' ובחד י"וד. ונאמנים, מ"ל. ס מדוה, ל' כ' ה' וחד כ' י' והוא מן זוגין דחד כ' יוד וחד כתיב ה"א. יגרת, חסר. סא יעלם, ל' העי"ן בשוא פשוט והיא לנרכה ל' העלמה ועי' בז"ח. השמדך, ד'. סב מעט, ז' קמץ וכל אס"ע דכו'. כי לא, במקף. סג להיטיב, מ"ל דמ"ל. ולהרבות, מ"ל. ישיש, ד' ומ"ל. ונסחתם, ל'. סד והפיצך, ל' וא' חסר הפיצך ומ"ל. ועבדת, כן דינו דהדין חנין בקדמא אזלא מונח רביע. סה ובגוים, ד'. תרגיע, מ"ל, מנוח, מ"ל. רגלך, חסר. רגז, ל'. וכליון, מ"ל. עינים, ל' כ"ח. ודאבון, ל' בתורה ומ"ל. סו תלאים, ב'. ועמי, ח"ו ומ"י. לילה, ג'. תאמין, מ"ל. סז ובערב, ד'. תפחד, ז"ק. וממראה, בליר' וה"א בסוף. סח והשיבך, מ"ל. באניות, מ"ל. תסיף, ג' כ"כ ח"ו ומ"י. לראתה, ח'. והתמכרתם, אין הכף רבתי. לאיביך, ח"ו ומ"י. ולשפחות, מ"ל. ואין ל'. קנה, חסר.

ת"א ובשליתה, יבמות קג. אם לא תשמור מכות יג כג תמורה ג עקרי' מג פל"ס. והפלה ה' את סנת קלח מכות כג תמורה ג. וחלאים רעים החלוליס נה. גם כל חלי גיטין כח. והיה כאשר מגילה י עקרי' מג פל"נ. ישיש סנהדרין לט. ובגוים ההם מכות כד. ונתן ה' לך נדרים כב. והיו חייך ברכות כד מכמות קג. בבקר תאמר סוטה מט. והתמכרתם מגילה יח. ואין קונה בתרא סע.

רש"י

וכך הלבב מרוב לענות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה. ובבתה. הגדולים: ובשליתה

84

(נו) דמחטיא בכון דמפנקה די לא נסיית פף ריגלה למיטליא על ארעא מן פרקינא ומן חטיתא תבעש עינה בבעל טליותא ובברה ובברתה:

(נז) ובשפיר שליתא דתיפוק מבית תורפה בעידן סולדה ובבנה דתוליד ארום תיכלונון בחוסרן כל סדעם בטוסרא בצערו ובעקא די יעיקון לכון סנאיכון בקירויכון: (נח) אין לא תנטרון למעבד ית כל פקדיא דאורייתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהכון: (נט) ויכפי מימרא דיי סנכון רוח קודשא כד ייתון מחתן עליכון ומחתין על בניכון מחן רברבן ומהימנן דלא למשבקכון ומרעין בישין ומהימנין דמתעתקן על גושמיכון: (ס) ויתיב בכון ית כל מרעיא דאתגריין במצראי דדחילת מן קדמיהון ויתאדקון בכון: (סא) להוד כל מרע וכל מחא בלא כתיבין בספר אורייתא הדין יסקינון מימרא דיי עליכון עד דתשתיצון: (סב) ותשתיירון באומא קלילא חולף די הויתון הי כוכבי שמיא לסוגי ארום לא קבילתון למימרא דיי אלהכון: (סג) ויהי היכמא דהדי מימרא דיי עליכון לאוטבותכון ולאסגאה יתכון היכדין יחדי מימרא דיי עליכון עממין נוכראין להובדא יתכון ולמשציא יתכון ותיתעקרון מעילוי ארעא דאתון עללין לתמן למירתה: (סד) ויבדרכון יי ביני כל עממיא מסייפי ארעא ועד סייפי ארעא ותהון מסק ארנונא לפלחי טעוותא דלא ידעתון את ואבהתך דמן קיסי ואבנין: (סה) ואין יתפלג דעתכון למפלח לטעוותהון ואיגרי ביניכון וביני עממיא האינון ולא תנוחון ולא יהי מנח לפירסת רגליכון ויתן מימרא דיי לכון תמן לבא דחלא דמחשכן עיינין ומפחת נפש:

[(סה) ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עייניכון ודאיב נפש:]

(סו) ויהון חייכון תליין לכון מקבל ותהון דחלין יימם ולילי ולא תהימנון בחייכון: (סז) בצפרא תהוון אמרין לואי דיהי רמשא דעקן מארכן שעי יומא באפיכון וברמשא תהוון אמרין לואי דיהי צפרא דעקן מארכן שעי ליליא באפיכון מתווחות ליבכון דתהוון תוון ומן מיחמי עיניכון דאתון חמיין פורענותא דחלין: (סח) ויגלינכון מימרא דיי למצרים באילפיא בגו ימא דסוף בארחא דעברתון ואמרית לכון לא תיספון תוב למחמי יתה ותזדבנון תמן בשירויא לבעלי דבביכון בדמין יקירין היך מרי אומנון ומן בתר כדין בדמין זולין בעבדין ואמהן עד דתיזדלזלון למשתעבדא מגן ולית דמכניש:

[(סח) ויחזור יתכון מימרא דיי למצרים בלברניא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה:]

(סט) אלין פתגמי קיימא דפקיד יי ית משה למגזור עם בני ישראל בארעא דמואב

בעל הטורים

(סה) כל אלי שלה ל"ס כנגד ל"ס קללות: (סו) תלואים ב' במסרה דין ואידך (הושע י"א) ועמי תלואים למשובתי והיינו דאמרינן בינונים תלויים ועומדין בין ר"ה ליה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה וזהו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה: (סז) ובערב ד' במסרה דין ואידך (במדבר ט') ובערב יהיה על המשכן ואידך (יחזקאל י"ב) ובערב חפרתי לי בקיר (ד"ה ב' י"ג) ומקטירים לה' עולות בבקר ובערב. הפרשה כשגלו לגולה ואמר מי יתן בקר שנאמר בו ומקטירים כו' בבקר ובערב ובלותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו: (סח) והשיבך יי' בגי' זה יהיה בימי ירמיה: כ"ו פסוק בתוכחה כנגד כ"ו שמות בתפלת

יונתן

ועמית וכמש"ש: (נז) בשפיר שלייתא וכו' מורה באצבע דלא כימא ליה בפירוש בנים קטנים וכדפירש רש"י דא"כ הא כתיב באחריה ובבניה אמר אלא ומאי עביד ליה לגדולים אי אפשר לפרש דהא כבר נאמר בבנה ובבתה אלו הגדולים אלא בשלייתה ממש קאמר: (סג) דמד מימרא דה' עליכון עממין נוכראין לפי פשוטו משמע שמברא ישיש פועל יוצא כדייקו חז"ל בסנהדרין פ' דיני ממונות אמר ר"י גר הכינא הוא אינא שש אבל אחרים ישיש וק"ל. ועוד יש לפרש כמדבר בלשון נקיה כמו שאינו רוצה לומר כן על ישראל אוהבו שדרכן של רז"ל אגב כל קללה לומר על עכו"ם שונאיהם של ישראל מצאתי בשם מתוסכי האלוף הר"ר דוד מקרקא: (סז) דעקן מארכן שעי יומא פ' שהצרות מאריכין שעות היום ונדמה להם יום כשנה ולפ"ז מאי בקר בקר של

אמר ומאי ערב ערב של סוסו יום ולא פ"ל שבכל יום קללתו מרובה כדפירש"י וק"ל. (סח) באילפי' פי' בספינה כי תרגום של אניות תרשיש אלפיא דתרשיש וכן שם אניות יהלכון שמן אלפיא אזלין וכן בירושלמי לברנייא וכן לעיל במדבר כ"ד וצים מיד כיתים ת"י אוכלסי' סגיאין בלברניא וק"ל: היך מרי אומנון פי' כבעלי אומנות שקונים בדמים יקרים

רש"י

(נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תאכל עינה לרע כשתאכל את האחד מליתן לאחר אלא מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכתך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגרת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתוב (שמות טו) אם שמוע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. מועטין חלוף מרובין: (סג) כן ישיש ה'. (מגילה י') את אויביכם עליכם להאביד וגו': ונסחתם. לשון עקירה וכן (משלי טו) בית גאים יסח ה': (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א: (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו (ישעיה כו) וזאת המרגעה: לב רגז. לב חרד כתרגומו דחל כמו (שם יד) שאול מתחת רגזה לך (שמות טו) שמעו עמים ירגזון (שמואל ב כב) מוסדות השמים ירגזון: וכליון עינים. מצפה לישועה ולא תבוא: (סו) חייך תלאים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות קג) ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות. בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאיביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קנה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלעז איפור"ב וונדרי"ן ווי"ש ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קנה: (סט) לכרות את בני

אבן עזרא

בשבחו בבטן אמו: מבין רגליה. כנוי כמו ולא עשה [ס]את רגליו: (נט) מכותך. לשון יחיד עם רבים [צ]מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם: טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא יסורו: (סא) יעלם יי'. מגזרת [ק]העלה ואם הוא [ר]סעיף ויש אומרי' כמו יביאם לשון [ש]אחרי: (סג) וטעם כאשר שש. שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם לקחת מה [ת]תתן לו: ונסחתם. מבנין נפעל והוא חסר [א]נו"ן. מגזרת יסח יי': (סו) תלואים. באל"ף תחת ה"א [ב]השורש: (סח) והתמכרתם. איננו כמו [ג]ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו

פירוש על אבן עזרא

[ס](ש"ב י"ט כ"ה). [צ]ר"ל מכות ל"ר והיה לאוי מכותיך וכתיב מכותך מורכב מל"י עם רבים. וכן ועדותי זו אלמדם (תהלים קל"ב י"ב) כי עדות ל"ר והיה לאוי ועדותי וכתוב ועדותי מורכב יו"ד. [ק]העלה. (ירמיה ע"ז י"ד). [ר]ר"ל אף שהוא בשוא וסגול תחת העי"ן. ומלת יעלם בשוא לבד. [ש]כי יעלם ת"א ייתיעון [ת](איוב ל"ה ז'). [א]כי שרשו נסח והכלוי. ונכסחתם מגזרת יסח (משלי ט"ו כ"ה) ובא הסמ"ך דגוש במקום נו"ן השורש. [ב]כי שרשו תלה. [ג]מבנין נפעל. שפי' ע"י אחר

ספורנו

יתבכך ומשפטי פיהו ומתאונן ע"י עכו"ם וערכותיהם לעות אדם בריבו ובכן ילדו לטמיון הם ונכסיהם. ובאלה התבאר קצת חורבן בית שני והתמדת חורבנו והתמדת גלותו בהתמדת סבתו: (סח) והתמכרתם. שתשתדלו לעשות מיני מלאכות להתפרנס בכן: ואין קונה. אין איש מהם חפץ במלאכתך כדי

פירוש רשב"ם

(נז) ובשליתה. שליא ממש כמו שמצינו בתלמוד. לפי הפשט: (נט) ונאמנים. ארוכים ומקוימים. כמו לדור ודור אמונתך. ותקעתיו יתד במקום נאמן: (סה) לב רגז. דחיל: (סז) מי יתן ערב. לפי הפשט ערב העתיד לבא שכן דרך החולים: כחורב

דברי הברית אשר צוה יהוה את־
משה לכרת את־בני ישראל בארץ
מואב מלבד הברית אשר־כרת אתם
בחרב: פ שביעי
כט א ויקרא משה אל־כל־ישראל
ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל־
אשר עשה יהוה לעיניכם בארץ מצרים
לפרעה ולכל־עבדיו ולכל־ארצו:
ב המסות הגדלת אשר ראו עיניך
האתת והמפתים הגדלים ההם: ג ולא־
נתן יהוה לכם לב לדעת ועינים לראות
ואזנים לשמע עד היום הזה: ד ואולך
אתכם ארבעים שנה במדבר לא־בלו
שלמתיכם מעליכם ונעלך לא־בלתה
מעל רגלך: ה לחם לא אכלתם ויין
ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני
יהוה אלהיכם: מפטיר ו ותבאו אל־המקום
הזה ויצא סיחן מלך־חשבון ועוג מלך־
הבשן לקראתנו למלחמה ונכם:
ז ונקח את־ארצם ונתנה לנחלה
לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי:

אונקלוס

פתגמא קימא די־פקיד יי ית־משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מקימא די־גזר עמהון בחורב: א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל־די־עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעה: ב נסי רברביא די חזאה עיניך אתיא ומופתיא רברביא האנון: ג ולא יהב יי לכון לבא למדע ועינין למחזי ואדנין למשמע עד יומא הדין: ד ודברית יתכון ארבעין שנין במדברא לא־בליאת כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל רגלך: ה לחמא לא אכלתון וחמר־חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ו ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחן מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחנונון: ז ונסבנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ח ותטרון ית פתגמי קימא הדא ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל־די תעבדון:

פ פ פ

ט אתון קימין יומא־דין כלכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אנש ישראל:
י טפלכון נשיכון וגיורך די בגו משריתך מלקט אעיך עד

מלי

מסרה סט לכרת, חסר. כט א אלהם, חסר. לעיניכם, ח' י"ח. ב המסות, ל' מ"ל בתורה וב' חסר. הגדלת, חסר דחסר. האתת, חסר דחסר במ"ד. והמפתים, ל' ח"ו ומ"י. הגדלים, ח"ו מ"י. ג ולא נתן, ג'. ועינים, ג' אכ"ך. לראות, מ"ל. לשמע, ח"ו דקרי ולא כ'. ד ואולך, ד' ומ"ל והלמ"ד בליכי. בלו, ד'. שלמתיכם, ח"ו ומ"י. מעליכם, מ"ל. בלתה, ב' שמלתך. רגלך, חסר. ה ויין, ב'. שתיתם, מ"ל. אני ה' אלהיכם, כ' ק"פ. ו סימן, כל או' ח"ו ומ"י במ"ד. ז ונתנה, ל' מפיק. לראובני, הרים במאלפום ואלף נחה קדים לוי"ו. המנשי, דין כ' יוד בסוף וד' בלי'. ח תשכילו, מ"י תעשון, מו"ן בסוף. ט אתם, ד' ר"פ. ראשיכם, ו'. ושטריכם, כו"ל ח"ו ומ"י. טפכם, ל' ר"פ. נשיכם, תרויהון לא כסבין וי"ו.

ת"א אלה דברי הברית ברכות ה סוטה לז. ולא נתן ה' האליליס ה. ואולך אתכם שם. ושמרתם את דברי הברית סוטה שם סנהדרין לט האליליס יע. למען תשכילו עקידה שער כח.

ח ושמרתם את־דברי הברית הזאת
ועשיתם אתם למען תשכילו את כל־אשר תעשון:

ומפטירין קומי אורי. בישעיה בסימן ס'. קכ"ב. לעבדיו. סימן:

פ פ פ

ט אתם נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם
ושטריכם כל איש ישראל: י טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב

מחניך

רש"י

בני ישראל. שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב (לקמן לא) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה ובכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת (ע"ז ה') שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו': חסלת כי תבוא

(ט) אתם נצבים. מלמד שכנסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב

עציך

פירוש רשב"ם

(סט) בחורב תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב: (ג) עד היום. שראיתם מעשיו הגדולים: (ט) אתם נצבים היום כלכם. כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל וגו':

למען

יונתן בן עוזיאל

דמואב בר מן קיימא דגזר עמהון בחורב: (א) וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חמיתון ית כל מחוותא דעבד מימרא דיי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל יתבי ארעיה: (ב) ניסין רברבן דחמיתון בעיניכון אתיא ותמהיא רברביא האינון: (ג) ולא יהב מימרא דיי לכון לבא למנשי אלהין למנדע ועיינין למרמזא אלהין לאחמי ואודנין לטמטמא אלהין לציתא ואתון נשיתון אורייתא דלבכון ורמזתון בעיניכון וטמטמתון אודניכון בזמן יומא הדין: (ד) והליכית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בלמו כסותכון מעלוי גושמיכון וסנדליכון לא איטלעו מעלוי ריגליכון: (ה) לחמא דעיבורא לא אכלתון וחמר ומירת לא שתיתון הוות אורייתא תדירא מסתרא במדרשיכון מטול דתתעסקון בה ותנדעון ארום אנא הוא יי אלהכון:

ירושלמי

(ה) ותטרון ית מילי שבח אורייתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דמתעבדין:

(ו) ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחושבנא ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לסדרי קרבא ומחוננון: (ז) וכבשנן ית ארעהון ויהבנא אחסנא לשיבט ראובן ולשיבט גד ולפלגות שיבט מנשה: (ח) ותנטרון ית פתגמי קיימא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתצלחון ית כל דתעבדון:

ס ס ס

אתם אמר משה נביא לא בטומרא אנא מסהיד בכון אלהן כד אתון מעתדין יומנא כולכון קדם יי אלהכון רישי סנהדרין דלכון ואמרכלי שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אינש ישראל: (י) טפלכון ונשיכון וגיוריכון די בגו משירייכון מקטוע קיסיכון עד מילואי מימיכון:

טפליכון

בעל הטורים

בשלש י"ח סוף מברכת המינים. להגן מכ"ו שמות שבתוכחה: (ג) ולא נתן יי' לכם לב לדעת וסמיך ליה: (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה לומר שעד מ"ם שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

(ט) נצבים. כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר בו בלשון אמר כאן אתם נצבים [ר"ל בגמטריא אחד כמו השם ע"ש ברש"י פסוק ויחן]: לפני ה' אלהיכם ראשיכם הקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל וסמיך ליה טפכם לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם: נשיכם וסמיך ליה וגרך רמז שלא הוזהרו כשרות להינשא לפסולין: [כדאיתא מ"ד פ"ד

יונתן

יקרים: ולית דמכניש פי' ולא שמאסף: (ג) ליבא למינשי אלהן למדע פי' שלא נתן לב לשכוח דבריו רק נתן לב לדעת וכן כולם דקשה לפי פשוטו ר"ל מה מעשהם אם לא נתן לב הרי כמה מוכרחים ולא בחירייהו גם מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא שנתן לב לדעת רק מעצמם שכחו: (ד) לא בלמו יש גורסים בלאו ואין צורך כי הוא לשון גמרא: איטלעו פי' לא נתקלו או שליפי המנעלים כי כן תרגום של שלף איש נעלו וכן רבים: (ה) לחמא דעיבורא פי' לחם של דגן לא אכלתם כ"א לחם אבירים: (ח) בגלל דתצלחון פי' כריב"ל דאמר כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה כתוב בתורה וכו' דכתיב ושמרתם למען תשכילו ואמר מצליחין שתורה נכסיו ביד אחרים ולא מצליחין כיון שאינו

רמב"ן

הברית הזאת וכי הוא על זמן גלותינו היום ביד הקיסר הרביעית ואחר כן יבטיח בגאולה ממנו (ח) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל. כי אחרי שהשלי' לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו' כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא: (ה) לחם לא אכלתם יין ושכר לא שתיתם. הטעם לא אכלתם ממנו שתוכלו לחיות בו כי עקר מחיתם במן היתה למען תדעו כי אני יי' אלהיכם המחיה אתכם במעשה הנס. ואין טעמו שלא אכלו לחם כלל כמו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי בקצת העתים היה לישראל במדבר לחם כמו שכתוב אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ורבותינו הזכירו דברים שתגרי אומות העולם מביאים להם במדבר ואפשר עוד כי מעת שירד המן עד בואם אל שעיר לא אכלו לחם כלל כי הלכו במדבר הגדול והנורא אבל בשנת הארבעים קרבו ליישוב ונאמר להם ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אוכל תשברו מאתם ושם כתוב זה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חסרת דבר ומן העת ההיא היו האדומים והמואבים מקדימים אותם בלחם ובמים והיו גדולי ישראל קונים *הם ואוכלים לתענוג לא לצורך ולא לשבעה ועיקר המחיה שלהם במן:

אבן עזרא

תבקשו למכור [ד]עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במלות השם בעבדות מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום: וטעם אתם ראיתם. ואחר כן ואולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם הבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים: (ג) וטעם לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו: וטעם נתן. כי מאתו העילה [ה]הראשונה ועוד כי ראו שלא הולכו ללחם ויין: (ד) וטעם לא בלו. פירשתיו. [ו]ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פועל יוצא לב' פעולים והעד [ז]תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו [ח]משכיל:

חסלת פרשת כי תבוא

(ט) אתם נצבים לפני יי' אלהיכם. קבוצות [א]הארון: ראשיכם. כמו [ב]האהל' שרה אמו והנבואה [ג]עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו [ד]ונירם. והטעם כי הנשיאים [דד]סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם

הטף

(ט) טעם אתם נצבים היום. לפני יי' אלהיכם. שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בשבועה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון והברית. הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו ויתכן שכרת עוד עמהם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת. וטעם ראשיכם שבטיכם. ראשיכם ראשי שבטיכם כמו והנבואה עודד הנביא על דעת ר"א ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוט והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרט זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ונשוא פנים הוא הראש וכן אמר ויקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו שררה ומנוי על הצבור יקרא ראש כאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה

*אולי צ"ל מהם.

הגדולה

פירוש על אבן עזרא

אחר. [ד]כי והתמכרתם מבנין התפעל. [ה]הרמ"ם הרב תמורה ז"ל (פרק ע"ח חלק ב') שכל דבר מחודש אי אפשר לו מבלתי סבה קרובה חדשה אותו. ולסבה ההיא סבה. וכן עד שיגיע זה לסבה הראשונה. ר"ל לרצון השם ובחירתו. ומפני זה יסמכו הנביאים פעמים בדבריהם מסבות שהם אמצעיות כולם וייחסו זה הפעל האישי המתחדש אל הבורא ויאמרו שהוא ית' עשאו וע"ש. [ו](לעיל ח' ד'). [ז]כי האדם פועל ההצלחה ע"י המעשים. [ח](ש"א י"ח י"ד). [א]ר"ל כי אמרו לפני ד' אלהיכם ר"ל הארון שהיה באמצע המחנה והיו ישראל סביבו. [ב](בראשית כ"ד ס"ז). [ג](ד"ה ב' ט"ו ח'). [ד](במדבר כ"א ל') שפי' ונירם אבד ניר חשבון. וכן ראשיכם שהם ראשי שבטיכם. [דד]ר"ל לקח המילה ראשי השבטים לפי שהם הנשיאים גדולי השבטים ואחריהם הזקנים הם החכמים, ואחריהם השוטרים המה שרי העשרות, והטף בזכרים לחנכם במצות ולתן שכר למביאיהם לא כן הטף בנשים

כי

ספורנו

כדי שלא תוכל להתפרנס בה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. אע"פ שהוא יתעלה השתדל בתורותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וידעתם כי אני ה'. לא הושג זה המכוון מרוב מריכם: (ד) ואולך אתכם. אמנם עתה אחר שראיתם רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו והביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שיש לכם אחוזת ארץ שתוכלו לקיים בה המכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת. שתקבלו עליכם בהר גריזים ובהר עיבל: למען תשכילו את כל אשר תעשון. שתשיגו המכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה:

(ט) אתם נצבים לפני ה' אלהיכם. ומי שיטעה אותי לא יוכל להטעות אותו ועל דעתו תקבלו עליכם: ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם. ראשיכם שהם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים אשר בידם שבט המושל. וזקניכם הם השופטים. ושוטריכם אשר להם כח להכריח בעלי הדין. ועל כל אלו הראשים מוטל להורות להמון מה טוב להם שיקבלו עליהם או ימאנו: (י) טפכם נשיכם. שראוי שיהיו מעשיהם

בהסכמות

מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ:
יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם:
שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם
וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם
אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־
הָאָלָה הַזֹּאת: יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה
עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת
אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: שלישי טו כִּי־
אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם: טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם
וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר
עִמָּהֶם: יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה
הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ
פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ
בלבבו

אונקלוס

מְלֵי מַיָּךְ: יא לְאַעֲלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵהּ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא־דֵין: יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא־דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא־דִי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא־דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדָא וְיָת מוֹמָתָא הָדָא: יד אֲרֵי יָת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא קָאֵם יוֹמָא־דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת דִּי־לֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין: טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּיתֵבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיָת דִּי־עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי־עֲבַרְתּוּן: טז וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן: יז דִּילְמָא־אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּהּ פָּנֵי יוֹמָא־דֵין מִדַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זְדוֹן: יח וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחֲשֵׁב בְּלִבֵּהּ
למימר

מסרה מחניך, ג' ומ"ל. מחטב, חד"ס. עציך מ"י קדיס לכף. שאב, ל' וחסר דחסר. מימיך, ג' ומד"מ. יא לעברך, ל'. בברית, ג' רפין. ובאלתו, ל'. כרת, כל אור' חסר דחסר. יב והוא, י' דסמיך. לך דגוש מד"ד. יג ולא, י"ז ר"פ באורה. יד ישנו, ד' והכון בחולם. טז שקוציהם, כו"ל מ"ל דמ"ל. גלליהם, ל' ח ו וכל מלכים דכו' ומ"י. יז פנה, ג' וחסר והפ"א רפי. מעם, ע'. שרש, חסר. פרה, ל'. וחסר. יח והיה, י"ג בטעם פזר. בשמעו, ג'. והתברך, ל'.

ת"א מחטב עציך יבמות עט. ולא אתכם נדרים כה שבועות לט. כי את אשר ישנו פה שבת קמו שבועות שם ס' הזוהר פ' לך לך. אשר עברנו עקרי' מד פ"ג. ותראו את הגלולים כב.

רש"י

עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט) ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (לעיל ד) לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פרשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם. לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם את כל אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל (שמואל א יב) התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם האומות ע"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הנכרי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פנה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי:
והתברך

רמב"ן

הגדולה לכל אלפי ישראל ואמר במרגלים ראשי בני ישראל המה שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שבטיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם מערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמרו בהקהל. ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן י"י ואין הכונה לומר שרמז אותו אבל באו אליו להשלים עמו כי כן המשפט כאשר ביארנו וכך מצאתי במדרש תנחומא ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים: (יד) ואשר איננו פה עמנו. וגם הדורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם לפי שראיתם את האומות עובדי ע"כום ושמא הסית לב אחד מכם ללכת אחריהם: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם לשון רש"י ויפה פירש והטעם לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתי אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות והזכיר
אים

ירושלמי

(י) טפליכון נשיכון וגיוריכון דאית בגו משירייתיכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון:

(יא) לאעלותכון בקיימא דיי אלהכון ולאזרהותכון במומתיה דיי אלהכון גזר עמכון יומנא:

(יא) מלעברכון בקיימא דיי אלהכון ובשבועתא דיי אלהכון מקים עמכון יומא דין:

(יב) מן בגלל לקיימא יתכון יומנא ליה לאומה ברירה והוא יהוי לכון לאלהא היכמא דמליל לכון יהי כמא דקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב:

(יג) ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קיימא הדא ומסהיד ית מומתא הדא:

(יד) ארום ית כל דריא דקמו מן עלמא כלהון הינון הקיימין הכא עמנא יומנא קדם יי אלהנא וית כל דריא דעתידין למיקום עד סוף כל עלמא כלהון הינון קיימין הכא עמן יומנא:

(יד) ארום כל דריא די קמו מן יומות עלמא ועד כדון עמך קיימין הכא יומא קדם יי אלהכון וית כל דריא דעתידין למיקום מן בתרן כאילו קיימין הכא עמן יומא דין:

(טו) ארום אתון ידעתון סכום שניא דיתיבנא בארעא דמצרים וגבורן דעבד לנא ביני עממיא דעברתון: (טז) וחמיתון ית מרחקתהון וית טעוון דלהון דמן קיסא ואבנא דרמין באושקקי וטעוון דכסף ודדהב דיהיבין עמהון בבתיא אחרנין דמין בתרידהון דלא יתגנבון:

יונתן בן עוזיאל

(טז) וחמיתון ית מקשיצתהון וית מרחקתהון טעוון דקיסא וטעוון דאבניא טעוון דכסף וטעוון דדהב טעוותא דקיסא ודאבנא הוון מטלקין יתהון בשוקיא וטעוותא דכספא ודדהבא הוון יהיבין עמהון בגו ביתא דהלין מנהון דלא יתגנבון:

(יז) אזדהרון דלמא אית בכון השתא ולא יהוי בתר דנא בר נש או איתא או גניסא או שבטא דלביה מתפני למטעי יומנא מדחלתא דיי אלהנא למפלח ית טעוות עממיא האינון דלמא אית בכון טעו דשריש דלביה מהרהר עלוי בתר חיטאיה דשרוי חיטאיה חולי וסופיה מריר כאגדניא דמותא:

(יז) ולא יהוי לכון גבר או אתתא או זרעי או שבטא דלביה סטי יומא דין מן קדם יי אלהן למזל למפלח ית טעוותא דעממיא האינון דלמא יהוי בכון גבר דלביה מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשורש קביעא בארעא ארום רישיה חלי כדבשא וסופיה מריר כלענתא דמותנא:

(יח) ויהי כמשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויתיאש בלביה למימר שלמא יהי לי ארום בתקוף יצרא בישא דלבי אזיל מן בגלל למוספא חובי שלותא על

בעל הטורים

פ"ד דקידושין]: (יז) פרה ראש וי"ו קרי ביה פרה רע; בפרה סוררה סרר ישראל (סוטה ד')

יונתן

שאינו מגעל מד"ם כדי לישא וליתן בנכסיו והכי דייק ליבנא דקרא משבילו שהוא פועל יוצא וק"ל: (טז) דרמיין באושקקי וכו' פי' המושלכים בחוצות וברחובות וא"ל שמירה מלד שכן

מן ולבן. דמין י"ג דשין שסוגרין הדלת אחריה שלא יגנבו ולכן המיד לוחזים הפתילים עמהם ובבתיהם. (יז) איה בכון השתא ולא יהוי בתר דנא פי' השתא יש בכם לעת הזאת אי יפתו לאח"כ מ"ו איש או אשה. שרוי מיעלה חלי פי' התחלת הטעה מתוק וסופו מר. כאגרניא כמו הגרנא ופי' חסם מולי ועיין בערוך ערך הגרנא ולוחיות אחה"ע

רמב"ן

איש או אשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה וכן יעשה בענין ע"כום והזכיר יחידים ומשפחה ושבט שהוא עם רב ולא אמר על כולם דרך כבוד או שלא יתכן שיהיה לב כולם פונה היום לע"כום כי לא היו באים בברית השם ובאלתו כי מי יכריחם אבל משפחה או שבט יבאו בברית מפני פחד הרוב ואמר פן יש בכם אשר לבבו פונה היום על הכפירה כבר לע"ז והוא בלבו מאמין בה ביום הזה או פן יש בכם שרש רע שיפרה וישגה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות וזה על אשר איננו פה עמנו היום כי האב שרש והבן נצר משרשיו יפרה. והזכיר השורש לומר כי הוא יכול להביא באלה. הדורות הבאים שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת ואמר פורה ראש לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בע"ז לא יוליד מודה בה ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב והוליד בן פריץ כי אמת הדבר וסוד גדול לא אוכל לפרש בו: וראש ולענה. עשבים מרים או ממיתים ושמם כן בלשון הקדש או הם כנויים יקראו האחד ראש שהוא ראש המרורים מר מכולם והשני יקראו לענה מענין לענות מפני כי האוכל אותו נגש ונענה לענות נפשו יאכלנו: (יח) והתברך בלבבו לאמר. כשישמע האררים ונתקללים באלות האלה הוא יתברך בנפשו ויאמר בלבו שלום יהיה לי מכל אלה כאשר אלך בתאות לבי והשם לא יקלל לו אבל יעשן עליו אפו או כשיחטא לדור או לדורות. או יהיה טעם כי. לאמר יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל חפצי אעשה. ולא יאבה י"י בעבור שאיננו מקבל אלתו לסלוח לו אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני עם כל ישראל. התאוה הנגברת ומתחזקת בלב תקרא שרירות בלשון חכמים שריר וקיים וכן בשרירי בטני. ופי' למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף השגגה עם שמתאוה כי נפש שבעה תקרא רוה כענין ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו. והיתה נפשם כגן רוה. והמתאוה תקרא צמאה

צמאה

אבן עזרא

הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: (יא) לעברך. שם [ה] הפועל. כטעם ויעברו בין [ו] בתריו. והנה מלת עבר במקרון ב"ת [ז] להפך: (יג) ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם: (יד) נו"ן ישנו. [ח] נוסף: ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים [ט] היו שם: (טו) כי אתם ידעתם. יש מכם [י] שראה תועבת מצרים וטעם אליהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם. אליהם באדום ועמון ומואב ומדין: (יז) וטעם פורה ראש ולענה. כי הראש מזיק [כ] השלמים והוא נחשליים [ל] הנודניקים: (יח) וטעם את האלה הזאת. אחור האיש אשר יעשה [מ] פסל ומסכה: והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה: יתברך. בלבבו והוא אומר

שלום

פירוש על אבן עזרא

כי אין בהם מנוף, ובכלל הגרים נ"כ נשותיהם כי יתכן יש לו אשה מישראל אשר נכללו בבנות ישראל או עם הגרים. [ה] ר"ל מקור עם למ"ד בכלם. [ו] (ירמיה ל"ד י"ח) שהמעשה ההוא הוא קבלת קיום ברית. [ז] ר"ל לעברך בברית הוא לקיום. ולעבור בריתו הוא ביטול הברית. [ח] כלומר נוסף ליפות המלה כי יוכלו לומר ישו כמו אם ישך נא. וכן אמר מעלה יש כל הכנוים. [ט] כן הוא במ"כ רוחות הדורות העתידים לבראות היו באותו מעמד ושטעם ואת אשר איננו פה כלומר בקיים עמנו כמונו. אבל נשמותיהן וגופותיהן פה ולפי הפי' את אשר ישנו, הם הנשמות אשר היו בעולם עד היום ההוא, ואת אשר איננו פה, הם הנשמות אשר לא היו עדיין והם לא היו במעמד הברית והכתוב מדויק כפי דבריו. [י] כי הפחותים מבן כ' שנה מיוצאי מצרים לא מתו בעון המרגלים. [כ] ר"ל שלמים בבריאות גופם. [ל] בל"א (אנגעגעבענדע קראנקהייטען). [מ] לעיל (כ"ז ט"ו).

בראשית

ספורנו

בהסכמות האבות והבעלים: מחוטב עציך עד שואב מימיך. מן הראשון שבמוצאים עד האחרון שבמוצאים כמו מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יא) לעברך בברית. אתם נצבים עם כל זה הסדר והסכמה מוכנים להיות עוברים בברית ומזה נראה שכולכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם: אשר ה' אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך וכו'. והנה האל ית' מכוין בזה הברית להקים אותך לו לעם כדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנה חיי עולם. ובהיות תכלית זה הברית כל כך נכבד צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלימות: (יד) ואת אשר איננו פה עמנו היום. והם הדורות הבאים ולפיכך צריך שתודיעם שמתנת הארץ ובזולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית ובאותו התנאי בעצמו ייכבשו מכם: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו. ולפיכך ראוי לחוש: (יז) פן יש בכם איש או אשה. פן נפתה לבם להבלי העכו"ם בשבתם עמהם ויחשבו לבטל קבלת הברית בלבבם ולכן אמרתי שכולכם נצבים לפני ה' בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו: פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה. מושב להדיח רבים אל דעותיו הנפסדות: (יח) והתברך בלבבו. יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה. לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. וענין

ההתברך

בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי
בשררות לבי אלך למען ספות הרוה
את הצמאה: יט לא יאבה יהוה סלח
לו כי אז יעשן אף יהוה וקנאתו באיש
ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה
בספר הזה ומחה יהוה את שמו
מתחת השמים: כ והבדילו יהוה לרעה
מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית
הכתובה בספר התורה הזה: כא ואמר
הדור האחרון בניכם אשר יקומו
מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ
רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא
ואת תחלאיה אשר חלה יהוה בה:
כב גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא
תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל
עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה
וצביים° אשר הפך יהוה באפו ובחמתו:
כג ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה
ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול
הזה: כד ואמרו על אשר עזבו את ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם
בהוציאו אתם מארץ מצרים: כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם
אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם: כו ויחר אף יהוה בארץ ההוא להביא
עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה: כז ויתשם יהוה מעל אדמתם

°וצבוים ק'

באף

אונקלוס

למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזיל בדיל לאוספא (לה) חטאי שלותא על זדנותא: יט לא ייבי יי למשבק לה ארי בכן יתקף רגזא דיי וחמתה בגברא ההוא וידבקון בה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמה מתחות שמיא: כ ויפרשנה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספרא דאוריתא הדין: כא ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארעא רחיקא ויחזון ית מחתה דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: כב גפרתא ומלחא יקידת כל ארעה לא תזרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עסבא כמהפכתא דסדם ועמרה אדמה וצביים די הפך יי ברגזה ובחמתה: כג ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מא תקוף רגזא רבא הדין: כד ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותה יתהון מארעא דמצרים: כה ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן די לא ידענון ולא אוטיבא להון: כו ותקף רגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין: כז וטלטלנון יי מעל ארעהון

ברגז

מס"ה בלבבו, ה'. לי, דגוש מד"ד. בשררות, ל' וח"י ומ"ו. ספות, ב' ומ"ל. יט יאבה, ל'. סלח, מ"ודקדיולא כ'. יעשן, ב' (והעין, בשוא פתוח). באיש, ח' בקמץ. בו, דגוש מד"ד. הכתובה ב' ויחר אף. ומחה, ד'. כ והבדילו, ל' ומ"ל. אלות, מ"ל. הכתובה, ב' כי תשמע בקול. כא הדור, מ"ל. האחרון, מ"ל. בניכם, בשבע א' ולא בקדמא. יקומו, ג' מ"ל בתורה. רחוקה, מ"ל. מכות, מ"ל. ההוא וס"ו והירק. תחלאיה, ח"ו ומ"י. חלה, ב' בתרי לי'. כב תזרע, ל'. תצמח, ל' חסר. כמהפכת, כ' בגעיא. ועמרה, כל אורי' חסר. אדמה, ל'. וצביים, וצבוים ק'. והפיכך ביוד השניה. כג מה, כ"כ בלא וי"ו העטוף והמס"ק דמשבשתא. דכ"ד סגלין נמסרו בכ מדסמיך לס"ע כ"ד. האף, גד. הגדול, מ"ל. כד אבותם, ד'. בהוציאו, מ"ל דמ"ל. כה וישתחוו, ב' וי"ן בסוף תיבותא. ידעום, ב' מ"ל בתורה. כו ההוא, וי"ו וחירק. להביא, מ"ל. בספר, ב' ורבצה וכו' בספר.

ת"א למען ספות סנהדרין עו. לא יאבה שם. ואמרו על שם. ויתשם ה' שם קי.

רש"י

והתברך. בנדי"רא סו"א בלבו כמו והתגלא והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו (במדבר כג) אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: הצמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"א כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן (שמואל ב כב) עלה עשן באפו ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חימה אנפרנמי"נט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (לעיל כח) בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו'. הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות בפרש' הקללות הטפחה נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה בזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה בזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם. ואנקלוס תרגם לא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק

להם

רמב"ן

צמאה לך נפשי. והטעם כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה כאשר תבא בלבו קצת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתרה ותהיה צמאה מאד לדבר ההוא שאכל או שעשה יותר מבראשונה והתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה כי המתאוה לזנות הנשים היפות כשיהיה שטוף בזנותן תבואהו תאוה לבא על הזכר ועל הבהמה וכיוצא בזה נאמר בתאות וכענין שהזכירו חכמים משביעו רעב מרעיבו שבע. ולכך יאמר הכתוב בהולך בשרירות לבו שהוא אם ימלא נפשו בתאות השרירות והמזיקות עליו אשר היא צמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם הצמאה כי יתאוה וילאה למה שהי שבע ממנו ולאשר השביע נפשו בו ולפי שהזכיר שרש פורה אמר בלשון הזה כי יוסיף השרש ההוא בפתו אשר הוא רוה ורעננה עם הצמאה ותשובנה כולם בצמאות. ואין לתת במקום הזה טעם שאלך בשרירות לבי בעבור שאספה

הרוה

על זדונותא: (יט) לא יהי רעוא מן קדם יי למשבק ליה ארום בכן יתקוף רוגזא דיי וחימתיה בגבר ההוא ותדבק ביה כל פתגמי לווטתא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי שום דוכרניה מתחות שמיא: (כ) ויפרשיניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל הי ככל לווטי קיימא דכתיבין בספרא הדין: (כא) ויימרון דרא בתראי בניכון די יקומון מן בתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחמון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא דגרי יי בה: (כב) כבריתא ומלחא מן אשא מצלהבא תהי יקדא כל ארעא לא תתזרע לבר זרע ולא תרבי צמחין ולא יסק בה כל עשבא תשתקע היך תהפכנותא דסדום ועמורה אדמה וצבוים דהפך מימרא דיי ברוגזיה ובכליתיה: (כג) ויימרון כל עממיא מטול מה עבד יי היכנא לארעא הדא מה הוה תקוף רוגזא רבא הדין: (כד) ויימרון מטול דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתכון דגזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: (כה) ואזלו בתר יצרא בישא ופלחו לטעוות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעינון ולא אתפלגון להון: (כו) ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל לווטיא דכתיבין בספרא הדין: (כז) וטלטלינון יי מעילוי ארעהון ברוגזא ובכליתא ובתקוף רב וטלקינון בגלותא לארע חורן כזמן יומא הדין: (כח) טמירתא גלין קדם יי אלהנא והוא יפרע
מנדין

בעל הטורים

ד'): (כ) והבדילו י"י לרעה בגי' הנה זה ירבעם: (כח) אשר יקומו מאחריכם ר"ת אסא יהושפט ירבעם מנשה. שהם הרשיעו בע"ז יותר מכל: סלח ב' במס' מהרי עיני דין ואידך (ד"ה ב' ל"ג) ויתפלל לו סלח את פני י"י [וגו'] ויעתר לו. ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקב"ה מתחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה היינו מה סלח דהכא לשון חתירה בארץ. אף סלח דגבי מנשה לשון חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע: (כה) וישתחוו מלא וי"ו. ה"ה שלך עבודה שהיא כעין פנים: (כז) באף ובחמה ובקצף בגי' בשבעים כנגד שבעים שנה של גלות בבל: וישלכם למ"ד גדולה וחסר יו"ד לומר שאין השלכה כזאת ליו"ד שבטים [עי' ברכה וילא פ' ע"ב ע"פ יוסף ה' לי בן
אחר

יונתן

אף"ע מתפללים ואם הוא לגרנא ר"ל בסוף יום המות זמן שכר ועונש ביום מחר כי תבא על שכרו. (כב) תהי יקדא לשון יקד יקוד שהיא ישרף ולא כאשר הי' בדפוס ראשון יקרא בכ"ף ודוק: (כה) ולא אתפלגון ולא נתנם לחלקם. (ג) מרי מהודא
פי'

רמב"ן

הרוה עם הצמאה. אבל הוא כמו לספות יאמר הכתוב. כי בעבור זה יהיה כך כי בכל מקום עם עלול יאמר למען. בין שיעשה אדם הגורם לרצותו בעלול כמו למען אשר ייטב לך בין שיהיה אדם הגורם כן שלא מדעתו כמו למען למוג לב. למען יאשמו. כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת. ורבים כאלה. וזה הטוב והישר בעיני בפסוק הזה מכל הנכתב עליו בהרבה פנים. גם יתכן לפרש שהוא בא אל שרש פורה ראש ולענה יאמר כי יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי למען שיוסיף פארתו הרוה אשר תגדל ותצמיח הלענה והראש על הצמאה אשר לא היתה צומחת. או יהיה הרוה כנוי ללענה המרכת. שיוסיף הלענה הרוה הצומחת וגדלה מאד על הצמאה אשר לא היתה גדלה רק מעט ותהיינה שתיהן צומחות והכונה בזה לומר כי כל איש אשר ישמע האלה ויתברך מהנה ויתחזק בשרירות. וסעיפיו ישיבוהו לחטא ויאמיצו פשעים יותר מבראשונה וגם זה פירוש נכון: (יט) יעשן אף י"י וקנאתו באיש ההוא. הנה ביחיד איש או אשה: ומחה ה' את שמו. אבל המשפחה כי שם אחד לראש בית אבותם: (כ) והבדילו ה' לרעה. לשבט: מכל שבטי ישראל. הנשארים (כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו. כי שבטי ישראל בדור הראשון כבר ידוע זה כי הם שמעו אלות הברית ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה כי כשיקרה זה בדורות הבאים אז ישאלו כן: (כה) אלהים אשר לא ידעום. ולא ידעו בהם גבורות אלהות ולא חלק להם ולא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגמו ולא אוטיב להון. לא הטיב להם שום טובה. ולשון חלק. אומר אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה והלק לשון רש"י. והנכון אלהים אשר לא ידעום באלהים. כלומר שלא ידעו אותם בהם אלהות שימצא להם מעלתו ולא חלקם י"י אלהי אבותם להם שלא נתן אותם שרים על ישראל כאשר שמם על האומות וכבר פירשתי זה: (כז) ויתשם י"י מעל אדמתם. כי יגלה השבט העושה הרע בעיני י"י כענין ויגלם לראובני ולגדי והנכון כי עתה ירמוז לגלות כל ישראל להיותם
כלם

אבן עזרא

שלום יהיה לי. כאומר בשמעו האלה חוץ ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף [י]תספה. כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה. כמו כעץ [ס]שתול על מים. והרשע בצמאה כמו כערער [ע]בערבה. ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי [עע]את הצמאה. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שיכלה התם עם הרשע על כן יתהלך בלבו רע ואין זה נכון בעבור [פ]שלום יהיה לי. ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת. כמו ספות [פפ]חטאת. והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה. כי הם רבים ואני יחיד חוטא. על כן כתוב אחריו לא יאבה י"י סלוח לו כי אז והטעם מיד יכר' גם זה הפסוק לעד על [צ]פירושי במלת ונסלח לו. והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו אם האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם הוא משפחה ורבים בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדלו ה' לרעה וכמוהו והיה לה' והעליתיהו [ק]עולה [ר]כאשר פירשתיו: (כא) ואמר הדור האחרון. שהם בניהם גם הנכרים הרואים את מכת הארץ: (כב) גפרית. תפלה לשם שתהיה כל הארץ שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרש *אומרי' כי ואמרו כל הגוים [ש]שני בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם שעזבו. [שש]שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: (כה) ולא חלק להם. [ת]פירשתיו: (כז) ויתשם. בחסרון נו"ן
לנתוש

*נ"ל אמר

פירוש על אבן עזרא

[י](בראשית י"ח כ"ג). [ס](ירמיה י"ז ח'). [ע](שם פס' ו'). [עע]אולי יתכן דעת ר"י הלוי שמלת רוה חוזר השם על הברכה ומלת הצמאה חוזר השם על הקללה ולא יהיה קשה. [פ]ויהיה ג"כ פי' ספות לשון כריתה כאשר ירצה כי תם ורשע הוא מכלה ויחשוב כמות זה כן ימות זה הרשע. באין דין וחשבון ואיננו נכון כי ע"ז אינו שייך לאמור שלום יהיה כי עכ"פ לפי דעתו יכלה גופו ונפשו. [פפ](ישעיה ל' א'). [צ]ר"ל על מה שפי' ז"ל על ונסלח לו (במדבר י"ד י"ט) שר"ל אריכת אף עד שיעשה תשובה וכן סלח נא לעון העם הזה כמו שכתוב ז"ל בפ' שלח. והנה טעמו בעבור שהצדיקים ניספים על הרשעים אחיה אני עמהם. והעד שהמשיל הרשע לצמאה. כערער בערבה שכתוב בתחלה על הרשע והמשילו לשורש פרה ראש ולענה והוא במקום צמא. [ק](שופטים י"א ל"א). [ר]שם פי' והיה לה' ר"ל קדש לה' אם אינו ראוי לעולה. והעליתיהו הוי"ו במקום או. ר"ל או העליתיהו לעולה. אם הוא ראוי לעולה. וכן וי"ו והבדילו ור"ל כמו שמפורש למעלה איש או אשה, או משפחה, או שבט, ע"כ מחלק פה ג"כ פרטי האלות על הפרטים הנזכרים. [ש]ר"ל שכבר כתוב ואמר הדור האחרון וכו' והנכרי וכו' ועבור האריכות הדברים בינתים אחר עוד הטעם ואמרו כל הגוים כמו ברכה ארוכה מחויבת לקיים עוד הטעם בברכה מפני האורך הדברים. [שש]ר"ל למה לא יאמרו אבותנו. ע"כ פי' הדור האחרון יעננו על אבותם המועלים כי הם עזבו וכו'. [ת](לעיל ד' י"ט).
כי

ספורנו

ההתברך בלבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני ונפלה בלבי ואומר שלום יהיה לי: למען ספות הרוה את הצמאה. והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ושבעה בכל תאוותיה עם עדת אל הצמאה ונבדלת מן התאוות הגשמיות כדי לשמוח עמהם בברכותם: (יט) לא יאבה ה' סלוח לו. בקללו שבועת האלה שקבל בפיו אע"פ שבטלה בלבו: (כב) גפרית ומלח. כמהפכת סדום אשר הפך ה' יכירו שאין זה מקרה אבל אצבע אלהים שהרי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה: (כג) ואמרו כל הגוים. כאשר יגלו ביניהם: (כה) אלהים אשר לא ידעום. שלא ידעו מציאותם בשום פנים ועזבו אלהיהם שהוא אלהי אמת שבא מופת על מציאותו ויכלתו והשגחתו: ולא חלק להם. שיראו שאין
שום

פירוש רשב"ם

(יח) למען ספות הרוה המזיד שמתוך שובע הוא חוטא: הצמאה. לתאבון שאינו רשע כעושה להכעיס מתוך שובע: כי בשרירות לבי. אלא בשרירות: (יט) כי אז יעשן. לא יאבה סלוח לו אלא אז יעשן על אשר עזבו. ולא יאמרו מבלי יכולת ה' כמו שפרשתי אצל ואתפלל אל ה'
ואומר

באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל-
ארץ אחרת כיום הזה: כח הנסתרת
ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-
עולם לעשות את-כל-דברי התורה
הזאת: ס רביעי (שני כמחובר) ל א והיה
כי-יבאו עליך כל-הדברים האלה
הברכה והקללה אשר נתתי לפניך
והשבת אל-לבבך בכל-הגוים אשר
הדיחך יהוה אלהיך שמה: ב ושבת
עד-יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל
אשר-אנכי מצוך היום אתה ובניך
בכל-לבבך ובכל-נפשך: ג ושב יהוה
אלהיך את-שבותך ורחמך ושב וקבצך
מכל-העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך
שמה: ד אם-יהיה נדחך בקצה השמים
משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יקחך:
ה והביאך יהוה אלהיך אל-הארץ אשר-
ירשו אבתיך וירשתה והיטבך והרבך
מאבתיך: ו ומל יהוה אלהיך את-
לבבך ואת-לבב זרעך לאהבה את-
יהוה אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך למען חייך: חמישי ז ונתן יהוה אלהיך
את כל-האלות האלה על-איביך ועל-שנאיך אשר רדפוך: ח ואתה תשוב
ושמעת בקול יהוה ועשית את-כל-מצותיו אשר אנכי מצוך היום:
ט והותירך יהוה אלהיך בכל | מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי
אדמתך

°ל רבתי °לנו ולבנינו ע נקודות

אונקלוס

ברגז ובחמה ובתקוף רגז ואגלנון לארעא אחרי ביומא הדין: כח דמטמרן קדם יי אלהנא ודמגלין לנא ולבננא עד עלם למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: א ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: ב ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקבל למימרה ככל די אנא מפקדך יומא-דין את ובניך בכל לבך ובכל נפשך: ג ויתוב יי אלהך ית-שבי גלותך וירחם עלך ויתוב ויכנשנך מכל עממיא די יבדרנך יי אלהך לתמן: ד אם יהי גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשנך יי אלהך ומתמן יקרבנך: ה ויעלנך יי אלהך לארעא דיריתו אבהתך ותרתה ויוטב-לך ויסגנך מאבהתך: ו ויעדי יי אלהך ית-טפשות לבך וית-טפשות לבא-דבניך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך: ז ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך ועל סנאך די רדפוך: ח ואת תתוב ותקבל במימרא דיי ותעבד ית-כל-פקודוהי די אנא מפקדך יומא-דין: ט ויותרנך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך לטבא ארי °יתוב יי למחדי עלך לטב כמא-די חדי על-אבהתך:

°צ"ל יהווין

ארי

מסרה כז גדול, מ"ל. וישלכם, ל' ול' כתיב: כח הנסתרת, ל' וחסר. והנגלת' חסר. לנו ולבנינו, יו"ד נקודות בתורה. לעשות, מ"ו. ל א יבאו, חסר. והשבת, ב' חסר דמ' בתורה. הדיחך, מ"י בתר הדלי"ת. שמה, ד' ס"פ בסי'. ב עד ה', ד. בקלו, כו"ל חסר. ג שבותך, מ"ל. ורחמך, מתג בריש לתשלום דגש כי לאחרי' חסר. הפיצך, ל' ומ"ל. שמה, ד' ס"פ בס'. ד נדחך, ל'. ומשם, ח'. ה והביאך, מ"ל. והיטבך, מ"ל. י"ק וס"ת המתג בעיס'. ו ומל, ל'. ז האלות, ג' ב' מ"ל. איביך, ח"ו ומ"י. שנאיך, ח"ו ומ"י. רדפוך, מ"ל. ח בקול, מ"ל. ט והותירך, ל' ומ"ל דמ"ל. ידך, חסר.

ת"א הנסתרת שם מג. ושב ה' אלהיך מגילה כט ס' הזוהר פ' ויקהל. והביאך ה' ערכין לב. אשר ירשו אבותיך שם נדה מו. ומל ה' אלהיך עקידה שער פח עקרי' מד פכה.

רש"י

להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן (ירמיה יב יד) הנני נותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרת לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר (ישעיה כ"ז) ואתם תלקטו לאחד

אחד

רמב"ן

כלם רעים ויגלו גלות שלימה וכן בפרשה הבאה אחרי כן והיה כי יבאו עליך הדברים האלה על גלות כל ישראל יהיה כמו שאמר בכל הגוים אשר הדיחך י"י אלהיך שמה וגו' והפרשה כולה: (כח) הנסתרות לי"י אלהינו. על דעת המפרשים יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"כום בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו. והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת להכות עובדי עכו"ם כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא. ודעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לשם לבדו הם. אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם שהך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן הכלל העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מעין כן שאמר דמטמרן קדם י"י אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרן לי"י אלהנא: (א) והיה כי

יבאו

מנדון וגלייתא יתמסרן לנא ולבננא עד עלמא למעבד להון דינא מטול לקיימא ית כל פתגמי אורייתא הדא: (א) ויהי כד ייתון עליכון ית כל פתגמיא האלין בירכן וחילופהון דסדרית קדמיכון ותתיבון על לבכון למיתב לפולחני בכל גלוותא עממיא דאגלי יתכון יי לתמן: (ב) טוביכון דצדיקיא מרי תתובא דכד תחובון ותתובון מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא דיי אלהכון אין תקבלון למימריה ככל מה דאנא מפקיד לכון יומנא אתון ובניכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (ג) ויקבל מימריה ברעוא ית תיובתכון וירחם עליכון ויתוב ויכנוש יתכון מכל עממיא דבדר יי אלהכון יתכון לתמן: (ד) אין יהון מבדריכון בסייפי שמיא מתמן יכנוש יתכון מימרא דיי אלהכון על ידי דאליהו כהנא רבא ומתמן יקרב יתכון על ידוי דמלכא משיחא: (ה) ויעלינכון מימרא דיי אלהכון לארעא דיריתו אבהתכון ותירתה ויוטב לכון ויסגינכון יתיר מן אבהתכון: (ו) ויעדי יי אלהכון ית טפשות לבכון וית טפשות לבא דבניכון ארום יבטל יצרא בישא מן עלמא ויברי יצרא טבא די ימלכינכון לתירחם ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון מן בגלל דיוגדון חייכון עד עלמא: (ז) ויגרי מימרי דיי אלהכון ית לווטיא האלין על בעלי דבביכון דאעיקו יתכון בגלוותכון ועל סנאיכון דרדפו מן בתריכון עד די אנסו יתכון: (ח) ואתון תתובון ותקבלון למימרא דיי ותעבדון ית כל פיקודוי דאנא מפקיד לכון יומנא: (ט) וישיירינכון יי אלהכון לטבא דתצלחון בכל עובדי ידיכון בולדא
דמעיכון

בעל הטורים

סתר] : (כח) נקוד על עי"ן שבעד כדאי' בפ' נגמר הדין: (ד' מ"ג ע"ב ע"ש ברש"י וסו') וע' יום היו מספד נשנש שהתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש. ד"א רמז לע' שנה של גלות בבל: (ו) את לבבך ואת לבב ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך [ולמנהגינו כ' בפ' מע"מ רמז אתם נצבים היום בגי' לעמוד בסליחות ע"כ וידוע דלעולם קו' פ' זו בשבוע שעומדין לסליחות] וכן לולא האמנתי לראות בטוב יי'. לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד יי': את לבבך ואת בני' זה לימות המשיח. וסמיך ליה (ח) ואתה תשוב וגו': (ט) והותירך שאם תשוב בתשובה שלימה מיד אתה נגאל:
תמצא

יונתן

פי' בעלי תשובה: מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא פי' כדאמ"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וכן כאן כתיב עד ה' אלהיך: (ו) דיוגדון חייכון פי' ימשכו ויאריכו כל ימי חייהם עד עולם: (ט) בנים מדמעכון
שמו

רמב"ן

יבאו עליך כל הדברים האלה. כבר הזכרתי כי הפרשה הזאת עתידה כי כל ענייה לא היו ולא נבראו אבל הם עתידין להיות: (ב) וטעם ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך. שתשוב אל יי' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צוית וכן וירעו אותם. לנו. ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו: (ו) ומל יי' אלהיך את לבבך. זהו שאמרו בא לטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך ונראה מן הכתובים ענין זה שאמר כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצונם ברע אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל והיא המילה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב היא שלא יחמוד ולא יתאוה ויהיה האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כמו שפירשתי בסדר בראשית וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותיכם וגו' כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההמה נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב
בטבעו

אבן עזרא

לנתוש רק הוא מודגש [א]כמשפט. וטעם כיום הזה. דברי [ב]המעתיקים: (כח) הנסתרות. הטעם מי שיעבוד ע"א בסתר ליי' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי היא לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה. ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם ליי' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש [ג]ורגל. ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי' אע"פ שאתה גולה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא [ד]יניס. והטעם ימלא מנוחה לנפשים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבצך: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ [ה]ישראל: (ו) ומל יי' אלהיך. כי לא נתכנו העלילות [ו]הראשונות. ואחר שאמר תשוב [ז]לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו: (ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על [ח]השונאים: כאשר שש
על

פירוש על אבן עזרא

[א]כי וימשם שרשו נשם כמו לנתוש (ירמיה א' י') ונון השורש מובלע בדגש שהיו"ד ויתשם. [ב]שאמרו על אשר עזבו וכו' (פסוק כ"ד). [ג]ר"ל אין לו המשך לפניו ולאחריו. [ד]כלומר מלשון בשובה ונחת ומלת ושב ד' שבסמוך (ל' ג') הוא לשון מנוחה ומלת ושב וקבצך פי' ישוב ויקבצך. [ה]שהוא באמצע הישוב. [ו]עיין לעיל (כ"ט ג') מ"ש בשם הרב המורה ז"ל. [ז]ר"ל ואתה תשוב ותשמע בקול ד' (פסוק ח') אינו ר"ל ואתה מדעתך רק הכוונה כי הנה הוא יהיה בעזרך וכו'. [ח]ולכך ישן שאריח בארץ.
כלומר

ספורנו

שום מזל ממונה עליהם כאומרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה': (כח) הנסתרות לה' אלהינו. אע"פ שאמרתי שאתם נצבים כולכם לפני ה' שלא יוכל אדם להשמיטו והוא יפרע מן הבוגד הנה זה יהיה בנסתרות בלבד: והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו וראוי לנו לעשות את כל דברי התורה הזאת לענוש העוברים ולעשות בהם משפט כתוב: (א) והשבות אל לבבך. התבונן בחלקי המותר והאיסור אל לבבך יחדיו להבחין האמת מן השקר ובזה תכיר כמה רחקת מן האל יתעלה בדעות ובמנהגים אשר לא כתורתו: בכל הגוים. בעודך בגלות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך. תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד. וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד: ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום. לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן: אתה ובניך. גם ילדי הדור יכירו זה כאמרו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: בכל לבבך. שלא תסתפק בזה: ובכל נפשך. שלא תמנע מזה נפש המתאוה בהכירך גודל הענין: (ג) ושב וקבצך. בקבוץ גליות: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה. יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל מידיעת האמת כשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרה. וזה יעשה למען חייך לעולמי עד: (ז) על אויבך ועל שונאך. על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים: (ח) ואתה תשוב. תנוח כמו בשובה ונחת וזה בהגלות משיח צדקנו אשר אבדן העכו"ם כלומר המה יאבדו ואתה תעמוד בטובה שלא יוסיף להגלותך כמו שאמר הנביא באמרו אם תשוב ישראל אלי תשוב ולא תנוד: ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. שלא תמוט דת: (ט) והותירך ה'. יתן לך הצלחה יתירה מכל הצלחה הקודמת: לטובה. ככתובה בספר התורה הזה. כאמור והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. וזה יעשה כאשר ישוב לשום עליך לטוב כי תשמע כמו ששם על אבותיך לא בזכות אבות. וזה מפני שתהיה תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נחשבים כזכיות ותהיה לרצון לפניו כמו שהיו אבותיך:
כי

פירוש רשב"ם

ואומר וגו' בפ' עקב תשמעון: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. כבר פירשתים אצל הארורים על הנסתרות [כי] הנסתרים היו הברכות והקללות שאין הדבר ליענש ביד בית דין אלא ביד הקב"ה: לנו ולבנינו. לעשות דיני עונשין על פי עד:
השירה

אדמתך לטבה כי ׀ ישוב יהוה לשוש
עליך לטוב כאשר־שש על־אבתיך: י כי
תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר
מצותיו וחקתיו הכתובה בספר
התורה הזה כי תשוב אל־יהוה אלהיך
בכל־לבבך ובכל־נפשך: ס ששי יא כי
המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום
לא־נפלאת הוא ממך ולא־רחקה הוא:
יב לא בשמים הוא לאמר מי יעלה־לנו
השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה
ונעשנה: יג ולא־מעבר לים הוא לאמר
מי יעבר־לנו אל־עבר הים ויקחה לנו
וישמענו אתה ונעשנה: יד כי־קרוב
אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך
לעשתו: ס שביעי (רביעי כשמחובר) טו ראה נתתי
לפניך היום את־החיים ואת־הטוב
ואת־המות ואת־הרע: טז אשר אנכי
מצוך היום לאהבה את־יהוה אלהיך
ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו
ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה
אלהיך בארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה: יז ואם־יפנה לבבך ולא
תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם: מפטיר יח הגדתי לכם
היום כי אבד תאבדון לא־תאריכן ימים על־האדמה אשר אתה עבר את־הירדן
לבוא שמה לרשתה: יט העדתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ החיים
והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך:
לאהבה

אונקלוס

י ארי תקבל במימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי
דכתיבין בספרא דאוריתא הדין ארי תתוב קדם־יי אלהך
בכל לבך ובכל נפשך: יא ארי תפקדתא הדא די אנא
מפקדך יומא־דין לא מפרשא היא מנך ולא־רחיקא היא:
יב לא בשמיא היא למימר מן יסק־לנא לשמיא ויסבה לנא
וישמעננא יתה ונעבדנה: יג ולא מעברא לימא היא למימר
מן יעבר לנא לעברא דימא ויסבה לנא וישמעננא יתה
ונעבדנה: יד ארי קריב לך פתגמא לחדא בפומך ובלבך
למעבדה: טו חזי דיהבית קדמך יומא־דין ית חיי וית טבתא
וית מותא וית בישא: טז די אנא מפקדך יומא־דין למרחם
ית יי אלהך למהך בארחן־דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי
וקימוהי ודינוהי ותחי ותסגי ויברכנך יי אלהך בארעא
די את עלל לתמן למירתה: יז ואם יפני לבך ולא תקבל
ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחנון: יח חויתי לכון
יומא־דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די
את עבר ית ירדנא למעל לתמן למירתה: יט אסהדית
בכון יומא־דין ית־שמיא וית־ארעא חיי ומותא יהבית
קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך:
למ־הם

מסרה לטבה, ב' חסר. ישוב, מ"ל. לשוש, מ"ל. לטוב, מ"ל. כאשר, במקף. שש, ד' כ' שין וא' סמ וא' ושש לבבכם. י בקול, מ"ל. לשמר, ח"ו. וחקתיו, ח"ו ומ"י. יא כי, ל'. נפלאת, ל' הפלא נחה. הוא, ארבעתן וי"ו וסירק. רחקה, ס' אב"ד. יב לנו, דגש מ"דד. השמימה, י"א. ויקחה, ג' רפין. וישמענו, ב' ומ'. יג ולא, י"ז כ"פ בסיפרא. הוא, וי"ו וסירק. ויקחה, ג'. לנו, דג"ש מד"ד, וישמענו, ב' ומ'. יד קרוב, כו"ל מ"ל. לעשתו, ה' וחסר. טו את החיים, ב'. ואת הטוב, ל'. ואת המות, ל' וא' את המות הזה. טז ולשמר, חסר. מצותיו, לס"ק סי'. וחיית, מ"ל. ורבית, מ"ל. וברכך יהוה, ב' לא יקשה ואשר יברכך. יז תשמע, ד' בקמץ. ועבדתם, ד' בקמץ. יח אבד, חסר. תאבדון, מ"ו ונו"ן בסוף. תאריכון, מ"י ונון בסוף. לבוא, מ"ל. יט העדתי, ב' ח'. את השמים, י"ג דסמיך.

ת"א לא נפלאת היא ממך עקידה מבוא שעריו. עקרי' מד פכה. לא בשמים ערובין נה מליעא נט. כי קרוב ערובין נד. את החיים עקיד' שער ז' ושער קא. ואם יפנה סכה מז. החיים והמות ובחרת בחיים עקרי' מא פט.

רש"י

אחד בני ישראל. ואף בגליות של האומות מצינו כן (יחזקאל כט ד) ושבתי את שבות מצרים: (יא) לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (לעיל יז) כי יפלא אחרי יתכסי (איכה א) ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: (יב) לא בשמים היא. (עירובין נה) שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלים שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך: חסלת פרשת נצבים

וילך

דמעיכון ובולדא דבעירכון ובפירי ארעכון לטבא ארום יתוב מימרא דיי למיחדי אמטולכון לאוטבא לכון היכמא דחדי על אבהתכון: (י) ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון למנטר פקודוי וקיימוי דכתיבין בספר אורייתא הדין ארום תתובון לדחלתא דיי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יא) ארום תפקידתא הדא דאנא מפקיד לכון יומנא לא מכסיא היא מנכון ולא רחיקא היא: (יב) לא בשמיא היא למימר מן יסוק בדילנא בשמיא ויסבינה לנא וישמע יתה לנא ונעבדינה:

[(יב) לא בשמיא היא אורייתא למימר אלהי מן אין הוה לן חד כמשה נביא די יסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פיקודיא ונעבד יתהון:]

(יג) ולא מן האל לעיבר ימא רבא היא למימר מאן יעיבר בדילנא לעיבר ימא רבא ויסבינה לנא וישמע יתה לן ונעבדינה:

[(יג) ולא מעבר ימא רבא היא אורייתא למימר אלווי הוה לן חד כיונה נביא דייחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון:]

(יד) ארום קריב לכון פתגמא בבית מדרשכון פתחו פמכון למהוי הגיין בהון ברירו לבכון למעבד יתהון:

[(יד) ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למהוי הגיין בה ובלבביכון למעבד יתה:]

(טו) חמון די סדרית קדמיכון יומנא ית ארחא דחיי דביה משתלם אגר טב לצדיקיא וית ארחא דמותא דביה משתלם אגר ביש לרשיעיא:

[(טו) חזון הא שויית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמיתותא דהיא אורחא בישתא:]

(טז) דאנא מפקיד לכון יומנא למרחם ית יי אלהכון ולמהך באורחן דתקנן קדמוי ולמנטר פקודוי וקיימוי ודינוי ותיחון ותסגון ויבריכינכון יי אלהך בארעא דאתון עללין לתמן למירתה: (יז) ואין יהדר לבכון ולא תקבלון ותטעון ותסגדון לטעות עממיא ותפלחונון: (יח) חויתי לכון יומנא ארום מיבד תיבדון ולא תגדון יומין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא למיעל לתמן למירתה: (יט) לא סהדין דעברין מן עלמא אנא מסהיד בכון יומנא אלהין

שמיא

בעל הטורים

(י) תשמע בקול בגימ' זה בקול ת"ס [אולי צ"ל זהו בקולן של הס"ם]: כי תשוב אל י"י אלהיך וסמיך ליה (יא) כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן: (יב) מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת יהוה לומר אינו יכול לעלות אלא השם אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה:

יונתן

פתחו פומכון למהוי הגיין בהון פי' שצריך להגות בפי ולהרהר בלימוד הלב כמאמר ברוריה חיים למוצאיהם וכמ"ש חכמות בחוץ תרונה. (יח) תגדון פי' תמשכון כדלעיל דיוגדון: (יט) לא סהדין דעברין מן עלמא כדפירש"י.

ותוצאות

(יד) בפיך ובלבבך לעשותו בפיך כי חיים הם למוצאיהם. ובלבבך. אגרא דשמעתא סברא: (טו) את החיים ואת הטוב בגימט' תוצאות. כי ממנו תוצאות חיים: (טז) וברכך ב' במס' דין ואידך (פ' ראה) גבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגומר וברכך י"י אלהיך וזהו שאמז"ל שאין ע"ע נוהג בח"ל כמו הכא דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה. התם נמי דוקא בארץ: (יט) ובחרת בחיים. בחיים עולה ע' לומר שבעים פנים התורה נדרשת בהם. וכן סו"ד י"י ליראיו [וחיי האדם ע'. שנה:

וילך

רמב"ן

בטבעו מעשהו הראוי ולכך אמר עוד והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ובידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם. אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדשה ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו. והלב החדש ירמוז לטבעו והרוח לחפץ ולרצון. וזהו שאמרו רבותינו והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהן חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה כי הזכות והחובה תלויים בחפץ: (יא) וטעם כי המצוה הזאת. על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. אבל המצוה הזאת על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך. ושבת עד ה' אלהיך. מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי: (טו) ראה נתתי לפניך היום. יחזור להזהירם עוד להגיד להם כי שני הדרכים בידם וברשותם ללכת כאשר יחפצו בה אין מונע ומעכב בידם לא מן התחתונים ולא מן העליונים ויעיד בהם את השמים ואת הארץ פעם שנית אחר שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר. כי עתה יאמר העדותי בכם היום את השמים את הארץ כי החיים והמות נתתי לפניך שהם הברכה והקללה. וכי יעצתיך שתבחר בחיים למען תחיה אתה וזרעך והנה הוא כמחתים העדים בסוף דבריו כולם:

אבן עזרא

על אבותיך. שנשלו הארץ כי עם הגולים ממנה ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר [ט]כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: (יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשות: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס בקרבו מפני חשכת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור [י]בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תטה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך [״]ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים: והנה וחיית. פירוש החיים: ורבית. פירוש הטוב כי הוא רבוי גוף בבנים ובעושר: (יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. [כ]פירשתיו: (יח) כי אבוד תאבדון. פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים. [ל]הפך וברכך י"י אלהיך בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ. בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה [מ]בנו לעדה וכן שמעו הרים [נ]את ריב י"י: החיים והמות. הם הברכה והקללה והנה יש לך [ס]לבחור בחיים: למען תחיה.

בגוף

חסלת פרשת נצבים

כאשר

פירוש על אבן עזרא

[ט]כלומר עיקר כל המצות בתורה אע"פ שאינם מפורשים היטב וצריכים פי' מקובל מאבותינו הקדושים. [י]כלומר יש מעשים שנצטוינו לעשותם כדי שנזכור לדבר בענין כעסם. והיה כי ישאלך ומעשה הפסח כלו. [״]כ"ל ואפילו לא תדע. [כ]לעיל (ד' י"ט). [ל](פסוק ט"ז) כי הברכה תוספת טובה בעה"ז. ואם אין אריכות ימים אין כלום. [מ](יהושע כ"ד כ"ז). [נ](מיכה ו' ב'). [ס]כי הבחירה בידך.

שיאליך

ספורנו

(יא) כי המצוה הזאת. והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שצריך שהתשובה תהי' בעודך בגלות למען תושע הוא. כי אמנם זאת המצוה של תשובה אשר אנכי מצוך היום. כאמרו בכל חטא בפרשת ויקרא ואשם ואמרו שהענין כולם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפירש אח"כ באמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודו את עונם: (יא) לא נפלאת היא ממך. שתצטרך לנביאים: לא רחוקה היא. שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפי' בעודך בגלות. ובאר זה באמרו לא בשמים היא לאמר. לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא: (יג) ולא מעבר לים הוא. גם כן לא תצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך. באופן שיהי' זה אשר לך בגלות ולא יקשה עליך כמו שיקרה באיזו מצוה שנפל בה ספק ותצטרך לפירוש חכמי הדור. או שהיא נמנעת בח"ל: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו. להכיר בלבבך את חטאך ואת האל ית' שחטאת לו ולהתחרט ולהתודות על זה בפיך: (טו) את החיים. לעד: ואת הטוב. הערב בחיי שעה: ואת המות. לעד: ואת הרע. לער חיי שעה: (טז) וחיית. לעד: (יח) כי אבוד תאבדון. לעד: (יט) ובחרת בחיים. בחיי עד: למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך. ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס. אבל אמרתי שתבחר מה

כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ
בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ
יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לָתֵת לָהֶם׃

ומפטירין שוש אשיש. בישעיה בסימן ס"ב: ט'. לנ"צו סימן:

פ פ פ

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא
וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ
הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ
וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם
יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־
הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ
וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם
כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא
יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי (חמישי כשמחובר)
ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא
אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה
תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא
יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ רביעי
י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג
הסכות

אונקלוס

כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃

פ פ פ

א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלִּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃
ב וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא־דֵין לֵית־אֲנָא־יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵעַל וַיְיָ אֲמַר לִי לָא תֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ ג יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ יִעְבַּר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא־דִי מַלִּיל יְיָ׃ ד וְיַעֲבֵד יְיָ לְהוֹן כְּמָא־דִי עֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ ה וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא דִּי פַּקֵּידִית יָתְכוֹן׃ ו תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא דִּמְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַטְשִׁנָּךְ׃ ז וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵהּ לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל תְּקַף וְאַלִּים אֲרֵי אַתְּ תֵּעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ יָתְהוֹן׃ ח וַיְיָ הוּא דִּמְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵהּ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתָּבַר׃ ט וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרַיְתָא הָדָא וִיהַבַהּ לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף ׀ שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא
כהנא

מסרה ב לשמע, חסר. בקלו, חסר. ולדבקה, ב'. בו, (רפי נגד כללי הדקדוק כי יש כאן ד"ד והכ"מ עתפלא כי שזה הוא קמץ גדול ואין כאן ד"ד אבל שאלה הם בק"ס ד"ח). חסר, ב' לא בלדקמך. לא א אל כל, ד' בסיפרא. ב אלהם, חסר. לא, ג'. ללאת, ל' וס' וללאת ולבוא. ולבוא, מ"ל. ויהוה, כ"ב בסוכה. ג יהוה, ב' פסוק כישיהון וסופיהון אזכרה. ד ועשה, ב' ר"פ. לסיחון, ד' מ"ל דמ"ל. ה חסר, ב'. לויתי, ג'. ו חזקו, ג'. תיראו, מ"ל. (תערלו פתח שבעין הוא קל ואחריו נע וכן עין דיעזבך.) ההלך, כ"ל חסר דס' יעזבך, הכף בדגש לתפארה. ז (ואמץ, המ"ם בקמץ בסגולתא). תבוא, מ"ל. תנחילנה, ל' ומ"ל. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. ח יעזבך, דגש בכף. תירא, ג'. תחת, אין כאן פסקא. ט הכהנים, כו"ל ח"ו ומ"י. ברית ה', ז"ך. י אותם, ע"ל מ"ל בתורה. במעד, ג' חסר בלי'.

ת"א לאהבה את ה' אלהיך נדרים סב. כי הוא חייך ברכות כה שבת יב פסחים מט קדושין מ. ויאמר אליהם ר"ה יא סוטה יג קידושין לח. כי אתה תבוא סנהדרין ח. ויכתוב משה גיטין נט. מקץ שבע שנים ר"ה יב סוטה מא.

רש"י

(א) וילך משה. (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר (לקמן לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה. אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום. (ר"ה יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. אתה תיעול עם עמא הדין משה אמר ליהושע זקני' שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה בשמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית
היוצא

שמיא וארעא חיי ומותא סדרית קומיכון ברכתא וחילופה ותתרעון בארחא דחיי היא אורייתא מן בגלל דתיחון בחיי עלמא דאתי אתון ובניכון: (כ) למרחם ית יי אלהכון לקבלא למימריה ולמקרב לדחלתיה ארום אורייתא דאתון עסיקין בה היא חייכון בעלמא הדין ואוגרות יומיכון בעלמא דאתי ותתכנשון בסוף גלוותא ותיתבון על ארעא דקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

ס ס ס

וילך ואזל משה למשכן בית אולפנא ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: (ב) ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומנא לית אנא יכיל תוב למיפק ולמיעל ומימרא דיי אמר לי לא תעיבר ית יורדנא הדין: (ג) יי אלהכון ושכינתיה עביר קדמיכון הוא ישיצי ית עממיא האלין ותירתונון יהושע היא יטייל קדמיכון היכמא דמליל יי: (ד) ויעבד יי פורענות דינא מנהון היכמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראי ולעממי ארעהון דשיצי יתהון: (ה) ומסרינון מימרא דיי קדמיכון ותעבדון להון הי ככל תפקידתא דפקידית יתכון: (ו) איתוקפו ואתחיילו לא תדחלון ולא תתירעון מן קדמיהון ארום יי אלהכון שכינתיה מידברא קדמיכון לא ישבקינכון ולא ירחקינכון: (ז) וקרא משה ליהושע מן גו עמא ואמר ליה למחמיהון דכל ישראל איתוקף ואתחייל ארום אנת מתמני למיעל עם עמא הדין לארעא דקיים מימרא דיי לאבהתכון למתן להון ואנת תפליג יתה להון: (ח) ומימרא דיי שכינתיה מידברא קדמך ומימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תידחל ולא תתירע: (ט) וכתב משה ית אורייתא הדא ומסרה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קיימא דיי ולכל חכימי ישראל: (י) ופקיד משה יתהון למימר בסוף שבע

שנין

בעל הטורים

(א) וילך. ב"ג המלך פ"ה וילך [והוא לשון הב' דכיאל א] פי' ב"ג המלך כשחל ר"ה יום ב' או יום ג' אז נצבים וילך נפרדים. וילך משה. לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה. שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה את שבועתו והכניס ישראל לארץ [שכיון שכבש לסיחון ועוג שהיו מגינים של האמורי"ם כאלו כבר כבש כולם] ולישנא במדרש תנחומא שהאבות מספרים זה עם זה. (ב) ולבוא מלא וי"ו שלא אוכל עוד לבוא בששה סדרי משנה: (ג) ה' אלהיך הוא

יונתן

(כ) ולאוגרות יומיכון בעלמא דאתי דייק מדכתיב כי הוא חייך וארך ימיך אלא קאי על עה"ב ומאי לשבת על האדמה אלא כדתרגם ותתכנשון בסוף גלוותא ר"ל בסוף הימים הבאים אחר הגלות: (יג) ירושלמי לית הוה לנחד כמשה נביא וכו' אי הוה לנחד כיונה נביא כל זה במדרש. לא תאמרו משה אחר עומד עלינו ומביא לנו וכן לא מעבר לים שלא תאמרו מי לנו כיונה הנביא אשר ירד לבטן הים לעורר לבב בני אדם בתשובה:

(ח) למשכן בית אולפנא דק"ל מאי וילך וידבר אלא שהלך לבית מדרשו להוכיחם קודם מותו. (ז) וקרא משה ליהושע מן גו עמא. פי' שבמעמד כל ישראל לא קרא אלא ליהושע כדי שלא יאמרו ישראל ליהושע תלמידו. הנה משה במקומו מדעתו ואילו היה בפומבי היה בוחר למנות את אחר לכך תרגם מגו עמא להורות אף שבמעמד כולם היו סנהדרין זקנים ונשיאים ולא בחר כ"א ביהושע: ואנת תפליג לא מתרגם את

אלא

תורים דקשה והלא כל שבט הנחיל בשבטו לבית אבותיו ואחי ואשה תנחילה

רמב"ן

וילך משה. כאשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנצבים לפניו והטף והנשים איש לאהליו ולא הוצרך הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם לעברך בברית ה' אלהיך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמו שילכה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו: (ב) ויאמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. וזה לנחם אותם על ענינו כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם צוני שלא אעבור שם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה' יעבור עמכם לא יסלק שכינתו מכם בעבורי. ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואעפ"י שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחו אמר להם כן לנחמם ורש"י כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן ואינו נכון ועל דעת ר"א לצאת ולבא למלחמה כי חלשו כחותיו בזקנותו וגם זה איננו נכון. ורבותינו אמרו מלמד שנסתתמו ממנו מעיינות חכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו לתת גדולה ליהושע בפניו: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת. מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל. והוא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו. אבל בזה חזר ואמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על

ספר

אבן עזרא

[ע]בגוף או [פ]בזכר: ופירש כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם [צ]ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי:

חסלת פרשת נצבים

(א) וילך. הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה [א]אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרות [ב]במכתב: (ב) לצאת ולבא. במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור [ג]מלבותם: (ו) חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: (ז) חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבא את העם הזה. ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו וילו ונשה [ד]וזקני ישראל: (י) מקץ

שבע

פירוש על אבן עזרא

[ע]שיאריך ימים בשלום הגוף. [פ]שתעשה מעשים טובים שתזכור עליהם לטובה לאחר מיתה ע"ד זכר לדיק לברכה (משלי י' ז'). [צ]דעת המפורשים שמלת הוא ר"ל כי הוא חייך שב אל קול השם כלומר קול השם הוא חייך אם תשמענו ותעשה מצותיו. ולפי דעתו ז"ל שהוא שב אל הש"י ור"ל השם אלהיך הוא חייך כאשר אמר המשורר על ד'. ישעי וכבודי ואלהי ישעי. ואלהי חסדי. וכן קראו מגיני באמרו מגיני וקרן ישעי משגבי. וכן קראו חרבי כאמרו להלן (ל"ג כ"ט) ואשר חרב גאותיך. [א](פ' ז'). [ב]ר"ל אף שברכותיהם כתובות באחרונה. [ג]כמ"ש (לעיל ז' ה') להעביר גלולים מן הארץ שלא לטעות אחריהם. [ד]ר"ל כמו שפי' שם להקל. וכן פה פי' להקל ר"ל שהלוים נתנו את התורה אל כל זקני ישראל.

בכל

ספורנו

שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהכירך טובו עם רב גדלו: (כ) ולדבקה בו. שתסייעה כל פעולותיך לשמו: כי הוא חייך. כי הדבוק בו הוא קנת החיים הנצחיים: וארך ימיך לשבת על האדמה. ומזה ימשך גם כן אורך ימיך לשבת על האדמה בחיי שעה אשר גם בהם תזכה לחיי עד בעיון ובמעשה כאמרם ז"ל (אבות פ' בן זומא) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

(א) וילך משה. התעורר לזה כמו וילך איש מבית לוי, וילך ויעבוד ודומיהם, וזה שאחר שהשלים ענייני כריתת הברית התעורר לנחם את ישראל על מיתתו כדי שלא יערבבו שמחת הברית הראוי להם להורות על היותם מקבלים הברית בשמחה על דרך ישמח ישראל בעושיו כאמרו וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך: (ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. ואין להתעצב על מיתתי שלא הייתי ראוי לחיות עוד בטבע: לא אוכל עוד לצאת ולבא. וגם אם הייתי חי לא הייתי יכול לצאת ולבא לפניכם בזקנתי: וה' אמר אלי לא תעבור. וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא הנה ה' אמר אלי לא תעבור ואם כן טוב לכם שאמות כדי שתוכלו לעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך. וכמו כן אין לכם להתעצב על מה שתאבד מכם הנהגתי. כי אמנם ה' אלהיך עובר לפניך ובכן תזכו להנהגה יותר טובה מהנהגתי: יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה'. כי אמנם יהושע אינו המנהיג אבל הוא עובר לפניך במלות האל יתעלה שהוא המנהיג: (ו) לא ירפך. כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך. אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו שכינותיך: (ז) כי אתה תבא. אע"פ שאני לא זכיתי לזה: (ט) את התורה הזאת. פרשת המלך שלוה עתה שיקרא בהקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה שסגינו הסגן נותנו לכ"ג וכ"ג למלך: הנושאים את ארון. שנשאו בעת המחדש גם בו: ואל כל זקני ישראל. שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותה שסגינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן:

למען

הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת
אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד
כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־
הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן
יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃
יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ
חמישי (ששי במחובר) יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה
וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וַיֵּרָא
יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד
הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם
הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי
וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃
יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים
וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם
הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר
אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
ועתה

אונקלוס

בְּחַגָּא דִמְטַלַּיָּא׃ יא בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל
יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִנּוּן׃ יב כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא
וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן (נ"א דְּיֵלְפוּן)
וְיִדְחֲלוּן מִקֳּדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי
אוֹרַיְתָא הָדָא׃ יג וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא יְדַעוּן יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן (נ"א
וְיֵלְפוּן) לְמִדְחַל יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל־
אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת קְרָא יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתְּדוּ
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְּדִנֵּהּ וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתְּדוּ בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ טו וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ שָׁכֵב
עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טַעֲוָת עַמְמֵי אַרְעָא
דִּי הוּא עָלֵל תַּמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוּן יָת קְיָמִי
דִּי גְזָרִית עִמְּהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף רָגְזִי בְהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
וְאַרְחֵקִנּוּן וַאֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִבַּז וִיעָרְעָן יָתְהוֹן
בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּעִדָּנָא הַהִיא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת
אֱלָהִי בֵּינִי עֲרָעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין׃ יח וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק
שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישְׁתָא דִּי עֲבָדוּ אֲרֵי
אתפניו

מסורה הסכות, חו"ק ומל"ת. יא בבוא, ע' מ"ל. (לראות, ג') מ"ל. יבחר, ס' בקמץ. כל, ב' כי אשה עשית. באזניהם, כו"ל מ"ל. יב הקהל, ג' וחד והקהל. ולמען, ו' מיחדין. ויראו, ב' ממך. לעשות, מ"ל. יג ליראה, מקור בב' יראה בסוף ה"א. אלהיכם, ב' דמטעי' בענין. יד ויאמר ה' במעט בפיסקא. קרבו ו'. ימיך, כו"ל מ"ל. ואצונו, ל'. ויתיצבו. ה' וחד ויתיצבו. טו וירא, ב'. באהל, ו'. האהל, אין כאן פיסקא. טז וקם, מן ה' פסוק שאין להם הכרע. נכר, ל'. בקמץ והמתג בכון. ועזבני, ל'. יז וחרה, אפי בהד טיפה. ועזבתים, ל' ומ"ל. לאכל, כו"ל חסר במ"ד. ומצאהו, ל' וחסר. רעות, מ"ל. רבות, מ"ל. וצרות, מ"ל. הלא, חסר. אלהי, י"ד מיחדין. בקרבי, י"א. מצאוני, מ"ל. הרעות, מ"ל. יח ואנכי, פ' כ"פ. אסתיר, מ"ל. כל הרעה ג'. עשה, ב' מני' עשו ויעשו.

ת"א בבוא כל חגיגה ג סוטה שם. באזניהם חגיגה שם. הקהל את העם שם. למען ישמעו ולמען שם. הן קרבו מ"ק כח. וילך משה סוטה יג. ויאמר ה' אל סנהדרין ל. וקם העם הזה יומא נב. וחרה אפי בו חגיגה ה. ואנכי הסתר אסתיר שם חולין קלט. ועתה כתבו נדרים לח סנהדרין כא עקידה שער יט.

רש"י

היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת (סוטה מא) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו. (חגיגה ג) לתת שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. (לקמן לב) האזינו השמים

רמב"ן

ספר עד תומם וזה יכלול כל התורה כולה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו. האנשים והנשים כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם ולמדו ליראה בעתיד. כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה באו ליתן שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו לשון רש"י ואין צורך כי דבר השם חזק ואמץ: כי אתה תביא. מצוה היא ואילו היה מתעצל ולא יעשה כן היה חייב מיתה. ויתכן שיהיה פי' ואצונו שאמנה אותו

אבן עזרא

שבע שנים. תחלת השנה: (יב) למען ילמדו. כל השנה גם כן השבת: וגרך: אולי יתיחד. וכאשר ישמעו ישאלו* וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים: (יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא יי' באהל. ידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם' היה נראה באהל והוא הכבוד. ודבור ואלהי זכו ויצו את יהושע בן נון במלות השם יתברך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: (טז) וקם העם

* ע"י השאלה והתשובה יבא לזכרון.

יונתן בן עוזיאל

שנין באשוני שתא דשמיטתא בחגא דמטליא: (יא) במיתי כל ישראל לאתחמאה קדם יי אלהכון באתרא דיתרעי תיקרון ית אורייתא הדא קבל כל ישראל במשמעהון: (יב) כנושו ית עמא גובריא למילף ונשיא למשמע אולפנא וטפליא לקבולי עליהון אגרא דמייתין יתהון וגיוריא דבקירויכון דיחמון איקר אורייתא וידחלון כולהון מן קדם מימרא דיי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אורייתא הדא: (יג) ובניהון דלא ידעו ישמעון וילפון למדחל מן קדם יי אלהכון כל יומיא דאתון קיימין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה: (יד) תלתא צדיקיא אתאמרת קריבותא במיתתהון מטול דלא מטו ליומי אבהתכון וכל חד וחד סגי פרנסא ביומיה יעקב אבונן דוד מלכא ומשה נביא דהכין כתיב ואמר יי למשה הא קריבן יומך לממת קרי ית יהושע ותתעתדון במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע

ירושלמי

ואתעתדו במשכן זמנא: (טו) ואתגלי איקר שכינתא דיי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא ומשה ויהושע קמון מן לבר: (טז) ואמר יי למשה הא אנת שכיב בעפרא עם אבהתך ונשמתך תהי גניזא בגנת חיי עלמא עם אבהתך ויקומון רשיעי עמא הדין ויטעון בתר טעוות עממיא דהינון עלין תמן ביניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קיימי די גזרית עמהון:

[(טז) וישבקון ויפסון ית קיימיא די קיימית עמהון:]

(יז) ויתקוף רוגזי בהון ביומא ההוא ואירחיקונון ואסלק שכינתי מנהון ויהון לביזא ויארען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימרון בעידנא ההיא בשבועה מטול דלית שכינת אלהי שריא במיצעי אירעוני בישתא האלין: (יח) ואנא מסלקא אסלק שכינתי מנהון בעידנא ההיא עד דיתמסמסון ויקבלון פורענות חוביהון

על

בעל הטורים

הוא עובר לפניך. הפסוק מתחיל ומסיים בי"י לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל ולאחריהם. וכן כתוב כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל: (יא) בבוא כל ישראל מלא וי"ו כי ששה היו באים. כהנים. זקנים. אנשים. נשים. וטף. וגרך: (יב) העם האנשים בגי' זה שהם באים ללמוד: (יד) הן קרבו ימיך למות אמר הקב"ה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לי"י אלהיך השמי' ובדרך זה אתה מבזני למות א"ל הקב"ה וכי לא אמרת והן לא יאמינו לי וכן כתיב יען לא האמנתם בי: (טז) וקם העם. סגין על הקו"ף לומר שימאסו בק' ברכות ובבנין של שלמה שהיה ההיכל ק' אמה: העם הזה וזנה אחרי. בגי' זה הוא מנשה: (יז) והסתרתי פני

מהם

יונתן

אלא שהוא יחלק מלוקת הארץ. (י) באשוני בזמנו ולשון זה מורגל בתרגום: (יד) תלתא צדיקיא אתאמרת קריבותא וכו'. כל זה במדרש ילקוט פרשת ויחי אר"ל כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו. בדוד כתיב ויקרבו ימי דוד ובועז חי ד' מאות שנה ודוד לא חי אלא שבעים שנים עמרם חי קל"ז ומשה חי ק"ך יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז בכולהון נאמר קריבה: (טו) מן לבר מלבר כמו מלבר ומלגיו: (טז) אנת שכיב בעפרא ונשמתך תהוי גניזא. תיקן בזה דא"א לומר הנך שוכב דומיא דושכבתי עם אבותי דהיינו במערת המכפלה. דהא משה נקבר בגיא אלא עם אבותיך נשמתך בגן עדן כאבותיך ומעין זה בספרי ע"ש: (יט) יתמקמקון פי' ענין רקב ונימוק כמו מקמוק בשר:

וידהנון

רמב"ן

אותו מגיד ומצוה על ישראל כמו שפירשתי בפסוק וצוית אותו לעיניהם: (טו) וירא ה' באהל מועד. הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד על דעת ר"א ועל דעתי הוא כמו וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל והנה כבוד ה' נראה בענן. והטעם כי בא לדבר עם משה שישמע יהושע ושם יצוה את יהושע עצמו והנה למשה נאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת אבל יהושע לא היה במעלה ההיא ואסור היה ליכנס באהל כלל והנה ויעמד הענן על פתח האהל שב לבאר כי היה הענן ובו הכבוד על פתח האהל סופף עליו והנה הוא באהל: (טז) אלהי נכר הארץ. גויי הארץ לשון רש"י ואיננו כן אבל האלהים שהוא נכר בארץ הזאת כי השם הנכבד נקרא אלהי הארץ כענין שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ. וכן וידברו על אלהי ירושלים ועל אלהי עמי הארץ. וכתיב לא ישבו בארץ ה'. והזכיר זה רבי אברהם וכבר פרשתיו: וטעם אשר הוא בא שמה בקרבו. שהוא בא בקרב עמו ועבדיו או בקרבו בקרב הארץ כמו ולא נשא אותם הארץ. ונעתם ארץ כדברי ר"א: (יז) וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי. איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור וחרטה שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם: (יח) וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני. פעם אחרת כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה היה ראוי לרוב חסדי

השם

אבן עזרא

העם הזה. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה. וטעם וזנה. ללכת במחשבתו מתחת רשותו: אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם [כ]אחד והשנוי [ל]יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כולם הם [מ]בחכמה ומעבודת השם לשמור כח [י]המקבל כפי [ס]המקום על כן כתוב את משפט אלהי [ע]הארץ על כן אמר יעקב הסירו את [פ]אלהי הנכר וסמך [צ]המקום הדבק בעריות שהם [צצ]אסור. והמשכיל יבין. וטעם בקרבו. שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא [ק]אותם הארץ [ר]ונעתם הארץ: (יז) ועזבתים. הלם: והיה. כל אחד [ש]לאכול לאויב: (יח) וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענה והמשל כאדם שלא יראה [שש]ולא ידע מה יעשה. וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי

שאין

פירוש על אבן עזרא

[ה]שבכל ששת ימים טרודים בענייני העולם, וביום השבת יכולים ללמוד תורה. וכן בכל ששת השנים עסוקים בעבודת האדמה. ובשנה השביעית יתעסקו בעבודת השם וז"ש כל השנה ר"ל משתלם שנה שביעית עד סופה כי לדעתו מלת מקץ הוא תחלת השנה. [ו](שמות כ"ג כ"ה). [ז]בי"ת באהל קמוץ והוא כמו בָּאֹהֶל בה"א הידיעה. [ח]כלומר ואם היה הדבור ואצונו (פסוק י"ד) קודם פסוק ויצו את יהושע (פ"ס כ"ג) הכתוב בסוף הענין. [ח]ואשר מדבר אשר נשבעתי אם הוא דבר משה אל יהושע והיה ל"ל אשר נשבע ה'. כי הדבור הוא כמו הדבור ה' המשלחו. [ט]פסוק (ע"ז). וכן פסוק ככלות משה פסיק (כ"ד) עם (פסוק ע') ויכתוב משה. [י]ר"ל אם מלת וקם דבק עם הנך שוכב עם אבותיך שהוא מה שלפניו. כדרשת חז"ל בחלק מנין לתחית מן התורה וגו', א"כ אם הוא מלה כנזכר מה שייך וזנה וגו'. [כ]לא יתרבה ולא ישתנה כמ"ש אני ד' לא שניתי. [ל]ובלכתו כאלם על הכל בשוה. והשינוי שאנו רואים בנבראים שלא ראי זה כראי זה יבא מהמקבלים כל אחד ואחד כפי שהוא מעותד ומוכן לקבל והנה השמש שהוא אחד מנבראיו הוא אחד ופעולתו אחת והשנוי יבא מהמקבלים כדמיון הכובס והבגדים. שמלבנים את הבגד ומשחיר פני הכובס. והשם לא ישנה מעשיו ומה שיש בכח המליץ *הוא שיהיה על הארץ. ומעבודת השם לשמור כח הקבול שימלא המליץ מקבל את כחו ובא על המלב ע"כ כתוב את משפט אלהי הארץ וככר כמבאר לך דעתו בפ' וישלח. [מ]והוא וחכמתו אחד. וכמו שהוא לא ישתנה. כן חכמתו לא השתנה. והאותות והמופתים אינם בכלל שנוי כמ"ש רז"ל תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית וכו'. [נ]ר"ל לשמור מלות השם להיות מוכשר לקבל השפע מאשר יתברך. [ס]המיוחד לעבודת השם לבדו ואין לזרים אתו. [ע]כמ"ש ואמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שומרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מ"ב י"ז כ"ו). וכתיב ויכרות ד' אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים וכו' (שם פסוק ל"ה). [פ](בראשית ל"ה ב') הם אלילי שכם בכלל כסף וזהב שבזזו איש לו. ולזה להסירם ולהחליף שמלותם כדי שיהיו ראוים לעבוד את השם בטהרה בבואם אל ביה אל בארץ כנען מקום המיוחד לכך כמבואר. [צ]ר"ל ארץ ישראל הוא הפך מולה לארץ שעריה שטופים בזמה כי הם שמו אלהי נכר. לא כן ארץ ישראל נחלת השם שהוא שונא זמה. ולזה לעם סגולתו להיות קדושים כי קדוש ד' אלהינו. [צצ]ע"ד שאמרה הנה זימה היא. וגם מלשון כעפר שאר (תהילים ע"ח כ"ז) שפי' בשר וכלומר כמחם ומגונה בהיותו נוטה אחר בשר ודם. בשגם הוא בשר, ומתרחק מאחרי ה' בלכתו אחרי החומר כאשר פי' בסוד עריות וכדבריו פי' הרמב"ן בפ' תולדות. [ק](בראשית י"ב ו'). [ר](ישעיה ע' י"ח). [ש]שהיה ראוי להיות והיו לאכול בעבור ועזבתים ל"ר. [שש]כי יש לאות העין. ויש לאות השכל. כן הסתר ע"פ ב' אופנים ואם נסתר מהעין כמו שאמרו חז"ל כשם שבא ליראות כן בא לראות והיו רואים עין בעין ה' לבאות ע"כ מפורש הַסְתֵּר מראות בעיניו

ככה

*השמש תפזר הבלולות והזכוכית המקבץ הנקודת למרכז אחת נקרא מליצ.

ספורנו

(יב) למען ישמעו. יבינו חכמי העם: ולמען ילמדו. ולמען ילמדו מהם הבלתי מבינים: ויראו את ה' אלהיכם. בהבינם גדלו הבא בתורתו במופתים שכליים: (יג) ובניהם אשר לא ידעו. שלא היו יודעים לשאל בהיותם טף: ישמעו. שמיעת האזן אז שמעו שנאמרו דברים בם: ולמדו. ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים: (יז) ועזבתים. ביד מחריבי הבית שיגברו עליהם: והסתרתי פני מהם. אחר שיהיו ביד העכו"ם וירעו אותם ויענום אעלים עיני מחמלתי מהם כבלתי רואה בצרתם: על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות. בשביל שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובחשבם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהי' שכינתי מצויה שם כאמרם ז"ל (מגלה פרק בני העיר) בכל מקום שגלו כו' אבל אסתיר פני מהיותם: על כל הרעה אשר עשה. הוא לעצמו: כי פנה אל אלהים אחרים. כי בצרות המוצאות אותם על מה שחטאו הם אינם פונים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה אבל פונים להמלט באמצעות עובדי

אלהים

יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם
לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי (שביעי כשמחוברין) כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־
הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה
אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי
וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ
אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי
זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה
הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבָּעְתִּי׃ כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה
הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת
מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת
עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃ שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה
אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
לֵאמֹר׃ כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה
וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ כז כִּי אָנֹכִי
יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם
עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם
וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־

השמים

°צ"ל בראש עמוד

אונקלוס

אתפניו לטעות עממיא: יט וכען כתיבו לכון ית תשבחתא
הדא ואלפה לבני ישראל שויה בפמהון בדיל דתהי קדמי
תשבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: כ ארי אעלנון לארעא
די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון
ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחנון וירגזון קדמי
וישנון ית קימי: כא ויהי ארי יערען יתה בישן סגיאן ועקן
ותתב תשבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי
מפם בניהון ארי גלי קדמי ית יצרהון די אנון עבדין יומא־
דין עד־לא אעלנון לארעא די קיימית: כב וכתב משה ית
תשבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל:
כג ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעל
ית בני ישראל לארעא די־קיימית להון ומימרי יהי בסעדך:
כד והוה כד־שיצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על
ספרא עד דשלימו: כה ופקיד משה ית לואי נטלי ארון
קימא דיי למימר: כו סיבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון
יתה מסטר ארונא קימא דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד:
כז ארי אנא ידענא ית־סרבנותך וית קדלך דקשיא הא
בעד־אנא קים עמכון יומא דין מסרבין הויתון קדם יי ואף
(ארי) בתר דאמות: כח כנישו לותי ית כל סבי שבטיכון
וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהד בהון
ית

מסרה יט ולמדה, ל'. מפיק ה"א. שימה, מ"ל. לי, דגש מד"ד. כ האדמה, ו' דסמיך. לאבתיו, כל או' חס' ו'. זבת, ע"ז בתורה. ודשן, השין בצירי מנזרת שעל כמו חטן. ועבדום, מ"ל. ינאצוני, ל' מ"ל. כא תמצאן, חסר הא. רעות, מלא ב'. רבות, מ"ל. וצרות, מ"ל. וענתה, ד'. תשכח, ל'. יצרו, ב'. עשה, ג' בסגול בפסוק. נשבעתי, וני"ם הב' בקמץ. כב את השירה, ב' דסמיך ועמה כתבו. וילמדה, ל'. כג ואמץ, המ"ם בקמץ לסבת הסגולתא. כי, ע' בתורה ולית. תביא, דין כ' יוד. כד ככלות, מ"ל. לכתב, חסר. התורה, ב'. תמם, המ"ם בדגש לתקון. אות הכפל. כה נשאי, ח"ו ונסיב יוד בסוף. ארון, מ"ל. ברית ה', ז"ך דסמיך. כו לקח, ד' דין חסר וג' מ"ל. (שם, השין רפי כי ה"א דהי' שרשים ד"א.) כז אנכי, ג' דסמיך. את, במקף ומקף. מריך, ל'. ערפך, ל'. הקשה, ה' בסגול. בעודני, מ"ל. ממרים, מ"ל. היתם, דין למוד בחד: ' מלוקה וס' אחריה. מותי, כ"ל מ"ל. כח הקהילו, מ"ל. ושטריכם, ח"ו ומ"י. באזניהם, כו"מ י'. ואעידה, מ"ל. ונראה שעמוד בי"ה שמ"ו סי'. בם, דגש מד"ד.

ת"א ולמדה את בני ישראל ערובין נד. ואכל ושבע ברכות לג. והיה כי תמצאן אתו חגיגה ה. כי לא תשכח שבת קלח. כי אתה סנהדרין ח. לקח את ספר גיטין ס בתרא יד עו מנחות ל. ושמת אותו בתרא יד.

רש"י

השמים עד וכפר אדמתו עמו: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר (קהלת ח) ואין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד

למעלה

רמב"ן

השם שיעזרם ויגאלם שכבר כפרו בע"ז כענין שאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. ולכך אמר כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם לא כמסתיר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הגאולה, ויעמדו בהבטחת פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיודו על החטא השלמה וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שהזכיר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וגו': (יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. על דרך הפשט למשה ויהושע שניהם יחד שיכתבוה כי כלה לעשות

יהושע

יונתן בן עזיאל

על כל בישתא דעבדו ארום אתפניו בתר טעוות עממיא: (יט) וכדון כתובו לכון ית תושבחתא הדא ואלפה ית בני ישראל שוויה בפומהון בדיל דתהי תושבחתא הדא קדמוי לסהיד בבני ישראל: (כ) ארום איעלינון לארעא דקיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון ויסבעון וידהנון ויתפנון לטעוות עממיא ויפלחונון וירגזון קדמוי וישנון ית קיימי: (כא) ויהי ארום יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותסהיד תושבחתא הדא קדמיהון לסהדו ארום גלי קדמי דלא תתנשי מפום בניהון ארום גלי קדמי ית יצריהון בישא דהינון עבדין יומנא עד לא אעיליכון לארעא דקיימית: (כב) וכתב משה ית תושבחתא הדא ואלפה ית בני ישראל: (כג) ופקיד ית יהושע בר נון ואמר איתוקף ואתחייל ארום אנת תעיל ית בני ישראל לארעא

ירושלמי

דקיימית להון ומימרי יהי בסעדך: (כד) והוה במספק משה למכתוב ית פתגמי אורייתא הדא על גוילא עד די אשלימונון:

[(כד) והוה כיון דאשלם משה למכתוב ית מללי שבח אורייתא הדא עד זמן דחסילו:]

(כה) ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קיימא דיי למימר: (כו) סבו ית ספרא דאורייתא הדא ותשוון יתיה בקופסא מן צטר ימינא דארון קיימא דיי אלהכון ויהי תמן בכון לסהיד: (כז) ארום גלי קדמי ית סורהבנותכון וית קדלכון קשיא הא עד זמן דאנא בחיים ביניכון יומא דין מסרהבין הויתון קדם יי ואוף כל דכן בתר דאימות:

[(כז) על אחת כמה וכמה בתר דאימות:]

בנושו

בעל הטורים

מהם והיה לאכול. ס"ת בגי' המן. וזהו שדרשו בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר. ונאלהו חסר וי"ו לומר ו' פעמים גלו. ג' ע"י סנחריב וג' ע"י נבוכדנצר: הרעות האלה בגי' ארבע גליות: (יט) ולמדה את בנ"י בגי' הן תורה בכתב. שימה בפיהם בגי' זה תלמוד: (כז) ואף כי אחרי מותי. כ"ח שנים אחרי מותי יהושע פרנס

יונתן

(כ) וידהנון לשון קרב לגבי דהינא ושידהן: (כו) בקופסא פי' ארגז או תיבה כמו מונח בקופסא וכאן מתרגם על הארון כן: סופיהון

רמב"ן

יהושע נראה בשני משה והנה משה כתבה ויהושע עומד עמו וקורא ורואה וזה טעם ויכתוב משה וילמדה את בני ישראל למשה שהוא העיקר כי ממנו ישמעו וילמדו כי גם יהושע היה מלמד עמו כמו שאמר בסוף הוא והושע בן נון: וטעם השירה הזאת. השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו ויקראוה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר ובזמרה וכן נכתבה כשירה כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה: (כא) וטעם כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהיא הידיעה בפועל כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע ילכו בפועל לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שחטאו. והעידה בהם שתמלאנה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה. אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעה שאם אם חטאו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו אבל עתה שנודע גם להם יצרם הרע ולכן הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך לשון רש"י ויפה פירש ועל דעת ר"א ויצו את יהושע משה במצות השם ועל כן אמר אשר נשבעתי להם וכן מצינו שאמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו. וכן ונתתי עשב בשדך לבהמתך. וכן למען תדעו כי אני י"י אלהיכם. וכן ישלח י"י בך את המארה ומפני רוע מעלליך אשר עזבתני וכאשר דברתי בהם: (כד) וטעם ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נצטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה: ויהי ככלות משה לכתוב. הכל בספר התורה אז צוה את הכהנים לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית י"י אלהיכם שהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויתכן כי אחרי שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש איש לשבטיהם שהביאם לפניו אל בית המדרש כתבה בספר התורה וצוה את הכהנים לקוח את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עשו הכהנים כן והקהילו

אבן עזרא

[ת]שאין למעלה ממנה: (יט) כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין [א]לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידוע [ב]בגרסא: ומלת ולמדה. גם שימה. זרה כי המשפט להיותם ה"א ולמדה [ג]קמוץ ותחת הדלת פתח [ד]קטן: לעד בבני ישראל: דבק בטעם עם [ה]כי אביאנו. גם [ו]יתכן להיותו מובדל בעבור וענתה כטעם לא [ז]תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאונו כל זאת: (כא) לפניו. כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות [ח]כאשר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא. שלא איחר הדבר. ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה כי השירה כתב משה עמם: (כד) עד תומם. דבק עם [ט]דברי: (כה) ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים *כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית יי'. בלוי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר לישראל. וטעמו הראובני [י]והגדי לבדם כאשר [כ]פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי. גם כי [כב]ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי. וטעם וקראת. כמו וחטאת [ל]עמך וכן מפורש:

חסלת פרשת וילך

* כי הכהנים נקראו ג"כ לוים.

האזינו

פירוש על אבן עזרא

[ת]כמו אסתיר ע"ל הסתר. [ת](לעיל כ"ח י"ב). [א]מדאמר כתבו לכם ל"ר. [ב]ר"ל בעל פה. וכן נמצא בתרגום שיר השירים (א' ב') ושמא סדרי משנה ותלמודא בגרסא. [ג]ר"ל ולמדה וכן שימה. [ד]ר"ל סגול. [ה]ר"ל עטמו השירה הזאת תהיה לעד כי מבוא הטובה והשובע. יפנה אל אלהים אחרים. [ו]ר"ל דבוק עם אשר למעלה ממנו שאמר שיזנה אחרי אלהי נכר הארץ ויפר הברית והשם יתברך יסתיר פניו מהם ומצאוהו רעות וצרות ושתהיה השירה הזאת לעד והכרים לומר זה בעבור שכפר ואמר וענתה השירה הזאת לפניו לעד. אשר שאמר למען תהיה השירה הזאת לעד בב"י. [ז](שמות כ' י"ג). [ח]כלומר אפי' לא הייתי יודע העתידות ידעתי מה שיעשו לעתיד ממה שעשו עד היום הזה [ט]שהוא ל"ר ולא אל השירה כי היה לו לומר עד תומה. [י]ר"ל שעמהם לבד דבר. והוא הסף משה. ואמר ואלו אתכם בעבור שהיו בכלל ישראל. ובכאן דיבר על כל ישראל ולא עם הלוים. [כ](לעיל ג' י"ח). [כב]ר"ל מלבד זה הקו"ח עם הדבור כי ידעתי. כי מלך מ"כ הידיע מפלא הקו"ח מאשר עשו בחיו. ומפלא אשר ה' הודיעו הוא ידיעה ברורה כאשר לפניו עבר ועתיד כמו ההוה. [ל](שמות ה' ט"ז). הוא

ספורנו

אלהים אחרים: (כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. שאינם מלפים להכנס לארץ כדי לעבדני בה כמו שהוא המכוון מאתי כאמרו בעבור ישמרו חקיו אבל מלפים אותה להשביע נפשם מתאוותם וימשך מזה כל הרע שנבא באמרו וישמן ישורון ויבעט: (כג) ויצו את יהושע. האל ית' צוה אז את יהושע לנגיד כמו צויתי שופטים וצוך לנגיד ודומיהם: (כד) על ספר עד תומם. עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה: (כו) והיה שם בך לעד. יעיד שידעתי שתעזבו את תורת האל ית' שבשביל זה הוצרכתי לשים ספר תורה אחד במקום שלא יכנס שם אדם זולתי כ"ג אחד בשנה ויעיד זה הספר שכל מה שימצא כתוב בספר התורה שימצאו ביד צדיקי הדור הן מן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם. אמנם הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה' שהוזכר למעלה שהיה פרשת המלך בלבד ובו כתב יהושע הברית שכרת עם ישראל בשכם שקבלו עליהם בו לעבוד את האל יתעלה באמת ובתמים שהוא בעיון ובמעשה וכשקרא בו יאשיהו וראה שהפרו מכל זה חרד ודרש את ה' על זאת: (כח) ואדברה באזניהם את הדברים האלה. דברי שירת האזינו: ואעידה בם את השמים ואת הארץ.

הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ: כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם: ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם:

ומפסיקין דרשו ה' דיבעיהו בסימן כ"ס: ע'. אדני"ס סימן:

פ פ פ

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי: ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב: ג כִּי שֵׁם

יהוה

ית שמיא וית ארעא: כט ארי ידענא בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן ארחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון: ל ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תשבחתא הדא עד דשלימו:

פ פ פ

א אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא אמרי פמי: ב יבסם כמטרא אלפני יתקבל כטלא מימרי כרוחי מטרא דנשבין על דתאה וכרסיסי מלקושא די על עשבא: ג ארי בשמא דיי אנא מצלי הבו רבותא קדם אלהנא:

תקיפא

מסרה כט (אחרי, ברפש השיטה). השחת, החים בליבי וחסר. תשחתון, מ"ו ונון בסוף. הדרך, ד'. לויתי, מ"ל. וקראת, הסי"ן בלי נקודה והוא לנקבה נסתרה. באחרית, כו"ל מ"ל. בעיני, ז' בלי'. להכעיסו, מ"ל. במעשה, בה"א בסוף. ידיכם, מ"ל. ל קהל, בכ"ם. תמם, חסר והוא בסוף עפה פתיסה מעה סלמה. לב א האזינו, ס' מ"ל. ואדברה, ד' הנים בליבי לקבה הסמנה. ותשמע, ב' ומסיע. יערף, ב' וחסר. כמטר, ב'. לקחי, ג' אכ"ך. כטל, ב'. כשעירם, ל' וכ"כ מי"ק וס' סכין. עלי, ביוד בסוף. דשא, באלף בסוף. וכרביבים, ל' מ' דמ"ל. ת"א יערוף כמטר לקחי תענית ז. כשעירם עלי דשא בתרא כס.

רש"י

למעלה (לעיל ל) העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר (יהושע כד) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי:

חסלת פרשת וילך

(א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חי לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן (תהלים סה) יערפו דשן יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירם. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר נראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר (בראשית מט) רובה קשת: דשא. ארברי"ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו (ויקרא כג) כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה'

ספורנו

כאמרו האזינו השמים כו': (כט) כי ידעתי. אגיד באותה השירה ואעיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחסו העתיד אל המקרה אבל תיחסו אל מה שהשחתם ותתנו לב לשוב כענין ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (ל) את דברי השירה הזאת עד תומם. עם פרשת כי ידין וכי אשא אע"פ שאינם מכלל דברי ההעדה:

(ב) יערוף כמטר לקחי. הנה תורתי היא תערוף ותבא בשטף כמטר למבינים המוכנים לקבל מבוע מקור חכמה: תזל כטל אמרתי. ותהנה ג"כ כפי הנגלה ממנה אחו ידיעה להדיוטות שעם היותה מועטת היא טובה מאד כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא שהמשכילים יבינו נפלאות ממנה. וכרביבים עלי עשב שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בו בוראם באופן מה. א"כ אתם ישראל שקבלתם אותה: (ג) כי שם ה' אקרא. הנה קורא שם ה' הוא המתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם. אמר א"כ כאשר אתפלל על קבוץ גליות באמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרו הרנינו גוים עמו אתם שידעתם גדלו בנוסחים שבלייס מבוארים

רמב"ן

והקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ בהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד ובירך אותם וזאת הברכה ויכתוב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז עשו הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

חסלת פרשת וילך

(א) האזינו השמים. על דרך הפשט לדעת דברי ר"א כי הכתובים יתנו עידיהם בכל הדברים שהם קיימים ועומדים וכן שמעו הרים את ריב י"י וגם אבן יהושע כי שם כתיב כי היא שמעה ועל דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים המוזכרים בבראשית כי הם יבאו בברית עם ישראל לכן אמר שיאזינו השמים וישמעו התהלים ואיך יעשה בהם ואמר יערוף

כמטר

אבן עזרא

(א) האזינו. כבר פירשתי [א]בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אומר כי טעם השמים. המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ. או עדות [ב]הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היות עומדים לעולם וכן [בב]שמעו הרים גם אבן [ג]יהושע והם כתוב כי היא שמעה וכבר [ד]רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמה הכל על צורת [ה]היכלה. ואף כי להבין [ו]גם היושבת בהיכל. על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים: (ב) יערף. מגזרת יערף [ז]ונבסותם כטעם [ח]ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי [ט]לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ושניהם שמות התאר. והעד כי עשב חזק מדשא. ויש אומרים כי שעירים מגזרת [י]סער. ואחרים אמרו

מגזרת

(כח) כנושו לותי ית כל חכימי שבטיכון וסרכיכון ואמליל במשמעהון ית כל פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: (כט) ארום חכימית דמן בתר דאימות ארום חבלא תחבלון עובדיכון ותטעון מן ארחא דפקידית יתכון ותארע יתכון בישתא בסוף כל יומיא ארום תעברון דביש קדם יי לארגזא קדמוי: (ל) ומליל משה במשמע כל קהלא דישראל ית כל פתגמי שבחא הדא עד די שלימו:

פ פ פ

האזינו והוה די מטא קיציה דמשה נביא למתכנשא מגו עלמא אמר בלביה ליתנא מסהיד בעמא הדין סהדין דטעמין מיתותא בעלמא הדין האנא מסהיד בהון סהדין דלא טעמין מיתותא בעלמא הדין ברם סופיהון לאתחדתא לעלמא דאתי ישעיה נביא כד הוה מתנבי בכנישתהון דישראל יהב שמיעא לשמיא וציתא לארעא מן בגלל דהוה קריב לארעא ורחיק מן שמיא ברם משה נביא כד הוה מתנבי בכנישתהון דישראל יהב שמיעא לארעא וציתא לשמיא מן בגלל דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא דהכין כתיב אציתו שמיא ואימליל ותשמע ארעא ממלל פמי:

נ(א) כיון דמטא קיציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא האילין מילא דלא טעמא מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כליין לעלמא דאתי הכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עיניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא יסמון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד בראי שמים חדתון וארעא חדתא ישעיה נביא כד הוה מתנבא בכנישתהון דישראל עד דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא דכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דיי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנישתא דישראל עד דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא ממליל דפמי:

(ב) ינקוף על מרוריא היך מטרא ספחא אולפני ותתקבל ברעוא על מקבלי אולפנא היך טלא מללי דילי כרביעות רוחי מיטרא דמינתכין על דיתאין ביר מרחשון וכרסיסין לקושין דמרוין צמחוני ארעא בירחא דניסן:

נ(ב) יבסם על בני ישראל כמטרא אולפן אורייתי תקבל עלידון ברעוא כטלא מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עשבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרוין צימחא דארעא בירחא דניסן:

(ג) וי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בנידופין ארום משה דרבהון דישראל לא הוה אפשר ליה למדכר ית שמא קדישא עד דהוה מחניך פומיה בריש שירתא בתמניין וחמשא אתין דהינון עשרין וחד מלין ומן בתר כדין אמר ארום בישמא דיי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו איקר ורבותא קדם אלהנא:

נ(ג) אמר משה נביא וי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום להד מן מלאכי מרומא לית אפשר למידכרא שמא מפרשא עד זמן דאינון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זמנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעשרין וחדא מילין דאינון תמנין וחמשא אתין

בעל הטורים

פרנס את ישראל כ"ט שנה וז' שנה האריכו הזקנים. (כט) הרעה באחרית הימים כ"ס עולה בגי' גוג: וקראת. ד' וקראת אתכם הרעה. וקראתה שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה וקראת ישמעאל שתתפלל לאל שישמע אליך ושיהיה עמנו. ותשוב אליו בתשובה אז וקראתה ישועה חומתיך (א) האזינו. לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תמם וסמיך ליה. האזינו כמו שהאזנכם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת. כפי הפשט האזינו השמים פי' יושבי ערים הגדולות ובצורות בשמים. ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פי' יושבי כפרים וערים הקטנים. השמים ואדברה עולה תרי"ג כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל השם בראש השירה. ויש בו ז' תיבות והיינו אלגבה עמודיה שבעה. כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ת' ימי המעשה. ותשמע ב' דין ואידך (ד"ה ב' ד') ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו נושעים וזה הוא ותשמע ותושיע: (ב) יערף ב' במסרה דין ואידך (הושע יו"ד) יערף מזבחותם. ישרוד אלבותם זכה ולמד תורה כמו משה נעשית לו סם חיים והיינו יערף כמטר ואם לא יערף יבכם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשים לו סם המות והיינו יערף מזבחותם שהוא לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה. לקחי ג' דין ואידך (מ"א י"ז) לקחי נא לי פת לחם. (איוב י"א) זך לקחי. הכא משתעי בתורה שאין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזהו שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מתי זך לקחי. לקחי לי פת לחם וזהו קמח אם יש קמח יש תורה. לקחי בגי' קמח: כטל ב' במסרה תזל כטל. אהיה כטל לישראל (הושע י"ד) לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא. אבל לעכו"ם בהפך כדכתיב (חבקוק ג') לאה ויתר גוים. שמפיני הסיר ממונן של עכו"ם כטל. כמטר. כטל. כשעירים. כרביבים. ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן ביד כ"ה וא' מישראל ד"פ כדאיתא בעירובין גבי כילד סדר המשנה: וכרביבים עלי עשב כי שם יי' אקרא. מכאן שמתפללים על עצירת גשמים. ד"א עלי עשב כי שם יי' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: כי

יונתן

(א) סופיהון לאתחדתא דלא תימא כיון שהעדים קיימים איך אפשר תיגאלו ישראל מגלותם מפני העדים שיגידו רשעתם לכן הרגם סופיהון לאתחדתא ר"ל שלעתיד יהיו שמים חדשים וארץ חדשה ואותן עדים יעברו והכי הוא בספרי להדי' כדרש בפסוק כי הנני בורא שמים חדשים ונומר: (ב) ינקוף הנה תרגם על יערף ל' הריגה כמו וערפו את העגלה. ספחא אולפני לשון כספחת שדהו וי"מ ל' ספים הוא: ותתקבל ברעוא על מקבלי אולפנא כלומר סופר תלמידים שמהדר על המורדים שאינם רוצים לקבל דברי תורה יהא כמטר שמקלחם שמחין בה ומקלסן עלבים דומיא דתלמידים שאינם רוצים ללמוד והתורה לער להם וללומדים ברצון טוב נדמה להם כטל שהכל שמחים בו וכדאיתא בפ"ק דתענית רבא רמי כתיב יערף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אם ת"ח הגון הוא תזל כטל אמרתי ואם לאו ערפהו כמטר: כרביעות רוחי מיטרא י"מ כארבע רוחות מטרא וכדאיתא בספרי וי"מ מלשון רביעה כי המטר רובע לקרקע עד שיגדל: מינתכין על דיתאין כי בירח ניסן אין הפירות גדלים שעדיין האילנים נראו בארץ ולא שייך בהם ניבוב אבל בחשוון אז הן גדולים מנשבים הרוחות בהם. ורביבים שהם טיפים הן בזמן שאז הם קטנים ומתחילין לצמוח ואז מטר מזיק להם. וע"כ אינם לריכים בו רק למטר קטן וק"ל: (ג) בתמניין וחמשה אתין דהינון עשרין וחד מילין ר"ל מן האזינו וכל

רמב"ן

כמטר לקחי כי מה שלקח מן השמים ואמרתו על הארץ יערף על ישראל ותזל עליהם כטל כי שם ה' אקרא בשמים הבו גודל לאלהינו בארץ ועם כל ישראל ידבר. וכן אבן יהושע רמז על הארץ הזאת כי אמם רועה אבן ישראל וכבר פירשתיו. וכן אבן מאכו הצורים היתה לראש פנה מאת יי' היתה זאת וגומר. ועל כן אמר יהושע האבן הזאת תהיה בנו לעדה. וכן כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וגו' והמשכיל יבין: (ד) הצור תמים פעלו. רמז למדת הדין ואמר תמים פעלו כי הפועל הבא ממנו תמים

אבן עזרא

מגזרת מערת [ה]ס' ואם הוא בשי"ן וכן [ו]וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן [ט]כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה

פירוש על אבן עזרא

[א]הוא ספר מאזנים. [ב]עדות השמים אם תמן הגשם והארץ תתן יבולה הוא כמו דבור בני אדם אחרי שומעם הענין אשר עבר לפניהם. [בב](מיכה ו' ב'). [ג]כמ"ש הנה האבן הזאת תהי' בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ד' וכו' (יהושע כ"ד כ"ז). [ד](שמות י"ט כ') ע"ש. [ה]היכל הנשמה הוא הגוף. שיש לו איברים וחושים. סדמה גם הרוחניים בהם כדי להבין פעולותיהם. [י]כלומר היא עלמה תדמה את עלמה הכל על צורת היכלה וכ"ש להבין זולתה שגם כן יושבת בהיכל כמותה. ע"כ תגביה השפלים לגזור על עליונים וכלומר משפיל לגבוהים לדמות ע"פ תכונת אבריה. ואמר בזה המקום על מלת האזינו השמים ותשמע הארץ כי אין לשמים אוזן להאזין ואף כי לארץ לשמוע. וכן הענין בכל ההשאלות המבוללום בדברי הנביאים והחכמים שאין לו עלם מקבל רק הוא הלור הקדמון. כלומר לורה הנבדלת מהחומר והכל ושתכים חוץ מיולר הכל שהוא מניע ובלתי מתנועע ומעשה השם לבדו בגבורה כפי החכמה. כלומר בגבורה בלי הפסק על סדר נתקן בחכמת שלמה. [ז](הושע י' ב'). [ח]ר"ל יערוף הוא ענין ירידות הטפות כמו יערפו טל. [ט](משלי ד' ב'). [י]וטעמו דקים כשערת ראש. [כ](ירמיה ל' כ"ג). [ל]ר"ל ואף שהוא בשי"ן. וכן ויסתער עליו (דניאל י"א מ') כמו ויסתער לשון רוח סערה וכן ת"א כרוחי מטרא. [מ]כאשר ירד הגשם

פירוש רשב"ם

(ל) השירה. סידור דברים קרוי שירה: הזאת. פרשת האזינו שמעידה עליהם פורענות לכשיעברו על המצות ויבני בי בחטאתם לקו: (א) האזינו השמים. להפרע מישראל אם יחטאו. כדכתיב ועצר את השמים וגו': (ב) יערף כמטר. אם תקבלו דברי תוכחתי יועילו לכם כמטר: (ג) כי שם ה' אקרא כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שגמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם גם

יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם

°ה׳ רבתא וכתיב לחוד בינו

אונקלוס

ד תקיפא דשלמין עובדוהי ארי כל־ארחתיה דינא אלהא מהימנא דמן־קדמוהי עולה לא נפק דמן־קדם־זכי וקשיט הוא׃ ה חבילו להון לא־לה בניא־די־פלחו לטעותא דרא דאשניו־עובדוהי ואשתניו׃ ו הא קדם־יי אתון גמלין דא עמא־דקבילו אוריתא ולא חכימו הלא־הוא אבוך ואת דילה הוא עבדך ואתקנך׃ ז אדכר יומין דמן־עלמא

°נ״א דאשני אסתכל

מסרה ג הבו, מלרע. גדל, חסר. ד הצור, ואין לדי רבתי מ״ל. פעלו, ה בחו׳. ה שחת, ל׳. לו, ו׳ וס׳ לא לו. (לא, הלמד דגושה.) מומם, ל׳ מ״ל. דור, מ״ל. ופתלתל, ל׳ וחסר ואין הפ׳ רבתי. ו הליהוה, ה׳ גדולה וכתובה בפני עצמה ונכתבה למטה מאלכותהו של הלמד והלמד בשוא נח והשם נקרא כנקודתו שוא חולם קמץ. תגמלו, ל׳. ולא חכם, ל׳ וחד הוא בן לא. הלא, י״ב מ״ל בתורה. קנך, ל׳ חסר והקוף דגושה. עשך, ל׳. ויכננך, חסר והכ׳ רפי. ז ימות, מ״ל. עולם, מ״ל.

ת״א כי שם ה׳ ברכות כא מה יומא לז עקידה שער כג. הצור תמים קמא כ האליליס יח עקיד׳ שער מג. אל אמונה תענית יא. הלא הוא אביך קנך ברכות לה סנהדרין קב עקידה שער מה עקרי׳ מג פלו.

רש״י

כ׳ אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית טז): (ד) הצור תמים פעלו. אע״פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע״פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו׳. כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו (מיכה ג׳) ואת הישרה יעקשו. ובלשון משנה חולדה שהניח עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטי״לייש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתול מן התבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה׳ תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו להפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכר ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו

ספורנו

מבוארים בתורתו: הבו גודל לאלהינו. אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה מהעתידות לישראל ושיהפך להם לאויב כי ידעתם במופתי תורתו שהוא הבור בלתי משתנה לא קצרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעתם במופתים כי תמים פעלו במציאות, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ובזה נודע (ד) כי כל דרכיו משפט. דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק: אל אמונה. כאמן במה שנשבע לאבות להיטיב לבנים בזכותם של אבות: ואין עול. בהביאו פורענות: צדיק. לדקות אבד ובצדקתו לא יטוש את עמו בגלות: וישר הוא. שלא לקפח שכר כל בריה ומשלם לשונאיו אל פניו ולפיכך מאריך ומטיב לעכו״ם בעולם הזה: (ה) שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול: אבל דור עקש ופתלתול לא בניו בתמימות הנה מומם בעגל שחת לאל יתעלה את המכוון כאמרו כי שחת עמך כי הוא אמנם כיון לקדש את ישראל ולקדש שמו בעולמו על ידם שיהיו למאורות במין האנושי להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. והם השחיתו כל זה בעגל: (ו) הלה׳ תגמלו זאת. אחר שכיון לתתכם עליונים על כל עכו״ם. האמנם ראוי שתגמלו לו זאת שתקלקלו מכוונו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכיון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: עם נבל. בזוי בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למיטב על היפך הכדיב הנכבד בהיטיבו למי שלא היטיב עמו מעולם: ולא חכם. במדיניות להבין אחרית דבר מה יהיה המושג: הלא הוא אביך קנך. לא אב טבעי הנותן מציאות מה במקרה אבל הוא אב רצוני שנתן לך מציאות למען תהי׳ קנינו מוכן להשיג בה מפעלו ובגולתי וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל: ויכוננך. נתן לך הכנות שתהי׳ מוכן בהם להיות לו לעם סגולה: (ז) זכור ימות עולם. אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיע שהמכוון ממנו הוא להגיד לדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להיטיב לישראל ובכך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם. הואיל משה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע כאשונה כמה היתה כוונת האל ית׳ להשיג זה התכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה׳ לעשות להעלות את ישראל אל גרם המעלות כאשר יעשה באחרית הימים עם השרידים אשר יקרא: שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל וכמה מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהטיא כוונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי

רמב״ן

תמים ושלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם כי כל דרכיו משפט. רמתים הם ולא תבא בפועל חסרון אך במשפט. כי המשפט לאל אמונה ואין עול בצור והמשפט לדיק והצור ישר: (ה) שחת לו לא בניו מומם. המום יקרא השחתה כמו שנאמר כי משחתם בהם מום בם. וכן וזובח משחת לה׳ יאמר כי מומם של ישראל שחת לצור עמו ונחלתו. וקראם לו בניו כאשר יקראם בניו בעת רצון. ואמר כי הם דור עקש ופתלתול כי העקשות הפך היושר כענין שנאמר ואת כל הישרה יעקשו. והפתלתול הפך הצדיק ואחרי שהוא צדיק וישר והטעם בהפך מזה אינם בניו אבל הם משחיתים לו ושיעור הכתוב שחת לו מומם את לא בניו דור עקש ופתלתל. והנה הטעם לו שלא בא חסרון מעלתם מפעל הצור כי הוא תמים ולא יבא בו חסרון לעולם אבל מומם הוא המשחית אותם לפני אביהם וטעם לא בניו כמו ואמרתי ללא עמי עמי אתה. וכן הם קנאוני בלא אל בהמי שאינכו אל ויזבחו בלא אלהי׳ או יאמר שחת לו מומם שאינם בניו כי הם דור עקש ופתלתל הפך ממנו (ו) עם נבל ולא חכם שנשכחו הטוב שעשה להם: ולא חכם. להבין את הנולד שיש בידו להטיב ולהרע לשון רש״י ואונקלס תרגם עמא דקבילו אוריתא

אבן עזרא

כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: (ג) הבו גודל. שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ: (ד) והסל הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה. וטעם הצור. שהוא עומד תמיד כצור ולא תתמה. כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג. כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו. וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ומעמידה ויש אומרים מלשון צורה וכן צורם לבלות שאול. ועקר שאין לו טעם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו. כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שניס) (בס׳ מ״ח גרס שונים) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה (בסתלה) וכל הנברא׳ ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לכבדו) (בס׳ הכ״ל גרס השם לבדו בגבורה) כפי החכמה. ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו בזור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא

אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם יי אמר משה נביא בשמא דיי אנא מצלי ואתון עמא ישראל הבו יקר ותושבחתא ורבו רוממו לאלהא:]

(ד) אמר משה נביא כד סליקית לטורא דסיני חמית רבון כל עלמיא יי מרבע יומא לארבעא חולקין תלת שעין עסיק באורייתא ותלת עסיק בדינא ותלת מכתן בין גבר לאיתא וגזר למרומם ומאיך ותלת מפרנס כל ברייתא דהכין כתיב תקיף דשלמין עובדוי ארום כל ארחתוי דינא אלהא מהימנא דמן קדמוי עולא לא נפיק דזכאי וקשיט הוא:

[(ד) אמר משה נביא כד סלקית למרומא חמית תמן רבון כל עלמיא יי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין עסיק באורייתא ותלת שעין עסיק בדינא ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא ותלת שעין מזוג גבר לאיתא תקיפא דשלמין עובדוהי ארום כל אורחוהי דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא ולית קדמוי שקר צדיק וקשיט בדינא הוא:]

(ה) חבילו עובדיהון טביא בניא חביביא אשתכח מומא בהון דרא עוקמנא דאשניו עובדיהון ואוף סדר דיניה דעלמא אישתני עליהון:

[(ה) חבילו בניא עובדיהון ולא קדמוי מתחבלין אלא להון עד די חבלו מומא איתיהב בהון דרא עוקמא ופתלגא דשני עובדוי ואף סדרי עלמא אישתני עלוי:]

(ו) האפשר דלשום מימרא דיי אתון גמלין דא עמא דהוון טפשין וקבילו אורייתא ולא חכימו הלא הוא אבוכון דיקנא יתכון הוא ברא יתכון ושכליל יתכון:

[(ו) הא מן קדם יי תגמלו דרא אומא טפשא ולא חכימיא הלא הוא אבוכון דבשמיא דקנא יתכון הוא ברא יתכון ושכליל יתכון:]

(ז) אידכרו מן יומת עלמא אתבוננו בשניהון דכל דר ודר קרו בספרי אורייתא ויתנון לכון ובספרי נביא ויימרון לכון:

אידכרו

בעל הטורים

(ג) כי שם יי׳ אקרא הבו גדל לאלהינו. לומר שמברכין ברוך דיין האמת: (ד) צדיק וישר הוא שהם לו לומר יפה דנפני: (ו) הלייי ה״א גדולה לומר וכי לייי תגמלו זאת שנתן לכם ה׳ חומשי תורה. הוא עשך ויכוננך וסמיך ליה (ז) זכור כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בבטן מטפה סרוחה: שאל אביך ויגדך זקניך הרי ג׳ דורות וסמיך ליה בהנחל לומר כל שהוא ובנו ובן בנו ת״ח הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק

יונתן

וכל הפסוק וכך דריש בספרי: (ד) מרכזג לשון זיווג. גזר למרומם ומאיך יש רוצים לפרש מפני שאמר ומכריז בת פלו׳ לבן פלוני אמר נמי נסיב אתתא כחות דרגא וזהו נגזר בשעת הכרוז למי שהוא מרומם שיהיה חשוב ומאיך ר״ל להשפל לקיים כחות דרגא אך דרך הזה אין בו ממש ועיקר כמו שמלאתי פי׳ מרומם ומשפיל ע״ד הגמ׳ דקופה שהוא גזרה אחת שהקב״ה מכריז בת פלוני לבן פלוני ושדה פלוני לפלוני וזהו וגזר למרומם ר״ל לעשיר בנכסים שיהיה שפל ויעני וק״ל: (ה) ואוף סדר דיני דעלמא וכו׳ דק״ל כפל עקש ופתלתל אין לפ׳ בדרש המלה עצמה וכדברש״י התיבות הכפולות, והמתרגם דרש הכפל לפי שהם פתל׳ פי׳ עשו מעשים משונים וכן נתנה עליהם מעשה ברלפית במדה שמדדו מדד להם הקב״ה וק״ל: (ו) דהוון עתשין וקבילו אורייתא דק״ל מאי עם נבל וגומר דמשיעא כשהוא נבל ודאי הוא לא

רמב״ן

אורייתא עשאו מן נבל תבל שפי׳ בו מלאה תלאה. יאמר עם שנלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא לטוב להם כל הימים וכן אמר בעם נבל בעמא טפשה. שנלאו להיות חכמים או בעלי דת. ור״א אמר נבל במעשה ולא חכם בלב. ולפי דעתי שעושה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל. והוא שאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב כי הוא הפכו ולכך אמרו על נבל הכרמלי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו. כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו וזהו טעם הכתוב בחבירו של איוב לבלתי עשות עמכם נבלה כי היו הם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד והנורא שהוא במשפט ואם יריע להם תראה נבלה. יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם כאשר יאמר כאלה נובלת עליה כמו נופלת עליה. ויקראו המתה נבלה שנפלה לארץ ומתה כמו שאמר לראות את מפלת האריה. אם כן יאמר הכתוב הזאת תגמלו את השם על הטובות שעשה עמכם עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה. ולא חכם לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת לא לאל כענין שנאמר אם חטאת מה תפעל בו. ורבו פשעיך מה תעשה לו. אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. הלא האל הוא אביך כי הולידך וגדלך והוא קנך שממך קנין. כי הוליאך מאין והיית יש וכל יש. יש לו קנין כענין שנאמר יי׳ קנני

אבן עזרא

הוא מקרה מיד אחר. והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו. או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שחת לו אמר כי לדקתו שחתו עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו נפתלה: (ה) לא בניו. אלא שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמון. גם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם. ולמ״ד לו משרת עלמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל. ופתלתל מתחזק ומתגלה בעקשותו וכן נפתולי אלהים: יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם *בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת להם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שלוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירשו הבא אחריו והוא הלייי תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה״א בספר מאזנים: (ו) נבל. במעשיו: ולא חכם. בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו: קנך. כטעם ה׳ קנני: הוא עשך. תקנך. ויכוננך. לקבל התיקון: (ז) ימות. עם ימי שתי לשנות וכן שנות עם שני

*זכור ל״י, בינו לשון רבים

פירוש על אבן עזרא

הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ וכו׳ (ישעיה נ״ה י׳). (תהלים ק״ע ל״ה). והשם לדיק וישר משלם לאיש כמעשהו. (הושע י״א י׳). (תהלים ע״ג כ״ו). (שם מ״ע ע״ו). קר״ל עלול לקבל שנוי. כי הוא יתברך עלם פשוט כוחני. שהוא לר כל הלורות כמ״ש בספרי. הלור. הלייר שהוא לר העולם תחלה ולר בו את האדם. וכן אחז״ל אין לור כאלהינו אין לייר כאלהינו. כי ילטרך לקבל כח ממו שלמעלה ממנו. ואותו הכח לריך לכח אחר. וכן מכח לכח עד הכח העליון שהוא אדון יתי׳ שאינו לריך לאחר. רק כ״ל הכחות מקבלים ממנו ית׳. וז״ש לבד מפעל השם הנכבד. כי כל כח הוא פועל ונפעל. שהוא אחד ואין שני. וזהו תמים פעלו. כ״ל שלם שאינו לריך לכח אחר כי הוא בעל הכחות כולם. ויש גורסים שונים. לשון השתנות בל״א (פערענדערליך). ב״ל מעשה בראשית שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כי אין יכולת באדם לעשות דבר בתכלית השלמות. ולאחר מעשה נמלא בו חסרון. ויצטרכו להוסיף או לגרוע לעשותו יותר טוב. כמ״ש לעיל (כ״א ע״ז). כמ״ש שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י׳ י״ב) שנתעכב הלוך השמש והירח כמ״ש וידום השמש וירח עמד ויעמד השמש שנראה ממנו שעמדה גבורת היד החזקה מלהניע גלגל השמש. היעוין שם (כ״ל) כ״ל לסתור דעת מקטיני הנס לאמור במלת לעיני ישראל אשר האמת לא היה כן לאמור כי המלחמה היה נמשכת חלי היום האחרון. וכל הלילה נגד אור הלבנה וחלי היום האחרון עיין פי׳ אהל יוסף ע״ז הפסוק. ע״כ סותר במלת וירח בעמק אילון. ולא כמו שמביא הע״י הנ״ל שמש בגבעון דום הוא פי׳ ידמה. כמו התחלת המלחמה בחלי היום כן נגמרה בחלי היום שלאחריו. מה יאמרו במלת וירח בעמק אילון כי לא כאו סותה לעשות ע״י סמן אלא ודאי שגזר יהושע שיעמדו במקומות האלו מוהכלל כי האותות והמופתים בשמים ובארץ מעניני השגחה וההנהגה הנפלאה מלדו ית׳. למען דעת כל עמי הארץ כי הוא שופט כל הארץ ולו הכח והממשלה לשדד מערכת השמים כפי חכמתו העליונה קדם מפעליו מאז. הר״ל אל אמונה. ואל אין עול. כ״ל לדקתו היא לשדד עם כבתל. ע״ד לדיק הוא ד׳ כי פיהו מריתי (איכה א׳ י״ח) ומלא לו שהיו שלו. כמ״ש ואל ד׳ אלהיך את לבבך. כמ״ש והייתם לי סגלה (שמות י״ט ה׳) בנים אתם לד׳ אלהיכם (לעיל י״ד א׳). כמ״ש (ירמיה ה׳ י״ב) כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא. יכאלו כתוב שחת לו כפ״י הנ״ל. לו לא פ״י שאינם מתחשבם להקב״ה ככתוב ולו אנחנו עמו ולאן מרעיתו. שם כתב בשם ר׳ שמואל הנגיד. כי נתברר אללינו שהה״א הלה׳ תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה ע״כ הפ״י ה״ה איננה בתמיה רק היא המיה מתקיימת אשר גורמים רעה לדרכי ה׳. (משלי ח׳ כ״ג). ועניינם אחד. בעבור

פירוש רשב״ם

גם אתם הבו גודל לאלהינו היו מודים על האמת: (ד) הצור תמים פעלו. שירה זו לעד היא. לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורעניות חטאתם. הצור תמים פעלו בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא כמו שמפרש והולך שהטיב לכם מכמה עניינים. והם וישמן ישורון ויטש אלוה עשהו: (ה) שחת לו. שחת ישראל לעצמו כדכתיב שיחתך ישראל כי בי בעזרך. הוא גרם לעצמו השחתה: לו כלומר ולא לאחר. בניו מומם. מומם הוא כפל לשון של שחת ישראל בניו של הק״בה הם עשו מום בעצמם. כדכתיב כי משחתם בהם. מום בם: (ו) תגמלו זאת. בתמיה: לעבוד אלהים אחרים: קנך. קנה אותך. שפדאך מבית עבדים: (ז) זכור ימות עולם. בטרם גולדתם הכין לכם. נחלתכם

בינו שנות דר־ודר שאל אביך ויגדך
זקניך ויאמרו לך: ח בהנחל עליון גוים
בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים
למספר בני ישראל: ט כי חלק יהוה
עמו יעקב חבל נחלתו: י ימצאהו
בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו
יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: יא כנשר
יעיר קנו על־גוזליו ירחף יפרש כנפיו

יקחהו

אונקלוס

אסתכל בשני דר־ודר שאל אבוך ויחוי־לך סביך ויימרון
לך: ח באחסנא עלאה עממיא בפרשותה בני אנשא קיים
תחומי עממיא למנין בני ישראל: ט ארי חלקא דיי עמה
יעקב עדב אחסנתה: י ספיק צרכיהון בארעא מדברא
ובית צחונא אתר דלית־מיא אשרינון סחור־סחור
לשכינתה אלפנון פתגמי אוריתא נטרנון כבבת עיניהון:
יא כנשרא דמחיש לקנה על־בנוהי מתחופף פרים גדפוהי

מקבלהון

מסרה בינו, מ"ל. שנות, מ"ל. דר, מ'. ודר, ס', ויגדך, ל' בג' בליהי. ויאמרו, ע' כפין. ח בהנחל, ל'. בהפרידו, מ"ל ול'. אדם, ל'. יצב, ל' וחד ויצב גבול אלמנה. גבלת, סד"ס. ימצאהו, ל' מ'. ובתהו, ל' מ'. ילל, ל' ס'. ישמן, מ'. יסובבנהו, מ"ל. יבוננהו, הלדי דגושה. כאישון, מ"ל דמ"ל. עינו, ע'. יא כנשר, ד' כפין. יעיר, מ"ל. קנו, מ' ג' אכ"ך גוזליו מ"ל דמ"ל. ירחף, חסר והשין שמאלי.

ת"א שאל אביך שבת קכה כג. יצב גבלות חגיגה יב. כנשר יעיר עקיד' שער עג.

רש"י

שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודר. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דר ודר. להכיר להבא שיש בידו להטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו (מלכים ב ב יב) אבי אבי רכב ישראל: זקניך. (קידושין לב) אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתו הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעביר מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו. ומי הוא עמו: יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנא' (לקמן לג) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישמון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר (ירמיה ב) לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות ובתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו. ואנקלוס תרגם ימלאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו (במדבר יא) ומצא להם (יהושע יז) לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו. אשרינון סחור סחור לשכינתיה אוהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא

כח

ספורנו

ראוי לעונש נמרץ. שלישית שבגודל עונש נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון חרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה. רביעית הודיע שזה אשר בגלגלה תהי' להם גאולה באחרית הימים. חמישית יודיע אופן הגאולה ונקמת הא-ל ית' נגד צרי עמו והם חלקי פרשת האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בהם סימנין. הזי"ו ל"ך. אמר הם כן זכור ימות עולם והבין דרכי טובו וכמה כיון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור התשובה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם והניחו בגן עדן והוא קלקל עניינו: בינו שנות דור ודור. ותבין שנית כמה היטב לדורות והם השחיתו עד המבול. וכן שלישית מן המבול עד הפלגה והם קלקלו: (ח) יצב גבולות עמים. והציב גבולות עמים בהפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבים: למספר בני ישראל. בשביל בני ישראל שהיו מתי מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים והראיה על זה כי חלק ה' עמו כי אין לאל יתברך חלק במין אנושי אלא עמו לא שאר האומות ובכן התבאר שלולא עמו שהיה עתיד אז לצאת מאותן האומות היה לאובדם בענין הפלגה: (ט) יעקב חבל נחלתו. שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה אבל בא"ב אם ימצא ביניהם איזה חסיד לא ימשך זה לבניו: (י) ימצאהו בארץ מדבר. מצא לבבו של חלקו זה נאמן לפניו בארץ מדבר. כאמור לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. להר סיני כאמרו והגבלת את העם סביב. יבוננהו. כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם: יצרנהו. משעבוד מצרים ומשעבוד עכו"ם וממלאך המות כאמרם חז"ל פרק קמא דע"ז, חרות על הלוחות חירות ממה"מ ומשעבוד עכו"ם: כאישון עינו. כמו שנצר את אישון עינו של אדם כשיצרו שסבב את העין בכתנות עור כדי שלא יפסד עם היותו מוכן לכך: (יא) כנשר יעיר קנו. יהי רצון שכמו שחשב לעשות בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד וקבל הא-ל ית' תפלתו אז כאמרו אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים: על גוזליו ירחף.

כאמרו

רמב"ן

קנני ראשית דרכו וכן קונה שמים וארץ כאשר פירשתיו והוא נור עשך ויכוננך כלשון ויכוננו ברחם אחד: (ז) שאל אביך. רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם וגומר כי לכל חלק במטה חלק למעלה וטעם למספר בני ישראל כי צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול. והעד כי חלק ה' עמו וזאת מעלה גדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. שכפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן לשון ר"א. ודברי פי חכם חן ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגומר בינו שנות דור ודור שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת ששרתה שכינה ביניהם כאשר יספר: (י) ימצאהו בארץ מדבר וגו'. כתב רש"י ימלאהו בארץ מדבר אותם מצא לו

נאמנים

אבן עזרא

שני: עולם. זמן שעבר: שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. הטעם כמו ויגד לך. וכן כי ארץ הנגב נתתני. ובני יצאוני: זקניך. כפל כי כן דרך צחות: (ח) בהנחל עליון גוים. אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפלגה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל: יצב. יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי. דבר. ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר. כמו יעשו עגל בחורב. הנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שכפל מגנעלתו באולתו

וזה

נ(ז) אידכרו יומין ימות עלמא אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באורייתא ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון:

(ח) באחסנות עלאה עלמא לעממיא די נפקו מבנוי דנח באפרשותיה מכתבין ולשנין לבני נשא בדרא דפלגותא ביה היא זמנא רמא פיצתא עם שובעין מלאכיא רברבי עממין דאתגלי עמהון למחמי קרתא וביה היא זימנא אקים תחומי אומיא בסכום מניין שובעין נפשתא דישראל דנחתו למצרים:

נ(ח) באחסנות עילאה אומיא בפרשותיה לשני בני אינשא קבע תחומין לאומיא למנין שבטיא דבני ישראל:

(ט) וכיון דנפל עמא קדישא בציפתא דמארי עלמא פתח מיכאל פומיה ואמר ארום חולק טב דשום מימרא דיי עמיה פתח גבריאל פומיה בתושבחא ואמר דבית יעקב עדב אחסנתיה:

נ(ט) ארום לחלקא דיי אינון עמיה דבני ישראל ודבית יעקב עדב אחסנתיה:

(י) ארע יתהון שריין במדברא בצריות אתר הלילין שידין ויודין ובית צחותא אין עליהון שבעתי ענני איקריה אליפינון ית אורייתיה נטרינון היכמא דשכינא נטרי בבי רעיוניה:

נ(י) ארע יתהון טעיין בארעא מדברא ובצרותא דליל ישימון אקיף עלידון ענני יקר שכינתיה אליף יתהון עשרתי דיבריא נטר יתהון ועייני יתהון היך דשכינא נטר עיינא:

(יא) היך נישרא דמעורר ומחיש לשרכפתיה ועל חסילוי מחופף כדין שכינתיה מעורר למשיריתהון דישראל וחפא עליהון טול שכינתיה היכמא דנישרא פרים גדפוי על בנוי ושעין יתהון וסביל יתהון על איברוי כדין טענינון וסבלינון ואשרינון על תקוף ברכי ארעא דישראל:

כנישרא

בעל הטורים

הפסק: (ח) גבלת חסר [ו'] לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל: (י) יסובבנהו מלא וי"ו. שבו"ו בסיון נתן להם ו' דברים ואלו הן. תורה. עדות

[ונפל גורל] הקב"ה על אברהם וזכהו: (י) ויבודין ובים למוסף כולם ל' שידין ורוחין סוחרין.

יונתן

לא חכם אלא אף שהוכר שם נבל כשקבלו התורה אף על פי כן לא חכימו: (ח) כמא פילגא פי' גורל. עם שובעין מלאכיא כל זה פר"א כש"א קרא הקב"ה לע' מלאכים המסבבים את כסא כבודו וא"ל באו ונבלבל לשונם לע' עממין ולע' לשון והפילו גורל

היכמא

רמב"ן

נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו: ובתוהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים

ובנות

אבן עזרא

וזה אביך קנך כי קנה לכבודו וילמדהו כאשר יפרש *כמעשה האב עם הבן: (ט) חבל. כמו גורל כמו [נ]חבלים. כי בחבל ימודו [ס]הארץ: (י) ימצאהו בארץ מדבר. פירוש אביך קנך. וטעם ימצאהו. כי במדבר נכנס הכבוד עמם. ועוד כי היו במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב [ד]ובמדבר תוהו: ילל. מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם: יסובבנהו. על העננים: יבוננהו. התורה: יצרנהו. מן האויבים: כאישון עינו. כדר פירשתי [ה]האישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: (יא) כנשר יעיר קנו. פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו. הם הקטנים וכן ותור [ו]וגוזל ומלת גוזל שם כלל עם שם כנוי האפרוחים. כמו [ז]לגוזל: ירחף. בכנפים מגזרת [ח]מרחפת. וכן הענן עליהם בכנפים: יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל

וגוזל

*כמלת יבוננהו בפס' שאחר זה.

פירוש על אבן עזרא

[ס]בעבור זכור. [נ](יהושע כ"ו י"ט) פי' נחת לי. [ס](ירמיה י' כ') יצאו ממנו. [ע]ר"ל מקור. [פ](שם א' י'). [צ](תהלים ק"ו י"ט). [ק]כמו אבי אבי רכב ישראל (מ"ב י"ב י"ד). [ר]כמ"ש רז"ל זקן זה שקנה חכמה. [ש](לעיל ד' י"ט) ר"ל בהנחל עליון גוים יצב גבולות עמים הטעם כמו שפי' (שם) כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל. וכן יש מזל לכל עיר ועיר. והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא כוכב להם. והנה ישראל נחלת השם. וא"ש כאן כי לכל חלק למטה חלק למעלה. [ת]כבר ידעת כי גבולת העמים נלבים ועומדים בכח הי"ב מזלות החקוקים בגלגל השמיני והם מספר ב"י. וקדמונינו ז"ל שאמרו שצורת יעקב אבינו ע"ה חקוקה בכסא הכבוד רמזו כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למשרתים בה כח לשנות תולדות הי"ב בניו. והראיה אבני החושן. ושים להם קיום מכח הדמות וכח הכלל עליהם והנה הם למטה כדמותם וכללתם למעלה והכתוב אומר אם ימושו החוקים האלה מלפני נאם ד' גם זרע ישראל וכו' לפני כל הימים. וכן חקוקים וכרשמים הי"ב מזלות בתשיעי אם הספור הארץ שהוא הכסא. ולכן כשאמר הכתוב יציב גבולת עמים יאמר למספר ב"י. במקום למספר י"ב מזלות. וזכור דעת החכם ז"ל בענין הכסא ובשם הנכבד כי הכס"א במספר אלהים פ"ו. ופי' הוא אלהים היושב עליו. ותבין כי חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו. וזאת המעלה הגדולה אשר לא עשה כן לכל גוי ולא עתיד לעשות כי הם קבלו חלק הבכורה. [א]דע בני כי הי"ב מזלות הם מבציעים השפעה על כל הילודים ולפיכך נקראו מזלות לפי שהם מזילים הזלה כמו תזל כטל אמרתי. וכבר כתב תמאפ"תיום כי אלה הצורות המיוחסות לכוכבים הם לפי הכחות המדומות שיאצל מהם או אלו פעולותיהם או אלו הפדומות לאלו המינים מבעלי חיים ע"כ. הנה תבין כי צורת הי"ב מזלות הם מאלו העניינים שזכר תמאפ"יוס וזה דבר במה שאמר הטבע וה"כ אברהם ן' עזרא כתב בספר הטעמים בשער השני כי זה שאמרו שיעלה שם צורת אשה ושבר דג וראש העטלף וצורת שור בעבור שיעלו שם כוכבים דומים לאילו הצורות וככה טעם כל מה שאמר בטלמיו"ס שיעלה שם. רק כל מה שדברו אנשי הודו שיעלה בכל הפנים לא ידענו קודם ע"כ. וידוע הוא מן החכמים כי כל אחד מהילודים ינהג כפי המערכה העליונה כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה וגם ברכות שכל תנועה אשר בעולם השפל אמנם התחלתה הוא מתנועת הגלגל. והמשל כי זאת האבן אשר התנועעה לאיזו כי הניעה המקל והמקל הניעהו היד והיד הניעה גידי הזרוע הנקראים מיתרים והמיתרים יניעם החום הטבעי והחום הטבעי יניעהו הלוחה והלוחה אשר בו הוא המניעו הלשון וזה המניע מוכהו להתנועע שום עלה על דרך משל כאלו רצה בעלתו להדביק האבן ההוא בדחיפת המקל לקמוס אלון אחד כדי שלא יכנס בו האויר והמניע האויר והמוליד היא תנועת הגלגל וכן מצלא כל סיבת ההויה וההפסד שהיא נוגעת לבסוף עד תנועת הגלגל. וכבר ידעת אמרו אשר חלק ד' אלהיך אותם לכל העמים. וזה מורה שהם תחת המערכה אבל עם ד' חלקו מלך היותם מתבוננים בחכמה העליונה ושכלם עובר הגלגל וכחותיו. ואמרו יעקב חבל נחלתו זאת החבל רומזת לקשר ההשפע האלהית הנשפעת עליהם והיא סבת ההשגחה ובגבולות העמים נלבים ועומדים בכח הי"ב מזלות שהם חקוקים בגלגל השמיני והם מספר י"ב שבטי ישראל. ורז"ל שאמרו שצורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד כונתם כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למשרתים בה כח לשנותה ותולדה הי"ב היא תולדות שנים עשר בניו וזה כונת אבני החשן שהם שנים עשר אבנים ויש למערכת יעקב קיום מכח הכלל עליהם והנה הם למטה כדמותם למעלה ואלה הי"ב מזלות כרשמים בגלגל ערבות והוא כסא הכבוד וכשם שהוא למעלה מן הי"ב מזלות והוא האב והמולידו והקוקים בו במחשבה כן יעקב הוא צורת ערבות הנקרא כסא הכבוד ושנים עשר בניו כדמות י"ב מזלות ובעבור שהכל יעקב דבק בערבות שממנו יוצאים נשמתן של צדיקים כמו שאמרו בג"מ חגיגה שבו צדק ולדקה ומשפט וגנזי חיים וגנזי שלום ונשמות ורוחות שעתידים להבראות ונשמתן של צדיקים ועל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים כמו שאכתוב קודו בספר אשר יעדתי לחברו. לפיכך אמרו שצורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד כי השכל האנושי כשהוא יוצא לפועל אז השכל והמשכיל והמושכל אחד ואין שום כוכב ויכל להזיקו כי הכלל מגלה הפרט. ורז"ל כמוזו לנו ענין מופלא ואמרו על פסוק ויאמר להגנכם אמר יעקב הרי כפלה מרלה נבית השבטים כמה יגיעות יגעתי להעמיד י"ב שבטים כנגד סדורו של עולם י"ב מזלות. ואמרו במקום אחר לא נברא העולם אלא בזכותו של ישראל שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. הנה תבין מזה כי יעקב אבינו ושנים עשר בניו כנגד העולם שהוא נחלק לשלשה עשר מעלות והם הארץ והמים והאויר והאש וגלגל הלבנה וגלגל כוכב וגלגל נוגה וגלגל חמה וגלגל מאדים וגלגל לדק וגלגל שבתאי וגלגל הכוכבים העומדים וגלגל ערבות שהוא העליון ומקיפים לשנים עשר מכל לדדין והוא האב ושנים עשר כשבטים ממנו כמו יעקב שהוא האב ויצאו ממנו הי"ב שבטי ישראל ובזה די למשכיל. [ב](תהלים ע"ז ו'). [ג]כמ"ש ולדמתך בחבל תחלק [ו](עמוס ז' י"ז). [ד]ר"ל תעו במדבר (תהלים ק"ז ד'). (כ"ל) מדבר ובמהו הוא אחד כי שם מקום שהו. [ה]שנקרא כן בעבור שנראה בעין צורת איש. [ו](בראשית ע"ו ע'). [ז]שהוא שם כלל לתור וגוזל כמ"ש לעיל (י"ד י"א) וגוזל הוא שם כלל לאפרוחים. [ח](בראשית א' ב').

פירוש רשב"ם

נחלתכם: (ח) בהנחל עליון גוים. שנתן להם נחלות: בהפרידו בני אדם. אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתיב שם. משם נפרדו איי הגוים איש ללשונו. ושם תמצא שהציב גבולות עמים. בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' לפי שכל אלו היו לישראל אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. ושוב מצאתי כמה פנים במדרש למספר בני ישראל כי כנען ובניו כמו כך שנים עשר הם: (י) ימצאהו. כמו ומצא להם. הקדוש ברוך הוא נמצא להם. הק"בה היה סיפוק שלהם: יסובבנהו במלאכיו ששמרום. כדכתיב לנו מלאכיך סביב *יחנה. והמפרש בהיקף ענני' אינו. כי לפי הפשט אין הענן אלא לעמוד ענן לפניהם כדכתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. ועוד כי יצרנהו כפלו של יסובבנהו: כאישון עינו יצרנהו הק"בה לישראל כמו האישון ששומר את העין. הוא הבשר שנכפף על העין שקורין הפלפיי"רא. ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון וכמהו שמרני כאישון בת עין. כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרו"נילא שרואין בה: (יא) יעיר קנו. מעירו ומנענעו ממקומו. לשאתו על

כי

אבתרו

*בכל תנ"ך לא נמצא פסוק כזה. ואולי כוונתו על פס' חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם (תהלים ל"ד) ר"ל שהקב"ה משמר יראיו במלאכים קדושים.

יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ: יב יְהוָה בָּדָד
יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר: שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ
עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי
וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ
צוּר: יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב
כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב
כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר:
טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ
כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר
ישעתו

אונקלוס

מקבלהון מנטלהון על־תקוף־אברוהי: יב יי בלחודוהי
עתיד־לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא־
יתקים קדמוהי פלחן טען: יג אשרנון על־תקפי ארעא
ואוכלנון בזת סנאיהון ויהב להון בזת־שליטי קרוין ונכסי
יתבי כרכין תקיפין: יד יהב להון בזת־מלכיהון ושליטיהון
עם־עתר רברביהון ותקיפהון עמא דארעהון ואחסנתהון
עם־בזת חיליהון ומשריתהון ודם גבריהון יתשד כמיא:
טו ועתר ישראל ובעט אצלח תקוף קנא נכסין ושבק
פלחן

מסרה יקחהו, חסר. ישאהו, ח'. יב בדד, ב'. ינחנו, ב'. עמו, ב'. יג ירכבהו, ל' וחד"ס. במותי, ג' יתיר ו' המ"ס בק"ס. ארץ, קמץ בז"ק. תנובת, ל' וכ"כ מו"ק וס"ת. שדי, ביוד ופי' כמו שדה. ויניקהו, ל' חד"ס. היו"ד בציירי והנון בחירק והקוף בציירי ומהפך. מחלמיש, ל' ומ"ל. צור, מ"ל. יד חמאת, ל'. ואילים, ד' מ"ל דמ"ל ועתודים, מד"מ ב' כתשון. כליות, ב' מ"ל. ענב, ל' וחסר. טו ישרון, חו"ק ומ"ל חכין. ויבעט, ל' העין קמץ בז"ק. שמנת, ל'. עבית, מ"ל. כשית, ל' בתורה. הכף דגושה והשין שמאלי ומ"ל. ויטש, ל'. חסר. אלוה, קודם ומ"ו דקרי וכתיב ומפיק ה"ס. וינבל, ל'.

יתיר ד'

ת"א ה' בדד ינחנו שם. ויניקהו דבש סוטה יא. עם חלב כליות חטה כתובות קיא. ודם ענב תשתה חמר שם. וישמן ישרון ברכות לב.

רש"י

כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': (יב) ה' בדד. ה' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותשא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונו' שעשה להם ולא הנולדים שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במתי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכבהו וגו'. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות: וינקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על היה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה (ספרי): ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זתים של גוש חלב: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) האוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה וגו': ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו') השותים במזרקי יין: (יג) במותי ארץ. לשון גבוה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט ע"ג החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשי': ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככליות: ודם ענב. היה שותה טוב וטעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווי"נוס בלעז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשרינון על תקפי ארעא וגו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית לשון (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו (משלי יב) וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו (איוב טו) כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו ובזהו כמו שנאמר (יחזקאל ח) אחוריהם אל היכל ה' וגו'

ספורנו

כאמרו הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן: יפרוש כנפיו יקחהו. כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: ישאהו על אברתו. כאמרו מי אלה כעב תעופינה: (יב) ה' בדד ינחנו: כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: ואין עמו אל נכר. כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא: (יג) ירכבהו על במתי ארץ. וזה יעשה אחר שלא השיג חפצו במתן תורה בסיני ויבקש זה שנית בתת להם הארץ בעבור ישמרו חוקיו להשלימם בהרכיבם על חלק מהארץ נשא במקום ובמעלה על שאר ארצות כאמרו לצבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עמים: ויאכל תנובות שדי. שלא טרחו בה כאמרו כרמים וזיתים אשר לא נטעת אתה אוכלים: (יד) ודם ענב תשתה חמר. מין הענבים הי' ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו ובכן היו מתפרנסי' שלא בצער וכל זה עשה להם האל ית' כדי שיהי' להם פנאי לעסוק בתורה ובמצות: (טו) וישמן ישורון ויבעט. והנה גם בעלי העיון שבהם הנקראים ישורון מן אשורנו ולא קרוב עשו כמו הבהמות הבועטות בבני אדם שנותני' להם מזון: שמנת עבית כשית. הנה אתה ישורון קבל תופשי התורה ובעלי העיון פנית אל התענוגי' הגשמיי' ובזה עבית מהבין דקות האמת כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא. כשית כאמרו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם: ויטוש אלוה עשהו. ולפיכך נטש המון אלוה עשהו: וינבל צור ישועתו. בזהו כי מרעה אל רעה יצאו: (טו) בתועבות יכעיסוהו. לגרום לשכינה שתסתלק מישראל להיות כגויי הארץ

רמב"ן

ובכות יענה אף הם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נלא למדבר וזה אינו מטעם הפרשה כי הכתוב מוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלו להם רעה תחת טובה. וטעם כאישון עינו רמז לנצור יאמר שינצור השם אותו כאשר ינצור הוא עצמו את עינו או תספר מלת איש יצרנהו כאיש אישון עינו כי מן השתים באיש ידבר וכן רבים: (יב) ה' בדד ינחנו. השם ישכון בישראל בטח בדד ואין עמו אל נכר לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים

אבן עזרא

וגוזל עד שישאהו [חח]על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו. רק פירש על כנפי [ט]נשרים דבק עם והביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב [י]תעופינה: (יב) בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי יי' יחנו [כ]ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד [ל]ישכון: ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש [לל]יקניאוהו בזרי': (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון נחות: במותי. בוי"ו לא ישתנה

(יא) כנישרא דמעיד על קיניה ועל גוזלוי הוא מתחפף פרס כנפוי וטען יתהון וסבל יתהון על תקוף אברוי:

(יב) מימרא דיי בלחודיהון ישרינון בארעהון ולא משרי ביניהון פלחי פולחנא נוכראה:

(יב) יי לבלחודיהון אשרי יתהון ולית ביניהון פלחי פולחן נוכרי:

(יג) אשרינון על ברכי ארעא דישראל ואייכול יתהון תפנוקי עללת חקלאה ואוניק יתהון דובשא מפירהא דמתרביין על כיפין ומשחא מזיתהא ומלבלבין מטנרין תקיפין:

(יג) ארכבינון על בוסא דארעא ואייכל יתהון עללת תפנוקי מלכין ואייניק יתהון דבש מן כיפא ומשח יתהון מן כוף שמיר טינרא:

(יד) יהב להון לואי שמיני תורין מן ביזת מלכיהון וחלבא מבכירי ענין מן עדי שלטוניהון עם טוב פטימין דכרין בני דענין שמנין מתנן ונדאין אמר משה נביא אין נטרין הינון עמא בית ישראל מצותא דאורייתא אתאמר עלי בנבואה דיהון גרגירי חיטיהון היך כוליין דתורי ותמר סומק מן עינבא חד מפקין כור חד:

(יד) רביכי תורין ושמיני ען עם טוב דפטימין דיכרין בני בתנייא ונדיין עם שמניהון דחיטיא אמר משה נביא אין נטרין הינון בני ישראל מצוותא ואורייתא מן ענבא חדא יהוין שתיין כוס דחמר:

(טו) ועתדו בית ישראל ופחזו אצלחו תקוף קנון נכסין ושבקו פולחן אלהא דברא יתהון וארגיזו קדם תקיפא דפרקינון:

(טו) ואכלו דבית ישורון ובעטו ועטרו ומרדו ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דיברא יתהון וכפרו בדחלא תקיפא דיפרק יתהון:

קנן

בעל הטורים

עדום. פקודי. אלוה. ירלהו. משמש: (יב) ינחנו ב' במסרה בדד ינחנו. מפן אדם ירמיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי י"ח). לומר מי שנותן לדקה הקב"ה בדד ינחנו: (יג) על במותי ארץ מ"ו על שפה עממים [כי גרגשי פנה מאליו]: ויניקהו.

חסר

יונתן

היכמא דשכינתא נטלא בני דעיוני פי' היא המוד שבו העין שוכן בתוכו: (יב) ולא תשרי ביניהון פלחי נוכראה שפ"ל בדד קאי ג"כ על ישראל שהיו חונים לבד ולא אחד מן האומות עמהם וכל זה במדרש ואין עמו אל נכר שלא יהיו בהם בני עכו"ם: (יג) דמתרביין ל' רבוי וגדול הוא. מלבלבין תרגום של כסמר יפרח היך דקלא ילבלב וק"ל: (יד) ליואי שמיני תורין פירוש שמנה ונקרא כן ע"ש הדיבוק לשומן ונמצא ג"כ בתרגום זה לעיל פ' וילא על פסוק ויקח חמלה: שמינן ממתנן פי' תרגום של הבשן עתון פי' ממובחר שבכבשים. היך כוליין דתורי פי' כשתי כליות של שור כדאז"ל עתידה כל חטה להיות כשתי כליות וכו': ועינבא חד מפיק כו' ג"ז גם אין לך כל ענבה שאינו עושה שלשים גרבי יין

שנאמר

רמב"ן

אלהים שינחנו או יעזור בהכנסותו בלתי השם לבדו כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר זה וכבר כתבתי זה. ובספרי י"י בדד ינחנו אמר להם הקב"ה כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום: ואין עמו אל נכר. שלא תהא רשות לאחד משרי אומות העולם לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וגומר: (טו) וינבל צור ישעתו. גנוהו ובזוהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל י"י ופניהם קדמה אין נבול גדול מזה לשון רש"י ור"א אומר וינבל טגרם לשלל את השם שלא יוכל להושיעו וגם זה איננו נכון בעיני כי איננו טעם המקום שעדין יספר את חטאיהם ולא יזכיר עונש ונקמה שיעשה בהם ויאמר אסתירה פני מהם והנכון בעיני מה שהזכרתי למעלה כי הנבלה תשלום רעה תחת טובה יאמר שנטש אלוה שבראו בעבור זרים וינבל בפיו ובמחשבתו לור שהיה מושיעו

לאמר

אבן עזרא

ישתנה מגזרת על במותימו [ט]תדרוך ואין [י]כמוסו ואת (רשעים) (במ"ש גרם עשיר) [נ]במותיו: תנובות. כמו פרי מגזרת חיל [ס]כי ינוב: שדי. תאר [ע]השם על משקל חכם והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו [פ]הייתי והעד יעלוז [צ]שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יטפו ההרים [ק]עסיס והטעם רוב הדבש והשמן. כי מארץ כנען יובלו כי כן [ר]כתוב: מחלמיש צור. רפה הלמ"ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מגור [ש]הסלמים וכן חרבות [ת]צורים עם גור [א]חרבו: (יד) חמאת בקר. רוב הבשר: וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב מזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו [ב]או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב [ג]יצהר: בני בשן. שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה. דרך משל כי החלב על הכליות. גם נרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב. היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובת שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים: חמר. כמו יין וכן כרם [ד]חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת. ויש אומרים כי ענב לשון [ה]נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי"ו [הה]פתח עד שילא לאחרים וי"א על לשון [ו]קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט: (טו) וישמן ישורון. ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת [ז]אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד: ויבעט. כמו למה [ח]תבעטו לפי טעם המקום: שמנת. ולא חשבו לאמר [ט]לנפשו: עבית. כמו קטני [י]עבה: כשית. יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי יונלא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה [כ]אובד וזה (ס"א לא) ימלא באחד מהפעלים והנכון

בעיני

פירוש על אבן עזרא

[ח]חכי מאמר שאמר על גוזליו ל"כ היה לו לומר יקחם ע"כ מפרש. [ט](שמות י"ט ד') ור"ל כי על כנפי נשרים אינו דבק עם ואשא. רק ענינו ואביא אתכם על כנפי נשרים כלומר כדמות כנפי נשרים והמשל על המהירות. [י](ישעיה מ' ח'). [כ](במדבר ע' כ"ג). [ל](שם כ"ג ע'). [לל]ר"ל מה שאמר יקניאהו בזרים (פסוק ע"ז) פי' אלהים זרים ראיה שמה שאמר אין עמו אל נכר כלומר אין לורך עמו למזל או לכוכב ואין עוד מלבדו ואפילו לכשפים אין להם לורך. [מ](להלן ל"ג כ"ט). [נ]פי' הפסוק ואת עשיר במתיו אינו כן. שם הוא לשון מיתה והבי"ת הוא לשמוש. ולא תטעה אולי גם פה ככה ויהיה פי' במותי משרש מְוָתַי ובית הוא שמוש רק הוא מגזירת במותמו. [נ](ישעיה כ"ג י"ח). [ס](תהלים פ"ב י"ח). [ע]כלומר תואר לפעל הנפשה בחלק יד מהסדמה שהוא מגדל והמצומח. ובא על משקל חכם כי על שם החכמה שיש בו מאמר בני האדם נקרא חכם וכן על שם אותו העבודה הנעשית במקום אותה האדמה נעשה שדי והעד על שהוא תואר במקום השוא ולא לשון רבים בכנוי המדבר. יעלוז שדי שהוא ל"י שלא אמר יעלזו שדי. [פ](איוב פ"ז י"ב) [צ](תהלים ל"ו י"ב). [ק](יואל ד' י"ח). [ר]יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן ולרי נתנו מערביך (יחזקאל כ"ז י"ז). [ש]שהלמ"ד בדגש. [ת](יהושע ה' ב'). [א](תהלים פ"ט מ"ד) שהבי"ת דגוש. וחרבות הבי"ת רפה. [ב](ויקרא ז' י"ח). [ג](במדבר י"ח י"ב). [ד](ישעיה כ"ז ב') וכן תרגם יין חמר. [ה]ויסיה פי' ששתה חוזר למלת ענב והטעם שהענב השותה חמר הרבה תשתה אתה דמה. כלומר ייכה. [הה]ר"ל בקמץ תִשְׁתֶּה שיפרש אשר מורה לא לנוכח רק מורה על הענב. [ו]ר"ל ששה סימן לנספרת שהיא קהל ישראל. כי ישראל ל"ז ול"נ כמו ותערוך ישראל (ש"א י"ז כ"א) ותהי ישראל (ש"ב כ"ד ע'). [ז](במדבר כ"ג ע') ומפיים כ"ח א"כ שהוא מלשון אשורנו יהיה ישורן לשון רבים ומלת וישמן לשון יחיד ע"כ הנכון הפי' הא' שהוא כלל ישראל. [ח](ש"א ב' כ"ט). [ט]ר"ל לא חשבו לבעל נפש רק לבעל גוף באמרו שמנת עבית וכו'. [י](מ"ב י"ב י'). [כ](תהלים קי"ט קע"ו) כ"ל שמנת עבית כשה. חה לא ימלא וכו'.

כ"ל

פירוש רשב"ם

אברתו. כמו העירותי מצפון ויאת. הנני מעיר עליכם. כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה: (יב) ה' בדד. הוא לבדו הוציא ממצרים והוליך אותם לא"י: (יג) על במותי ארץ. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: דבש. תמרים: ושמן. זיתים שגדלים על ההרים. (יד) חמאת בקר. לפי הפשט ארץ זבת חלב. ובשר הרבה להם לאכול: חלב כרים אילים מדבריות המפוטמים במרעה כדכתיב ירעה מקנך כר נרחב וכן לבשו כרים הצאן דונמת סוף הפסוק ועמקים יעטפו בר הכרים של תבואה לבשו את הצאן מלאים צאן לרעות בהם. וכן ואויבי ה' כיקר כרים במניעת שדי תבואות שמשתדפין ברגע אחד סמוך לקציר בעוד לילה. כלו בעשן. כלו בשריפת אש. וסופן משחירין ואני כך ראיתי כך בקציר כן הרשעים תחילה מצליחים בתבואת כרים ויהפך לילה. ואידכאו: ואילים בני בשן סתם בני בשן שמינים אבל בשאר מקומות הכרים המפוטמים במרעה הם שמינים מכל הביתות: עם חלב כליות חטה. שומן חמדת חטים המובהרים כאן. וכמו ותכל דוד המלך. כלתה נפשי לשון חימוד ותאוה. כלה שארי. כמו משורש שבה שביה יו"ד תחת ה"י בכל חטופי למ"ד פעל ה"י. ומן בנה הגזרה בניה: חמר. ויין חמר מלא מסך: (טו) עבית. מגזרת במעבה האדמה. כמו מן מראה מעשה. ראית. עשית (וכן עשית היו"ד במקום ה"א בשרשו): אלוה עשהו. הוא עשך ויכוננך: וינבל. גוי נבל ולא חכם:

[library stamp]

ישֻׁעָתוֹ: טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת
יַכְעִיסֻהוּ: יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ
אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ
לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם: יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי°
וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ: רביעי יט וַיַּרְא יְהוָה
וַיִּנְאַץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו: כ וַיֹּאמֶר
אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם
כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא אֵמֻן
בָּם: כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל כִּעֲסוּנִי
בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם בְּגוֹי
נָבָל אַכְעִיסֵם: כב כִּי אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי

°י זעירא — ותיקד

אונקלוס

פלחן אלהא דעבדה וארגיז קדם תקיפא דפרקה: טז אקניאו
קדמוהי בפלחן טען בתועבתא ארגיזו קדמוהי: יז דבחו
לשדין דלית בהון צרוך דחלן דלא ידעונון חדתא די
מקריב אתעבידא לא אתעסקו בהון אבהתכון: יח דחלא
תקיפא דבראך אתנשתא שבקתא פלחן אלהא דעבדך:
יט וגלי קדם יי ותקף רגזה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן:
כ ואמר אסלק שכנתי מנהון גלי קדמי מא יהי בסופיהון
ארי דרא דאשניו° אנון בניא דלית בהון הימנו: כא אנון
אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בפלחן טען ואנא
אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגזנון: כב ארי קדום תקיף

°נ"א דאשני — כאשא

מסרה ישעתו, ה' בלי'. טז יקנאהו, חד"ה. בתועבת, מי"ק וח"ו חסר. יכעיסהו, מ"י וה"ו ב' חסרו דתהלות. יז אלה, חול וה"ו דקרי ולא כתיב ומפיק ה"א. אלהים, חול. ידעום, ל' ומ"ל. מקרב, ל' מ. שערום, ל' ומ"ל. שערום והשין שמאלי והוא ל' שעיר ושער. יח ילדך, ל'. תשי, יוד זעירא. מחללך, הך' רפי ל' ומ' דה'. וירא, ד' בתורה ומטונים בטעמא. ובנתיו, ח"ו ומ"י. כ אסתירה, ל' ומ"ל. אחריתם, מ"ל. דור, כ"מ. תהפכת, הפ"ו בלא מאריך והה"א בשוא לבד ואחריו דגש. אמן, ל' ומ' והמ"ם בג' נקודות. כא קנאוני, מ"ל. אל, חול. כעסוני מ"ל. בהבליהם, ג' מ"ל. אקניאם, ל' ומ"ל. אכעיסם, ל' ומ"ל.

ת"א צור ילדך שם ה. וירא ה' וינאץ כתובות ע ס' הזוהר פ' ויצא יעקב. כי דור יומא סג. בנים לא אמן בם קדושין לו. בגוי נבל יבמות סג.

רש"י

וגו' אין נבול גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבת. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: (יז) לא אלה. כתרגומו דלית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרב באו. (ספרי) אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבתיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם לשון (תהלים כט) יחולל אילות (שם מח) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמן בם. אין גדולי ניכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמן. לשון (אסתר ב) ויהי אומן נוריטור"א בלעז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעשו הוא אומר (עובדיה א) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים וכן הוא אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם

ספורנו

הארץ: (יז) לשדים לא אלוה. שאינם נצחיים כמו שאמרו ז"ל על השדים שהם מתים כבני אדם: אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו. כשהיו רואים איזה מין מן הנמצאות שלא ידעו מציאותו קודם לכן היו חושבים שיהיה לו איזה מסבב קדמון מיוחד אליו והיו עובדים אותו: (יח) צור ילדך תשי. וגם אתה ישורון המעיין בפנימי אל התעלומות תנשה חכמתך וידיעתך בגדלו: ותשכח אל מחוללך. שהטיב עמך כאמרו אנכי הוא מנחמכם ותשכח ה' עושך נוטה שמים כו': (יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואמר שלא השיג שלמותם בארץ בזמן שלישית לגדלם בגלות ובזה ומאס בכעסם את בניו ואת בנותיו. לא רחם על הקטנים ולא על כבוד הבנות: (כ) אסתירה פני מהם. מן הבנים והבנות: אראה מה אחריתם. רואה אני שאין בהם תקות תשובה באחרית: כי דור תהפוכות המה. הפכו לבם לב אחר נוטה מדרכי האל ית': בנים לא אמן בם: שלא למדו מאבותם דבר אמתי: (כא) הם קנאוני בלא אל. האבות קנאוני בלא אל בבית ראשון: כעסוני בהבליהם. בבית שני: ואני אקניאם בלא עם. בבית ראשון שהחריבוהו כשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם. שהחריבה אותו מלכות שלא היתה הוגנת שלא היה להם לא כתב ולא לשון (גיטין): (כב) כי אש קדחה באפי. כי כשיקרתים כדי שישובו ותיקד עד שאול תחתית. הוסיפו על חטאתם פשע באופן שהבעירו

רמב"ן

לאמר שאין בעבודתו רק גמול רע בעבדם הזרים ישבעו לחם ובעבדם את השור יהיו בזים ושפלים לכל העמים כאשר אמרו שכלינו שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו וכי הלכנו קדורנית מפני השם צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים וגו' וכאשר תאמרנה הנשים האורורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל. וכן אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך שיאמרו עליו שהוא משלם רעה תחת טובה לעמו ועבדיו כמו שאמר אל תפר בריתך אתנו: (טז) בתועבת יכעיסוהו. הבעירו חמתו בתועבות ומעשים מכוערים כגון משכב זכור וכשפים שיש בהם תועבה לשון רש"י וכן איתא בספרי אבל בשירה אין תוכחת אלא על ע"ז בלבד: וטעם בזרים כמשך אל אלוה עשהו יקניאוהו באלהים זרים כלשון אלהים אחרים וטעם בתועבות השדים ולשרוף את בניהם באש לאלהים אחרים שכל זה מתועב לפניו כמו שנאמר כי את כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי לעשות את התועבה הזאת: (יז) יזבחו לשדים לא אלה. פירשתיו: (יט) מכעס בניו ובנותיו. הזכיר הכתוב הבנות בכאן שלא

אבן עזרא

בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת: ויטוש. מלות אלהיו: וינבל. במשקל ונפה. והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא שבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו: (טז) יקנאהו. במחשבותם כמו לא יגלה מהם: בזרים. באלהים זרים: בתועבות. הם אלילים: (יז) לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן אחי כ"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ"ד לשדים תוספת עלמה ואסרת עמה. וכן הוא לשדים ולא אלוה. ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמיש משוד הדעת: אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. מימים מעטים אינם קדמונים אפי' אבותיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא שערו מהם. מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקווצ הוא ונגזרת שערה ואם הוא בקמ"ץ וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני. חזקתני ותוכל חזקת ממני. והנה טעמו ולא פחדו מהם: (יח) צור ילדך תשי. דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר

(טז) קנון יתיה בפולחנא נוכריא במרחקתהון ארגיזו קדמוי:

[(טז) אקנין קדמוי בטעוותהון במרחקהון אכעיסו יתיה:]

(יז) ידבחון לטעוות דמתילין לשידין דלית בהון סדעם דצרוך טעון דלא ידעונון דחלן חדתן דמזמן קריב אתעבידו ולא אתעסקו בהון אבהתכון:

[(יז) ידבחון לשידיא דלית בהון ממש טעון דלא חכימו יתהון חדתן מן כדון אתברין ולא אידכרין בהון אבהתכון:]

(יח) דחלת תקיפא דברא יתכון אתנשיתון ואנשיתון מימר אלהא דעבד יתכון מחילין מחילין:

[(יח) תקיף דיברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דיברא יתכון ועבד יתכון מחלין מחלין:]

(יט) וגלי קדם יי והוה רגז מן קדמוי מן דארגיזו קדמוי בניא חביביא דאתקרון על שמיה בנין ובנן:

[(יט) וגלי קדם יי והוה רגז מן כעסא דאכעיסו יתיה בניא חביבא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנן:]

(כ) ואמר מסלקא איפלי אפי רעותי מנהון נחמי מה יהוי בסופיהון ארום דר דהפכנין הינון בנין דלית בהון הימנותא:

[(כ) ואמר מיסף אסיף אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון ארום דר תהפכינון אינון בנין דלית בהון הימנו:]

(כא) הינון אקנון קדמוי בדלא אלהא ארגיזו קדמוי בהבליהון ואנא אקנינון באומא דלא אומא בבבלאי עמא טפשא נרגוז יתהון:

[(כא) אנון אקנין יתי בטעוון דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון באומא דלא אומא באומא טפשא אכעיס יתהון:]

(כב) ארום קידום תקיף כאישא נפק מן קדמי ובערת בתקוף רוגזי ואיקידת עד שיול ארעיא וסייפת ארעא ועללתה ושלהובית יסודי טוריא:

ארום

בעל הטורים

ספר י'. מיו"ד דברות יונקת כל התורה: (יח) תשי. יו"ד קטנה. נתן בך י' דברים (עי' נדה פ' המפלת) ונקית אותו בי' נסיונות ולכך יו"ד דיגדל נא גדולה לומר לך

זכור

יונתן

שנאמר שמר אל שקרי שמר שלא סומר ופי' מדה מלשון סומר שעורים: (יח) מחילי מחילין פי' נקבים נקבים וס"ל כר"י דדרש אל שקרי מחוללך שלא עשה מחילין מחילין

קידוש

רמב"ן

שלא כמנהג כאשר אמר למעלה לא בניו וכן בכל מקום יזכיר הבנים והבנות שם בכלל. אבל זה מרמזותיו כי יהיה בדור החורבן רשע הנשים ופשעיהם גדול מאד להכעיסו כי היו נלמדות לע"ז ביותר והן שמפתות את האנשים לעבדה כאשר מפורש בדברי ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהעיזו פניהם בנביא לאמר לו עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלאכת השמים וכתוב עוד שם מפורש להכעיסני במעשה ידיכם לקטר למלאכת השמים וכתוב עוד שם השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וביחזקאל נאמר עוד תראה תועבות גדולות אשר המה עושים ויבא אותי אל פתח בית י"י והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז: (כ) ויאמר. י"י אל לבו או אל המלאכים אסתירה פני מהם כדרך לשון בני האדם וכן אעלים עיני מכם והטעם כי כאשר יבקשוני לא ימצאונני: אראה מה אחריתם יש אומרים אני אסתיר את פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם דברי ר"א ואין טעם ויאמר רק המחשבה והרצון לפניו לעשות כן כדרך ויאמר אלהים במעשה בראשית וכבר פירשתי וטעם פני על דרך האמת פירשתיו: והנה אסתירה פני שאסלק וטעם אראה מה אחריתם כטעם ארדה נא ואראה וכבר פירשתיו: כי דור תהפוכות המה. ולא יעמדו בפני: בנים לא אמון בם. כי אין להם אומן ומגדל והמשכיל יבין והנה עד הנה בשירת משה ישיר בה והוא מדבר בלשון עצמו ומן הכתוב הזה והלאה שהזכיר וירא י"י וינאץ ויאמר אסתירה פני כולם דברי השם הנכבד. הם קנאוני כעסוני וכל השירה כן: (כא) הם קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה לשון רש"י ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי י"י ומושיע אין בלתו כענין שנאמר ימים רבים לישראל ללא אלהים אמת: כעסוני בהבליהם. השדים. ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו העם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה: בגוי נבל אכעיסם. עמו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים

אחים

אבן עזרא

אשר ילדך ועבדת חדשים גם זה צור ילדך כמו הביטו [ה]אל צור חוצבתם כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי [ו]וכתיבה מתועי לב בעבור אני [ז]היום ילדתיך ושכמו זה הכתוב. תשי כמו לא [ח]תנשה והנה הנעלם אחר התי"ו תחת הדגש שהוא אל"ף [ט]הנבלוע והיו"ד תחת ה"א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משפט אל תט נאמרי [י]פי: מחוללך. כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור. ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת [כ]תחיל. גם כן [ל]כתוב וינאץ השקד הוא. או פועל [מ]עומד: (יט) בניו ובנותיו. אנשים ונשים כי גם (במ"ט הם) קטרו [מם]לע"ז: (כ) ויאמר. השם אל לבו או המלאכים: אסתירה: כדרך לשון בני אדם וכן אעלים [נ]עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם. י"א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם: כי דור תהפוכות. דבק עם אסתירה פני: תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם. או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו [ס]אמונים כנגד חסיד [ע]גם שומר [פ]אמונים: (כא) קנאוני. קל העי"ן [צ]להקל על הלשון: בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל: בהבליהם. ולא בדבר אמת: אקניאם. מהבנין הכבד [ק]הנוסף והוא יוצא לשני פעולים: בלא עם. שלא הם עמי והנה פי' איך [ר]יכניסם שיבא עליהם לבדם גרות משונות. ויותר מהכל. גוי נבל שהסכיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא ימשול: (כב) קדחה. הקנאה או זאת [ש]שיעשו כי מצאו זאת המלה

יוצאת

פירוש על אבן עזרא

ר"ל שפירושו לפי מקומו בעבור וינבע הקודש לו כ"ל אינו כ"ף הדמיון להיות כמו עשה רק פי' הפעולה אשר עשה. [ט]כמ"ש אמר נבל בלבו (תהלים י"ד א'). [י]כמו נבל נבלה ידבר (ישעיה ל"ב ו'). [ס]ר"ל הוא בעצמו הסבה שלא הושיעו השם. כי עזב אלוה עשהו. והוא צור ישועתו. [ע]שכל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה. [פ](בראשית י"א ו') ושם נאמר כל אשר יזמו לעשות שפי' יחשבו שיוכלו לעשות כמעלם. וכן פה יקניאוהו במחשבתם כי לא אדם הוא ית' להתפעל בשום פנים (עיין מ"נ ח"א פרק כ"ה) והנה הוא רק על מחשבות בני אדם. [צ](ויקרא י"ז ז'). [ק]ר"ל שדוד וטרוף הדעת כמו ובאמים יתהללו (ירמיה נ' ל"ח) פי' רש"י ז"ל ישעשו מלשון הוללות וסכלות (קהלת ב' י"ב). [ר]בשום הגלות או גרשיים השכל. [ש]אים מפי אים. [ת]מ"ס הכנוי תחת מ"ס. [א](דניאל י"א מ'). [ב](איוב ד' ט"ו). [ג](ירמיה י' כ'). [ד](שם כ' ז'). [ה](ישעיה כ"א א'). [ו](שם מ"ד כ"ד) רז"ל דלשון ע"ז מי אתי כתיב פי' מי היה אתי בבריאת העולם. [ז](תהלים ב' ז') המשכיל יבין מי הם. [ח](ישעיה מ"ד כ"א). [ט]כי סגול התי"ו עם נגינת הטעם מושך אחריו אל"ף והוא למקום דגש. כי שרשו נשה. ומשפטו תְּשֶׁה ועקרו תִּנְשֶׁה. ויו"ד תשי תחת הה"א. וכן אל תמחי (ירמיה י"ח כ"ג) שרשו מחה ומשפטו תְּמַחֶה. [י](משלי ד' ה'). [כ](ישעיה כ"ו י"ז). [ל]נראה שיש כאן ט"ס וכצ"ל: [יט]. וינאץ. פועל יוצא כמו וינאץ בזעם אפו (איכה ב' ו'). ג"כ כתוב וינאץ השקד (קהלת י"ב ה') שלדעתו נאץ ענין מאוס (פערלאכטען) כ"ל שימאס המשכב מרוב חלישותו. [מ]וטעם וינאץ כמו ויכעס (ערלירנע). [מם]כמ"ש השכחתם את רעות אבותיכם וכו' ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וגו' (ירמיה מ"ד ט') כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים (שם פ' ט"ו) וכן והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז (יחזקאל ח' י"ד). [נ](ישעיה א' ט"ו). [ס](תהלים י"ב ב'). [ע]ליסא דקרא כי גמר חסיד. [פ](ישעיה כ"ו ב'). [צ]ר"ל נון קנאוני הוא ע' פעל. כי שרשו קנא. [ק]ר"ל מבנין הפעול שהם מקנאים. או מהקנאים מאשרים כמאמר ויקץ מושב. [ר]ר"ל איך יעניסם. [ש]ר"ל מלת קדחה איננה שבה אל מלת אש להיות פעל עומד. רק הקנאה או זאת שיעשו קדחה אש באפי והוא פעל יוצא כמו כי אש קדחתם באפי (ירמיה י"ז ד').

בראשית

פירוש רשב"ם

(יז) לא שערום. לשון לשעירים אשר הם זונים אחריהם: (יח) ילדך. כמו ילד את אלמודד כמו תוליד: תשי. תשכח. מן נשה כמו אל תט. אל דרכיה מן נטה. והיו"ד בתשי כמו יו"ד מלפניך אל תמחי כמו אל תמחה: (יט) בניו ובנותיו. בנים לא אמון בם כאמור למעלה. בניו מומם:

וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ
וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים: כג אַסְפֶּה
עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם: כד מְזֵי
רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־
בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר:
כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה
גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ
שֵׂיבָה: כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה
מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם: כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר
פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה
וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת: כח כִּי־גוֹי אֹבַד
עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה: חמישי

לו

אונקלוס

כאשא נפק מקדמי ברגז ושצי עד־שאול ארעית ואסף
ארעא ועללתה ושצית עד סיפי טוריא: כג אסף עליהון
בישין מכתשי אשצי בהון: כד נפיחי כפן ואכולי עוף
ובתישי רוחין־בישן ושן־חיות ברא אגרי בהון עם־חמת
תניניא דזחלין בעפרא: כה מברא תתכל חרבא ומתוניא
חרגת מותא אף־עולימיהון אף־עולמתהון ינקיהון עם־אנש
סביהון: כו אמרית אחול־רגזי־עליהון ואשצנון אבטל מבני
אנשא דוכרניהון: כז אלולפון רגזא דסנאה כניש דילמא
יתרברב בעל דבבא דילמא יימרון ידנא תקיפת־לנא ולא
מן־קדם־יי הות כל־דא: כח ארי־עם מאבדי עצה אנון
ולית

מסרה כב ותיקד, ל' ומ"ל. שאול, מ"ל. תחתית, מ"ל ויבלה, מ"י ומ"ו. ותלהט, ל'. מוסדי, מ"ל. כג אספה, ל'. עלימו, מ"ל. רעות, מ"ל. אכלה, ג'. בם, דגוש מד"ד. כד מזי, ל'. ולחמי, ל' וחסר. רשף, ג'. מרירי, ל' ומ"ל. ושן, ל' בקמץ. בהמת, ל' חסר. אשלח, ט'. זחלי, כו"ל חסר. כה תשכל, הכף בקמץ כו"ל ס'. ומחדרים, מ"ל. אימה, מ"ל בח"ר, מ"ל. בתולה, מ"ל. יונק, ה' מ"ל. שיבה, כו"ל מ"ל. כו אפאיהם, ל' ומ"ל. אשביתה, ל' ומ"ל. מלכוב, מ"ל. כז לולי, מ"ל ויו"ד בסוף. אגור, מ"ל. ינכרו, ל'. צרימו, ל'. ומ"ל. ידנו, כו"ל ס' במ"ו. ולא, ל' ומד לא ה'. כח אבד, ל' וחסר. הבים בפסק. עצות, מ"ל. תבונה, כ"מ.

ת"א חצי אכלה, סוטה ט. מזי רעב ברכות ה. ושן בהמות קמא ג. עם חמת ערוצין סג סנהדרין קי. מחוץ תשכל חרב קמא ס.

רש"י

בהם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים שנאמר (תהלים קכה) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (לעיל כט) ספות הרוה (ירמיה ז') עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה אכלה כמו (בראשית יט) פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו. ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוזא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא דהוה מספך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו (הושע יג) אהי קטבך שאול: ושן בהמת. (ספרי) מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו ממות אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמו שנאמר (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו וכן ת"א. (ספרי) ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר (ירמיה יא) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר (יחזקאל ח) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט) ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך (איוב יז) אאמצכם במו פי וה"א האחרונה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי
וזהו

ספורנו

שהבעירו את חמתי עד שהורידם לשאול תחתית כענין אחז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה'. ותלהט מוסדי הרים. הסירה מהם כל ראשי העם כאמרו הסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא כו': (כה) ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה. ומחדרים תשכל האימה את הבחורים והבתולות: (כו) אמרתי אפאיהם. אשליך איזו פאה מהם והנותר אכלה כמו שתעשה באחרית הימים אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי בהר ציון תהיה פליטה ובירושלים כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא: (כז) לולי כעס אויב אגור. שמתוך כעס שיכעסו האומות על אותם השרידים יש לחוש: פן ינכרו צרימו. פן ימשכו את לב השרידים להיות כמותם: פן יאמרו. לאותם השרידים: ידינו רמה. להכחיד את ישראל מגוי. ונשארתם מתי מספר: ולא ה' פעל כל זאת. שתחשבו להמלט על ידי. אבל בהיות ישראל
רבים

רמב"ן

אחים וירמוז לשני הגליות: (כו) אפאיהם. אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרי' בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור. ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טעמה שאשיתם במקו' פאה וכענין שיאמרו עליהם גם איהם* לומר שלא ישאר שם ושאר בגוי' ולא יודע מקומם איה והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים. אמה גוזי. כי העומדים אחריו מוסרים גנבי אדם וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון ההוא שבט כאשר הוא בערבי ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון אזוביון סוריון מוליון וכן הרבה: אשביתה מאנוש זכרם. גלותינו בין העכו"ם אנחנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היה במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם לולי כעס אויב ויורה זה כי בגלותינו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הגלה מיד העמים רק בעבור שמו כענין שאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני י"י בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר י"י סלחתי כדבריך והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כמו בין שנאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו בכלונם וכפרו בו
כלם

*נ"ל היום

(כב) ארום אשא נפקת בשעת רוגזי ואוקדת על שיול ארעיתא ותכלת ארעא ופליה ולהטת יסודי טוריא:

(כג) וכד הוון יהיבין בבבל הוון פלחין לטעוותהון בנין בן אמרית במימרי למכנשא עליהון בישתא גירי מחת פורענותי אשיצי בהון:

(כג) אמרית במימרי למתייא עליהון בישן גירי פורענותי אגרי בהון:

(כד) אגלי יתהון במדי ובעילם מן גו שבית בבל אעיקו להון דבית אגג די מתילין לשידין מנפחי כפן ולמזיקין אכילי עוף ולבני טהרירי כתישי רוחין בישין ולילין ומרווחי רוחין בישין וזוגאי דנכיתן בשיניהון היך חיוות ברא איגרי בהון ואשלטינון ביד ארמאי דמלין אריסן כחיוין חורמניא זוחלי דעפרא:

(כד) מנפח כפן ואכילי עוף מסאב מרווחי רוחין בישין ושן ארבעתי סלבחתא דמתילן לחיות ברא אגרי בהון עם המתהון דהיניא זחלל עפרא:

(כה) עמא דגלו מברא לארעא דישראל תתכיל יתהון מחת חרבא ודמשתיירין בארעא דישראל בגו קיטוני מדמיכיהון איגרי בהון דגרת מותא אילך ואילך ישתיצון לחוד עולימיהון ולחוד בתולתהון ינקתהון עם גובריהון וסביהון:

(כה) מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתא דמותא לחוד עולימין לחוד בתולין ינקין עם גברין סבין:

(כו) אמרית במימרי למיכלי מנהון רוח קודשי אשייר בהון קליל כגבר דחציד חקליה ומשייר ארעא הדא אבטול מספר ייחוס אנוש דוכרנהון:

(כו) אמרית במימרי למתייא עליהון רגוז אבטל מן בני אנשא דכרניהון:

(כז) אילולפון רוגזא דסנאה דחיל דלמא יתרברבון לקובלי מעיקהון דלמא יימרון ידינן מתפרעון לן מבעלי דבבינן ולא מן קדם יי אזגזרת כל דא:

(כז) אלולי כעסא דסנאה יתקף דלא יתגברין עליהון בעלי דבביהון ודלא יימרון ידנן אתפרען לן מן בעלי דבבינן ולא מן קדם יי אתעבדת הדא:

(כח) ארום אומא מאבדין עיטין טבן הינון ולית בהון סוכלתנו:

ארום

בעל הטורים

זכור לאברהם שנסיתו בעשר נסיונות: לא עם בגי' אלו הבבליים [בליכוף האותיות בשני הסונים]: (כד) מזי רעב הזכיר ה' דברים מזי רעב. ולחמי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמם. עם חמת זחלי עפר. כנגד מה שעברו על ה' חומשי תורה וה' גילופים בהושע וה' סועבות כלה ישתקלו וכנגד ה' המקטירים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים: (כו) אפאיהם מאכוש זכרם ס"ת למפרע משה. לולי משה בסיכו עמד בפרץ: (כח) ואין בהם תבונה ס"ת המן שלא היה בהם תבונה שנהגו

יונתן

(כב) קידום תקיף פי' רוח חזק כאשר וכן לעיל בת"י פעמים הרבה: (כג) גירי מחת פורענותא הכל מבואר לעיל: וכן ולבני טיהררי וכו': (כד) ויזונאו דנכיפין יש רולים לגרוס העגלי ופי' הלאן ינשכו בשיניהם וק"ל: (כה) קיטוני מדמיכהון פי' חדרי משכבם שישנים שם וג"כ מבואר לעיל פעמים הרבה ולימוכי מערבא למה לן: (כו) אשייר בהון קליל פי' מעט ויעשה הפקר כמשייר בשדהו הפקר לעניים: (כח) עיטין טבן פירוש עלות טובות ופ"ל כל"י דדרש כלפי ישראל אבדו עלה טובה שניתנה להם וכן בתרגום ירושלמי

רמב"ן

כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי אלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת נפלאותיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העול' שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין י"י עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכור י"י ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הגרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם לדיך ממנו שיהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו': (כח) כי גוי אובד עצות המה. וכל הפרשה על האויב הנזכר כדברי רבי נחמיה וטעם כי לא כצורנו צורם גם כן דברי האויב יאמר הכתוב שהיה להם לחשוב ולהשכיל זאת הנעשה בישראל כי הוא פעל השם על עונם ויבינו ממנה לאחרית נפשם כי כן יעשה בסוף לכל העכו"ם כי הם מורדים בשם יותר מישראל ישכילו ויאמרו איכה ירדוף אחד אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם כי צורם הוא תקיף ובעל היכולת לעזור ולהשכיל יותר

אבן עזרא

יולאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה [ת]חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתית. כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ. ישראל: ותלהט. מגזרת להט [א]החרב: הרים. הרי ישראל: (כג) אספה. י"א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף [ב]תספה ואם הוא מבנין [ג]אחר והטעם שלא תאחר רעה שלא תבואם. ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם: (כד) מזי רעב. כמו שרופי רעב מגזרת למזא [ד]לאתונא. ולחומי רשף. אכולי [ה]עוף כמו ובני רשף יגביהו [ו]עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: ושן בהמות אשלח בם. חיה. ומחרב מחוץ תשכל חרב. והנה יהיה פירש רשף כמו רשפיה [ז]רשפי אש. והטעם שיתחמם האויר. וקטב כמו הכרתה: מרירי. מרירות באויר כמו כמרירי [ח]יום וכן כתוב מקטב ישוד [ט]צהרים כמו הדבר. ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוך והחמה כנוי לנשיכה. וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי נראה כי כל רואם יירא כטעם האימים כי יש תואר השם ומבירו באליה בן [י]ברכאל: (כה) גם בחור. דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר [כ]פירשתי. והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: (כו) אפאיהם. יש אומרים שהם שלש [כב]מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשמיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה טולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפילם בכל פאה לא ידבק הטעם. ויש אומרים *אמרי בם אפי והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי א"לף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון. וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור. אפחד מגזרת ויגר מואב [ל]והמתרגם אמר [מ]מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון [נ]תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר [ס]אליהם: פעל כל זאת. על [ע]השבטים: (כח) כי גוי אובד עצות. הנכון בזה הנוי הם לרי ישראל ומלת אובד שם התואר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עלות שב [פ]אל אובד כמו

* מלשון חרון אף.

פירוש על אבן עזרא

[ת](בראשית י"ד ג') שטעמו נחברו. וכן קדחה כמו נקדחה. [א](בראשית ג' כ"ד). [ב](שם י"ט כ"ג). [ג]עיין שם. [ד](דניאל ג' י"ט). [ה]הכן ת"א ויב"ע וירושלמי. ופי' אכולי חולי החמימות שהוא כרשף. ובתלמוד תסלת אוכלא וסוף אוכלא. [ו](איוב ה' ז'). [ז](שיר ח' ו'). [ח](איוב ג' ה'). [ט](תהלים צ"א ו'). [י]שאמר לכן זחלתי ואירא (איוב ל"ב ו'). [כ](שמות ד' י'). [כב]כ"ל אף אי הם כע"ם רש"י. [ל](במדבר כ"ב ג'). [מ]כנים. מגזרת אגרה בקציר (משלי ו' ח'). [נ]כמו ושומרי תורה יתגרו בם (משלי כ"ח ד'). [ס](בראשית מ"ב ז'). [ע]שבעי ישורן. [פ]כ"ל גוי שהוא אובד עלות. כ"ל

פירוש רשב"ם

(כג) אספה עלימו רעות. אכלה. כי דרך המקראות לכפול לשונם. כלומר כל מיני רעות שיש בידו להזיק. כולם אשים בהם: (כד) מזי רעב. פתרונו לפי ענינו כתרגומו. ואם לשון תלמוד הוא הרי כמו נתמזמזו מוחיה דדין: ולחומי רשף. ברד ואש מן השמים. כמו רשפי. שמה שבר רשפי קשת. ועיקר פירושו לשון פריחה בעוף כדכתיב בני רשף יגביהו עוף. כלשון מחץ יעוף יומם: וקטב מרירי. מחותכים ומרוקרים על ידי ליסטים הממררים והורגים בני אדם כמו עון פלילי. עון של דיין. שעושין בו דין. וגתן בפלילים הדיינים קרואין כן. שדנין את האחרים. אף מרירי. ממרר את אחרים. וזהו מקטב ישוד צהרים שהם ליסטים. כדכתיב בחור שודד בצהרים שכן דרך ליסטים להלחם בצהרים. וכה"א אשדוד בצהרים יגרשוה: (כו) אמרתי אפאיהם. ואסלקם מן העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי: (כז) פן יאמרו ידינו רמה. פן יגברו לומר למפרע שהם עשו ולא אני: (כח) כי גוי. האומות: אובד עצות. כמו מספד תמרורים. מקל לבנה. לפי שהם דבוקים. מעשר בקר וצאן. אבל אלו חכמי האומות ויאמרו איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל מה שהיו רגילין בנו, אם לא צורם כי מכרם בידינו לפי שחטאו לו. וכן אמר

כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃
ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ
רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה
הִסְגִּירָם׃ לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ
פְּלִילִים׃ לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם
וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ לג חֲמַת תַּנִּינִם
יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃ לד הֲלֹא־
הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתֻם בְּאוֹצְרֹתָי׃
לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם
כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃
לו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם
כי

אונקלוס

וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ׃ כט אִלּוּ חַכִּימוּ אִסְתַּכַּלוּ בְּדָא סְבָרוּ מָא־יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן׃ ל אֶכְדֵּין יִרְדּוֹף חַד אַלְפָא וּתְרֵין יְעָרְקוּן לְרִבּוּתָא אֱלָהֵן (אֲרֵי) תַּקִּיפְהוֹן מְסָרְנוּן וַייָ אַשְׁלְמִנּוּן׃ לא אֲרֵי לָא כְתֻקְפָּנָא תֻּקְפְהוֹן וּבַעֲלֵי דְבָבְנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא׃ לב אֲרֵי כְּפֻרְעֲנוּת עַמָּא־דִסְדוֹם פֻּרְעֲנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמֹרָה מַחֲתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתֻשְׁלְמַת עוּבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן׃ לג הָא־כִמְרַת תַּנִּינַיָּא כַּס פֻּרְעֲנוּתְהוֹן וּכְרֵישׁ פִּתְנֵי חִוְיָן אַכְזְרָאִין׃ לד הֲלָא כָל־עוּבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין לְיוֹם־דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃ לה קֳדָמַי פֻּרְעֲנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם לְעִדָּן דִּיגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קְרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמַבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ לו אֲרֵי־יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּהּ וּפֻרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי־צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע
ארי

מסרה כט לו, כ"ב בלי'. ישכילו, מ"ל. יבינו, מ"ל. לאחריתם, כ"מ. איכה, י"ז. ירדף, חסר. יניסו, מ"ל. רבבה, ד'. צורם, ג' מ"ל. הסגירם, מ"ל. לא כצורנו, ל' ומ"ו. צורם, ג' ומ"ל. ואיבינו, כו"ל כ"כ מ"ו ומ"י. פלילים, ג' מ"ל דמ"ל. לב כי, במקף ומסג. ומשדמות, השין ימניה ל' וחסר. ענבמו, ל' וחסר. ענבי, ב' במקף והמון בדגש לתפלרה כוס, חסר א' ומ"ו. אשכלת, ל' וחסר הא' בפסח. מררת, ב' חד"ח. לג תנינם, ג' חסר י' תנין. יינם, מ"ל. וראש, י"א. פתנים, מ"ל. לד הלא, י"ג מ"ל בא' ופלוגתא על דין. כמס, חסר. חתום, מ"ל. באוצרתי, ג' ח"ו סכין. מו"ק. לה ושלם, ב' בב' לי' והלמד בליריי. תמוט, כו"ל מ"ל. קרוב, מ"ל. אידם, כו"ל מ"ל. עתדת, ל' וחד"ח. לו ידין, מ"ל. ועל עבדיו, ג'.

ת"א לו חכמו ישכילו זאת ס' הזוהר פ' אחרי מות. איכה ירדוף מ"ק י"ו. ענבימו ענבי רוש ברכות נו. הלא הוא כמס עמדי עקיד' שער פ. כי קרוב יום אידם הפליאה ב. כי ידין ה' עמו ועל סנהדרין לז.

רש"י

וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גדולתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו'. כי גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה. שאלו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדף וגו'. אחד מכם אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מסרם והסגירם בידינו דליב"רר בלעז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמת. שדה תבואה כמו (חבקוק ג) ושדמות לא עשה אוכל (מלכים ב כג) בשדמות קדרון: ענבי ראש. עשב מר: אשכלת מררת למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסה שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרה והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתדת למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו (ישעיה ה) ימהר יחישה. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (לעיל ל') והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו': (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורים עליהם כמו (איוב לו)
כי

ספורנו

רבים ונפולים באכלות רבות לא יעלה על לב כלם להשתדל בזה כאומרם מאי דכתיב לדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות (כח) כי גוי אובד עצות המה. העכו"ם: (כט) לו חכמו ישכילו זאת. איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעונם: יבינו לאחריתם. ובזה היו מבינים העכו"ם מה יהיה באחריתם ברב פשעיהם: (ל) איכה ירדף אחד אלף. היה להם להבין שאין זה בטבע שאחד ירדוף אלף: אם לא כי צורם מכרם. הוא נלחם בם הסיר תקפם ובכן נשתה גבורתם והיו לנשים: (לא) כי לא כצורנו צורם. וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורינו כי אמנם כל אומה מלחמת כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם. וא"כ נהפך לאויב לעמו אבל יפלו בסור ממשלת השר ובמשול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם האל יתברך ולפיכך לא יאובדו באופן בלתי טבעי עד שאחד ירדוף אלף: ואויבינו. אע"פ שהסדים שהם אויבי ה' ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב אגור ובאמרו מלאם פרעות אויב: פלילים. הם בעלי מחשבות שכליות במדינות כאמרו והאבדתי חכמים מאדום מכלל דאיכא: (לב) כי מגפן סדום גפנם. והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלות' ונותנים כל מחשבת' להשיג תענוגי גופם בלבד. כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדו' אחותך גאון שבע' לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה. ויד עני ואביון לא החזיקה: ענבימו ענבי רוש. ומזה הגפן ילמדו אשלם ענבי רוש שהם מעשים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלם לשום עיניהם ולבם על בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתכר ולהתגאות: אשכלת מרורות למו. ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר אל ה' תועה ויאמרו לא יראה יה: (לג) חמת תנינים יינם. והנה באותם האשכולות נמצא יין שהוא חמת תנינ' משומר בענביו והוא פורענות הראוי להם כמדת הדין ונשמר עד שיוציאהו האל ית' מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כאמרו כי יום נקם בלבי: חתום באוצרותי. כאמרו כי סתומים וחתומים הדברים: (לה) לי נקם. עלי מוטל להשיב נקם לצרי: ושלם. וגם כן תשלום מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם. כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו: (לו) כי ידין ה' עמו. כי אמנם יהיה קרוב יום איד עכו"ם כאשר ידין
ה'

רמב"ן

יותר מלוכנו. ואויבנו היו פלילים בנו מתחלה לעשות בנו שפטים כרצונם ועתה למה בורחים מפנינו אלף מפני גערת איש אחד. לולי צורם התקיף שמכרם והביא מורך בלבבם ונפלו ורודף אין (לא) פלילים. מלשון אשר פללת לאחותך. ויעמוד פנחס ויפלל: (לב) כי מגפן סדום גפנם. יאמר כי
גוי

ירושלמי

[(כח) ארום אומא הדא אבידי עיצן בישן אנון ולית בהון סוכלתנו:]

(כט) אלו הוו חכימין הוון מסתכלין באורייתא והוון מתבוננין מה יהי עתיד למהוי בסופיהון:

[(כט) אלו חכימו ישראל וליפו אורייתא אתבוננו מה דהוי באחריותא:]

(ל) היכדין יהי סנאה חד רדיף אלף מנהון ותרין יעירקון לרבותא מנהון אלהן מטול דתקיפהון מסרינון ויי אשלימינון:

[(ל) כד הוו ישראל לעיין באורייתא ונטרין פקידיא הוה חד מנהון רדיף אלף ותרין מנהון ריבבתא מעריקין על דחטון וארגזון קדמוי תקיף שבק יתהון ביד בעלי דבביהון:]

(לא) ארום לא כתקיפהון דישראל טעוותהון דעממיא ארום תקיפהון דישראל כד יחובון סייתי עליהון פורענותא וכד פרסין ידיהון בצלו עני ומשיזב יתהון אבל טעוותהון דעממיא עכו"ם לית בהון צרוך ועל די ארגיזנן קדמוי ולא הדרנן לפולחניה אתעבידו בעלי דבבינן סהדינן ודייננן:

[(לא) ארום לא כרחצונן רחצונידהון דאומיא על דחטינן וארגזינן קדמוהי אתעבידו בעלי דבבינן דיינינן:]

(לב) ארום עובדיהון דעמא האלין דמיין לעובדי עמא דסדום ועצתהון בישין כעצתהון דעם עמורא מחשבתהון בישין כרישי חיוניא חורמניא בגין כן תהון תושלמותהון מתכלן ומסררין להון:

[(לב) ארום עמא האלין עובדיהון מדמין לעובדא עמא דסדום ומחשבתהון מדמיא למחשבתיה דעמא דעמורה עובדין בישין מתכלין וממררן להון:]

(לג) הי כמריריתהון דתניניא כד הינון חוון מן חמרהון בגין כן יהי מריר כס דלווט דישתון ביום פורענותהון והיך רישי פיתוניא היכדין אנון אכזראין:

[(לג) ארום עמא האלין חמתהון מדמיא לחמתיה דתניניא בזמן דשתיין חמר ורוגזיהון מדמי לרישי חיויא פתמנאי ואכזרואי ונזראי:]

(לד) הלא עובדיהון דאינון עבדין בטומרא קדמי גלין חתימין ומתקני באפותיקיי:

[(לד) הלא הוא כסא דין פורענותא ממזג ומתקן נבי לרשיעיא חתים באוצרי ליום דינא רבא:]

(לה) קדמי פורענותא ואנא אשלים לעידן דתימוט רגליהון לגלותא ארום קריב למיתי יום תברהון ומבעא בישתא דמעתדא להון:

[(לה) דידי הוא נקמתא ואנא הוא דמשלם לעדן דתמוט רגליהון דצדיקיא ארום קריב הוא יומא תברידהון דרשיעיא ואשתא דגהנם עתידא להון ומזרז ומייתי פורענותא עליהון:]

(לו) ארום דאין מימרא דיי ברחמוי דינא דעמיה ישראל ועל בישתא דגזר על עבדוי יהי תהן קדמוי ארום גלי קדמוי דבעידן דיחובון ותתקף עליהון מחת סנאה ותתנטל כעיד מידיהון ויהון פסקין מהימניא מדי עובדין טבין ויהון מיטלטלין ושביקין:

ארום

בעל הטורים

סהכנו מקשדם למשורים: (לג) תנינם ח"י [מספרו ד' במילוי] לפי שעברו על י' צגי'

יונתן

ירושלמי ויש מגיהין בישן או לכתוב גם בירושלמי עבן ולא מלאכי לבי להגיה מעמם שכתבתי וגם הלא נשונה הגמירה ביד אדם לעשות מבישן עבן וק"ל: (לא) סהדינן ודייינין: כ"ד אז"ל ואויבינו פלילים כבר כתבתי שאויב לא דן ולא מעיד עתה התוכחה עלנו שהאויבים הם עדים ודייניס ובפני הוא מסית והוא מעיד וכו': (לג) חיוניא חורמניא סרגוס של פיפון וכבר מבואר בציאורינו וכן הוא בספרי תלמידו של נחש הקדמוני אתם שהטעיתם אדם וחוה: מתכלן דרם אסכלות לבון סיכול וק"ל: (לו) יהי תהן פי' שעל הרעות שנגזר יהא

אבן עזרא

כמו נובלת [צ]עליה וכן ותאבדו [ק]דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל כמשפטם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו. אילו היו [ר]חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור [ש]עונם: (ל) איכה ירדוף. הטעם לו [ת]חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ויש אומרים [א]איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם מכרם. כמו נתנם [ב]וכן ימכר יי' את [ג]סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם. כטעם יסגור [ד]על איש או כמו ולנו [ה]הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם. דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות [ו]והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם מוצים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו [ז]פלילים וגומר כמו ולא למדתי [ח]חכמה וגומר וי"א שהוא כן ואויבינו [ט]יודו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות. כפול וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת. והנה היין [י]כסם חמת התנינים [כ]בחמה: וראש פתנים. כמו על חור [ל]פתן ואם הוא באל"ף הוא כמו [מ]ברי"ו: אכזר. תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם יש אומרים על הגזרות [נ]והקרוב אלי שהוא ייכס שהוא כאש פתני' הוא שמור עד שישתוהו ואלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה [ס]משפה: חתום באוצרתי. שלא תגע בו יד [סס]רק הוא שמור להם להנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם. שם. כמו הלא [ע]את הקטר. והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם [עע]לעת כמו וגם רשע ליום [פ]רעה והוא סוד [צ]גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם. וחש עתידות למו. ושם כל אחד מהם מהעתידות כמו [ק]בנות צעדה או שם יום עתידות והראשון נכון ומלת שם מהשניים [ר]וטעם עתידות. הרעות העתידות לבא עליהם: (לו) כי ידין יי' עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה [ש]ריבי: יתנחם. [ת]פירשתיו. אזלת

פירוש על אבן עזרא

[צ](ישעיה ס' כ') סוחר לדאלה שעליה נופלים. [ק](תהלים ב' י"ב) ר"ל תאבדו מלך הדרך שתאבד כמ"ש ודרך רשעים תאבד (שם א' ו'). [ר]ר"ל לגוי ישראל. שיאמרו ידינו רמה ולא ד' פעל כל זאת. [ש]ר"ל אחרית האומה כשיתמלא סאתם. [ת]הוא פי' אחר. [א]הוא לפי הלשון בפסוק הקודם. [ב]ענין מסירה. בל"א (איבערגעבען). ומוצל ג"כ ענין מכירה. כי המוכר דבר מוסר אותו להקונה. [ג](שופטים ד' ט'). [ד](איוב י"ב י"ד) ענין סגירה נסוגר. [ה](ש"א כ"ג כ') ענין מסורה. [ו]כי גוי אובד עצות המה. [ז]ר"ל אלה לא כצורנו מוסכת עלמה ואחרת עמה. [ח](משלי ל' ג'). [ט]ר"ל פלילים פי' שופטים כמו ונתן בפלילים (שמות כ"א כ"ב) והטעם אויבינו ישפטו ויודו כי לא כצורנו צורם דעת ר"א לפי פי' ה"א הענין מגפן סדום גפנם. שב אל האויבים וכן כל הפסוקים הבאים אחריו עד כי ידין ה' עמו כאשר מורה לשונו כי יקח דין עמו מהם. והנה זה הלשון מבואר שפי' ולא אויבינו פללים. ולא אויבינו עושים ממנו דבק עם כי מגפן סדום גפנם וגו' כי היות ישראל ברשותם אינו בצדקתם. אבל לדעת הי"א שמפרש ואויבינו יודו כן אינו דבק עם הכתוב. כי מגפן סדום גפנם רק יפרשוה כווי שפירש"י ז"ל. [י]ר"ל ייכס הוא כוסם במ"ע גורם והנה היין בסם חמת התנינים בחמה. ר"ל כי הסנין עצמו קר ומכ"ז שורף ע"י חמתו על ב"א ככתוב ולינה חמית וכו' כן יהיה הפרעניות בזיבורא ועקרבא קר וסם. [כ]עצמו כמחת התניניס כוסם רויה. [ל](ישעיה י"א ס'). [מ]ענני ראש. ובעבור שאומרים כי ברלם הפתן הוא האכם לכן נקרא כאם. ואולי מטעם זה ת"א ויב"ע וירושלמי לאם ורום שניהם רישי. [נ]שנגזרו הסומום. [ס]ר"ל אין לה דמיון במקרא וטעמה לפי מקומה. [סס]גבה כנגד חתום. [ע](ירמיה מ"ד כ"ח). [עע]עיין פי' רא"ע על קהלת (ג' א') כי שם מפורש כ"ח עתים וכנון לפרש כי מכונה יד ה' לטוב ולרע כמאמר וירא ישראל את היד הגדולה. וכן ובלא ידי כספך וב' פעמים יד הוא כ"ח. והיד הי' הוא העת כי הטבע משתנה ע"פ העתים והטבע במאמר אלהים. [פ](משלי ט"ז ד') שם פי' כל פעל ד' למענהו. כי השם פעל הכל למען הזך שזכר למעלה כל דרכי איש זך בעיניו (שם פסוק ב') שפירושו כי בעיני ד' כל דרכי האיש הזך להשגים עליו. והכל פעל בעבורו ואפילו הרשע יבוא ליום רעה בעבור שלא יזיק לזך. [צ]בפסוק כי יצפנני בסוכה ביום רעה (תהלים כ"ז ה') פי' ביום רעה מערכת רעה מהכוכבים כנגד מזלו ע"כ. והנה הצדיק נמלץ מלכה בהשגחת השם. אבל הרשע ביום רעה יקור השם השגחתו ממנו. ויקרנו כפי חיוב המערכה. ועיין בפ' משא משל ככבד ע"ז. [ק](בראשית מ"ט כ"ב) פי' כל אחת מהבנות. [ר]הנראים ב' אותיות ממקור. כי שרשו חיש ענין מהירות כמו חושה לעזרתי (תהלים ל"ח כ"ג). [ש](שם מ"ג א'). [ת](בראשית ו' ו'). כמו

פירוש רשב"ם

אמר למעלה הצור תמים פעלו: (לא) אם לא כצורנו צורם. כך אמר משה מן הדין היה להם לומר כך שהקב"ה עשה זאת ולא אלהי הגוים שהרי לא כצורנו של ישראל צורם של אומות העולם. ואע"פ אויבינו פלילים ועושים בנו שופטים [שפטים]. הלא זאת על ידי הקב"ה שחטאו לו: (לב) כי מגפן סדום גפנם. כלומר למה אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם אם לא מפני גאות האומות שהם מגפן סדום היה להם לשתות מן הדין שלא ישאר מהם זכר כסדום ועמורה שהרי חטאו כסדום ועמורה כדכתיב וחטאתם כסדום הגידו. קציני סדום עם עמורה: (לג) חמת תנינים. היה להם לשתות מן הדין. אם לא מפני חילול השם. שיאמרו ידינו רמה: פתנים אכזר. רשע כדכתיב פתן חרש יאטם אזנו: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי גאות האומות אני שומר. ואשלם להם נקם על זאת: (לה) ושלם. תשלום. שם דבר. כמו והדבר אין בהם. והקטר בירמיה: לעת תמוט רגלם. של אומות ליום מועד צרתם הקבוע להם: וחש עתידות למו. בעתה אחישנה. צרה לכו"ם גאולה לישראל: עתידות מה שנתנבאו עליהם הנביאים מאז: (לו) כי ידין ה' עמו. אז יהיה

הנקם

כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר
וְעָזוּב׃ לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ
בוֹ׃ לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ
יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם
סִתְרָה׃ לט רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא
וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה
מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃
ששי מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי
חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק
חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם
לצרי

אונקלוס

ארי גלי קדמוהי דבעדן דתתקף עליהון מחת סנאה יהון
מטלטלין ושביקין: לז ויימר אן דחלתהון תקיפא דהוו
רחיצין בה: לח די תרב נכסתהון הוו אכלין שתן חמר
נסכיהון יקומון כען ויסעדונכון יהון עליכון מגן: לט חזו
כען ארי אנא אנא הוא ולית אלה בר מני אנא ממית
ומחה מחינא ואף מסינא ולית מן ידי משזיב: מ ארי
אתקנית בשמיא בית שכנתי ואמרית קים אנא לעלמין:
מא אם על חד תרין כחזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף
שמיא תתגלי חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פרענותא
לסנאי

מסרה אזלת, ל' חיו במקום ה' הנקבה ונקב"ה והסוג כע. עצור, ב' מ"ו. ועזוב, כ"מ. לז אלהימו, מ"י מו"ק מו"ב. חסיו, ל'. לח זבחימו, ל' ומ"ל. יאכלו, הכ"ף בצירי. יין, י' בלא' ובצירי נסיכם, ל' ומ"ל. יקומו, מ"ל. ויעזרכם, ל' וחסר. עליכם, מ"ל. סתרה, ל'. לט ראו, פסק. עתה, מלרע. אני, ג'. ואין, ג' אכ"ך. אלהים, חול. אמית, ל' ומ"ל. ואחיה, ל' וסד אני אחי' מידי, מ"ל. מ לעלם, י"ח חסר. מא שנותי, מ"ל ומלרע. ברק, ג' בספרי לי'. סלמז, הסית בצירי. אשיב, מ"ל.

ת"א ואמר א' גיטין נו. אשר חלב זבחימו האליליס כע. ישתו יין פסחים סב ס' הזוהר פ' שמיני. ראו עתה עקרים מד פי' ס' הזוהר פ' בראשית ופ' משפטים. אני אמית ואחיה פסחים סח סנהדרין לא. ואין מידי שם קד.

רש"י

כי בם ידין עמים. (ייסר עמים) כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו (ויקרא כה) כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שימצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטיינד"ור. עצור. הוא הנושע במעצור המושל: עזוב. מחוזק כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלם עד החומה (ירמיה יט) איך לא עוזבה עיר תהלה: עצור. מיינטנו"כלר עזוב אינפורליי"ד: (לז) ואמר. הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלי' שהיו מקריבי' לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו (יחזקאל כא) למען היות לה ברק פלב"דור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים בצוררי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו בהגדה מתוך לשון המקרא שאמר

ספורנו

ה' עמו כאמרו וברותי מכם המורדים והפושעים כי אז יאבדו מסרה שאר העכו"ם: ועל עבדיו יתנחם. יתנחם על הרעה הראויה לעונו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד. והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ובזה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולחץ הגלות באופן שאינם יכולים לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ואפס עצור ועזוב. ויראה שאין להם עוד ממון עצור בבית ולא עזוב בשדה: (לז) ואמר. האל ית' לישראל: אי אלהימו. של אומות העולם כי אז אמנם יפיל שלטון כל שרי מעלה ומטה כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (לח) יקומו ויעזרכם. וכמו כן יאמר האל לישראל איה האמות והמלכיהם שיקומו ויעזרכם מן הדין שלי כמו שהייתם חושבים להתגונן בהם בגלות: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. שהייתי מביא עליכם פורענות בגלות: ואין אלהים עמדי. ולא היה זה מכח שרי מעלה ולבא השמים: אני אמית ואחיה. כאמרו והעלתי אתכם מקברותיכם: מחצתי. במכת נע ונד כאמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים: ואני ארפא. כאמרו ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא: (מ) כי אשא אל שמים ידי. להשבע כענין וירם ימינו ושמאלו השמים: ואמרתי חי אנכי לעולם. אשבע שכמו שאני חי לעולם כענין אמרו וישבע בחי העולם: (מא) אם שנותי. אף על פי שחדדתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי לא פי חרבי: ותאחז במשפט ידי. ואף על פי שאחר כך תאחז במשפט ידי נגדם כי ידין ה' עמו מכל מקום: אשיב נקם

רמב"ן

גוי אובד עצות המה. ולא ישכילו ולא יבינו ולא יחשבו רק רע כל היום כי מצורם רע היו ולא יעשו רק פרי רע ומר האוכל ממנו ימות והענין כי ישראל מודים ומתודים ועושים תשובה בעת צרתם לאמור ולמה מלאתנו כל זאת אבל אויב הכנעני אובד עצות. אין לו עצה ולא תבונה רק הולך אחר עכו"ם שלו וכופר בשם הנכבד לעולם כי כן ירש מאבותיו והנה הוא מצורם פורה ראש ולענה ואין בהם תועלת לעולם אבל ישראל שרשם טוב אם יכרת ועוד יחליף ויעשה פרי טוב: (לד) הלא הוא כמוס עמדי כאם'הפסוק האזכרי שלהם שמתי באוצרותי להאכילם מפרי מעשיהם: (לה) כי לי נקם ושלם. לנקום נקמת ישראל מידם: ולי שלם. לשלם להם כפעלם שכמשו בו בעת תמוט רגלם כשתתמלא סאתם כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה. ור"א אמר שטעמו וגם רשע ליום רע והוא סוד גדול: (לז) אי אלהימו. האויב יאמר איה אלהי ישראל כענין למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: (לח) אשר חלב זבחמו יאכלו. כי היו ישראל תדירים
בעודם

אבן עזרא

יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח וכחי"ו תחת ה"א כי גם ותיכן סימני הנקבה וכן ושבת לגשיא: ואפס עצור ועזוב. אשר יהיו הכשבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: (לז) ואמר. האויב אור חסיו בו. כאשר הפיכתי: (לח) יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין. ויהיו שני שמות יש. אומרים יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולם והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהלרות הבאות: (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אחסה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נצלו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותו את המשפט בכם. ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן
ה'

נ(לו) ארום דאין הוא יי דינהון דעמא בני ישראל ועל עבדוי צדיקיא הוא מתנחם ארום גלי קדמוי ארום מטת ידיהון דצדיקיא ואנון שביקין ורטישין ולית להון דסעד וסמיך:

(לז) ויימר סנאה האן הוא דחלתהון דישראל תקיפא דרחיצו ביה:

נ(לז) ואמר עתידין אומיא למימר האן הוא אלהא דישראל תקיפא דאתרחצו ביה:

(לח) דתריב נכסתהון הוון אכלין שתן חמר ניסוכיהון יקומון כדון ויסעדונכון יהי עליכון מגין במימריה:

נ(לח) דיהון מקריבין קדמוי תרבי נכסי קורבניהון וחמר ניסוכיהון דהוון מקריבין קדמוי יקום כען ויפרוק יתהון דיהון עליהון כמגנא:

(לט) כד יתגלי מימרא דיי למפרוק ית עמיה יימר לכל עממיא חמון כדון ארום אנא הוא דהוויי והויית ואנא הוא דעתיד למהוי ולית אלהא חורן בר מני אנא בממרי ממית ומחי מחיתי ית עמא בית ישראל ואנא אסי יתהון בסוף יומיא ולית דמשיזב מן ידי גוג ומשרייתא למסדרא סדרי קרבא עמהון:

נ(לט) חמו ארום כדון אנא במימרי הוא ולית אלהא אוחרן בר מני אנא הוא דממית חיין בעלמא הדין ומחיי מתיא לעלמא דאתי אנא הוא דמחי ואנא הוא דמסי ולית דמשזיב מן ידוי:

(מ) ארום זקפית בשבועה ית ידי בשמיא ואמרית היכמא דאנא קיים היכדין לא אבטיל שבועתי לעלמין:

נ(מ) ארום זקיפית ידי בשבועייא לשמיא ואמרית חי וקיים אנא במימרי לעלם:

(מא) אין שנינא היא ברק סייפי ותתקף בדינא ידי אחזור פורענותא למעיקי עמי ולסנאיהון אשלים אגר עובדיהון בישיא:

אם

בעל הטורים

דברים שבלא הלמד לעשות (שופטים י"ע וע"ם) ועברו על י' דברות: (לו) אזלת יד בגי' זו גלות. כי יראה כי אזלת בגי' אין בה תורה: (לט) כי אני אני הוא אני אמים ג' פעמים אני כנגד ג' גליות. ואני כנגד גלות רביעי [עספ' סוכה דמ"ה ד"ה אני] דכתיב ואני בסוף הגולה [וא"ו מוסיף על הראשונים כי זה הוא קשה מכולן] לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו: ואין מידי מציל מידי בגי' דין שאין ניצול מיום הדין: (מ) ואמרתי חי אנכי לעולם לעולם כתיב חסר וי"ו לאמר ששת אלפים סנה

יונתן

יהא מתברע. לשון גמרא בתוהא על הראשונות וכמ"ש ח"ל כשהמקום דן את ישראל שהוא הוא לפניו כביכול:

ופסקף

רמב"ן

בעבודת הקרבנות והנסכים מכל גוי לאלהיו והזכיר לשון רבים יאכלו וישתו לאלהימו שהוא לשון הרבים ואלה העמים רבים הם ולכך חזר ואמר ראו עתה כולם אני אני הוא יחיד ואין אלהים עמדי לעזור לי ואין כנגדי להציל ולמחות בידי מלעשות כל רצוני להמית ולמחות ולהחיות ולרפוא: (מ) כי אשא אל שמים ידי. על דרך הפשט ענין שבועה בכסאו ואמר השא כי כל הנשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלאת לישראל וזה כעס ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיות משכן ברק חרבי ושונק אותם לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין: והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המואורות אותנו הזכירה תחלה החסד שעשה עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו והזכירה הטובות שעשה לנו במדבר ואשר הנחילנו ארצות הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בו לעבוד העכו"ם והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד שלא בהם בחלאים דבר ורעב וחיה רעה וחרב ואחרי. כן פזר אותם בכל רוח ופאה וידוע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו ע"ז כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבזו עכו"ם שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו. ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח כי בבנין בית שני לא הרגינו גוים עמו. רק לעגו עליהם מה היהודים האמללים עושים והיו גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם לא

אבן עזרא

ה' ממית ומחי' והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרים אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם גם ולדקה תהיה לנו. כי היא מייך בעה"ב ואורך ימיך בעולם הזה. למען ייטב לך ורבינו האיי ז"ל אמר כי לא הולרך הכתוב לפרש דבר העוה"ב כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העוה"ב לא יבינו א' מני אלף כי עמוק הוא ושכר העוה"ב תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לגלג הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אמר כבוד תקחני והנה עם חניכם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: (מ) כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה: (מא) אם שנותי. מפעלי הכפל כמו וקנותי ללבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו לישראל

וכו' לעיל כ"ב ז'.

וכן

פירוש על אבן עזרא

כמו וירא ישראל את היד הגדולה. כי הראוי אזלה. ר"ל מלת אזלת ומלת יד. (יחזקאל מ"ו י"ז). המלה לור (פסוק ד'). (ויקרא כ"ג י"ג). ונסך, נסיך, ועניינם אחד. ר"ל נסיכי סיחון (יהושע י"ג כ"א) כמו יין מלך. (תהלים קי"ח כ"ו). מגן ממגי יקחירכם וכו' אם יוכל. (ישעיה כ"א י"ב). כמו אני ד' לא שניתי. כמו עם אנכ אנכי שים פועל כ"ל הוא מנחמכם. ר"ל ב"י. ר"ל אין אחר מציל אתכם מידי. לא תכללו מידי עד עשיתי וכו'. (ס"א ב' ו'). (שם) (בראשית ע' ה') פי' שכתוב שם אחר לנפשותיכה מלת אדרוש ואשר שהוא הכנ א"ע ומה מתי ידרוש ממנו אלא מכאן תחיה המתים. (לעיל ו' כ"ה). ומלת תחיה הוא לעתיד לבא. בנשמה העליונה והוא השכל. ר"ל בקבלה איש מפי איש. כמ"ש דע את אלהי אביך ועבדהו (ד"ה א' כ"ח ט'). עיין מ"ש (בראשית ג' כ"ד). (תהלים מ"ט ב'). (שם פסוק ט"ז). (שם ע"ג כ"ד) פי' אשר ששמכם אז נשמתו מדבק. (שם מ"ט ט') ומקיים שם וחדל לעולם ע"כ עולה כפי קיום כ"א אשר חדל הוא רק לעולם ולא עד בכלל או פי' יחדל רק לעולמו עם אותו הגוף ולא עם גוף אחר. והנשמה יוכל המשכיל להשלים נשמתו בעודו בחיים מיותו שההא מוכנת לשוב אל בית אביה שבשמים בהפרדם מן הגוף וז"ש אך אלהים יפדה נפשי וכו' כי יקחני סלה עיין סוף רות אשר ע"י הגלגול הנפש נבראת בגוף אחר אזי סתקן הראשונות ולאות. אם אליהו ואלישע החיו מתים מכש"כ צורת עולמים ביכולתו להשיב הנפש וע"כ מקיים יפדה נפשי (פס' ט"ז) כי יקחני סלה פי' מחליף הנשמה מגוף לגוף עדי תגיע לידי תקון. (דניאל י"ב ז'). כי מכשו שנן. (איוב י"ט י"ז) שכשו חנן. (משלי כ"ה י"ח).

סופטים

פירוש רשב"ם

הנקם והתשלומין שהרי ינקום הקב"ה נקמת עמו וכן ידין בגוים סלא גויות: כי יראה. באשר יראה. כי אזלת יד ישראל. ועזוב כמו עזוב תעזב. ויעזבו ירושלים עד החומה: (לז) ואמר אי אלהימו. וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל. ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם שגם מתחלה אמרתי אפיהם לישראל ואשביתה זכרם אם לא מפני כעס אויב המתפאר לאמר ידינו רמה. אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי ישראל כל כך שאזלת ידם ויאמרו האומות ידינו רמה ואמר אי אלהימו לכן אנק' מהם להתקדש שמי שהם מחללים: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו אלהיהם של ישראל: סתרה. יסתיר אתכם בצלו ותסיון כמתחלה שחסיו בו: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. הקב"ה אומר לאומות העולם אתם אומרים אי אלהימו. הלא עתה יכולים לראות בהנקמי בכם לעיניכם: (מ) כי אשא. בשבועה. כמו הרימותי ידי אל ה': (מא) אם שנותי. מן שננו כחרב לשונם יאמר כן. כמו מן סבב סבותי בכל נפש בית אביך. מן בלל בלותי בשמן רענן:

פרעות

לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי
מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל
וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ
גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם
יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שביעי
מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ
בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃
מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם
אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי
לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אשר

אונקלוס

לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי
תִקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשָׁבְיָן לְאַעֲדָאָה כִתְרִין מֵרֵישׁ
סָנְאָה וּבְעֵל־דְּבָבָא׃ מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּהּ אֲרֵי פֻּרְעֲנוּת
עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע וּפֻרְעָנוּת יָתֵיב לְסָנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל־
אַרְעֵהּ וְעַל־עַמֵּהּ׃ מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי
תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ מה וְשֵׁצִי
מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת־כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃
מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווּ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד
בְּכוֹן יוֹמָא־דֵין דִּי תְפַקְּדוּנוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת
כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָא הוּא מִנְּכוֹן
אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא
די

מסרה לצרי, ל' ז"ק. מב אשכיר, ל' מ"ל. ושביה, ל'. מראש, י"ד. פרעות, ל' ומ"ל. מג הרנינו, ב' ומ"ל. גוים, הג' רפי. יקום, מ"ל ופי' המס"ק (ב' גוי חסר) דביהושע י'. יקם גוי אויביו דס יקם חסר. ישיב, כ"ד מ"ל. מד העם, (בכ"ם). והושע, ל' בתורה כ"כ ולא ויהושע. מה הדברים, (מ"ב בתורה. בכ"ם). מו אלהם, חסר. שימו, מ"ל. לבבכם, (בכ"ם). מעיד, ל' בתורה מ"ל. הוא, (בכ"ם). תצום, ל' בתורה וחסרו"ם. לשמר, ס'. לעשות, מ"ו. מז רק, ב' בתורה. ובדבר, בריש עמוד. ב' חייכם מלאים. תאריכו, ג' ומ"ל.

ת"א וכפר אדמתו כתובות קיא. שימו לבבכם לכל הדברים עקרי' מד פס. כי לא דבר רק הוא עקידה שער ז. ובדבר הזה תאריכו ימים ברכות נד.

רש"י

שאמר ותאחז במשפט. ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלעז יושטיצ"יא: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. משעה תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחו של אומה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו': וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו (בראשית לב) אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר (תהלים פה) רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיה' כמו שפי' עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות ע"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים: (לב) כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמרה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להשליט אותם על מה שעשו לבני: (לג) חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: (לד) כמס עמדי. אותו הכוס שנאמר (תהלים עה) כי כוס ביד ה' וגו': (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו) תרמסנה רגל: (לו) כי ידין ה' עמו.

בלשון זה משמע כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו'. (לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שאמר (מיכה ז') ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך: (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. מי שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו שלם למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה ושלם מלמטה: ידי. מקום שכינתי כמו (במדבר ב) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי להפרע מן המתים ומן החיים מלך ב"ו שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי וכו' כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה) שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה שהעמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי): (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר (יחזקאל מ) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין. דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בה מתן שכר תדע לך שכן אמרו (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי להיות לו אשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים
ומלכים

[(מא) אם אשנן בברקא חרבי ותתקף בדינא ידי ימיני אחזור נקמתא לשנאוי ולבעלי דבביהון דעמי אשלם גמליהון להון בישייא:

(מב) ארוי גירי מן אדם קטוליהון וסייפי תגמר בשריהון מדם קטילין ושיבין משירוי פורענות סנאיהון דעמי:

[(מב) ארוי גירי מן אדמיהון וחרבי תתכל בבשריהון מן אדם קטוליהון דעמי ושביהון מן רישי גבוריהון פולמרכיהון:

(מג) שבחו אומיא עמיה בית ישראל ארום אדם עבדוי °דאשתדי הוא פרעו נטר ונקמא דפורענותא יחזור על בעלי דבבוי והוא במימריה יכפר על אנפי ארעיה ועמיה:

[(מג) קלסו קדמוי עמא שבחו יתיה עמא דבית ישראל ארום עלבון עבדוי צדיקיא הוא תבע ונקמתא יחזיר לבעלי דבבוי ובחובי עמיה לקיה ארעא ויכפר על ארעיה ועל עמיה:

(מד) ואתא משה מן משכן בית אולפנא ומליל ית כל פתגמי תושבחתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע בר נון:

[(מד) ואתא משה ומליל ית כל שבח פתגמי שירתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע בר נון:

(מה) ופסק משה מן למללא ית כל דביריא האלין עם כל ישראל:

[(מה) ואשלים משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל ישראל:

(מו) ואמר להון שוון לבכון לכל פתגמיא דאנא מסהיד בכון יומנא דתפקדונון ית בניכון מטול למינטור ולמעבד ית כל פתגמי אורייתא הדא:

[(מו) ואמר להון שוו לבביכון לכל פתגמין די אנא מסהיד בכון יומא הדין די תפקדון יתהון ית בניכון למיטר למעבד ית כל מילי שבח אורייתא הדא:

(מז) ארום לית פתגם ריקם באורייתא אלהן לדעברין עלה ארום הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה:

[(מז) ארום לית פתגם ריקן הוא מנכון ארום הוא חייכון ובפתגמא הדין תסגון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירת יתה:

ומליל

°צ"ל דאשתדי

בעל הטורים

שנה שלא יהי' נשגב לבדו. ונסמך ו' שו' ימים נדונין הרשעים: (מב) וחרבי אותיות חרב י"ו. לומר לך שחרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים. כדאי' במדרש שוחר טוב. נקם ברית לנקום על כל אלוה ומלוה שנכרתו עליה י"ו בריתות. ולכך י"ו פעמים חרב בפרשת יורדי בור [ביחזקאל ל"ב ואף דשם יש י"ז פ' חד לנופח]: ד' פעמים נקם בפרשה כנגדם אמר דוד ד"פ עד אנה. וד"פ פנה אלי: כ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם. לכך לא עבר איש ביהודה כ"ב שנה: (מז) כי לא דבר רק הוא תגין על הקו"ף לומר שאפילו על התגין של תורה תילי תילים של הלכות. רק שנים במסורה. והבור רק. ודין. לומר כמו שהבור רק ואינו מתמלא מחולייתו כן

יונתן

(מא) ירושלמי. ותתקף בדינא ידי ימינא כמו שנאמר ימינך ה' תרעץ אויב: (מב) פולמרכיהון פירוש ראשי גייסות: (מד) מן משכן בית אולפנא מפני שבבית המדרש היה מעיד ומתרה בהם כדלעיל ריש פ' וילך ואזל לבית משכן אולפנא

רמב"ן

לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל ושהוא ית' יעשה בנו בתוכחות חמה אבל לא ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאתינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי. גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כל להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור כי ביאר להם ענינים הרבים ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן היו ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונקוה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום:

איש

אבן עזרא

וכן אשלם: (מב) מדם חלל· פירוש אשכיר· וטעם ושביה הפלועים: מראש. פירוש תאכלי בשר וטעם מראש להתחיל הרמז: פרעות. כמו בפרוע [י]פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע: (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום הנקם דמם וי"א מגזרת ותעבור הרנה [כ]והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם [ל]המקום ועוד כי האדמה ל' נקבה והה"א *הטעם הנאמן [מ]ותחתיו התי"ו והנה איננו [נ]וכפרה. ולפי דעתי שפירושו שהטעם יכפר [ס]על האדמה כי כן מלאנו אבנים שחקו מים גם נמלא כפור בלא מלת על כמו וטהרת אותו וכפרתהו [ע]והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם שנשפך בה כמו ולארץ [פ]לא יכופר והוא דבר בטעם [צ]המקום. או פירוש וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו [ק]את הארץ והנה [ק]ישראל יטהרוה: (מד) ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וביום בואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בנ"י אז דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל [ר]גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שהנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרום [ש]ידועה: (מז) כי

הוא

*הה"א היא ל"כ בכ"מ.

פירוש על אבן עזרא

[י](שופטים ה' ב') ענינו נקמה ועל הכתוב נקום נקמת בנ"י ת"א אתפרע פורענותא. וככה ג"כ פי' הנפרע אשר לוקח הנקמה וכו'. [כ]ויעבר הרנה. (מ"א כ"ב ל"ו). [ל]ר"ל אינו ענין לכוונת הכתוב. [מ]ר"ל בסמיכות ובכנוי יבא תי"ו תחת ה"א. [נ]רק וכפר ל"ז. ואם הכוונה על האדמה ל"ל וכפרה ל"נ. [ס]וטעמו וכפר עמו אדמתו. כמו אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט) שפי' בהפך מים שחקו אבנים. [ע](יחזקאל מ"ג כ'). [פ](במדבר ל"ה ל"ג). [צ]ר"ל מסכים לכוונת הכתוב. [ק]וטהרו הארץ (יחזקאל ל"ט ט"ז). [ק]ר"ל המכפר האדמה. פי' המטהר הם עם בנ"י והם נקראים לפעמים בלשון יחיד. [ר]משה של מעלה וישראל אחריו ככה פי' פה מתחלה למדה משה ואח"כ יהושע. [ש]שהוסיף יו"ד על שמו וקראו יהושע לומר יה יושיעך מעצת מרגלים וי"מ שלא תזוח דעת עליו.

משלי

ספורנו

נקם לצרי. הנקם שעשו בישראל כאמרו יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה אשיב להם אותו הנקם כאמרו ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל: ולמשנאי אשלם. תשלומי מדה כנגד מדה כאמרו כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך: (מב) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר. כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר: מדם חלל ושביה. כאמרו ורבו חללי ה': (מג) הרנינו גוים. אחם מלי ה' והרבו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור: עמו. והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה: וכפר אדמתו. בהשמה מהם ממה שנעשה בה: עמו. ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות באופן שישיב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון: (מו) אשר אנכי מעיד בכם היום. בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית' הכנסה שלא בשער כדי שיעבדוהו כן ישמיתם בהשתיאם כונתו: אשר תצוו את בניכם. בסוף ימיכם הזכירו בצוואתכם לבניכם כל אלה

הדברים

פירוש רשב"ם

(מב) פרעות. כמו וראשו יהיה פרוע. לשון סתירה ופירצה: (מג) הרנינו גוים. על עמו. כמו הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים והאמינו בו שהרי גבר עלינו חסדו יותר משאר האומות: ולפיכך שבחוהו והאמינו בו ויגבר עליכם כמונו אף כאן הרנינו ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תראוהו ותעבדו אותו: וכפר אדמתו עמו. יקנה דם עמו מן האדמה על ידי שפיכת דם אויבים. כדכתיב ולארץ לא יכופר בדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו: (מד) הוא והושע בן נון. שהרי לשניהם צוה הקב"ה כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגומר: וזאת

אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ: פ מפטיר
מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה לֵאמֹר: מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים
הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן
אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה:
נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה
וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן
אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:
נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן
עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ומפטירין שובה ישראל. בהושע בסימן י"ד. נ"ב כל"ב סימן.

פ פ פ

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ:
ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה
מרבבת

אונקלוס

דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: מח וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר: מט סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי
הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזִי
יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא:
נ וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ כְּמָא־
דְמִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ: נא עַל דִּי
שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא
דְצִן עַל דִּי לָא־קַדֶּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: נב אֲרֵי
מִקְּבֵל תֶּחֱזֵי יַת־אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל פ פ פ
א וְדָא בִרְכְתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם מוֹתֵהּ: ב וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזֵהוֹר יְקָרֵהּ מִשֵּׂעִיר
אִתְחֲזִי־לָנָא אִתְגְּלִי בִּגְבוּרְתֵּהּ מִטּוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּהּ רִבְבַת
קדישין

מסרה מח משה, י' ח' לאמר. מט אל הר, ע"ז וכל הכרמל דכו'. נ ומת, ו' חסר בלי' ובד זמת. בהר, בפסוק. עלה, חסר. והאסף, ל'. עמיך, ג' מ"ל. ויאסף, ה' ג' מלעיל וב' מלרע. נא במי, ה'. מריבת, כ"מ. צן, כו"ל חסר. תוכי, ל"א מ"ל ול' מ"ל בתורה. נב ושמה, ח'. תבוא, מ"ל. לג א הברכה, ל'. ברך, י"ב. משה, איש, ג' דסמיך. לפני, ד'. מותו, כו"ל מ"ל. ב ויאמר, המ"ס בפתח לסבת הרביע. הופיע, ג' מ"ל דמ"ל. ואתה, בה"א במופת.

ת"א וזאת הברכה מגילה לא סוטה יד. ויאמר ה' מסיני בא השלוחים ב עקרי מא פב ס' הזוהר פ' תרומה ופ' בלק. הופיע מהר ברכות לב קמא לח.

רש"י

ומצרים מתאוים להדק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה: בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח (שם ז) בעצם היום הזה בא נח וגו' במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו להכנס בתבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו. אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם (במדבר כ) ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה: חסלת פרשת האזינו

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. (ספרי) סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה' מסיני בא. (שם) פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא

ספורנו

הדברים ותלוו שישמרו מאד לנפשם פן ישכיחון כמו שצוה דוד לשלמה בנו: לשמור לעשות. כדי שהבנים ישמרו ויעשו: (מט) וראה את הארץ. לתת שם ברכתך: (נ) ומות בהר. קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם: והאסף אל עמיך. ובזה תאסף בצרור החיים עם הכשרים כמוך: (א) וזאת הברכה אשר ברך משה. כשברכתו האל ית' את כל הארץ לפני מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהיתה כונתו באמרו אעברה נא ואראה וכן כונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך: (ב) ויאמר. וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעליך. אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דברי הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם. וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו: ה'. לשון קילוס: מסיני בא וזרח כו'. אש דת למו. הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית' הנה
מסיני

(מח) ומליל יי עם משה בשבעא בירחא דאדר בכרן יומא הדין למימר:
[(מח) ומליל מימרא דיי עם משה היך זמן יומא הדין למימר:]

(מט) תהוה כיון דאמר ליה מימרא דיי סוק לטור עבראי הדין טורא דנבו חשב בלביה ואמר דלמא דמיא מסוקתא דא למסוקתא דטוורא דסיני אמר איתל ואיקדיש ית עמא אמר ליה מימרא דיי לא כל היאך אלהן סוק וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל לאחסנא:
[(מט) סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו דאית בארעא דמואב דאית בלקבל ירחו וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהב לבני ישראל לאחסנא:]

(נ) ושכוב בטוורא דאנת סליק לתמן ואתכנש לעמך אוף אנת היכמא דשכב אהרן אחוך בטורוס אומנוס ואתכניש לעמיה מן יד פתח משה פומיה בצלותא וכן אמר רבוניה דעלמא בבעו מנך לא אהי מתיל כבר נ"ש דהוה ליה ביר יחידאי ואשתבי אזל פרקיה בממון סגי אלפיה חכמתא ואומנותא קדיש ליה איתא נציב אבוורנקי דמלכיא בנא ליה בית חתנותא אתקין ליה פורייא וקטר ליה גננא בנויה זמן ליה שושביני אפא פיתיה נכס ניכסיה מזג חמריה כיון דמטא למחדי בריה עם אנתתיה ובעו שושביני למכרך ריפתא אתבע ההוא בר נש לבי דינא קמי מלכא ואתקנס דין קטול ולא דלו מניה עד דחמי בחדוות בריה היכדין אנא טרחית בעמא הדין אפיקית יתהון במימרך ממצרים אליפית יתהון אורייתך בניתי להון משכנא לשמך וכד מטא זמנא למיעבר ית יורדנא למירות ית ארעא אנא מתקנס לממת אי ניחא לקמך דלי מני דאעבור ית יורדנא ואחמי בטובתא דישראל ומבתר כדין אימות:

[(נ) ותתכניש בטורא דאת סליק לתמן ותתכניש בשלם לות עמך היך מה דאתכניש אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש בשלם לות עמיה:]

(נא) אתיב ליה מרי עלמא: וכן אמר מן בגלל דשקרתון במימרי במצע בני ישראל במוי מצות רקם מדברא דצין מטול דלא קדשתון יתי במצע בני ישראל:
[(נא) על דסריבתון בשם מימרי בגו בני ישראל במי מצותא רקם במדברא דצין על דלא קדישתון יתי בגו בני ישראל:]

(נב) ארום מקביל תחמי ית ארעא ותמן לא תיעול לארעא דאנא יהיב לבני ישראל:
[(נב) ארום בלקבל תחמי ית ארעא ותמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:]

פ פ פ

(א) וזאת ודא סדר ברכתא דבריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם דימות:
[(א) ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם עד דלא יתכניש:]

(ב) ואמר יי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה בית ישראל ודנח זיו איקר שכינתיה מגבלא למיתנה לבנוי דעשו ולא קבילו יתה הופע בהדרת איקר מטוורא דפארן למיתנה לבנוי דישמעאל ולא קבילו יתא הדר ואתגלי בקדושא על עמיה בית ישראל ועמיה ריבו ריבון מלאכין קדישין כתב ימיניה ואורייתיה מגו שלהובית אישתא פקודיא יהב להון:

ואמר

בעל הטורים

כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה: (מח) וידבר יי' אל משה בעצם עם רה דסמיכי בלא לאמר כנגד יו"ד דברות: (נ) כאשר מת אהרן בגי' הן בנשיקה מת אהרן:
(א) וזאת הברכה לעיל מיניה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם. וזאת הברכה בגי' זו היא התורה. כי בזכות התורה ברכם: משה איש האלהים ר"ת מאה וס"ת משה וזהו ה' אלהי אבתיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. שאמר ד"ת תנו לו מאה ברכו' בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד זהובים הרי אלף. לכך אמר יוסף השם עליכם ככם אלף פעמים משלי ויברך אתכם משלו. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בוי"ו לומר שבירך י"ב שבטים: (ב) וזרח משעיר ג' וזרח בחשך. וזרח השמש. וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו על כן וזרח בחשך שנענשו והחשך להם למטה ולמעלה. אבל ישראל שקבלוה וזרח השמש שנאמר מצות יי' ברה מאירת עינים: הופיע ג' הופיע מהר פארן. מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה' אל
נקמות

יונתן

אולפנא: (מח) בשבעה בירחא דאדר דס"ל דביה ביום שנולד ביה ביום מת: (מט) לא כל היאך פי' כמו לאו כל כמינך: (נ) נציב אבוורנקי פי' נטע נטיעה של שמחה כמו אילן שנוטע בעת לידת הילד ובעת הנשואין עושין ממנו חופתו נקרא אבוורנקי והוא מעכסקי מלכות כך מפורש בגמ' דתענית דף י"ד. דלו מניה וכו' פי' ולא האמין לו ר"ל שיסלק ממנו בלשון הסרה: (ב) ודנח זיו וכו' לשון זריחה והארה וכבר בא הרבה כזה וכל פסוק זה
הוא

רמב"ן

(א) איש האלהים. להגיד כי ברכתו מקויימת כי איש האלהים היה ותפלת ישראל לרצון. והנה יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואליהו ואלישע ולא יאמר הכתוב איש ה' אבל יאמר משה עבד ה' והטעם יודע לכל משכיל וכן על דרך האמת וזאת היא הברכה כי מאת ה' היתה זאת וכן ביעקב נאמר וזאת אשר דבר להם אביהם זאת הברכה הוא שאמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי ירמוז לציון עיר דוד כי שם צוה י"י את הברכה חיים עד העולם. והמשכיל יבין ולזה הסוד נתכוונו רבותינו במדרש שאמרו בבראשית רבה וזאת אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי אני משם הוא מתחיל כיון שעמד משה רבינו פתח להם בוזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם אביהם הוי וזאת אשר דבר להם אביהם אמר להם הברכות הללו איני מגיעות אתכם ומשעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה וגו' כי המלה הזאת תרמוז לברכה שהיא התורה והיא הברית דכתיב זאת בריתי וכבר הזכרתי זה: (ב) ה' מסיני בא. יאמר כי השם מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנא' וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגו' ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנא' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגו' וכאשר נתנו לו הלוחות
האחרונות

אבן עזרא

היא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף [ת]ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא [א]בגלות: (מח) בעצם היום הזה. היום שאמר השירה: (נ) ומות. לתקן עצמו [ב]כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת [ג]ויאסף: (נא) אשר לא קדשתם. [ד]פירשתיו: אל הארץ. פירושו *ושמה:
(א) וזאת הברכה. כברכת [א]יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך [ב]למותו והטעם ביום [ג]מותו:
(ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני. ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר:
מרבבת

* נ"ל הארץ פי' ממלת ושמה.

פירוש על אבן עזרא

[ת](משלי י' כ"ז). [א]שהשנים בו מיי לצר. [ב](להלן ל"ד ו') ואינו לווי אשר ימות כי המתה ביד ה' ובפרט (שם ה') כתוב ע"פ ה'. [ג](בראשית כ"ה ח'). [ד](במדבר כ' ו'). [א]כמ"ש וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכו' (בראשית מ"ט כ"ח) כמאמר המ"כ במה דקים ע"שע פתח מ"ל אחריו כדי להרץ הוא"ו אשר מלאה כי הוא נוסף על הראשון. [ב]לאמר זה ז"ל לפי שהוא ידוע שלא ברך אותם אלא קודם שימות ולא לאחר מותו. אלא שר"ל סמוך למיתתו (ל"ב) בא להרץ למה מכנה בכאן בשם איש אלהים ולא כן במקום אחר. ע"כ מפרש הפסוק כי היה לפני וביום מותו כאשר כתוב תוסף כוחם ינועון ובודאי ברכם עם התוספות כוח אשר שרתה עליו. [ג]כמ"ש (לעיל ל"ב מ"ח).
ההלים

פירוש רשב"ם

(א) וזאת הברכה. סוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם האזינו השמים וגו' וזאת הברכה אחר התוכחה של האזינו חזר ובירכן לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם כלומר. זאת השירה וזאת הברכה: (ב) ה' מסיני בא. הראה לישראל ונתן להם תורתו. וזרח משעיר ופארן. כיצד שאתא מתוך מרבבות קדש מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד שבא אל סיני: ומימינו נתן להם מתוך אש שהיה מדבר מתוך האש לישראל. כדכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. וכן מצינו בתהלי' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ה' בם סיני בקדש. ובחבקוק אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו. ובדבורה כתיב ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום: הופיע מהר פארן. האיר מהר פארן:
אף

מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִֽימִינ֕וֹ אֵ֥שְׁדָּ֖ת לָֽמוֹ:
ג אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו בְּיָדֶ֑ךָ וְהֵם֙ תֻּכּ֣וּ לְרַגְלֶ֔ךָ יִשָּׂ֖א מִדַּבְּרֹתֶֽיךָ:
ד תּוֹרָ֥ה צִוָּה־לָ֖נוּ מֹשֶׁ֑ה מוֹרָשָׁ֖ה קְהִלַּ֥ת יַעֲקֹֽב:
ה וַיְהִ֥י בִישֻׁר֖וּן מֶ֑לֶךְ בְּהִתְאַסֵּף֙ רָ֣אשֵׁי עָ֔ם

°כתיב חד וקרי תרין יחד

אונקלוס

קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרָיְתָא יְהַב־לָנָא: ג אַף חַבִּיבְנוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל־קַדִּישׁוֹהִי בֵּית־יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן־מִמִּצְרָיִם וְאִנּוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת־עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל־מֵימְרָךְ: ד אוֹרָיְתָא יְהַב־לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרֻתָּא לִכְנִשַּׁת יַעֲקֹב: ה וַהֲוָה בְּיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא

מסרה מרבבת, חסר. מימינו, מ"ל דמ"ל. אשדת, ע"ו מלין כתיב מלה חד וקרי תרי וסד' בקמץ. חבב, סד"ס. קדשיו, ב ח"ו ומ"י. בידך, מ' י'. תכו, מ"ו והכ"ף בדגש. לרגלך, ל' וחסר. מדברתיך, ח"ו ומ"י. ד לנו, (הלמ"ד דגושה מד"ד). מורשה, ב' בתורה מ"ל. קהלת, חסר והלמד דגושה. בישרון, ל'. מו"ק ומ"ל חניין והיוד נחה. בהתאסף, ל'. עם, קמץ בז"ק.

ת"א ואתה מרבבות חגיגה יו. מימינו אש דת למו ברכות ו קב יומא כב ביצה כה סוטה ד. אף חבב עמים בתרא ח. תורה צוה לנו ברכות כז פסחים מט סכה מב סנהדרין נט לא מכות כג עקידה שער ס. ויהי בישורון ר"ה לב.

רש"י

ולא רצו: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (שם): מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אשדת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. דבר אחר אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימן לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקדוש ברוך הוא ליעקב (בראשית לה) גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תוכו לשון פועלו הם תוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברתיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. הה"א בו קרוב ליסוד כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו (יחזקאל ב) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טיש פורפלי"דורש בלע"ז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והה"א בו שימוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו אחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגליך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ל)

ספורנו

מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אש דת והוא החלק העיוני הבא מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה: (ג) אף חובב עמים. ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמים ובזה הודעת שכל המין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל אבות. חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום כל קדושיו של קדש של אש דת הם בידיך כצרור הכסף שהם חביבים משאר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהני' וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום: והם תכו. נשברו כמו אים תככי' התפללו ברום נשברה: לרגלך. להדום רגליך בסיני: ישא מדברותיך. (ד) תורה צוה לנו משה. אמרו אל האל ית' ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התורה שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו: מורשה קהלת יעקב. שהיא למורשה לקהלת יעקב מקובלת לנו ולבנינו למורשה: (ה) ויהי בישורון מלך. ואז מי שהיה מלך בישורון והוא האל ית' מלך בין המעיינים ותופשי התורה: בהתאסף ראשי

רמב"ן

האחרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנא' והיה בבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתיב ודבר אל משה פנים אל פנים וגו' וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנא' ויכס הענן את אהל מועד וכבוד י"י מלא את המשכן ומשם היו לו כל הקרבנו' כל ימי המדבר: וזרח משעיר למו. כי אחרי נסעם מסיני בנסע ראשון שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתנדה העם ולא היה הדבור עם משה עד שבאו לשעיר בגבול בני עשו בסוף הארבעים כמו שנאמר שם כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך והנה אז בבאם בשעיר היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם וצוה אותם לאמר משעיר ועמון ומואב ואמר שיסבו לרשת את ארצם וירשו ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי הגדולים: הופיע מהר פארן. שנסתכל בהם ושם עיניהם למאור פניו מהר פארן והטעם כי תחלת הכנסם במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן והנה השם הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עלת רשעים הופעת נסתכלת ולאותה בארץ הגדול כל שמרי משמרותיהם: ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדושי עליון אשר ירדו עמו על ההר כענין שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש מימינו אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש בכל מיני קדושה: וטעם אש דת למו. כמו דת אש כמו שאמר ואת קולו שמענו מתוך האש טעמו כמו אש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת יגיד

נס

אבן עזרא

מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומר אתה שבאת בסיני וקבלת תורה יהי לאוזן וזה רחוק כי היה ראוי להיות שהיה ואל תמיה ואשר יאמינו אמרו כי טעם משעיר על דת אדום. ופארן על דת ישמעאל ואלה חוני' בלא ראיה כי לא הסל בתפלה כי אם לברך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל. ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול. והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואח"כ פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון. והנה מצאנו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או נכח. ובספר תהלות. אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה. ואחריו כתיב ארץ רעשה ונבעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה. כי אחר מדבר פארן בא בישימון. ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום. והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב כדת עזר נוסם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ. וטעם זה סיני פירשתיו במקומו. וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בפרשה שעיר (כד) איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כמו כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אל מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע. וטעם דת שעומדת תמיד: (ג) אף חובב.

מגזרת

(ב) ואמר יי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה דבית ישראל דנח ביקריה על טורא דשעיר למתן אורייתא לבנוי דעשו וכיון דאשכחו כתיב בגוה לא תהוין קטולין לא קבילו יתה הופע ביקריה על טורא דגבלא למיתן אורייתא לבנוי דישמעאל וכיון די אשכחו כתיב בגוה לא תהוון גנבין לא קבילו יתה חזר ואתגלי על טורא דסיני ועמיה ריבוון מלאכין קדישין ואמרו בני ישראל כל די מלל מימרא דיי נעביד ונקביל ופשט ימיניה מגו להבי אישתא ויהב אורייתא לעמיה:

(ג) אוף כל מה דאורעה לעממיא מטול למחבבא עמיה בית ישראל כלהון קרא להון קדישין למיקום באתר בית שכינתיה וכד הגון נטרין מצוותא דאורייתא מדברין לרגל ענני יקרך נייחין ושרין כמן פסא דבר:

(ג) הלא כל גלי וידע קדמוי דלאו בנוי דעשו ובנוי דישמעאל מקבלין אורייתא אלא כל כדין למחבביה עמיה בית ישראל כוות ריבוון דמלאכין קדישין דאף על גב דמיתי עליהון יסורין סגיין לא נייחין ולא שדכין מן אולפן אורייתא והא אנון מדברין ואתיין לרגל ענני ונטלין ושריין על פום דבירוי:

(ד) אמרין בני ישראל אורייתא פקיד לנא משה יהבה ירתו לקהל שבטיא דיעקב:

(ד) אמרין בני ישראל אורייתא פקיד יתן משה יהב יתה ירתו ואחסנא לקהל שבטיא דבית יעקב:

(ה) והוא הוה מלכא בישראל באתכנשות רישי עמא כחדא משתמעין ליה שבטיא דישראל:

ויקום

בעל הטורים

נקמות הופיע [לסו"ה] אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע. מרבבות ב' ואתה מרבבות קדש. לא אירא מרבבות עם. למה כי ה' אתה מרבבות קדש לעזרני: (ג) אף חובב עמים ב' בגרים [עם התיבות בשני הסוגים] שאף גרים העתידין להתגייר עמדו בסיני. וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה שכלם היו שם בשעת מתן תורה. ואמר בלשון אף משום דאיירי בבעלי יסורים שמסייםים על דברי תורה: קדשיו ב' כל קדשיו בידיך. יראו את ה' קדשיו. למה יראו את ה' קדשיו כי כל קדשיו בידיך: תכו ב' דין ואידך (ישעי' א') על מה תכו. מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה לומר שהם מוכים להכנס וללכת אחריך: תוכו לרגליך ישא מדברותיך ר"ת תלים. שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות: (ד) מורשה ב'

יונתן

הוא בגמרא ובספרי וכדפי' רש"י: (ג) נייחין ושריין כמין פסא דבר פי' מהר"ד כמו פסס בר באורך שהן שרוין בברכה כמו כן לדיקים אלו וע"ש באורך והעיקר מה שנראה בעיני כמו שמתרגם הפי' נייחין ושרין פי' ישעו ויחנו כמין פסא דבר כמו פסי ביראות והוא לשון הגמרא דמס' ערובין ופי' שהוא דפין וקני' העומדים סביב וכו' והפי' זה מסתבר בעיני: ירושלמי לא נייחון ולא שדכין פי' אינם בטלים והוא לשון הגמרא דב"ב כמפ' לעיל פ' תולדות בביאור יע"ש. (ה) והוא הוה מלכא משמע דקאי על הקב"ה דס"ל כלישנא

רמב"ן

גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים ועל דעת רבותינו טעם הכתוב כי מסיני בא לתת תורה לישראל שנגלה להם משם וזרח משעיר להם לישראל כי נגלה על בני עשו לתת להם התורה וכאשר לא רצו בני עשו לקבל אותה הופיע פניו לישראל ונתנה להם בימינו ובזרועו ואור פניו כי רצה בהם והופיע והראה להם יפעתו. והדרת פניו ונהר פארן כאשר לא רצו בני ישמעאל בתורה יזכיר כי היה זכות לישראל גדולה כאשר לא רצו שאר האומות לקבל את התורה והנה הזכיר כל זרע אברהם שאחד מהם לא היה חפץ בתורה זולתי ישראל אבל אל כל האומות ג"כ נגלה לתת אותה להם ולא רצו גם כפי הבא בקבלת רבותינו: (ג) אף חובב עמים. פירשו בו שהוא מלשון ארמית ותהון קדמי סביבין יאמר אף חובב את ישראל שהוא עמים רבים כענין אחריך בנימין בעממיך וכל קדושיו של ישראל היו שלוים בידיך כי הקרבתם אליך להיותם חונים סביבות הארון והנראה אלי כי חובב מגזרת לטמון בחובי עוני. מענין חבא נחבא להחבא. ושם חביון עזו. יאמר גם אתה בידיך מחביא ומסתיר עמים כל קדושי ישראל הנזכר ירמוז כי כל העדה כלם קדושים והשם יסתירם בידו כטעם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך כענין סתרי

אבן עזרא

מגזרת ארמית [ז]מלשון והייתם לי סגולה [ח]ועמים הם ישראל כמו [ט]אחריך בנימין בעממיך. עמים הר יקראו: וכל קדושיו. בני לוי: בידך. שהם סביבות [י]הארון: והם תכו לרגלך. ילכו על דרכך וטעם בידך שאמר: ישא מדברותיך. כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה [כ]שבעל פה: ישא. כל א' ואם הם [ל]רבים: וטעם מדברותיך. כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו [מ]את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע [נ]שוא: תכו. בלא אח [ס]וי"א מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי התי"ו במקום ה"א כתי"ו [ע]תרגלתי לאפרים לטע' אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דבריך. וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשך והטעם שילכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת את [פ]חביב ישראל והיה [צ]סגולתו. והלוי' יורו התורה [ק]תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו מושך עצמו ואחר עמו. וכן היא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה [ר]עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב: (ה) מלך. הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי

ומגיני אתה. וכן ויתיעצו על צפוניך. וזה רמז למה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליהם וכן אמר בשירה יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: והם תוכו. כמו הכו. כאשר בא. תרגלתי לאפרים במקום הרגלתי וכאשר הורגש ה"א הנקבה בת"ו באם אתן שנת לעיני. עושה רע מאת וכן רבים. יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריך בכל אשר תלך לא ימושו לרעב ולצמאון ומכת נחש ועקרב רק ילאו לרגליך ואחריך ירוצו וזה כענין שכתוב זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: ישא מדברותיך. כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ובל אשא את שמותם על שפתי. ישא בינם הבוא לאמר. מדברותיך כמו ומדברך נאוה יאמר שישא דברך על שפתיו ויהגה בהם תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. הטעם שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב כי לדורות עולם כל בני יעקב ירשוה וישמרו אותה כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר קהלת יעקב לרמוז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה מורשה לעולם ליעקב ולכל הנקהלים עליו הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב ונקראו כלם קהלתו: (ה) ויהי בישורון מלך. רמז אל השם הנזכר שהיה למלך על ישראל בהיותם

ישרים

פירוש על אבן עזרא

[ד](תהלים קי"ט קס"ה). [ה]מן ד' מסיני בא עד יחד שבטי ישראל. [ו]מן אין כאל ישרון עד על במותימו תדרוך. [ז](שופטים ה' ד'). [ח](תהלים כ"ח ח'). [ט](שם פסוק ט'). [י](חבקוק ג' ב'). [כ](בראשית ל"ו י"א). [ל](תהלים ס"ח ב'). המבאר לנתה"ש טען שאין זה ראיה. כי לדעתו שרו זה המזמור כאשר העלו ארון ברית ד' מעיר דוד אל מקומו. ולזה תפלתו יקום אלהים יפוצו אויביו כמו שאמר משה בנסוע הארון ע"כ. והנה לא מצינו בכתוב שאמרו על זה בתחלה. רק בסוף תפלת שלמה כתוב ועתה קומה ד' אלהים לנוחך אתה וארון עזך וכו' (ד"ה ב' ו' מ"א). ואם הוא כדבריו למה לא נמצא בכל המזמור כמו שאמר משה שובה ד' וכו'. ויותר נראה דעת המבאר לס' זמירות ישראל שאמרו השיר הזה אחרי שלכד המלך את מצודת ציון והעלה את ארון ד' לעירו בשמחה ובשירים כנזכר (בד"ה א' ט"ו כ"ח) מסכים לדברי רבינו ז"ל שבמלחמות ידבר. וזה כדי לסתור דעת הטועים שאמרו שמעיר על דת אדום ופארן על דת ישמעאל והוא נכון לפי' לדעת המבאר הטוען הנ"ל. [מ](תהילים י"ח ח'). [נ](בראשית י"ד ו') ע"ש פי' כ"ש. [ס]כי זרח והופיע ענינם אחד. [ע]ר"ל בשעיר ובפארן. [פ](מ"ב ב' י"א). [צ]ר"ל חוק קבוע כמו ואתדתי המלך (אסתר ג' ס'). [ק]ת"א מבינון. ותי"ע וירושלמי מתבבא ומלא סגולה ת"א ויב"ע חבונין. [קק](שמות י"ט ה') [ר](שופטים ה' י"ד). [ש]לשמור משמרתך ואתה שומרם. [ת]אתה מדברותיך. [א]אף שנאמר לפני זה והם תכו לרגליך שהוא ל"ר כי אמר ישא על כל אחד מהם. [ב]כמ"ש ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ד' (לעיל ל"א ט') ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ד' (שם פ' כ"ה). [ג](שמות כ"ב א') כענין ובל אשא את שמותם על שפתי. (תהלים ט"ז ד') וטעמו פה ישא על שפתיו מדברותיך. [ג]ר"ל בלא חבר. [ד](הושע י"א ג') וכן תכו לכמו תכו בשבילך. [ה]כפי' על ממינו אש דת למו. [ו]כפי' אף חובב עמים. [ז]זהו כל קדושיו. [ח](ד"ה ב' כ"ו ח') שפי' והנבואה נבואת עודד. וכן פה צוה לנו משה מורשה. ולנו מורשה קהלת יעקב. ופי' הלוי' אשר עלינו יכשנו אותה מפי מ"כ וצוה עלנו להורים אותה להבאים אחרנו והם קהלת יעקב.

כמ"ש

פירוש רשב"ם

(ג) אף חובב עמים. גם אומות העולם כגון ערב רב ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם שכן עליהם כדכתיב במזמור יקום אלהים ויפוצו אויביו דכתיב ביה רכב אלהים:

חסלת פרשת וזאת הברכה מיסוד רבינו שמואל

יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־
יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס ז וְזֹאת
לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה
ואל

ת"א יחי ראובן ואל ימות סוטה ז קמא לב מכות יא. וזאת ליהודה סוטה שם מכות שם. שמע ה' קול מכות שם.

אונקלוס

כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ו יְחֵי רְאוּבֵן לְחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא
תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחֲסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן: ז וְדָא
לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דִיהוּדָה בְּמִפְּקֵהּ (בְּאַגָּחָא
לקרבא

מסרה ו ימת, ל' בתורה וס'. המ"ס בתורה: ויהי, כ"ב. מתיו, מ"ל. ז וזאת, י"ז כ"ס בתורה. ויאמר, ל"א תחתין. קול, מ"ל.

רש"י

ל) כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ואל ימות. לעה"ב שלא יזכיר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. (מכות יא) סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקולם שנאמר (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו' ולא עבר זר בתוכם (ב"ק צב) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום

ספורנו

ראשי עם. במתן תורה כאמרו ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וכו': יחד שבטי ישראל. היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו. שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו: (ו) יחי ראובן. אף על פי שבחר ראובן בארץ טמאה מעבר לירדן שאינה מארץ ה' כאמרו ואך אם טמאה ארץ אחזתכם. ולפי זה היתה כל כך מוכנת לזכות בה לחיי עולם. מכל מקום יחי לבבו לעד: ואל ימות ויהי מתיו מספר. ואל ימות בעולם הזה באופן שיהיו אנשיו מועטים כענין ואני מתי מספר אף על פי שהכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: (ז) וזאת ליהודה. וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר בתוכה נחלת שמעון מפוזרת שלא ימותו במלחמה כי יחדו היו יוצאים למלחמה: ויאמר שמע ה' קול יהודה. ומלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה' קול יהודה

רמב"ן

ישרים ונאספו כל ראשי העם וכל שבט ישראל יחד וגם זה הכתוב דבוק והטעם כי ישראל אמרו תמיד התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהל יעקב לעדי עד לא נחליף ולא נמיר אותה לעולם ויאמרו שהיה השם למלך על ישראל בהתאסף ראשינו זקנינו ושופטינו וכל שבטי ישראל שכולנו יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים וזו המלוה הוא לדור אנכי והיא קבלת מלכות שמים כאשר פירשתי שם והנה הזכיר התורה בכלל ומלכות שמים בפרט שכל המודה במלכות שמים כופר בעכו"ם ומודה בכל התורה כולה ורמזו כי הם וראשיהם קבלו מלכות שמים מפי הגבורה וראו שהוא מלך ישראל וגואלו והתורה קבלו מפי משה שקבלו עליהם ועל זרעם להאמין בו ולעשות כל אשר יצוה מטעם המלך כאשר אמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו וזה הפירוש ברור ונכון בכתוב הנה הוא על דרך שהזכירו בגמרא במסכת ראש השנה אלא מלכיות תלתא הוא דהויין. ה' ימלוך לעולם ועד. ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. ויהי בישורון מלך. וכן שנינו בספרי מושב זקנים בישיבה של מטה. שמו הגדול משתבח למעלה שנא' ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אין אסיפה אלא זקנים שנא' אספה לי וגו': יחד שבטי ישראל. כשהן עשויין אגודה אחת ולא כשהן עשויין אגודות וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו וגומר ובמדרש רבה כמו אמרו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכן ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו' וגם זה על הדרך שפירשתי ידרשו שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב והמלך הוא הקב"ה וכן נהגו לומר בתקיעתא דבי רב אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה אומרים משה מלך שנא' ויהי בישורון מלך בהתאסף וג"כ אמר שהכתוב תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהילת יעקב והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטנו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו. יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו והנכון והאמת מה שפירשנו והנה הזכיר כי השם שוכן בישראל והנה קבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם אם כן הנה ראויים לברכה: (ו) יחי ראובן. אמר ר"א החל מראובן כי הוא הבכור ולא הזכיר שמעון בעבור עון פעור כי הנצמדים היו שמעונים ומספרם מעט גם נשיאם וכן דעת רש"י והמפרשים ולפי דעתי אין במספרם ראיה בעבור כי עדיין יחסרו שלשה עשר אלף ויותר מלבד המתים במגפה וגם משאר השבטים יחסרו קצת כי בני גד חסרו שלשת אלפים ובני אפרים שמונת אלפים ועוד כי הכתוב שאומר וילמד ישראל לבעל פעור ואמר קח את כל ראשי העם נראה שהיו בהם מכל השבטים וכל דייניהם ישפטו בם וכן אמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי ואל תשיב עלי מדבר עכן שאמר חטא ישראל כי שם לא נתגלה החטא ויזכירם סתם וכן המוכה איננו ראיה כי היה נשיא בית אב בהם לא נשיא השבט והנועדים על ה' בעדת קרח גדולים ונכבדים ממנו שהיו נשיאי עדה ולא הלכו כל שבטיהם אחריהם והמזמור הזכיר דתן ואבירם ועניניהם בשמם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם והזכיר וילמדו לבעל פעור עם ויאמאסו בארץ חמדה לכלל העם וחלילה שימנע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל שכבר כלו הנצמדים לבעל פעור כמו שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואלה הנשארים כולם כתוב בהם ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ולמה לא יברכם והנה כולם עשו העגל וחטאו במרגלים ונתכפר להם וברכם וראיתי במדבר רבה שמה משפחות נחסרו על הזנות בעצת בלעם ומנה משפחה אחת לשמעון וחמשה מבני בנימין והנה לדעתם בנימין חטא יותר משמעון באותו החטא והוא בכלל הברכה. והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר וכך אמר בברכת יעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והנה יעקב הזכיר בניו השנים עשר והזכיר יוסף בשבט אחד ומשה רצה להזכיר ביוסף שני שבטים כמו שאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה והיה זה בעבור שני דברים האחד כי אשר שלום הקדוש ברוך הוא ועשאם שני שבטים בחנכת המזבח ובדגלים ובנחלת הארץ הנה הוא צריך למנותם שנים בברכתם ועוד שהזכיר יהושע המנחילם את הארץ והוא מאפרים הקטן והולך להזכיר אחיו שגדול ממנו והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל שהיו קרבנותיו לרצון להם לפני השם והוצרך להשאיר אחד מן השבטים שאין נימנין בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חדשים בשנה ושנים עשר גבולי אלכסונין שאמרו במדרש שהם הן זרועות עולם וכמו שהזכירו חכמים במסכת ברכות אמר הקב"ה לכנסת ישראל בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כנגד שנים עשר שבטים וכו' וכן בהר גריזים והר עיבל שמנה לוי לא נגזר שם יוסף לשני שבטים וכן תראה בחלוק יחזקאל שמנה בחלוקת הארץ יוסף לשני שבטים ולא הזכיר לוי וכשמנה תוצאות העיר הזכיר שער לוי אחד ולא מנה שבט יוסף לשני שבטים אבל אמר שער יוסף אחד כי לעולם לא ימנו שבטי ישראל רק שנים עשר וכבר זכרתי זה בסדר ויקח קרח והנה השאיר שמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרובה אבל חלקם ביעקב והפיצם בישראל והנה יתברכו גם הם מברכת שאר השבטים אשר המה בתוכם: וסדר זאת הברכה היתה ברוח הקדש על דרך נחלתם החל מראובן

(ה) ויקום מלך מדבית יעקב בכנישות ראשי עמא כהדא ישתמעון ליה שבטיא דבני ישראל:

(ו) יחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במיתותא דמייתין בה רשיעיא לעלמא דאתי ויהי עולימוי מתמנין עם עולימיהון דאחוי בית ישראל:

(ו) יחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במותנא תניינא דבה מייתין רשיעיא לעלמא דאתי ויהון עולימוי עם גוברין במנין:

(ז) ודא בירכתא לשבטא דיהודה זווג בחולקיה ובבירכתיה לשמעון אחוי וכן אמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לסדרי קרבא ולות עמיה תעליניה מסדרי קרבא בשלם ידוי יתפרען ליה מן בעלי דבבוי וסעיד וסמיך מסנאוי תהוי ליה:

(ז) ודא ברכתא דבריך משה נביא דיי לשבטא דיהודה ואמר שמע מימרא דיי קבל צלותיה דיהודה ולות עמיה תעיל יתיה מן סידרי קרבא ידוי יתפרעון מן בעלי דבבוי וסעד וסמך מן שנאוי תהוי ליה:

ולשיבט

בעל הטורים

ב' במסורת מורשה קהלת יעקב. ונתתי אותה לכם מורשה. והיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. ר"ל זהו שאחז"ל התורה אינה ירושה לך כמו הפסוק ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' מורשה ולא ירושה. הכא נמי. קהלת יעקב. משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים מה טובו אהליך יעקב לימוד התורה מתקיימת כשמתאספין קהלת יעקב: (ז) שמע ה' קול ר"ת בגי' יהושפט שהתפלל

יונתן

כליבנא קמא דספר וק"ל: (ו) ולא יימות במיתותא דמייתין בה רשיעיא וכו' שלא יזכר לו מעשה בלהה וכדפירש"י ומה שתרגם אונקלוס ומותא תניינא לא ימות כלומר שלא יתגלגל וימות פעם שני כענין פעמים שלש יפעל אל עם גבר והמתפלל עליו שלא יעשה לו כן. וכמוהו אם יכופר העון הזה עד תמותון מותא תניינא והפי' כמ"ש הרקנ"ט. ולכן התפלל על ראובן לפי שראובן לא היה בחטא שלשבטים שבשביל כן נגזרה הגזרה של שבטים להתגלגל בעשרה הרוגי מלכות והוא לא חטא בזה לכן ביקש עליו רחמים וק"ל: (ז) בחולקיה ובבירכתיה לשמעון מזבן הוא בספרי זוטא ומביאו רש"י כאן: (ח) בתמי אלוה

רמב"ן

מראובן כי לקח נחלתו בראשונה ועוד כי הוא הבכור ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכך נתן לו ברכתו משפט הבכורה ואחר כן הקדים יהודה כי הוא המושל הראשון בארץ ולנגיד ממנו והוא העולה בתחלה למלחמה אשר בה יברך אותו והנה ברכתו כוללת כל ישראל ואחר כן ברך לוי השוכנים עם בני יהודה ועיר ירושלים ושם יהיו לרצון ואחרי כן ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים ובית המקדש בין בני יהודה ובין בני בנימין והלוים ישבו עם שניהם ואחרי כן ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם שנאמר ויעל גורל מטה בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף ואחרי כן השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולון ליששכר כאשר עשה יעקב וכן נפל גורלם השלישי לבני זבולון והגורל הרביעי לבני יששכר ואחרי כן ברך בני השפחות דן ונפתלי גד ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו תחלה עם ראובן המוקדם והוא היה מדגל הראובני: וטעם יחי ראובן. שיחיה שבטו ולא ימות לעולם ויהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ודעת קדושי' אדע ואל יהי מתיו שלא יהיו מעטים שכל דבר שיסופר הוא מעט וכן מתי מספר לשון *רש"י. ויותר נכון לפרש יחי ראובן בישראל ואל ימות שלא יכרת שבטו באחד מכל הזמנים ויהי פקודיו במספר בני ישראל לעולם. [התפלל] (יתפלל) עליו שלא יגרום חטאו והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו להכרית שמו מישראל וזה כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר כי הודיע שלא יצא בחטאו מן המספר וכן פירש רש"י: וטעם מתיו. כל אנשיו יזכו בזה ולא יכרת אפילו מקצת השבט בחטאו ואולי מתיו רמז לראשי משפחותיו הארבע ויהיה טעם מספר כמו במספר. וכן לזנות בית אביה. ירחצו מים ורבים כן. או טעמו שיהיו מתיו מספר ישראל שימנה ראשון כמשפט הבכור כי האחד הוא המספר. כי ממנו החל ואונקלוס תרגם יקבלון בנוהי אחסנתהון במניינהון. יתכוין למה שפירשנו יאמר שיחיה ראובן ולא יכרת ויהיו מתיו במספרם לעולם לא ימחה שבטו מישראל. ולא ימנו ביותר מספרים להיותן שני שבטים. שלא ממנו הבכורה והשיבו בשבט אחד לעולם. ויש מפרשים כי הברכה הזאת על כבוש הארץ יאמר שיחיה ראובן בעברם חלוצים למלחמה לפני בני ישראל והטעם שיתגברו ולא ימותו כטעם ועל חרבך תחיה ואל ימות שלא יפלו מהם במלחמה ויהיו מתיו מספר שיחזרו לאהליהם במספרם לא יפקד מהם איש. וכן בברכת גד הזכירו זה הענין. והפירוש הזה קרוב אבל הראשון נכון יותר בעיני כי ברכת משה כדרך אשר הזכיר יעקב וכענין ההוא. ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם רמזתי סודו. והועילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם. אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הבא בפרקי היכלות: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד שמע ה' קול יהודה דעת רבי אברהם. וזה איננו נכון על פירושינו כי אין יהודה בכרת הזה שיתפלל עליו כן. כאשר לא הזכיר זה בשאר השבטים אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה. ועל דרך האמת ייחד המדה הזאת ליהודה בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והיא העוזר מצריו. והוא סוד הכתוב שאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנא' בה זאת אות הברית: שמע ה' קול יהודה. (יתפלל) [התפלל] עליו בצאתו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה ולנגיד ממנו שילחם באויבי ישראל וכן אמר יעקב ידך בעורף אויביך: ואל עמו תביאנו. שישוב לשלום: ידיו רב לו. יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת השם שיענהו בתפלתו ככל הכתוב בדברי אונקלוס וכן דעת המפרשים. ועל דעתי עוד ירמוז למלחמתו הראשונה אל הכנעני שאמר השם יהודה יעלה בתחלה. ואמר ידיו רב שיקח מצריו ויכבוש מהם ארצות רבות יותר מן הראוי לו בנחלתו ירמוז שינחל מנחלתו לשמעון אחיו הוא שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלת' והנה

הזכיר

*נ"ל כ"א

אבן עזרא

כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים [ס]שהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם. ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך בישראל: (ו) יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם [כ]לעד גם נשיאם נהרג [ל]או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד [לל]אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון [מ]גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובן. התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו. ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה [נ]ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלויים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן [ס]כתוב. ואחר כן שבט יוסף שלא יאמרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא [ע]נלחם ואחר כן יששכר. וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם להיות שנים קצובות [פ]וימות: ויהי מתיו מספר. ואל [צ]יהי מתיו מספר כמו ולא [ק]למדתי חכמה ובי"ת [ר]באל שדי אשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה [ש]לעולם ויהיו [ת]מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט. וכן ואני מתי [א]מספר: וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה. שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה'

קול

פירוש על אבן עזרא

[ס]כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וכו' (לעיל ל"א ט'). [כ]כי במספר הראשון היו תשעה וחמשים אלף ושלש מאות (במדבר א' כ"ג) ובמספר השני שנים ועשרים אלף ומאתים. [ל]הוא זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני (שם כ"ה י"ד). [לל]וכן עשה משה רק בעבור כבוד אהרן אמר תומיך וכו'. [מ]ר"ל כמו אהרן. לכן לא הזכיר שמעון. [נ]כמ"ש ויאמר ה' יהודה יעלה (שופטים א' ב') יהודה בתחלה (שם כ' י"ח). [ס]וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה (שם א' ח') וכן ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וכו' (שם פ' כ"א) ונאמר בעברי בנימן והיבוסי הוא ירושלים (יהושע י"ח כ"ח) הרי שהיתה ירושלים לשני השבטים. למונה לבנימן ונגבה ליהודה. והלוים דרו עם שניהם. [ע]כמ"ש זבולון עם חרף נפשו למות. [פ]לכן הוסיף ואל ימות. ר"ל לא ימות בלא עתו. [צ]ר"ל אלא ואל מוסבת עלמה ואחרת עמה. [ק](משלי ל' ג') שיעא דקאי ודעת קדושים אדע. [ר](שמות ו' ג') ושמו ד'. בי"ת באל שדי משמש גם למלה ושמי. וטעמו ובשמי ד'. [ש]ר"ל השבט יתקיים לעולם. [ת]ר"ל מתי מספר. לכן הוסיף ואל יהי מתיו מספר כמבואר. [א](בראשית ל"ד ל').

שופטים

וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר
מִצָּרָיו תִּהְיֶה: פ שני
ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ
אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי
מְרִיבָה: ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא
רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו°
לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ
יִנְצֹרוּ: י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ
לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל
עַל־מִזְבְּחֶךָ: יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל
יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו
מִן־יְקוּמוּן: ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר
יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו

°בניו קרי. כל

לקרבא ולעמה תתיבנה לשלם ידוהי יעבדן־לה פורענותא מסנאוהי וסעיד מבעלי־דבבוהי הוי־לה: ח וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח־חסידא קדמך די נסיתוהי בנסתא והוה שלים בחנתוהי על־מי־מצותא ואשתכח מהימן: ט דעל־אבוהי ועל־אמה לא רחם כד־חבו מן־דינא ואפי־אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא־אשניו: י כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטרת־בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על־מדבחך: יא ברך יי נכסוהי וקרבן ידוהי תקבל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: יב לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרחצן עלוהי

ידהי

מסרה תביאנו, מי"ק לאלף. ידיו, מ"ל. רב, מ"ס קמצין. מצריו, מ"ל. ח וללוי, ל'. תמיך, ח"ו. ומ"י. ואוריך, מ"ל דמ"ל. חסידך, מי"ק ומ"ס. נסיתו, מ"ל. תריבהו, מי"ק. (ומ"ת). מריבה, כו"מ. ט האמר, ח'. לא, ל'. ראיתיו, מ"ל דמ"ל. וחד ולא ראיתיו עד. הכיר, מ"י. בנו, בניו קרי. אמרתך, חסר. ובריתך, מ"ל. ינצרו, ח"ו. י יורו, מ"ל. משפטיך, מ"ל. ותורתך, ב' וכל אלפא ביתא דכו'. ישימו, מ"ל. קטורה, ל' ומ"ל. באפך, חסר. וכליל, מ"ל. מזבחך, חסר. הב' שו"ה. יא חילו, מ"ל. ופעל, חסר והע' בפתח. קמיו, מ"ל. ומשנאיו, מ"ל. יקומון, מד"מ ז' א' מנהון חסר. יב לבנימן, מ"ל. ידיד, מ"ל. ישכן, כל"מ. חפף, חסר.

ת"א ואל עמו קמא לב מכות שם. ידיו רב לו פסחים כה מנחות כג. וללוי אמר ס' הזוהר פ' ויקהל כל הפרשה. האומר לאביו יומא סו. יורו משפטיך יומא כו. ישימו קטורת באפך שם. וכליל על מזבחך שם. ברך ה' חילו פסחים עב קדושין סו מכות יג. לבנימן אמר ברכות יב מנחות נג. חופף עליו יומא יב מגילה כו זבחים נד קיח.

רש"י

לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (ד"ה ב יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה. (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ' (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב) מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לויים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר (תהלים סט) ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימן בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר (שם עח) וימאס באהל יוסף וגו'. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך

הקדים

ספורנו

יהודה כשיתפלל במלחמה או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה. אתה היה ידיו נלחם בעדו ותהיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו וגם כן עוזר מלכיו כשילחמו עליו: (ח) תומיך ואוריך לאיש חסידיך. הנה התומים וגם האורים נתת' לאהרן שהיה איש ולאת לשבט החסיד שהוא שבט לוי ובזה התבאר שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז"ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו נשאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה. בכל מסה שנסו ישראל את האל ית' כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נסוהו שבט לוי ובכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה. שהכחדת את שני ראשיו שהם משה ואהרן בשבת מי מריבה: (ט) האומר לאביו. בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך. לא הקפיד על חיי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מלות מילת הבנים אף על פי שהיו מתים רבים מהם כאמרם ז"ל (פ"ק דיומא) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו. כאמרם ז"ל שבטו של לוי לא עבדו עכו"ם וזה התאמת במצרים ובמדבר: (י) יורו משפטיך ליעקב. ומאחר שהוא שבט כשר תן להם חן ושכל טוב שיורו משפטיך כאמרם ז"ל (קדושין) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו: (יא) ברך ה' חילו. ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה. עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך: מן יקומון. שלא יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועזיהו המלך: (יב) ידיד ה'. כאמרם ז"ל (שבת פ' במה אשה) שבנימן מת בעטיו של

נחש

רמב"ן

הזכיר שמעון ברמז עם יהודה: (ח) וללוי אמר. על לוי אומר לשון ר"א וכן דעת המפרשים הוא כלשון אמרי לי אחי הוא וישאלו אנשי המקום לאשתו והכתוב כן ולפי דעתי כי בעבור שהזכיר משה בברכתו ראובן ויהודה. יחי ראובן. קול יהודה. ולא יזכיר שם שאר השבטים בברכתם יזכיר הכתוב וללוי אמר. לבנימן אמר. יגיד כי השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עיניו עליו ויאמר תומיך ואוריך וכן בכל לשון שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם: אשר נסיתו במסה. שנסית אותו בנסיון ונמצא שהיה חסיד בכל אשר נסית אותו ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שנכנס העונש עליו ממי מריבה כי העגל לכבוד השם עשהו לשון ר"א ובספרי אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל הנסיונות. תריבהו על מי מריבה נסקופים נסתקפו לו על מי מריבה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. והנכון בעיני בדרך הפשט כי במסה כפשוטו הוא

המקום

(ח) ולשיבט לוי בריך משה נביא ואמר תומיא ואוריא אלבישתא לאהרן גבר דהשתכח חסיד קדמך דנסית יתיה בנסתא והוה שלים בדקתיה במוי מצות רקם ואשתכח מהימן:

[(ח) ולשבטא דלוי בריך משה נביא דיי ואמר תומיא ואורייא אלבישתא לאהרן גברא חסידא דנסיתא וקם בנסיונא ובדקתא יתיה במי מצותא דרקם ואשתכח מהימנא:]

(ט) נפקין שיבט לוי לפולחן משכן זמנא ומתפרשין מן משכניהון אמרין לאבוהון ולאימתהון לא חמיתינון וית אחוהון דלא בני תלתין שנין לא אשתמודעון יתהון וית בניהון לא ידעין מטול דקיימין עשרין שנין במטרתהון במימרך וקיים פולחן קודשך נטרין:

[(ט) דאמיר על שבטא דלוי לאבוי ולאימיה לא נסיב אפין בדינא דתמר וית אחוי לא חכים בעובדא דעגלא ועל בנוי לא קנא רחמין בעובדא דזמרי ארום נטרו מימר פומך ובגזירת אורייתך אינון זהירין:]

(י) כשרין אינון למלפא סידרי דינך לדבית יעקב ואורייתך לדבית ישראל ישוון אחוהון כהניא קטורת בוסמין על מחתיא ויכלון מיתנא ביום רוגזך וקרבן גמיר לרעוא על גבי מדבחך:

[(י) כשרין אינון דילפון סידרי דינך לדבית יעקב וגזירת אורייתך קהל שבטא דישראל ישוון קטורת בוסמין טבין וייכלון רוגזך וקורבן גמיר לרעוא על גבי מדבחך יקרבון:]

(יא) בריך יי נכסוי דבית לוי דיהבין מעשרא מן מעשרא וקרבן ידוי דאליהו כהנא דמקריב בטוורא כרמלא תקבל ברעוא תביר חרצא דאחאב סנאיה ופורקת נביי שקרא דקיימין לקובליה ולא יהי לסנאוי דיוחנן כהנא רבא רגל למקום:

[(יא) בריך יי חילות שבטא דלוי וקורבן ידוי תקביל ברעוא תבר חרץ דשנאוי ובעלי דבבוי יפלון ולא יקומון:]

(יב) לשבטא דבנימין בריך משה נביא ואמר חביביה דיי ישרי לרוחצן עלוי יהי מגין עלוי כל יומיא ובגו תחומיה שכינתא שריא:

ולשבטא

בעל הטורים

שהתפלל על יהושפט במלחמה רמות גלעד. ידיו רב לו ס"ת בגי' דוד: (ט) ואת בנו חסר יו"ד שלא היה בו' כשיונום: (י) יורו משפטיך ליעקב שיפוצו בכל ישראל ללמוד תורה. וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל. ישימו קטורה בגי' כמו מעשיר. וכליל ב' וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל לע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: (יא) ופעל ידיו תרצה בגי' שירות: (יב) ישכן לבטח. לאחר שיטרוף הגוים כדכתיב ישכן לבטח וכן ברכו

יעקב

יונתן

רקם בדפירס"י: (ט) נפקין שבט לוי לפולחן פי' לעבודת אה"מ נכנסים מבן ל' שנה ומשמשים יוצאים מן אהל ולא יעבדו עוד כמפורש בפסוקים להדיא נמצא מכל משך זמן עבודתם כ' שנה והא דכתיב מבן עשרים וחמש שנים זהו ללמוד אבל לעבוד אינו בא אלא מבן שלשים והו שהרגם כל כ' שנה של עבודה אינם רואים את אביהם שהרי אבותם יצאו מכלל העבודה כשהגיעו לכלל חמשים ואחיהם שהם פחותים מבן ל' שעדיין לא באו לכלל העבודה לא הכירום ובניהם שנולדו להם קודם ל' לא ידעו מהם כל אותן כ' שנה של עבודה: וקיים פולחן קודשך נטרין. פי' דברים של עבודת הקודש שומרים: (י) כשרין אינון פי' ראויי' הם וכ"ל כרש"י. ישוון אחוהון כהניא ישימו אחיהם הכהנים הקטורת על המחתה בעת נגף ב"מ וזה באפך בשעת האף וחימה בעולם

בזה

רמב"ן

המקום אשר נסו השם ברפידים. ואמר תומיך ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידיך ולזרעו אחריו אשר נסית אותו במסה כאשר שאלו בני ישראל וינסו את השם על המים ולא היה בתוך העדה הנועדים שם על השם. כי האמין בשם ובדברו שיוציא להם מים מצור החלמיש ובטעם השנית תריבהו ותענים אותו על מי מריבה של ישראל כי בעבור מריבתם היה עליו העונש ולא שמעלו הוא בה' כי גם מתחלה האמין כי אתה ההפכי הצור אגם מים אף כי בפעם הזאת שכבר ראה כן ירמוז אליה כי החטא הבא היה מפני העם כי בעבור מריבתם שמנו משה ואהרן שילטרכו לעשות מה שעשו שמא נסתלקה השכינה בעבור ענשם והוא שנא' ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: וטעם תריבהו. כמו ריבה ה' את יריבי שאלתה לו משפט הריב שרבו בני ישראל את ה' ויתכן שיהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם מקופים כלומר עלילות ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש כדרך בקרובי אקדש וכן דעת אונקלוס שאמר דנסיתהי בנסיתא והוה שלים מריב בני ישראל ומנסותם את ה'. ויכון שהיה שלם בטעם הראשונה כל שכן בשניה שהיה מאמין בדבר השם ובחנת לבו על מי מריבה ומצאת לבבו נאמן לפניך כי גלוי וידוע לפני כסא כבודך שהוא מאמין בך ובדבריך אבל בשביל ישראל היה העונש עליו כמו שפירשתי בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם. והנה מתחלה דבר בכהנים כי אמר ללוי שיהיו האורים והתומים לאיש חסידיו מהם. ואחרי כן בכל השבט שנכה אותם בעגל ובמצרים ובמדבר ועל כן יורו משפטיו ליעקב. וכן דעת אונקלוס שאמר כשרין אלין דילפון דינך וגו' או על העתיד ידבר בהם כדברי ר"א. ויורו משפטיך על כולם וישימו קטורה על הכהנים מהם: (יא) וטעם ברך ה' חילו. שיהיו חיל גדול והטעם שירבו ולא ימעטו בבואם אל הקדש כטעם אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכן נאמר באזהרות שלהן ולא ימותו והאונקלוס אמר נכסוהי מלשון ואת כל חילם ואת כל מקניהם. יתכון למה שאמרו רבותינו בקטורת שהיא מעשרת והוא רמז אל ישימו קטורה באפך כי ממנה יתברך חילו כמו שהבינו הדשים לקטורת ובסיפרי ברך ה' חילו בנכסי מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם משום אבא דורש אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב זה זרעו של אהרן: (יב) ידיד ה' ישכון לבטח עליו. יקרא לבנימין ידיד ה'. יאמר בנימין שהוא ידיד השם ישכון באהלו לבטח על השם. והשם יהיה חופף עליו כל הימים ומשרה שכינתו בתוך אהלו. ובין כתיפיו ירמוז למה שדרשו בו רבותינו. ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין. שיבטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. והוא יהיה חופף ומגן על בנימין כל היום ולא יבושו בעת צרה ובין כתיפיו של בנימין ישכון לעד. ומכאן נקרא שלמה ידיד ה' בעבור. ה' ובנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר

שמדתו

אבן עזרא

קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה [ב]בתחלה: (ז) ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר [ג]בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו [ד]וברקים רב מגזרת [ה]ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי [ו]הוא: לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם. כמו בנסיון [ז]והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר [ח]העגל כי לכבוד השם עשהו. וטעם תומיך ואוריך. שיהיו תמיד לו [ח]ולזרעו: (ט) האומר. על השבט [ט]ידבר כמו שמואל [י]שבא כאשר נגמל אל בית יי' להרגילו: ואת בניו לא ידע. [כ]יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך. כמו שמרו [כב]עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי ליי' [ל]אלי: (י) ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל. היא [מ]העולה: (יא) ברך יי' חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם ממץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו לים [נ]מכסים: (יב) לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו: חופף. על הכבוד שהיה דר בירושלם

בחלק

פירוש על אבן עזרא

[ב](שופטים א' ב'). [ג]כמ"ש וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה (יהושע י' מ"ג). [ד](תהלים י"ח י"ד). [ה](בראשית מ"ט כ"ג) לשון רובה קשת (שם כ"א כ'). [ו](שם כ' י"ג) פי' בעבורי. [ז]צל"ש (דורך פרשבע). [ח]ר"ל לפי שלא זכר פה מעשה העגל אלא מי מריבה מחזק שהעגל שעשה אהרן עשאו לכבוד השם עיין בפי' כ"א (שמות ל"א י"ח). [ח]טעמו כי למ"ד לשם הוא למ"ד הקנין. צל"א (אייגענטהימליך). [ט]כמו שתרגם יונ"ע נפקי וכו'. [י]כמ"ש ותעלהו עמה כאשר גמלתו וכו'. ותביאהו בית ד' שלו וכו' (ש"א א' כ"ד) וגם אנכי השאלתיהו לד' כל הימים. [כ]רמז על לוי אבי הכהנים והלוים אולי כונת כ"א כמו שהיה אפרים לומד תורה מפי יעקב עע"ה. אולי כ"א מהשבטים הביא בניו לאביהם ללמדו תורה כי היו טרודים במלאכה הלאן. לא כן לוי ב"י אשר היה גדול הדור כמאמר המדרש וכן קהת ועמרם היו מופסים ישיבה במצרים כמאמר ולא יהודה שלח להורות גושנה לבנות לו בתי הורא. וזה פי' ואת בניו לא ידע יעקב. כי למדו מאביהם לוי (פי') ע"ח. ידוע כי שבט לוי הובדל לעבודת הי"ת וכן שמואל הובא בית ה' שלא להטריד נפשו בחומריות והכונה להתדבק במושכלות ויש בהם שלא הכיר לאביו ולאמו. ויש בהם שלא ידע את בניו שבשעה שהיו גומלים את בניהם מן הדד היו מביאים אותם לבית הי"ת להרגילם במושכלות כמו שמואל הנביא. [כב](תהלים צ"ט ז'). [ל](שמות ל"ב כ"ו) כמ"ש רש"י ז"ל. [מ]שכולה כליל. [נ](ישעיה י"א ט') טעמו אשר לים מכסים.

עיין

כל־היום ובין כתפיו שכן: ס שלישי
יג וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו
ממגד שמים מטל ומתהום רבצת
תחת: יד וממגד תבואת שמש וממגד
גרש ירחים: טו ומראש הררי־קדם
וממגד גבעות עולם: טז וממגד ארץ
ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה
לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: יז בכור
שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם
עמים ינגח יחדו אפסי־ארץ והם רבבות
אפרים והם אלפי מנשה: ס רביעי

ולזבלן

אונקלוס

יהי־מגן עלוהי כל־יומא ובארעה תשרי שכנתא: יג וליוסף אמר מברכא מן־קדם־יי ארעה עבדא מגדנין מטלא־דשמיא מלעלא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי־ארעא מלרע: יד ועבדא־מגדנין ועללן מיבול שמשא ועבדא מגדנין מריש־ירח בירח: טו ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: טז ומטוב ארעא ומלאה רעי־לה דשכנתה בשמיא ועל־משה אתגלי באסנא יתין כל־אלין לרישא דיוסף גברא פרישא דאחוהי: יז רבא דבנוהי זיוא לה וגבורן דאתעבידא־לה מקדם תקפא ורומא דילה בגברתה עממיא יקטל כחדא עד־סיפי ארעא ואנון רבותא

°נ"א יומיא °נ"א תהומין

דבית

מסרה כתפיו, חי"ק ומ"ל חסין. שכן, הכף בצירי. יג וליוסף, ב' בתורה ילד ל"פ. מברכת, חסר. מטל, ב'. ומתהום, ל' מ"ל. רבצת, חסר. יד תבואת, ד' ח' ו' חסין. גרש, ל' וחד גרש כרמל ירחים. הב"ז ימניה. ירחים, ד'. טו ומראש, ל'. גבעות, ג' ומ"ל. טז ומלאה, ד' חסר. ורצון, מ"ל. שכני, ד' חסר ויו"ד נוספת בסופה. תבואתה, מ"ל ו' וא' ושניהם נחים וה"א בסוף רפה. לראש, כ"ד. ולקדקד, ב' מ"ל. וקוף הראשונה בקמץ לבד (והוא חטוף). נזיר, מ"ל. יז בכור, מ"ל. שורו, מ"ל. וקרני, ל'. ראם, ד' בלי'. קרניו, מ"ל. ינגח, ל'. רבבות, מ"ל והב' בשוא לבד.

ת"א ובין כתפיו סוטה לז זבחים שם. וממגד תבואות יומא פג קמא עז. ורצון שוכני זבחים קיח. בכור שורו ברכות נו סוטה נו קמא עב ס' הזוהר פ' ויקרא. בהם עמים ינגח יחדו קמא יז.

רש"י

הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה. אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) ד"א וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בשול הפירות שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. כמו שוכן סנה ותהא ארצו מבורכת לרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו וכן (שמות ד) בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכוחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר (במדבר כז) ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכלם היא שנאמר (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח) וזבח וצלמונע

בקרקר

ספורנו

נחת והזכיר זכותו לפניו: ישכון לבטח עליו. שלא ימרדו במלכו עם עשרת השבטים: (יג) מבורכת ה' ארצו. הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע: (יד) ממגד שמים מטל. והנני מתפלל שברכתה תהיה גם כן מלבד מגדות המתבשלות בכחות השמים מטל גם בלי מטר ומתהום וממגד תבואות כו': (טז) ורצון שוכני סנה. וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו הורה ענין עמו אנכי בצרה. כל אלה: תבאתה לראש יוסף. מלבד ברכותיו עם הבכור תבואנה על ראשו מאת אלהי מרום שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו. כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנם היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כלם בחסידות: (יז) בכור שורו. והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה שאף על פי שהמלכות ליהודה ונקרא אריה. הנה אחריו במעלה יהיה יוסף כמו השור אחר האריה כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה. בבהמות שור. ובזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה כאמרו בדגל אפרים ימה: הדר לו. אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדו. יחדו עם השבט המולך ינגח ויאבד עמים רבים כאמרו והמה רבבות אפרים ואלפי מנשה וצררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם:

עמים

רמב"ן

שמדתו שלימה בשלום. ולפיכך נכתב בס"א ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו הקדוש ברוך הוא הואיל וסמך כסא כבודי אתן לך את בתי דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש. והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגומר. ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלש מקדשים. יאמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו כענין שנא' וכבוד ה'. מלא את בית ה'. ואמר על בית שני חופף עליו כל היום שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות. ובין כתיפיו שכן לימות המשיח כי ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' ועל דרך זה נדרש בספרי: (יג) ממגד שמים. מגד לשון מעדנים ומתק: (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן והן קשואין ודלועין. גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש לשון רש"י ואם כן יהיה עם פרי מגדים פרי ממתקים. יברך אותו שתהיה ארצו ממתק השמים שיהיה מן הטל ותהיה מבורכת מן התהום שתהיה רובצת תחת ארצו להיות עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. ויתכן שהפירות יקראו מגדים ויאמר שתהיה ארצו מבורכת מפרי השמים שהוא הטל ובעבור היות המגדים בטל יקרא מגד. ותהיה מבורכת מתהום תחתיה וברכתו כענין יעקב שאמר ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת וטעם גרש ירחים המגדים אשר יגרשו הירחים כי כל האילנות בחדשיהם יצלו ויפרחו לשאת ענף ולעשות פרי. וזה טעם לחדשיו יבכר בחדשיו הידועים לפרי ההוא יבכר לפני כל שאר האילנות: (טז) וממגד ארץ ומלואה. ממגד ארץ המישור ואשר היא מלאה כי הזכיר ההרים והגבעות ויזכיר הבקעה והארץ המשור כדברי רבי אברהם ועל דעתי מגד ארץ ומלואה ברכות שדים ורחם כי כל האדם וכל הבהמה אשר הוא חי יקרא מלואה

וכן

נ(יב) ולשבטא דבנימן בריך משה נביא דיי ואמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוי מגן עלוי כל יומיא ובתחומיה תשרי יקר שכינתיה דיי:

(יג) ולשיבט יוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא תהוי מן קדם יי ארעה דיוסף מטוב שמיא תהי עבדא מגדין מטלא ומטרא דנחתין מן לעיל ומן טוב מבועי תהומא דסלקין ונגדין ומרוין צמחיא מלרע:

נ(יג) ולשבטא דיוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא היא מן קדם יי ארעיה דיוסף מן ברכת טלא ומטרא דנחתין משמיא מן לעיל מן ברכת מבועי תהומא דטבעין וסלקין מן ארעא מלרע:

(יד) ומטוב מגדין ועללין דמבשלא ארעיה מן יבול שמשא ומן טוב בוכרי פירי אילניא דמבכרא ארעיה בכל ריש ירח וירח:

נ(יד) עבדא פירין טבין טוב עללת שמשא ומבכרא ראשי מגדנין בכל ריש ירח וירח:

(טו) ומטוב רישי טוורא בכירתא דאוריתו ליה ברכתא אבהתא דמן שרויא דמתילין לטווריא ומן טוב רמתא דלא מפסקן עללייא דאחסינו ליה ברכתא אמהתא דמן עלמא דמתילין לגליתא:

נ(טו) עבדא פירין טבן בזכות אבהתא צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילין לגלמתא שרה רבקה רחל לאה:

(טז) ומטוב שבח פירי ארעא ומליה רעי ליה אלהא דאתגלי באיקר שכינתיה על משה בסניא יתכנשן כלהון ברכתא אלין ויתעבדן כליל דרבו לרישיה דיוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים תהוה זהיר באיקרא דאחוי:

נ(טז) עבדא פירין טבין בזכות ארעתא ומליתה ועבר רעותה דמן דאשרי יקר שכינתיה בסניא יתין כל ברכתיא האלין ויתעבדון כלילא על רישא דיוסף ולקודקודא דגברא דהוה שליט בארעא דמצרים והוה זהיר ביקרידהון דאחוי:

(יז) בכורותא הות חמיא לראובן ואתנטילת מניה ואתיהיבת ליוסף מן שירויא מן דין דהדרת אקרא ושבח תורא דידיה דהיכמא דלית אפשר לבר נש למפלח בבוכרא דתוריה היכדין לית אפשר לבנוי דיוסף למשתעבדא בני מלכותא והיכמא דרימנא מנגח בקרנוי ית חיות ברא היכדין יהון בנוי דיוסף שלטין בעממיא כחדא בכל סייפי ארעא והגון רבוותא דקטול יהושע בר נון בגלגלא דהוא מדבית אפרים והגון אלפיא דקטול גדעון בר יואש במדינאי דהוא מדבית מנשה:

נ(יז) בכורותא ומלכותא ויקרא והדרא דיוסף אגון ארום כמא דלית למפלח בבכורי תורתא ולא למשעבדא בקרני ראימא אלא היך תורא ורימנא מנגחין בקרניהון כך הוון עמא האלין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל שנאוי

ומקטלין

בעל הטורים

יעקב ולערב יחלק שלל במנוחה: ובין כתפיו [עם האותיות] בגי' ובירושלם. ובין כתפיו שכן: (יג) וליוסף. כמו כי בתחלה יהיה בחלקו של יוסף משכן שילה:

שמח

יונתן

בזה יבוטל המגפה וק"ל: קרנן גמיר לרעוא בי' שכינה כילה כליל: (יג) מגדין וכן לעיל פסוק שלפני זה ומטוב שמיא תהי עבדא מגדין פי' פירות טובים ומגדים מלשון פרי מגדים בשיר השירים וכן בבראשית כ"ד ומגדנות נתן לאחיה ותרגום אונקלוס ומגדנא ופירש"י מיני פירות של ארץ ישראל וכן נמצא ביונתן ז"ל טעמים הרבה וק"ל: (ט) ירושלמי לא כתיב אפין בדיכא דאמר י"ג שמור ואומרים שכן נמצא במדרש להדיא כתיב אפין בדיכא דשמור ור"ל שכם וחמור וגם כי דשק הוא עשות הקרוב הוא מחמור שמר וכך סמך מגמרא דפרק הנשרפין דקרי לפנחס קנאי בן קנאי ופירש"י שקינא במעשה דינה דכתיב הכתוב וגומר ויש מישבים בירם' אמר ודקשיא איך בא שבט לוי למעשה של אמר גם מה שתרגם על בנוי לא קנא בעובדא דזמרי איך בא שבט לוי לזה דזמרי ואפשר כי אמר היתה בתו של שם שהיה כהן ובני לוי מעולם היו מורים הוראה שנאמר יורו משפטיך ליעקב וזילקוט וישב סימן קמ"ה דף מ"ד ע"א היה יושב בדין יצחק ויעקב ויהודה אמר הוציאוה ותשרף כו' ע"ש ואפשר שקבלה בידם שבני לוי ישבו עמהם לדון לשריפה ולא נשאו פנים לשם אבי אבותיהם ולא לאם אבותי הם כי אמר בתו של שם היתה כמ"ש: (טו) דאוריתו ליה ברכתא פי' שהורישו לו. דמתילין לטווריא כו' ברכתא אמהתא דעלמא דמתיל לגלימתא כל זה במדרש מלמד שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות שנאמר עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר וגומר וכדפירש"י לעיל וע"ש: (טז) דאתגלי באיקר שכינתי' ג"ז שם ורצון שוכני סנה שעשה רצון מי שנתגלה למשה בסנה וכן ברש"י. והוה זהיר ביקרא דאחוי פי' יוסף שהיה נזהר בכבוד אחיו לאחר מיתת אביו: (יז) בכירותא הוה חמיא לראובן פי' שהיה הבכורה ראויה לראובן וכו' כל ענין פסוק זה עיין במדרש

אבכיר

רמב"ן

וכן ירעם הים ומלואו. כי אם מלאתיך אדם כילק. והנה זה כטעם ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך. ורצון שוכני סנה. נמשך למעלה ומרצון שוכני סנה ויקרא השם הנכבד שוכני סנה כי שם נראה אליו בתחלה ושכן ימים רבים על הר סיני שהוא מקום סנה ומסיני בא ושכן בישראל: וטעם הכתוב שתהיה ארצו מבורכת מרצון השם כטעם ברית ה' אלהיך. ואולי בו ובכבודו: וטעם תבואתה. הברכה הזאת תבא לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו. או טעמו לרצון שוכני סנה תבוא לראש יוסף. ואל תתמה על הרצון שיכנה אותו בלשון נקבה כי כן בלשון ארמית. ורעות מלכא. ולשון חכמים שפלת נפשו. ועל דרך האמת יאמר שהרצון שכן בסנה היא תבא לראש יוסף שנה ירים ראשם. והזכיר סמוך במקום מוכרת וכמוהו רבים. או ימשוך אל השם הנכבד הנזכר ורצון ה' השוכן בסנה תבא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך: (יז) בכור שורו הדר לו. יש בכור של לשון גדולה ומלכות גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל מלך היוצא ממנו הוא יהושע כמו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: וקרני ראם קרניו. שור כמו קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כמו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע הבא מאפרים והם אלפי מנשה האלפים שהרג גדעון במדין שנא' זבח וצלמונע בקרקר וכמה אלפים עמו שם לשון רש"י. והנה הכתוב מבולבל מאד בפירוש הזה כי קרני ראם קרניו כנוי לבכור השור שהוא יהושע. וא"כ איך ינגח בהם אלפי מנשה שהם הרוגי גדעון. ולשון ספרי לפי שלא פי' לנו כמה הרג יהושע בכנענים תלמוד לומר וזבח וצלמונע בקרקר הכל קל"ה אלף לכך נאמר והם אלפי מנשה וכונתם בזה לדרוש כי גם *בהם ינגח יחדיו אפסי ארץ. רמז ליהושע ואמר שאפסי ארץ אלה שינגח הם הרבבות שהרג אפרים הוא יהושע. והם האלפים שהרג מנשה אחרי כן. שכולם הרג יהושע ובניהם הקונים אחריהם הרג מנשה במקצתם אלפים וכן שנו שם בהם עמים ינגח יחדו וכי מה כבש יהושע והלא לא כבש אלא שלשים ואחד מלך נלמד שכבש מלכים ושלטונות שהיו מסוף העולם ועד סופו: יחדו אפסי ארץ. וכי מה ארצות כבש יהושע והלא לא כבש אלא **פרטוס זה וקטן. אלא כל מלכים שמעבד היו מלכים ושלטונות ופשוטו של

מקרא

*אולי צ"ל בהם. **צ"ל פרוטוס. הוא צורה של מלך.

אבן עזרא

בחלק בנימין כי כן כתוב. [ס]וטעם בין כתפיו. באמצע נחלתו או שהיה [ע]נראה גם להיות דבק עם [פ]חופף: (יג) ממגד. שיתנו השמים: (יד) תבואות שמש. כי תבואות הזרע [צ]והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו [ק]מימיו והוא שיעשה באויר בלחותו כי אין [ר]חומו ככח [ש]השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: (טו) ומראש. בטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. כפול: (טז) וממגד ארץ. כפול [ת]ארץ המישור ומלואה. מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא [תת]השמים: תבואתה. הברכה הזאת והתחברו שנים סימנין התי"ו והה"א כמו עזרתה ישועתה בלכתה ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: (יז) הדר לו. גוף גדול והטעם מספר רב:

וקרני

פירוש על אבן עזרא

[ס]עיין לעיל (פסוק ו') ומ"ש על הכבוד אין כוונתו על מלת עליו. רק על חופף. ר"ל הכבוד חופף עליו. כמ"ש רז"ל כל השכינות לא יהיו אלא בחלקו של בנימין (זבחים דף קי"ח ע"ב). [ע]כמו וירא כבוד ד' אל כל העם (שמות ט' כ"ג) וכבוד ד' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל (במדבר י"ד י') ונאמר כי מלא כבוד ד' את בית ד' (מ"א ח' י"א) או ירצה כמ"ש רש"י ז"ל בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי. לכן היה נראה. [פ]ר"ל חופף עליו ובין כתיפיו שכן כל היום. [צ]ידוע כי השמש מניע יסוד האש שכן אנו מרגישין חום גדול בהתקרבו אלינו. והקרירות בהתרחקו ממנו והוא מבשל התבואה והפירות. והלבנה מניעה יסוד המים שכן הימים והנחלים מתרבים בתוספת הלבנה. ובמיעוטה הן מתחסרים. וכח השמש והירח שמבשלים הפירות קרא הכתוב מגד. ואמר שתהיה ארצו של יוסף מבורכת מכח השמש המושל בתבואות. ולפי שתבואות הזרע והכרם תלוים בשמש לכך אמר אח"כ מכח הלבנה ג"כ שהיא מגרשת הפירות. [ק](ישעיה נ"ז כ') ר"ל שהיא לשון לחות וכן גרש ירחים ר"ל לחות הירח והוא שיעשה באויר בלחותו כי האויר הוא חם ולח ע"כ מגרש הלבנה חום האויר ומלחלחת הפירות ואינו יכול לגרש חום השמש ואף כי אין ממשלת הלבנה ביום ככה תגרש מק"ו. [ר]של האויר. [ש]ובקל תוכל הלבנה לקרר החום שקבל אויר השמש. [ת]אמר שזכר ארץ הרים וגבעות כפל ארץ בעבור המישור שהוא עמק. [תת]אולי כונת ר"א לפרש לא כמו פי' רש"י אשר נגלה בסנה כי זה לא היה משכן רק הוראה שעה להראות בכל צרת ב"י לו צר. ולפי' השמים אשר נאמר על השמים כבודו גם שם אינה כבודו כי גם שמים לא זכו בעיניו וגם המלאכים שואלים איה וכו' והנה שורשו

פנוי

יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ
וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ: יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ
שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ
וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל: ס כ וּלְגָד אָמַר
בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף
זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד: כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ
כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי
עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־
יִשְׂרָאֵל: ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר
אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן: כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר
נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם
ודרום

אונקלוס

דְבֵית־אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְבֵית־מְנַשֶּׁה: יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדִי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא־קְרָבָא עַל־בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמֵהָכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי־מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם: יט שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר־בֵּית־מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן תַּמָּן יִכְּסוּן נִכְסַת־קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָא דְמִטַּמְּרָא־בְחָלָא מִתְגַּלְיָא לְהוֹן: כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ אַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם־מַלְכִין: כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִילֵהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחֲסַנְתֵּהּ מֹשֶׁה סָפְרָא־רַבָּא־דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר וְהוּא־נְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם־יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם־יִשְׂרָאֵל: כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר־אַרְיָוָן אַרְעֵהּ שָׁתְיָא מִן־נַחֲלַיָּא דְנָגְדִין מִן־מַתְנָן: כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן־קֳדָם־יְיָ מַעֲרַב יַם־גִּנּוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵרַת:
ולאשר

מסרה יח ולזבולן, ל'. ומו"ק וס"ת. שמח, ב' בתור. זבולן, מו"ק וס"ת. באהליך, ח"ו כולן מ"י. יט יינקו, ל' ומ"ל. ושפני, ל' ובשי"ן שמאלית ומ'. טמוני, ל' מ"ל. חול, ל'. כ לגד, ל'. מרחיב, מ"ל. כלביא, מ"ל. שכן, הכף בציר'. וטרף, ב'. זרוע, ג' מ"ל בתורה. קדקד, חסר. כא ראשית, כ"מ. מחקק, ח'. ספון, מ"ל. ויתא, ל' בסד יוד וד' בלי' (ומלרע וכולו ליר'). ראשי, כסג"ס. עם קמץ בז"ק. צדקת, ה'. כב ולדן, ל'. גור, מ"ל. יזנק, ל'. כג אין כאן פסקא. ולנפתלי, ל'. שבע, ל'. רצון, מ"ל. ומלא, ל'. ברכת, (הכף רפי כי הסילוק הוא קל).

ת"א ולזבולן אמר פ' הזוהר פ' בהעלתך שם. יזבחו זבח. צדק מגילה ו. ושפני טמוני חול שם. ויראה ראשית לו כי שם סוטה יג בתרא טו. ומלא ברכת ברכות נה.

רש"י

בקדקד וגו': (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן נפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. (מגילה ו) כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמור (שם טו) במסכת מגילה. (שופטים ה) זבולן עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולן על חלקו לאמר נתת שדות וכרמים וכו': ושפני. לשון כסוי כמו שנאמר (מלכים א ו) ויספון את הבית (שם ז) וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדי' לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא אלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהי' סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו נכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר (לקמן לד) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר (במדבר לב) ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו': צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם: צדקת ה' עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממער' פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר (יהושע יט) ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זנוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצ' ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר (שם יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו'. יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל
מלוא

ספורנו

(יט) עמים הר יקראו. יששכר וזבולן יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורתם הבלתי נמצאים בין האומות: שם יזבחו זבחי צדק. גם תגרי האומות שזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבואם אל ההר הטוב יזבחו שם זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן יהיה להם מיני סחורה הבאי' מן הים ומהם בספונים בטמונים בחול כמו דם החלזון וזכוכית לבנה בחולית שבחול: (כ) ברוך מרחיב גד. שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש *כמו עבר הירדן: כלביא שכן. ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בתוך האומות כמו אריה לאכול את סביביו: (כא) וירא ראשית לו. וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבחר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה מקודשת כעבר לירדן. היתה כונתו להשיג דבר עקרי אצלו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה. אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה: ויתא ראשי עם. ושם בארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ: צדקת יי' עשה ומשפטיו עם ישראל. ושם עשה המחוקק את צדקת יי' לישראל שבאר שם את תורתו ושם נשפט עם ישראל והתוכח משפטי יי' ודיביו עליהם כענין שמואל באמרו התיצבו ואשפטה אתכם את כל צדקות יי': (כב) גור אריה יזנק מן הבשן. הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקום מבחר המקנה. כאמרו אבירי בשן. פרות הבשן. זולתי בהיותו בטוח לטרוף איזה טרף שיזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בטוח לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בטח:
נפתלי

*אולי כונתו על עבר הירדן בזמן ההוא והם ארץ ז' אומות.

ומקטלין מלכין עם שלטונין אנון רבבתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי דהוא מן שבטא דבנוי דאפרים ואנון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן מדינאי דהוא מן שבטא דבנוי דמנשה:

(יח) ולשיבט זבולן בריך משה נביא דיי ואמר חדון דבית זבולן במפקכון לפרקמטיכון ודבית יששכר במשכני בתי מדרשכון:

[(יח) ולשבטא דזבולן בריך משה נביא דיי ואמר חדתון דבית זבולן במפקכון לפרנסתיכון חדון דבית יששכר במתיכון בבתי מדרשיכון:]

(יט) אומין סגיעין לטור בית מקדשא יצלון תמן יקרבון קורבנין דקשוט ארום על ספר ימא רבא שרן ויתפרנקון מן טריתא וחלזונא יאחדון ויצבעון מאדמיה תיכלא לחוטי גוליתהון ומן חלא מפקין אספקלרין ומני זגוגיתא ארום גניזיא דתהומיא גליין להון:

[(יט) הא עמא האלין דבית זבולן לטור בית מקדשא דיי יזמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת ימא יאכלון וסיטמניא דטמירא בחלא יתגליין להון:]

(כ) ולשבטא דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך דאפתי תחומי דגד נייח כאריא למשרי וכד נפיק לסדרי קרבא קבל בעלי דבבוי מקטל מלכין עם שלטונין וקטולוי חכימין מן כל קטוליא דמגרר אדרעא עם קודקדא:

[(כ) ולשבטא דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד נייח ושרי כאריא וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקבליכון וכד הוה נפיק לקרבא לקבל שנאוי קטילו חכימין ביני קטליא מפרק רישא עד אדרעא:]

(כא) וחמא ארעא טבתא וקביל חולקיה בשירויא ארום תמן אתר מקבע אבנין טבין ומרגלין דביה משה ספרהון דישראל גניז והיכמא דהוה עליל ונפיק ברישי עמא בעלמא הדין היכדין יהי עליל ונפיק בעלמא דאתי מטול דזכוון קדם יי עבד וסדרי דינוי אליף לעמיה בית ישראל:

[(כא) וחמא מן שירויא ארום אתר מזמן תמן לבית קבורה מקבעין אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא ספריהון דישראל קביר והוי היכמא דהוה עאיל ונפיק ברישי עמא בעלמא הדין כן יהוי עאיל ונפיק לעלמא דאתי זכוותא עבד וסדרי דינוי אליף לבני ישראל:]

(כב) ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר שבטא דדן מדמי לגור בר אריוון ארעיה שתיא מנחליא דנגדין מן מתנן ותחומיה יהי מטי עד בותניי:

[(כב) ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר דן מדמי לגור בר אריון וארעיה תהוי שתימן (ס"א שתיא) מן בותניים:]

(כג) ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דיי ואמר נפתלי שבע רעוא וחד בנוני ימא די נפלו בחולקיה ומלי ברכאן מן פירי דבקעת גינוסר דאתיהיבו ליה מן קדם יי ימא דסופני וימא דטבריא ירית:

ולשבטא

בעל הטורים

(יח) שמח זבולן. שמח ב' במס' דין ב' שמח בחור (קהלת יא) על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך ב' ויששכר באהליך אל תשכן באהליך עולה (איוב יא) משכן נוטריקון תורה שער כתובים נביאים כמו שדרשו [כתובות ד' י"ט] זה המשהה בביתו שטר פרוע וספר שאינו מוגה. ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותם אל תשכן באהליך עולה: (כ) ולגד אמר בברכתו של גד שמלא כל אלפא ביתא לפי שמרע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאלף ועד תי"ו וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה. וטרף ב' וטרף זרוע. אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: (כג) נפתלי שבע רצון ר"ה נשר שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים:

ברוך

יונתן

אבכיר שם מקורו: (יט) יצלון תמן הוא לשון תפלה או ל' נטיה שיטו דרכם לשם: ומחלזונא יאחדון פי' שיאחזו ויתפשו החלזון. אספקלריא ל' אספקלרין המאירה והוא מראה שרואי' תוכה: ומני זגוגיתא פי' כלי זכוכית לשו' גמרא דע"ז פ' אין מעמידין אייתי כסא דזוגיתא תבר קמייהו: (כ) וקטלוי חכימין פי' ניכרים הרוגיהם בין כל שאר הרוגים לפי שחותכים הזרוע עם הקדקד וזהו דמגרר אדרעא גם קודקדא כדפי' רש"י וכן הוא במדרש. (כא) אתר מקבע אבנין טבין ומרגלין כי הוא מתרגם חלקת לחלוקי אבנים שהוא לשון לא כמו אבנים טובות: הכדין יהי עליל ונפיק בעלמא דאתי הכין הוא בספרי ויאת ראשי עם מלמד שעתיד משה ליכנס בראש כל חבורה: (כב) דנגדין לשון משיכה ושפוע הוא: (כג) ודי בנוני ימא וכו' מפירי בקע' גינוסר כל זה בספרי נפתלי שבע

רצון

רמב"ן

מקרא כי בעבור שבירך יוסף בתבואות דמה אותו לשור כי רב תבואות בכח שור ואמר שיהיה לבכור אשר יוליד הדר מלכות ירמוז ליהושע שהוא ראשון לבית יוסף ויהיה לו גדולה ומלכות. וקרני ראם קרניו של שור השכל ובקרניו ינגח יחדו אפסי ארץ ואמר כי קרניו שהם שנים הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הקרן הימין לאפרים והשמאל למנשה. והנה הזכיר בברכתו שהיו לרבבות ולאלפים כטעם רבבות אלפי ישראל: (יח) וטעם שמח זבולן בצאתך. בעת לאתך באניות סוחר ירמוז כי לחוף ימים ישכון ואתה יששכר באהליך ירמוז כי ראה מנוחה כי טוב ואת ארצו כי נעמה כברכת יעקב: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב כלפי מזרח לשון רש"י מספרי. ור"א פי' כי בעבור שידמה אותו לאריה אמר ברוך המרחיב גד שנתן לו גבורה וכל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכל לו והנכון שהוא על נחלתו כי השני שבטים אשר לקחו נחלתם בעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל אבל נתן [ל]הם משה כל ממלכות סיחון ועוג ונחלתם רחבה ונשגבה למעלה מכל השבטים. ולא הזכיר בראובן זה כי די בתפלתו ואפשר ג"כ כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן כי היו גדולים ונתן להם כל הספר. והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן. ועוד כי הם אשר בקשו הארץ היא תחלה כאשר פירשתי שם. והנה הם סבת הרחבה הזאת: (כג) נפתלי שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה לשון רש"י. והנכון שהוא נמשך אל השם הנכבד יאמר שבע ומלא רצון השם הנכבד וברכתו. אבל במדרש של רבי נחוניה בן הקנה אמרו בכתוב הזה אמר רבי אמורא מאי דכתיב ומלא ברכת י"י ים ודרום ירשה כך אמר משה אם תלך בחקותי תירש העוה"ב שהוא נמשל לים שנא' ורחבה מני ים. והעוה"ז שהוא נמשל לדרום שנא' כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארעא דרומא ומאי דכתיב ירשה ירש היה לו לומר. אלא אפי' הקב"ה בכלל והיינו רש יה. למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אוצרות והצלה האחד מהם לסוף ימים רבים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהצלה אמר לו טול הכל והיינו דכתיב ים ודרום ירשה יה רש הכל נתון לך ולואי תשמור דרכיו. ועוד אמרו ומלא ברכת י"י ים ודרום ירשה אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים וכל המדרש שם א"כ יהיה סוד הכתוב נפתלי שבע הרצון המלא ברכת י"י שהיא הים הכלולה בכל מין הכל כענין שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והוא ביתו של מלך

משל

אבן עזרא

וקרני ראם. בכח: רבבות אפרים. כדברי [א]יעקב: (יח) שמח זבולן בצאתך. למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: (יט) עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו [ב]רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת [ג]גמלים: ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו [ד]טמוני וכן אדמת עפר [ה]וטעם שיבא לשם עושר רב עד שיטמנוהו בחול ובעבור עשרם יבואו כולם אל הר השם לזבח זבחי תודה לשם: (כ) מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכל לו: (כא) וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי [ו]לחוקקי ישראל וספון כמו וספון [ז]בארז (בתוכה ספונים) (נ"ל בבתיכם [ח]ספונים). שטעמו שהם ספונים וכן קירות [ט]הספון והטעם כי ראה ארמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא. חסר אל"ף [י]והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל שלולי לבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת יי' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שהלכו בני גד שילאו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם [כ]ולא תמצא כן בבני ראובן: (כב) יזנק. [ל]אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: (כג) שבע רצון. שם

התאר

פירוש על אבן עזרא

פנוי. ויפה פי' מהר"ם אלבלדי. המשפילי לראות בשמים ובארץ כמו שמשפיל לעניו הארץ כן משפיל לפני כבודו ג"כ משכן השמים ע"ש. [א]וזרעו יהיה מלא הגוים. [ב]ויהיה סיפק בידו לבא אל הר ד' לזבוח זבחי תודה כמ"ש בסמוך. [ג](ישעיה ס' ו'). [ד]כי לד"י ושי"ן ממוצא אחד. והוא נרדף עם צפוני וטמוני. [ה](דניאל י"ב ב') ג"כ כפול לשון. [ו](שופטים ה' ט'). [ז](מ"א ז' ז') גם (ירמיה כ"ב י"ד). [ח](חגי א' ד'). [ט](מ"א ו' ט"ו). [י]כי משבעו ויאתה. והאלף במקום ה"א למ"ד הפעל שפרשו אתה. [כ](ד"ה א' י"ב ח'). [ל]ונגלמון רז"ל מזנקם (נדה דף כ"ט ע"ב) ענין קלוח ודלוג.

לו

וְדָרוֹם יְרָשָׁה: ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ
מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן
רַגְלוֹ: כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ
דָּבְאֶךָ: כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם
בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים: ששי כז מְעֹנָה
אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ
מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד: כח וַיִּשְׁכֹּן
יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ
דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל:

אשריך

אונקלוס

כד ולאשר אמר בריך מברכת בניא אשר יהי רעוא לאחוהי ויתרבי בתפנוקי מלכין: כה תקיף בפרזלא ונחשא וכיומי עולמתך תקפך: כו לית אלה כאלהא דישראל דשכנתה בשמיא בסעדך ותקפה בשמי שמיא: כז מדור אלהא די מלקדמין במימרה מתעבד עלמא ותריך מקדמך סנאה ואמר שיצי: כח ושרא ישראל לרחצן בלחודוהי כעין ברכתא דברכנון יעקב אבוהון לארעא עבדא עבור וחמר

אף

מסרה, ודרום, ל' ומ"ל. ירשה, ל' ומלעיל כי הה"א נוספת. כד ולאשר, ל'. רצוי מ"ל ל'. וטבל, ל' וחסר. כה מנעלך, ל' והמ"ם בחירק וחסר י'. וכימיך, ל'. דבאך, ל' וחסר י'. כו ישרון, ג' מו"ק ומ"ס. רכב, חסר. בעזרך, ה'. ובגאותו, ל'. כז מענה, ה' וה"א בסוף. אלהי, ב' מלעיל. וחד מפיק. זרעת, ל' חד"ס וא' מ"ל דמ"ל רשעים. ושארא חו"ק כתיב. כח וישכן, ה' וד' חסר. בדד, ה'. ותירוש, מ"ל דמ"ל. שמיו, מ"ל ל'. יערפו, ל'.

ת"א ים ודרום ירשה שם קמא פא. וטובל בשמן מנחות פה. רוכב שמים חגיגה יב. ומתחת זרועות שם חולין פט. וישכן ישראל סנהדרין קד מכות כד.

רש"י

מלוא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו (דברים א) עלה רש והטעם שלמעלה בר"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי לאחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים (א ז) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטבל בשמן רגלו. (ספרי) שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פלוונקסו' אחד וכו' כדאיתא במנחות (פרק ט): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשו הוא מדבר נגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים להכנס בה כאילו היא סגורה במנעולי' ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים ומתמוטטים דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דואבות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקו"לנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישורון. דע לך ישרון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מענה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובחר לו שחקים לשבתו ומעונתו. ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרעת עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם ירעדו ויזועו וכחם תש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מענה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא) ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו) בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב (שם כז)

ויתן

רמב"ן

משל למבקשים לראות את המלך שואלים אנה ביתו של מלך ואח"כ שואלים אנה המלך וגם העוה"ז הגנוז והיבש מן הלבנון ירש ביה והמשכיל יבין: (כד) ברוך מבנים אשר. המ"ם תבא ליתרון כמ"ם תבורך מנשים. הנחמדים מזהב ומפנינים. יהיה תימה איך ימעט משה שאר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב. ועוד שלא נתקיים ברכתו כי לא היה כן. ורש"י כתב ראיתי בסיפרי אין לך בכל השבטים שנתברך מבנים כאשר. ואיני יודע כיצד. והנה רבותינו נתכוונו לפרש ברוך מבנים שיהיה מבורך מבנים רבים שיוליד. כמ"ש מבורכת י"י ארצו ממגד שמים מטל. ולכך אמרו שכל שאר השבטים ברך אותם בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים וגרסת הנוסחאות שלנו בסיפרי אין לך שנתברך בבנים כאשר אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיל ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר שם בשאר השבטים כשבח הזה. ועל דרך הפשט ברוך מבנים אשר כטעם יהי רצוי אחיו יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב ורצוי לכל אחיו והטעם כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך לכל השבטים. וכולם יאמרו תמיד יברך י"י הארץ הזאת אשר תוציא [כפיר'] (בפירות) האלה ויהיה מ"ם מבנים כמ"ם מה' יצא הדבר ומאל אביך. ואונקלוס תרגם ברוך מברכת בנייא אשר נראה שרצה לומר כי יבאו מכל השבטים לאשר לקנות השמן ויהיו יהודה וישראל רוכליו בחטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו ממנו השמן והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים והוא טעם רצוי אחיו שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם. וטוב מצאתי בבראשית רבה ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות אמר רבי לוי לא לן אשר בארכסיא מימיו ירש אשר *גבי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי ור' סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית וכו': (כה) ברזל ונחשת מנעליך. היה אשר בסוף ארץ ישראל כמו שכתוב בו ופגע בכרמל הימה וכתיב והיו תוצאותיו הימה ונאמר בו אשר לא הוריש את יושבי עכו שהוא על ים הגדול כמו שאמרו בראשונה עלה עד עכו ובשניה עד יפו וא"כ הנה ארצו מנעול ארץ ישראל. ולכך אמר ברזל ונחשת מנעליך שיהיו לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם והוא רמז שישמור י"י כל הארץ מאויב ומתנקם. או יאמר שלא יבאו זרים לשלול השמן כי לכל הארץ יוצא מארצו באניות סוחר: וכימיך דבאיך. הנראה לי במלה הזאת שהיא כמו זבאך כי האותיות האלה יתחלפו תמיד. יאמר שבתה מדהבה במקום מזהבה. וכל הארמית כן בכל לשון זביחה. וכן כל לשון זכירה. וכן זהב זקן זנב. זרח הלאה ורבי' כן. ובלשון זיבה עלמ' זב וזבה ובלשונם יתחלפו לד"לת יאמר ימי נזעכו במקום נדעכו. וכן זחלתי ואירא כמו דחלתי. ויאמר הכתוב וכימיך יהיה זבאך שתהיה ארצך זבת השמן הזכר ואתה תהיה בו טובל רגלך כל ימיך לעולם. גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו בו שהוא ספוק מן דאבון נפש ויקראו ימי הזקנה דאבון. כי הם ימי הרעה והצער ויקראו זמן הבחרות ימיו כי הם שלו לשמוח בהם ולהטיב לבו. הנה הטעם וכימי ילדותיך תהיה זקנתך. וזה רמז שתתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ. וראיתי בתרגום

ירושלמי

*לפי מד"ר צ"ל גבהו פלטריות והוא מושב שרים.

ירושלמי

(כג) ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דיי ואמר נפתלי שבע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ימא דגינוסר ודרומא ירית:

(כד) ולשבטא דאשר בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מבניא דיעקב אשר יהי מרעי לאחוי ומספק להון מזוני בשני שמיטתא ותחומיה יהי מרבי זיתין סגיאין עבדין משח מספקין למטבול ביה רינלוי:

(כד) ולשבטא דאשר בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מבניא אשר יהי מרעי לאחוי בשמיטא וארעיה תהוי עבדא משח כמיא:

(כה) ברירן הינון שבטא דאשר היך פרזלא והסימן היך נחשא ריגליהון לטיילא על שיני כיפיא והי כיומי טליותהון היכדין יהון תקיפין בסיבותהון:

(כה) הא עמא האלין דבית אשר ברירין היך פרזלא וחסימין היך נחשא כיומי עולימתהון כן יומי סבותהון:

(כו) לית אלהא כאלהא ישראל דאשרי שכינתיה ורכוביה בשמיא הוא יהוי בסעדכון ויתיב עם כורסיה יקרא בגיותנותיה בשמי שחקי מרומא:

(כו) לית כות אלהא דישראל די אשרי יקר שכינתיה בשמיא וגיותנותיה בשחקי מרומא:

(כז) מדוריה דאלהא הוה מן לקדמין ומן תחות אדרע גבורתיה עלמא סביל דיבודור בעלי דבביכון מן קדמיכון ויימר בממריה למשיציא יתהון:

(כז) במעונה אשרי שכינתיה מן לקדמיהון ומתחות גבורתיה הוא מדבר עלמא וטרד בעלי דבביכון מן קדמיכון ואמר בממריה למשיציה יתהון:

(כח) ושרון ישראל לרוחצן מן לקדמין כעין ברכתא דבריכנון יעקב אבוהון דבזכותיה אחסין יתהון ארעא טבתא דעבדא עבור וחמר לחוד שמיא דעלויהון דסיין להון טלין דברכתא ומטרין דרעוא:

(כח) ושרון ישראל לרוחצן לבלחודיהון מעין ברכתא דבריך יתהון יעקב לארעא עבדא חמר ומשח אף שמיא דאית מעלוידהון אתפקדו למיחתה להון טלין ומטרין:

בעל הטורים

(כד) ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים הללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף הסכימו שלא יגלו אותו וקרא בה אשר ידעה ממכירתו בנבואה ולמרו השבטים מהיכן ידעה אם לא מגידה דשוסה דיעוקא או מאבא או מאמא ועמדו וכלוהו ובא מרע"ה להפיסו כי א"ל מגודה אסור בשמים המט' אמר ברוך מבנים. כיון בדלין היימנו אמר יהי רצוי אחיו. הי' אסור בפיכם אמר ומוכל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך במין. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי כ"ח מאיר על שם השמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנורה: (כו) שחקים. ליתא במדרש ששם בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקין מן לצדיקים: ועזו (בשחקים) בגי' המן וע"ם כן שהוא לבן וזך כשלג:

אשריך

יונתן

טובכן

רצון מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בזימים ודגים ובפרגיום ומלא ברכת ה' זו בקעת גינוסר ד"א ים של עבריה ועליו נאמר רצון ירשיו וגומר ים זה ים שלפונכי ודרום זה ימא של עבריא: (כד) ומספק להן מזוני וכו' כ"ז בספרי: יהי רצוי אחיו אין בכל הארצות שממעט שביעית כארצו של אשר: מספקין למטבול ביה רגלוי כמה שאמר במנחות ועיין במפרשים: (כה) צריכין היכן שבעל פי' חזקין. והי ביומי עליומיהון כל זה ברש"י והוא

אבן עזרא

השאר. וכן [ל]הוא יהיה "שבע רצון: ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית: (כד) רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה כלי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת אות [פ]הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי [י]ישנים. וזה שטעם בלי [ס]טעם: (כו) אין כאל ישורון. שב לברך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף [ע]והעד שהוא רוכב שמים [פ]ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם [צ]עומדים: (כז) מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון [ק]ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך. מעון אתה היית לנו. ולעולם המעון למעלה על הסוכה בו והמקום למטה: ומתחת זרועות. שיתמכו אותך. וטעם עולם. שכן יהיו נכם ולא תמלטנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשי' ואחרי'. וטעם ראשי' ואחרי' כנגד [ר]הנבראי' והגאון אמר כי ומתחת פירוש [ש]ומתחת השם ולא פירש כלום: (כח) עין יעקב. כל מי שילא ממעין יעקב. וכן ומימי יהודה [ש]יצאו: אל ארץ. כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום [ת]הזה: אף שמיו. שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך

להשקות

פירוש על אבן עזרא

[ל]לפשר כונתו כפי' רמב"ן אשר הוא ברכה אשר יהיה כמושל שלו כמאמר ברוך הוא וברוך שמו. או כפי' ספורנו וכ"ל כשמו כן הוא. [מ]והאלוי דבבך. כמו אשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה י"ח ז') הבאוי בזוז. [נ](שי ר ז' י'). [ס]כי אינו ענין לכאן אשר יהיה פי' כמו דבבך לשון דיבור. [ע]פי' אין כאל שהוא תקיף הם ישרון. [פ]מושל עליהם כענין שכתוב ירכבהו על במתי ארץ שהוא לשון ממשלה. [צ]ר"ל בכחו הגדול הם עומדים קיימים. [ק](תהלים ע"ו ג') ר"ל כאל הענין במלום סוכות. [ר]שים להם תחלה ותכלה. [ש]ר"ל כי ומתחת פי' זרועת עולם מספר שבח הי"ת אשר זרועת עולם מתחתיו. ולא פי' כלום כי אינו בא לספר שבחו של מקום רק לברך את ישראל. [ש](ישעיה מ"ח א'). [ת](מ"א ח' ל"ה) כמו

במקום

ספורנו

נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' ים ודרום ירשה. אתה נפתלי ירש ים ודרום שבע רצון ומלא ברכת יי' ואיני צריך להתפלל על ברכת ארצך וזה כי בחלקו יהיו בנבע *גינוסר. הראשונים להתבשל ומהם יהיו בכורים לכוהנים לפניו: (כד) ברוך מבנים אשר. הנה אשר בזה יהיה ברוך מכל שאר השבטים כי אמנם על כל עשיר תהיה קנאת אחיו ושנאתם בלב מה והנה זה יקרה לסבתו של אשר כי אמנם יהי רצוי אחיו: וטובל בשמן רגלו. וזה שהוא היה נותן זול בשמן בין אחיו לרב השמן אצלו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך. (כו) אין כאל ישורון. אחר שקיים תפלתו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר אתה ישורון בהיות כי אין כאל יכול על כל ובלתי משתנה תהי מלכותך נבדלת מכל שאר המלכיות בשתים. ראשונה שלא יכנסו בה אמות להלחם ולא ימחו' איש את ארצך מילחמה כמו שהיה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. כאלו תהיה הארץ נעולה במנעולי ברזל ונחשת. שנית שלא תהיה מלכותך עולה ויורדת כמו מלכות אומות העולם בעלות מזלם ויורדת בירידתו מפני שהם תחת הנהגת לצאות השמים אבל אתה כימיך שהם ימי הנעורים ותחלת כניסתך לארץ כן יהיה דבאך ועת זקנתך כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ ובכלכתי זאת תחול: כי אין כאל. המנהיג ענייניך: רוכב שמים בעוזך. כי אמנם האל שהוא בעוזך הוא רוכב שמים שהוא עליון מהם ומנהיגם על הפך דעת אנשי הבלב"ה שאמרו שאין לחשוב דבר נכבד יותר מן השמים ובכן לא תהיה המלכות הבאה מאתו עולה ויורדת בעלות המזלות וירידתם: ובגאותו שחקים. מעונה. ובמעלתו הוא רוכב שחקים שהוא הגלגל היומי אשר אין בו ככב ולא צורה ומניע שלו הוא כא בלתי כלאה כענין מעונת האריה אשר בה כא רב נסתר: (כז) אלהי קדם. אלוה קדמון וכל זולתו מהודש מאתו: ומתחת זרועות עולם. ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנגלאים העולמיים והם ההווים ונפסדים הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל והמוליד והמלייר בצמחים ובבעלי חיים: ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד. והנה הוא גרם מפניך את האויב שהיה תושב הארץ ואמר לך השמד כי לא במרבך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב שבשבור כחך בארץ הזמן או בבא שליפתו יגברו האויבים כי אמנם הוא היה המגרשם ואיך יכנסו נגד רצונו: (כח) וישכון ישראל בטח. כאמרו והארץ שקטה ממלחמה: בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. יהי רצון שלקץ הימין עין יעקב והוא האדון אשר אתה מבקש' אשר הוא עין ישראל בסוף ובעקב הכל. וכן שמיו יערפו טל ידיעו טל בשופע. אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם השמים יערוף לקמו כטל שהכל שתמים בו וגם כן השמים יזיעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש. כמו שהיה הענין בשמת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואיד יעלה והשקה באופן שהיות הארץ מעלמה ארץ דגן ותירוש בלא עליה עריפת טל לברכה מספיק לפרנס את יושביה שלא בעמל כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות

וכלי

*פיל ים

כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע
בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ
וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ
תִדְרֹךְ׃ ס לד שביעי א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת
מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ ב וְאֵת כָּל־
נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת
כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ ג וְאֶת־
הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר
הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו
זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה
הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃
ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב
עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ

את

אונקלוס

אף שמיא דעלויהון ישמשנון בטלא: כט טובך ישראל לית
דכותך עמא פרקנה (מן) קדם יי תקיף בסעדך ודמן
קדמוהי נצחן גבורתך ויכדבון סנאך לך ואת על פריקת
צוארי מלכיהון תדרך: א וסלק משה ממישרא דמואב
לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית
כל ארעא ית גלעד עד דן: ב וית כל נפתלי וית ארעא
דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא מערבא:
ג וית דרומא וית מישרא בקעתא דירחו קרתא דדקליא
עד צער: ד ואמר יי ליה דא ארעא די קימית לאברהם
ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה אחזיתך בעינך ולתמן
לא תעבר: ה ומית תמן משה עבדא דיי בארעא דמואב
על מימרא דיי: ו וקבר יתה בחילתא בארעא דמואב
לקבל בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתה עד יומא הדין:

ומשה

מסרה כט אשריך, ב' ומ"ל ושין הא' רבתי. נושע, מ"ל ב' ישראל. עזרך, חסר. גאותך, ל'. ויכחשו, ל'. במותימו, מ"ל דמ"ל. תדרך, ה' חסר. לד א מערבת, חסר. ויראהו, ב' שם המקום. את כל, י"ד. ב נפתלי, ל'. האחרון, כו"ל מ"ל. ג ושם, (הוס"ו בגעיא). צער, חסר. ד ויאמר, ה' בטעם בסיפרא. הראיתיך, ל' ומ"ל דמ"ל. ההא בסגול והאלף בחירק. בעיניך, ח"ד. ושמה, ה'. ו ויקבר, ב' וחסר. בגי, ג' מ' אלף. ולא, י"ה.

ת"א אשריך ברכות ו. עם נושע בה' עקיד' שער ע. ואתה על במותימו מגילה טז. ויעל משה סוטה יג. ויאמר ה' ברכות יח. וימת שם. משה סוטה יג קדושין לח בתרא טו מנחות ל. על פי ה' בתרא יז. ויקבור אותו בגי סוטה יג יד. ולא ידע איש שם יג יד עקיד' שער כב.

רש"י

ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו (יהושע ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר (שם י) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחייליו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחרבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר (מלכים א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני שמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. (ב"ב טו) אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר (לעיל לא) לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב

שבת

רמב"ן

ירושלמי ביומי עולימתהון כן יומי סיבתהון הוא הדבר שפירשתי: (א) ויראהו י"י את כל הארץ. כל ארץ אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את הגלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של *ראובן וחצי הר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירושו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי ראש הלבנון. והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל דכתיב שוב נא לכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע. והזכיר אפרים ומנשה שהיו בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון. ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מהירדן ועד הים הגדול ומנשה ואפרים כל צפונה ג"כ מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך

אפרים

*כי נבו הוא מערי ראובן

אבן עזרא

להשקות: (כט) מי כמוך. בגוים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה *בך על כל אויביך: תדרוך. כמו מדרך כף רגל כדברי [א]גדעון: (א) ויעל משה. לפי דעתי כי מזה [אא]הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו [ב]והעד ויראהו י"י גם ויאמר י"י אליו גם ויקבור: (ה) וימת שם משה עבד יי'. שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד: על פי יי'. כי הוא אמר לו עלה ומות [ג]וכן נכתב על אהרן על [ד]פי יי' וכן על פי ה' [ה]יחנו: (ו) ויקבר אותו. הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו [ו]הרועים אותם [ז]ויראו שוטרי בני ישראל אותם [ח]ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא גם כתב הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה [ט]וכתוב ויעל משה מערבות

מואב

*אולי צ"ל בו

(כט) טובכון ישראל מן כוותכון בכל עממיא עמא דמתפרקין בשום מימרא דיי והוא תריס סעודכון ודי חרביה תקוף גיוותנותכון ויתכרכון סנאיכון לקובליכון מן רתיתא ואתון על פירקת צוורי מלכיהון תדרוך:

[(כט) טוביכון ישראל מן כוותכון עמא דפורקנהון מן קדם יי מגן סעדיכון ותריס חיליכון ושריד סייף גיותנותכון יתבדרון בעלי דבביכון מן קדמיכון ואתון בית ישראל כד תהוון לעין באורייתא ותטרון פקודיא על פירקת צוורי מלכיהון תהון דרסין:]

(א) וסליק משה מן מישרי מואב לטורא דנבו ריש רמתא דעל אפי יריחו ואחזי ליה מימרא דיי ית כל תקיפי ארעא ית נבורן דאתיד למעבד יפתח דמן גלעד ונצחנין דשמשון בר מנוח דמן שיבט דן:

[(א) וסליק משה מן מישרא דמואב לטורא דנבו ריש דרמתא דאית לקבל יריחו וחוי ליה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן דקיסריון:]

(ב) וית אלוף סרכין סדבית נפתלי דמתחברין עם* בלק וית מלכיא דעתיד למקטל יהושע בר נון דמן שיבט אפרים וגבורן דגדעון בר יואש דמן שיבט מנשה וית כל מלכיא דישראל ומלכותא דבית יהודה דשליטו בארעא עד דאצתדי בית מוקדשא בתראה:

[(ב) וית כל ארעא דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודא עד ימא אחרייא:]

(ג) וית מליך דרומא דמתחבר עם מליך ציפונא לחבלא יתבי ארעא ועמונאי ומואבאי יתבי משרא דמעיקין להון לישראל וית גלוות תלמידי אליהו דגלן מן בקעתא דיריחו וית גלוות תלמידי אלישע דגלי מן קרוות דקליא על ידי אחוהון בית ישראל מאתן אלפין גוברין וית עקת כל דר ודר ופורענות ארמלגוס רשיעא וסדרי קרבא דגוג ובעידן עקתא רבא ההיא מיכאל יקום בדרעא לפרוקא:

[(ג) וית דרומא וית משרא בקעת דיריחו קרתא דעבדא תמרין היא זעיר:]

(ד) ואמר יי ליה דא היא סיפא דמלתא בארעא ודא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבניכון אתנינה אחמיית יתה בעינך ותמן לא תעבר:

[(ד) ואמר מימרא דיי ליה משה נביא דא ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעיית בנייך אתן יתה חמי יתה בעיינך ולתמן לית את עבר:]

(ה) בשבעא יומין לירחא דאדר אתיליד משה רבהון דישראל ובשבעא יומין לירחא דאדר אתכניש מגו עלמא ברת קלא נפלת מן שמיא וכן אמרת אתון כל עללי עלמא וחמון בצערי דמשה רבהון דישראל דטרח ולא אתהני ואתרבי בארבעת כלילן טבין: כלילת דאורייתא דידיה דשבא יתה משמי מרומא ואתגלי עלוי איקר שכינתא דיי בתרין אלפין ריבון דמלאכין ובארבעין ותרתין אלפין ארתכין דנור. כלילא דכהונתא דידיה הוות שבעתי יומי אשלמותא כלילא דמלכותא אחסינו יתיה מן שמיא לא חרבא שלף ולא סוסא אסר ולא משרין ארגיש כלילא דשמא טבא קנא בעובדין טבין ובענוותנותיה בכן אתכניש תמן משה עבדא דיי בארעא דמואב על נשיקת מימרא דיי:

[(ה) ומית תמן משה עבדא דיי בארעהון דמואבאי על פום גזירת מימרא דיי:]

(ו) בריך שמיה דמארי עלמא דאליף לן ארחתיה תקני. אליף יתן למלבש ערטלאין מן דאלביש אדם וחוה. אליף יתן למזווגא חתנין וכלן מן דזווג חוה לות אדם. אליף יתן למבקרא מרעין מן דאתגלי בחזוי מימריה על אברהם כד הוה מרע מגזרת מהולתא. אליף יתן למנחמא אבלין מן דאתגלי ליעקב תוב במיתוי מפדן באתר דמיתת אמיה. אליף יתן למפרנסא מסכינין מן דאחית לבני ישראל לחמא מן שמיא. אליף יתן למקבר מיתיא מן משה דאתגלי עלוי במימריה ועמיה חבורן דמלאכי שירותא. מיכאל וגבריאל אצעון דרגשא דדהבא מקבעא ביורכין וסנדלכין ובורלין מתקנא בבסתרקי מלת וסובנין דארגוון ואוצטילין חוורין מטטרון ויופיאל ואוריאל ויפיפיה רבני חכמתא ארבעון יתיה עלה ובמימריה דבריה ארבעתי מלין וקבר יתיה בחילתא כלו קביל בית פעור דכל אימת דזקיף פעור למדכר לישראל חובתהון מודיק בבית קבורתיה דמשה ומתכביש ולא חכים בר נש ית קבורתיה עד זמן יומא הדין:

[(ו) וקבר יתיה בחילתא בארעהון דמואבאי כל קבל טעוות פעור ולא חכם גבר ית קבורתיה עד יומא הדין:]

*צ"ל ברק

בעל הטורים

(כט) אשריך ב' במסורה אשריך ישראל. אשריך וטוב לך. [אולי כונתו לפי' התרגום]: (ד) הראיתיך מלא יו"ד כי יו"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ. והראהו יו"ד קדושות שבא"י: (ו) ויקבור אותו בגי. בגי חסר אל"ף שלא ידע איש את קבורתו ואפי' משה רבינו ע"ה [שנקרא איש ועי' מזה סוטה ד' י"ד] לא

רמב"ן

אפרים ומנשה דכתיב ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח. ולא הזכיר שמעון כי מחלק בני יהודה נחלת שמעון. ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם. והזכיר עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר ויזכיר בקעת ירחו בעבור היותה בקעה עמוקה ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס. והכלל שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' ולרבותינו בסיפרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב: וטעם המראה הזאת ואשר הראהו בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב צבי לכל הארצות

יונתן

והוא מתנא דבי אליהו וע"ש: (ה) ואתרבי בארבע כלילא פירש ונמשח בד' כתרי' שכתר תורה עלה לשמי שמים שקבל' מסיני וכו': ארתכון דנור פי' מ"ב מרכבות כנוד: של אש כדאיתא במדרש: (ו) לכל אימת וכו' הכי הו' בפ"ק דסוטה ובפדר"א מה עשה משה חפר בארץ בית דירה גדולה בנחלת גד וטמן בארץ כאדם שהוא סגור בבי' האסורים ותכל

אבן עזרא

מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ושב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישב ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו [כ]בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי [ל]העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב [מ]והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו: עד היום הזה. דברי יהושע. ויתכן שכתב זה באחרית [נ]ימיו: לחה

פירוש על אבן עזרא

במקום. [א]כמ"ש ואמרתם לה' ולגדעון (שופטים ז' י"ח). ויקראו חרב לה' ולגדעון וזהו ואשר חרב גאותיך. [אא]כי בודאי לא כתב משה ויעל משה טרם שעלה וכיון שעלה לא ירד כדי שנאמר שכתב זה אחר שירד. [ב]וכן אחר הפסוקים שהביא לעיל (א' ב') כי לפי פשוטו היה צריך לכתוב ויראהו ה'. גם ויאמר אליו פסוק ד' לא נאמר אלי גם ויקבר אותו. להורות שאחר דבר עבור מ"כ אלא בודאי שכ"ז כאמר דרך נבואה. וכמו ויראהו את כל הארץ שראה אותו במראה הנבואה ואמרו רז"ל כ"א אומר נתן כח בעיניו וראה מסוף העולם ועד סופו. [ג]כמ"ש עלה אל הר העברים וכו' (לעיל ל"ב מט) ומות בהר אשר אתה עולה שמה (שם נ'). [ד](במדבר ל"ג ל"ח). [ה](שם פ' ל"ג). [ו](יחזקאל ל"ד ס'). [ז]ופי' אותו בל"א (זיך). [ח](שמות ה' י"ט). [ט](במדבר כ"א כ'). [י](לעיל ג' כ"ט). [כ](במדבר כ"ב א'). [ל](שם פסוק מ"ז). [מ](שם פסוק מ"ח). [נ]כמ"ש ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים יהושע

ספורנו

וכלי מלה: (כט) אשריך ישראל. ואז תגיע אל האשור שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם: מי כמוך. עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע ביי'. שלא תהיה תשועתך ע"י מלחמתך. אבל יי' ילחם לכם: מגן עזרך. הוא שעוזר אותך בגלות שלא כלית כאמרו לולי יי' שהיה לנו אזי המים שטפונו וכו' עזרנו בשם יי': ואשר חרב גאותך. והוא אשר יהיה חרב גאותך שתתרומם על האומות במלחמתך עליהם כאמרו כי באש יי' נשפט ובחרבו את כל בשר: ויכחשו אויביך לך. שהם כבר בזו אותך ויכחשו עצמם כאשר יכבדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: ואתה על במותימו תדרוך. שאפילו מלכיהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וכו' אפים ארץ ישתחוו לך: (ד) הראיתיך בעיניך. למען תברכנה: ושמה לא תעבור. כדי שלא תגיעהו ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שהגזר נגזר עליהם להשתעבד שם: (ו) ויקבור אותו. אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל עשתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא מת בהר ראש הפסגה שמשם ראה את הארץ כאמרו ומת

את־קברתו עד היום הזה: ז ומשה
בן־מאה ועשרים שנה במתו לא־
כהתה עינו ולא־נס לחה: ח ויבכו בני
ישראל את־משה בערבת מואב
שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה:
ט ויהושע בן־נון מלא רוח חכמה כי־
סמך משה את־ידיו עליו וישמעו אליו
בני־ישראל ויעשו כאשר צוה יהוה
את־משה: י ולא־קם נביא עוד בישראל
כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל־פנים:
יא לכל האתת והמופתים אשר שלחו
יהוה לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל־עבדיו ולכל־ארצו: יב ולכל היד
החזקה

אונקלוס

ז ומשה בר מאה ועשרין שנין כד־מית לא־כהת עינוהי
ולא־שנא זיו־יקרא־דאפוהי: ח ובכו בני ישראל ית־משה
במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא
דמשה: ט ויהושע בר נון מלי רוח חכמתא ארי סמך
משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מנה בני ישראל ועבדו כמא־
די פקיד יי ית־משה: י ולא־קם נביא עוד בישראל
כמשה די אתגלי־לה יי אפין באפין: יא לכל־אתיא
ומופתיא די שלחה יי למעבד בארעא דמצרים לפרעה
ולכל

מסרה קברתו, חסר. ז ומשה, ו' ר"פ. במתו, ג' חסר. כהתה, ל'. עינו, ע'. לחה, ל' וכתיב ה"א במקום ו'. ח בערבת, חסר. י קם, ב' ולא זע. כמשה, ל'. ידעו, ל'. פנים אל, ה' דסמיך. יא האתת, ב' חסר דחסר (והקדמה בה"א). והמופתים, מלא דמ"ל. שלחו יהוה, ג'. לעשות, נ"ל. יב ולכל, ד' ר"פ.

ת"א ומשה בן מאה סוטה יג. ויבכו בני כתובות קג קדושין לח. ויתמו ימי מ"ק כח. ויהושע בן נון קמא בלב ס' הזוהר פ' ויקהל. ולא קם נביא ר"ה כא עקידה' שער יג ושער פט עקרי' מג סב. לכל האתות והמופתים עקרים מג פ"י ופ"ע.

רש"י

שבת (אבות פרק ה): לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו: (ח) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ) כל בית ישראל זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול

רמב"ן

האלהות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמהו ברכות הטובה בראות עיניו: (י) אשר ידעו י"י פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת ושעה שירצה. כענין שנאמר ועתה אעלה אל י"י עמדו ואשמעה מה יצוה י"י לכם לשון רש"י. ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם. ואתה אמרת ידעתיך בשם. יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גדלו השם להיות אליו פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו שתעשהו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי *תגדלנו. ויתכן כי בעבור שהני אנשים המתראים פנים אל פנים נודעים זה לזה בראיה ההיא. אמר ידעו י"י פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה ואל תתמה בעבור שאמר בשבח משה אשר ידעו י"י פנים אל פנים ואמר ודבר י"י אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר ג"כ פנים בפנים דבר י"י עמכם כי שם דבר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא כאו הפנים וכן פי' ועל האר"ץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הכוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש והנה בא שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד י"י והבן זה: (יא) וטעם לכל האותות. דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות. או יאמר שידעו השם פנים אל פנים באותות ובמופתים שכולם נעשו בשמו הגדול כמו שאמר ויוציאך בפניו בכחו הגדול וכבר פירשתי כי האותות הם הדברים שהותה בהם בתחלה כמו לאשר יהיה האות הזה ויאמר על כל הדבר שיקדים הנביא לאמר כן יבא ויאתה לעתיד והמופתים הם הדברים שיעשו בשנוי התולדות כמו המטה אשר נהפך לנחש והנה גם לשאר הנביאים נעשו אותות ומופתים כאליהו ואלישע שעשו מופתים רבים אבל ההפלגה למשה רבינו בהם אמרו במדרש כל הנביאים כולם היו עושים נסים ע"י תפלה כמה ליהושע ובן הצרפית ועלירת גשמים לאליהו ובן השונמית לאלישע אבל משה מיד היה עושה ואין המדרש הזה ברור. והרב אמר בתורה הנבוכים כי ההפלגה למשה רבינו

*אולי הזכרנו פי' ככה

ספורנו

וימות שם משה והקבורה היתה בגיא: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה. ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. כי בימי הבכי אין חכמה ואין עצה: (ט) ויעשו. יהושע וישראל: ככל אשר צוה יי' את משה. כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני יי' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם (פרק קמא דעבודה זרה) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין: אשר ידעו יי'. כמה שהנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק באור פני מלך בהיותו מתכלא כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר ולכן כאשר הגיד חסדי האל על עמו אמר ואקים מבניכם לנביאים. ובהיות כל מעלת האל ית' בידיעת עצמו בלבד אומר אשר ידעו לתורות שמעלו בו בידיעתו לטוב כמו מה אדם ותדעהו. ואדעך בשם. וידע אלהים. יודע יי' דרך צדיקים. ורבים זולת אלה: פנים אל פנים. בעודו משתמש בחושיו: (יא) לכל האותות. וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו יי' לעשות אותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הסף ותמונת יי' יביט: (יב) ולכל היד. שפעל האל על ידו בבלתי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם: ולכל המורא הגדול. של מתן תורה: אשר עשה משה לעיני כל ישראל. כשילאו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואת פני' אל פנים ועשה את משה אז נורא בקרני הוד: לעיני כל ישראל. כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

עד הנה עזרנו ה' וזכנו להתחיל ולהשלים הבאור הנכבד הלז: הוא ברחמיו יחננו ויברכנו להשים לאורה כל יתר באורי הגאון המחבר זצ"ל ויתמוך ימיננו לעשות ספרים הרבה אין קץ להגדיל תורה ולהאדיר אכי"ר.

(ז) ומשה בר מאה ועשרין שנין כד שכיב לא כהיין גלגולי עינוי ולא נתרון ניבי לסתיה:

נ(ז) ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאתכניש לא כהיין עינוי ולא אשתנון זיוהון דאפוי:

(ח) ובכון בני ישראל ית משה במשריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכותא דאבלי דמשה בתמניא בניסן ובתשעה בניסן אתקינו עמא בית ישראל ית מאניהון. ושכיבו ית בעיריהון ועברו ית יורדנא בעשרא בניסן ופסק להון מנא בשתיסר בניסן השתכחו אכלין ית מנא בזכותיה דמשה בתר דשכיב תלתין ושבעא יומין:

נ(ח) ובכון בני ישראל ית משה במישרא דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה:

(ט) ויהושע בר נון אתמלי רוח חכמתא ארום סמך משה ית ידוי עלוי וקבילו אולפן מניה בני ישראל ועבדו היכמא דפקיד יי ית משה:

נ(ט) ויהושע בן נון הוה מלי רוח דחוכמא ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה בני ישראל ועבדו היך מה דפקיד מימרא דיי ית משה:

(י) ולא קם נביא תוב בישראל כמשה ארום חכים יתיה מימרא דיי ממלל כלו קבל ממלל:

נ(י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די חכים יתיה מימרא דיי ממלל כל קביל ממלל:

(יא) לכלהון אתיא ותימהי פרישתא די שדריה מימרא דיי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל עם ארעיה:

נ(יא) לכל אתיא ומופתיא ניסיא פרישתא די שלח יתיה מימרא דיי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל ארעיה ולכל ידא תקיפתא ולכל חזוותא רברביא די עבד משה חמיין כל ישראל:

(יב) ולכל גבורת ידא תקיפתא היך סובר ית הוטרא דבתקליה ארבעין סאין

ובזע

בעל הטורים

לא ידע שלא יסידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו: (יג) היד החזקה בגימ' אף חימה משה כבשן. ולכל המורא הגדול בגי' פי הארץ איתיות ללבינות של כל כ"ד ערשיות שבתורה עולין השל"א כמנין ודבר ה' בפיך אמת: כ"ן פרשיות

פתוחות

יונתן

ובכל פעם שישראל חוטאין סוער פיו להשטים לפיכך נקרא פעור והיה משה מזכיר עליו השם ומירידו למטה וכשמת מה עשה הקב"ה נתן קברו כנגדו וכשהוא רואה קברו חוזר לאחוריו: (ז) ולא נשכן מזהם ולא נס לחו ל' לחיים וק"ל: (ח) ושכיבו פי' לשון קיפוס: ופסק להו מנא וכו' וכן הוא במכילתא וס"ל שאכלו כ"ב דאדר שלותו אדר מסל היה ולסופו יום שמת בו משה לא חשיב דעדיין היה משה חי מקלת היום ומקלתו ככולו ועו"ו יום דניסן שכן כתיב וישבות המן ממחרת היינו ממחרת של יום ע"ו ולא חשיב אותו יום כלל דבאותו יום אכלו מתבואת הארץ ועיין בפ' בשלח מענין זה וא"כ חשוב כ"ב דאדר ועו"ו דניסן נמלא שאכלו לאחר מיתת משה ל"ז ימים (כר"י דאמר שם במכי' מ' יום ושבוע י"ו דניסן וגם כר"א דאמר מ' יום) ותימה לדידהו הלא ביום י"ו לא אכלו כלל מן המן וגם ימים של אדר לא היו אלא כ"ב ודוק: (יב) דמוטלא דמתקליה ארבעין סאין מה שעינה וכתב על משא המטה דקשה ליה דאי הוה כרש"י והוא מעשה מסכת נדרים

שהלוחות

רמב"ן

רבינו הוא מה שאמר לפרעה לכל עבדיו ולכל ארצו ולעיני כל ישראל כי היו לעיני הסולקים עליו והמסכימים עמו אבל אחר הנביאים יעשו אותם ליחידים תבני אדם כענין שאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ואיננו נכון בעיני כי עלירת הגשמים לאליהו העלירה והביאה נתפרסמו מאד וגם היה בגזרה ממנו חי ה' אם יהיה השנים אלה טל ומטר כי אם לפי דברי ובהמשך ענין שלש השנים נתגלה מאד ובגוים נשמע וכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני וגו' וסוף הענין הוא מגולה ומפורסם לחולקים עליו ולמסכימים עמו במעמד אחד דכתיב שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וגו' וכן עמידת השמש ליהושע היה באות לעיני כל ישראל וראו אותו כל מלכי כנען הנלחמים בו והנשארים. ורבותינו יזכירו בן שראו אותם מסוף העולם ועד סופו. והכתוב מפליג בו מאד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש ובקריעת הירדן ובקריעת ים סוף לא נעשה ליחידים רק לכל ישראל וכתוב בה עוד ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הובישו יי' את מי הירדן. אבל לפי פשוטו של מקרא הכל קשור ומחובר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה ואם עשו נקצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם כי לא היה כיום סיני לפניו ואחריו. וכן לא הגיעו אותות הנביאים לזמן הגדול אשר היה הוא עליו השלום. כי אות המן יתמידו ארבעים שנה ועמוד האש והענן גם הבאר והסלו על דעת רבותינו. ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ולמאון אשר אין מים ולא חסרו דבר. ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשתי: (יב) ולכל היד החזקה. קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה: ולכל המורא הגדול. מעמד הר סיני שנאמ' בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין כלשון היתה עלי יד יי' וכן כי יד יי' עשתה זאת. ולכן יאמרו במשפט כי יראה בי יד יי', והמורא הגדול מדת הרחמים. כענין שכתוב אותו תקדישו והוא מוראכם. ולזה מתכונים בסיפרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעשות לך שם תפארת: וטעם אשר עשה משה. שהבין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הכפש אשר עשו בחרן. ויאמר לעשות אותו. לעשות את יום השבת. כי משה לא עשה

היד

אבן עזרא

(ז) לחה. הה"א תחת וי"ו כמו בתוך ^[ס]אהלה מגזרת לח כי הינשות תתגבר על הזקן. וטעם נס. הפך ^[ע]מתח: (ח) בני ישראל. ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד ^[פ]משה: ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: (ט) מלא רוח חכמה. היא ^[צ]רוק יי' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא יונא כמותו בישראל שישען עליו: ויעשו כאשר צוה יי' את משה. שישמעו אל יהושע: פנים אל פנים.

פירסמתיו

פירוש על אבן עזרא

(יהושע כ"ד כ"ו) שנחלקו בזה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ח' פסוקים וח"א ערי מקלט (מכות דף י"א ע"א) והחזיק בדעת ר"י מטעמים (בב"ב דף ט"ו ע"א). (ובמנחות דף ל' ע"א) ולפי שגם ל"כ נחמיה יהושע כתב. הסריז על המדה לומר שמן ויעל משה (פסוק א') וכן איזה פסוקים בתורה המורים על העתיד כתב יהושע ברוח נבואה כי סמך משה את ידיו עליו כמ"ש (פסוק ט') ומסר לו את התורה כולה כמו שקבלה מסיני. ואין זה סתירה ח"ו לאמתת הקבלה שמבראשית עד לעיני כל ישראל משה כתב על פי ד'. כי טעם ויכתוב משה את התורה הזאת (לעיל ל"א ט') כמו ויבן שלמה את הבית ויכלהו (מ"א ו' י"ד) וכן ויהי ככלות משה לכתוב דברי התורה הזאת על ספר עד תומם (לעיל ל"א כ"ד) כמו ויהי ככלות שלמה לבנות את בית ד' (מ"א ט' א') כ"ל בלווי. ופסוקים הרבה כספרתו ע"ד זה. והעד ואתה כתבו לכם וכו' (לעיל ל"א י"ט) שפי' כל התורה. עיין סנהדרין (דף כ"א ע"ב) וכן מה שאמרו רז"ל י"ג ס"ת כתב משה רבינו ע"ה ביום מותו הוא עד"ז. ורא"תי בס' יערת דבש להגאון מהר"י ז"ל שלפול מתוק בענין שמנה פסוקים. שם ביאר מה שדרשו רז"ל על פסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת זו מיתת לדיקים ע"פ מ"ש המפרשים ובייחוד הגאון במגלה עמוקות שמיתת לדיקים תלויה במיתת משה רבינו ע"ה. והיינו כי מיתת לדיקים כלול ונכתב במיתת משה. ובס"ת של משה שאמר לקוח ספר התורה הזה לא כתוב בו וימת משה לדעת ר' יהודה. רק יהושע הוסיף אח"כ. וא"ש כל מכה אשר לא כתוב וכו' וזהו מיתת הלדיקים עכ"ל. גם הרמב"ן ז"ל שהרבה סלונותיו על רבינו ז"ל סדר להשיג עליו בענין זה ושתיקה כהודאה דמי'. והארכתי קלת להורות שאין כוונת הרב ז"ל מסיבמת כאשר חשב הרב בעל מעשה ד'. ^[ס](בראשית ע' כ"ד). ^[ע]ר"ל גם זה אינו לשון ליחה ובריאה אלא לשון כווץ ויובש. שהוא הפך מתח והתפשטות. והטעם שלא נתכווץ ונתייבש הלחלוחית שבו רק עמד בעינו וכן פי' ר"א בכסף מלא והפך חסר כאשר לא שייך לאמור. כי אינו נמדד בכלי אשר נאמר מלא. ע"כ פי' להוליא כסף חסר. וכן כאשר הפנים מלא לחות אזי נמתח העור וההפוך הוא כאשר תנום ליחות הפנים נתקבץ. ^[פ]ר"ל לכבודו התאספו אנשים ונשים וטף להספיד את אהרן. ^[צ]עיין שמות (ל"א ג').

ר"ל

הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

ומפסיקין ויהי אחרי מות משה ביהושע א׳. מ״א סמן גאולא׃

אונקלוס

וּלְכָל עַבְדּוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ׃ יב וּלְכָל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכָל חֶזְוָנָא רַבָּא דִּי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

מסרה המורא, ל׳ ומ״ל. הגדול, ח׳ מ״ל בתורה. לעיני כל ישראל ד׳ בקרי׳ וסימן באמלע שטה שבסוף הדף.

ת״א לעיני כל ישראל מנחם ל.

שבח ותהלה לדר מרומא: לתשלום תורת יהוה תמימה:

יונתן בן עוזיאל

וּבְזַע יָת יַמָּא וּמְחָא יָת כֵּיפָא וּלְכָל דְּחִיל רַב דַּעֲבַד מֹשֶׁה בִּזְמַן דְּקַבִּיל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנָא סַמְפִּירִינוֹן וּמַתְקְלְהוֹן אַרְבְּעִין סָאוִין וְסוֹבְרוּנוּן בְּתַרְתֵּין יְדוֹי לְמֶחְמֵיהוֹן דִּכְלְהוֹן יִשְׂרָאֵל׃

סליק

בעל הטורים

פתוחות עולה כמנין על פי ה׳ יסעו. סכ״ע פתוחות וסתומות שבתורה עולה כמנין במעליות: וה׳ יכלנו מתוכתו כפלמות וילילנו מהשבילות אכי״ר:

יונתן

שהלוחות משקלם היו מ׳ סאים מלי אשר עשה משה אלא מדכתיב אשר עשה קאי על המעה שעשה משה הניסים כאשר משב וזכו היד החזקה של משה:

רש״י

הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר (לעיל ט) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת (שבת לג)׃ חסלת וזאת הברכה

רמב״ן

היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם ועבודרו נעשו לעיני כל ישראל:

אבן עזרא

ואפילפתיו: (יב) היד החזקה. פליאות הים: המורא הגדול. מעמד הר סיני: חסלת וזאת הברכה

נשלמה חמשה הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל. ואלפי ברכות והודאות לאל. אשר גמלני ברחמיו וכרוב חסדיו ויבא אשר לבבי שואל. והוא למען שמו יואל. ובא לציון גואל. במהרה בימינו יעמוד מיכאל. לבנות הבית והאריאל ויקיים מקרא שכתוב על יד יחזקאל. וידעו הגוים כי אני השם מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם וברוך ה׳ אלהי ישראל. מן העולם ועד העולם אמן ואמן:

פירוש על אבן עזרא

קר״ל בפרשה ואפשר פירש כי רולה לומר פנים בפנים בלי אמצעי. וכן פירש על פסוק ודבר ד׳ אל משה פנים אל פנים. ויש אומרים כי יש להסתכל שלא אמר ולא יקום אלא לא קם עבר במקום עתיד וזה מורה לענין גדול כי כל הנביאים היו בכח קודם בריאות עולם וזה שאמר מעת היותה שם אני. וזהו לא קם שכבר קמו כל העתידים להיות. וזכה מ״ר בהיותו עם ב״י כמו קודם בואו לעולם אשר והיה פני משה בלא מסך גוף כן היה ג״כ עם גופו וזה פי׳ פנים אל פנים וד״ל.

סכום פסוקי ספר **דברים** תשע מאות וחמשים וחמשה. **הנ״ץ** סמן: וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (י״ז י׳). ופרשיותיו **י״א** (כ״א י׳); אסרו **חג** בעבותים סמן. וסדריו **כ״ז**; יפיח אמונה **יגיד** צדק סמן. ופסקתותיו **כ״ב**. ופרקיו **ל״ד**; אודה יי בכל **לבב** סמן. מנין הפתוחות **שלשים וארבעה**, והסתומות **מאה ועשרים וארבעה**; הכל **מאה וחמשים ושמנה** פרשיות; וכסא **כבוד ינחילם** סמן.

סכום הפסוקים של כל התורה חמשת אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה; ואור **החמה** יהיה שבעתים סמן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים (ויקרא ח׳ ח׳). מספר כל הפרשיות **נ״ד** (כ״א נ״ג), ומספר כל הסדרים **קנ״ד** ומספר כל הפסקתות **צ״ה**. מנין הפתוחות של כל התורה **מאתים ותשעים**; יבא דודי לגנו ויאכל **פרי** מגדיו סמן. והסתומות **שלש מאות ושבעים ותשעה**; או אסרה אסר על נפשה **בשבעה** סמן. נמצאו מנין כל הפרשיות הפתוחות והסתומות **שש מאות ותשעה וששים**; **לא תחסר** כל בה סמן.

סליק ספרא דאלה הדברים

וסליקו להו

חמשה חומשי תורה. בסייעתא דשמיא:

עשרת הדברות לצבור

הקריאה לטעם העליון.

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל | כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו°: לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ | בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן | יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: לֹא תִרְצָח: וְלֹא תִנְאָף: וְלֹא תִגְנֹב: וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא: וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

° מצותי ק'

עשרת הדברות ליחיד

הקריאה לטעם התחתון.

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו°: לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן | יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: לֹא תִרְצָח וְלֹא תִנְאָף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא: וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

° מצותי ק'

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָׁא גְדוֹלָה תְּלִישָׁא קְטַנָּה קַדְמָא וְאַזְלָא מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְּחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק | שַׁלְשֶׁלֶת יֶרַח בֶּן־יוֹמוֹ קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה טִפְּחָא מֶתֶג מַקַּף סוֹף פָּסוּק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ולאחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יי הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם צור כל־העולמים צדיק בכל־הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר ומקים שכל־דבריו אמת וצדק:

נאמן אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא־ישוב ריקם כי אל מלך נאמן (ורחמן) אתה. ברוך אתה יי האל הנאמן בכל־דבריו: רחם על־ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו. ברוך אתה יי משמח ציון בבניה: שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על־כסאו לא־ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את־כבודו. כי בשם קדשך נשבעת־לו שלא יכבה נרו לעולם ועד. ברוך אתה יי מגן דוד:

על־התורה ועל־העבודה ועל־הנביאים ועל־יום השבת הזה שנתת־לנו יי אלהינו לקדשה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על־הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל־חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יי מקדש השבת:

לשלש רגלים

על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום (השבת הזה ועל יום)

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת.
חג המצות	חג השבעות	חג הסכות	השמיני חג העצרת

הזה שנתת לנו יי אלהינו (לקדשה ולמנוחה) לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ברוך אתה יי מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים:

הפטרת דברים

בישעיה סימן א'.

חזון ישעיהו בן־אמוץ אשר חזה על־יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה: שמעו שמים והאזיני ארץ כי יהוה דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי: ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את־יהוה נאצו את־קדוש ישראל נזרו אחור: על־מה תכו עוד תוסיפו סרה כל־ראש לחלי וכל־לבב דוי: מכף־רגל ועד־ראש אין־בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא־זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים: ונותרה בת־ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה: לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו: שמעו דבר־יהוה קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה: למה לי רב־זבחיכם יאמר יהוה שבעתי עלות אילים וחלב

כי

פירוש המלות

חזון ל' מראה נבואה: יותם. ושל יותם ושל אחז: שמעו. מרחוק: והאזיני. מקרוב: אבוס. מקום מאכל הבהמה: לא ידע. לא הבין לידע: מרעים. מריעים לעולם: נזרו. נבדלו: אחור. מדרכי אבותם: תכו. על אשר תכו: דוי. ל' מדוה: מתם. לשון תמימות: טריה. לחה: זרו. ל' רפואה: חבשו. לשון רפואה: אתה. לעיניכם יאכלו אותה: בסכה. כסכה לבדה: כמלונה. ל' מלון: במקשה. שדה של קשואין: נצורה. פליטה: קציני. נגידים ושרים: מריאים. שורים מפוטמים:

פני

מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי:
כי תבאו לראות פני מי־בקש זאת מידכם רמס
חצרי: לא תוסיפו הביא מנחת־שוא קטרת
תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא־אוכל
און ועצרה: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו
עלי לטרח נלאיתי נשא: ובפרשכם כפיכם
אעלים עיני מכם גם כי־תרבו תפלה אינני שמע
ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם
מנגד עיני חדלו הרע: למדו היטב דרשו משפט
אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: לכו־נא
ונוכחה יאמר יהוה אם־יהיו חטאיכם כשנים כשלג
ילבינו אם־יאדימו כתולע כצמר יהיו: אם־תאבו
ושמעתם טוב הארץ תאכלו: ואם־תמאנו ומריתם
חרב תאכלו כי פי יהוה דבר: איכה היתה לזונה
קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה
מרצחים: כספך היה לסיגים סבאך מהול במים:
שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף
שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא־יבוא
אליהם: לכן נאם האדון יהוה צבאות אביר ישראל
הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: ואשיבה ידי
עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל־בדיליך:
ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה
אחרי־כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: ציון
במשפט תפדה ושביה בצדקה:

הפטרת ואתחנן

בישעיה סמן מ'.

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על־לב
ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה
עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל־חטאתיה:
קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה
מסלה לאלהינו: כל־גיא ינשא וכל־הר וגבעה
ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה:
ונגלה כבוד יהוה וראו כל־בשר יחדו כי פי יהוה
דבר: קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל־הבשר
חציר וכל־חסדו כציץ השדה: יבש חציר נבל
ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם: יבש
חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: על
הר־גבה עלי־לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך
מבשרת ירושלם הרימי אל־תיראי אמרי לערי
יהודה הנה אלהיכם: הנה אדני יהוה בחזק יבוא
וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו:
כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו
ישא עלות ינהל: מי־מדד בשעלו מים ושמים
בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס
הרים וגבעות במאזנים: מי־תכן את־רוח יהוה
ואיש עצתו יודיענו: את־מי נועץ ויבינהו וילמדהו
בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו:
הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים
כדק יטול: ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה:
כל־הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו־לו: ואל־
מי תדמיון אל ומה־דמות תערכו־לו: הפסל נסך
חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף צורף:
המסכן תרומה עץ לא־ירקב יבחר חרש חכם
יבקש־לו להכין פסל לא ימוט: הלוא תדעו הלוא
תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם
מוסדות הארץ: הישב על־חוג הארץ וישביה
כחגבים הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת:
הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה: אף
בל־נטעו אף בל־זרעו אף בל־שרש בארץ גזעם
וגם־נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם: ואל־
מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש: שאו־מרום
עיניכם וראו מי־ברא אלה המוציא במספר צבאם

לכלם

פירוש המלות

פני. כמו לפני: און. לא אוכל לראות זה: לטורח. למשא כבד: חדלו. מדלו לכם מלהרע: אשרו. כמו ישרו החזיקו: חמוץ. כמו חמוס: ונוכחה. ענין בכור טענות: כתולע. הוא תולעת שני: ושמעתם. ל' קבלת מוסר: תמאנו. תסרבו: חרב. כמו בחרב: תאכלו. ל' כליון. מלאתי. כמו מלאת: לסיגים. מה שנפלט מהכסף: סבאך. ייך: מהול. מזוג: סוררים. מעותי': שלמונים: שלומים: הוי. כמו אוי ל' תאניה: ואשיבה: פעם אחר פעם: כבור. הוא בורית: בדיליך. בדיל המעורב בכסף: מלאה. השלמה: צבאה. זמנה: נרצה. נשלם עונשה: כפלים כולה לומר ב' גליות: קורא. כאלו קול קורא: פנו. לשון פנוי: העקוב. המעוקל: והרכסים. הגבוהים: קול. כאלו קול אומר: חציר. כעשב חסדו. אפי' חסדים הרבה: נשבה. כמו נשפה: נבל. כמו יפול: ציון. פירוש את ציון המבשר': תיראי. תפחדי: בחזק. ביד חזקה: לו. לעזרו: שכרו. שיתן לבוטחים בו: עלות. ילדות: בשעלו. באגרופו: תכן. חשבון: וכל. מדד: בשליש. במדה: בפלם. במשקל: תכן. כמו ותוכן לבבים: את. כמו עם: נועץ. לשון עצה: כמר. הוא הטיפה הנופלת מהדלי: וכשחק. אבק דק: כדק. עפר דק: בער. לשון הבערה: תערכו. תשוו לו. נסך. ל' מסכה: ירקענו. כמו וירקעו: ורתקות. שלשלאות: המסכן. ל' עלי מסכן: חוג. סובב: כדק. כיריעה: וימתחם. ויפרס': נשף. כמו נשב:

אונים

לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא
נעדר:

הפטרת עקב

בישעיה סימן מ"ט.

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח
אשה עולה מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה
ואנכי לא אשכחך: הן על־כפים חקתיך חומתיך
נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך
יצאו: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך
חי־אני נאם־יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים
ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי
עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו
באזניך בני שכליך צר־לי המקום גשה־לי ואשבה:
ואמרת בלבבך מי ילד־לי את־אלה ואני שכולה
וגלמודה גלה | וסורה ואלה מי גדל הן אני
נשארתי לבדי אלה איפה הם: כה־אמר אדני
יהוה הנה אשא אל־גוים ידי ואל־עמים ארים נסי
והביאו בניך בחצן ובנתיך על־כתף תנשאנה:
והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקותיך אפים
ארץ ישתחוו־לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי־
אני יהוה אשר לא־יבשו קוי: היקח מגבור
מלקוח ואם־שבי צדיק ימלט: כי־כה | אמר יהוה
גם־שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת־יריבך
אנכי אריב ואת־בניך אנכי אושיע: והאכלתי
את־מוניך את־בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו
כל־בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב:
כה | אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר
שלחתיה או מי מנושי אשר־מכרתי אתכם לו הן
בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם:
מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור
קצרה ידי מפדות ואם־אין־בי כח להציל הן
בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש
דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים
קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון
למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר | בבקר
בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה
פתח־לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי:
גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי
מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר־לי על־כן לא
נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי־
לא אבוש: קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד
מי־בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר־
לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש
יאכלם: מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו
אשר | הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם
יהוה וישען באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי
זיקות לכו | באור אשכם ובזיקות בערתם מידי
היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון: שמעו אלי
רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור חצבתם
ואל־מקבת בור נקרתם: הביטו אל־אברהם
אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו
ואברכהו וארבהו: כי־נחם יהוה ציון נחם כל־
חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה
ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

הפטרת ראה

ואם היה ר"ח או מחר חדש נוהגים בק"ק פפ"דם להפטיר בשל ר"ח או מחר חדש אבל בהרבה קהלות נוהגים להפטיר עניה סוערה ולדחות של מחר חדש אבל של ר"ח אין דוחין, ויש קהלות דוחין גם של ר"ח.

בישעיה סמן נ"ד.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך
אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך
ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ:
וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה
תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי

לא

פירוש המלות

אונים. לשון חוזק: נעדר. חסר: עולה. בנה הקטן: אלה. אפילו אם אלה: חקתיך. לשון חקיקה: חומותיך. הנהרסות: מהרו. כמו ימהרו: ומחריביך. השוטפים: באו. יבואו: בעדי. תכשיט: חרבותיך ושממתיך. שאת דואג עליהם: תצרי. תדחקי: מבלעיך. משחיתיך: שכליך. שאת שכול' מהם: לי. גם כאלה בעבורי: וגלמודה. יחידה: וסורה. מלך בניה שגלו וסרו ממנה: איפה. אי פה הם: בחצן. בזרוע או כנף הבגד: אמניך. ל' אומן היונק: חיקה. אלה הם דברי האומות: צדיק. הנשבה בצדק ובמשפט: יקח. שאני גבור יוכם: עריץ. גבור: ואת. ועם: מוניך. ל' עושק: וכעסים יין. ענבים הנסחטים: מנושי. ל' חוב: שלחה. גורשה: קראתי. שובו אלי: קדרות. ל' חושך: לימודים. מורגלים: לעות. מל' עת וזמן: בבקר. יום אחר יום: למורטים. המורטים שער לחייו והזקן: כחלמיש. פי' כאבן החזק: מצדיקי. שילדיק דברי: עש. תולעת האוכל בגדים: יבטח. היה לו לבטוח: מאזרי. מסבבי זיקות: אשכם. תאכלם: למעצבה. עלבון: צור. סלע: חצבתם. כורתתם: מקבת. נקיבת הבור: נקרתם. ל' עקירה: תחוללכם. כמו תחולל אתכם: וערבתה. כמו מדבר וערבה:

ימות

לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן° אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

°הנה ק'

הפטרת שפטים

בישעיה סמן נ"א.

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות ומבן־אדם חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח ולא־ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־אתה: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית: אין מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: ושמתיה ביד־מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי | בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו° מוסרי צוארך שביה בת־ציון: כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו° יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני: מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם: חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

°התפתחי ק' °משליו ק'

הפטרת כי תצא

בישעיה סימן נ"ד. (ועיין בפ' נח).

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי | מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים

נשמות

פירוש המלות

ימות. אשר ימות: חציר. אשר כחציר: המציק. דוחק ולוחץ: רגע. בוקע: קבעת. השמרים: התרעלה. אלם: מצית. ל' מצילה: מנהל לה. מנהיג נגלות: עלפו. ל' עייפות: כתוא. שור הבר: מכמר. המוכב ברשת: ושכרת. מלכות: אדוניך. יושב אדוניך: עמו. על עמו: מוגיך. ל' יגון: שחי. ל' שחה: התנערי. ל' ונער פרעה: התפתחי. ל' פתחה: מוסרי. ל' קשירה: ואשור. זה סנחריב: ועתה. בגלות השלישי: יהילילו. ל' יללה: מנאץ. ל' כעס: צפיך. נביאיך: חשף. לשון גלוי: הברו. הנקו מכל טומאה:

אורך

נשמות יושיבו: אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

ולמנהג הקהלות שמנהגם לדלג ענ״ה סוערה של פ׳ ראה מפני הפטרת ר״ח או מחר חדש נוהגין להוסיף כאן עניה סוערה אם נשכחה שהיא כידמה מ׳ כלה.

הפטרת כי תבוא

בישעיה סימן ס׳.

קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי־הנה החשך יכסה־ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על־צד תאמנה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי־יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו: כל־צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על־רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: מי־אלה כעב תעופינה וכיונים אל־ארבתיהם: כי־לי | איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: ובנו בני־נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: כי־הגוי והממלכה אשר לא־יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על־כפות רגליך כל־מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: לא־ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: לא־יהיה־לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא־יאיר לך והיה־לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: לא־יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה־לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו° מעשה ידי להתפאר: הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

°מטעי ק׳

הפטרת נצבים

בישעיה סמן ס״א.

שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי־ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן | אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל־הגוים: למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד־יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער: וראו גוים

צדקך

פירוש המלות

אורך. כגיע זמן ישועתך: החשך. גלות: על צד. לד המלכות: תאמנה. לשון גידול: המון. ריבוי הים: שפעת. ענין ריבוי: בכרי. גמלים קטנים: הלבנון. עצים הטובים שבהם: תדהר ותאשור. מיני עצים: שחות. ל׳ השתחויה: מעניך. בגלות: וקראת. ל׳ כרוז: לאלף. לאלוף טעמים: אחישנה. ל׳ מהירות: אשיש. דברי ישראל בשובם מהגלות: יעטני. ל׳ עטיפה: יכהן. יגדל פארו: תעדה. ל׳ עדי: כליה. כלי תכשיטים: אחשה. אשתוק: אשקוט. אנוח:

צדקך

114

צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף° מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא° צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

°וצניף ק׳ °לו ק׳

הפטרת וילך

כמנהג הספרדים וכן מנהג ק״ק פפד״ם כשהפרשיות נפרדות אבל כשהן מחוברין מפטירין שוש אשיש של פ׳ נצבים ומפטירין שובה בפ׳ האזינו עד ופושעים יכשלו בם ואח״כ אומרים תקעו שופר וגו׳.

בהושע סמן י״ד.

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

הפטרת וילך

כמנהג האשכנזים (וק״ק פפד״ם מפטירין שובה כשהפרשיות נפרדות ומוסיפין בסוף תקעו שופר בציון עד ולא יבושו עמי לעולם דלהלן בפ׳ האזינו אבל כשהפרשיות נצבים וילך מחוברות מפטירין שובה בפ׳ האזינו).

בישעיה סמן נ״ה.

דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃ כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא

פירוש המלות

צדקך. הישועה שלך: יקבנו. יפרשנו: וצניף. מצנפת: בעולה. האשה שיש לה בעל ולא אלמנה: כי יבעל. כמו שיבעל: סלו. הרימו. ופעלתו. שכר פעולתו: חמוץ. ל׳ צבוע: מבצרה. עיר גדולה: צעה. מליע: פורה. ל׳ יקב: ויז. ל׳ יזה: נצחם. דמם: אגאלתי. לשון ליכלוך וטינוף: ואבוס. ולרמוס: בהמצאו. קודם גזר דין: דרכו, במעשיו ובפיו: ירבה. אף על פי שהאדם הרבה להרע:

מפי לא־ישוב אלי ריקם כי אם־עשה את־אשר
חפצתי והצליח אשר שלחתיו׃ כי־בשמחה תצאו
ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם
רנה וכל־עצי השדה ימחאו־כף׃ תחת הנעצוץ
יעלה ברוש °תחת הסרפד יעלה הדס והיה
ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת׃ כה אמר יהוה
שמרו משפט ועשו צדקה כי־קרובה ישועתי
לבוא וצדקתי להגלות׃ אשרי אנוש יעשה־זאת
ובן־אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו
מעשות כל־רע׃ ואל־יאמר בן־הנכר הנלוה
אל־יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו
ואל־יאמר הסריס הן אני עץ יבש׃ כי־כה אמר
יהוה לסריסים אשר ישמרו את־שבתותי ובחרו
באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי׃ ונתתי להם
בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות
שם עולם אתן־לו אשר לא יכרת׃ ובני הנכר
הנלוים על־יהוה לשרתו ולאהבה את־שם יהוה
להיות לו לעבדים כל־שמר שבת מחללו ומחזיקים
בבריתי׃ והביאותים אל־הר קדשי ושמחתים
בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על־
מזבחי כי ביתי בית־תפלה יקרא לכל־העמים׃
נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ
עליו לנקבציו׃

°ותחת ק׳

הפטרת האזינו

כמנהג האשכנזים. שובה ישראל עד ופושעים יכשלו בם ואח"כ אומרים
תקעו ובק"ק ספרד"ם מפטירין וידבר דוד לקמן מוץ אם הוא שבת תשובה
אז מפטירין שובה ישראל עד ופושעים יכשלו בם ואח"כ תקעו.
ביואל סמן ב׳.

תקעו שופר בציון קדשו־צום קראו עצרה׃
אספו־עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים
ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה׃
בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה
ויאמרו חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן נחלתך
לחרפה למשל־בם גוים למה יאמרו בעמים איה
אלהיהם׃ ויקנא יהוה לארצו ויחמל על־עמו׃

ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן
והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם
עוד חרפה בגוים׃ ואת־הצפוני ארחיק מעליכם
והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים
הקדמני וספו אל־הים האחרון ועלה באשו ותעל
צחנתו כי הגדיל לעשות׃ אל־תיראי אדמה גילי
ושמחי כי־הגדיל יהוה לעשות׃ אל־תיראו
בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא
פריו תאנה וגפן נתנו חילם׃ ובני ציון גילו
ושמחו ביהוה אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה
לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון׃
ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר׃
ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה
הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי
בכם׃ ואכלתם אכול ושבוע והללתם את־שם
יהוה אלהיכם אשר־עשה עמכם להפליא ולא־
יבשו עמי לעולם׃ וידעתם כי בקרב ישראל
אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא־יבשו עמי
לעולם׃

כמנהג הספרדים וכן בק"ק ספרד"ם כספ׳ האזינו אסר י"כ.
בש"ב סמן כ"ב.

וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת
ביום הציל יהוה אתו מכף כל־איביו ומכף שאול׃
ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי־לי׃ אלהי
צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי
משעי מחמס תשעני׃ מהלל אקרא יהוה ומאיבי
אושע׃ כי אפפני משברי־מות נחלי בליעל
יבעתני׃ חבלי שאול סבני קדמני מקשי־מות׃
בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אקרא וישמע
מהיכלו קולי ושועתי באזניו׃ °ותגעש ותרעש
הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי־חרה
לו׃ עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים
בערו ממנו׃ ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו׃
וירכב על־כרוב ויעף וירא על־כנפי־רוח׃ וישת

°ויתגעש ק׳

פירוש המלות

תצאו. מן הגלות: תובלון. אסלכס: ימחאו. יכו כף אמתמה: הנעצוץ הסרפד. מיני קוליס הס: יד. מקום: לנקבציו. מן אסומות סיתגיירו
מספיס על קבולי ישראל: תקעו. לעורר הלבבות לתשובה: עצרה. קבוץ: ויונקי שדים. סיתענו גם הקטנים: חתן. אפילו חתן: לארצו.
בעבור ארצו: הצפוני. האויב: באשו. סרחו: צחנתו. סרחו: אדמה. ארץ ישראל: המורה. את נביאכם: מורה. מטר: והשיקו. כמו
והליפו: הזאת. שירה זאת חבר דוד לעת זקנתו: סלעי. ל׳ סלע: מחמס. מאנשי חמס: אפפוני. הקיפוני: נחלי. גייסות סוטפות כנחל:

חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃ יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם׃ וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כִּי כָל־°מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי׃ וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃ כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי־צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃ הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים °דַּרְכּוֹ׃ מְשַׁוֶּה °רַגְלָו כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃ מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃ וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃ וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם

°משפטיו ק׳ °דרכי ק׳ °רגלי ק׳ °מגדול ק׳

וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ °מִגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

ויש מפטירים אותה ביחזקאל סמן י״ז.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃ בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי ׀ עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת׃ וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃ וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד׃ בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהוֹלִיד בֵּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ וְהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה׃ וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ עַל־הֶהָרִים לֹא

אכל

פירוש המלות

חשרת. קיבוץ העבים: עבי. בעבי: אפיקי. מים הנגרים בהם: מנשמת. מכח נשיבת: ימשני. משכני: אידי. ת״י ביום טלטולי: כבור. נקיות: גבר. בר ונקי: תתבר. תתברר: תתפל. תתפתל: שור. על סור: צרופה. ברורה ונבחנת ועוסה: ויתר. ל׳ התרה: ונחת. ל׳ שבירה: זרועותי אזרועותי: מעדו: מטו: קרסלי. כרעי: ואמחצם. ל׳ מכלתי: ואצמיתם. והכריתם: יבולו. לשון עלה נבל: ויחגרו. לשון חרדה וזועה:

יפקד

הפטרת האזינו

אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־
אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא: וְאִישׁ לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא
חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־
בָגֶד: מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח
מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֺן
אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה: אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל
אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת
בַּעֲוֺנוֹ: וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֺן הָאָב
וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר
וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה: הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא
תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא ׀ בַּעֲוֺן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן
הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת *רָשָׁע
עָלָיו תִּהְיֶה: וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתָו אֲשֶׁר
עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת: כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא
יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה: הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ
מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָו
וְחָיָה: וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל
הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־
צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־
מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת: וַאֲמַרְתֶּם
לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי שִׁמְעוּ־נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי
לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ: בְּשׁוּב־צַדִּיק
מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־
עָשָׂה יָמוּת: וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה: וַיִּרְאֶה
וַיָּשׁוֹב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת:
וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי
לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן:
לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־
יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֺן: הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־
כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב
חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל:
כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה
וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ:

°הרשע ק׳ °חטאתיו ק׳ °מדרכיו ק׳ °צדקתיו ק׳ °וישב ק׳ °אחת ק׳

הפטרת שבת ראש חדש

בשבת ור״ח קוראים למפטיר וביום השבת עם ובראשי חדשיכם ומפטירין השמים כסאי, ונדחת הפטרה זו מפני הפטרת שמעו דפ׳ מסעי.

בישעיה סימן ס״ו.

כֹּה אָמַר יְהֹוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי:
וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהֹוָה
וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי:
שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־
הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה:
גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן
קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע
בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהֹוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהֹוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם
וְהֵם יֵבֹשׁוּ: קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהֹוָה
מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו: בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם
יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי
רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי
פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ: הַאֲנִי
אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד
וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ
בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים
עָלֶיהָ: לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן
תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: כִּי־כֹה ׀ אָמַר
יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף
כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
תְּשָׁעֳשָׁעוּ: כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי
אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם
וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהֹוָה אֶת־
עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו: כִּי־הִנֵּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ
בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ: כִּי בָאֵשׁ יְהֹוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־
כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהֹוָה: הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים
אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אֶחָד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר
וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהֹוָה: וְאָנֹכִי
מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל

ולוד

ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם | מכל־הגוים | מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרה לערב ר"ח שחל בשבת

בשמואל א' סימן כ'.

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים | ממך והנה קחנו | ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על°־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם | בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצי° ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה | ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

°אל ק' °החצים ק'

סדר פרשיות נצבים וילך

אחר ידיעות שנה ושנה וקביעתן

חיבוריהן (שנים פשוטות)		והפרדתן (שנים מעוברות)		חיבוריהן (שנים פשוטות)		והפרדתן (שנים מעוברות)	
בחג	מחוברות	בחה	מחוברות	השא	נפרדות	חשג	מחוברות
בשה	מחוברות	בשז	נפרדות	זחא	נפרדות	זחג	מחוברות
גכה	מחוברות	גכז	נפרדות	זשג	מחוברות	זשה	מחוברות
הכז	נפרדות	ההא	נפרדות				

מנחת שי

(וכל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

בס"ת צריך להניח ריוח ד' שיטין

א (א) אלה. בגלגל והלמ"ד בדגש: (ג) אלהם. חסר יו"ד כי אינו מהי"ז מלאים בתורה: (ד) את. בשופר יתיב: בעשתרת. במפתח בעשתרות והרמ"ה כתב בעשתרת קרנים פרשת לך לך חסר וא"ו כתיב ודכותא אשר יושב בעשתרת באדרעי: (ז) ובנגב. כ"כ לא ובנגף *): (י) ככוכבי השמים לרב. חסר וא"ו וכל ר ב באורייתא דכותיה וכל ל ר ב בלישנא דכותיה הרמ"ה ז"ל. ויש בזה דרש בדברים רבה. אמר להן היום הזה ככוכבים אבל לעתיד לבא לרב אתם עתידים להיות דומין לרבכן כילד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתיב בישראל לעתיד לבא והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה: (יא) אבותכם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתוב בהעתק הללי ליתא כתיב כן וגם במסורת כ"י ליתא חסר יו"ד וכן במסורת פרשת שמות ובספר מנחת כהן הכא והתם. ואמרתי להם אלהי אבותיכם ליתא מלא דמלא בתורה. אלהי אבותכם יוסף אליכם לאות מלא וא"ו וחסר יו"ד. ושארא אבתיכם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ע"כ. וכן מצאתי הרמ"ה ז"ל ובמקצת ספרי הדפוס דין חסר דחסר ובמקצתם חסר וא"ו ומלא יו"ד וכולם טעו בזאת: (יג) ואשימם. במדרש דברים רבה ואשמם כתיב. אמר ריב"ל אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם וכו' ודרשו גם כן בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלוים בראשי דייניהם. ורש"י הביא מדרש זה דספרי וכתב בפירוש שהוא חסר יו"ד וכן נראה מהמזרחי והחזקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה. גם בעל הטורים אמר שהוא חסר יו"ד וכן ראיתי בשם ספר הללי. אמנם העיד בעל אור תורה כי בכל ס"ס ואשכנזי ומלכיים וירושלמיים מלא יו"ד ושהמסורת עליו ליתא ומלא ולזה הסכים המאירי ושמן ששון וכן כתב הרמ"ה ז"ל לפום דגרסי חסר יו"ד כתיב ובכולהו נסחי מלא יו"ד כתיב וכן העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה שכן עשה מעשה וכן עיקר. והמפרשים שכתבו שהוא חסר הלכו בזה אחר הדרש ואנן כמליאות הספרים והמסורות נקטינן עכ"ל. עוד מצאתי מסורת כ"י שאומרת ליתא וא' ואכי אשימם (מלכים א' ה') והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד וא'**) וליה דכוותיהון ומשם קצת ראיה שגם זה מלא ***) ואולי לזה נתכוון בעל מ"כ באמרו ואשימם מלא בהכרח המסרה ועיין בס"ת הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב: (יד) טוב הדבר. במקצת מדוייקים אין הגעי"א בואליך וכן נראה במילופים: (טו) אנשים. האל"ף בחטף פתח: (טז) שמע בין אחיכם. סנהדרין פ"ק אזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם פי' שמע כתיב חסר וא"ו כלומר שמע דבריך בין אחיכם כשתהיו שניכם יחד: (יז) לא תכירו. מקף באמצע: אשר יקשה. בלא תרין טעמין במלת אשר: מכם. בזקף קטן: (יח) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו בכל ספרים כתיבת יד מדוייקים וקרי בחירק ומאי דאמרינן במסורת. בעת. בעתם. בעתה. הבאר. כלהון היא וליתא חד מנהון ההוא לענין הקריאה בלמוד אתת' ועיין מ"ש בשם הרמ"ה על מלה זו בפרשת תולדות יצחק: (כא) אלהיך. הה"א בסגול: (כג) שנים עשר. בלא תרין טעמין במלת שנים: (כה) ויורדו אלינו. בהעתק הללי וירדו ירושלמי ויורדו ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ונמסר עליו ב' חסר יו"ד וכן נמסר על וימהרו ויורדו דסוף מקץ ומכללא משמע דמלא וא"ו כתיב ובמסורת כתיבת יד ויורדו ב' כתיב כן ובפירוש איתמר מבעל מנחת כהן ויורדו אלינו ב' מלא וא"ו וחסר יו"ד ופי' ויורדו איש אמתחתו ודין והכי נמי איתמסר מהרמ"ה ז"ל בהדיא והוסיף עוד וחד בלישנא מלא דמלא וסימן ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים מלא וא"ו ויו"ד כתיב: דבר ויאמרו. הדל"ת רפה: (כז) ביד האמרי להשמידנו. ב' פסוקים דמטעים באורייתא ביד האמרי להשמידנו. דיהושע ז' ביד האמרי להאבידנו ואחד פסוק סימן להשמדה ולהובדה עד סופא (דניאל ז'): (כח) אנה אנחנו. מלרע וכן אנא אלך מרוחך (תילים קל"ט) והשאר כלם מלעיל מכלול דף רס"א ומסורת ועיין מה שכתוב בתילים סימן קי"ו: (כט) לא תערצון ולא תיראון. הוא"ו בגעיא: (לג) לתור לכם. תביר בכ"ף: (לה) הרע. הרי"ש בקמץ: (לו) דרך. הדל"ת במאריך: (לח) יבא. הגלגל ביו"ד בדפוס ישן ובספרים כתיבת יד מדוייקים. ובאחד מהם מסור ליתא מלעיל: חזק. הזי"ן בדגש: הוא ינחלנה. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא בחירק בלישנא נחלה באורייתא ושארא מלאים יו"ד וכן במסורת שמואל ב': (מא) ותחגרו. הגימ"ל דגושה: (מב) תלחמו. התי"ו דגושה: (מד) ויכתו. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כתיבת יד אין בוא"ו מאריך וכן נראה במילופים: ב (ב) ויאמר ה' אלי לאמר. סתומה: (ה) אל תתגרו. מלרע שהגלגל ברי"ש בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים: (ח) ומעלין בגבר ם ונפן ובעבר. יש כאן פרשה סתומה באמצע פסוק: (ט) ואל תתגר. הגימ"ל בקמץ: (י) עם גדול ורב כענקים. במקצת ספרי הדפוס וָרב הוא"ו בקמץ והנייכא דלקמן וְרב בשוא ובספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים שניהם בשוא וכן כתב א"ת: ורם. כל אורייתא וָרם בר מן חד וְרם לבבך וכל שאר קריא וָרם בר מן ח' כי יום לה' צבאות על כל גאה וָרם: (טז) ויהי כאשר. הכ"ף רפה לבד אשר וכן כאוי מדין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהוא: (כא) וישמידם. בתיקון ס"ת ישן וישמדם. במפתח וישמדם ע"כ. והרמ"ה כתב וישמידם ה' מפניהם דעם גדול ורב מלא יו"ד כתיב: (כג) מכפתר. בתיקון ס"ת ישן מכפתור במדוייק מכפתר חסר וכן במפתח ע"כ. והרמ"ה כתב כפתר ופרת חסר וא"ו כתיב ודכותא בעניינא אחרינא הילאים מכפתר חסר: (כד) סעו. הסמ"ך דגושה: (כח) ברגלי. הבי"ת רפה: (כט) אעבר־אֶעֱבֹר. כ"כ במקצת ספרים וכן ראיתי במילופים כ"י: (לג) ונך אתו. בתיקון ס"ת ישן וגם בהעתק פילאהרה הב"ף רבתי. ולא מצאתי כן במדוייקים גם לא בשום נוסח מאלפ"א ביתא רבתים: בנו. בניו קרי: (לד) ונחרם. מאריך בוא"ו לבד לא בנו"ן לפעמי' שבמילופים ככא' בהפך: והנשים והטף. קדמאה והנשים והטף תניינא הנשים והטף סימן קדמאה והמלך והמן ישבו לשתות סימן תניינא יצא המלך והמן: (לה) רק הבהמה בזזנו לנו. סימן חילוף קדמאה בזזנו תניינא בזזנו וסימן עם זו ****): (לו) את הכל. הכל בזקף גדול: ג (ו) ונחרם אותם. אין מאריך בוא"ו ולא בנו"ן: (ח) ונקח בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק וכן בעת ההוא בבקיעת כמ"ש למעלה: (ט) צידנים. בתיקון ס"ת ישן לצדנים בספר מדא צידנים וכן במפתח ע"כ והרמ"ה כתב בהדיא צידנים יקראו לחרמון מלא תרין יודי"ן וחבר וא"ו כתיב: שרין. בשי"ן שמאלית וכן לבנון ושריון (תילים כ"ט) כ"כ בהגהת ר' אליה האשכנזי בשרשים שרש שרה אף על פי שכתב במתורגמן ויש ספרים בשי"ן שמאלית. ובספרים מדוייקים כתיבת יד בשי"ן שמאלית וכן תרגם אנקלוס טריון בטמ"ך. ומה שתרגם יונתן בן עוזיאל טורא דמסרי פירוי וכן בתרגום ירושלמי אם נפרש כלשון המדרש שפירושו נוסרין יהיה בשי"ן ימנית אך אפשר לפרש שפירושו מסריחין מחמת רוב פירות הגדלים באילנות כי תרגום ולא הבאיש ולא סרי. וכן מלת שניר שבפסוק ודשיר השירים מראש שניר וחרמון וביחזקאל כ"ז ברושים משניר ובדברי הימים א' ה' ושניר והר חרמון כולם בשין שמאלית וכן במדרש שניר שהוא שונא הניר ועיין עוד מ"ש בתילים כ"ט: יקראו לו. מקף באמצע לא תירכא: (יא) ערש ברזל. בנוסח א' כ"י מאלפ"א ביתא רבתא בי"ן ערש רבתי וכן הוא בהעתק פילאהרה ובתיקון ס"ת ישן כ"י ולא ראיתי כן בספרי הדפוס ולא בכתובי יד: הלה הוא. דין לחוד כתיב ה' ובפסיקתא המיוחסת לר' טוביהו הלה היא ה"א תחת אל"ף משמש ולמה כתיב בה"א להודיעך כי אלו שבחו לא ספר שאין מספרין בכבוד רשע כל כך וכן הוא אומר ומן סניתו וען סניתו קרי ואמרו רבותינו ז"ל אלו שבחו אין כתוב כאן וכן הלה היא ה"א במקום אל"ף. עיין מ"ש בירמיה סימן כ"ב: (יב) אשר. במקף לא בשופר ופסק: אשר על נחל ארנן. בהעתק הללי ארנון מלא וכן מצאתי בס"א כ"י אך בשאר ספרים חסר וכן עיקר כי לא נמנה במסורת רק ג' מלא בתורה בפ' חקת כמ"ש שם: לראובני ולגדי. וכן ולראובני ולגדי שבסמוך ובפ' ואתחנן ובפ' כי תבוא וביהושע וד"ה כולם השורק ברי"ש והאל"ף נחה כמ"ש בפרשת פינחס: (יט) ומקנכם. בטעם סגולתא: (כ) להם בעבר הירדן. בתיקון ס"ת ישן להם בעבר ס"א לכם ע"כ. וזה משום מהמסורת שכתוב להם כי הוא אחד מן חמשה להם דקריין לכם ומטעין בהו ספרי וסימן נמסר במ"ג פ' בהעלתך סי' י"א ועיין מ"ש ביהושע סימן א': (כח) ואת יהושע צויתי. דין לחוד באורייתא מלא דמלא בתרין ווין וכל שאר באורייתא מלא וא"ו קדמאה חסר וא"ו תניינא:

פרשת ואתחנן

(כד) ובגבורתך. הטעיות גברו מאד במקרא גדולה בפסוק ובמסורה. והמדפיס לא ידע להזהר ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וחסר יו"ד. גם הרמ"ה ז"ל כתב דהכי כתיב בנוסחי דיקי ועיין מ"ש בישעיה ס"ג: (כו) ויתעבר ה' בי. הבי"ת דגושה מדין אתיק כמ"ש בתילים סי' ב': למענכם. המ"ם רפה: אל תוסף. כתוב במסורת הדפוס ב' מלאים בלישנא דין ואחרו לא תוסף עליו דרלה. וזה שיבוש דהאי דרלה חסר בכולהו ספרי ונראה של"ל אל תוסף על דבריו דמשלי וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותקף ללדת חסר וא"ו כתיב ודכותה לא תסף את כחה לך וכל אורייתא בלישנא דכותא חסר במ"א מלא ומי' אל תוסף דבר אלי עוד וכל שאר אורייתא חסר וא"ו בלישנא ומפיק עליה תרין מלאים בלישנא דין ואל הוסף על דבריו פן יוכיח ונכזבת מכלל דשארא חסר וא"ו בלישנא וליה מסורת דמקרא גבי אל תסף לאות פני ליה כוסיה חסר מכלל דבתרא מלא כדאמרן והאי מסורת בלשון זכר קא מפרא דאי בכל לישנא הא איכא אחרינא וחסר לא תסף את כחה לך וליה מסורת דמקרא בהוך תלתא מלא ושבא אל תוסף כאות פני בהדאי ושבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליה: (כז) ימה ולפנה. במס"ג כתוב ולפונה מלא וא"ו ונמסר עליו ג' מלא וב' חסרים. והמדפיס נשתבש לפרש החסרים והמלאים ובא לכלל טעות גם בפסוק. ובכל ספרים מדוייקים כתוב ולפנה חסר וכן מוכח במסורת ריש פרש' וילא וכ"כ הככן כל לישנא לפנה ולפנה חסר כל אורייתא עכ"ל. ומסורת שלפנינו כך צריך להגיה והיה זרעך כעפר. עלה ראש הפסגה שניהם חסרים. ולפונה פנה אל הגלגל (יהושע ט"ו). נגבה לאפרים ולפונה (שם י"ז) ראיתי את האיל (דניאל ח') שלשתם מלאים: ד (ג) בבעל פעור. מצאתי כתוב בחומש קדמון כי בספר ר"מ ובס' ר"נ מיגה לבעל ע"כ. ובספרים שלנו בבעל וכן תרגמו המתרגמים וכ"כ הראב"ע בבעל פעור בעבור בעל פעור: (ה) לעשות כן. בגלגל בסי"ן לא במאריך ומלת כן בזקף קטן לא בפשטא וזוק חזי מילי פום גבר חכים בעל א"ת: (ז) אלהים קרבים. קודם סנהדרין פ' ד': קראנו. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן חברו שבמסורת יעננו ביום קראנו: (ח) צדיקם. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא וכל צדיקם באורייתא דכותיה בר מן חד מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דואלה שמות וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין במ"ג סוף מזמור ל"ז: (ט) יסורו. בהעתק הללי יסורו ירושלמי יסרו ע"כ. ובכל הספרים הוא מלא כ"כ הרמ"ה ז"ל ובמסורת ב' מלאים וסברו יתגוררו יסורו בי (הושע ז'): מלבבך. הלמ"ד דגושה: (יד) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן ועיין מ"ש בפ' דברים: (טז) פן תשחתון. בס"ס הקדמאה בתיו לא בפ"א: (יט) וראית את השמש. הוא"ו בגעיא: (כ) ויוצא. ד' וחסר יו"ד ופי' במסורת ועיין בס' כתולות יהודה דרוש ד' דף י"ט:

תמונת

*) נ"ל לא בנגב בלא וא"ו. **) נ"ל וא"ו ואלף. ***) נ"ל כי גם היה חסר היה להזכיר ההבדל הגדול בין מלא וחסר. ****) בתחלה אין הזיי"ן דגש, וס' הזיי"ן דגש.

(כג) תמונת כל אשר צוך. במסורת פ' לו נמסר סימן ונן ה' דסבירין כאשר וקרינן אשר ומד מיניהו השמרו לכם פן תשכחו ובס' זה יש ב' אשר והדעת מכרעת שעל הראשון נאמר וכ"כ הרא"ע אשר צוך כאשר צוך: (כה) ועשיתם פסל. במדוייקים הפתח בס"ן: (כו) העידתי. מלא יו"ד וכ"כ בעל הטורים ובתיקון ס"ת ישן העידתי ס"ת המדוי' ע"כ. והרמ"ה כתב העדתי חסר דחסר וחמר עם יו"ד וסימן העדתי בכם היום דהאזינו חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכוותא העדתי בכם דוהיה אם שכח תשכח דוהיה עקב חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו העידתי בכם סמוך דכי תוליד בנים מלא יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל. ומ"ש במ"ק העידתי ב' מלא ר"ל בכל המקרא ומנבו כי העידתי. (לב) אשר ברא אלהים אדם. יש פסיק בין אלהים לאדם וכן נמנה בפסיקתא דאורייתא ודוגמתו בריש פרשת חיי שרה נשיא אלהים אתה: (לג) השמע עם. בב' טעמים כי לכן שמו שני טעמים להפריש בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שבלדה כמו השמע עם. שלא תסך (תהלים ק"ס) לכך כוס (הושע ד') ושזל לו (משלי כ') לדעת המכלול ויליץ לין לו כדי להרחיב על אות הגרון כמו פועל מים (משלי י"ז) יקח לב. הנה לו. שניהם בהושע ד' אצל מלאכום גם בלא אותיות דומות וגם בלא אות הגרון כמו ערף כלב מצנך לון (ישעיה כ"ו) וינך חלה (סוף הושע) גרם לץ (משלי כ"ב) תולעת רבים. טעם הראשון בעבור היות המלה ההיא סמוכה למלה זעירא או מלעיל וטעם השני להעמיד משני הלירי ועיין מה שכתבתי בפרשת קרח על ויוצא פרח ויחזקאל כ"ב על איש גדר גדר: (לד) לבוא לקחת לו. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עד כאן. ובספרים שלנו מלא שאין זה מהע' חסרים במסורת וסי' בריש ויחי וזה מוכרע גם ממדרש ויקרא רבה פ' כ"ג ומדרש חזית פסוק כשושנה בין החוחים אמר ר' יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים גדולים שבעים ושנים אותיות הן ואם יאמר לך אדם שבעים ושמנה אמור לו הוצא מהן גוי שני שאינו עולה מן המנין: (לז) ויוצאך. בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי חסר יו"ד והוא כשגגה שיצאה מלפני המדפיס שכתבו מלא ולא הביט למסורת הכתובה לפניו ויוצאך ב' חד כתיב כן חסר יו"ד וחד חסר דחסר וסימן ובחם כי אהב ויוצאך ה' אלהיך משם באתה חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויוצאך ב' וסימן ויוצאך בפניו דותחת כי אהב דין מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ויצאך ה' אלהיך משם דשמור דדברות חסר דחסר. חסר וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (לח) ועצומים. המ"ם רפה: (מב) לנס שמה רוצח. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וכל כלא הכלם חסר: הערים האל. ה' סבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: (מג) לראובני. עיין לעיל בסוף דברים: (מה) העדת. הה"א במאריך במקצת ספרים: (מח) שיאן. בשי"ן שמאלית ויש הוכחה מהמסורת ריש שיר השירים שנמסר סימן מן כ' זוגין מיחדין חד ס' וחד שי"ן אי נמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית ומסרים ושיאון ואנחרת (יהושע י"ט) בשין ימנית: ה (ג) אבתינו. כן הוא:

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך. קמוצה: הוצאתיך. בתביר בלבד: מארץ מצרים. במרכא טפחא לבד: עבדים. באתנח לא ברביע: (ז) יהיה. בלא גלגל: על פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח כמו שכתבתי בדברות ראשונות: (ח) תעשה. במאריך ובלא גלגל: לך. בלא פסק: פסל. בפסק והפ"א רפה: כל תמונה. ואלה שמות וכל תמונה. משנה תורה כל תמונה. וכן במסורת פרשת ואלה חביב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכו': בשמים. בפסק: מתחת. הראשון הת"ו בקמץ ופתח כמו שכתבתי בס' יתרו: (ט) לא. אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים. ואלה שמות על שלשים משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי. במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי מצותו. המדפיסים טעו בשגגה בעשותם מצותיו ק' ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ג' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו ואין זה מהם רק ק' מצותי ביו"ד בלבד וכן כתב החזקוני מצותו כתיב מצותי ק' ע"כ. וזהו חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד ונמסר בסימן בריש שמואל ובריש ירמיה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד קדים לתי"ו וכתוב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו חלופי יו"ד וקרינן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה. סו כתיב. סי קרי. גם בעל מנחה כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו עמנו ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כי האי גוונא ועיין הא הכאמן השמר מצותו אם לא דעקב ועשית את מצותו דכי תבוא עכ"ל. והיינו כמסרה דילן: (יב) שמור ואלה שמות זכור. מ"ם שמור והוא חד מן ג' זוגים מתחלפין קדמאה זין תניינ' שי"ן: צוך. בפסק והוא"ו דגושה: (יג) תעבד. העי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך. במקף: ועבדך ואמתך. ואלה שמות עבדך ואמתך משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך. בשני פשטין רולה לומר אין בה"א גרשים אלא פשטא: (יז) לא תרצח. הצד"י נקודה בפתח וקמץ כמו שכתבתי בפרשת יתרו: ולא תנאף ואלה שמות לא תנאף משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב. ואלה שמות לא תגנב משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב. קמוצה וטעה המדפיס שלא עשה פיסקא: תגנב. בלא אזלא: ולא תענה. ואלה שמות לא תענה. משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד אשת רעך. ואלה שמות לא תחמוד אשת רעך משנה תורה ולא תחמד אשת רעך. בפסיקתא דרבי טוביה ארבעה ווין ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד כנגד כ"ד ספרים שהיו עתידים לעמוד לישראל. ד"א למה ולא ולא ע"י שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו שפסקים זה מזה לעשרה פרקים לכך נאמרו בלא וי"ן אבל משה אמרם ביחד כקורא בספר לכך נאמר ולא תנאף ולא תגנב. ומו אישא התם כל אל"ף בי"ת כתיב בעשרת הדברות האחרונים אבל בראשונים אין כתיב טי"ת שאילו כתב בהם טי"ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל כלומר לא נתקנה הכתובה כתקנה ואיכא נידונית כאשת איש שלא כתובה בה בלוחות האחרונו' שני טית"ין ובזרע נטויה ולמען ייטב לך להשלים הראשונים ע"כ. ובב"ק פרק שור שנגח את הפרה מפני מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונים נאמר בהם טוב למען ייטב לך. הואיל וסופן להשתבר ח"ו פסקה טובה מישראל: ולא תתאוה בית רעך. ואלה שמות לא תחמד בית רעך משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו. ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו. בפסוק זה נמסר במסורת ש"ש קרסין פירוש שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה ושארא נסבין וא"ו ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס הוצרכתי לכתבה אף על פי שהיא פשוטה. ואגב אורחין למדנו פירוש קרסין והוא ההפך ממלא נסבין שפירושה לוקחין: (יט) את הדברים. במאריך ובמקף: (כג) אשר שמע. גלגל במ"ס: (כד) קרב אתה ושמע. עיין מ"ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ושמע: את כל אשר יאמר. בתביר לא במקף והאל"ף בצירי: ואת תדבר אלינו. חד מן ב' את בלשון זכר וסימן במסור' פרשת בהעלתך ויחזקאל כ"ח: (כט) תסרו. מסור עליו ניה חסר והוא גם כן חד מן ח' חסרים בלישנא וסימן במלכים ב' סימן ד' וכן כתב הרמב"ם ז"ל ודלא כמאירי שכתבו מלא: ו (ל) אשר אנכי מצוך. הכ"ף רפה על פי המסורה: ולמען יאריכון ימיך. ב' ומשתניין באתיהון דעשרת דברות קדמאה יאריכון כתיב חסר יו"ד ומלא וא"ו דעשרת דברות תניינא יאריכן כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו כל ימי חייך ולמען יארכן חסר דחסר ונמסר עליהון חד קטיעא רגליה וחד קטיעא ידיה וחד קטיעא ידיה ורגליה: (ג) תרבון. הבי"ת בדגש: (ד) שמע. עי"ן רבתי. עיין בעל הטורים וזוהר פרשת תרומה דף ק"ם ע"ב ובפרשת פינחס דף רל"ו ע"ב ודף רכ"ח ע"א ובפרשת ואתחנן דף רס"ג ובשלמים וכן רבים נוהגים לכתוב שמע ראש שיטה אחד סוף שיטה וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' ובתיקון ס"ת ישן. אחד. דל"ת רבתי ועיין פרק היה קורא ובעל הטורים ובהקדמת הזוהר דף י"ג ע"א ופ' תרומה שם: (ה) בכל לבבך. כשאמרו רז"ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק. שלא לתת מקף בין שני הלמדין כאשר הוא שאם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם וזה לא אמרו רז"ל להחליף המנוקד אשר נתנו למשה מסיני*) אלא אף על פי שיקראם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדי"ן קרא. מכלול דף ל"ו וכן כל כיוצא בזה: (ז) בביתך. חסר יו"ד שנייה וכן כתבו הפוסקים: ובשכבך. השי"ן בקמץ לבד והוא"ו במאריך בספרים כתיבת יד מדוייקים ועיין מ"ש בשופטים בשם ר' אליה המדקדק: (ח) על ידך. בספר הזוהר דרש כאן יד כהה וליתיה אלא בסוף בשלח. והרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כתב שהכל דרשא בעלמא ואין כאן שגיאה כלל: לטטפת. חסר דחסר לכ"ע כמ"ש בס"ד בפרשת עקב. ע"ש: (ט) מזזת. חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכן הוא בהעתק הללי. וכבר הארכתי בזה בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזת: (יא) וברת. ליס חסר דחסר כמ"ש פרשת וישב על אחד הברות: (טז) במסה. הבי"ת בפתח. חזקוני: (יז) ועדתיו. בתיקון ספר תורה ישן ועדותיו במשתם ועדותיו ע"כ. ובמסורת כסוני יד ה' וסימן שמור תשמרון. כל ארחות. וינסו וימרו. בעמוד ענן ידבר. אשרי נצרי עדתיו ע"כ. ובתהלים ל"ע ועדתיו ה' ד' חסר וא' מלא ולא מסייעא הי ניהו המלא וכפי מה שנמצא בכתוב המדוייקים הוא וינסו וימרו וזה של תורה חסר בכל הספרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ועדתיו וחקיו אשר צוך חסר וא"ו כתיב: (כא) ויציאנו. עיין מה שכתבתי בפרשת חקת ויתברר לך טעות שנפל כאן במסורת: (כג) ואותנו הוציא משם. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ומה שנמסר במסורת אותנו ואותנו ג' מלא היינו בכלה קריה: (כה) את כל המצוה. עיין מה שכתוב בירמיה ל"ב בפייעתא דמיא: ז (א) כי יביאך. קמוצה: ונשל גוים רבים. מאריך בגימ"ל: (ב) החרם. הח"ת בקמץ לבד והוא סמוך מפני הדגש: (ד) וחרה אף. בתיקון ספר תורה ישן וחרה אף צריך לכותבו בשיטה אחת ע"כ. ובמסכת סופרים נמנה וחרה אף עם השמות דאיכא בהו פלוגתא אם נחלקין או אין נחלקין: (ה) כי אם כה. במאריך או בגלגל לא במקף: מזבחתיהם. חסר וא"ו בכל המדוייקים והמדפיסים והכהן נשתבשו בין בפסוק בין במסורת שמסרו כאן והעיקר שנמסר בשופטים ב' ויחזקאל ו' מזבחותיהם ג' אחד חסר ושנים מלאים דתורה חסר ודשופטים ויחזקאל מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י. ואשיריהם. בתיקון ס"ת ישן ואשיריהם במפתח ואשיריהם וכן המסירה מוכיח על כאן. ואדרבא המסורת שלנו מוכיח איפכא שכן נמסר ואשיריהם ג' מלא בלישנא חד אחד מהם ועל יו"ד קדמאה נאמר דומיא דויעשו אשירה דמלכים ב' י"ז וכן כתב הרמ"ה ז"ל על זה של תורה דין לחוד בכל לישנא מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסיר יו"ד תניין כתיב ושארא חסר יו"ד קדים לרי"ש ומלא יו"ד תניין חד מנהון ואשריהם תשרפון דפרשת ראה ע"כ. וידוע שהרמ"ה לא דבר אלא בפסוקים של תורה: (ז) כי אתם המעט. בספרי ספרד הה"א בלא מאריך וכן נמנה במכלול עם מלין שנפל מהן בהיות תחלת התיבה שוא ונפל גם כן המאריך בלות השמות: (ט) מצותו. מצותיו ק' והכתיב מצותו חסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאזנת למצותיו חסר וא"ו תניין בין וא"ו קדמאה לתי"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא בר מן ג' חסרים יו"ד וסימן ולשמרי מצותו לאלף דור דסוף ואתחנן השמר מצותו דוזכרת את כל הדרך דוהיה עקב ועשית את מצותו דפ' תניין דהסכת ושמע דכי תבוא לקלת המדפיסים היו כעוללים לא ראו אור המסרה ובחשכה התהלכו ואשמו בזה ובדעשרת הדברות. ושומר תורה אשרהו: (יא) לעשותם. מהרו שכחו המדפיסים מעשיהם שהרי מסרו בפרשה זו על פסוק ויקרא משה לעשתם ב' חסרים וב' מלאים וזהו אחד מן המלאים וכן מסר הרמ"ה ז"ל:

פרשת עקב

(יב) עקב. פתוחה: (יג) ואהבך. אין יו"ד בין רי"ש לכ"ף: שגר. בספרי ספרד במקף לא בשופר הפוך: (יח) מהם זכר. דין לחוד חסר וא"ו באורייתא: זכר תזכר. חסר וא"ו ודכוותא למען תזכר את יום צאתך דראה. ואית דמסרי גבי תזכר דלא תירא מהם הרין מלאים דין וחד בנביאים וליתא דברותא דנוסחי דיקי תזכר דלא תירא חסר כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) הוצאך. בתיקון ספר תורה ישן הוציאך ובמפתח מחק יו"ד ע"כ. ובדפוסים ישנים כ"י מדוייקים חסר יו"ד ומסורת עליו ב' חסר וכן בפרשת בא על פסוק כי ביד חזקה הוצאך נמסר ב' חסרים יו"ד וכן מסר הרמ"ה ז"ל הוציאך דהשמר לך דואתחנן ומבריה דשמור את חדש האביב דראה מלאים דמלאים מלא וא"ו ויו"ד כי ביד חזקה הוצאך ה' מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכוותא הוצאך דהמסת הגדלת: (כב) את הגוים האל. ה' סבירין האלה וסימנם במסורת פרשת תולדת יצחק: (כד) השמדך. ליס חסר יו"ד והוא חד מן החסרים בלישנא השמדה והמ"ם במאריך במקצת ספרים: ח (א) מצותו. מצותיו ק': (ג) ויאכלך את המן. לחוד חסר יו"ד ובמקצת ספרים הכ"ף במאריך:

*) עיין בס' הכותרי מאמר ג' סימן ל'. ובס' מקנ"מ להמדקדק ר"א בחור, ובס' מטעמת הספרים מהו"כ יעב"ץ לה"ה. ד"ה א"ס.

מולא פי ה'. כל צגד כפת דסמיך ליהוא כפי צר מן המצטלים והרצה מהן שהן דגש להוגן קריה כזה כי לא יתכן לומר פי צרפה קודם לפס כי לשון גנאי הוא צלשון לרפת וחלילה לפס יתצרך ע"כ מלאפי: ושמעתי שצלשון לרפה פי ר"ל אין ואפס וצכל הספרים הפ"א רפה כדינה ואין לנו לחוש ללשון לרפת שאין מנטלין דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות. ומלאכו עוד צמיכה א' כי פי ה' לצאות דצר שהוא רפי: (ז) נחלי. צרוב הספרים הנו"ן צגלגל: (ט) אצניה צרזל. צכל ספרים מדוייקים הצי"ת רפה ואין כאן דין מפיק דקמץ הה"א מורה על כך נסתר כמ"ש צכלל מפיק ועיין ציחזקאל ז': (יג) ירצה לך. הלמ"ד דגושה: (טז) המאכלך מן צמדצר. לים וחסר ונכספא כתיצת יד הכ"ף צמאריך: להיטצך. מלא יו"ד קדים לפי"ת וחסר יו"ד אחר הפי"ת ודכותה והיטצך והרצך דרגלים והוא חד מן ע' חסרים צלישנא הענה וסימן נמסר ציחזקאל סוף סימן ל"ג צמ"ג. וצמקצת ספרים הטי"ת צמאריך: (יט) והיה אם שכח. פתוחה: ט (ג) עם גדול. צמקף וצמאריך: (ד) וצרשעת. אין מאריך צוא"ו: (ז) למן היום אשר יצאת. צתיקון ספר תורה ישן יצאת צמפתח ילאתם ע"כ. וזה פשוט מהמסורת שצאה צפרשת צא וכן אומרת יצאתם צ' וסימן אשר יצאתם ממצרים. לא כארץ מצרים: (י) ועליהם ככל הדצרים. הכ"ף צגעיא: (יז) ואשלכם. צדפוסים קדמונים וצספרים כ"י מדוייקים חסר יו"ד וכ"כ צעל הטורים וצעל מנחת כהן וגם צמסורת הגדול נמנה עם החסרים צלישנא וכמו שכתצתי צפרשת שמות: (כ) וצאהרן. הוא"ו צמאריך צס"ס: צעד אהרן צעת ההוא. ההוא כתיצ צוא"ו וקרי צהיריק ועיין מ"ש צפרשת דצרים: (כא) ואת העאתכם. הוא צגעיה צס"ס: ואשרף אתו. צפסק: (כב) וצתצערה וצמסה. צכל הספרים כתוצ וצמסה צסמ"ך והולרכתי לכתוצ זה מפני שראיתי צמסורת הדפוס סוף פרשת צשלח מסה צ' שוס קרסא ומשתכין חד כתיצ סמ"ך וחד כתיצ שי"ן וסימן מסה ומריצה וצתצערה וצנושה ע"כ. ולא וגלאתי מסרה זו צשום ספר כתוצ יד גם לא נמנה זוג זה עם צ' זוגים מיוחדים חד סמ"ך וחד שי"ן וסימן צריש שיר השירים וכמדומה שהיא שגגה: (כג) צרנע. אין צנו"ן פשט צס"ס: לאמר. צזקף קטן: (כד) ממרים. צתיקון ספר תורה ישן מ"ם ראשונה קטנה וכן מנו אותה צאותיות קטנות אצל צרוב הספרים לא נמצא כן וכן כתצ צעל אור תורה שאין המ"ם זעירא: (כה) את הארצעים. צספרים כ"י וצדפוס קדמון האל"ף צליר"י וצגלגל לא צמקף: (כז) אל קשי. הקו"ף צשוא לצדו כרד"ק צמכלול דף רל"ע וצשרשים ולוית חן ע' א' פי' י"ו וכן כתצ החזקוני וצעל מנחת כהן: (כח) מצלי. קדמאה דשלא לך מצלת י חניינא דמשנה תורה מצלי: י (ג) את הדצרים. צס"ס הקדמאה צאל"ף לא צה"א: (ח) צעת ההוא הצדיל ה' וגו'. תנן צסוף הוריות לוי קודס לישראל וילפי' לה צגמ' מדכתיצ צעת ההיא הצדיל ה' את שצט הלוי מתוך וגו'. וצפי' רצינו עוצדיה מצרטנורה כתוצ את שצט הלוי מתוך צני ישראל ואי גרסינן הכי צגמר' ל"ל שהוא פסוק מורכצ משני פסוקים כאורסיה דגמר' צכמה דוכתי כתיצ הכא צעת ההיא הצדיל ה' את שצט הלוי וכתיצ צפרשת צמדצר וצפרשת צהעלתך וצפרשת קרח מתוך צני ישראל והוא כאלו נכתצ הכל צפסוק אחד. וכצר הכווחתי צענין זה צד"ה א' ה'. ואולם צילקוט משלי כתו הספקל"ד ליכא מלת מתוך ועיין צספר צאר שצע דף כ"ג ע"ג: (יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך. כתצ צעל הטורים שיש צפסוק ק' אותיות כנגד מאה צרכות וכן צערוך ערך מאה. גם הרצ אצן ירחי צספר המנהיג כתצ צשם רצינו יעקצ ת"כ כי מלא צמסורת פסוק זה כוליה צר מאה אמין ושואל מלא ע"כ. וכן כתצ הרמצ"ן צפירוש ס' יצירה דף כ"ג שכן כתצ המקוצל הרצ ר' י"ע ז"ל צספר הנקלא כתס פז צשם הרצ ר' אליהו המקוצל דמלת שואל מלא ומשצון מאה יש צפסוק זה עכ"ל. אמנם צספרים שלנו חסר וכן כתצ הרמ"ה ז"ל שאל מעמך חסר ודוגמא ושאל אוצ וידעוני וכן כתצ הרצ רצינו צחיי צפסר כד הקמח אות צי"ת צרכה זה לשונו: ועוד תמלא צפסוק ל"ע אותיות ועם תוספת א' שאמרו ז"ל אל תקרי מה אלא מאה יעלו מאה. עוד ראיתי מי שרלה להוסיף וא"ו על מלת ללכת שצפסוק כדי להשלים המנין וכתצ שכן הוא צספר ר' יוסף טוצ עלם ואין לסמוך על זה ככלל ועיקר: (טז) ערלת. העי"ן צקמץ לצד: (יז) הוא אלהי האלהים. הראשון קדש והשני חול וכן ואדני האדנים הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד': ואדני. חד מן ז' מפקין א' צלישנא וסימן נמסר צמ"ג סוף סדר וישצ ועיין מה שאכתוצ צתילים סימן קל"ה: יא (ד) ברדפם אחריכם. מה מאד יש להפלא מהחזקוני שכתצ אחריהם ופי' צרדוף המים אחרי המלריים והיינו דכתיצ נערמו מים ותרגם אנקלוס סלימו מיא שרכמו והעלימו לעשות רלון צוראם לרדוף אחרי המלריים עכ"ל. וכן צתיקון ספר תורה ישן מלאתי נמנוס זה וגם צמקרא גדולה כתיצ צהגהה ל"ע לרז"ל אחריהם ע"כ. ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה אולי סמכו על הא דאיתא צמדרש המכילתא פרשת צשלח על פסוק ומלריס נסים לקראתו מלמד שצכל מקום שהיה מלרי נס היה הים רץ כנגדו. וכן אמרו צמדרש הוצא צילקוט פרשת הנ"ל רמז רל"ה. וכן כתצ רד"ק ציהושע סימן כ"ד על פסוק וישם מאפל ציניכם וצין המלריים ויצא עליו את הים ויכסהו. זה לשונו: וצדרש על כל יחיד ויחיד שצהם אמר שאם היה צמלריים אחד שלא היה רולה להרכם ליס היה הגל עוכדו ליס ע"כ. וצודאי דאי מהא לא איריא: (ז) את כל מעשה. צמקלת ספרים את צתציר לא צמקף והאל"ף צליר"י: (י) כי הארץ. סתומה: והשקית. ד' ג' מנהון מלרע ודין מלעיל: (יא) תשתה מים. כ"כ צספרים מדוייקים כ"י וצדפוסים רצים צלא צמאריך נמלת תשתה וצמילופים נראה דלצ"א יש מאריך צתי"ו ראשונה: (יב) מרשית השנה. המסורת עליו לית חסר אל"ף ודרשו רצותינו צפ"ק דר"ה כל שנה שרשה צתחלתה מתעשרת צסופה ופי' רש"י שישראל עושין עלמן רשים צר"ה לדצר תחנונים ותפלה כענין שנאמר תחנונים ידצר רש ע"כ. וכן אמרו צירושלמי מרוה (ל"ל מרעה) לה צרמשה ויהצ לה אחרית עצא צקיפא וצפ"צ דתענית סוף עשא כשפא וצמדרש חזית פסוק ראשך עליך ככרמל וצויקרא רצה פ' ל"א אמר הקצ"ה לישראל ראשךעליךככרמל הרשים שצכם חציצים עלי כאליהו שעלה אל הר הכרמל ועיין צס' הזוהר פרשת האזינו סוף דף רל"ג: (יג) והיה אם שמע. סתומה: (יז) ועלר את. צשיטה אחת כמ"ש סוף פרשת ואתחנן: (יח) לטוטפת. נצהלתי מלאות מצוכה גדולה צין אשי רצרצי גאוני עולם על מלה זו ועיקר מחלקותיהם תלוי צגירסת ופירוש צרייתא דר' ישמעאל צמנחות פ' הקומץ רצה דת"ר לטוטפת הרי כאן ארצע ע"כ. והרי כאן ג"כ ארצע דעות: (א) רש"י ז"ל פי' צפ"ק דסנהדרין דצפ' כי יצאך וצפ' שמע לטוטפת חסר וא"ו אצל צוהיה אס שמוע כתיצ לטוטפות מלא כן הגיה צעל חכמת שלמה: (ב) והתוספות כתצו שם וצהקומץ כי צוהיה כי יצאך כתיצ ולטוטפת וצשמע וצוהיה אס שמע כתיצ לטוטפת חסר שני ווי"ן וכ"כ הרא"ש ז"ל דלא כתיצ וא"ו צין פ"א לתי"ו צשום אחד מהם. עיין א"ח סימן ל"ו וצהקדמת מקרא גדולה: (ג) ולרצינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל דעת שלישית דוהיה כי יצאך ולטוטפת מלא וא"ו קמא וחסר וא"ו צתרא דפ' שמע לטוטפת חסר שני ווי"ן ושניס אלו הס כדעת התוספות דוהיה אס שמע לטוטפות חסר וא"ו קמא ומלא וא"ו צתרא וזה השילשי הוא כדעת רש"י: (ד) ולריצ"ז דעת רציעית והוא כדעת תוספות ורי"ף צשניס הראשונים אצל חלק עליהם צאחרון וכתצ לטוטפת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו צתראה ואו ג"כ דעת הרמצ"ם ז"ל וסמ"ג ומאירי והרמ"ה ז"ל ומסכימים למליאות הספרים והמסרות שלנו וזהו לשון ריצ"ז מו"ה אומר שהוא חסר צוא"ו ראשונה ומלא צוא"ו אחרונה ותפשתי כל הספרים ולא מלאתי שום ספר כדצריו וצכולן כתיצ לטוטפת מלא צוא"ו ראשונה וחסר וא"ו אחרונה וכן אומרים כל הגאונים וכן הוא צדצרי רצינו משה שהעתיק צו מן הספר המדוייק הידוע להם וכן עיקר כצקונטריס הראיות עכ"ל. גם צעל התרומה צריש הלכות תפילין אחר שהקשה קושיות רצות על רש"י ואמר שלא דקדק צ.דצר העלה צשם ר"י כדעת הרמצ"ם ז"ל וסייעתו וכ"כ צסוף ההלכות דמהוך גמ' שלנו יש ללמוד דאין צכל השלשה וא"ו אחר הפ"א עד כאן: הט אזנך ושמע דצרי פי חכם מן הרמ"ה ז"ל ואלו הן ולטוטפת דצא אל פרעה מלא וא"ו קדמאה ודכותיה דוהיה אם שמוע וחד לטטפת דשמע הסר דחסר הכי כתיצ צכולהו נסחי דיקי דסמו לידן והכי מסיר צמסורתא ואי קשיא דרצא דר' ישמעאל הרי כאן ארצע דמשמע דתרין מנהון חסרין איכא לפרושי דהכי קא דריש צ' מלאין וחד חסר הא ממש דל חד לגופיה פשו להו ארצע למניצא ואף על גצ דוא"ו דצין טפי"ן לא משמע רצוי אם איכו עצין לדוכתיה תנהו עצין צין פ"א לתי"ו דמשמע לשון רצים והאי דלא כתציה צדוכתיה צין פ"א לתי"ו דא"כ כיון דהוה משמע צין למקרא צין למסורת לשון רצים הוה אמינא כאילו נתכן צד' עורות כמי ואי משום דכתיצ ולזכרון דמשמע חד הוה אמינא אורמיה דקרא הוא אי כמי דאי עצד חד שפיר ואי עציד ד' שפיר דמי כתציה רחמנא לוא"ו צין תרין טפי"ן דמשמע כמי לשון יחיד לעכצ ולאפוקי צד' עורות דלא. וכהצ ס"ת לכתציה חסר לגמרי דמשמע חד אי כתצ הכי ה"א אפילו צצית אחד כמי דיש אם למסורת ולא למקרא כתציה רחמנא מלא וא"ו קדמאה דמשמע לשון רצים מדיתיר וא"ו ומשמע לשון יחיד מדלא כתציה צדוכתיה לאשמועינן דמלותן צד' צתים צעור אחד ואם שנה פסל עכ"ל. וצעל אור תורה האריך צפי' הצרייתא ואין זה מכוונת החיצור יעויין צספרו. כללא דמילתא נקוט צידך מאי דכייל צעל מנחת כהן כל אורייתא חסר וא"ו צתראה צר מן חד חסר דחסר דשמע ישראל: (יט) וצשצתך. הוא"ו צמאריך לצ"א וכן הוא צספרים כ"י וצדפוס ישן: (כ) מזוזות. מלא דמלא כמ"ש צאורך צפ' צא: (כד) כל המקום: עיין יהושע א': גצלכם. חסר וא"ו ע"פי המסורת והצי"ת צמאריך צמקלת ספרים:

פרשת ראה

(כו) ראה. סתומה: (ל) אחרי דרך. לריך להפסיק מעט צמלת אחרי מפני הפשט כמ"ש רש"י ז"ל: היושצ. צהעתק הללי וכל ספרים כתוצי יד מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וכן צמסורת פ' ויחי יושצ י"ז מלאים צתורה וכו' וחסר שם שנים מהם הא' והעמלקי והכנעני יושצ: צעמק דשלח לך והשני יושצ דויאמר ה' אל מיכה אתו ודצרים. ויש יותר ראה הראיתי את לעיניך ולריך לעצור עליו קולמוס. ופסוק אל תירא אתו המזכר שם הוא אשר יושצ צחשצון דסוף חקת ופסוק צעצר הירדן צניא היא אשר יושצ צחשצון דלא יצדיל דואתחנן זו היא מסורת האמתית שהציא הרמ"ה ז"ל וצסוף כתצ הלין שצסר מלאים וא"ו צאורייתא ושאר לישנא דיושצ צאורייתא חסר וא"ו כתיצ ושאר לישנא דכוותא חסר צר מן א' צלישנא אחרי' ויושצ יוסף את אציו ואת אחי' ומסור עליה כלהון מלאים צר מן צ' חסרים צגצי' וכתו': אצל אלוני מרה. ירושלמי פ' אלו נאמרין אמר ר' אלעזר צר' שמעון כמיתי לסופרי כותים זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעלמכם כלום שהכתצתם צתורתכם אצל אלוני מרה שכם והלא ידוע שהוא שכם אלא שאין אתם דורשין לגזרה שוה ואנו דורשין לגזרה שוה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר להלן צפרשת לך לך עד אלון מורה מה להלן שכם אף כאן שכם והכי איתא צצצלי: יב (ו) שמה. השי"ן דגושה: (יא) והיה המקום וגו' עלתיכם וזצחיכם. דין לחוד צאורייתא מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושארא עלתיכם כתיצ חסר דחסר וצמסורת הדפוס יש צמקום הזה שצוש ולריך להגיה כמו שכתוצ צמסורת ירמיה סימן ו': אשר תדרו. צספרים מדוייקים הדל"ת צדגש וכ"כ הכהן וצנסחאות כתוצי יד מעצר ראיתי צגליוניהם צהללי תדרו הדל"ת רפה וגם צמכלול דף ל"ג כתוצ צשם ר' יצקצ צן אלעזר כי צספר הללי אשר צטוליטולא נמלא הדל"ת רפה וכן כתצ האפודי צשמו: (יד) כי אם צמקום אשר יצחר. צס"ס מלת אשר צמקף לא צאזלא: מלוך. הכ"ף צדגש על פי המסורת: (יז) מעשר. כתצ צעל א"ת שהעי"ן צשוא לצדו והדין עמו כמ"ש צנחמיה יו"ד ולמטה צפרשת עשר העשר וכן ראיתי צספרים כ"י וצדפוסים קדמונים והמ"ם צלא מאריך: (יח) משלח ידך. חסר יו"ד צכל ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים גם לא נמנה צמ"ג צכלל י"א מלאים שנמסר סימנס צאיוצ י"ד דליכא מינייהו רק ג' מלאים צאורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל את דמי אחיך מידך חסר יו"ד קדים לכ"ף כתיצ וכל לישנא צאורייתא חסר יו"ד כתיצ צר מן ג' וכו' והם הכתוצים צמסרתנו: (כ) את גצלך. את צמאריך וצמקף: גצלך. חסר וא"ו וצחלופי צן אשר וצן נפתלי שצדפוס שנכתצ מלא טעות הוא. וקשה לי שצכמה ספרים כ"י אין צציה מאריך או תחג כמו שהוא צסוף משפטים וסוף שופטים: (כא) לויתך. חסר יו"ד צתרא צהעתק הללי וצכל ספרים כ"י מדוייקים וצספרי הדפוס ישנים וליכא צאורייתא רק צ' מלאים דמלאים צפרשת צראשית צעגינא דאדם וכן כתצ הרמ"ה ז"ל על אלו הדין צ' מלאים צתרין יודי"ן כתיצ ושארא צאורייתא מל"א יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: ואכלת. צפשט לא צגלגל: (כב) את הצצי. את צמאריך וצמקף: (כג) חזק. צרציע לא זקף קטון: (כו) רק קדשיך. הקו"ף צקמץ רחצ כמו שכתצתי צשם המכלול סוף פרשת תלוה וכ"כ צעל לשון למודים. וצנסחא כ"י וגם צדפוסים ישנים הקו"ף צמאריך: (כח) שמר ושמעת. כתוצ צמקלת ספרים שמר צראש הדף צס"ת ש"ן צי"ה שמ"ו ועיין מ"ש

בריש פרשת אחרי מות: מלוך. הכ"ף בדגש על פי המסורת: (לא) כל תועבת. הכ"ף בדגש: נס. גימ"ל רפה: ואת בנתיהם. לחוד באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: יג (ג) ונעבדם. בקמץ תחת העי"ן כמו ולא תָעָבְדֵם: (ד) היטבם. היו"ד בשירק: (ו) כי דבר. הדל"ת רפה: (ז) בן אמך. הבי"ת רפה: (יא) וסקלתו באבנים. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואפלא מן הספוד כמ"ש בפ' תצוה בפסוק על שני כתפות: בקש. הבי"ת רפה: (יב) וכל ישראל. בס"ס הקדמא ביו"ד לא בכ"ף: (יג) כי תשמע. בס"ס מלת כי במאריך ובמקף: (יז) ושרפת באש. בס"ס ושרפת בגלגל באש ברביע ואין בהם קדמא אזלא: (יח) ונתן לך. מאריך בנו"ן: יד (ב) העמים. מאריך בה"א וחקף קטן במ"ם וכן הוא בס"ס: (ד) שור שה כשבים. כן הוא בשי"ן קודם לבי"ת כמו שמפרשי בפרשת ויקרא וכן הוא במאיר נתיב: (ה) ודישן. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ומסורותיהם מלא יו"ד וחסר וא"ו. כמ"ש בסוף פרשת וישלח וכן כתב בעל מנחת כהן: (ו) שתי פרסות. במפתח פרשת והרמ"ה כתב בבורש פרס ושבעת שבע דויהי ביום השמיני חסר וא"ו כתיב ותנייה דמשנה תורה מלא וא"ו כתיב: (ז) וממפריסי. בהעתק הללי וממפריסי ירושלמי וממפרסי ע"כ. ובמסורת ב' דין מלא ודפרשת שמיני חסר כמ"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל: וממפריסי. אחד חסר ואחד מלא וסימן וממפרסי הפרסה דאך את זה תאכלו דין חסר יו"ד קדים לסמ"ך כתיב. ותנינא דמשנה תורה מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתרא דגוף תיבותא: ואת השפן כי מעלה גרה המה. ג' כתיבין ה"א בהדין לישנ' וסימן כי מעלה גרה הוא דגמל ודשפן דשמיני כי מעלי' גרה המה דמשנה תורה. ואע"ג דלשון רבים הוא כתיב ה"א: גרה. השני והשלישי הגימ"ל רפה: (יא) כל צפור טהרה. חסר וא"ו כמ"ש בריש נח: (יג) והראה. בריש ובפרשת שמיני בדל"ת והכי מוכח בחולין פרק אלו טריפות ובמסורת מערכת אות הדל"ת חשיב להו בא"ב מן חד וחד. חד דל"ת וחד רי"ש: והדיה. הדל"ת דגושה: (טו) את הכוס. מטעי ביה דאמרי ואת: (יט) וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. סימן דתורת כהנים שקץ הוא לכם דמשנה תורה טמא הוא לכם ואפ"ה או בכל שקץ טמא: (כא) לא תאכלו כל. בגלגל לא במקף ומלא כל רפה: לנכרי. הלמ"ד בשוא חזקוני ומכורם: (כג) מעשר. בספרים מדוייקים כ"י העי"ן בשוא לבדו ובלא מאריך במ"ס וכן כתב בעל אור תורה ודוגמתם את כל מעשר תבואתך בבמוך: ומה שיש לספקק בזה אבאר בנחמיה סימן יו"ד בעזרת העוזר יתברך שמו: דגנך תירשך. מן ריש ספרא דדברים עד עשר תעשר כתיב דגנך ותירשך. ומן עשר תעשר עד סוף ספרא כתוב דגנך תירשך וכולה מלא יו"ד וחסר וא"ו בתר רי"ש: (כו) ואכלת שם. השי"ן דגושה: וביתך. אין יו"ד בין תי"ו לכ"ף וכן כתב הרמ"ה ז"ל מה דאתא מכל כלי ביתך מלא חד יו"ד קדים לתי"ו וכל לישנא דביתך באורייתא דכותא: (כט) מקצה שלש שנים. קמוצה: טו (ד) לא יהיה בך. מלת לא במאריך ואין בה מקף: יהיה. במאריך לבד ביו"ד ומקף אחריו לכן בי"ת בך דגושה מדין דחיק וכן הוא בס"ס אבל בספרים אחרים מלת יהיה במירכא ביו"ד שניה ואין מקף אחריו ולפיכך הבי"ת רפה: בך. הבי"ת דגושה: (ו) גוים. הגימ"ל דגושה: (ח) ידך לו. הלמ"ד רפה: די. בדגש: (ט) בליעל. הבי"ת רפה: (י) בכל מעשך. בספרי ספרד במתג ובמקף וכן הוא בהגהת הנעיות הנמצאות אצלי מבעל אור תורה ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמו שאכתוב למטה על כל הבכור בס"ד: (יא) ולאבינך. בתיקון ס"ת ישן ולאביונך ובספר זקן מצאתי ולאבינך ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא חסר כמו שנמסר בפרשת משפטים וכ"כ הרמ"ה לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולאבינך בארצך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין ג' חסרים בלישנא: (יב) ועבדך שש שנים. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכן ועבדך שש שנים בירמיה סי' ל"ד והם שנים דומים במסורת: (יד) ומגרנך. הגימ"ל דגושה: ומיקבך. הבי"ת רפה: (יח) בשלחך. הטעם בימין הכ"ף כי אינו פשט אלא קדמא: משנה. הנו"ן בסגול: (יט) כל הבכור. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן מלת כל במאריך ובמקף בין שתי המלות כמו שכתבתי לעיל אצל בכל מעשך ורבים כיוצא בהן בספר תלים סימן כ"ב ל"ד כ"ט ע' ע"ב פ"ז קי"ו וכן במשלי סימן ו' י"ז כ"א וד"ה ב' כ"ט ובירמיה סימן א' ב' מ"ב. ובגליון א' מהם כתוב עליו ב' מוקפים ומתוגים ומ"מ קריאת כולם בקמץ חטוף כי לא נמצא רק כל עצמותי תאמרנה תלים ל"ה כל אחי רש משלי י"ט שהם בקמץ רחב ע"פ המסורת שאין בהם מקף וזה שלא כדברי ר' אלקנה הספרדי שכתב כי הטעם משנה אותו ומעמידו אף על פי שהוא בקמץ גדול כי לכן בא הטעם לשנות הברת הניקוד מקמץ לפתח במתגא כמו כל הבכור כל המסלה: (כ) תאכלנו. הראשון התי"ו רפה: טז (ג) לחם עני. חסר וא"ו עיין ספר הזוהר פרשת בראשית דף ל"ג: בחפזון. הבי"ת רפה: (י) כאשר יברכך. י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א': (יג) תעשה לך. אין בלמ"ד דגש: (טו) בכל תבואתך. בדפוס קדמון ובספרים כ"י מדוייקים הכ"ף בחולם ובסופר הפוך לא בקמץ ובמקף וכ"כ א"ס: (טז) יראה כל. הכ"ף רפה: יבחר. החי"ת בקמץ: הסכות. מלא וא"ו תנייגא כמ"ש בפרשת אמר ובריש פרשת בשלח:

פרשת שופטים

(יט) לא תכיר פנים. ג' סבירין ולא כמ"ש בפרשת משפטים סימן כ"ג אלא לא ישמע על פיך: צדיקם. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד תנייגא וכן במסורת כל אורייתא חסר יו"ד בתראה בר מן א' מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דמשפטים כמ"ש בפרשת ואתחנן: יז (ב) בעיני יהוה אלהיך. כל שם קודש שהוא במקף מתוג כגון זה. כך מצאתי בספר ישן: (ד) והגד לך. בדגש הגימ"ל: (ח) ממך דבר. הדל"ת רפה: דם. בפסק: (י) ועשית על פי הדבר. אלי הספר בפסוקים: (יא) לא תסור. כתוב במסורת דמטעין ביה ולא והא דלא חשיב ליה בהדי תלתא אחריני דסבירין ולא כדמסיר בריש סדרא דהתם קא חשיב הנהו דקדי' להו בפסוק לא אחרינא: (יב) שמע. ב' חסר וא"ו וסימן ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן. ודכותא בשמע ה' את תלנתיכם. ומסרא דמסרא עליהם דקדמאה לית כותיה חסר כתיב שבועא דתלויהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל. לשרת. לית מלעיל: (יד) וישבתה. בה"א וכן במסורת לית מלא: (טז) תספון. חד מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ויו"ד ומלא וא"ו בתראה וסימן לא תספון לראות פני דויגש. ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד דברז. לא תספון לשוב דהכא וחד באמור בתורה מלא באל"ף קדים לסמ"ך אלופי וא"ו וחסר יו"ד ומלא וא"ו לא תאספון לתת תבן דשמות זו היא המסרה האמיתית עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. וכזאת מצאתי בספר הרמ"ה ז"ל. והמדפיסים במ"ג סוף פרשת וארא גרעו והוסיפו ודרשו שלא כהוגן: (יח) מלפני. בפשטא: הכהנים. בטרחא: הלוים. הלמ"ד רפה: (יט) וקרא בו. במסורת פרשת שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה: (כ) ימין ושמאול. עיין מה שכתבתי בפרשת חקת על לא נטה ימין ושמאול: בקרב. הבי"ת דגושה: יח (י) מעביר. במירכא לא בתביר: (יג) תמים. כתב בעל הטורים שהתי"ו גדולה וכן נמצא במקצת ספרים ותיקון ס"ת ישן מה שאין כן בספרי ספרד ובאלפ"א בית"א רבתא שלהם כוהניך תי"ו לאשונה דוכתב אספר: (יד) כי הגוים האלה. אין בו פיסקא: (טו) לא תוסף. הסמ"ך בצירי. חזקוני: (יז) היטיבו אשר דברו. ב' מלא דמלא דואתחנן ודשופטים מינהו קדמאה נקיט כל בתראה לא נקיט כל: דברו. הדל"ת רפה: (יח) בפיו. הבי"ת דגושה: (יט) האיש. בפשט: (כא) לא דברו. הדל"ת רפה: יט (א) בעריהם. הבי"ת רפה: (ד) מתמול. השני מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכבר העמדתיך על האמת בפרשת ויגש על פסוק והנה איננו עמו כתמול שלשום: (ו) וישפט. בקדמא לא בפשט: (יא) אחת הערים האל. ח' משמשין בלשון האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: (יג) ובערת דם. הדל"ת רפה: (יד) תסיג. התי"ו בפתח: (טז) כי יקום. אין בו פסקא: (יט) כאשר זמם. רד"ק מנה כאשר זָמָם בש' מכלול מבקל פָּעַל עם הזרים שהם פעלים ואינם בהפסק והם קמוצים וכתב עליו ר' אליה המדקדק כי לא נמצא כאשר זָמַם רק בפתח וכן כאשר זמם ה' לצבאות (בראש זכריה) אינו קמוץ גם במ"ג לא חשיב רק עשה ה' אשר זמם: (כא) ולא תחוס עינך. בכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתראה וכן חסר הרמ"ה שא נא עיניך וראה דלך לך מלא תרין יודי"ן כתיב וכל לישנא דעיניך באורייתא דקריא נו"ן דידיה בסגול דכותא מלא תרין יודי"ן בר מן ג' חסרים יו"ד תניין וסימן לא יקשה בעיניך בשלחך פרשת ראה ולא תחוס עינך נפש בנפש וקצתה את כפה לא תחוס עינך ושארא מלאים תרין יודי"ן באורייתא וכולהון מלאים יו"ד קדמאה ע"כ. ובמסורת פרשת ראה חשיב ו' חסר בלישנא תלתא באורייתא כדאמרן ואחרא בספר קהלת: כ (א) כי תצא למלחמה על איבך. חסר וא"ו ויו"ד וכן במסורת כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן ב' חסר דחסר וסימן כי תצא למלחמה קדמאה דהוא דין ואידך ואכלת פרי דכי תצור וכן נמסר הרמ"ה ז"ל וכל שאר אורייתא איביך כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ועיין ג"כ במ"ג מזמור פ"ב: ורכב. הוא"ו בגעיא: (ג) בקרבכם. הרי"ש בקמץ חטוף כמו יען מאסכם בדבר הזה (ישעיה ל'). והנה רוב העולם טועים בקריאת המלה הזאת לא בלבד בנקודתה כי אף קורים אותה בקרבכם בבי"ת וכבר מנו אותה בעלי המסורת באלפ"א ביתא מן המלות אשר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה. ספר הרכבה אות הכ"ף: (ה) יחנכנו. החי"ת בשוא חזקוני: (ו) נטע כרם. בלא מלרע שלא כמנהג: יחללנו. היו"ד בשוא והחי"ת בפתח. חזקוני: (יג) והכית. חד מן ה' והכית בטעם מלרע: (יד) כל שללה. כך דינו ומטעים ביה דאמרי וכל שללה: (טו) הגוים האלה. במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים הגוים במקף והגימ"ל במאריך וזהו דעת ב"א כפי מה שמצאתי בחילופי ב"א וב"נ כ"י ולב"נ המאריך ביו"ד. ובלא מקף וכן בס"ת כ"י נכתב כאן בגליון אשר הַגּוֹיִם נפתח הַגּוֹיִם *): (יז) והפריזי הזי"ן דגושה: (יט) כי תצור וגו' להלחם הלמ"ד בגעיא: לתפשה. התי"ו בקמץ לבד ובלא מאריך בתי"ו: (כ) עשה. כתב המאירי עושה מלא ובספר מדוייק חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמסורת עשה ו' קמצין ומצאתי כולם חסרים: כא (ב) ומדדו. הדל"ת בשוא לבדו כמנהגנו לתפארת הקריאה: (ג) והיה העיר הקרבה. במסורת כ"י הקרובה ב' ומלאים ופי' הבתולה הקרובה. והיה העיר הקרובה פלוגתא אם מלא או חסר עד כאן. אבל הרמ"ה כתב הקרבה אל החלל חסר וא"ו כתיב וחד מלא וא"ו ולאחתו הבתולה הקרובה: אשר לא עבד בה. תנן בפ"ב דפרה שכן עליה עוף כשרה עלה עליה זכר פסולה ובפסחים פ' כל שעה ובמציעא פ' אלו מציאות מייתי לה ואמרינן התם מ"ט אמר רב פפא אי כתוב עבד וקריא עבד עד דעביד בה איהו אי כתיב עובד וקרינן עובד אפילו ממילא נמי. השתא דכתב עבד וקרינן עובד עובד דומיא דעבד מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה וכל"ל בילקוט ובר"מ פרק א' מהלכות פרה: בעל. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל הספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס ישן וכן כתב הרמ"ה ז"ל אשר לא עלה עליה על חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דעל עלו עלכם כולהו חסרים וא"ו: (ז) לא שפכה. שפכו קרי: (ח) לעמך. בקדמא והיא לימין הכ"ף:

פרשת תצא

(י) כי תצא. סתומה: על איביך. כתב בעל הטורים על אויבך חסר יו"ד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר ואגב שיטפיה לא דק דאפי' לאמור במסורת כי תצא למלחמה על אויבך חסר יו"ד לאו על דין איתמר אלא על כי תצא למלחמה קדמאה דפרשת שופטים כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה והמאירי ז"ל שזה מלא יו"ד הוא ולא תקשי לך ממלת ונתנו ומלת שביו דמורים ל' יחיד דאיכא נמי תרי אחריני דכוותיה יתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא ועבדת את איביך אשר ישלחנו וכ"כ אור תורה: (יג) בביתך. בי"ת ראשונה דגושה: (טו) הבכר. הבי"ת דגושה: (כג) כי קללת. הלמ"ד בשו"א לבדו ומה שכתב בעל מכלול יופי בזה למד מהמכלול דף ל"ד ודעתי הוא כמו שכתבתי בריש פרשת לך לך ומשלי כ"ו ודוכתי אחריני: כב (ב) לא קרוב. בלא מקף באתנח: קרוב. בכל ספרים מדוייקים מלא ובמסורת פרשת שמיני על פסוק בקרבי אקדש נמסר ג' חסרים בלישנא ואין זה מהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל והיים קרוב אלי מלא וא"ו כתיב וכל קרוב גרידא באורייתא דכותא מלא וכל הקרב באורייתא חסר ולבר תלת כתיבין באורייתא וכולהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ולית דמסרי בהון תרין חסרים ואמרי לה תלתא חסרים וחד מנייהו והקרב אליו דאמשורות וכולהון משתבשי דעל כרחך ארבעה חסרים נינהו וכולהון באורייתא וסימן הקרב אל ביתו פרשת בא. כי אם לשארו הקרב אליו פרשת אמר. ובא גואלו הקרב אליו פרשת בהר סיני. הקרב אליו דפרשת נחלות דפינחס. ודכותא בלישנא

*) בס"ס להמלכ"ד נכתב הגוים בקמ"ץ ולא דעתי מי הכריחו לזה? ותיבת נפתח הנים בטעות ול"נ תיבת נפתח ל"ל בנוסחה אשר הזכיר פעמים כנות. ד"ה.

מקרב בלא דהאזינו עכ"ל. ובמסרה גדולה נמסר הקרב ה' חסרים ד' כדאמרן והחמישי והקרב אליו כרשלא דאחשורוש: דרש. בספרים מדוייקים כתובי יד ובדפוסים ישנים אין בדל"ת געיא: אמו. עיין מ"ש בסוף פרשת חקת: (ה) תועבת. הסי"ו רפה: (ו) קן צפור. בנוסח מלופיום גדולות קו"ף קן גדולה וי"א נו"ן דקן ובס"ס לא נהגו רק קו"ף קן לה דתילים סי' פ"ד: (ט) המלאה. המ"ם בשוא לבדו כן כתיב: (י) בשור ובחמר. בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס לב"א בשור־ובחמר לב"נ בְשׁוֹר ובחמר ובס"ם במאריך ובמקף וי"ם במאריך בלבד: (יג) תכסה בה. הבי"ת בדגש מדין דחיק: (טו) אבי הנער. רה ק': בתולי הנער. רה ק': הנערה. ברוב הספרים העי"ן בשוא לבדו ובמסורת ב' וסימן ולקח אבי. ועלהם יבמתו. והפרטים שם שתו הנערה (ישעיה כ"ב). וכולהו סינהו בשוא למודיה. אך יש הפרש ביניהם שהראשון והשלישי השי"ן בקמץ מפני הפסק והאמצעי בפתח כמ"ש בסוף הפרשה וכן במסורת כ"י הנערה ג' ב' קמץ וחד פתח וסימן וכו' כדלעיל וחד משיבי מלחמה שערה (ישעיה כ"ח). ולא יקשה בעיניך שרד"ק הביא הנערה דסוף סידרא ולא כתב האחרים שלא הוצרך להביא אלא מה שמלא בו חילוף בספרים ורלה לתקן המשוות: (טז) אבי הנער. רה ק': (יח) ולקחו זקני הָעִיר. הטעם *) בה"א בספרים כ"י וכן כתב א"ת: (יט) מאה כסף. הכ"ף רפה לף כי מלת מאה מלעיל ואין כאן דין אתי מרחיק כי הה"א שרשית: ונתנו לאבי הנערה. ליה מלא בתורה והכי נמי אמרינן בכתובות פרק ג' ופרק ד' אמר ר"ל המוליא שם רע על הקטנה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וכו' ולפיכך יש להמוה על הרמב"ם ז"ל והקרים פסר דבריש פרק ג' מהלכות נערה בתולה כתבו ואינו חייב עד שיוליא על הנערה שנאמ' והוליאו את בתולי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וגם הסמ"ג בעשין כ"ה כתב כן וזה שלא בדקדוק וכבר הטיר בזה הכסף משנה. ונתעוררו חז"ל בספר הזוהר על מה שכתוב בכל הפרשה נער חסר ה"א והטעם כי הה"א רומזת לה"א אחרונה של שם והיא חסרה מן הנערה הזאת אך ונתנו לאבי הנערה מלא כי היא בשלימותה וזהו כי הוליא שם רע על בתולת ישראל ורמז לכנסת ישראל של מעלה. מבין מכאן עונש המוליא שם רע עד היכן מגיע קלקולו. ריקנאטי ועיין עוד בזוהר דפוס קריטונה פרשת בראשית עמוד ס"ז: (כ) בתולים לנער. רה ק': (כא) והוליאו את הנער. רה ק': (כג) כי יהיה נער. רה ק': (כד) את הנער. רה ק': (כה) ואם בשדה. הוא"ו בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון וכן הוא בחילופים לבן אשר: את הנער. רה ק': והחזיק בה. מאריך בזי"ן ולא בה"א: (כו) ולנער. רה ק'. ובפ' בן סורר ומורה תנן ואלו הן שמלילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו אחר הזכור ואחר הנערה המאורסה וילפינן זכור ונערה מדכתיב ולנער בלא ה"א קרינן נערה כדרש מקרא ונדרש מסורת נער להביא את הזכור נערה כמשמעה: אין לנער. רה ק': (כז) לצעקה הנער. רה ק': (כח) כי ימלא איש נער. רה ק': (כט) לאבי הנער. רה ק': ולו תהיה לאשה תחת. מלת לאשה ברביע לא בזקף קטן: לא יוכל שלחה. במסורת מאלה ביה סימנא קדמאה לשלחה בלמ"ד תניינא דלקמן שלחה בידה וסימניך כשלל שלל והוא חד מן י"ד זוגים קדמאה כתיב ל' ותניינא לא כתיב וסי' נמסר במסרה רבתא מערכת הלמ"ד: כג (ב) פלוע דכה. כפונותי ונדכתי עד מאד לדעת לעות את יעף דבר אם כתוב דכא באל"ף או בה"א ושאלתי אל הסופרים ואין מגיד לי. ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כ"י כתוב דכא באל"ף ובכולם נמסר דכא ג' וסי' פלוע דכה. ואת דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. וזהו ג"כ דעת רד"ק כי בשרשים שרש דכה כה"א אין גם אחד מהם ובשרש דכא באל"ף הובאו שלשתם אבל בהעתק הללי כתוב דכה בה"א ולזה כיוון בעל מאיר נתיב שהביא שניהם האחרים בשרש דכא באל"ף את כתבו בה"א בשרש דכה וכן ראיתי בספר כ"י מדוייק ישן נושן ומסרה דידיה הכי דכה ג' ב' כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף וסי' לא יבא פלוע דכה. ואת דכה ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. חד בתו' חד בנביאים חד בכתובים והאי ליסרא גופיה איתמסר נמי בספרא הדין בתילים ובעל אור תורה הביא שתי הסברות ולא הכריע. אלו דבריו: דכה בה"א כתיב בכל ס"ם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ותמהתי על המאירי שלא הזכירו אבל בג' קדמונים מלאתי דכא באל"ף ובשנים מהם מסור בפדיא ג' וכתיבין א' עכ"ל. ואם הייתי כדאי להכריע אמינא דקים לי כהרמ"ה ז"ל דבכל מילי דהאי ספרא עבדי כוותיה דגברא דסמכא הוא וודאי דק ואשכח למיקם עלה דמילתא שפיר וכ"ש דס"ם מסייען ליה. גם אני יגעתי ומלאתי כן בכמה ס"ת לספרדיים המשובחים והמעולים וכן כתב ר' יוסף הכהן בסימני המסורות דכה באורייתא בה"א וסימן לא יבא פלוע דכה. אחר ימים שכתבתי כל זה בא לידי ספר מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל. ולהיות סניגים עלי כל דבריו הנאמרים במשפט ומישרים אעתיקם כאן ואלו הן: לא יבא פלוע דכה ברובא דנוסחי דיקי ה"א כתיב בסוף תיבותא. ומסורתא דמסיר עליה תלתא תרין כתיב אל"ף וחד ה"א כתיב וסימן פלוע. ושפל רוח. תשב אנוש. מליעא ה"א כתיב מכלל דאורייתא כתוב אל"ף פעותא דספרא הוא ומסורתא לאו מליעא כן אמרה אלא פליעה. וספרא הוא דאישתבש ביה והכי נמי מסתברא דהא כולהו נסחי ואת דכא ושפל רוח אל"ף כתיב ואי מליעא ה"א מליעא הי ניהו ואת דכא ושפל רוח הא בכולה נוסחי דיקי אל"ף כתיב אלא ודאי שמע מיניה כדאמרן ואשכחן מסורת דיקא דמסיר עליה תלתא חד כתיב ה"א ותרין אל"ף דאורייתא כתיב ה"א. ובמסורת אחריתי משמע דכולהו כתיבי אל"ף ושיבושא הוא עכ"ל. המושיע דכאי רוח ישים מחסך לאור להחיות רוח שפלים ולב נדכאים אמן: (ה) לקללך. הכ"ף דגושה ועיין מה שכתוב בקהלת סי' ז': (ו) לך. הלמ"ד דגושה: (ח) לא תתעב אדמי לא תתעב מצרי. תוי"ן הראשונות היו ראויות להדגש מדין שתי אתיות בג"ד כפ"ת והן רפות והטיל בו טעם התכם אבן עזרא לפי שתיבה הראשונה זעירא ושתיהן כמו מלה אחת. כן מלאתי כתוב בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של הגאון דודי מורי ורבי ז"ל כמוהר"ר משה קזיס וכמו כן אמר לא תדבר (מלכים א' כ"ב) ובכלל זה ואל מי תדמיוני ואשוה (ישעיה מ') וכן למי תדמיוני ותשוו (ישעיה מ"ג) אבל ואל מי תדמיון אל. הסי"ו דגושה מפני הטפחא שבמלת מי ועיין מה שכתבתי בפ' ואלה תדבר: (יא) מקרה לילה. נמסר עליו ליה דגש והוא לספרות הקריאה ויתכן שהמ"ם לשמוש ודגש הקו"ף לתסרון נו"ן מן. מכלול שקל פָּעַל: (יג) שמה. הסי"ן דגושה: (יד) על אזנך. חסר יו"ד ובפ"ק דכתובות דרש בר קפרא אל תקרי אזניך אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אלבעו באזניו. וכתוב בלקח טוב דדרשינן הכי מדקאמר אזנך ולא קאמר זייכך ועיין בספר

בפר הגולה ריש בפר שלישי. ולשון הרמ"ה ברובא דנסחי דיקי חסר דחסר כתיב בלא יו"ד. ואית נוסחא דכתיב ביה אזניך מלא חד יו"ד בין נו"ן לכ"ף וחדא מסורת מסייעא עלוי לית כוותיה ומלא ואחרי רבים להטות: וחפרתה. כתיב בה"א וכן כתב הרמ"ה ז"ל דין למוד מלא ה"א בסוף תיבותא באורייתא ובמסורת שלנו ב' א' מלא וחפרתה בה ואו' חסר וחפרת לבעת השכב (איוב י"א): (טו) והיה מחניך קדוש. מלא יו"ד על פי המסורת ופי' למוד חסר יו"ד באורייתא והיינו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך קדמאה דפסוק: (יז) לא תוכנו. הסי"ו בדגש: (יט) לא תביא. אין בו פיסקא: (כד) מולא שפתיך תשמור. כתוב במקלת גליונים ותיקון ס"ת מולא שפתיך בראש הדף בס"ת מ' ב"ה שמ"ו ועיין מ"ש בפרשת בלק על מה טבו: (כו) כי תבא בקמת רעך. בסמ"ג חלק הלאווין סי' קפ"ג כתיב ל' זה: כתוב בפ' כי תלא. כי תבא בקמת רעך וגו' וסניף בידך ולא במגל ולא בתרמש וכאמר הזהיר לפועל בלא לקטוף קמה ולאכול כי אם ביד כך הזהיר בכרם שלא לבלור לגורך אכילתו בדבר שדרכו לבלור שהרי מוקשים זה לזה ואפי' ר' יהודה דלא דריש סמוכים. במשנה תורה דריש ועוד דכתיב כי תבא בכרם רעך וכתיב וכי הבא בקמת רעך וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמדין זה מזה אמנם בס"ם אין שם וא"ו ע"כ. ונוראות נפלאתי על זה כי לא ראיתי ולא שמעתי מימי שיהיה מחלוק' בדבר לא בבבלי ולא בירושלמי וחוץ מהם. ואם למשך אדם לומר איכה נדע בירורו של דבר אמור לו כי מפי המסורת ידענו שכתוב כי בלא וא"ו וגדול הדור אמרה ומגו הרמ"ה ז"ל שכתב כן במסרותיו כל ספר דברים ריש פ' כי בר מן א' ריש פסוק וכו'. וסימן וכי ירבה ממך הדרך. וכי תשלחנו חפשי. וכי יהיה בו מום. וכי יבא הלוי. וכי תאמר בלבבך. וכי יהיה איש שנא. וכי יהיה באיש חטא משפט מות. וכי תחדל לנדר: כד (א) בה. הבי"ת רפה: כריתת. ותכירו שניהם מלאים יו"ד ותסרים וא"ו בהעתק הללי ובמסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ג) ימות. מלא בכל הספרים וכן מסר הרמ"ה ז"ל פן ימות גם הוא מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא: (ד) לא יוכל. אין בו פיסקא: בעלה. הצין בשוא לבדו: שלחה. הלמ"ד דגושה: (ה) לכל דבר. ה' דקבילין כל וקרין לכל מסורת סוף מבוונה: (ו) לא יחבל. בשוא ופתח החי"ת ורפה הבית. שנים: (ז) והתעמר בו. במסורת פ' שמות מונה זה עם ו' דקבילין בה: (ח) כאשר לויתם. י' דטעים דקבילין אשר. מסורת יונה סי' א': (י) משאת. השי"ן ימנית: (יג) וברכך. הרי"ש בשוא לבדו במקלת ספרים ומקלתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספרים כמ"ש בריש פ' לך לך: (טו) ולא תבוא. הוא"ו בגעיא: נשא את נפשו. בכל הספרים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה: (טז) לא יומתו. פרשה סתומה: (יז) ולא תחבל. בשוא לבדו החי"ת ודגש הבי"ת כ"כ רד"ק בשרשים דהלכו אחריו המכלל יופי ובעל הלשון ורב פעלים אבל בספרים כ"י מדוייקים וספרי הדפוס החי"ת בחטף פתח והבי"ת רפה וכ"כ א"ת: (יט) קלירך בשדך. הבי"ת רפה: ושכחת. הוא"ו בגעיא בס"ם: (כ) תחבט. הבי"ת בדגש: כה (ב) בן. במירכא לא תביר: (ז) הנערה. השי"ן בפתח והעין בשוא לבדו ומלעיל מכלול דף כ"ו וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ א"ת ועיין מ"ש לעיל בפסוק אל זקני העיר הנערה: הזקנים. הזי"ן דגושה: לא אבה יבמי. סוף פ' מלות חלילה רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מלטער ונוקי לה ולא אבה יבמי וגו' וכתבו התוספות לא אבה כתיב בספרים ישנים וכן תוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה ה' השחיתך. לא לבה יבמי. וישראל לא אבה לי. ויש ב' כאלו פסוקים במשנה תורה. ולא אבה סיחן. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת. ולא אבה נושא כליו דשאול. וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח. עד כן לשונו. וכוונתם לומר דלותם שנים דמשנה תורה אינם במסורת החסרים לפי שהם בוא"ו אבל הן במסורת שכולן ריש פסוק והתוספות לא הביאו אלא השנים שהן במשנה תורה וכתבו עוד ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת וכו' ר"ל שאעפ"י שאין בוא"ו לא שייכי לאותו מסורת לפי שאינו בריש פסוק ועיין עוד בחכמת שלמה ואין להאריך יותר: (ט) הזקנים. הזי"ן דגושה: (יא) יחדו. הדלת דגושה: (יב) עינך. חד מן ו' חסר יו"ד בתראה בליסנא כמ"ש בפרשת שופטים: (יז) זכור. פתוחה: (יט) והיה בהניח. ברוב ספרים אין בבי"ת געיא: תמחה את זֵכֶר עמלק. כתוב במלכים א' י"א כי ששת חדשים ישב שם מואב וכל ישראל עד הכרים כל זָכָר באדום ואמרו בב"ב פרק לא יחפור דכי אתא יואב לגבי דוד א"ל מאי טעמא עבדת הכי א"ל דכתיב תמחה את זְכַר עמלק. א"ל והא אנן זֵכֶר קרינן א"ל לדידי זָכָר אקריון שוליה לרביה א"ל היכי אקריתון א"ל תמחה את זָכַר עמלק שקל ספסיר'ובעא למיקטלי' וכו' עיין בפי' הרשב"א והר"ן ז"ל שם. ושמעינן מהכא דמיבעי ליה למיקריה דרדקי לאשגוחי בהון דלא לישתבשו בקריאתהון דלא ליקו' באחור ומאן דגרי' ודייק ליקו' בברוך:

פרשת כי תבוא

כו (א) כי תבא. פתוחה: אשר. בפשט: וישבת בה. הבי"ת בדגש: (ב) ויולאנו. מלא וא"ו וחסר יו"ד כמ"ש בפרשת חקת על פסוק וישלח מלאך ויולאנו וכן הוא בהעתק הללי ובעל מנחת כהן כתב בפרשת ואתחנן שזהו מלא דמלא ואינו אלא טועה ויולא מדרך האמת והוא עלמו חזר דבריו והודה על האמת שכתב כאן ויולאנו ג' בתורה ומשכיין אחיהון וסימן בפר' ואתחנן ודין מלא וא"ו וחסר יו"ד: ובמרא. במפתח ובמורא אבל הרמ"ה כתב ובמרא גדל דמקרא בכורים חסר וא"ו כתיב וחד מלא בליסנא **) וסימן ולכל המורא הגדול: (יא) ושמחת בכל. הבי"ת רפה: (יב) כי תכלה לעשר. עיין מ"ש בפרשת חקת על מלת לקבב: מעשר. בשוא לבדו העי"ן ועוד יתבאר זה הענין בנחמיה יו"ד בע"ה: (יד) באני. הבי"ת רפה: (טו) קדשך. הקו"ף בשוא (נ"ל בקמץ) לבדו: כז (ג) והקמת. אין בה"ס מאריך בס"ם: אבנים גדלות. גדלת הגדלת כולהון חסרים דחסרים באורייתא בר מן דין דכתיב גדלו ת חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: (ד) בעברכם. העי"ן בקמץ לבד: (ו) והעלית עליו עולת. במנחת כהן כתוב עלות מלא וא"ו בתראה ושאר אורייתא חסר דחסר וזהו נגד הספרים והמסרות כמו שנמסר במ"ג ריש סדר ויהי מקץ והוא עלמו במפתחות שכתב בראש ספרו יפה חסר וז"לש: עלת. בלשון עולה כל אורייתא חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה והעלית עליו עולת בפ' כי תבוא ועיין מ"ש בריש מקץ וריקנאטי פרשת נח אלל ויעל עלת במזבח: (ח) באר. בס"ם

*) כ"ל המסב שבא במקום הטעם שלא כמנהג כי יש גם כמסר ונכלה להכי שנוטה לשם בלי מועטמה. ד"ה.

**) נ"ל באוריתא כי נמלא (בירמיה ל"ב כ"א) ובמורא גדול (ובמלאכי ב' ה') ואתנה לו מורא שניהם מלאים. ד"ה.

הבי"ת בפתח ובאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בטעות: (ט) הסכת ושמע. כן כתיב בלא מאריך בוא"ו והשי"ן בשוא לבדו לא כמו שראיתי בנוסח א' במאריך והשי"ן בחטף פתח: (י) מצותו. מצותיו ק': (יג) לראובן גד ואשר וגו'. סימן ושו"ן דפסוקא את קלעי החצר וגו' כמ"ש בפרשת פקודי סימן ל"ט. (טו) פסל הפ"א רפה: מעשה. בהבי"ר לא מאריך: (יט) מטה. במקצת ספרים הטי"ת בסגול וכ"כ בעל אור תורה: (כ) ארור שכב עם אשת אביו. כתב המאירי ז"ל לפי קצת המדקדקין ארור מטה משפט וארור שכב עם אשת אביו הן שתי סתומות אך בתקון הרמב"ם ובספר הרמ"ה שניהם פרשה א' ואני סומך על דעת הראשון עכ"ל. ובעל א"ת כתב שראה בג' ספרים קדמונים פ' ארור שוכב עם אשת אביו סתומה ועל כן ראה לסמוך על הדעת השני כי אף על פי שהדעת הראשון סברה דעת הרמב"ם והרמ"ה ז"ל קבלה והיא העיקר בדברים אלו וגם בס"ת אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת אביו ולא עוד אלא שבאחד מאותן ספרי ספרד מלא בגליון כתוב בהדיא לא סתומה ולא פתוחה עכ"ל. וגם מהר"י קארו כ' בספרי רבינו כתוב שהיא פרשה סתומה אבל בדפוס פורטוגאל אין שם פרשה כלל וכן מצאתי בספר רבינו מוגה עכ"ל. גם אני ראיתי כן בכמה ספרי תורה טובים קדמונים ובמקראות כ"י מדוייקות: **כח** (א) והיה אם שמוע. פתוחה: (ב) והשיגך. הגימ"ל רפה כמשפט ובמסורת והשיגך ג' חד חסר וא"ו וב' מלא וא"ו דברכות חסר דקללות מלא כי הקללות נתמלאו והברכו' לא נתמלאו ובפסיקת' דרב כהנא מה שנכתב בקללות מלא וא"ו ע"ש עמו אנכי בצרה לרמוזי ה' שוכן בקרבם ולא יסבלו בגלות: (ד) פרי. הפ"א דגושה: (ז) ינוסו. מלא דמסיר ב' מלא בתור' מיששכב דהדין כלומר באוריית' מלא וכל שאר חסר אלא איתי'לים מלא בתור' ואי בעית אימא ינוסו ב' מלא חד בתורה ואידך ואיש אל ארצו ינוסו (ישעיה י"ג) והתם נמי נמסר ינוסו ב' מלא בנביאי דרכים והכי אשכחנא במסורת דיקא: (ט) וְנִשְׁבַּע לָךְ. כן כתוב בס"ס: (יא) והותרך. חד מן חסר יו"ד בלישנא ובמסורת א' מלא וא' חסר דין מלא וא"ו וחסר יו"ד. דגלגים מלא דמלא: (יג) ונתנך. הטעם לימין הכ"ף כי היא קדמא ואינו פשט: לשמר ולעשות כל הברכה כתוב לשמר לעשו' וזה לשמר ולעשות: (טו) והיה אם לא תשמע. פתוחה: (כא) עד כלתו. חסר וא"ו עיין ריקאנטי: (כז) ובעפלים. השי"ן בדגש ובטחורים ק' והכי אמרינן בגמ' סוף פ' הקורא את המגלה עומד ומסכת סופרים פ"ט. ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות עי"ת בעפלים כמ"ש בשמואל א' ה' ועיין עוד מ"ש שם בסימן ו' בסייעתא דשמיא: (כט) עשוק. בשי"ן ימנית: (ל) ישגלנה. ישכבנה ק' שם בגמ' ומסכת סופרים וכתב הרשב"א שאלתי כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך שלים לגוף קורא ישכבנה והכתוב ישגלנה וכן כל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי המקרא. תשובה זו הלכה למשה מסיני וכמ"ש בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני עכ"ל. ומעשה באחד שקרא כמו שכתוב בתורה בפני גדולי הדור והתרו בו שיקרא כפי המסורת ולא רצה ונידוהו והורידוהו מן התיבה: (לג) יאכל. בכמה ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הטעם בכ"ף וכן כ' אור תורה שהוא מלרע: (לה) קדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני בחטף קמץ לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן: (לז) והיית לשמה. אין בוא"ו געיא: (מב) הצלצל. בספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס קדמון הצד"י שנייה בפתח וכן כתב אור תורה גם המכלול יופי כתב עליו פתח בסוף פסוק וכן בס"ס כ"י מצאתי כתוב בגליון חד מן פתח דס"פ: (מג) מעלה מעלה. בס"א דפוס ישן מעלה השני העי"ן בשוא ופתח וכ"כ בעל א"ת ובספרים אחרים שראיתי שניהם בשוא לבדו: (מח) עד השמידו אתך. קדמאה עד השמידו אתך תנייא עד האבידו אתך ושפ"ם להשמדה ולהובדה: (נב) והצר. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע כמו השני שבפסוק הראשון בקדמא והשני בסוף הפסוק וכן במכלול דף קמ"א הביא א' מהם עם דומים אחרים שהם מלרע ואם היה הפרש ביניהם לא היה נמנע מלאמרו: (נג) איבך ואכלת. חסר דחסר כמ"ש בפרשת שופטים: (נו) והענגה. הגימ"ל דגושה: (נז) ובשליתה. הוא"ו במאריך בס"ס וכ"כ הבלמסי: (סא) בספר התורה הזאת. מלא בספר בפשטא ועיין מ"ש לקמן בסדר נצבים: יעלם. בספרים מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן כ' א"ת ובעל אור תורה ובעל גור אריה וכן משמע מדברי אבן עזרא ולמזרחי בחטף פתח: (סב) כי לא. במקף באמצע ובלא יתיב במלת כי: (סח) לאויביה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ולא כמאירי שכתבו מלא: והתמכרתם. בהעתק פירארה הכ"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח א' מאותיות גדולות ובתיקון ספר תורה ישן ולא נהגו כן לא בספרי הדפוס ולא בספרי היד כי אם כ"ף וכנה אשר נטעה: (סט) אלה דברי הברית אשר. בס"ס האל"ף בגעיא ודומיהם רבים יש בס' כתובים כמ"ש בתחלת המאריך: **כט** (ג) המסות. ב' חד מלא וחד חסר דין מלא. דוהיה עקב חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ד) שלמתיכם. בתיקון ס"ס ישן שלמתכם בספרא חדא שמלתיכם וכן בתפתח ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא יו"ד וכן הוא בהרמ"ה ז"ל ועיין עוד מ"ש בנחמיה ט': (ז) לראובני. ניקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמו שכתבתי פעמים רבות:

פרשת נצבים

(ט) נצבים. פתוחה: (י) טפכם נשיכם. במקרא עתיקא אשכחנא ידא חשיב טפכם נשיכם באלפא ביתא מן ב' ב' לא כסבין וא"ו ומטעין בהון ובמקרא דילן אות וא"ו לא חשיב רק נשיכם טפכם דריש יהושע: (טז) גלליהם. חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"ם ומסיר עליה לית כותיה חסר וא"ו בתורה ולמטעי גלוליכם דמלא קא אתי דלא למטעי גלליהם אחרים באורייתא מי איכא הרמ"ה ז"ל: (יח) לבבו פנה. הפ"א רפה: (יח) האלה. אין באל"ף מאריך: (יט) ורבצה בו. הבי"ת דגושה: (כ) בספר התורה הזה. המסורת עליו ב' כי תשמע בקול ה"ל ב' פסוקים דכתיבין בספר התורה הזה ותנכו בפסוק כי תשמע בקול דלקמן בפרשה ובשניהם הטפחא נתונה תחת התורה כמלא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר אבל למעלה בפרשת קללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת. מרש"י ז"ל: (כא) בניכם. בשבא לא בקדמא: (כב) כמהפכת. הכ"ף בגעי"א: ולבויים. ולצבוים ק' כמ"ש בפ' נח בפסוק ולבים עד לשע. והחירק ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך:

(כג) מה חרי. כן כתיב מה בלא וא"ו והא מילתא פשיטא היא וליכא בה ספיקא והא דאצטריכנא להכי משום דחזינן במקרא גדולה דכתיב בה במקצת ספרים נמלא ומה וודאי דהנהו סיפרי אישתבשו וליכא למיסמך עליהון גם מאי דכתיב התם מ"ה כ"ד שבוש. דמסר' הכי אמרה מֶה וּמֶה כ"ד פתחין ר"ל בסגול וכל דסמיך לעי"ן ולחי"ת דכותה במ"ג ה' קמצין וב' פתחין וכן במכלול דף רמ"ו והדין הוא מאינון דסמיכין לחי"ת. כללא דמילתא כל מה שכתב בזה שבוש והך מקרא איתא בפרשת כי תשא וכיון דאתא לידן נימא בה מילתא דאיכא לעיונו בה טובא חדא דכד חשבת להו בציר מינייהו חד ממנין כ"ד ותו דחשיב בהדייהו עכרתנו ופסוק הוא ביהושע ז' מֶה עכרתנו וטעותא הוא משום דסמיך לעי"ן כדאמרן לעיל גם בנוסח כ"י ליתיה ואי הכי פשו להו עשרין ותרתין ותו איכא לעיוני דחשיב נמי מה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה') ובכולהו ספרי כתיב מַה לעשות בפתח גם בעיקר נוסחי ליתיה פשו להו חד ועשרון. וכבר עיינינן בספרי דוקני ואשכחנא דטעותא נפל בדפוס וצריך לומר וּמֶה לעשות לה (מלכים ב' ד') ותו צריך להוסיף מֶה היה הדבר בני (שמואל א' ד') מֶה היה הדבר הגד נא לי (שמואל ב' א') ואף על גב דלא אשכחנא הך מסרא דיקא בשום סיפרא ערכנא אגמרא עד דאשכחנא יתה ברחמי דשמייא שלימא וברירא ומשום הכי חזינא לברורא ולפרושי כל הנך עשרים וארבע קראי כדבעינן למיער קמן מֶה וּמֶה כ"ד פתחין וסימן לא ידענו מֶה היה לו וחברו פרשת כי תשא מֶה קול התרועה הגדולה (שמואל א' ד') מֶה קול ההמון (שם) מֶה היה הדבר בני (שם) וּמֶה קול הלחן (שם סימן ט"ו) וּמֶה גם עתה (מלכים א' י"ד) מֶה משפט האיש (מלכים ב' א') הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מֶה לעשות לך (מלכים ב' ד') וּמֶה לעשות לה (שם) על מֶה תכו (ישעיה א') וחכמת מֶה להם (ירמיה ח') מֶה לידידי בביתי (ירמיה י"א) והיה כי תגיד לעם הזה וגו' על מֶה דבר (ירמיה ט"ז) פנה אל הרבה וגו' יען מֶה נאם (חגי א') בני איש עד כבודי (תלים ד') על מֶה נאץ רשע (שם סימן י') וּמֶה בר נדרי (משלי ל"א) וּמֶה לא תשא פשעי (איוב ז') זכור ה' מֶה היה לנו (סוף איכה) כי מֶה האדם (קהלת ב') כי מֶה הוא לאדם (שם) כי מֶה האדם (שם ז') ובהכי שלים מניינא דכ"ד בס"ד בתר עידן זמין ה' אלהי קדמי הך מסרא בספרא עתיקא כדכתיבנא ובריכנא למאן דמנהיר לכולא עלמא ביקריה: (כז) ויש לכם. למ"ד רבתא וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' וכן נדרש בפסיקתא למ"ד וישלכם גדולה משונה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם: (כח) והנגלת. בתיקון ס"ת ישן והנגלת ס"א והנגלות וכן מצאתי במדוייקים ע"כ. והרמ"ה כתב והנגלת לנו ולבנינו חסר וא"ו כתיב: לנו ולבנינו עד. אותיות לנו ולבנינו כלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות גם עי"ן של עד סנהדרין ריש פ' נגמר הדין וספרי דאגדתא טובא כמ"ש בסדר לך לך גבי בינו וביניך וכן כתב החזקוני ועיין ספר העיקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ובספר אבן העזר סימן מ"ה שחיבר הראב"ן הוא רבינו אליעזר בר נתן ומזרחי וגור אריה: **ל** (א) והיה כי. הכ"ף רפה: (ב) בקולו. הבי"ת רפה: (ה) והיטבך. במקצת ספרים יש מאריך בטי"ת כמ"ש בפרשת עקב על להיטבך והוא חד מן ט' מלין חסר יו"ד בלישנא הטבה. וסימן נמסר ביחזקאל סוף סימן ל"ג במ"ג: (ט) כאשר שש. מקף באמצע ובלא מירכא בשי"ן וגם לא מאריך בכ"ף בס"ס: (יב) לנו. הראשון והשני והרביעי הלמ"ד דגושה: (טו) ראה נתתי לפניך. פרשה סתומה: (כ) ולדבקה בו. (דלקמן) [צ"ל דלעיל י"א כד] הבי"ת רפה:

פרשת וילך

לא (א) וילך. פתוחה. עיין בהרמ"ע ז"ל מגלה סוף פרק בני העיר ובאגודה סוף פרק הספינה שאלה לרבינו נסים למה מחלקים אתם נצבים ופרשת וילך שהן קטנות כשיש שתי שבתות בין ראש השנה לחג וקורים נצבים קודם ראש השנה ווילך אחר ראש השנה ולא חלקו לאשי המטות ומסעי שהן גדולות: (ז) כי אתה תבוא. קדמאה דקריאה תבוא תניינא דלוותה תביא וסימן את הקולים ואת הברקים *) ודין הוא חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד וסימן בריש פרשת בהעלתך: (ט) ויכתב משה. אין בו פסקא: (י) ויצו משה אותם. בהעתק הללי אותם ירושלמי אתם ובכל הספרים מלא והוא אחרון מן ל"ט מלאים בתורה וסימן שראשי כמלא ע"ל ובעל מנחת כהן נתן סימן אחר מקץ עד מקץ אותם ע"ל **): (יב) הקהל את העם וגו' וילמדו את ה' אלהיכם. ב' דמטעין בענין דסבירין אלהיהם: (טז) ויאמר דהכך שכב. אין בו פיסקא: וקם. חד מן פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בסוף תשעים וביאורם כאן במסורת. והנני מודיע לכל קורא שבעל המסורת שם במנין זה פסוק ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ולא טוב עשה שזהו מה שהוסיף ר' תנחומא בירושלמי פרק אין מעמידין מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם ומייתי' להו נמי ביומא פ' הוציאו לו והכי איתא במדרש חזית על פסוק כי טובים דודיך מיין וילקוט פר' בראשית רמז ל"ז ומכילתא וילמדנו סוף פרשת בשלח והאוי לשים במקומו ארור אפם כי עז ואין צורך לשנות הסימן בלשון תרגום דכולהו שבפייא ניניהו. ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר פ' פ' דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע ור' תנחומא מוסיף חדא ובני יעקב וגו' דהתם בב"ר לא חשיב מחר ובעל המסורת לא חשיב ארור וכ"ל דלא ניחא ליה לבעל המסורת למינקט קרא דארור משום דפשיטא ליה שהוא דבק לאפם כי עז ולא לעקרו שור ארור כיון דהוא רישיה דקרא וליכא למימר דבעי לאפסוקי קרא באמצע דהא קיימא לן כל קרא דלא פסקיה משה לא פסקינן ליה כדמוכח בפרק אין בין המודר ובעל יפה תואר כי היכי דלא תקשי אגדתא אאגדתא תרין דתרי תנאי ניניהו ואליבא דאיסי בן יהודה דלאחר תנא לא מספקא ליה במחר: ככל הארץ. במקף: נכר. מלעיל והכ"ף בפתח לפי שהוא סמוך ענין ואף על פי כן לא נשתנה הניקוד לשוא. עיין במכלול דף כ' ובמכלול יופי ועיין מ"ש במאמר המאריך בתיקון הקריאה א': (יז) וחרה אפי. בשוא א' כמ"ש בפרשת משפטים ופרשת ואתחנן על וחרה אף: והסתרתי פני. הפ"א רפה: (יח) אשר עשה. עיין מ"ש במלכים א' י"ח: (יט) למען. אין בלמ"ד געיא: (כא) והיה. אין ביו"ד פלשא: וענתה. אין בתי"ו פלשא: אשר נשבעתי. דבסוף פסוק בכל הספרים

*) כ"ה בכל קולי"י הוא סימן. קריאה וא"ו, ליווי יו"ד. **) שראשי כוונתו תיבת אותם מתחלת בא' והיא כא"ם לאותיות והיה מלא ל"ט פעמים, מקץ י"ם כוונתו בפ' מקץ (בראשית מ"ב א') הוא הטעם הראשון שהוא מלא. וכאן בפסוק מקץ שבע שנים הטעם האחרון מן ל"ט אותם, ד"ה.

הבי"א בקמץ אך בחילופים נראה שזהו לב"נ אבל לב"א בפתח וכן מצאתי בנוסחא כ"י מדוייקת בפתח וכתוב בחוץ וליתא דקרא נִשְׁבַּעְתִּי: (כז) את מריך. במאריך ומקף: היום. ביו"ד אחד לבד בכל הספרים וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל והיום הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן כתיב בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ממרים הייתם עם ה' דפרשת וילך: (כח) באזניהם. הבי"ת רפה: ואעידה. ואעידה בתחלת הדף בספר תורה ו' בי"ה שמ"ו. ואעידה. אחרי. הדרך. באחרית. להכעיסו. קהל. הלין שתא דכי די לעילא מן שירתא פי' ו' שטין שלפניה כדין ס"ת וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואחריהם שיטה פנויה ואחריה השירה ואין חולק בזה: (כט) את הרע. אין בה"א מאריך: (ל) עד תמם. בסוף שיטה:

פרשת האזינו

לב (א) האזינו. פתוחה. בשילהי פ"ק דמגילה כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח חוץ משירה זו דעשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה מ"ט כדי שלא תהא תקומה למפלתן וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיוצא בזו היא וכו' ע"ש והא דלא חשיב בגמ' שירה האזינו בהדי הנך תירץ חכם אחד מנרבונא תלמיד רבי מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגלה אסתר אבל דהאזינו לא על נס נאמרה: ובענין צורת השירה הזאת כתב החכם בעל אור תורה כפי מה שמצא בשלשה רמב"ם כ"י וכפי מה שכתב רבינו דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשמו של הרמב"ם שכותבים אותה בשבעים ושבע שיטות ולזה הסכים המאירי ואולם בספר רמב"ם שבדפוס כתוב בשבעים שיטות וכן מצא ברמב"ם אחד כ"י ובהללי ובספרים ירושלמיים קדמונים ובמסכת סופרים פרק י"ב אלא שנפל טעות סופר שם שמספר ריש שטה חמישית שהיא תלת הגור ואף על פי שספרי ספרד חלוקים בזה כתב החכם הנ"ל כי טוב בעיניו לעשותה שבעים שיטות כן הן בהעתק פירארה ובהכי אתו כולהו שפיר שיוכלו להניח באמצע ריוח פרשה סתומה כדינה כמ"ש בשירת הים דלסברא הראשונה צריך לידחק בג' מקומות להכניס בשיטה אחת מה שהוא ב' שיטות לסברא אחרונה והם השיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט ובזה השורות מתקלקלות ועוד כי במקומות אלו ימצא אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח וכן לא יעשה כמ"ש לעיל. וראשיהם הראשונים והאחרונים הנם כתובים בספרי הרמב"ם ז"ל ואולם בתיבת ואילים הוא חולק עליו כי לדעת הרמב"ם צריך לכתבה בסוף שיטת כ"ב וכן היא בירושלמיים וכן מצאתי גם אני בספר קדמון דחשיב כל רישי שיטין דשירתא וחשיב בני בשן ברים שיטה והוא אומר שיש לכתבה בריש שיטת כ"ג שכן מצא בהללי ובמסכת סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן מדפוס ויניציאה שנת ש"ד אשר הוא מגיה שבאה צורת שירה זו שם בשלימות. ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כבר כתבתים בסוף הפרשה של מעלה ולא ראיתי בהם מחלוקת אבל בשיטין שלמטה משירה זו ראיתי ס"ת משונים זה מזה ולא אדבר מהם רק אודיעך שלדעת הרמב"ם צריך חמש שיטין ואלה ראשיהם. ויבא. לדבר. אשר. הזאת. אשר. וכתב עליו הרמ"ה תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר הוא נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם. ויבא. העם. הדברים. לבבכם. אשר. התורה. עכ"ל. וכן המנהג ס"ם וירושלמיים ישנים. ושיטה ששית מסיימת במלת חייכם. ואף גם זאת ראוי ליזהר בששת השיטין שלמטה מהשירה להרחיב מעט האותיות למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן: רוב דברים אלו למדתי מחיבור החכם הנ"ל ובלבד כל אלה האריך להקשות על הר"ן ז"ל יעויין בספרו ואני כמלקט שבלים אחרי הקוצרים ליקטתי מה שראיתי בו מן הצורך ודי בזה אל המכוון הנה: (ב) יערף. ב' חסר ותאריי לישני וסימן כמטר לקחי יערף מזבחותם (הושע י'): כשעירם. כתב הרמ"ה ולקח את שני השעירם פרשת אחרי מות מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וכל אורייתא דכותה. ודכותה דליתא בענין אחרינא לשעירם אשר הם זונים שם ומסר עליהם כולהון כתיבין כן ודכוותא בעניינא אחרינא כשעירם עלי דשא ע"כ. ומתרגום ירושלמי ויונתן בן עוזיאל מוכרע דמלת יערף ומלת כשעירם חסר דאמרינן השם שלא הזכיר משה רבינו שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד תיבות שהם שמונים וחמשה אותיות: (ד) הצור. ברוב ספרים כ"י אין הצד"י רבתי גם כי נמנית בנוסחא אחד כ"י מאותיות גדולות ועיין מ"ש בישעיה כ"ד: (ה) ופתלתל. הי"ו לאשונה רפה וברוב ספרים אין הפ"א רבתי הגם שראיתיה כן בנוסחא אחד מאותיות גדולות ובתיקון ישן מס"ת: (ו) ה ליהוה. הה"א רבתא ונכתבה יחידה והלמ"ד בשוא נח ואותיות השם בנקודותיהן וכמו שמשמע כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם. וז"ל המאיר עיני גולה הרמ"ה ז"ל: ה"א דהלה' תגמלו זאת באתפי נפשא כתיבא בכולהו נוסחי עתיקי ודיקי ה' לחוד לה' לחוד עכ"ל. גם הראב"ע ז"ל כתב בס' מאזנים דף כ"א בשם ר' שמואל הנגיד כי נתברר אצלו שה"א דהלה' תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה. ובמכלול דף כ' הלה' תגמלו זאת הה"א בפתח והלמ"ד בשוא נח והאל"ף דהיינו היו"ד נקראת בשוא נע והיה משפט המלה הה"א בשוא ופתח כמשפט ה"א התימה והלמ"ד בפתח והאל"ף נחה כפי כלל המסורת כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא תפיק אל"ף כנראה שם במכלול קודם לכן. ובאה הענין כן לענין מורה על סודה ולענין זה יש בתיבה הזאת שינוי אחר שלא נמצא בזולתה שהה"א נכתבה יחידה עכ"ל. וכדברים האלה כתב גם כן רבינו בחיי בביאור התורה וכ"כ במסכת סופרים ובספר הזוהר ה' דהלה' רברבא וה"א דהבראם זעירא עיין בפ' זו סוף דף רל"ז ופ' לך לך דף צ"ג ע"א וריקאנטי פרשת בראשית על בהבראם וחילופים אחרים נאמרו במלה זו כמו שכתוב במ"ג ובכמה ספרים ישנים והיה נראה לכתוב בס"ת תיבה אחת שכך נמצא בס"ס המדוייקים וגם בשם מערבאי דקי"ל כוותייהו אמנם כיון דכל גדולי עולם אשר נקבו בשמות מסכימים לדעת א' הכי נקטינן וכן העיד הזקן המשוב בעל א"ת שעיניו ראו ספרים ישנים מאד הה"א לבדה ובמדרש ילמדנו הלה' תגמלו זאת הה"א רחוקה מן השם למה שהיא סיום חתימתו של משה קח ראשי תיבות של פסוקים עד ה"א מהלה' כגון ה"א מהאזינו יו"ד מיערף כ"ף מכי שם ה' אקרא ה"א מהצור שי"ן משחת לו ה"א מהלה' ותמצא שחבר עולה בגמט' כמנין משה וזו היא חתימתו של משה כאדם שמקיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו ולכך ה"א רחוקה מהשם עכ"ל. ובהקדמת ספר גאולת הגר לספר מגלות כתוב דה"א דהבראם קטנה שיקטין עצמו ויאמר ה"א כלומר הנה אנכי מוכן לטוב כדאמרינן בפ' הקומץ מ"ט תליא כרעיה דה"א דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וה"א דהלה' תגמלו זאת גדולה לומר שמתגדל ומתגאה עצמו עליו כאמר הלה' תגמלו זאת איך שייך שיתגאה המומר על היוצר שעשאו וכי זה גמול עכ"ל: וכדי להשביע נפש שוקקה לדעת דקדוקי תורה וסופריה אגיד את הרשום בכתב אמת בירושלמי פ"ק דמגילה מענין כתיבת זאת הה"א אפס קצה המאמר תראם בהגהה מימונית פרק ה' דמגילה וכולו תראה כאן. רב הושעיא בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה"א למטה מאלכסונתו של למ"ד הלה' תגמלו זאת ה"א לה' תגמלו זאת ע"כ. ומזה למד הרב המאירי מה שכתב שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמ"ד. ובעל א"ת האריך לבאר כוונת המאמר על דרך הפשט והסוד יעויין בספרו: אחרי כן אורו ע"י מדרש שמות רבה ריש פרק כ"ד כ' שמת בנו של ר' אבא היה כותב ה"א למטן למ"ד למעלן כלומר הוי *) הלה' תגמלו זאת. ופי' בעל מתנות כהונה היה כותב וכשהיה כותב בס"ת פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיות והלמ"ד למעלה וכו' ופירושו אינו נראה לי. והנכון אצלי לפרש זה המדרש כלשון הירושלמי דלעיל וכמו שהבין המאירי כי כן פעמים רבות האגדות ירושלמיות ודרבות שוות הן. עוד ראיתי להודיע שבהעתיק החכם הנ"ל דברי רד"ק על מלה זו כתב בשמו שהאל"ף בשוא ופתח וזה אינו כי בכל הדפוסים מהמכלול כתוב. והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות. שוא חולם. קמץ. וכ"כ הציוני פרשת שמות ז"ל: וסוד המקובל בניקוד זה שמי לְעֹלָם הם הנקודות של שם הגדול והסי' מי בשחק יערוך לה' ע"כ פי' "שוא "חולם "קמץ ר"ת שחק וזהו יהי שם ה' מְבֹרָךְ נ"ל יהי כוונת ניקוד השם מבורך כי צריך לכוין בניקודו באופן שיעלה עם השם והוא זה: שוא הוא שני יודי"ן חולם יו"ד הרי למ"ד והקמץ י"ו הרי מ"ו והשם כ"ו הרי ע"ב. מטה משה סי' קע"ג: ומי שמספקא נפשו לראות בענין זה מלין חדתין ועתיקין יעיין בש"ת מוהר"ר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן פ"ג כי בו ישמח לבו: קנך. אין בו יו"ד ורוב ספרים הקו"ף דגושה: ויכננך. במקצת ספרים אין מאריך בכ"ף: (ז) ימות. מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בינו שנות דר ודר. כל דור באורייתא מלא בר מן ד' חסרים חד בעמלק מדר דר ודכותייהו בינו שנות דר ודר וסימניך כל פסוק מלא וכל כפול חסר מהרמ"ה ז"ל: ויגדך. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן הגימ"ל בצירי וכ"כ רב פעלים ובמיכות זעירא ומלעיל וכגוייס יוסף לסגול וַיִּגַּשׁ לו ויאכל ונשאר בצירי שאל אביך ויגדך: (י) ימצאהו. בשני פשטין: ישמן. בעשרים וארבע קטן כדפס ישימן ביו"ד וכן מצאתי בס"א כ"י אך בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר דחסר וכן מסור עליו וכ"כ הרמ"ה ונשקפה על פני הַיְשִׁימֹן דמקמת מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי ודכותא על פני הישימן דבלק ומסר עליה כולהון כתיבין כן. ובתהו יילל ישמן חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכולהון כתיבין כן: יסבבנהו. הלמ"ד דגושה: (יא) כנשר. פשט הראשון בנו"ן: ירחף. התי"ו בצירי: (יג) במותי בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כתיב בוא"ו וכ"כ אבן עזרא ולשון החזקוני יתר וא"ו והמם בחטף קמץ גם הרמ"ה ז"ל בכללים שמסר בהקדמת ספרו כתב בלשון הזה וכל אתיא דקריא חטף באורייתא לא סמיך לה מבתרה אתא דכתיבא ולא קריא במ"א ירכיבהו על במותי ארץ דמ"ם חטף נמלא וא"ו בתרה דכתיבא ולא קריא ע"כ. וכן כתב בשרש במה. והמדפיס טעה שכתבו בלא וא"ו שהוא עצמו כתב עליה ג' יתיר וא"ו וכן מסר בישעיה סימן כ"ח במותי ג' מלא בקריאה וסימן ירכבהו על במותי ארץ. והרכבתיך על במותי ארץ (ישעיה כ"ח). ודרך על במותי ארץ דריש מיכה וכן מצאתי במסורת כ"י. ומאן דמסיר ג' ב' מלא ואחד חסר שבושא הוא. ובמסרת רבתא במערכת אות הוא"ו חשיב נמי לכולהו בהדי תיבותא דיתירין וא"ו ומעיין קמלין: וינקהו. השופר הפוך בקו"ף: (טו) וישמן ישרון. בהעתק הללי ישרן ירושלמי ישרון ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ישרון ב' וכתב כן וסימניהון וישמן ישרון ויבעט אין כאל ישרון רכב ודכותא ויהי בישרון מלך וכ"כ הרמ"ה ז"ל: ויבעט. בספרים מדוייקים העי"ן בקמץ: עבית כשית. כתבו המדקדקים שנדגשה הכ"ף מדין אתי מרחיק אבל אינו על המנהג שהטעם באות שנייה: (טז) יקנאהו. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר. וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת ג' חד חסר והוא דין וחד מלא ובפסיליהם יקניאוהו (תילים ע"ח) והוא מלא דמלא: (יז) יזבחו לשדים לא אלה. תרגומו וכן אלהים לא ידעום: שערום. בשי"ן שמאלית: (יח) תשי. יו"ד זעירא וליתא בקריאה כוותא כביכול התשתם כחו של יוצר. ויקרא רבה סוף פ' אחרי מות ובמ"כ פ' ע' ותנחומא פ' נשא ועיין ריקאנטי: (כ) תהפכת. התי"ו בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והפ"א בדגש כ"כ במדוייקים: (כא) בלא אל. תרגומו: (כה) יונק עם איש שיבה. מלא וא"ו כתיב ומסורת דמקרא גבי כאשר ישא האמן את היונק כל ינקי חסרים שיבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי יונק דהאזינו מלא וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: (ל) כי צורם. הכף דגושה: (לא) ואיבינו פלילים. כתב הרמ"ה ז"ל: בשרש פלל ונתן בפללים למשפטים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסר עליה לית כותיה חסר יו"ד קדמאה ושאר פלילם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ואית נוסחי דכתיב בהו ואויבינו פלילים מלא תרין יודי"ן ומסרין בהון תלתא ונתן בפללים ואויבינו פלילים והוא עון פלילים (איוב לא) קדמאה חסר יו"ד קדמאה ותרין והדין מלאים נוסחא פליגא אמסורתא קמייתא מיהו תרתין מסורתא איכא למימר דלא פליגן דמסורת בתרייתא דיקא תרתא חסר ומלא לענין יו"ד קדמאה בלחוד קא מתרה עכ"ל וספרי דילן אינון כפשטא דמסורתא בתרייתא דתרין בתראים מלאים תרין יודין ובמסורתא דדפוסא פרשת משפטים איכא גוונא אחריתי דלא כמאן ומשום הכי לא כתבינן לה ועוד דמסורתא ופסוקי פליגי אהדדי ועיין עוד מ"ש באיוב ל"א: (לב) כי מגפן. במקף ובמאריך לא בגלגל והגימ"ל דגושה: ומשדמת. בשי"ן ימנית: ענבי. במקף לא בגלגל: (לד) הלא הוא כמס. במסורת הדפוס וגם בהרבה ספרים כ"י נמסר י"ג הלוא מלאים בתורה וחד מינייהו פליגי ביה הלוא הוא כמס עמדי ובפסוק כדפס מלא ובמסרה אחרת כ"י מצאתי י"ב הלוא מלאים בתורה ולא זה עמהם ולזאת הסכים הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב שאת ואפילו בספרים

*) נ"ל ה"א דלה'

כמוני

כנוי יד שנאמר בהם י"ב מלאים ופלוגתא על דין כמוהו בפסוק כאן חסר וא"ו והכי משמע ליה לבעל א"ס: באוצרותי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמדפיס טעה אוצרות בלשון בקר ובמסורת כ"י נמסר ג' וסימנהון הלא הוא כמס לבר לא הכא יהם דמלכים ותבירו דישעיה ע"כ. ובמקצת ספרים מדוייקים דמלכים חסר דחסר דישעיה ודאורייתא ברין: (לה) עתדת. בתיקון ס"ת איכא פלוגתא אי חסר יו"ד או מלא והמסורת מוכיח שהוא חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה והש עתדה למו חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (לט) ואין אלהים עמדי. זוהר פרשת בראשית דף כ"ג ואין אלהים עמדי דא סמא"ל ונח"ש אם כן הוא ונמחק וכן משמע בפרשה משפטים דף ק"ח וברעיא מהימנא פ' קדושים ואם כתבו הסופר לשם קדושה אין בכך כלום כמו שכתב הר"ש בר צמח בתשובה הביאה הב"י בי"ד סימן רע"ו שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדש בכלי מותיר דלא חלה עליהם קדושה ועיין מ"ש סוף פרשת וילך על אלהי אחיהם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כתוב בספר אגי מן האזינו עד וישמן ריש פסוקי בריש חטי. מן וישמן עד כי אשא ריש פסוקי בצלבות חטי. ומן כי אשא ועד סוף שירתא ריש פסוקי בריש חטי ע"כ. וגם כי סוד ה' ליראיו ופליאה דעת ממני יגעתי להם טעם לדבר עד שמצאתי בספר אל טוב טעם ודעת: גלוי וידוע כי בזמן שישראל יושבים על אדמתם ועושים רצונו של מקום שכינה שרויה עמהם ואז ימין ה' רוממה וישראל עושה חיל ולכן פסוקים הראשונים דאיירי במעלתן של ישראל כדכתיב כי חלק ה' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר וגו' ה' בדד ינחנו וגו' מתחילים מצד ימין לרמוז כי אז מדת רחמים גוברת עליהם בגבורות ישע ימינו ולא תקשי לך תשקוק שחת לו לא וגו' הלה' תגמלו זאת וגו' כי מרע"ה היה מוכיחם על שרתה שעתידים לחטא וכיון שמרדו לפני המקום מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה כדכתיב וישמן ישרון ויבעט הימין נעשה שמאל וגברה מדת הדין שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב ולכן מן וישמן ישרון ויבעט עד כי אשא אל שמים ידי מתחילים מצד שמאל אבל כשישבע הקב"ה בימינו ובזרוע עזו לגאלם יחזור הדבר לכמו שהיה ויהפוך מדת הדין לרחמים ובימינו יסעדנו וישביענו שובע שמחות נעימות בימינו נצח ויתקן עלמא על תיקוניה ויהדרון מילי כדקא יאות ונשיר לפניו שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו בגין דיתגבר רחמי על דינא וימינא על שמאלא וסטרא דקדושה על סטרא דמסאבא ודא איהו כי גבר עלינו חסדו והמשכיל יבין בשם המיוחד הנמצא למפרע בתלות ספרה כאן עתה כי. וידוע כי בכל מקום שנזכר למפרע הוא מדת הדין ולכן אמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו' כלומר הזהירו בי כי אני כנגד הטוב ואני כנגד הרע פי' בעל הדין המעניש והמוחץ כשאין אתם עושים רצוני. ואני הוא בעל החסד והרחמים המחיה והרופא כשתעשו רצוני ותחזרו למוטב וכמו שמחץ לשעבר כן ירפא לעתיד לבא כמו שנאמר ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. ואם תתפוץ לדעת ולהשכיל מוצא דברי אלה תשכילך ואורך בדרך זו תלך למצא מדרשי אפיקתא בילקוט ישעיה רמז שכ"ב ובתילים רמז תר"כ הרכ"א השע"ח ובפתיחתא דחכימי דאיכה רבתי פתיחתא משא גיא חזיון ואיכה רבתי פסוק בכה תבכה בלילה ופסוק השיב אחור ימינו ופסוק גדע בחרי אף ומדרש תילים סימן קל"ז ומכילתא פרשת בשלח פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ומדרש ילמדנו שם וסוף פרשת אחרי מות יאירו אל עבר פניך כל אשר דברתי לך ולנפשך ינעם. וזהו מה שאמרו במדרש שוחר טוב מזמור י"ז כיון שצפה דוד שפעמים שהחטא גורם התחיל לומר קומה ה' אל נשא ידך אביס ידך דאכן טנעין וכה"א אל תשטפני שבולת מים לפיכך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך אמר לו הקב"ה חייך אני נושא שנאמר כי אשא אל שמים ידי ואומר הנה אשא אל גויים ידי. ד"א קומה ה' זכור שבועתו שנשבע המלאך על שמך שנאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם וכתיב לכן יחכה ה' לחננכם ואין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וזהו סוד קץ הימין האמור בסוף דניאל כמו שפירש רבינו סעדיה גאון ז"ל ורמזו רש"י ז"ל בפ' מקום שנהגו גבי בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ובפרק חלק בסוף ענין תחיית המתים ור' נתן בעל הערוך בערך ימין ושערי אורה שער ו' ובספר הזוהר פרשת בראשית בפסוק ויצא קין מפני האדמה ופ' חיי שרה דף קכ"ג ופרשת וילך סוף דף קמ"ג ופרשת בלק דף ר"א ועיין עוד בספר הזוהר פרשת נח על פסוק קץ כל בשר בא לפני כי דבריו ממתקים וכולו מחמדים וברוך שורה שכינתו בין הבדים: (מא) אם שנותי. מלרע בפסק אחד לבד לב"א: (מג) גוים. הגימ"ל רפה: כי דם עבדיו יקום. כתב הרמ"ה נקם נקמת בני ישראל חסר וא"ו כתיב כי דם עבדיו יקום מלא וא"ו כתיב בנסחי דיקי ואית דמסרי איפכא ושיבושא הוא ע"כ. ובמסרה דילן יקום ב' גוי חסר ר"ל יקום גוי אויביו דיהושע י' חסר כי לא היתה הנקמה שלמה שאין אחריה צרה אבל לעתיד תהיה מלאה כמ"ש בעל מסרה ביהושע סימן התקי"ט: (מד) ויבא משה. פתוחה: (מז) דבר. הדל"ת רפה: הזה. ברביע: (מט) עלה. העי"ן בחטף פתח: (נא) לא קדשתם אותי. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ושארא חסרים. הרמ"ה ז"ל ומסרה רבתא:

פרשת וזאת הברכה

לג (א) וזאת הברכה. פתוחה: (ב) אשדת. אש דת ק' ועיין הטעם בבחיי והוא חד מן ע"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימנס במ"ג ד"ה א' כ"ז והדל"ת בקמץ: (ה) בישרון. בהעתק הללי בישרון ירושלמי בישורון ע"כ. ובכל הספרים שלנו חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכמ"ש בפרשת האזינו: עם. בקמץ: (ח) וללוי אמר. פתוחה: תמיך ואוריך. בתיקון ס"ת ישן ואוריך בתפחא וצריך ע"כ. והרמ"ה כתב תמיך ואוריך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (ט) ואת בנו. בניו ק': (י) יורו. כתב הרמ"ה ז"ל בכל אשר יורו אתכם דכי הלא מלא וא"ו כתיב ודכותא יורו משפטיך ליעקב בנוסחי דיקי: באפך הבי"ת דגושה: מזבחך. הבי"ת בשוא לבדו: (יב) לבנימן אמר. בכל ספרי הדפוס וכ"י חסר וכן במסורת י"ז בנימין מלאים בכל המקרא ופירושן במ"ב פרשת וישלח ובמקומות אחרים ואין זה מכללם וראיתי מסורת כ"י שמנתה י"ז בנימין מלאים כסדר המסורת שלנו וכתוב לבסוף וחד מלא ג' יודי"ן לבנימין אמר ידיד ע"כ. ומסרה זאת היא נפלאת בעינינו ומוציאה לעז על כל הספרים כי אין גם א' שיהיה בהם יותר מיו"ד אחד ובשבר הימים שמעתי מפי מוהר"ר נתנאל טרחבוטו יצ"ו שראה בתשובת זקנו מוהר"ר עזריאל טרחבוטו ז"ל שכן נמצא באמרקא ס"ת אחד שכתב מיד המקובל מוהר"ם ריקאנאטי זצ"ל ולא שלחו בו יד והנני מוסיף להפליא הפלא ופלא ושאלתי על זה אל החכם בעל אור תורה ודבר קשות על קבלה זו ואמר שאותם שלא שלחו יד בספר ההוא השכינו עולה באהליהם שאולי הסופר הראשון אמר כן דרך חידה ורמז לסוד א' הלא הוא כמוס בג' יודי"ן דריש מלין ידיד ה' ישכן עכ"ל. והנסתרות לה' אלהינו אחר שכתבתי כל זה מצאתי כתוב בס' קבלה הנקרא שער השמים בדברו על ע"ב שמות המצורפים מויסע ויבא ויט בשם העשרים שהוא ג' יודי"ן ז"לם: ובחשבון השבון בשם שהוא כ"ו מגבר עמו מכין אותיותיו יהיה הכל ל' וסודו כי לה' ושמו יי"י והו שאנו כותבים השם בג' יודי"ן והסוד לבנימין אמר והמבין יבין ע"כ. ובסוטה פרק אלו נאמרין במספר אותיו' המושן אמרו כל התור' כלה בנימן כתיב חסר והכא בנימין שלם שנא' ואביו קרא לו בנימין ע"כ. גם בעיני נפלא דבר זה שהרי ז' בנימיהן מלאי' בתור' וכ"כ הרמ"ה ז"ל ושאלתי אל החכם הנ"ל והשיב לי מה שאמרו רז"ל כל התורה בנימן כתיב לאו דוקא אלא ר"ל על הרוב כי רובה ככולה עכ"ל. אבל בירושלמי ניחא טפי דקאמר התם והלא אינן אלא ארבעים ותשעה אמר ר' יוחנן בנימין דתולדותם מלא ע"כ. פי' כיון דהכא כתיב כתולדותם בעינן כשמות אשר קרא להם אביהם והתם כתיב ואביו קרא לו בנימין מלא. ובעל יפה מראה בביאור הירושלמי נקט לישנא דבבלי אע"ג דבכל התורה כולה בנימן חסר וכו' ולא שם לבו לזאת. המפליא לעשות יעשה עמנו לטובה אות וימשם קץ הפלאות ונביא מהוראתו נפלאות אמן: (טז) ולקדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד: (יז) והם רבבות. הבי"ת בשוא לבדו בכל הספרים כמ"ש בפרשת בהעלותך על רבבות אלפי ישראל: (יט) ושפני. בכל ספרים מדוייקים בשי"ן שמאלית וכן הביאוהו השרשים והמכלול כתיב בשרש שפן ובמסורת לית וחסר ושי"ן כתיב: (כא) ויתא. חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודה ובטעמים ואריכתא המה. הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר וַיֵּתֵא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ וַיֵּתֵא כולו צרי ובפשט אחד לבד. הב' ברוב ספרי הדפוס כלו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרי כ"י היו"ד בצירי והתי"ו בסגול ובשני פשטין. וכן מצא בספר דקדוק כ"י וכתב ר' אליה בספר הרכבה שצירי היו"ד מורה על אל"ף פ"א הפעל. הד' בס"ם כולו צירי ובפשט האחרון בלבד וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א. ורד"ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קפ"ו ולא הכריע זה לשונו: ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין ובן נפתלי מלרע בפשט אחד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מתחלפים ע"כ. ולא דבר מאומה מהנקודות: ראשי עם. הרי"ש בגלגל ובלא טעם אחר בשי"ן: (כב) יזנק. הנו"ן דגושה: (כג) ולנפתלי אמר. אין בו פיסקא ובס' תגי יש פרשה סתומה ואין אנו נוהגין לעשותה: (כז) אלהי קדם. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת כמ"ש בס' נח: (כח) דגן ותירוש. בתיקון ס"ת ותירוש בס' מדוייק ותירש ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא וא"ו כי לא נמצא בתורה רק ב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וסי' ורב דגן ותירש ודגן ותירש סמכתיו ושארא באורייתא מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) אשריך. בהעתק פירארה האל"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח כ"י מאותיות רבתות ובתיקון ס"ת ישן. ואין כן בספרים שלנו וכן בספרים מדוייקים נמסר בריש ד"ה על מלת אדם לית אל"ף רבתי: על במותימו. בתיקון ס"ת ישן במותימו בספר חד במתימו ע"כ. והרמ"ה כתב ואתה על במותימו תדרך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:

לד (ג) ואת הככר. הוא"ו בגעיא: (ד) נשבעתי. אין בבי"ת תלשא: הראיתיך. הה"א בסגול והאל"ף בחירק מכלול דף קנ"ז: (ו) בגי. כל אורייתא גיא כתיב מלא אל"ף בסוף תיבותא בר מן דין דחסר אל"ף: (ז) ולא נס לחה. י"ז מלין בתורה כתיב ה'. כהה עיניך לא פלאתי. אחרי לגפן עירה. סותה. וגם דלה. כי גאה גאה וחברו. כי מחה אמחה. או ירה יירה. ושלח את בעירה. כי היא כסותה. כי פרעה אהרן. את כל העם בערה. ונסכה יין אלי ההין. ובכתה יאמר. לא קנה אל. לא נס לחה: (ח) בכי. הבי"ת רפה: (יא) האותות. הקדמאה בה"א לא באל"ף: (יב) לעיני כל ישראל. משפט ס"ת להשלים התורה בסוף הדף ולעיני כל ישראל באמצע שיטה הרי"ף הלכות ס"ת וכן פסקו כל הפוסקים והכי פסיק הילכתא רב אשי בפרק הקומץ רבה אבל בשאר ד' חומשין יכול לגמור באמצע הדף כדתניא התם הכותב ספר תורה לא יגמור באמצע הדף כמו שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה עד סוף הדף:

ותשלם מלאכת ספר חמישי והוא ספר משנה תורה. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

א אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה
רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃
ב בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ
מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ
לְאֹיְבִים׃ ג גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא
יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ
בֵּין הַמְּצָרִים׃ ד דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד
כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת
וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־
יְהוָה הוֹגָהּ עַל רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־
צָר׃ ו וַיֵּצֵא מִן־*בַּת־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ
כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ לִפְנֵי
רוֹדֵף׃ ז זָכְרָה יְרוּשָׁלַםִ יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל
מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־
צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃
ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־
מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה
וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה
אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה
אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה
לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְשִׁים
לֶחֶם נָתְנוּ *מַחֲמוֹדֵיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה
יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב *לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־
עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי
אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃
יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת
לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃

* מבת קרי   * יתיר ו' *ל' זעירא   נשקד

מסרה א א איכה, י"ז. בדד, ס'. רבתי, ג'. במדינות, מ"ל דמ"ל ל'. ומ' במדינות. למס, הלמ"ד קמוצה והמ"ם פתוחה. ב בכו, ה' כתיב ו'. לחיה, ל'. לאויבים, ל' מ"ן ר' ג גלתה, ל'. מעני, חסר. ומרב, ג' חסר. השיגוה, ל' ומ"ל דמ"ל. המצרים, ל'. ד אבלות, ל'. שוממין, ל' ומ' שוממי' ומן זוגין. כהניה, בי"ם האלף בשוא לבדי בתולתיה, מ"ל ו"ק ומ"י. נוגות, ל' ומ"ל דמ"ל. ה היו, ג' כ"פ. שלו, ב' ו'. הוגה, ל' מפיק ה"א ומ"ל. פשעיה, ל' מן זוגין א' ל"ז ומ' ל"כ א' ל"כ א' ל"י. עולליה, ג' מסרו"ל"ע כי הוא מלא דמלא. ו מן, מבת ק'. הדרה, ב' רודף, ב'. מ"ל נהפך. ז ומרודיה, ל' מ"ל דמ"ל. מחמדיה, מס שמיה ב"ג יקודום. בנפל, הפ"א רפי. ואין, ו'. עוזר' ה' מ"ל. כלוה, ה'. משבתה, ס"י ח חטאה, ל'. לנידה, ל' מ"ל. הזילוה, ל'. מכבדיה, ל' ומ"ל. נאנחה, ב' האלף בסגול ולאחריה נח. ט בשוליה, ל' ומ"ל. פלאים ל'. עניי, ג'. י מחמדיה, ב'. לויתה, ב' מ"ל והא"א בסוף. בקהל, ד' דגושים. יא מחמודיהם, יתיר ו' קדים לדלי"ת ומ"י אחריה. זוללה, ל' ומ"ל. יב לוא, ל' זעירא מ"ל ו' ומ'. אליכם, מ"ל. מכאוב, מ"ל. כמכאבי, ב' ח, בלי'. עולל, ל'. הוגה, ב' מ"ל. יג בעצמתי, ה' חסר בלי'. וירדנה, ל'. שוממה, ב'.

ת"א איכה ישבה בדד מועד קטן כו סנהדרין קד זוהר פ' תרומה. היתה כאלמנה תענית כ. בכה תבכה בלילה מועד קטן כו סנהדרין קד. גלתה יהודה מעני מועד קטן שם עקידה שער עא. דרכי ציון אבלות עקידה שער עא. בתולתיה נוגות ברכות כח. היו צריה לראש אויביה מועד קטן כו גיטין נו סנהדרין קד. ויצא מן בת ציון כל הדרה יומא נג. היו שריה כאילים שבת קיט. כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה יומא נד זוהר פ' מקץ. טומאתה בשוליה יומא נז קמא נה. ידו פרש צר יבמות יו. לוא אליכם כל עוברי דרך סנהדרין קד. ממרום שלח אש בעצמותי שם.

רש"י

(א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האח והיו בה שלש אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ"א ביתו"ת שנא' (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכו תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה, שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הניתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מארצה: מעני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה ויושבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגי"מל לבדה: שלו. יושבים בשלוה: (ה) הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילי' אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהולכים כמה ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפתי ומסרה שנת גאולי. שנת גאלי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהגיעה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרים (תהלים נה) אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שוחקין בגולה בשבתות וימים טובים ושותים בשביעות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים באלהכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמוב"ר בלע"ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שופי"דר בלע"ז: גם היא נאנחה. הוא שם דבר שוספורי"דא: (ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין. הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לסוף ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט) הנחמדים מזהב הכל פנו לבוז כסף וזהב והם פנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג) לא יבא עמוני וגו': אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לא אליכם. לא תבא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירדה אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירענה

שהענם

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט ובליקת מדע ינוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיה' אל דרכים רבים נחלקים מהם סידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להבריא לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמן כשלים ולמלאת הריקים. על כן דמו לגופות טעמי הפסוקי'. והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים: ודרך

הפשט

(א) אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עלוידון איכה היכמא דאתדינו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עלוידון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא דהות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא כארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטיא באפרכיא והוו מסקן לה מסין הדרת למהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא : (ב) בכו תבכי כד שלח משה נביא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל ההיא ליליא תשע יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל נטלו עמא ית קלידון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכדו אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבון בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצרא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשע יומין בירחא דאב וביה בכיא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זליג על ליסתהא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל טעוותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו לה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין : (ג) גלתה אזלו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחודהון בני ישראל דאזדבנו להון ולא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אנון אתמסרו ביד עממיא וכנשתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחא ניחא משולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה אדביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה : (ד) דרכי כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצטדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילן מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב וביומא דכפוריא די הוא בעשרא יומין בתשרי להינגא בחינגין אף איהי מריר לבא לחדא : (ה) היו הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבר יתה על סגיאת מרודהא רבידהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא : (ו) ויצא ונפק מן כנשתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמה דמסתחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעהון ואזלו בתשות כחא ולא הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם יי רדיף : (ז) זכרה הות דכירא ירושלם יומין קדמאין די הות מדורא בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדא ושלטה בכל עלמא וכל רינוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובה נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיק להון ולית דסייע לה חזוהא מעיקיא דאזלא בשביתא חייכו על טובהא די פסק מבינהא : (ח) חטא חובת רבא חבת ירושלם בגין כן בטלטול הות כל עממיא דהוו מיקרין לה מלקדמין נהגו בה זילותא ארום חזו בדקהא ברם היא מתאנחא ותיעת לאחורא : (ט) טמאתה סואבות דם ריחוקהא בשיפולהא לא אידכיאת מנה ולא תחת על חובאה ולא דכירת מה דעתיד למיתי עלהא בסוף יומיא ונחתת ונפלת והות פרישן דמליל תנחומין לה חזי יי ותהי מסתכל ארום אתרברב עלי בעיל דבבא : (י) ידו ידיה אושיט נבוכדנצר רשיעא ושלף סיפא וקטע כל רינוגה אף כנישתא דישראל שריאת ליללא ארום חזת עממין נוכראין עלו לבית מוקדשה די פקדת על ידוי דמשה נביאה על עמון ומואב דלא ירבון למיעל בקהלא די לך : (יא) כל כל עמהא דירושלם אניחן מכפנא ותבעין לחמא למיכל יהבו רינוגיהון בסעיד לחמא לקיימא נפש חזי יי ותהי מסתכל ארום הויתי גרגרניתא : (יב) לוא אשבעית לכון כל דעברין באורחא זורו הכא אסתכלו וחזו אין אית כיבא כיבי דאסתקף לי דתבר יי יתי ביום תקוף רוגזיה : (יג) ממרום מן שמיא

שלח

אבן עזרא

הטעם הוא הגוף בדברים כנמרים ובמוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים :

ואני אברהם. בר מאיר מארץ מרחקים. הוצאתי מארץ ספרד אמת המליצי'. וספרי אלו בגלותי היו בידי מזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובחסרונו וכן מלת בטח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יודי"ן סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו. ונפתחה למ"ד לאם להורות על ה"א הדעת הנעדר ולא נדגש המ"ם להקל על הלשון. וי"ו בבו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו הסכלת עשו: (ג) יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים. ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דיצא דבר מצרא והישר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והרי"ש ראוי להדגש. נמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד. שהיו באים במועדי' והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרוב מועדיך שרפו כל מועדי יי' בארץ: שוממין. הנו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך חטין לקץ הימים כל הנו"ן והמ"ם משרתי' בסוף המלה סימן רבים ורבות: (ד) נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו והנו"ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת שלוה: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף ניגון וכן תוגיון נפשי. הלכו שבי. בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית יי' יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים: (ז) ימי עניה. כמו כי ששת ימים עשה ה': ומרודיה. בגלות והמ"ם שרש: (ח) לנידה. ללעג כמו מנוד ראש ונוד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמו הורידו או עמו שהזיל דמעתה: (ט) פלאים. ירדה ירידה: (י) כי ראתה גוים. על ירושלם שבה: (יא) זוללה. כמו זולל וסובא: (יב) לוא. יש אומרים מלשון אלה ולא מלאכוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם. מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לו והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הכה: (יג) וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלהו אש לא נופח

פירוש הטעמים לר"א בן עזרא

(א) לא די שישבה בדד בשבת בניה אשר היתה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל: (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב ורדפוה והשיגוה במקום צר: (ד) שממו שעריה ששם נאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו הכהנים כי אין להם בכורי' ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשי' וכל הדרה יצא מציון היא המלכות: (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמיה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צרי' כי נשבתה ממועדיה אין לה מה שתעשה: (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והסיבה פניה לאחור מפני הכלמה: (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערות' בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה יי' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירוש אחר ותרד פלאי' כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים. והורידוהו. וכן אריד בשיחי וכלם שני עיקרים ירד ורוד: (י) כאשר ראתה כי באו ונקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאת' ממצרים מרוב אכזריות לכן הוצרכה לתת להם כל מחמדיה: (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואמר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה: (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם: (יג) דמתה מכון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח מפול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור

והאש

ופעמו

יד נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על־צוארי
הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא־אוכל קום: טו סלה
כל־אבירי ׀ אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר
בחורי גת דרך אדני לבתולת בת־יהודה: טז על־
אלה ׀ אני בוכיה עיני ׀ עיני ירדה מים כי־רחק
ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר
אויב: יז פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה
יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה
ביניהם: יח צדיק הוא יהוה כי־פיהו מריתי שמעו־
נא כל°־עמים וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו
בשבי: יט קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני
בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־נפשם:
כ ראה יהוה כי־צר־לי מעי חמרמרו נהפך לבי
בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שכלה־חרב בבית
כמות: כא שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל־
איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת
יום־קראת ויהיו כמוני: כב תבא כל־רעתם לפניך
ועולל למו כאשר עוללת לי על כל־פשעי כי־
רבות אנחתי ולבי דוי: ב א איכה יעיב באפו ׀
אדני את־בת־ציון השליך משמים ארץ תפארת
ישראל ולא־זכר הדם־רגליו ביום אפו: ב בלע
אדני °לא חמל את כל־נאות יעקב הרס בעברתו
מבצרי בת־יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה
ושריה: ג גדע בחרי־אף כל קרן ישראל השיב
אחור ימינו מפני אויב ויבער ביעקב כאש להבה
אכלה סביב: ד דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר
ויהרג כל מחמדי־עין באהל בת־ציון שפך כאש
חמתו: ה היה אדני ׀ כאויב בלע ישראל בלע כל־
ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת־יהודה תאניה
ואניה: ו ויחמס כגן שכו שחת מעדו שכח יהוה ׀
בציון מועד ושבת וינאץ בזעם־אפו מלך וכהן:
ז זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד־אויב

חומת

° העמים ק' ° ולא ק'

מסרה יד נשקד, ג'. ישתרגו, ל' השין שמאלית. נתנני, י"ד בקיפלא. טו סלה, ב' בחרי ליסגא א' ק"ס וכתיב א'. אבירי, פסיק. טז בוכיה, ל' ומ"ל. עיני, כ"ט. שוממים, דין כ' במ"ס בסוף פסוק ל"ז. יז פרשה, ל'. בידיה, ל'. לנדה, ח"י והד' דגושה. יח פיהו, כ"ב. מריתי, ג'. כל עמים, העמים ק'. מכאבי, ג' ח' בלי'. יט למאהבי, ל' הה"ל במ"ס. כמוני, ל' ומ"ל. וישיבו, ג' רפין. כ חמרמרו, ל"ד. בקרבי, י"א. מרו, כו"ל וי"ו בקוף. מריתי, ג'. שכלה, ג'. כמות, ג'. כא שמעו, ג' כ"ס. נאנחה, צ"ם הס' בסוף לבד. אין, כ"כ בלא וי"ו. ויהיו, י"א רפין. כב תבא, ספר. אנחתי, ל'. דוי, ג'. ב א איכה, י"ז. זכר, ג'. הדם, כו"ל חסר בלי'. ב לא, ולא קרי. ג גדע, ל'. בחרי, ה'. ויבער, ל'. ד כלב, ל' ול' כ'. ה היה, ל' כ"ס בקיפלא. וירב, היו"ד בסגול. ו ויחמס, ל'. שכו, ג' כ"כ ח"ו ודין כ' בשין שמאלית. מעדו, ג' ח' בלי'. הו, בל' כינוי. ושבה, ב' קמוץ מקלא. וכהן, ב' חד כ"ס כי יקנה. ז זנח, ג'. ב"ם יש פסיק אחר השם. מזבחו, ג'.

ת"א נתנני ה' בידי לא אוכל קום יבמות סג. קרא עלי מועד לשבור בחורי תענית כט שבועות י. סלה כל אבירי סנהדרין קד. גת דרך ה' שם לו. על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה גיטין נח. כי רחק ממני מנחם סנהדרין לח. צוה ה' ליעקב סביביו צריו יבמות יז קדושין עב. היתה ירושלם לנדה ביניהם תענית כ. צדיק הוא ה' כי פיהו שם כב. השליך משמים ארץ חגיגה ה. בלע ה' ולא חמל גיטין נז. אף כל קרן גיטין שם.

רש"י

שהעלים ל' נקבה כמו דאת אומר (יחזקאל לו) העלמות היבשות שבר כל אחת ואחת. ד"א וירדנה כמו (שופטים יד) וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו: (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינט"ינט בלעז נקודים מנומרים ומסומני' היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניינם ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין משרגין את המטות: (טו) סלה. רמס ורפס לשון (ישעיה סב) סולו סולו המסילה: קרא עלי מועד. ישיבת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלוי' מלאה של שנה שנייה לצאתם ממצרים לכך אירע מזכרון של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי כדורך ענבי' להוציא יינם כך רמס הנשים להוציא דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו (ישעיה כה) ופירש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם. דבר אחר פרשה ציון לשון שבירה כמו (איכה ד) ופורש אין להם לקבל נחמו על מת כך שברו מנחם ובלשון משנה פירושו קיימת ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם. תוספת ונלאתי: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנאים אותם כמ"ש במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבוז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים נודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ושותים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היהם הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב (ישעיה כא) ביער בערב תלינו וגו' (שם) לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו נלחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעול למו כמו (משלי כ) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כא) וכפרי מעלליו: (א) איכה יעיב. יאפיל כד"א (מלכים א יח) והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא ממעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים (שמות יט) ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהשליכם הממונה על האור מיכה על המים והשליך כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשו כשהיו משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך קשת שהם מזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כך סבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אבל חמה כדכתיב (תהלים עט) שפוך חמתך על הגוים: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה

נכנסת

שלח אשתא בכרכי תקיפין וכבש יתהון פרש מצדתא לרגלי ארתיעני קדל
בעלי דבבי יהבני למהוי צדיא כל יומא מרחקא וחלישא : (יד) נשקד
אתייקר ניר מרודי בידיה אתיבשו כשיבשין דגופנא סלקו על צדדי אתקל
חילי מסר יי יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם : (טו) סלה כנש כל
תקיפי יי ביני ארע זמן עלי לתבירא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא
דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מיתשד היך
כחמר מן מעצרתא בעידן דגבר מבעיט ית ענבין חמר עינבוהי שריין :
(טז) על על ספליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיתא דאתבקעו כרסיהון
אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא
דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקים יתי ומליל תנחומין על נפשי הוו
בנוי צדיין ארום אתגבר עלידהון בעיל דבבא : (יז) פרשה פרסת ציון ידהא
מן עקתא היכמה דמפרסא אתתא על מתברא כנינת ולית דמליל תנחומין
על לבה פקיד יי לבית יעקב פיקודיא ואוריתא למנטר והינון עברו על
גזירת מימריה בגין כן אסתחרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא
לאתתא מרחקא בינידהון : (יח) צדיק אמר יי במימריה לעמא בית ישראל
דלא יעבר קטלין בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סייפא על
פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי
בגין כן רגמו דגוסיא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת
נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימריה עברית
שמעו כען כל עמיא הספדא דאספיד ירמיהו על יאשיהו והוו בכיבי די
ערעני בתר מותיה בתולתי ורביי אזלו בשביתא : (יט) קראתי אמרת ירושלם
כד אתמסרת בידוי דנבוכדנצר קרית למרחמי ביני עממיא דקיימית עמהון
קיים די יסייעוני ואנון חבימו מני אתהפכו לחבלא יתי הינון דעלו עם
טיטוס ואספסיינוס ובנו כרכומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא איתנגידו
ארום תבעו סעיד לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשהון : (כ) ראה חזי יי ארום
אעיק לי בגין בן מעי איתגרו איתהפך לבבי בגוי ארום מעבר עברית על
גזירת מימרא דיי ומן בגלל דהוי מן ברא תכלית חרבא ומלגיו הרנת כפנא
כמלאכא מחבלא די ממנן על מותא: (כא) שמעו שמעו אומיא ארום מתאנחא
אנא ולית דמנחם לי כל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי בדחו ארום
את הוא יי דעבדת איתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע
לצדיאותי בדין תערע עלהון ויהון צדיאן כוותי : (כב) תבא תיעול ליום דינא
רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותתקף להון היכמה דאיסתקפתא
עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש :

(א) איכה איכדין יקוץ יי בתקוף רוגזיה ית כנשתא דציון טלק משמיא לארעא
תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלוגדקא דרגלוהי
ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה : (ב) בלע שיצי יי ולא חס ית כל עדית
יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנשתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותהא
ורברבנהא: (ג) גדע קציף בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל אתיב לאחורא יד
ימיניה ולא סיע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב באשתא
דמשלהבא אכלת חזור חזור: (ד) דרך מתח קשתיה ורגם עלי גירין כבעיל
דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה כאילו הוה מעיק לעמיה
ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגן לחזו עינא במשכן כנשתא דציון שדא
בביעור אשא רוגזיה: (ה) היה הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי
כל בירניתהא חביל כל קירוי פציחהא ואסגי בכנשתא דבית יהודה אבילותא
ואנינותא: (ו) ויחמס ושרש כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא
על עמיה אנשי יי בציון חדות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה
מלכא וכהנא רבא: (ז) זנח אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביד
בעיל דבבא שורי בירניתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי בקל עמא בית
ישראל

רש"י

נכנסת יהודה : תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב (מלכים ב כג) ויגל יהודה מעל אדמתו (שם יח) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה : (ו) ויחמס. לשון כריתה וכן (איוב טו) יחמוס כגפן (ירמיה יג) נחמסו עקביך : כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. מעונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר (שמות כה) ונועדתי לך שם : מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן
תהלים

אבן עזרא

וטעמו כמו לא ירדנו בפרך. (יד) ומלת נשקד. אין לה אח ואם והטעם כמו נמסך כמו נקשר. והיה ישתרגו. מבנין התפעל ממשפחת השריגים: הכשיל. שב אל עול פשעי ויחסר אשר אחר בידי גם אשר קום עמו או מפניו: (טו) סלה. מגזרת מסלה וכן גת דרך ה' מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה: גת. יקב: בתולות. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים: (טז) בוכיה. כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים. עין אחת דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים: (יז) פרשה. בי"ת בידיה נוסף כמו ותשקמו בדמעות שליש: (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים. יומת נא. דבר נא. שמע נא. ועם תוספת אל"ף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. איננו כמו אוהבי וכטעמו למנקשי' שאוהב אותם: (כ) המרמרו. כפול העי"ן הלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חומרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: (כא) הבאת יום קראת. תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאו' ויתכן להיו' כמשמעו: (כב) ועולל. עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו שבה וכן ולו נתכנו עלילות: (א) איכה יעיב. י"א יעיב מעב כמו ימסיך והנכון יגביה עד עב. הדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל"ף נאות. במקום וי"ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם: (ג) ויבער. פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח: (ה) וירב. בג' נקודות תחת היו"ד מהבנין הכבד הנוסף. תאניה הת"ו נוסף מגזרת אנו ואבלו: (ו) ויחמס. חסף נחמסו עקביך: שכו. וסכתו כמו חקו וחקתו: מועדו. כמו בית מועד: (ז) נאר' הנו"ן שרש
נארת

פירוש הטעמים לרא"ע

והאש הבעירה עד שישנה שוממה ויש דוה שמנוח לעתי' ידועות וזאת כל היום דוה: (יד) דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים: (טו) סלה. נתנה ביד לב כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדים קוראים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח ונגרו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הלך עליהם: (יז) גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב ונוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה: (יח) הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי לנכרים שכני אולי יתנו לי עזר והנה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים שמתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו: (כ) והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב השכל משכלת בחוץ ובבית רעב כמות: (כא) שמעו אויבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו לצעקותי ושמחו כי את' שמחת' וקרבת היום שקראתם ובאו במלוכך עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לו תבוא היום קראת ביד הנביאי' ויארע להם מה שאירע לי: (כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שהיו כמוני כאשר פשעו גם הם בך: (א) איכה יעיב לא הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים וחלל מלכה שהיו דרים במגדל ובארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הלב אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שסב כאויב: וטעם באהל אש תפול האש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים באנשה: (ו) ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות
והמלך

חוֹמַת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃
ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו
לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו
אֻמְלָלוּ׃ ט טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר
בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ
לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי
בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ
לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת
עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר
בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃
יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל
בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃
יג מָה־אֲעוֹדֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלִַם מָה
אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם
שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ׃ יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל
וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ
מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־
עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם
הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־
הָאָרֶץ׃ טז פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אוֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־
שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ
רָאִינוּ׃ יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר
צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב
הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת
בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־
תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ׃ יט קוּמִי ׀ רֹנִּי
בַלַּיְל* לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח
פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ
הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה
וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים
פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן
וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי
וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא
חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא
הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי
וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃ ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי
בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃
ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי
וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ
וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ז גָּדַר

עזה

° ט' זעירא ° אעידך ק' ° שבותך ק' ° הא בסגל ° בלילה ק'

מסרה חומת, מ"ל ו"ק ומ"ת. בבית ה', מ' נקרי' וכל ירמי' דכו'. ח מבלע, ל'. ויאבל, ל'. חל, ה' חסר בלי'. ט טבעו, ט' זעירא. בריחיה, ב' מ"ל דמ"ל. לא, ד' בלי'. י ישבו, ב' לארץ, ד' בלי'. העלו, העי"ן נח"ם. ראשם, דין כ' במ"ס כי הוא ל"ז ותגין ל"כ בנון. ראשן, ל' בתולת, מ"ל ו"ק ומ' תגין. יא בדמעות, ל'. כבדי, ל'. בעטף, ל'. ברחבות, ס' ו"ק ומ"ל תגין וכן בסמוך. יב לאמתם, ל' וא' לאמהם בקובץ ומד"ס. ויין, ז'. בהתעטפם, ל'. כחלל, ל' בהשתפך, ל'. אמותם, ל'. יג אעודך, אעידך ק'. אדמה, ב'. הבת, ד'. ואנחמך, ל'. כים, ד'. ירפא, ג'. יד שביתך, שבותך ק'. ויחזו, ב'. משאות, ד' השין כפוי ומ"ו. ומדוחים, מ"ל בלי' ג"מ ב"לי'. למערבאי מ"י. טו וינעו, ב' מ' בלי' ראשם, י"ב. הזאת, ה' רפין. משוש, ד'. טז ויחרקו, ד' החי"ת בפתח. שקוינהו, ל'. יז עשה, ב' ר"פ. זמם, ב'. אמרתו, האלף בסגול. וישמח, ל'. יח צעק, ב'. אדני, י"ד בסיפרא. ליון, ל'. כנחל' ל'. פוגת, ל'. עיניך, ל'. יט בלילה, בלילה ק'. לראש, כ"ד. אדני, י"ד בסי'. שאי, ה'. עולליך, ב' דין מ"ל ומ"מ. העטופים, ב' דין מ"ל ומ"מ. ברעב, ד'. בראש, כ"ה. כ עוללת, ב' ובסי'. אם, י"ח פסוק סם אם. עללי, ו' חסר בלי'. ונביא, ז'. כא חוצות, מ"ל דמ"ל. חמלת, ב' ובסי'. כב כיום, י"א. ולא, כ"ב. פליט, ב'. טפחתי, ל'. ורביתי, ל'. איבי, ז' כלם, ח"ו והבית בחירק כי הוא ל"י. ג א בשבט, ו'. ב אותי, כ"ז מ"ל. וילך, ל' וחסר. ג ישב, ג' חסר. ד בלה, ל'. ה ויקף, ל'. ו במחשכים, ג'. הושיבני, ב'. כמתי, ל'. ז גדר, ג'. ולא אלא, ג'.

ת"א ויאבל חל וחומה פסחים פו. טבעו בארץ שעריה סוטה ט קמא כה. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון נדרים פט. מה אעידך מה אדמה לך זוהר פ' בראשית. פצו עליך פיהם סנהדרין קד. בצע אמרתו זוהר פרשת נח. קומי רני בלילה תמיד לה זוהר פ' בשלח. אם תאכלנה נשים פרים יומא לח סנהדרין ז. במחשכים הושיבני נדרים פד סנהדרין כד הגליונים ה.

רש"י

(תהלים עד) נאצת בית עבדך: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בקרבנו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורא וכל שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם ביזה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו'. כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והשיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) חמרמרו. כנרז"לירט בלעז דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים: בעטף. פשמ"יר: (יג) מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה תתמהי על שבכך באה אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אשלבטרי"מנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר משובותיך לשון שובבה. שובבים (ישעיה נז) וילך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טו) שרקו. נופח בפיו שיבלי"ר בלעז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו (איוב ו) יתר ידו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם. שכתוב בתורה (ויקרא כו) ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת. הפגה טריסאלמי"נט כמו (בראשית מה) ויפג לבו: בת עינך. שחור של עין שקורין פרוני"לא: (יט) אשמורות. שתי חלקי הלילה שהלילה נחלקה לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפומי"ן בלעז: (כ) עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוה על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן

ונביא

ישראל דמצלין בגויה ביומא דפסחא: (ח) חשב חשב יי לחבלא שור כנשתא דציון מאס משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא בחדא אתפגרו: (ט) טבעו טמעו בארעא תרעהא (על די נכסו חזירא ואובילו מן דמיה עלוהון) הוביד ותבר מוחתהא מלכהא ורברבנהא גלו בני עממיא על דלא נטרו פתגמי אוריתא מאלו לא קבילו יתה בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי: (י) ישבו יתבין על ארעא שתקין סבי כנשתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קטרו סקין על בסרהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם: (יא) כלו ספקו בדמען עיני אדנאין מעי אתשד לארעא כבדי על תביר כנישתא דעמי כד דצחו עולימיא וינקיא בפתאות קרתא: (יב) לאמתם לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר עד דהוו צחין כקטל דהדבא מן צחותא בפתאות קרתא כד יתישד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון: (יג) מה מה אסהיד בך ומה אהא מדמי לך כנישתא דירושלם מה אתביר לך אדי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך: (יד) נביאיך נביאי שקרא די בגוך הינון אתנביאו ליך שקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותיך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת סגן ומילי מטעיתא: (טו) ספקו שפקו עליך ידיהון כל עוברי אורחא שריקו בספותהון ושלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא: (טז) פצו פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שריקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מסכין אשכחנא חזינא: (יז) עשה עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביאיא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פקודיא די עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארום יקר מעיקיך: (יח) צעק צוח לבהון קדם יי דיהים עליהון שורא יקרא דציון זילני כנחלא דמען יומם ולליא לא תתנין תנחומין לצעדיך לפוגא צלותא די לך ולא תשתוק עינך מלמדמע: (יט) קומי קומי כנשתא דישראל דשריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכנתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפרא שריא היך מיא עקסומית ליבך וחדרי בתיובתא וצלאי בבית כנשתא כל קבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידיך על נפשת עולמיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין: (כ) ראה חזי יי יתהי מסתכל מן שמיא למן אסתקיפתא כדנן אם חזי לבנתה דישראל למיכל פירי בטניהון עולמיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדינין דמלתיה ענת מדת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי כהנא ונביא כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתהין דלא תעבדון דביש קדם יי: (כא) שכבו דמכו על ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על פרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלין קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכיסתא ולא חסתא: (כב) תקרא תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה העבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשין עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקיף רוגזך יי ולא הוה בהון שזבא ושארא דלפיפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי סלכין בעלי דבבי שיציאנון: (א) אני אנא גברא דחזא עניי בחוטרא דרדי ברוגזיה: (ב) אותי יתי דבר ואוביל חשוכא ולא לאנהרא: (ג) אך ברם בי יתוב יגלגל עלי מחתיה כל יומא: (ד) בלה עתק בסרי מסבתשין ומשבי מן מחתא תבר גרמי: (ה) בנה בנה עלי כרכומין ואקף קרתא נעקד רישי עממיא ושלחי אנון: (ו) במחשכים בבית יסורין דחשוכא אתבני כמיתין דאזלין לעלמא אוחרן: (ז) גדר סגר בתרי בנין דלא אפוק

מן

רש"י

ונביא. רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו אלוה (ד"ה ב כד) ורגמו לנסה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם: (א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של רודה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו (ישעיה מ) לבול עץ. ד"א בלה בשרי ועורי כמו (ישעיה נא) והארץ כבגד תבלה כלומר שהכו לארץ מוכות נער וזקן לא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו (דברים כט) ראש ולענה. ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין. ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאני: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא.

הוסיף

אבן עזרא

אלכת ברית עבדך כמו עזב או סכא: (ח) נטה קו. חסו: חל. כמו ותעמוד בסל והוא מקום סביב חומה: (ט) אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון: (י) ראשן. שער לאשן או כמשמעו: (יא) חמרמרו. כראשון: בעטף. בספרון ה"א מבנין נפעל כמו נהרג הרג: (יב) שי"ן בהשתפך. קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר: (יג) אעידך. מגזרת עדות: (יד) ותפל. כמו טוח וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה: משאות. נבואות וכן משא דמשק: ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת. יופי. מגזרת כל: (טז) פצו. פתחו. ישלה פיהו: (יז) בצע. כלה. וכן וידיו תבצענה: (יח) פוגת. דבק והטעם פגות עין מגזרת ויפג לבו: (יט) רני. הרמת קול בשיר או בבכי וכן ותעבר הרנה הכלוז: (כ) טפוחים. מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו: (כא) שכבו. מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אנשי מגורי: (א) אני הגבר. אמרו קדמוני' ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני. סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות ולאה תחת ראיתי וכן ונשאר אני. בעברתו. שב אל אויבי כלם וי"א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הגבר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג אותי ממקומי במקום חשך. (ג) המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור הרגישו בלו. והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש. בגרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי הראש לשון נקבה וה"א נעלם כה"א והעברה לא הפך לבן:

פירוש הטעמים לרא"ע

והמלך מאמר התורה בכהו ולהניהם נתן תורה: (ז) חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הלוים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) לכבר הבית כי נפל' חומת העיר ונבקעה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: (י) על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנה בחופתן: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) האם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא מובם מחול לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש נאנחים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראשם ומלעיגים: (טז) הרחיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צועק לב ליך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: (יט) ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן: (כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דבך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבלתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך. כלם אויב אחד יכול לכלותם: (א) אני הגבר. יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקום לאור: (ג) ובכל פעם הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואחר כך בנה עליו בנין והקיף לאשו: (ו) והוא יושב במחשך: (ז) ושם גדר

בעדי ולא אצא הכביד נחשתי: ח גם כי אזעק
ואשוע שתם תפלתי: ט גדר דרכי בגזית נתיבתי
עוה: י דב ארב הוא לי אריה במסתרים: יא דרכי
סורר ויפשחני שמני שומם: יב דרך קשתו ויציבני
כמטרא לחץ: יג הביא בכליותי בני אשפתו:
יד הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום:
טו השביעני במרורים הרוני לענה: טז ויגרס בחצץ
שני הכפישני באפר: יז ותזנח משלום נפשי
נשיתי טובה: יח ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה:
יט זכר עניי ומרודי לענה וראש: כ זכור תזכור
ותשיח עלי נפשי: כא זאת אשיב אל לבי על כן
אוחיל: כב חסדי יהוה כי לא תמנו כי לא כלו
רחמו: כג חדשים לבקרים רבה אמונתך: כד חלקי
יהוה אמרה נפשי על כן אוחיל לו: כה טוב יהוה
לקוו לנפש תדרשנו: כו טוב ויחיל ודומם לתשועת
יהוה: כז טוב לגבר כי ישא על בנעוריו: כח ישב
בדד וידם כי נטל עליו: כט יתן בעפר פיהו
אולי יש תקוה: ל יתן למכהו לחי ישבע בחרפה:
לא כי לא יזנח לעולם אדני: לב כי אם הוגה ורחם
כרב חסדו: לג כי לא ענה מלבו ויגה בני איש:
לד לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: לה להטות
משפט גבר נגד פני עליון: לו לעות אדם בריבו
אדני לא ראה: לז מי זה אמר ותהי אדני לא
צוה: לח מפי עליון לא תצא הרעות והטוב:
לט מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו: מ נחפשה
דרכינו ונחקרה ונשובה עד יהוה: מא נשא לבבנו
אל כפים אל אל בשמים: מב נחנו פשענו ומרינו
אתה לא סלחת: מג סכתה באף ותרדפנו הרגת לא
חמלת: מד סכתה בענן לך מעבור תפלה: מה סחי
ומאוס תשימנו בקרב העמים: מו פצו עלינו פיהם
כל איבינו: מז פחד ופחת היה לנו השאת

°ארי ק' •ותשוח ק' °ת' בקמץ °רחמיו ק' °חסדיו ק' °חטאיו ק' והשבר

מסרה נחשתי, ל' הס' בק"ח לא בב' נקודות. ח שתם, (התי"ו בפתח) ב' וא' כתב ס'. ט גדר, ג'. עוה, ל'. י אריה, אר"י ק'. במסתרים, ב' רפין. יא ויפשחני, ל'. השמן ימרים. יב כמטרא, ל' כתוב א'. למץ, ב' וא' כמץ. יג הביא, מ"ל ל' כ"ס. בכליותו, מ"ל. אשפתו, ל'. יד שחק, ל' ומסר. עמי, ד' ג' מ' בכתוב סבירין עמים. טו השביעני, ל'. וא' בלי' שבועה אבי. הרוני, ל'. טז ויגרס, ל'. שני ל"ד ק"ז. הכפשני, ל'. יז נשיתי, ב' בתרי לשנא. יח נצחי, ל'. יט זכר, ב"ד. עניי, הק"מ ומ"ל. ורפש, ב' בתרי לי'. כ זכור, מ"ל: תזכור, מ"ל. כא אוחיל, ג' מ"ל. כב תמנו, ל"ד ז"ק. רחמו, כ"כ וקרי בי' למערבא. וכותייהו קי"ל. כג לבקרים, ל' ז"ק. כד אוחיל, ג'. כז בנעוריו, ל' ומ"ל. כח בדד, ח'. וידם, ל, בלי'. פיהו, ע"ז. ל ישבע, מטעי' בי'. לא אדני, י"ד בסי'. לב אם, ב'. הוגה, מ"ל. כרב, ג'. חסדו, חסדיו ק'. לג ויגה, ל' כ"כ בה"א. לה גבר, י"ס. לו לעות, ע' זעירא. בריבו, ד'. אדני, ל'. אדני, י"ד בסי'. לז ותהי, ל'. אדני, י"ד בסי'. לח הרעות, מ"ל. והטוב, ד' ומ"ל. לט יתאונן, ל'. חטאו, חטאיו ק'. מ ונחקרה, ל'. ונשובה, ז'. עד ה', ה'. מא נשא, ו'. לבבנו, ד' מסר. כפים, ל'. ז"ק. מב נחנו, ג'. מג סכותה, מ"ל וה"א בסוף. חמלת, ב'. מד סכתה, מסר וה"א בסוף. מעבור, ז' מ"ל בלים'. מה סחי, ל'. ומאוס, מ"ל.

ת"א גם כי אזעק ואשוע ברכות לב מגילה כט. נתיבותי עוה ראש השנה כג. ותזנח משלום נפשי שבת כה עקידה שער פז. נשיתי טובה נדרים כ. ואמר אבד נצחי עקידה שער פז עקרים מד פ' מח. זאת אשיב אל לבי עקידה שער מח. כי לא כלו רחמיו עקידה שער מח. חדשים לבקרים חגיגה יד זוהר פ' ויקהל. חלקי ה' אמרה נפשי עקידה שער כח. טוב ה' לקויו סנהדרין לט. ישב בדד וידום. כי נטל עליו אבות פרק ג. יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה חגיגה ד כי לא ענה מלבו מגלה יב. כי לא יזנח לעולם ה' חולין ז. מי זה אמר ותהי עקידה שער לג. מפי עליון לא תצא עקידה שם. מה יתאונן אדם חי קדושין פ עקידה שם. נחפשה דרכינו ברכות ה. נשא לבבנו אל כפים תענית ח יו יבמות קה. סכותה בענן לך ברכות לב.

רש"י

הוסיף שיעבודי נחשת וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיר"ייש בלעז: (ח) שתם תפלתי. סתם הלוכות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקב"ה נעשה לי כדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מוסרים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפסע דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרה אשני"א בלעז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויר"א: (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו (תהלים קיט) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשין עיסתן הגולי' בתוך הגומות שחופרים בקרקע והלך נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לחתור בו ללוש בתוכו מרכה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כ"ד) והיה יחזקאל לכם למופת והם היו מספקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו אכר"טיר בלעז ויש דומה במשנה (יבמות ק"ו) פישון הגמל במדה הכפושה מדד: (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי. קומפלויי"נט בלעז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור:

(כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר יז) האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של (בראשית ל"ו) ואיה וענה טוב שיחול אדם וידום ויצפה לתשועות ה': (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו (שמואל א יד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו. כי בעל הגזרות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו: הוגה ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכה תחת רגליו וגו'. ולא להטות משפט גבר וגו': ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי וגו'. (לח) מפי עליון וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי. אין זאת. כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו
לא

מן טריקא יקר על רגלוי כבלין דנחשא: (ח) גם אף ארום אצוח ואצלי אסתתים בית צלותי: (ט) גדר סגר אורחא בסרטירין פסילן שבילי סרך: (י) רב דובא סכמן הוא לי אריא דמשמר בכבישא: (יא) דרכי אורחי סרב ושמעני שויני צדו: (יב) דרך מתח קשתיה ועתדני היך פלגליסא לגירא: (יג) הביא אעיל בכליותי גירי תיקיה: (יד) הייתי הויתי חוכה לכל פריצי עמי ומזמרן עלי כל יומא: (טו) השביעני אשבעני מרירת חיון ארוני גידא: (טז) ויגרס ורצין בפירוקן שיני כנע יתי בקטמה: (יז) ותזנח וקבלת סלמשאל שלם נפשי אנשיתי טבותא: (יח) ואמר ואמרת אובד תוקפי וטובא דהויתי אוריך מן קדם יי: (יט) זכר אדכר עניי נפשי ומה דאמרירו בי סנאי ואשקון יתי גידין וריש חיון: (כ) זכר מדכר תדכר ותצלי עלי נפשי על סיגופא: (כא) זאת דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך: (כב) חסדי טיבותא דיי ארום לא אתמניעו רחמוהי: (כג) חדשים ניסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא הימנותך: (כד) חלקי חולקי יי אמרית נפשי בגין כן אוריך ליה: (כה) טוב טוב יי לסוברין לפורקניה לנפשא דתבע אולפניה: (כו) טוב טב לאורכא ולמשתיק עד דמטי פורקנא דיי: (כז) טוב טב הוא לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא ניר פקודיא בטליותיה: (כח) ישב יתיב בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין דאתין עלוהי בגין יהודא דשמא דיי דמשתלחין לאתפרע מניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד כד יחום עלוהי ויסלינון מניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי: (כט) יתן יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם ריבוניה מאים אית סבר: (ל) יתן יושיט למחי ליה ליסתא בגין דחלתא דיי יסבע קלנא: (לא) כי ארום לא ישלי יי לעובדוי לעלם למסרינון בידא דסנאיהון: (לב) כי ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחום לצדיקיא בסגיאות טיבותיה: (לג) כי ארום מן בגלל דלא עני גבר ית נפשיה ואעדי וחוחה מלביה בגין כן גרם לאסתקפא תבירא בבני אנשא: (לד) לדכא לסככא ולכבשא תחות רגלוי כל אסירי ארעא: (לה) להטות למצלי דין דגבר מסכן קביל אפי עילאה: (לו) לעות לסרכא אנש מסכן במצותיה אפשר דמן קדם יי לא יתגלי: (לז) מי מן הוא אינש דאמר תהוה בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעברו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי: (לח) מפי מפי אלהא לא תיפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמזא בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעידן דבעי למגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא: (לט) מה מה מטון ישבה אנש דיהוב כל יומי היוהי גברא רשיעא על חובוהי: (מ) נחפשה נבלוש אורחנא ונבקר ונתוב בתיובתא קדם יי: (מא) נשא נטול לבבנא בריר ונרמי חטופא וגזילן מן ידנא ונתוב קדם יי אלהא דשכינתיה בשמי מרומא: (מב) נחנו נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל דלא הדרנא לותך אנת לא שבקת: (מג) סכותה טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא: (מד) סכתא טללתא שמיא בענני יקרא דילך מן בגלל דלא תעבר לותך צלותנא: (מה) סחי טלטולין ורטושין שויתא יתנא ביני עממיא: (מו) פצו פתחו עלנא פומהון כל בעלי דבבנא למגזר עלנא גזירין בישין: (מז) פחד

אימתא

רש"י

לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל היום ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. [ומפי עליון לא תצא אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל') ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו: (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להטיב לבבנו לפני המקום ב"ה]. ד"א אל כפים. אל העננים אל שמים כמה דאת אמר (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו) על כפים כסה אור. ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ ומנקה כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכות באף. סככת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניהם מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת. כשנכנסנו

אבן עזרא

(ו) במחשכים. ממשך בתוך ממשך: (ז) נחשתי. כבלי: (ח) שתם. בשי"ן כסמ"ך וכן השיבו ולא ממני: (ט) הנתיבות הם ידועות יש אומרים כי מנהג הדוב להבריח על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים סורר. מגזרת סירים. וכן הנני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה: (יב) כמטרא. אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: (יג) דימה האשפה לבטן הרה. (יד) לכל עמי. עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי. כמו את עמלק ואת עמו. או הי' נוסף. ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול: (טו) בי"ת במרורים. נוסף וכן בדמעות שלים: (טז) ויגרס. כמו וישבר וכן גרסה נפשי. הכפישני אין לו אח והטעם גאלני: (יז) ותזנח. כמו ותמאס: (יח) נצחי. עמידתי בגלא שיש לי כמו ויז נצחם על בגדו וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמד הקי נצחו: (כ) זכור. שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון נקבה לשם: כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת. התוחלת: (כב) תמנו. כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) הדשים. הם החסדי': לבקרים. בכל יום כמו לבקרים אמונתך: רבה. גדלה או כמשמעו. (כד) אמרה. לי: (כה) תדרשנו. באמת: (כו) וי"ו ויחיל. כמו פ"א רפה בלשון ישמעאל: (כז) עול. מוסר: (כח) כי נטל עליו. העול: (כט) ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו. (ל) בי"ת בחרפה. נוסף כבי"ת השביעני במרורים: (לא) יזנח. ימאס. (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו. ויגא. אל"ף תחת ה"א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אחך: (לד) לדכא. אל"ף לדכא שרש. מלת הטה עם משפט כמו עוות. (לו) לא ראה. בכוונה להיות כן: (לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו. כטעם וישא משאת. (מב) אל"ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה. מפעלי הכפל. (מה) סחי. מגזרת וסחיתי עפרה כטעם טלטול: (מו) פצו. פתחו: (מז) השאת. כמו השואה

פירוש הטעמים לראב"ע

בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין לצעקתו נשמעת: (ט) ושם גדר בעדו שיהיה כולא והנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני תרגום ויפסף שמואל ופשח. ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם: (יב) ומרחוק הכל יורה עליו חץ: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בלב: (יד) ובא להיות שחוק: (טו) ותחת לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הכל פיו באפר או כטעם אפר כלחם: (יז) כאילו לא ידעים ונשה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הכל בלענה ובראש והם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקוויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל ויהיה דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן בלחיו: (לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראי' ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו לא עלה במחשבתו: (לד) דומה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר כאופן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי מטה כרצונו: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים ושמע וישמע ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו: (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלנו ולא נראה אנה נכרס ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) טלטול עם מיאוס: (מו) פצו פיהם מלעיגים: (מז) כאשר תפסד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת

הנפש

והשבר: מח פלגי-מים תרד עיני על-שבר בת-
עמי: מט עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות:
נ עד-ישקיף וירא יהוה משמים: נא עיני עוללה
לנפשי מכל בנות עירי: נב צוד צדוני כצפר איבי
חנם: נג צמתו בבור חיי וידו-אבן בי: נד צפו-
מים על-ראשי אמרתי נגזרתי: נה קראתי שמך
יהוה מבור תחתיות: נו קולי שמעת אל-תעלם
אזנך לרוחתי לשועתי: נז קרבת ביום אקראך
אמרת אל-תירא: נח רבת אדני ריבי נפשי גאלת
חיי: נט ראיתה יהוה עותתי שפטה משפטי:
ס ראיתה כל-נקמתם כל-מחשבתם לי: סא שמעת
חרפתם יהוה כל-מחשבתם עלי: סב שפתי קמי
והגיונם עלי כל-היום: סג שבתם וקימתם הביטה
אני מנגינתם: סד תשיב להם גמול יהוה כמעשה
ידיהם: סה תתן להם מגנת-לב תאלתך להם:
סו תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יהוה:
ד א איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב
תשתפכנה אבני-קדש בראש כל-חוצות: ב בני
ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי-
חרש מעשה ידי יוצר: ג גם-תנין חלצו שד היניקו
גוריהן בת-עמי לאכזר כי ענים במדבר: ד דבק
לשון יונק אל-חכו בצמא עוללים שאלו לחם
פרש אין להם: ה האכלים למעדנים נשמו
בחוצות האמנים עלי תולע חבקו אשפתות:
ו ויגדל עון בת-עמי מחטאת סדם ההפוכה
כמו-רגע ולא-חלו בה ידים: ז זכו נזיריה משלג
צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם:
ח חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צפד
עורם על-עצמם יבש היה כעץ: ט טובים היו
חללי-חרב מחללי רעב שהם יזבו מדקרים
מתנובות שדי: י ידי נשים רחמניות בשלו
ילדיהן היו לברות למו בשבר בת-עמי: יא כלה
יהוה את-חמתו שפך חרון אפו ויצת-אש בציון
ותאכל יסודתיה: יב לא האמינו מלכי-ארץ וכל
ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם:
יג מחטאת נביאיה עונת כהניה השפכים בקרבה
דם

°תנים ק' °כיענים ק' °ב' טעמים °כל ק'

מסרה מז השאת, ל'. מח פלגי, ג'. עיני, כ"ט. מט הפגות, ל' וכ"כ. נ וירא, ג' כפי. נא עיני, כ"ט. עוללה, מ"ל. נב צוד, ל' ומ"ל. כצפר, חסר ג' דגשים. נג חיי, ל"ד ז"ק. וידו, ל'. נד צפו, ל'. נגזרתי, ל'. נה תחתיות, מ"ל ז'. נו תעלם, העי"ן בשוא לבד. לרוחתי, ל'. נז קרבת, ל'. אקראך, ב'. נח רבת, ל'. אדני, י"ד בס'. נט עותתי, ל'. שפטה, ב' השי"ן בק"מ והוא מ"ק. משפטי, י"ז. ס לי, ל' וכן עלי. סב והגיונם, ל'. סג וקימתם, ל'. מנגינתם, ל'. סד תשיב, י'. סה מגנת, ל'. תאלתך, ל'. סו ותשמידם, ל' ול"ו בפסוק. שמי ה', ל'. ד א איכה, י"ז. ישנא, ל'. הכתם, ל'. תשתפכנה, ל'. בראש, ל"ס. חוצות, מ"ל דמ"ל. ב המסולאים, ל' ומד"מ ול' (במאריך). ג תנין, תנים ק'. היניקו, מ"ל דמ"ל. כיענים, כתי' מלפי וקרי חד מיוד כפי. ד פרש, ב' חד מ"ל דין חסר. ה למעדנים, ל'. בחוצות, מ"ל דמ"ל. האמנים, ל' וס' ו'. חבקו, ב'. ו ההפוכה, ל' ול' הפוכה. רגע, ל' ז"ק. ז זכו, ב'. נזיריה, ב'. צחו, ל'. אדמו, ל'. גזרתם, ל'. ח חשך, ד'. משחור, ל' ומ"ל. תארם, ל'. צפד, ל'. כעץ, ב'. ט טובים, מ"ל דמ"ל. שהם, ב' בתרי טעמי. יזבו, ג' בלי' דין מ'. מדקרים, ב' חסר. מתנובות, מ"ל דמ"ל. י רחמניות (בלא מאריך בריש) ומ"ל. לברות, ל' ומ"ל. יא ויצת, ל'. יסודתיה, ב' חד מ"ל דינה ב' ווי"ן. יב וכל, כל ק'. ישבי ל' מ' בסי'. ואויב, ב'. יג מחטאת, ב"פ ח"ו ול'. עונת, חד ו' קדים לנו"ן וח"ו קדים לחיו. השפכים, חסר ו'. צדיקים, מ"ל דמ"ל.

ת"א עיני עוללה לנפשי סוטה מט גטין נח קמא סב. צמתו בבור חיי ערכין טו. בני ציון היקרים גיטין נח. איכה נחשבו לנבלי חרש עקידה שער סב. בת עמי לאכזר כיענים חולין סד. ויגדל עון בת עמי סנהדרין קד. צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ כתובות י. טובים היו חללי חרב מחלל רעב בהגה"ה ח. ידי נשים רחמניות סנהדרין קד. ויצת אש בציון קמא ס.

רש"י

כשנשכו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו השאה: (מט) מאין הפוגות. מאין הליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת הכהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וגוללה פני עלי נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון גול כמו (איוב טז) ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידין (שיר ד) מבעד לצמתך אישטריי"טור: וידו אבן בי. על פי שנאמר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שלמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו מים על ראשו אז אמר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': צפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה' ריבי. בימים שעברו: (נט) ראיתה ה' עותתי. גלוה הזאת שעוותו בי אויבי: שפטה משפטי. כאשר עשית כבר: (סה) מגנת לב. שבר לב כמה דאת אומר (הושע יא) אמגנך ישראל (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך. ד"א מגנת לב. אוטם הלב כרס ואנסה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן טפלה בו שהנו"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת קלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר (וכגון נו"ן של שממון שגעון כ"ל של"ל וק"ל): תאלתך. לשון (ישעיה יט) נואלו שרי צוען: (א) איכה יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ב לה) הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם (ויקרא יג) כהה עמיא: זהב. מראית פנים המלהיב כזהב: ישנא. ישתנה מראיתו: הכתם. קבולת כלי נוי הזהב ששם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסלאים בפז. המסולאים והנערכים כפז הרואה אותם אומר לאו תוארם של אלו כמראית פז וכן (איוב כח) לא תסולה בכתם אופיר (שם) בכתם טהור לא תסולה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרס שנותנים בהם יין כגון נבלי יין (ירמיה מח) ונבליהם ינפצו: (ג) גם תנין. אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד כשרואה את בנו בא ומרחוק רעב חולץ שדיו ומתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו ונותנו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמונים. לשון (אסתר
ויהי

אימתא חיתא דהוה לנא מנהון רתיתא ותבירא: (מח) פלגי היך יבלין דמיא זלגת עיני דמען על תבירא דכנישת עמי: (מט) עיני עיני זלגת דמען ולא תשתוק מלמבכי מדלית פאי עקתי ומטלל תנחומין לי: (נ) עד כדו דיסתכי ויחזי עולבני יי מן שמיא: (נא) עיני בכותא דעיני אסתקפת למרע נפשי על חורבן פלכי דעמי ונוול בנתא דירושלם קרתי: (נב) צור כמנא כמנו לי היך בצפרא בעלי דבבי על מגן: (נג) צמתו עברו בגובא חיי ורגימו אבנא בי: (נד) צפו שטו מיא על רישי אמרית במימרי אתגזרית מן עלמא: (נה) קראתי צליתי לשמך יי מן גוב ארעיתא: (נו) קולי צלותי קבילתא בזמנא ההיא וכען לא תכסי אודנך מלקבלא צלותי לארווחותני בגין בעותי: (נז) קרבת קריבתא מלאכא לשזבותני ביומא דצליתי לך אמרת במימרך לא תדחל: (נח) רבת נציתא יי דעברין מצותא לנפשי פריקתא מן ידיהון חיי: (נט) ראיתה חזיתא יי סרוך הסריכו לי דון דיני: (ס) ראיתה גלי קדמך כל נקמתהון כל מזמתהון עלי: (סא) שמעת שמיע קדמך בסופידהון יי כל מזמתהון עלי: (סב) שפתי ספות קמין עלי והגיונהון עלי כל יומא: (סג) שבתם מותביהון וקימתהון אסתכל אנא זמרידהון: (סד) תשיב תתיב להון גמולא בישא יי כעובדי ידיהון: (סה) תתן תתן להון תבירות לבא ושלאחותך שלחי להון: (סו) תרדף תרדוקינון ברוגזא ותשיצינון מתחות שמי מרומא דיי: (א) איכה היכדין (כהה) עמא דחב בית מוקדשא אשתני זיו פלטין בחיר משתרין מרגלאן קדישן בריש כל מחוזן: (ב) בני ציון יקירין דמתילין איקיריהון לדהב טב היכדין הוו עמסן מסאבין מחתין יתהון מלקבל (ס"א בליקביל) ערסיהון ומסתכלין בהון בגין דילדון נשיהון בגין שפריא כשופרידהון ואתחשבו לנגינין דחסף עובדי ידי פחרא: (ג) גם אף בנתא דישראל מפנקתא לבני עממיא דדמין לחורמנא מלען תדיהון ורבי כנישתא דעמי מסירין לאכוראין ואמהון ספדן עליהון כנעמיא במדברא: (ד) דבק אדביק לשן עולימא למורניה בצחותא טליא תבעו לחמא מושיט לית להון: (ה) האכלים דהוו רגילין למיכל תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהרין נפיפו קקלאתן: (ו) ויגדל וסגיאת חובת כנשתא דעמי מן חובת סדום דאתהפכת כשעתא ולא שריאו בה נביאיא לאתנבאה לאהדרותה בתיובתא: (ז) זכו הוו בריין נזירהא יתיר מתלגא שעעו יתיר מן חלבא סמיקו חיזו יתיר מן יהרין (ס"א מהורין) וכשבזיזא פרצופיהון: (ח) חשך חשך מן אוכמתא דגלותא ריוהון לא אשתמודעו במחוזין ארק משכיהון על גרמיהון פריך הוה בקיסא: (ט) טובים מעלי הוו קטילי סייפא יתיר מן קטילי כפן דקטילי סייפא דייבין כד אינון מבזען כריסיהון מן מה דאכלו מעלל חקלא וגפיתי כתנא פריך כריסיהון מן מיכלא: (י) ידי ידי נשיא דהון מרחמן על מסכנין בשלו עולימיהון הוו למסעד להון ביום תבר כפנא די אתברת כנשתא דעמי: (יא) כלה סף יי ית חימתיה שרא על ירושלים ית תקוף רוגזיה ואסיק באור לפיד אישתא בציון ואכלת אשותהא: (יב) לא לא הוו מהימנין מלכית ארעא וכל דיירי תבל ארום יעול נבוכדנצר רשיעא ונבוזר אדן בעיל דבבא לנכסא עמא בית ישראל בתרעיא דירושלים: (יג) מחטאת ענת מדת הדין וכן אמרת לא הות כל דא אלהן מחובת נביאהא דמתנבאן לה נביאות שיקרא

רש"י

ב) ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות במזון: (ו) ויגדל עון וגו'. פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתם כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים: (ח) משחור. הוא פחם: עצם. לשון מראה כמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר קו"ל בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגו'. חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על הגחלים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. מהרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם: (י) לברות. למאכל כמו (שמואל ב יג) ולא ברה אתם לחם (שם ג) להברות את דוד: (יא) כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם: (יג) מחטאת נביאיה. של שקר

אבן עזרא

השואה יהיה הא"לף לאוי להראות: (מח) נהרים פלגים הם: (מט) תדמה. הטעם לא תדמה לכל עינו והוא רסוק וה"א הפוגות כמו תי"ו תרומות: (נ) ישקיף. כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר. והישר בעיני מגזרת ועולל למו: (נב) חנם. שב אל אויבי: (נד) צפו. כמו שמו מגזרת אשר הציף (נה) תחתיות. מתחתיות התחתיות. (נו) לרוחתי. שתעשה לי רוחה או עם רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מלאכיך: (נח) מה שהייתי אני רב רבת אתה יי': (נט) עותתי. העוות שעשו לו*: (ס) נקמתם. בפרהסיא: (סא) וחרפתם. בגלוי: (סב) עלי. לרעתי: (סג) מנגינתם. כמו נגינתם והמ"ם נוסף: (סד) גמול. בשמוך ובמוכרת טוב: (סה) מגנת. יש אומרים מדגשות הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן לריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל: תאלתך. מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאותה מי ישיבנה: (סו) שמי ה'. הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה': (א) איכה יועם. יש אומרים יועם כמו משך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לחם יודק: ישנא. מגזרת שנים: (ב) א"לף המסולאים. תחת ה"א השרש כי הה"א הנעלם לא ימצא בתוך המלה: (ג) חלצו. כמו וחללה נעלו: יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוס לרעב והוא שם לחם פתותה: (ה) האוכלים. שיתעדנו. תולע. כתולעת שני: (ו) חלו. מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול: (ז) משלג. ומחלב. כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ם מפנינים מוסף עלמו ואחר עמו כמ"ם ומאל אציך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כמעשה ובמקום אשר אבן: (ח) משחור. יותר מן השחרות והוא שם: צפד. כמו דבק והוא שם לבדו: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות. מגזרת להברות את דוד והם שני בנינים: (יא) דמה האף לאש

*אולי צ"ל שעשו לי

פירוש הטעמים לרא"ע

הנפש ונשבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: (נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור: (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדול' על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית. (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות: (נז) ומקדם מלאכיך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה העוות שעשו ליקח משפטי: (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם: (סג) בשבתם וקימתם תמיד יהגו על אידי: (סד) כמעשיהם שמעוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב סחר בלב שלא יראו האלה שתביא להם: (סו) תרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם: (א) איכה יועם. איכה ישנה הזהב וידמה לאחרים שהם שהכתם הטוב החלי הענול וזה משל לפסוק שבא אחריו: (ב) בפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכמישם: (ג) הזכרים יקשו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין שלפו שד נשי לאן ויניקו גוריהן: (ד) החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואים יתום. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב: (ז) זכו חיריה בימי השבע: (ח) חשך תארם ברעב: (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעי'. טובים היו מחללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: (יא) והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העולם: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלם: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידי' כדברי אסף: (יד) והחיים נעו בחוצות העורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אשר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה: (טו) היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון נכון ויאמר מקום שקוראים ואמרו בגוים

דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם
בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ
לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ
בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא
יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ *זְקֵנִים לֹא
חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה° תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל
בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ
מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא
קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־
הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ
מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ
נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶתי°
בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃
כב תַּם־עֲוֺנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד
עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃ ה א זְכֹר יְהוָה
מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ° וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ *אֵין
אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ
עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ
*לֹא הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ
לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ *אֵינָם *אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם
סָבָלְנוּ׃ ח עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃
ט בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃
י עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב׃ יא נָשִׁים
בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ יב שָׂרִים בְּיָדָם
נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ יג בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ
וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ׃ יד זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים
מִנְּגִינָתָם׃ טו שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל
מְחֹלֵנוּ׃ טז נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי
חָטָאנוּ׃ יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ
עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃
יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדֹר וָדוֹר׃
כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃

פסוק השיבנו יאמר הקהל תחלה ואח"כ החזן ומסיים המגלה.

כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּב* חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃
כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

הקהל חוזר לאמר השיבנו ואח"כ החזן:

כג הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃

°וזקנים ק' °עודינו ק' °יושבת ק' °הביטה ק' °ואין ק' °ולא ק' °ואינם ק' °ואנחנו ק' °ונשובה ק' סימן ית"קק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשה וארבעים. וסימנו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. ופרקיו חמשה והרמז בן בג בג אומר לפום צערא אגרא. וחציו לדכא תחת רגליו:

מסרה יד בחוצות, מ"ל דמ"ל. נגאלו, ב' חסר. בלא, ס"ו. יוכלו, מ"ו קדים לכ"ף. בלבשיהם, ל' וס"ו. טו נצו, ל'. יוספו, ד' כ"כ מ"ו וס"י. טז חלקם, ל'. זקנים, חקנים ק'. יז עודינה, עודינו ק'. בצפיתנו, ל'. יושע, ב' כ"כ מ"ו וס"י. יח צדו, כל"ל בד' ולא בכ"ש. צעדנו ל'. קצנו, ב' כ"כ ובפסוק. יט דלקנו, ל'. כ אפינו, מ"ל. משיח, ל' מ"ל וכל שמואל דכו' במ"א בלי משיח. בשמן, בטמ"ק ע"ס וכל"ל ל' ומ"ל וכל שמואל דכותי' במ"א בלי משיח [בקמץ] בשמן (ש"ב א') ועוד ב' בדניאל ע'. כא יושבתי, יושבת ק' מ"ל. בארץ עוץ, ג'. תעבר, הבי"ת בק"מ ובלא מתג. תשכרי, ל' ותתערי, ל'. כב להגלותך ל'. עונך, תרין דפסוק הנו"ן בלירי חטאתיך, ב' חסר ו'. ה א זכר, חסר. הביט, הביטה ק'. ג יתומים, מ"ל דמ"ל. אין, ואין ק'. ד בכסף, ע"ו רפין. ה צוארנו, מ"י בתר הרי"ש כי הוא ל"י. נרדפנו, ל' ז"ק. לא, ולא ק'. הונח, ל' מ"ו ונון דגוש. ו נתנו, ג'. לשבע, ב' מ"ו. ז אבתינו, מ"ו ומ"י. אינם, ואינם ק'. אנחנו, ואנחנו ק'. עונתיהם, חד ו' קדים לנו"ן חסר ו' קדים לאיו וג"י. ח פרק, ב'. ט לחמנו, ד'. י עורנו, ל'. כתנור, ל'. נכמרו, ל'. זלעפות, ל'. יא בתלת, ל' חסר דמ'. יב עמון, מ"ל. בעץ, ב"ד. יד שבתו, ל'. טו משוש, ל'. טז נפלה, ל'. יז דוה, ל'. חשכו, ל' וס' וחשכו. עינינו, י"ס. יח ששמם, ל'. כ"כ בלי ה' יתירה באמלע. שועלים, ב' מ"ל. יט אתה, ג' כ"פ. לדור, ה' מ"ל. כ ימים, ג'. כא למדינחאי אלדני. ונשוב, ונשובה ק', כקדם, ג'. כב מאס, ג' וחסר.

ת"א קלים היו רודפינו כאב השנה כא עקידה שער מד. רוח אפינו משיח ה' תענית כב. תם עונך בת ציון ברכות כז עקרים מד משג. מימינו בכסף שתינו יבמות קח. על צוארנו נרדפנו זוהר פ' ויגש. נשים בציון ענו יבמות יו קדושין עח. זקנים משער שבתו סוטה מח. אוי נא לנו כי חטאנו עקידה שער נט. שועלים הלכו בו מכות כד. השיבנו ה' אליך ונשובה עקידה שער ע. קצפת עלינו עד עקידה שם.

רש"י

שכך היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגאלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם: (טו) סורו. מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו. לשון פרחון ולכלוך כמו (ויקרא א) כמו מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם: (טז) פני ה' חלקם. פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל) ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. ומצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם גודות נפוחים כמין מתי אדם נכערים בתים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו (שמות כא) ואשר לא צדה (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי: (כ) משיח ה'. הוא יאשיהו כמו שנאמר (ד"ה ב ל"ה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו (בראשית כד) ותער כדה: (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיענו בידינו כי האויבי' גוזים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזורונו: ולאשור. שישביעונו בלחמם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנ"ון משמשת במקום נו"ן שנייה וכן (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן (בראשית לד) ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאי' מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן (שם מג) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר בישרא: זלעפת רעב. כמו (תהלים יא) ורוח זלעפות לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם

שיקרא ומעיית בהנתא דאפיקו קטורת בוסמין לשעותא ואינון גרמו לאתשדר בגוה דם זכאין: (יד) נעו אתטלטלו עוירין בסהידן אתגעו בדם קטולין בחרבא ועל דלא הוו יכלין למיחמי קריבו בלבושיהון: (טו) סורו זורו מסאבא קרו עממיה זורו זורו לא תקרבו בהון ארום אסקיפשו אף אתטלטלו אמרו בסהידהון בשלותהון דבני עמא לא יוספון למדר: (טז) פני מן קדם אפי יי' אתפליגו לא יוסיף לאתהפכא בהון בנין כן אומיא רשיעיא אפי כהניא לא סברו ועלוי סביא לא חסו: (יז) עודינא עד ספאן עיננא לאסתכלא לסייענא דהוינא מתינן לנוכראה דאתהפיך לנא לחבלו בסכותנא דאסתכינא לנוכראי דאינון עמא דלא יפרוק: (יח) צדו הינון צדאין שבילנא מלמהך לרחצן בפלטייתנא אמרנא קרב סופנא אתמליאו יומנא ארום מטא סופנא: (יט) קלים קלילין הוו רדפנא יתיר מנשרי שמיא על טוריא אדליקו יתנא במדברא כמנו לנא: (כ) רוח מלכא יאשיהו דהוה חביב לנא כנשמת רוח חיין דבאפנא והוה מתרבי במשח רבותא דיי' אתחד במצר חיבולידהון דמצראי דהוינא אמרין עלוהי בטלל זכותיה נחי בני עממיא: (כא) שישי הדיאי ובדיחי ברתא דאדום היתבא בארעא דעוץ (בת"ק הגירסא חדיאי ובדוחי קרתא דמתבניא בארע ארמניאה) בסגיאין אוכלוסין דמן עמן נוכראי אף עלך עתיד למיתי פורענותא ויצדון יתיך פרסאי ויעבר עליך כס דלוט תרוי ותתרוקני: (כב) תם ובתר כן ישלם עויתך כנשתא דציון ותתפרקין על ידי דמלכא משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף יי' תוב לאגלותך ובההיא זימנא אסער עויתיך ברתא דאדום דמתבניא דמלאה אוכלוסין וייתון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתיך ארום אתפרסם קדם יי' על חובותיך: (א) זכור הוי דכיר יי' מה דאתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא וחזי ית כסופנא: (ב) נחלתינו אחסנתנא אתהפכת לחילונאי ביתנא לעמין נוכראין: (ג) יתומים הוינן מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקרוי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין: (ד) מימינו מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין ייתון: (ה) על על פירקת צוורנא אטענא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא ספרי אורייתא ולמעבד מנהון גואלקין ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת וטען יתהון על צואריהון וכבי היא זימנא לעינא לא הות ניחא לנא: (ו) מצרים מצרים יהבנא סטר (בת"ק סעד) לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא: (ז) אבותינו אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתרידהון עייתהון סוברנא: (ח) עבדים בנוי דחם דאתיהיבו עבדין לבנוי דשם אינון שליטו בנא פריק לית מידהון: (ט) בנפשנו בסכנת נפשנא נייתא לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן סטר מדברא: (י) עורנו משכנא היך תנורא איתקדרו מן קדם מחת כפנא: (יא) נשים נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן ארמאי ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי: (יב) שרים רברבנין בידיהון אצטליבו אפי סביא לא סברו: (יג) בחורים רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא תקלו: (יד) זקנים סביא מתרע סנהדרין אתבטלו ורובין מן בית זמריהון: (טו) שבת בטילת חדות ליבבנא איתהפיך לאבלא חינוננא: (טז) נפלה נפלת כלילא דרישנא ווי לנא ארום חבנא: (יז) על זה על דין בית מוקדשא דאצטדי הוה חליש לבבנא ועל אלין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא: (יח) על הר על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה: (יט) אתה את הוא יי' לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא: (כ) למה למה לעלמין תשלינגא תשבקיננא לאוריכות יומין: (כא) השיבנו אתיב יי' יתנא לותך וניתוב בתיובתא שלימתא תחדת יומנא לטב בזמן יומיא טביא דהוו מלקדמין: (כב) כי ארום אלהן מיקץ תיקוץ בנא רגיזתא עלנא עד לחדא:

רש"י

בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי ליגעם. וכן בעץ כשלו. כשל כחם. ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן (לעיל א) הכשיל כחי: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא של אחריו. על שהמם הר ציון ושועלים הלכו בו: (כ) אתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כא) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאום מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה חוזר לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

אבן עזרא

נאם: (יב) תבל. מקום הישוב: (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים: (יד) עורים. כעורים וכן אש אוכלת הוא: נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו: (טו) סורו. גוי טמא: נצו. יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא: (טז) פני יי'. זעף כי בפנים ירא' כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לנו משקל: (יח) כאילו צדו צעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקונו. כמו כי דלקת אחרי: (כ) בשחיתותם. כמו בשחתה נתפש: (כא) עוץ. שנים הם והם ארמים: (כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

פירוש הטעמים לראב"ע

כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקוך על כן לא חששו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו: (יח) והם לא באו רק לצדינו שלדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שנישועתנו ובא קץ גלותינו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן וראיה לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי. כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף פנא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי' לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ותתערי כטעם וישכר ויתגל: (א) זכור. הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה. (ב) נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: (ג) יתומים: ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: (ה) על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הלל רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבענו למצרים ואשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו: פורק. כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הרים: (ט) בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו בעצמנו ועתה אנחנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו. ואם לא נתכן להביא לחם נמות ברעב: נכמרו. כמו יכמרו ויקדו וכמוהו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: (יב) שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי' הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו. בחורים לטחון ויהיה טחון שם הפועל כמו נלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהכיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: (טו) שבת. על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו. המחוללים והמשוררים: (טז) נפלה. בית המקדש מקום השכינה: (יז) זה היה דוה לבנו. והעין שהיה תלוי הבכי: (יח) על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויחבשו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמלאתי ערום הלכו הולכתי לדקדוק הראשון. והשועלים מנהגם להיות בחורבות: (יט) אתה ה'. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו. לעיר משכן שמך שתשוב לעבדך כימי קדם: (כב) כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפתה עלנו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האבלים. וינחם את האבלים. ויעמיד ספר מיכאל. לשלוח טוב על ישראל. ובא לציון גואל:

נשלם ספר איכה. תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה:

א דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָםִ: ב הֲבֵל
הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל:
ג מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:
ד דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת: ה וְזָרַח
הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא
שָׁם: ו הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀
סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ: ז כָּל־
הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם
שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת: ח כָּל־
הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע
עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ: ט מַה־שֶּׁהָיָה
הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־
אין

מסרה א א קהלת, ל'. מלך, ל'. בירושלם, ס"י והיו"ד מורכבת במבטא. ב הבל, ג'. אמר, ל'. קהלת, ל'. ד הלך, ד' חסר בסי'. ודור, ב' רביעי. עמדת, ל' בקמץ. וחסר. ה חרה, ב'. השמש, ל"ד. מקומו, מ"ל. שואף, ל' ומ"ל. ו הולך, מ"ל. וסובב, מ"ל. אל צפון, ל'. סובב, מ"ל. סבב, ע' חסר בלי'. סביבתיו, ח"ו. ז הלכים, ס"ו. אל הים, לי' בסי'. והים, ו'. שהנחלים, ב"ס. ל'. הלכים, ח"ו. ללכת, ב' הלמדין קמוצים. ח לראות, מ"ל. משמע, ד' חסר. ט שנעשה, סין שניה בקמץ. ואין כל, ב'.

ת"א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם סנהדרין כ. הבל הבלים אמר קהלת שבת ל עקידה שער ו זוהר פ' ויקרא. מה יתרון לאדם בכל עמלו שבת ל ניסין שם עקידה שער ע זוהר פ' משפטים ופ' ויחי ופ' מקץ. דור הולך ודור בא חגיגה ה. וזרח השמש ובא השמש יומא לח קדושין עב עקידה שער ס זוהר פ' ויקרא. הולך אל דרום וסובב אל צפון ערובין נו בתרא כה זוהר פ' תולדות ופ' מקץ ופ' פקודי. כל הדברים יגעים יומא יט זוהר פ' מקץ. אין כל חדש תחת השמש ברכות נח שבת ל נדרים לט סנהדרין קי.

רש"י

(א) דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה. (שם לב) וישמן ישורון. (עמוס א) דברי עמוס (שם ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. (ירמיה א) דברי ירמיהו (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו'. (שמואל ב כג) אלה דברי דוד (שמואל ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם. דברי קהלת. וזרח השמש: כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם תקנה שכך שנוי' בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים ומשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת. תוספ' ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת"ל. בעובדי ע"א נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שמימי הנהרו' ההולכי' לתוך הים הם הנים עליהם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש ע"כ: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו (משלי ל) אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יציר' שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכי' המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלים לז) וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ. שנאמר (מלאכי ג) ואתם תהיו לי ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו'. דור הולך ודור בא. כאשר השמש זורח שחרית ושוקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום: (ו) הרוח. כוחו של שמש טלנ"ט בלעז כמו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום פעמים מסבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שהשמש זורחת סופה לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום לשכתם. ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם וגו'. ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראי' העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת אזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא שלפני השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר (משלי ה) דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם. וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך

דומה

אבן עזרא

שְׁמַע אִמְרֵי שֶׁפֶר | לְאַבְרָהָם סוֹפֵר
כְּתָבָם עַל סֵפֶר | לְרוּחַ מַשְׂכֶּלֶת:
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא | מְכֻנֶּה בֶּן־עֶזְרָא
וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה | כְּבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת:
לְהַגִּיהַּ חֶשְׁכּוֹ | לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ
אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה | כְּעָלֶה נוֹבֶלֶת:
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרָד | אֲשֶׁר הִיא בִסְפָרַד
וְאֶל רוֹמִי יָרַד | בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת:
וְשָׂם לִבּוֹ כּוֹנֵן | לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן
וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן | וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה | וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה
וְיִסְלַח כָּל־אַשְׁמָה | בְּפֵירוּשׁ קֹהֶלֶת

בשם אשר לו הממשלת. אחל לפרש קהלת.

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני השכל' שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפני' והלילה כיום אז תהי נתכנ' לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהי' הוא כי למען הראות' הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים

טוב

(א) פתגמי נבואה דאתנבא קהלת הוא שלמה בר דוד מלכא דהוה בירושלם: (ב) הבל כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח נבואה ית מלכות רחבעם בריה דעתיד לאתפלגא עם ירבעם בר נבט וית ירושלם ובית מקדשא דאנון עתידין למחרב וית עמא בני ישראל די אנון עתידין למגלי אמר במימריה הבל הבליא עלמא הדין הבל הבליא כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כוליה הבלו: (ג) מה. מה מותר איש לאנש בתר די ימות מן כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אלהן למעסק באוריתא לקבלא אגר שלים לעלמא דאתי קדם מרי עלמא: (ד) דור אמר שלמה מלכא ברוח נבואה דרא טבא דצדיקיא דאזיל מן עלמא בגין חובי דרא בישא דרשיעא דעתידין למיתי בתרידון וארעא לעלמי עלמין קיימא לסוברא פורענותא דאתי על עלמא בגין חובידון דבני אנשא: (ה) וזרח ודנח שמשא ביממא מן סטר מדינחא ואעל שמשא לסטר מערבא בליליא ולאתריה שחיף ואזל אורח תהומא ודנח למחר מן אתר דהוא נח תמן מאתמלי: (ו) הולך אזיל כל סטר דרומא ביממא ומחזר לסטר צפונא בליליא אורח תהומא מחזר מחזר ואזל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תיב לרוח עיבר צפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרכי מדינחא בצפרא ואעיל לחרכי מערבא ברמשא: (ז) כל כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקיינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא: (ח) כל כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו בהון נבייא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכי לית ליה רשו לגבר למללא מה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי דכל דיירי ארעא: (ט) מה מה דהות מן קדמתא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה

דאתעביד

אבן עזרא

טוב כולו. או טוב רובו ורע מקצתו או רע כולו או רע רובו וטוב מקצתו והחלק הראשון הוא מנת בני האלהי' והחלק השני הם הקיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה מקצתו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין כחו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור שום הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה ונוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו. ויעד יי' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת יי' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה:

(א) דברי. כתוב וידבר שלשת אלפי' משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לספר הדברים שיעלו על לב הכל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ונזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל. אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהסמוכות שהם על משקל ארץ שישתנה חוץ ממדבר משכנך ושגור דלתך מפסח שמתך גם אלה בפתח וזה בצרי ומתיכת היחיד לרבים בעניין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם. ומ"ם מכל מלמדי השכלתי. והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל. וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כעניין נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה אמר הכל הבל: (ג) מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם ובניין הפעיל יורה עליו והעניין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. ועניין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנ' או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש לירח בנהרות ובצמחים הלחים ובמות מעשים נאי' וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המק' ועפרים מחברות הטבע והשתנות ההלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יציר' שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכול' לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: דור. בעבור היו' כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים הם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמי' והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולד' ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האם המולד' ואחר כן הרוח והמי' ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: (ה) וזרח. כבר באו אנשי המדו' והחשבון מכל הנבראי' הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא הערך במלאכת שנים כדמות הנקודה בחכמת המדו' והאחד בחכמת החשבון והעניין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרו' ולצפון פעם אחת עד מלא' לו שנה תמימ' וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבי' גם כל צבא השמים יזרח ויבא. לכן זכר הגדול כעניין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים. ועניין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך. יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויור' עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בעניין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופע' לפאת דרום וישוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרו' על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: (ז) כל הנחלים. אע"פ שהנחלים הולכי' אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכ' על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקים יעלו בעבור כלותם והאיד ישוב גשם כעניין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעיינים מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעייני' הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעייני' וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה עניין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והעניין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאי' תחת השמש נולדים מהם הצמחי' והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחרית' ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כעניין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים. יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כעניין פירושם

חדש תחת השמש: י יש דבר שיאמר ראה־זה
חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו:
יא אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא־
יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה: יב אני קהלת
הייתי מלך על־ישראל בירושלם: יג ונתתי את־
לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל־אשר נעשה
תחת השמים הוא | ענין רע נתן אלהים לבני האדם
לענות בו: יד ראיתי את־כל־המעשים שנעשו
תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח: טו מעות
לא־יוכל לתקן וחסרון לא־יוכל להמנות:
טז דברתי אני עם־לבי לאמר אני הנה הגדלתי
והוספתי חכמה על כל־אשר־היה לפני על־
ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: יז ואתנה
לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי
שגם־זה הוא רעיון רוח: יח כי ברב חכמה רב־
כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב: ב א אמרתי אני
בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה
גם־הוא הבל: ב לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה
מה־זה עשה: ג תרתי בלבי למשוך ביין את־
בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד | אשר
אראה אי־זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת
השמים מספר ימי חייהם: ד הגדלתי מעשי בניתי
לי בתים נטעתי לי כרמים: ה עשיתי לי גנות
ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל־פרי: ו עשיתי לי

ברכות

מסרה י לעלמים, ג' ספר בלי'. מלפננו, ל' מ'. יא זכרון, ב'. לראשנים, ל'. לאחרנים, מ"ו. זכרון, ל' בסי'. שיהיו, ג'. לאחרנה, מ' ב' יסעו. יג השמים, ג' בסי'. נתן, ג' בסי'. יד ורעות רוח, ד'. טו מעות, ל'. לתקן, ל' וחסר. וחסרון, ל' ומ"ל. להמנות, ל' ומ"ל. טז דברתי, ב' כ"פ. והוספתי, ד' ומ"ל. על ירושלם, ולא בירושלם. כ"כ על. מ"י ומורכבת במבטא. ודעס, ד'. יז הללות, ב' כ"ב. ושכלות, בשין שמאלית כי הוא ל' חכמה לפ"ד הסרגוס. יח כב, ג"י. ויוסיף, ל"ד. מכויהגן מ"ל.
ב א אנסכה, ל'. בטוב, ד' רפין. ב לשחוק, מ"ל. מהולל, ל' וס' ממולל, ולשמחה, ג'. זה, ס' כתי' ה"א. עשה, ו"ד. ג תרתי, ב'. למשוך, ב' מ"ל. ולאחז, כ"ה ברוב הספרים הח' בפ"ס. תחת השמים, ג'. ה עשיתי, ג' כ"פ.

ת"א אני קהלת הייתי מלך גיטין סח סנהדרין כ. ראיתי את כל המעשים זוהר פ' בשלח מעות לא יוכל לתקן ברכות כה חגיגה ט יבמות כב. כי ברב חכמה רב כעס נדרים כח. ויוסיף דעת יוסיף מכאוב סוכה מג. לשחוק אמרתי מהולל שבת ל. ולבי נהג בחכמה זוהר פ' תזריע.

רש"י

דומה להיות שהם. וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך: (יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם (דברים ל) את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו (ישעיה מ) רועו עמים וחתו. רוח טל"נם סוף המעשה בא לידי כאב לב: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על ת"ח הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שהבא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות. והוללות שיגעום וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו (ישעיה מ) מהול במים וסכלות שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי (מלכים א יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר (משלי ל) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ועסוק בשמחה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן בשמחה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן בשמחה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי ל) ואיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר (להלן ז) טוב אשר תאחוז בזה. וגם על שאול שדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את

גידי

אבן עזרא

היו מיגעים מבניין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והטעם שהם נלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה הפרטי' שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנוע' בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראות כי שבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטים כי גם שבת השמיעה הנכנסת האויר שיש בו תמונות הקולו' גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטם ולא האזן לשמוע מספר' כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן היולד לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה. אמר המדבר על הבריאות העליונו' כי הוא לוה ונכלאו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלי' והצבאו' כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם: ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אף על פי שלא אוכל לספור הפרטי' כלליהם שמורים וידועי' וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: (י) יש דבר. ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב שנות רשעים תקצרנה. ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן נור עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים נלאו וזמנים רבים: (יא) אין זכרון. אם תאמר אילו היה כמו

זה

דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דרי עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא: (י) יש אית פתגם דיימר אנש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא: (יא) אין לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראן דעתידין למהוי לא יהי להון דכרנא עם דריא דיהון ביומי מלכא משיחא: (יב) אני כד הוה שלמה מלכא יתיב על כורסי מלכותיה אתגבה לביה לחדא על עתריה ועבר על גזרת מימרא דיי וכנש סוסון ורתיכין ופרשין סגיאן וצבר כספא ודהבא לחדא ואתחתן בעממין נוכראין מן יד תקיף רוגזא דיי עלוהי ושדר לותיה אשמדאי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסיה מלכותיה ונטל גושפנקיה בגין דיהך מטלטל וגלי בעלמא לאוכחותיה והוה מחזר על כרכי פלכי וכרכי ארעא דישראל בכא ופגן ואמר אנא קהלת דהוי שמיה שלמה מתקרי מן קדמת דנא הויתי מלכא על ישראל בירושלם: (יג) ונתתי ומסרית ית לבי למתבע אולפן מן קדם יי בזמן דאתגלי לי בגבעון לאללותי ולמשאל יתי מה אנא צבי מניה ואנא לא תבעית מניה אלהן חוכמתא למדע בין טב לביש וסוכלתנו על כל מה דאיתעביד תחות שמשא בעלמא הדין חזית כל עובדי בני אנשא חייבא גון ביש די יהב יי לבני אנשא לאתסגפא ביה: (יד) ראיתי חזיתי ית כל עובדי בני אנשא די אתעבידו תחות שמשא בעלמא הדין והא כולא הבלא ותבירות רוחא: (טו) מעות גבר די סריכן אורחתיה בעלמא הדין ומית ביה ולא הדר בתיובתא לית ליה רשו לאתקנא בתר מותיה וגבר חסר מן אוריתא ופקודיא בחיוהי בתר מותיה לית ליה רשו לאתמנאה עם צדיקיא בגנתא דעדן: (טז) דברתי מלילית אנא בהרהור לבי למימר אנא הא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא ומנדעא: (יז) ואתנה ויהבית לבי למדע חוכמתא והולחלתא דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות רוחה לגבר המשתדל למשכח יתהון: (יח) כי ארום גבר דמסגי חכמתא כד יחוב ולא יתוב בתיובתא מסגי רגיז קדם יי ודמוסיף מנדעא וימות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: (א) אמרתי אמרית אנא בלבי איזיל כען דהבא ואבחין בחדוא ואחזי בטוב עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסיגופא אמרית במימרי הא אף דין הוא הבל: (ב) לשחוק לחובא אמרית בעידן צערא ליצנותא הוא ולחדוא מה הנאה אית לגבר די עבדינה: (ג) תרתי אליית בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולימיא עד די בחנית וחזית אידין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מנין יומי חייהון: (ד) הגדלתי אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפר על ישראל ובית מקירת מלכא ואידרון פסיל לבי מדרשא דרבנן ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית בורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבא למשתי מנהון חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: (ה) עשיתי עבדית לי גינת שקין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא וכל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתין לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומיה מן שור קרתא דבירושלם עד כיף מיא דשילוח: (ו) עשיתי בחנית בית משקיא דמיא אידין הזי לאשקאה

אילניא

אבן עזרא

זה הדבר הפשט בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב: (יב) אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך ועמי על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח. ולא כבני קדר השוכנים באהלים והעניין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה. כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: (יג) ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא עניין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל. ופירוש לענות בו מעניין ויש אומרים שהוא מלשון עינוי. ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד. וענה גאון ישראל. ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך. וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי. וכן ישמע אל ויענם יענה בם. או ישיב תשובה להם. וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש. ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמנה וארבעים צורו' הגלגל ואחר שהשכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא עניין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי. (יד) ראיתי. פירו' ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רוב תחבולותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כעניין כי רוח יזרענו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויור' עליו רעיון רוח ומשקלם זנות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם: (טו) מעות. פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאיננו שלם. ומלת לתקון פועל עומד והעניין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד. כי המעות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנו' עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוו' לבדו בתולדתו ומעוו' חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכ' חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: (טז) דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף בתחל' כי הוא דמות מלך והמוח שר לבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו. ועניין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר הסכלות שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל: (יח) כי. כאשר ביקש לדעת הסכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו: (א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין. כעניין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבניין הדגוש כמו אדברה. וינסך כמו וידבר. ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אחוך שמע לי. אכנך ולא ידעתני: (ב) לשחוק. ואמרתי כי הנוט' לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמח' מה זה עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרע' לבני ישראל: (ג) תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה: (ה) עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבי' גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ומינים רבים והפרדס הוא מגין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים. שיתחברו ממטר השמים להשקות

בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃
ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה
בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃
ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת
עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה
וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי
בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ
עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־
שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי
מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי
וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת
רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת
חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא
אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי
שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־
הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ
הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃

טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי
וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה
הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת
הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע
עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל
וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי
עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃
יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי
שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃
כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה
וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ
גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם
בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־
שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם

שיאכל

*קמץ בז"ק

מסרה ו ברכות, ב' בחשבון. צומח, ל' ומ"ל. ז קניתי, ה'. וצאן, ד"ד. שהיו, ל'. ח וסגלת, ל'. שרים, ס' בלי'. ותענגות, ב' מ"ד בלי' מ"ו חסין. שדה, ל'. ט והוספתי, ד' ב' מלעיל. עמדה, ד'. י לא מנעתי, ל' וס' ולא. מכל עמלי, ב' ובפסוק. יא ופניתי, ד'. ידי, כ"ב. ורעות, ו' דסמיך. יב ופניתי, ד'. מה, כ"ד בקמץ. שיבוא, ל' ומ"ל. עשוהו, ל' ומ"ל. יג ורלאיתי, י"ב. אני, ו' וז"ק. כיתרון, ל' והכ"ף בחירק ובמתג והיוד נסה והתי"ו בשוא נע ומ"ו. יד בראשו, י"ד. הולך, מ"ל. גם אני, ו' ז"ק. שמקרה, ל'. טו כמקרה, ל'. יתר, כו"ל חסר במ"ז. שגם, ב'. טז זכרון, ג'. בשכבר, ל'. נשכח, ל' ז"ק. יז החיים, ג'. יח שאני, ג'. שאניחנו, ל'. יט ומי, ב'. יודע, מ"ל. וישלט, ל'. שעמלתי, ב'. ושחכמתי, ל'. כ וסבותי, ל' ומ'. ליאש, ל'. כא בחכמה, ל' בסי'. ולאדם, ג'. יתננו, ב'. ורעה, ע'. כב הוה, ב'. וברעיון, ל'. שהוא, השין בשוא. כג מכאבים' ב' א מ"לדין חסר. וכעס, ל'. הוא, ל.

ת"א עשיתי לי שרים ושרות גיטין סח. וזה היה חלקי מכל עמלי סנהדרין כ. יתרון לחכמה מן הסכלות זוהר פ' תזריע עקידה שער ס שני מקומות מהשער. החכם עיניו בראשו פסחים קו עקידה שער ס עקרים מג פכט. והכסיל בחשך הולך עירובין ו ראש השנה יד חולין מד.

רש"י

גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונוטע בו פלפלין איזה הולך לארץ מכוזי ונוטע בו סרוזין שכל גידי הארצות באים לציון שהוא נשתיתו של עולם שנאמר (תהלים נ) מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: (ח) וסגולת מלכים. גנזי מלכי זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות כמו עגלות צב ובלשון גמרא יש. שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא רחקתי להבדל מהם וכן (במדבר יא) ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה. רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו. מקידה של חרש ששותין בה ויש פותרים ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזרה שנגזר עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה. טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יצא בסופה: וידעתי גם אני. גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי בלבי וגו'. כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי שמעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל היא. כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון (ויקרא כו) וזכרתי אני את בריתי יעקב ואומר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתאבל על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יח) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים לעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה והראה
את

אבן עזרא

יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת מקנה כלל לכשבים ולעזים והבקרים משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי. חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם. ועוד שהזכיר דברי
כל

אילניא ואדין חד לאשקאה עספין ועבדית לי פרקטנין דמיא לאשקאה מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאבקא: (ז) קניתי קניתי עבדין ואמהן סבנידהון דחם ושאר עממין נוכראין וגדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשי ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעיבורא אף קנין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם: (ח) כנסתי כנשית לי אף אוצרין דכסף ודהב דאפילו מתקלין ומוזנין דקשוט עבדית מן דהב טב ושפברי מלכין ופלכין אתיהיבו לי לכרנא עבדית לבית מוקדשא זיני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון וזמריא חמריתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקין בני אנשא דימוסיא ובי בנין מרזבין דשדרין מיא פשורי ומרזבין דשדרין מיא חמימי: (ט) וגדלתי ואסגיתי טובא ואוסיפית עותרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: (י) וכל וכל מה דבעו מני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדוות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה הולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: (יא) ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהן אית לי אגר שלים על עובדא טבא לעלמא דאתי: (יב) ופניתי ואסתכלית אנא למחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא דהא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: (יג) וראיתי וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא: (יד) החכם חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ויתבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעת אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יארע ית כולהון: (טו) ואמרתי ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש מלכא דסט בסטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מניה מלכותא אף אנא כדין יערעינני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מניה ומללית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא דיי: (טז) כי ארום לית דכרנא לחכימא עם שטיא לעלמא דאתי ובתר מיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין ימרון בני אנשא דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא: (יז) ושנאתי וכניתי אנא ית כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא די אתעביד על בני אנשא תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות רוחא: (יח) ושנאתי וסניתי אנא ית כל טרחותי די טרחית תחות שמשא בעלמא הדין בגין דאשבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסן פלגות מלכותא: (יט) ומי ומן ידע החכם יהא או טפש מלכא דעתיד למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי די טרחית בעלמא הדין ובכל מה דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא בעלמא הדין ותהית בלבי ותבית למימר אף ית דין הבלו: (כ) וסבותי חזרית אנא לייאשא ית לבי על כל טורחא די טרחית למקני ודחכימית לתקנא תחות שמשא בעלמא הדין: (כא) כי ארום אית גבר די טורחיה בחוכמתא ובסוכלתנו ובצדקו וימות בלא ולד ולגבר דלא טרח ביה יתנניה למהוי חולקיה אף דין הבלו ובישתא רבתא: (כב) כי ארום מה הנאה אית ליה לגבר בכל טורחיה ובתבירות לביה די הוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין: (כג) כי ארום כל יומוהי כאיבין ותקיף רוגזיה גוניה אף בליליא לא דמיך מן הרהורי לביה אף דין הבלו הוא: (כד) אין לית דשפיר באנשא אלהן די ייכול וישתי ויחזי ית נפשיה טב קדם בני אנשא למעבד ית פקודיא דיי למהך באורחן דתקנן קדמוהי בגין דיוטיב ליה מן טורחיה אף דין חזית אנא דגבר דמצלח בעלמא הדין מן ידא דיי הוא דאתגזר למהוי עלוהי:

כי

אבן עזרא

כל תאוות העולם. מבניין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשי' במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזק בשוד ושניה שינחר מהן כפי תאותו ועניין שדה ושדו' אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והעניין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף שחכמתי עמדה לי: (י) וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מהבניין הקל ומלת ויאצל מהבניין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק. ושמחתי בעמלי היתה שכל יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי. וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי. העניין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון. כי מה האדם כעניין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו. והעניין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבי' שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשי' לו גדולה ומעל' יתירה והעניין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרי' ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותם ללוי ורבים כמוהם. ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והעניין כי מה העניין והתבונה שיבא אחרי העלה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי. כמו שיבדיל האור מהאורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על תכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם. דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצ' ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל במחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי. זה המקרה הוא שיקרא לכל בני העולם מטוב ומרע ועניין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי. בעבור שהכל יעבור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שיוות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעניינה איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבי' כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיי' ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט. עמל ואון. והביט אל עמל. ורהבם עמל ואון. ועניינו ימי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון. והם ימי הנעורים ומים יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה"א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו הבמתנים ומלת הייטב בעיני יי' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אחה"ע ופתח של ה"א התימ' ופעמ' בעין ה"א הידיע' והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש ספך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות הא"לף מן הגרון וכמוהו וכואם נמגי שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאו' לבו שרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה העניין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי ושחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלי' העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני ועניין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ברוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מלא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום

שיאכל ושתה והראה את־נפשו טוב בעמלו גם־
זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא: כה כי מי יאכל
ומי יחוש חוץ ממני: כו כי לאדם שטוב לפניו נתן
חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף
ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם־זה הבל
ורעות רוח: ג א לכל זמן ועת לכל־חפץ תחת
השמים: ב עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת
לעקור נטוע: ג עת להרוג ועת לרפוא עת לפרוץ
ועת לבנות: ד עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד
ועת רקוד: ה עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים
עת לחבוק ועת לרחק מחבק: ו עת לבקש ועת
לאבד עת לשמור ועת להשליך: ז עת לקרוע ועת
לתפור עת לחשות ועת לדבר: ח עת לאהב ועת
לשנא עת מלחמה ועת שלום: ט מה־יתרון העושה
באשר הוא עמל: י ראיתי את־הענין אשר נתן
אלהים לבני האדם לענות בו: יא את־הכל עשה
יפה בעתו גם את־העלם נתן בלבם מבלי אשר
לא־ימצא האדם את־המעשה אשר־עשה האלהים
מראש ועד־סוף: יב ידעתי כי אין טוב בם כי אם־
לשמוח ולעשות טוב בחייו: יג וגם כל־האדם
שיאכל ושתה וראה טוב בכל־עמלו מתת אלהים
היא: יד ידעתי כי כל־אשר יעשה האלהים הוא
יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע
והאלהים עשה שיראו מלפניו: טו מה־שהיה כבר
הוא

מסרה כד שיאכל, ל'. זה, ס' כתיב ה'. אני, ו' ז"ק בסי'. היא, כ"כ וקרי ביוד וכי"ם כתב בו"ו. כה יחוש, ל'. ממני, ב' בסי'. כו לאדם, ל' בסי'. ולחוטא, ל' מ"ל והטית בסגול. לאסף, ב' חסר. ולכנוס, ל' מ"ל. לטוב, ל'. ג א לכל, י"א דגושים. השמים, ג' ובסי'. ב ללדת, ד'. לטעת, ל'. לעקור, ל' ומ"ל. נטוע, ל' ומ"ל. ג להרוג, ד' מ"ל בלי'. לרפוא, ב' חד הסר דין מ"ל. לפרוץ, ל' ומ"ל. לבנות, מ"ל. ד לבכות, מ"ל. ספוד, ג' מ"ל בלי'. רקוד, ל' ומ"ל. ה להשליך, מ"ל. כנוס, ב' את כל היהודים. לחבוק, ל' ומ"ל. לרחק, ב' חסר בלי'. מחבק, ל'. ו לשמור, ח' מ"ל. להשליך, מ"ל. ז לקרוע, ל' ומ"ל. לתפור, ל' ומ"ל. לחשות, ל' מ"ל בי"ם הא' בשוא לבד. ח לאהב, בי"ם הא' בשוא לבד. לשנא, והוא ס'. ט העושה, ב' מ"ל בלי' ומ"ש בחילופים לב"א חסר כ"ל בהוא ע"ס. באשר, ע"ו. י נתן, ע'. יא יפה, ה' י'. העלם, ב' חסר. בלבם, ע'. מבלי, י"ד. יב לשמוח, ע"ל. ולעשות, מ"ל ע"ו. יג וגם, ב' כ"פ בכתוב. שיאכל, ג'. היא, כ"כ וקרי ביו"ד וכי"ם כתב בוא"ו. יד להוסיף, ד' ומד"ח. וממנו, ב' הוכס. והאלהים, ז'. שיראו, ז'. כ"כ בחד יו"ד ובכתוב ס' יש מסריך ביו"ד.

ת"א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת מגילה י. ועת לכל חפץ תחת השמים עקידה שער סה זוהר פ' מקץ. מה יתרון העושה עקרים מ"ג פל"א. את הכל עשה יפה בעתו ברכות מג זוהר פ' אחרי מות. אשר לא ימצא האדם עקרים מ"ג פל"א. ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח עקידה שער סה. מתת אלהים היא עקרים מ"ג פל"א. וממנו אין לגרוע עקרים שם.

רש"י

את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: (כה) כי מי יאכל וגו'. למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעם מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי: זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים: (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים האמור למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין. ומנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל: (א) לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ילבשוהו צדיקים. אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר. כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה: (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים: ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה: ועת לעקור. עת יצא להעקר: (ג) עת להרוג. אומה שליה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה יד) ושאריתך בחרב יהרג: ועת לרפא. שברה כענין שנאמר במצרים (שם יט) ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומות ירושלים מפורצות: ועת לבנות. שנאמר (עמוס ט) ובניתיה כימי עולם: (ד) עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד. בימי אבל: ועת רקוד. בחתנים וכלות: (ה) עת להשליך אבנים. במורי ישראל מושלכים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש: ועת כנוס. אותם מן הגולה (זכריה ט) והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כאבן עמו כאבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת לחבוק. (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור וגומר: ועת לרחוק מחבק. (ישעיה ו) ורחק ה' את האדם: (ו) עת לבקש. כענין שנאמר (יחזקאל לד) ואת הנדחת אבקש. לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה שנאמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים: עת לשמור. (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד (מלכים א יא) ואקרע את הממלכה וגומר: ועת לתפור. (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם י) וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. (שמות טו) אז ישיר משה. (שופטים ה) ותשר דבורה. (הושע יד) קחו עמכם דברים: (ח) עת לאהוב. ואהבך: ועת לשנא. שנאמר (שם ט) כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב. ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרוב' לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה

אבן עזרא

רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות: (כה) כי. זה תימה למה לא ישמח העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיצוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין הוא מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הבל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל. ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו. כמו מהרה חושה: (כו) כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש

תרגום

(כה) כי ארום מן הוא די עסוק בפתגמא אוריתא ומן הוא גברא דאית ליה חששא מן יום דינא רבא דעתיד למיתי בר מני: (כו) כי ארום לאנש דתקין עובדוהי קדם יי יהב חוכמתא ומנדעא בעלמא הדין וחדוא עם צדיקיא לעלמא דאתי ולגברא חייבא יהב גון ביש למכנש ממון ולמצבר קנין סני למהוי מתנסיב מיניה ולמהוי מתיהיב לגבר דשפיר קדם יי אף דין הבלו הוא לחייבא ותבירות רוחא: (א) לכל לכל גבר ייתי זמנא ועדנא לכל עסקא תחות שמיא: (ב) עת עדן בחיר למילד בנין ועדן בחיר לקטלא בנין מסרבין ומרגזין לקטלותהון (נ״א דגירכא לשטלותהון וכן בת״י) באבנין על מימר דיינא עדן בחיר למנצב אילן ועדן בחיר לשרשא אילן נציב: (ג) עת עדן בחיר לקטלא בקרבא ועדן בחיר לאסאה שכיב מרע עדן בחיר לפרכא (נ״א לכפרא) בניינא ועדן בחיר למבני הורבנא: (ד) עת עדן למבכי על שכיבא עדן בחיר למחדי בחוכא ועדן בחיר למספדא על קטילא ועדן בחיר לטפזא בהילולא: (ה) עת עדן בחיר לפקקא דגור אבנין ועדן בחיר למצבר אבנין לבניינא: עת עדן בחיר לגפפא אתתא ועדן בחיר לרחקא מגפפא בשבעת יומי אבלא: (ו) עת עדן בחיר לתבוע נכסיא ועדן בחיר למיבד נכסיא עדן בחיר לנטר עסקא ועדן בחיר למשדי עסקא בימא בעדן נחשולא רבא: (ז) עת עדן בחיר למבזע לבושא על שכיבא ועדן בחיר לאחאה בזעה עדן בחיר למשתק מלנצאה ועדן בחיר למללא פתגמי מצותא: (ח) עת עדן בחיר לרחמא חד לחבריה ועדן בחיר למסני לגבר חייבא עדן בחיר לאנחא קרבא ועדן בחיר למעבד שלמא: (ט) מה מה מותר אית לגבר עלת די הוא טרח למעבד אוצרין ולמכנש ממון אילולי מסתייע במזלא דלעילא: (י) ראיתי חזית ית גון איסורין ופורענותא די יהב יי לבני אנשא די אינון רשיען לסגפותהון ביה: (יא) את אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ית כולא עבד יי שפיר בעדניה דהוא דהות מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת והאת ביומי ירבעם בר נבט דאילו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות מתבני בית מוקדשא על עיסק עיגלין דדהב די עבד ירבעם חייבא ושואיתון חד בבית אל וחד בדן ומני פתחדהון על שבילא ופסקו עולי רגלאין ובגין כן איתעכבת עד זמן די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למיבני יתיה אף ית שמא רבא דהות כתיב ומפרש על אבן שתיא כסי מנהון דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאלו הוה מסיר ביד אנשי הוה משמש ביה ומשכח בגוה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה דעתיד למיתי בסופא: (יב) ידעתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית ארום לית טב בהון בבני אנשא ארום אלהן למחדי בחדות אורייתא ולמעבד טב ביומי חיוהי: (יג) וגם ואוף כל אנש דייכול וישתי ויחזי טב ביומוי ויחכין לבנוי בעידן מותיה כל טרחותיה מתנן דאתיהיבת ליה מן קדם יי הוא: (יד) ידעתי ברוח נבואה ארום כל די יעביד יי בעלמא בין טב לביש כל מדאתגזר מפומיה הוא יהא לעלם עלוהי לית רשו לגבר לאוספא ומניה לית רשו לגבר לבצרא ובעידן די ייתי פורענותא בעלמא יי הוא דעבד בגין די ידחלון בני אנשא מן קדמוהי: (טו) מה מה דהות מן קדמת דנא הא כבר הוא דאתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום דינא

רבא

רש״י

ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם ממן הבריות: (יב) ידעתי. עתה ואילך ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר עשה. הקב״ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע. וכשנשתנה. האלהי׳ נוס ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו הוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו. שבעת ימים נשתנו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו חמה שחזר׳ לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרכה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ולאיזוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב״ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלאכי א) ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי. מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה.

כאשר

אבן עזרא

ילבש או יהיה פירוש שמש׳ שנשתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה כמלא המתעסק בקבוץ ממון המתעסק בהבל ורעות רוח: (א) לכל זמן. אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישמיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות ואחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ״ח לורות בגלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשמת המתכונת המולידה ימות הילוד ותחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותסיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבלו ממון וכמוהו מהמון כשעי׳ רבי׳ וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם: (ב) עת ללדת. הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: (ג) עת להרוג. עניינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו. גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם למחים כמו עת לפרוץ: (ד) עת לבכות. עם דאגה עד שיבכה הדואג. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: (ה) עת להשליך. אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבני׳ שיליקו לו במגוריו עת כנוס אותם המושלכים לגרשו: עת לחבוק. אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא למזק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה: לחבוק. מהבנין הקל: ומחבק. מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד: (ו) עת לבקש. ועת לאבד מבוקש. ועת לשמור ועת להשליך השמור: (ז) עת לקרוע. לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה״א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה כהיר שלמה אפי׳ הדבור יש לו עת: (ח) עת לאהוב. גם האהבה גם השנאה תלויים בעת וזמן: (ט) מה יתרון. אחר שכל הדברים תלויים בעת וזמן. מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחית עמלו ותסור הונו וישאר ריקם: (י) ראיתי. כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו: (יא) את הכל. הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונ׳ ומלת עולם בכל המקרא לא מלאוהו כי אם על זמן ונלח וכן אלהי עולם ה׳ כמו אלהי נלח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם. וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקי׳ כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז״ל והענין תאות העולם: (יב) ידעתי. אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקי׳ וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו: (יג) וגם. וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאותו: (יד) ידעתי. פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נולד להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו: (טו) מה שהיה. מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה כבר הוא עניינו כן הוא. ויש כמוהו. ואשר להיות כבר היה כמוהו. והנרדף הוא העומד שהיה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד

את

הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את־
נרדף: טז ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט
שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע: יז אמרתי
אני בלבי את־הצדיק ואת־הרשע ישפט האלהים
כי־עת לכל־חפץ ועל כל־המעשה שם: יח אמרתי
אני בלבי על־דברת בני האדם לברם האלהים
ולראות שהם־בהמה המה להם: יט כי מקרה בני־
האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה
כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן־
הבהמה אין כי הכל הבל: כ הכל הולך אל־מקום
אחד הכל היה מן־העפר והכל שב אל־העפר:
כא מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח
הבהמה הירדת היא למטה לארץ: כב וראיתי כי
אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי־הוא
חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו:

ד א ושבתי אני ואראה את־כל־העשקים אשר
נעשים תחת השמש והנה | דמעת העשקים ואין
להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם:
ב ושבח אני את־המתים שכבר מתו מן־החיים
אשר המה חיים עדנה: ג וטוב משניהם
את אשר־עדן לא היה אשר לא־ראה את־
המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש:
ד וראיתי אני את־כל־עמל ואת כל־כשרון המעשה
כי היא קנאת־איש מרעהו גם־זה הבל ורעות רוח:
ה הכסיל חבק את־ידיו ואכל את־בשרו: ו טוב
מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח:
ז ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש: ח יש אחד
ואין שני גם בן ואח אין־לו ואין קץ לכל־עמלו גם־
עיניו* לא־תשבע עשר ולמי | אני עמל ומחסר את־

*עינו ק'

נפשי

מסרה טו והאלהים, ז'. נרדף, ב'י. טז ועוד, ח' כ"ש. שמה, ב' פסו' שמה שמה. ומקום, ג'. הרשע, ל'ד". יז ישפט, ל'. יח לברם, ל'. ולראות, ג'. שהם, ל'". יט מקרה, ג'. ומקרה, ב' דפסוק הכי' בסגול. כמות, ג'. לכל, י"א דגושים. ומותר, ל'. אין, ל"ד. כ אל מקום, ג'. הכל, ע'י והכל, ל'. כא יודע, ח"ל. הירדת, ל' וחסר. כב וראיתי, י"ב. בתה, ל'. ד א העשקים, ב' דבפסוק ח"ו למערב ולמד' ב' ח'. ואין, ב'. ואין, י"ב פסוק ואין ואין. ב אח, ל'ות' ואח. עדנה, ל'. סד' בסגול, וס"י והכון לפי. ג וטוב, י"ו. עדן, ל'. הרע, ב"ד דסמיך לעשיה. ד וראיתי, י"ב. וכשרון, ו' דסמיך. ה חבק, ל' וחסר. ו ממלא, ל'. כשות, ו' דסמיך. ח ואין, ג'. ואח, ל' ות' ואח. עיניו, עינו ק'. ולמי, ג' ומחסר ל'. גם, י"ב פסוק גם גם.

ת"א והאלהים עשה שיראו מלפניו ברכות כה שבת לא. ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט עקידה שער לה. אמרתי אני בלבי וגו' עקידה שער מד זוהר פ' שלח לך כל ד' פסוקים. ומותר האדם מן הבהמה עקרים מג פ"כ. הכל היה מן העפר זוהר פ' נח. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה זוהר פ' בראשית. ושבתי אני ואראה את כל העשקים זוהר פ' משפטים סוף דברי הקבלה ופרשת פינחס. ושבח אני את המתים שבת ל' זוהר פ' וישב וס' אחרי מות ופרשת חקת. וטוב משניהם את אשר עדן לא היה עקרים מד פכ"ט. יש אחד ואין שני עקידה שער יח.

רש"י

כאשר בראשונה כן באחרונה. אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגו'. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה (ישעיה א) מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר (מיכה ג) ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו טפסרים רב סריס נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינק"ד קמ"ץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו. כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות. ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו כשיבא עת הפקודה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אגדה מוסרי מילי ואזי דרי סומבנא: (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאות לגבוה שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (כ"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררתם כלום. ולהראותם שהם ואף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה והיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן. כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו וגדולתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו (יואל ב) מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון צריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב. לאדם: מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרהיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו: (א) ושבתי אני ואראה. ברוח הקדש: את כל העשקים. הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת הקליפה של התורה: והנה דמעת העשקים. בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי חבלה ואכזרים וכן הוא אומר (תהלים פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח. עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: (ב) שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדוחם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אני שלא נענתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דוד עבדך: (ג) עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: (ד) וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה: ואת כל כשרון המעשה. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניחם הבל: כי היא קנאת איש. אשר היא קנאת איש מרעהו: (ה) הכסיל. הרשע. חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: (ו) טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: (ז) תחת השמש. כמו תחת השמים: (ח) יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח. ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן. ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים וילך לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא

עמל

רבא דעתיד ה' למתבע חשובא ומסכינא מן ידוהי דרשיעא דרדיף ליה: (טז) ועוד וְעוֹד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין הובי דרא בישא: (יז) אמרתי אמרית אנא בליבי ית זכאה וית חייבא ידין ה' ביום דינא רבא ארום עידן מתעבד (בתי"ק מתעתד) לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדנון תמן: (יח) אמרתי אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עלידון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואידון ובגין למבהנידון עבד ה' למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק לדון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתוכחין בהון לאבאשא להון: (כ) כי ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמא דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרוידהון כחדא אתדן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרוידהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו: (כב) הכל כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למתוב לעפרא: (כג) מי מן הוא חכימא דידע אם רוח נשמתא בני אנשא הסלקה היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא היא לרע לארעא: (כד) וראיתי וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אינש בעובדוי טבין ויכול וישתי ויוטיב לביה ארום הוא חולקיה טב בעלמא למקני ביה עלמא דאתי דלא ייסר אינש בלביה למה דין אנא מבזבז ממונא למעבד צדקתא טב לי דאשבקיניה לברי בתרי או אתן מניה בעידן סיבתי ארום מן הוא דיעליניה למחזי מה דעתיד למהוי בתרוי: (א) ושבתי ותבית אנא וחזית ית כל אניסין דאתעבידו לצדיקיא וארדו בעלמא הדין תחות שמשא מן יד דוחקידון ולית די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון מן יד דאונסידון בתקון ידא ובחילא ולית די ינחים להון: (ב) ושבח ושבחית אנא ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזי סורענותא דאתי בעלמא בתר מותידון יתיר מן חייא די אינון קיימין בעלמא הדין בעקא עד כען: (ג) וטוב ושפיר מן תרוידון ית דעוד כען לא הוה ולא אתברי בעלמא די לא חזא ית עובדא בישא דאתעבדא בעלמא הדין תחות שמשא: (ד) וראיתי וחזית אנא ית כל טורחא וית כל אוטבות עובדא די עבדין בני אנשא ארום היא קנאתא דקני גבר לחבריה למעבד כותיה דמקני ליה למעבד טבא כותיה מימרא דשמיא יוטיב ליה ודמקני ליה לביש למעבד בבישתיה מימרא דשמיא יבאיש ליה ואף דין הבלו לחייבא ותבירות רוחא: (ה) הכסיל שטיא אזיל ומנפיף ית ידוי בקייטא ולא צבי למטרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה: (ו) טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בהגיית נפש וכלב גזילא וחטופין מן תרין חפנין מליין מיכלא בגזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדנא בטורחא ובתבירות רוחא: (ז) ושבתי ותבית אנא וחזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא:

אבן עזרא

יש

ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור נוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשי' והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי. אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר המות: (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבניין פיעל הדגוש לא ימלא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה ועניינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכל' הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחי' וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו: (יט) כי מקרה. זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראות' שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמ' ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמור' פ' הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: (כ) הכל. זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד: (כא) מי יודע. ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאהח"ע הע"כ הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיע' כמו היושב' ואילו היה לתימ' היה הוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיו' ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: (כב) וראיתי. כי אלה החושבי' שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם: (א) ושבתי. כאומר חזרתי בי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט לוקח שוחד או גנב. ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקי' והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם: (ב) ושבח. ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון: עדן. חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר מאושרים מן החיים היא כנגד העשוקי' שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים: (ג) וטוב. מלת עדן מורכבת והיא מחסרת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי' אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויי' או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינכו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: (ד) וראיתי. רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם: (ה) הכסיל. גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם וישארו בלא מחי' ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו לא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: (ו) טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי נחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: (ז) ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי הבל אחר הפך הראשון: (ח) יש אחד. יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו. הענין

נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים
הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃
י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד
שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם
וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד
הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה
יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל
אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים
יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי
אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד
הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ טז אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם
לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־
בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ יז שְׁמֹר רַגְלְךָ
כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת
הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃ ה א אַל־
תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי

האלהים

° יתיר י'

מסרה ט טובים, מ"ל דמ"ל. השנים, ב' ובענין, ב' ואילו, ב' מורכבת מב' מלות כסירס"י. שיפול, ג'. ואין, ב'. להקימו, ב'. יא וחם, ג' וסי' דמיך מלכא בשמשא. ולאחד, ל'. יב יתקפו, חוס"ו בחולם. המשלש, לכ"י המ"ם בדגש והה"א בלא מאריך. ינתק, ג'. יג וחכם, ד'. ממלך, ב'. יד הסורים, ל' ומל' הה"א בקמץ למסכון הס' ולזה פירשו רש"י מל' סרבוס ע"ש. והוא מל' קולים. למלך, ג' וחסר. טו ראיתי, ל' כ"פ. המהלכים, ל'. יעמד, חסר. טז לכל, ו' פסוק לכל לכל. האחרונים, ז' מ"ל. ורעיון, העי"ן בשוא לבד. יז רגליך, יתיר י'. וקרוב, ד' מ"ל. מתת, ב'. יודעים, ד' מ"ל. ה א אל, כ"ו כ"פ אל אל.

ת"א טובים השנים מן האחד מגילה ה עקידה שער י' ושער יג זוהר פ' ויקרא. והחוט המשולש לא במהרה ינתק כתובות סב קדושין מ בסלא נע מנחות מג. טוב ילד מסכן והכם זוהר פ' וישב. שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ברכות כג. עקרים מג פלו. מתת הכסילים זבח עקידה שער יו. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר ברכות סא עקידה שער עא.

רש"י

עמל בהרקמטיא: גם עיניו לא תשבע עושר. לא ישא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם. הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפלו. כמשמעו. ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזיר' לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם בא לפהי' עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ד"א מי שהוא ת"ח ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם. (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצ"הר: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. יצה"ר שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלך. ממקום הטנופת והרחון כדמתרגמינן ויבאש והסרי: כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שהרבה הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית האסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי שמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים [פ"א כמו (ישעיה יג) ולא יהל שם ערבי כמו יאהל] שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד (שמואל ב ז) אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נוסף ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים. וכן (איוב יא) ועיר פרא אדם יולד שיוסף ויתחנך לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הוה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו) ומכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כא) זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד ונכרע שאול ימתו: גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי ילכו: (יז) שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמר. עצמך שלא תצטרך להביא חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ב"ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא

בשמים

אבן עזרא

שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב: גם זה הבל. הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים השכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: (ט) טובים. ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר שלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמל' והוא המאכל והמשתה: (י) כי אם. ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו. ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין והכנה בחיקך והם לאדני המלך: (יב) ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השני' יעמדו נגדו. ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו. ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש הבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכמה ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן. מסכן כנגד מלך. וחכם כנגד כסיל. וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: (יד) כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפי' שיהיה בבית הסורים. והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן והאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו המשהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) ראיתי. עם הילד השני. שהוא מלך תחת הזקן וקרא שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) אין קץ. אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספת גם הם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יולדיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם

הראשונים

(ח) יש אית גבר יחידי ולית תנין בר סניה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עייניה לא תיכול למסבע עתריה ולא יימר בלביה למא דנן אנא טרח ומחסר ית נפשי מטיבותא אקום כען ואעביד מניה צדקתא ואחדי בעלמא הדין עם בני אנשא ולעלמא דאתי עם צדיקיא אף דין הבלו וגון ביש הוא: (ט) טובים טבין תרין צדיקיא בדרא יתיר מן חדא ואגון די דברין במזלא ומשתמעין מליהון די אית לדון אגר טב לעלמא דאתי בטורחיהון די טרחו לסוברא ית דרדהון: (י) כי ארום אלהן אין יפול חד מנהון על ערסא וישכוב מרע הדא יקום ית חבריה בצלותיה דאלו חד דהוא זכאי בלחודוהי בדריה בעידן די יפול על ערסיה וישכוב מרע לית ליה בדריה חבר תניין לצלאה עלוהי אלהן בזכותיה יקום ממרעיה: (יא) גם אף אין דמכן תרין גבר ואתתיה ושחין לדון בסתוא ולחד איכדין ישחן: (יב) ואם ואין יקום גבר רשיעא ותקיפא בדרא ועובדוהי מקלקלין ומסתקפין לאיתאה פורענותא בעלמא קיימין תרין צדיקיא לקבליה ומבטלין פורענותא בזכותהון וכמא יאן תלתא צדיקיא דהגון בדרא ושלם בנידהון כתיבא דמנדלא תלת תלת נימין דלא בבהילו אתנתק: (יג) טוב טב הוא אברהם די הוא רביא מסכן והות ביה רוח נבואה (בתיק חכמתא) מן קדם יי ואשתמודע ליה מריה בסהדיה בר תלת שנין ולא צבי למפלח לטעותא יתיר מן נמרוד רשיעא דהוה מלכא סיב וטפש ומן בגלל דלא צבי אברהם למפלח לטעותא רמוהי לגו אתון נורא ואתרחיש ליה ניסא מן רבוני עלמא ושזביה מתמן ואפילו מן בתר הכי לא הות מנדעא בנמרוד לאזדהרא עוד בדיל דלא למפלח לטעותא דהוא פלח מן לקדמין: (יד) כי ארום מן גניסת פלחי טעותא נפק אברהם ומלך על ארעא דכנענאי ארום אף ביומי מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכינא בעלמא: (טו) ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית כל חייא דאזלין בטפשהון לקרבא על רחבעם ברי תחות שמשא ומסלגין ליה ית מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם שבטא דבנימין ויהודה הוה לבהון שלים עם רביא הוא רחבעם ברי דהוה תנין למלכותי דיקום וימלוך באתר אחסנתיה בירושלם: (טז) אין לית סוף לכל עמא בית ישראל לכל צדיקיא דהוה מדבר קדמיהון ברם הגון יעטוהי בחוכמתא למיקל ניהא מעלוידון ובטפשותיה אזל ואתיעט עם עולימא והינון יעטוהי בטפשותא ליקרא ניר מלכותא על עמא בית ישראל ושבק מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הגון בתראי תידו בתר כן לא חדו ביה ואגון גרמו עלוהי לאסתפקא למהוי מתפלגין מניה עשרתי שבטיא ומלוך עליהון ירבעם חייבא אמרית אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה: (יז) שמר אנת בר נשא טר רגלך בעידן דתיזיל לבית מוקדשא דיי לצלאה דלא תהך תמן מלי חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב אודנך לקבלא אולפן אורייתא מן כהנייא חכימיא ולא תהי כטפשיא דמקרבין קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתהון ידעין למעבד בהון בין טב לביש: (א) אל לא תבהל על מימרך לשבשא ית מלי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת מצלי מן קדם

אבן עזרא

הראשונים אשר היו לפניהם ואלה לא ישמחו בעולם: (יז) שמר. רוב המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמשו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו שמר במלבושיו ובדברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפי' לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב. ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: (א) אל תבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח ה' מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים נגד עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

אמר אברהם המחבר. הנה לא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך. בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים שטאו. וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ע"כ. ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא. ליראי יקפיל. וחדשים יכפיל. ליום זה פור הפיל. ומליון ימלוך. יש מפרשים כי ליראי הוא ביו"ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפול חדשי השנים וימהר ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד וענינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי ושדים יכפיל יסתיר והם העובדים השדים מקרוב באו. וחכמי הדור יפרשו ליראי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק ושדים יכפיל. הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. ויתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אשרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן יי' אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם במוצק שיתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמלא על המקום כאריה ישאג הייטיב בעיני יי' ולמה לא נלמד תפלת משה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים היהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הגורל. ועוד אשר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מליון והיא חלק מהארץ. ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי מרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו במרוז ועוד כי היה לו לעשות על מרוז אשר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה מרוז על פיל והולך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר. לוחץ יעפיל. להתנשא ימיל. ורמי לב ישפיל. ומליון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו"ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמה לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זכנו ולא ידעו כי זכנו היא מן זכה כמו ענכו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו סובבנו אלהי ישענו ופעם יאמר בו לשון עבר והוא לשון צווי כאשר יאמרו רבים בתענית שאל

הָֽאֱלֹהִ֔ים כִּ֧י הָאֱלֹהִ֣ים בַּשָּׁמַ֗יִם וְאַתָּה֙ עַל־הָאָ֔רֶץ עַל־
כֵּ֛ן יִהְי֥וּ דְבָרֶ֖יךָ מְעַטִּֽים׃ ב כִּ֣י בָּ֤א הַחֲלוֹם֙ בְּרֹ֣ב עִנְיָ֔ן
וְק֥וֹל כְּסִ֖יל בְּרֹ֥ב דְּבָרִֽים׃ ג כַּאֲשֶׁר֩ תִּדֹּ֨ר נֶ֜דֶר לֵֽאלֹהִ֗ים
אַל־תְּאַחֵר֙ לְשַׁלְּמ֔וֹ כִּ֛י אֵ֥ין חֵ֖פֶץ בַּכְּסִילִ֑ים אֵ֥ת אֲשֶׁר־
תִּדֹּ֖ר שַׁלֵּֽם׃ ד ט֖וֹב אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־תִדֹּ֑ר מִשֶּׁתִּדּ֖וֹר וְלֹ֥א
תְשַׁלֵּֽם׃ ה אַל־תִּתֵּ֤ן אֶת־פִּ֙יךָ֙ לַחֲטִ֣יא אֶת־בְּשָׂרֶ֔ךָ
וְאַל־תֹּאמַר֙ לִפְנֵ֣י הַמַּלְאָ֔ךְ כִּ֥י שְׁגָגָ֖ה הִ֑יא לָ֣מָּה יִקְצֹ֤ף
הָֽאֱלֹהִים֙ עַל־קוֹלֶ֔ךָ וְחִבֵּ֖ל אֶת־מַעֲשֵׂ֥ה יָדֶֽיךָ׃ ו כִּ֣י
בְרֹ֤ב חֲלֹמוֹת֙ וַהֲבָלִ֔ים וּדְבָרִ֖ים הַרְבֵּ֑ה כִּ֥י אֶת־הָאֱלֹהִ֖ים
יְרָֽא׃ ז אִם־עֹ֣שֶׁק רָ֠שׁ וְגֵ֨זֶל מִשְׁפָּ֤ט וָצֶ֙דֶק֙ תִּרְאֶ֣ה
בַמְּדִינָ֔ה אַל־תִּתְמַ֖הּ עַל־הַחֵ֑פֶץ כִּ֣י גָבֹ֜הַּ מֵעַ֤ל גָּבֹ֙הַּ֙
שֹׁמֵ֔ר וּגְבֹהִ֖ים עֲלֵיהֶֽם׃ ח וְיִתְר֥וֹן אֶ֖רֶץ בַּכֹּ֣ל הִ֑יא מֶ֥לֶךְ
לְשָׂדֶ֖ה נֶעֱבָֽד׃ ט אֹהֵ֥ב כֶּ֙סֶף֙ לֹא־יִשְׂבַּ֣ע כֶּ֔סֶף וּמִֽי־
אֹהֵ֥ב בֶּהָמ֖וֹן לֹ֣א תְבוּאָ֑ה גַּם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ י בִּרְבוֹת֙
הַטּוֹבָ֔ה רַבּ֖וּ אוֹכְלֶ֑יהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן֙ לִבְעָלֶ֔יהָ כִּ֖י אִם־
רְאִ֥ית עֵינָֽיו׃ יא מְתוּקָה֙ שְׁנַ֣ת הָעֹבֵ֔ד אִם־מְעַ֥ט וְאִם־
הַרְבֵּ֖ה יֹאכֵ֑ל וְהַשָּׂבָע֙ לֶֽעָשִׁ֔יר אֵינֶ֛נּוּ מַנִּ֥יחַ ל֖וֹ לִישֽׁוֹן׃
יב יֵ֚שׁ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ עֹ֛שֶׁר שָׁמ֥וּר
לבעליו

°הוא ק' °ראות ק'

מסרה כי ו' דסמיך . מעטים, ב' יהיו ימיו . ג תאחר, ד'. ד משתדור, ל' ומ"ל. ה למעיא, ל'. על, ל'. וחבל, ל' וא' בלשון חבל. מעשה, כל"ל בה"א. ידיך, י"א מ"ל. ו ודברים, ב' חסדים. את, ז' בלי' . ירא, ד'. ז וגזל, ב' בליר' . ולדק , ד'. במדינה, ב'. תתמה, ל'. החפץ, ג'. וגבהים, ל' ומל והגבוהים. ח בכל, ז' דגושים. היא, הוא ק'. נעבד, כל"ל וכ"ם העין בשוא לבד והב' בדגש. י ברבות, ג' ומ"ל. אוכליה, ל' ומ"ל. ראית, ראות ק'. יא מתוקה, ל'. שנת, ה' בשינה. יאכל, י"ג. לישון, ל' ומ"ל דמ"ל. יב שמור, מ"ל ב' כי למועד. לבעליו, ג'.

ת"א טוב אשר לא תדור משתדור נדרים ט מנחות פא חולין ב. אל תתן את פיך להטיא את בשרך שבת לב חגיגה ו כתובות עב שבועות לט זוהר פ' ברלשית. כי ברב חלומות והבלים ברכות י. אהב כסף לא ישבע כסף מכות י. ברבות הטובה רבו אוכליה מנחות קי. מתוקה שנת העובד מנחות שם. יש רעה חולה זוהר פ' בשלח. עושר שמור לבעליו לרעתו פסחים קיט סנהדרין קי.

רש"י

בשמים ואתה על הארץ. ואפילו הלא מלמעלה וגבור מלמטה אימת הלא על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוליא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקב"ה ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך לדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מלות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו'. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה להרוס מאת המקום: כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדקה וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הלדק: אל תתמה. על חפלו של מקום כשיביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה לדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפלו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו (איוב יד) ולא תשמור על חטאתי (ישעיה כו) שומר אמונים (בראשית לז) שמר את הדבר: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל הוא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב"ה נעשה מושל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרם לבוניה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מלות לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון. מלות רבות: לא תבואה. ואין באחד מהם מלות מסויימ' וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה: גם זה הבל. כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד שנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד"א ויתרון ארץ בכל היא. שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפי' הוא מלך לריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. דבר אחר ויתרון ארץ בכל הוא. שבחן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו לריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המלות: ומה כשרון לבעליה. להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רלונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים מנחות הרבה רבו הכהנים אוכלים: ומה כשרון לבעליה. לפני הקב"ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רלונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים. אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל משנות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר (שיר ז) דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו.
כעשרו

אבן עזרא

עניו שניך וידוע שהשי"ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון נוי לעתיד כמו של נא את פני יי' והנכון לומר שאלה כמו ובהכנעו חלה את פני יי' ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אליעזר נ"ע עיר פרולה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויימה וידוע כי ה"א שושנה לשון נקבה ויסוד הה"א תי"ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה"א או התי"ו יהיה לשון זכר כמו לדקה ולדק ואיך יאמר על שושן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשושנה שיאמרנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הולך לומר אויינה בעבור שהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שיחבר הר עם נבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמה אל"ף ועי"ן ועם הבי"ת והוי"ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ"ם ופ"ה ויהיו כל החרוזים ממשה כמספר מולאי האותיות ואם שבת חבור ה"א עם חי"ת בעבור היות דומים קרובות במכתב אם כן יחבר רי"ש עם דל"ת ואף כי מלאנו דואל לעואל דודנים
רודנים

קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא ואנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי פומך קלילן: (ב) כי ארום היכמא דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאות גוהן קל שטיא כדין בסגיאות פתגמין בטלין: (ג) כאשר בעדן דתדר נדרא קדם יי לא תעכב לשלמותיה ארום בגין כן לית רעוא דיי בטפשיא מן בגלל דמעכבין נדריהון ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם: (ד) טוב טב לך די תנדר מן די תנדר ולא תשלם: (ה) אל לא תנבל ית מימר דפומך למגרם דין גהינם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דדרי בך ארום שלותא הוא למה דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך: (ה) כי ארום בסגיאות חלמין דנביאי שקרא וחבלין דבעלי חרשין ומלין סגיאן דרשיעיא לא תהמן ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל: (ו) אם אין אניסות מסכנין וגזלתא ודין וצדקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אלין ארום אל אדיר על שמי מרומא נטיר עובדי בני אנשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גיותנין ותקיפין למרדי ברשיעיא ולמהדיהון מתמנן רבנין עליהון: (ז) ויתרון ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעדן דמרודין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפצחיהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל ההיא מלכא לגבר פלח בחקלא מיתעביד עבד משתעביד: (ובתי"ק יש גירסאות מחולפות ושונות): (ה) אהב גבר תגר די רחים למקני כסף וסרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן די רחים למכנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אין לא יעבר מניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר עלל למיכל אף דין הבלו: (י) ברבות בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן אוף בני אנשא דייכלונה ומה הנאה אית למרתא דיצברינה אין לא יעביד מנה טבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית אגרהא בעינוי: (יא) מתוקה בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות שנין ייחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אורייתא דיי לגבר דעתיד בחוכמתא היכמא דמעסק בה בעלמא הדין ואשתדל באולפנא כדין תניח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה בלחודוהי היכמא דלא שבקת איתתא לגוברא בלחודוהי לדמכא: (יא) יש אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עותרא ולא עביד מניה טב לסוף יומיא ההוא עותרא נטיר ליה

אבן עזרא

רוזנים וכן יחבר משפטים עם פתים כי הם ממולא אחד ונמלא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר ויום עם פדיון ועליון. גם זה איננו נכון אע"פ שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה ששית שירגיש בה כי המ"ם כמו הנו"ן ואינמו ממולא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי. יש אומרים אין מבינין את האחרי אשר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומאומר קורלו הקדמוני' כמוהו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהלאו חכמינו הראים על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו. ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי א"כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר ביום כפור היה עם פיוטות שלומי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א"כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניני המלך שהשלו' שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה' לא ידע הנביא קודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן תאמרו מה דבר ה' ומה ענה ה' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראו לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם הבעל שהוא צלם אמר הנביא הפי' מלה שיש בה ספק כענין כלם לא תאמרי לי כי אם אישי. והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש. וחכם היה בצרפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה ה' ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום כראובן אתה או אתה כראובן תפשוט חיים או חיים תפשוט יברכך ה' וישמרך יי' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק. וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אבראול פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטני' והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהי דברינו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום. כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הנכבד בו תמיד: (ג) כאשר תדור. כאשר צויתיך שתשמור בבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: (ד) טוב. כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן. למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל צעדיו יספור והמלאך המשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדברים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת: וחבל את מעשה ידיך. כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו ישם חבל אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליטו וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו הוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: (ו) כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: (ז) אם עושק. שלא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה שמש בפרהסיא ואין מושיע: וזכר רש. בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט. סמוך כמו וגדר אבניו ונמוכרת כענין גדר מזה או בגזל: וזכר במדינה. לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ. שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלת' איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם כי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו: (ט) אוהב כסף. נפשו לא תשבע: ומי אוהב בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל. וגם ישיב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרע הממון קנות עבדי' ושפחו' ובהמו' רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לשון ריבוי לרבים כמו רבה נבאך ולאה: כשרון. כמו טוב וכשר הדבר אשר שהטובה שלו יאכלום רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך ומוסטי' וגנבים וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו. ושנת העובד מתוק כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלה שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו

לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ: יג וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע
וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה: יד כַּאֲשֶׁר יָצָא
מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרוֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה
לֹא־יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ: טו וְגַם־זֹה רָעָה
חוֹלָה כָּל־עֻמַּת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל
לָרוּחַ: טז גַּם כָּל־יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה
וְחָלְיוֹ וָקָצֶף: יז הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־
יָפֶה לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ ׀
שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־
לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ: יח גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר
נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל
מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת
אֱלֹהִים הִיא: יט כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו
כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ: ו א יֵשׁ רָעָה
אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם:
ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד
וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־
יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי
יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא: ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ
מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו
וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־
הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל: ד כִּי־בַהֶבֶל
בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה: ה גַּם־שֶׁמֶשׁ
לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה: ו וְאִלּוּ חָיָה
אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־
מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ: ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ
וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא: ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־
הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים: ט טוֹב
מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ:
י מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא
אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ: יא כִּי
יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הֶבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם:
כי

°חסר י' °יתיר ה'

מסרה יג והוליד, ב' ומ"ל דמ"ל. יד ומאומה, ב' ואין בידו. שילך, ל' וחסר. טו וגם, ג' ר"פ. זה, י' ח'. לרוח, ג'. טז יאכל, י"ג. וכעס, ב' הכ"ף בקמץ והעין בפתח. וקצף, ב' בזיון. יז יפה, ה'. לאכול, י"ג מ"ל. ולראות, ג'. חיו, ד' חסר. יח ולשאת, ב' לרי. ולשמח, ל' חסר. זה, י' כתיב ה'. יט כי, ו' דסמוך. ו א ורבה, ד'. האדם, ג'. ב-(ואיננו, הוי"ו בגעי'). חסר ד'. ישליטנו, ל'. ג ושנים, ב'. רבות, י"ח. שניו ג'. ונפשו, ח'. וגם ל'. הנפל, ל'. ד ובחשך, ב' ובפסוק. ה ידע, י"א. לזה, ג'. ו ואלו, ב'. וטובה, ב' מ"ל. אל מקום, ג'. ח יותר, ז' מ"ל בלי'. יודע, מ"ל. להלך, ד' וחסר. ט מהלך, ל'. י חצי הספר בפסוקים. ונודע, ג'. ולא יוכל, ד'. לדין ל'. שהתקיף, יתיר ה"א. יא יתר, ח"ו.

ת"א הנה אשר ראיתי אני טוב עקדה שער כד. יש רעה אשר ראיתי תחת השמש זוהר פ' בהעלותך. ראיתי תחת השמש עקידה שער עו ושער כד. כל עמל האדם לפיהו זוהר פ' שמיני. טוב מראה עינים מהלך נפש יומא עד.

רש"י

בעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן הלך: (טז) וחליו. כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד) חיתו יער: (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכל ממנו. בחייו: לשאת את חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכר את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שעולה אותן לשנה זו לא היה עולה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר. ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה בכתובים והעיד עליו (שמואל א א) ועלה האיש ההוא מעירו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב) כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו. שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם. בהרבה בני אדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי מוסיף לעשות ולהרבות הון כענין שנאמר (חבקוק ב) והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות לדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו לדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה: עושר ונכסים וכבוד. מקרא משנה ואגדה: לא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין נהנה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון ורב טוב ימי שניו) שלו. ורב לשון די. די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו בנוה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער: (ו) ואילו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לבוא אל העפר כאחד העניים: (ז) כל עמל האדם. בשביל פיהו הוא טורח ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בחייה כלומר וזה אפי' תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו (שמות טו) תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה. ואחרי שכן הוא: (ח) מה יותר לו. בחכמתו מאשר היה כסיל. ומה לעני. חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה להיות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש. דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: (י) מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו. כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בהדרה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה. שהתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות
הכל

אבן עזרא

איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא. או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהע"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. עודנו בענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד
רע

ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי: (יג) ואבד ההוא עותרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על די קנא ליה בגנן ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מדעם: (יד) כאשר היכמה די נפק ממעי אמיה ערטילי בלא כסו (בת"ק הגירסא זכותא) ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמא די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקבל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה: (יד) וגם ואוף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל דאתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה: (טז) גם אוף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמהי בלחודוהי טעים ובנסים סגי הוי ובמרעין ורגיז הוו חיוהי: (יז) הנה הא די חזית אנא טבא הוא לבני אנשא ודשפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא וחטוף ולמיטר פתגמי אורייתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מנין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מניה: (יח) גם אוף כל אינש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשליטיה יי למיכל מניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים בעלמא דאתי ולמבדח בטורחיה (ס"א בחולקיה) עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבת ליה במזליה מן קדם יי הוא: (יט) כי ארום לא יומין סגיאין חיי אינש די ידכר ית יומי חיוהי כמא מנהון עתידין למהוי טבין וכמא מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אנשא ארום מן קדם יי אתגזר עלוהי כמה יומין יסתניף וכמה יומין יהי בחדות ליביה: (א) יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא על בני אנשא: (ב) איש גבר די יהב ליה יי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל די יתרעי ולא אשלטיה יי על חובתיה למטעם מניה אלהן ימות בלא ולד ולא הם קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תרא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסניניה וייכליניה כל דין גרמו ליה חובוהי דלא עבד מניה מדעם טב ואתהפיך עתריה למהוי ליה לחבלו ולמרעא בישא: (ג) אם אין יוליד גבר מאה בנין ושנין סגיאין יחי ובשלטנותא ורבנותא הוא די יהון יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבתא דהות ליה על די רחים על עתריה ולא קנא מניה שמא טבא אף בית קבורתא לא הוה מזמנא (ס"א מהימנא) ליה אמרית אנא במימרי דטב מניה שלילא דלא חזא עלמא הדין: (ד) כי ארום בהבלותא אתא בעלמא הדין בחשוכא יזיל לעלמא ההוא ובחשוכא שמיה מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי מדכר: (ה) גם ואף נהור אורייתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש לסבחן בין עלמא הדין לעלמא דאתי: (ו) ואילו ואלולי הוו יומי חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאורייתא לא עסיק ודינא וצדקתא לא עבד בשבועת מימרא דיי דביום מותיה נחתא נפשיה לגהינם לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן: (ז) כל כל טורח דגברא בדיל מזון פומיה היא טרח ועל מימר פומא דיי מיתזן ואף נפשא דאניש לא תשבע מכלא ומשתיא: (ח) כי ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא מתקבל עלוויהון ומה אית להוא גברא עניא למעבד אלהן למעסק באורייתא דיי בגין די ינדע היכדין עתיד למהך לקבל קבל צדיקיא בגנתא דעדן: (ט) טוב טב לגברא למחדי על מה דאית ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן די יזיל לעלמא ההוא בסיגוף נפש ברם דין לגברא חייבא הבלו ותבירות רוחא: (י) מה מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מניה: (יא) כי ארום אית פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר

אית

אבן עזרא

רע היה החלי רע: (יד) כאשר. בי"ת בעמלו מקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זה רעה חולה. היא לכל בני עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח: (טז) גם. ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: (יז) הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח: (יח) ולשאת את חלקו. זה המקבל שישא עמו: (יט) כי לא. יש מפרש. אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב. והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא הארי ואת הדוב: כי האלהים מענה: ענינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרים שהוא מלשון ענה וענינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו. וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי: (א) יש רעה. רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים. האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו. והשני רב את יולדו מלשון ריב. והשלישי רב מלשון רבה קשת. אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רבים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם. והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם. על כל רב ביתו. קרי' מלך רב. והוא דוד כענין קרית חנה דוד. ויש מפרשים שהוא המקום. ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות והיינה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה. ורבה היא על האדם: (ב) איש. יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אמת והם שתיהם מן השמות העומדים אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם ממון אם מגדולה הלא תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: (ג) אם יוליד. אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו: ושנים רבות יחיה. עד שיהיה ישים: ורב שיהיו ימי שניו. מנהג העולם: וגם קבורה. הצריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא נפל אשה: (ד) כי בהבל. וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: (ה) גם שמש. ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה. נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם. וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: (ו) ואלו חיה. זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות. ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו. ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות: אל מקום אחד. הוא הקבר: (ז) כל עמל. תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות. וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל טוב. וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: (ח) כי מה יותר לחכם. אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו. וענין מה לעני יודע. העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים. חיים במקום הזה הם התואר כמו חיים כלכם: (ט) טוב. אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו המראה הנראה לעין אף על פי שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל. פירוש אחר שיהיה טוב מראה עיניים דברי הקיים כעניין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: (י) מה שהיה. כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: (יא) כי יש דברים הרבה. חוץ מהליכת הנפש ותאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר

יש

יב כי מי־יודע מה־טוב לאדם בחיים מספר ימי־
חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי־יגיד לאדם מה־
יהיה אחריו תחת השמש: ז א טוב שם משמן
טוב ויום המות מיום הולדו: ב טוב ללכת
אל־בית־אבל מלכת אל־בית משתה באשר הוא
סוף כל־האדם והחי יתן אל־לבו: ג טוב כעס
משחוק כי־ברע פנים ייטב לב: ד לב חכמים
בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה: ה טוב
לשמע גערת חכם מאיש שמע שיר כסילים: ו כי
כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל וגם־זה
הבל: ז כי העשק יהולל חכם ויאבד את־לב
מתנה: ח טוב אחרית דבר מראשיתו טוב ארך־
רוח מגבה רוח: ט אל־תבהל ברוחך לכעוס כי
כעס בחיק כסילים ינוח: י אל־תאמר מה היה
שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה
שאלת על־זה: יא טובה חכמה עם־נחלה ויתר

לראי

°ט׳ רבתי

מסרה יב יודע, מ"ל. ויעשם, ל'. כלל, ה' דגושים. ז א טוב, ט' רבתי. ב באשר, ע"ו. סוף, ג' בסי' חד כ"פ חד ס"פ וחד מלעי פסוק. ד שמחה, ל'. ה גערת, ל'. ו כקול, י' מ"ל. הסירים, ל'. שחק, ד' חסר בכתו'. וגם כל"ל בוס"ו. ז ויאבד, ב'. מתנה, כ"כ ולא מתונה. והדרשה, סדרש. ח טוב, ב' בטעם בסי'. מראשיתו, ב' חד ס' דין מ"ל. ט לכעוס, ל' ומ"ל. י מה, כ"ד. שהימים, בתרי טעמי. מחכמה, ל'. יא ויתר, חסר. לראי, ל'.

ת"א טוב שם משמן טוב ברכות יז עקרים מג פב ועקידה נעילת שערים. טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה כתובות עב. באשר הוא סוף כל האדם עקידה שם. והחי יתן אל לבו מועד קטן כח נדרים פג עקידה שם. טוב כעס משחוק שבת ל עקידה שער לו. כי כעס בחיק כסילים ינוח נדרים כב. אל תאמר מה היה שהימים הראשונים ראש השנה כה. טובה חכמה עם נחלה בכורות כב זוהר פ' חקת.

רש"י

הכל הרבו לו ומה יותר לו משמש: (יב) כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד) ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך דרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין ששמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקין אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב שיורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מלינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופי' והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומלינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. כשנולד נרים אין הכל יודעין מה יהא מעשה נסתלק בשלום וכן אמרו בעמוד ענן וכן משה בזמן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שגמול חסד עם המת הלעתך אני שיגמלו לי במותי דיזיל יזלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דייזלו יזלוניה. ד"א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יוכל לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך. והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל ישמע טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב"ה פנים זועמות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו מוזרים למוטב. טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל. מתעסקת על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאילו: (ו) כי בקול הסירים. עלי קוצים אספי"נש בלעז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים אף אנו מן העצים ויש נותך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפוט וגומר ועבדבורו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר (שם ה) והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמות ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה: עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור ברא̇ש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרי' טוב נגמר בטובה. דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו כרבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגו'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו'. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות

:רחי

אבן עזרא

יש לו: (יב) כי מי. גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר כאוי שיעשם אותה כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי' לא ידע מה יעשה אחריו בממונו. וענין יעשם כצל שישוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני. ופי' אחר בפסוק והסכל ירבה הדברים: (א) טוב שם. גם זה הפסוק טוב הם דבק בראשוני' כי העני היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב וא' רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב. ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימלא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד. ויש מפרשים ויום המות שייב אדם שיעלה על לבו יום המו' מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעבור זה יתן אל לבו: (ג) טוב כעס. כבר באמרו חכמי האמת שיש באדם שלש נפשות האחת נפש הצומח' והענין כי כמו שיש בעניני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתהלה שיגדל גשם הצומח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול. והנפש השניתנפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה. ובעלת התנועה

ההולכת

אית לגבר דמתעסק בהון: (יב) כי ארום מן הוא די ידע מה יוטיב לאנשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא די אינון חיי עלמא וכל מנין יומי חיי הבלו די יהי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באפוהי (בתר"ק בתרוהי) בעלמא הדין תחות שמשא: (א) טוב טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא דרבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די אתיליד רשיעא בעלמא: (ב) טוב טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין בבית אבילא תמן היא סוף כל אנשא למיזל די על כולהון אתגזרת גזירת מותנא ומן בגלל דייהך לבית אבילא גברא צדיקא יתיב ויתן ללביה מילי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקיניה ויתיב בתיובתא קדם מרי עלמא: (ג) טוב טב רגיז דרגז מרי עלמא על צדיקיא בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחייך עם רשיעיא ארום באבאשות אפי שכינתא אתי בצורתא ופורענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחם עליהון: (ד) לב לבהון דחכימיא אנן על חורבן בית מוקדשא ועציב על גלות בית ישראל ולב שטיא בחדות בית ליצנותהון אכלין ושתן ומתפנקין ולא יתבון על לבהון סינוף אחידון: (ה) טוב טב למיתב במדרש בית אולפנא ולמשמע גזוף גבר חכימא באורייתא מגבר דאזיל למשמע קל טבלא דשטיין: (ו) כי ארום כקל קיבלת כובין דמתוקדין תחות דודא כדין קל חוכא דשטיא אוף דין הבלו: (ז) כי ארום אניסא יתהל בחכימא בגין דלא אזיל באורחתיה ומהובד במלוי בישיא ית חוכמת לב חכימא דאתיהיבת ליה במתנא מן שמיא: (ח) טוב טב סוף עסקא מן שירויה דבשירויה לא אשתמודע לגבר מה דעתיד למהוי בסופיה אלהן סוף מילתא טב אשתמודע לגבר דטב הוא וטב מן קדם יי גבר די שליט ברוחיה ומכביש יצריה מגבר דאזיל בנפחות רוחיה: (ט) אל ובעידן דתיתי עלך אוכחתא מן שמיא לא תבהל בנפשך למרתח ולמימר פתגמי סרבנותא כלפי שמיא ארום אין אנת סביל (ושתיק) ישתביק לך (חובך) ואין את מסרב ומתרתח דע ארום רתחא בעטף שטיין ינוח עד כדון די הובד יתהון: (י) אל ובעידן עקתך לא תימר מה דהות קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואנשי דרא ההוא הוו שפירי עובדא יתיר מן אלין בגין כן טבא הוה מטי להון ואנת לא על הוכמתא שאלת על דנא: (יא) טובה טבתא חוכמתא דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענותנותא

אבן עזרא

ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא האמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרו במלות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף לפרט ועיקר הצורך הוא שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמשפט היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו. והולך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהי' קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע"פ שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדת כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות לשם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות וחשק המשגל נפש. ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח. ויהיה שם נפש החכמה נשמה. ג"כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל. וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם. ובהתחבר הנשמה עם הרוח תנצחנה הנפש אז תפקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הנויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פני' ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעי' וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזר' הרוח צריכה הנשמ' להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידיעה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך. וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הישוב כענין למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שישלים אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת. וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי הנגעי' בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל. ולשמחה מה זו עושה הוא האמת. ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב. דברי בני האדם. וגם כתוב למעל' וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם. וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת. וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר. וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת. ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ומעט שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: (ד) לב חכמים. אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב. יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והענין שאפי' גערת חכם שהעם יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים. כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירי' והענין שישים על דרכם סירי' וקוצים. ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא שיר עם סירים ביחד ואינמו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל ויסוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויאבד דבר טרם ינחם בעבור היות ויאבד לשון זכר כעניין והוא מתנות יחיה וכמוהו עד כמלאת עולתם בך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות כל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר שלא תראה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח. וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא *הלך יתר שאת: (ט) אל תבהל. ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר. עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק

*אולי צ"ל הליך.

לִרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ: יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף
וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ: יג רְאֵה אֶת־
מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ:
יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם
אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא
יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה: טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי
בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ
בְּרָעָתוֹ: טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם
יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם: יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־
תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ: יח טוֹב אֲשֶׁר
תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם: יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם
מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר: כ כִּי אָדָם אֵין
צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא: כא גַּם
לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר
לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ: כב כִּי גַּם־פְּעָמִים
רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ° קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים:
כג כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא
רְחוֹקָה מִמֶּנִּי: כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק
מִי יִמְצָאֶנּוּ: כה סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ
חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת:
כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא
מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ: כז רְאֵה

° אתה קרי

זה

מסרה יב בצל, ב'. החכמה, ל'. תחיה, ג'. יג לתקן, ל'. עותו, ל'. יד בטוב, ד' רפין. שלא, ד'. טו בצדקו, ל' וחד כצדקו. טז תתחכם, ל'. יותר, ז' מ"ל בלי'. תשומם, ל'. יז הרבה, ל'. ואל תהי, ל'. עתך, ב' חד מ"ל דין חסר. יח תאחז, הפי"ו בלא מאריך וני"ם האלף בשוא לבד. את ידך, ל' בסי' וחד סנה ידך וחסר. יצא, ל' בסי'. יט שליטים, ל'. כא מקללך, ל' ורפי ומד דגש אחרם נהרים בסי' כה. כב את, אתה ק'. כג זה, י' ח' וכתב ה'. נסיתי, ב' כי לא. ממני, ג' בסי'. כה סבותי, ב' חד חסר דין מ"ל. לדעת, י"ז. ולדעת, ה'. כסל, ל'. כו ומוצא חכי, ל'. מצודים, ב' מ"ל ובס' וחד ח' בלי'. ימלט, י"ג. וחוטא, מ"ל. ל' בסי' וכל קרי' דכו' במ"א סגול והחוטא.

ת"א כי בצל החכמה בצל הכסף פסחים נג. החכמה תחיה בעליה יומא עג פד יבמות קד חולין נח. ביום טובה היה בטוב זוהר פ' מצורע. גם את זה לעמת זה עשה האלהים חגיגה טו. את הכל ראיתי בימי הבלי זוהר פ' בא אל פרעה ופ' תזריע ואדרא האזינו עקידה שער לט. אל תהי צדיק הרבה יומא כב. אל תרשע הרבה שבת לא יומא כב. החכמה תעוז לחכמה מעשרה שלטים נדרים לב. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב סנהדרין מו זוהר פ' תרומה עקידה שער פא. כל זה נסיתי בחכמה יומא יד נדה ע זוהר פ' ויחי. ומוצא אני מר ממות את האשה ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב.

רש"י

לרואי השמש. הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבוא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקב"ה: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה נימא ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא למוכיא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפי' רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר (ד"ה א י) וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו'. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לספקק בו: יצא את כולם. ידי שניהם לקיים הצדק והרשע כהלכתן (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על הראשונות אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועלתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגו'. לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם. שתי עיניו מראין אותו דבר עבירה. שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים. שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה. ופיו ולבו. ד"א החכמ' תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושטא מן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה. כל הפני' הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמ' מוסב על מקראות שלמעלן (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: (כד) ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: (כה) ועוד סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על סוף דעתה של מינות והכלות הוללות מעורבב ומשועמם הנה: (כו) ומוצא אני מר ממות. שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות: וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א) יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות: אסורים. שם דבר של קשורים כמו (שופטים טו) וימסו אסוריו קשריו כן פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה: קהלת. לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים מסיחה בלשון

בעתנותא עם גוברין דיירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין: (יב) כי ארום היכמה דמסתתר גברא בטלל חוכמתא היכדין מסתתר בטלל כספא בעידן די עביד מניה צדקתא וסותר מנדעא חוכמתא דאורייתא תחיי ית מרהא סבית קבורתא לעלמא דאתי: (יג) ראה הוי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא וית חגירא למהוייהן פרישן בעלמא ארום מן הוא חכימא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהן מרי עלמא די עותיה: (יד) ביום ביום דיוטיב לך יי תהוי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואתתכל ואף ית דין כל קביל דין עבד יי בגין לאוכחא אנשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא: (טו) את ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עסק מזליא דאתבריאו בהון בני אנשא דאית גבר זכאי אבד בצדקיתיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מניה ביום דינא רבא: (טז) אל לא תהא זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך בדיל לחיסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בכן יתיר חוכמת רשיעיא דקיימין בדרך ולא תאליף אורחתהון למה דין תצדי ית אורחתך: (יז) אל לא תהך בתר הרהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן בית אולפן אורייתא די למהוי שטיא למה דין אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך למפת עד דלא מטא זמנך למפת: (יח) טוב טב דאתאחיד בעיסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אורייתא לא תשבוק חולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית די חובת בולדהון: (יט) החכמה וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין בדחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוו יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזימנא ההוא בקל מלוי: (כ) כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא יחוב קדם יי אבל גברא די ייחוב קדם יי חטי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות: (כא) גם אוף כל מיליא דימללון לך רשיעא לא תמסר לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די ילוט לך ולית לך חילא לאשתזבא מן ידוי: (כב) כי ארום חזי לך למצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכוותך דאף זימנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת חייתא לשי גוברין אוחרנין: (כג) כל כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית בסימרי אחכום אף כל חוכמת אורייתא והיא רחקת מני: (כד) רחוק דא כבר אתרסק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא: (כה) סבותי חזרית אנא לחשבא בלבי ולמידע ולאולא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר עובדוי דצדיקיא ולמידע פורענותא חובא דשטיא וסוכלתנו חולחולתא דמלכותא: (כו) ומוצא ואשכחית אנא פתגם דמריר על אינש יתיר מן מריר יום מותא ית איתתא דהיא עבדת עקן סגיאין לבעלה ומצדתן ותקלן בלבא כפיתן ידהא בדיל דלא למפלח בהון תקין קדם יי גבר די יסתיר יתה בגט פטורין ומשתזיב מנה וחייבא קדם יי גבר דיסבינה ואתלכד בזנותהא: (כז) ראה חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי שלמה

אבן עזרא

בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה אכך רוס ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה. ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל. אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחייה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף: (יג) ראה. והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר מששת ימי בראשית ומעשי מלאכת השמים יעידו והוא פירוש אשר ברא האלהים כי האלהים לעשות שם בכל מלאכתו כמו על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוות בדבר ממון או דבר אשר אין לו תקנה: (יד) ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כעניין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח: גם את זה לעומת זה. כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת. ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינו' ואחריו ישוב אל האלהים והענין טעם' זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: (טו) את הכל. יש הוא הנמצא לפרקים מעטים. וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: (טז) אל תהי. אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור ונדכך היסוד כמו שיעשו הר"ומיטי בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי. ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומרים כי דגשות השי"ן איננה לחסרון נו"ן נפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימלא שניהם רק ימלא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תבנה ותכונן: (יז) אל תרשע. בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: (יח) טוב. כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לפשפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: (יט) החכמה. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור שיותו סך החשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחרים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבע אותיות הם למשך ולא יתכן שימלא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרי עלמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול ונקוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות שוזה בהתחברם כלם במקום אחד בחכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: (כ) כי אדם. חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און. וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: (כא) גם לכל. יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: (כב) כי גם. כל פעם בלשון הקדש מדבר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון. והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והבא עמוק מאד. פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ השגתיה וחכמתי: (כד) וענין רחוק מה שהיה. כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: (כה) סבותי. הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירוש מחשבת הדעת אם הרשע והסכלות וההוללות: (כו) ומוצא. מוצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף משפטם ותתבלע חכמתם. ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלת שאחריו. ומצודי' הוא מן ציד ומצודו מרומים והוא מן הפעלי' שהעי"ן שלהם איננו שלם. וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמוהו. והענין שאין לב האשה ומחשבותי' בכל רגע כי אם לשוט חרמים לגודד נפשות וידיה במו בית האסורי'.

ועניין

זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון:
כח אשר עוד־בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד
מאלף מצאתי ואשה בכל־אלה לא מצאתי:
כט לבד ראה־זה מצאתי אשר עשה האלהים
את־האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים:
ח א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם
תאיר פניו ועז פניו ישנא: ב אני פי־מלך שמר
ועל דברת שבועת אלהים: ג אל־תבהל מפניו
תלך אל־תעמד בדבר רע כי כל־אשר יחפץ
יעשה: ד באשר דבר־מלך שלטון ומי יאמר־לו
מה־תעשה: ה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת
ומשפט ידע לב חכם: ו כי לכל־חפץ יש עת
ומשפט כי־רעת האדם רבה עליו: ז כי־איננו
ידע מה־שיהיה כי כאשר יהיה מי יגיד לו: ח אין
אדם שליט ברוח לכלוא את־הרוח ואין שלטון
ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא־ימלט
רשע את־בעליו: ט את־כל־זה ראיתי ונתון את־
לבי לכל־מעשה אשר נעשה תחת השמש עת
אשר שלט האדם באדם לרע לו: י ובכן ראיתי
רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו

בעיר

מסרה כח בקשה, הקוף רפי. מלאתי, ה'. כט בקשו, הקוף רפוי. חשבנות, ב' החית בסיריק והשין דגושה והבית רפוי וחו"ק ומל"א. ח א כהחכם, ל'. ומי, ב'. פשר, בי"ת בשש נקודות. ועז, חסר. ישנא, ל' וכ' א'. ב שמר, חסר. שבועת, ל' ומ"ל. ג אל, כ"ג כ"פ אל אל. ד באשר, ב' כ"פ חמותי. ומי, ב'. ה שומר, י' מ"ל. ידע, י"פ. ו עת, ל'. ז ידע, ל' חסר. ח ברוח, ב'. לכלוא, ל' ומ"ל. משלחת, ב'. ימלט, ח'. רשע, יז. ט ונתן, מ"ל ז'. מעשה, י"ז. באדם, ד'. לרע, ג'. י ובכן ב'. ובאו, ל'. וממקום, ל'. יהלכו, ל'. וישתכחו, כ"כ קרי בכף והיו"ד במלאיך זה הבל, ו' ק"פ.

ת"א אחת לאחת למצא חשבון סוטה ח. אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי גטין סח. מי כהחכם ומי יודע פשר דבר ברכות י סוטה יג עקידה שער יו. חכמת אדם תאיר פניו נדרים מט עקרים מב פכט. ועז פניו ישנא תענית ז. כאשר דבר מלך שלטון שבת סג. שומר מצוה לא ידע דבר רע שם. עת אשר שלט האדם וגו' זוהר פ' שמיני. ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו גטין נו זוהר פ' וישב.

רש"י

בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי אתה וכתוב אחד אומר (שם מ) כי אתה עזרתי. כתוב אחד אומר (נחום ב) קול מבשר וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) קול מבשרת ציון: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להכניס שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאים מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקב"ה את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש: (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פתרון של דבר. כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בירא שמים נתגלו לו רזי פתרין. מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים: ועז פניו ישונא. משאר הבריות עד (שמות לד) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך וכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא התורה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום. ועל דברת: ואצל דברת שבועת אלהים השמור פי המלכים. כן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאתה אומר עלנא לעבוד עבודה זרה נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין:

(ג) אל תבהל מפניו תלך. אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפוץ. להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה. ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט' יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם. משפט יוקטי"לא בלעז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענית נוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ושאתו גדושה אז באה פקודתו. וכי משמש בלשון כאשר כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה אינו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו (מלכים א ב) ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד) ואחריתו עדי אובד כך פרעה כן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראוים להטמן בעפר שהיו נבזי' בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג) זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל

תקרי

אבן עזרא

וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהמשק: (כז) ראה. פועלו מדבר בדברי האשה. ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה. ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחבר' השנית רק תהיינה בהסכם הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנשואים או שני הנושאים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר אב והאם. ופירוש אשר שיהיה זה הפסוק דבק עם שלא אחריו. ויהיה

פירוש מלת חשבון מחשבת או מניין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאהו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישיב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נבדל ובהתחבר אחת לנבדל ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל ומכונה וירא הוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף. ומלת אחת לשון נקבה. ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חיים משרתים פעמים ופעמים

שלמה מלכא דישראל בונית מליא חדא עם חברתא למשכח חשבון בני אינשא מה יהא בסופיהון: (כח) אשר אית פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר שלים חבאי בלא חיבולא מן יומי אדם קדמאה עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן חבאי בין אלף מלכין דאתכנשו למעבד מגדלא בבבל ואתתא בכל אלין נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית: (כט) לבד לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקין קדמוי חבאי וחויא והוה אנדו אשעיו למיכל מן פיריא דאילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דרי עלמא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא: (א) מי מאן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמתא (ס"א דגבר חכים) דיי ולמידע פשר מליא בנביאיא חוכמתא דגבר חכים תנהר זיו אפוהי ביני צדיקיא ותקיף אפין מתהלפן כל ארחתיה מטב לביש: (ב) אני הוי זהיר ית פומך על גזרת מלכא למיטר מה די פקידינך ועל עיסק מומתא דיי אזדהר דלא תימי בשום מימריה על מגן: (ג) אל ובעידן רוגזא דיי לא תנוח לצלאה קדמוהי אתבהיל קדמוהי איזיל וצלי ותבעי רחמין מניה בגין דלא תקום בפתגם ביש ארום רבון כל עלמיא דיי כל די יצבי יעביד: (ד) כאשר באתר דאית גזרת מימרא דמלכא דשליט על כל עלמא מתעבדא בבהילו ומן הוא נברא דמחי בידיה ויימר ליה מה עבדתא: (ה) שומר גבר די נטיר פקודיא דיי לא ינדע מדעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא דין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא: (ו) כי ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין וקשוט אתדן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אנשין עבדי בישא דסגיאן עלויהון: (ז) כי ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן די יהי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מאן הוא די יחוי ליה: (ח) אין לית אנש דישלוט ברוח נשמתא למכנע ית נשמתא דחיי בגין דלא יפסוק מן גופא דאנשא ולית שלטונא ביום מותא לשזבא גבר לחבריה ולית מני זינא מסייען בקרבא ולא ישזיב חוב ית מרוהי ביום דינא רבא: (ט) את ית כל דין חזית די הוה בעלמא ויהבית ית לבבי למדע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש באנש לאבאשא ליה: (י) ובכן ובקושטא חזית חייביא דאתקברו ואשתציאו מעלמא מאתר

קדיש

אבן עזרא

הם עיקרים והמשרתים השתי"ל א"ב המ"ן והשאר עיקרים תמיד ולא ימלאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד"לת שדד ינן שוד וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנכח יחסר השרש כמו אותו משחית וכרת וכן בהתחבר נון השרש עם נו"ן נקבות רבות יחסר נו"ן השרש כמו בגלל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת אמרת את המלך בעבור התחברות תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין אמרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרה הרה לדת וי"א כי שני שרשי' הם בענין אחד ויפרש אם לא פד' יפד' איש ועשה אם מאסת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אם פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה את פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם כלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה את פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אשת לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אם להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאשת מאלה ועשה אחד מאשת: (כח) אשר. מלת בקשה מן הבנין הכבד והחי"רק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו התל בי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד פי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות כמו פילגשים: (כט) לבד. מוכר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך וכמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה האשה אשר די לאיש: (א) מי כהחכם. יש מלה מוסכת נעלמה ואחרת עמה כמלת אל באפך תוכיחני. יחי ראובן ואל ימות. מתן בסתר יכפה אף. וכן ימלא אות מוסף אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי. הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם. ואמר הגאון רב סעדי' ז"ל שענינו השאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן היין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרת בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר. ויתכן היות פירוש מי כהחכמה מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם כי המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו תשים אור בפניו והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישנא יסור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הגוף יסור הכעס ועזות המצח: (ב) אני. כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח הפחד שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מלות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו. וענין אני אנוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל. תלך. ימלאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה. אל תרבו תדברו. ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר. ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: (ד) באשר. בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. כי לא יצא לו ברע. ועת ומשפט ידע לב חכם. יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתי' וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עוברי השנים ויודעי' העתים הם אנשי המזלות. פי' אחר שומר מצוה לא יכלה לדעת דבר רע. וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: (ו) כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או בנסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם. ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר פירשתי בתחלת דברי: ואין שלטון. לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה. ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיש שלחו תעבור בשלח וענינו משלחת המלחמה. ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרות הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תגלה המתכונת ימות בן אדם. ופירוש רשע רוב התנועה והבלום כענין והוא ישקיט ומי ירשיע. ובכל אשר יפנה ירשיע. ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה. עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת שלט האדם באדם כמוהו לרע לו יעשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן. המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונם. ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רכונס. ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו. ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימלא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורם וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו

הפסוק

בעיר אשר כן עשו גם זה הבל: יא אשר אין
נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא
לב בני האדם בהם לעשות רע: יב אשר חטא
עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר
יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו:
יג וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל
אשר איננו ירא מלפני אלהים: יד יש הבל אשר
נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע
אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם
כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל: טו ושבחתי
אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת
השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו
בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת
השמש: טז כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה
ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם
ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: יז וראיתי
את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא
את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל
אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם
יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא: ט א כי
את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר
הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם
אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם:
ב הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע
לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח
כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: ג זה
רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה
אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות
בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים: ד כי מי אשר
יבחר° אל כל החיים יש בטחון כי לכלב חי הוא
טוב מן האריה המת: ה כי החיים יודעים שימתו
והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר

° יחבר קרי

כי

מסרה יא על כן, ט' בטעם. יב חטא, ג' חסר. עשה, ל'. ומאריך, ל'. יודע, מ"ל. מלפניו, מ'. יג כצל, ה'. אלהים, כל"ל ולא האלהים ב' וסכנע. יד יש, ב' בסי'. אלהם, ב' חסר בסי' ובפסוק. שמגיע, ל'. הצדיקים, ו'. טו השמחה, ב'. ולשמוח, ב'. ילונו, ל'. טז ולראות, ג' חד חסר וחד מ"ל. ובלילה, ה'. יז וראיתי, י"ב. למצוא, ב' מ"ל. בשל, ל'. לדעת, ל'. למצא, חסר. ט א נתתי, ד' כתי' אל לבבי'. ולבור, ל'. הצדיקים, ו'. והחכמים, ל' ועבדיהם, ל'. יודע, מ"ל. ב לכל, י"א דגושים. לצדיק, ג'. לטוב, ג'. ולטהור, ל'. ולטמא, ל'. ולזבח, ל'. כחטא, ל' וחסר. ג זה, ג' כ"פ בטעם. לכל, י"א דגושים. ד יבחר, יחבר ק'. אל כל, י"א בכתוב. בטחון, ל'. לכלב, ל' וחד לכלב. ה יודעים, ד' מ"ל. שימתו, ל' וחסר. יודעים, ד' מ"ל.

ת"א אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה עקידה שער ג עקרים מד פי"ב. מאת ומאריך לו עקידה שער ג. אשר יהיה טוב ליראי האלהים עקידה שער מג. וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך ימים קדושין לט. יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר הוריות י זוהר פ' שמות ופ' בראשית בשני מקומות. ושבחתי אני את השמחה שבת ל זוהר פ' פקודי. מקרה אחד לצדיק ולרשע שם כה זוהר שם. זה רע בכל אשר נעשה זוהר פ' שלח לך. כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת שבת ל. כי החיים יודעים שימותו ברכות יח. והמתים אינם יודעים מאומה שם.

רש"י

חקרי וישתכחו אלא וישתבחו. כך דרשוהו רז"ל ולענין הפשט כך נדרש בהגדה וסופו שישתכח שמם ונכרת מן העיר עולמה אשר כן עשו בה שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג) ה' בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע בעושי הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם משפט מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר חוטא וגו'. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת יונים מאת שנים מאת אלף וכן (ישעי' נא) ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כמאמר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב. וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המבהיל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על סיטות דבור שהיה הכתוב אומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שוטף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושוטף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אשתו אשתו שוטף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שנתן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר (ישעיה נה) לכו שברו ואכלו וגו': והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר (שם נח) והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן (בראשית לו) כמו כאשר בא יוסף כאשר (שם מג) כלו לאכול וגומר אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר. אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השוטף אחר הממון והעבירות: (יז) את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצא את סוף המדה ואין יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו ע"ה לא עמד על הדבר באומרו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. ביררתי והבנתי. אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להביאם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין אשר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים לבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואף על פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים. אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו

גנותה

קדיש דצדיקיא שרין תמן ואזלו לאיתוקדא בגיהנם ואתנשין מבין יתבי קרתא והיכמא דעבדו אתעביד להון אף דין הבלו: (יא) אשר ומן בגלל דלית מתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין: (יב) אשר ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא ידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה: (יג) וטוב וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין יתקטעין יומי חיוהי ויערקון ויחלפון כטללא בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי: (יד) יש אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאלו אנון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון טב כאלו אנון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהן למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגרהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותהון אלא למפרע להון אגרא על זכותא קלילא דעבדו למהויהון אכלין אגריהון בעלמא הדין ולחובדא חולקיהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו: (טו) ושבחתי ושבחית אנא ית חדות אורייתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמשתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקבל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלטותא כל יומי חיוהי דיהב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: (טז) כאשר כמא די יהבית ית לבבי למינדע חוכמת אורייתא

ולמחזי ית גוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באורייתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי: (יז) וראיתי וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד ישרח אנש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא לית ליה רשו למשכח: (א) כי ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין להון על עיסק אולפן אורייתא ומסדרין בידא דיי ומניה אתגזר על כל עלמא מה דיהי בימסדהון אף רחמתא די רחמינון גבר אף סניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזליא אתגזר למהוי קדמיהון: (ב) הכל כולא במזליא תליא מן שמיא אתגזר מה דעתיד למהוי לכולא ארעון חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כטבא כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל: (ג) זה דין מזל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי עלמא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולהולתא בלבביהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאנשא נטיר ליה לאתווכחא עם מתיא בדין חייביא: (ד) כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אורייתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית: (ה) כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למהויהון חשיבין כמיתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחתהון ולא חייבין ואין יחובון תייבין

בתיובתא

רש"י

גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר (ד"ה ב לה) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר (ד"ה ב לו) גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגומר: כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר (שופטים יג) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים. על כן: (ג) לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא

לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנאצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישובו אל לבם יום המיתה וישובו

אבן עזרא

הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד יי' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וכן כמו תרגום אז. והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים שנשלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין. קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בניו במקומו גם זה הבל: (יא) אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם חפץ בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם: (יב) אשר חטא. כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: (יד) יש הבל. מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקי' בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקי' שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: (טו) ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: (טז) כאשר. כמעט שבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד ינדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. וי"ו עיניו שב אל לבי: (יז) וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה

תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו' בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין נעם איוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו' לבור. היה ראוי להיות בחולם וכן ירון ושמא בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור. מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יצא להם כמו שיצא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פוקח אזנים. ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכ' כאורה. והמפרש כימי' אשר ישבתם הימים אין טעם וריק לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: (ג) זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל

החיים

כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־
קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם
בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ אֱכֹל
בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשֲׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה
הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ
לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ט רְאֵה חַיִּים
עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר
נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ
בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי
אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר
אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ
כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם
לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא
לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ יב כִּי גַּם
לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה
רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי
הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ יג גַּם־
זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא
אֵלָי׃ יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ
מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃
טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר
בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃
טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת
הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ יז דִּבְרֵי
חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃

טובה

מסרה ו גם, י"ג פסוק גם גם גם. אבדה, ב' ד' והומלת אוניה. ז אכל, חסר. ושתה, ל' ב"ס השי"ן בק"פ. יינך, ל'. רצה, ב'. מעשיך, מ"ל. ח לבנך, ה'. יחסר ב' המוג. ט הבלך, ב' ובפסוק. הוא, כ"ב בו"ו ומערבאי. ובעמלך, ל'. י תמצא, ג'. מעשה, י'. הלך, ד' מ' בסי'. יא שבתי, ל' כ"פ. ורלה, ל' וכ' ה"א. לקלים, ל'. המרוץ, ל' ומ"ל. לגבורים, מ"ו. לחכמים, ה'. וגם, ה'. יב ידע, י"ע. כדגים, ל'. שנאחזים, ל'. במצודה, הצי"ם בסיקך והלדיק בחולם ומ"ל. וכלפרים, ל'. האחזות, ל'. כהם, ל' וא' בהם. כשתפול, ל' ומ"ל. יג וגדולה, מ"ל ב' והעיר. יד ואנשים, י'. ובא, ב' ושנאה. וסבב, ג'. מלודים, ב' ומ"ל. טו מסכן, ל'. חכם, כ"כ בלא וי"ו החכור כנגד המרגום. ומלט, ל'. ולדם, ע'. האיש, ל'. טז אני, ו' ז"ק. בזויה, ל' ומ"ל. ודבריו, ה'. יז מזעקת, ג'. מושל, י"ד מ"ל.

ת"א גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה הוריות יד. לך אכול בשמחה לחמך ברכות לו עקידה שער סה עקידה מד סכה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים שבת קנג זוהר פ' תרומה ופרשת דברים. ושמן על ראשך לא יחסר תרומה שם. ראה חיים עם אשה אשר אהבת קדושין ל זוהר פ' מקץ ופ' קרח. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה זוהר פ' מקץ ופ' קרח ופרשת פנחס. כי גם לא ידע האדם את עתו סנהדרין פא. וכצפרים האחוזות זוהר פ' מצורע. עיר קטנה ואנשים בה מעט נדרים לב עקידה שער עג.

רש"י

מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע"א ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רוחץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעה"ז להתפרנס מן האומנות ובעה"ב יגיעת שניהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו' בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו. וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא הפוך כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכר ווי"דונט בלע"ז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיע פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום (מלכים א' ה) שלשים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה (איוב א) ויהי מקנהו וגומר כשבאה שעתו אמר (שם יט) חנוני אתם רעי: ולא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כשמעו. ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והמתינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ושלום' ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן ורעה כמו המצודה הרעה והפח כנשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה מלאווי"ש בלע"ז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. נראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איבריו של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו: איש מסכן. יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל

אבן עזרא

החיים יש לו בטחון. ופירוש אמר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים. והחיים אפי' הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפי' הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: (ז) לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אמר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה: (ח) בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדך לבנים. והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים. וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. ונוהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון שהפסוקים שהם למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי

בעד

131

בתיובתא וחביבא ליתהון ידעין מדעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתהון ידעין מדעם טב לעלמא דאתי ולית לדון אגר טב בתר מותיהון ארום אתנשי דכרניהון מבני צדיקיא: (ו) גם בתר מותיהון דרשיעיא לית בדון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הנייא מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא: (ז) לך אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה אזיל טעום בחדוא לחמך דאתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולחשיכא דהוו כפן ושתי בלב טב חמרא דאצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא חשיכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא: (ח) בכל בכל עידן יהוין כסותך חורין מן כל סואבות חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון ברכן על רישך וטיבותך אל יחסר: (ט) ראה חוי חיין טבין עם אתתא דרחימתא כל יומי חיי הבלותך די יהב יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחתא בעלמא הדין תחות שמשא: (י) כל כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון: (יא) שבתי אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנשרין מסתייען למרהט לאשתזבא מן מותא בקרבא ולא גבריא מסתייעין באגחותהון קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנש עותרא ואף לא ידעי בינה מסתייעין (ס"א משמיעין) במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא ארום עידן ועריתא במזלידון יערע ית כלהון: (יב) כי ארום אף לא אשתמודע לגבר ית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא דמתאחדין בחכא וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מיתקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עליהון ריגעא חדא משמיא: (יג) גם אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי: (יד) עיר גוף בר נשא דמתיל לקרתא זעירתא וגברין גברי חילא זעיר בגוה דוכמה דקלילין זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב ותקיף לאתנגעא ואסחר יתיה למסטי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצפי לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי לאחדא יתיה במצודין רברבין דגיהנם לאדלקותיה שבע זמנין על חובוהי: (טו) ומצא ואשתכח בגו גוף יצרא טבא מסכין וחכים ואתגבר עלוהי וכבש יתיה בחוכמתיה ושזיב ית גופא מן דינא דגיהנם בתוקפיה ובחוכמתיה הוכמא דגברא עביד לקרבא ומשיזיב ית יתבי קרתא בחוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זכאה אנא חוכמה דיתבי קרתא דהיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון: (טז) ואמרתי ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משתבא ליה ולאנשא דריה ותקוף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא עניא מתדלדלא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמיה אוכחתיה ליתיהון מתקבלין: (יז) דברי מלי דצלותא דחכימיא בחשאי מתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלת קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דשנין ולית מקבל

אבן עזרא

בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שמשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: (י) כל אשר. כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או משפט ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שהוא לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: (יא) שבתי. אמר שלמה שבתי והזכרתי בי שהנחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו: ולא לגבורים המלחמה. כענין וגבור לא ינצל ברב כח: וגם לא לחכמים לחם. שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב: וגם לא ליודעים חן. כענין המשכיל שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו: כי עת ופגע יקרה את כלם. ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה את הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה. ופירוש פגע שיגיעם אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא השני ואליו לפניו ואחריו ושלישיתו ואליו לפניו ואחריו. ודע כי מלת עת חסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אה"וי כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא ברוב מובלע ונחסר וכן בתחלה ובסוף כמו נסע שמובלע הנו"ן בדגש ויסע וכן ויטא ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף יפול עליהו ובפועל יראו הנו"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נוכל ובציווי יחסרו הנו"ן כמו קומו סעו שאו את ראש. תנו יד לה'. ופעמים ישארו הנו"ן על מתכונתם כמו נשלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אשנה לו וכן בת חסרת נו"ן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכענת ודגשות תי"ו עתו להתבלע הנו"ן כדגשות תי"ו בתו ונו"ן במלת אתה וכן שתים ושמיסם נכלים בארמים ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה ויורה עליו ושבי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: (יב) כי גם. אמר כי העת והפגע ימנענו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיסכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל. ומלת יוקשים הם המואר. אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסנה איננו אוכל. אם תראה אותי לוקח מאתך. ורגל מועדת. כהם יוקשים בני האדם. והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד. אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובנותה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול: (יג) גם זו. בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם: (יד) עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת ומשרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל. והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא הועילתו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שמועיל חכמתו יותר ממלכות. אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשים בה מעט. והיא במקום נמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל. ומלת מצודים כמו במגדל דוד. מצודת ציון והמ"ם שרש: (טו) ומצא בה איש מסכן. הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ"ם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותה. יש מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוליכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשא ה' לא תזכרו עוד שעניינו לא תזכרו עוד לי בפה משא ה'. כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא: (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. אע"פ שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת המסכן אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ולמית והלכת אל הכלים ואם למית. ורבים כמוהם: (יז) דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר

יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד
טוֹבָה הַרְבֵּה׃ י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן
רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ ב לֵב
חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃ ג וְגַם־בַּדֶּרֶךְ
כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא׃
ד אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח
כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃ ה יֵשׁ רָעָה
רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי
הַשַּׁלִּיט׃ ו נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים
בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים
הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ
יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃ ט מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב
בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ י אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל
וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר
חָכְמָה׃ יא אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן
לְבַעַל הַלָּשׁוֹן׃ יב דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל

תבלענו

° יתיר ה'

מסרה יח ומועט, מ"ל. י א זבובי, ל'. רוקח, ב' מ"ל. מחכמה, ל'. ג וגם, ג' כ"ס בסי'. כשהסכל, יתיר ה'. הלך, ד' חסר. לכל, י"ס דגשים. ד המושל, ב' ומ"ל. תנח, ג'. גדולים, ו' מ"ל. ה כשגגה, ל'. שיצא, ל' וחסר. מלפני, י"ע*. ו נתן, י"ז. הסכל, ה' ול' כתיב ס"ד. ישבו, ג'. ח חפר, ב' ומ'. גומץ, ל' ומ"ל ודגש. (יפול, מ"ל). ט יעצב, ב'. בוקע, ב' מ"ל. י קהה, ל'. קלקל, ב'. יגבר, ל'. הכשיר, השי"ן בצירי ל' ומ"ל. יא בלוא, ו' מ"ל. הלשון, ל' מ"ל. *ל"ע כמלא ל"ז

ת"א טובה חכמה מכלי קרב עקידה שער ל. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה קדושין מ. זבובי מות יבאיש יביע שמן ברכות סא. יקר מחכמה וגו' זוהר פ' תזריע ופ' בהעלותך עקידה שער מז. לב חכם לימינו שבת סג. גם בדרך כשהסכל הולך לבו זוהר סוף פרשת בהעלותך עקידה שער מד. כשגגה שיוצא מלפני השליט מועד קטן יח כתובות כג מליצה סח. ופורץ גדר ישכנו נחש שבת קי ע"ז כז. מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם בפרק קמא סנהדרין ק. אם קהה הברזל והוא לא פנים תענית ז. וחיילים יגבר שם ח. אם ישוך הנחש בלא לחש שם ערכין טו עקידה שער כב. ואין יתרון לבעל הלשון תענית שם.

רש"י

ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר (שמואל ב כ) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שחטא שבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועכשיו מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו'. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקו"מא בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כובד. הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדרך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל לדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין ויסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שהם הגדולים והכבוד שיש להם עכשיו בימי. עתידים לישב בשפל שנאמר (איכה ב) ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם (ישעיה כג) זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע"י כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ה) ועל מרי שמיא התרוממת: פורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע להם: יעצב. לשון יגיעה כמו (בראשית ג) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בם כמו (מלכים א א) ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. חרבות גוים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומלוטשים (יחזקאל כא) למען היות להם ברק. אע"פ וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם מסתיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו ועל תתמה על ו"יו וחיילים כי הרבה ווין נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים נ) אם ראית גנב ותרץ עמו (שמות טו) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מאמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הלחש שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מאמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ושמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שהפקיר גדרן של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא

יועץ

אבן עזרא

בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בזעקה. כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש. ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים. והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה. החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר חיל ותגן מכלי קרב לגבור והנה מלאת החכמה תחיל בעליה ואחרים עמו. כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש ענינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומו ויקח האיש את שני האנשים ותלפני לפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אם נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא: ודע כי יקר. הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת היו"ד

הוא

מקבל: (יח) טובה טבא חוכמת חכימא בעידן עקתא יתיר מן מני קרבא בעידן אגיחות קרבא וגברא חייבא חד דאיתיה בדרא גרים לדובדא טבתא רבתא מן עלמא: (א) זבובי ויצרא בישא דשכן על תרעי לבא הי כדבובא וגרים מותא בעלמא על דמסרי חכימא בעידן דחטי ומחבל שמא טבא דהוה דמי מן קדמת דנא למשח רבותא דמבסם בבוסמנין וכמה יאי ויקיר יתיר מן חוכמתא חכימין ועותר עתירין גבר דטפשותיה זעיר וקליל: (ב) לב לבא דחכימיא למקני אורייתא דאתיהיבת ביד ימינא דיי ולבא דשטיא למקני נכסין דכסף ודהב: (ג) וגם ואף באורחא סריכא בעידן דשטיא אזיל ליביה חסיר מן חוכמתא ועבד מילין דלא תקנין לאתעובדא וכולא אמרין דשטיא הוא: (ד) אם אין רוחא דיצרא בישא מתל בך ומתגבר למיסק עלך אתרך טב די הויתא נהיג למיקם ביה לא תשבק ארום פתגמי אורייתא אתבריאו אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם יי חובין רברבין: (ה) יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ומה נזקא בעלמא בפתגמא דשלותא דנפקא מתחצפא על גברא ומן קדם שולטן: (ו) נתן יהב יי ית מלכא רשיעא ושטיא למהוי בריא בסוליה ומשמש באצלחותא מן שמי מרומא וחילותוהי גיותנין וסגיאין ועמא בית ישראל משתעבדין תחותוהי בגלותא ומן סגיאות חוביהון עתירי ניכסין מתמסכנין ובמסכינותא יתבין בני עממיא: (ז) ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה חזית עממיא דהוו משתעבדין מן קדמת דנא לעמא בית ישראל מתגברין ורוכבין על סוסון בארכונין ועמא בית ישראל ורברבנידון אזלין הי כעבדין על ארעא: (ח) חפר עגת סדת דינא וכן אמרת אינון גרמו לדון כל דא היכמא דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למיפל ואומא די עברת על גזירת מימרא דיי ותקיפו גודא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיעא דנכית לדון כחויא: (ט) מסיע אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר חזקיהו עתיד למיחב ולמסגד לצלמיא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכפתיניה בזממין על דאבטיל פתגמי אורייתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקרידון בגין כן יצטער בהון ורבשקיה אחוהי עתיד למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אורייתא דאתיהיבן בארונא קיסי דשיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דיי: (י) אם וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבדון שמיא תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצרידון וממנן ברחילידון למבעי רחמין קדם אלהי שמיא אית בהון רעוא על סותר אכשרות חוכמתהון: (יא) אם כד מתגרן חיוון קלן לטראקא ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשאי ואף לית סותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום באשתא דגהינם עתיד לאיתוקדא: (יב) דברי מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא לעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשבח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילן דגזיפותא (ס"א מליין גזיפותא) ובגין כן בולי עלמא מתגמרין:

תחלת

אבן עזרא

הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא טוב במקום המוכרת והסמוך. כמו בגדי השרד. וכל יקר ראתה עינו. ואת יקר תפארת גדולתו. ונקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תאר השם הסמוך. יקר הוא שם תבונה. על כן ישעה האומר בתפלת ל"ה ולכבוד׳ שאך יקר יתנו בקמץ היו"ד והאמת שהוא בפתח כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם. והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מכן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה. הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים. ובנה מקום לכבוד השם. ונסבה ורבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולה בו ובעבור חטא אחד שלא שמם על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעוטר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה. ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה. כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרי סבבו הדבר: (ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שסכל החכם עמו ובשעת הלוך ימלאנו מיד בכל ענייניו במהרה והפך זה הכסיל. כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין. ואין איש אשר יד ימינו נענה כי השמאל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי׳ כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלת רוח או עניינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם. ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים. ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והא"לף במקום ה"א כא"לף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים׳ וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר. ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל. והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה. בזה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפעלים בעלי ה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כשגגה דבא ואם היא בא"לף בזה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה. למען ספות הרוה. אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דבא תמורת ה"א. וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל. מפרשים אמרו שיהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון. לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו. וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומי׳ ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ. דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואם אין לו במקרא וסופר יורה על עניינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר כגוהו חכמים קדמונים. או יהי עניינו על הכסיל. והענין אע"פ שימלאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע. רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת. וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל. והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגנו בלא עצבון ועמל וסכנה אפי׳ האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער יגיע בבקועם ופעם יסתכן: (י) אם קהה. אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה מגורע וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז׳ יתים כח הבוקע. ומלת יגבר כמו ינצחו כמו וגברתי את בית יהודה. וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה׳ חילי. אנשי חיל: ויתרון הכשר חכמה. והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון ותשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך. חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש. ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הלשעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהנה: (יב) דברי פי. סגולה להיות החכם בעל לשון רק כל

הדברים

תְּבַלְּעֶנּוּ׃ יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית
פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה׃ יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־
יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד
לוֹ׃ טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת
אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ
בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים
וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם
יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃
יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה
אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי
מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ
אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃ יא א שַׁלַּח
לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃
ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־
יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם
עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן
מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע
וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־
דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע
אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ ו בַּבֹּקֶר
זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ
אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃

°יתיר ה' ומתוק

מסרה יב תבלענו, ל'. יג סכלות, ג' כ"פ. פיהו, כ"ב. הוללות, ל' ומ"ל. [למ"ד שני במלאפום ומ"ז קלי המס"ק]. יד ידע, י"ט. טו תיגענו, ל'. טז שמלכך, ב' ובענין. יז אשריך, ל' ומ"ל הכי"ש בליר'. חורים, ל' כ"כ בת"ס בסוף. בשתי, ל' בלי'. יח בעצלתים, ב'. ימך, ל'. המקרה, ל'. ובשפלות, ל'. ידלף, ל'. יט לשחוק, מ"ל. ישמח, ז'. כ במדעך, ל'. יוליך, ב' חד חסר יו"ד דין מ"ל דמ"ל. הכנפים, כנפים ק'. יא ב לשמונה, ב' מ"ל. ג ימלאו, ב'. יריקו, ב' בתרי לי'. יפול, מ"ל. שיפול, מ"ל ב'. יהוא, ל'. ד יקצור, ג' מ"ל. ה יודע, מ"ל. כעצמים, ל'. בבטן, ב'. ו זרע, ל'. תנח, ב' ובסי'. ידך, כ"כ ס' חסר את. יודע, מ"ל. יכשר, ל'. הזה, ד'. כאחד, י"ז.

ת"א אשר לא ידע ללכת אל עיר עקידה שער עג. אי לך ארץ שמלכך נער שבת י. ושריך בבקר יאכלו עקידה שער ח זוהר פ' לך לך ופרשת חיי שרה ופ' תרומה. אשריך ארץ שמלכך בן חורין שם. עקידה שער עג. בעצלתים ימך המקרה תענית ז מגילה יא סנהדרין ז. גם במדעך מלך אל תקלל נדרים ד. ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר שם. כי עוף השמים יוליך את הקול שם האליליס י. תן חלק לשבעה וגם לשמונה ערובין יח. בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך יבמות סב זוהר פ' וישב.

רש"י

יען להם להיות מספיקין בשותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעמוס ועצתו לכה איעצך זאת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים בוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהי' לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי עורפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובלעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עלילות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם. אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העביר' לפי שלא למד תורה שנא' (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. לחדוות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה ושם סעוד' גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב: ויין. מתקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפי' במחשבותיך בלא דבור. גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלווה אותך כענין שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבי'. יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגיד לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומך ראה מה נאמר ביתרו (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם ובשכר שהוא מצרי ולא ירחקו עוד מה הי' סופו כעס' חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה לרוכי חסד. חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם או תנצל ע"י הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגומר אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת. וגם לשמנה אלו שמנת ימי המילה. דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנות לגוזר של שבעת ימי פסח. וגם לשמונה. של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הראשוני'. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהשובה נותנת וניכרת שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול עץ וגומר אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכסבורה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שבולטת לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעו' שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבי' שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים (ישעיה כד) כשפחה כגבירתה (שם כד) כקונה כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבי': (הגהה. ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך ונראים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמתית: כאשר אינך יודע. הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע"פ שבולטת לחוץ אינך יודע מה בתוכה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלה שוות וכו' עס' שפתי חכמים): כעצמים. אינק"ליטורש בלעז כמו עולם עיניו: ככה לא תדע וגומר. אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני. לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהי' לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע

את

(יג) תחלת שירוי מלי פומי שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא: (יד) והסכל ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי בסייפיה מאן יחוי ליה: (טו) עמל טרחות שטיא דטרח בשטותא אהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא: (טז) אי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מנך תקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: (יז) אשריך טב לך ארעא דישראל בעידן די ימלוך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונפיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת אורייתא ולא בחלשות ובסמיות עינא: (יח) בעצלתים בחלשות עסק אורייתא ופיקודיא מתמכמך גבר מסכן ובמסביבות תפקדתא דאתפקדת אתתא למנטר מן ריחוק סאבות דמא ולא נטרא מתעבדא דותא בגו ביתה: (יט) לשחוק לחוכא עבדין צדיקיא להים לפרנסא עניין כפינין וחמרא דמזגין לרצהיין (ס"א לרצוצין) יהי להון לחדוא לעלמא דאתי וכסף פורקנהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא דאתי באנפי כולא: (כ) גם אף במנדעך בחביוני לבך מלכא לא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא סרי גפין ומחוי מילין דמתעבדן בספורתא לכל דיירי ארעא:

(א) שלח אושיט לחם פרנסותך לעניי דאזלין בספינן על אפי מיא ארום בתר עידן יומין סגיאין תמן תשכח אגריה לעלמא דאתי: (ב) תן הב חולק טב מן זרעא לחקלך בתשרי ולא תתמנע מלמזרע אף בכסליו ארום לא תנדע מה יהא בישא עלוי ארעא אי חרפי נצחן אי אפילי: (ג) אם אין מתמלין ענניא מטרא עלוי ארעא מערן ית מדהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא ובמדברא נחתן דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן שמיא למנפל מלכא ועשוהי מן שרוותהון מן קדם מימרא דשמיא הדי ואי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר דאתגזר למתקיימא ההוא עיסא תמן משתלחא למהוי: (ד) שומר גבר דנטיר חדשין וקוסמין לא יעבד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא סגבי אגר ארום חרשין מתילין לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילין לעננין שמיא דאזלו ולא תייבין: (ה) כאשר היכמא דליתך ידע איכדין יהלך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא דשרי במעיא דאמיה מעברא והיכמא דלא תנדע אן דכר או נוקבא עד זמן דאתיליד היכדין ליתך ידיע ית עובדא דיי דעבד בחוכמתא ית כולא: (ו) בבקר ביומי עולמתך תיסב איתתא דתוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת הולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך

אבן עזרא

הדברים שיוצאים מפיו הם חן. והכסיל יהרוס על נפשו ודבורו ואמר תבלענו לשון יחיד. כענין זבובי מות. שהם ירא עמד זבולה: (יג) תחלת. אין טעם לדבריו תחלה וסוף. (יד) והסכל. יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל. דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה ששלו. וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי: (טז) אי. כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין להם שלישי בעניינם. ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך. זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ביי' אשריו. ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו. אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיתיו כי נכח עיני יי' דרכי איש. ושכח הנה עין יי' אל יראיו. ג"כ ידהו לשון יחיד. וגבורהו כן מגן כל גבור שים בו. ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם וא"כ ביד רעהו העדלמי שנים היו. ומה הפרש בין רעו ורעהו. שיו שיהו. גם בפעלים ירדפו ירדפהו. אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים. ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ. וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל. אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת. ג"כ יפרש ואורגים חורי. שלי חורי. ולבן בלשון ארמית חיור. והפך החורים חשוכים בל יתיצב לפני חשוכים: יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים. לשונם בלא נשתה. והענין כי כל מעשיהם בגבורה. וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג: (יח) בעצלתים. ידוע כי כל מלה שהיא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שנים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש קפיצות כשתי לוחות מעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באמת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע להרים א"כ תהיה מלת עצלתים מוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קלה והמקר' במקום הזה שם. וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הר"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל: ובשפלות ידים. ענינו עניות ועצבות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברים האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: (יט) לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה: והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן ענה כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך. אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו: כי עוף השמים. דרך משל כמו כי היא שתעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול: (א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות לעני שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יציר' והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היו' השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו. דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל הנצרך אליו. ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף ההלכוא אתו. ולא אבוא שמוע. כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספי' והצלן על העשיר. ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר ושני הפסוק הזה הוא כנגד שני הפסוק הראשון ושניו האחרון כנגד שניו האחרון ואמר זה המפרש כי יו"ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה מושל* על הנדיב כי הזורע שעלל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ. ויש אומרים שהיא מלוה כמשמעו' לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כעלים וזה הבל וענינו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא הסרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש העשיר: (ו) בבקר. ענינו תמיד על שני הפירושים. ותי"ו תנם לשון נקבה

בעבור

*אולי צ"ל משל

ז וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃
ח כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח
וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃
ט שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶיךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי
בְחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע
כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ י וְהָסֵר
כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת
וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃ יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ
עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר
תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃ ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ
הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים
אַחַר הַגָּשֶׁם׃ ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ
אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ
הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל
קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת
הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ
הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ
הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃
ו עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב
וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃

ובמראה ק׳ · ירתק ק׳ · וישב

מסרה ז וטוב, י"ז. לעינים, ד' בקמץ ג' מהם. דין הלמד בפתח. ח ימיה, י"ח. ויזכר, כ'. ט שמח, ב'. בילדותך, ב'. ויטיבך, ל' ומ"ל י'. בחורותך, ב' ובענין. מ"ל בווי"ן ומ"י. ובמראי, ל'. כתיב י' וקרי ה'. במשפט, ח' דגשים וכל מו' דכו' במ"א. י הילדות, ל'. והשחרות, ל' ב"ם החי"ת בשוא לבד. יב א וזכר, ל' ומסר. בורלך, ל' ומ"ל. בחרותיך, ב' מו"ק. ב תחשך, ל'. והכוכבים, ל'. הגשם, ל'. ג ביום, ג' דגושים. ומעיין בידו. שיזעו, ח' ו'. והתעותו, ל'. הסיל, ל'. הטחנות, ל'. מעטו, ל'. וחשכו, ל'. הבלות, ד' ב' חסר ו"ק ומ"ל הכין וכן באלבנות. ד וסגרו, ב'. בשפל ל'. הטחנה, ל'. ויקום, הקוף בחולם ומ"ל. לקול, מ"ל. הצפור, מ"ל. וישחו, היו"ד בחירק והשין דגושה ובפתח. ה ומחתחתים, ל'. וינאץ, ל'. השקד, ל'. ויסתבל, ב'. החגב, ב'. ותפר, ל'. האביונה, ל' מ"ו. הלך, מ"ו. עלמו, ג' חסר. בשוק, ל' מ"ל. הסופדים, ל'. ו ירחק, ירתק ק'. ותרץ, ח' הכי"ם בשלש נקודות. גלת, ל'. הזהב, ל'. ותשבר, ל'. המבוע, ל'.

ת"א שמח בחור בילדותך שבת קנ עקידה שער סז. והסר כעס מלבך תענית ד נדרים כב. הילדות והשחרות הבל שבת קנב. וזכור את בוראך. בימי בחורותיך שבת קנא. זוהר פ' מקץ. עד אשר לא תחשך השמש והאור שם עקידה שער כז. ביום שיזעו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל שם דף קנב. ובטלו הטוחנות זוהר פ' פנחס. וסגרו דלתים בשוק שם. גם מגבה יראו זוהר פ' פנחס. כי הולך האדם אל בית עולמו שם. וסבבו בשוק הסופדים שבת קנב. עד אשר לא ירתק חבל הכסף שם קנא. ותרץ גלת הזהב עקידה שער סז זוהר פ' חיי שרה ופרשת משפטים.

רש"י

את זרעך וגומר. אם למדת תורה בילדותך למוד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך. נשאת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך. מצינו ברבי עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלא מולה ושלשים הביא לבניו וכולם מתו בחייו. ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומבוררת על בוריה כך נדרש באגדת תלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל ומשך יש הבל שהוא לשון פורענות וגלות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותיך והלך בדרכי לבך ובעוד תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שהאדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו'. וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור באֵרך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאורה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור. זה החוטם שהוא הודר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות כומני דאפי שקורין פומ"ליש של לחיים שמלהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יאחזם עוות שקורין קרא"מפ והתעוותו אנקרופי"רונט בלעז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נופלות: הרואות בערובות. אלו העינים: (ד) וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס:

ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב' יט) אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: (ה) גם מגבוה ייראו. מגבשושיות ותלוליות שבדרכים הוא דואג לנאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתית הרבה בדרכים יש לו: חתחתים. לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים: וינאץ השקד. לשון (שיר ז) הנצו הרמונים שהרי האל"ף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלעז שעלה היך תקוע בה ובזקנותו בשרו כמוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד: ויסתבל. איסד"רייד טורפיי"שין בלעז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו זקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו (דברים א) ולא אביתם (תהלים קיט) תאבתי לישועתך: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן ויבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף: ותרוץ גולת הזהב. זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עליות. ותרוץ לשון רצוצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור. יתרוצץ גלגל העין בתוך גומה ולפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר (ישעיה מ) ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. בעוד שהלויה קיימת שנאמר (דברים יח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו. בעוד שירושלם קיימת שנאמר בה (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי בה. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה (ד"ה ב טו) עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה. בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה': עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגולה: עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי: והאור. זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור: והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם. נרם אשר נבא קשה. אתה מוצא בכל הנבואות הקשה שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר

תרגום

לך אדין סגדון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין: (ז) ומתוק ובסים נהורא דאורייתא וטב לאנהרא עיינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא: (ח) כי ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למהוי ולמעסק באורייתא דיי יהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא יחוב ארום סגיאין אנון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא דחמי ליה לקבלא דינא מן שמיא בחיוהי די רחים כל זמן דייתי עלוהי פורענותא על חבלותא די עבד: (ט) שמח חדי עולימא ביומי עולימתך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזוני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא: (י) והסר ותעדי רגז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו: (א) חבר ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לוותך יומי בישות ומטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא: (ב) עד עד דלא ישתני זיו יקרא אפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמין והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעמטון ריסי עינך יהון זלגן דמעות בענגין בתר מטרא: (ג) ביום ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלן ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעמטון עינך דמסתכלין בחרכי רישך: (ד) וסגרו ויהון רגלך כבילן מלמפק בשוקא ויעדי מנך רעות מיכלא ותהי מתער משינתך על עיסק קל עופא כאילו על גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספותך מלמימר שירתא: (ה) גם אף מן עובדין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למדבר יתהון ובכשישותא קלילא מתילא באנפי נפשך לטור רם בעידן מהלכך באורחא ותפין (ס"א ותציץ) ריש שורתך מן כחישותא כשגדא ויתנפחון אסתוורי רגלך ותתמנע מן משכבנא ארום אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ומסחרין מלאכיא תבעי דינך כספדיא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך: (ו) עד עד די לא יתאלם
לישנך

רש"י

לאסר סורכן הבית: ביום שיזועו שומרי הבית. אלו משמורת כהונה ולויים: והתעותו אנשי החיל. אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר ר' אבא בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר ר' חנינא המורקה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות. אלו המשניות הגדולות משנת ר' עקיבא ומשנת ר' חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות. שיתחכם הגמרא מן הלב: וסוגרו דלתים בשוק. כגון דלתי נמוסתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה: בשפל קול הטחנה. ע"י שלא נתעסקו בתור' אמר ר' שמואל כשאלו ישראל לשמיעת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א) והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר הרשע. אמר ר' לוי י"ח שנה היתה
נח

אבן עזרא

בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מלאכו מלת הנים יוצאת לשני פעלים: (ז) ומתוק. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל הנשמה והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת: (ח) כי אם. אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימי לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: (ט) שמח. אמר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אמר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף ואזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך. וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסור אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין. וענין טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעלתו כמו וייטב לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת שחרות מן כי על' השחר כי דמה ימי השחרו' לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך. או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור. מלאכו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך. ויש אומרים והם שתי לשונות ויפרש מלרע מנה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמרו לא ישתנו: ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד. פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והככבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו. ומשקלו פועל יוצא והענין ומעטו הטחינה. יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמעביר. גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמגדל. והקרוב אלי שומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו. כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם. והטוחנות הם השנים. והרואות העינים: (ד) וסגרו דלתים. הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל קול הטחנה. הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויהו סגורות שוק החופים סגורי' ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור. ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהשבר הפה נכרת המאכל וייקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו מעורר ישם קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שפתיהם שנות למלת כל: (ה) גם מגבוה. יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף ויש אומרים יראו שוקיו: וחתחתים. כפול הפ"ה והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד. אמרו שהוא מן עלתם נלה והענין השיבה: ויסתבל החגב. הקרסול ויש אומרים השקד הוא האבר שיבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה. ואחרים אמרו כי השי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים. ותפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון תואר השם לזכר. ואביונה לשון נקבה. ואם תאעירנה תהיה אביונה וכן מלת אמיכון. וגשמו אומר וזהו דקדוק. עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפי' ואולם אמכון ואמיכון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו בשמו כמו יתר ויתרו. ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאמר גם מגבוה יראו ודבר השינה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו בהרוח מושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה כי הולך האדם. ומלת ינאץ הוא בא"לף והיא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי שפניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה לשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו הוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מואס לשקוד: ויסתבל החגב. שהוא קל קל ומושר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל שמ"ך ושי"ן כמו משתולל משתולל. ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועלת מועלותיה והיא הרוח וזה דקדוק
הלשון

ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ ח הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת
הַכֹּל הָבֶל׃ ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־
דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃
י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי
אֱמֶת׃ יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת
נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃ יב וְיֹתֵר
מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ
וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע
אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה
כָּל־הָאָדָם׃ יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא
בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא
וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃

ס' רבתי

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים, וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו, וגם חציו מה שהיה כבר נקרא שמו (ו' י'). ופרקיו הם י"ב וסמנו כי זה כל האדם.

מסרה ז וישב, ע"ו כפין ב' כ"פ. כשהיה, ל'. ח הבל הבלים, ג'. הקוהלת, ל'. ט למד, ל' והמ"ם בפתח. ואזן, ל'. וחקר, ל'. י בקש, ב' כ"פ. למצא, חסר. יא כדרבנות, ל' הד' בקמץ כתב במוגה ומו"ק. וכמשמרות, ל' ומ"ל בשין שמאל. נטועים, ל' ומ"ל. אספות, הסמך בשלש נקודות והפ' בדגש. נתנו, ד'. מרעה, ב' חסר. יב ויתר, חסר. הזהר, ל'. ולהג, ל'. יגעת, ל' וחסר. יג סוף, ל' סמך כבפי. את האלהים, י' בלי'. שמור, ל' ומ"ל. יד מעשה, י' סגול. יבא, ה' חסר. נעלם, ב' קמץ אם טוב, ואם רע, ב' א' כ"פ בקול ה' אלהינו. נמצא ירמיה מ"ב ו'

ת"א וישוב העפר אל הארץ כשהיה שם קנב עקידה כב. ויותר שהיה קהלת חכם ערובין כא. ואזן וחקר תקן משלים יבמות כא. בקש קהלת למצא דברי חפץ ראש השנה כא. דברי חכמים כדרבנות חגיגה ג'. ויותר מהמה בני הזהר ערובין כא. סוף דבר הכל נשמע ברכות ו שבת ל עקידה שער ע עקרים מג פה. כי זה כל גיטין סח. כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם חגיגה ה.

רש"י

בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין: גם מגבוה יראו. מגבוה של עולם יתייראו וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד. תלמוד נבואת ירמיה שנאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנצר (דניאל ג) רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו שם אינו יוכל לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה ולמה יהיה: ותפר האביונה. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכ' ויהיה אביונה מלשון אבה: כי הולך האדם. ישראל שנקרא כאן אדם אתם: אל בית עולמו. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומנצח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה טו) אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומספידין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גולת הזהב. אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיהו ששניהם גלו לבבל ופסקו תלמודם בעוני הדרך. תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהוא זוטא של עולם: (ז) וישב העפר וגו'. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו: (ח) הבל הבלים. אני רואה בעולם: אמר הקהלת. מי שנו קבוצת החכמה: הבל הבלים. כל מה שנברא בששת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר על מה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (יב) בקש קהלת. נתן לבו ותור על הדבר ומצאו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זה תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבנות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות. משמרים שיש להם גולגולת אסופה ונקה גרו"ס בלע"ז כן פירשו דונש בן לברט. נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי"ן שהתורה בעשרי' וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר. ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים המוזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר. ואם לתת לב לגירסא הגילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל. אך: (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה. אשר אדם עושה. יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו ככסל במנוס כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו':

חסלת פירש"י קהלת

לישנך מלמללא ותהי רעיא סוקרא דרישך ותתבר מרירתך על כבדך וירהט נוסך בגו קברך: (ז) וישב ויתוב בסרך דאתברי מן עפרא עלוי ארעא היכמא דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למיקם בדינא קדם יי דיהבה לך: (ח) הבל כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעבדין בני אינשא אמר קהלת בסימריה כולא הבלו: (ט) ויתר ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאלף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתילין דסוכלתנו סגיאין לחדא: (י) בקש בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על דהדרי לבא דאנשא ובלא סהדי בכן אתאמר ליה ברוח נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם: (יא) דברי פתגמי חכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאציתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסריקי מנדעא היכמא דמאלף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הלכתין ומדרשין דאתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוהי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגונין: (יב) ויתר ויתר מנהון בני הזהר למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בשרא: (יג) סוף סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא בנין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיחב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למיתב ארום כדין חזי למהוי אורח כל אינש: (יד) כי ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש: סוף דבר וגו':

אבן עזרא

הלשון כאשר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב ומביניהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים. ובנת לרעי כמו קמת. ותואר השם' קם כמו הכי שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת ובה"א קימה מלרע. אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדח. באזרועך. והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לכוח בעלת הבינה: אל בית עולמו. הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצוץ כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם: וסבבו בשוק. כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו: עד. זה משל הכבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בסבל וראש הסבל קשור בגולה. וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר הסבל כאילו ישתלשל לא ישיג אל המבוע גם כן ענין מלת ירתק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה: וירץ הגלגל אל הבור. ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים: וחבל הכסף. הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב. הוא המוח ודמהו לזהב בעבור היקרות שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שהם תתשבר המרה האדומה: והמבוע. הוא הכבד ונרוץ הגלגל בגולגלת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישוב. לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב. זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא הנקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל. יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בלרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ניוי והענין כמו עזוב. ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יצא על שם העלם וכאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: (ט) עוד למד. עוד. תמיד כמו עוד טומאתו בו: ואזן. שירים או שקול מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר. והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים: תקן משלים הרבה. וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ. היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך: וכתוב יושר. הוא שירוש וכמוהו על ספר הישר ואיננו אצלנו: (יא) דברי. יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקסים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו. כלם לימדם בורא אחד: ומלת רועה. בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה לדרבונות: (יב) ויותר. הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיב' כי אין קץ להם. ולמ"ד להג שרש כלמ"ד למד דעת כמשקל לבש המרכב ואין לה דומה. בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר. כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים. זה עשה את אלהים ירא: כי זה כל האדם. ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם ויסוד ליראה השם הנכבד והנורא: (יד) כי את. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת. וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יוצא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע. ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני. וברוך היודע האמת ומסתריו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני אורח חיים:

הסלת מגלת קהלת

וְהַסֵּפֶר נִשְׁלָם. בְּפֵירוּשׁ כָּל־נֶעְלָם. בְּעֶזְרַת אֵל עוֹלָם. מְלַמֵּד כָּל־דֵּעָה:
וְרוֹב הוֹדוֹת לִשְׁמוֹ. וְכָל־חֶסֶד עִמּוֹ. יְצַוֶּה אֶל־עַמּוֹ. גְּאוּלָּה וִישׁוּעָה:
לְחֶשְׁבּוֹן הַיּוֹדְעִים. תְּעוּדַת שַׁעֲשׁוּעִים. תְּשַׁע מֵאוֹת יֵשׁ עִם. אֲלָפִים אַרְבָּעָה:

נשלם אבן עזרא מספר קהלת

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה. שמורה בכל טוב וערוכה. לקוחים מדברי המפרשים. זה אומר ככה. וזה אומר ככה:

א כל מקום שפי' רש"י כתרגומו הכא הוא סותר את העברי. פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם. בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו. אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום. כגון דאילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגם. אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שאלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הלואה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקיר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא פועל אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופריצו בארץ וניפוש בארעא פירוש עבר והתרגום מהפכו להבא. או נקבה שכך. תרגם פרש אגרך שלא כאמר שהמו"ן שמוש:

מ ל י צ ת

הרב הגאון המפורסם שמו לשם ולתהלה. שלשלת היוחסין. פאר הרבנים ומבחר החכמים מוכתר בתורה וביראה, ומעוטר במדע ובינה כבוד שמו מפארים, מו"ה **אלעזר הורוויץ** הלוי נ"י אב"ד פה עיר **וויען** קרית מלך רב.

בע"ה

בשבטי ישראל אודיע נאמנה, בלב עלז ושפתי רננה, את אשר שמעתי נכונה, כי היהודים העוסים במלאכה מלאכת הקדש בבית הדפוס של האדון **זאמארסקי** ההוקס ונחדש פה עירינו, מעת יכנו לגלי ערבי שבתות וי"ט עלרה יקראו למו וישבתו מכל מלאכה עדי כליל יחלופו ימי המנוחה והשביתה, כי כן יפקד האדון על יד פקיד ורב ביתו ה"ה הרבני המופלא מוהר"ר **יעקב הכהן שלאסבערג** נ"י להיות הפועלים היהודים, שובתים מכל מלאכתם בשבתות ובמועדים, מי יתן איפה והיה לבבם זה כל הימים לטוב להם ולאחותם עד עולם. הן חוי לבב הבעה"ח למען האמת והצדק.

פה **וויען** הבירה יום ב' כ"ה שבט בשנת **לה' עת המנוחה** לפ"ק.

הק' אלעזר הלוי איש הורוויץ.

תהלה לאל חיי.

כצאת ספר תורת אלהים מפורש כליל בהדרו לאור, לבי יהמה בְּחֻבִּי וקול קורא בקרבי, לשלם תודות לאל הגומל עלי, כי חנני בחסדו והביאני עד הלום להשגיח על צאת דברי אלהים חיים, תורת אמת חקים ומשפטים ישרים לאור, ברב הדר ותפארת כאשר יעצור כח לעשות אנוש מן הארץ, הוא יאזרני חיל, גם מן הוא והלאה לעשות תושיה. וכאשר הטה את חסדו לי מעודי עד היום הזה, כן יתן ה' וכן יוסיף לתת לי כח לעשות חיל גם מן הוא והלאה להחל ולכלות מלאכת ספרים רבים ונכבדים לכבוד בית ישראל, נחמדים להשכיל ותאוה לעינים, טהורים נקיים מכל מְעוּת ומכל שגיאה, להשבית סיגים וטעיות הדפוס מדברי אלהים חיים הנחמדים מזהב ומפז רב. כי זאת כל ישעי וכל חפצי לרגל המלאכה מלאכת ה' אשר לפני, להביא סדרים וכשרון המעשה בכל הספרים אשר יצאו על ידי לאור עולם, כאשר יאמרו המושלים, אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו.

ואני בטרם אכלה לדבר, אל הקוראים הנעימים אשים דברתי, כי ישימו לב אל פועל פעלתו בעין משפט ורוח נכון אזי יכירו וידעו יתרון הספרים הנדפסים על ידי, ומשפט לבם וחסדם אם אמצא חן בעיניהם, יהו' שכר לפעולתי שכר אמת עד העולם. דברי עבד לעבדי ה' העובד מלאכת עבודתו באמונה

יעקב הכהן שלאסבערג.

פקיד ומשגיח על בית הדפוס עברית של האדונים זאמארסקי ושותפו דיטטמארש בעיר וויען.

[library stamp]

הספריה הלאומית
S 2= 22 A 4027

חמשה חומשי תורה :
VOL.5 C.3

00020[illegible]57157

W-X